א. ש. יהודה

«לעם»
הוצאת ספרים

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA
HIEROSOLYMITANO

VOL. I

HIEROSOLYMAE

IN AEDIBUS BEN IEHUDAE IN MEMORIAM ELIESER BEN IEHUDAE

Editio popularis

Praeceptorum Hebraeorum in Erez-Israel Corporationi

addicta

מלון הלשון העברית
הישנה והחדשה

חברו

אליעזר בן־יהודה
ירושלמי

כרך ראשון

ירושלים־תלפיות

בן־יהודה — הוצאה־לאור לזכר אליעזר בן־יהודה בע״מ

מהדורה עממית מיוחדת

להסתדרות המורים העברים בארץ־ישראל

A COMPLETE DICTIONARY

of

ANCIENT AND MODERN HEBREW

by

ELIEZER BEN YEHUDA

of Jerusalem

VOL .I

Jerusalem

Ben-Yehuda Hozaa-La'Or Le zecher Eliezer Ben-Yehuda Ltd.

Popular Edition

specially published for

Hebrew Teachers' Organisation in Eretz-Israel

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ״ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה וכמו״כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים, אשר מצא, אינן טבועות בטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכ שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות, באו בו חקירות והַוָיוֹת בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כלליים, המלות השיכות להם עפ״י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המבֻקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך ראשון

ירושלים־תל אביב

ל״א להצהרת בלפור

דפוס רפאל חיים הכהן, ירושלים
מְיַסְּדוֹ בְּנוֹ מֹשֶׁה ז״ל

לכבוד

הנדיב הגדול, חובב ציון ותומך הישוב

ברון אדמונד די רוטשילד

ברגשי כבוד והכרת טובה

המחבר

הערה

הקדמה ומבוא גדול יבואו בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי התנ"ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, וחשבתי את כל זמן התנ"ך בשתי תקופות, בתקופה הראשונה ריב הספרים הכתובים בסגנון הלשון הטהורה, הקדומה, ובתקופה השניה—הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ"י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינוביץ (דקדוקי סופרים), וכמו"כ במשניות דבני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמבם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ' דר' שטראק, ובכ"י של המשניות המנקדות שבבית הספרים בפרמה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה.

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הזמנים. ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים הלועזות בגרמנית צרפתית ואנגלית כתבתי עפ"י הכתיב הנהוג בהמלונים של Toussaint—Langenscheidt.

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם:

בלי כל סימן הם מלים מהתנ"ך.

* מלים מגוף בן סירא מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

⁑ מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

∞ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

לוח מקצת ראשי תבות

א.

א"א, ארך אנפין.

אב', מסכת אבות.

א"ב דר"ע, אלף בית דרבי עקיבא.

אג' המוס', אגרת המוסר.

אדו"מ, אהבת דוד ומיכל.

אדר"נ, אבות דרבי נתן.

אהל', אהלות.

אה"ע, אבן העזר.

אה"צ, אהבת ציון.

או"א, אמת ואמונה.

או"ד, לרסע"ג, אמונות ודעות

או"ז, אור זרוע.

או"ח, אורח חיים.

אולסה', אולסהויזן.

או"נ, אוצר נחמד.

אוצה"ח, אוצר החיים.

אוצה"ס, אוצר הספרות.

אוצה"ש, אוצר השרשים.

אוצ"ט, אוצר טוב.

אורח' צד', אורחות צדק.

איו', איוב.

איכ', איכה.

איל' אהב', אילת אהבים.

אי"ש, איש שלום (Friedman).

אמו"ר. אמונה רמה.

אמשד', אמשטרדם.

א"ס, אין סוף.

אסת', אסתר.

אעפי"כ, אף על פי כן.

א"ק, אדם קדמון.

ארנ' מוס, ארנולד...

ב.

באה"ג, באר הגולה.

באו"ת, בעל אור תורה (מנחם מלונזנו).

בארמ', בארמית.

ב"ב, בבא בתרא. — בר בהלול

בד"ה, בדבור המתחיל.

בוקשד', בוקשדורף.

ב"ז, בן זאב.

בחי"ע, בחינת עולם.

ביהמ"ד, בית המדרש.
בינ', בינוני.
בכו', בכורים.— בכורות.
ב"מ, בבא מציעא.
במד', במדבר.
ב"ס, בן סירא.
בסור', בסורית.
ב"ע, בר עלי.
בעבר', בעברית.
בע"ח, בעלי חיים.
בערב', בערבית.
ב"ק, בבא קמא.
ב"ר, בן רבי. — בראשית רבה.
בראש', בראשית.
בר"ד, בר דוד.
ברכ', מסכת ברכות.

ג.

גא', גאון. — גאונים.
גיט', גיטין.
ג"כ, גם כן.
גמ', גמרא.
גני', גניזה.
ג"ע, גן עדן, של ר"א הקראי.
גפה"ע, גוף פרוש הערבי.

ד.

ד"א, דרך ארץ.
דבר', דברים.
ד"ה, דבור המתחיל.
דה"י, דברי הימים.
דהי"א, דברי הימים א.
דהי"ב, דברי הימים ב.
ד"מ, דוד ומיכל.
ד"ת, דברי חכמים.
די"ע, דברי ימי עולם.
דל"ע, דקדוק לשון עברית.
דני', דניאל.
ד"ס, דקדוקי סופרים (שנויי נוסח' בתלמוד בבלי).
דרנב', דרנבורג.

ה.

ה"ג, הלכות גדולות.
הגר"א, הגאון ר' אליהו.
הוס' הוספה.
הוצ', הוצאת.
הור', הוריות.
הוש', הושע.
הלכ' פסוק', הלכות פסוקות.
הקד', הקדמה.
הרא"ש, הרב רבנו אשר.
הרדב"ז, הרב דוד בן זמרי.

ו.

ויקר', ויקרא.

ז.

ז"א, זעיר אנפין.
זבח', זבחים.
זד"ת, זואולוגי דס תלמודס, (Zoologie des Talmuds).
זכר', זכריה.
ז"ל, זה לשונו.

ח.

ח"א, חלק א.
חבק', חבקוק.
חגי', חגיגה.
חה"י, חמדת הימים.
חו"ה, חובות הלבבות.
חוה"מ, חול המועד.
חוהמ"ס, חול המועד סכות.
חוהמ"פ, חול המועד פסח.
חול', חולין.
חו"מ, חושן משפט.
חז"ס, חיים זליג סלונימסקי.
חס', חסר, חסרים.

ט.

טהר', טהרות.
טע' זקנ', טעם זקנים.

י.

י"א, יש אומרים.
יבמ', יבמות.
י"ג, יש גורסים.
יוא', יואל.
יו"ד, יורה דעה.
יוה"כ, יום הכפורים.
יחזק', יחזקאל.
יל"ג, יהודה ליב גורדון.
ילק' שמע', ילקוט שמעוני.
י"מ, יש מפרשים.
יסו"ע, יסוד עולם.
יסט', יסטרוב (M. Jastrow).
ירוש', ירושלמי.
ירמ', ירמיה.
י"ש, יהודה שלמה.
ישע', ישעיה.
יש"ר, יהודה שלמה

כ.

כ"י, כתב יד.
כ"מ, כסף משנה.
כמו"כ, כמו כן.
כנ', כנוי.
כנה"ג, כנסת הגדולה.
כרית', כריתות.
כשת', כשתלו (Castello)
כתוב', כתובות.

ל.

לד"א, לדוד אוז.

מ.

מ' לטריש, מאיר...
מ"א, מלכים א'. — מאיר אלדבי.
מ"ב, מלכים ב'.
מג"א, מגן אבות.
מד', מדות.
מדב"מ, מתניתא דבני מערבא.
מדב"ע, מדבר בעדו.
מד"ר, מדרש רבה.
מהד', מהדורה.
מהר"י קולון, מורנו הרב יוסף...
מהר"ם מרוטנברג, ר' מאיר...
מהרש"ך, הרב שלמה כהן.
מהרש"ל, הרב רבי שלמה לוריא.
מה"ש, משקלי השמות.
מו"ל, מוציא לאור.
מו"מ, מזרח ומערב.
מו"נ, מורה נבוכים.
מו"ק, מועד קטן.
מ"ז, משקל זכר.
מיכ', מיכה.
מיכאל', מיכאלים.
מי"כ, מיכה יוסף כהן.
מכי', מכילתא.
מכשי', מכשירין.
מל', מלא, מלאים.
מלא', מלאכי.

מל"א, מלון לשון אשורית.
מלא' ההג', מלאכת ההגיון.
מלה"ג, מלות הגיון.
מ"מ, מכל מקום.
מנח', מנחה, מנחות.
מס', מסכת.
מסו' מסורה.
מ"ע, מצות עשה.
מע"ר, מעשר ראשון.
מע"ש, מעשר שני.
מעשר', מעשרות.
מק"נ, מקיצי נרדמים.
מ"ר, מספר רבים.
מ"ש, מנחת שי.
משמ' משמעת.
מת' שפת', מתק שפתים

נ.

נגע', נגעים.
נדר', נדרים.
נוסח', נוסחאות.
נחו', נחום.
נחמ', נחמיה.
נחמ' ונע', נחמד ונעים.
ניד', נידה.
נל"ה, נחי למד הא.
נמס', נמסר.
נע"ו, נחי עין וו.
נע"י, נחי עין יוד.
נפ"י, נחי פה יוד.
נק', נקבה.

ס.

ס' פרנקל, סיגמונד...
סדעו"ר, סדר עולם רבה.
סוט', סוטה.
סה"ש, ספר השרשים, ספרי השנים.
סמא"צ, סדור מנהג ארם צובה.
סמ"ג, ספר מצות גדולות.
סמי', סמיכות.
סנה', סנהדרין.
סרע"ג, סדר רב עמרם גאון.

ע.

עב', עבר.
ע"ד, על דבר.
עדי', עדיות.
עה"מ, עמק המלך.
עה"ש, ערוך השלם.
עובד', עובדיה.
עוקצ', עוקצין.
ע"ז, עבודה זרה. — על זה.
עזר', עזרא.
ע"ח, עץ חיים.
עי', עיין.
עיוה"כ, ערב יום הכפורים.
עי"ש, עין שם.
עי"ת, עשרת ימי תשובה.
ע"כ, עד כאן.
עכ"פ, על כל פנים.
ע"מ, על משקל.
עמ' פרנס', עמנואל פרנסים.
עמה"מ, עמק המלך.
עמו', עמוס.
עפי"ר, על פי רוב.
ער"ה, ערב ראש השנה.
ערכ', ערכין.
ערל', ערלה.
ע"ש, על שם.
עת', עתיד.

פ.

פ"י, פעל יוצא.
פסח', פסחים.
פסק' רב', פסיקתא רבתי.
פסק' ר"כ, פסיקתא רב כהנא.
פ"ע, פועל עומד, פתחי עולם.
פעו"י, פעל עומד ויוצא.
פרש"י, פרש רש"י.
פתי', פתיחה.

צ.

צ"ד, צמח דוד.
צו"ג, צום גדליהו.
צוה"ת, צוהר התיבה.
צ"ל, צריך לומר.
צפנ', צפניה.

ק.

קהל', קהלת.
קוה', קוהוט.
קומ"ק, קונקורדנץ מנדלקרן.
קונט', קונטרים.
קינ', קינה.
קני' קנים.
ק"ס, קרית ספר.
ק"ש, קלמן שולמן.

ר.

ר"א קליר, רבי אליעזר...
ר"א מודינא, רבי אריה...
ר"א הקראי, רבי אהרן...
ר"א דלמידיגו, ר' אליהו...
ר"א בחור, רבי אליהו...
ראב"ד, רבי אברהם בר דוד.
ראב"ע, רבי אברהם בן עזרא.
רגב"ש, ר' גרשון בן שלמה.
רגמ"ה, רבנו גרשון מאור הגולה
רד"ק, רבנו דוד קמחי.
ר"ה, ראש השנה.
רה"ג, רב האי גאון.
ר"ח, רבנו חננאל.
רח"ו, רבי חיים ויטאל.
ר"י יעבץ, רבי יוסף...
ר"י נאנארה, ר' ישראל...
ר"י סטנוב, ר' יצחק...
ר"י אברבנל, ר' יצחק...
ר"י עמדין, ר' יעקב...
ר"י א"ת, רבי יהודה אבן תבון.
ר"י אלבו, רבי יוסף...
ר"י הלוי, רבי יהודה...
ר"י אלחריזי, רבי יהודה...
ר"י חיוג, רבי יהודה...
ריב"ג, רבי יונה בן גנאח.
ריב"ל, רבי יצחק בר לוינזון.
ריב"ק, ר' יהודה בן קריש.
ריב"ש, רבי יצחק בר ששת.
רי"ל בן חביב, ר' יצחק לוי...
ר"ל, רצה לומר.
רלב"ג, רבי לוי בן גרשון.
ר"מ, רבי מאיר, רבי משה.
ר"מ מרוטנבורג, רבי משה...
רמא"ג, ר' מרדכי אהרן גנזבורג.
רמב"ם, רבנו משה בן מימון.
רמב"ן, רבנו משה בן נחמן.
רמב"ע, רבי משה בן עזרא.
רמ"ג, ר' מאיר גבאי.
רמח"ל, רבי משה חיים לוצאטו.
רמ"ע מפאנו, רבי משה עזריה...

רמ"ק, רבי משה קורדובירו.
ר"נ, רבנו נסים.
רנה"ו, ר' נפתלי הירץ ויזילו.
רנ"ק, ר' נחמן קרוכמל.
רסע"ג, רב סעדיה גאון.
רע"ב, ר' עובדיה ברטנורה.
רע"פ, ר' עמנואל פרנסים.
ר"ש הנגיד, רבי שמואל . . .
ר"ש גמע, רבי שמואל . . .
רשב"א, ר' שלמה בן אדרת.
רשב"ג, ר' שלמה בן גבירול.
רשב"ם, רבי שלמה בן מאיר.
רשב"צ דוראן, ר' שלמה בן צמח...
רש"ט פלקיירא, רבי שם טוב . . .
רש"י, רבנו שלמה יצחקי.
רש"ל, ר' שלמה.
ר"ת, רבנו תם, ראשי תיבות.

ש.

ש' בלאך, שמשון . . .
ש"א, שמואל א', שבילי אמונה.
ש"ב, שמואל ב'.
שבו', שבועות.
שבי', שביעית.
שבי"ע, שבילי עולם.
שד"ל, שמואל דוד לוצאטו.
שה"ג, שבת הגדול.
שה"כ, שיר הכבוד.
שה"פ, שם הפעולה.
שה"ק, שלשלת הקבלה.
שה"ש, שיר השירים.
שו"ע, שולחן ערוך.
שופט', שופטים.
שו"ת, שאלות ותשובות.
ש"ז, שם זכר.
שי"פ, שמואל יוסף פין.
שי"ר, שלמה יהודה רפפורט.
של"ה, שני לוחות הברית.
שמה"צ, שמות הצמחים.
שמו', שמות.
שמח', שמחות.
שמ"ע, שמיני עצרת.
ש"נ, שם נקבה.
ש"ע, שבילי עולם.
שקל', שקלים.
שש"ק, שירי שפת קדש.
ש"ת, שמחת תורה.
שת"ז, שם תאר זכר.
שת"נ, שם תאר נקבה.

ת.

ת"א, תרגום אונקלוס. — תרגום ארמית
ת"ב, תשעה באב.
תגמ' הנפ', תגמולי הנפש.
תד"א, תנא דבי אליהו.
תהל', תהלים.
תה"פ, תאר הפעל.
תה"ש, תאר השם.
תה"א, תולדות הארץ.
תוה"ב, תורת הבית.
תוה"ט, תולדות הטבע.
תוס', תוספות.
ת"ז, תאר זכר.
תחכ', תחכמוני.
ת"י, תרגום יונתן, ירושלמי.
תל"ע, תלמוד לשון עברי.
תמו' תמורות.
תמי', תמיד.
ת"נ, תאר נקבה.
תנח' בוב', תנחומא בובר.
תרג', תרגום.
תרומו', תרומות.
תענ', תענית.
תשו', תשובות.

בסוף ההקדמה הגדולה תבוא רשימה שלמה מכל הספרים שהשתמשתי בהם לחבורי זה.

מפני טענות רבים החלטתי לא להכנים בגוף החבור אלא המלים העבריות, או המלים שכבר נכנסו לתוך הסגנון העברי ומצויות בהמקורות העברים. אך כדי שיהיה החבור מספיק לכל הספרות העברית, אתן בכרך מיוחד בקצרה אוצר המלים הארמיות וגם המלים הזרות, יוניות, רומיות ופרסיות ש בתלמוד ומדרשים.

Barth, NB., Nominalbildung in den semitischen Sprachen.

Brock, Brockelmann.

Cis, Corpus inscriptionum Semiticarum.

Ew, Ewald.

Ges, Gesenius.

JAs, Journal asiatique.

JQR, Jewish Quarterly Review.

KMT, Kahle, Der masoretische Text des Alten Testaments nach der Überlieferung der babylonischen Juden.

Kö, König, Lehrgebäude der hebräischen Sprache.

Lehnw, S. Kraus, Griechische und lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrasch und Targum.

MF, Morgenländische Forschungen.

MOS, Mitteilungen des Orientalischen Seminars.

Nö, Dr. Nöldeke.

Olsh, Olshausen.

Pflnzn, Aramäische Pflanzennamen von Dr. J. Löw.

PSBA, Proceedings of the Society of biblical Archæology.

PSm, Payne Smith.

QGJD, Quellen zur Geschichte der Juden in Deutschland.

REJ, Revue des études juives.

SKr, S. Kraus.

Spi, Spitta, Grammatik des arab. Vulgärdialektes von Ägypten

ZAW, Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft.

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער האלף

𐤀   א

א **אות הראשנה** [1]) **באלף-בית העברית, ושמה אָלֶף,** עין זה, ומ"ר אֲאִים: מפני שהם עושים היהין חיתין ועיינין א א י ן (ספרא, וירוש׳ ברכ׳ ב ד ד).

האות א היא סימן להיותר רפה בקולות ההברה המתהוה בדחיפת האויר בנשימה בעברו דרך הגרון ובסגירה פתאמית של בית הבליעה במקום היותר רחוק בגרון. קול הברה א, אעפ"י שהוא רפה, יוצא במבטא ו נ ש מ ע לאזן לא בלבד בתחלת הברה, כשהיא מונעת בתנועה, אלא גם בסוף הברה מרכבה, והוא סוגר אותה בשאר קולות ההברה, והוברים יְאַ-דִיר כמו יְרַ-פִיב, בָּא-שׁוֹ כמו קָד-שׁוֹ. והאות א שהיא סימן להברה גרונית זו היא מ פ י ק אלף [2]), ונקצת מדקדקים קדמונים קראוה ה מ ז ה [3]), כמו בערבית, אך מפני שבשביל רפיון קול הברה זו כבד להוציאה במבטא שתהיה נ ש מ ע ת ומוחשית, בפרט בסוף ההברה, חדלו העברים עוד בזמן קדום מ ה פ י ק אותה [1]) בכל מקום במלה שהיתה קודם

---

[1]) מקום האותיות באלף בית נראה מקצת מזמורי תהל׳ ופרש׳ איכה, שהפסוקים סדורים על סדר א"ב, וכמו כן לפי ערך ה מ ס פ ר י שלהן. — [2]) על סיבה זה של האלף כבר העיר אבי הדקדוק העברי ר"י חיוג, וז"ל: אלף אשר באל תאטר עלי באר פיה ויאסר את רכבו שהיא בשוא נ ח ה ולא הונעה באחד מן המלכים היא נ ר א י ת ו נ ט ע מ ת שמוצאה מן הגרגרת בקרוב להריאה (ר"י חיוג, אותי׳ הנוח). — [3]) אמר ריב"ג (הרקמה ג), וז"ל: שהאלף על שני דרכים האחד מהם תהיה האלף בו נראית מוחשת כמו אלף אמר ואלף אכל ואלף ואל תאטר וכו׳ וכללו של דבר כל אלף שהיא נ ר א י ת ר א י ה מ ב ו א ר ת תהיה נחה או נעת באיזה תנועה שתהיה, והיא נקראת ה מ ז ה וכו׳ והאלף הנקראת המזה היא אשר מוצאה יותר רחוק מכל אותיות הגרון וכו׳ והאלף מרתפת באויר שמה. ע"כ. — [1]) גם בדבר זה הנה הלשון העברית תופסת המקום האמצעי בין הענף הדרומי ובין הענף הצפוני של הלשון השמית. הלשון ה ע ר ב י ת שמרה גם בזה את טבע הלשון השמית הקדומה בטהרתה, ו ה ה מ ז ת של האלף נהוגה בה עוד בכל תקפה, והערבים מ ה מ ז י ם את האלף גם בסגירת הברה באופן מ ו ח ש י ונשמע ה י ט ב לאזן. ומכל מקום, גם בה החלת ה מ ז ו ת ה של האלף ל ה מ ח ו ת קצת עוד בזמן קדום. וכבר העיד אבו זיד, שאנשי ח ג׳ ז עוד בימי מחמד חדלו ל ה מ ז את האלף במקום ששאר הערבים עוד מהמזים אותה גם כיום הזה. וכבר נחלקו חכמיהם בקצת אלפים, שקצתם מהמזים אותן וקצתם אינם

סגירת ההברה והאריכו את התנועה שלפניה: בָּרָא במקום בְּרָא, צָמֵא במקום צְמֵא, וכיוצא בזה. רק לפני ד, ט, ש, היה יותר קל עליהם להבור ולהוציא במבטא מוחשי את קול האלף גם בסוף הברה ואמרו: יֶא-דִימוּ כתולע (ישע׳ א יח), נֶא-דָר, נֶא-דָרִי (שמות יט ז), יַא-טֵם אזנו (תהל׳ נח ה), תֶּא-טַר עלי באר פיה (שם סט יו), ועלה בְּא-שׁוֹ (יוא׳ ב כ), ופגריהם יעלה בָּא-שָׁם (ישע׳ לד ג), ותחת שערה בָּא-שָׁה (איוב לא מ), והיה כי יֶא-שַׁם (ויקר׳ ה ה), אל יֶא-שַׁם יהודה (הוש׳ ד טו), תֶּא-שַׁם שמרון (שם יד א), לא נֶא-שָׁם (ירמ׳ ב ז), תֶּא-שָׁמוּ (שופט׳ כא כב), וַיֶּא-שְׁמוּ ישבי בה (ישע׳ כד ו), כל אכליו יֶא-שָׁמוּ (ירמ׳ ב ג), וַיֶּא-שְׁמוּ אשום (יחזק׳ כה יב), ולא יֶא-שְׁמוּ כל החסים בו (תהל׳ לד כג), גם עדרי הצאן נֶא-שָׁמוּ (יוא׳ א יח). וכמו כן לפעמים גם לפני ז ולפני ס: נֶא-זָר בגבורה (תהל׳ סה ז), וַיֶּא-סֹר[1] את רכבו (שמות יד ו), לֶא-סֹר שריו (תהל׳ קה כב), לֶא-סֹר מלכיהם בזקים (שם קמט ח), נגד: לֶאֱסֹר אסר (במד׳ ל ג), לֶאֱסֹר את שמשון (שופט׳ טו י). ופעמים גם לפני פ אמרו וַיֶּא-פֹּד[2] לו בו (ויקר׳ ח ז), ארץ מַא-פֵלְיָה[3] (ירמ׳ ב לא). אבל, יצאו אלה וכיוצא בהם, בכל שאר המקומות כדי להקל על המבטא הפרידו מהאלף את ההברה שלפניה והניחוה לא סגורה, והניעו את האלף והרהיטוה להברה שלאחריה, כמו יֶ-אֱנֹק, וַיֶּ-אֱסֹף, וכיוצא בזה, או הניחוה והפכוה לנחה נסתרת, כמו תֹאמַר, יֹאכַל, במקום תְּא-מַר, יְא-כַל, וכיוצא בהם פעלים נחי פ״א. ומעט מעט נתפשטה הנחת האלף גם במקומות שלפניה שוא נע, והטילו את תנועת האלף על האות השואית שלפניה, כמו מָאתַיִם במקום מְאתַים, רֵאשִׁית במקום רְאֵשִׁית, וכמו״כ חֹטְאִים (ש״א יד לג) במקום חֹטְאִים, קֹרְאִים (תהל׳ לט ו) במקום קֹרְאִים. וגם אחרי שוא נח: מְלָאכָה במקום מַלְאָכָה. ובהשם אֱלֹהִים עם בוכ״ל: בֵּאלֹהִים, וֵאלֹהִים, כֵּאלֹהִים, לֵאלֹהִים, והסימן במסרה תהל׳ קלז: משה מפיק אלף כלב לא מפיק אלף. ופעמים שנשמטה גם מהכתיב: שְׁלָתֵךְ (ש״א א יז) במקום שְׁאֵלָתֵךְ, וַתְּזְרֵנִי חיל (ש״ב כב מ) במקום וַתְּאַזְּרֵנִי, ולא יַהֵל שם ערבי (ישע׳ יג כ) במקום יַאֲהֵל, תּוֹמִים[1] (ברא׳ כה כד) במקום תְּאוֹמִים, מִבֵּית הָסוּרִים (קהל׳ ד יד), במקום הָאֲסוּרִים. וכן פעמים שנשמטה אות האלף הנחה השרשית מהתיבה בכתיב, מָצָתִי במקום מָצָאתִי: ולמה לא מָצָתִי חן בעיניך (במד׳ יא יא). ובקצת שמות ל״א חדלה האלף לשמש שום שמוש במבטא או בכתב ואיננה לא נח נראה אף לא נח נסתר, כמו חֵטְא, משקל נֵרְדְּ, וכן שָׁוְא. ויש שישמיטוה גם מהכתב ויכתבו הט, עי׳ זה, בָּשׁוֹ[1] (איוב יה לא), וכן הַחֲטִי (ירמ׳ לב לה) במקום הַחֵטְא.

ומפני טבעה זו של האלף להיות נחה נסתרה, לא יוצאת יציאה מוחשית במבטא, החלו להשתמש בה בזמן קדום בתוך התבה לסימן לקול תנועת פתח ארוך, ונשארו עוד עקבות הכתיב הקדום ההוא בקצת מלים, כמו וקאם שאון בעמיך (הוש׳ י יד), וכן דאג (נחמ׳ יג יו) בממום דָּג. אך אחרי כן השמיטוה מתוך התבות, אולי מפני שֶׁהִיא אות גסה, רחבה, ותופסת הרבה מקום. ובזמן מאוחר שמשה לסימן לתנועת פתח אפילו קצרה, בפרט במלים זרות, ביחוד במקום שיש חשש טעות, ודבר זה היה נהוג הרבה בפרט בספרות החדשה, אך בשנים האחרונות השיבו הסופרים, בפרט סופרי א״י, להכתיב צורתו העברית, וישמיטו עפי״ר את האלף מכל מקום שצִינה תנועת פתח קצר.

מהמזים אותן, וכבר העידו אלפרא ואבו זיד ואחרים ששמעו קצת הערבים מהמזים במקום שאין שם באמת שום המזה וקצתם אינם מהמזים במקום שהדין נותן להמז (לשאן אלערב, שער ההמזה). וכמובן נחלקו חכמיהם במקום שתתקבצנה המזתים יחד, שקצתם מאמתים הראשונה ומקלים השניה וקצתם להפך. והקלה זו של ההמזה התקדמה עוד יותר בלשון הערבית ההמונית, בפרט בסופי ההברות, ובמקום יַאְמֻר יאמרו יָאמֻר, במקום יַאְכֻּל יאמרו יָאכֻּל, וכמו כן במקום רַאְשׁ יאמרו רָאשׁ, שהוא בעברית רֹאשׁ. וכן נהפכו גם בלשון ערבי׳ ההמונית פעלים בעלי המזה בסוף, ר״ל פעלי ל״א, לפעלי ל״י: קַרֵי במקום קַרַא, קַרֵית במקום קַרַאת, יִקְרֵי במקום יַקְרַא, ממש כמו בעברית. בארמית ועוד יותר באשורית הקלת ההמזה לנח נסתר להתנועה שלפניה נוהגת בכל מקום כמעט. בעברית הישנה כבר נתגלתה נטייה זו, אבל כמו שנראה מהמשלים המובאים בפנים, עוד נשארה ההמזה בתקפה לפני קצת אותיות, אפילו בסוף הברה. —
[1]) במסרת (ברא׳ מג כד) על וַיֶּאֱסֹר אתו לעיניהם במסר לית רפי, ור״ל שכל שאר ויאסר הוא דגוש, ר״ל האלף בשוא פשוט (מ״ב שם). —[2]) כן בפרוש חזקוני ומ״ש. — [3]) כך ברוב הספרים, וכן העיד רד״ק, אך במקצת ספרים נקוד אחר. — [1]) בקצת כ״י תאומם. —[2]) כך בכל הספר׳. ויש מגיהים הגהות במקום

ומפני זה שכבד על כלי המבטא ל ה מ ז את האלף בסוף ההברה והיא נהפכת לנח נסתר, דומה לפעלים ושמות ל״ה, החלו קצת פעלי ל״א לקבל צורת פעלי ל״ה. תחלת דבר זה נגלתה כבר בזמן קדום, בימי חיי הלשון העברית העתיקה: כִּלֵּאתִי רגלי (תהל׳ קיט קא) משרש כלא, על דמיון בניתי, רציתי, והלכה ונתפשטה נטיה זו הרבה בזמן המשנה ואח״כ: ק ר י ת י במקום ק ר א ת י, יצתה במקום יצאה, מ צ ו י במקום מ צ ו א, נ ש ו י במקום נ ש ו א.

ותבוא האלף במקום ה ובמקום י, כמו מן טְלָה טלָאִים, מן צבי צבָאים, וכיוצא בהם. וכמו״כ בקצת פעלים: *פ ד א ו ה ו (תוספתא גיט׳ ד ה).

בפעלים ובשמות תשמש האלף להורות הזמן (עתיד) והמשקל: אֶ-כְתֹּב, אֶ-צְבַּע, אַ-שְׁמֻרָה, ויוסיפוה העברים בראש קצת שמות, בפרט המתחילים בשוא, להקל על המבטא: אֶזְרוֹעַ, במקום זְרוֹעַ. ובפרט בקצת שמות לקוחים מלשונות נכריות: אֲדַרְכּוֹן, *אֲלַכְסוֹן, *אַפְלַטוֹן. בקצת שמות תכנם בסופן במ״ר: *מַרְחֲצָאוֹת מן מרחץ, *מחצלאות, מן מחצלת.

בקצת שמות, בפרט של קרבה, שבאו מארמית נשארה האלף המשמשת בלשון ההיא בסוף המלה כמו ה׳ הידיעה בעברית, וגם לפאור השם, ונתנה להשם קצת גון מיוחד, כמו אַבָּא, אִמָּא, עי׳ באלה הערכים. וכמו״כ נוספה בשאר קצת שמות ומלים, כמנהג לשון הארמית, במקום אל, על, כמו *אַגַּב במקום על גב, עי׳ ערך אגב, *אַבֵּית במקום על בית, בבית: אלו ואלו נשרפין א ב י ת[1]) הדשן (זבח׳ ה ב), משקין טמאין שהיו נותנין א ב י ת צביעתו של כוס (תוספתא כלים ב״ב ג ט). בקידוש ידים ורגלים א ב י ת הבירה (שם ידים א ד).

האלף אינה מקבלת ד ג ש. אך ארבע אלפים ד ג ו ש ו ת[2]) נמסרו במסורה: וַיָּבִיאּוּ לו את המנחה (בראש׳ מג כו), א ויביאו דגושה, וכן וַיָּבִיאּוּ לנו כיד אלהינו (עזר׳ ח יח), ממושבתיכם תָּבִיאּוּ לחם תנופה (ויקר׳ כג יז), ושפי עצמתיו לא רֻאּוּ (איוב לג כא), א ראו דגושה.

מפני מקום האות א בראשית האלף-בית השתמשו בה לסימן מספר א ח ד, כן בהמטבעות שקל ישראל, בשקל וחצי שקל של שמעון החשמונאי, וכן של מתתיהו כהן גדול: ש״א, שר״ל שנה א. וכן על מטבעות כנעניות ופוניות כתובה אות א לסימן המספר (כלירמון גנו, קכן). בזאת יבוא אהרן רמז לו שאין ביהמ״ק עושה אלא ארבע מאות ועשר שנים בזאת ב שנים ז שבעה א אחד (פסיק׳ רבתי מ).—ובמשמע׳ זו יכתבו האות א עם קו קטן למעלה כזה א׳: במקום אחד כותבין א׳ במקום מאה כותבין ק׳ (פרוך, ערך גימטריה).

***אָ**,—הברה טבעית, להגות התרגשות הנפש, לצער, לפחד וכדומה, ô! ah!: אמר לו גבריאל (לאדם הראשון) זכור יום אשר נתת ע׳ שנה לדוד בן ישי אמרו לו מיכאל ושרפיאל אנחנו נעיד עליך אמר אדם לפניהם אָ בזאת השעה אמות על פי שלשתכם (מד״ל, הובא בספר אלדד הדני, מהד׳ א׳ אפשטיין).

א״א,—ר״ת: אדוני אבי, אי אפשר, אין אומרים, אשת איש.

אא״ב,—ר״ת: אי אמרת בשלמא.

אא״ז,—ר״ת: אדוני אבי זקני.

אא״כ,—ר״ת: אלא אם כן.

אב, אולי מטנו אָב.

אָב[1]), ש״ז, סמי׳ אֲבִי, וגם אַב, ככי׳ אָבִי, אָבִיךָ-ךְ, אָבִיו, אָבִיהָ, אֲבִיכֶם-ן, אֲבִיהֶם-ן, מ״ר אָבוֹת, סמי׳ אֲבוֹת, ככי׳ אֲבוֹתַי, אֲבוֹתֶיךָ, אֲבוֹתֵינוּ, אֲבוֹתֵיכֶם-ן, אֲבוֹתֵיהֶם-ן, אֲבוֹתָם-ן,— א) אדם שיש לו בן או בת הוא אָב ביחס אליהם, Father; père; Vater: אלה החקים אשר צוה יי׳ את משה בין איש לאשתו בין אָב לְבִתּוֹ (במד׳ ל יז). חי חי הוא יודך כמוני היום אָב לְבָנִים יודיע אל אמתך (ישע׳ לח יט). ויצא חמור

בשוא. — [1]) כך במשנ׳ שבגמ׳ בכל הדפו׳ ובמשנ׳ שבמשניות בבית.—[2]) במסרה נמסר על קצת אלפים שהן ד ג ו ש ו ת, ור״ל שהן נקודות בשוא פשוט (רא״ב במסר׳ המס׳ ומ״ש), רק ד׳ אלפים הללו הן דגושות באמת, ובשבילן הוציא בן אשר את האלף מכלל שאר אותיות אחהע ואמר כי רק „הע״ח מן הדגשה פרושים" (דקד׳ הטע׳, פסקה תולד׳ האותיות), אעפ״י שבפסקה שלאחרי זו הוא כולל גם א ואומר: „חוץ מ א ר ב ע אותיות אההע לא יתיצב בהם דגש לעולם". ודגשות ד׳ אלפין הללו לא ידועה מהותה וכונתה. ר״מ בוטריל בפרוש ספ׳ יצירה כתב כי „בסוד הקבלה נודע הטעם וכבר חובר על זה הסוד ספר הנקוד הגדול אשר חברו רב אשי בבבל". ריט (Wright, Comp. Gram. 43), סובר שזה שארית מסימן ה ה מ ז ה, ויש סוברים שהכונה בהדגשים האלה לשמר על קריאת האלף שלא תתהפך לקריאת י כמו שהיא נטיית האלף בין שתי תנועות.

[1]) שם משתף לכל לשונות השמיות, באשור׳ אַבּ

אבי שכם אל יעקב לדבר אתו (בראש' לד ו). והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך (שם יז ה). ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי (שם מה ג). ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני (שם כב ז). הגידי נא לי היש בית אביך מקום לנו ללין (שם כד כג). טענו את בעירכם ולכו באו ארצה כנען וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי (שם מה יז-יח). וישלחו את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם (שם לז לב). פקד עון אבות על בנים (שמות לד ז). לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות (דבר' כד טז). בימים ההם לא יאמרו עוד אבות אכלו בסר ושני בנים תקהינה (ירמ' לא כט). אלה ראשי אבות הלוים למשפחתם (שמות ו כה). האלהים אשר התהלכו אב'תי לפניו אברהם ויצחק (בראש' מח טו). גם אנחנו גם אב'תינו (שם מו לד). כה עשו אב'תיכם בשלחי אתם מקדש ברנע (במד' לב ח). אשר ישאלון בניכם מחר את אבותם (יהוש' ד כא). והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב אלינו (שופט' כא כב). ויקטרו בו לאלהים אחרים אשר לא ידעום המה ואבותיהם (ירמ' יט ד).—"ומשל: אב אחד מפרנס עשרה בנים באהבה וברצון ועשרה בנים אינם מפרנסין אב אחד (קהלת רבה). אב מפרנס עשרה בנים שוחק האב שוחקים הבנים ואם עשרה בנים מפרנסים לאב בוכה האב בוכים הבנים (פלא יועץ, קרוכים).—ויקראו א.ב גם לאבי האב והאם: ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק (בראש' לב י). — *וגם בבע"ח: כל הנולדים מן הסוס אעפ"י שאביהן חמור (כלא' ח

ד).— ובהשאלה בצומחים, *האילן להענפים והפרי והעלים והקרקע להצמח: אבל לעלין יש ביעור מפני שנושרין מאביהן (שביע' זס). דלעת שניקרת בבית אביה (ירוש' מעש' א מח ד). ניקורי רטב באביהן (שם). (באיזו זמורה עוסקת המשנה) במחוברת באביה[1]) (שבת קכה:). ואין אתה יכול לכפותו (את הלולב היבש) שיהיו ענפיו הפרודים כאן וכאן נכפתים ומתעכבים אצל אביהם שהם מחוברין בו (רש"י סוכה לב.). בבריכה היונקת מן האב (תשו' ריב"ש רפג). — וגם *בדוממים, וכל דבר ביחס למה שנאצל ממנו: מים שהם חוזרים לאביהם (ספרא שמיני ט יא). במקומו היו קוראים לקום קום החלב וכל ששם אביו (החלב) עליו (על הקום) אסור (ר"נ נדר' נג:).—ב) אבי המשפחת, האמה, **Stammvater eines Volkes; premier ancêtre d'une nation; first ancestor of a nation** ולשם וכו' אבי כל בני עבר (בראש' י כא). ותלד הבכירה בן ותקרא שמו מואב הוא אבי מואב עד היום (שם יט לז). ואלה תלדות עשו אבי אדום (שם לו ט).—ומ"כ, בכלל האנשים שהיו לפנינו, **Ahnen, Vorfaren; ancêtres; ancestors**: אב'תינו חטאו אינם אנחנו עונתיהם סבלנו (איכ' ה ז). בך בטחו אב'תינו בטחו ותפלטמו (תהל' כב ה). — ובתו"מ: לא בושה וכלימה הוא לנו שנגזור טומאה על עיר אבותינו (זבח' קיג.). אבותינו אמרו נשינו טובה אנו אפילו בעינינו לא ראינו (נדר' כ:).—ועם מלת בית: בית-אב, בית-אבות, כלל אנשי המשפחה, **famille**: ונשיא בית-אב למשפחת הקהתי אליצפן בן עזיאל (במד' ג ל). וקח מאתם מטה לבית-אב (שם יז יז).—ובית-אבות: בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית-אבות שה לבית (שמות יב ג). חמשה ראשי בית-אבות (דה"א ז ז). —ובכנ': איש על דגלו באתת לבית-אב'תם יחנו בני ישראל (במד' ב ב). — ובלי מלת בית במשמעה זו: ויקרבו ראשי האבות למשפחת בני גלעד (שם לו א). אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי האבות למטות בני ישראל (יהוש' יט נא).—ובפרט *שלשה האבות של האמה הישראלית אברהם יצחק ויעקב: אין קורין אבות אלא לשלשה (ברכ' טז:). מפני מה היו אבותינו

או אבו, בערב' אב, אבוa), בארמ' אב ועם א הידיעה אבא, וכן בסור'. וסוברים קצת החכמים כי שמות הקרבה אב, אח, חם, נשארו בצורתם מזמן קדום של הלשון, כשהשמות והשרשים היו עוד בעלי שתי אותיות, ואחרי כן כשהתחילו השרשים השמיים לקבל יותר ויותר טבע השלשיות, נוספת על שמות הקרבה הללו תנועה סופית ארוכה ועי"ז נדמו להשרשים השלשיים (ברט מס"ם). ויש סבריס להפך, כי הצורה הקדומה של השמות הללו היו אבו וכו'. וכבר נשא ונתן ברט (ZDMG, XLI, 641) בסבת מ"ר אבות. בארמ' וסור' מ"ר אבהן ואבהתא. וגם בערב' נהוג גם מ"ר אבהאת b) וגם אבואת c) בדרום והראן (Mercier, Ac. du 14 Congrès orient.).

a) أَبٌ أَبُو b) أُبَهَات c) أُبُوَّات

---

[1]) בר"ח שם מנקד באביה, ופרש בקרקע, ורש"י: באביה, בגפן. אבל בערוך גורס באיביה ועי' אבי

עקורים מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים (יבמ' סד.). —*אבות, שם לברכה מי"ח ברכות, שמזכירים בה את ה א ב ו ת: אלו ברכות שאדם שוחה בהן ב א ב ו ת תחלה וסוף (ברכ' לד.). —ג) יוצר ומחדש דבר שלא היה קודם בעולם, Erfinder; inventeur originator: ותלד עדה את יבל הוא היה אבי ישב אהל ומקנה ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תפש כנור ועוגב (בראש' ד כ-כא). ר' הושעיה א ב י המשנה (ירוש' יבמ' ג ד ד). —ד) מי שמתנהג עם אחרים כאב עם בניו, Versorger; protecteur: אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם וחסדי לא יסור ממנו (ש"ב ז יד-יה). אב אנכי לאביונים (איוב כט יו). אבי יתומים ודין אלמנות אלהים במעון קדשו (תהל' סח ו). וממשלתך אתן בידו (של אליקים) והיה לאב ליושב ירושלם (ישע' כב כא). —ה) יועץ, מורה, רב, Lehrer, Ratgeber conseiller, maitre; master, teacher: וישימני לאב לפרעה (בראש' מה ח). ויאמר לו מיכה (להנער מבית לחם) שבה עמדי והיה לי לאב ולכהן (שופט' יז י). — וקריאה של כבוד וחבה מתלמיד לרבו, מצעיר לגדול, מעבד לאדוניו: ויעל אליהו בסערה השמים ואלישע ראה והוא מצעק אבי אבי (מ"ב ב יא-יב). ויאמר מלך ישראל אל אלישע כראתו אותם האכה אכה אבי (שם ו כא). וירד אליו (אל אלישע) יואש מלך ישראל ויבך על פניו ויאמר אבי אבי (שם יג יד). ויאמר דוד לשאול וכו' ואבי ראה גם ראה את כנף מעילך בידי (ש"א כד ט-יא). וידברו אליו (עבדי נעמן אל נעמן) ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך (מ"ב ה יג). — וכנוי מליצי לאלהים: הליי' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלוא הוא אביך קנך הוא עשך ויכננך (דבר' לב ו). אתה יי' אבינו גאלנו מעולם שמך (ישע' סג יו). — *א ב ש ב ש מ י ם: א ב י שבשמים יהי שמך מבורך לעולמי עולמים (תד"א י). —ו) *שם תאר כבוד לזקן, לחכם, לראש וראשון לדבר: אמר ר' יוסי ראה הלכה זו האיך נחלקו עליה א ב ו ת הראשונים ודנו עליה (תוספתא טבו"י א י). א ב לחכמה ו א ב לדורות (ירוש' נדר' ה לט:). אברך א ב בחכמה ורך בשנים (מד"ר בראש' נ). צא ולמד ממשה א ב י החכמה א ב י הנביאים (שם ויקר' א). ואברהם א ב הגרים (תנחומא לך לך ו). משה רבינו א ב י החכמה ו א ב י התבונה (סדע"ר ל). אדריכל הוא א ב י האומנין שהוא מדקדק בהנחת האבן לצדדה על מושבה בשוה (רש"י ב"מ קיח:). רבינו גרשום א ב י הגולה (הוא, שבת פה:). אריסטו ראש לפילוסופיה היונית ו א ב לכלם (אגא מאירי במכתביו). —*א ב בית דין, עי' זה הערך. —ז) *ההתחלה להתהוות שום דבר, Erzeuger; générateur; generator, producer: ג' אבות אמש יסודן ומהן נולדו א ב ו ת שמהם נברא הכל (ספר יצירה ג ב). —וכל מה שהוא סבה לדבר אחר: הנסיון א ב החכמה (ר"א מודינא, נכאריה א). הצחוק א ב י הבטלה (סוא, אלדד ומידד ב). —ח) *מקור לדבר אחר, Ursprung, source: בין שנטמא ב א ב הטומאה בין שנטמא בולד הטומאה (מע"ש ג ט). א ב ו ת הטומאות השרץ ושכבת זרע וטמא מת וכו' הרי אלו מטמאין אדם וכלים במגע (כלים א א). א ב הטומאה מטמא את הכל וולד הטומאה אינו מטמא אלא אוכלין ומשקין וכלי חרש (ירוש' שבת ז ט ד). כל א ב טומאה שמטמא במגע ואינו מטמא במשא בין א ב של תורה בין א ב של דבריהם (רמב"ם, הלכות הטומ' ו יא). —*ובהשאלה יאמר א ב הטומאה על איש שהוא מקור הרעה: ואם הבן מקור החלאה והצואה, הלא אבותיו א ב ו ת הטמאה (ר"י אליזי, תחכמ' מו). הבל יעל א ב י הטומאה אחי התנואה (מכתב בני חסדאי לקה' קבטיניה ע"ד. ספר מו"נ, גנזי נסת' לקובק). המחשבות הרעות א ב ו ת הטומאה (התגון, מלוה בפז)). גובה הלב א ב י א ב ו ת הטומאה (אגר' המוס' לר"ב אלעמי). דע כי פיך א ב י א ב ו ת הטומאה (ספ' חרדים). ו א ב י א ב ו ת הטומאה היא שיחה בטלה (פלא יועץ, דבור). —ט) *דבר שהוא עקר במעלה, בחשיבות, אב הנזק: ארבעה א ב ו ת נזיקין השור והבור וכו' (ב"ק א א). אם היה ה א ב (ר"ל השור המזיק) מועד (סמ"ג, מ"ע סו). —אב מלאכה: היודע שהוא שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה חייב על כל א ב מלאכה (שבת ז א). א ב ו ת מלאכות ארבעים חסר אחת הזורע והחורש והקוצר והמעמר הדש והזורה וכו' הרי אלו א ב ו ת מלאכות (שם ב). התולדות שבעבודת הארץ עם שאר ה א ב ו ת שלא נתפרשו בענין זה (רמב"ם, שמיט' ויובל א ג). —י) *דוגמה ללמוד ממנו: זה בנה א ב לכל המתנדב במנחה שלא יפחות מעשרון (ספרי במד' קז). זה בנה א ב כל מקום שנאמר פני אינו אלא קדים (יומ' נה.). —והשם *בנין אב, עי' בנין. —יא) *דבר שהוא יסוד לדבר,

או שכולל ומקיף הרבה דברים אחרים: א ב ו ת המבטא (ר"ל התנועות) שבעה (הקד' תסו' דונש על מנחם). אך לא באתי להגיד לך רק שרשי הלשון ו א ב ו ת המבטא שהם הפעלים (ר"ת בס). ואמצעיות (תפלות) יש בהן שאלת כל הדברים שהן כמו א ב ו ת לכל חפצי איש ואיש ולצרכי הצבור כולן (רמב"ם, תפלה א 7). כאשר דבר השם אל משה עם ישראל פנים בפנים עשרת הדברות וצוה אותם ע"י משה קצת מצות שהן כמו א ב ו ת למצותיה של תורה (רמב"ן שמות כה א). — יב) *דבר שלם ביחס לחלק ממנו, כלי ביחס לאבריו: כל הכלים הניטלין בשבת שבריהן ניטלין עמהן וכו' נשברו בשבת דברי הכל מותרין הואיל ומוכנין על גבי א ב י ה ן (שבת קכד:)—יג) °בלשון המשוררים: אֲבִי חכמה, אבי מוסר, אֲבִי שכל, לאמר בעל מוסר, חכם, בעל שכל: השר הטפסר, א ב י המוסר (ר"י הלוי, מכת' לר"א אלעמני). א ב י היושר, אחי הכושר, ויודע כל פשר (הות, לר"ש הנגיד). אֲבִי א'מר יהי חולש בשלח מעניו מטה (רמב"ע, תרבינ י). ועתה אֲבִי המועצה, שא משל ומליצה (עמנ', מחבר' כ). — °הורג א ב י ו[1] (מאמר הסמים של הרמב"ם, פרסם מב"ב באלכיב על וימבוב), שם פרי עץ דק העלים, טוב הריח, אד'ם המראה, והיה משמש לפנים ברפואה, arbutum ברומית, Sandbeere; arbouse; Arbute.

*אַבָּא, שם חבה בפי ילדים.—°אַבְהוּת, °אָבוּת, מעמד ומשפט אב.—*אָב זָקֵן, אבי האב, אבי האם. — °אָב חוֹרֵג, בעל האם, ביחס לילדיה מאיש זולתו — אֵם, אשת האב ביחס לילדיו ממנה. — °אֵם חוֹרֶגֶת, אשת האב ביחס לילדיו מאשה זולתה.

בֵּן, בַּת, הילדים שנולדו להאב.

דּוֹד, אחי האב. —דּוֹדָה, אחות האב.

הוֹרִים, האב והאם.

*זָקֵן, ובכנוים זְקֵנִי וכו', אבי האב, אבי האם. —*זְקֵנָה, ובכנוי *זְקֵנָתִי, אֵם האב.

חוֹתֵן, אבי אשתו של אדם.—חָם, אבי הבעל.

יָלַד, הוֹלִיד, האב הוא המוליד.— יֶלֶד, יְלָדִים וכו'. — יְרֻשָּׁה, יְרוּשָּׁה, הון, נכסים, שהאב מניח לילדיו אחרי מותו. הוֹרִישׁ, הניח ירושה לילדיו. — יָתוֹם, יְתוֹמָה, מי שמת אביו.

נֶכֶד, בן הבן או הבת.

שַׁכֻּל, אב ששכל את ילדיו, לאמר שמתו בחייו.

אב, אֲבִי,—משמש להרכבת שמות, בפרט שמות עצמים פרטיים, לזכרים וגם לנקבות: אֶבְיָסָף, אֶבְיָתָר, אַבְנֵר, אַבְרָהָם, אַבְשַׁי, אַבְשָׁלוֹם, אֲבִיאֵל, אֲבִיאָסָף, אֲבִיגַיִל (שם אשה), אֲבִידָן, אֲבִידָע, אֲבִיהוּא, אֲבִיהוּד, אֲבִיחַיִל, אֲבִיטוּב, אֲבִיטַל (שם אשה), אֲבִיָּה, אֲבִיָּם, אֲבִימָאֵל, אֲבִימֶלֶךְ, אֲבִינָדָב, אֲבִינֹעַם, אֲבִינֵר, אֲבִי-עַד (שם מליצי), אֲבִיעֶזֶר, אֲבִי-עַלְבוֹן, אֲבִירָם, אֲבִישַׁג (שם אשה), אֲבִישׁוּעַ, אֲבִישׁוּר, אֲבִישַׁי, אֲבִישָׁלוֹם.

א. **אָב**[1], ש"ז,—חפץ, מאוה, Wunsch; désir; wish: אָבִי יבחן איוב (איוב לד לו).—ואמר הפיטן: ותאמר (אסתר) א ב י וחפצי יבא המלך והמן, אל המשתה לו מזומן (ר"י נאגארה, זמיר' למגלה).

ב. *°**אָב**[2], ש"ז,—חדש החמשי מהחדש שבו חג הפסח, Name des 5-ten Monats; nom du 5-me mois; n. of the fifth month: משנכנס א ב ממעטין בשמחה (תענ' ד ו). אמר רבי שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר ב א ב וכיוה"כ שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו (שם ח). ר' אליעזר הגדול אומר כיון שהגיע חמשה עשר ב א ב תשש כחה של חמה (ב"ב קכא:). בארבעה שבילין חמה מהלכת ניסן אייר וסיון מהלכת בהרים כדי לפשר את השלגין תמוז א ב ואלול מהלכת בישוב כדי לבשל את הפירות (פסח' צד:). — ושם המלאך הממונה על ח ד ש א ב °ב ר ק י א ל, עי' זה.

---

[1]) בערב' קאתל אביה a).

a) قاتل ابيه

---

[1]) משקל צָו, מן א ב ה, עפ"י דעת המפרשים הקדמונים על הפסוק באיוב, ועי' אֲבִי.

[2]) נזכר במגלת תענית (פרק ה): בט"ו באב זמן אעי כהניא.—באשור' אַבּ. דל' סובר מלשון איבה, מפני להט השמש; והויפט אומר כי נקרא חדש זה אב ע"ש שבו היו כורתים קנים. באשור' אַבּ, לבנין, וזה אחד משלשה החדשים שהיו מקדשים אצל הבבלים לבנין, והם: סיון, אב, מרחשון, והסכים לזה מוס-ארנולד (JBL XI, 72). ובן שם חדש זה גם בסורית וערבית.

אֵב[1]), ש״ז, מ״ר אִבִּים, בכנ׳ אִבּוֹ, סמי׳ אִבֵּי,—א) צמח בראשית ילדותו, רך, רטב, רענן, junge Sprosse; jeune plante, pousse; green shoot: אל גנת אגוז ירדתי לראות באִבֵּי הנחל (שה״ש ו יא).—ואמר הפיטן: להעביב ולהענין להריק להמטר, מים אִבִּים בם גיא לעטר (ר״ה קליר, גשם, אף ברי).—ב) כמו״כ זמן ומעמד הצמח כשהוא עוד בילדותו, רך ורענן, Frische der Pflanze; jeunesse de la plante; freshness: היגאה גמא בלא בצה ישגה אחו בלי מים עדנו באִבּוֹ לא יקטף (איוב ח יא-יב). —ובהשאלה לילדות האדם ורעננותו: יכון לבך לעשות ענף ולתת פרי באבך (מנח׳ יהודה, סוגה בשים). ועתה אתה ידיד ימי אִבִּי, יושב בסתר לבי (אגר׳ יל״ג א קנד). — ג) מ״ר אִבִּים, אִבֵּי הצמח, *כל זמן שהוא מחבר להקרקע: ירקות שיבשו באיביהן[2]) כגון כרוב ודלעת יבשו באיביהן אין מטמאין טומאת אוכלין ליקטן ויבשן מטמאין טומאת אוכלים (תוספתא עוקצ׳ ב יא). קישות שהתליעה באיביה[1]) אסורה (חול׳ נח.). תאנים שצמקו באיביהן (שם קכו:). — ובהשאלה לחלות הדבש בהיותן בצופן: אמר ר׳ יהודה לא נחלקו ר׳ אליעזר וחכמים על חלות דבש שאין מקבלין טומאה באיביהן[2]) (תוספתא עוקצ׳ ג יח).

***אֲבָּ**, ש״ז,—כמו אֵב: שלום לשר הוא להמון גוים ומשפחות לאב, משקה צמאיהם במי ידו כמו נחל לְאֵב[3]) (רמב״ע תרשיש, א קפח).

אֹב,— עי׳ אוב.

א״ב,—ר״ת: אלף בית.

***אַבָּא**, ש״ז,— קריאה של קרבת משפחה בפי הילדים לאביהם, במשמ׳ אָבִי, Mein Vater; mon père; my father: אמר רבן גמליאל נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין פאה אחת (פאה ב ד). יכולה היא (הבת שפסק אביה מעות לחתנו ולא נתן לו) שתאמר אילו אני פסקתי לעצמי אשב עד שילבין ראשי עכשיו שאבא פסק עלי מה אני יכולה לעשות (כתוב׳ יג ה). הרי זה גיטיך על מנת שתשמשי את אבא על מנת שתניקי את בני (גיט׳ ז ו). מעשה באחד בבית חורון שהיה אביו מודר הימנו הנאה והיה משיא את בנו ואמר לחבירו חצר וסעודה נתונים לך במתנה ואינן לפניך[4]) אלא כדי שיבוא אבא ויאכל עמנו בסעודה (נדר׳ ה ו). קונם שאיני נהנית לאבא ולאביך וכו׳ אם עושה אני על פי אבא ועל פי אביך (שם יא יא). אמר ר׳ אליעזר בר׳ צדוק תינוק הייתי והייתי רכוב על כתיפו של אבא (תוספתא סנה׳ ט יא). למלך בשר ודם שכעס על בנו והלך לו הבן ההוא אצל אוהבו של מלך אמר לו צא ובקש לי מאבא (ספרי במד׳ פו). שאין התינוק יודע לקרות אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן (ברכ׳ מ.). כשם שאבדתי מבית אבא כך אובד ממך (מגי׳ טו.). א״ל (ר׳ שמעון לר׳ חייא) אתה הוא שציערת לאבא א״ל לא תהא

---

[1]) משק׳ לֵב, עֵת. ולא ברי לי מי הראשון נקד כך. ריב״ג ורד״ק לא גלו דעתם איך ראוי להיות המוכרת של אִבִּי. לפי ידיעתי, הכהן אד׳ קסתלו, מחבר המלון שבפוליגל׳ הלונדו׳ (בשנ׳ 1669), הוא הראשון שנקד אֵב בצירה, ואחריו גזניוס, ואח״כ בן זאב באוצה״ש, יוהלסון בערך מלים, ואחריו ר״מ לנדוי מערכי לשון ערך אביב, ואח״כ דיסויאר ב„לשון רבנן", ריקנטי, פירסט, ואחרי כן החדשים היהודים ולא-יהודים. ואין נקוד זה מכרח, כי גם פַּל נחרק בנטיות, כמו פַּת פִּתִּי, צַד צִדִּי. וכבר מצינו לרמב״ע גם המוכרת מן אִבֵּי אַב, עי׳ הערך הבא. ואולי קצת ראיה לדבר שגם רה״ג קרא כך ממה שגזר אִבּוֹ מן אב לבנים (ריב״ג ברש אב, שער׳ ב). וגם מהחדשים יש מי שחוה דעתו כי לאִבִּי ראוי להיות המוכרת אֵב ולא אַב, והוא בִּטְכר דל״ע, (Böttcher § 344, ושם 765 § בהחלט). — והנה כבר העיר ריב״ג על הדמיון שבין מלה זו והמלה אַבּ a) בערבית, אמר וז״ל: והערב אומרים למקום מרעה אַבּ כאשר אמרו לדשא אֵב. ע״כ. ואמר אלפרא אלאַבּ הוא מה שיאכלו הבהמות, ואמר מגאהד אלפאכהה (פרי מגדים) הוא מה שיאכלו בני אדם ואלאב מה שיאכלו הבהמות, ואמר ת׳עלב אלאב כל מה שתוציא האדמה מן הצמחים, ואמר עטא כל דבר שיצמח על פני האדמה (לשאן אלערב).—ובארמ׳ אִבָּא דארעא (תרג״א ברא׳ ז ג). בסור׳ אֶבָּא, ותרגם בר עלי בערב׳ אלת׳מרה אלפאכהה, ר״ל פרי מגדים.—[2]) כך ברוב הנוסח׳, בצוק״מ באביהן.—[1]) כן בכל הדפוס׳ ושם (דף סז.): באביהן, ברוב הדפוס׳ גם הישנים, וכמו כן ברגמ״ה ורש״י ואלפסי והר״ן, בכ״מ באיביהן, וכן ה״ג סוף הל׳ דגים.—[2]) עי׳ למעלה, הערה 2.

[3]) כך נקוד בהתרשיש הנדפס, והוא מוכרח מפני החרוז עם לאב במשמ׳ אב לבנים. ועי׳ הערה לאֵב.

[4]) כך הנוסחה במשנה שבגמרא.

a) أبّ

בזאת בישראל (סנה' יח.). אילו הייתי יודע שאבא ביניכם הייתי אומר כולכם אסורין חוץ מאבא (נדר' כה:). אמרתי לו (להעלם היפה שנדר נזירות) בני מה ראית להשחית את שערך זה הנאה אמר לי רועה הייתי לאבא בעירי וכו' (בכט:). א"ל רבי אל תצטער לבודקני אם קטן אני אהיה בשביל אבא אם גדול אני אהיה בשביל עצמי (נזיר כט:). אמר לה (יעקב לרבקה) וכך הוא הדרך שאצא חוץ מדעתו של אבא (תנחומא ויצא ח). ויאמר קין אל ה' וכו' גדול עוני משל אבא, אבא על מצוה קלה עבר ונטרד וכו' אתמול גרשת את אבא ועכשיו את מגרשני (מד"ר ברא' כב). משל לתינוק שהיה רכוב על כתיפו של אביו וראה חבירו של אביו אמר לו ראית את אבא אמר לו אביו אתה רוכב על כתיפו ואתה שואל עלי (בס במות כו). אמר ישמעאל עכשיו יקריב אבא את יצחק ואני אירש כל הנכסים שישארו מאבא (מדר' ויושע). — וגם כשהמדברים הם רבים: שבועה שלא פקדנו אבא ולא אמר לנו אבא (שבוע' ז ז). אם אמרו (הבנים הגדולים) ראו מה שהניח לנו אבא (כ"ב ט ג).—ובפרט מהילד לאביו בנוכח: אמר לו (בנו של עקביה לאביו בשעת מיתתו) אבא פקוד עלי לחביריך (עד' ס ז). אמר ר"א בר צדוק פעם אחת נכנסתי אחר אבא לבית רבן גמליאל וכו' אמרתי אבא לא כך אמרו חכמים (פסח' לז ו). כבן שמתחטא על אביו ועושה לו רצונו ואומר לו אבא הוליכני לרחצני בחמין שטפני בצונן (תענ' כג.). אמרה לו בתו (לעמרם) אבא קשה גזירתך יותר משל פרעה (סוט' יב.). אמר לו יהודה (ליעקב) אבא אם הולך בנימין עמנו ספק נתפ' ספק לא נתפ' (מד"ר ברא' לח). מה עשה (הקב"ה) נגלה עליו (על משה) בקולו של אביו אמר משה הנני מה אבא מבקש (בס שמות ג). משל למלך שאמר לבנו צא לפרקמטיא אמר לו אבא מתיירא אני בדרך מהלסטים (בס ויקר' כה). אמר לו יצחק (לאברהם) אבא אוסרני בידיי וברגליי (פסיק' רבתי, בחדש השביעי). כשראה כהן גדול שנשרף (ביהמ"ק) נטל את המפתחות וזרקן לשמים וכו' תפסו אותו שונאים ושחטו אותו אצל המזבח וכו' יצתה בתו בורחת וצווחת אוי לי אבא חמדת עיני תפשו אותה ושחטו אותה וערבו דמה בדם אביה (בס, ויהי בעת שכתם). משל לגבור שהיה עובר בנהר ובנו עמו היה הגבור תופס בידו של בנו וכו' אלא שהיתה השיבולת עוברת על ראש הבן התחיל הבן צועק סלמטן אבא אילולי שאתה מחזיק בי כבר הייתי שטוף ביד השיבולת ומת (בס, ותאמר ציון). אמר יצחק לאביו אבא לאן אנו הולכים לבדנו (מדר' ויושע). ואמר יצחק אבא זרז עצמך וחשוף זרועך (בס). ולא יקרא לו (הבן לאביו) בשמו לא בהיין ולא במותו אלא אומר אבא מרי (רמב"ם ממרים ד). וקטנים מישראל מתבעתים והולכים ונטמנים כאו"א תחת אביו ותחת אמו ואומרים ווי ווי אבא (אבק' רוכב א א). — וגם לאבי האב ולאבי האם: שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא (ספרי ופסיק' זוט' טו). — ב) הוספה מנכרים לא מבנים לשם עצם פרטי של אדם, „אבא פלוגי" לחבה וקצת בהתול של חבה, Papa...; papa tel: עבדים ושפחות אין קורין אותם אבא פלוגי[1]) ואמא פלונית (ברכ' טז:). של בית רבן גמליאל היו קורין לעבדיהן ולשפחותיהן אבא טבי (ירוש' נדה א מט:). דרש רבי יוסי בציפורי אבא אליהו (אליהו הנביא) קפדן הוה (שכעס על אחאב ואמר חי יי' אם יהיה השנים האלה טל ומטר) (סנה' קיג. ורש"י בס). אבא תחנה חסידא נכנס לעירו ערב שבת עם חשיכה (מד"ר קהל', לך אכול).

*אבאם, — עי' אבאס.

אבב[2]), ממנו אֵב, אָבִיב, *אָבַב.

***אָבַב**, — קל לא נהוג.

—הפע', *האביב, מאביב, פ"י,—הצמיח אבים, Sprossen hervorbringen; produire des plantes: שעירים להרביב, חזיזים לחעביב, שיחים להאביב[3]), עד זמן אביב (ר"ה קליר, תפלת גבס, אפיק מען). ממגיד ומאביב (שמואל בן יהודה, יוצר לשמיני עצרת).

***אֲבָבִית[4])**, אבבית, ש"נ,—רעד וצמרמרת בגוף מפני הקדחת, Schüttelfrost; frisson de fièvec:

---

[1]) אמר רש"י: לא בבניהם קאמר אלא בשאר בני אדם כעין שאנו קורין עכשיו מר פלוני מרת פלונית כך היו רגילין לומר אבא פלוני ואמא פלונית.

[2]) שרש שמי במשמעות מתחלפות. בארמ' וסור' הצמיח, בשל הפרות. בערב' כבר נזכר למעלה בהערה לערך אֵב.

[3]) כך הנקוד במחזור איטלקי ישן.

[4]) כך הנקוד במעה"ם, בוקסר', בהערוך הפולתל' הלונד' ובזמן האחרון דיסויאר בלשון דרבנן. וכן במדה"ג (הוצ' שכטר) אבאבית, והוא משק' שִׁמְּית אם שרשו

קור וחום (שבמקרא) חמה ואבבית[1]) (מד"ר כרלה' לד). שמעת מימיך אומר חמור זה יוצא צינה עליו חמה עליו אבבית[1]) באה עליו והיכן הן יסורין מצויין על בני אדם (שם יט). שהכניסה בו (שרה בישמעאל) עין רעה ונכנסה בו חמה ואבבית[1]) וכו' שכן דרך החולה להיות שותה הרבה (שם נג).

***אַב־בֵּית־דִּין**, ש"ז, מ"ר אֲבוֹת-בֵּית-דִּין, אֲבוֹת בָּתֵּי דִינִים,—תאר כבוד לראש השני בבית הדין לפנים, zweiter Vorsitzender des Jüd. Gerichtsh.; second président du tribunal juif; second President of the Jew. Tribunal: הראשונים היו נשיאים ושניים להם אבות בתי דינין (חגי' כ כ). כשהנשיא נכנס כל העם עומדים ולא ישבו עד שיאמר להם שבו כשאב בית דין נכנס עושין לו שתי שורות מיכן ומיכן עד שנכנס וישב במקומו (תוספתא סנה' ז ח). אב ב"ד בפני נשיא מי מורה הלכה (חגי' טז). באושא התקינו אב בית דין שסרח אין מנדין אותו (מו"ק יז.). אבטליון ושמאי אבות בתי דינים (ר"ת חגי' טז:).

***אבג**,—צרוף ר"ת, חלק משם מ"ב אבגיתץ שלקמן: ואותיות אב"ג הם ו' בגימ' והם ו"ק דז"א (מהרח"ו, ע"ח, שכיר' הכליס כ), והוא ר"ת תפלת: אנא בכח גדולת וכו'.

***אַבְגָא**, ש"ז,—שם שטן מצוי בביה"ם, Name eines Dämons; nom d'un démon; N. of a Demon:

אבב, וכן *חַזָּזִית, *חַפָּפִית, לפי הקריאה המקבלה. צמ"ד אֲבַבִּית (ואולי הוא אֲבַבִּ— כמו שמנקד שם אֲבַטִּיחִים). קוה' אֲבַבִּית ודלמן אֲבַבִית. ואין בתנ"ך חבר לאלה המשקלים. ואעפי"כ ד"ר י' קצנ' מסכים לנקודו של דלמן, וסובר שמשק' „פְּעָלִית היא התמונה המאוחרת לשמות המחלות במקום פֶּעֶלֶת שבמקרא". עכ"ל בהערה בכ"י. ועי' הערה שאחרי זו בדבר מקור המלה ופרושה. —[1]) כך בערוך, ומביא גרסת ס"א ועועית, וכן במשל השני גרס' הערוך אבבית, ובמשל השלישי, שהובא בערוך כמו"כ בערך זה, כתוב בערוך בעצמו ועבעבית. ובנוסחאותינו במשל א' קור וחום חמה חכאכית, ובמשל ב' חמור זה יוצא צינה עליו כמח חככים באה עליו. ובדפ' ניציה עם פרוש רש"י ואב"א, במקום כמה חמה: צינה עליו חמה עליו חככים עליו. אבל ברש"י שם אבאבית, ומביא ס"א חכאכית. ב„אות אמת" הביא גרסת רש"י אבאבית. ובמשל ג' ונכנסה בו חמה ואכאבית, ובילק' במקום זה ועכעבית. ואות אמת הביא גרסת הערוך. ובמדה"ג של התימני בכ"י והוצ' דר' שכטר מובא משל ג' בנוסחה זו: חמור עועיות עלו בו גמל אבאבית באה עליו. השנויים הרבים מעידים כי הנוסה' משבשות, והגרס' אבבית שבהערוך היא היותר אמתית, והנה בה"ע הסתפק בהזכרת מלה זו בלי שום פרוש, ואין לנו איפוא שום פרוש מסור בקבלה מהקדמונ', והפרוש היותר קדום שיש בידינו הוא של רש"י שם פר' יט שפרש: חמה זו חולי קדחת אבאבית קור. וכן עה"ק הוצ' קרקא (סגת סגת): לשון קרירות. ועפ"י זה פרש גם בוקסט' ותרגם: horropilatia, ר"ל סמור השערות מפני הקור, ואמר כי מהערוך נראה שפרש מלה זו בכ"מ במשמע' קור. וכן צמ"ד: קרירות עם חמימות, ותרגם כמו בוקסט'. גם מ"כ הביא פרוש רש"י קור. וכן ר"מ לנדוי, ותרגם Schauer, וכן דיוס' בלשון דרבנן. רק המשביר פרש אבבית (או חכאכית) ח"ם, כדי שיהיו שתי המלים של המדרש חמה ואבבית מכונים להמקרא קר וחם, ולכן נאנם לפרש חמה מלשון יונ' ק"ר, ונמשך אחריו גם לוי, ודלמן, וגם אני קודם בלי בדיקה כראוי. אבל חמה אין ספק בדבר שמשמעתה ח"ם הקדחת, ובמשמ' זו היא משמשת בכ"מ בתלמוד, עי' זה הערך, ואולי היה הדבור חמה ואבבית שגור ורגיל בזמן ההוא ולכן פרשו בו את הפסוק קר וחם, ואין קפדה אם אין סדר המלים אחד. ומקור מלה אבבית, גם במשמ' ק"ר וגם במשמ' ח"ם, לא נתברר. גזרתו של המשביר ממלה יונית רחוקה מאד, וכן לא קבל אותה קר' בעמ"ש שלו. קוה' הביא המלה הערב' חמי אלע'בa) שפרושה הוא קדחת שלושית. אבל עקר משמעתו של ע'ב הוא העדר, וחמי אלע'ב פרושו קדחת של סרוגים. ודר' יקצ"נ סובר כי מקור אבבית הוא השרש אבב במשמ' צמיחה, ואבבית היא צמח על העור, שחין. וכן דעת דר' מזיא כי נגזרה אבבית מן אבב במשמעת פריחה, וסובר הוא שראוי לתרגם אבבית exanthème, וחמה אבבית שבמשל ג' היא Fieber exanthem. וכל זה אינו מחור. ובאין יסוד נכון להשערות הללו, ובהיות שמצרוף חמה ואבבית נראה באמת כי אבבית היא איזה דבר מלבד חם הקדחת, ההגויה בחמה, לכן דעתי נוטה עתה כי ראוי יותר להחזיק בפרוש היותר קדום שיש לנו למלה זו והוא של רש"י להמדרש, ושהחזיקו בו עכ"פ בעל עה"ק הנ"ל, בוקסט' והערוך של הפוליגלוטה, וצמ"ד, ומ"ל, ודיסויאר, ואחרים. ואולי יש קצת יחס בין שם אבבית זה ובין השרש הבבb), הבב בערב', שמשמ' היא נשיבת הרוח וגם זעזוע של החרב וכמו"כ של הזכר בבע"ח בשעה שהוא נזקק להנקבה. וכבר העיר פלישר (הגהות ללוי) על הדמיון בין שני השרשים השמיים אבב והבב.

a) حمي الغبّ b) هبّ

מלשון הגמרא[1]) ההוא א ב ג א דבי רב פי׳ השטן שהיה נמצא בבה״מ ההוא (ע״ח לרח״ו, היכ׳ נקוד׳, שבי׳ הכל׳ ג).

אבגיתץ, — אחד מצרופי שמות הקדש של האלהות בקבלה: וזה בן מ״ב אותיות אעפ״י שאותיותיו ידועות אין מסור בהגיונו וקריאתו אלא בקבלה י״א אבגיתץ וי״א אביגתץ (תק׳ כב הלי, טעם זקנ׳ נז.). השכינה פועלת בכח י״ב הויות ובמ״ב אותיות הנקרא שם בן מ״ב ואלו הן א ב ג י ת ץ (ספ׳ הקנה פח:).

אבגר[2]), ש״ז, — שם עשב, agrimonia, eupatoria: Odermennig; aigremoine (אסף הרופא ק), ושמש לפנים ברפואה.

אבד[3]), ממנו אבד, אבד, אבדה, אבדה, אבדון, אבדן, אבדן, אובד, *אבד, *אבוד.

אבד, פעו״י, עת׳ אבד, אובד, תאבד, יאבד, תאבדו, מקו׳ אבד, אבד, אבדך, אבדך, אבדכם.

א. פ״ע, ומשמש: א) אבד הדבר ממנו או לו, נעלם מן העין ולא ידוע איהו, verloren gehen; être perdu; to be lost: וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה (דבר׳ כב ג). ותאבדנה האתנות לקיש אבי שאול ויאמר קיש אל שאול בנו קח נא אתך את אחד מהנערים וקום לך בקש את האתנת (ש״א ט ג). ולאתנות האבדות לך היום שלשת הימים אל תשם את לבך להם כי נמצאו (שם כ). ואת (הצאן) האבדת לא בקשתם (יחזק׳ לד ד). כשה אבד בקש עבדך (תהל׳ קיט קעו). — ובתו״מ: נתנו במגדל ואבד המפתח (עירו׳ ג ג). היא אומרת אבד גיטי והוא אומר א ב ד שוברי (כתוב׳ ט ט). המביא גט ו א ב ד הימנו (גיט׳ ג ג). המניח פירות וכו׳ אם א ב ד ו הרי זה חושש מעת לעת (שם ח). אם בעיר א ב ד וכו׳ ואם בשדה א ב ד (תוספתא ערוב׳ ג יז). שאבדה להן דרך באותו שדה (גמ׳ שם לד.). — ובמשמ׳ תעה, נע ונד ממקום למקום, herumirren; errer; to wander: צאן אבדות[4]) היה עמי רעיהם התעום (ירמ׳ נ ו). תעיתי כשה אבד (תהל׳ קיט קעו). — ב) היה ועתה איננו, חדל, נעדר, הלך ועבר מן העולם, verschwinden; disparaître: איך נפלו גברים ויאבדו כלי מלחמה (ש״ב א כז). אבד חסיד מן הארץ (מיכ׳ ז ב). ואבד מלך מעזה ואשקלון לא תשב (זכר׳ ט ה). ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבניו תסתתר (ישע׳ כט יד). אבדה האמונה ונכרתה מפיהם (ירמ׳ ז כח). אבדה עצה מבנים (שם מט ז). כי גוי אבד[1]) עצות המה (דבר׳ לב כח). יעלו בתהו ויאבדו (איוב ו יח). ותרא כי נוחלה אבדה תקותה (יחזק׳ יט ה). תקות ענוים תאבד לעד (תהל׳ ט יט). ביום ההוא אבדו עשתנתיו (שם קמו ד). שמא תאמר א ב ד סברן ובטל סבויין (יומ׳ עג.). — ובמשמ׳ לא יהיה מעתה: ואבד מנוס מקל והזק לא יאמץ כחו (עמוס ב יד). ומנוס אבד מנהם (איוב יא כ). — ג) כלה, נחרב, מת, umkommen; périr; to perish: אבדת עם כמוש (במד׳ כא כט). אבדנו כלנו אבדנו (שם יז כז). ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה (דבר׳ יא יז). הגדתי לכם היום כי אבד תאבדון לא תאריכן ימים על האדמה (שם ל יח). ויאבדו מתוך הקהל (במד׳ יו לג). כן יאבדו כל אויביך יי׳ (שופט׳ ה לא). אולי יתעשת האלהים לנו ולא נאבד (יונ׳ א ו). ויקראו אל יי׳ ויאמרו וכו׳ אל נא נאבדה בנפש האיש הזה (שם יד). עד אבד הנשארים והנסתרים מפניך (דבר׳ ז כ). עד השמדך ועד אבדך מהר (שם כח כ). ורדפוך עד אבדך (שם כב). עד אבדכם מעל האדמה הטובה הזאת (יהוש׳ כג יג). ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם (עובד׳ א יב). אלך ו א ו ב ד עמהם (פסי׳ רבתי, ויסי בעת). — וארצות, בתים, תבואה: הטרם תדע כי אבדה מצרים (שמות י ז). על מה אבדה הארץ (ירמ׳ ט יא). איך אבדת נושבת מימים (יחזק׳ כו יז). ואבדו בתי השן וספו בתים רבים (עמוס ג טו). כי אבד קציר שדה (יואל א יא). — ובתו״מ: עיר שכבשוה ברקום וספינה ש א ב ד ה בים (גיט׳ ג ד). — ובמשמ׳ נתקלקל ונפסד: ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא ת א ב ד וכו׳ אם כוונו מלאכתן במועד י א ב ד ו (מו״ק ב ג). המפקיד פירות וכו׳ ואפילו הן א ו ב ד י ן (תוספתא ב״מ ג ז). — ובהשאלה, היה בצרה גדולה, ברעה: לולי תורתך שעשעי אז אבדתי בעניי (תהל׳ קיט צב).

[1]) לא מצאתי זה בשום מקום בגמרא.

[2]) לפי דעת לו (בה״ג) על שם א ב ג ר מלך אדסה.

[3]) משתף לעברית, ארמ׳ וסור׳ ואת׳. בערב׳ משמ׳ במשמ׳ אחרת, אבל ב י ד, באד a) ממש כמו אבד. —

[4]) בקצת נוסח׳ א ב דת.

a) يبد باد

—[1]) לפי דעת רוב המדקדקים ב פתוחה, מפני ע גרונית אחרי כן.

ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת וכאשר אבדתי אבדתי (אסת׳ ד יו).—ובמליצה: והיה ביום ההוא נאם יי׳ יאבד לב המלך (ירמ׳ ד ט). יאבד יום אולד בו (איוב ג ג).

ב. *פ״י: הבורה שאבדה פסחה ואמר לאחד צא ובקש ושחוט עלינו (פסח׳ ט ט). שבר (הילד) את הצלוחית ואבד את האיסר (כ״כ ה ט). ר׳ שמעון אומר אבד מחט ומצא מחט טהורה שאני אומר מחט שאבד הוא מחט שמצא (תוספתא טהר׳ ט ח). אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה (מו״ק כה:). א״ר יוחנן אוי להם לאומות העולם שאבדו ואינם יודעים מה שאבדו (סנה׳ נה:). שאבדנו את ר׳ סימון (מד״ר בראש׳ לא). מי גרם להם לבכורים שאבדו הכבוד הזה (שם במד׳ ו).—ואמר המשורר: מה אספדה עליך כבוד אשר אבדת או חיים אשר תאבדי (רמח״ל, מ״ע א).

— פעו׳, *אבוד, אבודה, אבודים, אבודות,— בכל משמ׳ הקל: המפקיד פירות אצל חבירו אפילו הן אבודין (ר״ל נרקבים) לא יגע בהן (ב״מ ג ו). למלך שהיה לו מפתח של פלמנטרי׳ קטנה אמר המלך אם אני מניחה כמות שהיא אבודה היא אלא הריני עושה לה שלשלת (ירוש׳ תענ׳ ב סה ד). תורמין על האבוד (שנעלם מן העין) ועל הגבוי (ב״מ נח.). אם יסתפק לו הדבר שלא ידע אם הדבר זה (שמצא בחוץ) הוא מונח או אבוד (לבוש, הלכה ומליח׳ רס ט). את מוצא אילולי יוסף היו מצרים אבודין (ר״ל גועים) ברעב (מד״ר במד׳ ב). בכלי פשתן הדקים הבאים מבית שאן אם מתפחמין קימעא אבודין (ר״ל נשחתים) (שם בראש׳ יט). באיזו דרך הלכו האבודים (הנתונים בצרה) (פסיק׳ רבתי, ויהי בעת). אבוד פלוני ממשפחתו (מד״ר רות, וזאת לפנים). הואיל ואני אבוד לעולם הבא (אדר״נ טו). יש אדם בחור ואשתו מכוערת נתונה בתוך אפריון ואומרין אבוד הבחור הזה על הכפושה הזו ואם הכלה נאה ובעלה מכוער אומרין אבודה הכלה הזו באיש הזה (מד״ר תהל׳ וילק׳ במע׳, איוב כט).— ואמר הפיטן: ותחיש עתידות, לצאן האבודות (מנח׳ יוה״כ, מנה׳ אויניון). ציון צפירת פאר חדות אגודיך, זעקי ברמה בקולך על אבודיך, ובו׳ ממך אבודים, ילדים חמודים (מאיר בר״א, קינ׳ לת״ב).— ואמר המשורר: ואבוא ירכתי מקרא ומדרש, ואמצאם מפשות שדודות, וארדף אחרי דבר מחדש, כרודף אחרי שיות אבודות (ר״י הלוי, הפבט הזמן).

— נפע׳, *נאבד, האבד, להאבד, לאבד, ליאבד,— כמו קל עו׳: שמת או נשבה או נגנב או נאבד (בכוע׳ ח ה). בשעה שהרשע נאבד מן העולם שלש כיתות של מלאכי חבלה יוצאות לקראתו (כתוב׳ קד.). ואת רוצה לילך ליאבד מן העולם (מד״ר במד׳ כ).—ובסהמ״א: וגבורי מצרים נאבדו בזעם ובעברה (יוסיפון פה). שהרי ברוב חלומות והבלים ורוב דברים הולכים ונאבדים בני אדם מן העולם (רשב״ם קהל׳ ה ו). שהנפש הזאת היקרה אינה נאבדת באבדן הגוף (ר׳ בן כילה, יסוד׳ המבכיג). ובה אבד מלכותם (של היהודים) אבדה מאתם חכמתם (ר״א דלמדיגו, בחי׳ הדת א).—ואמר המשורר: יום נאבדת על דתך, לא עבדתי זולתך (ר״י הגוי, יפו בעיני).

— פע׳, אבד, אבדת, עת׳ אאבד[1]), ועם ו המהפך ואבדך, אבד, לאבד, — א) עשה שיאבד, החריב, השמיד, : umbringen ; faire périr ; to cause to perish ואבדתם את כל משכיתם ואת כל צלמי מסכתם תאבדו (במד׳ לג נב). אבד תאבדון את כל המקמות אשר עבדו שם הגוים וכו׳ ואבדתם את שמם מן המקום ההוא (דבר׳ יב ב-ג). הבמות אשר אבד חזקיהו (מ״ב כא ג). אבד ושבר בריחיה (איכ׳ ב ט). שכלתי אבדתי את עמי (ירמ׳ יה ז). ותקם (עתליה) ותאבד את כל זרע הממלכה (מ״ב יא א). פרימו מארץ תאבד וזרעם מבני אדם (תהל׳ כא יא). וחוטא אחד יאבד טובה הרבה (קהל׳ ט יח). ורעה זונות יאבד-הון (משלי כט ג). כי העשק יהולל חכם ויאבד את לב מתנה (קהל׳ ז ז). ויאבדם יי׳ עד היום הזה (דבר׳ יא ד). משובת פתים תהרגם ושלות כסילים תאבדם (משלי א לב). החריבו מלכי אשור את הגוים וכו׳ ויאבדום (מ״ב יט יז-יח). ואחללך מהר אלהים ואבדך[2]) כרוב הסוכך (יחזק׳ כח יו). לשפך דם לאבד נפשות (שם כב כז). לי קוו רשעים לאבדני (תהל׳ קיט צה). אם על המלך טוב יכתב לאבדם (אסת׳ ג ט).— ובתו״מ: ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאלו איבד עולם מלא (סנה׳ ד ה). המאבד עצמו לדעת אין מתעסקין עמו בכל דבר (מס׳ שמח׳ ב). —

[1]) כמו אאזרך.— [2]) הסכימו רוב המדקדקים הראשונים והאחרונים כי הוא במקום ואאבדך, אלא שר״י חיוג סבר כי א ואבדך היא א השרש ונשמטה א השמוש, והשיגו עליו ריב״ג וראב״ע והכריעו כי נשמטה א השרש, וכן כל המדקדקים.

ב) כמו קל משמ׳ עו׳, verlieren; égarer; to lost: עת לבקש ועת לאבד (קהל׳ ג ו). — ובתו״מ: המאבד ביום ומצא ביום (טהר׳ ח ג). סימן שוטה היוצא בלילה וכו׳ והמאבד מה שנותנין לו (ירוש׳ גיט׳ ז מח ג). מרגלית טובה היתה בידכם ובקשתם לאבדה ממני (חגי׳ ג.). — ג) *העדיר: איבד את זכותו (כתוב׳ יג ו). לא כל הימנו מן הראשון לאבד זכותו של שני (גיט׳ ח ח). בא ואראה לך כמה טובות איבדת (מד״ר כרא׳ יט). — ועם שלילה: בור סיד שאינו מאבד טפה (אבות ב ח). — ובמשמ׳ *הוציא, למשל כספו, ולא יוכל להחזיר לו: מי שהלך למדינת הים ועמד אחד ופרנס את אשתו חנן אומר איבד את מעותיו (כתוב׳ יג ב). — *והשחית, קלקל: משל לחכם שפתח לבנו חנות של בשמים בשוק של זונות המבוי עשה שלו והאומנות עשה שלה והנער כבחור עשה שלו יצא לתרבות רעה בא אביו ותפסו עם הזונה התחיל האב צועק ואומר הורגך אני היה שם אוהבו אמר לו אתה איבדת את הנער ואת צועק כנגדו (מד״ר שמות מג). — וככנ׳ *אִבַּדְתַּנִי, גרמת לי שיאבד ממני: שאם חס ושלום לא הייתי שומע לך איבדתני כל אשר יגעתי מימי (מד״ר במד׳ יז).

— הִפע׳, הֶאֱבִיד, הֶאֱבַדְתָּ, הֶאֱ׳, וְהֶאֱ׳, עת׳ אַאֲבִיד, ובמקום זה אֹבִיד, אֹבִידָה, — כמו קל יוצא וכמו פע׳: והאביד [1]) שריד מעיר (במד׳ כד יט). וְהַאֲבַדְתִּי את הנפש ההוא (ויקר׳ כג ל). וְהַאֲבַדְתָּ את שמם (דבר׳ ז כד). ותקות אנוש הֶאֱבַדְתָּ (איוב יד יט). אעלה אכסה ארץ אֹבִידָה [2]) עיר וישבי בה (ירמ׳ מו ח). והוא יכניעם (את הגוים) לפניך והורשתם וְהַאֲבַדְתָּם מהר (דבר׳ ט ג). והכרתיך מן העמים וְהַאֲבַדְתִּיךָ מן הארצות (יחזק׳ כה ז). וְהַאֲבַדְתִּיךְ מאין יושב (צפנ׳ כה). כגוים אשר יי׳ מַאֲבִיד מפניכם (דבר׳ ח כ). ויהוא עשה בעקבה למען הַאֲבִיד את עבדי הבעל (מ״ב י יט). לְהַאֲבִיד אתכם ולהשמיד אתכם (דבר׳ כח סג). ולנתוץ ו׳הַאֲבִיד ולהרוס (ירמ׳ א י). ואכל (הגוי) פרי בהמתך וכו׳ עד הַאֲבִידוֹ אתך (דבר׳ כח נא). ומשלם לשנאיו אל פניו לְהַאֲבִידוֹ (שם ז י). לתת אתנו ביד האמרי לְהַאֲבִידֵנוּ (יהוש׳ ז ז).

— נתפ׳, *נִתְאַבֵּד, — כמו קל משמ׳ א: וכי תעלה על דעתך שהיה משה מתאבד (מד״ר שמות ו). שלא יתאבד שכרך (תורת׳ לדיק׳, תרטה).

*אֹבֶד, אֲבֵדָה, אֲבַדּוֹן. אָבְדָן. — *אֶבֶן טוֹעִים, היתה בירושלם שעליה היה מכריז מי שמצא אבדה. — אָזַל, הלחם אזל, נגמר. — אָכַל, אכל את הונו, כספו. — אָפֵס, אפס הכסף, אין יותר.

*בִּזְבֵּז, בזבז את הונו, פזר, הוציא כספו בלי מדה. — *בָּטֵל, הדבר בטל. — *בִּטֵּל את הדבר. — בָּלָה, הבגדים וכדומה בלו, נשחתו, נתקלקלו. בִּלָּה, בלה אותו, אבדו. — בָּלַע אותו, נִבְלַע, בִּלַּע, השחית, קלקל.

גָּז, — גָּזַר, נִגְזַרְתִּי, אבדתי. — *גָּנַז, נִגְנַז. — גָּרַע, החסיר. — *גֵּרָעוֹן, הסרון.

הָלַךְ, הלך לו. — *הֶפְסֵד.

חִבֵּל, חבל את מעשי ידיו, אבד, השחית. — חָדַל, חדל המטר. — חָלַף, חלף עבר. — חָסַר, חִסָּרוֹן, וכו׳. — חָרַב, הבית, העיר חרבה, נהרסה. נֶחֱרַב, הֶחֱרִיב, חֻרְבָּן.

*טָמַע, גוי פלוני נטמע בגוי פלוני, נבלע, אבד.

כָּבָה, האש כבתה, חדלה. — כָּלָה, כלה כספו וכדומה, כלו עיני, אבדו, נשחתו. — כְּלָיָה, — כִּלָּיוֹן. — כָּרַת, חיב כרת, שיכרת, שיאבד מקרב עמו.

מָחָה את הכתב, מחה את שמו מעל פני הארץ. ימח שמו, קללה, שיאבד מן העולם. — מָסַס, הונו נמס כשלג. — מָצָא, מצא את אבדתו. — מֵת, מָוֶת.

סָף, סָפוּ, המו.

עָבַר, עבר מן העולם. — עָדַר, נעדר מן העולם.

פִּזֵּר, פזר את הונו. — *פִּזָּרוֹן, המפזר את הונו. — *פִּחֵת, החסיר, המעיט. — *פְּחַת, מה שנפחת. — *פְּחוּת. — *פָּסַד, *נִפְסַד, נשחת, נתקלקל, אבד. *הִפְסִיד, הפסיד הרבה במסחרו. ולהפך, *הִרְוִיחַ. — *פְּסֵדָה, כמו נזק, אבדה. — פָּסַס, כמו אפס, חדל. — *פָּסַק, נִפְסָק, כמו חדל. — פָּקַד, נִפְקַד, נחסר, נעדר.

*צְבִי, הניה מעותיו על קרן הצבי, הניחם בסכנה, אבדם. — צָמַת, נִצְמַת, הִצְמִית. — צָרָה, וכו׳, עי׳ במקומו.

קָטַב. — *קִיֵּם, מְתֻקָּיִם, ההפך מן אבד. — קָרַץ וכו׳, עין צרה, מות.

---

[1]) בקצת נוסח׳ וְאִבַּד. — [2]) במקום אַאֲבִידָה, כך כל המדקדקים, ואולי הוא עתיד מן ביד כמו בערבית.

רָקַב, נִרְקַב, נתקלקל מהרטיבות.

שחת, החריב, קלקל. נִשְׁחַת, הִשְׁחִית, מַשְׁחִית, וכו׳. — שָׁכַל, שכל את ילדיו, אבדו לו ילדיו. שִׁכֵּל, שַׁכְּלָה.—שָׁמַד, הִשְׁמִיד, החריב, אבד לגמרה. נִשְׁמַד.—שְׁמָד, כליון. — שָׂרַף, נִשְׂרַף, אבד הדבר ע״י אש.

תֹּהוּ, עלה בתהו, אבד.—תְּהוֹם, הלך לתהום, אבד.—תַּם, כמו כלה, אפס. — תָּעָה, תעה במדבר, אינו יודע דרכו.

א. אֹבֵד[1]), מקור או ש״ז, כִּלָּיה, Untergang ; perte destruction : ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אֹבֵד[2]) (במד׳ כד כ). וגם הוא עדי אֹבֵד (שם כד).

ב. אֹבֵד, — עי׳ אובד.

***אָבֵד**[3]), אבד, שת״ז,—דבר שעלול להאבד, להשחת, להתקלקל ולהפסד, was verloren geht; ce qui se perd : דבר האבד עושין אותו במועד ושאינו אבד אין עושין אותו במועד במה דברים אמורים בתלוש אבל במחובר אפילו דבר האבד אין עושין אותו במועד (תוספתא מו״ק א יא). שינוי במועד בדבר האבד[4]) (גמ׳ שם יב.). דבר האבד מותר לעשותו בחול המועד (טור וש״ע או״ח, תוס״מ תקלז).

אב״ד, — ר״ת: אב בית דין.

אֲבֵדָה, ש״נ, סמי׳ אֲבֵדַת, מ״ר אֲבֵדוֹת,—דבר שנאבד, etwas Verlorenes ; perte, qqch. perdue something lost : או מצא אבדה וכחש בה (ויקר׳ ה כב). והשיב את הגזלה וכו׳ או את האבדה אשר מצא (שם כג). וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה (דבר׳ כב ג).—ובתו״מ: איזו היא אבידה מצא חמור או פרה רועין בדרך אין זו אבידה חמור וכליו הפוכין פרה רצה בין הכרמים הרי זה אבידה (ב״מ כ ע). אבדתו ואבדת אביו אבדתו קודמת (שם יא). א״ר יוחנן שלשה מכריז עליהן הקב״ה בכל יום על רווק הדר בכרך ואינו חוטא ועל עני המחזיר אבידה לבעליה ועל עשיר המעשר פירותיו בצינעה (פסח׳ קיג.). — ובהשאלה : בכו לאבלים ולא לאבידה (לאמר המת) שהיא למנוחה ואנו לאנחה (מו״ק כה:).

אֲבַדֹּה, ש״נ,—כמו אבדון, עי׳ זה : שאול ואבדה[1]) לא תשבענה ועיני האדם לא תשבענה (משלי כז כ). — ואמר המשורר : ולא הבית (האדם) סוף חלדו, וכי סוף כל לאבדה (ר״י הלוי, רודפים אחרי הבל).

אֲבַדּוֹ,—עי׳ הערה לערך הקודם.

***אבדומה**, — עי׳ אברומה.

אֲבַדּוֹן[2]), ש״ז,—א) כליה, חרבן, Untergang; perdition ; destruction : והחכמה מאין תבוא ואי זה מקום בינה ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה (איוב כח כ-כב).—ב) כנוי לקבר, ונרדף עם קבר, שאול, Ort des Unterg.; lieu de perdition; pl. of destruction : היספר בקבר חסדך אמונתך באבדון (תהל׳ פח יב). שאול ואבדון נגד יי׳ אף כי לבות בני אדם (משלי טו יא). כי אש היא עד אבדון תאכל (איוב לא יב). —*ואחד משמות הגהנום, Abbadon : א״ר יהושע בן לוי ז׳ שמות יש לגיהנם ואלו הן שאול ואבדון ובאר שחת ובור שאון וטיט היון וצלמות וארץ התחתית (ערוב׳ יט.).—ובפהמ״א : שלא מצאה הנפש לא כוכב ולא מזל שיעזור להם על זה להצילם מן האבדון (תגמ׳ הנפ׳ לא). ולאחר י״ב חדש מורידין אותן (את הרשעים) לאבדון ודנין אותן באבדון י״ב חדש (ס׳ רזיאל לה.). ואחרי אבדון יש עוד שאול תחתית ועמקו שלש מאות שנה (שם). והגהנם הוא

---

[1]) אמר רד״ק : והביא החכם רבי יעקב בן אלעזר שם במשקל אחר ואחריתו עדי אובד בפלס ואת היותר החרמנו, נטעתיך שורק. ע״כ. וכן החדשים, אעפ״י שאין משקל זה רגיל במשמ׳ מפשטת. והביא אולסה׳ דמיון לזה ח׳וֶת (ישע׳ כח יט), במשמע׳ ברית, ור׳אה (שם ז), במשמ׳ ראי׳. ברט (מה״ש סי׳ 89) הביא עוד השם יובל, ג״כ במשמ׳ מפשטה.—[2]) לפי קצת נוסח׳ אולי משובש.

[3]) נקוד לוי ודלמן אֲבֵד, וכך קריאת הספרדים. והרשי״ם, לפי הקריאה המסורה של האשכנזים, אָבֵד.—

[4]) כך בנוסח׳ ובר״ח שם ובריי״ף.

[1]) כך הכתיב, ובמס׳ אבדו קרי (כן נראה מדברי ריב״ג שלקמן, וכן בפרוש במ״ש וז״ל: ואבדו קרי וכו׳ וי״ס שכתוב ואבדון בפסוק ואחרים שכתוב ואבדה וקרי ואבדון וכולם משובשים). ואמר ריב״ג : וכבר הפילו הנון ממנו (מן ואבדון) בשאול ואבדו. ע״כ. וכן רד״ק, וכן המדקדקים החדשים, והביאו דמיון לזה קצת שע״פ בסוף -ון שנתקצרו כנראה לסוף -ו, כמו מגדו — מגדון ואולישלמה — שלמון. ואמר Böt. כי אפשר שנרמה בנפילת נון אבדון במקום זה הלמד שבמלה שאחריה. אבל Barth (מה״ש, סי׳ 194 וסי׳ 224) דחה אפשרות התקצרות הסוף -ון בשע״פ לסוף -ו.

[2]) משק׳ פִּרְזוֹן בדגשות ל״פ.

כמו ספוג השואב אליו כל הזוהמא וכל הזוהמא נופלת למדור התחתון הנקרא א ב ד ו ן ושם הם דרגין הנקראים צואה רותחת וכו' ובו כל הנפשות הטמאות (עמה"מ, תיק' התשובה א). לילית היא תמיד בסדין המטה של איש ואשה המזדווגים לקחת ניצוצי טפות הזרע ההולכים ל א ב ד ו ן (שם יח). כאש מתלקחת ב א ב ד ו ן תאכל (ב"נ, בני"ע ג, כוב).

*אבדלה[1], ב"נ, מ"ר אבדלות,—א) בפ"ע מן הבדיל, הבדלה בין שני דברים, das Unterscheiden, das Absondern; séparation: ויבדל אלהים א ב ד ל ה ודאי (ירוש' ברכ' ח יב ג).—ב) ברכה שמברכים היהודים במו"ש על כוס יין וכדומה להבדיל בין הקדש ובין החול: יין ו א ב ד ל ה וכו' הואיל ו א ב ד ל ה גרמה ליין שיבוא (ירוש' פסח' י לז ג). ובלבד שלא יפחות משלש א ב ד ל ו ת (שם ברכ' ה ט:).

אבדן[2], (אב-דן), בפ"ע,— פעולה של כליון והשמדה, Vertilgung; extermination: destruction:

1) משק' אוכרה.

2) המדקדקים הקדמו' החליטו מלה זו וכן אבדן שלקמן למקור. אמר ריב"ג בס' ההשגה (סכג) וז"ל: ותוספת הנון על הסבובים שהם מקור כמו באבדן מולדתי. וכן בהרקמה (ז): ויוסיפוה על המקורים באבדן מולדתי. ורד"ק (מכל' דס"פ יח): ומצאנוהו (את המקור) גם בתוס' נון באבדן מולדתי והרג ואבדן, ע"כ. וכן רידו"ר (מעשה אפד י), ואבלמ'. והבדיל רד"ק בין אבדן לאבדן, אמר וז"ל: ואבדן מהדגש כי משפטו ואבדן בדגש הבית כי הוא יוצא והוקל כמו שהוקלו רבים מהדגוש. ע"כ. וכן גזנ' דיטר', ומפני זה לפי דעתו ד רפויה, ואבדן לפי דעתי מן אבד. בטב', שטדה, קניג, ברוין, גזנ' בוהל לא הבדילו, ורפיון הדלת באר ברט (מה"ש סי' 200) מפני שנגזר מהמקור ולכן רפה כמו אבדו, מלכו. והנה Kö. 2, 471 וכן Bö. § 494, Olsh. § 215, 3 מונים גם אבדן בין המלים שלקו ב פ ר י ד ת ה ד ב ק י ם מפני סבות צרוף האותיות וכדומה, ומשמע מדבריהם שהם סוברים כי צריך לקרא א-בדן, וכתב Olsh. שם בפרוש: mit Ablösung des zweiten Radicals von der ersten Sylbe. אך הקריאה המקבלה של הספרדים היא אב-דן, אעפ"י שהדלת רפה, וכמו שמעיד רד"ק (מכל', בער הכוה) בפרוש כי הקריאה המקבלה של מלכי היא מל-בי ולא מ-לבי, כמו שמעתיקים כל המדקד' הלועזים החדשים mal'khé, וכן עבדי, כנפי, וכן נראה שכך היתה באמת קריאת הקדמונים, כמוכח ממשקלי

ויכו היהודים בכל איביהם מכת חרב והרג ואבדן ויעשו בשנאיהם כרצונם (אסת' ט ה).

אבדן[1], (אב-דן), סמי' אבדן, בפע"ז,—א) כליה, Untergang; ruine, perte; destruction: כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי (אסת' ח ו). — ובתו"מ: כשם ששמחה לפני המקום בקיומן של צדיקים כך שמחה לפני המקום ב א ב ד ן של רשעים (תוספתא סנה' יד י).—ב) *קלקול ופסדה והשחתת דבר: מפני א ב ד ן קדשים (ירוש' פסח' ז לה.).—ועם ו אחרי א, או ב דן: ונוטלין ממנו (מן היין) לידים אמר רבי אבא אין בו משום א ו ב ד ן אוכלין (שם ברכ' ו י.).—ומצוי בשתי המשמ' בסהמ"א: כבר קרה לה (להלשון) ההפסד ונאבדה ב א ב ד ן שאר החכמות באומתנו (ר"י דורא, מעשה אפד ח).—ומ"ר: רב ריבם יי', על הושבי אבדני (שבת א חנכה, אין צור).—וכנ': ויראה ברעתם ו א ב ד נ ם ושפלותם (מ' אלבילה, ראש' דעת א א).

אבה[2], ממנו אבה, ולפי דעת רוב החכמ' אביון, ולפי דעת קצת גם אב, ויש מיחסים לו גם אבה.

אבה[3], פ"ע, עב' אבה, אבתה, אבתה[4], אביתי, אבינו, אביתם, אבו, עת' אבה[5], תאבה, (ולפעמים אחרי אל אמרו תבא), תאבי, תאבינה, לווי אבה[6], אבו, אבי, אבינה, וגם אבי, אבו, וכו' אבה, אבים, אבה, אבות,— חפץ, רצה, הסכים לדבר, נטה ל..., geneigt sein, willig sein; être consentir, enclin; to be iuclined, ורוב שמושו עם לא במשמ' לא רצה, לא הסכים: ויחזק יי' את לב פרעה ולא אבה לשלחם (שמות י כז). ולא אבה סיחן

שוריהם, כמו הבתים שהביא ראב"ע בצחות למשל למשקל ב' תנועות ויתד: כנ—פי רנ—נים וכו', וכן ר"י הלוי שיר לא מתמול, משקל ב' תנועות ויתד: כנ—פי נש-רים ולא כ—נפי.

1) עי' הערה הקודמת.

2) שרש שמי. באשורית אבית, לפי דעת חל"א חפץ, ובהשאל' מצוה, ואבות רצון ונטיית חסד (מלון אשורי, דל' ומי' ארכי'). בערב' אבי, מאן, לא רצה. וכן בכושית. אך בקצת מקומות בארצות ערב, בתונס, בנג'ד יאמרו הערבים אבה במשמ' רצה, ושער Landb. 2 (Arabica III, 10) כי זה מקור ב המשמשת בערב' החדשה לסי' עתיד.—3) עי' הערה הקודמת.—4) ר"י חיוג.—5) רד"ק, מכלול.—6) ר"י חיוג, ורד"ק במכלול.

מלך חשבון העברנו בו כי הקשה יי׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו (דבר׳ ב ל). ולא אבה האיש ללון (שופט׳ יט י). ולא אבה נשא כליו (של שאול לדקרו) כי ירא מאד (ש״א לא ד). ולא אביתי לשמע לבלעם (יהוש׳ כד י). ולא אביתי לשלח ידי במשיח יי׳ (ש״א כו כג). ולא אביתם לעלת (לארץ ישראל) ותמרו את פי יי׳ אלהיכם (דבר׳ א כו). ולא אבו האנשים לשמע לו (שופט׳ יט כה). ויחמל שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר וכו׳ ולא אבו החרימם (ש״א טו ט). ולא אבו (ישראל) בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו (ישע׳ מב כד).— ועם א בסוף: ולא אבוא [1]) שמוע (ישע׳ כח יב), אולי מפני הארכת התנועה בדבור הנמרץ: לא אבוא כלל וכלל.— ועת׳: אולי ל א-ת׳אבה האשה ללכת אחרי (בראש׳ כד ה). ואם תלכו עמי קרי ולא ת׳אבו לשמע לי (ויקר׳ כו כא). ובית ישראל לא י׳אבו לשמע אליך כי אינם א׳בים לשמע אלי (יחזק׳ ג ז).—ובהחלט בלי פעל אחריו: וגם אל מלך מואב שלח (ישראל לבקש רשות לעבר בארצו) ולא אבה (שופט׳ יא יז). ויקמו זקני ביתו (של דוד) עליו להקימו מן הארץ ולא אבה (ש״ב יב יז). ויאמרו אליו כל הזקנים וכל העם (למלך ישראל שתבע ממנו מלך ארם תנאים קשים) אל תשמע ולוא ת׳אבה (מ״א כ ח). לא ישא (הגבר בעת קנאתו) פני כל כפר ולא-י׳אבה כי תרבה שחד (משלי ו לה).— בני אם יפתוך חטאים אל-ת׳בא[2]) (שם א י). כה אמר אדני יי׳ קדוש ישראל בשובה ונחת תושעון בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם ולא אביתם (ישע׳ ל טו).— ועם ל האיש או הדבר אחריו: כי יסיתך אחיך בן אמך וכו׳ לא ת׳אבה לו ולא תשמע אליו (דבר׳ יג ז-ט). לא אבו (הפתאים) לעצתי נאצו כל תוכחתי (משלי א ל).—והדבר ביהם הפעול אחריו: ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם (משלי א כה).—ובחיוב: אם ת׳אבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו (ישע׳ א יט). הי׳אבה רים עבדך אם ילין על אבוסך (איוב לט ט). —והשתמשו בו הסופרים במשמעת ״חפץ, רצה סתם: ואבית תהלה מגלומי גוש (מוס׳ יוה״כ, אמר אימתך). —ואמר המשורר: אחיות שמש כל מה תאבה נפשי אובות (רמב״ע, תרשיש ב). העלם הלא תאבי דברך מני אך אין לאל ידך (רמח״ל, מגדל עז ב ג). אובה אשר כה יהי (שם ד ג).

—התפ׳, ״התאבה, מתאבה: ונפשו שוקקה, מתאבה (רש״י ישע׳ כט ח).

הנרדפים: חפץ, רצה, הסכים, והנגוד מאן.—ועי׳ ערך חפץ.

אֵבֶה[1]), ש״ז, סמי׳ אבה[2]), בכנ׳ אבי[3]), אבה, אבך, אבהו, אבו, אבה, מ״ר אבים, כנ׳ אבינו, אביהם, — קנה עבה נבוב, כמו הגמא המצרי וכדומה, יעשו בו בקצת מקומות אניות קלות שטות במהירות גדולה על פני הים[4]), Rohr; roseau; reed: וימי קלו מני רץ ברחו לא ראו טובה חלפו עם אניות אבה[5]) כנשר

[1]) בהרבה כ״י אבו, אך המסור׳ (ריש פרש׳ בלק ודני׳ ג כט) מונה א זו בפרוש בין שתים עשרה אלף הכתובות בסוף תבה ואינן נקראות. ואמר ר״י חיוג וז״ל: ע״כ אומר כי הפועל של רבים שעבר נכון הוא בלשון שיכתבו באלף אחר וו הרבים וכן מנהג לשון קדר וכמוהו ולא אבוא שמוע (אות׳ הנוח, תרג׳ ראב״ע, בעל ההוי). וכן ריב״ג (מבתלחק). ומהחדשים רק .Ew רואה באבוא צורה אמתית שהיתה באמת נהוגה בלשון, וסובר כי נולדה מהטעמה הזקה של תנועת בו עד שנשמע לאזן עוד כעין קול נשימה בסוף, ורד״ק (בעל אוי) מונה א זו בין הנחים היתרים, וכן אולסה׳ שטדה קויץ החליטו שהוא שבוש. בטכר (סי׳ 928) מודה אמנם באפשרות אמתות הצורה אך היא חשודה בעיניו. והנה בשאר האלפים הדומות לזו, השבוש מתבאר: ההלכוא אתו (יהוש׳ י כד) אלף הלכוא היא הכפל מן אתו שאח״כ; נשוא (תהל׳ קלט כ) במקום נשאו. אך בלא אבוא שמוע קשה למצא סבת השבוש, ולכן יש אולי לסמך על דעת אבי הדקדוק שלנו ודעת אולד, כמבואר בפנים. —[2]) אמר רד״ק: האלף תמור׳ הא ופה״פ נעלם. ע״כ. ובכ״י גרסות מתחלפות: תבוא, תב׳א, ת׳אבה, ת׳אבא, וכו׳. וכמו״כ רוב החדשים החליטו צורה זו משבשת. אך Kö. 1, 577 העיר כי נמצאת עוד צורה דומה לזו והיא ויתא וקשה לומר ששתיהן שבוש פשוט, ולכן יש לחשב כי היתה צורה כזאת במציאות בלשון החיה.

[1]) משקל נדה, רעה, וכן קצה, גאה, אעפ״י שזה תאר. והוא מלרע גם לא בהפסק, כמו גאה, וכן דעת הרד״ק, (מכלול, מסק׳ רעה). —[2]) כמו עלה, קנה, שדה, ודעת רד״ק (שם) כנראה אבה כמו רעה דוד שצירה הריש קים; אך כיון ששם גם סגול העין קים שלא כדין, כמו שהעיר שם רד״ק, אין ללמד ממנו.—[3]) רד״ק שם, וכן כל יתר הנטיות שם.—[4]) גזנ׳, והביא דמיון לזה בערב׳ אבא׳a) שפרושו קנה, וכן דעת שאר המפרשים החדשים והביאו עוד דמיון מאשורית אב שלפי דעת חל״א פרושו קנה (מלון אשור׳, דל׳ ומ׳ ארג׳). —[5]) יונתן

a) أبّ.

יפוש עלי אכל (איוב ט כה-כו).

•אַבְהוּת, ש"נ, — המעמד של אב, המשפט והזכות של אב, Vaterchaft; paternité; fatherhood: שאין א ב ה ו ת לגוי (רש"י ברא' כ יב, גרס' כ"י סרוול, מובאה בהערה לרש"י מהד' דר' א. ברלינר).

•אַבְהָל¹), ש"ז, — פרי אילן הערער, גרגרים ישמשו ברפואה להזיע וכדומה, Sevenbaum; sabine (Juniperus sabina); savin: ואלה הם התחבושות יוקח א ב ה ל מאגוז סיפרי ומהעצמות השרופים וכו' (קאנון ג כב ב ה). אגוז א ב ה ל (פרקי משה ט). א ב ה ל גיני פירוש שוינא המהות פרי הערער דומה לעוזרדין (יוסף וידאל, רשימ' הרפוא', גרס המעלות).

•אַבּוּב²), אֲבוּב, ש"ז, מ"ר אַבּוּבִים, — בכלל כל שפופרת ארכה עגלה, Röhre; pipe; tube, וביחוד —א) כלי זמר מקנה נבוב או משפופרת של נחשת וכדומה, Schalmei; pipe, flûte; flute: ולא היה מכה ב א ב ו ב של נחשת אלא ב א ב ו ב של קנה מפני שקולו ערב ולא היה מחליק אלא ב א ב ו ב יחידי מפני שמחליק יפה (ערכ' ב ג). א ב ו ב היה במקדש חלק היה דק היה של קנה היה ומימות משה היה וכו' והיה קולו ערב (גמ' שם י:). —ואמר הפיטן: לקחו הכרובים, תפים ואַבּוּבִים (קינ' לת"ב, אלכפותי ספלו). —ומשל: א ב ו ב שהיה לשרים זמר אורגים אינם רוצים בו (בארמית: אבוב לחרי זמר לגרדאי לא מקבלוה מיניה יומ' כ:). —ב) שפופרת רחבה לקלות בה: וא ב ו ב של קלאין (כליםב ג). נתנוהו (את העֹמר) לא ב ו ב והאבוב היה מנוקב כדי שיהא האור שולט בכולו (פסיק' רבתי יח). —ובמשמ' הכללית של שפופרת דקה בכלל: והחלילין שהיו מנגנין בהן היה א ב ו ב שלהן של קנה (רמב"ם, כלי המקד' ג ה). דברים יבשים מוכנים להנפח באף וראוי שינופחו ב א ב ו ב (קאנון ג ה א ב).

•אַבּוּב־רוֹעֶה¹), ש"ז, מ"ר אַבּוּבֵי רוֹעֶה, (או אבובי רועים), — צמח קוצי אבוב שלו מלא קשרים, והוא חריף הטעם, Vogelknöterich; polygonum aviculare, L; continde, והשתמשו בו לפנים לרפואה נגד עצירת השתן: אבל אוכל הוא את יועזר ושותה א ב ו ב ר ו ע ה²) (שבת יד ג). — ויקראו לו גם מ ט ה ה ר ו ע י ם, עי' זה הערך.

•אַבּוּבְיָה, ש"נ, — כמו בַּבּוּאָה, בּוּבִיָּה, עי' במקומו: ואשר במים מתחת לארץ להביא א ב ו ב י א וכו' הצורות שהן מתחלפות ונראות במים ובגופות הנוצצות שהן מוצהבות כעין נחשת קלל והוא א ב ו ב י א³) (ר"י ברצלוני, פי' יציר' 14).

•אִבּוּד, ש"ז, — שם"פ מן אִבֵּד: משקה העומד ל א י ב ו ד (שבת קמה.). מהו לכבות את הדליקת ביו"ט וכו' משום א ב ו ד ממון (ביצה כב.). משום א י ב ו ד נשמה (חול' יא:). — ואמר המליץ: אין א ב ו ד כ א ב ו ד הזמן (שלמ' אליוירו, סוף יד לשון).

אֲבוֹי⁴), — מלה להגות רגש של צער ומצוקת הנפש, והיא בת זוגה של המלה אוי, wehe! malheur à...!; alas!: למי אוי למי אֲבוֹי למי מדונים למי שיח

תרגם מגדיא. ר"י בן גנאח אמר שהוא שם נהר אחד, וכן רש"י ואב"ע. ורד"ק: האניות שחפצם ורצונם ללכת אל המקום שממהרים ללכת. ע"כ. והביא עוד פרוש מלשון איבה, והכונה אניות שודדי הים. וכן נמצא בקצת כ"י כתיב איבה ביוד.

[1]) בערב' אבהל a).

[2]) קריאת האשכנזים. ספרדים אַבּוּב, וכן במשנ' מנקד' נדפסות. בערב' אֻנבּוּב b) לכל דבר עגול ונבוב בקנה, בארמ' וסור' אבּובא, ואומרים חל"א כי באשור' אמבב. ומקורו כנראה נ ב ב, עי' זה.

[1]) בערב' אנבוב אלראעי a), בסור' אבוב רעיא.

[2]) כך היא הגרסה במשנה שבמשניות, וכן בגמ' ירוש' (שבת יד ג) ומדבמ"ע. וכן גרסת הערוך. ובמשנה שבג' בבלי וירוש' בנוסח' הדפוסים אבוברואה, אבוב ראה, ובריי"ף כ"י אבוב רואה. ושם בגמ' כ"י א"פ אבוב רועה (ד"ס). ופרשו שם בגמ' ח ו ט ר א ד ר ע י א (כך גרס' הערוך וכן כ"י, ד"ס). ובנוסח' חומטריא. ואמר שם ר"ח וז"ל: פירוש בלשון ישמעאל אנבוב אלראעי או ע צ א אלראעי b). עכ"ל. וכן הערוך, והרמב"ם בפרוש המשנה. ויחס לו דיאוסקורידס הרבה סגולות נגד עצירת השתן ו ה א ב ן וכדומה.

[3]) כך שם פעמים, ובגוף המכילתא בוביא.

[4]) צורה קצת זרה והמקור ומשמעת המלה קצת מסופקה. התרגומים הקדמונים תרגמוה במשמ' בלבול, קצת המפרשים פרשוה במשמ' עני, מן א ב י ו ן (מנחם,

---

a) أبهل b) أنبوب

a) انبوب الراعي b) عصا الراعي

למי פצעים חנם למי חכללות עינים למאחרים על היין לבאים לחקר ממסך (משלי כג כט-ל).— ובספה"א: אבוי לחדש החמישי (רסע"ג, סליח׳ ת"ב). אבוי לאיש אשר נעור ולא ראה נתיבתו (ר"ש הנגיד, משל קכו). ואבוי על ימים קווצותי בטל ילדות ים, השחרות נמלאו (רמב"ע, דיואן). אבוי לדור לפי כספו כבודו (מנח׳ יהוד׳, בוגא נביס). אבוי עולם רחב הים ותכיל לרבבות עם ונפשי לא תכילה (עמנ׳, מחבר׳ ז). — ויאמרו אוי ואבוי: עברו שנותי וחלפו ימי אוי ואבוי כאשר ידאה הנשר (מנאס, מחברת). מי יתן ראשי מים ועיני מקור נוזלי, ואבכה כל ימותי ולילי, את חללי טפי ועוללי, וישישי קהלי, ואתם ענו אבוי אוי ואללי (ר׳ קלוני׳ בר"י, קינ׳ לת"ב). אשריהם משבילים כרקיע זוהריב, במנוחות שלום נחו ישרים, אוי ואבוי שוד ושבר לנותרים, למדיבת נפש וחבלים וצירים (קינה, החריבו ממני). קול זעקת לבי וקול זעמי, סבו בכל חצר בכל מבוי, אבוי אוי (ר"ע פרנס׳, הוס׳ למתק שפת׳ סה). אוי ואבוי כי הגביר הסגירני (צרור המור, לך לך יח). ישראל הוי ואבוי קורא מן המצר (פיוט יוה"כ, אילת השחר).— *ועם ה הידיעה: למי האוי ולמי האבוי לנואף המשלח מדנים בין איש לאשתו וכו׳ למי הם באות הקללות שאמרנו האוי והאבוי וכו׳ (מד"ר במד׳ י). שהאוי והאבוי הוא להם (רהב׳ דעת, ר"מ אלבילא ד ו). ומזה המין היה האוי והאבוי הנאמר בימי אחשורוש (מגל׳ ספ׳ לרבב"ל דורחן).

***אַבּוּל**[1], אִבּוּל, ש"ז, מ"ר אַבּוּלִים, אַבּוּלֵי, אִבּוּלִים, אִבּוּלֵי,— מבוי מפולש מקורה ומלמעלה בנינים, משער העיר פנימה, gewölbter Gang; passage voûté: אין חולקין את אבולים[2] עד שיהא בה כדי שיעור לזה וכדי שיעור לזה (תוספתא ב"מ יא י). הלכו כל האבולים עד מגדל צבעים ומתו שם (מד"ר רות א ס).

***אִבּוּל**, ש"ז,— בה"פ מן אֵבֶל: האלמנה (לא תתארס לפני ג׳ חדשים ממות בעלה) מפני האיבול (יבמ׳ ד י).

אֵבוּס[1], ש"ז, מ"ר אֲבוּסִים, בכנ׳ אֲבוּסֶךָ, סמי׳ אֵבוּס,— כלי יתנו בו מספוא ומים לבהמה, Krippe; crèche manger: ידע שור קנהו וחמור אֵבוּס בעליו (ישע׳ א ג). באין אלפים אֵבוּס בר[2] (משלי יד ד). היאבה רים עבדך אם ילין על אֲבוּסֶךָ (איוב לט ט).—ובתו"מ: עריבה גדולה שנפחתה וכו׳ עשאה אבוס לבהמה אף על פי שקבעה בכותל טמאה (כלים כ ד). קירות האבוס וקירות המחיצה (נגע׳ יב ד). השואל את הפרה ובא והעמידה על איבום בעליה (תוספתא ב"מ ח כ). נוטל הוא (קיסם) מן האבוס שלפני בהמה (פס יו"ט ג יח). ולא ימלא אדם מים ויתן לפני בהמתו וכו׳ באיבום העומד בר"ה גבוה עשרה ורוחב ארבע (ערוב׳ כא.). סוסי אש וכו׳ העומדים על אבוסי אש ומלאים גחלי רתמים ואוכלים גחלים מתוך אבוסיהם וכו׳ ונהרי אש בצד אבוסיהם (היכל׳ רב׳ טו, ביהמ"ד ילינק ג).— וכמו"כ גומה בקרקע בצורת אבום לתת בה אבל לבהמה: אמר רב הסדא מחלוקת (בין החכמים שבמשנה אם מותר לגרוף מלפני הבהמה היא) באיבום של קרקע אבל באיבום של כלי דברי הכל מותר (שבת קמ:). —וגם המקום בהרפת שהבהמה עומדת שם: היתה (הבהמה) עומדת באבום (ירוש׳ בבוע׳ ז לו ד). רב יהודה התיר ליטול ציפורנים של חמור (בחו"ה) וכו׳ ולבנות איבום (הלכ׳ פסוק׳, מועד).— וערבה שהפועלים אוכלים ממנה יחד: לא יאכל עמו מן האבום שלפני הפועלים (נדר׳ ד ד). במאבילו (את הפועל) מן האבום (ירוש׳ דמאי ב כג:).

אָבוּס,— בינוני פעול מן אבס, עי"ש.

ר"י חיוג, ראב"ע ועוד). אך רש"י פרש צעקה ויללה, ורד"ק ואחריו רוב המפרשים והחדשים ראו בה מלת קריאה כמו אוי, אעפ"י שהאות ב אינה מצויה באותיות קריאה של רגש. ובמשמעה זו נשתמשו בה בספרות.

[1]) באשורית אַבּוּל, שער העיר (מוס׳ ארכ׳, מלון אשורי), וכן בארמ׳ וסורית.— דלמן: אִבּוּל, אך אשכנזים וספרדים קוראים אבּול, וכן לפי הסורית.—[2]) כן בנוסחא׳ הישנות, ובצוק׳ איבולים. ופרש ר"ח בגמ׳ עירוב׳ ו׳: אבולי מבוי, וכן נראה בפרט מהמאמר במד"ר רות המובא בפנים.

[1]) משק׳ אֵטוּן, אֵסוּר, וחסר: אֵמֻן, ועין תלומה: אזור, אֵפוד. ואמרו המדקדקים החדשים כי עקרו הוא פעול, ונגתארך הטף סגול של האלף, אעפ"י שבשמות אחרים, אֱליל, אֱנוש, אֱשון, לא נתארך. — בלשונות האחיות אין חבר למלה זו, זולתי באשורית אֻבֻּס (מוס ארגע׳, מל"א). וע׳ אבס.— [2]) התרגום ורוב המפרשים הקדמונים פרשו האבוס הוא ריק, ויש משערים שצ"ל אפס במקום אבוס.

***אִבּוּק**, ש"ז, — שה"פ מן אבק.

***אֲבוּקָה**[1], ש"נ, מ"ר אֲבוּקוֹת, — קסמי עץ או סמרטוטים וכדומה דולקים יחד להאיר אור גדול, Fackel; flambeau; torch: **הסידים ואנשי** מעשה היו מרקדין לפניהם באבוקות של אור שבידיהן (סוכ' ה ד). איש הר הבית היה מחזר על כל משמר ומשמר ואבוקות דולקות לפניו (מדות א ב). ונכנסו (הכהנים) אחריו ושתי אבוקות של אור בידם (תמיד א ג). מבערב מבקרין אותו (את הקרבן) לאור האבוקות (שם ג ד). אין בודקין לא לאור החמה ולא לאור הלבנה ולא לאור האבוקה אלא לאור הנר (פסח' ז:). למה צדיקים דומין בפני שכינה כנר בפני האבוקה (שם ח.). אבוקה כשנים וירח כשלשה (ברכ' מג:). לעולם שוחטין בין ביום ובין בלילה וכו' בשאבוקה כנגדו (חול' יג:). משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפילה ומתיירא מן הקוצים ומן הפחתים ומן הברקנים ומחיה רעה ומן הליסטין ואינו יודע באיזה דרך מהלך נזדמנה לו אבוקה של אור ניצול מן הקוצין ומן הפחתים וכו' (סוט' כא.). ואבוקות של אור דולקות לפניהם כל הלילה כולה (מגל' תענ' ט). שבלילה מבקשין בני אדם הרבה ומבקשין אבוקות של אור (הלכ' פסוק', מועד). ואבוקה של שעוה (רא"ב, שבת ב א, בשם ספ' העתים).

****אָבוּת**, ש"נ, — כמו אַבְהוּת: יצא בותי שאין לו אב דאין אבות לכותי (רב"י נזיר סא.). למאי הלכתא אמרת דאין אבות לכותי (שם). אחים (גרים) מהאב לבד מותרין בנשיהן דאין אחוה לגוי מן האב וכן נושא בתו ואחותו מאביו ואשת בנו דאין אבות לגוי (רמב"י, האשכול, הלכ' גרים). אעפ"י שאין אבות לנכרי מ"מ אסור לגר להכות או לקלל אביו הנכרי (שם). מצד האבות והבנוית (המוגה רמה א ו, ועוד שם א ז). — **אָבוּת בית דין, משרת אב בית דין: ואף מר יוסף אודענע וקם ברבים ואמר פליקת נפשאי מן גאונות והדר לאבות בית דין[2] (אגר' ר' שרירא גאון).

---

[1]) לא נתברר מקור מלה זו. ואולי נצטמצמה מן אֲבַהוּקָה, מן בהק, הבהיק.

[2]) אעפ"י שהמאמר הוא בארמית, מ"מ המלים: אבות בית דין הם בעברית, ואין ספק בדבר כי השם הזה היה נהוג אצלם גם בדבור העברי. והנה שער פרופ' בכר כי המלה אבדינות שבס' המליצה של ר"ש בר"ש הפרסי הוא שם מפשט למשרת אב בית דין. אבל אין זה מפרנס פרושו של הר"ש בעצמו „מחסנה של טבחים".

***אָבוֹת**,— שם מסכת ממסכתות התלמוד, נקבצו בה מאמרי החכמים במדות ומוסר.

****אָב זָקֵן**[1], ש"ז,— אבי האב, אבי האם: לקרוע שטר זה ולכותבו בשילוש השמות של אביהם וזקנם (גכוב תו"מ, בטר' מט ז). דודך אבי זקני הישיש (מה"ג, דביר ב לד). אבי זקנם ר' חיים פרחי (שם, מכתבי לוי א).

אבח[2], ממנו אִבְחָה, **אֶבַח **אִבַּח.

****אֶבַח**[3], ש"ז, מ"ר אִבְחִים, אִבְחֵי,— ברק להב החרב, וחרב מרוטה, מחדדה, Schwert; glaive; sword, **וישתמשו** בהשם הזה במליצה, בדבור הנשגב: **בזבת אם** נינו שוסה, **חרב** יד תסיר אבח (רסע"ג, עבודה). בתק מריקי אבח מתער, יהירים המלטשים תותח ותער (ר"י בן אביתור, נעילה, מחזור תלמסן). גמול נמלט מאבח נשחז, בפשטו צוארו דמו לא נפחו (רבב"ג, אז כסל המור). עמוד נא אבי וקשור הטבה, פן אגור מפני האבח (שם). מאכלת שנונה מרוטה לטבה, נדנה נתן מלהבעיתו באבח (ר' מאיר בר"י, סליח' ב' עי"ת, אז הר המור). חנניה וחבריו מסרו נפשם לאבח, רבי עקיבא וחבריו בעלי הטבה, כורתי בריתי עלי זבח (יעקב בן הגר, סליח' כ' סיון, בנומי אמוני). הרבו שלף אויב עלינו לטבח, להיות זוקף עיניו ורואה את האבח (פיוט ר"ס כל בני פלס, סדור אהבת קדמונים). שאונם (של צבאות אוליפרני) נבנע ותברח רוחם, שחתו והגרו בפחד אִבְחָם (יוסף ב"ר שלמה, שבת חנכה, אודך כי אנפת).— ונרדף לטבח: **חרבו** שלף אויב עלינו לאבח, להיות עוללים ויונקים מובנים לטבח (סליח' י"ז בתמוז, אתאנו לך). — ומ"ר: לאמותם נואמים הננו נשחטים ונטבחים, בהקדישם לטבח והתיקום לאִבְחִים (קינ' ט"ב, אמרתי שעו מני).

---

[1]) כך בארמ': אבא סב (תרג' אסת' ז).

[2]) שרש מסופק בלשון העברית. בערב' יש אמנם פעל אבח', במשמ' נתן דפי באיש, ובאשור' יש, לפי דעת הל"א, השם אִבְחַ, שפרושו לפי דעתם ענוי ויסורים.

[3]) יצירת הפיטנים מן אבחה שלקמן.

***אבח**, פ"י,— הרג באבח, בחרב, töten ; tuer to slay : אשיחה צרות ונקמת אנטיוכס, אבח חסידי ומשיחי נכם (יוסף בן שלמה, יוצר חנכה, אודך).

אבחה[1], ש"נ, סמי' אבחת,— ברק וצחצוח דבר מלטש וממורט, למשל של להב הרב מרוטה, das Blinken vif éclat ; gleam : למען למוג לב והרבה המכשלים על כל שעריהם נתתי אבחת[2] חרב אח עשויה לברק מעטה לטבח (יחזק' כא כ).— ואמר הפיטן : גדע רום קרנם ועלומם הקציר, ו ב א ב חת חרב שעריהם הציר (ר"א קליר, קינות, איכה תפארתי). — ובמשמ' זו השתמשו בו הסופרים האחרונים : לא תראה א ב ח ת חרב ולא תשמע קול רעש כידונים (א' מפו, אהב"צ כז).— ויש שהשתמשו בו במשמ' עצם להב החרב : עליו תרנה א ב ח ת כל מגל וחרמש (ב' פפנה', ארבע כוסות, כוס ישוע' א). — ומ"ר *אבחות, במשמ' חרבן: עמודים וגוילים לאבחות, ואותיות קדושות פורחות (שבת א' אחה"פ, אין כמוך).

***אב־חורג**[3], ש"ז, בכנ' אבי חורגי, מ"ר אבות חורגים,— בעל האם ביחס להילדים שילדה לאיש זולתו, Stiefvater; beau-père; step-father: עוד יבכו עליך ימים רבים יתומים מעונים תחת ידי א ב ו ת ח ו ר ג י ם (מא"ג, דביר, ריב מבפחה ט).

אבחמץ[4], ש"ז,—גוף אוירי, בלי טעם וריח, אחד מיסודות הרכבת המים ואויר הנשימה, ופועל שריפת הגופים, Sauerstoff ; oxygène : בלי א ב ח מ ץ בכמות מספקת לא יחיו בעלי חיים (הצפה שנה ג' גליון לג, קדמ' המדעים). והנה ידוע כי הפרדת המים על ידי החשמל נותנת שני חלקים אבמים לכל חלק אחד של א ב ח מ ץ (שם, גליון כג, הרי אב).

***אבחנה**, ש"נ, סמי' אבחנת, מ"ר אבחנות,— כמו הבחנה, בחינה, שה"פ מן בחן, הבחין, Prüfung examen : א ב ה נ ת מומים מלהגיש בעל מום (ר' אליהו הזקן, אזהר' א שבוע').

אבחנק[1], ש"ז,—בחכמת הכמיה, שם לגוף אדי, אחד מהיסודות שהאויר מרכב מהם, azate nitrogen ; Stickstoff.

אבט[2])

***אבט**[3], — אבטי, ש"נ, מ"ר אבטאות, -טיאות, -טיות, — כלי ישימו בו מים ויכנס אדם בו וירחץ גופו, Bade, Wanne; bain baignoire, ובהרחבה מרחץ שיש בו אבטאות, Badezimmer ; bathroom; tub : משדבו עוברי עבירה (שהיו רוחצים בחמים בשבת) חזרו לאסור ה א ב ט א ו ת[2]) שבכרכין (תוספתא שבת

---

[1]) לא ידוע מקורה, ויש מפקפקים באמתותה, זעי' בהערה לקמן.— [2]) הביא מנחם בן סרוק בשם יהודה בן קריש הגהה א ב ע ת במקום אבחת והשיב עליו, ופרש אבחת כמו אימת, בלי יסוד, כי אם לפי ענינו. וריב"ג אמר, וז"ל : אין למלה זו גזרה ממה שבידינו מהלשון והראוי בו שיהיה ברק החרב ולהטו. רש"י הביא יש פותרין טבחת, והוא בעצמו פרש קול זעקת הרוגי חרב, ואבחת כמו נביחת. ויונ' תרגם קטלי חרבא. ויש סברים כי המלה אבחת מיותרה כלה ומנסחים הכתוב כך: נתתי חרב מרוטה לברק הודדה לטבח.— וקצת החדשים פרשוה במשמ' המלה האשור' אבח שלמעלה.

[3]) עי' הורג.

[4]) מורכב מן א ב ומן ח מ ץ, על שם שהוא מ ו ל י ד ה ח מ צ י ם, לפי השם בלעז oxigéne, שנתן לו החכם הצרפתי לבואזיה, מפני שהאמינו אז החכמים ש כ ל החמצים מרכבים ביחוד מהגוף הזה. ובניתי שם מרכב זה בצורת השמות הפרטים המרכבים מן אב, אבי, עם מלה אחרת, שהובאו למעלה אחרי ערך אב הראשון, והוא בנין נאות לשמות לכל הגופים כיוצא בזה, שהם כמו א ב ו ת לסגולה מהסגולות, למשל גוף האוירי השני שבהמים : אבמים, ולגוף האוירי שהוא אחד מהיסודות שהאויר מרכב מהם, אבחנק מפני סגולה ידועה, וכדומה. וכבר שבח הרכבה זו החכם ד"ר י' ק צ נ ל ס ו ן מחבר ספ' רמ"ח אברים.

[1]) מרכב מן אב ומן חנק, על שם סגולתו, שבתוך האויר הזה תפסק הנשימה, ועי' הערה שלמעלה.

[2]) בעברית וארמ' שיש בידינו אין הצרוף הזה. באשור' לפי דעת חל"א, משמעת אבט היא מצוקה, ובפרט מצוקת רעב. בערב' אבט, בית השחי.

[3]) בערוך ערך אמבטי נאמר : ואמבטי הוא א ב ט שלמעלה. נראה מזה שסבר שהיו אומרים א ב ט היחיד מן אבטאות. וכן עה"ק. מעריך המערכות נקד אבטי אבטאות, צ"ד נקד היחיד אבט, וכן דיס' בלשון רבנן. לוי כתבה בצורה ארמית אבטא, וגזרה משרש שמי משם א ב ט בערב', וקוה' נקד אבט ואמר שהיא פרסית. אבל, אין ספק כי זהו בעצמו השם אמבטי, והבליעו קצתם את המם באות השפיית שלאחריה (Kr. Lehnw. 1,119), וקצתם השמיטו גם התנועה האחרונה מפני שקראוה אולי מלעיל. ויש לחשוב כי הדגישו הבית להשלים המם (ד"ר הרכבי, הערה לעה"ב, אמבטי).— [4]) כך גרסת הערוך גם בגמ' שבת, ועה"ק א ב ט י ו ת. וכן דפוס שונצינו. ובנוסחא' אמבטאות, וכן בבי"י (ד"ס). —

ג גוגמ׳ כבלי כס ע.). ב א ב ט י[1]) קטנה אם יש בה רשות רוחץ בה מיד (מכשיל׳ נ ה). שמא ב א ב ט י[2]) עיברה (חגי׳ טו.). ה א ב ט י הזו האב והבן אין יכולים לרחוץ בה כאחת (ערוך, ערך אמבטי, בשם ילמדנו). א ב ט י של מרחץ (רה״ג, אהל׳ יב ג).

אבטח,— עי׳ אבטי.

אֲבַטִּחַ[3]), אבטיח, ש״ז, מ״ר אבטחים, אבטיחים,— פרי אדמה מלא משקה, ממין הקשואים והדלועים, **wassermelone ; melon, pastèque ; water Melon** : **זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשאים ואת האבטחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים** (במד׳ יא ה).— ובתו״מ : **איזהו גרנן למעשרות** וכו׳ א ב ט י ח משישלק (מעשר׳ א ה). **האומר לחבירו הילך איסר זה וכו׳ ב א ב ט י ח שאבור** לי סופת ואוכל (שם ב ו). **ובירק הקשואים והדלועים** ו ה א ב ט י ח י ם (שם א ד).— שריק, מי האבטיח, עי׳ זה.— "אבטיח הודי, מין צמח יגדל ב ה ו ד ו ופריו דומה קצת בצורתו ל א ב ט י ח, **ומלא משקה** משיב נפש, melocactus : **או יעשה האמבטי כלו** מסחיטת הדלעת וכו׳ או מ א ב ט י ח ה נ ד י (קאנון ג כ ג). **ויִשתה העלול החלב החלוב שיעור** נכון אם לא יהיה שם קדחת ומי השעורים **ומי הדלעת** ומי ה א ב ט י ח ה ה נ ד י (שם).

*__אֲבְטָחָה__, ש״נ, מ״ר אבטחות,— כמו הבטחה : **אנשי** אמת אלו בעלי א ב ט ח ה (מכי׳ יתרו ב).

*__אַבְטִי__[4]), ש״ז,— בליטה מן הכותל סמוך לחלון וכדומה תשא עליה נסר, **Vorsprung, Tragstein** consol; saillie, bracket : ומודה ר׳ **אליעזר** ב א ב ט י[1]) שעשאו מתחלה שהוא מביא **את** הטומאה (תוספתא אהל׳ יג ג).

אָבִי[2]),— מלת הקריאה להגות **רצון ותשוקה** : **אבי** יבחן איוב עד נצח (איוב לד לו).

אָבִי,— סמי׳ מן אב, עי״ש.

אָבִיב[3]), ש״ז, מ״ר אביבים,— **השבלים כשהן כבר** בקנה ועודן ירקות, **grüne Aehre ; épi vert ; green ear** : **והפשתה והשערה נכתה כי השערה** אביב והפשתה גבעל (שמות ט לא). **ואם תקריב מנחת** בכורים ליי׳ אביב קלוי באש **גרש כרמל תקריב את** מנחת בכוריך (ויקר׳ ב יד).—ובתו״מ: **הזורע וכו׳ סיערתו הרוח** (את הזרע לתוך הכרם) **לפניו ר״ע אומר אם עשבים** (עלו) יופך ואם א ב י ב ינפץ ואם הביאה דגן תדלק (כלא׳ ה ז). על שלשה סימנין **מעברין את**

[1]) גרס׳ הערוך דפו׳ ראשון ערך א מ ב ט י. ובנוסח׳ וכן בנוסח׳ עם גוף פרוש הרמב״ם חוצ׳ דרנב׳ אמבטי.—[2]) גרס׳ הערוך ערך אבט וערך אודנא. ובנוסח׳ וכ״י אמבטי.

[3]) מארמית וסורית וערבית נראה **שהתנועה האחרונה ארוכה**. בארמ׳ אבטיחא, מ״ר-חיא, בסור׳ **בטיחא**, **בערב׳** בטיח׳ a) יבפי ההמון גם בטיח׳. **ויש סוברים כי זה שם** שאול מלשון מצרית, ולפי דעת פרנקל (Aram. Frembw.) השם בטיח׳ בערב׳ שאול מארמית, **וקצת** סימן לדבר שהוא ש א ו ל הוא שנהוג בערב׳ **גם השם המסורם** טביח׳, כאלו נגזר מן שרש טבח׳ ממשמעת **בשל**.— ואין חבר למשקל זה זולתי אבעבע. **ואם האלף אינה** ס׳ המשקל אלא נוספה או מהשרש, **יש קצת דמיון** למשקל זה בהשמות חנמל, חבצלת.

[4]) משקל שבוי, ואעפ״י שיש מפקפקים **באמתות** מלת השם שבוי, מכל מקום כבר נתקבל בלשון.—[1]) כך הגרסה בתוספתא בנוסחאותינו, ובטהד׳ צוקמ׳ מכ״י ארפוט אבטו, וצ״ל אבטי. וכן הביא הערוך ערך בטח : ובתוספתא א ב ט י כמין טיחת טיט בבנין **שהוא סמוך לחלון וזיז** נתון עליו וכו׳ פי׳ א ב ט י בנין **כמו אבטי של מרחץ**, ע״כ, **והם ממש דברי רה״ג בפרושו למשנת אהל׳ י״ב ג׳ אלא שנשמטה שם מלת אבטי אחר מלת** בתוספתא. והנה אעפ״י **שמפני הדמיון עם השם** אבטי של מרחץ כתב רה״ג בנין **כמין אבטי של מרחץ**, **עקר הכונה** בשם זה היא מה שכתב בתחלת הפרוש : **טיחת טיט בבנין וזיז נתון עליו**, כמו שמוכח ממה שתרגם שם רה״ג בערבית ולא הביאו הערוך, והוא : **רד** בטיית, ופרוש רד a) בערב׳ הוא סמך כל דבר שדבר אחר סומך עליו. והנה לא נתברר מקור מלה זו, **כי** הדמיון עם אמבטי של מרחץ דחוק מאד. וגם מה **שהביא** קרוים כי השם אבטי שמש גם ביונית במלאכת הבנין **אינו** מצילנו מהדחק יען מלה זו ביונית במלאכת הבנין **פרושה** מ ד ה, שאינו ענין לכאן. וי״ג אבטח, ועי׳ בטח.

[2]) מנחם בן סרוק **פרש** : רצוני ומאויי **שיבחן איוב**. רש״י, ראב״ע ואחרים פרשו **שהוא קריאה לאלהים** במשמ׳ אב לבנים. וקצת **החוקרים** החדשים (**וטשטין ואחרים**) העידו כי הערבים בהורן אומרים **אבי תבי וכו׳** במשמ׳ אבקש, תבקש וכו׳.— **אולסה׳ סובר כי אבי** במשמעת אב לבנים קבל בשמוש הדבור הרגיל משמעת של בקשה והגיית מאוה. ויש מפרשים במשמעה **זו גם** : **אבי** דבר גדול דבר הנביא (מ״ב ה יג).

[3]) מן אבב.

a) بَطِّيخ بِطِّيخ

a) رِدْ

השנה על ה א ב י ב ועל פירות האילן ועל התקופה (תוספתא סנהד׳ ב ב). א ב י ב קצור (ירוש׳ יומא ו מג ג).—ומ״ל: כח תת ב א ב י ב י ם רכים, כרמל לחקליא אביב פירובים (מוס׳ פרב׳ החדש, הגה ימים). זורזו להקדים שלוחים דיני גיא נבואות, צאת מבערב עשות כריכות מ א ב י ב י תבואות (ר׳ מאיר נהוראי, מער׳ ב פסח, אור יום הנץ). לפי שעדיין אינם (החרובים) א ב י ב י ם (אמרי יושר לר״מ דיין, סי׳ ג). —ב) חדש האביב, החדש שבו הדגן אביב, הוא חדש ניסן, Monat April; mois d'Avril: שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתך למועד חדש האביב כי בו יצאת ממצרים (שמות כג יה).—ג) עונת השנה אחרי הסתו מן ניסן ועד תמוז, Frühling; printemps; spring: וברוב שיקרה (חלי הפלג) יקרה בחוזק קור הסתו וגם יקרה ב א ב י ב בתנועות הליחות (קאנון ג ב ב). ואם יוקדם סתו צפוני וילוה אליו א ב י ב דרומי גשמיי וקיץ בלתי נשיבת הרוחות ירבה הרמד (שם ג א ו). והנה ירבה השעול בסתו ו ב א ב י ב הסתויי (שם י ג א). וכבר כתבו הטבעיים שארבעת תקופות השנה הם כנגד הארבעה זמנים ששיערו בחיי האדם הזמן הראשון שהוא ה א ב י ב הוא כנגד הילדות והשחרות וימי הנערות והקיץ הוא כנגד זמן הבחרות (ר״י אברבנאל, זבח פסח, בסוף). ימי ניסן ואייר וסיון זמן ה א ב י ב האויר יותר מזוג (ר״י אהלון, אוה״ת א ב ג). לד׳ זמני השנה שהם ה א ב י ב והקיץ והחרף והסתו (ראב׳ דעת לר״מ אלבילה או ה).— ומשל: דרור אחד לא יבשר ה א ב י ב (אבר׳ פלוס, נוה בלוס א ו). והוא הזמן הממוצע בין הקור והחום והוא זמן ה א ב י ב (מ׳ אלדבי, ב״א ב ד). --ואמר המשורר: רק את (השמש) כי שבת צפונה, עת א ב י ב קראת לנו, ארצנו בך נכונה, ותהי רוה כלנו (אד״מ סב״ק, האביב). ופרחים בדוד אשנבי יצלו, מתגרת יד הסתיו נבלו קמלו, מרית ה א ב י ב חיו בלהם (יל״ג, חגליי׳). אך שוא הוד ה א ב י ב כל תלמי רקמה, לא תחז בם עיני אך קוץ עם שקמה (מיכ״ל, כנור בת ציון, האביב). —ובהשאלה לשני הילדות, הבחרות: אהה! ימי הילדות א ב י ב החיים (מה״ג, אביעזר ג). מדוע לא ימשך א ב י ב נעורי כל ימי צבאי על הארץ (ארבע כוסית, התרעלה ד). ושערותי הלבינו לשחור תשובנה א ב י ב נצח יהי (אבר׳ גוטלבר, ממלרים 179). ב א ב י ב התבל בעלומי הארץ, עת היא עוד לא מלאה ממה ופרק (יל״ג, הסוס המתנקס).

אֲבִיבִי, בת״ז, נקי׳ אביבית, —א) מה שהוא מזמן ה א ב י ב: ושיהיה זמנו (של האביב) וזמן מה שבין השווי ה א ב י ב י או לפניו או לאחריו מעט עד הגיע השמש להצי שור (קאנון א ב ב ג). דע כי אלו הפרקים (של השנה) וכו׳ אצל חכמי הכוכבים הם זמני העתקת השמש ברובע רובע מגלגל המזלות מתחילים מהנקודה ה א ב י ב י ת (שם). —ב) שיש בו מטבע ה א ב י ב, לא הם ביתר ולא קר, כמו האביב: ואם יהיה הקיץ א ב י ב י תהיינה הקדחות רפות בעניגם (שם א ב בו). יש מן הארצות שהן שוות א ב י ב י ו ת ומהן חמות קייציות ומהן קרות סתויות ומהן יבשות הרפיות (שם ג בד).

אֶבְיוֹן[1], ש״ז, מ״ר אביונים, אבינים, בכנ׳ אביונך, אביונך, סמי׳ אביוני, אביני, נקי׳ אביונה, —א) דל מאד, שאין לו צרכיו ומבקש מאחרים, Bettler Dürftiger; paurve, indigent; poor, needy: כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך וכו׳ לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון (דבר׳ טו ז). לקנות בכסף דלים ואביון בעבור נעלים (עמו׳ ח ו). אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון אם לא ברכוני חלצו ומגז כבשי יתחמם (איוב לא יט-כ). כפה פרשה (האשת חיל) לעני וידיה שלחה לאביון (משלי לא כ). לא תטה משפט אבינך בריבו (שמות כג ו). פתח תפתח את ידך לאחיך לעניך ולאבינך בארצך (דבר׳ טו יא). שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון העשקות דלים הרצצות אביונים[2] (עמוס ד א). פזר נתן לאביונים צדקתו עמדת לעד (תהל׳ קיב ט). והשביעת תשמטנה (את תבואת האדמה) ונטשתה ואכלו אבינו עמך (שמות כג יא). צידה ברך אברך אביוניה אשביע להם

---

[1]) משקל עליון, אלא שזה תאר ואביון שם. ואמרו הקדמונ׳ ורוב האחרונים שנגזר מן אבה במשמ׳ הפץ, ואביון ר״ל מי שחפץ. ודחוק הוא. וברט (מה״ב כז) הביא בשם חלמ״צ דמיון לזה מלשון ג׳פטית ושער כי היא מלה שאולה מלשון מצרית הקדומה, אך בעצמו העיר על הדוחק שיש בהשערה זו. ואולי היה לשרש אבה בתחלה משמ׳ בקש, שאל, כמו ב עה, ופרוש אביון הוא מי שמבקש, שואל, וכן בערבית ש א י ל a), ר״ל אביון משרש שאל. — [2]) נמסר במס׳: י״ו במקרא ג׳ חסר׳.—

a) سائل

(תהל׳ קלב יה). — ויבא הרבה בחבור עם עני[1], דל: לא תעשק שכיר ע נ י ואביון (דבר׳ כד יד). העניים והאביונים מבקשים מים ואין (ישע׳ מא יז). הנה זה היה עון סדם אחותך גאון שבעת להם וכו׳ ויד ע נ י ואביון לא החזיקה (יחזק׳ יו מט). יחס על ד ל ואביון (תהל׳ עב יג). פלטו ד ל ואביון מיד רשעים הצילו (שם פב 7). — ועם הנגוד עשיר: גם בני אדם גם בני איש יחד ע ש י ר ואביון (שם מט ג). —ב) קשה-יום, נתון בצרה, נרדף, elend; malheureux wretched: להבל ענוים באמרי שקר ובדבר אביון משפט (ישע׳ לב ז). שירו ליי׳ הללו את יי׳ כי הציל את נפש אביון מיד מרעים (ירמ׳ כ יג). כי עני ואביון אנכי ולבי חלל בקרבי (תהל׳ קט כג). —ולנק׳ אביונה, אביונות: ו א ב י ו נ ה לשון נקבה (הדוג׳ בן תמים, ראב״ע קהל׳ יב ה). —ואמר המשורר: במשלים הארצות (בימי החרף) לשממות נחרצות, נהרצות כזקנה אלמנה א ב י ו נ ה (ראב״ע, ריב בין הקיץ והחרף). חרדי כיונה עניה א ב י ו נ ה, זכרי בכל עת מנוחה עליונה (בכתי יגונך, תוכח׳ ליוה״כ).

***אֲבִיּוֹן**, ש״ז, —מן אביונה שלקמן (רד״ק מכלול, ש״ז תג״ע, בטכר), ועי׳ הערה לאביונה. —ומ״ר: תמלאו כריסו מתמרות אביוניך (עזר׳ הבבלי, תוכח׳ מוסר יא).

***אֲבִיּוֹנָה**[2], ש״נ, מ״ר אביונות, — הפרי הרך של הצלף, משמש לתבל המאכל, Kaper; câpre caper berry: הצלף מתעשר תמרות ו א ב י ו נ ו ת[3] וקפרס ר״ע אומר אין מתעשר אלא א ב י ו נ ו ת מפני שהן פרי (מעשר׳ ד ו). אמר רב יהודה אמר רב צלף של ערלה בחוצה לארץ זורק את ה א ב י ו נ ו ת ואוכל את הקפריסין (ברכ׳ לו.). על מיני נצפה על העלים וע׳ התמרות אומר בפה״א ועל ה א ב י ו נ ו ת ועל הקפריסין אומר בפ״הע (שם). מעשר מקפרס על התמרות ומן התמרות על הקפרס אבל לא מהן על ה א ב י ו נ ו ת ומן ה א ב י ו נ ו ת עליהן א ב י ו נ ו ת נוהגין עליהן .הומרי אילן והומרי זרעין (ירוש׳ מעשר׳ ד נא ג). —ובסהמ״א: פרי ה א ב י ו נ ה הוא קפר הם ושוב לטחול (אסף הרופא, כ״י מינכן, דף כז). צלף הוא מין אילן ויש בו קפריסין ועלין ו א ב י ו נ ו ת (ערוך, ערך צלף). וכן ה א ב י ו נ ו ת של צלף הייבים (בתרומה) מפני שהן פרי (רמב״ם, הלכ׳ תרומ׳ כ 7). ו ה א ב י ו נ ו ת של צלף הן הפרי שהן כצורות תמרים דקים קטנים (הוא, ברכ׳ ח ו).

אֲבִיּוֹנָה[1], ש״נ,— כמו אביונה שלמעלה, והוא פרי הצלף, ומפני שהאמינו שפרי זה מעורר התאבון והתאוה[2] השתמשו במלה זו במשמעה של תשוקה ותאבון ותאות בשרים, Gelüste; appétit, désir charnel; sexual desire: וינאץ השקד ויסתבל החגב ותפר האביונה[3] כי הלך האדם אל בית עלמו (קהל׳ יב ה).— והשתמשו הסופרים הרבה במשמעת

---

[1]) ההבדל בין עני ובין אביון: להקדים (בתשלומי שכר שכיר) עני לאביון וכו׳ א ב י ו ן משום דלא כסיף למתבעיה (ב״מ קיא:). ורש״י שם: אביון מעונה מעני.

[2]) בסי׳ היחיד לא נזכר בשום מקום ב״א הרבים, וספרדים ואשכנזים קוראים אביונות. וכן נקודה בכל משנ׳ המנקד׳ הנדפסות. בוקשד׳ וכשתלי אב-, צ״ד אֶב-, וכן נקדוה לוי, קוה׳ ודלמן, ואעפ״י שחלק על זה דר לו (בהל״מ), והחליט כי צריך לקרא אביונות, כמו אביונה שלקמן, כמו שנקודה מלה זו בה״ג הוצ׳ הילדסה׳ על אביונות, אין לדחות הקריאה המקבלה. —ובדבר מקור השם הזה לא מצאו חוקרי הלשון דבר יותר מתקבל מדעת הקדמונ׳ שפרשוה מלשון א ב ה במשמ׳ חפץ מפני שהפרי הזה גורר ומעורר ה ת א ב ו ן לאבילה. —[3]) וז״ל הרמב״ם בפרוש המשנה: צלף הוא בערב, אלכבר וכו׳ ויש ממנו פרי מבושל כל צרכו ושמו הידוע אצלנו בלשון ערבי פרוע (בצ״ל במקום אלפרס, וקוהוט נשתבש בזה מאד) אל כבר והוא הנקרא א ב י ו נ ו ת. ע״כ. ו פ ר ו ע בערב׳ הוא כעין בפתורים הצומחים על האילן.

[1]) אין חבר למשקל זה זולת שע״פ מגדון ועם י נראה שפיפון, ישימון. והיתה דעת ר׳ אדונים בן תמים, כי אביונה הוא הקט׳ מן אביונה, אמר וז״ל: ואביונה לשון נקבה ואם תצעירנה תהי׳ אביונה וכן מלת אמינון (ראב״ע קהל׳ יב ה), ואעפ״י שהראב״ע דחה דקדוק זה, מכל מקום, כיון שרוב המדקדקים הסכימו שאמינון היא הקטנה מן אמנון, שכן היא צורת ההקט׳ בערבי׳ למשקל פעלון, אפשר לקבל דעת ר׳ אדונים בדקדוק מלה זו. קניג (ב רג) סבר כי החפץ להבדיל בין מלה זו ובין התאר אביונה, במשמ׳ עני גרם שנוי הצורה. —[2]) אמר אבן סינא והוא חריף חד וכו׳ ויוסיף במשגל (קאנון לות הסמים, ערך כבר). ואמר דאוד אלצריר אלאנטאכי: יפתח ה ת א ו ה וישיבה אחרי נפלה (תוכרה, ערך כבר). וזו תשובה על פקפוקיו של דר׳ תוד שהזכיר פרופ׳ מור במחקרו בפרוש אביונה (Prof. Moore JBL X, 55). —[3]) השבע׳ וכן ולג׳ תרגמו במשמ׳ פרי הצלף. סד״ר: זו התאוה המטילה שלום בין איש לאשתו שהיא בטלה. רסע״ג פרש מלשון המשנה אביונות. ר״י גיאת

מיוהדה זו של תאוה: עד ימי הזקנה שתופר האביונה (בו״ת בבמ׳ רלב קג). הנה בן נולד לך אחרי הפרת האביונה (אגר׳ איג׳ אהב׳ לר״ב אוליוירו). מכח המחלה ומעצבונה, גבר בי כח הצנה, והופרה האביונה (בגיד׳ הזמן י). רשע עבד לאביונה (ר״י סטנוב, אסף ב, יז ד). ובסיל יצוה את האביונה לנגיד (בס א, נא ח). השט על פני הים בבר הרגיע המית נפשו ותפר האביונה וכו׳ תמו כל כוסף ותשוקה (א׳ גוטנ׳, ממלרים). גם האביונה תפר מפחד המות (יל״ג, מבנ׳ א יד). — והשתמש ר״א קליר במלה זו במשמ׳ כח אבות, זכות אבות: אודה כהופרה האביונה[1] (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, אאדם).

*אביונות, — כמו חביונות, עי׳ זה.

*אֶבְיוֹנוּת, ב״נ, — מעמד איש אביון, Dürftigkeit; indigence: אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע חשוב לי עניותי ואביונותי ואתה חש לגאלני (מדר׳ תהל׳ ע).

*אֲבִיכָה, ב״נ, — בה״פ מן אבך משמע׳ א: להורות ההסתבכות והאביכה שהיה לאחד עם האחר הפך טבעם (של הברד והאש) (נוה בגוס י ח).

אביל, — עי׳ אבל.

*אֲבִילָה, ב״נ, — בה״פ מן אבל: אנינה מבפנים ואבילה מבחוץ (מד״ר איכה, פתיחה).

*אֲבִיסָה, ב״נ, — בה״פ מן אבס: וההיא אביסה היינו הלעטה (תוספ׳ שבת קנה:).

*אביפיור, — עי׳ *אפיפיור.

*אָבִיק[2], אֲבִיק, ב״ז, מ״ר אביקים; ואַבִּיק, מ״ר אַבִּיקִים, וגם אֶבֶק, — פתיחה וצנור בשולי האמבט או בדפנות, להביא לתוכה המים הקרים והחמים, ויפתחוה להוציא דרך בה המים המאוסים, Rinne; canal: האביק[1]) שבמרחין בזמן שהוא באמצע פוסל מן הצד אינו פוסל וכו׳ אם מקבלת האמבטי רביעית עד שלא יגיע לאביק כשר (מקוא׳ ו י). הנוגע באבק טהור שלא נעשה אלא לשמש עם הקרקע (תוספתא בס ה ז).

א.*אֲבִיקָה, ב״נ, — בה״פ מן א.אבק: מצד האביקה וההשתדלות (דרך אמונה לר״א ביבאגו ג ד). וענין האביקה היא השתדלותו עמו לנצחו (מ׳ אלדבי, ב״א ח).

ב.*אֲבִיקָה, ב״נ, — בה״פ מן ג.*אבק: ואביקה בלשון חכמים חביקה שמשו בה הרבה (רמב״ן ברא׳ לב כו).

אָבִיר[2]), או אביר, ב״ז, סמי׳ אביר, — כנוי לאלהים, Beiname Gottes; adj. appliqué à Dieu; attr. of God: ותשב באיתן קשתו ויפזו זרעי ידיו מידי אביר יעקב משם רעה אבן ישראל (ברא׳ מט כד). לכן נאם האדון יי׳ צבאות אביר ישראל הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי (ישע׳ א כד). והאכלתי את מוניך את בשרם וכעסים דמם ישכרון וידעו כל בשר כי אני יי׳ מושיעך וגאלך אביר יעקב (בס מט כו). אשר נשבע (דוד) ליי׳ נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי (תהל׳ קלב ב-ג). — ויש שהשתמשו באביר במקום אביר שלקמן: התבשר אביר הרועים, כי צצו בביתך נטיעים, גם עמדו ממך זרעים, וכשרש תהיה הפארה (ר״י הלוי לר״ב הנגיד, גיהודים). — ובמו״כ אבירי לב במקום אבירי: מגערתך פחדו ורהו אישים אבירי לב (עמנ׳, מחב׳ ט).

אַבִּיר[3]), בת״ז, מ״ר אבירים, — גדול, חזק, אמיץ, tapfer stark; brave, vigoureux; strong, mighty — א) בפרט השור הגס, החזק, der Stier; le

---

תרגם אל שהוה, ר״ל התאוה. וכן מנחם, ריב״ג, רש״י, רד״ק, רלב״ג, וכמו״כ רוב החדשים במשמ׳ חפץ ותאוה ותאות בשרים. ראב״ע מלשון ביגה, והכונה לרוה האדם. ויש פרשו הנפש, הנשמה. — [1]) מד״ר על פסוק זה: האביונה זו זכות אבות.

[2]) כך מנקד במשנ׳ מנקדות כ״י פרמה במשנה מקוא׳: האביק לאביק, וכן הקריאה המקבלה של אשכנזים וספרדים, וכן מער׳ המער׳. ובוקשד׳, כשתלוי וצ״ד אביק, וכן במשנ׳ המנק׳ הנדפסות. וכן לשון רבנן. לוי נקד אביק, קוה׳ אביק, וכן דלמן. ובדבר מקור המלה הנה שי״ר בערך מלים החליט כי היא עברית והיא היא המלה אפיק, אך רמב״ם אמר כי היא בערבית אלאנביק, שמקורה מיונ׳, וכן הסכימו פלישר, קוה׳ ודלמן. וקרוים רואה בה מלה שמית. — [1]) רה״ג: אותה האמה שיבואו המים החמים והקרים בה ויורדים אל האמבטי שמו אביק. ע״כ. וכבר נזכר למעלה כי הרמב״ם תרגם אותה אלאנביק בערבית.

[2]) לפי דעת רוב החכמים כמו אביר שלקמן משרש אבר במשמ׳ כח וגבורה. ויש סוברים כי הוא הכנוי אביר להשור אפים שהאליהו המצריים, ותקון סופרים הוא לקרא אביר במקום אַבִּיר להבדיל בין קדש לחול.

[3]) משרש אבר, עי׳ זה.

taureau; the bull : כי זבח ליי׳ בבצרה וטבח גדול בארץ אדום וירדו ראמים עמם ופרים עם אבירים (ישע׳ לד ו-ז). סבבוני פרים רבים אבירי בשן כתרוני (תהל׳ כב יג). — וכנוי להסוס החזק, החד, das Ross ; le cheval ; the horse : אז הלמו עקבי סוס מדהרות דהרות אביריו (שופט׳ ה כב). מדן נשמע נחרת סוסיו מקול מצהלות אביריו רעשה כל הארץ (ירמ׳ ח טז). מקול שעטת פרסות אביריו מרעש לרכבו המון גלגליו לא הפנו אבות אל בנים (שם מז ג).—ב) כנוי להשור אפיס שעבדו לו המצריים, Apis : הגידו במצרים והשמיעו במגדול והשמיעו בנף ובתחפנחס אמרו התיצב והכן לך כי אכלה חרב סביביך מדוע נסחף אביריך לא עמד כי יי׳ הדפו (שם מו יד-טו). — ובהשאלה לאנשים, לגבורים, לחשובים ואנשי מעלה : סלה כל אבירי ארני בקרבי קרא עלי מועד לשבר בחורי (איכה א טו) —וכנוי ליצורים עליונים, למלאכים : ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכל ודגן שמים נתן למו לחם אבירים אכל איש (תהל׳ עח כג-כה). —ואמר הפיטן: אשר אימתך באראלי אמן באבירי אמין (ר״א קליר, מוס׳ יוה״כ, אמר אימתך).—ובכלל, *גדול וחשוב : ואפילו קל שבקלין ונתמנה פרנס על הצבור הרי הוא כאביר שבאבירים (ר״ה כה:). הקיש ג׳ קלי עולם (ירבעל, בדן ויפתח) לג׳ אבירי עולם (משה, אהרן ושמואל) (ילקו׳ שם כ נח:).—ואמר הפיטן: עשרת אבירי ברית התרימו (שבת זכור, אנוכי אל דמי). גבורי החכמה ואבירי המזמה אשר לא ירעשו מרוח סערות התלאות (רמ״ע פלקירא, אגרת היגיון). ובך אבירי הזמן סליתי (ר״ע פרנס, תוספ׳ למתק בשפ׳ 77).—אביר לב, מי שלבו חזק, קשה, בלי רגש, שאינו מתפעל משום דבר, verstockt; dur de coeur ; stubborn : שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תאחר (ישע׳ מו יב).—ולשבח, *אמיץ הלב : ושיהיו הדיינים אבירי לב להציל העשוק מיד גוזל (סמ״ג מ״ע לג). מי יתנני אביר לב לנתק עבותות אהבתי אותך (א׳ מפי, אהב׳ ציון ו).—ה) עליון, ראש, Oberer; chef ; chief : אביר הרעים אשר לשאול (ש״א כא ח). — ובפהמ״א: המלך נקתניבור (היה) משכיל וחכם וראש על כל חרטומי מצרים ואביר המכשפים ומורידי כחות הכוכבים (יוסיפון, פרק ו). והרופא המדקדק השלם אביר המדקדקים ר׳ יונה בן גנאח (ר״י דוראן, הקד׳ מעשה אפוד). כן הוא (ישעיהו) אביר הנביאים וכן הוא לשון למודים אשר חננו ה׳ (א׳ מפי, אהב׳ ציון ח).

***אֲבִירוּת**, ש״נ,—מדת ותכונת אביר הלב : ויענהו יוסף (להבחור היוני נכד אלכסנדר מוקדון) האמת אתך לאמר כי אתה מזרעו (של אלכסנדר) לאבירות הלב אשר נראה בך אמנם דע לך כי אבירות הלב צריכה לסמך הגבורה (יוסיפון, פרק פו). והמוקדמין שלחו בעד ר׳ יהושע הנזכר ואמרו לו מדוע אתה עובר את הסכמת השלשים וכו׳ והוא ענה להם עזות ובאבירות לב השיב להם (שו״ת ריב״ש תלו). או במתון ואבירות לב (יסוד׳ מסיר ניאון, נפת צופ׳ יג). אבירות לב להיות עז כנמר כנגד המעליבים (ר״י אבוהב, נהר פישון יב ו). —ובלי השם לב: פעולת האבירות גוררת חוזק האבירות (ר״י סטנוב, המדות לאריסטו ג ב).

אבך[1], ממנו *אָבוּךְ, אָבַךְ התאַבֵּךְ, *אֲבִיכָה, *הִתְאַבְּכוּת.

אָבַךְ, —קל לא נמצא במקרא.

—התפ׳, התאַבֵּךְ, — א) התעבה ונהיה סמיך[2], sich verdichten ; s'épaissir ; to thicken : כי בערה כאש רשעה שמיר ושית תאכל ותצת בסבכי היער ויתאבכו גאות עשן (ישע׳ ט יז).—ובפהמ״א: ומזה נאמר לעבות הכבדות במים המתאבכות יקרות וכו׳ ויהיה אופן העבות המתאבכות הכבדות במים (ר״י א״ת, בכסי ריב״ג, ברב יקר). ואף השם וחמתו עליהם נתכו, וגאות עשן הגלות התאבכו, והרואות בארובות חשכו (הקד׳ תרג׳ פי׳ המשנ׳ להרמב״ם, מועד). —ב) *נתערבב זה בזה[3], sich vermischen ; se mêler ; to mingle : והיו ב׳ העשנים (של הקרבן

---

[1]) קשה להחליט אם יש איזה שתוף בין השרש העברי הזה ובין אבב a) בערב׳ שמשמעתו היא היה בעל בשר הרבה.—[2]) כך תרגם רסע״ג הפעל ויתאבכו ויתכאת׳ף אקתדאר אלדכאן (תרג׳ רסע״ג, דרנב׳), ר״ל התעבה רבוי העשן (כת׳ף b) בערב׳ היה עבה, סמיך). וכן הביא ריב״ג פרוש זה: וכבר פרשו בו ענין עובי. ע״כ. ובמשמע׳ זו השתמשו בו הספרים הקדמונים בפעל ובפעל וכו׳. —[3]) ממאמר הפסיקתא שאחרי זה נראה כי פרשו התאבכו התערבבו, וקרוב

a) آبك b) كثف

לצלמו של מיכה וש׳ בית המקדש) מתאבכין ועולין לשמים (פסיק׳ רבתי כט-ל). — ואמר המשורר: מיכה יוסף קוראים קול רם כלנו, וצעקה ומהומה התאבכו בנו (אד"ס, מיכל דמעה כח). — ובמשמ׳ ״הסתבך בכל אשר הרצועות (של הצידים) מגיעות יתאבכו הצפרים ויפלו ארצה (תיה"ט, אוז). — ובהשאלה ״נתבלבל, נבוך בדבריו: אשר בו נתאבך מנחם (תבו׳ דונ׳ בן לברט). — ג) ״התעלה והתרומם ונערם והתגבב[1]), sich aufwirbeln; s'élever en l'air; to roll up, העשן וכדומה: עשן גאות תתאבך, ורקב יעלה על גבך (את פני מבין, מחז׳ רומני). — ואמר המליץ: על כן יאמר משל הקדמוני נכבדים במורד ירדו וקלים יתאבכו גאות עשן (ר"י כטגוב, אסף א, מו ג).

— פע׳, ״אִבֵּךְ, — אִבֵּךְ את הגוף וכדומה, עשהו עבה, סמיך, שחלקיו קרובים וצפופים מדבקים זה עם זה מאד, ההפך מספוגי, verdichten; rendre dense; to compact: (סמים) מבשלים מרכבים מקשים סומכים פותחים מדביקים ממרקים מספגים מאבכים מתיכים הבשר (כלל קלר מן הסמים הנפרדים, רבימ׳ כ"י המבורג).

״אִבּוּךְ, ש"ז, — שה"פ מן אִבֵּךְ: וממה שנוסה (ברפואת הנקרם) סחיטת עלי הקנים הלחים הנה אם ירטה בהם שעה ארוכה ואם יסבול (החולה) המקררים ולא יכאיבוהו באבוך ומתיחה הנה אין כמו ההנדבי ומי ענבי השועל (קאנון ג כב ג ז).

— פע׳, ״אֻבַּךְ, — פעול מן אִבֵּךְ: אמנם במשוש תודע (הקדחת המתחדשת מהתאבכות הגוף) לפי שהמשוש עור בעליה יהי׳ מקשי קשה מאובך וכו׳ ואמנם מי שהיתה בו קדחת יום ממורט בבשר הרך הנה השמן והמריחות פחות תועלת לו מתועלת המאובך וכו׳ מי שצריך שיתרחבו נקבי גופו ויותך הרבה כמו בעל הגוף המאובך פעמים רבות (תרגום פרקי גלינוס, כ"י פריז).

— קל, ״אָבַךְ, והפע׳ ״האביך, — השתמש בהם ר"א קליר: אבקו בקיגות בכל שנה שלוחי, אבכו[2]) בה פנים בפנים עד כלות שלחי (קרובו׳ לת"ב, אאביך). אאביך ביום מבך ענל חצי גרני (שם).

״אֲבָךְ, ש"ז: מאתמול ערך מורך ואבד[1]), מרחפת בשלשת גדוש בסבך (ר"א קליר, אבית, קונט׳הפיוס׳ י).

אבל, ממנו אָבַל, אָבֵל, אֵבֶל, *אִבּוּל, *אֲבִילָה, *אֲבֵלוּת, ״התאבלות.

אָבַל[2]), פ"ע, עת׳ אאבל, יאבל, צווי אֱבַל, עם על אחריו, — א) הצטער צער גדול, היה לבו מלא יגון על איזה דבר, trauern; être triste; to mourn: העל זאת לא תרגז הארץ ואבל כל יושב בה (עמוס ח ח). הכרת מנחה ונסך מבית יי׳ אבלו הכהנים משרתי יי׳ (יואל א ט). לעגלות בית און יגורו שכן שמרון כי אבל עליו עמו (הוש׳ י ה). ואנו הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חכה (ישע׳ יט ח). אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל (איוב יד כב). — ובהשאלה לדברים לא בע"ח: על זאת תאבל הארץ וקדרו השמים ממעל על כי דברתי זמתי ולא נחמתי ולא אשוב ממנה (ירמ׳ ד כח). — ב) ביחס להאדמה והצמחים, נבלו, יבשו, היה להם מראה של אבל: יי׳ מציון ישאג ומירושלם יתן קולו ואבלו נאות הרעים ויבש ראש הכרמל (עמוס א ב). אבלה נבלה הארץ אמללה נבלה תבל (ישע׳ כד ד). אבל תירוש אמללה גפן נאנחו כל שמחי לב (שם ז).

— הפע׳ האביל, עת׳ יאביל, — גרם שיאבל: כה אמר אדני יי׳ ביום רדתו שאלה האבלתי כסתי עליו את תהום (יחזק׳ לא טו). — ובמשמ׳ נתן צורה של אבל: חשב יי׳ להשחית חומת בת ציון נטה קו לא השיב ידו מבלע ויאבל-חל וחומה יחדו אמללו (איכ׳ ב ח).

— התפ׳, התאבל על, — עשה אבל, בפרט על מת, trauern; être en deuil; to mourn: ויקרע יעקב שמלתיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ימים רבים (בראש׳ לז לד). כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת (ש"ב

לזה שרש בוך וכן פירש רש"י מלשון נבוך. — [1]) כך פרש ריב"ג ויתאבכו: מלה יחידה וענינה הגבהות והעליה. ע"כ. והר"ק פרש ויתגאו בגאות עשן. וכן מעריך המערכות, מלשון סבך ושרג. וכן ס"ד. וגזנ׳ וכל החדשים אחריו חברו את שני הפרושים יחד: התרומם הסתבך. — [2]) אין כונת הפיטן ברורה. קצת המפרשים פרשו מלשון בכיה וקצתם במשמעת עטיפה.

[1]) גם כונת שם זה לא ברורה, וכבר העיד צונץ על פיוט זה כי קשה להבינו. אך על פי המלים, מאתמול ערך, יש לשער כי כונת הפיטן באבך היתה אולי להגהגום.

[2]) בארמ׳ וסורית אֲבֵל, באשורית אֲבָל. בערבית אבן a), וגם אבל אלמית b), ספד את המת, בכה עליו, ספר בשבחו.

a) أَبَنَ b) أَبَّنَ الميت

יד ג). וימת (יאשיהו) ויקבר בקברות אבתיו וכל יהודה וירושלם מִתְאַבְּלִים על יאשיהו (דהי״ב לה כד). —ובתו״מ: ולא היו מתאבלין אבל אוננין (סנה׳ ו ו). מפני מה בניו ובנותיו של אדם מתים כשהן קטנים כדי שיבכה ויתאבל על אדם כשר וכו׳ שכל הבוכה ומתאבל על אדם כשר מוחלין לו על כל עונותיו (מו״ק כה.).— ובכלל לצער גדול, עמק: וידבר משה את הדברים האלה אל כל בני ישראל (כי ימותו במדבר) וַיִּתְאַבְּלוּ העם מאד (במד׳ יד לט). וישמע העם את הדבר הרע הזה וַיִּתְאַבָּלוּ (שמות לג ד). ולא יסף שמואל לראות את שאול עד יום מותו כי הִתְאַבֵּל שמואל אל שאול (ש״א יה לה). עד מתי אתה מִתְאַבֵּל אל שאול (שם יו א). שמחו את ירושלם וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוש כל הַמִּתְאַבְּלִים עליה (ישע׳ סו י). בא העת הגיע היום הקונה אל ישמח והמוכר אל יִתְאַבָּל (יחזק׳ ז יב). ויאמר נחמיה וכו׳ לכל העם היום קדש הוא ליי׳ אלהיכם אל תִּתְאַבְּלוּ ואל תבכו (נחמ׳ ח ט).— ובתו״מ: שלא להתאבל (על ירושלם) כל עיקר אי אפשר (תוספתא סוט׳ טו יב). כל המתאבל על ירושלם זוכה ורואה בשמחתה (תענ׳ ל:).—ובמשמ׳ ההראה כמו אבל: ויקח משם (יואב) אשה חכמה ויאמר אליה הִתְאַבְּלִי נא ולבשי נא בגדי אבל ואל תסוכי שמן והיית כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת (ש״ב יד ב).

א. אָבֵל, ש״ת, סמי׳ אֲבֵל, אֲבֵלִ-, לנק׳ אֲבֵלָה, מ״ר אֲבֵלִים, אֲבֵלוֹת, סמי׳ אֲבֵלֵי, — א) מי שמתאבל על מת, Trauernder; qui est en deuil; mourner: וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אָבֵל שאלה (ברא׳ לז לה). כַּאֲבֶל-אם קדר שחתי (תהל׳ לה יד). שלחני (אלהים) לחבש לנשברי לב וכו׳ לנחם כל אֲבֵלִים לשום לַאֲבֵלֵי ציון לתת להם פאר תחת אפר (ישע׳ סא א-ג). ואשלם נחמים לו וְלַאֲבֵלָיו (שם נז יח). —ובתו״מ: אבל אסור בתספורת (מו״ק יד:). ועל שפם יעטה שיהו שפתותיו מדובקות זו בזו שיהא כמנודה וכאבל (שם טו.). — ב) מלא צער, trauerig; attristé; sorrowful: והמן נדחף אל ביתו אָבֵל וחפוי ראש (אסת׳ ו יב).— ולא בע״ה: דרכי ציון אֲבֵלוֹת מבלי באי מועד כל שעריה שוממין (איכ׳ א ד).— ג) ש״ז[1], *כמו אֵבֶל, ומ״ר: אבל שתכפהו אבילו[2] הרי זה מיקל בסכין (במח׳ ה ט). —ד) *כהן נוצרי, כומר[1], Abt; abbé: האבל[2] מקליני (מגלת יוסף הכהן, REJ 1881, 13). האביל מביטיטאנאה, האבל מבייש (פנק׳ תבגוג׳, שם 1884).— ולנק׳: האבלת מנוארי (שם).

ב. אָבֵל[3], ש״נ, בכנ׳ אֲבֵלִי, מ״ר אֲבֵלוֹת, סמי׳ אַבְלוֹת, — משקה, רטוב, עטוף דשא, Wiese; pré; meadow: מעיר מבצר ועד כפר הפרזי ועד אָבֵל[4] הגדולה (ש״א ו יח). — ותשמש לקריאת שמות מקומות: אָבֵל בית מעכה, אָבֵל כרמים, אָבֵל מחולה, וכדומה.

אֵבֶל, ש״ז, בכנ׳ אֶבְלִי, אֶבְלָם, מ״ר אֲבָלִים, —א) צער ויגון גדול בסבת צרה ואסון, בפרט על מת, Trauer; deuil; mourning: ותהי התשעה ביום ההוא לְאֵבֶל לכל העם כי שמע העם ביום ההוא לאמר נעצב המלך על בנו (ש״ב יט ג). והעליתי על כל מתנים שק ועל כל ראש קרחה ושמתיה כְּאֵבֶל יחיד (עמוס ח י). בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר אֵבֶל יחיד עשי לך מספד תמרורים (ירמ׳ ו כו).— ולתוגה בכלל: ויהי לְאֵבֶל כנרי ועגבי לקול בכים (איוב ל לא). ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע

[1]) משק׳ גֵּזֶל נרדף עם גָּזֵל.— [2]) כך הכתוב במס׳ שמחות בכל הדפוסים, וכן ברא״ש במקומו וטור וש״ע יו״ד ש״ז מהלכ׳ אבל. ואין ספק כי זו גרסה קדומה, כי כן העיד ר״י בן גנאח שבמשניות מנקדות נקודה תיבה זו אבליו, ואינו דוחה גם הקמץ שתחת האלף. ובגמ׳ מו״ק י״ז: הכתיב אבליו, וכן בכ״י שהביא בד״ס שם, וכן באלפס, וכן בהרמב״ם, והקריאה המקבלה גם כאן אֲבֵלָיו. — [1]) בסורית אבילא, בערב׳ אַבִילa), כהן, כומר, נזיר. ואעפ״י שרצה לגרד למצא מקור ערבי לזה, אך כבר העיר נלדקה (ZDMG XI, 724) ופרנקל (Aram. Fremdw.) כי מלה זו באה מסורית לערבי׳. ועל שאלת נסטלה (ZDMG XIV, 562) אימתי קבלה המלה אבילא בסורית משמעה של כהן, ענה דר׳ ריגר כי מלה זו קבלה בסורית משמעה זו על פי משמע׳ המלים אבלי ציון בעברית. — [2]) רצה שטינשנ׳ ברשי׳ כ״י המבורג להגיה אבט, אבל כבר העיר הרב צדיק כהן במאמרו בהקבץ REJ שהעיקר הוא הנוסחה אבל, וכמו שמוכח משאר המקומות המובאים בפנים. וכן צריך להגיה בהכ״י שנתפרסם בה„מקור׳ לדה״י של היהודים בגרמניה" כמו שהעיר ע״ז ב׳ בהקבץ REJ, Oct. 1899.

[3]) משק׳ חָצֵר.— [4]) כך פרש ריב״ג, וכן רוב שאר המפרשים. ויש סברים כי צריך לקרא אבן במקום אבל. ולא נתברר מקורו.

a) ابيل

אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד (אסת׳ ד ג). והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם (ירמ׳ לא יב).— ב) המנהגים שנוהגים בהם המתאבלים על מת: ויעש (יוסף) לאביו אבל שבעת ימים (בראש׳ נ י). אבל לא תעשה פארך חבוש עליך ונעליך תשים ברגליך ולא תעטה על שפם (יחזק׳ כד יז). — ג) הזמן שנוהגים בו להתאבל על מת: ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב (בראש׳ כז מא). ותשמע אשת אוריה כי מת אוריה אישה ותספד על בעלה ויעבר האבל וישלח דוד ויאספה אל ביתו (ש״ב יא כו-כז). —ובתו״מ: מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל או אונס (מו״ק ב א). מפני שאבל הוא להן (תוספתא תענ׳ ב ג). היה הולך לבית האבל או לבית המשתה (שם ב״ב ו יג). אין הבוגרת רשאה לנוול את עצמה בימי אבל אביה (תענ׳ יג:). —ועי׳ מות.

אֲבָל[1], מלת הענין, — א) לקים ולחזק דבר, כמו באמת, in der Tat, gewiss; en vérité, vraiment truly indeed: ויאמרו (אחי יוסף) איש אל אחיו אבל[2] אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו (בראש׳ מב כא). — ב) בענין פתיחה להתחלת הדבור להטעימו: ותפל (האשה התקועית) על אפיה ארצה ותשתחו ותאמר הושעה המלך ויאמר לה המלך מה לך ותאמר אבל אשה אלמנה אני (ש״ב יד ד-ה). והנה יונתן בן אביתר הכהן בא ויאמר אדניהו בא כי איש חיל אתה וטוב תבשר ויען יונתן ויאמר לאדניהו אבל אדנינו המלך דוד המליך את שלמה (מ״א א מב-מג). ויאמר (אלישע) ומה לעשות לה ויאמר גיחזי אבל בן אין לה ואישה זקן (מ״ב ד יד).—ג) לתקן ולהוסיף על מה שקדם, gar, wohl, vielmehr; de plus; nay, indeed: ויאמר אברהם אל האלהים לו ישמעאל יחיה לפניך ויאמר אלהים אבל שרה אשתך ילדת לך בן (בראש׳ יז יח-יט).

—ד) בזמן מאוחר שמשה מלה זו להגות דברי הפך הנאמר קדם לה, aber; mais; but: ויענו כל הקהל ויאמרו קול גדול כן כדבריך עלינו לעשות אבל העם רב והעת גשמים ואין כח לעמוד בחוץ (עזר׳ י יב-יג). והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדלה נפלה עליהם (דני׳ י ז). וילכו שלמה וכל הקהל עמו לבמה אשר בגבעון כי שם היה אהל מועד האלהים וכו׳ אבל ארון האלהים העלה דויד מקרית יערים (דה״ב א ג-ד). ויצא אל פניו יהוא בן חנני החזה ויאמר אל המלך יהושפט הלרשע לעזר ולשנאי יי׳ תאהב ובזאת עליך קצף מלפני יי׳ אבל דברים טובים נמצאו עמך כי בערת האשרות מן הארץ (שם יט ב-ג).— ובתו״מ: יתכסה במים ויקרא אבל לא יתכסה לא במים הרעים ולא במי המשרה וכו׳ (ברכ׳ ג ה). אימתי בזמן שלא שייר בעל השדה אבל אם שייר בעל השדה הוא נותן פאה לכל (פאה ג ה). אימתי בזמן שקבל ממנו למחצה לשליש ולרביע אבל אם אמר לו שליש מה שאתה קוצר שלך מותר (שם ה). זית שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה בד״א בזמן שלא התחיל בו אבל אם התחיל בו אפילו כזית הנטופה בשעתו ושכחו יש לו שכחה (שם ז ב). אין סומכין לשדה תבואה חרדל וחריע אבל סומכין לשדה ירקות (כלא׳ ב ח). הנולדים מן החמור אע״פ שאביהם סוס מותרים זה עם זה אבל הנולדים מן הסוס עם הנולדים מחמור אסורין זה עם זה (שם ח ד). ולא היו מתאבלין אבל אוננין (סנה׳ ו ו). במה דברים אמורים בזמן שקדם מקחו של זה לשבחו של זה אבל אם קדם שבחו של זה למקחו של זה וכו׳ אינו גובה (תוספתא ב״ב ו כא). ואין מברכין לפניה אבל מברכין לאחריה (ברכ׳ טז.). במה דברים אמורים בעושין בשכרן אבל בעושין בסעודתן או שהיה בעה״ב מיסב עמהם מברכין כתיקונה (שם). באמת אמרו בן מברך לאביו ועבד מברך לרבו ואשה מברכת לבעלה אבל אמרו חכמים תבוא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו (שם כ:). — ואחרי אלא: עד כאן לא קאמר ר׳ יוסי לא יצא אלא גבי ק״ש דאורייתא אבל תרומה משום ברכה הוא (ברכ׳ טו.). א״ל ר׳ יוחנן לא שנו אלא שלא פתח בלמען ירבו ימיכם אבל פתח בלמען ירבו ימיכם סרכיה נקט (שם טו.).— וזה רוב שמושו בספרות המאוחרת.— ה) *במשמ׳ הן

---

[1]) בערב׳ בל a), והאלף נוספה, וי״א שבערבית נשמטה.—[2]) ובמשמ׳ זו היתה מלה זו משמשת עוד בזמן מאוחר, בפרט בדרום, כמו שהעיד על זה ר׳ אבא בר כהנא: ר׳ אבא בר כהנא אמר לשון דרומית הוא אבל ברם (מד״ר, על פסוק זה).

a) بَل

אחרי מאמר שולל, doch!; si: אמר ר' אליעזר אין אתם מודים שאם עירב ברגליו ביו"ט הראשון צריך לערב ברגליו ביו"ט השני וכו' אמרו לו א ב ל וכו' אמרו לו אי אתה מודה שאין מערבין מיו"ט לחבירו אמר להן א ב ל (תוספתא ערוב' ה א). אמרו להן בית הלל לבית שמאי אי אתם מודים שמערבין לגדול ביום הכפורים אמרו להן א ב ל (גמ' שם ל:). אמר להם ר' יוסי אי אתם מודים לי בט' באב שחל להיות באחד בשבת שמפסיק מבעוד יום אמרו לו א ב ל (שם מא.).

***אֲבֵלוּת**, ש"נ,— מנהגי האבל וזמנו, trauer; deuil, mourning: מה חג שבעה (ימים) אף א ב י ל ו ת שבעה (מו"ק כ.). יש א ב י ל ו ת בשבת (שם כג:). אבל אינו נוהג א ב י ל ו ת ו ברגל (שם יד:).

∞אֲבְמַיִם[1], ש"ז,— גוף אוירי אחד מחלקי הרכבת המים והוא יותר קל מכל הגופים הידועים, Wasserstoff; hydrogène: הפרדת המים על ידי החשמל נותנת שני חלקים א ב מ י ם לכל חלק אחד של אבחמץ (הבקפה, בנה ג כט, הרי הלב).

אבן[2], מטנו אֶבֶן, *אִבֵּן *אִבְּנִי, *אַבְנִיָּה, *התאבנות.

אֶבֶן[3], ש"נ, בהפס' אָבֶן, מ"ר אֲבָנִים, סמי' אַבְנֵי,— א) גוף קשה, חזק, יחצבוהו מהסלעים ויבנו בו בהים וכדומה, Stein; pierre; stone: ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה (שמות יז יב). ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון (דבר' ד כח). ושם אבן גדולה (ש"א ו יד). ולא יקחו ממך אבן לפנה ואבן למוסדות (ירמ' נא כו). ירדו במצולת כמו אבן (שמות יה ה). והאבן גדלה על פי הבאר (בראש' כט ב). ולבנים העשים בית יי' ולגדרים ולחצבי האבן (מ"ב יב יב-יג). חלקה טובה ישליכו איש אבנו ומלאוה (שם ג כה). — ומ"ר: ויאמר יעקב לאחיו לקטו אבנים ויקחו אבנים ויעשו גל (בראש' לא מו). אבנים שלמות תבנה את מזבח יי' אלהיך (דבר' כז ו). גלו אבנים גדלות אל פי המערה (יהוש' י יח). ויקח מאבני המקום (בראש' כח יא). עצים ואבני מחצב (מ"ב כב ו). ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו (ויקר' יד מה). ארץ אשר אבניה ברזל (דבר' ח ט). הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך (ישע' נד יא). ואבניך ועציך ועפרך בתוך מים ישימו (יחזק' כו יב). אם יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם (נחמ' ג לה).— ובתו"מ: היורד לתוך חורבתו של חבירו ובנאה שלא ברשותו ואמר לו עציו ו א ב נ י ו אני נוטל (ב"מ קא.).— ומשל: אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה (תהל' קיח כב). — ואבנים יקרות לתכשיט: ומלאת בו מלאת אבן ארבעה טורים אבן טור אדם פטדה וברקת (שמות כח יז).— ובהשאלה, לב אבן, לב קשה, בלי רגש: ונתתי להם לב אחד ורוח חדשה אתן בקרבם והסרתי לב האבן מבשרם ונתתי להם לב בשר (יחזק' יא יט). לבו יצוק כמו אבן (איוב מא טז).— ואמר המשורר: מימי דמעות להכה אשך, וגם א ב נ י לבבות שחקו מימיך (ר"י הלוי, מה לך צביה). הוי יעלת הן ל ב ב ה א ב ן וכו' הן מאנוש ילדת איך רחמים ממך גדוד הרחיקו (רמח"ל, מ"ע ג א).— ולמשל להעדר גמור של חיים ותנועה: תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן (שמות יה טז). ויהי בבקר בצאת היין מנבל ותגד לו אשתו את הדברים האלה וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן (ש"א כה לז). הוי אמר לעץ הקיצה עורי לאבן דומם (חבק' ב יט).— ומליצה, אבן מקיר תזעק: הוי בצע בצע וכו' כי אבן מקיר תזעק וכפים מעץ יעננה (חבק' ב ט-יא). — *דחה א ב ן אחרי הנופל, ר"ל עשה מעשה כדי שהנופל לא יוכל לקום: הואיל והלך זה ונעשה כומר לע"ז אימא לידחי א ב ן אחר הנופל (קדוש' כ:). — *ומשל: בור ששתית ממנו אל תזרוק בו א ב ן (מד"ר במד' כב). א ב נ י ם שישבנו עליהן בנערותנו עשו עמנו מלחמה בזקנותנו (ירוש' כילה א ס ג).— *זרק א ב ן למרקולים, ר"ל עשה מעשה במחשבה שאין בו כל רע, ובאמת יש בזה חטא, עי' מרקולים.— ב) אבן משמשת למשקל, Gewicht; poids; weight: אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וצדק יהיה לך (דבר' כה טו). תועבת יי' אבן ואבן ומאזני מרמה לא טוב (משלי כ כג).— ובסהמ"א: וישלם ראובן בעד כל א ב ן כפי השער

---

[1]) עי' הערה ל א ב ה מ ץ.

[2]) שרש שמי, ובכל הלשונות זולתי הערבית, במשמע' אחת. באשורית אבנ, בכנענ' אבן, בכלל וגם במשמ' ציון על קבר; מצוי הרבה בהכתבות הכנעניות והפוניות: טנא א ב ן לאחתי מלכת בת בעמלך (לידזברסקי, הכתבות הבמיות, הפוניות החדש' סו). וכן עוד הרבה.— בארמ' וסורית אבנא. באתפאי' אֶבְן. — רק בערבית משמש שרש זה במשמעות אחרות.

[3]) לפי דעת קניג (ג, סי' רמח, סעי' ג). הנקבות של ארץ עברה בדעת היהודים גם על קצת גופים שהם בעין חלק מהארץ.

(תנו׳ גא׳ כתראי לא). להייב לן עשרה אבנים שעוה (כס).—ובהשאלה: בידו, בכיסו אבן ואבן, לאמר, אינו שוקל במשקל אחד לכל איש, אינו מודד לכלם במדה אחת, נוהג עמהם באופן מתחלף: לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה (דבר׳ כה יג).— אבן המלך, שמשקלה קבוע על פי הממשלה: ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך (ב״ב יד כו).— ונקראו אלה האבנים אבני כיס, ע״ש שהיו שומרים אותם בכים: פלס ומאזני משפט ליו׳ מעשהו כל אבני כיס (משלי יו יא). — ואבני מרמה, שאין בהן המשקל הראוי: האזכה במאזני רשע ובכים אבני מרמה (מיכ׳ ו יא).— ג) אבן הבדיל, הוא האנך, קו הבנין, Senkblei; fil à plomb; plummet: ושמחו וראו את האבן הבדיל ביד זרבבל (זכר׳ ד י).— ד) מחלה בכיס השתן, בכליות, der Stein (Krankh.); la pierre (maladie); the Stone: ובתעלות מוצא השתן יהיה הכאב עד הקבץ שמר השתן אז יתודע האבן אם גדולה אם קטנה (אסף הרופא, כ״י מינכן). גרעיני קיקיון יבריא כל הציץ ואבן שבמקוה (רמב״ע, ספ׳ הנהוג׳, כ״י פריז ה ח). למה תולד האבן בכליות בקטנים ובגדולים בבועים (רב״ע פלקירא, המבקש). אותם בני אדם שחותכין מהם הרופאים ביצה אחת לרפואתו ומנתיקת הבטן או מן האבן העוצרת השתן (מרדכי יבמ׳ ע, כגס ר״ת). חולי האבן (בו״ת רמה נח). החול והאבנים הנולדים שם (בהכליות) הם רכים וכו׳ והאבן לבחורים תמיד בכליות ולנערים במקוה אשר צוארה קצר בהם וכו׳ ובנשים נולדת האבן מעט וכו׳ ואם האבן גדולה עד שתסתום פי המקוה יכנים באמה מכחול וידחה אותה (מ׳ אלדבי, ב״א ד, כליות). ואל ירבה (הילד) לאכל הפירות והגבינה והחלב והמאכלים כדי שלא יתילדו להם אבנים בכליותיהם (כם ה כ). ושמן השקדים המרים חם ויבש ועז מאד יועיל לכל מיני חלאים ולכאב הראש ולשעול ולנשימה ולריאה ולכליות ויפוצץ האבן (כס י).

ויבא השם אבן בחבור עם שמות רבים אחרים להוראות מתחלפות לפי עניני האבן או לפי התשמיש שנועד לה: אבן אלגביש, כמו אבן ברד, עי׳ אלגביש. — *אבן בחן, לבחן בה את הזהב וכו׳, Probierstein; pierre de touche; touch-stone: בישפה השחור ישתמשו כאבן בחן לבחון עליו זהב בסף ונחשת (יהוכע סירקין, מערכ׳ הדומס א). — אבן ברד, כל אחד מגרגרי הברד, Hagelkorn; grêlon; hail-stone: והשמיע יי׳ את הוד קולו ונחת זרועו יראה בזעף אף ולהב אש אוכלה נפץ וזרם ואבן ברד (ישע׳ ל ל). רבי יוחנן בן נורי אומר אבן הברד כמים (מקוא׳ ז א).— אבן גזית, עי׳ גזית. — *אבן זכוכית, אבן חלקה לגהץ הלבנים: גיהוץ באבן הזכוכית (רש״י כתוב׳ יו:). שמחליק את הבגדים באבן זכוכית אחר הכיבוס (סמ״ג לא:).— *אבן טובה, שם למיני אבנים מצינות בטבען, במראיתן, בסגולותיהן, Edelstein; pierre précieuse; precious stone: אבן טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו שכל חולה הרואה אותה מיד מתרפא (ב״ב יו:). — ומ״ד: רבי רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות (אבות ו ט). אמר ר׳ חנן מהצב של אבנים טובות ומרגליות גילה לו הקב״ה למשה בתוך אהלו (סקל׳ נ.).—*אבן טועים: אבן טועים היתה בירושלם כל מי שאבדה לו אבידה נפנה לשם וכל מי שמוצא אבידה נפנה לשם זה עומד ומכריז וזה עומד ונותן סימנין ונוטלה (ב״מ כח:). —אבן יד, אבן קטנה שנתפשת באחת יד: ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו וימת רוצח הוא (במד׳ לה יז).— אבן יקרה, כמו אבן טובה: ואוצרות עשה לו (יחזקיה) לכסף ולזהב ולאבן יקרה (דהי״ב לב כז). — ובמשמ׳ אבן גדולה, מתקנה ומסתתה היטב: ומיסד אבנים יקרות אבנים גדלות אבני עשר אמות (מ״א ז י). — *אבן כתף: אבני כתף באות מכל מקום וכו׳ ואלו הם אבני כתף כל שאינה יכולה להנטל באחת יד דברי ר״מ רבי יוסי אומר אבני כתף כשמן כל שהן נטלות שתים שלש על הכתף (כליע׳ ג ט). — *אבן מסמא [1], אבן גדולה ישימוה על בגדים וכיוצא בהם, לכבשם, גם תשמש למושב לדבר [2]: למעלה מהן (משרץ וש״ז וכו׳) מרכב שהוא מטמא תחת אבן מסמא (כלים א ג). מנין לעשרה מרכבות זה על גב זה אפילו על גב

---

[1]) לוי וקוהוט: מסמא, ובמשניות מנקדות מסמא, ובמשנ׳ מנקדות כ״י פרמה משמא. ובמשנה כ״י עם גוף פרוש הרמב״ם בבית הספרים בברלין משמא. — [2]) וזהי המשמעה העולה מדברי כל המפרשים. אך לא עמדו החכמים לא על מקור המלה מסמא ולא על כונתה האמתית.

אבן מסמא ת"ל כל המרכב (ספרא מצורע ג).— אֶבֶן מַעֲמָסָה, אבן גדולה, כבדה. יעמסנה אדם לנסות את כחו: והיה ביום ההוא אשים את ירושלם אֶבֶן מַעֲמָסָה לכל העמים כל עמסיה שרוט ישרטו (זכר' יב ג).— אֶבֶן מַשְׂכִּית, אבן שיש עליה צורות, עי' משכית. — אֶבֶן נֶגֶף, שיכשל בה אדם בלכתו, ובהשאלה: והיה למקדש ולְאֶבֶן נגף ולצור מכשול לשני בתי ישראל לפח ולמוקש ליושב הארץ (ישע' ח יד).— אֶבֶן קֶלַע, שקולעים בקלע: לקש נהפכו לו (ללויתן) אַבְנֵי קָלַע (איוב מא כ). ויכן להם עזיהו לכל הצבא מגנים ורמחים וכובעים ושרינות וקשתות ולְאַבְנֵי קְלָעִים (דהי"ב כו יד).— *אֶבֶן שְׁתִיָּה, סלע בקרקע המקדש בירושלם, שעליו עמדו לפנים הארון עם הלוחות והאמינו היהודים שממנה התחילה בריאת העולם: אבן היתה שם מימות נביאים הראשונים ושתיה היתה נקראת וכו' ר' יוסי אומר ממנה הושתת העולם (תוספתא יומ' ג ו).— והאמינו עוד שבמקום האבן הזאת הוא מרכז הארץ: והוכחנו שכדור הארץ הוא בתוך אם כן מרכזה שהוא מקום אבן השתיה הוא מרכזם (מ' הלדכי, ב"ת כ כ).— *אֶבֶן תּוֹשֶׁבֶת, מחברת בקרקע: אבנים תושבות ומחרישה מזיעתן (תוספתא בכיע' ג ז).

א) שמות ופעלים בללים:

*אֶבֶן חָצָץ, מחלה, כמין אבן בכיס השתן והכליות. — *אַבְנִי, אַבְנִיִּי, מטבע האבן. — *אִבֵּן, *מְאֻבָּן, *הִתְאַבֵּן, *הִתְאַבְּנוּת.

בָּנָה, סדר אבן על אבן לעשות בנין, עי' במקומו.

גִּבְלִי, גִּבְלִים, — פוסלי אבנים.—גָּדַר, עשה גדר, והוא כתל מאבנים בלי טיט, סביב שדה, כרם, וכו'. —*גְּוִיל, אבן כהויתה, לא מסתתה. וההפך גָּזִית, מסתתה, עשויה. — גַּל, אבנים צבורות יחד כמו תל. — *גּוֹלֵל, אבן עגולה לסתם פתח מערת הקברים.

*דּוֹמֵם, האבן ושאר המחצבים הם ממערכת הדומם בארבע מערכות תבל: דומם, צומח, חי, מדבר.

חַלְּקֵי אֲבָנִים, אבנים חלקות, ששפשפום המים בנחל, על שפת הים. — חָצַב, בקע סלעים לאבנים. — מַחְצֵב, המקום שחוצבים משם אבנים.— חָצָץ, אבנים קטנות וקשות.—חָרַשׁ אֶבֶן, אמן לעשות כלים מאבנים.

*כֵּיפָה, אבן.—ומשל: נפלה כיפה על הקדרה, אוי לקדרה, נפלה קדרה על הכיפה אוי לקדרה, בין כך ובין כך אוי לקדרה.

מַצֵּבָה, אבן אחת או הרבה שהציבו לזכרון, לאות לעבודת אלהים, וגם לציון שנותנים על הקבר. —*מִרְבָּג, צבור של אבנים לבנין. — מַרְגֵּמָה, צבור של אבנים קטנות.— *מִרְצֶפֶת, מקום מרצף באבנים. —*מַרְקוּלִים, מצבת אבנים לאלהי היונים מרקור. —ומשל: זורק אבן למרקולים, עי' למעלה.

*נִדְבָּךְ, שורת אבנים בבנין. — *נֶפֶשׁ, בנין אבנים על הקבר.

סֶלַע, גשם האבני בהיותו עוד דבוק ונשרש בקרקע. — *סְקִילָה, הֶרג ע"י זריקת אבנים. — סָקַל, הרג אדם או בהמה באבנים. — סִקֵּל, הסיר האבנים מהשדה. —*סִתֵּת, התקין האבן בכלי מלאכה, נתן לה הצורה הדרושה.—*סַתָּת, מי שאומנתו לסתת.

*פָּגָשׁ, אבן גדולה לירות בה.—*פֵּה, שטח פני אבן הגזית. — פָּסַל, חתך, עשה בכלי מלאכה כלי מאבן. — פֶּסֶל, צורה עשויה מאבן. — *פַּסְפָּס, אבן קטנה מרבעת למשחק, וציור עשוי בפספסים מגונים שונים.—פְּרָעוֹת, אבנים בולטות מהכותל.

צוּר, סלע קשה.— צִיּוּן, על הקבר.— *צְרוֹר, חתיכה, בקיע, שנבקע מאבן.

*רֹבֶד, בליטת אבנים מהקיר לשבת עליו.— רָגַם, אבנים באדם.— רָצַף, כסה קרקע הבית או החוץ באבנים ועשה רִצְפָּה.

*אֶבֶן־שָׁעָה, עומדת במקום גלוי ומספר תחוב בה להורות השעה

ב) מיני אבנים:

*אֶבֶן האויר, *אֶבֶן רעם, *אֶבֶן שמים, aérolithe. — אֶבֶן ארמנית.— *אֶבֶן אֵשׁ, היא צ'ר.— *אֶבֶן בֹּחַן. — *אֶבֶן בַּרְזֶל. — *אֶבֶן גֵּיהִנּוֹם, *אֶבֶן שְׁאוֹל. — *אֶבֶן דָּם. — *אֶבֶן חול. — *אֶבֶן טִפִּית. — *אֶבֶן יְהוּדִית, השבר הקדמונים שהיא סגולה למחלות רבות.— *אֶבֶן כֹּחַל, היא אבן פוך.— *אֶבֶן מִצְרִית.— *אֶבֶן מַשְׁחֶזֶת. — *אֶבֶן סְפוֹג, ישתמשו בה למריטה.— *אֶבֶן שׁוֹאֶבֶת. — *אֶבֶן תְּקוּמָה, מיחס לה ההמון סגולה לנשים הרות.

אֹדֶם.—אַחְלָמָה.—אֶקְדָּח.

בַּהַט, שיש לבן מאד, רך.—בָּרֶקֶת.

*גֶּבֶס, *גִּבְסִים.—גִּיר, שעושים ממנו שיד.

דַּר, מין בהט שמראהו כעין הצדף.

*חֲזֶבֶת, אבן שמראה תבלת. — חַלָּמִישׁ, אבן קשה במראה הזכוכית, מטבע הצ'ר.

יַהֲלֹם.—יָשְׁפֶה.
כַּדְכֹּד.— כַּרְכַּדוֹן.
לֶשֶׁם.
נֹפֶךְ.— *נָצִיץ, אבן נוצצת.
סֹחֶרֶת, אבן ירקרקת.— סַפִּיר.
עַיִן, שם לאבנים הרבה: *עֵין עֵגֶל, עֵין חָתוּל, *עֵין הַנָּחָשׁ, *עֵין תֵּבֵל, וכדומה.— *עָפְרָן, מין אבן יקרה.— *עָקִיק.
פּוּךְ, אבני פוך, מין שיש שמראהו כעין הפוך.
פִּטְדָה.— *פֵּרוּז.
צֹר, אבן קשה נותנת אש.
רִקְמָה, אבני רקמה, מגונים שונים.
שְׁבוֹ.— שֹׁהַם.— שַׁיִשׁ, קשה, מטבע הגיר. — שַׁיִשׁ אָדֹם.— שָׁמִיר, אבן קשה מאד ישחקוה וישתמשו בהשחק למרט מתכת ולהתיך זכוכית.
תַּרְשִׁישׁ.

(כאן נסדרו העדיות להשמות המרכבים מהשם אבן עם שם אחר):

*אֶבֶן אַלְגִית, הוא האלמוג: ופרשו במלה הזאת (אלגוב וכו' צמח צומח בים בהרים אשר תחת המים נודע באבן האילני מפני שהוא עץ מת אבן אחר הוצאתו מן המים (הכרמים לריב"ג, לגם). —*אֶבֶן אֵשׁ, הוא הצֹר, Feuerstein; silex: אבן האש אשר בו יוציאו אש בהכותו בחתיכת ברזל חזק (רהב' למודים ח). אבן האש נקראה בשמה לבעבור כי ישרתו בה הרבה להוציא על ידה זיקות אש (ביגהק, תוס"ה, המולקים).—*אֶבֶן בֹּחַן, אבן קשה יבחנו בה טיב הכסף והזהב, Probierstein; pierre de touche; touch-stone: או יקחו ממנו לאבן בוחן לבחון בו הכסף והזהב (רהב' למודים ח). בישפה השחור ישתמשו כאבן-בוחן לבחון עליו זהב כסף ונחשת (יהוצע סיקין, מערכ' הדומם א). — *אֶבֶן דָּם, מין אבן אדמה, האמינו הקדמונים כי נתהותה מן דם שנקרש וע"כ תועיל לעצר נזילת הדם, Blutstein, hématite: ואם יתחזק החום ותעשה שיאוף אבן הדם (קאנון ג' ג כ ג). במרקחת המחוב' מאבן הדם ונחושת שרוף (ר"א הסדלי, תרג' ספ' היסוד לר"י יבראלי). -- *אֶבֶן זוֹחֶלֶת, אבן שואבת: אבן הזוחלת אשר תניע הברזל מצד סגולתה (ר"א הקליר, ע"ת ה). — *אֶבֶן זְכוּכִית, אבן זכה כזכוכית ישתמשו בה לחלונות בבפינות וכדומה: ומהרריה (של ספרד) חוצבים נחשת וכו' ואבני שיש ואבני זכוכית (ר' חסדאי, מכתבו למלך הכוזרי). —*אֶבֶן חוֹל, אבן שנתהותה מהתלכדות גרגרי חול, Sandstein; grès; sandstone: אבן החול הוא משני מינים מאבני הרחים ואבני הליטוש אבני הליטוש המה מחוברים מחלקי החול היותר דקים מאבני הרחים (רהב' למודים ח). אבן החול הוא אבן ידוע מקושי וצבעים שונים ראשית חלקי הרכבתו הוא מגרגירי חול אשר חוברו יחדיו (תוס"ה, מולק' כב).—*אֶבֶן הַחֲכָמִים, אבן שהאמינו האלכמיים שאפשר להרכיב בדרך מלאכותי ושיהיו לה סגולות נפלאות להפך המתכיות הפשוטות ליקרות, וסוד הרכבתו חפשו כל החכמים ההם: אבן החכמים שיחסו לה כל הסגולות ההן יחד להעשיר בהפכה מוצק זולל ליקר לרפאות ולהאריך את החיים ולברא בריאה חדשה בלהטיה ולהוליד בכחו יצור חי לכל משפטיו (דר' רוכין, אבן החכמים א). — *אֶבֶן טִפִּית, (טפי), אבן תתהוה מטפטוף המים במערות, Tropfstein: stalactite: אבן טיפי תמצא במערות בתמונות נפלאות ותתהוה על ידי טיפות המים אשר תטיפנה באותן המערות (רהב' למוד' ח, אבנים). —*אֶבֶן יְהוּדִית, שארית בעלי חיים מאבנים בצורת זית, ויחסו לה סגולות: אם תקח האבן הנקרא אבן יהודית שיש לה שירטוטין ויתלה עליו יועיל משבהה (רהכ"ע, ספ' הנסיונ', כ"י פריז). יוקח (למחלת הכליות) אפר זכוכית וכו' ואבן יהודית וכו' ושחיקת אבן יהודית הזכר והנקבה יחד (קאנון ג יתכ ז).—*אֶבֶן יַיִן: אבן יין והמה שמרי היין אשר יתדבקו בשולי החביות ברבות הימים ויתקשו כאבן (רהב' למודים ח). —*אֶבֶן יֵרָקוֹן: אדם אחד שלקח אבן הירקון ורחץ אותה במים והשקה המים לבעלי הירקון (רהכ"ע, ספ' הנסיונות ג).—*אֶבֶן מִצְרִית, השתמשו בה לפנים לרפואה: ומן הרטיות הטובות לכל המותמד מפלות הראש והכאב הנקרא כובע שירטה באבן המצרית כי הוא חזק התועלת (קאנון ג א כ יג). —*אֶבֶן מַרְכָּשִׁית, או מַרְקָשִׁית, אבן בתערובת ברזל, marcassite: ומהטובים בזה אבן מרכשיתא (קאנון ד ג א כח). ואם ישימו עליו (על הזהב) אבן המרקשיתא יבדל מהם (מער הממים לרגב"ב כ ג).— אֶבֶן מֹרֶתֶךְ: אבן מרתכא הוא ליתריידין (אסף הרופא 150).—*אֶבֶן נָחָשׁ, אבן מנמרה ומלואה בקוים והברבורות כעין

עור הנחשים, serpentine: ואמרו רבים כי האבן אשר ידוע באבן הנחש אם יתלה יהיה בו בריאות (קאנון ד ו ג לג). אבן הנחשים פלחיה בלתי מגודלים וכו' האמינו העם לפנים כי לא יוכלו נחשים לבוא בצור מחצבת האבן ההיא וחיו וכי היא תציל גם מרעל וארס הנחשים (יהושע סירקין, מעה"ד). —*אֶבֶן סְפוֹג, מנקבה כספוג וקשה, ישתמשו בה לשוף בה עץ וכדומה, Bimsstein ; pierre ponce : אם יתלה אבן הספוג בצואר נער שיש לו שעול ישקיטהו (ראב"ע, ספר הנסיונו'). יוקח אפר זכוכית וכו' ואפר הארנבת ואבן הספוג ודם התייש וכו' (קאנון ג יח כ ז). —*אֶבֶן רַעַם, היא אבן האויר: כגון המדינות הנטבעות והרעש ואבני הרעמים היורדים מן השמים (ר"י תריוי, מו"נ א גג). —*אֶבֶן שׁוֹאֶבֶת, היא האבן המשכת אליה מתכת: אבן שואבת תלה להטאת ירבעם והעמידה בין שמים לארץ (סוטה קז:). —*אֶבֶן שָׁעוֹת, לוח אבן עומד במקום גלוי, ומסמר תחוב באמצע יורה צלו לפי מעמד השמש את שעות היום: מסמר של שולחני וארון של גרוסות ומסמר של אבן השעות (כלים יב ה, עדי' ג ח). —*אֶבֶן תְּקוּמָה[1], אבן בדמות כליות נמצאת בתוך החמר ולפעמים יש בה כמין גרעין ומקשקש, ומיחס לה ההמון סגולה לנשים הרות, Adlerstein ; aétite : יוצאין באבן תקומה בשבת (שבת סו:).

אֶבֶן שָׂדֶה, מ"ר אַבְנֵי הַשָּׂדֶה — מין בריה אגדית, אדם בצורת חיה או חיה בצורת אדם, כמו אדני השדה, או כעין הבריה האגדית אדם זאב וכדומה: לשד ולכפן תשחק ומחית הארץ אל תירא כי עם אבני השדה[2] בריתך והית השדה השלמה לך (איוב ה כב-כג).

***אָבַן**, פ"ע, — הפך לאבן, עשה שיקבל מראה אבן וטבעה, versteinern ; pétrifier : וסבתו ליחה עבה יאבנה החום (קאנון ג י ג א). ואמנם עצר הליחה הוא חולשת הדוחה שבכליות וכו' הזק הום שמחזיר המותר חול ויאבנהו קודם שידחהו (שם יח כ ו). — ובהשאלה, במליצה: הפחד וכדומה אִבֵּן אותו, שלל ממנו כל התנועה והחיים.

— נִתְפ' *נִתְאַבֵּן, — נעשה, נהפך לאבן, sich versteinern ; se pétrifier : עץ מתאבן אחר הוצאתו מן המים (הברב' לריב"ג, לגס). הברד וכו' הוא לחות עבה מתאבנת בתוך העפעף דומה לברד (קאנון ג ג ג י). ולפעמים יתאבן בשרש השן התאבנות קשה לעקרו (שם ז, פ"נים ט). — וביחס לגוף בעה"ח וכן להאברים: ברפואות הפרקים המתאבנים והמתנגבים (קאנון ג כב כ ח).

***אֹבֶן**, ש"ז, מ"ר אבנים, — שארית בעלי חיים קדומים עפ"י רוב מֻאבנים, שמוציאים מבטן האדמה, Versteinerung ; fossille : כל החיות אשר היו על פני האדמה בטרם ברא ה' את האדם בחיר היצורים נקראות חיתו קדם ויתר פליטות גויותיהם נמצא ברגבי אדמה ואבנים אלה שנהיו מרפש וטיט יון ונקראים אֳבָנִים (תוה"ט, סוג החי, א, 39).

אַבְנֵט[1], ש"ז, מ"ר אַבְנֵטִים, — חגורה עשויה מבגד, Gürtel ; ceinture ; girdle : ואת האבנט (עשו) שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רקם (שמות לט כט). ואת בניו (של הכהן הגדול) תקריב והלבשתם כתנת וחגרת אתם אבנט (שם כט ח-ט). ויתן עליו את הכתנת ויחגר אתו באבנט (ויקר' ח ז). — כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו

— [1]) עי' תקומה.

[2]) פרש רש"י וז"ל: אבני השדה מין אדם הן וחית השדה שנקרא גרוש"ה בלע"ז וזו היא חית השדה ממש ובלשון משנה תורת כהנים נקראים אדני השדה. ע"כ. והנה אין ספק בהבלעז גרוש"ה שכונתו להמלה הצרפ' garou, כמו שבאר הרמ"ל במרפא לשון, זהוא האדם זאב שכבר היונים והרומאים ספרו עליו שהוא צמא לדם, וגוזל ילדים ובפרט ילדות. ונראין דברי רמ"ל שלשון רש"י משובש פה וצ"ל אבני השדה מין אדם גרוש"ה בלע"ז וחית השדה היא חית השדה ממש. וממה שהשוה אותו עם אדני השדה ותרגמו גרוש"ה שהוא אדם זאב, נראה כי שני השמות היו אצלם כנויים לכל מיני הבריות האגדיות המרכבות מאדם וחיה ומזיקות לבני אדם, ועי' אדני השדה למיני בריות מתחלפות. ואעפ"י שגם פשוטו של כתוב היא מליצה יפה, מ"מ מפרוש רש"י נראה שהיה בקבלה אצלם גם השם אבני השדה גם במשמעה זו של הבריות האגדיות שיצרו דמיוני כל העמים.

[1]) לפי דעת קצת החכמים במצרית בנד במשמ' אֶגֶד. ברט מדמה לו ט'נ'ב a) בערב', החבלים של האהל, יתר הקשת. ומשקלו איפו אַפְעֵל, וכן רד"ק במכלול, אך אין חבר למשקל זה בעברית, זולתי אַבְיֵד, ואולם זו מלה נבריה, לא עברית, רק בשע"פ יש דמיון, אֶשְׁבֵּל, אבל גם זה אפשר משקל אחר. ואבנר אולי מרכב.

a) طنب

זבאבנט בד יהגר (כס יו 7). ולבני אהרן תעשה כתנת ועשית להם אבנטים (במות כח מ). והיה ביום ההוא וקראתי לעבדי לאליקים בן חלקיהו והלבשתיו כתנתך ואבנטך אחזקנו וממשלחך אתן בידו (יבע' כב כ-כא). — ונתיחד בפרט להחתיכה כעין חגורה תפורה בראש המכנסים במקום המתנים ויש בו לפעמים בית קבול להעביר דרך בו פתילים: שיש לנו א ב נ ט של מכנסים אין אנו צריכין לאזור (מחז' ויטרי). אלו הפתילין שהן תלויין ב א ב נ ט של המכנסיים וקושר בהן בתי שוקים (רבנו יבעיה, מובא בשבלי הלקט, שבת קו). וטוב לעשות בראש ה א ב נ ט כמו שעושין להגורות (התרומה, שבת רמג). ובן אלו שיש להן שני א ב נ ט י ם במכנסיהן ה א ב נ ט האחד שבו תלויין הרצועות שקושרין בהן האנפילאות וה א ב נ ט האחר שמחברין אותן למעלה במתניהן (שבלי הלקט, שבת קו). שצריך לחגור רצועתו קודם שיתפלל אע"פ שיש לו א ב נ ט במכנסים (מרדכי, שבת רכו). אסור לקשור ב' ראשי ה א ב נ ט ברצועות בתוך המכנסים בשבת ב"א בעניבה (שם שפו). צריך לאזור אזור בשעת התפלה אפילו יש לו א ב נ ט שאין לבו רואה את הערוה (שו"ע או"ח צא ב).

*אַבְנִי, אבניי, שת"ז, לנק' אַבְנִית, — מטבע האבן, קשה כאבן, או שמראהו כאבן, steinartig pierreux ; stony: ובל אדם שהדם נוהג ומושל בו מראהו א ב נ י (אסף הרופא, כ"י מינכן 8). שיהיו (מעיני המים) א ב נ י י ם כי אז הם יותר נבונים שלא יתעפשו (קאנון א ב ב יז). ודע כי לפעמים יצא בשעול דבר א ב נ י י כגרעון או ברד (שם ג י ג א). כמו שהוא מן הנמנע המצא פעולה אשית במה שאינו איש אלא הפך איש או פעולה א ב נ י ת במה שאינו אבן אלא הפך אבן (מ' הנדבי, ש"א ט).

מס*אַבְנִיָּה[1], ש"נ, — מסלה כבושה עשויה ורצופה בצרורות אבנים קטנות ומדבקות בסיד. כבר באה מ"ה זו פעמים אחדות בהשקפה.

אָבְנַיִם[2], ש"ז זוגי, כהפס' ־נים, סמי' אָבְנֵי, — א) הוא האופן שיוצר הרס יוצר עליו הכלים, Scheibe tour de potier ; potter's wheel: וארד בית

1) משקל עזניה, לפי השם חג'ריה a) בערב'.

2) לפי דעת רוב חכמי הלשון, שם בשתי משמעתיו נגזר מן אבן, ולפי דעת הקדמונים,

a) حجرية

היוצר והנהו עשה מלאכה על האבנים[1] (ירמ' יח ג). — ב) הוא מושב לאשה בעת הלדה, Gebärstuhl chaise à accoucher ; birth-stool: ויאמר (פרעה למילדות) בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים[2] אם בן הוא והמתן אתו ואם בת הוא וחיה (שמות א יו).

אבם[2]), ממנו אֵבוּס, אָבַס, *אֲבִיסָה.

*אָבַס[4]), פ"י, עתיד יאבֹס, — האכיל בהמה למען השמינה, to fatten ; engraisser ; mästen: אין א ו ב ס י ן את הגמל ולא דורסין אבל מלעיטין (שבת כד ג). גמל שראשו ורובו מבפנים א ו ב ס י ן אותו מבפנים (עירוב' כ:). ברבורים אבוסים אמר רב ש א ו ב ס י ם אותם בעל כרחן ושמואל אמר ש א ב ו ס י ם ועומדים מאיליהם (ב"מ פו:).

— פעו', אָבוּס, אֲבוּסִים: טוב ארחת ירק ואהבה שם משור אָבוּס ושנאה בו (משלי יה יז). ויהי לחם שלמה ליום אחד וכו' עשרה בקר בריאים וכו' לבד מאיל וצבי ויחמור וברברים אֲבוּסִים (מ"א ה ג-ג). — ובהשאלה: ואיך לא יהיו אפס ותהו עצמות בתלאות הם א ב ו ס י ם (רבב"ג, רכיבי דמעך). — ואמר המליץ: בן אדם כבהמה א ב ו ס ה, מעונות עמוסה (ר"י חריזי, תחכמ' מד).

במשמעתו השניה נגזו מן בנה, בן. — 1) תרגום על סדנא, והוא סדן היוצר. מנחם אמר: הפחת אשר גלגל היוצר יסוב בעברי פיהו. וריב"ג פתר אותו וז"ל: הם השני כלים אשר יקח בהם היוצר כלי החרש מן החמר והמה כרחים מעץ אחד מהן גדול והוא התחתון והשני קטן והוא העליון ונאמר להם אבנים אף על פי שאינם מאבן לדמותם לרחים העשויים מן האבן, ואינם כלי יוצרי ארצנו אבל הם כלי יוצרי ארץ המזרח אך ראיתי אותם בארצנו אצל קצת אומני ארץ המזרח אשר הם אצלנו. ע"כ. וכן החדשים פרשוהו אופן היוצר, שהיה מרכב משתי אבנים כמו שנראה בהצורות שנמצאו בהרבות מצרים. — 2) מנחם פרש גם א ב נ י ם זה: הפחת העשוי ליולדת בעת לדתה. אבל אונקלוס תרגם על מ ת ב ר ה, רסע"ג אלמת'בר, וכן בן קריש, ואמר כי אבנים נגזר מן בָנים. וכן ריב"ג. אבל ראב"ע ורש"י ורד"ק והבאים אחריהם החדשים החליטו כי זה שם למושב האשה בשעת הלדה שהיה מרכב משתי אבנים, והעידו קצת החכמים שעוד הדבר נהוג כך אצל קצת עמים פראים. ומקצת ציורי המצריים נראה כי היתה האשה נשענת בשתי ידיה על שתי אבנים בשעת הלדה.

3) לא מצאו החכמים הבר לשרש זה במשמעתו העברית בשאר לשונות האחיות.

4) פעל ע ב ר י, ועי' הערה שלמעלה והערה לערך אֵבוּס.

—הִפע׳, ״האביס,— השתמש בו כבר ש״ב בשבוי״ע: וגם יאביסו אותו נערי המלך (כוב, גג.). ישב כל א׳ מהקרואים בין ב׳ נשים אשר תאביסינה אותו הליפות (שם גה:), ואינו נכון.

***אָבַע**[1]), פ״י, גוי אבע,—העלה המים מהתהום: א״ר אליעזר בשמנסכין את המים בחג תהום אומר לחבירו אבע מימיך קול שני ריעים אני שומע (תעני כה:).

אֲבַעְבֻּעָה[2]), אֲבַעְבּוּעָה, ש״נ, מ״ר אֲבַעְבֻּעוֹת,— א) נפח בעור הבשר מלא לחה או מים, Blatter, Blase; cloche, ampoule; pustule, blister: והיה על האדם ועל הבהמה לשחין פרח אבעבעֹת בכל ארץ מצרים (שמות ט ט).—ובסהמ״א: ויהיו (הצמחים) מימיים כמו אבעבועות ויהיו רוחיים כמו בועות (קאנון ה ב ה ה).—ב) ״השתמשו האחרונים בשם זה להמחלה המפרחת אבעבועות בעור האדם, שהראשונים קראו בשם הערבי גדרי, Pocken; petite vérole; Small-pox, variole: כמו השחין הכולל שהתחיל בזמנו קוראים אותו חולי אבעבועות (ר״י הברצלוני, והלה ז). כשיש אבעבועות פורחים בתינוקות יבריחו הבנים מהעיר ואם לא עשו כן הם חייבים בנפשם (בנ״ה, ובו״ע או״ח תקע׳ מג״א). סגולה בזמן שחולי אבעבועות שקורין וירגואילה או סאראנפיון הולך בעיר וכו׳ ואני תמה על אדות מכת האבעבועות ההולכת בקטנים ב״מ למה אין נזהרין להבריח התינוקות לצאת מן העיר (דרך ישרה, בעד הסגולות). וגרש אסכרה ואבעבועות וכפייה ועין הרע מעל ילדי עמך בית ישראל (תמד׳ הימים כ א). ואבעבועות הנקראים ויראוילי (מעשה טוביה, העוגס יד). ויותר מהמה בני הזהר והזהר בחדר אשר שם תינוק שיש לו אבעבועות היא המחלה הנקראת (בלע״ז) פאקין (ספר הברית ז כ). מחלת האבעבועות (פאקין) מורשה היא לנו מן הערביים וכו׳ (ב״כ, בכי״ע, לוסיה). ליעקב הקטן הרכיבו אבעבועֹת והימים האלה ימי יסורים לנפש יקרה זאת (יל״ג, אגרות קג). בשנות המאה שעברה היתה מחלת האבעבועות מחלה משכלת עזה מאד (דר׳ י׳ פלנקל, שומר הבריאות).— ג) בה״פ: ובתחלת אבעבועתו (של הדם) ונפיחתו יראו בו האבעבועות שיפרד מהם הדם (נוה שלום כ ז ד).

״אֲבַעְבּוּעִי, ת״ז: ואם יהיה (הקרע בלהה הקרנית שבעין) נוסף על זה עד שיראה הגרגיר הענביי ומה שהוא יותר גדול יקרא האבעבועי (קאנון ג ב ג).

***אַבְעִיָּה**[1]), ש״נ, מ״ר אַבְעָיוֹת,—א) ביאת אביונים בחבורה להשדה לבקש הלקט, הפאה ובדומה: שלש אבעיות[2]) ביום בשחר ובחצות ובמנחה (פאה ד ה).—ב) ״שאלה למודית מפני ספק שנולד בדבר: כל האבעיות והקושיות והתירוצים (הגה מהרי, ספ׳ הירת כסף׳ מנח׳ קנה׳). כל האבעיות שבתלמוד וכו׳ פעמים שהאבעיות נשאלו יחד (קלור כללי התלמוד).

∞אבץ, ממנו ∞אֶבֶץ.

∞אֶבֶץ[3]), ש״ז,—מתכת בעין הבדיל, zinc: גפרית של אבץ (הבקפה ד כו, הור גגוז). מעט מעט התחל גפרית האבץ להאיר (שם).

אבק[4]), ממנו אָבָק, אֶבֶק, אֲבָקָה, ״אִבּוּק, ״אבקי.

אָבָק[5]), ש״ז, סמי׳ אֲבַק, כנו׳ אֲבָקָם, מ״ר אֲבָקוֹת,-קים,— א) הדק בעפר האדמה וכל דבר שחוק ומדק מאד, Staub; poussière; dust: קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן וזרקו משה השמימה לעיני פרעה והיה לאבק על כל ארץ מצרים (שמות ט ח-ט). והיה כאבק דק המון זריך וכמץ עבר המון עריצים (ישע׳

---

[1]) כנראה בנין אפעל הארמי מן נבע. אבל כל מאמרו זה של ר״א הוא בעברית צחה ויפה והפעל אבע שבתוכו כמו״כ איפוא פעל עברי.

[2]) מן בעבע, עי׳ שם.

[1]) משרש בעה במשמ׳ בקש, משקל אזברה. —[2]) כן במשנה שבמשניות ושבגמרא בבלית, ובמשנה שבגמ׳ ירוש׳ וניציה אובעיות. ופרש רמב״ם שלש בקשות. וגמ׳ ירוש׳ שם נותנת טעם לדבר: בשחר מפני המניקות בחצות מפני התינוקות ובמנחה מפני הנמושות.

[3]) בארמי׳ אבצא: ית אבצא (תרג׳ במד׳ לא כב), הוא בדיל, וי״א ע״ש גונו הלבן. בערב׳ באצ׳. ונמצא שרש זה בעברית בשע״פ אֶבֶץ (יהוש׳ יט כ). ושם לעיר מערי מטה יששכר (יהוש׳ יט כ). ואבצן (שופט׳ יב ח). השרש הוא איפוא עברי, ובאין לנו צרך בשם אבץ להמתכת בדיל הרי הוא מופנה ואפשר להשתמש בו להמתכת הדומה להבדיל zinc בלעז. וכבר השתמשו בו במשמעה זו.

[4]) רק בארמית וסורית משמש שרש זה כמו בעבר׳. בערב׳ משמש במשמעות אחרות.

[5]) בארמית וסורית אַבְקָא, כמו בעברית.

כט ז). משפעת סוסיו יכסך אֲבָקָם (יחזק׳ כו י).— ובתו"מ: ולא יכנס להר הבית במקלו ובמנעלו ובפונדתו ובאבק שעל רגליו (ברכ׳ ט ה). ולא יטמיננה (את הביצה) בחול ובאבק דרכים (שבת ג ג). עלה בה (בהסלת) אבק פסולה עד שיניפנה (מנח׳ ח ג). וכי בערביים השדתנו שהם משתחוים לאבק רגליהם (ב"מ פו:). —ב) שחק שמשתמשים בו הסופרים לפזר על הכתב ליבשו: כתב במשקין במי פירות באבק דרכים באבק סופרים (שבת יב ה).—ג) *שחק דק של סממנים ישתמשו בו לרפואה, powder ; poudre ; pnlver: אבק נשאף מועיל מריח המהורים (קלגון, מזכרת הרפואות, ה ה ד ג).—ומ"ר *אבקים: הנכון שיורטה קודם שתזרה האבקים החזקים וכו׳ וזה מכלל האבקים המופלאים בתועלת (קלגון ג יו). ופעם יבלבלו האויר באבקים ועשונים ואוחזים את העינים (לוית חן, גנזי נסתרות בג קבח). —ד) *אבק שרפה, תערובות של גפרית ופחם וכו׳ אשר בהתחממה יאצל ממנה אד מתפשט בכח גדול וידחה וייר מלפניו כל גוף, ישתמשו בה ליריה מכלי נשק של אש, Schiesspulver ; poudre à canon gunpowder צריכים אתם לשים בכל סוללה מהם עשרה ליטרין מהאבק וכו׳ ובסוללה של ששה ליטרין יהיה בה אבק במשקל ארבעה ליטרין וכו׳ ועוד תדעו כי האבק שיהיה לתשמיש הארטי-ליריה צריך שיהי׳ יותר גם ממה שהוא בקשתות (הבר׳ הרופא, בנעי גבורים מג). האבק עם הסוללות פסלו את כל כלי הראשונים (יב"ל, אילים, 86). וירד אש וברד מן השמים ויצת במגדל הארמון אשר היה שם בתוכו יותר מאלף ככרי אבק השרפה (למ"ד לד"ג, ת"ב, הגף ו). קול רעש כשל אבק השרפה (הגר׳ מודע לבינה ו). הרשים הכמים לעשות קני ואבק שריפה (ב׳ בנוך, בבי"ע, הלג׳יר). —ובמו"ב *אבק מורה: ושלש מאות גמלים טעונים אבק מורה שבו ויבזו (מל"ג, דביר, מכתבי לוי ג). מהט הצפוני אבק המורה (ומלאכת) דפוס הספרים וכו׳ על אדות המצאת אבק המורה דעות שונות בין החוקרים וכו׳ אך זאת ידענו נאמנה כי רק באמצע מאה הארבע עשרה החלו בני ארפה לירות באבק מורה בהצותם עם אויביהם ביום קרב (ק׳ בילמן, ד"ע, חלק ג, מכבר עת התדבה). —ובהשאלה, פלוני לא המציא אבק שרפה, איננו חריף ביותר, לא עשה גדולות בעולם: ויש עוד אנשים אשר אף כי לא פעלו גדולות ונצורות בקרב תבל לא דברו בשבעים לשון ולא המציאו את אבק השרפה אבל צבאם על ארץ היה מלא מסבות מתהפכות אלפי מינים (יל"ג, אגדות מה). —ה) בהשאלה, *מעין איזה דבר, דומה לו במקצת: ארבע אבקאות הן אבק ריבית[1]) אבק שביעית אבק עבודה זרה ואבק לשון הרע אבק ריבית לא ישא אדם ויתן בהלוואתו של חבירו מפני אבק ריבית אבק שביעית לא ישא אדם ויתן בפירות שביעית מפני אבק שביעית אבק עבודה זרה לא ישא אדם ויתן עם חבירו ביום אידו של גוי מפני אבק עבודה זרה אבק לשון הרע לא יסיח אדם אפילו בטובתו של חבירו מפני אבק לשון הרע (תוספתא ע"ז א י). כמה קשה אבקה של שביעית וכו׳ אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו (סוכ׳ מ:).—ובסהמ"א: ויש דברים שהן אבק לשון הרע כיצד מי יאמר לפלוני שיהיה כמות שהוא עתה וכו׳ וכל המספר בטובת חבירו בפני שונאיו הרי זה אבק לשון הרע שזה גורם להם שיספרו בגנותו (רמב"ם דעות ז ד). שמר לך מגולים הצעירים, אבק גזל מקוראים (מנחם מגוזגו, דרך חיים). אבק הרציחה היא הלבנת פנים (הורת לדיק׳, בער הכובת).

אֲבָקָה, לקמן.—אֵפֶר, הנשאר מכל דבר בהשרפו באש.

גָּרַד, *גֵּרַר וגֵרֵר, הוליך והביא דבר חד על פני איזה גוף והסיר ממנו הלקים דקים כאבק.

דּוּךְ, כתש, שחק במדוכה, והוא כלי שישימו בו דברים ויכתשום לשחקם כאבק. —דַּק, הדק, עשה איזה דבר לדק.

זָרָה, זֵרָה, פזר אבק על פני איזה דבר.

חול.—*חֲרָגָה, האבק הנראה באויר באור השמש.

טָחַן, עשה דק כאבק ברחים. —טַחֲנָת עי׳ במקומו.

*נִעֵר, הניע, משל את הבגד, למען יצא ממנו

---

[1]) וישאלו מליצה זו גם הערבים ואמר בח׳ארה אלרבי או ע׳בארה אלרביא) (גולדציה׳ REJ XLIII, 5).

a) بخاره العربى عباره العربى

האבק.—*נְעֹרֶת, החלקים הנופלים הדקים מהפשתן בשמנפצים אותו.—נֹפֶץ, חבט, למשל בגד, במקל, למען יצא האבק.

עָפָר, אדמה שחוקה ודקה כאבק.— עִפֵּר, זרק עפר על. — *עַפְרוּרִית, גופים דקים כעפר.

פִּזֵּר, שפך דברים דקים, אבק, בקצת מרחק אחד מהשני.— פִּיחַ, חלקים קטנים מהפחמים שהעשן משאיר אחריו.— *פֵּרֵךְ, שבר בין אצבעותיו להתיכות קטנות. —פְּתֹת, פתותים.

קֶמַח, דגן טחון.

רֹבַע, כמו עפר.

*שׁוּף, שָׁף, נרד ב*שופין, והוא כלי מלאכה מברזל קשה מלא חריצים.— שָׁחַק, שבר ועשה דק כאבק.— שַׁחַק, דבר שחוק.

א. אבק, — קל לא נמצא.

—נפע׳, נֶאֱבַק, הֵאָבֵק, —נאבק עם פלוני, נתעצם והתגושש עמו והתאמץ להפילו, ringen; lutter; to wrestle: ויותר יעקב לבדו ויאבק[1]) איש עמו עד עלות השחר וירא כי לא יכל לו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו (ברא׳ לב כה-כו).

—נתפ׳, *נִתְאַבֵּק, — כמו נֶאֱבַק: שנים שנתאבקו יחד והפיל האחד את חבירו לארץ (תשו׳ הרא״ש קא, וטור ושו״ע חו״מ תקא). כיון שהתאבקו זה עם זה מדעת שניהם הזיקו זה את זה שלא בכונה וכו׳ כששניהם מתאבקין יחד עיקר כונתם שיפיל א׳ את חבירו וכו׳ כי בכל כחם הם מתאבקים (לבוש, תוכל בתכלו תכא ה).

*אִבּוּק, ש״ז,—שה״פ מן אִבֵּק, הִתְאַבֵּק: וכשתתאוה לאכול בעת שהיית נהוג תתנועע תנועה שתיגע בדרך וזה

[1]) פרש ר׳ יהושע בן לוי בשני פנים: א) כאדם שחובק את חבירו וידו מגעת לכף ימינו של חבירו, ב) מלמד שהעלו אבק מרגלותם עד כסא הכבוד (שני הפרושים חול׳ צא.). ופרש מנחם כפרוש ב׳ של ריב״ל, אמר וז״ל: פתרונו ויתעפר איש עמו, נשתקשקו שניהם עד עלות אבק ועפר לשמים מרוב תקפם חגם ונענועם. ע״כ. וכן ריב״ג: העלו עפר. וכן ראב״ע: עד שעלה אבק ביניהם. ע״כ. וכן רד״ק וההדשים. ורש״י פרש כפרוש א של ריב״ל, וז״ל: ול״נ שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה וכו׳ שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו. ע״כ. וכן הרמב״ן שם וגזר מזה גם השם אבוקה בעבור היותה מעצים דקים הגורים וקשורים יחד.

באבוק או בהלוך או שתרכב על סוסיך (ספר ההנהגה המיוחסת לר״י חריזי, הנוסף להמגיד יא מז).

ב. *אָבַק, פ״י,—כסה באבק: אבקו בקינות בכל שנה שלוחי (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, אאכיך).

—פע׳, *אִבֵּק את הדבר,—א) זרה אבק עליו, bestäuben; poudrer; to powder: מפרקין מאבקין מעשנין (את האלנות) עד ראש השנה (שבי׳ ב ב). המפרק המאבק המעשן המתלע וכו׳ (ירוש׳ שבת ז י.). ולא יאבק את צמרתו באבק (רמב״ם, שמיט׳ א ה).—ואמר המוכיח: בעפרות חוצותיך תאביקיני, ובימינך לנצח תחבקיני (עזר׳ הבבלי, תוכח׳ מוס׳ פ).—ב) *עשהו דק כאבק, zu Staub machen; réduire en poudre; reduce to powder: ואבק לעפר דק (ר״א מודינה, לב אריה)

*אִבּוּק, שה״פ,— עשיה לאבק: העבירות היותר חמורות מהעבירות אשר עונשם האבוק והפיזור תחת כפות רגלי הצדיקים (רשב״ד דורן, מגן אבות ד).

—פע׳, *אֻבַּק, מְאֻבָּק, — א) מכסה באבק: ענבים מאובקות ומעושנות (ירוש׳ בכור׳ א סג ד). וענבים מאובקות ומעושנות לא נתקדשו (רמב״ם בכור׳ ב ג).— ב) *עשוי דק כאבק: אגוז וכו׳ כרכום וכו׳ מאובקים (ר״א מודינה, לב אריה).

—התפ׳, *הִתְאַבֵּק, — כסה א״ע באבק, sich bestäuben; se couvrir de poussière: יוסי בן יועזר אומר יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם (אבות א ד). לא נתאבקו רגליהן אלא כזה שהוא הולך מביתו לבית הכנסת (מד״ר ברא׳ מג).

ג. *אָבַק[1]), פ״י, עת׳ אֶאֱבֹק,— הקיף הזרוע סביב ולחצו בחזקה, umfassen; étreindre; to embrace: שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו (רש״י ברא׳ לב כה).

— נפע׳, *נֶאֱבַק, —נאבק בדבר, נתחבר ונדבק בו, sich anhängen; s'attacher à; cleave to: כל המשתמדים אחר שנאבקו במינות אינם שבין (רש״י ע״ז יז.).

*אֶבֶק[2]), ש״ז, מ״ר אֲבָקִים,— עניבה רפה שדרך שם עובר ומהליק פתיל או חבל ואפשר להרפותו וללחצו: נראה לי שלא היה מעביר דרך נקב האבק

[1]) בארמ׳ אֲבַק דומה לו בערב׳ חַבַק ואולי גם בערבית דבק.

[2]) מן ארמית אבקתא.

אלא שבעה חוטין לכל היותר והשמיני מניח וקושר בו דאל"כ היה יכול להעביר הציצית מן הטלית דרך ה א ב ק אחר עשייתו (תוספ' מנח' מג.).

אַבָקָה[1], ש"נ, סמי' אַבְקַת, מ"ר אֲבָקוֹת, — סממנים משחקים הדק היטב, ישתמשו בהם לתמרוקים, לרפואה, Pulver; poudre; powder: מי זאת עלה מן המדבר כתימרות עשן מקטרת מר ולבונה מכל אבקת רוכל (שה"ש ג ו).

°אֲבָקִי, אבקיי, ת"ז, לנק' אֲבָקִית, —דק כאבק, שיש בו אבק, staubartig, staubig; poussiéreux, poudreux; dustlike, dusty: בין שתהיה הרפואה נוזלת או מזור א ב ק י י (קאנון ג ג כ ז). או תהיה הסבה בזה המקום א ב ק י י (שם ה ג כ עי'). עפר ה א ב ק י הוא מין עפר אשר הוא דק מאד כאבק (כרוך לינדו, רמב' למודים ח).

אבר[2], ממנו אָבִיר, אַבִּיר, °אַבִּירוּת, ואולי אֵבֶר, אֶבְרָה, *אֵבֶר.

א. אֵבֶר[3], ש"ז, מ"ר אֲבָרִים, —הנוצה הארוכה בכנף העוף, Schwingfeder; penne; wingfeather: הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה (יחזק' יז ג). — ובהרחבה לכנף בכלל, Schwinge; aile; wing: וקוי יי' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים (ישע' מ לא). יראה ורעד יבא בי ותכסני פלצות ואמר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה הנה ארחיק נדד אלין במדבר (תהל' נה ו-ח). — ועי' לקמן אֶבְרָה, ועי' כ נ ף.

ב. *אֵבֶר[4], אבר איבר, ש"ז, מ"ר אֵבָרִים, אֵיבָרִים, סמי' אֵבְרֵי, אֵיבְרֵי, —חלק חיצון מגוף האדם ובע"ח, מחבר לשאר הגוף ע"י קשרים ופרקים, Glied; membre: שמן כדי לסוך א ב ר קטן (שבת ה). ובלבד שלא יזיזו בו א ב ר (שם כג ה). השדרה והגלגולת וא ב ר מן המת וא ב ר מן החי שיש עליהן בשר כראוי (אהל' ב א). ועוד שאלן ר"ע א ב ר המדולדל בבהמה מהו אמרו לו לא שמענו אבל שמענו ב א ב ר המדולדל באדם שהוא טהור (כרית' ג ח). כל א ב ר שיש בו צפורן יש בו עצם (ניד' ו ב). —ומ"ר: מאתים וארבעים ושמונה א ב ר י ם באדם (אהל' א ח). כשם שנפשי צמאה לך כן רמ"ח א י ב ר י ם שיש בי (מד"ר בראש' סט). יפתח מת בנשילת א ב ר י ם (שם ס). ומפני מה אינו חוקר אלא כליות ולב וכו' שכל א י ב ר י ו של אדם נוהגים על ידיהם (א"ב דר"ע, ביה"מ ילניק ג). על כן א ב ר י ם שפלגת בנו ורוח ונשמה שנפחת באפנו ולשון אשר שמת בפינו הן הם יודו ויברכו וישבחו (תפל' נשמת). שמנה וארבעים ומאתים (מ"ע) נטועים, כמו מסמרות תקועים, כמספר א ב ר י ם (רשב"ג, אזהרות). —*שמש דרך א ב ר י ם, שלא הכנים את האבר באותו מקום ממש: משחקין בתינוקות וכו' אלא דרך א ב ר י ם (ניד' יג:). —°בעל, בעלת אברים, מי שיש לו אברים גדולים: שהאשה נראית משובחת ו ב ע ל ת א ב ר י ם מפני העובר (רש"י ב"ק מט.). —ובפרט *נתח בשר מבהמה שהוטה

---

[1]) אין המוכרת בתנ"ך וע"כ אין משקלה מוכרע כי לפי הנטייה אַבְקַת אפשר המוכרת אֲבָקָה, כמו צְדָקָה, צִדְקַת. וגם אַבְקָה, כמו מַלְכָּה. הראשון שנקד אֲבָקָה הוא בנראה כשתלי, ואחריו החדשים גיזנ' וכו'.

[2]) באשור' אבר חזק, היה חזק. בערב' משמש שרש זה במשמ' אחרות.

[3]) באשור' אבר, כנף.

[4]) במשנ' מנוקד' כ"י פרמה מנוקדה מלה זו היחיד פעם אֵבֶר (אהל' ב א), ופעם אֶבֶר (שם עה' א ח). ורבים אֲבָרִים (אהלו' א ח, א ז, ז ו, ע ע). וכן דונש בן לברט, אמר וז"ל: ואני אומר כי קיבוץ אבר אברים (תבו', סי' קיח). וכן תנח' הירוש' אֶבֶר (לקוט', ככר 139), וכן צ"ד, מער' המער', בוקשד', וכן קריאה המקובלה של ספרדים ואשכנזים היחיד אֵבֶר. ויש נקדו היחיד אֵיבָר (לחם במים על ברכ' א), משקל אֵיתָן, וכן בקצת משניות מנקדות נדפסות. וכן להרבים אֵבָרִים, וכבר הזכיר דונש בן לברט שם קריאה זו בשם אומרים: ואינו כ ש א ו מ ר י ם איברים. ע"כ. וכן העיד י"א דוב בפרוש התפלות בסדור עבודת ישראל בתפלת נשמת, שבכל הספרים הישנים נקוד אֵבָרִים. וכן נראה ממשקל הבתים של רשב"ג המובאים בפנים, שהם ע"ם יתד וד' תנועות, וכן רבי מאיר בר יצחק בפיוטו וכן ר' אפרים בר יצחק, וכן אבר' בלמשי במקנה אברהם אֵבָרִים, והסכימו לזה גיגר (הו"נ א) ושד"ל (שם), וכן קריאה המקבלה של ספרדים. ואשכנזים קוראים אֵיבָרִים כמו בְּעָלִים וכמו טְעָמִים. —בא"מ' אֵיבְרָא (איוב ב ד). ואֵיבָרָא (שם"י). ומ"ר אֵבְרַיָּא (אברהא ת"א ויקר' דפוס קיוניצא, הול' דר' ברלינר). ובנוסחא' אֵיבְרַיָּא. בערב' ארב a), אֵבֶר, ואבר הזכרות ביחוד.

a) إرْب

שיש בו אבר: אבר שיצא מקצתו וכו' (פסח' ז יב). איברי התמיד ניתנין מחצי כבש ולמטה (שקל' ח ח). וכך היו מושיטין לו (להכהן) שאר כל האיברין (תמיד ז ד).—ואמר הפיטן: קישוב מקראות והין הסדרים, כעין אֵבָרִים ועכול ופדרים (ר"מ בר"ן, סנית' ער"ה, תפנה תקה). רביעי להרגיש עלות אברים, הלא מן כבש מזבח להרים (רא"פ ב"י, ה' בומלי). —ב) *אבר הזכרות, das mänl. Glied; membre viril : האבר הזה שבאדם הרעיבתו השביעתו הרעיבתו (ירוש' כתוב' ה ג:). היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי וכו' ושוהה בלא דישה עד שימות האבר ופורש באבר מת (טור וכו"ע יו"ד קפה). —ג) *כל אחד מחלקי הכלי, כרעי המטה, וכדומה: מיטה מיטמאה חבילה וכו' וחכמים אומרים מיטמאה איברים ומיטהרת אברים (כלים יח ט). מטה שפרש ממנה אבר אחד (תוספתא בס ב"מ ח ז). כליבה של הייטין וכו' פרש הימנה אבר אחד (בס ט א). ואין מוכרין אותה מחרוזות מחרוזות אבל מוכרין אותה איברין איברין (בס שבי' ה ה). שומע אני יעשה המנורה אברים אברים וידביקם ת"ל ממנה יהיו (כריתא, מגלת' המשכן). שממשיך את האיברים (של המנורה) מן העשה לכאן ולכאן בהקשת הקורנס (רש"י שמות כה לא).

*אֵבֶר, *אֶבְרִי, לקמן.—*אִטֵּם, גוף אטם, שאין תתוך האברים נכר בו, וכן כל אבר שאין לו תתוך צורה: יד אטומה, רגל אטומה

*גִּדֵּם, כרת יד או רגל או חוטם ועשהו *גִּדֵּם.

*זָקַף, חבר כל אברי הכלי והקימו.

יָבֵשׁ, יבשה ידו, רגלו, שאינו יכול להניעו.

*כֶּבֶד, תרדמת האברים.

*כְּלִי, העין הוא כלי הראות.

מוּם, חסרון טבעי או נעשה בידי אדם באיזה אבר מהאברים העִוֵּר, הפִסֵּחַ, הוא בעל מום, ועי' במקומו מיני המומים.

נָקַע, האבר נשמט ממקומו.—*נָתַח, אבר.

*פֶּרֶק, מקום חבור האברים להגוף.—פֵּרֵק, הוציא מהפרק, הפריד האברים אחד מהשני.

*צָמַת, צמתה ידו.

*קָטַע, כרת אחד מהאברים, למשל יד, רגל.

—*קִטֵּעַ, מי שידו או רגלו קטועה.

אָבַר, —קל לא נהוג.

—הִפְעִ', האביר, עתיד יאבר, יאביר, die Schwingen öffnen ; ouvir les ailes ; spread the wings : המבינתך יאבר-נץ יפרש כנפיו לתימן (איוב לט כו). —ואמר המשורר: ים ודרום יאברו, וממרום ידברו (ר"י הלוי, מכת' לר' נתן). וככנפי שחר תפרוש (הנפש) אברותיה תאביר לשחקים תעל מעלה מעלה (יל"ג, הוי אח).— ועי' כנף.

—פִּעֵ', *אִבֵּר,—כמו האביר: שמאבר שהיה פורח ומביא ממון (מד"ר בראש' מג).

א.***אָבַר**, פ"י,—חזק והקשה את לבו, hart machen ; endurcir ; to harden : אבירם שאיבר עצמו מעשות תשובה (סנה' קט:). שאיבר את לבבו מעשות תשובה (בס, כעין יעקב ורש"י).

—הִתְפּ' *הִתְאַבֵּר,—אִבֵּר את עצמו, sich verstocken ; s'endurcir ; harden oneself : ימין ושמאל צפיתי ואין מכיר, צורר מתאבר ומתגבר עמך להעביר (סליח' י טבת, אל דמי לך, מחזור רומני).

ב.***אָבַר**, פ"י,—עשה אברים, הוסיף אברים, עשה דבר אברים אברים: כיצד מאברין את הערים וכו' מאברין אבר אבר (ר' שמוא', ערוב' נג.).—ועי' בנה.

***אֲבָר**[1], ב"ז,—עֹפֶרֶת, Blei; plomb; lead : מביא סלון של חרס או של אבר ומניח ידו תחתיו עד שהוא מתמלא מים (מקוא' ו ח). המהורין שבעגלה העול המצופה וכנפים העשויות לנוי ושפופרות המשמיעות את הקול והאבר שבצד צוארי בהמה (כלים יד ה). כוס של אבן שניקב והטיף לתוכו אבר (תוספתא כ' ב"ב ז ט). ר' אבהו בשם ר' יוסה בר חנינא (אובר) והמתיך אבר חייב משום מבשל (ירוש' שבת ז י). אין עושין משקלות לא של בעץ ולא של אבר ולא של גיסטרין ולא של שאר מיני מתכות אבל עושה הוא של צונמא ושל זכוכית (ב"ב פט:).

---

[1]) תרגום ואת העפרת (במד' לא כב) וית אברא. וכן באשור' ברשימת המתכיות שהביא תגלת פלאסר מהערים שכבש נזכר גם אֲבָר, וכן בכתבות רבות אחרות. ונתלקו חל"א בדבר אם משמעהו בלשון זו היא עפרת או מתכת אחרת. בערב' אַבָּאר a), שאול מלשון ארמית (פרנקל, מליס ארמ').—וראוי ליהדו להעפרת השחורה, המשמשת לכתיבה, graphite, צ"ד נקד אֲבָר, וכן משני מנק' ב"י פרמה. מער' המער' אבר.

a) آبار

כתבו (את הגט) באבר בשחור ובשיחור (גיט' יט.).

אברה, ב"נ, מ"ר אברות, — כמו אבר, הנוצות הארוכות בכנף העוף, Schwingfeder; penne; wingfeather: כנף רננים נעלסה אם אברה חסידה ונצה (איוב לט יג). הכנף עד שיש בו אברה וגף בין שיש בה אברה ובין שאין בה אברה (רז"ג טהר' א ב). — ומ"ר ככנ': כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ (תהל' סח יד). — ובהרחבה נרדף עם כנף: כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו (דבר' לב יא). כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה (תהל' צא ג-ד).

אברה, ב"נ, — כמו אבר: צר עם כל שיירה, נשקעו כלם (בים סוף) יחד כאברה (יוצ' אחרון פסח, אלוהים).

אברה[1], אוברה, ב"נ, מ"ר א'ברות — כנוי ליד: ויהרתי לגמל חסד ובל תאמץ לב ותקפוץ אוברות (רסע"ג, אזהר', קבן מע"ג).

אברון[2], ב"ז, מ"ר אברונים, — קנה קטן של עץ או מתכת ובתוכו בד דק של אבר, יכתבו בו, Bleistift; crayon: אצל כותל המזרחי עומד ארג ספרים וכו' ניר עטים אברונים וכו' (תחת הבקר, לוח לונץ תרס"ב).

אברי, ת"ז, — מטבע האברים, adj. organ.: כמו הזכר לעצם איברי (רמב"ע, ערוג' הבושם, ציון ב 159). הכליות הם איבריים בשריים עצביים (מ' הלדבי ב"א ד, הכליות).

אברך[3], ב"ז, — א) שם המשרה לכל אחד מחמשה השרים העליונים בממשלת בבל העתיקה, ובמצרים השר העליון אחר המלך, משנה למלך, הווזיר הגדול, מנהיג המדינה, Gross-Vezier; grand-vizir: ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אתה על יד יוסף וכו' וירכב אתו במרכבת המשנה אשר לו ויקראו לפניו אברך[4] ונתון אתו על כל ארץ מצרים (בראש' מא מב-מג). — ובהשאלה, קרא אברך לפני איש, נתן לו כבוד בקהל עם, שמח לקראתו, מחא לו כפים, acclamer: החתן תנה הודך עלי כלה כלו לך לבה ועיניה, וראה עתדת תמרותיה הנשאות ריח שמניה, מלאו רחובות באבק רוכל ויקראו אברך לפניה (ר"י הלוי, דיואן ב סג). אנשי ומנך, ראשים צבא רום רבבותיך, קראו לפניך אברך ולפני מרכבותיך (הוא, פנו דרכינו). בי יד גבורות הודעת, מצור עינות בקעת, פי מן ונפת השבעת, אז כל משנאי לי אברך קראו ותברע כל ברך (ראב"ע, אדון על כל, מחזור והרלן, טל אורות לבד"ל). אברך קראו נגדו (לאלהים) למרכבתו רתום (פזמונ' תימנ', בור כי). והמאור באמצע כולם עומד כדמיון מלך ועטרה בראשו ושאר המאורות קוראים לפניו אברך (ברית מנוחה, ניקוד ד'). — ב) *תאר כבוד לאיש נכבד: וכשבאו ר' שמעון בן גמליאל ור' ישמעאל גזרו עליהם שיהרגו והיה ר' ישמעאל בוכה ור' שמעון אמר אברך בשתי פסיעות אתה ניתן בחיקם של צדיקים ואתה בוכה אמ"ל וכי אני בוכה על שאנו נהרגים אלא על שאנו נהרגים כשופכי דמים (מס' שמחות ח). — ג) השתמשו האחרונים במשמעת "אדם בהור חשוב ונבון[1], jung. gebild. Mann; jeune homme bien élevé; educ. young man: פ"נ האברך רך בשנים ואב בחכמה ה"ה וכו' מוהר"י שאול בן הגאון וכו' (נוסח מלכות לקורות הגזרות ו). האברך השלם (אד"מ, בב"ק ב). לכבוד ידידי המשכיל היקר רך וטוב, אברך רב תבונות ומלא מעלות טובות (יל"ג, אגר' א כד). עודנו זוכר את עלבון האברך שגרש מישיבתו (הוא, ספור כף רגל עגל).

***אברני**[2], ב"ז, — אחד ממיני העוף בעלי הקב, המתהלכות בבצות, על שפת הים: משל לאברני שקינן על שפת הים עלה הים והציף את

---

[1]) משק' א'רהה, א'מנה, א'מנות.

[2]) מן אבר, עי"ש הערה.

[3]) לפי דעת קצת חל"א באשור' אברכו מלשון מצרית במשמע' משנה למלך. אך עוד לא באו החכמים לכלל הסכמה אדות המקור הראשון למלה זו. — [4]) הקדמונ' פרשוהו משרש ברך במשמ' כריעת ברך. אונק' תרגם דין אבא למלכא. רסע"ג: הד'א שריף אלמלך. ובדרך דרוש פרשוהו בעלי התלמוד: אב בחכמה ורך בשנים.

— [1]) עפ"י הדרש שנזכר למעלה.

[2]) מהמשל המובא בפנים נראה ברור כי הכונה לאחד ממיני עופות המים, הבצה, בעלי הקב, אך לא נתברר מקור השם. קוהוט גוזר אותו ממלה פרסית אבראנה. קרויס (Kr. Lehnw.) הגיה קרבין ואמר שזו מלה יונית והוא העוף שקורים לו בגרמנ' תרבן הים, אך כבר דחה זה עמנ' לו, והניח הדבר בספק.

קנו מה עשה התחיל ממלא פיהו (מים) ונותן לתוך החול וחוזר וממלא פיהו בא חבירו ועמד על גבו ואמר לו מה אתה עושה ומתיגע אמר לו איני זז מכאן עד (שאעשה זה הים חול) (ילקוט תהל' ג, פסוק ויכו בעיניו).— ועי' עוף.

***אָבוּשׁ**[1], א'בש, ב"ז, מ"ר אבשים,— ענב הבר, שבגלל רע האדמה וכדומה לא יבשל לעולם, Heerlinge, lambrusque: מאימתי הפירות חייבות במעשרות התאנים משיבחילו הענבים **ו ה א ב ש י ם**[2] משהבאישו (מעשר' א ב).— ועי' ענבים.

*אגא,— עי' אגה, עגה.

***אַגַּב**[3],— מלת היחס, א) תשמש להורות שדבר אחד הוא ה א מ צ ע, הכלי שנותן אפשרות לדבר אחר להעשות, ונרדף עם על-ידי, כ א מ צ ע ו ת, vermittelst; moyennant; by means of: במה דברים אמורים (שכיון שקנה הקרקע נקנו המטלטלין) כשהיו אותן המטלטלין צבורין באותה קרקע אבל אם היו במקום אחר צריך שיאמר לו קנה מטלטלין א ג ב קרקע וכו' ואם לא אמר קנה **א ג ב** קרקע לא קנה (רמב"ם, מכיר' ג ט). אעפ"י שאמר לו קנה המטלטלין א ג ב קרקע וכו' (סמ"ג מ"ע פב).—באגב: הקנאת שעבוד הפרה ב א ג ב קרקע (התרומות מג ה). בזמן שרוצה להיות מוקדם לטורפים שצריך להיות הקנאתו ב א ג ב (כס). — וככנ' אגבו וכו': ראובן כתב במתנה לבתו חצי פונדק **ו א ג ב ו** ארבעים זהוב' (תב' גאונ' כתב' ה). ואין צריך לסיים המקום שקנה אג ב ו המטלטלין וכו' יכתוב הקניתי לו ארבע אמות קרקע בחצרי **ו א ג ב ן** הקניתי לו המטלטלים (בו"ע חו"מ קיג ג). הקניתי לך אחד מקרקעותי **ו א ג ב ן** כל מטלטלין שיש לי (התרומות מג ה). כל נכסינו וכו' **ו א ג ב ן** כל שאר נכסים (נוסח' בטר קנין, מן ה קכה, REJ 47, 58).

— ב) ומצוי הרבה שמושו הארמי: **א ג ב א ו ר ח א**[1], ע"ג הדרך, ועם פעל או ש"ת ועם ש אחריו, כמו מפני, יען, da, weil; parce que; because: **ו א ג ב** שתקנו מלכות שמים משום בוני ירושלם תקנו מלכות משום ברכת הארץ (סמ"ג מ"ע כז). **ו א ג ב** שבארתי לך עבודת והטא המלאכים אודיעך שאין הדבר כמו שחשבו הפלוסופים (ספ' מגיהל יח). וזה ביארתי לך הנה **א ג ב** דברים אחרים (כס).— ג) והשתמשו במלת אגב גם לבדה: עתה באתי נשען על ענותנותיה דמר להשתחוות לפניו ולבקר את שלומו **ו א ג ב** אודה לאדוני כי למן היום הזמן דחפני וכו' (ר"י עוכדיה, הגר' דופי הזמן). תדמה לפני הצורה הקיימת איש נקרא משה לבוש רופא בספר על ראשו **ו א ג ב** טוב שתדע כי מוטב יהיה אם הספר ההוא יהיה ספר המורה בעצמו (כ"י מודינא, גנ תליה).

אָגַד[2], ממנו אגדה, *אג'ד, *אגד, *אגוד, *אגוד.

---

[1]) לא נתברר לנכון מקור מלה זו, ועי' הערה לקמן.— [2]) כך במשנ' שבמשניות וגמר' בבלי, ובמשנה בגמ' ירוש' **א ו ב ש י ם**, וכן בערוך וערוך הקצר ובפרוש ר"י מלכי צדק, ובס' המליצה של ר"ש בר"ש (הול' בכר) אבישן. ופרש ר' זעירא בגמ' ירוש' שם: משיקראו **ב א י ש א**, ור' אייבו בר נגרא שתהא חרצנה שלהן נראית מבחוץ. וגם רמב"ם פרש בלשון **ב א ו ש י ם**, ואמר: וזה מין ממיני הענבים אלא שהוא מין גרוע. ע"כ. והערוך הביא עוד פרוש: תפוחים קטנים.

[3]) מארמית, מרכב מן אַל-גַב, אַל במקום עַל.

— [1]) היינו דאמרי אינשי **א ג ב א ו ר ח ך** לבעל דבבך אישתמע (סנה' לה:), ובעברית: זהו שאומרים אנשים, אגב ארח, בלכתך בדרך, לפי תמך, השתמע לאויבך, להפחידו. — ובהשאלה: מכדי, כהנים אימת קא אכלי תרומה משעת צאת הכוכבים ליתני משעת צאת הכוכבים מילתא **א ג ב א ו ר ח י ה** קמשמע לן, כהנים אימת קא אכלי בתרומה משעת צאת הכוכבים (ברכ' ב. — דבר **א ג ב א ר ח** משמיענו).

[2]) בעברית וערבית דומה לו ע ק ד. אבל גם הפעל אַג'ד a) בערבית קרוב להמשמעה שיש לו בעבר', כי בערבית אַג'ד פרושו חֲזֵק: אַג'ד אלה פלאנה, חִזֵּק אלהים את פלוני, נתן לו כח (למשל אחר המחלה). הנה נראה, כי בני שם ראו יחס וקרבה בין שני המושגים קשר ו כ ח, יען דבר קשור הוא חזק. וראיה יפה לזה הוא הפעל ח ז ק, שבלשון עברית משמעתו כח ועז ובערבית חַזַק b) פרושו: ק ש ר בכח, אסר אדם, והשם חזק חִזְקָה חבר אנשים, ממש כמו בעברית אגדה במשמעה ב. באופן כי שתי לשונות האחיות השתמשו שתיהן בהשרשים א ג ד ו ח ז ק, שלשניהם היה כנראה בקדמות הלשון משמעת כח ועז. ותניח לשון עברית את משמעת כח לשרש ח ז ק, ולמושג קשירה וחבר בני אדם השתמשה בשרש א ג ד, ולשון ערבית הניחה לשרש א ג ד את משמעת הכח ותשמש למושג קשירה וחבר בני אדם בשרש ח ז ק. זה מצוי בהסתעפות לשונות אחיות.

---

a) جد   b) أحزق

***אָגַד**[1], פ"י, — כרך סביב וקשר, zusammenbinden lier ; to bind together: את שדרכו לאגוד בבית אונדין אותו בשוק כגון הכרשין ונץ החלב (שבי' ח ג). אם אינו אוגד (את הירק) עד שימלא את הכלי (מעשר' א ה). נפרדו עליו (של הלולב) כשר ר' יהודה אומר יאגדנו מלמעלה (סוכה ג א). אין אונדין את הלולב אלא במינו וכו' מעשה באנשי ירושלם שהיו אונדין את לולביהן בגימוניות של זהב (שם ג ח). אגדו (את הירק) צינוק גדול לשדה אבל אם אגדו צינוק קטן לשוק נטבל (ירוש' מעשר' א מט.). — וכמו כן *חבר דפי החבית יחד בחשוק של ברזל: וששאלתם מהו לאגוד ולזפות חביות בחולו של מועד לכתחילה (מחזור ויטרי, פסח פג). — ובהשאלה, *חבר אנשים יחד למטרה מהמטרות: והיה בהניח יי' אלהיך לך מכל אויביך מסביב (ולא קדם) שלא תאגוד עליך אגודה (ספרי, סוף פרש' תצא). — ובמשמ' *עשה שלא יוכלו להפרד זה מעל מזה: שיהא הספר (הגט) מבדילן ולא שיהא בו תנאי האונדן (רש"י קדוש' ה.).

— פעו', *אָגוּד, — שיש עליו אגד: לולב בין אגוד בין שאינו אגוד כשר (תוספתא סוכה ב י).

— נפע', *נֶאֱגַד, — שאגדו אותו, מי שדרכו להאגד: ירק הנאגד משיאגד (מעשר' א ה).

***אֶגֶד**[2], ש"ז, מ"ר אֲגָדִים, — א) עצם הקשר, Band lien ; band: לולב צריך אגד, לולב אין צריך אגד (סוכ' ל:). הותר אגדו ביו"ט (שם לג:). — ומ"ר: לא יתיר אגדים שלה (של הסוכה) לסותרה (רש"י סוכ' מח.). — ב) התיכת בד וכדומה שאונדים על גבי מכה, Binde ; bandage: מכה ניתנה לאגד ולא ניתנה לאגד יתירה (ב"ק פה.). אבל יוצא הוא באגד שעל גבי מכה ובקשישין שעל גבי השבר (שבת נג.). בניטל באגדו וכו' בשאינו ניטל באגדו (עירוב' קא:). — ג) דברים אגודים יחד, ירק וכדומה, Bündel ; paquet ; bundle: אגד (של ירק) שנטמא והתירו אגדו (ירוש' תרומ' ב מא:).

אֲגֻדָּה[2], אגודה, ש"נ, מ"ר אֲגֻדּוֹת, אגודות, — א) כמו אֶגֶד, עצם הקשר, Band ; lien ; band: הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע התר אֲגֻדּוֹת מוטה (ישע' נח ו). — ב) *הדבר שאונדים בו: המעלה האגודות לגג בשביל שימתינו להיות אוגד בהן (תוספתא מכשיר' ג א). — ג) דברים אגודים יחד, Bündel ; paquet ; bundle: ולקחתם אֲגֻדַּת אזוב וטבלתם בדם אשר בסף (שמות יב כב). — ובתו"מ: הנוער אגודה של ירק וירדו (המים) מצד העליון לתחתון וכו' שהקלח אחד והאגודה קלחים הרבה (מכשי' א ד). אגודה של לפת ואגודה של צנונות (ירוש' כלא' א כז:). תנו רבנן הותר אגדו בי"ט אוגדו כאגודה של ירק (סוכ' לג:). ואין אדם יוצא ידי חובתו בהן (בד' מינים שבלולב) עד שיהו כולן באגודה אחת (מנח' כז.). תכריך של שטרות או אגודה של שטרות וכו' וכמה אגודה של שטרות שלשה קשורין זה בזה (ב"מ א ח). — ומ"ר: ואגודות השום והבצלים אין להן שכחה (פאה ו י). באגודות של ירק של בעלי בתים (כלי' יז א). — ד) חבר אנשים, Vereinigung ; troupe ; union: ויתקבצו בני בנימן אחרי אבנר ויהיו לַאֲגֻדָּה אחת (ש"ב ב כה). — ובתו"ם: וכן ישראל בהרצאה עד שיהו כולן באגודה אחת (מנח' כז.). שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם (ברכ' ד.). לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות (יבמ' יג:). — ואמר הפיטן: ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך (תפלה לר"ה). — ה) כפה[1], Gewölbe ; voûte ; vault: הבונה בשמים מעלותו וַאֲגֻדָּתוֹ על ארץ יסדה (עמוס ט ו). — וכן אמר ראב"ע: ושם מגדלים על ראשו (של הארמון) אגודתו רק היא יחידה (חודה לכם חידה). — ו) *כעין מורסא: כל אדם אשר יצמח בו שחין או אגודה או קיבוץ טריא (אסף הרופא 143). — ז) *בחכמת השעור: שעורים רבים העומדים זה אצל זה בסמניהם וכו' נקראו בשם אגודה (תו"ס, יסודי תכמ' השעור, מגלת המספר ד נו).

אִגֵּד, *אָגֶד, *אָגוּד, *אִגּוּד, וכו'. — אֲלֻמָּה, אגדת שבלים. — אִלֵּם, עשה אלמות, — *אָנִיץ, אגדת גבעולי פשתה. — *בַּזָּה, אגדה של דברים מפורדים, תבן וכדומה. — *בְּטוֹנָה, פשתן נפוץ עשוי חבילה. —

---

[1] עי' הערה שלמעלה.

[2] מן אָגַד.

דומה לזה בערב' אג'אד a).

a) جاد

*הזמה, אגדה גדולה.— °זרזה, של קנים.— °חבילה, של סהורה, של זמורות, של קוצים.— °חלחל, האגד, עשהו רפה. — *חומר, אגדה של מיני בשמים לסגולה. — °טון, אגדה של קוצים וכדומה.— °כישה, אגדת ירק.— כריכה, אלמה קטנה.— °כרך, כרך של מעות.— *מהרוזה, חתיכות בשר או דגים הרוזות על הוט. — נתר, התיר האגד. — עמיר ועומר וצבת, עין דגן.— °צינוק, אגדת ירקות למכירה לשוק.— צרור, אגדת פרחים, וכל דבר צרור יחד באיזה דבר : צרור של מעות, צרור של מרגליות, צרור של משי. — °רפרף, נתרפרף, כמו חלחל, נתחלחל.— תכריך, אגדה של נירות, שטרות, קשור סביב בחוט, במשיחה.

***אגדה**[1], אגדה, ב״נ, בכנ׳ אגדתו, מ״ר אגדות, אגדות, —א) דרושים מעורבים בשיחות וספורים, ובפרט חלק הדרושים והספורים שבתלמוד, Agada : אמר לו (ר׳ יונתן לר׳ שמלאי) מסורת בידי מאבותי שלא ללמד אגדה לא לבבלי ולא לדרומי שהן גסי רוח ומעוטי תורה (ירוש׳ פסח׳ ה לב.). בעלי אגדה שמושכין לבו של אדם כמים באגדה (חגי׳ יד.). דברים שמושכין לבו של אדם כאגדה (שבת פז.). אמרו עליו על רחב״ג שהיה אומר שמועה ואגדה בבית האבל (מו״ק כג.). אמר ריב״ל חזרתי על כל בעלי אגדה שבדרום שיאמרו לי פסוק זה (מד״ר ברא׳ לד). אגדת תהלים (שם לג). צריך אדם להיות נוטל משל לומר פרקו או אגדתו או מדרשו בשעה שהוא מבקש לאמרם בצבור (שם במות מ). —ומ״ר אגדות : מקרא משנה הלכות תלמוד תוספות אגדות (מד״ר ויקר׳ כב).—ב) °ספור יציאת מצרים שיקראו היהודים בליל ראשון של פסח : אינו אומר שעשה נסים מפני שצריך לאמרו באגדה (מחזור ויטרי רלד). —ג) °ספור ובפרט מימים קדמונים, יאמין ההמון שהוא מעשה כהויתו ובאמת אין בו אלא מקצת אמת (בטיינברג, מלון רוסי עברי, ובוגבוים, ערך לגדה). mythe ; Sage ; myth :

***אגדי**, בת״ז, נקי׳ אגדית, מ״ר אגדיים,—אשר מקורו הוא באגדה, שיש בו מטבע האגדה, mythical ; agad. ; mythique ; sagenhaft : העוף הנפלא זהו שם אחד הספורים האגדיים (המגיד, יא ה, ביח׳ יגדיס). המאמר הזה אעפ״י שנאמר בדרך אגדי יסודתו בהררי התלמוד (התקון ב 43).

***אגה**[1], אגא, ב״ז, מ״ר אגין,—אילן ממיני הקוצים : ואין מרכיבין כשות על האגא מפני שירק באילן (תוספתא כלא׳ א יב). האומר שביתתי על גבי האילן על גבי חרוב על גבי האגא לא אמר כלום וכו׳ ונעקר האילן ונעקר החרוב ונעקר האגא (שם ערוב׳ ד יו). עיקר הוורד ועיקר האגה ועיקר האוג אין בהן קדושת שביעית (ירוש׳ שביע׳ ז לז:). — ומ״ר : הקנים והאגין והוורד והאטדין מין אילן ואינן כלאים בכרם (ירוש׳ כלא׳ ה ל.). —ועי׳ הג.

***אגוד**, ב״ז, מ״ר אגודים,—א) אגודה טבעית : וכן באגודי השום ואגודות השום והבצלים (פאה י). ואגודי השום הוא השום המחובר חבור הטבע בשרשי צמחיו ויהיה מהם שרש אחד כולל ראשים רבים (הרמב״ם שם). —ב) °הדבר במה שאוגדים : אגודי השום שומין שליקטן לאגוד בהן שאר השומין (הר״ב שם).

***אגוד**, ב״ז,—בה״פ מן אגד : כל האגדות של כפרים הבאין מבית השוקין טמאין ולא ממקום איגוד אמרו אלא כולם מפני שהיא מתרפרפת וחוזר ואוגדה (תוספתא מכשיר׳ ג ח).

***אגודל**[2], ב״ז, מ״ר אגודלים, סמי׳ אגודלי,—אצבע העב, הקצר, הוא גודל, הוא בהן, Daumen

---

[1]) כמו הגדה. מן הגיד, שרש נגד. וי״א מן אגד בארמ׳ במשמ׳ משיכה, עפ״י הדרש שמושכין לבו של אדם. עכ״פ הנקוד הנכון הוא אגדה. וכן מער׳ המער׳, וכן כשתלי. אך רא״ב נקד אגדה, ובסמי׳ אגדת, וכן צ״ד אגדה, וכן לוי וקוה׳.

[1]) כן ה בסוף בירוש׳ המובא בפנים ונקדתי אגה, כמו קנה, עלה, מ״ר קנים עלים. וכן כתבוה לוי וקוה׳ ה בסוף ונקדוה אגה, שאין דמיונה במשקלי שמות הצמחים, ונקבוה, אבל בתוספתא ערוב׳ המובא בפנים היא זכר : נעקר האגא, וכמו״כ מ״ר אגין בירוש׳ שביע׳ המובא בפנים ראי׳ שהיחיד המוכרת הוא לא בסימן נקבה בסוף. ועם א בסוף, כך בתוספתא במקומות המובאים בפנים ונקדו עמנ׳ לו אגא (בהל״מ, סי׳ קד). הערוך הביאו בערך הג, וכן נראה מבבלי (ערוב׳ לד:) הגרסה : הקנין והאטדין וההגין מין אילן, במקום והאגין שבמאמר זה בתוספתא וירוש׳, וכן חברו עמנ׳ לו עם הג היגא, ועי׳ זה.

[2]) כמו גודל, עי׳ זה.

pouce; thumb : הממנה אומר להן (להכהנים במקדש) הצביעו ומה הן מוציאין אחת או שתים ואין מוציאין אגודל במקדש (יומא כ א). בן לוי וכו׳ היה נועץ אגודלו בתוך פיו ואגודלו אחד בקרקע (מד״ר שה״ש, מי זאת עולה).

אֱגוֹז[1], ש״ז, מ״ר אֱגוֹזִים,—מין פרי ינוח במדור עֵצי קשה, Nuss; noix; nut : אל גנת אֱגוֹז ירדתי לראות באבי הנחל לראות הפרחה הגפן הנצו הרמנים (שה״ש ו יא).—ובתו״מ: אמר רב יהודה אמר רב אסי (קטן שנותנים לו) צרור וזורקו אגוז ונוטלו זוכה לעצמו ואינו זוכה לאחרים (גיט׳ סד:). אגוז זה את נוטל אחד מחברו וכולן מדרדרין ומתגלגלים (מד״ר שה״ש, אל גנת).—ומ״ר *אֱגוֹזִים: לא יחלק החנוני קליות ואגוזים לתינוקות מפני שהוא מרגילן לבוא אצלו (ב״מ ד יב). אמרו עליו על ר׳ עקיבא שהיה מחלק קליות ואגוזין לתינוקות בערב פסח כדי שלא ישנו (פסח׳ קט.).—וקראו הסופרים אגוז גם למינֵי פרי אחרים דומה לו קצת: אגוז הודו (קאנון במקומות רבים, רגב״ש, בעל השמים ג ג), Kokosnuss; noix de coco; coco-nut : אגוז מוסקד וכו׳ (קאנון ד ה א טו).—אגוז מלכי: וממה שאמרו בזה שיוקח אגוז מלכי או זולתו ויושם על החבורה (שם ד ו ד ח).—אגוז הקיא, nux vomica.

*אֱגוֹזָה, אילן האגוז.—*אֲגוֹרָה, כמו מגורה.—*אֶלְסֹר, הוא האגוז הקטן.— בּטֶן, בְּטְנִים, הוא *פסתק.—*גַּרְעִין, הלב.—*חליקי אגוזים, עי׳ זה.—*טפח, מספק מטפח ומונה, במשחק האגוזים. —*לֵב, הוא הגרעין, עצם הפרי, הרך שבתוך הקלפה.—*מְגוֹרָה, כל אחד מארבעה החלקים שהאגוז מחולק על ידי הקרום.—*מַפְצֵעַ, כלי לפצוע בו את האגוזים.—מִשְׂחָק, שחוק האגוזים.—*נַרְגִּיל, הוא אגוז הודו.—*סִירָה, האמצע, המרכז מארבע המגורות שבאגוז.—*עֶפֶץ, אגוז האלון, המשמש למעשה הדיו. —*פְּנְדָּק, האגוז הקטן. —*פִּסְתָּק.-פִּצַּע, שבר את הקלפה למען הוציא הלב. — *פֶּרֶךְ, אגוזי פרך, שהקליפה רכה ונפרכים מאליהם. — *פֵּרק, מפרק באגוזים, —*קַטְרוֹנִים, שקלפתם קשה מאד, שצריך להכות באבן הרבה עד שנפצע. —*קְלִפָּה, הקשה המכסה את הלב.—*קְרוּם, כעין מחצה קטנה המבדלת בין חלקי הלב. —*שׁוֹמֵר, הקלפה הרכה, הדקה, שהוא שומר לפרי ונישר ממנו כאשר יגמל.

***אֲגוֹז**[1], ש״ז, מ״ר אֲגוֹזִים,—אחד מכלי הספינות, מין עגן קטן בעל ארבעה חרטומים, לאחז החבלים, Schliffshacken; grappin; grappling-iron : כל הכלים ניטלין בשבת חוץ מן המסר הגדול ויתד של מחרישה רבן שמעון בן גמליאל אומר אף אגוז[2] שבספינה ר׳ יוסי אומר אף צפורן גדולה (תוספתא שבת יד א).—ועי׳ אניה.

***אֱגוֹזָה**, ש״נ, מ״ר אֱגוֹזוֹת, — אילן האגוז, Nussbaum; noyer; nut tree : מה האגוזה נגוזת ונחלפת (מד״ר שה״ש ו יא).

***אֱגוֹזִי**, ת״ז,—של האגוז, מטבע האגוז: ומטעם האגוזי וכל שכן האגוזי אחר בשול הבשר (קאנון ג כ א כ).

*אגוף, — עי׳ אגף.

***אֱגוֹר**[3], ש״ז,—צבור קטן של אבנים, Steinhaufen; tas de pierres; heap of stones : סלע שצף על גבי הארץ ואיגור[4]) יוצא ממנו (תוספתא שבי׳ ג ג).

אֲגוֹרָה[5], ש״נ,—א) מטבע קטנה של כסף אצל העברים לפנים, kleine Münze; petite monnaie; small coin : והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחות לו לַאֲגוֹרַת כסף וככר לחם (ש״א ב לו). — ואמר המליץ: במלח פת אכול ורעה עשבים, ואל תשאל אגורה מנדיבים (מוסר השכל, מיוח׳ גרה״ג). — ב) השתמשו הסופרים במשמ׳ דברים אסופים ואגודים יחד ועושים דבר אחד שלם, Sammlung, Gruppe; groupe, collection.

---

[1]) משק׳ אֱנוֹשׁ, בְּכוֹר, אבל זה אולי רק דמיון חיצון, ובאמת הוא משק׳ אֱ-פוֹל. בערב׳ גַ׳וְזa), בסור׳ גוזא, בתלמ׳ אמגוזא, יש סוברים שמקורו הוא בפרס׳ כוז.

a) جوز

---

[1]) מלה זו מביא הערוך בשם התוספתא המובאה בפנים, וקוהוט נקד אותה ופרש אותה במשמעה הרשומה בפנים, וגוזר אותה ממלה פרסית אַבוּג׳. — [2]) ברוב נוסחאות הדפוס הגרסה היא עיגון, עוגן, אך גרסת הערוך היא אגוז, וכן הגרסה בקצת כ״י הביא קוהוט, וכן בתוספתא שהו״ל צוקרמן.

[3]) משק׳ אֵזוֹב, אֵפוֹד. בארמ׳ אוּגַר איגר, גל אבנים.—[4]) כך בתוספתא צוקמ׳, ובנוסח׳ איגד, אבל כבר הגיה בעל חסדי דוד מדעתו איגר במקום איגד.

[5]) יש גוזרים שם זה מן אגר במשמעת שכר, ויש אומרים כי האגורה היא הגֵרָה, עי׳ ערך זה. וכבר

***אגידה**, נ״נ, — כה״פ מן אגד: שהרי נקרא עליו שם הושענא פסולה בשעת א ג י ד ת ו (רב״י סוכה לג:). — ובהשאלה: כנוי אלהים בסוד צרופיו מעיד א ג י ד ת הטבעים וכו׳ שבו נמזגו הטבעים במעשה בראשית ונתאחזו ההרכבות כולן ונתערבו בקצתם (מ׳ הגדכי, ב״ה ה).

***אגין**[1], ב״ז, מ״ר אגינים, — י״א גן וי״א כמו הוגן והוא הקטן של הגמל: לאחד ששמר[2] את א ג י נ ו שבולת נהר והקפיץ גם בנו עמו (מד״ר כרהפ׳ נו).

*אגיף, — עי׳ אגף.

***אגירה**, נ״נ, — כה״פ מן אגר: העוד וכו׳ כלם לשון א ג י ר ה המה (מנחם בן סרוק, מחברת). **אוגר אינו** נופל ב א ג י ר ת דבר חי (חבר׳ כדרבי, תות׳ תכנ׳).

אגל[3], ב״ז, מ״ר אגלים, סמי׳ אגלי, — א) טפת הטל, Tautropfen; goutte de rosée; drop of dew: היש למטר אב או מי הוליד אגלי[4] טל מבטן מי יצא הקרח וכפר שמים מי ילדו (איוב לח כח-כט). — ואמר המליץ: א ג ל י ם מזהירים בתרשיש וספיר מעל דליותיהם (הרבע כוסות, כוס ישועות ה). — ב) *טפה קטנה בכלל, Tröpfchen; gouttelette; drop: והשליכו עליהם כגשמים כלי זעם ועברה ב א ג ל י ם (ר״ש הנגיד, הני תעב). צמא למי גשמי א ג ל י ך איומה (הן תחנה, רני ובמחי). בבום הששון נמהלו א ג ל י לענה (דכיר, מכתבי מסחר כו). — ובמו״כ טפות של דמעות: נובעות כנחל א ג ל י, הולל ושקט ושבתו גיל (ר״ה כר במעי, סליח׳ ה׳ עי״ת, אתה חלקי). והנה א ג ל י דמעה בעיניו (מא״ג, דכיר, ריב מבפתה ב). עוד א ג ל י מספר על גדיש ידמעו (יל״ג, הוי את). — וטפות מטר וכדומה: מי מנה חול ים ומי ספר א ג ל י מטר (ב״ז, תרג׳ ב״ס, א ב). א ג ל י מים לתאוה יבקשו חברים (י סטנוב, אסף לז), ועי׳ ט פ ה. — ג) *גשמים מזיקים לתבואות השדה: מכון שבו אוצרות שלג ואוצרות ברד ועליית טללים רעים ועליית א ג ל י ם[1] וחדרה של סופה (חגי׳ יב:). — ועי׳ גשם.

אגם, ממנו אגם, *אגמי, ואולי אגמון.

אגם[2], פ״ז, מ״ר אגמים[3], כנ׳ אגמיהם, סמי׳ אגמי, — א) מקוה מים בקרקע, Teich; étang; pond: אפתח (לשבי הגולה) על שפיים נהרות ובתוך בקעות מעינות אשים מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים (ישע׳ מא יח). אז ידלג כאיל פסח ותרן לשון אלם כי נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה והיה השרב לאגם וצמאון למבועי מים (שם לה ו-ז). ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (תהל׳ קיד ח). — ומ״ר: נטה את ידך במטך על הנהרת על היארים

נחלקו בזה דונש ותלמידיו עם מנחם ותלמידיו, שמנחם חבר אותו עם אגר ודונש החליט כי אגורה היא כמו גרה ונוספה א.

[1]) משק׳ גדיש, נזיר, א נוספת. — [2]) זו גרסת הספרים וכבר התקשו המפרש׳ בפרוש הדברים, והגיהו הגהות מתחלפות. א״א הוסיף ששטף אחר אגינו, ויש שהגיהו ששור במקום ששמר, ופרשו אגינו גנו, אך יותר נכון פרושו של המשביר אגין כמו הגין והוא הקטן של הגמל, ועפ״י ההגהה ששור במקום ששמר, וכונת המשל היא: ה ר ג י ל האדם את א ג י נ ו לשור על שבלת הנהר ואגב הקפיץ את בנו אתו.

[3]) לא נתברר מקורה. רוב חה״ל גזורה מן אגל a) בערב׳, שמשמ׳ היא נאסף ונקוה. אך זה רחוק. — [4]) ת״א: רסיסי טלא. וכן שאר תרג׳ הישנים, וכן מנחם: אין למלה זאת דמיון בתורה אבל ענינה יורה על פתרונה אגלי טל כמו נטפי טל ורעיפת רביבים. ע״כ. ריב״ג לא פרש, רש״י: אגלי כמו (גלי הים) או כמין אגנות. ראב״ע: י״א הוא המטר הדק. ע״כ. רד״ק כמו התרגומים, ואחריו רוב המפרשים הישנים והחדשים, ובמשמעה זו רוב שמושו בהספרות. — [1]) בקצת כ״י חסרה מלה ר ע י ם אחרי טללים, ובקצתם יש המלה ר ע י ם גם אחרי א ג ל י ם. עכ״פ בכל הנוסח׳ טללים לבד ואגלים לבד, מוכח מזה שבזמן ההוא היו לשתי המלים האלה משמעות מתחלפות, הערוך לא הביא שום פרוש מזמן הגאונים ועלינו לסמך על רש״י שפרש: מים העומדים להלקות פירות.

[2]) באשורית אגמם, מ״ר אגממי, על מקוות המים שמדרום לבבל בקרבת ים הפרסי, וכמו כן הברכות המלאכותיות בהיכלו של סנחריב (מלון אבורי דליץ, ומלון אבורי ארנולד מוס). ובערבית במשמעה דומה לזו השם ג׳מה a), באר מלא מים, ולכן יש סברים (ד״ה מילר, קניג ב תנט) כי השרש הוא גם והאלף נוספת. — [3]) אמר רד״ק (מכלול, דקה״ב, מבק׳ פעל): אבל אגם הדם הם דגושים בקבוצם ובהסמכם אגמים הדפים אגמי הדפי, וכן עם הכנויים אגמיהם, אבל אגמי נפש ועל אגמיהם אינם מן

a) أجل

a) جمة

ועל האֲגַמִּים והעל את הצפרדעים על ארץ מצרים (שמות ח ה). אחריב הרים וגבעות וכל עשבם אוביש ישמתי נהרות לאיים ואֲגַמִּים אוביש (ישע׳ מב יה). על נהרתם על יאריהם ועל אַגְמֵיהֶם ועל כל מקוה מימיהם (שמות ז יט). ושמתיה (את ארץ בבל) למורש קפד ואַגְמֵי מים (ישע׳ יד כג). — ובתלמוד: נהרות המושכין מים מן האגמים מותר להשקות מהן בחולו של מועד (מו״ק ד.).— ב) קנים ושיחים ואילנות [1]) קטנים גדלים במקום אחד, Gesträuch; broussailles; bushes: והמעברות נתפשו ואת האֲגַמִּים[2]) שרפו באש ואנשי המלחמה נבהלו (ירמ׳ נא לב).—ובתו״מ: אמר רב אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסים ושמים יריעות וכל בני אדם לבלרין אין מספיקים לכתוב חללה של רשות (שבת יא.).—והיחיד: מעשה שנפלה דליקה באשת (בחישת) קנים ובאגם תמרים (ירוש׳ ע״ז ב מא ד). כאן בשדה הסמוכה לאגם (אם עמדה החיה ולא רדפה אחרי האיש אף אם לא נתבאה איננה משולחת) כאן בשדה שאינה סמוכה לאגם (תענ׳ כב.). אמר רב עכו״ם שהצית את האור באגם כל החגבים שבאגם אסורין (ע״ז לח.).

אָגֵם[3]), בת״ז, לנק׳ אֲגֵמָה, מ״ר אֲגֵמִים, סמי׳ אַגְמֵי,— עצב, מצטער, sorrowful; attristé; traurig: ואנו הדיגים (על היאור שנחרב) ואבלו כל משליכי ביאור חכה וכו׳ והיו שתתיה מדכאים כל עשי שכר אַגְמֵי נפש (ישע׳ יט ח-י).

***אֲגָמָה**, ש״נ, — צער, יגון, Kummer; tristesse; sorrow: ומקרעין לקטן (על מת) מפני אגמת[4]) נפש (מו״ק כו:).

אַגְמוֹן[5]), אַגְמֹן, ש״ז, מ״ר אַגְמוֹנִים,—א) קנה רך, ישר, נכפף ונגמש, גדל באגמים ובצות, Binse; jonc; rush: ויכרת יי׳ מישראל ראש וזנב כפה ואַגְמוֹן (ישע׳ ט יג). הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכף כְּאַגְמֹן[1]) ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא צום (שם נח ה). לאחד שקלקל בעיר מסרו לבעל האגמון וחבשו והיה קשה מבעל האגמון מסרו לבעל הזמורה וחבשו (ירוש׳ סוט׳ ט כד:).—ב) כעין וו כפוף מברזל ישתמשו בו לצוד דגים, fish-hook; hameçon; Fischhacken: תמשך לויתן בחכה ובחבל תשקיע לשונו התשים אַגְמֹן באפו ובחוח תקב לחיו (איוב מ כה-כו). למשך לבב כסיל כדג אלי אגמון (שיר על הרמב״ם, החנוך ב).—ומ״כ: והמולג שלש השנים וכו׳ ומזלגותיו עקין אגמונים הם (מחבר׳ מנחם ב״ס, ערך זלג).—ג) מין קומקום להרתיח בו מים וכדומה, Siedekessel; bouilloise; cauldron: מנחיריו יצא עשן כדוד נפוח ואַגְמֹן (איוב מא יב).

*אֶגְמוֹן,—כמו הֶגְמוֹן, עי׳ זה.

***אַגְמִי**, אגמיי, ת״ז, לנק׳ אַגְמִית, אגמיית, מ״ר אַגְמִיִּים, אַגְמִיּוֹת,—של אגם: יש מהם (מהצבאים) גניר ויש מהם מדברי ויש מהם פרדסי ויש הררי ויש יםיר ויש אגמיי (רבנ״ל דונן, מג״ה, ת״י ב).

אַגָּן[2]), ש״ז, סמי׳ אַגַּן, מ״ר אַגָּנוֹת,—א) כלי מכלי הבית, וישמש לתשמישים מתחלפים, לכבוס, ללישה, לשים בו דברים נוזלים, פרות, וכדומה, Becken; bassin; basin: ויקח משה חצי הדם וישם בָּאַגָּנֹת (שמות כד ו). ותלו עליו (על היתד) כל כבוד בית

הדגושים כי אם מן דֶּרֶךְ. ע״כ. —[1]) כן ממש בערבית אַגַ׳מַה a).—[2]) כן פירש ריב״ג ורד״ק, ופרש עוד ריב״ג אגם מצודה. וכן בערבית א׳ג׳ם b).

[3]) כמו חָנֵף חַנְפֵי, הָדֵל, עָרֵל עַרְלֵי, בערבית אַגִ׳ם c), היה לוהט (האש) ותאַגַּ׳ם עלי d), קצף על, וכן בא צורת אגם כעס, התעצב.

[4]) כך גרסת הערוך, ובנוסחאותינו עגמת, בעין.

[5]) מן אגם ב׳ שלמעלה, ומפני שהאגמון הרך ראשו כפוף הושאל להוו הכפוף המשמש לצידת דגים. ואולי השם אגמון במשמ׳ זו הוא ע״מ אפעול, והשרש הוא גמן, דומה לגמש שפרושו כפף: דגמ״ש ליה לרישיה (יומ׳ סז.), וכן דעת ר׳ אליעזר: מאי משמע דהאי גימון לישנא דמיכף (הוא) דכתיב הלכוף כאגמון ראשו (שבת סוף פ׳ במה בהמה). תרגום, מנחם בן סרוק, רש״י ורבנו תם, רד״ק ורוב׳ יתר המפרשים הראשונים פרשו שהוא צנור כפוף, רק ריב״ג מפקפק—ואגמון חברו של דוד נפוח כבר הזכיר ריב״ג שיש מפרשים אותו קומקום וכן פרשו רש״י: פתרונו לפי ענינו כלי חרם הוא, וכן רבנו תם ורוב המפרשים, ולא נתברר מקורו.—[1]) נמס׳ במס׳ שלשה חסרים.

[2]) באשור׳ אגנתי במ״ר, ברשימת כלי השלל, שלשת אלפי כפי נחשת וספלי נחשת ואגני נחשת. וספק אם יש יחס בין אגן העברי ובין אִגַּ׳אנַה a) בערב׳ שהיא כלי יכבסו בו הבגדים, ובמו״ב עוגה סביב להאילנות.—

---

a) أَجَمَة b) أُجُم c) أَجِم d) تَأَجَّم عَلَيَّ

a) إِجَّانَة

אביו הצאצאים והצפעות כל כלי הקטן מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים (ישע' כב כד).—והיה משמש ללישה ולרחיצה, ולפרות, וכדומה, ולשתות ממנו: טנתי וכוסי גביעי וכוסי, בלילי משושי וביום לרוחו, וחיי ב א ג ן עלי כד בתוך גן (רמב"ע, תרכיב א בלג).— ללישה וכדומה: אילו א ג נ ו ת של בני מדינה כיון שמניחין בהן חמץ כבית השאור שחימוצו קשה ואסור ואעפ"י שהן רחבות ושולט בהן אויר (הלכ' פסוק', הלכ' פסח). שהיה לנו א ג ן אחד של עץ שהיה מיוחד לקיבת חלב (הרוקח, סי' רג). א ג נ ו ת של עץ או של נחשת שלשין בהן (כס רנז). ולא יתננו אל א ג ן הלישה (מהרי"ל, תקוני המלות). א ג ן נחשת קנו מגוי להגעילו ללוש בתוכו עיסת מצה (כס, הגעלה). ותעשה מכל אתרוג ארבע ●ורים ותשרה ב א ג ן הדם (קאנון, מזכ' הרפוא' ז י).—ב) בהשאלה, כעין עוקה ובור קטן אשר סביב המבוע ששם נקוים המים הנבעים, Quellbecken : cuvette d'une source ; basin of spring: שררך אגן הסהר[1]) אל יחסר המזג (שה"ש ז ג).— וכן אמר המשורר: מבחר עמקים בשמם לה (להעיר גבע) הקטירו, ובאגן מעין חי רגליה נרטבו (יל"ג, דו"מ א).—ג) השתמשו בו לכל גוף עגול, שטוח, Scheibe, disque ; disc, למשל עגול הירח: שהירה יתמעט וכו' ויתוסף מעט מעט עד מלאת א ג נ ו (המכתב לר"א הקראי, פ' כא).—ד) א ג ן החלצים, א ג ן הירכים, בנתות, בגוף האדם, pelvis: הונח השם ירך להלק הגוף הנקרא היום אצל המנתחים בשם א ג ן (רמ"ח אברים 70). ה א ג ן הנקרא אצל בעלי התלמוד בשם כפלא וכו' הוא מרכב מארבע עצמות (כס).

אֹגֶן[2]), ש"ז, מ"ר אֹגְנִים, מ"ז אֻגְנֵים, סמי' אָגְנֵי[3]),— שפה לפי הכלי והיא פחות או יותר רחבה, וקופה או כפופה ובולטת מהכלי חוצה או להוכו, Rand eines Gefässes ; rebord d'un vase ; rim of a vase: כלי שנטמא אחוריו במשקין אחוריו טמאין תוכו ו א ו ג נ ו[1]) ואזנו וידיו טהורין (כלים כה ו). צלוחית שאוגנה מעוך לתוכה וכו' לגין שאוגנו מעוך (תוספתא מקוא' ו כב). ואלו הן גולמי כלי עץ וכו' מחוסר כן או או ג ן או אוזן (חול' כה.). אף הוא (מונבז) עשה כני כלים ו א ו ג נ י כלים וידות כלים וסכינין של יוה"כ של זהב (יומ' לז:).—וא ג נ י ם של קופה משובים לתוכה: אין לה (להקופה) שולים ויש לה א ו ג נ י ם (נדה ג:). —ו א ו ג נ י ם של דלי: המדלה עשרה דליים מים בזה אחר זה ונמצא שרץ באחד מהן הוא טמא וכולן טהורין ואמר ר"ל משום ר' ינאי לא שנו אלא שאין לה (להדלי) א ו ג נ י ם אבל יש לה א ו ג נ י ם כולן טמאין (כס). ואם היו א ג נ י ם לכלי (שמצא אצלו פירות) אע"פ שפניו כלפי הפירות הרי אלו שלו (של המוצא) שאילו נשפכו מן הכלי היה נשאר מהן בתוכו מפני ה א ג נ י ם (רמב"ם, גזלה טו יד). — ובהשאלה, אֹגֶן הבור, כעין מעקה סביב פיו שעליו מונחת אבן החוליה: בור שבין שתי הצרות אין ממלאין ממנו בשבת אלא א"כ עשו לו מחיצה גבוהה עשרה טפחים בין מלמעלה בין מלמטה בין מתוך או ג נ ו (ערוב' ח ו).—ואגן של ים, שפה וקופה סביב סביב: ימה של טבריא הואיל ויש לה או ג נ י ם ועיירות וקרפיפות מקיפות אותה (ערוב' פז.).—ובהשאלה: יזלזלו בכבוד התורה לעשות להם אגנים (הגר' תו"מ לדון וידל בלמה).

אַגָּנָה[2]), ש"נ,—כעין משפך מעל להריחים להתבואה, Mühltrichter ; trémie ; hopper: כמין כלי שעל הריחיים שהוא מכנים הרבה ומוציא קימעא ושמו דלן וזה הוא ה א ג נ ה שעל הריחיים וכו' מניחין התבואה ויש בו חור ותחת יש לו כלי עץ שממנו נופלת התבואה (רה"ג כלים כ ז).

אָגָם[3]), ש"ז, מ"ר אגסים,—פרי עץ ידוע ממין

בארמ' וסור' אגגא, כמו בעברית.—[1]) סהר, מעין נובע תמיד, וכן בערב' סאהרה a) מעין שיזלו מימיו יומם ולילה.

[2]) מלה עברית, ומקורה לא ידוע, משק' בטן בטנים, תאר תארו תארים, כך נקד בוקסד' וכך לוי וקוה', צ"ד אגן ואוגן, כשתלי אגן ואוגן, וכן במשנ' מנקדות נדפסות.—[3]) כך נקוד במשנ' כ"י פרמה.

a) ساهرة

[1]) רה"ג (כל' יא ג): מהוגני כלים פי' כמין אזנים יש לכלי אלא שהאוזן יוצא מגוף הכלי והגן הוא דבר שאינו מן הכלי אלא מסובב עליו מן מהולות ומתרגמינן חינגין ויש הרבה דברים הפוכים והוא גג הכלי שהאוגים קבועין בהם. ע"כ. ור"ח (ערוב' עז.): פירוש אוגנים והם שפתים נמשכות לאחורי הספל. ע"כ. והביא הערוך שני הפרושים, וכן רש"י כמו ר"ח, והרמב"ם (כלים יא ג), פרש וז"ל: ואוגן מעקה הבאר, ולזה קרא כאן צואר הכלי אוגן בהדמותו למעקה הבאר לפי שיש כלי מתבות אשר להם צוארים מונחים עליהם כמו הקומקמן וכדי המים ודומיהם (תרג' דרנב').

[2]) אולי ש"נ מן אגן, וע"מ יבשה.

[3]) כך נקד צ"ד, וכן כשתלי, וכן אולי לפי קריאת

התפוח, pear ; poire ; Birne : ובאילן האגסים והקרסתומלין והפרישים והעוזרדים אינם כלאים זה בזה (כלא׳ א ד). עוקצי האגסין והקרוסטומלין והפרישין (עוק׳ א ו). בשוקי של ציפורין היו מרכיבין קרוסטומלין על גבי אגס (ירוש׳ כלא׳ א כז.), ועי׳ תפוח.

אַגַף[1], כ״ז, מ״ר אֲגַפִּים,— א) *חלק העליון מהכנף המחבר להגוף, ובפרט חלק הבשר והעצמות שבו: הכנפים והנוצה מיטמאות ומטמאות ולא מצטרפות וכו׳ ר״י אומר אף ראשי אגפים וראש הזנב מצטרפים שכן מניחים בפטומות (טהר׳ א ב). (עד איזה מקום אם נפסק חוט השדרה טרפה) רבי ינאי אומר למטה מן האגפים ור״ל אמר עד בין אגפים (חול׳ מו.).— ב) בהרחבה, הכנף בכלל, wing ;Flügel ;aile : היונה הזו בשעה שהיא פורחת ויגיעה קופצת באחת מאגפיה ופורחת באחת מאגפיה (מד״ר כרהב׳ לט). מה עשתה היונה התחילה צווחת ומטפחת באגפיה כדי שישמע לה בעל השובך (בם בס״ב, יונתי). ונשברו כנפיה ונמרטו אגפיה (מדר׳ פנים ואחור). — ובמליצה: אבי עזרי ישיבוהו שעיפיו, אשר נתן ידידו בין אגפיו (ר״ת לרהב״ע). —ג) בהרחבה, *בזרוע האדם, החלק העליון המחבר אל הכתף, oberer Teil d. Oberarmes; partie supérieure du bras ; upper part of the upperarm : משעה שחברותיה (של היולדת) נושאות אותה באגפיה (שבת קכט.). לא דלוסקמא הניטלת בכתף אלא (קטנה) הניטלת באגפים (מו״ק כז:). —*בין האגפים, חלק הגב שבין הזרועות:

הספרדים ולפי הנקוד במשנ׳ המנקד הנדפסות: אַגָּסִים. ולפי קריאת האשכנז׳ אַגָסִים ג פתוחה, נראה שבדעתם היא כמו זְמַן וּזְמַנִּים. וכך נקד באמת רא״ב בהתשבי אַגָס אֲגָסִים. לוי נקד אֲגָס, וקוה׳ א, והיא לפי נקוד המלה בערב׳ אִגָ׳אס, אִגַּ׳אץ a) ובהמונ׳ גם אִנְגָ׳אץ b) שם להאחונים, ובהמונ׳ להפרי הנקוב בפנים. ואמר אלג׳והרי ז״ל: אגאץ היא מלה זרה בערב׳, מפני שאין גימל וצדי מתקבצים במלה אחת בלשון הערבים. ומשמעתו בעבר׳ בקבלה אצל ספרדים ואשכנזים.

[1]) באשור׳ אַגַפ כנף, בארמ׳ אַגְפָּא. והסכימו חז״ל כי עקרו הוא גף בתוספת א בראש. מנחם: פתרונו גפין. ריב״ג: ואפשר שתהיה האלף הזאת בלשון העברים נוספת ואיננה מן השרש. ע״כ. וכן החרשים.

a) إجّاص, b) انجاص

יכול יטילנו (יכפו את הרוצח) מבין האגפים וכו׳ מה הבערה שנאמר להלן מול העורף אף כאן מול העורף (ירוש׳ סנהד׳ ז כד:).— ד) *עופות שחוטים: עולת העוף שנמצאת בין אגפיים וכסבור חטאת העוף היא ואכלה פטור (סוכה מג.). — ה) מחלקה אחת ממחלקות החיל, Flügel eines Heeres; aile d'une armée ; wing of army : ועלית כשואה תבוא כענן לכסות הארץ תהיה אתה וכל אֲגַפֶּיךָ ועמים רבים אותך (יחזק׳ לח ט).—ובסהמ״א: וילכו לוטריק וכל אגפיו לנפולי ויהי מספרם שלשים אלף (דה״י ליוסף הכהן, בגת 1528). — ו) הסביבות השיכות למדינה מהמדינות, לעיר מהערים: גמר וכל אֲגַפֶּיהָ בית תוגרמה ירכתי צפון וגו׳ (יחזק׳ לח ו).—ואמר המקונן: שבורת ולא מיין השליכי תפיך, קרחי נא וגוזי והשחיתי אפיך, שאי על שפים קינה סובי אֲגַפַּיִךְ (ר״ב גירונדי, קינות נת״ב, בכורת). במרר תבכה בכל אפסי אגפיה (איך ידידות, אילת הבחר, יום כ). במדינת וריזיא הולנד בגלילותיהם ואגפיהם גברו המים ונאבדו משטף המים הזדונים כמה אלפים נפש וכו׳ (דוד גנז, צמח דוד, תתקכב לאלף ה). בלונבארדיאה ואשכנז ואגפיה (סמ״ג, לאוין קיח). רבני פרנקפורט ואגפיה (בו״ת רמ״א יז). — ז) *גדות אמת המים העוברת בשדה, Ufer eines Kanals, bord d'un canal ; border of a canal : אמר שמואל אמה בית השלחין אני מוכר לך נותן לו שני אמות לתוכה ואמה מכאן ואמה מכאן לאגפיה וכו׳ ואותן אגפיים מי זורעם רב יהודה אמר שמואל בעל השדה זורעם (ב״ב לט:). אין עושין את האמה (בשביעית) וכו׳ מפני שמכשיר אגפיה לזריעה (מו״ק ד:). אמת המים העוברת בין הבתים וכו׳ ויש באוגנים שלה אגפיים מותר להוריד הדלי דרך חלון ולהניחו באגפיים ומן האגפיים לאמת המים ודוקא שהאגפיים פחות משלשה אבל אם יש באגפיים שלשה אינו בטל (פתחי עולם, בו״ע או״ח שנו א, בבא ר״ו).— ח) *כעין זרועות בשני הקצוות של המעגילה ובדומה לזה: וי״א מחלציים אגפיים של מעגילה (ערוך, ערך מחלל).

***אֲגַף**[1]), אגוף, אגיף, כ״ז,— עובי הכותל במקום הפתח ממקום הדלת ולפנים: הנודר מן העיר מותר ליכנס

[1]) כך כנראה מדמים להם האשכנזים את נקודו ולכן קוראים כאלו היה נקוד שני פתחים, וכן קוה׳, צ״ד אֲנַף, ובמשנ׳ המנק׳ הנדפסות אֲגַף, וקצת ראיה

לתחומה של עיר ואסור ליכנס לעיבורה אבל הנודר מן הבית אסור מן ה א ג ף ולפנים (נדר׳ ז ה). גמל שהיה טעון פשתן ועובר ברשות הרבים ונכנסה פשתנו לתוך החנות ודלקה בנרו של חנוני והדליק את הבירה מן ה א ג ף ולפנים בעל גמל חייב מן ה א ג ף ולחוץ חנוני חייב (תוספתא ב״ק ו כח). מצא (מציאה) בין פסים לפסים מן ה א ג ף ולפנים כלפנים מן ה א ג ף ולחוץ כלחוץ (ירוש׳ ב״מ ב ח ג). לא קידשו תחת ה א ג ו ף שבירושלם וכו׳ כדי שיהו מצורעין מגינין תחתיהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים ודכוותה לא קידשו תחת ה א ג ו ף של הר הבית כדי שיהו זבין מגינין תחתיהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (בב פסח׳ ז לה.). היה יושב וקורא בספר על האיסקופה ונתגלגל הספר מידו לפנים ולחוץ גוללו מיכן ומיכן ומניחו אבית א ג י ף (תוספתא ערוב׳ יא יד).

***אָגַף**[1], פ״י, עת׳ יֶאֱגֹף,— א) א ג ף את הדלת, סגר אותה, zumachen; fermer; to close: שאומר אדם לחברו הדלק לי את הנר הזה ו א ג ו ף לי את הדלת אחריך (בפלה, לו יא טו). — ב) *אגף את פי הכד, סתם בדבר מתדבק, בחרס וכדומה, verkleben; boucher; to seal: כדי שיפתח (את החבית) ו י א ג ו ף [2] (ע״ז ה ג-ד-ה). חבית שניקבה וסתמוה שמרים וכו׳ א ג ף חצייה מהו (ב״ק קה.). חבית המוקפת צמיד פתיל שניקבה מצדה וכו׳ א ג ף חצי הנקב ו ס ת ם חציו ה״ז ספק אם הציל (רמב״ם, טומא׳ מה כב ה).— ועי׳ סתם.

***אֶגֶף**, ש״ז,— שה״פ מן אָגַף: אגף חציה מהו וכו׳ לפי ש ה א ג ף של חצייה נותן בהבית טרם ינתנו בו הזיתים ויתאספו השמרים ויתיבשו (תפי׳ ר״ת לג).

***אֲגִפָּה**, ש״נ, מ״ר אֲגִפּוֹת,— כמו אֶגֶף: הלא בעבד אל ארוניו עיני לך צופות, עד יקום עד הנאמן כי נותרתי כיונה קצוצה א ג פ ו ת (מכת׳ מנחם ב״ס לחסדאי).

אגר, ממנו אָגַר, *אֲגִירָה, ואולי אֲגוֹרָה, *אַגְרוֹן.

[1]) לפי דעת רוב הח״ל הוא אפעל הארמי מן ג ו ף, עי׳ זה. אך עכ״פ מהמקומות המובאים בפנים נראה ברור כי כבר נהיה בעברית לפעל מיוחד, ובפרט הרמב״ם ביד החזקה שמשנתו ע ב ר י ת בכל מקום השתמש בפעל זה ביחוד להבדיל מן ס ת ם. —[2]) כך במשנה שבמשניות עם ג ו ף פרוש הרמב״ם בכ״י ברלין, ובנוסח׳ ויגוף.

לקמצות הגימל הכתיב אגוף שהוא אולי לפי הברת הקמץ כמו חולם.

אָגַר[1], פ״י, עת׳ יֶאֱגֹר,— א) אסף תבואה, יין וכדומה, ישם למשמרת, einsammeln; recueillir; to gather: כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה ולא תאגר כי תאכלנו התלעת (דבר׳ כח לט). לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם אשר אין לה קצין שטר ומשל תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה (משלי ו ו-ח). אֹגֵר בקיץ בן משכיל נרדם בקציר בן מביש (שם י ה).—ואמר המליץ: ובקיץ א ג ו ר ירח בירח, אשר תאכל ימי חרף וקרה (מוסר השכל לרה״ג). —ב) בכלל, *אסף יחד, קבץ ושמר: א״ר חנינה כל הזיתים הגשמים יורדין עליהן והן פולטין את שמנן וזה הגשמים יורדין עליו והוא א ו ג ר שמנו לתוכו (ירוש׳ בכור׳ א סג ד). רבי שמואל בר נחמן אמר מקום ש א ו ג ר י ן בו דמו של טלה וכו׳ רבי שמעון בן לקיש אמר מקום ש א ו ג ר י ן דמו של פר (שם יומא גמא.). ר׳ יוחנן בשםר׳ שמעון בן יוחאי (אומר) קורעת (את החתיכה שהפילה אשה) ואם נמצא בה דם א ג ו ר טמאה ואם לאו טהורה (שם נדה ג ; ג). ולמה נקרא שמו (של הזית) אגורי ששמנו א ג ו ר בתוכו (ברכ׳ לט.).—ובדברים מפשטים: זה ש א ו ג ר עליו דברים אמר לו הרשת בתוך שלי והוא אומר לא הרשתי הוא אומר המית שורך את עבדי והוא אומר לא המית (ספרי דבר׳ יו). למה נקרא שמו אגור ש א ג ר את התורה (תנחומא וארא ב).—ובסהמ״א: ולא יתכן בנין ספר בפתרון הלשון והחקים והמשפטים והתורות כי אם לאיש אשר י א ג ו ר אלה היסודות (דונש על מנחם, הקדמ׳). אחת למול אחת יהיה מספר שעריה אשר א ו ג ר ת (רסב״ג, ספר הענק). ידעתני במחברת פנינים אשר מאגרות חכמה א ג ו ר ו ת (ר״י הנוי, התמיר בזקונים). וימצא עם הכתב אגרת לכל חמדה א ו ג ר ת (רמב״ם במכתבו לר׳ יהודה מלוניל). ועתה עשה לנו אגרת, כל מליצה טובה א ו ג רֶ ת (ר״י חריזי, תחכמ׳ יא). ורציתי שתהיה זאת האגרת, שותקת ומדברת, וכל הענין הזה כוללת ו א ו ג ר ת (עמנ׳, מחבר׳ יא).—ג) *עצר דבריו בקרבו ולא הוציאם מפיו: אם החרש אחריש ו א א ג ו ר דברי והיה בי חטא ח״ו (תפו׳ מהר״י קינון פ). עם גדולים וטובים מ... שריתי ולא א ג ר ת י דברי מפני איש (יל״ג אגרות ב, רנה). —ג) *סכין אֹגֶרֶת, שיש בה פגימה,

[1]) פעל עברי, בשאר הלשונות האחיות משמש שרש זה במשמעות אחרות.

שיש לה שני עוקצים, schartig ; ébréché : סכין שיש בה פגימות וכו׳ ושאין בה אלא פגימה אחת אוגרת[1]) פסולה מסוכסכת כשרה וכו׳ אר״א אוגרת (שהפגימה) משתי רוחות מסוכסכת מרוח אחת וכו׳ (חול׳ יז:). אמר רבא ג׳ מידות בסכין אוגרת לא ישחוט ואם שחט שחיטתו פסולה מכוכסכת לא ישחוט בה לכתחילה וכו׳ (שם).—ד) *אחז יחד, למשל השערות, zusammenhaften ; attacher ; hold together : (במחט שאינה נקובה אין אשה יוצאת בשבת) א״ר יוסף הואיל ואשה אוגרת[2]) בה שערה (שבת ס.). אוגרת בה שערה היוצא חוץ לקשוריה כורכתו סביב המחט ותוחבת המחט בשבכה מתחתיה (רש״י שם). דאם היתה אוגרת בה שערה לא היתה מניחתה לעולם כנגד פדחתה וכו׳ דמחט שאוגרת בה שערה היא טהורה (תוספ׳ שם). שתכפל המחט לתוך השבכה ואוגרת בה השבכה שלא יצאו שעריה חוץ לקשוריה וכו׳ במחט שאוגרת בה שערה (הרא״ש, שם). מחט שאוגרת בה השער היוצא חוץ לקשוריה וכו׳ מותר לצאת בהן שאם תשלפנו קשוריה יתירו ויתגלו שערותיה (ר׳ ירוחם, חלק אדם יב יח).

—נפע׳, *נאגר, — נאסף, ועם ל... נכנס : ולכן נראין (ישראל) מזויינין למואב והן נאגרין לעריהן (מד״ר במד׳ כ).—ובלי ל, נאסף במקום אחד : ושם (מנחם בן סרוק) כנבל עלה, וכבגד תבלה, אשר תמיד ישלה, בחלק נאגרים (תשו׳ דונש בן לברט). אני מוסר לכם, ולרבבות בכם, בשומי הבליכם, בספר נאגרים (תשו׳ תלמידי דונש לתלמידי מנחם).

—פע׳, *אִגֵּר,—קבץ : אאגרה בני איש המושרר בטל, אועד אתם לחנן בעד טל (ר״א קליר, תפל׳ טל, ההגדה).

א. *אֶגֶּר[3]), ש״ז, מ״ר אֶגָּרִים,— גג, מכסה שטות על הבית ישמש לתשמיש אדם : אשר לו חומה ולא שור איגר סביב (מגי׳ ה : ערכ׳ לב.).

ב. *אֶגֶּר, ש״ז,— כמו אגרת, בשמוש׳ גליון ניר : יפי הכתיבה וכאגר ודיו (נחלת ר״י א״ת, דרך טובים).

*אֱגְרוֹן[1]), אֶגְרוֹן, ש״ז, מ״ר אֶגְרוֹנִים, אֲגְרוֹנִים, אֱגְרוֹנוֹת, — קבץ, ובפרט ספר נקבצו בו שרשי הלשון, מלון, Wörterbuch; vocabulaire, dictionnaire; dictionary, vocabulary : ספר האֱגְרוֹן לשון הקדש אשר בחר בו אלהינו מני עד ומלאכי קדשהו בו יזמרוהו סלה (רסע״ג, הקד׳ האגרון, הוצ׳ הרכבי). ושת ספר אגרון (או אֲגרון), בדעת ובכשרון, וחבר הפתרון, במלים נחברים (תשו׳ דונש בן לברט). ספרי הדקדוקים ואגרונות (ספר הכפר ליהודה הדסי). וגם אגרונים (התימני, הוצ׳ ניבויאר קיח).

*אֶגְרוֹן, ש״ז, מ״ר אֶגְרוֹנוֹת,— כך קראו קצת סופרים אחרונים לספר אגרות, Briefsammlung; recueil des lettres ; collection of letters.

אֶגְרוֹף[2]), אֶגְרֹף, ש״ז, מ״ר אֶגְרוֹפִים, אֶגְרְפִים — כף היד מקבצה וסגורה, Faust; poing ; fist : וכי יריבן אנשים והכה איש את רעהו באבן או באֶגְרֹף[3]) (שמות

---

[1]) כך בכל הנוסחא׳. רש״י פרש מלשון אגר, יש אוספת הצפרן, והוא דחוק. ולא נתברר מקורו. —
[2]) כך הגרסה בנוסחאותינו. ואעפ״י שבערוך הגרסה אוגדת ובקצת כ״י הוגרת (ד״ס), אעפי״כ כבר נשתמשו רש״י ותוספות והפוסקים בהמלה אוגרת במשמ׳ זו.
[3]) בארמית וסורית איגרא, בערבית אגַ׳אר ואנגַ׳אר a) בלשון שאם (סוריה) והג׳אז. ואמר אבן שידה אג׳אר ואג׳ארה גג שאין לו מעקה סביבו לעצור מפני הנפילה. ולא נתברר מקורה.—ומשל : קב מהארץ ולא כור מהאִגָּר (בארמית : קבא מארעא ולא כורא מאגרא. — פסח׳ קיג.), לאמר טוב דבר מועט קרוב ונקל להשיגו מדבר גדול רחוק שצריך לטרח הרבה עד שתשיגהו.—ויאמר על דברים תמוהים, דברים אלו מרפסים (מרערעים ומשברים) אִגָּרִים (בארמית : ואמר רב אסי הנו שמעתתא דידי מרפסן איגרי.— קדוש׳ סג :). — ולמי שעמד במעלה עליונה והורד למדרגה שפלה, נפל מאִגָּר רם לבור עמוק : לאחר שהגביהם עד לשמים השליכם לארץ בבת אחת ולא מעט מעט מאיגרא רמא לבירא עמיקתא (רש״י איכה ב א).

a) اجّار انجار

[1]) מן פעל אגר, ע״ם אֶבְיוֹן, חֶבְיוֹן, אַגְמוֹן, ארמון. ובספר מאזנים לר״א אבן עזרא השם הזה נקוד אִגָּרוֹן, אך כבר העיר רשד״ף (במאמריו על מנחם בן סרוק) כי זה שבוש : ודע כי מה שנדפס בספר מאזנים לראב״ע ספר האִגָּרוֹן בחירק ודגש אינו אלא שבוש, וצ״ל האֶגרון, ושיר דונש יוכיח שאמר ושת ספר אגרון ואם באנו לנקד אִגָּרוֹן נשחת משקל השיר (בית האוצר, דף יח-יב). ובתשובת תלמידי מנחם בן סרוק (דף כו) אֲגרון. ובכ״י שממנו הדפיס דר׳ הרכבי את הקדמת ספר האגרון של רסע״ג נקודה מלה זו אֶגרון בסגול, כמובא בפנים, והעיר המו״ל, כי בכ״י המזרחיים שכיח הסגול לבא במקום הפתח.
[2]) מן גרף עי׳ שם. ונמס׳ במסורה : ב במקרא ושניהם חסרים.—[3]) ת״א בכורמיזא, והוא קלע. וכן ה״י

כה יח). הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרף רשע (ישע׳ נח ד). — *מלא אגרוף, במדת גדל האגרוף: ומאור שלא נעשה בידי אדם שיעורו כמלא אגרוף גדול (כלים יז יב). מודה ר׳ יהודה (שנחשב אהל) במלא אגרוף (סוכ׳ כח.). — ומ״ר *אגרופים: והרי דלת דיש בה כמה אגרופין (סוכה כח.). — *אגרופו של בן בטיח (וגם בן אבטיח), אגרוף גדול מאד: אגרוף גדול זה הוא אגרופו של בן בטיח (כלים יז יב). אגרופו של בן אבטיח (כתו׳ נז:). — ובהשאלה, *כח הזרוע והחמס והעריצות: אוי לי מאגרופן שהן כהנים גדולים ובניהן גזברין והתניהם אמרכלין ועבדיהן חובטין את העם במקלות (פסח׳ נז.). א״ר שמעון בן חלפתא מיום שגבר אגרופה של הנופה נתעוותו הדינין ונתקלקלו המעשים (סוט׳ מח:). — *בעל אגרוף, בעלי אגרוף, אגרופים: אמרו להם אבותינו כשהקדישו לא הקדישו אלא קורות מפני בעלי אגרוף שהיו באין ונוטלין אותן בזרוע (ירוש׳ פאה ז כ ג). אמר רב יהודה אמר רב ד׳ מאות ילדים היו לו לדוד וכולן בני יפת תואר היו ומגדלי בלוריות היו וכולן יושבין בקרונות של זהב ומהלכי בראשי גייסות היו והם בעלי אגרופין של בית דוד (סנה׳ כא.). — *בלע אגרופים, הכה: אמר רב חסדא אגרופים טובים בלעתי ממנו שלרב בימי עליה של שמועה זו (הלכות פסוקות, קדוב׳).—*ולחרטה וכדומה: ויך את הזהו בשני אגרופיו (יוסיפון, פרק ג).— *מלחמת אגרוף, מלחמה והתגוששות בין שנים באגרופיהם: המשחק המלחמיי של היונים והרומיים ששחקו בימי חגיהם להרגיל את הגוף ולעורר אותו לבה ועצמה וידוע שבין החמשה משחקים המלחמיים או תנועת התערבות המלחמה היה משחק ידוע מלחמיי שהיה נקרא מלחמת האגרוף יען שלחמו באגרוף איש ברעהו (ריב״ג, כרבי לבנון, ערך גרף).

אגרטל[1], אגרטל, ש״ז, מ״ר אגרטלים, סמי׳ אגרטלי. — כלי מנחשת, כסף או זהב, פחות או יתר עמוק, וישמש להגיש מים לרחץ הידים וכדומה: והמלך כורש הוציא את כלי בית יי׳ אשר הוציא נבוכדנצר מירושלם וכו׳ ויספרם לששבצר הנשיא וכו׳ אגרטלי זהב שלשים אגרטלי כסף אלף (עזר׳ א ז-ט).

אגרת[2], ש״נ, בכנ׳ אגרתו, מ״ר אגרות, בכנ׳ אגרותיהם, — כתב עשוי לשלחו ממקום למקום או לתכלית אחרת, Schreiben; écrit; a writing, וישמש במשמעות אלו: א) מכתב רשמי מהממשלה, amtliches Schr.; écrit officiel; official writing: ואומר למלך אם על המלך טוב אגרות יתנו לי על פחות עבר הנהר אשר יעבירוני עד אשר אבוא אל יהודה ואגרת אל אסף שמר הפרדס אשר למלך אשר יתן לי עצים לקרות את שערי הבירה (נחמ׳ ב ז-ח). וישלח יחזקיהו על כל ישראל ויהודה וגם אגרות כתב על אפרים ומנשה לבוא לבית יי׳ בירושלם (דהי״ב ל א). ותכתב אסתר המלכה בת אביהיל ומרדכי היהודי את כל תקף לקים את אגרת הפרים הזאת השנית (אסת׳ ט כט).—ב) מכתב שלוה מאדם להברו, Brief; lettre; letter: וישלה אלי סנבלט כדבר הזה פעם חמישית את נערו ואגרת פתוחה בידו כתוב בה בגוים נשמע וגשמו אמר אתה והיהודים חשבים למרוד על כן אתה בונה החומה (נחמ׳ ו ה-ו). בימים ההם מרבים חרי יהודה אגרתיהם

בישעי׳. ותרגום השבעים והולג׳ תרגמו במשמעה שהיתה בלי ספק למלה זו בימי התלמוד, והוא כף היד מקובצה וסגורה. ובמשמ׳ זו פרשוה בעלי התלמוד: הקיש אבן לאגרוף וכו׳ ומה אגרוף בידוע אף אבן בידוע (מכי׳ משפט׳ ו). ובתלמוד: מה אגרוף מיוחד שמסור לעדה ולעדים וכו׳ (ב״ק לג:). רסע״ג תרגם שאדך׳, ר״ל דבר שובר ופוצע. מנחם במשמעה המקבלה: מכת יד לפי הענין. ע״ב. ריב״ג כמו רסע״ג: כל דבר שפוצעין ועושין בו חבורה.

[1]) משק׳ צפרדע. כך נקדה בן זאב באוה״ש. כשתלי -טל, מ קמוצה, וכן גיזנ׳. בטכר-טל,-טל. אולסה וקניג כנראה במשקל צפרדע. ולא נתברר הדבר אם מקורה שמית או פרס׳. לפי דעת אולסה׳ מרכבה אולי משתי מלים שמיות כמו צפרדע. ואמר ריב״ג: פרשוהו בלשון ערבי סטול ואכיאל והם כמו מזרק שנותנין בהם מים לידים וכמו כלי מדות. ע״כ. וסטול פרשו המלונים הערבים שהוא: אנא׳ מנ אלנהאש באלמרג׳ל׳ לה עלאקה כנצף דאירה מרכבה פי ערותיג. ע״כ. ור״ל כלי מן הנחשת כמו מרג׳ל לו אחיזה בחצי עגול מרכב בשתי אזניו.

[2]) באשור׳ אגרת. בארמית איגרא, איגרתא, בסור׳ אגרתא. רק בערב׳ אין מלה זו. ונחלקו חוקרי לשונות השמיות: י״א כי מקורה בלשון פרס׳ אנגארה, ספור, כתב או מן אנגר, וי״א כי היא מלה שמית, ומשקלה כנרת, ונגזרה מן אגר במשמ׳ שכר, על שם השכר הקצוב שהיו משלמים להרצים שימציאו הכתב למקום הנועד. והסכים לזה ארנ׳ מוס במ״א שלו.

הולכות על טוביה ואשר לטוביה באות אליהם (שם יז). —ובתו"מ: אמר ר' יהודה מעשה שהיו איגרות באות ממדינות הים לבני כהנים גדולים והיו בהם בסאה ובסאתים חותמות (תוס' יז ה). כיון שנכנס לכרך ראה בני אדם שהיו מוטלים בשוקים על השק ועל האפר לא הגיע לאנטיפרס עד שבאת לו אגרת שנהרג נסקלנס ובטלו גזירותיו (מגל' תענ' יא). ומותר לכתוב אגרות של שאלת שלום במועד (רמב"ם יו"ט ז יד). כה חקות לי בתשובת אגרתי אשר שלחת אלי לאמר אם העוית וכו' (אגר' מנחם בן סרוק לר' חסדאי). —ואמר המשורר: שלח יונה מבשרת ואם היא לא מספרת, באגרת קטנה אל בנפיה מחוברת (ר"ש הנגיד, בנת יונה). תובל האגרת, בשלום ועתרת, אל מחמד עינינו (ר"י הלוי, מכת' לר"א אלעמני), ועי' מכתב. —*קורא באגרת, קורא בלי כונה מיוחדה: רבי אלעזר אומר העושה תפילתו קבע אין תפילתו תחנונים רבי אבהו בשם ר' אלעזר (אומר) ובלבד שלא יהא בקורא באיגרת (ירוש' ברכ' ד ה). —*כתב דבר אגרת, כתבו בלי כונה, בלי דקדוקים: אר"י אמר שמואל כתבה (את המזוזה) אגרת פסולה (מנח' לב:). —*אגרת שלומים, אגרת של שאלת שלום וידידות: שאלת עוד אם מותר לכתוב באגרת שלומים פסוקים בלא שרטוט וכו' אבל באגרת שלומים לצחות הלשון מותר (שו"ת הרשב"א א עת). וזאת היתה תשובתי למעלת חכמתו אחר שכתבתי לו אגרת שלומים (שו"ת מהרב"ך ג נ). — ג) *כתב מעשה בית דין, gerichtl. Urkunde; acte d'un tribunal; legal document, —*אגרת בקרת, רשימה שנושה בית דין כדי לפרסמה ברבים מהדברים שנשומו על ידו ועומדים להמכר בהכרזה: שום הדיינין שפיחתו שתות או הוסיפו שתות מכרן בטל וכו' אבל אם עשו איגרת בקורת ביניהן אפילו מכרו שוה מנה במאתים או שוה מאתים במנה מכרן קיים (כתוב' יא ה). אבל אם לא בדקו (בית דין) בשומא ולא כתבו אגרת בקורת שהיא דקדוק השומא וההכרזה וטעו והותירו שתות או פחתו שתות מכרן בטל (רמב"ם מלוה ולוה יב יא). —*אגרת מזון, אגרת שחיבו בית דין את היתומים לתת מזון להאלמנה, וכדומה, *אגרת שום, ששמו בית דין נכסי פלוני בכך וכך: ואלו כותבין במועד וכו' איגרות שום ואיגרות מזון (מו"ק ג ג). —*אגרת מרד, להאשה על בעלה ולהבעל על אשתו: המורדת על בעלה כותבין לו איגרת מרד על כתובתה (ירוש' קדוש' א נט.). ארוסה והולה נדה ושומרת יבם כותבין לה איגרת מרד על בעלה (בב כתוב' ה ל:) —*אגרת נדוי, שבית דין נדה את פלוני: ובי"ד כותבים איגרות נידוי ומנדין עליה שלשים יום בבית הכנסת שתודה מה שתפסה מבעלה (עיטור, אות כ בדיני כתובה), ועי' בית דין. — ד) *כל כתב עשוי על פי תקנות בית דין או הרשות או להיות לעדות: ואמר לו הלבלר (לאבי הבן) מה לך הנחת אגרת שכתבת לכפור בבנך ואמרת לי להביא עדים (אגדת כלה' יד). ועל אשר נשבע לבתו סך מה בנדן כמבואר באיגרת תנאיהם (שו"ת מהר"י קולון פא). — ה) *אגרת של משא ומתן: כיון שהיו ראובן ושמעון נושאין ונותנין באיגרות שכותבין זה אל זה (תשוב' הגא', הרכבי נט). — ו) *חבור קטן על מחקר מה וכדומה, Werkchen; opuscule; pamphlet. ואגרתנו הידועה בספר ההערה (ר"י א"ת, בספר הרקמה לא). ויחבר מכתב אחד בחכמת הכוכבים וכו' ולו עוד ארבע אגרות נקראו שמם רבע החכם בטלמיוס (תולדה בומרוגית, REJ Juillet Sept. 1902 דף 85). והפלוסופים המשאיים אשר אחריו הרבו לחקור מזה בספריהם הידועים ובאגרותיהם המפורסמ' (יוסף ב"ט, כבוד אלהים יח:). עם כל אשר התפלסף אמר בסוף אגרת אפשרות הדבקות וכו' (שם). החכם בן רשד חבר אגרת הביא בה הספק הזה והראה כי אריסטו בעצמו ישתמש כדומה בזה המופת (ר"מ נרבוני, מו"נ א לו). ודרשתי ותקרתי ויגעתי ומצאתי זאת האגרת (בן המלך והנזיר) אשר הוד ותפארת אוגרת (אברהם חסדאי בהקדמה, המתרגם). על כן נתתי את לבי להשליך אחרי גוי מחמד הזמן אשר לכלה ולחפץ מזומן וכו' ולחבר אגרת מורה דרך הישרה וכו' ואבקש מהמעיין בזאת האגרת וכו' (רב"ט פלקירא, המבקש). אמר המיסד הנני יסדתי בהכרת העולם ובחינתו אבן בוחן פנת יקרתו יריתי ולכן קראתי שם האגרת הזאת אבן בחן כאילו היא אבן סגולתה וטבעה לבחון בה סומי העולם וחסרונותיו (ר' קלונימוס, בסוף אבן בוחן), ועי' ספר. — ז) *בכלל כל גליון כתוב עליו דבר שלם: שהארבע אגרות שהפרשיות (של

תפלין) כתובות בהן תחובות בדפוסים של עור (רמב"י שבת סב.). נראה לר"י שאם כתב לחש אחד בשלש איגרות וריפאו שלשתן ג' בני אדם וכו' ואם כל אחת מאיגרות ריפא ג' פעמים אפילו אדם אחד מומחות שלשתן וכו' אלא דוקא איגרת לבדה שהומחת (תוספ' שם סא.). שכתב לחש אחד באגרת אחת וריפא בו ג"פ שאותה אגרת מומחה לכל אדם (ש"ע או"ח שא כה). שכל אדם מותר לישא אותה איגרת (בשבת) אף שלא ריפאתה אלא לאדם א' ג' פעמים (פתחי עולם שם). אבל אם יכתוב אגרת אחרת אסורה (הוא, שם). ואסור לכתוב אגרת לנערים (בפסוקים מהתנ"ך להתלמד בה) לפי שהם (הפסוקים) עומדים לאבוד אלא בקונטרים וכו' (שו"ת רמב"ן כ). — *אִגֶּרֶת יקר, בארמ', מכתב מספר בשבחו של אדם בבקשה להסביר לו פנים וכדומה [1]. — ט) *אגרת ארחית, כתב ינתן לעני ההולך מעיר לעיר לבקש עזרה, להעיר רחמי הנדיבים וחמלתם עליו: שיצטרך קרוב ראובן (להזור) על בתי פתחי המתנדבים בעם להשיא בנותיו ואפשר שלא יספיק זה ויהיה צריך לנתק את רגליו ללכת מעיר לעיר לבקש טרפו בזעת אפו באגרת ארחית אין לך גנאי ופגם משפחה מזה (שו"ת מהרמ"ך כ קפא). — י) *אִגֶּרֶת הֲלִפִים, כתב ששולח סוחר או שולחני לבעל עסקיו בעיר אחרת לפרע סכום כך וכך לפלוני אשר מסר הסכום הזה בידי שולח האגרת, Wechselbrief : lettre de change (בספר פחד יצחק, ערך זה). וראובן מתעסק באומנותו בתיקון המשי ושמעון נושא ונותן ורוב עסקיו באגרות חליפין (שו"ת דברי יוסף לר"י אירגס).

*אִגְּרַת [2]), בַּת מַחֲלַת, — שם לאחת גבירות השדות, Name einer Fee ; nom d'une fée ; name of a fairy, והאמינו כי היא שולטת ביחוד בלילי יום ד' ויום השבת שאז היא משוטטת בהוצות במרכבתה וי"ח רבוא מלאכי חבלה מלוים אותה, וע"כ סכנה לאדם לצאת יחידי בלילות הללו: לא יצא יחידי בלילה לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות מפני שאגרת בת מחלת היא ושמונה עשרה רבוא של מלאכי חבלה יוצאין וכל אחד ואחד יש לו רשות להבל בפני עצמו (פסח' קיב:). לא תירא מפחד לילה מן אגרת בת מחלת ומרכבתה ולא מכל המזיקים המושלים בלילה (מד"ר במד' יב). — ובסהמ"א: ודבר אגרת בת מחלת ומשפטר המזלות (רמב"ע, יסוד מורא א). השבעתי עליך אשמדאי מלכא דשדאי ולכל כת דילך ואגרת בת מחלת שלא תזיק ולא תפחיד ולא תבהיל את פלוני בן פלונית (ספר רזיאל). ותחת המרכבה הזאת כנגד עולם היצירה יש לה מרכבה שנית והיא כמין חתיכה מרובעת ושולט עליה כת קליפה אחת ואשמדאי יוצא ממנה ותחת ההתיכה כלפי סופה יש עקרב ושתי צורות תחתיה ועליהן סמאל הרשע שנותן בהם רוח דוגמת הקדושה ובצורת ימין הוא אסימון רוכב על נעמה ונעמה רוכבת על אגרת בת מחלת ואגרת זו רוכבת על כמה מיני גרדינין (עמה"מ, עולם הבריאה' ג). ובימינה אסימון רוכב על נעמה הרוכבת על אגרת בת מחלת וכו' ובשמאלה נחש רוכב על תנין עִוֵּר (מבנ' חסיד', היכ' הקליפ' ז).

אֵד [1]), איד, ב"ז, מ"ר אֵדִים, — א) טפות דקות מאד העולות באויר מן המים או כל דבר רטוב כאשר

— [1]) בארמית: ר' חייא בר אבא אתא לגביה ר' אלעזר א"ל פיים לר' יודן נשיאה דיכתוב לי חדא איגרא דאיקר דאיפוק לפרנסתי לארעא ברייתא ופייסיה וכתב ליה הרי ששלחנו לכם אדם גדול שלוחינו וכו' (ירוש' נדר' י מב:).

[2]) כך נקדו לוי וקוה' וכן קריאת ספרד' ואשכנ' ודומה לזה משק' בִּשְׁמַת. ומ"ל העתיק בלעז Jgaroth, וכן דים' בלשון רבנן, בלי יסוד לזה. ואין לעמד על מקור שם זה ומשמעתו. לפי דעת קוה' מקורו בלשון זנדית ומשמעתו בלשון ההיא זעם וקצף. ומחלת מלשון מחול, רקוד. ולפי דעת מהרש"א שם ע"ש מחלת בת ישמעאל שילדה שדים. — ואמרו שם בגמר' פסח', שבראשונה היתה אגרת בת מחלת זו מצויה כל יום, ופעם אחת פגעה ברבי חנינא בן דוסא ותאמר לו אלמלא לא מכריזין עליך ברקיע הזהרו בחנינא ותורתו סכנתיך, ויען לה ר"ח אם חשוב אני ברקיע גוזרני עליך שלא תעבורי בישוב לעולם, ותתחנן לפניו ותאמר לו: במטותא ממך הניחה לי הרווחה קצת, והניח לה לילי שבתות ולילי רביעיות. ועוד פעם אחת פגעה באביי אמרה ודברה גם לו כך ויגזר גם הוא עליה שלא תעבור בישוב בלל. ומה שאנו רואין שהיא בכל זאת עוברת, אלה רק גניות שמשתמטין סוסיהם של מרכבתה ובאים ומחזירים אותם.

[1]) מלה עברית. הקדמונים פרשוה ענן. ת"א: ועננא הוה סליק מן ארעא. ובעלי המדרש: ה' שמות נקראו לו עב אד ענן נשיאים הזיז (מד"ר ברא' יג). וכן בתרגום השבעים על הכתוב יזקו מטר לאדו (איוב לו כז). ואולם ואד יעלה מן הארץ תרגמו השבעים וכן עקילוס והירונימוס: נביעת מים רסע"ג

יפעל עליהם חם השמש או האש, Dunst; vapeur vapour: וְאֵד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה (בראשי׳ ב ו). כי יגרע נטפי מים יזקו מטר לְאֵדוֹ[1]) אשר יזלו שחקים (איובלו כז-כח).—ומ״ר אֵדִים, אידים: ועת קרא אותם, רעדה אחזתם, ויצאה נשמתם, ברתת ושברים, והוריד טל א ד י ו, לעמו ועבדיו, והשיב בחסדיו, נשמות לפגרים (רשב״ג, אזהרות). ומיסוד האויר והאש שהיה בהם נעשה מהם האיד ההוא העשני העולה למעלה לקלותו בטבעו (ר״י א״ת, רוח חן א). ובן הום האש המגיע אל המים יוציא מהם החום הטבעי שבהם והוא האיד העולה מן המים אלא שהוא לח יותר מקיטור העצים להיות האיד ההוא מעורב מאש ומים וזה מבואר נגלה מן המים היורדים מן האיד ההוא בהגיעו אל כיסוי הקדרה (שם ז). להיותו נקי מן האידים אשר באויר התחתון (שם). אידים יוצאים מהמקומות המעופשים הביציים (קאנון ג א כ יח). ויקבב ראשו על אדים מאלו הסימות קבוב רב (שם).—ואמר המשורר: עת ממעי הארץ אֵד יעלה שאוף גפרית ונתר, יבער כאש כגבוה עופו ויתלקת, יברק כחץ ברק ירעים יצריח (רמח״ל, לישרים תהלה ג). — ובהשאלה: אצפנה אוני, אך לשון דמעי יענה בי, כי אלי עיני, נעלה אֵד מחם לבבי (ר״י הלוי, כי לבי נדל).— ב) ״הלקים דקים אויריים הפורשים ונדפים מגופים מוצקים כשהם נרקבים או מתעכלים וכדומה, Dunst; exhalation: והחלק הנתק אל דמות האויר היה איד או קיטור לא אויר ראוי להתנשם בו (ר״י א״ת, כוזרי ה יד). המזונות הנופחים והמעלים אדים (קאנון ג א כ י). האידים החמים אשר יולדו בהאצטומכא (שם ס כ א). ואם יחלש ההום שלו (של הכבד) מלעשות המעשה הזה אזי מתילדים בו אדים רבים ואותם האידים מתקבצים בכסלי הבטן (מ׳ הגדכי, ב״א ד, הכבד). וזו המחלה (סבוב הראש) תתילד מאידים חדים ממרה ירוקה עולים למוח (שם שם א). מפני שיאמרו הכמי הטבע שהחלומות האמתיים הם שיחלמו בעלות השחר אמנם לא כן בשאר הלילה בעת שיעלו אידי המאכל (רע״פ, מתק בפתים 58). — ומהאף: כמלך אחד שהלם ששני אידים יוצאים מנחיריו ומת (רשב״ל דורא, מגן אבות, ח״י ד).—וגם מהעינים וכדומה: מ האידים היוצאים מעיניו וכו׳ לפי שהאידים הארסיים יוצאים מעיני המזיק ובאים אל עיני הניזק (מכק׳ ה׳ י״ב דיכיד׳).—״אֵד גחלים, קיטור ארסי נאצל מגחלים שלא נשרפו היטב ומסבבות כאב ראש: איד גחלים עוממו (רפי׳ המחל׳, אגר׳ סתכמה).

אֶגֶל, טפת טל.—אֵד, ״אֵדִי, ״אֵדִיוּת.—*אַוִיר, גוף אדי הממלא את חלל העולם.—״אֲוִירִי, מטבע האויר ומצורתו.— ״איד, יאיד, ויליד אד.— ״גהור, הבל היוצא מהפה בעת ק׳ר.—*הֶבֶל, האד הדק העולה מן המים היוצא מן הפה, מן האף.—זֵיעָה, להות היוצאות דרך נקבי העור וכו׳, עי׳ במקומו.—טַל, טפות האד אשר תנוהנה בלילה על הצמחים, על הקרקע.—״נָדָף, הריח נודף.—עָב, עָנָן, עֲרָפֶל, האד המתקרר ומתעבה באויר, עי׳ מטר. —״קִבֵּב, עשה ״קִבּוּב, הרבין הראש וכדומה על ידים המים לרפואה.—״קִיטוֹר, ההבל העב העולה ממים רותחים. —״מכונת הַקִּיטוֹר, מכונה אשר תניע בכה הקיטור, עי׳ במקומו.—רֵיחַ, עי׳ במקומו. — רָתַח, הִרְתִּיחַ מים באש שיעלה קיטור.

אָדַב[1]),— קל לא נמצא במקרא.

—הִפע׳, הֶאֱדִיב, פ״י, — הביא צער ומצוקה להנפש, betrüben; affliger; afflict: הנה ימים באים וגדעתי את זרעך ואת זרע בית אביך וכו׳ לכלות את עיניך ולַאֲדִיב את נפשך וכל מרבית ביתך ימותו אנשים (ש״א ב לא-לג). —והשתמשו הסופרים הרבה בפעל זה במשמעה זו: אמרו לנטע נעמן ירא והרד כל רגעיו, אל יאדיבו הזמן כיקרבה עת שעשועיו (ר׳ מאיר, מה׳ עבדים, מחזור והראן, על אורות לשד״ל). מעתה הוסר הדבר המכאיב הלבבות ומאדיב המחשבות (מ׳ הגדכי, ב״א ח). מזכרת טוב תתן עונג ורעה תאדיב נפש (אסף ג, יכ). הו קרואים על יום ה׳ והו כלי זעמו להאדיב כל הארץ (אד״מ, פס״ק, מראה ערב ובקר). —

ובכ׳אר. מנחם בן סרוק: ענן ערפל. רש״י בבראשית אינו מפרש מלה זו, אך באיוב אומר: לאידו לעננו. אבל ר״י אבן גנאח אומר בפרוש: ואד יעלה מן הארץ הבל. אבן עזרא, בראשית: ואד כמו עשן. והר״י קמחי אבי הרד״ק: הוא העשן העולה מן הארץ בעבור החום ונקרא בערבית בוכ׳אר וכו׳ משל לעשן העולה מן הקדירה כשיעלה למכסה יזלו מיד מים (רד״ק, שרש איד).—ובמשמעה זו השתמשו בו בספרותנו כל הסופרים הקדמונים והאחרונים. ואין דמיון למלה זו בשאר לשונות האחיות, ולא נתברר מקורה.—[1]) יש מגיהים בפסוק זה הגהות מתחלפות.

[1]) הסכימו חכמי הלשון (מנחם בן סרוק, ריב״ג, הרד״ק, וכו׳, וגם החוקרים החדשים), כי זה אינו אלא סרוס פעל דאב, דיב, ולַאֲדִיב הוא כמו לְהַאֲדִיב, לְהַדִיב, אבל כבר נתפשט שמושו בלשוננו.

זבהשאלה: נטפי בדולח אשר לולי יקוד האדיבם הברו גרגריו בענק לגרגרת (ר"י הלוי, עין נדיבה). והאשה יאדיב גופה ותשחק ודמעתה אלי להיה שפובה (הוא, אחות במב). ובידיו (של הטבח) גדיים וכו' אשר חום האש האדיבם עד השיבם צחים וזכים (ר"י חריזי, תחכמ' ג).
—נפע' *נאדב: מי שמצאהו קדחת ויש בגופו מותר נאדב מאד והאצטומכא כבר נחלשת מהקבסא הנה זה תראה גופו כולו ינפה (פרקי מבה י).
— קג, *אדב,— הצטער, היה הולה; אודב, מצטער, הולה: גל התאהר מבוכים ועב אבליב התאבל אל תשא לב מאודב [1]) כי ממנו תאהב (כ"ס גגי' ז נד-נה).

אָדָה[2]), פ"ע, עבר אדיתי, אדית, אדתה, אדי, אדינו, אדיתם, עתי' אאדה, תאדה, תאדי, תאדו, תאדינה, —התנשא והתרומם באויר בכח עז ומהירות, sich in dise Höhe schwingen; s'élever dans les airs; rise in the air: אאדה עד חוג שמים, אאלה אתי שמים (ר"א קליר, קינות נת"ב, אאדה).

אדה"ר,— ר"ת: אדם הראשון.

אָדים,— עי' אדם.

אָדוֹם[3]), ב"ז, מ"ר אדומים,— שם למטבע של זהב, Dukat; ducat: ו' אדומים וב' גדולים (פנקס פוזנא בנ"ה, חדב' גם ישנ' פ"ו 25). ובקנם המשים אדומים להשר יר"ה וחמשים אדומים לצדקה (פנקס קראקא, שנ"ט). ואילולי שקנה אותם בההבא היו מעלים אותם עד המשים אדומים (בנתי הלוי מבנת בס"ג). מאה זהובים אדומים על עניי א"י (תקנ' המדינ' מבנת בפ"ג, כנסת ישראל בפ"ר, תקנה נג). עד שהלוה לו אלף אדומים ואז הפך הרמאי עורף ולא פנים (אורי ויבעי, בעל הלדקה).

פי' זהובים דבאגודה (כלומר שנזכרו בספר אגודה) הם אדומים (בו"ת חוט השני לז). ולנדוניא הפרזתי מאה אדומים (ר"י עמדין, מגלת ספר קנב). לפני י"ח שנים רצו החברה קדושה לקנותו ואני רציתי דוקא אלף אדומים בזהב (בס קנג). אנכי כאשר הצליח ד' דרכי והשגתי הון ועושר בעשרת אלפים אדומים הלויתי לפלוני אלמוני חמשת אלפים אדומים (ר"י מדונגא, פיר' הגדה אמת ניעקב). בן על חלקי בשטר ההוא כן על המשים אדומים וכו' הכל כאשר לכל ידרשו (רמא"ג, קרית ספר).

אֲדוּמִי,— עי' אדמי.

אֲדוּמִיּוּת,— עי' אדמיות.

אֲדוּמָה, ב"נ,—אחד מארבעה החלטים שבגוף, המרה האדומה: חולי המלנקוליה המתהווה משריפת הדם והאדומה השרופה (ר"י אברבנאל, ב"א יו). והנה האדומה נפרדת מהדם והולכת אל כיס המרה (רבב"ל דורן, מג"א, ח"י 7). ואם נסינוה (את הרפואה) בחולי חם כמו בקדחת שלישית איננו רחוק שתועיל בהרקת האדומה (קאנון ב א ב).—והאפי שעל פני הדם: אדומה היא קצף הדם והוא אדום המראה מזהיר וקל וחד המה ויבשה בטבעה (מכלול יפי, הוא ספר הגדרים, ערך זה).

אָדוֹן[1]), ש"ז, סמי' אדון, כנו' אדני, אדוני, אדנך, אדונך, וכו', מ"ר אדנים, אדונים, אדני, אדוני, אדניו, אדוניו, — א) שליט ומושל, Befehlshaber: Herr; maître; lord, master: מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו כה אמר בנך יוסף שמני

---

[1]) כך הכ"י של הגניזה. ובתרגום הארמי: לא תמאן לך למסער מרעא, ותרגם בן זאב: לא תכלא רגלך מפקד דוה על ערשו.

[2]) יש לחשב, כי הקליר, ברצותו להתחיל קינתו בפריחה השמימה ומ"מ שיהיה פעל עם אלף בראשו סרס את הפעל דאה וייצר ממנו פעל אדה. עכ"פ, זה פעל בפ"ע, ואינו יוצא חוץ מגדר הקש הלשון ורוחה, וזכות אבות מסיעתו כי יפנו לו מקום בין כל הפעלים של הלשון העברית.

[3]) מן אדם, ע"ש גונו, ונתהדש כנראה בפולניה לפי השם הפולני czervoniec, שר"ל אדם, ואעפ"י שהתאר אדם הוא מהחלומים וחסר, מכל מקום, עפ"י ההברה הרגילה של השם הזה קבעתי לו להשם מדור פה.

[1]) זו מלה כנענית ועברית, כי רק אלה שתי הלשונות השתמשו בה למושג השררה, ויתר לשונות השמיות השתמשו במלים אחרים: שר, רב (אשורית וארמית), שיד, ולי (ערבית). ומכל מקום, יש רגלים להשערה, כי בלשון השמית הקדומה שמשה מלה זו במשמעתה הכנענית והעברית, כי בהאגרות שנמצאו בשנים האחרונות בתל אלעמרנה נזכר שם אדונא מלך ארקא.—ונחלקו חכמי הלשון בדבר שרש המלה ומקורה, אם משקלה פעון מן אדה או פעול מן אדן. ורוב החוקרים החדשים הסכימו כי אדון נגזר מן דון במשמעת דין ומשפט, אך אינו מחור. ויש מי שסברו כי מקורו במושג של כח וחוק שיש, לפי דעתם, להשרש אדן. ברט אומר כי זו מלה שמית ועברה ללשון מצרית, ויש משערים כי היא מלה מצרית.

אלהים לאדון לכל מצרים (ברא׳ מה ט). וישימני לאב לפרעה ולאדון לכל ביתו ומשל בכל ארץ מצרים (שם ח). שמו (פרעה את יוסף) אדון לביתו ומשל בכל קנינו לאסר שריו בנפשו וזקניו יחכם (תהל׳ קה כא-כב). אשר אמרו ללשננו נגביר שפתנו אתנו מי אדון לנו (שם יב ה).— ולמלך, לאלהים: לא יספדו לו (לשלם) הוי אדון והוי הדה קבורת חמור יקבר (ירמ׳ כב יח). (הים ינוס וההרים ירקדו) מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב (תהל׳ קיד ז). — ומ״ר: ויאמר יי׳ לא אדנים לאלה ישובו איש לביתו (מ״א כב יז). יי׳ אלהינו בעלונו אדנים זולתך לבד בך נזכיר שמך (ישע׳ כו יג). — ועבד אדות בעליו: ויאמר עבד אברהם אנכי ויי׳ ברך את אדני מאד וכו׳ ותלד שרה אשת אדני בן לאדני אחרי זקנתה (ברא׳ כד לד-לו). ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי (שמות כא ה). — והאשה אדות בעלה: ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלתי היתה לי עדנה ואדני זקן (ברא׳ יח יב). — ולמלך: ויאמר (יהוא) אל כל העם צדקים אתם הנה אני קשרתי על אדני ואהרגהו (מ״ב י ט). ועתה התערב נא את אדני המלך אשור וכו׳ ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים (ישע׳ לו ח-ט).—ולאלהים: שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדן יי׳ (שמות כג יז). הרים כדונג נמסו מלפני יי׳ מלפני אדון כל הארץ (תהל׳ צז ה). לכן ישלח האדון יי׳ צבאות במשמניו רזון (ישע׳ י טז).—ובמ״ר ליחיד לכבוד והדור, והפעל בלשון יחיד: ויקח אדני יוסף אתו ויתנהו אל בית הסהר (ברא׳ לט כ). דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות ויתן אתנו כמרגלים את הארץ (שם מב ל). הנה רבקה לפניך קח ולך ותהי אשה לבן אדניך (שם כד נא). ולמה לא שמרת אל אדניך המלך כי בא אחד העם להשחית את המלך אדניך (ש״א כו טו). ויתאו המלך יפיך כי הוא אדניך והשתחוי לו (תהל׳ מה יב). הלוא שמעת כי מלך אדניהו בן חגית ואדנינו דוד לא ידע (מ״א א יא). תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל כי מת אדניכם שאול (ש״ב ב ז). ויאמר אליהם ישעיהו כה תאמרון אל אדניכם כה אמר יי׳ אל תירא מפני הדברים אשר שמעת (ישע׳ לז ו). וישם העבד את ידו תחת ירך אברהם אדניו (ברא׳ כד ט). וירא אדניו כי יי׳ אתו (שם לט ג). אם אדניו יתן לו אשה וכו׳ והגישו אדניו אל האלהים (שמות כא ד-ו).

ויקם אדניה בבקר ויפתח דלתות הבית ויצא ללכת לדרכו (שופט׳ יט כז). ויפתחו והנה אדניהם נפל ארצה מת (שם ג כה). וסכרתי את מצרים ביד אדנים קשה ומלך עז ימשל בם (ישע׳ יט ד). ואם אב אני איה כבודי ואם אדונים אני איה מוראי (מלאכי א ו). — ולאלהים במ״ר: כי יי׳ אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים (דבר׳ י יז). יי׳ אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ (תהל׳ ח ב). — אדני, לנכח, למי שחפצים להראות אותות כבוד והדור: שמענו אדני נשיא אלהים אתה בתוכנו (ברא׳ כג ה). ויאמר אהרן אל משה בי אדני אל נא תשת עלינו חטאת (במד׳ יב יא). ותצא יעל לקראת סיסרא ותאמר אליו סורה אדני סורה אלי (שופט׳ ד יח). — ולרבים: ויאמר הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם (ברא׳ יט ב). — ומ״ר לרבים באמת: ויאמר לוט אלהם אל נא אדני הנה נא מצא עבדך חן בעיניך (ברא׳ יט יח-יט). וצוית אתם אל אדניהם לאמר כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל כה תאמרו אל אדניכם (ירמ׳ כז ד).—ואדוני ביחיד למדברים רבים: ויאמרו בי אדני ירד ירדנו בתחלה לשבר אכל (ברא׳ מג כ). וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים (שם מד ט). ונאמר אל אדני יש לנו אב זקן וילד זקנים קטן (שם שם כ). ויבאו אליו בשנה השנית ויאמרו לו לא נכחד מאדני כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה אל אדני לא נשאר לפני אדני בלתי אם גויתנו ואדמתנו (שם מז יח). ויאמר בני גד ובני ראובן אל משה לאמר עבדיך יעשו כאשר אדני מצוה וכו׳ ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני יי׳ למלחמה כאשר אדני דבר (במד׳ לב כה-כז). ויאמרו עבדי המלך אל המלך ככל אשר יבחר אדני המלך הנה עבדיך (ש״ב טו טו). ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדני המלך וכו׳ והם לאדני המלך (מ״א א ב). ויאמרו אנשי העיר אל אלישע הנה נא מושב העיר טוב כאשר אדני ראה (מ״ב ב יט). — ולתוספת הדור ידבר המדבר להנכח כמו לנסתר: ויאמר (יעקב) אליו אדני ידע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי וכו׳ יעבר נא אדני לפני עבדו (ברא׳ לג יג-יד). אדני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח ונאמר אל אדני יש לנו אב זקן (שם מד יט-כ). — ונכח ונסתר יחד: ויאמר בני גד ובני ראובן אל משה לאמר עבדיך יעשו כאשר אדני מצוה (במד׳

נ״ב י״ה). — ולמלך: ויאמר אל המלך אל יחשב לי אדֹנִי עון ואל תזכר את אשר העוה עבדך ביום אשר יצא אדֹנִי המלך מירושלם (ש״ב יט כ). יאמר נא אֲדֹנֵינוּ עבדיך לפניך (ב״א יו יו). — ולכל איש מפני דרכי כבוד ודרך ארץ: ויאמר הגמיאיני נא מעט מים מכדך ותאמר שתה אדֹנִי (ברא׳ כד יז-יח). — ובתו״מ: (משל) לאחד שגנב נרתיקו של רופא עם כשהוא יוצא נפצע בנו חזר אצלו אמר לו אדוני הרופא רפא את בני (ירוש׳ ברכ׳ ס ט:). והלך (עבד מלך הכושי) ועמד לו על הבור (שהיה ירמיהו בו) והיה קורא ואומר אדוני ירמיה אדוני ירמיה (פסיק׳ רבתי, ויהי בעת). אמר לוקח לדיין אדוני כשלקחתי הורבה זו מן האיש הזה לא לקחתי אלא חורבה בלבד (מדר׳ יונה, ביה״מ יֶלינק א). מה דרכו של אדוני לשוט הלום כלומר למה בא אדוני הנה (רש״י קדוש׳ ע:). יצתה בת קול ואמרה אדון זה מזומן להיי העולם הבא (תעני׳ כט.). — ובדבור העברי בארץ ישראל נוהגים לאמר לנכח ולנסתר במו״ב האדון: הראה האדון דבר פלוני? יעשה נא האדון כך וכך וכדומה: ראיתידבריך האדון בכסף מזוקקים (רע״פ, מתק שפתים 29). אמר לו (האר״י) מה אתה רוצה בכאן אמר לו (תלמידו) יתהלל האדון שראיתי לב״ת מרחיש בשפתיו והטיתי את אזני (מכתב מלפת בבכתי האר״י, מבנת שפת). אמר לו אחיך הקטן איך שלומו א״ל ולמה שואל האדון הוא ישן במטה (שם). — ומשל: מטוב אדוני לא טוב לי ומרעתו רע לי (מד״ר איכה, פתיחה).

***אֲדוֹנָה**, ש״נ, בכנ׳ אֲדוֹנָתִי, אֲדוֹנָתְךָ, ר״ר אֲדוֹנוֹת, אֲדוֹנוֹתַי, — שם הנקבה מן אדון הקודם, Herrin, maitresse; lady, mistress: כל דבר שנצטער יוסף עם אדונתו וכו׳ (מד״ר ברא׳ פט). בן שהפר לאדונתו בן שהפירה לו אדונתו (שם לח). אבל יוסף כשהיה עבד היה ירא את ה׳ שאדונתו משדלתו בדברים והוא אומר לה ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת (תנחומא נבא נג). — ובסהמ״א: ויבואו שרי הצדוקים ועמהם אריסתובלוס בן המלכה שר צבאם וידברו אל המלכה לאמר אדונתנו המלכה לעולם תחיי (יוסיפון, פרק לד). תרבה להתרומם השפחה על אדונתה וכו׳ כלומר פעמים רבות מכעסת אדונתה ומקבעת אדונתה את הכל בלבה (ר״ת שבת לב.). ועם הקב״ה היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך (רש״י ברא׳ מט כה). הריני אוסרת עלי בהנאה כהקדש בקרבן בעולה כל איש שבעולם מלבד האיש אשר יבחרו לי אדונתי אמי פלונ׳ והנכבד פלוני הדרים כאן (שו״ת הר״נ גירונדי לב). ואומר אנא אדונתי גברתי בושתי וגם נכלמתי (בגידת הזמן יז). אמרו לה (להאשה הרופאנית) אדונתנו מארץ רחוקה באנו ושמענו שמעך שאת רופאנית מעולה (ספר מעשי׳, REJ 1896, 238). ויבוא ר׳ יוחנן אל המלכה ויאמר אליה אדונתי הגידי לי אם אוכל למצוא מה שאני מבקש (שם, דף 247). ומצד אדונתי אמי שכם משפחת השכמי (ר׳ קלונימוס, אבן בחן). — ושגור השם הזה בדבור העברי של המון העם (בפרט הספרדים) בארץ ישראל כשם תאר כבוד ודרך ארץ לאשה, Madame.

***אֲדוֹנוּת**, ש״נ, מ״ר אֲדוֹנִיּוֹת: ופעמים יהיו אלו שתי האדוניות בסוג מה (ההתחלות לאלפרבי, האסיף לפיליפובסקי 40) ומדריגות אנשי המדינה באדונות והעבדות (שם 44). מצמית לאדונותיך את כל יצוריו (אגרת הכל החסר ליצחק הרופא, טעם זקנים ע:). והתכו (הגוים) ספריך ונקבו שם אדונותיך (אמרר בכבי, Quell. z Gesch. d. Jud. Deutschl. III, 313).

אֲדוֹנָי, — עי׳ אֲדֹנָי.

***אֲדוֹנִי**, בת״ז, נקב׳ אֲדוֹנִית, — כמנהג אדון, שליט בלי גבול: לא ימשול על הכחות הנפשיות ממשלה מוחלטת אדונית אלא ממשלה מדינית (יב״ר מקדניס, אליס).

***אֲדוֹנִיאֵל**, ש״ז, — מלאך הממונה על חדש אלול וכסלו: ואם נולד (המוחרם) בחדש כסלו ששם מלאך ראש משמרתו שמולו אדוניאל ארור הוא (חרס גדול, ס׳ הזכרו׳ בל קהל וינה לפני הגרוש, בס׳ ברכת אברהם לכבוד ד״ר ברלינר).

***אֲדוֹנִית**[1], ש״נ, — כמו אֲדוֹנָה: אמר ר׳ הינגא בר פפא מה אדוניתו של יוסף תבעה אותו (מדר׳ תהל׳ ו ג). על כל איגרת היא (האגרת הזאת) גבירה ועל כל שירה שרית וכו׳ ועל כל בתי השיר היא אדונית (ר״י עובדיה, אגר׳ דפי הזמן).

---

[1]) ההוספה -ית בסוף השם משמשת לפעמים להקטנה, כאשר אעיר על זה במקומו ולכן יאות אולי לקבע וליחד השם אדונית לשם הכבוד ודרך ארץ לעלמה.

*אדוק[1], ש"ז, מ"ר אדוקים, — מי שהוא א ד ו ק מאד באמונתו ודתו וזהיר ומדקדק בכל מצוותיה, sehr fromm; dévot; devout: ה א ד ו ק י ם ביותר עומדים ומקוים מתי תזרח החמה ומשתחוים מיד (ספ׳ הקנה, כונת ק"ב). — ונהגו הסופרים בימינו לכנות בשם הזה את המתנגדים לכל שנוי ותקון בדת, Orthodox.

אדור, — עי׳ אדר.

*אדורה[2], אדודה, עדודה, עדורה, ש"נ, — שארית מגוף בהמה שטרפתה חית השדה, von Thieren zerrissener Körper; corps déchiré par une bête; body torn by beasts: אם טרף יטרף (החמור או השור) יביאהו עד יביא עדים שנטרפה באונס ופטור אבא שאול אמור יביא א ד ו ר ה[3]) לב"ד (ב"ק יא).

[1]) מן שרש אדק, עי׳ שם.

[2]) בכל נוסח׳ הדפוס של הערוך ובכ"י, ובערוך הקצר א ד ו ר ה, ונקדו בוקשד׳ וכשת׳ אדורה, משק׳ בחושה. וכן לוי. צ"ד אדורא, מער׳ המער׳ אדורא, שי"ר אדור, קוה׳ אדורה. ולא ידוע מקורו. — [3]) זו גרסת הערוך, ובכ"י ארורה, והביא גרסה זו גם הערוך, וכן תוספ׳, וילק׳ משפט׳ רמז שמ"ו, וכן בכ"י רי"ף. ובנוסח׳ עדודה, וכן רי"ף ורש"י. ובכ"י וקצת דפוסים ישנים ע ד ו ר ה, וכן ר"ח. ופרש ר"ה: יביא ה נ ב ל ה בב"ד לשומה לניזק בתשלומין. ע"כ. והביא הערוך דברי ר"ח כלשונם. וכן רש"י: עדודה נבילה. וכן שאר המפרשים והפוסקים מסכימים בעקר משמעת השם א ד ו ר ה. ובדבר מקור מלה זו אומר הערוך: י"מ עיקר הנבלה ע ו ר ה על כן קראה א ד ו ר ה. אבל כבר דחה זה רי"ש בע"מ, ויגזור השם א ד ו ר ה מן השם הרומי cadaver. וגם זו השערה לא פחות דחוקה מהשערת הערוך, ואין לפקפק בשמיותה של מלה זו לפי גרסה זו או לפי גרסאות אחרות, וכן אין לפקפק בעצם משמעתה, אלא שקרוב הדבר ששמשה לא לנבלה סתם אלא ביחוד ל ש א ר י ת הנבלה ה ט ר ו פ ה. ואפשר שע"ש זה כנו היהודים לצלם האל א ד ו נ י ס א ד ו ר י בשם גנאי, כמו שמספר בירוש׳ (ע"ז ג מג:) ר׳ יעקב בר אידי הוה מיסתמיך בר׳ יהושע בן לוי מטון ל א ד ו ר י צלמא (כך הגרסה פה בפנים, וכן בירוש׳ מו"ק ג פג ג, ובירוש׳ שקל׳ כמז. דהרולה לילמה). וקרובה השערתו של פרופיסור דלמן בערוך החדש שלו כי הוא שבוש בכונה של שם הצלם א ד ו נ י, מפני שכך היה מנהגם לשבש את שמות האלילים לבלתי העלות את שמם האמתי על שפתם. ואמרו בתוספתא (ע"ז ו ז): כל מקומות שנקראו לשבח ע"ז מכנין אותן לגנאי את שקורין אותה פני אלה קורין אותה פני כלב עין כל קורין אותה עין קוץ וכו׳. וכן גם היהודים בזמננו, למשל קסת במקום פסח של הנוצרים, וכיוצא בזה.

אדוש[1]), ש"ז, מ"ר אדושים, — אדם הדש את התבואה, Drescher; batteur; thresher: לחם יודק כי לא לנצח אדוש[2]) ידושנו (ישע׳ כח כח).

אדות[3]), אודות, אוד׳ת, בחבור עם מלת על, על א׳דות, ככנ׳ א׳דותי, א׳דותיך, א׳דותם, — א)׳ מלה תורה כי דבר פלוני הוא הדבר שעליו אנו מדברים, שבו אנו עסוקים, ונרדף עם על דבר, betreffs; au sujet de; concerning: ויבאו עבדי יצחק ויגדו לו על א׳דות הבאר אשר חפרו (בראש׳ כו לב). אתה ידעת את הדבר אשר דבר יי׳ אל משה איש האלהים על א׳דותי ועל א׳דותיך בקדש ברנע (יהוש׳ יד ו). — ועם אל במקום על: ותאמר לו (תמר לאמנון) אל אוד׳ת[4]) הרעה הגדולה הזאת מאחרת אשר עשית עמי (ש"ב יג יו). — ובמשמ׳ זו נהגו הסופרים מפני אהבת הקצור להשמיט המלה על: ויגד להם המעשה ויספר להם א ו ד ו ת קורותיו (יוסיפון, פרק יא). לגלות סתרי פרושים נכבדים מאד א ו ד ו ת הנפש (תגמ׳ הנפש ז:).

[1]) משק׳ אדון, מן דון. — [2]) אחד מהכתובים הקשים שבמקרא ויש לחשוב כי הוא משובש. אך לפי הנוסחה שבידינו, התרגומים והמפרשים הקדמונים ראו בו מקור, א ד ו ש במקום הדוש, וכן גם רוב החדשים, אך כבר דחה זה אולסה׳ (סי׳ 245) ואמר, כי אם זה לא שבוש פשוט הוא מקור מן שרש א ד ש. בטכר (סי׳ 988) סובר, כי זה שנוי בכונה בדרך המליצה של הנביאים לחזק הרשם ליצר צורה חדשה, לא רגילה בלשון. ברט (מה"ש, סי׳ 79) רואה בו מקור הפע׳ ארמי מן דוש, ודחה זה קויץ (KHG, § 113 W Anm. 1) וכמו"כ פקפק במציאות פעל אדש בעבר׳ הקדומה. עכ"פ, לפי הנוסח המקובל, היותר מתישב על מליצת הכתוב הוא מה שאמר בו קניג (כ׳, ברשימת המלים) כי אדוש הוא שם ע"מ אדון.

[3]) רוב הכמי הלשון סוברים כי מלה זו נגזרה משרש א ו ד a) בערב׳ שהם מיחסים לו משמע׳ ס ב ב ואמרו כי אדות ד ו מ ה למלת בגלל מן גלל, וכמו כן סבה מן סבב. אבל עקר משמעת אוד בערבית היא כפף, ובהשאלה היה כבד עליו (העסק). ואם באמת המלה אדות נגזרה מן אוד, יש לדמותה להמלה ענין מן ענה, הענה באיזה דבר. וההכם סוסין סובר כי אדות נגזרה מן שרש א ד י b) בערבית, שיש לו, לפי דברי החכם הנזכר, גם משמעת סבב. וכל זה לא מחור. — [4]) המליצה קשה, ויש מגיהים במקום אל א ד ו ת אל אחי, וכדומה.

a) أدد b) أدى

כשהיה מרצונו יתברך **אודות** החלק הנתן לאדם **שיהיה זך ונקי** (עץ חיים לר"א הארחי).—ואמר המליץ: **ויהי היום אחר סעודת הפורים, הלבנו בכה האבילה והיין והצפרים, וכו' ונשית בנפשינו עצות, לדבר רק מאודות** השירים והמליצות (עמנואל, הקדמה). **ידע כי כל** הדור לעבור קדמנו, גם הם כמונו **על מות דברו, ושמו אך זכרו לולי התבוננו, וכספר הלום אדותיו** ספרו (א"ד לבנזון, הדעת והמות). **הדברים האלה אודות** פרושי (רב"ד גולדטו, אגרות טו). **דבר את דודי שיהיה אודות זה** (בנוס הכהן, כתב יבל ט). **ספרתי לו כל אשר שמעתי אודותיו** (פרץ סמולנסקי, התועה ב ח).—**ב)** תורה **כי** דבר פלוני **הוא סבה** לדבר מה ונרדף עם בגלל, **wegen**, **à cause de; because of**: וירע הדבר **מאד בעיני אברהם** על אוד֫ת בנו (בראש' כא יא). והוכח **אברהם את** אבימלך על א֫דות באר **המים אשר** גזלו **עבדי** אבימלך (שם כה). ויספר משה לחתנו את כל אשר עשה יי' לפרעה ולמצרים על אוד֫ת ישראל (שמות יח ח). ותדבר מרים ואהרן במשה על א֫דות **האשה** הכשית (במד' יב א). למקום ההוא קרא נחל אשכול על א֫דות האשכול אשר כרתו משם (שם יג כד).—ועם כל, בין על ובין א֫דות: וארא כי על כל-א֫דות אשר נאפה משובה ישראל שלחתיה ואתן **את ספר** כריתתיה אליה (ירמ' ג ח).—**ג)** שם במ"ר **במשמעת** ענין, מעשה, מקרה, מסבות העניינים, **Begebenheit, Angelegenheit; événement, circonstance; event, incident**: ומה שרשי **עיקרה ומה אודותיה** (של גזרת המלך) **וכו' ידענו כי יש לה אודות** ומקרה (מחבר' מנחם ב"ס, לא תורע). וכל דבר סהורתם (של הסוחרים) וכל **אודותם** לא יתכן כי אם על ידו (מכת' הנביא חסדאי למלך הכוזרי). **ויקראו** הערים ההם על שמותם או **על שמות בניהם** או על שם **אודותיהם** (ספר היבר, נח). **ויספר** להם אליעזר את כל **אודותיו** (שם, חיי בנה). כי היה במנבא ביניהם ומגיד לכל אחד מהם **אודותיהם** (יוסיפון, פרק ו). **וגם** הכמתי **לא** משלה על כל **זה כי** לאלהים לבדו פתרוני **אודות** העולם (שם). **אל תיראי כי** האלוה אמון הוא יעזרך על ככה ויתקן **אודותיך עם** פוליפוס בעלך (שם). וכאשר מסבות הגלגל מתחלפות בשקיעתן וזריחתן כן **אודות** האיש בחיין נעתקות מענין אל תמורתו (תולדות אלכסנדר דף מא, מהד' ישראל לוי). תודיעני בחסדיך, דקדוקי **אודותיך** ומסתרי קוראותיך (ר"י הלוי, מכתב לר"ד נרבוני). **ועל כל האודות, הכי לנו** להודות (ראב"ע, ועג כג). **להודיע** סודי הבי, ולהגיד כל לבי, **ולספר אודות** מסתרי (רמב"ע, אגר' לגביר דעות, אול"ט בל דר' ברלינר 1881). שבל **אודותיו** שלזה שאבד ממנו **ולא** ניתן לקבורה היו בהבל ובחשך (רב"ס קהל' ו ד). כי אם התנהגתי בגאוה ובזדון והייתי בבית איש מדון הייתי מביר את אשתי **ואודותיה** (מבל הקדמוני ב). מלכי ואלהי אלה דברי אמתך נפש הדברית אשר יצרת לשחק בי לפניך בכל עת בהנהגת **אודותיה** (ידעי' הבדרשי, בחינ' עולם י ב). **ולו היו אודותי** **וקורותי** בספר נצמדים, לא ישאם צמד פרדים (עמנ' מחבר' א). **ויהי** בשמוע השר את **אודותי** ואת אשר התעלל בי הזמן (שם). **ואדרוש** לשלומו וכו' **ויגד לי אודותיו** וקורותיו ונגליו וסודותיו (ר"ז בן סעדיה אלצ'הרי, ס' המוסר, קנן ע"י, א כא). **כל אודות דבר** זה נסיתי בחכמה (ראשית דעת לר"מ אלבילה ב ג). כי טרדות **אודות** זמנו הן המה היו בעובריו (שם ב ו). **ואם על כל אלה האודות,** **אבוא** לשבח ולהודות, או אקריב כל התודות, כטפה מן הים לא אוכל להללו (מ' אלדבי, ב"א, תתימה). לכן אסתיר כל **אודותי** במעמקים (א' מפו, אהבת ציון יב). **אל** תגיד לו כי הודעתיך את **אודותיו** פן ירע בעיניו (יל"ג, אגרות, א קנג).

אִדּוֹת, אידות, ב"נ,—שם מפשט מן אד: והחלק הדק שבניזון מתהוה ממנו **אידות** דק כמו שמתהוה בדברים שמתבשלים על האש **אידות** עולה והיותר זך ודק מזה **האידות** הוא הולך אל חלל הלב (רבב"ל דורן, מגן אבות, חלק יעקב, 7).

אִדִּי, אידי, בת"ז, נקב' אדית, מ"ר אדיים, אדיות,—מטבע האד וצורתו, **dunstartig; vaporeux, vaporous**: לפי שהריאה היא מקור האויר **האדיי** בבעלי חיים בכלי הבשול (ר' נסים, פירוש יצירה, קונט' המסור' דוקס, 71). **ולפעמים** יהיה האויר העולה **אידיי** עבה (אמונה רמה א ב). הכאב המתחדש מרוע **אידיי** ירופא ביחוד מבלעדי זולתו בקרן המציצה (פרקי מבה ת). יעלה (החום) עם הרוח **אידיי** או עשניי (שם ז). והרוח **האידיי** (קאנון א א, הפנים). ראשונה שתשמר מהאויר **האידי** הלח (כלל נתי, הרופא יצחק עודרוס, בנת קלו). והדושה של המורפה יהיה אם

ברוח אידיי כמו שיקרה למשוקה (קיבוצי גלינוס, כ"י פריז, מאמר ב). התחלת תנועת העצם האדיי הדק אל האיברים והתחלת התקבצותו והתפשטותו לנשימה ולדפק (רבב"ל דונן, מג"ה, ח"י ג). לפי שהם (הכליות) ארציים הם מושכים ארציות הדם ונשאר הדם הלח האידיי ויתהוה ממנו החלב (שם).

אָדִיב[1], בת"ז, לנק' אדיבה, מ"ר אדיבים, אדיבות, —מי שמתנהג עם כל אדם באדיבות, בדרך ארץ, höflich; poli; polite.

אֲדִיבוּת[1], ש"נ, —מנהגי דרך ארץ המקבלים להתנהג בהם, מפני כבוד הבריות, בין אדם לחברו, Höflichkeit; politesse; politness. — ועי' דרך ארץ, כבוד, מוסר.

אֲדִיוּת, אידיות, ש"נ, —הטבע, הסגולה הטבעית להעלות אדים, Verdunstung; évaporation: כל דבר שיארך עכובו באצטומכא ויאחר יקרה ממנו האידיות המוליד לליהות (קאנון ג יג א יג). כמו שיולד מעובי הלחות כפי מזג מה עצם עב הוא האבר או חלק מהאבר כן יולד מאידיות הלחות ודקותם כפי מזג מה עצם דק והוא הרוח (שם א א יד). כי החום כשיהיה יותר נוטה אל האידיות ופחות מזיק ומצער המשוש אז הוא מעפוש שני המררות (פרקי משה י). ולפי שבלב הוא החום היסודי והוא בתכלית החוזק וצריך לנשב עליו כדי שיכנס בו אידיות קר לרחף עליו ולהוציאו אחר שנשתנה בתוך הלב (רבב"ל דונאן, מג"א, ח"י ג).

אַדִּיָּן[2], אדיין, —בפי היהודים בארץ ישראל אחר החרבן, גם בדבור העברי, כמו עדין: ומניין שמעברין את השנה על הגליות שעלו ואדיין לא הגיעו (ירוש' ר"ה ג נח ג). מיד הביא שמונים אלף פירחי כהונה ושהטן עליו ואדיין הדם תוסס (שם תענ' ד סט:). ר' יונתן אומר רואין שתי זרועותיו (אצל העבר בתחלת ברייתו) כמין שני חוטין של זהורית ושאר כל איבריו כמין גולם מצומתים ופיתות ידים ורגלים אין לו אדיין (שם נדה ג כ ד).

אֲדִיקוּת, ש"נ, — אחיזה ודבקות חזקה, Anhänglichkeit; adhérence: מפני האדיקות אשר לכתר באין סוף (ר"מ קורדוביירו, אילימה, עין הכדולח כו). והמעולים שבהם (בהמלאכים) שאין להם עסק עמם כלל לרוב אדיקותם בכסא הכבוד (יש"ר מקנדיה, מלרף לחכמה לג).

אַדִּיר[1], בת"ז, לנק' אדרת, מ"ר אדירים, אדירות, —א) גדול, עצום, חזק, gewaltig, gross; grand, puissant; great, על אילן: בהר מרום ישראל אשתלנו ונשא ענף ועשה פרי והיה לארז אדיר ושכנו תחתיו כל צפור כל כנף (יחזק' יז כג). אל שדה טוב אל מים רבים היא שתולה לעשות ענף ולשאת פרי להיות לגפן אדרת (שם ח).—על ספינה גדולה: מקום נהרים יארים רחבי ידים בל תלך בו אני שיט וצי אדיר לא יעברנו (ישע' לג כא).—על מים: נשפת ברוחך כסמו (את המצריים) ים צללו כעופרת במים אדירים (שמות טו י). מקלות מים רבים אדירים[2]) משברי ים (תהל' צג ד).—ושם: יי' אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ (תהל' ח י).—ועל אנשים: ויהרג מלכים אדירים (תהל' קלו יח).—ולאלהים: אדיר במרום יי' (תהל' צג ד). אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה (ש"א ד ח). — ועל עמים, גוים: בן אדם נהה על המון מצרים והורדהו אותה ובנות גוים אדרם[3]) אל ארץ תחתיות (יחזק' לב יח). — ועל הקול והרעש: בקול רעש גדול אדיר וחזק (תפלת קדושה). — ועל האש: ויהי בעשותם כן ותבער פתאם אש בלהב נורא ואדיר ותלהט הלהב ואש הגדולה אוכלת (יוסיפון, פרק ג). — וכתבים: וכתבו לנו כתבים אדירים (קטע' מהגניזה, ברכ' הברהם לכבוד דר' ברניגר ג). — ב) שם לשר, לאיש רם המעלה, Edler, Fürst; noble, prince: והיה אדירו ממנו ומשלו מקרבו יצא (ירמ' ל כא). ואדיריהם שלחו צעוריהם למים (שם יד ג). בספל אדירים הקריבה חמאה (שופט' ה כה). יזכר אדיריו יכשלו

---

[1]) נהוגה עתה מלה זו בין המדברים עברית בא"י, לפי שמושו של אדב a) בערב', היה בעל תרבות וד"א. ואולי גם בעברית הקדומה שמש שרש אדב במשמעה זו, וזה אולי מקורו של השם אדבאל.

[2]) עפ"י הנטייה, פעולת הצפון, שהלכה ופשטה יותר ויותר בקרב היהודים להחליש את הברה המיוחדת של העין ולדמותה אל הברת האלף כמו בכנענית.

a) أدب

---

[1]) מן אדר, עי"ש. בערב' קדיר a). — [2]) יש מגיהים אדיר ממשברי.— [3]) י"ם שזה שבוש.

a) قدير

בהלכותם (נחום ג ו). — ובסהמ"א: עמוד והביא לפני כל גבורי חבורה וכל א ד י ר י ישיבה ואומר לפניהם הרזים (היכלות רבתי יד, ביהמ"ד ילינק ג). א"ר ישמעאל כל התראות הללו וכל התנאים התרו בו והתנו בו בסמאל הרשע והוא אומר קבלתי עלי ויכחדו עשרת א ד י ר י ם הללו (שם ה). — וכנוי להרועה: נמו רעיך מלך אשור ישכנו אדיריך (נחום ג יח). ואבד מנוס מן הרעים ופליטה מאדירי הצאן קול צעקת הרעים ויללת אדירי הצאן (ירמ' כה לה-לו). — וכנוי לקרדום גדול וכדומה: ונקף סבכי היער בברזל והלבנון באדיר[1]) יפול (ישע' י לד). — *ומליצה: יבא א ד י ר (אלהים) ויפרע ל א ד י ר י ם (ישראל) מ א ד י ר י ם (המצריים) ב א ד י ר י ם (במים א ד י ר י ם) (מנח' נג.). — ובלשון ההמון יאמרו עשיר א ד י ר, וגם א ד י ר בלבדו בלי השם עשיר במשמעת עשיר גדול.

•אַדִּירוּת, ש"נ, — הכח והעז של האדיר, Macht; puissance; might: מעשה בתלמיד אחד של ר' עקיבא שאמרו לו בחלום באדר אתה מת וניסן אי אתה רואה מה שזורעת לא תקצר בא לו לפני ר' עקיבא א"ל ב א ד י ר ו ת אתה מת ואי אתה בא לידי נסיון ומה שהולדת אי אתה קובר (תנחומא כרא"ש מ). א ד י ר ו ת עזירות עריצות (היכלות רבתי כד).

•אַדִּירִירוֹן[2]), — אחד משמות הקדש בקבלה: ובשם א ד י ר י ר ו ן אלהי רופא נאמן (ספ' רזיאל). כי צורת א ד י ר י ר ו ן קשורה כשלהבת בגחלת עם החסד (הקד' ספ' הקנה). א ד י ר י ר ו ן הרוכב על הגלגלים ומניעם בכחו הגדול (שם). ומן מקום תבערה יורד זיו החכמה אל מקום נחל ארנון ונקרא שמו העמוק א ד י ר י ר ו ן מקום הרנה והמופת והחכמה (נבית מנוחה, ניקודא). א ד י ר י ר ו ן שם הד' מהד' ראשים (של השם) שמרוב זיוו והדרו משיב הנפשות ומחכים לכל רואיו (שם, דקך ד). ושם הנצוץ אשר מתחת לרקיע נקרא שמו א ד י ר י ר ו ן מקום הרנה (שם ז). ויכוין (הסת"ם) במספר ראשי תיבות הפסוקים שהוא א ד י ר י ר ו ן שמספרו לילית שהוא מכניעה (משנ' חסיד', תיק' תפלין ד).

∞אַדִּישׁ[3]), בת"ז, לנק' אדישה, מ"ר אדישים, אדישות, — אדם שאינו מתפעל משום דבר, gleichgültig; indifférent.

∞אַדִּישׁוּת[1]), ש"נ, — טבע איש אדיש, Gleichgültigkeit; indifférence.

•אַדְכִּיר[2]), אדכר, ש"ז, — צמח בשרי העלים, אדם הפרח, שמש לפנים ברפואה, Aeschynanthus: א ד כ י ר עשב שיצמח במדבר ובערבה ושמו א ד כ י ר והוא איסקינגטום (אסף הרופא, כ"י מינכן 47). א ד כ ר ופרחו הוא אשונגטו ויש ממנו ערבי טוב ויש ממנו אגמי (קאנון ב, לוח הסמים). — ועי' חלף הים.

•אָדָל[3]), אדל, ש"ז, — מין צמח דומה בטעמו להגרגיר, Lepidium latifolium; cresson à larges feuilles; Pfefferkraut: האטדין ו ה א ד ל[4]) (תוספתא שביע' פרק ה). — ועי' עדל, ועי' ירקות.

***אַדְלָקָה**, ש"נ, מ"ר אדלקות, — כמו הדלקה: מינר א ד ל ק ו ת (ירוש' שביע' ולז:).

אדם[5]), ממנו אדם, אד֗ם, אדם, א֗דם, אדמה, אדמדם, אדמוני, *אדמדמן, *אדמומית, ‥אדמון, אדמות, ‥אדמי, ‥אדמיות, ‥אדמימות, ∞אדמת.

אָדָם[6]), ש"ז, (אין מ"ר ולא סמי'), — שם המין להאנוש, Artbenennung des Menschen; nom générique

---

—[1]) יש מגיהים בקרדם יפול. אך אינו מכרח.

[2]) לפי דעת פרלס (Zeitcshr. Graetz, 1872 260) מלשון פרסית א ד ר, איש.

[3]) מן אדיש, עי"ז. וכבר השתמשו הרבה במלים האלה בהעתונים ובספרים.

[1]) עי' הערה הקודמת.

[2]) בערב' אדח'ר, אד'ח'ר a).

[3]) בסורית א ד ל א, ותרגם עמנ' לו (שהל"מ סי' ה) עפ"י המקורות הסורים כרשום בפנים. לוי וקוהוט נקדו אדל, ונקדתי אני אדל כמו בצל. — [4]) במשנ' עוקצ' (ג 7) וכן בירוש' (שבי' ז לז ג) עדל בעין. אך רה"ג גרס א ד ל באלף, והביא גם גרסה בעין, ואמר: מצאתי בספרי רפואות שמפרש כל שם עשבים בלשון יוני ובל' ארמי עדלא דמי לפוגלא וכו' עדלא הוא סיטרג. ופרוש שאר הדברים שם קצת קשה, ונתקשה גם עמנ' לו והניחם בלי פרוש.

[5]) שרש שמי, אך נפרדו הלשונות בשמושו. באשורית, לפי דעת חל"א: אדם אפרוח וגוזל, ואדמבנין בית, ואדם דור, ועוד אדם, דומה לאד֗ם בעברית, אדם קוף (מל"א דל' ומי' הרכ'). בערב' רוב שמושו הוא במשמעת לפות הפת, אך בקצתו דומה לעברית. וארמית וסורית הסכימו רק במקצת בשמוש צרוף זה עם עברית וכנענית.

[6]) בכנענית אדם, והערבים הדרומיים יאמרו

a) إِدْخِر إِذْخِر

de l'homme; gener. term for man : נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים (בראש׳ א כו). זכר ונקבה בראם וכו׳ ויקרא את שמם אדם (שם ה ב).— ולהבדילו מיתר בע״ח : מבכר אדם ועד בכור בהמה (שמות יג טו). פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא (שם ב). וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם עד בהמה (בראש׳ ז כג).—*ולהבדילו מהאלהות : שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה אבל הקב״ה וכו׳ (סנה׳ לח.).—וישמש : א) שם לכל מין האנושי, Menschengeschlecht, Menschheit; genre humain, humanité; human race : ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה (בראש׳ ו א). וינחם יי׳ כי עשה את האדם בארץ (שם ו).—ב) האנשים, die Menschen, les hommes; mankind : ושח גבהות האדם ושפל רום אנשים (ישע׳ ב יז).— ועם כל : אני אמרתי בחפזי כל האדם כזב (תהל׳ קטז יא). כל תפלה כל תחנה אשר תהיה לכל האדם לכל עמך ישראל (מ״א ח לח). טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם (קהל׳ ז ב). ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת בתיהם ואת כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש (במד׳ יז לב). — ג) פרט אחד מהאדם, כמו איש, ein mensch, jemand, quelqu'un, un homme; some one : אדם כי יקריב מכם קרבן (ויקר׳ א ב). אדם כי ימות באהל כל הבא אל האהל וכו׳ יטמא (במד׳ יט 7). למה תשמע את דברי אדם לאמר הנה דוד מבקש רעתך (ש״א כד י). וירע להם רעה גדלה אשר בא אדם לבקש טובה לבני ישראל (נחמ׳ ב י). אם יאמר לך אדם אל אני מכזב הוא (ירוש׳ תענ׳ ב סה:). — ואחרי שלילה, במשמ׳ שום אדם : ויאמר דוד אל שאול אל יפל לב אדם עליו עבדך ילך ונלחם עם הפלשתי הזה (ש״א יז לב). אל תרוב עם אדם חנם (משלי ג ל). — ד) יצור חלש, לא של תכלית השלמות : אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם אכן כאדם תמותון (תהל׳ פב ו-ז). והמה כאדם עברו ברית שם בגדו בי (הושע ו ז). אם כסיתי כאדם פשעי לטמון בחבי עוני (איוב לא לג). ויאמר אליה שמשון אם יאסרני בשבעה יתרים לחים אשר לא חרבו וחליתי והייתי כאחד האדם (שופט׳ יו ז). — ה) להפך, יצור חשוב : ותקטן זאת בעיניך אלהים ותדבר על בית עבדך למרחוק וראיתני כתור האדם המעלה (דהי״א יז יז). ויעשהו כתבנית איש כתפארת אדם לשבת בית (ישע׳ מד יג). כל יהודי שאין לו אשה אינו אדם (יבמ׳ סג.). — ו) יצור משכיל : כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי (משלי ל ב). הן האדם הלז היה בתבל כאחד מצבא המרום במרום, לבבו מני ים רחבו גדותיו (ידע׳ כדרבי, כתי״ע ב ד-ה). —ז) *האנשים, הבריות בכלל, an; on; one : אדם בא מן השדה בערב נכנס לבית הכנסת (ברכ׳ ד:). אדם זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל אדם קוצר ודאי אוכל (סוכ׳ מט:). שפעמים אדם בוש למכור על פתח ביתו (ב״ק קיט.). אדם נותן פרוטה לעני זוכה ומקבל פני שכינה (ב״ב י.). שמא יאמר אדם הואיל והקנאה והתאוה והכבוד וכיוצא בהם דרך רעה הן (רמב״ם דעות ג א). לעולם לא יאכל אדם אלא כשהוא רעב (שם ד א). לעולם ישתדל אדם שיהיו מעיו רפין (שם יג). כל זמן שאדם מתעמל ויגע הרבה ואינו שבע ומעיו רפין אין חולי בא עליו וכחו מתחזק (שם יד). — ח) בחבור לשם או תאר : אדם בליעל איש און הולך עקשות פה (משלי ו יב). זה חלק אדם רשע מאלהים (איוב כ כט). — והשם המתאר קודם : והוא יהיה פרא אדם (בראש׳ יו יב). בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בוזה אמו (משלי יט כ). אוצר נחמד ושמן בנוה חכם וכסיל אדם יבלענו (שם כא כ). — ט) ומפני שהאדם הראשון נקרא אדם, על כן יאמר לאיש אחד בֶּן-אדם, ולרבים בְּנֵי-אדם, בפרט להורות על תכונת האדם שבו, אם למעלה או לחסרון : לא איש אל ויכזב ובֶן-אדם ויתנחם (במד׳ כג יט). הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו אף כי אנוש רמה ובֶן-אדם תולעה

א : אדים a) להמשרתים שבבית, בערבית ההמונית אדמיה b) אנושות, דרך ארץ. והנה ידוע המקור שהתורה נותנת לשם הזה, ע״ש האדמה שממנה נוצר. ואולם חכמי הלשון החדשים סוברים שהוא מדרש מלים המוני, אך לא מצאו דבר המתקבל בגזרת מלה זו. קצת החכמים (דל׳ ואחרים) חפשו לו דמיון בלשון אשור׳ אדם אפרות יחד וכדומ׳, נגד׳ בערבית אַנאם c), ר״ל בריה, אדם. וכבר דחה קניג (Kö. 3, 183) סברה זו והתקרב קצת למדרש המלה של התורה ושער כי הכונה באדם עובד האדמה, או „בונה״ האדמה. אבל כל זה רחוק ודחוק.

a) ودم b) دمية c) انام

(איוב כה ו). מה אנוש כי תזכרנו ובן-אדם כי תפקדנו (תהל׳ ח ה). מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן-אדם חציר ינתן (ישע׳ נא יב).— ולנבה: ויאמר אלי בן-אדם עמד על רגליך ואדבר אתך (יחזק׳ ב א). ואתה בן-אדם שמע את אשר אני מדבר אליך (שם ח). בן-אדם צפה נתתיך לבית ישראל (שם ג יז). בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם (דבר׳ לב ח). אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם (ש״ב ז יד). בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה (תהל׳ נז ה).— ובמשמ׳ אנשים בכלל: משמים הביט יי׳ ראה את כל בני האדם (תהל׳ לג יג). השמים שמים ליי׳ והארץ נתן לבני אדם (שם קטו יו). עשיתי לי שרים ושרות ותענגות בני האדם (קהל׳ ב ח). מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה הירדת היא למטה (שם ג כא). — ובתו״מ: אמר ר׳ יוחנן הלכו בנדרים אחר לשון בני אדם (ירוש׳ נדר׳ ו לט ג). דברה תורה כלשון בני אדם (ברכ׳ לא:). אלו בני אדם שמניחין דברי תורה ועושין כל ימיהם כחגים (שבת קנא:). דעות הרבה יש לכל אחד ואחד מבני אדם וזו משונה מזו ורחוקה ממנו ביותר (רמב״ם דעות א א). כך בני אדם שנפשותיהם חולות מתאוים ואוהבים הדעות הרעות ושונאים הדרך הטובה ומתעצלים ללכת בה (שם ב א). — ושגור הדבור: פלוני אינו בן-אדם כלל, לאמר אינו בן דעת, אינו מתנהג כמנהג בני אדם, וכדומה. —ויאמרו: גם זה בן אדם, וכדומה, עי׳ ערך בן.— ל׳א-אדם: ונפל אשור בחרב לא-איש וחרב ל׳א-אדם תאכלנו (ישע׳ לא ח).— אדם לאדם, כמו איש לרעהו: כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם (משלי כז יט). —*ובצרוף עם חבר: עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו (יומ׳ פה:).

קצת משלים בנוגע לאדם:

לפי שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום (שקל׳ ג ב). — אדם שיש בו דעה כאילו נבנה ביהמ״ק בימיו (ברכ׳ לג.).—ואין אדם יודע במה משתכר (פסח׳ נד:).—בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו ובכיסו ובכעסו ואמרי ליה אף בשחקו (ערוב׳ סה:).—אדם קרוב אצל עצמו ואין אדם משים עצמו רשע (יבמ׳ כה:).—אדם שאין לו קרקע אינו אדם (שם סג.).—אין אדם דר עם נחש בכפיפה (כתוב׳ עב.).—אין אדם עומד על ד״ת אלא א״כ נכשל בהן (גיט׳ מג.).—אין אדם עובר עבירה אא״כ נכנס בו רוח שטות (סוט׳ ג.).—אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה (ב״ק קיח: ב״מ כא:)—אדם רוצה בקב שלו מתשעה קבים של חבירו (ב״מ לח.).— אין אדם משטה בשעת מיתה (ב״ב קעה.).—אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ (ע״ז יט.).—כל אדם שאין בו דעה אסור לרחם עליו (סנה׳ לב.).—אין אדם מת וחצי תאותו בידו (מד״ר קהל׳ ה ו).

אָב וָאֵם, וכו׳, עי׳ למעלה. —*אַבְרֵךְ, בחור נבון. — אָדָם הָרִאשׁוֹן, אבי כל אדם. — *אָדָם קַדְמוֹן, בלשון המקבלים, ראשית התגשמות. — *אַדְנֵי הַשָּׂדֶה, קוראת ההגדה למין חיה בצורת אדם מחבר להאדמה בחבל של בשר היוצא מטבורה ואם אך נפסק החבל תמות. — אֶזְרָח, בן אמה וארץ אחת הוא אזרח הארץ ההיא. — אָח וְאָחוֹת, בני אב אחד או אם אחת. — אִישׁ וְאִשָּׁה, עי׳ במקומם. —*אֹכְלוֹס, אוכלוס, המון רב. — *אַמְבּוּהָה, עדת אנשים. — *אֻמָּה, קבוץ אנשים שיצאו ממקור אחד ויש להם מסורות אבות ודברי הימים משתפים, לשון וספרות משתפות. — אֱנוֹשׁ, אדם, עי׳ במקומו. — *אֱנוֹשׁוּת, תכונת האנוש, וכל מין האנושי.

*בָּגָר, בַּגְרָה, הגיעה לזמן הבגרות, וראויה להנשא והיא *בוגרת.— בָּחוּר, אדם בימי הבחרות, אחרי הנערות. — *בָּשָׂר-וָדָם, כנוי לאדם בבחינת הגשמיות שבו.

גֶּבֶר, איש זכר. — גּוֹי, לְאֹם, עַם, שמות נרדפים לאמה. — גְּוִיָּה, גּוּף, גֶּשֶׁם, ואברי הגוף, למשל הידים, הרגלים וכו׳, עי׳ גוף.—גֹּמֶד, ננס.—גֵּר, זר, נכרי, בנגוד לאזרח.

דַּבָּר, מדבר, האדם הוא ממערכת המדבר בארבע מערכות הטבע: דומם, צומח, חי, מדבר.— דּוּדָאִים, צמח שיש לו קצת צורת אדם, יחסו לו הקדמונים סגלה להריון. — *דַּחְלִיל, תמונה בצורת אדם שמעמידים בשדה להבריח העופות.

הָמוֹן, הרבה אנשים יחדו, עי׳ במקומו.

זָכָר וּנְקֵבָה, האיש והאשה.—זָקֵן, זְקֵנָה.—זֶרַע האדם: כל האנשים הם זרע האדם.

חֶבְרָה, אגודה, אנשים שהשתתפו והתחברו יחד לאיזו תכלית. — חַוָּה, אשת אדם הראשון, אם כל האדם.

*טָלִי, *טַלְיָה, כמו נער, נערה. — *טֻמְטוּם, טוּמְטוּם, מי שסמן המין שלו אינו נכר.

יֶלֶד, יַלְדָּה, האדם בקטנותו. — יְלוּד אִשָּׁה, כנוי לאדם. — יוֹנֵק, ילד קטן, בעת שהוא נזון מחלב אמו. — יַעֲלָה, שם חבה בפי המשוררים לעלמה יפה. — יָשִׁישׁ, זקן.

מַטֶּה, הוא שֵׁבֶט, — מִשְׁפָּחָה, האנשים הקרובים זה לזה קרבת דם, עי׳ במקומו.— *מִדּוֹת האדם: רחום, אכזרי, טוב, רע וכו׳, עי׳ מדה.

נַנָּס, אדם קצר קומה ביתר.—נַעַר, נַעֲרָה, האדם בעת נ ע ר ו ת ו, אחר הילדות. — נֶפֶשׁ, הכח הרוחני שבאדם. כחות הנפש, כמו חכמה, דעת, אולת וכו׳, עי׳ נפש. —נְשָׁמָה, שם נרדף לנפש.

עוּל־יָמִים, בחור.—עוֹלָל, ילד.—*עוֹלָם קָטָן, האדם הוא ע ו ל ם ק ט ן. — עֶלֶם, עַלְמָה, האדם בימי עלומיו, מיד אחרי הנערות.—עָמִית, חבר, בן ארץ אחת עם רעהו.

*פָּע״ט, פְּעֻטּוֹת, אדם שלא בגר עדין, שאין לו עדין כל זכות אזרח במדינה. — *פֶּרֶא אָדָם, אדם בלי דעת שאינו מהישוב.

צְבִי, צְבִיָּה, שם של חבה בפי המשוררים לעלם ולעלמה בבחינת יפים ונעמם.—צָעִיר, האח הקטן ביחס ל ה ר ב, להגדול ממנו בשנים, ובכלל, אדם רך בשנים.

קָהָל, אספת אנשים הרבה, עי׳ במקומו. — קוֹף, חיה בעלת ארבע ידים וצורת אדם לה.—*קִפֵּחַ, אדם גבוה ביתר, ועי׳ כל השמות ממין הזה בערך מום.

רוּחַ, רוח האדם, נפשו, נשמתו. — רָוָק, גבר לא נשוא אשה.—*רִיבָה, נערה, עלמה.

שָׂב, אדם שכבר הגיע ל ש י ב ה, שהלבינו שערותיו.—שֵׁבֶט, בני ישראל נחלקו לשנים עשר ש ב ט, שבט ראובן, שבט שמעון וגו׳.—*תִּינוֹק, ילד.

*אָדָם הָרִאשׁוֹן, (ר״ת: אדה״ר), — הבריה הראשונה בצורת אדם שמספרת התורה שנבראה ביום הששי של ימי בריאת העולם ונקרא שמה אָדָם, Adam: היה ר׳ מאיר אומר א ד ם ה ר א ש ו ן מכל העולם כולו הוצבר עפרו (סנה׳ לח.). א״ר א ד ם ה ר א ש ו ן מסוף העולם ועד סופו היה וכו׳ כיון שסרח הניח הקב״ה ידו עליו ומיעטו (שם:). א״ר אליעזר א ד ם ה ר א ש ו ן (היה) מן הארץ עד לרקיע (חגי׳ יב.). לפי שראה א ד ם ה ר א ש ו ן יום שמתמעט והולך אמר אוי לי שמא בשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי וחוזר לתוהו ובוהו וכו׳ כיון שראה תקופת טבת וראה יום שמאריך והולך אמר מנהגו של עולם הוא (ע״ז ח.).

*אָדָם קַדְמוֹן, — בפלסופית המקבלים, תחלת התגשמות האצילות מהאין־סוף: אישתמודע דאית א ד ם ק ד מ ו ן לכל הקדומים (תקוני זהר, תיקון ה). עוד יש א ד ם ק ד מ ו ן וכו׳ ונקרא קדמון להורות כי הוא ק ד מ ו ן לכל האצילות (רמ״ק, פרדס רמונ׳, ערכי הכנוי׳ ה). והנה מן האין סוף נשתלשל אח״כ מציאות האצילות המאור הגדול הנקרא א ד ם קדמון לכל הקדומים (מהרח״ו, ע״ח, היכל א״ק א ב). מאותה החזרה (של האור הקדמון) והוא היש מאין דהיינו ההיולי נתהוה איזה שרש ובאותו שרש נקפה אותו האור וכו׳ דהיינו א ד ם ק ד מ ו ן (קנאת תלמיד האר״י, ר״י סרוג, בתעלומ׳ חכמ׳ ליב״ר מקנדיה). ותחלה נשתלשל ממנו (מן האין סוף) באצילותו באמצעותו א ד ם ק ד מ ו ן ובבחינת היותו שני אל האין סוף נקרא אדם דבריאה (סדר האצילות של הרמב״ק, שם). תוך אויר קדמון יש א ד ם ק ד מ ו ן והוא כנגד עולם הבריאה וכו׳ ולמה נקרא אדם קדמון לפי שידוע שסוד המתקלא הוא תיקון הפרצוף של אדם (עמה״מ, שער א״ק סתימאה ח־י). הפרק הזה הגדול והנורא בו אבאר קומת א ד ם ק ד מ ו ן (שם ח ט). להיות שלא היה יכול העולם להשתמש באויר הגדול של כתר שבכתר לכן נתעלם בסוד א ד ם ק ד מ ו ן (שם ט ו). ובדרך ירידתו (של האור אין סוף) האיר בחלל ההוא עגול אחד של אור רחוק מעט מאור א״ס וברדתו עוד האיר עגול שני וכו׳ וכללות יושר זה עומד ברוחב העגולים בצלם אדם ישר וכו׳ וזה נקרא א ד ם ק ד מ ו ן (מבנת חסידים, מס׳ בריאת א״ק א־ב). עשר ספירות פנימיות חיצוניות ודמיונם כמראה אדם הראשון שבכולם אדם קדמון (רמח״ל, חוקר ומקובל א).

אָדֹם[1]), אָדוֹם, נת״ז, לנק׳ אֲדֻמָּה, מ״ר אֲדֻמִּים אֲדֻמּוֹת, — שצבעו ועינו כעין הדם, האש, וכדומה, rot; rouge; red: מדוע אָדֹם ללבושך ובגדיך כדרך בגת

---

[1]) באשורית לגון של דם נוטה לשחור, ביחס לבגד, וכן בערבית אַדַם אַדַמַאנַה a), ויש לחשב כי נגזר מן השם דם.

a) أدَم أدمانة

פורה דרכתי לבדי וכו׳ ויז נצחם על בגדי (ישע׳ סג ב-ג). והשמש זרחה על המים ויראו מואב מנגד את המים אדמים כדם (מ״ב ג כב).—ופני האדם: דודי צח ואדום (שה״ש ה י).—ולגון שערות הבהמות: דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר אין בה מום (במד׳ יט ב). ראיתי הלילה והנה איש רכב על סוס אדם וכו׳ ואחריו סוסים אדמים שרקים ולבנים (זכר׳ א ח).—ולגון מאכל, עדשים וכדומה: ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא מן האדם האדם הזה (ברא׳ כה ל).— ובהשאלה, ״בנוי לכעס וקצף, לאכזריות: הגבור הנוצח במלחמה ראוי שיתיחס אליו האדום להיות שדרכו לשפך דמים אדומים וגם כן האדום הוראתו האכזריות חמה ושטף אף (ר״מ קורדוביירו, פרדס רמונ׳, שער הגוונים א).

״אֲדוּמָה, המרה האדמה.—אֹדֶם, גון האדם ואבן יקרה אדמה.—אֲדַמְדָּם, אַדְמוֹנִי, *אֲדָמוּת, *אַדְמִימוּת, עי׳ לקמן.—*אַדְמָה, מין אדמה נותנת צבע אדם, ״אֲדָמִי, אדומיי, בעל מרה אדמה.— אַדֶּמֶת, מחלה.—*אוג, אוגים, גרגרים נותנים צבע אדם.—אַרְגָּוָן, אַרְגָּמָן, ארג צבוע אדם נוטה לסגול, ועצם הגון הזה.—אַלְגֻּם, אַלְמֻג, המר אבני אדם.—אָמֹץ, אדם חזק.— ״בַּקָּם, עץ אדם נותן צבע אדם.—*דִּיהֶה, כֵּהֶה.— דָּם.—וָרֹד, ״ורדי, שיש לו גון ורד.—*זְהוֹרִית, צבע אדם כעין הכרמיל, וארג צבוע בצבע זה.—כַּרְמִיל, צבע אדם פתוח.— ״מַאְדִּים, כוכב מאיר באור אדמדם.—*סוּמָק, אדם.—*סְמוּקָה, מחלה.—*סִקְרָא, אדמה נותנת צבע אדם ועצם הצבע.—*סַרְטָן, אדם כסרטן.—*פּוּאָה, עשב נותן צבע אדם.—*קוּצָה, עשב כעין הפואה.—״קָנִי, אדם עז.— שָׁנִי.—״שָׁנִית, מחלה.— שָׁרֹק, אדם נוטה לצהוב.—תּוֹלַעַת שָׁנִי, וּמְתֻלָּע.

אָדֹם[1]), פ״ע, עתיד יֶאְדַּם[2]),—היה אדם, rot sein: être rouge; be red : אדמו עצם מפנינים (איכה ד ז).

—הפע׳, הֶאְדִּים, עתי׳ יַאְדִּים,—א) היה, נעשה אדם, rot werden: devenir rouge; become red : אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו[3]) כתולע כצמר יהיו (ישע׳ א יח). —ובתו״מ: היו שבריה שוין ותוכה מאדים (תוספתא כלים ב״ק ב ו). כל ימים שהיה שמעון

[1]) עי׳ הערה לאדם. — [2]) מפיק אלף ודלת דגושה, כמו יאדים.— [3]) כך, מפיק אלף ודלת דגושה, בהנוסח׳ המדיקות, וכן רד״ק.

הצדיק קיים היה לשון של זהורית (שהיו קושרים בבית המקדש ביום הכפורים בשעת שליחת העזאזל) מלבין משמת שמעון הצדיק פעמים מלבין פעמים מאדים (ירוש׳ יומא ו מג ג).—ובבשר: בדרוסה משיאדים בשר כנגד בני מעיים בסימנים עד שיאדימו סימנים עצמם (חול׳ לג:).— ובפני האדם: לשעבר היו פניה (של נעמי) מאדימות מכח מאכל ומשתה ועכשיו פניה מוריקות מן רעבון (מד״ר רות, והלכנה).—ובלי השם פנים: היתה (הסוטה) מלבנת עושין אותה (המים המרים) שחורה (היתה) מאדמת עושין אותה ירוקה (שם במד׳ ט). — ובשערות: היו בה (בפרה האדומה) שתי שערות עיקרן משחיר וראשן מאדים עיקרן מאדים וראשן משחיר וכו׳ (פרה ב ה).— ובפרות: האוג והתותים (היבים במעשרות) משיאדימו וכל האדומים משיאדימו (מעשר׳ א ב).—וגון פני הרקיע: כל זמן שפני מזרח מאדימות זהו יום הכסיפו זהו בין השמשות (ירוש׳ ברכ׳ א ב:).—ב) *עשה אדם: מנין למאדים בשבת (תוספתא שבת ח כג). אפילו אדומים והלבינום או לבנים והאדימום (בם מקוא׳ ג ו). שהאדים (עובד אדום את) פני דוד (מד״ר במד׳ ד).

—פע׳, *אִדֵּם,—עשה אדם, rot machen; rendre rouge; redden : המאדם אודם בשפה חייב (ירוש׳ שבת ז י ג). והכבד מאדם הכילום הלבן (קתגון ג יב א).—ואמר המשורר: וטפחת נביאי דן בבכרות ובאגורה, ומאנת לאדם ראש נביא שמרון בחבורה (ר״ש הנגיד, אחי מוסר).

—פע׳, מְאָדָּם[1]), מְאָדָּמִים,—צבוע בצבע הדם, rotgefärbt; teint de rouge; dyed red : מגן גבריהו מאדם אנשי חיל מתלעים (נחום ב ד). ועשית מכסה לאהל ערת אילם מאדמים (שמות כו יד).

—התפ׳, הִתְאַדֵּם,—א) נראה והזהיר בצבע אדם: אל תרא יין כי יתאדם (משלי כג לא). — ב) *נעשה אדם, נתאדמו פניו מכעס, וכיוצא בזה: השמש מתאדמת בגבול המערב ופני מערב מאדימין בעת שקיעתה (מדר׳ תמורה, ביהמ״ד ילינק א). והעינים מתאדמים

[1]) במקום מאדם, רסוק קול : לקול ו, בזמן מאוחר, כמו הרסוק מזמן קדום לפני אות גרונית, מבהל, או לפני ר, מברך, והוא לפי דעת בטכר מפני אות דלת שלאחריה, כמו שהתחילו לאמר שדד במקום שדד: שדדה נינוה (נחו׳ ג ז), אף על פי שעוד התמידו לאמר גם שדדה כל הארץ (ירמ׳ ד כ).

באדמימות (ר"מ קורדוכירו, אילימה, עין שמש ב כב).

אֹדֶם[1], ש"ז, — א) אבן יקרה אדמת הגון, Rubin ruby; rubis: אֹדם פטדה וברקת הטור האחד (שמות כח יז). בעדן גן אלהים היית (מלך צור) כל אבן יקרה מסכתך אֹדם פטדה ויהלם (יחזק' כח יג). —ואמר בן סירא: כומז[2]) א ו ד ם על ניב זהב, משפט שיר על משתה היין (כ"ס גני' לה ה).—ור"י הלוי: שתה ומצה שפת אֹדם ורוות בצוף פיה מגדי (בעלת כנפים). — ב) *עצם גון האדֹם, Röte; rougeur; redness: המאדם א ו ד ם בשפה חייב (ירוש' שבת ז' ג). — ובסהם"א: והמראה הזה שהוא מעורב מלבנונית ומעט א ו ד ם הוא הנקרא פתוך (רמב"ם, טומא' צרע' א ד). שמה שיהיה הלובן הלוש יהיה מעט האדמימות כאשר יערבו בו יותר נראה א ו ד ם חזק (הוא, פי' המשנ', נגע' א ב). שיתאדמו העינים מסוד א ו ד ם המתשיך הראות לא א ו ד ם הכעס לבד (ר"מ קורדוכירו, אילמה, עין שמש ב לא). — ובהשאלה: בסוד הלבנת הכתר המלבין אֹו ד ם הדינים (שם ג ז). לובן וא ו ד ם החסדים והגבורות (עמה"מ, כיסא דו"א עז). — ג) *מקום אדום בגוף: ה א ו ד ם שבשפה נדון כבית הסתרים (תוספתא נגע' ב יג). וא ו ד ם השפתים נידון כבית הסתרים ואינו מטמא בנגעים (רמב"ם, טומא' צרעת ו א). — ד) *לֵחָה אדמה שבגוף האדם, rote Flussigkeit im Körper; humeur rouge; red humour: שלשה שותפין יש באדם הקב"ה ואביו ואמו אביו מזריע הלובן שממנו עצמות וגידים וכו' אמו מזרעת א ו ד ם שממנו עור ובשר וכו' (נדה לא.).—ג) *זיבה אדמה, roter Fluss; flux rouge; red flux: כיצד שוה (האנדרוגינוס) לנשים מטמא ב א ו ד ם כנשים (ביכור' ד ג). למעוטי איש מ א ו ד ם (נדה לב:). אין האשה מטמאה בלובן ולא האיש ב א ו ד ם אלא האשה ב א ו ד ם והאיש בלובן (רמב"ם, מטמאי משכב ומושב א ו).

---

[1]) על שם גון האדֹם, אך לאיזה אבן מהאבנים האדמות קראו העברים כך, בזה נחלקו כבר הקדמונים. השבעים והולגטה תרגמו sardius, וכן הפשיטא (יחזק' כח יג) סרדון, וכן מד"ר (שמות לח) שדרגון, והגיה מוספיא שרדנגון (ז' בכר REJ XXIX). ויש אומרים שהוא הנקרא בלעז Karneol, cornaline. רסע"ג תרגם יאקות אחמר, והוא rubis בלעז. וכן ר"י בן גנאח, וכן הסכימו רוב המפרשים, ובמשמעה זו משתמשים בו רוב הסופרים. — [2]) המו"ל משערים כי במקום כומז צ"ל כ מ ו. אבל שני הפסוקים שלפניו ושלאחריו שמדבר בהם כמו

אֲדַמְדָּם[1]), א) ת"ז, כהפס' ־דָּם, לנק' אֲדַמְדֶּמֶת, ־דֶּמֶת, מ"ר אֲדַמְדַּמִּים, אֲדַמְדַּמּוֹת—קצת אָדֹם, röthlich; rougeâtre; redish: וכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אדמדם צרעת פרחת הוא בקרחתו או בגבחתו (ויקר' יג מב). והיה הנגע ירקרק או אדמדם בבגד או בעור (שם מט). והיה במקום השחין שאת לבנה או בהרת לבנה אדמדמת (שם יט). בהרת לבנה אדמדמת (שם כד). והנה שאת הנגע לבנה אדמדמת בקרחתו או בגבחתו (שם מג).—ובמשמ' זו משתמשים

כן אדות חליים, רביד זהב, ומלואת פז: כרביד זהב ובו נפך וספיר כך נאים דברים יפים על משתה היין, מלואות פז וחותם ברקת קול מזמור על נועם תירוש,— הם מעידים כי כומז היא הנוסחה הנכונה. ועי' ניב ונוב.

[1]) וכן יְרַקְרַק. והנה כבר בימי המשנה נפסקה כנראה המסורה של משמעת משקל זה בזמן הקדום, אם הוא מגדיל או מ צ ע י ר א ת המושג, ואמרו בספרא: ירקרק ירוק שבירוקים, ואדמדם אדום ש ב א ד ו מ י ם, ורבי עקיבא במשנה (נגע' א ב) אמר: א ד מ ד ם כיין המזוג במים. רסע"ג תרג' מחמר. וכן במלת ירקרק כמו הספרא: אמר הגאון שהוכפל לקושי (כפת יתר לרה"ע). ר' אדונים בן לברט כרבי עקיבא. ר"י בן גנאח לא הכריע באדמדם וירקרק אם הוא להגדלה או להצערה. רש"י בהספרא: אדמדם, אדום שבאדומים, וכן הרמב"ם (הלכ' נגע') החליט כהספרא, ופרש ירוק שבירוקים כדעת סומכוס בתוספתא שהיא כמו כנף טוס ואדום ש ב א ד ו מ י ם כמו זהורית היפה. וכן רד"ק: כפל הלמד לרוב ה א ד מ י מ ו ת. וכן נראה קצת ממלת חלקלקות שהכונה בה למקום חלק הרבה. ועי' עקלקל. ומ"מ הכתוב בעצמו מכריע כדעת ר"ע שהכונה באדמדם ק צ ת א ד ֹם, מפני שמראה ל ב ן א ד מ ד ם לא יוכל להיות א ד ם ש ב א ד ו מ י ם. וכן הראב"ע: ירקרק וכו' וזה כפול לחסרון וכן שחרחורת. ע"כ. וכן בשה"ש (א ו): שחרחורת זה הכפל למעט וכן ירקרק או אדמדם. וכן הרשב"ם (פרוש שה"ש, הוצא' ילינק): שחרחורת אין בה שחרות כ"כ כמו שחורה כענין של א ד מ ד ם שאין בה א ד מ ו מ י ת כ"כ. ומזמן המשנה והתלמוד נמסרו לנו עוד שמות על משקל זה, כמו בצלצול (כלא' א ג), פלגלוגה (גמ' ירוש' שם). אבל גם בהם יש לפקפק אם הכונה בהם הקטנה של בצל, או מין א ח ר של בצל, וכן דעת הרמב"ם. בערבית, ארמית וסורית נהוג זה המשק' אבל גם שם אינו מוכרע. ואחדים מהחדשים במשמעת הקטנה. ברט (מה"ש, סי' 146) אינו מכריע, קניג (כ' 413): אעפ"י שעקר שמוש הכפלת אותיות השרש היא לרבוי והגדלה, אינו נמנע שירמז על פקפוק ולא ברור של המושג, ולכן — הקטנה בפרט בהגונים —כ"ז להלכה, ולמעשה בספרותנו נקבע שמוש המשקל הזה במלים של הגונים עפי"ר ל מ ע ו ט הגון.

רוב הסופרים, ואולם השתמשו בה גם במשמ׳ אד׳ם מאד: היום פנה צללי ליל ינטו, ו א ד מ ד ם כדם בא ימה התרם (יל״ג, אלו״מ ה).—ב) ״ב״ז, יפו א ד מ ד מ י מאוריה (ר״י הלוי, יפה תיפה בהלוגיה).

***אֲדַמְדְּמָן** [1], — החמר מחצבי מרכב מכסף חי וגפרית, אד׳ם הגון ונותן צבע אד׳ם, Minium.

אֲדָמָה [2], ש״נ, סמי׳ אדמת, מ״ר אדמות,—א) הארץ יעודה להיות עבודה בחרישה וזריעה ולתת פרי, Erde, Land, Acker; sol, terre; soil, land: ויהי הבל רעה צאן וקין היה עבד אדמה (בראש׳ ד ב). הא לכם זרע וזרעתם את האדמה (שם מז כג). מקנה רב היה לו (להמלך עזיהו) ובשפלה ובמישור אכרים וכרמים בהרים ובכרמל כי אהב אדמה היה (דה״ב כו י). ויבא קין מפרי האדמה מנחה ליי׳ (בראש׳ ד ג). וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירשך ויצהרך (דבר׳ ז יג). — א ד מ ה כ ח ו ש ה, שאינה נותנת הרבה פרי.—א ד מ ה ש מ נ ה, מביאה פרי הרבה: וילכדו ערים בצורות ואדמה שמנה (נחמ׳ ט כה). — ומשל: אומרים בני אדם תכחש ה א ד מ ה ולא יכחש אדונה (בארמית: אמרי אינשי בחשא אר ע א ולא ליכחוש מרה, ב״מ קז:). — איש אדמה, העוסק בעבודת האדמה, Landmann; paysan; peasant: ויחל נח איש האדמה ויטע כרם (בראש׳ ט כ). — ב) חלקה, קנין איש אחד, Grundbesitz; domaine: למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו קנה אתנו ואת אדמתנו בלחם וכו׳ רק אדמת הכהנים לא קנה (בראש׳ מז יט-כב). הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו (ישע׳ כח כד). עבד אדמתו ישבע לחם (משלי יב יא). אם עלי אדמתי תזעק ויחד תלמיה יבכיון אם כחה אכלתי בלי כסף ונפש בעליה הפחתי תחת חטה יצא חוח ותחת שערה באשה (איוב לא לח-מ). — ג) עצם החמר שממנו הארץ מרכבה, die Erde als Stoff; la substance même de la terre; soil: ויצר יי׳ אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים ויבא אל האדם (בראש׳ ב יט). מזבח אדמה תעשה לי (שמות כ כד).—ובנגוד לעפר, *החמר הארץ אדוק ודבוק יחד בגוש: היוצר הזה מביא עפר זכר : א ד מ ה נקבה כדי שיהיו כליו בריאין (מד״ר בראש׳ יד). — ד) כל גוף הארץ, körper der Erde; corps de la terre; globe: ופצתה האדמה את פיה ובלעה אתם ואת כל אשר להם וגו׳ ויהי ככלתו לדבר את כל הדברים האלה ותבקע האדמה אשר תחתיהם (במד׳ יו ל-לא). בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה (מ״א ז מו). — ה) כל הארץ בבחינת היותה מקום הישוב, die Erde; la terre; earth: ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה (בראש׳ ו א). כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה ומחיתי את כל היקום אשר עשיתי מעל פני האדמה (שם ז ד). ונברכו בך כל משפחת האדמה (שם יב ג). והיה ביום ההוא יפקד יי׳ על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה (ישע׳ כד כא). — ו) חלק מכדור הארץ, מדינה, Gegend Land; contrée, pays; country, district: והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשבתיך אל האדמה הזאת (בראש׳ כח יה). ונתש (אלהים) את ישראל מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לאבותיהם וזרם מעבר לנהר (מ״א יד יה). והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא (ישע׳ יט יז). כי שקר הם (הנביאים) נבאים לכם למען הרחיק אתכם מעל אדמתכם (ירמ׳ כו י). וקבצתי אתכם מן העמים ואספתי אתכם מן הארצות אשר נפצותם בהם ונתתי לכם את אדמת ישראל (יחזק׳ יא יז). איך

---

[1]) מארמית: כד ינוקא מתיליד אנא גבלין ליה א ד מ ד מ נ י וטושין מוחיה דלא יכלוניה יתושיה (מד״ר בראש׳ יד). ובערוך בזה הערך: א ד מ ד מ נ י שהן סממנין. ע״כ. ובערך ד מ ד מ נ י ו ת: ואולי מלת א ד מ ד מ נ י מזה וכו׳ ודמדמניות (ענבים) שזבות דם. ע״כ. וכן רש״י על המדרש: א ד מ ד מ נ י כמו הדבדבניות וכו׳ והיינו ענבים שלא בשלו כל צרכם. והסכימו לזה גם לוי וקוה׳. אך קצת קשה לחשב כי ענבים יבריחו זבובים. ולכן יותר נראה פרושו הראשון של הערוך, ש א ד מ ד מ נ י ה ם ס מ מ נ י ם, ושער בוקשד׳ שהוא החמר המחצבי הנותן צבע אד׳ם, בלעז minium, וכן כשתלי, וכן מום לגדוי, והעיר שהיה מפורסם אצל הקדמונים רטיה מרכבה מחמר זה, emplastrum minium. בספרי הרפואה שלנו השתמשו בהשם הערבי זנגפר. בסור׳ א ד ל ת א במשמעה זו.

[2]) בערבית אדמה אלארצ׳ a), פ נ י הארץ, א ד י ם b), מה ש נ ר א ה מן הארץ, הקלפה העליונה, ו א י ד א מ ה c), קרקע קשה בלי אבנים, ולפי דעת פלישר (הער׳ לנוי) העקר ע ו ר האדם וכדומה, ונסתעף לקלפת האדמה המקיף כעור.

a) أُدْمَة الارض b) أَدِيم c) إيدامة

נשיר את שיר יי׳ על אַדְמַת נכר (תהל׳ קלו ד). — ומ״ל מן אדמה: קראו בשמותם עלי אֲדָמוֹת (תהל׳ מט יב). — ז) פרורי חמר האדמה, נרדף עם עפר: וירץ איש בנימן מהמערכה וכו׳ ומדיו קרעים וַאֲדָמָה על ראשו (ש״א ד יב). והנה לקראתו חושי הארכי קרוע כתנתו וַאֲדָמָה על ראשו (ש״ב טו לב).—ח) *אדמה אדמה ישתמשו בה לצבע והשתמשו בה לפנים להותמות, (Rubrik ; rubrique ; rubric : אדמה[1]) (שעורה להיות חַיָּב בהוצאתה בשבת) כחותם המרצופין דברי רבי עקיבא וחכמים אומרים כחותם האיגרות (שבת ח ה).—ט) חמר האדמה בבחינת חלקי הרכבתו, אדמת גיר, וכדומה: מין אדמה לבנה וכו׳ ויש מין אדמה לבנה אחרת הנקראת בלשון יוני סיקרא ובאלו אדמות היו רושמים וכותבים (ר׳ מוספיא, ערוך, ערך סס).

א) שמות ופעלים כללים:

אָבֵל, אדמה רטובה מכוסה חציר.—אָבָק, אדמה שחוקה דק, שהרוח מרים מהארץ, עי׳ במקומו.—אַגָּן, כמין בור קטן שמים נקוים שם.—אֲחֻזָּה, אדמה שנאחז בה אדם, שהוא יושב עליה, שהיא קנינו.—אִישׁ־אֲדָמָה, מי שעוסק בעבודת האדמה. — אִכָּר, עי׳ עבודת האדמה.—*אֶפֶר, מקום מרעה.—אֶרֶץ, עי׳ במקומו.

בְּאֵר, חפירה באדמה להוציא משם מים חיים —בּוֹר, חפירה באדמה למי גשמים.—בִּקְעָה, מקום עמוק באדמה, בין הרים.—בְּתוּלָה, קרקע בתולה. שלא נעבדה, שלא נגעו בה עדין.

גֶּבֶל, גובל, כעין מלבן יגבה מהאדמה סביב להערוגה.—*גַּבְשׁוּשִׁית, תל קטן.—*גוּשׁ, חתיכה של עפר דבוק יחד.—גִּבְעָה, הר, עי׳ במקומו. — *גוּמָּה, חפירה עגולה קטנה באדמה.— גוּמָץ, גומה גדולה.

גַּחַר, קרע עמק באדמה, מעון להיות טרף, לנחשים וכדומה. —גִּיר, אדמת גיר, לבנה, מטבע אבן הגיר. —*גָּנַז, טמן איזה דבר באדמה.—*גְּנִיזָה.—*גַּרְגֶּשֶׁת, אדמה שמנה שעושים ממנה כלים והשתמשו בה גם לחתם בה.—*גָּרִיב, שטח אדמה (ג׳ אלפים ית״ר אמה). — *גְּרִיד, אדמה קודם שירד עליה גשם.

*דּוּת, עי׳ בור במקומו. — דֶּרֶךְ, שביל, וכו׳ עי׳ במקומו.

הַר, מקום בולט, גבוה מהאדמה, עי׳ במקומו. ועי׳ גבוה.

*זִבּוּרִית, החלק הרע באיזו אדמה, אדמה רעה מאד, לא טובה לעבודה.—*זְהָרָה, שם כולל לכל מיני קרקעות, זרועים ולא זרועים.

חוֹל, עפר הלמוני או לבן, עשוי גרגרים גרגרים כמו שנמצא בפרט על שפת הים.—חוֹלָת, חֵילָת, אדמת חול.—חוֹר, באדמה.—חֲוֶרֶת, אדמה לבנה מטבע האבן.—*חֶלְמָה, מין חמר כעין חלמון ביצה. —חֶלְקָה, חלק אדמה, חלק שדה.— חֹמֶר, אדמה אדמה ישתמשו בה היוצרים למלאכתם.—חָפַר, חתך והפך את האדמה לעשותה תהוחה או לעשות גומה.—*חֲפִירָה, מקום שחפרו בו ועשוהו עמוק.— חָרִיץ, חפירה ארוכה, צרה.

טִיט, טִין, אדמה שנתרככה נמסה במים. — טָמַן, הסתיר דבר באדמה.—*טַסְקָה, המס שמשלמים מהקרקעות. — *טְרָשׁ, אדמת טרשים, קשה, מלאה סלעים.

יַבָּשָׁה, האדמה היבשה, בנגוד להים.— יוֹצֵר, מי שעושה כלי חרס.

כָּבוּל.—כְּחוּשָׁה, אדמה כחושה.—*כַּרְשִׁין, גוש.

מְאוּרָה, חור באדמה לנחש וכדומה.—מוּשׁ, האדמה הרכה שמרוצת מי הנהר משקיע על דרכו.— *מֶדֶר, טיט יבש. — מְחִלָּה, מקום חלול תחת האדמה. — *מַחְפֹּרֶת, מקום שחופרים משם איזה דבר: מחפורת של צריף.—מַחְצֵב, שמשם חוצבים אבנים וכדומה.—מַחֲצָבִים, מה שחוצבים מהאדמה: אבנים, מתכיות, וכדומה.—מַטְמוֹן, דבר טמון באדמה, אוצר נסתר בקרב האדמה.—מִישׁוֹר, אדמה שטוחה, ישרה.—מַעֲלֶה, מקום שהולך ועולה. — מְעָרָה, מקום חלול בתוך סלע, בארץ.—*מֵצֶר, הגבול בין אדמה לאדמה.—*בַּר־מֵצֶר, מי שקרקעו גובל בקרקע חברו הוא בר-מצר שלו.—*מָשׁוּחַ, מְשׁוּחוֹת, מודד

—[1]) לעז רש״י את המלה אדמה: ארזיליי, והיא argile בצרפתית, והוא חומר בכלל. אבל רמב״ם פרש: טיט אדום יעשו ממנו הותמות על השקים שמשימים בהם הסוחרים ממונם הנקראים מרצופים וכמו כן יעשו מהם חותמות על הכתבים. ע״כ. וכן ר״ע מברט׳ ותפא׳ ישר׳, וביד החזקה (שבת יח יא) הקיף הרמב״ם ושנה: המוציא אדמה כדי לעשות חותם האיגרת טיט כדי לעשות פי כור, ולא מחתם במחת אחת, מפני שסובר כי המלה אדמה משמשת במקום זה לא לאדמה בכלל אלא ביחוד להטיט האדום שהיה משמש לפנים לחותמות, ruber ברומית. ואולי היו היהודים קוראים לטיט זה לא אדמה, אלא אֲדֻמָּה, מן אָדֹם.

האדמה, עי' במקומו

ינְגָנָה, חפירה לא עמקה עשרה טפחים.—נַחֲלָה, חלק אדמה השיך לאיזה אדם, אחזתו, קנינו. — ינָעִיץ, חריץ רחב מלמעלה יותר מלמטה.—ינִקְבָּה, מחלה תחת האדמה למעבר דרך או מים, Tunnel. —נֶקַע, חפירה עמקה, מעשרה טפחים ומעלה.

עֲבוֹדַת־הָאֲדָמָה, וכו', עי' לקמן. — יעִדִית, החלק הטוב באיזו אדמה, ובכלל אדמה טובה מאד. - יעוּגָה, יעוּקָה, חפירה למים סביב האילנות.— עֵמֶק, ההפך מהר. — עָפָר, חמר אדמה שחוק כאבק. —עְפַר לָבָן, יעשו בו כלי חרס הטובים של סין.— עָקֹב ההפך ממישור, מקום תלול.

פַּחַת, גומה גדולה עמקה באדמה.—יפִּיר, מחלה תחת האדמה שמוציאים משם מתכת, מיני מחצבת: פיר של גפרית.—פְּנֵי הָאֲדָמָה. - פְּרִי הָאֲדָמָה, עי' במקומו.—פֹּרִיָּה, אדמה פוריה, שנותנת פרי.

קֶבֶר, שֵׁז בקבר, והיא חפירה להטמין בו מת. —*קְווּזָה, גוש.— יקְטִינָה, קטינת אדמה, שטח קרקע.—קְלִפַּת הָאֲדָמָה.-קֶרֶב הָאֲדָמָה.-קַרְקַע, האדמה בבחינת ההפך מן מטלטלים.

רֶגֶב, גוש גדול של אדמה.—רָמָה, מקום רם. שְׁאוֹל, מקום הסתים תחת האדמה.—שָׂדֶה, אדמה לזריעה.—*שְׂדֵרָה, תלולים לא גבוהים, לא רחבים.- שׁוּחָה, שַׁחַת, פחת שיש בה טיט.—שִׁיחַ, בור ארוך.

יתְחוּחַ, אדמה תחוחה, לא דבוקה יחד, שגושיה נפרדים זה מזה, כמו אחרי החרישה.

ב) עבודת האדמה:

אִכָּר, יאִכָּרָה, אדם עובד אדמה.—יאִכָּרוּת, עבודת האדמה, מעמד אדם אכר.—אָסִיף, הזמן שהאכר אוסף את תבואתו מהשדה. וחג האסיף, הוא חג הסכות.—*אָפַךְ, הפך את גושי האדמה, לכסות הזרע, הנטע.—*אָרִיס, מי שמקבל שדה באריסות והוא למחצה תבואה, לשליש, או לרביע.

יבְּדִיד, מקום שחפרו ב*בָדִיד.—יבּוּר, שדה עזוב בלי עבודה.—*הֵבִיר, הניח את שדהו בור. —*בֶּזֶל, בְּזָלִים, קצות השדה הנבדלים ממנה ע"י חריץ או תל.—בַּיִת, יבֵית סְאָה, בֵּית רֹבַע, וכו', שדה שאפשר לזרע בו סאה, רבע, וכו'. — *בַּעַל, שְׂדֵה בַּעַל, אשר לא יסתפק במטר לבדו. — בָּקָר, צמד בקר, זוג שורים לעבודת האדמה.

יגְּדוּד, חריץ מבדיל בין תלם לתלם. — גָּדֵר, עשה גדר סביב שדהו.—גַּן, גִּנָּה, גַּן־יָרָק, וכו'.—גֶּפֶן, אילן הענבים, עי' במקומו, עבודת הגפן בפרט, וכן יתר עצי הפרי. — גֹּרֶן, לדוש בו.

דָּגָן, למשל חטה, שעורה וכו', שזורעים בשדה עי' במקומו. — דוּשׁ, הוציא הגרגרים מהשבלים. — יהֵדִיר, עשה דיר לצאן בשדהו לזבלה. — ידִלֵּל, הֵדַל, תלש מקצת הנטעים למען תת רוח להנשארים. —דֹּמֶן, כל דבר שמשתמשים בו לְטַיֵּב את האדמה, זבל וכדומה. — דָּקַק, דש.

יהַבְרָכָה, יהַרְכָּבָה, עי' אילן, גפן.

יזֶבֶל, גללי בע"ח לזבל בו האדמה. — *זַבָּל, מי שאמנותו לזבל. — *זִהֵם, כסה את האילן ב*זוהמה, לשמרה מפני התולעים וכדומה, עי' אילן. — זָמִיר, העת שזומרים את הכרמים, עי' גפן.—יזְנַב הַסּוּס, חרישה גסה שעפר תלם אחד נוגע בעפר תלם השני. — זָרָה, הֵרים הבר ברוח להוציא את המוץ. — זָרַע, שם את הזרע, והוא מה שזורעים, דגן או שאר גרגרים, בהתלמים.

חָבַט, הכה השבלים במקל לדוש אותו.—חָכַר, לקח שדה בחכירה, בכך וכך תבואה לשנה. — חָפָה, חִפָּה, כסה הזרע בעפר. — חָרִישׁ, הזמן שהאכר חרש את שדהו, חתך את האדמה והופך את הגושים בהמחרשת ועושה בה תלמים. ואופן החרישה: *חריש גס, *חריש דק.

יטִיֵּב, את אדמתו, תקן אותה בדמן, בזבל, שתהיה יותר שמנה, שתתן יותר פרי.

יְבוּל, מה שהאדמה מביאה פרי, עי' תבואה.

כִּאֵב, הִכְאִיב השדה באבנים, קלקלה במה שמלא אותה באבנים. — *כִּדֵּן, אסר את השורים במחרשת. — *כִּמֵּן, טמן פרי באדמה לרככו. — כִּסַּח, כרת את הענפים היבשים מהאילן, עי' אילן.— *כָּרַב, עשה *כֶּרֶב, חרש את שדהו והניחו לזרע הקיץ וזרעה אחרי כן זרע הסתו בעתו בלי חרישה חדשה.—*כְּרִי, צבור גבוה של תבואה בשדה.

ימִדְלָעָה, שדה של דלועים, וכן מקשאה של קשואים וכדומה. — מַדְמֵנָה, צבור של דמן. — מִזְרָע, שדה זרוע. — מַטָּע, שדה נטועה. — *מַלְבֵּן, מקום זרוע בצורת מלבן. — מַעֲנָה, מַעֲנִית, תלם לארך כל השדה.—מַעֲשֵׂר, חלק העשירי מהתבואה שיתנו להמלך, להכהנים. — *מִשְׁתָּלָה, מקום ששותלים

שם נטעים רבים יחד, לנטוע אותם אחרי כן במקום אחר.—מֶשֶׁר, ערוגה ארוכה וצרה.

נָטַע, שם צמח באדמה למען יגדל. — נָטַר, שמר את תבואות השדה מגנבים, מחיות.—נוֹטֵר, שומר.—נִיר, שדה שנעבדה בפעם הראשונה, והפעל נָר, עשה ניר. — *נִכֵּשׁ, תלש העשבים הרעים מבין הטובים. — *נִקֵּר האדמה, נקה אותה ע"י עקירת הגבע׳לים והקלחים.

סָחִישׁ, שָׁחִיס, מה שיצמח מהאדמה בשנה השלישית מהזריעה מבלי שזרעו אותו שנית. — סְפִיחַ, מה שיצמח בשנה השנית בלי זריעה.—סִקֵּל, לקט והסיר האבנים מן השדה.

עָבוּר, תבואת האדמה, עין תבואה.—עָדַר, חפר את האדמה במעדור. — עָזַק, חפר ותחח את האדמה סביב האילנות, וכדומה. — עָנָה, האדמה ענתה, הצמיחה. וגם *עֲנָיָה, מה שהאדמה עונה, התבואה.—עֲרוּגָה, חלקה מרבעת או בצורה אחרת, בשדה, זרועה או נטועה באיזה דבר.

פֵּאָה, מה שבעל השדה חיב להניח לעניים.—פַּדָּן, צמד בקר, בדונים במחרשת, ושטח אדמה שאפשר לעבד בפדן אחד ביום אחד. — פָּלַח, בקע את האדמה.—*פַּלָּח, אכר ערבי, ובכלל אכר גם, פשוט.—פִּתַּח, חרש את האדמה בפעם הראשונה אחרי הגשם ופִתַּח אותה.—*פְּתִיחַ, החריש הראשון לפתֵח: תלמים של פְּתִיחַ ושל זריעה. — פרי האדמה, עי׳ תבואה.

צֶמֶד, שני שורים אסורים יחד, בע׳ל. צמד שדה, צמד כרם, שטח אדמה בשדה, בכרם, שאפשר לעב׳ד בצמד אחד ביום אחד.

קָצִיר, הזמן שהאכר קוֹצֵר במגל את תבואת שדהו ועצם התבואה הקצורה. ועי׳ במקומו כל מלאכות הקצירה. — *קִשְׁקֵשׁ, להוציא את העשבים: קשקש תחת הזתים.

רָדִי (רדיא, רידיא), חרישה.—*רַדְיָן, רַדְיָנִית, שור או פרה שלמדו ויודעים לחרש.

שָׁבַח, הִשְׁבִּיחַ את אדמתו, הגדיל שויה בעבודה, בבנינים וכדומה.—*שֶׁבַח, תוספת שויה של אדמה. — שִׂדֵּד, שוה את פני החריש. — שָׂדֶה, שדה לבן, זרוע דגן. — *שֶׁלַח, שְׁלָחִים, ובית הַשְּׁלָחִים, שדה שצריך להשקותה, ההפך מן שדה בעל.—*שֵׁלֶף, שדה שלא חרשוהו בעת החריש לזרע הסתו, וחרשוהו אחרי כן והניחוהו לזרע הקיץ.—שָׁמַט את האדמה, שבת ולא עבד אותה. — שְׁמִטָּה, השביתה מעבודת השדה פעם בשבע שנים. — שקה, הִשְׁקָה את האדמה, הרטיבה ולהלחה במים. — *שַׁתָּל, אדם שאומנותו לשתל.

תבואת השדה, עין במקומו.—*תָּחַח, עשה האדמה תחוחה, פִּתַּח אותה ושבר הרגבים והפרידם. — תֶּלֶם, חריץ שעושה המחרשת, לשים בו הזרע.—תֶּלֶם מְפֻלָּשׁ, עובר מראש השדה ועד ראשה. —*תַּפְּתִּיחַ, אדמה שפתחו אותה.

ג) כלי עבודת האדמה.

אֵת, כלי חפירה, ברזל שטוח רחב, כפוף, קצה אחד חד ובשני קוף תבוא בו יד של עץ.

בָּדִיד, כלי של ברזל ביד של עץ לחפר האדמה.

דֶּקֶר, כעין יתד של ברזל להפירה. — דָּרְבָן, הברזל של המַלְמֵד.

זָבִיל, קלשון להפך הזבל.

חֶרְמֵשׁ, לקצר בו.

מַאֲרוּפָה, מין מגרפה של עץ.—*מַגֵּב, כלי בצורת כף האדם בשנים של עץ או של ברזל ביד ארוכה. — מַגָּל, מין סכין לקצר בה. — *מַגְרֵפָה, כלי של עץ או של ברזל שטוח ורחב, ויד ארוכה לו. —מוֹרַג, מורג חרוץ, לוח של עץ בעקצים של אבן או של ברזל לדוש בו. — מִזְרֶה, כלי כעין מזלג לזרות בו. — *מַחְבּוֹט.-מַכֵּשׁ, מין את לנכש.—מַלְמֵד, מוט ארוך וברזל חד, הוא הדרבן, בראשו, והחורש יישר בו את הבקר המושכים המחרשה. — מַחֲרֵשָׁה, כלי לחרש בו, ועי׳ במקומו כל חלקיו. — *מַעֲבֵר, לוח או שבכה מרבעת קבועות בה שִׁנַּיִם, ויעבירוהו על החריש לשבור את הרגבים, לעקר את השרשים, לחפות הזרע. -מַעְדּוּר, כלי ברזל חד לעדר בו. *מַר, מָרָה, את ישר, לא כפוף.

עֹל, מוט של עץ על ערף הבקר לכדנם להמחרשה, ועי׳ במקומו כל חלקיו והמתיחם לו. — *עֲתָר, מין מזלג להפך בו החציר בשדה ליבשו.

פַּס, להפר בו.

קִלְשׁוֹן, שִׁלְשׁ=קִלְשׁוֹן, מין מזלג בשלשת שנים בעץ או בברזל שהשתמשו בו לפנים לעבודת האדמה. — קַרְדֹּם, כלי ברזל לחטב עצים וגם לחפירה.

*אֲדְמוּמִית, ב"נ, מ"ר אדמומיות — גון האדמדם, rötliche Farbe ; couleur rougeâtre redness : אין מניחין כלי תחת בשר עד שיכלה כל מראה א ד מ ו מ י ת שבו (חול' קיב.). היה במראה הלובן מארבע מראות אלו מקצת א ד מ ו מ י ו ת מעורבות בו (רמב"ם, טומא' צרעת א ד).

*אַדְמוֹן[1], בת"ז, לנק' אדמונה, מ"ר אדמונים, אדמונות, —מי שפניו אדמים, mit rotem Gesicht; rougeau red faced : ה א ד מ ו ן כבש שלא חלה, צבה לקחתה לו ונתבהלה (ר"א קליר, יוצ' א ר"ה, אבן חוג).— ואמר המשורר : ובן רמון יפה מראה ו א ד מ ו ן, אשר ינוד לכל רוח כאגמון (ר"י חריזי, תחכמ' מט).

אַדְמוֹנִי, אדמוני, בת"ז, לנק' אדמוניה, מ"ר אדמונים, אדמוניות, — נוטה לאד̇ם, ובמו"כ אדם בעל שערות אדמות, rot haarig ; roux, rougeatre red haired : ויצא הראשון אדמוני (בראש' כה כה). והוא (דוד) אדמוני עם יפה עינים וטוב ראי (ש"א יו יב). ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו כי היה נער ואדמ̇ני (שם יז מב).

אדמו"ר,—ר"ת : אדוני מורי ורבי.

*אַדְמוּת, ב"נ,—גון האד̇ם : תאר הלבנות הרמז במלת צח לתורה שבכתב וכו' ו ה א ד מ ו ת הרמוז במלת אדום לתורה שבע"פ (הריקנטי, פרש' יתרו).

*אַדָּמוּת[2], ב"נ,—מעמד אדם עובד א ד מ ה : אל תדמה בני כי קדוש המעמד הזה (המסחר) כמעמד ה א ד מ ו ת (רמ"א גינזבורג, קרית ספר קכב).

*אֲדָמִיִּי, ת"ז,—של האדמה, מטבע האדמה : חומר ה א ד מ י י (ר"י אברבנאל, כי תצא).

*אַדְמִי, אדומיי, בת"ז, לנק' אדמית, אדומיית, מ"ר אדמיים, אדמיות,—מהמרה האדמה, מטבע המרה האדמה, sanguinisch ; sanguin ; sanguine לפעמים יתהפך הדם וישוב א ד ו מ י י או שחוריי ותהיה הקדחת ממין י הג' (פרקי משה י). שלא היה עשו א ד ו מ י י בטבעו מפאת זרע אביו שהיה חם ואדומיי מאד (ר"י אברבנאל, פרש' תולדות). מליחה חמה אדומיית (שות, מ"א ג). ורוב החכמים הם א ד ו מ י י ם

[1]) משק' אחרון, עליון.

[2]) יוצר מלה זו אומר : בשם החדש הזה הנני מסמן את מעמד עבודת האדמה. ע"כ. אך לא עלתה יפה יצירה זו והשם "אכרות עדיף.

(רבנ"ן דורלון, מגן אבור, ת"י ה יג). ו ה א ד ו מ י י ם בעסנים בלתי שקטים בעיון (דרך אמונה לר"א ביבאגו ב ג). לפי שגופן (של הבליות) א ד ו מ י י לפיכך יזון בחלב ה א ד ו מ י י מהדם (מ' אלדבי, ש"א ד, הבכיות). הנקבה שתולדתה א ד ו מ י י ת יתר חמה מהזכר שתולדתו לבניית (בוטריג, פרוב יליד' ג ב).

*אַדְמִיּוּת, ב"נ — טבע אדם אדמי, sanguin. Temperament : והבחושים יותר ראוים להקיא לא ד ו מ י ו ת ם (קאנון א ד יא).

*אֲדְמִימוּת, ב"נ, — כמו אֹדֶם, אדמומית : רם המראות המורכבים מהלובן ו ה א ד מ י מ ו ת לפי שמה שיהיה הלובן חלוש יהיה מעט האדמימות כאשר יערבו בו יותר נראה אודם חזק (פי' המשנ' להרמב"ם, נגע' א ב). והעינים מתאדמים ב א ד מ י מ ו ת (ר"מ קורדובירו, אלימה, עין כמב ב כב).

*אֲדֶמֶת[1], ב"נ, מ"ר אדמות,—מחלה תצטין בנקודות אדמות המתהוות בעור על הגוף, Masern measles; rougeole.

אֶדֶן[2], ב"ז, בהפס' אדן, מ"ר אדנים, סמי' אדני,— פלח עץ, אבן או מתכת ישמש כתושבת ללוח, לעמוד, וכדומה, Fussgestell, Basis ; base piédestal, pedestal : ויהי מאת ככר הכסף ובו' ככר לאדן (שמות לח כז). וארבעים אדני כסף תעשה תחת עשרים הקרש שני אדנים תחת הקרש האחד לשתי ידתיו (שם כו יט). וחמש עשרה אמה קלעים לכתף עמדיהם שלשה ואדניהם שלשה (שם כז יד). שוקיו עמודי שש מיסדים על אדני פז (שה"ש ה טו). איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה מי שם ממדיה כי תדע או מי נטה עליה קו על מה אדניה הטבעו או מי ירה אבן פנתה (איוב לח ד-ו). — ובכלל "החלק התחתון הרחב, ה ת ו ש ב ת של איזה דבר : ונבראו (האצבעות) מעצמות ש א ד נ י ה ם יותר רחבים וראשיהם יותר דקים (קאנון א א כג). — ובהשאלה : וישירי אדונים,

[1]) מן אד̇ם, במשקל שמות המחלות כמו בהרת וכדומה. ורגיל השם הזה בפי מדברי עברית בזמננו, והשתמשו בו כבר הרבה בעתונים. ובספרי הרפואות הקדמונים קראו למחלה זו בשם הערבי ג'דרי, עי' זה.

[2]) מלה עברית, ר"ל מיוחדה ללשון ע ב ר י ת בלבדה, וביתר לשונות השמיות איננה, בפרט במשמעה זו. באשורית נמצא שרש אדן במשמעות אחרות, ובגזרת שם זה ומקורו לא מצאו חכמי הלשון דבר מתקבל.

לקרישי השכל אדנים (ר"י חריזי, תחכמ' ג). וכן לכל אחד ואחד סופרי שטנה אלה משיב (יוסף בן מתתיהו) דברים נחובים וישרים הבנויים על אדני החכמה והאמת (ריב"ל, בית האוצר, תרגום מיוסיפון נגד אפיון).

***אִדָּן**[1], אידן, אִדָּן, — הוא אחד ממיני הערבה, עי' זה, Weideart; espece de saule; specie of willow : אין מדליקים (בשבת) לא בכבש ולא בחוסן ולא בכלך ולא בפתילת האידן[2] (שבת ב א). — ועי' ערבה.

***אֲדֹנוּת**, ש"נ, — א) שלטון וממשלה, Herrschaft, autorité; authority : לך והדבק בעפר רגליו וקבל מלכותו ואדנותו (מד"ר ברא' לג). — ובסהמ"א : כהלל (היו דומים הפרושים) ביראת האדנות אשר בלבם וכהלל היותם נכנעים (יוסיפון, פרק פו). כל לשון אדנות קרוי בלשון רבים ואפילו יחיד (רש"י ישע' יט ד). וכן תאמר באדון ובעבד ששנוי האדנות אין לו בטבע רק מפני שהוא מיוחס לדבר אחר והוא העבד שקנאו בדמים (ר"י א"ת, כוח חן יא). הנה א"כ היה הבזיון (שבא אל שאול) דבק במשפחתו ושבטו עם היותו בעצמו באה לאדנות (ר"י אברבנאל, ש"א י כז). ואעפ"י שמתחלה כששכר לו הבית התנה שיחכירנו לו אח"כ אין בכך כלום כיון שגוף הבית קנוי למחכיר והוא גדול באדנות הבית לעולם יותר מן החוכר (שו"ת ריב"ש סח). והיא (המדינה רגושה) מנוצרים ונותנין מס יתוגר והיא אדנות כמו ויניסייה (יוחסין ו דף 247). יהיו קוראים לי בשם ה' אלהי אבותיכם שהוא לשון אדנות ומלכות כשם שאומרים יחי המלך (תוקוני, שמות ג יד). אדון לכל נמצא אשר המציא, שופט יצוריו באדנותו (עמנו', מחבר' ד). — ומ"ר : ואדנות האיש הזה היא אדנות הראשונה ושאר האדניות האנושיות מתאחרות מזאת (התהגות הפלוסופים, הוסיף פליפוכסקי 41) ומדריגות אדנויותיהם (שם 45). — ב) מדינה עומדת תחת שלטון אדון, Lehnsherrschaft, seigneurie seigneury : ולקרלו נתן (הקסר) את אדונות סינומנישו (יוסף הכהן, דה"י במלכי צרפת ותוגרמה, נז). — ג) תאר כבוד, Herrlichkeit; Seigneurie ; Lordship : כבר יודעת אדנותך וכו' מה שאומר ירמיה הנביא (כתב יד, JQR VII, 414).

אֲדֹנָי[1], אדוני, — תאר הכבוד והגדולה לאלהים, Herr ; mon Seignenr ; Lord, לנוכח עם שם המפ'רש אחריו : ויאמר אברם אדֹנָי יי' מה תתן לי (בראש' יה ב). אדֹנָי יי' אתה החלת להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה (דבר' ג כד). אהה אדֹנָי יי' למה העברת העביר את העם הזה את הירדן (יהוש' ז ז). — ובלי שם המפ'רש אחריו : ויען אברהם (אל אלהים) ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל אדֹנָי[2] ואנכי עפר ואפר (בראש' יח כז). ויאמר משה אל יי' בי אדֹנָי לא איש דברים אנכי (שמות ד י). בי אדֹנָי מה אמר אחרי אשר הפך ישראל ערף לפני איביו (יהוש' ז ח). ויאמר אליו (גדעון לאלהים) בי אדֹנָי[2] במה אושיע את ישראל (שופט' ו יח). אדֹנָי כמה תראה השיבה נפשי משאיהם (תהל' לה יז). לך אדֹנָי הצדקה ולנו בשת הפנים (דני' ט ז). אדֹנָי שמעה אדֹנָי סלחה אדֹנָי הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי (שם יט). — ובנסתר עם שם המפ'רש אחריו : לא יעשה אדֹנָי יי' דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמו' ג

---

[1]) כך לפי הכתיב אידן, יוד אחרי האלף, בכל נוסח' הדפוס, וכן בכ"י (ד"ס), וכן במשנ' שבירוש'. ובמשנה כ"י עם גוף פרוש הרמב"ם אִדָּן (עמנו' גו, בהל"מ). — [2]) ותרגמו בגמ' שם אידן באחוינה (כך בנוסח' ובכ"י אחוונא), ואמרו : רבין ואביי הוו קאזלי בפקתא דטמרוריתא חזינהו להנהו ארבתא (כך בנוסח' ובכ"י ערבתא) אמר ליה רבין לאביי היינו אידן דתנן אמר ליה האי עץ בעלמא הוא קלף ואחוי ליה עמרניתא דביני ביני. ע"כ. — ובעברית : רבין ואביי היו מהלכים בבקעת טמרורית וימצאו שם אלה הערבות ויאמר לו רבין לאביי זהו אידן ששנינו ויראה לו בין הקליפה והעץ מין עמרנית שממנה אפשר לעשות פתילה. — אך מקור השם אידן לא נתברר. ועי' ערך ערבה.

[1]) כך, בקמץ גם שלא בהפסק, להבדיל בין קדש לחול, ונמחק מהרבים אֲדֹנַי מושג הרבים שלו ובמו"כ מושג יחס הקנין, ונהיה כמו שם מפשט, כמו רבי, וכמו גם בלשונות המערביות Madame, Monsieur. ואעפי"כ יש מפקפקים אם היה זה נהוג בימי חיי הלשון, כי כמעט בכל המקומות שבא השם אדֹנָי, זולתי המקומות האחדים של דניאל, אפשר לקרא אֲדֹנִי במשמעה פשוטה של האדון שלי. וראיה לדבר, שאין הרבים של כבוד זה נהוג שלא בבנויים, ואמרו האדֹן ה' צבאות ולא האדֹנים (G.H. Dalman, der Gottesname Adonai). ולכן סוברים החוקרים החדשים כי „תקון סופרים" הוא בזמן מאוחר, ודעת נסטלה (ZAW XVI 325), שהיא פעולה חוזרת של נקוד שם המפ'רש בקמץ בסוף. — [2]) בהרבה כ"י כתוב פה שם המפורש. —

ז). כה אמר אדני יי׳ לאדום (עובד׳ א א). — ובלי שם המפרש אחריו: נתנני אדני בידי לא אוכל קום (איכה א יד). ואמרתם לא יתכן דרך אדני שמעו נא בית ישראל הדרכי לא יתכן הלא דרכיכם לא יתכנו (יחזק׳ יח כה). ויאמר (אלהים) לאדם הן יראת אדני [1]) היא חכמה (איוב כח כח). ועתה נכרת ברית לאלהינו להוציא כל נשים והנולד מהם בעצת אדני והחרדים במצות אלהינו (עזר׳ י ג). יושב בשמים ישחק אדני ילעג למו (תהל׳ ב ד). ברוך אדני יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה (שם סח כ).—ועם בוכלם א נחה [2]): ויאמר (אברהם אל אלהים) אל נא יחר לאדני ואדברה (בראש׳ יח ל). הנה חזק ואמץ לאדני [2]) כזרם ברד (ישע׳ כח ב). ותאמר ציון עזבני יי׳ ואדני שכחני (שם מט יד). העירה והקיצה למשפטי אלהי ואדני לריבי (תהל׳ לה כג).

***אֲדֹנֵי [3]) הַשָּׂדֶה**, ש״ז, מ״ר אֲדֹנֵי הַשָּׂדֶה,—א) קוף ממיני הקופים הדומים ביותר להאדם, Menschaffe singe anthropomorphe ; anthropom. ape.: הפרוטיות אסורות והרמך מותר ו א ד נ י [4]) השדה היה רבי יוסי אומר מטמאות באהל כאדם (כלא׳ ח ה). כל ההולך על כפיו זה הקוף כל הולך להביא את

---

[1]) בקצת כ״י שם המפרש.—[2]) עפ״י הכלל של המסורה מ ש ה מוציא ו כ ל ב מ כ נ י ם.

[3]) משקל שְׁבִי, עֲרְבִי, נָכְרִי, ועי׳ הערה לקמן.—

[4]) כך גרסת הספרים שלנו. ובמשנה תלמ׳ ירוש׳ דפ׳ ויניציה א ר נ י, וכן סה״ש בריל .Brülls Jahrb, א׳ 202, מגיה ארני במקום אדני, ומפרש עפ״י לשון ס ו ר י ת מין עֵז הרים, hoedus, caper silvesrtis, ושם ד׳ קיא, מפרסית ougudan, שהוא הקוף מאני. ובג׳ שם א מ ב נ י, ונמצאת גרסה זו בקצת ספרים גם במשנה שבמשניות, וכן גרסת הרא״ש. אך גרסת רש״י היתה ודאי א ד נ י, כמו שמוכח מדבריו בפרושו לאיוב ה כג, אמר וז״ל: ובלשון משנה ותורת כהנים נקראים א ד נ י השדה. ונראה כי כן היתה גם גרסת הרמב״ם והר״ש. ואין להכריע מהו הנקוד האמתי של מלה זו ואם היא מ״י או מ״ר. הקריאה הרגילה היא א ד נֵ י, אך אפשר כי קריאה זו נולדה מן הדמיון עם א ב נ י ה ש ד ה של איוב ה כג, ונראה כי באמת יש קצת יחס בין שתי אלה. ומהלשון מ ט מ א ו ת באהל שבסוף מאמר זה נראה כי א ד נ י הוא ר ב ם, אך בר״ש וברטנורא כתיב מ ט מ א באהל בלשון יחיד. וכן החליט לויזון (זד״ת), וידחה הקריאה אֲדֹנֵי וינקד אֲדֹנִי מלשון אדון, וכן קוהוט. אך צורת סמיכות זו אֲדֹנֵי השדה היא קצת זרה, גם יש לתמה שהמלה אינה כתובה מ ל א ה, אדוני, כמנהג הכתיב בכ״מ בתלמוד. ובדבר משמעת שם זה, הנה פרשוהו בירוש׳: בר נָשׁ דטור הוא והוא חיי מן טיבוריה איפסיק טיבוריה לא חיי (אדם של הר וחי מטבורו ואם נפסק טבורו לא יחיה). וזו בריה הגדית שאינה במציאות. וכן מה שפרש הרמב״ם: חיות הדומות לבני אדם ואומרים המספרים הדושי העולם שהוא מ ד ב ר ד ב ר י ם רבים שאינם מובנים ודיבורו דומה לדבור אדם ושמו אלנסנאס בערב׳, ע״כ, גם זו בריה הגדית, והיא אלנסנאס a) בערב׳, אומרים עליו הערבים שהוא חיה בצורת אדם שאין לו אלא עין אחת ורגל אחת, וכדומה. ובלשאן אלערב: אמר כראע אלנסנאס היא חיה תוצד ותאכל והיא בצורת אדם בעין אחת ורגל ויד תדבר כמו אדם אמתי, ואלצחאח: אלנסנאס מין בריה שיש לה רגל אחת להליכה. אלנסנאס בריה בצורת בני אדם ידמה להם בדבר ויתחלף מהם בדבר ואינם מבני אדם. וי״א הם מן בני אדם. ואמרו בחדית׳ כי חלק משבט עד עצבו שליחם ויחליפם אלהים בנסנאס, ויש להם יד ורגל מצד אחד, יקפצו וינתרו כמו שמנתרים העופות, וירעו כמו שרועים הבהמות. ובחדית׳ אבי הרירה אמר הלכו האנשים ונשארו הנסנסים. וי״א שהם יאגוג ומאגוג (גוג ומגוג). ע״כ. ואין ספק כיהיו הגדות מזה המין גם אצל היהודים אדות חיות בצורות אדם. אבל אין ספק גם בזה כי המדברת ל ה ל כ ה כונתה ל ב ר י ה שישנה ב מ צ י א ו ת, ש ר א ו אותה. וכמו כן המאמר במדר׳ קהלת „כגון מגדלי קופות וכו׳ ו א ד נ י ה ש ד ה״, מעיד שזו בריה ש נ ו ה ג י ם בני אדם לגדל אותה ב ב ת י ה ם, ומדברי ר׳ יוסי שהיא מטמא באהל כאדם נראה ברור שזו חיה דומה הרבה לאדם ובכ״ז אין זה ה ק ו ף, כמו שנראה מהמאמר בספרא המובא בפנים. ואמר ר״נ בהערוך: אדני השרה פי׳ בני אדם הגדלים ביערים וי״א היה דומה לבני אדם. ע״כ. וכבר אמר כשתלי שהוא הקוף, וכן מ׳ לנדוי, וכן יוסף שורץ (תבוה״א). ונכונה דעת לנדוי ויוסף שורץ (תבוא׳ הארץ) כי הכונה ב א ד נ י ה ש ד ה למיני הקופים בלי זנב, שמפנזה (לנדוי) או אורנגאוטנג (שורץ), וכן לויזון (זד״ת) ורי״ל בת״י על המשנה ומ״ל מלבים (פרוש תוכ״ה). ואין ספק כי אלה הקופים הם שהולידו את ההגדות בדבר הבריות האגדיות הנזכרות, והשם א ד נ י ה ש ד ה היה משתף בדעת ההמון גם למין הקופים ההם, שבודאי הובאו לפעמים בפרט מאפריקה ובפרט הילדים, ובאויר ההם של ארץ ישראל נתקימו יותר מבארצות הקרות של ארפה, וכן השם א ל נ ס נ א ס בלשון ההמונית הערבית משתף להבו״ה האגדית ולמין ממיני הקופים. וכן אומר הרמב״ם בפרוש המשנה (ידים ג ה): והקוף אלקרד, והוא אלד׳י יסמונה במצר אלנסנאס, ע״כ. — ובעברית: והקוף אלקרד (בערבית) והוא שקורין אותו במצרים אלנסנאס.—ועוד לא נתברר

---

a) نسناس

הקפוד וחולדת הסנאים ו א ד נ י [1]) השדה וכלב הים (ספרא ויקר' יא כז). כי יש דברים הרבה מרבים הבל כגון מגדלי קופות וחתולות וחולדות הסנאין ו א ד נ י שדה [2]) וכלב הים (מד"ר קהל', כי יש דברים).— ב) בריה הגדית, חיה בצורת אדם [3]), fabelhaftes Geschöpf mit Menschengesicht; être fabuleux à figure humaine; humanheaded monster,— אמרו עליה שהיא מחברה בטבורה בחבל להאדמה וספרו עליה נפלאות: והבחינה האמצעית שבינו (בין הצומח) לחי היא א ד נ י ה ש ד ה שהוא חי הדבוק בחבל היוצא מטיבורו ונשרש בארץ (מבני חסיד', ההלככה ד). פרק עשירי ידבר ב א ד נ י ה ש ד ה וכו' שחיה על ידי חבל הנקשר בטבורו וקצה האחר בארץ ונמצאת בטרטריאה הגדולה וכו' (מעשה טוביה, עולם הקטן י).

*אדק [4]), ממנו, *אָדַק, *אָדוּק, *אֲדִיקוּת, *אִדּוּק.

מקור השם א ד נ י השדה במשמעה זו, כמו שלא נתברר מקור מלת נ ס נ א ס בערב'. המלונים הלאטיים הערביים מביאים מלה זו בשרש נ ש ש, ונראה שהם מחזיקים אותה בחזקת כ ש ר ו ת שמית. אך ס' פרנקל (Aram. Fremdw. 286) מפקפק וסבר שהיא מלה זרה, אולי מן נ נ ו ס היוני νάνος. ואולי גם א ד נ י מלה זרה שנתקבלה מהשם הנכרי ששמעו היהודים ממביאי את הבריה הזאת מאפריקה. ואולי אמרו בתחלה א ד מ י, ר"ל ד ו מ ה לאדם, ונשתבש אח"כ בהלוף מ בנון, שהוא רגיל מאד בלשון. ובדבר צורת המלה, הנה אפשר לקים הקריאה אֲדֹנֵי גם ליחיד ע"ם אריה, עי' זה. ואעפי"כ נקדתי אֲדֹנִי, ע"ם ערבי. — [1]) בספרא הוצא' שלוסברג (מכ"י אוקספ') כתיב ו א ב נ י. אבל בתורת כהנים עם פרוש מלבים א ד נ י. וכן היתה גרס' רש"י בתו"כ, כמו שנזכר למעלה בהערה.—[2]) בילקוט במקום הזה נשמטו המלים האלה.—[3]) במשמעה זו פרשו בגמ' ירוש' את א ד נ י השדה במשנ' כלא'. וכן הרמב"ם, עי' הערה שלפני זה, וכן הר"ש, אמר וז"ל: ושמעתי בשם הר"ר מאיר ברבי קלונימוס מאשפירא שהיא חיה ששמה ידוע והיא ידעוני דקרא ומעצם שלה עושים כמין כשפים וכמין חבל גדול יוצא משורש שבארץ שבו גדל אותה החיה ששמה ידוע כעין אותם קשואים ודלועים אלא הידוע צורתו כצורת אדם בכל דבר בצורת פנים וגוף וידים ורגלים ומטיבורו מחובר לחבל היוצא מן השרש ואין כל בריה רשאה ליקרב במלא החבל שטורפת והורגת וכמלא החבל רועה כל סביבותיה וכשבאין לצודה אין אדם רשאי לקרב אצלה אלא מורים אותה אל החבל עד שהוא נפסק והיא מיד מתה. ע"כ. ורע"ב הוסיף שהוא צ ו ע ק ב ק ו ל מ ר.

[4]) רק בארמ' אֲדַק, ובשאר הלשונות א ת ז.

*אָדַק, פ"י, פעו' אָדוּק, נק' אֲדוּקָה, מ"ר אֲדוּקִים, אֲדוּקוֹת,—אדוק בדבר, אחוז ומחבר בדבר בכח, כמו דבוק בו, anheften; adhérer; adhere: שנים א ד ו ק י ם בטלית זה נוטל עד מקום שידו מגעת וזה נוטל וכו' (ב"מ ז.). שנים א ד ו ק י ן בשטר מלוה אומר שלי הוא ונפל ממני ומצאתיו ולוה אמר שלך הוא ופרעתיו לך (שם). אחד א ד ו ק בטופס ואחד א ד ו ק בתורף זה נוטל טופס וזה נוטל תורף (שם:). מכר את הקרון מכר את הפרדות וכו' ב א ד ו ק י ן (הפרדות) בו (ב"ב עז:).—ובפהמ"א: וי"ב פקידים בתלי וגלגל ולב וכו' וכולם א ד ו ק י ן זה בזה (ספר יצירה ו). שבל קשקשת וקשקשת דבוקה בו ו א ד ו ק ה לחברתה (רב"י איוב מא ז). שבל הנולדים קודם נח היו ידיהם א ד ו ק ו ת שלימות בלי פירוד וחילוק אצבעות (פענח רזא, בראש' ה כט).—ובהשאלה, בדברים מפשטים: והפקחים בדתם, ו ה א ד ו ק י ם בטעותם, ומחניפים בחלקלקותם (ראב"ע, חזיונות, מסדי אחיאסף ב קיו). באותם ימים שהיו א ד ו ק י ן לנסך כל יינם לע"ז (רש"י תשוב', בספ' תהלה לדוד קויפמן, עמ' יו). וכל כך נעשו (ישראל) א ד ו ק י ם בעבודת הסכלה ההיא (של העגלים) שהיו הולכים דרך רב עד דן (ר"י אברבנאל, מ"א יב). במותו אחריו מלך כסיל קם והוא א ד ו ק בדתו איש נבובי (הוא, תלונה על הזמן, או"ג כעב). מתחסד בתורתו א ד ו ק בתורתו ודתו (הוא, הקד' מצמיח ישועה). הוא משומד לכל התורה כולה ו א ד ו ק יותר מן הגוים (הרוקח, סרכיל כז). והיו א ד ו ק י ם בה (בעבודת המ'לך) הרבה (החנוך, מלוה רח). גויים בזמן הזה אין בקיאין בטיב ע"ז כל כך ואינן א ד ו ק י ן בע"ז (התרומה, יין נסך קע). ונהגו למכר מגע הגוי מטעם שאינן א ד ו ק י ן עתה (שם). וכבר בא משומד אחד שהיה א ד ו ק ביותר לפני הרב ר' יוסף בכור שור (יוסף המקנא, REJ III, 5). כל דבר עליוני יש לו דוגמא וענין בזה העולם והוא אליו כצל אצל המיצל ו א ד ו ק בו (הריקנטי, ויקרא). וכן בכל המדות אל הפעולות הנאצלות מהן אף כי כולן א ד ו ק י ן זה בזה (שם, ויבלח). עשרה לבושין לבש הקב"ה בבריאת העולם והענין כי הכל נבואר באמצעות אעפ"י שנקראו לבושין הם א ד ו ק י ן בו כשלהבת קשורה בגחלת (שם, בראש'). שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית וכו' שמא יהיה א ד ו ק בשפחה כנענית (חזקוני, משפט'

כא ג). לפי שאין ע"א אדוקים עכשיו לנסך יין (כו"ת תומת יבריס קד). כי אפילו שנחלקו לב' ראשים גם שניהם נמצאו אדוקים בכל מקורם הנעלם (כרית מנוחה, ניקוד ה). כדי שיהיו אחדים ואדוקים כולם לעבוד עבודת הקב"ה ולהשתחוות לפני אדוניו (כם ת). האפיקורסים דהיינו האדוקים בעבודת כוכבים וכו' שכתבו להם כתבי הקדש אין מצילים אותם ואף בחול שורפן (כו"ע או"ח בנד כא). והם אדוקים ונאחזים בתורה שבע"פ (כפ' הקנה, ילא' המקים יט:). וכפר באלהים חיים ועבר על אנכי ולבסוף היה אדוק בע"א ועבר על לא יהיה לך (ראב' חכמה, ענוה ז). הוי עניי הדעת, יודע אני חסרונכם במושכלות, קול דברים אנכי שומע באין פעולות, ואתם עדיין מבחוץ אדוקים בקליפות (יב"ר מקנדיה, מלרף לחכמה ט). וכשיוציאם (אלהים) אל הפעולה הרוחנית יהיה באמצעות המדות האדוקות בו ית' (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 23). ואני בכל עז נפשי בך אדוקה (יג"ג, ניעקב ריפמן).—ובמשמ' °מתמיד, שאינו פוסק: חום אדוק וחזק (ר"י להכון, הולה"ת ז א).— ובמשמ' °אחוז: אדוקי אש באימה יאפדוך (יול' יוה"כ, כי אלוקי).

—הפע', °האדיק, — עשה שיהיה אדוק, ובהרחבה להין, דחק, drücken; presser; to press: צר התחיל ליסר אותו להדיק, כהחל בקדוש היום להאדיק (הודך ד' כי אנפת, מחזור רומני, יוה"כ). נשקד עול הזמן הן יאדיק (עזר' דאויינה, REJ XXXI, 121).

—°אדוק, ב"ז,—כח וחזק: ויזהר שלא יאזור מתניו בחזק ואדוק (הולה"ת, ר"י להכון).

***אֶדֶק**[1]), ב"ז, מ"ר אֲדָקִים, — כלי נקוב בקרקעיתו ופיו צר, ישימו בו משקה ויתנו תחתיו כלי מתכת יטפטפו המים טיף טיף וישמיעו קול וזמזום: ומטיפין מן אדק[2]) לחולה בשבת (תוספתא שבת ג ח וגמ' ערוב' קד.).

---

[1]) משק' כבל, פלס, וכדומה. צ"ד, בוקש"ד וכשת' אדק, לוי אדק, קוה' אדק.—ולא נתברר מקורו. ועי' הערה שלקמן.—[2]) כך בתוספתא, וכן רה"ג (כנים ט נ), וכן ר"ח והערוך. והביא רה"ג שם עודגרסה עדק. ובנוסח' מיארק ובן רא"ש, ובאלפסי מי ארג. וכבר היו שתי הגרסא' לעיני ר"י ברזילי, והביא בס' העתים (145) וז"ל: ומטיפין מאדק ואית דגרסי מי ארק וכו' ופי' אדק כלי כמין בוז ופיו צר מלמעלה ונקוב בקרקעיתו נקבים דקים וכו'. והוא פרושו של ר"ח, והביאו הערוך. ורב האי (שם) פרש שהוא כלי כמו מניקת, רק שהאדק הוא מזוכית.

אדר[1]), ממנו אַדִּיר, אֶדֶר, אֶדֶר, אַדָּר, *אַדִּירוּת.

אָדַר,— קל לא נמצא.

—נפ' נֶאְדַּר[2]), בינוני נֶאְדָּר, ועם יוד נוספת נֶאְדָּרִי, —היה חזק ורב היפי, mächtig, herrlich sein; être puissant, magnifique; be mighty, glorious: מי כמכה באלם יי' מי כמכה נאדר[3]) בקדש נורא תהלת עשה פלא (שמות טו יא). ימינך יי' נאדרי[4]) בכח

---

[1]) באשורית אדר היה גדול, רחב, נהדר, אדר, תפארת והדר. בכנעני' אדר ש"ת להאלהים ומאדרם פעל כמו"כ לאלהים. בערב' קדר במשמ' כח ואמץ וגדולה.

[2]) עי' הערה לאות א אדות מפיק א בפרט לפני ד. — [3]) בכל הספרים המדיקים א בשוא לבד (מכלול ומ"ב). — [4]) בדקדוק מלה זו כבר התפלפל ריב"ג, אמר וז"ל: ודע כי בנאדרי בכח ענינים מחדדים השכל מהם שיתכן לומר בו שהוא תאר לשון נקבה לימין עומד במקום הספור ושהתו אשר היא סימן הנקבה נופלת ממנו כנפלה מאמרם אל בית הנשים שני רצה לומר שנית וכו' ועקרו להיות נאדרית ויתכן עוד לומר בו שהוא תאר לשון זכר לימין עומד במקום ההגדה ושיהיה הימין הנה לשון זכר ושתהיה היוד נוספת כהוספתה בהיושבי בשמים אלא שהוא לשון סתם בשני הפנים האלה אע"פ שהוא בהם תאר לנודע כי פעמים מתארין הנודע בסתם בלשון העברים כאשר נאמר את הכבש אחד וזו"ת: ויתכן שרוצה בו הנאדרי בכח וזה על אחד משלשה פנים אם על שיהיה תאר לימין על שני הפנים הקודמים מלשון הנקבה ולשון הזכר ושתהיה ההגדה (ר"ל הגדת ההתחלה והוא ימינך) במה שאחריו או על שיהיה תאר לבורא (ר"ל לאמרו יי') והיוד נוספת או על שיהיה קריאה והיוד נוספת בו כאשר נאמר נאדר בקדש אשר הוא קריאה בלבד ויתכן עוד להיות נאדרי הגדת התהלה נסתרת כאלו אומר היא נאדרי או הוא נאדרי. ע"כ. רש"י: היוד יתירה כמו רבתי עם, שרתי במדינות, גנבתי יום. ע"כ. וכן ראב"ע ורד"ק. והמדקדקים החדשים רואים ביוד זו וכמו כן ביוד של גנבתי, רבתי, מקימי, וכיוצא בהן, שארית מן נטיית הסמיכה שהיתה נהוגה לפנים בלשון בפרט ליחס הקנין, ביחס שממנו, והשתמשו בו אח"כ בפרט המליצים לפעמים בכל היחסים, ועפי"ר אין הנגינה נופלת עליה, אבל פעמים בנגינה עליה. כך Stade, Olsh. § 123, Ew. § 211 b § 343: ורגש ההוראה הקדומה של נטיה זו ליחס שממנו נשכח וכבה בלשון, והיתה רצויה ביחוד להמליצה מפני שהיא צורה יותר מלאה ולא רגילה. Böt. § 616 סובר שהקריאה האמתית היתה אולי נְאְדָּרִי, בריש פתוחה, וזו אולי שארית סי' נקבה שהיתה אולי נהוגה גם בעבר' כמו שהיא נהוגה בערב'. אבל ברט אומר, כי י

ימינך יי׳ תרעץ אויב (שם ו).—ובדברים לא בע״ת, במשמ׳ יפי והדר: ותאדר ותהדר תורת אלהים בעולמו (אשכל הכפר לר״י הדסי כט). בין צללי שושן ופרח נהדר, מה נאדר יין כוסך בימי אדר (ר״י חריזי, תחכמ׳ ה). מה נאוה זהרו (של השמש בזרחו) על ההרים ומה נאדר בהופיעו על פני חדקל (א׳ מפו, אה״צ טו).

—פע׳, אִדֵּר, — פאר את פלוני, jem. verherrlichen; glorifier; glorify some one, ואמר הפיטן: לברר לשורר, לאדר להדר, לגבר לדבר (ר״א קליר, אקתה, א׳ סכות). יודו פלאך השמים, ויאדרוך קולות מים (שיר היחוד ליום א). תאדרנו בישע וגילה, תאמצנו ברוח והצלה (הושע׳ נהושע״ר, תתננו לשם). ובאדרת שער תאדרני (תוכח׳ מוס׳ לעזר׳ הבבלי סט:).

—פֻע׳, אֻדַּר, — א) שאדרו אותו, verherrl. werden; être glorifié; to be glorified: עזוז בקדש נאדר, ומכל יציר מאודר (ר״א קליר, אקתה, א׳ סכות).— ובהשאלה במשמ׳ מיפה: שלח יונה מבשרת, ואם היא לא מספרת, באגרת קטנה אל כנפיה מחוברת, מאודרת בשמי כרכום ובלבונה מקוטרת (ר״ב הנגיד, בנת יונה).

—הפע׳, הֶאְדִּיר, עתי׳ יַאְדִּיר,— הרבה הכח והכבוד של.., verstärken, verherrlichen; fortifier, rendre magnifique; strengthen, magnify: יי׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר[1]) (ישע׳ מב כא).—וכן אמר הפיטן: ובכן אאדיר אלהי באבי (ר״י גיאת).— והניע ר״י הלוי את האלף בחטף פתח והרפה את הדלת מפני דחק המשקל ואמר במשקל ב׳ תנוע׳ ויתד: לבי מעירי, לעלות לבית קדשי ועירי וכו׳ הוא מאדירי עד אעמד במקום דבירי (נכי). — ובמשמ׳ אִדֵּר: מי לא יאדיר למלך האדיר (היכלות רבתי ט). אדירי אאמה יאדירו בקול יי׳ מלך (יוצר א ר״ה, אדירי איומה). שנאני שחק באומר מאדירים (רשב״י, יוצר ב׳ ר״ה, כל בנאני). על כן אפארך אאדירך אברכך אגדלך אהדרך (מגיד מיבר׳ לר״י קארו, מקץ).

—הפע׳, הֶאְדַּר, יֻאְדַּר: ויואדר ויוערץ וישגב האל הקדוש (ר״א קליר, מגן עתיק).

—התפ׳ הִתְאַדֵּר,—עשה עצמו נאדר, sich verherrlichen; se rendre glorieux; to glorify oneself: מלך תהום רבה, נתאדרת בים ובחרבה (ר״א קליר, מלך אמיץ, ר״ה). ונשגבת ונערצת ונתהדרת ונתאדרת (הוא, יוצ׳ ב פסח, בעבר מכות).—ובמשמ׳ נהיה אדיר: השמים יתקדרו והמים יתאדרו ויתחזקו וידחקו את האניה (כסא׳ לבית דוד יכ).

א.אֶדֶר[1]), ש״ז, מ״ר אֲדָרִים,—א) שכר, מחיר, Preis; prix; price: וישקלו את שכרי שלשים כסף ויאמר יי׳ אלי השליכהו אל היוצר אדר[2]) היקר אשר יקרתי מעליהם (זכר׳ יא יב-יג). — ב) מעיל רחב, weiter Mantel; large manteau; cloak: ממול שלמה אדר תפשטון מעברים בטח (מיכ׳ ב ח).—ג) תפארת, גדולה והדר, Herrlichkeit; gloire; glory: אדר מתהומות שבה ממאורות (ר׳ יוסי בן יוסי, סדר עבודה). צבי מהדום יעל, ואדר משעל (ר״א קליר, ר״ה, אנסיכה מנכי).— ובמשמ׳ יפי: אומר היין, אין די בעולמי כהיותי בספל אדר ביד חושקת, וחושקיה סביבה והיא עליהם מתרפקת (עמנו׳, מחבר׳ כה).

ב.*אֶדֶר[3]), ש״ז, מ״ר אֲדָרִים,—מין אילן סרק קשה מאד, מין ממיני האלון, quercus; robur, ilex: הרוצה שיתקיימו נכסיו יטע בהן אדר (ביצ׳ טו:). שדה שיש בה אדר אינה נגזלת ואינה נחמסת ופירותיה משתמרין (שם). עלין של עץ ששמו אדר (רב״י גיט׳ כט:). אדר אילן חשוב הוא ויש לו שם למרחוק ואומרים פלוני יש לו אדר בשדה ומתוך כך היא (השדה) נקראת על שמו (הוא, ביצ׳ טו:).

זו של מקימי, וכן י אהבתי, רבתי וכו׳ היא נוספת בעבר׳ בעקרה, ר״ל שנתהותה בלשון עבר׳ בעצמה ואיננה שארית מלשון השמית הקדומה, ונתהותה בעברית בכונה כדי לתת יותר כח להקשור בין שתי המלים עפ״י ההקש עם הנטיה של מלות הקרבה אב-אבי, אח-אחי. והסכים לדעה זו קויץ (Ges. 27 Aufl. § 90 k) בכלל, ובנוגע ביחוד לנאדרי דעתו היא שזו אולי שבוש וצ״ל נאדרה.

[1]) האלף בשוא לבדו (מ״ב).

---

[1]) משרש אדר. — [2]) שאר הפרושים דחוקים.

[3]) משק׳ ארז. בארמ׳ אדרא, והובא בגמ׳ (ביצ׳ טו:) טעם לשם זה כמו שאומרים אנשים: כדאמרי אינשי מאי אדרא דקיימי לדרי דרי ע״כ. והוא מדרש מלים המוני. עכ״פ אנו רואים מזה כי השם היה רגיל אצל ההמון. בסורית הביאו Psm והביא לו עדות מן הקבץ המזר׳: אילנא רבא דאדרא. ע״כ. אבל כבר העיר על זה עמנ׳ לו (שהל״מ), כי המלונים הלאומיים הסורים אינם מכירים מלה זו. ולא נתברר איזה אילן מן האילנות קראו היהודים לפנים אדר. בגמר׳ (ר״ה כג.) מתרגם רב את מין הארז קתרום (או קתרום) באדרא בארמית, אבל, מלבד שיש שם עוד פרוש אחר, גם גוף מלה קתרום לא ידוע מה פרושה בדיוק. ממדרש המלים ההמוני להשם אדרא אנו לומדים כי האדר מתקים

***אֶדֶר**[1], ש"ז, — עור של בהמה או חיה אחרת שהפשיטוהו שלם ומלאוהו תבן כדי שתשאר **ד מ ו ת** הבהמה כמו שהיתה בחייה, ausgestopftes Tier; animal empaillé; stuffed animal, וכבר השתמשו במלה זו בהעתונים.

אֲדָר[2], ש"ז, מ"ר אדרים,—שם חדש שנים עשר ליהודים, הוא החדש שלפני חג הפסח, der XII Monat des jüd. kal.; XII. mois du cal. juif; XII. month of the jew. cal.: בשלושה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר (אסת׳ ג יג). על כן היהודים הפרוזים הישבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב (שם ט יט).—ובתו"מ: שלחו ליה למר עוקבא **א ד ר** הסמוך לניסן לעולם חסר (ר"ה יט:). - - ואמר המשורר: בין צללי שושן ופרח נהדר, מה נאדר יין כוסך בימי אדר, לכן שתה יין אשר ידמה בכוס שהם לטור אדם אשר מלא בדר (ר"י חריזי, תחכמ׳ ס).—**אדר ראשון** (אדר א׳), **אדר שני** (אדר ב׳), הם שני חדשי אדר בשנה מעברת: קראו את המגילה **באדר הראשון ונתעברה** השנה קורין אותה **באדר השני** (מגי׳ א ז). —ומ"ר: העיד ר׳ סימאי משום חגי זכריה ומלאכי על שני **א ד ר י ם** שאם רצו לעשותן שניהן מלאין עושין (ר"ה יט:). ועושין אותה שני **א ד ר י ם** אדר ראשון ואדר שני (רמב"ם, קדוש החדש ד א). — וסמנים שנהגו רועי בקר לפנים לציין חדש אדר בארץ ישראל: אם בכיר ולקיש יגצו יחד זהו **א ד ר** ואם לא אין זה **א ד ר**, אם שור בבקר בצנת שלג ימות ובצהרים בצל תאנה ינמנם ועורו יפשט זהו **א ד ר** ואם לא אין זה **א ד ר**, אם קדים חזק יפיח ובלועך יצא לקראתו זהו **א ד ר** ואם לא אין זה **א ד ר** (סנהד׳ יח: בארמית).

***אַדְּרַבָּה**[1] אַדְּרַבָּא,—הפך ונגוד גמור להנאמר קודם, im Gegenteil; au contraire; on the contrary: כל הכלים ניטלין ואעפ"י שנתפרקו בשבת ולא מיבעיא בחול **א ד ר ב ה** בשבת מוכנין ע"ג אביהן בחול אינן מוכנין ע"ג אביהן (שבת קכב:). סקילת חמורה מחנק שכן ניתן למגדף וכו׳ **א ד ר ב ה** חנק חמור שכן ניתן למכה אביו (סנה׳ נ.).—ובלי מלה אחרת אחריה: המנדה את חבירו שלא כדין ואמר לו הלה **א ד ר ב ה** נידוי של שני נידוי וכו׳ ת"ח שביזהו

דורות הרבה. ר"ה (כלא טו:). אומר שהוא אילן גדול ומשלח פארות וענפים הרבה. אלה סימנים כלליים ואינם מספיקים לשים על פיהם איזה אילן מהאילנות הוא. עכ"פ, כיון שכבר תרג׳ פ׳ שמיט וברון בהשם הרומי ilex, שהוא באמת אילן קשה ומתקים לפחות בשש מאות שנה וחשוב, והואיל ואין לנו בעברית שם אחר לאילן זה, נוכל ליחד לו השם אדר.

[1]) מארמ׳ **א ד ר א**, אודריתא. בגמ׳ ירוש׳ (מע"ש ד נה ג) מסופר כי רצה כותי אחד להתל בחכם היהודים הזקן, ר׳ ישמעאל, ויבוא אליו ויאמר לו ארמית: חמית בחילמאי ארבעה ארזין וארבעה שיקמין מקניתא אדרא תורתא וההוא גברא יתיב מדרך. ויען לו ר׳ ישמעאל במו"כ ארמית: תיפח רוחיה דההוא גברא וכו׳ **א ד ר א** ברא דתבנא וכו׳ (בעבר׳: תפח רוחו של האיש ההוא וכו׳ **א ד ר א** הוא כר של תבן). ובגמ׳ בבלי (נדר׳ כה.): ההוא חויא דהוה בשני שבור מלכא רמו ליה תליסר **א ו ד ר י י ת א** דתבנא ובלע יתהון (גרס׳ הערוך, וכן רה"ג, תשו׳ הגא׳, הרכבי רכט, וכן ר"ח שבוע׳ כט: אדריתא, ובגוסת׳ אורוותא, ואינו נכון). והביא הערוך מהילמדנו מעשה בשבור מלכא שהיה עובר במדבר בוב שהוא ת׳ פרסה על ת׳ פרסה ועבדו קרוגין שלו ראשונה ובלעה (הנחש) וכן שניה וכן שלישית אמרו לו חכמיו הבא **ע ו ר ו ת** של בהמות מלאות תבן **ו י ס ב ו ר** הנחש שהן בהמות ויבלעם וינפח כריסו ויבקע, וכן עשו, עכ"ל הערוך בשם ילמדנו. וכן בתנחומא בוב׳ בשלח יז המעשה הזה, ושם הגרסה במקום הביא **ע ו ר ו ת** ומלאו סרודות, ובתנחו׳ הנדפס סדירות, ועי׳ בוב׳ שם שמגיה בכ"ם אדורות, עפ"י הערוך. והנה פרש הערוך אדרא של החלום ואדריתא של הנחש **ע ו ר ו ת** סתם. אך מהמעשה בהנה"ש מוכח כי הכונה עור בהמה ממלאה תבן **ב ד מ ו ת ה** של הבהמה, וכמו שסים הערוך **ו י ס ב ו ר** הנחש שהן בהמות. וכבר גזר מוספיא שאדרא ואדורה ואדריתא באו מלשון יונית ἀσκός וכן קוה׳ ובוב׳, אך ס׳ קרוים לא הביאן בין המלות השאולות מלשון יונית ורומית. עכ"פ, בעצם משמעת המלה אין לפקפק.

[2]) באשורית אַדָר שם החדש השנים עשר לחדש הבבלים והאשורים. וחדש העבור: ארח מהר **א ד ר**, לאמר ירח **ד ו מ ה** **ל א ד ר**, וכמו"כ אדר ארכ, אדר שני, וכן שם חדש זה ביתר לשונות האחיות, בסורית, וכמו"כ בערבית אד׳ר a). ובדבר מקור השם, יש חושבים שנקרא כך על שם השמים **ה מ ע ו נ נ י ם** בחדש הזה בארץ בבל, ויש גוזרים אותו מהשם אֲדַר גֹּרֶן, ר"ל ירח הגרנות, שמתחילים בארץ ההיא להכין הגרנות להדישה הקרובה.

[1]) בארמ׳, ומורכב מן אד-על, והמלה רבא, רבה, ונכנסה מלה זו בשמוש בלשון העברית.

a) ذر

רשע על שנידהו ואמר לו הרשע אדרבה יכריזו על הרשע שהוא מנודה (בו"ג יו"ד סלד לט"מ). — אדרבה העיון ההוא הכולל השומר אמת לעולם ישפוט לפעולות אדם (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חקו"ד כ יז). שלא יטול (אלהים) אותה לדחותה דחייה עולמית כמו שעשה מן הגוף אדרבה הוא הושב מחשבות שלא יקח ממנו נדרו (ר"י מסיר ניאון, גופת לופיס כ ג). נכחיש במה שחשבו מעלה שיהיה הענין כן אדרבה נפציר עצמנו להוכיח שהיא פחיתות (שם). ומשיב זה בכללן לומר אדרבה הוא חייב לי (לבוש חו"מ, דיינ' ו). אתה לא אבדת כלום אדרבה אני פרעתיך וממני נאבד השטר (שם, שטרות סה יז).— וכמו שם בהא הידיעה בראש: אפילו עם הארץ ותלמיד נגד רבו מועיל האדרבה (פחד יצחק, ערך זה).

***אַדְרִיוֹן**[1], ש"ז, מ"ר אדריונים, — שם צמח, Seneciovulgaris, gem. Kreuzkraut; seneçon; groundsel (קלגון לות הסמים, וגרס המעל' ליוסף וידל). — ועי' צמת.

***אַדְרְכָל**[2], אדריכל, ש"ז, מ"ר אדרכלים, — חכם במלאכת הבנין, Baumeister; architecte; architect: משל למלך שבנה פלטין ע"י אדרכל[3] ראה אותה ולא ערבה לו על מי יש לו להתכעס לא על אדרכל (מד"ר ברא' כז). הבנאי שמסר (את האבן) לאדריכל אדריכל חייב (ב"מ קיח:). — ומ"ר: אמר רב אסי מחיצות אדרכלין לא שמה מחיצה (ערוב' כו.).

אַדַרְכֹּן[4], ש"ז, מ"ר אדרכנים, — שם מטבע פרסית: לאדרכנים אלף (עזרא ח כז).

***אַדְרַכְתָּה**[5], אדרכתא, ש"נ, מ"ר אדרכתות, — שטר מעשה בית דין הנותן רשות לבע"ח לרדת לנכסי הלוה ולשלט בהם, gericht. Dokument zur Besitzergreifung; saisie; writ of distress: כיצד כותבין האדרכתא אם לנכסים בני הוריך הורידוהו (את המלוה) אומרים איש פלוני נתחייב לפלוני וכו' וכתבנו לו אדרכתא זו על שדה פלונית שלו (רמב"ם, מלוה ולוה כב ו). — ומ"ר אדרכתות: ושטר אדרכתא זו והורדה זו שהדרכנוהו ושהורדנו פלוני הנזכר על הקרקעות הנזכרים שריר וקיים ברור וחזק ככל שטרי אדרכתות והורדות והחזקות (ספר השטרות לר"י ברצלוני ח).

[1]) משק' אפריון. בערב' אד'ריון a) מלשון פרסית.

[2]) כך בסור' ולא נתברר מקורו.—[3]) כך גרסת הספרים, וגרסת הערוך בכל המקומות האלה היא ארדכל, ארדיכל. וכן תרגום לחרשי העץ ולבנים (מ"ח יב יב): לנגרי אעיא וארדיכליא. ובסורית כמו"כ שתי הצורות ארדכלא (פשיטא מ"ב יב יב), וארדיכלא (שם כב ו).

[4]) מפרסית, שאולה מיונית δαρεικός.

[5]) מפעל דרך, הדריך, במשמ' אחז, השיג, והוסיפו סי' נקבה ורבים על ת המשקל הארמי.

a) دريون

אַדֶּרֶת[1], ש"נ, בכנ' אדרתו, מ"ר אדרות, — א) לבוש עליון רחב להתעטף בו, weiter Mantel; large manteau; cloak: ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובה (יהוש' ז כא). — ולבשוהו הרועים: קול יללת הרעים כי שדדה אדרתם[2]) (זכר' יא ג). — והנביאים: ויהי כשמע אליהו (את הרעש) וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פתח המערה (מ"א יט יג). — והמלכים: ויגע הדבר (של נבואת יונה כי נינוה תהפך) אל מלך נינוה ויקם מכסאו ויעבר אדרתו מעליו ויכס שק (יונה ג ו). — אדרת שער, לבוש עשוי מעור כבש: ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער (ברא' כה כה). והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו בהנבאתו ולא ילבשו אדרת שער למען כחש (זכר' יג ד). — ומ"ר: התחלנו לעשות בעיר הזאת אדרות וכו' ונתרבו הפועלים באריגה ובטויה ובכל מלאכת האדרות וכו' אחר שהאדרות רבו כמו רבו נמשך לנו נזק רב שבאות האדרות מקולקלות (שו"ת מהרשד"ם יו"ד קכג). — וסופרי זמננו קוראים אדרת שער לכל בגד עשוי בעורות חיות שעירות, Pelzrock; pelisse; fur coat, ועי' פרוה. — ובמשמ' שטיח של צמר: Teppich; tapis; carpet: ונתן לו אדרת גדולה שישב עליה והיא ממשי ירוק ארוגה מזהב טוב (מעשה הגמלה, ביהמ"ד ילינק ה). — ב) יכלת ועצמה, הדר ותפארת, Macht, Herrlichkiet, Pracht; puissance, gloire; power, glory: האדרת והאמונה לחי עולמים (היכלות רבתי כו, ביהמ"ד ילינק ג). ובו מהזיו והנוגה והאדרת (ש"ע פלקירא, המבקש). עורי מליצתי ברוב תפארת, עורי לשון זהב והאדרת (עמנו', מחבר' כ). לך אדרת הקומה ואף צחות עור הגויה (ש' לוצון, תלונת יבורון, המליצה מדברת). —

[1]) עי' שרש אדר. — [2]) י"מ תפארתם, ויש מגיהים תרעית.ם

°אדרת ממשלה, שם אחת משלש ההומות של גן העדן: שלש הומות לגן עדן של מעלה וכו׳ השלישית היא הנקראת משמר אדרת הממשלה ושמותיו של הקב״ה על כל חומה והומה (מדר׳ ג״ע, ביה״מ ילינק ג).

א. אָדַשׁ, פ״י, מקו׳ אָדוּשׁ, —כמו דּוּשׁ: כי לא לנצח אדושׁ[1]) ידושנו (ישע׳ כח כח).

ב. *אָדַשׁ, פ״ע, — פעל ארמי סורי[2]), שתק, ומשמעתו היה דומם ולא חשש לכלום, schweigen, gleichgültig sein; se taire, être indifférent; be indifferent, ומזה ∞אדיש, ∞אדישות, עי׳ הערכים הללו.

אדש[3]), ב״ז, —עצם עצמיות, Wesen; essence: מפני שאדש עקר הנפש הוא עקר שכלי וכו׳ ומאיר יותר מזוהר אדש הכוכבים והפלכים (ר׳ ברכי׳ הנקדן, סו׳ דר׳ גנגן, פסקה ל). ואין רשות לרגש מראה להשגית בה ובעקרה ובאדש שלה (שם). והיא עצם הנפש אדש נקי וממש מאיר (שם, פסק׳ מח).

אהב[4]), ממנו אָהַב, אֹהֵב, אַהֲבָה, °אַהַב, *אָהוּב, אוהב, °התאהבות.

אָהַב, אָהֵב, בהפסק ובז״ק, וכמו״כ לפני א, אהבת, אהבתי, עת׳ אֶהֱב, -הַב, אֹהַב, (וגם אאהֹב), תאהב, -הב, (תא-), תֹאהבי, תאהבי, תאהבי, יאהב, -הב, יאֹהב -הב, נֹאהב, נאהב, תֹאהבו, ואולי בהמונית: תאהבו, תאהבו, -הבון, נכנ׳ אהבו, אהבך, אהבה, אהבתך, אהבתהו, אהבוך, אהבכם[1]), יאהבו, יאהבהו, יאהבה, צווי אהב, אהֹב, אהבו, —נפשו נטתה לדבר, רצתה והפצה בדבר, חשה נטיה לדבר, lieben, aimer, to love: וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקנים הוא לו (בראש׳ לז ג). את גאון יעקב אשר אהב (תהל׳ מז ה). ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים (דבר׳ י יט). אני אהביה אהב (משלי ח יז). ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ורבקה אֹהבת את יעקב (בראש׳ כה כח). תועבת יי׳ דרך רשע ומרדף צדקה יאהב (משלי טו ט). ודבר ישרים יאהב (שם יו יג). והיה כי יאמר (העבד) אליך לא אצא מעמך כי אהבך ואת ביתך כי טוב לו עמך (דבר׳ טו יו). ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד ויאהבו[2]) יהונתן כנפשו (ש״א יח א). הלוא אח עשו ליעקב נאם יי׳ ואֹהב את יעקב (מלאכי א ב). כי נער ישראל ואֹהבהו (הושע יא א). ארפא משובתם אֹהבם נדבה (שם יד ה). —ועם ל... להנפעל: לא תקם ולא תטר את בני עמך ואהבת לרעך כמוך (ויקר׳ יט יח). כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך (שם שם לד). ולשנאי יי׳ תאהב (דה״ב יט ב). — וחבת זכר ונקבה זל״ז: והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות (מ״א יא א). ויאהב (שמשון) אשה בנחל שורק ושמה דלילה (שופט׳ יו ד). ומיכל בת שאול אהבתהו (ש״א יח כח). על כן עלמות אהבוך (שה״ש א ג). לך אהב אשה (הושע ג א). —°אאהֹב: כי אאהֹב גם מאשר אהבתי היי ונפשי סלה אותך שולמית יענו ויעידו גבעות אלה (רמח״ל, מגדל עז ג א). —ונטיה למאכלים ומשקים: ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי והביאה לי ואכלה (בראש׳ כז ג-ד). לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טבים ואעשה אתם מטעמים לאביך כאשר אהב (שם ט). ותעש אמו מטעמים כאשר אהב[3]) אביו (שם יד). ואֹהבי אשישי ענבים (הושע ג א). — ולדברים לא בע״ח: כי מקנה רב היה לו (לעזיהו) ובשפלה ובמישור אכרים וכרמים בהרים

---

[1]) כך לפי דעת קצת מפרשים, ועי׳ אדוש.

[2]) בלשון סורית אדש, והשם אדש, אדשותא, פרושם שתיקה ולא התפעלות. ובארמ׳: ההוא דהוה קאמר ואזיל טוביה דשמע ואדיש חלפוה בישתיה מאה (סנה׳ ז.). לאמר, אשרי השומע (חרפתו, קללתו) ואֹדש, ואינו שם לבו, ואינו מתפעל. והר״ש ורש״י: אשריו ששומע חרפתו ושותק ומרגיל בכך, ואדיש כמו דדש דש. —סבא כבא אכול ואדיש (ירוש׳ פאה א יה ג), זקן זקן, אכֹל ואדש, ולא יכפת לך שום דבר אחר. נראה כי הכונה בהפעל אדש איננה שתיקה פשוטה, שלזה משמשות מלים אחרות כ״א שקט הרוח שאינו מתפעל ואיננו חושש למה שהוא רואה ושומע. ועל סמך זה בניתי שני השמות אדיש ואדישות, עי׳ במקומם.

[3]) בסורית אדשא. במשמ׳ צורה, עצם, אדשאתא סגולה, מיונית εἶδος.

[4]) רק בלשון העברית. ונראה כי לשון זו יחדה לה ליסוד לכל מושגי הנטיה והרצון בדבר, את ההברה השניית אה, ותתן לה ע״י הוספת אותיות אחדות גונים מתהלפים: אה-ב, א-ב-ה, א-ו-ה. ועי׳ עהרה לערך אהד. ואולי היסוד הוא הב, ובערבי הב, a), ודומה לזה גם חב, חבב. —[1]) בט׳ וקניג אֹהב. — [2]) -בהו קרי. —[3]) בצירי, לפי דעת קניג, מפני שהמלה סמוכה למלה שלפני הפסק. והוא דחוק. ואולי מפני קול הסמיכות לא שלאחריה, להפריד שלא יתמזגו בהברה

---

a) ـبّ

ובכרמל כי אֹהֵב אדמה היה (דה"ב כו י). ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אָהֵב (תהל' עח סח). אֹהֵב יין ושמן לא יעשיר (משלי כא יז). אֹהֵב כסף לא ישבע כסף (קהל' ה ט). כלו אֹהֵב שחד ורדף שלמנים (ישע' א כג). — ובדברים רוחניים ומפשטים: אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחברך (תהל' מה ח). אהבת רע מטוב שקר מדבר צדק (שם נב ה). איש אֹהֵב חכמה ישמח אביו (משלי כט ג). איש מחסור אֹהֵב שמחה (שם כא יז). אֹהֵב מוסר אֹהֵב דעת ושונא תוכחת בער (שם יב א). אל תֶּאֱהַב[1]) שנה פן תורש (שם כ יג). תאהבון ריק תבקשו כזב (תהל' ד ג).—ובתו"מ: ששה דברים נאמרים בסוס אוהב את הזנות ואוהב את המלחמה וכו' (פסח' קיג:).—ולווי: אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות (אבות א י). — ובכנ': כי עתה יאהבני אישי (ברא' כט לב). אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך (משלי ט ח). ויבא דוד אל שאול ויעמד לפניו ויאהבהו מאד (ש"א טז כא). ויקח (יצחק) את רבקה ותהי לו לאשה ויאהבה (ברא' כד סז). —והמקור אהֹב, אהֹב, לאהֹב: עת לאהֹב ועת לשנא (קהל' ג ח).—ועם פעל אחריו: כלם (הצופים שלהם) כלבים אלמים לא יוכלו לנבח הזים שכבים אֹהבי לנום (ישע' נו י). כה אמר יי' לעם הזה כן אהבו לנוע רגליהם לא חשכו (ירמ' יד י). כנען בידו מאזני מרמה לעשק אהב (הושע יב ח). ואפרים עגלה מלמדה אֹהבתי[2]) לדוש (שם י יא). לא יאהב[3]) לץ הוכח לו אל חכמים לא ילך (משלי טו יב). — ובמשמ' שמחה ורצון בדבר: אהבתי כי ישמע יי' את קולי תחנוני (תהל' קטז א).—ופעול אָהוּב, אֲהוּבָה, geliebt; aimé, -ée; beloved: כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה (דבר' כא טו). ובגוים הרבים לא היה מלך כמהו (כמו שלמה) ואהוב לאלהיו היה (נחמ' יג כו).—ובתו"מ: אהוב אוהב את המקום

אחת.—[1]) האלף בחטף סגול ברוב הספרים (מ"ב). ובקצת ספר' תֶּא-, וכן תנ"ך קיטל.—[2]) הקדמונ' החליטו כי זו יוד נוספת לא לצרך. דעת ש' פינסקר (הקד' נקו' אשו' קב) היא כי בינוני לנק' היה בזמן קדום פֹעלתי, אך רוב החדשים סֹברים כי זו שארית סי' הסמיכ' הקדום בפרט ביחס שממנו, כמו אֹסרי לגפן וכיוצא בזה, וברט וקויץ רואים בזה פעולת הקש נטית הסמי' של שמות הקרבה אב אח, ועי' הערה לנאדרי.—[3]) האלף בחטף סגול ברוב הספרים (מ"ב), ובקצת ספרים יֶא-, וכן תנ"ך קיטל. —

אוהב את הבריות (אבות ו א). לעולם יהא אדם ערום ביראה מענה רך משיב חמה ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם נכרי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ויהא מקובל על הבריות (ברכ' יז.). אמרה כנסת ישראל רבש"ע איִמת אני אהובה לפניך בזמן שתשמע קול תהנוני (פסח' קיח:).—ושֵׁם, אָהוּב, עי' ערך *אָהוּב.—אֹהֵב, אוֹהֵב, אוֹהֶבֶת, שֵׁם, עי' ערך אוֹהֵב.

—נֶאֱהָב, נקב' נֶאֱהָבָה, -בֶת, מ"ר נֶאֱהָבִים, נֶאֱהָבוֹת, — מה שראוי לאהֹב, מה שהכל אֹהבים, liebenswürdig; amiable; aimable: שאול ויהונתן הנאהבים והנעימם בחייהם ובמותם לא נפרדו (ש"ב א כג). — והיחיד: ויעמוד לכבודי בלי כח האיש הנאהב (ר"ז בן סעד' אגלהרי, ספר המוסר מה). — ואמר המשורר: וכניצוץ יכלה מפני השלהבת, כן תכל כל רוח מולך נאהבת (יל"ג, חנה).—ובדברים לא בע"ח: וסביבנו משרתים חמודים, במנורות לפנינו עומדים, להביא כל מאכל נעים ונאהב (ר"י חריזי, תחכמ' ג). ובעודנו הולכים על הנתיב במדבר בערבה, מצאנו כר נרחב, ועמק נחמד ונאהב (שם נז). מדותיו נאהבות ונעימות (ק' בוגמן, מוסדי ארץ, אוסטרליה לז). אגרתך הנאהבה והנעימה וכו' קבלתי במועדה (אגר' יל"ג א ג). וכל הגיוניך נאהבים ונעימים (שם א כ).

—נפע', *נֶאֱהַב, מקו' הֵאָהֵב,—א) עשה שיאהבהו, sich beliebt machen; se faire aimer; make oneself beloved: האהב נפשך לעדה ולשלטון עיר הכאף ראש (ב"ס גנז' ד ז). מכות האלו גרמו לי להאהב לאבי שבשמים (מד"ר ויקר' לב). — ב) נעשה אהוב: שיהיה שם שמים נאהב על ידיך (ר"ת יומ' פו.).

—פע', אָהֵב,—א) אהב אהבה עזה, lieben; aimer; love: עד מתי פתים תאהבו[1]) פתי ולצים לצון חמדו

[1]) ר"י חיוג, הרד"ק (במכלול), וכן האחרונים, גזניוס אולד, אולסה' וקניג החליטו צורה זו לעתיד קל. אמר ר' יהודה וז"ל: שרשו בסגול תחת התיו ושוא תחת האלף כמו יֶאְשְׁמוּ יֶחֶרְדוּ, לכן היה קשה על המבטא בעבור התחברות האלף עם ההא ושמו תחת התיו שוא והניעו האלף בצירי כדי שיקל על הלשון. ע"כ. וכן רד"ק (במכלול, הפועלים בפאליהם אלף נחה), וז"ל: ומלת תְּאֵהֲבוּ פתי משפטו היה תֶּאֶהֱבוּ בשוא האלף וההא כמו יֶחֶרְדוּ יֶאְשְׁמוּ, ותכבד פגישת שתי אותיות הגרון עם שני שואין או אפילו היה האלף בסגול כמו יֶחֶרְדוּ בצפור וכו' היתה ההא חטופה והרחיב על ההא נתחלפה תנועת השוא

להם וכסילים ישנאו דעת (משלי א כב). — והשם מְאַהֵב, עי' ערך זה. — ב) *אִהֵב את פלוני על..., עשה שיאהבוהו, geliebt machen; faire aimer qqn.; make beloved: תהא מאהב שם שמים על הבריות שתהא יודע ד"ת ותהא קורא ושונה בד"ת ויהא משאך ומתנך עם בני אדם באמונה כדי שיהיו הבריות הרואים אותך יאמרו אשרי פלוני שלמד תורה (תד"א, כח). מאהבין את ולדה (של הפרה) עליה (רש"י שבת קכח:).

—פע', אֹהַב, אוּהַב, מְאֹהָב, מְאוּהָב,—שאוהבים אותו הרבה, beloved; aimé; beliebt: תהא מאוהב על הבריות וירחיק את עצמו מן העבירה ומן הגזל מישראל ומן הגוי (ילקוט ואתחנן תתלג). מי גדול האוהבים או המאוהבים (שם שופט', רמז נט).

—הפע', הֶאֱהִיב את פלוני ל...—א) עשה שפלוני יאהב, Jem. zur Liebe geneigt machen; lui faire aimer; induce to love: שהיה אברהם אבינו מכניסן (את הגרים) לביתו ומאכילן ומשקן ומאהיבן ומקרבן ומגיירן ומכניסן תחת כנפי השכינה (מד"ל שם"ש, לרית סמיך). למה הוא קורא אל הנשיאים רֵעים אלא שכיון להאהיבן ולקרבן (שם, כאתי לגני). האהבנו לך עלמות הרבה דכתיב ואת הנפש אשר עשו בחרן (ילקוט שה"ש תתקפח).— ב) "האהיבו על פלוני בעיני פלוני, עשה שיאהבהו, beliebt machen; faire aimer; make beloved: ממני דונש בן לברט אחיך אהובך הדורש לאלהיך בעד שלומך להאהיב הצדק עליך (הקד' תבו' דונש על מנחם). ודברי חבה וריצוי להאהיבו בעיניה (מחזור ויטרי רפו).

—התפ', *הִתְאַהֵב,—א) נעשה אהוב, beliebt werden; devenir aimé; to become foved: שיהא שם שמים מתאהב על ידך שיהא קורא ושונה ומשמש ת"ח ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות מה הבריות אומרות עליו אשרי אביו שלמדו תורה (יומ' פו.).— ב) "עשה את עצמו אהוב, sich beliebt machen; se faire aimer; make oneself loved: ירא אמך ודבר טוב לדודך ולשארך וכבד את חברך והתאהב לכל נברא (ר"ש הנגיד, לוּחה לבנו ממערכ' המלחמה). כשהיה (אהרן) מרגיש באדם שתוכו רע וכו' היה מתחיל לו לשלום והיה מתאהב אליו (פי' המשנ' להרמב"ם, אבות א יב). שדרך הגולים והנדחים בארץ לא להם להתאהב ולהתדבק ולהתערב עם הבריות (מגן אבות לרשב"ן דורן). בני אל תתאהבו עם הכסיל כי אהבתו שנאה ואחותו מריבה וריעותו קטטה (בית מדות, בער מעל' החכמה).

אַהַב, ש"ז, מ"ר אֲהָבִים,—רגש של חבה, של נטיה חזקה לאיזה דבר, Liebe; amour, love: וכל רז ורז גליתי לו באהב (ספ' תגון, ביהמ"ד יניק ב). לנוצריה באהב ומורא (רבות לחתן תור'). יוציאו לו (לכהן הגדול) באהב כף ומגים בנועם (רסע"ג, עבודה). — ואמר המשורר: ולך תוכה (תוך הנפש) ערוגה מן ידידות מלאה, על נהר אַהַב נטועה (ר"ש הנגיד, נשמה מחבר תתלו). ואיך בני תמול שנאת ומנים,

---

תחת התיו וצירי תחת האלף ושוא ופתח תחת ההא. ע"כ. אולד (סי' 410) העיר, כי כמו שְׂאֵת במקום שְׂאַת כן מִשְׁבַּת גם פה האלף אליה את התנועה ולכן תֵּא-במקום תָא. אולסה': מפני שנעתקה שלא כמנהג הסגול לאות השנית של המלה, לכן נתארבה ונתחלפה בצירי. שטדה: מפני המתג נתארכה תנועת האלף ולכן נתקצרה תנועת התיו שלפניה, ואולי זה שבוש. ע"כ. ודומה לזה קניג (א 394): לברח מפגישת השואים הטעימו בחזקה את תנועת האלף וע"י זה נתבטלה תנועה הקצרה שלפניה. ע"כ. וכעין זה גם קויץ סי' צט: לְהַמְלֵט מתנועות חטופות זו אחרי זו. וכל זה אינו מספיק לבאר סבת הצורה המשנה הזאת, כיון שהיתה בלשון הצורה תֶּאֱהָבוּן גם לא בהפס' ומה טעם היה לא לאמר תֶּאֱהָבוּ כמו"כ לא בהפסק? ובאמת הבנויים יֶאֱהָבֵנִי, יֶאֱהָבְךָ וכו' מעידים כי קמצות ההא אינה תלויה בהפסק. ומדוע אמרו תְּאֵהֲבוּ אעפ"י שאמרו תֶּאֱהָבוּן? וריב"ג סובר שתְּאֵהֲבוּ הוא פִּעֵל במקום תְּאַהֲבוּ, אמר בשרשים וז"ל: והזכרנו אנחנו בספר התוספת ובספר ההשואה בתאהבו פתי מה שאנשי הדקדוק העברי צריכין לעמוד עליו וכו' ודעתנו בו עתה מתמדת על שיהיה פועל כבד בלבד מפני השוא אשר תחת התו. ע"כ. וכבר התפלפל ריב"ג הרבה בספר ההשואה (כתאב אלתסויה 353) עם משיגיו בענין מלה זו, אם הצירי שבאלף תְּאֵהֲבוּ היא הצירי שבאלף אֵהַב או שהיא תחת פתח מבנין פִּעֵל, והכריע בהשרשים לראי האחרון. ואם לא נסכים לדעת Haupt כי זו טעות וצריך לקרא תְּאֵהֲבוּ, אפשר שתְּאֵהֲבוּ היתה נהוגה בלשון ההמונית, שכבר החל אולי להטות קול הפתח במלה זו לקול צירי, כמו שהטו אחרי כן בהרבה מלים את קולות הפתח והחיריק לקול צירי שהוא סגול בזמן מאוחר, כמו אֵחרו במקום אַחרו. והחכמות שהיא מדברת פה בראש הֹמִיּוֹת, ר"ל להמון העם, הפתיים, זקתה בכונה לשון בני אדם הללו וכמו שיש הרבה כזאת בתנ"ך. ואפשר שגם פתי במשמעה מפשטת במקום פתיות, היא צורה המונית.

בהמותם מתי אהב לאיפות (רשב"ג, שירי שלמה לה).
מי זה מהלך על כנפי לבי ועץ אהב בגן אהבה
נוטע (שם לג). הכון לצאת מצל בתים לישב תחת צלי
שיחים, ובכוס אהב ייני דודים נשתה על טוב מגד
שיחים (רמב"ע, תרשיש כ פה). יעלה אשר לבי כחוט
משכתהו, ובגחלי חשקה כיום שרפתהו, חמלי עלי
חושק נפשו מכרתהו, ובמאסר אהב עינו נתנתהו (ר"י
חריזי, תחכמ' כ). — ואמר הפיטן: אחרי אהב, כרשפי
להב, בי ואוהב, צור כתבת (הושענא לפי' וירה, בגנו
בגונם). גל לאילת אהב, לבוא אל רהב (תמימים,
קרוב' לפורים). — ומ"ר אהבים: התנו אהבים (הוש' ח
ט). — ואמר המשורר: ונלכדה בחבלי האהבים כמו
צפור אשר בפח יקושה (רשב"ג, שירי שלמה ל). כי כל
בחורותי אשר עברו, כלם בקברות תאוה חניתי
ובאש אהבים ביקוד נחרו (רע"פ, מתק שפת' פב).
— ועם שם קדם כמו ש"ת במשמעת נאהב: ושמח
מאשת נעוריך אילת אהבים ויעלת חן (משלי ה יח-יט).

אֹהַב[1], ש"ז, בכנ' אהבו[2], אהבם, וכו', מ"ר אהבים,
— תענוגי בשר בין זכר ונקבה, Liebeshandel,
Liebhaberei; amourette, amours; love
passages: כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה
בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם המה באו בעל
פעור וינזרו לבשת ויהיו שקוצים כאהבם[3]) (הוש' ט י).
מרבדים רבדתי ערשי חטבות אטון מצרים נפתי משכבי
מר אהלים וקנמון לכה נרוה דדים עד הבקר נתעלסה
באהבים[3]) כי אין האיש בביתו (משלי ז יו-יט).

---

[1]) רד"ק: והנפרד מן אהבים אוהב בפלס אהל.
ע"כ. ונראה שדעתו לנקד אֹהֶב. אך החדשים כלם נקדו
אֹהַב, וכן ברט (מה"ב, 24 a). — [2]) לפי רד"ק (מכלול,
דקדוק כפעלים) קמץ האלף הוא קמץ רחב. וכן מ"ש:
האלף בקמץ רחב וההא בחטף. וכן הקריאה המקבלה
של הספרדים. ונקוד הבבלי, שיש בו הבדל בין קמץ
ארוך וקמץ חטוף, מקים קריאה זו. והחזיקו בדעה זו
גם Baer—Delitzsch בפרושם לספר איוב. אבל רוב
המדקדקים החדשים ערערו על קריאה זו, קויץ (Ges.
368 i), ובפרט קניג (kö. 1, 109). ובאמת מדת הדין
הדקדוקי בודאי נותנת שיקראו את א פ הפעל בקול של
קמץ חטף, כי הוא במקום קול השורק של הפ"פ.
ואעפי"כ אי אפשר לבטל את הקריאה המסורה, ואולי זו
מסורה אמתית מזמן היי הלשון, והשפיעה על זה קרבת
האות הגרונית המונעת בחטף קמץ והיה כבד עליהם שני
קולות אלה זא"ז. ועי' הערה לאהל. — [3]) בכמה ספרים
האלף בחטף פתח, אבל בספ' מדוייקים בחטף קמץ (מ"ב).

אַהֲבָה, — א) מקור, כמו אהֹב, lieben; aimer;
to love: ועתה ישראל מה יי' אלהיך שאל
מעמך כי אם ליראה את יי' אלהיך ללכת בכל דרכיו
ולאהבה אתו (דבר' י יב). ויאמר (יואב אל דוד)
הובשת היום את פני כל עבדיך הממלטים את נפשך
היום וכו' לאהבה את שנאיך ולשנא את אהביך
(ש"ב יט ו-ז). ובני הנכר הנלוים על יי' לשרתו
ולאהבה את שם יי' (ישע' נו ו). — ובסמי': לא מרבכם
מכל העמים חשק יי' בכם ויבחר בכם כי אתם המעט
מכל העמים כי מאהבת יי' אתכם ומשמרו את השבעה
אשר נשבע לאבתיכם (דבר' ז ז-ח). הגיד לך אדם מה
טוב ומה יי' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת
חסד והצנע לכת עם אלהיך (מיכ' ו ח). — ובכנ':
ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים
אחדים באהבתו אתה (בראש' כט כ). שנאתים על
רע מעלליהם מביתי אגרשם לא אוסף אהבתם (הושע
ט טו). — ב) ש"נ, מ"ר אהבות, חבה, רגש נטיה עזה
של הלב ל..., Liebe; amour; love: כי פי רשע
ופי מרמה עלי פתחו דברו אתי לשון שקר ודברי
שנאה סבבוני וילחמוני חנם תחת אהבתי ישטנוני
(תהל' קט ב-ד). באהבתו ובחמלתו הוא גאלם
(ישע' סג ט). גם אהבתם (של בני הדור העבר)
גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה (קהל' ט ו). —
ובפרט אהבה בין זכר ונקבה: צר לי עליך אחי יהונתן
נעמת לי מאד נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים (ש"ב
א כו). זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך
אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמ' ב ב). השבעתי
אתכם בנות ירושלם אם תמצאו את דודי מה תגידו
לו שחולת אהבה אני (שה"ש ה ח). מה יפית ומה
נעמת אהבה בתענוגים (שם ז ז). עזה כמות אהבה
קשה כשאול קנאה (שם ח ו). — ומ"ר אהבות, במשמ'
חבה וידידות: בשני ועדי זהב ובפוך תקשטנה נעימות
הנקבות, וקשוטי נעימות הזכרים באֹרך אף ומתן
ואהבות (ר"ש הנגיד, בן משלי ג). מסבתם לי
אהבות עם נדבות ונפשי בעסיסיהן שכורה (ר"י
הלוי, בפתי היתה אתמול). — ובמשמ' אהבים: מתי עת
האהבות? לעת ערב לעת צאת השואבות (עמנואל,
מחבר' ו). — ג) במ"ר אהבות, מה שנפשו של אדם
אוהבת בעולם ומשתוקקת אליהן: כי משרשי
האהבות שלשה עשר הפרישות והאכילה והמשגל
והחשק וכו' (הו"ד לרסע"ג י ד). ויקח מכל אתת

מהאהבות הנזכרות כפי מה שסדרנו כל דבר בעתו (ס״ס יט).—ואמר הפַּיְטָן: שש אהבות בקרב תבל אהבת טוב וערב ואהבת מועיל (ר״י גלגלרה, פזמון יב). —ד) ״שם לפיוטים שלאחרי תפלת אהבה רבה: וכן ביוצר אור יוצרות ואהבה באהבת עולם וזולת באמת ויציב (הכן ירחי, המנהיג, תפלי הבחר נט).

אָהַב, אַהַב, אֲהָבִים, אֹהַב, אֳהָבִים, אֲהַבְהֵב, אָהוּב, אֲהוּבָה, אוֹהֵב, מְאַהֵב.—אָהַד, היתה לו לפלוני—אֲהָדָה, נטית הלב ורגש דומה לאהבה.—אִוָּה, חפץ באיזה דבר, והתאוה תאוה.—אַוָּה, חפץ. — אמן, נֶאֱמָן, אהבה נאמנה, מתקימת.—אַמְנוֹן, בן דוד ותמר אחותו: *אהבת אמנון ותמר, משל לאהבה התלויה בדבר, בטל דבר בטלה אהבה.— ״אֱנֹכִיּוּת, אהבת האדם לעצמו.—״אֱנֹכִיִּי, ״אֱנֹכִיָּה, מי שאוהב רק את עצמו. — אֵשׁ האהבה. — אֲשֵׁרָה, היא עשתרת, אלהי האהבה של הכנענים. — אֶתְנַן זוֹנָה, עי׳ זנות.

בָּגַד בפלוני, לא היה נאמן באהבתו. — בְּחִירָה, מי שהיא בחרה בו.—בְּחִירָתוֹ, במי שהוא בחר.— בִּנְיָמִין, בן זקונים ליעקב, בנו אהובו ביותר, כנוי לכל בן אהוב ביותר להוריו.

*גִּעְגַּע, היו לו *געגועים על... תשוקה חזקה אליו.

דָּבֵק ב.... והשם ״דְּבֵקוּת. — דוד, אהוב לאשה. — דוֹדִים, אהבים. — דָּוִד, אהבת דוד ויהונתן, אהבה אמתית, נאמנה, חזקה. — דוּדָאִים, צמח שהאמינו הקדמונים כי הוא מעורר אהבה.—דְּלִילָה, אהובת שמשון, בגדה בדודה, ותמכרהו לאויביו, שם כנוי לכל אהובה בוגדת.

הַוָּה, תשוקה עזה.

זָכָר וּנְקֵבָה. – זָנָה, היה ביחס בשר עם אשה שאינה אשתו, זנתה האשה עם איש שאינו בעלה. זְנוּת, שם הפעולה, ועי׳ במקומו כל השיך לזה.

חָבַב, היתה לו חבה, אהבה לאיזה דבר.— חִבֵּק, הסגיר בתוך זרועותיו. — חָמַד, חפץ בדבר בחזקה. — נֶחְמָד, דבר שהכל חומדים אותו.—חָמַל, היה לו רגש רחמים לפלוני.—חֶמְלָה. — חֵן, מצא חן, נשא חן. — חָפֵץ, חפץ באשה. — חֵן האהבה. — חָשַׁק באשה, נולד בלבו רגש אהבה חזקה אליה, וכן חשקה באיש. — חֶרֶב, רוחב החרב, *משל: באשר היתה אהבתנו עזה שכבנו על רחב חרב ועתה מטה בת ארבע אמות איננה מספקת לנו. — ״חוֹשֵׁק, חֲשׁוּקָה.—חֵשֶׁק, תשוקה בין איש ואשה להיות איש לרעהו.

״טִינָה, רגש האוכל הלב מפני חשק: נתן עינו באשה והעלה לבו טינה.— טַעַם, זה יטעם לחכו.

״יַבְרוּחִים, דודאים. — יְדִיד, אדם אהב את חברו. — יְדִידָה.—יְדִידוּת. – יוֹנָה, הגה אהבה כיונה. — יַעֲלָה, צביה, וכו׳, שמות חבה לאשה אהובה.

כָּלָה, כלתה נפשו לדבר פלוני.—כָּמַהּ לפלוני, השתוקק. — לִבֵּב, לִבְּבָה, אמצה את הלב. — לִבִּי, נפשי, רעיתי, תמתי, קריאה של חבה.— ״לָהוּט, אחרי איזה דבר, אוהב את הדבר מאד: להוט אחרי ממון, אחרי נשים.—לָכַד, נִלְכַּד, נלכד לבו באהבתה.

מָעַל, לא היה נאמן באהבתו.—מָשַׁךְ, את הלב.

נָטָה הלב לאיזה דבר.— נְטִיָּה, נְטִיַּת הַלֵּב.— נָשַׁק, נְשִׁיקָה.—נָתוּן לאיזה דבר.

סוֹבֵב אשה, הראה לה אותות כבוד ואהבה, שרת אותה למען מצוא חן בעיניה.

עָגַב, עָגְבָה על... השתוקק ליחס בשר עם...—עֲגָבִים, תשוקה ליחס בשר.—שִׁירֵי עֲגָבִים, בין איש ואשה. — עֹגֶב, מְעַגֵּב, עֹגֶבֶת. – עָלַס, הִתְעַלֵּס בְּאֳהָבִים, התענג תענוג בשר עם אשה. — עִמָּנוּאֵל הָרוֹמִי, מפרסם בשירי אהבה ועגבים. —עָרַג, השתוקק. — עַשְׁתֹּרֶת, אלהות האהבה של הכנענים.

פִּלֶּגֶשׁ, אשה בלי חפה וקדושים.

צָרָה, שתי נשים אהובות לאיש אחד הן צרות זו לזו.

קָדֵשׁ, קְדֵשָׁה, איש, אשה שהקדשו לעשתרת. אלת האהבה והתמכרו לזנות במקדש עשתרת. — —קִנֵּא, עבר עליו, עליה, רוח קנאה, והיא דאגה וספק ביחס לנאמנות האהוב, האהובה. — קֶסֶם הָאַהֲבָה.—קָשַׁר, נפשו נקשרה ב...

רֶגֶשׁ אַהֲבָה.—רֵחֵם, יש בו גם משמע׳ אהבה. — רֵעַ, ידיד.—רֹעֶה נָשִׁים, מי ששועה תמיד בנשים.

שָׁבְתָה את לבו, לקחה אותו שבי. – ״שָׁטוּף, באיזה דבר, שטוף בדרך ארץ, נתון להדבר. — שִׁיר הַשִּׁירִים, שיר אהבה. — שָׂנֵא, ההפך מאהב, עי׳ במקומו. — שָׁעָה בדבר, עסק בו.

תָּאַב לדבר, חפץ בו חפץ טבעי. — תַּאֲוָה.

תשוקה הזקה לדבר, ובפרט ליחס בין איש ואשה.— בַּעַל תַּאֲוָה.

אֲהַבְהֵב[1], — אהב אהבה קלה, דבר בקלות ראש דברי אהבה לאשה.

אֲהַבְהָב[1], ש"ז, מ"ר אהבהבים,—אהבה קלה, משחק בקלות ראש בדברי אהבה עם אשה, flirt.

אֲהָדָה[2], ש"נ, — נטיה טבעית לאדם, לדבר מהדברים, Sympathie ; sympathy.

אֲהָהּ,—מלת קריאה לצער ויגון, ach ! wehe ! ; ah! hélas !; alas ! woe ! : ויאמר יהושע אהה אדני יי׳ למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמרי להאבידנו (יהוש׳ ז ז). וירא גדעון כי מלאך יי׳ הוא ויאמר גדעון אהה אדני יי׳ כי על כן ראיתי מלאך יי׳ פנים אל פנים (שופט׳ ו כב). ויקרע (יפתח) את בגדיו ויאמר אהה בתי הכרע הכרעתני (שם יא לה). ויהי האחד מפיל הקורה ואת הברזל נפל אל המים ויצעק אהה אדני והוא שאול (מ"ב ו ה). וישכם משרת איש האלהים לקום ויצא והנה חיל סובב את העיר וסוס ורכב ויאמר נערו אליו אהה אדני איכה נעשה (שם יה). ואמר אהה אדני יי׳ הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי (ירמ׳ א ו). ואזעק ואמר אהה אדני יי׳ המשחית אתה את כל שארית ישראל בשפכך את חמתך על ירושלם (יחזק׳ ט ח). ואמר אהה אדני יי׳ המה אומרים לי הלא ממשל משלים הוא (שם כא ה). — ואהה ל: אהה ליום כי קרוב יום יי׳ וכשד משדי יבוא (יואל א טו). — ועם כי אחריה : ויאמר מלך ישראל אהה כי קרא יי׳ לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב (מ"ב ג י).

אָהָהּ, פ"ע, מ"ר אהה, לווי אההו,—צעק אהה מפני רוב צער ויגון, Aha rufen; dire Ahah! to say alas! : ואמר (רסע"ג) הוגד וכו׳ אוהה מן אהה וכו׳ ונפשם לא אההה[1] (תשו׳ דונש על רסע"ג). אההו הרס וסהר מלהגיה למולי (ר"א קיר, קינ׳ לת"ב, אהלה). — ולווי : אההו ישרי אהמו כשרי, איכה כמעט נטיו רגלי כאין שפכו אשורי (הוא, קרוב׳ לת"ב, אהביך).

***אָהוּב**, ש"ז, נקב׳ אהובה, מ"ר אהובים, אהובות, — א) איש שאשה אוהבת אותו ואשה שאיש אוהב אותה, lover ; maîtresse, amant ; Geliebter-te: למה שאול דומה לאשה שהיתה נתונה אצל א ה ו ב ה ונשבעת בחיי בעלה (ילקוט שמעוני, ש"א קנט). — ב) בכלל מי שאדם אוהבו: האמת ואפלטון שניהם א ה ו ב י נ ו והאמת יותר חביבנו (ר"י קמחי, הקד׳ ספר הגלוי). — ומשל : כמו שיאמר משל הדיוט יותר טוב א ה ו ב בשוק מזהב בארגז (רלב"ג משלי כב א).

אָהוּד[2], נקב׳ אהודה, מ"ר אהודים, -דות, — שהכל חשים אליו רגש של א ה ד ה, של נטית הנפש, sympathisch; sympathique; sympathetic.

---

[1]) גיזיניוס סובר כי במקום אהבו הבו קלון מגניה (הושע ד יח), שאי אפשר להלמו, היה כתוב לפנים אהב הבו כמו הפר פר, פקח קוח, והוא פעל בבנין פעלעל, ובהוראת רבוי הפעולה, או להפך קלותה ודלותה וזלזולה, וכמו אדמדם, אספסוף. ולסברה זו הסכימו גם קצת מחכמי הלשון החדשים, אעפ"י שאחרים הסכימו שזה שבוש וכפל מהפעל אהבו הקדם. עכ"פ, עצם הפעל אהבהב הוא יצירה נאה, ולפי הקש הלשון העברית ורוחה, ויאות להשתמש בו להמושג שרשמתי בפנים, וכבר השתמשו בו בדבור ובכתב, וכן השם אהבהב.

[2]) מן אה״ד. השרש הזה לא נמצא בתנ"ך בלתי אם בשם עצם פרטי, אֹהַד בן שמעון (בראש׳ מו י), אהוד בן גרא (שופט׳ ג טו), ואחד מבני בנימין (דהי"א ז י). והנה דעת רוב בעלי השרשים היא, כי א ה ד הוא כמו א ח ד, ופרוש שם אֹהַד ואהוד הוא מלשון אחדות. אך דחק פרוש זה בולט ונראה לעין, כי אם א ה ד הוא כמו א ח ד למה איפוא נקרא אהוד ולא אחוד ? ועוד על פי רוב קראו את הילדים בשם שיש בו משמעת של הבה, של סמן טוב, וכדומה, ומה טעם לשם אחוד ? הן אמנם, מצאנו אֵהוּד בדהי"א (ח ו) לאחד מבניו של בנימין, אך בהמקום המקביל בבראשית כתוב אחי, ואין ספק כי נוסחת בראש׳ היא האמתית. והנה בערב׳ יש פעל הָאד (השרש הוא ה ו ד). והאוד a) פרושו : לבו נטה לאיזה אדם, היה לו רגש של רצון אליו, בלעז sympathisieren. והשם מֻהַאוֹדַה b), נטית הלב, רצון, Sympathie. וחלופים כאלה בצרופי אותיות השרש בין שתי הלשונות עברית וערבית הוא דבר מצוי, עי׳ למשל שרש אחז, ובערבית הוז, חאז. ואולי זו היתה משמעת השרש א ה ד בעברית, ובהשם אֹהַד ואהוד היתה הכונה ילד שהלב נוטה אליו. ואם באמת יסוד שרשי נטית הלב לדבר הוא הצרוף אה (עי׳ הערה ג אהב) נוספה אולי ד ליסוד זה לגון מיוחד של נטיה זו. בכבר נתקבלה המלה א ה ד ה וא ה ו ד ונתפשט השמוש בהן בין מדברי עברית וגם בספרות בזמן האחרון.

a) هاوَد b) مُهاوَدة

[1]) העיר המו"ל שם כי צ"ל אההה.

[2]) עי׳ הערה לאהדה.

אהי,—מלת השאלה, כמו איה, wo?; ou?; where?: אהי[1]) מלכך אפוא ויושיעך (הושע יג י). — ואמר המשורר: אהי בער כבוד האב ופחדו, ואי מוראך שונאי ועוברי (ר"מ זכות, יסוד עולם, הול' כרניגר 4).

אהיה[2]),—שם, כנה אלהים את עצמו בו למשה בסנה, Name Gottes; nom de Dieu; name of God: ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי להם אלהי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה שמו מה אמר אליהם ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה ויאמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם (שמות ג יג-יד). —ואמר הפיט: אהיה אשר אהיה אשר כל חפצו פעל, הממית והמחיה מוריד שאול ויעל (ר"י הלוי, אזמור' יום ב', יבן אל תרדס, מחז' אויניון). והשם הזה אהיה הוא מקור המקורות ושרש השרשים והכל תלוי בו ואלו המקורות שנכללו בשם אהיה הם כ"ו למנין יהוה (כרית מנוחה י ג).

***אהילה**[1]), ש"נ, מ"ר אהילות,—א) כללות ההלכות בענין טומאת אהל שבתלמוד: דאמר רבה בר נחמני אני יחיד בנגעים אני יחיד באהילות (ב"מ פו.). — וכן שם המסכת בהתוספתא שנקבצו בה הלכות הללו אהילות. וכן שם מסכת זו גם במשניות המנקד' כ"י פרמה. — ב) בה"פ מן אהל: וטרם מתיחת אהילת סכוכו, מאז ועד עתה בשלם סוכו (קרוב' אל סכות, עד אל מלוקי). — ג) כמו אהל: יורה שיש לשמש אהילה למעלה ולמטה (נוה שלום, חבר' שלום ת ו).

אהל[2]), ממנו אֹהֶל, אהל, *אהל, *אהילה, *אהליה.

אֹהֶל[3]), ש"ז, סמי' אהל, בכנ' אהלי[3]), אהלך, אהלך, אהלו, וכו', מ"ר אהלים, אהלים, אהלי, אהליך,

---

[1]) ת"י אן מלכך. וכמו"כ השבעים והולג'. וכן מנחם, וכן ריב"ג: אהי מלכך איפוא הוא הפוך איה (מלכך איפוא). וכן ראב"ע. רש"י ורד"ק מפרשים שהוא עתיד מן היה. ורוב החדשים הסכימו שהוא כמו איה. ואפשר שכך היו מדברים בני מקומו של הושע. וזו גם דעת אולד. וכן במב': בלשון בני אפרים, אלא שהוא סובר שאמרו אהי, אלף חטף פתח, והנקוד אהי הוא של בעלי המסורה מפני שסברו אהי עתיד מן היה. ואין זה סוברת. ואפילו אם חשו בזמן ההוא במלת אהי משמעה של איה, אפשר שכבר המו קול הפתח החטוף לקול צירי המוף, ולכן הנקוד של חטף סגול. וגם קניג (ג, רמה) סובר כי נתמעכה תנועת הפתח ונוספה ה לחזוק השאלה.

[2]) עתיד מן היה. ודרשו חכמי התלמוד את השם הזה בדרך דרש וז"ל: א"ל הקב"ה למשה לך אמור לישראל אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכיות אמר (משה) לפניו רבש"ע דיה לצרה בשעתה א"ל הקב"ה לך אמור להם אהיה שלחני אליכם (ברכ' ט:), אמר ר' אבא בר ממל אמר לו הקב"ה למשה שמי אתה מבקש לידע לפי מעשי אני נקרא פעמים שאני נקרא באל שדי בצבאות באלהים ביי' כשאני ד את הבריות אני נקרא אלהים וכשאני עושה מלחמה ברשעים אני נקרא צבאות וכו' הוי אהיה אשר אהיה אני נקרא לפי מעשי, רבי יצחק אמר א"ל הקב"ה למשה אמור להם אני שהייתי ואני הוא עכשיו ואני הוא לעתיד לבוא (מד"ר שמות ג).—המקבלים דרשו בו דרשות של סודות ורזים. והחוקרים החדשים הסכימו בכללו לדעת רבי יצחק, אלא שאין להכריע אם זו היתה הוראת שעה או באמת היתה בזמן קדום שם האלהות אצל היהודים בצורה זו. ועי' ערך יה'. ויש מפרשים גם אהיה שבהוש' א ט: כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם במשמעה זו: אני לא אהיה שלכם.

[1]) מן אהל, עי"ש.

[2]) שרש עברי וערבי. בערב' אהל a), נשא אשה, אהל b), קבל אותו בסבר פנים יפות (לאמר הכניסו להאהל), אהל c), היות נושב (עיר, בית), והשם אהל d), משפחה, בני בית, ובלשון ההמון גם דירה. אך החכם גלדקה שולל כל יחס ודמיון בין אהל העברי ואהל הערבי.

[3]) עי' הערה הקודמת. ובדבר שני הרבויים אהלים ואהלים, והרבוי בכנויים אהלי, אהליך וכו', ריב"ג ורד"ק סוברים כי אהלים, אהלי, וכו' הוא מן נפרד אהל שהיה נהוג בלשון. ולפי עדות המדקדקים הקדמונים הקריאה המקבלה היא א בקמץ רחב, אמר ר"י חיוג נז"ל: דע כי סמיכות תואר וחבריו וכו' ואם יסמך אל שם מכונה יהיה הראשון קמץ גדול ויפול הוו ויהיה הקבוץ (ר"ל קמץ קטן) על השני שהוא עין השם וכו' כמו תארו וכו' וקבוץ השני והוא האלף וכו' והראשון יהיה בקמץ גדול וכו' אהלה. ע"כ. וכן ריב"ג (הרקמה, שער לה): שכל אות שיהיה דינה להיותה חטף ואחריה אות גרונית שהם (העברים) מעתיקים החטפות אל האות הגרונית ומנקדים האות אשר העתקת החטפות ממנה בקמץ גדול כמו מה תארו וכו'. ע"כ. ורד"ק (מכלול, דה"ס, מבק' פיעל): ובאהל וכדומה לו שעין הפעל שלו גרונית ישוב הקמץ חטף שהוא בפ"א הפעל תחת עין הפעל ויקרא פא הפעל בקמץ רחב כמו אהלי וכו' לאהליהם וכו' באהלך. ע"כ. וכן הקריאה המקבלה של הספרדים. אבל המדקדקים החדשים ובפרט קניג (ח' דף

a) أَهَلَ b) أَهِلَ c) أَهِلَ d) أَهْل

אהליכם, אהליו, אהליהם, סמי׳ אהלי, — ועם ה המקום בסוף אהלה,—דירה שאפשר להעתיק ממקום למקום עשויה יריעות בד או צמר או עורות מתוחים ומחברים במיתרים ע״י יתדות תקועים בקרקע, ישבו בה שוכני המדברות, עוברי ארח וכדומה, Zelt; tente; tent : הוא (יבל) היה אבי ישב אהל ומקנה (בראש׳ ד כ). והוא (אברהם) ישב פתח האהל כחם היום (שם יח א). ועשית יריעת עזים לאהל על המשכן (שמות כו ז). יחד יבאו גדודיו ויסלו עלי דרכם ויחנו סביב לאהלי (איוב יט יב). אגורה באהלך עולמים אחסה בסתר כנפיך (תהל׳ סא ס). הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי כי ימין ושמאול תפרצי (ישע׳ נד ב-ג).— ומ״ר : וגם ללוט ההלך את אברם היה צאן ובקר ואהלים (בראש׳ יג ה). באנו אל מחנה ארם והנה אין שם איש וקול אדם כי אם הסוס אסור והחמור אסור ואהלים כאשר המה (מ״ב ז י). ויעל גדעון דרך השכוני באהלים מקדם לנבח ויגבהה (שופט׳ ח יא). ואנכי יי׳ אלהיך מארץ מצרים עוד אושיבך באהלים כימי מועד (הוש׳ יב י). יונדב בן רכב אבינו צוה עלינו לאמר לא תשתו יין אתם ובניכם עד עולם ובית לא תבנו וזרע לא תזרעו וכרם לא תטעו ולא יהיה לכם כי באהלים תשבו כל ימיכם (ירמ׳ לה ו-ז). שבר על שבר נקרא כי שדדה כל הארץ פתאום שדדו אהלי רגע יריעתי (שם ד כ). מה טבו אהליך יעקב משכנתיך ישראל (במד׳ כד ה). לך אמר-להם (לישראל) שובו לכם לאהליכם (דבר׳ ה כו). ועתה פנו ולכו לכם לאהליכם אל ארץ אחזתכם (יהוש׳ כב ד). ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם (במדב׳ יו כז). ויברכם יהושע וישלחם וילכו אל אהליהם (יהוש׳ כב ו). ואת כל איש ישראל שלח (גדעון) איש לאהליו (שופט׳ ז ח).— וסמי׳ : סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה (במד׳ יו כו). — ועם ה המקום : וימהר אברהם האהלה אל שרה (בראש׳ יח ו). וישלח יהושע מלאכים וירצו האהלה (יהוש׳ ז כב). — ומלרע : ויבאה יצחק (את רבקה) האהלה שרה אמו (בראש׳ כד סז).—והפעלים המשמשים להקמת האהל במקומו, נטה, נטע, תקע : ויקן (יעקב) את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו (בראש׳ לג יט). אהלי שדד וכל מיתרי נתקו בני יצאני ואינם אין נטה עוד אהלי ומקים יריעותי (ירמ׳ י כ). ויטע אהלי אפדנו בין ימים להר צבי קדש (דני׳ יא מה).—ובתלמ׳ : הנוטע אוהלין בשבת (ירוש׳ שבת כ יז ג). שנוטעין אוהלין בתחילה ביום טוב (שם). ויעקב תקע את אהלו בהר (בראש׳ לא כה). אליה יבאו רעים ועדריהם תקעו עליה אהלים סביב (ירמ׳ ו ג).—ישב אהל, אדם תם אוהב לשבת תמיד בבית : ויגדלו הנערים ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה ויעקב איש תם ישב אהלים (בראש׳ כה כז).— ודבור : לאהליך ישראל! לאמר שכל איש ישוב למקומו, שלא ישעה עוד בדבר הזה : וישבו העם את המלך דבר לאמר מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי לאהליך ישראל (מ״א יב יו).—ובהשאלה למקום משכנו של אדם יהי מה שיהיה : והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת באהל דוד שפט ודרש משפט ומהר צדק (ישע׳ יו ה). באהל בת ציון שפך כאש חמתו (איכה ב ד). כה אמר יי׳ הנני שב שבות אהלי יעקוב ומשכנותיו ארחם ונבנתה עיר על תלה וארמון על משפטו ישב (ירמ׳ ל יח). — ולהמחסה והבטחון : כי יצפנני (אלהים) בסכה ביום רעה יסתרני בסתר אהלו (תהל׳ כז ה).—אהל מועד, שבו היה הארון והלוחות במסעי ישראל במדבר ואהלו של משה : פתח אהל מועד לפני יי׳ אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם (שמות כט מב). ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה וקרא לו אהל מועד והיה כל מבקש יי׳ יצא אל אהל מועד אשר מחוץ למחנה (שם לג ז). — ומשל : בהיכלי שן קנאה מצאה לה קן ומאהל דל כל און יחדל (ר׳ מפו, אהב״צ ט).

אֲהִילָה, *אָהֵל, כמו אהל. — אֹהֶל מוֹעֵד, משכן הקדש של ישראל במדבר.—*אָהָלוֹת, אהילות, שם לאחד מחלקי המשנה.—*אָהֳלִיָּה, מחנה אהלים.

בַּדְוִים, יושבי אהל.—בַּטּוּחָה, אהל.

חִפָּה, יריעה שטוחה על ארבעה בדים.

104 וגו׳) וקויץ דחו קריאה זו והחליטו כי צריך לקרא אהלי אלף בקמץ חטף מפני שהוא במקום חולם ועי׳ הערה לערך אהב אהבים, שאעפ״י שקמץ האלף עפ״י תולדתו הוא קמץ חטף, והוא בא במקום קבץ שקראו קודם אהלי, אעפי״כ אין לדחות את הקריאה המקבלה ואפשר שהיא מסורה אמתית מימי חיי הלשון ונשתנה הקול בפי הדוברים מפני סמיכת הקמץ חטף שלאחריה תחת האות הגרונית.

טִירָה, כפר של אהלים.

יְרִיעָה, כל אחד מחתיכות הארג שהאהל מחבר מהם.—יָתֵד, כעין מסמר של עץ יתחבוהו באדמה ויקשרו בו המיתרים של האהל למען יעמד מחבר להקרקע.

*כִּלָּה, על המטה.

מַחֲסֶה, מקום שיחסו בו.—מֵיתָר, מֵיתָרִים, החבלים יקשרו בהם את היריעות להיתדות.—מְלוּנָה, אהל קטן בגן לשמירה.—מָסָךְ, יריעת עור וכדומה שיפרשוהו על איזה דבר לסכבו. — מָתַח, פרש ומשך היריעות במיתריהן.

נָטָה אֹהֶל, הקים אותו באיזה מקום, וכן יאמרו נָטַע.-נָסַח, עקר.—נִסַּח, נעקר האהל ממקומו.

סֻכָּה, כעין אהל מסכך בענפים, נצרים, וכדומה. חַג הַסֻּכּוֹת.

צָעַן, הלך האהל, ממקומו.—*צְרִיף מין אהל של נצרים, רחב מלמטה והולך וצר לראשו.

*שׁוֹמִירָה, אהל קטן נטוי בשדה, בכרם, לשמור על התבואה.

תָּקַע, היתדות, תחב, נעץ אותם בארץ לתקוע אהלו.

*אָהִיל, ש"ז, ככ׳ אֲהִילוֹ, אהילו,—כמו אֹהֶל: חמור מכולן המת שהוא מטמא באהל[1]) (כלים א ד). חבית שהיא מלאה משקין וכו׳ ונתונה באהל[1]) המת (שם ט ב). אלו מטמאין באהל[1]) המת (אהל׳ ב א). מצטרף אהילו עם אוהל המת (תוספתא שם יג יב). ועל חצי הקב עצמות (הנזיר מגלח) ועל חצי לוג דם ועל מגען ועל משאן ועל אהילן (נזיר ז ב). עצם כשעורה ועל מגעו ועל משאו אין ועל אהילו לא (גמ׳ שם נג.).

א.אָהַל[2]), פ"ע, עת׳ יֶאֱהַל,—שכן, נטה אהליו, נסע עם אהליו, Zelt aufschlagen; dresser des tentes, pitch tents: אברם ישב בארץ כנען ולוט ישב בערי הככר ויאהל עד סדם (בראש׳ יג יב).—ואמר המשורר: על הערוגות הידידים אהלו היום והגנות ליפים ישבו, כי צללו כלם בענפי עץ וכי רוחי בשמים בם בנשף ישבו (רמב"ע, תרשיש ג ב).

—נפע׳, *נֶאֱהַל,—היה תחת אהל: קודם שנאהל באהל

[1]) כך מנקד במשנ׳ כ"י פרמה, ומזה הכנוי אהילו.

[2]) עי׳ הערה לשרש אהל.

(רש"י נזיר מב:). והשמש הנאהל מהכוכבים באמצע (נוה שלום ח ו), שהכוכבים לו כמו אהל.—ובהשאלה: זכור איומה הנקהלת, חופפה ובצלך נאהלת (יוצר א סכות, אגא הושיעה נא).

— פע׳, אִהֵל, עת׳ יְאַהֵל,—א) כמו אָהַל: לא תשב (ארץ בבל) לנצח ולא תשכון עד דור ודור ולא יַהֵל שם ערבי ורעים לא ירבצו שם (ישע׳ יג כ).—ב) *היה, עשה (את עצמו) כעין אהל על דבר: הנוגע בבחצי זית ומאהל[1]) על כחצי זית (אהל׳ ג א). האבר עובר ומרדעו על כתפו ואיהל צדו אחת על הקבר טימאו (שבת יז.). איהל[2]) על מקצתו (של הדם שנשפך על הארץ) טהור איהל על כולו טמא (מעי׳ יז.). — *ובהשאלה: כבודו אִהֵל כהיום ברחמים מלך (ר"א קליר, אופן א ר"ה).

— הפע׳, *הֶאֱהִיל, עתי׳ יַאֲהִיל.—א) כמו אהל משמ׳ ב: הנוגע בבחצי זית ומאהיל[3]) על כחצי זית או נוגע בכחצי זית וכחצי זית מאהיל עליו (אהל׳ ג א). הבנים מקצתו (של העצם) מבפנים והבית מאהיל עליו (שם ד). ומעשה באחד שהיה עובר ומרדע על כתיפיו והאהיל צידו אחד על הקבר וטמאוהו (תוספתא שם טו יב).—ב) יוצא לשלישי, עשה שדבר יאהיל: המאהיל ידיו על האבן המנוגע בין מלמעלה בין מלמטה טהור (תוספתא נגע׳ ז ג). — ובהשאלה: יושב בסכה תמור נוה אהלו, שלול עצי עדן יאהילו (ר"א קליר, תבורת ש׳, ב סכות).

ב.אָהַל, — קל לא נמצא.

—הפע׳, הֶאֱהִיל, עת׳ יַאֲהִיל,—כמו יהל, עי׳ זה הערך: הן עד ירח ולא יאהיל[4]) וכוכבים לא זכו בעיניו (איוב כה ה).

אֲהָל[5]), ש"ז, מ"ר אהלים, — א) אילן טוב הריח, Aloeholz; bois d'aloès; aloe wood: כאהלים נטע יי׳ כארזים עלי מים (במד׳ כד ו). — ב) *מין צמח

— [1]) כך בכ"י פרמה. — [2]) ופרש רש"י: כגון ששחה על מקצתו.—[3]) במשנ׳ מנק׳ כ"י פרמה מאהל.

[4]) רש"י, ראב"ע, רד"ק ואחרים, וגם רוב החדשים מפרשים פעל זה כמו יהל, ואלף נוספה, אך קניג מפקפק בזה ונוטה יותר לפרש מן אֹהֶל.

[5]) לפי דעת ר"י בן גנאח הוא הנקרא בלשון ערבי צנדל. אך רוב המבארים החדשים בסמך על התרגום להשם אהלות ואהלות (עי׳ הערכים האלה), ובגלל דמיון המלות, סוברים כי העברים קראו אהל אהלים להאילן הנאדר מארץ הודו ואשר נקרא בלשון הודית אגהיל.

טוב הריח, נותן שרף חריף, aloès: במים (מותר האבל לכבס כסותו) ולא בנתר ולא באהל (מו״ק יז).

אֲהָלוֹת[1]),—שרף טוב הריח, מצמח האהל, Aloe: נרד וכרכם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה מר ואהלות עם כל ראשי בשמים (שה״ש ד יד).

***אֲהָלִיָּה**[2]), ש״נ, מ״ר אהליות,—מחנה של אהלים, בפרט של צבא, Zeltlager ; campement de tentes ; camp: אילו היו אומות העולם יודעים מה אהל מועד יפה להן היו מקיפין אותו אהליות[3]) וקסטריות (במד״ר ויקר׳ א).

***אֲהָלִילַג**[4]), ש״ז,—צמח ישתמשו בפריו לרפואות, myrobalonus (קאנון א ד ט, וכרכימת סממנים הובאו בערך הליג ונתבארו שם פרטיו).

אֲהָלִים[5]),— כמו אהלות: נפתי משכבי מר אהלים וקנמון לכה נרוה דדים עד הבקר (משלי ז יז-יח).

***אָהַם**[6]), פ״ע, עב׳ אהמו, עתי׳ אאהם, תאהם, בינוני אהם, אהמו,—הוציא קול עמק מרב צער ויגון, ächzen geindre; to moan: אהה ישרי אהמו בשרי, איכה במעט נטיו רגלי באין שפבו אשורי (ר״א קליר, קרוב׳ נת״ב, אאליך). איכה אהמו בחופתנו את חרפתנו (ש״ע לת״ב, זכור איכה, מחז׳ רומני).

***אָהַר**[7]), ש״ז, מ״ר אהרים,—מצודה לדגים ועופות, כמין סל של נצרים רחב למטה וצר למעלה וכעין מסגרת בפיה שע״י נדנוד הדגים או העופות תסגר מעצמה, Reuse; espèce de nasse; snare, בארמית[1]).

אוֹ[2]), מלת הקשור,—א) להורות הספק בין שני דברים, שני מעשים, שצריך לאחז רק באחד מהם וספק באיזה מהם לאחז ואיזה להניח, oder; ou; or: הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל (ברא׳ כד מט). תשב הנער אתנו ימים או עשור (שם נה). ונתן (הנביא או חולם החלום) אליך אות או מופת (דבר׳ יג ב). הלוא זה דוד עבד שאול מלך ישראל אשר היה אתי זה ימים או זה שנים (ש״א כט ג). מאין אושיעך המן הגרן או מן היקב (מ״ב ו כז). — ובמשמ׳ *אולי: אתה אומר בחנק או אינו אלא באחת מכל מיתות שבתורה (ספרא, קדוש׳ י י). — ב) לא זה ולא זה, לא האחד ולא השני: מיי׳ יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב (ברא׳ כד נ). — ג) כמו״כ להורות שאין הבדל בין שני הדברים: והגישו (האדון את העבד) אל הדלת או אל המזוזה (שמות כא ו). וכי יכה איש את עבדו או את אמתו (שם כ). וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו (שם כו). ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל (שם כז). או בן יגח או בת יגח (שם לא). כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה (שם כב ט). והוא עד או ראה או ידע (ויקר׳ ה א).—ד) בענין אחר מהקדם: וכי יגף שור איש את שור רעהו וכו׳ והצר את כספו וכו׳ או נודע כי שור נגח הוא מתמול שלשם (שמות כא לה-לו). ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה וכו׳ או נפש אשר תגע בכל דבר טמא וכו׳ או כי יגע בטמאת אדם וכו׳ או נפש כי תשבע לבטא (ויקר׳ ה א-ד). — ה) במשמעת אחד משנים יהיה: לא תגע בו יד כי סקול יסקל או ירה יירה (שמות יט יג).

---

[1]) עי׳ הערה שלפני זה.

[2]) לוי גוזר מלה זו מן αὐλή ביונית, ומפרש אהליה מבצר, ובן קוהוט, וכן ש׳ קרוים בעצם הגזרה כמו לוי וקוהוט, אך מפרש הצר קרפיף, וכבר דחה זה בהחלט לו בהער׳ לקרוים (השלמות) ושער שם שפרוש מלה זו הוא רכב ופרשים, מיונית εἶλαι, וממנו ברומי ala. אבל לו בעצמו שם מפקפק אולי זו מלה שמית מ־אהל, ובאמת נראה לגזר אהליות מן אהל, וכמו קסטרא.—[3]) יש גרסאות רבות אחרות וכבר הביאן בוב׳ בהער׳ לפסיקתא רבתי, וקרוים ולו.

[4]) בערבית הליג ואהלילג a) והוא מע׳רב, ר״ל מלה זרה שנזלה מפרסית, ונחלקו חכמיהם בדבר אם צריך לאמר ־לָג, בלמד הרוקה (כך אלפרח) או ־לַג, בלמד פתוחה (כמו ולכן אלאערכי).

[5]) עי׳ הערה לאהל.

[6]) יצירת ר״א קליר מן הם, שהיא יסוד שרש המה, בתוספ׳ א בראש.

[7]) לא נתברר מקורו. הערוך אומר: ואוהרי פי׳ כמו אוהרי, הן עשויין מן הריות של דקל כדכתיב סלי חורי. ע״כ. אך זה דחוק. אך בעצם משמעת מלה זו אין ספק, כנראה מירוש׳ המובא לקמן, וכן פרשוה ר״ח ורש״י, והערוך תאר פרטי צורת זה האהר, כרשום בפנים.—[1]) מצודת היה ועופות ודגים יש בהן משום גזל מפני דרכי שלום ר׳ יוסי אומר גזל גמור וכו׳ באוזלי ואוהרי כולי עלמא לא פליגי (שהוא גזל גמור) כי פליגי בלחי וקוקרי (גיט׳ ס). רב שרי לחייא בר אשי למיגדל אוהרי בחולו דמועדא (מו״ק יא). הוהרא שרי מיעבדינה במועדא לצוד בה דגים במועדא (ירוש׳ מו״ק ב פא).

[2]) או a) בערבית דומה ממש לחברו בעברית.

a) هليلج ، اهليلج

a) أو

—ו) ובשאלות מחלקות ומפרידות אחרי הַ השאלה הראשונה במקום אם: ומי יודע החכם יהיה (האדם שיבוא אחרי) או סכל וישלט בכל עמלי (קהל׳ ב יט). —ז) במשמ׳ האם אחרי זה יכלתי לעשות כך וכך: באזנינו צוה המלך אתך ואת אבישי ואת אתי לאמר שמרו מי בנער באבשלום או עשיתי בנפשו שקר וכל דבר לא יכחד מן המלך (ש״ב יח יב-יג). — ח) עם אָז, במשמ׳ אולי: אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אֹתם בארץ איביהם או-אָז יכנע לבבם הערל (ויקר׳ כו מא).—ט) במשמ׳ אם לא זה, א״כ זה: על כן סביבותיך פחים ויבהלך פחד פתאום או חשך לא תראה ושפעת מים תכסך (איוב כב י-יא). — ובמשמ׳ אם לא כך אם כן: (הוגעתם את אלהים) באמרכם כל עשה רע טוב בעיני יי׳ ובהם הוא חפץ או איה אלהי המשפט (מלא׳ ב יז).—בַּעַל אוֹ, אדם שאין לו דעה חזקה, קבועה, ומפקפק וחושב כך או כך: ולא נשאר אנוש מבעלי בין ונמלא הזמן מבעלי או (רבכ״ג, אז כסעיף).

אוב, ממנו אוב, אוב.

א. **אוֹב**[1]), א׳ב, ש״ז, מ״ר א׳בות, — נאד ליין, גדול כגבה קומת אדם, gross. Weinschlauch; grand outre à vin; wine-skin: כי מלתי מלים הציקתני רוח בטני הנה בטני כיין לא יפתח כאֹבֹת[2]) חדשים יבקע (איוב לב יח-יט).

ב. **אוֹב**[3]), ש״ז, מ״ר א׳בות, — אחד ממיני הקסמים שהיו נהוגים לפנים, שהיה הקוסם לפי אמונת ההמון מעלה מתים מקברם והיו מגידים לו עתידות ומגלים לו נסתרות, והיה הקוסם (בעל האוב) או הקוסמת (בעלת האוב) משמיעה בתחבולה קול עמום מצפצף כמו עולה מהארץ, Nekromantie; necromancie, necromancy: לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וחבר חבר ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים (דבר׳ יח י-יא). ויבאו (שאול ואנשיו) אל האשה לילה ויאמר קסומי נא לי באוב והעלי לי את אשר אמר אליך (ש״א כח ח). וְשפלת מארץ תדברי ומעפר תשח אמרתך והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף (ישע׳ כט ד).—ומ״ר: אל תפנו אל האֹבֹת ואל הידענים (ויקר׳ יט לא). וכי יאמרו אליכם דרשו אל האֹבות ואל הידענים המצפצפים והמהגים (ישע׳ ח יט). — בעל, בעלת אוב, הקוסם באוב: בקשו לי אשת בעלת-אוב, ואלכה אליה ואדרשה בה (ש״א כח ז).— ובתו״ם: בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו (סנה׳ ז ז). בעל אוב זה המדבר בין הפרקים ומבין אצילי ידיו (גמ׳ שם סה:).

ג. *__אוֹב__[1]), ש״ז, מ״ר אובים,—בית הצואר של חלוק וכדומה, הפתיחה בהחלוק שסביב הצואר: לא יכניס אדם את ראשו בתוך אובו[2]) ויקרא את שמע אם היתה אפיקרסתו חגורה לו מבפנים הרי זה מותר (תוספתא ברכ׳ ב יד).

א. **אוֹב**[3]), ש״ז, מ״ר אובים,—כל אחד ואחד מהפרות הקטנים כעין כדורי קטנים, כמו התות, האוג, וכדומה, הסיאה והאיזוב והקורנית: Beere; baie; berry

---

[1]) לא נתברר מקורו. בערבית משמש השם אוֹב a) במשמ׳ עב, ענן. ואין להכריע אם יש איזה יחס בין אוב העברי ומלה ערבית זו.—[2]) ת״י לגינין חדתין, מנחם במשמ׳ נאדות: אין למלה זאת דמיון בתורה אבל הענין יורה עליה וכו׳ הם נבלי יין הנבקעים מפני מליאותם ונפיחתם. ע״כ. ריב״ג כמו ת״י: חביות. רש״י וראב״ע כמו מנחם, וכן החדשים.

[3]) בעקר משמעת מלה זו אין ספק, כי הכתוב בעצמו (ש״א כח ח) מבאר ענינו, אך אין לעמוד על מקורה, יש סוברים כי היא היא המלה אוב שבערך הקודם, וכבר אמר ראב״ע: מגזרת וכאובות חדשים כי הם עיקר זאת האומנות. והחדשים מדמים לזה מה שבלשון הערבית זֻכְרָה b) הוא נאד וגם בטן, ונקרא, לפי סברתם, קסם זה אוב על שם הקול העמום שהיה יוצא כמו מהבטן. ויש אומרים כי מקור אוב זה הוא בהפעל הערבי אוב a) כמו שוב בעברית, וְהאוב הוא השב מקברו, וכמו revenant בצרפתית. ואולי הסתעף השם אוב מן ע׳יב b) בערבית, כי שני השרשים האלה משתתפים בלשון ערבית במקצת משמעותיהם, ואחת ממשמעות ע׳יב היא: היה נסתר, לא נראה, ועאלם אלע׳יב, יודע נסתרות. וכן אמר ריב״ג באוב: אשר היו בעליהן דורשין בהן ידיעת הנעלם. ע״כ. —השבעים תרגמו אוב במלה יונית שמשמעתה היא דבר מן הבטן. ודומה לזה בתלמוד במקום המובא בפנים.

[1]) לא נתברר מקור מלה זו.—[2]) כך גרסת הראב״ע בפרושו לאיוב (לב יט) אמר וז״ל: וי״א שהוא (השם כאובות חדשים) כדברי רז״ל לא יכניס אדם ראשו תחת אובו. ע״כ. וכן בפרוש מעין גנים על איוב, ובנוסחאותינו קובו, ובהוצאת צוק׳ חיקו, ופרש מעין גנים אובו: פי החלוק שהוא בית הצואר.

[3]) משק׳ אוג, תות, ולא נתברר מקורו.

---

a) وَبْ b) زُكْرَة

a) اب b) غيب

(חיבים במעשר) משיניצו וכל האובין [1]) אדומים משיניצו[2]) (תוספתא מעש״ר א ד).

ב. אוב, — עי׳ איב.

אוֹבֵד, אוֹבֶדֶת, אוֹבְדִים, **אוֹבְדוֹת,**—מי שהוא ברעה גדולה, בעֹני, בצרה, וקרוב **שיאבד,** Unglücklicher; malheureux; unhappy: ברכת **אֹבֵד** עלי תבא ולב אלמנה ארנן (איוב כט יג). **אם אראה אוֹבֵד** מבלי לבוש ואין כסות לאביון (שם לא יט). תנו שכר לְאוֹבֵד ויין למרי נפש (משלי לא ו).—ואוֹבֶדֶת: עתה דעי אחותי אשר הנני היום שבורת רוח, מרה, וכמעט גם אובדת (רמח״ל, מגדל עז כ ג).—ומ״ר: **האם** מעמיב היום האובדים ומרי נפש (שם).

—[1]) כך בנוסח׳ הדפוס׳, וכן בכ״י וינה. ובכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק״מ האיבין. ורד״פ בחסדי דוד הגיה **האזובים** במקום האובים, אבל הגר״א לא הגיה, וכן **הרש״א** במנח׳ בכור׳ הגיה הגרסה האובים, אך **אינו מפרש** מה הם. לוי הביא מלה זו בערך אֵב, ותרגם **Pflanzen**, וכן דר׳ שוּרץ בתוספתא שלו: **צמחים ופרחים או ענפים** רבים ואוב או איב לשון מקרא׳ היא עודנו באבו. **ע״כ.** וקשה למה אחזה התוספתא כאן בשם לא רגיל זה? ועוד שנראה ברור כי הכונה בכאן היא לסוג מיוחד ולא לצמחים בכלל. והנה בבה זו של התוספתא היא הוספה על מה ששנו בהמשנה מעשר׳ א ב: **האוג והתותים** משיאדימו וכל האדומים משיאדימו. **וע״ז הוסיפה** התוספתא וכל האובין האדומין. **ולכן נראה שהכונה** היא למין פרות דומין לאוג ותות, שהם **גרגרים.** ולא נתברר לי אם יש איזה יחס בין מלה **זו, אוב, ובין** השם הערבי לכל מין פרי הגרגרים חַב a). **כי אין סתירה** ממה שהשם חב הוא מהכפולים, כי אפשר **שגם אוב** הוא מהכפולים, כמו חום וכיוצא בו בכתיב **התלמודי.** ובמקור השם הערבי חב לגרגר יש לפקפק **קצת, ספק** שתמוה הוא איך נסתעפה משמעה זו מהמשמעה **העקרית** של שרש **חבב** בערבית, כמו בעברית: חִבָּה, **ואפשר** שהוא משרש הבב אחר (ונוטה לזה **גם פרופ׳ דלמן),** וממנו נגזר אולי גם השם אוב שלנו.—[2]) **כן בנוסח׳** הדפוסים ובכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק׳ משיכינו, **ובכ״י וינה** משייבינו. **ואפשר** שגרסה **זו האחרונה היא הנכונה** וצ״ל משיבינו וממנו נשתבש שבוש קל **בכ״י ארפ׳** משיכינו, ונשתבש עוד יותר בנוסח׳ הדפוס משיניצו. והוא אולי פעל מיוחד בעברית להתחלת התאדמות האובים, ודומה לשמוש פעל בין בערב׳ בנוגע לאילן: בַּיַּן b) אלשג׳ר, התחיל להוציא עלים, ואולי מזה גם: בטרם יבינו סירותיכם וגו׳, עי׳ ערך בִּין.

a) حَبّ b) بَيَّن الشجر

***אוֹג** [1]), ב״ז, מ״ר אוֹגִים,—**שֵׁם אילן וגרגריו הנותנים** צבע אדום, rhus; sumac; Sumach: **ובאילן האוג** והחרובין **האגוזים והשקדים** וכו׳ (פאה א ה). **וביהודה** האוג והחומץ שביהודה והכסבר (דמאי א א). והאוג והתותים משיאדימו (מעשר׳ א ב).

****אוֹגָה** [2]), ש״נ,—הנקודה במסלול הלבנה ששם **היא** במרחק **היותר גדול מן הארץ,** apogée; Apogäum: **ותנועת הגלגל השני שהוא הגלגל** הנוטה הוא ג״כ ממזרח **למערב הפך תנועת גלגל המזלות סביב מרכז** העולם וכו׳ **ותחלתה מתחלת טלה וזו התנועה נקראת** תנועת האוגה **והוא** גובה הירח בו וכו׳ (מאיר אלדבי, שבילי אמונה ב ג).

****אוֹגִירָה** [3]),—סימן לשבע מלים שבאו **בהן בגד כפת** רפויות אחרי אהוי **שלא** כדין: בג״ד כפ״ת

[1]) כך נקד צ״ד, וכך הקריאה הרגילה של ספרדים ואשכנזים. וכן במשנ׳ המנק׳ הנדפסות, **ודיס׳** בלשון רבנן אֵג, וכן קוהוט. לוי **אוג, וכן לֶו, שהצ״ם.** בסור׳ אוגא, **ופרש** בר עלי: אילנא דסומקא, **שג׳רה** אלשמאק. וכן הערוך: **אילן ושמו בלשון ישמעאל בטיית** אלסומק ובעליו מתקנין העורות שקורין קורטביש ואילן **ועולה** מאליו ביער הוא **ופריו דומה לשני תולעת ומבשלין** אותו וחמוץ הוא ומאדים התבשיל. **עכ״ל. והרמב״ם כפי׳** המשנה **פאה המובא בפנים אומר וז״ל: אוג הוא** הסומאק **אשר בארץ הצבי והוא צמח שיעבדו בו העורות.** ובפרושו לדמאי א א: **והאוג נקרא סומאק** של **ארץ ישראל והם אילנות עושין אשכלות אדומות ויאכלום.**

[2]) בערבית אַוְג׳ a), **העליון, והיא מלה מעֻרבה** ומקורה בלשון פרסית **אוך, ומשמשת בערבית לנקודת** גבה הירח מן הארץ. **וכתב ר׳ עובדיה בפרושו להלכות** קדוש החדש של הרמב״ם פ״יב: **זאת הנקודה נקראת** בלשון ערבי אוג והוא המרחק הרחוק מן הארץ. **וכן** בספ׳ הנקרא שמימי (כ״י פלורנצה): רום הכוכב **הוא** נקודה אחת היותר גבוהה מן הארץ שיהיה לכוכב **ההוא** הוא נקרא אַאוג בערב׳ וכן בלשון נוצרי.

[3]) י׳ דרנב׳ בהערותיו שער כי בספר **שהעתיק** ממנו בעל הורית הקורא כלל זה היה כתוב **בערבי׳ או** ע׳ירה, שר״ל או זולתן, ושעה בעל הורית **הקורא וחשב** כי זה סימן להמלים האלה. **זה מחדד, אך קשה לחשד** את בעל הורית הקורא בקלות דעת כזו **ובבורות** גסה כזו. וכבר הזר בו דרנב׳ בעצמו מהשערה **זו** במאמרו REJ IV 276, מפני שמצא המלה אוגירה בקבץ כללי המקרא בערב׳ בראש חומש תימני כ״י, כתוב

a) وَج

ואוי"ה בדגש ורפי וכו' רפין לעולם חוץ מן אוגירה ופסיק ודחיק ואתי מרחיק וכו' וזה הוא פירושן אוגירה יש בה שבע מלות ארבעה מהם בשירת הים (ה, יה, יו, כה) וחד בירמיה (כ ט) וחד בישעיה (נד יב) וחד בדניאל (ס יה) (הורית הקורא 78). ואין על תיבה ראשונה אלא משרת והן בדגש ונקראין אוגירה ואין להם טעם אלא קבלה היא ביד הסופרים (שם 79). ארבע מלין בשירת הים משמש לשון אוגירה (מסור' גינזב', אות נ).

∗אוֹגֵר, ש"ז, מ"ר אוֹגְרִים,—אדם האֹגֵר ומקבץ יחד: ויהי בארבע עשרה שנה ומאתים ואלף סיום נחתום חזון ונביא ויכתוב האוגר את הספר הזה (רסע"ג, הקד' העבר' להאגרון, הוצ' דר' הרכבי).

אוּד[1], ש"ז, מ"ר אוּדִים, — א) שארית גזיר עץ שחלק ממנו נשרף באש, Brandscheit; tison; firebrand: הפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה ותהיו כאוד מצל משרפה (עמוס ד יא).—ובמשנה: המניח את האוּד בגשמים לכבותו (מכשי' ס ז).—ואמר המשורר: יעשנו עיני כאודים (רבכ"ג, שב"ד כו).—ובהשאלה, שארית שנשאר מכליון וחרבן: ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יי' והשטן עמד על ימינו לשטנו ויאמר יי' אל השטן יגער יי' בך השטן וכו' הלוא זה (יהושע הכהן) אוד מֻצל מאש (זכר' ג א-ב). — ולזלזול: אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האֻודים העשנים האלה (רצין מלך ארם ופקח מלך ישראל) (ישע' ז ד).—°ובספרי': רחפו עצמי עלי בנים יקרים אשר כשיד שרופים באור אודי שרידיך (מחזר, קינות לת"ב, ציון לפירת פאר).—ובהשאלה °לכאב הלב מצער: שובי ועמדי יפה, כמו שחר נשקפה, כי כל עין איש בך צופה, לבו אוד משרפה (יברהל. נהגהרה, פזמונ' נב, הוצא' ל' פרידלנדר).—°ומשל העם אומר: שני אודים יבשים ואחד רטוב יקדו היבשים את הרטוב (סנה' לג.—כתרמ').—ב) °גזיר עץ ישמש להניע ולהפך את הגזירים והגחלים בתנור,

שם וז"ל: פאמא אל אוגירה תפסירה אלגאמעה פהי פי סבע מואצ'ה לא גיר פי ג'מיע אלמקרא. ע"כ. ובעבר': אמנם האוגירה ופרושה קבוץ, והיא בשבעה מקומות לא זולת במקרא. וכן היא נמצאת בהמסורה הוצא' גינזב' שהובא בפנים. ומוכח שזה סימן אמתי שהיה בקבלה בידי הסופרים לשבעה המקומות שבאו בהם בגד כפת דגושים אחרי אהוי שלא כדין. ומ"מ גם הפרוש שנתן הקבץ שהביא דרנב' במאמרו הנזכר להמלה אוגירה, במשמ' קבוץ משרש אגר, אינו מספיק, ולא נתקררה בו גם דעתו של דרנב', ואעפ"י שדר' בכר (REJ XXIII 242) נטה לפרוש זה, כבר דחה אותו דר' פורגס (במאמרו שם XXV, 148) בטענות נכונות. אך לא פחות רחוק וזר גם פרושו של דר' פורגס שפרש אוגירה— מצודה, סוללה, מפני שמצא כי בעל טעמי המקרא נשתמש במליצה: נשפך עליו כסוללה להדגיש האות. והנה כבר הרגיש י' דרנב' במאמרו הנזכר, כי במלה זו אוגירה נמצאות ארבע אותיות אהוי, ושער כי הן ד' האותיות המבטלות דגשות בגד כפת, רק לא עמד על כונת שאר שתי האותיות גר שבאוגירה, והשערתו כי פרושן הוא גר, זר, היא באמת זרה מאד. אבל בעצם הענין נראה לי כי דרנב' מצא את פתרון החידה. כי אוגירה איננה צורה דקדוקית, וזה מעיד כי בכאן צרוף של אותיות שנצטרפו כך כדי שתהיה להן איזו משמעה כדי להקל על הזכרון, וצרופים לזכרון כמו זה היו מצוים אז, כמו מנצפ"ך וההרכבות מאותיות השרשיות והשמושיות, וכיוצא בהן. והנה אוגירה הוא סימן לשבע מלים שהן נזכרות בכל מקום בשתי קבוצות, קבוצה אחת של ארבע מלים שבשירת הים וקבוצה אחת של שלש מלים שבמקומות אחרים, ואם נניח כי להקבוצה של שלש מלים רומזת האות ג שבאוגירה, הדבר ברור כי במקום ר שבמלה זו צ"ל ד לקבוצה האחרת, ואפשר שהסימן היה בתחלה אהוי גד, ור"ל בשלשה ובארבעה מקומות בגד כפת דגושות אחרי אהוי לא כדין, וצרפו האותיות הללו למלה אחת אוגידה כדי שיהיה לה משמע' אגודה, ועפ"י שבוש קל ר במקום ד נעשה אוגירה, ובהיות שגם באוגירה מצאו משמעה, והיא של קבוץ, לא הרגישו בהשבוש, ונתקבל ונקבע הסימן בצורה זו.— ובדבר סבת דגשות בגד כפת של אוגירה, רואה אני, את דברי דרנבורג שם, שאמר שאעפ"י שבעל הורית הקורא ובעל קבץ הכללים אומרים שניהם כי אין לה טעם, אפשר שסבת הדבר היא כי בארבע. מקומות הכף הדגושה אינה נבדלה מכף שנית אלא באות אחת, ובשני מקומות יש שלש מלים קטנות מתחילות בכף וגימל, ולכן הרפו רק את הכף האמצעית, ובמקום אחד רק אות אחת מבדלת בין הכף ובין ב. בכלל נכונה דעתו של דרנבורג, כי אין לחשד את בעלי המסורה שקבעו קריאת המלים בתנ"ך ברצונם הפשוט בלי טעם וסבה לדבר, כי הנקוד שקבלנו מבעלי המסורה בכללו מעיד עליהם שהית להם חוש דק מאד בהכרת המלים בלשון העברית, והיו זהירים בזהירות רבה למסר את ההכרה, שהיתה חיה בימיהם, בכל דקדוקה.

[1]) בארמ' וסור' אוּדָא, ולא ידוע מקורו. קצת החכמים גוזרים אותו מן הפעל הערבי אוד a), במשמ' כפף, וברט מדמה לו השם הערבי עוד b), עץ. וכל זה דחוק.

a) أد b) عود

: Schüreisen ; fourgon ; poker : אשה לא תכנס לדיר העצים ליטול מהם אוד ואוד שנשבר אסור להסיקו ביו"ט לפי שמסיקין בכלים ואין מסיקין בשברי כלים (ביצה לג.).

***אוּדִין**[1], (אודייני, ־נא, אודניא), ש"ז, — לוח רחב או לוחות מחברים יחד, בלי כרעים מתחת ישמש למשכב על הקרקע או לכסוי על איזה דבר וכדומה, Planke ; planche ; plank : נטלה קצרה (של מִטָּה) ושתי כרעיים טמאה מפני שהיא כשירי מטה מיטה וישן עליה אם מתחילה עשאה לכן טהורה מפני שהיא כאודניא[2]) (תוספתא כלים ב"מ ח ו). ישב על גבי מטה על גבי כסא על גבי[3]) אודייני[4]) גדולה מבולן אמרו אפילו על גבי קרקע לא יצא ידי

[1]) משק׳ תופין, שופין, ועי׳ הערה לאוביל. מקור המלה אינו ידוע, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) כך בתוספתא ב"י אירפ׳ הוצ׳ צוק׳, ובנוסח׳ באדוניא, והגר"א הגיה בארונות.—[3]) גרסת הרי"ף, והיא העקר. וטעה לוי שהביא אודייני גדולה, כי המלה גדולה שיכת להמלה מבולן.—[4]) כך גרסת הספרים שלנו. ויש גרסאות אחרות אורייני, אודיני, אדוניא, וכדומה, וכמו רוב הגרסאות בן רבו הפרושים. ר"ח והערוך בשמו ורש"י במו"ק פה פרשו מכתשת גדולה, ובעל המחקר על מס׳ א"ל בספרי השנה של בריל (Brülls Jahrb. I, 54) הביא ראיה כי המדוכה היתה משמשת לישיבה מהמאמר על מדוכה זו ישב חגי. וכן לעמידה: בפי אסיתא וקום עלה (מו"ק כג:). (להשערת גורברג שם עפ"י לשון סורית אודנא-אהל אין מקום פה). אבל מה ראו חכמים להזכיר מכתשת ולא כלי אחר? ובב"ב קמד. לא הניח להם אביהם אלא אודייני פרש"י ובן רגמ"ה בור וכסויו, ותוספ׳ שם הביאו גרסה אחרת אידווני ופרשו ספסל גבוה. וכן ר"י גיאת: שלחן גדול שעומדים עליו. להרמב"ם היתה בנראה הגרסה אורייני ופרש ארון. והנה משלשה המשכבים הנזכרים בכאן ובשמח׳ יא: כסא או ספסל, ואודייני, וקרקע, נראה כי אודייני הוא משכב נמוך מכסא וגבוה מקרקע. וכן נראה מהתוספתא שאם נטלה מהמטה קצרה ושתי כרעים, וכו׳ ובכן קצה אחד נוגע בקרקע, היא כאודניא. ואפשר שבמשכב כזה השתמשו שומרי השדות כדי שלא לשכב ע"ג הקרקע מפני התחב, וכשהיו נשכרים לבעלי השדה היו מביאים והאודייני שלהם, וזהו מה שאמרו בגמ׳ (ב"כ שם) שאני אודייני דלנטירותא הוא דעבידא, ויהיה דומה פרוש זה לפרושו של ר"י גיאת ור"ת שם שפרשו במו"ב אודייני כלי תשמישו של השומר. ואולי עקר משמ׳ אודייני אינו משכב נמוך אלא כל שטח של לוחות, וישמש למשכב או לכסוי, כגון לכסות בו בור וכדומה. ור"ש בר"ש בספ׳ המליצה (הוצ׳ דר׳ ככר, 75) פרש כסא קטן, וגרס אדינה. ובדבר מקור המלה

חובתו (מו"ק כח.). הישן על גבי ספסל או על גבי[1]) האודיינא חייב במטה בפויה (מס׳ שמח׳ ה).

***אוּדָן**[2]), ש"ז, מ"ר אוּדָנִים, — כלי ימלאוהו מים יכנס בו אדם וירחץ בו גופו, וישמש לכבוס בכלל, Wanne ; baignoire ; bath : ורחצי את בגדיך באודניך (עזרת הכבלי, תוכח׳ מוס׳ ט).

אוה[3]), ממנו אִוָּה, אַוָּה, מַאֲוָה, תַּאֲוָה, *אִוּוּי.

אִוָּה, פ"י, — חפץ בחזקה בדבר מה, begehren, wünschen ; désirer, convoiter ; to wish for : כי תְאַוֶּה נפשך לאכל בשר (דבר׳ יב כ). —ובלי ל אחריו: ונתתה הכסף בכל אשר תְּאַוֶּה נפשך בבקר ובצאן וביין (שם יד כו). קטר יקטירון כיום החלב וקח לך כאשר תְּאַוֶּה נפשך (ש"א ב יו). ויאמר אבנר אל דוד אקומה ואלכה ואקבצה אל אדני המלך את כל ישראל ויכרתו אתך ברית ומלכת בכל אשר תְּאַוֶּה נפשך (ש"ב ג כא). —ובעבר: אין אשכול לאכול בכורה אִוְּתָה נפשי (מיכ׳ ז א). —וביחס לדברים מפשטים: נפש רשע אִוְּתָה רע (משלי כא י). —ובלי נשוא אחריו: והוא (אלהים) באחד ומי ישיבנו ונפשו אִוְּתָה ויעש (איוב כג יג). —ובלי השם נפש: כי בחר יי׳ בציון אִוָּהּ למושב לו זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אִוִּתִיהָ (תהל׳ קלב יג-יד). —ובתלמ׳: שאיוו אלוהות הרבה (סנהד׳ סג.). —ועתיד *מקצר: יְאַו היות כתר לראשם (רמב"ע, דיואן). וחברתו יְאַו כל שר ואוון (שירי מ׳ אלדרעי, לקו"ק ל). —וכבר השתמשו מקצת הסופרים בזמננו בפעל זה קצת בענין אחר במשמ׳ איחל, ואמרו למשל: *אִוָּה לפלוני שנה טובה, אני מְאַוֶּה

לא נתקררה דעתי בכל מה שאמרו לוי וקוהוט ויסטרוב וקרויס. — [1]) בספרים שלנו: או ע"ג מטלתא דכרמא אודייני. אך הגר"א הגיה והשמיט את שתי המלים מטלתא דכרמא, וכן היתה גרסת הרמב"ן ויתר הפוסקים ונראה כי הן פרוש שהוסיף לומד על הגליון ונכנסו אחרי כן בתוך גוף המאמר.

[2]) בא"מית: ר׳ זירא הוה יתיב באודנא דמיא בי מסותא (ברכ׳ כב.). חזייה (עולא) לרבה בר רב הונא דיתיב באודנא (גרסת הערוך, וכן בכ"י, ד"ס, ובנוסח׳ במקום הראשון אגנא, וכאן אוונא דמיא) (שבת קמ:). ולא נתברר מקורו, והמשקל אוּלָם, פּוּמָן.

[3]) שרש שמי, אך בשאר הלשונות לא ממש כמשמעתו בעברית, וכבר העירותי (בהערה לאהב), כי נראה שבלשוננו משמש צרוף אה... לנטית הלב. בערבי׳ התמונית יאמרו ע׳וי במשמעת אוה בעברית.

לך כל טוב : ומקירות לבי אברכהו ו מ א ו ה לו כי לא תהיה יגיעתו לריק (רח"י פאלק, הסכ' לס' ד' כוסות). — ו א י נ ו נ כ ו ן.

—התפ', התאוה,—התעוררה בקרבו תאוה, היתה לו תשוקה לדבר, begehren, sich sehnen ; désirer, soupirer après ; to wish : והאספסף אשר בקרבו התאוו תאוה וישבו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכלנו בשר (במד' יא ד). ולא תתאוה בית רעך שדהו ועבדו (דבר' ה יח). ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים מבאר בית לחם (ש"ב כג טו). — וכינ' : כי שם קברו את העם המתאוים (במד' יא לד). מתאוה ואין נפשו עצל ונפש חרצים תדשן (משלי יג ד).—ועם את אחריו : הוי המתאוים את יום יי' למה זה לכם יום יי' הוא חשך ולא אור (עמוס ה יח).—ועתי' מקצר יתאו : ויתאו[1]) המלך יפיך (תהל' מה יב). ויתאו[1]) דוד ויאמר מי ישקני מים (דהי"א יא יז).—ועם ל אחריו : אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו[2]) למטעמתיו (משלי כג ו). אל תקנא באנשי רעה ואל תתאו[2]) להיות אתם (שם כד א).— ובתו"מ : למה הדבר דומה לאחד שהיה מ ת א ו ה לבנים ונולדה לו בת נודר בחייה (מכי' כא, טז). אין אנו יודעים אם לוט נ ת א ו ה לבנותיו אם בנותיו נ ת א ו ו לו (מד"ר בראש' נא).— התאויתם (במד' לד י), עי' ת א ו.

אַוָּה[3]), ש"נ, סמי' אַוַּת, בכנ' אַוָּתִי,—תשוקה ורצון לדבר מה, Lust, Begehren; plaisir, désir; lust : בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר (דבר' יב טו). ועתה לכל אות נפשך המלך לרדת רד ולנו הסגירו (את דוד) ביד המלך (ש"א כג כ). באותי ואסרם (הוש' י י).— ולתאוה בין זכר ונקבה : פרא למד מדבר באות נפשו שאפה רוח תאנתה (ירמ' ב כד).

או"ה,—ר"ת : אסור והתר.

אוֹהֵב, אֹהֵב, ש"ז, בכנ' אוהבי, אֹהֲבִי, אוהבך, אֹהַבְךָ, נקי' אוהבת, בכנ' אוהבתי, אֹהַבְתִּי, אוהבתך, מ"ר אוהבים, אֹהֲבִים, אוהבות, אֹהֲבוֹת,—א) מי שאֹהֵב את חברו, ידיד, Freund ; ami ; friend : נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא (משלי כז ו). איש רעים להתרועע ויש אֹהֵב דבק מאח (שם יח כד). ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אֹהֲבִי (ישעי' מא ח). הלא אתה אלהינו הורשת את ישבי הארץ הזאת מלפני עמך ישראל ותתנה לזרע אברהם אֹהַבְךָ (דהי"ב כ ז). אֹהֲבַי ורעי מנגד נגעי יעמדו וקרובי מרחק עמדו (תהל' לח יב). וישלח (המן) ויבא את אֹהֲבָיו ואת זרש אשתו (אסת' ה י).—ואמר בן סירא : ל א ו ה ב אמונה אין מחיר ואין משקל לטובתו (כ"ס גני' ו יה). אל תמיר א ו ה ב במחיר ואח תלוי בזהב אופיר (שם ז יח). אל תטש א ו ה ב ישן כי חדש לא ידועיך יין חדש א ו ה ב חדש וישן אחר תשתינו (שם ט י).—ובתו"מ : ה א ו ה ב והשונא (פסול לעדות) א ו ה ב זה שושבינו (סנה' ג ה). מי שזכה בקטורת היה נוטל את הבזך מתוך הכף ונותנו ל א ו ה ב ו או לקרובו (תמיד ו ג). נראין כ א ו ה ב י ן בשעת הנאתן (אבות ב ג). שלשה א ו ה ב י ן יש לו לאדם בחייו בניו וממונו ומעשיו הטובים (פדר"א לד). — ובסהמ"א : בשיריבו ה א ו ה ב י ם יתישבו (ישמחו) האויבים (Brülls Jahrb. VII, 24). אמר החכם ה א ו ה ב הנאמן מי שהתנדב לך בממונו בעת רצונך ובנפשו בעת צרתך (מבחר הפניני', בחינ' האוהבים). אמר החכם שני דברים אין בעולם יותר מעטים מהם ובכל יום ויום יוסיף מעוטם ממון מהתר שתוציא אותו לשם שמים וא ו ה ב נאמן שתבטח בו (שם, הכדת אוהב הנאמן). ושמע איש לניטפשון החכם מתפלל לאל לשומרו מ א ו ה ב י ו וכו' (רמב"ן דורן, מגן אבות ה ו). וכן אמרו החכמים ה א ו ה ב אחד הוא או הוא אני אתה (שם). ואמר החכם ד' דברים טובים יותר כשהם ישנים מחדשים היין והדג והשמן ועל כולם ה א ו ה ב (ר"י מודינא, צמח צדיק ד).— ב) *איש אוהב אשה, Liebhaber ; amant ; lover : א ו ה ב ת ו באת ואינה מוצאה אותו וכו' א ו ה ב ה בא ואינו מוצא

---

[1]) כך, באלף קמוצה, לפי עדות הרד"ק (מכלול דף קיח), וכן במקראות גדולות דפוס ראשון. וטעם קמצות זו לפי דעת הרד"ק מפני פעולת ההקש של צורת ידיו, רגליו, וכיוצא בזה (בקצת כ"י כתוב ו י ת א י ו.—קנ"ג). אולסה' ובטכר מזכירים נקוד זה ואינם נותנים טעם לדבר. שטדה רואה בזה פעולת הוו שסגולתה להאריך קול הפתח שלפניה, וכן קניג. גזניו' קויץ מפקפק. והעיד נורצי במ"ש לדהי"א יז כי במקצת ספרים מדויקים הוו בפתח והוא מסכים לזה, וכן בר חולק על קריאת אָו ומחזיק בקריאת אַו.—[2]) כך במק"ג הראשנ'.

[3]) מן אוה. והנה קצת חכמי הלשון סוברים כי נמצא גם משקל זכר, אַו, אָו במשמע' זו: אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין ולרוזנים או שכר (משלי לא ד), שכר הוא הכתיב (כך בע' וקניג), אבל יותר מסתבר להגיה אי שכר

אותה (ירוש׳ ע״ז כ מ ג). משל לאשה שהית אצל אוהבה ונשבעת בחיי בעלה (מד״ר ויקר׳ כו). ראו גמה חכם אדוני המלך ידע שנתתי עיני באחר ידע שיש לי אוהב ונתן לי את הגט (מדרש תהל׳ קלט א).

אוה״ח,—ר״ת: אור החיים.

אוה״ע, —ר״ת: אומות העולם.

אוה״ש, —ר״ת: אוצר השרשים.

***אָוּוִי**, ש״ז,—שה״פ מן אוּה: או דרך הבנה וידיעה וכו׳ או דרך אִוּוּי וחמוד (הורי׳ הקורא 15).—ואמר הפיטן: ותן בשלם סכו וכו׳ בבית בחירתו באהל אִוּוּיו (ר״א קליר, א׳ סכות, אז סיתה). זועמו באִוּוּיִים וממאוים נוסחו, זורו באפסים ולא נחו (סליח׳ ה׳ עי״ת, אוון תחן).

***אַוָּז[1]**, אַוָּז, אוּז, אֲוַז, ב״ז, מ״ר אַוָּזִים, אווזים, אַוָּזִים, אוּזִים,—עוף מימי ובשרו נאכל ויש בו ביתי ומדברי, Gans; oie; goose: אמר שמואל אווז ואווז הבר כלאים זה בזה (ב״ק נה.).—ומ״ר: אווזין ותרנגולין וכל דבר שטפולו מרובה משכרו (ב״מ כח:). — ואמר המשורר: ולולי נחמו בבני אוזיו ימלא פי שחוק אבבה בעודי (עמנו׳, מחבר׳ ט).—*אוז מדבר: אווז עם אווז מדבר כלאים זה בזה (ירוש׳ כלא׳ ח לא ג). והאווז הבר ביציו מבחוץ (סמ״ג, לאוין רפא). אוז ישובי ואווז הבר (ס׳ סתנוך, מלוה רמד).—אוז

[1]) בארמ׳ אווזא, סורי׳ וזא, בערב׳ אוז a) בלשון המוני׳ וז b), ואמר ס׳ פרנקל כי הוא שאול בערב׳ מארמ׳ ומקורו בלשון רומי׳ avis עוף בכלל. וכן בלשונ׳ שהסתעפו מלשון רומית התיהד השם avis להמין המיוחד, ונהיה בצרפת׳ oie, בספרד׳ auca וכו׳ (ניטרה, מלון לבון הלרפת׳). —ובדבר נקוד השם אוז, הנה אין לנו נקוד בקבלה בכתב אלא בארמית למספר רבים: בתשעה ביה (של חדש תשרי) נכסין (היהודים) היון ואוווזין ואכלין ושתין ומתפנקין (תרגום שני, אסתר ג ח). צ״ד אַוָּז, וכן מערכ׳ המער׳ ור״א בחור בתשבי. בוקש״ד אוּז, וכן בשתלי, לוי, קוה׳, וכן בתוה״ט. הקריאה המקבלה של הספרדים היא אוּז ומ״ר אוּזִים, משקל שאין לו את בשמנה ועשרים משקלי שמות העוף שנשארו לנו בהעברית הקדומה. והאשכנזים מפתחים בנפרד האלף זהוו, ודומה לזה השם שחף. במ״ר קוראים אוּזִים ע״מ שלוים. וכן נקד בעל תוה״ט את הרבים אוּזִים על פי מה ששגור בפי האשכנזים, אעפ״י שנקד הנפרד אַוָּז ודינו ברבים אַוָּזִים.

a) الإوَزّ b) وَزّ

הים, אוז גדול ארוך הצואר השוחה בים, Schwan cygne; swon: אווז עם אווז הים וכו׳ אם בשעה ששניהם ביבשה את אמר אסור (שהם כלאים זה בזה) בשעה שאחד ביבשה ואחד בים לא כ״ש (ירוש׳ כלא׳ ח לא ג).—והיה האווז סימן לחכמה למי שראהו בחלום: הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה (ברכ׳ נז.).— בר-אוז, עי׳ ערך זה.

כְּנָפַיִם, מָקוֹר, נוֹצָה, וכל יתר הדברים המשתפים לכל העופות, עי׳ עוף.—*קָקָק, כנוי להאוז על שם קולו.— *קַקָּה, קול האוז ובר האוז.—*קָקִים לְבָנִים, כנוי של התול לאנשים זקנים רגזנים.

***אַוָּזָה[1]**, אווזה, ש״נ,—מ״ר אַוָּזוֹת, אוּזוֹת, אוּזוֹת,—נקבת האוז: או בא כומר אחד ועשה בכישוף אווזה (מנהג׳ של וירמייזא). וראה תשב״ץ שהתיר הר״ט ז״ל אווזות שנמלחו עם הכבד (תשב״ץ, מנהגי הר״מ מרוטנברג, בלח). כשטגנו עוד את האווזות (שו״ת הרא״ש כ א). וששאלת על אווזה דידן שנשברה גולגלתה (שם ו). גם האווזות השמנות אשר דמה רבב״ח בהן ערבות נ״ע (דרך אמונה כ ו ג). מה נאכל בשבת של נחמו ומה יעשו היהודים הפרוזים היושבים בערי הפרזות, אחרי שהכתוב אסר את האווזות (עמנו׳, מחבר׳ כב). רב נרפשה, כסלת נפשה, ברקק רפשה באווזה (ריע״ס, לכי מודת). המביא אווזות שהוטות וכו׳ שכל מחיתו היה אפשר שתי זוגות אווזות (ר״י עמדין, התאבקות ו:).—*כנוי להדבקים בהכהן המתקן הטשחי יוח׳ הוס (שמשמעתו הוא אוז), שנשרף בגלל מינותו בשנת 1415: ויתנו לב מלכי הערלים להלחם בבעלי אמונה ההיא אשר יקראו אווזות ולבלותם מעל פני האדמה (מעשה, הליכות קדם, חלק 84).

***אַוָּזָן**, ש״ז,—מי שמחבר שירים שקולים: ותחברתו יוא כל שר ואוזן (מנה אדרעי, לקוטי קדמ׳ ל).

אוֹי[2], — מלת הקריאה לצער ותוגה, Wehe! Ach! Hélas! oh; alas!: וישא (בלעם) משלו ויאמר אוי מי יחיה משמו אל (במד׳ כד כג). לכן כה אמר אדני

[1]) משקל יַעֲנָה, וזו היא הקריאה המקבלה של האשכנזים וכן קריאת מ״ר אווזות, ע״מ אשפות, עשתות, שרשות; ובהתשבי אווזות, מ״ר מן אווזא.

[2]) אשור׳ אוא, ערב׳ וַא, וַי a), ארמ׳ וסורי׳ וַי.

a) وَا وَى

יי׳ אוי עיר הדמים גם אני אגדיל המדורה (יחזק׳ כד ט).—ועם ל להמדבר: ויאמרו (הפלשתים) **אוי לנו** כי לא היתה כזאת אתמול שלשם **אוי לנו** מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה (ש״א ד ז-ט). ואמר **אוי לי** כי נדמיתי כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי ישב (ישע׳ ו ה). **אוי לנו** כי שדדנו (ירמ׳ ד יג). **אוי לי** אמי כי ילדתני איש ריב ואיש מדון לכל הארץ (שם יה י).—ובתו״מ: **אוי** לרשע **אוי** לשכנו (נגע׳ יב ו). יצא לו (הורקנוס בן ר׳ אליעזר) והיה צועק ואמר **אוי לי** שנטרפה דעתו של אבא (ירוש׳ שבת ב ה:). **אוי לי** שראיתיך בכך (גמ׳ שם לג:). **אוי לי** אם אומר **ואוי לי** אם לא אומר (ב״ב פט:). **אוי לי** דברים שבינו לביני הלך ושח לאשתו (אדר״נ ז). **אוי לנו** טובה זו שאבדנו (שם לב).—ולנוכח ונסתר: **אוי לך** מואב אבדת עם כמוש (במד׳ כא כט). **אוי לך** ירושלם לא תטהרי אחרי מתי עד (ירמ׳ יג כז). **אוי** להם כי נדדו ממני שד להם כי פשעו בי (הושע ז יג). **אוי** לנפשם כי גמלו להם רעה (ישע׳ ג ט). **אוי** לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו (שם יא).— ובתו״מ: **אוי לו** לאדם שרואה את הוריו באומנות פגומה (תוספתא קדוש׳ ה יד). **ואוי להם** לבנים שגלו מעל שלחן אביהם (ברכ׳ ג.). **אוי לו** לדור שאתה פרנסו שאי אתה יודע בצערן של ת״ח (שם כח.). **אוי לו** לפפוס שנתפס על דברים בטלים (שם סא:). **אוי להם** לבריות שלא למדו תורה (יומא פו.). **אוי לו** למי שעלתה בימיו כך (תענ׳ כד.). **אוי להן** לבריות שרואות ואינן יודעות מה רואות (חגי׳ יב:). **ואוי** למי שהכלים את העני **אוי לו** (רמב״ם, מתנ׳ עניים י ה).—*ועם ל, להורות הסבה: **אוי לה** לאותה בושה **אוי לה** לאותה כלימה (ב״ב עה.). **אוי** לשלש שנים שאבדתי בבית אבא (נדה מה.).—ועם נא אחריו: כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה קול בת ציון תתיפח תפרש בפיה **אוי-נא לי** כי עיפה נפשי להרגים (ירמ׳ ד לא). אמרת **אוי-נא לי** כי יסף יי׳ יגון על מכאבי (שם מה ג). **אוי נא לה** אמרה רקת כי אבדה כלי המדתה (מו״ק כה:). — ועם על, להורות הסבה: **אוי לי על** שברי נחלה מכתי (ירמ׳ י יט). — ובתו״מ: **אוי לו על** אשתו **ואוי לו על** אשת אחיו (יבמ׳ ג ה). וראה בית המקדש חרב אר״א **אוי לנו** על זה שהוא חרב (אדר״נ ד). — ועם מ, להורות מקור האוי: אמר ר׳ יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת **אוי להן** לבריות מעלבונה של תורה (אבות ו ב). **אוי לי** מיוצרי **אוי לי** מיצרי (ברכ׳ סא.). **אוי לי** מבית ביתוס **אוי לי** מאלתן **אוי לי** מבית חנין **אוי לי** מלחישתן **אוי לי** מבית קתרוס **אוי לי** מקולמוסן **אוי לי** מבית ישמעאל בן פיאבי **אוי לי** מאגרופן (פסח׳ נז.).—**ואוי אוי**: ויהי אחרי כל רעתך **אוי אוי לך** נאם אדני יי׳ ותבני לך גב ותעשי לך רמה בכל רחוב (יחזק׳ יז כג-כד).—ועם היחס קודם: למי אוי למי אבוי למי מדונים למי שיח למי פצעים חנם למי חכללות עינים למאחרים על היין (משלי כג כט-ל).—*ובחבור עם אבוי: **אוי ואבוי** עליך אלכסנדר איך נמשלה יציאתך אל העולם ליציאתך מן העולם (ר״י חריזי, מוסרי הפלסופ׳ ג ה).— *בלי **אוי ואבוי**: ויצאה נשמתו בבת אחת בלי **אוי ואבוי** (מנהגים של וירמייזא, ה׳ הפטין).

אוֹיֵב[1], אֹיֵב, ש״ז, לנק׳ **אוֹיֶבֶת**, **אֹיֶבֶת**, בכנ׳ אוֹיְבִי, אֹיְבִי, אוֹיִבְךָ[2], אֹיִבְךָ, אוֹיִבֵךְ, אֹיִבֵךְ, אוֹיְבַתִּי, אֹיְבַתִּי, מ״ר **אוֹיְבִים**, **אֹיְבִים**, **אוֹיְבוֹת**, **אֹיְבוֹת**, בכנ׳ אוֹיְבַי, אֹיְבַי, אוֹיְבֵכֶם, אֹיְבֵיכֶם,—אדם שיש לו איבה לחברו, שונאו ומבקש להרע לו, וכמו כן עַם אשר מלחמה לו בעם אחר, enemy ; ennemi ; Feind :

אמר אוֹיֵב ארדף אשיג אחלק שלל (שמות יה ט). אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר מדם חלל ושביה מראש פרעות אוֹיֵב (דבר׳ לב מב). כרוח קדים אפיצם לפני אוֹיֵב (ירמ׳ יח יז). אם לוא הפגעתי בך בעת רעה ובעת צרה את הָאֹיֵב (שם יה יא). אל תצאי השדה ובדרך אל תלכי כי חרב לאֹיֵב מגור מסביב (שם ו כה). דרך קשתו כאוֹיֵב נצב ימינו כצר ויהרג כל מחמדי עין (איכה ב ד). ויאמר שאול אל מיכל למה ככה רמיתני ותשלחי את אֹיְבִי וימלט (ש״א יט יז). האירה עיני פן אישן המות פן יאמר אֹיְבִי יכלתיו (תהל׳ יג ד-ה). יצילני מאֹיְבִי עז משנאי כי אמצו ממני (ש״ב כב יח). כי תפגע שור אֹיִבְךָ או חמרו תעה השב תשיבנו לו (שמות כג ד). בנפל אויביך[3] אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך (משלי כד יז). וכי ימצא איש את אֹיְבוֹ ושלחו בדרך טובה (ש״א כד כ). אל תשמחי

---

[1]) מן איב, עי׳ זה. שם ע״מ סופר, ובא ביחס הישר כמעט בכ״מ מלא, ובהרבה מקומות גם בנטיות, בכנ׳ ורבים, אפילו בספרים קדומים בלי ספק.—[2]) נשמר קול החירק הקדום כמו אִספך, בפִרשך, גִדלך, מקִדשכם.—[3]) כתיב אויביך, קרי אוֹיִבְךָ.

אֹיבְתִי¹) לי כי נפלתי קמתי (מיכ׳ ז ח). ותרא אֹיַבְתִי ותכסה בושה (שם י). אין לה (לירושלם) מנחם מכל אהביה כל רעיה בגדו בה היו לה לאֹיְבִים (איכה א ב) אֹיְבֵי איש אנשי ביתו (מיכה ז ו). ויאמר בלק אל בלעם מה עשית לי לקב אֹיְבַי לקחתיך והנה ברכת ברך (במד׳ כג יא). רחב פי על אוֹיְבַי כי שמחתי בישועתך (ש״א ב א). בשוב אוֹיְבַי אחור יכשלו ויאבדו מפניך (תהל׳ ט ד). ואֹיְבַי²) חיים עצמו ורבו שנאי שקר (שם לח כ). ועתה הצילנו מיד אֹיְבֵינוּ ונעבדך (ש״א יב י). ויהי כאשר שמעו כל אוֹיְבֵינוּ ויראו כל הגוים אשר סבבתינו ויפלו מאד בעיניהם (נחמ׳ ו יו). יהודה אתה יודוך אחיך ידך בערף אֹיְבֶיךָ (ברא׳ מט ח). כן יאבדו כל אוֹיְבֶיךָ יי׳ (שופט׳ ה לא). ורדפתם את אֹיְבֵיכֶם ונפלו לפניכם (ויקר׳ כו ז). ויירש זרעך את שער אֹיְבָיו (ברא׳ כב יז). הרימות ימין צריו השמחת כל אוֹיְבָיו (תהל׳ פט מג). ברצות יי׳ דרכי איש גם אוֹיְבָיו ישלם אתו (משלי יו ז). עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי נתתי את ידדות נפשי בכף אֹיְבֶיהָ (ירמ׳ יב ז). והבאתי מרך בלבבם בארצת אֹיְבֵיהֶם ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת חרב (ויקר׳ כו לו). וימכרם (אלהים) ביד אוֹיְבֵיהֶם מסביב ולא יכלו עוד לעמוד לפני אוֹיְבֵיהֶם (שופט׳ ב יד). וינחם (את ישראל) לבטח ולא פחדו ואת אוֹיְבֵיהֶם כסה הים (תהל׳ עח נג). כמעט אוֹיְבֵיהֶם אכניע ועל צריהם אשיב ידי (שם פא יה). —*ואויב ושונא: ולא (ידון הדיָן) למי ששונאו אעפ״י שאינו אויב לו ולא מבקש רעתו (רמב״ם סנה׳ כג ו).

אוֹיָה³), —כמו אוי: אוֹיָה לי כי גרתי משך שכנתי עם אהלי קדר (תהל׳ קכ ה). —ואמר המקונן: אצבעותי שפלו, ואשיותי נפלו, אויה, בני ציון גלו, וכל אֹיבַי שלו, אוי מה היה לנו (קינות לתשעה באב, אלגעותי).

אֱוִיל⁴), שת״ז, לנק׳ אֱוִילָה, מ״ר אֱוִילִים, אֱוִילוֹת, — אדם שאין לו שכל ודעת, foolish, sot; närrish: באו ימי הפקדה באו ימי השלם ידעו ישראל אֱוִיל הנביא משגע איש הרוח (הוש׳ ט ז). כי אֱוִיל עמי אותי לא ידעו בנים סכלים המה ולא נבונים המה (ירמ׳ ד כב). חכם לב יקח מצות ואֱוִיל שפתים ילבט (משלי י ח). —וכמו שם: דרך אֱוִיל ישר בעיניו ושמע לעצה חכם (שם יב יה). בפי אֱוִיל חטר גאוה ושפתי חכמים תשמורם (שם יד ג). כי לֶאֱוִיל יהרג כעש ופתה תמית קנאה (איוב ה ב). — ומ״ר: אך אֱוִילִים שרי צען חכמי יעצי פרעה עצה נבערה (ישע׳ יט יא). חכמה ומוסר אֱוִילִים בזו (משלי א ז). — *ומשל: אם תכתוש את האויל במכתש של הרשים (פסיקתא דר״כ, בקיים). אויל מפתח יביט אל בית (פרקא דרבינו הקדוש בשם בן סירא). — ולנק׳ *אֱוִילָה: *ולשון נקבה על ההקשה אוילה ע״ם גביר וגבירה (ריב״ג, ברבים, ערך זה). — *אֱוִיל חֲשֵׁק: אלך כמתהולל בלי לבב עד כי אויל חשק קראוני (רמב״ע, תרשיש ד).

אִוֶּלֶת, תכונת אדם אויל, אשה אוילה.— *אָטוּם, אֲטוּם הלב, אֲטוּם הנפש, *אֲטִימוּת הנפש.— אָרוּךְ, כנוי לאויל, והשם *אֹרֶךְ.

בְּהֵמָה. - בּוּר. - *בּוֹרֶךְ, אדם בלי דעה. — בַּעַר, נִבְעָר כבהמה. — *בְּרֵכָה, דבר אולת, שאין בו טעם, ספור דברים בטלים שמספרים לאדם.

*גַּלְגָּל, כנוי לאויל.—*גֹּלֶם, אדם שאינו מבין מדעתו לעשות מאומה, וצריך לצוות לו כל דבר.

דַּעַת, קל הדעת, חסר דעת.

הֶבֶל, הֲבֵל הֲבָלִים. - מַהְבִּיל, אוחז, מאמין בהבלים.

חֲמוֹר, כנוי לאויל.

*טְמְטָם, מטמטם המוח.—*טַעַם; דברים שאין להם טעם. — *טִפֵּשׁ, אויל גדול בלי כל דעת. — *טִפְּשׁוּת.

יאל, נוֹאַל, היה אויל.

כְּסִיל, מי ששכלו עצל, אויל.

מוֹחַ, *אין לו מוח בקדקדו.

סַגְרִיר, *נולד ביום סגריר.—סָכָל, אדם חסר כל ידיעה.— סִכְלוּת.—*סָכִים, *סַכְסָן, בלי דעת.

עִוֵּר.—*עָנִי, בדעת.

פֶּתִי, קל הדעת.—*פֶּתִי שָׁחוֹר, כנוי של הבה.

שִׁגָּעוֹן, מְשֻׁגָּע. - *שׁוֹטֶה, *שְׁטוּת. - שֶׂכֶל,

—¹) נמסר במסורה: ב והסר ו מל עיל. והזכיר זאת רד״ק בפרושו ובמכלול. וכתב מ״ש: במקצת ספרים מד״ע בפשט אחד לבד וכן ותרא איבתי שבסמוך ובספרים מדויקים שניהם מלעיל. ולכן יש סברים שהיוד נוספה ואיננה יוד הכנוי, אבל כבר אמר רד״ק: אפשר שהיוד לכנוי אעפ״י שהמלה מלעיל. וכן רוב החדשים, ולא נתבררה סבת שנוי זה.—²) יש סברים שזה בינוני פעל ר״ל האיבים אותי בחיי (קניג, ג רלו).

³) ה נוספה לשגב המושג, ומלעיל.

⁴) משקל אֱוִיל. מלה עברית ואין לה חבר בלשונות האחיות.

חֲסַר שֵׂכֶל, נֶגֶד הַשֵּׂכֶל, עַב הַשֵּׂכֶל, צַר שֵׂכֶל, קְצַר שֵׂכֶל. — *שׁוּפְטָנִי, פתי, אדם בלי דעת.

*תָּמִים, מי שאינו ערום, מי שמאמין מה שאומרים לו. — *תְּמִימוּת. — *תָּרָד, *תָּרוּד, *תָּרוּר, תָּרָר, שוטה, מבוהל.

אֱוִילִי, פת״ז, לנק׳ אֱוִילִית, מ״ר אֱוִילִיִּים, אֱוִילִיּוֹת,— תאר מגבר ומנחץ מן אֱוִיל, ור״ל אויל מאד, sehr närrisch; très sot; foolish : ויאמר יי׳ אלי עוד קח לך כלי רעה אֱוִלִי כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער לא יבקש והנשברת לא ירפא (זכר׳ יא יה-יו).—ואמר המשורר : הוי פרחח אוילי בן חסר טעם (יל״ג, משלים א יח).—וללא בע״ח : אגב אעירך יקירי על דבר אחד אוילי שנהג ר״ש בלוך בכל הספר (ריב״ל, כאר ילחק כג).

***אֲוִיר**[1], אֲוֵיר, אֲוִיר, אֲוִיר, אֲוִיר, ש״ז, מ״ר אווירות, אֲוִירִים, אֲוִירִים אֲוִירִים, אֲוִירִים,— כעין אֵד יבש זך, לא נראה, הממלא את חלל העולם סביב הארץ, Luft ; air, ושמש במשמעת : א) חלל העולם, Raum ; éspace ; space : היתה (האשה) עומדת על ראש הגג וזרקו (את הגט) לה כיון שהגיע (הגט) לאויר הגג (ר״ל לחלל העולם שמול פני הגג) הרי זו מגורשת (גיט׳ ח ג). נשפך (הדם) באויר (אהל׳ ג ג). מגדל שהוא עומד באויר (שם ד א). כותל שהוא לאויר (שם ו ג). חלון שהוא לאויר (שם יג ב). דירה שתשמישיה לאויר כגון הבורגנין שבשדה (תוספתא ערוב׳ ג ט). עמוד שהוא מוטל באויר (שם אהל׳ יג ט). ארובה שהיא לאויר ואין בה פותח טפח (שם יא ו). וכיון שיצא (הילד) לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח (נדה ל:). אמר ר׳ שמעון בן יוחאי אין אנו יודעין אם פורחין הן (המאורות) באויר ואם שפין ברקיע (מד״ר בראש׳ ו). וילך דוד ואנשיו בדרך וכי באויר היה להם ללכת (מדר׳ תהל׳). נטל הקב״ה ארונו של אהרן והעבירו מעל המחנה וראו כל ישראל ארונו של אהרן פורח באויר (פרקי ר״א יז).—ובמליצה : היתר נדרים פורחים באויר (תוספתא חגי׳ א ט), ר״ל אין לזה שום יסוד.—ומשל : זרוק מטה לאויר לעיקרו נופל (מד״ר במד׳ כ).—ומוקף מחצות : ובית שער ואוירה של חצר (אהל׳ יח י). כל אויר שתשמישו לבית דירה כגון הדיר והסהר והמוקצה והחצר (תוספתא ערוב׳ ג ט). מעשה שהביאו קופות של עצמות מכפר טביא והניחום באויר בית הכנסת (שם אהל׳ ד ב). אויר סוכה פסול בששה (ב״ב קסב:).—וכמו״כ חלל הכלי : נכנסו ידיו לאויר כלי חרש (ידים ג א). כוורת פחותה ופקוקה בקש ומשולשלת לאויר התנור (כלים ח א). וטבול יום שפשט ידו לאויר חבית (תוספתא טהר׳ ס יב).—ב) עצם האד הממלא את חלל העולם, Luft ; air : האויר שממנו נוצר הרוח למעלה מן המים והאש למעלה מן האויר שהאש קלה מכולם (מד״ר במד׳ יד). המחן (את אפר הפרה) באויר (תוספתא פרה ט ח). אמר רב אויר מגדל (של דור הפלגה) משכח (סנה׳ קט.).—ובסהמ״א : ויאמרו לו (להמלך אנגיאס) חכמיו לא אויר ארצנו כאויר ארץ כתיים ולא מימינו כמימה על כן חלתה המלכה בהשתנות עליה האויר והמים (יוסיפון, פרק ג). וששה חדשים

---

[1]) יונית ἀήρ, רומ׳ aer, בסורית אַאַר, אַאִיר, מ״ר אַאוראת, אַאראת, ובדבר נקוד המלה, הנה בתרגום ירושלמי ע״פ על פני רקיע שמים (בראש׳ א כ) : אֲוִיר, האלף פתוחה והאות וו דגושה וצרויה. וכן נקדוה אברהם הבלמשי בספר מקנה אברהם, אליהו בחור בספר התשבי ולוי, וכן הקריאה המקבלה של הספרדים האות וו מונעת בתנועת צירי (סגול ארוך), אך האלף באה בשירי יהודה הלוי חטופה, כנראה מהבתים המובאים בפנים, שהראשון הוא ע״מ שתי תנועות ויתד ושתי תנועות ויתד, ובשניהם משמש אויר במקום יתד. והאשכנזים מניעים את האות וו בתנועת חירק, וממה שהם קוראים אויר בטעם מלעיל מוכח כי במבטאם האלף איננה חטופה, כי הם נוהגים להטעים אות חטופה בבוא אחריה אות סגולה (אֱמֶת—אֶמֶת, אֲשֶׁר—אַשֶׁר), או חלומה (אֱגוֹז—אֶגוֹז, אֱדוֹם—אֶדוֹם), אבל אם אחרי האות החטופה באה אות קמוצה (אֲגַם, אֲרָם) וחרוקה (אֱהִי, אֱוִיל, אֲנִי, אֲרִי) נוהגים להחטיף את החטופה ולהטעים האות שלאחריה. ואעפי״כ חטפו קצתם את האלף (עי׳ בפנים מ״ר למשמעה ב). והיוצא מזה כי ארבע צורות למלה זו : אֲוִיר (תרגום ירוש׳, אברהם בלמשי וכו׳), אֲוֵיר (מבטא ספרדים ור׳ יהודה הלוי), ולשתיהן אין הקש במשקלי השמות שנשארו לנו מעברית הקדומה, זולתי משקל פֵּעֵל (מֵקֵל), פְּעֵל (זְאֵב), שניהם בלי יוד. והצורה השלישית היא לפי מבטא האשכנזים אַוִיר, ע״מ סַפִּיר (כמו״כ מלעיל במבטא האשכנזים), והרביעית אֲוִיר אֲוִירִים (אנא הואל, כך גזרו), על משקל בְּרִית. ובמשנ׳ מנק׳ כ״י פרמה אַוֵיר, אֲוֵר.

הולכת (החמה) לפאת צפון לחמם האויר והמים והעצים (רשב"ג, כתר מלכות). היי נשמת אויר ארצך, וממ'ר דרור אבקת עפרך, ונפת צוף נהריך (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי). וכל יום אשאפה רוח פאת ים ואשתומם לנוכח משכנותיו, ואולי יעלה ריח בשמיו ואכיר באויר עב תימרותיו (הוא, הנני יס). — ומ"ר: ברית נחלקה לאוירות (לאויר של כל מקום שיהיה נעים ליושבי המקום) (מד"ר ברא' לד). — ואמר הפיטן: עונינו גברו עד שמי אוירים (סליח' מנח' יוה"כ, אנא סולח). וזעקו וחננו לאל משפיל ומרים, חנונם הקשיב משמי אוירים (רשות נשבה"ג, כך גזרו, מחזור רומני). — ג) *מזג האויר, העת, Wetter; temps; weather: היה להם אויר יפה כמין הפסח ועד העצרת (מד"ר ברא' לד). — ד) *שטח חלק, לא כתוב בגליון סביב להכתב, וכמו"כ הרוח החלק שבין השורות, Raum zwischen Zeilen; espace entre lignes; space bet. lines: שני שיטין שאמרו (שאם חתימות העדים מרוחקות מגוף השטר השטר פסול) הן ואוירן וכו' שיטה אחת ושני אוירין וכו' ושלשה אוירים (ב"ב קסג.). שבמזרח יש י"א עמודים צא אחד מהם וכו' נשארו שם עשרה אוירים ועשרה עמודים בהחמשים אמה אויר ועמוד לה' אמות תן מהם ג' אוירים וג' עמודים וכו' וישארו לך ד' אוירים וכו' (תוספ', תרומ' כז יח). יריעות עזים שהיו מחזיקות שלשים אמות באורך צא מהם כ"ד אמה ומחצה למ"ט אוירות נשאר לך ה' אמות ומחצה (שם כו ה). — ד) *אויר רע, חלירע, colera: ובענין חשש אויר ר"ל (רחמנא לצלן) תיכף כשיודע לבעה"ב חשש מה בביתו תיכף ומיד יודיע הדבר לפ"ה (פנקס קהלת בית שנ"ה, אוה"ס ד). — ה) *כל גוף אשר צורת האויר לו, גז, gaz, ומ"ר אוירים: אוירים או גופים מתפזרים הן המה הגופים אשר חלקיהם יכספו להתרחק זה מזה בכל זמן אשר ימצאו מקום מוכשר להתפשט בו (נבי רבינוביץ, תולדות הטבע וכמיס ג). חכמת הטבע (הכמיה) תורה לנו לדעת כי נמצאו מיני אוירים רבים מאד השונים איש מאחיו במשקלם בצבעם וריחם ובכל יתר סגולותיהם (הוא, הרכבה והפרדה, סימן קפג). — אוירים[1]), מרומי האויר: אל תעופי בגאונך כעוף הפורח באוירים (תוכח' מוסר לעזרא הבבלי ט).

[1]) לפי הקש שָׁמַיִם.

אֵד, גוף *אֵדִי, שיש לו מתכונת ומראה האד. האויר הוא גוף אדי. — *אִדָּה, התנשא באויר. — *אֲוִירִי, *אַוִירִי, שיש בו מתכונת האויר. — *אֲויריוּת, תכונת האויר. — *אֶתֶר, אויר טהור, דק, הממלא, לפי דעת חכמי הטבע, את כל חלל העולם ממעל להאויר.

*גַּלֵּי הָאֲוִיר, הנעשים מכל תנועה בו.

דָּאָה, עף מהרה.

זַךְ, *זְכִיךְ, האויר הוא זך, שאפשר לראות דרך בו.

*טַס, עף. — *טִיסָה.

*יְסוֹד, האויר הוא אחד מארבעה היסודות לפי דעת הקדמונים.

כַּדּוּר הָאֲוִיר, להתעופף בו באויר, עין כדור.

מֹאזֶן הָאֲוִיר, כלי לשקל את לחץ האויר. — *מְנִיפָה, *מְרוּחָה, *רְפִפָה, כלי ישתמשו בו אנשים ונשים להניע האויר, לעשות קרירות. — מַשְׁאֵפָה, מכונה לשאף בו האויר מאיזה מקום למען תהיה שם ריקות אמתית.

נָשַׁם, שאף האויר דרך נחיריו והכניסו לתוך הריאה וכו'. — *נְשִׁימָה, עי' במקומו.

סוּפָה, סְעָרָה, עי' רוח. — *סְפוּגִי, נ' *סְפוּגִיּוּת. — *סְפִינַת הָאֲוִיר, *סַפַּן הָאֲוִיר, מי ששט באויר בכדור האויר. — *סַפִּירִי, זך. — *סַפִּירִיּוּת.

*עֲגֻלַּת הָאֲוִיר, האויר המקיף הארץ. — עוֹף, בעל חי העף באויר. — עָף, התעופף, התנועע בתנועת הכנפים ברום האויר. — *עִפּוּשׁ, האויר שנשחת.

רוּחַ, תנועת האויר, ועי' במקומו כל המתיחס לזה. — רִחֵף, העוף מרחף על... הרוח מרחף. — רֵיאָה, כלי הנשימה בבעלי חיים. — רָקִיעַ, כפת השמים הנראה ברום האויר שהמאורות כמו תלויים בו.

שָׁאַף, הכנים את האויר לתוך גופו דרך הפה. — שָׁט, באויר, טס.

תֹּכֶן הָאֲוִיר, מכונה לתכון קלישות האויר וכמותו.

אֲוִירוּת, ש"נ, — כמו אֲוִירִיּוּת: ולזה כשהוא מצטנן הוא מתדקדק ומשתחר לפי שיצא ממנו האוירות ולא נשאר ממנו אלא המימיות (רשב"ל דונן, מנ"ח ג ד).

אֲוִירִי[1]), אוירי, אַוִירִי, אֲוִירִי, ת"ז, לנק' אֲוִירִית, אֲוִירִית, אַוִירִית, אֲוִירִית, מ"ר אֲוִירִיִּים, אֲוִירִיִּים,

[1]) עי' אויר, בדבר הנקוד.

אויריים, אויריים, אויריות, אויריות, אויריות, אויריות, אויריות, —דומה להאויר, שיש בו מטבע האויר וסגולותיו, luftig, Luft...; aérien; airy : וחבר (אלהים) אליו (לגוף האדם) עצם רוחני אוירי דומה לרוחניות האישים העליונים וזה העצם הוא נפשו (תו"ה, הכתיגה ס).—ולנק' אוירית: הצורה האוירית (רהכ"ד, אמונ' רמה א ג). החלק השני (של החמר הראשון) קבל צורה אוירית ונהיה בה יסוד האויר (ר"י א"ת, דות תן ז). ויש מי שחשב שהמלאכים יתלבשו בגופים אויריים ושיתעבו בקרבתם לבני אדם (ר"י אברבנאל, זירא). להם רצון ושמחה עם נדיבות גבורה ואהבה ליסוד האויריי¹) (כתי הנפש והלה', כ"י פריז). קצת לצורה האשיית וקצת המימית וקצתו האוירית וקצתו הארצית (ר"מ נרבוני, מו"נ א עב). הרקיעים התחתונים שכולם מגשם זך אוירי (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', העתים יט). המקומות האויריים (רבנ"ל דוראן, מג"א ג ד). וכשהוא (העץ) מתעשן יוצאים ממנו חלקים אויריים (שם ב א). (המזל) אשיי או מימיי או אויריי (ר"י מטוליטולה, מכפ' הכוכב' ד).—ובמשמ' של האויר: וכבר כתבו בזה הטבעיים שמלהט השמש כשיתרשם בלחות האוירי שנתחדש מהמטר תראה הקשת (ר"י אברבנאל, ב"ב כב). יש מי שאמר שהגופים בזמן התחיה לא יהיו מרכבים מהפכים אלא יהיו אויריים דקים וקלים (סוה, נחל' אבות, תחי' המתים). המים הנמצאים מכח העב האוירי והאד מכח הליחות (ר"מ קורדוביר, אלימה א א ז). — ומ"ר: מהסבות האויריות המתהפכות מהקיץ והחורף על האדם (ר"י אברבנאל, ברהב'). —ובמשמ' שמדבר בו אדות האויר: ואם למדת הפרשה עברי, הראית ספר האוירי (עמנ', מחבר' ח).

*אֲוִירִיּוּת, אויריות, אויריות, אויריות, — תכונת גוף אוירי: כי הם (השדים) נעלמים מעיני בני אדם להקותם ואויריותם (ר"י אברבנאל, ולרא). שיסודם (של חשדים) הגובר הוא האישיות והאויריות (נוה שלום ב א). והאויריות והמימיות בנערים יותר והעפריות בישישים וזקנים (קהגון א א, הבנים).

*אֲוִיר קַדְמוֹן,—בלשון המקבלים, כנוי לספירת כתר: אויר הקדמון שהוא הכתר (הסייט, פי' על מערכ' האלהות, פרק ג). ומה שהספירה הראשונה נקראת אויר קדמון לא נקראת כך מפני שהיא קדמונית כי אין קדמון ואין ראשון אלא הקב"ה (שם, בשם אחד הקדמונים). הספירה הראשונה נקראת האויר הקדמון וכו' והנה בהסתלק היו"ד מאויר ישאר אור וזהו אור שכבר היה רוצה לומר כי אור נכלל באויר קדמון (הרקאנטי, ברא' ג). קודם האצילות היה האויר הקדמון יחיד ולא היה נוטה מצד עלויו כלל והיו כחותיו של הקב"ה נסתרים וכו' וכשעלה הרצון מלפניו וכו' להמציא פעליו המשיך תוצאות התעלומה וכו' ונאצלו הספירות הקשורים בו כשלהבת הקשורה בגחלת ושואבים השפע והרצון ממנו יתעלה (שם). כי האור הזה היה גנוז באויר הקדמון הנקרא חשך כי הם מכוונים ה' כנגד ה' ועל כך נקרא בכל מקום בשם המיוחד (שם ד). מצמצום הא"ס ב"ה נמשך האויר קדמון חלל ומקום לכל העלולים הנמשכים אחריו (בעל השמים, אירירו ו ז). סוד בוצינא וכו' התחלתו באויר קדמון שהוא לדעתי אדם קדמון אך בלתי מתוקן ושלם (שם ד). דע שהאויר קדמון הוא כולו אין שלא נעשה כ"א בהעדר ובהסתלקות האור חצי המלבוש שנשאר הרשימו וכו' ונקרא אויר קדמון מפני שהוא שלול גם מהרגשה (עמס"מ, א"ק ו). אדם קדמון נקרא הכמה אויר קדמון נקרא כתר באופן שכתר הוא במקום זעיר (שם, עולם התהו כט). שמתוך דבריו (של הזהר) משמע למבינים שאויר קדמון עם כל מה שיש בתוכו הוא בערך מלכות לגבי הגליפו והמלכות לערך זעיר (שם, ריטא דו"א יב).

אוֹבִיל¹), ב"ז,—דבר מזון, אכל, Speise; nourriture; food : ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על

---

¹) כך מנקד שם, אך הנקוד כנראה יותר חדש מגוף כתב היד.

¹) כל מרי הדקדוק שלנו, ריב"ג (בספר הרקמה), רד"ק (בשרשים), ר"י דוראן (אפודי), אברהם הבלמשי, וכו' החליטו כי היה בעברית הקדמונה משקל פעיל, ואמרו כי היה השם אוביל, ונתנו לו חברים את אוביל ואופיר. אך שני אלה הם ש"ע פרטיים ואין ראיה מהם. ר"י דוראן מיחס לו עוד אחה, את השם בורית, אם שרשו ברת. אך אחוה זו מספקת מאד, יען כמעט ברור הוא כי ת בורית אינה מן השרש ועפי"ר תבא מלה זו חסרה ומשקלה פעית. יותר דמיון עם אוביל יש לתופין (ויקר' ו יד, בקצת ספרים מלא), וגם לתומיך (תהל' יו ה) שהביא ריב"ג, אעפ"י שגם במלה תופין (אפי' אם הנוסחה נכונה) יש ספק אם שרשו הוא הפן, והמלא תומיך היא בינוני ולא שם, ויש גם מפקפקים בהנוסחה. וקצת מהחדשים (אולסה' ואחרים) אמרו שמשקל זה הוא

זרועתיו ולא ידעו כי רפאתים בחבלי אדם אמשכם בעבתות אהבה ואהיה להם כמרימי ע"ל על לחיהם ואט אליו אוכיל[1] (הושע יא ג-ד).—והשתמשו קצת הסופרים במשמ' א"כל סתם: ויט אליו אוכיל לבעבור ינחה את בניו במעגלי תורה (ר"ש בלון, מכתב, אוצ"ם ד)'

אֹכֶל[2]), א"כל, ש"ז, לנק' אֹכֶלֶת, מ"ר אוכלים, אוכלות,—כנוי למי שאוכל הרבה, Fresser; gluton, manger, להאריה: ויאמר להם (שמשון להפלשתים) מֵהָאֹכֵל[3]) יצא מאכל ומעז יצא מתוק (שופט' יד יד).—לתולעת או כנמה המשחתת התבואה, הגפן, וכדומה: וגערתי לכם בָּאֹכֵל[3]) ולא ישחת לכם את פרי האדמה ולא תשכל לכם הגפן בשדה (מלא' ג יא).

אול[4]),

שארית משקל ההקטנה שהיה נהוג בלשון כמו בערבית פֻעַיְל. ברט (מבה"ש דף יז.) דחה מציאות הקטנה זו, וכבר טען עליו קניג (ב קיד) והוכיח כי החלטתו שבעברית הקדומה לא היתה כלל נהוגה צורת פועיל אינה מוכרחת ובעבר' בזמן המשנה בודאי היתה נהוגה צורה זו להקטנה כמו בודידה, שומירה, ולכן לא נמנע הוא כי היה נהוג בלשון, ואולי רק בישראל, המשקל אוכיל לא במשמ' מעט אכל כ"א אולי בדבור של הזערה, כמו בדבור לילדים וכדומה.—[1]) המדקדקים שלנו שנזכרו למעלה אמרו שזה ש"ם ע"ם פועיל, אך הרד"ק (במכלול) סבר כי זה הפעי' מן אכל, וכן רוב החדשים: גזני' אולר, אולסה', שטדה וכו'. אבל זה אינו מתישב כלל על לשון הכתוב, ואפי' אם נגיה (כמו קניג) ואט אליו ואוכיל ג"כ המליצה דחוקה. ויתר נראה דעת המדקדקים שלנו שזה שם, ואולי היה המשקל הזה נהוג רק במקומו של הושע, ואפשר שהיה השם הזה נהוג רק בדבור לילדים, ולכן הושע שאהב לדבר בלשון ההמוני, הואיל ודמה אותם לילדים (תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו) השתמש גם בשם אוכיל כמו שמשתמשים בדבור עם הילדים וכדומה, ויש מגיהים בפסוק זה הגהות אחרות.

[2]) משקל סופר. באשורית אכל—זאב, ותולעת המשחתת הדגן (מלון אשורי, דליץ ומוס ארנולד). בערבית אַכָּאל, אכיל, אכוּל a), מי שאוכל הרבה.—[3]) שניהם כתיבים חסרים, אך דינם להיות מלאים, מפני שהוא שם ולא בינוני.

[4]) שרש שמי. בערב' שרש אול b) משמש במשמעות רבות, ובהן: הקדים לפני, והשם אל c) החשוב והטוב (בבהמה ועץ), ועמודי האהל, ומה שנראה מרחוק בבקר ובערב, ומשפחה, בית המלכות. והשם אלה d) כלי מלאכה וכמו כן אברי הגוף. בארמית נשארה לו

a) كَآل أكيل أكول b) أول c) آل d) آلة

אוּל[1]), ש"ז, מ"ר אולים, סמי' אולי,—א) גוף מרכב מאברים, Körper; organisme; body: כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה כי אין חרצבות למותם[2]) ובריא אולם[3]) (תהל' עג ג-ד).—ב) חשוב ונכבד, ראש ומנהיג, Fürst, Edler; prince, noble: ויגל (נבוכדנצר) את יהויכין בבלה ואת אם המלך ואת נשי המלך ואת סריסיו ואת אוילי[4]) הארץ הוליך גולה מירושלם בבלה (מ"ב כד טו).

***אוֹלָד**[5]), ש"ז, מ"ר אולדים, — עץ שקוצצים עליו הקולמס ומערבים בו הדיו: האולד[6]) והקולמוסים והמטלטלות והמשקלות (תוספתא כלים ב"ב, סוף). עץ שבתוך העץ לערב בו הדיו ולחתוך עליו ראש הקולמוס המשופה שמו אולד (רב האי גאון, פרוש כלים יב ח).

אוּלַי[7]),—מלה תורה האפשרות, תקוה, ספק, חשש, vielleicht; peut-être; perhaps,—אפשרות: אולי יש חמשים צדיקם בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקם אשר בקרבה (בראש' יח כד). ואת הכסף המושב בפי אמתחתיכם

רק משמעת קדם: אולא.

[1]) משקל אור, גוף. ולא ידוע מקורו.—[2]) אולי למו תם, בשתי מלים, ופרוש תם כמו תמים, בלי כל מום.—[3]) דמיון צורת מלה זו עם צורת השם אולם (אולם הבית) הטעה רוב המפרשים והביאם לחשב כי גם כאן הכונה לאותו שם, ואנסו את הכתוב בפרוש דחוק וזר: חזק כמו אולם, מה שאי שאפשר כלל, יען נושא המשפט הוא רשעים והיה צ"ל בריאים במ"ר. אך כבר הרגיש הראב"ע כי ם אולם היא שמוש, ורצה לאמר אול שלהם, ויפרש אול כח ועצמה, וכן פרש הרד"ק. אבל גם פרוש זה אינו עולה יפה, כי אין טעם במאמר: הכח שלהם הוא בריא. ולכן נראה יותר דעת המבארים החדשים, המפרשים אול במשמעת גוף.—[4]) כך הוא הכתיב, והקריא הוא אֵלֵי כמו אֵילֵי, כמו אילי מואב.

[5]) משק' כוכב, עולם, ולא נתברר מקורו, ועי' להלן בהערה לאולר.—[6]) כך בתוספ' צוק' וכך במשנ' עם גוף פרוש הרמב"ם בכ"י ברלין. המו"ל פרוש רה"ב הגיה אולר, עפ"י גרסת הספרים. ועי' הערה לערך אולד.

[7]) באשורית אַלָּא (מלון אשורי, דליץ ומוס' ארנולד).

מרכב לפי דעת רוב חוקרי הלשון מן או ומן ל"א, לו. ברט דחה זה ומדמה לה המלה הארמית לואי ובעברי באה ו לפני ל, ובערבית אפשר דומה לאולי המלה לַיְ, לַיְתַ a) שר"ל אף על פי כן.

a) لَيْتَ

תשיבו בידכם אולי משגה הוא (בּס מג יב). ויהי בצהרים ויהתל בהם (בנביאי הבעל) אליהו ויאמר קראו בקול גדול וכו׳ אולי ישן הוא (הבעל) ויקץ (מ״א יח כז).—תקוה: כי אמר (יעקב) אכפרה פניו (של עשו) במנחה ההלכת לפני ואחרי כן אראה פניו אולי ישא פני (ברא׳ לב כא). ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה כי עצום הוא ממני אולי אוכל נכה בו ואגרשנו מן הארץ (במד׳ כב ו). עתה נלכה שם (אל שמואל) אולי יגיד לנו את דרכנו (ש״א ט ו). פתאם נפלה בבל ותשבר הילילו עליה קחו צרי למכאובה אולי תרפא (ירמ׳ נא ח). עמדי נא בחבריך וברב כשפיך באשר יגעת מנעוריך אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי (ישע׳ מז יב). יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה (איכה ג כט).—חשש לשעבר: כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם (איוב א ה).—חשש להוה: ויאמרו איש ישראל אל החוי אולי בקרבי אתה יושב ואיך אכרות לך ברית (יהוש׳ ט ז).—חשש לעתיד: אולי יחסרון חמשים הצדיקם חמשה התשחית בחמשה את כל העיר (ברא׳ יח כח). הן עשו אחי איש שער ואנכי איש חלק אולי ימשני אבי והייתי בעיניו כמתעתע והבאתי עלי קללה ולא ברכה (בּס כז יא-יב).—ועם לא: ויאמר אליו העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי (בּס כד ה).—וכמו אפילו: כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו קמה אין לו צמח בלי יעשה קמח אולי יעשה זרים יבלעהו (הושע ח ז).—ובמקום לולא: ותראני האתון ותט לפני זה שלש רגלים אולי נטתה מפני כי עתה גם אתכה הרגתי (במד׳ כב לג).—ועם ב בראש, באולי: ואם באולי היה ראוי לבוא על ישראל שום אבילות וכו׳ (צרור המור, ויחי). ואם באולי נמצאו בנביא דבר או דברים שנראה שהם סותרים (העקרים ג כ). ק״ק רודם יצ״ו הסכימו וקבלו עליהם בחומרות גדולות שלא יוכל שום ישראל וכו׳ להיות קהיו״א על הקהל וכו׳ ומינו עליהם ג׳ פרנסים וכו׳ ואם באולי הקצין וכו׳ ירצה לשום עליהם קהיוא שישתדלו בכל מאמצי כחם שהפץ הקהל יבא לידי גמר (שו״ת רדב״ז ג תסז). אם באולי יעלה על הדעת שיש בספר הזה דברים שהם נגד האר״י ז״ל אל ידינני לכף חובה אלא יתלה הטעות בחסרון ידיעתי (הקדמ׳ משנת חסידים). שאם באולי הקהל יתעצם עלינו ויבחרו להם שוחטים אחרים במקומך וכו׳ ריוח והצלה אעמיד לך ממקום אחר (שו״ת שמב צדק׳ יו״ד כ). ומצוה ג״כ על כל גדול העיר בשיערב (ערוב תבשילין) לעצמו שיערב לכל בני עירו שאם באולי יהיה אחד מבני עירו טרוד ולא יערב וכו׳ שיצא בערובו (הלכות או״ח תקכז ז). אם באולי לא ימצא (העורב ששלח נח מהתיבה) מנוח ותהיה עדין מ״מ קרוב הדבר שיוכל לשוב לפחות (פענח רזא, נח ה). צוה לו שאם באולי ישלח יברור לפחות הכשרים בעיניו באולי לא יטעו (בּס, בלח).

הנרדפים: *אֶפְשָׁר, *שֶׁמָּא.

אוּלָם[1],—מלת הקשור, תורה: א) הסכמה והגבלה למה שנאמר קודם, כמו אבל, עם כל זה, אלא, nichtsdestoweniger, jedoch; néanmoins; nevertheless, ותבוא עם וְ: ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל וְאוּלָם אחיו הקטן יגדל ממנו (ברא׳ מח יט). ויאמר יי׳ סלחתי כדברך וְאוּלָם חי אני וימלא כבוד יי׳ את כל הארץ כי כל האנשים הראים את כבודי וכו׳ אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם (במד׳ יד כ-כג). ידע אביך כי מצאתי חן בעיניך ויאמר אל ידע זאת יהונתן פן יעצב וְאוּלָם חי יי׳ וחי נפשך כי כפשע ביני ובין המות (ש״א כ ג).—ב) כמו אבל, aber; mais; but: ויקרא את שם המקום ההוא בית אל וְאוּלָם לוז שם העיר לראשנה (ברא׳ כח יט). ויקראו שם העיר דן וכו׳ וְאוּלָם ליש שם העיר לראשנה (שופט׳ יח כט). ועבדי מלך ארם אמרו אליו אלהי הרים אלהיהם (של ישראל) על כן חזקו ממנו וְאוּלָם נלחם אתם במישור אם לא נחזק מהם (מ״א כ כג). ובשו החזים וחפרו הקסמים ועטו על שפם כלם כי אין מענה א־הים וְאוּלָם אנכי מלאתי כח את רוח יי׳ ומשפט וגבורה להגיד ליעקב פשעו ולישראל חטאתו (מיכה ג ז-ח).—ובלי וְ: ויען השטן את יי׳ ויאמר עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו אוּלָם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו אם לא אל פניך יברכך (איוב ב ד-ה). כי אדם לעמל יולד ובני

[1]) רוב חוקרי הלשון סוברים כי זאת מלה מרכבת מן או ומן לַם a) הערבי, שפרושו הוא לא. אך קשה לשער באיזה דרך קבלו או ל״א משמעת אך עם כל זה. ויש מדמים לאולם המלה האשורית אַלַּם, שר״ל בפני, ונוזרים אולם מן אול (קֶניג, בוהל) במשמ׳ העומד בפני, ובהוספה סופית ־ָם כמו אמנם, יומם, חנם. וגם זה דחוק.

a) لم

רשף ינביהו עוף אוּלָם אני אדרש אל אל (אי ה ז-ח). —ג) במשמ׳ רק, אפס, allein; seulement ; only : כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ וְאוּלָם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי (שמות ט יה-יו). ויאמר דוד לאביגל ברוך יי׳ אלהי ישראל אשר שלחך היום הזה לקראתי וברוך טעמך וברוכה את אשר כלתני היום הזה מבוא בדמים והושע ידי לי וְאוּלָם חי יי׳ אלהי ישראל אשר מנעני מהרע אתך כי לולי מהרת ותבאתי לקראתי כי אם נותר לנבל עד אור הבקר משתין בקיר (ש״א כה לג-לד). —ד) אחרי הפסק, להתחלת ענין אחר: וְאוּלָם שמע נא איוב מלי וכל דברי האזינה וכו׳ (איוב לג א). —ה) ואחרי אם—אם, במשמ׳ במה שנוגע לפר׳... : ותמצא אדון הנביאים כלם יאמר לכלל ישראל שמע ישראל וכו׳ ויעורר היחידים אל דרכם המיוחד אם בבאור ואם ברמז אולם בבאור במאמרו וידעת היום והשבות אל לבבך (ר״א דלמידיגו, בחינ׳ הדת).

ב. **אוּלָם**[1]), אֻלָם, ש״ז, מ״ר אוּלַמִּים, סמי׳ אוּלָם, אֻלַמֵּי, (אוּלָם, אוּלַמֵּי), כנוּ׳ אוּלַמֵּיכֶם, —א) חדר גדול על פני כל הבית, Vorhalle; vestibule : וְהָאוּלָם על פני היכל הבית עשרים אמה ארכו (מ״א ו ג). בין הָאוּלָם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי יי׳ (יואל ב יז). והנה פתח היכל יי׳ בין הָאוּלָם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש (יחזק׳ ח יו). (ובבוא הנשיא) מדרך אוּלָם השער יבוא (שם מד ג). — ומ״ר: וההיכל הפנימי וְאֵלַמֵּי החצר (שם מא יה). —ב) חדר גדול מרוּוח, Saal; salle, hall, אוּלָם הכסא, אוּלָם המשפט: וְאוּלָם הכסא אשר ישפט שם אֻלָם המשפט (מ״א ז ז). —*פֶּתַח של אוּלָם, שהיה גבהו ארבעים אמה ורחבו עשרים (מדות ג ז). — והיה למשל לפתח גדול, רחב, ולרֹחב בכלל: לבן של ראשונים כפתחו של אולם (ערוב׳ נג.). —*בָּרִיא כְּאוּלָם[2]), בריא, חזק: אשפך שיחי לפני צורי, בלב נשבר ולא כאולם בריא (סליח׳ מנח׳ יוה״כ, אלפך שיתי). יש שישכב בריא כאולם בטרם בקר ואיננו (ר׳ קלונימוס, אבן בחן). —ובהשאלה: ואולם הדבר בכל הצדדים בריא כאולם שהמשפחה בהכשרה עומדת (שו״ת רבב״א ה בפו). —ג) חזק, stark; fort; strong : יפעת עפרים שאגת אריה, לא נהיתה כזאת ולא תהיה, ישאג ויטרף כארי אוּלָם[1]) ישק בפי טרפו עדי יהיה (ר״י הלוי, יפעת עפרים). —ועפ״ר עם בריא: היוכלו כל חכמי הגלילות ואם יתן להם מלא ביתי כסף וזהב לעשות ארבות בשמים להזיל ולהשיל מהם דרך ארבה כחות אחרות ובנין חדש להשיבני רענן בברוש ובריא אולם (ידעי׳ בדרשי, בחי״ע ו א). ובמרוצה כאיש גבור בריא אולם עשה (אברהם) כל העבודות ההמה (ר״י אברבנאל, ויקא א). שידו וכל גופו של משה היה שוה המזג ובריא אולם (הנ״ל, שמות). והוא (שאול) היה יועץ וחכם ובריא אולם (הנ״ל, ש״א כח). אם יהיה בריא אולם וחזק הבנין ונראה פניו יפה (לידה לדרך א ג ח). ביאור בעזר וסיוע לזכרון בריא אולם (לב האריה, א׳ מודינא). חלי אין מרפא בסיל חכם בעיניו כי כבריא אולם לא ידרוש ארוכה לחליו (ר״י סטנוב, אסף א, י י-יא). אל תיגע להעשיר הרבה פן תמות ברשע בסל בעודך בריא אולם (שם ב, עט ז). — ולדבר מפשט: בהיות הכח המתפעל באשה המקבלת מוכן ובריא אולם (ר״י אברבנאל, במות, ויקר איב). — ונהג העם בארץ ישראל לברך אדם חולה או שחלה והבריא לקרא לו: בָּרִיא אוּלָם!

*‏**אוּלָר**[2]), אוּלָר, ש״ז, מ״ר אוּלָרִים, — תער הסופרים, סכין קטן שמתקנים ומשפים בו הקולמוס לכתיבה, Federmesser ; canif ; penknife : האולר[3])

---

[1]) משקל כּוּמָז, עוּגָב. וקמץ ע״פ קיים גם בסמי׳ יהיד כמו כְּתָב, יְקָר (בד״ל, רקמה). ובסמי׳ רבים אֻלַמֵּי אף שעפ״י ההקש היה דינו להיות אוּלַמֵּי או אוּלָמֵי. ומקור השם לא נתברר. קצת חכמי הלשון סוברים שהוא נגזר מן אול במשמעת קודם, ואינו מחוור. ביתר לשונות השמיות אין לו חבר. — [2]) עי׳ הערה לערך אול טעות המפרשים (ואפי׳ ריב״ג בעצמו) בפסוק ובריא אולם (תהל׳ עג ג), וע״פ טעות זו נשתרש אח״כ המנהג בלשון לאמר בריא כאולם, בריא אולם, במשמ׳ בריא וחזק. — [1]) כמו זהב אוּפָז, אך לא ינקב ולא יתרבה, מפני שאיננו ש״ת כ״א שם, משקל פוּעָל.

[2]) כך נקדו לוי, ע״מ כּוֹכָב, עוֹלָם, בוקשר׳ וכשתלי אוּלָר, וכך במשנ׳מנק׳ כ״י פרמה. וצ״ד אֱלָר. דיסו׳ אלר, קוה׳ אֱוּלָר. מקור המלה לא ידוע. לוי בסמכו על נוסח׳ משבשה בהערוך, שחותרין בו, במקום שהותבין בו, חפץ לגזור אולר מן מלה יונית אורוססו (ὀρύσσω), אבל כבר העיר דר׳ פלישר כמה רחוקה השערה זו, ויחליט כי זאת המלה היא אחת מהמלים הרבות, שנשתרשו בלשון היהודים בזמן המשנה, שאין לעמד על מוצאן. יסטרוב גזרו מן ילד. קרוים חפש לו מקור אחר ביונית, אך כבר דחה לו (הער׳ לקרוים) את כל ההשערות הללו והעיר כי בפרושי הדברים והכלים היותר בני סמך הם הגאונים. — [3]) גרס׳

והקולמוס (כליס יב ח). והאולר שכורתין בו הסופרים ראש הקולמוס של קנה (רמב"ם, כליס ט יו).

אִוֶּלֶת²), ש"נ, בכנ' אִוַּלְתּוֹ, מ"ר אִוְּלוֹת, אִוְּלָתוֹת,—א) העדר שכל, Dummheit; sottise; foolishness: ערום כסה דעת ולב כסילים יקרא אולת (משלי יב כג). אולת שמחה לחסר לב (שם יה כא). אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו (שם כז כב). פגוש ד"ב שכול באיש ואל כסיל באולתו (שם יז יב).—ובמשמ' דברי שטות, מעשה בלי דעת: לשון חכמים תיטיב דעת ופי כסילים יביע אולת (שם יה ב). אולת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו (שם כב טו). ככלב שב על קאו כסיל שונה באולתו (שם כו יא). אל תען כסיל כאולתו פן תשוה לו גם אתה ענה כסיל כאולתו פן יהיה חכם בעיניו (שם ד-ה).—ומ"ר אולתות: ואינם הושבים כי כאשר הם מדברים בקצת האולתות האל והגבוהות ימותו ויאבדו (ר"י א"ת, הקדמ' או"ד גרסע"ג).— ב) אשה שאין לה דעת, dumme; sotte; stupid: חכמות נשים בנתה ביתה ואולת³) בידיה תהרסנו (משלי יד א).

***אוֹם¹)**, ש"נ, מ"ר אוֹמוֹת,—א) פרות כבושים מרסקים או מבשלים וכיוצא בזה שנעשו כעין גוף רך אחד, Marmelade; marmelade; marmalade: אם היה (השרץ שנמצא בריחים של בית הבד) נוגע באום (טהר' ט ח). התמרים והגרגרות שהפכן ונעשו אום (תוספתא עוקצ' ג ז). היתה לו אום של זיתים ועתיד להופכו(ה) כיון שתקע בה יתד אעפ"י שיש בה גושין הרבה הרי אלו אינן חיבור (שם טהר' י יא). גרגרין שנשרו במים ונעשו אום (שם יב). שרץ שנמצא על אום של זיתים והן הזיתים שנעשו כולן גוף אחד אפילו נגע בכשעורה הכל טמא (רמב"ם, טומאת אוכל' ו טו).

א. ***אוֹם²)**, ש"נ,—א) כמו אֵם: מה למטן עשה בת זכר כבת נקבה אף למעלן נעשה אום זכר כאום נקבה (ירוש' יבמ' יא יא ד).—ב) עקר הנגע, המכה, בנגוד להפשיון המתהוה אחרי כן: בהרת כגרים ופשתה כחצי גרים והלך מן האום כחצי גרים (נגע' ד ח). היה בו (בהשחין) פסיון והלך לו פסיון או שהלבה לה האום או שנתמעטה (שם א ה).

ב. ***אוֹם³)**, ש"נ,—חלק עצם הריאה שהאונות מחברות ודבוקות בו, כמו אומה שלקמן: ניקבה האום של הריאה אעפ"י שדופק סותמה טרפה (רמב"ם שחיט' ז ג). האום של ריאה שנמצאת סמוכה לדופן (שם ה).

אומד, אומדן, — עי' אֹמד, אמדן.

ספרי הדפוס, וכן משניות עם גוף פרוש הרמב"ם, וכן הערוך, וכן כ"י פרמה. והביא הערוך שני פרושים האחד שהוא עץ שקוצצים עליו הקולמוס, והוא פרושו של רה"ג, אך גרסתו היא אולד בדלת. והפרוש השני שהוא כלי שמשפים בו ראש הקולמוס, וכן פרש הרמב"ם בפרוש המשנה שלו, כתב וז"ל: אולר אלמקט' והו אלה תקטע בהא אטראף אלאקלאם (תרגום דרנבורג: אולר הוא סכין קטן והוא כלי יחתכו בו קצוות הקולמסים). והשתמש בו הרמב"ם במשמעה זו בספרו משנה תורה. ומ"ם אין לדחות פרושו של רב האי גאון שמפיו אנו חיים בפרושי מלים רבות שמסר לנו כמו שקבל מרבותיו. אפס, בהיות שגרסתו היא אולד בדלת, וגם בתוספתא הוצ' צוק"מ כך הגרסה, וכך במשנ' עם גוף פרוש הרמב"ם כ"י ברלין, יש לקבל מלה זו בשם בפני עצמו להכלי שזכר הגאון והמצוי באמת בארצות המזרח במקום שמשתמשים עוד בקולמסים של קנה, ועי' למעלה ערך אולד.

²) משקל אִגֶּרֶת. ומ"ר דינו להיות אִוָּלוֹת, אִוְּלוֹת. ור"י אבן תבון שהשתמש במ"ר אולתות נהג בזה לא כדין המשקל, אך לא נגד הקש הלשון. כי כבר נהגו העברים מנהג זה באשפת אשפתות, אלמנות אלמנותים, תזנות תזנותים, כמו שאבאר הטעם במקומו. וכן נתקבל אח"כ בלשון מ"ר לאדרכתא אדרכתות, אסמכתא אסמכתות, וכן תוספתא תוספתות.—³) משקל אַלֶּמֶת, חַגֶּרֶת, חַרֶשֶׁת. ואמר ר"י בן גנאח וז"ל: והיתה ההקשה על הדרך הזה שיאמרו בלשון הנקבה מאויל אחר הפוך ההא תו ואחר חסר היוד אולת ע"מ גברת ממלכות ומפני שהיה קשה להם נטו אל בנין אדיר ואמרו ואולת בידיה תהרסנו והוציאו התאר מוצא השם (ספר השרשים). וכן ת"י שטיתא. רש"י: אשה שוטה. וכן הראב"ע, וכן הרד"ק, והביא דמיון עִוֶּרֶת, אמר וז"ל: ויתכן להיות השם והתאר משקל אחד ויהיה אולת בידיה תואר בפלס עורת, ואעפ"י שזה חירק וזה פתח הכל אחד במשקל. ע"כ. ואולי היה לפנים בלשון משקל אֱוִל כמו פִּקֵּחַ, וממנו בא אִוֶּלֶת. ואפשר כי חמשה אולים שנמסרו במסורה חסרים (ישע' יט יא, תהל' קז יז (במקום הזה יש מפקפקים באמתת הנוסחה), משלי יד ט, יו כב) הם מזה המשקל.

¹) כך נקודה מלה זו במשניות מנקדות, וכן נקוד לוי, והוא ע"מ כּוֹס.

²) הורה לקריאה הקדומה, וצריך באמת לקרא אֵם, ועי' שׁוּם—שֵׁם.

³) סוברים, כי היא היא המלה אום הקודמת, במשמעת אם. ואולי צמחה המלה מעצמה מהשם אונא, כדי להבדיל בין שני חלקי הריאה. וכן אומא אומה, מן אונא אונה. בארמית בתשוב' רב שרירא גאון: בהרתי אומי דריאה (תש' הגא', הרכבי נגא).

***אֻמָּה¹)**, אוּמָא, ש"נ, מ"ר אוּמוֹת, — חלק הריאה שהאונות מחברות אליו: אונה דריאה דסמיכא לאומה דריאה (רב צמח גאון, חמדה גנוזה סא). כשמכניס הטבח את ידו יבדוק בריאה בשתי האומות משני צדדין וכו' ואם ידבק אוזן הסמוך לאומה עם האומה (הלכ' קצובות לר"י גאון, בקבץ תורתם של ראשונים של הורוין). ואונא הסרוכה באומא והיא אצלה וכו' לא מצינו אומא בגמרא (רש"י חול' מו:). ולכך קראוה ראשונים אומא לפי שאינה בכלל אונות (תוספ' שם מז.). וכי בשביל שהשוטים קראוה אומה באסור אנו הבהמה (תשובות רש"י). חמש אונים יש לה לריאה שלש מימינה ושנים משמאלה חוץ משתי אומות גדולות שהן גופה של ריאה (ר"י הדסי, האשכול לד). הריאה יש לה ב' אומות גדולות וה' אונין (ראב"י חותן הראב"ד, האשכול, סדר י"ח טריפות). נהגו טבחי מקומנו להתיר סירכא העולה מן האומה לדופן (שו"ת רשב"א א רעח). ז' כנפי ריאה ה' אונות וב' אומות (רמ"ק, ליקוטים, עין שמש ה א). נמצאת אונה יתירה בסוף שיפולי האומה כשרה (ר"י קארו, שו"ע יו"ד לה ד). שאנו רואים שהסירכות מצויות במקום חיתוכי דאונות יותר משהן מצויות למטה באומה (מגיד משנה, רמב"ם שחי' ז ג, בשם הגאונים).

אֹמֵן²), אֹמֵן, ש"ז, נק' אוֹמֶנֶת, אֹמֶנֶת, מ"ר אוֹמְנִים, אֹמְנִים, אוֹמְנוֹת, אֹמְנוֹת, — מי שאֹמֵן את הילד, מגדל ומרבה אותו, Erzieher; éducateur; educator. האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו כי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא הָאֹמֵן את הינק (במד' יא יב). ותקח נעמי את הילד ותשתהו בחיקה ותהי לו לְאֹמֶנֶת (רות ד יו). וליהונתן בן שאול בן נכה רגלים בן חמש שנים וכו' ותשאהו אֹמַנְתּוֹ ותנס (ש"ב ד ד). וישלח (יהוא) שמרון אל שרי יזרעאל הזקנים ואל הָאֹמְנִים (מ"ב י א). והיו מלכים אֹמְנַיִךְ ושרותיהם מיניקתיך (ישע' מט כג). —ובפזמון: לו אהיה יונק ואתה אומני (ידד בנת עיני, ת"מ ערלקי).

***אוּמָּן³)**, אוּמָן, ש"ז, מ"ר אוּמָנִיּוֹת, אוּמָנִים, — שורה אחת של קמה שהקוצר הולך וקוצר מקצה השדה ועד קצהו, וכן בכרם, Erntestreifen; ligne de moisson; harvest-strip: של בית נמר היו מלקטין על החבל ונותנים פאה מכל אומן ואומן (פאה ד ה). פועלין אוכלין בהליכתן מאומן לאומן (ב"מ ז ד). לא יאכל עמו (הנודר הנאה עם המודר) מן האבום שלפני הפועלים ולא יעשה עמו באומן (נדר' ד ד). שכל רוגליות ורוגליות אומן בפני עצמו (ירוש' פאה ב ג). —ומ"ר: פועלים אוכלין ענבים בראשי אומניות שלהם (ב"מ פט:). — ובכלל ההליכה מן קצה אחד עד קצה השני: וירגלו (המרגלים) אותה (את הארץ) מלמד שהלכו בה ארבעה אומנין¹) שתי וערב (רש"י דבר' א כד).

***אוּמָּן¹)**, ש"ז, מ"ר אוּמָנִים,—א) אדם מלמד במלאכה מן המלאכות, Handwerker; artisan: ההדיוט תופר כדרכו והאומן מכליב (מו"ק א ח). עושין מעקה לגג ולמרפסת מעשה הדיוט אבל לא מעשה אומן (שם י). אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית מהרישה וכל כליה וכו' (שבי' ה ו). בכפיפה מצרית (שנפחתה) שאף האומן אינו יכול להחזירה (כלים כו א). הנותן כליו לאומן לעשות לו ונגמרה מלאכתו עד שלא מתקבל שכרו הרי הוא

---

¹) משקל עברי מן אומא, ועי' למעלה הערה לאום.

²) מן אמן.

³) ע"ם אוּצָר, עוּלָם, פוּמָז, עוּגָב, ומ"ר דינו להיות אוּמָנִים או אוּמָנוֹת, כמו אוּצָרוֹת, אך הרבים אומניות קצת ראיה כי מלה זו ממקור זר מוצאה, ובאמת לוי גוזר אותה ממלה יונית ὄγμος, שפרושה קו, שורה, אך זה רחוק, וכן לא הביא ש' קרוים מלה זו בין המלים השאולות. וכבר העיד דלמן (ZDPV, XXVIII, 55) כי הפלחים הערבים קוראים גם עתה שורה זו אמַאן a): כשיש קוצרים אחדים לקצור שדה, מעמידים את הקוצרים בשורה מימין לשמאל, וכל אחד מהם קוצר מה שלפניו עד קצה השדה, והוזר ומתחיל שורה חדשה. בדרום ומזרח א"י קוראים כל שורה כזאת, כשנים או שלשה מתר רחבה, וג'ה, ר"ל פניו, ובצפון, בפרט במרג' עיון (עמק יזרעאל) וכמו"כ בחלב, קוראים לזה אִמַאן, והוא מקביל לרגנה שהיא שורה של זריעה, ויש ע"ז הקוצר הערבי: יא אמאנך ריתך בור, ריתך מרעי לזרזור (אהה אומנך הלואי שהיית בור, הלואי שהיית מרעה לזרזור). ע"כ. הרמב"ם כתב בפרוש המשנה וז"ל: ולא יעשה עמו באומן שלא יקצור עמו בשורה אחת. וכן כתב במשנה תורה (נדר' ו יז), ועי' לחם משנה שם. —¹) דר' ברלינר (פרש"י על התורה) העיר על זה וז"ל: בספרי הנוסחה אוננין ועי' ב"מ צ"א הפועלין אוכלין בהליכתו מאומן לאומן. ע"כ.

מן אמן עי' שם. משקל שוּעָל.

a) أمّان

כנושא שכר (תוספתא ב"מ ז יח). הירמי צריכה אומן מי מלה אין צריכה אומן (ירוש' שבת יד יד ג). באומן משל בית אבטינס שהיה נוטל בשכרו קטודת (שם שקל' ג מח:). כנוהג שבעולם בשר ודם בונה פלטין אינו בונה אותה מדעת עצמו אלא מדעת אומן (מד"ר ברא' א).—ואמר המליץ: אני גמר אני חמר, אני כהן אני כומר, אני שוער אני זמר, ואומן לעשות רשת, אני בקי במרחשת, ובחצים ובקשת, אני שוע אני בושת, אני יקיר ושעשועים, אני איש חי אביר רועים, ואומן טוב בבובעים (עמנ', מחבר' ט). —ובצרוף עם שמות אחרים, אבר אומן, טבח אומן, אפר וטבח שזו אומנותם: כדי שיהא איכר אומן חורש ושונה (תוספתא ב"מ יא ט). אם היה טבח אומן לא ישקול בידו ומניח מפני שידו כמשקל (שם יו"ט ג ה). הנוגע בפסיקות של שתי עד שלש אצבעות חיבור מפני שהכובס[1]) אומן מחלידו לתוכו (שם כלים ב"ב א ה). רופא אומן שריפא ברשות בית דין והזיק שוגג פטור (שם גיט' ד ו). (ספר תורה כתוב) בדיו נאה בקולמוס נאה בלבלר אומן (שבת קלג:). —ובית האומן: מוליכין ומביאין כלים מבית האומן (פסח' ד ז). וגיזי צמר הלקוחות מבית האומן (ב"מ ב ב). תנור שבא מתוהך מבית האומן (כלים ה ט).—ומ"ר: האומנים קורין בראש האילן ובראש הנדבך (ברכ' ב ד). נתן לאומנים לתקן וקלקלו (ב"ק ט ג). השוכר את האומנין והטעו זה את זה (ב"מ ו א). הלוקח כלים מאומני עם הארץ (תוספתא חגי' ג לד). צילצול היה במקדש של נחשת היה והיה קולו ערב ונפגם ושלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים ותיקנוהו ולא היה קולו ערב (ערכ' י:).—ומשל: שבע[2]) שנים היה רעב בארץ ועל פתח האומן לא עבר (סנה' כט.). אין אומן בלי כלים ואין חכם בלי ספרים (שו"ת גנזי נכימין והקד' לוה"ת). הרגל עשה אומן (שם).—"אומן יד, מי שידו מהירה ופקיעה לעשות כל מלאכה: ודאי בבדיקה צריך אומן יד והרגל והרגשה (שו"ת חוות יאיר קעת), ועי' מלאכה כל השיכים.—ב) מקיז דם, מוהל וכדומה, Aderlasser; saigneur; surg. barber: כל עיר שאין בה עשרה דברים הללו אין תלמיד חכם רשאי לדור בתוכה בית דין מכין ועונשין וקופה של

—[1]) גרסת הגר"א, וכן עמנ' לו REJ.XVI, 159. ובנוסח' הבובים. — [2]) גוף המשל בארמ': שב שני הוה כפנא

צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה ובית הכנסת ובית המרחץ ובית הכסא רופא ואומן[1]) ולבלר ומלמד תינוקות (סנה' יז:).—ומ"ר: שמשי אומנין (ירוש' שבת ב ה.).

***אומנות**, ש"נ, מ"ר אומניות, — א) ידיעה לעשות מלאכה כתקונה, Kunstfertigkeit Handwerk; métier; trade: ר' מאיר אומר לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה (קדוש' ד יד). אם היה אומן נותנין לו שני כלי אומנות מכל מין ומין (ערכ' ו ג). רבן גמליאל אומר כל שיש בידו אומנות למה הוא דומה לכרם שמוקף גדר ולאריס שמוקף סייג (תוספתא קדוש' א יא). ר' יוסי אומר משום רבן גמליאל כל מי שיש בידו אומנות למה הוא דומה לאשה שיש לה בעל בין שמתקשטת ובין שאינה מתקשטת אין הכל מסתכלין בה (שם). כל שאינו מלמד את בנו אומנות ילמדו ליסטות (שם).—ומ"ר: כל האומניות אדם הראשון למדם (מד"ר ברא' כד).—ומשל: תפשת אומנותי בוא לבוש לבושי (ילקוט במעוני, תהל' עא).—ובמשמ' בני האומנות: שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות ואלו הן החייטים הספרים והכובסין (פסח' ד ו). ולא היו יושבין (בבית הכנסת הגדולה באלכסנדריה) מעורבבין אלא זהבים בפני עצמן וכספין בפני עצמן וכו' כדי שיהא אכסנאי בא ומיטפל לאומנותו ומשם היתה פרנסתו יוצאת (תוספתא סוכה ד ו). מכאן אתה למד שאם ברח ראש האומנות ברחה כל האומנות (מדר' תהל' קיד ט).—"ועצם המלאכה, הדבר העשוי: לפיכך אין בני העיר מעכבין גם על המוכרים להביא אומנותם ולמכור לנקבצים לשוק (רמ"י ב"ב כב.).—ב) *עסק שאדם עוסק בו לפרנסתו: יהי"ר מלפניך ה' אלהינו שתהא תורתך אומנותנו (ברכ' יז:). שכל אחד ואחד יפה לו הקב"ה אומנותו בפניו (שם מג:). לא עשה לרעהו רעה שלא ירד לאומנות חבירו (מכות כד.). אין לך אדם אוהב בן אומנותו אבל החכם אוהב בן אומנותו (מד"ר בראש' לב). — ג) בהשאלה, ערמה, תחבולה,

ואבבא אומנא לא חליף.—[1]) בארמ' אומנא: האי מאן דשתי בקרנא דאומנא (מכות טז:), י"ל בקרן של מקיז דם. האי אומנא (ר"ל מוהל) דלא מייץ סכנה היא (שבת קלג:). וכן פרשו הגאונים והערוך ורש"י ורמב"ם השם אומנין במקומות האלה במשמעה זו. וכן סמ"ג: רופא והוא המוהל ואומן והוא המקיז דם.

Kunst, Kunstgriff; artifice: כל הצדיקים באו באומנויות על הקב"ה (מד"ר שמות מו).—ד) עבודת המלכות, Staatsdienst; service d'état; state service: האחין השותפין שנפל אחד מהן לאומנות[1]) (ב"ב ט ד).— בעל אומנות, בעלי אומניות, עי' בעלי — ועי' מלאכה, השיכים.

***אוּמָנִי**, בת"ז, לנק' אוּמָנִית,—מה שנעשה במלאכה, באומנות, Künstlich; artificiel; artificial: יהיה צלם שם משתתף או מסופק אשר הוא נאמר על הצורה המינית ועל הצורה האומנית (ר"י חריזי, מו"נ א א). שתי הרכבות מעשי וטבעי ושניהם מראים חבור הנפרדים במקום אחד לבד כי ההרכבה האומנית מתגוררת והטבעית נמזגת (יוסף בן צדיק, עולם קטן א ד).

***אוּמָנִית**, ש"נ,—אשה בעלת אומנות: אומנית שאמרה ששלחה הכלי ע"י קטן (תבו' מהרמ"ט ב קיח).

און[2]),

א. אוֹן[3]), ש"ז, מ"ר אוֹנִים, — א) כח, עצמה, Kraft, puissance; strength: הנה נא כחו (של הבהמות) במתניו ואונו בשרירי בטנו (איוב מ יו).—ואמר המשורר: נדוד הסיר אוני, והבהיל רעיוני, ושת פי ולשוני, אסורים בזיקים (ראב"ע, נדוד הסיר). — וישתמשו בו עפ"ר במ"ר: המוציא במספר צבאם (של השמים) לכלם בשם יקרא מרב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר (ישע' מ כו). נתן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה (שם כט).—ובפרט כח גבר, כח ההולדה, Manneskraft, Zeugungskraft; force virile; virility: ראובן בכרי אתה כחי וראשית אוני (בראש' מט ג). כי את הבכר בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו כי הוא ראשית אנו (דבר' כא יז).—ולכן רֵאשִׁית און, רֵאשִׁית אוֹנִים, שֵׁם נרדף לבכור: ויך כל בכור במצרים רֵאשִׁית אונים באהלי חם (תהל' עח נא). ויך כל בכור בארצם רֵאשִׁית לכל אוֹנָם (שם קה לו).—*בְּכוֹר און, בכור מן האב, להבדילו מבכור פטר רחם, בכור מן האם: כי בכור און מקודש הוא (המכתר, פרכת בוא). הכתוב העדיף לבכור און לקחת חלק נוסף מן אחיו וכו' שבכור איש יקרא בכור און ובבור האשה יקרא פטר רחם (ג"ע לר"א הקראי, דיני ירושה ב).—ב) בהעברה, בן, יורש, Erbe, Sohn; héritier, fils; son, heri: אור חשך באהלו (של הרשע) ונרו עליו ידעך יצרו צעדי אונו ותשליכהו עצתו (איוב יח ו-ז). יהי רעב אֹנו ואיד נכון לצלעו (שם יב).—ואמר הפיט במ"ר: השאננים בטח ובעמל אנוש אינימו, ועם אדם לא ינגעו אוֹנֵימוֹ (אתכנה לדעת, יוצ' שבת בראש').— ג) ימי הכח והעֹז של האדם, Mannesalter; virilité; manhood: בבטן עקב (יעקב) את אחיו ובאונו שרה את אלהים (הוש' יב ד).— ד) עשר, כמו הון, Reichtum; richesse; wealth: ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי (הוש' יב ט).—ה) צער, צרה, Schmerz; douleur; sorrow: ויהי בצאת נפשה (של רחל) כי מתה ותקרא שמו בֶּן אוֹנִי (בראש' לה יח).—ואמר המשורר: נחר בקראי גרוני, דבק לחכי לשוני, היה לבי סחרחר מרוב כאבי ואוני (רסב"ג, שירי בלמה, דוקס א).—ובמשמ' *איש קשה יום, בעל מזל רע: צר לי עליך המשורר בן אוני, גם אתה ידעתי חלית כמוני (יל"ג, פסוק בבינה).—לֶחֶם אונים, שאוכל האבל בהיותו אונן: ולא יערבו לו זבחיהם כְּלֶחֶם אוֹנִים להם[1]) כל אכליו יטמאו (הושע ט ד).

אָוֶן[2]), ש"ז, בכנ' אוני, אוֹנָם, סמי' און,—א) מה שהוא נגד הצדק והישר, Ungerechtigkeit; iniquité; iniquity: לא הביט אָוֶן ביעקב ולא ראה עמל בישראל (במד' כג כא). מעשיהם מעשי אָוֶן ופעל חמס בכפיהם רגליהם לרע ירצו וימהרו לשפך דם נקי מחשבותיהם מחשבות אָוֶן שד ושבר במסלותם (ישע' נט ו-ז). אם אָוֶן בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה (איוב יא יד). כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי עד מתי תלין בקרבך מחשבות אוֹנֵךְ (ירמי' ד יד). אָוֶן יחשב (הרשע) על משכבו יתיצב על דרך לא טוב רע לא ימאס (תהל' לו ה).—ב) בכלל, דבר או מעשה רע, Uebel; le mal; evil: כן דרך אשה מנאפת אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי אָוֶן (משלי ל כ). וישב עליהם את אוֹנָם וברעתם

---

[1]) באשור' אמנ אמנת עבודת הצבא (ברט).

[2]) שרש שמ י, אך נבדלו הלשונות האחיות בשמושו במשמעות מתחלפות.

[3]) מלה עברית, ואין לה חבר בלשונות האחיות.

—[1]) יש מגיהים לחמם (DJ, V 30).

[2]) מלה עברית, ולא נשאר לנו במקרא ממשקל זה אלא ארבע מלים וכלן בעלי ע"ו, והן: אָוֶן, עָוֶל, מָוֶת, תָּוֶךְ. והוא משקל פַּעְל הקדום שנשתנה לפֶּעֶל, ולפני מפיק ו נשמר קול הפתח ונתארך, אעפ"י שבמלת רֶוַח נשתנה לסגול ובְעֶוֶל נשתנה בסמי' עֶוֶל. בנקוד הבבלי

יצמיתם (תהל׳ לד כג). — ג) **כזב, שקר, מרמה,** התרפים דברו און : **Betrug; tromperie; falsehood** והקוסמים חזו שקר וחלמות השוא ידברו הבל ינחמון (זכר׳ י ב).—ומה שהושג באון וחמס : **בניו ירצו דלים** ידיו תשבנה אונו (איוב כ י).—ה) **רעה, צרה, Unheil** : **malheur; misfortune** כי קול מגיד מדן ומשמיע און מהר אפרים (ירמ׳ ד יה). מקול אויב מפני עקת רשע כי ימיטו עלי און ובאף ישטמוני (תהל׳ נה ד). ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורת שמונים שנה ורהבם עמל ואון (שם צ י).—ו) **דברים קשים, חרפה וקלסה,** : **Schmähung; injure; reviling** אז תקרא ויי׳ יענה תשוע ויאמר הנני אם תסיר מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר און (ישע׳ נח ט).—**איש און, אנשי און, פעלי און, מתי און** : יעזב רשע דרכו ו א י ש און מחשבתיו (ישע׳ נה ז). אבי יבחן איוב עד נצח על תשבת ב א נ ש י און (איוב לד לו). הארח עולם תשמור אשר דרכו מ ת י און (שם כב יה). וגם הוא חכם ויבא רע ואת דבריו לא הסיר וקם על בית מרעים ועל עזרת (עדת) פ ע ל י און (ישע׳ לא ב). הלא איד לעול ונכר ל פ ע ל י און (איוב לא ג).—ובאה מלה זו גם במקום אין : הן כלם און אפס מעשיהם רוח ותהו נסכיהם (ישעי׳ מא כט).—*און גליון[1]), כנוי של גנאי להספרים שמספר בהם חייו ופעולותיו ותורתו של ישו הנוצרי, **Evangelium; évangile; evangel** : א ו ן ג ל י ו ן[2]) וספרי הצדוקים אין מצילין אותן מפני הדליקה (שבת קיו). ובאו (הנוצרים) בספיקא הזאת (בענין זמן מותו של ישו הנוצרי) מפני שמצאו בתוך ה א ו ן ג ל י ו נ י ה ם שנתלה בן ל׳ שנה (העבור לר״א הנביא ג י).

ב. **און**[3]), ב״ז, נקי׳ אונה, מ״ר אונים, אונות,—**איש און,** פשוט הדעת, פתי : במות אדם רשע תאבד תקוה ותוחלת אונים[4]) אבדה (משלי יא ז).

ג. ***און**[1]), אונה, אונו, אוני, ב״נ, מ״ר אונות, אוניות, — **שטר מכר, מתנה, וכיוצא בזה,** **Schenk-oder Verkaufbrief ; lettre de vente, de don etc. ; bill of sale** : האוכל שדה מחמת א ו נ ו ונמצאת א ו נ ו שהיא פסולה הרי זו אינה חזקה (תוספתא ב״ב ב ג). הרי שהיה אוכל שדה ובא בחזקת שהיא שלו וקרא עליו אחד ערער לומר שלי היא והוציא זה את א ו נ ו לומר ש מ כ ר ת לי או שנתתה לי ב מ ת נ ה אם אמר איני מכיר בשטר זה מעולם יתקיים השטר בחותמיו (גמ׳ שם קלד:). המוכר עבדו לנכרי יצא לחירות וצריך גט שחרור מרבו ראשון אמר רשב״ג במה דברים אמורים שלא כתב עליו א ו נ ו אבל כתב עליו א ו נ ו זהו שחרורו ה״ד א ו נ ו אמר רב ששת דכתב ליה כשתברח ממנו אין לי עסק בך (קדוש׳ ו:). מי כותב את ה א ו נ ה וכו׳ מי מעיד על ה א ו נ ה (מד״ר בראשׁ׳ עט). שניהם ב א ו נ י[1]) אחת (שם ג).—ומ״ר : אחד מן האחין שהיה נותן ונושא בתוך הבית והיו א ו נ ו ת ושטרות יוצאין על שמו (ב״ב נב:). כמה א ו נ י ו ת נכתבו לו (מד״ר בראשׁ׳ פד). אנחנו הח״מ מעידים ומודיעים לכל רואי כתבינו זה שנתברר לנו ב א ו נ ו ת ושטרות שיש לו להח״ר קלונימוס ב״ר אשר חלק רביעית וחלק אחד מל״ו מכל הקרקע (QGJD I, 151). הנה נתברר ונודע לנו ב א ו נ ו ת ו ש ט ר ו ת שביד מרת גננא בת ר׳ משה הלוי (שם 158).—והיחיד און : שטרי א ו ן, כותב עליהם א ו ן (תנח׳ ירוש׳, המספיק, ככר 93, בהערה ג).

א. ***און**[3]), ב״ז, מ״ר אונים,—**כריכת חוטים,** ובפרט של פשתן בצאתם מהטויה קודם שנתלבנו בתגור, **Strähne ; écheveau de fils ; skein** : אין נותנין א ו נ י ן[4]) של פשתן לתוך התנור אלא כדי שיהבילו מבעוד יום (שבת א ו). השתי משישלק והערב מיד ו ה א ו נ י ן של פשתן משיתלבנו (נגע׳ יא ח). תנור

זו פתוחה און.—[1]) מדרש מלים ה מ ו נ י ושנוי לגנאי של השם היוני.—[2]) כך בהערוך דפו׳ ויניציה, ובעה״ק שנת שי״ז ובעה״ק קראקא. ובדפוסים אחרונים מחקה הרשות, וכן בנוסח׳ התלמוד ה ג ל י ו נ י ם. ופרש הערוך : פי׳ נכתב און על הגליון. ע״כ. והוא מדרש מלים המוני.

[3]) משקל טוב, ועי׳ לקמן. —[4]) רש״י פרש אונים בניו, ואינו נכון, כי הכנוי חסר. וראב״ע, וכן רד״ק בשם ר״י בן אלעזר אמרו כי א ו נ י ם הוא ש״ת ע״ם טובים מלשון און, ויש מפקפקים בדיוק הנוסחה ומגיהים אוילים, עפ״י תרגום השבעים, וזהו מתישב ביתר לענין הכתוב, שר״ל כי האוילים אשר

סמכו על הרשע תוחלתם אבדה במותו.

[1]) מלה נכרית, והעד על זה אונו, אוני, ומ״ר : אוניות, והוא מיונית ὠνή, ולעניני מקח וממכר והיו המדינה קבלו היהודים הרבה מלים מהיונים והרומאים בימי שלטונם של אלו בארץ ישראל.—[2]) כך בב״י ודפוס ראשון, ובדפוסים נשתבש.

[3]) משקל הוט. לוי, קוה׳ וקר׳ רצו לגזרו מיונ׳ אך כבר דחה זה לו, והמלה נושאת עליה חותם מלה שמית, אך לא נתברר מקורה, ועי׳ הערה שלאחרי זו.— [4]) תרגם רה״ג (נגע׳ יא ח) ביר״ה בטיית, והגיה קוהוט

לטמון בו אונין של פשתן (ירוש' שבי' ס לו.).

ב. ∴און, ש"ז, — כמו אונה: אם האונות הקטנות סמוכין און על און וכו' ואם האון הקטנה דבוקה אל האון הגדולה אם הריאה (אלדד הדני, הוצ' אפשטין, הלכ' טריפ' ג ו-ט). — ועי' אונה.

*אוֹנָאָה, ש"נ, מ"ר אונאות, — א) נזק שגורם המוכר להקונה בלקחו בעד מה שמכר יתר משויה, או הקונה להמוכר בלקחו המקח בפחות משויה, Uebervorteilung; duperie; duping: האונאה ארבעה כסף מעשרים וארבע כסף לסלע שתות למקח עד מתי מותר להחזיר עד כדי שיראה לתגר או לקרובו (ב"מ ד ג). הורה רבי טרפון בלוד האונאה שמנה כסף לסלע שליש למקח ושמחו תגרי לוד אמר להם כל היום מותר לחזור אמרו לו יניח לנו רבי טרפון במקומנו (שם). אונאה פחות משתות נקנה מקח יתר על שתות בטל מקח שתות קנה ומחזיר אונאה (גמ' שם נ:). — ב) *אונאת דברים, צער שיעשה אדם להברו בדברים קשים, במעשה רע, Neckerei; agacerie, teasing: כשם שאונאה במקח ובממכר כך אונאה בדברים לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים אם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך (ב"מ ד י). מרובה אונאת דברים מאונאת ממון (תוספתא שם ג כה). באונאת דברים הא כיצד וכו' אם היה גר ובא ללמוד תורה אל יאמר לו פה שאכל נבילות וטריפות שקצים ורמשים בא ללמוד תורה שנאמרה מפי הגבורה וכו' אם היו חמרים מבקשין תבואה ממנו לא יאמר להם לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה ויודע בו שלא מכר מעולם (גמ' שם נח:). גדול אונאת דברים מאונאת ממון וכו' זה בגופו וזה בממונו ר' שמואל בר נחמני אמר זה ניתן להישבון וזה לא ניתן להישבון (שם). לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה קרובה (שם נט.). אמרה ליה (אימא שלום אשת ר"א) כך מקובלני מבית אבי אבא כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה (שם:). — ועי' צער.

אונה, התאונה וכו', — עי' אנה.

∴אוֹנָה[1]), ש"נ, מ"ר אונות, — בהריאה, חלקים עגולים קצת ונבדלים זה מזה בעין אזנים או כנפים, Lungenlappen; lobe du poumon; lobe of lung: אם האונות הקטנות סמוכין און אל און (הלכ' טריפ' לאלדד הדני). ונידון אותו (קרום בריאה) כאונה (תשו' רב צמח גאון, JQR, XVII, 274). וחמש אונות[2]) יש לה לריאה כשיתלה אותה האדם בידו ופני ריאה כנגד פניו שלש מן הימין ושתים מן השמאל (רמב"ם, שחיט' ח א). נמצאו שתי האונות כאונה אחת (שם ו). בסירכה הנמצאת בגג האונה (תשו' רשב"א א תקלא). ואנו קורין ג"כ גנב לאותה אונה התלויה בבים (ספר החיים למהרי"ל א ד).

∴אֲוֹנָה[3]), ש"נ, מ"ר אֻונות, — מקום לנוח בו לעובר אורח, Station: כמה אוונות יש מכאן ועד מקום פלוני (רש"י נזיר ז.). לא היו עליו נזיריות כמספר האוונות שיש מאותו מקום עד מקום פלוני (מפי' למנן, רמב"ם נזיר ג ה).

∴אוֹנִיאֵל, — שם לאחד ממלאכי החבלה ממונה בגיהנום, Name eines Engels der Hölle.

בוריגה ושער שזה חִרג' a) בערבית. אבל עקר פרוש חרג' הוא קשוט לבגדים. ואין ספק בדבר שבמקום בוריגה צ"ל מדיגה, והוא מדג'ה, שכך תרגם מלה זו גַם הרמב"ם שם וז"ל: ואונין של פשתן היא מדג'ה גזל אלכתאן, ותרגם דרנב' מדג'ה חבילי מטוה, והעיר שהוא מדאשה שהובא בהוספה למלונים הערבים של דוזי (מדאשה b) écheveau de fils, ר"ל כריכות של חוטים וכן Dr. J. Friedlaender Arab. Lex. z. Maimuni. והערוך בפרוש: אונין בלשון מקרא תקוה והוא הוטין. ורש"י (שבת יז:) פרש: אגודות של פשתן מנופץ. ע"כ. אבל כבר דחו תוספ' (שם כז:) פרוש זה: פי' בקונטרס של א נטווה וכו' ונראה לר"י דאונין היינו מטווה וכן פי' בערוך. וכן ר"ש (נגע' יא ח) דחה פרושם של מי שאמרו כי אונין הוא פשתן לא טווי. וריגר Rieger (Technol. I, 11, Anm.) שכתב: der ausgekämmte Flachs (אונין של פשתן, kam zur Spinnerei in Bündeln אניצי פשתן) פרש נגד רה"ג והערוך והרמב"ם והתוספות.

[1]) בארמ' אונא כמו אודנא, אזן, על שם צורת החלקים האלה. — [2]) בארמ': ה' אוני אית לה לריאה אפה כלפי גברא תלתא מימינא ותרתי משמאלה (חול' מז.). ובשגרת הלשון קבלה המלה צורה עברית אונה. ובאת גם הצורה העברית בארמ': אונה דריאה דסמיכא לאומה דריאה (רב צמח גאון, חמדה גנוזה כא).

[2]) בארמ': דיתיב בארבא אי נמי דקאזיל מאוונא לאוונא (תענ' יא.). דשכיח למיטרח ולמיזבן מאוונא לאוונא (ב"מ עט:). וליהוי (נזירות אחת) כל פרסה ופרסה וכו' וליהוי כל אוונא ואוונא (נזיר ז.). ובסור' אוונא, אונא, ותרגם בר עלי בערבי'

a) درج b) مداشة

nom d'un ange infernal; name of an angel of hell: הבית החמישי (של גיהנום) נידונים בו עשרת אלפים ריבוא בכל יום וכו' והמלאך הממונה המכה אותם א ו נ י א ל שמו (מדרש כונן, כיה"מ ילינק ב).

אוֹנִיָּה, אוֹנִיּוֹת, — עי' אניה.

***אוֹנֵן**[1], ש"ז, לנק' אוֹנֶנֶת, מ"ר אוננים, אוננות, — א) אָבֵל, ובפרט כל זמן שלא נקבר המת: א ו נ ן טובל ואוכל את פסחו לערב (פסח' ח ח). א"ר יוסי ב"ר בון דוד מת בעצרת והיו כל ישראל א ו נ נ י ן והקריבו למחר (ירוש' חגי' ב עח). — ב) *בכלל עצב הרבה: ועל דרכים אלו שאר כל הדעות כגון מהולל ואו נ ן וכילי ושוע ואכזרי ורחמן (רמב"ם, דעות א ה). ולא יהא מהולל ושוחק ולא עצב ו א ו נ ן אלא שמח כל ימיו בנחת בסבר פנים יפות (שם ד). — ג) *נוהג מנהג אנינות: אשתו ארוסה (אם מתה) לא א ו נ ן ולא מיטמא לה וכן היא (אם מת הארוס) לא א ו נ נ ת ולא מיטמאה לו (כתוב' נג.). ולא היו (קרובי הרוגי בי"ד) מתאבלין אבל א ו נ נ י ן שאין אנינות אלא בלב (סנה' ו ו).

***אוֹנְנוּת**[2], ש"נ, — אבלות ועצב: כל אלה הם טופחים הלציים לקוחים על צד הקינה ו ה א ו נ נ ו ת (בן בועיב, קול בוכים סה:).

***אוֹנָנִי**[2], ש"ז, — מי שעושה מעשה א ו נ ן בן יהודה, ובפרט מי שמוציא זרע ע"י פעולה בידים על האבר (בן זאב[3], מלון גרמני עברי, ערך ועכסט בעפנעקונג).

*אונקיא, — עי' אוקיא.

***אוֹסֵר**[4], ש"ז, — ראש ומפקד מערכת המלחמה: וזכר שראש המלחמה שנקרא א ו ס ר מלשון ויאסר את רכבו (ר"י אברבנאל, מ"א יא כ).

*אוֹף, — עי' אֹף.

אוֹפֶה[5], אֹפֶה, ש"ז, לנק' אופה, מ"ר אופים אֹפים, אופות, — מי שאומנותו לאפות לחם וכל מעשה מאפה, Bäcker; boulanger; baker: ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה א פ ה (בראש' מ יז). חטאו משקה מלך מצרים והאֹפה (שם א). כמו תנור בערה מאֹפה[1] (הוש' ז ד). כל הלילה ישן אֹפֵהֶם[1] בקר הוא בער כאש להבה (שם ו). — ומ"ר: ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים (בראש' מ ב). ויפקדו את ירמיהו בחצר המטרה ונתן לו ככר לחם ליום מחוץ האֹפים (ירמ' לז כא). — ולנק': ואת בנותיכם יקח (המלך) לרקחות ולטבחות ולאֹפות (ש"א ח יג).

אלמנזל אלמאוי, ר"ל מלון, דירה.

[1]) מן אנן.

[2]) על שם א ו נ ן בן יהודה, על פי המספר עליו (בראש' לח ט): והיה אם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה. — [3]) בן זאב מתרגם במלה זו השם המפשט, עצם הפעולה. אך זה משקל ש"ת ולא משקל של שם מפשט.

[4]) מן אסר.

[5]) מן אָפָה, עי"ש. וכולם חסרים מלבד שר האופים. — [1]) יש אומרים כי הכתוב משבש ומגיהים הגהות מתחלפות.

***אוֹפֶה**[2], ש"נ, — כמו אֹפי, טיבו וטבעו ותכונת רוחו של אדם, Charakter; caractere; character: נשמה זו ה א ו פ ה[3] (מד"ר בראש' יד). היא הנשמה והיא ה א ו פ ה (אור השכל שם).

אוֹפִיר[4], אֹפִיר, — שם ארץ שמשם היה המלך שלמה מביא זהב, Ophir: וישלח חירם באני את עבדיו אנשי אניות ידעי הים עם עבדי שלמה ויבאו אופירה ויקחו משם זהב ארבע מאות ועשרים ככר ויבאו אל המלך שלמה (מ"א ט כז-כח). וגם אני חירם אשר נשא זהב מאֹפיר הביא מאֹפיר עצי אלמגים הרבה מאד (שם י יא). — זהב אופיר, כֶּתֶם אופיר, זהב טוב מאד: אוקיר אנוש מפז ואדם מ כ ת ם אופיר (ישע' יג יב). שלשת אלפים ככרי זהב מ ז ה ב אופיר (דה"א כט ד). — ובא השם אופיר לבדו כנוי לזהב: ושית על עפר בצר ובצור נחלים אופיר (איוב כב כד).

אוֹפַן[5], אֹפַן, ש"ז, בהפסק אוֹפָן, מ"ר אופנים, — א) גלגל, והוא כלי עגול סובב על קטבו ישמש

[2]) עי' הערה לאֹפי. — [3]) כך במדרש דפ' ויניציה עם רש"י ועם פרוש אור השכל, וכן בגוף הפרוש שם, ובנוסח' ה א ו פ י. ופרש המדרש בעצמו: דברייתא אמרין ה א ו פ י ת א טבא. עי' אֹפי.

[4]) לא עלה בידי החכמים עד כה לברר לאיזו מהארצות קראו הכנענים והעברים בשם זה. יש סוברים שהיא ארץ בני א ב ה י ר ה בהודו על הנהר אינדוס, ויש אומרים כי ארץ זהב היתה באפריקה באדמת סופלה אשר על חוף המזרחי, ואחרים מבקשים אותה בחוף נגב אפריקה. ורוב החוקרים החדשים נוטים יותר להדעה כי א ו פ י ר היתה מדינה בתימן.

[5]) משקל פוֹעַל, שוֹשַן, דוֹנַג, ולא נתארכה תנועת הפתח מפני נטית הנון להתכפלות (קניג ב פח, ג תקח). בלשונות השמיות האחרות לא נמצא שם זה במשמעה זו, ולתחשרש א פ ן, שישנו אמנם בערבית וסורית, אין משמעה קרובה לזו שנוכל לאמר כי ממנו

להניע דבר בלי גרירה והכוך, בפרט עגלה וכיוצא בזה, Rad ; roue ; wheel : ויסר (אלהים) את אֹפַן מרכבתיו (של מצרים) וינהגהו בכבדת (שמות יד כה). כי לא בחרוץ יודש קצח וְאוֹפַן עגלה על כמן יוסב (ישע׳ כח כז). קול שוט וקול רעש אוֹפָן וסוס דהר ומרכבה מרקדה (נחום ג ב). וארבעת הָאוֹפַנִּים למתחת למסגרות (מ״א ז לב). וארבעה אוֹפַנֵּי נחשת למכונה האחת (שם ל).—ב) במראה הנבואה של יחזקאל: וארא החיות והנה אוֹפַן אחד בארץ אצל החיות לארבעת פניו מראה הָאוֹפַנִּים ומעשיהם כעין תרשיש (יחזק׳ א יה-יו). וְהָאוֹפַנִּים מלאים עינים סביב (שם י ב).—ג) *כנוי למין אחד ממיני המלאכים, Engelname ; nom d'ange ; name of angel : לא תעשון כדמות שמשיי המשמשים לפני במרום כגון אופנים ושרפים וחיות הקודש ומלאכי השרת (ר״ה כד:). ובכל אחד ואחד (של שלש מאות ותשעים רקיעים) משרתים ושרפים ואופנים וכרובים וגלגלים וכסא הכבוד (מס׳ דא״ר ב). ולאחר שחצה המים ברא אראלים ומלאכים ואופנים ושרפים וחשמלים ונפח בהם אש (מדרש כונן, ביהמ״ד ילינק ב). כנגדם למעלה היא מעלת משרתי עליון קדוש ומכון מעלתם למעלה במקום אותם הנקראים אופנים ואין מי שישיג מעלתם של אלו כי גבוה מעלתם ונועם השם מגיע אליהם מזוהר התשובה העליונה (ספר גן עדן נוסח׳ ב, שם ג). והאופנים וחיות הקודש ברעש גדול מתנשאים לעומת השרפים (תפל׳ שחרית). ובמחנות חיות ואופנים וכרובים (רשב״ג, כתר מלכות). עשרה כתות (מלאכים) אשר הם מקבלים מן עשר ספירות ושמם אראלים אישים וכו׳ אופנים שרפים ועשרה מלאכים שנבראו תחלה הם ממונים על עשר מחנות אלו וכו׳ כרוב על הכרובים רפאל על האופנים יהואל על השרפים (עמק המלך, עולם היצירה א). ובמין ממיני המלאכים הנקראים אופנים נעשו צורות פשוטות לאופני העשיה והם הרקיעים והגלגלים וכו׳ וכל אלו נעשו מאש ומים שהם חו״ג דבריאה (מבנת תסיד׳, המלאכ׳ והרקיע׳ א ג).— ד) *כך קראו הפיטים הקדמונים להפיוטים שיסדו לקראם בתפלה בתוך תפלת והאופנים: ובאופן דמוסף דר״ה וחיות אשר הנה מרובעות יסד ר״א הקליריּ מוספי חדש וכו׳ (תוספ׳ ר״ה ח:). לכן יסד באופן מאתמול קידמנוך לחלותך מלך (הרוקח, ר״ה, סי׳ רא). (ועל זה אני סומך) לומר פיוטים ויוצרות וזולתות ואופנים (שבלי הלקט, תפלה כח). שאומרים האשכנזים שאין לומר אופן בשביעי של פסח וסמך ממ״ש ויסר את אופן מרכבותיו (בו״ת חוות יאיר רכה). בשבת הגדול אומר יוצר אתי מלבנון כלה ואופן וזולת וקרובץ (מהרי״ל, הלכ׳ שבה״ג). ואין משנין אפילו אופנים אעפ״י שהחזן אומר אותם (שם, בימים שבין פסח לשבוע׳).—ה) *דרך צד, האיך של הדבר[1], Art, Weise ; manière, façon; manner : וראוי שנחקור אם יודע השם יתברך אלו הדברים הפרטיים אשר בכאן אם לא ידעם ואם ידעם על איזה אופן שידעם (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ג א). שאין כל השלילות נאמרות בו יתב׳ על אופן אחד (העקרים ב ל). ועל דרך זה תוכל לפרש הכתוב בדרכים רבים ואופנים מתחלפים (ר״י אברבנאל, יתרו). — באופן שֶׁ...: שהיו שומרים תמיד פתח שער בית המלך באופן שכאשר היה בא המלך מביתו אל בית ה׳ ישאו הרצים אותם המגנים לפניו (שם, מ״א יד).— ו) *בחכמת התכונה, עגולים דמיוניים המחלקים את הארץ ואת הרקיע, Zone méridien; meridian : וכשיהיה קוטב אופן המזלות נפרד מן נקודת נכח הראש מיד יהיה אופן המזלות נפרד מאופן המפריש ויהיה נחלק בינתים באופן המפריש כמנהג כל שני אופנים גדולים שהם נפגשים בבדוד (אברהם ב״ר חייא, צורת הארץ ח). והעגול הזה אשר דברנו בו יקרא אופן המפריש מפני שהוא מפריש ומבדיל בין הכוכבים אשר יתראו ממעל לו ובין הכוכבים אשר יסתרו למטה ממנו (נחמד ונעים ב לה).—אופן ארבעה צירים: ונקרא אופן ארבע צירים יען שהוא עובר על שני צירי העולם ועל שני צירי המזלות (שם לח).—אוֹפַן הַמִּישׁוֹר, Equator ; équateur : והעיגולה הגדולה בעיגולות הנ״ז נקרא אופן המישור ואופן הזה חולק את הרקיע לשני חלקים שוים הציו צפונה וחציו לדרומה (ר״א כר״ת הנשיא, צורת הארץ א ד). דע כי יש ברקיע אופן מוקף אל אמצעיתו והוא רחוק מכל אחד משני

נגזר השם אופן. וע״כ יש אומרים כי זו מלה זרה בעברית, אך יש סוברים כי בעברית היה לשרש אפן משמעת פנה, ומזה נגזר השם לכלי הפונה וסובב.

ואינו מחור. — [1]) בירוש׳ דמאי (ו כה:) באה מלה זו במאמר: אופנא לית לון אופנא לית לסתמא, ופרשוה המפרשים בכונה זו, אך המאמר אינו מובן היטב, וע״כ פרשו ר״ז פרנקל עפ״י לשון יונית במשמע׳ הוספה.

הקוטבים שביארתי למעלה תשעים מעלות וכו׳ וחכמי המחקר קראו לאופן הזה א ו פ ן ה מ י ש ו ר (תי״ל אלדבי, שבילי אמונה, ב ב). — וכמו״כ אופן חצי היום: אמנם א ו פ ן חצי היום הוא עיגול עובר על קטבי העולם ועל נקודת נכח ראשינו ונקרא א ו פ ן ח צ י ה י ו ם בי בכל משכנות הישוב ובכל עת ועת מעתות השנה כאשר יהי׳ השמש על א ו פ ן חצי היום שלו בסבוב התנועה הכללית אז יהיה לו ח צ י ה י ו ם (ר״א ב״ר חייא, אצפירא ב). העיגול השלישי נקרא אופן חצי היום ויש שקורין לו עגול הדרומי (נחמ׳ ונעים ב נו).—°ובהשאלה למערכת השמים בכלל: אם האופן לך התנכר וזמן בוגד לך התאכזר, השקט ובטח כי המגור הוא לא ידחה מה שנגזר (עמנ׳, מחבר׳ א).—ז) °כלי מענים השתמשו בו לפנים לענות בו בני אדם[1]), das Rad (Folter); la roue (tort.); the wheel (torture): ויוציאום החוצה וישימו אותם ב א ו פ נ י ם (יוסף הכהן, דה״י נמלכי לרפת ועותמן). גם קדושי פורציה נשרפו באותו פרק ואחי׳ חמי ז״ל נדון באופן בעיר האנגזא (זכרונות של יוסלמן, REJ XVI, 85), ר׳ יצחק הבחור בר יוסף נכתת באופן (ספר זכרון של מגנלא, שם, IV 13). ואת אחיה איפנו וקלעו באופן וכו׳ ונתן רשות להוריד את החסידים מן האופנים (QGJD II, 73). נתיסרו ונכתתו עצמותם באופנים ביסורים קשים ומתו במיתה מרה וקשה וכלם היו מונחים על ה א ו פ נ י ם ערומים (שם III,14). אנשים שנהרגו בקדוש ה׳ במיתת ה א ו פ ן (שד״ל, מכתבי׳ עה). —ח) °עיגול של מטלית וכדומה מצבע אד׳ם או יר׳ק שאנסו הגויים את היהודים לפנים לשים על בגדיהם: וכשהייתי אני המחבר בצרפת היינו מוליכים א ו פ נ י ם על הבגדים כי כן גזרו על היהודים בעת ההיא וכו׳ ויש שהיו עושים א ו פ ן מן הקלף ותופרים אותו במחט לבגד (שערי תשוב׳ לר״מ מרוטנברג א כח).

הלקי האופן:

גַּב, °זְרוֹעוֹת, חִשֻּׁק, חִשֻּׁר, *טַבּוּר, יָדוֹת, סֶרֶן עי׳ כ״א במקומו.

והפעל אִפֵּן, והנרדף גִּלְגֵּל, והשיכים סִבֵּב וכו׳ במקומם.

ועי׳ א׳פן.—[1]) במקרא נמצא: מזרה רשעים מלך חכם וישב עליהם א ו פ ן (משלי כ כו), ואולי הכונה בזה לאופן העינויים, כי הוא עִנוי קדום והיה ידוע להיונים והרומאים הקודמים.

°אוֹפַּן[1]), ש״ז, נקב׳ °פַּנֶּת, מ״ר אוֹפַנִּים, °פַּנּוֹת,—רוכב °אפנים, cyclist; cycliste; Radfahrer.

°אוֹפַנִּי, ש״ז, נקב׳ אוֹפַנִּית,—תנועה אוֹפַנִּית: יש לשמים ב׳ תנועות הא׳ בסבובו והשנית א ו פ נ י ת (ר׳ יהודה, בעל מדרש חכמה).

°אוֹפַנִּיאֵל, ש״ז,—שם מלאך: א ו פ נ י א ל שהוא ממונה על א ו פ ן הלבנה (ספר היכל׳, כי״מ ילינק ס).

°אופק,—עי׳ א׳פק.

אוץ[2]),

אוּץ[3]), עבר אָץ, אַצְתִּי, עתי׳ יָאוּץ, תָּאוּץ, צווי אוּץ, אוּצִי וכו׳, — א) פ״ע, מהר, עשה במהירות גדולה, עזה, hasten; se hâter; eilen, hastig sein: וְאָץ להעשיר לא ינקה (משלי כח כ). הזית איש אָץ בדבריו תקוה לכסיל ממנו (שם כט כ).—°ומ״ר: רצים ואצים ומתקבצים, וללכת עמך מתאמצים (ר״י הלוי, קדושה ליוה״כ. ברכו יי׳). — ועבר: ואיך אשקוט ואיך אשלה, ונפשי אל בני תכלה, אשר א צ ת י לבקש נא ארוכה לו ואין מעלה (רהכ״ע, תוחלתי נכזבה).— ואמר הפיטן: אות זה החדש, א צ ת מכל לקדש (יוצ׳ פר׳ החדש, אות זה). אצילי מרעי נכד שעיר, תולדות אלה בני שעיר, בקשם א צ ו אשי להבעיר (קרוב׳ פ׳ זכור, אליני). א צ ו פתח חרבוה, והמציאו צרות רבות (זול׳ שבת חנכ׳, אין מושיע).—ובשלילה לדבר שאין בו רוח חיים: ויעמד השמש בחצי השמים ולא אָץ לבוא כיום תמים (יהוש׳ י יג).—וכן אמר המשורר: אקרא ימי נוער אשר רחקו מני היות שבים ולא א צ ו (רמב״ע,

[1]) פועל מהשם אופן ואפנים שלקמן.

[2]) כנראה שרש עברי, כי ספק הוא אם יש לו יחס להפעלים אצ אצ׳(a בערב׳ שמשמ׳ שבר, חזק, הכריח.

[3]) בכל המקומות שבא שם פעל זה אין הכרע אם הוא מנע״ו או מנע״י, כי הבינוני שוה בשתי הגזרות, ובשני המקומות שבא העתיד ממנו אפשר לאמר כי הוא הפעיל מנע״ו ולכן יש לפקפק אם בעתיד קל וצווי צריך לאמר תָּאוּץ, אוּץ, אוּצוּ, או תָּאִיץ, אִיץ, אִיצוּ, כמו שִׂירוּ. אך אבי הדקדוק ר״י חיוג החליט אותו לנע״ו וכתב בפרוש כי עתידו יָאוּץ, ואחריו ריב״ג, האפ׳די והרד״ק החליטו גם הם לנע״ו. ובן זאב אעפ״י שבתל״ע פקפק ונטה יתר לדעת מי שחשבוהו לנע״י, הביאו באוה״ש ככ״ז בין נע״ו, וכמו״כ גזניוס, פירסט, והאחרונים. — ועי׳

a) ص ض

תרבי׳ ה ג). בין נערצים רצים בנחל שלות, המונים אלה אדירי שמים, רצה גם אצה כאבק ברוח, הקטנה הצעירה ארץ המים (אד״ס, הדעת והמות). ימים אצים סביב לך רצים (הוא, הכל הבל).—ב) פ״י, דחק שיעשה, antreiben; presser; urge : והנגשים אצים לאמר כלו מעשיכם דבר יום ביומו (שמות ה יג).—והתחנן המשורר : שובו בחורי כי מאד צרו לי צעדי זקן אשר אצו (רמב״ע, תרשיש ה).— ועם ב אחריו : אץ (המות) בם להוציאם מבית מגוריהם (רלב״ע, ככן אוכר מעללי תבג). כי עתה לא אצה בו לנוע עד הנה (אד״ס, אמת ואמונה י).—ג) אץ ל..., היה המקום וכדומה צר, דחוק, eng sein; être étroit; be narrow, עי׳ אץ.— וביחס להזמן : אך אין לי ללכת שרים שרות לשמוע (שד״ל, ליון תרח 93). הוכתב בחפזון גדול כי אצה לו השעה (יל״ג, אגר׳ ב רנ).—ד) עם מן אחריו, ברח, השתמט מן, sich e. S. entziehen; se soustraire withdraw from : ואני לא אצתי[1]) מרעה אחריך ויום אנוש לא התאויתי (ירמ׳ יז יז).—וכן השתמש המשורר במליצה זו : ומרועה אחריך לא אצתי ולא סרתי, כי עמך דבר לא חסרתי (עמנואל, מחבר׳ יח).

—הפע׳, האיץ[2]), עתי׳ יאיץ, — א) עם ב אחריו, האיץ בפלוני, דחק בו שיעשה, drängen; presser; press: ויאיצו[3]) המלאכים בלוט לאמר קום קח את אשתך (ברא׳ יט טו).— ואמר המשורר : אך נוגשים המה מאיצים בי עד יתנוני אל שאול סוחר (רמב״ע, תרשיש ה סה). — וכעבר : ובהיותו באישון לילה ואפלה לא האיצו בו לצאת כי לא יראה ללכת בדרך אבל בכמו השחר עלה אז האיצו בו (ר״י אברבנאל, ויחי יט).— ועם כנוי הפעול : יצרי האיצני לדבר קשות וכו׳ ורעיון לבי האיצני לאמר (הכהן אלבולקי, REJ 1890). — וביחס הפעול של הדבר, האיץ דבר לפלוני : מה תאיצו מוסר לבן עשר, עוד מעט קט יגדל ויוסר (רלב״ע, בן אדמה).— ב) פ״ע, כמו אץ : והחמה בזמן הזה היא הולכת ומתרחקת מגלגל המישור מאיצה להתקרב לצד צפון (יסו״ע לר״י ישראלי ב יב). עורו נא רעיוני עורו הקיצו, מלאו ידי ולשורר האיצו (מיכ״ל, כנור בת ליון).

הערה לאוץ. — [1]) מליצה זו קשה להלמה, ולכן יש מגיהים בכתוב הגהות מתחלפות, אך כמו שהבאתי בפנים כבר השתמשו הסופרים במטבע זו.—[2]) הפעיל עבר זה נתן ר״י חיוג, ואחריו אחרים המובאים בפנים.—[3]) יש חשבים זה לעתיד קל, כמבואר למעלה.

*אוץ[1]), ת״ז, נקי׳ אוצה, מ״ר אוצים, אוצות,—א) בדבר המקיף לדבר, כשהוא קצת צר ודחוק על המוקף, fest gedrängt; serré; firmly pressed : טבעת אוצה, לאמר מכונת ממש להאצבע ויושבת עליו הזק: והאגד שעל גבי המכה והקשקשים שעל גבי השבר והשירים והנזמים והקטלאות והטבעות אוצין חוצצין רפין אין חוצצין (תוספתא מקוא׳ ו ח). שירים שבכרעי המטה אוצין חיבור רפין אינן חיבור ושבידי הזב אפילו אוצין אינן חיבור (שם כלים ב״מ ט ה).—ב) קרוב וצפוף זה לזה, dicht; épais; close : סלין של גת ושל בד אוצין צריך לחטחט ורפין צריך לנער (תוספתא מקוא׳ ז ב).

אוצר[2]), ש״ז, סמי׳ אוצר, מ״ר אוצרות, אצרות, סמי׳ אוצרות, אצרות,—א) צבור של דברים יקרים, כסף וזהב ואבנים טובות וכדומה, Schatz; trésor; treasure: טוב מעט ביראת יי׳ מאוצר רב ומהומה בו (משלי טו טז). ויקח (שישק מלך מצרים) את אצרות בית יי׳ ואת אוצרות בית המלך ואת הכל לקח (מ״א יד כו). ותמלא ארצו כסף וזהב ואין קצה לאצרתיו (ישע׳ ב ז). ישאו על כתף עורים חיליהם ועל דבשת גמלים אוצרותם (שם ל ו). פעל אצרות בלשון שקר הבל נדף מבקשי מות (משלי כא ו). לא יועילו איצרות רשע וצדקה תציל ממות (שם י ב).—ואמר בן סירא : חכמה טמונה ואוצר מוסתר מה תועלת בשתיהן (נוסחה העברית של קמבריג׳ פרשה יח).—ובהשאלה : יראת יי׳ היא אוצרו (ישע׳ לג ו).—ב) המקום ששם האיצרות צבורים, Schatzkammer; trésorerie; treasury : וכל כסף וזהב וכלי נחשת וברזל קדש הוא ליי׳ אוצר יי׳ יבוא (יהוש׳ ו יט). ויבא שלמה את קדשי דוד אביו את הכסף ואת הזהב ואת הכלים נתן באצרות בית יי׳ (מ״א ז נא). בחכמתך ובתבונתך עשית לך חיל ותעש זהב וכסף באוצרותיך (יחזק׳ כח ד). ואוצרות עשה (המלך חזקיה) לו לכסף ולזהב ולאבן יקרה ולבשמים ולמגנים ולכל כלי חמדה (דה״ב לב כז).—ג) מקום שמירה לתבואה, יין, וכדומה, Keller, Speicher; cave, grenier; cellar : עבשו פרדות תחת מגרפתיהם נשמו אצרות נהרסו ממגרות כי הביש דגן (יואל א יז). לאצרות היין (ממונה) זבדי השפמי וכו׳ ועל אצרות

[1]) משק׳ טוב טובים. ועי׳ הערה לשרש אוץ.
[2]) משקל פועל משרש אצר, עי״ש.

השמן יועש (דהי"א כז כז-כח).—ובתו"ם: לא מכר לו (עם המרחץ) את המגורות של מים ולא את האוצרות של עצים (ב"ב ד ו). רחת של גרוסות טמאה של אוצרות טהורה (כלים יח ה). ואוצרות יין ואוצרות שמן אין צריכין בדיקה (פסח' ה.). עשו אוצרות שכר בבבל כאוצרות יין בארץ ישראל (שם). תן דעתך כמה משפלות של תבן אתה מכנים לאוצר וכו' כמה משפלות של קוצים אתה מכנים לאוצר (פסיק' רבתי, כי תשא).—ובבלל *חדר לשמירת חפצים וכדומה: איבעיא שרוב הבתים אין בהם דין חלוקה לפי שאין הבתים שוים שיש בהם בתים והדרים ועליות ובית מבשלים ואוצר (שו"ת ריב"ש רכו).—ובהשאלה: יפתח יי' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו (דבר' כח יב). הלא הוא כמס עמדי חתום באוצרתי (שם לב לד).—ד) *אוצר הממשלה, Staatsschatz; le Trésor; state treasure: לא יאמר ישראל לגוי ולכותי ולמי שאינו נאמן על המעשר הילך מאתים זוז ושקול תחתיו (מן) [ל]האוצר אלא אומר לו פטריני מן האוצר[1] (תוספתא דמאי ו ז). — ה) *דבר השמור לעת הצרך, Vorrath; provision: עושה אדם את זבלו אוצר (שביע' ג ג). אמר רב עושה אדם את קבו (מעט התבואה שיש לו) אוצר (ב"ב ל:).

אָסָם, אוצר לתבואה.—אָצַר, עשה אוצר, קבץ.—*אֲרִיָּה, אוצר גדול בשדה לתבואה.—בֵּית נְכוֹת, לדברים יקרים, יקרי המציאות. — *גָּנַז, וכל יתר הפעלים במשמעת הסתיר והחביא באיזה מקום, עי' במקן.—גֶּנֶז.—זָהָב, כֶּסֶף, וכו'.—חָנוּת, אוצר סחורות למכירה, עי' במקומו מיני החניות והשיכים.—חָסִין, הֶחָסֵן.—מֶזֶן, מְזָוֶה, מקום ישמרו בו מאכלים, וכדומה.—מַמְגוּרָה, מקום ישמרו בו תבואות.—מִסְכְּנוֹת, אוצרות יצברו בהם תבואות וכדומה לצרכי המדינה.—*מַרְתֵּף, ליין וכדומה.—*מַתְבֵּן, אוצר של תבן.—סְגוּלָה, *סַגָּל.

---

[1]) כך בתוספתא צוק'. ובירוש' ויניציה בסוף פרק ו' לא יאמר אדם לחבירו הילך מאתים דינר ושקול על ידי לאוצר אלא אומר הוא לו פרשיני מן האוצר. והערוך ערך פל גרס בירוש' במקום זה: פול תחתי לעוצרי. ובבבלי (ע"ז עא.): עול תחתי לעוצר. ובגמ' כ"י הגרסה לאוצר.

*אוּקְיָא[1]), אונקיא, אוקיה, ש"נ, מ"ר אוקיאות, אוקיות, —א) משקל קטן, Unze; once; ounce, ובכלל דבר מועט: אין דור ודור שאינו נוטל אוקיא ממעשה העגל (מד"ר שמות מג).—ב) *חלק שלשה עשר בליטרה: תשעה קבין שיעור כ"ז ליטרין במדת בבל וכל ליטרא מ"ג אוקיאות (רב האי, תשו' גאו' ליק נו).—ובארץ ישראל אחד משנים עשר ברוטל, ושם למשקל הרפואות, והכסף גם הזהב (מ' אלדבי, ש"א ד, ועוד, ובאוצה"ת נמ"י לאלון הרבה פעמים, ומג"ע גר"י עמדין). — ומ"ר: ראובן שעשה מקח עם שמעון שיעמוד לו ת"ר עורות שליש יהיה משקל כל אחד י"ד אוקיות ושליש משקלם ט"ו אוקיות ושליש ט"ז אוקיות (שו"ת בער הפרי' קכא). שתי אוקיות וחצי מככף צרוף ולדברי המחדשים ג' אוקיות ושלשה רבעי אוקיה (לידה לדרך א ה א).

אוֹקְיָנוֹס[2]), (אוקיאנוס, אוקיינוס), — המים המלוחים המקיפים את הארץ, ים הגדול, Ocean: וכי מימי אוקינוס לא מים מלוחים הן (מד"ר ברא' יג). אוקיינוס כולו מים במים (פסיק' דר"כ ט). נטל הקב"ה כל מימי בראשית ונתנם הציים ברקיע וחציים באוקיינוס (מד"ר ברא' ד). ומהיכן הארץ שותה ר"א אומר ממימי אוקיאנוס (שם יג).

אור[3]), ממנו אור, אוֹרָה.

א. אוֹר, ש"ז, מ"ר אוֹרים,—א) מה שעושה את המוחשים נראים להעין, ההפך מן החשך, Licht; lumière; light: ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור וכו' ויקרא אלהים לָאור יום ולחשך קרא לילה (ברא' א ג-ד). אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו (חגי' יב.).—אור השמש והירח: והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים (ישע' ל כו).—אור הַבֹּקֶר: ויתחרשו כל הלילה לאמר עד אור הבקר והרגנהו (שופט' יו ב). — אור נֵר: והאבדתי מהם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול רחים ואור

---

[1]) ביונית οὐγκία, וממנה ברומית uncia. בארמ' אונקיא, וכן בסורית, ובא גם בתלמוד ומדרשים אונקיא, אונקיות, ובערבית אוקיה, באה לערב' דרך לשון ארמית (ס' פרנקל).

[2]) מיונית ὠκεανός.

[3]) שרש משתף ללשונות השמיות, אשורית אור, סורית אורא ובערבית אַוָאר חם האש, ובנון במקום האלף נור כמו אור בעברית

צַר (ירמ׳ כה י).—אור אֵשׁ: וַינחם בענן יומם וכל הלילה באור אֵשׁ (תהל׳ עח יד).—יום אור: והיה ביום ההוא נאם אדני יי׳ והבאתי השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור (עמוס ח ט).—ובהשאלה, אור העֵינַיִם לחוש הראות: לבי סחרחר עזבני כחי ואור עינַי גם הם אין אתי (תהל׳ לח יא). — אור פנים, סבר פנים, רצון: באור פני מלך חיים ורצונו כעב מלקוש (משלי יו יט). כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם (תהל׳ מד ד). — אור החיים: כי הצלת נפשי ממות הלא רגלי מדחי להתהלך לפני אלהים באור החיים (שם נו יד). הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר להשיב נפשו מני שחת לאור באור החיים (איוב לג כט-ל). — בְּמשל לאשר ושמחה: העם ההלכים בחשך ראו אור גדול (ישע׳ ט א). ותגזר אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור (איוב כב כח). אור זרע לצדיק ולישרי לב שמחה (תהל׳ צז יא). אז יבקע כשחר אורֶךָ וארכתך מהרה תצמח (ישע׳ נח ח). — ובנוי לדעת וחכמה: הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו כי תורה מאתי תצא ומשפטי לאור עמים ארגיע (שם נא ד). — ובתלמ׳: כל המשתמש באור תורה אור תורה מחייהו (כתוב׳ קיא:). — מורדי אור, כנוי מליצי למתנגדים לחכמה ודעת: והנה הם ובניו הם היו במורדי אור מסיתים ומדיחים את אנשי דורם לרדוף אחרי המלאכות המותריות (ר״י אברבנאל, נח, דור הפלגה). — ובהשאלה לדבר ברי, ברור: והוציא כָאור צדקך ומשפטך כצהרים (תהל׳ לז ו). חצבתי בנביאים הרגתים באמרי פי ומשפטיך אור יצא (הושע ו ה). בבקר בבקר משפטו יתן לָאור (צפנ׳ ג ה).— ובסהמ״א: מפקחים מוציאין לאור (רש״י כתוב׳ ה.). שחקר הדבר וכו׳ והוציאן לאור (פרוב ילר׳ לר״י ברללוני 267). —יָצָא לָאוֹר, נדפס, נתפרסם, הוֹצִיא לָאוֹר, erschei-nen lasssen; publier; publish: אקוה לאל מהרה הוציא החבור ההוא (המתורגמן) לאורה בדפוס (ר״א בחור, הקד׳ ג למסורת המסורת). המכתב הזה אשר בידך הוא הקדמה ופתיחת מכתב אחר אשר יצא לאור בעוד ימים אחדים וכו׳ ובעת גמרו במועצותיהם להוציאם לאור על ידי הדפוס וכו׳ (נהג הבכור בל תכרת דל״ע ע״ד המאסף יג ניסן תקמ״ג). חדש מקרוב הודיע חכם אחד אצלינו כי בדעתו להוציא לאור מכתב המאספים (ב״י לפפורט, המגיד תרכב כו). בדעתי אי״ה להוציא לאור הדפוס מחברת אשר קראתי בשם ספר מוסר השכל (רנ״ה ויזל, תמוז תקמ״ד). לא מאהבת הבצע ידידי הקורא ולא מאהבת הכבוד הנני מוציא את המחברת הקטנה הזאת לאורה (מא״ג, הקד׳ קרית ספר). ומפי על ספר כל חדש הם יכתבו, ובכספם ולמעני גם לאור יוציאוהו (אד״ס, או״א א ב). על תולדות הספר ואופן יציאתו לאור וכו׳ לקחת את כל שירי הגיוני לבי מכל המקומות אשר נפוצו שם ולהוציאם יחדו לאור עולם (יל״ג, כל שירי, הקד׳). —ב) גרמי השמים הנותנים אור, Gestirn; astres stars: אם אראה אור כי יהל וירח יקר הלך (איוב לא כו). לעשה אֹרים גדלים וכו׳ את השמש לממשלת ביום וכו׳ את הירח וכוכבים לממשלות בלילה (תהל׳ קלו ז-ט).— ואמר החוקר: כי יעמדו בפאת ארץ שני אורים (ראב״ע, יהוש׳ י יב).— והמשורר אמר: ומי יודע אם אי״ה ממעל האורים הרבים שאין קץ למו, הה! אם לא מזה גם עליהם יעל המות הרע הזה ויצחק גם במו (אד״כ, הדעת והמות). — ובהשאלה: עיניך אורים נשבעתי אך בהן (מיכ״ל, האהבה הנכבע). —ג) בקר, תחלת היום, Morgen; matin; morning: אשר לפני שער המים מן האֹור עד מחצית היום (נחמ׳ ח ג). מאימתי ארבעה עשר אסור בעשיית מלאכה ר׳ אליעזר בן יעקב אומר משעת האור[1]) רבי יהודה אומר משעת הנץ החמה (פסח׳ ב:). — ד) *אש[2]), Feuer; feu; fire: (חרס) כדי לחתות בו את האור (שבת ח ז). אחד הביא את האור ואחד הביא העצים (ב״ק ו ד). נפלה לאור ונחמרו בני מעיה (חול׳ ג ג). בסופגנין שנעשו באור (ירוש׳ חלה א נז ד). איזהו תבשיל ברור כל שהאור מהלך תחתיו (שם בכח ג ו:). מה פת שנשתנה ע״י האור (שנאפה) אף ירקות נמי שנשתנו (שנתבשלו) על ידי האור (ברכ׳ לח:). הרבה מאורות יש באור (שם נב:). ברזל קשה אור מפעפעו (ב״ב י.). זימן לו (הקב״ה לאדם הראשון) שני רעפים והקישן זל״ז ויצאת האור (מד״ר ברא׳ יב). דרכו של חול אדם מכניסו לאור ומוציאו בולוס ועושה הימנו כלי זכוכית (פסיק׳ רבתי יא).—ה) *ערב[3]), Abend; soir; evening, תחלת הלילה: אור

— [1]) ואמרו בגמר׳ שם על זה: מאי אור עמוד השחר.—[2]) בערבית אֻוארa) חם האש, נארb) אש, ועי׳ אוּר.—[3]) בארמ׳ אורתא, וכן בסורית נגה אור, וגם

a) اُوَار b) نَار

לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר (פסח׳ א א). המפלת אור לשמנים ואחד ב״ש פוטרין מן הקרבן וב״ה מחייבין אמרו ב״ה לב״ש מאי שנא אור לשמנים ואחד מיום שמנים ואחד (כרית׳ א ו). ואימתי משיאין (משואות) לאור[1] עיבורו (ר״ה כב.).—ו) *אור פשוט, בקבלה, כנוי לה אין סוף: דע שהרצון בכלל קראוהו הארה ואין סוף קראוהו אור פשוט (רמח״ל, חוקר ומקובל 10).—*אור אין סוף, מה שמלא את המציאות קודם שהתחילה האצילות: דע כי טרם שנאצלו הנאצלים ונבראו הנבראים היה אור עליון פשוט ממלא כל המציאות ולא היה שום מקום פנוי בבחי׳ אויר ריקני וחלול אלא הכל היה ממולא מן אור א״ס פשוט ההוא ולא היה לא בחי׳ ראש ולא בחי׳ סוף אלא הכל היה אור א׳ פשוט שוה בהשואה א׳ והוא הנק׳ אור א״ס (מהרח״ו, ע״ח, היכ׳ א״ק א ג).—*אור קדמון: כתר עליון וכו׳ אור קדמון אור צח ואור מצוחצח (עסיס רמוג׳ יא ז, בשם תקוני זהר). ומאור קדמון נמשכת ממנו המחשבה הטהורה כהמשך מחשבת הלב וכו׳ ומן האור המצוחצח והצח השני מעיינות נמשכות מהן המדע והשכל (שם). הגאונים בספריהם הקדימו אור מצוחצח לאור צח וכו׳ כי יתואר אור קדמון לפשיטות הדעת המושרש בכתר מנקודת עצמו והמצוחצח לשורש הבינה שבו והצח שורש חכמה שבו (שם יא א).—ז) ענן מטר[2], : Wolke, Regen ; nuage, pluie ; cloud, rain אף אם יבין מפרשי עב תשאות סכתו הן פרש עליו אורו[3]) ושרשי הים כסה (איוב לו כט-ל). אף ברי יטריח עב יפיץ ענן אורו[4]) (שם לז יא). כחם צח עלי אור[5]) (ישע׳ יח ד).—ואמר המשורר: וביום עצור שחק מטר, בידו אור (ריב״ע, תרשיש א), לאמר, או ידו נותנת גשם.

*אבוקה, חבילת עצים, פתילות או סמרטוטים דולקים יחד למען האיר אור גדול.—אור, אור, האיר וכו׳.—אורה.—אורית, מתכת מוציאה אור מעצמה. —*אילת השחר, אור השחר. — אפל, חשך וכו׳, ההפך מאור, עי׳ חשך.—אש, המחמם ומאיר לנו.— אשמן.-בהיר, מאיר ומזהיר. — *בהק, את האור, עשה שיאיר בזהר גדול.—*מבהיק, אור מבהיק, מזהיר. בזק, קלות פתאם של אור הזק.—בצבץ האור, נתז לאחור משטח מלטש, והשם בצבוץ.— ברק, אור היוצא מבין העננים.—*גה, *גיה, כמו נגה.— *גנן, גוני האור.—*גחלת הלילה, זבוב קטן, תולעת קטנה מאירה בלילה.—*גלה, אור צח, למשל בלילה. —הילל, כוכב השחר.—*הל, *הלים, זהר.—ההל, יהל, יתן אור.—*הלה, עטרת אור סביב הלבנה. — זהר, אור צח מאד: זהר הרקיע.—מזהיר, יש לו זהר. — זהרית, גוף מאיר בחשך. — זיו, זהר. — *זיק, *זיקוק, ניצוץ.— זך, זכיך.—זרח, יצא ונגלה האור: זריחת השמש.—מזרח, צד שמשם יורח השמש.— *חזר, *אור חוזר, מבצבץ. — *חזרת האור משטח מלטש.—*חשמל, אור החשמל, במקומו.—יום, עת אור השמש.—יפע, הופיע, עשה שיזהיר, נגלה בזהר גדול.—יפעה, זהר גדול.—ירח, לבנה, המאור המאיר לנו את הלילה כמו השמש ביום.—כהה, אור כהה, קל, שאינו מזהיר הרבה.—כוכב, כל אחד מהמאורות הנוצצים בלילה ברקיע השמים.—*כסף, הכסיפו פני רקיע, הוארו באור כהה באופק השמים בתחלת עלות השחר.—מאור, דבר המאיר: השמש, הככבים הם מאורות.—מנורה, כלי ישימו בו נר להאיר. —*מנורת הים, מגדל גבוה על חוף ים ואור בראשו להאיר להאניות בים.—*מראות האור, כמו תחזית. —*מרכז האור, הנקודה שבה תתקבצנה כל קרני האור. — *משואה, אבוקה דלוקה בראש בד ארוך, לעשות בו סמן לאיש מרחוק.—*נברשת, *פמוט, וכו׳ עי׳ נר.—נגה, אור צח מבהיק: נגה הככבים, נגה אש להבה. —הגיה,

בין הערבים, תחלת הלילה. והוא אולי בלשון סגי נהור, וזה מטבע בפרט עמי המזרח לכנות דבר בהפכו, וכן בית החיים לבית הקברות. וכן הערב׳ במרוקו מכנים את העופרת ח׳פיף, ר״ל קל (A.Fischer, MSOS, I, 204, והביא בשם Dr. E. Mittwoch שהעיר אותו גם על השם אורתא להערב).—[1]) גמ׳ פסח׳: אלמא אור אורתא. —[2]) אין משמעה דומה לזו לשרש אור בשאר לשונות האחיות, ועי׳ בהערות שלקמן.—[3]) ת״י: הא פרס עלוי מטרא. ריב״ג: ענני.—[4]) בתלמוד: ואין אור אלא מטר שנאמר יפיץ ענן אורו (תעני׳ ז:). וכן רסע״ג, וחלק עליו דונש. וכן ריב״ג, רש״י, רמב״ע, רמב״ן, רד״ק, ר״ש בן מלך ור״י ערמאה. אך החדשים כלם פרשו אור גם פה במשמעה הכללית של אור.—[5]) כך רסע״ג: בעד מטר. וכן ריב״ג ורד״ק. ת״י: שמש, ורש״י: עשב.

גיה, יתן נגה. — *נָהוֹר, אור. — נָהַ״, נהרו פניו, האירו. — נְהָרָה, אור. — נְטִיַּת הָאוֹר, ״נְלִיזַת הָאוֹר. — *נִיצוֹץ, נִצַּץ, נתן אור כמו ניצוצות. — נֵר, דבר דולק להאיר. — נֶשֶׁף, אור כהה אחרי שקיעת החמה וקדם זריחתה. — *נִתַּז האור, חזר משטח מלטש. — *סֶבֶק, בר של חלב. — ״סַפִּירִי, ״סַפִּירִיּוֹת, סגולת גוף סַפִּירִי. — עֲשָׁשִׁית, כעין תבה של זכוכית, ישימו בה נר להגן מפני הרוח. — פּוּץ, ״הפיץ אור. — *פָּנָס, עששית. — צֵל, אפלה בסבת גוף עכור העומד מצד האור. — ∞צִיּוּר־אוֹר, צורה עשויה בפעולת האור. — ∞צַיָּר אוֹר, עושה צורות בפעולת האור. — *קְרִיץ, *קְרִיצָה, לפני עלות השחר. — קֶרֶן אוֹרָה, אור היוצא מגוף מאיר כעין חוט. — קֶשֶׁת, מראה אור מגונים שונים בצורת קשת בשמים. — רָאָה, בעיניו. — ״שַׁבְרִיר, אור השמש הנכנס דרך נקב קטן, עי׳ שבריר. — שַׁחַר, אור בקר קדם צאת השמש. — עָלָה הַשַּׁחַר. — שֶׁמֶשׁ. — ״תְּאוּרָה, אורות שידליקו לאות שמחה, כבוד. — ∞תַּחֲזִית הַשֶּׁמֶשׁ, צורת אור השמש בעברו דרך זכוכית בעלת זויות. — ∞תֹּכֶן הָאוֹר, כלי למדד בו חזק האור. — *תְּמוּר של החמה, של הלבנה, עי׳ זה. — *תַּעֲלוּמָה, החלון בשמים שמשם האורה יוצאת.

ב. **אוֹר**), פ״ע, עבר אוֹר[2]), אוֹרְתִּי, אוֹרַת, אוֹרוּ, אֹרוּ, אוֹרְנוּ, עתי׳ יֵאוֹר, יָאוֹרוּ, תְּאוֹרְנָה, תָּאֹרְנָה, צווי אוֹר, אוֹרוּ, אוֹרִי, אוֹרְנָה, — היה אור, נעשה אור, הבהיק כמו האור, leuchten; luire; shine: הבקר אור והאנשים שלחו (בראש׳ מד ג). וארח צדיקים כאור נגה הולך ואור עד נכון היום (משלי ד יח). מאילת השחר עד שיאור המזרח אדם מהלך ארבעה מילין משיאור המזרח עד שתנץ החמה ארבעת מיל (ירוש׳ ברכ׳ א ג). — ועם ל אחריו ובלי נושא: ועתה השכם בבקר ועבדי אדניך אשר באו אתך והשכמתם בבקר ואור לכם ולכו (ש״א כט י). — ובהשאלה: קומי אורי כי בא אורך (ישע׳ ס א). — אור העינים: וישב (יהונתן) ידו אל פיו ותראנה[3]) עיניו (ש״א יד כז). ראו נא כי ארו עיני (שם כט). — ובתו״מ: מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו אפילו דברים טמאים עד שיאורו עיניו (יומא ח ו). מאכילין אותו (את מי שאחזו בולמוס) שביעית עד שיאורו עיניו (תוספתא יוה״כ ה ג).

— נפע׳, נָאוֹר[1]), עתי׳ יֵאוֹר, מקור הֵאוֹר, — נעשה אור, קבל אור, וכמו הקל: הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר להשיב נפשו מני שחת לֵאוֹר[2]) באור החיים (איוב לג כט-ל). — ועם ל אחריו ובלי נושא: וילכו כל הלילה יואב ואנשיו וַיֵּאֹר[3]) להם בחברון (ש״ב ב לב). — ועי׳ נָאוֹר במקומו.

— הפע׳, הֵאִיר, עתי׳ יָאִיר, יָאֵר, וַיָּאֶר, צווי הָאֵר, הָאִירָה, מקור הָאֵר, הָאִיר, — א) עשה שיהיה אור, נתן אור על אחר, הסיר החשך, Licht verbreiten; éclairer; lighten: והיו למאורת ברקיע השמים לְהָאִיר על הארץ (בראש׳ א יז). פרש ענן למסך ואש להאיר לילה (תהל׳ קה לט). אל מול פני המנורה יָאִירוּ שבעת הנרות (במד׳ ח ב). — ובתו״מ: (כשהיו החכמים נפטרים מבית ר׳ אמי אמרו לו כך) עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העוה״ב וכו׳ עיניך יאירו במאור תורה ופניך יזהירו כזהר הרקיע (ברכ׳ יז.). אמר לו שמעיה לאבטליון אבטליון אחי בכל יום הבית מאיר והיום אפל שמא יום המעונן הוא (יומא לה:). אמר ר׳ יוחנן לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד (פסיק׳ דר״כ, החודש). — ב) עם יחס הפעול: הֵאִירוּ ברקיו תבל (תהל׳ עז ד). וַיָּאֶר את הלילה (שמות יד כ). — ועם ל... למקבל האור: ויי׳ הלך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם (שמות יג כא). לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יָאִיר לך (ישע׳ ס יט). אל יי׳ וַיָּאֶר לנו (תהל׳ קיח כז). — ובהשאלה: פתח דבריך יָאִיר מבין פתיים (שם קיט קל). — ובתו״מ: פתח פיך ויאירו דבריך (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ג). היין הזה כל מי ששותה ממנו פניו מאירות (מד״ר ויקר׳ לז). שיביט בך בפנים מאירות ולא בפנים זעומות (שם במד׳ יא). דרך לשון בני אדם שהחפץ והמרוצה במעשה אחד יביט אליו בפנים צהובות ומאירות (מגמד התלמ׳, גלגים). — ג) עשה שיתן אור, שיזהיר, leuchten lassen

[1]) עי׳ ערך א. אור. — [2]) כמו בּוֹשׁ, בּוֹשְׁתִּי (ר״י חיוג). — [3]) הכתיב, והקרי ותארנה. —

[1]) יש מפקפקים בנפעל זה ומהכתובים אין הכרע, עי׳ לקמן. אך מרי הדקדוק שלנו, ר״י חיוג, ריב״ג ורד״ק וכו׳ מסכימים כי יש לפעל זה נפעל. — [2]) במקום לְהֵאוֹר, כמו לֵעָנוֹת (שמות כ י), במקום לְהֵעָנוֹת. אך יש מגיהים לָאִיר במקום לְהָאִיר, ויש מגיהים לִרְאוֹת. — [3]) אולי קל כמו יֵבֹשׁ.

faire luire ; let shine : כי אתה תאיר נרי יי׳ אלהי יגיה חשכי (תהל׳ יח כט). שמש בענן אכסנו וירח לא יאיר אורו (יחזק׳ לב ז).—ובהשאלה במשמ׳ של רצון: יאר יי׳ פניו אליך ויחנך (במד׳ ו כה). אלהים השיבנו והאר פניך ונושעה (תהל׳ פ ד). האירה פניך על עבדך הושיעני בחסדך (שם לא יז). פניך האר בעבדך ולמדני את חקיך (שם קיט קלה). אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו (שם סז ב).—ובמשמ׳ נתינת חן ויפי: חכמת אדם תאיר פניו (קהל׳ ח א).—ואת העינים, במשמ׳ חיים ואשר: האירה עיני פן אישן המות (תהל׳ יג ד). להאיר עינינו אלהינו ולתתנו מחיה מעט בעבדתנו (עזר׳ ט ח).—ובמשמ׳ בינה וחכמה: רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם יי׳ (משלי כט יג). כל שהאיר עיניו במשנתו (ירוש׳ מו״ק ג פג:).—וס״ת: מצות יי׳ ברה מאירת עינים (תהל׳ יט ט).—ד) עם מ אחריו, קבל אור, beleuchtet werden; être eclairé ; be lighten: והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבדו (יחזק׳ מג ב). — ה) כמו הקל: גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר (תהל׳ קלט יב). — ו) הבעיר, הדליק אש, anzünden; allumer; to light: ביבש קצירה תשברנה נשים באות מאירות אותה (ישע׳ כז יא). מי גם בכם ויסגר דלתים ולא תאירו מזבחי חנם אין לי חפץ בכם אמר יי׳ צבאות ומנחה לא ארצה מידכם (מלא׳ א י). יעמיד ממך כהנים שמאירים את המזבח (מד״ר במד׳ יא).

—הפע׳ *הואר,— הוצק עליו אור מגוף מאיר: כי כמו שהערפל הוא מואר מן האור כן השכל האפשרי הוא נאור מזיו כח השכל הפועל (תגמולי הנפש ח.). שיתחלפו הנצוצות השמשיות ויתרבו בהתרבות המקומות החשוכים המוארים מהם (ר״י אברבנאל, מפעל׳ אלהים ח ה). ישקיף אל המושכל אשר מעצמו הוא ממנו נעדר ואשר ממנו יואר יצטייר וישתלם (בעל העמים לר״א אירירי ה א). האור יחזור לאחור מהשטחים המוארים (נ״ה רבינוביץ, אבן בוחנת ט פג).

א. **אוּר**[1], ש״ז, מ״ר אורים, ארים, — א) אש, בפרט עצים או גחלים בוערים להתחמם, וכדומה: Feuer ; feu ; fire : נאם יי׳ אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלם (ישע׳ לא ט). חציו (של הפסל) שרף במו אש על חציו בשר יאכל יצלה צלי וישבע אף יחם ויאמר האח חמותי ראיתי אור (שם מד טז). אין גחלת לחמם אור לשבת נגדו (שם מז יד). כלכם קדחי אש מאזרי זיקות לכו באור אשכם ובזיקות בערתם (שם נ יא). שלשית באור תבעיר בתוך העיר (יחזק׳ ה ב). והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים (אבות ב י).

—ומ״ר *אורים: והנותר באח יהושלך על אורים (אוצר׳ כרכב״ג, שמו׳ נכי).—ב) *נרות ואבוקות שמדליקים לאות ששון ושמחה, Beleuchtung; illumination: על כן באורים כבדו יי׳ וכו׳ במה מכבדין, ותו ר׳ אבא בר כהנא אמר באילין פנסיא (פסיק׳ דר״כ, קומי אורי). — *ובהשאלה להמאורות ברקיע: באלו קנאו אורים ליפיה, וללהום שלפו הרב שנונה, וכוכבי רום כלהבת חניתות, והסהר בסוחרה וצנה (ר״י חריזי, תחכמ׳ כ). היה תמול דורך עלי ראש עש ויסקלו אורים מסלתו (שם כג).

ב. **אוּר**, ש״ז, מ״ר אורים,—ישוב[1]) במדינות הים, מושבה, עיר, Ansiedelung, Stadt; établissement, cité. town, colony: המה (הנשארים בתוך העמים) ישאו קולם ירנו בגאון יי׳ צהלו מים על כן בארים[2]) כבדו יי׳ באיי הים שם יי׳ אלהי ישראל (ישע׳ כד יד-יה).— וכן אמר המליץ: אכן נשיב אל לבנו כי זאת (המיתה) העצה יעוצה על כל החיים באורים ובאיים (זכרי׳ בן סעדיה, תגל׳ אהרי, ס׳ המוסר מה, מטמוני מסתרי 2ב).

*אֵוֶר[3]), — עי׳ אויר.

אוֹרֵב[4]), אֹרֵב, ש״ז, מ״ר אורבים, אֹרְבִים, — א) בר שארב לחברו, Lauernder; qui guètte; lier in wait: כי הקים בני את עבדי עלי לארב כיום הזה (ש״א כב ח). — ב) אחד או רבים היושבים במארב להתנפל משם על האויב במלחמה, Hinterhait (die Mannschaft) ; embuscade (la troupe); liers in wait: ויקח כחמשת אלפים איש וישם אותם אורב בין בית אל ובין העי מים לעיר (יהוש׳

---

[1]) בערבית אגאר, חם השמש, וכבר העיר ע״ז ר״י בן גנאח.

---

[1]) כן באשורית אר (מגון אבורי בכ מוס אלגונד). ומזה אור כשדים. ולפי דעת קצת חוקרים מזה גם ירושלם ארו-ש-לים. — [2]) המפרשים החדשים מגיהים: בהרים, באיים, באמים. ומנחם בן סרוק, ור״י בן גנאה, ראב״ע, רד״ק וכמו״כ אבן זכריה בן בלעם מפרשים אורים עמקים, וכן אור כשדים.

[3]) כך מנקד במשנ׳ כ״י פרמה.

[4]) מן ארב.

ח יג). ויצאו אנשי העיר לקראת ישראל למלחמה הוא וכל עמו למועד לפני הערבה והוא לא ידע כי אורב לו מאחרי העיר (שם יד). והאורב קם מהרה ממקומו וירוצו בנטות (יהושע) ידו ויבאו העיר וילכדוה (שם יט). ויצילנו מכף אויב ואורב על הדרך (עזר' ח לא). —וחסר: ויהושע וכל ישראל ראו כי לכד הארב את העיר (יהוש' ח כא). וארב ישראל מגיח ממקמו ממערה גבע (שופט' כ לג). והארב החישו ויפשטו אל הגבעה וימשך הארב ויך את כל העיר לפי חרב (שם לז).— ומ"ר: וישם ישראל ארבים אל הגבעה סביב (שם כט). אל חומת בבל שאו נס החזיקו המשמר הקימו שמרים הכינו הארבים (ירמ' נא יב).—ג) המקום שהאורבים ישבים שם, המארב, Hinterhalt; embuscade; ambush: ואתם תקמו מהאורב והורשתם את העיר (יהוש' ח ז).

אורג[1], ארג, ש"ז, מ"ר אורגים, ארגים,—אומן העושה בד וכל בגד מחוטים, Weber ; tisserand ; weaver: שפה יהיה לפיו (של מעיל האפוד) סביב מעשה ארג (שמות כח לב). כמנור ארגים (ש"א יז ז). — ומצוי בספרות: ו א ו ר ג היה (הגדת רב שרירא גאון).—ואמר המשורר: ולא א ו ר ג ארגני כמו חוט עלי בגדו (רשב"ג, שירי נפשה, דוקס 7). אדם בתוך עולם כמו א ו ר ג יארוג ואך ימיו כמו תקוה (רמב"ע, תרשיש ח קנד). שני חיוטים או שני א ו ר ג י ם שהתנו ביניהם (בו"ע חו"מ קעו ג).

אורה[2], ש"נ, מ"ר אורות, — א) כמו אור, Licht ; lumière ; light: גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה (תהל' קלט יב).—ובחו"מ: ובשעה שנולד (משה) נתמלא כל הבית כולו א ו ר ה (מגי' יג.). משל לתרנגול ועטלף שהיו מצפין לאור א"ל תרנגול לעטלף אני מצפה ל א ו ר ה ש א ו ר ה שלי היא ואתה למה לך א ו ר ה (סנה' צח:). אותה ה א ו ר ה שנבראת ביום הראשון היה אדם מביט בה מסוף העולם ועד סופו (מד"ר בראש' מב). כי ממאור השמש אורתו (של הירח) (רשב"ג, כ"מ).—ומ"ר: אור עולם באוצר חיים א ו ר ו ת מאפל אמר ויהי (ר' יוסי בן יוסי, פיוט). — ב) מרפא, הבראה[3], Genesung ; Heilung ; retablissement, guérison ; recovery:

[1]) מן ארג.

[2]) משקל חומה קומה. ועי' הערה לאור.—[3]) ע"ד שמש צדקה מרפא בכנפיה.

יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שכני עפר כי טל אורת[1]) טלך (ישע' כו יט). — ובהשאלה לאשר ושמחה: Glück ; bonheur ; happiness: ליהודים היתה אורה ושמחה וששן ויקר (אסתר ח טז).— ג) בקבלה, כחות הרצון של המאציל העליון: התחלת האצילות בזה האופן הנז' כי תחלה נאצלו י"ס בבחי' עיגולים והם י' כלים וכו' ובתוך הי' כלים אלו נתלבשו י"ס עצמות ה א ו ר ו ת (מהרח"ו, ע"ח, היכל א"ק א ג). ע"ד זה נקראים כחות הרצון ומדותיו א ו ר ו ת (רמח"ל, חוקר ומקובל 10). יצאו עשרה כולם בראשונה ו א ו ר ו ת י ה ם אח"כ ירדו ה א ו ר ו ת לכתר ולהכמה ולבינה (שם 26).—ד) מין ירק נאכל, והוא גרגיר הרפואי, Eruca sativa; Rauke roquette: ויצא אחד (מבני הנביאים) אל השדה ללקט ארת[2]) (מ"ב ד לט). תנא משמיה דרבי מאיר (אורות) זה גרגיר[3]) אמר רבי יוחנן למה נקרא שמן א ו ר ו ת ש מ א י ר ו ת את העינים (יומא יח:).—ה) שם לצמח ארני, l. malva: עשב הנקרא בלשון עברית א ו ר ו ת[4]) ובלשון ארמי ר ע נ י ן ובלשון יוון מולושנאה ובלשון רומיים מ ל ו ו א והוא נוטה לנוכח השמש (אסף כ"י מינכן, דף 78).—ו) ירק, צמח בכלל, Kraut ; herbe ; herb: יודו א ו ר ו ת מאין לשון חסד גמל אותם גשם, כי הוציאם מעפרותם ולאט גדל להם גשם (רמב"ע, התרשיש ג). ומתוק ומר מהם וחמוץ בעדיהם ותפל ומלוח בטעם ל א ו ר ו ת י ו (ראב"ע, כבס אג).— לאורה, עי' ערך לאורה.

—[1]) כבר הרגישו הקדמונים דחק לשון טל של אור, וע"כ פרשו קצתם אורות במשמעת צח (ריב"ג ורד"ק). ואחרים (ברט Etymol. St. 61) פרשו אורות-טל גשם, וכמו מליצת מטר גשם, ובערב' א ר י a) ט ל. ויותר נראה כתרגום השבעים שתרגמו טל אורות, טל של רפואה, ואין צרך בהשערת קצת החכמים כי היתה לפניהם נוסחה אחרת. והמליצה טל של רפואה מצויה: הקב"ה מוריד טל של רפואה בימי המשיח (אגד' רוגג ה.).— [2]) יש סוברים אורות כמו אור במשמ' עשב, צמח סתם, אך עדותו של ר' מאיר מכרעת כי אין הכונה פה לירק סתם אלא למין מיוחד.—[3]) אחד ממיני הגרגיר הוא גרגיר הרפואי נקרא בערבית קרה b) (בוכת, נכלת בוריה ופגסטין), ונקרא במו"כ קרה אלעין שפירושו הוא מנוחת העין קצת דומה לפרושו של ר' יוחנן המובא בפנים.—[4]) וכן תרגמה הפשיטא ארות ר ו ע נ א ותרגם גם ב"ב בערב' ח'באזי.

a) أرى b) قرّة قرة العين

*אֹרֶה[1], לנק׳ אורה, מ״ר אורים, אורות,—מי שאֹרֶה פירות מהאילן: מלוא האורה וסלו הוצה לו (שביע׳ ח ב).

אֻרָוֹה[2], ש״נ, מ״ר אֻרָוֹת, — רפת, כמו אֻרְוָה: ומסכנות (עשה יחזקיהו) לתבואת דגן ותירוש ויצהר וארות לכל בהמה ובהמה ועדרים לָאֲוֵרוֹת[3] (דהי״ב לב כח).

אֹרֵחַ[4], אֹרַחַ, ש״ז, לנק׳ אֹרַחַת, מ״ר אורחים, אֹרְחִים, אֹרְחוֹת, — א) מי שבא מהדרך, Wanderer; voyageur; traveller: וישא עיניו וירא את האיש הָאֹרֵחַ ברחוב העיר ויאמר האיש הזקן אנה תלך ומאין תבוא ויאמר אליו עברים אנחנו מבית לחם יהודה (שופט׳ יט יז-יח). למה תהיה כגר בארץ וּכְאֹרֵחַ נטה ללון (ירמ׳ יד ח). מי יתנני במדבר מלון אֹרְחִים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם (שם ט א).—ב) מי שמתאכסן אצל חבירו, Gast; hôte; guest: ויבא הלך לאיש העשיר ויחמל לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לָאֹרֵחַ הבא לו (ש״ב יב ד).—ובתו״מ: אורח טוב מהו אומר כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי וכו׳ וכל מה שטרח (בעל הבית) לא טרח אלא בשבילי אבל אורח רע מהו אומר מה טורח טרח בעל הבית וכו׳ לא טרח (בעל הבית) אלא בשביל אשתו ובניו (ברכ׳ נח.). הכל שקלתי בכף מאזנים ולא מצאתי קל מסובין וקל מסובין חתן הדר בית חמיו וקל מתחן אורח מכנים אורח (כ״ב לח: בשם כ״ס). מגונה ממנו (ממי שאוכל לפני אורח) אורח מכנים אורח וכו׳ אורח מטריח אורח מגונה משלשתן (ד״א זוטא ח). א״ר יהודה אמר רב גדולה הכנסת אורחין מהקבלת פני שכינה (שבת קכז.). א״ר יצחק מכאן שהאשה צרה עיניה באורחים יותר מן האיש (ב״מ פז.).—ומשל: דג ואורח אחר שלשה ימים מסריחים (בן זומא, פרוש בן סירא כט כו).— ג) *כנוי לוסת האשה: הגיע יום עשרים ולא ראתה והגיע יום שלשים ולא ראתה והגיע יום עשרים וראתה הותר יום שלשים ונאסר יום עשרים מפני שאורח[5] בזמנו בא (נדה סד.). משל לאורח

[1]) מן ארה, עי״ש.

[2]) עין אֻרְוָה.—[3]) יש מפקפקים באמתת נוסחה זו ומגיהים הגהות מתחלפות.

[4]) משרש ארח, עי״ש.—[5]) אין לעמוד על עקרו של דבר, אם אמרו באמת אורח בהשאלה מליצית, או אמרו אֹרַח, והיא היא המלה ארח בנשים. הערוך עכ״פ

שהיה רגיל לבוא עם הנץ החמה ושכח ושימש מטתו קודם הנץ החמה (מד״ר ויקר׳ ד). ומאיזה זמן היא מונה העשרים שהיא חוששת לו מראיית החמשה ועשרים ולא מראיית העשרים שהיא למודה לפי שהאורח לא היה רגיל לבוא לפחות מעשרים (רבנ״ח, תוה״כ, וסתות ג). אעפ״י שלאראתה ליום עשרים חוששת ליום שלשים לראייתה לפי שהיא עונה בינונית לרוב הנשים ולפיכך חוששין שמא יבא אורח בזמן הרגיל לבוא לרובן של נשים (שם).

*אוֹרִי, ת״ז, לנק׳ אֹרִית, מ״ר אוֹרִיִּים, אוֹרִיּוֹת,— מהאור, מטבע האור, הנוגע להאור, leuchtend; lumineux; shining: האור, אמר החכם הואינהענז, היא תנועה רועדת של עצם המרי דק הממלא את כל חלל העולם שנקרא אותו בשם עטהער (אֶתֶר) אורי (ל״ם רביעיך, חכן הבוחנת, ט פד). אז תהיה תבנית של הגל האורי משונה מעט (שם). והנה אם הספוגיות אשר להגוף המאיר לא תפגוש בכל התנגדות אז יתפשטו הגלים האוריים מסביב להנקודה המאירה (שם). ולכן בכל הגופים האלה נראה חזיונות אוריים אשר יעידו על אמתת ההשערה המחוכמה הזאת (שם).

*אוּרִיאֵל, — שם מלאך, והוא אחד מארבעה שרי החכמה, ועומד משמאלו של כסא הכבוד, Name eines Engel; nom d'ange; name of angel: סיבב (הקב״ה) לכסאו ארבעה מלאכים מיכאל וגבריאל ואוריאל ורפאל וכו׳ אוריאל משמאלו וכו׳ (מד״ר במד׳ ב). שכינה וכל אחד מהם מקבל שפע מאחת מן המדות וכו׳ אוריאל לפניו מקבל מ, הרחמים שמשם אורה יוצאה ר״ל ממזרח זהו שנא׳ ופנו לא יראו ר״ל אוריאל (ריקאנטי, ברא׳ ז.).— ואמר הפיטן: נוהם מיכאל, וגועה גבריאל, זועק אוריאל, וגועש רפאל, ומהדר הדרניאל (תופ׳ שבת״ג, בלולי אש).

אוּרִים[1], —דבר נשאו הכהן הגדול במקדש לפנים על לבו, ועל פיהו הגיד להשואלים מה יהיה משפט

סובר שהוא מלשון אֹרַח, והביאו אחרי אורח טוב, ופרש: לענין דם נדה הוא אומר שבא לעת הקבוע כאורח. ע״כ. ורמב״ן (ברכ׳ לא לה) מלשון אורח כנשים.

[1]) עד בה לא עמדו החכמים על מהות האורים ומקור השם ומשמעתו האמתית. יש מדמים לוחות הגזרות (דפִּיסוֹת) שהיו להבבלים ונשאם האל על לבו. והכהן דהורם (כפרוש כחדש על במוהל) מדמה השם

הענין אשר שאלו בו עליו, eine Art Orakel; espèce d'oracle; kind of oracle: ולפני אלעזר הכהן יעמד (יהושע בן נון) ושאל לו במשפט האורים לפני יי' (במד' כז כא). וישאל שאול ביי' ולא ענהו יי' גם בחלמות גם באורים גם בנביאם (ש"א כח ו).— ובצרוף עם המלה תמים, אורים, ותמים: ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים והיו על לב אהרן בבאו לפני יי' ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפני יי' תמיד (שמות כח ל).

אורית,—שם מתכת חדשה שנגלה מקרוב המאצלת מקרבה אור וח"ם, Radium: אורית זו לא בלבד שמשפיעה אור תמידי, עצמי, אלא גם חם תמידי, וכמו"כ עצמי (הצפירה ב"ה ד כו). כדור של אורית יהיה תקוע בהבירה שלנו ויספיק לנו את החום הנצרך לבשל ולצלות (שם, חם הגנוז).

אורני, ת"ז, לנק' אורנית, מ"ר אורניים, -ניות,— כמו אורים, leuchtend; lumiuex; luminous: ראוי שיהיה אלהינו אורני בעצמו (מבכי' האורות, סוף מתכ' ש"ס לדוקס XI). העצמים האורניים (שם).

***אוש[1]**,

אושה[2], ש"נ, מ"ר אושות,—שאון וקול המיה של המון עם, של הרוח וכדומה, Geräusch; bruit; noise: (יום) שני וחמישי שמתקבצין בני אדם לדון עם חבריהן כתקנת עזרא שיש הומות וקולות ואוושות ביום הגשמים כיום הדין (רש"י תענ' ח:).— והשתמשו בפרט הסופרים החדשים לקול שאון הרוח: אושת הרוח, וכן השתמשו כבר גם בהפעל אוש הרוח.

א. אות, ממנו א. אות, ב. *אות, *אותותי.

א. אות[1], א'ת, ש"ז, מ"ר אותות, א'תות, — א) רשם עשוי בבשר האדם או דבר אחר לסמן מה, Zeichen; marque; sign: וישם יי' לקין אות לבלתי הכות אתו כל מצאו (בראש' ד טו). והיה הדם לכם לא'ת על הבתים אשר אתם שם וראיתי את הדם ופסחתי עלכם (שמות יב יג). איש על דגלו בא'ת'ת לבית אבתם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד (במד' ב ב). — ב) *מטלית מבגד שהצובע מנסה בו אם יקלט הצבע: אין לוקחין מן הצבע לא אותות ולא דוגמות ולא תלושים של צמר (ב"ק קיט:). אותות[2] הגרדין ואותות הכובסין אסורות משום כלאים (כלא' ט י). — ג) סימן מוחשי לדבר שאי אפשר לראותו בעין,

---

האשורי ארי: נבו בעל ארי (Craig, A.-B. Relig. Text).

[1]) שרש ארמי. בערב' משמש במשמעות אחרות.

[2]) בארמ' אוושא: הוו קאזלי כולי עלמא לקבולי אפי מלכא וכו' חלף גונדא קמייתא כי קא אוושא (ברכ' נח.), הלכו כל העולם לקבל פני המלך עבר החיל הראשון שמעו קול שאון. ואולי אפשר לדמות לו בערב' ההמונ' טושא, עושא, קול שאון ומהומה.— והפעל: אדהכי נשב זיקא ואוושׁ ביני קני (ב"מ פו.). בינתים נשב רוח ואוש בין הקנים. האי ריאה דאוושא אי ידעינן היכא אוושא וכו' והאי דאוושא זיקא דביני ביני הוא (חול' מו:), זו הריאה שאושה אם ידענו מהיכן אושה וכו' ומה שאוש הרוח שבין שני הקרומים הוא.—ולקול הברת אנשים רבים: איידי דאוושו כ"ע לא שמעי (ברכ' ג.), על ידי שאושו כל העולם לא שמעו את הברכה.—אושו על פלוני, התלוננו בקול מפני לא רצון ותמיהה: ויתיב רב המנונא וקאמר כשם שאין הבנים יורשין אלא מן הקרקע כך אין הבנות ניזונות אלא מן הקרקע אוושׁ עליה כולי עלמא דשביק ארעא הוא דירתי ליה בניה דלא שביק ארעא לא ירתי ליה בניה (כתוב' נ:), וישב רב המנונא ואמר וכו' אוש עליו כל העולם מי שמניח קרקע בניו יורשים אותו ומי שאינו מניח קרקע אין בניו יורשים אותו?.—אוש הדבר, עשה שאון, התפרסם: דאי אמרת נותנן לחבירו וחבירו לחבירו אוושא מלתא (ערוב' לז:). כיון דבלילי' בעי גברי יתירי ובעי מדובריי דנורא אוושא מילתא (מו"ק יב:), כיון שבלילה צריך יתר אנשים וצריך אבוקות של אור יאוש הדבר. — ובהשאלה, היה רב הכמות: הלין משום דאוושו ליה מפרש ההוא דפתח ברישא (נדר' ב:), הללו ויש נוחלים ומנחילים, נוחלים ולא מנחילים וכו', משום שאושו מפרש ההוא שפתח בראשנה. והא במה בהמה יוצאה ובמה אינה יוצאה דלא אוושא וקתני יוצא גמל (שם). אלא (לכן בברכות של ר"ה ויוה"כ שליח צבור מוציא את הרבים) משום דאוושי ברכות (ר"ה לה.).

[1]) בערבית איה a) סמן ומופת. ובארמית וסורית אתא. באשורית אתו, מן אתה במשמ' ראה, והכונה בו לפי השערת חכמי לשון האשורית דבר הנראה (מלון אשורי דליץ ומוס ארנולד), אך השערה זו עודנה מוטלת בספק. לפי דעת קניג מן אוה, במשמ' עשה גבול, ועברה המלה דרך מדרגות אלה: אוה אות, אות, וע"י שכחת הלשון נהגה בתו המשקל כמו לו היתה שרשית. — [2]) ופרש הר"מ שם: הם סימני האורגים וכובסי הבגדים שהם עושים סימנים בבגדיהם כדי שלא יתערבו.

---

a) آية

Zeichen; signe; sign : את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית ביני ובין הארץ (בראש׳ ט יג). אך את שבתתי תשמרו כי אות הוא ביני וביניכם לדרתיכם לדעת כי אני יי׳ מקדשכם (שמות לא יג). — ״אות כבוד, עי׳ כבוד.—ד) זכרון למעשה שעבר, Erinner. zeichen ; signe comm.; sign of remem. : והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך וכו׳ כי ביד חזקה הוצאך יי׳ ממצרים (שמות יג ט). והרימו לכם איש אבן אחת וכו׳ למען תהיה זאת אות בקרבכם וכו׳ אשר נכרתו מימי הירדן מפני ארון ברית יי׳ (יהוש׳ ד ה-ז).—ה) ראיה והוכחה לאמת דבר, Beweis preuve ; proof : וזה לך האות כי אנכי שלחתיך (שמות ג יב). כי יקום בקרבך נביא או חלם חלום ונתן אליך אות או מופת ובא האות והמופת אשר דבר (דבר׳ יג ב-ג). ועתה השבעו נא לי ביי׳ כי עשיתי עמכם חסד ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד ונתתם לי אות אמת (יהוש׳ ב יב). וזה לך האות אשר יבא אל שני בניך אל חפני ופינחס ביום אחד ימותו שניהם (ש״א ב לד). ויאמר חזקיהו אל ישעיהו מה אות כי ירפא יי׳ לי וכו׳ ויאמר ישעיהו זה לך האות מאת יי׳ כי יעשה יי׳ את הדבר אשר דבר הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות (מ״ב כ ח-ט).—ו) סימן למקרה טוב או רע, Vorzeichen; présage; presage : באשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף (ישע׳ כ ג-ד). ואתה קח לך מחבת ברזל ונתתה אותה קיר ברזל בינך ובין העיר והכינתה את פניך אליה והיתה במצור וצרת עליה אות היא לבית ישראל (יחזק׳ ד ג). הנה אנכי והילדים אשר נתן לי יי׳ לאֹתות ולמופתים בישראל (ישע׳ ח יח). — ז) מעשה פלא יוצא מגדר הטבע והרגיל, נס, מופת, Wunder; prodige; miracle: כי אם אינך משלח את עמי הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הערב וכו׳ למחר יהיה האֹת הזה (שמות ח יז-יט). ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האֹתֹת (שם ד יז). ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם אתם ראיתם את כל אשר עשה יי׳ לעיניכם בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו המסות הגדלת אשר ראו עיניך האֹתֹת והמפתים הגדלים ההם (דבר׳ כט א-ב). מכין הרים בכחו נאזר בגבורה משביח שאון ימים שאון גליהם והמון לאמים וייראו ישבי קצות מאותֹתיך (תהל׳ סה ז-ט). לא זכרו את ידו יום אשר פדם מני צר אשר שם במצרים אֹתותיו ומופתיו בשדה צען ויהפך לדם יאריהם ונזליהם בל ישתיון (שם עח מג-מד). — ח) מחזות מוזרים בטבע יוצאים מגדר הרגיל, ausserord. Erscheinung ; phénomène extraordin. phenomen : אל דרך הגוים אל תלמדו ומאֹתות השמים אל תחתו (ירמ׳ י ב).—ועי׳ סמן.

ב. *אות[1], ש״נ, מ״ר אותיות[2], אותיות, — כל אחד מהרשמים שמשתמשים בהם לכתיבה, כל אחד מהציונים של האלף בית, Buchstabe; lettre ; letter: כתב א ו ת אחת סמוך לכתב (שבת יב ה). הכותב שתי א ו ת י ו ת והמוחק על מנת לכתוב שתי א ו ת י ו ת (שם ז ב). כתב א ו ת אחת גדולה אעפ״י שיש במקומה כדי לכתוב שתי אותות פטור המוחק א ו ת אחת גדולה ויש במקומה כדי לכתוב שתי א ו ת ו ת (תוספתא שם יא ט-י). הכותב אות אחת ועשאה שתי א ו ת י ו ת (שם יב). לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל ה א ו ת י ו ת שבתורה (קדוש׳ ל.). חקק וחצב בה עשרים ושתים א ו ת י ו ת וכו׳ ושבע כפולות וי״ב פשוטות (ס׳ יצירה א י). עשרים ושתים א ו ת י ו ת יסדן הקקן הצבן שקלן המירן וכו׳ כ״ב א ו ת י ו ת הקוקות בקול חצובות ברוח קבועות בפה בחמשה מקומות אהח״ע בומ״ף גיכ״ק זשצר״ס דטלנ״ת (שם ב ג).—וכנ׳ : קרא (קריאת שמע) ולא דקדק ב א ו ת י ו ת י ה (ברכות ב ג)—״אות באות, מדיק לפי הכתוב, buchstäblich littéralement ; literaly.—״אותיות מחכימות, ר״ל כשרואה אדם דבר בכתב מבינהו יותר : וכבר היתה שומה בפי קודמין אותיות מחכימות (ר״י עמדין, מגדל עוז, עליית הכתיבה).

״אֵלֶם, אותיות אלמות, שאין להם קול תנועה בפני עצמן. — ״אָלֶף, שם האות הראשונה. — ״אַלְפְבֵית, אָלֶף-בֵּית, כל שתים ועשרים האות שבלשון העברית. ״לוח, ספר קטן, אשר בו מסדרות האותיות האלה. — עפ״י סדר א״ב, לפי הסדר שהאותיות מסדרות באלפבית. —״אִמּוֹת הַקְּרִיאָה, אותיות או״י הן א מ ו ת הקריאה.—״בַּמֶּה, הנה.—

[1]) מן השם א ו ת הקודם.—[2]) יש אומרים כדי להבדיל בינה ובין א ו ת ו ת ומופתים (ר׳ פניני נתר).

״בֵּית, אות השניה בא״ב.—*בֶּטֶן הָאוֹת. – בָּלַע, הבריע איזו אות, שלא הפיק אותה.—״גַּב הָאוֹת.—״גַּג הָאוֹת, הקו העליון.—״גִּמֶל, אות השלישית בא״ב. —״גִּנּוּן, הברת האותיות דרך האף. —״גַּנֵּן.— ״גִּפֵּן, צורת הכתב.—״גַּשְׁמִיּוֹת, אותיות הנפשיות והגשמיות. —״דְּגוּשָׁה, אות שיש בה ״דָּגֵשׁ, נקודה בפנים.— ״הִדְגִּישׁ, קרא בדגש, הכפיל.—*דָּלֶת, אות הרביעית בא״ב.—*הֵא, *הֵה, אות החמשית בא״ב.—*הֶבֵּר, הָגָה, ״הַפֵּק, הוציא האות דרך כלי הדבור.—הֲבָרָה, צרוף אותיות נקראות בתנועה אחת.—״הֲבָרָה פְּשׁוּטָה, ״הֲבָרָה מֻרְכֶּבֶת. – ״הַמְזָה, שם לאלף נעה, נראה ומרגשת בדבור.— *וָו, אות הששית בא״ב. — *זַיִן, אות השביעית בא״ב.—*זִיּוּן, קוים אשר יעשו הסופרים על האותיות לנוי.—*זְעִירָא וְרַבְּתִי, קטנה וגדולה.— ״זָקוּף, זְקוּפָה, נון זקופה וכדומה.— *חֲטֹטֶרֶת הָאוֹת, בליטה בגג האות ה׳, כעין חטטרת.—*חֵית, האות השמינית בא״ב.—*טֵת, טֵית, האות התשיעית בא״ב. —*יוֹד, האות העשירית בא״ב.—״יָרֵךְ, יְרֵכוֹת האות. —״כִּים הָאוֹת, הלבן של האות.—כָּף, אות האחת עשרה בא״ב. — כָּתַב, כְּתִיבָה.—״לָמֶד, אות השתים עשרה בא״ב. — ״לָפוּף, אותיות לפופות, כרוכות ומחברות יחד.—״מוֹצָא הָאוֹתִיּוֹת, הגרון, החיך, הלשון, השנים, השפתים, הם חמשה מוצאי האותיות.—מִלָּה, צרוף אותיות אחדות בדבור לפעל או לשם.—*מֵם, אות השלש עשרה בא״ב. — אותיות מִספר, הסמנים שמשתמשים בהם לְצַיֵּן איזה מספר.—״מַפִּיק, מפיק אות, מַפִּיק־הא, הא שצריך להפיק ה.—*נוּן, אות הארבע עשרה בא״ב. — ״נון כְּפוּפָה, ״נון זְקוּפָה, פְּשׁוּטָה, אֲרוּכָּה.—״נָזוּר, נְזוּרוֹת, אותיות נזורות. — ״נָחָה, אות נחה, שאינה נקראת. — ״נְקוּדָּה, המורה אופן קריאת האות : ״קָמַץ, ״פַּתַח, ״חִירִיק ״צֵירֵה, ״סֶגּוֹל, ״חוֹלֶם, ״שׁוּרוּק, ״שְׁוָא.—*נָתַז, התיז הזין, קרא באופן שנשמעה היטב הברת הזין.—״סַדֵּר, סַדֵּר אותיות בדפוס, מְסַדֵּר אותיות.—*סָמֶךְ, אות החמש עשרה בא״ב.—*עַיִן, אות השש עשרה בא״ב.—*פֵּה, ״פֵּיף, אות השבע עשרה בא״ב.—פֵּה כְּפוּפָה, פֵּה פְּשׁוּטָה.—פְּרִיצָה, הריש והשין הן אותיות פריצה.— ״צַדִּי, צַדִּיק, אות השמנה עשרה בא״ב. צ׳ כְּפוּפָה, פְּשׁוּטָה.— צרוף האותיות, לצרפן ולקראן יחד. — ״קוֹף, קוּף, אות התשע עשרה בא״ב.—״קוֹץ, קו דק בולט מראשי האותיות.—*קוֹצָהּ של יוד, דבר קטן, קל הערך.—*רֶגֶל הָאוֹת.—*רֵישׁ, אות העשרים בא״ב. —״רְפוּיָה, אות לא דגושה.—*שִׁין ימין, ושִׁין שמאל, אות האחת ועשרים בא״ב.—״שִׁמּוּשׁ, אותיות השמוש, אותיות ש מ ו ש י ו ת או שרשיות. —*שָׁרֻק, אותיות השריקה, והן זסש״ץ. — ״תֵּבָה, צרוף אותיות במלה אחת, מלה כתובה.—*תָּג, קוים דקים לנוי על ראש איזה אות.—*תָּו, אות האחרונה שבא״ב.—*תְּלוּיָה, אות כתובה ממעל להאותיות האחרות בהמלה.

אֹת, אוֹתִי, אוֹתְךָ וכו׳,—עי׳ אֵת, אֹת.

ב. ״אוּת[1]), ממנו ג. אות.

ג. **אוּת**[2]), פ״ע, — עבר אות[3]), אוּתָה, אֹתִי, אֹתָו, אֹתֶם, אֹתְנוּ, אֹתֶם, אֹתְנוּ, עתי׳ יֵאוֹת, תֵּאוֹת, אֵאוֹת, תֵּאוֹת, תֵּאוֹתִי, יֵאוֹתוּ, יֵאֹתוּ, תֵּאוֹתֶנָה, נֵאוֹת, תֵּאוֹתוּ, תֵּאֹתֶנָה, צווי אוֹת, אוֹתִי, אוֹתוּ, אוֹתֶנָה, אֹתְנָה, — א) הסכים, התרצה, **einwilligen zugeben**; consentir ; to consent : ויאמרו אליהם (בני יעקב לשכם והמור) לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחתנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה הוא לנו אך בזאת נֵאוֹת[4]) לכם אם תהיו כמנו להמל לכם כל זכר (בראש׳ לד יד-טו). אך בזאת יֵאֹתוּ לנו האנשים לשבת אתנו להיות לעם אחד (שם כב). — ועם שלילה אחריו : וַיֵּאֹתוּ הכהנים לבלתי קחת כסף מאת העם (מ״ב יב ט). — ובהמט

---

[1]) שרש עברי, בשאר הלשונות אין דומה לו.

[2]) פעל ע ב ר י, דומה לפעל י א ת.—[3]) אות וכו׳ כמו בוש, בשתי וכו׳.—[4]) המדקדקים הקדמונים : ר״י חיוג, ר״י בן גנאח, רד״ק וכו׳ חשבוה משרש יאת אך לפי הנטיות מסתבר כי זה מנע״ו, וכן החליטו כל החדשים, אך קצתם מפקפקים אם זה קל או נפעל, ואולם כל הקדמונים הנזכרים ומהחדשים היציג ושטדה פסקו שהוא קל. וג״ם בדבר בהעבר והצווי של הפעל כי אם הוא נפעל צריך לאמר בעבר במשמ׳ הסכמתי נֵאוֹתִי, ובהצווי הֵאוֹת, הֵאוֹתִי. ואם הוא קל—אוֹת, אֹתִי ובצווי אוֹת, אוֹתִי, אֹתְנָה. והצורה של הצווי נתן רד״

בְּ‏ִי פעל אחריו: מקנהם וקנינם וכל בהמתם הלוא לנו הם אך נֵאוֹתָה להם וישבו אתנו (בראש׳ לד כג).—*ומדב״ע: אם אני לכם אֵאוֹתָה (הדס, הו״א א ב).—ועם שֵׁם עם ב אחריו במשמ׳ היה מרצה ב...: אם לא יאות הלוקח בטליתו של הלה יכול להחזיר לו הטלית (ב״מ יפה, לבוש חו״מ קלו א).—ועם שם עם ל, הסכים לדבר: נוסדו האויבים יחד על קדושי אילינד״א ליסרם ביסורים עד יאותו לצהנתם (קונט׳ גזר׳ תתנ״ו, דף ט).—ובדברים לא בע״ח: הם משתדלים שיאותו המוחשים לדעותיהם לא שיאותו דעותיהם למוחשים (נוס בלוס, הבר׳ בלוס י ט).— ב) *היה נאה וראוי, gebühren geziemen ; être convenable à ; be, suitable: לך מלכות לך גאות לך תֵּאוֹת תהלתי (ראב״ע, לך אלי). יאות לחושק להיות שפל ורצון חשוקו לעשות רוצה (רמב״ע, התרב״ב ד). והשתכל בזה הפרק ההשתכלות הראוי לו וישלמו לך פנות התורה כולם בו ויאותו לך לדעות עיוניות פילוסופיות (ר״י א״ת, מו״נ ג יח). נפוצים בכל פאות, לאלפים ומאות, להם לבד יֵאוֹת, לקרא עונג שבת (כהובעת טדודי מאור, הובע׳ בתוה״מ סכות, קרובן הרב״ל). והלא לזאת יֵאוֹת להיות סגולה, לעלות ולֵראות פניו תחלה (נודע בכל, במת׳ תורה, יהודה הלוי, שם). והארץ הקדושה הן היא שזה בהחלט אשר לשוויה יאותו פעולות שוות (ר״א ביכאגו, דלך אמונה ג). מפתחות הקדושות אשר יאות להן להקרא חצוניות (רמ״ע מפאנו, אמר׳ טהור׳, תקו״ד א כה). ואלה שני דרכים פשוטים יאותו לנו בפירוש מאמר מרע״ה (שם ג ב). שהמזון המועיל לזה לא יאות לחברו (שם יג). בדרכים אשר יאות שמושם לעסק האנושי עם נפשו (ידעי׳ בדרשי, הפרדס, חולה״ס ג). לכסיל יאות להנשא לקלונו (מגת׳ יהודה, בונת סגנים). מהדרושים שלא יאותו אליו (מאמר סעוד׳ מלוה, רמב״ן דורתן קפט:). מדות חמודות ומיוחסות אשר יאותו לכל משביל להתנהג בהם (מעלות המדות, יחיאל רופא, מעל׳ החכמה).—נפע׳, *נֵאוֹת, ניאות, נֵאוֹתָה, נֵאוֹתָ, נֵאוֹת, נֵאוֹתנו, נֵאוֹתֶם, נֵאוֹתֶן, נֵאוֹתוּ, עת׳ אֵאוֹת, תֵּאוֹת, כמו קל, בינ׳ נֵאוֹת, נֵאוֹתָה, נֵאוֹתִים, נֵאוֹתוֹת, — היה לו תועלת, הנאת מדבר, geniessen ; jouir ; enjoy, ויבא עם בל״ם אחריו, עם ל: ואין מברכין על הנר עד שיאותו[1] לאורו (ברכ׳ ח ו). — ועם מ אחריו: אין נותנין כלי תחת הנר לקבל בו את השמן ואם נתנו מבעוד יום מותר ואין ניאותין ממנו לפי שאינו מן המוכן (שבת ג ו). מצות הדלקתו משקיעת החמה וכו׳ ואם הדליקו ביום אין נאותין ממנו (מס׳ סופרים כ ד). —ועם ב אחריו: (תנאי בית דין הוא) על המלח ועל העצים (של המקדש) שיהיו הכהנים נאותים בהן (שקל׳ ו ז). אמר רבי עקיבא מדבריו למדנו שהמפשיט את הבכור ונמצא טריפה שיאותו הכהנים בעורו (עדי׳ ב ב). שכיון שהביט (המבדיל על הכוס) בשרטוטי כפיו כבר נאות וכו׳ וגם שליח צבור הנאות לאור מוציא י״ח (תשו׳ גאו׳ ליק מט).—ובמשמ׳ השתמש בו: זה הכלל כל שנאותין בו ביו״ט משלחין אותו (ביצה א י). בית התבן ובית הבקר ובית העצים ובית האוצרות פטורים מן המזוזה מפני שהנשים ניאותות בהן ומאי ניאותות וכו׳ מתקשטות וכו׳ באמת אמרו ביה״כ ובית הבורסקי ובית המרחץ ובית הטבילה ושהנשים ניאותות בהן ומאי ניאותות רוחצות פטורין מן המזוזה (יומ׳ יא.).—ובמשמ׳ נהנה, התענג: אין קרי אלא מתשמיש המטה רב הונא אמר אפילו ראה את עצמו ניאות בחלום (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ג).—ובמשמ׳ *הסכמה: ולא ניאותי לדבריהם (שו״ת מהרב״ל טו).

***אוֹתוֹתִי**[1], ת״ז,—של האותות: מכללות הרפואה נבוא אל חלקיה שהם הטבעיי הסבותיי או התפעליי האותותיי ההנהגתיי המבריא (היגס, תשוב׳ יב״ר מקנדיס).

אָז[2], מלה, — תורה: א) הזמן הנזכר קודם בדבור אם לעבר או לעתיד, damals ; alors ; then, לעבר: ולשת גם הוא ילד בן ויקרא את שמו אנוש אָז הוחל לקרא בשם יי׳ (בראש׳ ד כו). שמעו עמים

בפרוש במבלולו (דף פח).—[1]) ואמרו בגמ׳ (שם נג:): אמר רב יהודה אמר רב לא יאותו ממש אלא כל שאילו עומד בקרוב ומשתמש לאורה ואפילו ברחוק מקום. ובירוש׳ (שם דף יב ע״ק ג): רב יהודה בשם שמואל כדי שיהיו נשים טוות לאורו, אמר רבי יוחנן כדי שתהא עינו רואה מה בכוס ומה בקערה.

[1]) בהוספ׳ י על מ״ר מפני שהצורה אותי תתן מקום לטעות.

[2]) בערב׳ אִד׳ a) בכל המשמעות של אָז בעברית. ולפי דעת רוב חוקרי הלשון עקר המלה הקדומה היא אָזַי, ונתקצרה לאז, וכן בערב׳ נתקצרה אִד׳ מן אִד׳א b).

a) إذ b) إذا

ירגזון חיל אחז ישבי פלשת אז נבהלו אלופי אדם (שמות יה יד-יה). ולא יסף עוד מלאך יי׳ להראה אל מנוח ואל אשתו אז ידע מנוח כי מלאך יי׳ הוא (שופט׳ יג כא). ויעזר לו (לדוד) אבישי בן צרויה ויך את הפלשתי וימתהו אז נשבעו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל (ש״ב כא יז). ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד יי׳ את בית יי׳ אז אמר שלמה יי׳ אמר לשכן בערפל (מ״א ח יא-יב). ואת בת פרעה העלה שלמה מעיר דויד וכו׳ אז העלה שלמה עלות ליי׳ על מזבח יי׳ (דה״ב ח יא-יב). ותכן כל מלאכת שלמה וכו׳ אז הלך שלמה לעציון גבר (שם יו-יז). אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי (תהל׳ מ ח). אז דברת בחזון לחסידיך (שם פט כ).—ועם פעל עתיד ביחס לזמן העבר כשרוצה לספר זמן התחלת המעשה ותמידתו: אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליי׳ ויאמרו לאמר (שמות יה א). אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה (דבר׳ ד מא). אז יבנה יהושע מזבח ליי׳ אלהי ישראל בהר עיבל וכו׳ ויכתב שם על האבנים (יהוש׳ ח ל-לב). אז ידבר יהושע ליי׳ ביום תת יי׳ את האמרי לפני בני ישראל ויאמר לעיני ישראל (שם י יב). — ולעתיד: ואתכם אזרה בגוים והריקתי אחריכם חרב והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה אז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם אז תשבת הארץ (ויקר׳ כו לג-לד). ישמחו השמים ותגל הארץ ירעם הים ומלאו יעלז שדי וכל אשר בו אז ירננו כל עצי יער לפני יי׳ כי בא כי בא לשפט הארץ (תהל׳ צו יא-יג). לכן חכו לי נאם יי׳ ליום קומי לעד וכו׳ כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה (צפנ׳ ג ח-ט). אז יזעקו אל יי׳ ולא יענה אותם ויסתר פניו מהם בעת ההיא (מיכה ג ד).—ב) לתנאי, במשמ׳ באופן זה, in diesem Falle, dann ; dans cette condition ; in this case: וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אתו אז יאכל בו (שמות יב מד). וכי יגור אתך גר ועשה פסח ליי׳ המול לו כל זכר ואז יקרב לעשתו (שם מח). אם תבקשנה (את החכמה, הבינה) ככסף וכמטמנים תחפשנה אז תבין יראת יי׳ (משלי ב ד-ה).—ובתחלת המאמר לתנאי הבא אחריו: אז תנקה מאלתי כי תבוא אל משפחתי (בראש׳ כד מא).—ואחר אם: אם התרחצתי במו שלג והזכותי בבר כפי אז בשחת תטבלני (איוב ט ל-לא). — ובצרוף עם המלה כי: אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה כי-אז תשא פניך ממום (איוב יא יד-יה).—ואחרי לו, לוא, לולא, לולי: כי ידעתי היום כי לא (לוא קרי) אבשלום חי וכלנו היום מתים כי-אז ישר בעיניך (ש״ב יט ז). ויאמר יואב חי האלהים כי לולא דברת כי אז מהבקר נעלה העם איש מאחרי אחיו (שם ב כז). — ג) על כן, לכן, darum ; pour cela ; therefore: אביך הלוא אכל ושתה ועשה משפט וצדקת אז טוב לו דן דין עני ואביון אז טוב (ירמ׳ כב טו-טז). —ד) אם כן איפוא, da es so ist ; puisque c'est ; since it is: ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יותר (קהל׳ ב טו).— ה) כשבא אחריו מקור בצרוף ב... משמעתהכמו בעת ש..., als ; quand ; when: אז בהלוך ירמיהו על קברי האבות (קינה לת״ב). אז בהלוך החמור עם הארי אדונהו, וכו׳ פגש בו חמור אחר ויברכהו (יל״ג, משלי יהודה ד ו).—ועם מ, מאז: לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך (שמות ד י). זה ארבעים וחמש שנה מאז דבר יי׳ את הדבר הזה (יהוש׳ יד י).—ועם עבר: ויהי מאז הפקיד אתו בביתו (בראש׳ לט ה). מאז שכבת לא יעלה הכרת עלינו (ישע׳ יד ח). ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך (שמות ה כג). לא היה כמהו בכל ארץ מצרים מאז היתה לגוי (שם ט כד).—ובהחלט: ואני מאז ועתה ואני עבדך (ש״ב טו לד). זה הדבר אשר דבר יי׳ אל מואב מאז (ישע׳ טז יג). הלא מאז השמעתיך (שם מד ח). מי השמיע זאת מקדם מאז הגידה (שם מה כא). הראשנות מאז הגדתי ומפי יצאו ואשמיעם (שם מח ג). ואגיד לך מאז בטרם תבוא השמעתיך (שם ה). עתה נבראו ולא מאז (שם ז). נכון כסאך מאז מעולם אתה (תהל׳ צג ב). יי׳ קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז (משלי ח כב).— ועם שם: ותבוא ותעמוד מאז[1]) הבקר (רות ב ז).

***אזביון**[2]), ש״ז,—צמח עז הריח ממשפחת השפיים, ממין האזוב, griech Lavendel ; lavande grecque (Lava. stoechos): אין אוכלין א י ז ב י ו ן[3]) בשבת לפי שאינו מאכל בריאים

— [1]) יש מגיהים מאור הבקר.

[2]) דומה למשקל אפריון, אבל רוב החכמים סוברים כי אפריון מלה זרה.—[3]) כך, במלה אחת, גרסת הספרים במקום המובא בפנים, וכן בירוש׳ דפוס וינציה, ובערוך ערך אברתא וערך אזביון, וכך כתובה מלה זו בהלכות עמת

(שבת יד ג). לא יאכל דברים שאינן מאכל בריאים כגון א ז ו ב י ו ן ופיאה (רמב"ם שבת כא כח).—ואמר הפיטן: נשפיל (הלב) כאזוביון, על כל עווי נעשה ענוי נסדיר ודוי כשיר כליון (אדון עליון, הושע"ר, אילת השחר).

***אזהרה**[1], ש"נ, מ"ר אזהרות,—א) הודעה ומצוה שלא לעשות דבר, Warnung; avertissement, warning: זה הכלל כל שהוא ממין דגן הרי זה עובר בפסח הרי אלו ב א ז ה ר ה ואין בהם משום כרת (פסח׳ ג א). א ז ה ר ה ללשון הרע מניין ונשמרת מכל דבר רע (ירוש׳ פאה א טז). א ז ה ר ה לבית דין שלא יהא רך לזה וקשה לזה (כתוב׳ מו.). א ז ה ר ה לגסי הרוח מנין אמר רבא אמר זעירי שמעו והאזינו אל תגבהו (סוטה ה.). א ז ה ר ת עשה לא שמה א ז ה ר ה (סנה׳ נו.).—ומ"ר: אם אמרת בנדה שיש בה שתי א ז ה ר ו ת וכו׳ תאמר בשבת שאין בה אלא א ז ה ר ה אחת (ירוש׳ שבת ז ט).—ב) פיוט על ה א ז ה ר ו ת, על כל המצות של התורה; א ז ה ר ו ת של רסע"ג, א ז ה ר ו ת של ר"ש בן גבירול: והגאון רב סעדיה חבר א ז ה ר ו ת וכלל כל המצות באלה עשרת הדברים (ראב"ע שמות כ א). ויש בעלי א ז ה ר ו ת שהכניסו במצות לאוין וכו׳ (הוא, יסוד מורא ב). והנה בעלי ה א ז ה ר ו ת דומים לאדם שסופר כמה הוא מספר תעשבים הכתובים בספר רפואות (שם). וכן יסד רבינו אליהו הזקן ב א ז ה ר ת אמת יהגה חכי (תוספ׳ סוכ׳ מט.).

אזוב[2], אזב, ש"ז, מ"ר אזובים, — צמח טוב הריח ישתמשו בו לרפואה, Ysop; hysope; hyssop: ולקחתם אגדת אזוב[1] וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות מן הדם אשר בסף (שמות יב כב). וצוה הכהן ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהרות ועץ ארז ושני תולעת ואזב (ויקר׳ יד ד). ולקח אזוב וטבל במים איש טהור והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם ועל הנגע בעצם או בחלל או במת או בקבר (במד׳ יט יח).—ומפני שהשתמשו בו לטהר את הטמא נעשה למשל לדבר מטהר: תחטאני באזוב ואטהר תכבסני ומשלג אלבין (תהל׳ נא ט).— ומפני קטנו היה למשל לקטנות, לדבר קל הערך: וידבר (שלמה) על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בקיר (מ"א ה יג). — *ומשל: אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו א י ז ו ב י קיר (מו"ק כה:). — ואמר המקונן: אש בארזים נפלה מה יעשו איפה אזובי הקיר ביד נקצרו (רשב"ג, קינה על ר׳ יקותיאל). מה יעשו א ז ו ב י קיר אל בית (סגית׳ מוס׳ יוה"כ, כרית כרותה).—וממנו מינים: אזוב יון, א ז ו ב כוחלי, מדברי, רומי (פרה יא ז). איזוב ש ב צ ו ר י ם (אסף הרופא נג). ו א ז ו ב פרסי (קאנון ג יג ב ב). —ועי׳ צמח.

***אזון**[2], ש"ז, מ"ר אזונים, — א) הטיית אזן לשמע ולהקשיב, das Horchen; audition; the listenning: זכר אמונה ושקר, אזון שיח וסקר, אות פקודת בקר (ר"א קליר, מוס׳ א׳ ר"ה, זכר תחלת).—ב) שקול דבר במאזנים, das Abwägen; action de péser; the weighing: כי תבחר ותקרב דרכים נערכים ומסלולים שקולים במספר במשקל לכל הלא אצלת לך ברכות בחשבון

להרמב"ם, וכן במשנה עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם בכ"י ברלין, ונקוד אזביון. וכן במשנה שבמשניות דפוס פיזרא גורס אזביון (ד"ס) במלה אחת, ובר"פ איזובין. ובמשניות ברוב הדפוסים כתיב אזוב יון בשתי מלים, וכן נזכר אזוב יון בפרוש בשתי מלים במשנה (פרה יא ז, נגע׳ יד ו), ושם רגלים לדבר כי הכונה היא לאזוב הבא מיון, כמו אזוב כוחלי וכו׳ הנזכרים שם אחריו. מ"מ אין לדחות גרסת אזביון המוחזקת על פי ספרים רבים. והנה הערוך והנמשכים אחריו לוי וקוה׳ פרשו אוביון שומשוק, עפ"י דעתו של רב פפי בגמ׳ (שם קט:). אבל באמת רב פפי פרש כך את השם א ז ו ב שבתורה ולא א ז ב י ו ן (רש"י שם: שומשוק הוא אזוב דאוריתא). והרמב"ם בפרוש המשנה תרגם א ז ב י ו ן א ס ט ו ח ו ד ו ס (כפי ההגהה הנכונה של כתר כהונה), והוא הרשום בפנים.

[1]) משקל אזכרה, מן פעל זהר, עי׳ שם.

[2]) משקל אזור, אפוד. באשור׳ זופ, ארמ׳ איזובא, סורית ז ו פ א, ערבית זופאa), והיא מלה זרה בערבית. והנה פקפקו חכמי הדקדוק אם ברבים צ"ל אזובים או אזובים, והכתיב איזובי קיר ביוד אחר הא׳ במאמר המובא בפנים אינו מכריע כי יוד משמש בכתיב התלמודי גם במקום צירי. ורד"ק החליט הרבים אזובים והסתיע בשיר רשב"ג.—[1]) מנחם בן סרוק אמר: לא עמדו אנשי סברא על פתרונו. וברור הדבר, כי העברים כנו בשם זה צמחים אחדים מזה המין, וכבר תרגם אותו רב פפי (שבת קט:) שומשוק. רסע"ג וריב"ג ורמב"ם: צ ע ת ר, שהוא מין אזוב. ועברה המלה גם להלשון היונית וכבר השתמשו בה רוב האחרונים בספרותנו, להמין אזוב הרפואי.

[2]) מן אזן.

---

a) زوفا

מחשביך וטוב א ז ו נ ם (ידע׳ כדרכי, כתי״ע יב ז). בלתי מצורף אל א י ז ו ן ומשקולת (הקד׳ דרך אמונה לר״א גיקאטיליא). כי ה א ז ו ן והחקירה היא בערך החכמים (ר״י אברבנאל, נחל׳ אבות ג י). והוא כענין המאזנים שהיותר שוים ב א י ז ו ן כשישימו דבר מועט בכף האחת יטו ויצאו מהשיווי (הוא, חיי ברה א).— ג) *ביהם לדפק, הזמן שבין ההתפשטות והמנוחה, acinésie: הסוג הלקוח מן ה א ז ו ן הוא הקש שעורי יהם הזמנים הד׳ אשר לשתי התנועות ולשתי העמידות וכו׳ ונאמר שהדפק אם שיהיה טוב ה א ז ו ן ואם שיהיה רע האזון ורע ה א ז ו ן מיניו שלשה אחד מהם המשתנה ה א ז ו ן ועובר ה א ז ו ן והוא אותו שיהיה א ז ו נ ו א ז ו ן שנים נמשכים לזולת שני בעליו כמו שיהיה לבחורים א ז ו ן דפק הנערים (קאנון א כ ג, בדפק א).

***אֵזוֹר**[1], ש״ז, מ״ר אֲזוֹרִים[2], סמי׳ אֵזוֹרֵי,—א) חגורה באמצע הגוף על המתנים, Gürtel; ceinture; girdle: כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את כל בית ישראל (ירמ׳ יג יא). ותרא אנשי מחקה על הקיר צלמי כשדיים חקקים בששר חגורי אזור במתניהם סרוחי טבולים בראשיהם מראה שלישים כלם (יחזק׳ כג יד-טו).—[illegible] חגורה פשוטה: מוסר מלכים פתח ויאסר אזור במתניהם (איוב יב יח).—וכמי׳: איש בעל שער ואזור עור אזור במתניו (מ״ב א ח). הלוך וקנית לך אזור פשתים ושמתו על מתניך (ירמ׳ יג א). — ובהשאלה: והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו (ישע׳ יא ה).—*ובלשון נק׳: אין לך בידי אלא א ז ו ר קטנה (תוספתא בכוע׳ ה יד). —*וככ׳: אמר בר בר רב אשי א י ז ו ר ו מוכיח עליו (מו״ק יד.). —*ומ״ר: א ז ו ר י מתניהם התירו (מד״ר בראב׳ ק). — ואמר המשורר: ואיך יתיר חגור שכל ובינה אנוש זמה מרי פתח אזוריו (רשב״ג, כתורה עז, תפאר׳ פינסק לונץ 197), ועי׳ הגורה. —ב) *עגול המזלות בשמים, Zodiacus: והנה הככבים אשר אינם ב א ז ו ר ימצא להם ג״כ מבוא בזה (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ס כ ה). ונקרא א ז ו ר גלגל המזלות בעבור השנים עשרה מזלות הנרשם בו (ר״א כ״ר חייא הנביא, אצפירא כ). אמנם בהיות ש א ז ו ר המזלות יונע בסבוב בכל יום סבוב טבעי

[1]) בערבית אַזר a) גב, תוֶך, אמצע. אזאר b) דבר חוגרים בו.—[2]) עי׳ הערה לאֵזוֹב.

a) ازر b) إزار

התנועת המתנועע הראשון יקרה מפני זה שבכל עת מהזמן ההוא צורת השמים תשתנה בכל אקלים (שם), ועי׳ כוכב. — ג) *א ז ו ר ה א ר ץ, כל אחת מחמש חלוקות כדור הארץ, [illegible] לנו בדמיוננו מובדלות זו מזו בקוים מקבילים לקו המשוה, א ק ל י ם, Zone; Zone terrestre: על פי שני אופני ההיפון ושני אופני הצירים הנזכרים יחלק שטח הארץ לחמשה א ז ו ר י ם גדולים והמה נקראו אזורי ה א ר ץ ו ה א ז ו ר בין שני אופני ההיפוך אשר באמצעיתו הוא קו המשוה יקרא א ז ו ר ה ח ם וכו׳ אזורי הממוצעים אזורי ה ק ר י ם וכו׳ (ברוך לינדא, רחבית גמול׳ ב). רובו ושל חלק אפריקא) בין שני אופני ההיפוך תחת א ז ו ר החם ורק חלקו הצפוני ישתרע תחת אזור הממוצע הצפוני (ר״ב בגוך, שבי״ע א, אפריקא).

***אֲזוֹרָה**[1], ש״נ, מ״ר אֲזוֹרוֹת, — כמו אֵזוֹר: א ז ו ר ת גדולה יש לי בידך (והלה אומר) אין לך בידי אלא א ז ו ר ה קטנה פטור (בכוע׳ מג.).—*ואֲזוֹרָה, כמו אזורה: א י ז ו ר ה בת עשרה אמות יש לי בידך וכו׳ ב א י ז ו ר ה בת התיכות הרבה (רב״י שם).

אֲזַי[2], — מלת החבור, כמו אָז, ובבואה אחרי מלת התנאי לולא תשמש במשמעת בתנאי ההוא, in jenem Falle; dans ce cas là; in that case: לולי יי׳ שהיה לנו בקום עלינו אדם אֲזַי חיים בלעונו בחרות אפם בנו אֲזַי המים שטפונו נחלה עבר על נפשנו אֲזַי עבר על נפשנו המים הזידונים (תהל׳ קכד ב-ה).

אזיקים, — עי׳ אֲזִקִּים.

***אֲזִירוּת**, ש״נ, — שה״פ מן א ז ר: ויקום בזריזות ו ב א ז י ר ו ת חיל להפש ולבדוק את כל מקום אשר ימצא שם בדק (תמדת הימים ג, בדיק׳ החמץ).

***אֻזְכָּר**, ש״ז, מ״ר אֻזְכָּרִים, — כמו אַזְכָּרָה א׳: ולמלוק ולקבל ולקמוץ אזכרים (רשב״ג, אזהרות, ממול לכי). —והיחיד אֻזְכָּר (הולד, סי׳ קסת).

אַזְכָּרָה[3], ש״נ, מ״ר אַזְכָּרוֹת, — א) חלק מקרבן מנחה וכדומה שנועד להקטר להיות ריח טוב,

[1]) משקל חֲגוֹרָה.

[2]) צורה הקדומה של המלה אָז, ובסוף -י, כמו מתי, ובערב׳ אד׳ a) במשמעה זו, ועי׳ בהערה לאז.

[3]) בעברית שבמקרא לא נשאר לנו ממשקל

a) إذًا

zum Verbrennen bestimmter Teil eines Mahlopfers u. d. g. ; partie du sacrifice destinée : à être brûlée ; burnt part of meat-offering ונתת על המערכת לבנה זכה והיתה ללחם לאזכרה[1]) אשה ליי׳ (ויקר׳ כד ז). וקמץ (הכהן) משם מלא קמצו מסלתה (של המנחה) ומשמנה על כל לבנתה והקטיר הכהן את אזכרתה[1]) המזבחה (שם ב ב). והרים הכהן מן המנחה את אזכרתה והקטיר המזבחה אשה ריח ניחח ליי׳ (שם ט). והקטיר הכהן את אזכרתה מגרשה ומשמנה על כל לבנתה אשה ליי׳ (שם יו). — ואמר בן סירא : תן מנחה וגם אזכרה ודשן ערוך בכנפי הוניך (כ״ס גני׳ לח יא). ויבחר בו (באהרן) מכל ח׳ להגיש עלה וחלבים ולהקטיר ריח ניחח ואזכרה ולכפר על בני ישראל (שם מה יו).— ב) שה״פ, *פעולת הזכירה, כמו *הזכרה, Erwähnung ; mention : מה אם שאלה (של גשמים) שהיא מדוחק אומרה בשומע תפלה אזכרה (של גבורות גשמים) שהיא מריות לא כל שכן (ירוש׳ ברכ׳ ה ט:). אמר רב והימים האלה נזכרים ונעשים שתהא אזכרתן קודם לעשייתן (שם מגי׳ ג עד:).— ג) *שם הקדוש של אלהים[2]), Name : Gottes; le nom de Dieu; name of God הגיליונים וספרי מינין אין מצילין אותן אלא נשרפים הן במקומן הן ואזכרותיהם ר׳ יוסי הגלילי אומר בחול קורא את האזכרות וגונז ושורף את השאר אמר ר׳ טרפון אקפח את בניי שאם יבואו לידי שאני שורפן הן ואזכרותיהן (תוספתא שבת יג ה). השומע אזכרה מפי העכו״ם אינו חייב לקרוע (סנה׳ ס.). מיד קדר (המלך) כל אזכרות שבה (שבמגלת איכה) ושרפן באש (מו״ק כו.). ס״ת שנטשטש ורושם אזכרותיו ניכר (פחד יצחק, במות בלינס נמחק׳). ספר תורה שנמצאו בו אזכרות מטושטשות (שם).

אפעלה אלא שם זה והשם אלמנה אם הוא מן שרש למן. אך בעברית שבתלמוד ישנם עוד, אזהרה וכדומה.— [1]) תרגם רסע״ג פיחא, פיחהא, ור״ל ריח טוב, וכן ריב״ג, וכן הביא ראב״ע: ורבים פרשוהו כריח וקטורת כמו זכרו כיין לבנון. ע״כ. וכן רד״ק ואחרים, גם קצת החדשים כמו דילמן, מלשון מזכיר לבונה, וכן יזכר מנחותיך, מקביל לועולתך ידשנה. ועי׳ ב. זכר.— [2]) בארמ׳ אדכרתא במשמעה זו : בתלתא בתשרי בטילת אדכרתא מ שטריא (מגי׳ תענ׳ ז). והפעל הזכיר רגיל בענין שמות הקדש של אלהים. וכבר פלפלו הרבה בזה פירסט ונגר במשמעת מלה זו (ZDMG XXXIII—XXXVI).

אזל[1]), ממנו אזל.

אזל[2]), פ״ע, עתיד יאזל, — א) כלה, תם, אין יתר, : ausgehn aufhören ; cesser, finir ; cease ויאמר שאול לנערו והנה נלך ומה נביא לאיש כי הלחם אזל מכלינו ותשורה אין להביא לאיש האלהים (ש״א ט ז). אזלו מים מני ים ונהר יחרב ויבש (איוב יד יא). — ב) אזלה יד, אבדה הרוח, רפו הידים : כי יראה כי אזלת[3]) יד ואפס עצור ועזוב (דבר׳ לב לו). —ג) הלך, הלך מן, weggehen; s'en aller ; go away : רע רע יאמר הקונה ואזל לו אז יתהלל (משלי כ יד). משרבו מקבלני טובתיך ומחזיקני טובתך רבו איש הישר בעיניו יעשה וסרחה כל המלכות כולה ואזלת ונולה (תוספתא סוטה יד ז). והתורה אזלה וכלה (הקד׳ לידה לדרך). פגה בחל וצמל אנונה ועגומה, אזלה ונולה ורבתה הכנימה (כליה׳ מוס׳ יוה״כ, כרית כרותה). אזלה לה הקושיא (הקד׳ אמונ׳ תכמ׳, אבי עד בר בלוס). אם כן אזלה לה החכמה הזאת כלה (שם א). ושניהם לשתי הרחלים נמשלו, שיחד בדרך

[1]) בארמית שבמקרא במשמעת הלך. בסורית בכל המשמעות המבוארות פה בפנים. לפי ברט בערבית עול a). ואולי זאל b) פרוש עבר, חדל, תם, זאל ען c) הלך ממקום למקום אחר.

[2]) ובסגנון ארמי : כל המלבין פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים א״ל (רב נחמן) שפיר קא אמרת דחזינא ליה דאזיל סומקא ואתי חיורא (ב״מ נח:), יפה אמרת שרואים אנו כי אזל האדם ובא הלבן. המשל אומר אזלת לקרתא הלך בנימוסיה (מד״ר שמות מז), הלכת לעיר התנהג בנמוסיה. ווי ליה לאילפא דאזלא בלא מיכסא (ע״ז י:), אוי לה לספינה שאזלה בלי מכס. ווי לה לחדא דאזלה ולא אתיא מאי היא אר״ח ינקותא (שבת קנב.), אוי לה לאחת שאזלה ולא תבוא מה היא? אמר ר״ח הילדות.—ובמשמ׳ היה בהסכמה עם דעת פלוני : ר׳ יהודה אומר אם לא היתה אמו שוה לאביו בקול ובמראה ובקומה אינו נעשה בן סורר ומורה וכו׳ כמאן אזלא הא דתניא בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות ולמה נכתב דרוש וקבל שכר כמאן כר׳ יהודה (סנה׳ עא.).—ובמשמ׳ נאבד, נפסד, חדל, נפסק: מקום הכתב (שנמחק) לא קמיבעיא לי (שאינו קדוש) דכי קדוש אגב כתב הוא דקדוש אזלא כתב אזלא קדושתיה (שבת קיו.). — [3]) צורה הקדומה של פי׳ נסתרת, וכן ושבת (יחזק׳ מו יז).

a) عزل b) زال c) زال عن

נדדו אזלו (משלי יל״ג ג יג).—ועם פעל אחר במשמ׳ מתמיד: משם עברנו והנה איש מסכן חרש ברזל, כל היום וכל הלילה עמל ואוזל (עמנואל, מחב׳ יח).
—פע׳, *מאזל[1]), — במשמ׳ בקי ומנסה: מה שובבו אחינו אשר בזה משובה נצחת אמר כלב מאוזל למרעיו (מח״ג, דביר, הכלבים).

*אַזְלָה, אזלא,—בדקדוק, שֵׁם אחת הנגינות המשרתות, Name eines conjonctiven Accents; nom d'un accent servile; name of a conjunct. accent: ואלו שבעה טעמים משרתים, לאחיהם החרותים, וכו׳ ראשון אזלה, לעולם עולה (דקדוקי הטעמ׳ יז). דרך אזלה, העולה היא למעלה, אם יש לפניה שופר וגעיה (שם כח). סבו אל טרחה ואזלה ואל דרגה ומארכה (קטע מכ״י לאחד מתלמידי חוי הבלכי, JQR XIII, 358). ולאלה הי״ב טעמים שמנה משרתים ואלה שמותם בלשון אנשי טבריא שופר ותלישא וכו׳ ואזלא ומארכה (ר״י חיוג, ספר הנקוד). אלה המשרתים מונח מכרבל וכו׳ אזלא דרגא מעיילא (ר״מ הנקדן, ס׳ הנקוד׳).—והיהודים באיטליה ואשכנז קוראים אזלא לאחת מהנגינות המפסיקות: אזלא נקרא כן כי הוא הולך ומתקיים במקום גבוה וצורתו תעיד עליו כי הוא קו יוצא למעלה מן התיבה מצד שמאל לצד ימין באלו הולך ושב לאחור לעמוד בו ונגינתו תורה זה כי היא נמשכת לנגינת הקדמא (קלונימוס בר״ד, בס׳ מקנה אברהם). תמונת הקדמא הוא מקל אחד למעלה באמצע התיבה נוטה מימין לשמאל ויש קורין לו אזלא והוא הנכון כי הוא לשון הליכה כי הטעם הזה הולך לשרת ואנחנו האשכנזים קורין אזלא המלך שקורין לו האחרים גרש או טרם (ר״א בחור, טוב טעם).

*אזם, איזמא,—עי׳ היזמא.

*אֻזְמִיָּה[2]), אֻזְמִית, ש״נ, מ״ר אֻזְמִיּוֹת, — רצועה של בגד לכרוך בו ילד וכדומה, Wickelband; bande de maillot; swaddling band: שירי פסיקיא כדי לחגור על מתניה של קטנה שירי הקרפן ואוזמיאותי[1]) כדי לכרוך על אצבע קטנה (תוספתא כלים ב״ב ה יז).

*אזמיל, —עי׳ אִזְמֵל.

*אִזְמֵל[2]), אז-, ש״ז, מ״ר אִזְמֵלִים,—א) הסכין שבקצת כלי אומנות של נגר, Klinge; lame; blade: האיזמל של דיקני טמא בפני עצמו (תוספתא כלים ב״מ ג ט). מספורת של פרקים ואיזמל של רהיטני חיבור לטומאה (שבת מח:).—ב) תער של רופא, של אומן, להקיז דם, להפים מורסה, למול בו, Lanzette; lancette; lancet: אבל אם הוליך והביא (את הסכין) אפילו כל שהוא אפילו באיזמל כשרה (חול׳ כ ג). בתינוק ובאיזמל (להמילה) ששבתו במבוי (ירוש׳ שבת יט יז ד). אין מדתי כמדת בשר ודם שהוא מכה באיזמל ומרפא ברטיה (מד״ר שמות ו). — ומשל: שאין שוטה נפגע ולא בשר המת מרגיש באוזמל (ירוש׳ תענ׳ ג סו ד). — ואמר המליץ: טריה לרטית

[1]) ר״י בן גנאח מפרש הפסוק ודן ויון מאוזל (יחזק׳ כז יט) במשמעה זו: הולך ממקום למקום.
[2]) משקל עזניה, או גפרים, מטלית. בערב׳ חזאמהa), כריכה של תתולי הילד.—[1]) כך גרסת הספרים. ובתוס׳ כ״י ארפורט הוצאת צוקרמן שירי הקרבן ואוזמיות. ופרש לוי שירים של כלי. אך איך אפשר בשירים של כלי לכרך על אצבע? והגר״א מוילנא הגיה הקילקן ופוזמיות, וקוהוט הגיה קרפז ואוזוניות, והחליט כי במקום אוזוניות צ״ל אותוניות וגזר אותוניות מן מלה יונית odonion! — והנה מרישא של הלכה זו שירי פסיקיא נראה ברור כי היא עוסקת במיני אגד והגורה, ואוזמיות דומה להשם חזאמה בערבית, ואין כל צרך לשבש הספרים.
[2]) משקל חרֵבֹשׁ. בארמ׳ שבמקרא אִזְמֵל (ירמ׳ לו כג, בתער הסופר ת״י: באִזְמַל ספריא) ואזמלא (תהל׳ נב ד, כתער מלטש ת״י: באִזְמְלָא תריפא). ובמשנ׳ מנק׳ כ״י פרמה וכן כ״י קויפמן אִז-. בסורית זמיליא, וכן בערבית אִזְמִיל a), סכין של רצען ומפסלת, כגון של סתת. ומקורו בלשון יונית smile, תער הסופר ומפסלת של גלפים וכדומה. ויש משערים כי השם היוני הזה ממקור שֵׁמי מוצאו (בעברית זמר, מלשון זמר הגפן, ובערבית במשמעה זו זבר) ומשם בא ללשון יונית בחלוף ל במקום ר, ושב למקורו הראשון ללשונות השמיות, בצורתו החדשה.—ונהגו הערבים בשם אזמיל, דין משקל אפעיל, והביאוהו בקאמוסיהם בשרש זמל, ולא עוד אלא שגזרו ממנו בלשון ההמונית פעל זמל א b), למושג, סתת אבנים.

a) حزامة

a) إزميل b) أزملَ

יגלגל בו באזמל (רמב"ם, החבלה לדעת, זונת מכת כרלב׳). — ג) מבין של רצען, Schustermesser ; tranchet ; shoesmaker's knife : עור שהוא טמא מדרס וחשב עליו לרצועות ולסנדלין כיון שנתן בו את האזמל טהור (כלים כו ט). — ד) כלי מלאכה של הגלפים והמפתחים בעץ ובאבן, וכדומה, Meissel ; ciseau ; chisel : המעצד והאזמל והמפסלת והמקדת שנפגמו (כלים יג ד). ואיזמל של רהיטני (בבת נח:). — ומ"ר אזמלים : רגילין היו לעשות כמין קרנים לאזמילין לגוי (רמב"י חול׳ לח.).

אזן[1]): ממנו אֹזֶן, אִזֵּן, מאֹזֶן, *אזון, *האזנה.

אֹזֶן[2]), ש"נ, סמי׳ אֹזֶן, כנוי אזני, אזנכם, מ"ז ומ"ר אזנים, סמי׳ אזני, ככי׳ אזני, אזניכם, — א) אבר השמיעה, ear ; oreiller ; Ohr : אֹזֶן שמעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין (משלי יה לא). נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם על אֹזֶן שמעת (סס כה יב). — וכמי׳ : ונתתה (מדם האיל) על תנוך אֹזֶן אהרן ועל תנוך אֹזֶן בניו הימנית (שמות כט כ). לב נבון יקנה דעת ואֹזֶן חכמים תבקש דעת (משלי יח יה). — וככנ׳ : הן כל ראתה עיני שמעה אזני ותבן לה (איוב יג א). גם לא שמעת גם לא ידעת גם מאז לא פתחה אזנך (ישע׳ מח ח). ורצע אדניו (של העבד העברי שאינו רוצה לצאת לחפשי בשנה השביעית) את אזנו במרצע ועבדו לעלם (שמות כא ו). — ומ"ר : ולא נתן יי׳ לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמע עד היום הזה (דבר׳ כט ג). עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו (תהל׳ קטו ה-ו). — וכמי׳ : ויאמר אלהם אהרן פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנתיכם והביאו אלי (שמות לב ב). — וככנ׳ : ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני (תהל׳ לב יב). אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה (איוב כח כב). פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו (ישע׳ ו י). ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם ואת הנזמים אשר באזניהם (בראש׳ לה ד). — ותשתמש הלשון העברית ביהם להאֹזֶן בפעלים האלה, — דבר באזני פלוני : וידבר (אברהם) אל עפרון באזני עם הארץ לאמר (בראש׳ כג יג). בי אדני ידבר נא עבדך דבר באזני אדני (סס מד יח). באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך (משלי כג ט). — אמר באזני פלוני : ואת אלית וגם אמרת באזני הנה הכסף אתי (שופט׳ יז ב). עוד יאמרו באזניך בני שכליך צר לי המקום (ישע׳ מט כ). — הגיד באזני : ויגידו באזני המלך את כל הדברים (ירמ׳ לו כ). — קרא באזני : ויקח (משה) ספר הברית ויקרא באזני העם (שמות כד ז). ועתה קרא נא באזני העם לאמר מי ירא וחרד ישב ויצפר מהר הגלעד (שופט׳ ז ג). הלך וקראת באזני ירושלם לאמר כה אמר יי׳ זכרתי לך חסד נעוריך (ירמ׳ ב ב). — ספר באזני : ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים (שמות י ב). — התאונן, בכה באזני : ויהי העם כמתאננים רע באזני יי׳ (במד׳ יא א). כי בכיתם באזני יי׳ לאמר מי יאכלנו בשר (סס יח). — שים באזני : כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים (שמות יז יד). — האֹזֶן לקחה, לאמר שמעה : ואלי דבר יגנב ותקח אזני שמץ מנהו (איוב ד יב). — הדבר עלה באזניו, שמע את הדבר : יען התרגזך אלי ושאננך עלה באזני (ישע׳ לז כט). — בא לאזניו, נודע לו : שאם ישמעו ישראל ויבא לאזניהם דבר מהליכת המרגלים וכו׳ (ר"י הכרכגלג, יהוש׳ א). — הטה אֹזֶן : הטה יי׳ אזנך ושמע פקח יי׳ עינך וראה (ישע׳ לז יז). אני קראתיך כי תענני אל הט אזנך לי שמע אמרתי (תהל׳ יז ו). בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך (משלי ד כ). תבוא לפניך תפלתי הטה אזנך לרנתי (תהל׳ פח ג). אטה למשל אזני אפתח בכנור חידתי (סס מט ה). שמעי בת וראי והטי אזנך (סס מה יא). ושלח יי׳ אליכם את כל עבדיו הנבאים השכם ושלח ולא שמעתם ולא הטיתם את אזנכם לשמע (ירמ׳ כה ד). — ועם פעל קשב : ולא תשעינה עיני ראים ואזני שמעים תקשבנה (ישע׳ לב ג). תהיינה אזניך קשבות לקול תחנוני (תהל׳ קל ב). — וביחיד : תהי נא אזנך קשבת ועיניך פתוחות לשמע אל תפלת עבדך (נחמ׳ א ו). — הקשיב האֹזֶן, עשה שתהיה קשבת : בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך להקשיב לחכמה אזנך תטה לבך לתבונה (משלי ב א-ב). תאות ענוים שמעת יי׳ תכין לבם

[1]) שרש עברי יחיד במקום שני שרשים שמיים אד׳ן a), וזן b).

[2]) באשורית אזנ. בארמית אודנא, בערבית א׳ד׳ן c), בכל המשמעות שבעברית.

a) ادن b) وزن c) ذن

תקשיב אזנך (תהל׳ י יז). — גלה אזן פלוני, הגיד לו דבר שלא ידע פלוני: ויי׳ גלה את אזן שמואל יום אחד לפני בוא שאול לאמר כעת מחר אשלח אליך איש (ש״א ט יה-יז). הנה לו עשה אבי דבר גדול או דבר קטן ולא יגלה את אזני (שם כ ב). כי אחקר את אבי כעת מחר השלשית והנה טוב אל דוד ולא אז אשלה אליך וגליתי את אזנך (שם יב). כי קשרתם כלכם עלי ואין גלה את אזני בכרת בני עם בן ישי (שם כב ח). בחלום חזיון לילה בנפל תרדמה על אנשים בתנומות עלי משכב אז יגלה אזן אנשים (איוב לג יה-יז). —ועם ל של הדבר, גלה האזן לדבר: ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון (שם לו י). — ונפעל: ונגלה באזני יי׳ צבאות אם יכפר העון הזה לכם עד תמתון (ישע׳ כב יד). — והשם *גלוי אזן: ולפעמים ביותר בירור כבר הגיע לאדם הודעה וגלוי אזן ע״י אמצעי הזה (החלום) ממה שעתיד לבוא עליו (רמח״ל, דרך ה׳ ג א). —אזניו אל..., ר״ל רוצה לשמע: עיני יי׳ אל צדיקים ואזניו אל שועתם (תהל׳ לד יו). —באזני דבר, באזני צוה, לאמר, אני בעצמי שמעתי בדברו, בצוותו: ויאמר האיש אל יואב ולא אנכי שקל על כפי אלף כסף לא אשלח ידי אל בן המלך כי באזנינו צוה המלך אתך ואת אבישי ואת אתי לאמר שמרו מי בנער באבשלום (ש״ב יח יב). ויאמרו הכהנים והנבאים אל השרים ואל כל העם לאמר משפט מות לאיש הזה כי נבא אל העיר הזאת כאשר שמעתם באזניכם (ירמ׳ כו יא). —אזן כבדה, שאינה שמעת היטב: הן לא קצרה יד יי׳ מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע (ישע׳ נט א). — הכביד האזנים, עשה שלא יוכל לשמוע: השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין (ישע׳ ו י). —אטם אזנו, לא רצה לשמע: אטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה (משלי כא יג). כמו פתן חרש יאטם אזנו אשר לא ישמע לקול מלחשים (תהל׳ נח ה-ו). — *ומשל: כאוטם אזן חרש באדם אין (רמח״ל, מגדל עז ב ב). —הסיר אזנו: מסיר אזנו משמע תורה גם תפלתו תועבה (משלי כח ט). —וכן העלים אזנו: קולי שמעת אל תעלם אזנך לרוחתי לשועתי (איכה ג נו). — כרה אזנים ל..., העיר אותו לשמע: זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית [4]) לי (תהל׳ מ ז). — פקוח אזנים, מי שאזניו עלולות לשמע: ראית רבות ולא תשמר פקוח אזנים ולא ישמע (ישע׳ מב כ). —נמלאה האזן, שמעה יתר מדי: כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר לא תשבע עין לראות ולא תמלא אזן משמע (קהל׳ א ח). — *מלא את האזן של פלוני, דבר לו הרבה: כבר מלאו אזניך כי הגזברים הם נקראים אותם האנשים הממונים וכו׳ (פי׳ המשנ׳ להרמב״ם, שקל׳ ה ב). — צללו אזניו, מפני השתוממות על צרה: הנה אנכי עשה דבר בישראל אשר כל שמעו תצלינה שתי אזניו (ש״א ג יא). הנני מביא רעה על המקום הזה אשר כל שמעה תצלנה אזניו (ירמ׳ יט ג). — העיר אזנו, סבב שישמע: יעיר בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמע (ישע׳ נ ד), ,עי׳ עוד העיר. — פתח אזן: אדני יי׳ פתח לי אזן ואנכי לא מריתי (שם שם ה). אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה (שם לה ה). —*פגום באזנו, שאינו שמע היטב: חושים בן דן היה פגום באזנו ובלשונו (פרקי דר״א לט). —*יצא פלוני ואזניו מקטפות, לאמר בבשת פנים, ברוח נכאה, מפני דברים קשים ששמע: יצא ראובן (מלפני יעקב אביו שהוכיחו) ואזניו מקוטפות (מד״ר בראש׳ לט), ועי׳ קטף. —*גזזו את אזניו, לאמר לא די שלא קבל מה שבקש, אלא גם מה שהיה לו לקחו ממנו (רמז להמשל בהגמל שאזניו קצרות מפני שבקש קרנים[1]). —*הדבר עומד אחורי אזניו, לאמר מוכן ומזמן, קל להשיגו: מפני שמלכותם (של הגוים) עומדת אחרי אזניהם[2]) (פסח׳ קיג.). האמת קשה לעשות והשקר עומד אחר האזן (אותיות דר״ע, בית״מ יעלינק ג). —*רחב אזן, מקבל על נקלה לשון הרע: אבל היה (הורדוס המלך) מכביד עול המס על ישראל והיה רחב אזן מקבל לשון הרע המכפך שופך דמי נפשות אביונים נקיים (ראב״ד, ספר הקבלה, דברי מלכי בית שני). —*אזנו רצועה ל..., נאמן הוא לו לעולם,

— [1]) יש מפקפקים באמתת נוסחה זו ומגיהים הגהות מתחלפות. — [1]) בארמית: ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב בלעם מאי בעי התם א״ר יוחנן שהלך ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב היינו דאמרי אינשי גמלא אזלא למיבעי קרני אודני דהוה ליה גזזין מיניה (סנהד׳ קו.), זהו מה שאומרים אנשים: הגמל הלך לבקש קרנים, האזנים שהיו לו גזזו ממנו. — [2]) בארמית: תנו רבנן ג׳ אין מתקנאין בהן ואלו הן עכו״ם קטן ונחש קטן ותלמיד קטן מ״ט דמלכותייהו אחורי אודנייהו קאי.

(רמז להכתוב ורצע אדוניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם) : ועז נפשי אשו נגדם שחות ואת אזני לאהבתי רצועה (רמב"ע, ידידים יזמו, אוצר טוב). —*כמו פה לאזן, משל לקרוב גדול : וכי יש לך אלוה קרוב כזה שהוא קרוב לבריותיו כפה לאזן (ירוש׳ ברכ׳ ט יג.). —*מפה לאזן, לאמר בסוד : ואין לנו אלא מן הפה לאוזן לנאמנים (עיטור, מאמר ז). —*ראה, הראה באזנו לאים עליו : אל יראה אדם לתינוק באזנו (שמחות ב ו). —*רכן, הרכין אזנו : כשהיה משה מדבר היה אהרן מרכין אזנו לשמוע (מכיל׳ בוא ג). — שבך האזן, דבר לפי מה שהאדם יוכל לקבל : ויעל עשנו (של ההר) כעשן הכבשן וכו׳ ומה תלמוד לומר כבשן (הואיל והאש והעשן של ההר סיני היו הרבה יתר הזקים) לשבך האוזן מה שהיא יכולה לשמוע כיוצא בו אריה שאג מי לא יירא (ה׳ אלהים דבר מי לא ינבא) מי נתן כח וגבורה בארי לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו לשכך את האוזן כיוצא בו והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים (וקולו כקול מים רבים) מי נתן כח וגבורה במים לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו מבריותיו לשכך האוזן (מכי׳ יתרו, מס׳ דבחדש ד). וכאשר מצא (יוסף בן גוריון) דבר גדול וזר יקשה בעיניהם (של הרומאים) האמנתו התאמץ לכתוב לשכך את אזנם כפי מה שעלה על לבו ולא חשש לנטות מדברי הכתובים (ר"י אברבנאל, מ"א טו ו). — וכמו כן *שבר האזן : אנו מכנין ומדמין אותו (את אלהים) לבריותיו כדי לשבר את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע (רב"י במות יט יח). —*תפקע האזן, לאמר לא תוכל לקבל את הדבר : אמר ר"י בן קרחא שמא תפקע האזן של שומע יכול כמו שהעבד מסגל מאחר רבו והבן מאחר אביו והאשה מאחר בעלה כן אתם מסוגלים לי ת"ל כי לי כל הארץ (פסיק׳ רבתי יא). —*תלש באזנו, לעונש, למשל באזנו של ילד וכדומה : למלך ששלח את בנו אצל ההגוני ומסר לו איסר ונתן לו צלוחית שיבר את הצלוחית ואיבד את האיסר תלש (האב) באזנו ותלש בשערו (שם כג). —*אוציא את פלוני מאזניך, לאמר על כרחך, אפילו אם הוא טמון באזניך : אושפיזכן של ר׳ טבלא כהן היה ועני היה אמר לו (ר׳ טבלא) לך והשתתף עם טבח ישראל מתוך שתתירהו מן המתנות משתתף (אתה) עמו הלך ותייבו רב נחמן אמר לו והלא ר׳ טבלא פטרני אמר לו (רב נחמן) אם תפריש (תרומות ומעשרות) מוטב ואם לאו אני מוציא את ר׳ טבלא מאזניך[1] (הלכ׳ פסוק׳ לר"י גאון, בכורות). מעשה בכהן שהיה גיורת נושאה פחותה מבת שלש שנים ויום אחד א"ל רב נחמן מה טעם עשיתה כך א"ל שאמר ר׳ יעקב בר אידי אמר ריב"ל הלכה כר׳ שמעון בן יוחי א"ל (רב נחמן) לך וגרשה ואם לאו אני מוציא ר׳ יעקב מאזניך[2] (שם). —*ומשל : כל מה שמזמר הזמר אינו נכנס באזן הרקד[3] (מד"ר איכ׳, פתיח׳). אם אמר לך אחד אזנך של חמור אל תחוש, שנים עשה לך רסן[4] (שם ברא׳ מה). —ואמר המליץ : יתד תהיה לך על אזנך, ופי שנים תשמע במענך (אגר׳ המוסר לר"מ אלעמי). — *אזנים לכתל, לאמר אפילו כשאין איש אתך הזהר בדבריך : גם במדעך מלך אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר וכו׳ ר׳ לוי אמר אזנים לדרך ואזנים לכותל (מד"ר ויקר׳ לב). —*אזנים גדולות, סמן לאוילות : כתב אפלטון מי שאזניו גדולות יהיה כסיל (מ׳ אלדבי, ש"א ד א). —ובמשמ׳ *מעט : אזן[5] זכות, מעט זכות (רש"י מד"ר ברא׳ כט). — ב) *כנוי לדברים שיש להם קצת דמיון לאזן בע"ח, אזן כלי, בליטה בכלים בצורת אזן יאחזו בה : המוציא חבל כדי לעשות אזן לקופה (שבת ח ב). החרס שאינו יכול לעמוד מפני אזנו (כלים ד א). אי זהו מקום קרוב א"ר שמואל מאוזן חבית ולפיה (ירוש׳ תרומ׳ ח מה ד). הוצין כדי לעשות אוזן לסל (שבת עח:). — ומ"ר : ואזני החמת ואזני התרמיל (מקוא׳ י ג). העושה כלים מן העשת וכו׳ ומאוזני כלים (כלים יא ג). כל שניטלו אזניה (שם ד ג). לקופה גדולה מלאה פירות ולא היה לה אזן ולא היתה יכולה להטלטל ובא פקח אחד ועשה לה אזנים והתחילה להטלטל על ידי אזניה (מד"ר שה"ש א). קופה של ארבעת אזנים (שם איכ׳ א ב). —*אזני הנעל, שאוחזו בהן כשנועלו : סנדל שנתפסקו אזניו ונתפסקו טרסיותיו (תוספתא כלי׳ ב"ב ד ס, גמ׳ שבת קיב.). — ג) *בקצת אברים החלקים הדומים קצת לאזן, כל אחד מאזני הלב, Herzohr

—[1]) תרגום עברי מגוף המאמר בארמ׳ בגמ׳ חולין (ז, קלג:). —[2]) תרגום מארמית בגמ׳ יבמ׳ (דף ס:). —[3]) גוף המשל בארמ׳ : כל דזמר זמרא לא עייל באדניה דרקדא. —[4]) בארמ׳ : אם אמר לך חד אודניך דחמר לא תיחוש תריין עביד לך פרוכי. — [5]) עפ"י הגרסה בארמ׳ בגוף המדרש אינוניתא. אבל בספרים אחרים גרסאות אחרות.

auricle ; aucieule : אמר ר׳ יהושע בן לוי מעלין אונים¹) בשבת (ע״ז כט.). וחותך עוקץ הלב ואוני הלב (הרוקח, סי׳ תט).—וכמו״כ *כ״א מאוננות הריאה: חמש אוזנים יש לריאה בשעה שנופח אותה פניה כלפי האיש שנופחה שלש מימין ושתים משמאל (הלכ׳ פסוק׳ לר״י גאון, טריפה). אמר רבא חמש אונים יש לה לריאה (ר״י הדסי הקראי, האשכול רכד). ואם האונים הקטנות (של הריאה) דבוקות מעיקרן אזן לאזן וכו׳ (אלדד הדני, הלכ׳ טרפ׳ כ ז, מהד׳ אפשטין).—ד) *שם לקצת צמחים, אֹזֶן העכבר²), מ״ר אזני העכבר, הוא צמח שקוראים *אל תשכחני, myosotis : אזני העכבר וכו׳ הוא עשב (קאנון ב, נות הסמים). והיתר נכון שיעוטש בו עם עשב אזני העכבר (כס ג כ ז). ואלו ג׳ עשבים שהזכירו נכנסין ברפואות הרבה ושמותם ברפואות מטה הרועה ואזן העכבר וחי לעלם (ר״י פרוביצאלו, בו״ת בלמוד החכמ׳, ד״ח סד).—*אֹזֶן הארנבת³), bupleurum (ס׳ מעבה טוביה, ערוג׳ הבשם, אות א).—ה) *אֹזֶן העכבר, מ״ר אזני העכבר, צפרנים סדוקות: ומה שיהיה מסדוק הצפרנים אל חלקים חדים ויתלו בבשר ויעקצו ויזיעו אז יאמר לו אזני העכבר (קאנון ד ז ד׳).—ו) *אֹזֶן הָמָן, מין עוגה מתוקה בצורת אזן ליום הפורים: הרקיקים העשוים מן הבצק כדמות אזנים מבושלים בשמן ויטבלו אותם בדבש ויקראוהו אזנים (ר״י אברבנאל, בבלת, זה הדבר). יום שבו שלחן ערוך ומזומן, בני ישראל הכו את המן, יום שבו עשרת בניו תלו, ואת תנוך אזניו אכלו (אריה מודינא, מחזה לפורים, כ״י, נזכר באגר׳ י״ש ריגיו כח).—ובהערה שם: רומז למיני מתיקה שעושים בארצותינו ליום הפורים וקוראים אותם אזני המן.

*אוּלָם הָאֹזֶן, הוא החצר החיצונה. — *אַלְיָה, החלק הרך, התלוי, במקום שישימו העגילים.—בְּדַל, סתום.—*בַּת הָאֹזֶן, לוז מפריש ריר שאחורי האזן.—

¹) גרסת הערוך, ובנוסח׳ אונקלי, ופרש ר׳ אבא שם איסתומכא דליבא, ופרש רש״י: תנוך שכנגד הלב. וכן לוי. אבל הערוך פרש גידים, וכן בתשו׳ גאו׳ קדמ׳ (קסל, מא) מפרש גידים המחוברין באזן.—²) כן בערב׳ אד׳אן אלפארa), והוא עפ״י השם היוני.—³) בערבית אד׳אן אל ארנב b).

a) اذان الفار b) آذان الارنب

*גֶּדֶר, האמצעי של האזן.—*הֶמְיָה, צִלְצוּל, שְׁרִיקַת באזן.—*חָזָן, שאזניו ארוכות, סרוחות. — *חֶלְזוֹן, אחד החללים.— *חַסְחוּס, סחוס.—*חָצֵר, הפנימית, —חֵרֵשׁ, מי שאינו שומע.—*חֵרְשׁוּת. - כְּבַד אֹזֶן, שומע בקושי.—*כִּשְׁכֵּשׁ, באזנו, הניע האזנים.— מְבוֹךְ, חלל הפנימי.—*מִילָה, אליה.—מְשׁוֹרָה, אחת העצמות הקטנות.—*מַשְׁפֵּךְ, אחד מחללי האזן. —נְזָמִים, נְטִיפוֹת, עֲגִילִים, *קְדִישִׁים וכו׳, מיני תכשיטי האזן.—*סַדָּן, אחת מעצמות הקטנות של האזן. —*סְחוּס, העצם הרך.—*סֶלַע, חלק עצם הגלגלת שבה האזן.—*עֲדָשָׁה, אחת עצמות האזן.—*פַּטִּישׁ, אחת העצמות הקטנות.—*צֶדֶף, אחד החללים בצורת צדף. —*צוֹאַת הָאֹזֶן, כעין שעוה הנפרש מתוכה.—*צְמַח, מי שאין לו אזנים.—*צִמֵּם, מי שאזניו דומות לספוג. —*צִמֵּע, שאזניו קטנות מאד.—*קוּף, השפה העליונה של האזן.—*קָטוּף, אזנים קְטוּפוֹת.—*קֶרֶן השמיעה. —*שֵׁמַע, חוש השמע. — *שחלא, שַׁחֶלֶת, מחלת נזילת האזנים.—*תּוֹף, הקרום הפנימי.—*תָּלֹשׁ, באזן הילד ליסרו.—תְּנוּךְ האזן.

אֵזֶן¹),—כמו אֹזֶן.

א. **אָזַן**,—קל לא נמצא במקרא.

—הפע׳, הֶאֱזִין, הֶאֱזִין, הֶאֱזַנְתָּ, עתי׳ אַאֲזִין, יַאֲזִין, צווי הַאֲזִין, הַאֲזִינָה, הַאֲזִנָּה, — הטה אזנו לשמע, הקשיב היטב, das Ohr zuneigen, scharf zuhören : prêter les oreilles ; to listen : ולא שמע יי׳ בקלכם ולא האזין אליכם (דבר׳ א מה). ומעולם לא שמעו לא האזינו (ישעי׳ סד ג). קולי אל אלהים ואצעקה קולי אל אלהים והאזין²) אלי (תהל׳ עז ב).

¹) צורה הקדומה במקום אֹזֶן, ונשתמר השורק ולא נתחלף לחולם, בכח הדגש שאחריו, רק בשע״פ של עיר אֻזֵּן, שֶׁאֱרָה (דהי״א ז כד), כמו בהרבה שמות אחרים של ערים וכדומה נשתמרו השמות בצורתם הקדומה ולא נתפעלו מהנטיה שפשטה בלשון לחלופי התנועות.

²) אמר הראב״ע: י״א וְהַאֲזִין היה ראוי להיות וְהֶאֱזִין כמו לא האמין, פועל עבר, ורבי משה אומר שהוא לשון צווי ולפי דעתי שהוא שם הפועל. ע״כ. ורוב החדשים הסכימו שהוא עבר, ונשמר הפתח הקדום במקום

אם שמע תשמע לקול יי' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך (שמות יה כו). יום קראתי ויענני לא אאמין כי יאזין קולי (איוב ט יו). קום בלק ושמע האזינה עדי בנו צפר (במד' כג יח). ואולם שמע נא איוב מלי וכל דברי האזינה (איוב לג א). האזינה זאת איוב עמד והתבונן נפלאות אל (שם לז יד). אמרי האזינה יי' בינה הגיגי (תהל' ה ב). הקשיבה רנתי האזינה תפלתי (שם יז א). שמעה תפלתי יי' ושועתי האזינה (שם לט יג). האזינה עמי תורתי הטו אזניכם לאמרי פי (שם עח א). ה' האזינה קולי בקראי לך (שם קמא א). — ונגזר: נשי ... האזנה אמרתי (כלאב' ד כג). — ובלי שם הדבר המאזן: האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי (דבר' לב א). שמעו זאת הזקנים והאזינו כל יושבי הארץ ההיתה זאת בימיכם ואם בימי אבתיכם (יואל א ב).— ובהשמטת האלף, אזין במקום אאזין: הן הוחלתי לדבריכם אזין[1] עד תבונתיכם (איוב לב יא). מרע מקשיב על שפת און שקר מזין[2] על לשון הות (משלי יז ד).

—פע', *אזן, עתי' יאזן,—א) עשה, התקין אזנים לדבר, mit Ohren versehen; munir d'oreilles; provide with ears: ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם ואזן. אמר וכו' עשה אזנים לתורה (מד"ר ... א).—ב) ... בתוך הבעלה: במה הקה (של הפרה אדמה) גוזר, מגבנון אמרה נגזר, נאמן (... משה) לאזנה נתאזר (יוצר לפר' פרה, ממרה). — ב) שאזן את החולה, בדק בשמיעת האזן מעמד הזהו, לבו, וכדומה.

—...' יאזן, עתי' יאזן, לווי אזן,—קבל באזניו, שמע, horchen; écouter; to listen. ... אזון חין תאבי ישעך, ... (הושע' להושע"ר, אנא). בטוחי בברית כרותה למדותיך, אנקתם אזון דופקי דלתותיך (יוצ' יוה"כ, תכמי תוס). תחנוני אזון אומני מחוללי ופדנוגי (סליח' ליום ד', אליה כיער).

ב.אָזַן[3],—קל לא נהוג

—פע', אזן, פ"י, עתי' יאזן,—שקל שני דברים במאזנים שיהיו בד בבד, ins Gleichgewicht bringen, ובהשאלה, בחן ובדק בדעתו, équilibrer; to poise: prüfen, abwägen; peser, examiner, weigh: ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם ואזן[1] וחקר תקן משלים הרבה (קהל' יב ט).— ואמר הפיטן: אלופים מסבלים בעבי נגהיך, אזנת דבור עברית כמהיך, אנכי ה' אלהיך (ר"א קליר, אופנים, תפא' סיבה לגונן 203).—ולווי: דבריך חקור ואזן (ר"י הלוי, מי כמוך נפשת, ליון תר"א 119). ואמר להם שיאזנוהו וישמעוהו (רד"ק יבע' כח כג).—ובמלאכת השיר, ערך לפי המשקל: ... שירים (ראב"ע קהל' יב ט).

—פע', יאזן, מאזן,—אזנו אותו, שקלו את הדבר שיהיה בד בבד: יש מי שחושב הנפש היא המזג והוא הערך המאוזן מעירוב האיכות הראשונים אחר פעלם והפעלם מצתם על קצת (ידעיה בדרשי, תבוני דבב"א א תי"ח). וזה כלו ראוי שישוער ויאוזן לפי הצדק והיושר האמתי (נוה שלום, אבר' שלום יא ה). — ובמלאכת השיר, ערוך לפי המשקל: אלא שאתה תמצא דברים יותר רחבים ולשונות נאים ויפים ואולי אוזנו בשירים ונשקלו במליצות (ר"י אר"ת, מו"כ ח עד).— ואמר המשורר: כי השיר אשר חשב היותו במאזני צדק מאוזן, כדרך כל שיר חרוז, היו מזיו שגיאותיו מלאים מפיקים ... (עמנואל, מחבר' כג).

—התפ', *התאזן,— השתוה במשקל בד בבד, sich in Gleichgewicht bringen: s'équilibrer; to balance oneself: כאשר תראה ההויות הטבעיות משתערות ... ונערכות בהמזגם מן ... הארבעה (ר"י אר"ת, כוזרי ה כג).

***אָזַן[2]**, פ"י,—... בכלי זין, bewaffnen; armer; to arm: ועדהו (של עמלק) חלשה ביד אזן תלושה (ר"א קליר, יוצ' פורים, אורח כט).

אָזֵן[3], אזן[4], ב"ז, סמי' אזן, כנוי אזנך, מ"ר אזנים, סמי' אזני,—כלי זין[5], Waffe; arme; weapon: ויד

—[2]) ריב"ג: שקל הענינים וחקר עליהם וכונם.

[1]) מן אזן, אזנך, שלקמן.

[3]) משקל ירך, כתף, עקב (ר"י בן גנאת, גזויות, וכן אד"ם הכהן ביתרון נאדם, וכן קניג).—[4]) משקל באר (פירסט, מ' ריכרסון). — [5]) בך, מלשון זין, מפרשים מלה זו תרגום, מנחם בן סרוק (וז"ל: ענינו יורה עליו

הזה לסבה לא ידועה (אולסה' 825, וכן בטכ', שטרה, קויץ, קניג).—[1]) בחמשה כ"י אאזין.—[2]) בשלשה כ"י מאזין. אולסה' מחליט כי זה טעות משוטה.

[3]) בערבית וַזַןَ, שקל.

[a]) وَزَنَ

תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ ויתד תהיה לך על אזנךָ[1]) והיה בשבתך חוץ וחפרתה בה (דבר׳ כג יג-יד). — ואמר המשורר: אשביר אזני מדם זמן ישבירני, ולגרשני נכר ולא יבירני (ר״י הלוי, מי יתנני כפר). הראיתם איש בזה אשר שפתו חניתו ולשונו קלשונו ושניו אזניו (ר״י חריזי, תחכמוני ג). בחרב דעתך החרב דאגות וללחום בם יהא שכלך [illegible] (רב״ט פנקירת, אגרי היגון כ:). יום נלחמו בי יחד שבני, חסדי יי׳ היו אזני (לבכ׳ איכה, כפרד׳, גיבורנו). אך היהודים לא שמעו בקול האזרחים אשר צוו אותם להתפשט את אזניהם וכלי מלחמתם (ק״ב, די״ע ג, מכפעי ימי הביניים, סי׳ במא). על בית האזנים והדר הנשק, שם גם הרמון בית לנשי המלך (י״ג, אדו״מ א).

אָזְנָה[2]), ש״נ, מ״ר אזנות, אזנות, סמי׳ אזנות, — בליטה מההר, Bergvorsprung; saillie d'une mon.agne projection of hill: אזנת תבור[3]) (יהוש׳ יט לד).

אזנח[4]),

— הפע׳, האזניח[5]), פ״ע, — נשחת והעלה ריח רע, stinkend, faulig werden; se gâter; stink: ונשתו מים מהים ונהר יחרב ויבש והאזניחו[6]) נהרות דללו וחרבו יארי מצור קנה וסוף קמלו (ישע׳ יט ה-ו).

***אֻזְנִית**[1]), ש״נ, מ״ר אזניות, — אחד ממיני הרגילה, Art Portulak; espèce de pourpier; portulaca: אוכלין ברגילה עד שיכלו אגוטרי וכו׳ ובגליל התחתון עד שיכלו אזניות[2]) של מעון אנא (תוספתא שביע׳ ז יג). — ועי׳ רגילה.

אזק[3]), ממנו אולי אזקים.

אֲזִקִּים[4]), — מכשיר של ברזל על ידי האסורים, Handfesseln; menottes; Handcuffs, והקלו את ההמה אחרי כ, ה, ואמרו באז-, האז-: והוא (ירמיהו) אסור באזקים[5]) בתוך כל גלות ירושלם ויהודה (ירמ׳

בי כלים מכלי מלחמה דק, ר״י בן גנאח, רש״י, ועוד. ואעפ״י שלשון [illegible] אזנך מתישב יתר יפה לפי פרוש המבארים, שפרשו אזן כמו אזור, מ״מ כבר החליטוהו רבי [illegible] במשמ׳ כלי, וכבר השתמשו בו במשמעה זו ראש משוררינו ר״י הלוי ואחרים. — [1]) יש נוסחאות אזניך ביוד.

[2]) משקל מלכה, שלמה. — [3]) ש״ע פרטי לאחת הערים. אך דעת החקר׳ [illegible] כי העיר נקראה כך ע״ש בליטת ההר בצורת אזן, וכן החליט החכם ג׳ א׳ שמיט בספרו Hist. Geogr. of the Holy Land, כי אזנה היה אחד מהשמות שהשתמשה בהם לשון עברית לכנות צורת בליטה מההר.

[4]) את ש״ת [illegible] בנקוד אז- המציא גונ׳ ליסיד להפעל האזניח ילקטן, וכן אולד, ומנקד אז- (סי׳ קכו), והביא אותו לדוגמא לש״ת [illegible]רים (סי׳ סב). וכן הביאוהו מיהלוי — פולק ברשימ׳ המלים בתור שם התאר על משקל אכזב, אכזר. — [5]) מקור משמעת המלה בשרש זנח׳ [a]) בערבית, לאמר נשחת ונבאש טעמו וריחו ע״י השמן. וכמו״כ שנח. וביחס למים: אשן. ויש את גם בעברית לזנח במשמעה זו, והוא צחן. — [6]) מנחם, ר״י בן גנאח ושאר המבארים הקדמונים אמרו כי האלף יתרה ובארו והאזניחו כמו והזניחו מלשון עזיבה. ודעת הרד״ק (מכלול סד:) היא כי היה כתוב ואזניחו כמו אגאלתי והוסיפו אחרי כן ה לתקון. וכן דעת קצת החדשים, ואחרים (הוגסט׳, בטדה, קניג) מחליטים כי זה ט״ס פשוט במקום והזניחו. אך לנו הנוסחה שבידנו כמו שהיא היא יסוד הדיון וראוי שנקבל השער׳ גזנ׳ ואולד בדבר שה״ת אזנח, כמו מן אכזר עשו העברים התאכזר. ובפרוש המלה יתר נראה דעת גזניוס שגזרו מן השרש זנח׳ בערבית במשמ׳ נשחת טעמו וריחו.

[1]) אולי מן אֹזֶן, ע״ש צורתו. ובערבית אחד משמות הרגילה הוא [illegible], בממ״ב ע״ש הצורה. — [2]) כך, אזניות של מעון אנא, והגיה הגר״א דבילה במקום רגילה, סגריות במקום אגורטי ואהינות של טובייתא במקום אזניות של מעון אנא. אבל המשנה ט ה, ששם נזכרו סגריות, גורסת רגילה ולא דבילה, וכן היא גרסת הרמב״ם והר״ש וכו׳, ורגילה היא ירק, ומוכרח שגם הדבר שעד שיכלה הוא מותר לאכל הרגילה הוא ירק ולא פרי עץ. ולוי וקוה׳ פרשו אזניות אוצרות. וכבר דחה זה דר׳ שורץ בהגיון אהרן על התוספתא, ופרש: אזניות מין גלגלות, ועלים שלהם אינם סגורים אלא נטויין דומין לאזנים.

[3]) בארמ׳ אֲזַק, אולי כמו הדק, במשמ׳ להץ, הציק: ולא שתוי חמר [illegible] דאפילו ארבע כסיה דאנא שתי בליליא פסחא אזיק (בירוש׳ שבת ח יא. פסק׳ [illegible] ג, פסח׳ י לז נחזיק, במקום אזיק, ובילקוט קהלת במקום הזה דהזיק, ובבבלי נדר׳ סו: הוגרני ידעי) לרישי מן פסחא לעצרתא (מד״ר קהל׳, מי כחכם). — ר״ל: ולא שתוי יין אני שאפילו ארבע כוסות שאני שותה בליל הפסח אוזק ראשי מן פסח ועד עצרת.

[4]) כבר העיר על זה ר״י בן גנאח וז״ל: והוא דומה למה שאמר הערב למצוק במלחמה אזק ואומרים למקום המלחמה בעבור צוקו מאזק (ספר השרשים). — ופרש מנחם בן סרוק: רתוקות; ר״י בן גנאה: מוסרות וכבלים; רד״ק: שלשלאות של ברזל. — [5]) כך הכתיב.

[a]) زنخ

מ א). ועתה הנה פתחתיך היום מן האזקים אשר על ידך (שם ד).

א. אזר [1]), ממנו אזר, אזור, *אזורה, "אזירנת, "אזרה.

אזר, פ"י, עתי' אאזר, תאזר, ככי' יאזרני, — א) אזר הלבוש אותו, הקיפו סביב סביב, umgeben; entourer; surround: ברב כח יתחפש לבושי כפי כתנתי יאזרני (איוב ל יח). —ובכלל "הקיף: עד שכתב הפלוסוף שהגלגל החלק היותר גדול מחלקיו עם המניע אותו הוא בעגול הגדול האוזר אותו (ר"י אברבנאל, כראש', ימי רקיע). — ב) אזר את מתניו, שם עליהם האזור, umgürten; ceindre; gird: ואתה תאזור מתניך וקמת ודברת אליהם (ירמ' א יז). אזר נא כגבר חלציך (איוב לח ג). —ואת האזור, אזר אותו בהמתנים: איש בעל שער ואזור עור אזור במתניו (מ"ב א ח). — ובהשאלה, אזר חיל, התחזק, sich stärken; se fortifier; strengthen oneself: קשת גברים חתים ונכשלים אזרו חיל (ש"א ב ד).

—פעו', "אזור, אזורים, אזורי, —האיש אזור: גזורי אש אזורי אש (הרוגי עז, אופן שבת א אתה"ס).

—נפע', נאזר ב..., אזרו אותו, אזר את עצמו, umgürtet sein; être ceint; be girded, ובהשאלה נאזר בגבורה, נתחזק: מכין הרים בכחו נאזר בגבורה (תהל' סה ז). —ואמר המשורר: ושירו על ריק נעזר, ובאזור שוא נאזר (ר"י חריזי, תחכמ' יח).

—פע', אזר, — הלבישו האזור, ובהשאלה, אזר אותו, חזק אותו, נתן לו כח, kräftigen; fortifier; strengthen: אני יי' ואין עוד זולתי אין אלהים אאזרך ולא ידעתני (ישע' מה ה). — וכמו כן אזר אותו חיל: ותאזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתי (תהל' יח מ). — ובהשמטת האלף: ותזרני (ש"ב כב מ). —אזר אותו שמחה, שמח אותו: הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה (תהל' ל יב).

—התפ', התאזר, —לבש את האזור, ובהשאלה התחזק: לבש יי' עז התאזר (תהל' צג א). התאזרו וחתו התאזרו וחתו (ישע' ח ט). —ובמשמ' "מכין את עצמו למלחמה: דעת נקתניבור המלך נאמנה כי ארתחששתא המלך

והקריא בזקים, ובקצת כ"י לפסוק הראשון חסרה האלף. ואמר ריב"ג וז"ל: העקר באלף הזאת להראות והרפוה, ויש שיפילוה מן המלה ויבינו המלה בלעדיה כאשר אמרו בזקים יעברו וכו'.

[1]) עי' אזור.

מתאזר לעלות עליך (יוסיפון, פרק ו).

—פע', "אזר, מאוזר, — כמו נאזר: מהיר צדק ישר לבב וכו' ואיש שכל ובחכמה מאוזר (שערי דיני ממונות לרה"ג יח-יט).

ב. אזר [1]), ממנו אזר.

אזר, פ"י, —אזר זיק, הוציא אש מעץ, אבן, anzünden; allumer; to light: הן כלכם קדחי אש מאזרי [2]) זיקות לכו באור אשכם ובזיקות בערתם (ישע' נ יא).

*אזרד, אוזרד, —עי' *עוזרד.

"**אזרה** [3]), אזרה [4]), ש"נ, — כמו אזור: וכמו חזקת אזרתי, אספת מנוף פזרתי, לציון תמהר חזרתי (ר"י טוב עלם, זולת לשבת אחר שבוע', אור ישראל).

אזרוע [5]), אזרע, ש"נ, — כמו זרוע: והוצא את עמך את ישראל מארץ מצרים באתות ובמופתים וביד חזקה ובאזרוע נטויה (ירמי' לב כא). אם הניפותי על יתום ידי וכו' כתפי משכמה תפול ואזרעי מקנה תשבר (איוב לא כא-כב).

אזרח [6]), ש"ז, מ"ר אזרחים, סמי' אזרחי, —יליד הארץ שהוא ישב בה, ההפך מן גר, Eingeborener; indigène; a native: תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוככם (שמות יב מט). חקה אחת יהיה לכם

[1]) אין לשרש זה אח בלשונות האחיות.

[2]) ריב"ג: מאזרי זיקות הוא כמו קודחי אש והראיה על זה אמרו ובזיקות בערתם וכאלו מאזרי בענין מבערי. ע"כ. וכן אבו זכריה בן בלעם: מאזרי זיקות פי מעני קודחי, אי יקדחון אלשרר. ע"כ. ור"ל, מאזרי במשמעת קודחי, ר"ל יקדחו הניצוצות, וכן ר"ש פרחון: מאזרי זיקות פי' מבערי לפידים. ע"כ. וכן רד"ק: ומוציאי אש מן העצים ומן האבנים יקראו מאזרי זיקות. ע"כ. ואעפ"י שרסע"ג מתרגם קצת במשמעת אחרה: מד'רי אלשרר, וסובר מאזרי כמו מזרי, ורוב החדשים סוברים כי במקום מאזרי צ"ל מאירי כמו בתרגום הסורי, אעפי"כ לנו דעתן של רבי לשוננו הנזכרים למעלה היא המכרעת, ששרש זה משמש בעברי' במשמעת הוצאת זיקים.

[3]) משקל קערה. כך מנקדה מלה זו ברשימת המלים של צונץ. — [4]) משקל שמלה.

[5]) משקל אגרוף, אפרוח, ועי' זרוע.

[6]) בערבית צריח [a]), מן צרח שר"ל היה צח, טהור, גלוי, מפרסם, וכמו"כ בעברית זרח, עי' זה. וכבר תרגם

[a]) صَرِيح صرح

לנר ואזרח הארץ (במד׳ ט יד). וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך (ויקר׳ יט לג-לד). והיו (הגרים) לכם כאזרח בבני ישראל אתכם יפלו בנחלה בתוך שבטי ישראל (יחזק׳ מז כב).—ובהרחבה, אדם שיש לו זכיות המדינה, Bürger; citoyen; citizen: ישיטו חק בארץ כי היהודים היושבים בצרפת אזרחי הארץ הם ככל הצרפתים (ק״ב, די״ע ד, המלך בצרפת 350).— ובהשאלה, אילן נשרש היטב, stark eingewurzelter Baum; arbre enraciné; rooted tree: ראיתי רשע עריץ ומתערה כאזרח[1] רענן (תהל׳ לז לה).

אזרחית, ש״נ, מ״ר אזרחיות,—שם הנקבה מהשם אזרח הקודם: לרבות את הנשים האזרחיות שחייבות בעינוי (סוכה כח.).

אח[2]), אוח, ש״ז, מ״ר אחים,—בעל חי טורף שוכן יערים והרבות, ממין הנמיה[3]), Marder; martre; marten: ורבצו שם (בבבל ההרבה) ציים ומלאו בתיהם אחים ושכנו שם בנות יענה ושעירים ירקדו שם (ישע׳ יג כא).—ועי׳ נמיה.

א. **אח**[4]),—מלת קריאה של צער ויגון, ach!; hélas!; alas!: כה אמר אדני יי׳ הכה בכפך ורקע ברגלך ואמר אח אל כל תועבות רעות בית ישראל אשר בחרב ברעב ובדבר יפלו (יחזק׳ ו יא).—ובתו״מ: כל שזכרו (את אחשורוש) אמר אח לראשו (מגי׳ יא.). הצדיקים אומרים על אותו היום אח מה קשה (מדר׳ תהל׳ מו).

ב. **אח**[1]), ש״ז, סמי׳ אחי, ככנ׳ אחי, אחיך, אחיך, אחיו, אחיהו, אחיה, אחינו, אחיכם, ־כן, אחיהם, ־הן, מ״ר אחים[2]), סמי׳ אחי, כנוי אחי, וכהפס׳ אחי, אחיך, אחיך, אחיו, אחיה, אחינו, אחיכם, ־כן, אחיכם, אחיהם, ־הן,— א) בני אב אחד או אם אחת הם זה לזה אח, Bruder; frère; brother: ולרבקה אח ושמו לבן (ברא׳ כד כט). מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אשקך (שה״ש ח א). בכל עת אהב הרע ואח לצרה יולד (משלי יז יז), ורגילים להשתמש במאמר זה בשמ׳ שבבוא צרה על אדם תבאנה אחריה עוד צרות. — וסמי׳: ויקחו את לוט ואת רכשו בן אחי אברם וילכו (ברא׳ יד יב).—וככנ׳: ויהי בהיותם (קין והבל) בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו ויאמר יי׳ אל קין אי הבל אחיך ויאמר לא ידעתי השמר אחי אנכי (שם ד ח-ט). ויאמר אליה אבשלום אחיה האמינון אחיך היה עמך (ש״ב יג כ). מה בצע כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו (ברא׳ לז כו). חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה (שם מב טו). לבוא חמס שבעים בני ירבעל ודמם לשום על אבימלך אחיהם אשר הרג אותם (שופט׳ ט כד).— ומ״ר: ויאמרו (בני יעקב ליוסף) שנים עשר עבדיך אחים אנחנו בני איש אחד (ברא׳ מב יג). — וסמי׳: ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר (שם לד כה).—וככנ׳: ויאמר (יוסף) את אחי אנכי מבקש הגידה נא לי איפה הם רעים (שם לז טז).׳ועתה אם מצאתי חן בעיניך אמלטה

בך ר״י בן גנאח אלצריח, הנגלה ביחס העיקרי (הברכים, מסד׳ דר׳ נכר, ברב זרח). — [1]) יש מפקפקים בנוסחה זו. השבעים קראו ארז. ולזה מסכימים קצת מהאחרונים. אך מרי הלשון שלנו פרשוה במשמעת צמח. מנחם בן סרוק: כאזרח רענן, מתלחלח ומצמיח כאשל הנשרש. ומזה גזר גם המשמעה הראשונה, אמר וז״ל: ואזרח באזרחי בני אדם אנשי שרשים המה. וכן הביא רש״י את לשונו. ר״י בן גנאח: כשרש לח ורטוב. רד״ק: הוא העץ הלח והרטוב. וכן אחרים.

[2]) בערבית אין אח לשם זה. בהכתבות האשוריות מצאו החוקרים שם אחו ואומו לבין חיה, אך לא עלה בידי החכמים לגדר מהותה.—[3]) תרגם רסע״ג נמוס, וכן ר״י בן גנאח: פרשו בו נמיות. רד״ק: היא חיה הנקראת בלשון רבותינו ז״ל נמיה שמה בלשון לעז מארטורו, וי״א שהיא חיה שלועזין לה פירון. ע״כ. גזניוס, פירסט ואחרים פרשו שהוא עוף הדורים הנקרא בגרמנ׳ Eule וגם Uhu על שם קולו. ופרופ׳ Cheyne תרגם jackal.

[4]) כן גם בערבית אח׳ a).

a) خ

---

[1]) מלה שמית. באשורית אחו, ואמרו חכמי לשון אשורית כי עקר משמעתו היא: היה שיך להמשפחה, ונגזר משרש אחה שפרושו באשורית: היה שיך אל, ואולם יש סוברים (נלדע, סי׳ ג) כי זה כמו אב ואחרים אחד מהשמות הקדומים העקריים שנוצרו בלי ספק על שום פעולה או תאר, ואחרי כן על פי התשוקה הטבעית של הלשונות השמיות לשלשות נוספה עליהם תנועה ארוכה. בערבית אח׳, אח׳ו a). ארמית וסורית אח, אחא.—[2]) לפי דעת רד״ק משקל שני דגוש, כמו גל גלים גליכם. ולפי קצת מפני נטית החית להכפל בעצמו.

a) أخ أخو

נא ואראה את אחי (ש"א כ כט). אספרה שמך לאחי בתוך קהל אהללך (תהל' כב כג). מוזר הייתי לאחי ונכרי לבני אמי (שם סט ט). ויאמר ישראל אל יוסף הלוא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם (בראש' לז יג). את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון אשר הורדתנו בו ואת אביך ואת אמך ואת אחיך ואת כל בית אביך תאספי אליך הביתה (יהושע ב יח). יוסף בן שבע עשרה שנה היה רעה את אחיו בצאן (בראש' לז ב). ויאמר שכם אל אביה (של דינה) ואל אחיה אמצא חן בעיניכם ואשר תאמרו אלי אתן (שם לד יא). ותקרבנה (בנות צלפחד) לפני אלעזר הכהן ולפני יהושע בן נון ולפני הנשיאים לאמר יי' צוה את משה לתת לנו נחלה בתוך אחינו (יהוש' יז ד). ומולדתך אשר הולדת אחריהם (אחרי אפרים ומנשה) לך יהיו על שם אחיהם יקראו בנחלתם (בראש' מח ו).—ובבע"ח: שחט את האם ואחר כך המשה אחים (ספרא אמור ח, פרק ח). — ב) קרוב, בן אח, בן דוד, וכדומה, : Verwandter, Neffe; parent, neveu; relation ויושב (אברהם) את כל הרכוש וגם את לוט אחיו (בראש' יד טז). ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא (שם כט יב). ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן בני עזיאל דד אהרן ויאמר אלהם קרבו שאו את אחיכם (את בני אהרן) מאת פני הקדש (ויקר' י ד). — ג) בני שבט אחד, בני עם אחד, בני ארץ אחת, Stam-mesgenosse, Landsmann; compatriote; country-man: ויגדל משה ויצא אל אחיו (שמות ב יא). כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך וכו' לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון (דבר' טו ז). נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך יי' (שם יח טו). והמלך דוד שלח אל צדוק ואל אביתר הכהנים לאמר דברו אל זקני יהודה וכו' אחי אתם עצמי ובשרי אתם ולמה תהיו אחרנים להשיב את המלך (ש"ב יט יב-יג). ואצוה את שפטיכם בעת ההוא לאמר שמע בין אחיכם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו (דבר' א טז). ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כל גבורי החיל (יהוש' א יד). והביאו (הגוים) את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ליי' בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם (ישע' סו כ). אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רחמה (הושע ב ג).—ועם אלף פתוחה: ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך (ויקר' כה מו). האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה (במד' לב ו). — ד) עמים העומדים בברית, Bundesgenosse; peuple allié; ally: על שלשה פשעי צר וכו' על הסגירם גלות שלמה (של העברים) לאדום ולא זכרו ברית אחים (עמוס א ט). — ה) ידיד, רע, Freund; ami; friend: צר לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאד (ש"ב א כו).— ובתו"מ: אמר לו ישמעאל אחי היאך אתה קורא (ע"ז ב ה). בזמן שהשנים יפות הבריות נעשין אחים אלו לאלו (מד"ר בראש' פט). — ו) אנשים ממדרגה אחת, מאומנות אחת, וכדומה, Mit-bruder; confrère; collegue: ויאמר (חירם מלך צור לשלמה) מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי (מ"א ט יג). וישחטו (הכהנים) הפסח לכל בני הגולה ולאחיהם הכהנים (עזרא ו כ). — ז) קריאה של חבה: ויאמר (לוט לאנשי סדום) אל נא אחי תרעו (בראש' יט ז). ויאמר להם (להרועים) יעקב אחי מאין אתם (שם כט ד).—ה) בהצטרפות עם איש, איש אחיו, איש לאחיו, איש מאחיו וכו', זה לזה, זה מזה, einer den andern; l'un l'autre; one another: וישכימו (אבימלך ושר צבאו) בבקר וישבעו איש לאחיו וישלחם יצחק (בראש' כו לא). לא ראו (המצריים) איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים (שמות י כג). וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו (ויקר' כה יד). ויאמר יואב חי האלהים כי לולא דברת כי אז מהבקר נעלה העם איש מאחרי אחיו (ש"ב ב כז). ויהי העם כמאכלת אש איש אל אחיו לא יחמלו (ישע' ט יח). ונפצתים איש אל אחיו (ירמ' יג יד). וירדו סוסים ורכביהם איש בחרב אחיו (חגי ב כב). ורעת איש אחיו אל תחשבו בלבבכם (זכר' ז י). — וגם בבעלי חיים: כגבורים ירוצון (הארבה) כאנשי מלחמה יעלו חומה ואיש בדרכיו ילכון ולא יעבטון ארחותם ואיש אחיו לא ידחקון (יואל ב ז-ח).—ובדבר שאין בו רוח חיים: והיו הכרבים פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על הכפרת ופניהם איש אל אחיו (שמות כה כ). אחד באחד יגשו (אפיקי המגנים של הלויתן) ורוח לא יבא ביניהם איש באחיהו ידבקו יתלכדו ולא יתפרדו (איוב מא ח-ט). — ט) מי שדומה לאחד בדבר מה: אח הייתי לתנים ורע לבנות יענה (איוב ל כט). גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית (משלי יח ט). אם לרמאות הוא (לבן) בא גם אני אחיו ברמאות.

(רש"י ברא' כט יב, ובתרגו' מגי' יג:). — י) *השתמשו בו המשוררים במשמ' בעל: אחי משרה, אחי קנאה (ר"ש הנגיד, בן משלי ו-ז). דע אחי המוסר כי לא יתכן לאמר בפתרון וכו' (דונש על מנחם, תרעית). ראה אתה אחי מוסר ובינה (רשב"ג, שירי שלמה, דוקס ט). אחי תבל שאל תבל שאל מה אחרית עצה (שם סח). אחי מוסר ליד שר (ר"י הלוי, הפשט הזמן). נטוש תאוה אחי שכל (רמב"פ, תרשיש ט). בעט סופר יהי עושה אחי בין, אשר לא יעשה גבור בחרב (שם י). ויצאתי מן הספינה דכא ואמלל, ערום ושולל, אחי יגון ותוגה (ר"י חריזי, תחכמ' טו). — יא) בלשון המפרשים, *מלה דומה לאחרת במשמעה או בצורה ובמשקל: ויתרוצצו מלשון מרוצה והצד"י כפול ואחיו כברקים ירוצצו (ראב"ע, ברא' כה כב). העצה ידוע ממקומו ואין לו אח (הנ"ל, ויקר' ג ט). — יב) *כהן, כומר מאגודת הכהנים והכומרים, Bruder (Geistl.); frère (prêtre); brother (priest): ובימים ההם נתגייר כומר אחד מאחי סאן פרנציסקו קורניליאו שמו (יוסף הכהן, דה"י, בסוף). שאל אח גרין ימח שמו להר' נתן (יוסף המקנא, לדוק הכהן, בכר' אברהם לכבוד דר' ברלינר, פה). אח לודויקור מואלינצא מכת הדרשנים (מגן אברהם, אברה' פריצול, גנזי ס, 49). — ומ"ר: וראינו אותו (את הכומר) כשהאחים היו מוליכים אותו אל הגעל (בו"ת תמת ישרים עא). בכל סדרי האחים והאחיות הנמצאים כיום בין הנוצרים (ר"פ מן האדומים, מאור עינ' ס). האחים והגלחים (הנ"ל כ יח). — יג) *אחי שני, בן הדוד, Cousin: ומורי ר' יהודה אחי שני (שבלי הלקט, הגה' קפה, במח' כט, ודר' בכר בקר' כ"י, נכפ' ברכת אברהם). — ומשל: תגרה בין אחים שמחה לנכרים (בארמית: כד איתא תגרא בין אחיון מתישבין נוכרי') דכתיב ויהי ריב והכנעני והפריזי אז יושב בארץ (יחוסא אבן בועיב, דרשות יג ז).

אחוה. — אחות. — בכור, בכורה, האח והאחות שנולדו ראשונים. — בכורה, מעמד וחק הבכור, הבכורה. — בכיר, בכירה, אח ואחות יתר בשנים. — *גיס, אחי האשה, אחי הבעל. — *גיסה, אשת האח. — דוד, אחי האב, אחי האם. — *חורג, אח חורג, בן אשת האב, בן בעל האם. — יבם, אחי הבעל. — יבמה, יבמת, אשת האח. — יבם, נשא לאשה את אשת אחיו המת. — *יבום. — מסרף, אחי האם. — *עיטדא (בענין חלוקת אחים). — קין, הורג אחיו. — תאומים, תאמים, אחים שנולדו יחד.

אח, אחי, משמש בלשון העברית להרכבת שמות עצם פרטים: אחיאם, אחיה, אחיהוד, אחיהד, אחיו, אחיטוב, אחילוד, אחימות, אחימלך, אחימן, אחימעץ, אחין, אחינדב, אחינעם, אחיעזר, אחיקם, אחירם, אחירע, אחישחר, אחישר, אחיתפל.

ג. **אח**[1], ש"ז, מ"ר אחים, — כלי ישימו בו גחלים לוחשות, לחמם את הבית, Feuertopf; rèchaud; brasier; stove: והמלך יושב בית החרף בחדש התשיעי ואת האח[2] לפניו מבערת ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הספר והשלך אל האש אשר אל האח (ירמ' לו כב-כג). — ואמר המשורר: נפשי מכורה לאח עזב ביום עזב מדורו בלבי אח ובצלעי מדורה (ר"ש הנגיד, ירימוני).

ד. **אח**[3], מלה, — מה שיהיה, איזה שיהיה, was es auch sei; quoi que ce soit; what ever it be: והוליד (האיש הצדיק) בן פריץ שפך דם ועשה אח[4] מאחד[5] מאלה (יחזק' יח י).

---

[1]) באשור' אחו והוא תנור המטלטל (מלון אבורי ארנולד מוס). בערבית אין לו חבר, ותשתמש למושג זה בהשם כנונה a), שישנו גם בעברית, ובהשם מוקד, ובלשון ההמונית בהשם מנקל b). וסברו קצת החכמים כי מקור משמעת המלה אח הוא במשמ' חם שיש להשרש אחח c) (אחאת, אחיה, אחיחה) בערבית. — [2]) בגמ' (שבת כ.) נראה כי היתה להם נוסחה אחרת: והאח לפניו מבערת. ויש מנסחים (עפ"י תרגום השבעים) ואת האש. — ופרוש מלה זו נראה ברור מהענין, וכן אמר מנחם: ענינו יורה עליו כלי גחלים העשוי לאש. ור"י בן גנאח: הוא המחתה ובלשון ערבי כאנון.

[3]) אולי כמו אח באשורית המשמשת גם במשמעת חלק. — [4]) נוסחה זו קשה מאד להלמה, ולכן רוב המפרשים האחרונים משבשים הכתוב, קצתם עפ"י השבעים ועשה הטאות, וקצתם מנסחים במקום ועשה אח ועשק אח. וגם לפי הנוסחה המקבלה פרשו התרגום ורש"י את זה מלשון אחיו בן אביו. והחדשים חשבים שהיא מלת קריאה כמו האח. אך ר"י בן גנאח כתב: אמרו בו שהוא בענין אחד. וכן הרד"ק. וכן בן זאב. ויתר מתישב על לשון הכתוב המשמעה הרשומה בפנים, וכן פרש ראב"ע כונת המלה, אמר וז"ל: יתכן היותו (זר המלה אח) כמשמעו והטעם איזה מהם תהיה (שפת יתר, קלד). וקצת דמיון לזה נמצא באשורית, עי' בהערה שלפני זו. — [5]) בקצת ספרים מאחת (מנחת ש').

---

a) كانون b) منقل c) أخ

אח[1], ש"ז, מ"ר אחים,—שדה של אחו, ובכלל דשא, עשב, מדשאה, Wiese ; prairie ; meadow : כי הוא (אפרים) בין אחים[2] יפריא יבוא קדים רוח יי׳ ממדבר עלה ויבוש מקורו ויחרב מעינו (הוש׳ יג טו).

אח"ב, באח"ב,—ר"ת: ברד, ארבה, חשך, בכורות: דצ"ך עד"ש ב א ח " ב (בהגדת ליל פסח).

אחב"י,—ר"ת: אהינו בני ישראל.

אחד, ממנו אחד, *אחד, וכו׳ *אחדות, *אחדותי, *אחדי, *אחוד, *התאחדות.

אחד[3], ולפעמים אחד[4], ש"ז ות"ז, סמי׳ אחד[5], מ"ר אחדים, — שם המספר הראשון מכל המספרים, ein einer ; un ; one : אחד, שנים, שלשה, ארבעה.— ויגדר מספר דברים ממין זכר ויבוא לרוב אחרי השם הנגדר בו, איש אחד, דבר אחר, וישמש במשמעות האלה: א) אחד ולא שנים, ולא שלשה, וכו׳, nur ein ; seulement un ; only one : ומאת עדת בני ישראל יקח (אהרן) ש נ י שעירי עזים לחטאת ואיל אחד לעלה (ויקר׳ טז ה). ויבאו (המרגלים) עד נחל אשכל ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וישאהו במוט בשנים (במד׳ יג כג). על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת לא יומת על פי עד אחד (דבר׳ יז ו). ולקחתי המלוכה מיד בנו (של דוד) ונתתיה לך את עשרת השבטים ולבנו אתן שבט אחד (מ"א יא לה-לו).

—וגם אחד: ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך (בראש׳ מח כב). ויעברו את הירדן עד אור הבקר עד אחד לא נעדר אשר לא עבר (ש"ב יז כב). ודבר חד את אחד (יחזק׳ לג ל). לאחד קראתי נעם ולאחד קראתי חבלים (זכר׳ יא ז). לאחד מבני הנביאים (מ"ב ט א).

—ובצרוף עם המספר עשרה, אחד עשר: הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי (בראש׳ לז ט).—ועם מספרי העשרות, אחד ועשרים, אחד ושלשים, ועם ה הידיעה לפניו: עד יום האחד ועשרים (שמות יב יח).—וגם *אחרי העשרות: מי שנזר שתי נזירות מגלח את הראשונה יום שלשים ו א ח ד ואת השניה יום ששים ואחד (נזיר ג ב).— ב) לא מחלק, nicht geteilt; non divisé; not divided: ונתנו את בנתינו לכם ואת בנתיכם נקח לנו וישבנו אתכם והיינו לעם אחד (בראש׳ לד טז). וחברת את האהל והיה אחד (שמות כו יא). ויחבר את היריעת אחת אל אחת בקרסים ויהי המשכן אחד (שם לו יג). ויעמדו המים הירדים מלמעלה קמו נד אחד (יהוש׳ ג טז). הנה אני לקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חברו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתם לעץ אחד (יחזק׳ לז יט). ועשיתי אותם (את כל ישראל) לגוי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה לכלם למלך ולא יהיה עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות (שם שם כב). — ג) אותו בעצמו, derselbe ; le même ; the same : למה אשכל גם שניכם יום אחד (בראש׳ כז מה), ר"ל באותו היום בעצמו. ויחלמו חלום שניהם (המשקה והאופה של פרעה) איש חלמו בלילה אחד (שם מ ה). וארא בחלמי והנה שבע שבלים עלת בקנה אחד (שם מא כב). משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה (ויקר׳ כד כב). וזה לך האות אשר יבא אל שני בניך אל חפני ופינחס ביום אחד ימותו שניהם (ש"א ב לד). בי אדני אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד (מ"א ג יז). כזאת עשה (שלמה) את עשר המכנות וכו׳ קצב אחד לכלהנה (שם ז לז). החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך הולך וידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם (קהל׳ ב יד). —ד) עם לב, פה, קול, שכם, בענין הסכמת רבים כאלו היה להם לכלם לב וכו׳ אחד, einträchtig ; unanime ; unanimous : ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל הדברים אשר דבר יי׳ נעשה (שמות כד ג). הנה נא דברי הנביאים פה אחד טוב אל המלך (מ"א

---

[1]) לפי דעת רוב החכמים נתקצר מן אחו, ועי׳ לקמן. — [2]) כך מפרש מלה זו מנחם בן סרוק: הם מקומות הנעשבים והנדשאים מזובי מים על ידי יאורים ואגמים. ור"י בן גנאח: והקבוץ (מן אחו) כי הוא בין אחים יפריא וכו׳ ויתכן שיהיה מ ק ו ם הצמח נקרא ג"כ אחו וכו׳. ורש"י: מפריח וצומח באחו בין אחים הגדל בפלגי מים. וכן הראב"ע: אחים מגזרת באחו. אך יש מפרשים מלשון אחוה (רד"ק ואחרים). ויש מפקפקים בנוסחה זו.

[3]) בערבית אחד, ואחד a), בארמית וסורית חד, באשורית אדו, ולנק׳ אחדת. — [4]) לא מצאו החכמים טעם מספיק לשנוי הנקוד הזה במוכרת, וראב"ע (יסוד מספר) אמר: במקום שהוא מוכרת ב ט ע ם ה ע נ י ן או במוכרת על דרך מקרה שהוא האתנח וסוף פסוק, אמר אחד. אבל גם זה אינו מספיק, כי יש אחד במוכרת גם בטעם הענין ובטעם הנגינה.—[5]) במקום אחד שהיה ראוי; לפי דעת קניג התרשלות הלשון מפני רוב השמוש ומפני הדמיון עם המוכרת.

---

a) أحد وَاحد

כב יג). כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יי׳ לעבדו שכם אחד (צפנ׳ ג ט). לתת להם (להעם) לב אחד לעשות מצות המלך והשרים (דה״ב ל יב).—ה) דבר שלא ספר עדין אדותיו, a...; un...; ein: ויהי איש אחד מצרעה ממשפחת הדני ושמו מנוח (שופט׳ יג ב). ויהי איש אחד מן הרמתים צופים (ש״א א א). וירא איש אחד ויגד ליואב (ש״ב יח י). ונביא אחד זקן ישב בבית אל ויבוא בנו ויספר לו את כל המעשה (מ״א יג יא). ויבא אתי אל פתח החצר ואראה והנה חר אחד בקיר ויאמר אלי בן אדם חתר נא בקיר ואחתר בקיר והנה פתח אחד (יחזק׳ ח ז-ח). ואשא את עיני וארא והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חגרים בכתם אופז (דני׳ י ה). פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום (אבות ו ט). — ותבוא במשמעה זו המלה אחד גם לפני השם הנגדר בה ויאמרו אחד דבר: ואשמעה אחד קדוש מדבר ויאמר אחד קדוש לפלמוני המדבר (דני׳ ח יג). — ו) יחיד מבין רבים, כשאין המספר מתכון ביחוד לאיזה מהם, irgend einer; quelque some one: ויאמר דוד אל לבו עתה אספה יום אחד ביד שאול (ש״א כז א). וישכב (אליהו) ויישן תחת רתם אחד (מ״א יט ה). ויקרא מלך ישראל אל סרים אחד ויאמר מהרה מיכיהו בן ימלה (שם כב ט).—ויש שיאמרו במשמעה זו בפרוש אחד מן: גאולה תהיה לו אחד מאחיו יגאלנו (ויקר׳ כה מח). אחד מן החמשים מן האדם (במד׳ לא מז). ויען אחד מהנערים ויאמר הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי (ש״א טז יח). ולאביגיל אשת נבל הגיד נער אחד מהנערים לאמר (שם כה יד).—ועם ה הידיעה בלבד: ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו (נביאי הבעל) להם הפר האחד וינתחהו (מ״א יח כג). ויאמרו בני הנביאים אל אלישע הנה נא המקום אשר אנחנו ישבים שם לפניך צר ממנו נלכה נא עד הירדן וכו׳ ויאמר לכו ויאמר האחד הואל נא ולך את עבדיך (מ״ב ו א-ג). ויגזרו העצים ויהי האחד מפיל הקורה (שם שם ד-ה). — ובמשמעה זו בפרט ישמש אחד: ויאמר יי׳ אלהים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע (בראש׳ ג כב). והובא (המצורע) אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו (ויקר׳ יג ב). כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר (דבר׳ כה ה). ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר כה יעשון אלהים וכה יוספון כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם (מ״א יט ב). — ולרוב בסמיכות: ותשלך (הגר) את הילד תחת אחד השיחם (בראש׳ כא טו). והעלהו שם לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך (שם כב ב). כמעט שכב אחד העם את אשתך (שם כו י). כי בא אחד העם להשחית את המלך (ש״א כו טו). ועתה לכו ונהרגהו ונשלכהו באחד הברות ואמרנו חיה רעה אכלתהו (בראש׳ לז כ). דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל (שם מט טז). כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר יי׳ אלהיך נתן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון (דבר׳ טו ז). ויאמר (האיש העובר ארח) לנערו לך ונקרבה באחד המקמות ולנו בגבעה או ברמה (שופט׳ יט יג). ויאמר אליה שמשון אם יאסרני בשבעה יתרים לחים אשר לא חרבו וחליתי והייתי כאחד האדם (שם טז ז). ועשהאל קל ברגליו כאחד הצבים (ש״ב ב יח). ותאמר (מיכל) מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים (שם ו כ). הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל וכו׳ לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים (שם ז ז). ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים (מ״ב יח כד).—ז) *אחד מ...׳ במשמ׳ חלק אחד: וכמה היא פרוטה אחד משמנה באיסר האיטלקי (קדוש׳ א א). — *ואחד ל: נותן לו גירוטין אחד לעשרה בלח ואחד לעשרים ביבש (ב״ב ה יא).—ח) כמו ראשון, בפרט בספירת ימי החדש, der Erste; le premier; the first: בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים (בראש׳ ח ה). ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן (שמות מ יז). בשנת שתים לדריוש המלך בחדש הששי ביום אחד לחדש (חגי א א).— ועם מספר החדש אחריו: כי באחד לחדש הראשון הוא יסד המעלה מבבל ובאחד לחדש החמישי בא אל ירושלם (עזר׳ ז ט).—ט) *אחד בשבת, יום הראשון בשבוע, Sonntag, dimanche; sunday: כיצד חל להיות באחד בשבת מותר לכבס כל השבת (תעני׳ כט:).—לאחד ל׳, כל אחד ואחד, Jeder; chacun; every one: ויהי ביום הששי לקטו (בני ישראל את המן) לחם משנה שני העמר לאחד (שמות טז כב). ויביאו (הנשיאים) את קרבנם לפני יי׳ שש עגלת צב ושני עשר בקר עגלה על שני הנשאים ושור לאחד (במד׳ ז ג).— י) אחרי

בשלילה, שום איש, niemand; personne, nobody. אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם (דני׳ י כא). — ומדרך הלשון לאמר האחד והאחד, תחת האחד והאחר או והשני: ואת שני בניה (של צפורה אשת משה) אשר שם האחד גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה ושם האחד אליעזר (שמות יח ג-ד). ועשה את האחד חטאת ואת האחד עלה (במד׳ ח יב). הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הבכרות והדוד אחד תאנים רעות מאד (ירמ׳ כד ב). ויצא המשחית ממחנה פלשתים שלשה ראשים הראש אחד יפנה אל דרך עפרה אל ארץ שועל והראש אחד יפנה דרך בית חרון והראש אחד יפנה דרך הגבול (ש״א יג יז-יח). — וכמו״כ: אין יתרון בו לאחד על האחד (רלב״ג איוב א ב). — ואחד על בראשו: לאחד קראתי נעם ולאחד קראתי חבלים (זכר׳ יא ז). — יא) ויאמרו דבר אחד דבר אחד ל, ר״ל לכל אחד דבר אחד: איש אחד איש אחד למטה אבתיו תשלחו (במד׳ יג ב). — יב) ויאמרו אחד אחד, ר״ל כל אחד לבדו, זה אחרי זה: והיה ביום ההוא יחבט יי׳ משבלת הנהר עד נחל מצרים ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל (ישע׳ כז יב). ומעמידן אחד אחד ממקומו (מכי׳ כא יג). כדי שיתבאר לנו מדבריהם מה שנתיחד בו אחד אחד מהם (רלב״ג, הקד׳ איוב). — יג) *כל אחד, כל אחד ואחד, ר״ל כל אחד בפני עצמו, Jedermann; chacun; every one: היו יושבין לאכול כל אחד ואחד מברך לעצמו הסבו אחד מברך לכולן (ברכ׳ ו ו). יושבין לאכול אעפ״י שכל אחד ואחד אוכל מככרו (גמ׳ שם מב:). — ואחרי איז: ואין כל אחד ואחד מישראל שלא העלה עמו (ממצרים) תשעים חמורים טעונין כסף וזהב (מכיל׳ בשלח, עמלק א). — יד) כאחד, ר״ל יחד, zusammen; ensemble; together: זאב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן (ישע׳ סה כה). כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ששים (עזרא ב סד). כי הטהרו הכהנים והלוים כאחד (שם ו כ). — ובתו״מ: המקדש לשנים כאחד¹ (פרה ו ג). רואה את החדר ואת העליה כאחד (בכור׳ ו ג). שתי אכילות כאחד (ספרא ויקר׳ יא, נפב לרבות). — יה) באחד, הוא באחד ר״ל עומד על דעתו, קורא קול אחד: מצות שפתיו ולא אמיש מחקי צפנתי אמרי

—1) כך במשניות עם גוף פרוש הרמב״ם.

פיו והוא באחד¹ ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש (איוב כג יב-יג). — ובמשמ׳ זו רוב שמושו בהספרות החדשה. — יו) *אחד... ואחד... ר״ל אין הפרש, ohne Unterschied; sans différence; without difference: בבית הכנסת אחד מרובים ואחד מועטים אומר ברכו (ברכ׳ ז ג). נחום המדי אומר מדליקין בחלב מבושל וחכמים אומרים אחד מבושל ואחד שאינו מבושל אין מדליקין בו (שבת ב א). מייבם לאיזו שירצה וחולץ לשנייה אחד שהוא בן תשע שנים ויום א׳ ואחד שהוא בן עשרים שנה (יבמ׳ י ט). מצרי ואדומי אינם אסורים אלא עד שלשה דורות אחד זכרים ואחד נקבות (שם ח ג). וכל מצות האב על הבן אחד אנשים ואחד נשים חייבין וכו׳ וכל מצות לא תעשה בין שהזמן גרמה בין שלא הזמן גרמה אחד אנשים ואחד נשים חייבין (קדוש׳ א ז). ר׳ יהודה אומר אחד כותב לנשיא ואחד כותב להדיוט וכו׳ וחכ״א אחד זה ואחד זה צריכין לזכות (גט׳ ה ה). אחד הלוקח ואחד המוכר יש להן אונאה (ב״מ ד ד). ובבכרים אחד ימות החמה ואחד ימות הגשמים שנים עשר חדש (שם ח ו). לא יטע אדם אילן סמוך לשדה חבירו אלא אם כן הרחיק ממנו ארבע אמות אחד גפנים ואחד כל אילן (ב״ב ב יב). המחלק נכסיו על פיו ר״א אומר אחד בריא ואחד מסוכן נכסים שיש להן אחריות נקנין בכסף ובשטר (שם ט ז). אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה (סנה׳ ד א). אחד חקירות ואחד בדיקות בזמן שמכחישין זה את זה עדותן בטלה (שם ה ב). אחד הנכנס לעזרה ואחד הנכנס לתוספת העזרה (שבוע׳ ב ב). אחד שוגג ואחד מזיד מקדימין לערי מקלט (מכות ב ו). אחד שבישל בו ואחד שעירה לתוכו רותח (זבח׳ יא ז). אחד המקדיש את נכסיו ואחד המעריך את עצמו אין לו לא בכסות אשתו ולא בכסות בניו (ערכ׳ ו ה). אחד כלים גדולים ואחד כלים קטנים (מקוא׳ ד א). אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים (ברכ׳ ה:).

—1) רש״י מפרש: לפי שהוא יחיד בעולם, ולדעתו הסכימו קצת מפרשים חדשים. ראב״ע אמר כי לא יכול לגלות הסוד שבפסוק זה. אך הרלב״ג מפרש: והוא כאשר היה בענין אחד ומי ישיבנו ממנו והנה לא ישתנה רצונו. וכן מצודת דוד: ועם כי נגלה לפניו יושר דרכי עב״ז הוא בדעת אחת ולא יאבה להסיר מעלי היסורים. ע״כ. ועפ״י פרוש זה פשט השמוש בו בספרותנו במשמעה זו.

אחד הצועק ואחד הנצעק (ב"ק לג.). — ויתר משני אחד: כל הנשים לא תתארסו ולא תנשאו עד שיהו להן ג׳ חדשים אחד בתולות ואחד בעולות אחד גרושות ואחד אלמנות ואחד נשואות ואחד ארוסות (יבמ׳ ד י). אחד הכונה ואחד הלוקח ואחד היורש ואחד שניתן לו במתנה (סוט׳ ח ג). אחד הנוטע ואחד המבריך ואחד המרכיב וכו׳ (שם). אחד העובד ואחד הזובח ואחד המקטר ואחד המנסך ואחד המשתחוה ואחד המקבלו עליו לאלוה (סנה׳ ז ו). אחד דברים של עצמו ואחד דברים של אחרים ואחד דברים שיש בהן ממש ואחד דברים שאין בהן ממש (שבוע׳ ג ה). אחד הבאה מן הקציר ואחד הבאה מן הזיתים ואחד הבאה ממדינת הים (עדי׳ ח יב). אחד משוח בשמן המשחה ואחד המרובה בבגדים ואחד שעבר ממשיחתו מחזירין את הרוצח (מכות ב ו). אחד שערי בתים ואחד שערי הצרות ואחד שערי מדינות ואחד שערי עיירות יש בהן חובת מצוה למקום (יומ׳ יא.). —ויאמרו כמו כן אחד ב...: אחד הלוה מן האדם כלוה מן המקום (אבות ב ט). — יח) *כשם עצם: החונק את אחד בשוק (ב"ב י ח). — ואחד ש׳: למה הדבר דומה לאחד שהיה מתאוה לבנים (מכיל׳ בא טו). הדבר דומה לאחד שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב (שם). למה הדבר דומה לאחד שאמר לעבדו צא והבא לי דג (שם, בשלח ב א).

ומ"ר אחדים, — א) לא רבים, מעטים, einige; quelques; some: ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך (ברא׳ כז מג-מד). ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אתה (שם כט כ).—ב) אותם בעצמם, דומים, dieselben; les mêmes; the same: ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים (שם יא א). — ג) דברים רבים שיהיו אחד, zu Einem geeinigt; plusieurs choses unies; united teogether: וקרב אתם (את שני העצים) אחד אל אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך (יחזק׳ לז יז).—ד) *המדרגה הראשנה במספרים, אחדים, עשרות, מאות; בסך שלש מאות חמש וששים יש חמשה אחדים שש עשרות ושלש מאות: הוא ראשון לאחדים (סהל בן תמים, פי׳ יצירה, פ"ב לדורש׳). והנה ספאה אחרת האחדים תשעה כי עשרה תחלת כלל והאחד אינו מספר (ראב"ע, יסוד מורא יא). ובאשר תחבר האחדים (יעלה) מאה וששים וחמש (שם)־ והזכיר עשר בעבור היותו סך חשבון כי הוא סוף האחדים וראש העשרות (הוא, במדב׳ יד כב). ונתן האחדים והעשרות והמאות (עמג׳ ט). שיכוונו ציוניהם לעמד לפי סדר מעלותיהם אחדים תחת אחדים עשרות תחת עשרות (תו"ז, יסודי חכמת השעור). —וכמי׳: ולבך מאמין הרבוי אם תאמין שיחודו כבאר אחדי העולם (רב"ט פנקיירא, אגר׳ הויכוח 9). — ובחשבון: ותכה אחדי המכה על אחדי המוכה (עוכר לסוחר ג ח).—ונקי׳ אחדות: והנה ע״ דרך סברה נאמר בעד נקבות אחדות ולא אחתות (לחות, בער הכמות). כי אין הבדל בין הרעות אשר לצדיקים ובין הרעות אשר לרשעים אבל הן אחדות במין (רנכ"ג איוב י).—ה) *בלשון המסחר, מוכר לאחדים, ר"ר בכמיות קטנות, im Einzelnen; en détail; in detail.

אִחֵד, פ"י, — א) עשה אחד, מצין בבינו: אחדת יום זה בשנה (יוצר יוה"כ, אחלת).—ב) חבר יחד, vereinigen; unir; unite, הרבה בספרות החדשה.

—פעו׳, *אֻחַד, לנק׳ אֻחֲדָה, מ"ר אֻחָדִים, אֻחָדוֹת, — א) שוה ממש לחברו: והם (ששה הפנים של השם אחד) אחודי דמיון שינויי פתרון (מחבר׳ מנחם ב"ס, אב). —ב) מחברים יחד, בהסכמה, geeinigt; uni; united: אגודים אחודים תוך וסוף וראש (שיר היחוד ליום ג). אזי בעת נסעו (ישראל) מרפידים, אל סיני באו באחד אחודים (קרוב׳ ב׳ שבוע׳, תמכו כבוד). פרצוף אחוד לעזר עשאה (מחז׳ ויטרי, תקסד). אנחנו אחודיך לבודיך עבדיך (הרוקח, קדוב׳ היחוד). להיות כל הווה אחד או אחוד או מסודר אל אחד (בעל השמים לאירינו א ד). אך בלי התנועעות אחודה ואחת וכו׳ והבלתי תכליות הזה הנה הוא אחוד בעצמו (שם א ו). ועמה אחודות וכו׳ שהיא אחודה בעצם (שם ב ג). ויהיה כל מציאותה ומהותה באופן אחוד וקיים וכו׳ בלתי מוגבל ובלתי תכליי כלל אחוד ואדוק (שם ג ד). הנצחיות וההתמדה האחודה ובלתי תכלית (שם).

—נפע׳, *נֶאֱחַד, —נהיה אחד, vereinigt werden; devenir uni; be united: ודלתותיך שוקדים, וכאחד נאחדים, ויחודך מיחדים (יוצ׳ יוה"כ, מי יתנה). משותפות וב אחדות (ר"נ קרוכמל, כ"ח).

— התפ׳, הִתְאַחֵד, — א) התבודד, sich absondern

s'isoler; isolate oneself : הִתְאַחֵד[1]) הימיני השימי השמילי אנה פניך מעדות (יחזק׳ כא ...). — ב) "היה אחד, במשך בלי הפסקה: כי לולא היות תבניתו זאת התבנית לא יתכן בשום פנים שיתנועע תנועה מסובבת מתאחדת (ר"י חריזי, מו"נ ב יא). — ג) "התחבר יחד, sich vereinigen; s'unir; unite: והיודע יתאחד בידוע (ראב"ע, עה"פ ולדעך בכם). והגיע מהתאחד דעותם בהשגתו (ר"י חריזי, מו"נ ג נא). מתאחדים גב לגב (שם ג ל). יתאחדו הניצוצות עם עצם השמש (ר"י אברבנאל, מפע׳ ה׳ ח ה). ונהרו אל טוב יי׳ ויתאחדו בו ויתענגו מטובו (שם). כי המתאחדים אינם בעצם אחד ולא הבדל ופירוד גמור אחרי שהם מתאחדים ומדבקים (שם ו), אי אפשר שיתאחד עם האמונה האמיתית (ר"א ביבאגו, דרך אמונה א א). כי בהתאחד העיוני והמעשי שניהם שם תהיה ההצלחה האנושית (שם ב א). כי המלך אמנם הוא מלך בהתאחד אנשי מלכותו בהסכמת הדעות עמו (נוה שלום ה ו). הוא אחד מתאחד בכחותיו כלהב האש בגווניו (ספר העי׳ לר׳ חמאי). כי אלו התאחד השכל והמושכל ממנו מכל הצדדים (רש"ט פלקיירא, מורה המורה א סב). הוא עומד בפני עצמו אינו מתאחד עם זולתו שיהיה דומה לו וכו׳ הוא המתאחד עם זולתו ואינו דומה לו (ר׳ בחיי, ברא"ב׳). כי אז (בעת השֵנה) תנוח הנפש המרגשת מפעלותיה ויהיה אפשר מפני זה באיש השלם להתבודד שכלו מבין שאר כחות הנפש ויתאחד בשכל הפעול וכו׳ שישגיח על המתאחד עמו להצילו מהרעות (רלב"ג איוב ג). היו (אנשי דור הפלגה) כפויי טובה ונתאחדו בעצה אחת למרות עיני כבודו (צרור המור, נח). ברא העולם בכוכבים מתחלפים מתרבים מצד אחד אבל הם מתאחדים נסכמים מצד אחד (רבב"ל דורלן, הקד׳ מגן אבות). כלהב אש המתאחד בגווננותיו (שם, חלק שוסינו ב). וכל הצורות מתאחדות בצורתו (אלח׳ בן אבר׳, יסוד עולם כא ו, ספ׳ הבנה ביהמ"ד לרב׳ בודפסט 98-99). ואם לא היה המקבל מתאחד במקביל והמקביל במקבל ומתאחד בכח אחד לא היה נכר ששניהם כח אחד אך בהתאחדם ידע מהם כח האחדות (דרך אמוני לר"מ גבאי, פי׳ י׳ ספיר׳ יא). הוא אחד והמספר עשר המתאחדים בו כשלהבת קשורה בגחלת (שם יב).

[1]) ר"י בן גנאח: התבודדי באחת המקומות ובן רד"ק. והתדשים במשמ׳ התקבץ יחד, או התחדד.

—"מִתְאַחֲדִים, כנוי לפלסופים המאמינים באחדות הכחות, עי׳ ערך מתאחדים.

:אַחְדוּת, ש"נ, — א) סגולת הדבר שהוא אחד, Einheit; unité; unite: נעלם (אלהים) וגם אין סוף לְאַחְדּוּתוֹ (יגדל אלהים חי). אתה אחד ובסוד אחדותך חכמי לב יתמהו (רשב"ג, כתר מלכות). עד שיקדם תחלה מופת מציאותו ומופת אחדותו ושהיא לא תדמה לאחדות דבר אחד (אמונה רמה ג). אמנם האחדות העצמית וכו׳ ואלה כולם אחדויות כוזבות (שם ד מח). דע כי האחדות הוא קודם האחד כאשר החמימות הוא קודם החום (רמב"ע, ערוג׳ הבשם, ציון ב). קצרו הלשונות לספר אותה מפני אחדותה (שם). והפלוסופים החזיקו באמונת האחדות וכו׳ ואודיע שם הוא מורה ענין האחדות הפשוטה וענינה שהיא האחדות שאין עמה חבור (רבב"ל דורן, מג"א א ב). והוא ההשואה גמורה באחדות השלימה שאין בה שינוי (דרך אמונה לר"מ גבאי, פי׳ י׳ ספירות ב). אין אצילות נאצל כי אם להעיד באחדות בא"ס (שם יא). — ובהלצה: וְהאחדות היא כשתעשת ההרחבה בתבות מתחלפות אחדות בטעם (ר"י מסיר ליאון, נופת צופים ב יא). — ב) "חבור והסכמה בדעות ורגשות, Einigkeit; union; unity: כי מצד האחדות אשר בהם (בשבטי ישראל) אמרו לבער הרע (ר"י אברבנאל, שופט׳ כ ח). ולהתגאות בחכמתם ולהורות על אחדותם (של בני המגדל) אמר ויאמרו איש אל רעהו וכו׳ (צרור המור, סוף נח).

:אַחְדוּתִי, ת"ז, לנק׳ אַחְדוּתִית, מ"ר אַחְדוּתִיִּים, אַחְדוּתִיּוֹת, — שיש לו סגולת האחדות: הצורה האחדותית (מקור חיים לרשב"ג יב יו). פשוטים אחדותיים (שם ד ל).

:אַחְדִי, ת"ז, לנק׳ אַחְדִית, מ"ר אַחְדִיִּים, אַחְדִיּוֹת, — שיש בו רק אחד: הקול האחדי (הבכל הכפר, ר"י הדסי, הנקודות). ואם איש אחד מן הפותרים יאמר כי יתכן להיות "הוזים מן השניים כמוזים מן האחדיים (דונש בן לברט, ערך הוזים), ר"ל מן השרשים של אות אחת. ואלה קצות האחדיים (רי"ק, ספר הגלוי 73).

***אָחָה**[1]), פ"י, — חבר בפרט בתפירה, zusammennähen; coudre; sew together: וההִיינין

[1]) באשורית משמש שרש אח, אחה במשמעת יחד, אך לא עמדו חכמים על עקרו של דבר אם נגזר

עומדין על רגליהן וקורעין ולא מאחין (כנה׳ ו ס). על כל המתים הוא (האבל) שולל (את הקרע) לאחר שבעה ומאחה לאחר שלשים (ירוש׳ מו״ק ג פב:). תנו רבנן רשאי (האבל) להופכו (את הקרע) למטה לאחותו רשב״א אוסר לאחותו (בבלי בס כו:). כל שיאחהו (את הקרע) כל צרכו (במחות ט). — ובהשאלה: זה אברהם שאיחה את כל באי העולם בר קפרא אמר כזה שהוא מאחה את הקרע (מד״ר ברא׳ לט). —ואמר הפיטן: עונות מוחה, עבדות מאחה, עבודות מנחה (תבת דעי, מוס׳ ח ר״ה).

—פעו׳, *אחוי, אהויים, —מאוחדים: לפיכך עתיד לקראם אחותי שיהיו אחויים אצלו (מד״ר במד׳ יג). — ואמר הפיטן: צמד שעירים שם (בביהמ״ק) מהון עדה, צמודים אהוים שוים בתאר ובקומה (עבודה, אמיץ כח).

—נפע׳, *נאחה, —שאחו אותו, ובהשאלה, שאחדו אותו, שאחד את עצמו: חשבה כהיום זכרה להאחות (הכן מוג, ח ר״ה). זכיתם לתורה באהב להאחות (קרוב׳ ב פבוע׳, תורת חיים).

—נתפע׳, *נתאחה, —א) נתחבר על ידי תפירה, zusammengenäht sein; être cousu ensemble; be sewn together: ואלו קרעים שאין מתאחין הקורע על אביו ועל אמו ועל רבו שלימדו תורה וכו׳ (מו״ק כו.). מת אביו וקרע מת בנו והוסיף תחתון מתאחה עליון אינו מתאחה (בס:). הלוקח חלוק קרוע מחבירו אינו רשאי לאחותו אלא א״כ הוא יודע שהוא מן הקרעים המתאחין (מס׳ במחות ט). ואני אם מתאחות ב׳ אבנים זו לזו יודע שאינו יוצא היסני פסולת (מד״ר ברא׳ סח). — ב) נתחבר ונדבק על ידי צמיחה וגידול וכדומה, zusammenwachsen; se joindre; grow together: נוטל הוא אדם מעה אחת מפיטמו של אבטיח ומעה אחת מפיטמו של תפוח ונותנן לתוך גומא אחת והן מתאחין ונעשין כלאים (ירוש׳ כלא׳ א כז:). כיצד הוא בודק (את הדלועים אם הקשו או אין) רבי יוסי בן חנינה אומר עוקצו אם נתאחה אסור (לקיימם בשביעית כי זה סימן שעוד לא הוקשו) ואם לאו מותר (בס בבי׳ כ לד.). ילדה (נטיעה) שספקה לזקנה וכו׳ שמא השרישה הילדה עד שלא תתאחה מן (עם) הזקנה וכו׳ דר׳ יהודה אמר מתאחה היא עד שלא תשריש (בס ערלה א סא.). — ובהשאלה במשמעת נעשו אחים:

תשם׳ אח מן הפעל אתה או להפך.

שנתאחו (ישראל) לי במצרים בשתי מצות (מד״ר פס״ם, אני יבנה). - ואמר הפיטן: צפה בעלבון אנוחים, תומכים עליך ובך מתאחים (סגיח׳ יום א׳, אין נפתח פה).

א.אחו, ממנו אחו.

אָחוּ[1], ב״ו, (איננו נוטה ולא מתרבה), — עשב יגדל במקום מים, ואמרו הקדמונים שהוא מין ממיני אספסת, Art Kleo, espèce de trèfle; kind of clover — והחדשים אמרו שהוא עשב ממין קנה וסוף Art Riedgras, espece de laiche, kind of reed: והנה מן היאר עלת שבע פרות יפות מראו, בריאת בשר ותרעינה באחו[2] (ברא׳ מא ב). היגאה גמא בלא בצה ישגא אחו בלי מים (איוב ח יא).

ב.אחו, ממנו

—נתפ׳, *נתאחוה, נתאחוו, —נעשו אחים, sich verbrüdern, fraterniser; fraternise: שנתאחוו בני יהודה ובנימין ונדבקו בתועבות של ישראל (רש״י זכר׳ יא יד). שנתאחוו (שמעון ולוי) כאחד בכלי חמס במעשה שכם (ר׳ בחיי, ויחי). בני אל יתאחו אחוה עם הכסיל (מעל׳ המדות, יחיא׳ רופא, מדת הסכנות).

אח״ו, —ר״ת: אם חם ושלום.

---

[1]) משקל שחו, וכן בהו, תהו, ושע״פ שכו; ואמר ריב״ג (רקמה יא, משקל פעול): באחו עקרי שיהיה ע״ם פעול והוקל ויתכן שיהיה בלתי מוקל מפעול אבל ע״ם ארך ונעמן והרפו הואו והניעו מה שלפניה בקבוץ, להורות על הואו הרפה כי הקבוץ מהואו ויתכן עוד שיהיה בנין בפני עצמו ואיננו על בנין ארך ונעמן ולא מוקל ג״כ מן פעול. ע״כ וכן דעת אולסה׳ ושאר החדשים כי אחו הוא במקום אחו, והתניעה של החית קצרה, ולכן המלה מ״עיל והחליטו החדשים כי זו מלה מצריה ומשמעתה העקרית רבו ירוק. [2]) יתרגם רסע״ג: ורעאת פי אלקרט, והנה יש בערביה שני שמות קרט, אחד בקוף חרוקה, קרט a), והוא מין ממיני הכרישים, והשני בקוף חלומה, קרט b), והוא מין ממיני האספסת, וריב״ג בספר השרשים כתב קורט, ויראה שגם רסע״ג כון לזה המין, אמר ריב״ג וז״ל: והוא (האחו) שם צמח רועים אותו הבהמות. ופרשו בו דמיישים שהוא הקורט והקורט צמח דומה לאספסתא והוא גדול ממנו ועליו יותר גדולים. ע״כ. וכן פרשו המלונים הערבים את השם אלקרט: נבאת באלרטבה אלא אנה אג׳ל מנהא ואעטם ורקא.

---

a) قِرْط b) قُرْط

*אָחוּד, ש"ז, — כמו אחדות: אין מראה וגב לאחודך ואין גוף לעוצם יחודך (שיר היחוד ליום ג).

*א. אַחֲוָה[1], ש"נ, — א) קרבת אחים, Bruderschaft; fraternité; brotherhood: ואגדע את מקלי השני את החבלים להפר את האחוה בין יהודה ובין ישראל (זכר' יא יד). — ב) *אהבת אחים, Brüderlichkeit, Bruderliebe; amour fraternel; brotherly love: השוכן בבית הזה (בביהמ"ק) יטע ביניכם אחוה ואהבה שלום וריעות (ירוש' ברכ' ה ג ג). בשעה שהשנים יפות הבריות נעשין אחים אלו לאלו ותרעינה באחו אהבה ואחוה בעולם (מד"ר ברא"ב' פט).

ב. אַחֲוָה[2], ש"נ, מ"ר אחוות[3], — דבור, גלוי דעת, Erklärung; déclaration; declaration: שמעו שמוע מלתי ואחותי[4] באזניכם (איוב יג יז).

אָחוּז[5], אחז, — א) ש"ז, מ"ר אחוזים, דבר לקוח מתוך הרבה: והרמת מכס לה' מאת אנשי המלחמה היצאים לצבא וכו' וממחצת בני ישראל תקח אחד אחז מן החמשים מן האדם מן הבקר מן החמרים ומן הצאן מכל הבהמה ונתתה אתם ללוים (במד' לא כח-ל). ויקח משה ממחצת בני ישראל את האחז אחד מן החמשים מן האדם ומן הבהמה ויתן אתם ללוים (שם מז). ויכתבם (את בני אלעזר ובני איתמר) שמעיה בן נתנאל הסופר מן הלוי לפני המלך והשרים וכו' אחד אחז לאלעזר (דהי"א כד ו). — והשתמשו בה הסופרים בזמננו במשמ' כך וכך למאה: חמשה אחוזים למאה. — ב) עי' אחז.

אֲחוּזָה, — עי' אחזה.

*אִחוּי, ש"ז, מ"ר אחויים, — שה"פ מן אחה, חבור על ידי תפירה, Naht; couture; seam: אי זהו איחוי א"ר אחא כל שאין מקומו ניכר (ירוש' מו"ק ג פג:). עשרה קרעים אסורין באיחוי (שם). וכולן רשאין לשוללן ולמוללן וללוקטן ולעשותן כמין סולמות אבל לא לאחותן אמר רב חסדא ובאיחוי אלכסנדרי (בבלי שם כו.).

---

1) משקל אהבה. מן השם אחו, את.

2) מן חוה, ע"מ אפעה, אפעה, וכן אתנה. — 3) אדם הכהן (יתרון לאדם), מ' ריכרסון (תה"ג). — 4) אמרו ר"י חיוג וראב"ע: כמו החותי. וריב"ג: כמו אזכרה. ויש מפקפקים בנוסחה זו וגורסים, לפי תרגום השבעים, באחוה.

5) מן שרש אחז, עי"ש.

*אַחְוָנִין[1], אחון, ש"ז, מ"ר אחונים, — אחד ממיני הערבה, Weideart; espèce d'osier; kind of willow, — עי' ערבה.

*אָחוֹן[2], ש"ז, מ"ר אחונים, — פרי עץ בגרעין בפנים בקלפה דקה חלקה דומה קצת במראהו לעין הבקר, Pflaume; prune; plum: עשרה מהם נאכלין מה שבחוץ ואלו הן תמרים וזיתים חרובים

---

1) משק' גרזן, גרעין. בארמ': האידן אחוינא (שבת כ:). ההוא דאמר להו מאן בעי אחוונא אשתכח ערבתא (שם.), ההוא שאמר מי רוצה אחוונא ונמצא ערבה. — והנה בפרוש המלה אין ספק, הואיל והלשון החיה העידה על זה. אך מקור המלה לא ידוע לנכון. והנה גרסת הספרים שלנו אחוינה, ובכ"י אחוונא (ד"ס). וגרסת האלפסי אחואנא. אך להבדיל בין אחון שהוא מספא לבהמות ובין אחון שהוא ערבה יש אולי לסמך על גרסת הספרים שלנו.

2) כמו אגוז. בארמ': בר קפרא ותרין תלמידוי נתארחו אצל בעל הבית בהדין פונדיק' דברכתא אפיק קומיהון פרגן ואחונייא וקפלוטין (ירוש' ברכ' ו י:). ונקד לוי אחוניא, ואחריו דלמן אחונית, אך זה אינו נכון, מפני שלא כתיב אחווניא בשתי ווים. ובפרוש מלה זו כבר העיר הרשב"א כי אחוניא שבכאן הם כנגד דרמסקין שנזכרו במעשה זה בעצמו בבבלי (ברכ' מד.), שהביאו לפני בר קפרא כרוב ודורמסקין ופרגיות. אלא שהרשב"א בחשבו שאחוניא ואחוונא אחד הוא, ראה מהירוש' סיוע לדעת רש"י כי דורמסקין הם ירקות, והדבר הוא ממש להפך, כי דורמסקין מלמדים על אחוניא מה הם, כי אין ספק שהעקר כמו ששמע רש"י שדורמסקין הם פרונ"ש בלע"ז, והוא על שם העיר דמשק ששם בא המין המובחר מפרי זה, וקראו לו, גם הרומאים דמסקינא. וכן פרש הערוך וז"ל: דרמסקין פי' פרונא ובל' ישמעאל אגאץ עין בקר. ע"כ. וכן קוראים לפרי זה בערבית עד היום עין אלבקר, ומה שהקשו תוספות שם ממה שסבר התלמיד המלגלג שהיה צריך לברך בורא פרי האדמה אינה קושיה כלל, כי כונת המלגלג היתה להכרוב ולא להדרמסקין, וכמו שנאמר שם אחרי כן בפרוש ומר סבר (ר"ל התלמיד המלגלג) כרוב עדיף דזיין. ועל קושית רש"י כבר העיר בעל גליון הש"ס. וראיה נצחת כי במעשה זה היו ירקות ופרי העץ ולא שני מיני ירקות, כדעת רש"י ותוספות ורשב"א, ממה שנאמר בירושלמי כאן: אמרי נברך על קפלוטת דו פטר אחוניתא (כי בפה"א פוטר פרי העץ) ולא פטר פרגיתא נברך על אחונייתא לא פטר לא דין ולא דין (כי בפה"ע אינו פוטר פרי אדמה). ואם היה שהיו שם שני מיני ירקות מה נפקה מינה על איזו מהם יברך? ויפה כוון בפרוש סוגיה זו בעל פני משה, וכזה הוסר

פירסקין עורדין שזופין אחונין¹) גרגדניו' (אלף בית של בן סירא, ב"ב כב.).

אָחוֹר²), א), ש"ז, מ"ר אֲחוֹרִים, אֲחֹרַיִם — הצד שכנגד הפנים בגוף בעל חי ובכל דבר, **Hinterteil; derrière; hinder part**: והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור **ושכתי כפי עליך עד עברי והסירתי** את כפי וראית את אֲחֹרָי ופני **לא** יראו (שמות לג כב כג). אָחוֹר וקדם צרתני (תהל' קלט ה). והנה פתח **היכל ה' בין האולם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש אֲחֹרֵיהֶם אל היכל ה' ופניהם קדמה** (יחזק' ח יו). יצא (הכהן) ובא לו כדרך כניסתו וכו' שלא ליתן **אחוריו** לקודש (ירוש' יומא פ"ה הל' ג). צררן (את המעות) והפשילן ל**אחוריו** (כ"מ ג י). — **ובבע"ח**: (עמד הים של שלמה בבית המקדש) על שני עשר בקר **שלשה פנים צפונה ושלשה פנים ימה ושלשה פנים נגבה ושלשה** פנים מזרחה והים עליהם מלמעלה וכל **אֲחֹרֵיהֶם** ביתה (מ"א ז כה). — ולא בע"ח: **חצי היריעה** העדפת תסרח על אֲחֹרֵי המשכן (שמות כו יב). כבר שמעתי מ**אחורי** הפרגוד שובו בנים שובבים (חגיג' טו.). **היו מכניסים את הכלכלה לאחורי** הגנות (ירוש' מעשרות פ"ג הל' א) — ב) תה"פ, adv.: **ואראה** והנה יד שלותה אלי **והנה בו** מגלת ספר ויפרש **אותה לפני והיא כתובה פנים וְאָחוֹר** (יחזק' ב ט-י). **ועם הפעלים הכה, הלך, כשל, נסוג, נָזוֹר, נפל, רתע**, שוב, **rückwärts, zurück; en arrière; back-ward**: **ויקץ** כישן אדני כגבור מתרונן מיין **ויך** צריו אָחוֹר (תהל' עח סה-סו). **את נטשת אתי נאם** ה' אָחוֹר **תלכי** (ירמ' יה ו). למען ילכו **וכשלו אָחוֹר** ונשברו (ישעי' כח יג). עזבו את ה' נאצו **את קדוש ישראל** נזרו אָחוֹר (ישעי' א ד). מדם חללים מחלב גברים **קשת** יהונתן לא נשוג אָחוֹר וחרב שאול **לא** תשוב **ריקם** (ש"ב א כב). יבשו ויכלמו מבקשי נפשי **יסגו אָחוֹר ויחפרו חשבי** רעתי (תהל' לה ד). **יהי דן** נחש עלי דרך **שפיפן** עלי ארח **הנשך עקבי** סוס **ויפל רכבו** אָחוֹר (בראש' מט יז). בשוב אויבי אָחוֹר **יכשלו ויאבדו** מפניך (תהל' ט ד). **מפר אתות** בדים וקסמים יהולל משיב חכמים **אָחוֹר ודעתם** יסכל (ישעי' מד כה). גדע בחרי אף כל קרן **ישראל** השיב אָחוֹר ימינו מפני אויב (איכה ב ג). — לְאָחוֹר: **וילכו** (ישראל) במעצות בשררות לבם הרע **ויהיו** לְאָחוֹר **ולא** לפנים (ירמ' ז כד). **מה** לך הים כי תנוס **הירדן** תסב לְאָחוֹר (תהל' קיד ה). — **וכמ"כ עם** פעל **רתע**: **ראיתי** (את הירח) **ונבהלתי ונרתעתי לאחוריי** (ירוש' ר"ה פר' ב' הל' א). — מֵאָחוֹר, **von hinten; de derrière; from behind**: וירא יואב כי היתה **אליו** פני המלחמה מפנים וּמֵאָחוֹר (ש"ב י ט). — **ג) במשמעת** מקדם, **למפרע**: **הגידו האתיות** לְאָחוֹר ונדעה כי א־הים אתם (ישעי' מא כג). **מי בכם יאזין זאת** יקשב וישמע לְאָחוֹר (שם מב כג). — ד) מערב, **Westen; ouest; west**: ארם מקדם ופלשתים מֵאָחוֹר **ויאכלו את ישראל בכל פה** (ישעיה ט יא). — ה) *כנוי להשת, **Hinterer; derrière; buttock**: גמל אחור כנגד **אחור** (בכורות ח). דאין הנשים נאמנות בניקור ה**אחורים** דאית בזה טרחה גדולה (רמ"ל יפ"ת א). מנקרי חלק האחוריים (פסק מהר' סוראזינו בסוף ספר סו"ת הלאב). והלא כמה התיכות מבשר **אחוריים** שהן ג"כ חלוקים ושעועות (מהרי"ל, או"ה). המנקר **הזה** מנקר **בשר** ה**אחוריים עפ"י הקבלה** (בו"ת גבעת שאול יב). — ו) מ"ר *אֲחוֹרַיִם, **הצד החצון בכלי, Aussenseite eines Gefässes; extérieur d'un vase; outside of a vessel**: ושאר כל **הכלים שאינם** יכולים **לקבל רמונים שאין להם אחורים ותוך** (כלי' כה ו). **כלים** (כלי) **שנטמא אחוריו במשקין אחוריו טמאים תוכו ואוגנו ואזניו וידיו טהורים** (שם). **כר שהפכו ונעשה אחוריו תוכו ותוכו אחוריו** (תוספת' כל' ב"ב יג א).

אַחַר, אַחֲרֵי, אַחֲרוֹן, אַחֲרִית, אַחֲרַנִּית, — בְּעַט, הכה, למשל סוס, ברגליו האחרונות לְאָחוֹר. גַּב, **אחורי הגוף בבע"ח, וכן בכסא.**

כל הדחק **שנדחק בזה בעל** תרדים שם. **ולחנם** רצה לוי **מפני קושית** רש"י ותוספות לשבש הספרים **בהבבלי ולגרס** בפה"ע במקום בפה"א. — וקיהוט שאהן **בדעת רש"י ששני מיני** ירקות היו פה תרגם אחונייא **Gartenmelde**, ומפני שלא מצא מקור לזה שבש **הספרים וגרם במקום אחונייא** אהושא, **לפי לשון הערבית. אך כבר הוכחתי כי אחונייא** הם דורמסקים, **ואם לשבש הספרים אנו באים יתר יש לתקן תקון קל אחוחייא במקום אחונייא**, **והוא הוא** ת'ות, **בערבית שהוא** שם **הדורמסקים**, ובאמת **באלף בית של בן סירא כתוב ברוב הנוסח' אחובין**. — ¹)בך בנוסח' כ"י הולנד (ס"ס שם דף כב.); **ובגוף הנוסחה אחובין.**

²) מן אחר. בערב' אח'ר a).

a) أخر

*הֲדוֹרִים, *הֲרוֹרִים,—האחוריים.

זָנָב, אבר ארוך כמו שבט יוצא מאחוריהם של בע"ח הרבה.

מְאַסֵּף המחנה, הגדוד ההולך מאחורי כל הצבא.
— מַפְרֶקֶת, כמו עֹרֶף.

נָסוֹג לאחור, שב לאחוריו.

סָב, סב לאחור, הסב פניו לאחור.— *סָלַד, סלד לאחוריו.—*סַרְטָן, בע"ח ההולך כמו לאחוריו.

*עֲגָבוֹת, הלחיים התחתונות. — *עֶבוֹז, אחור.
— עָקֵב, אחורי הרגל. שב על עקביו, שב לאחור.
— *עָקַב, הלך אחורי איש בעקבותיו. — *הִתְעַקֵּב, היום והלילה מתעקבים, באים זה אח"ז. — עֹרֶף, אחורי הצואר. —*עָרַף, שמש מאחור.

*רָתַע, נרתע לאחוריו, נסוג לאחור בקפיצה, בפחד.
שֹׁבֶל, מה שנסחב מאחור בשמלה.
שֵׁת, חלק התחתון באחורי הגוף.

***אָחוֹר[1])** ת"ז, נק' אֲחוֹרָה, מ"ר אֲחוֹרִים אֲחוֹרוֹת — מי שמתעכב, שאינו ממהר לבוא, : spätcintretend; attardé, tardif; belated ויצא אב ברעה הקדומה, ובא אלול בטובה לא אֲחוֹרַת (ר"ש הנגיד, תלוס טוז).

***אִחוּר[2])**, ש"ז, — א) עשיית דבר לא מיד, ואם : Verspätung, Säumnis ; retard ; delay איפשר (לקרא המגלה קודם ואינם קוראים) איחור הוא לעיירות, (ירוש' מגילה, פר' ג הל' ס). וכל האיחור (בענין יפת תואר) אולי לא יקחנה (רלב"ע, יסוד מורא שער ב). שיצאו מעבודתם בעת ההיא מבלי איחור על התכונה ההיא (הכוזרי א ק). ובי לעגו אשר יראו את איחור גאולתי (חבר לו היס, שפת רננות). ויועדו כלם יחדיו זקן ובחור לשלח תיכף בלי איחור (כגידת הזמן, דף ז :). שלא יאחר (אלהים) עשיית המשפט ורוב הצדקה אבל יעשהו תכף בהמצא המקבל בזולת איחור (רלב"ג איוב לז). — ב) *עשיית דבר אחרי דבר. קדימה ואחור: ואין ביניהם אלא ההקדמה וה איחור (הכוזרי ד כה). כי הידיעה תאמר בש"י ובנו

---

[1]) מן אחר.
[2]) בערב' אַחַ֫רַת a).

---

a) أ[illegible]

בשתוף השם ר"ל בקודם ואיחור (רלב"ג איוב ל"ז). והשכלים הנבדלים התבאר שימצא בהם הקדימה והאיחור אף שלא יהיו עלות ועלולים קצתם מקצתם (בס טוב, פרוש מו"נ ב ה). סדר הקדימה והאיחור (בלטי הגבור' דף כו). ושלא נבלבל הסדר המיוחד בלשון מקדימת התבות ואחורם (ר"י מיסיר ליאון, נופ' צופ' ח).— ג) *סגולת דבר שהוא מאוחר: לפיכך פרוזבול המאוחר כגון שעומד בניסן וכתוב בו זמן באייר פסול מפני שבאיחורו יפה כח המלוה שלא ישמט (לבוש הו"מ הל' בטל' סו לב). — ד) *הפך מן מהירות, עשית דבר לאט לאט, : Langsamkeit ; lenteur ; slowness אם תערוך אחת מהנה (מהתנועות) אל האחת תדע כי יש להם איחור ומהירות (ר"י אבן תבון או"ד א). וכאשר התבאר לאריסטו זה כולו שב והשתכל ומצא הגלגלים רבים במופת, תנועת זה מתחלפת לתנועת זה במהירות ובאיחור (ר"ש אבן תבון, מו"נ ב ד). ואולי בעבור זה התאחרה תנועתה (של הארץ) לקבלת ההתפעלות והמזגות לאיחור הכוכבים בתנועה (בס ו). בעניני המלחמות נגיד הדבר במהירות וכו' ואם בענינים אחרים נדבר באחור יותר (נופ' צופים מסיר ליאון, 40) והמזג הקר הוא נאות לזה לאיחור תנועתו (רבב"ל דורן סב :). כוכבי שבת מרוב כבדות ואיחור סבובם (נחמד ונעים, דוד גנז. ריז).

אָחוֹת[1]), ש"נ, סמי' אֲחוֹת, כנוי אֲחוֹתִי, אֲחוֹתֵךְ, אֲחוֹתוֹ וגם אַחוֹתוֹ, אֲחוֹתְכֶם, אֲחוֹתָם, מ"ר אחיות[2]) אֲחָיוֹת[3]), סמי' אַחְיוֹת, כנויים אַחְיוֹתַי, אַחְיוֹתַיִךְ וגם אֲחוֹתַיִךְ, אַחְיוֹתָיו אֲחוֹתָיו, אַחְיוֹתֵיכֶם אֲחוֹתֵיכֶם, אַחְיוֹתֵיהֶם,— א) נקבה שיש לה אחים

---

[1]) מן אח, בתוספת ת לנקבה, אַחַאת, וכבר בזמן קדום נשתנ' קול הפתח לחולם: אָחות. באשו' אַחַת, בער' אחת a), מ"ר אַחַוָאת, ארמ' אֲחָת, וסור' אֲחָתָא.— [2]) לפי הקריאה המסורה של הספרדי' והאשכנ'.— [3]) ראב"ע צחות (בער בנין נפעל) ורד"ק ; וכן היתה אולי גם דעת ר"י בן גנאח מפני שאמר וז"ל : ועקרו (של השם אחות) אחיה, ע"מ כוסי רויה, אשה חכמה. ע"כ. וכן נהג רמב"ע שהניע בהבית המובא בפנים את חית אחיות בנפרד. וכן גם בן זאב, ועל פיהו נקדו אד"ם ויל"ג בהבתים המובאים בפנים וכן החדשים, אך כל הלכה זו אינה מוכרחה להכריע הכף נגד קריאה המסורה של הספרדים

---

a) أُخْتٌ ج أَخَوَات

היא אחות להם Schwester; sœur; sister: לאבשלום בן דוד אחות יפה ושמה תמר (ש"ב יג א). אחות לנו קטנה ושדים אין לה מה נעשה לאחותנו ביום שידבר בה (שה"ש ח ח).—וכמו': ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי לו לאשה (בראש' כה כ).—וכנוי: אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בעבורך (בראש' יב יג). בת אמך את געלת אישה ובניה ואחות אחותך את אשר געלו אנשיהן ובניהן (יחזק' יו מה). ויהי כראות (לבן) את הנזם ואת הצמדים על ידי אחתו וכו' (בראש' כד ל). — ועם אלף פתוחה: לאביו (של הכהן) ולאמו לאחיו ולאחתו לא יטמא (במד' ו ז). — וישלחו את רבקה אחתם ואת מנקתה (בראש' כד נט). — ומ"ר אחיות: ארבעה אחים שנים מהם נשואים שתי אחיות [1]) ומתו הנשואים את האחיות הרי אלו חולצות (יבמ' ג א). אחיות [2]) גדולות לי ולבי בוגת (עמנואל מחב' יו). לזרוק דמי אחיות ואחים ולקטר אבורי נחוחים (יוצ' שבת א אחר פסח, אין כמוך, וכך נקוד בסדור עבודה כלב).— ואחיות: התקונן היונה בפיה ותבכה בלבה לעזבה אחיות[3]) בגני כפרים (ר"מ בן עזרא, תרשי' ג). ונתערבו דמי אחים ואחיות ודמי חתנים וכלות (סלי' ער"ה, אנא הבט). מאם מרעיה מאחים ואחיות (אד"מ, מראה הערב והבקר). תאומים מבטן אחיות הנה (החכמה והאמונה) בנות אלהים להטיב לבחירו (יל"ג מזמו' יהוד').—ובע"ח:או שנכרכה (על הבכור) אחותו (במכס בכור' ד).— וכנוי: והחייתם את אבי ואת אמי ואת אחי ואת אחותי (אחיותי קרי) ואת כל אשר להם (יהוש' ב יג). וגם את בושי ושאי כלמתך בצדקתך אחיותך (יחזק' יו נב). וזכרת את דרכיך ונכלמת בקחתך את אחותיך הגדולות ממך אל הקטנות ממך (שם שם סא). אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רחמה (הוש' ב ג). ויבאו אליו (לאיוב) כל אחיו וכל אחיתיו וכל ידעיו (איוב מב יא). והלכו בניו (של איוב) ועשו משתה בית איש יומו ושלחו וקראו לשלשת אחיתיהם לאכל ולשתות עמהם (שם א ד).—ב) קריאה של חבה: לבבתני אחתי כלה לבבתני באחד (באחת קרי) מעיניך באחד ענק מצורניך (שה"ש ד ט).—ג) בת זוג למי, ולכן יאמר גם לא בבע"ח אשה אחותה במשמ' זו את זו, eine die andere; l'une l'autre; one another: חמש היריעת תהיין חברת אשה אל אחתה (שמות כו ג). מקבילת הללאת אשה אל אחתה (שם ה). חברת אשה אל אחותה כנפיהם (יחזק' א ט).—ד) בלשון המפרשים, מלה דומה בצורה, במשקל, במשמעה: אין אחות למלה זאת (ר"א אבן עזרא, ויקרא יד לז).—ה) אחת מאגודות הכומרות, Schwester (Nonne); sœur (relig.); sister (relig.): שתאסר (האשה) מפני היחוד שנתיחדה בבית האחיות הכומרות (הר"י קולון תשובות קס). בכל סדרי האחים והאחיות הנמצאים אצל הנוצרים (ר"ע מן האד' מא' ע')

אחות השמש,—שם פרח: הצמח הנקרא אחות השמש שמבטו לפאת מזרח בבקר ועולה עם השמש עד חצי היום ואח"כ יורד מעט לצד מערב (רשב"ג דורן, מגן אבות, חלק יעקב ד). ויש צמח אחד שנכר בו פועל השמש יותר מכל הצמחים ונקרא אחות השמש ובלע"ז שולשיג"א, כי מבטו לפנות השמש ונכחה לנגדו, בבקר מביט וזקוף לצד מזרח, וכל עוד שיגבה השמש על הארץ הולך ומגביה עד חצי היום שהוא זקוף ונצב כעמוד זקיף וכל עוד שירד השמש עד הערב ונוטה לצד מערב נוטה גם הוא אחריו (רגב"ש, שער השמים ג).

אחז[1]) ממנו אחז, אחזה *אחיזה.

אחז[2]), פ"י, עתיד אחז, אחזה, תאחז, יאחז, יאחז, יאחזו, יאחזו, אאחז, יאחז, יאחז, תאחז, ויאחז,

---

האשכנזים יחד, שאינה מתנגדת להקש הדמיון, כי כבר נשארו לנו גם מהעברית הקדומה מ"ר פעלות גם בנפרד, כמו מאשפות ירים אביון, וכמו שכבר העירותי על זה, וכן החליט בפשטות ר"א בלמשי וז"ל: והרבוי בא בתוספת יוד, ויאמר אחיות, וכן נקד פירסט אחיות.—[1]) קריאה המסורה של הספרדים והאשכנזים אחיות. וכן מנקד במשניות דפוס ברלין (שנת תקצג) ובמשניות דפוס קראץ, על פי הקריאה המסורה. ובמשניות דפוס סנטובה (שנת תקלז) מנקד אחיות, אך הנקוד הזה חשודי מפני שר"ד אלטאראס, שהיה מדקדק, הגיהו עפ"י הדקדוק.—[2]) לפי המשקל, ב"ת ויתד ב"ת ויתד.—[3]) לפי המשקל יתד ותנועה ויתד ותנועה ויתד ותנועה.

---

[1]) שרש משתף לכל לשונו' השמיו'.—[2])באשורי' אחז במשמעת לקח, תפש, נשא אשה, צפה בזהב וכסף וכו'. בערב' אח'ד' a) לקח, אח'ד' ב תפש, אתח'ד b) ברר

a) أخذ b) إتخذ

וַתֹּאחֶז, וַתֹּחֶז, וְאֹחֵז, וְאֹחֲזָה, יֹאחֲזֵמוֹ, יֹאחֳזֶךָּ[1]). לווי אחז, אָחוּז אֲחוּזִי[2]), אָחוֹז, מקור אֱחֹז אָחוֹז. — הפ״ש במהירות, fasser, ergreifen; saisir; hold, seize: בֶּאֱחֹז אותו פלשתים בגת (תהל׳ נו א). ויאמר לו אבנר נטה לך על ימינך או על שמאלך וֶאֱחֹז לך אחד מהנערים (ש״ב ב כא). אֶחֱזוּ לנו שועלים שועלים קטנים מחבלים כרמים (שה״ש ב טו). שאגה לו כלביא ושאג ככפירים וינהם וְיֹאחֵז טרף ויפליט ואין מציל (ישע׳ ה כט). אשרי שֶׁיֹּאחֵז ונפץ את עלליך אל הסלע (תהל׳ קלז ט) כמעט שעברתי מהם (מהשומרים) עד שמצאתי את שאהבה נפשי אֲחַזְתִּיו ולא ארפנו (שה״ש ג ד). ויאחזוהו (את שמשון) פלשתים וינקרו את עיניו (שופט׳ יו כא).—ועם ב אחריו: הנה אדניהו ירא את המלך שלמה והנה אָחַז בקרנות המזבח (מ״א א נא). שָׁלֵו הייתי ויפרפרני וְאָחַז בערפי ויפצפצני (איוב יו יב). ואני תמיד עמך אָחַזְתָּ ביד ימיני (תהל׳ עג כג). שלח ידך וֶאֱחֹז בזנבו (שמות ד ד). הבי המטפחת אשר עליך וְאֶחֳזִי בה (רות ג טו). וַיֶּאֱחֹז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות (שופט׳ יו ג). אם שנותי ברק חרבי וְתֹאחֵז במשפט ידי (דבר׳ לב מא). וָאֹחֵז בפילגשי ואנתחה (שופט׳ כ ו) וישלח עזה אל ארון האלהים וַיֹּאחֶז בו כי שמטו הבקר (ש״ב ו ו)—ועם ה בסוף יֹאחֲזֵה בו ואהרגהו (שם ד י). אמרתי אעלה בתמר אֹחֲזָה בסנסניו (שה״ש ז ט).—ב) החזיק ושמר בידו, halten; tenir; hold: ואחרי כן יצא אחיו (של עשו) וידו אֹחֶזֶת בעקב עשו (ברא׳ כה כו). שלש מאות אלף בחור יוצא צבא אֹחֵז רמח וצנה (דה״ב כה ה). ואחת (שלשלת) שהוא אוחז בה מלמעלן בשביל שלא תתגלגל (תמו׳ ה ה). היה רכוב על החמור אם יש לו מי לאחוז בחמורו יירד ומתפלל למטן (ירוש׳ ברכות פר׳ ד, עה״מ היה רכוב).—ג) דבק ב, sich an etwas anhängen; être attaché à qqch; attach oneself to. וְיֹאחֵז צדיק דרכו וטהר ידים יסיף אמץ (איוב יז ט). תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי ולבי נהג בחכמה וְלֶאֱחֹז[3] בסכלות עד אשר אראה אי זה טוב לבני האדם (קהל׳ ב ג), ואף בעונות אבותם אתם ימקו כשאוחזין מעשי אבותיהם בידיהם (סנה׳ כז:). הנה דברי ואחוז דברי ר׳ חייא (ע״ז לו:).—ד) ביחס לדבר לא בע״ח, כשאינו מניח לדבר לפרש ממנו כי שֻׁלַּח (הרשע) ברשת ברגליו ועל שבכה יתהלך יֹאחֵז בעקב פח (איוב יח ח-ט).—ה) צפה בעץ, belegen; revêtir; dress: וַיֶּאֱחֹז את הבית בעצי ארזים (מ״א ו י).—ובמש׳ נכנס ב: כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה לבלתי אֲחֹז בקירות הבית (שם שם ו).—ו) בהשאלה, לפחד, צרה, מחלה, בשמעות פגע ב, יפל על, שלט ב, befallen, sich jem. bemächtigen; s'emparer de, atteindre; seize: שמעו עמים ירגזון חיל אָחַז ישבי פלשת (שמות יה יד). פחדו בציון חטאים אֲחֲזָה רעדה חנפים (ישע׳ לג יד). ואם זכרתי ונבהלתי וְאָחַז בשרי פלצות (איוב כא ו). ויאמר אלי (שאול) עמד נא עלי ומתתני כי אֲחָזַנִי השבץ (ש״ב א ט). על כן מלאו מתני חלחלה צירים אֲחָזוּנִי כצירי יולדה (ישעי׳ כא ג). מה תאמרי כי יפקד (בעל העדר) עליך ואת למדת אתם עליך אלפים לראש הלוא חבלים יֹאחֱזוּךְ כמו אשת לדה (ירמ׳ יג כא). זלעפה אֲחָזַתְנִי מרשעים עזבי תורתך (תהל׳ קיט נג). ועתה עלי תשתפך נפשי יֹאחֲזוּנִי ימי עני (איוב ל טז)—ח) *אחזה בו האש, התחיל לשרף, zuverbrennen aufangen; commencer à consumer (le feu); begin to burn: כופין קערה על גבי הנר בשביל שלא תאחוז (האש) בקורה (שבת יו ז).—ט) סגר, verschliessen; fermer; close: אָחַזְתָּ שמרות עיני נפעמתי ולא אדבר (תהל׳ עז ה). — י) *אחז את העינים, עשה מעשה אחיזת עינים, Gaukelspiel treiben; faire de la prestidigitation; conjure: ת״ר מעונן ר״ש אומר זה המעביר שבעה מיני זכור על העין וחכ״א זה האוחז את העינים (סנה׳ סה:) וכן האוחז את העינים ומדמה בפני הרואים שעושה מעשה תמהון והוא לא עשה הרי זה בכלל מעונן (רמב״ם הל׳ ע״ז יא ט).—*אחוז דם, *אחזתו חמה, שנחלה מחמת הדם, מחמת חם הקדחת, וכיוצא בזה: בכור שאחזו דם מזיקין לו את הדם (בכור׳ לג): שמואל אמר אחזהו (את הילד) חמה ממתינין לו (מהמילה) שלשים יום (ירוש׳ שבת סוף פר׳ יט). מעשה בי רבי עקיבה שאחזתו העין (ר״ל כאב עינים) והעבירו עליו כלים בשבת (שם פר׳ יד הל׳ ג).—*אחוז שד: וכבר העידו לי כי ערבי אחד אחזו שד והיה מדבר

ולקח אחד מתוך רביב. באשמורי וסורית אחד. — [1]) ובכנוי יֹאחֲזוּךְ (רדק בפרוש).—[2]) עקבות החולם של אֱחֹז.—[3]) במקצת ספרים וְלֶאֱחֹז (מכות לנקו תבורי, חל׳ הנרמני, XX).

בלשון הלועזים (רבנ"ל דורן מגן אבות, עו:)

— אָחוּז, אָחֻז, — א) עי' ערך אָחוּז. — ב) כמו אֹחֵז: הנה מטתו שלשלמה ששים גברים סביב לה מגבורי ישראל כלם אֲחֻזֵי חרב מלמדי מלחמה (שה"ש ג ז-ח). אהרן ושבעים זקנים א ח ו ז י ן בידיו של משה (שלא להניח לו לשבר הלוחות) ולא יכלו לו (מד"ר שמות מו). — ג) מי שדבר אחז בו, ergriffen; saisi; seized: וכצפרים האֲחֻזוֹת בפח כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאם (קהל' ט יב). — ד) מחֻבר ומהדק, befestigt; attaché: fastened: חור כרפס ותכלת אָחוּז בחבלי בוץ וארגמן על גלילי כסף ועמודי שש (אסתר א ו). — ה) ׳אֲחוּז דם, מי שאחזו דם: א ח ו ז ת הדם והמעושנת וכו' (חולין נח:). — ו) ׳אֲחוּז השדים, מי ששלטו בו השדים, Besessener; possédé; one possessed: וכן העיד כי ראה איש א ח ו ז שד וקורא פרשיות מספרים (רשב"א, הביאו רשבן דורן, מגן אבות, עו.). אם שם משמות אלהים ישים בם על מצח אֲחוּזֵי השדים מידם יצילמו (אד"ס, אמת ואמונה מחזה ח).

— נֶאֱחַז, נאחַז, נאחַז, האָחֵז, — א) נתפש, שאחזו אותו, gefangen, ergriffen werden; saisi, pris, be caught: וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחד נֶאֱחַז בסבך בקרניו (ברא' כב יג). כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שֶׁנֶּאֱחָזִים במצודה רעה (קהלת ט יב). כל אותו היום היה אברהם רואה את האיל נ א ח ז באילן זה וניתיר ויוצא נ א ח ז בחורש זה וניתור ויוצא נ א ח ז בסבך זה וניתור ויוצא אמר לו הקב"ה אברהם כך עתידין בניך נ א ח ז י ם בעונות ומסתבכים במלכיות (ירוש' תענית פר' ב' הל' ד). למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ו ת א ח ז (ברכ' ד. — ופרש"י תהא נ א ח ז ונכשל בדבריך) — ב) התישב במקום, קבע שם מושבו, sich ansässig machen; s'établir; establish oneself: ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם שבו וסחרוה וְהֵאָחֲזוּ בה (ברא' לד י). וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גשן וַיֵּאָחֲזוּ בה ויפרו וירבו מאד (שם מז כז). ואם לא יעברו (בני גד ובני ראובן) חלוצים אתכם וְנֹאחֲזוּ בתככם בארץ כנען (במד' לב ל). — ובמלת בתוך בלבדה בלי השם ארץ: עברו לכם אל ארץ אחזת ה' אשר שכן שם משכן ה' וְהֵאָחֲזוּ בתוכנו ובה' אל תמרדו (יהוש' כב יט).

— אִחֵז, — כִּסָּה, bedecken; couvrir; cover: צרר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם מְאַחֵז פני כסה פרשז עליו עננו (איוב כו ח-ט).

— ׳הֶאֱחִיז, האחיז את האור, עשה שיאחז: ו מ א ח י ז י את האור במדורת בית המוקד (תמיד א יא).

— הָאֳחַז, מָאֳחָז, פעול מן האחיז: ושש מעלות לכסא וכבש בזהב לכסא מָאֳחָזִים (דה"ב ט יח).

אח"ז, ר"ת אחר זה.

אֲחֻזָּה [1], (*אחוזה), ש"נ, מ"ר אֲחֻזּוֹת, — א) קרקע שנאחז אדם בה, שהיא שלו לעולם, ובכלל קנין של איזה אדם Eigentum, Besitz; possession; propriété: ויושב יוסף את אביו ואת אחיו ויתן להם אֲחֻזָּה בארץ מצרים במיטב הארץ (ברא' מז יא). למה יגרע שם אבינו (צלפחד) מתוך משפחתו כי אין לו בן תנה לנו אֲחֻזָּה בתוך אחי אבינו (במד' כז ד). — וסמי': ויאמר (אלהים) אלי הנני מפרך והרבתיך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך אֲחֻזַּת עולם (ברא' מח ד). ושדה מגרש עריהם (של הלוים) לא ימכר כי אֲחֻזַּת עולם הוא להם (ויקרא כה לד). — ובכנויים: וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל ישביה יובל היא תהיה לכם ושבתם איש אל אֲחֻזָּתוֹ ואיש אל משפחתו תשבו (ויקרא כה יא). — עיר אחזתו, שדה אחזתו, נחלת אחזתו: ואשר יגאל מן הלוים ויצא ממכר בית ועיר אֲחֻזָּתוֹ ביבל (שם שם לג). ואם משדה אֲחֻזָּתוֹ יקדיש איש לה' והיה ערכך לפי זרעו (שם כז יו). צו את בני ישראל ונתנו ללוים מנחלת אֲחֻזָּתָם ערים לשבת (במד' לה ב). בשעה שהיה אדם מוכר שדה א ח ו ז ת ו היו קרוביו מביאין חביות וממלין אותן קליות ואגוזים ושוברין לפני התינוקות והתינוקות מלקטין ואומ' נקצץ פלוני מ א ח ו ז ת ו (ירוש' קדוש' פ' א' הל' ה). — אֲחֻזַּת העיר, הקרקע שהוא קנין העיר: וַאֲחֻזַּת העיר תתנו חמשת אלפים (אמה) רחב וארך חמשה ועשרים אלף (יחזק' מה ו). — ועבדים וכדומה: וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו (עבדים) וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו בארצכם והיו לכם לַאֲחֻזָּה והתנחלתם אתם לבניכם

---

[1]) אשורית אַחֻזַּת, ערבי' אִחַ'אדַ'ה a), קרקע שאחז

---

a) إِخَازَة

אחריכם לרשת אחזה (ויקר' כה מה-מו). — ב) חבורה Gruppe von Personnen; groupe de personnes; group of persons: ואבימלך הלך אליו (ליצחק) מגרר ואחזת[1] מרעהו ופיכל שר צבאו (ברא' כו כו). — ואמר המשורר: כי מכל רעי אמת את מי נועצה אם אך דלת עם לוו אחזת מרעהו (חד"מ, אמת והאמונה מהזה ח).

אחז"ל, ר"ת אמרו חכמינו זכרם לברכה.

אחיו"ט, ר"ת אחר יו"ט.

***אֲחִיזָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן אָחַז: לשטיח כדי אחיזה (חול' ט ג). בֵּית-אֲחִיזָה, יד של כלי, מקום בכלי לאחז בו, Griff; anse; handle: כל כסויי הכלים שיש להם בית אחיזה ניטלין בשבת (שבת קכו:).—עור בית אחיזה (תנחו' בכר, וילח טו). — ב) *אֲחִיזַת עֵינַיִם, מעשים נעשים במהירות גדולה ומטעים את העין ונרמים כמעשי פלאים, Blendwerk, Gaukelei; prestidigitation; conjury: אמר לו רב לר' חייא אני ראיתי ההוא טַיָּע שלקח ספסר וינתח את הגמל ויך בתוף ויקם הגמל. אמר לו (ר' חייא) אחרי כן ההיה שם דם ופרש אלא זו היתה אחיזת עינים (כהרמ'[2]) סנה' סז:). אמר ר' חיננא בר רבי חנניה מְטַיֵּל הייתי באלה גופתא של צפורי וראיתי מין אחד לקח גלגלת וזרק למרום ותרד הגלגלת ותהי עגל. ואבא ואספר לאבא ויאמר לי אם אכלת ממנה מעשה הוא ואם אין אחיזת עינים הוא (כהרמ'[3]) ירוש' סנה' סוף פ' יד). אחיזת עינים שאינו ע"י כישוף רק ע"י מראה והתחבולות וע"י קלות התנועה ביד (כ"ת, טור יו"ד קעט). הבדחנים שעושים אחיזת עינים על החתונות (חכמ' אדם, עה).

***אֲחִילוּ**[1], ש"נ,—קדחת של העצמות, קדחת מתמדת, remittirendes Fieber; fièvre rémittente; intermittent fever: אמר רבי יהושע ב"ל אכל בשר שור בלפת ולן בלבנה בלילי י"ד או ט"ו בתקופת תמוז אחזתו אחילו תנא והממלא כריסו מכל דבר אחזתו אחילו (גיטין ע.). מאי אחילו א"ר אלעזר אש[2]) של עצמות (שם). שעמד משה לפני הקב"ה עד שאחזו אחילו (ברכו' לב.).

אח"כ, ר"ת אחר כך.

אַחֲלַי[3]), ש"ז, מ"ר יאחלים, כנו' אחלי יאחלינו, וכו', סמי' אַחֲלֵי.—א) מלה תהגה מאויה ובקשה, Wunsch; mot expr. désir; wish: אַחֲלַי[4]) יכנו דרכי לשמר חקיך (תהל' קיט ה). וארם יצאו גדודים וישבו מארץ ישראל נערה קטנה ותהי לפני אשת נעמן

אדם לעצמו — [1]) ר' נחמיה אמר סיעת מרחמוהי (מד"ר על הפסוק). וכן תרגום אונקלוס, וכן רשי, וכן בן זאב: תאר לחבריו שהם נאחזים זה בזה באהבה. אך ר' יהודה (שם מד"ר) ומפרשים אחרים סוברים כי אחזת שע"פ של מרעהו, וכן תרגם רסע"ג: ואחזת נדימה ופיכל דויש גישה.

[2]) אמר ליה רב לרבי חייא לדידי חזי לי ההוא טייעא דשקליה לספסירא וגיידיה לגמלא וטרף ליה בטבלא וקם א"ל לבתר הכי דם ופרתא מי הואי אלא ההיא אחיזת עינים הוה. — [3]) א"ר חיננא בי ר' חנניה מטייל הוינא באילון גופתא דציפורין וחמית חד מיניי נסב חדא גולגלא וזרקה לרומא והיא נחתא ומתעבדא עגל אתית ואמרת לאבא אמר לי אין אכלת מינה מעשה הוא ואי לא אחיזת עינים הוא. ההוא ארמאה דחזייה לההוא גברא דנפל מאיגרא לארעא פקעיה כרעיה ונפוק מעייניה אתייה לבריה ושחטיה קמיה באחוזת (באחיזת) עינים אינגיד ואיתנח עול למעייניה וחייטיה לכרסיה (חול' נו: — ההוא ארמי (לא יהודי) ראה אדם שנפל מהאגר ארצה ונבקע כרסו ויצאו מעיו. הביא (הארמי) את בנו (של האיש שנפל מהגג וישחטו לפניו באחיזת עינים, וינגד האיש ויאנח ויכנסו המעיים, ויאחה הארמי את הכרם).

[1]) לא נתבאר מקור שם זה. — [2]) ושאלו שם: מאי אש של עצמות אמר אביי אשתא דגרמי ר"ל קדחת העצמות. עי' ערך אש.

[3]) ריב"ג ורד"ק קבעו שם אחל. ואמר רד"ק בפרוש: ויאמר ליחיד אחל ולרבים אחלים ובסמוך אחלי אדוני. ע"כ. ואעפ"י שאין המדקדקים הלועזים החדשים מודים בזה והחליטו כי אַחֲלַי היא מלה כמו אוּלַי מָתַי ואינה נוטה, מ"מ כבר נהגו בה גדולי הסופרים בנטיות, כמובא בפנים.—וכבר אמר מנחם בן סרוק כי לא נודע יסוד מלה זו. ואמר: ופותרים אומרים מלה זו נזורה מן ויחל משה, ומשני צדי המלה לא יתכן בה, הצד האחד של הבאת האלף במלה והצד השני על כי לא יתכן בלשון עברית להיות מלה זאת לבדה כי אם עם פני. ע"כ. אעפי"כ רשי ורדק מדמים אותה לויחל משה. והמדקדקים החדשים (אולסה' ואחרים) אמרו כי אַחֲלַי מרכבת מן מלת הקריאה אַח (עי' א. אָח) ומלת החפץ ואווי לו, שנשתנה ללַי, לַי. וכל זה דחוק. — [4]) ת"י טב לי. מנחם: מאויי ורצוני וחפצי שיכונו דרכי. ריב"ג: תכלית תאותי שיתכן לי לשמר חקיך. רשי: תפלותי אלו הן שיכונו דרכי. ראב"ע כל חפצי ורצוני ושאלתי שיכונו דרכי. רד"ק: תחנותי ובקשותי שיכונו דרכי.— ובעין זה החדשים, כמשמעת מלת קריאה של מאיח

(שהיה מצורע) ותאמר אל גברתה אַחֲלֵי[1]) אדני לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסף אתו מצרעתו (מ״ב ה כ=ג).— ובמשמעה זו רוב שמושו בספרותנו: כל שמעיך יאמרו לי אַחֲלַי עפעף באבקת רגלך קרוע (ר״י הלוי, זמן גבר). אַחֲלַי ותחנוני יחי עמנואל ורוחו באריגתו (עמנו׳ מח׳ ד). **אחלינו** לאסף נפשות החסידים הנקיים לצרור נפשה בצרור החיים (שם מחב׳ כד). **אחלי** לאל הרוחות לכל בשר יצרור נפשו הטהורה בצרור החיים (יוסף הכהן, דה״י כ שנת 1548). **ואחלינו** יכונו לפני הדרת תורתך ופרשת כנפי שחר שלומותינו לטול הדרת הבן יקיר (ילחק עוכד׳, אגרת דופי הזמן, כתבים). ומעודי תשוקתי **ואחלי** להכיר מעלת איש ותארו (ר׳ שם טוב פלקיירא, הקד׳ המבקש). כי אל אלהים **אחלי** יכונו אולי יקל עניי וכו׳ (רמ״ח לוצאטו מגדל עז ג ג). אל אל גואל תמיד אוחיל, הוא יוציא מרשת רגלי, ויסיר ממני ציר וחיל, וממרום יקשיב אַחֲלַי (ישר׳ נגרה, זמי׳ ישר׳ קלח). — ולנוכח בדרך כבוד: **ואחלי** פניכם שלא לגוור על בני עירו כל זמן שהם מזומנים לדון (תש׳ ר״ת). **אחלי** לפניכם, תכירו יתרון האור מן החשך (רמכם לוזה לבנו, דרך טובים). **אחלי** אחר בקשת האהבה משפטים אדבר אותך (רשב״א, מנח׳ קנאו׳ לאלה מארי). ואומרה **אחלי** רעי וגואלי, הראוני השירים אשר יחסתם אלי (עמנואל, הקדמ׳). **אחלי** מי יתן התרישון ותהי לכם לחכמה (דון ש״ט, דברי חכמ׳ נג). **אחלי** אדוני, אל נא יהי לטורח עליך להודיעני כל ארחות השיר (עמ׳ פרנסים, מתק שפתים, לט). **אחלי** שאול, אשאלך אם תענה, אם לארג רקמה בבין חשבה (א׳ גביזון, עמר השכחה). — **אחלי**, אל ימעט העסק הזה (מה״ג, קרית ספר כה).— ו**באחלי ואולי**: ועתה כל יודעיו ספדוהו... **באחלי** ואולי יערה עלינו רוח ממרום לנחמנו (ר׳ זכריה בן סעדיה אלצ׳אהרי קבן על יד, מטמוני מסתרים ח״א, הול׳ מק״נ ל׳ 23). הלאני דוחק הזמן, לסבב בארץ התימן, לראות **באחלי** ואולי אמצא קורת רוח (ספ׳ המוס׳ כ״י תימן, מחברת א). **באחלי** ואולי יחנן ה׳ צבאות ויקרב קץ הפלאות (שם מחב׳ כג).— ב) יטוב ואשרי) Seligkeit ; bonheur ; blessedness: וכל פוחד אמת **אחליו** ואשריו (המבורר הקראי מטה דרעי, לקו׳ קדמ׳).

ב. אַחַל[2]), ש״ז, — אהל. Zelt ; tente ; tent: הזכר ישיבת אַחַל המאביק לשר נַחַל (מוסף יו״כ, לפי כנת תמותה).

אָחַל[3]), פעו״י — א) בקש, התחנן, bitten, beten; prier; pray: חכמי תום, המאחלים לכון, שחר מעוררים לקראתם הכון (חכמי תום, יולר יוה״כ). — ב) ∞אחל דבר לפלוני, השתוקק שיבוא לפלוני דבר זה, ברך אותו, jem. etwas wünschen ; souhaiter qqch. à qqn.; wish somebody something: אני מְאַחֵל לך כל טוב, אני מְאַחֵל לך כי תלך ותצליח בכל דרכיך.— וכבר נהוג סעל זה בין המדברים עברית בא״י והשתמשו בו גם בספרות.

— הָאָחִיל[4]): צדקה אקוה ממך ואוחיל, ישר הורי וכרת להאחיל (יקותיאל כ״ר משה, רשות ילאתי כפלותי).

אַחֲלִית[5]), ש״נ, מ״ר אַחֲלִיּוֹת, — תשוקה ובקשת שאדם משתוקק ומבקש שיהיה כך וכך, Wunsch; souhait; wish: ולשון **אחליות** שוהיי״ט בלעז כאדם האומר הלוואי והייתי נביא וחכם (רש״י תהל׳ קיט).

ותשוקה. — [1]) ת״י: טובי רבוני. וכן רה״ג: אשרי (רדק השרשים). מנחם: חפצי אדוני ורצוני. ריב״ג: תכלית מה שאפשר שיועיל לו ומה שיוכל לעשותו לעמד לפני הנביא. רשי לעז אחלי שוהייט״ש (בצרפתית souhaits) ופרש: בקשות כל המתפללים עליו יהי שיבוא הנס לפני הנביא. הפרחון: יכולת אדוני שיעמד לפני הנביא. הרדק: תחנות אדוני ובקשותיו יהיה לפני הנביא. ע״כ. אבל כל מי שיש לו חיך הלשון יחוש כמה זר ולא טבעי הוא הדבור הזה, לפי כל הפרושים האלה, ובפרט בפי ילדה קטנה. והנה הנסיון בהילדים המדברים עברית מתחלת להגם מלמד אותנו כי הם מסרסים מלים רבות: כבל במקום כלב, שחכתי במקום חשבתי, חלשן במקום שלחן, מסכים במקום מכנסים, חכיתה במקום תחיכה. ולכן אפשר שהיו הילדים בזמן ההוא מסרסים שֶׁלַח לְאַחֵל, ובפרט שבפי העברים היה כנראה קצת קרוב בין הברת האלף והשין, ולכן באה אצלם האלף במלים רבות במקום שין בערבית, כמו שאעיר ע״ז במקומו. וכן אומרים הילדים המדברים עברית אלום במקום שלום. ויש דמיון לזה בקצת מקומות בתנך שהובאה לשון ההמונית ולשון הילדים כמו שהיא, כמו דברי האשה התקועית לדוד, לשון הילדים בישעיה (כח י): צו לצו. — [1]) עפ״י התרגום לאחלי אדוני: טובי רבוני. וכן פרש רב האי גאון אחלי כמו אשרי (רדק השרשים).

[2]) השתמש הפיטן במלה זו בלי שום יסוד רק לצרך החרוז שלו.

[3]) מן השם אחל משמעה א. — [4]) עפ״י דקדוק הלשון לא יתכן הפעיל זה.

[5]) משקל אַחֲרִית. ועי׳ הערה לאַחֵל א.

***אחלום**, אהלומיו, — כמו אחלמה: כי הים יכיל כפרותיו ויהלומיו תרשישיו ואחלומיו [1] ורפש וטיט (אגר׳ ר״י מווילנה, ישרון ס׳ תרכח דף כ).

אחלמה[2], ש״נ מ״ר אחלמות, אבן טובה יקרה כשתחמם באש יהיה עינה אתרוגי, Amethyst: ומלאת בו (בחשן המשפט) מלאת אבן ארבעה טורים וכו׳ והטור השלישי לשם שבו ואחלמה (שמו׳ כח יז-יט).—ולאבן זו השתמשו בהשם אחלמה סופרי זמננו.

***אחמת**[3], ש״נ, מ״ר אחמתים, — מקום גניזה לכתבים קדומים וכדומה, Archiv; archives: ובדקו בבית הספרים שהאוצרות מונחים שם בבבל וכו׳ ונמצא מכתב של מגילה אחת שם באחמתא[4] (פרוש מיוחס לרש״י עזרא ו ב).

*אח״ס בט״ע, אחד מצרופי אותיות האלפבית, שנהגו בהם לפנים מקריאי דרדקים, ובעלי האגדה השתמשו בהם לפעמים לדרשותיהם: אח״ס בט״ע גי״ף אני חס עליהם מפני שבעטו בגי״ף (שבת קד.). אח״ס בט״ע אל תקרי אחס אלא איחוס ואין איחוס אלא לשון רחמים לשון תחנונים וכו׳ מלמד שאמר הקב״ה למה״ש אני בעצמי אחוס על ישראל (א״ב דר״ע נוס׳ ב ביה״מ ילינק ג). — ושם בגמ׳ שבת שאר הצרופים: דכ״צ הל״ק, ומ״ר, ז״נ ש״ת.

אחר[1], ממנו אחור, וכו׳ אחרי אחרי

אחר[2], מלה תורה הזמן בשני מעשים או שני דברים מי מהם היה השני בזמן או במקום, וישמש בדרכים האלה: — א) תה״פ, adv; dann, nachher; après, ensuite; then: ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו כי על כן עברתם על עבדכם (בראש׳ יח ה). ויאמר אחיה (של רבקה) ואמה תשב הנער אתנו ימים או עשור אחר תלך (שם כד נה). נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמיך (במדבר לא ב). כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מלך ואין שר ואין זבח ואין מצבה ואין אפוד ותרפים אחר ישבו בני ישראל ובקשו את ה׳ אלהיהם ואת דויד מלכם (הושע ג ד-ה). הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך אחר ובנית ביתך (משלי כד כז). — ועם ו בראש: ותלד (לאה) בן ששי ליעקב וכו׳ ותקרא את שמו זבלון ואחר ילדה בת ותקרא את שמה דינה (בראש׳ ל יט-כא). ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו (שם לג ז). תסגר (מרים) שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף (במדב׳ יב יד). וכבס בגדיו הכהן ורחץ בשרו במים ואחר יבא אל המחנה (שם יט ז). ונכבשה הארץ לפני ה׳ ואחר תשבו

---

[1]) אולי רק בשביל החרוז עם יהלומיו.

[2]) ה׳ נוספת ולכן מלעיל כמו לילה, חלילה (יהכ״י הנקדן). והיא מלה עברית, ומתרגמה בתרגום השבעים ככתוב בפנים. ואונקלוס תרגם עין עיגלא, רסע״ג פירוזג, עלי בן סלימאן אלג׳זע (onix). ור״י בן גנאח אמר: פרשו בו בלשון ערבי בהרמן (כצ״ל, ובטעות נדפס ברהמן) והוא מין ממיני המוריקא נקרא כן מפני שצבע האבן כצבע ההוא. עכ״ל. ואולי מקור השם אחלמה בהשם חלמון ביצה, עין זה הערך. והראב״ע העיד בשם חכם ספרדי וז״ל: בערבית אלחלמה והיא אבן כל מי שהיא באצבעו לעולם יראה חלומות. ע״כ. ולא מצאתי שם אלחלמה לאבן בערבי׳. ולפי דעת בעל שלטי הגבורים היא האבן שקוראין בלעז אוניקס, וכתב וז״ל: ואמרו החכמים שלהם כי מי שישא האבן הזאת עליו הוא מביאו לידי דאגה ופחד ורעדה וירבה החלומות המבהילים והמריבות והמלחמות. ורבנו בחיי פרש שאחלמה היא קרישטאל בלעז ואמר וז״ל: וסגולת האבן הזאת שמחזקת הלב שלא ירך בלכתו למלחמה ולכך נקראת אחלמה מלשון חוזק. והיונים יחסו לאבן הרשומה בפנים סגולה נגד השכרות ועל שם זה קראו לו אמיטוסטוס ἀμέθυστος. והערבים יקראו לאבן זו ג׳משת.

[3]) משקל אפעל, אכזב, או פעלל, כמו חשמל. ועי׳ הערה לקמן, — [4]) בארמי׳: והשתכח באחמתא בבירתא די במדי מדינתא מגלה חדה וכן כתוב בגוה דכורנה (עזרא ו ב). ואמר מנחם וז״ל: פתרו בו אנשי פתרון הכלי העשוי לספרים ולאגרות וגליונים והעמידוהו מגזרת חמת מים, ואלף אשר במלה איננה עקר. ע״כ. וכן הקראי עלי בן סולימאן באגרונו: אלקמטרה וי״א באמתחת (לק׳קד׳). וכן הראב״ע: יש אומרים שהיא מן חמת מים או הוא שם כלי יגנזו בו כתבי הזכרונות. וכן הערוך: פי׳ המת בלשון עברית. וכן העתיק הפרוש המיוחס לרש״י בעזרא שם את דברי מנחם אות באות. וכן בתרג׳ אסתר אחמית העין ארון: שנית מאה ותמנן אחמיתין דנחשא מלין דהב טוב. ואעפ״י שאין ספק בדבר כי הכונה האמתית של הכותב היתה במלה אחמתא לעיר הבירה של מדי שקוראין Ecbatana, מ״מ להלשון דעת מרי לשוננו אלה מספקת לקבע בה המלה בהכונה שיתסו לה.

[1]) שרש שמי. באשור׳ אחחו, בערבי׳ אח׳ר a), בארמ׳ וסור׳ אחרא.

[2]) מהשרש השמי אחר. ובערב׳ אח׳ירא b)

---

a) أَخَّر b) أَخِيرًا

זהייתם נקים מה׳ ומישראל (בס לב כב). ונחבתם שמה שלשת ימים עד שב הרדפים ואחר תלכו (יהוש׳ ב יו). ושמעת מה ידברו (במחנה מדין) ואחר תחזקנה ידיך (שופט׳ ז יא). ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ (משלי כ יז). — ובתחלת ענין אחרי הפסקה גדולה: ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה (שמות ה א).—ועם מלת כן: ושאלו (האנשים) לך לשלום ונתנו לך שתי לחם ולקחת מידם אחר כן תבוא גבעת האלהים (ש״א י ד-ה). וצוה הכהן ופנו את הבית בטרם יבא הכהן לראות את הנגע ולא יטמא כל אשר בבית ואחר כן יבא הכהן לראות את הבית (ויקר׳ יד לו). וישבה (האשה הלקוחה בשביה) בביתך ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים ואחר כן תבוא אליה (דבר׳ כא יג).—ועם *כך, אחר כך: בש״א מברך על היום ואחר כך מברך על היין ובה״א מברך על היין ואחר כך מברך על היום (ברכ׳ ח א). נכרי שקצר את שדהו ואחר כך נתגייר (פאה ד ו). ז ואחר כך מכניסין את השני ובודקין (סנהד׳ ה ד). ומתה אשתו של שני ואחר כך מת נשוי נכרית (יבמות ג ז). בן תשע שנים ויום א׳ שבא על יבמתו ואחר כך בא עליה אחיו (בס י ז).

ב) מלת הצטרפות, .prepos.— א) להזמן, nach ; après ; after : ויולדו להם (לבני נח) בנים אחר המבול (ברא׳ י א). ויולד (שם בן נח) את ארפכשד שנתים אחר המבול (בס יא י). במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך (ויקר׳ כה יה). עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים ושבו העבים אחר הגשם (קהל׳ יב ב). אחר הדברים האלה היה דבר ה׳ אל אברם (ברא׳ יה א). ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם (בס כב א). אחר הדבר הזה לא שב ירבעם מדרכו הרעה (מ״א יג לג). — ועם ל: וולדן וחלבן מותר לאחר פדיונן וכו׳ ז לאחר מכאן נולד להם מום קבוע (חולין י ב). ר׳ יוחנן אמר במותר לאחר מיתה פליגין (ירוש׳ נדר׳ יא הל׳ ד). אמרה הריני נזירה לאחר שלשים יום (בס בס הל׳ ח).—ועם של: ברך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון (ברכ׳ ו ה). — ז לפני פעל: ואם ישוב הנגע ופרח בבית אחר חלץ את האבנים (ויקר׳ יד מג). ונתן (הכהן) על כפי הנזיר אחר התגלחו את נזרו (במד׳ ו יט). הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה׳ אחר שלח אתו נבוזראדן רב טבחים מן הרמה (ירמ׳ מ א).—ועם זה: אחר זה

שלח סנחריב מלך אשור עבדיו ירושלימה (דהי״ב לב ט). —ועם אשר, ש: בארבע עשרה שנה אחר אשר הכתה העיר (יחזק׳ מ א). הזורק ונזכר לאחר שיצתה מידו (שבת יא ו). — ב) להמקום, במשמע׳ מאחורי פלוני, hinter ; derrière; behind : בכור השפחה אשר אחר הרחים (שמות יא ה). ויבא (פנחס) אחר איש ישראל אל הקבה (במד׳ כה ח). ויקח (אהוד) את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו (של עגלון מלך מואב) ויבא גם הנצב אחר הלהב (שופט׳ ג כא-כב). והשלישית (משרי הצבא) בשער אחר הרצים (מ״ב יא ו). וירדפו חיל כשדים אחר המלך (צדקיהו) וישגו אתו בערבות ירחו (בס כה ה). ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך (ישע׳ נז ח). קדמו שרים אחר נגנים בתוך עלמות תופפות (תהל׳ סח כו). אלכה נא השדה ואלקטה בשבלים אחר אשר אמצא חן בעיניו (רות ב ב).— ובמשמ׳ אל: וינהג (משה) את הצאן אחר המדבר ויבא אל הר האלהים חרבה (שמו׳ ג א).— ג) הלך אחר פלוני, הלך בדרך שהוא הלך, folgen; suivre; follow : וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדתן (ברא׳ לז יז). — ובהשאלה, שמע בקולו, הסכים עמו, עשה כמעשהו: ויכרת (יאשיהו) את הברית לפני ה׳ ללכת אחר ה׳ ולשמר מצותיו (מ״ב כג ג). וילך (יהואחז) אחר חטאת ירבעם בן נבט (בס יג ב). פרשתי ידי כל היום אל עם סורר ההלכים הדרך לא טוב אחר מחשבתיהם (ישע׳ סה ב). אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי (איוב לא ז). — ועם כבוד, אחר כבוד, למען כבוד: אחר כבוד שלחני אל הגוים השללים אתכם (זכרי׳ ב יב). בעצתך תנחני ואחר [1]) כבוד תקחני (תהל׳ עג כד). ועם פעל בקר, דרש: יתור (הפרא) הרים מרעהו ואחר כל ירוק ידרוש (איו׳ לט ח). מוקש אדם ילע קדש ואחר נדרים לבקר (משלי כ כה). — ועם מ בראש, מאחר: אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן (ש״ב ז ח). פשע וכחש בה׳ ונסוג מאחר אלהינו (ישע׳ נט יג). מאחר עלות הביאו (את דוד) לרעות ביעקב עמו (תהל׳ עח עא).

ג) אחר ש, מאחר ש כמו הואיל, כיון, da ; puisque;since : אמר ר׳ מאיר וכי מאחר שמקרא אחד מרבה ומקרא אחד ממעט מפני מה אני אומר

[1]) יש מפקפקים בנוסחה זו ומנסחים אחריך ביד, וכדומה. אך ר״י בן גנאח אמר: זה דומה למה שאומרים הערב אנחנו מאחרי עזרתך כלומר אנחנו עוזרים לך. עכ״ל.

נערך ולא מעריך (ערכין ה:). וכי מ א ח ר שאנו מחכים והוא מחכה מי מעכב מידת הדין מעכבת וכי מ א ח ר שמידת הדין מעכבת אנו למה מחכין (סנהדרין לז:). מ א ח ר ששנינו רובו של אחד כמוהו למה שנינו רוב אחד בעוף (חול' כט.). שאלה אשה חכמה את ר"א מ א ח ר שמעשה העגל שוין מפני מה אין מיתתן שוה (יומא כ"ו:). שחמו עליהן מ א ח ר שאילו בתוך הבית ואין הבית מצטרף פטור או מ א ח ר שאילו בתוך הכלי והכלי מצטרף חייב (ירוש' פסחים פר' ה הל' ד). או מ א ח ר שאין חייבין אלא בבית דין (שם שבוע' פ"ד הל' ד). וכי מ א ח ר שבקול גבוה היה מדבר ולמה לא היו שומעים (תנחומא ויקרא). וצורת כל גלגל מתחלפת לצורת הגלגל האחר א ח ר שזה יתנועע מן המזרח למערב וזה האחר מן המערב למזרח (ש' אבן תבון, מו"נ ב יט). א ח ר שזה החמר משותף לכל הגלגלים וכו' מי הוא מיחד אלה הנושאים (שם). מ א ח ר שהיה כל שנוי מדבר אל דבר וכו' א"כ מהחיוב הוא שהשנוי ימצא בפועל (ר' אבר קרשקש, פרוש למו"נ ב' הקדמ' ז). א ח ר שיש יחס בין המניע והמתנועע והכח הוא מתפשט בכל חלקיו וכו' אם כן איזו סבה הוא המונע שלא תתמיד זאת התנועה (שם הקד' יב). הם (התארים) עצמותו יתב' לא דבר זולתו א ח ר שאין לו תוארים נוספים על המהות (ר"י פיכא, מנח' קנאו' כב). — ובירוש' במקום מגו בבבלי: שבועה שנתן פלוני לפלוני ונמצא שלא נתן מ א ח ר שאין בידו לבא אין בידו לשעבר (ירוש' שבוע' ד' לה ד). — ה) כמו אָחוֹר, אַחַר היד, גַּבּה: המוציא בין בימינו בין בשמאלו בתוך חיקו או על כתפו וכו' לא ח ר [1]) ידו ברגלו בפיו ובמרפקו (שבת י ג). התוקע לחברו נותן לו סלע וכו' סטרו נותן לו מאתים זוז לא ח ר ידו נותן לו ד' מאות זוז (ב"ק ח ו). הכהו ב א ח ר ידו (תוספתא ב"ק ט לא). לא ח ר ידו ורגלו ד"ה פטור (גמ' שבת לב:). ו כ ל א ה ר: ואי אתה מודה כ ל א ה ר ידו ורגלו שהוא פטור (שם). — ובכלל, ע"י שנוי: מפרק כ ל א ה ר יד הוא (יבמ' קיג). יונק מפרק כ ל א ח ר יד וכו' מ"ט מתקן כ ל א ה ר יד הוא (כתוב' ס.). — והשתמשו בזה במשמעת ימן הצד, בדרך טפל: וכשאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך אמר ראו כי רעה נגד פניכם לא... אתם רוצים לברוח כמי שטוען כ ל א ח ר י ד מדוע אתם רוצים טף וגם שלשת ימים (תולדות יצחק הרי"ן קאלו נז:).

אַחֵר [1]), ת"ז, נקב' אַחֶרֶת, מ"ר אֲחֵרִים אֲחֵרוֹת, — א) איש או דבר זולת המדבר אדותיו או הידוע, anderer; autre; another: ויאמר לבן טוב תתי אתה לך מתתי אתה לאיש אַחֵר (ברא' כט יט). ויחלם (יוסף) עוד חלום אַחֵר ויספר אתו לאחיו (שם לז ט). ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו כספנו במשקלו ונשב אתו בידנו וכסף אַחֵר הורדנו בידנו לשבר אכל (שם מג כא-כב). ויחל (נח) עוד שבעת ימים אֲחֵרִים ויסף שלח את היונה (שם ח י). ויתחפש שאול וילבש בגדים אֲחֵרִים (ש"א כח ח). ויחפרו (עבדי יצחק) באר אַחֶרֶת ויריבו (רועי גרר) גם עליה (ברא' כו כא). ויאמרו לו (אחי יפתח) לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אַחֶרֶת אתה (שופט' יא ב). והנה שבע פרות אֲחֵרוֹת עלות אחריהן מן היאר (ברא' מא ג). — ועם ה הידיעה: ואמר אליה ביום הָאַחֵר תני את בנך (מ"ב ו כט). ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה הָאַחֶרֶת (ברא' יז כא). ותאמר האשה הָאַחֶרֶת לא כי בני החי ובנך המת (מ"א ג כב). — ועם ל, מ: ושתי דלתות לְאַחֶרֶת (יחזק' מא כד). הרעה הגדולה הזאת מֵאַחֶרֶת אשר עשית עמי לשלחני (ש"ב יג טז). — ובמש' לא אתה, הזולת: אשה תארש ואיש אַחֵר ישגלנה (דבר' כח ל). — ובמשמעת משנה ממה שהיה קדם: וצלחת עליך רוח ה' והתנבית עמם ונהפכת לאיש אַחֵר (ש"א י ו). ויהפך לו אלהים לב אַחֵר (שם שם ט). — ובמשמ' לא שלך, נכרי: בניך ובנתיך נתנים לעם אַחֵר ועיניך ראות וכלות (דבר' כח לב). — ב) שֵׁם, במקום איש אַחֵר, ein Anderer; un autre; another: כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה ובער בִּשְׂדֵה אַחֵר (שמו' כב ד). לאמר בשדה של איש אחר. ויסב (דוד) מאצלו אל מול אַחֵר (ש"א יז ל). לא יבנו וְאַחֵר ישב לא יטעו וְאַחֵר יאכל (ישע' סה כב). אני ה' הוא שמי וכבודי לְאַחֵר לא אתן (שם מב ח). ונסבו בתיהם לַאֲחֵרִים שדות ונשים יחדו (ירמי' ו יב). ביוצא מתחת יד א ח ר

---

[1]) כך בהרבה דפוסים ובכ"י ובירוש' ובהרי"ף. ובקצת דפוס' כלאחר. — ואמר הרמב"ם: לאחר ידו פירוש ע"ג ידו.

[1]) בערבית אָחַ'ר a), בארמית אָחֳרָן.

a) آخَر

אבל מיד עצמו לאו (כתוב' כ .).— ובמשמ' זר, נכרי: אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם (מכי' יתרו ו)· — דְּבַר אחר, עי' דבר.

אֵחַר[1], מ"ל אֵחַרְו אֵחֲרוּ אֵחַרְתָּם, עתיד אֵחַר[2] (אאחר) תְּאַחֵר, תְּאַחֲרִי, תְּאַחֲרוּ, — א) לא מהר לעשות דבר, zögern, säumen; hésiter, tarder; hesitate, tarry: ולא אֵחַר הנער (שכם בן חמור) לעשות הדבר (להמול למען ישא את דינה בת יעקב) כי חפץ בבת יעקב (בראש' לד יט). כי תדר נדר לה' אלהיך לא תְאַחֵר לשלמו (דבר' כג כב). — ובלי פעל אחריו: בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא מדוע אֵחֲרוּ[3] פעמי מרכבותיו (שופט' ה כח). קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תְאַחֵר (ישע' מו יג) אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יְאַחֵר (חבק' ב ג). אלהים חושה לי עזרי ומפלטי אתה ה' אל תְּאַחַר (תהל' ע ו). — ועם ל אחריו: לא יְאַחֵר (אלהים) לשנאו אל פניו ישלם לו (דברים ז י). — ב) שהה זמן רב, התעכב הרבה במקום, spät bleiben, verweilen; s'attarder, rester; tarry, retard: עם לבן גרתי וָאֵחַר עד עתה (בראש' לב ה). הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מְאַחֲרֵי בנשף יין ידליקם (ישע' ה יא). שוא לכם משכימי קום מְאַחֲרֵי שבת (תהל' קכז ב). אמר להן (אחד מבני החבורה המנויים על הפסח) אם אחרתי צאו ושחטו עלי (פסחים ט ט). איחר בעמידה כדי לומר אין כאן נדר (ירוש' נדר' פר' י הל' י). — אֵחַר עַל דבר: למי פצעים חנם למי חכללות עינים לַמְאַחֲרִים על היין לבאים לחקור ממסך (משלי כג כט-ל). — ג) פעל יוצא, zurückhalten, verspäten; retenir, retarder; to retard, delay: ויאמר (אליעזר) אלהם (לאחיה ואמה של רבקה) אל תְּאַחֲרוּ אתי וה' הצליח דרכי שלחוני ואלכה לאדני (בראש' כד נו). מלאתך ודמעך לא תְאַחֵר (שמות כב כח). אלהים אחרים שהם מאחרין הטובה מלבא לעולם (מכי' יתרו ו). תמיד של בין הערבים בכלל מוקדם היה מה ת"ל תעשה איחר בו מעשה (ירוש' יומא פר' ג הל' ג). — ד) יעשה לאט לאט: ימהרו בתנועת' או יאחרו (תמונה רמה 66). — ופ"י: מרצונך לא יעבירוך לא ימהרוך ולא יאחרוך (שיר היחוד ה).

—*אֻחַר, פעול, — מה שאחרו לעשותו: כשתחייב ההקזה ותתחדש הקבסא אז ראוי שיאוחר ענין ההקזה עד שיתעכל המאכל ההוא (פרקי משה להרמב"ם יב). נשלח לו לא יאוחר מבעת שבוע הבע"ל (קרית ספר למה"ג עט).

—מְאֻחָר, *מְאֻחָרִים, *מְאֻחֶרֶת, מְאֻחָרוֹת, — א) עשוי אחרי השעה שנעשה בה דבר ולהיות, später gemacht; fait plus tard; made later: פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול. שטרי חוב המוקדמין פסולין והמאוחרין כשרין (שביע' י ה). רבן גמליאל אומר יש רבית מוקדמת ויש רבית מאוחרת כיצד נתן עיניו ללוות הימנו והיה משלח לו ואומר בשביל שתלוני זו היא רבית מוקדמת לוה הימנו והחזיר לו את מעותיו והיה משלח לו ואומר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלי זו היא רבית מאוחרת (ב"מ ה י). תמיד של שחר בכלל מאוחר היה (ירוש' יומא פר' ג הל' ה). שטרי חוב המאוחרין כשרין שהרי הורע כחו של בעל השטר שאינו טורף אלא מזמן השטר ואף על פי שלא כתבו בו שהוא מאוחר (רמבם מלוה ולוה, כג ב). ויהיו (רטובי המזג) יתר חוקי הגוף עד אחרית ימיהם מאוחרים מתשות כחם מזולתם (פרקי משה להרמב"ם ג). — אבל המשל אומר יותר טוב המאוחר מאשר עדן לא היה (לבוש המור, חבר' סכ"ע פ' מקן). — ב) מי שעושה דבר לאט לאט, langsam, träge; lent; slow: ועברת המלך הוא בעבד מאוחר התנועה ובושש ללכת באשר ישולח (רלב"ג מבלי יד לה). ואמנם מי שהוא מאוחר הכעס ישקיט הריב והמדון (שם טו יח). ואמנם הסוג הלקות מן זמן כל תנועה, הנה מיניו שלשה, המהיר והוא אשר תשלם התנועה בו בזמן קצר, והמאוחר הפכו (קהלת א ב ג, מאמר בדפק). ויתנועעו (המים) אל הנביעה תנועה מאוחרת (שם א ב ב). ולפי שהוא מאוחר התנועה שאינו מתנועע כי אם חלק

---

[1]) באשורית אֻחֻר, בערבי' אַחַּר a). — [2]) מפני קושי ההברה. ורוב המדקדקים סברים כי זה עתיד מבנין הקל (רד"ק ואחרים), וי"ם כי זה קל משרש יחר כמו אחר. — [3]) כמו יחמנו, יחמתני, במקום אחרו בחירק, שעוד אמרו במ"ר אעפ"י שביחיד כבר נתמעך החירק לקול צירי, ובזמן מאוחר, אולי בפרט בלשון ההמון, פשטה זו הנטיה גם על מ"ר, ולכן נקדוה בעלי המסורת בסגול, שהוא הוא צירי מאוחר.

a) أخّر

א' בק' שנה ע"כ הארין חסרת התנועה (רשב"ל דוכן מגן אבות, חלק בוסינו פרק ב). דפק מהיר ומאוחר (חולה"ת ר"י להלון ג א). ואריסטו אמר היה בושש ימאוחר בלקיחת העצה ומהיר בדברים המועצים (למת לדיק, אליה מודינו יח). שהוא (הכסף) מאוחר ההתכה (רד"ק יחזק' כב כב. — ר"ל שיותך לאט לאט) — ועי' עוד ערך מְאֻחָר, בע"ת מְאֻחָר, שטר מְאֻחָר. — ובהגיון, מוקדם ומאוחר: אמרו אם אין תורה אין דרך ארץ הוא מופת סבה מהקודם למאוחר ואמרו אם אין ד"א אין תורה הוא מופת ראיה מהמאוחר אל הקודם (ר"מ אלברגלל נחלת אבות ג). — ג) תה"פ, *אחרי השעה הקבועה, הרגילה, רחוק מהבקר, קרוב לסוף היום: כבר מְאֻחָר. נהוג בדבור העברי בא"י.

— נִפ' *נֶאֱחַר, נשאר לאחור: וכל המשכילים ורוכבים הקלים, עוזבם ברגלים לאחור נאחרים (תשוב' תלמי' דונש לתלמי' מנחם).

— *הֶאֱחִיר. — דחה לאחרי כן, verschieben; diéffrer; defer: והקדים הדכא וכו' אמנם השפל האחירו בעבור וכו' (ר' אהרן הקראי, ע"ח קיד).

— *הָאֳחַר, עתיד יוּאֳחַר, — נדחה לאחרי כן, verschoben werden; être différé; be deferred: יואחר דבר שנאמר בו בין הערבים וכו' לדבר שלא נאמר בו אלא בין הערבים וכו' (ירוש' יומא פר' ג מ ג). — מואחר: אין מוקדם ומואחר בתורה (בס סוטה ח כב ג).

— *הִתְאַחֵר, — א) כמו אֵחַר: בעת מפקד אל תתאחר פטר לביתך ושלם ברצון (ב"ס גני' לא יו). ואלמלא מקדים (הדרקון המזמן להכיש את האילה) רגע אחד או מתאחר רגע אחד מיד מתה (ב"ב יז:). עדים שקנו מיד הלוה או המוכר וכיוצא בהן ונתאחרה כתיבת השטר זמן מרובה וכו' ואין צריכין לומר ונתאחרה כתיבת ידינו עד יום פלוני (רמבס מלוה ולוה כג ו). קרחת יום המתחרשת מהסתימה מתאחרת ירידתה (פרקי משה להרמבם ו). ראינו שנתאחרה הבטחה זו להם אלפים של"ג שנה (רבנו בחיי, לך לך). אבל הזמן שאינו שוהה ומתאחר יותר הוא שנים ... חדש (ספ ס' ויקח). — ב) *עשה דבר לאט לאט, langsam sein; être lent; be slow: יש עמל ויגע וכדי כן הוא מתאחר (ב"ס גני' יא יח). מהם שהממהר התנועה למעלה מן המתאחר התנועה ומהם מה שהמתאחר התנועה למעלה מן הממהר (ר' אהרן תכון, מו"כ ב יט). — ג) בא אחריו, nach jem. kommen; venir après; follow after: ולמוליד ראשית וקדימה ואם יראה מתאחר הנה הוא ימשול ראשנה על החומר (ר"י אבן תבון, כוזרי יב). שניהם ידעו שמציאותם (של השכלים הנפרדים) לא התאחר בזמן למצאת כסא הכבוד (ר"ש אבן תבון, יקוו המים). אבל הראשון הוא אמור על הקדמון בזמן בלבד מבלי שיהיה הקדמון ההוא סבה למתאחר אחריו (ר"י חריזי מו"כ ב לא). ומזה הצד היה להכמת הדקדוק הזה יתרון מעלה ושלמות על חכמת הרפואות עם ששתיהן יודע בהן הקודם מהמתאחר (ר"י דורן, מעשי אפוד ח). ולחזק הספיקות הנופלות בזה הדרוש (השגה באישי המין) לא סרו הקודמים מלספק בו ולא יסורו המתאחרים (רלב"ג, אוב הקדמה). כי אין המתאחר מתחייב בהכרה מהקודם (ר"מ גרבוני, ד"ת לט). — ד) בא אחריו, במקום: folgen; suivre; follow: כי כל תיו התפעל מנהגו להיות קודם פא הפועל כמו והתגדלתי והתקדשתי רק אם יהיה הפא אחד מאותיות השריקה יתאחר התיו (לחות, קמו:).

*אָחַר [1]) פ"ע, עתיד, יֶאֱחַר, תֶּאֱחַר, — היה ברתיחת הדם, פרזל, היה בחרי אף מתקף תאוה או בעס ורץ ונשך והכה כמו בשגעון, wüthen; être en fureur, en frénésie; be frantic: גמל שחיה אוחר [2]) בין הגמלים ובמצא אחד גמל מת חייב בידוע שזה המיתו (תוספת' ב"ק ג, גמ' ב"ב לג.).

*אַחֲרָאִי, עי' אַחֲרָי.

*אַחֲרָה [3]), ש"נ, רתיחת הדם, התרגשות עצומה עד שגעון מתקף תאוה או כעס, Wuth, Wahnsinn; frénésie, fureur; frenzy.

---

[1]) מלה עברית: ובשאר לשונות השמיות אין לה אחות. — [2]) ר"נ בעל הערוך: נוהר בנשיכה והורג. — וזקנו של רש"י אעפ"י שטעה בגזרו פעל זה מן אחור, מ"מ בגוף הכונה הרגיש היטב ויפרש: וסתם בהמות בשעת תשמיש משתגעין ומכין הזכרים זא"ז. והוא הוא מעמד סערת הרוח הנזכר בפנים. וקוהוט הביא לדמיון את הפעל הערבי עהר [a]), אך שרש זה משמש בערבית רק למושג הפריצות, ולא להתרגשות. — ורשאים אנו לגזור מפעל זה השם אַחֲרָה, כמו אַהֲבָה מן אהב.

[3]) משקל אַהֲבָה, אֲהָדָה, מן הפעל אָהַר, עי' מד"מ שם.

---

[a]) عهر

אחרון[1]), ת"ז, לנק' אחרונה, אחרנה, מ"ר אחרונים, אחרנים, אחרונות, אחרנות, — א) מי שהוא א ח ר האחרים, א ח ר הקדמים לו, Lezter ; dernier ; the-latter: והיה אם לא יאמינו (העם) לך ולא ישמעו לקל האת הראשון והאמינו לקל האת האחרון (שמות ד ח). ויצאה (האשה הגרושה) מביתו (של בעלה) והלכה והיתה לאיש אחר ושנאה האיש האחרון וכו' לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה (דברים כד ב-ד). היטבת חסדך האחרון מן הראשון (רות ג י). הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבוכדראצר מלך בבל (ירמ' נ יז). דברו אל זקני יהודה לאמר למה תהיו אחרנים להשיב את המלך אל ביתו (ש"ב יט יב). ואלה דברי דוד האחרנים (שם כג א). — ולנק' אחרונה -רנה: בן ננס אומר וכי מפני שהיא (האשה רביעית) א ח ר ו נ ה נשכרה (כתו' י ה). אם תשמע לי עשה את הא ח ר ו נ ה ראשונה (ילקוט הוש', פסוק שובה ישראל). ואשר יראה לי מדברי אריסטו שהתכלית הא ח ר ו נ ה אצלו לאלה המינים הוא התמדת ההויה וההפסד (מו"נ ג יג). אלו כלן תכליות א ח ר ו נ ו ת (שם שם). נמצא טלה גולה בשתי שעות א ח ר ו נ ו ת בלילה (ר"ה כב יא:). — וסתם א ח ר ו נ י ם, האנשים מהדורות האחרונים: אני ה' ראשון ואת אחרנים אני הוא (ישע' מא ד). על יומו (של הרשע) נשמו אחרנים וקדמנים אחזו שער (איוב יח כ). לבן של ראשונים כפתחו של אולם ושל א ח ר ו נ י ם כפתחו של היכל (עירובין נג.). — ועם ה הידיעה סתם, במשמעת החכמים של הדורות האחרונים: ותשבו קצת משכילי הא ח ר ו נ י ם מהמדברים שהוא (אריסטו) התיר זה הספק (ר"מ אבן תבון, מו"נ ב יד). והגשם נאמר על אלה הגשמים אשר אתנו ועליהם בהשתתף השם כמו שבארו הא ח ר ו נ י ם (שם יט). רוב הראשונים והא ח ר ו נ י ם ז"ל הסכימו בזה (ריב"ש שו"ת קז). מה אעשה שלא מצאתי כן לאחד מן הראשונים והא ח ר ו נ י ם ז"ל שיאמר כן (שם שם). תקנה וגזרה שתקנו הא ח ר ו נ י ם ז"ל להרחקה יתירה (שם קס"ג). והסכימו כל הא ח ר ו נ י ם ז"ל דקימא לן כרבא וכו' (שם ק"ע). וזאת הרפואה לקצת הקדמונים הלכו אחריה קצת הא ח ר ו נ י ם (קאנון ד א). שלפעמים הפוסקים חולקים על הגאונים והולכים אחרי הא ח ר ו נ י ם (רמ"א בו"ע חו"מ כה ב). וכבר הסכימו הא ח ר ו נ י ם הגדולים שבדורינו (מלד' יפה, לבוש חו"מ, דיינים א ו). — ב) מי שעומד מאחור, Hinterer ; qui est derrière; the one behind: וישם (יעקב) את השפחות ואת ילדיהן ראשנה ואת לאה וילדיה אחרנים ואת רחל ואת יוסף אחרנים (בראש' לג ב). — ומשל: א ח ר ו ן א ח ר ו ן חביב (מד"ר בראש' עח). — ים האחרון, שממערב לארץ ישראל, שמאחורי האיש העומד ופניו מזרחה: מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבלכם (דבר' יא כד). והדחתיו (את הארבה) אל ארץ ציה ושממה את פניו אל הים הקדמני וספו אל הים האחרון (יואל ב כ). — ג) מי שעתיד לבא אחרינו, künftig; futur; future: ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם (דבר' כט כא). אין זכרון לראשנים וגם לאחרנים[1]) שיהיו לא יהיה להם זכרון (קהלת א יא). — ובמשמעת הא ח ו ר נ י: והחליקו רגליה הא ח ר ו נ ו ת (הזוקת סי' בפת). — באחרנה, תה"פ, — במשמעת אחרי כלם, בסוף, nachher, zulezt ; après, à la fin ; at last: ידך תהיה בו (בהמסית) בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרנה (דבר' יג י). וסרני פלשתים עברים למאות ולאלפים ודוד ואנשיו עברים באחרנה עם אכיש (ש"א כט ב). ויקרא אבנר אל יואב ויאמר הלנצח תאכל חרב הלוא ידעתה כי מרה תהיה באחרונה (ש"ב ב כו). אך עשי לי משם עגה קטנה בראשנה והוצאת לי ולך ולבנך תעשי באחרנה (מ"א יז יג). ב א ח ר ו נ ה ירד פרעה וטבע (מכי' בשלח כו). שלא נתן להם (הקב"ה לישראל בשר) אלא ב א ח ר ו נ ה (שם ד א). — לאחרנה: כל הפקדים למחנה דן וכו' לאחרנה יסעו לדגליהם (במד' ב לא). — ובמשמעת בעתיד, künftig ; dans L'avenir; in the future: וגם לאחרנים שיהיו לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרנה (קהל' א יא).

אחר, אחרית, וכו', במקומם. —

*אפיקומן, המאכל האחרון בליל הסדר, ובכלל כל מאכל הבא לקנות סעודה.

---

[1]) בערבית אח'ר a), משרש א ח ר המשתף לכל הלשונות השמיות.

a) آخِر

[1]) בקצת ספרים כ"י לאחרנים (ס' פינסקר, נקוד' האשורי, חל' הגרמני, דף כ).

גָּמַר, כָּלָה, תָּמַם, *סִיֵּם, במקומם.

זָנָב, האחרון לכל דבר. —

זְקוּנִים, ילד זקונים, האחרון.

*חֲתִימָה, חתימת הספר, הפרק האחרון, הדברים האחרונים.

מְאַסֵּף, לכל המחנות, הגדוד האחרון בצבא.

סוֹף, סוף הדבר.

עָלֵינוּ, האחרונה בתפלות הקבועות המתחלת „עלינו לשבח" וכו'. — עָקֵב, *הִתְעַקֵּב, הלכו איש אחרי רעהו.

*פֶּטֶר, הִפְטִיר, קרא הפטרה, הפרשה מהנביאים שהיא הפסקה האחרונה בקריאת התורה בצבור, בבהכ"נ.

צָעִיר, הצעיר, האחרון בילדים.

קֵץ, קִיצוֹן, קָצֶה, וכו' עין במקומם.

שְׁאָר, שְׁאֵרִית, נותר, יתר, מה שנשאר באחרנה.

ת, אות האחרנה באלף בית.

*אַחֲרוֹנִי, ת"ז, לנק' ־רוניה ־נִית, מ"ר אַחֲרוֹנִיִּים, אַחֲרוֹנִיּוֹת. — כמו אַחֲרוֹן: עלץ בנערה אהרונית א ח ר ו נ י ת (עירוב' נג:). אם תשמע לי עשה את ה א ח ר ו נ י ה ראשונית (פסקתא רבתי דפוס פראג, סוכה ישראל). וחמרי הגשמים המרכבים הרכבה א ח ר ו נ י ת (ר"ש אבן תבון מו"נ א עג).

*אַחֲרוֹנִית, ש"נ, — חלק האחור, החכמה היא הצורות האצורות ב א ח ר ו נ י ת הראש (רלב"ע, שמות לא ג).

אַחֲרֵי [1], בכנויים אַחֲרֵי אַחֲרֶיךָ, אַחֲרַיִךְ, אַחֲרָיו, אַחֲרֶיהָ, אַחֲרֵינוּ, אַחֲרֵיכֶם־כֶן, אַחֲרֵיהֶם־הֶן, — מלת היחס ותה"פ כמו אַחַר.

א) להזמן: ויהיו ימי אדם אַחֲרֵי הולידו את שת (בראש' ה ד). וה' אמר אל אברם אַחֲרֵי הפרד לוט מעמו (שם יג יד). ותצחק שרה בקרבה לאמר אַחֲרֵי בלתי היתה לי עדנה (שם יח יב). — ועם שמות: ותלד שרה אשת אדני בן לאדני אַחֲרֵי זקנתה (שם כד לו). ויהי אַחֲרֵי הדברים האלה ויאמר ליוסף (שם מח א). — ועם פעל עבר: אַחֲרֵי נמכר גאלה תהיה לו (ויקרא כה מח). ויהי אַחֲרֵי הסבו אתו (את הארון) ותהי יד ה' בעיר (ש"א ה ט). —ועם ה הידיעה עם הפעל: חזון נראה אלי אני דניאל אַחֲרֵי הַנִּרְאָה אלי בתחלה (דני' ח א). — ועם ו בראש: ואם ישוב הנגע ופרח בבית אחר חלץ את האבנים וְאַחֲרֵי הקצות את הבית וְאַחֲרֵי הטוח (ויקרא יד מג). וְאַחֲרֵי מות הכהן הגדל ישוב הרצח אל ארץ אחזתו (במד' לה כח). —ועם אשר: ויהי מקצה שלשת ימים אַחֲרֵי אֲשֶׁר כרתו להם ברית (יהושע ט טז). ויהי מימים רבים אַחֲרֵי אשר הניח ה' לישראל (שם כג א). וכלה (אלהים) אתכם אַחֲרֵי אֲשֶׁר היטיב לכם (שם כד כ). — ועם כַּאֲשֶׁר: והשער (של יריחו) סגרו אַחֲרֵי כַּאֲשֶׁר יצאו הרדפים (שם ב ז). — ועם מלת כֵּן: עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים אַחֲרֵי־כֵן ישלח אתכם מזה (שמות יא א). ויכם יהושע אַחֲרֵי־כֵן וימיתם (יהוש' י כו). ויהי אַחֲרֵי־כֵן ויאהב (שמשון) אשה בנחל שורק (שופט' טז ד). כי הוא (שמואל) יברך הזבח אַחֲרֵי־כֵן יאכלו הקראים (ש"א ט יג). ויקם

[1]) רד"ק: והקבוץ מן אחר אַחֲרֵי מות משה. ע"כ. וכן גזנ' ואֶוַלד ואחר', וסובר אֶוַלד כי זו היא הצורה הראשונה של מלה זו, ואחרי כן נתקצרה ואמרו גם אַחַר. והביא קֶניג ראיה לדעה זו כי במשנה נהוג בלי כנויים רק אַחַר ולא אחרי (ואף שבמכילת' נהוגה אחרי, אולי הוא חקוי ללשון המקר'). אך ברט הרבה לטען על זה (בהעתון ZDMG כרך מב), והשיג על דעת המדקדקי' שסוברי' כי צורת אחרי, כמו צורת אֱלֵי, עֲדֵי, תחתיו, וכיוצא בהן היא צורת מ"ר. כי מלבד שאין טעם למ"ר זה, עוד קשה שמ"ר של תַּחַת צ"ל, לפי דעתו, לא הַחְתָּיו אלא תַּחְתָּיו. ואעפ"י שכבר העיר מילר על זה והביא מ"ר עֶשְׂרִים ולא עֲשָׂרִים, ויש עוד בכדומה לזה, אעפ"כ לא נתקררה דעת ברט בזאת והחליט כי צורה זו של אַחֲרֵי ושאר המלות הדומות לה נולדה מטעות הלשון עפ"י הקש עם מלות אחרות, כמו עָלַי, שזו היא צורת סמי' יחיד שלה עפ"י הדקדוק, כי תחלתה היתה עֲלַי כמו מְתַי, וכמו שְׂדֵי סמי' יחיד לא מן שָׂדֶה, אלא מן שָׂדַי, ואחרי כן כאשר חדלה מהלשון צורה עתיקה זו של שמות בסוף ־י, ולא נשאר מהן אלא מלים אחרות, נדמה לה להלשון כי הסוף ־ֵי הוא סוף מיוחד ל מ ל ו ת ה ט ע ם, ותחברהו גם למלות טעם אחרות כדומה להן, ותבנה אַחֲרֵי עפ"י הקש עם לִפְנֵי. וכבר דחה קֶניג (ח"ב סח) טענותיו של ברט, וגבב ראיות לחזק דעת המדקדקים שהחזיק בה גם לגרד (Symitica II, 101), כי למושג של חלל האויר והזמן השתמשה הלשון במ"ר. והסכים לזה גם גזנ' קויץ (GK § 103 n). ולמבר (REJ. XLIII,212) סובר כי ־ֵי היא סי' הנקבה הקדום שהיה בלשון עברית כמו שהוא נהוג עוד בערבית. —וידוע כי בעלי המדרש ראו הבדל גם במשמעות בין אחר ואחרי, שר' יודן אמר בכל מקום שנאמר אחרי סמוך ואחר מופלג ור' הונא אמר בכל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג (מד"ר בראש' מד). אבל אין השמוש בתנך בשתי המלים האלה מצדיק הבדל זה.

דוד אַחֲרֵי־כֵן ויצא מן המערה (שם כד ט). ויהי אַחֲרֵי־כֵן וישאל דוד בה' (ש"ב ב א). ויהי אַחֲרֵי־כֵן ולאבשלום בן דוד אחות יפה ושמה תמר (שם יג א). — ועבדום (את ישראל) וענו אתם ארבע מאות שנה וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי וְאַחֲרֵי־כֵן יצאו ברכש גדול (בראש' טו יג-יד). כי אמר (יעקב) אכפרה פניו (של עשו) במנחה ההלכת לפני וְאַחֲרֵי־כֵן אראה פניו (שם לב כא). — ועם הכנויים: ועתה השבעה לי בה' אם תכרית את זרעי אַחֲרָי (ש"א כד כב). ויאמר נתן אדני המלך אתה אמרת אדניהו ימלך אַחֲרָי (מ"א א כד). והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אַחֲרֶיךָ לדרתם (בראש' יז ז). הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך וְאַחֲרֶיךָ לא יקום כמוך (מ"א ג יב). נכסי לך ואחריך ירש פלוני ואחרי אחריך ירש פלוני (ב"ב קכט:). כי עד הוא (המזבח) בינינו וביניכם ובין דורותינו אַחֲרֵינוּ (יהוש' כב כז). לפניו (לפני הארבה) לא היה כן ארבה כמהו וְאַחֲרָיו לא יהיה כן (שמו' י יד). ואני הנני מקים את בריתי אתכם ואת זַרְעֲכֶם אַחֲרֵיכֶם (בראש' ט ט). ומולדתך אשר הולדת אַחֲרֵיהֶם לך יהיו (שם מח ו). התשועות שעברו היה אחריהם שעבוד אבל התשועה העתידה אין אחריה שעבוד (מכי' בשלח, שירתא, א). — ועם מ בראש: ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מֵאַחֲרֵיכֶם (דבר' כט כא). ועם ל בראש: מעשה בבלוריא שטבלו מקצת שפחותיה לפניה ומקצת לאחריה ובא מעשה לפני חכמים ואמרו את שטבלו לפניה בנות חורין לאחריה משועבדות (מכי' בא, פסחא, טו). — *אַחֲרֶיךָ במשמעת בלום, בתשובה על שאלה מה דבר חדש שמעתם: כבר שבתו תלמידים ביבנה ולא שבת שם רבי יהושע וכשבאו תלמידיו אצלו אמר להם מה דברים היה לכם ביבנה אמרו לו אחריך[1] רבי אמר להם ומי שבת שם אמרו לו ר' אלעזר בן עזריה אמר להם אפשר ששבת שם ר' אלעזר בן עזריה ולא חדש לכם דבר (מכי' בא, פסחא, טז)

ב) להמקום: ותקם רבקה ונערתיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אַחֲרֵי האיש (בראש' כד סא). ויצו (יעקב) גם את השני גם את השלישי גם את כל ההלכים אַחֲרֵי העדרים (שם לב כ). שלא אמרו למשה היאך אנו יוצאים במדבר שאין בידינו מחיה לדרך אלא האמינו והלכו אחרי משה (מכי' בשל' ב ג). ויאמר אליו (לאברהם) העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אַחֲרַי אל הארץ הזאת (שם כד ה). אשר קרך (עמלק) בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אַחֲרֶיךָ (דבר' כה יח). התקשר רים בתלם עבתו אם ישדד עמקים אַחֲרֶיךָ (איו' לט י). הנה עודך מדברת וכו' ואני אבוא אַחֲרַיִךְ ומלאתי את דבריך (מ"א א יד). ויצא אליהם לוט הפתחה והדלת סגר אַחֲרָיו (בראש' יט ו) ויפן בנימן אַחֲרָיו והנה עלה כליל העיר השמימה (שופט' כ מ). לא ישכור אדם את הפועלים ע"מ שילקוט בנו אחריו (פאה ה ו). ותצאן כל הנשים אַחֲרֶיהָ בתפים ובמחלות (שמות טו כ). ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אַחֲרֶיהָ (יחזק' מא יב). מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו והנה גם הוא אַחֲרֵינוּ (בראש' לב יט). ואתכם אזרה בגוים והריקתי אַחֲרֵיכֶם חרב (ויקרא כו לג). עברו לפני הנני אַחֲרֵיכֶם באה (ש"א כה יט). והנה שבע שבלים דקות ושדופות קדים צמחות אַחֲרֵיהֶן (בראש' מא ו). וישבו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אַחֲרֵיהֶם בים (שמות יד כח). — ועם הפעלים רדף, הביט, זנה, נטה: ולא רדפו אַחֲרֵי בני יעקב (בראש' לה ה). חרב יד שעשת פרעה לרדוף אחרי ישראל (מכי' בשלח ב א). אל תביט אַחֲרֶיךָ (בראש' יט יז). והביטו אַחֲרֵי משה (שמות לג ח). ולקחת מבנותיו (של עם הארץ) לבניך וְזָנוּ בנתיו אַחֲרֵי אלהיהן וְהִזְנוּ את בניך אַחֲרֵי אלהיהן (שם לד טז). ויט לבם (של בעלי שכם) אַחֲרֵי אבימלך (שופט' ט ג). — ועם פעל מלא, מִלֵּא אַחֲרֵי פלוני, עשת רצונו: בלתי כלב בן יפנה הקנזי ויהושע בן נון (הם יראו את הארץ) כי מלאו אַחֲרֵי ה' (במד' לב יב).— ועם מ בראש מֵאַחֲרֵי מֵאַחֲרֶיךָ, מֵאַחֲרָיו מֵאַחֲרֶיהָ: כי יסיר את בנך מֵאַחֲרַי ועבדו אלהים אחרים (דברים ז ד). ולא יראה (אלהים) בך ערות דבר ושב מֵאַחֲרֶיךָ (שם כג טו). ואזניך תשמענה דבר מֵאַחֲרֶיךָ[1] לאמר זה הדרך לכו בו (ישעי' ל כא). ותבט אשתו (של לוט) מאחריו ותהי נציב מלח (בראש' יט כו). שים לך ארב לעיר מֵאַחֲרֶיהָ (יהוש' ח ב). ויסע מלאך האלהים ההלך

---

1) הכונה ברורה על פי ענין השיחה בין הרב ותלמידיו אך אין לעמד על עקרו של דבר באיזה דרך בא אופן דבור זה. ומה שפרש שם בעל זה ינחמנו: כל מה ששמענו היה אחריך כלומר כבר שמענו זה ממך הדבר, ע"כ, אינו מסכים לכונת הדברים.

1) דר' ו' בִּבַר מנסח מאשריך (REJ. XLII).

לפני מחנה ישראל וילך מֵאַחֲרֵיהֶם ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מֵאַחֲרֵיהֶם (שמות יד יט). לאחר שהיה מהלך בדרך והיה מנהיג את בנו לפניו באו לסטים לשבותו מלפניו נטלו מלפניו ונתנו ל א ח ר י ו בא הזאב מ א ח ר י ו נטלו מ א ח ר י ו ונתנו מלפניו (מכי׳ בשלח ב ז). ועם של: שלפניו אינו שכחה ו ש ל א ח ר י ו שכחה (פאה ו ד).

ג) עם מלת אשר, אַחֲרֵי אֲשֶׁר, תורה סבת הדבר, במשמעת יען, הואיל, כיון, einmal da; puisque; since: ויאמר מפיבשת אל המלך גם את הכל יקח אַחֲרֵי אֲשֶׁר בא אדני המלך בשלום (ש״ב יט לא).

אַחֲרֵי מוֹת, קְדוֹשִׁים אֱמֹר, משל המוני מיוסד על סדר פרשיות התורה אחרי מות בני אהרן, קדושים תהיו, אמר אל הכהנים, ור״ל אחרי מותו של אדם הכל מספרים בשבחו: ותשבנו להיות אחרי מות קדושים (עמנ׳ מחברת כח). — ובמשמעה אחרת השתמש בזה ר׳ שמואל ארקולטי: וגם אחרי מות קדושים אומר למומותי (דגל אהבה, ויכליה שיא).

אַחֲרִי[1], אַחֲרָי, אַחֲרַאי, ת״ז, מ״ר אַחֲרָיִם אַחֲרָאִים, — א) מי שנסוג אחור, ההפך מן מתקדם: מוכיח אדם אַחֲרִי[2] חן ימצא ממחליק לשון (משלי כח כג). ואמר המשורר: כי איך אהי משכיל ואיש שכל אריב ואוכיח אנוש אַחֲרִי (ר״מ בן עזרא, תרשיש ו). — ב) *מי ש א ח ר י ו ת איזה דבר מוטלת עליו[3], verantwortlich; responsable; responsible: לא אמר (אחד מבני החבורה שנמנתה על קרבן פסח) להן (להחבורה שישחטו או לא ישחטו הפסח) ולא אמרו לו אינן א ח ר א י ן זה לזה (מכנה פסחים ט ט). — ר״ל אינם יכולים לתבע זמ״ז כלום). הנותן לפונדקית מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה מפני שחשודה לחלוף א״ר יוסי אין אנו א ח ר א י ן לרמאים (דמאי ג ה). — ועם שתי יודים: ואין אנו א ח ר י י ם לרמאים (ירוש׳ מעשר׳ ה נא ד). — ובמקח וממכר: נפל על גבי חבירו והזיק התחתון בעליון העליון חייב והעליון בתחתון התחתון פטור אם אמר לו קבליני שניהם א ח ר א י ן זה לזה (תוספתא ב״ק ב). — ומי שחייב לשלם ב ע ד חברו: שנים שלוו מאחר אע״ג דלא כתבין א ח ר א י ן וערבאין זה לזה א ח ר א י ן וערבאין זל״ז (ירוש׳ שבועות, ריש פ״ה). היה עליהן (על השותפין) חוב לאחר אם אינן א ח ר א י ן זל״ז חולקין (רמב״ם הלכ׳ שלוחין ושותפין ד ד). — ובדברים לא בע״ח, דבר שממנו גובים: מי שמת והניח שומרת יבם והניח נכסים במאה מנה אעפ״י שכתובתה אינה אלא מנה לא ימכור שכל נכסיו א ח ר א י ן לכתובתה (כתוב׳ פא:).

***אַחֲרָיוּת**[1], ש״נ, עמידה אחרי אדם או דבר לבוא במקומו, לשלם בעדו, Sicherheit, Bürgschaft; garantie; securety. נכסים שיש להם א ח ר י ו ת, קרקעות, ונכסים שאין להם א ח ר י ו ת, הם מטלטלים וכדומה: נכסים שיש להם א ח ר י ו ת נקנין בכסף ובשטר ובחזקה ושאין להם א ח ר י ו ת אין נקנין אלא במשיכה (קידושין א ה). מצא שטרי חוב אם יש בהן א ח ר י ו ת נכסים לא יחזיר שב״ד נפרעין מהם אין בהן א ח ר י ו ת נכסים יחזיר שאין ב״ד נפרעין מהם (ב״מ א ו). עבר הרגל ולא חג אינו חייב באחריותו (חגיג׳ א ו). הגונב טלה מן העדר והחזירו ומת או נגנב חייב ב א ח ר י ו ת ו (ב״ק י ח). אלא שהנדרים מתו או נגנבו חייבים ב א ח ר י ו ת ם ונדבות מתו או נגנבו אין חייבים ב א ח ר י ו ת ם (קנים א א). ר״ט אומר ישתמש בהן (בהדמים) לפיכך אם

---

[1]) משקל מַחֲרַי הנטפתי (ש״ב כג כח) נַחֲרַי הבארתי (שם שם לז) וכן בִּלְגַּי, חֶלְדַּי, שַׁבְּתַי, כִּילַי. — [2]) זה אחד מהפסוקים שלא מצאו בו המפרשים ידיהם ורגליהם, ולכן יש מפקפקים בנוסחה זו. אך כבר החליט ר״י בן גנאח אַחֲרִי לשם תאר, וכתב בהרקמה וז״ל: מוכיח אדם אחרי פרושו מוכיח האדם החורש. ובסהש״ר אמר: פירושו מוכיח האדם החולק כלומר הנוטה מן הישרה. וכן הרי״ק. והרד״ק: ואדוני אבי ע״ה פירש אחרי שם תאר ופירושו מוכיח אדם שהוא נסוג אחור (רד״ק, בשרשים ערך אחר). וגם אולסה׳ אינו מנכר אפשרות ש״ת אַחֲרִי מן אַחֲרֵי כמו לִפְנֵי (הוא ההיכל לִפְנָי (מ״א ו יז), אעפ״י שיש מגיהים, לפי קצת נוסח׳ של תרג׳ היוני, לִפְנֵי הדביר) ובתלמ׳ לִפְנַי ולפנים. וכן שטדה (§ 301), קניג (ב׳ קיט). — [3]) מן אחר, כי האחראי כמו עומד מ א ח ר י האיש או הדבר שאחריותו עליו. ובער׳ כַּפִיל a) נבראה מן כַּפַל b) שר״ל אחור, ואִכְתַּפַל c) שם אותו מאחוריו.

a) كَفِيل b) كَفَل c) إِكْتَفَل

והסכימו שתי הלשונות בענין זה לא בהשרש כי אם בהמושג, וזו אחת מהלכות הגדולות בחכמת הלשונות כי לפעמים צריך לחפש הדמיון בין שתי לשונות לא בגוף המלה כ״א בהרעיון, בהדרך שבחרו ליצר להן מלה למושג מן המושגים.

[1]) עין הערה לערך הקדם.

אברו חייב באחריותן ר"ע אומר לא ישתמש בהן לפכך אם אברו אין חייב באחריותן (ב"מ כ ז). ר"ש אומר קדשים שהוא חייב באחריותן יש להן אונאה (שם ד ט). המוכר יין לחברו והחמיץ אינו חייב באחריותו (ב"ב ו ג). אומר היה רבי מאיר שטר חוב שאין בו אחריות נכסין אין גובה לא ממשעבדי ולא מבני חרי (ב"מ יג:). הרי עלי עולה ע"מ שלא אתחייב באחריותה (מנחות קט.). שטר שכתוב בו ואחריות שקבל עליו פלוני הוא בשביר' הספינה (ר"מ מלוה, תשו' ט). המקבל עליו אחריות נכסים דרך ים (רשד"ס ח"מ ר"כ).—ובמשמ' סכנה: (פי' המלה זיונא) יציאה ואחריות (רש"י כתו' סו:). וא"ל ראובן איך אמרת שאתה יכול להבריחה וא"ל שמעון ירחם ה' וא"ל ראובן אם עשית כן פעם אחרת איני רוצה שתהיה סחורותי בכל כך אחריות כמו שאתה אומר (רשב"ץ, ד ה). — ובהשאלה: אמרו לו (לר"ע) אין כאן זבין מעתה אמר להם אין אחריות זבים עליכם (זבים ב ב). אמר משה להקב"ה למה אתה כועס לא בשביל תורתך באחריותי היא שאני וחבירי נקיים אותה (מד"ר שמות פ' מג).

אַחֲרִית, ש"נ, סמי' אַחֲרִית, כנוי אַחֲרִיתִי, אַחֲרִיתְךָ, — א) הקצה האחרון מן הדבר, Ende; fin; end: עיני ה' אלהיך בה (בארץ ישראל) מרשית (מראשית קרי) השנה ועד אַחֲרִית שנה (דברים יא יב). טוב אַחֲרִית דבר מראשיתו (קהל' ז ח). — ובפרט אַחֲרִית חיי האדם, גורלו האחרון: וה' ברך את אַחֲרִית איוב מראשתו (איוב מב יב). תמת נפשי מות ישרים ותהי אַחֲרִיתִי כמהו (במדב' כג י). והיה ראשיתך מצער ואַחֲרִיתְךָ ישגה מאד (איוב ח ז). ראשית גוים עמלק ואַחֲרִיתוֹ עדי אבד (במד' כד כ). אסתירה פני מהם אראה מה אַחֲרִיתָם (דבר' לב כ). — ב) הזמן שעתיד לבא, die nachfolgende; zukünftige Zeit; le temps futur; future time: המוליכך במדבר הגדל והנורא וכו' למען ענתך ולמען נסתך להיטבך בְּאַחֲרִיתֶךָ (דבר' ח יה-יו). ונהמת בְּאַחֲרִיתֶךָ בכלות בשרך ושארך (משלי ה יא). שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם בְּאַחֲרִיתֶךָ (שם יט כ).— ויאמרו במשמעה זו בְּאַחֲרִית הימים, לאמר בזמן רחוק: האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם בְּאַחֲרִית הימים (בראשית מט א). לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך בְּאַחֲרִית הימים (במד' כד יד). בְּאַחֲרִית הימים ושבת עד ה' אלהיך (דבר' ד ל). והיה בְּאַחֲרִית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים (ישע' ב ב). והיה בְּאַחֲרִית הימים אשוב את שבית עילם (ירמ' מט לט). —ג) שארית, מה שנשאר אחרי חרבן וכדומה, der Rest; le reste; the remainder: הך הכפתור וירעשו הספים ובצעם בראש כלם ואַחֲרִיתָם בחרב אהרג (עמוס ט א). כי הנה ימים באים עליכם ונשא אתכם בצנות ואַחֲרִיתְכֶן בסירות דוגה (שם ד ב). בניך ובנותיך יקחו (האויבים) ואַחֲרִיתֵךְ תאכל באש (יחזק' כג כה). אל יהי לו (להרשע) משך חסד ואל יהי חונן ליתומיו יהי אַחֲרִיתוֹ להכרית בדור אחר ימח שמם (תהלים קט יב-יג).—ובמשמעה תולדה, תוצאה: אם תחשב לחתך דבר מן הגוף כוון ג' כוונות ומ"ג' בשתבטח באחרית ואמנם האחרית יהי' בג' כוונות א שיתברר לך שכונתם תשלם בהכרת (פרקי משה טו לה:).

אַחֲרַנִּי, אֲחוֹרַנִּי, ת"ז, לנק אֲחוֹרַנִּית, מ"ר אֲחוֹרַנִּים אַחֲרַנִּיּוֹת.—הנמצא, העומד מאחור, והנסוג אחור: האדם האחורני (הרקמה משקל פעלי).

אֲחֹרַנִּית[1], — א) תה"פ, מֵעֵבֶר האחור, לאחור, rückwärts; en arrière; backward: ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם וילכו אֲחֹרַנִּית ויכסו את ערות אביהם ופניהם אֲחֹרַנִּית וערות אביהם לא ראו (בראש' ט כג). ויהי כהזכירו את ארון האלהים (כי לקחוהו הפלשתים) ויפל (עלי הכהן) מעל הכסא אֲחֹרַנִּית בעד יד השער ותשבר מפרקתו וימת (ש"א ד יח). הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אֲחֹרַנִּית עשר מעלות (ישע' לח ח). — וכיחס להלב: ואתה הסבת את לבם אֲחֹרַנִּית (מ"א יח לז). — ב) שם: עצב הצומת ממנו (מהמות) מהזוג הה' שהוא קרוב לאחורנית המוח (רשב"ל דורן, מגן אבות חלק יעקב נב.).

אֲחַשְׁדַּרְפְּנִים[2], בארץ פרס לפנים שם שרי המדינות. ויכתב ככל אשר צוה המן אל אֲחַשְׁדַּרְפְּנֵי המלך ואל הפחות אשר על מדינה ומדינה (אסתר ג יב).

אֲחַשְׁתְּרָנִים[2], בארץ פרס לפנים תאר למין ממיני הסוסים: האחשתרנים בני הרמכים (אסתר ח י).

---

1) משקל תה"פ כמו קְדֹרַנִּית.

2) מלות פרסיות עתיקות, שלא נתבררה משמעתן בדיוק.

אחת [1], בסמ' אחת, — המספר הראשון לנקבה כמו אחד אחד לזכר, one ; une ; eine : ותשמש כמו מלת המספר אחד: ויאמר עשו אל אביו הברכה אחת הוא לך אבי (בראש' כז לח). חיב על הראש שתים אחת מיכן ואחת מיכן ועל הזקן ב' מיכן וב' מיכן ואחת מלמטה (שבועות ג:). — ואחת: נקי יהיה (מי שלקח אשה חדשה) לביתו שנה אחת (דבר' כד ה). ויתקבצו בני בנימן אחרי אבנר ויהיו לאגדה אחת ויעמדו על ראש גבעה אחת (ש"ב ב כה). — ולפני הספור: *רשב"ג אומר אם ניטלין באחת יד מטלטלין אותן (תוספתא שבת יד יח). מלא לעצמו באחת ידו ועשה מלאכה באחת ידו וקדש לעצמו באחת ידו (שם פרה ו ד). — ועם ה הידיעה: שם האחת (מהמילדות העבריות במצרים) שפרה ושם השנית פועה (שמות א טו). — והאחת: ארך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה היריעה האחת (שם כו ב). — אחת אל אחת, אחת אל אחת: ויחבר את היריעות אחת אל אחת בקרסים (שם לו יג). ויחבר את חמש היריעת אחת אל אחת (שם שם י). והמלה אחת לבדה במשמעת פעם אחת, einmal ; une fois ; once: וכפר אהרן על קרנתיו (של המזבח) אחת בשנה (שמות ל י). אחת דברתי ולא אענה ושתים ולא אוסיף (איוב מ ה). אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב (תהל' פט לו). וילך (אלישע) בבית אחת הנה ואחת הנה (מ"ב ד לה). לא אחת ולא שתים (שם ו י). — אחת לשנה וכדומה: אחת לשלש שנים תבוא אני תרשיש נשאת זהב וכסף שנהבים וקפים ותכיים (מ"א י כב). הסיטון מקנת מדותיו אחת לשלשים יום ובע"ה אחת לי"ב חדש (ב"ב ה י). — ובמשמעת דבר אחד, שאלה אחת, וכדומה: אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש (תהל' כז ד). אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי (שם סב יב). ובאחת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא (ירמ' י ח). — אחת לאחת: ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חשבון (קהל' ז כז). — ובצרוף עם עשרה, אחת עשרה, לאמר עשר ואחת, elf ; onze ; eleven: ובשנת אחת עשרה שנה ליורם בן אחאב מלך אחזיה על יהודה (מ"ב ט כט). — ולהוציא מהכלל שני דברים מתחלפים: תורה אחת יהיה לכם לאזרח ולגר הגר בתוככם (שמות יב מט). ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים (בראש' יא א). הן עם אחד ושפה אחת לכלם (שם ו). — כל אחת: קידש אחת מה' נשים ואינו יודע איזו קידש כל אחת אומרת אותי קידש (יבמ' טו ז). — ואחת אחת, במשמעת כל אחת בפני עצמה: כל המחובר לטמא טמא והמחובר לטהור טהור וכולן אחת אחת בפני עצמן טהורות (כלים יב ב) ויזכור הספיקות הנופלות באחת אחת מהם (רלב"ג הקד' איוב). — *בת אחת, בפעם אחת: כדי שלא יזדקר הנדרי בבת אחת (עירוב' טז.). — *כאחת, ר"ל יחד, בפעם אחת, auf einmal, zusammen ; à la fois, ensemble; at the same time: שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן (ברכות ז א). כלל אמרו בפאה כל שהוא אוכל ונשמר וגידולו מן הארץ ולקיטתו כאחת ומכניסו לקיום חייב בפאה (פאה א ד). אפי' אלף נותנים לו כאחת הרי זה יטול (שם ח ח). ר"ג אומר שלש נשים לשות כאחת ואופות בתנור א' זא"ז (פסח' ג ד). אם באו להנשא כולן כאחת נוטלות עישור וכו' (כתוב' ט ח). הואיל ואי אפשר לקרות שני שמות כאחת דבריו קיימין (תמור' ה ג). נטמאו שניהן כאחת פסולין וכו' עשו שניהן כאחת פסולין (פרה ח א). הירק אעפ"י שלקיטתו כאחת (תוספתא פאה א ז). אין מחייבין אותו למכור כלן כאחת אלא מוכר והולך על יד על יד (שם ב"ק ח טו). השולט בשתי ידיו כאחת (שם בכורו' ה ח). קדש ומלא לעצמו בשתי ידיו כאחת וכו' מלא וקדש קדש ומלא לאחד בשתי ידיו כאחת אם לו כשר (שם פרה ו ד). אין משקין שתי סוטות כאחת כדי שלא יהא לבה גס בחבירתה (סוט' ח .). אין משקין שתי סוטות כאחת ואין מטהרין שני מצורעין כאחת ואין רוצעין שני עבדים כאחת ואין עורפין שתי עגלות כאחת לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות (שם). משל לשתי מטרונות דומות שהיו מהלכות שתיהן כאחת (מ"ר שמות יט). — *אחת זה ואחת זה, הכל אחד, אין הפרש: ר"י אומר לעולם אינה נאמנת אלא א"כ באתה בוכה ובגדיה קרועין אמרו לו אחת זו ואחת זו תנשא (יבמ' טו א). אחת אלמנת ישראל ואחת אלמנת כהן כתובתה מנה (כתוב' א ה). אחת מנחת חוטא ואחת כל המנחות שקמצן זר אונן וכו' (מנח' א ב). ר"מ אומר אשה יש לה כתובה פלגש אין לה כתובה ר"י אומר אחת זו ואחת זו יש לה כתובה (ירוש' כתוב' פר' [illegible] הל' ב). א"ר הונא איילונית אשה ואינה אשה אלמנה

[1]) נצטמצם בן אחדת. ורד"ק סובר שהוא נק' בן אח, אחת.

אשה נמורה וכו׳ ורבי יהודה אומר אחת זו ואחת זו אשה ואינה אשה (כתובות קא:). —ואחת לי: אחת לי עוקה ואחת לי גיסטרא (עירו׳ פח:). אחת לי ארוסה ונשואה ואפילו נדה ואפילו חולה ואפילו שומרת יבם (כתוב׳ סג.). — *על אחת כמה וכמה, ר״ל במדה עוד יתר גדולה זה נכון: um so mehr; à plus forte raison; the more אמר ראב״ע מה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים את כל נכסיו על אחת כמה וכמה שיהא אדם חייב להיות חס על נכסיו (ערכ׳ ח ז). והלא דברים ק״ו ומה אם מלך ישראל שלא עסק וכו׳ שאר אדם על אחת כמה וכמה (תוספתא סנה׳ ד ח). וכן הוא אומר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך שאר בני אדם על אחת כמה וכמה (שם שם ט). ומה עכשיו שנברא יחידי גוזלין חומסין אילו נברא שנים על אחת כמה וכמה (שם ח ז). ומה משה שהוא רבו של אליהו לא רצה לגלות המסורים עד שנתגלו מעצמן אליהו תלמידו של משה על אחת כמה וכמה (שם עדיות ג ז). א״ל (הדגים להשועל שיעץ להם לעזוב המים וללכת לדור אתו ביבשה) אתה הוא שאומרין עליך פקח שבחיות לא פקח אתה אלא טפש אתה ומה במקום חיותינו אנו מתיראין במקום מיתתנו עאכו״כ (ר״ת על אחת כמה וכמה — ברכו׳ סא:). אם לעוברי רצונו כך. לעושי רצונו על אחת כמה וכמה (נדר׳ נ:) ומה אני שלא נטלתי ואם נטלתי שלי נטלתי כך מקבלי שוחד על אחת כמה וכמה (כתוב׳ קה:). מה חטה שנקברה ערומה יוצאה בכמה לבושין צדיקים שנקברו במלבושיהן על אחת כמה וכמה (שם קיא:). הדרך לא יכילון מלאכי רום ועל אחת אני כמה וכמה, (ר״ש בן גבירול, שפל רוח שפל ברך, קונט׳ הפיוטים מק״ג). — *עד לאחת, מאד מאד: אמר רבי כשהלכתי למצות מדות אצל ר״א בן שמוע וכו׳ מצאתי יוסף הבבלי יושב לפניו והיה חביב לו ביותר עד לאחת[1] (מנחו׳ יח י). —ותשמש אחת אחרי שמות נקבה שלא נזכרו עדין, שאינן ידועות, לא בכונה לקבע מספר: ואשה אחת מנשי בני הנביאים (מ״ב ד א). אף הוא ראה גלגלת אחת שצפה על פני המים (אבות ב ו).

[1] והביאו שם התוספות: במגילת סתרים דרבינו נסים גרים עד לאחת פי׳ עד מאד כדמתרגמינן מאד לחדא, ע״כ.

*אחת[1].

— נפ׳ נֶאֱחַת, התחבר, התאחד: קוּוּ ונשחתו, ועם יולדיו נאחתו (ר״א קליר, קרוב׳ פורים, א׳ותו מכבלת).

אֶחֶת[2], ש״ז, כנוי אַחְתִּי, מ״ר אֲחָתִים, כנוי אַחְתֵי, אַחְתְךָ, — כמו שחת, Grube; fosse; pit: הולך תמים יושע ונעקש דרכים יפול באחת[3] (משלי כח יח).

אַט[4], תה״פ וש״ז,

א) תה״פ, — א) בלי כח, בצער, ברוח נכאת, niedergeschlagen; abattu: ויהי כשמע אחאב את הדברים האלה (שנבא לו אליהו רעה) ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט[5] (מ״א כא׳ כז). — ובמשמעת: במתינות[6] לא מהרה gemach, langsam; lentement, doucement leise: לא הענגים הם אשר נבקעו כי אם שתי עיני אשר דמעו אט שוחרי פן אש אנחת

[1] אולי מן אחות, ואולי הרהבה מן אחת.

[2] משקל נַחַל, פַּחַם. ועי׳ הערה לקמן. — [3] המפרשים הקדמונים פרשו פשוט יפול בדבר אחד. אך האחרונים ראו כי לפי הענין הכונה פה יפל בפחת וכדומה, ולכן הם מנסחים בשחת במקום באחת, אבל, אפילו אם נניח שכך היתה הנוסחה לפנים להלשון העקר הוא הנוסחה כמו שהיא בידינו, יען לשוננו כעת בנויה על התנך כמו שהוא ומה שיש בו נתקבל כצורתו באוצרה. ומלבד זה אין צרך כלל לשבש הספרים, ויתכן שגם לפנים אמרו העברים שחת וגם אחת, כמו שכבר העירותי על חלוף א במקום ש אצל העברים, ועי׳ הערה לערך אָחַל.

[4] מלה עברית; וביותר לשונות השמיות אין לה אחות, ומה שהביאו החדשים דמיון לזה השרש אט a) בערבי׳, אינו נכון, כי הערב מפילים שרש אט על השמעת קול צרוד ואין בו כלום ממושג של הפך המהירות. — [5] נמסר במסורה ליתא. ותרגם יונ׳: והליך יחף. ובגמ׳ ירוש׳ (כלא׳ יו כח:): מהו אט אמר ריב״ל שהיה מהלך יחף. מנחם: פתרונו כפי ענינו כמו יחף וכן רש״י. אך אין לזה שום יסוד. ריב״ג: כלומר בנחת. רד״ק בפרושו: הלך בתוך ביתו לאט כאדם דואג. וכן רלב״ג: כאבל וכמנודה. — [6] ממש אופן הדבור הזה ושתוף שני המושגים של חולשה ונחת ומתינות אנו מצאים בלשון ערבית בשרש הון b), המשמש גם בעברית במושג של הפך המהירות. האב c) מפרשים המלונים הערבים צ׳ע׳ף ושכן, שר״ל חלש ונח, ויאמרו הערב אבש

a) أطّ b) هون c) هان

תשרפם ומנחמי פן בבכי יטבעו (ר"י הלוי, לא העגיגים). אז (בטצרים) העלני (אלהים) מנף ובעננו ואשו אט נהלני ואפגעה במקום קדשו (ר"א בן עזרא, מי יתנני כימי עולם, מחז' סיליליאן, על אורות לבד"ל). ואיכה לא אומר לו (להזמן) והנה בנותיו כל חפצי אט מביאות (ר"מ בן עזרא, או"ע דר' כרליגר תרמא). זכר איך טפחוך (אבותיך) ברחמים ואיך יגעו בתרבותך לילות וימים וישאוך אט עד אשר גדלת (משלי ערב בס' דרך טובים). אחזנו בדרך ונרכב אט (רמא"ג, דכיר, מכת' מא"י, ב). ואני אט אתנהלה אדדה ביתי (אד"מ, דל מכון). השומרים איש איש ותניתו עמדו הולכים אט כי הלכו כל הלילה (יל"ג, בני יוסף בן שמעון).— זעם פעל רחף: כשרפים ממעל לך אט ירחפו (אד"מ, ברכת המלוכה).—וביחס להקול, בשמעת בלחש: כן נפש דמנגן אט התעטפה רק אזן הרוח שיחו שמעה (יל"ג, אדו"מ ג). אך לא חלום שקר כלו דנהו כי שם גם האמת אט קולה תשמיע (שם ה).— ועם ל בראשוי לְאַט[1]), לְאִטִּי, לְאִטְּךָ לְאִטּוֹ: יען כי מאס העם הזה את מי השלח ההלכים לְאַט (ישע' ח ו). — ובכנוי: יעבר נא אדני לפני עבדו ואנכי אתנהלה לְאִטִּי[2]) לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים (בראש' לג יד). הקדרים מני נחלים יעברו עד כי לאטם יהמיו (רמב"ע, דיואן, Monatsschr. : 96, 26). ותחזר לאטה על המסלה (ר"י הריזי, איתיאל יג).— ולנסתרי' לאטם: הקב"ה ינהל את ישראל מהגלות לאטם (רד"ק ישעי' מ יא). והלכו לאטם עד שהגיעו למחוז חפצם (אוה"ת ר"י יעבץ כ). והמרחם עליהם ומנהלם לאטם זוכה ומנהיגם בעת ילכו גאולים (ריבב, עט). אולי נמצא דרך למצא מנוח לכף רגלנו ורגלי הילדים המתנהלים לאטנו (בו"ת רמא סי' יא). וילכו סדומה לאטם עד בוא עתם בערב (צרור המור, וירא, כ:). שאותו חצי היום היה להם בתנועת השמש מתנהל לאטו ובהפסקתו כאלו היה יום שלם (נוה שלום לאבר' שלום, א יו, כו:). רוח נכון שכליי פנימיי זך מתנהל לאטו לרגל המלאכה אשר לפניו (כרם חמד מחב' ע מכת' כו). אך בהגיעו אצל ביתה שם יצעד ויטייל לאטו כי ישתעשע בצעדו (רב פנינים, מהר"מ אלביך משלי ז ח).

ב) ש"ז, — א) כמו אַט: אלו כמו ברק ירוצצו שרים ויתנהל וילך אט לא יהיו רואים אבקו עד ידמו מבקשי אל לדורשי אט (רמב"ע, תרשיש, א). — ב) נחת, מתינות: קבע ברכת בזון בְּאַט ובהפזון (ר"ש בן גבירול, אזהרות). — ג) הכנה ותרגיל לאט לאט לתכלית מהתכליות, **Vorbereitung; Übung; préparation, exercice; exercise, preparation**: עניני הקרבנות הם אטים ונהולים להתעוררות התשובה (יסודי סדסי הקראי, האשכול ענין יוה"כ). אמנם המצות התוריות הם אטים ונהולים (ר"א הקראי, גן עדן סקד'). על כן אמרו החכמים כי אלו המעשים אטים ונהולים לענין התשובה וכו' כפי שראה בחכמתו יתב' על פי האט והתקנה (הוא, ענין יוה"כ ס:). על כן יש לנו לומר שעניני הקרבנות הם אטים ונהולים להתעוררות התשובה (הוא, שם דף סא.). והנה מצות השכליות הם בעצמם תועלות על כן יפים תובע לחיובם ולא כן מצות התוריות כי אין הם עצמם תועלות אלא מצד היותם מתחייבים לרפואת הנפש המשכלת מחליה ע"כ יתיפו וזהו טעם שהם אטים ונהולים וא"כ מצד שיתחייבו לרפאת הנפש הם יפים (הוא, ענין מלה קסד.). מצות התוריות הם אטים ונהולים למצות השכליות (הוא, דף ל"ת, ענין טומאה וטהרה). והחכם אומר שיש יחס בין האט ובין העשוי שאל"ב לא יהיה האט אט עליו (הוא, עץ חיים קכ).

אִט[1]), אט[2]) ש"ז, מ"ר אִטִּים, — קוסם, מגיד עתידות, **Wahrsager, Zauberer; magicien; devin; soothsayer**: ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע ודרשו אל האלילים ואל הָאִטִּים[3]) ואל האבות ואל הידענים (ישע' יט ג).

עלי הונה, לך לְאִטָּךְ. — [1]) דעת ר"י חיוג היא כי ל לאט וכן ל לאטי היא שרשית. אך מנחם, ר"י בן גנאח רש"י, ראב"ע, רד"ק החליטוה שמושית, וכן רוב החדשים אולד, בטכר, אולסה', שטדה, קניג. — [2]) ריב"ג: והיוד נוספת בלאטי ואיננה כנוי המדבר. ע"כ. וא"כ לא תשתנה בכל המדברים וגם לנכח ורבים צ"ל לאטי. וכן דעת רש"י. וראב"ע ורד"ק מפקפקים. אך מסרת בעלי הטעמים שהטעימוה מלרע היא עדות כי המדברים עברית חשו היוד לא נוספת. ומנהג הערבי בשלת הונך מכרעת כך, ולכן צ"ל לנכח לאטך וכו' ולנסתרי' לאטם, וכן פשט המנהג בספרות.

[1]) כך נקודו בהמלונים של האחרונים, פירסט, בן זאב, שי"פ, בוהל, שטדה, ברוין, והוא משקל עֵז עִזִּים אעפ"י שזה האחרון הוא מן ע"ג והשם אִט הוא כנראה מהכפולים.— [2]) נקוד ר"מ בן עזרא, עי' ערך אַט, וכן כנראה דעת כל הקדמונים, מנחם, ריב"ג, רד"ק, שלא חלקו בין ויהלך אַט ובין האִטִּים. וכן גזנ' דיטריך. ומ"ר הָאִטִּים יוכל להיות גם ממשקל פַּל, כמו פַּת, צַד. — [3]) רסע"ג תרגם אלמנג'מין, והם החוזים בכוכבים; וכן הביא ר"י בן גנאח: ויש מי שאומר שהם האסטגנינים

***אֶטֶב** [1]), אָטָב, ש"ז, מ"ר אֲטָבִים, — מין צבת קטנה מחתיכה אחת עץ או מתכת סדוקה מקצה אחד ומכניסים בהסדק הדברים שרוצים להחזיק יחד, כמו דפי ספר, גליונות, וכדומה, Klemmer, Zange; clamp; gland, mordache. אטב [2]) הסופרים: ששתי צלעות האטבא סמוכות זו לזו (רשי שבת לח:).

אך אונקלוס תרגם חרשין, ר"ל מכשפים, וכן מנחם בן סרוק וכן ר"י בן גנאח, ז מ׳ וז"ל: מין מן המלאכות הנעלמות אשר ידרשו בהם בעליהם ידיעת העתידות לפי דעתם וכו׳ ואין רחוק בעיני שיהיה (השם אטים) דומה למה שאומרים הערב לקול אטיט בענין והיה כאוב מארץ קולך וכו׳, ע"כ. וכן גזניוס והאחרונים. אך כיון שלשון ערבית בעצמה לא גזרה משרש זה שם למין ממיני הקסם נראה כי אין זה ברוח הלשונות השמיות. ואולי יש לדמות אטאטים, להשם הערבי חַ׳אט a) ח׳טאט, והוא קוסם הרושם קוים על הארץ ולפיהם מגיד עתידות, géomancien. ומה שהביא רד"ק בשם אביו ז"ל: וכן יקראו (למכשפים) בלשון ערבית אל אטוט, טעות הוא, כי לא הזכירו המלונים הערבים שם אטוט למכשפים, ולכן לא הסתיע בו ר"י בן גנאח. ואולי היתה כונת הרי"ק להשם ה׳טאט שהזכרתי.

[1]) בארמ׳ אַטְבָא. כך נקדוה צמ"ד, מער׳ המערכ׳, בוקשד׳ וכשתלי. לוי אַטְבָא. ולא נתברר מקור מלה זו. לוי סמך על הנוסחה של הספרים שלנו שגורסים אטבעי במקום אטבי של הערך שלאחרי זה, והחליט כי מלה אטבא זו כמו אטבי שלקמן נגזרה מן טבע. אך זו גרסה משבשת, עי׳ הערה לערך שאחרי זה, ועוד שאין כל דמיון בין טבעת ובין הכלי שקראו בשם אטבא שלנו. וקוה׳ נקד אֵיטְבָא והביא לה דמיון מלשון פרסית תאבה, שמשמעתו, לפי עדותו, מחלֵק. ואינני רואה איזה יחס יש בין צבת קטנה ובין משמעת מחַלֵּק. והנה לא נמצא משקל עברי מלה זו בכל ספרותנו, ונוכל לשקלה בשני המשקלים העברים פֶּעֶל ופָּעָל שהמשקל הארמי פעלא מכונת נגדם, כמו אֶבֶן אבנא, אָבָק אבקא, וכדומה. — [2]) בארמי׳: (צריך להניח ריוח למעלה ולמטה במזוזה) כמלא אטבא דספרא (מנחו׳ לה. — כמלא אטב הסופרים). ופרש הערוך: עץ שאוחזין בו הקלף שלא יתהפך וקורין אותו בלעז מורד קלא. ע"כ. והעיר קוה׳ שהיא באיט׳ morsacolo. ובעה"ק דפוס קראקא לעז באשכנזית טענטהאלץ וי"א צוועגלכין. והביא גם בוקשד׳ לעז זה. רש"י פה: עץ סדוק הנושך דפי קונטרום שלא יכפלו. וכן רשי שבת צח: אטבא דספרי האמור במנחות והיא גלואון בלעז שמבקע מקל אחד בראשו ונושך בו דפי הקונטרום. ע"כ. ואין ספק בדבר כי היה אצלם פרוש זה בקבלה, ואין לפקפק בו.

a) خَاطّ

***אֶטֶב** [1]), ש"ז, מ"ר אֲטָבִים, מה"ר אטבי; — מין מסגרת להחזיק הדברים הטעונים בעגלה שלא יפלו: אבל לקרשים היו עושים אטבי [2]) של ברזל שבהם מחזיקים הקרשים שלא יפלו מעל העגלות (מד"ר במד׳ ו). העגלות אין ההתיהם רשית הרבים אלא בזמן שהאטבי מונחין עליהן בלבד וכו׳ כי אין

[1]) משק׳ דֶבֶשׁ. בארמית במ"ר אטבי. ולא נתברר מקור מלה זו. וכבר הזכותי בהערה שלמעלה, כי לוי סמך על הגרסה אטבעי וגזרה מן טבע, וקוה׳ גזר אותה מהפעל תאב בלזון פרסית שר"ל פתל וממנו השם תאבו, חבל. אבל, כל זה רחוק מאד ממשמעת השם אטב לפי מה שפרשוהו הגאונים, עפ"י מה שהיה לחם בקבלה ולפי מה שהיה נהוג בימים ההם אצלם בטעינת העגלות, ולכן יכלו לתאר לנו את הדבר בכל הפרטים. — ואין לברר איך קראו לפנים מלה זו, ובאין נקוד מקֻבל ראוי לקבע לו נקוד מיוחד להבדילו מהשם אטב הקודם. — [2]) בארמ׳ בתלמוד בבלי: באטבי (כך גרסת תש׳ גאונ׳ הרכבי שנ"ד, וכן גרסת הערוך, וכן רשי בדפוסים ישנים, וכן רשי בדפוסים החדשים בעמוד ב, וכן בעה"ק וכן בס׳ המאור ובחי׳ הרשבא והרן. ד"ס. ובספרינו אטבעי) אטבי היכא מנה להו אגבא דעגלא (שבת לח. — האטבים היכן מניח אותם? על גב העגלה). ופרש גאון: אטבי עמודים של ברזל שמסמכין בהן את הקרשים שהם מונחינ׳ כמו סור של קורות על העגלות למען לא יפלו. ע"כ. וו"ת המובא בפנים תאר הדבר בכל הפרטים, בודאי עפ"י מה שראו עיני׳ שהיה נהוג בימיו. והערוך בקצור: אטבי הם המסגרות שמשימים (בעגלה) למעלה סביב כשהיא טעונה ובלעז איסטריטורא. ע"כ. והעיר קוה׳ שהוא strettora באיטלקית, שהוא דבר שמחזקים בו. — והנה אעפ"י שגם במקומות שנזכרה מלה זו בתוך מאמר עברי לא באה אלא במ"ר ארמי אטבי, ולא אטבים, מ"מ יש להשבה כמלה שנתאזרחה כבר בהלשון העברי׳. כי אפי׳ אם נסכים לדעת אחרוני המדקדקים אולסה׳, בֶטכר, שטדה, גז׳ קויץ וקניג, שהם מפקפקים במציאות מ"ר פעלי בעברית הקדומה, כמו שסברו קצת המדקדקים על יסוד המלים: מִנִּי (ירמ׳ נא כז), הכָרִי (מ"ב יא ד), עַמִּי (ישע׳ נא ד), וכיוצא בהן, ואפי׳ אם לא נסמך על ההלכה שקבעתי שלשוננו מיכדת עתה על התנך בצורתו כעת — אעפי"כ אין אנו יכולים לשלל זכות העבריות ממלים רבות ארמיות שנכנסו כבר בשמוש הלשון העברית, מפני שגם במקורות העברים באו בצורה ארמית. כי אין ספק בדבר, שבזמן האחרון לתחית הלשון השתמשו גם המדברים עברית בהרבה מלים בצור׳ הארמית, מפני שבכל כך חזקה אז השפעת הלשון הארמית על העברית, שלא חשו המדברים עברית זָרוּת בצורה הארמית של המלים.

דרך האטבי להניחם אלא על גבי העגלה לסמוך את הקרשים בשעה שהן עליה (תב' הגה' דר' הרכבי כגד). אחרי שמטעינין העגלה (בלוחין) מביאין ד' קרשים רחבים כשיעור טפחיים ונקראין אטבי שנים מהם ארוכין כארך העגלה ושנים ארוכין כשיעור רוחב העגלה נקובים כל אחד נקב בראשו ב' נקבין בכ"א ואחד ומכנים אלו הקרשים נקביהן בראשי העצים העומדין כעין כנופי המטה, הארוכין לאורך העגלה והקצרין לרוחב העגלה ונמצאו אלה העצים הנקראים אטבי כמין מסגרות ונמצא העצים העומדים בארבעה מקצועי העגלה כעין קירום מחזיקים הקרשים שלא ישמטו לא לאורך ולא לרוחב והן כמין מסגרות שסוגרין בעד הקרשין מכל צד ואלמלא האטבי היו הקרשין דוחין העצים ונופלין ויש מי שעושין אטבי הללו מן ברזל (ר"ח שבת לח:).

*אטבח [1]) אחד מצרופי אותיות האלפבית כמו אתם בטע, את בש וכו' שהשתמשו בהם מקריאי דרדקים ללמוד הקריאה: שבכן באטבח של ר"ח קורין לסהדה מנון (סכה נכ:). כל האותיות מזדווגין חוץ מכ' אותיות הללו כיצד א"ט הרי י' ב"ח הרי י' ג"ז הרי י' ד"ו הרי י' נמצא ה לעצמה וכו' (מד"ר במות פט"ו). ויתר הצרופים, גז, דו, הנ"ך, יצ, כפ, לע, מס, קץ, רף, שנ, תם.

אָטָד [2]), ש"ז, מ"ר אֲטָדִים, — אילן קוצי יגדל בארץ ישראל על חוף הים, בערבת הירדן: Lycium Europaeum L., Bocksdorn; lyciet; Box-thorn

[1]) הירונימוס (סוף מאה ה' למנינם) מסיח לפי תמו (בפרושו לירמ'), ואומר כי להקל על זכרון התינוקות היו המקריאי דרדקים מסדרים את האלף בית גם בסדר את בש. ורסע"ג בפרוש ספר יצירה מעיד כי בא"י ובמצרים היו לתינוקות של בית רבם כ"ב צרופי אותיות כאלה בפנקסיהם. ור"א רוקח אומר: ומביאים הלוח שכתוב עליו אבגד וכו' וקורא הרב כל אות ואות מן אב והתינוק אחריו וכל תיבה של תשרק והתינוק אחריו (Loew, Graph. Requis.; Dr. Berliner Beitr. zur hebr. Gram.; Jüd. Erzieh. 1,5 כיהמ"ד ילינק, ה' חפבטין מאמר על ספר יצירה).

[2]) באשורי' אטר, בארמ' אטדא, בערב' אטד a), ופרש בו הקאמוס עידן אלעושג b), וכן תרגם רסע"ג גרן אטד אנדר אלעוסג. וכן ר"י בן גנאח: האטד בלשון ערבי עוסג'. ואמר הרמב"ם: ואטדין מין ממיני הקוצים שצומחין בו גרגרים שחורים קשים כמו אפונים ונאכלים (פרוש המשנה, שביע' ז ה). ואסף הרופא

a) أَطَد b) عَوْسَج

ויאמרו כל העצים (שלא מצאו אילן אחר שירצה למלך עליהם) אל האָטָד לך אתה מלך עלינו ויאמר האָטָד אל העצים אם באמת אתם משחים אתי למלך עליכם באו חסו בצלי ואם אין תצא אש מן האָטָד ותאכל את ארזי הלבנון (שופט' ט יד-יט). ועמוד ענן וכו' משפיל הגבוה ומגביה השפל והורג נחשים ועקרבים ושורף סירים ואטד (תוספת' סוט' ד ב). כגורן זה שמקיפין לו אטד (גמ' שם יג.). — ומ"ר: לולבי האלה והבטנה והאטדין יש להן שביעית (שביעי' ז ה). הקנים וההגין והוורד ואטדין מין אילן הן (תוס' כלא' ג יח). — ואמר המשורר: אם איש בחרך לחברת היה לו סומך ותהיה בחשכו לניצוץ והיה תמורת אטדין לארז וברוש תמורה לסרפד ונעצוץ (ר"ש הנגיד, בן משלי ה לד). ואיך אפגיע אמיר בשמיר ואלונים בסלונים וברושים בבאשים וערמונים בקמשונים ושקדים באטדים (ר"י הלוי, מכתב לר' דוד נרבוני). ואם הגפן עצרה תשועה אטדי יער איך יתנו פרים (שערי תשובה מהר"מ מרוטנבו' ג' קכג).—יעלת חן בת איומה, ועוז תני לאל בעודך בין בני שעיר ושמה, שוררי צורך מעודדך, כי לכלם תך בעצמה, תחלפם קשתך וְאָטָדְךָ יום אקבץ שה פזורי (נפלאה לי, פ' שבת תודה, קרובץ ארגיל, קמ.). ועי' קוץ.

*אֲטוּ [1]), — א) בגלל, בשביל, umwillen, wegen; החמירו: à cause de; because of

(כ"י מינכן ד' נה.) תרגם אטד ספינא אלבא. אך לְךְ (Jew. Encycl. Plants, Thorns), וכן באמרו בהקדם ב, (Zwei bibl. Pflanzennamen) ברר עפ"י עדותו של בוסת (Post, Flora), כי עוסג הוא הוא Lycium Europ. L., ולא Rhamnus Palest., שגם לְו בעצמו תרגם כך את האטד בספרו על הצמחים. כי זה שמו בערב' עֻגְרֻם a) (כוסת, נכחת סוריה ופלסטין, 196). והביא עוד ראיה לדבר כי הכונה באטד הוא Lyc. Europ., שהמשנה מעידה שהלולבים של האטד נאכלים, וכן העיד אוקן (Oken, Bot. 985), שלולבי Lyc. Eur. נאכלים, ולא כן שאר מיני Rhamnus.

[1]) מלה ארמית, ונקדו לוי אֲטוּ, עפ"י הקריאה המסורה של האשכנזים שקוראים אותו כמו שהם קוראים אָחוּ ולא כמו דָלוּ. בוקשד' אֲטוּ, וקוה' אַטוּ. — ובעברית יש משקל דומה לאטו: אָחוּ, שָׁחוּ, עי' הערה לאָחוּ. ומקורו לא נתברר. לפי דעת שד"ל (דקדוק ארמי) מרכב מן על טעונא, על טונא. אך אינו מתור.

a) عَجْرَم

בדם ביצים גזירה אטו דם עוף שהביצה באה ממנו (תוספ' חול' סד: ד"ס והוא) — אסרו וכו' קודם המשכה אטו אחר המשכה (סמ"ג סי' קמח). אסרו חכמים קדירה שאינה בת יומא אטו בת יומא (שם דף כג.). — ב) לשאלה ותמהון: אטו החשוד על הקל חשוד על החמור (אבֹ דת, נגד תיון כ :).

אָטוּם[1]) ת"ז, לנק' אֲטוּמָה, מ"ר אֲטוּמִים אֲטוּמוֹת, — א) סגור, סתום, verschlossen; fermé; closed: ויעש לבית חלוני שקפים אֲטֻמִים (מ"א ו ג). והלונות אֲטֻמוֹת אל התאים (יחזק' מ טז). מזבח אדמה שהוא אטום באדמה (זבחים סא :). — ב) *שאין לו חתוך אברים: גוף אטום (נדה כז.). המפלת את שנולגלתו אטומה (שם). ר' יוחנן אמר בשם ר' ינאי וירכתו אטומה אינו וולד רבי יוחנן בשם רבי יוסי בי רבי יהושע טיבורו אטום אינו וולד רבי יוחנן בשם רבי זכאי נקובתו אטומה אינו וולד (ירוש' נדה פר' ג ג ע"ק ד). וטומטום אטום אינו ניכר בו לא זכרות ולא נקבות (רמב"ם ב"ב קמ :).— ובגוף מלאכותי: יכול לא יעשה לו (תמונה) גלופה אבל יעשה לו אטומה (מכילתא יתרו ו). — ג) *מלא, הפך מן חלול, massif פש (ציון על הקבר) אטומה הנוגע בה מן הצדדים טהור (אהל' ו ז). בית גובה שש אמות אטום סתום כמו יסוד לו (רמב"ם בית הבחירה, ד ג). כלם (אילי הבול) היו אילי עגלות ולכלם ראש עגול אטום וצואר עב (יוסיפון סז). הארץ היא כדור אטום (ר' יצחק הישראלי ב א). העצמות של הירכות הם חלולים והעצמות של פרקי היד הם אטומים (הקד' פר' יצירה מיוחס לראב"ד). הגלגלים הם כדורים חלולים אבל השמש והירח וכל הכוכבים הם כדורים אטומים (מאיר אלדבי ש"א ב ב). להיות הארץ חמר אטום ועומדת נכח השמש (מעשה טוביה העולם, ח). — ד) *בהשאלה: כל הרגיל ביין אפילו לבו אטום כבתולה מפקחו (ב"ב יב :). אבל החמור אטום ואינו מבין בעליו (רשי יבמ' א ג). אטומי הלבבות ואפילו העינים והבבות (הקד' מתרגם פרוש המשנ' להרמב"ם על מועד). ומי שתגבר עליו הנפש הזאת ר"ל הנפש הבהמית הוא כסיל אטום מעט ההבנה (מאיר אלדבי, ש"א). לשום שפלים למרום והאטומים פקחים (אגרת, ב פסת, קכן אילת השחר קן :). — ה) *תותרן, שאין לו חוש הריח, des Geruchsinnes beraubt; privé de l'odorat; deprived of sense of smell: וכמו ערבה בלי טעם וריח בן בינימו (בין ישראל) עקשים אטומים מלהריח (ר"א קליר, אקתה ביום הראשון, א' סכות). — *כאב אטום, לא חד, לא ברור: כאב דופק יגיד חמימות באברים כאב אטום יורה קרירות בחלקו (ר"י לחלון, אולה"ת ה ג דף לג ע"ק א).

אֲטוּן[1]), ש"ז, מ"ר אֲטוּנִים — פתיל, חבל דק מפותל מצמר או משי וכדומה; Schnürchen; cordonnet; string: מרבדים רבדתי ערשי חטבות אֵטוּן[2]) מצרים (משלי ז טז). — ומ"ר: וכמה תוצאות משפט יגלה בחכמתו ויתיר האטונים (ר"ש בן גבירול, שירי שלמה לדוק' ט).

אָטוּר[3]), ת"ז, לנק' אֲטוּרָה, מ"ר אֲטוּרִים אֲטוּרוֹת, — סגור, fermé; closed; verschlossen: יחוסת (פרה האדומה) אטורה ודחוקה (ר"א קליר יוצר פרה). השחורות צחורות החשופות אֲטוּרוֹת (שם).

אֲטִימָה[4]), ש"נ, שה"פ מן אטם: וערלתם ערלתו ואטמתם אטימתו (רש"י ויקרא יט כג). מראה ירוק בעינים או בגוף יורה שיש אטימת בכים מרה (ר"י לחלון, אולה"ת ה ג). אטימת דרכים שבהם (מי רגלים) עוברים (שם ג ב). ויתיז בזין של

ויש סוברים שנתקצר מן אטמו. — ומשמש בארמית: א) בגלל: מר סבר קנסו שוגג אטו מזיד ומר סבר לא קנסו שוגג אטו מזיד (שבת ג :). גזירה יום טוב אטו שבת (שם קכה.)— ב) לשאלה ולתמהון, במשמעת הַאִם, וְכִי: אטו כולהו בחדא מחתא מחתינהו אלא היכא דאיתמר איתמר והיכא דלא איתמר לא איתמר (ברכו' כ. — וכי כלם באריגה אחת ארגם? אלא היכן שנאמר נאמר והיכן שלא נאמר לא נאמר). אטו בשופטני עסקינן (ב"ק פה. — וכי בשוטה אנו עוסקים). אטו במנהגא תליא מילתא (חולין סג. — האם במנהג הדבר תלוי ?). אטו תנא כרוכלא ליחשב וליזל (גיטין לג. — האם התנא כרוכל יחשב וילך ?).

[1]) מן פעל אטם. עי' במקומו.

---

[1]) משקל אֲבוּס. בארמית אטונא חבל, בערבית ההמונית קיטאן a) , חבל דק של משי וכדומה. — [2]) מנחם בן סרוק, ר"י בן גנאח, רש"י, רד"ק וכו' מפרשים כלם עפ"י לשון ארמיה חבל, פתיל. אך לשון ערבית ההמונית בהשם קיטאן לנו לעזור ליחד איזה מין חבל הוא, שהוא חבל דק מן משי וכדומה לקשוטי הבגדים וכדומה.

[3]) מן אטר.

[4]) מן אטם.

---

a) قِيطَان

תזכרת שלא יראה לשון אטימה (ר״מ אלדבי, ש״א ז). וענין ההרשות הוא זולת אטימת השמע וכו׳ ואמנם אטימת השמע והכבד הוא אשר לא יגיע הפגע להאביד החוש (קאנון ג ג).

•אֲטִימוּת[1] ש״נ, — א) העדר השכל והבינה, טפשות, Stumpfheit; stupidité; stupidity: עוד יוליד אכילת בשר קצת הבע״ח עובי ועכירות ואטימות בנפש (ר״י אלבו עקרים ג טו). — ב) יתותרנות, העדר חוש הריח, Fehlen des Geruchsinnes; mauque d'odorat; lack of sense of smell: תמורת שמיעה חרשות תמורת ריח אטימות (פרוש ילירה מיוחס להראב״ד, א ב).

•אַטְלוּלָה[2], ש״נ, — צחוק והתול: זבד וגבדני מלכי, יזהיר כזוהר רקיע, בתי גאולתי חכי, על יד מבשר משמיע, אפרוש לך שלומות סובי, ספון יחשוב רקיע, שלום מבצר מאל חי גואל, שירו לדודי אטלולה וחוכה (רבי ובמתי מד. זבד זבדני).

אטם, ממנו •אטימה, •אטימות, *אֹטֶם, אָטֵם.

אָטַם[3], פ״י, עתיד יֶאֱטֹם, סתם, סגר, verstopfen; boucher; stop: ובהשאלה אָטַם אזנו לא אבה לשמע: אֹטֵם אזנו משמע דמים ועצם עיניו מראות ברע (ישע׳ לג יה). אֹטֵם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יֵעָנֶה (משלי כא יג). כמו פתן חרש יַאְטֵם[4] אזנו (תהל׳ נח ה). —ואמר רמ״ח לוצאטו: כְּאֹטֵם אזנו חרש באדם אין (מגדל עז ב ב). —וְאֹטֵם שְׂפָתוֹ, לא דבר: גם אויל מחריש חכם יחשב אֹטֵם שפתיו נבון (משלי יז כח).

—אָטוּם, אָטֹם, עי׳ ערך אָטוּם.

— •נֶאֱטַם, שאטמו אותו, verstopft; bouché; stopped. — ביחס להקול, נאטם הקול: ואל יחר גרוני ולא יאטם קולי כל זמן שאני עומד בתפלתי (ס׳ תפלה לר׳ נפתלי טריוש, תפלת ג׳ רגלים). — בהשאלה: חכמתך כים התבל מקפת אך אזני סוג לב משמוע נֶאֱטָמוּ ובת עין עקש אינה משקפת (יל״ג אדו״מ ב).

[1]) מן אטם.

[2]) בארמ׳ אטלולא, משר׳ טלל, עי׳ במקומו.

[3]) בערבי׳ אָטַם a) אלבאב, סגר הדלת. ואַטַּמַ אלרג׳ל, לקה באטאם, והוא עצירת השתן. — [4]) אלף המזה, עי׳ הערה לאות האלף.

a) آطَمَ اِلبَاب b) أُطِمَ

***אֹטֶם**[1], ש״ז, כנוי אָטְמוֹ, מ״ר אֳטָמִים, — א) בנין אטום, לא חלול בפנים, תושבת לכתלי הבנין, Unterbau; soubassement; substructure: ההיכל מאה על רום מאה האוטם שש אמות וגובהו מ׳ אמה (מדו׳ ד ו). — ב) רגלי הכפה: וכבש היו עושים מהר הבית להר המשחה כיפין ע״ג כיפין וכיפה כנגד האוטם (פרה ג ו). — ג) דבר האוטם: טומאה בין הקורות וכו׳ רואין את הטומאה כאילו היא אוטם (אהלות ו ה). — ובהשאלה אטם הלב: ערלת לבבכם אוטם לבבכם (רש״י דבר׳ י ט). — ד) אֹטֶם בריאה, כמו אָטוּם בריאה, עי׳ ערך אטום. — ה) •עקק שאוטמים בו הבקבוק, Pfropf, Stöpsel; bouchon; cork: אך כל משקה עתיק ישן אוטמו יכה יעלה עשן (אד״מ, שש״ק א, על בית מסחרו).

***אִטְמוֹן,** כנוי למלאך גבריאל, Name ein. Eengels; nom d'ange; name of angel: ג׳ שמות יש לו פיסקון איטמון סיגרון (סנהד׳ מד:). מביעים סלד וכן בישר ובכשרון ואתם מטטרון פסקון אִטְמוֹן וסגרון (בנימין, פיוט לבעל התפלה, שבת ג אחר פסח).

***אִטְנִי**[2], איטני, ש״ז, מ״ר אִטְנִים, — תיבה קטנה, בית, נרתק, וכדומה, Besteck; etui; etwee: כיצד עושין לו (להשמיר שהיה מבקע כל דבר) כורכין אותו במוכין של צמר ונותנין אותו בתוך איטני של עופרת מלא סובין של שעורים (תוספתא סוט׳ יה ב). במה משמרין אותו (את השמיר) כורכין אותו בספוגין של צמר ומניחין אותו באיטני[3] של אבר מלאה סובי שעורין (סוט׳ מח:).

[1]) בערב׳ אטם a) מבצר. אטאם עצירת השתן b).

[2]) משקל מִשְׁעִי. ועל כרחנו אנו צריכים לקבל משקל פִּעְלִי לשמות דברים בלשוננו מפני שמצאנו מִשְׁעִי, שְׁכְוִי, ואעפ״י שיש מפקפקים במשעי אם זוהי הנוסחה האמתית וגם שכוי לא נתברר היטב ענינו, אך להלשון העקר הוא הנוסחה שיש לנו, כי לשוננו עתה בנויה על התנ״ך כמו שהוא ומה שיש בו בעברית הוא עברית. וכבר כל גאוני לשוננו החליטו משעי לשם דבר, עי׳ ערך משעי, וכן השתמשו בספרותנו החדשה. — ומקור השם לא נתברר. לוי גוזרו מן טני עי׳ ערך זה, וקוהוט מן אודנא בסורית או תון בפרסית. אך לכ״ז אין רגלים. ס׳ פרנקל (Aram. Fremdw. 76) סובר כי זו מלה שאולה מיונ׳, וצורתה מעידה אמנם קצת על זרותה, אך לא מצא גם פרנקל באיזו מלה יונ׳ לקוחה זו. — [3]) כך גרסת ספרי הגמ׳ והתוספתא. וגרסת הערוך

a) أُطُمٌ b) أُطَامٌ

*אָטָף[1]), ש"ז, מ"ר אֲטָפִים, — גומה קטנה כמו עין בגבינה וכדומה: שכל שאינו רואה חלב טמא מתברר מתוך חלב שלקח מן העובד כוכבים כשהוא מגבנו אין בו לחוש לביני א ט פ י שהיאך אפשר שכל חלב טמא שבו ילך לו לביני א ט פ י ולא נשאר ממנו כלל להוץ (ר"ג, ע"ז, סי' אלף רמב).

אטר[2]), ממנו אִטֵּר, אָטַר.

אִטֵּר[3]), ש"ז, מ"ר אִטְּרִים, לנק' אִטֶּרֶת[4]), — מי שאינו שולט באחד מאבריו, בפרט באחת ידו ורגלו, וביחוד אִטֵּר יַד יְמִינוֹ, שאינו שולט ביד ימינו, : Linker; gaucher; lefthanded one ויקם ה' להם (לישראל) מושיע את אֵהוּד בן גרא בן הימיני איש אִטֵּר יַד יְמִינוֹ וישלחו בני ישראל בידו מנחה לעגלון מלך מואב וכו' וישלח אהוד את יד ש מ א ל ו ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו (של עגלון) (שופט' ג יה-כא). שבע מאות איש בחור אִטֵּר יד ימינו (שם כ יו). — ועם השם יד לבדה: א"ר ירמיה (מה שהמשנה מחיבת את הכותב בשמאל בשבת אעפ"י שאין דרך כתיבה בכך) ב א י ט ר י ד שנו (שבת קג.). — וגם אִטֵּר לבדו: תנו רבנן א י ט ר מניח תפילין בימינו שהיא שמאלו (מנח' לז.). — ו א י ט ר ב ר ג ל ו, שאינו שולט ברגלו הימנית כבשמאלית: א י ט ר בין בידיו בין ברגליו פסול (תוספתא בכור' ה ח). מי שהוא א ט ר ברגל ימינו (רמב"ם, ביאת המקדש יח). ו א י ט ר (יכתב) בשמאל של עולם שהיא אליו ימין (ס' התרומה, הלכות תפילין סי' כד). — ולנקבה אִטֶּרֶת: ואם היתה (האשה החולצת) א י ט ר ת יד ימינה הוי שמאל דידה כימין דעלמא (מרדכי יבמות, מצות חליצה). ואם היתה א ט ר ת יד תעשה בימין דידה (טור אה"ע, הל' חליצה).

אָטַר[1]), פ"י, עתיד יַאְטֹר, — אָטַר (הבור וכדומה) עליו הפה, סגר אותו, verschliessen : fermer; shut: אל תשטפני שבלת מים ואל תבלעני מצולה ואל תֶּאְטַר[2]) עלי באר פיה (תהל' סט יו). — וביחס להאדם, אטר פיו: פצו פערו פה מבאר שחת ו א ט ר ו עלי בתוכחת (ר"א הקליר, איכה אשפתו, ת"ב). — נפע' נֶאְטַר, נאטר פיה (א' גוטל' ממצרים).

אטר, איטרא, עי' עטר, עיטרא.

*אִטְרִיָּה[3]), ש"נ, — כעין חוטים עשויים מבצק ומבשליב אותם, Fadennudeln; vermicelle:

— בטני. ופרש"י איטני גובתא משא בלע"ז. והגיה לנרא קש"א ולועז hâsse, וצ"ל châsse. וקוהוט הגיה manche, במש' נוד, והגיה עוד קופסא במקום גופתא.

1) בארמ' אטפא: אפילו תימא דקבעי לה לגבינה איכא דקאי ביני א ט פ י (ע"ז לה:). כך גרסת הספרים שלנו, ופרש"י וז"ל: ביני אטפי בתוך הגומות שבגבינה. ע"כ. ורה"ג גרס איטאפי, ותרגם א ל ע ב ק א ת בטיית (תש' גא' הרכבי מז), והיא פסלת החמאה שנשארה בדפני כלי עשיית החמאה. והערוך גרס א ט י פ י, ופרש כ פ י ל ו ת בתוך הגבינה. ולא ידוע מקורה של מלה זו. ועי' הערה לְאַטֵּב בדבר מ"ר ארמי.

2) שרש מסֻפק ועין הערה לְאִטֵּר ולְאָטַר.

3) משקל בעלי מום, כמו אִלֵּם, עִוֵּר. — 4) כמו אִלֶּמֶת. — והיא מלה עברית שאין לה אחות בשאר לשונות האחיות. ואמר מנחם בן סרוק: נמצאת ידו הימנית (של אהוד שלא שלט בה) כבדה וסגורה, וכמוהו ואל תאטר עלי באר פיה. ע"כ. וכן ר"י בן גנאח: שימינו סתומה ונמנעת מהפשר ומהפתח. וכן רד"ק. וכן יתר המפרשים הקדמוני' והאחרונים. אבל הפעל אָטַר בעצמו קצת בספק, עי' להלן.

1) פעל שֵׁמי, אך ישמש בערבית במשמעת כפף, הקיף, וכדומה, הרחוקים ממשמעתו אצלנו. ועי"כ י"א כי אטר כמו אטם, ובהיות שלא נמצא בתנ"ך אלא פעם אחת יש אומרים כי לא היה כלל בעב-ית שרש אטר במשמעה זו. — 2) א המוה, עי' הערה לאות אלף. גֵרץ מנסח תֶּאְטַם. אך אעפ"י שהפילו העברים אטם על השפתים, מ"מ יש לפקפק אם אמרו אטם פיו ע ל י.

3) בארמית אטרי אטריתא: הדא איתתא שאלת לרבי מנא בגין דאנא בעייא למיעבד אצוותי א ט ר י מהו דינסבנה ותהא פטורה מן החלה (ירוש' חלה א נו ד). — אשה אחת שאלה את ר' מנא הואיל ואני רוצה לעשות עיסת א ט ר י האעשנה ותהי פטורה מן החלה הדא אטריתא ליבש אסור לקדירה מותר (שם ביצה א כ ד — זו ה א ט ר י ה ליבש אסור לקדירה מותר). ופרש' מוספיא וז"ל: בל"י ורומי מין מאכל עשוי מן עיסה כמו חוטים ארוכים ודקים, ע"כ. ונראה שהיתה כונתו להמלה ἴτριον אך משמעתה של מלה זו היא עגה בכלל. וגם מה שהביא שינהק ἀθήρα הוא נזיד של קמח בכלל. ויש גם בערב' השם א ט ר י ה a) ופרשוהו המלונים הערבים וז"ל: טעאם כאלח'יוט מן אלדקיק, — ור"ל מאכל כמו חוטים מן קמח. והביאוה המלונים בשרש טרי, ונראה שהם חשבים אותה ערב', אבל לא בארו איך נסתעפה משמעת חוטי בצק מן שרש ט"י שמשמעתו

a) إطرية

ומזה הטעם יש להתיר חוטי הבצק שנקראין בלשון המשנה [1]) א ט ר י ה (ר"י על הריף, ברכות סי' קמח).

אַי [2]), מלת שאלת המקום, wo; ou ; where : וישמש רק בכנויים אַיֵּכָה, אַיּוֹ, אַיָּם : ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו אַיֶּכָּה (ברא' ג ט). ותאמרן (בנות כהן מדין) איש מצרי הצילנו מיד הרעים וגם דלה דלה לנו וישק את הצאן ויאמר (כהן מדין) אל בנתיו וְאַיּוֹ (שמות ב יט-כ). כגללו לנצח יאבד (הרשע) ראיו יאמרו אַיּוֹ (איוב כ ז). אַיָּם אפוא חכמיך ויגידו נא לך (ישעי' יט יב).

א. אִי [3]), ש"ז, מ"ר אִיִּים,—שטח יבשה מוקף מים, Insel; île; island : דמו ישבי אִי סחר צידון עבר ים מלאוך (ישע' כג ב). ונבהלו הָאִיִּים אשר בים מצאתך (יחזק' כו יח). והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים ומפתרום ומכוש ומעילם ומשנער ומחמת וּמֵאִיֵּי הים (ישע' יא יא).— ובסמי': מאלה נפרדו אִיֵּי הגוים (ברא' י ה). — וכשרוצים לדבר על הארצות רחוקות : שמעו דבר ה' גוים והגידו בָאִיִּים ממרחק (ירמי' לא י). ישימו לה' כבוד ותהלתו בָּאִיִּים יגידו (ישע' מב יב). הָאִיִּים הרחוקים אשר לא שמעו את שמי ולא ראו את כבודי (שם כו יט). — ונק': משל האנשים בעולם הזה כספינה הולכת בים סוער אל קְצות נעלמות וראו מרחוק א י קטנה מוקפת ים (ידע' בדרשי פרדס א', הולה"כ ג) . — ועי' שרטון . — חֲצִי-אִי, שמוקף מים רק משלשה עברים, Halbinsel; péninsule ; peninsula : שטח כל ח צ י האי (של

ב. אִי [1]) ש"ז מ"ר אִיִּים, אחד ממיני חיה דורסת, קטנה הולכת על ארבע, דומה לשועל, משוטטת בלילות לבקש טרף, שוכנת בחורבות, Schakal; chacal ; jackal : ורבצו שם (בבבל) ציים ומלאו בתיהם אחים ושכנו שם בנות יענה ושעירים ירקדו שם וענה אִיִּים [2]) באלמנותיו ותנים בהיכלי ענג (ישע' יג כא-כב). והיתה (אדום) נוה תנים חציר לבנות יענה ופגשו ציים את אִיִּים [3]) ושעיר על רעהו יקרא (שם לד יג-יד). — יבת א י י ם, מ"ר ב נ ו ת א י י ם : והזאב יתר רע מן הכלב וכן מה שהוא בגדלו מן הצבועים ו ב נ ו ת א י י ם (קאנון ד ו 7). —

ג. אִי [4]), מלת שלילה, כמו לא, אין, nicht; non; not : ותקרא (כלת עלי הכהן) לנער אִי־כָבוד לאמר גלה כבוד מישראל אל הלקח ארון האלהים (ש"א ד כא). ימלט (אלהים) אִי־נָקִי [5]) ונמלט בבר כפיך (איוב כב ל). — ומשמש עפי"ר בפרט עם מלת הגוף : הלוהו על שדהו ואמר לו אם א י א ת ה נותן לי מכאן ועד שלש שנים (ב"מ ס ג). היום הזה אתה עכור ו א י אתה עכור לעולם הבא (סנה' ו ב), אם נותנים לך מעות הרבה א י א ת ה נכנס לעכו"ם שלך

הודו) עד הנהר גנגוס 70000 פרסאות מרבעות (ש' כלוך, ש"ע, הודו המזרחית). להוציא לאור את המזמה הזאת חתר (נפוליון) להביא את חֲצִי־אִי הפירנאי תחת שבט מלכותו (ק' בולמן, די"ע, סי' שלה). — ומ"ר : כאשר נפן מפרס קדמה נפגע בארץ הודו מזרחית הנחלקת לשני ח צ י י א י י ם (ש' כלוך, ש"ע הודו המזרחית). איטליה היא התיכונה בין שלשת ח צ י י א י י ם הדרומים אשר בארפה (ק' בולמן, מוכדי ארץ, איטליא).

בערב' כמו בעבר'. אך ס' פרנקל (Aram.Fremdw.37) החליט כי זו מלה ש א ו ל ה בערב' מסורית וארמ'.—[1]) כבר הגיה בעל עין משפט הירושלמי במקום המשנה.

[2]) מלה משתפת ללשונות השמיות, ומשמשת לשאלות המקום והאיש ולקריאה. ועי' לקמן בהערכים אִי. בערב' אי a).

[3]) מלה כנענית עברית, שיצרו אולי הכנענים, הראשונים בעמי בגי שם שהחלו לנוע למדינות הים. וסברו קצת החכמים כי נגזרה מהשרש א ו י ששמש בלשון השמית הקדומה גם במשמעה של דירה, ונשמר במשמעה זו בלשון ערבית : א ו י b) התאכסן לילה או יום, וְאַוִּי אלי, א כ ס ן אותו. ונצטמצם אוי לאי כמו מן רוי רי מן כוי כִּי.—ולשון הערבית השתמשה למושג זה בשרש גזר, א ל ג' ז י ר ה.

a) أيْ b) أوى

[1]) בערבי' אִבן אֲוִי a), ובלשון ההמוני' וַאוִי b), על שם קול צעקתה ו א ו א בערבית. ונצטמצם אוי ויהי אִי. ומ"ר בערבי' בנאת אוי.—[2]) ת"י וינצפון חתולין. ורס"ג : ויעוי בנו אוא. וריב"ג סובר שאיים הוא הרבוי מן אַיֶּה, עי' זה הערך. — [3]) עי' הערה הקודמת.

[4]) באשורית אִי, לא אל. וכן בלשון כנענית אִי. — [5]) ריב"ג : אפשר שיהיה מן איש. רד"ק : והנכון שהוא כמו יושב האי הזה שהקדמנו ופרושו כי הנקי ימלט כל האי בזכותו : ע"כ. אך מנחם ורש"י פרשו אי זה כמו לא וכן המפרשים האחרונים.

a) إبْنُ آوَى b) وَاوِى

ערום (ע"ז ג ד). והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה והסתכל בג' דברים ואי אתה בא לידי עבירה (אבות ב א). ואי אתה יכול לומר בחמותו ובאם חמותו וכו' (יבמות א א). אמר להם רבי עקיבא אי אתם מודים לי בנותן עירובו במערה (עירובין ס ט). או שמא אי אתם יודעים שסופינו לבדוק אתכם בדרישה ובחקירה (סנה' ד ס). הן באין בנצחונו של בשר ודם וכו' אבל אתם אי אתם כן (סוט' ח א). אמרו ב"ה לב"ש אי אתם מודים במי שטעה וקרא לתשיעי עשירי (נזיר ה ג). כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לידון בדבר חדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפרוש (ספרא פתי'). כבר היה (רכוש מצרים) בידם שנים עשר חדש ואי אתה מוצא אחד מהם שהלשין על חבירו (מכי' בוא, מסכ' דפסחא, ה). היום הזה אי אתם מוצאים אותו אבל אתם מוצאים אותו מחר (שם בשלח, ד ד). בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי וגומר אי אתה מוצא שנה למדי בכתובים אלא זו בלבד (סע"ר כח). דבר ה' אשר היה אל מיכה המורשתי וגו' מלמד שכלן נתנבאו בפרק אחד אבל אי אתה יודע מי קדם את מי (שם כ). אמר להן (ר' יהושע להפרושין) בני מפני מה אי אתם אוכלין בשר (ב"ב ס:). במקום בת אתה מעביר נחלה מן האב ואי אתה מעביר נחלה מן האב במקום אחין (שם קט.). אמר להם (ר"ע לבני משפחה אחת בבני ברק) אי אתם רשאים לנוולו (שם קנד.). אי אתה מודה שאם הוציאוהו בספל לבית החיצון שהוא טהור אמר להן אבל (נדה כז.). האומר לבנו קונם שאי אתה נהנה לי ומת (נדרים מו.). נכנס לדיר להתעשר אי אתה יכול לומר בבא ליד כהן (בכורות יא.). — ועם אפשי: אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי אין היורשין יכולין לאמר לה לכי לבית אביך וכו' אמרה אי אפשי לזוז מבית אבא יכולים היורשים לומר לה אם את אצלינו יש לך מזונות (כתובות יב ג). יכול הוא שיאמר לאחיך הייתי רוצה ליתן ולך אי אפשי ליתן (כתובות ו ב). אם אמר לו הבעל אי אפשי שתתקבל לה וכו' (גיט' ו א). שהוא (הבעל) יכול לאמר אי אפשי באשה מנוולת וכו' אי אפשי באשה מגולחת (נזיר ד ס). אי אפשי ללבש שעטנז אי אפשי לאכל בשר חזיר (ת"כ סוף קדוש'). אלא שאי אפשי בנבואתך (מכי' בוא, מסכ' דפסחא, פתו'). האומר אי אפשי אלא אני בבגדי והיא בבגדה יוציא ויתן כתובה (כתו' מח). אי אפשי בתקנת חכמים כגון זו (ב"ק ח:). כל האומר אי איפשי בתקנת חכמים כגון זאת שומעין לו (ב"ב מט:). כיון שאמר הלה אי איפשי בהן כבר זכו בהן יורשין (שם קלח.). והוא אומר אי אפשי אלא בדרום (מד"ר במדב' ב). — ועם אפשר: שחיטה שאי אפשר לה לעשותה מערב שבת דוחה את השבת (פסח' כו). ואל תאמר דבר שאי אפשר (אב' ב ד). נשבע על דבר שאי אפשר לו (שבועות ג ח). שהיה ר"ש אומר אי אפשר שלא בשחיטה ושלא בקבלה וכו' (זבח' א ד). אי אפשר לצמצם (בכורות ב ו). אי אפשר לומר אלף אמה שכבר נאמר אלפים אמה (סוט' ה ג). לפי שאי אפשר לבשר ודם בלא לחם ונתתיו לכם חורתם ושאלתם בשר (מכי' בשלח ד ג). אי אפשר לבר בלי תבן וכו' אי אפשר לחלום בלי דברים בטלים (ברכות נה.). אילמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (ב"ב טז.) משל למי שמהלך עם המלך ראה ליסטין הניח את המלך וטייל עם הליסטין כשחזר אצל המלך א"ל הבלך לך עם אותו שטיילת שאי אפשר לך שתלך עמי (מד"ר במדבר פ' כ). שאם יפתח אחד מהם (מהנקבים שבגוף) או יסתם אחד מהם אי אפשר להתקים אפילו שעה אחת (ברכות השחר). — וכן נהגו הסופרים לחבר הרבה שמות: אִי־דַעַת, אִי־יֹשֶׁר, אִי־צֶדֶק.

ד. **אִי**[1]), מלת קריאה של צער ויגון, כמו אוי, wehe; malheur; woe: אִי לָךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ נַעַר (קהל' י טז). רבי יהושע אומר אי לו על אשתו ואי לו על אשת אחיו מוציא את אשתו בגט ואת אשת אחיו בחליצה (יבמ' ג ז). אי לכם חיות שבארץ ישראל אי לכם עוברות שבארץ ישראל (ירוש' כלאים ט לב:). כל ימיו של רבי טרפון היה מתענה על הדבר הזה ואומר אי לי שנתכבדתי בכתרה של תורה (ירוש' שביע' ד לה:). אי לי שאני רואה אותך כן (שם בקל' ה מט:). אי להם לבני אדם שהם מעידים מה שאינם רואים (מד"ר במות מו). אי קריה נאמנה! אי מעון שכינה! אי תפארת פלשטינה! אי משוש מלאכי עליון (בכת יהודה במד לג.) אי לו איש לא נכון לבו בה' ואף

---

1) מלת קריאה טבעית, ועי' אֵי.

הוא לא יקום (כ״ס תרג׳ ב״ז, כ יד).

אִי[1]), כמו אִם, ושמש כמו״ם של הלכה וכדומה, במקום המאמר, אם נאמר: א י זכר יכול אפילו יצאת נקבה לפניו (ספרא פתיחה). — (הכתוב אומר ושחטו אותו וכו׳) בין הערבים שומע אני עם דמדומי חמה ת״ל בערב א י בערב יכול משתחשך ת״ל כבא השמש (מכי׳ מסכ׳ דפסחא ו ה). והגדת לבנך שומע אני מראש חדש ת״ל ביום ההוא א י ביום ההוא יכול מבעוד יום ת״ל בעבור זה בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך על שלחנך (שם יז). א י עד יום האחד ועשרים אוציא סמוך לעשרים ת״ל שבעת ימים (שם ח). ויקם פרעה שומע אני בשלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות ת״ל לילה א י לילה שומע אני ע״י שרים ושרות ת״ל הוא (שם יג). — ובמשמעת או אולי תאמר: א י מה ישראל בני מקבלי ברית (ספרא פתיחה פר׳ ב). מה החדש אחד ממנויו אף שנה אחד ממנויה א י מה חדש אחד כל׳ בו אף שנה אחת מל׳ בה ת״ל שמור את חדש חדש אתה מעבר ואי אתה מעבר אחד מל׳ בה (מכי׳ מכי׳ דפסחא ב). מה שביעי רשות אף כולן רשות א י מה שביעי רשות אף לילה הראשון רשות ת״ל בארבעה עשר הכתוב קבעו חובה (שם יז). נאמר כאן מטר ונאמר להלן מטר מה להלן מטר אף כאן מטר ו א י מה כאן גפרית ואש אף להלן גפרית ואש ת״ל מאת ה׳ (שם בשלח מסכ׳ דשירתא, ה). לא תחמוד את בית רעך וכו׳ מה הפרט מפורש בדבר שהוא קונה ומקנה אף כלל מפורש בדבר שהוא קונה ומקנה א י מה הפרט מפורש בנכסים המטלטלין שאין להם אחריות אף אין לי אלא נכסים המטלטלים שאין להם אחריות וכו׳ (שם יתרו מסכתא דבחדש ח). — א י - א י, — כמו אם אם, או או: כמה הוא גדול פרע אין פחות משלשים יום אבל מחודש ולמעלה א י חודש ויום אחד א י חודש ושני ימים (ספרי נשא, דף ט.).

אֵי[2]), מלת שאלה, — א) שאלת המקום, wo; où; where: ויאמר ה׳ אל קין אֵי הבל אחיך (בראש׳ ד ט). כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב ואמר אֵי אלהימו צור חסיו בו (דברי׳ לב לז). ועתה ראה אֵי חנית המלך (ש״א כו יו). — ואמר המשורר: הן יאמרו כי יחזו גפן יקר אֵי נמצאה כזאת ואֵי נטעת (ר״י הלוי, לא האמין).— ובחבור עם זה: והחכמה מאין תבוא ואֵי־זֶה מקום בינה (איוב כח כ). — ועם מִזֶּה, במשמעת מאין, woher, von wo; d'où; whence; הגר שפחת שרי אֵי־מִזֶּה באת ואנה תלכי (בראש׳ יו ח). ולא שאלתיהו אֵי־מִזֶּה הוא ואת שמו לא הגיד לי (שופט׳ יג ו). ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אֵי־מִזֶּה המה (ש״א כה יא). ויאמר לו דוד אֵי־מִזֶּה תבוא ויאמר אליו ממחנה ישראל נמלטתי (ש״ב א ג). ובחבור עם זה, שאלה מי הוא המבקש מבין האחרים welcher; quel; who: וידבר אלהם אביהם אֵי־זֶה הדרך הלך (מ״א יג יב). ויאמר (יהושפט) אֵי־זֶה הדרך נעלה ויאמר (יהורם) דרך מדבר אדום (מ״ב ג ח). כה אמר ה׳ עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתבות עולם אֵי־זֶה דרך הטוב ולכו בה (ירמ׳ ו יו). תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי ולבי נהג בחכמה ולאחז בסכלות עד אשר אראה אֵי־זֶה טוב לבני האדם (קהל׳ ב ג). בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע אֵי־זֶה יכשר הזה או זה (שם יא ו). אמר להם א י ז ה דבר חדש יתר על זה (מכי׳ בא מסכ׳ דפסחא, טז). למה נאמר יום לידע ב א י זה יום נתנה תורה לישראל (שם בשלח ד א). ואי זה זה: חדש הסמוך לאביב אתה מעבר ו א י ז ה ז ה הוי אומר זה אדר (שם בוא מסכתא דפסחא ב). שמצינו שגדול מרבן גמליאל שמש את הבריות אמרו א י ז ה ז ה אמר להם אברהם אבינו (שם יתרו, א). — ו א י ז ה ז ה ז ה: ו א י ז ה ז ה ז ה חמשת המינין (שם בוא, מסכתא דפסחא יז). — ועם ב בראש וזו אחריה: ב א י זו זכות נתנה להם קבורה (שם, מסכתא דשירתא ט). ב א י זו זכות זכה יהודה לגדולה (שם בשלח ב ה). ואי זו זו: בעזה שברוחות ו א י זו זו רוח קדים (שם בשלח ב ד). ואי זו זו זו: ארץ יפה כארצך ו א י ז ו ז ו ז ו אפריקא (מסכתא דפסחא יח). הוסיף לו הכתוב שמירה אחרת ו א י זו זו נשיכה (שם משפ׳ מסכ׳ דנז׳ יב).—ועם זה הוא: ו א י זה הוא דבר שהוא בבל יראה ובל ימצא (שם בא, מסכתא דפסחא, ח). ואי זו היא טרפה שהוא פטור מלשלם כגון טרפת הזאב (שם משפט׳ נזיק׳ טז). — ועם מִזֶּה, לשאלת

---

[1]) בארמית אי כמו אִם בעברית.

[2]) בערבית אֵי a), באשורית אַי, איה, מי, בערבית אֵי שי, איזה דבר. ונצטמצם אולי מן אין עי׳ זה. —

a) أيّ

מי הוא שממנו בא דבר, von welchem ; de ; quel ; of whom : דגידה נא לנו ... מה מלאכתך ומאין תבוא מה ארצך וְאֵי־מִזֶּה עם אתה (יונה א ח). ועם ל בראשו : לְאֵי זה בן אנוש יקד צבא רום למי ישתחוו כל רבבותיו (ר"י הלוי הלכי יס). — ולרבים בצרוף אֵלּוּ : הרי הוא אומר עד מלאת הימים אי אלו ימים שצריכין למלאות הוי אומר שלשים (נזיר ו:). וחקר מעקרי הדתות כמה הם ואי אלו הם וכו' ואי אלו הם עקרי הדת האלהית ואי אלו הם עקרי הדת הנמוסית (ר"י אלבו, עקרים, פתיחה). והנה תדע בנקלה אי אלו הן שרשיות ואי אלו הם שמושיות (אברהם בלמשי, מקנה אברהם, מולא האותיות). כאשר ג"כ נדבר ונקום ונשב בלתי שנדע באי אלו העצבים והכלים הטבעיים תשלמנה פעולותינו (ר"ע מן האדומ', מ"ע ס). אלא שצריך לבחון סבות רוֹע המזג אי אלו הם (ר"י עמדין, בירת מגדל עז). וכן ראוי שנזכיר למתחילים אי אלו הם הטעמים שאינם מפסיקים (שד"ל, כללים בדקדוק, פניני שד"ל עמוד שקג). — ועם מאלה : יתגרו אלה באלה בתרכותיהם ונראה אי מאלה יותר מלומדי מלחמה (ר"י אברבנאל, ש"ב ב וילא אבנר). — וכאי זה צד, במקום כיצד : כאי זה צד אדם עושה מריבה עם חברו (אלי' רבה, ג). וכאי זה צד מודעה דגט ומתנה (תש' גא' הרכבי, כ). כאי זה צד מברכין (שם שלז). כאי זה צד ראוי לומר (סדור רע"ג, סד' שבתות). — ב) כמו אֵין : אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין ולרוזנים או [1]) (אֵי קרי) שכר (משלי לא ד). — ולא פשט שמוש זה בספרותנו.

ב. אֵי[2]),— מלת קריאה לתמהון, להתרגשות, ei ! : אֵי[3]) לזאת אסלות לך בניך עזבוני וישבעו בלא אלהים (ירמיה ה ז). אי חכמה מפוארה בכלי מכוער (תענ' ז.). הלכו (היהודים) והפגינו בלילה אמרו אי שמים לא אחיכם אנחנו ולא בני אב אחד אנחנו ולא בני אם אחת אנחנו מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם גוזרין עלינו גזרות קשות (ר"ה יט.). — ולדבור עם הזולת : ואומרים לו (למי שרוצה לחזור בתשובה אחרי המות) אי שוטה שבעולם אי אתה יודע שהעולם הזה דומה לשבת וכו' (מד"ר קהל', מעוות). אמר הקב"ה (לטיטוס) אי רשע בן רשע חייך בבריה פחותה מכל מה שבראתי בששת ימי בראשית אני פורע מאותו רשע (שם, ויתרון ארץ). א"ר אבין הלוי ברבי עם שהן הולכין בא השטן מימינו של יצחק ואמר אי עלוב בנה של עלובה (תנח' בובר וירא מו). א"ל אי בן עלובה היאך יקהו שניך ואי אתה יודע כי לזכות מוליכך אביך בזו הדרך (מדר' ויושע). שלחה לו אי טפש יצא לבך מיינך (מדרש אגדה גוריון, ותמאן). מה עשה (סמאל) הלך ואמר לשרה אי שרה לא שמעת מה שנעשה בעולם (פרקי ר"א לג). אמר לו (הקב"ה להעכבר) אי שרץ טמא! (א"ב של בן סירא, כה). אמר להם (השועל להדגים) אי שוטים אני למלאך המות שחקתי כל שכן אתכם (שם). וכראות פיליפוס את גבורתו (של אלכסנדר) ועצם חכמתו נשא חן בעיניו ויאמר לו אי אלכסנדר טוב אתה בעיני אבל איני מכיר בך אם יצאת מחלצי (תולד' אלכס' עמוד ד, ה ל' ישר' לוי). ויצא (נובינר) אל שער מדינת תיניאה נאנח ובוכה עד בוא אלכסנדר ויהי כבואו וישאל לו אלכסנדר אי רבי מה לך (שם עמוד יז). ויוכיחו אותם ויאמרו להם אי עניים למה אתם נושאים הזכרת השם על פיכם (אלדד הדני, א אפשטין ספור ד). אי ים ואי ירדן (תש' דונש על רסע"ג לז). אי אדוננו, אי מושיענו אי מלך וכו' אי חרשים ואי עורים וכו' אי בת אי שובבה (שם מ). אי הדור (שם מו). וכשראתה (האשה) מהרה בזריזות ותקרע בגדיה ותצעק לאמר לבעלה אי אדם רע לזנות באת (משלי סנדבאר). אמר לו מטטרון שר הפנים (לר' ישמעאל) אשריך ישראל שגילה לכם הקב"ה סוד השם שלא גילה אותו למלאכי השרת שאתם יכולים לבטל את הגזרות בשם המפורש אך אי ישמעאל בני כך שמעתי מאחורי הפרגוד בת קול צווחת ואומרת עשרה מחכמי ישראל מסורין למלכות נטל ר' ישמעאל את ראשו של רשב"ג ונתנו על ארכובותיו וכו' ואמר אי פה המתגבר בגבורה של תורה וכו' איך נקנסה עליך מיתה משונה (מעשה י' הרוגי מלכו' ביה"מ ילינק ו). שלחו והביאו את האשה ההיא והיא היתה מפונקת מאד וכו' ונשאה עיניה למרום ואמרה אי דיין אמת שופט צדק וכו' הושיעני (מעשיות ביה"מ ילינק ו). — ולבהמה : כיון שהגיע אצלה החסיד (להפרה שמכר לגוי) אמר לה באזנית אי פרה

---

[1]) פרשו רוב המפרשים לפי הקרי כמו אֵד הקדמים. אך הנוסחה מספקה ויש מקימים הכתיב ומנקדי' אֹו, ומפרשי' מלשון תאוה.

[2]) מלת קריאה טבעית השתמשו בה הרבה לשונות —

[3]) מנחם פרש כמו לא. אך יתר לפי הענין פרש רשי : בתמיה שמא לזאת אסלח לך. ע"כ. ורד"ק : מלת אי לשון קריאה, והוא הפך בערבי יא.

בשהיית ידי הייח שוטר[ת] את השט. (מד"ר עש' סדכרות, ביהמ"ד ילינק א). — ולדבר מפשט: אי לך מזלי עלי אמץ אנפת (ע' פרכים הקד' מתק בפתים). — וללא בעלי חיים: אֵי מות מה מר אתה לאיש עשיר, שוקט על נכביו (כן זאב, תרגום כן סירא מב).

א"י, כ"ת אינו יהודי ארץ ישראל.

איב, ממנו אָיַב, אוֹיֵב, אֵיבָה.

אָיַב [1]), פ"י, עתיד אֶאֱיַב, צווי אֱיַב,— אָיַב את פלוני, היה לו לאויב, התנהג עמו כעם אויב, jem. befeinden; être ennemi de qqn.; be enemy to: כי אם שמע תשמע בקלי ועשית כל אשר אדבר וְאָיַבְתִּי את איביך וצרתי את צרריך (שמות כג כב). ויהי שאול אֹיֵב את דוד כל הימים (ש"א יח כט). — וקרא המשורר: יונה איך תדמי כי אֲיַבְתִּיךְ (ר"י כ' ככות, קרוב' תרגיל). — ואמר המשורר: אָיֵב דודיב אשר מובם כחדק וישר שבכלם ממסוכה (ר"מ בן עזרא, תרשיש ו). —ועת' לא יֶאֱיַב (מוס' הסכ', ורשא תרלה). ויאייבך (מבא גי חזיון מרכ כנימין, מא).

— נפע' נֶאֱיַב, יֵאָיֵב: הלבעבור זאת יֵאָיֵב האוהב וחוק המוסר להשיב לשואלו דבר יופר (ג' כלון, אוהל"ם ד).

— פע' אִיֵּב: חיבני וְאִיְּבֵנִי [2]) אוי בירת תמוז (סליחו' י"ז תמוז, אמרכ ככי).

***אִיב**[3]), ש"ז, — אִיב האילן, מקום רוב הענפים של האילן: בקנים ובגפנים (מותר לקטום) מן הפקק ולמעלה ושאר כל האילנות מן איבו [4]) של אילן ולא מן חודו של אילן מן חדש שאינו עושה פירות ולא מן ישן שהוא עושה פירות ממקום שאינו רואה את החמה ולא ממקום שהוא רואה את החמה (כ"ק פא.). — ועי' חגב.

[1]) באשורית אִיבו ר"ל אויב.

[2]) כך נקוד בסדור עבוד' ישראל ואעפ"י שאפשר לאמר גם אִיבְנִי בקל, מ"מ אולי באמת רצה הפיטן אִיבְּנִי כדי לזווגו עם חִיבְּנִי.

[3]) לא נתברר מקור מלה זו. — [4]) כך ברשי, וכן בכ"י, וכן ברשי דפוס שונצינו פיזרו ויניציה ובסליואה וקראקא ובנבשתי, וכן בראש' (ד"ס). ובנוסח' באוכו, והערוך חובו, וכן בקצת כ"י. והביא נוסחה זו גם רשי בשם הגאונים, ופרש ר"נ מענפין שבצדדין. ורשי פרש מאיבו של אילן מפריו, כלומר מענפין הרכין ודקין, ע"כ, וסבר שהוא מלשון עודנו באִבּו, באִבּי הנחל. אבל זה בודאי דחוק, כי הלא עקר כונת כל המאמר הוא לאסור קטימת הנטיעה במקום הפרי. עכ"פ בעצם פרוש מלה זו מסכימים הגאונים והערוך ורשי.

אֵיבָה[1]), ש"נ, רגש האויב לאויבו, Feindschaft; inimitié; enmity: וְאֵיבָה אשית בינך (בין הנחש) ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב (בראש' ג יה). או בְאֵיבָה הכהו (הרוצח) בידו וימת (במד' לה כא). ואם בפתע בלא אֵיבָה הדפו (שם שם כב). שונא כל שלא דבר עמו ג' ימים באיבה (סנה' ג ה). א"ר ישמעאל ומה אם לעשות שלום בין איש לאשתו אמר המקום שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים ספרי מינין שמטילין איבה ותחרות וקנאה בין ישראל לאביהם שבשמים עאכ"ו (תוספתא שבת יג ה). —וסמי' יען היות לך אֵיבַת עולם ותגר את בני ישראל על ידי חרב (יחזק' לה ה). — ומ"כ ולא תטור אֵיבוֹת ולא תשאל אובות (ר"ש בן גבירול, אזהרות). —ועי' שנאת השיבים. — ב) יכנוי למלאך הממונה על אחד מפתחי היכלי הגיהנם ולהיכל זה בעצמו: בהיכל זה (היכל הנקרא שאול) יש פתח אחד ועליו ממונה אחד ושמו איבה והוא מעורר מדנים ואיבות בעולם על שמו נקרא ההיכל הזה איבה (ראשי' חכמה יג כח).

ב. ***אִיד**[2]), פ"ע, עבר אָד, עתיד יָאִיד, —עלה אֵד מן, ausdünsten; s'exhaler; exhale: והליתה המקבלת לעפוש היא אם אדומה ויהיה חק מה שיאיד ממנה להיות עשני דק ואם דם ויהיה חק מה שיאיד ממנו אד דק ואם לבנה ויהיה חק מה שיאיד ממנה אד עב ואם שחורה ויהיה חק מה שיאיד ממנה אד עשני עב אבקיי (קאנון ד, א כ).

אֵיד[3]), ש"ז, כנויים אֵידִי, אֵידְךָ, אֵידוֹ, אֵידְכֶם,— צרה פתאומית, Unglück; adversité; misfortune: קרוב איד מואב לבוא ורעתו מהרה מאד (ירמ' מח יו). לעג לרש חרף עשהו שמח לְאֵיד לא ינקה (משלי יז ה). יקדמני (האויבים) ביום אֵידִי ויהי ה' משען לי (ש"ב כב יט). ובית אחיך אל תבוא ביום אֵידֶךָ (משלי כז י). על כן פתאם יבא אידו פתע ישבר ואין מרפא (שם ו יה). גם אני בְּאֵידְכֶם אשחק אלעג בבא

[1]) מן פעל אָיַב.

[2]) מהשם אֵד עי"ש.

[3]) בערבית אֵד a), צרה הבאה על האדם. —

a) ئِدّ

פחדכם (שם א כו). לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם כי קרוב יום אֵידָם (דבר' לב לה). אל תבוא בשער עמי ביום אֵידָם (עובד' א יג).—ואמר המליץ: בשומו את ענן א י ד ו ופידו לבושי וערפל לי חתולה (עמנ' יז). — ומ"ל: ואתם תלמידיו ורעיו וידידיו אשר תבכו א י ד י ו במספד תמרורים (תש' אבן בשת לתלמ' מנחם). — ב) *לפי הכרת קצת, כמו עֵיד, ובכונת כנוי של זלזול לעידי העכו"ם: לפני א י ד י ה ם [1] של עכו"ם שלשה ימים אסור לשאת ולתת עמהם (ע"ז א א). לא ישא אדם ויתן עם הגוי ביום א י ד ו (תוספתא שם א א).

***אִידָן** [2], עִידָן, ש"ז, — א) ע' אִדָּן. — ב) כעין צמר בין הקלפה והעץ בקצת אילנות, Bast ; liber bast: ולא בפתילת ה א י ד ן [3] (שבת ב א).

---

[1]) ואמרו בגמ' שם: רב ושמואל חד תני אידיהם וחד תני עידיהם מאן דתני אידיהם לא משתבש דכתיב כי קרוב יום א י ד ם.

[2]) משקל מִיכָל. — [3]) כך בכל נוסחאותינו, וכן בכ"י וכן בר"ח הנדפס בש"ס וילנה. ובכ"י גוף פרוש המשניות של הרמבם בערב' אֻדֶן. ובערוך (ערך עמרנית) הובאה הגרסה ע י ד ן, בעין, והביא גרסה זו גם תנחום ירושלמי. והנה כבר קבעתי למלה זו ערך אִדָּן, ופרשתיה על פי פרושה של גמרה בבלי (שבת כ:) שתרגמה א י ד ן באחוינה, ועפ"י המספר בגמרה שם שרבין ואביי היו מהלכים בדרך וראה רבין ערבות ואמר לו לאביי: זהו אידן שבמשנה. ועין הערה לערך אִדָּן. אבל הירושלמי (שבת כ ד ג) מפרש אידן עירניתא, והסכימו המפרשים שצ"ל ע מ ר נ י ת א, והוא הליפים כעין צמר שבין הקלפה והעץ. וכן נראה מפרוש הרמב"ם (שבת ב א) וז"ל פתילת האידן כמין צמר המתהוה במין ממיני העץ, ע"כ. וכן תנחום ירושלמי בפרוש: פתילת העידן ויקרא איצ'א באלף אידן והוא צופה תטלע עלי בעץ, אלאעשאב ליינה כאלקטן תעלק פיה אלנאר וקד יפתל מן הד'י אלנבאת וג'ירה ממא ישבהה מן אלחלאפי ואלקצ'באן וערוק אלאשגאר ואלליף ונחוהא חבאל ויעמל מנהא חצר וינסג מנהא קפף ואואני לאלאת'מאר ונחוהא פת'סמא תלך אלחבאל אל מפתולה מן הד'א אלנבאתאת עדנים (כ"י ערך עדן). ובעברית: פתילת העידן ויקרא כמו"כ באלף אידן והוא (ר"ל האידן) צמר יעלה על קצת העשבים כעין צמר גפן, ותאחז בו האור וכבר יפתלו מן אלה הצמחים וכיוצא בהם מן החלף והקנים וגידי האילנות וכדומה חבלים יעשו מהם מחצלאות ויארגו מהם קפות וטנא לפֵרות וכיוצא בזה, ושם אלה החבלים הפתלים מן אלה הצמחים עדנים. וכן הרגם לו ארן Weidebast. וי"ש אולי ליחד לגוף האילן המשקל הרגוש אִדָּן או אִדָּן, ולהעמרנית שתחת הקלפה המשקל א י ד ן.

אַיָּה [1]), ש"נ מ"ר אַיּוֹת. — שם עוף דורס חד הראות, Habicht ; autour ; hawk: ואת הָאַיָּה [2]) למינה (ויקר' יא יד). נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין אַיָּה (איוב כח ז). — ובמשמעה זו השתמשו בשם איה בספרות החדשה: ה א י ה (דער האביכ'ט) Falco milvus, גדול כשבוי וטורף ודורס ארנבות ושפנים ועופות הקטנים מערכו (ראב' למו' לינדא ו א). — ומ"ל: המחלקה הזאת תכלכל בתוכה את ה א י ו ת (תוה"ט, העופות).

אַיֵּה [3]), מלת שאלת המקום, כמו אֵי אֵי, wo ; où ; where: וישמש לרוב בנפרד: ויאמרו אליו (המלאכים אל אברהם) אַיֵּה שרה אשתך (בראש' יח ט). אַיֵּה האנשים אשר באו אליך (שם יט ה). הנה האש והעצים וְאַיֵּה השה לעלה (שם כב ז). ויאמר אליו זבל אַיֵּה איפוא פיך אשר תאמר מי אבימלך כי נעבדנו (שופט' ט לח). אַיֵּה נא אלהיהם (תהל קטו ב). — ועם פעל אחריו: אַיֵּה המעלם מים את רעה צאנו אַיֵּה השם בקרבו את רוח קדשו (ישע' סג יא). — ואחרי השם: נדד הוא (הרשע) ללחם אַיֵּה (איוב טו כג).

אי"ה, ר"ת אם ירצה השם.

איהא מיהא, השבעה שמשביע החזן את הממונים על הקול: א י ה א מ י ה א קיסתא פינסא איסור איסתוור סריאל משביע אני עליכם שתסייעו לי בקולי ואצעק ואתפלל בקול רם ובקול ערב כל היום הזה (ס' תפ' לר' נפתלי טריוש, ג' רגלים, בשם ר' משה הדרשן).

---

[1]) יש סוברים על שם קולו. — [2]) רסע"ג ור"י אבן גנאח תרגמו אלצרא, והוא הלילית. הרד"ק הביא: אומרים שהוא נקרא גאזא בלעז, ע"כ, והוא מה שקורין בצרפ' pic ובגרמ' Specht. תרגום השבעים מתרגם בויקרא באופן אחד ובאיוב באופן אחר. לפי השערת החוקרים החדשים הוא העוף הנקרא בערב' יויו a), על שם קולו יא יא והוא אחד ממיני העוף הרשום בפנים, ועל סמך זה השתמשו בו בעל ראש' למוד' ובעל תוה"ט. ולפי שאין הדבר מוכרע, שמוש המחברים האלה קובע משמעת השם הזה בלשוננו.

[3]) מֻארך מן אֵי ונוספה תנועת יֵה לחזק השאלה, או מפני שהברה זו משמשת בלשונות השמיות במשמעת הרמז כמו פֵה. בערב' אַיְנַ b).

---

a) يُوْيُو b) أَيْنَ

אִיּוּךְ[1], ש"ז, מ"ר אִיּוּכִים, — בפלוסופיה, תאור דבר מה באיכות מן האיכויות, Qualification: והתמה מהיות האומרים בתארים מרחיקים ממנו יתעלה הדמוי והאיוך (ר"ש אבן תבון, מו"נ א נב). ולא היתה כונתם לאיוך רק לא מצאו מלה מכוונת לצייר הדבר (ר"א הקראי, ע"ח עב).

אִוֶּלֶה, ש"נ, סמי' אִוֶּלֶת, — כח ועז: המלאכים וְאִוֶּלֶת יכלתם (ר' ברכיה הנקדן, פסק' ט).

אִיּוּם[2], ש"ז, מ"ר אִיּוּמִים, — שה"פ מן אִיֵּם, הפלת אימה על איש: ומאיימין עליהם (על העדים) איום גדול (רמב"ם קדוה"ת). ועניין האיום הזה כלו בלשון שהן (העדים) מכירין (שם, הל' שבועות יא יז). דברי הדיינים והאיום שמאיימין עליו (ש"ע ח"מ לה יא). אמר לו (היהודי למרע"ה) דרך גדוף נאיום מי שמך לאיש שר ושופט וכו' (מלמד התלמי' יעקב אנטולי וארא מט ד). וכבר ידעת איום הנביאים בזה באמרו ודמו מידך אדרוש (ר"א הקראי ע"ח קיב).—ומ"ר במש' מורא ופחד: משגית מחרך הללו בְאִיּוּמִים (פיוט אאמיץ, ב סוכות).

אָיוֹם, עי' אָיֹם.

אֵיזֶה, לז' ולנק' אֵיזוֹ,—מלה להודיע אחד מרבים ולשאלה welcher; lequel; who: היו לפניו מינים הרבה וכו' מברך על איזה מהם שירצה (ברכ' ו ד). שכך היו כותבין על קרשי המשכן לידע איזו בן זוגו (שבת יב ג). רשב"י אומר אין קורין מעות אלא למי שהיה מתוקן מתחילה ונתעות ואיזה זה ת"ה הפורש מן התורה (חגיגה א ז). נפל הבית עליו ועל בת אחיו ואין יודע איזה מהם מת ראשון (יבמ' ז ד). איזה המרכב המיוחד (ספרא מלורע, פ' זבים ג). כלי שמקבל טומאה דרך פתוחו ואיזה זה כלי חרס (ספרי חקת קכו). — וגם בפעול: גזלתי לאחד מכם מנה ואיני יודע איזה מכם (ב"מ ג ד). גזל אחד מחמשה ואינו יודע איזה זה אומר אותי גזל וזה אומר אותי גזל (גמ' שם לז).—ועם בכל"ם: באיזה שלחן אמרו (שאסור להעלות בשר בחלב) בשלחן שאוכל עליו (חול' ח א). א"ר יוסי וכי באיזה מדרס נגע זה (כלי' כז ט). באיזה לשון הם מדברים (ספרי דבר' כ). באיזה דרך נלך לעיר (עירובין נג:). — גזל אחד מחמשה ואינו יודע מאיזה גזל (יבמ' טו ז). פ"א

[1]) מן המלה אֵיךְ, עי"ש.
[2]) מן אים, עי"ש.

הייתי מהלך בדרך וכו' אמר לי רבי מאיזה מקום אתה אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים (אבו' ו ט). בא לו לכתוב את המגילה מאיזה מקום הוא כותב מאם לא שכב איש וכו' (סוט' ב ג). אמר ר"ש מצאני ר"י בר' ציידין ואמר לי וכו' מאיזה טעם אמרתי לו לפי שא"א לעבודה בלא שהיטה (תוספתא זבחים א ה). — ובאיזה צד, כאיזה צד, במקום כיצד: באיזה צד סדר הסעודה אורחין נכנסין ויושבין ע"ג ספסלים (תוספתא ברכות ד ח). איני יודע באיזה צד אוהבים את הקב"ה (ספרי ואתחנן לג). רבי יונתן אומר מצינו נדר שאינו מתחלל על ידי אחרים אלא בו הרי הוא מפר כאיזה צד אמר קונם פירות העולם עלי הרי זה יפר (ספרי מטו' קנה). באיזה צד היו עושין (מד"ר במדב' פ"ד). — ולנקבה איזו: ואיזו היא קולנית כל שהיא מדברת בתוך ביתה ושכניה שומעין קולה (כתובות ז ו). רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם (אבות ב א). א"ר יוסי וכי מי מודיעני איזו היא גדולה ואיזו היא קטנה אלא הכל לפי דעתו של רואה (כלים יז ו). איזו היא מחלוקת שהוא לשם שמים זו מחלוקת הלל ושמאי (אבו' ה יז). אמר להם (ריב"ז לה' תלמידיו) צאו וראו איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם (שם ב ט).—ופעול: קדש אחת מחמש נשים ואינו יודע איזו קדש (יבמות טו ז). הרי עלי מנחה יביא איזו שירצה (מנח' יג א). — היו בודקין אותן (את העדים) בשבע חקירות וכו' באיזו שנה וכו' באיזו שעה (סנהד' ה א). — ועם ל בראשה: רבי שמעון אומר מיבם לאיזו מהן שירצה או הולץ לאיזו מהן שירצה (יבמ' ב ב). יתר מכן אמר ללבלר כתוב לאיזו שארצה אגרש פסול לגרש בו (גיט' ג א).— ויש שהשתמשו בו במשמעת קצת גם לרבים, אעפ"י שאיננו נכון: שאלו תלמידיו את ריב"ז באיזו כלים פרה נעשית אמר להם בבגדי זהב (ספרי חקת קכג:). איזו מים כשרים ואיזו פסולים לנטילה (או"ח קס א). — וכמו"כ במלת איזה[1]: נאמרו דברים בפה ונאמרו דברים בכתב ואין אנו יודעין איזה מהן חביבים (ירוש' מגילה ב עד ד). על איזה הוצאות חייב מהתורה (או"ח שמז א). ור' אליה טוען שאם דודו ר' משה הנז' לקח איזה מעות (שו"ת מהרב"ס חו"מ טו). כי איזה רשימות הן בהכרח

[1]) בארמ' ולימא לן מר איזה מהן (שבת קמה).

לא נכונות (ש"י רפפורט, הקד' תב' ג"א דוד קסל). דאיזה מכתבי מסחר (מ"א גנזבורג, הקד' קרית ספר). מוצא לנחוץ לעשות בו (בהמאמר) איזה השמטות קטנות (יל"ג, אגרות, ב רה). — ובמשמעת יהי מה שיהיה: שמא יחשב ויאמר איזה דבר היה במקומה (ר"י אבן תבון, או"ד לרס"ג א ד). ושהמלך יתן איזה בסף (יוסף הכהן, דה"י למלכי צרפת ועותמן מד). ותלמי המקדוני היה איש חכם ונבון ואוהב לקרא בספרים מאיזה חכמה יהיו ומאיזה דת ומאיזה עם יהיו (מעשיות, ביה"מ ילינק יז). והם רעות הבאות לפעמ' על האדם לטוב לו למרק איזו זוהמא או טומאה שבנפשו וכו' וכשהקב"ה מביא יסורין וכו' למרק איזה חטא שצריך כפרה (מרפא לנפש רפאל מגירלי יז:).

*אֵיזֶהוּ, נו', מרכבת מן אי זה הוא, מלת שאלה: איזהו פרט הנושר בשעת בצירה (פאה ז ג). איזהו ערים הנוטע שורה של חמש גפנים בצד הגדר (כלא' ו א). איזהו שחול שנשמטה ירכו (בכור' ו ז). איזהו טוב ברע בעלי מומין שקדם הקדשן את מומן (תמיד א ב). איזהו תם ואיזהו מועד (ב"ק ב ד). איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם (אבות ב א). איזהו חכם הלומד מכל אדם וכו' איזהו גבור הכובש את יצרו וכו' איזהו עשיר השמח בחלקו (שם ד א). ואיזהו דבר של עולי בבל (נדר' ה ה). איזהו גט ישן כל שנתיחד עמה אחר שכתבו לה (עדיו' ד ז). איזהו דבר שהנשמה בהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח (ברכ' מג:). — ולנקב' אֵיזוֹהִי: איזוהי[1] חצר שהיא חיבת במעשרו' ר' ישמעאל אומר חצר הצורית שהכלים נשמרים בתוכה (מעש' ג ה).

*איזו, עי' איזה, איזוהי, עי' איזהו.

*אִיטָן[2], ש"ז, — עשב, אחד ממיני הגמי הגדלים באפר[3], Lieschgras; laîche; cat's tail: החשיפה והאיטן[4] והגמי וכל הגדילין באפר מיני דשאין (תוספתא כלא' ה ח).

[1] כך ברוב הנוסח' וכן בגמ' ניד' מו:

[2] מקור השם לא ידוע. — [3] ר' שמואל גמע בהאגור ויתר המבארים. והר"ש בובר פרשו כמהים ופטריות מלשון יונית ἴτον ונמשך אחריו ש' קרויס, אך כבר דחה זה החכם ע' לו בהערותיו לספרו של קרויס. — [4] בספרי הדפים, ובתוספתא צוקרמן אוטן.

אֵיךְ[1], — מלת שאלה ותמה, באיזה אופן, wie? how? comment?: כי איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי פן אראה ברע אשר ימצא את אבי (בראש' מד לד). ותאמר אליו (דלילה אל שמשון) איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי (שופט' יו יה). ויאמר שמואל (לה') איך אלך (למשח את דוד למלך) ושמע שאול והרגני (ש"א יו ב). ויאמר דוד אל הנער המגיד לו איך ידעת כי מת שאול (ש"ב א ה). ויאמר אליו דוד איך לא יראת לשלח ידך לשחת את משיח ה' (שם שם יד). ויועץ המלך רחבעם את הזקנים אשר היו עמדים את פני שלמה אביו בהיתו חי לאמר איך אתם נועצים להשיב את העם הזה דבר (מ"א יב ו). — ועם ו העטוף: אך הנה אשתך הוא ואֵיךְ אמרת אחתי הוא (בראש' כו ט). הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו השיבנו אליך מארץ כנען ואֵיךְ נגנב מבית אדניך כסף או זהב (שם מד ח). וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי ואֵיךְ ישמעני פרעה (שמות ו יב). — ובלי שאלה: ותאמר (נעמי לרות) שבי בתי עד אשר תדעין איך יפל דבר (רות ג יח). ויבא אחד מהכהנים אשר הגלו משמרון וישב בבית אל ויהי מורה אתם (את השמרונים) איך ייראו את ה' (מ"ב יז כח). — ולתמה והשתוממות: איך נפלו גברים בתוך המלחמה (ש"ב א כה). ונשאת המשל הזה על מלך בבל ואמרת איך שבת נגש (ישעי' יד ד). איך נפלת משמים הילל בן שחר (שם שם יב). כי קול נהי נשמע מציון איך שדדנו (ירמ' ט יח). איך נלכדה ששך ותתפש תהלת כל הארץ איך היתה לשמה בבל בגוים (ירמ' נא מא). ונשאו עליך (על צור) קינה ואמרו לך איך אבדת נושבת מימים (יחזק' כו יז). ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך ואמרת איך שנאתי מוסר ותוכחת נאץ לבי (משלי ה יא-יב). — ולהתרגשות הנפש: איך אתנך אפרים אמגנך ישראל איך אתנך כאדמה אשימך כצבאים נהפך עלי לבי יחד נכמרו נחומי (הושע יא ח). — ובחכמת ההגיון, הָאֵיךְ: ודע כי הסוגים העליונים לכל הנמצאות לפי מה שבאר אריסטו יוד מינים, הסוג הראשון העצם, הסוג השני הכמה, הסוג השלישי האיך (כמס"ג להרמבם שער י). כי אלו הם משער האיך והאיך מצד שהוא איך וכו' (רס"ט, מו"נ ב הקד' יא). — ובנוסחאות השטרות יש שתבוא מלת איך להתחלת עצם המעשה שעליו נכתב השטר:

[1] לפי דעת חוקרי הלשון מקצר מן אֵיכָה, עי' זה הערך.

זכרון עדות שהיה בפנינו ביום פלוני בירח פלוני בשנת פלוני למניינא דרגילנא למימני ביה במתא פלוני דעל מקום פלוני מותבה א י ך פלוני ב"ר פלוני אמר לפנינו הוו עלי עדים (נוסח עתיק של שטר אירוסין ספר השטרות של הר"י ברצלוני). ביום פלוני בכך בשבת בכך וכך לירח פלוני וכו' במתא פלונית א י ך פלוני בר פלוני חתן דנא אמ' לה לפלוני' וכו' (שם, שטר כתוב').

אִיֵּךְ[1], פ"י, — במחקר, יחס איכות לדבר, qualifizieren; qualifier; qualify: שדעתם ע"ה לא היתה לְאַיֵּךְ (ר' אהרן הקראי, ע"ח ע ז).

אֻיַּךְ, — נִתנה לו איכות מה: כי הנמנע מציאת איכות אלא ב מ א ו י ך מפני שהאיכות מקרה והמאויך עצם (א' חסדאי תרג' ס' יסודו' לר"י ישראלי).

— **נִתְאַיֵּךְ**, — א) יחסו לו איכות, qualifiziert werden; être qualifié; be qualified: ואין ענין אמרם לא י ת א י ך אלא שאינו בעל איכות (ר"ש אבן תבון, מו"נ א נב). — ב) קבל איכות מהאיכות, eine Eigenschaft bekommen; prendre une qualité; acquire a quality: אם יהיה כלו (הרוח החיוני) מתילד בלב ו י ת א י י ך בשאר המקומות (ר"י אלחריזי, כראש' א ורות). וכל אחד מאלה המזגים השמנה לא ימלט אם שיהיה בלי חסר והוא שיתחדש בגוף אותו המזג איכות לבדה מבלי ש י ת א י י ך הגוף בה וכו' שיהי' הגוף אמנם נ ת א י י ך באיכות מאיכות אותו המזג (קאנון א א ב א). כי יש לאנשי הודו מזג וכללם יהיו בריאים בו ולאשכנזים מזג אחר יהיו בריאים בו וכו' כי הגוף ההודי כאשר י ת א י י ך במזג האשכנזי יחלה או ימות וכן ענין הגוף האשכנזי כ ש י ת א י י ך במזג ההודי (שם א א ג א). כי האיכות ההיא (של חולה הנכפה) אם נ ת א י י ך בו המות ראוי שתהיה הכפייה דבקה בו (שם ג ה ד). ולו י ת א י י ך הכושי במזג האשכנזי והאשכנזי במזג הכושי יחלה (פרד' רמוני רמ"ע ו ט יט). ימצא בטבע בעלי חיים מהממית בניצוצי עינם למה ש י ת א י י ך באויר מזג ארסיותו (נוה שלום, אבר' שלום ה ד). שהגרמים אינם מ ת א י י כ י ם בדבר מאלה האיכיות (שם ח ו קכו:).

אֵיכָה[2], — א) מלת שאלת באיזה אופן, כמו אֵיךְ, wie; comment; how: אֵיכָה אשא לבדי טרחכם

[1]) מן איך, ועי' הערה לערך איכות.
[2]) מרכב מן אי ומן כה.

ומשאכם וריבכם (דבר' א יב). כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני אֵיכָה אוכל להורישם (שם ז יז). ויאמרו בני ישראל (לבני בנימין) דברו אֵיכָה נהיתה הרעה הזאת (של הפלגש בגבעה — שופט' כ ג). — ולתמה, ולהשתוממות: אֵיכָה היתה לזונה קריה נאמנה (ישעי' א כא). נדו לו (למואב) כל סביביו וכל ידעי שמו אמרו אֵיכָה נשבר מטה עז מקל תפארה (ירמ' מח יז). אֵיכָה ישבה בדד העיר (איכה א א). — ב) כמו אֵי, אַיֵּה, הגידה לי שאהבה נפשי אֵיכָה תרעה אֵיכָה תרביץ בצהרים שלמה אהיה כעטיה על עדרי חבריך (שה"ש א ז). — ג) בחשבון, בשברים, המספר התחתון שהוא מורה לכמה חלקי' נחלק הדבר: ולהיות שמנין הנאחז באחדות הוא מוליד הציור בלב מגודל השבר לכן יקרא ציון ההוא א י כ ה (כלל החשבון ג). המספר התחתון מורה על מנין כל החלקים שנתחלק בו האחד השלם ונקרא בשם א י כ ה (יסודי חכמ' השעור ח"ס חשבון הכללי ג).

אֵיכֹה, — כמו אֵיפֹה, אַיֵּה, ויאמר (מלך ארם לעבדיו) לכו וראו אֵיכֹה הוא (אלישע הנביא) ואשלח ואקחהו (מ"ב ו יג).

אֵיכוֹ[1], כמו אֵיכָה, במשמעת אֵיפֹה, (מ"ב ו יג).

אֵיכוּת[2], אֵיכּ- נ"ג, מ"ר אֵיכֻיּוֹת, — מה שעושה דבר כך או כך, Eigenschaft; qualité; quality: כשם שכל דברים שמתחייבים ונעשים בעולם בהשתנות עקרם מהבריאה ומן היצירה הנבראת מששת ימי בראשית מארבע טבעים ומן א י כ י ו ת ואותות שמן האש והאויר והמים והארץ נצמדים (נסי ב"ר נח הקראי, לקוטי קדמ' נספח' ג). ותראה פעולתו בו וב א י כ ו ת פעולתו והתפעלותו (ראב"ע, ספר העצמ'). אחר כך יאמרו (הסוברים שהעולם נעשה במקרה) איך היו (החלקים) מקדם וזה הקבוץ העל מה שהם או על זולתו ואם היה ענינם בהפך מה שהם עליו איך חושבים ה א י כ ו ת ההיא (ר"י אבן תבון, חו"ד א).

[1]) כך הקרי במקום הכתיב איכה.
[2]) בנוהו המתרגמים מלשון ערבי' עפ"י השם כַּיְפִיָּה a) בלשון זו מן כַּיְף—איך. ובמחזור קרובץ ארג'יל מנקד אֵיכּוּת: מהות וכמות ואֵיכּוּת ראשון (שבת ותוס' פסח, מערוך כנכח'), וכן קריאת הספרדים.

a) كَيْفِيَّة

ת איכות בכלל היא שם לתכונה אשר בהם יאמר לאישים כלומר הפרטים איך הם נשאים והם אשר בהם יענה שאלת השואל על איש איך היא (ר"ש אבן תבון, באור מלות זרות כמו"נ). והמשל השלישי בתארך האדם באיכות המתפעלת והפעליות באמרך פלוני הכעסן או הקוצף או הפחדן או הרחמן (כוזה, מו"נ א נב). אבל היה זה האור איכות מתפשט[ת] באויר בלתי מושפע[ת] מניצוצות גשם מאיר (ר"י אברבנאל, בראש' ויהי אור). ואחרי שסדרנו איכות השגותינו לדברים נבאר עכשיו אנה ימצאו הדברים (יוסף צדיק, עולם קטן שער א). הפרק הב' באיכות הולד הליחות (קאנון א א ד). וכן במהות הנכסים אם הם קרקעות או מטלטלים וכן באיכותם ר"ל אם נפלו לו בירושה (ר"י בר ששת, תש' תסח). לא נודע לך אופן השטר ואיכותו אלא נאמר לך בסתם שיש לו שטר מתנה (הר"י קולון תש' קסא). עוד הבדל אחר בין ספר משלי לספר הזה בענין איכות המליצות (בן זאב, הקד' בן סירא). — ומ"ר: בכל צורה מהן נמשכו אחריה שתי איכיות (ר"ש אבן תבון מו"נ ב יט). בהיותינו משיגים מציאותם (של היסודות הפשוטים) ומספרם ואיכיותיהם המיוחד' הנה לא ידענו צורותיהם העצמיות אשר מהם ימשכו אותם האיכיות (ר"י אברבנאל, פרוש מ"א ג). וזה שהגשמים אמנם יפעלו קצתם בקצתם ויתפעלו קצתם מקצתם באיכויותיהם לא בצורותיהם העצמיות (רלב"ג, מלחמות, מאמר ה, ג ב). אין ראוי לדמות לו (לאל) דמויים שהם איכיות שבב"א (ר"מ קורדוירו, אילימה כ ב). והאויר והדם מתדמים בשתי איכיותיהם (רד"ק יחזק' יד יח). ואלה הכחות הטבעיים הארבעה יעבדום איכיותיהם הד' הראשונים ר"ל החום והקור והלחות והיובש (קאנון א א ו ג). — ומצוי הדבור קטן הכמות ורב האיכות (הקד' חוות קבה, ר"י ערמאה). — ובחכמת החשבון כמו איכה, המספר התחתון בשברים (ספר' עוכר לסוחר, ה). ומ"ר, איכותים (שם ו).

*איכותי, ת"ז, נק' ־תית, מ"ר ־תים ־תיות, של איכות, ואחרי המשך התנועות האיכותיות (דרך אמונה אבר ביכאנו ב, יח ע"ק ג).

איככה[1], — מלת שאלה כמו אי, איכה, ביתר נחץ, wie; comment; how: פשטתי את כתנתי איככה[2] אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם (שה"ש ה ג). כי איככה[1]) אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי (אסת' ח ו).

*איכן, כמו *היכן: בבגד אין לי אלא בגד שיש לו לאיכן שיפשה בגד שאין לו לאיכן שיפשה מניין ת"ל והבגד (ספרא תזריע פ' נגעים פ' יג). — ובפרט מצוי בתלמוד ירוש': עד איכן הוא אומר בש"א עד אם הבנים שמחה ובה"א עד חלמיש למעינו מים (במשנה ירוש' פסחים י ה). איכן יצאת בת קול (ירוש' ברכ' א ג ב). איכן הוא מצוי (שם ה ח ד). מאיכן למדו תפלות (שם ד ז.). לאיכן מצילים אותן (שם שבת יו טו ג). איכן היא טובתו של זה איכן היא אריכות ימיו של זה (שם חגיגה ב עז:). מצורע אין לו איכן להגן זב יש לו איכן להגן בכל ירושלם (שם פסח ו לה:). עד איכן היו קיימות (מד"ר, שה"ש יפה את). אמר (יוסף לבנו מנשה) ראה לאיכן הם (השבטים) הולכים (תנח' בובר מקץ יז). ומאיכן נלמוד שהרי הלכה כרבי (הלכ' פסוק' 47).

איכפת, עי' אכפת.

איל[2]), ש"ז, מ"ר אילים, לנק' אילה ואילת, מ"ר אילות. — סמי' אילות. שם חיה ארוכת הרגלים קלת המרוץ, בעלת קרנים מסתעפות, Hirsch; cerf; stag: איל וצבי ויחמור (דבר' יד ה). אז (בצאת ישראל מבבל) ידלג כאיל פסח (ישע' לה ו). עד שיפוח היום ונסו הצללים סב דמה לך דודי לצבי או לעפר האילים על הרי בתר (שה"ש ב יז). היו שריה (של ירושלים) כאילים לא מצאו מרעה (איכ' א ו). — ולנק': נפתלי אילה שלחה (בראש' מט כא). — ואילת ע' במקומו. — ומ"ר: משוה רגלי כאילות (תהל' יח לד). — וסמי': השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או

[1]) מרכב מן אי ומן ככה — [2]) הנגינה כראוי על ככה. — [1]) הנגינה מלרע, עפ"י המסרה, ולא מצאו החכמים פתרון לזה, ואין לאמר שהסבה לזה היא האות א ש־ אוכל הבאה אחריה, כי גם באיככה אלבשנה באת א אחריה. רק גם בערבית בפרט ההמונית ימצאו במלות קריאה מלרע: יא פטמה! וכן יחברו הערבים בדבור ההמוני בנגינה אחת מלות אחדות בקריאה, כמו: יא-מחמד-אפנדי! (בפיטא, דל"ע של מלדיב, דף כא).

[2]) בער' איל ואילa), שם להזכר של חית זו. ואין לעמד על מקור המלה.

a) أيّل إيّل

בְּאַיְלוֹת השדה (שה"ש ב ז).— וכנוי לאשה יפה: אורבי מחולות אוהבי כלולות הושקי יעלות נושקי אילות (בחינ' עולם יד יא יז).

*אַרְזִיל, עֹפֶר.

יַחְמוּר, ממיני הצבי.

*כּוּי, מין צבי.

עָרַג, יאמר על קול צעקת האיל. — עֹפֶר הקטן של האילה. — *עַרְזִיל, כמו ארזיל.

*פצל, קרני האיל מפצילות, מסתעפות כמו ענפי האילן. — *פְּצוּל, כל אחד מסעיפי הקרנים.

*צָהַל, צָהֳלָה, קול צעקת האיל.

אַיִל[1]), ש"ז, כמ' אֵיל, מ"ר אֵילִים אֵלִים, סמי' אֵילֵי, — א) הזכר בכבשים, כשהוא יותר מבן שנה, Widder, bélier; ram: אַיִל תמים מן הצאן (ויקרא ה יה). אַיִל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה (במדבר ז טו). ואשא עיני ואראה והנה אַיִל אחד עמד לפני האֻבל ולו קרנים והקרנים גבהות וכו' ראיתי את הָאַיִל מנגח ימה וצפונה ונגבה (דניאל ח ג-ד). ואת אֵיל המלאים תקח (ויקרא כט לא).—ומ"ר: ועורת אֵילִים מאדמים (שמות כה ה). הים ראה וינס הירדן יסב לאחור ההרים רקדו כְאֵילִים גבעות כבני צאן (תהל קיד ג-ד).—וסמי': זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו ואֵילֵי צאנך לא אכלתי (בראש' לא לח). — ואֵילֵי נְבָיוֹת, מפורסמים בטובם: כל צאן קדר יקבצו לך אֵילֵי נְבָיוֹת ישרתונך יעלו על רצון מזבחי (ישע' ס ז). — ומשל לקרבן מובחר, לכפרה: ת"ר כל אלו (הסכומים לבושת) שאמרו דמי בושתו אבל צערו אפילו הביא כל א י ל י נ ב י ו ת שבעולם אין נמחל לו עד שיבקש ממנו (ב"ק לב.). — ב) ראש, מנהיג, חשוב[2]), Adeliger, Führer, Haupt; noble, chef; head, leader: אז נבהלו אלופי אדום אֵילֵי מואב יאחזמו רעד (שמות יה יה). ויקח (מלך בבל) מזרע המלוכה (של יהודה) ויכרת אתו ברית ויבא אתו באלה ואת אֵילֵי הארץ לקח (יחזק' יז יג). — ג) במלאכת הבנין, כעין עמוד בולט מהכתל, וכן מלבן בולט סביב להפתח[3]), להחלונות, Wandpfeiler, vorspringendes Gesims; colonne en saillie, chambranle; jamb: ואת פתח הדביר עשה דלתות עצי שמן הָאַיִל מזוזות חמשית (מ"א ו לא). וחלונות סביב סביב לפנימה ואל אַיִל תמרים (יחזק' מ יו). וימד אֵיל הפתח שתים אמות (שם מא ג). ועמדים אל הָאֵילִים אחד מפה ואחד מפה (שם מ מט). — ד) *כלי מלחמה, קורה ארוכ' לנגח החומה, Sturmbock; bélier; battering ram: ויהי אורך ה א י ל ההוא ל' אמה (יוסיפון פז). ויערך (טיטוס) ארבעה א י ל י ברזל לנגח בהם את החומה (שם). כלם היו א י ל י עגלות ולכלם ראש עגול ואטום וצואר עב (שם). כמו שעושין א י ל י הברזל לנגח החומה (רד"ק שרשים ערך כר). וזה מעשה א י ל הברזל וכו' יקחו ראשונה קורה גדולה ועבה וישימו בראשה כובע גדול וחזק בתבנית איל (מעשיות, ביה"מ ילינק א). חן אשה בנחת קולה והומיה כמחי קבל וכאֵילי ברזל במלחמה (בן זאב, תרגום בן סירא כו). — ועי' כבש. — ואֵילֵי נחשת, במשמ' מַקְלְעִים (יוסף הכהן, דברי הימים למלכי צרפת ועותמן). — ה) *כלי בצורת איל בהספינות: היה מנהג הספנים לעשות כמין א י ל[1]) של עץ וממלאין אותו ממון (ערוך ערך איל א). בכל ספינה היו עושין דמות איל מעץ לנחש ולסימן שתהא הספינה קלה בהליכתה

---

[1]) באשורית אַיְלֻ. בער' אַיִל a) זכר היעלים וכדומה. — [2]) עי' אול, והערה שם. — [3]) לא גזרת המלה ולא מקומו בכתוב ולא פרוש מסור אינם נותנים בית אחיזה לגדר בברור מהותו של הקשוט הבניני הזה. המפרשים הקדמונים פליגים; אינקלוס תרגם אַלְהִי ואיליא. וכן אמות הספים וזעו אילות ספיא, ויש לחשב כי בזמנו היתה מלה זו עוד ידועה; מנחם בן סרוק פרש: מפתח עגול בבנין. ר"י בן גנאח סובר כמו תרגום שאילים הם כמו אמות הספים. רש"י מפרש: אילי הפתח הם המזוזות. רד"ק, רלב"ג ואברבנל פרשו להפך אַיִל הסף העליון שעל המזוזות. ורוב האחרונים הסכימו שהוא הבליטה כעין עטרה סביב הפתחים והחלונות. — [1]) בארמית: מן שית מילי איעתר רבי עקיבא מן כלבא שבוע מן א י ל א דספינתא דכל ספינתא עבדין ליה מן עינא זמנא חדא אנשיוה על כיף ימא אתא הוא אשכחיה (נדר' נ. — מן ששה דברים נתעשר רבי עקיבה מן כלבא שבוע, מן איל הספינה, שכל ספינה עושים אותו (את האיל) מן ע י ן פעם אחת שכחוהו על שפת הים ויבא הוא וימצאהו), ופרשו הערוך רשי ור"נ וכו' כי היו עושים צורת איל וממלאים אותו דינרי זהב, וזהו מה שמצא ר"ע. אך לפי"ז קשה למה ספר ממה היו עושין את האיל? והגרסה שהביא רש"י מ י ן. ע נ א. שר"ל מין צאן, היא דחוקה מאד מפני שענא צאן הוא שם הקבוץ ואי אפשר לאמר עשה מין צ א ן, ומדוע לא נאמר מין כבש, כיון שהכל

a) أَيِّل

כ א י ל והיו מטלאין אותו דינרי זהב (ר"נ נדרים נ.). — ״איל בעל קרנים, כנוי למי שאשתו זונה תחתיו Hahnrei ; cornard ; cuckold: פלונית ישאלו עליה איה הקדשה היא בעינים ובעלה הוא האילי[1]) אשר ראית בעל הקרנים (עמנואל, מחב׳ ה).

איל[2]), ש"ז מ"ר אילים, — אילן, עץ, Baum ; arbre ; tree: עד איל[3]) פארן אשר על המדבר (בראש׳ יד ו). כי יבשו[4]) מאילים[5]) אשר חמדתם ותחפרו מהגנות אשר בחרתם (ישע׳ א כט). וקרא להם (לאבלי ציון) אילי הצדק מטע ה׳ להתפאר (שם סא ג).

איל[6]). ש"ז, מ"ר ״אילים. — כח ועז, Kraft; force; might: כי שבעה ברעות נפשי וחיי לשאול הגיעו נחשבתי עם יורדי בור הייתי כגבר אין איל[7]) (תהל׳ פח ד=ה). — ופשט השמוש הזה בספרותנו: לך הצור לך נאוה תהלה ואתה אל ומידך אילים (ר"ש הנגיד, כלי תעב). כגבור אין איל וכאורת נס ובורח ומר צורח (ביר פיוט יוס ד). אבל אחרי אשר למצא חפץ להשיג

נקרא איל, וגם הגרסה שהיתה אולי לפני הערוך עבדין להמין אילא, כמו"כ דחנקה, כי עכ"פ קשה, שהעיקר שהיו ממלאים את האיל דינרי זהב חסר מן הספר, ל ו י פרש חוטם הספינא. וקוהוט גזר מלשון פרסית ויונית, אך כלם אינם נמלטים מהדחק. — [1]) לפי לשון איטלקית beco cornoudo, ר"ל תיש בעל קרנים.

[2]) משקל איד, חיק, ריח, ואין לעמד על מקור מלה זו, ועי׳ הערה לערך אילן. — [3]) תרגום מישר. מנחם בן סרוק: מפתח עגול בבנין. ריב"ג נ ש ר ויתכן להיות כמו שאמר התרגום מ י ש ר. — [4]) תרגום ובשלשה כתבי יד: תבושו. — [5]) תרגום, מנחם בן סרוק, ר"י בן גנאח, ורד"ק: אילנות. ורש"י פרש שהוא מין אילן מיוחד ולעז אול"מא.

[6]) ממשקל זה ממש לא נמצא בתנ"ך אלא עוד שם אחד והוא אסר. ויש בחטף פתח אנך. ורבים ע"מ פעל: יקר, כפר, שרד. ואין למלה זו אחות בשאר לשונות השמיות, זולתי אולי בסורית אילא במשמעת עזר, אך לא באשורית. ובערבית בין המלים הרבים שיש בה למושג הכח אין אף אחת שתדמה קצת לאיל, נוה קצת תמוה במושג יסודי קדמון כזה. ולכן יש חשדים מלה זו שהיא אחת מאותן המלות בלשוננו שנוצרו בטעות. אך אין בודקין ביחס המלים שבתנ"ך, ואיל נולדה במערכה טובה וחבה מיוחדה נודעה לה מהפיטנים והסופרים יתר מלמלים אחרות שאין שום פקפוק ביחוסן השמי. — [7]) תרגום חילא. מנחם בן סרוק: כגבר אין איל וכו׳ ענין כח ומעוז הוא. וכן ר"י בן גנאח, רש"י, ראב"ע ורד"ק וכו׳, וכן החדשים.

איל ולהוסיף עילוי ותלוי ראש לא חמלת (ר׳ ידעיה בדרשי, בחי"ע טו). ראשית גבורה איל ותוכה גבורת ואחריתה תלאה (אבן כ סו יד). — ועי׳ אילות. — וגזרו מזה הפעל ״איל, ״איל שלקמן.

״איל, פ"ע, עתיד תאיל, — היה חזק, stark sein, être fort ; be strong: מה א י ל ו[1]) פלאי נסיך (ר"א קליר, ב פסח). בכל מעשיך היה מהיר והלי לא יקרב אליך יגע בחפצך אז תאיל (בן זאב, בן סירא לא ל).

״איל, פ"י, — איל אותו, נתן לו כח ועצמה kräftigen; rendre fort ; make strong: הסבית שועה מאמולת שבעה ואז אל שעה ואיל ישועת (הקליר, פורים, תמימים). רגיל מהר עוד לאילי (שם, פ׳ פרה). אילני ואמצני מרפיון וחיל (פיוט, ילאתי כפלותי). צור יאזרהו ובעוז י א י י ל ה ו וחן וחסד ימצאהו (ר׳ בנימן ראש ישיבה, בגת אבלה, JQR .1092). בצר לי קראתיו ולא נטשי אילי וחילי ולא בוזה לחשי (מבח ברכי קלונימוס, לו חכמה נפשי, אחרון פסח). והואיל שהקב"ה א י י ל את האדם (ר׳ ברכיה הנקדן, פסקה כב).

— פע׳״איל: הוספתי על אמונתי הזוק ותקנתי כחשבותי בעוצם אמוץ והאמנתי בשכל מאיל כי עורי הנפש ונגאיה וכו׳ (ר׳ ברכיה הנקדן, פסקה לא).

***איל[2])**, ש"ז, מ"ר אילים, — תולעת הענבים, Wurm der Weintraube ; ver qui pique le raisin ; grape-worm: נהוג אצל המדברים עברית בא"י.

אילה, עי׳ איל.

אילו, עי׳ אלו.

אילולי, עי׳ אלולא.

***אילונית[3])**, ש"נ, מ"ר אילוניות, אשה עקרת מטבעה ודמות גבר לה במקצת, קולה עבת, אבריה גסים[4]) וכדומה, unfruchtbare und männlich Frau ; femme stérile et hommasse ;

[1]) במחזורים נקוד אילו, אך זה בודאי שבוש, כי אין ע ב ר כזה בקל. והפעל מהפעל הזה משמש אצל הקליר יוצא.

[2]) בארמ׳: א"ר יהודה מקק דסיפרי תכך דשיראי וא י ל א דעינבי ופה דתאיני והה דריםוני כולהו סכנתא (שבת נ. — מקק של ספרים ותכך של משי וא י ל של ענבים ופה של תאנים והה של רמונים כלם סכנה).

[3]) נגזר מן איל, בתנ"ך לא נמצא במשקל פ ע ל ו נ י ת — [4]) בגמרא כתובות יא. פרש רב נחמן:

sterile and manlike woman: כהן הדיוט לא ישא אילונית אלא אם כן יש לו אשה ובנים ר' יהודה אומר אע"פ שיש לו אשה ובנים לא ישא אילונית (יבמות ו ה). ובן אילונית לא חולצת ולא מתיבמת (שם ח ה). בת עשרים שנה שלא הביאה שתי שערות תביא ראיה שהיא בת עשרים שנה והיא איילונית (נדה ה ט). בוגרת ואיילונית כתובתן מאתים (תוספת' כתו' א ג). פרט לאיילונית שאינה ראויה לזרע (שם סוטה ה ד). ואיזו היא אילונית כל שהיא בת עשרים ולא הביאה ב' שערות ואפילו הביאה לאחר מכאן הרי היא באילונית לכל דבריה ואלו הן סימניה כל שאין לה דדים ומתקשה בשעת תשמיש רשב"ג אומר כל שאין לה שיפולי מעים כנשים רשב"א אומר כל שקולה עבה ואינה ניכרת בין אשה לאיש (גמ' יבמ' פ:). לאחר שנשאת נמצאת יבמתו אילונית (הל"ג רמד). עקרה מחמת מזל שכבר נישאת לשלשת בני אדם ולא ילדה להן והוחזקה עקרה איילונית ממעי אמה ויש לה סימנין שאין לה שערות ולא דדין (רשי עירו' מז.).—ומ"ר: וכולן (הנשים שנזכרו שם) אם מתו או מיאנו או נתגרשו או נמצאו אילוניות צרותיהן מותרות (יבמ' א א). — ועי' עקרה.

*אִילוֹנִית[1], ש"נ,—מין נחש: האילונית והוא נחש נקרא דורישוש זה מעוט באילנות (קאנון ד ו ג מב).

אֱיָלוּת[2], ש"נ, — כח ועצמה ומחסה, Macht Stärke force, puissance; might: ואתה ה' אל תרחק אֱיָלוּתִי[3] לעזרתי חושה (תהל' כב כ). — והשתמשו הסופרים במלה זו הרבה: אֱיָלוּתִי, קחה נפשי למען נשא יגון אשר כזה לא יכולה (ר"ש הנגיד, ומי יתן ויעלני). רפא נא את שברם ונחם אבלותם כי אתה סברם ואתה אֱיָלוּתָם (ר"ש בן גבירול, אמרון קול תתן). וסר לבי וכשל מאד כחי וכלתה אילותי (הוא, שירי שלמה דוקס לד). ראה נא שועתם שעה נא תפלתם בפעם ראשנה היה נא אֱיָלוּתָם (הושענו' יום א). טובך על אילותי יחלתי בגלותי (סדו' רב עמרם סלי' ב). שקרא אברהם והודיע לבריו' סוד הנהגת העולם בכללו שהוא בשם ה' החסין בכח שיש לו אילות בכלם (רמב"ן, ברא' כא לג). משלו בנו עבדים ואנחנו בגלות הושיע ה' כי בך אֱיָלוּת (שלמס, גאולה שבת ב אחר פסח). אשר שמך אילותה בעניה ובדלותה ואל תפן לסכלותה והקם את שפלותה נדהמה בגלותה וסוערת כאניה (סליח' מנה' אויגניון אשמור' ליל ב, נלר רוב). שהם (השמים) מספרים הכח והאילות שלו (ר"א ספרדי, ע"ת לב). — וכח האדם: על כן תברך כראוי לך כפי קדשך כבודך וגדלך ומפי הכל בכל אֱיָלוּתָם כפי מדע אשר אתה חננתם (שיר היחוד יום א). ואף אם ראה כי יש אתו און ויכולת אילות וממשלת לגזור על כל תפוצות הגולה (ר"י בר ששת, תש' רעא). מה לי יקרת בני אז שרת על אולים וֶאֱיָלוּתוֹ (אד"מ, שיר אב לבן). —וכח של לא בע"ח: הקל מחבירו (מארבעה היסודות) קשה מחבירו וכל הדק מחבירו איילותו קשה מאיילות חבירו (ר"י אבן תבון, באור"ד לרסע"ג ב).

*אֵילַךְ[1], אֵילֵךְ, — מלת תה"פ תרמז להמקום והזמן. — א) הזמן הבא אחר רגע המדבר: רבי יהושע אומר (גומר את קריאת שמע) עד

איילונית דוכרנית דלא ילדה. ובעל ערוך השלם דחה פרוש זה ויאמר כי יש בו ריח דרוש, וגזר איילונית מן אילן, לאמר דומה למכת עץ! אך לפי זה היו צריכים לקרא את האילונית עֲצָנִית, כי אי אפשר בכלל לאמר מכת אילן. — והנה אַיִל היה בעצם וראשונה שם לכל זכר, ואח"כ התיחד בעברית לזכר מן הצאן, ובערבית לזכר מן היעלים, ולכן היה דבר טבעי לגזור ממנו איילונית. וכן בערבית פחל a) סתם זכר, ופחלה b) אשה גסה.

[1]) מן אילן, ע"ש שהוא נתלה תמיד באילן.

[2]) מן אֱיָל, עי"ש. — ואין אח למשקל זה בתנ"ך, זולתי פְּעֻיּוֹת, פְּתָיוּת, ועי' לקמן, — [3]) גרץ (כפרו' לתהל') גזר על מלת זו כי אינה כלל מלת (Unwort) וינסח אֱיָלִי. אך סופרי כל הדורות השתמשו בה בחבה רבה.

a) فَحْل b) فَحْلَة

[1]) בארמ' (ת"י במד' כא ד). והעיר נלד' (במלון להמכילתא, מ' אוירבך), כי מלה זו בודאי מקורה מארמית כי הסוף הרומז להעומד כרחוק זר להלשון העברית. והביא דלמן בדל"א שלו דמיון למלה זו בארמית הָלְכָא: לא תקרב הָלְכָא (ת"א שמות ג ה). הלכא והלכא (ת"י במד' כא לו), שאין ספק בדבר שיש בה המלה כא שרומזת המקום ונשתנה הלכא בהילכא, ונתקצר להילך, ומזה אילך, והוא מצוי בין שתי הלשונות הללו.

שלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה (ברכ׳ א ב). לא היה סיקריקון ביהודה בהרוגי מלחמה מהרוגי המלחמה ואילך יש בו סיקריקון (גיט׳ ה ו). ר״י אומר מלכות פרס בפני הבית ל״ד שנה מלכות יון ק״פ מלכות בית חשמונאי ק״ג מלכות הורדוס ק״ג מכאן ואילך צא וחשוב לחרבן הבית (סעו״ר ל). מן הדבור ואילך (ספרי מצורע, וכיס א). לשעבר אחריש אתאפק מכאן ואילך אפעה (מכי׳ בכלת, מס׳ דשירתא ח). דברי בפיו (של הנביא) אני נותן אבל איני מדבר עמו פנים בפנים מכאן ואילך הוי יודע היאך רוח הקודש נותנת בפי הנביאים (ספרי שופט׳ קעו). ומתקנת יהושע בן גמלא ואילך (כ״ב כא.). המפקיר את שדהו כל ג׳ ימים יכול לחזור בו מכאן ואילך אין יכול לחזור בו (נדר׳ מג:). אמר לו (אברהם לבנו יצחק) יודעים אנו שאחריך מעט יהיו ימינו הוא שנחמנו עד שלא נולדת הוא ינחמנו מיום זה ואילך (מדרש ויושע ג). צריך אתה להזהר מכן ואילך שלא תסבור כי הקלף שאמרו רבותינו הוא רק הנקרא מצה (גנזי מצרים, הל׳ ס״ת יד). או שאמר לו האומן (לבעה״ב) גמרתיו ולא באו הבעלים ולקחו הכלי משם ואילך הרי האומן שומר חנם (לגוט הל׳ אומנים בו א). מאז ואילך (הרבה פעמים בספר יסוד עולם). — ב) להמקום, רומז התנועה שאליו, כמו הֵנה, שמה, dort ; là ; there : כל הנוגע בשרו של משח לחה פורחת אילך ואילך (ספרי וזאת הברכה). נפש שנפרצה משתי רוחותיה אילך ואילך (עירובין נה:). ושני קנים יוצאים ממנו (מחלק החֵלק של המנורה) אחד אילך ואחד אילך (מנח׳ כח:). שלשים יום כדת איום כסות שאולה מעכבת לעת הלך כן ואילך הלא ציצת חיבת (ההכה לפ׳ בלח). אם בורחין המים אילך ואילך (והזהיר ויקר׳ מג).

אילם עי׳ אֵלֶם.

***אִילָן**[1], ש״ז, מ״ר אִילָנִים אִילָנוֹת, — צמח יצמח מן האדמה, בעל גזע חזק, עצי, מתקים שנים רבות וענפים רבים מסתעפים ממנו, Baum; arbre; tree : ר״ש אומר המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו (אבו׳ ג ז). הוא (רבי אלעזר בן עזריה) היה אומר כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו וכו׳ אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות אין כזיזין אותו ממקומו (שם שם יז). משל למה הדבר דומה לאדם שהיה הולך במדבר והיה רעב ועיף וצמא ומצא אילן שפירותיו מתוקין וצילו נאה ואמת המים עוברת תחתיו אכל מפירותיו ושתה ממימיו וישב בצילו וכשביקש לילך אמר אילן אילן במה אברכך (תעני׳ ה:). — — אילן מאכל, שעושה פרי, ואילן סרק, שאינו עושה פרי: אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל (שביע׳ א ג). ובכנוי׳: הרי אומר לו הלוקח (להמוכר) עקור אילנך (רמב״ם מכירה ה ח). — ומ״ר: איזהו שדה האילן כל שלשה אילנות לבית סאה (שביע׳ א ב). יתיב רבן גמליאל וקא דריש עתידים אילנות שמוציאין פרות בכל יום (שבת ל:). אילנות וקצצות (ירוש׳ כתוב׳ לב:). — ובסמי׳: הנוטע המשה אילני מאכל (סוטה ח ב). אומרים לאילני מאכל למה אין קולכם הולך אמרו להם אין אנו צריכים פירותינו מעידין עלינו אומרים לאילני סרק למה קולכם הולך אמרו להם הלואי נשמיע קולנו ונראה (מד״ר ברא׳ טז). — ומשל: אם בקשת ליחנק היתלה באילן גדול (פסח׳ קיב.). — והשתמשו בדבור זה במשמעת סמך על אדם גדול: וגם יש לי להתלות בהרבה אילנות גדולות אנשים שהיו לפני אשר קטנם עבה ממתני (ר׳ אליהו בחור, הקד׳ מסורת המסורת). — ובצרוף עם שמות אחרים: *אִילָן אֲבַטִּיחַ: הוא העץ יפה ענף וגבה קומה הנקרא באאבאב או אילן אבטיחים (ש׳ בלאך, ש״ע אפריקה). — בּוֹרִית: אילן בורית בתוך הפירות הגדולים עליו ימצא מוח שמן ישתמשו בו לכביסת משי (שם הודו). — דּוֹנַג: אילן דונג הזלזלים במזמרו׳ יכרעו ויצקו עליהם מי אפר רותח אשר יוציא שמנותם ויטיפו דונג ירוק על הארץ (שם). — יַהַחֲלָב: אילן החלב מראה עליו כמראה הלפידים ופריו שמן כגודל הלוזים מסוגר בתוך קלפה מוחו יגהל בתוך שמן פשוט ומהם יעשו נרות (שם חינא).

[1]) בארמ׳, וכמו אֵיל בעברית עי׳ הערה לזה הערך. ולא נתברר היטב מקורה. רוב החוקרים סברים כי נגזר מהשם איל במשמעת חזק וכח, ויש סוברים שנקרא כך על שם שהוא גבוה ונראה למרחוק. אך כל זה לא מחוּור.

— אילן הַחַמְאָה (כס הודו). — הַטִּיט: אילן הטיט מִמֶּנּוּ יוצא מַשְׁקֶה זב ונגר כמראה החלב והאומנים ישתמשו בו להצהיב הכלים (כס חינא). —
— *לחם הקופים (כס ארץ כוש).

א) שמות ופעלים כללים.

אֵב, לֵחַ האילן ורטיבותו. — *אִבֵּק, פִּזֵּר עליו אבק. — אֲגַם, חרש של קנים וקוצים. — אֶזְרָח, אילן יליד המקום שהוא נטוע שם. — *אוב, *איב, *חוב, אמצע מקום הענפים. — *אִידָן, כמו עמרנית, — אָמִיר, ראש האילן. — *אִצְוָה, סיב הנכרך סביב הדקל. — *אַרְזָל, כעין עריסה בין ענפי האילן לנטר השדה. — *אַרְנָס, כעין חוט ארוך יגדל ויכרך סביב לקצת אילנות, למשל הגפן. — אֲשֵׁרָה, אילן מְקֻדָּש לעשתרת.

בַּד, חטר דק, שבט שיוצא מהאילן: בַּד של הדס. — *בְּדִיד, חפירה שעושים סביב עקרי האילנות. — בַּיִת, *כעין סרג וכדומה סביב האילן. — *בֻּסְתָּן גן יפה אצל הבית. — ברך, *הִבְרִיךְ, כפף הנטיעה ושם הקצה באדמה למען תצמח משם. — *בִּרְכָּה, אילן העשה בְּרֵכָה אחת או שתי בירכות, לאמר נותן פרי פעם בשנה או שתים. — בְּתוּלָה, בְּתוּלַת שִׁקְמָה, וכדומה, אילן ש״א נקצצו ענפיו.

*גַּדָּה, *גָּדוּד, *גָּרוּד, אילן בלי ענפים ועלים. — *גְּדֵרִית, קנים הרבה מחברים בעקר אחד ומפרדים למעלה. — *גוּזוֹת, נצרים הפרים משרשי האילנות. — *גָּזַם, את הענפים. — גֶּזַע, חלק האילן מרגליו ועד ענפיו הראשונים. — *גֶּדֶם, שארית אילן שנגדם. — *גַּמָּז, עי׳ במקומו — *גַּמְזִית כמו נצן. — גַּן, מקום נטוע אילני פרי או אילני סרק. — *גִּנָּה, גן קטן. — ∞גֻּפָר, פוז גפרית על האילן. — *גַּרְגַּר גַּרְגְּרִים, פרי דק, עגל, של מקצת אילנות: הענב הוא גרגר. — *גְּרוּפִית ענף לנטוע להרכבה, בפרט של זית. — *גֶּרֶר, כמו גדרית.

דָּלִית, זמורה ארוכה.

הֲמָם הֲמָסִים, ענפים יבשים לבער אש.

*וֶהֶם, משח האילן בזהמה להמית את התולעים, להגן על המכה. — זַלְזַל, זְמוֹרָה, וכו׳ עי׳ גפן במקומו. — זָמִיר, זָמַר את הגפן וכו׳. — זָנָב, אילנות יוצאים חוץ משורה הנטועה. — *זִנֵּב, כרת קצה הענפים. — *זֶרֶד, זְרָדִים, ענפים רכים, מקצצים למאכל בהמה. — *זֵרֵד, קצץ את הזורדים.

חוּשׁ, חושים של קנים, — *חֲזָזִית על האילן, — חֹטֶר, ענף היוצא מגזע האילן. — *חִישָׁה, חישת קנים. — *חֲלַחֲל, מְחֻלְחָל, שיש לו לב, מח להעץ. — *חֲלִיפָה, מה שיצמח שנית מהגזע אחרי אשר נגמם האילן. — ∞חֲמָמָה, מקום חם לגדול אילנות מאקלים יותר חם. — *חֲרָיוֹת, ענפים יבשים של תמרים להסקה וכדומה. — חֹרֶשׁ, חֻרְשָׁה, יער לא גדול. — *חֲשִׁיפָה, *שִׁיפָה, עין תמר.

*טָעוּן, אילן טעון, מלא פרי. — *טִעֵן, את האילן באבנים שיכחש, וכדומה. — טָרָף, עלה ירוק כלו.

*יְהוֹר, ענף יוצא מגזע האילן, ובפרט בתאנה ובזית. — יוֹנֵק, ענף רך, אשר צמח עתה. — *יַלְדָה וּזְקֵנָה. — יָלָךְ, ילכו יונקותיו. — יַעַר, מקום הרבת אילנות. — יִעֵר, נטע יער.

*כִּוֵּן, הנטיעה, תלה עליה אבן וכדו׳ שתגדל בישר. — *כִּסַּח, כרת את הענפים היבשים, הרעים. — כִּפָּה, סַנְסַן, וכו׳ עין תמר במקומו. — כְּפִים, קשר מסמר בעץ. — *כֹּרֶת, גוף האילן שממנו מסתעפים הענפים. — *כֹּתֶשׁ, שער כתש, ענפים ארוכים.

לֵב, *הרך, המוח שבעץ האילן. — *לִבְלֵב, התחיל (האילן) להוציא עלים ופרח (אחרי הגשמים), אילנות מְלַבְלְבִים, יער מְלַבְלֵב. — *לוּלָב, ענף ירוק ורך מאד, שראוי לאכילה: לולבי אלה, לולבי גפנים, לולבי תמרים. — לַח, כמו אֵב.

מוֹחַ, *הלב, הרך שבאילן. — מַצֶּבֶת, גוף האילן אחרי שנשרו עליו וענפיו. — *מַרְבִּית, *מַרְבִּית, מַרְבִּיּוֹת (מַרְבִּיּוֹת) ענף כרות. — ∞מִשְׁתָּלָה, מקום ישתלו שם נטעים רכים הרבה, לשתלם אחרי כן במקומם.

*נָבָג, ענף שיצא מהאילן במשך שנה או מעט יותר. — *נוֹף, כל ענפי האילן היוצאים מהכֹּרֶת. — נְטִישָׁה, ענף שרוע. — נָטַע, שם באדמה למען יגדל. — נֶטַע, נְטִיעוֹת — *נִיא, נשימת האילן, האדים הנודפים ממנו ומתפשטים באויר. — *נֵץ, נִצָּה, הפרח שהאילן מפריח, — הֵנֵץ, עשה נצה. — נֵצֶר, ענף ירק יוצא מהגזע, מהשרש. — *נָצִיר נְצִירִים. — נִקֵּף, גדע את האילן בגרזן.

סְבָךְ, סְבַךְ, סֹבֶךְ, עצים הרבה צפופים ומסבכים במקום אחד. — *סַדָּן, הגזע. — *סִיב, כעין החוטים על קלפת העצים, יעשו ממנו חבלים וכדומה, — סֵעֵף, כרת את הַסְּעִפּוֹת, הן הענפים העליונים

באילן. — *סְרָק, אילני סְרָק, שאינם נושאים פרי.

*עֲבֹף, כמו עבֹת. — עֲבֹת, אילן שענפיו ועליו מרבים. — *עוּגִית, כמו בדיד. — עֲטָרָה, *שמקיפין את הנטיעות בילדותן. — *עַיִן, כעין כפתור שמשם יוצאים הענפים. — עָלֶה, כעין דף קטן, דק, הנולד על האילנות ושאר הצמחים. — עָלֶה, *נתאחה אחר שנפשה. — *עִירָנִית, *עִמְרָנִית, כמין צמר באילנות בין הקלפה והעץ. — עָנָף, מה שיוצא ומסתעף מכרת האילן. — עֳפִי, עֳפָיִים, ענפים. — *עִקָּר, השרש. — *עִשֵּׁן את האילן, מפני התולעים וכדומה.

פֹּארָה, פֹּארוֹת, הענפים, ובפרט הענפים התחתונים. — *פִּכּוּג, כסות קצת ענפים מבין הענפים. — *פִּסֵּג, עשה פסוג. — *פִּסּוּל, כריתת היבש מן הענף. — *פִּסֵּל, עשה פסול. — *פִּקְקֵק, כעין קשר מסביב הגזע או הענף. — פַּרְדֵּס, גן אילנות, ובפרט גן אילני פרי. — פְּרִי, פְּרִי הָאֱגוֹזָה הוא אגוז, פרי עץ התפוח הוא התפוח, וכדומה, ועין במקומו כל השיכים לזה. — *פֹּשֶׁת, נתק ענף ממקום חבורו להכֹּרֵת. — נִפְשַׁח, וכו׳.

*צָוָא האילן, נעשה יבש לגמרה. — *צִיב, כמו הסם. — צִיץ, מה שיציץ האילן, ועי׳ במקומו. — צַמֶּרֶת, ראש האילן רחב ורב הענפים, כמו בארז.

*קְטֵם, כרת ראש הענף. — *קֵיסָם, קיסם של ענף. — קָצִיר, קלח חדש יוצא מהשרש. — קְצֻפָּה, אילן שקרסמוהו הארבה. — *קְצָצָה, יער שקוצצים ממנו האילנות לעץ, לבנין. — *קִרְסֵם, כרת את הענפים היבשים. — *קִשְׁקוּשׁ, קִשְׁקֵשׁ.

*רֹבֶד מקלעת ענפים. — *רוֹכֶב, מה שמרכיבים. — רָטֹב, שיש בו לח. — *רְכָב, על מה שמרכיבים. *הִרְכִּיב, *הַרְכָּבָה. — רַעֲנָן, רטב, רך ומלא אב.

*שִׁבְשֶׁבֶת, *שְׁשֶׁבֶת, ענף דק, שבט. — שָׂגָא, גדל, התפתח. — שָׂדֶה, שדה אילן — שְׂדֵרָה *שְׂדֵרַת אילנות, שורת אילנות מצדי הדרך. — *שׁוֹטִית, כמו שבשבת. — שׂוֹךְ, שׂוֹכָה, ענף גדול. *שַׁרַת, הקלפה. —

— שִׂיחַ, אילן קטן. — שְׁלֻחָה, ענף ארוך מתפשט למרחוק. — שַׁלֶּכֶת, זמן נשירת העלים. — *שִׁלְשֵׁל, האילן, נתארכו הענפים. — שַׂרְבִיט, ענף דק — שֹׁרֶשׁ, חלק האילן המחבר להאדמה שדרך בו ימוץ את לשדה. — שֵׁרֵשׁ, עקר השרש. — שְׁתִיל, נטע רך, שנשתל, שנטע מזמן קרוב. — שָׁתַל, נטע. — *שַׁתָּל, מי שאומנתו לשתל אילנות.

*תְּמָרָה, שם כללי לכל מיני פרי הדקלים. — הֵרֵף. *הִתְרִיף, לקה בתולעת.

ב) מיני האילנות*).

*אָנָה, מין קוץ. — *אֱגוֹזָה, עץ האגוז. — *אַגָּס אילן הנותן אגסים. — *אֹדֶן, מן ערבה. — *אֹדֶר, מין אלון. — אֲהָל, עץ טוב הריח. — *אוֹג, נותן צבע אדום. — *אָחוּן. — *אָטָד. — אֵלָה, הוא בֹּטֶם. — אַלְגֻּם. — אַלּוֹן. — *אַמְלוּג, שיח מדברי. — *אָס, הוא ההדס. — *אֲפַרְסֵק, הוא תפוח פרס. — *אָצָה מין ערבה הודית. — *אַרְבָּן. — אֶרֶז, אילן נהדר, לו עלים כעין מחטים. — אֹרֶן. — *אָשׁוּחַ. — *אַשְׁכְּרַע. — אֶשֶׁל. — *אֶתְרוֹג.

*בֹּטֶם. — בָּטְנָה, הוא פסתק. — בָּכָא, מין אילן דומה להצרי. — *בַּלְדּוּר *בַּלְזוּר, אמרו כי פריו יפה לשכחה. — *בַּקָּם, עץ נותן צבע אדם כדם. — בְּרוֹשׁ, בְּרוֹת. — *בַּת־שׁוּחַ, בְּנוֹת שׁוּחַ, מין תאנה.

*גְּלַמְשׁ, אילן גדול יפה. — *גֻּמֶּז, הוא שקמה. — גֶּפֶן, נותנת היין. — *גֶּפֶן צֶמֶר, נותנת צמר גפן *גֶּפֶן זְאֵב, נותן *ענבי הזאב. — גֹּפֶר, עין במקומו.

*דוֹלָב, *דַּפְנָה, הוא *ערא.

הֹבֶן עץ שחור. — הֲדַס. — *הִיג, *הִיג רומי. —

*זָקוּק, עץ הגדי ברצות אדם ללקט ממנו צוֹעֵק וקוק. — *וֶרֶד, *וֹרֶד, וֶרֶד הַבָּר.

*זִין, עץ גדול. — זַיִת, נותן השמן. — *זֶרֶד.

*חָבוּשׁ, פָּרִישׁ. — *חִזָּר, קני הודו. — *חַזְרָד. — *חֲלָף, ערבה מצרית. — *חֲלַף הַיָּם. — *חָמָם. — *חֲרוּבָה, אילן החרוב.

*יוּנָב, יַחְנוּן, עי׳ במקומם. — *יַסְמִין.

*כִּינָר, עי׳ במקומו. — *כְּלִיל הַדָּר. — כַּלְמִישׁ, עין במקומו. — כֹּפֶר. — *כְּרוּמָשׁ. — *כִּשּׁוּת.

לְבוֹנָה. — לִבְנֶה. — לוּז, הוא השקד. *לוּז הודי. — לוֹט, נותן שרף הַלּוֹט. — *לִמּוֹן

*מוּז. — *מִיל, נותן העפץ. — *מִישׁ. — מֹר. —

*נִיל, — נַעֲצוּץ, קִרְפָּד, וכו׳. — *נַעֲצָפָה, הוא צלף. — *נַרְגִּיל,

*סְמִילָק, *סַבְכָּבָק, יסמין ערבי. — סְנֶה. — *סִיסָם.

*) ברשימה זו נקבצו רוב השמות מתנ״ך, תלמוד ומדרשים ומהנמצא בספרות כמו שהם, אעפ״י שמקצתם אין דעתי נוחה, וקצת שמות חדשים עפ״י השמות שבלשון ערבית. ומלואים לרשימה זו יבואו בההוספות.

*עוזרד. — ערבה. — ערמון. — ערער.

*פטל. — פרפל. — *פנדק. — *פרס, עין במקומו. — *פרשע.

צאל. — *צלוליב, ממיני הקיקיון. — *צלף. — צפצפה, ממיני הערבה (קנה אדם ועלה עגל ופיה כמגל). — *צתרי.

*קטף, נותן הצרי. — קידה. — קיקיון. — קנמון. — קציעה

*רימין. — רמון. — רתם.

*שג, שגא, אילן קשה ישתמשו בו לבנין אניות. — *שזיף. — שטה. — שעם. — שקד. — שקמה. — *שרבין מין ברוש. —

תאנה. — *תאנת אדם הראשון. — תאשור, מין ארז. — תדהר. — *תות, שעליו מזון לתולעת המשי. — תמר. —

***אִילָנִי**, ת"ז, מ"ר אילניים, לנק' אילנית, מ"ר אילניות, — של האילן, שיש לו צורת אילן: והוא (האלגום) צמח צומח בים בהרים אשר תחת המים ונודע באבן האילני (ר"י בן גנאח, ס' השר' ערך לגמ). צפרדע האילני והוא הצפרדע הירוק המדברי אשר מעונו בצמחים והאילנות ומדלג מאילן לאילן (קאנון גז י ב).

אַיֶּלֶת[1], ש"נ, — א) כמו אילה, Hindin; biche; hind: כי גם אילת בשדה ילדה ועזוב כי לא היה דשא (ירמ' יד ה). — ובהשא"ה לאשה: ושמח מאשת נעוריך אילת אהבים ויעלת חן (משלי ה יח יט). — ב) כלי נגינה: למנצח על אילת השחר[2] מזמור לדוד (תהל' כב א). — ג) אור השחר[3] Morgenröte; aurore; dawn: מאילת השחר עד שיאור המזרח אדם מהלך ד' מילין (ירוש' ברכ' א ב:). ראו אילת השחר שבקעה אורה (מד"ר שה"ש פסוק מי זאת). — ד) כמו *אילות: אילת אווי תשוקות לחלות עיון שוקקות (יוצר א' דפסח אור ישע).

[1]) עי' הערה לערך איל. — [2]) יש מפרשים גם אילת השחר זו במשמעה ג אשר לקמן, ויש סוברים שזה היה שם שירה שהיה לחן שלה ידוע ובלחן ההוא היו מזמרים גם המזמור הזה. וכתב הראב"ע וז"ל: אילת השחר, אמר הגאון כטעם כגבר אין איל ולדעתי הוא תחלת פיוט בדברי חשק או דרך משל, כשיר השירים (שפת יתר כב). — [3]) כמו שמבואר בגמ' יומא כט. מה איילה זו קרניה מפצילות לכאן ולכאן אף שחר זה מפציל לכאן ולכאן. — וכן בערב': אלע'זאלה a), אלשמש ענד טלועהא, ור"ל: הצביה, השמש בזריחתה.

a) إلغزالة

אים, ממנו אים, אים, *איֵּם וכו'.

אָיֹם, איום, ת"ז, נק' איֻמה, מ"ר איֻמים איֻמות, — מי שמפיל אימה ופחד על זולתו, schrecklich; effroyable; fearful: כי הנני מקים את הכשדים הגוי המר והנמהר ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות לא לו איֹם ונורא הוא (חבקוק א ו-ז). מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה איֻמה כנדגלות (שה"ש ו י). — וללא בע"ח: על קו דק נטוי תחל אז לנסע מעל לתהום איום גליו פרצו (אד"מ, החמלה).

אֵים[1]), אֵם ש"ז, מ"ר אֵימים אֵמים, — א) פחד ומורא גדול, Schrecken; frayeur; terror: שלף ויצא מגוה וברק ממררתו יהלך עליו אמים (איוב כ כה). עני אני וגוע מנער נשאתי אימיך אפונה (תהלים פח יו). — ואמר הפיטן: זכור צדקו (של יעקב) ואת נאקו לשארית נשארה אשר נשאה וגם נלאה זה כמה אימיך (סלי' לתענית ב, יח אייר). — וכן השתמשו בו הסופרים: העיר בי פחד ואימים (בן המלך והנזיר ה). באו באיש ההוא פחד ואימים (שם). אחוז בחבלי פחד ואימים (אהרן ב"ר משלם, בכת' אלרסאיל לרמ"ה ו כו). לגרש האימים שנתו יחטפו (יוסף הלוי, שיר הגיון). משאת אימי סער בעותי נפש (מיכ"ל, אחרית שאול). — ב) אלילים, Götze; idole; idol: כי ארץ פסלים היא (בבל) ובאמים יתהללו (ירמ' נ לח). תבנית זכר או נקבה אימים ידועים (הראב"ע, דבר' ד ט). — ג) כך קראו המואבים את הרפאים: רפאים יחשבו אף הם כענקים והמאבים יקראו להם אמים (דבר' ב יא). — ובהשאלה לבריות המטילים אימה: ובארץ הסופרים אמים יהלכו על אם הדרך כשדים יראו (יל"ג, הבאת בכורים).

***אִיֵּם**, איֵם את, איֵם על, הטיל עליו מורא ופחד: Furcht einflössen; faire peur; frighten: כיצד מאיימין את העדים על עדי נפשות היו מכניסין אותן ומאיימין עליהם שמא תאמרו מאומד ומשמועה וכו' הוו יודעים שלא כדיני ממונות דיני נפשות וכו' דיני נפשות דמו (של מי שהעידו

[1]) משקל איד; מלה עברית.

עליו עדות שקר) ודם ונעותיו תלויים בו (בעד השקר) עד סוף העולם (כנהל׳ ד ה). היו מעלין אותה (את הסוטה) לבית דין הגדול שבירושלים ומאיימין עליה כדרך שמאיימין על עדי נפשות ואומרים לה בתי הרבה יין עושה הרבה שחוק עושה הרבה ילדות עושה הרבה שבנים הרעים עושים עשי לשמו הגדול שנכתב בקדושה שלא ימחה על המים (סוט׳ א ד).—והסופרים האחרונים השתמשו בפעל זה גם במשמעת גזם, drohen ; menace ; menacer: ותאיימני באצבעה (רמ״ג דכיר, גלעד).

—אִים א) היתה אימתו על,—והבינוני מְאַיֵּם, שאימתו מוטל על: ע״י שראיהם אותו (את אלהים) יראוי ומאוים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו (רש״י במות כ יז). שפניהם צהובים ומאויימין (רש״י ישע׳ יג ז). מאויימין הם לרואה אותם (רש״י יחזק׳ א יח). מניקה שפסקה לחניק את בניהם (של בני בית הריש גלותא) יראה לחזור בה מפני שבני אדם מאוימים הם (רשי כתובות ס:). וכובען אמה אף מלבושיהן מאויימים משאר בני אדם (רשי גיט׳ יד:).—ב) הוטל עליו אימה ופחד: הענין נכון כמו שבארתי להיות פתרונו (של ויחגרו ממסגרותיהם) ויאוימו ויפחדו (כ״ת על דונש). וישקיט לו מהגוים המסייעים אותו שלא יהא נזוק ומאוים ומאבד תביעתו (REJ 1888 Juil. 70).

—הִתְאַיֵּם,— א) נהיה אָיום: הראה שנית צפיר גדול ועצם להתאיִמָּה הקרן הגדולה נשברה וארבע תחתיה להתקימה (מנחם בר׳ מכיר, בכת ב חנכה).— ב) נבהלו: אנכי שמעתי ונתאימו קבלו מלכותי ולא תאשמו שמעו מוסר והכמו (קרובות, אופן א בכועות).

אֵימָה[1], ש״נ, מ״ר אֵימוֹת, — מורא ופחד גדול, Schrecken ; frayeur ; terror: ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם והנה אֵימָה חשכה גדלה נפלת עליו (בראש׳ טו יב). מחוץ תשכל חרב ומחדרים אֵימָה (דבר׳ לב כה). הוד נחרו (של הסוס) אֵימָה (איוב לט כ). דלתי פניו (של הלויתן) מי פתח סביבות שניו אֵימָה (שם מא ו). התורה נקנית וכו׳ באימה ביראה (אבות ו ה). כשהיה משה מדבר היה אהרן מרכין אזנו לשמע באימה (מכי׳ בוא, פתיחתא ג). משל למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר הניחוהו חיילותיו במקום הצרות

[1]) כמו אֵיבָה, ועי׳ הערה לאִים.

ובמקום הגייסות ובמקום ליסטות והלכו להם נתמנה לו גבור אחד אמר לו מלך אל יפול לבך עליך ואל יהי עליך אימה של כלום חייך שאיני מניחך עד שתיכנס לפלטורין שלך ותישן על מטתך (ספרי האזינו ש״ג). לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו (גיטין ו:). אימה יתירה היתה לו ממנו (סנהדרין לו:). — ואֵימָתָה, עי׳ זה הערך. — וסמי׳: נהם ככפיר אֵימַת מלך מתעברו חוטא נפשו (משלי כ ב). אזהרה לצבור שתהא אימת דיין עליהם (סנהדרין ח.). אמר רבי ינאי לעולם תהא אימת מלכות עליך (חולין ז:). — וכנוי: הנה אֵימָתִי לא תבעתך ואכפי עליך לא יכבד (איוב לג ז). אך שתים אל תעש עמדי אז מפניך לא אסתר כפך מעלי הרחק וְאֵימָתְךָ אל תבעתני (איוב יג כ-כא). ותאמר (רחב) אל האנשים (מבנ״י שבאו לתור את ירחו) ידעתי כי נתן ה׳ לכם את הארץ וכי נפלה אֵימַתְכֶם עלינו (יהושע ב ט). — שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך (סנה׳ כ ה). — ומ״ר: לבי יחיל בקרבי וְאֵימוֹת מות נפלו עלי (תהל׳ נה ה). חמש(ה) אימות הן אימת חלש על גבור אימת מפגיע על ארי אימת יתוש על הפיל אימת סממית על העקרב אימת כילבית על לויתן (שבת עז:).

***אֵימָה**[1]), ש״נ, מ״ר אֵימוֹת,—כעין מקל ארוך או לוח צר יחברו עליו הצמר או הפשתן לטוות ממנו, distaff ; quenouille ; Spinnrocken: הכוש והאימה[2]) והמקל וכו׳ (כלים יא ו). הנוגע בצמר שעל האימה באשוויה טהור (שם כא א).

***אֵימַת**[3]), — מלת שאלת הזמן, wann ; quand ; when: — ועם מ לשאלת התחלת הזמן: גזלן מאימת מותר לקנות ממנו (ב״ק קיט.).

אֵימָתָה[4]), ש״נ,— כמו אימה גדולה: אז (כששמעו

[1]) משקל טירה. ולא נתברר מקורו.— [2]) כן גרסת הספרים ויש גורסין עימה, עי׳ זה הערך. ופרש רב האי גאון: פילכא בטיית. והרמב״ם בפרוש המשנה: אימה הכלי אשר יתחבר עליו הפשתן או הקוטו״ן אצל הטויה.

[3]) נתקצר מין אימתי. בארמ׳ אֵימַת: כל אימת דעיילין (ת״י ויקר׳ כו יב).

[4]) כמו ישועתה, מזמתה סוכתה, צרתה, ומלעיל. והנה בכל אלה אמרו המדקדקים הקדמונים כי נכפל בו סי׳ הנקבה, וברבם יתכן שוה לנחץ והגדלת, אך אין מקום לכונה זו בהמלה ישועתה (תהל׳ ג ג.

פלאי יציאת מצרים) נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמגו כל ישבי כנען תפל עליהם אֵימָתָה ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן (שמות יה יד-יו).

אֵימָתַי[1], מלת שאלת הזמן, wann; quand; when: — ובקצת במשמעת באיזה תנאי: עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית בש"א כל זמן שהוא יפה לפרי (שביע' א א). עד אימתי נקראו נטיעות ר"א בן עזריה אומר עד שיחולו (שם שם ח). — הוא (אבטליון) היה אומר אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשיו אימתי (אב' א יד). אימתי הקדש עושה תמורה (ספר' ויקר' פרק יו). אימתי אלו ואלו נוטלים לשחר כשתבוא גאולה (ספרי, האזינו שכד). אימתי הראהו סמוך למיתה (שם, סוף וזאת הברכ'). ועם מ לשאלת תחלת הזמן: מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסין לאכל בתרומתן (ברכ' א א). מאימתי מזכירים גבורת גשמים ר"א אומר מיום טוב הראשון של חג (תענית א א). מאימתי נעשה בן סורר ומורה (סנה' ח א). מאימתי חייב משיאכל טרטימר בשר (שם שם ב). מאימתי היא טהרתת בש"א משיתכל ובה"א משיתבר (כלים יד ב). מאימתי הוא חבור למטה משיסרג בה שלשה בתים (כלי' יט א). ותים מאימתי מקבלין טומאה משיזועו זיעת המעטן (טהר' ט א). מאימתי טהרתן בש"א משירבו וישטופו (מקו' א ה). מאימתי הוא מונה לו (לאילן שנטע לענין ערלה) משעת נטיעה (ספרא קדשים פרשה ג). — ולהורות הזמן בלי שאלה: כרם רבעי היה עולה לירושלים וכו' ותנוי היה הדבר אימתי שירצו יחזור הדבר לכמות שהיה ר"י אומר משחרב ביהמ"ק היה תנוי זה תנוי אימתי שיבנה מקדש יחזור דבר לכמות שהיה (חלה א). מכר לו את השדה ונתן לו מקצת דמים ואמר אימתי שתרצה הבא מעות וטול את שלך (ב"מ ס ג). אימתי שתעשו ככה הדם מתכפר להם (סוט' ט ו). התקין הלל הזקן שיהא (המוכר בית חומה והגיע יב חדש) חולש את מעותיו בלשכה ויהא שובר את הדלת ונכנס אימתי שירצה הלה יבוא ויטול את מעותיו (ערכין ט ד). — ומשמש קצת במשמעת באיזה אופן, באיזה תנאי, וכדו': החוכר שדה מישראל תורם ונותן לו אמר רבי יהודה אימתי בזמן שנותן לו מאותו השדה ומאותו המין (דמאי א ו). עפר חוץ לארץ שבא בספינה לארץ חייב במעשרות ובשביעית א"ר יהודה אימתי בזמן שהספינה גוששת (חלה ב ב). אשה מדדה את בנה א"ר יהודה אימתי בזמן שהוא נוטל א' ומניח א' (שבת יח ב). אמרו לו (לר' עקיבא) אימתי בזמן שאין בה דיורין (עירוב' ס ט). הלוקח מסיקריקון נותן לבעלים רביע אימתי בזמן שאין בידו ליקח אבל יש בידו ליקח הן קודמין לכל אדם (גיט' ה ו). אימתי בזמן שנתגרשה מן הנשואין וכו' (שם ח ט). זה הכלל (בחלוקת החצר) כל שיחלק ושמו עליו חולקין ואם לאו אין חולקין אימתי בזמן שאין שניהם רוצים אבל בזמן ששניהם רוצים אפילו בפחות מכאן יחלוקו (ב"ב א ה). אמר ר"י אימתי (המשחק בקוביה וכו' פסו' לעדות) בזמן שאין להם אומנות אלא הוא אבל יש להם אומנות שלא הוא כשרין (סנה' ג ג). אמר ר"ש אימתי (התמי' והשום' אינם מעכבין זל"ז) בזמן שהיו אנוסין או שוגגין (מנח' ד ד). אמר ר' יוסי אימתי בזמן שהוא מפתח אחד (כלים יב א). אמר רבי יהודה אימתי (צריך המוכר בהמה להודיע שמכר אמו או בתה) בזמן שאין לו ריוח אבל יש לו ריוח אינו צריך להודיע (ספרא אמור פרק ח).

יונה ב י). והמדקדקים החדשים אמרו בכל המלים האלה כי התנועה ־ָה הנוספה בהן היא שארית סי' יחס הפעול הקדום שנשאר עדין בער' בשמות אַן, ונתקצר בעבר' ונהי' ־ָה, וכאשר פסק מנהג יחס הפעול בלשון נשמרו קצת מלים בהוספ' סי' ההוא וע"י סגולת שכחת הלשון הוראתם הקדומה השתמשה בהם ביחס הישר. וכן בלשון הערבית בהספרות המאוחרת מצוי הוא שיבואו שמות בסוף של יחס הפעול ־אן במקום שצריך לבוא יחס הישר (בפיטה סי' עו). וגם בלשונות החדשות שנולדו מהלשון היונית והרומית הרבה שמות שלהן נסתעפו לא מיחס הישר של השם ההוא בלשון הקדומה אלא מיחס הפעול.

[1]) בערבית המדברת במצרים אֶמְתַי, (שפיטה) בסוריה, אֵמְתַי, בארמ' אֵימַת, אֵימָתַי אֵימָתַי, בסורית אֶמַת, מקצר מן אֶמָתַי, ובמש' מנקד' כ"י פרמה (כלים יב א. יג ב) מנקד אֵמָתַי, מֵאֵמָתַי, ועל הגליון רשום: נ' אֵימָתַי, וכן במשנ' עם גוף הערבי של פרוש הרמבם הוצ' דרנבורג כתיב אמתי בכל מקום. וקריאה המקבלה של הספרדים ג"כ אֵימְתִי מלעיל. וסבר אוֹלד ואחרים כי זו כפילות כח השאלה (סי' 104 a). והוא דבר מצוי בלשון שקצת מלים שנחלש קצת כחן מפני רוב השמוש חשה הלשון צרך לחדש כחן ע"י הוספה חרשה. ואעפי"כ יש סברים כי יש פה רק א נוספה כמו תמול אתמול וכיוצא בזה, והיוד רק לסימן הנקוד. ועי' מָתַי בדבר מקור מלה זו.

***אימתן**[1], ז"ז, — מי שמטיל אימה על הזולת: האימתנין והגפתנין והזחתנין והזודנין ועזי פנים ובעלי זרועות עליהם הכתוב אומר כי זרועות רשעים תשברנה (דרך ארץ, פר' ב). מי ידמה לך ובמה נקדם את פני אימתן (בלוס, אופן הפסקה ב' שמך).

א.*אין[2] — מלת שאלת המקום, כמו אי, איה, ואינו נהוג בלשון[3]) כ"א בחבור מ, מאין, woher; d'où; whence: ויאמר להם יעקב אחי מאין אתם ויאמרו (הרועים) מחרן אנחנו (בראש' כט ד). מאין לי בשר לתת לכל העם הזה (במד' יא יג). ויאמר אליהם (יוסף לאחיו) מאין באתם ויאמרו מארץ כנען לשבר אכל (בראש' מב ז). ותאמר (רחב) כן באו אלי האנשים ולא ידעתי מאין המה (יהוש' ב ד). ויאמר אליהם יהושע מי אתם ומאין תבאו (שם ט ח). מאין אושיעך, המן הגרן או מן היקב (מ"ב ו כז). והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה (איוב כח יב). — ועם מקור אחריו: כדי שיהא לו מאין לגבות (תוספתא ב"מ ט ז). היה לו מאין ללמד (ירוש' סנהד' י כח ב). — ועי' מנין. — ועם ל, לאין, לאנה: שוב מעשה בי רבי יהושע שהית מהלך בדרך ובן זומא בא כנגדו שאל בשלומו ולא השיבו אמר לו (ר' יהושע) מאיין ולאיין בן זומא (ירוש' חגיגה ב עז.). — והשתמש בו המשורר בשביל החרוז גם בלי מ: אתה נמצא וכו' ולא ישלט בך איך ולמה ואין[4]) (רשב"ג, כתר מלכות).

ב.אין[5]) בכנ' אין, בכנוי *איני אינני, אינך אינך, אינו איננו, *אינה איננה, אינכם אינכן, אינם אינם אינמו, אינן, — מלה תורה ההפך מן יש, ותשמש א) כמו שם, דבר שלא יש בעולם, לא־דבר, מאומה, נרדף עם אפס, Nichts; rien; nothing: כל הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו (ישע' מ יז). תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתך יהיו כאין וכאפס אנשי מלחמתך (שם מא יב). — ובהפסק: הנותן רוזנים לאין שפטי ארץ כתהו עשה (שם מ כג). — ובלשון המחקר: אתה חכם ומחכמתך אצלת חפץ מזומן כפועל ואומן למשך משך היש מן האין כהמשך האור היוצא מן העין (ר"ש בן גבירול, כתר מלכות). כי מאש הנשמה נברא הגוף ויצא מאין ליש (שם). שהבריאת להוציא יש מאין (רמב"ע, בראשית א א). וכאשר תתקיימנה אלה השלש הקדמות תהי' התולדות מהן למי שידע להשתמש בהן ולחברן כי יש לעולם בורא בראו מן האין (ר"י אבן תבון, חו"ה שער היחוד). ואולם מי שהניח העולם הווה יש מאין יש לו גם כן פנים מן ההראות (רלב"ג, מלח' ו א ג). מראש מקדמי עולמים נמצאתי במכמניו החתומים מאין המציאני ולקץ הימים נשאלתי מן המלך (מלא חפנים, אברהם גילגר דף לט). אז ברכה ושפע נתוסף ממקור האין אל היש (רקנטי, יתרו ז.). וכשהגיע עת הרצון והחפץ הפשוט להמציא הנבראים האציל מן האין יש (ר"מ גבאי, דרך אמונ'). שהכל היה כמוס וגנוז בעמקי האין (שם). כי כל הנסים והנפלאות שבאו בתורה בשנוי טבעו ומנהגו של עולם לא היו יצירת יש מאין אלא יש מיש (ר"י אלבו, עקרים א יב.). — ב) נרדף עם כמעט, fast; presque; almost: ואני כמעט נטיו רגלי כאין שפכו אשרי (תהל' עג ב). — ג) לא יש, es gibt nicht; il n'y a pas; there is not: וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכו' כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ ואדם אין לעבד את האדמה (בראש' ב ה). כי באו בנים עד משבר וכח אין ללדת (מ"ב יט ג). — ובלי פעל אחריו: ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים ואלהים זולתי לא תדע ומושיע אין בלתי (הושע יג ד). — ובשלות: ויאמר (שאול לדודו)

---

[1]) מן אימה. בארמית: אימתני די בשוה קריתים (ת"א בראש' יד ה). מלך תקיף גיבר ואימתן (ת"י ישעי' כח יו).

[2]) בלשון הערבית אין a) ר"ל איה, וכן מן אין b) כמו בעברית מאין. וכבר העיר ד"י בן קריש (רסאלה 16). על הדמיון הזה, וכן החדשים, אלא שקצתם סברים כי זו היא המלה איה עם ן נוספה. — [3]) יש סברים כי בא בכתוב שמוש אין במשמע' איה בפסוק היש אלוה מבלעדי ואין צור בל ידעתי ישעי' מד ח). וצריך לקרא ואין, הכונה איה צור, ומקביל יפת להשאלה היש אלוה. — [4]) ככר העיר ר"ש זקש (התחיה ב). על הכונה האמתית של המשורר ועל הטעות שטעה ד' י"ם זקש במה שתרגם Nichts.

[5]) לפי דעת קצת החכמים משרש און. ואחרים מדמים לו השרש הערבי אין a) במשמ' עיף. באשורית דומה לזה יג, לא היה (מוס ארנולד).

a) أين b) من أين

a) أَيْنَ

לבקש את האתנות ונראה כי אָיִן ונבוא אל שמואל (ש"א י יד). ועתה אם תשא חטאתם (של ישראל שחטאו בעגל) ואם אַיִן מחני נא מספרך אשר כתבת (שמות לב לב). ויאמר האטד אל העצים אם באמת אתם משחים אתי למלך עליכם באו חסו בצלי ואם אַיִן תצא אש מן האטד ותאכל את ארזי הלבנון (שופט' ט טו).—ועם ו העטוף: ויעברו (שאול ונערו) בארץ שעלים (לבקש האתנות) וָאַיִן ויעבר בארץ ימיני ולא מצאו (ש"א ט ד). העניים והאביונים מבקשים מים וָאַיִן לשונם בצמא נשתה (ישע' מא יז). יחשכו כוכבי נשפו (של הלילה שנולד איוב בו) יקו לאור וָאַיִן ואל יראה בעפעפי שחר (איוב ג ט). — ובהפס' מחלט אָיִן: ויקרא (משה) שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסתם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אָיִן (שמות יז ז). וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורדף אָיִן ולא תהיה לכם תקומה לפני איביכם (ויק' כו לז).

ובסמי' אֵין, — א) כוללת בה כל הנשוא השלילי של המשפט, ותבא בצרוף עם יחיד ועם רבים אם קדם המשלל או אחריו, בלי מפסיק או במפסיק ביניהם.— קדם המשלל ב. מפסיק: וישב ראובן אל הבור והנה אֵין יוסף בבור (בראש' לז כט). אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אֵין נבון וחכם כמוך (שם מא לט). ויאמרו (בני יעקב) אל פרעה לגור בארץ באנו כי אֵין מרעה לצאן אשר לעבדיך (שם מז ד). ויפן כה וכה וירא כי אֵין איש (שמות ב יב). ויאמרו (בני ישראל) אל משה המבלי אֵין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר (שם יד יא). וידבר העם באלהים ובמשה למה העליתנו ממצרים למות במדבר כי אֵין לחם וְאֵין מים ונפשנו קצה בלחם הקלקל (במדב' כא ה). גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אֵין מים בו (זכר' ט יא).— ועם מ"ר: ואם אֵין אחים לאביו ונתתם את נחלתו לשארו הקרב אליו ממשפחתו (שם כז יא). אֵין ענבים בגפן וְאֵין תאנים בתאנה והעלה נבל (ירמ' ח יג). אֵין אמר וְאֵין דברים בלי נשמע קולם (תהל' יט ד).—ואחרי המשלל: ולחם אֵין בכל הארץ כי כבד הרעב מאד (בראש' מז יג). וישסעהו (שמשון את הכפיר) כשסע הגדי ומאומה אֵין בידו (שופט' יד ו). הישאג אריה ביער וטרף אֵין לו (עמוס ג ד). מלך אֵין לארבה ויצא חצץ כלו (משלי ל כז).— ובמאמר של עבר במשמעת עבר: צעקה הנער המארשה ו א י ן מושיע לה (דבר' כב כז), ר"ל ולא היה מושיע לה. בימים ההם אֵין מלך בישראל (שופט' יז ו). ויהי לפנינה ילדים ולחנה אֵין ילדים (ש"א א ב).—ויבוא אין במקום וְאֵין, בלי ו: ומת או נשבר או נשבה אֵין ראה (שמות כב ט). וישבו שלש שנים אֵין מלחמה בין ארם ובין ישראל (מ"א כב א). כי ימים רבים ישבו בני ישראל אֵין מלך וְאֵין שר וְאֵין זבח וְאֵין מצבה וְאֵין אפוד ותרפים (הושע ג ד). ר"ל בלי מלך. — ועם מלה אחרת בין המלה והמשלל: ותהי שרי עקרה אֵין לה ולד (בראש' יא ל). ויקחהו (אחי יוסף) וישלכו אותו הברה והבור רק אֵין בו מים (שם לז כד). מכף רגל ועד ראש אֵין בו מתם (ישע' א ו). כי אֵין במות זכרך בשאול מי יודה לך (תהל' ו ו).— ועם ה השאלה: הַאֵין בבנות אחיך ובכל עמי אשה (שופטים יד ג). — ועם ש: על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקטניות בלבד (ב"מ ז א). — ב) תהיה חלק מן הנשוא השלילי או תשלל הנשוא מן הנושא: ויאמר אליו (משה אל ה') אם אֵין פניך הלכים אל תעלנו מזה (שמות לג טו). וכי יראה הכהן את נגע הנתק והנה אֵין מראהו עמק מן העור (ויקרא יג לא). ואם בהרת לבנה הוא בעור בשרו ועמק אֵין מראה מן העור (שם שם ד). תבן אֵין נִתָּן לעבדיך ולבנים אמרים לנו עשו (שמות ה טז). אֵין המלך נושע ברב חיל (תהל' לג טז). וירא המן כי אֵין מרדכי כרע ומשתחוה לו (אסתר ג ה). נטע רבעי ומעשר שני שאין דמיו ידועין (סנה' א ג). בזמן שהאיש מנוקה מעון מים בודקין את אשתו אין איש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו (קידו' כז:). אין בעלי אומניות רשאין לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתם (שם לג.).—ובלי הנושא: ואמר ר"ש בן לוי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו (שם ל:). — ועם הפעל קדם השם: אתם לכו קחו לכם תבן מאשר תמצאו כי אֵין נִגְרָע מעבודתכם דבר (שמות ה יא). כל העיר עזובה וְאֵין יושב בהן איש (ירמ' ד כט). — וגם עם פעל עתיד: ויאמר המלך צדקיהו הנה הוא (ירמיהו) בידכם כי אֵין המלך יוּכַל[1] אתכם דבר (שם לח ה). — ועם פעל עבר: אשר אֵין נַעֲשָׂה פתגם מעשה

[1] ויש מנסחים יָכוֹל.

הרעת מהרה (קהל' ח יא). — ועם יֵש: אזנים להם ולא יאזינו אף אֵין יֵש רוח בפיהם (תהל' קלה יז). — ועם פעול: מי שהיו לו עשר שורות של עשר עשר בדי יין ואמר שורה ההיצונה אחת מעשר ו א י ן י ד ו ע איזו היא (דמאי ז ח). שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה בצדה ו א י ן ידוע אם עד שלא נגחת ילדה אם משנגחה ילדה (ב"ק ס א). המפלת ו א י ן ידוע מה הוא וכו' אין ידוע אם ולד היה אם לאו (נדה ג ו). שני שבילים אחד טמא ואחד טהור הלך באחד מהם ו א י ן ידוע באיזה מהן הלך האהיל על אחד מהם ו א י ן ידוע על איזה מהם האהיל (טהר' ס א). ויש שטעון ברכה לפניו ו א י ן טעון ברכת לאחריו (נדה ו י). כלים המיוחדין וכו' ו ש א י ן מיוחדין (כלים ס ג). בדבר ש א י ן א ב ו ד (ב"מ עו:). — ג) כמו בלא, בלי, ohne; sans; without: ואם שלש אלה (שארה כסותה ועונתה) לא יעשה לה (להאמה העבריה) ויצאה הנם אֵין כסף (שמות כא יא). רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל שבי לארץ אֵין כסא בת כשדים (ישעי' מז א). נחשבתי עם יורדי בור הייתי כגבר אֵין איל (תהל' פח ה). — ועם פעל מקור ובראשו ל במשמעת אי אפשר, לא ראוי, לא נכון, אסור, unmöglich, unpassend: inconvenable, impossible; not allowed: ויבוא (מרדכי) עד לפני שער המלך כי אֵין לבוא אל שער המלך בלבוש שק (אסתר ד ב). כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אֵין להשיב (שם ח ח). וגם ללוים אֵין לשאת את המשכן ואת כל כליו לעבדתו (דהי"א כג כו). ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אֵין להוסיף וממנו אֵין לגרע (קהל' ג יד). א י ן לבזות דל משכיל ו א י ן לכבד כל איש חמס (בן סירא גני' י כג). א י ן לאמר (ז)ה למה זה כי הכל לצרכו (נב)חר (שם לט כא). א י ן להשיב על דברי מי שאמר והיה העולם (מכי' בשלח ב ו). אמרו רוצים או לא רוצים א י ן לנו לעשות אלא דברי בן עמרם (שם א). ו א י ן לאדם לזלזל בספר של גויל מלעשותו כך (הלכ' ס"ת ר"י ברצלוני, דף ב). — ו*עם פעל בינוני במשמעת אסור: א י ן נוטעין ירקות בתוך סדן של שקמה א י ן מרכיבין פיגם על גבי קדה לבנה מפני שהוא ירק באילן א י ן נוטעין יחור של תאנה לתוך החצוב (כלאים א ח). א י ן החמור יוצא במרדעת כו' ו א י ן התרנגולים יוצאין בחוטין ולא ברצועות שברגליהן (שבי' ס ד). — ה) *עם לי אתרי כן, במשמעת אינני יודע, לא אוכל להוכיח: א י ן לי (שאסור להקריב) אלא אלו בלבד מנין לרבות שאר המומים (ספרא אמור פר' ג). א י ן לי (שצריך לאכל מצות בליל הפסח) אלא בזמן שבית המקדש היה קים בזמן שאין ביהמ"ק קים מנין (שם פרק י). א י ן לי (שצריך לִשבות בשביעית) אלא לזרע ולזומיר, לחריש לעידור ולניכוש ולכיסות ולביקוע מנין (שם בהר בתחלתו). א י ן לי אלא משה דיין לפרעה אהרן מנין ת"ל אל משה ואל אהרֹן (מכי' פתי'). א י ן לי אלא לשעבר לעתיד לבא מנין ת"ל וסוכה תהיה לצל יומם (שם בשלח ב ויסעו). — ובלשון התנאים והאמוראים במדרשי מלים והכתובים, אין מלה פלונית אלא, ר"ל אין לה פרוש אחר אלא זה: יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי ו א י ן מנוחה אלא נבואה שנאמר ותנח עליהם הרוח (מכי' בוא, פתי'). לעברך בברית ה' אלהיך ו א י ן ברית אלא תורה (שם מסכתא ד פסחא ה). והדרת פני זקן א י ן זקן אלא חכם (ספרא). א י ן עני אלא בדעת (נדר' מא.). — ואֵין לְךָ, ר"ל אין בעולם: א י ן לך אדם ש א י ן לו שעה ו א י ן לך דבר ש א י ן לו מקום (אבות ד ג). א י ן לך כלי שמחזיק ברכה יותר מן השלום (סוף עוקצין). ר' יעקב אומר א י ן לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה ש א י ן תחיית המתים תלויה בה (קידושין לט:). — *אין־תכלית, עי' תכלית.

וככנויים — אֵינֶנּוּ *אֵינִי, ר"ל אין אני: לא תעלו ולא תלחמו כי אֵינֶנִּי בקרבכם ולא תנגפו לפני איביכם (דבר' א מב). לא תשורני עין ראי עיניך בי וְאֵינֶנִּי (איוב ז ח). — ועם פעל: כה אמר פרעה אֵינֶנִּי נתן לכם תבן (שמות ה י). כי אנכי מת בארץ הזאת אֵינֶנִּי עבר את הירדן (דבר' ד כב). גם כי תרבו תפלה אֵינֶנִּי שמע ידיכם דמים מלאו (ישעי' א טו). ויאמר ירמיה שקר אֵינֶנִּי נפל על הכשדים (ירמ' לז יד). — *אֵינִי: אמר להם (ר' גמליאל) א י נ י שומע לכם לבטל הימני מלכות שמים אפילו שעה אחת (ברכות ב ג). הא לך א י נ י כמותך (ספרא קדוש' פר' ג). אמר רבי שמעון בן עזאי א י נ י כמשיב על דברי רבי אלא כמוסיף על דבריו (מכי' בוא פתי'). — שֶׁאֵינִי: שורי וחמורי ש א י נ י חייב בהם מצות (ילדים ד ז). — אֵינְךָ אֵינֵךְ: ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחיה ואם אֵינְךָ משיב דע כי מות תמות (ברא' כ ז). אם אֵינְךָ ממלט את נפשך הלילה מחר אתה מומת (ש"א יט

יא). — ובלי פעל; כל יודעיך בעמים שממו עליך בלהות היית ואינך עד עולם (יחזק' כח יט). בלהות אתנך ואינך ותבקשי ולא תמצאי עוד לעולם (שם כו כא). — ועם ה השאלה: האינך ראת מה המה עשים (ירמ' ז יז). — איננו *אינו: וישב (ראובן) אל אחיו ויאמר הילד איננו ואני אנה אני בא (בראש' לז ל). לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו זה חלק שוסינו וגורל לבוזינו (ישעי' יז יד). יבש נדף ואיננו (שם יט ז). — ובמאמר של עבר במשמעת עבר: ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אתו אלהים (בראש' ה כד). ויהי עבדך עשה הנה והנה והוא (האיש) איננו (מ"א כ מ). — ועם מלה אחריה: כי לא נוכל לראות פני האיש ואחינו הקטן איננו אתנו (בראש' מד כו). כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני ה' אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום (דבר' כט יד). — ועם תאר ופעל: איננו (פוטיפר) גדול בבית הזה ממני (בראש' לט ט). ומראהו (של הנגע) איננו עמק מן העור (ויקרא יג לד). כל הנחלים הלכים אל הים והים איננו מלא (קהל' א ז). וירא (משה) והנה הסנה בער באש והסנה איננו אכל (שמות ג ב). את הגמל כי מעלה גרה הוא ופרסה איננו מפרים טמא הוא לכם (ויקרא יא ד). מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון (קהל' ה יא). — *אינו: וכל דיין שלוקח שוחד ומטה את הדין אינו מת מן הזקנה עד שעיניו כהות (פאה ח ט). וכל מי שאינו צריך ליטול (צדקה) ונוטל אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות (שם). אינו דין שנחמיר (ב"ק ב ה). אינו דומה לומד מעצמו ללומד מרבו (כתו' קיא.). טבל באחד מהן ואינו ידוע באיזו מהן טבל (מקו' ב ב). — ועם כן אחריו, ר"ל אין הדבר כן: אפי' תשעים ותשעה אומרים לחלק ואחד אומר לבוז לזה שומעין שאמר כהלכה, בדלית ובדקל אינו כן אפילו תשעים ותשעה אומרים לבוז ואחד אומר לחלק לזה שומעין שאמר כהלכה (פאה ד א-ב). — ועם ש בראש: מי שאינו יכול לעשות עיסתו בטהרה (חלה ב ג). ברבו שאינו מובהק (קידוש' לג.). ושאינו מחוסר צידה (שבת יג ה). — ועם כש בראש: שלא עשה בו את המזומן כשאינו מזומן (ספרא אמור, פר' ח). — ואם מש: משאינו נקיב על תנקוב (דמאי ה י). — ו"במשמעת מה שאין בעולם: יצר מתהו ממש ועשה אינו ישנו (ספר יצירה ב ה). — ו"עם שם אחריו כמו שם מרכב אחד, — *אינו יהודי, *אינו ישראל: לא יאמר לאינו יהודי לעשותו (שו"ע או"ח של"ת ו). אסור ליתן לא"י (לאינו ישראל) מעות מעשר שני (שו"ע יו"ד ש"ו ג). ואסור לומר לאינו יהודי שיאמר לאינו יהודי אחר לעשות לו מלאכה (שו"ת חות יאיר מט). אינו ישראל שעשה מלאכה בשביל ישראל וכו', אלא אם עשאה האינו ישראל בשביל עצמו (גן עדן, ענין שבת). — איננה: לכל הבהמה אשר היא מפרסת פרסה ושסע איננה שסעת וגרה איננה מעלה טמאים הם לכם (ויקר' יא כו). ושפלה איננה (הבהרת) מן העור (שם יג כא). — ו*אינה: קמה שיש בה סאתים ושכחה אינה שכחה (פאה ו ז). וכל מיתה שנאמר סתם אינה אלא חנק (ספרא קדוש' פר' ט). — ועם ש. ושאינה גבוהה עשרה טפחים (סוכה א א). לא היתה חצר בירושלם שאינה מאירה מאור בית השואבה (שם ה ג). אינה יהודית (שו"ע או"ח תקנא ג). — איננו[1], ר"ל אין אנו: הדבר אשר דברת אלינו בשם ה' איננו שמעים אליך (ירמ' מד יו) — אינכם: קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים (דבר' ד יב). ויאמר אליהם (המלך יהואש לכהנים) מדוע אינכם מחזקים את בדק הבית (מ"ב יב ח). — אינם: אהלי שדד וכל מיתרי נתקו בני יצאוני ואינם אין נטה עוד אהלי ומקים יריעותי (ירמ' י כ). אבתינו חטאו ואינם ואנחנו עונתיהם סבלנו (איכה ה ז). הפוך רשעים ואינם ובית צדיקים יעמד (משלי יב ז). ולמד אתם (את ישראל) השכם ולמד ואינם שמעים (ירמ' לב לג). ובית ישראל לא יאבו לשמע אליך כי אינם אבים לשמע אלי (יחזק' ג ז). אלו שאינם צריכים שיבאו בהם המים (מקו' י ג). שני עומרים שכחה שלשה אינם שכחה (ספרי תלא, רפג). — אינן: בית הסתרים ובית הקמטים אינן צריכין שיבואו בהן מים (מקו' ח ה). — *אינם יהודים (שו"ע או"ח שפא ה). — אינימו[2], אינמו, במליצ' כמו אינם: כלה בחמה (את הרשעים) כלה ואינמו (תהל' נט יד). בעמל אנוש אינימו[3] (שם עג ה).

---

[1]) ולפי הענין תכיר בין המדברים בעדם ליחיד נסתר (רד"ק מכלול, דקדוק המלים). ובנקוד אשורי איננו. — [2]) אולי לפי הקש אלימו עלימו (קניג ב 446), מן חמה, שהיה בתחלה אולי חמה, ותנועת קמץ השנית נעברה לחולם כנהוג בעברי' (שם). — [3]) בספרים מדויקים

ועם בבל"ם.

בְּאַיִן, א) בלי: הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים בְּאֵין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק (ישעי' נז א). כלם ישבים בְּאֵין חומה ובריח ודלתים אין להם (יחזק' לח יא). באפס עצים תכבה אש וּבְאֵין נרגן ישתק מדון (משלי כו כ). — ב) כאשר אין, כאשר לא היה: מעולם נסכתי (החכמה) מראש מקדמי ארץ בְּאֵין תהמות חוללתי בְּאֵין מעינות נכבדי מים (משלי ח כג-כד).

כְּאַיִן כמו שאין: נגששה כעורים קיר וּכְאֵין עינים נגששה (ישעיה נט י).

לְאַיִן, — א) למי שאין: ויאמר להם (נחמיה להעם) לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לְאֵין נכון לו (נחמ' ח י). — ב) בלי, עד בלי, ועצי ארזים (הכין דוד) לְאֵין מספר (דהי"א כב ד). ואחרי כל זאת נגפו ה' (את המלך) במעיו לחלי לְאֵין מרפא (דהי"ב כא יח).

מֵאַיִן, א) בלי, באופן שאין: אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדלים וטובים מֵאֵין יושב (ישע' ה ט). במקום הזה אשר אתם אמרים חרב הוא מֵאֵין אדם וּמֵאֵין בהמה (ירמ' לג י). עיני נגרה ולא תדמה מֵאֵין הפגות (איכה ג מט). דבר ה' עליכם כנען ארץ פלשתים והאבדתיך מֵאֵין יושב (צפני' ב ה). — ב) מפני שאין: וקברו בתפת מֵאֵין מקום (ירמ' ז לב). הן בגערתי אחריב ים אשים נהרות מדבר תבאש דגתם מֵאֵין מים ותמת בצמא (ישע' נ ב). ושממו הרי ישראל מֵאֵין עובר (יחז' לג כח). ותהיינה צאני לאכלה לכל חית השדה מֵאֵין רעה (שם לד ח).

אֵין־סוֹף, — בלשון המקבלים כנוי להאלהים, **Kab. Unendlicher, Gott**; **cab. l'infini, Dieu**; **the Infinite, God**: ובגין דא קרא לגרמיה אין סוף דלית ליה דמות וצורה (רעיא מהימנא — ובשביל זה קרא לעצמו אין סוף שאין לו דמות וצורה). האין סוף הוא הסבה הראשנה בלתי מסובב מזולתו (שער השמים, ר"א הירירו ג ט). ומשם אדיר יתאצלו כל מיני שפע האצילות מן המקור הנקרא אין סוף (שערי אורה, ר"י גיקטיליא ז:). דע כי כל הנראה והנתפש בהרהור הלב מוגבל, וכל מוגבל וכו' א"כ מה שאינו מוגבל קרוי אין סוף (עוריה: מפתח, עשר ספירות). והנה נודע כי האור העליון למעלה עד אין קץ הנק' א"ס (אין סוף) ושמו מוכיח עליו שאין בו שום תפיסה לא במחשבה ולא בהרהור כלל ועיקר וכו' ואין בו ראש וסוף (ר"ח ויטאל, ע"ח היכל אדם קדמון ענף ב). מה שאנו קוראים אין סוף (א"ס) אינו אלא שמו שקדם לעולם (עמק המלך, אדם קדמאה ט). אור אין סוף הידוע מציאותו ולא מהותו המציא שרש הדין (מגנת חסידים, מסכת שלום פ"א).

אִין[1], מלת תה"פ, — הֲלֹא, ודאי, קרוב לודאי, wahrscheinlich, vielleicht; peutêtre, probalement; perhaps: ובהשאלה של ספק כמו אולי, ויאמר דוד לאחימלך וְאִין[2] יש פה תחת ידך חנית או חרב כי גם חרבי וגם כלי לא לקחתי בידי כי היה דבר המלך נחוץ (ש"א כא ט).

אִין, עי' אִן.

אֵיפָה[3], אֵפָה ש"נ, סמי' אֵיפַת, כנו' איפתם ־תן, מ"ר אֵיפוֹת,— שם מדה של דברים יבשים, של

אין בו יוד אחר הנון (מ"ס).

[1]) בסור' אִין: באמת, ודאי, אמנם, ונצטמצם אולי בעברית למושג של קרוב לודאי, ומזה למושג האפשרות, וקצת דומה לזה המלה הן לאמות וגם לאפשרות. — [2]) מלה באה רק פעם אחת במקרא, וכבר פקפקו ונחלקו הקדמונים בפרוש משמעתה. ת"י: ואלו אית כה. השבעים תרגמו כמו לו קראו רְאֵת היש וכו'. פשיטא ותר' ערב' תרגמו כמו ואין. ר"י אבן גנאח: ואין וכו' במקום אם וכבר נאמר כי היא כמו אין בצירי וענינו והלא יש תחת ידך. ע"כ. רש"י פרש ואם, וכן ר"ש פרחון והעיר שכן בלשון גמר' ירושלמי. רד"ק החליט אִן כמו אֵין. וגם החדשים נחלקו ככה. קצתם (Welh. ואחרים) נוטים לנוסח' השבעים. קצתם מחליטים כי זה פשוט טעות, אִין במקום אֵין, ויש שהגיהו ואי יש, במשמ' ואיה. וקצתם פרשו כמו אִין בסור' במשמ' ודאי. והנה אעפ"י שמליצת אֵין יש אפשרית, כמו תהל' קלה יט: אֵין יש רוח בפיהם, מ"מ אם לא נחליט הנקוד אִין לשבוש פשוט מאוחר, מוכרחים אנו לאמר כי לפחות בזמן התחדשות הנקוד כבר היתה זו קריאה מקבלה, ובהיות שאין כל טעם לקריאת אִין במקום אֵין דוקא במקום הזה, הואיל ויש במקום הזה בעצמו כמה פעמים אֵין ולא אִין, לכן רגלים לדבר כי לפחות בזמן ההוא ראו במלה וְאִין כונה אחרת לא כמו אֵין, והכונה האחת האפשרית לפי הענין היא שאלת אולי, וכונה זו יכלה להסתעף מן משמעת אִין בסור', בדרך הרשום בפנים. וכבר פלפל במלת זו קניג בהעתון ZAW XVII 238.

[3]) משקל בֵּיצָה, צֵידָה צֵדָה, תֵּבָה. והנה אמרו חוקרי לשונות המזרח' כי זו מלה מצרית, אֵ־פַּת, וכבר

דנן וכדומה, תכיל שלש סאות, או עשרה עמרים, Getreidemass; mesure des grains; a measure of grain: — א) הכלי שמדדים בה: והעמר עשירית האיפה הוא (שמו׳ יו לו). לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה וכו׳ איפה שלמה וצדק יהיה לך (דבר׳ כה יד-יט). אשה אחת יושבת בתוך האיפה (זכריה ה ז). אוצרי פירות ומלוי רבית ומקטיני איפה ומפקיעי שערים עליהם הכתוב אומר לאמר מתי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר להקטין איפה ולהגדיל שקל וכו׳ אם אשכח לנצח כל מעשיהם (ב״ב צ:). — ב) עצם הדבר הנמדד, חטה שעורה וכדומה בכמות זו: כי עשרת צמדי כרם יעשו בת אחת וזרע חמר יעשה איפה (ישע׳ ה י). ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה בשמן כתית רביעת ההין (במד׳ כח ה). — אפה: והביא את קרבנו אשר חטא עשירת האפה סלת לחטאת (ויקר׳ ה יא). — איפת: איפת צדק והין צדק יהיה לכם (שם יט לו). וגדעון בא ויעש גדי עזים ואיפת קמח מצות (שופט׳ ו יט). קח נא לאחיך איפת הקליא הזה (ש״א יז יז). — ובמליצה: אצרות רשע ואיפת רזון זעומה (מיכ׳ ו י). — וכנ׳ ומ״ר: ואם היו להם אילים מרובין ולא היה להן איפתן יביאו איל אחד ואיפתו ולא יקריבו כלם בלא איפות (מנח׳ מה:). — ובהשאלה, *חלק, גורל: אמר לו הקב״ה (לאיוב) איוב אמור לי האיפה[1]) שלך באיזה מקום היתה תלויה בראשו (של אדה״ר) או במצחו או באיזה אבר שלו אי יודע אתה באיזה מקום היתה איפתך אתה מתוכת עמי (מד״ר שמות מ).

ב. *אֵיפָה, ש״נ, כמו *חִיפָה, עי״ז: יכול אף עור מצה ועור האיפה במשמע ת״ל מלאכת עור יצאו עור המצה ועור האיפה שלא נעשה בה מלאכה (ספרא שמיני ו, — ועוד שם תזריע יג).

העיר ר״י בן גנאח כי היא המלה וַיבה a) בלשון ערב׳. אמר וז״ל: מדה נקראת בלשון ערבית ויבה והיא מכילה מן היבש ארבעת אלפים ושמנה מאות זוז עכ״ל. ולפי המלונים הערבים הויבה היא ארבעה ועשרים מדא, והיא לפי דעתם מלה „מולד״ לא מעקר הלשון הערבית. — [1]) מתנ׳ כה׳ פרש כמו אופי, העיקר שלך. ולפי זה יסטרוב: התכונה והטבע, וכו׳. אבל, אולי פשוט המדה שלך, החלק שלך.

a) وَيبة

אֵיפֹה[1]), מלת השאלה, — א) שאלת המקום, באיזה מקום נמצא או נעשה דבר מהדברים, wo; où; where: ויאמר (יוסף) את אחי אנכי מבקש הגידה נא לי אֵיפֹה הם רעים (ברא׳ לז יו). וישאל (שאול) ויאמר אֵיפֹה שמואל ודוד ויאמר הנה בנוית ברמה (ש״א יט כב). ויאמר לו (דוד) המלך אֵיפֹה הוא ויאמר ציבא אל המלך הנה הוא בית מכיר (ש״ב ט ד). ותאמר לה חמותה אֵיפֹה לקטת היום (רות ב יט). זכר נא מי הוא נקי אבד ואֵיפֹה ישרים נכחדו (איו׳ ד ז). אֵיפֹה היית ביסדי ארץ (שם לח ד). — ובדרך ספור: ואיש אל ידע אֵיפֹה אתם (ירמ׳ לו יט). — ב) שאלת האיכות, איך הוא הדבר, wie; comment; how: ויאמר (גדעון) אל זבח ואל צלמנע אֵיפֹה[2]) האנשים אשר הרגתם בתבור ויאמרו כמוך כמוהם אחד כתאר בני המלך (שופט׳ ח יח).

אֵיפוֹא, אֵיפֹא, עי׳ אֵפוֹא.

*אִיפּוּפֵי[3]), איפופי ישראל! — מלת קריאה של שבועה, נדר וקנם בשביל קפדה וכעס וכדומה, שהיה נהוג בדבור ההמוני בקרב היהודים לפנים.

---

[1]) מלה מרכבה מן אֵי ומן פֹּה. — [2]) גם מעצם השאלה ובפרט מהתשובה: כמוך כמוהם וכו׳, נראה ברור כי המלה איפה זו משמשת שמוש איכה. וכן בלשון כושית אֶפָּ.

[3]) בארמ׳: חד בר נש אתא מישרי נדרא קומי ר׳ יוסי מתעטף ויתיב לי׳ א״ל מה אשתבעת אמ״ל איפופי ישר׳ לא עללה לביתי, א״ל איפופי ישר׳ ולא עללה לבייתך (ירוש׳ נדר׳ יב מב ג. — איש אחד בא לפני רבי יוסי כשהיה מתעטף ויושב לבקש להתיר לו נדרו אמר לו (ר׳ יוסי) מה נשבעת? אמר לו (האיש) אפופי ישראל לא אכנס אל ביתי. אמר לו (ר׳ יוסי) אפופי ישראל ולא תכנס לביתך). והנה לא הקריאת הנכונה והנקוד ולא מקור המלה ולא פרושה המדיק אינם ידועים. לוי נקד איפופי וגם אופופי. קוהוט איפופי אופופי. יסטרוב אִיפּוּפִי. קרוים מעתיק Ipophi. ובדבר מקורה, הנה בניטין מוספיה ערך פופי אמר כי כך כותבים היונים את שם יהוה מפני שהאותיות האלה דומות להאותיות ו ה ו ה, ומזה נתפשט אח״כ מלה זו גם בקרב היהודים. לוי מביא דעת מוספיא ואינו מוסיף עליה כלום. קוהוט מפקפק בין השערתו הוא כי זו מלה יונית אפופוי Ωποποι שפרושה אהה אלהים, ובין השערת מוספיא. לפי דעת יסטרוב אפופי כמו אֱלוֹהַי, והיא קריאה של חול במקום הקריאה האמיתית של השם הקדוש. אך קרוים דחה השערה זו, מפני הכתיב איפי ביוד אחרי האלף, והצ״ע השערה אחרת,

איץ[1], פ"ע. עב׳ אִצְתִּי, עת׳ תָּאִיץ תְּאִיצוּ, צווי אִיצוּ. — כמו אוץ, מהר והתאמץ. על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי אל תאיצו[2] לנחמני על שד בת עמי (ישעי׳ כב ד). — עורה והקיצה רוצה ואיצה (תוכח׳ בסוף לקוטי הפרדס, קומבירגי).

***איק**, — צרוף אותיות האלפבית איק בכר גלש: כי העשרה והמאה והאלף הם כמו אחד והוא חשבון איק בכר שילמדו הנערים בספרים (הראב"ע ספר העבו׳).

***אִיָּר**[3], אייר, ש"ז, — שם החדש השני בשנה, בהחל השנה מחדש האביב. Name des zweiten jüd. Monats (Mai); nom du 2e mois juif; the 2e Jew month : בשבעה באייר[4] חנוכת שור ירושלם (מגי׳ תענית ב). על ששה חדשים השלוחין (בדבר קדוש החדש) יוצאין על ניסן מפני הפסח וכו׳ וכשהיה ביהמ"ק קים יוצאין (שלוחים אף על אייר[5]) מפני פסח קטן (ר"ה א ג). בחדש השני וכו׳ זה אייר שהוא שני לניסן (סע"ר ד). השלים ניסן אירע אייר להיות בשבת (מכי׳ בשלח ד א). טל גר (ר"ל של מן) לצידם תִּיָּר, מחמשה עשר באייר (ר"א קליר, טל). אייר בו מתחילים הקצירים תוך ארץ הצבי מן השעורים (הראב"ע, שמעו נא). חדש אייר מחמד החדשים כי בו רפואות אנשים וגבורות החלשים המשמח אלהים ואנשים (תחכמ׳ תריזי ה). ראה הגן בטורי ציץ מצויר, ורוץ לשתות לאור יפיו באייר, ושור כי הזמן כתב רקמות עלי הציץ בלי קלף ונייר (שם). באייר אשבעה שובע שמחות ובשמאלי ובימיני נעימות כשורי חושקים בכל עברים כציץ ציצים לשחר העלמות (עמנ׳ ע).

איר, משקל עברי מן אירא שלקמן.

***אִירָא**[1], ש"ז, מ"ר אִירִין. — חתיכה קטנה של צמר, צמר גפן, וכדומה, Wollflocke; flocon de laine, etc.; flock of wool : לא יצא החייט במחטו התחובה לו בבגדו ולא נגר בקיסם שבאזנו ולא סורק במשיחה שבאזנו ולא גרדי באירא שבאזנו ולא צבע בדוגמא שבצוארו ולא שולחני בדינר שבאזנו (שבת יא:). המוציא סמנין שרויין כדי לצבוע בהן דוגמא לאירא (שם עט.). לפי שאין אדם טורח לשרות סממנין לצבוע בהן דוגמא לאירא[2] (שם ל.). אין לוקחין מן הגרדי לא קוצין ולא אירין (תוספתא ב"ק יא יא). אין לוקחין מגרדי לא אירין ולא נירין (ב"ק קיט:).

***אִירָה**, ש"נ, כמו עירה: חולדה שגררה את האירה[3] שהוא עתיד להחזירה (תוספתא כל׳ ב"ב א ד).

שזה שם אלהות מצרית אפופיס. והנה אעפ"י שטענת קרוים אינה בלי יסוד, מ"מ השערת יסטרוב היא היתר מתקבלת על הדעת, והסכים לזה גם דר׳ בכר בהקבץ REJ 35, 116, וגם פירסט שם 66, 38, והעיר שהוא כמו נזית במקום נזיר, ואמר דר׳ בכר שם כי יש דוגמאות לזה בהקריאות ההמוניות בלשונות האחרות, בצרפתית morbleu במקום mordieu, sapristi במקום sacristi וכיוצא בזה, ובגרמ׳ — Potz במקום Gotz, וכדומה. והנה, יהי המקור מה שיהיה, עכ"פ נראה שזו היתה מלת קריאה נהוגה אצל היהודים בזמן ההוא לשבועה, לקיום דבר, להתרגשות וכדומה.

[1]) כמו שיר שרתי שירו. — ועי׳ אוץ. — [2]) יש סברים כי זה הפעיל מן אוץ.

[3]) באשורית אַר אַאַר. ואמר דליטש שנגזר מן אר במשמעת אור. אך מוס ארנולד (בהעתון JBL XI 172) פקפק בזה אם אפשר שיסתעף מן אר איר, וגזרו מן איר באשורית במשמ׳ שלח מן, הוציא, ור"ל חדש המוציא ציץ, וכמו זיו בעברית וכנענית. וכן בסור׳ איָר, ובערבית אַיַּאר a). — [4]) בסגנון עברי, ואעפ"י שאין ספק כי מ"ת נכתבת בעקרה בארמ׳, מ"מ ראשי קצת פרקים, אולי מפני שהדבור הזה בעבר׳ היה רגיל הרבה בפיהם, נכתב כך בעברית, כמו פרק ג, ד, ה. — [5]) כך בשתי ידים בכל הנוסחאות של הבבלי, וכן בירושלמי וכן במתניתא דבני מערבא מהד׳ לו.

a) أيّار

---

[1]) לוי וקוהוט, פרשו שהם צמר סתם, גזורה מלת זו מן השם היוני אירון εἶρον, וכן קרוים. יסטרוב — מן אור, חור, ומפרש דבר לבן. אך הפרוש אשר מסרו הגאונים הוא לא סתם צמר כ"א חתיכה של צמר. ולכן יותר מסתבר כדעת לֵו, בהער׳ לקרוים, כי מקורה בהשם עור בארמית ובסורית עורא, ובערבית עואר a), שפרושו מוץ, ומזה השאל לחתיכה קטנה של מוכין, צמר וכדומה. — [2]) גרסת ר"ח עירא, בע׳, ואמר כי בלשון ארמי היא אודרא (או אודדא) ופרש וז"ל: והוא כמין מוך חתיכה קטנה מן הצמר או מן הפשתן או מן צמר של גפנים שאורגין אותן בתוך מטפחות של מלת נקראת בלשון ישמעאל כמל. ע"כ. והובאו הדברים האלה בלשונם ממש בערוך.

[3]) כך תוספתא צו"ם; ובמהד׳ וילנה עירה.

a) عوّار

***אִירוֹנִית[1])**, ת"נ, מ"ר אירוֹנִיּוֹת, — תאר קערה של חרס של הכפריים, כשעדין לא נצרפה באש, **irdene Schüssel; écuelle en terre; clay-dish**: ועל לפסים אירוניות[2]) וכו' שלא נגמרה מלאכתן (עדיות ב ה). ועי' הרנית.

***אִירוּס[3])**, אִרוּס, ש"ז, — א) שם פרח טוב הריח, תכלת הגון, ועליו דומים קצת לחרב, Iris: האירוס[4]) והקיסום וירקות חמור (תלי' ת ה). האירוס והקיסום ושושנת המלך מין זרעים (תוספתא כלא' ג יג). — וחסר: הארוס והקיסום (כלאים ה ח). — ב) מין אבן יקרה, רב הגונים, iris: למלך שנשא למטרונה והכניסה לו שנים אריסין (מד"ר דבר' ג ז, וילקוט בהעלו' כג).

[1]) הרמב"ם בפרושו אמר כמו עירונית בע' ונגזר מן עיר. וכן לוי. קוהוט—נקד אֵירוּנִית, וגזר מן המלה היונית אֲאֵר־ ἀέρινος אויר, ר"ל כלי מלא אויר. וכל זה דחוק. גם השערת קרוים שזו היא המלה הרומית hirnea, שהיא שם לגביע סגור לשתות יין, רחוקה, מפני שמהענין שמדבר עליו במקומות שהובאה מלה זו נראה שזה שם לכלי חרס פשוט, וכן פרש התלמוד, משא"כ הכלי שקראו לו הרומאים הירניאה. גם נראה שהמלה אירוניות היא תאר להשם לפסים ולא שם בפני עצמו. ולכן ראה אני יתר דעת עמנ' לֶו שהשם אירוניות, שבקצת מקומות אחרים כתוב במקומו חרניות, פרושו מעיר חרנים במואב, כמו לחמיות מבית לחם. — [2]) כך הגרסה בנוסח' במקום הזה. והראב"ד גרס פה עירוית. ובמתנ' דבני מערבא, מהד' לו, עירניות. ובגמ' בבלי (כילה לב ב.) חרניות, ובירוש' (בם סב ג ובכת יג.) ארוניות. ופרש אביי (כילה בס) צעי הקלייתא, ופרש ר"ח קדירות בעלי כפרים, והוסיף רש"י: קערות של בני עיירות שאינן בני כרכים גדולים ואין מקפידין על כלים נאים ומשנפשטה הקערה של חרש אוכלין בה בשר ואין ממתינים עד שתתחקק ותצרף בכבשן. ע"כ. ערוך ורמב"ם וראב"ד פרשו: מחבתות שעושין אותן מזדוגות הכלי והכסוי יחד ונחולקים אותו אח"כ.

[3]) כן נקוד במשנ' כ"י קויפמן. בוקשר' אירוּס, וכן יסטרוב, לוי אִירוּס, והיא ביונית אירים ἶρις ברומית iris, על שם זהרו וגונו הקשתי. וכן בלשונות סורית וערבי' אירסא a).— [4]) רמב"ם תרגם סיסנבר ונקרא כמו"כ נמאם b) בערבית, והוא מין נענע, או צעתר, thymus serpillum. וכן ערוך סיסימברו ואמר: והם מיני מרקחת שמשימים בתבשיל, וי"א הוא עשב ובשבוריע מקיש הזרע במין זוג. ע"כ. ואסף הרופא קורא לאירוס שושן

a) ايرسا b) نمّام

ב·אִירוּס[1]), אִרוּס, אֵרוּס, ש"ז, — כלי נגינה, תף בכף אחד, **Handtrommel; tambourin; tambourine**: בפולמוס של אספסיינוס גזרו על עטרות חתנים ועל האירוס[2]) (סוט' ט יד). רבי יהודה אומר האירוס טמא מושב מפני שהאלית יושבת עליו (כלי' יה ו).

ברא (עמ' לו במ' כלמ').

[1]) לא ידוע מקורו. קוהוט ויסטרוב סברים כי נגזר מהשם אֲרוּסִים מפני שהשתמשו בכלי זה בשמחת ארוסים. וכן דעת דר' בכר (ZDMG, 47, 150) כי זו מלה עברית. אבל, האם רק לארוסים בלבדם השתמשו בו? פרופ' דר' דלמן הגיד לי בע"פ השערתו שנגזרה מן אוילוס ביוני' αὐλός, שפרושו חליל. ועי' הערה שלקמן.— [2]) כן בספרים הנדפסים בבבלי וירוש', וכן במשנ' שבמשנ' עם גוף פרוש הערבי של רמב"ם ובמדב"ם. בערוך: הארוס, וכן במשנה כ"י. ובמשמעת שם זה, שהיה כנראה רגיל בזמן המשנה, כבר היה ספק בה בזמן התלמוד. ר' אלעזר פרש טבלא דחד פומא (סוטה מט:); והערוך ערך אלית גרס אחרי פרושו של ר"א: אביי אמר כובא; וכן רב האי גאון בפרוש טהרות, אלא שבמקום כובא כתוב שם דכובא. ואין להכריע אם אביי פליג על ר"א בהדבר, ר"ל שכונתו היתה לכלי אחר, או רק בהשם ר"ל שהוא תרגם אירוס בהשם כובא, ואולם שניהם לכלי אחד נתכונו. כי אם בדברי אביי העקר הוא הגרסה דכובא כמו ברה"ג וקצ' נוסח' ערוך, והכונה היא כדעת לֶו בהערותיו לקרוים להשם ארדבקא בסורית, שפרושו הוא תף, בודאי אין שום הפרש בין פרושו של ר' אליעזר ובין זה של אביי. אך אם הגרסה שברוב נוסח' הערוך גם העתיקות כובא היא העקרית. והוא אלכובה a) בערב' יש מקום לספק, יען המלונים הערבים מיחסים לו, מלבד משמעת נרד בלשון בני תימן, עוד שלש משמעות מתחלפות לכלי זמר: אלטבל אלצע'יר אלמכ'צר (תף קטן צר בתוך), וקיל אלברבט (וי"א כנור), וען אבי סעיד הי אי אלכובה קצבאת תג'מע פי קטעת אדים יכ'רז עליהן ת'ם ינפכ' את'נאן יזמראן פיהמא (תלכרתוני— בשם אבי סעיד, היא קנים מחברים בחתיכת עור תפורה עליהם ויפיחו שנים ויזמרו בהם). ולא הזכיר Lane משמעה זו. ולפי"ז אפשר שאביי סבר שהאירוס הוא מין חליל מורכב, והצדק השערת דר' דלמן שלמעלה שהשם אירוס משבש קצת, ונגזר באמת אולי מהשם היוני אוילוס. על כל פנים הסכמת הגמרא היא כפרוש ר' אלעזר, כנראה מהמעשה המספר שם מיד אחרי זה שרב הונא עשה לבנו טנבורא ואביו שברו שמא יתחלף בעיני העם בטבלא דחד פומא, שאסור לעשות. וכן פרש הרמב"ם:

a) الكوبة

איש, מִמֶּנּוּ אִישׁ, יְאִישִׁי, אִישִׁיּוּת.

אִישׁ[1]), ס"ז, כנו' אישו אישה, אישך אישך, מ"ר אנשים אישים, כמ' אנשי, אישי, אנשי, אנשיך, אנשיהם. — א) אדם, **Mensch ; homme ; man :** אם בהמה אם איש לא יחיה (שמות יט יג). ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשנו למאיש ועד בהמה (שם יא ז). וגנב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת (שם כא טז). לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם (במד' כג יט). ויעשהו (את הפסל) כתבנית איש כתפארת אדם (ישע' מד יג). ואנכי תולעת ולא איש (תהל' כב ז). — ומוקף עם לא, לא־איש: ונפל אשור בחרב לא־איש וחרב לא אדם תאכלנו (ישעי' לא ח). — ומ"ר: שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל (בראש' לב כט). ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים (שופטי' ט יג). עיני גבהות אדם שפל ושח רום אנשים (ישעי' ב יא). — ומ"ר אישים: אישים פעלי און (תהל' קמא ד). אליכם אישים אקרא וקולי אל בני אדם (משלי ח ד). נבזה וחדל אישים (ישעי' נג ד). — והשתמשו הסופרים במליצה זו הרבה: לבן בן נהור בתואל אביו היה חדל א י ש י ם (חזקוני וילא). — ואמר המשורר: וראיתי בכור מות בעיני ואישים בקרב ספים וכלים (ר"ש הנגיד, שיר הלי תעג). כ א י ש י ם אשר המה בבור יגון שקועים (שם, דכריך כתוך לבי). עלמות לא ידעום איש ואיכה ל א י ש י ם בוערים יהיו בעולות (רמב"ע, השוגות, או"נ ב 184). אך לא כאלה חלק א י ש י ם תמימי דרך (כהנ' אברי ב ב סח). ולך דומיה תהלה לך א י ש י ם לב מוריקים (שם). — ועם פלוני אחריו: איש פלוני אמר לי שהוא חייב לו לא אמר כלום (סנה' ג ז). איש פלוני חייב לי מאתים דינרין (מכו' כ). עד שיאמר לאיש פלוני אני מכה (שם ח). ת"ח יושב ומדקדק בד"ת ומברר ד"ת ומשקלם א י ש פלוני אוסר א י ש פלוני מתיר א י ש פלוני מטמא א י ש פלוני מטהר (ספרי, עקב, פיסקא מח). שמעון בן עזאי אומר מצאתי מגלת יוחסין בירושלים וכתוב בה א י ש פלוני ממזר מאשת איש (יבמות מט:). — ועם אותו קודם: מעשה באדם אחד שהיה מוציא מעשרותיו כראוי וכו' אמר להם (הבן לקרוביו) מה באתם לשמות על אותו ה א י ש שנדווה (פסיק' דר' כהנ', כאב' לו.). א"ל (ר' אבא לחביריו) אם סותם פיו של אותו ה א י ש (תנחו' כוב' ברא' יג). — ב) הזכר של האדם, **Mann ; mâle ; a male:** על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו (בראש' ב כד). לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת (שם כג). וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי (שמות ב א). והמית איש או אשה (שם כא כט). איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש (שם לו ו). — ומ"ר: ונתת לאמתך זרע אנשים (ש"א א יא). הקהל את העם האנשים והנשים והטף (דבר' לא יב). — ג) בהרחבה גם הזכר בבעלי חיים, **d. Männchen; le mâle; male of animals:** מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו

דאירה שבה אלגרבל ורק עליהא מן אלג'הה אלואחויה ויצ'רב באליד ואשמהא אל משהור עגדנא אלטאר, — ובעברית (תר' דרנבורג): עגול דומה לכברה ועליו קלף מצדו האחד ויכהו ביד ושמו המפורסם אצלינו אלטאר.

[1]) בכנענ' אש, בערב' אישאן a) מ"ר איאשין, וכמו"כ נמצא השם הזה בצורתו גם בכתבת א ר מ י ת אחת (CIS 2, N 141 ,145). אפס, לפי דעת נלדקה (Nö ZDMG 40, 741) זו מלה זרה בארמית ולקוחה מלשון הכנענית. והנה נחלקו החכמים בדבר. קצתם מסתיעים בהרבים אנשים והנק' אשה, שהם מחליטים שהוא במקום א נ ש ה, וסברים כי א י ש נסתעף מן שרש א נ ש, שהיתה משמעתה בעקרה, כמו עוד עתה בערב' b): היה מקורב וידיד וכו', ונרפה הדגש שהיה צריך להיות באש ונתארכה תנועת האות א. אך דליטש (Prolog 161) טען על כל זה כי מן אנש היה צריך להתהוות אש כמו עז מן ענז, אב מן אנב, וכיוצא בזה. ולכן החליט דליטש כדעת גזנ' ואחרים כי יש בעבר' שרש א ו ש, שמשמעתו היא: היה ח ז ק, ומזה התאוששו, ומזה עוד לפי דעתו החלק השני של השם י ה ו א ש, ומזה נסתעף איש על שם הכח, וכמו גבר. אך נלד' בהמאמר הנז' למעלה (ZDMG 40 ,741) דחה טענותיו של דל', ואומר כי התאוששו אינו מן אוש כ"א מן אשש, או הוא פעל שנסתעף מן השם איש. והחלק איש בהשם יהואש הוא מהשרש אוש c) שנהוג בערב' ומשמ' נהן, ובמלה מצויה כל כך אינו תמוה אם אש נתרכבה ונהיתה א י ש. — ואעפי"כ, מציאות השם א י ש א ן בערב' יחד עם השם א נ ש א ן, ובעבר' מ"ר א י ש י ם אעפ"י שלא השתמשו בו העברים לפנים אלא מעט, הם רגלים להשערה כי שני השמות א י ש וא נ ו ש שניהם קדומים ומקוריים ונצחו בעבר' היחיד של איש והרבים של אנש, ואלו הרבים אישים והיחיד אנוש לא נשתמשו בהם אלא מעט ובקצת כונה מיוחדה. ובערב' להפך א י ש א ן אינו מצוי, כמו שהעיד אלשרתוני על מלה זו: לע'ה מאייה, ר"ל בלשון ט י י ת יאמרו אישאן במקום אנשאן.

a) إيسان أياسين b) أنس c) آس

(בראש' ו ב). — ד) בעל אשה, Ehemann, Gatte ; mari ; husband : אלה החקים אשר צוה ה' את משה בין איש לאשתו בין אב לבתו (במדב' ל יז). וימת אלימלך איש נעמי (רות א ג). כי אמרה (לאה) כי ראה ה' בעניי כי עתה יאהבני אישי (בראש' כט לב). ותאמר אבל אשה אלמנה אני וימת אישי (ש"ב יד ה). ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך (בראש' ג יז). ויאמרו (הפלשתים) לאשת שמשון פתי את אישך ויגד לנו את החידה (שופט' יד טו). ותתן (שרה) אתה לאברם אישה (בראש' טז ג). ואשה גרושה מאישה לא יקחו (ויקר' כא ז). ותשאר האשה משני ילדיה ומאישה (רות א ה).—ומ"ר : וכי אנחנו מקטרים למלכת השמים ולהסך לה נסכים המבלעדי אנשינו עשינו לה כונים (ירמי' מד יט). ואחות אחותך את אשר געלו אנשיהן ובניהן (יחזק' טז מה). — ה) אמיץ הרוח, גבור Tapferer ; brave ; hero : ויאמר דוד אל אבנר הלוא איש אתה ומי כמוך בישראל ולמה לא שמרת אל אדוניך המלך (ש"א כו טו). אנכי הלך בדרך כל הארץ וחזקת והיית לאיש (מ"א ב ב). התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם (ש"א ד ט). — ו) בחבור עם שם אחר אחריו, מי שיש לו איכות השם האחר : ובת איש כהן כי תחל לזנות (ויק' כא ט). מי שמך לאיש שר ושפט עלינו (שמות ב יד). וישלח ה' איש נביא אל בני ישראל (שופט' ו ח). וישמע עבד מלך הכושי איש סרים והוא בבית המלך (ירמי' לח ז). אנשים אחים אנחנו (בראש' יג ח). — ובפרט עם שמות היחס לעם, ארץ, עיר : איש עברי (שמות ב יא). איש יששכר (שופט' י ב). גדעון בן יואש איש ישראל (שם ז יד). אנשים עברים (שמות ב יג). אנשים מדינים (בראש' לז כח). ויצאו אנשי ישראל מן המצפה (ש"א ז יא). — וגם היחיד במשמעת רבים : ויאמרו אליו (הגבעונים אל יהושע) ואל איש ישראל (יהושע ט ו), ר"ל לכל ישראל. ויצעק איש ישראל מנפתלי ומן אשר (שופט' ז כג). ויאמר איש ישראל (ש"א יז כה). — והפעל ברבים : וכל איש ישראל בראותם את האיש (שם שם כד). ויאמרו איש ישראל אל גדעון משל בנו (שופט' ח כב). המלו לה' והסרו ערלות לבבכם איש יהודה וישבי ירושלם (ירמי' ד ד). — ז) בעל איזה דבר, רגיל באיזה דבר, einer dem etwas eigen, habituell ist; possesseur de, habitué à; possessor of, habituated to: ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה (בראש' כה כז). ויחל נח איש האדמה ויטע כרם (שם ט כ). ה' איש מלחמה (שמות טו ג). והוא איש מלחמה מנעריו (ש"א יז לג). לא איש דברים אנכי (שמות ד י), ר"ל אינני איש ידע לדבר. הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי ידע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תאר (ש"א טז יח). ויצא איש הבנים ממחנות פלשתים (שם יז ד). איש הבליעל הזה : (שם כה כה). איש הדמים ואיש הבליעל (ש"ב טז ז). איש בשרה (שם יח כ). איש מות (מ"א ב כו), ר"ל חיב מיתה. יען שלחת את איש חרמי מיד (שם כ מב). איש דמים ומרמה יתעב ה' (תהל' ה ז). מאיש חמס תצילני (שם יח מט). איש לשון בל יכון בארץ (שם קמ יב). הרב דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק (איוב יא ב). איש אמונות רב ברכות (משלי כח כ). גבר חכם בעוז ואיש דעת מאמץ כח (שם כד ה). אולת שמחה לחסר לב ואיש תבונה יישר לכת (שם טו כא). איש תהפכות ישלח מדון (שם טז כח). איש מחסור אהב שמחה (שם כא יז). אל תתרע את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא (שם כב כד). איש מכאבות וידוע חלי (ישעי' נג ג), ר"ל איש כאב, סבל מכאובים. — ומ"ר : כי אנשי מקנה היו עבדיך (בראש' מו לב). אנשי חיל (שם מז ו). כי לא היה כל בית אבי כי אם אנשי מות לאדני המלך (ש"ב יט כט). וישלח חירם באני את עבדיו אנשי אניות ידעי הים (מ"א ט כז). גבורי חיל אנשי שמות לבית אבותם (דהי"א יב לא), ר"ל מפרסמים, חשובים. אנשי מלאכה (שם כט א). וארח לחברה עם פעלי און וללכת עם אנשי רשע (איוב לד ח). אנשי לצון משלי העם הזה אשר בירושלם (ישעי' כח יד). אנשי לצון יפיחו קריה (משלי כט ח). נביאיה פחזים אנשי בגדות (צפנ' ג ד). אנשי דמים ישנאו תם (משלי כט י). הצילני מפעלי און ומאנשי דמים הושיעני (תהל' נט ג). — ח) בצרוף עם אחיו, רעהו, עמיתו, כטעם זה לזה, עם זה, את זה, der eine d. andere ; l'un l'autre ; one another : ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים (בראש' יא ג). אשר לא ישמעו איש שפת רעהו (שם שם ז). ויפרדו (אברהם ולוט) איש מעל אחיו (שם יג יא). וישכימו (יצחק ואבימלך) בבקר וישבעו איש לאחיו (שם כו לא).

ויאמרו (בני יעקב) איש אל אחיו הנה בעל החלמות הלזה בא (שם לז יט). דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב (שמות יא ב) כי יהיה להם (להעם) דבר בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו (שם יח טז). וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה (שם כא יד). וכי יריבן אנשים והכה איש את רעהו (שם שם יח). לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו (ויקרא יט יא). ולא תונו איש את עמיתו (שם כה יז). וכשלו איש באחיו (שם כו לז). כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו (דבר' כה יא). — ויאמר גם איש באיש: ונגש העם איש באיש ואיש ברעהו (ישעי' ג ה).— וגם איש אישו: ויכו איש אישו וינסו ארם (מ"א כ כ). והרגו א י ש את א י ש ו חמשים הגבורים (מדרש ויסעו, ביהמ"ד ילינק). — ותבוא המלה האמצעית גם לפני איש: ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם מיד איש אחיו אדרש את נפש האדם (בראש' ט ה). במקום איש מיד אחיו. — וגם ביחס לא לבע"ח: ויקח לו את כל אלה (העגלה והעז והאיל) ויבתר אתם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו (שם טו י). ופניהם (של הכרובים) איש אל אחיו (שמות כה כ). אחד באחד יגשו (המגנים של הלויתן) ורוח לא יבא ביניהם איש באחיהו ידבקו יתלכדו ולא יתפרדו (איוב מא ח-ט). — ט) אחד מי שיהיה, jemand; qqn.; somebody: וכי יכה איש את עבדו או את אמתו (שמות כא כ). וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר (שם שם לג). אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו (שה"ש ח ז).— י) איש איש ל... לכל אחד איש אחד, je einer; un à chacun; one to every: ואתכם יהיו איש איש למטה (במד' א ד), ר"ל איש אחד לכל מטה.— יא) כל אחד, jeder; chacun; each: ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר (בראש' לד כה), כל אחד חרבו. ויחלמו (המשקה והאופה של פרעה) חלום שניהם איש חלמו בלילה אחד (שם מ ה). איש אל שקו (שם מב כה). ויהי הם מריקים שקיהם והנה איש צרור כספו בשקו (שם שם לה). ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו (שם מג כא) ויקרעו (בני (יעקב) שמלתם ויעמס איש על חמרו וישבו העירה (שם מד יג). ויברך אותם איש אשר כברכתו ברך אתם (שם מט כח). ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו (שמות א א). בעשר לחדש הזה ויקחו להם (בני ישראל) איש שה לבית אבת שה לבית (שם יב ג). איש לפי אכלו תכסו על השה (שם שם ד). לקטו ממנו (מן המן) איש לפי אכלו עמר לגלגלת מספר נפשתיכם איש לאשר באהלו תקחו (שם טז טז). שבו איש תחתיו (שם שם כט). כל אחד במקומו, איש על שמו תהיין (האבנים) לשני עשר שבט (שם כח כא). והיה כצאת משה אל האהל יקומו כל העם ונצבו איש פתח אהלו (שם לג ח). וחנו בני ישראל איש על מחנהו ואיש על דגלו (במד' א נב). כאשר יחנו כן יסעו איש על ידו לדגליהם (שם ב יז). איש את שמו תכתב על מטהו (שם יז יז). ויקחו איש מטהו (שם שם כד). עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו ושתו איש מי בורו (ישעי' לו טז). כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו (שם נג ו). כלם לדרכם פנו איש לבצעו מקצהו (שם נו יא). — וכפול, איש איש: ויבאו כל החכמים העשים את כל מלאכת הקדש איש איש ממלאכתו אשר המה עשים (שמ' לו ד). איש איש כי יהיה זב מבשרו זובו טמא הוא (ויקרא טו ב). איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור (שם יז ג). איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו (שם יח ו). כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת (שם כ ט). ושמו אותם (את בני אהרן) איש איש על עבדתו ואל משאו (במד' ד יט). — ו איש ואיש: ולציון יאמר איש ואיש ילד בה (תהל' פז ה). לעשות כרצון איש ואיש (אסתר א ח). — יב) עם שלילה, במשמעת שום איש, Niemand; aucune personne.; nobody: איש ממנו את קברו לא יכלה (בראשית כג ו). לא ירים איש את ידו ואת רגלו (שם מא מד). איש אל יותר ממנו עד בקר (שמות טז יט). אל יצא איש ממקמו (שם שם כט). לא יומת איש ביום הזה (ש"א יא יג). לא נמלך איש (מ"ב י ה). — יג) האנשים בסתם, העולם, man; on; one, men: ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה (בראש' יג טז). לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הראה (ש"א ט ט), ר"ל כך היו כלם אמרים. — יד) *אישי, תאר כבוד, כמו אדוני, mein Herr; monsieur; sir: מסרו לו (לכהן הגדול) זקנים מזקני ב"ד וקורין לפניו כסדר היום ואומרים לו א י ש י כהן גדול קרא אתה

בפיך (יומא א ג). ונפטרו והלכו להם ואומרים לו א י ש י כהן [1]) גדול אנו שלוחי בית דין ואתה שלוחנו (שם שם ה). הסגן אומר לו א י ש י כהן גדול הגבה ימינך (שם ד א). הממונה אומר א י ש י כ״ג הקטר (תמיד ו ג). סמכו ידיהם עליו וא״ל א י ש י כהן גדול טבול אחת (פרה ג ח).—ולאב״ד: אז כקול אחד הכהנים והלויים ואנשי מעמד ענו ואמרו א י ש נ ו אב״ד הגדול נחמתנו (אגר׳ הרופא, שלטי הגבו׳ כב). — יה) ״עצם פרטי, יחידי, כל אחד מפרטי המין, ,Individuum Einzelwesen ; individu ; individual : ואין לסוג מציאות ולא למין אלא לא י ש י ם (אמונה רמה א ב). איש מ א י ש י השרץ (ר״י אבן תבון, כוזרי). וחבר אליו (להאדם) עצם רוחני אוירי דומה לרוחניות הא י ש י ם העליונים (תו״ה, הבחינה). ואלה דברים החלוקין הם כשני א י ש י ם שהן תחת מין אחד (מלמד התלמי׳ הקד׳). הגלגלים ומה שבהם א י ש י ה ם מתמידים (ר״ש אבן תבון, מו״נ ג יז). א י ש י כל מין מן הצמחים (שם). וענין המין שהוא כולל שפל ממנו וצריך להיות מקבץ תחתיו א י ש י ם ר״ל פרטים כמו האדם שהוא כולל ראובן שמעון ולוי (רות תן י). ושני הכחות האלה הם צריכים להעמיד א י ש י המין בשלמות (שם פרק ב). וכשם שאנו מוצאים במין האנושי א י ש י ם בתכלית החסרון וכו׳ כן נמצא בלי ספק ע״ז היוב א י ש י ם שהם קרובים למע׳ המלאכים (הקד׳ שער השמים לאבן לטיף, השחר שנה ב לא). ולפי שאילני ג״ע קיימים ב א י ש שאין בהם זרע לשיהיו קיימים במין שהדברים שהם קיימים ב א׳ש אין צריך שיהיו קיימים במין (תולדות יצחק, להרי״ן קארו ס :). — יו) ״כנוי למלאכים : ומעלה עשירית היא מעלת הצורה הנקראת א י ש י ם והם המלאכים המדברים עם הנביאים (רמבם יסודי התורה, ב ז). שנאנים צדקיאל וגבריאל ממונה עליהם תרשישים ושלומיאל ממונה עליהם. א י ש י ם צפניה ממונה עליהם (מסכ׳ אצילות ס). וכבר ידעת שה א י ש י ם הם כמו תולדות השרפים והם מאש חלש מאוד (ברית מנוחה דרך ג). והמין התחתון של מלאכים אלו נקראים א י ש י ם שיכולים ליראות לבני אדם בלבוש חומר שלהם (משנת חסידים, המלאכים פא). — יז) ״בפלסופיה, כנוי לשכל הפועל : והשכל הפועל הוא אשר ראוי שיאמין בו שהוא הרוח הנאמן ורוח הקדש וכו׳ ומדריגתו הנקרא א י ש י ם (התחל׳ לאלפרבי ב). השפע המגיע לנביא הוא מאת השכל הפועל ונקרא לדעתם בני א י ש י ם (האמונות לרש״ט א ד). — יח) אִישׁ הַבֵּינַיִם, — בַּמִּסְחָר סרסר, עמיל : א י ש ה ב י נ י ם ביניני ובין סוחרי צרפת (ק״ס לרמא״ג א).

*אִישָׁה[1]) , ש״נ, סמי׳ אִישַׁת, מ״ר אִישׁוֹת, חרשה קטנה של קנים, Gestrãuch ; broussaille ; brushwood : אין מציתין את האור ב א י ש ת [2]) קנים (ירוש׳ שבי׳ ד לה :). הכותל והאילן ו א י ש ו ת קנים (שם ערוב׳ ב כ.). ונפלה דליקה ב א י ש ת קנים (שם ע״ז ב מא ד). אין מציתין את האור ב א י ש ת הקנים מפני שהוא עבודת קרקע (רמבם, זרעים, הל׳ שמיטה ויובל פ״א).

אִישׁוֹן[3]) , ש״ז, מ״ר אִישׁוֹנִים,— א) בבת העין, השחור שבאמצע, Augapfel, Augenstern; pupile, prunelle ; apple of the eye : ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישמן יסבבנהו יבוננהו יצרנהו כְּאִישׁוֹן עינו (דבר׳ לב י). שמר מצותי וחיה ותורתי כְּאִישׁוֹן עיניך (משלי ז ב). שמרני כְּאִישׁוֹן בת עין בצל כנפיך תסתירני (תהל׳ יז ח). — ואמר המליץ : באין א י ש ו ן

[1]) וכבר העיר בעל צרור המור (פרשת וילך) ואמר וז״ל : ואיני יודע מה טעם אמרו א י ש י כ״ג וכו׳ ולמה לא אמרו אדון כ״ג או שם אחר. ע״כ. ותרץ קושיה זו בדרך דרש שהוא מלשון אש.

[1]) בערבית החרשה הִישָׁה a) ועי׳ לקמן.—[2]) במאמר המכון לזה בבבלי כתיב חישת, וכהמאמר בבבלי המכון להמאמר בירושל׳ ע״ז שלקמן כתוב בחישת, אך בהיות שהגרסה באלף באה כמה פעמים, וכן גרסת הרמבם, אין להחליטה לטעות פשוטה, ויש לחשב יתר כי אמרו גם אישה וגם חישה.

[3]) מן איש ; ואמר ר״י בן גנאח שהוא תאר מפני שנראית בו צורת איש. ע״כ. וכן בערבית אִ נ ש א ן b) אלעין. אך הרד״ק הביא בשם אביו כי א י ש ו ן הוא הקטנה, מפני שהצורה נראית בעין קטנה, והוסיף וז״ל : וכן דרך העברים להוסיף אותיות להקטין, כמו שבת שבתון. ע״כ. אפס זה אינו מוכרח, עי׳ ערך שבתון, והקטנה בעברית ע״י ון בסוף מוטלת בספק, אעפ״י שבארמ׳ וסורית נהוגה, וכבר פקפק בזה דליטש (Prol. 161). ומהשם הערבי א נ ש א ן אלעין, שאינו הקטנה, נראה יותר כדעת ר״י בן גנאח. רק בסורית נ א ש י נ א הוא להקטנה, איש קטן. גם בין חכמי הלשון החדשים יש סברים כר״י בן גנאח, ויש

a) هِيشَة b) إِنْسَان العَيْن

יחסר אור ובאין דעת תחסר חכמה (בן סירא גנ' ג כב). נלאה עבור נחל מליצות כי נחל קדומים הוא והוא קישון היה לעין תשיר בעפעף יום כל שר יקר הבת והאישון (מבה דרעי, לקו' קדמני' נה). שמך יניס ראבוני ויאר אפלת אישוני ויערב וכרך על לשוני כמו נופת צוף טעמתי (סדר רב עמרם גאון סדר סליחות חלק ב). — ובהרחבה, יהעין בכלל, eye ; l'oeil ; das Auge : צמאת להראות פני אשר לא תשיג אישון (ר"י בן גיאת, יחידה לתנות מתנה, מחזור והלאה, על חורות לבד"ל). ואיך אישן ועפעפי קשורים בנבותי ואישוני עקודים (רשב"ג, שירי ש' דוקס, כו). גור באשר תגור במקום נאמן תשכון בלבנו ואישוננו (רמב"ע, תו"כ א). בנפשי אוהבי עפרה ולה אישון כפת לו חץ ואין בה מום לבד דדה אשר לב חושקים לוחץ (כוה, בתרשיש ד). יסיתוה זרים לאלהים אחרים והיא במסתרים תבכה לבעל נעורים ותשא אישון לבעלה הראשון (ר"י הלוי, יונה נשאת, סבת בלפני שבועות). היש דבר שלא אראנו בעיני ולא אשורנו באישוני (רמב"ע, אגר' חי בן מקיץ). מאל ראשון מאיר אִישׁוֹן (ר"י קמחי, ספר זוכר' דף א). תתעורר משנתה תלטוש אִישׁוֹנֶיהָ מארבות חורי עפר וכפים (ר"י הפניני, בחי' עולם יד).—ב) שָׁחוֹר עָמֹק tiefe Finsternis; obscurité profonde; great darkness: בנשף בערב יום בְּאִישׁוֹן[1] לילה ואפלה (משלי ז ט). מקלל אביו ואמו ידעך נרו בֶּאִישׁוֹן[2] חשך (שם כ כ). עיניך שלא נתת בממון שאינו שלך הם יאירו באישון חושך (מס' ד"א זוטא פ"ד). — ובהרחבה יחשך בכלל, Finsternis ; obscurité darkness : דרש להשוות בו גיה ואִישׁוֹן (אדון מקדש, קרו' פ' החדש). ללומדיה ושוניה באישון כמו באורה (קלונימוס ב"ר יהודה, קינה מי יתן ראשי מים). שלחתיו עם מניקתו באישון חצות לילה (יהודה אלחריזי תו"כ כ 171). שם בפי מענה לשון ומאיר בעיני אישון לבן אקום בעוד אישון (ר"ל בעוד חשך)

בהרד"ק. — [1]) כך ר"י בן גנאח, וז"ל: חשכת לילה והוא חוזק ע"פ שדמה שחרות הלילה לשחרות האישון על הרוב. ע"כ. וכן רד"ק: שחרות הלילה, ומזה לפי דעתו אישון העין. והנה ר"י בן גנאח אמר עוד: ואפשר שרצו בו עוד על מה שזכרנו חצי הלילה שהוא אמציעתה, בעבור שהאישון באמצע העין ע"כ. ולזה הסכימו התרשים. — [2]) כך הכתיב, והקריא בֶּאֱשׁוּן, עי' במקומו.

בזמר נערב שיר מהלליו (ר"י אלחריזי, תחכמוני, פרידל' פב). סוערת באהב תומכיה למלטם מאישונים (רבות לת"ת, מחזור ויטרי). ובאש לילה בלי להכשל באישונים (אמץ גבורתיך, יוצר אחרון פסח). — ג) יאיש קטן, Männchen ; petit homme manikin: כי אין לי גואל זולתי אף כי אישון כמוני בלי אח וקרוב (יבר' מקנדיה, מעין גנים, הקדמה). במקום קדוש ובאישון הליל נצב הָאִישׁוֹן כאיש וכבן חיל (יל"ג, סוד אלוה).

*אִישׁוֹנִי, ת"ז, לנק' ־נית,—דומה לאישון, עשוי ע"י האישון: האישוני הוא דבר דומה לאישון (קאנון ג, לוח הסמים אופיום). ופעם תגבר האדומה ותפעל בו תעתועי דברים ושגעון דבק וצוקה והבטה אישונית[1] (שם ג, א ג ח), ר"ל הבטה עזה קבועה.

*אִישׁוּת[2], ש"נ,— א) מעמד של איש ואשה נשואים זה לזה, Ehestand ; matrimonalité ; matrimony : אשתו בראויה לאישות הכתוב מדבר (ספרי נשא, ז). מוכר הוא אדם את בתו לאישות ושונה לשפחות ושונה לאישות אחר שפחות אבל לא לשפחות אחר אישות (ירוש' קידוש' א נט ג). פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות עשאה זונה (יבמ' עו). אישות דרך חתנות (ע"ז לו:). — ב) יבמו אישות: כדור הגלגל הקיצון בכל מה שבו הוא איש אחד בלא ספק כראובן ושמעון באישות והשתנות עצמיר (מו"נ א עב).

אִישׁוֹת, עי' אשות.

*אִישִׁי, ת"ז, לנק' אישית, מ"ר אישיים, ־יות,— של האיש היחיד, הנוגע להאיש היחיד, individuell ; individuel ; individual : אם שיהיה השם בלתי יודע דבר מאלו העניינים האישיים ר"ל הפרטיים ובלתי משיג אותם (מו"נ ג טו). כי מבואר

[1]) עפ"י לשון ערבית חַדַּק (a), קבע בדבר את החדקה, ר"ל האישון, והביט בו בחזקה.
[2]) כך בשין לא דגושה, לוי וקוה' ויסטרוב, ודעתם כי נגזר מן איש. ואעפ"כ לבי נקפני, שמא צריך לקרא אִשּׁוּת, בשין דגושה מן אִשָּׁה, והיוד לסימן הניקוד, ומקום ערך זה אחרי ערך אשה. וכן בוקשר'.

a) حدّق

הוא הנגוד בין המציאות הפרטי והאישי ובין המציאות המשותף לאחר או לרבים זולתו (ר"י אלכהן, שער השמים ר"א אירירו, א א). והכדורים היסודיים והשמימיים הסוגיים והמינים אישיים ויתר הגשמים (שם). והדברים אשנם הם מה שהם בצורותיהם האישיות (אמונה רמה א ב). אחרי מות הגוף האישי (אור עמים יב). הצורות האנושיות האישיות (שם). פעולתו אינה דבר אחר אלא הפשטת הצורות האישיות הרוחניות (דרך אמונה ביבאגו כא, לה:). בעל הכחות כלם הסכים בשניהם לעשות את האדם שיתחברו בו שני הענינים הקיום הכללי והקיום האישיי הכללי מצד החמר והאישי מצד הנפש (ר"י אלבו, העקר' א יא).

***אִישִׁיּוּת**, ש"נ, — סגולת מה שהוא אישי: individualität; -té; -ty: אישיות איזה דבר לא ימצא בזולתו (ר"י אלכהן שער השמים, ר"א אירירו, א א). ואם לא יופשט ממקריו ומהאישיות (אבר' שלום, נוה שלום, כא, כח). לפי שכל מהות שיש בו אישים נִבנים לא ימלטו מחלוקה אם שיהי' אישיות אותו המהות בעצמו או בזולתו (רשב"ץ דוראן, מגן אבות, חל' אלוה ממעל ב).

אִיתוֹן[1]. מ"ר אִיתוֹנִים, — כניסה, ביאה, בפרט כניסה של כבוד, של צבור, וכדו'. Ehreneingang; entrée d'honneur; intrance of honour: ועל פני השער הָאִיתוֹן[2] על לפני אלם השער הפנימי חמשים אמה (יחזק' מ טו). שבעה שמות נקרא לו (לשער המזרחי) שער סור וכו' שער האיתון שהוא משמש כניסה ויציאה (ירוש' עירו' ה כג ג).— ואמר הפיטן: נחשב כצג באיתון (ר"ל הכהן הגדול) דתות בפלולי עקלתון (מוסף יוה"כ).

אֵיתָן[1] (אֵתָן).

א) ת"ז, לנק' אֵיתָנָה, מ"ר ־תָנִים ־תָנוֹת, — א) מתמיד, אשר אינו נפסק, dauernd, unaufhörl. perpétuel; incessant: — בפרט לנהר נזל תמיד, בנגוד לְאַכְזָב, perennierend; qui coule continuellement; perennial: והורדו זקני העיר ההוא את העגלה אל נהל אֵיתָן[2] (דברים כא ד). ויגל כמים משפט וצדקה כנחל אֵיתָן (עמו' ה כד). אתה בקעת מעין ונחל אתה הובשת נהרות אֵיתָן (תהל' עד טו).—וביחס לעם, העמד ומתקים זמן רב: הנני מביא עליכם גוי ממרחק בית ישראל נאם ה' גוי אֵיתָן הוא גוי מעולם הוא (ירמ' ה טו).— ולדירה, מושב, נוה: וירא (בלעם) את הקני וישא משלו ויאמר אֵיתָן מושבך ושים בסלע קנך (במדבר כד כא). הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל נוה אֵיתָן (ירמי' מט יט).—לריב, וכדומה: והוכח במכאוב על משכבו וריב עצמיו אֵתָן (איוב לג יט).—ולדרך: ודרך בגדים אֵיתָן[3] (משלי יג טו). — ב) חזק, stark

---

[1]) משקל חיצון, תיכון, תאר במשמ' שם עצם. ועי' לקמן. — [2]) כך הקריא, והכתיב היאתון. ותרגם יונתן תרעא מציעאה, וכן ר"י בן גנאח, לפי הענין. אך אין הענין דורש פה המלה מציעאה, וכבר אמר רדק בפרושו פה כי אינו יודע כונת התרגום. בתרגום היוני כתוב במקום היאתון או האיתון אכסודן ἔξωθεν ר"ל חיצון, כנראה בנגוד להשער הפנימי שבסוף הפסוק. ובתלמוד ירושלמי, בהמאמר המובא בפנים, אמרו שהשער נקרא איתון על שם שהוא משמש כניסה ויציאה. וכן פרש רש"י: שער האיתון שער הביאה, שדרך שם יבאו כל העם להמקדש, ואמר כי תרגום ביאה איתון. והנה אעפ"י שהשם איתון לביאה אינו במציאות בתרגום, ובכלל תמוה הוא למה השתמש יחזק' פה למושג של כניסה דוקא במלה זו, שאפילו אם היתה במציאות בלשון לא היתה עכ"פ רגילה, ולא השתמש בהשם ביאה כמו למעלה ח ה, אעפ"כ נטה לפרוש זה גם הרד"ק, מלשון אתא בקר, וכמו כן הגר"א מוילנה, ומפרש השער האיתון כמו איתון השער, ר"ל כניסת השער. וכן קצת החדשי' ואמרו כי איתון הוא במקו' אתיון, וכן דליטש (Prol. 139) שהוא דרך לשון בבלית, כורניל, קרצשמר, וכן קניג: כמו מדנים במקום מדינים וכדומה. אבל כ"ז אינו מתקבל על הלב, ויתר נראה כי הכתיב היאתון היא שארית משבשת מן מלה אחרת, שהיתה כתובה פה בתחלה: היוד שבין ה א היא שארית ר שנמחקה קצת, והתו היא במקום שין, והיה כתוב פה בתחלה הראשון, ממש כמו בפסוק כא. ובהיות כי מלה היאתון אינה כלל מלה עשו ממנו בעלי הקריא האיתון, שאולי היתה מלה זו במציאות בלשון אז, אף שלא ידענו באיזו משמעת היתה משמשת. ובאמת, יש שם עצם פרטי איתון בכתבות הארמיות (Cook, Glossary of Aram. inscr.). ובנוגע לשמוש הלשון, הנה המלה נמצאת בתנך, ואין לנו רשות לגרשה מלשוננו, ועלינו להשתמש במשמעה שפרשוה התלמוד ורוב המפרשים.

[1]) משרש יתן, משקל אפעל, אַכְזָב, אקדח. כך רוב המדקדקים החדשים, ולא כדעת רד"ק שהנון נוספת או שהוא משקל היכל.—ובערבי' ותן a), היה מתמיד, בפרט לנהר נוזל תמיד. — [2]) אמרו בספרי: איתן כמשמעו קשה (שופטים רז). [3])— בפרוש מלת

---

a) وَتَنَ

fort; strong: בנים איתנים ראויים לעמד ממנו (מד"ר כרא"ש לח). דפקי הימין אֵיתָנִים (עמנואל מת"כ יא). עצו (של הארז) לא ירקב איתן וטוב לבנין (ילג, גרן אטד, אגר' ב רפה).

ב) ש"ז, מ"ר אֵיתָנִים, אֵת־,—א) מעמד הקבוע, הרגיל של איזה דבר, normaler Zustand ; état normal; normal state: ויט משה את ידו על הים וישב הים לפנות בקר לְאֵיתָנוֹ (שמות יד כז). מעשה בעינבל אחד [1]) שנטלו זאב את (כל הזובן) וחזר לאיתנו (בכור' לט:). רבי חנינא בן אחי רבי יהושע אומר מעולם לא קדם צד שמאל לצד ימין חוץ מאחת שהיתה בשכונתו שקדם צד שמאל לצד ימין וחזר לאיתנו (נדה' מח:). אמר ר"י משום ר' מאיר ששבה קשתו (של יוסף) לאיתנה (סוט' לו:). — ופשט השמוש הזה הרבה בלשוננו: המלך הקדוש כמו קדשה (לישראל הדומה לבתולה) בחתנה הרבה סבלונות שגר לה במתנה ונשבע לה להכניסה כשתעמד באיתנה (זול' לשב' הג', אז כארשת). שאחר שנפרד מחברת לבן ונסתלקו ממנו טרדת התנאים וערעורי לבן שב (יעקב) לאיתנו הראשון ונראו לו בנבואתו מלאכי אלהים (ר"י אברבנל, פרוש ויצא). שגם אחרי הרעב תשאר הארץ חסרה כל כך שלא תשוב בנקלה לאיתנה הראשון (שם. מקץ, ויאמר פרעה אל יוסף). שהרי לשבעים שנה הזרה (צור) לאיתנה (רדק, ישע' כג יב). שלא שבו לאיתנם הראשון (כמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חק' דין, כח). ואם יהי' שם רופא וחכם שיכיר החולי ויבין היסוד הנחלש ויחזיקנו והחזק ויחלישנו ישוב הגוף לאיתנו הראשון (אברהם ב"ר חסדאי, ספר התפוח). אם נאמר שקרה זה (שהיסוד נפסד) לא נדע סבה איך אותו היסוד שב לאיתנו (אור עמים ספורנו, דף יג.). והיותו (איוב) מוכן להתמיד אם ישוב לאיתנו (שם, הקדמ' פרוש איוב). לקחו (האדם את הנחש הקפוא מקר) וכרך עליו בגד לחממו וכששב הנחש לאיתנו התחיל להשליך הסם בבית (חידות איזוביוס, בקבץ דה"י של משה). כי בהתרבות החתימות תשוב הגזרה לאיתנה (ר"י לאטש, שו"ת קמא). במה ישמרו (בני אדם) את בריאותם ובמה ישובו לאיתנם אם נתרחקו ממנו (אכר' של, נוה שלום, יב ב"ב). כי שב לאיתנו וחשק נפל ברשת הדמיון בזמן קדום (משה ריאטי, מקדש מעט, אל' האולם). נתרפאתי וחזרתי לאיתני ולבריאותי (ליקוט' יוס, סמב', סד' הכב' וקור' העתים, ניבויאלר קא). הפנקס הראשון קיים באיתנו הראשון (פנקס קרקא, מגנת ת', אוצה"ס ד, 622). יעמדו (התקנות) על תקפן ואיתנן הראשון (פחד יצחק, ערך הסכמות, שאלה קה"י, נתנו כח). כחץ יירה למטרה הרוח יחלק וכרגע ישוב לְאֵיתָנוֹ ולא יראה בו און עבר (רנה"ו חכמ' של' ה יב). הוקל לי הרבה וכמעט שבתי לאיתני הראשון כאשר הייתי בימי חרפי (אגרות ילג, א קיט).—ג) דבר חזק, מתקים, וכנוי להרים גבוהים, hoher Berg ; haute montagne ; high mountain: שמעו הרים את ריב ה' וְהָאֵתָנִים [1]) מסדי ארץ (מיכ' ו ב). פאר מלכים תהלה לברורים מפחדו יחילו איתנים וצורים (קרובות, אופ' יוס א שבועות, ועתה בניס). — ובהשאלה, לאנשים גדולים, חשובים: ירח שנולדו בו איתני עולם (ר"ה יא.). מי גרם לך להדחות מן האיתנים קשיות שנתקשתה עם אדונתך (מד"ר ברא"שית לח). שאלמלא כן לא היה נאמר בפני איתני עולם כאלה (רב האי גאון, תשו' גא' הרכבי סו). איתני עולם (ר"י ברצלוני, יצירה קד). והכמי איתני ישראל נזהרין בזה (הות, העתים, ע"ש א). וזאת לדעת שכבר אמרו מיסדי העולם האיתנים רבותינו הקדושים והגאונים (חזוק אמונה, לר"י ב"ר אברהם, הקד' תלמ' המחבר). וביחוד כנוי לאברהם ושאר האבות: עוד יזכור לנו אהבת איתן אדונינו (שחר' יוה"כ, כי מקדישך). וצדקותיך מתנים לזכור למו שלשת איתנים (שחרית יוה"כ, מי יתנה). כתר נותנים בני האיתנים (מוס' יוה"כ, ליושב תהלות). זרע קדש גזע האיתנים (האמ' לרס"ע ד יד). אז החלו האיתנים מוסדי ארץ להתנגד זה לזה (דביר רמא"ג, ב' חכמי תרשיש). — וכנוי לכחות הטבע החזקים: כי התהפכו הָאֵיתָנִים [2])

זו נתחכמו כל המפרשים ולא מצאו דבר מתקבל על הלב. רבים פרשו חזק, קשה, ואין מליצת הכתוב עולה יפה בזה. יוסף הלוי (REJ 3, 171) מפרש איתן זה כמו לא סלולה, אך בלי יסוד. ויתר מסתבר, לפי תרגום השבעים, להגיה אידם במקום איתן. —[1]) הגיה ש"ם וב"ח באחד.

—[1]) כל הקדמונים מפרשים שהוא כנוי להרים הגבוהים, ואולם זה קצת קשה, ואינו מתישב היטב על מליצת הכתוב. ולכן הגיה ולה' והאזינו במקום והאֵתנים. —[2]) ופרש שם רנה"ו בעצמו וז"ל: כלומר יסודות הארץ שהם נקראים בלשון עברי' איתנים כמו שבאים בפירוש ספר בראשית מכל המקראות שבתנ"ך כמו העזר

ויהי לכל אחד תבנית חרש[ה] (רנה"ו, חכמ' של' יט). כי לא בידי איש איתנים אלה יוקחו (חד"מ, חו"ח מחזס י). כי האיתנים לא ישאו פנים אל כל קניינים ויניע כפים (יל"ג, סנערס). — ד) עם ב, בְּאֵיתָן, יָשְׁבָה הַקֶּשֶׁת בְּאֵיתָן, ר"ל נכונה היטב, fest sein (d. Bogen); être solide (l'arc); be firm: וישטמהו בעלי חצים ותשב בְּאֵיתָן [1]) קשתו ויפזו זרעי ידיו (ברא' מט כג-כד). — ה) התכונה העקרית של איזה דבר, Eigentümlichkeit; caractère; nature: — ובהשאלה לתכונת הלשון וטבעו: ויש מחכמי הדור החוקרים על איתן לשון הקדש אומרים השנה נאמר על שנת החמה (הכר' הכב"א, העבור ג א). ויהיה משקל לתקופה תפולה כמו ענין תשועה אשר ענין שרשם ואיתנם אחד היא (כס כ). ואמרו חכמי איתן בלשונם נקרא החדש הזה בשם הזה כלשון גלוי מפני שהלבנה נראית בו (כס כ א). — ו) ירח הָאֵתָנִים [2]), שם לחדש תשרי, Monat Tishri; mois de Tichri; month Tishri: ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח הָאֵתָנִים בחג הוא החדש השביעי (מ"א ח ב).

אַךְ [3]), מלת תה"פ, וישמש בפנים אלה:

א' בתחלת מאמר בטעם אין ספק בדבר, באמת, בודאי. אין זה אלא, fürwahr, gewiss; sûrement, certainement; surely, certainly: ויספר ללבן את כל הדברים האלה ויאמר לו לבן אַךְ עצמי ובשרי אתה (ברא' כט יג-יד). אַךְ בזאת נאות לכם אם תהיו כמנו (כס לד טו). ויצא האחד מאתי ואמר אַךְ טרף טרף ולא ראיתיו עד הנה (כס מד כח). ויראו (עבדי עגלון) והנה דלתות העליה נעלות ויאמרו אַךְ מסיך הוא את רגליו בחדר המקרה (שופ' ג כד). כי אמרו (איש בנימין) אַךְ נגוף נגף הוא לפנינו (כס כ לט). ויהי כראות שרי הרכב את יהושפט והמה אמרו אַךְ מלך ישראל הוא ויסרו עליו להלחם (מ"א כב לב). ויהי בבואם (בני ישי) וירא (שמואל) את אליאב ויאמר אַךְ נגד ה' משיחו (ש"א טז ו). ויאמר אדם אַךְ פרי לצדיק אַךְ יש אלהים שפטים בארץ (תהל' נח יב). אמרתי אַךְ תיראי אותי תקחי מוסר (צפ' ג ז). ואני אמרתי אַךְ זה חלי ואשאנו (ירמ' י יט). ואני אמרתי אַךְ דלים הם (כס ה ד).

ב) רק זה בלבדו ולא עוד, ולא אחר, nur; seulement; only: וימח את כל היקום אשר על פני האדמה וכו' וישאר אַךְ נח ואשר אתו בתבה (ברא' ז כג). אל נא יחר לאדני ואדברה אַךְ הפעם (כס יח לב). ועתה שא נא חטאתי אַךְ הפעם והעתירו לה' אלהיכם (שמות י יז). אַךְ את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההלך על ארבע (ויקרא יא כא). ויאמרו (מרים ואהרן) הרק אַךְ במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר (במד' יב ב). בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אַךְ למחסור (משלי יד כג). מחשבות חרוץ אַךְ למותר וכל אץ אַךְ למחסור (כס כא ה). — ובמשמעת אין חפצי אלא זה: הן יקטלני לא איחל אַךְ דרכי אל פניו אוכיח (איוב יג טו). — וכן לא היה או לא יהיה אלא זה: יכבדו בניו ולא ידע ויצערו ולא יבין למו אַךְ בשרו עליו יכאב (איוב יד כא-כב). אַךְ שם הרגיעה לילית ומצאה לה מנוח וכו אַךְ שם נקבצו דיות אשה רעותה (ישע' לד יד-טו). — ובמשמעת אין דבר אחר אלא: אַךְ הבל כל אדם סלה (תהל' לט יב). אַךְ בחלקות תשית למו (כס עג יח) — וכן במשמעת לגמרה, gänzlich; entièrement; completely: כי יברכך ה' אלהיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך והיית אַךְ שמח (דברים טז טו). והיית אַךְ עשוק וגזול כל הימים (כס כח כט). לאשישי קיר חרשת תהגו אַךְ נכאים (ישע' טז ז). אַךְ אולים שרי צען (כס יט יא). ודוד אמר אַךְ לשקר שמרתי את כל אשר לזה במדבר (ש"א כה כא). אַךְ ריק זכיתי לבבי (תהל' עג יג). אחי מעלי הרחיק וידעי אַךְ זרו ממני (איוב יט יג).

ג) הפך מן הקדם, כמו אֲבָל, aber, jedoch; mais; but: וגם אמנה אחתי בת אבי הוא אַךְ לא בת אמי (ברא' כ יב). אַךְ אם אתה לו שמעני

והמים והאש והרוח. ע"כ. — [1]) כל המתרגמים והמפרשים הקדמונים והאחרונים תרגמו ופרשו גם פה במשמעת חוק. ת"א בתוקפא. השבע' קרטוס κράτους, רסע"ג: פת'בתת קוסה פי צלאבה (ר"ל בקושי). וכן מנחם בן סרוק, ר"י בן גנאח, רש"י, ראב"ע, וכמו"כ רוב החדשים. ולכן בודאי רשאים אנו להשתמש במליצה זו. ישבה הקשת באיתן. ובכ"ז יש מקום לפקפק בנוסחה זו. Rev. C. J. Ball האנגלי בהעת' PSBA, XVII 196 הגיה קצת עפ"י השבעים, ותשבר מיתר קשתו. — [2]) בלשון כנענית ירח אתנם (CJS N 86 בכתבת קפרוס). יש סברים כי איתן הוא שם אלהי ההרים, ובשביל זה נקרא החדש כך. יוסף הלוי (REJ III, 171) ויש אמרים חדש של הנחלים האיתנים.

[3]) רוב החוקרים החדשים סברים כי זה קצור מן אכן, והוא צרוף של אות הרמז כ עם אות של הערת ההתבוננות א. בארמ' וערב' אין מלה זו.

נתתי כסף השדה (שם כג יג). וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת ידו נקם ינקם אַךְ אם יום או יומים יעמד לא יקם (שמו' כא כ-כא). — ולהגביל הקדם: ועתה שמע בקולם אַךְ כי העד תעיד בהם (ש"א ח ט). צדיק אתה ה' כי אריב אליך אַךְ משפטים אדבר אותך (ירמ' יב א). בני אַךְ שמע בקלי (ברא' כז יג). כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הפיצותיך שם אַךְ אתך לא אעשה כלה (ירמ' ל יא).

ד) מורה שתכף אחרי פעולה אחת קרה מעשה שני, kaum ; à peine ;scarcely: ויהי אַךְ יצא יצא יעקב מאת פני יצחק אביו ועשו אחיו בא מצידו (ברא' כז ל). ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמרת התיכונה אַךְ הקם הקימו את השמרים (שופט' ז יט).

ה) רק בתנאי ש... unter d. Bedingung ; à condition ; under the condition: ויאמר שאול אל דוד הנה בתי הגדולה מרב אתה אתן לך לאשה אַךְ היה לי לבן חיל והלחם מלחמות ה' (ש"א יח יז). — מ"ר: אכים ורקים (ר"ס ו:).

ב.*אַךְ[1]) — ש"ז, Unheil, Unglück ; malheur ; calamity: אך [2]) גדול היה באותו היום (שנדו את ר"א) שבכ"מ שנתן בו עיניו ר"א נשרף (ב"מ נט:).

*אָכוּז[3]), אָכוּז[4]), —כמו עכוז: עי' זה.

*אִכּוּל, ש"ז, א) אכילת האש, שרפה, das Verzehren; combustion: איכול אברים (ירוש' ברכ' ד ו:). איכול בראש המזבח (שם סוטה ג יט:). — ב) כמו עִכּוּל, Verdauung ; digestion: וכמה הוא אכול כל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילת (הלכ' גדול הילד' סה כח). — ג) עקיצה תחת עור הגוף המוליד תשוקה לגרר ולחכך, Jucken ; démangeaison ; itching: אותות כאב הראש שבסבת תולעת שיהיה אכול הזק ובאשת ריח (קאנון ג א כו). ויקרה עמהם אכול רב מתערובת דם רב (מאיר אלדבי, ש"א ד א). — ד) שחין, שאכל הבשר סביב: יתרחב (השחין) ויתפשט במה שהוא מסביבותיו מן הכאב עד שיאכל האבר הבריא הנלוה אל האבר העלול והעלה הזאת יאמר לה איכול. האיכול הוא שחין אוכל מעמקו (פרקי משה, כג).

[1]) לא נתברר מקורו. יש חשבים שמקורת בלשון יונית אָכוּס ἄχος שפרושו אבל. קוהוט מבקש לו מקור בפרסית. יסטרוב סבר כי נתקצר מן אנך, כמו אנת. ולא מחור. ובערב' אַכָּה a) שדה אלדהר, ר"ל צוק הזמן. —[2]) גרסת קצת ספרים אַף, ר"ל קצף וחרון, וזה מתישב היטב לפי הענין.

[3]) נקוד לוי.—[4]) נקוד יסטרוב. ונקודו של קוהוט הוא שעטנז אִכּוּז! — ועי' עכוז.

a) أكّة

*אִכּוּף[1]), ש"ז, מ"ר אִכּוּפִים, — כמו אֻכָּף אֻכָּף: על איכוף[2]) של בעל הבית חוצץ ועל של זקקין אינו חוצץ (מקוא' ט ה). בין איכוף לאיכוף במלוא איכוף (ירוש' ערוב' א יט:). מ"ר איכופים (שם).

אַכְזָב[3]), ש"ז, מ"ר ־זָבִים, — נחל, שמימיו פוסקים בימי הקיץ, הפך מן אֵיתָן, Bach versiegend im Sommer ; torrent tarissant en été ; brook dry in summer: היו תהיה לי כמו אַכְזָב מים לא נאמנו (ירמ' יה יח). בתי אכזיב לְאַכְזָב למלכי ישראל (מיכה א יד).

*אַכְזָבָה, ש"נ, מ"ר ־בות, — איכות של האכזב: ותהיינה מעונות הששונות אותי מקיאות, מבמות מלואות לארץ תשואות, ומרבץ ראות וקאות, והתקדרו ברום הכבות, ומתהום הלבבות עבות זבות, בלי אכזבות, יפעת אורי מעיבות, ושפעת גיל מדיבות (תחכמוני יו).

אַכְזָר[4]), ש"ז, מ"ר אַכְזָרִים, מי שלבו קשה, שלא ירחם, :der Grausame; homme cruel; cruel person: גם תנין חלצו שד היניקו גוריהן בת עמי לְאַכְזָר כיענים במדבר (איכה ד ג). תהפך לְאַכְזָר לי בעצם ידך תשטמני (איוב ל כא). — ובדברים לא בע"ח, במשמעת מזיק מאד, verderblich ; pernicieux ; pernicious: חמת תנינם יינם וראש פתנים אַכְזָר (דבר' לב לג). חשבתיו חשוק עצום ואכזר (עמנ' מחב' כג). — ולנק' אכזרת: כיענת

[1]) משקל כבּוּר, גִּדּוּל, חִשּׁוּק חִשּׁוּר חִתּוּל, ספּוּן, צִבּוּר, צִמּוּק.—[2]) כן במשנה עם גוף פרוש הערבי של הרמבם, וכן במדב"ס. ונקוד האלף אינו מברע מכאן כ"א עפ"י הכתיב איכוף איכופים בירושלמי במקומות הנזכרים להלן בפנים.

[3]) משק' אַכְזָר, אַרְגָּז, אֶזְרָח, אֶשְׁנָב, מן כזר.

[4]) עי' למעלה אַכְזָב. ועי' ערך כזב.

זו שאכזרת על בניה (ר"י קרא, פרשת איכה).

***אִכְזֵר**, — פ"י, עשה שיהיה אַכְזָר, grausam machen; rendre cruel; make cruel: לנביאים נאצו לקרץ עפעפים ואכזרו עלינו ארך אפים (ר"א קליר, ת"ב, איכה אצפתו).

אַכְזָרִי, ת"ז, לנק' ־זָרִית, מ"ר ־זָרִים־רִיוֹת—כמו אַכְזָר, grausam; féroce; cruel: כה אמר ה' הנה עם בא מארץ צפון וגוי גדול יעור מירכתי ארץ קשת וכידון יחזיקו אַכְזָרִי הוא ולא ירחמו (ירמ' ו כב-כג). פן תתן לאחרים הודך ושנתך לְאַכְזָרִי (משלי ה ט). גמל נפשו איש חסד ועכר שארו אַכְזָרִי (שם יא יז). עם אכזרי אל תלך פן תכביד את רעתך כי הוא נוכח פניו ילך ובאולתו תספה (בן סירא, גני' ח יח). זמנין שאם לא מחל לו (הניזק להמזיק שבקש ממנו מחילה) שהוא אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלהים וכו' (ב"ק צב.). מנהגו של עולם מלך ב"ו שסרחה עליו מדינה אם אכזרי הוא הורג את כלם אם רחמן הוא הורג את חצים (כתו' לט.). רבי יוחנן אמר כל ימי עני רעים זה רחמן וטוב לב משתה תמיד זה אכזרי (ב"ב קמה:). במי שמשים עצמו אכזרי על בניו כעורב (עירוב' כב.). יבוא עורב שהוא אכזרי ויקרנה (ירוש' פיאה, א טו ד).— כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי סוף שנעשה אכזרי במקום רחמן (מד"ר קהל', אל תהי צדיק). וזה אכזרי עמד לעקור אומה שלמה חנם (מד"ר במדבר כ). מכאן למי שמבקשים ממנו שלא יהיה אכזרי מלמחול (שם יט). — ולנק' אַכְזָרִית: יעלה זו אכזרית על בניה (ב"ב טז.). אי אכזרית הלא תרחמי הרגת נפשות נקיים ולא תנחמי (עמני מחב' ג). — ומ"ר אכזריים: אומרים על הושע ואליהו אכזריים היו (פסיקתא רב' מד). ולדברים לא בע"ת: כלא אכזורי (ידע' בדרשי, פרדס א, אולה"ם ג).

אַכְזְרִיּוּת, ש"נ, ובן סמי', מדת האכזרי, Grausamkeit; cruauté, férocité; cruelty: אַכְזְרִיּוּת חמה ושטף אף ומי יעמד לפני קנאה (משלי כז ד). תפילתן של צדיקים מהפכות דעתו של הקב"ה ממדת אכזריות למדת רחמנות (סוכה יד.). — אכזריות על הרעים חמלה על הטובים (ספר לוית חן, גנזי נסתרות של קבק. והעיר שטינשנידר שם שהוא משל המוני, וגם מסורס: החמלה על הרעים אכזריות על הטובים).

***אַכְחַל**[1], ש"ז,— אחד מערקי הזרוע, Armvene; veine du bras; vein of arm: והשני (הוריד) משתלח לשטח המרפק וכו' והאכחל יתחיל מהשמאל ועולה אל העמוד העליון (קאנון א ג ס ג). ואם תחת האצילים (יהיו המורסות) לאקיז מן האכחל (כאר לחי, לר"י כר' טוד').

אֲכִילָה, ש"נ, מ"ר אֲכִילוֹת, — שה"פ מן אָכַל, אכל, Essen; act. de manger; eating: ויקם (אליהו) ויאכל וישתה וילך בכח הָאֲכִילָה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה (מ"א יט ח). יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה (יומא ח א). הלוקח פירות לאכילה ונמלך למוכרן (תוספתא דמאי א כ). אם יש מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס מצטרפין (שם תרו' ז ג). אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואי אתה נזוק (ברכ' מ.). האוכל אכילה גסה ביוה"כ פטור (יומא כ:).— אכילת בן דרוסאי (ירוש' שבת א ד), — בשר שלא נתבשל אלא שליש הבשול. — ומשל: *אמר המשל יש אכילה מונעת כמה אכילות (יהוש אבן שועיב, דרש' מ"ד). אכילה בלא שתיה כמכת בלא רטיה. — ובהשאלה, *לשרפה: אכילת מזבח (ירוש' סוט' ג יט:).—ב) *תפיסת מקום: אכילת הגפן והקבר והסלע עולין במדת רובע (כלא' ב י).

אֲבוּס, כלי שנותנים בו מאכל לבהמה, וקערת גדולה. — *אָבַס, האכיל אותו הרבה. — *אבוס, *אביסה. — אוֹנִים, לחם אונים, בסעודת הבראת לאבל. — *אִפּוּל, כעין דגדוג וקריצה תחת העור, בפצע, וכדומה. — אֹכֶל, אָכַל וכו'. — *אַכְלָן, מי שאהב ויודע לאכל הרבה. *מי שלוקח שחד. — *אַכְסַנְיָה, הכנסת אורחים בסבר פנים יפות באכילת ושתיה. — אַלְיָה, משל: *האוכל אַלְיָה, מתחבא בַּעֲלִיָּה, לאמר: האוכל תמיד בשר שמן, ובכלל דברים יקרים, צריך להסתתר בביתו מפני נושיו. — אֱלִיעֶזֶר, רבי אליעזר ב"ר שמעון היה אַכְלָן גדול. — *אסטומכא, קיבה.—*ארח, *הֶאֱרִיחַ אדם בביתו, הכניסהו והאכילהו. — אֲרֻחָה, כמות קצובה של

---

1) בערבית אַכְחַל a) ערק פי אלדראע יפצד (המלוגים הער'—וריד בהזרוע יקיזו ממני).

a) أكحل

מזון לזמן קצוב. — *אֲרוּחָה, אכילה ושתיה עם אחד.

בֶּטֶן, מלא בטנו, מלא כרסו. — *אֹהֵב בִּטְנוֹ, אהב לאכל היטב. — *בֵּית אֹרְחִים. *אַכְסַנְיָה, מָלוֹן, *פֻּנְדָּק. – בֵּית הָאֹכֶל, החדר המיוחד לאכילה. — בֵּית־מָזוֹן, שידה או מגדל לשמר בו המזון. — *בֵּית־מֶלַח. *פִּלְפְּלִים. *תַּבְלִים. *סַכִּינִים. וכו', כלים ישמרו בהם את הדברים האלה. — בְּלִיל, מאכל לבהמה. — בָּל, הכין בְּלִיל. — *בָּלְמֹס, רעבון חזק מאד. — בְּלִיעָה, שה"פ של בלע. — בָּלַע, הוריד המאכל דרך בית־הבליעה שבגרונו להקיבה. — *נִבְלַע: הבשר נבלע באבריו, נעשה בשר מבשרו. — בֶּלַע, מה שבלעים. — *בְּלַעַן, אוכל במהירות גדולה, ברעבתנות. — *בִּלֵּעַ, בלע באופן רע, מסכן עד להחנק בו. — בֵּלְשַׁאצַּר, סעודת בלשצר, סעודה גדולה בשתית ושכרות — *בּוֹלְעָם, בולעמים, עין במקומו. — *בָּסִים, מאכל נעים וערב. ומשל: רוח לבסים מצוי (בארמית: רווחא לבסימא שכיחא, ר"ל אפילו כשאכל אדם לשבע יוכל עוד לאכל דבר, של טעם טוב). — *בָּצַע, את הככר וחלק פרוסות להמסבים. — בָּצָל. משל: אכול בָּצָל ושב בַּצֵּל, לאמר, הסתפק באכילתך בדברים פשוטים, ותוכל לשבת במנוחה. — בָּרָה, אכל אכילה קלה וסעד לבו, למשל חולה וכדומה. — הִבְרָה את, האכילהו בִּרְיָה, לאמר אכילה קלה. — בָּרוּת, אכילה. — *סְעוּדַת הַבְרָאָה, להאכל אחרי הקבורה. — בְּרָכָה, ברכת המוציא קדם, וברכת המזון אחרי האכילה. — בִּשֵּׁל, הכין המאכל והכשיר לאכילה ע"י האש, הקיבה *בשלה המזון, עכלה אותו.

גַּד, אלהות המזל שהיו עבדים לו באכילה ושתיה. — *גַּיִץ, העכברים יגיצו את הבגד וכדומה. — *גַּסָּה, אכל אכילה גסה בבלענות, כמו חיה. — *גְּדִיל, המפה המכסה השלחן. — *גָּרַד וְגָרַר, העיר תאבון לאכילה. — *גּוֹרֵד וגוֹרֵר, דבר המעיר תאבון לאכילה. — *גַּרְגְּרָן, שאוהב לאכל מטעמים מתקים, מעדנים.

*דַּק, טחן המאכל היטב בשנים. — *דָּרַס, תחב המאכל לתוך פי הבהמה.

*הִלְקִיט, נתן אכל בידו לתוך פי תרנגלת, אוז, וכדומה. — *הנה, נֶהֱנָה ממאכל. *הֲנָאָה *בעל הֲנָאָה, האהב לאכל היטב וליהנות מחיו. — הָנָה, *יְהַנְךָ! ברכה לאוכל. — *הָסֵב *הֲסִבָּה, ישיבה אל שלחן האכילה בקצת נטיה על הצד (לפי המנהג לפנים) והפעל: *הֻסַּב.

זמן, *הִזְמִין איש לסעודה, בקש שיבוא לאכול אתו. — *זִמֵּן, ברך ברכת המזון בזמון, שלשה או יתר יחד. — *זָן, את פלוני, המציא לו מזון, כל דבר אכילה, מאכל. — *מְזִין המשביע היטב. — זָרָא, המאכל נעשה לו לזרא, נמאס לו.

חַיִל, משל: *לפי חילך אכול ופחות מטה שאתה לבש (בארמית: לפום חילך אכול ופרא מן מה דאת לביש). — חָסַל הארבה את הצמחים, החריב על ידי אכילה. — חֹק לחם חֻקּוֹ, הקצוב לו.

טַבָּח, מי שמכין המאכלים. — טָעַם, לקח מעט מהמאכל כפיו לדעת מה טעמו. — טַעַם, טוב, מר, מתוק, וכו' במקומו. — *טֶקֶס השלחן, כל הכלים הנצרכים להשלחן לאכילה. — טָרַף. ארי, זאב, טורף ואוכל. — טֶרֶף, מה שהחיה טרפת לה לאכילה. ובהשאלה למזון בני אדם, והפעל: הַטְרִיפֵנִי, הזמין לי טרפי, לאמר מזוני. — יָד: יָדָיו יפות, מהיר באכילה. — יָמַר, הִתְיַמֵּר ב... זן את עצמו באיזה דבר. — יָנַק, הילד מצץ החלב בשפתיו, הֵינִיקָה את הילד, מֵינֶקֶת.

כֶּדוּ, תערובת מאכלים רבים, ללפת הלחם. — כִּלְכֵּל את פלוני, הספיק לו כַּלְכָּלָתוֹ, כל הנצרך לקיומו: אכילה, שתיה וכדומה. — *כִּימוּס, מאכלים טובי הכימוס, הנוחים להתעכל ולהבלע באברים. — *כָּסַס, ו*קָסַס, קרץ בקצה שניו, למשל חטה. — כָּפָן, רעב. — כָּרָה, עשה כֵּרָה, סעודה לכבוד ארח. — *כָּרַךְ *רִיפְתָּא, בהשאלה: אכל. — *כֶּרֶס ומשל: יקר לגבך ושוה לכרסך (בארמית: עשיק לגבך ושוי לכריסך, לאמר: בגדים תקנה אפילו דברים יקרים ולאכילה מה ששוה). — הכרס נושא את הרגלים (בארמית כרסיה טעין רגליה). — כִּרְסֵם ו*קִרְסֵם, חתך בשניו לאכול (חזיר, נמלת וכדומה).

לֵב, *על לב ריק, בעוד לא טעם מאומה. — *לֹגֶם, מלא לֻגמו, מה שאדם לוקח בפיו בפעם אחת. לֻגמו של בן בטיח, לֹגם גדול מאד. — *לְגִימָה, שה"פ, ובהשאלה אכילה או שתית, ודבור רגיל: גדולה לגימה, ר"ל הלגימה שאדם נותן לחברו פועלת הרבה. — לָחַךְ, קנח בלשונו, ובהשאלה על אכילת הפרה, השור: כְּלַחֵךְ השור, שלא ישאר אחריו מאומה. *מְלַחֵךְ קערות, אדם המלחך בלשונו מה שנשאר בקערות, וכנוי לאדם המרבה לאכל אצל זרים. — *לָעַט, אכל בתאוה גדולה, במהירות

בלי מדה. — הִלְעִיט את פלוני, נתן לו איזה דבר ללעט. — *לָעַס טחן ורסק את האכל בשנים. — *לָפַת, את הפת, את הלחם: אכל הלחם באיזה דבר להטעימו. — לָקַט, *הלקיט, זרק האכל לפני העופות.

מַאֲכָל, כל דבר אשר יאכל, כל דבר מוכן ומתקן לאכילה. — מיני המאכלים עי' במקומו. — מָזוֹ, אוצר המזון. — *מְזָוָדָה, כוס לקחת בו צידה לדרך. — מַטְעַמִּים, מאכלים טובי טעם. — *מַטְעֶמֶת, מה שטועמים. — *מְלַוֵּה מַלְכָּה, סעודת המקבלים במוצאי שבת. — מָן, שירד לישראל במדבר. — *מִסְעָדָה, בית שסועדים בו. — מִסְפּוֹא, מאכל בהמה. — מַעֲדָן, מאכל טוב הטעם מאד. — *מַפָּה, חתיכת בד יפרשו על השלחן בעת האכילה. — מֻרְאָה, כיס להעופות תחת הגרון יתקבץ שם האכל קדם רדתו להקיבה. — *מרה *הִמְרָה, הרביץ (את העגל וכדו') ונתן לתוך פיו אכילה ושתיה. — הַמְרָאָה, שה"פ. — מִרְזַח, אכילה ושתיה מרבה בםנגינות ושירים והוללות. — מִשְׁתֶּה, סעודה גדולה, לכבוד חג וכדומה.

*נִגֵּס, חתך בשניו חתיכה מן האכל, ובהשאלה להאכילה בכלל: יושב ונִגֵּס. — *נַקְדָן, מבין בעניני מאכלים ומוקיר אותם. — *נַקְדָנֵי הגִצַל היו מפורסמים בִּנַקְדָנוּתָם. — *נָקִיד, שם המלאך הממונה על המזון. — *נָקַר, העוף ב*מָקוֹר (הרטום) שלו, ובן העכבר וכדומה. — נֶקֶר, מה שנקר העוף, העכבר.

*סְבוֹלֶת, סעודה שכל אחד מהסועדים משתתף בהוצאות הנצרכות להסעודה. — *סִלֵּק, את המאכלים, השלחן וכדומה. — *סֹלֶת, סלת שבמזון, (תמצית), עי' סלת. — *סָמוּךְ: ראובן סמוך על שלחן שמעון, אוכל תמיד על שלחנו, וראובן סמך אותו. — סָעַד, את לבו באכילה, בשתיה. חזק את לבו. — מאכל *סֹעַד, המחזק הכח: היין סֹעַד. — *סָפָא, האכיל הרבה: ספא אותו (את הילד) כשור. — *כפק: הספיק לאיש מזונו. — *הִסְתַּפֵּק מדבר, לקח מדבר צרכי מזונו. — *הִסְתַּפֵּק, בסעודה פשוטה, קלה. — *הסתפקות, המדה הזאת. — *עִכּוּל, בשול המזון בהקיבה. — *עִכֵּל, הִתְעַכֵּל. — עָלַס, נהנה מדבר מאכל וכדו'. — עִנָּה, את נפשו, הִתְעַנָּה, ישב ב*תַעֲנִית, לאמר בלי אכילה. — עִצֵּם, גֵּרֵם ושבר את העצמות בהשנים. *עקר, קם מהשלחן. — ערב, ברכה לאוכלים: *יערב לכם יבסם לכם. — עָרַךְ, השלחן, סדר עליו הכלים הנצרכים לאכילה.

פֶּה, כלי האכילה בבעלי חיים. — פִּטֵּם, עגלים תרנגולות וכדומה, האכילם הרבה למען ישמנו. — פַּטָּם, מי שאומנתו בכך. — *פטר, מפטירין. — *פֻּנְדָק, בית אורחים, בפרט על הדרך ינוחו שם ויאכלו. — *פַּלָּג, מי שמחלק ונותן המנות להמסבים. — *פִּרְנֵס, המציא לאיש *פרנסתו, הנצרך למזונו. — *פְּרוּסָה, חתיכה אחת. — פָּרַס, את הלחם, הפריש על ידי שבירה, התוך. — *פְּרַס, אכילת פרס. — פרש, הִפְרִישׁ (הצפעון, הנחש), טרף, קרע ואכל. — פַּת: פַּת־בַּג, פַּת־לֶחֶם, פַּת־שַׁחֲרִית, סעודה קלה שאדם אוכל בבקר.

ר' צָדוֹק, הסתפק בקב חרובים מערב שבת לערב שבת. — צוֹם, מניעת אכילה ושתיה, והפעל צָם, ישב בצום.

קָא, הקיא את המאכל, המזון שב מהקיבה. — קִיא, המזון המושב מהקיבה. — קֵבָה כלי העכול בבע"ח. — *קִנַּח, *קִנּוּחַ סעודה, המאכלים שאוכלים בסוף הסעודה. — *קִנּוּחַ פֶּה, ממתקים וכדומה לקנח הפה אחרי שתיית איזה משקה. — *קִפָּה, *הִקְפָּה את האכל (במים, ביין), שתה בעת האכילה.

רָעֵב, מי שיש לו רעבון, צרך ותשוקה לאכילה. — *רַעַבְתָּן, מי שיש לו רעבון חזק, מי שאוכל הרבה. — *רַעַבְתָּנוּת, המדה הזאת. — רָעָה, (בהמה) נהג אותה בשדה לאכול עשב. — והבהמה רֹעָה, אוכלת עשב השדה. — *רְפוּאָה וְחַיִּים, ברכה מאיש הבא לבית חבירו ומצאו אוכל, וברכת מהמסבים איש לרעהו אחרי גמר האכילה.

שָׂבֵעַ, הפך מן רָעֵב, שֹׂבַע, שָׂבֵעַ וכו'. — *שֵׁירוּת, סעודה, ומשל: עלית לגנך שרותך בכנפך (באר, סלקת לאגרך שירותך בכנפך).

*תַּאֲבוֹן, תאוה לאכול.

אכל[1]) ממנו: אוכל, אֹכֶל, אֲכִילָה, אָכְלָה, *אַכְלָן, מַאֲכָל, מַאֲכֶלֶת, מַאֲכֹלֶת, מַכֹּלֶת.

אָכַל, פ"י, עת' אָכַל, אָכְלָה, תֹּאכַל, בהפסק ־כָל. יֹאכַל, בהפס' ־כָל, תֹּאכְלִי ־כֵלִי, נֹאכַל ־כֵל, תֹּאכְלוּ ־כֵלוּ, ־לוּן

---

[1]) שרש שמי קדום כללי ומשתף לכל הלשונות השמיות. באשורית אָכָלוּ, בערבית אַכַלַ a), בארמית ובסורית אֲכַל.

---

a) أَكَلَ

יאכלו, ־כלון. עם ו המהפך ויאכל, ותאכל, ומלרע ואכל, וכהפסק ואכל, אכל (אוכל), אכלה, אכלת אכלים אכלות, אכל (אכול) אכלה, אכלנה, אכל, אכול, באכל, באכל, מאכל, לאכל, כאכל, אכלו, אכלך.—א) הכנים מזון עב לתוך פיו ולעסו ובלעהו, essen ; manger ; eat : ויהי (משה) שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה להם לא אכל ומים לא שתה (שמות לד כח). ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף ולא אכל ביום ההדש השני להם (ש"א כ לד). אביך הלוא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה (ירמ' כב יה). — וביחס לבע"ח : לא אכל האריה את הנבלה (מ"א יג כח). יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק (יואל א ד). — פתך אכלת תקיאנה (משלי כג ח). — וכהפסק : המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת (בראש' ג יא). להם לא אכלתי ומים לא שתיתי (דבר' ט יח). אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי (שה"ש ה א). — וכהפס' : ואילי צאנך לא אכלתי (בראש' לא לח). סלת ודבש ושמן אכלתי¹) ותיפי במאד מאד (יחזק' יו יג). מדוע לא אכלתם את החטאת (ויקרא י יז). חרשתם רשע עולתה קצרתם אכלתם פרי כחש (הוש' י יג). רק אשר אכלו הנערים (בראש' יד כד). אבות אכלו בסר ושני בנים תקהינה (ירמ' לא כט). — וכהפסק : כארי שואג טרף טרף נפש אכלו (יחזק' כב כה). — ועם ו המהפך עבר לעתיד: ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם (בראש' ג כב). ותלה אותך על עץ ואכל העוף את בשרך מעליך (שם מ יט). — וכהפס' : ועשה אתם מטעמים לאביך כאשר אהב והבאת לאביך ואכל (שם כז ט־י). וקוץ ודרדר תצמיח (האדמה) לך ואכלת את עשב השדה (שם ג יח). כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך ואל כליך לא תתן (דבר' כג כה). גשי הלם ואכלת מן הלחם (רות ב יד). מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון (שמות יב יא). והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע ואכלתם לחמכם לשבע (ויקרא כו ה). — ועתיד : ויאמר (אליעזר) לא אכל עד אם דברתי דברי (בראש' כד לג). אם תעצרני לא אכל בלחמך (שופ' יג יו). וימאן (שאול) ויאמר לא אכל (ש"א כח כג). ואכל פתי לבדי (איוב לא יז). שבועה שאוכל ושלא אוכל חייב (שבוע' ג א). שאיני אוכל לך שאיני טועם לך אסור (נדרי' א א).—וכהכס' : אצלה בשר ואכל (ישע' מד יט). — ועם ו המהפך : ויבא לי ואכל מכל בטרם תבוא (בראש' כז לג). — וכהפס' : האשה אשר נתתה עמדי הוא נתנה לי מן העץ ואכל (שם ג יב). — ועם ה בסוף להרצון והכונה : כי ירחיב ה' אלהיך את גבלך כאשר דבר לך ואמרת אכלה בשר כי תאוה נפשך (דבר' יב כ). הגשה לי ואכלה מציד בני (בראש' כז כה). — וכהפס' : ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי והביאה לי ואכלה (שם שם ד).—ועפר תאכל כל ימי חייך (שם ג יד). בזעת אפיך תאכל לחם (שם שם יט). — וכהפס' : ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלהיך והבשר תאכל (דבר' יב כז). רק את דמו לא תאכל על הארץ תשפכנו כמים (שם יט כג). — למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך (ש"א א ח). לכן אדם לא תאכלי עוד (יחזק' לו יד). בבקר יאכל עד (בראש' מט כז). נצר תאנה יאכל פריה (משלי כז יח). — וכהפ' : ומן הקדשים יאכל (ויקרא כב כב). אזרעה ואחר יאכל וצאצאי ישרשו (איוב לא ח). ויתרם תאכל חית השדה (שמות כג יא). והנפש אשר תאכל בשר (ויקרא ז כ). מפתו תאכל ומכסו תשתה (ש"ב יב ג). ולחם עצלות לא תאכל (משלי לא כז). — מה נאכל בשנה השביעת (ויקרא כה כ). לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש (ישע' ד א). — וכהפס' : מפרי עץ הגן נאכל (בראש' ג ב). ועם ה בסוף : ונקחה דגן ונאכלה ונחיה (נחמ' ה ב). וכהפסק : כי יבכו עלי לאמר תנה לנו בשר ונאכלה (במדב' יא יג). וכי תאכלו וכי תשתו הלוא אתם האכלים ואתם השתים (זכר' ז ו). וכהפס' : ובשר בנתיכם תאכלו (ויקרא כו כט). אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו (ישעיה א יט). — ועם ן בסוף : לא יום אחד תאכלון ולא יומים (במדב' יא יט). אתי יאכלו האנשים בצהרים (בראש' מג יו). המת לירבעם בעיר יאכלו הכלבים והמת בשדה יאכלו עוף השמים (מ"א יד יא). אבות יאכלו בסר ושני הבנים תקהינה (יחזק' יח ב). וכהפס' : חלק כחלק יאכלו (דבר' יח ח). אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (ישע' ג י). ועם ן בסוף : לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחון (דבר' ד כח). אם תאכלנה

¹) בממ' אכלת קרי.

נשים פרים עללי תפחים (איכה ב כ). והנשארות תאכלנה אשה את בשר רעותה (זכר' יא ט). — ועם ו המהפ': מי אפוא הוא הצד ציד ויבא לי ואכל מכל (בראש' כז לג). הוא נתנה לי מן העץ ואכל (שם ג יב). כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ (שם שם יז). ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל (שם שם ו). ויאכל וישת ויקם (שם כה לד). ויעש להם משתה ויאכלו וישתו (שם כו ל). ובהפס': והוא עמד עליהם תחת העץ ויאכלו (שם יח ח). ויתן להם ויאכלו (שופט' יד ט). ותאכלנה הפרות רעות המראה (בראש' מא ד). — ועם הכנויים: לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה (דברים יד כא). חיה רעה אכלתהו (בראש' לז כ). והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קדש (ויקר' כד ט). כל מצאיהם אכלום (ירמי' נ ז). שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור (שם שם יז). נמצאו דבריך ואכלם (שם יה יו). אפגשם כדב שכול ואקרע סגור לבם ואכלם שם כלביא (הושע יג ח). בקדש הקדשים תאכלנו [1] (את הקרבן) (במדב' יח י). לפני ה' אלהיך

[1] כך בח פ לפי עדות יהב"י הנקדן בעין הקורא ע"פ הספרים המדיקים, וכן כלם בחומ' מאור עינים של זא"ה. ובתנ"ך מיכאליס, גינזבורג וקיטל בשוא פשוט, וכבר הביאו המדקדקים הקדמונים והאחרונים את הכלל אשר כלל בן אשר בדקד' הטע' וז"ל: כל לשון אכילה, אם בשלש פעלה, בפתחא היא לעולם מלולה, בקריאה כולה, כגון ועגת שעורים תאכלנה (יחזקאל ד יב), בעצבון תאכלנה (בראש' ג יז), כל המקרא על זה ירוץ, בדבר חרוץ, חוץ מאחד, במקרא מיוחד, ברבות הטובה רבו אוכליה (קהל' ה י). ע"כ. ופרש ר"א בחור את דברי ב"א ואמר שכונתו היא שאם הטעם בלמד הפעל הכף בח"פ, ואם אין הטעם בל"פ הכף בשוא פשוט. וכן בעל מ"ש בראש פ' לך לך, וכן שאר המדקדקים, וכן גם מהחדשים שטדה סי' 105, ולכן הוא פוסק בפרוש בסי' 6376 כי למ"ב צריך לנקד תאכלנו. אבל כבר טען זא"ה בהגהותיו לעין הקורא (דברים יב יח מ) על פרושו זה של ר"א בחור בדברי בן אשר והקשה מן תאכלנו האש יאכלמו כקש, ואוכלים ואוכלין וכו' שכלם בשוא פשוט לפי עדות כל הספרים. לכן החליט כי כונת ב"א היא שאם ל"פ הוא בשלש נקוד, ר"ל ב ס ג ו ל, אז נקראת הכף בח"פ, ור"ל אם אחרי הסגול באה נון דגושה, כי הדגש שלאחריו הוא פועל שנוי הקריאה. והנה גם נגד כלל זה יש לו סתירה מן תאכלנו התולעת (דבר' כח לט), שגם בספרו של זא"ה בעצמו הוא בשוא פשוט, וכמו כן וחרב לא אדם תאכלנו (ישע' לא ח), כמו"כ בשוא פשוט. ואין לעמד על טעמו של דבר.

תאכלנו (דברים יב יח). כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו (שם שם כב). בעצבון תאכלנה כל ימי חייך (בראש' ג יז). ועגת שערים תאכלנה (יחזק' ד יב). כל זכר בכהנים יאכלנו (ויקרא ז ו). כלם כבגד יבלו עש יאכלם (ישעי' נ ט). ישלח בהם ערב ויאכלם (תהל' עח מה). כל זכר בבני אהרן יאכלנה (ויקרא ו יא). הכהן המחטא אתה יאכלנה (שם שם יט). תאכלך כילק (נחום ג טו). תאכלנו (תאכל אותו את היין ואת הכרם) התלעת (דברים כח לט). חרב לא אדם תאכלנו (ישע' לא ח). כי תאכלם (היא תאכל אותם) בחסר כל (שם שם נז). לא תאכלום כי שקץ הם (ויקרא יא מב). ואכל לא תאכלהו (שם ז כד). על מצות ומררים יאכלהו (במדב' ט יא). כי מאספיו (של הדגן) יאכלהו (ישעיה סב ט). בחצר אהל מועד יאכלוה (ויקרא ו ט). עין תלעג לאב ותבז ליקהת אם יקרוה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי ל יז). המנחה והחטאת והאשם המה יאכלום (יחזק' מד כט). — ובינוני: ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל [1] (בראש' לט ו). והעוף אכל אתם מן הסל (שם מ יז). כל אכל חמץ (שמות יב טו). ומפיבשת אכל על שלחני (ש"ב ט יא). כאשר יחלם הרעב והנה אוכל (ישע' כט ח). וזיתים אשר לא נטעתם אתם אכלים (יהוש' כד יג). אכלים ושתים וחגגים (ש"א ל יו). והנפש האכלת ממנו עונה תשא (ויקרא ז יח). אכלת אדם אתי (יחזק' לו יג). — כל אכליו יאשמו (ירמיה ג). — וצווי: עלה אכל [2] ושתה (מ"א יח מא). ויאמר קום אכל כי רב ממך הדרך (שם יט ז). לך אתי הביתה ואכל לחם (מ"א יג טו). דבש מצאת אכל דיך פן תשבענו והקאתו (משלי כה יו). פצה פיך ואכל את אשר אני נתן אליך (יחזק' ב ח). והנה זה מלאך נגע בו ויאמר לו קום אכול (מ"א יט ה). ואשימה לפניך פת לחם ואכול ויהי בך כח (ש"א כח כב). אכול ושתה יאמר לך (רע העין) ולבו בל עמך (משלי כג ז). את אשר תמצא אכול אכול את המגלה הזאת (יחזק' ג א). — ועם מקף אחריו אכל־נא קום אכל־לחם (מ"א כא ז). אכל־בני דבש כי טוב (משלי כד יג). לך ברח לך אל ארץ יהודה ואכל־

[1] נמסר במסורה: ד' מלא' וסי' כי אם הלחם, כאשר יחלם הרעב, אם ינועו ויפלו, אשר בטחתי בו. ע"כ. והנה שנים האחרונים הם יותר שם. — [2] נמסר במסור' (יחז' ג): ה' מלאים, ואשימה לפניך פת לחם ואכול, ויאמר לו קום אכול, אשר תמצא אכול ב' בו, אכול ושתה

שם לחם (עמוס ז יב). — ועם ה בסוף: קום נא שבה ואכלה מצידי (בראש' כז יט). — ולרבים: ואכלו את חלב הארץ (בראש' מה יח). אכלו רעים שתו ושכרו דודים (שה"ש ה א). — ובהפס': לכו שברו ואכלו (ישעיה נה א). — ועם הכנ': ויאמר משה אכלהו היום (שמות יו כה). ואכלוה מצות (ויקרא י יב). — ומקור: אכ'ל, אכול [1]): מכל עץ הגן אכ'ל תאכל (בראש' ב יו). אכ'ל תאכלו אתה בקדש (ויקרא י יח). וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה ואכ'ל לא תאכלהו (שם ז כד). לוא אכ'ל אכל היום העם משלל איביו (ש"א יד ל). וילך (שמשון) הלוך ואכ'ל (שופט' יד ט). האכול אכלנו מן המלך (ש"ב יט מג). כה אמר ה' אכול והותר (מ"ב ד מג) וזה לך האות אכול השנה ספית (שם יט כט). ואכלתם אכול ושבוע (יואל ב כו'. ערך השלחן צפה הצפית אכול שתה (ישעיה כא ה). הרג בקר ושחט צאן אכ'ל בשר ושתות יין אכול ושתו כי מחר נמות (שם כב יג). אכול ואין לשבעה שתו ואין לשכרה (חגי א ו). — ומקור סמי' אכ'ל, אכל־: רק חזק לבלתי אכ'ל הדם (דבר' יב כג). המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל־ממנו אכלת (בראש' ג יא). — ועם בכלם: באכ'ל, כאכ'ל לאכ'ל: ויישם לפניו לאכ'ל [2]) (בראש' כד לג). ויקרא לאחיו לאכל־לחם (שם לא נד). ויהי כאשר כלו לאכ'ל את השבר אשר הביאו ממצרים (שם מג ב) כי לא יוכלון המצרים לאכ'ל את העברים לחם (שם שם לב). ישב אשב עם המלך לאכול (ש"א כ ה). וימאן לאכול (ש"ב יג ט). ויצקו לאנשים לאכול וגו' ויאמרו מות בסיר איש האלהים ולא יכלו לאכל (מ"ב ד מ). — ובהשמטת האלף *לוכל: משעה שהכהנים נכנסים לוכל בתרומתן (ירושלמי ברכות א א). לוכל דבר שדרכו לוכל (שם שבי' לח.). — וכסמי' אכ'ל: כי שכחתי מאכל לחמי (תהל' קב ה). — ועם הכנוי: כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראש' ב יז). כי ביום אכ'כם ממנו ונפקחו עיניכם (שם ג ה), באכלכם מ'חם הארץ (במדב' טו יט). ויהי אחרי אכלו לחם (מ"א יג כג). אחרי אכלה [1]) בשלה (ש"א א ט). לחיה נתתיו לאכלו (יחזק' לג כז). והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם (ויקרא כב יו). וישבת המן ממחרת באכלם מעבור הארץ (יהושע ה יב). ויהי כאכלם מ'הנזיד והמה צעקו (מ"ב ד מ). — ואכל באיזה דבר: היה אוכל באשכול (כילה לה.). — ומליצה: אכל ק'רץ [2]) על פלוני, הלשין עליו, למחר אכלו עליו קורצין לפני נמרוד הרשע (מה"ג, שכטר בענין אברהם לתרח). — ומשל: *משל הדיוט אומר מי שאכל התבשיל יודע מה טעמו (תנחו' בוב' ואתחנן). — *אכל באצבעות ידיו ורגליו, אכל בזוללות: כמשל האומרים יאכל כל מה שיאכל באצבעות ידיו ורגליו (רלב"ע במד' יא יט). — ב) בהרחבה, האש אכלה, החריבה, עשתה שלא יהיה, **verzehren; consumer; consume**: ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש (במד' יו לה). כאש אכלת בראש ההר (שמות כד יז). כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחן אכלה ער מואב (במדב' כא כח). אש אכ'לת נאות מדבר (יואל א יט). ואש אכלה אהלי שחד (איוב יס לד). אכלה אש בריחיך (נחום ג יג). ושלחתי אש בבית חזאל ואכלה ארמנות בן הדד (עמוס א ד). חמשה דברים נאמרו באש של מערכה רבוצה כארי וברה כחמה ויש בה ממש ואוכלת לחין כיבשין ואינה מעלה עשן (יומא כא:). — וכמו כן המחלה, דבר: אשר בשדה בחרב ימות ואשר בעיר

יאכלנו.— [1]) נמסר במסור' (יוא' סוף ג). י' מ'לאים בקריאה בליש' ויאכל גם אכול את כספנו, הן לא הובא את דמה וכו', אכול תאכלו אתה. האכול אכלנו, אכול השנה, אכול ושתו, אכול ושבוע, אכול ואין לשבעה, אכול ושבוע והותר, ע"כ. ושבעה חסרים. — [2]) נמסר במסור' (יחז' י ו) יג מלאים, הנה חדש מחר וכו' עם המלך לאכול, וישב המלך על הלחם לאכול, ותצק לפניו וימאן לאכול, לאכול הנערים, ודבש וכו' לעם אשר אתו לאכול, ויצקו לאנשים לאכול, ותזבחים להם לאכול, את הנשיא וכו' לאכול לחם, אם כלא לאכול, כנשר חש לאכול, הוא עצור וכו' לאכול הארץ, לאכול ולשתות, אין אשכול לאכול. — [1]) ה בלי מפיק. ובמ"ש וז"ל: מקור בתוספת ה ואלף בק"ח והלמד קמוצה וההא רפה, כן היא בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים קדמונים וכן משמע בהדיא מפירוש רשי ורד"ק וכו' ובספרים שהלמד בחולם טעות הוא. ע"כ. וכבר העירו התוספ' (כתוב' סה.) אחרי אכלה כמו אחרי אכלה מפיק ה.

[2]) בארמ': קרבו גברין כשדאין ואכלו קרציהון די יהודיא (דני' ג ח). לא אכל קורצין בלישניה (תרי תהל' פג). איזיל איכול בהו קורצא בי מלכא (גיטין נו. — אלך ואכל בהם קרץ בבית המלך). וגם באשורית נהוגה מליצה זו, ומצויה במכתבי תל אלעמרנה: ש אכלוּם כרצי (כ במקום ק. Winckler KB,V. N 48) —אשר אכלו קרצי, הלשינו עלי. ומשמעתה האמתית של מליצה זו לא נתבררה היטב וכבר נשא ונתן בזה שלוטמן, ZDMG 33 254. ועי' ערך קרץ.

רעב ודבר יאכלנו (יחזק' ז יה). — והחם: הייתי ביום אכלני חרב (בראש' לא מ). — והחרון: תשלח חרנך יאכלמו כקש (שמות טו ז). — והחרב: ויקרא אבנר אל יואב ויאמר הלנצח תאכל חרב (ש"ב ב כו). אכלה חרב סביביך (ירמיה מו יד). — וקנאה: קנאת ביתך אכלתני (תהל' סט י). — והארץ: ארץ אכלת יושביה (במדבר יג לב). — ג) אכל איזה דבר של מי, לקחהו ממנו, השתמש בו, אכל הכסף, וכדומה, הוציא אותו, verbrauchen, sich zueignen; dépenser, s'approprier; expend, appropriate: כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספנו (בראש' לא יה). א ו כ ל י נכסים של זרים (לבוש חו"מ קח). — ד) במליצה, השמיד, עשה כליה בדבר, aufreiben; anéantir; reduce to nothing: ואכלת את כל העמים אשר ה' אלהיך נתן לך לא תחוס עינך עליהם (דברי' ז יו). שפך המתך על הגוים אשר לא ידעוך ועל משפחות אשר בשמך לא קראו כי אכלו את יעקב ואכלהו ויכלהו ואת נוהו השמו (ירמ' י כה). כלם יחמו כתנור ואכלו את שפטיהם (הושע ז ז). הכסיל חבק את ידיו ואכל את בשרו (קהל' ד ה). ר"ל הולך וכחש. — אכל את ימיו, כלה אותם, verleben seine Tage; passer les jours; pass the time: גם כל ימיו בחשך יאכל (קהל' ה יו). — ה) נאות, נהנה מאיזה דבר, geniessen; jouir; to enjoy: אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און (משלי ל כ). וזה ימות בנפש מרה ולא אכל בטובה (איוב כא כה). מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע תלמידיו של א"א א ו כ ל י ן בעולם הזה ונוחלין לעולם הבא (אבו' ה יט). — ומליצה, יאכל מכות: רק פרעה הרשע א כ ל עשר מכות (והזהיר, שמות). — *אכל פניו של פלוני, דבר לו קשות, הקניטו בדברים, קנטרו: התחילה (מיכל בת שאול) עושה מריבה כנגדו (של דוד) מבקשת ל א כ ל פ נ י ו אמרה לו אם ראית כבודיך מה נכבד היום מלך ישראל עכשיו הודעת שאת מלך אשר נגלה היום הלוויי בצניעות אלא לעיני אמהות עבדיו (מד"ר במדב' ד). — ו) *תפס מקום, Raum einnehmen; occuper un espace; occupy space: והיסוד היה מהלך על פני הצפון ועל פני כל המערב ו א ו כ ל בדרום אמה אחת (מדות ג א). — זיז שהוא סובב את כל הבית ו א ו כ ל בפתח שלש אצבעות (אהל' יד ד) שאם תעלה (הקדרה) ושפתיה א ו כ ל ו ת בשקוף (תוספ' אהל' יא ג). אין לך עשרים וחמשה שאין הארץ א ו כ ל ת בהן טפח (שם יג ט). ד' אמות א ו כ ל ו ת מתחום טבריה ומתחום מגדלה (ירו' עירו' ד כא ד). כמה לוחות א ו כ ל ו ת בארון (ב"ב יד.). — ז) *לקח לצרכיו, גם לא בע"ה, verbrauchen; use; user: ונמצאת עיסה א ו כ ל ת מן הכור כמו א ו כ ל ת מן הקב (תענית יט:). — ח) *משית ומכלה מעט מעט, abnutzen; user; wear out: שעשה לו (להנעל) טס או יתד כדי שיהלך בו ולא תהא הארץ א ו כ ל ת ה"ז מותר (תוספת' שבת ד ח). מקל שעשה בראשו מסמר להיות תופס בו ממקום הדייש טהור ואם בשביל שלא תהא הארץ א ו כ ל ת ו טמא (שם כלים ב"מ ד ג). שנמצא א ו כ ל מקום הציר שהדלת סובבת עליו (מגדל חננאל, פי' המבנה מר"ת, מו). והנה יוטתו (הטחורים) במיבא פעמים רבות כי היא א ו כ ל ת הטחורים (קאנון ג י ז ו). — ט) יעשה פצע בבשר (דבר הריף), וכעין חפירה, למשל במתכת, ätzen; corroder; corrode: הסייד כשהוא סך קרקעית הבית בסיד נועל סנדלו של עץ ברגלו כדי שלא יהא הסיד א ו כ ל ברגלו (כ"ח שבת כ"ו). פי החומץ ההוא א ו כ ל בנקלה קני הסוללה (בלעי הגבורים, פר' מג). — י) בלשון העם בא"י, לקח שחד: פלוני א ו כ ל הרבה.

נפע' נאכל, — אאכל, יאכלו, בהפס' יאכלו, האכל — א) אכלו, יאכלו אותו, gegessen werden; être mangé; be eaten: בבית אחד יאכל (שמות יב מו). לכן כל אכליך יאכלו וכל צריך כלם בשבי ילכו (ירמ' ל יו). — ועתיד בדרך צווי: בבית אחד יאכל (הפסח) לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה (שמות יב מו). ושרפת את הנותר באש לא יאכל כי קדש הוא (שם כט לד). שלש שנים יהיה (העץ החדש) לכם ערלים לא יאכל (ויקרא יט כג). טמא הוא לכם לא יאכלו (דבר' יד יט). — ועם את, מ אחריו: סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו (שמו' כא כח). ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו (ויקרא ז יח). — ובמשמע' כל איש יאכל: מצות יאכל את שבעת הימים (שמות יג ז). — ב) שהכל אכלים, שדרך העולם לאכל בה, קח לך מכל מאכל אשר יאכל ואספת אליך (בראש' ו כא). אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל (ויקר' יז יג). להבדיל בין הטמא ובין הטהר ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל (ויקרא יא מז). ודדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע (ירמ' כד ג). —

הבכור נאכל לכהנים והמעשר לכל אדם ו נ א כ ל י ן בכל העיר וכו' הפסח אינו נ א כ ל אלא בלילה ואינו נ א כ ל אלא עד חצות (זבח' ה ח). הפסח נאכל אכילת שבע ואין מצה ומרור נ א כ ל י ם אכילת שבע (מכי' מס' דפסחא כא ו). יצא זה שאינו נאכל בכל מקום וכו' יצאו אלו שאינן נ א כ ל י ן בכל מושבותיהם (שם י). — ג) נשרף, verzehrt werden; être consumé; be consumed: כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש (שמות כב ה). — ובהשאלה, נשחת (הגוף) על ידי מחלה, וכדומה: ויאכל חצי בשרו (במדב' יב יב).

פע' *אִכֵּל, — גרם כאב דומה כמו שרץ אוכל: והמכאובים המ א כ ל י ם אשר ידמה שיש בראש מקצת אנשים שרץ א ו כ ל (קאנון ג א א יב). ליחה עוקצת מ א כ ל ת (פרקי משה ג).

פֻּעַל, אֻכַּל, — נשמד ע"י האש, ע"י החרב, vom Feuer u. dgl verzehrt werden; être dévoré par le feu; l'épée; consumed by fire etc.: וירא והנה הסנה בער באש והסנה איננו אֻכָּל [1] (שמות ג ב).—ומ"ר אֻכָּלִים: שתאמר מהם לרבים אֻכָּלִים (מכלול סב). — ועבר: אֻכְּלוּ בקש יבש (נחום א י).— וכינ': נטל מחתת הכסף ועלה לראש המזבח ופנה את הגחלים הילך והילך וחתה מן ה מ א ו כ ל ו ת [2] הפנימיות (תמיד א ד). — ועל החרב: אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תְּאֻכְּלוּ כי פי ה' דבר (ישע' א יט-כ).

— הפעיל, הֶאֱכִיל, הֶאֱכַלְתִּי, ועם ו המה' וְהַאֲכַלְתִּי, אַאֲכִיל, תַּאֲכִל, יַאֲכִיל, יַאֲכִילֵנוּ, וחסר יַאֲכִלֵנוּ. — עשה וגרם שאחר יאכל, zu essen geben, nähren; faire manger, nourrir; nourish: למען יראו את הלחם אשר הֶאֱכַלְתִּי אתכם במדבר (שמות טז לב). — ועם ו המהפך: וְהַאֲכַלְתִּי את מוניך את בשרם (ישעיה מט כו). — ועם כנ': סלת ושמן ודבש הֶאֱכַלְתִּיךְ ונתתיהו לפניהם (יחזק' טז יט). — ועם ו המהפ': והרכבתיך על במותי ארץ וְהַאֲכַלְתִּיךְ

[1]) וכתוב בהשרשים של רד"ק: ובא מלא. אבל כבר העיר ע"ז מנחת שי כי בכל הספרים הוא חסר, המלים „בא מלא" נכתבו בטעות מן הפסוק „קש יבש מלא" שלפניו. ונעלם זה מן König 1,389, וטעה ואמר וכי דעת רד"ק היא שצריך לכתב אוּכָּל מלא. — [2]) כך במשנ' שבמשניות ובמדב"ם, וערוך וספרא צו ב', ובמשנה שבגמ' מעוכלות.

נחלת יעקב אביך (ישע' נח יד). וְהַאֲכַלְתִּים את בשר בניהם ואת בשר בנתיהם ואיש בשר רעהו יאכלו (ירמ' יט ט). הֶאֱכַלְתָּם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שליש (תהל' פ ו). ויאמרו מי יַאֲכִלֵנוּ [1] בשר (במד' יא ד). ויענך וירעבך וַיַּאֲכִלְךָ את המן (דברים ח ג). ואפתח את פי וַיַּאֲכִלֵנִי את המגלה הזאת (יחזק' ג ב). בן אדם בטנך תַאֲכֵל ומעיך תמלא את המגלה הזאת (שם שם ג). וַיַּאֲכִילֵהוּ מחלב חטה (תהל' פא יז). וילבשום וינעלום וַיַּאֲכִלוּם וישקום (דהי"ב כח טו). — ולווי: אם רעב שנאך הַאֲכִלֵהוּ לחם ואם צמא השקהו מים (משלי כה כא). שימו זה בית הכלא וְהַאֲכִילֻהוּ לחם לחץ (דהי"ב יח כו). משל לחולה שנכנס הרופא אצלו לבקרו אמר לבני ביתו ה א כ י ל ו ה ו כל מה שהוא מבקש וכו' (מ"ר שמות ל). — וכינוי: הנני מַאֲכִיל אותם (את הנביאים) לענה והשקתים מי ראש (ירמיה כג טו). הַמַּאֲכִלְךָ מן במדבר (דבר' ח טז). הנני מַאֲכִילָם את העם הזה לענה (ירמ' ט יד). מ א כ י ל ת ו שאינו מעושר (כתוב' ז ו). אביך מ א כ י ל ך בשר דגים ומשקך יין ישן ואני מ א כ י ל ך בשר דגים וכו' (ספרי, עקב לז). משל לעירוני שהיה נשוי בת מלכים אעפ"י ש מ א כ י ל ה כל מעדני עולם אינו יוצא י"ח (מד"ר ויקרא ד). מ א כ י ל ת ו ומשקהו (בב במד' יא). והאכיל באיזה דבר: אמר ר"ל מ א כ י ל ה (הכהן לאשתו) בתרומה ואין מ א כ י ל ה בחזה ושוק (יבמו' פא).

— פועל, עבר, אֻכַּל, אֻכַּלְתִּי, אֻכַּלְתְּ, אֻכַּלְתֶּם, עת' אֻאֻכַּל, תְּאוּכַל תְּאֻכַּל, ועם כנ' תְּאֻכְּלֵנִי, תְּאֻכְּלֵהוּ, בינ' מְאוּכָּל, מְאוּכָּלִים, מְאוּכָּלָה, מְאוּכָּלוֹת, — לחזוק הפעולה ונהצה ועזה: חשך טמון לצפוניו תְּאָכְלֵהוּ [2] אש לא נפח (איוב כ כו).

[1]) נמסר: כל לישנא חסר.

[2]) ר"י אבן גנאח: כמו מלשני מן לושן לושנתי, שופט שופטתי (הרקמה עט). וכך רד"ק, וז"ל: והמרבע בזה תאכלהו אש לא נפח, כי הנפרד תְּאֻכַּל בחולם ובהתחברו אל הכנוי שב לקמץ חטף במשפט כמו מְלָשְׁנִי (מכלול, דקדוק הפעלים, אכל). ומסכים לזה גם מיהלוי ולק במקומו. ואעפ"י ששאר המדקדקים מבארים צורה זו באופן אחר, (אולד, שטדה ואחרים תאכלהו במקום תאכלהו. גזניוס וכמו"כ קניג תאכל' במקום תאכל' כמו מאספיו (ישע' סב ט, בקצת ספרים במקום מאספיו ברוב הספרי'). הירצל, אולסה' ואחרי' תאכ' במקום תאכ', במשמעת היה אֻכַּל על ידי האש, ובסבר, שרוחה כל זה רואה בצורה זו חזוק הגזומה והאיום) — אעפי"כ

— נתפ׳, *נתאכל,—כמו נתע׳: האברין והפדרין שלא נתאכלו מבערב סולקין אותם לצדדי המזבח (תמיד ב א). שהיו מתאכלין על גבי המזבח (ירוש׳ ברכ׳ ד ז: מד״ר ברא׳ כח). נתאכל הבשר (ירוש׳ כנה׳ י כג ד). שהוא (הנותן אונין של פשתן בתנור) מתירא שמא מתאכל ציבעו (שם, שבת ח ד.). נתאכלה אחת כהן (מד״ר שה״ש כמגדל). — ב) *כלה ואבד, הוצא: ואף על פי שנתאכלו המעות (קיד׳ נט.).

אֹכֶל, ש״ז, כנ׳ אָכְלִי, אָכְלוֹ, — א) שה״פ של האכילה, איש: d. Essen; act. de manger; eating לפי אכלו תכסו על השה (שמות יב ד). לקטו ממנו (מן המן) איש לפי אכלו (שם יו יו). ויאמר לה בעז (לרות) לעת האכל גשי הלם ואכלת מן הלחם (רות ב יד). — ב) הדבר מה שאוכלים, מזון, ומ״ר אכלים[1]) אֳכָלִים, אֳכָלִים, Speise; nourriture; food: ויקבצו את כל אכל השנים הטבות (ברא׳ מא לה). הלא נגד עינינו אכל נכרת (יואל א יו). כנשר יטוש עלי אכל (איוב ט כו). כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים כחש מעשה זית ושדמות לא עשה אכל (חבקוק ג יז).—ובכנ׳: את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך (ויקרא כה לז). ויקחו את כל רכש סדם ועמרה ואת כל אכלם וילכו (בראשית יד יא). לא זרו מתאותם עוד אכלם בפיהם ואף אלהים עלה בהם (תהל׳ עח ל-לא). והיה בתבואת ונתתם חמישית לפרעה וארבע הידת יהיה לכם לזרע השדה ולאכלכם (ברא׳ מז כד).— ומ״ר *אכלים, ולא מנקד מלא *אוכלים, גם *אכלים, *אכלים: המוציא אוכלים[2]) כגרוגרת חייב (שבת ז ד). המוציא אוכלין ונתנן על האסקופה (שם י ב). אינו מציל (כלי חרס) אלא על האוכלין ועל המשקין וכו׳ והלא טהרתם אוכלין ומשקין שבתוכו (עדיות א יד). השרץ בתנור אוכלין שבתוכה טמאין (כלים ח א). השרץ בחבית אוכלין שבתוכה טמאין (שם י ג). היו לפניו מיני אוכלים בורר ואוכל בורר ומניח (שבת עד.). אין נוהגין בזיון באוכלים ואין זורקין אוכלים ממקום למקום (מס׳ סופ׳ ג). — אֹכֶל נֶפֶשׁ[3]): במשמעת מזון: אין בין יו״ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד וכו׳ וכלים שאין עושים בהם אוכל נפש (מגילה א ה). אבל משאיל לו (המודר להמודר) חלוק וטבעת וטלית ונזמים וכל דבר שאין עושין בו אוכל נפש (נדרים ד א). כל אוכל נפש דוחה יו״ט (מכי׳ מסכ׳ דפסח׳ ט ו).

°אֲכָל[1]), איכל, ש״ז,—שחין אכל הבשר סביב, Krebs; chancre; cancer: ויתחדשו חלאים כגרב וכו׳ והצרעת והאיכל עד שתפסד צורת האבר (מו״נ א עב).

אָכְלָה, — א) מקור, לכו אספו כל חית השדה התיו לאכלה (ירמ׳ יב ט). — ב) שם מפשט של האכילה, ובהרחבה מזון, das Essen, Speise; act. de manger, nourriture; act of eating, food: ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זרע זרע לכם יהיה לאכלה (בראש׳ א כט). הבהמה אשר היא לכם לאכלה (ויקרא יא לט). ותהיינה צאני לאכלה לכל חית השדה (יחזקאל לד ח). לעיט צפור כל כנף וחית השדה נתתיך לאכלה (שם לט ד). — ובהשאלה להאש: הנה לאש נתן (עץ הגפן) לאכלה (שם יט ד). לאש תהיה לאכלה (שם כא לז). — ג) כמו אכילה משמעה ב: אכלת[2]) הגפן והקבר והסלע (כלא׳ ב י).

°אֲכָלָה[3]), ש״נ, — כלי ארוך הצואר ישאבו בו יין מן ההבית וכיוצא בזה: ואכלה הוא כלי

הואיל ובעצם דין משקל המרבע מודים כל ראשי המדקדקים שלנו, שהוא נוהג בלשוננו, דעת ריב״ג ורד״ק בזה מכרעת אצלנו.

[1]) כמו תְּאֹמִים, הֲבָנִים, בְּטָנִים. — [2]) מלשון הכתוב אך אשר יאכל לכל נפש (שמו׳ יב יו).—[3])כך הכתיב בכ״מ בספרי הדפוסים, וכן במשנה תלמ׳ ירוש׳ וניציה, וכן במשנה שבת מהד׳ דר׳ שטרק עפ״י כ״י, וכן באלפסי וכן בכ״מ ביד החזקה. ומנקד במשנ׳ מנקד׳ נדפ׳ אוכלים. אך בכ״י פרמה, הכתיב בכ״מ אכלים ומנקד אֳכָלִים, ובכ״י מס׳ פרה REJ 273 XVI אֳכָלִים, ובכ״י פרמה בקצת מקו׳ אֳכָלִין ושם ג א: לַאֲכָלִין. וכן הכתיב אכלים חסר בלי ו בהרבה מקומות במשנ׳ עם גוף הפרוש הערבי של הרמבם, למשל כלים ג א, וכן הכתיב אכלים בירוש׳ למשל ע״ז ד מג ד, והגיה לוי אוכלים, אך אין זה שבוש אלא קריאה אחרת. ובקצת משנ׳ מנקד׳ נדפסות מנקד אוֹכָלִים. (דסו׳ למס״ד שבת״ו כדפו׳ מנ׳ בן ישראל), כאלו היה היחיד אוֹכָל, משקל חוֹתָם.

[1]) משקל כִּכָּר, נִצָּב. בארמ׳ אוכלא. בסורית אַכַלְתָא, בערב׳ אָכִלָה a).

[2]) גרס׳ הערוך ומדב״ם, ובמשנ׳ שבמשני׳ אכילת.

[3]) בארמ׳ אכלא: כאכלא לדנא (סנה׳ כח:) דדמי רישיה לאכלא (בכור׳ מג:). כך הגרס׳ בנוסח׳ וגרס׳ הערוך (ערך אוכלא וערך בלן) אובלא. והרמבם בפרוש המשנה אכלה ופרש רגמ״ה: אכלא דדנא שהוא משופע וחד למעלה. ע״כ. והביא פרוש זה גם הערוך

a) آكلة

שיש לו צואר ארוך ששואבין בו יין מן החבית (פרו׳ המשל להרמבם כלים׳ ז א). — ב) מכסה של חבית וכדומה בצורת צריף, kegelf. Deckel; convercle de forme conique; coniform lid : הכילון שראשו חד מלמעלה ורחב למטה ודומה לכיסוי של חבית שקרוי א כ ל ח (רע״ב כלי׳ ז ח).

•אַכְלָן[1]), ש״ז, מ״ר אַכְלָנִים, — א) מי שאוכל הרבה ותאותו : einer der viel isst ; grand mangeur ; one who eats much (של הנולד במזל שור) רבה והוא א כ ל ן (רא״ע ראשית חכמה, כ״י פריז). — ומ״ר : והנשים שלנו קוראין לאנשים ה א כ ל נ י ם בולעמים מפני שכל מאוים להשתמש בבית הבליעה (בלעי הנבורים, פ׳ נג נח). — ב) בלשון העם בא״י, מי שלוקח ש ח ד.

◦אַכֶּלֶת, כמו •אִכָּל, והוא משקל שמות המחלות, בַּהֶרֶת, דַּלֶּקֶת, שַׁחֶפֶת. מצוי בהעתונים.

אכם[2]), ממנו, ◦אָכֹם, *אכם, *נתאכם.

◦אָכֹם[3]), ת״ז, נק׳ אֲכֻמָּה, מ״ר אֲכֻמִּים,-מות, — מי שגונו באשכרוע, נוטה לשחור, braun ; brun ; brown : נהוג בדבור העברי בא״י ובהעתונים.

אכם, קל אינו נהוג.

— נתפ׳ נִתְאַכֵּם, נעשה אָכֹם : ל״ש (שכלי חרס ישן כשר) אלא שלא נ ת א כ מ ו[4]) פניו אבל נ ת א כ מ ו פניו פסולין וכו׳ נ ת א כ מ ו והחזירן לתוך כבשן האש ונתלבנו מהו (סוטה יה:).

אָכֵן[1]), תה״פ, א) קרוב לודאי, ודאי, במעט אין ספק בדבר gewiss, wahrlich ; certainement, probablement ; certainly : וייקץ יעקב משנתו ויאמר אָכֵן יש ה׳ במקום הזה ואנכי לא ידעתי (ברא׳ כח יו). ויאמר (המצרי למשה) מי שמך לאיש שר ושופט עלינו הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המצרי ויירא משה ויאמר אָכֵן נודע הדבר (שמות ב יד). מן הגוים אשר אמר ה׳ אל בני ישראל לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם אָכֵן יטו את לבבכם (מ״א יא ב). וילך אליו אגג מעדנת ויאמר אגג. אָכֵן סר מר המות (ש״א יה לב). — ב) ובמשמע׳ באמת, wahrlich ; en vérité ; in truth : איכה תאמרו חכמים אנחנו ותורת יי׳ אתנו אָכֵן הנה לשקר עשה עט (ירמי׳ ח ח). יבש חציר נבל ציץ כי רוח ה׳ נשבה בו אָכֵן חציר העם (ישעי׳ מ ז). אָכֵן אתה אל מסתתר (שם מה יה). — ג) הלא בכל זאת, dennoch, nicht destoweniger ; cependant ; nevertheless : ואמר אהה אדני ה׳ אָכֵן השא השאת לעם הזה ולירושלם לאמר שלום יהיה לכם (ירמ׳ ד י). — ד) אבל, להורות ההפך מן הקדם, aber ; mais ; but : ואני אמרתי בחפזי נגרזתי מנגד עיניך אָכֵן שמעת קול תחנוני בשועי אליך (תהל׳ לא כג). און אם ראיתי בלבי לא ישמע אדני אָכֵן שמע אלהים הקשיב בקול תפלתי (שם סו יח-יט). אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר וגו׳ אָכֵן השכימו השחיתו כל עלילותם (צפנ׳ ג ז). אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם אָכֵן כאדם תמותון (תהל׳ פב ו-ז). אמרתי ימים ידברו ורב שנים ידיעו חכמה אָכֵן רוח היא באנוש (איוב לב ז-ח).

•אַכְּבָּם[2]) אכאס, — שטר המחאה, Anweisung; traite ; bill of exchange : הבכור נוטל פי שנים בין בשבח

וכן רשי : לאכלא לכסוי של חבית שחד מלמעלה ורחב מלמטה. ע״כ. רק הרמבם (פרוש׳ המשנ׳) פרש שהוא כלי ארוך הצואר, כמו שהובא בפנים. ולא נתברר מהו מקור מלה זו. קוה׳ אומר, כי ב א ל א בפרס׳ הוא כסוי. ויש קצת דמיון להדבור כאכלא לדנא במשל שהיה נהוג בלשון רומית והביאו הירוני׳, לאמר : הקדרה מצאה לה כסוי, במשמעת : שניהם דומים זה לזה. ור״ש בר״ש בעל ספ׳ המליצה (הול׳ ככר) פרש א כ ל א פטיש : כאכלא לדנא, כלומר מה קריבות יש בין אבי החתן ואבי הכלה אלא שנאה, כמו שיש בין החבית ובין הפטיש.

[1]) בארמ׳ : ר׳ אליעזר בי ר׳ שמעון על ידי דהוה א כ ל ן הוה משער גרמיה כן (ירוש׳ מעשר׳ ג נ ד).

[2]) שרש מיוחד ללשון ארמית וסורית. בערבית משמש במשמעה אחרת. וי״א שדומה לחם בעבר׳.

[3]) משקל עברי מן אוכם.

[4]) יש נוסח׳ נתפחמו.

[1]) ר״י בן גנח אמר : כמו אך, והרשבם אמר כי מרכב מן אך כן. לפי דעת גזנ׳ שרשו כון, כמו הכין בארמי׳. אולד, שטדה וקניג וכו׳, סברים כי עקרו כֵּן ונוספה עליו א הרמז.

[2]) הביא מלה זו ר״ש גמע בהאגור הוצ׳ בוכר וז״ל בארמי׳ : הדא מילתא בכתבי רשואתא א) מרב נטרונאי כתב בשדר (צ״ל בכתבא דשדר) ליה למר נתן בר חנינא לקירואן וכו׳, ואייתי מה דאייתי מקצת אבאם דילנא וכו׳. ב) בשאילת שלחד שביב (צ״ל של מר שרירה וכו׳ בכור שמכר ב ...תו לאחיו בחיי אביו וכתב ו א ב א ם צ״ל (ואכאם) דהוה מיאש מניה, פי׳ הלואת ג)ורב השיל (צ״ל חנשיאל) וכו׳.—ואלת דברי ר״ש

ששכחו בנכסים אחר מיתת האב בין במלוה בין בפקדון בין באכאם[1]) בין בכל השטרות (חגור ר"ס גמע).

***אַכְסַדְרָא**[2]), אַכְסַדְרָה, ש"נ, מ"ר אַכְסַדְרָאוֹת, — בנין מקורה מוקף דפנות משלשה עבריו ופתוח מצד אחד, לפני הבית, אצל השער, או בפנים הבית אולם ארוך, פחות או יותר פתוח מצד אחד, Halle; gr. salle; hall: בית שער אכסדרה ומרפסת הרי אלו כחצר (מעשר' ג ו). הנותן את עירובו בבית שער אכסדרה ומרפסת אינו עירוב (ערו' ח ד). הבונה בית שער אכסדרה ומרפסת (סוט' ח ג). וכן חצר שהיא מוקפת אכסדרה (סוכה א י). ונחלקו (הכהנים) לשתי כתות אלו הולכין באכסדרה דרך המזרח ואלו הולכין באכסדרה דרך המערב (תמיד א ג). קוברי המת שהיו עוברים באכסדרה והגיף אחד מהם את הדלת (אהל' ו ב). אנשי חצר ששכח אחד מהם ולא עירב והיתה אכסדרא על פתחו (תוספת' עירו' ח ס). אכסדרה לפנים מביתו (שם ב"מ יא יג). בתים הפתוחין לאכסדרה (שם אהל' ח ס). יכול הבונה בית שער ואכסדרה ומפרסת יהא חוזר ת"ל בית (ירושלמי סוטה ח כב ד). אכסדרה שהיא לפנים מן הבית (מס' מזוזה ירוש' שלשת קירכהיס, ב). אכסדרה גדולה היתה והלקוה לשנים (ברכ' י:). אכסדרה בבקעה רב אמר מותר לטלטל בכולה (עירו' כה.). חצר ואכסדרה מצטרפין לארבע אמות (שם פח.). אכסדראות בעזרה וכו' באכסדראות של בנין (תמיד כח:).

***אַכְסַן**[1]), ש"ז, — אחד מחלקי נול האורגים: כלי אומנות האורג כגון האכסן והכבד[2]) שהיריעה תלויה בו מלמעלה והכבד שפשוטה עליו מלמטה (ר"ח שבת קיג: וערוך ערך קונאי).

***אִכְסֵן**[3]), פ"י, עתי' יְאַכְסֵן, —הכניס והחזיק אורח אצלו, beherbergen; donner hospitalité; give hospitality: ולולי היא (עדת הכושה) לא היו מאכסנים אכסנאי ולא מקיימים דבר (תו"ס, הכתינה, קו). לא יארחוהו בני אדם ולא יאכסנוהו (תקנת ר"ת, בשו"ת בנימין זאב סד). ויחרד האיש מאד והסכי' לבלתי לכת אל ביתו והלך ואכסן הבחור בבית אחד ממיודעיו ורעיו (שו"ת נחלה ליהושע לונליגו, סי' ה).

— נתפ', נתאכסן, — דר באורח אצל, Gastfreundschaft empfangen; recevoir hospitalité; receive hospitality: נתאכסן אצל בעל הבית (מדר' תהל' קיו). אין שום פונדק מיוחד להתאכסן בו אדם ברגילות (סוקוני חיי שרה כד).

***אַכְסַנָאוּת**[4]), — כמו אכסניות: הבא לדור במבוי לשם אכסנאות (תוס' עירו' סט: ורא"ש שם). גוי הנכנס בחצר לשם אכסנאות (טור ושו"ע או"ח שפד).

***אַכְסַנָאי**[5]), -סניי, מ"ר אַכְסַנָאִים, אַכְסְנָיִים—א) אדם נכרי, זר, Fremdling; étranger; stranger: שני אכסנאין (שאינם מכירים זא"ז) אוכלין על שולחן אחד זה בשר וזה גבינה ואין חוששין (חול' ח ב). ולא היו (היהודים בביהכ"נ באלכסנדריא) יושבין מעורבבין אלא זהבים בפני עצמן וכו' וטרסיים בפני עצמן כדי שיהא אכסנאי בא ומיטפל לאומנותו (תוספתא סוכה ד ו). אם היה אכסנאי אסור בן עיר מותר (ירוש' ע"ז א לט ד)

בובר בהערה שם: הביא המלה באות בית בטעות, וצ"ל אכאם בכף, וכן העירני הרב החוקר מוהר"ר ב"ג ז"ל במכתבו אלי כי אכאם הוראתה שטר (אנווייזונג) וכו' ואמר גליום בעל השרשים הערבי כי זה בא מלשון יוני' והוא באמת מלשון עברי. והנה הגאונים בזמנם היו שולחים חכמיהם אשר המה ראשי כלה לקבץ ממון לצרכי הישיבה ומפני סכנת הדרכים מצאו כי טוב להחליף הכסף בניירות אכאם כאלה וכו' והמחבר דילן מצא המלה הזאת בכתבי הרשואתא שהמה הגאונים, והביא שלשה עדים לזה לכן החלקתי המאמר לשלשה מאמרים וציינתי באותיות א ב ג והגהתי כיד ה' הטובה עלי וגם בכ"י קמברידש המאמר משובש. ע"כ. — [1]) כך הגיה שם בובר במקום באבנים, וכך נראה מהכתוב אח"כ בין בכל השטרות.

[2]) כך הקריאה המקבלת וכן נקוד כ"י קויפמן, מלה יונית ἐξέδρα ורומית exedra. וכן השתמשו בה בסורית. וכן נמצאה מלה זו בכת' תדמו' (Lidzbarsky). ולהפך היונים לקחו מעברית שם נרדף לאכסדרה שלהם, היא המלה לִשְׁכָּה λέσχη, שהיא, לפי דברי שמיט (Lect. Rel. sem.) המלה העברי' לשכה.

[1]) בארמי' אכסן דגרדאי (ת"י שופט' יו יד). עם אכסנא (שם יג). וסברו שהוא מהשם ἄξων ביוני', שר"ל סרן, ופרשו שהוא הקורה בנול האורגים. ועי' נול. — [2]) בר"ה הנדפס (שם וילנה) וכבר, אך בערוך הגרסה כבד.

[3]) פעל מן השם *אכסנאי, עי' זה.

[4]) שם מפשט מן השם אכסנאי, עי' זה.

[5]) מיונית ξένος, שר"ל נכרי, זר, אורח, וגם שכיר צבא.

יעשה כאכסנאי ויהא מותר (שם עירוב׳ כב:). אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלים אותו או על עסקי אשתו שואלים אותו (ב״ק לב.). אמרו לאותו יהודי פלוני טול מעות ועלה לנס (לאי הים) הזה וקח לנו משם מאומה, אמר להם לא אכסנאי אני מכיר אני להיכן אלך אמרו ויש אכסנאי יהודי בכל מקום שאתה הולך אלהיך עמך (מד״ר דבר׳ ב).— ומ״ר: אין מאכילין אכסניין פירות שביעית (תוספתא שבי׳ ה). מאכילין את העניים ואת האכסנאים דמאי (סוכה לה:). — ואכסנין: משל למלך שנכנס למדינה וגזר ואמר כל אכסנין שיש כאן לא יראו פני עד שיראו פני המטרונא תחלה (מד״ר ויקרא כו). — ב) אורח המתארח אצל אחר, Gast; hôte; guest: אכסנאי לעולם אינו אוסר (תוספ׳ עירוב׳ ח ד). אכסנאי פוגם ונפגם (ערכ׳ יז:). -סַנַּיי: ואכסניי שבא לעיר וכו׳ אותו אכסניי וגו׳ (מגלת כ״ר קלונ׳ תש׳ גא׳ קד׳, דוד קסל סד).

***אַכְסַנְיָא[1]**, מ״ר אַכְסַנְיוֹת, — א) כמו אכסנאי, שם הקבוץ, נכרים, אורחים וגם שכירי צבא: מאכילין את העניים דמאי ואת האכסניא דמאי (דמאי ג א). אכסניא של גר (גמ׳ ירוש׳ שם). אכסניא לפי בני אדם היא מתחלקת (כ״ב יא:). — אכסניא עוברת: ודוקא באכסניא עוברת אבל אם לנו שם בלילה וכו׳ (רב׳ דמאי ג א). — ב) הכנסת אורחים, Gastfreundschaft; hospitalité; hospitality: כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה היו שם רבי יהודה ור׳ יוסי ור׳ נחמיה ור׳ אלעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי פתחו כולם בכבוד אכסניא וכו׳ פתח ר׳ נחמיה בכבוד אכסניא וכו׳ ומה יתרו שלא קרב את משה אלא לכבוד עצמו כך המארח ת״ח בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה (ברכ׳ סג:). עתידה מצרים שתובא דורון למשיח כסבור אינו מקבל מהם אמר לו הקב״ה למשיח קבל מהם אכסניא עשו לבני במצרים (פסח׳ קיח:). — ג) בית שאורחים מתאכסנים בו Herberge, Gasthaus; auberge; inn: אמר רב יהודה א״ר מניין שלא ישנה אדם באכסניא שלו מן התורה שנאמר אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה (ערכ׳ יו:). אמר רבי ירמיה (מי שהוא ת״ח ובנו ת״ח ובן בנו ת״ח) מכאן ואילך תורה מחזרת על אכסניא שלה (ב״מ פה.) ובעל אכסניא: לוי שמשו של הקב״ה ובנימין בעל אכסניא שלו (פסק׳ רב׳ יא, דף מד.). כדי להקל על בעלי האכסניא (פרוש המשנ׳ של הרמבם דמאי ג א). תכיר מה שהטיב (אלהים) לך וכאלו אתה בא באכסניותו קרוא אל שלהנו (כוזרי ג ו).— ד) בעלת אכסניא, Wirtin; maîtresse d'hôtel; landlady: פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת עשתה לי פולין ביום ראשון אכלתים ולא שיירתי מהן כלום (עירו׳ נג:). לימדה תורה דרך ארץ שישאל אדם באכסניא שלו והאמר שמואל אין שואלין בשלום אשה כלל ע״י בעלה שאני (ב״מ פז.). אתה מוצא בעת שנלקח אליהו מאלישע וזכה ליטול פי שנים ברוחו וכו׳ היה לו לילך אצל אביו ואמו להחיותם כמו שהחיה בן אכסניא שלו וכן אליהו היה לו להחיות אבותיו כמו בן הצרפתית אלא שמסר נפשו על אכסניא שלו (מד״ר שמות ד).— ה) הנכר, מקום נכרי, die Fremde; pays étranger; foreign country: מלך בשר ודם אם יש לו אוהב הוא מחבבו ואם חלה אותו האוהב משלח ומבקרו ואם מחבבו ביותר הוא הולך ומבקרו שמא אם יצא לאכסניא יכול שיצא המלך עמו אבל מלך מלכי המלכים הקב״ה אוהב ליעקב שנאמר ואהב את יעקב ומתה דבורה ובא לבקרו וכשיצא לאכסניא היה עמו שנאמר והנה אנכי עמך (תנח׳ בוב׳ וישלח כב).

***אַכְסַנְיָה**, כמו אכסניא.

***אַכְסַנְיוּת**, ש״נ, מעמד האדם הגר אצל אחרים, גרא (בן בנימין) שגר (יוסף) באכסניותו (סוט׳ לו:). ואכסניות ולבישת שחורים (תורת צדיקים שער התשובה).

***אַכְסַנִית**, — אשה בעלת בית אכסניה: הנותן לפונדקית כלומר אכסנית (רגמ״ה חול׳ ו:).

***אַכְסָר[2]**, כמו אכסרה: יין בלי מדה אבל באַכְסָר ישתו אנשים (פזמון לשבת, תימני).

***אַכְסָרָה[3]**, תה״פ, —כמה שהוא, לא במדה או במשקל, in Bausch u. Bogen; en bloc; in a body

---

[1]) ביונית ξένια שמשמשת גם במשמע׳ שכירי צבא.

[1]) וברש״י שם באכסנאה.

[2]) וכן הביא בעל צ״ד אכסר.

[3]) כך נקוד בכ״י קויפמן, וכך יסטרוב. וכך בוקשר׳ וכשת׳ ובקצת משנ׳ מנק׳ אַכְסָרָה. לוי נקד

סלי תאנים וסלי ענבים וקופות של ירק כל זמן שהוא מוכרן אכסרה¹) פטור (דמאי ב ה). ואין פודין מעשר שני אכסרה (מע"ש ד ב). אין פודין ההקדש אכסרה (ספרא בחוקותי ד ו י). אין פודין מע"ש אכסרה אלא מדקדק במדתו או במשקלו ונותן דמיו (רמב"ם, מע"ש ד).

אכף²), ממנו אָכַף, אֶכֶף ואולי *אֻכָּף *אַכְפָּה.

אָכַף³), עתיד אֱכֹף⁴) יאכֹף, יאכפו, — הכריח את פלוני, האיץ, העירו, גרהו לדבר, עם על אחריו: drängen; presser, exciter; urge: נפש עמל עמלה לו כי אָכַף⁵) עליו פיהו (משלי טז כו). — ובינ': כי פיהו אוכף עליו (רד"ק שר', ערך אכף). — והשתמשו הסופרים גם בלי על: והאויב אוכף לקברני בלא עת וכו' ואכפו את הטבע בחזקה (מא"ג, אביעזר א). בעת אשר תצלח בידם לאכוף אותה אל השלום (סוה, דביר ב ז).

אֶכֶף¹), ש"ז, — לחץ ודחק, נגישה, Druck; pression; pressure: הנה אימתי לא תבעתך וְאַכְפִּי²) עליך לא יכבד (איוב לג ז). — ב) חטא ועון, Sünde; pêché; sin: יום אֶכְפִּי³) הכבדתי ויכפלו עוני בשלחי ידי בדם נביא (ר"י הלוי, לת"ג).

***אֻכָּף**⁴), ש"ז, מ"ר אֻכָּפוֹת אֻכָּפִים, — סרג של חמור או גמל, Packsattel; bât; packsadle: האוכף שנקרע (כלי' כג ב). אוכף של נאקה (שם שם ב). יוצא חמור באוכף בזמן שקשור בו (תוספתא שבת ד ב). חמור וכליו אני מוכר לך מכר את המרדעת ואת האוכף ואת השלוף (שם ב"ב ד ב). חמור (מחזירין אותו) בסימני האוכף (ב"מ כו.). — ומ"ר: שיירא שהנתה בבקעה והקיפוה בגמלין באוכפות בעביטין (עירו' יח:). סתם קרדום עשוי כמין כלי אומנות שעושין בו אוכפות וסרגות (רשי ביצה לא.). — ומשל: חברך קראך חמור תבוש אֻכָּף על גבך (בארמי' ב"ק צ"ב:). — המש[illegible]ר: מי שאינו יכול להכות החמור מכה האוכף (יוסף אבן צעיר).

***אַכְפָּה**, אַכ' - כמו אֶכֶף: כי קרא (יהושע) אל אל עליון באכפה⁵) ל... ויענהו אל עליון באבני... (בן סירא גני' מו ה).

אכסרה, וכן קרא קרויס, וקוהוט -סרה. והנה הכל הסכימו שזו המלה היוני' ἐνσχερῶ אנסכרוש, רק יסטרוב רצה למצא לה מקור עברי ואמר שהרכבה מן אך סרת במשמע' פחות או יתר! דלמן מסרס אסכרה. — ¹) כך ברוב הנוסח' ובמשנ' שבתלמ' ירוש' וויניצי' -רא, אך בגמ' שם -רה. ופרש הערוך: דבר שאינו לא מדוד ולא שקול נקרא אכסרה. והרמבם פרוש המשנה שם: מוכרין אכסרה פי' בלא שיעור ומדה אלא כפי שיזדמן.

²) שרש לא מצוי אלא בעברית, ארמית, וסורית. באשור' כנראה משמעתו קרב, התקרב (פר' דליטש), וגם האיץ דחק (הרכ' מוס). בערב' לא נמצא אלא השם אכאף אולי שאול מארמ' ופעל נגזר ממנו. בסור' הפעל אכף משמעתו דאג ל, הוכיח, העיר, האיץ.

³) משרש אכף שלמעלה. — ⁴) רד"ק. — ⁵) ת"י דמן פומא אתי לה כיפא, ובנוסח' אחרות כי יפא, ופרשו במש' כפיפה והכנעה. רסע"ג תרגם: תנכס ענה מקדארה, כנראה פרש אכף כמו הפך. מנחם: מלשון כפופים. ר"י בן גנאח פרש פרוש תמוה מאד, ויחס לאכף משמעת חטא, אמר וז"ל: ופירוש המלה כמו חטא, ופירוש הפסוק נפש עמל גרמה לו העמל במה שחטא עליו פיהו. ע"כ. השבעים (שכנראה היתה לפניהם נוסחה אחרת) והולג' תרגמוה במשמעת הכריח, האיץ. וכך רש"י פרש וז"ל: כשפיהו כופהו ותובע לו מאכל. הרדק בהשרשים מסכים בפרוש המלה למנחם, אמר: ענינו לפי דעתי כמו כפף. ע"כ. ובמשמעו' הענין הסכים לפרוש רש"י: כי פיהו אוכף עליו ומבקש לו אכילה. גז' סובר כי משמע' ההכרח והכפיה נסתעפה מן משמעת טעינת משא ומשמעה זו באה מן מושג הכפיפה של הגמל וכדומה כשטוענים עליו המשא, אך יחס לאכף גון מיוחד של כפיה, והוא האיץ בו, גרה אותו לזה, וכן החדשים פרשו במשמעת זו של הכריח והאיץ. העיר וגרה את פלוני. והסופרים החדשים השתמשו במשמעת הכרית.

¹) מן שרש אכף שלמעלה. כשת' אַכְפִּי, גז' מהד' א' אֶכֶף גם אַכַף, פירסט אֶכֶף, וכן ב"ז וכן החדשי'. — ²) כך בנוס' של המסורה, ותרגם יונתן טונא. רסע"ג תרגם ונכרי לא יתקל עליך, ר"ל הכרח וכפיה. ראב"ע: י"א שהוא דבר קשה, וכמוהו כי אכף עליו פיהו וי"א שהם שתי מלות כמו אכזר וחלכאים. ורש"י פי' אכפי כפייתי. וכן רד"ק בפירושו. וכן פרשו גם רוב החדשים במשמעת לחץ. אך מתרגום השבעים משמע שהיתה לפניהם נוסחה: כַּפִּי במקום אכפי, וזו תשובה על דברי איוב שטען: כַּפְּךָ מעלי הרחק ואימתך אל תבעתני (שם יג כא). והסכים לזה רדק בשרשים. אפס הפעל יכבד בלשון זכר סותר לזה. — ³) עפ"י פרוש ר"י בן גנאח לפעל אָכַף.

⁴) משקל פֻּעָּל. בערבית אִכָּאף וְכָאף a). בסורית אוכפא, ותרגם בר ע"י בערב' אלאכאף א"וכאף. וכבר אמר ס' פרנקל כי מלה זו באה לערב' דרך לשון הארמ', כי אין בשרש אכף וכף בערב' משמעה שיסתעף ממנה השם אכאף להמרדעת של החמור.

⁵) כן כתוב בפסוק זה. ובפסוק יו פרשה זו

a) إِكاف و وِكاف

***אִכְפַּת**[1], איכ׳, — אִכְפַּת לִי, לְךָ, לָכֶם, לָהֶם, — נוגע בנפשי, בנפשך וכו׳, מענין אותי, מדאיג אותי, אני חושש ל. sich um etw. bekümmern, Jem. an einer Sache gelegen sein; intéresser qqn., se soucier de; concern, to trouble oneself about: מה איכפת להן לעכברין והלא אוכלין בין מהרבה ובין מקימעא (כ״מ ג ז). המקבל שדה מחבירו ולא רצה לנכש ואמר לו (לבעל השדה) מה איכפת לך הואיל ואני נותן לך את חכורך (שם ט ד). אמר להן רבי יהושע אם חברים מתלחמים אתם מה איכפת לכם (ירוש׳ מו״ק ג פא ד). (ר׳ חנינא שאל את בתו למה היא עצובה אמרה לו) כלי של חומץ נתחלף לי בכלי של שמן והדלקתי ממנו אור לשבת אמר לה בתי מאי איכפת לך מי שאמר לשמן וידלוק הוא יאמר לחומץ וידלוק (תעני׳ כה.). הוציאה (בת מואב) יראתה מתוך חיקה אמרה לו (ליהודי) עבוד לזה אמר לה הלא יהודי אני אמרה לו ומה איכפת לך כלום מבקשים ממך אלא פיעור (סנה׳ קו.). רב אמר לא נתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות וכי מה איכפת ליה להקב״ה למי ששוחט מן הצואר או מי ששוחט מן העורף הוי לא נתנו המצות אלא לצרף בהם הבריות (מד״ר בראש׳ מד). ראובן בשמחה שמעון מה איכפת ליה כך שרה נפקדה אחרים מה איכפת להם (שם נג). הנה עם יצא ממצרים אמר לו (בלעם לבלק) אתה מה איכפת לך א״ל הנה כסה את עין הארץ (שם במדב׳ כ). למלך שמשיא בתו חוץ למדינה אמרו לו בני המדינה אדונינו המלך שבחך הוא ובדין הוא שתהא בתך אצלך במדינה אמר להם וכי מה איכפת לכם אמרו לו שמא למחר אתה הולך אליה (מד״ר שה״ש, פסוק כרם היה). כל הימים שאדם חבר לא אכפת לו בצבור ואינו נענש עליו נתמנה אדם בראש ונטל טלית לא יאמר לטובתי אני נזקק לא אכפת לי בצבור אלא כל טורח הצבור עליו (שם, שמות כז). משל לבני אדם שהיו יושבין בספינה נטל אחד מהן מקדח והתחיל קודח תחתיו א״ל חביריו מה את יושב ועושה א״ל מה אכפת לכם לא תחתי אני קודח אמרו לו שהמים עולין ומציפין עלינו את הספינה (שם, ויקרא ד). כל השבטים לא איכפת להם בכלי בית המשכן אבל שבטו של לוי טוענין בכל המשכן (שם, במד׳ ה). א״ל הקב״ה (לאבימלך) מה איכפת לך מפיום יודע הוא (אברהם) למה שנביא הוא (תנח׳ בוב׳ וירא כה). אמר יהודה זו היא זונה מה איכפת לי בה (שם, וישב יז). מאי איכפת לי שאמות ותלקח רוחי (מדר׳ תמורה, ביהמ״ד ילינק א). ועוד דלאחר ד׳ שעות אף הצל חם ולא איכפת לה לחיה בצל ור״ל אין לה צורך עוד בו אינה רוצה בו (רש״י עירו׳ מג:). — ובנקוד אִיכַּפַּת: מה אִיכַּפַּת[1] לו שבא לעדותו (אגרת חשן משפט, דון וידאל שלמה, כספ׳ תפאר׳ שיב׳ לנדן). — ובלי ל: לֹא אִכְפַּת, (שגור בפי העם בא״י), ר״ל אין דבר, אינו כדי לשים לב לזה.

אכר[2], ממנו אִכָּר, *אִכָּרָה, *אִכָּרוּת.

כתוב: וגם הללביו מסביב. ועפ״י שני שברי פסוקים הללו שבו ובנו החכמים את הפסוקים באופן זה: פסוק ה: כי קרא אל אל עליון כאכפה לו אויביו מסביב; פסוק יז: וגם הוא קרא אל אל כאכפה לו אויביו מסביב, ונקדו אַכְפָּה, אכ׳, ופרשו מלשון צרה ומצוקה, ור״ל כשהציקו לו האויבי׳ מסביב. כן קוילי גיב׳, שכמ׳ טיל׳, וכן במהדורה האחרונה של נ׳ פטרס. וכן דר׳ בכר (REJ XXXVII 315), אך הלשון כאכפה לו אויביו במקום כשאכפו דחוק. דר׳ בכר מדמה המליצה בצרלו, ויותר יש אולי לדמות: אל ה׳ בצרתה לי קראתי (תהל׳ קכ א). ואעפי״כ יש לפקפק בתקון נוסחה זו.

[1]) כך הקריאה המקבלת של ספרדי׳ אשכנזי׳ ותימני׳. וכן מערב׳ המערכ׳ בוקשד׳ וכשת׳ וכן במשנ׳ מנקד׳ נדפס׳, לוי, וכו׳. ויש פקפוק בשרש מלה זו וצורתה הדקדוקית. הערוך פרשה במשמ׳ כפייה וקשירה, וא״כ משרש כפה, כפת. וככר העיר דוד לארא בכתר כהונה לאמר: לא מצאתי לפי׳ המלה הזאת מוצא. לוי מפקפק בין שרש אכף ובין כפת. פרלס (Frankel Mon. XVII 263) גזרה מן אכף בסור׳ במשמ׳ דאג לדבר, ויאמרו בסור׳ אכפת לי על... והוא עבר לנק׳ נסתרת במשמ׳ פעל סתמי (נלד׳, דקד׳ לשון סורית a 264). וכ״נ מהצורה אכפה בירוש׳: מה איכפה ליה (סוט׳ כ:). וכן החליט דלמן. אך מהדבור מיכפת לא איכפת ליה (גיט׳ סב.) ברור הוא כי הם הרגישו בו שרש כפת. ועפ״י הדקדוק העברי הצורה אִכְפַּת קשה, אם לא נחליט כי המדברים עברית ירגישו בו, לו יהי בטעות, תה״פ כמו אִפְשָׁר.

[1]) אולי עפ״י הנקוד של התרגום שנזכר למעלה, אך אין לו לנקוד זה מקום בעבר׳.

[2]) משתף באשורי׳, ערבי׳ ארמי׳ וסורי׳ במשמש פעל אַכַּר במשמ׳ חפר באדמה, חרש. וכן בערב׳ אַכַּר a).

a) أكر

אִכָּר[1]), ש"ז, מ"ר אִכָּרִים, אִכָּרֵי, אִכָּרֵיהֶם, — איש עובד אדמה, Bauer ; paysan ; peasant : בכל רחבות מספד ובכל חוצות יאמרו הו הו וקראו אִכָּר אל אבל (עמוס ה יו). ונפצתי בך רעה ועדרו ונפצתי בך אִכָּר וצמדו (ירמיה נא כג). א י כ ר נותנין לו את צמדו (ערכ' ו ג). ש ה א י כ ר עובר והמודע על כתפו (אהל' יה א). אִכָּר אוּמָן : כדי שיהא א י כ ר א ו מ ן חורש ושונה (תוספ' ב"מ יא י).—ומ"ר: הבישו אִכָּרִים הילילו כרמים על חטה ועל שערה כי אבד קציר שדה (יואל א יא). בעבור האדמה חתה כי לא היה גשם בארץ בֹּשׁוּ אִכָּרִים חפו ראשם (ירמי' יד ד). וישבו בה יהודה וכל עריו יחדו אִכָּרִים ונסעו בעדר (שם לא כד) . כי מקנה רב היה לו ובשפלה ובמישור אִכָּרִים וכרמים בהרים ובכרמל (דהי"ב כו י). ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אִכָּרֵיכֶם וכרמיכם (ישע' סא ה). — אִכָּרָה, ש"נ, אשה עבדת אדמה, אשת אכר, Bäuerin; paysanne; peasant-woman : נהוג בדבור העברי בא"י ומצוי בהעתונים.

***אַכְרוּב**[2]), ש"ז, ומ"ר אַכְרוּבִים, — ירק נאכל, כרוב, Kohl ; chou; cabage : חוץ מספיחי א כ ר ו ב[3]) (שבי' ט א). קולסי א כ ר ו ב[3]) וחלפות תרדים (עוקצ' א ד). איזהו תבשיל שהוא מצטמק ויפה לו כגון א כ ר ו ב ואפונים ובשר טרוף (ירוש' שב' ד לה ד). ר' יוסי אומר (נותנין פיאה) אף ל א כ ר ו ב (שם פסח' ד לא :) . למלך שהיה לו גינה אחת מלאה א כ ר ו ב נאה ומשובח (מד"ר במדב' ז). ירק עשב נקרא בלשון עברית א כ ר ו ב ובלשון יון קרמבין (אסף הרופא, כ"י מינכ'). ירותחו במימי א כ ר ו ב, ה א כ ר ו ב י ם חמים וטובים (שם).

***אַכְרוּעַ**[4]), ש"ז, — כרוע, והוא אילן קיק, Ricinus :

המקיים מליאה של א כ ר ו ע לזרוע (ירוש' מעש' מח ד).

***אִכָּרוּת**[1]), ש"נ, מלאכת האכר, מעמד האכר, Agricultura (יוסף הלוי), ונהוג בדבור העברי בא"י ומצוי בהעתונים.

***אַכְרָזָה**, ש"נ, — כמו הכרזה : ר' יודן בן פזי אמר (אגרת ביקורת היא) א כ ר ז ה (ירוש' סנה' א יט :).

***אַכְרְזִיאֵל**, — שם מלאך, Name ein. Engels ; nom d'ange ; an angel : אותו מלאך הממונה על ההכרזה א כ ר ז י א ל שמו (ילק' וילך כו תתק"מ).

***אַכְתְּרִיאֵל**, —כנוי לאלהים: א"ר ישמעאל בן אלישע פ"א נכנסתי להקטיר קטרת לפני ולפנים וראיתי א כ ת ר י א ל יה ה' צבאות שהוא יושב על כסא רם ונשא (ברכ' ז .).— ואמר הפיטן : קדושים כתרשישים קרואים מלאכי האל, ר"ן רוחשים בעת רוגשים ואומרים יה אַכְתְּרִיאֵל (הרוגי עז, שב' א אחר פסח). הוד לית אַכְתְּרִיאֵל ואני כנסת ישראל מעידת כי אין כאל (ר' בני' בן זרח, בלולי אש, הוש' לשבת הג').

ר' ישמעאל ראה צורה אחת מצורות האור הבהיר הברוי תחלה ושם זו הצורה א כ ת ר י א ל וקרא אותה הוא אלהי ישראל (ר"י ברצלוני יצירה כא). נראה שבנה זה השם המופלא א כ ת ר י א ל עפ"י הקבלה שאומרים אל הספירה הראשנה ראש כל הספירות כתר עליון (עקידה עד) . עין הימיני מביט ברחמים וצופה ברחמים וכו' ונקרא שמו הקדוש א כ ת ר י א ל יה ה' אלהי ישראל (ברית מנוחה, דרך א' ס) . ולהיות שרקיע זה הוא מקום שמתקבצים ונשמעים שם אורות כל ההיכלות העליוני' לכן נקרא הרקיע הזה א כ ת ר י א ל בשם הכולל כל עולם הבריאה (עמק המלך קעג).

אַל, מלת השלילה, Verneinungswort; partic. négat. ; negat. partic. . וישמש בשמושים האלה :

א) כמו שם, במשמ' אין ואפס, Nichts ; rien ; nothing : ואם לא אפו מי יכזיבני וישם לְאַל מלתי (איוב כד כה).

ב) מלה מודיעה ר צ ו ן המדבר שלא יֵעָשׂה ולא יארע דבר : היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר

---

[1]) יחיד בצורה זו בין שמות העסק והאומנות, שכלם פ"פ בפתח פַּעָל: גַּנָּב, דַּיָּג, סַבָּל, טַבָּח ולא מצאו המדקד' החדשי' טעם מספיק לדבר. באשורי' אִכָּר, בארמ' אִיכָּר אִיכָּרָא, בסור' אַכָּרָא, בערב' אַכַּארa), ובלשון ההמוני' גם אִכַּאר באלף חרוקה, וכבר פסל גוּאליקי צורה זו, והחליט פרנקל כי המלה אכאר שאולה בערב' מארמ'.

[2]) משק' אורוע מן כרוב עי' זה . — [3]) כך בקצת נוסח', וכן במשנ' עוקצ' עם גוף פרוש הרמבם בערבית.

[4]) משקל אורוע, מן כרוע, עי' זה.

a) أكّار

[1]) בסורית אַכָּרוּתָא.

אַל תירא אברם אנכי מגן לך (בראש' יה א). ויאמר אלהם ראובן אַל תשפכו דם השליכו אתו אל הבור הזה אשר במדבר ויד אַל תשלחו בו (שם לז כב). ויאמר (אשר על בית יוסף לאחיו) שלום לכם אַל תיראו (שם מג כג). אַל יפל לב אדם עליו (ש"א יז לב). אַל תירא כי עמך אני (ישע' מא י). ועתה אַל יפל דמי ארצה מנגד פני ה' (ש"א כו כ). מכאן אמרו חכמים אל יתחבר אדם לרשע (מכי' יתרו א). לעולם אל תהי רגיל בנדרים שסופך למעול בשבועות ואל תהי רגיל אצל עם הארץ שסופך להאכילך טבלים אל תהי רגיל אצל כהן עם הארץ שסופך להאכילך תרומה ואל תרבה שיחה עם האשה שסופך לבוא לידי ניאוף (נדרים [1] כ.). אמר להן (רבי לחכמי ישראל כשבאו לבקרו קודם מיתתו) אל תספדוני בעיירות (כתוב' קג.). אל יקנא בשלוותו ואל יבחר בכל דרכיו (מד"ר במד' יא). — ולמדבר בעדו: ותלך (הגר) ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת כי אמרה אַל אראה במות הילד (בראש' כא יו). התפלל בעד עבדיך אל ה' אלהיך וְאַל נמות (ש"א יב יט), במשמעת כדי שלא נמות. אלמוד דבר שהוא שוה בד' דרכים מדבר ששוה בד' דרכים ואל אלמוד דבר שהיא שוה בארבעה דרכים מדבר שאינו שוה אלא בדרך אחד (מכי' מס' דפסח' ח). — ועם ה הרצון בסוף: לכו ונכהו בלשון וְאַל נקשיבה אל כל דבריו (ירמ' יח יח). — ובקשה: אלהי בך בטחתי אַל אבושה אַל יעלצו אויבי לי (תהל' כה ב). אַל לארך אפך תקחני (ירמי' יה יה). אַל באפך תוכיחני וְאַל בחמתך תיסרני (תהל' ו ב). — בפרט עם נָא אחריה: אַל נא אשא פני איש ואל אדם לא אכנה (איוב לב כא). ויאמר אברם אל לוט אַל נא תהי מריבה ביני ובניך (בראשי' יג ח). ויאמר (אברהם אל המלאך) אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אַל נא תעבר מעל עבדך (שם יח ג). אַל נא יחר לאדני (שם שם ל). ויאמר (לוט לאנשי העיר) אַל נא אחי תרעו (שם יט ז). — וגם בלי הפעל: הרי בגלבע אַל טל וְאַל מטר עליכם (ש"ב א כא). — והדבור: אַל נא, במקום אל נא תעשה כך: ויאמר לוט אלהם אַל נא אדני הנה נא מצא עבדך חן בעיניך וכו' (בראש' יט יח-יט). — ובמשמעת כך לא טוב: ויאמר להם (עלי אל בניו) למה תעשון כדברים האלה אשר אנכי שמע את דבריכם רעים מאת כל העם אלה אַל בני כי לוא טובה השמעה (ש"א ב כג-כד). הלהן תשברנה עד אשר יגדלו הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש אַל בנתי כי מר לי מאד (רות א יג).

ג) צווי שלילי, אזהרה ואסור לא לעשות דבר, כמו"כ עם העתיד: אַל תשלח ידך אל הנער וְאַל תעש לו מאומה (בראש' כב יב). ויאמר לו פרעת לך מעלי השמר לך אַל תסף ראות פני כי ביום ראתך פני תמות (שמות י כח). אַל תאכלו ממנו נא (שם יב ט). שבו איש תחתיו אַל יצא איש ממקמו ביום השביעי (שם יו כט). — אמרו לו (להנזיר) אל תשתה אל תשתה והוא שותה חייב וכו' אמרו לו אל תגלח אל תגלח והוא מגלח חייב וכו' אמרו לו אל תיטמא אל תיטמא והוא מיטמא חייב על כל אחת ואחת (נזי' ו ד). אשה זו (המגורשת בספק) בחזקת היתר לשוק עומדת ומספק אתה בא לאוסרה אל תאסרנה מספק (יבמות ל:). — ובלי שום פעל או שם אחריו, צווי גמור: ויאמר אלישע אל מלך ישראל מה לי ולך לך אל נביאי אביך ואל נביאי אמך ויאמר לו מלך ישראל אַל כי קרא ה' לשלשת המלכים האלה (מ"ב ג יג).

ד) כמו לא, not; non; nicht: דרשו טוב וְאַל רע למען תחיו (עמוס ה יד). — ועם פעל עתיד: אמרו לו (אוה"ע לאברהם) מלך את עלינו נשיא את עלינו אלוה את עלינו א"ל אל יחסר העולם מלכו ואל יחסר העולם אלוהו (מד"ר בראש' מב).

ה) בחבור עם שם אחר תעשה כעין שם מרכב חדש, במשמעת שלילת השם: בארח צדקה חיים ודרך נתיבה אַל מָוֶת (משלי יב כח). — והשתמשו האחרנים בזה: ושמו מעין אַלְמָוֶת (דכיר, היסודים לאהרן סיניס). אך גרי בית אל נצורי אַלְמָוֶת הם לא יראו שחת (יל"ג, אם מככה).

אֶל[1], כמעט בכ"מ עם מקף[2] אחריו, אבל גם בלי מקף כן. במליצה אֱלֵי[3], עם כנ' אֵלַי, וכהפס' אֵלָי,

---

[1]) בכמס' ד"א א, הובא מאמר זה, בקצת שנויים, בשם אבא חלפי בשם אבא חגרא אביו.

---

[1]) בנקוד האשורי אִל. בכנע' אל, בער' אִלַי a).
— [2]) לפי דעת קניג (ב תקכ) דברו אותה על פי רוב במקף מפני נטיית הלמד לכפילה. — [3]) וסבר ריב"ג כי היוד נוספת, אמר וז"ל: ויש פעמים שיוסיפו עליו (על המלה אֶל) היוד שרשי פתוח אלי טים. ע"כ. אך

a) إلَى

אליך, אליך, וכהפס' אליך, אליו, אלי, אליה, אלינו, אליכם [1]), אליכן, אליהם [2]), וכמליצה אלימו, אליהן [3]).

א) מלת היחס, — א) התנועה והעתקה ממקום למקום, **Präpos. zu, gegen; prépos. à, vers; to, towards:** בפרט אחרי הפעלים בוא, ברח, הלך, ירד, עלה, רץ, שוב: — ויבאו (הבהמות והחיות) אל-נח אל-התבה שנים שנים (ברא' ז יה). ויבאו (אברהם ויצחק) אל-המקום אשר אמר לו האלהים (שם כב ט). ותבאנה (בנות כהן מדין) אל-רעואל אביהן (שמות ב יט). וישבע (אלהים) לבלתי עברי את הירדן ולבלתי בא אל-הארץ הטובה (דבר' ד כא). לך לך מארצך וכו' אל-הארץ אשר אראך (ברא' יב א). לך נא אל-הצאן (שם כז ט). וילכו אל-המארב (יהושע ח ט). אל-גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל (שה"ש ו יא). ומשה עלה אל-האלהים (שמות יט ג). ואליהו עלה אל-ראש הכרמל (מ"א יח מב). ויצא מעמך הוא ובניו עמו ושב אל-משפחתו ואל-אחזת אבתיו ישוב (ויקרא כה מא). שבתי אל-ציון (זכר' ח ג). שובי בתולת ישראל שבי אל-עריך אלה (ירמ' לא כא). ברח לך אל-לבן אחי (ברא' כז מג). ויהי בברח אביתר בן אחימלך אל-דוד קעילה (ש"א כג ו). וירץ לבן אל-האיש החוצה (ברא' כד כט). — אל מחוץ, אל מבית, אל מתחת, אל אשר, אל אחרי, אל בין: והוציא את כל הפר אל-מחוץ למחנה (ויקר' ד יב). הוציאו אתה אל-מבית לשדרת (מ"ב יא טו). ולקחו אבנים אחרות והביאו אל-תחת האבנים (ויקר' יד מב). ויבאו הכהנים את ארון ברית ה' אל-מקומו וכו' אל תחת כנפי הכרובים (מ"א ח ו). נחה את העם אל-אשר דברתי לך (שמות לב לד). סב אל-אחרי (מ"ב ט יח). ויתן צמרתו אל-בין עבותים (יחזק' לא י).

— ובכנ': בא אלי העבד העברי (ברא' לט יז). רדה אלי אל תעמד (שם מה ט). ויעף אלי אחד מן השרפים (ישעיה ו ו). — וכהפס': ויאמר אלהם יצחק מדוע באתם אלי (ברא' כו כז). — שנים מכל יבאו אליך להחיות (שם ו כ). האל אדניך ואליך שלחני אדני (ישע' לו יב). והלכו אליך שחוח בני מעניך (שם ס יד). וידעת כי ה' צבאות שלחני אליך (זכר' ב יה). ותבא אליו היונה (ברא' ח יא). ונגשת יבמתו אליו (דבר' כה ט). ואבימלך לא קרב אליה (ברא' כ ד). ונקוו אליה כל הגוים (ירמ' ג יז). עלה אלינו מהרה והושיעה לנו ועזרנו כי נקבצו אלינו כל מלכי האמרי (יהוש' י ו). כי על כן שלח (ירמיהו) אלינו בבל לאמר ארכה היא (ירמ' כט כח). ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם (ברא' כב ה). וזר לא יקרב אליכם (במד' יח ד). לכה ואשלחך אליהם (ברא' לז יג). ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו להמיתו (שם שם יח). מי בעל דברים יגש אליהם (שמות כד יד). בטרם תבוא אלהן המילדת וילדו (שמות א יט). ואת הערים אשר נבא אליהן (דבר' א כב). — אלימו: אז ידבר אלימו באפו (תהלי' ב ה). — ב) תנועה של פניה גופנית או רוחנית, ולכן עם הפעלים נטה, פנה, שעה, הביט, ראה, נגלה, השתוקק, דבר וכיוצא בזה פעלים של פניה ונטיה וישע ה' אל-הבל ואל-מנחתו ואל-קין ואל-מנחתו לא שעה (ברא' ד ד-ה). כי נטה אל-אל ידו (חיוב יה כה). ויט אליה אל הדרך (ברא' לח יו). הטה אלי אזנך (תהל' לא ג). ופניתי אליכם והפריתי אתכם (ויקר' כו ט). כי פנה אל-אלהים אחרים (דבר' לא יח). אל תפן אל-מנחתם (במדב' יו טו). אל-כל אשר יפנה ישכיל (משלי יז ח). כי ירא (משה) מהביט אל-האלהים (שמות ג ו). ואל-זה אביט אל-עני ונכה רוח (ישע' סו ב). הנגלה נגליתי אל-בית אביך (ש"א ב כז). קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה (ברא' ד י). אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו (שמות כב כב). חסד ומשפט שמור וקוה אל-אלהיך תמיד (הושע יב ז). יחל ישראל אל-ה' (תהל' קל ז). נכמרו רחמיו אל-אחיו (ברא' מג ל). כי הכרבים פרשים כנפים אל-מקום הארון (מ"א ח ז). להיות עיניך פתחת אל-הבית הזה (שם שם כט). — ועם הפעל הכה: הנבא והכה כף אל-כף (יחזק' כא יט). וגם אני הכיתי כפי אל-כפי (שם שם כב). — ועם ספק: לכן ספק אל-ירך

הרדק ראה ביור זו סי' הרבים, וז"ל: ויבוא ביוד הרבים אלי מים (מכלול, בע' המלים). ואחז בדעה זו מהחדשים בפרט לגרד (Sym. II, 101). אבל אלי הערב' מעידה כי אלי היא הצורה הקדומה של מלה זו גם בעברי ונתקצרה אח"כ לאל — אל. ונטה לדעה זו גם הרד"ק בעצמו בהשרשים ואמר: היוד למד הפועל תמורת ה בפלס עלי עשור. ע"כ. וזו דעת רוב המדקדקים החדשים, וסוברים הם כי גם הכנויים מתחברים לא להרבים, כפי דעת רדק ולגרד, אלא להיחיד של הצורה הקדומה. ועי' עוד ערך אלי. — [1]) נמסר במסורה: ו' חסרים בתורה. — [2]) רבם חסרים. ונמסר: י"ז מלאים. — [3]) נמסר: ה' ד' מל' וא' חסר.

(שם שם יז).—וגם בלי הפעל: פה אל־פה אדבר בו (במדב׳ יב ח). כי ראיתי אלהים פנים אל־פנים (בראש׳ לב לא). — ועם שם: ואל־אישך תשוקתך (שם ג טז). ואליך תשוקתו (שם שם ז).—ובהשמטת מושג הנטיה: אין נפשי אל העם הזה. — והנני אל פלוני, לטובה או לרעה: הנני אליך זדון נאם אדני ה׳ צבאות (ירמ׳ נ לא). הנני אליך הר המשחית (שם נא כה). הנני אליך נאם ה׳ צבאות והבערתי בעשן רכבה (נחום ב יד). כי הנני אליכם ופניתי אליכם ונעבדתם ונזרעתם (יחזק׳ לו ט). ועם זדה: אל־ה׳ זדה אל קדוש ישראל (ירמ׳ נ כט). — ג) קרוב למשמ׳ עד, להגביל המטרה: צהר תעשה לתבה ואל־אמה תכלנה מלמעלה (בראש׳ ו טז). כי נגע אל־השמים משפטה ונשא עד שחקים (ירמ׳ נא ט). — ד) להורות הוספה: ואשה אל־אחותה לא תקח (ויקר׳ יח יח). נשא לבבנו אל־כפים אל־אל בשמים (איכה ג מא). — ה) תורה הסבה, הכונה של מעשה מהמעשים: ויאמר ה׳ (הרעב בא) אל־שאול ואל־בית הדמים (ש״ב כא א). אשת ירבעם באה לדרש דבר מעמך אל־בנה כי חולה הוא (מ״א יד ה). בנות ישראל אל־שאול בכינה (ש״ב א כד). אל־הנער הזה התפללתי (ש״א א כז). — וילך אל־נפשו (מ״א יט ג). וינוסו אל־נפשם (מ״ב ז ז).

ב) ישמש קצת כמשמעת אצל, ותורה מקום הפעולה בלי תנועה שמה, **an, bei ; près de, à near, at**: ויברך (אליעזר) הגמלים מחוץ לעיר אל־באר המים (בראש׳ כד יא). ויהי הם ישבים אל־השלחן (מ״א יג כ). ופלשתים עמדים אל־ההר מזה וישראל עמדים אל־ההר מזה (ש״א יז ג). וימל (יהושע) את בני ישראל אל־גבעת הערלות (יהוש׳ ה ג). כי אם אל־המקום אשר יבחר ה׳ אלהיך לשכן שמו שם תזבח את הפסח בערב (דבר׳ טז ו). אל־כל המקום אשר נבוא שמה אמרי לי אחי הוא (בראש׳ כ יג). אין לחם חול אל־תחת ידי (ש״א כא ה).

ג) *עם מ, מאלי, מאליו, מאליה, ר״ל בלי עזרת אחרים, **von selbst ; de soi ; by istelf**: והעולה מ א ל י ו חייב בערלה (ערלה א ב). כאשר צוה ה׳ ולא מ א ל י אני אומר (יומא ה:). אין לי אלא שנתחמץ מ א י ל י ו מחמת דבר אחר מנין (פסח׳ כח:). רב הונא אמר (כי תרנגול שדליל קשור ברגלו ושבר כלי משלם חצי נזק) כשנקשר (הדליל) מ א י ל י ו אבל אם קשרו הוא (בעליו) משלם נזק שלם (ירוש׳ ב״ק א ב ד). כמה יגיע יגעתי עד שתבא (הברכה) לידי אבל אתה מ א י ל י ה היא באה אצלך (מד״ר בראש׳ פח). הפיל גורלות על השבטים והם מוסרין מ א י ל י ה ן (מד״ר במדבר כא). — ונכח: חכם אתה מאליך (ס׳ יצירה ליוס ג).

אל[1], ש״ז, מ״ר אלים, כנ׳ אלי. — א) אלוה, **Gott Dieu; God**: ויברכהו (מלכי צדק מלך שלם את אברהם) ויאמר ברוך אברם לאל עליון קנה שמים וארץ וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך (בראש׳ יד יט כ). ותקרא (הגר) שם ה׳ הדבר אליה אתה אל ראי (שם טז יג). וירא ה׳ אל אברם ויאמר אליו אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים (שם יז א). ויקרא (אברהם) שם בשם ה׳ אל עולם (שם כא לג). אנכי

---

[1]) באשור׳ אל,—שם העקרי לאלהים. ובעברית עברה תנועת החירק לתנועת הצירה, כנהוג. וכן יוסף הלוי (REJ X 176), כי הנקוד הקדום היה אל. וכן בכנענית. בסורית איל. אך לא בארמית ולא בערבית. משקל גר, זד, לץ, מץ, עד, שד.—והנה הראשונים גזרו מלה זו מן איל. אמר ר״י חיוג: ומזה השרש (איל) יש לאל ידי אין לאל ידך, בין האלף והלמד נח נעלם והיא היוד שהוא במלת איל אילותי. ע״כ. וכן ר״י בן גנאח: ומהשרש הזה והענין הזה (איל) האל י״י. וכמו״כ הרד״ק. ואמרו רוב הראשונים כי מזה גם איל, אולי הארץ, וכי מקור הכל הוא השרש א ו ל שהוא משמעתו כח ועז. אך לגרד וקצת האחרונים מפקפקים במשמ׳ הכח של שרש א ו ל, ורואים בו משמ׳ אול, ראשון, כמו ק ד מ ו ן. אולד סבר כי זה השם נגזר מן שרש א ל ה, פול דלגרד (במחברת אוריינט׳ ב׳, ובמחברת Uebers.), מן אל, אלי, במשמ׳ התשוקה ל... והכונה, העצם שאליו פונה האדם בצרתו. אבל זה, כמו שכבר העירו חוקרים רבים מהאחרונים, מושג יותר מדי דק ומפשט לא בלבד ל ה ש מ י ם הקדמונים, אלא להאדם הקדמון בכלל. וקניג אחרי פלפול גדול החליט כמו כן כי נגזר אל מהשרש אלה, במשמעת כח. אחרים גזרו מן ו ל י a), במשמ׳ מחסה ומגן. יוסף הלוי גזרו מן י א ל, כמו דע מן ידע, ופרושו אולי. כמו בעבר׳ הואיל או בערב׳ ו א ל, בקש מחסה, ועל כל פנים, הוא שם כ ל ל י ל א ל ה י ם. אבל, הכנוי אל גבור לילד, ומ״ר מזה אלי גבורים, וכמו״כ אל גוים, צוחים כי תחלת משמ׳ השם אינו אלהים, אלא עצם נעלה ונשגב בגבורה בכלל.

a) ولي

ה' אלהיך אל קנא (שמות כ ה). ה' ה' אל רחום וחנון (שם לד ו). ויצעק משה אל ה' לאמר אל נא רפא נא לה (במד' יב יג). ויפלו (ישראל) על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחת לכל בשר האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצף (שם יו כב). מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם ה' (שם כג ח). לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם (שם שם יט). אל מוציאם ממצרים כתועפת ראם לו (שם שם כב). כי אל אנכי ולא איש (הוש' יא ט). מי אל כמוך נשא עון (מיכ' ז יח). אל קנוא ונקם ה' (נחו' א ב). הלא אל אחד בראנו (מלאכי ב י). ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי (ישע' יד יג). ומצרים אדם ולא אל וסוסיהם בשר ולא רוח (שם לא ג). למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה (שם מג י). השמים מספרים כבוד אל ומעשי ידיו מגיד הרקיע (תהל' יט ב). ואמרו (הרשעים) איכה ידע אל ויש דעה בעליון (שם עג יא). וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר (שם עח יט). אולם אני אל שדי אדבר והוכח אל אל אחפץ (איוב יג ג). ירעם אל בקולו נפלאות (שם לז ה). האזינה זאת איוב עמד והתבן נפלאות אל (שם שם יד). — ועם ה הידיעה: אנכי הָאֵל אלהי אביך (ברא' מו ג). כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים הָאֵל הגדל הגבר והנורא אשר לא ישא פנים (דברי' י יז). כה אמר הָאֵל ה' בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וצאצאיה (ישע' מב ה). הָאֵל תמים דרכו (תהל' יח לא). הָאֵל המאזרני חיל (שם שם לג). — ובכנ' אֵלִי: זה אֵלִי ואנוהו אלהי אבי וארממנהו (שמות טו ב). הצילני כי אֵלִי אתה (ישע' מד יז). אֵלִי צורי (תהל' יח ג). אֵלִי אֵלִי למה עזבתני (שם כב ב). — ומ"ר אֵלִים (אלם): מי כמכה בָּאֵלִם ה' (שמות טו יא). כי מי בשחק יערך לה' ידמה לה' בבני אֵלִים (תהל' פט ז). ועשה כרצנו המלך ויתרומם ויתגדל על כל אל ועל אֵל אֵלִים ידבר נפלאות (דני' יא לו). — ובחבור עם הרים וכדומה, במשמעה של גדולים, עצומים, קדומים: צדקתך כהררי אל (תהל' לו ז). כסו הרים צלה (של הגפן) וענפיה ארזי אל (שם פ יא). — ודרך הדבור: יש לְאֵל יד פלוני לעשות, ר"ל יש לו היכלת, etw. zu tun die Macht haben ; avoir le pouvoir de faire qqch. ; have the power to do s.t. : יש לְאֵל ידִי לעשות עמכם רע (ברא' לא כט). הוי חשבי און ופעלי רע על משכבותם באור הבקר יעשוה כי יש לְאֵל ידם (מיכ' ב א). אל תמנע טוב מבעליו בהיות לְאֵל ידיך לעשות (משלי ג כז). — ועם פעל נתן: אלהים נתן לְאֵל יד עבדך (חהכת ליון למפו ו). — ובשלילה: אין לְאֵל ידו, אינו יכול מאומה, ohnmächtig machtlos sein ; être impuissant ; be powerless : בניך ובנתיך נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכו' וְאֵין לְאֵל ידך (דבר' כח לב). ויש מבנתינו נכבשות ואין לְאֵל ידנו (נחמ' ה ה). — ובקללה: האומר יכך ה א ל (תוספת' שבועו' ב יה). — ובברכה: ייטיב לך א ל (שם).

אֵל[1]), הָאֵל, — מלת הרמז כמו אֵלֶּה: רק לאנשים הָאֵל אל תעשו דבר (ברא' יט ח). כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות הָאֵל (שם כו ג). כי את כל התועבת הָאֵל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם (ויקר' יח כז). ונס (הרוצח) אל אחת מן הערים הָאֵל וחי (דבר' ד מב). ונשל ה' אלהיך את הגוים הָאֵל מפניך מעט מעט (שם ז כב). — ובלי ה הידיעה: אֵל[2]) נולדו להרפא בגת (דה"א כ ח).

***אֶלָּא**[3]), וה"פ, — א) רק, כי אם. זה ולא דבר אחר, ולא יותר, nur ; seulement; only : אין עומדין להתפלל א ל א מתוך כובד ראש (ברכ' ה א). אם אין שם כהן א ל א הוא (שם ה ד). אין שואלים את הגשמים א ל א סמוך לגשמים (תענ' א ב). רבן שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב א ל א שתיקה (אבו' א יז). אין להם זה על זה א ל א תרעומות (ב"מ ו א). לא עבד איוב את הקדוש ברוך הוא א ל א מאהבה (סוטה ה ה). ואין הכל כשרין לדון דיני נפשות א ל א כהנים לוים וישראלים המשיאין לכהונה (סנהדרין ד

---

[1]) בכנענית אל האל, ועי' אֵלֶּה. ונמסר במסור' (ברא' כו ג). ח' סבירין בלשון אלה. — [2]) וי"א כי היא היא המלה אלה, אלא שזו שארית מהזמן הקדום כשעוד לא כתבו אות ה לסימן תנועה בסוף הברה פתוחה בסוף המלה, כמו אמרת וכיוצא בזה, וכן בכנע' קראו אל.

[3]) מרכב מן אם לא. וכן בערב' אִלָּא a). בארמ' אִלָּא, אֶלָּא, אֱלָא. בסור' אֶלָא. וכבר שער גם קניג (ג' ס' 341t) כי זו לא מלה שאולה מארמית כי אם

a) إِلَّا

כ). מימיהן לא נחלקו א ל א [1]) על הסמיכה (תוספתא תגיגה כ ת). ואין רשף א ל א מזיקין (ברכ׳ ה.). רבי שמעון בן יוחאי אומר ג׳ מתנות טובות נתן הקב״ה לישראל וכולן לא נתנן א ל א על ידי יסורין (שם). לא שנו א ל א במקום אחד אבל בשנים שלשה מקומות כשר (סוכה לג.). ל״ש א ל א ענביו שחורות אבל ענביו ירוקות (שם לג:). אף על פי שלא נתן א ל א שלשה (סנה׳ ד:). מה יעשו אנשי בבל שאין להם א ל א שמן שומשמין מה יעשו אנשי מדי שאין להם א ל א שמן אגוזים בלבד (ירוש׳ שבת ב ד ד). אמרו לו זקני מדין אין כחו של ישראל א ל א בפיו (מד״ר במד׳ כ). לא צויתי א ל א מהבהמה שהיא ברשותך (שם). ובלי השלילה קודם: א״ר אושעיא משל לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו א״ל מי גרם לך שתהא מבעטת בי א ל א כרשינין שהאכלתיך (שם).— ב) חוץ מן, ausser;excepté;save: כל המתבשלין זה עם זה מותרין א ל א עם הבשר (תרומ׳ י יא). המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם א ל א לפלוני (גיט׳ ט א) הרי את מותרת לכל א ל א לאבא ולאביך וכו׳ הרי את מותרת לכל אדם א ל א אלמנה לכהן גדול (שם שם ב). טומאה תחתיה (של הכוורת) או בבית או על גבה הכל טמא א ל א תוכה (אהל׳ ט ב). כל הבתים מטמאין בנגעים א ל א [2]) של נכרים (גיט׳ פב:).— ג) במשמעת לבן צריך להפך, rather ; plutôt ; vielmehr: שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים זה אומר שלי מאתים וזה אומר שלי מאתים נותן לזה מנה ולזה מנה והשאר יהא מונח עד שיבא אליהו א״ר יוסי א״כ מה הפסיד הרמאי א ל א הכל יהא מונח עד שיבא אליהו (ב״מ ג ד). בשעה שבקש הקב״ה להחריב את ביהמ״ק אמר כל זמן שאני בתוכו אין אומות העולם נוגעין בו א ל א אכבש את עיני ממנו וכו׳ (מד״ר איכה, פתיחה).— ד) תהפך מן הקדם, but ; mais ; sondern: ולא זו בלבד א ל א כל מה שאמרו חכמים (ברכ׳ א א). ולא המדרש הוא העיקר א ל א המעשה (אבו׳ א יז). קושרין את הלחי לא שיעלה א ל א שלא יוסיף (שבת כג ה). לא שתיעקר יציאת מצרים מהם א ל א שתהא מצרים מוסיף על מלכיות (תוספתא ברכו׳ א ב). לא שהן גבורים וחיילותיהן מרובין א ל א שמנצחין בפיהן (שם). אין כבודו לילך עם אלו א ל א עם גדולים מהן (שם). ולא לעבור על ד״ת א ל א לעשות סייג לתורה (יבמ׳ ל:). בני לא תהיו סבורין שאני עושה אתכם כעבד שאדונו מבקש למכור אותו וכו׳ א ל א כך אני מביא עליכן יסורין (מד״ר דבר׳ ג).— ובלי מלות השלילה לא, אין: טועים כל האומרים כן א ל א אם יש שם ד״א מעקר גפנים ולגדר (כלא׳ ו א). כי גרים אנחנו לפניך כצל ימינו וכו׳, והלואי כצילו של כותל או כצילו של אילן א ל א כצילו של עוף בשעה שהוא עף (מ״ר ברא״ש לו).— ובפרט עם לא כי: היא אומרת בתולה נשאתני והוא אומר לא כי א ל א אלמנה נשאתיך (כתוב׳ ב א). זה אומר שורך הזיק (את שורי) וזה אומר לא כי א ל א לקה (ב״ק ג יא).— ה) רק מפני טעם זה, nur weil ; seulement parce que ; only because: למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע א ל א כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה (ברכ׳ ב א). ערביות יוצאות רעולות ומדיות פרופות וכל אדם (כך ולמה אמרו ערביות וכו׳) א ל א שדברו חכמים בהווה (שבת ו ו). כל כהן שאינו שוקל חוטא א ל א שהכהנים דורשים מקרא זה לעצמן וכו׳ (שקלים א ד). אם כן למה נאמר שור או חמור א ל א שדבר הכתוב בהווה (ב״ק ה ח). למה נאמר נופל א ל א אפילו הרוג ותלוי באילן לא היו עורפין (תוספת׳ סוט׳ ט א). ורודף שהיה רודף אחר רודף להציל ושבר כלים בין של נרדף בין של כל אדם פטור ולא מן הדין א ל א שאם אי אתה אומר כן אין לך אדם שמציל את חברו מן הרודף (ב״ק קיז:). מה ראה משה להוסיף על שמו של יהושע יוד א ל א כלב נטל שכרו מן הארץ וכו׳ ויהושע נטל שכר עשרה אנשים (מד״ר במד׳ טז). מה ראה זה להתגרות לא כך אמר להם הקב״ה וכו׳ א ל א שהיו בעלי קסמים (שם כ). וכי לא היה יכול המלאך לנשוף בו ויצא רוחו וכו׳ א ל א כך אמר לו (שם). בקש (קין) להטעות את הקב״ה היה צריך לאמר וכו׳ א ל א אמר לו (שם). א ל א תתחיל מתגאה וכו׳ א ל א אמר לו בלק בן צפור (שם). והלא מתחלת נסיך היה וכו׳ א ל א משנהרג סיחון המליכוהו תחתיו (שם). בנוהג שבעולם לגיון שמרד במלך חייב מיתה ואלו כפרו בו (באלוהים) ומרדו ואמרו אלה אלהיך ישראל לא היה צריך לכלותם א ל א אפילו באותה שעה לא זז מחיבתן (שם). בדין הוא שלא אענה אותך שהכעסת אותי א ל א שלא לנעול

היתה נהוגה אולי גם בעברית העתיקה, אולי בלשון החמונית. — [1]) במהד׳ צוק״מ נשמטה מלת אלא. — [2]) ובמשנ׳ נגעים יב ב חוץ במקום א ל א.

דלת לפני השבים (מד"ר דברים ב). — ו) להמעיט ולהגביל את הקודם, allein; seulement; only: כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה (זבח' א א). כל אמות באמה בת ששה אלא הללו שוחקות והללו עצובות (עירוב' ג:). לאדם שהיה מוכר ארגמן והיה מכריז הרי ארגמן הציץ המלך ושמע את קולו קרא אותו ואמר לו מה אתה מוכר אמר לו (המוכר) לא כלום אמר לו (המלך) אני שמעתי את קולך שהיית אומר הרי ארגמן ואתה אומר לא כלום אמר לו (המוכר) מרי אמת ארגמן הוא אלא אצלך אינו כלום (מד"ר דבר' א). — ז) ולפני פעל במשמ' רק בתנאי זה, בפרט עם אם כן אחריו, mit dieser Bedingung: à cette condition; with this condition: זהבור והניר וזרע אחר והקוצר לשחת מפסיק דברי ר"מ וחכמים אומרים אינו מפסיק אלא אם כן חרש (פאה ב א). ואין נאמנין על המבוש' אלא אם כן היה לו דבר מועט (שם א ד). גוי שהביא חלילין בשבת לא יספד בהן ישראל אלא אם כן באו ממקום קרוב (שבת כג ד). כהן הדיוט לא ישא איילונית אלא אם כן יש לו אשה ובנים (יבמ' ו ה). לא יבטל אדם מפריה ורביה אלא אם כן יש לו בנים (שם שם ו). לא יחפור אדם בור סמוך לבורו של חבירו וכו' אלא א"כ הרחיק מכותל חבירו ג' טפחים (ב"ב ב א). לא יטיף אדם שמן לא לתוך נר חדש וכו' אלא אם כן קורא שם לתרומת מעשר שבת (תוספתא דמאי א י). האימר תנו בית אלמנות לבתי אין נותנין לה אלא אם כן קיבלה עליה שתשב בתוכו (שם כתוב' יא ז). לא יספות (הפועל) במלח ויאכל אלא אם כן נתן להם בעל הבית רשות (שם מעשר' ב יד). אין ממלאין הימנה (מן אמת המים) בשבת אלא אם כן עשו מחיצה (שם עיר' כו ט). לא יחפר אדם באר סמוך לבורו של חבירו אלא אם כן הרחיק מכותלו של חבירו שלשה טפחים (שם ב"ב א א). אין מעברין את השנה אלא אם כן היתה תקופה חסרה עד רובו של חדש (שם סנה' ב ז). — ח) ואחרי לא עוד, במשמ' עוד יותר; noch mehr; plus que cela; still more: אמר עד אחד אני ראיתיה שנטמאת לא היתה שותה ולא עוד אלא אפילו עבד אפילו שפחה הרי אלו נאמנין (סוטה ו ב). כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדי הוא לו (ערו' ו א). ולא עוד אלא אפילו בשביעית (תוספתא שביעית ב א). מדור אלמנה שנפל אין היורשין חייבין לבנותו ולא עוד אלא אפי' היא אומרת הניחוני ואבננו משלי אין שומעין לה (כתוב' קג.). אמר לו הקב"ה (לאברהם) לך אני פוטרך מכיבוד אב ואם ואין אני פוטר לאחר מכיבוד אב ואם ולא עוד אלא שאני מקדים מיתתו (של תרח) ליציאתך (מ"ר ברא' לט). ולא עוד אלא שכל הנביאים היו במדת רחמים על ישראל ועל אומות העולם (שם במד' כ בתחלתה). ולא עוד אלא אף אותן שהטמינו עצמן במערות להרגן רמז הקב"ה להר ורצץ אותן (שם במד' יט בסוף). — ואחרי לא די: אתה מוצא בשעה שבא בלעם לקלל את ישראל לא דיין שלא קללן אלא בירכן (שם שמות ו). — ט) אחרי ומה בין, במשמעת אין דבר כי אם, nichts als dies; rien que cela; nothing but this: ומה בין מחבת ומרחשת אלא שהמרחשת יש לה כסוי (זבח' ס ו). מה בין תם למועד אלא שהתם משלם חצי נזק מגופו ומועד משלם נזק שלם מן העליה (ב"ק א ד). מה בין שדה אחוזה ובין שדה מקנה אלא שבשדה אחוזה נותן חומש ובשדה מקנה אינו נותן חומש (ערכין ג ב). מה בין האולם ולמזבח ולהיכל אלא שבין האולם ולמזבח נכנסים לעבודה ושלא עבודה ולהיכל אין נכנסים אלא לעבודת בלבד (מד"ר במד' ז). — י) אחרי אילו, במשמעת אבל עכשיו שאין הדבר כך, אבל בהיות ש: ואמר להן אילו זה לפני זריקת דמים וזה לפני זריקת דמים יפה אתם אומרים אלא מצורע לפני זריקת דמים ונזיר לאחר זריקת דמים ולא תעלה לו לימ צרעתו ונזירותו ותעלה לימי צרעתו וטומאתו אמר להן אילו זה לפני ביאת מים וזה לפני ביאת מים יפה אתם אומרים אלא טמא לאחר ביאת מים מצורע לפני ביאת מים (נזיר ס:). אילו לאומה אחרת בקש שאקלל כגון בני אברהם ויצחק הייתי יכול אלא יעקב (מד"ר במדב' כ). אילו אחר היה אומר עתה ידעתי כי גדול ה' וגו' היו אומרים זה אומר עתה ידעתי אלא יתרו שהיה יודע שחזר על כל בתי ע"ז שבעולם ולא מצא בהם ממש ואח"כ בא ונתגייר לזה נאה לאמר עתה ידעתי ד"א אילו אחר היה אומר הבל הבלים היו אומרים זה אין לו פרוטה לאכול והוא אומר הבל הבלים אלא שלמה שכתוב בו ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים לזה נאה לאמר הבל הבלים (מד"ר דבר' א). אילו אחר היה אומר וכל דיירי ארעא כלא חשיבין אלא נבוכדנצר

שכתוב בו וכל די דיירן בני אינשא וחיות ברא ועופא דשמיא יהב בידך והשלט בכולא לזה נאה לומר וכל דיירי ארעא כלא חשיבין (שם). — יא) חזרה מן הקדם, תקון להקודם: מה לי חסר ומה לי מלא א ל א לא שנא (ברכ' ל:). אמר לו ר' יוחנן הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו וכו' א ל א כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין (שם ה:). את סבור שמתחת חרוב אחד או שקמה אחת הביאה לו הקב"ה את חוה לאדה"ר) א ל א משקשטה בכ"ד מיני תכשיטין אח"כ הביאה לו (מד"ר ברא' יט). — יב) להתחלת שאלה וכדומה, במשמ' אם כן הדבר: א ל א מעתה לא תפסול בטבול יום אלמה תניא נתנה במכתשת נפסלה בטבול יום (שבוע' יא.). — יג) כמו אף על פי כן, מכל מקום, dennoch; cependant; toutefois; yet, however: א"ל הקב"ה יודע אני (ובאמת אין צריך לשלח מרגלים) א ל א אם בקשת שלח לך לעצמך (מד"ר במד' יו). — יד) במשמ' ולכן, ובכן, also; donc; therefore: א"ל המלך (לאוהבו) תדע שאצלך אני סועד א ל א לך ותקן לי (מד"ר במד' טו). אמר לו השומר איני יכול לשומרו כולו לבדי א ל א הביא עוד אחרים שישמרו עמי (שם). לבן מלך שעמד מחליו א"ל פדגוגו ילך בנך לאיסכולי א"ל המלך עדיין לא בא בני בזיוו שנשתנה מחליו א ל א יתעדן ויתענג בני כשלשה חדשים במאכל ובמשתה ואח"כ ילך לאיסכולי (שם שה"ש רבה, סמכוני).

***אלבם**, אחד ממיני צרופי אותיות א"ב שהיו נהגים ללמד את התינוקות למען יהיה שגור על פיהם: אל בם גן דס הע וף זץ חק טר יש כת (שבת קד.). טבאל באלב"ם רמליא (מד"ר במד' יח). שכן בא"ט ב"ח קורין לסהדה מנון פי' כגון א"ת ב"ש ג"ר ד"ק וא"לב"ם ג"ן ד"ק וכיוצא בהן (ר"ת סוכ' נב:). פתר את בן טבאל כי הוא בן רמליה בגימטריא מן א ל ב ם (ת' דונש על רס"ג יא).

אֶלְגָּבִישׁ[1]), ש"ז, מ"ר אֶלְגָּבִישִׁים, — א) אבן הברד, Hagelkorn; grêle; hailstone: היה גשם שוטף ואתנה אבני אלגביש תפלנה ורוח סערות תבקע (יחזק' יג יא). ובקעתי רוח סערות בחמתי וגשם שוטף באפי יהיה ואבני אלגביש בחמה לכלה (שם שם יג) ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית אמטיר עליו (שם לח כב). — ב) *אבן נפלת מן האויר[1]) אבן שמים, Meteorstein, aérolithe; meteorite: ולפעמים שרפה כמו שיקרת מאבני א ל ג ב י ש השורפים (ראב"ע, ספר העצמים).

אַלְגֹּם[2]), אַלְגּוּמִּים, אַלְגֻּמִּים, כמו אַלְמֻגּ: ושלח לי עצי ארזים ברושים ואלגומים מהלבנון (דהי"ב ב ז). וגם עבדי חירם ועבדי שלמה אשר הביאו זהב מאופיר הביאו עצי אלגומים ואבן יקרה (שם ט י). ויעש המלך את עצי האלגומים מסלות לבית ה' ולבית המלך וכנרות ונבלים לשרים (שם שם יא).

***אֱלֹדִי** אֱלֹדִיוֹת, אֱלֹדִים, — במקום אֱלֹהִים, אֱלֹהִי, אֱלֹהִיוֹת וכו' שלא להגות השם הקדוש בשפתים ולא לכתבו בכתב, ומצוי הרבה בספרים.

א.**אַלָּה**[3]), ש"נ, — כמו אֵלָה[4]): ויקח (יהושע) אבן ויקימה שם תחת האַלָּה אשר במקדש ה' (יהושע כד כו).

ב.***אַלָּה**[5]), ש"נ, כנ' אַלָּתִי, אַלַּתְכֶם, — א) מטה קצר,

---

[1]) אין חבר למשקל זה בלשון. וקצת דמה לו ארגמן. וחשבו רוב האחרונים כי זו מלה ערבית משרש גבש a). שפרושו הוא נקפא, נגמד, ואל הא הידיעה, והוא גביש שנזכר באיוב. וזה קצת דחוק שדוקא יחזק' שהיה בבבל, שדברו שם אשורית, השתמש במלה כלה ערבית כמו שהיא. וקצת החדשים דמו למלה זו את השם הבבלי אַלְגָמֶשׁ, מין אבן. — [1]) בקצת נוסח' אֶל־גָבִישׁ, בשתי מלים. ופרש מנחם: אבני ברד הוא כמשמעו. וכן ר"י בן גנאח: הם אבני הברד הגדולות. וכן רש"י, וכן הרד"ק. וכן רוב החדשים. אך הראב"ע פרש כי אלגביש אבן הנופל מן האויר. ועי' הערה הקודמת.

a) جبس

[2]) משקל חַרְטֹם, קַרְסֹל. ומ"ר אַלְגֻּמִּים, והכתיב אַלְגּוּמִּים כדרך הכתיב המאוחר ; גם במקום תנועה קצרה ודגש אחריה.

[3]) משקל אַיָּה, חַלָּה, חַיָּה, ועי' ערך אֵלָה. — [4]) כך דעת כמעט כל הקדמו' ריב"ג, רד"ק, וכו', וכן החדשי', ופרשו במשמע' זו אלה המובא בפנים. אך יונתן תרגם אלה זו באלתא, ואמר ריב"ג ע"ז: איני יודע דעתו בו. ע"כ. ורש"י ורד"ק פרשו אלתא מזוזת הפתח ועי' הערה לאלה, דעת עמ' לו כי רמב"ם תרגם אלה בבלוט.

[5]) כך נקוד במשניות המנקדות, וכך הקריאה הרגילה של ספרדים. וכך קוהוט יסטרוב ודלמן. ואשכנז קרא' כמו בקמץ קטן, וכך נקדו בוקשר' וכשת' אַלַּת

בקצהו האחד ראש מסמר עבה [1], Keule; massue; club: לא יצא האיש (בשבת) לא בסייף ולא בקשת ולא בתרים ולא באלה [2] ולא ברומח (שבת ו ד). חפוי האלה הקשת והרומח (כלי׳ יו ח). היה אבא שאול בן בטנית ואבא יוסי בן יוחנן איש ירושלם אומר אוי לי מבית ביתוס אוי לי מאלתן (תוספתא מנח׳ יג כא). וחמושים עלו ב״י מארץ מצרים מלמד שהיו מזוינים כחמשה ע״ר מיני זיין ואיזו היא האלה [3] (ירוש׳ שבת ו ח ב) — ב) קלשון בעל שני שנים, Zweizink. Gabel; fourche à deux dents; pitchfork: מאימתי תורמין את הגורן משתיעקר האלה [4] (תוספתא תרומ׳ ג יא. ירוש׳ מעשר׳ א מט א. וכ״ס שבת ו ח:).

א.אלה [5]), ממנו א.אָלָה, ב.אַלָּה, ולפי דעת קצת גם אֵל.

א.אָלָה [1]), ש״נ, מ״ר אָלוֹת, — א) קללת, מה שאדם מבקש לו לעצמו או לאחרים אם יעשה או לא יעשה כך וכך, בפרט בשעת הבטחה, כריתת ברית, וכדומה, Verwüünschung; imprécation; curse: ונאמר תהי נא אָלָה בינותינו וגו׳ אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב (בראש׳ כו כח-כט). אז יעשן אף ה׳ וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האָלָה הכתובה בספר הזה ומחה ה׳ את שמו מתחת השמים (דבר׳ כט יט). והשביע הכהן את האשה בשבעת האָלָה ואמר הכהן לאשה וכו׳ ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל ירך (במד׳ ה כא-כב). אָלָה פיהו מלא ומרמות ותך (תהל׳ י ז). יככה ה׳ אלהים וכן יככה אלהים זו היא אלה הכתובה בתורה (שבוע׳ ד יג). — ומ״ר: וכתב את האָלֹת האלה הכהן בספר (במד׳ כג ס). ונתן ה׳ אלהיך את כל האָלוֹת האלה על איביך ועל שנאיך (דבר׳ ל ז). — ב) נרדף עם שבועה, ברית, Vertrag, Schwur; pacte, serment; oath, covenant: ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת ואת האָלָה הזאת (דבר׳ כט יג). לעברך בברית ה׳ אלהיך וּבְאָלָתוֹ אשר ה׳ אלהיך כרת עמך היום (שם שם יא). אז תנקה מֵאָלָתִי כי תבוא אל משפחתי ואם לא יתנו לך והיית נקי מֵאָלָתִי (בראש׳ כד מא). — — ויאמרו בא בְאָלָה: וּבָאִים בְּאָלָה ובשבועה ללכת בתורת האלהים (נחמ׳ י ל). — וְנָשָׂא אָלָה בפלוני: אשר יחטא איש לרעהו וְנָשָׂא בו אָלָה (מ״א ח לא). — הביא את פלוני בְאָלָה: ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית ויבא אתו בְאָלָה (יחזק׳ יז יג). — ג) הרע שבא בעקב האלה: על כן אָלָה אכלה ארץ ויאשמו ישבי בה (ישע׳ כד ו). כי מפני אָלָה אבלה הארץ יבשו נאות מדבר (ירמ׳ כג י). — ד) הדבר, האיש שנתקימה בו האָלָה, שאמרים בני אדם יבוא עליך מה שבא על פלוני: יתן ה׳ אותך לְאָלָה ולשבעת בתוך עמך בתת ה׳ את ירכך נפלת ואת בטנך צבה (במד׳ ה׳ כא). וצבתה בטנה ונפלה ירכה והיתה האשה לְאָלָה בקרב עמה (שם שם כז). מקטן ועד גדול

ולוי נקד אֵלה כמו שם האילן. בארמ׳ אלותא, בערב, אַלָּה a), ופרשוה המלונים הערבים: אלחרבה אלעריצ׳ה ואלשלאח ועוד פי ראשה שעבתאן. ע״כ. ובעבר׳: חרב רחבה, וכלי זין בכלל, ועץ בראשו שני סניפים. ועי׳ הערה שלאחרי זו. — [1]) ערוך, וז״ל: והוא של ברזל והוא כאמה וחצי וראשו עגול כמו כדור ויוצאין בו יתדות שדומות לשקדים ושמו בלשון ישמע׳ דבים ובלעז מצא. ע״כ. והוא בלעז איטלקי mazza. — [2]) ופרשו בגמרא שם מאי אלה קופל. כך גרסת הערוך, וכן בכ״י (ד״ס), ובנוסח׳ הדפוס׳ קולפא. ותאר רה״ג (כלי׳ יא ד) צורת הקופל שהוא כמעשה קסת הסופר, והוא קסת הסופרים המצוי בארצות המזרח שבקצהו האחד בית קבול הדיו כמו ראש וממנה יוצא כעין צואר ארוך והוא בית קבול הקולמסים. ואמר ס׳ פרנקל (Aram. Fremdw. 17) שזו מלה פרסית כובאל. והרמבם בפרוש המשנה פרש אלה סגן ואמר וז״ל: ואין בין המגן והאלה אלא שהמגן תבניתו כמו משולש ואלה תבניתו עגולה. ע״כ. אבל, ממאמר הירוש׳ המובא בפנים נראה ברור כי אלה היא כלי זין שמכים בו ולא מגן מפני המכות, וכן גם אלתן של בית ביתוס מעידה על זה. — [3]) ופרשו שם דיקרן, והוא ביונית קנה מפוצל בראשו. אבל, זו רק השערה עפ״י דמיון להשם אלה שבגרן, כמו שנא׳ שם בפרוש: מן מה דתני ר׳ יעקב וכו׳ שתיעקר האלה הדא אמרה כמין דייקרן שבשדות. ע״כ. אך אין זה מוכרת. — [4]) ופרשו בירוש׳ (שבת ו ח:) אלה זו כמין דייקרן, והוא δίκρανον ביונית, והוא מין קלשון בשני שִנים (עמנ׳ לֻו, הערות לקרוס ערך דוקרן), וכמו משמעה השלישית שמיחסים המלונים הערבים להשם אַלָּה, כמובא למעלה בהערה [5].

[5]) שרש משתף לעבר׳ וערב׳ במשמעה של שבועה וקללה. בערב׳ אלו a).

[1]) בער׳ אַלוּהּ, אַלִיַּה, שבועה.

---

a) أَلَّ

a) الو b) أَلْوَة أَلِيَّة

בחרב וברעב ימתו והיו לְאָלָה לשמה ולקללה ולחרפה (ירמ׳ מד יב).

אָלָה[1], פ״ע, אלה, אָלות[2], אָלית, אָלו, אאלה[3] יאלה אלה, אלו, אלי, אלינה, אלה, אלים אלות — נשא אָלָה, נשבע שבועות האלה, שלא יעשה כך וכך, verwünschen ; jurer ; to curse : ויאמר (מיכיהו) לאמו אלף ומאה הכסף אשר לֻקח לך ואתי אָלית וגם אמרת באזני הנה הכסף אתי אני לקחתיו (שופט׳ יז ב). אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ אָלֹה וכחש ורצח וגנב ונאף פרצו (הוש׳ ד א-ב). דברו דברים אָלות שוא כרת ברית (שם י ד). — ועתיד: אמרו לשמח בלילו גם מבוא תבוסה לו יהי אולה (תרשיש שער ח). מדי ימותי אאלה על כי ברח ותחתיו קננה דאה (שם שער ס). אמת ודין בני חלוף אהב ושוא אֶלֶה (עמנ׳ מחב׳ כו).

הפע׳ האלה, האליתי[4] האלו, אאלה, יאלה, ויאל, האלה, האלי, ומקור האלה, האלות, — עשה שפלוני יאלה: את אשר יחטא איש לרעהו ונשא בו אלה לְהַאֲלֹתו (מ״א ח לא). — ועתיד עם ו׳ המהפ׳ צריך לאמר וַיָּאֶל, אך אמרו וַיֹּאֶל: וַיֹּאֶל[5] שאול את העם לאמר ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב (ש״א יד כד).

ב.**אלה[1]**, ממנו ג.אָלָה.

ג.**אָלָה[2]**, פ״ע. עבר אָלית, צווי אֱלֶה, אֱלִי, — קונן, נשא קולו בבכי, wehklagen ; se lamenter ; lament : אֱלִי כבתולה חגרת שק על בעל נעוריה (יוא׳ א ח). אֱלִי ציון ועריה כאשה בציריה (קינס לת״ב). א ל ו הרבה עלי תורה אשר הלכה לבית צות (ר״ש הנגיד, שיר הכמות פליליס). וכינ׳: שחר יעירתו שאון ים עד פיהו אשר צחק יהי אולה (רמב״ע תרשיש שער ח). ומתענג אשר לולא כבודו יהי גלמוד ומתאונן ו א ו ל ה (יהודה אלחריזי, תחכמוני ב).

א.**אֵלָה[3]**, ש״נ, שם היחיד, מ״ר אֵלים, אֵלות — שם אילן גדול מצוי, ממין הבטנה terebinthus : ויטמן אתם

---

[1]) בער׳ אָלַי a). — [2]) כמו שְׁתות: אכל בשר ושתות יין (ישעי׳ כ כ). ראות (בס מב כ לפי הקריא), וזו פעולי הנטייה העבר׳ לשלש הפעלים ה״חסרים״. ואמר בטכר שהוא כדי לחרז עם כרת שאחריו, וכן גזנ׳ קויץ. — [3]) ר״י חיוג אאלה וכו׳, והרד״ק נקד בפרוש ואמר: אחר שלא מצאנו העתידים באלף נחה נאמר העתידים באלף נעה אאלה יאלה וכו׳. — [4]) ר״י חיוג בלי נקוד האליתי, אאלה. — [5]) כך כמעט בכל נוסח׳ הדפוס, אך בקצת דפוסים ויואל, ואולי כן היה גם נוסח׳ ריב״ג. וחשבו הקדמונים שהוא משרש יאל. כך ריב״ג בהשרשים בשם ספר ההשגה. והרד״ק שרשים שרש יאל: וענין אחר ויואל שאול את דעם פירוש השביע אותם ויהיה יאל ואלה בענין אחד. עכ״ל. אך בהיות שלא מ צ א נ ו י א ל במשמעת זו במקום אחר, לכן הסכימו רוב החדשים כי הוא מן אלה. אמר אולד: בגזרת פ״א כמו אלה יוכל בהפעיל להתהוות חולם במקום שני פתח׳ באופן שיהיה במקום וַיָּאֶל וַיֹּאֶל תחת וַיַּאֶל כמו לוא היה זה משרש יאל (סי׳ רלב ד). אלסה׳ משער כי השנוי הזה נתהוה בדבור מפני כח ההקש עם המלת הרגילה יותר בדבור ויואל במשמ׳ התרצה, וכן קניג (ח תקעט). בטכ׳: וַיֹּאֶל במקום ויאל במקום וַיָּאֶל מן יאלה. שטדה כמו ולה׳ מגיה וַיַּאֶל תחת וַיֹּאֶל.

[1]) הניחו רוב החדש׳ שרש שני אלה להפעל אָלָה שלאחרי כן, ומשתף לעבר׳ וארמ׳ וערב׳.

[2]) בערב׳ אַלָּא a), נאנת, בארמ׳ אֲלָא. ור״י חיוג סבר כי השרש הוא י א ל, כמו דְּעִי מן ידע. אך ריב״ג בשרשים החליטו משרש אלה. וכבר אמרו רמב״ע ור״י חריזי אֱלֶה בבינ׳.

[3]) אולי דומה לזה בערב׳ אַלָא, אַלֵי b), אילן מר תמיד ירוק. והסכימו קצת הראשוני׳ וכ״ה האחרוני׳ כי זה שם ה י ח י ד ה לאיל אֵילים. אך ריב״ג ורד״ק מפקפקים בזה, וסברים כי הם אולי שני שמות שונים; אֵיל אֵילים שם כללי כמו אילן, וכן ת״י אֵילים (ישעיה א כט) אילניא, ואלה שם ל מ י ן א ח ד מהאילנות, ויקבץ א״כ אֵלות כמו שָׂרָה שָׂרות. וכן דונש בן לברט (תשוב׳ על רסע״ג סי׳ מט), אעפ״י שהוא סבר כי אֵלים הוא הקבוץ מן אֵלה, מ״מ הוא מחליט כי אפשר גם קבוץ אֵלות ומסים ואומר: ודע כי השמות האלה הנקבות שנתקבצו בםם (כמו אשרה אשרים וכדו׳) אם קבצתם בתו (ר״ל ־רות) אתה על האמת. ע״כ. — ועי׳ למעלת ערך אֵיל. ובאשור׳ אַלָּנ לאחד ממיני האילן. בארמ׳ אילנא אילן בכלל. אונקלס תרגם תחת האלה (בראשית לה ד) תחות ב ו ט מ א; וכן ת״י במקומות הרשומים בפנים. וכן תרגם רס״ג בערבי׳ בוטמא. וכן ריב״ג; והוא הנקרא בלשון ערבי בטם. וכן רד״ק: ובטם הוא בלעז terebinthus. והשבעים תרגמו אֵלָה באילן זה ואֵלָה תרגמו פעמים בזה ופעמים באילן שקראים לו בערבי בלוט. רש״י פרש אילים ואלה א ו ל מ א בלעז, אך זה כנראה רק השערה מפני דמיון שתי המלים.

a) آلى

a) أُلَّ b) أَلَا، أَلِّي

יעקב תחת הָאֵלָה אשר עם שכם (בראׁ' לה ד). וישב (המלאך) תחת הָאֵלָה אשר בעפרה (שופט' ו יא). ואבשלום רכב על הפרד ויבא הפרד תחת שובך הָאֵלָה הגדולה ויחזק ראשו בָּאֵלָה ויתן בין השמים ובין הארץ (ש"ב יח ט). על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו תחת אלון ולבנה וְאֵלָה כי טוב צלה (הוש' ד יג). כי תהיו כְּאֵלָה נבלת עלה וכגנה אשר מים אין לה (ישע' א ל). אל כל גבעה רמה בכל ראשי ההרים ותחת כל עץ רענן ותחת כל אֵלָה עבתה (יחזק' ו יג). ולולבי האלה[1]) והבטנה והאטדין (שבי' ז ה). האלה[2]) .terebinthus P הוא עץ גדל על אי ציפערן אשר ממנו ישיגו אם יבקעו בו שמן טערפענטין (תולד' הטר' מ' שינהק ג סי' רא).

ב.**אֵלָה**[3]) , ש"נ, סמי' אֵלַת, אֵלָתִי, — אלהות נקבה, Göttin ; déesse ; goddes : אתנה בתו היא מינרוה אֵלַת החכמה, אפרודיתה אֵלַת היפי האהבה והתענוגים ועוד אֵלִים וְאֵלוֹת וכו' מקום משכן הָאֵלִים וְהָאֵלוֹת האלה היה לפי דמיונם על אחד מהרי תסליה הוא הר הקדש אלמפוס (דה"י כ"י. היונים).

אֵלֶּה[4]), — מלת הרמז לרבים ורבות קרובים, כמו אֵל, there ; ces ; diese : בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אֹתֹתַי אֵלֶּה בקרבו (שמות י א). וירדו כל עבדיך אֵלֶּה אלי והשתחוו (שם יא ח). ושמתם את דברי אֵלֶּה על לבבכם (דבר' יא יח). ויהיו דברי אֵלֶּה אשר התחננתי לפני ה' קרבים אל ה' אלהינו יומם ולילה (מ"א ח נט). אשרי עבדיך אֵלֶּה העמדים לפניך תמיד השמעים את חכמתך (שם י ח). הנה נתן ה' רוח שקר בפי כל נביאיך אֵלֶּה (שם כב כג). שובי בתולת ישראל שבי אל עריך אֵלֶּה (ירמ' לא כא). זכרה אלהי לטוביה ולסנבלט כמעשיו אֵלֶּה (נחמ' ו יד). — ועם ה הידיעה: אחר הדברים הָאֵלֶּה היה דבר ה' אל אברם במחזה (בראׁ' יה א). והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים הָאֵלֶּה (שם שם יז). האנשים הָאֵלֶּה שלמים הם אתנו (שם לד כא). הכר נא למי החתמת והפתילים והמטה הָאֵלֶּה (שם לח כה). סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים הָאֵלֶּה (במד' יו כו). ראו הפלתי לכם את הגוים הנשארים הָאֵלֶּה בנחלה לשבטיכם (יהוש' כג ד). וישמע שאול וכל ישראל את דברי הפלשתי הָאֵלֶּה (ש"א יז יא). ואת עשרת חרצי החלב הָאֵלֶּה (שם שם יח). אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האודים העשנים הָאֵלֶּה (ישע' ז ד). — ולנק': ולא תעשו מכל התועבת הָאֵלֶּה (ויקרא יח כו). ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות הָאֵלֶּה (שם כו יד). וכתב את האלת הָאֵלֶּה הכהן בספר (במד' ה כג). מה הערים הָאֵלֶּה אשר נתת לי (מ"א ט יג). כתאנים הטבות הָאֵלֶּה כן אכיר את גלות יהודה (ירמ' כד ה). העצמות הָאֵלֶּה כל בית ישראל המה (יחזק' לז יא). — וקדם השם: אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור אֵלֶּה הדברים עשיתם ולא עזבתים (ישע' מב יו). הנה אֵלֶּה רשעים ושלוי עולם השגו חיל (תהל' עג יב). וְאֵלֶּה נאדות היין אשר מלאנו חדשים והנה התבקעו וְאֵלֶּה שלמותינו ונעלינו בלו מרב הדרך (יהוש' ט יג). הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי וְאֵלֶּה הצאן מה עשו (ש"ב כד יז). — ונהוג זה הרבה בסגנון הסופרים: והנה נניח כל אלה הדברים (רהב"ע שמות טז כה).

—[1]) כך „חסר" בכל הנוסח'. זולתי במדב"מ האילת מלא. ונראה מפרוש הר"ש כי קרא אֵלָה, כיון שהביא הפסוק בישעי' ו כאלה וכאלון. וכן נקוד במשנ' המנקד' (דפ' אמש"ד ופיסא), ורמב"ם בפרוש המשנה תרגם אלה בלוט. והעיר ע"ז עמנ' לו (שמות הצמחים סי' מד). כי לפי פי' זה של הרמבם צריך לקרא פה אֵלָה, וראיה לזה הכתיב ההסר. ע"כ. אך המלים של המקרא כתובים במשנה ובתלמוד עפי"ר „חסרים" גם אחרי צירה או חירק, ובמדב"מ הכתיב הוא אילה ולא אלה. —[2]) ובהערה שם מראה מקום לבראש' לה ד (האלה אשר עם שכם) והביא התרגום בוטמא.

[3]) באשורית אלת, מ"ר אלת. בער' אֱלָהַה a).

[4]) בנקוד הבבלי הלמד בפתח חטוף נחי ולפעמים בלא דגש מלרע ואז הלמד בפתח רחב (מבוא נק' הבב' 56). וכשתבוא אלה סמוכה למלה זעירה ינוקד הלמד בפתח חטוף דגושי בסבת הדחיק כגון אלה לך (שם 109). בערבית אוּלַי אוּלָא הֵוְלָא b). בארמי' אלין, הלין. גם באשו' אלות. ולא עמדו חוקרי הלשון על טיבה של מלה זו, ועכ"פ לא נתברר טעם צורה זו למספר רבים בערב' ובעבר' וטעם דגש הלמד בעבר'. ולפי דעת דלמן זה ואלה הן שתי מלות קדומ' מיוחדות ליחיד ורבים כ"א ונתיחדה אח"כ זה ליחיד ואלה לרבים. ואין להכריע איזו משתי הברות באלף היא היותר קדומה אם זו של הערב' באלף חלומה או זו של העבר' והארמ' באלף חרוקה וסגולה.

a) إِلَاهَة b) أُولَاءِ هَؤُلَاءِ

אֵלֶּה הפסוקים אינם כתובים (שם יט כה). — ב) במו שם נושא המשפט, בלי השם שהוא רמז עליו: אם הרמוז קודם לו או אחריו: אֵלֶּה (האמורים שם למעלה) היו בני בשמת (בראש' לו יג). כל אֵלֶּה (המלכים הנזכרים שם) חברו אל עמק השדים (שם יד ג). אֵלֶּה (נביות וקדר וכו' האמורים קדם) הם בני ישמעאל (שם כה יו). אֵלֶּה הם מועדי ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש וכו' (ויקרא כג ג). — ובלי הם: אֵלֶּה תולדות השמים והארץ בהבראם (בראש' ב ד). אֵלֶּה (הפקודים למעלה) בני חם למשפחתם ללשנתם (שם י כ). כל אֵלֶּה (הפקודים למעלה) בני יקטן (שם שם כט). ויאמרו אֵלֶּה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים (שמות לב ד). אֵלֶּה כל (האמור למעלה) פקודי המשכן משכן העדת אשר פקד על פי משה (שם לח כא). ואֵלֶּה (האמורים אח"כ) שמות בני אהרן הבכר נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר (במד' ג ב). — ונשוא המשפט: ותלד (זלפה) את אֵלֶּה (האמורים למעלה) ליעקב שש עשרה נפש (בראש' מו יח). ואת אֵלֶּה תשקצו מן העוף וכו' את הנשר ואת הפרס וכו' (ויקרא יא יג). אלמנה וגרושה וחללה זנה את אֵלֶּה לא יקח (שם כא יד). עורת או שבור או חרוץ או יבלת או גרב או ילפת לא תקריבו אֵלֶּה לה' (שם כב כב). — ובלי שם קרוב לפניו או לאחריו, אֵלֶּה במקום האנשים האלה, הדברים האלה המעשים האלה האמורים שם בענין: לו חפץ ה' להמיתנו לא לקח מידנו עלה ומנחה ולא הראנו את כל אֵלֶּה (שופט' יג כג), ר"ל כל הנפלאות המספרות בפרשה שם. אֵלֶּה (המעשים המספרים שם) עשו שלשת הגברים (ש"ב כג יז). הקבצו כלכם ושמעו מי בהם הגיד את אֵלֶּה (ישע' מח יד). ואמרת בלבבך מי ילד לי את אֵלֶּה ואני שכולה וגלמודה גלה וסורה ואֵלֶּה מי גדל (שם מט כא). גם להם שפכת נסך העלית מנחה העל אֵלֶּה אנחם (שם נז ו). ערי קדשך היו מדבר וכו' וכל מחמדינו היה לחרבה העל אֵלֶּה תתאפק ה' (שם סד-יא). האמרים קרב אליך אל תגש בי כי קדשתיך אֵלֶּה עשן באפי אש יקדת כל היום (שם סה ה). הראית אשר עשתה משבה ישראל הלכה היא על כל הר גבה ואל תחת כל עץ רענן ותזני שם ואמר אחרי עשתה כל אֵלֶּה אלי תשוב (ירמ' ג ו-ז). דרכך ומעלליך עשו אֵלֶּה (הצרות הנזכרות שם) לך (שם ד יח). העל אֵלֶּה (כל המעשים שהוא מונה שם קודם) לוא אפקד (שם ה ט). וכי תאמרי בלבבך מדוע קראני אֵלֶּה (שם יג כב). מי חכם ויבן אֵלֶּה נבון וידעם (הושע יד י). הקצר רוח ה' אם אֵלֶּה מעלליו (מיכה ב ז). אֵלֶּה אזכרה ואשפכה עלי נפשי (תהל' מב ה). הן כל אֵלֶּה יפעל אל פעמים שלש עם גבר (איוב לג כט). על אֵלֶּה אני בוכיה עיני עיני ירדה מים כי רחק ממני מנחם משיב נפשי (איכה א טז). על זה היה דוה לבנו על אֵלֶּה חשכו עינינו (שם ה יז). — ונשנה פעמים, אֵלֶּה — אֵלֶּה, אֵלֶּה — וְאֵלֶּה: ויחנו (ארם וישראל) אֵלֶּה נכח אֵלֶּה שבעת ימים (מ"א כ כט). ואלה יצאו מן העיר לקראתם ויהיו לישראל בתוך אֵלֶּה מזה ואֵלֶּה מזה (יהוש' ח כב). וישבו (עבדי יואב ועבדי דוד) אֵלֶּה על הברכה מזה ואֵלֶּה על הברכה מזה (ש"ב ב יג). — ובמשמ' קצתם: הנה אֵלֶּה מרחוק יבאו והנה אֵלֶּה מצפון ומים ואֵלֶּה מארץ סינים (ישע' מט יב). אֵלֶּה ברכב ואֵלֶּה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר (תהל' כ ח). — ועם בכל"ם: ואם לא יגאל באֵלֶּה ויצא בשנת היבל (ויקר כה נד). ואם באֵלֶּה לא תוסרו לי (שם כו כג). ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל ויאמר כה אמר ה' באֵלֶּה תנגח את ארם (מ"א כב יא). בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי כי אני ה' עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי באֵלֶּה חפצתי נאם ה' (ירמ' ט כג). הבל המה (האלילים) מעשה תעתעים בעת פקדתם יאבדו לא כאֵלֶּה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא (שם יה-יו). ויען איוב ויאמר שמעתי כאֵלֶּה רבות מנחמי עמל כלכם (איוב יו א-ב). ולאֵלֶּה תטמאו וכו' לכל הבהמה אשר הוא מפרסת פרסה (ויקרא יא כד-כו). ולאֵלֶּה אמר באזני עברו בעיר אחריו והכו (יחזק' ט ה). מאֵלֶּה נפרדו איי הגוים בארצתם (בראש' י ה). והיה כי יאשם לאחת מאֵלֶּה והתודה (ויקרא ה ה). ויסף עוד בלק שלח שרים רבים ונכבדים מאֵלֶּה (במד' כב יה). וארא ואין איש ומאֵלֶּה ואין יועץ (ישע' מא כח). — עם מספר תבוא המלה אלה אחרי המספר: שלשה אֵלֶּה בני נח (בראש' ט יט). ואם שלש אֵלֶּה לא יעשה לה (שמות כא יא). ותבאנה לך שתי אֵלֶּה רגע ביום אחד (ישע' מז ט). שבעה אֵלֶּה עיני ה' המה (זכרי' ד י).

אלה[1]) לפי דעת קצת שרש מיוחד שממנו נגזר השם אֱלוֹהַּ

אלה[2]), פעל נגזר מהשם אלוה והשתמשו בו רק בהפעיל:

—**הֶאֱלִיהַּ**: עשה אלוה, נתן כבוד אלוה, **vergöttern, anbeten; déifier, adorer; to worship, to adore**: אשר לעץ ואבן מַאֲלִיהִים (סליח' ער"ה אמת אתה).

אֱלָהּ, — אֱלֹהִים, עי' אֱלוֹהַּ.

***אֱלָהוּת**[3]), ש"נ, מ"ר אלהות־הויות, — הכח המפשט, הסגולה של האלוה, ובהעברה עצם האלה, **Gottheit; divinité; divinity**: אם פונה אתה אחריהם (של האלילים) אתה עושה אותם אלהות (ספרא קדושים ח). שצפה הקב"ה שעתידין אומות העולם לעשותן (את החמה והלבנה) אלוהו־ת אמר הקב"ה מה אם מי שהן שנים מכחישין זה את זה אומות העולם עושין אותן אלהות אלו היו אחת על אחת כמה וכמה (מד"ר כלא' ו). פעמים שאין העולם ומלואו מחזיקים כבוד אלהותו (שם ד). הסיעו עצמן מקדמונו של עולם אמרו (בני דור הפלגה) אי אפשינו לא בו ולא באלהותו (שם לח). אם מקבלין בניך אלהותי אני אהיה להם לאלוה (שם מו). שהצלם לא היה תופס באלהות (תוספות כתוב' לג:). טהר מחשבותי לדעת אלהותך (ר"י הלוי, יולרי ורועי). ועד העולם לא תשתנה מֵאֱלָהוּתְךָ לא תתגנה (שיר היחוד ג). אין אֱלָהוּת כֶּאֱלָהוּתְךָ (שם ה). שאין האלהות לשם יתברך מצד תיותו קדמון (רלב"ג מלח' ו יח). וכשנפטר מהעולם לא השאיר אחריו שום נברא שיורה על אלהות של הקב"ה (כתיי יתרו). משה רבינו שאין אנו מיחסין לו אלהות חלילה אבל שלמות אנושי (מלמד התלמי', קפט ב). גם בעיר גינואה כבר נשרף בשנה ההיא החכם המופלג סירביטום בעבור שכפר באלוהות משיחם (דוד אוו, ל"ד שית לאלף ו'). — ומ"ר: ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ אנו שעובדין לאלוהות הרבה אינו דין שנירש את הארץ (תוספתא סוטה ו ט). אשר העלוך מלמד שאיוו לאלוהות הרבה (ע"ז נג:). כמה אלוהות בראו את העולם (ירוש' ברכ' ט יב ד). אמר הקב"ה לישראל לא בשביל שראיתם פנים הרבה תהיו סבורין שמא אלוהות הרבה בשמים דעו שאני הוא ה' אחד (מ"ר שמות כט). עשו שהוא עובד לאלהות הרבה (שם ויקרא ד). מה אלוה הוא מאלוהות (שם שה"ש מה דודך). — וכנ': אלהותיהם (אלהויותיהם) של בבל כרעו (רשי ישע' מו א). —*חכמת האלהות, **Theologie**: והחלק הג' (של החכמה) קורין לה בלשון ערב אלעלם אלהי והיא חכמת האלהות (חובות הלבבות, הקדמה). קצתם הם מחכמת הטבע וקצתם מחכמת האלהות (רלב"ג, מלח' הקד'). ונשא עין אל אם החכמות רבת האוצרות ותקרא חכמת האלהות בין האומות (ר' משה ריאטי, מקדש מעט ג). שמעשי בראשית הוא חכמת הטבע ומעשה מרכבה הוא חכמת האלהות (נרבוני מו"נ פתיחה). חכמי האלהות (ישר' מקנדי' אליס, כתב זרח, ג).

אֱלֹהִי, ־היי, ש"ת, לנק', ־הית, ־היית, מ"ר ־היים, ־היות, — א) שיש בו מטבע האלהות, שנוגע לאלהות, **göttlich; divin; divine, godlike**: וסוקראט האלהי אמר השמרו ממי שישנאהו לבבכם (רשב"ג, תקון מדות הנפש ג ב). וסוקראט האלוהי אמר בתשבחותיו ישתבח שמך האל אשר כל מפעלך כפי הראוי להיות (רמב"ע ערוגת הבשם, ציון ב 120). אמנם השמות האלהיות שהם הכחיות (ראב"ע ט' השם). אמר הכוזרי אבל המעלה הזאת אלהית מלאכותית אם היא נמצאת, וזה מדין הענין האלהי לא מן השכלי ולא מן הנפשי ולא מן הטבעי (כוזרי א מב). איך לגויה במחוגה אלהית מתוארת (כתונת עולם, ג), ר"ל של אלהים. ושלהיותו אלהי ועיוני לא הזדווג לאשה (ר"י אברבנאל נח, בני יפת). ספרו (של הרמב"ם) האלהי (עלילות דבר', או"נ דף 185). ואמנם יאמרו למשלשל רפואה אלהית כי מעשה המשלשל הוא ענין אלהיי נמסר לכח הטבע (קאנון, מזכרת הרפואה, ב א). — ב) מי שעוסק בחכמת האלהות, **Theologe; théologien; theologian**: חכם גדול אלהי רבני (מו"נ פתיחה). כמו שאמר אחד מן האלהיים (נרבוני שם).

---

[1]) כן ריב"ג בשרשים: האלף והלמד וההא הנראה אלוה מתימן וכו'. וכן רדק. וכן פלישר (Fleischer (Klein. Schriften 1, 154), לפי הפעל אֲלַהַ a) בערב', יחס לשרש אלה משמע' בקש מחסה.

[2]) בערב' אֲלַהַ b) עבד אותו.

[3]) מן אֱלוֹהַּ, באשור' אִלוּת, בערבית אִלַאהָה c) אֻלוּהָה, אֻלוּהִיָּה, בארמ' אלהותא.

---

a) أَلِهَ b) أَلَهَ c) إِلَاهَةٌ أُلُوهَةٌ أُلُوهِيَّةٌ

***אֱלֹהִית**, ת"נ, כמו ש"נ, מ"ר אֱלֹהִיּוֹת, — החכמה האלהית כמו חכמת האלהות: העיון בלמודיות וטבעיות ואלהיות (רלב"ג מלח', הקד'). רמז אל האלהיות השמימיות והטבעיות (עמנו' ט). אחר לטבעיות במסלולים ישוב יבין והאלהיות אחרית העסק ובם ישלים (מעה ריאטי, מקדש מעט).

***אֵלּוּ**[1], מלת הרמז לרבים ורבות, כמו אֵלֶּה: אלו הן בין הפרקים בין ברכה ראשונה לשניה (ברכ' ב ב). אלו ואלו (את שלפני המטה ואת שלאחרי המטה הנזכר שם) פטורים מן התפלה (שם ג א). אלו דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה (שם ח א). אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לו לעולם הבא כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו (פאה א א). אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח (פסח' ב ה). אלו מציאות שלו ואלו חייב להכריז (ב"מ ב א). ואלו הן שמצילין אותן בנפשם הרודף אחר חבירו וכו' (סנה' ח ז). ואלו הן הנשרפין וכו' ואלו הן הנהרגין הרוצח ואנשי עיר הנדחת (שם ט א). ואלו נאמנין להעיד בגודלן מה שראו בקוטנן (כתוב' ב י). אלו נערות שיש להן קנס (שם ג א). אלו הן החרצניים ואלו הן הזוגים החרצנים אלו החיצונים והזוגים אלו הפנימים (נזיר ו ב). על אלו טומאות הנזיר מגלח (שם ז ב). אלו באו בכבודם ואלו באו בניוולם (מד"ר קהלת בכל עת). וקבעו שמונת ימי חנכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול (תפל' שמ"ע, בימי מתתיהו). — ועם ה הידיעה אחרי השם: הרי הפירות האלו נתונים לך במתנה (מע"ש ד ה). ארבעת מראות האלו מצטרפין זע"ז (נגע' ל ג). — ובענין זה גם בלי ה ולפני השם: מכל אלו הדברים נתבאר לך (רמב"ם, זרע' כלא' ד). התכלית אשר התהוו אלו הדברים בעבורה (רלב"ג, מלח' א ו). שלא השיג איוב עצת ה' על מה הביא לו אלו היסורין (ע"ת לר' אהרן הקראי). למה באו לו אלו הצרות וכו' כל אלו המהומות (דה"י ליוסף הכהן, א ח). — אֵלּוּ בְּאֵלּוּ: אם ראית מלכיות מתגרות אלו באלו צפה לרגלו של משיח תדע שכן שהרי בימי

[1]) כך הקריאה המקבלת של הספרדים, וגם האשכנזים, והתימנים, וכן במשנ' המנקדות, וכן בסדרי תפלה המנקדים.

אברהם ע"י שנתגרו המלכיות אלו באלו באה הגאולה לאברהם (מ"ר ברא' מב). — אֵלּוּ עם אֵלּוּ: הן חולקין אלו עם אלו (שם שה"ש, אחת היא). — מֵאֵלּוּ: שתי חבורות שנתערבו פסחיהן וכו' אחד מאלו בא לו אצל אלו ואחד מאלו בא לו אצל אלו (פסחים ט י). — אֵלּוּ שֶׁ: עד שאתה מביט באלו שאוכלין ושותין (מד"ר שה"ש, ברח דודי). להטביל את אלו שעליה (רשי בילק יח.). — ועם אֵי, אֵי אֵלּוּ, עי' אֵי.

אִלּוּ[1], מלת התנאי, כמו לוּ, באופן שֶׁ, נניח שֶׁ, wenn ; si ; if: וְאִלּוּ חיה אלף שנים פעמים וטובה לא ראה הלא אל מקום אחד הכל הולך (קהל' ו ו). וְאִלּוּ לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי (אסת' ז ד). הפוסק מעות להתנו ופשט לו את הרגל תשב עד שתלבין ראשה אדמון אומר יכולה היא שתאמר אילו אני פסקתי לעצמי אשב עד שילבין ראשי עכשיו שאבא פסק עלי מה אני יכולה לעשות (כתוב' יג ה). המוציא שטר חוב על חבירו והלה מוציא שמכר לו את השדה אדמון אומר יכול הוא שיאמר אלו הייתי חייב לך היה לך להפרע את שלך כשמכרת לי את השדה (שם שם ח). אלו הייתי חייב לך כיצד אתה לוה ממני (שם שם ט). אמר להם נחום המדי אלו הייתם יודעים שבית המקדש עתיד ליחרב הייתם נוזרים אמרו לו לא (נזיר ה ד). אלו היה לי ג' עינים אלו היה לי ג' ידים אלו היה לי ג' רגלים אלו הייתי מהלך על ראשי אלו היו פני הפוכים לאחורי כמה היה נאה (ספרי האזינו שז). אילו היה יוחאי אבא קיים יכולין אתם לומר לו תן בנך להריגה (מעילה יז:). אילו לא באנו אלא לשמוע דבר זה דיינו (ברכ' טז.). יכולין החרטומים שיאמרו לו (לפרעה) אילו שאלת אותנו כבר פתרנו אותו לך (מ"ר ברא' פט). שלא יאמרו (ישראל) אלו הזהירנו עליה (על הע"ז) פירשנו ממנה (שם דבר' ב). אילו ישראל עלו חומה מן הגולה לא חרב ביהמ"ק פעם שנייה (שם שה"ש, אם חומה). ואלו פינו מלא שירה כים (תפלה, נשמ'). ואלו יללה מלא פינו אלו לדיו יהיה ימים ונמתחו גוילים כשמי מרומים וקני סופר כל עצי רתמים אין די לכתוב קצת צרותינו (רמב"ע, שבת איכה, ספרדים). — ועם מה, מה אִלּוּ: ומה אילו עבד כהן שברח ואשת כהן שמרדה על בעלה הלא אוכלין בתרומה וזה אינו אוכל (גיט' יב:).

[1]) מרכב מן אִם ומן לוּ.

—ואִלּוּ במשמ' תחת אשר, während dass; tandis que, while: ספק טומאה ברה"ר ספיקו טהור ו א י ל ו ספק טים מגולין אסורין (חול' ט:).— ועם כ, כְּאִלּוּ: העושה סוכתו תחת האילן כ א י ל ו עשאה בתוך הבית (סוכ' א ב). רואין אותה כ א ל ו היא שפחה נמכרת (כתו' ג ז). האשה ששמשה את ביתה וירדה וטבלה ולא כבדה את הבית כ א ל ו לא טבלה (מקו' ח ד). הדבק בחכמים ובתלמידים ומעלה אני עליך כ א ל ו עלית למרום ונטלת ולא שעלית ונטלת בשלום אלא אפי' כ א ל ו עשית מלחמה ונטלת (ספרי, עקב פיס' מט). כל יהודי שאין עוסק בפריה ורביה כ א י ל ו שופך דמים (יבמ' סג:). כביכול ישראל נגאלים כ א ל ו הוא נגאל (מד"ר במדבר ב).—כִּילוּ: ורואין את האמצעיות כ י ל ו אינן (ירוש' כלא' ה, כט ד, הרכה פעמים). — ועם הפעל אמר אחריו, כְּאִלּוּ תאמר, במשמעת למשל, וכדומה: מורות מענינים קדומים לעולם כ א ל ו תאמר הסבה הראשונה (רלב"ג, מלח' הקד'). משאר ההשגות הנמצאות לנו כ א י ל ו תאמר החוש והרמיון והמחשבה (שם א ט). השלישי אחרי הגיעו לידיעת הקדמות רבות וידע להשתמש בהם בסדור מופתי ויוציא מהם תולדות אמתיות אשר יכחישם הדמיון כ א ל ו תאמר עמידת שני אנשים בשני קצות הכדור הארצי וראשם כנגד השמים ורגליהם על יושר הקוטר ולא יפלו (ר"י מפיס מנח' קנאות סד). דבר אמצעי בין האל לאדם כ א ל ו תאמר איזה מלאך (שם סו).— שֶׁאִלּוּ: לא נתבקעו ממש אלא כל ש א י ל ו מניחן עפ"י הבית והן נתבקעות מאיליהן (פסחים מ.). רואין כל ש א י ל ו תינטל ההוט וניטלין עמו חייב (שם מה.). כל ש א י ל ו בנכסי הגר קנה בנכסי חבירו קנה כל ש א י ל ו בנכסי הגר לא קנה בנכסי חבירו לא קנה (ב"ב נג.).

*אַלְוַאי[1]), מלת תה"פ של הרצון והאחול והתשוקה כמו לוּ: א ל ו א י אנו נעשין דגלים כמותן (מד"ר במדב' ב). אמר לה שושבינה א ל ו א י את שומעת שהיה בעליך משבחיך וכו' אמר להם ירמיה א ל ו א י אתם שומעין מה הוא אומר עליכם (שם).

אֱלוֹהַּ[2]), אֱלֹהַּ, ב"ז, מ"ר, אֱלֹהִים, סמי' אֱלֹהֵי, עם ו העטוף ועם בכל באלף נחה, ועם מ בא אחריה: כנ' אֱלֹהַי, ־הֶיךָ, ־הֵיכֶם, — העצם למעלה מן הטבע, סבת כל הסבות, יוצר הכל, מחיה ומהוה הכל, God; Dieu; Gott: ויטש (ישרון) אֱלוֹהַּ עשהו וינבל צור ישעתו (דבר' לב יה). יזבחו לשדים לא אֱלֹהַּ (שם שם יז). אֱלוֹהַּ מתימן יבוא וקדוש מהר פארן (חבק' ג ג). היש אֱלוֹהַּ מבלעדי ואין צור בל ידעתי (ישע' מד ח). כי מי אֱלוֹהַּ מבלעדי ה' (תהל' יח לב). מלפני אדון חולי ארץ מלפני אֱלוֹהַּ יעקב (שם קיד ז). כל אמרת אֱלוֹהַּ צרופה מגן הוא לחוסים בו (משלי ל ה). היום ההוא יהי חשך אל ידרשהו אֱלוֹהַּ ממעל (איוב ג ד). ועל כל אֱלוֹהַּ לא יבין כי על כל יתגדל (דניאל יא לז־לח). ואתה אֱלוֹהַּ סליחות חנון ורחום (נחמ' ט יז). כי לא יוכל כל אֱלוֹהַּ כל גוי וממלכה להציל עמו מידי (דה"ב לב יה). ועם וְ, לְ, לַ, מֵ בראש: וֶאֱלוֹהַּ לא ישים תפלה (איוב כד יב). קרא לֶאֱלוֹהַּ[1]) ויענהו (שם יב ד). כי עוד לֶאֱלוֹהַּ מלים (שם לו ב). האנוש מֵאֱלוֹהַּ יצדק אם מעשהו יטהר גבר (שם ד יז). וְלֶאֱלֹהַּ[2]) מעזים על כנו יכבד וְלֶאֱלוֹהַּ אשר לא ידעהו אבתיו (דני' יא לח). — ובכנויים: זו כחו לֶאֱלֹהוֹ (חבקוק א יא). לפי שהגוים לא א ל ו ה ו של זה א ל ו ה ו של זה ולא מאכלו של זה כמאכלו של זה (ספרי דבר' שכד). א"ל (אוה"ע לאברהם) מלך את עלינו נשיא את עלינו א ל ו ה את עלינו א"ל אל יחסר העולם מלכו ואל יחסר העולם א ל ו ה ו (מד"ר ברא' מב). א ל ו ה ו של חזקיה גדול מאלהיך (מד"ר אסתר פתיח' ג).

---

[1]) כמו לְוַאי, הַלְוַאי, עי' זה.

[2]) משקל אֱנוֹשׁ, הֲדוֹם, וכדומה. והעידו הקדמונים כי קראו אותו לפנים אלוֹאה; אמר ראב"ע וז"ל: ויוסיפו ב ק ר י א ה א ל ף פתוחה וע"כ יכתבו פתח בין האות שהוא קודם ההא ובין ההא כמו אֱלוֹהַּ גָּבֹהַּ (צחות, קלח.).— בערבית אִלָהּ a), ועם אל הידיעה אַלְלָה, בארמית וסורית אֱלָהּ. ונחלקו חכמי הלשון במקור מלה זו. יש אומרים כי היה בלשון שמית הקדומה שרש א ל ה במשמעת מורא, פחד, עי' למעלה הערה לשרש אלה, ואלוה הוא דבר שיראים ממנו. וי"א כי א ל ו ה נשתרבב מן אֵל, ואחרים סברים כי היחיד אלוה יצרו המליצי' מן הרבים אלהים שהוא לפי דעתם רק הרחבה מן אֵלִים בהוספ' ה כמו אמהות לאֵם (Welh. ZDMG LV 669). — [1]) מ"ש: הלמד בסגול. אך תנך מיכאל' עפ"י חמשת כ"י לַא. — [2]) מ"ש: האלף בחטף סגול ברוב הספרים וכן חברו בפסוק ויש ספרים ולַאלה האלף בלי נקוד בשניהם או בשוא לבדו.

---

a) إِلَهٌ اللهُ

ומ"ר אֱלֹהִים.

א) לאלהיות רבות: **כי שם נגלו אליו האלהים** (בראש' לה ז). **ויהי כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי ואמר לה** (שם כ ג). **ושם אלהים אחרים לא תזכירו** (שמות כג יג). **ויאמרו (ישראל) לי עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו** (שם לב כג). **כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו** (דבר' ד ז). **לא תלכון אחרי אלהים אחרים** (שם ו יד). **וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם** (שם יא טז). **ויעבדו אלהים וגו' אשר לא ידעום** (שם כט כה). **הגידו האתיות לאחור ונדעה כי אלהים אתם** (ישע' מא כג). **ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם** (ש"ב ז כג). **יבחר אלהים חדשים אז לחם שערים** (שופט' ה ח). **היעשה לו אדם אלהים והמה לא אלהים** (ירמ' טז כ). **לכו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם בם המה יושיעו לכם בעת צרתכם** (שופטים י יד). **אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה אלה הם האלהים המכים את מצרים** (ש"א ד ח). — וסמי': **ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם** (בראש' לה ד). **וילכו אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סביבותיהם** (שופט' ב יב). **ההצילו אלהי הגוים איש את ארצו מיד מלך אשור** (ישע' לו יח). — ובכנ': **למה גנבת את אלהי** (בראש' לא ל). **גוים ואלהיו** (ש"ב ז כג). **וכל פסילי אלהיה שבר לארץ** (ישע' כא ט). **ואלהיהם** (של הגוים) **יהיו לכם למוקש** (שופט' ב ג). **ובאלהיהם עשה ה' שפטים** (במדב' לג ד). **לא תשתחוה לאלהיהם** (שמות כג כד). **לא תכרת להם ולאלהיהם ברית** (שמות כג לב). **וזנו בנותיו אחרי אלהיהן** (שם לד טז). **ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן** (במדב' כה ב). — ושבועה: **כה יעשון לי אלהים וכה יוסיפו אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי** (מ"א כ י). **ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר כה יעשון אלהים וכה יוספון כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם** (שם יט ב). — ומשל: ***הך האלהים ויבהלו הכומרים** (בארמ': **מחי אלהיא ויבעתו כומריא. מד"ר שמות ו**).

ב) להאל היחיד: **בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ** (בראש' א א). **ויאמר אלהים יהי אור וכו' וירא אלהים וכו' ויבדל אלהים, וכו' ויעש אלהים וכו'** (שם ג-ח). **והאלהים נסה את אברהם ויאמר אליו** (שם כב א). **כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש** (דברים ה כג). — **אם אלהים הוא (הבעל) ירב לו** (שופט' ו לא). — וכסמי': **ברוך ה' אלהי שם** (בראש' ט כו). **ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי** (שם כד ז). **אנכי האל אלהי אביך** (שם מו ג). — ועם ו העטוף ובכלם: **ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ** (בראש' כד ג). **מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל** (יהוש' כב טז). **הנשבעים בשם ה' ובאלהי ישראל יזכירו** (ישע' מח א). **וספרים כתב (סנחריב) לחרף לה' אלהי ישראל ולאמר עליו לאמר כאלהי גויי הארצות אשר לא הצילו עמם מידי כן לא יציל אלהי יחזקיהו עמו מידי** (דה"ב לב יז). **ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק** (בראש' מו א). — ועם מ: **ישא ברכה מאת ה' וצדקה מאלהי ישעו** (תהל' כד ה). — ועם ה השאלה: **האלהי מקרב אני וגו' ולא אלהי מרחק** (ירמ' כג כג). — ועם כנ': **ה' אלהי אתה ארוממך** (ישע' כה א). **לא אוכל לעבר את פי ה' אלהי לעשות קטנה או גדולה** (במדב' כב יח). — ועם ובכלם: **ואלהי היה עזי** (ישע' מט ה). **ויהי ה' לי למשגב ואלהי לצור מחסי** (תהל' צד כב). **הקשיבה לקול שועי מלכי ואלהי** (שם ה ג). **באלהי אדלג שור** (ש"ב כב ל). **אזמרה לאלהי בעודי** (תהל' קד לג). **למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' ומאלהי משפטי יעבור** (ישע' מ כז). — **ונזבחה לה' אלהינו** (שמות ג יח). **ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה** (תהל' קטו ג). **אנחנו מעלנו באלהינו** (עזרא י ב). **ואין צור כאלהינו** (ש"א ב ב). **נלכה נזבחה לאלהינו** (שמות ה ח). **ונבקשה מאלהינו על זאת** (עזר' ח כג). **כי הקרה ה' אלהיך לפני** (בראש' כז כ). **כי בה' אלהיך פשעת** (ירמ' ג יג). **המלאים חמת ה' גערת אלהיך** (ישע' נא כ). **כה אמר אדניך ה' ואלהיך יריב עמו** (שם שם כב). **ואתה באלהיך תשוב** (הושע יב ז). **ויראת מאלהיך** (ויקרא יט יד). **אלהיכם ואלהי אביכם** (בראש' מג כג). **פן תכחשון באלהיכם** (יהוש' כד כז). **לכו זבחו לאלהיכם** (שמות ח כא). **ויחל משה את פני ה' אלהיו** (שם לב יא). **ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו** (ש"א יז מג). **כי קדש הוא לאלהיו** (ויקרא כא ז). **כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו** (ירמ' נא ה). **כי מרתה באלהיה** (הושע יד א). **ויעבדו את ה' אלהיהם** (שמות י ז).

ויאמר אי אֱלֹהֵימוֹ (דבר׳ לב לז).

ג) בהשאלה, א) עצם נורא מחוץ לגדר הטבע, **majestätisch. übernatürl. Wesen ; être majestueux,surnaturel; majestic,supernatural being** ותאמר האשה אל שאול אֱלֹהִים ראיתי עלים מן הארץ (ש״א כח יג).—ב) שופטים, דינים, השופטים בשם ה׳: והגישו אדניו אל הָאֱלֹהִים (שמות כא ו). אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית אל הָאֱלֹהִים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שם כב ז). על כל דבר פשע על שור על חמור וכו׳ עד הָאֱלֹהִים יבא דבר שניהם אשר ירשיען אֱלֹהִים ישלם שנים לרעהו (שם שם ח). אם יחטא איש לאיש ופללו אֱלֹהִים ואם לה׳ יחטא איש מי יתפלל לו (ש״א ב כה).

להשם אלהים יְחֻבְּרוּ שמות אחרים: *א) איש אלהים, ר״ל איש עשה נפלאות, נביא, חסיד: וזאת הברכה אשר ברך משה אִישׁ הָאֱלֹהִים את בני ישראל (דבר׳ לג א). אִישׁ הָאֱלֹהִים בא אלי ומראהו כמראה מלאך האלהים נורא מאד (שופט׳ יג ו). ויבא איש אֱלֹהִים אל עלי ויאמר אליו (ש״א ב כז). ויאמר לו (הנער אל שאול) הנה נא אִישׁ אֱלֹהִים בעיר הזאת והאיש נכבד כל אשר ידבר בוא יבוא (שם ט ו). ויהי דבר האלהים אל שמעיה אִישׁ הָאֱלֹהִים (מ״א יב כב). והנה אִישׁ אֱלֹהִים בא מיהודה בדבר ה׳ אל בית אל (שם יג א). — ב) בֶּן אֱלֹהִים, בְּנֵי אֱלֹהִים, מלאך: ויראו בְנֵי הָאֱלֹהִים[1] את בנות האדם כי טבת הנה (בראשית ו ב). ויהי היום ויבאו בְּנֵי הָאֱלֹהִים להתיצב על ה׳ ויבוא גם השטן בתוכם (איוב א ו). ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בְּנֵי אֱלֹהִים (שם לח ז). — ג) בצרוף עם שמות אחרים מורה דבר שהוא מעשה אלהים ודבר מְצֻיָּן בגדלו, או ביפיו, או בתכונתו: הר אֱלֹהִים: הר אֱלֹהִים הר בשן הר גבננים (תהל׳ סח יו). —אֵשׁ אֱלֹהִים, ברק וכדומה: אֵשׁ אֱלֹהִים נפלה מן השמים ותבער בצאן ובנערים ותאכלם (איוב א יו).— פֶּלֶג אֱלֹהִים: פֶּלֶג אֱלֹהִים מלא מים (תהלים סה י).— חִתַּת אֱלֹהִים: ויהי חִתַּת אֱלֹהִים על הערים אשר סביבותיהם (בראש׳ לה ה).—חֶרְדַּת אֱלֹהִים: ותרגז הארץ ותהי לְחֶרְדַּת אֱלֹהִים (ש״א יד יט). — נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים: ותאמר רחל נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים נפתלתי עם אחתי (בראש׳ ל ח). — והדבור: עיר גדולה לֵאלֹהִים (יונ׳ ג ג). — *הָאֱלֹהִים! שבועה, **bei Gott ; par Dieu ; by God**: א״ל ה א ל ה י ם עיני ראו ולא זר (שבת קמה.). אמר רבא ה א ל ה י ם אמרה (ערוב׳ יד:). ו ה א ל ה י ם כל אותן שנים ששמש אותו תלמיד בישיבה אני שמשתי בעמידה (תול׳ נד.). (אשת רב חסדא היתה מתקשטת (במועד) לפני כלתה. ישב רב הונא בר חיננא לפני רב חסדא ואמר) לא שנו (שאשה עושה תכשיטיה במועד) אלא ילדה אבל זקנה לא א״ל (רב חסדא לרב הונא) ה א ל ה י ם! אפילו אמך ואפילו אימא דאימך עומדת על קברה (מו״ק ט:). (מסתברא שדברי רב היו בששיבר) אבל נטל לא ו ה א ל ה י ם אמר רב אפילו נטל (סנהד׳ עב.). (אמר רבא מסתבר שדברי רב היו בשדה סתם אבל בשדה זו לא) ו ה א ל ק י ם אמר רב אפילו בשדה זו (ב״מ טז:). א״ל רב אחא בריה דרב יוסף לר״ח פת קטנית תנן או פת וקיטנית תנן א״ל ה א ל ה י ם צריכה וי״ו (ב״מ פז.). ה א ל ה י ם האמת לא תתנגד להאמת (יש״ר מקנדיה, אליס 113).

אֲבִיר יִשְׂרָאֵל, כנוי לאל. — אַבִּיר, הוא בעבר׳ כנוי להשור אשר נתנו לו המצרים כבוד אלהים. — אֲדוֹנָי, הוא אחד התארים של אלהים. — אַדְרַמֶּלֶךְ שם אלהי ספרוים. — אֶהְיֶה אשר אהיה, השם אשר נגלה בו אלהים למשה. — *אַחְדוּת ה׳, מאמיני האחדות. — *אֵין סוֹף, תאר לה׳. — *אַבְּהִרִיאֵל, כנוי להאלהות. — אֵל, אֱלוֹהַּ, אֱלֹהִים. — *אֱלֹהוּת, *אֱלֹהַי, *אֱלֹקִים. — *אֵלָה, אלהות נקבה. — אֱלִיל, כנוי לאלהי השקר, פסל האלהים האלה. — *אֱלִילָה. — אָמוֹן, אלהי השמים במצרים. — אֱמוּנָה, מאמין בה׳. — *אֲפוּפֵי יִשְׂרָאֵל, שבועה במקום אלהי ישראל. — (אֶשְׁמֻן, אלהי השמש להכנענים).—אֲשֵׁרָה, עֵץ מקדש לאלהות אצל הכנענים.

*בּוֹרֵא, הַבּוֹרֵא, מי שברא יש מאין.—*בֵּית הַכְּנֶסֶת, שמתפללים שם לאלהים. — בֵּל, אלהי בבל. — בֶּן אֱלֹהִים. - בַּעַל, אלהי הכנענים. — בַּעַל פְּעוֹר, בַּעַל צְפוֹן.

גָּד, מְנִי, אלהי המזל להבבלים. — *גְּזֵרָה, גזרת האל. — גִּלּוּלִים, כנוי בזיון לאלהי השקר. *גֶּשֶׁם,—*מַגְשִׁימִים מי שחושבים כי אלהים הוא בעל גשם וגוף, והשם *הַגְשָׁמָה.

דָּגוֹן, אלהי הפלשתים. — *דָּת, עבודת אלהים

---

[1]) מ״ש: חול, וכן אשר יבאו בני אלהים בסמוך.

התורה והחקים, האמונה באלהים. — *דָּתִי, אדם דתי, שומר הדת, וכו'.

ה', כן נוהגים לכתב שם אלהים מפני יראת הכבוד שלא לכתב כל השם בפרוש.

חָסִיד, מי ששומר מצות האלהים.

יָהּ, קצור שם ה' שלקמן. — יְהוָה (החדשים אמרים יַהְוֶה), שם הקדש המיוחד לאלהי ישראל. — יוֹצֵר, הַיּוֹצֵר, מי שיצר הכל. — *יִחֵד, מְיַחֵד, מְיַחֲדִים, לאמר המאמינים ב*יִחוּד ה', ר"ל שהוא יחיד ואין שני לו. — יי', כך נוהגים לכתב שם אלהים. — *יִרְאָה, *יְרֵא שָׁמַיִם, מי שירא מאלהים. — *יִרְאָה, כנוי לאלהות העכו"ם.

כֹּהֵן, מי שמכהן (עובד) במקדש האלהים. — כְּהֻנָּה. — *כִּבְיָכוֹל, מלה ישתמשו בה כשמיחסים דבר אנושי לאלהים. — כְּמוֹשׁ, אלהי מואב. — כֹּמֶר, כֹּהֵן. — *כּוֹפֵר, מי שאינו מאמין באלהים.

מִזְבֵּחַ, מקום להקריב עליו קרבנות לאלהים. מַלְאַךְ אֱלֹהִים. — *מֶלֶךְ הָעוֹלָם, תאר לאלהים. — מֹלֶךְ, אחד מאלהי כנען, העבירו לו את הילדים באש. — מִלְכֹּם, אלהי מואב. — (מָמוֹן, אלהי העשר לכנענים). — *מְמַלֵּא כָל הָעוֹלָם, תאר לאלהים. — מִפְלֶצֶת, אלהות בצורת אבר הזכרות. — מָצָא, *ממציא כל הנמצאים. — מִקְדָּשׁ, בית אלהים.

נְבוֹ, אחד אלהי בבל. — נְבוּאָה. — נָבִיא, המדבר בשם ה'. — נָזִיר, המקדיש א"ע לאלהים.

*סִבָּה רִאשׁוֹנָה, *סִבַּת כָּל הַסִּבּוֹת, תאר לאלהים. — סִינַי, ההר אשר עליו נגלה אלהים לישראל ונתן התורה.

עֶבֶד אֱלֹהִים. — *עֲבוֹדָה זָרָה. — *עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת. — עֵגֶל, הזהב שעשו בני ישראל במדבר. — *עכו"ם, ר"ת עבודת כוכבים ומזלות. — *עִלָּה רִאשׁוֹנָה, *עִלַּת כָּל הָעִלּוֹת, תאר לאלהים. — עֶלְיוֹן, תאר לאלהים. — עַנַּמֶּלֶךְ, אלהי ספרוים. — עָצָב, עֲצַבִּים, כנוי לפסלי האלילים. — עַשְׁתֹּרֶת, אלהות האהבה ופריה ורביה לכנענים. — *עַתִּיק יוֹמִין, תאר לאלהים.

פְּסִיל, פסל, צורת אליל בעץ באבן וכדומה.

*הקב"ה, ר"ת הקדוש ברוך הוא, תאר לה'. — קָרְבָּן, מה שמקריבים לאלהים: מנחה, עולה, שלמים, וכו'.

*רִבּוּי אֱלֹהִים, המאמינים כי יש אלהים רבים. *רַבָּנִי, — מי שעוסק בחכמ' האלהות. — רִמּוֹן, אלהי ארם.

שַׁדַּי, כנוי לאלהים. — *שְׁכִינָה, כנוי להאלהות. — *שָׁלֵם בְּתַכְלִית הַשְּׁלֵמוּת, תאר לה' — *שֵׁם, הַשֵּׁם, בָּרוּךְ הַשֵּׁם, הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, שמות הקדש. — *שֵׁם בֶּן אַרְבַּע, וכו'. — *שְׁנִיּוּת, אמונה בשתי רשויות. — *שִׁלּוּשׁ, מאמיני השלוש, הנוצרים. — *שָׁמַיִם, כנוי לאלהים. — *שִׁתּוּף, מאמיני השתוף, כמו השניות. — תּוֹרָה. — תְּפִלָּה לאלהים. — תְּרָפִים, אלהות הבית.

***אֱלוּחַ**[1], ת"ז, מ"ר אֱלוּחִים, — טמא, נתעב, ובהרחבה למגן שנטמא ונגעל ע"י ידים טמאות של אויב: שמנה מאות מגנים בערב אלוחים (ר"א קליר, אם תאכלנה). — ולמלאך וכדומה: מה יענה מלאך צחון נתעב וֶאֱלוּחַ (אלי' בר שמע', אנא תעא, אחר' יוה"כ).

***אֲלְוַי**[2], ש"ז, — צמח טוב הריח נותן שרף ישתמשו בו לרפואה, לשלשול, וכדומה, Aloe; aloés: ומקיימין את האלווי[3] בראש הגג אבל אין משקין אותו (ירוש' שביע' ד לה:).

אֱלוּל[4], ש"ז, — שם החדש האחרון בשנה היהודית הוא החדש הששי במספר החדשים מחדש האביב'

---

[1]) מן אלח, עי"ש. ויש לפקפק אם נכון השמוש הזה בפעול במקום נאלח.

[2]) מקור השם כנראה מלשון הודית, ומשם בא לכל הלשונות. — [3]) כך גרס' ירוש' דפוס ויניציה, והוא היחיד בצורה עברית וצריך להגיה שם בירוש' ומשקין אותו ולא אותן וכמו"כ אולי אלויי, וכן הוא בהרמבם (במיט' וויכל' א ו) בפרוש: ומקיימין האלויי בראש הגג אבל אין משקין אותו, וכן העיר רדב"ז שם שזו גרס' הירוש'.

[4]) באשור' אֻלוּל, שם החדש הששי של הבבלים, ובחלוף במקום כמו אֱדוּם בעבר' אָדם באשור'. הערת מוס ארנולד במאמרו היפה על שמות החדשים של האשורים בקבץ האמריק' JBL XI, 88. ואמר החכם הזה שם, כי פרוש שם זה אפשר ללמד מהשם מרזח שקראו הכנענים לחדש מחדשי השנה. השם הזה נמצא בהכתבת הכנענית של פיראוס (בימים ד למרזח), וכונתו משתה של אבל, כעין סעודת הבראה, שהיו עושים בסוף סדר האבלות והבכי, ורגלים לדבר כי זה השם מרזח אצל הכנענים מכון להשם אלול של הבבלי משרש אלל, כמו בעבר' ילל, והוא הבכי והמספד על תמוז, הוא אדוני, שמת בימי החרף. — בערב' a), וסור' כמו כן.

---

a) أَيْلُول

letzter Monat d. jüd. Jahres; dernier mois de l'aunée juive; last mouth of Jew. year: ותשלם החומה בעשרים וחמשה לאלול (נחמ' ו יה). באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה (ר"ה א א). על ששה חדשים השלוחין יוצאין (להודיע את קדוש החדש) על ניסן מפני הפסח על אב מפני התענית על אלול מפני ר"ה (בס שם ג). מימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר (גמ' שם ע:). — ואמר המשורר: מת אב ומת אלול ומת חםם גם נאסף תשרי ומת עכם (ר"ב הנגיד, מת אב). אלול הנה הוא אהרון לירחים בו יפלו גם יבלו הצמחים (ראב"ע, שמעו נא). בינך ובין היגון תנה הכוס גבול, אך בערוגה כום שתה בימי אלול (ר"י חריזי, תחכמ' ס'). והגולות ירוצו ברהטים באלול יתנו שמי רביבים (עמנו' מחב' ט').

*אלולי, ת"ז, לנקב' —לית, מ"ר ליים, —ליות. — שנולד בחדש אלול: אמר שמעון בן עזאי הואיל ואילו אומרין באחד באלול ואילו אומרין באחד בתשרי האילוליים מתעשרין לעצמן (תוספתא ר"ה ו א).

*אלולי[1], — א) מלת תנאי השלילה, כמו לולא, wenn nicht; si non; if not. עם שמות הגוף: חייכם אילולי אני שהמשכתיו (את החמור) ברסן של פיו היה מזיקו (מד"ר שמות כ). שאילולי היא (אמת ישראל) הייתי מחריב את עולמי (בס בראש' סו). קרא הקב"ה למלאכי השרת וא"ל רדו נשקו שפתותיהן של אלו שאילולי אלו לא קבלו תורתי ומלכותי בסיני (בס בה"ש וחכך). — ועם שם אחריו: אילולא ר' בא היה לנו להתיר עבודת זרה שלהן (ירוש' ע"ז א לט ג). אילולי רחמיו של הקב"ה ודפקום יום אחד כבר מתו כל הצאן בימי הדריינום (מד"ר כרא' עח). שאלולי הצרעה היאך הי' הקב"ה פורע מן האמוריים (בס במו' י). שלא יאמר אלולי המטה לא היה יכול לקרוע את הים (בס כא). שלא היו רוצים לירד (אל תוך הים) אילולי שבט יהודה שקפץ תחלה (בס כד). אילולי המלאך כבר היית שחוט (בס ויקרא כ). אילולי כלב ששלף את הזיין וירץ לפניהם (לפני המרגלים) ואמר להם אם אין אתם נוטלין (אשכול) או אתם הורגים אותי או אני הורג אתכם לא היו נוטלין (בס במדבר טז). אילולי יוסף היו מצרים אובדים ברעב (בס כ). והם אומרים לפניו רבונו של עולם אילולי תורתך שנתת לנו כבר אבדונו האומות (בס א'כה, זכר עניי). ללמדך שאילולי יצר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא הוליד בנים (בס קהל', את הכל עשה). אילולי זכיות הרבה וכו' לא היה יכול לעמוד (פסיקתה רבתי, אחרי מות). א"ר אילולי שהחול הזה מקיף את אוקיינום ועשוי לו סייג היה עולה אוקיינום ומציף את כל העולם ומחריבו (בס שם פרס). — ועם מלה: שבא גבריאל וגו' ולימדו (את יוסף) שבעים לשון וכו' שאילולי כן לא היו המצריים מקבלים את יוסף לשליט עליהם (מד"ר במדבר יד). אמר לו דוד רבון העולמים לעולם אין אתה בא עלינו אלא במדת הרחמים אילולי כך לא היינו יכולים לעמד אפילו שעה אחת (פסיק' רב', בחד' סבבי'). — ועם פעל עם ש בראשו: אלולי שאמר משה ליהושע בחר לנו אנשים לא היה מצטער (מכילתא בשלח, ויבא עמלק). שכך אמרת לו (לאדם הראשון) כי ביום אכלך ממנו מות תמות ואילולי שנתת לו יום אחד משלך שהוא אלף שנה היאך נזקק להעמיד תולדות (מד"ר בראש' כב). שלא תאמר אלולי שרימה יעקב באביו לא נטל את הברכות (בס סז). ראויים היו ישראל כליה בימי המן אילולי שנסמכה דעתן על דעת הזקן (בס עו). כיון שעמד שלמה וראה שהזכיר משה שבעים ושבעה צדיקים חיים ולא הועיל כלום אילולי שהזכיר זכות שלשת האבות שהיו מתים התחיל אומר ושבח אני את המתים (בס דבר' ג). שאלולי שהיו מהולין לא היו יכולין להביט בשכינה (בס במדב' יב). אלולא שאסר הקב"ה עצמו בשבועה לא היו ישראל נגאלין לעולם (בס שה"ש, כשושנה). כבר היה העולם מתמוגג והולך אלולי שעמדו ישראל לפני הר סיני (בס רות, ויהי בימי). אילולי שנמלאת עליו רחמים כבר נהרג (בס קהלת, אי לך ארץ). אמר דוד רבון העולמים אילולי שדנת את האדם הראשון ברחמים שאכל מן האילן לא חיה אפילו שעה אחת (פסק' רב', בחד' סבבי'). אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע אילולי ששיתפתה כבודך עמי ועזרתני מה אדם א' יכול לעשות כנגד ט' מלכים וחיילותיהן (תנח' בובר, לך לך יא). — ב) כמו אִלּוּ, wenn; si; if: שאילולי לא הסתיר (משה) את פניו גלה לו הקב"ה למשה מה למעלת

[1]) מרכב מן אִלּוּ-לא, וכמו לולא, לולי, עי' שם, ואח"כ בפעולת ההקש למושג ההפך אמרו לחיוב אלולי, ונשתנה כמו"כ מפני קושי כפילת התנועה, ומפני ... בח ההקש של אלו-לא. ועי' אלמלא.

ומה למטה ומה שהיה ומה שעתיד להיות (מד"ר שמות ג). אלולי לא חטאו במעשי העגל (שם במדב' ו). שאלולי לא סרח ראובן במעשה בלהה היה ראוי ליטול כהונה ומלכות (שם). אלולי לא היה זוכר יפה לא היה פוסק דבריו (הלכ' פסוק' מד).

אלום, אלומים, עי' אֲלֻם, אֲלֻמִּים.

אלומה, עי' אֲלֻמָּה.

***אָלוֹם**[1], אָלוּם, אֻלּוּם. אֵלּוּם, ש"ז, שרש החלתית, חלתית: התיאה החלתית והאלום[2] (טבול יום א ה).

אַלּוֹן[3], ש"ז, מ"ר אַלּוֹנִים, אַלּוֹנֵי, — א) אילן סרק גבוה, חזק, יפה, קשה העץ, Eiche; chêne; oak: ותקבר (דבורה מינקת רבקה) מתחת לבית אל תחת הָאַלּוֹן ויקרא שמו אַלּוֹן בכות (בראש' לה ח). על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו תחת אַלּוֹן ולבנה ואלה כי טוב צלה (הוש' ד יג). כגבה ארזים גבהו (של האמורי) וחסן הוא כָּאַלּוֹנִים (עמו' ב ט). אַלּוֹנִים מבשן עשו משוטיך (יחזק' כז ו). ועל כל ארזי הלבנון הרמים והנשאים ועל כל אַלּוֹנֵי הבשן (ישע' ב יג). הילילו אַלּוֹנֵי בשן כי ירד יער הבצור (זכר'

[1]) כך נקוד במשנ' המנקד' הנדפסות, וכן לוי, יסטרוב אָל־, ואולי יותר נכון אִלּ־ כמו תַּפּוּח, ולפי גר' רה"ג והמשנ' עם גוף פרוש הרמב"ם ומדב"ם אילום צריך לקרא אולי אִילּוּם כמו צִמּוּק, קִשּׁוּא. — [2]) כך בנוסח'. ובפרוש רה"ג באו שתי גרס' אילום, אלים, ובמשנ' עם גוף פרוש הרמבם ומדב"ם התייה והחלתית והאילום. ותרגם רה"ג שם מחרות (כך צ"ל במקום מוחרת) בטיית. ומחרות בערב' הוא: אצל אלאנגדאן, ר"ל שרש האנגדן, שהוא מין חלתית. וכן בפרוש המשנה להרמב"ם: והוא אצל מן אלחלתית.

[3]) מלה עבר'. בשאר הלשונו' האחיות אינה נהוגה לשם פרטי לאילן מהאילנות. והנה תרגם יונתן בכל מקום בלוטא בליטין, והוא בלוט בערב' וכן במשמעת זו גם תרגום השבעים. וכן מד"ר בראש' יח: אלונים בלוטים. ואעפ"י שבר"ה כ"ג. ובב"ב פ. אמרו אלונים בוטמי שהיא terebinthus ואלמונים בלוטי, תנה כבר העיר שיינהק (המזכיר הערה כז), כי יש בכאן אולי ט"ס וצ"ל אֱלונים בוטמי אֲלונים בלוטי. וגם ממה שקראו אלון להפרי, שהכל מודים שהוא פרי הבלוט מוכח כי באלון כונו אז לבלוט. וכן ר"י בן גנאח: והוא הנקרא בלשון הערבי בלוט. ע"כ. וכן לעז רש"י בכ"מ קישנש שהוא chêne בצרפתית. וכן כל האחרונים. ובמשמעה זו השתמשו בה בספרות. — והסכימו רוב המדקדקים כי שרשו אלה והוא משקל פעון. אך ריב"נ סבר ששרשו אלן ומשקלו פעול.

יא ב). של שקמה ושל חרוב ושל דקל ושל מייש ושל אלון (תוספ' מנחות ב יד). — וכן קבוע השמוש בו בספרות: פירות האלון (אייכעלן) הוא מספוא טוב לחזירים וכו' וקליפות האלון יקחו לעבד כהן העורות (רמב' לימ' לינדא, ז). האלון (quercus, אייכע) הם שבעים מינים, הידוע הוא עץ ידוע הנפלא ביפיו גם בקשיו (תוה"א בינה', הלמח' רכח). —ב)*פרי האלון כמין אגוז, Eichel; gland; acorn: הרימון והאלון והאגוז שחקקום התינוקות למוד בהם את העפר (כלי' יז טו). התקדשי לי באלון ברימון ובאגוז (קדוש' מז.). יעשה מזה פתילות כאלונים (קאנון ג יו ד ג). — ג) דבר עשוי בצורת אלון: ראוי שיגמל (הילוד) בהדרגה לא בבת אחת ויתעסק למזון באילונים עשויים מלחם וסוכר (שם א ג ב, בהנהג' היונק).

*בְּלוּט, ש"נ לאלון. — *יַתּוּשׁ, זבוב מנקר פרי האלון. — *סֶרֶן, מין אלון, אלון הירק. — *עֶפֶץ, כעין אגוז בולט מעלי אחד ממיני האלון, ויעשו בו דיו. — *שַׁעַם, ישתמשו בקלפתו הספוגית לפקקים.

אֵלוֹן[1], ש"ז, כמו אֵלָה, בשמות פרטים של מקומות: אֵלון מורה (בראש' יב ו), וכדומה, אֵלֹנֵי ממרא (שם יג יח). שתו ושכרו מיין אשישי כי על הָאֵלוֹן תלו את אריסי (אמרי נועם לי' גלייגו, פורים פורים).

***אַלּוֹנִי,** ת"ז, — מה שהוא בצורת אַלּוֹן, ר"ל הפרי של האלון, רחב למטה והולך ומצר למעלה, konisch; conique; conical: גולם אלוני[2]).

אַלּוּף[3]), א. ת"ז, לנק' אַלּוּפָה וכו', —ביתי, למוד ורגיל עם האדם ונכנע, zahm; apprivoisé; tame: ואני ככבש אַלּוּף יובל לטבוח ולא ידעתי כי עלי חשבו מחשבות (ירמ' יא יט).

ב. ש"ז, מ"ר אַלּוּפִים אַלֻּפִים, אַלּוּפֵי. —א) אדם למוד עם אחד, ידיד ומקורב לאיש, Vertrauter Freund; ami intime; intimate friend: אל תאמינו ברע אל תבטחו בְּאַלּוּף (מיכ' ז ה). איש

[1]) עי' הערה לאַלּוֹן.

[2]) נשמט בהעתקה מראה המקום, וכמדומני נזכר בהמזכיר של ש"ש.

[3]) שרש אלף, עי' זה. וכן גם בערב' a). וכבר

a) أَلُوف

תהפכות ישלח מדון ונרגן מפריד אלוף (משלי יו כח). ואתה אנוש כערכי אלופי ומידעי (תהל' נה יד).—ג) אהוב, בעל, Ehemann, Gemahl; époux; husband: הלוא מעתה קראתי לי אבי אלוף נערי אתה (ירמ' ג ד). להצילך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה העזבת אלוף נעוריה (משלי ב יו–יז). — ד) שר, ראש השבט, אדון ומושל, Fürst, Haupt; chef, prince, chief: אלה אלופי בני עשו בני אליפז בכור עשו אלוף תימן אלוף אומר וכו' (בראש' לו יח). והיה כאלף[1]) ביהודה (זכר' ט ז). ואמרו אלפי[1]) יהודה בלבם (שם יב ה). — ואמר המשורר: סכלו אנשים קרואים חנם בשם שר ואלוף לו נשגבו יום לטבחה הובאו ככבש ואלוף (רמב"ע, תרשי' ח).—למד את פלוני אלוף לראש, בעצמו נתן לפלוני היכולת להיות לו לאדון ומושל: ואת למדתי אתם עליך אלפים[2]) לראש (ירמ' יג כא). — יועם הפעל הרכיב: להרכיבהו אלוף לראשנו (מפו, אה"צ ח). — ה) היותר טוב, היותר חשוב, der Beste; le meilleur; the best: לאלוף שבדור למעולה[3]) שבדור (מדר' תהל' קה). —ו) יתאר כבוד לאחד מראשי הישיבה בימי הגאונים[4]): מר רב אדא אלוף נוח עדן (תשו' הגא' הרכבי, רכט). מר ר' אלעזר אלוף שבא מן אליסאנו (שם שפו). ושמא קצת הראשים או אלופים בתראי אסרו דברים הללו (שם רס). השאלות ששאלתם לפנינו צוינו וקראו אותם לפנינו כשיושבין לפנינו אב"ד ואלופים וחכמים (תש' הגא' ליק, סי' נו). ויהי כאשר שמע נשיאנו וראשי הישיבו' והאלופים וכל הברורים וכל מבין עם תלמיד היושבים בבבל (REJ XVI, 235). והסכמתי [עם ראשי הישיבות וא]ב בית דין ואלופים וחכמים [והחרימוהו (את רסע"ג)] (כתב החרם של הנשיא דוד בן זכאי על רסע"ג, זכרון לראשונים הרכבי ס). כך מנהג הישיבה שיורדין תנאים לפני גאון ואב בית דין ואלופיהן וכל הישיבה (שבלי הלקט, בשם רב עמרם גאון). ומרשות ראשי ישיבות ואלופי תורה (מרשות הלל).—ז) תאר לאחד ממדרגת היחס אצל קצת גויי ארפה, Graf; comte; count: מעלה ידועה כמו אלוף בזמננו זה כי הוא בלשון לעז קונדי (ר"י אברבנאל, ש"ב ט ז). אלוף טולושא (י' הכהן, דה"י למלכי צרפ' יג:). אח"כ שלחם המלך (את היהודים האנוסים) לארזילייא ליד האלוף הצר הצורר שיענה אותם (צרור המור, בחקותי). — ח) ראש הקהל, אפוטרופוס על היתומים, Vormund; tuteur; guardian: וגם יבררו האלופים על היתומים (פנק' קרק' שנ"ה, אוצה"ס ד). פסקנו בין האלופים הקצינים מנהיגי ד"א יצ"ו ובין האלופים הקצינים מנהיגי מדינות ליטא יצ"ו ע"ד החילוקים וכו' (פנקס ליטא שלג). הן היות עת האסף האלופים הקצינים פרנסים ומנהיגי היהודים היושבים תחת הקיהורים יר"ה והציעו האלופים וכו' (פנקס כומכרג 15). — בכלל מיוחס, אדון ושר: וכן כתב האלוף וכו' (תשו' מהר"י קולון קפב). האלוף כמוהר"ר יוסף וכו' עם האלוף וכו מדפים (פנק' קרק' שם). בבית האלוף גיסי (מנח' קנא', ר"י מפיסא דף ו). יורם בן אחיעזר אלוף ביהודה ושר אלף (מפו, אה"צ יא). וכל בני האלופים חמדו את יפיה (שם). אך שאוני, אלופי, אם אכביר מלים (שם ז). — י) כמו אלף, בקר, גם לנק': אלופינו[1]) מסבלים (תהל' קמד יד).

****אלוץ,** שה"פ מן אלץ: אם אחרי האלוץ וההפצר הוזקקו במעשיהם (דון וידל שלמה, אגר' חכן משפט). אחרי האלוץ הרב וההפצר העצום נדרשתי לאשר שאלני (שו"ת ר"י לאטיש דף לד).

****אלוקי,** אלקי־קים וכו', במקום אלהי, מפני יראת הכבוד.

אלח[2]), — במקרא לא נשאר ממנו אלא נפעל נאלח, ובספרות המאוחרת גם הקל:

****אלח,** תאלח,—תעב, verabscheuen; abhorrer; abhor: מרוד וטרוד בפתלי גרש און לאלח

העיר ר"י בן קריש על הדמיון הזה.—[1]) החדשים קראים כאלף במשמ' שבט וכן אלפי במקום אלפי. ושי"ר (ע"מ ארם) פרש באלף כמו העיר אלף (יהושע יח כח). — [2]) כך מפרשים ריב"ג רש"י ורד"ק. אך כל הכתוב הזה קשה להלמו. עכ"פ בהספרות החדשה נקבע הדבור במשמעת זו. — [3]) והעירו שם: כדתנן התקוע אלפא לשמן. — [4]) לפי דעת דר' הרכבי (בהער' לתשו' הגא') אלוף דומה לתאר ריש כלא. אך ש' פוזננסקי (REJ XLVIII 152) סובר כי זה היה תאר לחכמים מארצות נכריות.

[1]) יש קוראים אלפינו.— והוא עפ"י מנהג הקדום של הלשונות השמיות לא לציין את מין הנקבה הטבעי בסי' הנקבה (Brock. GVG. 1, 417).
[2]) אולי כמו בערב' אלח a), איתלח, נתבלבל

a) ألخ

(מנח' כ"ר מכיר, זולת, אדע כי, שבת תשובה). פונה לענות עני תפלתו בל לשקץ ולאלוח (סליח' ג פי"ת, אנוש כמה ילדק).

— נפע' נֶאֱלַח, נֶאֱלַחְנוּ, נֶאֱלָחוּ, — נתקלקל ונפסד, בטעמו, בריחו, ובמליצה בבחינה מוסרית, verdorben; gâté; corrupted: הכל סר יחדו נֶאֱלָחוּ [1] אין עשה טוב אין גם אחד (תהלים יד ג). הן בקדשו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו אף כי נתעב ונאלח איש שתה כמים עולה (איוב יה-יו). — וכן אמר המליץ: דור נאלח עיניו מאד רמו, אבל להביט האמת נשעו (רמח"ע נטפי דמעות, בס' דברי חכמים). כל ימי צבאי מרמס אדעה מה חדל ומה נאלח בלחי ואמאן הנחם (ידע' בדרשי, בחינ' עולם יב). נתעבתי ונאלחתי כי מלאתי דופי ושמצה (אלי' בר שמע' סליח' לערב ר"ה, איככה אפלס). שומם אשב נאלח נדלח לכל עם מרמס (ישר' נאגארה, פזמ', מ"ל פרידלנדר, יחידה חמדה). שנוצר מטפת סרוחה נתעבת ונאלחת ומזוהמת (מעין גנים איוב).

הפע' הֶאֱלִיחַ את פלוני, עשהו נאלח: עד הנם (ישראל) בהם אין (עמלק) להאליחם ובסוף האחם ופה בחשף נלחם (קרובו' לפורים, אזרת בע).

אַלְיָה[2], ש"נ, מ"ר אֲלָיוֹת, סמי' אַלְיוֹת. — א) הזנב העבה השמן של הכבשים, Fettschwanz; queue grasse; fat tail: ולקחת מן האיל החלב והאליה (שמות כט כב). והקריב מזבח השלמים אשה לה' חלבו האליה תמימה לעמת העצה יסירנה (ויקרא ג ט). —*אַלְיָה וקוץ בה, משל לדבר טוב מאד שדבר צדדי קטן ממעיט טובו: (הכתוב אומר) נושא עון ועובר על פשע לשארית נחלתו אמר רבי אחא בר חנינא אליה וקוץ בה לשארית נחלתו ולא לכל נחלתו (ר"ה יז.). אליה שמנה יש כאן וקוץ בה כלומר דבר תנחומים יש כאן אבל יש בתוכה דבר קשה (רש"י שם). — ומשל: *האוכל אליה מתחבא בעליה, ר"ל האוכל מן המובחר סופו להסתתר בחדרו מפני בעלי חובותיו (בארמ' [1] פסח' קיד.). — *כְּלַפֵּי אַלְיָה[2], ר"ל לעומת האחור, לתמה על דבר שצריך להיות להפך: תנא תנא קמיה דרב נחמן שנים שהוציאו קנה של גרדי פטורין ורבי שמעון מחייב כלפי אליה אלא אימא חייבין ורבי שמעון פוטר (שבת נג:). אמר מר אין לי אלא בנכרי שלא כיבשתו ואין שרוי עמך בחצר נכרי שכבשתו ושרוי עמך בחצר מניין ת"ל לא ימצא כלפי אליה אמר אביי איפוך (פסח' ה:). — ב) *הקצה התחתון הרך שבאזן, Ohrläppchen; lobe de l'oreille; ear-lap: מפני מה אזן כלה קשה ואליה רכה שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יכוף אליה לתוכה (כתוב' ה.).

***אֱלִיָה**[3], (אילייה), קינה, שירת אבל, Trauerlied; élégie; elegy, dirge: אמר רבי יונתן דבית גוברין ארבעה לשונות נאים שישתמש בהן העולם ואילו הן לעז לזמר, רומי לקרב, סורסי לאילייה עברי לדיבור (ירוש' מגלה א עא ב).

***אַלְיוֹן**[4], ש"ז, מ"ר אַלְיוֹנִים, — בֹּהֶן, אגודל, האצבע העבה בידים וברגלים, Daumen; pouce; thumb: ואמר להם (נבוכדנצר להלוים על נהרות בבל) הכינו עצמיכם עד שאנו אוכלים ושותים אני מבקש שתעמדו ותקישו לפניי בכינורות שלכם כדרך

הענין, והחלב נתחמץ. — [1]) פרשו כל המפרשים במשמ' קלקול הטעם והריח והוא הכפל מן סר שפרושו נבאש: מלחא כי סרי. מנחם: פתרונו כפי ענינו נאלחו כמו נבאשו. ר"י בן גנאח: ענינו ההפסד והשנוי והוא הפוך סיר אשר חלאתה בה. רש"י (תהל'): נאלחו נהפכו לקלקול. ראב"ע: נאלחו כמו נשחתו. רק יונתן בתהלים תרגם נאלחו אתרשלו. ואולם באיוב תרגם נאלח מסאב. ורש"י שם פרש מעורבב.

[2]) בערב' אַלְיָה a), הבשר הרך בשרש הבהן והבשר הרך השמן של הבהן ושל הפחד. וזנב השמן של הכבשים. וכן בארמית אליתא. — [1]) מתלין במערבא דאכל אליתא טשי בעליתא. — [2]) כך גרסת הערוך ערך כלפי. ובר"ח פסח' ה: כלפליא, ופרש: כלומר דברים מהופכין הם כמו שהאליה הפוך מן הראש. ע"כ. ונראה שצריך להיות פה כלפי אליה. ובנוסח' כלפי לייא.

[3]) מן הפעל אֱלִי, עי' שם.

[4]) כן נקד לוי, קוהוט ויסטרוב, וזה נראה מהכתיב במקומות המובאים בפנים בלי י' אחרי א, וכן נראה מהשם אַלְמוֹן ולא אֶלְמוֹן. ואמרו חוקרי הלשון כי נגזר שם זה מהשם אליה, וכמו בער' אליאן a), מי שיש לו אליה, אף כאן אליון דבר שיש לו אליה, ר"ל הבשר הרך, ועי' אַלְיָה. — בארמ' אַלְיוֹן, ועל אליון ידיהון דימינא ועל אליון רגליהון דימינא (ת"א שמות כט כ).

---

a) أَلْيَة

a) أَلْيَان

שהייתם מקישים בבית המקדש שלכם לה' אלהיכם מסתכלים אילו באילו ואמרו לא דיינו שהחרבנו בית מקדשו בעונותינו אלא עכשיו אנו עומדים להקיש בכינורותינו לפני הננס הזה מיד עמדו כולהם ונטלו עצה ותלו כינורותיהם בערבות שהיו שם ושלטו בנפשותם ונתנו א ל י ו נ י ידיהם לתוך פיהם ומרצצים ומקצצים אותם (פסק' רב' ותאמר ציון, מדר' תהל' קלז, ילקוט). שכאשר נכוה מנגיעת גחלת איש נוגע ב א ל י ו ן אזנו (פלא יועץ, כויה).

אֱלִיחָה, ש"נ, מ"ר אֱלִיחוֹת, כה"פ מן אלח: יכלו לי בשבעה עשר בו ב א ל י ח ו ת (מנח' ב' מכיר, סליח' י"ז תמוז, אמרר בבכי).

אֱלִיל[1], ש"ז, מ"ר אֱלִילִים, סמי' אֱלִילֵי, — א) דבר של שוא, בטל, אפס, שאין בו ממש, Nichtigkeit ; néant ; nothingness: חזון שקר וקסם ואֱלוּל[2]) ותרמות לבם המה (הנביאים) מתנבאים לכם (ירמ' יד יד). כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער לא יבקש והנשברת לא ירפא וכו' הוי רֹעִי הָאֱלִיל[3]) עזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו (זכר' יא טו-יז). ואולם אתם טפלי שקר רפאי אֱלִל[4]) כלכם (איוב יג ד). ואמר בן סירא: א ל י ל[5]) בעוף דברה וראש תנובות פריה (בן סירא גני' יא ג). — ופשט השמוש בדבור רופאי אליל בספרות: הרופאים אשר בפרס ר ו פ א י א ל י ל כלם כי די להיות שם רופא מהולל אם יקרא רק ספרים מעטים (ש' כלון, סבי"ע, פרס). — ב) צורת אלהות עשויה מכסף זהב וכדומה, Götzenbild ; idole ; idol: לא תעשו לכם אֱלִילִם ופסל ומצבה לא תקימו לכם (ויקרא כו א). אל תפנו אל הָאֱלִילִם ואלהי מסכה לא תעשו לכם (שם יט ד). ותמלא ארצו אֱלִילִים למעשה ידיו ישתחוו (ישע' ב ח). ונשגב ה' לבדו ביום ההוא וְהָאֱלִילִים כליל יחלף (שם יז-יח). — עֲבוֹדַת הָאֱלִילִים, נתינת כבוד אלהות לאלילים, Götzendienst ; idolâtrie ; idolatry: אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש אלא ע"א (ר"ת עבודת א ל י ל י ם) וגלוי עריות ושפיכות דמים בלבד (כתוב' יט .). ועי' עבודה. — ג) יכנוי להאלהויות של המאמיני' באלהיות רבות: את ה א ל י ל פאראבראמא לא יעבדו בהיכל וכו' ואולם לשני אחיו ה א ל י ל י ם הנזכרים (וישנא ושיוא) בנו היכלות (ש' כלון, סבי"ע הודו). עלמות מיוחדות לעבודת א ל י ל י ה ם ולדברי הכהנים ישאו א ל י ל י ה ם אותם לנשים (שם). ככל דתי עמי הקדם התהללה גם דת היונים ב א ל י ל י ם רבים ושונים וכו' זולת ראשי א ל י ל י ם ההם היו להיונים עוד א ל י ל י ם רבים במדרגה תחתונה אשר משלו בהרים ויערים שדות ואחים נהרות ויאורים (ק"ש, די"ע, היונים). — עבודת א ל י ל י ם: אמונתם (של הסינים) מבטן ע ב ו ד ת א ל י ל י ם יצאה (שם, חינה).

אֱלִילָה, כמו אֵלָה, אלהות נקבה של המאמינים באלהים רבים, Göttin ; déesse; goddess: ה א ל י ל ה המושלת על החכמות והמדעים והדבור והמליצה והשיר (כ' כלון סבי"ע, הודו). גם בה (בבבל) קדשו כל בנות הארץ את בתולי נעוריהם ל ה א ל י ל ת מיליטה (שם). מהתחפשות והתלבשות האלילים וה א ל י ל ו ת בגויות היצורים (שם). מ ל י ט ת א ל י ל ת האהבה גברת התענוגים. ומברכת את עובדיה בפרי בטן וכו' כי הכשדים היו רודפי זמה ויעשו כל תועבה לכבוד ה א ל י ל ה ההיא ובהיכלה (ק"ש, די"ע, בבל).

אִלִּים[1], ת"ז, לנק' אִלִּימָה אִלֶּמֶת, מ"ר אִלִּימִים אִלִּימוֹת, אִלְּמוֹת, — כמו אִלֵּם שלקמן: שהיה כח ביד הבי"ד למחות ביד ה א ל י ם שלא יגבר על חבירו בכח אלמותו (לבוש, חושפ' בקרקע קצ ב).

---

[1]) משקל אֱוִיל, כְּסִיל, שְׂהִין. והנה למשמעה א' דומה בערב' אֲלָאל[a]) שר"ל דבר בטל. ובדבר משמע' ב' המיוחדה לעברית ואין בלשונות האחיות חבר לה נחלקו חוקרי הלשון. י"א כי נסתעפה ממשמעתו של אפס ואין. וי"א כי זהו השם אֵל בהוספ' יל להקט' וזלזול כמו שיש כיוצא בזה גם בקצת לשונות אחרות (בגרמ' Gott — Götze). — [2]) כך הקריא, והכתיב א ל ו ל, וזה ממש כמו בערב' אלאל, ותנו' הפתח נתחלפה בעבר' בתנ' חולם כנהוג. — [3]) אולי הָאֱוִיל, כמו בפסוק הקדם. — [4]) נמסר: חסר. והוא כפל מן טפלי שקר, ו ט פ ל י במשמעת טפילת דבר על הגוף וכדומה עי' ערך טפל. רסע"ג תרגם אלמתאל, ר"ל רופאי שוא והבל, ובמשמ' זו שאר המפרשים הקדמונים והחדשים, ואעפי"כ יותר מסתבר שפרושו האמתי הוא כפרוש התלמוד מלשון א ל ל שלקמן. — [5]) בתרגום היוני מיקרא, ר"ל קטן, בסור' שיטא, ר"ל בזוי.

a) أَلَال

---

[1]) מן אלם, עי' שם. בארמ' אִלִּימָא.

***אֵלִית[1])**, אלית, ש"נ, מ"ר אליוֹת, — אשה שאומנתה היא ל א ל ו ת, לקונן על מת וכדומה, מקוננת, Klagefrau; pleureuse; wailing-woman: ר"י אומר האירוס טמא מושב מפני ש ה א ל י י ת[2]) יושבת עליו (כל' יט ו). והמרכוף של זמר ורביעית של א ל י י ת[3]) (שם יו ז).

***אֲלִיתָה[3])**, ש"נ, מ"ר אליתות, — חתיכת עץ דקה, מתקנת להאחיז בה האש ולהבעיר בה גם גזרי העץ הגסים בבירה וכדומה, Brennspan; bûchette; kindling: וריוח היה בין הגיזרין שהיו מציתין את ה א ל י ת א[4]) משם (תמי' ב ד). לימד על הצתת א ל י ת א שלא תהא אלא בכהן כשר (יומא כד:). ירד (הכהן) והצית את האש ב א ל י ת ו ת (פרה ג ט).

אל"כ, ר"ת אם לא כן.

אֲלַכְסוֹן[5]) — א) ש"נ, קו נטוי, לא נצב ולא משכב, schräge Linie; ligne oblique; obl. line: ועל כלם הוא נותן מטה למעלה חוץ מזה שהיתה לפניו כנגדו אל כ ס ו ן (תוספתא יוה"כ ד א). המעביר ד"א בר"ה אינו חייב עד שמעביר הן ו א ל כ ס ו נ ן (עירו' נח.). — ועם כ. תה"פ: מבוי שצידו אחד ארוך וצידו אחד קצר פחות מארבע אמות מניח את הקורת ב א ל כ ס ו ן (שם ח:). — ועם כנ': לא אמרן אלא שאין ב א ל כ ס ו נ ו יתר מעשר אבל יש ב א ל כ ס ו נ ו יתר מעשר דברי הכל אינו מניח (שם). בתפרן (של התפלים) ו ב א ל כ ס ו נ ן (מגי' כד:).—ב) בפרט קטר, והוא קו עובר דרך מרכז העיגול וחותכו לשני חצאים שוים, והקו המחבר שתי זויות המרבע ומחלקו לשני משלשים, Diagonale; Hypotenuse: ובלבד שלא ירבה יותר ממדת העיר ב א ל כ ס ו נ ה[1]) (עירוב' נט.). ואם הציב השפופרת משופעת בשיפוע א ל כ ס ו ן של מרבע אין צופה ממי' אלא כמדת אותו א ל כ ס ו ן וכו' כשיעור שיפוע א ל כ ס ו ן שבין שני הצלעות (תשו' גא' סרכבי, פיד). כשאתה מודד א ל כ ס ו ן שלהם (של הריבועים) אתה מוצא לכל אמה שבריבוע תוספת שני חומשים וכו' ודבר עגול כל רהבו שוה כ א ל כ ס ו נ ו (רש"י סוכ' ח.). שמא הראשון מקרן א ל כ ס ו ן העיר מדד (רמבם שבת כח יח). א ל כ ס ו ן הוא קו נוטה מן היושר ועובר על רוחב העיגול או הריבוע או זולתו (אלחריזי, מו"נ פרוש המלי' הזרות).—וכן יאמרו הפלסופים שהמציא מרובע ש א ל כ ס ו נ ו כצלעו וכו' כל אלו מכת הנמנע (ר"ש אבן תבון, מו"נ ג יט). שיתר זוית הנצבת הוא א ל כ ס ו ן העגול (נלח ישראל, יס"ע א). ואם הזוית היא נצבת אז נתיחד ל י ת ר ה שם לעצמו וקראוהו א ל כ ס ו ן (כליל החשבון, ה ג). הקו העובר על פני כל העגול דרך המרכז וכו' נקרא א ל כ ס ו ן העגול (תו"ס, יסו' תכמ' הכע' מדידה א ו). והצלע בד ממנו (מן המשולש נצב הזויה) המקביל ממול זוית הנצבת נקרא אז בשם א ל כ ס ו ן (שם ב עו).— ומ"ר: וחלוק אותם ל א ל כ ס ו נ י ם (תוספות סכס ח. בד"ה כל אמתא). — חצי אלכסון, — קו מחבר המרכז עם נקודה מנקודות העגול, Radius; rayon: דע שיותר שתות העגולה הוא שוה ל ח צ י א ל כ ס ו נ ו (ילח' ישראלי, יס"ע א). ותרשם על מרכזו עגול שאלכסונו ח צ י א ל כ ס ו ן הגדול (יס"ר מקנדיס, מעין חתום). — ג) תה"פ: מטה שנגרד בת

---

[1]) נקוד לוי, קוה, יסטרוב, שי"פ, ובמשנ' מנק' בדפ' אֲלִית, אֲלַיִית ואֱלִית, משק' קצת שמות פרט' בִּשְׁמַת וכו' וקצת שמות מפשט' שפעת, נחלת, עזרת, אעפ"י שבקצתם יש מפקפקים באמתת צורה זו, והשם קאת שג"כ ־ית בסופו. אעפי"כ נראה שהשם אַלִית נולדה מלשון ארמית אֲלִיתָא (ת"י ירמ' ט יו), וקבל קצת צורה עברית ע"י נפילת א האחרונה, ואולם נשארה בצורתה הארמ' העקרית. — [2]) כך בשתי יי ברוב הדפוס' וכן בערוך רוב כ"י (עי' עה"ב). ובמשנה עם גוף פרוש הרמב"ם בפעם הראשנה א ל י ת והשנ' א ל י י ת. וכן במשנ' מנק' אמשר' דפוס מנשה בן ישראל. ובמד"ם הראשונה אליית והשניה אלית.

[3]) מקור השם לא נתברר. הערוך ששאב מדברי רה"ג; אמר וז"ל: פי' עצים קטנים להלהיב בהם עצי המערכה כדכתיב משני זנבות האודים העשנים האלה ואליה הוא זנב ובאותם הזנבים הקטנים שהן אליתות מציתין את האור בעצים גדולים. ע"כ. וכן לוי, וקוהוט, ויסטרוב, ואעפי"כ אין זה מתקבל על הדעת, מפני ש א ל י ה היא זנב גדול, שמן, ולדבר דק השתמשו רק בשם זנב, וסמך לדבר כזנב הלטאה. — [4]) כך ה בסוף במשנה שבגמ'. ובמדב"ם ובמשנ' שבכשנ' אליתא.

[5]) מלשון יונית לוכסון λοξόν וכמו אַדְרִכּוֹן. ולפי דעת ריב"ג נהוג משקל אַפִּלְיוֹן גם בעבר' הקדומ' ועי' ארמון. ונשתנתה בפי היהודים קול החולם לפני כם לקול פתח (ש' קרויס, מלים שאול').

[1]) כך בנוסח' ובכ"י וס' העתים ועוד: ואלכסונה (ד"ס). — וכלל חשבוני, בארמית: כל אמתא ברבוע אמתא ותרי חומשי ב א ל כ ס ו נ א (סוכ' ח.). — כל אמה ברבוע אמה ושני חומשים באלכסון.

שני לשונות אלכסון או שתי כרעיים אלכסון או שגרד בה טפה על טפח אלכסון (תוספתא כלי' ב"מ ח ה). ועי' קרנזיל.

אלל, א) עי' אליל. — ב) עי' אלל.

***אלל**[1], ש"ז, — א) גיד הצואר והשדרה וכו' רחב, לבן, קשה, tendon ; Sehne : העור והרוטב והקיפה והאלל והעצמות והגידי. הקרנים והטלפים מצטרפין לטמא טומאת אוכלין אבל לא טומאת נבלות. וכו' ר' יהודה אומר האלל המכונס אם יש בו כזית במקום אחד חייב עליו (חול' ט ח). השוחט את הזבח לאכול כזית מן העור מן הרוטב מן הקפה מן האלל מן העצמות מן הגידין מן הטלפים מן הקרנים (זבח' ג ד). ובבהמה העור והרוטב והקיפה והאלל והעצמות והגידים והקרנים והטלפים (טהר' א ד). אילו לא מפגלין ולא מתפגלין העצמות והגידין והקרניים

---

[1]) דוד מהתפוחים בצ"ד, ובמשנ' מנקדו' של אמש"ד (ת"ו) ושל מנטובה (תקלח) ושל פיסה (תקסת) ושל ברלין (תקצג), מנקד אלל, משקל בשר, וכן בסליחה של ר' שמואל איה אלהיך: רופאי אלל חרוז עם מהולל ואתפלל (צונץ לי"ס, ג"ס 407). וכן שי"ר בערך מלים סבר שהמלה היתה נקראת אלל או אלל ע"מ חלל. בוקשד' וכשת' אלל, לוי נקד אלל או אלל. קוה' אלל. יסטרוב רש"י פין ודלמן אלל. והנה כבר בימי בעלי המשנה בעצמה לא היה ידוע לנכון פרוש מלה זו ונחלקו בו ר' יוחנן וריש לקיש (בגמ' חולין קכא:): מאי אלל ר' יוחנן אמר מרטקא (כך בנוסח', ובפרוש רה"ג לכלים מורטקא, ובערו' מדרקא ומרדקא), ר"ל אמר בשר שפלטתו סכין. והקשו שם: מיתיבי ואולם אתם טופלי שקר רופאי אליל כלכם בשלמא למ"ד מרטקא היינו דלאו בר רפואה הוא אלא למ"ד בשר שפלטתו סכין בר רפואה הוא? ותרץ: באלל דקרא דכ"ע לא פליגי כי פליגי באלל דמתני'. וחזר והקשה: ת"ש ר' יהודה אומר האלל המכונס אם יש כזית במקום אחד חייבין עליו ואמר רב הונא והוא שכנסו בשלמא למ"ד בשר שפלטתו סכין היינו דכי איכא כזית מיחייב אלא למ"ד מרטקא כי איכא כזית מאי הוי עץ בעלמא הוא? ותרץ: אליבא דר' יהודא לא פליגי (ופירש"י: באלל דר' יהוד' לא פליגי דודאי ר' יהודה אבשר שפלטתו סכין קאי ור' יוחנן נמי מודי דבשר שפלטתו סכין אקרי אלל) כי פליגי אליבא דרבנן (ר"ל: ר' יוחנן סבר שרבנן דברו על אלל מרטקא כמו במקרא, ור"ל סבר שרבנן דברו על אלל בשר שפלטתו סכין). היוצא מזה הוא, כי בימי ר"י ור"ל היתה קבלה כללית ומסכמת כי אלל שבמקרא הוא מרטקא, ושר' יהודה השתמש במלה זו במשמעת בשר שפלטתו סכין. ולא נחלקו אלא באיזו משמעה השתמש במלה זו תנא קמא של משנה חולין הנ"ל. ודבר מצוי הוא בכל הלשונות שתשמש מלה אחת בשתי משמעות אפילו במקום שיש חשש טעות, ואולי נתחלפה משמעת מלה זו במשך הזמן שבין ימי המקרא ובין ימי ר' יהודה. כלל הדבר, יש לנו עדות נאמנה כי היתה להשם אלל משמעת מרטקא או מודרקא, ושעכ"פ ר' יהודה השתמש בהשם אלל (הקריאה האמתית מספקת) במשמעה של בשר שפלטתו סכין. והנה לו ידענו לנכון פרוש מרטקא או מודרקא ופרוש בשר שפלטתו סכין כי אז לא היה עוד ספק במשמעת מלת אלל ואלל. אך יש ספק בדבר, יען רק בבשר שפלטתו סכין הסכימו המפרשי' כי הוא: כשמפשיטין את הבהמות פעמים שהסכין פולט מן הבשר אצל העור (לשון רש"י חול' שם), והוא: שיורי הבשר המתדבקים בעור בשעת הפשט (לשון פרוש הרמבם למשנה זבח' ג ד). וכן בגיד החזקה הלכ' פסולי המוקדש': והבשר שפולטתו הסכין בשעת הפשט וישאר מודבק בעור והוא הנקרא אלל. ואעפ"י שדעתי מהססת גם בזה, עכ"פ כל המפרשים מפרשים כך. אבל במרטקא או מודרקא יש חלוקי דעות. הערוך הביא בשם רבנו חננאל פרוש מורדקא בשר מת, והסכים לזה ר"ת בתוס' חולין שם ד"ה מרטקא. ורש"י פרש: מרטקא גיד השדרה והצואר והוא רחב ולבן וקשה מאד. ור"ש אבן תבון בתרגום המורה פרש מורטקא סחוס. והנה, אעפ"י שבכלל בפירוש משמעת המלים של התלמוד רבנו חננאל הוא אחד מהיותר בני סמך, מפני שהוא קבל מרבותיו הגאונים שבקרבם עוד נשמרה המסורה החיה של הלשון, ודעתו מכרעת נגד דעת רש"י אפילו במקום שגם הוא קבל מרבותיו, מפני שבצרפת ואשכנז לא היתה קבלה נמשכת חיה כמו בבבל, — אעפי"כ במקום הזה כמו בקצת מקומות אחרים נראה כי ר"ת פרש עפ"י הסברה ולא בקבלה. ובאמת רה"ג בפרושו לטהרות (א ד) פרש אלל מוטרקא בלשון רבנן, אך לא פרש מה זה מוטרקא. והסברה מכרעת יותר לפרושו של רש"י, שקבל אולי מרבותיו והיא אולי אחת מהקבלות האמתיות שנשמרו בקרב רבני צרפת ואשכנז, או שראה בשכלו החד והצלול, כי הכונה בזה לאחד מהדברים הנמצאים תמיד בגוף החי כמו העצמות והגידים הקרנים והטלפים וכו' המנויים שם. וראיה לזה מה שאמרו בגמ' חולין שם שמרטקא עץ בעלמא הוא, שזה נאות לגיד הקשה ולא לבשר מת. וכן מה שאמרו (מעילה ז:) האי אלל כיון דלית ביה ממשא לא קיבל טומאה, לא יאות לבשר מת. ומה שהקשו תוספ' חולין שם על פרוש רשי מגמ' זבח' שהזכיר שם אלל בעוף, ובעוף אין גידים קשים? כבר פרש רש"י שם כי אלל של עוף הוא רך. ובדבר מקור המלה מרטקא ומורדקא ודעת לוי ופלישר וכו' עי' כל זה בערכים הללו. וגם שי"ר בערך מלים מכריע יותר לפרש מרטקא כפרוש רש"י,

והטלפיים וצמר שבראש כבשים ושער שבזקן תיישים ביצי תורין ומוראות העוף והעור והאבר ו ה א ל ל והשליל והשליא (תוספתא זבח' ג ט). בנבלתו ולא ה א ל ל המפוזר (ספרא שמי' י). פיגל ב א ל ל נתפגלה מוראה במוראה לא נתפגל א ל ל (זבח' לה.). — ב) שיורי הבשר שחותך הסכין מן הבהמה בשעת הפשט העור ונשאר דבק בעור: והבשר שפולטתו הסכין בשעת הפשט וישאר מודבק בעור והוא הנקרא א ל ל (רמבם הלכ' פסולי המוקדשים יד ז).

*אִלֵּל[1]), פ"י, עם אחרי, — דרש וחקר ובקש לדעת, nachsuchen, forschen; épier, s'enquérir; look for, inquire: אמר לו הקב"ה (למשה) אחר דברי תורה א י ל ל ת חייך שאין אני מקפח שכרך הריני משרה עליך רוח הקדש (מד"ר שה"ש א, וגם קהלת א). משם מ א ל ל את השנה אם טובה ואם רעה (פסיקת' רבה מו). משם היה מ א ל ל ומרגל אוכל של כל השנה כולה (תנחו' אחרי ד). — עי' חפש, רָאָה, רגל.

אַלְלַי[2]), ־לַי, — מלת קריאה לצער ויגון, עפי"ר עם לי אחריה, woe; malheur; wehe: אַלְלַי[3]) לי כי הייתי כאספי קיץ כעללת בציר אין אשכול לאכל בכורה אותה נפשי (מיכה ז א). אם רשעתי אַלְלַי לי וצדקתי לא אשא ראשי (איוב י טו). — ועם עליך: א"ל (הקסר להילד) וכי יש אלוה לעולם א"ל (הילד להקסר) א ל ל י עליך קיסר וכי עולם של הפקר ראית (מד"ר איכה, על אלה אני בוכיה). א"ל התינוק א ל ל י עליך קיסר על הדברים שאתה אומר לי (תד"א כט). להרג בחורים ושחיטת כשרים א ל ל י לי אויה לי (בחר' ת"ב ספרדים, לבכינה עלתה). שר המליצה א ל ל י נעדר מי יקונן עוד ומי ישיר כי אם בלי תואר ובלי הדר (הוספ' למתק שפת' עו).

א. אלם[1]), ממנו א. אִלֵּם.

א. אָלַם[2]), ס"ז, מ"ר אִלְּמִים, נק' אִלֶּמֶת (ואלמית עי' זה) מ"ר אִלְּמוֹת, — א) בעל מום שאין לו סגולת הדבור, dumb; muet; stumm: מי שם פה לאדם או מי ישום אִלֵּם או חרש או פקח או עור (שמות ד יא). אז ידלג כאיל פסח ותרן לשון אִלֵּם כי נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה (ישע' לה ו). ואני כחרש לא אשמע וכאִלֵּם לא יפתח פיו (תהלים לח יד). פתח פיך לאִלֵּם (משלי לא ח). — ומ"ר: צפו עורים כלם לא ידעו כלם כלבים אִלְּמִים לא יוכלו לנבח (ישע' נו י). למלך שבנה פלטין והושיב בה דיורים א י ל מ י ם והיו משכימים ושואלים בשלומו של מלך ברמיזה ובאצב' ובמנוולי' (מ"ר כרא' כח). — ולנקבה *אִלֶּמֶת: אלם ו א ל מ ת שחלצו חליצתן

אע"פ שהשם אלל הוא מפרש בשר מת. ומה שאמרו שם כי מרטקא לאו בר רפואה היא, יש להביא סמך לדבר לפי פרוש רש"י, כי ידוע שהרופאים הקדמונים חשבו שהפצע של הגיד הנשה אשר קראו גידו של א כ י ל ו ס, tendon d' Acheile, אינו נרפא. וגם פרושו של ר"ש בן תבון שהכונה באלל היא להסחוסים ג"כ נאות לפי הענין, ואולי הסחוס הוא רק של האזן והאף והאלל ומודרקא של העצמות. ואולי חשבו אז גם על אחת ממחלות הסחוסים שאינה נרפאת.

[1]) בארמ' רַגֵּל: לְאַלָּלָא ית ארעא (ת"א, במדב' יד לח).

[2]) סוף של קצת מלות הטעם, כמו אימתי אולַין באשורית אַללַי. וסבר קניג כי זו מלה קדומ' נולדה להלשון למושג של קריאת צער, ולא נסתעפה מפעל, ואדרבה ממנה אִלְלַי נסתעף פעל אַל a) בערב' לאנהה וכדומה, ויִלֵּל בעבר'. — [3]) נמסר: ל' בטעם מלעיל. וכן באיוב י יה: חד מלעיל. וכן רד"ק פה: מלעיל הטעם באלף אם רשעתי אללי לי מלרע הטעם בלמד. וכן מ"ש פה: ב' דין בטעם לעיל וחד בטעם לרע אם רשעתי אללי לי. והזכירו אולסה' וקניג חלוף זה, ולא מצאו לו יסוד, כי בשני המקומות בא אללי לפני מלה קטנה לי, ובשניהם בנגינה משרתת. ואולי טעם התלוף הוא מ ק ו ם אללי בהמאמר, פה בתחלתו ובאיו' באמצעו, ואולי בתחלת הדבור היו העברים מטעימים את ההברה הראשונה ובאמצע ובסוף דבור היו מטעימים הברה האחרונה. ויש חלופים במלעיל ומלרע דומים קצת לזה בלשון ערבית המדברת, והזכירם שפיטה דל"ע ההמונית של מצרים בפרק על הנגינה.

[1]) שרש שמי. באשור' ישנן מלים אחדות מזה השרש אך לא נתבררה היטב משמעתן, ועכ"פ אין קרבה בינהן ובין מלי השרש הזה בשאר הלשונות. בערב' משמש שרש זה במשמ' צער וכאב. בארמית במשמ' חזק, וגם כמו בעבר'. בסור' במשמ' כעס וקצף.

[2]) מלה עברית וארמית ולא נתברר מקורו. יש גזרים זה מן מ א ל מ י ם אלמים, ואִלֵּם ר"ל מי שלשונו קשורה, וזה דחק. ולשון ערבית השתמשה למושג זה בהמלים אבכם ואחרש a).

---

a) آلّ

a) أبكم أخرس

כשרה (יבמות קד :) . באלמת וגידמת (חול' פט .). נעשית כיונה אילמת (סוט' י:). ואמרה האשה ולא אלמת (מד"ר במדב' ט). — וכהאַלֵּה: אות אלמת: שאר האותיות שאמר שהן אלמות וחרשות שוכבנות (ר' נסים פיר' יצירה, קונטר' המכפ' דוקס). והם (יהו) אותיות המבטא שבהם נהגים שאר האותיות האלמות (ר"י ישראלי, פיר' יצירה, שם). —יקו אִלֵּם: וכן קוים אין תכלית לסופו מדבר ואלם וגלוי (מכה ריאטי, מקד' מעט ג). — ושם להנים העב בהכנור, עי' קו.—יקוד אלם, עי' רקוד.

אֵלֶם[1], ש"ז,— המום של האִלֵּם, ובמליצה ההתאפקות מלדבר, **Stummheit; mutisme; dumbness**: למנצח על יונת אֵלֶם[2] רחקים (תהל' נו א). האמנם אֵלֶם[3] צדק תדברון (שם נח ב). — ואמר הפיטן: אֵלֶם פיהו יה צדק (ר"י בן יוסי, כשופרות). יה רם וגאה הקריבה אֵלֶם רחוק אליו אמרת ובכן קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת (הסכ' לפ' ויר').—ואמר המשורר: יונת אֵלֶם צבי לחשך (ר"י הלוי), והוא כנוי לאֻמת ישראל. — וכו': הרבו גבוהות לענות יום אלמו (ר"ל האֵלֶם שלו) אך נאלמו עמו (רמב"ע, דברי חכמים פג).

אָלַם, הקל אינו נהוג.

— נפעל נֶאֱלַם, הֵאָלֵם, תֵּאָלֵם,—נעשה אִלֵּם, או כמו אִלֵּם, חדל מדבר, לא יכול לדבר, **stumm werden; devenir muet; become dumb**: ולשונך אדביק אל חכך ונֶאֱלַמְתָּ ולא תהיה להם לאיש מוכיח (יחז' ג כו). ויפתח פי ולא נֶאֱלַמְתִּי עוד (שם לג כב). נֶאֱלַמְתִּי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר (תהל' לט ג). ביום ההוא יפתח פיך את הפליט ותדבר ולא תֵאָלֵם עוד (יחזק' כד כז). תֵּאָלַמְנָה שפתי שקר הדברות על צדיק עתק (תהל' לא יט). — וכו': נֶאֱלַם נֶאֱלָמָה: נגש והוא נענה ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וכרחל לפני גוזיה נֶאֱלָמָה[1] (ישע' נג ז). — ואמרים יֵאָלֵם כדג: בן דרך כי דודים יסדרו בפיהם צפצוף דרור ולבסוף יאלמו כדגים (ר"ע פרנסיס, בבכת תתן וכלה מתק בפתים קה).

—פע' אִלֵּם, פ"י,— עשהו אִלֵּם, ובהשאלה השתיק, **schweigen machen; faire taire; make silent**: ודמות הלשון הנלעג כדמות כנור אשר רעו יתריו טוב לו לאלם מנגן שיריו (מנחם, פתיחה). לאַלֵּם מלשינים (יול' יוה"כ, מי יתנה).

— הִפעיל, יַאֲלִים, — כמו אִלֵּם: וכי תחסם פי ברוח קדים ותאלים את לשוני בהבלי מהתלות (מנחם בן סרוק, מכתב לר' חסדאי). תובעי חפצם שפתם תפתח אל תַּאֲלִימֵם, אל יהיו מובשלים לפניך כבוערים להגלימם (כלית שחר' יוה"כ, אנא חטא). — ולווי האִלֵּם: האַלֵּם מלשני והגבר סניגור (סליחה כ' פ"ת אנחנו החמר).

— התפ', נתפ' יִתְאַלֵּם, — כמו נאלם: אשרי מי ששמע הרפתו ומתאלם (תכ' גאו' קדמ' ליד קסל מב). ונתאלם כפגר מת (ר"ש מולכו, בדה"י למלא"ע לר"י הכהן). או יתחרש או יתאלם מן הרוח ההוא (ס' רזיאל המג"ד, דף י).

ב. **אלם**[2], ממנו ב. אֵלֶם, אָלֹם, אֲלֻמָּה.

ב. **אָלַם**, אינו נהוג.

ב. אִלֵּם, פ"י, — עשה אֲלֻמִּים; **Garben binden; faire des gerbes; bind into sheaves**: והנה אנחנו מְאַלְּמִים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם נצבה (בראש' לז ז).

---

[1]) משקל אֵבֶל, חֵפֶשׂ וכיוצא בהם. ואעפ"י שיש ספק באמתת מציאות המלה בצורה זו לפנים, עי' הערה לקמן, אעפי"כ הואיל וכבר השתמשו בה הפיטנים והמשוררים, כנראה מהמשלים המובאים לקמן, יש לה זכות מלה בלשוננו. — [2]) היותר מסתבר כדעת החדשים שזה שם כלי מכלי הנגינה, ואולי יש פה שבוש. אך הקדמונים, בעלי התלמ' והתרגום, רש"י ורדק ועוד, מפרשים אֵלֶם במשמ' שם מפשט, כמו אלמות. רק רסע"ג פרש אלם קהל, מלשון מאלמים אלומים, ותרגם ג'מעא. וריב"ג פקפק ויפרש אלם זה מלשון אלמון והוא ארמון. — [3]) גם פה נראים דברי הסוברים (הרמבן וההדשים) כי צריך לקרא אֵלִים. אך תלמו' ותרגום ורשי מפרשים במשמ' אלמות, ורסע"ג פרש גם אלם זה קהל, וכן ריב"ג.

[1]) כך א חטף סגול בתנך מיבאלי ודומי. וכבר העיד מ"ש בפרוש: בדפוסים ישנים וספרים כ"י האלף בחטף סגול וכן נקוד בשרשים ובעל הלשון. ע"כ. וברוב ספרי הדפוס וגם תנך קיט' נא־. בקצת נוסחאות מלרע, וכך נכון, רק ידק כתב שהוא מלעיל והוא שלא עבר.

[2]) לפי דעת רוב חוקרי הלשון משמעתו העקרית של שרש זה היתה קשר, וחבר לו בערבית לם a) (לבם). שמשמעתו היא קבץ ואסף יחד דברים מפוזרים ונתייחד בערבית לקשירת השבלים יחד.

a) لَمَّ

אֵלֶם [1], ש"ז, מ"ר אֲלָמִים. — אגדת שבלים שנקצרו, כמו אֲלֻמָּה: והנה אנחנו מאלמים אֲלֻמִּים בתוך השדה (ברא' לז ז).

ג.*אלם [2], ממנו *אִלֵּם, *אִלֵּם, ב.*אִלֵּם. *האלים. *אלם, *אַלְמוּת. ואולי *אַלְמָא.

***אַלָּם** [3], ש"ז, מ"ר אַלָּמִים. — תקיף בדעתו ושאינו ירא מפני איש, שאי אפשר להכריחו לעשות דבר שאינו רוצה. mächtig ; puissant; powerful: אם הגוי אלם שיאמר זו הבהמה מכרת לי וישראל אינו יכול לדחותו לבהמה אחרת (ערוך, ער' רש). לגדור פרצות הדת ולהזק הבדק או לקנוס אלם (רמב"ם סנהד' כד ו). היתה יד העכום הקיפה ובעל דינו אלם ואינו יכול להוציא ממנו בדייני ישראל (שם כו ז). סתם גוי אינו אלם ויכול לכופו לדין (רמב"ן תש' עט). הוציא (האפטרופוס) הוצאות ושוחדות כדי שלא יבוא הממון ליד קרוב אלם שהיה משתדל בעש"ג (ר"י בן לב, ח"ב כו). רשאין בי"ד בכל עיר ועיר לרדות ולייסר בכל מיני רדויין ונדויין המסרב על תקנתו ואם הוא אלם ופריץ חובטין אותו ע"י גוי (הרא"ש תש', כלל ז סי' לג). ואם הבעל דין אלם ובא מי שיש לו תביעה עליו לב"ד ואמר פלוני בעל דיני אלם וכו' כופין את האלם (טור הל' עדות כח). — ומ"ר אַלָּמִים: לוקח ראשון שהניח נכסים ונמכרו לאלמים ואין בע"ח יכול לגבות מהם (רמב"ן תש' עט). בדורות שרבו המתפרצים והגזלנים והאלמים (תש' שבות יעקב, תש' קסז). בזמן הזה שיד הגויים תקיפה ואין יכולת בידינו לכוף כל המעיזים והסרבנים והאלמים (לבוש, הל' דיני' כו ב). וכעבד תמסרני ביד אַלָּמִים (תוכח' מוסר, עזרת הבבלי סח).

אַלָּם, הקל אינו נהוג.

— פע' אִלֵּם, — חִזק, נתן לדבר כח ועז, stärken ; fortifier ; strengthen: כשהיו רוצים לאלם הענין רצו ליחד דבר מה כדי שיחול עליו הקנין (לבוש, חו"מ כז יז).

— הפע', הֶאֱלִים, — כמו אִלֵּם: גבורי כח רצונך חזק והאלם (ומי יעמוד, נעילה).

***אַלָּם** [1], ת"ז, לנק' אַלָּמָה, — עב: לא ארוך ולא גוץ לא קטן ולא אלם ולא צחור ולא גיחור (בכר' מה:).

אֻלָם, עי' ב.אולם.

אֵלָם, עי' אֵילָם.

***אַלְמָא** [2], — גם בסגנון עברי במשמ' אם כן, מזה מוכח: folglich; par cousequent ; consequently: אלמא עושה בגפן זה אינו אוכל בגפן אחר (ב"מ צא:). וכל נעשה במרחשת ועל מחבת אלמא על שום הכלים נקראו ולא על שום מעשיהם (מנחות סג.). אמרת לישתן ועריכתן (של שתי הלחם) בחוץ אלמא מדת יבש לא נתקדשה ואפייתן בפנים אלמא מדת יבש נתקדשה (שם צו:). אלמא וסת במקומו עומד (ראב"ד בעלי הנפש, שער הוסתות). אבל נתגרשה מן האירוסים נפרעת על ידי עצמה שאין לבו גם בה אלמא שהיא נפרעת ממנו הלואתה או ע"י שליח או ע"י עצמה (התרומ' לו א). אלמא רשאין בי"ד בכל עיר ועיר לרדות ולייסר בכל מיני רדויין (רא"ש תש' ז לג). ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים אלמא ביום אחד נבראו (רקנטי, בראשי' א). אלמא המחשבות הפגומות ישנן וכו' (רמע מפאנו, אמר' טהור' ב). אלמא

---

[1] משק' נָאם, זְבַל, גֶבַל. פורסם: אֵלֶם. שאר המלונים מ"ר מן אֲלֻמָּה.

[2] ואולי מן אלם במושג הקשורה שהשתמשו בו הלשונות השמיות למושג הכח. עי' אגד. בארמית אַלִּם, היה תקיף וחזק: תקיף ואלים (תר' דהי"א כב יג). ואלימו ית רחבעם (שם יא יז), חזקו אותו, ומצוי הרבה בתלמוד גם בהשאלה: אלומי קא מאלימנא למילתיה (קידוש' מג.).

[3] משק' גַּנָּב גַּנָּבִים, משרש אלם שלמעלה. בארם. אַלָּמָא: אינשי אלמא (חול' לט:).

---

[1] כך כתובה מלה זו, ואין לחשב שקריאתה הוא אֵלֶם, מפני שזה משקל מיוחד לתאר לאדם בעל מדה מיוהדה או עסק מיוחד, ופה הכונה לתאר של איכות כללית, כמו קטן, ולכן צריך לקרא אַלָּם כמו קָטָן, או אָלֹם כמו קָטֹן. בארמ' אַלִּים: באלומי (חול' עו.). ההפך מן קטיני.

[2] בארמ': מיתיבי לאור יקום רוצח יקטל עני ואביון ובלילה יהי כגנב הא מדקאמר ובלילה יהי כגנב אלמא אור יממא הוא (פסח' ב:). מדקאמר יהא נאכל אור לשלישי אלמא אור אורתא הוא שמע מינה (שם ג.). ומקטיר את הקטורת ומטיב את הנרות אלמא קטורת ברישא והדר נרות וכו' (יומא יד:). ומצוי מאד במו"ם של הלכה בתלמוד. — והנה ב' מוסף הערך עכ"פ משבש גם בדפוס ראשון כי המשל אלמא מספקא וכו' שייך למשמעה ב, והמשל למשמ' א' נשמט בטעות, ולא העיר ע"ז קוה') משער כי אלמא מרכבה

כשאדם נותן אל לבו לעשות הטוב מיד מתקבל לרצון (הרחות לדק' התבוכ'). א ל מ א שהם עניני' נפלאי' (רנה"ו, לבנון, חכ', ח ח). — ו״אלמה: א ל מ ה מקדם לכן לא היתה אמונחם בכך (עץ החיים, ההכן סקרחי לו).

אַלְמֹג[1], — מוג, אַלגם, ב"ז, מ"ר אַלְמֻגִּים אַלְגֻּמִּים — חמר מתהוה בים מטבע הגיר והאבן עפ"יר אד'ם הצבע ודמות אילן לו, Koralle ; corail ; coral. עֵץ אַלְמֹג, מ"ר עֲצֵי אַלְמֻגִּים,—עץ אדם הגון, טוב הריח, מוצאו מהודו, Sandelholz ; sandal ; -wood: וגם אני חירם אשר נשא זהב מאופיר הביא מאפיר עצי אלמגים ויעש המלך את עצי האלמגים[2] מסעד לבית ה' ולבית המלך וכנרות ונבלים לשרים לא בא כן עצי אלמגים ולא נראה עד היום הזה (מ"א י יא יב). ושלח לי עצי ארזים ברושים ואלגומים (דהי"ב ב ז). — והשם אַלְמֹג לבדו: טבעת של מתכת וחותם שלה של א ל מ ו ג טמאה (כל' יג ח).—ובמש' זו פשט השמוש בו בכפרותנו: והגיע הענין אל מה שהוא ממוצע בין הצמח והדומם והוא זה א ל מ ו ג (רלבג מלח' ח יב). ובין כל מין ומין יש מין ממוצע כ א ל מ ו ג י ם גדלים כנצרים (כתי הנפש והלחביס, כ"י פריז, מלמ' ד).

אַלְמָה, ב"נ, מ"ר אֲלֻמִּים, אֲלֻמּוֹת, — שבלים שנקצרו

מן אלא ומן מה (או מא, מאי), וזה היותר נכון. השערת ר"י שיגה': כמו הא לימא, דחוקה מאד. — לוי וקוהוט ואחר' משערים כי זו הרכבה מן על ומן מא, אך אינו נראה איך נסתעפה מן ע ל מ ה שהיא שאלה בשלות משמ' הכרח והוכחה ? ולכן יתר אולי צדק יסטרוב הגוזר אותו מן אלם במשמ' חזק וכח. ויש קצת דומה לזה בצרפת': .force est de conclure, etc ואולי אפשר לדמות מלה זו להמלה הערבית אַלַם a), אַלְמַא (מן אלם=לא) במשמ' שאלה האם לא עוד, וכמו הלא בעבר', שיש בה בשאלה זו גם מושג חיובי בכח, ונמחקה מסנה המשמ' של שאלה ונשאר רק מושג ה ח י ו ב י , וכמו הלא, הרי.

[1]) משקל כַּפְּתֹר. והנה גזנ' ועוד, המפרש' עצם מלה זו בעץ הצנדל, אמרים כי מקורו היא המלה הסנסקר' mocho, ואל היא מלת הידיעה הערבית, כי הערבים הביאו את העץ הזה מהודו. וקשה מדוע לא נשאר השם הזה להעץ הזה בערב'? וי"א כי מקורו בהמלה הסנסקר' volgu. והנה בער' אחד משמות החמר האד'ם הגדל בים הוא מ ר ג א ן b), שקצתם משתמשים בו אמנם כמו שם נרדף ל ל ו ל ו , שהוא שם הפנינים, אך רוב שמושו הוא לחתמר האד'ם, ואעפ"י שאלאזהרי גזרו מן מ ר ג במשמ' ערבוב, מפני „שהוא בין אלחג'ר ובין אלשג'ר" (ר"ל בין האבן ובין העץ), אך כבר הכיר גואליקי האמת שהיא „מערב" ר"ל שאולה, והיא היא המלה הארמי' מרגליתא, מרגניתא (ס' פרנקל,59), יוני' μαργέλλιον, רומית margarita]. ויש לשער כי גם א ל ג ם ואלמג ממקור זה יצאו גם הם, ואלה גלגוליהם: אלגם, אלגם, ארגן, מרגן, וכלם ממקור אחד באו אולי ע"י הכנענים שהביאו את האלגמים בתחלה. — [2]) כל המפרשים היהודים הקדמונים, למן התלמוד ועד הזמן האחרון, פרשו כלם פה אחד כי הוא החמר האדום הגדל בים בעין אילן. התלמוד (ר"ה כג.) פרש אלמגים כ ס י ת א, ולפי המספר שם איך מושים אותו מקרקעית הים אין ספק בדבר שכונתם היתה להחמר האד'ם הזה. ואולי זוהי המלה בשד או בשד' a) בערבית לחמר זה, שכבר העיד אלאזהרי עליה שהיא מלה זרה. רב האי גאון (כלים ג ח) תרגם בטיית מרגאגאן, וככר העיר בצדק קוהוט שצריך לומר מרגאנאן והיא מ ר ג א ן . מנחם בן סרוק: אלמגים ואלגומים מין אחד הם, והם עצים אדומים הגדלים בים כמשמעו. ע"כ. וכן ריב"ג בשם אחרים אמר וז"ל: ופרשו במלה הזאת בערבי' מרגאן (ובלעז קוראל), והוא צמח צומח בים בהרים אשר תחת המים ונודע באבן האילני מפני שהוא מתאבן אחר הוצאתו מן המים. ע"כ. רש"י (מ"א י) לועז קוראל. וכן הרמבם (בפרוש המשנ' כלים יג כו): ואלמוג אלמרג'אן והיא נבאת פי קער אלבחר לא ישך פי ד'לך אלא מן לם ירי אלמרג'אן ענד כרוג'ה מן אלבחר והו לין קבל אן יתמכן מנה אלהוא וירדה שבה אלחג'ר והוא מפרד מן קולה עצי אלמוגים (ותרגומו בעברי' עפ"י דרנבורג: ואלמוג הקורלין והוא צמח הגדל בקרקע הים אין ספק בזה אלא למי שלא ראה את האלמוג בעת יציאתו מן הים. והוא רך קודם שיגבר עליו האויר וישיבהו דומה לאבן והוא לשון יחיד מאמרו עצי אלמוגים). וכן פרחון: צמחים צומחים ביד אדומים ייבשום ויתלום בצוארי תינוקות. וכן כל הבאים אחריהם. רק ר"י בן גנאח הביא עוד בשם אחרים: ויש מי שפירש בו בקם בערבי (והוא בלעז ברזיל). ע"כ. והוא בעצמו סבר שהוא אחד ממיני הארזים, ומביא ראיה על זה ממה שנאמר בכתוב (דהי"ב) וישלח לי עצי ארזים ברושים ואלגומים מהלבנון, והלבנון אינו מצמיח לא מרגאן ולא בקם. ואולי גדל בהלבנון בימי מחבר דה"י מין עץ אדם הגון ואולי קראו גם לעץ ההוא בימים ההם עץ אלגומים, על שם מראהו, ולכן יכול מחבר דה"י ליחס לשלמה בקשת עץ אלגום מחירם. — היוצא מכל זה הוא כי אלמ'ג הוא בודאי החמר האדם הגדל בים, ועץ אלמג הוא מין עץ אדם המראה, ואולי באמת הצנדל, ונכון ליחד לזה אולי השם א ל ג ו ם . ועי' למעלה.

a) أَلَمْ b) مَرْجَان

a) بُسَّذ بُسْذ

ונאגדו יחד אגדה גדולה, Garbe; gerbe; seaf: והנה אנחנו מאלמים אֲלֻמִּים בתוך השדה והנה קמה אלֻמָּתִי וגם נצבה והנה תסבינה אֲלֻמֹּתֵיכֶם ותשתחוין לַאֲלֻמָּתִי (בראשׁ׳ לז ז). מצא כריכות ברשות היחיד אסורה משום גזל וכו׳ האלומות בין ברה״י ובין ברה״ר אסורות משום גזל (תוספתא מע״ר כ יז). והאלומות בין ברה״ר ובין ברה״י נוטל ומכריז (כ״מ כב:). מכרו לו אלומה אחת (מד״ר במות לא).

אַלְמָה[1],— מלת שאלת הסבה,הטעם, כמו: למה,מדוע, warum weshalb; pourquoi; whe zfore: אלא מעתה (שכלי זכוכית עושים החכמים ככלי הרס) לא תהא להן טהרה במקוה אלמה תנן ואלו חוצצין בכלים הזפת והמור בכלי זכוכית (בכת יח:). אלמה אמר רב אילעא אמר רב רחבה ד׳ אעפ״י שאינה בריאה (עירוב׳ ג.).

א. **אַלְמוֹן**, ע׳ אַלְמָן.

ב. **אַלְמוֹן**[2],—ש״ז, כמו אַלְמָן: באלמון שנשא אלמנה (כתובו׳ ז.). מאי לאו אפילו אלמנה שנשאת לבחור לא לאלמון (שם:). הוא אלמון והיא בתולה (ירוש׳ שם ה כט ד). אלמון שנשא ריבה (שם סוף׳ ח כב ד).

ג. **אַלְמוֹן**[3], ש״ז, מ״ר אַלְמוֹנִים,—אילן, והוא האַלּוֹן, Eiche; chêne; oak: הוסיפו עליהן (על מיני האילן) אלונים אלמונים[4] אלמוגים, אלונים בוטמי אלמונים בלוטי (כ״ב פ:).

ד. **אַלְמוֹן**, ש״ז,— כמו אַלְמוּת, תקיפות, (ברשימת המלים של צונץ בספ׳ Synag. Poesie כפיוט

[1]) כך בוקשר׳ בשת׳ לוי קוה׳ יסטרוב. ובן הקריא׳ הבבור׳ האשכנ׳ אַלְמָה, ומרכב מן על מה, כמו שנמצא כך בקצת מקומות בירו׳ (ר״י קארו, כללי הגמ׳ ס״ע ש״ב). או שהאל׳ נוספה להערה ולהזק.

[2]) אחת המלים בגוף הלשון העברית שאנו רואים כמעט בעינינו את מעשה השתנות תנועת הפתח הארוך ָ לתנועת o, בהזמן שמימי המקרא ועד ימי התלמוד.

[3]) משקל ארמון וכדומה לו.—[4]) כך בנוסחאות שלנו. ויש נוסח׳ אחרות מתחלה, ובקצתם במקום אלמונים אלמוגים (ד״ס, וה״ג הד״פ 272). ולכן החליט שינזק וקוה׳ כי אין מקום למלה זו בבלון תלמודי. אך אין לדחות הנוסח׳ שלנו, וכבר הובאה מלה זו בכל המלונים, ואפילו אם בטעות, כבר יש לה זכות אזרח

ולתך של ר׳ אליעזר מוירמיזה לכ״א סיון).

א. **אַלְמוֹנִי**, ע׳ אַלְמֹנִי.

ב. **אַלְמוֹנִי**, ת״ז,— כמו האלמוי, האַלְמָן, במעמד של אַלְמָן, wie ein Witwer; comme un veuf; like a widower: רעי מתי סודי עזובוני אחי קרובי רחקו מני בני יצאוני ואמותם ואלכה שכול ואלמוני (ר״ע פרנסים, מבוא למתק שפתים). מיום עלה המות בחלוני ויקח ממני גרציה אשתי מחמד עיני ואת דוד יחידי ראשית אוני ואת אסתר בתי פרי בטני ואותר לבדי שכול ואלמוני (הוא, מתק שפתים עח).

אַלְמוּת, ש״נ,— מדת האַלָּם, Gewalt; violence: שמעון שירד לגן ראובן באלמות בלא רשות בית דין וכו׳ שאם יש ליורשי ראובן ראיה ששמעון ירד באלמות ולא הורידוהו בי״ד של אותו מקום (תשו׳ גאוני מז״מ קנג). כל שיש אצלו תביעות ממון מעויין והוא דוחה אותו מחמת אלמות שיש בו (ס׳ החינוך, מלוה רכח). ישומו בי״ד כל השטרות וכו׳ ולפי נכסי הלוה ואלמותו (תשו׳ הרא״ש לח ז). פלוני בעל דיני אלם ויש לו עדים עליו ואינם רשאין להעיד מפני אלמותו (טור הל׳ עדות כח). ואין לשום אחד מהקהל יד להוכיחו ע״ז משום אלמותו (שו״ת בנימין זאב קי) גזלן נקרא כל מעכב ממון חבירו באלמות (רשד״ם ח״ד קפב). שאין זה אלא כדי להראות אלמותו ולהפחיד את הדיינים להטות הדין (לבוש הלכ׳ דיינים כו ג). שבא שדה זו שאני קונה ממנו גזולה היא בידו שבתוך אלמותו גזלה מאחרים (שם לו יג). ולא אבה (הבעל דין) לשמוע לקולם כנחש ילך מפני אלמותו (שו״ת תומ הפני כח).

אִלְּמוּת[1], ש״נ, — מום האִלֵּם, Stummheit; mutisme; dumbness: אני הוא, שמתצתי אותם בעוה״ז בעורות עינים וכו׳ בערלות שפתים באילמות פה ולשון ואני הוא שמרפא אותם לעולם הבא (א״ב דר״ע). או חרשות או עורון או אלמות (רמב״ע, ספר הפנינים). רז״ל קוראים ג״כ לאלם הרש לפי שסבת האלמות היא חרשות (פרוש הרמב״ם, תרומ׳ א ב). ולא הזכיר בקללתו (להנחש) כי קללת האלמות היה קשה מן הכל (רבנו בחיי בראש׳, על גחונך).

[1]) משקל עִקְּשׁוּת, מן עִקֵּשׁ.

אַל-מָוֶת, וכסמי' אל־מות, ש"נ, — הסגולה לא למות לעולם, סגולת הנצחיות, **Unsterblichkeit**; **immortalité**; **immortality**: בארח צדקה חיים ודרך נתיבה אַל־מָוֶת ¹) (משלי יב כח). — ופשט הרבה השמוש במלה מרכבה זו בהספרו' החד': מכל מורע אור בשדה מות שטות מכתב אַל־מָוֶת פה חרות על לוח (מ' לטריס, נשיא בישראל, אחרית דבר). גדול כבוד **אל-מות** החופף על מיתתו (א' גוטלבר, ממלרים 184). המצרים האמינו כי נפש האדם בת אַל־מָוֶת היא ולא תגוע בגוע הגויה (ק"ש, די"ע מלריס). ובכ"ז האמינו חכמי היונים בְאַל־מות הנפש ובשכר וענש אחרי המות (הוא, ביונים). שמך מיכה יוסף לעדי עד יחיה שם בדביר אַל־מָוֶת על לוח שיש וכו' שם אצבעי אני שמך חרתה (יל"ג, הוי אח, כסופו). הוי חיי אַל־מָוֶת מרים ממות (שם, קודש).

¹) החדשים מגיהים אֶל, אך כבר נתקבלה ההרכבה אַל־מָוֶת בלשון.

אִלְמָלֵא, -לֵי¹), — מלת החבור של תנאי **שלילי** **וחיובי**, **verneinend. u. bejah. Bedingungs-Partikel**; **particule de condit. négat. et posit.**; **negat. and posit. condit. particle**.

א) **לשלילה** כמו, לולא, **wäre es nicht**; **n'était ce pas**; **if it were not**: אם בא שֵׁם או מלת הגוף אחריה, או שֵׁם ופעל אך השם הוא העקר בהמאמר ועליו הנגינה, או שבא הפעל עם **ש** בראשו: גדולה מילה **שאלמלא** היא לא ברא הקב"ה את עולמו (נדר' ג יא). **שאלמלא** מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו (אבו' ג ב). צריך היה הדבר לאומרו (להכפיל התנאי ואם לא יעברו חלוצים) **שאלמלא** כן יש במשמע שאפילו בארץ כנען לא ינחלו (קדו' ג ד). **אלמלא** דוד לא עשה יואב מלחמה (סנהד' מט). **אלמלא** מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (ר"ס יז:). **שאלמלא** הן היינו חוטאין בכל יום (כתוב' סח.). **אלמלא** שאסורים ידיה (של אשה) שאינה תובעת בפה לא היתה מנחת לאדם שלא תתא

¹) כך הנקוד בתרג' תהלי' קו כג ותרג' שה"ש ד יב, וכן הקריאה המקבלה. וכך הוא הנקוד במחזורים וסדורי תפלה קדמונים. וש' בר בסדור עמודי שמים (אב' ג ב), נקד אִלְמָלֵא, והתפלפל בזה ורצה לדחות הנקוד המקבל, והחליט „שנקוד הספרים אִלְמָלֵא או אַלְמָלֵא מוטעה הוא", ואין החלטתו מכרעת. וסברים רוב החכמים כי זו הרכבה מן אילו מא לא ומן אילו מא לג. ואמר ר' דיובל (R Duval, REJ IV 269) כי יש לדמות למלה זו את המלה מָלֵא שבסור' ההמונ' המשמשת במשמ' אם לא, ונוספה ל התנאי בשאלה ומלת התנאי אי, והמלה מרכבה מן אי לְמָא לי. ואולי פשוט כמו אילולי, ובמקום ו מ, קצת דומה להה שנוספה באמהות וכדומה אחרי אותיות השפתיות (כרע, ZDMG 41 621, והביא גם ברוקלמן GVG). והנה תוספות מגי' כא. הקשו וז"ל: שיש אילמלא שרוצה לומר אילו לא ויש אילמלא שרוצה לומר אילו היה. ותרץ ר"ת ועשה חלוק שאלמלא באלף בסוף היא אילו לא ואלמלי ביוד בסוף היא אילו היה. והחזיקו בחלוק זה בעל כללי התלמ', בעל ה"ע ואחרים. אבל, כבר דחו כלל זה בוקשד' ושד"ל והבאים אחריהם, יען בכל המקומ' בתלמ' ומדר' שבאה מלה זו נראה ברור כי אלמלא ואלמלי משמשות כאחד לחיוב ולשלילה. ואולם קשה לחשב כי בלשון חיה שמשה מלה אחת כזו בשתי משמעות הפכיות כל כך בלי **שום** הבדל, אעפ"י שזה נותן מקום לטעות הרבה. אך אם נתבונן היטב לכל המקומות שבאה שם מלה זו נראה עכ"פ שיש מנהג קבוע בשמושה לחיוב ולשלילה. והנה אציג אלו מול אלו המקומות שבאה שם אלמלא, -לי בעברית וארמית בשתי המשמעות:

לשלילה

גדולה מילה **שאילמלא** היא לא נתקיימו שמים וארץ (תוספתא נדרי' ב ז). **אלמלא** אני לא הייתי יושב בשמים וכו' (ספרי, וזאת הברכ' שמו). **אלמלא** שבטים לא נתרצה המקום לראובן (שם שמז). **אלמלא** שלש מקראות הללו נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל (ברכ' לב.). **אלמלא** מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (שם). **אלמלא** אוהבי זה שיושב לפני הרגתיך (שם). **אלמלא** חמה של כסיל לא נתקיים עולם מפני צינה של כימה **ואלמלא** צינה של כימה לא נתקיים עולם מפני חמה של כסיל (שם נח:). **שאילמלא** **שבת** אין נביא בר"ח (שבת כד.). אתרוג צנון וביצה

לחיוב

אלמלי נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקין (ברכות ו.). **אלמלא** **נשבעת** להם בשמים ובארץ הייתי אומר כשם ששמים וארץ בטלים כך שבועתך בטלה ועכשיו שנשבעת להם בשמך הגדול וכו' (שם לב.). **אלמלי** אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת ועכשיו שאני חי והוא חי וכו' (שם כז:). כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי וכו' **שאלמלי** כעסתי לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט (שם ז.). **אלמלי** **הטיח** בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו לא היו משגיחים בו (שם לד:). **אלמלי** שמרו ישראל

תובעתו (מד"ר במדב' ט). אלמלא שנתן הקב"ה שלום בארץ היו חרב וחיה משכלות את הארץ (פרקי ד"א, השלום).

ב. לחיוב, כמו לוּ, wenn wirklich; si c'était if it were: אם בא אחריה פעל בפרוש או הפעל נמשך בכח, או אם שם הגוף משמש שמוש פעל לפני השם, וכמו"כ אם בא שם ופעל אחריה אך השם איננו העקר במאמר ולא עליו הטעם: אלמלא ניתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקים (ברכ' ו.). אמר משה לפני הקב"ה

לשלילה

אילמלא קליפתן החיצונה אינן יוצאין מבני מעיים (שם קח:). שאילמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ (שם קלז:). ירושלם אלמלא דלתותיה ננעלות בלילה הייבין עליה (ערו' ו:). אלמלא תודוס אתה גוזרני עליך (פסחים נג.). אלמלא גלגל חמה נשמע קול המונה של העיר ואלמלא קול המונה של העיר נשמע קול גלגל חמה (יומא כ:). שאלמלא מוראו של הקב"ה היאך אומה אחת יכולה להתקיים וכו' (שם סט:). אלמלא בגדי כהונה לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט (שם עב:). הני בודיתא דבני מחוזא אילמלא קיר שלהן מסככין בהו (סכה כ:). יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום וכו' ואלמלא הקב"ה שעוזר לו אינו יכול לו (שם נב:). אלמלא תרגומא דהאי קרא לא ידענא מאי קאמר (מגי' ג.). אלמלא איגרות הראשונות לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט (שם יב:). אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (שם כח.). זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל (חגיגה יג.). אלמלי חוני אתה גוזרני עליך נדוי אבל מה אעשה לך וכו' (תענית יט.). אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ (שם כז:). זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל (ב"ב כא.). שרו של ים רהב שמו ואלמלא מים מכסין אותו אין כל בריה יכולה לעמוד בריחו (שם עד:). עתיד גבריאל לעשות קניגיא עם לויתן וכו' ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו (שם עה.). בשעה שלויתן רעב מוציא הבל מפיו ומרתיח כל מימות שבמצולה וכו' ואלמלא מכנים ראשו לג"ע אין כל בריה יכולה לעמוד בריחו (שם). אילמלא מוראה של מלכות כל הגדול מחבירו בולע את חבירו (ע"ז ד.). אילמלא זו"ו שבהעלוך נתחייבו רשעיהם של ישראל כלייה (סנהדרין סג.). כיון שיצא לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן אין יכול לחיות אפי' שעה אחת (יבמ' עא:). ד' רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית מנשבת עם כולן שאילמלא כן אין העולם מתקיים אפילו שעה אחת ורוח דרומית קשה מכולן ואילמלא בן נץ מעמידה מחרבת כל העולם כולו (גיטין לא:). גדולה תורה שאילמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ (נדרי' לב.). אילמלא תפילתו של דוד היו כל ישראל מוכרי רבב וכו' אילמלא תפילתו של חבקוק היו שני תלמידי חכמים מתכסים בטלית אחת (סוטה מט.). ליבעי רחמים איתבליא על עליא דאילמלא עליא לא מתקיימין

לחיוב

שבת ראשונה לא שלטה בהן אומה ולשון וכו' (שבת קיח:). אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין (שם). ואלמלא[1] חזותיה מקמית הוה מחדדנא טפי (עירוב' יג:). אלמלא אנו צריכים להם (לעמי הארץ) וכו' היו הורגין אותנו (פסח' מט:). א"ל הקב"ה לדוד וכו' אלמלי אתה שאול והוא דוד איבדתי כמה דוד מפניו (מו"ק טז:). אמר ר"י משום רשב"י יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין מיום שנבראתי ועד עתה ואילמלי אליעזר בני עמי מיום שנברא העולם ועד עכשיו ואילמלי יותם בן עוזיהו עמנו מיום שנברא העולם עד סופו (סכה מה:). שאלמלי הן יוצאין מחריבין כל העולם (מגילה ו:). אלמלא אתה לוי פסול אתה מן הדוכן (שם כד:). אלמלי נשתייר במערת שעמד בה משה ואליהו כמלא נקב מחט סדקית לא היו יכולין לעמוד וכו' (שם יט:). אלמלי הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי (תענ' כט.). שאלמלי שתים (נימות) יונקות מגומא אחת מחשיכות מאור עיניו של אדם (ב"ב י"ו.). שאלמלי שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד מטשטשות את הארץ (שם). אילה זו רחמה צר בשעה שכורעת ללדת אני מזמן לה דרקון וכו' ואלמלי מקדים רגע אחד או מאחר רגע אחד מיד מתה (שם). יעלה זו אכזרית על בניה וכו' ואני מזמן לה נשר שמקבלו בכנפיה ומניחו לפניה ואלמלי מקדים רגע אחד או מאחר רגע אחד מיד מת (שם). לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון זכר ונקבה בראם ואלמלא נזקקין זל"ז מחריבין כל העולם (שם עד:). שאלמלי היה יודע שבנו קיים לא היה כותבן (שם קמו:). אילמלא היה ר' יוחנן הא זימנא באתרא דקא שקלי מיכסא אפי' מבע"ה הוה אסר (ע"ז יג:). אילמלי אני נשרפתי לבדי היה הדבר קשה לי עכשיו שאני נשרף וס"ת עמי וכו' (שם יח.). אילמלי נגדוה לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא (כתו' לג:). שאילמלי יהודת קיים לא ביטל עונתו (שם סב:). לא ראית את ר' יוסי אילמלי ראיתו נסוקו עמו (גיטין סז.). יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם שאלמלי דרתי ביניהם ציערוני (קדושין לא.). אילמלי דרשיה אחר להאי קרא כרבי יעקב בר ברתיה לא חטא (שם לט:). כל שאינו מלוה ומתלוה כאילו שופך דמים שאילמלא ליוּוהו אנשי יריחו לאלישע לא גירה דובים לתינוקות (סוט' מו:). (בריות) שבים אילמלי עולות ביבשה מיד מתות שביבשה אילמלי יורדות לים מיד מתות (חולין קכז.).

[1]) כך בכ"י ובע"י ובילקוט וכו' (ד"ס).

רבש"ע א ל מ ל א נשבעת להם בשמים ובארץ הייתי אומר כשם ששמים וארץ בטלים כך שבועתך בטלה ועכשיו שנשבעת להם בשמך הגדול מה שמך הגדול חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים כך שבועתך קיימת לעולם ולעולמי עולמים (שם לב.). א ל מ ל א אני נ ש ר פ ת י ל ב ד י היה הדבר קשה לי עכשיו שאני

לשלילה

איתבליא (חולין לב.). א י ל מ ל א צדקתך כהררי אל מי יוכל לעמד לפני משפטיך תהום רבה (ערכין ח.). וכיון שיצא (הולד) לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח ש א ל מ ל א כן אין יכול לחיות (נדה ל:). הניחוהו (לפנחס) ונכנס (אל המדינית) ש א ל מ ל א כן לא הניחוהו ליכנס (מ"ר במדבר כ). ואע"פ שעשו תשובה לא יצאו (ישראל) משם (ממצרים) א ל מ ל א זכות אבות (שם שמות ח). למלך שנשא מטרונא וכו' א"ל אדני המלך א ל מ ל א כתובה מרובה שכתבת ונתת לי כבר אבדוני שכנותי (מד"ר איכה, זכר עניי). למה אמר הקב"ה לנח שיעשה תיבה כדי שיראו אותו שהוא עוסק בה ויעשו תשובה ו א ל מ ל י כך לא היה הקב"ה יכול להציל (תנחומא בובר ברא' לז).

לחיוב

א ל מ ל א הלווהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרגה נוב עיר הכהנים (סנהדרין קד.). ש א י ל מ ל א כעסתי כל אותן הימים לא נשתייר מרשעיהם של ישראל שריד ופליט (שם קה:). חיטי כרזיים וכפר אחים א ל מ ל א סמוכות לירושלים וכו' (מנח' פה.). א י ל מ ל א בא הקב"ה עם אברהם יצחק ויעקב בדין אין יכולין לעמוד מפני תוכחה (ערכין יז.). ו א י ל מ ל א דרשוהו דואג ואחיתופל הכי לא רדפו בתר דוד (סוטה כא.). א י ל מ ל י דבר חדש אמרת לנו וכו (נדה כה.). א י ל מ ל י ידיה בעיניה כל בין השמשות יצה אתם אומרים (שם נג.). א ל מ ל א אתם שמעתם לבדכם והם לא שמעו וכו' (מ"ר במדבר יח)

מכל אלה המשלים נראה כי לשלילה השתמשו ב א ל מ ל א ו א ל מ ל י בצרוף שם תכוף אחריה, ואם בא גם פעל עכ"פ השם קודם והוא העקר, ועליו טעם המאמר. ולחיוב במשמ' לו באה אלמלא, -לי, כמעט בכל המשלים בצרוף לפעל כתוב מפורש, ובאותם המאמרים שנעדר הפעל הרי הוא נשמע ונמשך בכח, כמו במאמר אלמלא אתה שאול וכו' שהכונה היא אלמלא ה י י ת אתה שאול, והטעם הוא עכ"פ על אתה ולא על שאול. ואם נאמר אלמלא שאול אתה, ונטעים את שאול, הכונה תהיה לו לא היית שאול, כמו אלמלא חוני אתה. ובמאמר יכול אני לפטור את כל העולם וכו' ואלמלא אליעזר בני עמי וכו' ואלמלא יותם בן עזיהו עמנו, נשמע היטב את הפועל ה י ה או נ ת ח ב ר עמי, הנמשך בכח. וכמו"כ במאמר אלמלא יהודה קיים העקר הוא הפעל קיים. ומופת חותך כי עם פעל משמעת אלמלא הוא לחיוב, הוא צרוף מלת השלילה לא באותם המקומות שבאה אלמלא בצרוף לפעל והכונה היתה לשלילה, ואלה הם: ש א י ל מ ל א ל א הזיקו היה יפה ח' מאות זוז (תוספ' ב"ק ג ה). א ל מ ל א ל א באתי אלא לשמוע דבר זה (ברכו' כד.). ש א ל מ ל י ל א מינה פוטיפר את יוסף אפוטרופוס בתוך ביתו לא בא לאותו דבר (שם סג.). אשריך שראיתני בכך שאילמלא לא ראיתני בכך לא מצאת בי כך (בכת לג:). אילמלי לא היית עמנו וכו' יפה אתה אומר (שם לד.). א ל מ ל י ל א נשתברו לוחות הראשונות (עירובין נד.). דברים ש א ל מ ל א ל א נכתבו דין הוא שיכתבו (יומא סז:). א י ל מ ל א ל א נצטננו גחלים מידו של כרוב לידו של גבריאל לא נשתיירו משונאיהם של ישראל שריד ופליט (שם פז.). א י ל מ ל א ל א העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל דבר זה שאין מטמאין בשרצים דיי (ב"מ סא:). ריקא א ל מ ל א ל א ראית לא האמנת (ב"ב עה.). א ל מ ל א ל א זכו ישראל (סנהדרין מב. — וכן הנוסחה בתפלת קדוש הלבנה אלמלא ל א). ש א ל מ ל א ל א נתקלל נחש כל אחד ואחד מישראל היו מזדמנין לו שני נחשים (שם נט:). ש א י ל מ ל א ל א הקדים אברהם תפלה לצרה (שם מד:). ש א י ל מ ל א ל א בא מלאך וסטרו על פיו בקש לגנות כל שירות ותושבחות שאמר דוד (שם לב:). א ל מ ל א ל א נשתייר אביתר לאחימלך (שם לה:). א י ל מ ל א לא בא גבריאל והעמידו לא היה תקנה לרשעי ישראל (שם לו.). א י ל מ ל א ל א חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד (נדר' כב:). אילמלא לא נקרא שמה דלילה ראויה היתה שתיקרא דלילה (סוט' ט:). כל שתחילתה באונס וסופה ברצון אפילו היא אומרת הניחו לו ש א י ל מ ל א לא נזקק לה היא שוכרתו מותרת (כתוב' נא:). כמה נאה ומשובח פלטין זו א ל מ ל א ביב של בורסקי לא היתה עוברת בתוכה (אדר"נ יט). —וכן משמשת אלמלא בשלילה אם בא הפעל בצרוף ש בראשיתו, כמו במאמר אלמלא שנתן הקב"ה שלום בארץ. וכן: א ל מ ל א דת שניתנה [1]) עמה אין אדם יכול לעמול בה (ספרי, וזאת הבר' שמג). אלמלא שאסורים ידיה שאינה תובעת בפה לא היתה מנחת לאדם שלא תהא תובעתו (מ"ר במד' ט). —רק שני מאמרים יוצאים מכלל שקבעתי, והם: בשעה שלויתן רעב ואלמלא מכנים ראשו בג"ע, שהכונה היא לו ל א הכנים ראשו; ומאמר בתוספתא סנה' ד ז: ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו אלמלא קדמו משה. — והנה זה המאמר האחרון בא בבבלי סנה' כא: וכתוב שם אילמלא ל א קדמו משה. וכן בדפוסים הקדמ', רק ישע' פיק מחק מלת לא. ובירוש' הנוסח: א ל א שקדמו דור משה. ובמאמר אלמלא מכנים ראשו צריך להוסיף שׁ על הפעל מכנים: אלמלא שמכנים.

---

[1]) כך בכ"י בן ז"א ג' (הערת מ' א"ש).

בשרה וח"ח עמי מי שמבקש עלבונה של ס"ת הוא יבקש עלבוני (ע"ז יח.).—ועם לא [1]) אח־יה לשלילה: אלמלא לא ניתנה תורה היינו לומדין צניעות מחתול (ערוב' ק:). אלמלא לא עלינו אלא לרחץ בחמי טבריה דיינו (פסח' ח:). א"ל (רשב"י לר' פנחס) אשריך שראיתני בכך (שהיו פילים בגופו) שאילמלא לא ראיתני בכך לא מצאת בי כך (הרבה תורה) (שבת לג:).

אַלְמָן[2]), ש"ז, מ"ר אַלְמָנִים, — איש שמתה אשתו, Witwer; veuf; widower. ובמליצה: כי לא אַלְמָן ישראל ויהודה מאלהיו (ירמ' נא ה).

והנה אין לבקש טעם מפני מה משמשת אלמלא לפני שם בשלילה ולפני פעל בחיוב כי אין לעמד על סתרי נטיות חוש הלשוני, ולפעמים מקרה פשוט מכריע את הכף, כשיש צרך לעשות הבדל למנוע הטעות.

הדברים האלה נכתבו מזה כתשע שנים. אחרי כן קראתי את מאמרו של החכם מ' למבר (M. Lambert) (REJ IX, 290) וראיתי כי כבר עמד גם הוא על עצם הבדל זה, אלא שנסח את הכלל קצת בנוסח אחר, והוא: בכל מקום שאלמלא הוא מלת יחס (préposition) היא משמשת שלילה ומשמעתה היא כמו בלי, sans, ובכל מקום שהיא חבור (conjonction) בין שתי מַחוות היא משמשת בחיוב, כמו אלוהיה. למשל: אלמלא דוד, פרושו הוא: בלי דוד, אלמלא מילה — בלי המילה, וכיוצא בזה. והוקשה לו שמוש אלמלא במאמר אלמלא תודוס אתה, אלמלא חוני אתה, שאי אפשר לפרש בלי תודוס, בלי חוני, אלא: אלו לא היית תודוס, אלו לא היית חוני, וכן במאמר אלמלא בן נץ מעמידה, אלמלא מים מכסים אותו. ותרץ החכם למבר בשם איז' לב כי טעות נפלה בהמאמרים האלה, ובמקום אלמלא תודוס, אלמלא חוני צ"ל אלמלא לא תודוס, אלמלא לא חוני, ובמקום אלמלא בן נץ מעמידה ואלמלא מים מכסים צ"ל שמעמידה, שמכסין. מ' יסטרוב (REJ XI,158) תרץ עוד יותר פשוט, כי זה מזמן שעוד לא הבדילו בשמוש אלמלא בין חיוב ושלילה. והנה, באמת, גם בשלילה אלמלא היא חבור (conjonction), והתרגום המדיק הוא, כמו שכבר העיר החכם דיובל במאמרו שהזכרתי למעלה, si ce n'était. ומה שחשוב ביותר הוא כי יש הבדל גדול להלכה למעשה בשמוש אלמלא בשלילה לפי נוסחת הכלל של החכם למבר ולפי הנוסחה שלי. כי לפי הכלל שלי המאמר אלמלא תודוס אתה אלמלא חוני עתה הוא לפי הדין, וכך בכל פעם שאדם רוצה לאמר לחברו: אלו לא היית פלוני הייתי עושה כך וכך, צריך לאמר אלמלא פלוני אתה. ולפי הכלל של החכם למבר צריך לאמר אלמלא לא פלוני אתה, וזה אינו מתקבל על חוש הלשון שלי.— גם בקצת מדרשים מאוחרים ובכל הספרות שלאחרי התלמוד השתמשו עפ"ר, בלי כונה אך בהרגשה טבעית עפ"י השגור בפיהם, בהסכמה להכלל שקבעתי: אמר הקב"ה וכו' שאלמלא שירה וזמרה שהם אומרים לפני בכל יום ויום לא בראתי את עולמי (ח"ב דר"ע ביה"מ ילינק, 12). שאלמלא גמילות חסדים שלי אין העולם מתקיים (שם 20). אילמלא נשתיירה הקרקע אצלו לא היה לו רשות להושיט ידו בשאר קרקעות (שר שלום, תשו' גא' קדמ' דוד קסל סי' נא). אלמלא שראיתי טעם זקף גדול נקוד על ופניהם לא הייתי יודע לפרשו (רש"י יחזק' א יא). אלמלא חשוכא לא אשתמודע נהורא (זוה' תוריע). אלמלא לא חב אדם לא יטעם טעמא דמותא בהאי עלמא (שם שלא). שאלמלא לקח אברהם בידו כחותיו של יצחק שהם האש והמאכלת אין כל בריה יכולה לעמוד לפני פחד יצחק (שערי אורה גיקאטיליה, מנטובה מח.). נתן הקב"ה ידו בשטן ומעטו ואלמלא כן לא יכלו ישראל לעמד לפניו (הריקנטי, כשלח י). ואלמלי שעמד א"א בעשר נסיונות שנסהו הבורא לא נשאר משונאיהם של ישראל שריד ופליט (סקנס פ: הקדמה). וכאלו אמר אלמלא לקחתם גביע הכסף לבדו (פענח רזא, ויגש כב). כשברא הקב"ה את עולמו נמתחו השמים עד ת"ק ואמר הש"י די ואלמלא כן עדין היו נמתחין והולכין (שם בראשית ב). שאלמלא הייתם כולכם משיבים בפה אחד שאתם רוצים לילך בשמחה גדולה תכף היו נגאלים כל ישראל (עמק המלך, קמא). שהוא (רזיאל המלאך) עומד בפני הכסא וכנפיו פרושות לקבל הבל פיהם של חיות הקדש שאלמלא כן נשרפים כל מלאכי השרת (בשם מעין חכמה, בספ' חמדת ימים דף סה.). — [1]) ר"י פיק מחק „לא" זה בכל מקום בגמ'. אך אי אפשר לשבש כל הספרים, ואין זה נכון.

[2]) באשור' אַלְמַתֻ, אלמנה, ובכנע' אלמת אלמנה. מזה יש קצת סמך כי השרש הוא אלם, ומשקלו פעלן. אך בערב' ארמל a), וכן בארמ' וסור' וא"כ השרש הוא רמל והמשקל אפעל, וא אלמן וארמל הוא א המשקל. ויש בער' פעל רמל b) במשמ' היה אלמן, היתה אלמנה. ויש מרמל c) היה בצער, בלי עזרה. וכמו בעברית בעצמה אלמן כמו ארמון, כן בעבר' ואשו' אלמן מכון לארמל שבשאר הלשונו' האחיות. וזו גם דעת ברט (מה"ש קנא א). ואולם, רוב בעלי השרשים החליטו כי השמות אלמן, אלמון ואלמנה נגזרו מן שרש אלם במשמ' צער שיש לו בערב' d). וכן דעת ריב"ג שהשמות האלה הן מן אלם, רק במשמעת אלם, נאלמתי וכו', אמר וז"ל:

---

a) أَرْمَل b) رَمَل c) مُرْمَل d) أَلِم

אַלְמֹן, ש"ז, — מעמד האלמן והאלמנה, Witwenschaft; veuvage; widowhood: ועתה שמעי זאת עדינת היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד לא אשב אלמנה ולא אדע שכול ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול וְאַלְמֹן כתמם באו עליך (ישע' מז ח-ט).

***אִלְמֵן**, פ"י, — עשה אותה אלמנה, zur Witwe machen; rendre veuve; to widow: תנו רבנן כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו ו מ א ל מ ן את אשתו ומייתם את גוזליו ותלמודו משתכח ממנו ומחלוקות רבות באות עליו ודבריו אינם נשמעים (פסחים מט.).

— נתפ', *נִתְאַלְמֵן, נִתְאַלְמְנָה, — נהיה אלמן, אלמנה: אומדין כמה אדם רוצה ליתן בכתובתה של זו שאם נ ת א ל מ נ ה או נתגרשה (מכות א א). נ ת א ל מ נ ו או נתגרשו מן האירוסים (ירוש' כתוב' ס כט ג).

א. אַלְמָנָה[1], ש"נ, מ"ר אַלְמָנוֹת, כנ' אַלְמְנוֹתָיו, וכו', — אשה שמת בעלה ואינה נשואה לאחר, Witwe; veuve; widow: ויאמר יהודה לתמר כלתו (אחרי מות בעלה) שבי אַלְמָנָה בית אביך (בראש' לח יא). כל אַלְמָנָה ויתום לא תענון (שמות כב כא). עשה (אלהים) משפט יתום וְאַלְמָנָה ואהב גר לתת לו לחם ושמלה (דבר' י יח). ותאמר (האשה התקועית) אבל אשה אַלְמָנָה אני וימת אישי (ש"ב יד ה). למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ שפטו יתום ריבו אַלְמָנָה (ישע' א יז). יתום לא ישפטו וריב אַלְמָנָה לא יבוא אליהם (שם שם כג). ברכת אבד עלי תבא ולב אַלְמָנָה ארנן (איוב כט יג). — ומ"ר: וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אַלְמָנוֹת ובניכם יתמים (שמות כב כג). להטות מדין דלים ולגזל משפט עניי עמי להיות אַלְמָנוֹת שללם ואת יתומים יבזו (ישע' י ב). יתומים היינו ואין אב אמתינו כְּאַלְמָנוֹת (איכה ה ג). — ועם כנ': על כן על בחוריו לא ישמח אדני ואת יתמיו ואת אַלְמְנֹתָיו לא ירחם (ישע' ט יו). עזבה יתמיך אני אחיה וְאַלְמְנֹתֶיךָ עלי תבטחו (ירמי' מט יא). שרידיו במות יקברו וְאַלְמְנֹתָיו לא תבכינה (איוב כז יה). קשר נביאיה (של ירושלם) בתוכה כארי שואג טרף טרף נפש אכלו חסן ויקר יקחו אַלְמְנוֹתֶיהָ[1] הרבו בתוכה (יחזק' כב כה). — ובמליצה, למשל הצער והיגון והתרבן: איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כְּאַלְמָנָה (איכה א א). — *אלמנת עיסה, עי' עיסה. — ובהשאלה, דלת אַלְמָנָה, שחסר לה אחד ממכשירי הדלת: ד ל ת א ל מ נ ה[2] הנגררת אין נועלין בה (עירוב' קא.). ד ל ת שהיא א ל מ נ ת מתקוניה (רשי שם).

ב. אַלְמָנָה[3], מ"ר אַלְמָנוֹת, — כמו ארמון 'ארמונים, Palast; palais; palace: וענה איים בְּאַלְמְנוֹתָיו[4] ותנים בהיכלי ענג (ישעיה יג כב). וידע אַלְמְנוֹתָיו ועריהם החריב (יחזק' יט ז). — ואמר המשורר: מאד יסכל אשר נשים ירבה, ולא יזכור מחונן אַלְמְנוֹתָיו, ויבנה ארמנות משכית ואיים, למחר יענו תוך אַלְמְנוֹתָיו (ר"מ בן עזרא, תרשיש ח).

אַלְמְנוּת, ש"נ, סמי' אַלְמְנוּת, כנ' אַלְמְנוּתָהּ, מ"ר אַלְמְנוּתִים[5], כנ' אַלְמְנוּתַיִךְ — מעמד האלמנה, הזמן שהאשה אלמנה, Witwenschaft; veuvage; widowhood: ותסר בגדי אַלְמְנוּתָהּ מעליה (בראש' לח יד). ותלבש בגדי אַלְמְנוּתָהּ (שם יט). ויתנם (המלך

ומן הענין הזה נאמר לאשה שמת בעלה אלמנה מפני שאין לה יכולת לדבר ולריב עם אנשי ריבה, והנון באלמנה נוספת. ע"כ. וכן דעת כל רבי הדקדוק שלנו. אך טעמו של ר"י בן גנאח להשם אלמנה אינו נהיר, כי מה טעם השם אלמן? ויש קצת ראיה שהא' היא ערשית ממה שיש בער' למושג זה בעצמו עוד שרש נרדף א י ם, אַיִּם a), אלמן, ואם היה אלמן. מזה יש ללמד כי שתי האותיות היסודיות בשרש זה הן א ם, והשאר נשתנו ונוספו לפי טבע לשון לשון מהלשונות האחיות האלה.

[1]) באש' אַלְמַתְּ, בכנע' אלמת, בער' ארמלה b), בארמ' וסו' ארמלתא. ועי' למעלה הערה לאלמן. — [1]) יש מפרשים זה כמשמ' ב. אלמנה (גרן). — [2]) ושאלו שם בגמ': היכי דמי דלת אלמנה, והשיבו: איכא דאמרי דחד שיפא ואיכא דאמרי דלית ליה גשמה. ועי' ערך גשמה, וערך שיף.

[3]) ל במקום נ שבהשם ארמון. — [4]) בקצת נסח' כ"י ארמנותיו. ותרגם יונתן בברניתהון, וכן כל המפרשים אלמנותיו כמו ארמנותיו. ויש סברים כי זה בכונת של לצון (בעכר).

[5]) משקל פ ע ו ל י ם, כמו נעורים, עלומים, ונהגו בת' הנוספ' לסמן המשקל כמו לו היה מהשרש, כמו זנות זנותים, תזנותים, כריתותים. כך דעת הקדמונים וכן גם קצת המדקדקים החדשים וכן גם גזנ' קניג

---

a) أَيِّمٌ b) أَرْمَلَة

דוד את נשיו) בית משמרת ויכלכלם ואלהם לא בא ותהיינה צררות עד יום מתן אלמנות [1]) חיות (ש"ב כ ג). אלמנה שאמרה הרי אני מיגדת אלמנותי בבית בעלי שומעין לה (ירוש' כתוב' ס כט ד). ויושבת (האשה) בביתו אחרי מותו כל זמן אלמנותה (כמ"נ מ"ע סי' מח). — ומ"ר ככנ': אלמנותיך: אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך [2]) לא תזכרי עוד (ישע' נד ד), בהשאלה לימי החרבן והשממון. — ועי' אישות, מות.

אַלְמֹנִי [3]), ת"ז, — אדם או דבר לא ידוע בשמו, או שלא יחפצו לנקב בשמו, Unbenannter un tel, quidam; certain one, בחבור עם פלוני: ואת הנערים יודעתי אל מקום פלני אלמני (ש"א כא ג). ומלך ארם היה נלחם בישראל ויועץ אל עבדיו לאמר אל מקום פלני אלמני תחנתי (מ"ב ו ח). ובעז עלה השער וישב שם והנה הגואל עבר אשר דבר בעז ויאמר סורה שבה פה פלני אלמני (רות ד א). — ונהגו הסופרים להשתמש במלה זו גם בלבדה אם ידבר בשני אנשים: פלוני אמר כך ואלמוני אמר כך. ולנק' אלמונית.

***אִלְסָר** [4]), אִ', *מ"ר אלסרים, אלס־, — האגוז הקטן, Haselnuss; aveline, noisette; hazelnut:

הפרסקין והאיסטרובולין משיעשו קליפה האילסרין [1]) (תוספ' מעש"ר א א). אבל האילאסרין הפרסקין והאיסטרובילין לא צרכו חכמים ליתן בהם סימן לפי שיש כיוצא בהם בארץ ישראל (כס ג יד). מודין חכמים לרבי יודה באלצרין ובאפיסטקין ובאיצטרובילין משיעשו קליפה (ירוש' מעש' א מח ד).

אלף [2]), ממנו אֶלֶף, אִלֵּף, *אִלֵּף.

אֶלֶף [3]), ש"ז, כנ' אַלְפִּי, אַלְפְּךָ, מ"ז אֲלָפִים, מ"ר אֲלָפִים, כנ' אֲלָפֶיךָ, סמי' אַלְפֵי, — א) שם המספר, עשר מאות, tausend; mille; thousand: נתתי אלף כסף לאחיך (ברא' כ טז). אלף אמה סביב (במדבר לה ד). ולשמרי מצותו לאלף דור (דברים ז ט). שלשים אלף איש גבורי החיל (יהושע ח ג). שלשים אלף רכב (ש"א יג ה). עשרים אלף כר חטים (מ"א ה כה). אלף גפן באלף כסף (ישע' ז כג). — בכל אלה וכדומה בא המנוי במ"י כדין בשמות המספר למעלה מעשרה. ובא גם שלא כדין במ"ר: וארבעים אלף פרשים (ש"ב י יח). ואלף עזים (ש"א כה ב). אלף עלות (מ"א ג ד). כי אלף שנים בעיניך (תהל' צ ד). ארבעה עשר אלף צאן וכו' ואלף אתונות (איוב מב יב). — ובפרט בבוא המנוי לפני המספר יבוא ברבים: והמרים אחד וששים אלף (במדבר לא לד). פרים אלף אלים אלף כבשים אלף (דהי"א כט כא). כרים עשרים אלף וכו' ויין בתים עשרים אלף (דהי"ב ב ט). — ומ"ז אלפים: ויכו ממנו אלפים איש (שופ' כ מה). אלפים בת יכיל (מ"א ז כו). ואתנה לך אלפים סוסים (מ"ב יח כג). כאלפים אמה במדה (יהושע ג ד). — ומ"ר אלפים: ושלשת אלפים (שמות לה כו). שלשת אלפים איש בחור (ש"א כד ג). שבעת אלפים פרשים (דהי"א יח ד). שבעת

וקצתם דוחי' מ"ר זה. ועי' לקמן הערה [2]). — [1]) יש מגיהים אלמנות חיות. — [2]) אולסה' ושטדה סברים כי אלמנותיך במקום אלמנותך כדי לזוג עם עלומיך הקודם.

[3]) ראב"ע (רות ד א) גזר מלה זו מן אלם: שאין לו שם ידוע. עכ"ל. וגם החדשים לא מצאו השערה יתר טובה מזו. אך זה דחוק ורחוק מאד, ואינו מתקבל על הדעת. ויתר מסתבר כי אין למלה זו אולי שום משמעה מיוחדה ולא נוצרה אלא להיות לבת זוגה של פלוני, כמו שצף קצף וכדומה, וכמו שיש הרבה כאלה בלשון ערב'.

[4]) כמו סרפד. אך מפני הכתיב אילאסרין סבר לו כי ראוי לנקד אלסרים כמו פלגשים. בסור' אילסרא, אילרסא־סיא, (כ"ע וכ"כ), ופרש ב"ע וז"ל: אילרסא וגוז מלכא אלבנדק ואלגוז. וכר בהלול: אילרסיא איך חו' אלבנדק, והו אלגלוז ב"צ דהנין פנדקא יוחנן גוז מלכא. PSm הביא גרס' אילסרא, וג' פרושים: ערמון, אגוז הקטן, ובטנים. והנה הערוך, שהביא מלה זו בערך אלצרין, לא פרש מאומה, וכן לוי הסתפק בפרוש פרי עץ. קוהוט פרש מין בטנים, וכן יסטרוב. אך כבר הכריע עמ' לו כפרושו של חונין שהביא ב"ב, וספ' כתב האכרות ותר' גלי' כי הוא אלבנדק בערב', ר"ל האגוז הקטן. — [1]) כך בתוס' הוצ' צוק"מ וכן באגור של ר"ש גמע. ויש גרסאות אחרות אלצרין, ואלרסין.

[2]) שרש משתף לכל הלשונות השמיות. משמעתו הראשנה לפי דעת קצת החוקרים היתה: קשר, אגד, חבר, ובמשמעה זו נשאר כאשור' לפי דעתם אלפ אגוד. ומזה לפי דעתם בער' אַלְפ a), הסכין עם, היה רגיל עם, וגם שאר המשמעות נסתעפו ממשמעה יסודית זו.

[3]) בער' אַלְף b). באר' וסור' אֶלֶף, אַלְפָא.

---

a) أَلِفَ b) أَلْف

אלפים רכב (בס יע יח).—ויאמרו אלף אלפים: ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שלף חרב (דהי"א כא ה). משל לאדם שהיו לו א ל ף א ל פ י א ל פ י ם דינרי זהב (מגילה כה.). על אחת מאלף אלפי אלפים ורבי רבבות (תפלת נשמת). — לאלפים, הרבה אלפים: עברים למאות ולאלפים (ש"א כט ב). וככנוי: הכה שאול באלפו (שם יח ז). — וכשמי': את היי לאלפי רבבה (ברא' כד ס). כשלשת אלפי איש (שמות לב כח). עשרת אלפי איש (שופטים ד י). ושלשת אלפי גמלים (איוב א ג). — ב) לפנים, אחת מחלוקות השבט, בת אלף משפחה: הנה אלפי הדל במנשה (שופטים ו טו). ראשי אלפי ישראל (במדבר י ד). לשבטיכם ולאלפיכם (ש"א י יט). יום עמדי באלפי וטפי כבוש יה קשי ערפי ואכפי (ארוממך, ר"ש בן גבירול).—ג) בקר[1], Rind; boeuf, vache; ox, cow: והאלפים והעירים עבדי האדמה (ישעי' ל כד). שגר אלפיך ועשתרת צאנך (דברים ז יג).

***אלף**[2]), אלף, ש"נ, מ"ר אלפים. — שם האות א בעברית, Name des Buchstabes א ; nom de la lettre א ; name of the letter א : בג' קופות של שלש סאין תורמין את הלשכה וכתוב בהן א ל ף בית גימל (שקל' ג ב). א ל ף רישיה דאלפא ביתא מם באמצעיתה תיו בסופה (ירוש' סנה' רפ"ב פר' א). א ל ף בית א ל ף בינה גימל דלת גמול דלים (שבת קד.). א"ר אלעזר בר חנינא בשם ר' אחא עשרים וששה דורות היתה ה א ל ף קוראת תגר לפני כסאו של הקב"ה אמרה לפניו רבונו של עולם אני ר א ש ו ן של אותיות ולא בראת עולמך בי (מ"ר ברא' א). ולמה הוא אמת א ל ף בראש האותיות מם

[1]) באש' אלפ, בכנע' אלף השם הרגיל לבקר.

[2]) הקריאה המסורה של מלה זו בקרב הספרדים והאשכנזים והתימנים היא אלף, וכן העתיקוה השבעים (איכה א ד) Αλεφ Αλφ וכן איזיביוס Αλφ. אך נקודה בעבר' בספרי דקדוק של היהודים ושל לא יהודים בזמננו הוא אלף (א קמוצה), כגון גזניוס, פירסט, אולד, וכן בן זאב בתל"ע, וכן רבינוביץ וכן בטכר, אולסה'. נלד', שטדה, קניג, גזנ' קויץ. והנה הראשון אשר נקד נקוד זה הוא, לפי ידיעתי, ר' אליהו בחור בהתשבי (שנת ש"א) ערך אלף בית גימל וכו', ושם ערך אלו: אחר האלף. ושם ערך אלמלא: הכתיב באלף היא מלה מורכבת, וכן במחז' ויניציה עם הדר' הקוד' משנת שיד בפיוט ארץ מטה. וכן בס' בשם קדמון (ויניציה שנת שנז) אלף בלתי מוצאת. אך הספר נתחבר בשנת רצה, ואיני יודע אם המחבר בעצמו נקדו, ואז הוא אולי הראשון שנקד כך. ואחרי כן בוקשד', ואח"כ מעריך המערכות שנת 1629. ובפיוט אהלל של ר' בנימין בן זרח לשבת לפני שבועות בסדור שער השמים מבעל השל"ה משנת תע"ב נקוד כמו"כ: אלף אות ראשונה. במקנה אברהם להר"א בלמשי שנדפס בשנת רפג, נקוד פעם אלף ופעם האלף, ובכלל נקוד הספר הזה מצטין בזרותו ואין לסמך עליו הרבה. ואיני יודע על מה סמך ר"א בחור שקמץ את האות א, הואיל וגם האשכנזים קראים alef ולא olef. ואולי למד זאת מלשון סורית, שנוהגים לנקד את שם האות הראשונה אלף, וחלוק' בקריאתו הסוריים המזרחיים מהמערבים, שהללו קראים alaf והללו קראים olaf. וכבר העיר פרופ' ת' נלדקה במחברתו „Beiträge zur Semitischen Sprachwissenschaft אדות זה לאמר: Amir hat אלף, und so vokalisieren auch einige Drucke (1 PSm. 215), aber in Übereinstimmung mit der ostsyrischen Form und mit den Namen für ג ד ל ם hat der um 1200 geschriebene Codex Crawford Ap. 1, 8 אלף (John Gwyrne, in Transact. of the R. Irish Acad. 30, 14, 398) und so die Ausgaben Apoc. 1, 8. 21, 6. 22, 3. sowie andere Drucke. אלף wird durch das arab (a אלף veranlasst sein“.

היוצא מזה, כי גם בסור' נקדו קצתם אלף והנקוד אלף נמצא בכ"י משנת 1200. אלא שלפי דעת נלדקה הנקוד אלף נולד תחת השפעת הנקוד הערבי של שם זה. ושאלתי את המרוניים פה ויגידו לי כי הם קראים olaf, אך לא יכלתי לברר אם קריאה זו היא מסורה עתיקה בידם או נתחדשה אצלם מפני קמצות האות א, שהם קראים o. עכ"פ קריאת האשכנזים והתימנים alef ולא olef היא עדות כי מעולם לא היה להם הרגש שהאות א בהשם אלף היא קמוצה, וא"כ הנקוד אלף הוא חדש ואין לו יסוד. וכבר העיר ע"ז C. J. Ball (PSBA, XV 398) ואמר שהוא כמו נקוד הסגוליים לפני הפסקה, ע"כ. ואולי מפני רבוי השמוש בשם האות הראשונה נשארה קריאתה בהויתה כמו שהיו קראים את הסגוליים קודם שנשתנה קול הפתח לקול סגול. והנה רוב החוקרים סברים כי נקראה האות א כך על שם צורת ראש בקר שהיתה לה בכתב העברי הקדום, כזה . והחכם פילשר (E, J. Pilcher, PSBA, XXVI, 168) אומר כי צורתה כצורת שאר האותיות, היא הרכבת מצורות הנדסיות משלש וקו ישר, ונקראה אלף ע"ש המספר אלף.

a) أَلِف

באמצע תיו בסופן לומר אני ראשון ואני אהרון (שם שה"ש, לסופתי). א"ל הקב"ה לאברהם יבואו עשרים ושתים אותיות ויעידו בהן בישראל מיד באו כ"ב אותיות באה א ל ף להעיד בישראל שעברו על התורה א"ל אברהם א ל ף את ראש לכל האותיות ובאת להעיד בישראל ביום צרתם וכו' מיד עמדה א ל ף לצד אחד ולא העידה בהן (שם פתיח' דאיכ', מגלת גית חזיון). מם דוממת שין שורקת א ל ף חוק מכריע בינתים (ספר יצירה). לאָלֶף תקדמת בית ביצירת בראשית (ר"א קליר, ארץ מטה כ' שבועות). והקלה שבאלה השלש היא ה א ל ף הקל הנקרא בלשון הקדש פתח גדול רפה (רבנו נסים, פירו' יציר', קונטר' המסורת). —ומ"ר: כתב ל א ל פ י ם עיינים ולעיינים א ל פ י ם (ספרי, ואתחנן פיס' לו). שלא יכתוב א ל פ י ן עיינין (שבת קג:). דע כי רוב ה א ל פ י ם ראשוני המלה ותיכוניה (דקדוק ר"י חיוג, דוק' קלא).

אָלַף[1], עתיד אֶאֱלַף[2], תֶּאֱלַף, יֶאֱלַף, תֶּאֱלַפְנָה, צווי אֱלַף, אִלְפִי אִלְפוּ אֱלַפְנָה, — א) פ"י, למד והתרגל בדבר, lernen; apprendre; learn: אל תתרע את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא פן תֶּאֱלַף[3] ארחתו ולקחת מוקש לנפשך (משלי כב כד-כה). —ואמר המשורר: אצעק בעוד אישן אהה אוי ואבוי כל כך שפתי בנהי א ל פ ו (ר"ע פרנסים, קינה על אשתו, ממזרח וממערב, א). — צווי: קשט מעבדיך והצדק אותם. צפה לחכמים ואֱלַף ארחותם (במעון בר יצחק, אלוף מסכל, א' שבועות).

— פע', אִלֵּף, עת' אֲאַלֵּף, יְאַלֵּף, וכו' אֲאַלֶּפְךָ, אֲאַלֶּפְךָ, —בינוני מְאַלֵּף, ועם כנ' מְאַלְּפֵנִי[4], ובהשמט' א' מַלְּפֵנִי, —עשה שיאלף, lehren; enseigner; teach: כי יְאַלֵּף עונך פיך ותבחר לשון ערומים (איוב יה ה). אם יש מלין השיבני דבר כי חפצתי צדקך אם אין אתה שמע לי החרש וַאֲאַלֶּפְךָ חכמה (שם לג לב-לג). מַלְּפֵנוּ (במקום מְאַלְּפֵנוּ) מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו (שם לה יא). — ובסגנון המאוחר:

[1]) בער' أَلِفَ a) הסכין, התרגל.—[2]) ר"י חיוג ורד"ק.
[3]) מ"ש: האלף בחטף סגול ברוב ספרים. ע"כ. וכן מיכא' בשם ס' כ"י. וברוב נוסחאותינו תֶּאֱלַף.—[4]) ואולי צ"ל מְאַלְּפֵנִי, למד בחטף פתח כמו ותאלצהו.

a) أَلِفَ

ר' שמלאי אתא לגבי ר' יוחנן אמר ליה א ל פ נ י הגדה אמר ליה מסורת בידינו מאבותינו שלא ללמד הגדה לא לבבליים ולא לבני דרום (ר"ת פסחים סג.). נחני (אלהים) עסיסו להשקות אַלְּפֵנִי בנשיקות (פיוט אפיק רנן, לפסח). זכור נא בני את אהבתי אשר אהבתיך ואת חיבתי אשר חבבתיך ופקוד את אשר תראתיך ולמדתיך ו א ל פ ת י ך (הקד' חזוק האמונה). ובלא ספק התורה היא ה מ א ל פ ת שבילי האמת והצדק (יהת' לטיף, אגר' התשובה).

— הפעי': *הֶאֱלִיף, — כמו אִלֵּף תורת אמת בפית מ א ל י פ ה (כתאב אלרסאול לרמ"ה כו).

ב. אלף, קל ופעל אינם נהוגים

— הפע' הֶאֱלִיף, בינ' מַאֲלִיף, —עושה, נותן אלף, נתרבה לאלפים, tausend hervorbringen; produire des milliers; bring forth thousands: מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן צאוננו מַאֲלִיפוֹת מרבבות בחוצתינו (תהל' קמד יג). — ועומד: וישב עליהם תשובות מ א ל י פ ו ת מרובבות (ס' המוס' לר' זכר' בן סעד' אלצ'אהרי). כי הוא בחכמותיו ה מ א ל י פ ו ת והמרובבות (עמנ' מחב' כב). תהלותיך מ א ל י פ ו ת מרבבות חסידים בכבוד ירננו (ערוגת הבושם, סוף פרק כט). — ועם נשוא אחריו: הֶאֱלִיפוּ מלים (הדס, שש"ק מהלל יס). —צווי *הַאֲלֵף: הַאֲלֵף מן מ א ל י פ ו ת (בלקוטים מספר דקדוק ישן, זכרון לראשונים, הרכבי).

— פע' *אִלֵּף, מְאֻלָּף, —יש בו אלפים, אלפים: שוא עמלו בונים אשר הוסיפו מצוות מ א ו ל פ ו ת (מסב ומריבה, פתיחה).

ג. אלף,

נתפ', *נִתְאַלֵּף, נהיה אות אָלֶף, קבלה אות אלף: ובאמרך אתא בקר נ ת א ל פ ה המלה משתי קצותיה (מנחם בן סרוק, ערך הג ד"ה מלאתי ראיתי).

***אָלֶף בֵּית**, אַלְפָבֵית, נק' — כללות האותיות מן אלף ועד ת מסודרות לפי סדרן וא"ז, Alphabet: כל האותיות הכפולות ב א ל ף ב י ת כותב הראשונות בתחילת התיבה (ירוש' מגילה א עא ד). כותבין מגילה לתינוק להתלמד בה אמר ר"ל משום ר' ינאי ב א ל ף ב י ת (ומ' לז:). מפני מה לקו ב א ל ף ב י ת מפני שעברו על התורה שניתנה ב א ל ף ב י ת (סנהדרין קד.). — ושיר או פיוט שראשי בתיו מתחילים באחד מאותיות ה א ל פ ב י ת על הסדר:

רבי ור"י ברבי יוסי היו יושבים ועוסקים במגלת קינות ערב תשעה באב שחל להיות בשבת עם חשכה מן המנחה ולמעלה שיירו בה אלף בית אחת (מד"ר ויקרא טו). וכל יוצר ויוצר הוא אלפבית מאלף ועד תיו ועוד אחרי אלף בית שמי ושם אבותי (מבה הכהן, בנת א בלה לבטרות). — ומ"ר והנה מספרי האלפבת הן ולא אלפביתות הקבועות וכו' (פירוש יליר' ראכה, כ ג). שתי אלפביתות משונות (כתב מבה מינן). — ומ"ר וכ': שבעה אלפביתין הם (פי' איכה לר"י קרא, וכור ה').

***אֲלָפָה**[1], ש"נ, —פרה: קפאון חוק אַלְפַּת היקר לוטה באזר יקר (יולר פרה).

***אִלְפָּס**[2], איל- אַל-, זו"נ, מ"ר אִלְפָּסִים, אַל- — כלי מכלי התבשיל, מחבת עמקה בבבוי לטגן ולבשל בו; Pfanne; poêle; pan: האלפס[3] והקדרה שהעבירן מרותחין לא יתן לתוכן תבלין (שבת ג ה). כדי לבשל בו (בהקנה) ביצה קלה שבבצים טרופה ונתונה באילפס (שם ח ה). המערה ממיחם למיחם ומאילפס לאילפס ומקדירה לקדירה (תוספתא מעש"ר א ט). הנודר מן הנעשין בקדירה מותר בנעשין באילפס (שם נדר' ג ב). מפני שהוא שופת עליהן (על הפטפוטים) את האילפס ואת הקדירה (שם כל' ב"ק ה ט). אלפס רותח (חול' קד:). הנודר מן היורד לקדרה אסור ביורד לאילפס שכבר ירד לקדרה קודם שיורד לאילפס (נדר' נא.). מניחין פיאה ממעשה אלפס ואי מניחין פיאה ממעשה קדרה (ד"א ו). כאלפס זכיסויה (מד"ר ברא‍בית א). — ומ"ר: אלפסין סתוסות (תוספתא יום טוב ג יג). מקבלין על דופנותיהן כאלפסין (שם כלים ב"מ ה י). —ונהגו עכשיו בא"י לקרא אלפס כלי נחשת עמק לבשל, Kasserolle casserole; saucepan. — ומאכל העשוי באלפס: לשה עיסה אחרת ובשלה אלפס אחר (ד"א ו).

אֶלֶץ[4], ממנו אֵלֵץ וכו'.

---

1) מן אלף במשמ' בקר, ולפי משקל עֶגְלָה.

2) כך בוקשד'. כשת', לפי הכתיב מלא איל-, וצ"ד ומער' המער' אַל-, לפי הכתיב אל-, וכן במשני מנק' אמשט"ד. לשון חכמ' אִלְפַּס, פ' רפה. לוי לא נקד, קוה' אַלְפַּס, יסטר' אִלְפַּס. —ביונ' לְפַּס λοπάς. — 3) כך בר"ב הנוסח', וכן כ"י (משנת שבת הול' שטרק), והרבה טעֻרי דפוס אלפס.

4) בא‍צור' ספק אם היה. באר' וסור' דחק, לחץ,

אָלַץ, אינו נהוג.

פעול יאָלוּץ: גם עתה חלץ אָלוּץ ממאלץ ומדוי לב תאלץ (הוש' ליוס ד, כהוצעת מקיר).

—פע', אִלֵּץ, עת' ככנ' יאַלְצֵנִי, —דחק, לחץ, הכריח, אנס, in jem. dringen, drängen; presser, contraindre; urge, importune: ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים ותאלצהו[1]) ותקצר נפשו למות (שופט' יו יו). ויאלצני להפיק משאלו וכו' ויהי כאשר אלצני חפצך (ידע בדרשי, הפרדס). הנשיא ר' יצחק אלצני לחוות דעי בשאלותיך (ר"נ גירונדי, תש' ז). ואלצני ההכרח לצאת ממחיצת וכו' (הקד' גידולי תרומה). ובשאלותיו אם אדם אלצהו ענה פה אחד אהה אל תשאלו (יל"נ סוד אלה).

—הפע', יְהֶאֱלִיץ—כמו אִלֵּץ: ויהי כאשר האליצוני ומתרדמת שנתי הקיצוני (ר' ילה' אבי סהולה, הקד' פרוש לבה"ש, מטמוני מסתר').

—נתפ' ינְתְאַלֵּץ: כי השנים מהן (מחוטים עבים וקשים) אין נכבשין ואין מתאלצין זע"ז (ר"ת שבת קה.). — ונהגו הסופרים להשתמש בנפעל: נאלצת להגיד, וכיוצא בזה, במשמעת הֻכרחתי.

***אֶלֶץ**, ש"ז, (רשימת לונן, ריטוס).

***אלצר**, אלצרים עי' אלסר.

***אלק**, אלקו, אלקי, במקום אלה, מפני הכבוד כמו אלד.

אַלְקוּם[2]), ש"ז, —א) מנהיג, דַּבָּר היוצא בראש עם למלחמה, ומלהיב אותם לגבורה בדבריו: Anführer; chef, commandant; leader

---

צער. — 1) חטף פתח במקום דגש, כך ברוב הספרים שלנו, כמו מְהַלְלֶיךָ יְהַלְלוּ, וכיוצא בזה, והוא מפני טבע הלמד שהיא מאותיות הרעידה. אך לא כל הספרים שוים בנקוד מלה זו, והעיד מ"ש וז"ל: במקצת ספרים הלמד בדגש וברוב המדוייקים רפה וכ"כ ר' יונה בספר הרקמה וגם רדק כתב רפה הלמד ודינה להדגש שהוא מבנין פִּעֵל הדגוש ונקודת הלמד בשוא לבדו בספרים כ"י מדוייקים וכן נקודה בשרשים ובבעל הלשון. ע"כ. וכן מיכאלי, בשם חמשה כ"י.

2) משק' פִּלְעוֹם -וֹם. ואעפ"י שבעבר' לא נשאר ממשקל זה אלא תה"פ, כמו פִּתְאֹם, ואולי שִׁלְשׁוֹם, אך כבר ברר ברט (NB, § 213) כי שמות בהוספ' ם בסופן היו נהוגים בלשון השמית הקדומה, ועוד נשארו הרבה מהם בערב' בסוף ־ַם, ־ָם, ־ֻם, וכמו צלדאם בערב' כנוי לאריה, מן צלד, כן אולי אלקום מן אלק

שלשה המה מיטיבי צעד וארבעה מיטבי לכת ליש גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל זרזיר מתנים או תיש ומלך אַלְקוּם [1]) עמו׃ (משלי ל כט-לא).—ב) כח, Kraft; force; strength : איך יעמד סכל, פני צורו ויקום, והוא לעפר מאכל, ואין עמו א ל ק ו ם (רמב"ע מלך מכל, תהלות אבודרהם).

*אַל תִּגַּע בִּי, —שם פרח, Springkraut; impatiente, touch-me-not : וכן יש ג' מיני צמחים ידועים אשר יש בהם תנועה והרגש במקצת כב"ח האחד הוא עשב הנקרא בלשונם (סינסיינים) והוא נקרא בכל לשון א ל ת ג ע ב י על שם ענינו מפני שכל הנוגע בו אפילו באצבע קטנה מיד ירגיש ויכפל את עליו והית כאשר יעקר האדם את רגליו וילך ממנו אז יפתח את עליו כאשר בתחלה (ספר הברית, יא ד).

*אַלְתִּית [1]), אל-, ש"נ, מין ממיני הדגים, נמכר חתיכות חתיכות. Art gross. Fisch; espèce de gros poisson; kind of large fish : כל הדגים בחזקת טומאה ר"י אומר חתיכת א ל ת י ת [2]) ודג המצרי הבא בקופה וקולים האספנין הרי אלו בחזקת טהרה

ועי' לקמן.—[1]) רוב המפרש' הקדמו' ראו במלה זו הרכבה מן אל-לא ומן קום, ופרשו אלקום לא קימה. רסע"ג : אל מלך לא קואם מעה. ראב"ע : כלומר שאין אדם קום להלחם נגדו. רש"י: אין עומד נגדו. רלב"ג: שאין תקומה עמו. רד"ק: כשלא יקום מלך אחר עמו כמוהו או יתר חזק ממנו. אך דחק פרוש זה בולט, כי מלבד הרכבת אלקום שהיא מספקת, גם מליצת הלשון קשה מאד. וקצת החדשים ראו באַלְקוּם המלה הערבית קום שפרושו עַם, עם אל הידיעה ופרושו: מלך אשר העם או הכרוז אתו. אבל כבר נדחתה השערה זו, כי אין מקום למלה ערבית גמורה בתוך מליצה עבר'. אולה' הגיה אלהים, ואחרים אלפים, ויש שאמרו כי הוא שם מלך מהמלכים. אך כל ההשערות האלה אינן נתנות למליצת הכתוב כונה טבעית. השבעים תרגמו: בזיליאוס דימיגורון אן אתני, βασιλεὺς δημηγορῶν ἐν ἔθνει ר"ל: מלך מליץ ודורש בתוך עמו. וכן ת"י : ומלכא דקאֵם וממלל בית ע מ מ י ה. וכבר העירו החכמים כי זה תרגום זר מאד, והחליטוהו להשערה בעלמא כסומא בארובה. ומכל מקום אין לדחות זה כל כך על נקלה, וכל מה שהתרגום יותר זר יותר רגלים לדבר כי אינו ב ד ו י כלו והיה להם יסוד לסמך עליו. והנה מה שאנו למדים ראשית כל משני התרגומים האלה הוא כי קראו אחרי אלקום לא עַמּוֹ אלא עִמּוֹ, ובזה מליצת הכתוב היא טבעית ויפה: המלך שהוא ה א ל ק ו ם של עַמּוֹ. ועוד לא ידענו מה פרושו האמתי של אלקום, אך לפי הענין ומהדמיון עם ליש ותיש נראה כי א ל ק ו ם היא תאר של גבורה והליכה בראש בגאוה והדר. ויש א ו ל י למצוא סמך לזה במשמעת שרש א ל ק a) בערבית, ופעל אַלֵק, היה משגע, נטרפה דעתו, והנפעל תַּאַלַּקַת b) וז"ל הקאמוס : תַּאַלַּקַת אל מראה תזינת וקיל תשמרת לַלה'צומה ואשתעדת ללשר ורפעת ראשהא. ע"כ. ובעב': ת אלקת אלמראה ר"ל התיפתה (האשה), ויש אומרים ה כ י נ ה ע צ מ ה ל ק ט ט ה והתעתדה לרשע ונשאה ראשה. אבל איך נסתעף מושג זה? וקשה לחשב, שהונח פעל זה לכתחלה לאשה שמכינה א"ע לקטטה ונשאה ראשה. ולכן יש א ו ל י לשער, כי שרש א ל ק הונח בתחלה להיוצא בראש החיל בהוד והדר והתלהבות ומלהיב את העם בדבריו, וחדלו אח"כ מעט מעט להשתמש בפעל זה למושג זה הכללי ולא נשאו ממנו בער' אלא שרידי משמעתו ביחוד לאשה שמתיפה או מכינה עצמה לקטטה ונושאת ראשה, ובעבר' נשאר רק השם העתיק אַלְקוּם. ואולי משמעה זו של אלק הסתעפה ממשמעה יותר קדומה, של דבור בהתלהבות לזרז השומע. ומזה אולי נסתעף גם מושג השגעון, ודומה קצת לחשרש נ ב א, שיש בו משמעת ד ב ּ ר, ו ה ש ת ג ע, ונביא. שתוף שני המושגים של ד ב ו ר ו ה נ ה ג ה אצל השמיים נראה ברור מן דָּבָר, דִּבֵּר, וְדַבָּר הדור. וכן בערב' הפעל ש י ע a) יש במשמ' קרא את הגמלים והצאן שפגרו מלכת ובכלל זרז ואמץ הלב, ובקצת מקומות משמעתו : היה מ נ ה י ג (קאיר, Dozy, Suppl.). והיתה אולי ל א ל ק ו ם משמעת נביא, דברן, ודַבָּר, והוא מקור תרגום השבעים אלקום במשמעת דברן.

ואזכיר עוד כי יוסף הלוי סבר כי אלקום זה הוא שם אלהות ערבית, ואולי הוא האלוה אלקום, שמצאו התירים דיסו בכתבת נבטית וליטמן בכתבת אחת בתדמור שנאמר בה : לשיע אלקום אלהא טבא ושכרא די לא שתא חמר. וכבר פ'פלו ליטמן (J As. IX, XVIII, 374) וכלירמן גנז (RecEpS VI 382 — 384) במהותו של האלוה ה נ ז י ר הזה, ולפי דעת החכם כל' גנו הוא א ו י ב ו של אלוה השכור בכבוס, ואולי היה תפקידו לצאת בראש החיל למלחמה.

[1]) צורה חִרְסִית, כך נקוד במשנ' מנק' אמש"ד, וכן נראה מהכתיב החסר אַל- ולא איל-, וכן צ"ד ומער' המער' אַל-. בוקשר', בשת', לוי, קוה', יסטר' אַל-, ועי' הערה לקמן. — [2]) בנוסח' : אלתות . וכן עה"ק וכן צ"ד. ערוך כ"י וקצת דפו' ומער' המער' אלתת. אך בפרוש רה"ג, ובמשנ' ענפה"ע של הרמב"ם: אלתית. ופרש רה"ג : דג קטן ושמו כן. ע"כ. והערוך : דג נציד

a) الق أَلِقَ b) تَأَلَّقَت

a) سيع

(מכ׳ ו ג). וכל החתיכות טמאות וחתיכת א ל ת י ת טהורה (תוספתא, כליס ב״מ ה ז).

***אַלְתַּר**[1], אַלְתַּר[2], — מלת תה״פ של הזמן, עם ל׳ במשמ׳ מיד, תכף ומיד. sofort; tout de suite; at once: המביא גט ואבד הימנו מצאו ל א ל ת ר כשר (גיט׳ ג ג). ר׳ אליעזר אומר אם לאלתר יצא (הגט מיד האשה) אין זה גט אם לאחר זמן יצא הרי זה גט (שם ח ח). כל עבירות שבתורה תולין לו שנים ושלשה דורות וזו (של שבועת שוא) ל א ל ת ר (תוספתא סוטה ז ג). איזהו שלא ל א ל ת ר ר״נ אומר ששהא כדי שתעבור שיירא ותשרה (גיט׳ כז:). צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין ל א ל ת ר לחיים (ר״ה טז:). (אונאה) פחות משתות לרבנן ל א ל ת ר הויא מחילה או כדי שיראה לתגר (ב״מ נ.). פעם אחת חזר (מרדכי) ולא מצא לאסתר ל א ל ת ר מניקה והיה מניקה הוא (מד״ר אסתר ל). כדי שיתמצא הדם של בהמה ל א ל ת ר (והזהיר ויקרא ה). והיה אורה (של הלבנה) ל א ל ת ר מתגדל וצומח (ר״א בר חייא הגביא, העבור, שער ד). היה נותן דמי מקח לאלתר[3]) ותן שכר בעתו לשכירים (מנח׳ מלומזו דרך חיים). — וגם בלי ל: ו א ל ת ר שיוצא ר״ה לאחר יו״ט (תש׳ גא׳ ליק, א). בדבר שעלה במחשבה לפי הבורא יתרומם לעד א ל ת ר הוא ברוי (ר״י ברצלוני, יצירה, 190).

אֵם[1]), ב״נ, סמי׳ אֵם. כנ׳ אִמִּי, אִמְּךָ, אִמֵּךְ, אִמּוֹ, אִמָּהּ, אִמֵּנוּ, אִמְּכֶם־כֶן, אִמָּם־ן, מ״ר אִמּוֹת, וגם *אִמָּהוֹת, אִמּוֹתַי, אִמּוֹתֵינוּ, — א) אשה שיש לה ילדים שילדה, Mutter; mère; mother: אֵם על בנים (ברא׳ לב יב). ביום מלחמה אֵם על בנים רטשה (הוש׳ י יד). שתים נשים בנות אֵם אחת היו (יחזק׳ כג ב). אב וָאֵם הקלו בך (שם כב ז). כי אין לה אב וָאֵם (אסת׳ ב ז). משדד אב יבריח אֵם בן מביש ומחפיר (משלי יט כו). — וסמי׳: כי היא (חוה) היתה אֵם כל חי (ברא׳ ג כ). לבן בן בתואל הארמי אחי רבקה אֵם יעקב ועשו (שם כח ה).—וכנ׳: וגם אמנה אחתי בת אבי הוא אך לא בת אִמִּי (ברא׳ כ יב). והחיתם את אבי ואת אמי ואת אחי ואת אחותי (יהוש׳ ב יג). אוי לי אִמִּי כי ילדתני איש ריב ואיש מדון לכל הארץ (ירמ׳ יט י). מי יתנך כאח לי יונק שדי אִמִּי (שה״ש ח א). כבד את אביך ואת אִמֶּךָ (שמות כ יב). הבוא נבוא אני וְאִמְּךָ ואחיך להשתחות לך ארצה (ברא׳ לז י). והטלתי אתך ואת אִמְּךָ אשר ילדתך על הארץ אחרת (ירמ׳ כב כו). ואת אביך ואת אִמֵּךְ ואת אחיך ואת כל בית אביך (יהוש׳ ב יח). איש אִמּוֹ ואביו תיראו (ויקרא יט ג). כאיש אשר אִמּוֹ תנחמנו כן אנכי אנחמכם (ישע׳ סו יג). ותרץ הנער ותגד לבית אִמָּהּ (ברא׳ כד כח). אחת היא לְאִמָּהּ ברה היא

במקום אלתית. וי״מ דג קטן ששמו כן. ע״כ. ואולם ממה שנזכר ח ת י כ ת אלתית נראה שהיה נמכר חתיכות חתיכות. וכן אמר הרמב״ם בפרוש: נוע מן אלסמך יקטע קטע. ע״כ. ובעבר׳: מין דגים שחותכין חתיכות. ומזה נראה שהכונה היא לא לדג קטן, אלא גדול. עכ״פ אין להחליט איזה מין דג קראו היהודים כך. וגם עמ׳ לו במאמרו „שמות הדגים" בהספר שנתפרסם לכבוד נלד׳ לא מצא באור נכון לשם זה. ובירושלם בקצת בתים שמדברים שם עברית מכנים בשם זה את הדג הגדול והיבש שקראים פה בַּקָלָה. והוא ממין morue בלעז צרפתי, והוא הדג הנותן שמן דגים ששותים לרפואה, ומולחים ומיבשים אותו ומוכרים חתיכות חתיכות.

[1]) כך נקדו בוקשר׳, מער׳ המער׳, לשון דרבנן, לוי, קוה׳, יסטר׳, ומרכב מן אל=על ומן אתר, מקום, על המקום במשמע׳ תכף ומיד. ובירוש׳ (ברכ׳ א ח ג) בא על אתר בפרוש. ובער׳ עלי א ל א ת׳ ר a), אך מן משמעה אחרת, ר״ל על הרשם, בעוד שלא נמח הרשם. — [2]) נקוד צ״ד זמשנ׳ המנקד׳ הנדפ׳. — [3]) כך נקוד שם.

a) على الأثر

[1]) באשור׳ אִמּוּ (ולפי דעת נלדקה באמת גם שם אֻמּם, והתנועה האחרונה רק מפני השפתיות של מ). בערבית אֻם a), באר׳ אימא, בכנע׳ אם. ובכל אלת הלשונות כמעט ברוב המשמעות כמו בעברית. ומ״ר בערב׳ אֻמַּאת וגם אֻמַּהַאת b), והכריע נֶלדקה כי קבלת אֵם מ״ר זה עפ״י פעולת הקש מ״ר של אב א ב ה א ת (Nö. Beitr. 69-72). והנה לפי דעת דליטש ואחריו קניג נגזרה מלה זו מן שרש א מ ם, שמשמ׳ באשור׳ היה רחב ומזה חלל רחב, ומזה האם. אבל אפילו אם היתה באמת באשור׳ משמ׳ רחב לשרש אמם, הנה זה יתר מדי מחֻדד למלה למושג קדום ופשוט כזה. ויתר נראה דעת גזנ׳ וחבריו שזה אחד מן השמות העקרים הקדומים, והוא חקוי להברה אֻמם היוצאת מפי הילד כשהוא מתחיל להוציא חברות מפיו והֻחלטה לשם להאֵם, ואעפ״י שהרבה לגלג דליטש בדעה זו, היא היותר מתקבלת. ואין ספק בדבר כי התנועה הקדומה היתה אֻם ונהיתה בפי היהודים והארמיים אֵם ולכן

a) أُمٌّ b) أُمَّات أُمَّهَات

ליולדתה (שה"ש ו ט).— ומשל: הנה כל המשל עליך ימשל לאמר כאמה בתה (יחזק' יו מד).— אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה (ישע' נ א). בושה אמכם מאד חפרה יולדתכם (ירמ' נ יב). אמכן חתית ואביכן אמרי (יחזק' יו מה). יתומים היינו אין אב אמתינו באלמנות (איכה ה ג). על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה ועל אמתם הילדות אותם (ירמ' יו ג). לאמתם יאמרו (הילדים בירושלם) איה דגן ויין בהתעטפם כחלל ברחבות עיר בהשתפך נפשם אל חיק אמתם (איכה ב יב). בת כהן שזנתה יוצא כ"ג לפניה וא"ל אלו עשית בדרך שעשו א מ ו ת י ך זכית שיוצא ממך כ"ג (ספרי,בלק קלא).—ומ"ר אחר *אמהות[1]: הנושא אשה כהנת צריך לבדוק אחריה ארבע א מ ה ו ת שהן שמנה אמה ואם אמה ואם אבי אמה (קידוש' ד ד). להיות נמנע שיהיה כל אבהותיו ו א מ ה ו ת י ו של זה הגוי מעשרת השבטים (סע' אבן דאבן, חמדה גנוזה יג). — ובפרט *האמהות, נשי האבות אברהם יצחק ויעקב: א מ ה ו ת נביאות היו ורבקה היתה מן ה א מ ה ו ת (מד"ר ברא' סז).—וקללה: תקברם א מ ן (ב"ב קנו:). — וגערה, שחוק באמך: אמרו לו (להאיש שהביא להכמי ישראל פרה אדומה שכבר עלה עליה עול ורצה לרמותם) טול את פרתך אין אנו צריכים לה שחוק ב א מ ך (פסקתא רבתי, פסק' פרה).—וכן גלוג לאמך, עי' גלג. — ומשל: לא כמו שאומרת א מ ך אלא כמו שאומרת שכנתך (מדרש תהלים מח), ר"ל בעיני ה א ם הכל יפה וטוב אצל ילדיה[2]). — ובבע"ח: כן תעשה לשרך לצאנך שבעת ימים יהיה (הבכור) עם אמו ביום השמיני תתנו לי (שמות כב כט). כי יקרא קן צפור לפניך וכו'. אפרחים או ביצים והאם רבצת על האפרחים או על הביצים לא תקח האם על הבנים שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך (דברי' כב ו-ז). שמין עגל עם א מ ו וסיח עם אמו (ב"מ ס ה). אמר רב יהודה כל שאזניו קטנות א מ ו סוס ואביו חמור גדולות א מ ו חמורה ואביו סוס (ירושלמי ברכות יא:). הרבה פייחין מתו ונעשו עורותיהן שטוחין על גבי א מ ו ת י ה ן (מד"ר ויקרא כ'). אם היה בו (בהשדה) א מ ה ו ת ובנות בעת מכירת הפירות מניח בריכה ראשנה שיולידו ה א מ ה ו ת כדי שיצטוותו ה א מ ה ו ת

אמי וכו' ואח"כ אם. — [1]) עיין הערה שלפני זה. — [2]) ומשל יפה בענין זה אצל הערבים: כל חנפש ענד אלאם ע'זאל (A. Fischer,Marok.Sprichw.MOS1,220

עם הבריכה הראשונה ועם הבנות שעמהם (רמב"ם הל' מכירה כג יב).—ובהשאלה, אשה חשובה, שהיא מגן ומחסה לעמה, וכדומה: עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל (שופ' ה ז). — *אם זקנה[1]), אם האב, אם האם, וכנ' אמי זקנתי: שאפי' היה טוען שממין פירות של א מ י ז ק נ ת י טענתו טענה (ר' חנון, תשוב' גא' מו"מ רט). — *אם חורגת, אמי חורגתי, אשת האב ביחס לילדיו, Stiefmutter; marâtre; stepmother: אף לא ידי א מ י ח ו ר ג ת י היו במעל הזה (רמח"ג, דכיר, גלעד ב). ועיני אמי הורגתי הציפו עלי מהתלות (שם א).— ב) עיר גדולה, חשובה, wichtige, grosse Stadt; importante, grande ville; great city: אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל (ש"ב כ יט). — וכן נהגו הסופרים לכתב עיר האם של מדינה פלונית, ר"ל עיר מושב המלך, הממשלה העליונה, Hauptstadt; capitale; capital: כל איש בכם מכל עמו יהי אלקיו עמו ויעל לקושטנדינה א ם מלכותי (יוס' סמכרי, סד' סתכ' וקור' העת' ניכוילר 138). ג) אם הדרך[2]) המקום שמשם מתפצלים דרכים רבים, Scheideweg; bifurcation; cross-road: כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים (יחז' כא כו).—ובמש"באמצע הדרך, בגלוי: והלך לו (בעל החמור) מן הצד להסיך רגליו והניח את החמור על א ם הדרך (תש' רא"ש כד כ). — ד) *בצמחים, בפרי האדמה, חלק היושב בתוך האדמה בנגוד להעלים, וכדומה: ה א מ ה ו ת של בצלים (פאה ג ד). כאן (מה שאמרו כי צנון הוא סם המות) בעלין כאן (מה שאמרו שהוא סם היים) ב א מ ה ו ת (עירו' נו.). א"ר אחי רביעה ראשונה יורדת מיד האמהות עולות (ערוך בשם ילמדנו). — וכמו כן הפרי ביחס להגרעינים[3]) וכיוצא בזה: כגון חומץ זה שיצא ממנו קרוי נמי על שם א מ ו חומץ סיתוניות (רש"י נדרים נג.). — ה) *מקום הולד ברחם, Gebärmutter; matrice; womb: מעשה בפרה (של בית מנחם) שניטלה ה א ם שלה והאכילה ר"ט לכלבים (סנהדרין לג.). ניטלו הכליות ניטל להי התחתון ניטלה ה א ם שלה (חול' נ ב). ואמר

ור"ל כל תפושית לאמה צביה. — [1]) אימא זקינה, עי' ערך אמא. — [2]) בערבית אם אלטריק a), הדרך הגדול שממנה יוצא דרך קטן. — [3]) בארמית: גרעיני דתמרי ארמייתא שרו לטלטלינהו הואיל וחזיין אגב

a) أُمُّ الطريق

תודוס הרופא אין פרה וחזירה יוצאה מאלכסנדריאה עד שהם חותכין את האם שלה בשביל שלא תלד (בכור' ד ד). אם של אשה מלא דם (מד"ר ויקרא יד). אם של בהמה כלה עשויה אבעבועות (רש"י זבחים מ:). ובזמן שהן (הנשים) שופעות לא תוכלנה להתעבר כי האם תתנקה מן המותר ההוא וכו' ואשר אינן מולידות אחר נקיון הנדות הוא מפני פגיעה שתקרה באם וכו' ואם שפתות האם חלקות ושמנות לא תוכל לעצור הזרע ותפלט אותו וכו' ויש נשים שמפילות ומתעברות יחד בזמן אחד כשהאחד יוצא מן האם מקבלת אחר וכו' וכאשר יפול הזרע בצואר הרחם אז האם תמשוך אותו בכח המושכת אשר בה (שער השמים לרב"ל שער ת).—ומ"ר: ורוב הנשים כשהן קרובות לעת הנדות יקרה להן פגיעה באמותיהן עד שיצא הדם (שם). ויקרה לנשים חכוך ברחם ומצוקת האם (מאיר אלדבי ש"א). — ו) *יסוד ושרש שראוי לסמך עליו, Basis; base: רבנן סברי יש אם למסורת [1]) (כמו שהמלה כתובה) ורבי שמעון סבר יש אם למקרא (סוכ' ו:). — ז) *כל דבר שהיא סבה ועלה לדבר אחר, Ursprung, Ursache; origine, cause; origin: והיא (רוח החיים) האם הגדולה וממנה יצאו כל התולדות (ר"י ברצלוני. יצירה 179). ומה נפלאה חכמה בארבע יסודותי' והם אש ורוח ומים והעפר וכו' והם נקראו אמות הכי ילדו בנות (ראב"ע, שיר כשם אל). — נבואת משה אשר היא היתה אם כל הנבואות (דרך אמונה, ביבאגו לו:). הזקנה היא אם השכחה (רשב"ל דוראן מגן אבות ד כ). ועל ספירת החכמה אמרו שהיא אם כל המאורות (עמק המלך ג.). — וכנוי למקצת אותיות האלף בית: עשרים ושתים אותיות יסוד, שלש אמות ושבע כפולות (יצירה א ב). דע ישבילך האלקים כי אותיות אלו (אוי) הן אמות לכל האותיות וכו' ונקראו אמות בעבור כי לא תוכל להוציא לא תיבה ולא אות בעולם מבלי אות זה (הרד"ק מכלול, שער אותיות אוי) — *עקר וכלל ראשי, Principe: ושמע העם דבור צח בעשרת דברים הם אמות התורה ושרשיה (כוזרי א פ ז). אלה הם אמהות דרכי המדברים (מו"נ א עד). אלה אמהות הדרכים אשר ילך בהם אריסטו (שם ב יד). ואמנם הפתילות

אימן (שבת קמג.). — [1]) פי' רש"י שם וז"ל: כמה שכתב משה ומסר בספר תורה לישראל היא האם והעיקר.

להפשט הנה אמות רפואותיו (קאנון ג יו ב ו). בצורות אשר ידמום אמהות והתחלות לצורות אשר במורכבות (ר"מז נרבוני, פי' למאמ' אבן רשד בכח שבזרעים כ"י ברלין).—ט) *אחד מחלקי כלי ההבטה: ואחר זה האם והוא השטח העגול שהוא בחוץ אשר בתוכו כל הלוחות (כלי נחשת לראב"ע שער א). והיה נותן כלי ההבטה שבחשן וכו' הם הלוחות שבתוך האם הנקראים בנות (אגר' תשן משפט' דון וידל סלמה, כספ' תפאר' שיבה לכבוד צונץ). — י) *עקר הריאה, כמו אומה: אם האזן הקטנה דבוקה על הגדולה אם הריאה סרך רך וסרך קשה (כלבי טריפה לאלדד הדני, ב ח). — יא) *אם השנים עשר, חלק ראשון של המעי הדק הארוך, Zwölffingerdarm; duodenum: המעיים הם ששה האחד יקרא אם השנים עשר הוא שם המעי כי יחלק ממנו שנים עשר בני מעיים קטנים וממנו תוצאות המעיים איש לדרכו ולמעשהו (אסף הרופא, כ"י מינכן, דף 35). — יב) *אם הנערים, אם הילדים, אחד ממיני הכפיה ועוית, Gichter; éclampsie; eclampsia infantum[1]): והכפיה החזקה השחוריית היא יותר רעה מהלבניית וכו' והמיוחד אצל קצתם בשם אם הנערים הוא ממית מיד (קאנ' ג א ה ז). מחלה ילדים בשנה ראשנה והסמו בכייה רבה והקיצה (ספר הגדרים). — יג) אם הדם[2]), — דם שנצרר מסביב לשבר בשריינים ecchymose, Haematome[1]): ואם יהית (השבר) בהשריינים ולא יתדבק והדם יזול אל החלל אשר יקיפם עד שימלא החלל ההוא ואם יעורה ביד ישוב אל העורק ונקרא אם הדם ורבים יקראו לכל קריעת שריין אם הדם (קאנון ה ב למוד א פ' ד). ורבים מהרופאים יחשבו שכל שסוע יקרה לשריין יוביל לאם הדם (שם ד ד ב יו).— יד) *אם טובה[3]), הפנימי, הקרום השני הרך של המוח, weiche Hirnhaut; pie-mère; pia mater[1]), והקרום השני של המוח הוא דק ודבוק למוח ונקראת אם טובה לפי שהיא מחבקת המוח ומחזקת אותו כמו האם הטובה (מאיר אלדבי, ש"א ד א).—טו) *אם המרגליות, הוא הצדף, Perlmutter; nacre; mother-of-pearl: וסמוך לשפת הים כלר

[1]) תרגום דר' מזיא. — [2]) בער' אם אלדם a).— [3]) בערב' אם אלדמאע', אם אלראש b).

a) أُمّ الدام b) أُمّ الدماغ أُمّ الرأس

מלא מאם המרגליות (ארחות עולם כט).

ב. אֹם, אֹמִים, —א) עי' אֵים. —ב) יכדור היריה מנשק של אש וכדומה, **Kugel; balle; ball**: שבגלל הדבר הזה (האימה הנופלת על הבריות) יקראו הכדורים (המוטלים מתוך נשק האש) אמים (פלטי הגבורים פר' מב).

אִם[1], מלת הקשור והחבור, וישמש:

א. להגות התנאי, **wenn, falls; si; if** עם פעל עתיד: ויאמר ה' אִם אמצא בסדם חמשים צדיקם בתוך העיר ונשאתי לכל המקום בעבורם (בראש' יח כו). וידר יעקב נדר לאמר אִם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך וכו' (שם כח כ). אִם תעשה לי הדבר הזה אשובה ארעה צאנך אשמר (שם ל לא). אִם כה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים (שם לא ח). אִם פשה תפשה (הצרעת) בעור וטמא הכהן אתו (ויקרא יג כז). אִם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואִם תמאנו ומריתם חרב תאֻכלו (ישע' א יט-כ). אִם אשכחך ירושלם תשכח ימיני (תהל' קלז ה). — ועם פעל עבר: אִם זרחה השמש עליו דמים לו (שמות כב ב). אִם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שם שם ז). אִם לקרא לְךָ באו האנשים קום לך אתם (במד' כב כ). אִם מצאנו חן בעיניך יתַּן את הארץ הזאת לעבדיך (שם לב ה). ועתה אִם באמת ובתמים עשיתם ותמליכו את אבימלך וכו' ואִם באמת ובתמים עשיתם עם ירבעל ועם ביתו היום הזה שמחו באבימלך (שופ' ט יו-יט). — ועם נא: אדני אִם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך (בראש' יח ג). ועתה אִם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכך (שמות לג יג). — ועם בינוני: אִם לֹקֵחַ יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים (בראש' כז מו). כי אִם מאן אתה לשלח ועודך מחזיק בם הנה יד ה' הויה במקנך (שמות ט ב-ג). — ועם יֵשׁ, אַיִן, הוּא: אִם יש את נפשכם לקבר את מתי מלפני שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צחר (בראש' כג ח). אִם יש אחינו הקטן אתנו וירדנו (שם מד כו). אִם יֶשְׁךָ משלח את אחינו אתנו נרדה (שם מג ד). אִם יֶשְׁכֶם עשים חסד ואמת את אדני הגידו לי (שם כד מט). אִם יֶשְׁךָ מושיע בידי וכו' (שופט' ו לו). כי אִם ישנו ביונתן בני כי מות ימות (ש"א יד לט). והיה אִם יֶשְׁנוֹ בארץ וחפשתי אתו בכל אלפי יהודה (שם כג כג). — ועם אין: אִם אֵין לו ונמכר בגנבתו (שמות כב ב). ועתה אִם תשא חטאתם וְאִם אַיִן מחני נא מספרך אשר כתבת (שם לב לב). אִם אֵין פניך הלכים אל תעלנו מזה (שם לג יה). וְאִם אֵינְךָ משלח (את אחינו) לא נרד (בראש' מג ה). אִם אֵינְךָ ממלט את נפשך הלילה מחר אתה מומת (ש"א יט יא). — ועם שם או מלה: אִם בעליו עמו לא ישלם (שמות כב יד). אִם עלה קרבנו וכו' (ויקרא א ג). וְאִם לֹא הגידו לי (בראש' כד מט). וְאִם לֹא וידענו (ש"א ו ט). וְאִם לֹא חדלו (זכר' יא יב). ועם הוא וכו': אִם בן הוא והמתן אתו (שמות א יו). אִם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו (שם כא ג). אִם שכיר הוא בא בשכרו (שם כב יד). אִם מְרַגְּלִים אַתֶּם וכו' (בראש' מב יט). — ובמשמ' אפילו, **sogar wenn; même si; even if**: ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק אִם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי ה' (במד' כב יח). ויאמר איש האלהים אל המלך אִם תתן לי את חצי ביתך לא אבא עמך (מ"א יג ח). לכו נא ונוכחה יאמר ה' אִם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אִם יאדימו כתולע כצמר יהיו (ישע' א יח). כי אִם יהיה עמך ישראל כחול הים שאר ישוב בו (שם י כב). כי אִם תכבסי בנתר ותרבי לך ברית נכתם עונך לפני (ירמ' ב כב). ויאמר ה' אלי אִם יעמד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה (שם יה א). חי אני נאם ה' כי אִם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני כי משם אתקנך (שם כב כד). כי אִם הכיתם כל חיל כשדים הנלחמים אתכם ונשארו בם אנשים מדקרים איש באהלו יקומו ושרפו את העיר הזאת (שם לז י). אִם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם ה' (עובד' ד). — ורגיל בספרות זה השמוש: ובנשוא אותם על כנפיהם ואפ היו נכבדי ארץ (מלמד התלמי' תכוה). ואם נגזר (אפילו אם נגזר) צריך שישתדל בדבר הנכסף וכו' הנה ההפסד ואם הוא נמצא וכו' אפשרו בלתי מוכרח (מ' נרבוני, כבחירה). כי הטבע ואם הוא חכם במה שמביא אל התכלית (הוה, מו"נ א עב). ואל אנשים האלה ואם הם מעטים אספנו דברים מתוקים (דוד בן בילה, יסודי המשכיל). — ובדבר נמנעת אפשרותו, במשמעת אם רק אפשר, עם פעל יוכל אחריה או גם בלי הפעל הזה: ושמתי

---

[1] גם בכנע' אם. בער' אִן a).

a) إِن

את זרעך כעפר הארץ אשר אִם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה (ברא' יג יו). **כה אמר ה' אִם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ** למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל (ירמ' לא לז). **כה אמר ה' אִם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה וכו'** גם בריתי תפר את דוד עבדי (שם לג כ כא). — **ועם לוּ, להגות הרצון והבקשה: אִם אתה לוּ שמעני נתתי כסף השדה קח ממני** (בראשית כג יג). - **ולפעמים גם בלי לוּ בהטעמה על אִם,** קצת במשמ' לוּ, **הלואי** שֶׁ: **ועתה אִם תשא הטאתם ואם אין מחני נא** (שמות לב לב). **אִם תקטל אלוה רשע ואנשי דמים סורו מני** (תהל' קלט יט). — **אם אמרת .... שֶׁכֵּן, עי' כן.** — **ונקבע מנהג להוסיף ב בראש אִם התנאי, בְּאִם** [1]**: ולמי אדמה את שברי ומחלתי וּבְאִם אספר אין מי יאמין דבר** (בכתובת תודה, נשאל לאלוה, קרובץ ארג'יל). **והם ח"ו נכוים תחלה באם יחשו** (שו"ת רמ"א סי' לא). **מובטחים אנחנו במעלות גאוני אשכנז יצ"ו באם ישמעו דברי המסדר הגט כהווייתו יחושו לגזרת הקדמונים וכו'** (שם). **ומגלים לו דברים שאדם עושה בחדר משכבו ובאם ח"ו יש איזה עון בקהל** (עמק המלך, הקדמה). **אכן באם יברר מהיום תוך זמן הנ"ל וכו' שהשלשים זהובים וכו' אזי וכו' באם שיעשה עמהם שותפות וכו' אך באם שלא יתנם לו וכו'** (פנקס הקהלה של קרקו, שנת תל"ב). **באם שלא יהזיק משרתת וכו' אכן באם יקנה** (שם שנת תל"ו). **שבאם ח"ו יעברו הזוג הנ"ל על זמן ומועד וכו' אז תיכף נתבטל הריצוי** (שם). **ע"כ אני בדיעה מיושבה מצוה באם שיגזור ה' עלי לילך בדרך כל הארץ איך יתנהגו עם נכסי** (לווחה שם). **פן יחרה אף המלך באם ירצה (השתדלן) לתת רק סך של הבל** (שו"ת חות יאיר סו). **והתחייבתי עצמי שבאם יבוא על ראובן שום מערער וכו'** (שם סי' לח). **באם אשר תבקש לדעת בו גובה הציר קח המעלה בקשת המזלות וכו'** (נחמד ונע' דוד גנז רנג). **אלא שחילקו חכמים בין הוקף לדירה לשאינו היקף לדירה באם הוא גדול יותר מבית סאתיים** (הלבוש, או"ח שנת א). **כי חק המדינה כאן בעו"ה באם יצאה (דלקה) מבית ישראל ח"ו אחת דתו לזורקו לתוך האש** (חתם סופר חו"מ, תשו' לט). **שמא אתה מכשיל לעתיד באם שיראו עכשיו שאין עושין רק ע"י וכו'** (בה"ט או"ח שכח יד). **באם ח"ו לא אשתדל ואתאמץ וכו'** (מגיד ביחות, שבתי הר"ג). **רק בְּאם שאביא לה אבן טוב** (כתן לדיק, מכתב טז). — **ב) ועם פעל עבר מסמן זמן עתיד, במש' עד אשר יהיה: גם לגמליך אשאב עד אִם כלו לשתת** (ברא' כד יט). **לא אכל עד אִם דברתי דברי** (שם שם לג). **אם גלחתי וסר ממני כחי** (שופ' יו יז), **ר"ל אם יגלחוני. אלף אחד** (יגוס) **מפני גערת אחד מפני גערת חמשה תנסו עד אִם נותרתם כתרן על ראש ההר** (ישע' ל יז). **עם הנערים וכו' עד אִם כלו את כל הקציר** (רות ב כא). **וכן עם עד אשר: ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עַד אֲשֶׁר אִם הביאנם אל מקומם** (במד' לב יז). **ואמר עד מתי אדני ויאמר עַד אֲשֶׁר אִם שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם** (ישע' ו יא). — **והעבר הנשלם במשמעת כאשר: והיה אִם כִּלָּה לאכול את עשב הארץ ואמר** (עמו' ז ב). **כעללת אִם כלה בציר** (ישע' כד יג). — **ג) במשמעת בכל פעם, jedesmal; chaque fois que; every time: והיה אִם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה** (ברא' לח ט), **בכל פעם שבא. והית אִם נשך הנחש את איש והביט אל נחש הנחשת** (במד' כא ט). — **ובמש' אך, מיד כאשר, sobald als; dès que; so soon: כל מבצריך תאנים עם בכורים אִם ינועו ונפלו על פי אוכל** (נחום ג יב). **אִם שכבתי ואמרתי מתי אקום** (איוב ז ד). — **ד) ביעוד ושבועה וברית, כשהמאמר הוא חיובי לשלילה, ועם מלת השלילה לחיוב: הרמתי ידי אל ה' אל עליון קנה שמים וארץ אִם מחוט ועד שרוך נעל ואִם אקח מכל אשר לך** (ברא' יד כב-כג), **ר"ל שלא אקח. תהי נא אלה בינותינו וכו' ונכרתה ברית עמך אִם תעשה עמנו רעה** (שם כו כח-כט), **ר"ל שלא תעשה. חי פרעה אִם תצאו מזה** (שם מב יה). **חי אני וכו' אִם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם** (במד' יד כא-כג). **ויקצף (אלהים) וישבע לאמר אִם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבתיכם** (דבר' א לד-לה). **ולכן נשבעתי לבית עלי אִם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם** (ש"א ג יד), **ר"ל שלא יתכפר. כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אִם תכחד ממני דבר** (שם שם יז). **חלילה לי מה' אִם אעשה את הדבר הזה לאדני למשיח ה' לשלח ידי בו** (שם כד ז), **ר"ל לא אעשה. כה יעשה אלהים לאיבי דוד וכן יסיף אִם אשאיר מכל אשר לו עד הבקר משתין בקיר** (שם כה כב), **ר"ל שלא אשאיר. וישבע לה שאול (לאשת האוב) בה' לאמר**

[1]) אינני יודע איך בא מנהג זה ואימתי התחיל, ועי' אולי.

חי ה' אם יקרך עון בדבר הזה (שם כח י), ר"ל שלא יקרך. השבעה לי באלהים אם תמיתני ואם תסגרני ביד אדני ואורדך אל הגדוד הזה (שם ל יה), ר"ל שלא תמיתני ולא תסגרני. חיך וחי נפשך אם אעשה את הדבר הזה (ש"ב יא יא), ר"ל שלא אעשה. ותען האשה ותאמר חי נפשך אדני המלך אם איש להמין ולהשמיל מכל אשר דבר אדני המלך כי עבדך יואב הוא צוני (שם יד יט). ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי אם אבלע ואם אשחית (שם כ כ). ישבע לי כיום המלך שלמה אם ימית את עבדו בחרב (מ"א א נא). ואשבע לו בה' לאמר אם אמיתך בחרב (שם ב ח). חי ה' אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר (שם יז א). ותאמר חי ה' אלהיך אם יש לי מעוג (שם שם יב), ר"ל שאין לי. חי ה' אלהיך אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך (שם יח י). כה יעשון לי אלהים וכה יוספו אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי (שם כ י). ויאמר (אלישע) חי ה' וחי נפשך אם אעזבך (מ"ב ב ד). ויאמר אלישע חי ה' צבאות אשר עמדתי לפניו כי לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נשא אם אביט אליך ואם אראך (שם ג יד). ועתה קח נא ברכה מאת עבדך ויאמר חי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקח (שם ה טו-טז), ר"ל שלא אקח. ויאמר (המלך) כה יעשה לי אלהים וכה יוסף אם יעמד ראש אלישע בן שפט עליו היום (שם ו לא), ר"ל שלא יעמד. נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאיביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת בו (ישע' סב ח), ר"ל שלא אתן. הלדרש אתי אתם באים חי אני אם אדרש לכם (יחזק' כ ג). ר"ל לא אדרש. נשבע ה' בגאון יעקב אם אשכח לנצח כל מעשיהם (עמוס ח ז). וישבע המלך צדקיהו אל ירמיהו בסתר לאמר חי ה' את אשר עשה לנו את הנפש הזאת אם אמיתך ואם אתנך ביד האנשים האלה אשר מבקשים את נפשך (ירמ' לח טז). אשר נשבע (דוד) לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי אם אעלה על ערש יצועי אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב (תהל' קלב ב-ה). השבעתי אתכם בנות ירושלם וכו' אם תעירו ואם תעוררו את האהבה (שה"ש ב ז). נשבע הקב"ה בכסא הכבוד שלו אם אניח נין ונכר של עמלק תחת כל השמים (מכי' מסכ' דעמלק ב), ר"ל שלא אניח. חי ה' צבאות אם נהניתי מכתובתי כלום (גיט' לה.), ר"ל שלא נהניתי. — ועם לא לחיוב: חי אני נאם ה' אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם (במד' יד כח), ר"ל שאעשה. אני ה' דברתי אם לא זאת אעשה לכל העדה הרעה הזאת הנועדים עלי במדבר הזה יתמו ושם ימתו (שם שם לה). ויאמרו זקני גלעד אל יפתח ה' יהיה שמע בינותינו אם לא כדברך כן נעשה (שופ' יא י). כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב (ש"ב יט יד). באזני ה' צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדלים וטובים מאין יושב (ישע' ה ט). נשבע ה' צבאות לאמר אם לא כאשר דמיתי כן היתה וכאשר יעצתי היא תקום (שם יד כד). חי אני נאם אדני ה' אם לא במקום המלך הממליך אתו וכו' בתוך בבל ימות (יחזק' יז טז). חי אני אם לא אלתי אשר בזה ובריתי אשר הפיר ונתתיו בראשו (שם שם יט). חי אני נאם אדני ה' אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם (שם כ לג). חי אני אם לא אשר בחרבות בחרב יפלו ואשר על פני השדה לחיה נתתיו לאכלו (שם לג כז). חי אני נאם אדני ה' אם לא יען היות צאני לבז וכו' לכן הרעים שמעו דבר ה' (שם לד ח-ט). אני נשאתי את ידי אם לא הגוים אשר לכם מסביב המה כלמתם ישאו (שם לו ז). נשבע על דבר שאי אפשר אם לא ראיתי גמל פורח באויר אם לא ראיתי נחש בקורת בית הבד (שבוע' ג ח), ר"ל נשבעתי שראיתי. — ד) אם אם, במשמעת הכל אחד, אין שום הבדל בין זה לזה, sei es—sei es soit—soit; whether—or: אם בהמה אם איש לא יחיה (שמו' יט יג). ואם זבח שלמים קרבנו אם מן הבקר הוא מקריב אם זכר אם נקבה תמים יקריבנו (ויק' ג א). אם שור אם שה לה' הוא (שם כז כו). אם לשלום יצאו תפשום חיים ואם למלחמה יצאו חיים תפשום (מ"א כ יח). אם טוב ואם רע בקול ה' אלהינו אשר אנו שלחים אתך אליו נשמע (ירמ' מב ו). ודברת את דברי אליהם אם ישמעו ואם יחדלו (יחזק' ב ז). חי אני נאם אדני יי אם בנים ואם בנות יצילו (שם יד יז). מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל (קהלת ה יא). כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע (שם יב יד). — ה) והשתמשו בו הסופרים להתחלת כל פרט ופרט מהפרטים אחרי הכלל, וקצת במשמע' בנוגע ל[1]:

[1]) כמו בער' אמא a), וכבר העיר ע"ז ד' קויפמן בספר Attributenlehre.

a) أمّا

נבאר אותם (את תארי האלהות) במופת אם אחדותו כבר בארנוהו וכו' (אמונה רמה א). והשתדלו (החכמים) לבארה בחפוש ובהקש. אם בחפוש כאשר עיינו בחלקי הנמצאות ההוות הנפסדות מצאו שכלם יתהוו מדבר מה ונושא. וההקש הוא כי לא יתהוה איזה דבר הזדמן מאיזה דבר הזדמן (דרך אמונה, ר"א ביבאגו ג). כי רבה היא (פתיחותנו) מכל הג' בחי' הנז'. אם הא' אין צריך באור כי שרשנו וחמרנו עפר מן האדמה וכו'. ואם הב' והוא מצד השכונה מי יתן ולא היו כ"כ שכנים רעים (ראב' דעת ר"מ אלבילאג ב א).

ב. מלת שאלה. — א) שאלה פשוטה, כמו הֲ, ob; si est-ce que; if, whether: אִם מאת אדני המלך נהיה הדבר הזה (מ"א א כז). אלהי הרים אלהיהם על כן חזקו ממנו ואולם נלחם אתם במישור אִם לא נחזק מהם (שם כ כג). הפככם אִם כחמר היצר יחשב (ישע' כט טז). ואיה אלהיך אשר עשית לך יקומו אִם יושיעוך בעת רעתך (ירמ' ב כח). שאלו נא וראו אִם ילד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו (שם ל ו). כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות אִם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר (תהל' מד כ-כא). ואולם שלח נא ידך וגע בכל אשר לו אִם לא על פניך יברכך (איוב א יא). אִם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי אִם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי (שם לא כד-כה). הביטו וראו אִם יש מכאוב כמכאבי אשר עולל לי (איכה א יב). ראה ה' והביטה למי עוללת כה אִם תאכלנה נשים פרים עללי טפחים אִם יהרג במקדש אדני כהן ונביא (שם ב כ). ועם ה השאלה: הַאִם תמנו לגוע (במד' יז כח). הַאִם אין עזרתי בי (איוב ו יג). — ועל פי רוב בשתי שאלות זו אחרי זו ישימו לפני הראשנה הֲ הַ ולפני השנית אִם: הַכְּתֹנֶת בנך הוא אִם לא (בראש' לז לב). הֲיֵלֵךְ בתורתי אִם לא (שמות טז ד). הֶאָנֹכִי הריתי את כל העם הזה אִם אנכי ילדתיהו (במדב' יא יב). וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה החזק הוא הרפה הַמְעַט הוא אִם רב ומה הארץ אשר הוא יושב בה הֲטוֹבָה היא אִם רעה ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הַבְּמַחֲנִים אִם במבצרים ומה הארץ הַשְּׁמֵנָה הוא אִם רזה היש בה עץ אִם אין (שם יג יח-כ). הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אִם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם (שם יא כב). הֲיִקְרְךָ דברי אִם לא (שם שם כג). הֲנַעֲשֶׂה את דברו אִם אין (ש"ב יז ו). הֲנֵלֵךְ אל רמת גלעד למלחמה אִם נחדל (מ"א כב טו). הֲיִתְפָּאֵר הגרזן על החצב בו אִם יתגדל המשור על מניפו (ישע' י טו). המדבר הייתי לישראל אִם ארץ מאפליה (ירמ' ב לא). הינטור לעולם אִם ישמר לנצח (שם ג ה). הַאותי לא תיראו נאם ה' אִם מפני לא תחילו (שם ה כב). הצרי אין בגלעד אִם רפא אין שם (שם ח כב). הֲמֶלֶךְ אין בך אִם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה (מיכ' ד ט). הֲיַחְתֶּה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה אִם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה (משלי ו כז-כח). הֲלַמֵּתִים תעשה פלא אִם רפאים יקומו יודוך (תהל' פח יא). הֲיִנְהַק פרא עלי דשא אִם יגעה שור על בלילו הֲיֵאָכֵל תפל מבלי מלח אִם יש טעם בריר חלמות (איוב ו ה-ו). — ובשאלה הראשנה אִם ואחרי כן או או: איני יודע של מה הוא אם של כסף היתה או של ברזל או של עופרת או של נחשת או של בדיל (מכי' בשלח ד ה). — ובחבור עם מלים אחרות. בִּלְתִּי אִם — כמו אֶלָּא: לא נשאר לפני אדני בִּלְתִּי אִם גויתנו ואדמתנו (בראש' מז יח). הילכו שנים יחדו בִּלְתִּי אִם נועדו (עמוס ג ג). — ויותר תדיר כִּי אִם: ולא ידע (פוטיפר) אתו מאומה כִּי אִם־הלחם אשר הוא אוכל (בראש' לט ו). חי פרעה אם תצאו מזה כִּי אִם־בבוא אחיכם הקטן הנה (שם מב טו). לנפש לא יטמא (הכהן) בעמיו כִּי אִם־לשארו הקרב אליו (ויקרא כא א-ב). ולא יאכל (הטמא) מן הקדשים כִּי אִם־רחץ בשרו במים (שם כב ו). וצלפחד בן חפר לא היו לו בנים כִּי אִם־בנות (במד' כו לג). ולארץ לא יכפר לדם אשר שֻׁפַּךְ בה כִּי אִם־בדם שפכו (שם לה לג). ולא יקח (הכהן) ממך בשר מבשל כִּי אִם־חי (ש"א ב טו). ויאמרו (היהודים) לא כִּי אִם־מלך יהיה עלינו (שם ח יט). אין לחם חל אל תחת ידי כִּי אִם־לחם קדש (שם כא ה). לא תראה את פני כִּי אִם־לפני הביאך את מיכל בת שאול (ש"ב ג יג). ולרש אין כל כִּי אִם־כבשה אחת קטנה (שם יב ג). אל ישם אדני המלך אל לבו דבר לאמר כל בני המלך מתו כִּי אִם אמנון לבדו מת (שם יג לג). כי לא היה כל בית אבי כִּי אִם־אנשי מות לאדני המלך (שם יט כט). אם יהית השנים האלה טל ומטר כִּי אִם־לפי דברי (מ"א יז א). ולא מצאו בה (בפגר איזבל) כִּי אִם־הגלגלת והרגלים וכפות הידים (מ"ב ט לה). כי כאשר ירד

הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם־הרוה את הארץ (ישע' נה י). שלא היתה כונתו כי א ם להשמיעו (ספרי כהעל' פכ).—אם כן: ויתרוצצו הבנים בקרבה ותאמר אם־כן למה זה אנכי (כרא״ש כה כב). שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים זה אומר שלי מאתים וזה אומר שלי מאתים נותן לזה מנה ולזה מנה והשאר יהא מונח עד שיבא אליהו אמר רבי יוסי א ם כ ן מה הפסיד הרמאי (כ״מ ג ד). אלא א ם כ ן, עי' אלא.—ומה אם, עי' מה.

***אָם**, ש״ז, מ״ר אמים [1] ־ן, — אחד ממיני המורסה על בשר הגוף, Art Blatter ; espèce de pustule ; kind of pustule : (את שבפסוק וטבל הכהן את אצבעו בדם באה) להכשיר א מ י ן [2] שבאצבע (זבח' מ.).

אֹם, ש״ז, מ״ר אֻמים,— כמו אֻמה: הללו את יי' כל גוים שבחוהו כל האֻמים (תהלי' קיז א). הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאֻמים (ישע' נה ד) — ועי' אֻמה.

***אַמָּא** [1] א־, *אַמָּה, קריאה של חבה בפי הילדים לאמם, Mama ; maman ; mamma : שמאי הזקן אומר אלו תפלין של אבי אימא [2] (מכי' מסכתא דפסחא יח). שאין התינוק יודע לקרוא אבא ו א י מ א עד שיטעום טעם דגן (ברכ' מ.). ר' שמעון אומר (קטן שאינו צריך לאמו הוא) כל שנעור משנתו ואינו קורא א מ א [3]) א מ א (סוכ' כח:). אמרו עליו על ר' ישמעאל בן קמחית שהיה חופן ארבעה קבין במלא חפניו ואומר כל הנשים זרדו וזרד א י מ א [4]) עלה לגג (יומא מז). ואמרת שלי הן (השטרות) שנפלו לי מבית אבי אבא או מבית אבי א מ א (ב״ב נב:). —ואַמָּה: הלל הזקן אומר אילו מאבי א מ ה הן (ירוש' עירו' י כו א). אמרה (התינוקת) תלך א מ ה ותינשא לו (בס יבמ' יג יג ג). — ואִמָּה: שמעון אחי א י מ ה (ירוש' הוריות ג יז ד).— אַמָּא, אמה זקנה, [5]) אֵם האב או האֵם, Grossmutter ; grand'mère ; grandmother : אימה [6]) זקינה היתה לי פעם אחת מכרה כיפה שבראשה (מגילה כז:). — וכנוי לאשה באה בימים, אַמָּא, אִמָּא פלונית, אמא= (בצרוף שהפ״ר), Mütterchen; mère une telle; mother... : ור״ש אומר (סמוך לזקנתה של אשה הוא) כל שקורין לה אמא [7]) ואינה בושה (ניד' ע:). איזו היא זקינה רשב״ל אומר כל שקורין אותה א מ ה ואינה מקפדת וכו' אמר ר' אבין שהיא ראויה להיקרות א י מ א (ירוש' שם א מט ב). העבדים והשפחות אין קורין אותם אבא פלוני ו א י מ א פלונית, של בית רבן

---

[1]) כך מנֻקד בשיטה מקבצת. מקור מלה זו לא ידוע, ולא מצאתי לה דמיון לא בערב' ולא בסור'. ועי' הערה שאחרי זו. — [2]) כך בנוסח', ובקצת כ״י אמון (ד״ס). והנה בהערוך לא הובאה מלה זו ולא הזכירוה לא מוספיא והבאים אחריו, ולא החדשים, שינהק, לוי, קוהוט, יסטרוב. רק רש״י פין הביאה. ולא מצאתי לה פרוש בדברי הגאונים, והרמב״ם השמיט הלכה זו, אף שאין חולק עליה בגמ', ומפרשי הרמב״ם שדרכם להעיר על כל השמטה קלה, לא העירו כאן כלום. וכבר שאלתי דבר זה את פי קצת היתר חריפי' בהויות התלמוד בעירנו, והיתה תכן תשובותיהם כי סמך הרמב״ם על מה שלא מנה מום זה לא בין המומים ולא בין הדברים ההוצצים בטבילה. ולא נתקררה דעתי בתשובה זו (עי' למטה כ״מ ביא' המקד' ס ט). והנה רש״י פרש בשם רבו ז״ל: שאם עלתה לו א ם באצבע שקורין ווישאה כמו ניטלה האם דאילו טריפות לא הוי הציצה. ע״כ. לפי גזרה זו צריך לקרא אֵמִין, וכן נקד ש״י פין. אך זו גזרה רחוקה, כי מה דמיון יש בין ה א ם של הולד ובין אבעבוע? גם הרבים של אֵם בתלמוד אינו אֵמִין. ו א ו ם שבנגעים, אפילו אם לא נחוש להבדל הנקוד, אינו אלא ביחס להפשיון. ועוד שבשיטה מקבצת המלה נקודה בפרוש אֻמִין, כנראה להפיק מפרוש רש״י, ואינני יודע על מה סמך ר״א אשכנזי בנקודו. גם יש לפקפק אולי זה אינו רבים אלא יחיד ע״ם הציר, ובפרט לפי הגרסה א מ ו ן שהוב' בד״ס. אעפי״כ, לפי דרך הלשון יותר נראה שזה מ״ר. וכן נראה דעת רש״י, אך הנקוד ה מ פ ו ר ש של השיטה מקבצת מחיבנו לקרא אֻמִין ולא אֵמִין, ועכ״פ לפי הענין נראה שהכונה באמין לא' ממיני המורסות, ובעל תורה תמימה פרש אמין ד ל ד ו ל בשר, אך מה שרצה לגזר אמין מן אומנייא שבת״י על פאת ראשכם בודאי אינו נכון.

[1]) כמו אבא, משקל הארמי נתיחד בפי העברים לקריאה של חבה, וכבר העיר ע״ז החכם נלד' במחברתו „הלשונות השמיות". והנה באר' א הראש' חרוקה. ובסור' סגולה. וזה מכֻון לאֵם העבר'. אך אולי הכתיב א מ א חסר, המצוי בהספרים (עי' לקמן הערה [3]) יעיד כי קראו גם א פתוחה, מפני ההקש של אַבא, וכמו שכבר הראה נלדקה השפעת הקש השם אב על השם אֵם. ובאמת אמא היא הברה יותר קלה ונוחה לילדי' מִאמא.— [2]) וכן בספר והזהיר (במו' ת).— [3]) כך הגר בלי י אחר א בהרבה דפוס' בכאן, גם בשם ווילנא החדש. וכן ברא״ש, וכן ברש״י דפ' ויניציה ופיזארא (ד״ס). אך בעירו' פב. אימא, וכן בדפ' אמש״ד כאן, וכן העתיקו ר״ת ואו״ז. — [4]) כן בכ״י (ד״ס). — [5]) וכן בתוך מאמר בארמית השם ב ע ב ר י ת שהיה שגור בפיהם: רב אסי הוה ליה ההיא א מ א זקינה א״ל בעינא תכשיטין עבד לה (קידו' לא:).— [6]) דפו' אמש״ד אמא, וכן הביא לוי בערך זקן. — [7]) כך בכל הדפוס' וכן העתיק הטור

נבליאל הי׳ קורין לעבדיהן ולשפחותיהן אבא טב ואימא טביתא (שם). איזו היא זקנה כל שקורין אותה אימא פלונית ואינה מקפדת (מד"ר כרת"ש׳ כו). איזו היא זקנה כל שקורין לה אמא בפניה מחמת זקנתה ואינה הוששת (טור יו"ד קפט).— ובלשון הקבלה, יכנוי לספירת בינה, בת זוגו של אבא שהוא כנוי לספירת חכמה: דע שמציאת כתר א"א (ארך אנפין) להיותו למעלה מן הכל ונתפשט לי׳ מדריגות וכו׳ ולצורך התחתונים נתעלם בחו"ב (בחכמה ובינה) כדי להלביש חכמה באבא ובינה באמא (רמ"ו סקד׳ ע"ח). הויה הוא אבא המקבל שם ע"ב וכו׳ אלהינ"ו היא אימא המקבלת שם קס"א (מכנת חסידי׳ יב ו). או"א (אבא ואמא) הם התפשטות החסד המביא מוחי ז"א עד המקום שצריך (רמח"ל פ"ת, קיב).

***אַמְבַּט**, ש"ז, — כמו אמבטי: ולא יניח רגלו על שפת האמבט ויהא קופץ לתוכו (כלה רבתי ז).

***אַמְבַּטִי**[1]), אמבט, אבטי, ש"נ, מ"ר אמבטיות, אמבטיאות, — א) כלי ירחץ בו האדם גופו, Badewanne , bain , bath : ורוחץ עמו (המודר הנאה מחברו) באמבטי גדולה אבל לא בקטנה (נדר׳ ד ד). אם מקבלת האמבטי רביעית עד שלא יגיע לאביק כשר (מקוואות ו י). באמבטי קטנה אם יש בה רשות רוחץ בה מיד (מכש׳ ב ס). אמר רב יצחק בר אבדימי פעם אחת נכנסתי אחר רבי לבית המרחץ ובקשתי להניח לו פך של שמן באמבטי (שבת מ:). — ומ"ר: שתי אמבטיות (ירושלמי שם ג ו). — *אמבטיאות, בית מרחץ: אמבטיאות של כרכים מטייל בהן ואינו חושש (שבת מ:). — ועי׳ אבט, מרחץ, מטהרת. — ב) יכלי גדול: וששאלתם מה שמולחין באמבטי על גבי עצים והציר נוטף אם יש שום איסור באותה אמבטי להשתמש בה רותח או לכבוש בה שום דבר כבוש (תשב"ץ מנהגי מהר"מ מרוטנברג תלו).

***אַמְגּוּשִׁי**, — מָג, מכשף: פרעה שהיה בימי משה אמגושי היה (מו"ק יח.). אמגושים (תנ׳ גת׳ ליק לט). — ובכלל עכו"ם, Magier ; mage, magician : ופגע (הפרוש) באדם אחד מעובדי כוכבים ומזלות וכו׳ אמר לו האמגושי ומה אתה עובד וכו׳ אמר לו האמגושי פעלך סותר את דבריך (תו"ס הכטתון).

***אמד**[1]), ממנו *אמד, *אֹמֶד, *אָמְדָן, יאמדני.

***אֹמֶד**[2]), ש"ז, ומ"ר אמדות[3]) — הערכה, השערה עפ"י מה שהדעת נותנת שכך וכך הוא הדבר, Mutmassung, Abschätzung ; supposition, estimation ; guess, conjecture : ומאיימין עליהם (על העדים) שמא תאמרו מאומד ומשמועה (סנה׳ ד ה). אמדוהו (את החייב מלקות) אומד אחד לוקה ופטור (מכות ג יא). כיצד מאומד שלא יאמרו ראינוהו שרץ אחר חבירו וסייף בידו נכנס לפניו לחנות ונכנס אחריו לחנות ונכנסנו אחריו ומצאנוהו הרוג והסייף ביד הרוצח ומנטף דם (תוספתא סנה׳ ח ג). על כל אומד ואומד שאמדוהו ב"ד (ספרי כי תצא רפו). כשם שתרומה גדולה ניטלת באומד ובמחשבה כך תרומת מעשר ניטלת באומד ובמחשבה (מנח׳ נד:). ואם לאחר כן הכביד (החלי) ומת הלך אחר אומד האמצעי וכו׳ והב"א אין אומד אחר אומד (סנה׳ עח:). אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב כל מכה שצריכה אומד מחללין עליה את השבת (ע"ז כח.). דבר שאין לו קצבה כגון טלית וחלוק וירק הנמכרין באומד פעמים מוותר למכור בזול ופעמים בצמצום (רש"י כתו׳ נח:).

---

[1]) במשנ׳ מנק׳ כ"י פרמה—אַמְבַּטִי. צ"ד, בוקשד׳ בשת׳ אַמְבְּטִי, משנ׳ מנקד׳ נדפ׳ אַמְבַּטִי, קוה׳ אַמְבַּטִי, ש׳ קרוים העתיק ambati, והביא מכ"י קויפמן אַנְבְּטִי. והסכימו חוקרי הלשון שזו היא המלה היונית אמבטי ἐμβατή. ואעפי"כ רצה פלישר לגזרו מן שרש אבט a) בערב׳ שמשמש במשמעות דבר מקוער. ובזה אַבְט b) בית השחי.

a) ابط b) إبْط

[1]) בער׳ משמש שרש זה a) במשמ׳ גבול, ובמו׳ במשמ׳ ברח, נמלט. והנה יש סברים כי אמד העברי הוא הוא אמד הערבי, וי"א כי עקרו הוא מדד בהוס׳ א בראשו. אך יותר מסתבר שהוא השרש אמת b) בערבי׳ שהוא משמש ממש במשמעת שמשמש אמד בעבר׳. —[2]) עי׳ הערה שלפני זו לשרש אמד. כך נקדו בוקשד׳ בשת׳, וכן במשנ׳ מנקד׳ נדפס׳ אמש"ד שנת ת"ז, וכן דיסוי בלשון דרבנן, וכן ש"י פין. לוי, קוה׳, ויסטרוב אוֹמֶד.—[3]) כמו שֹׁבֶךְ שְׁבָכוֹת, גורל גורלות.

a) أمد b) أمت

המיוחד לכך שאין אדם מוכרו באומד וכו' הרי ביצה הרבה נמכרת באומד בלא מנין (תוס, כיל' ג:). ואח"כ חולק כל חלה וחלה לשנים באומד (רמבם הלכ' מעשה הקרב' י ג). לפרנס (את האלמנה) מהם כפי אומד דעתה וכו' שנתן לה הכל לילך אחר אומד דעתינו וכו' ומיהו הכותב נכסיו לאחר שאין בו אומד הדעת שאינו חש כ"כ לכבודו (רשב"ם ב"ב קלא:). בנט שכיב מרע הניתק צריך האומד על פי שני רופאים (רי"ל בן חביב נג). אומד שבנות שלא נולדה הבת במקומה (רשד"ם אה"ע פ"ו). ואם באלה הדברים המושגים לאדם נפלה ביניהם (בין הפלסופים) זו המחלוקת וכל דבריהם בו דברי אומד כ"ש בדברים הרוחניים (ש"ע פלקיירא, מורה המורה קיב). ואותם בני עמנו המאמינים היום בדברי הפלסופים וכו' חושבים באומד דעתם מענה לדבר (אבקת רוכל ויגיליה, שנו דף יה:). וגם אי אפשר לי לדון על פי האומד לרוב ריחוק המדינות (מוסרי קולון א). ועם כל חכמתו (של אריסטו) לא נתן טעם מספיק ונכון כי אם דרך אומד וסברא (מנח' קנא' ר"י מפיסא, קד). ראובן שמכר לשמעון מרתף של יין שהיה לו בכפר כל מדה בכך וכך ועשה לו שטר עליו במעות לפי אומד סכום המדות (תש' הרא"ש קב ב). אין מודדין קמח ביו"ט כדי ללוש אלא יקח באומד הדעת (או"ח תקו א). השפתים נבראו להרבה ענינים וכו' וגם לצורך השתיה שהם משערות באומד ובצמצום צורך המשקה (מאיר אלדבי, שבילי עולם נה.). אין בשר ודם יכול לראות (מדת הלב) רק לפי אומד הדעת (חזקוני, יתרו יח כה). שגובה המכס לפי אומד דעתו ואין בדבר קצבה (הגה' אשרי ורמ"א, הלכ' עד לד יא). ובמקום שאין יכולין הדברים להתברר בראיות ובעדיות יכול הדיין לפסוק לפי אומד הדעת ולפי ראות עיניו (לבוש, הלכ' דיינ' יב ט). שמאי העיר שמעריכין המס של בני העיר לפי אומד דעתם וכל ראשי הקהל שמשימים מס לפעמים לפי אומד הדעת על כל א' וא' יהיו נזהרין שלא יחניפו (שם הלכ' עלות לד יד). המטיל מס על העיר לפי אומד הדעת (תמדת ימים, עי"ת ג קלח:).—ומ"ר כתה"פ[1]: ואל תרבה לעשר אומדות[2] (אב' א טז). שלא יהא אדם דן אומדות (ירוש' תעני' ד סח ג).

[1]) כמו מישרים, פלאים, וכדו'.—[2]) כך בנוס' ובערו' ובן במדב"ם; ורשב"ץ (מגן אבות א יז) מביא נוסחת

*אָמַד[1]), פ"י, עתיד יֶאֱמֹד, יֶאֱמַד, יֶאֱמְדוּ, אֱמֹד אֲמִדָה. — שער במחשבתו, העריך דבר בכמותו או איכותו על פי שקול הדעת, על פי מה שנראה שכך או כך הוא, abschätzen; supposer, estimer; estimate: הרוח שפזרה את העמרים אומדין אותה כמה לקט היא ראויה לעשות (פאה ה א). זה גיטך מהיום אם מתי מחולי זה ועמד והלך בשוק וחלה ומת אומדין אותו אם מחמת חולי הראשון מת הרי זה גט ואם לאו אינו גט (גיט' ז ג). אומדין כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך (ב"ק ח א). המכה את חבירו בין באבן בין באגרוף ואמדוהו למיתה והקל ממה שהיה ולאחר מכאן הכביד ומת חייב (סנה' ט א). אומדין כמה אדם רוצה ליתן בכתובתה של זו שאם נתאלמנה או נתגרשה וכו' אומדין כמה אדם רוצה ליתן ויהיו בידו אלף זוז בין נותנן מכאן ועד ל' יום בין נותנן מכאן ועדעשר שנים (מכו' א א). אין אומדין אותו (את הלוקה) אלא במכות הראויות להשתלש אמדוהו לקבל ארבעים ולקה מקצת ואמדו שאינו יכול לקבל ארבעים פטור אמדוהו לקבל שמנה עשרה משלקה אמדו שיכול הוא לקבל ארבעים פטור וכו' אמדוהו אומד אחד לוקה ופטור (שם ג יא). כיצד משלמת (הבהמה) מה שנהנית אומדין כמה אדם רוצה להאכיל את בהמתו מה שאכלה היא (תוספתא ב"ק א ז). וכולן שמין ונותנין לו (להנזק) מיד לפיכך אם מתנונה והולך אפילו חמש שנים אין לו אלא מה שאמדוהו (שם שם ט ג). המכה את חבירו אמדוהו למיתה אומדין אותו לחיים לחיים אין אומדין אותו למיתה אמדוהו למיתה חייב מיתה ופטור מן הממון אמדוהו לממון חייב ממון ופטור מן המיתה אמדוהו למיתה והיקל אומדין אותו לממון שניה וכו' אמדוהו לחיים ומת משלם נזק וכו' אמדוהו למיתה והיקל ממה שהיה והכביד ואח"כ מת אומדין אותו אם מחמת מכה ראשונה מת

במשנה עומדות, וריב"ג מביא שתי הנוסח' אומדות ועומדות (ערך עמד), וכן תנח' ירוש' (לקוט', ככר). במשנ' מנק' נדפ' אֻמְדוֹת. וכן בוקשד'. ס' בר (סדור עבוד' ישר') נקד אֻמְדוֹת.

[1]) עי' שרש אמד. ובער' אֲמַת a)

a) أَمَت

(שם שם ה). רועה שהיה רועה והניח עדרו ובא לעיר בא זאב וטרף ובא ארי ודרס וכו׳ אומדין אותו אם יכול להציל חייב (ב"מ לג:). חולה שאמדוהו לגרוגרת אחת[1]) וכו׳ שאמדוהו לב׳ גרוגרות (מנחו׳ כז.). אמדוהו אומד של נזקין (ערכין יט:). ומדדת ושקלת וכלת וְאָמַדְתְּ וצברת (ר"ה קל"ר, סלוק לפ׳ שקלים, לו רא"ת). כשם שאומדין למיתה כך אומדין לנזקין (רמב"ם חובל ומזיק א יח). המכה את חבירו בזדון באבן או בעץ והמיתו אומדין דבר שהכהו בו ומקום שהכה עליו אם ראוי אותו חפץ להמית באבר זה או אינו ראוי וכו׳ וכשם שאומדין החפץ שהכה בו ומקום המכה כך אומדין כח ההכאה שנאמר באבן יד מכאן שמשערין את היד (הוא הלכ׳ רוצח ג א-ב). והוא הדין לכל תנאי ממון שאומדין דעת המתנה ואין כוללין באותו התנאי אלא דברים הידועין שבכללן היה התנאי (הוא, הלכ׳ מכירה יט ו). ומתוך שהוא בא ממטבע עבה ורחבה טוען בו לאומדו בשקל (רש"י ב"מ נב.). וסתם עשיר אומדים אותו בני אדם זה ככת וזה ככה (הוא, גיט׳ נב:). אנו אומדין את דעת האב שאילו היה בן בחייו (של אבי היתומים) לא היה ממנהו אפוטרופוס על נכסיו (בר ששת תשו׳ שכד). — ועתיד: יאמד את היד כמה היא שוקלת ואת הרגל כמה היא שוקלת (תוספתא ערכ׳ ג נ). שיאמדו הדיינים דעתו של נותן למי רצונו ליתן יותר (תוספות כתוב׳ פה:). והדין הוא שיאמדוהו לחיים (רמב"ן שמו׳ כא יט). ולפי הממון אשר הניח אחריו ילאמוד בערך הממוצע כמו אם השיא בת אחת וכו׳ (תשו׳ מהר"י קולון עח). —*אָמַד נַפְשׁוֹ, למשל אם יוכל לקפץ ממקום גבוה: הניח בהמה למעלה ובא ומצאה למטה אין חוששין משום ריסוקי אברים וכו׳ (מפני שהיא) אמדה נפשה (חול׳ נא.). אם עומדת בהמה על הגג וראתה שעורים או אספסתא ונפלה מן הגג לארץ אמדה עצמה שיכולה לטול (הלכ׳ פסו׳ רב יהוד׳ גאון, שחיטה). שהבהמה אמדת נפשה לקפוץ (והזהיר, ויק׳ מה). וכל שקופצת אומדת עצמה היא (מגיד משנה בתי׳ ט ט). מסתמא קודם שתרד אמדה נפשה שלא תתרסק מאותו גובה (כ"מ שם). — וכן, אמד עצמו או בעצמו אם יוכל להתאפק באיז׳ דבר: מי שבדק א"ע קודם שיתפלל ואח"כ הלך להתפלל ובתוך תפלתו התאוה תאוה לקטנים מחמת חולי ואומד בעצמו שיכול לעמוד על עצמו עד שיסיים התפלה (רשב"א קלג).

—*אָמוּד, אֲמוּדָה: שמי שהוחזק רמאי ודרכיו מקולקלין במשאו ומתנו והרי הוא אמוד שיש לו ממון וטען שאין לו כלום (רמב"ם מלוה ולוה ב ד). בי"ד שהעמידו אפוטרופוס ושמעו עליו שהוא אוכל ושותה ומוציא הוצאות יותר ממה שהוא אמוד בו יש שם לחוש שמא מנכסי יתומים הוא אוכל (הוא, נחלות י ז). אם ידע הדיין שזה המת אינו אמוד להיות לו חפץ זה וכו׳ מוציאין מן היורשין ונותנין לזה שהוא אמוד בו (הוא, סנה׳ כד א). במה דברים אמור׳ בשטען דברים שהוא אמוד בהן או שהוא אמוד שמפקידין אצלו אותן דברים שטען (שם גזלה ואבדה ד ג). והיה אמוד ששוה שלו ת"ק כפולות ומעלה (הריב"ש קח). העת האמוד בו שמה שעבר מן האצטומכא אל הכבד והגיע בו כבר נתעכל (קאנון ג יד א יז). —ולנקב׳: שמתחלה לא היתה אמודה ביותר (תשו׳ מהר"מ מרוט׳ ג יח). לפי שהיתה אמודה ועשירה (שם לג).

— נפ׳, יֵאָמֵד, נֶאֱמָדִים: שיקדם בפלס בשוה נאמדים (מחז׳ ויטרי, ברכ׳ נשוא׳ תקלד).

— הפ׳, הֶאֱמִיד, כמו הקל: שהאמידו אותה (את השדה) ועשת מאה כמה שהאמידוה (מד"ר ברא׳ סד). באותה שעה האמיד עשו בדעתו ואמר ומה העוה"ז שאין ליעקב חלק בו וכו׳ (אלי׳ זוטא כט).

אֻמְדָּן[1]) (אומדן), ש"ז, ומ"ר אֻמְדָּנוֹת — כמו אֹמֶד: הכותב כל נכסיו מתנה לאחד מבניו וכו׳ לא עשהו אלא אפוטרופוס והרי הוא בכל הנכסים כאחד מאחיו אומדן דעת הוא שלא נתכוון אלא להיות אחיו נשמעין לו (רמב"ם, הלכ׳ זכיה ומתנה ו ב). המשלח כלים לביתו סתם והיו בהן כלים הראויין לבנות יטלו אותן בנותיו אומדן דעת הוא שלהן שלח (הוא, שם יד). שהיו שם (בדברי המשלח) רמיזות ודברים שאומדן הדעת בהן שכל אחד שימצא ישחט על חבירו (הוא, הלכ׳ קרבן פסח ג). דע כי רוב דברי׳ (של מלאכת הרפואה) בנויים על אומדן הדעת (רמ"ט פלקיירא, המבקש). — ומ"ר אומדנות: הולכין בענין קידושין

---

[1]) רש"י: שאם יאכל אחת ירפא.

[1]) משק׳ אַבְדָן, שָׁלְחָן. בארמ׳ אומדנא: אומדנא לאו כלום הוא (ב"ק מא.) דבנזקים בתר אומדנא דהשתא אזלינן (ב"ב כז:) תרי אומדני למה לי (כתו׳ עח:).

אחר אומדנות והוכחות המוכיחות שלא כיוונה לשם קידושין (הרמ"א, שו"ע אה"ע מב ב). אין סומכין על האומדנות להתיר אשת איש (כנה"ג, א"ח קסג). אעפ"י שאין כאן ראיות רק אומדנות המוכיחות היטב (לבוש חו"מ לט ח). שאילו האומדנות אינם אלא סעיפים לאמת (פסקי ריקאנטי האחר' לו.).

אָמְדָנִי ת"ז, לנק' אמדנית—שידוע רק באמדן ולא בודאות: והלחות היא הוראת אומדנית (קאנון א כב ג, בהות' המוגים). ומאחר שזאת המלאכה (מלאכת הרפואה) אומדנית אי אפשר שלא יחטא ויטעה (רס"ע פלקיירא, סמכקש).

אמה, לפי דעת קצת החוקרים מזה אַמָּה.

א. אַמָּה¹), ש"נ, סמי' אַמַּת, מ"ר אַמּוֹת, מ"ז אַמָּתַיִם. — א) חלק הזרוע מן המרפק ועד כף היד Unterarm; avant-bras; fore-arm: וארבע אמות רחבה באמת איש (דבר' ג יא). —ב) שם למדת הארך כארך אמת איש, ומדתו לפנים כחצי מטר, Elle; aune; ell: ויעש את מזבח הקטרת עצי שטים אמה ארכו ואמה רחבו רבוע ואמתים קמתו (שמות לז כה). עשר אמות ארך הקרש ואמה וחצי האמה רחב הקרש האחד (שם כו טז). אמת הבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה (כל' יז י). איזו היא אמה בינונית זו אמה של חמש טפחים (תוספתא כלים ב"מ ו יב). —ויאמרו כך וכך באמה: ארך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה (שמות כו ב). —ויאמרו כך וכך אמה במדה: אך רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה במדה (יהוש' ג ד). —*אמה שׂוחקת, מלאה, שיש בה קצת יתר מהמדה המדיקת, ו*אמה עצבה, אמה *גרומה, *גרוּמָה, ר"ל אמה מצמצמת: ר"י בן לוי אומר עוביין אמה באמה שוחקת וארכ' באמה גרומה (ירוש' שקלי' ו וית). כל אמות באמה בת ששה אלא חללו שוחקות והללו עצבות (עירוב' ג:). ואמה *גמודה (ירוש' יומא ד מא ג), כמו גרומה. — ג) בבנין, היא המזוזה הנשאת עליה את הסף, Pfosten; poteau; jamb: וינעו אמות ¹) הספים מקול הקורא (ישע' ו ד). — ד) *האצבע האמצעית הארוכה ביד, Mittelfinger; médius; middle finger: זו זרת זו קמיצה זו אמה זו אצבע זו גודל (כתוב' ה:).—ה) *עץ ארוך המחבר שתי ידות המגרה באמצע בין המגרה והחוט, הנוגע ביד מגרה מכאן ומכאן מכא בחוט ובמשיחה באמה ובכנפיים (כל' כא ג). — ו) *כנוי לאבר הזכרות באדם ובבהמה, männliches Glied, membrum virile: המטיל טפין עבות מתוך האמה טמא (מקו' ח ג). היה אוכל בתרומה והרגיש שנזדעזעו אבריו אוחז באמה ובולע את התרומה (נדה מ ב). יד לאמה תיקצץ (שבת קח:). רבי אליעזר אומר כל המחזיק באמתו ומשתין כאילו מביא מבול לעולם (נדה יג.). חתימת פי האמה (שם כב.). נבט ראה אש שיוצאה מאמתו וכו' אחיתופל ראה צרעת שורחה לו על אמתו (סנהד' קא:). שחקק (יהויקים) שם עכו"ם על אמתו וכו' שחקק שם שמים על אמתו (שם קג:). קוסם באמתו היה (בלעם) (שם קה.). — ובבהמה: כשכשה (הבהמה) באמתה (ב"ק יט.). — ו) *תעלה לא רחבה מוליכה

¹) באשו' אַמַּת, בארמ' אַמָּא, וכמו"כ בער' הדרו' אמת. והנה יש סבורים כי מקורה במצר' מתי, ודעת דל' כי נגזרת משרש אמם במשמ' רחב, וי"א כי הונחה בתחלה לחלק הזרוע מן המרפק ועד כף היד ואח"כ למדת הארך, ובלש' את' כן שם הזרוע, ובדרך זה קוראים בערב' למדת הארך ד'ראע a). וכן היתה דעת ר' נחמיה שפרש ותשלח את אמתה—ידה (סוט' יב:). וכן ת"א פסוק זה (ת"ת לגר). וכן תרגם רסע"ג: ומדת דראעהא.—¹) ת"י אילות (או אלוות או אילי) ספי היכלא. אבל פרוש מלת אילות לא ידוע בברור. השבעים והולג' תרגמו כמו מזוזות ומשקוף. רסע"ג: מלאבן אלסכפאת, ור"ל המלבנות של המשקופים. ר"י בן גנאח פרש מזוזות. בן בלעם תרגמו: מלאבן אלעתאב, והוסיף: אי אלעצ'אדתאן אלתאן תכון אלעתאבה עליהמא, —ור"ל שתי המזוזות שעליהם יהיו המשקופים. רש"י פרש מזוזות, אבל טעמו: מפני שהן נמדדות באמה, בודאי אינו נכון. רדק: מזוזות, או הפנות שעל המזוזות שהמשקוף נשען עליהם. — ובכן, דעת הכל הוא כי הכונה באמות היא להמזוזות. וכן לפי ענינו. ופרושו של יוסף הלוי, (REJ XI 63) ציר, וכמו"כ זה של דלי' (פרול' 110 הער' 5) בית קבול המפתן, אינם מחורים כלל. וראוי להתבונן, כי המלה עצ'אדתאן a) בער' שהשתמש בו בן בלעם לפרש בת השם אמות נגזר משרש עצ'ד b) שממנו נגזר גם השם עצ'ד c) לחלק הזרוע מן הכתף ועד המרפק, ממש כמו אמה— זרוע ומזוזה.

a) ذِرَاع

a) عضادتان b) عضد c) عضد

מים מן מעין וכדומה, Kanal ; canal: אמת המים שאינה יכולה להקצר באחת (פאה ב ב). התלם ז אמת המים שהם עמוקים טפח (כלא' ג ג). מעשה שעשו אנשי טבריה והביאו סלון של צונן לתוך אמה של המין (שבת ג ד). נתפזר ממנה (מן המחתה) בקב גחלים והיה מכבדן לאמה (תמיד ה ה). אמת המים שלפני החלון משלשל וממלא הימנו בשבת (תוספתא עירוב' ט כה). מעשה באמת המים שהיתה באה מאבל לצפורי והיו ממלאין ממנה על פי זקנים בשבת אמרו לו כפני שלא היתה עמוקה עשרה טפחים ורחבה ארבעה (שם שם כו). וכל מקוה שאין בו ארבעים סאה ממשיכין לו אמת המים ומשלימים לו ארבעים סאה (שם שקל' א ב). באר קרוב לאמה מתמלא ראשון וכו' קדם והעביר אמת המים על גבי בורו של חבירו הרי זה זריז ונשכר (שם יבמ' ד ד). חמש גינות משתמשות באמה אחת ונתקלקלה כולן מתקנות עם העליונה (שם ב"מ כא). אלו ואלו מתערבין (הדמים) באמה ויוצאין לנחל קדרון (שם זבח' ו ט). פתק אמת המים עליו ובאו המים עליו ושטפוהו (ירוש' סנה' ט כז.). אמה בית השלחין אני מוכר לך נותן לו שני אמות לתוכה וכו' אמה בית הקלון אני מוכר לך נותן לו אמה אחת לתוכה וכו' אמת המים שכלו אגפיה מתקנה מאותה שדה (ב"ב לט:). השותה מן אמת המים העוברת בביה"ק (הור' יג:). אמת המים באה מעיטם פעם אחת עמדו הסיקריקין והחריבוה (מד"ר איכה, ו). — ומ"כ: וחופרין את הבורות ואת השיחין ואת המערות ואת המקואות ואת אמות המים (תוספת' שקל' א ב). מעין שהיו אמות קטנות נמשכות ממנו ורבו עליו מים שאובין עד שגברו המים שבאמות ושטפו הרי הן כמעין לכל דבר (רמב"ם מקוא' ט יא). — ובהשאלה, כעין שביל לעבור בו מים וכיוצא בזה בתוך צבור של פרות וכדומה: העושה אמה בפירות[1] (תוספתא מכשי' ב ד). —ט) *אמת הריחים, עגול של עץ סביב להרחיים של יד, עמוד ואמת[2] הריחים הואיל ואדם קובע להם מקום (עירו' פט.). אמת הריחים הו מקום שנופל בו הקמח (רה"ג, זכ' ד). כל תפיסת הריחים של יד קרוי אמת הריחים (ערוך אם ד). ויש מי שאמר (כי אסטרוביל הוא) אמת הריחים והוא מקום בית קיבול (שם ערך אסטרובל). כל בנין מושב הריחיים קרוי אמת הרחיים (רש"י ברכ' יח:). — ועי' טחנה. — אמת בית השחי, עי שחי.

אָמָה[1], סמי' אֲמַת, כנ' אֲמָתִי, אֲמָתְךָ, אֲמָתוֹ־תָהּ, מ"ר אֲמָהוֹת[2], סמי' אַמְהוֹת, כנ' אַמְהוֹתַי, אַמְהֹתֵיכֶם אַמְהוֹתֶיהָ,—אשה קנויה לשם שרות, שפחה, Sklavin ;esclave;slave(fem.): מאת הגוים אשר סביבתיכם מהם תקנו עבד ואמה (ויקרא כה מד). וכי ימכר איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים (שמות כא ז). ותאמר (שרה) לאברהם גרש את האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק (בראש' כא י). ותאמר (רחל) הנה אמתי בלהה בא אליה ותלד על ברכי (שם ל ג). אם אמאס משפט עבדי ואמתי ברבם עמדי (איוב לא יג). אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך (בראש' כא יב). למען ינוח שורך וחמרך וינפש בן אמתך והגר (שמות כג יב). וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט (שם כא כ). ותרא (בת פרעה) את התבה בתוך הסוף ותשלח את אמתה[3] ותקחה (שם ב ה). ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהת (בראש' לא לג). ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה (ש"ב ו כב). מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני

---

[1]) הגר"א הגיה במים במקום בפירות. אבל אין הלשון עשה אמה במים מתישב היטב. ומלבד זה, הגרסה בפירות נמצאת גם בכ"י ארפורט, וכן הביא גרסה זו הר"ש במשנה מכשי' ה ב.

[2]) רש"י: כל בנין העמדת הריחיים מקום מושבן קרי ליה אמת הריחיים. ע"כ. ומקור פירושו בדברי רה"ג והערוך המובאים בפנים. וטעה יוסף הלוי (REJ) שם שפרש אמת הריחיים יד הריחיים. כי אין בכל המקומות שנזכרה מלה זו שום דבר שיכריע נגד פירוש הגאונים, ואמתא דריחייא בארמי': זיל שקלינהו (את הזוזים) באמתא דריחיא (ברכ' יח:) ראיה כי זה מקום שאפשר להצניע בו דבר.

[1]) אשור' אַמַת, ערב' אַמַה a) ארמ' וסור' אַמְתָא, כנענ' אמת. — [2]) לפי דעת ברט (מה"ש סי' ב) הרחבת השרש השני לשלשי ע"י ה באמצע מפני בריחת אות י משכנות תכף אחרי ם. וכן קניג. — [3]) רבי יהודה (סוטה יב:) פרש ידה, וכמו"כ ת"א שתרגם ואושטת ית אמתה (נתינה לגר). וכן רסע"ג ומדת דראעה. אך ר' נחמיה (סוט' שם), רש"י, ראב"ע, רשב"ם, וכו' פרשו שפחה. וז"ל הרד"ק: ואומרים כי המלה הזאת מחלוקת בקריאתה כי יש שקורא' אותה בדגש אַמָּתָהּ מן אמת ארכו. ע"כ. וכן מ"ש.

---

a) أَمَةٌ

אֲמָהוֹת עבדיו (שם שם כ). גרי ביתי וְאַמְהֹתַי לזר תחשבני נכרי הייתי בעיניהם (איוב יט יה). וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו וְאַמְהֹתָיו וילדו (ברא׳ כ יז). וְאַמְהֹתֶיהָ מנהגות כקול יונים (נחו׳ ב ח). ושמחתם לפני ה׳ אלהיכם אתם ובניכם ובנתיכם ועבדיכם וְאַמְהֹתֵיכֶם (דבר׳ יב יב). מלבד עבדיהם וְאַמְהֹתֵיהֶם אלה (עזרא ב סה). — ובהשאלה, בדרך הכנעה מאשה מדברת אדות עצמה לאדם השוב, או בדבר איש אחר אדות אשה לאדם שהוא רוצה לכבדהו: (ויאמר האיש מהר אפרים עם פלגשו להזקן בגבעה) וגם לחם ויין יש לי וְלַאֲמָתֶךָ (שופט׳ יט יט). ותדר (חנה) נדר ותאמר ה׳ צבאות אם ראה תראה בעני אֲמָתֶךָ וזכרתני ולא תשכח את אֲמָתֶךָ ונתת לַאֲמָתְךָ זרע אנשים (ש״א א יא). ותאמר (אביגיל לדוד) בי אני אדני העון ותדבר נא אֲמָתְךָ באזניך ושמע את דברי אֲמָתֶךָ (שם כה כד). ואני אֲמָתְךָ לא ראיתי את נערי אדני (שם שם כה). ותאמר הנה אֲמָתְךָ לשפחה לרחץ את רגלי עבדי אדני (שם מא). ותאמר שפחתך אדברה נא אל המלך אולי יעשה המלך את דבר אֲמָתוֹ כי ישמע המלך להציל את אֲמָתוֹ מכף האיש (ש״ב יד יה-יז). ותאמר לו (האשה החכמה ליואב) שמע דברי אֲמָתֶךָ (שם כ יז). ותקם (האשה האחרת) בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי וַאֲמָתְךָ ישנה ותשכיבהו בחיקה (מ״א ג כ).

אֻמָּה[1], (אומה), ש״נ, מ״ר אֻמּוֹת, —קבוץ אנשים בעלי מוצא אחד, בעלי לשון אחת ודה״י משתפים להם וישבים עפי״ר בארץ אחת, Nation: ראש אֻמּוֹת בית אב במדין הוא (במדבר כה יה). שנים עשר נשיאים לְאֻמֹּתָם (ברא׳ כה יז). אמרו לו (החכמים להמן) אומה זו (הישראלית) משולה לעפר ומשולה לכוכבים כשהן יורדין עד עפר וכשהן עולין עולין עד לכוכבים (מגי׳ יו.). ג׳ סמנים יש באומה זו הרחמנים והביישנין וגומלי חסדים (יבמ׳ עט.). אוי לאומה שתמצא בשעה שהקב״ה עושה פדיון

[1]) באשור׳ אֻמַּנ. בער׳ אֻמַּה a) באר׳ אומתא. ולא נתברר מה היתה המשמעה הקדומה היסודית של שרש אמם זה. גזנ׳ יחס לו משמ׳ התחבר והתקבץ, אך לא נשארה לו משמעה זו בשום אחת מלשונ׳ השמ׳. יוסף הלוי גזר אֻמָּה מן אם. דל׳ מן אמם-רחב.

a) أُمّة

לבניו (כתו׳ קו.). כשחלה ר׳ יוסי בן קיסמא הלך רבי חנינא בן תרדיון לבקרו אמר לו חנינא אחי אי אתה יודע שאומה זו (של רומא׳) מן השמים המליכוה שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו ואיבדה את טוביו ועדיין היא קיימת (ע״ז יח.). אמרו להם יכולין אנו להזדווג לאומה זו (מד״ר איכה, פתיח׳). —אֻמָּה ולשון: שכל אומה ולשון ששלטה על ישראל שלטה מסוף העולם עד סופו (מכי׳ בשל׳ א). אשריכם ישראל בזמן שעושין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם (כתו׳ סו:). —עכשיו יהיו אומות העולם מקישים עלינו כזוג לומר מה אלו שהיו ברשותם הניחו והלכו להם (מכי׳ בשל׳ א). לעתיד לבוא באים אומות העולם ומתגיירין (ע״ז ג:). בשעה שאמר הקב״ה אנכי ולא יהיה לך אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש (קידו׳ לא.). לא עמדו פלסופין לאומות העולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי (מד״ר איכה, פתי׳). אומות העולם אף על פי שגולין אין גלותם גלות אבל ישראל שאין אוכלים מפתם ואין שותים מיינם גלותם גלות (שם א). — ובהרחבה לכתה גדולה: ותלמידי ענן וכו׳ ועדיין הם בטעותם ונעשו אומה לעצמן (סדר רב עמרם גאון, סדר הגדה).

אמ״ה, ר״ת אלהינו מלך העולם.

***אֲמָהוּת**, ש״נ. מעמד אשה אמה, Zust. einer Sklavin; état d'une esclave; servile condition: נמצינו למדין שמקדשה קידוש אחר קידוש וקידוש אחר אמהות אבל לא אמהות אחר קידוש ואין צריך לאמר אמהות אחר אמהות (מכילתא מבפט׳ ג). אמהות עת נכבשה הבת הנאה (מחזור ויטרי ברכ׳ חתנים).

אמה״ע, — ר״ת אמות העולם.

***אֻמְלָל**[1], ת״ז, לנק׳ אֻמְלָלָה, מ״ר אֻמְלָלִים אֻמְלָלוֹת, — נתון בצרה, במעמד שפל ורע, unglücklicher, malheureux, misérable; unfortunate: הם שגבו חיל ואוייך אֻמְלָל (ר״ת קליר, איכה אבפתו). זכרתי מה בלבב עדתם לעמי הנמוכים האמללים (ר״ב הנגיד, כלי תעב). ויעמד (העוף שבלע חבה) במבוכה גדולה ולא ידע עצה לנפשו האמללה (אבר׳ ב״ר חסדאי, בן המלך והנז׳ שער ט). נחה אותם וגם בזכות אבותם, וצדקתם לעדה האמללה

[1]) עי׳ אמל.

(עמר הסכירה, לגתנפל). אָמוּל לב אב תאהב (קרונן ארג"ל א כגו'). — וכנ': אנא גונן נא א מ ו ל י ך (תכלוס לכודרהס, ליל יוה"כ). — וביחס לדבור, תשובה וכדומה: והנה שמו תשובתם ה א מ ו ל ה חלק קטן מהשאלה הגדולה (רהכ"ע, הקד' פרוש התורס). מה א מ ו ל ה זאת התשובה (ש"ע, מלריס).

***אֲמוּם**[1], אָמוּם, ש"ז, מ"ר אֲמוּמִים, — דמות, צורת גשמית, תבנית שעליה יעשו בגד וכדומה לפי צורתה, Form, Model; modèle, forme: ו ה א מ ו ם[2] של גודלי מצנפות וכו' וטפוס של תפלה ו א מ ו ם של עושי סותות[3] (כל' יו ז). מנעל שעל ה א מ ו ם (שם כו ד). המקדש ביין נסך וכו' ב א י מ ו ם ובמה שעליו (תוכפ' קידוש' ד ח). והמנעל משיגוב על ה א י מ ו ם (שם כל"ס כ"מ ו א). אין מפרקין את המנעל מעל ה א י מ ו ם ביום טוב אבל מפרקין את המנעל מעל ה א י מ ו ם בחולו של מועד (ירוש' ביצה א ס א). שומטין מנעל מע"ג א י מ ו ם (בבלי שבת קמא:). ויהיה לו (למי שעושה הפלין) עץ של א מ ו ם מתוקן (סימוש תפלין של רש"י, כספ' בכלי הלקט השלם).

א.אָמוֹן[4], ש"ז, מ"ר אֲמוֹנִים, — חניך, ילד שאמנים אותו, Zögling; pupile; pupil: ואהיה אצלו אָמוֹן[5] ואהיה שעשועים יום יום (משלי ח ל). — ואמר המשורר: איך בם (באנשי הזמן) אהי א מ ו ן והם בנים לאם כשמה פעליה (רמב"ע תרשיש ו). — ולנק': שעד עת לוקחה ממנו (אסתר ממרדכי) היתה א מ ו נ ת ו ובת חנוכתו (רש"ל דורתן, מגי' ס' ויהי אומן).

ב.אָמוֹן, ש"ז, — שם אלהי השמש במצרים, Amon, ägypt. Gott; divinité égypt.; egypt. deity: הנני פוקד אל אָמוֹן מנא ועל פרעה ועל מצרים ועל אלהיה ועל מלכיה (ירמ' מו כה).

ג.אָמוֹן, — כמו הָמוֹן: ואת יתר הָאָמוֹן[1] הגלה נבוזראדן רב טבחים (ירמ' נב טו).

אָמוּן[2], ש"ז, מ"ר אֱמוּנִים, — אדם נאמן, ישר, מתנהג באֵמוּן, zuverlässiger, treuer; fidèle, loyal; faithful: אנכי שלמי אֱמוּנֵי ישראל (ש"ב כ יט). הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אֱמוּנִים[3] מבני אדם (תהל' יב ב). אהבו את ה' כל חסידיו אֱמוּנִים נצר ה' (שם לא כד). א מ ו נ י ם גשו לנצחך איום (נעילה).

אֵמוּן[4], אֵמֻן, מ"ר אֱמוּנִים. — א) מדת מי שהוא נאמן וישר, Treue; loyalité, fidélité; faithfulness: כי דור תהפכת המה בנים לא אֵמֻן[5] בם (דבר' לב כ). מלאך רשע יפל ברע וציר אֱמוּנִים מרפא (משלי יג יז). עד אֱמוּנִים לא יכזב ויפיח כזבים עד שקר (שם יד ה). ואיש אֱמוּנִים מי ימצא (שם כ ו). — ב) כמו אמונה: ועוד ש ה א מ ו ן ההוא בנבואה (אהרן הקראי, עה"ת לו).

***אִמּוּן**, שה"פ. — א) מן אִמֵּן ידיו: גם זה אינה התימה מע"יא וכו' משא"כ כשהם עצמם חותמים ש א י מ ו ן עקימות ידיהם בקולמוס ניכר שיש הבדל בינו לשאר עקימות (לבוש חו"מ מה ד). — ב) מן אמן את הילד: לפי ש ה א י מ ו ן אינו נופל אלא על זמן

---

[1]) משק' אֲבוּס, אֲטוּן. ובמשנ' מנקד' כ"י פרמה, וכמו"כ בנדפ' דפ' אמש"ד ופיסא אָמוּם. צ"ד אָמוּם, וכן קוה'. ובמש' מנקד' אִמּוּם, והוא עפ"י הכתיב אימום, וכן העתי' הרמבם אָמוּם, וכן נקדו בוקשד' ולוי. בערב' אִ מ א ם a), דמות, צורה, מן אַם b) היה לפניו, נגד עיניו, ונתעבר' תנוע' הפתח הארוכה לתנו' שור' ארוך, כנהוג. ובסור' אַמּוּמָא וגם אָמוּמָא, צורה, תבנית. — [2]) ופרש הערוך: וגודלי מצנפות עושין להם צורת ראש אדם וגודלין עליה המצנפת ע"כ. והוא עפ"י תרגום רה"ג שתרגם קאלב, וכן רמב"ם, והוא צורה לעושי כובעים וכדומה. — [3]) יש נוסח' אחרות, עי' סותות.

[4]) משרש אמן, במשמ' אמן את הילד, עי' זה. — [5]) רסע"ג תרגם ג' מ ה ו ר א, ר"ל קבוץ, כמו אמון ג, ואינו מחור. מנחם, ריב"ג, רש"י, ראב"ע, רד"ק, כלם פרשו מלה זו מלשון ויהי אמן את הדסה. אלא שקצתם (ראב"ע ואהר') אמרו שזה שם מפשט וקצתם (רש"י ואחרים) שהוא שם פעול. וכן תרגם עקילא. וחכמי המדרש פרשו אָמוֹן כמו אומן, ואחרים כמו אוּמן, וכן גם גזנ', קניג, אך אינו מתישב.

[1]) במלכ' (כה יא) במקום המקביל לזה כתיב ההמון.

[2]) משרש אמן, משק' זָכוּר, יָקוּד, לָמוּד, לְמֻדֵי, לְקֻחֵי, וכדו', כן בשכר, ברט, וכן קניג. בערב' אָמִין a). — [3]) אפשר שהוא שם מפשט כמו אמונים שלקמן ע"ם נעורים. רסע"ג. ואמר ריב"ג: ויתכן להיות אמון תואר עכ"ל. והביא ראב"ע שתי אלה האפשריות, וז"ל: אמון אמר הגאון אמונה ויאמר ר"א שהוא תא' והטעם ללשון יחיד כמו פסו אמונים, ואני אומר ששניהם נכונים (שפת יתר).

[4]) משרש אמן, משקל אֵבוּס, אֵטוּן, אֵסוּר, ועי' אמן. בערב' אַמַנַה b). — [5]) ודונש פרשו כמו אָמוֹן, נאמן (תשוב' דונש על רסע"ג סי' קמד).

---

a) إِمام b) أُمّ

a) أَمِين b) أَمَنَة

הקטנות וימי ההנקה וכו' וכבר היתה (אסתר) גדולה ויצאתה מתורת אימון (רש"ל דורתן, מגי' ספ' ויהי תומן).

אֱמוּנָה[1], ש"נ, כנ' אֱמוּנָתִי, מ"ר אֱמוּנוֹת, — א) המדת להיות נאמן ומתמיד ולא מתחלף ומשתנה, Beharrlichkeit, Festigkeit: fermeté, constance; firmness: ואהרן וחור תמכו בידיו (של משה) וכו' ויהי ידיו אֱמוּנָה[2] עד בא השמש (שמו' יז יב). — ב) בטחון, שלוה, Sicherheit; securité; security: והיה אֱמוּנַת עתיך חסן ישועת (ישע' לג ו). — ג) הסגולה והמדה להיות נאמן לדברו, להבטחתו, Treue, Zuverlässigkeit; véridicité, fidélité; faithfulness: אל אֱמוּנָה (דבר' לב ד). וארשתיך לי בֶּאֱמוּנָה (הושע ב כב). והיה צדק אזור מתניו וְהָאֱמוּנָה אזור חלציו (ישע' יא ה). שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא וכו' אם יש עשה משפט מבקש אֱמוּנָה ואסלח לו (ירמ' ה א). וחסדי לא אסיר מעמו (מעם דוד) ולא אשקר בֶּאֱמוּנָתִי לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה (תהל' פט לד-לה). נשבעת לדוד בֶּאֱמוּנָתֶךָ (שם שם נ). יפיח אֱמוּנָה יגיד צדק ועד שקרים מרמה (משלי יב יז). איש אֱמוּנוֹת רב ברכות (שם כח כ). — ואמר בן סירא: אוהב אמונה אוהב תקיף ומוצאו מצא הון, אוהב אמונה אין מחיר ואין משקל לטובתו, צרור חיים אוהב אמונה (בן סירא גניז' ה). — ד) במשמע' הובת היושר והצדק ומבלי למעל מעל: Gewissenhaftigkeit; conscience; conscientiousness: ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעשי המלאכה כי בֶאֱמֻנָה[3] הם עשים (מ"ב יב טז). בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה (שבת לא.). אלו סופרים ומשנים שהן מלמדין את התינוקות באמונה (מד"ר ויקרא ט). — ה) מה שאדם השב ומאמין שזה אמת, Glaube; croyance; faith: ואמרת אליהם זה הגוי אשר לוא שמעו בקול ה' אלהיו ולא לקחו מוסר אבדה הָאֱמוּנָה ונכרתה מפיהם (ירמ' ז כח). — *ובפרט בדברי הדת, האמונה באלהים, בתורת משה, במשיח, Glaube; croyance religieuse; rel. belief: בזכות אברהם שהאמין בהקב"ה וכו' היא האמונה שישראל נוחלין בה (מד"ר שמות כג). אך שמרו אמונות בם היו אמונות (ר"י הלוי, שיר עד מתי). כמו שתמצא רבים מן הפתאים ישמרו אמונות לא יציירו להם ענין בשום פנים (מו"נ א נ). האמונת בדבר הוא הצטייר הדבר בנפש ציור חזק עד שלא תשער הנפש בסתירתו בשום פנים (עקרים א יט). וע"ז הדרך תפול האמונה בכל זמן בדברים שלא הושגו אז בחוש (שם). האמונה בש"י ובתורתו היא המביאה את האדם אל ההצלחה הנצחית (שם א כא). האמונות שראוי להאמינם כל בעל תורת משה (שם כג). אם הבעל דת מצד היותו בעל דת רשאי או מחויב לחקור על עיקרי דתו ואמונתו (שם כד). — ו) *דבור בהן צדק וכדומה, שבגללו אדם מאמין בחברו, Ehrenwort; parole d'honneur; word of honour: החונק את אחד בשוק ומצאו חבירו ואמר לו הנח לו ואני נותן לך פטור שלא על אמונתו הלוהו וכו' הלוהו (הִלְוֵהוּ) ואני נותן לך חייב שכן על אמונתו הלוהו (ב"ב י ח). הנושא ונותן באמונה[1]) וכו' לא ימכור לא את היפה בשוייה ולא את הרע באמונה (תוספתא ב"מ ג כב). הנושא ונותן באמונה אין לו עליו אונייה וכו' לא יחשב את הרע באמונה ואת היפה בשוה (רמב"ם מכירה יג ה-ו). — *נתן אמונתו לפלוני, אמר לו בהן צדק שיעשה כך וכך: מעשה בבחור אחד שנתן אמונתו לריבה אחת שישאנה וכו' לימים עבר על אמונתו ונשא אחרת (רש"י תענית ח.). אשת שמעון שנתנה אמונתה לתת לו עורות של וורד לצורך נשואי בנו וכו' והשיב שלא נתנה אמונתה (בע' תש' ר"מ מרוט' שא). ראובן שתקע לו אמונתו וכו' אחרי שעבר האיש על אמונתו (מרדכי ב"מ סי' רנב). — *על אמונתי, שבועה: על אמונתי נעלם ממני אם ספרתי הדבר (בו"ת רמ"א נג). על אמונתי ויהדותי (בו"ת תמת ישר' שא לג). — ז) *הרגש להאמין באחד שהוא יעשה כך וכך, Zutrauen; confiance; confidence: אין אמונה בעכו"ם (חול' קלג:). זה ארבעה שבועות אשר החלה אמונתו (של הסוחר) למוט (מא"ג, קרי' ספ' יב).

---

[1]) מן אמן, בערב' אַמַנַה, אַמַאנַה, אִימַאן a). — [2]) שם מפשט יחיד במקום תאר רבות, דרך מליצה רגיל בעברית. — [3]) נמסר: כל ליש' מל' במ"ן חס' ו בליש' וכו' כי באמנה הם עשים.

a) أَمَنَة أَمَانَة إِيمَان

[1]) בגמ' ב"מ נד: באמנה במקום באמונה.

*אָדוק, מאמין ודבוק בהדת בחזקה.—*אָמַד, חשב שדבר פלוני הוא כך עפ״י *אֹמֶד הדעת.—אמן, האמין בדבר, האמין לפלוני. — *אֲמָנָה, קטן אֲמָנָה, חסר אמנה, קל אמנה.—*אֱמֶת דבר, הראה שהוא אמת.—*אַפִּיקוֹרוֹס, כנוי לאדם שאינו מאמין.

בטח, בֶּטַח בּוֹ,— בִּטָּחוֹן.— *בָּרוּר לי הדבר, אין ספק בו, *בָּרִי.

דעת, דַּעְתִּי היא כך.—*דקדק, מדקדק במצות.

*דָּת, חובת האמונה באלהים, והחקים והמשפטים שבין אדם לאלהים. — אדם בעל דת, דָּתִי וכו׳.

*הַקָּפָה, הוא נותן לו בהקפה, מקיף לו על אמונתו, נותן לו בלי כסף בעין.— *הַשְׁעָרָה.

חָסִיד, *שומר ומקים כל מצות הדת—*חֲסִידוּת, —*חָרֵד, כנוי לחסיד.

יְרֵא ה׳, יראת ה׳.

כַּחַשׁ.—*כּוֹפֵר, מי שאינו מאמין בהמקבל.— כָּפַר, ההפך מן האמין,—*כְּפִירָה—*כַּת—*כִּתָּה, בני אדם נבדלים מהכלל באיזו אמונה: כַּת שבתי צבי.

*מִין,—*מִינוּת, נרדף עם כופר, כפירה.— מָסוֹרֶת, מה שנמסר מאבות לבנים.

נֶאֱמָן, *נֶאֱמָנוּת.

*סָפֵק, ההפך מן ברור; בעלי הספק, *בעלי אָו, בעניני אמונה ודת.

*עִקְּרֵי הָאֱמוּנָה, שלשה עשר הָעִקָּרִים.

*פִּקְפֵּק, מְפַקְפֵּק, *פִּקְפּוּק.

*קַבָּלָה, מה שנתקבל מאבות לבנים בעניני אמונה.

—*קַנָּאִי. *קַנָּאוּת.

תּוֹרָה, תּוֹרַת משה.

***אֱמוּנִי**, ת״ז, לנק׳ אֱמוּנִית, מ״ר־נִיִּים,־נִיּוֹת,—מטבע האמונה, שנוגע להאמונה, למוד הדברים האמונים (ר״י הברבנל, יהוש׳ ח). לפי שהעקרים כלם הם מהמצוות האמוניות לא המעשיות (הוא, ראש אמנה יב). ההבדל האחרון האמוניי (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ג). התוצאה האמונית (שם ד). רדיפה האמונית (ר״א הקלעי, ע״ח נז). וביחוד (יענש) על העברות המעשיות יותר מהאמוניות (ר״י עמדין, מגדל עז קח:). שש אומות אמוניות יוצאות משרש אחד (הוא, שם סג.).

אָמוֹץ, עי׳ אֹמֶץ

***אָמוּץ**[1], ת״ז, לנק׳ אֲמוּצָה, מ״ר אֲמוּצִים, אֲמוּצוֹת,

[1]) נעלם ממני מקור משמע׳ זו למלה זו ומי

— שטעמו בין מתוק ובין חמץ: והשקהו (את הילד החולה) עסיסי המגדים החמוצים והאמוצים (מאיר אלדבי, ש״א נתיב ה). הענבים הם חמים ולחים במיצוע והמתוקים טובים מהאמוצים והלבנים טובים מהשחורים (שם).

***אִמּוּץ**,—שה״פ: אימוץ הלב מוזהר אדם כשלבו נוטה לרחם שלא יסוב את לבו ולא יאמצו להסב הרחמנות מלבו (סמ״ג לאוין רפח).

***אִמּוּר**[1], ש״ז, — קנוניה והסכמה בין הפועלים וכדומה שלא לעבד וכיוצאבזה, Streik; grève strike: אִמּוּר הפועלים (נתחדש בהשקפה שנה ד ופשט השמוש בו בדבור ובהעתונים).

***אֲמוֹרָא**[2], ש״ז, מ״ר אֲמוֹרָאִים, — לפנים שם להעומד על יד התנא ומברר את דבריו להעם להתלמידים, ואחרי כן שם לחכמי התלמוד אחרי התנאים: כשם שהדורש יושב ודורש והאמורא עומד לפניו (מד״ר במו׳ ח). וחכמי האמוראים שהיו אחרי ר׳ נצטרכו יותר לאלו הברייתות וכו׳ ובכל מקום שחולקים אמוראים וכו׳ אנו עושים כאמורא ההוא אשר גם המשנה תלמוד כמוהו (אגר׳ רב שרירא גאון). ועמדו אמוראים רב בבבל ור׳ יוחנן בארץ ישראל ותלמידיהם אחריהם וביארו טעמי המצות (הקד׳ סמ״ג דף ג.). שלא מצינו אמוראים שבא״י חולקין על תלמודנו (שבלי הלקט תפלה סי׳ כח). רבי יוחנן וחבריהם שהיו תחלת האמוראים עד רב אשי ורבינא שהיו סוף האמוראים וסוף התלמוד (ס׳ כרית׳ הקד׳, ימות עולם). אין דרך אמוראים לחלק על התנאים (כנה״ג א״ח כללי גמ׳ אות עח). פעמים שהאמורא ישמיענו מה שמפורש בברייתא (שלה׳ כלל אמוראים). כמו שהתנאים עסוקים בפרוש המקרא כן האמוראים עסוקים בפרוש המשנה (ר״מ אלדבי ש״א ח).

אֱמוֹרִי, ש״ז, מ״ר אֱמוֹרִים,—א) שם עם קדום לפנים בארץ ישראל:—ב) *אדם קשה הלב, אכזרי: שכל זמן שאדם קשה קורין אותו אמורי (תוספתא שבת

השתמש בה עוד במשמ׳ זו.

[1]) מן אָמַר, עי׳ שם.

[2]) מן אמר. בארמ׳: רבי מפקיד לאבדן אמוריה אכריז קומי ציבורא (ירוש׳ ברכ׳ ד ז ג). אוקים רב נחמן אמורא עליה ודריש (תענית יז:). רבא ורב יוסף אמוראי דנהרדעא (סנה׳ יז:).

ו כג׳ — ג) דרכי האמורים, שהיו מאמינים באמונות של הבל, בנחש וכדומה, Aberglaube superstition: יוצאין בביצת החרגול ובשן שועל ובמסמר מן הצלוב משום רפואה דברי ר״מ וחכ״א אף בחול אסור משום דרכי האמורי (שבת ו י). ניטלה פת הימנו ואמר החזירוה לי שלא תאבד ברכתי הניח נר על הארץ כדי שיצטערו המתים וכו׳ נפלו הימנו ניצוצות ואמר אורחין לנו היום הרי זה מדרכי האמורי (תוספתא שם ו ב). היה מתחיל במלאכה ואמר יבוא איש פלוני שידיו קלות ויתחיל בה פלוני שרגליו קלות ויעבור לפנינו הרי זה מדרכי האמורי בחבית או בעיסה אמר יבוא פלוני שידיו מבורכות ויתחיל הרי זה מדרכי האמורי וכו׳ האומר סקלו תרנגולת זה שקרא בערב תרנגולת זו שקראה כזכר האכילות כרבלתה שקוראה כזכר הרי זה מדרכי האמורי קרא עורב ואמר לו צרח קרא עורב ואמר לו חזור לאחוריך הרי זה מדרכי האמורי (שם).

אֵמוּרִים[1], אימורים, — אותם החלקים בהקרבנות הנשרפים ע״ג המזבח, בא לו (הכה״ג) אצל פר ושעיר הנשרפין קרען והוציא את אימוריהן נתנן במגס והקטירן ע״ג המזבח (יומא ו ז). קרע (את קרבן הפסח) והוציא אימוריו נתנן במגס והקטירן ע״ג המזבח (פסח׳ ה י). באמורי הרגלים (סוכה ה ז). שוחט את הזבח וכו׳ להקטיר את אמוריו בחוץ או מקצת אמוריו בחוץ (זבח׳ ב ב). השוחט את הזבח וכו׳ להקטיר סאימוריו למחר (תוספתא שם ב ט). ואלו הן אמורין שתי כליות ויותרת הכבד ואליה (שם חולי׳ ט יד). האיברים ששורפין אותן ע״ג המזבח מן החטאות הנאכלות ומן האשמות ומן השלמים הן נקראין אימורין (רמב״ם מעשה הקרב׳ א). ובקרבן עולה הועלה (יצחק) בברורים ונרצה ככליל ושלמי אמורים קרובות א שבועות, בשבוע יום).

א. **אֲמוּת**, ש״נ, — שה״פ מן אֱמֶת, טבע דבר אמת: אמות לשתי הנפשות שהוא כן בלי ספק (אמ״ו ד ו). הנה המחברים כלם הסכימו שהאמות בדברי הנביא הוא משיג ממשיגי הנבואה (ר״י אברבנל, ש״א ד, ויגל שמואל). ראוי שנאמין מה שנתבאר אמותו מצד העיון (רלב״ג מלח׳ הקד׳). לא היינו נמנעים מלפני התורה להגיד בהם האמות (שם). תכלית השלימות בציור והאמות יצא מבין גנזיה (ר״א ביכאגו, דרך אמונה, הקד׳). שהחכמות אם יסתעפו חלקיהן הנה הן נכללות בשני חלקים הציור והאמות וכו׳ ואם האמות כידיעתם שהעול מחודש ושיש להמאמינים שכר טוב וכו׳ וכל אמות הנה בהכרח יקדמו לו שני ציורים וכו׳ וכל מה שאפשר אמותו מבלעדי דרישה לא יגיע כ״א בטענה (תרג׳ כוז׳ הפילסופ׳ לאלגזלי). והאמות וכו׳ ואחר נלך לאמות ההקש שני סוגים סוג באמתת הבקשה וכו׳ והסוג השני באמתת המאמר המורכב הפועל להאמות (כל מלא׳ ההג׳ סוף מאמרות). בשתי כנפי הציור והאמות (העקידה ויגילה מג:). האמות הוא המוכיח אמתת מבוקשנו (נופ׳ צופ׳ ר״י מסיר ליאון ב י). כי תכף כשישלם הספור יצפה לב השומע אמות המבוקש (שם). ואין ספק שהדברים אשר אמונתם מצד התורה או מצד הפרסום אשר לבעלי הדת לבד כאשר תפול המחלוקת בם בין אנשי התורה המפורסמים לא יתכן האמות בם (ר״א דלמידינו, בחי׳ הדת ב). ואנחנו המחפשים אמות הענין (תכו׳ בנימין זאב ב, בסופו).

ב. **אֲמוּת**, ש״נ, — השאלה אִם הוא. אִם הדבר נמצא: אבל הוא (האל) שאין לו עילה אבל הוא עלת כל דבר אין שואלין אורתו אם הוא, וזאת היא החקירה על אימותו ועל אמתתו (יוס׳ בן צדיק עולם קטן, מאמ׳ ג בא׳יכו׳ ידיע׳ הבורא).

אֲמוּתִי, ת״ז, מן א.אֲמוּת: ומה שיביא אל הידוע האמותי יקרא טענה (כונ׳ הפלס׳ לאלגזלי). אמותי וציורי (כל מלאכ׳ הגיון, מבוא).

---

[1]) מן אמר, במשמ׳ הקריב קרבן, עי׳ שם. והנה כל חוקרי הלשון התלבטו בחפוש מקור להשם הזה ולא מצאו את ידיהם ורגליהם. הערוך (ערך מר) אמר ולמה נקראו החלבים אימורים שהם מורים ואדונים על כל יתר האיברים. אך כל מי שיש לו חך בטבע הלשון יחוש עד כמה אי אפשר שהעם יבנה לו שם לענין כזה עפ״י דרשה כזאת. וגם לגזרת הרמב״ם ואחריו אחרים מפני שאלה הם הדברים האמורים בתורה להקריבם. אין כל טעם. ועוד יותר מכל זה תמוה מה שרפפורט ושינהק ולוי וקוהוט גוזרים מלה זו מן מלה יונית. היתכן כי שם כל כך עקרי בעבודת הקרבנות ישאלו להם היהודים מלשון נכריה ועוד לא שם כמו שהוא בלשון ההיא אלא בנו בעצמם שם חדש מאיזה שרש יוני במשמעה רחוקה כל כך? וכבר עזבו האחרונים השערה זו ומסכימים שזה שם עברי, ונברא בפי העם בזמן קדום בעוד שהיה לשרש אמר משמ׳ נרדפת עם משמעת הקריב קרבן לאלהים. עי׳ זה. ור׳ תנחום הירוש׳ פרש מן אמיר, האמיר, במשמ׳ העלה למעלה (לקוטי בכר).

***אָמִיד**[1], בת"ז, נקֵ' אֲמִידָה, — א) כמו אֹמֵד : צריך שיהא מכיר את עצמו זריז וזהיר ו א מ י ד בדעתו שיוכל לכוין בתפלתו מראש ועד סוף (תשובת הרא"ש, ד). — ב) איש אמיד, אשה אמידה, מי שהוא לא עני, שיש לו קצת הון, wohlhabend aisé; wealthy : עד כדי שהדעת מגעת לשם שהוא רגיל ו א מ י ד משתעבד (טור, ערב וקבלן קלא). ובעת שנשאה (את האשה) לא היתה א מ י ד ה (בערי תש' מהר"מ מרוטנבורג ג יז).

***אֲמִידָה**, —בה"פ מן אָמַד : הקילו חכמים לסמוך על א מ י ד ה בעלמא ו א ו מ ד ו בלבו והולך לו (תוספ' עירוב' נח. ד"ה אין אומרים). הרי זה חולה שיש בו סכנה ואין צריך אומד שהליו רב הוא לפיכך מחללין עליו את השבת מיד בלי א מ י ד ה (רמב"ם שבת ב ה). רק לא דברו בו אלא ב א מ י ד ת המשכת הענין שאילו היו הגלגלים מסבבים והיה הזמן נמצא היה הביטול הזה כאלף שנים וכו' ולפי שאין א מ י ד ה ידועה אצלינו אלא בהצטרף אל הזמן וכו' כי הוא אדון הזמנים ולמעלה מהם יתברך עלוי רב מכל אלו הדמיונות אלא שדבר הכתוב דרך א מ י ד ה (רסב"ג ת"א, תבו' י). כשבא גובה המס לגבות חוק הקצוב והוא מטילו על בני העיר לפי א מ י ד ת דעתו (טור הל' בכנים קסג). צריך א מ י ד ה אם היה יכול להציל עצמו בהבלה מועטת (שם נזיקין תכא).

אַמִּיץ[2], אַמִּץ, ת"ז, — חזק ותקיף, gewaltig, stark vigoureux, fort; mighty : וְאַמִּיץ לבו בגבורים ערום ינוס ביום ההוא (עמוס ב יז). המוציא במספר צבאם (של השמים) לכלם בשם יקרא מרב אונים וְאַמִּיץ כח איש לא נעדר (ישעי' מ כו). חכם לבב וְאַמִּיץ כח מי הקשה אליו וישלם (איוב ט ד). אם לכח אַמִּיץ הנה (שם שם יט). — והסר אַמִּץ : ויהי הקשר אַמִּץ והעם הולך ורב את אבשלום (ש"ב יח יב). הנה חזק וְאַמִּץ לאדני כזרם ברד שער קטב (ישע' כח ב).

***אֲמִיצָה**, שה"פ מן ג. אמץ, כמו עמץ : א מ י צ ת עיניו (מאירי).

***אַמִּיצוּת**, ש"נ, — סגולת האַמִּיץ : ומעלות הגוף כמו הבריאות ויופי ו ה א מ י צ ו ת והעריצות (נופ' צופים, ר"י מסיר ליאון). ותן א מ י צ ו ת כח וכר לבב וכח להפליא על עבודתי עבודת הקדש (דרך ישרה, ס' התחינות).

[1]) מן אמד. בארמית : חזינא אי אינש אמיד הוא דאית ליה כפא דכספא (ב"ק סב. — אנו רואים אם איש אמוד הוא). דידענא ביה בר' מיאשיה בר בריה דר' יהושע בן לוי דלא א מ י ד (כתו' סב:).

[2]) עי' שרש אמץ.

אָמִיר[1], ש"ז, מ"ר אֲמִירִים, —א) ראש האילן, Wipfel ein. Baumes; cime d'arbre; top of tree ונשאר בו עללת כנקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אָמִיר (ישע' יז ו). ביום ההוא יהיו ערי מעוזו כעזובת החרש והאמיר [2] אשר עזבו מפני בני ישראל (שם שם ט). — ובהרחבה, ענף בכלל [3] : (הצמר וכו') הנסבכין בין ה א מ י ר י ם שאפשר לאדם ללקטן (ר"ח פסח' נכ:). מקום שצומחין ומגדלין א מ י ר י ן ונצרים (הוא, שם עד.). — ואמר המשורר : א מ י ר בשם יניפוה: נשמות ויזל מור וגופת על מניפיו (ר"י הלוי, קחה מן הסדם, דיו' מק"נ כ מז). — ומ"ר : אשר המה מפוזרים בפאות כמו גרגרים בראשי ה א מ י ר י ם (כתר הנפש והלחשים, ר"י). — ובהשאלה : אלקטה נא ואספתי בעמרים אחרי הקוצרים שנים שלשה גרגרים בראשית א מ י ר י ם מספרי אותם המחברים (מאיר אלדבי, הקדמ' ש"א). — והסופרים החדשים משתמשים בשם זה גם לראש ההר.

***אֲמִירָה**, ש"נ, מ"ר אֲמִירוֹת, — א) שה"פ מן אָמַר : א מ י ר ת ו לגבוה כמסירתו להדיוט (קידוש' כח ו). אמר ליתן (לצדקה) ונתן נותנים לו שכר א מ י ר ה ושכר מעשה (תוספתא פאה ד יז). כל מקום שנאמר כה ככה עניה ו א מ י ר ה הרי זה בלשון קדש (מכי' יתרו ט). ואין א מ י ר ה בכל מקום אלא תחנונים (ספרי, בהע' פיס' לט). ב א מ י ר ה הראשנה אמר לו וכו' ו ב א מ י ר ה השנייה אמר לו (ירוש' סוף ככה'). מה אם אלו (המים) שאין להן לא פה ולא א מ י ר ת ולא דיבור והרי הן מקלסין: אותי וכו' (מד"ר כראשית ה). העליונים שאין יצר הרע מצוי בהם א מ י ר ה אחת דייה להם (שם ויקרא כו). ופתי יאמין לכל א מ י ר ה (ר"ש הנגיד). — ומ"ר : שתי א מ י ר ו ת (ירוש' קדוש' א נט:). ל א מ י ר ו ת

[1]) מן אמר עי"ש.— [2]) הקדמ' פרשו גם מלה זו כמו הקודמת. וקצתם אמרו שהכונה פה י ע ר, וגנז', פירסט, ואחרים אמרו כי א מ י ר זה פרושו ראש ההר, ועפ"ז נהגו קצת הסופרים האחרונים להשתמש במלה זו במשמעה זו. ואולם יותר מסתבר כי במקום א מ י ר צריך לקרא פה אמירי, וכן מגיהים רוב אחרונים. — [3]) וכן דעת דונש, וז"ל : ואני אומר כי אמיר לשאר שריגי האילן וכו' כי הוא (אמיר) שריגים וענפים. ע"כ (תשו' דונש על רס"ג סי' ג).

ו"צ״ייס ות"ל המד' יד). אנא זכור בן הכמיר רחמי אב באמירות שוים (סמא"ל, הוסע' יוס ב, אנא אל). —*אמר האמירה, הסכים, הצדיק את הדבר: ביקש (מי שבנה חורבתו של חברו) ליטול אבניו ועציו אין שומעין לו רבי יעקב בר אחא בשם ריב"ל (אמר כי טעם הדבר הוא) משום יישוב א"י. רב נחמן בר יצחק שאל אילו מי שנכנס לחורבתו של חבירו ופירק חבילתו לשעה וביקש ליטלו שמא אין שומעין לו. כיון דשמע דמר ר' יעקב בר אחא משום יישוב א"י אמר האמירה (ירוש' ב"ק טו ד).— ב) *משא ומתן בדברים בין מלכים או שרי מדינה לכריתת ברית השלום בין הנלחמים וכיוצא בזה, Konferenz conférence: מלך בשר ודם יוצא לאמירה[1]) יוצא יהידי נלהם יוצאין עמו רבי רבבות (מד"ר שמות כט).

אמיתה[2]), שע"נ, ירק טוב הריח ישתמשו בה לרפואה, Ammei; ammi: ומושך את האמיתה ונותן לתוכה (תוספת' שבת יד יג). וכן באמיתא וכן בפיגם (שם יב, וגמ' בבלי קכח).

אמל[3]), ממנו *אמגל, אמל, *אמל, אמלל, אמלל, אמלל.

אמל[4]), ת"ז, לנק' אמלה, —א) נפסד ונשחת ומקלקל ושפל במוסריות, verdorben; corrompu; spoiled: מה אמלה[5]) לבתך נאם אדני אלהים בעשותך את כל אלה מעשה אשה זונה שלטת (יחזק טז ל). — ב) *במשמ' של כאב וסבל יסורים גשמיים ורוחניים, unglücklicher; malheureux; unhappy: הסכית שועה מאמללת שבעה ואז אל שעה ואיל ישועה (ר"א קליר, תמימים כרשו ארץ, קרובות לפורים). וברוב נדודי לבתי אמלה ובביתי אין לחם ואין שמלה (ר"י ב"ר שלמה, הקד' פי' סה"ם). מה אמלה לבתך אשה עבריה, תתאו לדעת לחיים ואין (יל"ג, קוצו של יוד ·א). מה אמלל אביך, הורתך מה אמלה (שם).

*°**אמל**, ת"ז, לנק' אמלה, — חלש ורפה כח, מדכא מצער, schwach, niedergeschlagen; abattu, faible; depressed, weak: המפליא לעשות עם בריא ואמל (יוצר לשבת בראשית, אתחננה לדעת). מיגע ועמל ולחוץ ואמל (ר"י הלוי, היוכלו פגרים). הדר השרון והכרמל לרפא כל שבורי לב ואמל (ברכ' הנקדן, משלי שועלים נז). איך שב אמל ראש בכרמל (עמנ' מחב' כו). עוד אביא על פרעה נגע אחד מהר יהיה אמל ונכחד (ר"י נאגא', זמיר' שב' הגד' י).

*°**אמל**, עתי' אאמל יאמל, אמל, אמלנה, — א) היה אמל: אב (אברהם) לא חמל בן (יצחק) לא אמל (ר"א קליר, ר"ה, מחז' רומני). אמל ורבך חמישי כהנבך די בי סובך (הוא, קרוב' לפורים). וזקפן כתבור וכרמל ירום ולא יאמל (מחז' רו'. יום גאלתני, לפסח).—ב) יוצא: תשור מענו לאמול (הוא, קינה איכה אצפתו). —*נפע': בית יער הלבנון מלבלב מגדים וגומל, זהב פרוים פירות פרחיו עוד מהאמל, לזרעו של יצחק ביום הגמל (אור יום הנף, מער' פסח, מחז' ויטרי). ביום שבת יום נועם ומנוחת כל עמל, במאכל אל חך ינעם ופרי שרון וכרמל, אך עתה הפעם להתענות יאמל (שבת ראש מקוראי, שבת ויוה"כ, אילת השחר). — *הפע': ועכתי קמיך להאמל, רצצתים כקנת קמל (אודך, זול' לפסח). נקנו מכתם ושמץ ולא נאמל (סלי' תעני' ב', אל נא רפא). — *הופע': רוחש חשמל, אשר חש ומל, שבחו למל ומעצומו יואמל (אמצו בתוסף, שבת חנכה).

---

[1]) י' שינה' בהמשב' גזרו מיונית ἡμερος, בייתי, ר"ל שהוא יוצא לענין ביתי, לא למלחמה. לוי כמו"כ מיונית ὁμερία, ופרשה במשמעת לקיחת ערבה. קוה' כתב אימירה, ונקד אימירה, וגזר מן ἡμερότςε, ר"ל דבר פיוז ורצון. רק יסטרוב פרש אמירה מעבר' מלשון הכרזה. אך יתר נראה שהכונה בה המו"מ של דברים בענין השלום, וכן בערב' מואמרה a), וכן במד"ר במדב' במקום זה: כשהוא הולך לשלום.

[2]) כך נקוד ע' לו (שמה"ל), והוכיח שם כי זה שם שמי, אולי מצרי, וממנו השם ביונית ורומית.

[3]) באשור' היה כנראה שרש זה, אך לא נתברר פירושו. בערב' אמל b), קוה. אך אולי אמל שבעב' הוא הוא השרש אלם c) בערב' שמש' כאב ומצטער וכו'.

[4]) משק' אחז אחזי (ולא אחזי). וגם בערב' יש משקל דומה לזה (כרס מה"ש סי' ו). — [5]) השבעים והולג' חשבו כנראה אמלה עתיד מן פעל מלל או מלה. אך שאר המפרשים הקדמונים והאחרונים פרשו אמלה במשמ' רפה וחלשה. מנחם: מה אמלה לבתך וכו' ענין חלש ורפיון המה. ע"כ. ריב"ג: מה אמולה לבתך וכו' הכל ענין חלושה. רד"ק: מה אמולה לבתך וכו' ענין חולשה. וכן האחרונים גזנ', פירסט, וכו' מענין חלושה וליאות ועיפות, וכדומה. אך כל זה אינו מתישב היטב לפי כונת כל הענין, ורק מושג של קלקול המדות. מבארים את הכתוב באור מספיק ונאה, וכך רש"י: אמולה מקולקלה. וכן ת"י: מה תקיף הות רשע לבך.

a) مؤامرة b) أمل c) ألم

***אמלג**[1] ,ש״ז, — אילן יגדל בהודו, פריו אבים שתוף, השתמשו בו לרפואה, myrobalan emblic : בלול ו א מ ל ג מכ״א ה׳ דרכמונים (אסף הרופא, כ״י מינכן דף כא :). א מ ל ג טוב הוא מכל מיני עיקרים (שם לא.). א מ ל ג הוא מירא בולאנש א י מ ל י ש ם י ש מהותו ידוע (קאנון ב, לוח הסמים). וממיני הרפואות וכו׳ א מ ל ג וכל אילן שבו סם המות וכל דבר מר (גידם לדרך, א כ ט).

***אמלה**, ש״נ, — רפיון, העדר הכח, Mutlosigkeit : abattement ; despondency : אמלת לב (כן זהב, אוצה״ש חל׳ גרמני עברי).

אמלל[2] , שת״ז, מ״ר אמללים,—נדכה, חלש, מסכן, שפל, armselig ; misérable ; wretched : וילעג (סנבלט) על היהודים ויאמר לפני אחיו וחיל שמרון ויאמר מה היהודים האמללים עשים היעזבו להם היזבחו היכלו ביום היחיו את האבנים מערמות העפר (נחמ׳ ג לד).— ואמר המשורר : דוד הרועה בשאון יום מלחמת, על כובעו רחף נשר ארך הכנפים, ובצפרניו שסע אמללה תנשמת (יל״ג כל שירי ג ו).

אמלל[3], אומלל[4], ת״ז, לנק׳ אמללה, מ״ר -ללים -לות, — א) כאב ואפס הכח, schmachtend ; affaibli ; abbattu; feeble, languid : חנני ה׳ כי אמלל[5] אני

---

[1]) בער׳ אמלג a). אמר לשאן אלערב כי נקרא כך בערב׳ על שם גונו שהוא אבים וירקרק, אמלג b) בערב׳. אך כבר ראו אחרים שזו מלה „מעֻרבה״ שאולה, בפרסית אמלה. והעיד דאוד אלצ׳ריר בהתזכרה כי במצרים שמו שנאניר c).

[2]) אמר אולד (סי׳ 157 b) : התנועה של הפעולה העמדת נעתקה לפנים. ע„כ. אולסה׳ וכן שטדה רואים בזה צורה קדומה אמלל. ברט (מה״ש 143) מדמהו למשקל הערבי פעלל, והצירה נעתק לע׳ הפ׳. למד קמוצ׳, לפי דעת קניג, כדי להפריש בין שתי אותיות דומות.

[3]) כך קמוץ נקדו ריב״ג (הרקמה : ויבוא על פועלל כפול כמו א ו מ ל ל (ישע׳ יו ח) והוא תואר) ע״כ. וכן בן זאב אוה״ש, וכן ברט (מה״ש סי׳ קמג). וכן קניג (ח״א רמ״ז). וכן המשוררים החדשים, יל״ג וכו׳.

—[4]) כן פתוח רבי יעקב בן אלעזר (רד״ק סה״ש). וכן אפ״ד (מעשה אפד) : לפעלל כי אמלל, והוא תאר. ע״כ. וכן אולד (דקד׳ סי׳ קמז) ואולסה׳ ושטדה.— [5]) כך פתוח בהספרי׳ שלנו וכן נמסר בישע׳ יו : אמלל ליתא. והעיד

---

a) أَمْلَج b) أَمْلَج

רפאני ה׳ כי נבהלו עצמי (תהלים ו ג). — ב) *אדם במעמד רע, אשר יד הזמן כבדה עליו, unglücklicher ; malheureux ; unhappy : ב א ו מ ל ל י ם שבעמך הכתוב מדבר (סנה׳ סו.). אלא חייב לשמח העניים ו ה א ו מ ל ל י ם (רמב״ם חגיגה ב). הישמח היהודי ה א ו מ ל ל וחלקו בין בני אדם מקולל (רש״ט פלקיירא, המבקש). וגם אני בתוך בני הגולה ה א ו מ ל ל י ם (הקד׳ תש׳ חות יאיר). ה א מ ל ל י ם האלה יאהבו את בניהם (דביר רמח״ג, מכתב לו, ב). ואנכי א מ ל ל מאד (מפו אה״צ ז). ובהיכל נמוג ישב מלך עברי גלמוד כאמלל אף דומם כתהו (יל״ג, אדו״מ ח). ה א מ ל ל הזה תקע את עצמו במקום לא נכון לו (הוא, אגרות א כו). האהבת אמללה הטרם תדעי כי אהבה בלבב בת ישראל אין (הוא, קוצה של יוד א). כי שער בנפשו נפש ה א מ ל ל ה ויאמר לראותה לדעת חייה (שם ה). עור ועירירי אסיר ברזל ועני חיש עוד בארץ איש אמלל כמני (הוא, לדקיהו). — — וגם לבע״ח : ושה אמלל זה אמתי יודיע שרעה באחו בין הערבים (הוא, משלים א יט).

אמלל[1], כהפס׳ -לל, -ללו, הפס׳ -ללו, עב׳ אמללתי, עתיד אאמלל, — נהיה אמלל. בבע״ח, נהיה כאב ונכא רוח ואבל, betrübt, bekümmert sein ; être affligé, triste ; be sad : על כן תאבל הארץ ואמלל כל ישב בה (הוש׳ ד ג). ואנו הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חכה ופרשי מכמרת על פני מים אמללו (ישעי׳ יט ח). אמללו מרום עם הארץ (שם כד ד). — ואמר הפייטן : א מ ל ל נ ו בנפש אנושה נאנחנו בעבודה קשה (סדר ר׳ עמרם, יוה״כ כ). אמללתי ונאלמתי, בזכרי אשר אשמתי (סליחה פר״ה, שוממתי). — ובהשאלה לצמח, נפסקה רטיבותו ורעננותו, נכמש, verwelken; languir; languish : הגפן הובישה והתאנה אמללה רמון גם תמר

הרד״ק (סה״ש) לאמר : אבל מצאנוהו פתוח ב ר ו ב הספרים, ע״כ. אלא שמזה משמע שבקצת הספרים היה קמוץ. וכן העיד מ״ש כי בס״א כ״י הלמד בקמץ. ע״כ. והעיר ראב״ע בפרושו לאמר : בעבור שמצא ר׳ משה הכהן אמלל פתוח אמר כי איננו שה״ת רק הוא חסר כמו ונאשאר אני שהנכון ונשארתי. ע״כ. והרד״ק בספ׳ השרש׳ כתב וז״ל : והחכ׳ ר׳ יעקב בן אליעזר כתב כי אומלל אני תאר ואם הוא פתוח והביא כמוהו תאר ופתוח הנני יסד בציון, לב הותל. ע״כ.

[1]) עי׳ למעלה שרש א מ ל. משקל פיעלל.

ותפוח כל עצי השדה יבשו (יואל א יב). אבל תירוש אֻמְלְלָה גפן נאנחו כל שמחי לב (ישע' כד ז).—ולשדה וכדומה: גוער בים ויבשהו וכל הנהרות החריב אֻמְלַל בשן וכרמל ופרח לבנון אֻמְלָל (נחו' א ד). — ולארץ וערים: אבלה נבלה הארץ אֻמְלְלָה נבלה תבל (ישע' כד ד). ויאבל (אלהים) חיל וחומה יחד אֻמְלָלוּ (איכה ב ח).

אמן[1], ממנו אוּמַן, *אוּמָן, *אוּמָנוּת, אָמוֹן, אַמּוּן, אֱמוּנָה, *אֱמוּנִי, אֹמֶן, אָמֵן, אֵמֻן, אֻמַּן, אָמָן, אֲמָנָה, אָמְנָה, אָמְנָה, *אֻמָּנוּת, אָמְנָם, *הָאֲמָנָה, *נֶאֱמָן, *נֶאֱמָנוּת.

אֹמֶן[2], ש"ז, — המדה של מי שהוא שמר ידידותו והבטחתו ודבורו לרעהו, Treue ; fidélité; faithfulness : ה' אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחק אמונה אֹמֶן (ישע' כה א).

אֵמֻן, עי' אֵמוּן.

אָמָן[3], אַמָּן[4], אֻמָּן[5], אָמָּן[6], — בקי במלאכה, Künstler, Werkmeister ; artisan, artiste ; workman : חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אָמָּן (שה"ש ז ב).—ומ"ר אֻמָּנִים: מעשי אֻמָּנִים (מיכ"ב הריסת פלויה). — ונתיחד בספרות החדשה לבקי במלאכת דקה יפה, Künstler ; artiste; artist : ושור כתב רקמוהו בחכמה ידי א מ ן (ר"י הלוי, התירה, היו' מק"ג).

אָמֵן[1], — א) ש"ז, כמו אֹמֶן, אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אָמֵן והנשבע בארץ ישבע באלהי אָמֵן (ישע' סה יו).—ב) תה"פ הבא לקים ולאשר דבר ולחזק אותו, להסכמה, לשבועה, במשמעת אני מסכים, כן יהי[2], Amen, so sei es ; ainsi soit-il ; so be it : וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וכו' וענו כל העם ואמרו אָמֵן ארור מסיג גבול רעהו ואמר כל העם אָמֵן וכו' ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם ואמר כל העם אָמֵן (דבר' כז יד-כו). ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל ירך ואמרה האשה אָמֵן אָמֵן (במדב' ה כב). והוא (שלמה) ימלך תחתי ואתו צויתי להיות נגיד על ישראל ועל יהודה ויען בניהו בן יהוידע את המלך ויאמר אָמֵן כן יאמר ה' אלהי אדני המלך (מ"א א לה-לו). כה אמר ה' אלהי ישראל ארור האיש אשר לא ישמע את דברי הברית הזאת וכו' ואען ואמר אָמֵן ה' (ירמ' יא ג-ה). ויאמר ירמיה הנביא (אל חנניה הנביא אשר נבא כי ישבר עול מלך בבל) אָמֵן כן יעשה ה' יקם ה' את דבריך אשר נבאת (שם כח ו). על מה היא (הסוטה) אומרת א מ ן א מ ן, אמן על האלה א מ ן על השבועה א מ ן מאיש זה א מ ן מאיש אחר א מ ן שלא שטיתי וכו' א מ ן שלא נטמאתי וכו' א מ ן שלא אטמא (סוט' ב ה). א מ ן בו שבועה בו קבלת דברים בו האמנת דברים בו (שבועו' לו.). כל העונה א מ ן אחר שבועה כמוציא שבועה מפיו דמי (שם כט.). מעשה בבתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים ד' מאות זהובים לקופה של בשמים לבו ביום אמרת להם כך תפסקו לבנותיכם וענו אחריה א מ ן (כתוב' סו:). שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע"ש מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך

---

[1]) שרש משתף לכל לשונות השמיות, ומשמש במעט בכלן במשמעות דומות, ועקרו חזק והתמדה וקיום וכו'. ומזה לפי דעת רוב החכמים גם אמן הילד, ואומן במלאכה. ויש מיחדים למלים הללו שרש בפ"ע שנסתעף מן י מ י ן.

[2]) בערבית אֲמַנָה a) ואֲמָאנָה.

[3]) כך א קמוצה בקמצה גרידה ומם רפה, במ"ג בומב', וכן בהרבה כ"י (מיכא'), ואפשר שיהיה משק' זָכָר, חָכָם. — [4]) כך דגושה, רד"ק במכלול, וכן בהרבה כ"י (מיכא'), והסכימו לזה המדקדקים החדשים. וכבר העיר ריב"ג ואמר: והלשון הזה (של אמן לאדם מהיר במלאכתו) נוהג במשנה הרבה כמו שאומרין האומנין קורין בראש האילן. ע"כ. והנה הקריא' המסורה של מלה זו שבמשנה היא אוּמָן ולא אוֹמָן, וכן בארמי' אוּמָ־ (ת"א שמו' כו א), אעפ"י שבקצת משנ' מנקד' נדפ' נקדו אוֹמָן, אולי עפ"י נקודה של המלה אָמָן שבמקרא. והנה אפשר אמנם שזה משקל שוּעָל, ואעפי"כ רגלים לדבר כי ו זו נכתבה רק לסימן תנועת קבץ, כמו ג ו ם ץ, ואֻמָּן היא הצורה הקדומה, ונשארה עוד בפי העם, ואולי בפרט ביהודה, ובצפון נשתנ' כבר קול הקבץ לקול חולם. — [5]) רד"ק סה"ש, וכן קצת כ"י, והחטף להורות כי הוא קמץ חטף, אך איננו חטף קמץ ממשק' פֹּעַל. — [6]) בנקוד הבבלי כ"י ברלין נקוד אָמָן שהוא אָ, ונמסר חס' (KMT, 105), וכן בקצת כ"י (מיכא').

[1]) משק' גָּדֵר, זָקֵן. ועי' שרש אמן. — [2]) בעלי התלמוד דרשו בר"ת: מאי א מ ן א"ר חנינא אל מלך נאמן (סנהד' קיא.).

a) أَمَنَة أَمَانَة

אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך ומלאך רע עונה א מ ן בעל כרחו (שבת קיט:).—ובפרט בסוף תהלות ותשבחות לאלהים וכדומה: ברוך ה' אלהי ישראל מהעולם ועד העולם אמן ואמן (תהל' מא יד). וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן (שם עב יט). ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ויאמרו כל העם אמן (דהי"א יו לו). ועונין א מ ן על כל ברכה וברכה (תוספתא תענית א י).—ומ"כ: אל תקרי אמונים אלא א מ נ י ם שעונים א מ ן (דרש לר"ה, ביה"מ ילינק א). בפרט בעניית הא מ נ י ם (חמד' ימים, כ"ס ז). — וכמו ש"נ: א מ ן חטופה (במהירות גדולה), א מ ן קטופה (שאינו הזכר את השם), א מ ן יתומה (שלא שמע הברכה): אין עונין לא א מ ן חטופה ולא א מ ן קטופה ולא א מ ן יתומה (ברכ' מז.).

אֹמָן, עי' אומן, אָמָן, ובהערה לאָמָן.

אָמַן[1]), פ"י, עב' אָמַנְתְּ, עתיד אֶאֱמֹן, בינו' אֹמֵן,—עסק בילד והרגילו וחנכו וגדלו, **erziehen; élever un enfant; educate**: ויהי (מרדכי) אֹמֵן את הדסה היא אסתר בת דודו כי אין לה אב ואם (אסת' ב ז). — ויחזיק את הילד כמו א ו מ נ ת: בנפשי יעלות ביופי כלולות בשער כלילות ובפני לבנות כ א מ נ ן לכנור ועוגב בחיקן תדמם לאמות מניקות לבנות (רמב"ע, תרשיש ג).

— אָמוּן, ־מֻן, נ' אֲמוּנָה, מ"ר אֱמוּנִים -נות,—שאמנו אותו, **erzogen; élevé; educated**: האכלים למעדנים נשמו בחוצות האֱמֻנִים[2]) עלי תולע חבקו אשפתות (איכה ד ה). — ואמר המשורר: אבל שמרו אמונות בהם היו א מ ו נ ו ת (ר"י הלוי, עד מתי). — ילד אָמוּן: אחר כך הייתי כילד א מ ו ן המתפרד ואיננו דבק באמו (ר"מ אלשיך, משלי ח ל).

— פועל, אוֹמֵן, אוֹמַנְתִּי, — כמו אֹמַנְתִּי: אבל כאב חומל גדלתני ו כ א ו מ ן את היונק אוֹמַנְתַּנִי[3]) (רשב"ג, כתר מלכות).

— נפעל, נֶאֱמַן, בינו' ־מָן, נֶאֱמָנָה, נֶאֱמָנוֹ, עתיד אֵאָמֵן, יֵאָמֵן, תֵּאָמֵנָה, — א) נשא על הזרוע וכדומה כילד ביד ה א ו מ נ ת, **getragen werden (ein Kind); être porté (enfant); be borne (as a child)**: שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך בניך מרחוק יבאו ובנתיך על צד תֵּאָמַנָה[1]) (ישע' ס ד). — ב) היה מתמיד וקים ולא נפסק, **dauerhaft sein; être durable; be lasting**: וְנֶאְמַן[2]) ביתך וממלכתך עד עולם לפניך (ש"ב ז יו). ובניתי לו בית נֶאֱמָן והתהלך לפני משיחי כל הימים (ש"א ב לה). — ומים נ א מ נ י ם, שנוזלים תמיד, שאינם פוסקים: היו תהיה לי כמו אכזב מים לא נֶאֱמָנוּ (ירמ' יה יח). — מימיו נאמנים, נתנים לו תמיד: לחמו נִתָּן מימיו נֶאֱמָנִים (ישע' לג יו).—ואדות מחלות: והפלא ה' את מכתך ואת מכות זרעך מכות גדלת וְנֶאֱמָנוֹת וחלים רעים וְנֶאֱמָנִים (דבר' כח נט). — ג) היה נֶאֱמָן[3]) ל, ראוי לסמך עליו ולבטח בו ולהאמין לו, **vertrauenswürdig sein; être digne de confiance; be trustworthy**: לא כן עבדי משה בכל ביתי נֶאֱמָן הוא (במד' יב ז). ויען אחימלך את המלך ויאמר ומי בכל עבדיך כדוד נֶאֱמָן (ש"א כב יד). יהי ה' בנו לעד אמת וְנֶאֱמָן אם לא ככל הדבר אשר ישלחך ה' אלהיך אלינו כן נעשה (ירמ' מב ה). ואעידה לי עדים נֶאֱמָנִים (ישע' ח ב). ולא יהיו כאבותם דור סורר ומרה דור לא הכין לבו ולא נֶאֶמְנָה את אל רוחו (תהל' עח ח). ולבם לא נכון עמו ולא נֶאֶמְנוּ בבריתו (שם לז). כצנת שלג ביום קציר ציר נֶאֱמָן לשלחיו (משלי כה יג).—וסמי': הולך

[1]) לפי דעת רוב החכמים מן שרש א מ ן שלמעלה. —[2]) כך, א בחטף סגול, בכל הנוסח'. ורדק בהצרש' אמ־, א בחטף פתח. —[3]) אולי במשמעה שמתיחסים קצת המדקדקים למשקל המרבע פועל, אמנתני בעבר ועודך מוסיף לאמן אותי. אך יש נוסח' אמנתני בקל. — [1]) אמר רד"ק (מכל' דקה"פ) וז"ל: ובא על צד תאמנה רפה הנון ועיקרה להדגש לחסרון נון השרש. ע"כ. וכן בס' השרשים, והוסיף: או יהיה לשון יחידה בתוספת הא. ע"כ. ונקד הרד"ק שם תֵּאָמַנָה מם בקמץ, וכן מיכאלים בשם ז' כ"י.

[2]) א בשוא פשוט בהרבה כ"י (מיכאלים), ואמר י"ש מונרצי וז"ל: במקצת ספרים האלף בחטף סגול, אך במדוייקים בשוא לבדו וכ"כ רד"ק במכלול דף עב ובשרשים, וכ"כ בעל רב פעלים, ובמשלי יא ע"פ ונאמן רוח נמסר עליו במ"ג ב' אֶ וא ופי' הדבר ר"ל פי' ונאמן חד בחטף סגול היינו של משלי וחד בשוא פשוט זה דשמואל וכן מצאתי בספרים מדוייקים כ"י שנמסר כאן דשמואל לְ וא' וְנֶאֱמַן רוח ותרויהו פתחין, ע"כ.

[3]) בערבית אמֻן a).

a) أمن

רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר (שם יא יג). עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי הלך בדרך תמים הוא ישרתני (תהל' קא ו). ואם אמר לו הפרשתי לתוכה רביעית קדש נאמן (חגיגה ג ד). האשה שהלכה היא ובעלה ובנה למדינת הים ובאה ואמרה מת בעלי ואחר כך מת בני נאמנת (יבמ' טו ח). אמר (יהויכין) לפניו רבונו של עולם לשעבר היינו נאמנין לך והיו מפתחותיך מסורין לנו עכשיו שאין אנו נאמנין הרי מפתחותיך מסורין לך (ירוש' שקל' ו ב א). — *פלוני נאמן על דבר פלוני, ר"ל ראוי להאמין לו בענין זה: נאמנים על הלקט ועל השכחה ועל הפאה וכו' נאמנים על החטין ואין נאמנים על הקמח וכו' (פאה ח ב). על עצמו אינו נאמן כיצד יהא נאמן על אחרים (דמאי ב ב). — נאמנין עליהן בשעת הגיתות (שם ג ד). נאמן פלוני עלי, ר"ל אני מאמין לו: א"ל נאמן עלי אבא נאמן עלי אביך נאמנין עלי שלשה רועי בקר (סנה' ג ב). — ד) נמצא ונגלה שאמת נכון הדבר, נתאשר ונתקים, wahr befunden werden; être trouvé vrai; be found true: אם כנים אתם וכו' ויאמנו דבריכם ולא תמותו (בראש' מב יט-כ). ועתה אלהי ישראל יאמן[1] נא דבריך אשר דברת לעבדך דוד אבי (מ"א ח כו). ועתה ה' הדבר אשר דברת על עבדך ועל ביתו יאמן עד עולם (דהי"א יז כג). —ועי' ערך נאמן ושמושו כמו שם.

— הפע', האמין[2] האמנת, האמין, -נה, האמנה, יאמין, תאמנה, — בהחלט, חשב בדעתו כי כך הוא, glauben croire; to believe: למען יאמינו כי נראה אליך ה' אלהי אבתם (שמו' ד ה). וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה ויעש האתת לעיני העם ויאמן העם (שם ל-לא). לא האמינו מלכי ארץ וכל ישבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי ירושלם (איכה ד יב). אם קראתי ויענני לא אאמין כי יאזין קולי (איוב ט טז). —ועם ל אחריו, האמין לפלוני, חשב שדבריו אמתים וסמך על זה, jem. Glauben schenken; croire à; to believe in: ויגדו לו (ליעקב) לאמר עוד יוסף חי וכי הוא משל בכל ארץ מצרים ויפג לבו כי לא האמין להם (בראש' מה כו). ותמרו את פי ה' אלהיכם ולא האמנתם לו ולא שמעתם בקלו (דבר' ט כג). והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקלי (שמות ד א). —והאמין לדבר: והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האת הראשון והאמינו לקל האת האחרון (שם שם ח). פתי יאמין לכל דבר (משלי יד טו). — ועם ב, האמין בפלוני, חשב בודאות שהוא ישנו במציאות, שהוא כמו שהוא נראה, שהוא אמתי, an jemanden glauben; croire en qqn.; to trust in: והאמן (אברהם) בה' ויחשבה לו צדקה (בראש' טו ו). הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם (שמות יט ט). יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל (במדב' כ יב). ובדבר הזה אינכם מאמינם בה' אלהיכם (דבר' א לב). ויקשו את ערפם כערף אבותם אשר לא האמינו בה' אלהיהם (מ"ב יז יד). כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו בך וכו' אל תאמן בם כי ידברו אליך טובות (ירמ' יב ו). אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף (מיכה ז ה). התאמין בו כי ישוב זרעך (איוב לט יב). —ובדבר: ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך (דבר' כח סו). יקום ולא יאמין בחיין (איוב כד כב). טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי (תהל' קיט סו). — ועם יחס הפעולה ופעל שני אחריו, במשמע' החזיקו לנאמן, האמין בו ונתן לו לעשות הפעולה השניה, jem. Zutrauen erweisen; croire qqn.; to trust one: ולא האמין סיחון את ישראל עבר בגבלו (שופט' יא כ). והוא אינו מאמינו על המעשרות (דמאי ו ב). —ובהחלט, ואם אינו מאמינו מניח טליתו אצלו (שבת כג א). אילולי שראיתי בעיני לא האמנתי (פסקתא רבתי לב). —ו*האמין את פלוני על: אמר לו אותו הגמון (לר' אליעזר) זקן כמותך יעסק בדברים הללו אמר לו (ר' אליעזר להגמון) נאמן דיין עלי כסבור אותו הגמון שלא אמר אלא לו וכו' אמר לו הואיל והאמנתני עליך אף אני כך אמרתי וכו' (תוספתא חולין ב כד). מה אעשה שהתורה האמינתו (גיט' כד:). אמרנו לו לפלוני זה (שמנה איש אחד לאפוטרופוס ואמר שהאפוטרופוס הזה איש נאמן הוא) דע שכבר האמנתו על עצמך (ר"י ברצלוני, בשטרות, דף סד). — ובשמע' *הפקיד אדם לנאמן על: למה הדבר דומה לעבד שהאמינו המלך על כל מה שיש לו (מדר' ברכת יעקב, ביסמ"ד

---

[1]) בקצת כ"י ם (מיכה').

[2]) בערב' אמנ a), אמנ b).

---

a) أَمِنَ. b) آمَنَ

ילינק כ). — *וה אמין דבר לפלוני, עשה שפלוני יאמין כדבּוּ זה, glauben lassen; faire croire cause to believe: שבועת שקר שאין בדאותו נכרת ומאמין שקר לבריות[1]) — *והאמינוהו גשם בעל תארים (מו"נ א נא), ר"ל האמינו כי הוא גשם בעל תארים. — וכסמי' מאמיני ההגשמה (שם נג). — האמין דבר לפלוני, anvertrauen; confier; confide ואני האמנתי לו גופי ונפשי (מעשיות, ביכמ"ד ילינק).

פִּע', *אִמֵּן, פ"י, — לִמד והרגיל וכִוּן את ידיו במלאכה מן המלאכות וכדומה, die Hand einüben; exercer diriger la main; to train: המכה בקורנס על הסדן (חייב) וכו' מפני שמאמן את ידו (שבת קג.), ר"ל שמלמד את ידו ומרגילה להכות בקורנס. שיכול לאמן ידו לעצמו לתקנו בלי כלי אבל לחבירו אין יכול לאמן את ידו ליטול יפה בלא כלי (שם רש"י לד:). דמתוך כך צריך לאמן את ידיו מגבוה לנמוך ומנמוך לגבוה (תוס, שם לז.). צריך להיות יודע לאמן את ידיו בשחיטה (שבלי הלקט, שחיטה א). ללמד לשון וכתב וספר לנערים ולְאַמֵּן ידיהם באמנות ומלאכה (יל"ג שני יוסף בן שמעון, ו). אמנת מאז ארשת שפתם בתפלה ובתחנון דפק שערי דלתים (פלית' נו"נ). — ועם על: אביו (של הקטן שתרם) שהוא אימן על ידו (ירוש' תרו' א מ כ). — ב) יקים ואשר: עצתו מרחוק אִמֵּן לאמני חקות שמים וארץ שם למעני (שמעון ב"ר יצחק, א שנו'). כיון שהעידו וחתמו על שובר וחקרו בית דין עידותם אמינוה (צ"ל אים-) וקיימוה בית דין (שר שלום, תש' ג"ק סי' נח). אלהי האמת שאימן ושמר הבטחתו זאת (רשי ישע' סה טז). — ג) ימן אמן הילד: אדון אִמְּנַנִי אצלו שכנני אדם הקנני ה' קנני (יוצר א שבוע').

— פֻּעַל, פּוּע', יְהָאֳמַן, יוּאֳמַן, — א) הדבר הֻאֳמַן לו, הפקד אצלו, anvertraut sein; être confié be entrusted: האמן[2]) .... לבניו כזה וכן בניו לדורותם (כ"ס גני' מה יג). — ב) היה מוכרח להאמין, überzeugt sein; être convaincu; be convinced: ואותם (את האותות) יעשה לעיני העם יואמן העם (מפעלות אלה' י יב).

— נתפ' יִתְאַמֵּן, נתרגל ונהיה אמן באיזה דבר, sich einüben; s'exercer; train oneself: ואם לא יענש הגנב עונש גדול יהיה מתאמן כל היום

[1]) לא נרשם בהפתקה המראה מקום.

[2]) כך במהדו' שמנד ונשא ונתן בהערה שם.

לגנוב (ר"י אלכרכני, משפטים, וכי יפתח איש בור). וחזר (רבי אלעזר חסמא) לעירו ולמד הרבה והיו קורין לר חסמא על שם שהזר ונתאמן ונעשה חכם באומנותו (מחזור ויטרי דף תקיח). להתאמן (יוצר יוה"כ יאתה תהלה).

— יאֻמַּן, מְאֻמָּן, — שמאמינים בו: כי לא מפני שלא תדע טעם נכחיש הענין המאומן בקבלתנו מסיני (ר"מ קורדיבירו, אילימה רבתי, יו).

ב.*אָמֵן[1]), *אִמֵּן[2]), חבר האגוזים בעקציהם בחוט וכיוצא בזה ועשה כעין חבל לתלותם ליבשם וכדומה: האגוזים שאמנן[3]) הבצלים שחמרן הרי אלו חבור (עוקצ' ג ה).

א.אָמְנָה[4]), ש"נ, גִּדּוּל וחנוך, Erziehung; éducation; education: ואת מאמר מרדכי אסתר עשה כאשר היתה באמנה אתו (אסת' ב כ). — ואמר המשורר: אחי התרע אל דוב שכול או דור במקום חבר אָמְנָה[5]) (רמב"ע תרש"ו ו).

ב.אָמְנָה[6]), מלת תה"פ לקים ולאמת דבר, wahrlich; in Wahrheit; en effet, certes; truly: ויאמר אברהם (אמרתי כי שרה אחותי) כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי וגם אָמְנָה[7]) אחתי בת אבי הוא אך לא בת אמי (בראשית כ יא–יב). ויען עכן את יהושע ויאמר

[1]) כך נראה הקריא לפי הכתיב במשנה המובא בפנים אמנן ולא אימנן, וכן הכתיב בהערוך וכן במשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, ונקוד במשנ' המנק' הנדפס' שֶׁאָמְנָן. — [2]) כך נקד בוקשר' ולוי. —

[3]) כך בכל נוסח' הדפוס והיתה זו גם נוסחת הערוך, וכן בנוסחא' המשניות עם גפה"ע של הרמבם. ורה"ג גרס האגוזים שחמרן. ופרש הערוך אמנן קבצם, והרמבם אמר וז"ל: אמנן גדלם וחבר קצתם בקצתם, ויהי אומן את הדסה, ועניננו שלקח האגוזים בעודם ירוקים והתך אותם עם העץ שלהם וחברם במשיחה כמו בחוטים או בגמי עד שיהיו לחבילה אחת כגוף אחד כדי שיקל עליו לתלותם. ע"כ. אך הגזרה מן ויהי אומן אינו מחור ונהיר. ולא ידוע מקורת האמתי של מלה זו, שהיתה כנראה נהוגה ומיוחדת למעשה הזה בין האכרים.

[4]) משקל חכמה. — [5]) רשום מהצד היתה באמנה אתו.

[6]) סברים כי נסתעף מן אמן בהוספת -יה, אך לא נכון, מפני שהוא מלרע. ויש סברים שנתקצר מן אמנם כמו אבד'ה מן אבדון, והיה אופן דבור מיוחד לקצת אנשים (אֻולד). ואחרים סברים כי זה ש"נ כמו חכמה, במשמ' תה"פ. — [7]) בקצת כ"י אמנם.

אמנת אנכי חטאתי לה' אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי (יהוש' ז כ). — והשתמש בו המשורר שמוש שם: ורחק מכל ילדי אדם כי לא נמצא בהם אמנה [1]) (רמב"ע, תרשיש ו), כמו אמונה, אמת.

אֹמְנָה[2]), ש"נ, מ"ר אֹמְנוֹת, — עמוד הנושא עליו את הבנין, Pfeiler; colonne; column: בעת ההיא קצץ חזקיה את דלתות היכל ה' ואת האֹמְנות[3]) אשר צפה חזקיה מלך יהודה ויתנם למלך אשור (מ"ב יח יו). — ועי' ע מ ו ד.

אֲמָנָה, ש"נ, — א) ברית וקשר בין שני צדדים לקים דבר, Bündniss, Vertrag; convention, pacte; treaty: ובכל זאת אנחנו כרתים אֲמָנָה וכתבים ועל החתום שרינו לוינו כהנינו (נחמי' י א). — ב) דבר חובה קבועה, קצובה, Verpflichtung; obligation: כי מצות המלך עליהם (על בני אסף) ואֲמָנָה על המשררים דבר יום ביומו (שם יא כג). — ג) *כמו אֹמֶן, אמונה, אמונים. איש או בעל אמנה, שראוי להאמין לו, vertrauenswürdig; digne de confiance; trustworthy: אין גשמים יורדים אלא בשביל בעלי א מ נ ה וכו' בא וראה כמה גדולים בעלי א מ נ ה וכו' (תענית ח.). משחרב ביה"מ בטל השמיר ונופת צופים ופסקו אנשי א מ נ ה וכו' (סוט' מט). — קטני אמנה, שאמונתם קטנה: ר"א הגדול אומר כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר אינו אלא מ ק ט נ י א מ נ ה (גמ' שם מח:). — אין אמנה: יען לא האמנתם בי וכי לא אמר (משה) דבר קשה מזה שאמר הצאן ובקר ישחט להם וכו' אף שם אין א מ נ ה והיא גדולה מזו מפני מה לא גזר עליו שם (מד"ר במדבר

[1]) רשום מהצד אמנה אנכי חטאתי.

[2]) כך היחיד גזנ' ורוב שאר החדשים, והוא כמו סֹלְלָה, והזכירו משקל זה ר"י בן גנאת, רד"ק ואחרים, ולא נתברר טעם שם זה ומקורו. — [3]) מלה זו לא באה בשום מקום אחר בתנך ואין לה אחות בשום לשון אחרת מהלשונות השמיות. והנה מן הענין אי אפשר ללמד מה היתה מהותן בדיוק של האמנות הללו. יונתן תרגם סקופיא וכן תרג' סור'. השבעי' תרגמו אסתריגמינא ἐστηριγμένα. מנחם הביא את המלה ולא פרשה. ריב"ג אמר וז"ל: ומן הענין הזה נאמר לעמודים הנשאים את הבנין ואת האמנות אשר צפה חזקיה מלך יהודה וזה ע"ד השאלה והדמיון. ע"כ. רש"י נמשך אחר ת"י. ר"י אברבנל: שהם מפתני הבית. רד"ק: עמודים שהיו קיום הבנין. ע"כ. וכן רוב החדשים.

יט). — מחוסר א מ נ ה, שאינו מאמין: נח מחוסר א מ נ ה היה (מד"ר בראש' לב). — ובמשמעה אחרת, אדם שאינו עומד בדבורו: וכן מי שאמר לחבירו ליתן לו מתנה ולא נתן ה"ז מ ח ו ס ר א מ נ ה (שו"ע חו"מ רכ). — שמר אֲמָנָה עם פלוני, האמין בו ועמד באמונתו לפלוני: אם הורג אני אתכם (המצריים) אומרים אין לשמור א מ נ ה עם זה עם אחיו לא שמר א מ נ ה עם מי הוא משמר אמנה (פסיקתא ר"כ נחמו). — ובעניני מו"מ: היתה כתובתה אלף זוז ואמר לה התקבלת כתובתיך והיא אומרת לא התקבלתי ואינה אלא מנה נפרעת שלא בשבועה וכו' באומרת א מ נ ה היתה לי ביני לבינו (כתו' פז:). אמר רב נחמן עדים שאמרו א מ נ ה היו דברינו אין נאמנין (שם יט:), ר"ל ראובן לא הלוה כלום לשמעון אלא כתבנו השטר ב א מ נ ה, שכשיצטרך יתן לו. האומר שטר א מ נ ה הוא זה אינו נאמן (שם יט.). אסור לו לאדם שישהה שטר א מ נ ה בתוך ביתו (שם) שהמעיד על שטר א מ נ ה כמעיד בשקר (רמבם עדו' ג ז). — ד) נתינת מעות על פירות שיבואו אחרי כן, או סחורה שנפרע אחרי זמן בתנאים קצובים, Kredit, créance; credit: עושין א מ נ ה בפירות ואין עושין א מ נ ה בדמים (ב"מ סג.). מכרנו ב א מ נ ה וצריכים אנו לשהות כאן עד שנגבה חובות שלנו (רש"י ב"ב כב.). כגון מלוה ו א מ נ ה גביא בעיא כלומר עדיין הוא צריך לגבות (רשב"ס פסח' קיג.). ושלא יהא ברבית שמוכרים ב א מ נ ה וחוזרים וקונים מהלוקח ביותר על דמי המכירה (ר"מ אלשיך, תשו' יט). ואם אומרים (העדים) שבשעה שחתמו לא ידעו שהיה א מ נ ת ואח"כ נתברר להם שהוא א מ נ ה נאמנים (טור מלוה ולוה מח). במה דברים אמורים כששוחקין במעות מוכנים אבל אם שוחקים ב א מ נ ה אין מוציאין הימנו מה שהפסיד (שם, הל' מכירה רז). מה שחייב אחד לחבירו מחמת ממכר סחורה ב א מ נ ה (פנקס קראקא שעג, אוצ"ס ד). וקיפה על א מ נ ה (זכר' יוסלמן, REJ. 1888, Janv .87). — ומ"ר: מי שאין לו אלא א מ נ ו ת הרבה ואינו יכול להוציא מהם (כתב' אוסלן סי' קמד). — ה) יפקדון[1]) מה שהפסקד אצל אדם, Depositum; dépôt; trust-money: והזהיר מהרע

[1]) כמו בערב' אמאנת a).

a) أَمَانَة

ולהשיב האמנות (תו"ה הבטחון). — ו) יקבלת פקדונות: קניני האדם וסיבות טרפו ואופני עסקיו מסחורה ומלאכה וכו' ועבודת המלכים וגזברות ואמנה וספרות (שס).

***אָמָּנוּת**, — כמו אומנות: נחם על הרעה לאיומתך, מטה כלפי הסד אֻמָּנוּתָךְ[1]) (סלית' תע' ב אלהי' ביצר').

אֻמָּנוּת, ש"נ, — מלאכת אָמָּן, מצטינת ביפי ונוי, Kunst; art. נתחדש בזמן האחרון ופשט השמוש בו בהעתונים ובדבור.

אָמְנָם[2]), תה"פ, — א) באמת, אמת כי כך הדבר, gewiss, wirklich; assurément, certes; truly, certainly: אָמְנָם ה' החריבו מלכי אשור את הגוים ואת ארצם ונתנו את אלהיהם באש כי לא אלהים המה (מ"ב יט יז-יח). ועתה כי אָמְנָם כי אם גאל אנכי וגם יש גאל קרוב ממני (רות ג יב). ויען איוב ויאמר אָמְנָם ידעתי כי כן ומה יצדק אנוש עם אל (איוב ט א-ב). ואף אָמְנָם שגיתי אתי תלין משוגתי אם אָמְנָם עלי תגדילו ותוכיחו עלי חרפתי דעו אפו כי אלה עותני (שס יט ד-ו). אף אָמְנָם אל לא ירשיע (שס לד יב). כי אָמְנָם לא שקר מלי (שס לו ד). — ונהוג הרבה בספרות: ואנחנו א מ נ ם בחרנו תחלה שתצייר המציאות בצורה המבוארת (מו"נ א עב). וא מ נ ם היתה ידיעת השכל תבנית בו (מקור חיים, רשב"ג ג). וכן הרבה. — ב) יובמשמעת אבל, aber; mais; but: מצוי הרבה בספרות מכל הדורות ומכל המקצועות: א מ נ ם הקבלה ביארה שבאה לפטור העוסק במצוה (מלמד התלמיד' ואתחנן). אין זה שאני מאמין בקדמות א מ נ ם אני רוצה שאקיים מציאותו יתב' באמונתו בדרך מופת (מו"נ א עא). מעכב התקיעה לאחר שסתמו, א מ נ ם בירוש' מפרש אם מעכב את התקיעה קודם שסתמו (סמ"ג עשין מב). והוצרך לעשות קשר אחר א מ נ ם לא הסיח דעתו וכו' (טו"ע או"ח כס יב). — ג) יהשתמשו במלה זו הסופרים במשמעת בנוגע ל, was betrifft; quant à; as to ... : בהתחלת מאמר

[1]) כלומר כך היא האומנות שלך להטות כלפי חסד.

[2]) במקום אָמְנָם הקדומה, מן אָמֵן בהוספ' ־ם לסמן תה"פ, כמו ריקָם, חִנָּם, יומָם, ובער' אמא a).

a) [illegible]

או פרק: א מ נ ם היות הגלגל בעל נפש הוא מבואר עם ההשתלשלות (מו"נ ח רא פרק ד). א מ נ ם שהגלגלים חיים משכילים ר"ל משיגים זה אמת נכון (שס רא ה). וא מ נ ם פתרוני יוסף וכו' (ר"י אברבנאל מקץ). וא מ נ ם ספר איוב וכו' (הוא, הקד' פרו' נביאים ראשנ'). — ובפרט, אחרי שנזכרו שנים שלשה ויתר ענינים יחד ואח"כ מתחיל לבארם אחד אחד: ושני המועדים האלה רוצה לומר סוכות ופסח מלמדים דעות ומדות א מ נ ם הדעת בפסח הזוכרת אותות מצרים והתמדתם לדורות א מ נ ם הדעת בסכות להתמיד זכר אותות המדבר לדורות (מו"נ ג מג). והם החמשה דברים אשר זכרנו במה שקדם וכו' א מ נ ם הראשון מהם והוא שהמדע האחד יאות וישוה לדברים הרבה (רלב"ג מלח' ג ה). הנה (הרוח) הדרומית ברוב הארצות חמה ולחה א מ נ ם החום כי היא תבוא מצד המחמם לקרבת השמש וא מ נ ם הלחות כי המים רובם דרומיים אליו (קהנון א ב ב ח). והביא (רסע"ג) ראיות הא' שכלית והא' מקובלת א מ נ ם השכלית ממה שנתפרסם מהענין וכו' אמנם הראי' המקובלת ממ"ש הכתוב וכו' (רשב"ל דורקן, מנן אבות חלק יעקב ד). וזה נתבאר מהשכל ומדברי החכמים וכו' א מ נ ם מהשכל כי בלי זכו' (תוה"ת יוסף יעבץ ב). אם קודם החרבן ואם אחרי החרבן א מ נ ם קודם החרבן וכו' (הקד' בן סופיב לפירושו על איכה).

אֻמְנָם[1]), כמו אָמְנָם, בפרט לשאלה עם אף: האף אֻמְנָם, ועם ה הַאֻמְנָם, ר"ל האם באמת, ist es wirklich?; est-ce que vraiment? is it true?: האף אֻמְנָם אלד ואני זקנתי (ברא' יח יג). הלא שלח שלחתי אליך לקרא לך למה לא הלכת אלי האֻמְנָם לא אוכל כבדך (במד' כב לז). כי הַאֻמְנָם ישב אלהים על הארץ הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה (מ"א ח כז).

אמץ[2]), ממנו אַמִּיץ, *אֲמִיצוּת, אֹמֶץ, וי"א גם אֹמֶץ, אֻמָּצִים, אֹמֶץ וכו', *אַמֵּץ, וי"א גם אַמְצָה, מַאֲמָץ.

[1]) מן אָמֵן, הצורה הקדומה שנשתנתה אח"כ לאֻמֵן, ונשארה עוד תנועת הקבץ במלת הטעם, ונשתנתה אחרי כן בזמן מאוחר לתנועת ֻ קמץ חטוף.

[2]) שרש עברי ואין אח לו במשמעה זו בשום אחת מהלשונות השמ', זולת אשור' שהיה בה א ו ל י שרש זה ושמש א ו ל י במשמ' לחץ ודחק ורעב. וי"א

אֹמֶץ, ש"ז, — כח ועז, Kraft ; bravoure , force ; migth : ויאחז צדיק דרכו וטהר ידים יוסיף אמץ (איוב יז ט). — ואמר הפיטן: א מ ץ דר חוקים אבאר (שבת ג' אחר פסח). — וככנ' אמצו: אמצו בתופף בשתים יעופף (הוש' כ שבת חנכ'). ומצוי הרבה בספרות החדשה אמץ לב, אמץ רוח וכו'.

אָמֹץ[1], — ת"ז, נק' אמצה, מ"ר אמצים אמצות, — שצבעו וגונו אדם נוטה לשחור, braunrot ; brun ; brown-red : במרכבה הראשנה סוסים אדמי' ובמרכבה השנית סוסים שחרים ובמרכבה השלשית סוסים לבנים ובמרכבה הרבעית סוסים ברדים אמצים[2]) (זכר' ו ב-ג). והאמצים יצאו ויבקשו ללכת להתהלך בארץ (שם ז). — ב) השתמשו הסופרים במלה זו לגון האפר, grau; gris; gray : מראה דשן א מ ו ץ (כן זאב הולה"ם, חלק גרמני עברי ערך גרוי). מראה גזעו (של הערמון) א מ ו ץ (י שינה' תוה"א הלמ' שג). מראהו (של העוף כוס) ממעל בלול משחרחר עמוק ועל חזהו א מ ו ץ

כי דומה לו בערבית אבצ a) שמשמע' היא: היה (הסוס) חרוץ וזריז. ואולי אמצ' b) ר"ל החליט ולא ישים לבו למה שיאמרו הבריות (לשאן אלערב).

[1]) לא נתברר היטב מקורו. — [2]) אמר ריב"ג: אמוצים אדומים כמו חמוץ בגדים. ויש מי שפירש בו מראה הדשן ואל הענין הזה נטה בו המתרגם באמרו קטמין. והרד"ק: העתיק דברי ריב"ג, ובפרוש לזכר' נטה אחרי התרג' וכתב וז"ל: אמוצים אמר בו התרגום קטמנין ר"ל שמראיהן כמראה הדשן. ע"כ. ודומה לו, לפי דעת קצת, רמץ בארמ', ובא א במקום ר, כמו אמש רמש (כן זאב). וכן בערב' לגון האפר רמאדי c). וכן תרגום השבעים קטמנין שהוא גון האפר. והולג' תרגמה אמצים fortes, ר"ל חזקים, ובמשמעה זו פרש גם ראב"ע עצם מלת אמצים אלא שהוסיף וז"ל: והוא גון התקיף ונראה למרחוק יותר מכל הגונים. ע"כ. וכונתו לגון האדם כמו שכתב בפרוש בפסוק ז': והאמצים הם האדמים, גזנ' פרש אמץ כמו א ב ו ץ d) בער' ופרושו סוס חרוץ וזריז, והחכם לגרד (Uebers. 29). פרש אמץ כמו מאץ, והוא מאצ e) בער' גמל לבן. ויש סבר' כי המלה אמצים נוספה אח"כ בפסוק כדי לבאר את השם ברודים, ובפס' ז' צריך להיות במקום והאמצים והאדמים. ומנחם אמר רק כי אין אמצים מענין חזק, אך לא פרש יותר. — עכ"פ רוב המפרשים הקדמונים נטו אחרי התרגום וכן רשי, ועפי"ז השתמשו בו במשמעה זו קצת הסופרים.

a) أبص b) أمضَ c) رَمَادِيّ d) أبوص e) مأص

חור (שם העוף, הכוס). החונק ה א מ ו ץ וכו' הוא הגדול בין מיני החונקים אשר במדינתינו (שם, החונק). עליו (של אילן הערבה) ארוכים וצרים ממראה א מ ו ץ (שם הצמח'). ויזוב ממנו מיץ הלבי. לבן הנקפא ברות למראה א מ ו ץ ירוק (שם סי' רלה).

אָמַץ, — פ"ע, עב' אמצתי אמצתם, עת' אאמץ, תאמץ, יאמץ, יאמצו, צו' אמץ, — היה אמיץ, היה חזק בגופו וברוחו stark sein ; être fort ; be strong : ולאם מלאם יאמץ ורב יעבד צעיר (בראש' כה כג). חזק ואמץ כי אתה תבוא את העם הזה אל הארץ (דבר' לא ז). חזקו ואמצו אל תיראו ואל תערצו (שם שם ו). רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה (יהוש' א ז). יצילני מאיבי עז משנאי כי אמצו ממני (ש"ב כב יח). ויכנעו בני ישראל בעת ההיא ויאמצו בני יהודה (דה"ב יג יח). — *אמץ הלב, — כמו אמץ: משרבו צרי העין וטורפי טרף הן הן שופכי דמים רבו א ו מ צ י[1]) הלב וכל אחד ואחד קופץ יד מחבירו (תוספ' סוט' יד ז).

— פעו', יאמוץ, — נבחר, נועד: אמוץ (בחדש ניסן) לעורר מרדם ישנים (מוס' פ' החדש, ראשון).

— פע', אמץ את פלוני, — עשהו אמיץ, חזק אותו, נתן לו כח גשמי או רוחני שיעמד נכון ולא ימוט, jem. stärken ; rendre qqn. fort ; strengthen : וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו (דברים ג כח). אל תשתע כי אני אלהיך אמצתיך אף עזרתיך אף תמכתיך בימין צדקי (ישע' מא י). אאמצכם[2]) במו פי (איוב יו ה). ויחזקו את מלכות יהודה ויאמצו את רחבעם בן שלמה (דהי"ב יא יז). אשר ידי תכון עמו אף זרועי תאמצנו (תהל' פט כב). — וברכים, זרוע, וכיוצא בזה: חזקו ידים רפות וברכים כשלות אמצו (ישע' לה ג). כושל יקימון מליך וברכים כרעות תאמץ (איו' ד ד). חגרה בעוז מתניה ותאמץ זרועתיה (משלי לא יז). — אמץ את כ ח ו: ואבד מנוס מקל וחזק לא יאמץ כחו וגבור לא ימלט נפשו (עמוס ב יד). גבר חכם בעוז ואיש דעת מאמץ כח (משלי כד ה). רבי יוחנן אמר לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מ א מ צ י ן את כחו ואל יהי לו צרים

[1]) בגמ' בבלי במקום זה מ א מ צ י הלב.
[2]) נשמרה תנועת חירק הקדומה של מ ע"פ בהויתה אולי מפני אות צ השנית שלאחריה. בקצת כ"י מתג תחת הממ. ובקצתם אא- (מיכא').

מלמעלה (סנהד' מד :). — אמץ את לבו, נתן רוח גבורה לפלוני לעשות או לא לעשות דבר, ermutigen; encourager; encourage: ולא אבה סיחן מלך חשבון העברנו בו כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו בידך (דבר' ב ל). — אמץ לבו מן דבר, ר"ל הקשיחו של א לעשות הדבר: לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו (שם יה ז-ח). ויקש (צדקיהו) את ערפו ויאמץ את לבבו משוב אל ה' (דהי"ב לו יג). משרבו צרי עין ומורפי טרף רבו מאמצי הלב וקופצי ידים מלהלוות (סוטה מז :). — *אמץ את עצמו בדבר, עסק בדבר בכח והתמיד בו, sich anstrengen; s'efforcer; exert o. s.: ריש לקיש אמר המאמץ עצמו בתפלה מלמטה אין לו צרים מלמעלה (סנה' מד :). — *אמץ את ידו וכיוצא בזה על, לחץ אותה בכח על: ונתן (אברהם) רגליו עליו כדרך שאדם עושה בשעה ששוחט את הבהמה כדי שלא תבעט ואמץ את זרועו ואת שתי ארכובותיו עליו (פרקי ר"א לא). — ובדבר לא בע"ח, עשהו חזק, נכון, שלא ימוט: באמצו שחקים ממעל (משלי ח כח). ויעמידו את בית האלהים על מתכנתו ויאמצהו (דהי"ב כד יג). ומה שמאמצו זה (את הפרוש הנזכר שם) אצלו אמרו אח"כ, וכו' (ר"י אבן תבון, הכרב' לריב"ג, נשא). — אמץ אילן נטע, שתל, pflanzen; planter (arbre); to plant: ויקח תרזה ואלון ויאמץ לו בעצי יער נטע ארן וגשם יגדל (ישעיה מד יד). הבט משמים וראה ופקד גפן זאת וכנה אשר נטעה ימינך ועל בן אמצתה [1]) לך (תהלי' פ יה-יו). — ובמש' בחרת, יעדת: ראשון אמצת לפרח שושנים (מוס' פ' החדש). — ונהגו קצת הסופרים לאמר: פלוני *אמץ את פלוני לבן או לבת לו, ר"ל לקח ילד זר וקבלהו לבן או לבת לו, adoptieren; adopter; affiliate. —

*אמץ את המעים, הפך מן שלשל, הקשה וקמט המים שבהם ועשה היציאה קשה, hartleibig machen; constiper; constipate: ודברים שמאמצין את בני מעים כגון רמונים ופרישים ותפוחים (רמב"ם, הלכות דעות, ד ו).

— הפ', האמיץ, עת' יאמיץ, יאמץ, כמו קל: חזק ויאמץ [1]) לבך (תהל' כז יד). חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה' (שם לא כה). — והשתמשו קצת הסופרים בהפעיל זה במקום פעל: שהרי בשביל כן שתקבל את מנחתי אאמיץ עצמי לראות פניך (חזקוני ויבלח לג ח).

— פע' אמץ, אל נא למען אב אמץ ממוצאי עלילה על מים (הושענות להוש"ר).

— התפ' התאמץ, ואחריו פעל עם ל בראשו או שם עם ב בראשו, — א) עשה בכל כחו בדבר, sich anstrengen; s'efforcer; exert o. s.: והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה לנוס ירושלם (מ"א יב יח). — התאמץ בדבר, נשען עליו בחוזקה: ומתוך שאינו יכול להשען על גודליו ואין ידיו מסייעות אותו בזקיפתו וצריך להתאמץ במתניו ומתוך כך נצלע (רש"י מגי' כב:). — ב) עמד על דעתו בחזקה באיזה דבר, beharren; insister; insist: ותרא (נעמי) כי מתאמצת היא (רות) ללכת אתה ותחדל לדבר אליה (רות א יח). — וגם בהחלט בלי פעל שני: בשעת מיתתי התאמץ בהספד שלי שיתחממו ויכמרו רחמי העומדים ויבכו (רש"י שבת קנג.). האמת שאין להתאמץ ולהתעצם בקושיות אלו (כללים בסוף ספ' תהלת חכמה יב:). טענות חזקות נתאמץ בהם גאלינוס (רמב"ל דורחן, מגן אבות, חלק יעקב ג). — ג) עם על. התאמץ על פלוני, התקומם עליו, sich empören; se soulever; to revolt: ויקבצו עליו (על ירבעם) אנשים רקים בני בליעל ויתאמצו על רחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך לבב ולא התחזק לפניהם (דהי"ב יג ז). — ועם נגד: וכן גם כן בעלי הפשט וכת המתפלספים מאנשי אומתם יתאמצו נגד אלה (יש"ר מקנדיה, מצרף לחכמה יג.). — ד) יהתחזק וקבל אמץ רוח, Mut fassen; s'encourager; take courage: ויסיתנו בדבריו להאמין במאמריו ולהצדיק שקריו והתאמצנו בעצתו וימשכנו בעבות אמרתו (ר"י אלחריזי, תחכמוני יב). — ה) יהתנגד לבקשת

---

[1]) את השם בן כבר פרשו הקדמונים, בחוש הלשון הדק שלהם, במשמ' ענף וסעיף האילן, עי' ערך בן. ולכן אין ספק כי הפעל אמץ הוא הכפל לפעל נטע, ואעפ"י שאין בשאר הלשונות האחיות חבר למשמעה זו. ואולי קצת קרוב לזה פעל נצב a) בערב' שמשמש גם במשמ' נטע, שתל.

a) نَصَبَ

[1]) יש סברים שצ"ל ויאמץ, אך אפשר גם הפעיל, כמו האדים (כרע, 43, ZDMG).

אדם, מאן לשמע לו, widerstehen; resister; resist
שנאת החושק למתאמצת (עמנואל, מחב' ס).— ו)
•התאמץ בפלוני, דבק בו בכל כחו: אשרי איש שלא
ישכחך ובן אדם יתאמץ בך (תפל' מוסף ר"ה, אתה
זוכר). והיורע ועד יורע כי הנפש בכם מתאמצת
ולרוץ עדיכם מתרוצצת (ר"י הלוי מכת' לחכ' נרבונה,
כאסיף תרנד). ותתאמץ בי ותאמר החביאני נא בצלך
(א מפו, אשמת שמרון ס). ואנכי התאמצתי באישי
ידך הגדתי לו כי לא אתנהו לרדת אל המלחמה (שם ח).
— ז) *בחלם, משתדל בחזקה באיזה דבר: ונמצאת
מתאמץ ובוטח על עולם שאינו שלך (כתי' עול' עו
לב). — ח) •נתאמצו המעים, verstopft werden;
se constiper; become costive: ובמה ירפה אדם מעיו
אם יתאמצו מעט אם היה בהור יאכל בבקר
מלוחים וכו' (רמב"ם הלכ' דעות ד יג). ועי' חזק, כח.

ב.*אָמֵץ, אַמֵּץ, כמו עַמֵּץ: הרוצה לאמץ עיניו של
המת נופח לו יין בחוטמו וכו' (תוספ' שבת יח יב).
אין מאמצין את המת בשבת (גמ' שם קנא:).
— נתפ': נופח לו יין בחוטמו (של מת) ונותן לו שמן
בין ריסי עיניו והן מתאמצות מאליהן (תוספתא
שבת יח יט).

אַמְצָה¹), אֻמְצָה²), —ש"נ, כח ועז, כמו אמץ, Macht;
force; migth: ואמרו אלפי יהודה בלבם אמצה³)
לי ישבי ירושלם בה' צבאות אלהיהם (זכר' יב ה).
—והשתמשו הסופרים במשמעה זו: הכל בכתב על ידי
דוד לאמצה (ר' יפת, לק' קדמ' נספח' כג). ואם יתעלם
ממה שביכלתו ויקל במה שיש בכחו תרחק עזרת
אלהים ואמצתו ממנו (ר"י אבן תבון, תו"ה חבו' הנפ').

•אַמְצוּת, ש"נ, — כמו אמיץ, אמיצות: כי היה להם
אמצות כח וב לעלות לבית החיים ועלו כמה
פעמים (יוסף כמב', סד' תכ' וקורות העתי', ניכוזלר קנז).
גבורה ואמצות הלב (כיאו' תהל' סח כח).—ובהשאל:
והחריף (ממין הגבינה) הוא רע המזון אמנם אם
יאכלוהו אחר המזון יחזק פי האצטומכא לפי
אמצותו (ב"א ה, גבינה).

•אֲמֻצִּי¹), ת"ז, לנק' -צית, מ"ר -ציים, -ציות, — מגון
האֵמֶץ, האפר, נוטה לגון האמ"ץ, graülich;
grisâtre; grayish: מראהו בתחילה ירוק אדמוני
ואח"כ יהפך לשחרחר אמוצי (י' שינה' תוס"ת,
הלמ' תקלב). מראהו ספיר אמוצי (שם היונק' ס).

*אֶמְצַע²), ש"ז, מ"ר אֶמְצָעִים, — א) המקום שהוא
במרחק שוה משני הקצוות, Mitte; milieu;
middle: פרח מן האמצע לצדדין אחד הילך
ואחד הילך (קיני' ג ה). ואינו מודד מן האמצע מפני
שהוא מפסיד (תוספתא עירו' ו י). — ועם ב, בְּאֶמְצַע,
במרחק שוה מן שני הקצוות, בתוך: ארבע (זרעונים)
בארבע רוחות הערוגה ואחד באמצע (כלא' ג א).
אחד מכאן ואחד מכאן ואחד באמצע (שם שם ב).
בין בתחילה בין באמצע בין בסוף (יבמו' ס ו).
השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר בונין את הכותל
באמצע (ב"ב א א). נותן אדם פאה מתחילת השדה
ובאמצע ובסוף (תוספתא פאה א ס). התורה הזו
דומה לשני שבילין אחד של אור ואחד של שלג
היטה בזה מת באור היטה בזו מת בשלג מה יעשה
יהלך באמצע (ירוש' חגי' ב עז א). כרם שחרב
מאמצעו (כלא' ד א). קרחת הכרם מקריחים אותו
מאמצעו (ירוש' שם ה כט ד). — ובמשמעת בין
זה לזה: מרה"י לרה"י ורה"ר באמצע (שבת יא א).
חטאת מכאן ועולה מכאן וסתומה באמצע (קינין ב
ס). כרוב מלמעלה וכרוב מלמטה ומין אחר באמצע
(תוספת' תרומ' ג ח). כל שבאת רשות עני לאמצע
(שם פאה ג ס). כוללה בתחילה וכוללה בסוף
ופורט באמצעו (ספרי, קרח פיס' קיח). — מן
האמצע, מתוך: אבדנו את ר' אליעזר מן האמצע
(אדר"נ ו). — יד פלוני באמצע, יש לו חלק בדבר
הוא גרם בדבר: יד נכרי באמצע (ב"מ ע:).
אצבע הגוי באמצע (ירוש' ע"ז א מ). — ב) חֵצִי,
Hälfte; moitié; half: שני אחין אחד עני
ואחד עשיר והניח להן אביהן מרחץ ובית הבד עשאן
לשכר השכר לאמצע (ב"ב י ז). שנים שהטילו לכים
זה במנה וזה במאתים אם עשו בפרקמטיא השכר
לאמצע (תוספ' כתו' י ד).—ובמשמ' שתפות, שוה בשוה:

---

¹) משק' עָוְלָה.—²) משק' חָכְמָה.—³) כן הנקוד
ברוב הספ', וכן רד"ק בספ' השרשים. והעיד מ"ש: י"ם
שהאלף בקמץ, — והנה ריב"ג ושאר הקדמונים, רש"י,
ראב"ע, ורד"ק, וגם קצת החדשים הסכימו שוה שם. אך
אין המליצה מתישבת היטב. ויש מגיהים הגהות
כהחלפות. היציג: אם צהלו ישבי ירושלם. ואחרים:
נמצא חיל ירושלם. ואחרים: אמצה כמו אֻמצה, והוא
עתיד משרש מצה. ומהתרגום נראה כי במקום לי
ישבי היתה לפניו נוסחה לישבי ירושלים, וכבר העיר
על זה מיכאליס.

¹) עי' אֵמֶץ.

²) מן מצע, עי' זה.

*ביירא שנפל עליה גיים ועמד אחד מהם והציל מידן הציל לאמצע ומ' השותפים שמהלו להן מוכסין מהלו לאמצע (ירוש' ב"מ ו יא ב). — מאמצע, מהשתפות, מכים הכללי: החופר וכו' שומרי העיר וכו' נוטלין שכרן מן האמצע (שם ט יב.). ינתן לו מן האמצע, הלה (אחד מן השותפין) ונתרפא נתרפא מן האמצע (שם יו.). — ג) *בהשאלה, דבר שעל ידו עושה אדם איזה דבר, משיג דבר מהדברים, מגיע להתכלית הרצויה, Mittel; moyen; means: א"א בתכלית שיהי' אמצע ולא באמצע שיהיה תכלית (רלב"ג, ו א י). אם שיפעלהו בלי אמצע על שיהיה הוא הסבה הקרובה (מעשה אפוד יא). — ד) *משתמשים הסופרים החדשים במלה זו במשמעת המעות הנצרכות להוצאות לדבר מהדברים Geldmittel; moyens pecuniaires; pecuniary resources: אין לו האמצעים למחיתו.

***אֶמְצָעוּת**, ש"נ, — א) כמו אֶמְצַע, המקום בין שני הקצוות, בתוך, Mitte; milieu; middle, midst: מם באמצעותה (של אלף בית) תיו בסופה (ירוש' סנה' ראש פרק א). — ב) *באמצעות דבר פלוני, ר"ל על ידי הדבר ההוא עשה, השיג מה שרצה, mittelst; moyenant, par l'intermédiaire; by means of: באמצעותם (של הכחות המשכילים) יתנועעו הגלגלים (ר"י חריזי, תרגום מו"נ ב ו). שתורתנו לא תכחיש היותו יתעלה מנהיג זה המציאות באמצעות המלאכים (ר"מ אבן תבון, שם). ובאמצעות חוה נזוק אדם והמיתו הנחש (שם ב לד). ובאמצעות הכח המדמה שפעמים לא יהיה מה שישמעוהו (שם ג לד). יביאו לענינים שבין אדם לחברו אך אחר אמצעות דברים רבים (שם לה). סוד ה' אל העדה שהגיעה אצלם באמצעות הנביא (רות חן, ו). שהוא מקבל השלמיות קצתם באמצעות קצתם (רלב"ג מלח' א ו). ובזה האופן יעשה השם יתברך הרבה מהפעולות באמצעות מניעי הגרמים השמימיים (שם). החידות המושגות בנבואה באמצעות הדמיון (ר' אהרן הקראי, ע"ח א כד). באמצעות הרכבה והתמזגות תתהוה ותתחדש צורה (חסדאי קרשקש, אור ה' ב א ג). בהתבטל הכחות הגופניות אין ראייתו ושמיעתו באמצעות הכלים המיוחדים להן כמו העין והאזן אלא בעין הנפש בלבד (ריקנטי ויקרא כד). באמצעותו יתוקנו הענינים (ספקר' א ו). שהשכר המושג באמצעות המצות הוא עקב רב יותר מועיל מזהב ומפז רב (שם א ח). סמאל הוא יצר הרע המטריד את האדם באמצעות האשה מהשיג שלמותו (שם שם יא). וזיה עושה (אחאב) צורות ועובד ע"א לקבל שפע המערכת באמצעותם (שם א יד). שה' יתברך אינו שומע באמצעות חוש השמע ואינו רואה באמצעות חוש הראות (ר"י מפיסא, מנחת קנאות). אי אפשר שתבוא שום ברכה והצלחה לאומות העולם אלא באמצעות אומת ישראל (ר"י כ"ר אבר', חזוק האמונה א כב). היתפתה ה' לכם באמצעותם (עליל' דבר', אוצ"נ דף 187). אחרי שאתה עלול ממני ומושפע באמצעותו אי אפשר שתעלה למדרגה יותר ממדרגתי (נהר פישון לח:). באמצעות השתדלותך (בו"ת תמת ישרים כא). האם אכה בערך עיר ומלואה ואשלח את הפליט להודיעך כאשר נפתח פי בן בוזי באמצעותה (מא"ג דניר, מכתבי מסת' יד).

***אֶמְצָעִי**, ת"ז, לנק' -עִית, מ"ר -עִיִּים -עִיּוֹת, — א) מי שהוא באמצע, mittler; moyen; middle: עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית (שבי' ג ד). שלש נשים שהיו ישנות במטה אחת ונמצא דם תחת האמצעית (נדה ט ה). ג' אבנים שעשאן שתי כירים וכו' האמצעית המשמשת את הטמאת (כל' ו ג). הזר לאמצע האמצעיים ימותו (קיני' ב ה). ורואין את האמצעיות כאילו אינן (כלא' ס ב). היו שלשה מגדלין והאמצעי סובלע בינתים (תוספתא עירו' ו ט). קונם שאני לזה ולזה ולזה הותר האמצעי (שם נדר' ה א). ובזמן שהן שלש מטות גדול מיסב בראש של אמצעית שני למעלה הימנו שלישי לו למטה הימנו (שם ברכ' ה ה). שלשה דיוטאות זו למעלה מזו התחתונה של אחד והאמצעית של אחד לא ישלשל מן העליונה לתחתונה דרך האמצעית (שם עירו' יא ד). נמצאו כולם (כל נרות המנורה) מקבילים את האמצעי מכאן היה רבי נתן אומר האמצעי מכובד (ספרי נשא כסוף). מפריש מן הראשון על האמצעיים ומן האמצעיים על הראשון (ירוש' פיאה י מג ג). שלשה ימים הראשונים ודאי יין האחרונים חומץ אמצעיים ספק (שם ב"מ יס:). שלש ברכות ראשונות ושלש ברכות אחרונות שבחן של מקום והאמצעיות צרכן של בריות (שם ברכ' ב ד ד). אין בין ג' ראשונות לשלש אמצעיות אלא שבאלו מותרין בעשיית מלאכה ובאלו אסורין (תעני' יג:). ויש כללים אמצעיים שהם סוג בערך מה שלמטה

מהם ומין בערך מה שלמעלה מהם (רות חן י). — ב) כמו שֵם, דבר שעומד בין זה לזה, שעל ידו עושה אדם דבר מהדברים, Vermittler ; intermediaire intermediary : והנה אנכי יושב בשמים ואני דברתי עמכם לא ע"י אמצעי (רלב"ע שמות, כ יט). ויש אמצעיים בין הנשמה והגוף (הוא שם כג כה). האל יתברך שמו לא יפעל הדברים בלי אמצעי וכאשר תשרף האש באמצעי (ר"י חריזי מו"נ כ ה). שהוא שמם אמצעיים להנהגת הברואים (ר"ש אבן תבון שם). אין השם עושה דבר רק על ידי אמצעיים והאמצעיים רבים שונים זה מזה (הוא, יקוו המים). כחות עליונים יורדים ונופלים מאת השם על ידי אמצעיים (יעק' לנטולי מלמ' התלמי' כרא"י). המופת האמיתי הוא הלקוח מהקדמות בלתי בעלות אמצעיים (תנג' הנפש כ.). והנה חשבו א"כ שתהיה ההודעה מהאל יתברך אבל תהיה על ידי האמצעי הזה (ר"י אברבנאל, שופט' ענין פסל מיכה). והיה טועה (אחאב) בעבוד אלילים אם בהכניסו אמצעי בינו ובין השם יתברך (העקרים א יד). האלמוג שהוא כמו אמצעי בין הדומם והצומח (שם ג א). רבוי הדברים שנמצאו בעולם הם מצד האמצעיים לא מצד שימצא ריבוי בהתחלה ראשונה כלל (שם ב יג). מדליקין נר הנוכה מנר חנוכה ודוקא להדליק זה מזה בלא אמצעי אבל זה מזה ע"י נר של חול אסוּר (שו"ע או"ח תרעד א). —ובמש' ׳מתַוְכים: ובין כך באו אמצעיים ודברו עם ראובן ונתנו לו עצה ההוגנת לו שיפרע הנדוניא ושיתפשר עם אשתו וכו' וכראות האמצעיים כן א"ל וכו' (פס' ריקאנטי האחר', שאל' כז). — בחשבון, ׳האמצעיים: הדבור על האמצעיים העשרה, וזה אשר יקרא אותו בעל זה הספר בערבי אלעואר (צ"ל אלגיאר) ומשמעותו הקבלת שני יחסים או יותר מזה בין גבולים מונחים אם מעצמם וכו' ונאמר שהאמצעיים אשר יודו בם הקדמונים ר"ל פיתאגורוש ואפלטון וזולתם הם שלשה (תרגום התכון של ניקומכוס, כ"י, 74, Monats .1894). —׳בתכונה, ובמשמעת לא האמתי: לקיבוץ הירח והשמש בהלוכם האמצעי לא במקומם האמתי (רמב"ם קדוש החדש ז ז). — ׳ימים אמצעיים, ההפך מן אמתיים: ויהפוך הימים האמיתיים ההם ויחזירם אמצעיים הן יהיו עודפים עליהם או חוסרים מהם (יסו"ע, י' ישראלי מד.).

*אֶמְצָעִית, ש"נ, —כמו אמצעות, אמצע: כרם שחרש אמצעיתו ונשתיירו בו ד' וה' גפנים בין מר' רוחות בין משלש בין משתי רוחות (תוספת' כלא' ג א). כשהיתה חבית נמכרת בירושלם בשלשה שערים פיה שוליה ואמצעיתה (שם כ"מ ו יד). העושה חגור מאמצעיתו של בגד ומאמצעיתו של סדין (תוס' כל' ב"ב ה ח). חגור שבלו צדדיו ואמצעיתו קיימת (שם ט). לקנות דרומה (של שדה) ולא אמצעיתה (ירוש' ב"ב ג ג ב). כל הספרים נגללין מתחילתן לסופן וס"ת נגלל לאמצעיתו (גמ' שם יד.). מה להלן מאמצעיתו היה מודד אף כאן מאמצעיתו היה מודד (זבח' נט:). אחד בראש הדף ואחד באמצעיתו ואחד בסופו (שבלי הלקט תפלה סי' לא). מלשון תוכו משמע אמצעיתו (התרומה הלכ' תפלין כד). — ובהשאלה: ׳אימתי הוצרך אל אמצעיות המלאכים בבריאת השפלים אשר יודע מציאותם מצד פעולתם (ר"ש אבן תבון יקוו המים ז). באמצעית קצתם (העקרים א ו).

אמר[1], ממנו *אֲמוֹרָא, אָמִיר, *אֲמִירָה, אֹמֶר, אֵמֶר, אֵמֶר, אִמְרָה, מַאֲמָר.

אֹמֶר[2], ש"נ, — א) מלה, דבר שיוצא מפי המדבר, Wort, Spruch ; mot, parole ; word : יום ליום יביע אֹמֶר ולילה ללילה יחוה דעת אין אֹמֶר ואין דברים בלי נשמע קולם (תהל' יט ג-ד). — ב) הבטחה, Verheissung, Versprechen ; promesse promise : הלעולמים יזנח אדני ולא יסיף לרצות עוד האפס לנצח חסדו גמר אֹמֶר לדר ודר (תהל' עז ח-ט). — ג) מצוה ופקודה, Befehl ; ordre ; order : תעתיר אליו (אל האלהים) וישמעך ונדריך תשלם ותגזור אֹמֶר ויקם לך (איוב כב כז-כח).

אֵמֶר[3], ש"ז, כנ' אִמְרִי, מ"ר אֲמָרִים, סמי' אִמְרֵי — א) כמו אֹמֶר, מלה, דבור, Wort, Spruch; mot, parole, word, speech : האזינו השמים ואדברה ותשמע

---

[1]) שרש משתף בלשונ' השמיות במשמ' דבור וצווי. רק באשור' שמשה במשמעות אחרות, כמו מ ל א (ר במקום ל) והקיף.

[2]) בערבית אֹמר a).

[3]) כך רוב המדקדקים, וכן ברט (מה"ש), ובערב' אֵמר b), אלא שהוא משמש במשמעה מיוחדה. אך ש'

---

a) أمر b) إمر

הארץ אמרי פי (דבר׳ לב א). הוא זמות יעץ לחבל ענוים באמרי שקר (ישע׳ לב ז). לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה (משלי א ב). מה נמרצו אמרי ישר ומה יוכיח הוכח מכם (איוב ו כה). צוף דבש אמרי נעם מתוק לנפש ומרפא לעצם (משלי יו כד). — מרדף אמרים (שם יט ז). בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך (שם ב א). בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזניך (שם ד כ). חושך אמריו יודע דעת וקר רוח איש תבונה (שם יז כז). קח נא מפיו תורה ושים אמריו בלבבך (איוב כב כב). חכמות שרותיה תעננה אף היא תשיב אמריה לה (שופט׳ ה כט). אף אין מגיד אף אין משמיע אף אין שמע אמריכם (ישע׳ מא כו). ולא ערך אלי מלין ובאמריכם לא אשיבנו (איוב לב יד). — ובמשמ׳ חלק וגורל: זה חלק אדם רשע מאלהים ונחלת אמרו [1]) מאל (איוב כ כט).

אמר[2]), פ״י, אמרתי וכו׳ גם לפני אתנח וסו״פ[3]), אמרתם וכו׳, עת׳ אמר, תאמר, תאמרנ, תמרנ, יאמר, ויאמר ויאמר ובהפס׳ -מר, צווי אמר, -מר-נא, אמרנה, — אמר, אמור, אמר, אמר, האמר, באמר, כאמר, לאמר (במקום לאמר, מפני רוב השמוש בלשון) וגם *לומר, — א) גלה דעתו, חפצו, בדבור פה, sagen; dire; say: אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן (בראש׳ ג א). - אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך (שם יו). ויוסף אמר לאשר על ביתו (שם מד ד). וישמע משה לקול חתנו ויעש כל אשר אמר (שמות יח כד). ועם ו המהפ׳: והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם (בראש׳ מו לג). ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו (דבר׳ כט כא). — ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו (שמות כג יג). למה אמרת אחתי הוא (בראש׳ יב יט). וגם אמרת באזני הנה הכסף אתי (שופ׳ יז ב). והיא גם הוא אמרה אחי הוא (בראש׳ כ ה.) ואמרה (עתיד) שתה וגם גמליך אשקה (שם כד יד). השלום אביכם הזקן אשר אמרתם (שם מג כז). ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו (שם לב כא). לכו ונהרגהו ונשלכהו באחד הברות ואמרנו חיה רעה אכלתהו (שם לז כ). ראה אתה אמר אלי העל את העם הזה (שמות לג יב). ואת אמרת זה בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי בנך המת ובני החי (מ״א ג כג). שמעתי אמרים נלכה דתינה (בראש׳ לז יז). ולבנים אמרים לנו עשו (שמו׳ ה יו). שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון העשקות דלים הרצצות אביונים האמרות לאדניהם הביאה ונשתה (עמוס ד א). והנה אמרת הסיתוך ויכלו לך (ירמ׳ לח כב). על אחד ההרים אשר אמר אליך (בראש׳ כב ב). והיה הנער אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה (שם כד יד). ואמר לה זה חסדך (שם כ יג). ואמר אל אדני אלי לא תלך (שם כד לט). ואומר למלך (נחמ׳ ב ז). אעלה ואגידה לפרעה ואמרה אליו אחי ובית אבי וכו׳ (בראשית מו לא). אומרה לאל סלעי למה שכחתני (תהל׳ מב י). ולא תאמר אני העשרתי את אברם (בראש׳ יד כג). כה תאמר לבני ישראל (שמות ג יד). ושכר עבדיך אתן לך ככל אשר תאמר (מ״א ה כ). ותאמר אל עבדיך הורדהו אלי (בראש׳ מד כא). כל אשר תאמרי אלי אעשה (רות ג ה). ותאמרי לעולם אהיה גברת (ישע׳ מז ז). אם כה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים (בראש׳ לא ח). ויברכהו ויאמר ברוך אברם (שם יד יט). ויאמר אדני יי׳ במה אדע כי אירשנה (שם יה ח). ויאמר אלהים יהי אור (שם א ג). ויאמר אלהים יהי רקיע (שם שם ו). — ובפס׳ איוב ויאמר בהפסק מלעיל: ויען איוב ויאמר [1]) (איוב ג ב). — ויש סברים שבזמן מאוחר אמרו בדבור ההמוני ויאמר גם מדבר בעדו במקום ואמר [2]): ויאמר (המלאך) אלי מה אתה ראה ויאמר [3]) ראיתי והנה מנורת זהב (זכר׳ ד ב). ואריבה את החרים ואת הסגנים וכו׳ ויאמר[3]) לא טוב הדבר אשר אתם עשים (נחמ׳ ה ז-ט). ואצוה את חנני אחי וכו׳ ויאמר [3]) להם לא יפתחו

פינסקר (מבוא לנקוד אשורי, 154) מחליט כי מן אמר צריך לאמר אמרי כמו מן חלק חלקי, ואמרו הוא במקום אמרו ונתחדד להירק. — [1]) יש מגיהים עריץ במקום אמרו.

[2]) בערב׳ אמר a). — [3]) דק׳ הט׳ סי׳ נט: כל אמרתי פתח בכל הקריה בין באמצע בין באתנח בין בסוף פסוק בר מן חד אמונתך ותשועתך אמרתי (תהל׳ מ יא). וכן במסו׳ שם נמסר ל׳. ואין לעמד על טעם הענין.

a) أمر

[1]) נמסר במס״ג: וכל ויען ויוסף דאיוב וכו׳ אבל הם כולם מלעיל. ע״כ. ואין לעמד על הדבר אם היה זה אופן הדבור מיוחד למקום אחד, או זו פעולת הדבור המליצי. — [2]) כך בטב׳ סי׳ 430. — [3]) כך הוא הכתיב ונקוד ויאמר, ונמסר ע״ז ואמר קרי,

שערי ירושלם עד חם השמש (שם ז ז-ג). ותדר נדר ותאמר ה׳ צבאות אם ראה תראה (ש״א א יא). ותען אסתר ותאמר שאלתי ובקשתי (אסתר ה ז). ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל (בראש׳ ג ב). ותאמר שרי אל אברם הנה נא עצרני ה׳ (שם טז ב). העזה פניה ותאמר לו (משלי ז יג). במקום ותאמרי) מה נאמר לאדני מה נדבר ומה נצטדק (שם מד טז). ואיך נאמר אליו מת הילד (ש״ב יב יח). ונאמר[2] תהי נא אלה בינותינו (בראש׳ כו כח). ונאמר אליו כנים אנחנו (שם מב לא). מי הגיד מראש ונדעה ומלפנים ונאמר צדיק (ישע׳ מא כו). ואשר תאמרו אלי אתן וכו׳ ואתנה כאשר תאמרו אלי (בראש׳ לד יא-יב). ואם משא ה׳ תאמרו לכן כה אמר ה׳ (ירמ׳ כג לח). כה תאמרון לאדני לעשו (בראש׳ לב ה). כה תאמרון לאיש (ש״א יא ט). כה תאמרון אל אדניכם (מ״ב יט ו). כה תאמרן אל צדקיהו (ירמ׳ לז ג). ותענו אתי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת (דבר׳ א יד). ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים (שם כב). ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה׳ אתנו הוציאנו מארץ מצרים (שם כז). כי יאמרו לא נראה אליך ה׳ (שמות ד א). והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם (שם יב כו). למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אתם (שם לב יב). ואם חי ה׳ יאמרו לכן לשקר ישבעו (ירמ׳ ה ב). ועזוז נוראותיך יאמרו וגדולותיך אספרנה (תהל׳ קמה ו). כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו (שם יא). ויאמרו איש אל רעהו (בראש׳ יא ג). ויאמרו הבה נבנה לנו עיר (שם ד). ויאמרו כן תעשה כאשר דברת (שם יח ה). ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה (שם לד יד). ויביאו אל אביהם ויאמרו זאת מצאנו (שם לז לב). ותען רחל ולאה ותאמרנה (בראשית לא יד). ותאמרן המילדת אל פרעה (שמות א יט). ותאמרן (בנות רעואל) איש מצרי הצילנו מיד הרעים (שם ב יט). ותענינה הנשים המשחקות ותאמרן הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו (ש״א יח ז). — והשמיטו את האלף הנחה גם מהכתב: ולעמשא תמרו[1] הלוא עצמי ובשרי אתה (ש״ב יט יד). אשר ימרוך[2] למזמה (תהל׳ קלט כ). — ובארץ ישראל בזמן מאוחר הוקלה מאד ההמזה גם כשאין לפניה אות שמושית, והיו שאמרו מ ר במקום אומר ובמקום אמר: אמר (ר״ע) מזו לימדתי עליהם מה אם בשעה שאינן זפופות את מ ר[3]) מותרין בשעה שהן זפותות אלא זיפתן לא כש״כ (ירוש׳ ע״ז ב מא ב). אם אבק שאין דרבו להלך את מ ר והיה לאבק וכו׳ (שם פסח׳ ה לב ג). שמע רבי יוחנן ו מ ר יפה לימדנו רבי (שם ע״ז ד מג ד). שמע רבי לעזר ו מ ר אין רשות גדולה מזו (שם שביעי׳ ו לו ג למטה). הזר ר׳ יונה ו מ ר האשה הזאת אינה מחמצת כל צורכה (שם ערלה ב סב ב, למעלה).

— ולווי: אמר אל אחיך (בראש׳ מה יז). לבן אמר לבני ישראל (שמו׳ ו ו). אמר־נא שבלת ויאמר סבלת (שופט׳ יב ו). עתה רוץ נא לקראתה ואמר־לה השלום לך (מ״ב ד כו). ורקע ברגלך ואמר־אח אל כל תועבות רעות בית ישראל (יחזקאל ו יא). אמרי־נא אחתי את (בראשית יב יג). לכי אמרי לירבעם (מ״א יד ז). אמרו־נא אל יואב קרב עד הנה (ש״ב כ טז). אמרו לבת ציון הנה ישעך בא (ישעי׳ סב יא). — ומקור: ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני (שמות כא ה). כה תברכו את בני ישראל אמור[4]) להם יברכך ה׳ וישמרך (במדב׳ ו כג-כד). אם אמר אמר לנער הנה החצים ממך והנה (ש״א כ כא). אמרים אמור למנאצי דבר ה׳ שלום יהיה לכם (ירמ׳ כג יז). האמר תאמר אלהים אני לפני הרגך (יחזק׳ כח ט). האמר למלך בליעל (איוב לד יח). — וסמוי׳: יען אמר מואב ושעיר הנה ככל הגוים (יחזק׳ כה ח). כי טוב אמר־לך עלה הנה (משלי כה ז). באמר ה׳ אלי הקהל לי את העם (דבר׳ ד י). ויחללו את שם קדשי באמר להם עם ה׳ אלה ומארצו יצאו (יחזק׳ לו כ). ויהי כאמר יהושע אל העם (יהוש׳ ו ח). — וכנ׳: ולא

ובמסה״ג נחמ׳ ה ט ואו״א נמסר ד׳ כתיב ויאמר וקרי ואמר והזכיר את ג׳ הפסוקים שהובאו פה בפנים, ועוד ש״ב א ז-ח: ויקרא אלי ואמר הנני ויאמר לו מי אתה ו י א מ ר אליו עמלקי אני. אבל רוב החדשים מחליטים כי טעות פשוטה, הואיל ובאותו הדבור של הנער כתיב קודם ואמר.

[1]) נמסר (אסת׳ ס): ה בפתח וזה לבדו מלעיל. והעיר רא״ב (מכל׳ דס״פ) אמר וז״ל: נחשב להפסק בעבור מלת לו. ע״ב. — [2]) סם סגולה ומלעיל אעפ״י שהוא בהפסק. — [1]) נמסר ג׳ חסרים אלף בלישנא דאמירה, והם שנים שהובאו בפנים ואחד ם מ ר בארם׳. — [2]) הסכימו שם רוב החדשים כי הכונה היתה פה ימרוך, מן מרה. — [3]) מאמר זה הוא כ ל ו עברי, ורגלים לדבר כי המלים א ת מ ר במקום אתה אומר נאמרו בתוך ה ד ב ו ר ה ע ב ר י. בהמאמרים האחרים המובאים בפנים אעפ״י שגם הם בעברית יש מקום לפקפק שמא המלה ומר במקום ואמר היא חלק מהמאמר הארמי שקודם לכן — [4]) נמסר: ו ג׳ מל׳ וג׳ חס׳.

יצא מפיכם דבר עד יום אמרי אליכם הריעו (שם ו י). באמרי לרשע מות תמות (יחז' ג יח). יען אמרך[1]) את שני הגוים ואת שתי הארצות לי תהיינה (שם לה י). הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי (ירמ' ב לה). יען אמרכם[1]) את הדבר הזה (שם כג לח). הוגעתם ה' בדבריכם ואמרתם במה הוגענו באמרכם[1]) כל עשה רע טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ (מלאכי ב יז). ברצח בעצמותי חרפוני צוררי באמרם אלי כל היום איה אלהיך (תהל' מב יא). ויהי באמרם אליו (עבדי המלך למרדכי) יום ויום ולא שמע אליהם (אסתר ג ד). ועם ל בראש לאמר (במקום לאמר): כי ירא לאמר אשתי פן יהרגני (ברא' כו ז). לנטע שמים וליסד ארץ ולאמר לציון עמי אתה (ישע' נא יו). — ואחרי הפעלים דבר וכו' עי' לקמן. — ובחלוף שתי התנועות ילומר: נאמנין על השמן לו מר של מעשר עני הוא ואין נאמנין עליו לו מר של זיתי ניקוף הוא (פאה ח ג). יכול הוא לו מר לו טול אתה חטים (דמאי ו ט). בוש אתה לומר (תוספתא כל' ב"ק א ו). וחש לו מר שמא ניסך הוא (ירוש' ע"ז ב מא:). רבי תרשיני לו מר לפניך דבר אחד שלמדתני (חגי' יד:). — ודרך הלשון לאמר: אמרת, במשמעת הנה כבר א מ ר ת זה, אין אני צריך לאמר, אמר לו (ר' אליעזר לשמעון הצנוע) בוש אתה לומר שכלבו של כהן גדול חביב הימך א"ל (שמעון הצנוע לר"א) רבי א מ ר ת (תוספת' כליס ב"ק א ו). — יאמר ב פ ת ח ו ק מ ץ, ר"ל בדברים ברורים, שאין מקום לטעות בהם: יו א ו מ ר ה אל הנער בפתח וקמץ לך אמור אל השולח אותך כי שירתו ערבה לי כריח ניחוח (עמגות' מחכר' יג). — ב) חשב, זמם, denken; penser; think: ואמר אך טרף טרף (יוסף) (ברא' מד כח). הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המצרי (שמות ב יד). אמר אמרתי כי שנא שנאתה (שופט' טו ב). אמור אמרתי ביתך ובית אביך יתהלכו לפני (ש"א ב ל). מה תאמר נפשך (שם כ ד). אמר בלבו (תהל' י ו). אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (קהל' ז כג). — ג) העלה קרבן: ויעשו להם מסכה מכספם בתבונם עצבים מעשה חרשים כלה להם הם אמרים[1]) זבחי אדם עגלים ישקון (הוש' יג ב). — ובהשאלה: אמר אני מעשי למלך (תהל' מה ב). — ד). — יא מ ר באיזה דבר[2]) האמין בדבר זה, החליט דבר זה: שאין דרך לבקש תכלית לכלל המציאות לא לפי דעתינו ה א ו מ ר י ם בחדוש העולם ולא לפי דעת אריסט"ו בקדמות (מו"נ ג יג). אבל הכתובים א ו מ ר י ם בנצחותו (שם ב כז). ל א ו מ ר י ם בקדמות העולם (חסדאי קרשקש, אור ה' ב ג). — *תאמר, במשמ' אתה תוכל לחשב: לפי שהיה אברהם אבינו אומר ת א מ ר שהעולם הזה בלא מנהיג הציץ עליו הקב"ה ואמר לו אני הוא בעל העולם (מד"ר ברא' לט). אמר (יעקב) כל השנים הללו הוא (עשו) יושב בארץ ישראל ת א מ ר שהוא בא עלי מכח ישיבת א"י כל השנים הללו הוא יושב ומכבד את הוריו ת א מ ר שהוא בא עלי מכח כיבוד אב ואם שהרי כך אמר יקרבו ימי אבל אבי ת א מ ר שמת אותו זקן ובא עלי להרגני (שם עו). — *זאת אמרת, ר"ל מזה אנו לומדים: אמר רבי יוסי זאת א ו מ ר ת היה עומד ומקריב על גבי המזבח ונודע שהוא בן גרושה וכו' שעבודתו כשרה (ירוש' תרומ' ח מה ב). אמר רבי יוסי זאת א ו מ ר ת היו לפניו מאה סאה וכו' (שם שם ט מו ד). אמר רב הושעיה זאת א ו מ ר ת המנהג מבטל את ההלכה (שם ב"מ ראש פרק ז). אמר ר"ש בן לקיש זאת א ו מ ר ת ברכות אין מעכבות זו את זו (ברכו' יא:). אמר רבינא זאת א ו מ ר ת נר חנוכה מצוה להניחה בתוך עשרה (שבת כא:). אמר רב חסדא זאת א ו מ ר ת אבל אסור בתכבוסת כל שבעה

---

[1]) חשב ריב"ג אמרך אמרכם באמרכם בין ה ז ר י ם, כמו אכלך, והיה ראוי אמרך, אמרכם, מפני שהוא סובר שכך צריך להטות מקור פועל, והנטיה פעלך פעלכם היא למקור פעול, אמר וז"ל: וההפרש אשר בין שער בשכבך ובין לשמרך כי הכנויים בשער ובשכבך סמוך אליהם והמה ל פ ו ע ל י ם והם בשער לשמרך בדרך פ ע ו ל בהם. ועי' בהערות להמקורים ע"מ פעלך פעלכם, מאסכם, קצרכם, וכיוצא בהם. — [1]) המפרשים פרשו אמרים במשמעת דבור, ומבארים הכונה שהם אמרים כי זובחים האדם ינשקו את העגלים. אך אין כונה זו מתישבת בדרך טבעי בסגנון הכתוב, והפרוש האחד הטבעי הוא, כי א מ ר י ם הוא הפעל של זבחי, והכונה היא שהם א ו מ ר י ם להעצבים זבחי אדם, ר"ל מעלים להם אמורים של זבחי אדם. ונראה שהיה לפעל א מ ר לפנים משמעה זו של הבאת קרבן, אולי באמת מן משמעת גובה והעלאה שיחסר גם הקדמונים לשרש אמר. ועי' הערה לערך אמור, אמורים. וזבחי במקום זב-, או היה לפנים גם שם זבח, והושע אהב להשתמש במלים בצורות עתיקות ולא רגילות.

[2]) עפ"י דרך לשון ערב' קאל ב a).

a) قَال ب

(תענית יג:). א"ר אדא בר יצחק זאת אומרת ימי נדתה שאין רואה בהן עולין לספירת זיבתה (נדה כז.).—*אָמוּר מֵעַתָּה וכו' ר"ל דון מזה: אמור מעתה היו ידיו טמאות ואחורי הכוס טהורין ומשקה טופח באחורי הכוס אוחזו בבית צביעתו (תוספתא כלי' ב"ב ג ט). אמור מעתה ארבעה בלועין בכותל ותשעים וששה נראין מבחוץ (שם אהילו' יג ט). אמור מעתה בא דייתיכוס שלו (של משה) והרשות נתנה ביד אחר (ספרי, האזינו שלד). אמור מעתה במצרים לקו ארבעים מכות ועל הים לקו נ' מכות (הגדה לפסח). — פעול, אָמוּר, אֲמוּרִים, ־רָה, ־רוֹת: — הֶאָמוּר [1]) בית יעקב (מיכ' ב ז), ר"ל הַקָּרוּא בית יעקב. כשהוא אומר וזוגותם וכו' הרי חג אמור (מכי' מס' דפסחא ז). הרי לחם כפול אמור (שם ויהי בשלח ד ב). והיכן אמור (שם משפ' נזי' ד). חוקה האמורה בפסח (שם בוא, מסכ' דפסחא יד). שני אילם הם אחד האמור כאן ואחד האמור בחומש הפקודים (יומא ג.). מה שאמור ברגלים (סוכה נה:). אמר רבי אין הדברים הללו אמורים אלא לדברי ר"ע (יבמו' כב:). — ודבור קבוע בפרט במו"מ של הלכה בתלמוד, *במה דברים אמורים: המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחות לה משני קבין חטין או מארבעה קבין שעורים וכו' ונותן לה מטה ומפץ וכו' נותן לה מעה כסף לצרכיה וכו' במה דברים אמורים בעני שבישראל אבל במכובד הכל לפי כבודו (כתוב' ה ח=ט). במה דברים אמורים (שמי שלקח אשה אינו צריך ללכת למלחמה) במלחמת הרשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה (סוט' ח ז). א"ר ישמעאל במה דברים אמורים בשדה בעל אבל בשדה אילן כנס את תבואתו וכו' הרי אלו ג' שנים (ב"ב ג א). במה דברים אמורים בכהן נמלך אבל בכהן שאינו נמלך אחת לזו ואחת לזו (קנים ג א). במה דברים אמורים בגדול אבל בקטן תחילת כל שהוא (כלים ה א). במה דברים אמורים בזמן שפיה לחוץ (אהל' ט ה). במה דברים אמורים בזמן שהיא כלי מחולחלת (שם שם ז). במה דברים אמורים שנתן לו דמי כולן אבל לא נתן לו דמי כולן לא קנה (קידוש' כו:). — ואָמוּר במשמעת קצוב ונדור ל: אמורה הייתי להנשא לאחי אמה (הכית

[1]) בקצת ספרים כ"י האמר.

שטיינשנדר במאמרו על מלין רב האי בשם רב האי, במשמע' הטיבה בערב').—לֵאמֹר. מלה יוסיפו על הפעלים אמר, דבר, הגיד, וכו' במשמעת כדברים האלה, כמו שבא לקמן, nämlich; à savoir; namely: ויברך אתם אלהים לֵאמֹר: פרו ורבו (בראש' א כב). ויצו ה' אלהים על האדם לֵאמֹר: מכל עץ הגן אכל תאכל (שם ב טז). וידבר אלהים אל נח לֵאמֹר: צא מן התבה (שם ח טו=טז). ותצחק שרה בקרבה לֵאמֹר: אחרי בלתי היתה לי עדנה (שם יח יב). ותכחש שרה לֵאמֹר: לא צחקתי (שם שם טו). ואשר נשבע לי לֵאמֹר: לזרעך אתן את הארץ (שם כד ז). וידר יעקב נדר לֵאמֹר: אם יהיה אלהים עמדי (שם כח כ). וישאלהו האיש לֵאמֹר: מה תבקש (שם לז טו). ותתפשהו בבגדו לֵאמֹר: שכבה עמי (שם לט יב). ואני שמעתי עליך לֵאמֹר: תשמע חלום לפתר אתו (שם מא טו). ויגידו לו את כל הקרת אתם לֵאמֹר: דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות (שם מב כט-ל). העד העד בנו האיש לֵאמֹר: לא תראו פני (שם מג ג). והקל נשמע בית פרעה לֵאמֹר: באו אחי יוסף (שם מה טז). ויבאו כל מצרים אל יוסף לֵאמֹר: הבה לנו לחם (שם מז טו). על כן הם צעקים לֵאמֹר: נלכה נזבחה (שמות ה ח). והנגשים אצים לֵאמֹר: כלו מעשיכם (שם שם יג). ויכו שטרי בני ישראל אשר שמו עליהם נגשי פרעה לֵאמֹר: מדוע לא כליתם חקכם (שם שם יד). ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע לֵאמֹר: לא תגרעו מלבניכם (שם שם יט). אלהי העברים שלחני אליך לֵאמֹר: שלח את עמי (שם ז טז). וישם ה' מועד לֵאמֹר: מחר יעשה ה' (שם ט ה). והשתחוו לי לֵאמֹר: צא אתה (שם יא ח). וילנו העם על משה לֵאמֹר: מה נשתה (שם טו כד). ועל נסתם את ה' לֵאמֹר: היש ה' בקרבנו (שם יז ז). והגבלת את העם סביב לֵאמֹר: השמרו לכם עלות בהר ונגע בקצהו (שם יט יב). ויעבירו קול במחנה לֵאמֹר: איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה (שם לו ו). כי יבכו עלי לֵאמֹר: תנה לנו בשר (במדבר יא יג). ויעלו אל ראש ההר לֵאמֹר: הננו ועלינו (שם יד מ). וישלח ישראל מלאכים אל סיחן מלך האמרי לֵאמֹר: אעברה בארצך (שם כא כא=כב). אחינו המסו את לבבנו לֵאמֹר: עם גדול ורם (דברים א כח). ובשלח ה' אתכם מקדש ברנע לֵאמֹר: עלו ורשו (שם ט כג). כי יסיתך אחיך וכו' לֵאמֹר: נלכה ונעבדה (שם יג ז). כי תשמע באחת עריך וכו' לֵאמֹר: יצאו אנשים (שם שם יג-

יד). פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לֵאמֹר: קרבה שנת השבע (שם טו ט). והנה הוא שם עלילת דברים לֵאמֹר: לא מצאתי לבתך בתולים (שם כב יז). והתברך בלבבו לֵאמֹר: שלום יהיה לי (שם כט יח). וישלח יהושע וכו׳ מרגלים חרש לֵאמֹר: לכו ראו (יהוש׳ ב א). והודעתם את בניכם לֵאמֹר: ביבשה עבר ישראל (שם ד כב). למה רמיתם אתנו לֵאמֹר: רחוקים אנחנו (שם ט כב). אגלה אזנך לֵאמֹר: קנה נגד הישבים (רות ד ד). דאג לכם לֵאמֹר: מה אעשה לבני (ש״א י ב). ויאל שאול את העם לֵאמֹר: ארור האיש (שם יד כד). ויאמן אכיש בדוד לֵאמֹר: הבאש הבאיש בעמו (שם כז יב) ואדניה בן חגית מתנשא לֵאמֹר: אני אמלך (מ״א א ה). ונתן ביום ההוא מופת לֵאמֹר: זה המופת (שם יג ג). ותכתב בספרים לֵאמֹר: קראו צום (שם כא ט). כאשר כרתי לדויד אביך לֵאמֹר: לא יכרת לך איש (דהי״ב ז יח). ישא ביום ההוא לֵאמֹר: לא אהיה חבש ובביתי אין לחם (ישע׳ גז). המבקשים את נפשך לֵאמֹר: לא תנבא (ירמ׳ יא כא).—ובמש׳ בכונה זאת, מפני כך: ויקרא את נח לֵאמֹר: אלהים ינחמנו (בראשית ה כט). נגשו אלי השרים לֵאמֹר: לא נבדלו העם (עזרא ט א). כלם מיראים אותנו לֵאמֹר: ירפו ידיהם (נחמ׳ ו ט).— ומפני רוב השמוש במלה זו נהייתה כמו מלה ז ע י ר ה ולכן במקומות שהיא רהוטה מאד להמלה שלפניה, לפי הטעם והענין, ידברו בדגשת הלמד שבראשיתה, ולכן כל לאמר אחרי משה שבתורה למד דגושה [1]: וידבר יי׳ אל משה לֵּאמֹר בא דבר אל פרעה (שמות ו י, וכמו״כ יג א, יד א ועוד). — לומר: ל ו מ ר שאין שוטה נפגע (ירוש׳ תעני׳ ג סו ד). — ובמו״ם של הלכה: ל ו מ ר לך הרי שלקחו רבו ע״ש עם חשבה וכו׳ (מכילת׳ מסכת׳ דפסחא טו). ל ו מ ר אם הרגו ביום חייב (שם נזיקין יג). — תלמוד ל ו מ ר ע׳ תלמוד. — ועם כ כ ל ו מ ר ע׳ כלומר. — ׳אם אמר אומר [1]), ׳אם יאמר אומר, במשמע׳ אם

---

[1]) אמר רד״ק (מכלול שער אוי) וז״ל: לפיכך (מפני הסמיכות של המלה הזעירה אל שלאחריה) למד אל משה לֵּאמֹר דגושה ולמד אל משה ואל אהרן לאמר איננה דגושה. ע״כ. והעיר ר״מ לונזאנו בס׳ אור תורה (שמות ו י) וז״ל: אמר מנחם למד משה לאמר דגושה בכל התורה חוץ מן א׳ בפסוק ויאמר בני גד ובני ראובן (במדב׳ לב כה), מפני כי מלת משה שם בטרחא וכפי הנראה היה ראוי להיות רפה כיון שהיא סמוכה לאהו״י ואין כאן לא דחיק ולא אתי מרחיק. ובספרי המדקדקים לא מצאתי שידובר בה זולתי במכלול דף כז. חשב רד״ק לתת לזה טעם ולא אמר כלום כי רצה לדמותו למלה זעירא סמוכה והיה צריך להראות לנו דוגמתו במלה בלתי זעירא ובלתי סמוכה כי משה איננה מלה זעירא ולא סמוכה ועוד אפי׳ נודה שהודגש למד לֵּאמר לסבת הנח נסתר שקדמה בסוף משה עדין יקשה עליו קושיה חזקה שאם כן בפסוק ויאמר משה משה (שמות ג ד) היה ראוי להדגיש מם משה השני וכן בפס׳ לץ היין הומה שכר (משלי כ א), היה ראוי להדגיש השין. וכן היה ראוי להדגיש הלמד כן אעשה לכם (במדב׳ יד כח). ואולם מה שנ״ל בזה הוא: ידענו כי היה ראוי להניע אלף לאמר בשוא סגול כמו והיה לאכול (דברי׳ לא יז), באמור אלי כל היום (תהלי׳ מב ד), אלא שלרוב ההשתמשות שנשתמשו במלה זו הניחו האלף להקלו אך צריך לפחות להורות עליו בנשימה ולכן הלמד בצרי המורה נחות. והנה אם נקרא הלמד רפה אחר שקדם לו נחות בסוף משה טבע הלשון יביא להקרותה כמו בשוא למד ולא יהיה זכר לאלף הנחה בנשימה כמו על צוארי בנימין (בראש׳ מה יד). לכן הדגישו הלמד כי ע״י שהאדם מכה בה בכח קריאתה הדגושה נמצא קורא הלמד בצרי ונמצאת האלף נדגשת בנשימה: והסכים לזה ו״ה בחומ׳ עין הקורא שם. אך טענותיו של רמ״ל אינן מכרחות, ודבר טבעי הוא שנהג הלשון מנהג זה במלת לאמר מפני שמרוב השמוש בו נהיתה כמו מלה זעירה, מה שאין כן במלים אחרות. ובנקוד הבבלי למד לאמר דגושה בכל מקום אחרי מלה בטעם משרת, כמו אלַי לֵּאמר (ירמ׳ א ד), יצאו ששה מקומות, ובטעם מפסיק למד רפה כמו ירושלם לאמר (שם ב ב). ולכן דחה ש״פ (מבוא לנק׳ תשו׳) את דעתו של רד״ק שהדבר תלוי בנח נסתר שלפני לאמר, וכמו״כ את דעתו של רמ״ל באו״ת שדגש הלמד משמש להגן על האלף שלאחריה שתהיה נשמעת קצת, אמר וז״ל: בכל מקום שהתיבה שלפניה במשרת והקריאה רהוטה בחבור המלות היו מבטאין מלת לאמר בנחות האלף לרהיטת המבטא, אשר על כן שמו המנקדים (לפני המצאת הנקוד עוד) נקודה בהלמד, בכדי להעיר על קריאה זו של האלף. אבל כשהתיבה שלפניה נפסקה בטעם היו באמת מניעין האלף בצירה חטוף למתינות המבטא. ולפיכך לא הדגישו הלמד לסימן, אלא שברבות הימים נשתקע הדבר ונחות האלף גברה להאחז בכל מקום בקריאה אף אחר טעם מפסיק לרוב השתמשותה כך, עד שבסוף הימים דגשו הנקדנים את הלמד גם אחרי מפסיק כמו שהודענו לעיל מנקוד המלה ביחזקאל. ע״כ. עכ״פ נראה, כי בזמן הנקוד הטברני לא נשאר המנהג להדגיש את למד לאמר אלא במקום שהיא רהוטה מאד להמלה שלפניה, כמו בהדבור הרהוט מאד משה לֵּאמר.

[1]) לפי לשון הערב׳ אִן קָאל קָאִיל a).

---

a) ان قَال قَائِل

יֹאמַר אדם: וְאִם אומר אוֹמֵר איך יֵאָמֵר וכו' (תשו' דונ' סי' קיט). ואם יאמר אומר שזה הבטול לא יתחייב (רלב"ג מלח' ה ב).

— נפע', נֶאֱמַר, עתיד יֵאָמֵר וכו', אמרו אותו: אשר יֵאָמֵר היום בהר ה' יראה (ברא' כב יד). עיר ההרס יֵאָמֵר לאחת (ישע' יט יח). לא יאמר לך עוד עזובה ולארצך לא יֵאָמֵר עוד שממה (שם סב ד). ביום ההוא יֵאָמֵר לירושלם אל תיראי ציון אל ירפו ידיך (צפנ' ג יו). והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יֵאָמֶר לו (ישעי' ד ג). — ובהפסק: על כן יֵאָמַר כנמרד גבור ציד לפני ה' (ברא' י ט). ועם ו ההפוך: וַיֵּאָמֵר למלך יריחו לאמר (יהוש' ב ב). ובעבר: ומראה הערב והבקר אשר נֶאֱמַר אמת הוא (דני' ח כו). —ודבור קבוע בתלמ' שנ' כך וכך, ר"ל שכך וכך נאמר בתורה: על ג' דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם (אבו' א יח). עד שלא נבחר דוד היו כל ישראל כשרים למלכות משנבחר דוד יצאו כל ישראל שנאמר הלא לכם לדעת כי יי' אלהי ישראל נתן הממלכה לדוד (מכי' מס' דשבת' פתי'). — ומקור: תישר לבבנו ביראתך להחטיב ולְהֵאָמֵר (מוס' יוה"כ, אנוש איך ילדק). —נאמרות: אינך צריך מהידיעה בנאמרות ליתר מהידיעה בסוגים (בכ"ע פלקיירה, מקור חיים לרשב"ג).

— הפע', הֶאֱמִיר, הֶאֱמַרְתָּ, — הֶאֱמִיר את פלוני, הכריז ופרסם אותו בגלוי באיזו משרה, Jem. proklamieren; proclamer qqn; proclame: את ה' הֶאֱמַרְתָּ[1]) היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמר חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמע בקולו וה' הֶאֱמִירְךָ היום להיות לו לעם סגלה וכו' ולתתך עליון על כל הגוים (דבר' כו יז-יט). — ואמר הפיטן: אאמיר אותך סלה בהוד והדר ותהלה (ר"א קליר, אאמיר, א סכות). אאמיר מסתתר במעון חביון (ר"י טוב עלם, שבה"ג). והירים הֶאמירו את שם הגדול (ר"י ברצלוני אזהרות). כבודי ה' נא אמירנו הֶאמרנוהו והֶאמירנו (שיר היחו' ד). —ובדברי חול: ויהי בחור אוכל ימים מתמיד הולך תמים וראש הישיבה עשה לו חטיבה וְהֶאֱמִירוּ לבחיר התלמידים (יל"ג, ג ו, נהרא ופשטיה). —ובמשמ' פאר, שבח: התנבלה (תבל) איך אֶאֱמִירֶהָ, התבאשה איך לא אַמִירֶהָ (ר"י הלוי, יונה תקנן). זכרך מאד מפארים חסנך בפימו מַאֲמִירִים (הילי השחר שבור"ת, אתה המאזין). לילה אברכהו יומם אשחרהו באמת ארוממנהו כן אאמיר אותו (יסכ"י הנקדן, הקד' עין הקורא). או כי אאמיר אמרתי אם מרה תהיה באחרונה (בתי"ע ז). —ב) יהרים: הן במשפט ישפיל ויאמיר (מבה ריאטי, מקדש מעט, מאמ' ב). חזק לבה כמו שמיר ועל אויבה אותה תאמיר (ישראל נאגארא, מ"ל פרידלודר, יה לי קרא). — ג) יִנתן כח ושלטון: הוגעת יוצרך בחוזק מצה האמרת יצרך להרע נצח (רב עמרם גאון, סליח' ב). — ד). יִיחס לפלוני דבר מהדברים, אזהרה שלא להאמיר האלהות לזולתו (ר"י אברבנל, ראש אמנה, ד). — ה) יְתאר אותו בתארים, אֵיךְ באיכות מה, ומי הביא את הפלסופים להעיד השקר הזה בבורא הכל יען כי האמירו הש"י מצד מחשבתם לבד ודבר הבורא לנביאיו (ר"י יעבץ, מאמ' האחדות ג). ובבונה מעלות האמירו (יב"ר מקנדיאה, מצרף לחכמה בתחלתו). — יְהאמיר דבר לפלוני בכך, נתנהו לו בתנאי זה: ועוד אתה פשעת בו שהאמרתו (את הדבש) לעכו"ם בבדוק וכו' שאלו לא האמרתו בבדוק אין עליו בדיניהם כלום (פסק החסיד מנחם דוד טיקטין, נדפ' ברא כרך ב' אלפסי הוג' וינה, שמיד). — ו) יְהקדיש, יעד לקרבן, לדבר קדוש, weihen; consacrer; consecrate: בך בחר ה' האמירך להעלותך לעולה (בל' אוליוירו, אגר' אילי אהבי'). — ז) היוקר יאמיר: בעקבות משיחא חוצפא יסגא ויוקר יאמיר[1]) הגפן

---

[1]) ת"א ית יי' חטבת וכו' ויי' חטבך. וכן התלמוד: עשתוני חטיבה (תוספתא סוט' ז ו, גמ' ברכ'). ועי' ערך חטב. רסע"ג פתרו מלשון אמיר a) בערב' במש' נסיך ושליט, והשיג עליו דונש (תשו' דונש סי' ג) ואמר: ואין לפחה באלו הפסוקים כלום וכו' ונפרש את ה' האמרת וה' האמירך מלשון אמירה ע"כ. אבל, אעפ"י שהזהיר דונש מאד מפרוש זה ואמר: השמר בני מן הים העמוק וגליו פן תטבע בשאון גליו, אעפי"כ נכון פתרונו של רסע"ג עפ"י שמוש הלשון הערב' אַמַּר b), קצת במשמעה זו. מנחם לא פרש כלום. ריב"ג: וענינו אצלי הרוממות וההעלאה ולכן קראו לסעיף העליון אמיר ולפי זה ענין האמירך רוממך והעלך ויתכן עוד שיאמר פרסם אותך ושמך לאות מאשר אמרו הקדמונים על האות אמרא וכן פירש בו רב שרירא ז"ל בפירושו למלות. ע"כ. רשי פרש הפריש והבדיל. ראב"ע פרש כמו ריב"ג, ובשם ר"י הלוי כמו דונש. ולפי הפרושים המתהלפים האלה השתמשו בהפעיל זה בספרות.

a) أَمِير b) أَمَّر

[1]) כך הגרסה פה, אך בסנה' צז. הגרסה העזות

תתן פריה והיין ביוקר (סוט' מט :).— ופ״ט בספרותנו השמוש והיקר י א מ י ר במשמעת עליית השער של צרכי א״נ.

— *אמר, אמרו[1]), עשו (למשל פועלים) קנוניה וקשר ביניהם לחדל ממלאכה מפני טענה מן הטענות שיש להם על בעה״ב, streiken; se metre en grève, to strike. ופשט השמוש הזה בדבור ובעתונים.

— התפ׳, התאמר התאמרו, — א) קשרו קשר יחד, sich verschwören; conspirer, conspire: עד מתי רשעים ה׳ עד מתי רשעים יעלזו יביעו ידברו עתק יתאמרו כל פעלי און (תהל׳ לד ג=ד). ואמר המשורר: מי יעמד לפני עדת מתקוממים יתיעצו עלי ו י ת א מ ר ו (רסכ״ג, סס״ד, יח).— ב) נתוכח, נתקוטט, disputieren, se disputer; dispute: מלמד ש נ ת א מ ר ו (הבל וקין) זה בזה דין אמר חלוש ודין אמר פרוח (מה״ג, הנ׳ סכטר, ויאמר קין).— ג) יהתפאר בדבר: זה אלי ואנוהו זעקו ושוררו הכל נחלתנו הוא וכו נתאמרו (סלית׳ מוסף יוה״כ, אלהים אל דמי). ואלו העושים עתה דבריהם בצנעה יתנשאו לעשות דבריהם בגלוי פנים בפרהסיא ו י ת א מ ר ו לאמר ידנו רמה (מנח׳ קנא׳, אבא מארי, נא). — ואמר המליץ: סגלת חכמים וכבוד עשרם תבונה וכסילים בסכלות י ת א מ ר ו (אסף כא א). — ויחס לעצמו מעלה מן המעלו׳: ועניה בני נביאים י ת א מ ר ו (מפו אה״ל ע). באהבתם וחסדם כל היום יתאמרו ודמי עמי מידם כמים נגרו (לטרים, כבית יברא). באמת י ת א מ ר ו יעלו עדי צדק וכנף שקוצים תחת האדרת (יל״ג דו״מ ה). כל ההמצאות אשר בני דורנו החכמים בעיניהם מ ת א מ ר י ם כי הם המציאום (סות, ספור קפילת הדלך). וקדוש אני י ת א מ ר בגאוה (יוסף הלוי). — וכמו נאמר: לך בגרון חסידים רון יתאמר כי שוע לא נכר בך נאמר (שחרית יוה״כ, לך אדר).

אמר[1]), ש״ז, מ״ר אמרים, — כבש: סם המות אמריך וקוץ ודרדר אמירך רוש פתנים בשר אמריך ועפרות תבל גובה אמיריך (עזרא הבבלי, תוכח׳ מוסר קב.).

א. **אמרה**, אמרה ש״נ, כנ׳ אמרתי, אמרתו, מ״ר אמרות, סמי׳ אמרות אמ-, —א) דבור, חבור מלים יחד, Rede; discours; speech: עדה וצלה שמען קולי נשי למך האזנה אמרתי כי איש הרגתי לפצעי וילד לחברתי (ברא׳ ד כג). יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי (דבר׳ לב ב). האזינו ושמעו קולי הקשיבו ושמעו אמרתי הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו (ישע׳ כח כג=כד). אני קראתיך כי תענני אל הט אזנך לי שמע אמרתי (תהל׳ יז ו). כי שמרו אמרתך ובריתך ינצרו (דבר׳ לג ט). ושפלת מארץ תדברי ומעפר תשח אמרתך (ישע׳ כט ד). השלח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו (תהל׳ קמז יה). עשה ה׳ אשר זמם בצע אמרתו[2]) אשר צוה מימי קדם (איכה ב יז). אמרות[3]) ה׳ אמרות טהרות (תהל׳ יב ז).—ב) ידבר פאר: עוזר וסומך אתה לכל באי העולם אבל לי יותר עשאני א י מ ר ה ועשיתיו א י מ ר ה (מכי׳ מס׳ דבחדש

תרבה והיוקר י ע ו ת. ופרש רש״י: שלא יכבדו זה את זה, ל״א היוקר יעוות מכובד שבהן יהיה עוותן ורמאי. ע״כ. אך תויו״ט פה סוטה פרש: יאמיר מלשון גבהות ויהיה ענינו היוקר יגדל עד למעלה כאדם האומר יש יקרות שאין למעלה הימנו.

[1]) בארמ׳: דאייקר עבידתא ו א י מ ר ו פועלים ואזול בעה״ב ופייסינהו מהו דתימא מצי אמרי ליה כי מפייסינן אדעתא דטפת לכו א א ג ר א קמ״ל דאמר להו אדעתא דטרחנא לך באכילה ושתיה וכו׳ דזל עבידתא ואימר בעה״ב ואזול פועלים ופייסוה מהו דתימא מצי אמר להו אדעתא דבצריתו לי מאגריי קמ״ל דאמרי ליה אדעתא דעבידנא לך עבידתא שפירתא (ב״מ עו.—שנתיקרה העבודה ואמרו פועלים (חדלו מלעבוד) והלך בעה״ב ויפים אותם. מהו שתאמר יכולים הם לאמר אם נתפיסנו על הדעת שתוסיף על שכרנו, הרי הוא (בעל ההלכה) משמיענו שהוא (בעה״ב) אומר להם פיסתיכם על הדעת (במחשבה) לטרח לכם באכילה ושתיה וכו׳ שהוזלה העבודה ואמר בעה״ב והלכו הפועלים ויפיסוהו, מהו שתאמר הוא יכול לאמר להם (נתפיסתי) על הדעת שתפחיתו לי משכרכם הרי הוא (בעל ההלכה) משמיענו שיכולים הם לאמר לו (פיסנוך) במחשבה לעשות לך עבודה יתר יפה).

[1]) אשור׳ אמר, ולפי דע׳ חל״א מן אמר היה לבן, נקי. וכמו״כ בכנע׳. בארמ׳ וסור׳ אמר, אימר, אימרא. בערב׳ אמר a), הקטן מהכבשים. וככר העיר גידי (Guidi, della sede) כי מלה זו שאולה בער׳ מארמ׳. וכן ס׳ פרנקל.

[2]) כך בכל הנוסח׳. וכן העיד רד״ק בפרושו, וכמו אשכם, אשתו.—[3]) מ״ש: במקצת ספרי הדפוס הם בשוא לבד אך בכמה ספרים כ״י ודפוסים ישנים בחטף פתח. ע״כ. וכן מיכאלים בשם שמנה כ״י. והזכירו אולסה׳ ושטדה חטף פתח זה, אך לא מצאו טעם מספיק. ואולי כדי לזוגו קצת עם אמרות שלאחריו.

---

a) أَمْر

ג). — ג) יבלשון הפלסופים היהודים האלכסנדרוניים ותלמידיהם, הכח והרצון האלהי היוצר ובורא והחכמה האלהית, Logos : ידיעת האמרה הפועלת כלומר הרצון (מקור חיים להרשב"ג ה). הפרק בין התנועה והאמרה כי האמרה כח משולח בעצמים הרוחניים (שם). האדם אשר דבר באמרה תתרשם צורתה (שם). תדמה הבריאה לאמרה (שם). ובכן תהיינה אלה שתי האמרות המקבילות מבדילות האמת מן השקר (תגמ' הנפ' ה:).

:*אִמְרָה[1]), (אימרא), ש"נ, סמי' אִמְרַת, מ"ר אִמְרָיוֹת[2]) -ריות[3]), חפוי על תפר הבגד או על פיו, Saum; ourlet; seam, hem : חלוק שנראה בו נגע מציל את האמריות[4]) שבו אפילו הן ארגמן (נגע' יא י). לא יעשה הימנו (מבגד שאבד בו כלאים) אימרא המפורסמת (תוספתא כלא' ה יע). האורג שני חוטין על גבי הגס[5]) ועל גבי האימרא (שם שבת יב א). האמריות של שוראין ושל זהב (ספרא תזרי' נגע' טו). פשתן שצבעה בחרם לא יעשה ממנה אימרה (ירוש' כלא' ט לב.). פירסמו עצמן כאימרא בחלוק (שם קידוש' סס ב). יבוא עלי אם ראו קורות ביתי שערות ראשי ואימרת חלוקי (שם יומא לח ד). איזהו הדיוט ואיזהו אומן אמר ר' יוסי בן חנינא כל שהוא מזויג את האומריות זהו אומן וכל שאינו מזויג את האומריות זהו הדיוט (שם מו"ק א עד ד). (מהו חַיָּט הדיוט שאמרה המשנה שהוא תופר כדרכו אמרו בית ר' ינאי) כל שאינו יכול להוציא מלא מחט בבת אחת ר' יוסי בר חנינא אמר כל שאינו יכול לכוין אימרא בחפת חלוקו (מו"ק י.). במה שימש משה כל ז' ימי המלואים וכו' בחלוק לבן שאין לו אימרא (תענ' יא:). זה נתן מדת ארכה ורחבה (של הבגד שמצא אחד) וזה נתן מדת האמריות שבה יתן למי שנתן מדת ארכה ורחבה (רמב"ם גזלה ואבדה יג ז). חלוק שנראה בו נגע מציל את האמריות שבו אפילו היתה האימרה צמר או פשתים מצילה ואינה נשרפת (הוא, טומאת צרעת יג י). בחלוק בלי שפה ואמרה (ר"י אזובי, שיר קער' כסף).

:אַמְרִיאֵל, מלאך השולט בחדש סיון (כתרס גדול בספר ברכ' אברהם לכבוד דר' ברלינר).

אֲמַרְכָּל[1]), ש"ז, מ"ר אֲמַרְכְּלִים, — פקיד, ממונה, אחד משבעה הפקידים שהיו ממונים על המקדש, Beamter im Tempel; fonctionnaire du temple; officer of the temple : אין פוחתין משלשה גזברין ומז' אמרכלין (שקל' ה ב). משוח מלחמה קודם לסגן סגן קודם לאמרכל (הור' יג י). הגיזבר חותם ונותן לאמרכל (ירוש' שקל' מט). והוא (אלעזר) היה אמרכל הלוים (מד"ר במדב' ג). ראש בית אב קודם לאמרכל אמרכל קודם לגזבר (שם ו).

אֶמֶשׁ[2]), — מלת הזמן, הלילה שלפני יום הנכחי,

---

[1]) ת"י (שמו' כו ד): אִימרא דיריעתא. אימרא דלבושיו (ת"י תהל' קלג ב). לפי דעת רב שרירא גאון וריב"ג (השרש' ערך אמר) עיקר פרושו הוא סימן, וכן בערב' אַמַארָא a) סימן ואות. ויש קצת ראיה לזה, כי גם בערבית ישתמשו למושג שפת הבגד בהשם עלאמה, שפרושו סימן ואות, עי' הערה לקמן. וקוה' סובר שנגזר מרומית orula (הקטנ' להשם ora). ולא הביאה ש' קרוים בין המלים השאולות מרומית. — [2]) נקוד המשנ' עם גפה"ע של הרמבם. — [3]) נקוד המשנ' המנק' הנדפסות. — [4]) כך הכתיב והנקוד במשנ' עם גפה"ע של הרמבם הוצ' דרנב'. ופרש רה"ג (והביאו הערוך בלשונו ממש): אלו בני אדם השובים כשתופרין את הבגד מחפין את התפר בבגד נאה בארגמן. ע"כ. והרמב"ם כתב: ואמריות אלצנאיף ואלעלאמת. ע"כ. ותרגם המתרגם המצנפות. אך זה אינו תרגום אלא העתקה במלה ערבית דומה לה, ובאמת צנאיף בערב' הוא מ"ר מן צִנף b) שפרושו הוא שפת הבגד, וכמו אלעלאמאת c), אעפ"י שהמלונים הערבים לא הזכירו משמעה זו (מלון ערב' גרמ' להרמב"ס של דר' פרידלנ'). ויפה תרגם פה דרנב' את דברי הרמב"ם הכנפות והשפתות. — [5]) כך גרס' תוספתא צוקמ', ושאר הנוסח' וכן בגמ' בבלי, וגרס' רש"י. ורה"ג גרם גם וכן הערוך ערך גם.

[1]) ארמית, אמרכל, -כלא: אֲמַרְכְּלָא דממני על רברבי ליואי (ת"א במד' ג לב). אֲמַרְכָּל מהימן (ישע' כד כג). משקל צְפַרְדֵּעַ. בעלי התלמוד דרשו מלה זו במדרש מלים המוני ואמרו שהיא מרכבה מן מר ומן כל או מן אמר ומן כל: אמר ר' יהודא למה נקרא שמו אמרכל שהוא מר על הכל (תוספתא שקל' ב יה). וכן במד"ר ויקרא ה. ובגמ' בבלי (הור' יג.) מאי אמרכל אמר רב חסדא אמר כולא. ואעפ"י שיש סברים כי מוצאה מלשון יונית ולפי דעת קוה' מפרסית, מ"מ אין ספק בדבר כי היהודים בהוציאם מלה זו מפיהם שמעו בה באמת הרכבת שתי המלים עבריות אמר כל.

[2]) באשור' אמשת, בלילה הקודם. בער' אַמְשׁ a)

a) أَمَارَة b) صِنف c) عَلَامَات

a) أَمس

: gestern Abend ; hier la nuit ; yesternight ויהי ממחרת ותאמר הבכירה (מבנות לוט) אל הצעירה הן שכבתי אֶמֶשׁ את אבי (בראש' יט לד). יש לאל ידי לעשות עמכם רע ואלהי אביכם אֶמֶשׁ אמר אלי לאמר השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע (שם לא כט). את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים ויוכח אמש (שם מב). אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אֶמֶשׁ (מ"ב ט כו). שאני אומר חטים של אמש היו משל אחד ושל היום היו משל אחר (דמאי ס ג). אומר החליצנו וכו' אם היום אם למחר ולמחר הואאומר אם היום אם אמש (עירוב' ג ט). בית שמאי אומרים אין מוליכין חלה ומתנות לכהן ביו"ט בין שהורמו מאמש בין שהורמו מהיום (ביצ' א ו). שלמים של אמש ושלמים של היום של אמש קודמין (זבח' י ו). אמש הכריע אחי אבא הלכה כר"נ (עירובין מג.). אמר לו (המלאך ליהושע) אמש ביטלתם תמיד של בין הערבים ועכשיו ביטלתם תלמוד תורה (שם סג:). שהורמו מהיום ושנשחטו מהיום ושהורמו מאמש ושנשחטו מאמש (ביצה יב:). א"ל ר"ט (לר"י) היום פניך צהובין אמר ליה אמש יצאו עבדיך לשדה והביאו לנו תרדין ואכלנום בלא מלח (נדר' מט:). אין מערבין שמרים של אמש בשל יום ולא של יום בשל אמש (ב"מ ס.). א"ר זירא אמש נראה לי רבי יוסי ברבי חנינא וכו' (שם פה:). אמש הרגו שביה ברוב עדיות עכשיו הרגו לא שביה ברוב עדיות (סנהד' מ:). אמר לו ריקה אי אתה יודע שמאמש היינו זהירין בך (מס' ד"א ס). אמר ר' יוחנן אמש הייתי יושב ושונה מעשה שגזרו תענית בחנכה בלוד (ירוש' מגי' א ע ד). אמר לו (הקב"ה למשה) אמש היית אומר ומאז באתי אל פרעה ועכשיו אתה עומד ומרבה בתפלה מה תצעק אלי אמש היית אומר המבלי אין קברים ועכשיו אתה מרבה בתפלה (מד"ר שמות כא.). אמר לו הקב"ה (לאברהם) אתה עשית עמי מאמש עד חצי הלילה וכו' (תנחומא בובר לך לך יא). — ובמשמעת בלילה שלפני מחר: מעשה בשמעון התימני שלא בא אמש לבית המדרש בשחרית מצאו יהודה בן בבא אמר לו מפני מה לא באת אמש לבית המדרש (ביצה כא.). — ובמשמעת יום תמול: יום ואמש ושלפניו (מכילתא, מסכ' דנזיקין פרשה יוד). — ובכלל תמול: לא תונו אותו שלא תאמר לו אמש היית עובד עכו"ם והיום נכנסת תחת כנפי השכינה (ספר' קדוש' ח).— ובמש' לילה, Nacht ; nuit; night : ונפשך עולה אצלי בכל אמש ואמש (תנחומא בובר משפטי' ט).—וככנו': דרשתיך בשמשי ואמשי (רסב"ג רבות מוסף יוה"כ לספרדים, ארוממך). מהר חמישי בפורו להמשי והגיה אַמְשִׁי [1]) בהעריב שמשי (קרובו' לפורים, אספר' אל תוק). צם (אליהו) ארבעים עם אמשיהם (Monats. 1894, 87). — ג) חשך ואפלה עמקה, : Finsterniss ; obscurité ; darkness הערקים ציה אֶמֶשׁ[2]) שואה ומשאה (איוב ל ג). הם (המצריים) האפילו ברכה כשמש לכן בשברם יום נהפך לאמש (ר"ה קליר, בעשר מכות, כ פסח). הפחדת ארמי באמש לילה (אז רוב נסים, הגדה ליל א פסח). בעטלף מתהלך בשואה ואֶמֶשׁ מכה העורון בל חזה שמש (בן זאב, שיר למעלות, הקד' תל"ע). יום כביר מליל אמש (אדם שס"ק, עת לאת אביב). פה במחלת צור פה חשך ואֶמֶשׁ (שם, קול נאקת). ובקרב לבו (של המלך שלמה) שואה ואמש (מיכ"ל קהלת). אך לבי דובר ברעדה לו גילה אל אֵל בי יתפלל בדמי האֶמֶשׁ (מיכ"ל, התפלה). עת יצא שחר זרח השמש נסה האולת ברח האֶמֶשׁ אור נגה על כל נגע גם בנו (יל"ג דרך בת עמי). חשרת עבי אֶמֶשׁ נטשה שמים ותקום השמש ותור קרנים (הוא, חג לב').

***אִמֵּשׁ**, פ"ע. — נהיה אמש, חשך, שקע האור: זכור רד אל חנף להחניף ממלכת שמשי אשר שמשו מאִמְּשַׁת והולכת (ר"א קליר, יוצר זכור, זכור אים). בטרם שמש בחדרו וחפתו יְאַמֵּשׁ לעמך סליחה כפרו תנה אל וחטאתו המש (נעילה, מחזור רומי).

— הִפ', *האמיש, אחר הרבת באמש, בלילה: יען אשכים ואאמיש מושלך כמו חלמיש ממקומו לא ימיש (רב עמרם גאון, ערב ליל יוה"כ, בסר עלי). מצחו חזק כחלמיש ומגאותו לא ימיש בחטאתיו ישכים ויַאֲמִישׁ (עזרא הבבלי, תוכח' מוס' כ).

תמול אחרי הצהרים, בלילה שלפני היום. לפי דעת החכמים מן משה, קרובת חשכת הלילה, ועקר משקל אֲמָשָׁה, אֱמֶשׁ, אֶמֶשׁ.והבדילו הערבי' קצת בין אמש כשרוצי' לאמר לילה או יום שלפני היום, ובין אמש כשרוצים לאמר יום מתומים שעברו.

[1]) בסדור עבודת ישרא' נקוד אֶמְשִׁי, אלף חרוקה, אך זו טעות, כי הנקוד העקרי של אמש הוא אֶמֶשׁ באלף פתוחה, ובנטיות אֶמְשִׁי.— [2]) רוב המפרשים פרשו מלה זו במשמ' חשך ואפלה, ועל סמך זה השתמשו בר- כבת הסופרים, ואולם יש מגיהים ארץ, אם, וכדומה.

— ינאמש, יאמש, נעשה חשך, שקע : והשמש כי יאמש על פיו יסע ויחנה (יתו לבון, שבת יוה"כ וסוכות). יאמש שמש ויכשל כסיל עמו (אדס, שמ"ק, קול נאקת).

אמשי[1], ת"ז, לנק' אמשית, מ"ר אמשיים, אמשיות, —של אמש : ויהיה המאכל האמשי (שאכל אמש) כבר נתעכל באצטומכא ובכבד ובעורקים (קאנון א ג ב ג). בכל בוקר אחר ניקוי הגוף מהמותרות יהיו המאכלים האמשיים כבר נתעכלו תרחץ בניקיון כפיך (כתר לחי, לר' יצחק בן טודרוס הרופא).

אמת[2], ש"נ, כנ' אמתי, אמתך, אמתו,—איכות הדבר כמו שהוא במציאות, ההפך מן שקר, Wahrheit; vérité; truth : שלחו מכם אחד ויקח את אחיכם ואתם האסרו ויבחנו דבריכם האמת אתכם (בראש' מב יו). עד כמה פעמים אני משביעך אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם ה' (מ"א כב יו). והסג אחור משפט וצדקה מרחוק תעמד כי כשלה ברחוב אמת ונכחה לא תוכל לבוא (ישע' נט יד). ואיש ברעהו יהתלו ואמת לא ידברו למדו לשונם דבר שקר (ירמ' ט ד). אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת איש את רעהו (זכר' ח יו). כי אמת יהגה חכי ותועבת שפתי רשע (משלי ח ז). — וכמו תאר לשם אחר : ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך (דבר' יג יה). ואם אמת היה הדבר הזה לא נמצאו בתולים לנער (שם כב כ). אתה הוא האלהים ודבריך יהיו אמת (ש"ב ז כח). ותאמר (מלכת שבא) אל המלך אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי על דבריך ועל חכמתך (מ"א י ו). ומראה הערב והבקר אשר נאמר אמת הוא (דני' ח כו). ועתה אמת אגיד לך הנה עוד שלשה מלכים עמדים לפרס (שם יא ב).—איש אמת וכו' שמדבר אמת, שראוי להאמין בדבריו, wahrhaftig; véridique; veracious : אנשי אמת שנאי בצע (שמות יח כא). יהי ה' בנו לעד אמת ונאמן (ירמ' מב ה). מציל נפשות עד אמת (משלי יד כה). שפת אמת תכון לעד ועד ארגיעה לשון שקר (שם יב יט). — והמלה אמת, לדבר, להחלטה במקום הדבר הוא אמת : יתנו עדיהם ויצדקו וישמעו ויאמרו אמת (ישע' מג ט). — ב) מה שראוי והגון ומסכים להצרך, להתועלת, das richtige, passende; convenable; ce qui est juste : ואברך את ה' אלהי אדני אברהם אשר הנחני בדרך אמת לקחת את בת אחי אדני לבנו ועתה אם ישכם עשים חסד ואמת את אדני הגידו לי (בראש' כד מח-מט). והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת (ישע' יו ה). מעשי ידיו אמת ומשפט נאמנים כל פקודיו וכו' עשוים באמת וישר (תהל' קיא ז-ח). — ג) מה שעומד ומתקים, Beständigkeit; stabilité; stability : ויאמר חזקיהו אל ישעיהו טוב דבר ה' אשר דברת ויאמר כי יהיה שלום ואמת בימי (ישע' לט ח). וגליתי להם עתרת שלום ואמת (ירמ' לג ו). הנה הנביאים אמרים להם לא תראו חרב ורעב לא יהיה לכם כי שלום אמת אתן לכם במקום הזה (שם יד יג). — באמת, מה שמסכים עם המחשבה הפנימית שבלב, עם הנראה למראית עין : ויאמר האטד אל העצים אם באמת אתם משחים אתי למלך עליכם (שופט' ט יה). אך יראו את ה' ועבדתם אתו באמת בכל לבבכם (ש"א יב כד). קרוב ה' לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת (תהל' קמה יח). אך ידע תדעו כי אם ממתים אתם אתי כי דם נקי אתם נתנים עליכם ואל העיר הזאת ואל ישביה כי באמת שלחני ה' עליכם לדבר באזניכם את כל הדברים האלה (ירמ' כו יה). — *ובעין שלילה להנאמר קודם, להמעיט קצת ממנו : אין תורמין מטהור על הטמא וכו' באמת אמרו העגול של דבילה שנטמא מקצתו תורם מן הטהור שיש בו על הטמא שיש בו (תרומ' ב א). ולא יקרא לאור הנר באמת אמרו החזן רואה היכן תנוקות קוראים (שבת א ג).— ובלי אמרו : אין מערבין פירות בפירות אפילו חדשים בחדשים ואין צריך לומר חדשים בישנים באמת ביין התירו לערב קשה ברך (ב"מ ד יא). לא יפתח אדם חנות של נתתופין ושל צבעין תחת אוצרו של

---

[1] בער' אמשי a) אלף חרוקה לא לפי הקש הלשון (לבאן אלערב).

[2] צורת שכם. והסכימו המדקדקים כי מקורו אמן, ונתקצרה מן אמנת, במקום אמנת, אמת, ובא הדגש בהכנ' להשלמת הנון ובנפרד מפני שנרפתה התו נתמעך החירק. אך בנקוד האשורי במקום זה אמת, מם פתוחה וא"כ תחלתו לא אמנת אמנת, כ"א אמנת (מכות לנ"א, 54). אבל חריקת המם בנטיות אמתי, וכו', מעידה מכל מקום, כי הנקוד העקרי היה אמנם אמת, מ חרוקה, ולא אמת.

---

a) إمشي

חבירו ולא רפת בקר באמת ביין התירו (ב"ב כ ג). — וכל׳: ברוך ה׳ אלהי אדני אברהם אשר לא עזב חסדו וַאֲמִתּוֹ מעם אדני (בראש׳ כד כז). כי לא שאול תודך מות יהללך לא ישברו יורדי בור אל אֲמִתֶּךָ (ישע׳ לח יח). שלח אורך וַאֲמִתְּךָ המה ינחוני (תהל׳ מג ג). כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית (שבת י.). לא ביקש רבי אלא לעמד על אמיתן של דברינו (ירוש׳ שבוע׳ ו לז.). אמתה של תורה זמן היא לבעליה (מד"ר במד׳ יב). — אמיתו של דבר, עצם הדבר, הדבר ההיא ממש: הרי היא (מגלת אסתר) באמיתה של תורה (ירוש׳ מגי׳ א ע.). — ובמשמע׳ כמו שצריך על פי האמת והישר: לבעל הבית ששכר פועלים ועיין בהם למי שעושה לאמיתו (אליהו רבא, פרק א, ימים יוצרו, מהד׳ איש שלום). — וקצת משלים: אמת מרחקן מליה ושקר מקרבן מליה (ר"י ברצל׳, יצירה 146). המעט מן האמת ינצח הרבה מן השקר כאשר המעט מן האור דוחה הרבה מן החשך (חו"ה יחוה"מ). האמת כבדה, האמת מרה (הקד׳ או"ד רסע"ג בסוף). אין ראוי לאמת שתהא בישנית ופחדנית (מלמד התלמיד׳ ואתתן). האמת ואפלטון שניהם אהובינו והאמת יותר חביבנו (ר"י קמחי, הקד׳ הגלוי). כמ"ש ראש הפילוספים אם סוקרא"ט ואפלטון אהובינו האמת יותר אהובה אצלנו (הקד׳ חזוק אמונה). האמת אין צריך עזר (רשב"א, הקד׳ מבמ׳ הבית). האמת לא תחלק על האמת (בכו׳ אלה׳ יוסף ש"ע כו:). האמת עד לעצמה (נרבוני, המורה בב, ויוסף כספי, לוהה, טעם זקנים, ואלי׳ דלמידיגו, בחי׳ הדת בסופו). וזאת סגולת האמת שהיא מעדת לעצמה (דין דוד נבית, הקד׳ הודא׳ בעל דין). שמע האמת ממי שאמרו (רמב"ם הקדמת פרוש אבות). האמת גבור בדעות ולא ישוב מפני כל (אד"ם, הקד׳ יתרון לאדם על תל"ע). — ושבועה, יְחִי הָאֱמֶת: וחי האמת לא סרנו מלירוא מחבר בספר כמו אלו הדברים (מלח׳ רלב"ג הקד׳).

אִמֵּת[1], פ"י, — א) ברר והוכיח וקים שהדבר אמת, die Wahrheit beweisen; établir la véracité; establish the truth: ולא רצה הנכוחה ואמת האמת לא חש להשיב עד הבינו הענין (תשוב׳ תלמי׳ מנחם לב). במה שאאמת לך אמתות השכל (ראב"ע ספר העצמים). וכדי לאמת דבריו השיבם כן (רש"י בראש׳ כ יב). וכבר הישרתיך את המקומות אשר תאמת מהם כל מה שזכרתי לך (ר"ש אבן תבון, מו"נ ב כד). דע כי כל ספור שתמצאהו כתוב בתורה הוא לתועלת הכרחית בתורה אם לאמת דעת שהוא פנה מפנות התורה או לתקון מעשה מן המעשים (שם ג נ). ומה שאמתוהו החושים וכו׳ (הוא, יקוו המים ג). הענינים הכללים וכו׳ שכבר אמתום הענינים החולפים (בער המים לאבן לטיף). מתועלותיה (של החכמה) הראשנים והכרחים שהיא תאמת לנו מציאות השם (ידע׳ בדרשי, תשו׳ לרשב"א, תשו׳ תיח). כי מי יאמת להם שצוהו המלאך שלא ישחטהו (ר"י אברבנאל, וירא, ענין העקדה). וזה דבר אמיתי יאמתנו המציאות (מלמד התלמידים, נוח). אחד מהדרכים המאמתים מציאות הדבר (תגמולי הנפש, הלל מווירונה, ב.). כל מה שאמרתי עליו אני מוכן לאמת ולהוכיח לפני אוהבים ושונאים שלא היה דרך גוזמא אבל אמת גמור (הריב"ש תשו׳ ס). והשבו קצתם כי עשון מה שתחת האמה בקוצי קפוד הנה יוריד החצץ וזהו מה שלא אמתתיו אני (קאנון ג יח ב ז). אין צריך לאמת מדרגת נבואתו (עקרים א יה). אעפ"י שלא יאמתהו החוש והשכל (שם). — וקצת במשמעה אחרת, הגיע להבין מהות הדבר: ואולי אח"כ ימצא דרך לעמד על אמתת זה לא בקבלת ההמון אבל בהיותו מאמת אמתת החולי וערך הסמים המקררים להסיר המחלה (מאזני צדק לאגזלי). — ובינוני: מְאַמֵּת, מְאַמְּתִים, בשמוש שֵׁם, עי׳ ערך מְאַמֵּת. — ב) אמר שכן הוא האמת, behaupten; affirmer; assert: ולמה נאמת כי היה העולם מלא דבר (ראב"ע, אבאל מכס). אותה דבה כמו ששמעה היה הוא מביאה אל אביו ולא היה מאמת שכן הוא (ר"י אברבנאל, וישב א). ולפי הנשמע שחמיה אבי הבעל מאמת הענין גם חקר אותה בפני עדים בחקירות ובבדיקות להוציא מפיה שכן הוא (מהר"י קולון תשו׳ פא).

— פע׳, אֻמַּת, נתבררה אמתתו: אבל זה מאמר הלציוי בלתי מאומת (ר"י אברבנאל אבות ב, ר"י אומר עין רעה). ולכן חל עלינו חובת ביעור תשובתו זו באופן יותר

[1]) אמר ר"ש אבן תבון וז"ל: בנו המעתיקים מִמלת אמת בנינים נמשכים אחר לשון הערבי שיש להם בנינים מן המלה שהיא במקום אמת. ע"כ. וכונתו להשם חקיקה a) בערב׳.

a) حَقِيقَة

עצמי ומאומת (מפעלות אלה' ט ט). כי מה שלא יובן איך יוכחש ואיך יאומת (יהוד' בן שלמ' נתן, הקד' כוונת הפלסו' לאלגזלי). ולפי זה יאומת כי זה הקשת הוא כפליים בקרוב אל שעור נטיית השמש הגדולה (הנשיא ר' אברהם בר' חייא, ס' אצורת, שער ב). התשובה להיות הקללות הראשונות אמורות על חרבן בית ראשון לבד זה הדבר בלתי מאומת מן הכתובים (ר"י בר אבר', חזוק האמונה, א ס). בתשובה מספקת ומאומתת מדברי הנביאים ע"ה (שם כא). מאומתת ההקדמה בשלמות השנית וגם השלישית האומרת שיש שני מיני מלאכים (ר"י אבוהב, נהר פישון כט:). מאומתת היא אצלי וברורה (רמח"ל, דרך חכמה).

— הפע', יהאמית, כמו אמת: על תם ומועד ודמי עבדים להאמית (רסע"ג, אזהר' קובץ מעשי גאונ').ויגזלו ויחמסו זה לזה ולא יאמיתו בפיהם אחד להבירו ואין שלום ביניהם העולם אבד (מחז' ויטרי, פרוש אבות). — הופע' יהואמת: וכה פעל נגדם האל יתעלה טובות רבות הואמת כי ידו עשתה זאת (בשמים ראש, רנא). —נתפ', ינתאמת, נתברר כי הדבר אמת: יסורו כל הספקות האלה מלבך ויתאמת אצלך ענין הנבואה (ר"י אבן תבון, תו"ה יתוהמ"ע ה). שכבר התאמת שזאת ההוויה בלתי מתמדת (מו"נ ב כז). וממה שצריך שיתאמת אצלך הוא שקצת אנשי זאת הכת הנ' יתחדשו להם דמיונות (שם ב לז). והנה התאמתה אצלי זאת האמונה ג"כ מדברי התורה (שם ג ג). ונתאמת אצלם שהיה רוח צפוני רפואה למכת דם (ר"י אברבנאל יהושע ה, וזה הדבר). בעבור שבדרך ההוא יתאמת המופת (הוא, מפעלות אלהים ט א). וכשיתאמתו השלש בקשות העצומות במופת האמיתי (שם). שנתאמת מצד הנסיון (רשב"א, תיג). התאמת בחירתי היאמן דברי (ידע' בדרשי, בחי' עול' ז). ומומחה הוא שנבחן ונתנסה שלש פעמים ונתאמת בו הנסיון (פירוש המשנה להרמב"ם, שבת ס.). וכשיבחנו החלקים כלם הנה נתאמת אצלנו כי כשיהיה למקום הנוכחי למשוה היום וכו' (קאנון א א ג א). מאחר שנתברר ונתאמת אצלי על פי כתבים מקויימים מאנשים גדולים בתורה (מהר"י קולון, תשוב' עט). ונפלו בבלבול גדול לאמת חדוש העולם כדי שיתאמת להם מציאות האל (רשב"ץ דורן, מגן אבות א). אנו העדים חתומי מטה הספסנו הפתקה הנזכרת אות באות תבה בתבה ונתאמת אצלינו שהכתב כתב יד החכם וכו' (רב שבת תשו' קעט). יבזה יתאמת לנו כאלו ראינו בעינינו הכל (מערכת האלהות א). אם לא יתאמת היותו שליה (ר"י אלבו, עקר' א יס). עליך יתאמת כי התורה מחזרת על אכסניה שלה (ר"י מפיסא, מנח' קנא' דף ב). ונתאמת ונתחזק הדעת הזאת בלב קהל ישראל (שם דף יט). גם כתב בו דברים אשר לא נתאמתו לו מפי עדים נאמנים (מעשיות ביה"מ ילינק ו).— ובמשמ' ברר האמת לעצמו: אמנם מתוך תורה שבכתב לא נוכל להתאמת על זה (ר"מ אלדבי ש"א, נתיב ו).

אמתה[1], ש"נ, אמתת, אמתתו, מ"ר אמתות, כמו אמת. א) מהות הדבר לפי המציאות: והיה מאמתת משקלת הלשון להיות כמשפטם רחום ושחוט (מנחם בן סרוק, מעלת בית). ואפן כה וכה למצא ציר נאמן לשלח לארצם לדעת אמתת הדבר (הוא, מכתב חסדאי למלך כוזר). ועל איזה צד נדע אמתתו (ראב"ע, ס' השמים). הוא (אלהים) לבדו האמתי ואין לאחר אמת כאמתתו (רמב"ם הל' יסוד' התורה, א ד). ואמתת הדבר (של מהות האלוה) אין דעתו של אדם מבין ולא יכולה להשיגו ולחקרו (שם ט). ביקש (משה) לידע אמיתת המצאו של הקב"ה (שם י). דע כי אמתת הנבואה ומהותה הוא שפע שופע מאת השם ית (מו"נ ב לו). וטבע החמר ואמתתו שהוא לעולם לא ימלט מחברת ההעדר (שם ג ח). שמע תשובתי אשר תסיר מלבך זה החלי ויגלה לך אמתת מה שעוררתיך עליו (שם ג לב). וכבר הציע אפלטון על קצת אמתת זה הענין (ר"י אברבנאל, מפע' אלה' ח ה). אפי' מי שהם חושבים שהם חכמים אינם משיגים אמתת עניני המעלות (רש"ט פלקיירא, המעלו', מע' א). — ומ"ר: אמרי אמתות לאנשי זמן רע והמה יפיחון לנגדם כזבים (ראב"ע תרשיש ו). שלא השיג אמתותיה רק מדרך קבלה (מלמ' התלמי' ויגש). לפי שלא היה לו (לאלהים) דבקות עם זולתיו ע"כ לא ידעו אמתותיו (רשב"ץ דורן, מגן אבות, יא). לך השיר ושריו ואמת יהגה בך בלבדו אשר שמת אמתות כל שקריו (בן הראב"ע, הממך הזמן, בסוף שירי הראב"ע ת"ב). — ב) דעת וסברה אמתית, תורה אמתית: אם לא יוכל (היצר הרע) לספק אותו בהם

[1]) אמת בהוס' ה הנקבה.

דבר עמו עליהם בדרך הטענה והמופת לבטל עליו אמתותיו (ר״י אבן תבון תו״ס, יחוס״מ ס). איזו משתי האמתות גדולה וראויה (פד״ל, מכת׳ ט׳).—ג) סגולת דבר לא מזיף: שיעור האמינכם באמתת תורתו (מו״נ ג כד). ולא היה (הפודה דבר מקדשיו) מדקדק בדמי ההקדש ולא היה מראה אותו בכל הצריך עד שיעמד על אמתת דמיו (שם מס).

***אֲמִתּוּת**[1], ש״נ, תכונת דבר אמת, Wahrhaftikgeit; véracité; veracity: דבולה משתעי באמנות ובאמיתות המקום (תוספ׳ פסח׳ קד: ד״ה חון). השם המושג המורה על אמיתות פועל מהפעולות (ראב״ע ס׳ העצמי׳). ומן החזק שבשלוחיו (של יצה״ר) וכו׳ שישתדל לספק עליך את אמתותך (ר״י אבן תבון תו״ה יחוהמ״ע ס). וכף במעט כף האמתות שבאה על המלים לאמת הדבר (רד״ק ישעי׳ א ט). מזוזה שיש בה אמיתות מלכות שמים (סמ״ג מ״ע דרבנן י ד). הרי לך שיש להעניש כפי אומד דעתו בראותו אמיתות הדברים כאשר הוא (מהר״י קולון, תשו׳ א). אמיתות הלשון וצחותו (ספר יוחסין מאמ׳ ו דף רמג). אמת שהוא הפועל באמתות (רל״ג מלחמ׳ ד ג). ואשביעהו לאמר אם היה יודע אמתות ספר הזהר אם היה אמת או לא (מכת׳ אדות הזהר, סוף יוחס׳). וסבת האמתות היא כי ר׳ משה הנז׳ היה כותב סודות ונפלאות לעשירים (שם). וסבות אמתות דברי הוא כי היה נותן לי קונטרסים וכו׳ (שם). אבל לא ידענו אמתות זה הענין לאורך הזמן (הרג׳ שאל׳ ר״י מינש). וביארתי הנה אמיתות אלה שני המינים מן התגמול (תגמ׳ הנפ׳ כ.). יראה ממנו הלקוי כפי מה שהוא באמתות (מאיר אלדבי ב״א כ ד). הוצק חן האמת בשפתותיך וימינך נאדרי בכח להשפיע ממקור אמתותך (ר״י מפיסה, מנח׳ קנא׳, דף ג). ויאמת הדברים ויוציאם לאמתות (שם דף לו). כי אין השכל האנושי מספיק לדעת זה באמיתות (עקרים א ח). ואינו יודע באמיתות שפרעם אלא שטוען שמא פרע (שו״ת מהרשד״ם חו״מ מ).

אַמְתַּחְדָּה[2], ש״נ, — כמו אַמְתַּחַת.

[1]) אמת בהוספ׳ -ות ההפשטה.

[2]) כן ר״י בן גנאח: באמתחת בנימין על דמיון אזכרה. ע״כ. וכן הדעת הראשנ׳ של הרד״ק בשרשים: כי מבלי הספי׳ אמתחה בפלס אזכרה. ע״כ.

אַמְתַּחַת[1], ש״נ, כנ׳ -תַּחְתִּי וכו׳, מ״ר אַמְתְּחוֹת, סמי׳ -תְּחוֹת, — שק לחובלת תבואה, צדה לדרך וכדומה, Getreidesack udg.; sac à blé etc; sac: ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמרו במלון וירא את כספו והנה הוא בפי אמתחתו[2] ויאמר אל אחיו הושב כספי וגם הנה באמתחתי (בראׁ׳ מב כז-כח). ואת גביעי גביע הכסף תשים בפי אמתחת הקטן (שם מד ב). מלא את אמתחת האנשים אכל כאשר יוכלון שאת (שם שם א). וכסף משנה קחו בידכם ואת הכסף המושב בפי אמתחתיכם תשיבו בידכם (שם מג יב). ויאמרו על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים (שם יח).— והסופרים משתמשים במלה זו להע״ב, והוא כעין שק לשים הבגדים להדרך: ועי׳ מרעל. — ויהי ליל מוצאי שבת שמעון רצה להוציא מלבושיו כדי שיהיו מוכנים אצלו למחרתו ובפתחו האמתחות לא מצא הפקדון (שו״ת מהרשד״ם חו״מ מח).

***אַמְתַּי**[3], כמו אֵימָתַי.

***אֲמִתִּי**, ת״ז, לנק׳ -תית, מ״ר -תיים -תיות, —א) מי שמדבר אמת, שאהב האמת, wahrhaftig; véridique; veracious: מתוך שיודעין בהקב״ה שאמתי הוא לפיכך לא כיזבו בו (יומא סט:). יודעים הם הנביאים שאלוהן אמתי ואינם מחניפים לו (ירוש׳ ברכ׳ ז יא ג). אפשר יעקב אמיתי היה ומרמה בו (מד״ר בראׁ׳ סח). —ב) מה שהוא מסכים עם האמת, wahr; vrai; true:

[1]) מלה עברית, משקל אַרְנֶבֶת. כך הדעת השנית של הרדק: והנכון כי אמתחת אחד בסמוך ובנפרד וחיבורו לכנויים יוכיח אמתחתו אמתחתי ואילו היה מן אמתחה היה התיו רפה. ע״כ. וכן החדשים ברט וקניג. וגזורוהו הקדמונים מן שרש מתח במשמעת משיכה, הרחבה. אך מרגוליות (בערך Language, במלון Hasting, Dict. of the Bible) גזר אמתחת משרש מתע בער׳ a) במשמע׳ חפצים וכלי בית וגם צרכי אכל נפש, וכדומה. — [2]) אונק׳ תרגם טוענֵיה. וכל המפרשים פרשו שק. ואמר ר״י אברבנל: הם השקים הקטנים שמכניסים בהם החמרים החבלים. ע״כ. וזה לפי דעתו ההבדל בין השק ובין האמתחת. אך מפסוק מד א נראת כי אמתחת היא השק להתבואה.

[3]) כך במשנ׳ מנקד׳ כ״י פרמה, וכן במשנ׳ עם גוף פרוש הערבי של הרמב״ם. ועי׳ למעלה ערך אימתי.

a) متع

וכל זה על דין העברה לא על דין אמתי (רמב"ע ערוג' סכסס, לונך כ קלו). אלה ההעברות הן אמתיות (סס קלז). לא טוב לנו להתפאר בידיעת אמתיות הנבראים ואנחנו לא נדע נפשנו (סס). יקראו גם כן לשמים האמתיים רקיע (מו"נ כ ל). כי יש מהם נבואות אמתיות ר"ל אלהיות (סס כ מ). ולא נתחייב שתהיינה הקדמותיהם אמיתיות (ראב"ד, אמונה רמה דף כ וג). והפלסופים היחידים האמתיים אשר נקבו בשמות ונודעו בחכמות האמתיות (סקד' סער הסמים לאבן לטיף). בלמוד ידיעות ההשגות האמתיות (ר"י אברבנאל, סקד' פרוס נביאים ראשנים). וכשיתאמתו השלש בקשות העצומות במופת האמיתי (הוא מפעלו' אלה' ט א). והמופתים אשר בנה עליה אמתיים אצלו (סס). חקירת הדברים האמתיים או נראים אמתיים (נופת צופים, מסיר ליאון ד). ובאר תעלומותם בדרכים שלא יסופק על אחד מהמשכילים אמתיותם (ידע' הבדרסי, מכת' לרשב"א, תיח). כש"כ בעלי הדת האמתית בעמנו (רשב"א תשו' י). כמו שבאה בזה בקבלה האמתית (תכלאי קרשקש, אור ה', הקד'). הדעות האמתיות והמעשים המשובחים (עקרים פתיח'). ולפי שהיו המאמרים אם מוחלטים אמתיים או מסופקים (מעש' אפוד קכד).

*אֲמַתְלָא[1], -לָה, ש"נ, מ"ר -לָאוֹת, -לוֹת, — טעם שאדם נותן להתנצל בו באיזה דבר, תאנה לא לעשות דבר, passende Ausrede;raison plausible plausible reason: יצא שבה בעיר מקודשת הרי זו מקודשת מגורשת הרי זו מגורשת ובלבד שלא יהא שם אמתלא איזו היא אמתלא גירש איש פלוני את אשתו על תנאי זרק לה קידושיה ספק קרוב לה ספק קרוב לו זו היא אמתלא (גיט' פט ט). אמרה אשת איש אני וחזרה ואמרה פנויה אני אינה נאמנת ואם נתנה אמתלא לדבריה נאמנת ומעשה נמי באשה אחת גדולה שהיתה גדולה בנוי וקפצו עליה בני אדם לקדשה ואמרה להם מקודשת אני לימים עמדה וקידשה את עצמה אמרו לה חכמים מה

[1]) מן מתלא בארמ', כמו משל בעבר'. ונקדו לוי וקוה' כמו בפנים וכך קריאת האשכנז'. והוא משק' אַפְעָלָה, אך במש' מנק' נדפסות אֲמַתְלָא, שאין דוגמתו במשקלי השמות שבתנך, וזולתי אֲבַטִּיחַ דומה קצת. ובצור' עבר' אֲמַתָּלָה והיא כמו אַזְכָּרָה. וצ"ד ובוקשד' אֲמַתְלָא.

ראית לעשות כן אמרה להם בתחילה שבאו עלי אנשים שאינם מהוגנים אמרתי מקודשת אני עכשיו שבאו עלי אנשים מהוגנים עמדתי וקדשתי את עצמי (כתוב' כב.). — ובצורה עבר' עם זה בסוף וכמו"כ בכנ' ובנטית עברי': ואם נתנה אמתלה לדבריה נאמנת (וסוסיה, ויקרא). הנביא כאשר רצה להודיע האמתלה והעלה במעוט התאפקו מהבכי וכו' יודעים אמתלתו במעוט התאפקו (ר"י אבן תבון, הסרסים לריב"ג ערך בלג). ומדנסתפק באמתלתו (סו"ת רמ"א, כ). — ומ"ר אמתלאות ואמתלות: ואל ירחיב ע"ע האמתלאות בו (ר"י אבן תבון חו"ה תשב' הנפש). שהראיות הבאות עליהן בדרך עיון הם הסברות וטענות ואמתלאות לא מופתים (מלמד התלמי' יז). וכשראה משה שלא הועילו דבריו ואמתלאותיו הכתובות למעלה גלה הדבר שאין רצונו לעשות השליחות (חזקוני, שמות ד יג). ואמתלאות זאת היבמה אינן מכלל האמתלאות שאמר רש"י ז"ל (ריב"ש כט). כי יש עדים רבים ואמתלאות חזקות (שבט יהוד' שמד כט). ומבקש ומתחנן לפניו ית' בכמה וכמה מיני טענות ואמתלאות שראוי לו יתברך שיקרבו לעבודתו (מגיד ביחות). וכשהיה האורח אומר אמתלאות שצריך ליסע לביתו היה פוטרו לשלום (ספו' מעש' להלדיק מנסכאיז). אמתלות רבות (סו"ת בנימין זאב סעה). ונתן כמה אמתלות מוכיחות דבריו (סו"ת מהרשד"ס יו"ד ל).

*אֲמַתְלָאָה[1], — כמו אמתלא -לה: במה דברים אמורים שלא היה שם אמתלאה אבל אם היה שם אמתלאה ושמעו האמתלאה כששמעו שנתקדשה לא הוחזקה מקודשת (בו"ע אה"ע מו ג). ואם נותנת אמתלאה לדבריה שאמרה כן תחלה כדי שלא יקפצו עליה אנשים שאינם מהוגנים וכו' הרי זו נאמנת (סס מו ד). ומה שאמר אח"כ אמתלאה אחרת שבתחילה לא הכיר שהית ממנו אף שנראה סתירה לאמתלאה הראשונה וכו' שנתן אמתלאה לדבריו הראשונים (תו"ת למהר"ש נ נב). איך עלה על לבו להתיר מחמת דברי הבאי הללו כיון שאין שם מכה ולא אמתלאת של מכה (סו"ת מים רבים י בא' ע). אמר המלך לאמתלאה בזו ראוי להכותו ביסורים (ק"ש, מוא"ר איטליה). ואמתלאתו (של היצה"ר) רחבה (ר"י אבון תבון חו"ס התשובה, ב).

[1]) עי' למעלה הערה לאמתלא.

*אֲמַתְלַאי [1]: להצליח לפני שר ושלטון קודם שיעמוד לפניו יאמר א מ ת ל א י בר כרנבו ט"ב פעמים ויצליח (פתחי עולם, שו"ע או"ח קיד, בשם ספ' שרשי השמות כ"י).

*אֶמְתָּן, ש"ז, מ"ר, אֶמְתָּנִין, (דא"ז ג). — עי' אַיְמְתָן.

אָן [2], מלת השאלה, — א) שאלת המקום, wo,wohin; où where: ויאמר דוד שאול אליו ואל נערו אָן הלכתם ויאמר לבקש את האתנות (ש"א י יד). ויאמר לו (אלהים להאדם) איכה א ן נטה לבך (סנה' לח:). — ועם מ, מֵאָן, לשאלת המקום שמשם בא, woher; d'où; whence: ויאמר אליו אלישע מאן [3] גחזי (מ"ב ה כה). — ועם ל לפניה *לְאָן, כמו אָן לבדה, המקום ששמה: דע מאין באת ו ל א ן אתה הולך (אב' ג א). — *והשתמשו במלת אָן במשמעת אַיֵּה: חברי אָן יהי נמצא דבר חכמה ותושיה (ר"ש הנגיד, הכמות פליליה). — *אָן וָאָן, כמו פה ושם: הודות הוגים לך אָן וָאָן (קונט' הפיוטים, הול' מק"נ דף ח). — ב) לשאלת הזמן, עם עד, עד אָן, עד כמה זמן עוד: ויען בלדד השוחי ויאמר עַד אָן תמלל אלה (איוב ח א-ב).

אָנָּא [4], — מלת הקריאה לבקשה ותחנה, וכעין פיום לבקשת חסד וחנינה בתחלת הדבור, ach, ich bitte; ah, de grâce; ah, I pray: כה תאמרו ליוסף אָנָּא שא נא פשע אחיך וחטאתם (בראש' נ יז). וישב משה אל ה' ויאמר אָנָּא חטא העם הזה חטאה גדלה וכו' ואם אין מחני נא מספרך (שמו' לב לא-לב).

---

[1]) בגמ' (ב"ב צא.) נזכר שם אמתלאי, ואמרו שם שאמו של אברהם היה שמה א מ ת ל א י ב ת כרנבו ואמו של המן היה שמה א מ ת ל א י בת עורבתי. וכן בפדר"א: ושם מתו תרח אביו ואמתלאי אמו.

[2]) לפי דעת חכמי הדקדוק האחרונים מקֻצר מן אַיִן; ויש דומה לקצור כזה גם בערבית. ודעת הראשנים (ריב"ג ואחרים) כי היסוד היא אָן והוסיפו ה במלת אנה. — [3]) כך הכתיב, ונקוד מֵאַיִן, ונמסר מאין קרי.

[4]) מלה עברית, ואין אחות לה בשאר הלשונות. והביא הראב"ע בשם הנגיד כי א נ א מבולע הלמד כמו א ל נ א. וריב"ג אמר וז"ל: והאלף (האחרונה) באנא נוספת להשען עליה ויתכן לומר בה שהיא שרש ושהאלף הראשנה נוספת על נא. ע"כ. והרד"ק בשרשים החליט כי האלף הראשנה היא השרשית והשנית נוספה, אמר וז"ל: נא לשון תחנון ובקשה ואלף השרש נפקדה. ונוטה לזה גם אֱוַלד, כי תחלת המלה היתה אָן, ואחרי כן אנא, ואחרי כן נא. ודגשות הנון אינה סתירה לזה מפני שיכלת להולד מהנטיה הטבעית של האות נ לכפילה, כן קָנִיג (ח"ב, שלה). ואעפי"כ יתר מסתבר שעקר המלה היא נא והאלף הראשנה נוספה. גזנ' אמר כי זו מלה מרכבת מן אָהּ ומן נָא, והדגש להשלמת ההא, והסכימו לזה רוב האחרנים. אך בֶּהְמֶה (Böhme, ZAW VII, 162) דחה סברה זו, מפני שאין אָהּ נמצאת בתנך, וכמו"כ הרכבת מן אֲהָהּ נא אינה נראה לו, ולכן סובר כי אנא מרכבת מן אל נ א. ונעלם ממנו כי כבר קדמהו בסברה זו ר"ש הנגיד, כמו שנזכר למעלה. והנה יש מחלקת בין המדקדקי' אם היא מלעיל או מלרע. הרד"ק בשרשים אמר: והיא לעולם מ ל ע י ל כי האלף קמוצה והנון דגושה. ע"כ. וכמו"כ במכלול. וכן לוית חן א ט. והעיר ע"ז בעל מנחת שי (תהל' קיו), כי אמנם האלף קמוצה והנון דגושה ב כ ל הספרים, אך בטעמים יש חילופים, שבקצתם היא מלרע. והוא שם העיד שמצא ספר דקדוק ישן כ"י כתוב בו לאמר: אנא אשר פתרונו לשון נא קמץ ואין הדגש מבטלו ולא נודע לי טעם בדבר, אך הטעם לפי שאין הדגש בא מפני יתרון האלף שלפניו שאין ביסוד התיבה רק נא וכו' וכן אלף של א נ א מיותרת ואין בשרש יסודו כי אם נ א ותדע כי נגינת א נ א למטה לפי שהנון עיקר התיבה ואין האלף עיקר כמו אנא שפתרונה אית שהנגינה קבועה כמו עד אן לכך טעמו באלף ודינם בקמץ כי נרפים הם אבל אנא שהוא כמו נא טעמו למטה באות עיקר ויש לפתור על דגשות (כצ"ל במקום בקשות) הנון כדי להפריש בין אנא אשר פתרונו לשון נא לאנא שפתרונו איה ולכך אין דגש הנון מבטל הקמץ כן נראה לי. ע"כ. ואברהם בלמשי מפקפק בין שתי הדעות, ואמר וז"ל: יש מעמידים הקריאה בחמש תבות בראשם שסימנם ל"ב אי"ש בהיותם בקמץ קודמות לדגש כמו למה בתים אנא ימה שמה. ואנחנו לא ראינו מן המדקדקים בלשונם שיעמידו בגעיא כי אם ל י ש בלבד ובא הן מלרע בהיותן בנות שתי אותיות כמו בָּתִּים אָנָּא. ע"כ. וכמו"כ מפקפק בעל ערוגת הבשם, ואלה דבריו: אכן מלת אנא שהנון דגושה רבים מהמדקדקים קיימו שקריאתה מלעיל וכו' מצאתי בספר אחד בכתב יד וכו' כתב וז"ל: ולא תטעה לקרות אנא מלעיל כמו ימה שמה כי אות ראשנה יסוד בהם אבל אנא אות ראשנה נוספת שהיא כמו נא לכן תקראנה מלרע וכו' אמנם בהיות שנמסר על מלת אנא בפרשת ויחי ובפרשת כי תשא חד מן ה' מלין בתרי טעמי וחפשתי במקרא גדולה שהדפיסו הבומבירגי בויניציה בשנת רעת ומצאתי שכל מלות אנא וכו' הן בתרי טעמי, לכן נראה לפשר שתהיה קריאת אנא נקראת בהעמדה קצת לא מלעיל ולא מלרע בהחלט כי כן יהייבו תרי טעמי. ע"כ. ודע, כי הנקוד הבבלי מסכים בנגינת מלת אנא עם המנגנים אותה מלרע, והנון בסימן רפה שם. ובדבר שני הטעמים שבמלת אנא דעת ר"ש פינסקר היא שמניחי הטעמים הטעימוה כך מפני הספק שהיה להם בנגינה המלה אם היא מלרע אם מלעיל, מפני

אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא (תהל' קיח כה). ואמר אנא ה' אלהי השמים וכו' תהי נא אזנך קשבת ועיניך פתוחות לשמע אל תפלת עבדך (נחמ' א ה-ו). ואתפללה לה' אלהי ואתורה ואמרה אנא אדני האל הגדול וכו' חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו וכו' וכו' ועתה אדני אלהינו וכו' ישב נא אפך (דני' ט ד-יו). — וכך היה (הכה"ג) אומר א נ א השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך וכו' א נ א השם כפר נא לעונות ולפשעים (יומא ד ב).— ועי' אנה.

א.**אנה**[1], — א) מלת שאלת המקום למגמת התנועה ותכליתה, wohin; où; whither: אי מזה באת ואנה תלכי (ברא' יו ח). כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה ואנה תלך (שם לב יח). ויאמר הילד איננו ואני אנה אני בא (שם לז ל). אנה אנחנו עלים (דבר' א כח). לא ידעתי אנה הלכו האנשים (יהוש' ב ה). ויאמר האיש הזקן (להאורח) אנה תלך ומאין תבוא (שופ' יט יז). ואני אנה אוליך את חרפתי (ש"ב יג יג). והיה כי יאמרו אליך אנה נצא ואמרת אליהם כה אמר ה' אשר למות למות ואשר לחרב לחרב (ירמ' יה ב). אנה[2]) אלך מרוחך ואנה מפניך אברח אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך (תהל' קלט ז-ח). אנה הלך דודך היפה בנשים אנה פנה דודך ונבקשנו עמך (שה"ש ו א).— וגם במשמ' איה: ותאמר לה חמותה (לרות) איפה לקטת היום ואנה עשית (רות ב יט). על מי תנוסו לעזרה ואנה תעזבו כבודכם (ישע' י ג). — ואמר המשורר: ואנה תדרשו לחם ואין בורה ואין בריה (ר"ש הנגיד, הכמות פליליה).— ויאמר ה א נ ה, בחכמ' ההגיון: מאמר ה א נ ה הוא בתאר הגוף ביחוסו למקומו (רות חן, פר' י). והנה מיני ה א נ ה מוקבלים וזה ש ה א נ ה הטבעי לקוח אם מהתנועה הישרה אם מהסבובית (חסדאי קרשקש, אור ה' א א). — ומ"ר: א נ ו ת רבות (אבר' בדרשי, חותם תכנ' אנה). — וכמו שם במשמעת הפנייה לצד מהצדדים,

שבכר היה בזמן ההוא שתי קריאות מתחלפות וקצתם קראוה מלרע וקצתם מלעיל ולכן נגנוהו גם מלעיל וגם מלרע. וז"ל (מנ"א 185): הנה המסורה מוסרת בג' מקומות אנא ו' כתיב' ה' בלישן בקשה, וסי' זכר נא (ישע' לח) וחברו (מ"ב כ) מלטה נפשי (תהל' קיו) כי אני עבדך (שם) אל נא נאבדה (יונה א) הלא זה דברי (שם ד) ואני הודעתי בפנים שבכ"י הבבלי כל אנא מלעיל ורפי, ועתה אוסיף כי בישע' לח וביונה א מצאתי אנא באלף ומלרע, אבל ביונה ד אנה בהא ומלעיל, וזהו חדוש נפלא, וטעם הדבר הוא זה. כי הטברניים הבינו כל הששה אנה הנזכרים לשון בקשה, וההא א"כ בהם במקום אלף, ולכן השוו דין ניקודם וטיעומם לניקוד מלת אנא וטיעומה, והספרים שהיו לפני הרד"ק ז"ל נקדו שניהן מלעיל ודגש, ואותן שהיו לפני בעל ס' דקדוק ישן נקדו שניהן מלרע ודגש, אבל קריא' הבבליים היא יותר נכונה, כי רק ד' מן הששה הנזכרים שאחריהן נמצאת בקשה בפועל, כגון אנא י"י זכר נא (ומסתמא גם חברו דמלכים כך, אלא שלא נתקיים הכ"י מנביאים ראשונים לעיין עליו) אנא י"י אל נא נאבדה (ומסתמא גם אנא י"י מלטה נפשי) כתבו באלף ומלרע כמו כל שאר נא שהן מלשון זו, אבל אנא י"י הלא זה דברי (וה"ה גם אנא י"י כי אני עבדך) שהן רק לקריאה, לפי שאין אחריהן בקשה, כתבו בהא ומלעיל, והטעם הוא (כמו שהיטב לדקדק בזה בעל דקדוק ישן) כי כל אנא באלף מלת נא בה עיקרית, והאלף בראש נוסף, וא"כ הטעם במקומו בנון כמו שהוא במלת נא, אבל כל אנה בהא, מלת אן בה עיקרית, והאות הסופי הוא הנוסף, א"כ זה האות הוא הא כמו כל הא הנוסף, ודין הטעם מלעיל, וא"כ להבבליים אין שום יוצא מן הכלל, כי כל לשון בקשה היא באמת באלף ומלרע, וכל לשון איה או לשון קריאה בהא ומלעיל, אבל הנון רפה בכולם, וכן מצאתי בהכ"י הבבלי ואנא תעזבו (ישע' יוד) אשר בדרך אגב אעיר שהטעם שבאלף הוא טפחא, אנה נצא (ירמ' טו) אנה פניך (יחזק' כא) אנה אתה הולך (זכר' ב) אנה המה מוליכות (שם ה). ולהטברניים כל אנא שהיא באלף, או הששה הנמסרים שהן בהא ת' אלף, צריכין לטיעום מלרע אעפ"י שהן בדגש (כדעת בעל דקדוק ישן, ונגד הרד"ק ז"ל, והכתיב של הכ"י הבבלי ונקודו מעיד ע"ז כנ"ל) וכל הנשארים שהן בהא שאינן מלשון בקשה הן מלעיל ורפה, בר מן ב' שהזכרנו, והמסורה דלעיל היא א"כ טברנית. ע"כ.—ומהחדשים החליטוה מלעיל גזני' ופירסט, בטכר סובר כי התחלפות מקום הנגינה תלוי בהתחלפות רות המדבר. אולסה' הזכיר את פקפוק הספרים בדבר מקום הנגינה. ואחרים החליטוה מלרע. וכן קניג (ה"א 679 ות"ב 335). בוהל כתב אותה בטעמים. והקריאה המסורה של הספרדים היא מלעיל.

[1]) אן בהוספ' ה המגמה והמקום, ולכן כלם מלעיל, לבד משנים אנה אנחנו עלים, אנה אלך מפניך (רד"ק מכלול, דקדוק המליס). ובשניהם אחריהם א, וראיה לדבר כי הגורם לזה הוא האות א, כי באותו הפסוק בעצמו ואנה מפניך, מלעיל. ומלבד הטעם הזה להמלעיל, הנה בכל"ל תנועת הרמז ארוך לרמז התכלית היא בטבעה לא מנגנה כמו הלאה, שמה, הנה (קניג ח"ב רנח), ובערב' אני a) במשמ' איה, ובמשמעת מאין, ובמשמע' מתי.— [2]) בקצת ספרים גם זה מלעיל.

a) أَنَّى

Richtung; direction: ואין לגלגל מנוחה אלא שבהיותו באנה אחד יש לו כח להתנועע באנה אחר כמו שבהיותו במזרח יש לו כח להתנועע במערב (מפעלות אלה׳ ט ט).—ב) לשאלת הזמן, כמו עד מתי, bis wann; jusqu'à quand; until when: עד אָנָה ינאצני העם הזה ועד אָנָה לא יאמינו בי (במד׳ יד יא). עד אָנָה תגיון נפשי ותדכאונני במלים (איוב יט ב). הוי הרב ליי׳ עד אָנָה לא תשקטי (ירמ׳ מז ו). עד אָנָה ה׳ תשכחני נצח עד אָנָה תסתיר את פניך ממני עד אָנָה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם עד אָנָה ירום איבי עלי (תהל׳ יג ב-ג).— ועם פעל עבר: ויאמר ה׳ אל משה עד אָנָה מאנתם לשמר מצותי (שמות יו כח). עד אָנָה ה׳ שועתי ולא תשמע (חבקוק א ב). — ועם בינוני: עד אָנָה אתם מתרפים לבוא לרשת את הארץ (יהוש׳ יח ג).—וכפול אָנָה׳) וָאָנָה, לרמז על תנועה למקומות מתחלפים, ולכן גם באיזה מקום שיהי׳, ועם שלילה לשום מקום: בנה לך בית בירושלם וישבת שם ולא תצא משם אָנָה וָאָנָה (מ״א ב לו). ביום צאתך והלכת אָנָה וָאָנָה ידע תדע כי מות תמות (שם מב). ויאמר אליו אלישע מאן גחזי ויאמר לא הלך עבדך אָנָה וָאָנָה (מ״ב ה כה).

א.אנה[2]) —ממנו אָנָה, אֲנִיָּה, תַּאֲנִיָּה.

ב.אָנָה[3]), פ״ע, עב׳ אָנִיתִי [4]), עת׳ אֶאֱנֶה [5]), יֶאֱנֶה, תֶּאֱנֶינָה, מ׳ אָנֶה, אֲנִינָה, — היה עצב ונוגה מצער, trauern, s'attrister; to sorrow: וְאָנוּ [6]) הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חכה (ישעי׳ יט ח).—ואמר המליץ: כמה בערב לן בכי ולבקר רנה יצחק פה אמש מאד אָנָה (ר״מ בן עזרא, תרשיש ט). — ומקור עתיד: והתחיל (המלך) לאנות על התמוז ולהגיד מה שקרהו וכו׳ והיה זה מנהג מתמיד בתחלת יום מחודש תמוז יקוננו ויבכו על תמוז ויספדו עליו ויאנו בני אדם (מו״נ ג כט). — ומדבר בעדו עבר: אבלנו ואנינו וחלינו ונהינו (עמ׳ מחכ׳ כד). — ובינוני: זה העני אֹנֶה גם הוא גם מפהו (אד״ס, בחמלה).— ובהשאלה: וְאָנוּ ואבלו פתחיה (ישע׳ ג כו).

ב.אנה[1]), ממנו אִנָּה אֻנָּה תֹּאֲנָה.

א.אִנָּה, פ״י, — הסב וגרם שיבוא הדבר בעתו, במקום פלוני, לידי פלוני, הקרה והזמין, treffen lassen, herbeiführen; faire advenir à temps; cause anyt. to happen to: מכה איש ומת מות יומת ואשר לא צדה והאלהים אִנָּה לידו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה (שמו׳ כא יב-יג).—ובכל׳: רעה ותעבה שנא יי׳ ולא יאננה ליריאיו (ב״ס גני׳ יס יג).

פע׳ אֻנָּה, —קרה את, הגיעו, herbeigeführt werden; atteint, arrivé à; to befall: לא יְאֻנֶּה לצדיק כל און ורשעים מלאו רע (משלי יב כא). לא תְאֻנֶּה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך (תהל׳ צא י).— וביני: והוא התאונה לכל מאונה וסבה לכל מסובב (דוד הבבלי אלמקמץ, הובא בהקד׳ פיר׳ יצירה לר״י ברזילי ברצלוני). — ובכל׳: היה בצור לבלבל ים שאונך, היה מראה זרוע עם גבורה בעת מקרה ופגע רע יאונך (רס״ג פלקירא לרי היגון).

— התפ׳, הִתְאַנָּה לפלוני, — בקש תאנה, הזדמנות, Vorwand, Gelegenheit suchen; chercher occasion; seek occasion: ויאמר (מלך ישראל) האלהים אני להמית ולהחיות כי זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו כי אך דעו נא וראו כי מִתְאַנֶּה הוא לי (מ״ב ה ז). — ואמר המשורר: ומה בצע להתאנות לימים ומה הועיל בהרבות תאניה, והגלגל עלי קוו מסובב עשה הפצו וכן יהיה והיה (רמב״ע דיואן Monatschr. 1897,170).— התאנה ב: כשם שמוכיחין את הנשבעין כך מוכיחין את המשביע שאם הוא מתאנה בטענתו כדי לפגום את בעל דינו האלה

---

[1]) להמלט מרבוי תנועות ד זו אחרי זו (ס׳ פינסק׳ מנ״א, וקניג ב 188).

[2]) עי׳ הערה לקמן.

[3]) דומה לפעל אנן.—[4])כך בפרוש ר״י חיוג.—[5]) אמר רדק: אחרי שלא מצאנו העתידים באלף נחה נאמר העתידים באלף נעה: אֶאֱנֶה, אֵנֶה.—[6])כך פרשוהו כל רבי הלשון הקדמוני׳ שלנו. רסע״ג תרגם: ויגתם אלסמאכן, והוא פעל ע׳ם, אע׳תם בערב׳ a). מנחם בן סרוק: ואנו הדיגים וכו׳ ענין עצבות ואבלות המה. רש״י: לשון אוני ואבל. רד״ק: ענין אבל. וכן שאר המפרשים. וכן נראה מההקבלה של החצי השני בפסוקים המובאים בפנים.—אך החדשים כלם פרשוהו כמו אנת, והביאו גם מערב׳ אנה b) כמו אנת. ואעפי״כ, דעת רבי הלשון שלנו מכרעת לנו, בפרט במקום שגם מהמקרא בעצמו יש קצת ראי׳ לדעתם.

a) غَمَّ اغْتَمَّ b) انه

[1]) בערב׳ אַנֵי a) בא בזמן שנועד.

a) أَنَى

תוזרת עליו (ערוך ערך הכת). — התאנה כי: אחר אשר תעיר משנתך אבד מנוס ממך ולא תוכל להתאנות כי השינה תקפתך (ר"מ אלביק, רב פנינים מבלי ו ט).

ג. *אָנָה[1]), פ"י, — צער והכאיב לבו של פלוני בדבר, רעך אם אונאה: placken; vexer: tease אֲנָאֵךְ ובאונאת דברים אם רדפך (אזהרות ר"י ברצלוני). האונה את הגר אף בדברים עובר בשני לאוין וכו' והאונה אותו בממון עובר משום אל תונו (סמ"ג קעג).

— פועַל, אונָה, אונֵית, אוניתַני, — בעניני מקח וממכר, דִמה אותו, לקח המוכר מהלוקח בעד הסחורה יותר משויה, או נתן הלוקח להמוכר פחות, übervorteilen: רצה (הלוקח) tromper, duper; overreach אומר לו תן לי מעותי או תן לי מה שאוניתני[2]) (ב"מ ד ד). מכר לו שוה ה' בו' וכו' רצה (הלוקח) אומר הן לי מעותי או תן לי מה שאוניתני[3]) מכר לו שוה שש בחמש וכו' רצה (מוכר) אומר לו תן לי מקחי או תן לי מה שאוניתני (גמ' בס מט:).

— פעֵל, ב. *אִנה, כמו אונָה: והאונאה פחות משתות נקנה מקח לגמרי ולא יחזיר לו המאנה כלום דמחילה היא (רב"י ב"ב לה.). וחייב המאנה לשלם את ההונייה ולהחזירה כולה (רמב"ם הל' מכירה, יב ג). אסור להונות את חבירו בין במקחו בין בממכרו ואיזה מהם שאינה בין לוקח בין מוכר עובר בלאו (טור חו"מ רכז). — ב) צער והקניט אותו בדבור, המאנה: kränken; vexer, blesser; vex, tease את הגר (ב"מ נט:). כל המאנה את הגר בין בממון בין בדברים (רמב"ם הל' מכירה יד יה). עבד שברח לא"י הרי זה גר צדק והוסיף לו הכתוב אזהרה אהרת למי שאינה אותו מפני שהוא שפל רוח יותר מן הגר (בס קפ).

— נתפועַל, *נִתְאוֹנָה שאונו אותו: בשעה שהמוכר מהאונה מתאונה עד חומש בשעה שהלוקח מתאונה מתאונה עד שתות (ירוש' ב"מ ד ט ד).

— נתפַ', *נִתְאַנָּה, — שאִנו אותו: מכר לו שוה ה' בו' מי נתאנה לוקח וכו' מכר לו שוה שש בה' מי נתאנה מוכר (ב"מ מט:). אין לי אלא שנתאנה לוקח נתאנה מוכר מניין (בס נא.). וחייב המאנה לשלם את ההונייה ולהחזירה כולה למתאנה (רמב"ם מכירה יב ב). בין שנתאנה שוכר בין שנתאנה משכיר הרי זה מחזיר הונאה (בס יג יז).

[1]) פעל בנוי מן השם אונאה.

[2]) במשנה שבגמ' ירוש' שהוניתני. — [3]) י"ג שאינתני.

אָנָּה[1]), — בקשה לתחלת דבור, כמו אָנָּא: אָנָּה[2]) ה' זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם (מ"ב כ ג, ישע' לח ג). ויקראו (המלחים) אל ה' ויאמרו אָנָּה ה' אל נא נאבדה בנפש האיש הזה (יונה א יד). ויתפלל (יונה) אל ה' ויאמר אָנָּה ה' הלוא זה דברי עד היותי על אדמתי וכו' ועתה ה' קח נא את נפשי (בס ד ב-ג). אָנָּה[3]) ה' מלטה נפשי (תהל' קטז ד). אָנָּה ה' כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך (בס טז).

אֲנוּ[4]), אָנוּ. — מלת הגוף למדברים בעדם ומדברות בעדן, כמו אנחנו, wir; nous; we: בקול ה' אלהינו אשר אנו[5]) שלחים אתך אליו נשמע (ירמ' מב ו). שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה וכו' שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות וכו' שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל (פסח' י ד). ואומרים לו (זקני כהונה לכה"ג) אנו שלוחי בי"ד וכו' משביעין אנו עליך במי ששכן את שמו בבית הזה שלא תשנה דבר מכל מה שאמרנו לך (יומא א ה). מוזהרין אנו שלא לצאת (מכי' מס' דפסחא יג). והרי דברים ק"ו מה אם שמואל רבן של נביאים וכו' נתיירא מיום הדין אנו על אחת כמה וכמה (ירושלמי חגי' ב עז.) — ובהצטרפות עם פעל:

[1]) עי' למעלה הערה לאָנָּא. — [2]) ונמסר: ז כתיבין בה' לשון בעיתה. וכתוב במ"ש בישעי' לח ג וז"ל: במקצת ספרים כ"י בשני טעמים אָנָּה ובשאר ספרים בטעם אחד לבד. — [3]) עי' למעלה הערה לאנא.

[4]) לפי דעת נלדקה (ZDMG 1884, 420, Untersuchung z. sem. Gram.) זו צורה חדשה שנוצרה אח"כ על פי ההקש של אני, והעקר אנחנו, עי' זה. — [5]) כך הכתיב, ונקוד אֲנוּ, שהוא נקוד הקרי אנחנו למערבאי, אך למדנחאי גם הקריא אנו (חלופים מנ"ח). וככר העיר רד"ק כי הכתיב הוא העקר, אמר וז"ל: אנחנו או נחנו או אנו כי נמצא במקרא אשר אנו שולחים אותך, ובמשנה הרגילו בו מאד. ע"כ (מכלול שער דה"מ). וכן .Ges ושאר החדשים. ולפי ההקש עם אֲני אָני צריך לקרא גם אנו שלא בהפסק אֲנוּ ובהפסק אָנוּ. וכן באמת רד"ק (בס בס) נקדו אֲנוּ כמו שהוא במקרא, אעפ"י ששם הוא נקוד של הקרי, וכן גונ', אולד, אולסה' שטדה. אך הקריאה המקבלה של האשכנז', למשל בהגדה של פסח, היא אָנוּ (ónu) אוכלים, וכן הוא הנקוד במשנ' המנק' הנדפסות, גם בדפוס ר' מנשה בן ישראל, וכן GesK אָנוּ.

חוששנו חוששים אנו: שתים חוששנו למותר (תוספתא נגעי' כ ג). קובלנו[1]: אומרים ביתותים וכו' קובלנו עליכם פרושים (שם סוף ידים).

***אנוּח**, ת"ז, לנק' אנוּחה, מ"ר ־חים, ־חות, — מי שנאנח תמיד: ראה רוע נפשי זנוחה משלום ומשלוה ומהנחת רטושה בהרי נשף אנוחה (ר"א קליר, ת"ב, איכה את אשר). חובש להעלות ללהקת אנוחים (מחז' ויטרי, דף 450). הדוף דאגת אנוּחים היות לחי שמחים וישירו פתחים אשר אכלו נצחים (זה שכינתך, אחרון של פסח, קרובץ ארג"ל). והעבר רעה מנפשות האנוּחות אל אלהי הרוחות (סליח' ג עי"ת, אזעק אל אלהים).

***אנוּן**, ת"ז, לנק' ־נוּנה, מ"ר ־נוּנים, ־נות, — אבל ונוגה, : traurig, bekümmert; affligé; afflicted נשקד על עון ונכאב, כהושבת אנוּנה מבלי אב (ר"א קליר, ת"ב, איכה ישבה חבצלת). למה גזר ה' וכו' לשבת השוגגים באסור עצוב ואנון (יהודה האבל הקראי, האשכול, רעה). אזון את אנקתי בקראי בלב אנון רפא את מגנתי (ליל יוה"כ, תשלום אבודרהם). פגה בחל וצמל אנונה ועגומה אזלה ונזלה ורבתה הכנימה (סליחות מוסף יוה"כ. ברית כרותה). ראה בענוי אנוּנים ועגומים שור נא בשפלות מעטי עמים (סליח' ד עי"ת מלך מלכ'). יגילון האנונים גדולים וקטנים ואבות עם בנים (הפליט, שלמה בר' יצחק, שנת רצון). והנה באתי עד הנה להשיב את נפשי האנונה וכו' (זכר' בן סעד' אלצאהרי, הקד' ספר המוס', מטמוני מסת' ח"א ע). אנכי הניצבת עמכם בזה האנונה (שמ' מחב' יה). ואנכי האנונה והקטנה היום בת שמנה עשרה שנה (שם יו). בעבור מה שסבלו בחייהם אלה האנונים (שם כח).

***אנוּס**, ש"ז, מ"ר אנוּסים, — שם ליהודים שקבלו דת הנוצרית באנס, בהכרח ובכפיה: אותם שבארץ הגלות מתקף הצרות והשמדות יצאו מכלל הדת וכו' והם הנקראים אצלינו היום אנוסים לפי שבאנס יצאו מכלל הדת (ר"י אברבנאל, משמיע ישועה, ג). היבמה שנשארה זקוקה לשני אחין והגדול הוא מאנוסי הזמן והשני הוא יהודי (תשובות הריב"ש א). שהמלך

[1]) בתוס' הוצ' צוק"ם קובלני, ביוד בסוף. אך פה מדברים רבים וצ"ל קובלנו. וכן הגיה הגר"א שם קובלנו עליכם פרושים וכו' קובלנו עליכם טובלי שחרית. וכן הביא שם בעל זר זהב מהמשנה ידים ד ז קובלנו עליכם, אעפ"י שבגוף המשנה כתוב קובלים אנו.

מעליל שלא כדין כדי להעניש ממון כמו שעושה עתה בממון האנוסים (שם ג). אלה האנוסים אשר נשארו בארצות השמד כל זה הזמן (שם) אם יוכל אדם מאנוסי הזמן לדרוך ענבים בגת של ישראל ויהיה היין כשר כאילו דרכו ישראל (שם 7). מעשה היה בפני רש"י באנוס שקדש עלמה בפני אנוסים חביריו (מהר"י קולון, תשו' פה). מן היום ההוא רבו האנוסים בכל ארץ ספרד (ר"י הכהן, דה"י שנת 1430). שאביו היה מבני האנוסים אשר בפורטוגל אבל אמו לא מבנות האנוסים (שו"ת מהרשד"ם, אה"ע קיב). אנוס אחד וכו' צוהו אביו לפני מותו להשתדל לחזור לדת ישראל כי אנוסים היו (משה גביזון, עמר השכחה כסוף). נזדמן שם אב ובנו שהיו אנוסים והיו משמשים בבית האסורים (צרור המור בחוקותי). הגם שאביו היה מהאנוסים אמו לא היתה מבנות האנוסים כ"א מבנות הגוים (שו"ת לחם רז ה). התחילו השופטים וכו' לחקור כנגד כל האנוסים על ענין הדת (קצור זכר צדיק לר' יוסף בן צדיק, סדר התכ' וקורות העתים ניבויאר, א). ובואת השנה התחילו לחקור בעד האנוסים על ענין הדת ונשרפו ונידונו בשריפה (יוחס' השלם פילופובסקי, ס דף 226). — ולנק' *אנוּסה: אשה אחת באה וכו' מאותן האנוסות וכו' (תשו' ריב"ש ו). גט האנוסה שחתמו בו אנוסים (שם). מאשה אנוסה שנתגרשה מבעלה שהוא אנוס (שם יא). גט אחד שבא לכאן לאנוסה אחת (שם מג).

***אנוּסה**, ש"נ, מ"ר אנוּסות, — אשה שאנס איש אותה: נושאין על האנוסה ועל המפותה וכו' נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו אנוסת בנו ומפותת בנו (יבמ' יא א). אנוסת עצמו ומפותת עצמו לא ישא (הבה"ג) ואם נשא נשוי אנוסת חבירו ומפותת חבירו לא ישא (גמ' שם יט). כל הנבעלת בשדה הרי הוא בחזקת אנוסה (רמב"ם נערה בתולה א ג).

***אנוּק**, אנוּקים, — הנאנקים: בקבצך אנוּקים ממרחקים וסבתך תקים (אנא ישר, הושע"ר, קרובץ ארג"ל).

אנוּש[1]), ת"ז, לנק' אנוּשה, מ"ר ־שים, ־שות, — א) שאי אפשר לרפא אותו, כאב פצע, וכדומה,

[1]) מלה עברית, ואין לה אחות בלשונות האחיות, ונתלבטו החכמים במקור מלה זו ולא עלה בידיהם כלום. יש מי שרצו לבאר אותו בדרך סגי נהור מן אנש

נד קציר ביום נחלה וכאב אנוש (ישע' יז יא). כה אמר ה' אנוש לשברך נחלה מכתך אין דן דינך למזור רפאות תעלה אין לך (ירמי' ל יב-יג). מה תזעק על שברך אנוש מכאבך (שם שם יה). למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה מאנה הרפא (שם יה יח). כי אנושה מכותיה (מיכ' א ט). — ב) בהשאלה, להאבר, החולה: עקב הלב מכל ואנש הוא (ירמי' יז ט). — ונפש אנושה: וירפאו הנפשות האנושות ויחלימו הגופות הנגופות (מכת' ר"י בן תנחום ירש' לר' דוד בן אבר' בן הרמב"ם). — ולהדבר הגורם הפצע: אנוש חצי בלי פשע (איוב לד ו). — וליום של צרה גדולה: ויום אנוש לא התאויתי (ירמ' יז יז).

אֱנוֹשׁ[1], ש"ז, — א) נרדף עם אדם, Mensch; homme; man: על כן כל ידים תרפינה וכל לבב אנוש ימס (ישע' יג ז). אוקיר אנוש מפז ואדם מכתם אופיר (שם יב). אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה (שם נו ב). ואתה אנוש כערכי אלופי ומידעי (תהל' נה יד). ויין ישמח לבב אנוש וכו' ולחם לבב אנוש יסעד (שם קד טו). הנה אשרי אנוש יוכיחנו אלוה (איוב ה יז). מה אנוש כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך (שם ז יז). והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה לא ידע אנוש ערכה ולא תמצא בארץ החיים (שם כח יב-יג). — ובפרט בכונה לטבע החלשה והרעה של האדם: מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן (ישע' נא יב). קומה ה' אל יעז אנוש ישפטו

במשמ' ידיד, ובכונה: רע מאוד (ועטטין). ואחרים (דליטש לגרד) במש' חלש כאשה. אכן היתר נכון בב"ז היא דעת ברוין דריור כי נוצר בעברית שרש א נ ש למושג זה. עי' ערך א נ ש ועי' עוד נוש.

[1]) משקל דרור, הדום, חמור. בערב' אנש a) ומ"ר אנאש, אדם, וכל האדם יחד, וברור הדבר שנגזר מהשרש א נ ש b) המשמש בערב' במשמע' היה נעים וטוב לחברו, מנמס, ח'מל, וכן התרגל אליו, היה בחבורה אתו וכדומה. וכן בארמ' אנש, וכן בסור'. ודעת ברט כי הרבים א נ א ש נהיה בעבר' יחיד, ותנוע' הפתח הארוך נתעבר ונהיה בעבר' לתנו' החולם, כמנהג (כרט מה"ש סי' 88). ובודאי טעות היא לגזור שם זה מן השרש אנש במשמ' שממנו נגזר התאר אנוש שלמעלה, רק זה אפשר באמת, שמושג זה של א נ ו ש גרם קצת שהשם אנוש קבל קצת מושג של אדם חלש ורפה כח.

a) إِنْس b) أَنِسَ

גוים על פניך שיתה ה' מורה להם ידעו גוים אנוש המה (תהל' ט כ-כא). חנני אלהים כי שאפני אנוש (שם נו ב). הבאתנו במצודה שמת מועקה במתנינו הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים (שם סו יא-יב) — ומ"כ: הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה (איו' כה ה-ו). הוי שפל רוח בפני כל אדם שתקות א נ ו ש רמה (אב' ד ד). — ובמשמ' כל האדם, Menscheit; humanité; human race: אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם (דבר' לב כו). בעמל אנוש איננו ועם אדם לא ינגעו (תהל' עג ה). — ב) במשמעת ההמון, der Pöbel; le vulgaire; common people: קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט אנוש (ישע' ח א), ר"ל הנהוג בהמון העם. — ומשל: אנוש קובל על אבוד דמיו ואינו קובל על אבוד ימיו (מבחר המוסר ח.). אנוש בפה מתוק ולבו מר פנימו לא כחיצונו (שם י.).

אֱנוֹשׁוּת[1]), ש"נ, — טבע האדם, Menschlichkeit; humanité; human nature: כל מטיב לזולתו מבני אדם מכל המינים אשר זכרנו אין לו יתרון על מי שמטיב לו אלא במקרה מן המקרים אבל ב א נ ו ש ו ת ם ועצמם הם נמשלים וקרובים זה לזה (ר"י אבן תבון, תו"ה עבוד' אלה'). אוהב התחקות על שרשי מחצב א נ ו ש ו ת ו[2]) (כתי' עול' א ב). — ובמשמ' דרך ארץ ונמוס של בני אדם, Höflichkeit; politesse; politeness: שמנות אמר נעצרה נא אותך ובזה היה מורה א נ ו ש ו ת ו כמי שמזמין רעהו לסעודה (ר"י אברבנאל, שופט' ענין מנות).

אֱנוֹשִׁי, ת"ז, נקב' -שית, מ"ר -שיים, -שיות, — שיש בו מטבע האנושי, menschlich; humain; human: כי השמאל הכי נכבד כי הוא משכן ללב שהוא שרש לחיים ה א נ ו ש י י ם (יוסיפון, יא). וזה כלו כשיתעסק השכל ה א נ ו ש י עם תאות הגוף ולא תפרש בו יותר ממה שהעירותיך עליו (הרמב"ם אגרת

[1]) כך קריאת הספרדים, וכך מנקד' המלה בקצת מקו' ועי' הערה לקמן. והאשכנז' עפי"ר קראים אנושות בערב' אנשאניה a). — [2]) כך הכתיב, ונקוד במהד' חביב ופרנסיש (פירארו שיב), ור"ש מורפורגו (ויניציה תכד) ועוד: אנושותו. ובמהד' אחרות וכן של סלוצקי אנשותו, ואינו נכון.

a) إِنْسَانِيَّة

לכנו). ומחכמת הנפש האנושית בפרט ומה שיושפע עליה (אמונה רמה 7). שלא היה הקול אנושי או מלאכותי (ר"י הכרכגל, במוגה ג). ללמד לבני אדם המדות האנושיות המשובחות (הוה, הקד' נתי' אכ'). במין האנושי ובאישיו (רלב"ג מלח' ה הקד'). הנהגה כללית במדת אנושית (ידע' בדרבי, הפרדס, הקד' אולה"ס ג). שהנפש היא הדבר שבעבורה נהיה האיש איש וכי נמצא במציאות אנושית (תגמ' הנפ' ה.). ואולם הנפש האנושית מצד שהיא נפש אנושית יחלקו כחותיה לכח חכם ולכח פועל (מאזני צדק הגנואלי דף לא), כי אין השכל האנושי מספיק לדעה זה באמיתות (עקר' א ה). אבל הוא התחלה לכל הפעולות האנושיות הנפעלות ברצון (שם ט). מדות טובות כלליות שלמיות אנושיות (מבה וקהל, אמרי נועם וגל יברהל).

***אֱנוֹשִׁית**, ב"ג, כמו אנושות: יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו כלומר שאין לו מן האנושית רק השם (מלמד התלמי' ואתחנן). האם תתחלל מדרגת האנושית בזה ההשארות (רלב"ג מלחמ' הקד'). שהיה מורכב מאלקית ואנושית (חזוק אמונה א לו). בצד המלכות הוא אחד ובצד האנושית אינו אחד (מהר"ל מפראג, באה"ג, באר ג).

אנח[1]), ממנו נֶאֱנַח, אֲנָחָה.

אָנַח, קל אינו נהוג [2]).

— נפ', נֶאֱנַח, על, אל, נֶאֶנְחָה, נֶאֱנָחָה, נֶאֶנְחוּ, נֵאָנֵחַ, אֵאָנַח, תֵּאָנַח, בינ' נֶאֱנָח, נֶאֱנָחָה, — נאנח מן עבודה, מן להין וכדומה, נאנח על שמועה, על התועבות וכדומה, הוציא קול הברה מעמק הקרב מפני כאב, צער ויגון, seufzen; soupirer, gémir; groan, sigh: וַיֵּאָנְחוּ בני ישראל מן העבדה ויזעקו (שמות ב כג). מה נֶאֶנְחָה[3]) בהמה נבכו עדרי בקר (יואל א יח). אבל תירוש אמללה גפן נֶאֶנְחוּ כל שמחי לב (ישע' כד ז) כל שעריה (של ירושלם) שוממין כהניה נֶאֱנָחִים בתולתיה נוגות (איכה א ד). גם היא נֶאֶנְחָה ותשב אחור (שם ח). שמעו כי נֶאֱנָחָה[1]) אני אין מנחם לי (שם כא). ואתה בן אדם הֵאָנַח בשברון מתנים ובמרירות תֵּאָנַח לעיניהם והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נֶאֱנָח[2]) ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים (יחז' כא יא-יב). והתוית תו על מצחות האנשים הַנֶּאֱנָחִים והנאנקים על כל התועבות (שם ט ד). ברבות צדיקים ישמח העם ובמשל רשע יֵאָנַח[3]) עם (משלי כט ב).

— *התפ': כאשר סרים יחבק נערה ומתאנח כן עשה באונס משפט (בן סירא גניז' יח כ). למה נתאנחו (בני ישראל) לפי שאמרו חרטומי מצרים אין לך רפואה אם לא נשחוט מקטני ישראל ק"נ בערב וק"נ בבקר ורחץ בדמיהם שתי פעמים ביום כיון ששמעו ישראל גזרה קשה התחילו מתאנחים וקוננים (מד"ר שמות א).

אֲנָחָה[4]), ש"נ, מ"ר אֲנָחוֹת, אַנְחוֹתַי, — קול נשימה מפני צער וכאב, Seufzer; soupire; a sigh: ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון וַאֲנָחָה (ישע' לה י). כי כלו ביגון חיי ושנותי בַּאֲנָחָה (תהל' לא יא). מקול אַנְחָתִי דבקה עצמי לבשרי (שם קב ו). יגעתי בְּאַנְחָתִי ומנוחה לא מצאתי (ירמ' מה ג). כי לפני לחמי אַנְחָתִי תבא ויתכו כמים שאגותי (איוב ג כד). הלא דמעה על לחי תרד ואנחה על מרוד לב (בן סירא גניז' יח יט). אמר רב אנחה שוברת חצי גופו של אדם (כתוב' סב.). — ומ"ר: כי רַבּוֹת אַנְחֹתַי ולבי דוי (איכה א כב). כגון בכיות ואנחות (תבו' גא' ליק לח).

***אַנְחוּתָא**, כמו *נַחוּתָה: הקולב מנורה ואנחותא (תוספתא כלים ב"מ ו ז). אשה שהיא טבולת יום לשה את העיסה וקוצה היבנה חלתה ומניחתה בכפישה או באנחותא (נדה' ז.).

---

[1]) שרש שמי, באש' אֲנָח, בערב' אַנֶּה a) ובארמ' אנח במשמ' כמו בעברי' לקול שמוציא אדם מפני צער כאב ויגון וכדומה.

[2]) רק בקצת כ"י יֵאָנַח עם (משלי כט ב) במקום יֵאָנַח. — [3]) מ"ש: בספ' בעל הלשון האלף בסגול והנון בשוא נח וכן הוא בספרים כ"י מדוייקים ובמקצת ספרי הדפוס, וכן מצאתי מסורת כ"י נאנחה ב וסימניהן חטאה ירושלם מה נאנחה בהמה. ע"כ. אבל שמעו כי נאנחה אני נון שניה בקמץ. ע"כ. אבל ברוב ספרי הדפוס אלף בחטף סגול ונון בקמץ, וכן העיד מיכאלים בשם הרבה כ"י. — [1]) מ"ש: במקצת ספרים א בשוא לבדו. — [2]) מ"ש: כן הוא בס"ס האלף בשוא לבדו ויש ספרים בחטף סגול. ע"כ. וכן מיכאלים בשם ח' כ"י נא. — [3]) בקצת ספרי דפוס מלרע. ובקצת כ"י יֵאָנֵחַ בקל (מיכאלי').

[4]) עי' למעלה שרש אנח.

a) أنّ

אֲנַחְנוּ[1], כהפס' אֲנַחְ-, — מלת הגוף למדברים בעדם ולמדברות בעדן, wir; nous; we: והנה אֲנַחְנוּ מאלמים אלמים בתוך השדה (בראש' לז ז). ויאמרו (אחי יוסף) על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אֲנַחְנוּ מובאים (שם מג יח). אֲנַחְנוּ נעלה ונלחמנו (דבר' א מא). מה אֲנַחְנוּ ישבים פה (מ"ב ז ג). — ואחרי הפעל: משחתים אֲנַחְנוּ את המקום (בראש' יט יג). אבל אשמים אֲנַחְנוּ על אחינו (שם מב כא). נסעים אֲנַחְנוּ אל המקום (במדב' י כט). אם יספים אֲנַחְנוּ לשמע את קול ה' אלהינו (דברים ה כב). — וגם בזמן מאוחר: אם לאו נקיים א נ ח נ ו משבועתך (מכי' ויהי בשלח, ב' פתי'). מיתתנו במדבר קשה לנו ממיתת אחינו באפילה שאחינו נספדו ונקברו ו א נ ח נ ו תהיה נבלתנו מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה (שם ב). —ועם שם בלי פעל: אֲנַחְנוּ בני איש אחד (בראש' מב יג). שנים עשר אֲנַחְנוּ אחים (שם לב). ואמרתם אליהם עבדיכם אֲנָחְנוּ ועתה כרתו לנו ברית (יהוש' ט יא). — וכהפסק: אל נא תהי מריבה ביני ובינך ובין רעי ובין רעיך כי אנשים אחים אֲנָחְנוּ (בראש' יג ח). ויאמר להם יעקב אחי מאין אתם ויאמרו מחרן אֲנָחְנוּ (שם כט ד). הננו עצמך ובשרך אֲנָחְנוּ (ש"ב ה א). דבר נא אל עבדיך ארמית כי שמעים אֲנָחְנוּ ואל תדבר עמנו יהודית (מ"ב יח כו). איך תאמרו גבורים אֲנָחְנוּ ואנשי חיל למלחמה (ירמ' מח יד). — ואחרי ממנו לחזק ולהטעים: הכשר ממנו יתב' קריאת השמות לעצמו הוא כאשר ממנו א נ ח נ ו (אהרן הקראי, עץ חיים, ע). —ועם וְ: וַאֲנַחְנוּ לא נדע מה נעבד (שמו' י כו). גדרת צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו וַאֲנַחְנוּ נחלץ חשים לפני בני ישראל (במדב' לב יו-יז). — ועם פעלים שיש להם סי' מד"ב להטעים: כאשר עשינו אֲנַחְנוּ ואבתינו (ירמ' מד יז). אֲנַחְנוּ נשבענו להם ביי' אלהי ישראל ועתה לא נוכל לנגע בהם (יהוש' ט יט). ומדוע נעבדנו אֲנָחְנוּ (שופ' ט יח).

אֲנִי[1], בטעם כפריד אָנִי, — מלת הגוף למדבר בעדו ומדברת בעדה, ich; je, moi; I: אֲנִי בנך בכורך עשו (בראש' כז לב). אֲנִי יוסף אחיכם אשר מכרתם (שם מה ד). כי אֲנִי עבדך אני עבדך בן אמתך (תהל' קיו יו). אֲנִי חבצלת השרון שושנת העמקים (שה"ש ב א). ואחרי השם: כי קדוש אָנִי ה' אלהיכם (ויקרא יט ב). עני אֲנִי וגוע מנער (תהל' פח יו). צעיר אָנִי לימים ואתם ישישים (איוב לב ו). — ועם פעל בינוני לפני הפעל או אחריו: המכסה אֲנִי מאברהם אשר אֲנִי עשה (בראש' יח יז). שמע בקולי לאשר אֲנִי מצוה אתך (שם כז ח). את חטאי אֲנִי מזכיר היום (שם מא ט). את כל אשר אֲנִי דבר אליך (שמות ו כט). בפעם הזאת אֲנִי שֹׁלֵחַ את כל מגפתי אל לבך (שם ט יד). יודע א נ י היאך היתה כונתך (מד"ר שמות לז). — ועם עבר ועתיד עם סי' הגוף להטעים ולחזק את הגוף: ולא תאמר אֲנִי העשרתי את אברהם (בראשית יד כג). והלכתי אף אֲנִי עמכם בקרי (ויקר' כו כד). אֲנִי אמית ואחיה מחצתי וַאֲנִי ארפא (דבר' לב לט). הם קנאוני בלא אל וכו' וַאֲנִי אקניאם בלא עם (שם כא). ויאמר אלהם (יהושע לזקני ישראל) אֲנִי זקנתי באתי בימים (יהוש' כג ב). ויאמר הפלשתי אֲנִי הרפתי את מערכות ישראל היום הזה (ש"א יז י). ויאמר (דוד) אל אחימלך החתי ואל אבישי בן צרויה אחי יואב לאמר מי ירד אתי אל שאול אל המחנה ויאמר אבישי אֲנִי ארד עמך (שם כו ו). כה אמר ה' צבאות אֲנִי לקחתיך מן הנוה (ש"ב ז ח). אֲנִי אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן (שם יד). אֲנִי נותרתי נביא ליי' (מ"א יח כב). קום אכל לחם ויטב לבך אֲנִי אתן לך את כרם נבות היזרעאלי (שם כא ז). ויאמר ה' מי יפתה את אחאב ויעל ויפל ברמת גלעד וכו' ויצא הרוח ויעמד לפני ה' ויאמר אֲנִי אפתנו (שם כב כ-כא). יתמיך אֲנִי אחיה (ירמ' מט יא). — ובפרט אחרי הפעל

---

[1]) אמר ריב"ג: ומן השרש הזה (שרש אנח) אצלי אנחנו ותוספת הנון עם הואו בו לכנוי וכו' ואפשר ש י פ י ל ו האלף ויאמרו נחנו כמו שהפילו אלף אחד מן ודבר חד את אחד. ע"כ. אבל רוב החדשים סברים כי עקר מלת הגוף למדברים רבים היא נחנו, ובערב' נַחנ a) ונוספה א בראשה בכח פעולת ההקש עם מלת הגוף למדבר אחד. בכנע' אנחן, בארמ' שבתנך אנחנא, באש' אנינ.

[1]) בערב' אַנַא b), ובערב' ההמוני' של מצרים ועוד גם אני a). וסברו חוקרי הלשון קודם כי אנא אנו מקצר מן אַנֹכִ הקדומה. וכבר טען על זה פיליפי (Philippi, ZDMG, 1876, 366). מפני שאין אנכ נהוג אלא בהצפוניות שבלשונות השמיות ולא בהדרומיות. והחליטו רוב האחרנים כי א נ א היא תמלה היסודית למד"ב יחיד, והוא מרכב מן קולות הרמז הטבעיים של אנ-א. (Philippi, BA, 2 367) וכן שאר האחרונים. ונתחדדה בעבר' וכמו"כ בערב' ההמונ' תנועת הפתח לתנועת החירק, בכח פעולת ההקש של תנוסף הסופי למדבר בעדו בפעלים עבר -תִי ושל י תקנין בשמות (Nö. ZDMG 1884, 418).

---

a) نَحْنُ   b) أَنَا

a) أَنِى

להטעים אני ולא אתה,ולא אחר, אני בעצמי, באמת אני: אסף את יתר העם וחנה על העיר ולכדה פן אלכד אני את העיר ונקרא שמי עליה (ש"ב יב כח). ונלחמתי אני אתכם (ירמ' כא ה). קמתי אני לפתח לדודי (שה"ש ה ה) ואותר אני לבדי (מ"א יט י). עשה לי שירים נזמים טבעות ואקדש א נ י לך (קידו' מח.). — ועם גם: ויאמר המלך אל העם יצא אצא גם אני עמכם (ש"ב יח ב). — ולפני שם כללי או פרטי להטעים: אני הגבר ראה עני (איכ' ג א). אני קהלת הייתי מלך על ישראל (קהל' א יב). אני דניאל בינתי בספרים (דני' ט ב). — ועם הוא אחריו, אני הוא: למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה (ישע' מג י). גם מיום אני הוא ואין מידי מציל אפעל ומי ישיבנה (שם שם יג). עד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבל (שם מו ד). שמע אלי יעקב וישראל מקראי אני הוא אני ראשון אף אני אחרון (שם מח יב). לכן ידע עמי שמי לכן ביום ההוא כי אני הוא המדבר הנני (שם נב ו). עמד שמואל הקטן ואמר א נ י הוא שעליתי שלא ברשות (סנה' יא.).—וכפול:ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי (דבר' לב לט). אני אני דברתי אף קראתיו (ישע' מח יה). — ומלה מפסקת בינו ובין הפעל: אני טרם אכלה לדבר אל לבי והנה רבקה יצאת (ברא' כד מה). הילד איננו ואני אנה אני בא (שם לז ל). ואני הנני מביא את המבול (שם ו יז).— ועם ה הידיעה: האני אשביר ולא אוליד (ישעי' סו ט). — ועם כש-: אמר הקב"ה לא כ ש א נ י נכתב אני נקרא(קיד' עא.).— וכהפסק [1]: ויאמר אתה זה בני עשו ויאמר אני (ברא' כז כד). והלכתי אף אני עמכם בקרי והכיתי אתכם גם אני (ויקרא כו כד). הסר משגעים אני כי הבאתם את זה להשתגע עלי (ש"א כא יו). וכזאת וכזאת יעצתי אני (ש"ב יז יה). יבשו רדפי ואל אבשה אני יחתו המה ואל אחתה אני (ירמ' יז יח).—ובפרט בהשבועה, חי-אני: חי-אני נאם ה' כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה (ישעי' מט יח). חי-אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו בן יהויקים (ירמי' כב כד). — וכשבא אני עם עוד גוף אחר יבא הפעל המשתף לשניהם בלשון

[1]) ולא בלבד במפסיקים גדולים סלוק (ברא' כז כד), אתנח (ויקרא יא מד), ז"ק (שם כו כד), ז"ג (יחזק' יח ג), רבי' (ברא' לא כב), סגו' (יחזק' יז יט),—אלא גם במפסיק קטן: פשטא (מ"ב ה ז), טפחא (ברא' כז לד), זרקא (ירמ' כב כד). ואפילו גרש (יחזק' לד ח), וגם מונח ותליק"ט (מלא' א ו). (Kö, 2, 546. Anm. 1).

יחיד או רבים: ונאספו (יושבי הארץ) עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי (ברא' לד ל). כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך (שמות לג יז). והייתי אני ובני שלמה חטאים (מ"א א כא). אני ואחי לחם הפחה לא אכלתי (נחמ' ה יד). גם אני ונערתי אצום כן (אסתר ד יז). מה עשיתי אני ואבותי (דהי"ב לב יג). ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם (ברא' כב ה). ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה (שם לא מד). הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה (שם לז י). ונפלינו אני ועמך (שמות לג יז). ואם מימיך נשתה אני ומקני (במד' כ יט). אשר דברנו אני ואתה (ש"א כ כג). אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד (מ"א ג יז). כי נמכרנו אני ועמי (אסתר ז ד). — וגם במשמ' אותי: ויאמר אל אביו וכו' ברכני גם אני אבי (ברא' כז לה). — ואחרי פעל עם כנוי מד"ב: וכה אמר (דוד) בלכתו בני אבשלום בני בני אבשלום מי יתן מותי אני תחתיך אבשלום בני בני (ש"ב יט א). — —ועם פלוני אחריו: בראשנה היה כותב א נ י פלוני חתמתי (גיט' לו.). — ויתקצר ותפל ממנו האות א ותספח לפע' בבינ', חוששני, ר"ל חושש אני: מעשה בא לפני רבי יוחנן בן זכאי בערב ואמר ח ו ש ש נ י לו מחטאת (שבת כב ג). — מקבלני — מקבל אני, מחזיקני — מחזיק אני: משרבו מ ק ב ל נ י טובתיך ו מ ח ז י ק נ י טובתך רבו איש הישר בעניו יעשה (תוספת' סוט' יד ז).—שומעני—שומע אני: ש ו מ ע נ י מיעוט חדשים שנים (מכי' מס' דפסחא ב). ויי' הכה כל בכור ש ו מ ע נ י על ידי מלאך או על ידי שליח (שם יג). ש ו מ ע נ י כדרך יום הכפורים שפושט בגדי קודש ולובש בגדי חול (יומא כג:). אמורני, אמר אני: אלו דברי רבי חנניה בן גמליאל אבל א מ ו ר נ י בשתיהן החיצונה טהורה (תוספתא נגעים ב ד יא). גוזרני, גוזר אני: שלח לו רבי גמליאל (לר' יהושע) ג ו ז ר נ י עליך שתבוא אצלי במקלך ובמעותיך ביוה"כ שחל להיות בחשבונך (ר"ס כה.) — יכולני יכול אני, עי' יכול. — מעידני, מעיד אני, מוחזקני, מוחזק אני, עי' בכ"א מהערכים הללו.

אֳנִי[1]), שוו"ג, כנ' אניו, מ"ר אנאים, — קבוץ של

[1]) מלה עברית, משקל צרי, עפי, מן אני.—בערב' אנא a), כלי, אגן. ויש אח להסתעפות זו גם בקצת לשונות

a) إِنَاء

אניות הלכות יחד בים, Schiffsgeschwader; escadre squadron: כי אני תרשיש למלך בים עם אני חירם אחת לשלש שנים תבוא אני תרשיש נשאת זהב וכסף שנהבים וקפים ותכיים (מ"א י כב). ואני[1]) עשה המלך שלמה בעציון גבר אשר את אילות על שפת ים סוף בארץ אדום וישלח חירם באני[1]) את עבדיו (שם ט כו-כז). מקום נהרים יארים רחבי ידים בל תלך בו אני-שיט וצי אדיר לא יעברנו (ישע' לג כא). — ולשון זכר: וגם אני חירם אשר נשא זהב מאפיר הביא מאפיר עצי אלמגים (מ"א י-יא). — ועי' ספינה.

אֳנִי[2]), ת"ז, לנק' אניית, — של האנה, מטבע האנה:

המקום האניי וכו' התנועה האניית והמקומית. (דרך אמונה, חבר' ביהאגו, א א).

אחרות, כמו vascello באיטלקית, ובצרפתית vaisseau, שעקר פרושם הוא כלי, מהשם הרומי vas. וכבר העירו החכמים בזמן האחרון כי בהמכתבים של תל אלעמרנה נמצאה המלה א נ י כתרגום בלשון כנענית להשם אלף, שהיא אלפה, ר"ל ספינה. — והנה המפרשים הקדמונים לא הבדילו בין אני ובין אניה, אך החדשים הטיבו לראות כי אני הוא שם הקבוץ נגד אניה שם היחיד, כנהוג בפרט בלשון ערבית. —[1]) קמץ של ו- זה וכמו"כ קמץ של ואניות ושל באניות ושל כאניות שלקמן הם מן הקמצי' שחלקו בהם רוב המדקדקים החדשי' הנכרים על המדקדקים הקדמונים שלנו והחליטום לקמץ חטוף שצריך לקרא בקול החולם (o), וכן העתיק קניג (Kö. 1, 103) ואני בפרוש בכתב לעז vo-oni. אבל זה הוא נגד כונתם של בעלי המסורה שמתגו את הקמצים הללו, ונגד עדותם של כל המדקדקים הקדמונים שלנו, שהעידו עפ"י הקריאה המקבלה אצלם שכונת בעלי המסורה היתה במתג זה לצין את טיבו של הקמץ. אמר ר"י חיוג וז"ל: כמו תארו נפל הוו שהיה בין התיו והאלף במלת תואר קדם שיסמך וקובץ (ר"ל נקוד בקמץ חטף) השני והוא האלף כדי שיורה הקבוץ על הוו ולא נח השני כמנהג חודש ואורה וחביריהם והראשון (ר"ל האות הראשנה התיו) יהיה בקמץ גדול. וכמוהו זהרו פעלו טהרו אהלו. ע"כ. (ספר הנקוד 19). וז"ל ריב"ג: ואיזו אות שיהיה דינה שתונע בקמץ חטף, ההטפות בה במכתב ובלשון יחד או תהיה בלשון בלבד, מבלי המכתב, ותהיה האות הסמוכה לה גרונית יעתיקו הקמצות (ר"ל הקמץ חטף) ממנה אל האות הגרונית ותונע היא בקמץ גדול וכו' יורה אותך זה נקדם למד לחדשיו יבכר (יחזק' מז יב) בקמץ גדול וזה בעבור החטף אשר אחריה, וכו' ונקדם עוד ואו והלים רעים (דבר' כח נט) בקמץ גדול בעבור החטף אשר אחריה וכו' וכמו זה ביום בהרי (יחזק' כ ה) וכו' (רקמה שער טו). ונשנו הדברים עוד במקומות. וכן רדק: ואם עין הפעל אות גרוני תהיה בקמץ חטף ופא הפעל בקמץ רחב כמו יען מאסכם, ביום בהרי (מכל' שער דק"פ לב:). ועוד (שם לט.): ואם האות הראשון בקמץ חטף הנקוד עם השוא יהיו אותיות כלב קמוצות (ר"ל בקמץ גדול) אעפ"י שאין הדבר ידוע כמו בעני אמתך (ש"א א) כאניות סוחר (משלי לא) בהרי אף (שמות יא) לחדשיו יבכר (יחזק' מז). ועוד (שם לח:) בפרוש: ואם האות גרונית בשוא וקמץ תהיה הוו קמוצה (ר"ל בקמץ רחב) ואני עשה המלך שלמה, ואניות תרשיש, וחלים רעים ע"כ. והנה כל הדברים הללו לא נאמרו בדרך סברא בלבד ורק כעין באור דעת המסורה, כמו שטוען קניג: weil sie (die Auffassung der jüdischen Grammatiker) nur eine Ausdeutung der von der Masora gebotenen Metheg-Setzung ist (Kö. 1,107), שנהיה רשאים להקביל נגד סברתם ובאורם את סברתנו ובאורנו אנו, כמו שאומר שם קניג: wie wir eben auch eine solche Ausdeutung geben. מי שבקי בסגנון דברי הקדמונים ודרך לשונם שומע כי הדברים שהבאנו נאמרו בדרך החלט, עפ"י הקריאה שהיתה בקבלת אצלם מדור לדור, וזו עדות מספקת כי כך היתה באמת כונת בעלי המסורה. והלא הכל מודים עתה כי בעלי המסורה עשו את מלאכתם באמונה והקפידו ודקדקו למסור לנו את הברת כל מלה ומלת בכל גוניה כמו שהיתה הבורה בימיהם. ולכן אין שום מקום לפקפק בענין זה, וברי הוא שבימי קביעת המסורה היתה הברת הקמצים שלפני קמץ חטף כהברת קמץ רחב בימיהם, אעפ"י שעפ"י תולדתם הדין נותן שיהיו קמץ חטף, כי קצתם הם במקום שורק קדום, וכדומה. ובודאי היתה כבדה עליהם הברת שני קמצים הטופים זה אחרי זה. והטאים כמו זה של חוש הלשון נגד מה שהדין הדקדוקי נותן הם מצויים בכל הלשונ' ואין להרהר אחריהם. וכל פלפולו של קניג שם אינו יכול לעמד בפני המעשה שאין ספק בו, כי בימי קביעת המסורה היתה הברת כל הקמצים הללו כהברת קמץ רחב, וצדקה בזה הערתו של דר' מרגליות בהבקרת על המהדורה החדשה של ספר הדקדוק של גנז' קויץ (Dr. Marg. AJSL, 1903, 165), שצריך לדעת דקדוק של איזו לשון מלמדים המדקדקים אותנו. אם לשונו של ישעי' שמסנה אינם יודעים כמעט כלום, או לשונם של בעלי המסורה. ואם לשונם של אלו, הלא דעתם היא מכרעת. וכן היא הקריאה המקבלה של הספרדים ba-onioth, va-oni. ולכן צדק בזה דליטש בהקדמתו לאיוב שערער על קריאת המלה פעלו poolo, וביוצא בזה. ועוד תתברר שאלה זו בכל שאר המלים שיש להן קמץ מתוג לפני קמץ חטף. —[2]) פה גם קניג וגזנ' וכו' מסכימים כי הבית נקודה בקמץ רחב במקום התידיעה.

[3]) משק' נקי.

אֳנִיָּה[1], ש"נ, מ"ר אֳנִיּוֹת, אֳנִ-, — כלי שיט בנהר או בים, Schiff; vaisseau, navire; ship : וירד (יונה) יפו וימצא אֳנִיָּה באה תרשיש ויתן שכרה וירד בה לבוא עמהם תרשישה וכו' ויהי סער גדול בים והאניה חשבה להשבר וכו' ויטלו את הכלים אשר בָּאֳנִיָּה אל הים להקל מעליהם (יונה א ג-ה). שלשה המה נפלאו ממני וארבע לא ידעתים דרך הנשר בשמים דרך נחש עלי צור דרך אֳנִיָּה בלב ים ודרך גבר בעלמה (משלי ל יח-יט). ומ"ר: זבולן לחוף ימים ישכן והוא לחוף אֳנִיּוֹת (בראש' מט יג). גלעד בעבר הירדן שכן ודן למה יגור אֳנִיּוֹת (שופט' ה יז). וישלח חירם באני את עבדיו אנשי אֳנִיּוֹת ידעי הים (מ"א ט כז). הילילו אֳנִיּוֹת תרשיש כי שדד מעזכן (ישע' כג יד). כי לי איים יקוו וָאֳנִיּוֹת[2] תרשיש בראשנה להביא בניך מרחוק (שם ס ט). כל אֳנִיּוֹת הים ומלחיהם היו בך לערב מערבך (יחזק' כז ט). זה הים גדול ורחב ידים וכו' שם אֳנִיּוֹת יהלכון (תהל' קד כה-כו). יורדי הים בָּאֳנִיּוֹת[2] עשי מלאכה במים רבים (שם קז כג). היתה (אשת החיל) כָּאֳנִיּוֹת[3] סוחר ממרחק תביא לחמה (משלי לא יד). וירדו מֵאֳנִיּוֹתֵיהֶם כל תפשי משוט מלחים כל חבלי הים אל הארץ יעמדו (יחזק' כז כט). וישלח לו חורם ביד עבדיו אוניות[3] ועבדים יודעי ים (דה"ב ח יח). — אֳנִיַּת קיטור (הכר' גוטלבר ממלרים 14).

אֲנִיָּה[4], ש"נ, — שה"פ מן אנה, במשמעה אבל וקינה, Klage; plainte; mourning : והציקותי לאריאל והיתה תאניה וַאֲנִיָּה (ישע' כט ב). היה אדני כאויב בלע ישראל בלע כל ארמנותיה שחת מבצריו וירב בבת יהודה תאניה וַאֲנִיָּה (איכ' ב ה).

***אֲנִיּוּת**, ש"נ, —שם מפשט מן אָנָה: והאניות מגיד על המקום (דוד הכבלי, בהקד' ילירה ר"י ברללוני, ורש"ט על המורה ב הקד' כד).

***אָנִין**[5], ת"ז, לנק' אֲנִינָה, מ"ר אֲנִינִים -נוֹת, —אנין הדעת, מי שנפשו לא תוכל לסבל שום דבר מגונה ומאוס, empfindlich; susceptible, délicat; delicate : שלשה חייהן אינם חיים הרחמנין והרתחנין ואניני הדעת (פסח' קיג:).

ב. **אָנִין**[1], — א) ש"ז, מעמד האיש האונן, כמו אנינות, Trauer; tristesse, deuil; mourning : אם אכלו באנינו אינו מתודה (רמב"ם הלכ' מעשר שני, פרק יא). — ב) ת"ז, מ"ר אנינים, נק' אנינה, אנינות, — כמו אונן: בכו בכה ברוב יגונים, האבלים הָאֲנִינִים, שאו על שפיים קינים, ללוקחה ממעונים (קינות על המתים, סידו' אלס לובה, לקול לועק).

***אֲנִינָה**, ש"נ, — מעמד נפשו של האונן, אֵבֶל ויגון, innere Trauer, Betrübniss; deuil, tristesse; mourning : אם אכלו באנינה[2] (מע"ש ה יג). אין לי אסור באנינה אלא בנים מנין כל האסור בפרשה וכו' יכול יהיו הלוים אסורים באנינה בשיר ת"ל אותי אני אסור באנינה ואין הלוים אסורים באנינה לשיר (ספרא שמיני, פרשה א פרק ב). איזו היא אנינה משעת מיתה עד שעת קבורה (ירוש' הורי' ג מח:). אין אנינה אלא למת בלבד (שם). אונן שהביא אנינה לעצמו (מ"ר ברא' פה). אנינה מבפנים ואבילות מבחוץ (שם איכ' פתיח'). למי אוי למי אבוי ענין עגם ואנינה (מנח' בן סרוק, מח' אבוי). אל תתן להם אל חנינה, ביגון יהיו ובמגינה, תהיה שמחתם להם אנינה, כי נתנו עלי עול ומס (רבי ובמתי כו. אהוב ונחמד). באשה שמר (יעקב) עשרים שנה בגדול בנים נטרח בַּאֲנִינָה (קרוב' א בכועות, זך היה ונבר). אוחילה באנינה (בחרית ת"ב ספרדים, אלך נוי בודד). ובתוגה ואנינה וברעימה (שם, אלך

[1]) משקל נק' מן אֳנִי, ועי' הערה שם.

[2]) עי' למעלה עמוד 315 א. הערה [1]).

[3]) כך הכתיב, ונקוד אֳוּנִיּוֹת, ונמסר יתיר ו. ע"כ. זה סימן שכבר התחילו לכתוב ו במקום תנועת קמץ חטף, כמו שנהוג אחרי כן במשנה וגמ'.

[4]) משק' צְדִיָּה, שְׁבִיָּה.

[5]) משרש אנן, עי"ש. ובסגנון ארמי: רבינא הוה קאי אחורי דרב אשי נזדמן לו רוק פתקיה לאחוריה א"ל לא סבר לה מר להא דרב יהודה מבליעו באפרקסותו א"ל אנא אנינא דעתאי (ברכ' כד:— רבינא היה עומד מאחורי רב אשי נזדמן לו (לרב אשי) רוק ויפתקהו לאחוריו. ויאמר לו רבינא: האין אדוני סבר מה שאמר רב יהודא מבליעו (את הרוק) באפרקסתו? ויען לו רב אשי: אני דעתי אנינה (ולא אוכל לסבל הרוק בכנף בגדי). הני לדידי דאנינא דעתאי כי קיטרא ובית הכסא דמו לי (כ"כ כג.—אלה (העורבים המגאלים את התמרים בדם) לי שדעתי אנינה כמו קיטור ובית הכסא דומים לי). שאני רב הונא דאנינא דעתיה (חול' קיב.— משונה הונא שדעתו אנינה).

[1]) משקל הָלִיד, יָגִיעַ, הָרִישׁ, קָצִיר, מן פעל אנן.

[2]) בקצת דפוסים באנינות.

גוי תעתעתי השמימה) . מתי חכמה ומזמה כיום ישירו בניהם קול קינה ו א נ י נ ה ונהי נשמע בפיהם (קינה בלפנת פענת, קוכן על יד, ז). אמרה (האשה אֵם הבן הנמול) טוב מותי מחייתי ב א נ י נ ה (ר"י נאגארה, זמי' לשב' חנכה) .

א.*אֲנִינוּת, ש"נ. — כמו אנינה, אבל פנימי, **innere Trauer; deuil intérieur; mourning:** והקרובין (של מומתי בי"ד) באים ושואלין בשלום הדייני' ובשלום העדים כלומר דעו שאין בלבנו עליכם כלום שדין אמת דנתם ולא היו מתאבלין אבל אוננין שאין א נ י נ ו ת אלא בלב (סנה' ו ו). מה תלמוד לומר אז נבהלו אלופי אדום מפני א נ י נ ו ת (מכילתא, מס' דשירתא ט). ב א נ י נ ו ת יאכלוה (יומא ה :). זרות אמרתי לך ולא א נ י נ ו ת וכו' (יבמ' ע :). אפילו בשעת א נ י נ ו ת ו של אדם יצרו מתגבר עליו (קידוש' פ :). און (קראו לו) שכל ימיו ב א נ י נ ו ת (מד"ר במדב' יח). — ובכלל לאבל פנימי: אניה לשון א נ י נ ו ת (דונש, תשו' על רסע"ג, סי' כ). הנביא אומר הקינה ו ה א נ י נ ו ת כאלו זו בבל מתאוננת (רש"י ישע' כא ג). שהוא (מי שמביא בכורים) חייב לאכלן בשמחה לא ב א נ י נ ו ת (רמב"ם הלכ' בכור' כג). אהה והיא מלת אבל ו א נ י נ ו ת (ר"י אבן תבון, הפרשים לריב"ג, ערב הה). כבר אמרו מהחכמים שאומרנו כאן כל דכפין וכו' הם דברי א נ י נ ו ת על גלותנו (ר"י אברבנל, זבח פסח, הא לחמא). אבל אעורר א נ י נ ו ת אגרר אויה לי (מנחם העלוב, ת"כ). כאן נתקיימה מקצת נבואת אמו שקראתו בן אוני בן א נ י נ ו ת (ר' משה הדרשן מנרבונה, פיר' לתנ"ך). — ואמר הפיטן: מפני אֲנִינוּת לוטי ולטוי נמעד, יאחזמו רעד ונמסו עמנו בנתועד (יוצר שבת א אחר פסח, ויושע).

ב.אֲנִינוּת**, ש"נ. — אנינות הדעת, מדת מי שהוא אנין הדעת, שאינו יכול לסבול דבר מאוס, **Empfindlichkeit, susciptibilité; touchiness:** וכן כוס של מילה אם אין מקבלים עליהם (לשתות אחרי שטעם ממנו המברך) מפני א נ י נ ו ת הדעת שותה אם הילד (תשו' רב נמת גאון, חמדה גנוזה קית). כוס של חתן וכלה ואמו של תינוק משום א נ י נ ו ת (הלכות גדולות, הילדסה' מו). שלא נטל ידיו אלא במפה כרך ידיו משום א נ י נ ו ת הדעת (רש"י יומא עט.). למשנאים דעתו ב א נ י נ ו ת (הוא, עירוב' לט .). זה (צעקת העורבים) לא היה מספיק אלא א נ י נ ו ת הדעת דהיינו טינוף הפירות (לחם משנה על הרמב"ם, בכנים יא ה). וכן אם נמצא בו צרעת וכיוצא בו מן הדברים המנולים ה"ז מום מפני שנפשו של אדם קצה מהם מפני א נ י נ ו ת הדעת (לבוש חו"מ. הלכ' אונאה, רלב י).

אֲנִיץ[1], ש"ז, מ"ר אֲנִיצִים. — אניצי פשתן, גבעולי הפשתן מדוקים ונפוצים ולא סרוקים: אמר קונם צמר עולה עלי מותר להתכסות בגיזי צמר פשתן עולה עלי מותר להתכסות ב א נ י צ י פשתן (נדר' ו ג). גיזי צמר הבאות ממדינתן ו א נ י צ י[2] פשתן ולשונות של ארגמן (ב"מ ב א). תנור שהסיקו וכו' להיות טומן בו א נ י צ י ן של פשתן (תוספתא כלים ב"ק ד ד). יכול לא ילבש גיזי צמר ו א נ י צ י פשתן (ספרי, כי תצא רלב) . סככה (את הסוכה) ב א נ י צ י פשתן פסולה בהוצני פשתן כשרה (סוכה יב :). שמא שערה (של האשה) נאה דומה ל א נ י צ י פשתן (נדר' סו :).

****אֲנִישׁוּת**, ש"נ, — תקף הכאב והמחלה: כאב הראש שהוא א נ י ש ו ת כאב באברי הראש (קאנון ג א א).

אֲנָךְ[3], ש"ז, — א) עופרת, **Blei; plomb; lead:** ונתיחד למשקל העופרת של הבנאים להישיר הבנין, **Bleigewicht, Bleischnur; fil à plomb; plummet:** כה הראני והנה אדני נצב על חומת אֲנָךְ[4]) ובידו אֲנָךְ ויאמר ה' אלי מה אתה ראה

---

[1]) לא עמדו חכמים על מקור מלה זו. — [2]) כך בספרים וכן בגמ' ירוש', ובתוספתא עניצי. — ופרש הערוך: פשתן דדייק ונפץ העומד לטוויה, ולפי דעת רש"י שם גם אחר שסרקו במסרק. ונראה שפרש אניצי חבילות פשתן סרוק. אך מהסוגיה שם מוכח כי העיקר כמו הערוך, וכן נראה מהתוספתא שם.

[3]) באשו' אַנָּכֻ (בדיל), אַנָּכֻ עופרת, בסור' אנבא, וכן גם במנד', ואתאפ'. ואעפי"כ קצת החכמים סברים כי זו לא מלה שמית כ"א מלה זרה שאולה מלשון אחרת. בערבי' אָנֻךְ a) בדיל, שאולה אולי מארמית (ס' פרנק' Aram. Fremdw.).— [4]) פרש ר"י בן קריש אנך עפ"י לשון ערב' במשמעת בדיל עפרת ואמר: הכונה בובידו אנך והנני שם אנך רוצה בו משקלת הבנאי במה שהוא שוקל ומישר הבנין, ור"ל משפט צדק, כמו ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת, וכמו ונטיתי על ירושלם את קו שומרון ואת משקלת בית אחאב, וכמוהו ונטה עליה קו תהו ואבני בהו, ורצה בזה משקלת בהו. ומנחם אמר וז"ל: מלה זו אין לה דמיון בתורה אבל ראויה היא להיות גרועת אלף וכו' אנך מנכים נאספו עלי נכים, תהגו אך נכאים, ענין

---

a) آنك

עמוס ואמר אָנָךְ ויאמר אדני הנני שם אֲנָךְ[1]) בקרב עמי ישראל לא אוסיף עוד עבור לו (עמוס ז ז-ח). — ואמר המליץ: כי שמת לגויה משקל תישר כַּאֲנָךְ עמדתה (משלי אסף, ג לה יז). — ובפרט העופרת כמו שהיא נמצאת באדמה, Bleiglasur; galène; galena שעושים: ממנו צפוי הזכוכית לכלי חרס העושה כלים מן ה א נ ך [2]) הטמא (תוספתא כלים ב"מ א ג). כלים הטהורים שאנכן ב א נ ך הטמא (שם).—ועצם הצפוי, היורה הזו אין מעמידה Glasur; vernis; glaze: אלא א נ כ ה כך אמר הקב"ה אנככם אני ביסורין בעוה"ז (מד"ר ויקרא לג). — וכנו': תורה חנכי הושיה א נ כ י (קרובו' ב שבועות, קדוש הופיע), ר"ל התושיה היא ה א נ ך שלי המעמיד אותי. — ב) *אחד מכלי המדידה והוא הנקרא כלי הרובע: אך אנהנו נבחר לנו כלי מחזה אחד אשר צורתו חלק רביעי משטח עגול אחד שלם אשר מפני זה נקרא כלי הרובע ובלשון לטין (קוואדראנט) ר"ל חלק רביעית מהעגול ואני המחבר אחשוב לקרוא לכלי זה שם מיוחד וראיתי לקרוא שמו ע"ד השאלה א נ ך[3]) וכו' (נחמד ונעים, דוד גנז, רמב). ארכו כאורך קו אלכסון של א נ ך וכו' ויהיה כ"א מהן רחוק משני קצוותיו כמו ד' אצבעות מ א נ ך של חצי אמה על חצי אמה (שם רעג). ואחר אשר הראיתי לדעת תקונו של הכלי א נ ך אבאר לך איכות השתמשו וכו' תעמיד הכלי א נ ך על הארץ וכו' וצריך כלי ה א נ ך שיעמוד ישר ושוה (שם רעד).

*אָנָךְ[1]), ב"ז,—אונאה: א"ר הסדא כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה שנאמר הנה ה' נצב על חומת א נ ך [2]) (ב"מ נט.). א"ר אלעזר הכל נפרע בידי שליה חוץ מאונאה שנאמר ובידו א נ ך (שם). — ואמר הפיטן: קדם ידעתיך חונן דל עזרתה שערי דמע ו א נ ך לא נעלתה (ר"י בר משה, אלהים אלי). פתח שער א נ ך, מוני כלה בחרונך (ר' אפרים, אלהים לא אדע).

אָנֹכִי[3]), בהפסק אָנֹכִי,— מלת הגוף היותר קרומה למדבר בעדו ולמדברת בעדה, כמו אֲנִי, ותשמש בכל אותם הדרכים כמו אני, I; moi, je; ich:

נפץ והרם הס, על חומת אנך על חומת נפץ והרם וערץ. ע"כ. וכבר השיב ע"ז דונש ואמר כמו ריב"ק: אנך הוא בדיל כמשמעו בלשון ערבי וכו' ונודע כי מאנך תעשה משקולת הבונים התלויה בקו המדה. ע"כ. ולגלגו תלמידי מנחם על פרוש זה ואמרו: אנך פתר כבדיל, ותהפוכות הגדיל. ע"כ. אך ריב"ג כמו"כ הסכים לריב"ק ואמר: אנך הוא הבדיל, וכן אומר הערב אלאנך בהמשך הא' וקמוץ הנון, והענין בהנני שם אנך כמו ענין ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת הרצון בו וגם באמרו ובידו אנך אינו כי אם הבדיל אשר מישר בו הבונה את הבנין ואותו רוצה לאמר באמרו למשקלת וכאלו אמר הנני שם משקלת. ע"כ. וכן ראב"ע והפרחון: משקל מאזנים של בנאים וכו'. וכן רד"ק.—ות"י: שור דדין וקדמוהי דין, אך אין זה אלא באור כונת המליצה.—[1])יש מפרשים אנך זה מלשון ערב' אֲנַכּ a) ר"ל הצטער.—[2]) אין ספק בדבר כי אנך שנזכר כאן הוא מין עופרת, שעושין ממנו כעין צפוי של זכוכית לכלי חרס, ואיננו א י נ ך שנזכר בע"ז ח: שפרשו הערוך אבן טובה, והוא השהם, onyx בלעז, כי בשהם אין עושין צפוי לכלים. — [3]) ובאר שם מפני ש א נ ך שבמקרא הוא כלי מדידת למד בו הכותל אם הוא נצב ישר.

a) آنَكَ

[1]) עין הערה לקמן. — [2]) קצת קשה לחשב שהספיק להם הדמיון המועט שבין השם אנך ובין השם א ו נ א ה להביא ראיה ממנה לדרוש. ואולי בזמן ההוא דבר ההמון א נ ך במקום אונאה? עכ"פ על סמך זה יסד הפיטן מה שיסד.

[3]) באשור' אֲנָכֻ, בכנעני' אנך, וגם אנכי. ועי' הערה לאני, דעת האחרונים כי המלה השמית הקדומה למד"ב היא אנא, ובאשור' נ ו ס פ ה עליה ההלק כֻ, בכה פעלת ההקש של הסיף כֻ למד"ב בפועלים בלשון זו, ומשם באה הוספה זו גם לכנעני' ועבר' ונשתנתה ל-כי, וקול הפתח הקדום של הנון נשתנה לקול חולם, כנהוג בעבר'. ודחה אונגנד (Ungnad BA, V, 3, 334). דעה זו ושב לדעת החכמים קודם, שהמלה השמית הקדומה היתה אנכ, והיתה באמת נהוגה גם בלשונות הדרומיות, ונתקצרה אח"כ ונפלה הסוף כֻ, ובלשונות הדרומיות לא נשאר יותר שום זכר להצורה הקדומה, ובכנענית נשארה כהויתה, ובעבר' שמשו זמן רב שתי הצורות בערבוביה, ומעט מעט הצרה הצורה הקצרה את צעדיה של הצורה הארוכה עד שלבסוף נצחה אני על אנכי ודחתה אותה כמעט לגמרה מתוך הלשון, במצרית הקדומה וי ואח"כ אינוך ובקפט' אנוך. וידוע דרושו היפה של רבי נחמיה: משל למלך בו"ד שנשבה בנו ועשה ימים הרבה אצל השבאים לבש אביו נקמה והלך אצלו והביאו ובא להשיח אתו בלשונו של שבאים, כך הקב"ה עשו ישראל במצרים כל אותם השנים ולמדו שיהתן של מצרים כשגאלן הקב"ה ובא ליתן להם את התורה אמר הקב"ה הריני משיח עמהם בלשון מצרי אנכי אנוך. ע"כ. וכבר בדקו ומנו חכמים (Bö. § 858. Gisberecht, ZAW, I) כמה פעמי' נמצאת המלה אנכי וכמה המלה אני בכל אחד מספרי התנ"ך ומצאו: בראש' אנכי נג=אני מ. שמות כב=לט. ויקרא עג. במדב' ז=בא. דבר' נז=ת. יהוש' ט=ד. שופט' יה=יב.

את קלך שמעתי בגן ואירא כי עירם אנכי ואחבא (בראש' ג י). השמר אחי אנכי (שם ד ט). כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ (שם ז ד). אל תירא אברם אנכי מגן לך (שם טו א). וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכש גדול (שם שם יד). אנכי אלהי אביך (שמות ג ו). ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה (שם שם יא). וזה לך האות כי אנכי שלחתיך (שם שם יב). בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך כי כבד פה וכבד לשון אנכי (שם ד י) לך ואנכי אהיה עם פיך (שם שם יב). לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה (במד' יא יד) הנה אנכי יצאתי לשטן (שם כב לב). ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה (דבר' יא כו). הארץ אשר אנכי נתן להם לבני ישראל (יהושע א ב). ועתה הנה אנכי היום בן חמש ושמונים שנה (שם יד י). ויאמר אנכי אשב עד שובך (שופטים ו יח). ותקעתי בשופר אנכי וכל אשר אתי (שם ז יח). הלוא אנכי טוב לך מעשרה בנים (ש"א א ח). אשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי (שם שם טו). נער מצרי אנכי (שם ל יג). עמלקי אנכי (ש"ב א ח). אנכי שלמי אמוני ישראל (שם כ יט). שאלה אחת קטנה אנכי שאלת מאתך (מ"א ב כ). כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי ישב (ישע' ו ה). אנכי אנכי הוא מחה פשעיך (שם מג כה). אנכי אנכי הוא מנחמכם (שם נא יב). אל תאמר נער אנכי כי על כל אשר אשלחך תלך (ירמ' א ז). ודברת אליהם את כל אשר אנכי אצוך (שם שם יז). והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש (הוש' ב י). הנה אנכי מעיק תחתיכם (עמוס ב יג). ויאמר אליהם עברי אנכי (יונה א ט). ואולם אנכי מלאתי כח (מיכה ג ח). לא נביא אנכי איש עבד אדמה אנכי (זכר' יג ה).—ועם ה השאלה: האנכי הריתי את כל העם הזה (במדב' יא יב). האנכי לאדם שיחי (איוב כא ד). — ועם חי: כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעלם (דבר' לב מ).

אנן[1], ממנו אונן, ־אנינה, ־אנינות, אנן.

אָנַן, קל אינו נהוג.

—פוע'[2]) אונן, אוננת, אוגן, אוננת, אאונן, יאונן, לווי אונן, אונני—א) היה באנינות ואבלות, נהג מנהג אונן: היו שניהם כהנים הוא א ו נ ן עליהם והם א ו נ נ י ם עליו הוא אינו מיטמא להם והם אינן מיטמאין לו (יבמ' יא ז). ולא היו (קרובי מומתי בי"ד) מתאבלין אלא א ו נ נ י ן (סנהד' ו ו). אשתו ארוסה לא א ו נ ן ולא מיטמא לה וכן היא לא א ו נ נ ת ולא מיטמאה לו (כתוב' נג.). — ב) נפגע מפני דבר מאום: וכן אם נמצא בו צרעת וכיוצא בה מדברים אלו המגואלים הרי זה מום מפני שנפשו של אדם א ו נ נ ת מהם (רמב"ם הלכ' מכירה טו יג). הלא תראה שאם תניח התיכה של בשר תחת בית השחי שלך התוכל עוד לאכול אותה מתוך שנפשו של אדם א ו נ נ ת עליו (מדה"ג שכטר, זאת הפעם).

— הפע', ־האנין, — א) פ"ע, כמו אונן, היה אונן, עשה אנינות: התאבלי הימיני ה א נ י נ י השמילי (מנח' בן סרוק, אגרת להנשיא חסדאי אבן שפרוט). לפנים זאת בישראל מקריבי הקרבן, אם חטאו כשנים כלו הפך לבן, ואדדה כל שנותי ו א א נ י ן על החרבן (שלמה הקטן, שחר קמתי, סליח' ג).—ב) ־יוצא, צער אותו, גרם לו אנינות ויגון, kränken; affliger; grieve; hurt: ואם בעלה לא יכול לעשות חפצה הציקה עליו ותגער ו ת א נ י ן אותו (ר"י ברזילי ברצלוני, יצירה).

---

[1]) בערב' אַנַּ a) נאנח. וכבר הביא יהודה בן קריש זה הדמיון. וריב"ג לא הביא שרש זה בהשרשים והביא את ה ת א ו נ ן שלקמן בכתאב אלמשתלחיק ובהשרשים בשרש און. וכן רדק. — [2]) בעבור שלא נמצא העבר והעתיד קל, מהסס אני אם ראוי לאמר בעתיד אאנן, ויותר מתקבל עלי לאמר אאונן, ולחשב הבינוני אונן מן פועל.

---

a) أَنَّ

שמוא' נ=נ. מלכ' ט=מד. עמוס ז=א. יואל א=ד. הוש' יא=י. ישעי א ה=ח. ירמי' כז=נג. מיכ' א=ב. רות ז=ב. שה"ש=ב. איכה=ד. חבק'=א. צפנ'=ב. יחזק' ה=קלח. ישע' ב יה=סב. חגי=ד. זכר' א=ח. זכר' ב (מן פרשה ט) ד=ב. מלאכי א=ה. תהל' יב=ע. משלי ב=ז. איוב יד=בח. קוהלת=בט. עזרא=ב. נחמי' א=יה. דה"י א=ל. אסתר=ו. ואעפ"י שעל סמך המספרים האלה אין לדון בדיוק על קדמות ספר מהספרים, מפני שהרבה תלוי מטעמו הפרטי של מחברו, ובקצתם נראה ברור כי המלה אנכי שאולה מספר קדום, מכל מקום, ב כ ל ל ם רואים אנו כי אנכי הולכת ומתמעטת עד שלבסוף בספרי המקרא האחרונים ובלשון המשנה אינה נהוגה יותר כלל.

שבעתים השב לחיק מאיני. שבר תציך מדם מעני (ס לי ס ע"ת תון תחן). בלי רדות תחתו כעבודתו להאנין נכחו אם יזין לשוטט ולהצנין (מחזו' ויטרי תפב). — ויקונן המקונן: נעדר הדר הדור ודרדר דר בכל לבב ודמעת דם בכל עינים לבי לבת אונן ומתאונן עלי זה הזמן הרע כבד אזנים (עמנ' פרנ' סוס' למתק שפת'). — התפע, התאונן, הראה עצמו באונן, התלונן, התרעם, sich beklagen, se plaindre; complain: ויהי העם כמתאננים [1]) רע באזני ה' (במדבר יא א). מה יתאונן אדם חי גבר על חטאו (איכה ג לט). — ואמר המשורר: ושלום אנוש נאנח בוכה בלב נשבר תמיד מקונן עלי צירי חבליך, ויתאונן כתנים ובנות יענה ויקרא מספד מר בגלליך (ר"מ רוט', בהלי ברופה).

אֹנֶס*, אונס, ש"ז, מ"ר אֳנָסִים. — הכרח וכפיה, או כח טבעי או איזו סבה חיצוני' שמכריח את האדם לעשו' או להמנע מלעשות דבר, zwingende Gewalt; force majeure; compulsion: מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל או אונס (ר"ל איזו סבה שבשבילה לא יכול לתתם לבית הבד) וכו' טוען קורה ראשונה ומניחה לאחר המועד (מו"ק ב ה). הבא על יבמתו בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון (יבמ' ו א). ואם ראתה (אשה) הראשונה (ראיית דם בפעם ראשנה) מאונס אף בשנייה דייה שעתה (ניד' א ו). לעשות האונס כרצון (מכי' מס' נזי' יד). דיני אונסין (שם כבלת ד). זאב אחד אינו אונס (שבשביל זה יהיה פטור מלשלם הנזק לבעליה) שני זאבים אונס רבי יהודה אומר בשעת משלחת זאבים אף זאב אחד אונס וכו' והנמר והברדלם והנחש הרי זה אונס אימתי בזמן שבאו מאליהן אבל אם הוליכן למקום גדודי חיה ולסטים אינו אונס (ב"מ ז ט). מתה (הבהמה) כדרכה הרי זה אונס סגפה ומתה אינו אונס (שם י). ובשני לא יכנים ואם מחמת האונס מותר וכו' הרי שהיה פיתו אפוי וטבחו טבוח ויינו מזוג ומת אביו של חתן או אמו של כלה (כתוב' ג:). זקן ששכח תלמודו מחמת אונסו נוהגין בו בקדושת ארון (ירוש' מו"ק ג פא ד). נגנבה באונס ואח"כ ניכר הגנב וכו' (ב"מ לג:). אם הבאתה לפני קרבן ברצון ובטובה הוא קרבני ואם באונס על כרחך איני מעלה לך שתקריב לפני אלא אשה לה' (מ"ר ויקר' כז). אפי' תלוהו עד שמכר ממכרו ממכר שמפני אונסו גמר ומקנה (רמב"ם מכירה י א). וצריכים העדים לידע שהוא מוכר מפני האונס (שם שם ב). או שהפחידו בדבר שאפשר לו לעשות בין בידי עכו"ם בין בידי ישראל הרי זה אונס (שם ד). המוכר קרקע לחבירו והתנה עמו שכל אונס שיולד בקרקע זה יהיה חייב לשלם אבל אם נפסק הנהר שהיה משקה אותה וכו' או שבאה זועה והשחית אותה הרי זה פטור שאלו וכיוצא בהן אונס שאינו מצוי הוא ולא עלה על לב המוכר דבר זה הפלא וכל אונס שאינו מצוי אינו בכלל התנאי (שם יט ב). — וההפך פשיעה: תחילתו בפשיעה וסופו באונס (ב"מ לג:). — ומ"ר אונסים: נדרי זירוזין ונדרי הבאי ונדרי שגגות ונדרי אונסים (נדר' ג א). נדרי אונסים הדירו חבירו שיאכל אצלו וחלה הוא או שחלה בנו או שעכבו נהר הרי אלו נדרי אונסין (שם שם ג). ונתתי נגע צרעת פרט לנגעי אונסים (ספרא, פרשה ה). אם למדת על נושא שכר שהוא נשבע על האונסין ומשלם את הגנבה ואת האבדה אף השכיר נשבע על האונסין ומשלם את הגנבה ואת האבדה (מכילתא משפט'. מס' דנזיקין טז). אלו הן אונסין שש"ש פטור עליהן (ב"מ ל"ג:). — ובמשמעת התאמצות: שכשזוקף גופו מאיליו ואינו נשען על ידיו בחזקה לדחוף גופו למעלה נמצא כל אונס זקיפתו על מתניו (רש"י סוכ' נג.).

אַנָּס*, ש"ז, מ"ר אַנָּסִים. — מי שאונס את חבירו, מי שלוקח בכח הזרוע, בעל ברחו ושלא בטובתו של חבירו, Gewaltthäter; violanteur; violent man: האנס שזרע את הכרם ויצא מלפניו קוצרו (בעל הכרם) אפילו במועד וכו' מאימתי הוא נקרא אנס משישקע (כלא' ז ו). אין הבקר אנסים הבקר (ירוש' סוכה ד נד ב). אמר לו אנס הושיט לי פקיע עמיר זה או אשכול ענבים זה (ב"ק קיז.). סתם עכו"ם אנס הוא (סנהדרין מה.). ילמדנו רבנו מה לעשות באיש שנתפרסם עליו שהוא מלשין ביחידים מישראל ובקהל לאנסים והוא מגזים תמיד שילך ויאמר על אנשים יחידים וקהילות ישראל דברים שיוכל להגיע להן נזק בגופם ובממונם (שו"ת הרא"ש).

אָנַס, פ"י, עת' אֶאֱנֹס, יֶאֱנֹס, תֶּאֱנֹסִי, — א) הכריח, וכפה בכח, zwingen; contraindre; to force: והשתיה כדת אין אֹנֵס כי כן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש (אסתר א ח). הוא אנוס והיא לא אנוסה היא אנוסה והוא לא אנוס (יבמ' ו א).

[1]) ראב"ע מן אָוֶן, מדברים דברי אָוֶן.

העדים שאמרו כתב ידינו הוא זה אבל אנוסים היינו וכו' הרי אלו נאמנין (כתוב' כ ג). לא שנו אלא שאמרו אנוסין היינו מחמת ממון אבל אנוסין היינו מחמת נפשות הרי אלו נאמנין (גמ' שם). מי שאנסוהו עד שמכר ולקח דמי המקח אפי' תלוהו עד שמכר ממכרו ממכר (רמב"ם מכירה י א). אחד האונס את חבירו בשהכהו או תלאהו עד שמכר או שהפחידו בדברים שאפשר לו לעשות (שם ד). אנסוהו ישראל לגרש שלא כדין וכו אנסוהו עכו"ם וכו' (שו"ע אה"ע קלד ו-ח). ודבור ידוע: אנוס[1] הרחמן פטרו.—ובהשאלה: קחו לכם דמיון מחלקי העולם כלו וראו איך חלק ימשול בחלק יחלק יכנע אל חלק ולא תקשו ערפכם לאנום את מקרה טבע העולם (יוסיפון פד).—אנום ביצרו, ליצרו: שהרי לא ברצונו כתב לה ואנום ביצרו היה (סמ"ג מ"ע סג). אבל רשעים לתאבון בעבירות אחרות שהם כמו אנוסים ליצרם (מנוה"מ א א ג). — ב) אָנַס את הדבר, לקחו ממנו בחזקה, על כרחו, gewaltsam nehmen; prendre par force; take by force: הרי שאנסו בית המלך גרנו (חול' קלא.). ואנס הנכרי קרקעו בחובו (רש"י גיט' נח:). ואם לא ירצה חבירו למוכרו (את החפץ) יאנום אותו ממנו (ס' תיג' מלוה לח). — ג) אנם את עצמו, עשה דבר במאמצי כח, sich anstrengen; s'efforcer; strain o s.: אנסה (הבהמה) עצמה (לפשט צווארה בשעת שחיטה) (חול' מה.). אנסה הבהמה עצמה ומשכה צווארה הרבה (רמב"ם שחי' א ח). — אָנַס בדבר, אחז בדבר בכח: אנם (השוחט) בסימנים ושחט פסולה (שם).—אנם עצמו מן דבר, התאפק במאמצי כח מן הדבר, sich enthalten; se retenir; abstain from: שהיו אונסים את עצמן מן השחוק ומן השיחה ומן השינה (סנה' לג:).—אנם את פלוני מדבר, מנע אותו בכח: ולא תאנסהו מכל אשר ידבר (ספ' היסר, ספורים, שרה ואברהם).— ד) אָנַס אשה, בעלה על כרחה, ענה אותה, notzüchtigen; violer; rape: האונס והמפתה והמוציא שם רע וכו' (כתוב' א א). אנסת ופתית את בתי והוא אומר לא אנסתי ולא פיתיתי (שבו' ה ד). אונס[2]) שגירש אם ישראל הוא מחזיר ואינו לוקה (תמור' ה.). האונם את הבוגרת ואת הממאנת (רמב"ם נער' בתול' ב יא).

[1]) בארמ': אנוס רחמנא פטריה (נדר' כז.). —
[2]) כמו שֵׁם, ומקומו בערך לבדו למעלה, ונשמט.

ואם היא אנוסה יש לה צער (שם י). ואפילו אם אחר שהתחיל האונס לאונסה אמרה הניחו לו פטורה מפני שיצרה מתגבר עליה (סמ"ג מ"ע נד). — נפ',* נֶאֱנַס, — א) נאנסה האשה, נבעלה על כרחה ושלא ברצונה: הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים היא אומרת משארסתני נאנסתי ונסתחפה שדך (כתו' א ו). מעשה בתינוקת שירדה למלאות מים מן העין ונאנסת (שם שם י). המגורשת מן הארוסין אם נאנסה יש לה קנס (רמב"ם נער' בתו' א ט). — ב) קרהו אֹנֶם, קרהו דבר על כרחו ושלא בטובתו: שגג או נאנס ולא עשה את הראשון (פסח' ט א). שגגה נאנסה הזידה ולא בדקה (נדה ד ז). שליח שנאנס (ירוש' ב"מ ה י:). נאנסה וטבלה (ברכות מה). — ד) נִצַּח על ידי כח טבעי, übermannt werden; vaincu par une force naturelle; be overcome: וגם אם נאנסת במטעמים קום קוה וינוח לך (ב"ס גני' לא כא) אמר שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד ונאנם בשינה (ברכ' יג:). ר"ל פתאם חטפתו שנה ולא יכול לגבר עליה. — ובכלל היה אנוס לעשות דבר: כל שפושטת (הבהמה) צווארה ורועה ובלבד שלא תאנס (חול' מה.). שלא תיאנס למשוך הסימנים חוץ להוה (רש"י שם).—ד) נאנם הדבר אצל פלוני, נאבד ממנו באנם: אמר שמואל הנוטל כלי מן האומן לבקרו ונאנס[1]) בידו חייב (ב"ב פח.). אם אבדו (מעות שהפקיד אדם אצל שולחני) חייב (השלחני) באחריותן אמר רב הונא ואפילו נאנסו (המעות) וכו' שטבע ספינתו (של השולחני) בים ורב נחמן אמר נאנסו (המעות) לא (ב"מ מג.). מתוך שיכול (השומר) לומר לו (להמפקיד) לא היו דברים מעולם יכול לומר לו נאנסו (שבו' מה:). הלוקח כלי מן התגר לשגרן לבית חמיו וכו' נאנסו בהליכה חייב (נדר' לא:). מלוה שעשה שליח להביא מעות מלוה ונאנסו המעות ביד שליח (רב יהודאי גאון, הלכ' ממונ' סה). ואם נאנסו (המעות אצל השולחני) כגון שאבדו בלסטים מזוין ה"ז פטור (רמב"ם שאל' ופקדון ז ו). שנאנם ממונם מידם (רמב"ם פיר' קוס' ד א). כגון זה שלא הגיעו המעות לידו והשליח אומר נאנסו ממנו והלה טוען איני מאמינך שנאנסו (התרומ' כ ג י).—ה) ינעשו אנוסים, הכרחו להמיר דתם: והאנוסים שנאנסו בכל הקהלות חזרו למוטב באותה שנה תתקנז (אפר' בר יעק' QGJD II,64).

[1]) ופירש"י שנשבר בידו.

מעשה ביום הרג רב בכהן ווזגתו ש נ א נ ס ו והמירו דתם (שו"ת הרא"ש כט א).

— ספ',*אֻנַּס, — כמו קל, בחזק הפעולה: שאמרה לו (אשת פוטיפר ליוסף) שאם לא ישכב עמה היא אומרת לבעלה שהוא חפץ ל א נ ס ה ובעלה הורגו (מד"ר במד' יד). ראובן ש א י נ ס את שמעון למכור שדהו (ר"י ברצלוני, שטר מודעה). ש ה מ א נ ס את האשה שותה בעציצו (סמ"ג מ"ע פד). או ש א י נ ס השוחט את הסימנין ומשכן למעלה (רמב"ם שחי' א ת). והיו גוזלין ו מ א נ ס י ן מהם (התרו' הלכ' א"י).

°אֳנָסִי, ת"ז, לנק' אֳנָסִית, מ"ר -סִיִּים,-סִיּוֹת, — מטבע האֹנֶס: אין לך אדם שאין לו איזה צער ויגון אם באיבריו או בבניו וכו' וכל זה בסבות טבעיות או א נ ס י ו ת (ר"י אברבנל,נחל' אב' ג,הכל נתון). כשיהיה באופן שלא ירגיש בו הפועל אונס והכרח וכו' וזה שאין לפעולות ה א נ ס י ו ת מבוא בשתהיינה האזהרו' והמצוו' מניעו' לעשותם (חסדאי קרשקש ב ה ג).

אנף[1]

אָנַף[2], פ"ע, עת' תֶּאֱנַף, יֶאֱנַף, בעצם שאף והוציא אויר דרך האף—ועם ב אחריו אָנַף בפלוני, כעס וקצף עליו,חרה אפו בו, zürnen;être fâché;be angry: כי יחטאו לך כי אין אדם אשר לא יחטא וְאָנַפְתָּ בם ונתתם לפני אויב (מ"א ח מו). אודך ה' כי אָנַפְתָּ בי ישב אפך ותנחמני (ישעי' יב א).— ובלי ב: נשקו בר פן יֶאֱנַף (תהל' ב יב). אלהים זנחתנו פרצתנו אָנַפְתָּ תשובב לנו (שם ס ג). עד מה ה' תֶּאֱנַף לנצח תבער כמו אש קנאתך (שם עט ה). הלעולם תֶּאֱנַף בנו תמשך אפך לדר ודר (שם פה ו).

—התפ' הִתְאַנַּף, יִתְאַנַּף, כמו הקל,עם ב,—נתכעס מאד: גם בי הִתְאַנַּף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם (דבר' א לז). וה' הִתְאַנַּף בי על דבריכם וישבע לבלתי עברי את הירדן (שם ד כא). ובאהרן הִתְאַנַּף ה' מאד להשמידו (שם ט כ). ובחרב הקצפתם את ה' וַיִּתְאַנַּף ה' בכם להשמיד אתכם (שם שם ח). וַיִּתְאַנַּף ה' בשלמה כי נטה לבבו מעם ה' (מ"א יא ט). וַיִּתְאַנַּף ה' מאד בישראל ויסרם מעל פניו (מ"ב יז יח).

—הפ', °הֶאֱנִיף: חמת אל וקצפו מַאֲנִיפִים (יוס' א בבוע', תכלית כל פעל).

—פע', °אִנֵּף: הם נקהלו עבורו אל כהן וְאִנֵּף בהשמיד איש מכהן (סלוק פ' פרה, וכבן).

°אֶנֶף, ש"ז, — אף וחרון, כעס, Zorn; colère;anger: ואם לנגף וְאֶנֶף באף מפקדים כסף תת כפר הם מפקדים (ר"א קליר, יוצר שקל', מי יוכל). רחצתי בנקיון כפות עמום במו כפות אף וְאֶנֶף לכפות (הוא, יוצ' א סכות, אקחה פרי). בנשק לראשם סכות ומֵאֶנֶף להקם חשבת (הוא, יוצ' א סכות, קשט בעינת עז). השכם מֵאֶנֶף בלי להאשימם (יוצ' יוה"כ, אחדת). חשכנו מֵאֶנֶף ונחנו בישר מעגל (סליח' יז תמוז, אל נא). דגלי עם פדויי בזרוע חשוף הצל מֵאֶנֶף ואל יהיו לשסוף (סלי' אל נא).

אֲנָפָה[1], ש"נ, — עוף מימי, ממשפחת ארוכי השוקים והמקור, דומה קצת להחסידה, Reiher; héron; heron: והחסידה וְהָאֲנָפָה למינה (דבר' יד יח).

---

[1]) שרש משתפות בו הלשונ' עבר' וארמ' בעקר משמעתו שהוא חקוי קול הנשימה והשאיפה היוצא מהאף. גם בערב' אַנִפַ a) קצת דומה לזה.

[2]) חקוי קול הנשימה והשאיפה מהאף, בפרט בשעת כעס והתרגשות, ועי' אַף. בכלל אפ, נפ, מחקות תנועת האויר היוצא מהגוף: ש-אף, נפ-ח, נפ-ש.

a) أنِفَ

---

[1]) באשור' אַנְפַּת, מין עוף, ולא נתברר איזה עוף. בסור' אנפא, ותרגמה בר עלי באלעקאבa), ובעקאב יכנו הערבי' את העוף שאנו רגילים לקרא נשר. מקורו האמתי של שם זה וכונתו לא ידועים. עפ"י צרופו החיצון נראה כי נסתעף מן שרש א נ ף, וכבר בעלי התלמוד תרגמוה בדיה ר ג ז נ י ת, כנראה ראו בהשם אנפה משמעת של כעס וקצף. והוסיפו שם: למה נקרא שמה אנפה שמנאפת ע ם חברותיה, ופרש רגמ"ה שם שמנאפת לשון אף וחרון, ורש"י פרש כמו ה ת א נ ף בי. והגיה הב"ח שם מאנפת במקום מנאפת. והנה ת"א תרגם אבו, ולא ידוע לנכון איזה עוף נקרא בשם זה בארמ', ואולי אִבּוּ=אִנְבּוּ, היא אנפה, בחלוף ב תחת פ. השבע' תרגמו אנפה כרדריאום χαραδριός שהוא עוף דר במערות ושפת הים. ורסע"ג תרגם בבגבה, שהוא ב ב ע' א b), ר"ל העוף היודע לחקות לשון בני אדם, וכן אמר ריב"ג: אנפה עוף קורין אותו בלשון ערבי בבגא. וכן פרחון: עוף כמו יונה ומלומד בדיבור וישחקו בו המלכים. ע"כ. והנה אעפ"י שפרושי הגאונ' רבם דברי קבלה הם, מ"מ יש לפקפק בתרגום זה של אנפה, כי ה ב ב ג א לא היה מעולם מצוי בארץ ישראל, ועוד שפרוש התלמוד ד י ה ר ג ז נ י ת מתנגדת לפרושם של רסע"ג והנגררים אחריו. ורש"י הביא פרוש הגמרה שהאנפה היא דיה רגזנית, והוסיף: ונ"ל שהיא שקורין אותה היורו"ן, והוא héron.

a) عُقَاب b) بَبْغَاء

אַנְצָה[1], ש"נ, — אחת מפעולות חלי הכבד וחטו: כשיהיה (כאב הכבד) מן החום עושה א נ צ ה גדולה ושריפה ויובש וצמאה ועתיקות הלשון והחך והחוטם (מ' אלדבי, ש"א ד הכבד). ועי' כָּבֵד.

אנק[2],

אָנַק, פ"ע, — הוציא הנשימה בקול אנחה חזקה, בפרט החלל, הנפצע, stöhnen; gémir; groan: לכן הנה ימים באים נאם ה' ופקדתי על פסיליה ובכל ארצה יֶאֱנֹק חלל (ירמ' נא נב). הלא מקול מפלתך בֶּאֱנֹק[3] חלל בהרג הרג בתוכך ירעשו האיים (יחזק' כו יה).

— נפע', נֶאֱנַק, ־נָק, ־נְקִים, מקור הֵאָנֵק, עת' אֵאָנֵק, — ההזיר הנשימה עמוק, עם עַל של הדבר, נֶאֱנַק על דבר: והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים והנֶאֱנָקים על כל התועבות הנעשות בתוכה (יחזק' ט 7). הנני לקח ממך את מחמד עיניך במגפה ולא תספד ולא תבכה ולא תבוא דמעתך הֵאָנֵק[4] ד"ם מתים אבל[5] לא תעשה (שם כד יו-יז). — והשתמשו הסופרים בשתי המלים האלה במשמ' נשתק על כרחו מפני צער: ולא יכול אמנון לכלות דבריו כי נֶאֱנַק ד"ם (מפו, אה"נ).

אֶנֶק, ש"ז, — שם מהפעל הקודם: קבל אֶנֶק וגדור פרצה (שמעון ב"ר יצחק, תמים פעלך, ב ר"ה). אֶנֶק שמע ולחש הבין (יוצר יוה"כ, תאות נפש). טוב באֶנֶק שעו (הושענות).

אֲנָקָה[1], ש"נ, סמי' אֶנְקַת, — א) קול האדם הנאנק, das Stöhnen; gemissement; groaning: כסות דמעה את מזבח ה' בכי וַאֲנָקָה (מלאכ' ב יג). תבוא לפניך אֶנְקַת אסיר (תהל' עט יא). משד עניים מֵאַנְקַת אביונים עתה אקום יאמר ה' (שם יב ו). — ואמר הפיטן: פתחיך דפקנו בבכי וא נ ק ה וראה כי כל גבולנו הקיפה הצעקה וכי מלאו מתנינו חלחלה ומועקה (יוצ' ליוה"כ, מחזו' רומני). א נ ק ת מסלדיך תעל לפניך אל רם ונשא (ר' מבה). — ובפרט היבבו' הקצרות בסוף הבכי: אמרו לו (לבלינוס) ומה ה א נ ק ה אשר תארע לבוכה אמר כשיהיה תחלת הבכי באנחה ואחריתה ב א נ ק ה הוא כפי מכאוב הלב (ר"י חריזי מוסר הפלסופ' ב יז). — ב) שם בע"ח, ממיני הלטאה, גדולה, ארוכת הזנב, ומצויה בחול ובין הסלעים, תאכל עקרבים ובפרט נחשים והיא מאוסה על הערבים והשבים אותה רעה מאד: והעכבר והצב למינהו וְהָאֲנָקָה[2] והכח והלטאה והחמט והתנשמת (ויקרא יא כט-ל). משל לרופא שבא לרפאות בלשונו נשוך הנחש בדרך ראה א נ ק ה אחת התחיל מבקש מטה להורגה אמרו לו זה אין אתה יכול ליטול האיך באתה לרפאות נשוך הנחש בלשונך (תנחו' בובר, בלק

בלעז צרפתי, והוא מצוי בא"י ויש ממנו מינים הרבה, ורגיל לעמד על רגל אחת כמו סר וזעף וקוראים אותו הערבים מאלך א ל ח ז י ן (a על שם היגון והעצבות, ובזעפו יכה במקודו הארוך מכה מסכנה. צ"ד תרגם פיקה, הוא pica. ויוס' שינה' (תוה"ת) סמך על השערתו כי אבו שבת"א הוא העוף איבים, והשתמש בהשם אנפה במשמעה זו.

[1]) אולי רעידת המעים מרעב וכיוצא בזה, בערב' אַניצ'(b, ופרשוה המלונים הערבים ב ח פ ק א ן אלאמעא, והוא רעידת המעים מרעב.

[2]) שרש שמי, אבל רק בארמ' משמעתו דומה למשמעתו בעבר'. בשאר הלשונות משמש במשמ' אחרות, ואולם כבר העיר ריב"ג כי הפעל הערבי הדומה לו הוא שהק (c), והבדיל ריב"ג בהשרש אנק שני גונים דקים, אמר וז"ל: והוא על שני פנים אחד מהם השבת הנשימה ובו נאמר האנק דם וכו' והפנים השנים מן האנקה היא הוצ' הנשימה לחוץ ובו נאמר ובכל ארצה יאנק חלל כי החלל לא ישיב הנשימה אבל מוציא והוא הפוך ונאק נאקת חלל שהיא צעקה וצוחה, וכבר נזדמנו בלשון העברי באנקה שני הענינים שהם במלת ש ה י ק הערבי' האחד מהם השבת הנשימה והשני הוצאתה. ע"כ. ועי' נאק, נהק, חנק, שנק.

[3]) יש ספרים בְּאֱנֹק, האלף בשוא לבדו (מנחת שי במקומו). — [4]) ריב"ג שרשים: האנק ושתוק. רש"י: התמקמק בתוגה. ורד"ק: מֵהאנק דום, כאלו אמר מצעוק דום. — [5]) יש מסרסים אבל כתים.

a) مالك الحزين b) أنِيض c) شهق

[1]) מלה עברית, בסורית אולי א מ ק ת א. ולא נתברר מה עקר משמעתה. ועי' הערה שלקמן. — [2]) ת"א ילא, אפס גם משמעת מלה זו מספקה. השבע' תרגמו אנקה במוגלי μυγαλη, והוא מין עכבר מחדד החרטום, ובמשמעה זו תרגמו רוב החדשים, וגם טריסטרם. הפשיטא תרגמה אמקתא, ונחלקו חל"ס בעצמם בפרושם, יש תרגמו אבן ערס בערב', ויש תרגמו שאם אברץ, שהוא מין לטאה. ורסע"ג תרגם אנקה ב א ל ו ר ל, והוא הלטאה הגדולה ארוכת הזנב וַרַל (a בערבית. וכן עב"ם: אנקה שם אחד השרצים המטמאים קורין אותו אלורל (לקו' קדמ'). ובמשמעה זו השתמש בשם זה מתרגם הקנון.

a) وَرَل

יג). ור״ל וכו׳ הוא האנקה והוא הגדול מתבנית התנשמת (קלגון, בסמים, אות ו).

אֲנָקַת אַיָּל[1], שם צמח קוצי, Astragalus tragacantha: עץ קוצי נקרא בלשון ארם אנקת איילא ובלשון יון דרקקנתי והוא מוציא זיעה לבנה כלבונה (אסף, כ״י מינכן פג:).

אנשׁ[2],

אָנַשׁ, קל אינו נהוג.

— נפע׳, נֶאֱנַשׁ, —נחלה מחלה קשה, schwer krank werden; tomber gravement malade; become very ill: ויגף ה׳ את הילד אשר ילדה אשת אוריה לדוד וַיֵּאָנַשׁ[3] (ש״ב יב יה). — ואמר הפיטן: המון אשר צמאה לך נפשו, כמה בשרו לך בְּהֵאָנְשׁוֹ, הולך חצות לילה למקדשו (סדור מנהג אר״צ, כליח׳ שבת שובה).

— הפע׳: יה א נ ש ת י מכותיך הזקות וחולות אנושות (רש״י מיכה ו יג). אין ראוי שיוקחו (הרפואות) אלא במקום שהכאבים הם חזקים וקשים ה מ א נ י ש י ם (פרקי משה ח).

אָסוּךְ[4], ש״ז, מ״ר אֲסוּכִים, — כלי יחזיקו בו השמן, Oelflasche; fiole à l'huile; oil-flask: ותאמר (האשה לאלישע) אין לשפחתך כל בבית כי אם אָסוּךְ שמן (מ״ב ד ב).

אָסוּם, ת״ז, נק׳ אֲסוּמָה, מ״ר אֲסוּמִים, -מות, — של אסם, מבורך באסם: אֲסוּמָה טלולה גשומה אם שחונה (ר״א קליר, מוסף א ר״ה).

---

[1]) צורה עברית מהשם הארמי אנקת איילא. כך גם בסורית אנקת אילא, והביאוהו בר עלי ובר בהלול ותרגמו כת׳ירא a) בערבית, והוא השרף מהצמח הנזכר.

[2]) כבר נזכר בערך א נ ו ש כי אין הבר לשרש זה בשאר הלשונות השמיות, זולתי אֲנַשׁ באשור׳ במשמ׳ חלש ורפה. ואולי יש יחס בינו ובין שרש נש בסור׳, ועי׳ ערך נ ו ש.

[3]) ונמסר: פתח בס״פ. ואמר ריב״ג (רקמה 41) כי ממנהג העברים שלא יעתיקו הפתחות הנעתקות מהצירי בתוך הדברים וכו׳ אל הקמצה לא באתנח ולא בס״פ. ע״כ.

[4]) הסכימו רוב חכמי הלשון הקדמונים כי נגזר מן ס ו ך, והוא משקל אָפוּל, אעפ״י שבמשקלי השמות שבתנך לא הזכירו המדקדקים משק׳ אפול. ואולי אדון. ובכלל אין גזרה זו מחורה. רש״י מפרש אסוך כמו סיכה.

a) كثيراء

אָסוֹן[1], ש״ז, מ״ר אֲסוֹנִים, — פגע רע, מקרה של צרה גדולה, Unglück; malheur; harm, mischief: ואת בנימין אחי יוסף לא שלח יעקב את אחיו כי אמר פן יקראנו אָסוֹן[2] (בראש׳ מב ד). ויאמר (יעקב) לא ירד בני עמכם כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראהו אָסוֹן בדרך אשר תלכו בָהּ והורדתם את שיבתי ביגון שאולה (שם שם לח). וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אָסוֹן ענוש יענש וכו׳ ואם אָסוֹן יהיה ונתתה נפש תחת נפש (שמו׳ כא כב-כג).— ואמר בן סירא: בכל מעשיך היה צנוע וכל א ס ו ן לא יגע בך (כ״ס גני׳ לד כב). — ואמר המשורר: כי יום ששון א ס ו נ י וביום א ס ו נ י ששוני (ר״ש גבירול, דברי חפץ 20). — ומ״ר אֲסוֹנִים: ומראש מאסה נעם אדמה וחיה בעיניה א ס ו נ י ם (רשב״ג, שירי שלמה דוקס ט). ו א ס ו נ י ם מענים איש לרעהו (כתי׳ עולם יד).

אֲסוּפָּה, ש״נ, מ״ר אֲסוּפּוֹת, — א) עי׳ אֲסֻפָּה, — ב) *חבורה: תלמידי חכמים שיושבין א ס ו פ ו ת א ס ו פ ו ת ועוסקין בתורה (חגי׳ ג:). — *בעלי אסופות, כנוי לתלמידי חכמים: בעלי א ס ו פ ו ת נאספו וקבעו לו נציב אחד (שה״ש יב.). — ג) *ספר אסף מאמרים, חבור: בעלי א ס ו פ ו ת הם הלוקטים מספרים רבים ויחברו מחברות (ראב״ע קהל׳ יב יא). וקורא לחכמים בעלי החבורים בעלי א ס ו פ ו ת לפי שאוספים דברי החכמות בספריהם (רד״ק חוה״ש אסף). עד עתה הוצאתי רוב דברי בספרי א ס ו פ ו ת אשר יתקבצון שמה מאמרים מאנשים שונים כאשר המה בכורי העתים כרם חמד וצנון (שד״ל בית האוצ׳ א, הקד׳). — ד) *אֲסֵפָה, שכל העמים הקימו להם חברות ו א ס ו פ ו ת אנשי חכמי לב (שם).

---

[1]) מלה עברית. וכבר פקפק ריב״ג בדבר שרשו מהו, ואמר וז״ל: יתכן בהקשה שנשים המלה הזאת נ״ת העין על דמיון ששון, או שנשים אותה נחת הלמד על דמיון במשמניו רזון, אך בעבור שלא היתה לנו ראיה על זה מן הגזרה ראינו שנשאיר בו הנון שרש ושלא נוציאנה לתוספת בלי ראיה. ע״כ. אך רוב החדשים החליטו ששרשו אסה, בערב׳ אֲסִי a) ומשמעתו בלשון זה היה עצב ונוגה, והשם אֲסַי עצב ויגון. אך זו השערה דחוקה שנגזר אסון במשמ׳ מקרה של צרה או מות פתאומית ממשמעת עצב ויגון. — [2]) תרג׳ אונק׳ מותא, ורסע״ג תרגם אלמנייה, ר״ל צרה, מות.

a) أسيَ

***אסופי**, ת"ז, לנק' -פית, — ילד שנמצא בשוק ואינו ידוע מי אבותיו, Findelkind; enfant trouvé; foundling: אסופי כל שנאסף מן השוק ואינו מכיר לא אביו ולא אמו (קידו' ד ב). אלא מעתה אסופי אסופית לא ישא (גמ' בס ענ.). א"ר לוי אותו היום שגל אברהם את יצחק בנו עשה סעודה גדולה היו כל אוה"ע מרננים ואומרים ראיתם זקן וזקנה שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בנינו הוא ולא עוד אלא שעושין משתה גדול להעמיד דבריהם (ב"מ פז.).

אסור, ש"ז, מ"ר אסורים. — א) פעולה לאסר ידי אדם בחבלים וכדומה, — בית־האסור: בית ששמרים שם אנשים אסורים בחבלים, Gefängniss; prison: ונתנו אותו (את ירמיהו) בית האסור (ירמ' לו יה). — ב) דבר שאסרים בו הידים של האסירים, חבל וכיוצא בזה, Fessel, Band; lien; bond: ותהיינה העבתים אשר על זרועותיו (של שמשון) כפשתים אשר בערו באש וימסו אסוריו מעל ידיו (שופט' יה יד). ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה (קהל' ז כו)

אסור, מ"ר אסורים, — א) בינוני מן אסר. — ב) מי שהוא אסור באזקים, חבוש במאסר, Gefangener, prisonnier; prisoner: לאמר לאסורים צאו לאשר בחשך הגלו (ישע' מט ט). שלחני להבש לנשברי לב לקרא לשבוים דרור ולאסורים פקח קוח (שם סא א). ה' מתיר אסורים ה' פקח עורים (תהל' קמו ז־ח). — ג) דבר אסור, שאין להשתמש בו, גנב איסורי הנאה פטור מלשלם (מכי' נזי' יג). ה' מתיר איסורים מה שאסרתי לך התרתי לך (חול' מ.).

***אסור**, איס־, ש"ז, מ"ר אסורים, — א) מצוה שלא לעשות דבר מהדברים, Verbot; prohibition; defense: כלל אמרו ביבמה כל שהיא אסורה איסור ערוה לא חולצת ולא מתיבמת איסור מצוה ואיסור קדושה חולצת ולא מתיבמת (יבמ' ב ג). אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה ואחד איסור בישול (מכי' מבפ' כ). הפסח שאיסורו בבל דבר (שם). אין איסור חל על איסור (יבמ' יג:). דבי ר' ישמעאל תנא לא תבשל גדי בחלב אמו ג' פעמים אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בישול (חול' קיה:). — ב) הדבר האסור: אין מבטלין איסור לכתחילה (ביצה ד.). נמ"ר איסורים: כל איסורים שבתורה (בטלין) בששים (חול' לח.). ונתיחד השם למה שאסור מפני מצות הדת, מפני יחס האדם למקום, ילעומת זה דיני ממונות וכדומה. — ג) *אסור לחג, הוספה וחבור להחג: כל העושה איסור לחג באכילה (סוכה מה:).

***אסטן**[1], ש"ז, — כעין כוך קטן היו נותנים שם את עצמות המתים, Beinhaus; ossuaire; ossuary: המוצא (עצמות) בכוך הן באסטן[1] לא יזיזם ממקומם (שמח' יג).

***אסטונא**, עי' אצטונא.

***אסטנים**, עי' אסתנים.

***אסטניסות**, כמו אסתניסות (כוזרי ב לד).

אסיף, אסף, ש"ז, מ"ר אסיפים, — העת שיאסף האכר את תבואת אדמתו מהשדה, בחדש תשרי, Ernte; saison de recolte; harwest: וחג שבעת תעשה לך בכורי קציר חטים וחג האסיף תקופת השנה (שמו' לד כב). וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה וחג האסיף בצאת השנה באספך את מעשיך מן השדה (שם כג יו). — ומ"ר אסיפים: ששה זרעים וששה אסיפים לא ששה זרעים ושבעה אסיפים (ספרא בהר א ה, ירוש' שביע' ב לד.).

***אסיפה**, ש"נ, — א) שם הפעולה מן פעל אסף, משעת אסיפת עם (ירוש' תעני' א סד ג). מאסיפת האפר (תוספתא פרה ד יא). — ב) קבוץ, חבורה: שנאמרין באסיפה (ירוש' כתו' י כח.). —

---

[1]) לא נתברר מה מקור מלה זו. הגר"א הגיה נקע. אך אין יסוד להגהה זו. לוי פרש הלל צר, ממ־ה יונ' στενόν. קוהוט: מלה פרסית אשתאנה, ר"ל בית הקברות, אך למה דוקא פה נקרא ביה"ק בשם הזר הזה? יסטרוב שבש והגיה או בארזין, ומפרש בארון, קרוים ראה במלה זו המלה היונית, ὀστοῦν, עצם, ומשבש המאמר במקום המוצא בכוך או באסטן המוצא אסטן בכוך, אך מלבד כי זו הגהה הדה יתר מדי כבר העיר בצדק ע' לך כי לא יתכן שבעל מס' שמחות, שלשונו עבר' צחה עפי"ר, ישתמש במקום השם עצם הרגיל פתאם בשם זר כזה. לכן דחה לו השערת קרוים. ואחרי שקול הדעת בא לו להשערה, כי השם הרומי ossuarium אולי נתיון ונהיה ostuarion, ונשמטה ר ונעשתה אסטן, והכונה החלל הפנימי של הקבר. והנה יהי מקור המלה מה שיהיה, אך במשמעתה אין ספק שהוא שם להכוך הקטן שיש למשל „בקברי המלכים" (כלבא שבוע) בירושלם, ששמה היו מפנין את העצמות מהארונות שעמדו בהכוכים הגדולים.

ג) הפעולה לאסוף התבואה מן השדה: א ס י פ ת תאנים משמר את שדהו מפני ענבים א ס י פ ת ענבים משמר את שדהו מפני ירק (תוספתא מע"ר ג יב). חג הבא בזמן א ס י פ ה (חגי' יח.). — ד) מיתה: גויעה ואסיפה (כ"כ יו:). אלו טעונין שחיטה ואלו (הדגים) טעונין א ס י פ ה (מד"ר במדבר יט). לפי שאין אתה יודע איזה יום א ס י פ ת ך ואין מזכירין שמך כתוב בספר בן סירא זכור את יום א ס י פ ת ך ואסוף חרפה וקבץ זכיות כי ביום א ס י פ ת האדם אין מלוהו הון ורב כח (כלה רבתי ג). בשעת א ס י פ ת ו של יצחק (פרקי ר"א לט). לכל זמן ולכל גדוד קץ ושפה אך אין לנודי קץ וקצה עד א ס י פ ה (ר"ש הנגיד, שיר יז). א ס י פ ת ו ביום ד' בעשרים לחדש אב שנת תתמ (נפש על קבר, Chwols. Corp. Inscr. Hebr. 343).

אָסִיר[1], ש"ז, כמי' אָסִיר, לנק' אֲסִירָה, מ"ר אֲסִירִים, -רוֹת, — מי שהוא אסור בבית האסורים, Gefangener prisonnier; prisoner: ויתן שר בית הסהר ביד יוסף את כל האסירם[2] אשר בבית הסהר (ברא' לט כב). ויקח אדני יוסף אתו ויתנהו אל בית הסהר מקום אשר אֲסוּרֵי[3] המלך אסורים (שם שם כ). שם תבל כמדבר ועריו הרס אֲסִירָיו לא פתח ביתה (ישע' יד יז). תבוא לפניך אנקת אָסִיר (תהל' עט יא). שם (בקבר) רשעים חדלו רגז ושם ינוחו יגיעי כח יחד אֲסִירִים שאננו לא שמעו קול נגש (איוב ג יז-יח). לדכא תחת רגליו כל אֲסִירֵי ארץ (איכה ג לד). שלחתי אֲסִירַיִךְ מבור אין מים בו (זכר' ט יא). קורת החצים טמאה ושל א ס י ר י ן טהורה (כלי' יב ה). —ובהשאלה: שובו לבצרון אֲסִירֵי התקוה (זכר' ט יב). — ואמר המשורר: בעודי אָסִיר יצרי (ר"י הלוי). —ועי' בית אסורים.

אַסִּיר, כמו אָסִיר: ואספו אספה אַסִּיר על בור וסגרו על מסגר (ישע' כד כב). להוציא ממסגר אַסִּיר מבית

[1]) מן אסר, עי"ש. — [2]) ברוב הספרים שלנו כתוב בפנים האסורם ועל הגליון רשום: האסירים קרי. וכבר קרא תגר ע"ז באו"ת לאמ': טעה המדפיס במלה זו ב' טעיות גדולות, א' שהדפיס האסור' בויו ושם בהוץ האסירים קרי ביוד, וזה שקר כי בכל הספרים כתוב האסירם ביוד ואין כאן קרי וכתיב כלל. גם במסורה רבתי דף תתקכא לא נמנה עם מלין דכתיבין ויו באמצע תיבה וקריין יוד. והטעות הב' ששם יוד אחר הריש וגם זה שקר אך חסר יוד תניינא ומסור עליו לית חסר. ע"כ. וכן הרמ"ה: את כל ה א ס י ר ם חלא יוד קדמאה והסר יוד בתראה. [3]) נמסר: אסירי קרי.

כלא ישבי חשך (שם מב ז). ואם חשף לך סודו עמיתך תנה לו בחדר לבך קבורה א ס י ר ך[1]) הוא ואם ימס אסורו תהי נפשך בידו מסורה (קערת כסף לר"י אזובי).

***אֲסִירָה**, ש"נ, — שה"פ מן אָסַר, פעולת אסירת אדם בבית אסורים, Verhaftung; emprisonnement: inprisonment: עשרה בני אדם שנמצא אחד מהן בגניבה כולן ב א ס י ר ה (מד"ר ברא' לב).

אֹסִיר[2]), — שם אלהי המצרים, Osiris: בלתי כרע תחת אסיר[3]) (ישע' י ד).

***אַסְכָּרָה**[4]), ש"נ, — חלי בגרון, מצוי בפרט בתינוקות ומחנק אותם, Angina; diphtheritis: תשע מאות וג' מיני מיתה נבראו בעולם וכו' קשה שבכולן א ס כ ר ה[5]) ניחא שבכולן נשיקה (ברכ' ח.). אכל כל מאכל ולא אכל מלח שתה כל משקין ולא שתה מים ביום ידאג מפני ריח הפה ובלילה ידאג מפני

[1]) ואולי צריך לקרוא אֲסִירְךָ.

[2]) מלה מצרית. —[3]) הגיה Lagarde הכתוב הזה כך: בלתי כרעת חת אסיר, ובלתי היא האלהות בת זוגו של בל, ואסיר הוא אלהי השמש במצרים בעלה של אזים.

[4]) בשמות המחלות הקדמונים אין משקל זה למחלה. והנה חכמי התלמוד ראו כנראה במלה זו שם מן הפעל ס כ ר במשמעת סגירה וסתימה, מפני סתימת הגרון ע"י הצמחים הקרומיים שעולים בגרון וסתמים את דרך הנשימה. אך כבר פקפק בעל הערוך וחשב שאולי מקור השם הזה במלה יונית. וכבר העיר Sachs (Beitr.), כי יש בלשון היונית השם אֶסְכָּרָה ἐσχάρα למחלם המורסה בגרון. אך יש סברים להפך, כי השם eschara וביונית ἐσχάρα, בא מהשם אסכרה העברי' והזכירו הרופא היוני Artaeus במאה ב' לספיה"נ, שקבל השם כנראה מהיהודי' ולכן קראו עוד מגפה סורית של הגרון, syr. Halspest. (I. Preus בספ' ברכ' הכר' לכבוד דר' ברלינר). —[5]) מהמאמרי' בתלמוד שנזכר בהם אסכרה, שכלם מובאים פה בפנים, נראה ברור שבשם זה קראו למחלה בגרון ומצויה ביתר אצל הילדים, ותכונתה היא שהיא מהנקת את החולה על ידי העדר יכולת לנשם, ושהיא מסכנת מאד, ושהיא לפעמים מכה מתהלכת, ואמרו שצער מיתה זו דומה כחיזרא בגבבא דעמרא דלאחורי נשרא ואיכא דאמרי כפיטורי בפי ושט. על כל פנים כל הסימנים מעידים, כי אסכרה היה שם כללי לדלקת הגרון כמו angina, שגם הוא נגזר ממושג חניקה, angere בלעז, והיו כוללי' בזה כל מיני angina, הקלה והרעה, גם מה שקראים croup ומה שקראים diphteritis, ואולם בפרט נתיחדה לאסכרה של ילדים המסכנה, שהיא croup. ובהצבי (שנת יב) נתפלפלו בזה הרבה דר' שטין ודר' מזיא.

אסכרה (שם מ.). אסכרה באה לעולם על המעשר וכו׳ כשנכנסו רבותנו לכרם ביבנה היה שם רבי יהודה ורבי אלעזר ב״ר יוסי ור״ש נשאלה שאלה זו בפניהם מכה זו מפני מה מתחלת בבני מעיין וגומרת בפה (שבת לג:). ברביעי היו מתענין על התינוקות שלא תעלה אסכרה לתוך פיהם (ירוש׳ תענ׳ ד סח:). אסכרה עלתה בגרונם ונחנקו ומתו (מד״ר קהלת, פסו׳ כי גם). לפיכך מתענות בתחנה על אַסְכָּרַת תינוקות וגמולי שנה (יול׳ שבת ד אחר פסח, אשיתה בדכרי). ואסכרה שתלית ביום זה תשמור ממנה תינוקות של עמך ישראל שלא תכנס בפיהם (תילת השחר, סד׳ שומרי משמר׳, יהי רצון ליום ד). זה צווי להרופא לחתך בסכין האסכרה (עמגו׳ מחברת כג). פעמים יקרה חולי בגרון מהליחות היורדות לו מן הראש ובסבתו תתעכב הנשימה והיא האסכרה וכו׳ וחכמי הרפואות קראוהו בלעז שיונגא? והוא מסוכן הרבה (מ׳ תלדכי ד ג).— ב) יחלי מעים גורם עצירת היציאה וכאב במעי: יש כאב אוחז במעי הנקרא קולום וכו׳ ויש מין אחר ממיני כאב הקולום שהוא אסכרא[1]) אשר עוצר בתחתית הבטן לבלתי צאת הרוח וכו׳ וכאב האסכרא של קולום המעי הוא אוחז ממעל למקום הכליות ונכאב בכליות השתן ובצל האסכרא שבקולום כל היוצא ממנו ממים עד גלל ועד רוח במכאוב קשה (אסף, כ״י מינכן, לד).

*אֵסֶל[2]), אֶסֶל[3]), אֵסֶל[4]), אַסַל[5]), אִפִּיל[6]), —מוט של עץ ישימוהו הסבלים על כתפם ומקצה מזה ומקצה מזה מפנים ומאחור יתלו בו משאות, Trageholz; palanche; yoke: הקדר שהוא עובר והאסל[7]) על כתפו והאהיל צדו אחת על הקבר הכלים שבצד השני טהורים (אהל׳ יו ג). הממלא (מים) לו ולחטאת ממלא את שלו תחלה וקושרו באסל ואח״כ ממלא את של חטאת (פרה ז ה). וכן האסל שהוא נתון ע״ג התנור וכו שני קללות א׳ מכאן וא׳ מכאן (שם י ד).

*אֲסָלָה[1]), -לָא,—ספסל של ברזל מְחֻפֶּה עור לשבת עליו בבית הכסא: האסלה[2]) טמאה מדרס וטמא מת פרשה העור טמא מדרס והברזל טמא טמא מת (כלים כב י). עור האסלא (תוספת׳ כלי׳ ב״ב א יד).

אסם[3]), ממנו אָסָם, אָסוּם, אֹסֶם.

אָסָם[4]), ש״ז, מ״ר אֲסָמִים, כנוי אֲסָמֶיךָ, — בית אוצר לדגן, לתבואה, grenier; Vorratskammer; storehouse: יצו ה׳ אתך את הברכה בַּאֲסָמֶיךָ ובכל משלח ידך (דבר׳ כח ח). כבד את ה׳ מהונך ומראשית כל תבואתך וימלאו אֲסָמֶיךָ שבע ותירוש יקביך יפרצו (משלי ג ט-י).

---

[1]) לפי דעתו של דר׳ מזיא זהו מה שקוראים הרופאים עתה tenesmus, והשם הכללי להמהלות שיבואו בהן הסימנים הללו הוא Kolitis.

[2]) כך נקוד בכ״י קויפמן וכך בכ״י אוקספורד, שנתפרס׳ בהקבץ (REJ,1887,274) וגם אֵסֶל, שעכ״פ אינו נכון. — [3]) משניו׳ מנקדו׳ נדפסו׳. — [4]) כך צ״ד. — [5]) כך לוי ויסטרוב. — [6]) כך קוהוט. — ומקור המלה יונית ἄσιλλα, ועי׳ נשא. — [7]) ופרש הערוך אסל מוט, והרמב״ם במקום הזה פרש דיוק וז״ל: אָסל אסם אלעוד אלד׳י ינקל בה אלעתאנין אלאחמל ונחוהא. ע״כ. ור״ל בעבר׳: שם העץ אשר ישאו בו הסבלים המשאות והדומה להם. ובמשנה פרה י ה: אסל הו אלקצב יעמל עלי אלכתף ויעלק מנהו אלשי אלדי ינקל. ע״כ. ור״ל האסל הוא המקל אשר ישימו על הכתף ויתלו בו הדבר אשר ינשא (דרנבורג).

[1]) מרומית sella, ופרש ר״ח (שבת קלח.) אסלה הוא ספסל של ברזל ועליו עור נטוי לשבת עליו. ע״כ. וכן הערוך וז״ל: אסלה הוא ספסל של ברזל וכו׳ נטוי עליו עור נקוב באמצע בשיעור סיט הן חסר הן יתר ויושב עליו אדם ותחתיו גרף כדי לקבל בו הרעי. ע״כ. ובשם ר׳ נסים גאון הפיא וז״ל: וכך שמענו כי בארץ יון יש להם כסא של ברזל ועושין לו שתי רצועות רחבות אחד מצד זה ואחד מצד זה כדי להפוש הרגלים של ברזל שלא יפלו ויהיו מוכנים ליושב לעשות צרכיו לישב עליהם לפיכך עושין כאצבעים או פחות מכן ונשאר בין שתי הרצועות שהוא אמצע הכסא מגולה ועושין עור גדול שהוא מכסה את כלו ותופסין אותו ברגל אחד של כסא ופורשין אותו על הכסא ונראה ככסא שהוא מלא ומכוסה בעור וכשרוצה לישב עליו לעשות צרכיו מגלה העור באמצע ומחזירו לרגל שתפור בו ונשארו שתי רצועות בלבד ואמצע הכסא פתוח ופונה לשם וכשהוא נפנה מחזיר העור ומכסהו ובלשון יון קוראין אותו סילא. ע״כ. רש״י (שבת קלח.): עשוי כעין כסא ועור פרוש עליו נקוב. — [2]) כך בנוסח׳ ובמשנה עם גוף פרוש הערבי של הרמב״ם וז״ל: אסלה כרסי מן הדיד ופיה מוצ׳ע יג׳לם עליה ללגאיט יג׳על פי אלמסתרהאת ועליה גטא מן ג׳לד יסתר בו. ע״כ, ור״ל כסא מברזל ובו מקום לישב עליו לעת הצורך ויניחו אותו בבית הכסא ועליו מכסה מעור לכסות אותו. הערוך גורס סלא, ובכ״י קויפמ׳ הַסְּלָה.

[3]) רק בארמ׳ וסור׳ דומה לזה אסן.

[4]) כך נקד Fürst, Cast. בן זאב, וכן Ges. ורוב החדשים. — מיוחד לעברית בלבדה. בסור׳ אסנא במשמעה דומה לזה.

***אסם**, ש"ז, — רוב יבול, Erntesegen ; récolte abondante ; rich harwest : שנת אסם (פיוט מוסף יוה"כ).

***אסם**, אסמה, — של אסם, עי' אסום.

אסם, לא נהוג.

—הפע', יהאסים, גנזו לעת הצרך באסם: גנזו והאסימו לעוסקים בתורה אור (יוצר שבת ור"ת, אלהינו אלהים). אמן מפלא משבת בסוד בנאים באמנותו פליאה דבר הסתר והאסם בכבוד מלכים חקר כבודם לפרסם (מאיר ברי"צ, שבת אחר שבוע', אדיר ונאה).

***אסמכתא**[1], (־תה), ש"נ, מ"ר ־אסמכתות, — בכלל סמך, סמיכת דעתו של אדם על איזה דבר, ובפרט—א) בהלכו' מו"מ, הבטחה מצד הלוה או המוכר שדעתו של המלוה או של הקונה סמכת עליה, Zusage Versicherung; assurance, promesse; promise, surety : כל דאי אינו קונה שהיתה אסמכתא ואסמכתא אינו קונה ואם כתב לו מעכשיו קונה (הלכ' פסוק', הל' ממונות). במה דברים אמורים בשקנה (הקונה) בדרך מן הדרכים שקונין בהן והרי יש עליו לקיים את התנאי אבל אם לא קנה עתה והתנה עמו שאם נתקיים התנאי זה יקנה ואם לא נתקיים לא יקנה אע"פ שנתקיים התנאי לא קנה שזו אסמכתא היא (רמב"ם הלכ' מכירה יא ב). אם התנה ואמר לו אם תלך עמי לירושלם ביום פלוני או אם תביא לי דבר פלוני אתן לך בית זה או אמכרנו לך בכך וכך והלך עמו באותו היום או שהביא לו אע"פ שהזיק בבית אחר שקיים התנאי לא קנה שזו היא אסמכתא (שם שם ג). אבל כבר ידענו מדיני האסמכתות דכל התולה בדעת אחרים לאו אסמכתא היא (התרומות, מ"ג א ו, בשם הרמב"ן). שנתחבטו חכמי הדורות הראשנים והאחרונים בענין האסמכתא מהו הדבר שנקרא אסמכתא (רשב"א ת"א תתקלג). שכל שיתנה אדם עם חבירו דרך (כלומר אם לא יהיה כן יענש בממון כך וכך) זה יקרא אסמכתא (ס' החנוך מצוה שנג). ראויה (אסמכתא זו) לקנות משאר אסמכתות (מרדכי, איזהו נשך סי' תיח). ומועיל בכל דבר ובכל ענין יותר מכל הקנינים המבטלים האסמכתות (ר"י אברבנאל יהושע, ענין עמידת השמש). — ב) דבר שסומך עליו, Stütze ; appui ; support : וביחוד בדרכי דרשות התלמוד, מקרא שהובא כעין קצת ראיה וסמך להלכה מן ההלכות[1] : ויש דרך דרש ויש דרך אסמכתא בעלמא (ראב"ע, יסוד מורא, שער ו). אומר רבינו יעקב דכל המקראות שמביאין התנאין בפרק אין דורשין אינו אלא אסמכתא בעלמא (סמ"ג לאוין עה). יש חילוק בין אותה אסמכתא שהיא כעין מכר ולכך סובר שם רב הונא שקונה ואילו בשאר אסמכתות אמר רב הונא דלא קניא וכו' אין מועיל קנין בשאר אסמכתות אלא בבית דין חשוב (הגה' מ"ע פב). כל אסמכתא שבגמרא זה שנודר אדם לחבירו לעשות לו דבר זה ואם לא יעשה שמקבל עליו להפסיד כו"כ (בו"ת הרא"ש עב ב). ואיזה (פרוש) נאמר על דרך העברה לבד בדרשת אסמכתא או בדרשה המונית (תגמ' הנפ' כט:). שהפסוקים האלה הנדרשים על דרושים כאלה אינם אלא אסמכתות לבד (שם ל.). גם הפסוק שדרשו על הבינויים אינו אלא אסמכתא דמיונית במליצה צחה ולא כיון הנביא אל מה שדרשו באותו פסוק (שם). ויותר מהמה בני הזהר במדות חכמי הגמרא בדרשותיהם ואסמכתותיהם (רלב"ג השער הרביעי לספר הליכות עולם). ואין ספק כי אלו הקניות כלן מתקנת חכמים הן הביאו הכתובים לסמך בהן דבריהן וכו' שאותן אסמכתות נלמדות מתוכן (ס' החנוך מצוה שלו).

אסה[2]), ממנו אסף, אסף, אסיף, אסופה, אספה, אספה.

אסף, פ"י, עתי' יאסף, וגם אסף, אספה. תאסף, וגם תסף יאסף, תאספו, יאספו, תאספי, תאספני, יאספה, צווי אסף, אספה. אספו, אספי, אסף, אסף, אספך, אספכם. אפילו לא בהפסק, — א) קבץ ואגר דברים רבים יחד, למקום אחד, sammeln, einsammeln rassembler; assemble, gather : המעיט אסף

---

[1]) בארמית : אסמכתא קניא ומניומי אמר אסמכתא לא קניא (ב"מ סו.). ואמר ר"פ אע"ג דאמור רבנן אסמכתא לא קניא אפותיקי הוא למיגבא מיניה (שם סו:). ר' יוסי סבר אסמכתא קניא (ב"ב קסח. ופרש רש"י שם: אסמכתא, המבטיח לחבירו דבר ע"מ שיעשה דבר לעתיד וסומך בלבו בשעת התנאי שיכול לקיים הדבר כשיגיע זמן וכשיגיע הזמן יאנס ולא יוכל לקיים. ע"כ.

[1]) בארמ' : הוא סבר מדקא נסיב לה הש"ס קרא דאורייתא היא ולא היא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא (יבמ' פב.).

[2]) שרש כנעני ועברי. ואולי גם אשורי (מלון אשורי נוס ארנולד).

(מן השלו) עשרה חמרים (במד' יא לב). לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם (שמות ג יו). ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה (שם כג י). ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה (זכר' יד ב). הכסף המובא בית ה' אשר אספו שמרי הסף מאת העם (מ"ב כב ד). אסף אאסף יעקב כלך קבץ אקבץ שארית ישראל יחד (מיכה ב יב). כאסף קציר קמה (ישע' יז ה). וכאסף ביצים עזובות כל הארץ אני אספתי (שם י יד). לאסף גוים לקבצי ממלכות (צפנ' ג ח). ולחוטא נתן ענין לאסף ולכנוס (קהל' ב כו). וחג האסף בצאת השנה באספך את מעשיך מן השדה (שמות כג יו). בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ (ויקרא כג לט). אסף אאסף יעקב כלך (מיכה ב יב). זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף (דבר' כח לח). התאמין בו (בהרים) כי ישוב זרעך וגרנך יאסף (איוב לט יב). ויאסף לבן את כל אנשי המקום (ברא' כט כב). ויאסף סיחן את כל עמו ויצא לקראת ישראל (במד' כא כג). ויאסף שלמה רכב ופרשים (מ"א י כו). הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו (ויקרא כה כ). — ועם הוס' אות בסוף, איתן בפתח: ויאספו את כל זקני בני ישראל (שמות ד כט). ויאספו את השלו (במד' יא לב). ויאספם לרחוב המזרח (דהי"ב כט ד). — וצווי: אסף את העם (במד' כא יו). אסף את יתר העם (ש"ב יב כח). — ועם ה בסוף: אספה [1]) לי שבעים איש (במד' יא יו). לכו אספו כל חית השדה (ירמ' יב ט). קראו עצרה אספו זקנים (יואל א יד). אספי [1]) מארץ כנעתך (ירמ' י יז). — ב) הכניס, הביא לתוך מקום, hineinbringen; faire entrer; take in: ויאסף רגליו אל המטה (ברא' מט לג). ואספתו (את שור אחיך או את שיו) אל תוך ביתך (דבר' כב ב). ועמד (הרוצח) פתח שער העיר ודבר באזני זקני העיר ההיא את דבריו ואספו אתו העירה אליהם (יהוש' כ ד). וישלח דוד ויאספה (את בת שבע) אל ביתו (ש"ב יא כז). ויאמר שאול אל הכהן אסף ידך (ש"א יד יט). רוחו ונשמתו אליו יאסף (איוב לד יד). כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספני (תהל' כז י). הנני אספך [2]) על אבתיך (מ"ב כב כ). בני על המת הזיב דמעה התמרר ונהה קינה, כמשפטו אסוף שארו (ב"ס גני' לח יו). — ג) סלק, עשה כי יחדל: אסף אלהים את חרפתי (ברא' ל כג). רק יקרא שמך עלינו אסף חרפתנו (ישע' ד א). פן יפגעו בכם אנשים מרי נפש ואספתה נפשך ונפש ביתך (שופט' יח כה). לכו סרו רדו מתוך עמלקי פן אספך [3]) עמו (ש"א טו ו). אספתי את שלומי מאת העם הזה (ירמ' טז ה). שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם (יואל ב י). — ובלי א: תסף [4]) רוחם יגועון (תהל' קד כט). — ד) אסף איש מצרעת וכדומה, רפא אותו, heilen; guerir; heal: ותאמר (הנערה) אל

[1]) במקום אס' כמו מכרה מן מכור, וכן עוד ערכה. וכבר אמר ר"י חיוג: והוא זר כי הדרך הידוע בכל צווי שהוא על פעול כשיוסיפו עליו ההא שמנהג העבריים להוסיפו יהיה על משקל פעלה כמו מן שמור שמרה, זכור זכרה, אכול אכלה, ואם היה לשון הצווי פעל יהיה בתוספ' ההא פעלה כמשמע שמעה, שלח שלחה, רק אחד הוא זר מחבירו כאשר הוא אספה זר, והוא קרב אתה ושמע קרבה אל נפשי גאלה. ע"כ. והעיר ריב"ג על זה במשתלחק שיש עוד זר נצור נצרה, והמדקדקים החדשים הוסיפו עוד הזרים מכור מכרה, ערוך ערכה, ועוד. ואולם ברט (Barth,ZDMG,1889) סובר כי כל הזרים הללו הם שארית מהעתיד החרוק יפעל שהיה נהוג הרבה בלשון בזמן קדום, וגבר עליו העתיד החלום יפעול וירש מקומו, ולא נשאר ממנו אלא שרידים מעטים, כמו יאטם (במקום יאטם), והיה גם יאסף, ומדב"ע מקצר אסף, והצווי אסף, והצווי הנוסף בפ"פ מונעת בתנועת הע"פ אספה כמו מן שמר שמרה, ונשתנה החירק לסגול אח"כ, אולי מפני שכנות הקמץ שאחריו. — [1]) פ דגושה, וכן חשפי, ואולי מפני פעולת נקודת החירק שתחתיה. —[2]) י"ם כי חירק הסמך הוא דקיקה (Verdünnung) או חדוד (Zuspitzung) במקום סגול אספך כמו יוצרך, או במקום קמץ של העתיד, אך נכונה דעת Barth שנזכרה למעלה כי זה כנוי מעתיד החרוק אסף, ונשמר החירק בהויתו. — [3]) נמסר ג' וחסר. ומנחת שי: במקצת ספרים יש מאריך בסמך, ובס"ם המדוייקים הוא באלף ובמסורת כ"י אספך ג' חסר וסימן ויאמר שאול אל הקיני, לכן הנני אספך על אבותיך דיאשיהו במלכים, וחברו דדברי הימים. ע"כ. והשנים אחרים הם בלא מאריך בסמך בכל הספרים שמע מינה דכי הדדי נינהו וחדא קריאה אית לכולהו. ע"כ. ומפני המתג שבסמך והמסורה חסר יוד החליטו ריב"ג ורד"ק שאספך זה הוא מבנין הכבד, כמו אוביד. וכן גם Bö. 1042 בהערה. אך יותר נראה שגם זה הוא קל מעתיד החרוק כמו חבריו שלמעלה. — [4]) במקום תאסף, עתיד הרוק.

גברתה אחלי אדני לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסף אתו מצרעתו (מ״ב ה ג). האלהים אני להמית ולהחיות כי זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו (שם שם ז). והניף ידו אל המקום ואסף המצרע (שם שם יא).

— נפע׳, נאסף, נאספו, האסף, האסף, יאספו, — א) באו או הובאו כלם במקום אחד, **sich versammeln; s'assembler; be gathered**: ונאספו שמה כל העדרים (בראש׳ כט ג). וכל מדין ועמלק ובני קדם נאספו יחדו (שופט׳ ו לג). וסרני פלשתים נאספו לזבח זבח גדול לדגון אלהיהם (שם יו כג). ופלשתים נאספים במכמש (ש״א יג יא). קול המון בהרים דמות עם רב קול שאון ממלכות גוים נאספים (ישע׳ יג ד). אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם (במד׳ יא כב). ויאסף כל איש ישראל אל העיר כאיש אחד חברים (שופט׳ כ יא). ויאספו אליו כל בני לוי (שמות לב כו). כל הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים (ישע׳ מג ט). הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה (בראש׳ כט ז). האסף יאסף עליך כל ישראל מדן ועד באר שבע (ש״ב יז יא). ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם (שם מט א). האספו ונבואה אל ערי המבצר (ירמ׳ ד ה). אמר לצפור כל כנף ולכל חית השדה הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זבח לכם (יחזק׳ לט יז). האספו על הרי שמרון וראו (עמוס ג ט). — ונאספו על, בכונה של איבה: ונאספו עלי והכוני (בראש׳ לד ל). ועתה נאספו עליך גוים רבים האמרים תחנף ותחז בציון עינינו (מיכ׳ ד יא). ונאספו עליה כל גויי הארץ (זכר׳ יב ג). ובצלעי שמחו ונאספו נאספו עלי נכים ולא ידעתי קרעו ולא דמו (תהל׳ לה יה). — נאסף מן המקום, נלקח משם: כל זמן שבשוק אביו ואמו נאמנים עליו נאסף מן השוק אין נאמנים עליו (קידו׳ עג:). — ב) בא, נכנס אל תוך דבר: ונאספתם אל עריכם (ויק׳ כו כה). ויאסף משה אל המחנה (במד׳ יא ל). הוי חרב לה׳ עד אנה לא תשקטי האספי אל תערך (ירמ׳ מז ו). לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף (ישע׳ ס כ). — נאסף אל אבותיו, מת, **to die; mourir; sterben**: ונאספת אל עמיך גם אתה כאשר נאסף אהרן אחיך (במד׳ כז יג). ומת בהר אשר אתה עלה שמה והאסף אל עמיך (דבר׳ לב נ). וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו (שופט׳ ב י). בני חיי מתן אל תחי טוב באסף מסתולל (כ״ס גני׳ מ כא). אל תתהלל על גוע זכר כלנו נאספים (שם ח ז). כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף מתמעט וכו׳ ואם חוזר בו נאסף בזמנו כאברהם אבינו (סוטה ה.). — ג) חדל, נפסק: הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק (ישע׳ נז א). ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן (שם יו י). — ד) נרפא מצרעת: תסגר (מרים) שבעת ימים ואחר תאסף וכו׳ והעם לא נסע עד האסף מרים (במד׳ יב יד-יה).

— פע׳, אסף, — א) כמו קל א: ונפלה נבלת האדם כדמן על פני השדה וכעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף (ירמ׳ ט כא). כי מאספיו [1] יאכלהו והללו את ה׳ ומקבציו ישתהו בחצרות קדשי (ישעיה סב ט). — ב) מכניס, מביא לתוך: ואין איש מאסף אותם הביתה (שופט׳ יט יה). — ג) שם מאסף, עי׳ מאסף.

— פע׳, אסף, — א) שאספו אותו: ואסף שללכם אסף החסיל (ישע׳ לג ד). ואספו אספה אסיר על בור (שם כד כב). ואספו עליהם עמים (הוש׳ י י). עם מאסף מגוים (יחזקאל לח יב). — ב) ינקוד בקבץ: והיה היוד ראוי להיות מאוסף בשורק (רלב״ג ויקר׳ טז ח).

— התפ׳ התאסף, — באו אל מקום אחד: בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל (דבר׳ לג ה). — ונהוג התפעל זה הרבה בספרות המאוחרת.

אסף[2], ש״ז, מ״ר אספים, סמי׳ אספי, אספי, — א) שהפ״ע מן אסף, **d. Einsammeln; act. de ramasser de cueillir; collection, gathering**: ואסף שללכם אסף החסיל (ישע׳ לג ד). — ב) התבואה שאספים מן השדה, **Ernte; récolte; harwest**: כלה בציר אסף בלי יבוא (שם לב י). — ג) התאנים המאוחרות שנשארות באילן אחרי הקיצה, **Spätfeige; figue tardive; late fig**: אללי לי כי הייתי כאספי[3] קיץ כעללת

[1]) ואמר ע״ז רד״ק (מכלול נח.) וז״ל: במקצת ספרים האלף בקמץ ובמקצתם בפתח, ובמסרה פליגין עליה יש שקורין בגעיא מאספיו, ויש שקורין בחטף מאספיו. ע״כ. וכן מיבא׳ בשם הרבה כ״י.

[2]) עי׳ שרש אסף. — [3]) יש ספרים אספי, פ דגושה. ורפיון פ לפי דעת ברט הוא עוד עקבות ההתעפות משקל זה מן המקור (Barth § 74 c). ות״י כסיופי קיטא, והם התאני׳ האחרנים שנשארי׳ באילן, ובלשון המשנה סייפות, והוא ההפך מן בכורה: הבכורות והסייפות (תרו׳ ד ו). לארים רע שהיה אוכל את הבכורות והיה מכבד למלך את הסייפות (מד״ר בראש׳ כב). וכן רש״י, אעפ״י

בציר אין אשכול לאכול בכורה אותה נפשי (מיכ׳ ז א).

אסף[1], ש״ז מ״ר אספים, — כמו סף: שוערים משמר באספי[2] השערים (נחמ׳ יב כה). ולאספים שנים שנים (דהי״א כו יז). בית האספים (שם שם יה), כמו בית שער.

אספה, אסיפה, ש״נ, מ״ר אספות — א) שהפ״ע מן אסף: ואספו אספה אסיר אל בור (ישע׳ כד כב). — ב) ״קבוץ בני אדם להתיעץ אדות איזה דבר, Versammlung; assemblée; gathering, meeting. מצויה הרבה בספרות החדשה.

אספה[3], ש״נ, מ״ר אספות, — א) ראש המסמר, Kopf eines Nagels; tête de clou; head of a nail: דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועי׳ בעלי אספות[4] (קהל׳ יב יא). ולכן דימה החכם דברי החכמים למסמרות הנטועים הראשים ולא ליתר המסמרות שאין להם אסופות (דונש בן לברט, תשוב׳ על מנח׳). כמסמרות נטועים כמו הבעלי אסופות מהם שיש בהם בראשם אסופות ברזל אשר בו יוכל החפץ להוציאם לאור בצבת או בזולתו (ספורנו, על פסוק זה). — ב) עי׳ אסופה.

***אספוגית**[1], -גת, ש״נ, — כמו ספגן: רבב כדי לסוך תחת אספוגית[2] קטנה (שבת עח:).

אספסף[3], ״סוף, ש״ז, — קבוץ אנשים, בפרט קצת

שפרש אספי אסיפה הוסיף: והן סופי תאנים שהן רעות. ע״כ. ואספי קיץ מקביל לעוללות בציר, וכמו״כ אין בכורה לעומת אספי.

[1]) כך החדשים המוכרת מן אספים. והוא משקל כבוד, חשך (שם דבר). — [2]) ופרש רש״י כמו בסיפי השערים, וזה הוא היתר נבון, וכן בארמית אסיפא במקום סף, וכן ר״ת מפרש אכפי כמו סף (הכרעות ר״ת), והרד״ק אמר כי כך היה נקרא המקום, והחדשים פרשו אסף כמו אסף, במשמעת דבר הנאסף.

[3]) עי׳ הערה שלקמן. — [4]) מנחם בן סרוק בחוש הלשון שלו שם את בעלי אספות תאר למסמרות, אמר וז״ל: אומרים בעלי פתרון כי מלה זאת מגזרת סף השער (יחזק׳ מ ז) ואמות הספים (ישע׳ ו ד), נראין דבריהם לפי הענין, ולפי דקדוק המלה אינו כן. כי אמנם יתכן להיות פשר כמשפט מכתבה. אכפות מגזרת אסופה הם המסמרות המאספים את הלוחות ומחזקים את הדבק היטב למען לא ימוט, להם נדמו רועי ישראל ושטריו ולהם נמשלו דבריהם, ודגשנות הפה יורה על ענינה כמו אפדה, אגדה, עבדה, והדלתין האלה ובלעדיהן אם ירפיון במלים נעשו פעולים ואם ידגשון נעשו מפעלים. ע״כ. ועל זה השיג דונש בן לברט ויאמר: ולא יתכן פתרונך מפני מה אמרו בעלי אספות ולו היה כאשר דמית היה על המחוקק לחקות וכמסמרות נטועים אסופות ובאמרו בעלי אסופות ידענו כי האסופות הם שמות ראשי המסמרות, ולכן דימה החכם דברי החכמים למסמרות הנטועים הראשים ולא ליתר המסמרות אשר אין להם אסופות. וכמוצא ענין בעלי אסופות למורג חרוץ חדש בעל פיפיות וכאשר הפיפיות מעשה המלאכה במורג בן האספות מעשה מלאכה במסמרו׳. ע״כ. א״כ בגוף הדבר הסכים גם דונש כי בעלי אספות שיך למסמרות, אלא שהשיג על מנחם שעשה את אספות תאר, והקשה למה המלה בעלי, ובזה צדק דונש ממנחם, ותלמידי מנחם עמלו לשוא להצדיק את רבם, וכמו״כ היה לשוא עמלו של רבנו תם בהכרעותיו בענין זה, ואין ספק בדבר כי פרושו של דונש הוא היתר מתישב על מליצת הכתוב, ורש״י בשכלו הזך הסכים על פרושו של דונש וכתב לאמר: בעלי אסופות מסמרות שיש להם גלגלת, כן פירשו דונש בן לברט. ע״כ. ונראה כי גם ריב״ג האמיר בעלי אספות להמסמרים ואמר: ויתכן שיהיו ממנו בעלי אספות ויהיו פירושם בעלי תפישה והכנסה, ממש כדברי מנחם, אע״פ שבדחק אפשר לאמר כי כונתו לחכמים בעלי תפיסה. וכן פרש גם רבי בחיי הדיין בעל חו״ה, אמר (פתי׳ לשער הכניעה) וז״ל: ודמה אותם (את דברי החכמים) למסמרות נטועים בעלי אסופות בעבור קיום עניניהם בלבבות וקיום אופני החכמה בהם. ע״כ. רק אח״כ הוסיף עוד פרוש אחר, עי׳ פה לקמן. ואעפ״י שהבאים אחריהם, וכל החדשים שבו לדעת הקדמונים שבעלי אספות הוא תאר לחכמים, מ״מ פרושם של מנחם ודונש הוא פרוש נאה מאד, והסכמת רש״י מוסיפה לו כח, וכן פרש גם הרב ספורנו, כמו שהובא בפנים, וכבר השתמשו דונש וספורנו בהמלה אספות לראשי המסמרים וכתב דונש: לא כשאר המסמרות שאין להם אספות, וספורנו: ויש בהם(בהמסמרו׳) אספות ברזל להוציאם בצבת. כ״ז קובע את המלה אספה כשם לראש המסמר, להגלגלת שעליו, כמו שאומר רש״י, ור״ת קורא לו שושנה. — ושאר המפרשים פרשו אספות במשמע׳ אספות. ראב״ע: הם הלוקטים מספרים רבים ויחברו מחברות. והביא גם ר׳ בחיי הדיין בעל חו״ה פרוש זה, ואחרי שהביא את דברי המקרא באופן שהמלים בעלי אספות הן תאר למסמרים הוסיף ואמר: וכבר פירשו בבעלי אסופות בעלי החבורים. ר״י קמחי פרש: אסופות לשכות הישיבות שחכמים נאספים שם, וכמוהו באספי השערים לשכות קטנות עשויות לשוערים (ספר הגלוי). והרד״ק אמר: פירושו. דברי בעלי אסופות וקורא לחכמים בעלי החבורים בעלי אסופות לפי שאוספים דברי החכמים בחבוריהם. ע״כ. ובמשמעה זו פרשו כל החדשים. ורסופרים השתמשו בצרוף הזה בעלי אסופות במשמ׳ מחברי ספרים.

[1]) מן ספוג עי״ש. — [2]) כך בערוך, ובריי״ף אספוגת, בספרי הדפוס אספגין.

[3]) הסכימו הקדמוני׳ והאחרונים כי הוא משקל

מסדרגה שפלה ובזויה וכיוצא בזה, Gesindel ramassis; mob: וְהָאסַפְסֻף [1]) אשר בקרבו התאוו תאוה וישבו ויבכו גם בני ישראל (כמד׳ יא 7). ומצוי השמוש במלה זו הרבה בספרות.

***אַסְפֶּסֶת** [2]), ש״נ, — עשב ממין הירקות ישמש לחציר לבהמה, Luzerne; lucern. השתמשו בו הרבה פעמים ב„האבר היהודי״. — פתילת האספסת, כל שבשבת ושבשבת מהעשב הזה. ועי׳ פתילה.

***אַסְקוּפָּה** [3]), אִס- ש״נ, כמי׳ -פַּת, מ״ר -פּוֹת, — מפתן, Schwelle; seuil; threshold: המוציא אוכלין ונתנן על ה א ס ק ו פ ה וכו׳ קופה שהיא מליאה פירות ונתנה על א י ס ק ו פ ה החיצונה (שבת י ב). היה קורא בספר על ה א ס ק ו פ ה ונתגלגל הספר מידו (עירו׳ י ג). נוטל מפתח מן ה א י ס ק ו פ ה ונותנו במנעול (תוספתא עירו׳ י א). מ א י ס ק ו פ ת עזרה ולדון (שם פסח׳ ח ג). הוא (-בעל) מבפנים והיא (האשה) מבחוץ וזרקו (את הגט) לה כיון שיצא מן ה א י ס ק ו פ ה ולחוץ הרי זו מגורשת

פַּעֲלְעַל מן אסף, ודומה לו חֲבַרְבַּר. והנה חשבוהו שטדה (Stade § 236) וברט (Barth § 147) בין השמות ממשק׳ קטלטיל, בתנועה ארוכה סופית, אעפ״י שהיא כתובה ח ס ר ה, והביאה קניג (Kö. 2, 501) בין המלים שנתקצרה התנועה הסופית בהן מפני פעולת הסמך. — [1]) באבלה ואבלה נחשבה מלה זו בין מ״ח מלין נסבין א במצעא תבותא ולא קרין, וכן הרמ״ה: מלא אלף ולא קריא וחסר ואו. ואפשר שבאמת אמרו העברים לפנים וְהַסְפְסֻף, ואעפי״כ הכל סברים שמקור מלה זו בשרש אסף. ת״א: וערבובין. ונחלקו ר׳ שמעון בר אבא ור׳ שמעון בן מנסיא אחד מהם אומר והאספסוף אלו הגרים שעלו עמהם ממצרים ונאספו עמהם ואחד מהם אמר והאספסוף אלו סנהדרין שנ׳ אספה לי שבעים איש (מד״ר במד׳ טו). וכן שאר המפרשים, וכן החדשים. ואולי באמת אין אלף אספסף שרשית ועקרה היא ספסף ובערבית ששאף a), ור״ל הפסלת והרע מכל דבר.

[2]) בארמ׳: קטיל אספסתא ושדי לחיונא (יבמ קכא:). פ ת י ל ה דאספסתא (ב״ק כ.), ר״ל כל שבשבת ושבשבת מהעשב הזה, שהיא דומה לפתילה. קביל ארעא לאספסתא (שם). בפרס׳ אִשְׁפִּשְׁת ונכנס גם בערבית אִשְׁפִּשְׁת b) ויקראוהו בערבי׳ גם פצפצה c) ונמצאה מלה זו בכתבת אשור׳ אחה בצורת אַסְפַּסַת.

[3]) משקל אפעולה, א ש מ ו ר ה, מן ס ק ף, דומה להשם משקוף. ובערבית אִסְכֻּפַּה d) במשמעה זו. —

a) سَفْسَاف b) إِسْفِسْت c) فِصْفِصَة d) أُسْكُفَّة

(שם ניט׳ ח א). אדם עומד על ה א ס ק ו פ ה נוטל מבעה״ב ונותן לו נוטל מהעני ונותן לו (שבת ח:). א ס ק ו פ ת רה״ר א ס ק ו פ ת רה״י (שם). א ס ק ו פ ה משמשת שתי רשויות בזמן שהפתח פתוח כלפנים פתח נעול כלחוץ (שם ט.). א י ס ק ו פ ה הנדרסת (עירו׳ לא.). שהיה מוטל על ה א ס ק ו פ ה מקצתו בפנים ומיו לחוץ (ירוש׳ שבת א כ ג). א י ס ק ו פ ה הגבוהה י׳ ואין רחבה ד׳ מותר לכאן ומותר לכאן (שם עירו׳ א יח 7). מ א ס ק ו פ ת עזרה ולחוץ (שם פסח׳ ו לג ב). תהי כ א ס ק ו פ ה שהכל דשין אותה (ד״א רבה א, בהלכ׳ גדול׳). וכשראו (הנוצרים) אחד ממנו רצו אחריו ודקרוהו ברומח עד שהיינו יראים לפסוע אפילו על א י ס ק ו פ ת נ ו (מעשה הגזרות, מגנצא ומקור׳ לדה״י ליהודי׳ בגרמני׳ ב, 48). — ומ״ר: א ס ק ו פ ו ת י נ ו שאינן גבוהות מן הקרקע עשרה טפחים (שבלי הלקט שבת סי׳ קג, בשם ר׳ אביגדור כהן לדק). — עשה את פלוני כאסקופה, ר״ל דרס עליו ולא השגיח בו: אבא אם ביקשתה לבוא תשועה על ידך עשה אותי כ א ס ק ו פ ה [1]) (ירוש׳ סנהד׳ יג כג ב).

אסר [2]) ממנו אָסַר, אִסֵּר, אֱסַר, אָסוּר, אָסִיר, אַסִּיר, *אִסּוּר, *אֲסָרָה, מַאֲסָר.

אֵסֶר [3]), (גם בסמי׳, וי״א בסמי׳ אִסַּר), אֱסָר, בנ׳ אֱסָרִי, -סָרָהּ, מ״ר אֱסָרִים, -רֶיהָ, — מה שאדם מקבל עליו

[1]) יש שפרשו מלה זו מ ט ר ה, ממלה יונית σκοπός, אך אין זה מוכרח.

[2]) שרש משתפים בו כל הלשונות השמיות, באשורית אֶסֵר, בערבית אַסַר a), בארמי׳ אֲסַר, ובכולן כמעט במשמעה שהוא משמש בעבר׳.

[3]) בערבי׳ אִסַאר b), דבר שאוסרים בו. והנה דעת Olsh. וכן Barth היא כי גם בעבר׳ היא בעצם משקל רפה אִסְר ואמרו אִסָּר בסמך דגושה רק כדי לשמר על החירק הקצר, ולכן בנטיות נחטפה תנועת פה״פ. אך ריב״ג החליט כי אֱסָרָהּ אֱסָרֶיהָ הוא מן מוכרת אִסְר או אֱסֶר, אסר וז״ל: ואסרה אשר אסרה על נפשה הוא ע״מ ושערה לא הפך לבן וצריך לפי זה שיהיה ואסרה קודם שיצטרף אל הכנוי אסר (אֲסָר) ע״מ שֵׂעָר וזהו ענין שאני בוחר בו יותר משיהיה משער שלל ודבר וזולתם ממה שהוא על משקלם. ויתכן שיהיה קודם שיצטרף אסר ע״מ דבש וכתב וזמן.

a) أَسَرَ b) إِسَار

בשבועה וכדומ' שלא לעשות כך או כך Enthaltungs-gelübde; voeu d'abstinance; vow of abstin.: ואשה כי תדר נדר לה' ואסרה אסר בבית אביה בנעריה וגו' וכל אסר אשר אסרה על נפשה יקום (במד' ל ד-ה). ואם בית אישה נדרה או אסרה אסר על נפשה בשבעה וגו' וכל אסר אשר אסרה על נפשה יקום וגו' כל נדר וכל שבעת אסר לענת נפש (בס יא-יד). כל מוצא שפתיה לנדריה ולאסר[1]) נפשה (בס יג). ושמע אביה את נדרה ואסרה אשר אסרה על נפשה וגו' כל נדריה ואסריה אשר אסרה על נפשה לא יקום (בס ה-ו). וקמו נדריה ואסרה אשר אסרה על נפשה (בס ח). והקים את כל נדריה או את כל אסריה אשר עליה (בס יה).

אסר[2]), פ"י, עתיד אאסר, יאסר, יאסר, יאסרהו, צווי אסר, לאסר, לא-, לאסרך, — א) קשר דבר אל דבר אחר לבלתי יזוז ממקומו, binden, anbinden: attacher; to tie: אסרי[3]) לגפן עירה (ברא' מט יא). ויאסר אזור במתניהם (איוב יב יח). — ב) קשר איש בחבלים, בחבלי ברזל, fesseln; lier qqn.; to bind: ויקח מאתם את שמעון ויאסר אתו לעיניהם (ברא' מב כד). לאסרך ירדנו וכו' אסר נאסרך ונתנוך בידם וכו' ויאסרהו בשנים עבתים חדשים (שופט' יה יב-יג). ויאסרוהו בנחשתים ויהי טוחן בבית האסירים (בס יו כא). ידיך לא אסרות ורגליך לא לנחשתים הגשו (ש"ב ג לד). והוא אסור באזקים (ירמ' מ א). — ג) רתם בהמה בעגלה, בעול, במרכבת המלחמה, auspannen: atteler; bind animals to a vehicle: ואסרתם את הפרות בעגלה (ש"א ו ז). ויקחו שתי פרות עלות ויאסרום[4]) בעגלה (בס י). אסרו הסוסים ועלו הפרשים (ירמ' מו ד). — וגם אסר את המרכבה: ויאסר יוסף מרכבתו (ברא' מו כט). ויאסר (פרעה) את רכבו (שמות יד ו). דרך מלכים להיות עומדים ואחרים מציעין להם תשמיש המרכבה ואוסרין אותה אבל פרעה הרשע הוא בידו אסרו והציע תשמישי רכבו וכיון שראו גדולי מלכות עמדו כולם ואסרו מרכבותיהם (מכי' בשלח א). — ד) אסר המלחמה, התחיל את המערכה, die Schlacht eröffnen: engager la bataille; begin the figth: ויאמר (אחאב) מי יאסר המלחמה (מ"א כ יד). ויאסר אביה את המלחמה בחיל גבורי מלחמה (דה"ב יג ג). — ה) בהשאלה אסר אסר על נפשו, אסר איזה דבר על נפשו, קבל עליו שלא לעשו' איזה דבר, Enthaltungs-gelübde machen; faire voeu d'abstinance de qqch; to bind o. s. with a vow: איש כי ידר נדר לה' או השבע שבעה לאסר אסר על נפשו לא יחל דברו (במד' ל ג). ושמע אביה את נדרה ואסרה אשר אסרה על נפשה (בס ה). או מבטא שפתיה אשר אסרה על נפשה (בס ז). כל אשר אסרה על נפשה יקום (בס י). — ובלי על נפשה: ואשה כי תדר נדר לה' ואסרה אסר בבית אביה (בס ד). — *אסר א"ע, התחיב: אלולי שאסר הקב"ה עצמו בשבועה לא נגאלו ישראל לעולם (מד"ר ויקרא כג). — ו) *אסר דבר פלוני, צוה להמנע מהדבר, שלא לעשות הדבר, verbieten; défendre; interdict: ב"ש (בית שמאי) מתירין הצרות לאחין וב"ה (ובית הלל) אוסרין וכו' אע"פ שאלו אוסרין ואלו מתירין אלו פוסלין ואלו מכשירין לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מב"ה (יבמ' א ד). מה בא לאסור (ירוש' מגיל' א ע ג). לא אסרה תורה אלא שעל הכף בלבד (חול' לו.). מה שאסרתי לך התרתי לך אסרתי לך חלב בהמה והתרתי לך בחיה אסרתי לך גיד הנשה בחיה והתרתיו לך בעוף אסרתי לך שחיטה בעופות והתרתי לך בדגים (מד"ר ויקר' כב). — ועם כנו': אוסרכם אני (תוספתא בכו' ג ז). — ובינו', *אסור, *אסורה: שאבל אסור לרחוץ (ברכות כ ו). שם המפורש אסור לומר בגבולים (ספרי, נבא פיס' לט). אסור להתענות (ירוש' מגיל' א ע ג). — אמר לו בני מכאן ואילך אתה אסור (ספרי, פנחס פיס' קלד). — ועם שם אחריו עם ב לפני השם: אסור אדם בצרת קרובת חלוצתו (יבמ' כז.). יודע אני שהנזיר אסור ביין (נזיר יא.). ואסור (האבל) ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל (במת' ו א). שאסור בהספד (ירוש' מגי' א ע ג). — וביחס להדבר: אין אסור משום כלאים אלא צמר ופשתים (כלא' ט א). הנולדים מן הסוס עם הנולדים מן החמור אסורים זה עם זה (בס ח ד). הפרוטיות אסורות (בס בס ה). כלאי הכרם אסורין מלזרוע (בס ח א). טמאה עם טהורה וטהורה עם טמאה אסורין לחרוש ולמשוך ולהנהיג (בס בס ב). ביצה בפ' והיא אסורה בפ' ואחת והיא מותרת (חול' לא.). ביצים טהורות ששלקן עם ביצים טמאות אם יש בהן בנותן טעם כולן אסורות (בס).

[1]) בהרבה כ"י סמך בקמץ.

[2]) עי' שרש אסר. — [3]) בהוספת י, עי' בראש שער היוד. — [4]) ואסרם (הושע ו י) עי' עינה.

— ועם ל הגוף: א ס ו ר לאדם שיקדש את האשה עד שיראנה (קידו' מא.). א ס ו ר לאדם שיקדש את בתו כשהיא קטנה (שם).—ובלי גוף, אסור לאכל, אסור לדבר, וכו': א ס ו ר לרכוב ע"ג פירדה (תוספתא כלא' ה ו). א ס ו ר לקיימן (המים שנתגלו) מפני סכנת נפשות (שם שבת יד ט). — ז) גרם אסור: המוכר פירות בסוריא ואמר משל א"י הן חייב לעשר מעושרין הן נאמן שהפה ש א ס ר הוא הפה שהתיר (דמאי ו יא). זה וזה (עציץ נקוב ושאינו נקוב) א ו ס ר י ן (כלא' ז ח). הכבד (שבשלה עם בשר אחר) א ו ס ר ת (תרומ' י יא). עדות ראשונה שאין א ו ס ר ת ה איסור עולם וכו' עדות אחרונה ש א ו ס ר ת ה איסור עולם (סוט' ו ג). האשה שאמרה אשת איש אני וחזרה ואמרה איני אשת איש נאמנת שהפה ש א ס ר הוא הפה שהתיר (תוספתא כתוב' ב ב). — ועם על: אין אדם א ו ס ר על חבירו דרך אויר (עירוב' פה.). — ח) *מנע אותו בכשוף וכדומה מלעשות דבר: האומר אל תפשיל ידך לאחוריך שלא ת א ס ר עלינו מלאכה הרי זה מדרכי האמרי (תוספתא שבת ו ט). — ובפרט יעשה בכשוף שלא יוכל לבעול אשה: פנוי הנושא אשה ואינו יכול לבעול אותה והיא בבתוליה והוא אומר א ס ר ו אותי הריני בודק את עצמי באשה אחרת (רב האי גאון, תורתם של ראשונ' הורוויץ, מחב' ב יט). ל א ס ו ר, קח מצמר טלה חי ועשה ממנו חוט וקשור בו ג' קשרים ואמור על כל קשר ג' שמות אלה שורה שורה שבור קשרתי אני פלוני על משכב פלוני וכו' ולא יוכל לשכב עם אשה עד שאני סב"פ אתיר אלו הקשרים וכו' (רפא"ע, ספר הנסיונות, כ"י פריז ו יא).

— נפ', נֶאֱסַר, — א) שאסרוהו בחבלים, בבית האסורים וכדומה: אחיכם אחד יֵאָסֵר בבית משמרכם (בראש' מב יט). ואתם הֵאָסְרוּ (שם שם טז). ובמה תֵאָסֵר לענותך ויאמר אליה שמשון אם יאסרני בשבעה יתרים לחים (שופט' טז ו-ז). לשונך שים בפיך כ נ א ס ר ה וכאלם היה בין החבורה (מוס' הלש' לרב האי, פסוק קא). — ב) *שאסרו התשמיש בו, verboten; défendu; become forbidden: הכבד (שבשלה עם בשר אחר) אוסרת ואינה נ א ס ר ת (תרומ' י יא). קטנה שזינת אין לה רצון ל ה י א ס ר על בעלה (ירוש' סוט' ב יז ד). על ידי שדרכה ל י א ס ר בין לו בין לאחר היא נבדקת (שם ה כ.). — ג) *שאסרוהו בכשוף: לאדם ה נ א ס ר ולא יוכל לשכב עם אשתו (אסף, כ"י מינכן 84).

— פע', אֻסַּר, — אסרוהו בכבלי ברזל וכדומה, לקח בשבי, gefesselt werden; être lié; chained: כל נמצאיך אֻסְּרוּ יחדו (ישע' כב ג).

*אֲסָרָה, ש"נ,—שה"פ מן אסר: תבוא א ס ר ה שאסר יוסף לקראת אביו ותעמוד על א ס ר ה של פרעה שהיה הולך לרדוף את ישראל (מד"ר בראש' נה).

*אִסְרוּ חַג [1], יום המחרת לאחר החגים, פסח, שבועות, סכות: ונוהגין להרבות קצת באכילה ושתייה ביום אחר החג והוא א ס ר ו ח ג (הגה' רמ"א, שו"ע או"ח תכט). א ס ר ו ח ג השבועות אסור להתענות ו א ס ר ו ח ג פסח וסוכות המנהג שלא להתענות (מגן אבות שם). והר"ם נ"ע כתב בהנוכה וב א ס ר ו ח ג פי' מחרת החג מותר בעשיית מלאכה (ארחות חיים, חנוכה). בימי עזרא לא רצו לעשות תענית בימי א ס ר ו ח ג (ברכי יוסף לאזולאי, או"ח תלד). א ס ר ו ח ג שחל בששי אין לדחותו (מוהרח"ש, בכפר תורת חיים ח"ג ח). ושמא על כן נהגו שלא ליפול על פניהם ביום א ס ר ו ח ג (תניא, סוף ענין מוקלה פא:).

*אסתומכא, עי' אצטומכא.

*אִסְתָּן [2], ש"ז,—צד צפון, Norden; nord; north: עדים בצד א ס ת ן (כתוב' כג.).

*אִסְתְּנִיס [3], אִסְתְּנָס, אסטניס,—א) חלש, קצת חולה, schwach, kränklich; faible, maladif; feeble health: רחץ (רבן גמליאל) בלילה הראשון שמתה אשתו אמרו לו תלמידיו לא למדתנו רבינו שאבל אסור לרחוץ אמר להם איני כשאר בני אדם א ס ט נ י ס אני (ברכ' ב ו). אם היה כהן גדול זקן או א י ס ט נ י ס מחמין לו חמין ומטילין לתוך

---

[1] על הכתוב א ס ר ו ח ג בעבתים (תהל' קיח כז) אמר ר' ירמיה משום ר"ש בן יוחי ורבי יוחנן משום ר"ש המחוזי משום ר' יוחנן המכותי כל העושה איסור לחג באכילה ושתיה מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן שנאמר אסרו חג בעבתים (סוכה מה:). ופרש רש"י: איסור לחג, אגודה לחג וכו' ויש אומרים יום שלאחר החג.

[2] באשור' אִשְׁתָּנ, צפון. בארמ' אסתנא רוח צפון: מצפונא אסתניא יותא (תרג' איוב לז כב). הרואה רקיע בטהרתה וכו' אימתי אמר אביי כי אתא מטרא כולי ליליא ובצפרא אתא א ס ת נ א ומגלי להו לשמיא (ברכ' נט.). — כשיורד מטר כל הלילה ובבקר יבוא אסתן ומגלה השמים). דשמעתא בעא צילותא כיומא ד א ס ת נ א (מגי' כח:). וכן בסור'.

[3] מיונית ἀσθενής, קצת חולה.

הצונן כדי שתפוג צינתן (יומא ג ס). מערבין לחולה ול א י ס ט נ ס במזונו (תוספ׳ עירו׳ ט ד).—ב) בהשאלה, אנין הדעת, מפונק, שנפשו סולדת מדבר מאוס: ומעשה באחד ששתה מים ולא שפך מהן ונתן לתלמידו ואותו תלמיד א י ס ט נ י ס היה ולא רצה לשתות ומת בצמא (תמיד כז:). כל ימי עני רעים זה א ס ת נ י ס וטוב לב משתה תמיד זה שדעתו יפה (סנה׳ ק:).—ומ״ר: מטלטלין את ה א י ס ת נ י ס י ן (ירוש׳ כילה א ס ג). מפני א ס ת נ ס י ם (מד״ר ברא׳ יא).

אִסְתְּנִיסוּת: וויליד(היין לבן) נפח ו א ס ת נ י ס ו ת ורוּח באצטומכא (מאיר אלדבי, ש״א נתיב ס).

הדברים המטונפים שיש לאדם א ס ט נ י ס ו ת להביט אליהם (כוזרי ב לד).

***אָע**, ש״ז, מ״ר אָעִים, — כמו עֵץ: מעשה שהלך ר״י בן קרחה אצל ר״י בן נורי לגנינר והראהו שדה אחת וביתרתה היתה נקראת והיו שם פרצות יותר מעשר והיה נוטל א ע י ם וסותם ודוקרנים וסותם עד שמיעטן פחות מעשר (ירוש׳ סוכה א נג.).

א״ע, ר״ת את עצמו.

אע״ג, ר״ת אף על גב.

אע״פ, אעפ״י, ר״ת אף על פי.

אעפי״כ, ר״ת אף על פי כן.

אַף[1]),— מלת הקשור והצרוף והתוספת בין שני גופים או שני משפטים, **conj. auch, noch sogar; aussi, encore, même; also, more, even**: וירא שר האפים כי טוב פתר ויאמר אל יוסף אף-אני בחלומי (ברא׳ מ יז). ואם לא תשמעו לי וכו׳ אף-אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה (ויקרא כו יד-יז). ואם באלה לא תוסרו לי והלכתם עמי קרי והלכתי אַף-אני עמכם בקרי (שם כג-כד). ויסרתי אתכם אף-אני שבע על חטאתיכם (שם שם כח). וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם (שם מב). ולקחת את המרצע ונתתה באזנו ובדלת והיה לך עבד עולם וְאַף לאמתך תעשה כן (דבר׳ יס יז). הכמות שרותיה תעננה אף-היא תשיב אמריה לה (שופט׳ ה כט). ויקלהו ויבאו אף-אחריו (ש״ב כ יד). הנך יפה דודי אף נעים (שה״ש א יז). יי׳ כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף-יצריח על איביו יתגבר (ישע׳ מב יג). ויקח מהם ויחם אף-ישיק ואפה לחם (שם מד יה). ואגיד להם את יד אלהי אשר היא טובה עלי וְאַף-דברי המלך אשר אמר לי (נחמ׳ ב יח). ומביאים הערמות ועמסים על החמרים וְאַף-יין ענבים ותאנים (שם יג יה). וְאַף-המה נגד אחיהם ישבו בירושלם עם אחיהם (דהי״א ח לב). א ף הוא ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים (אבו׳ ב ו).— והקבלה לאִם: שאם יאמר לך אדם כלום יש עבד שמורד ברבו א ף אתה אמור לו כלום יש בן שמורד באביו (ברכ׳ י.).—וכפול ומשלש לחזק: אמצתיך אף-עזרתיך אף-תמכתיך בימין צדקי (ישע׳ מא י). אף-דברתי אף-אביאנה יצרתי אף-אעשנה (שם מו יא). — ולהטעים ולהבליט יותר את הגוף: רפאים יחשבו אף-הם כענקים (דבר׳ ב יא). הודעתיך היום אף-אתה (משלי כב יט). לאמר אף אותך.— ובצרוף עם מלה אחרת: והתודו את עונם ואת עון אבתם במעלם אשר מעלו בי וְאַף אשר הלכו עמי בקרי (ויקר׳ כו מ). וְאַף-אמנם שגיתי (איוב יט ד). — ועם גם אחריה, קצת במשמעת מכל מקום: והבאתי אתם בארץ איביהם וגו׳ וְאַף-גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלתם (ויקר׳ כו מא-מד). — ובמשמעת אפילו: אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רגז כציץ יצא וימל ויברח כצל ולא יעמוד אַף-על זה פקחת עינך (איוב יד א-ג). — ובמשמעת לכן: כה אמר ה׳ אתם עזבתם אתי וְאַף-אני עזבתי אתכם ביד שישק (דהי״ב יב ה). אמר להם הקב״ה (לכנען) אתם כבדתם את ידידי (אברהם שקראו לו ארוני) א ף אני אקרא הארץ על שמכם (מכי׳ מס׳ דפסחא, יח). ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר א ף אתה הקהה את שיניו (שם). אמר להם (המלך לשני בניו) בני שניכם לא כוונתם אלא לכבודי א ף אני לא אקפח שכרכם (שם ויהי בשלח ס). — ובמשמעת באמת, מפני טעם זה: מאימתי מזכירין על הגשמים רבי אליעזר אומר משעת נטילת לולב וכו׳ אמר לו ר׳ יהושע והלא גשמים בחג אינו אלא סימן קללה אמר לו רבי אליעזר א ף אני לא אמרתי לשאול אלא להזכיר (תענ׳ ב:). — ובמשמעת אם כן אז: אמרו להן (זקני רומי לחכמי ישראל) אם כן (שאין אלהים מבטל את האלילים מפני שבקצתם יש צרך לעולם בהם) יאבד דבר שאין צורך

[1]) בארמ׳ וסור׳ אף, אוף. ונראה מקצת מקומות בפרט בתלמו׳ ירוש׳ כי בזמן ההוא אמרו היהודים אף גם בתוך דבור עברי: אמר להן רבי עקיבא משם ראייה אם את אומר כן אוף היא עצמה מביאה לידי כעירות (ירוש׳ סוף גיט׳). — ובערב׳ משמשת במשמעה זו רק פ פתוחה לברה.

לעולם בו זיניח דבר שצורך העולם בו אמרו להן (חכמי ישראל לזקני רומי) אף אנו מחזיקין ידי עובדיהן של אלו שאומרים תדעו שהן אלהות שהרי הן לא בטלו (ע"ז ד ז). ר' טרפון ור' עקיבא אומרים אלו היינו בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם רבן שמעון בן גמליאל אומר אף הן מרבין שופכי דמים בישראל (מכו' א ח).—ועם שלילה: ויאמר המן אַף לא הביאה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי (אסת' ה יב). — ושנויה ומשלשה: אַף בל נטעו אַף בל זרעו אַף בל שרש בארץ גזעם (ישע' מ כד). אַף אין מגיד אַף אין משמיע אַף אין שמע אמריכם (שם מא כו).— ועם ה השאלה הַאַף, במשמ' האם באמת: למה זה צחקה שרה לאמר הַאַף אמנם אלד ואני זקנתי (בראש' יח יג). ויגש אברהם ויאמר הַאַף תספה צדיק עם רשע (שם שם כג). הַאַף אין זאת בני ישראל (עמו' ב יא). אזר נא כגבר חלציך אשאלך והודיעני הַאַף תפר משפטי תרשיעני למען תצדק (איוב מ ז-ח).—ועם כִּי- אחריה, אַף כִּי-, להוסיף ולהגביר על האמור קודם בכח קל וחומר, במשמעת על אחת כמה וכמה, עפי"ר עם המלים הן, הנה בתחלת המאמר, wie vielmehr; d'autant plus; how much rather: הנה בני אשר יצא ממעי מבקש את נפשי וְאַף כִּי-עתה בן הימיני (ש"ב טז יא). הן בעודני חי עמכם היום ממרים היתם עם ה' וְאַף כי-אחרי מותי (דבר' לא כז). — ובלי ההתחלה הן הנה: ויאמר יונתן עכר אבי את הארץ ראו נא כי ארו עיני כי טעמתי מעט דבש הזה אַף כִּי לוא אכל אכל היום העם משלל איביו אשר מצא (ש"א יד כט-ל).— ובמשמ' עאכו"כ שלא: ויאמרו אנשי דוד אליו הנה אנחנו פה ביהודה יראים וְאַף כִּי נלך-קעלה (שם כג ג). — ועם שלילה: הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אַף כִּי-הבית הזה (מ"א ח כז). לא נאוה לנבל שפת יתר אַף כִּי-לנדיב שפת שקר (משלי יז ז). לא נאוה לכסיל תענוג אַף כִּי-לעבד משל בשרים (שם יט י). הן בקדשו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו אַף כִּי-נתעב ונאלח איש שתה כמים עולה (איוב טו יה-יו). הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו אַף כִּי-אנוש רמה ובן אדם תולעה (שם כה ה-ו). הנה בהיותו (עץ הגפן) תמים לא יעשה למלאכה אַף כִּי-אש אכלתהו ויחר ונעשה עוד למלאכה (יחזק' טו ה). — ובמשמ' עאכו"כ כשקרה כך: ויאמר להם (דוד לרכב ובענה שהרגו את איש-בשת והביאו ראשו לדוד) חי ה' אשר פדה את נפשי מכל צרה כי המגיד לי לאמר הנה מת שאול והוא היה כמבשר בעיניו ואחזה בו ואהרגהו בצקלג אשר לתתו לי בשרה אַף כִּי-אנשים רשעים הרגו את איש צדיק בביתו על משכבו ועתה הלוא אבקש את דמו מידכם (ש"ב ד ט-יא). ויגשו עבדיו (של נעמן) וידברו אליו ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה וְאַף כִּי-אמר אליך רחץ וטהר (מ"ב ה יג). זבח רשעים תועבה אַף כִּי-בזמה יביאנו (משלי כא כז). לו חיה רעה אעביר בארץ וכו' או חרב אביא על הארץ ההיא וכו' או דבר אשלח אל הארץ ההיא ושפכתי חמתי עליה בדם להכרית ממנה אדם ובהמה ונח דנאל ואיוב בתוכה חי אני נאם אדני יי' אם בן אם בת יצילו המה בצדקתם יצילו נפשם כי כה אמר אדני יי' אַף כִּי-ארבעת שפטי הרעים חרב ורעב וחיה רעה ודבר שלחתי אל ירושלם להכרית ממנה אדם ובהמה (יחזק' יד יט-כא).—ויש שישמיטו את כִּי ויטעימו את אַף בכונה זו: הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה אַף שכני בתי חמר אשר בעפר יסודם (איוב ד יח-יט).— וְאַף כִּי- במשמע' כל כך ש: עוד זאת עשו לי (אהלה ואהליבה) טמאו את מקדשי וכו' כה עשו בתוך ביתי וְאַף כִּי תשלחנה לאנשים באים ממרחק וכו' (יחזק' כג לח-מ).—וְאַף כִּי- במשמע' אחרת, לחייב דבר נגד מה שנראה לכאורה, וכמו אף על פי שלכמן, obgleich; quoique; though: ואתה אלוה סליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ולא עזבתם אַף כִּי-עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלך ממצרים (נחמ' ט יז-יח). — *ועם אלו אחריה, ובשתי מלים, כמו אפילו: ויטול את שאר נמצא בכליו ואף אלו ספרו גם תפליו (בערי סבוע' לרה"ג, גנזי נכת' לק"כק), ר"ל אפילו ספרו.— *ועם עַל פִּי, אַף עַל פִּי (ר"ת אע"פ, אעפ"י), לחייב דבר נגד הנראה לכאורה, נגד הראוי לפי שקול הדעת הראשון, obgleich;quoique;though: ואף על פי שאמרו אין לפאה שיעור הכל לפי גודל השדה ולפי רוב העניים ולפי רוב הענוה (פאה א ב). אף על פי שאלו אוסרין ואלו מתירין אלו פוסלין ואלו מכשירין לא נמנעו בית שמאי מלישא נשים מבית הלל (יבמ' א ד). אף על פי שאמרו בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה אם רצה להוסיף אפילו מאה מנה יוסיף (כתוב' ה א). פועלין שהיו עודרין בתנאים וגודרין בתמרים ומוסקין בזיתים אף על פי שמפסיקין ואוכלין מפסיקין ואוכלין אין צריך לברך למפרע (תוס'

כרכ׳ סוף ד). הירק אף על פי שלקיטתו כאחת אין מכניסו לקיום (כס פלה ה ז). אף על פי שאמרו אין קורין בכתבי הקודש אבל שונין ודורשין (כס בכת יג ה). אף על פי שנדבר עמהם (עם הנביאים) בחוצה לארץ לא נדבר עמהם אלא בזכות אבות (מכי׳ מס׳ דפסחה, פתי׳). ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר (כס ה). אין השומר צריך להיות יושב ומשמר אלא אע״פ שיוצא ונכנס מותר (חולין ג.). אמר הקב״ה אע״פ שאין בה (בע״ז) ממש כיון שפורש אדם ממנה מעלה אני עליו כאלו הוא עובד לפי שיש בו ממש (מד״ר דבר׳ ב). א״ל ר׳ מתיא בן חרש (לר׳ יאשיה) ר׳ מה לך לעזוב דברי אלהים חיים ולשטוף בדרך ארץ ואע״פ שאתה רבי ואני תלמידך אין טוב לעזוב דברי אלהים חיים ולשטוף בז״א (אדר״נ פ״ה). — ובלי ש: ואבוב של קלאין וסילונות אעפ״י כפופין ואף על פי מקבלין (כל׳ כ ג). אף על פי מדביקן זו לזו והן נראות (תוספתה בכת יה ז). סילונות שבכרכין מחזיקין סאתים אף על פי נקובין שופכין לתוכן מים בשבת (כס עירוב׳ ט יח). האיש חולק אף על פי בעל מום אין הקטן חולק אף על פי תמים (כס זבח׳ יה ו). אזוב שהטביל עצו עם גבעוליו אף על פי מזה והמים שופעין מן העץ לגבעול כשר (כס פרה יב ג). — וקצתם כתבו שלש המלים במלה אחת, אפעלפי: ואלו האותיות שהן רפין אפעלפי שהן נודעות (תבו׳ דונב, תבו׳ על רכע״ג דף 34). — ובהוספת כן, אף על פי כן (ר״ת אעפי״כ), השלמת החלטת ההגברה, :doch, trotzdem; tout de même; nevertheless המחזיר חוב בשביעית יאמר לו (המלוה) משמט אני אמר לו (הלוה) אף על פי כן יקבל ממנו (בכו׳ י ח). אף על פי שאמרה בלבי היה להתקדש לו אף על פי כן אינה מקודשת (קידוב׳ ב ג). מעשה שנפלה דליקה בחצירו של יוסף בן סימאי משיחין ובאו אנשי קצטרא שבציפורי לכבותה ולא הניחן וירד ענן מן השמים וכיבה ואמרו חכמים לא היה צריך אף על פי כן שילח להן למוצ״ש סלע לכל אחד (תוספתה בכת יג ט). מפני הדחק מעברין אותה (את השנה) אחרי ראש השנה מיד אף על פי כן אין מעברין אלא אדר (כס סנה׳ ב ז). והלא אין לך מקום שנתבכר בארץ ישראל קודם לבעל שלישה ואף על פי כן לא ביכר אלא מאותו המין שהביא לאיש האלהים (כס כס ט). שלש ערים הפריש משה בעבר הירדן ומשבאו לארץ הפרישו עוד שלש ואף על פי כן לא היו אילו ואילו קולטות עד שכיבשו והילקו (כס מכות ג ה). אמרו על מדבר [כוב] שהיה תשע מאות פרסה על תשע מאות פרסה כלו מלא נחשים ועקרבים וכו׳ ואף על פי כן לא אמרו (ישראל) איה ה׳ המעלה אותנו מארץ מצרים וכו׳ (מכי׳ ויסי כבלה ד ה). אמרו לו (תלמידיו של ר׳ יוסי בן קיסמא) רבינו תן לנו אות אמר להם (ר׳ יוסי) ולא כך אמרתם לי שאין אתם מבקשים אות אמרו לו ואף על פי כן (סנה׳ לח.). באותה שעה אמר משה לירמיה לך לפני שאלך ואביאם ואראה מי מניח ידו עליהם אמר לו ירמיה אי אפשר לילך בדרך מפני ההרוגים א״ל אף על פי כן (איכה רבתי, פתי׳ מבה גיה חזיון). בשהיו ישראל במצרים ראה הקב״ה מה שעתידין לעשות וכו׳ אף על פי כן איני דנם לפי המעשים העתידין לעשות (מד״ר במות ג). אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ אתה מוצא אע״פ כן ארבעים יום בכל שנה היו עושין אותן המים רושם בעולם (תנח׳ כוכר נח יז). ויקח ארוני יוסף אותו ויתנהו אל בית הסהר אעפ״י כן ויהי ה׳ את יוסף (כס ויבב טז). — אַף שֶׁ, כמו אעפ״י: היו המריו ופועליו טעונין טהרות ועוברין לפניו אף שהפליגו יותר ממיל הרי אלו טהורין (תוספתה טהר׳ ו יז).

ב. **אַף**, ב״ז, כנ׳ אַפִּי, אַפְּךָ, מ״ז אַפַּיִם, אַפֶּיךָ אַפָּיו. — א) אבר הנשימה והריח בבע״ח, חוטם, Nase; nez; nose: אַף להם ולא יריחון (תהל׳ קטו ו). ומיץ אַף יוציא דם (מבלי ל לג). במוקשים ינקב (הבהמות) אָף (איוב מ כד). הטבעות ונזמי הָאָף (ישע׳ ג כא). נזם זהב בְּאַף חזיר אשה יפה וסרת טעם (מבלי יא כב). ואשם הנזם על אַפָּהּ והצמידים על ידיה (ברא׳ כד מז). התשים אגמן בְּאַפּוֹ (איוב מ כו). ושמתי חחי בְּאַפֶּךָ ומתגי בשפתיך (מ״ב יט כח). וריח אַפֵּךְ כתפוחים (שה״ש ז ט). ואתן נזם על אַפֵּךְ ועגילים על אזניך (יחזק׳ טז יב). ועשו אותך בחמה אַפֵּךְ ואזניך יסירו (כס כג כה). ויפח בְּאַפָּיו נשמת חיים (ברא׳ ב ז). כל אשר נשמת רוח חיים בְּאַפָּיו (כס ז כב). מגערתך ה׳ מנשמת רוח אַפֶּךָ (תהל׳ יח יו). כי כל עוד נשמתי בי ורוח אלוה בְּאַפִּי (איו׳ כז ג). רוקו כיחו וניעו ומי האף שלו וכו׳ מי האף אמר רב בנגדרין דרך הפה לפי שא״א למי האף בלא צחצותי הרוק (נדה נה:). — ומפני שבעת כעס וזעם יתרה האף כמו באש

ישתמש העברי בלשון בערה וחם ועשן באף לכעס וזעם. Zorn ; colère ; anger : כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבלה (דבר' לב כב). כי אש קדחתם באפי עד עולם תוקד (ירמ' יז ד). הנה שם ה' בא ממרחק בער אפו וכבד משאה שפתיו מלאו זעם ולשונו כאש אכלת (ישע' ל כז). לא יאבה יי' סלח לו כי אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה (דבר' כט יט). אלה עשן באפי אש יקדת כל היום (ישע' סה ה). למה אלהים זנחת לנצח יעשן אפך בצאן מרעיתך (תהל' עד א).— ובפרט נהוג השמוש עם הפעל חרה, והשם חרי, חרון, חרה אפו, חרי אף, חרון אפו: ואף יי' חרה בעם ויך יי' בעם מכה רבה מאד (במדבר יא לג). על הרעים חרה אפי ועל העתודים אפקוד (זכר' י ג). למה יי' יחרה אפך בעמך (שמות לב יא). ויחר אף יעקב ברחל ויאמר התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן (בראש' ל ב). ויסף אף יי' לחרות בישראל (ש"ב כד א). ואמרו כל הגוים על מה עשה יי' ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה (דבר' כט כג). ויצא מעם פרעה בחרי אף (שמות יא ח). שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך (שם לב יב). לפני זעמו מי יעמוד ומי יקום בחרון אפו (נחום א ו). — והשם אף לבדו במשמ' כעס: כי יגרתי מפני האף והחמה אשר קצף יי' עליכם להשמיד אתכם (דבר' ט יט). ויתשם יי' מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול (שם כט כז). על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו ויטרף לעד אפו ועברתו שמרה נצח (עמו' א יא). מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה רדה באף גוים (ישע' יד ו). אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי (הוש' יג יא). בזעם תצעד ארץ באף תדוש גוים (חבק' ג יב). הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה על האדם ועל הבהמה ועל עץ השדה ועל פרי האדמה ובערה ולא תכבה (ירמ' ז כ). כי גדול האף והחמה אשר דבר ה' אל העם הזה (שם לו ז). סכתה באף ותרדפנו הרגת לא חמלת (איכ' ג מג). פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי ואדרכם באפי וארמסם בחמתי (ישע' סג ג). ואבוס עמים באפי ואשכרם בחמתי (שם שם ו). עתה הקץ עליך ושלחתי אפי בך ושפטתיך כדרכיך (יחזק' ז ג). אשפך חמתי עליך וכליתי אפי בך (שם שם ח). מתן בסתר יכפה אף ושחד בחק חמה עזה (משלי כא יד). הרף מאף ועזב חמה (תהל' לז ח). כי ימיתו (האויבים) עלי און ובאף ישטמוני (שם נה ד).— ומ"ר אפים: ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים [1]) יוציא ריב (משלי ל לג). ובימים אחדים ישבר ולא באפים ולא במלחמה (דני' יא כ). — ועם הפעל עלה, עלה אפו: שמע יי' ויתעבר ואש נשקה ביעקב וגם אף עלה בישראל (תהל' עח כא). מענה רך ישיב חמה ודבר עצב יעלה אף (משלי טו א). יד אלהינו על כל מבקשיו לטובה ועזו ואפו על כל עזביו (עזרא ח כב). — ואמר בן סירא: כי רחמים ואף עמו ונושא וסולח ושופך חמה (ב"ס גני' יו יא). — על אף: כי על אף יי' היתה בירושלם וביהודה (מ"ב כד כ). כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה (ירמ' לב לא). על אף איבי תשלח ידך ותושיעני ימינך (תהלים קלח ז). — יום אף, עת אף: ויהיו מכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם (ירמ' יח כג). ולא היה ביום אף יי' פליט ושריד (איכ' ב כב). הרגת ביום אפך טבחת לא חמלת (שם שם כא). בטרם לא יבוא עליכם יום אף יי' (צפנ' ב ב). מחץ ביום אפו מלכים (תהל' קי ה). יגל יבול ביתו נגרות ביום אפו (איוב כ כח). — שב אפו, חדל, נפסק כעסו: וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו (בראש' כז מד-מה). בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה (ישע' ה כה). ארפא משובתם אהבם נדבה כי שב אפי ממנו (הוש' יד ה). ותאמרי כי נקיתי אך שב אפו ממני (ירמ' ב לה). — האריך אפו, לא כעס מהרה: שכל אדם האריך אפו ותפארתו עבר על פשע (משלי יט יא). — החזיק אפו, התמיד בכעסו: לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא (מיכ' ז יח). — ארך אף, כמו ארך רוח, סבלנות, langmut patience: זכרני ופקדני והנקם לי מרדפי אל לארך אפך תקחני דע שאתי עליך חרפה (ירמ' טו טו). — ויותר רגיל במ"ר, ארך אפים, וארך אפים: בארך אפים יפתה קצין (משלי כה טו). — וש"ת: אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת (שמו' לד ו). ארך אפים רב תבונה (משלי יד כט). טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר (שם טז לב). — וההפך קצר אפים, מהיר לכעס: קצר אפים יעשה אולת (משלי יד יז).— ויקצרות אפים, עי' קצרות. — גבה אף, גאוה: רשע

---

[1]) יש מפקפקים בנוסח זה, וסוברים שזה נוסף או שזו נוסחה אחרת במקום ומיץ אף.

פנ'בה אפו! בל ידרש אין אלהים כל מזמותיו (תהל' י ד). — איש אַף, בַּעַל אַף, כעסן: אִיש אַף יגרה מדון ובעל חמה רב פשע (משלי כט כב). אל תתרע את בעל אַף ואת איש חמות לא תבוא (שם כב כד). עם בעל אף אל תעיז מצח ואל תרכב עמו בדרך כי קל בעיניו דמים ובאין מציל ישחיתך (ב"ז תב"ס ח יו). —ובהשאלה, *כנוי למלאך הממונה על הכעס: בשעה שנתרשל משה רבינו מן המילה באו אף וחימה ובלעוהו ולא שיירו ממנו אלא רגליו (נדר' לב.). — ואַפַּיִם, במשמעת פנים [1], Angesicht ; face: בזעת אַפֶּיךָ [2]) תאכל לחם (בראשית ג יט). — ובפרט בענין השתחויה וקידה: וישתחו אַפַּיִם ארצה (שם יט א). ויקד דוד אַפַּיִם ארצה וישתחו (ש"א כד ט). ויכרעו אַפַּיִם ארצה על הרצפה וישתחוו (דהי"ב ז ג). — ועם ע־, וכנוי המשתחוה: ותפל עַל אַפֶּיהָ ארצה ותשתחו (ש"ב יד ד). ויבא (אבשלום) אל המלך וישתחו לו על אַפָּיו ארצה לפני המלך (שם שם לג). — וגם לְאַפֵּי מי שמשתחוים לפניו: ותפל לְאַפֵּי דוד (ש"א כה כג), ר"ל לפניו. — ובמ"י אף במשמ' פנים, במליצה יהלך על כף ועל אַף, ר"ל על הידים והפנים: ונפשי שבעה ראשי בשמים, וריח נעצוץ שמתי רקחי. וחדלתי הלוך על כף ועל אף ונתתי בלב ים ארחי (ר"י הלוי, סליקתני תבוקתי). ועי' כף. — ואַפַּיִם במשמע' כפלים, doppelt ; double: ונתן (אלקנה) לפננה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות ולחנה יתן מנה אחת אַפָּיִם [3]) כי את חנה אהב (ש"א א ד-ה).

*אַפִּי, מה שמתיחס להאף. — אותיות *אַפִּיּוֹת, יוצאות מן האף. — *אַרְנֶבֶת, קצה האף.

*בַּלֹּם, אַף בלם, גס, עב מאד.

*גִּנּוּן, דבור דרך האף. — *גרף מחוטמו, עי' זה.

---

[1]) באר' אַנְפִּין, וכן בסורי' אפא במשמ' זו. אבל ברט (Barth,ZDMG,41,630) סובר כי זה מ"ר מן פאה, בסור' פאתא. —[2]) י"מ גם אפך זה במשמ' חוטם. כך ריב"ג, והוסיף הפרחון: כי יותר יזיע החוטם מכל הפנים. ע"כ. וכמו"כ אפים של השתחויה שלקמן י"מ במשמ' חוטם, וכן אמר ראב"ע בפרוש על וישתחו אפים ארצה ר"ל עד שם אפיו בארץ והם הנחירים שהם גבוהים על הפנים. — [3]) ת"י: חולק חד בחיר. ריב"ג: מנה חשובה גדולה. רש"י: הראוי להתקבל בסבר פנים יפות. רי"ק: בכעס. אברב' בשם הנוצרים: בצער ויגון. רלב"ג ור' ישעי': מנה שמנה, שהיו לה שני פנים. וקצת החדשים מגיהים במקום אפים אפס, ויש מגי' כפי שנים.

חוֹטֶם, אף. — חָטַם, האריך אפו, התאפק מכעס —חרון, עי' זה.—*חַרְטוֹם, חלק הפה של קצת בע"ח.

*מחט את אפו, קנח אותו ממי האף. — *מְמַחָטָה, מטפחת קטנה שמוחטים בה את האף. — *מְסַנֶּנֶת, אחת מעצמות האף.

*נְזִילָה, *נַזֶּלֶת, מדוה האף, שנוזלים ממנו מי האף תמיד. — נְחִירַיִם, שתי הפתיחות של האף, שנושם בהם. — נַחַר, נשם בקול שאון.—נַחַר, נַחֲרָה. — *נטף, אף נֹטֵף, ארוך. — *נפץ, דחה בכח את מי האף. — *נִקְפָּה, הכאה באף בראש שתי אצבעותיו. — נְשִׁימָה, נָשַׁם, *מתנשם, נְשָׁמָה.

סָלַד, אף סֹלֵד, קצר, וקצה ארנבתו פונה קצת למעלה.

עֲטִשָׁה, תנועה של עוית באף שדוחה את הרוח דרך הנחירים בקול שאון מיוחד. — *הִתְעַטֵּשׁ עִשָׁה עֲטִישָׁה. — *עָקַם חוטמו, מפני ריח רע וכדומה.

*פִּיקָה. — עי' זה.

*קמט האף, מפני כעס וכדומה.

רֵיחַ, הריח, חוש הריח.

ועי' עוד חוטם.

*אַף בְּרִי [1]),
—שם המלאך הממונה על הגשמים: אף ברי אֹתת שם שר מטר להעביב ולהענין להריק להמטר (ר"ת קליר, במע"ל, לשמיני עצרת).

אפד [2]),
ממנו אֵפוֹד, אֵפֶד, אֲפֻדָּה.

אָפַד [3]),
פ"י, אֲפַדְתֶּם, עתיד אֶאְפֹּד, יֶאְפֹּד,—עם לו אחריו ועם ב של הדבר הנאפד,—התקין ותכן, richtig anpassen ; ajuster ; adapt: והלבשת את אהרן את הכתנת ואת מעיל האפד ואת האפד ואת החשן וְאָפַדְתָּ לו בחשב האפד (שמו' כט ה). ויתן עליו

---

[1]) שתי מלים הללו נמצאות במקרא (איוב לז יא): אף ברי יטריח עב יפיץ ענן אורו. ונתלבטו המפרשים בכונתן, ולא עלה בידם פרוש נכון. ובעלי האגדה ראו בהן שם מלאך הממונה על המטר. ואין אגדת זו בידינו, אך עליה יסד הפיטן את דבריו. וכן רש"י: אף ברי שם מלאך הממונה על העננים. ע"כ. ועי' ברי.

[2]) אין לשרש זה אח בשאר לשונות השמיות.

[3]) לפי דעת רוב החכמים פעל נגזר מהשם אֵפֹד. ותרגם אונק' בארמ' בפעל תקן. רסע"ג תרגם ואפדת ואשדדה, שר"ל חזק אותו, ותרגם ויאפד לו בו וצדרה בהא, שר"ל שם הצדרה, הוא האפוד. מנחם פרשו תכן, אך ר"י בן גנח פרש חגר. ורש"י פרש כהתרגום ומנחם. והרד"ק כריב"ג, וכן רוב החדשים. והפיטנים והמשוררים השתמשו בו במשמעת של תקון וקשוט.

את האפד ויחגר אתו בחשב האפד ויאפד[1] לו בו (ויקר׳ ח ז).—ובהשאלה, במליצה, אפד מלוכה, וכדומה: ועד שחק רומה ותאפד מלוכה (ר״א קליר, אדרת מלוכה א ר״ה). — ופאר: אדוקי אש באימה יאפדוך (יוצ׳ יוה״כ, כי אדוקי אש). — ותכן: אפדתה אהלי רום למכון (מכולם כר״מ). ויאפדו את ההיכל במעילים (בריד ופליט, מן ספר החכמוני דף יא, קכן על יד ככך ז). — ובפעול: אפודי שש לאל שונא שש אומרים קדוש (ר״י אכיתור [2]). תמימים בעודם בסין רפודים שבוין עדי עדיים אפודים (קרובות לפרכת זכור). ולבשה האדמה שש ורקמה ועשתה משבצות זהב רפידות וכל מזרע יאור תשבץ כאלו נאות גשן בחשן הם אפודות (ר״י הלוי, הפכט הזמן). ערבות קול ומנעימות זמר בחשב חן וכל יופי אפודים (מכה אדרעי, לקו׳ קדמ׳ נג). צר לי עליך שמעון אחי אפוד מועצה (אודך ה׳ כי אנפת, מחז׳ רומני, יוה״כ). אלוף מסבל בהוד אפודים בידיו גלילי זהב עמודים (קרוב׳ א בכועו׳).

—נפע׳, *נאפד, בהשאלה: נאפד נקמה (תהלה אתה הוא אלהינו, ב ר״ה).

— פע׳, *אפד,—פאר: אהללה אלהי אשירה עזו אספרה כבודו אאפדנו מלוכה (ר״א קליר, מוסף א ר״ה). תקף ענניו אפדה (את אמת ישראל) בכבוד (הוא, אלופים, תפא׳ ביב׳ לגוגן). אפד אפריון אהליו אבני יקרה מסכתו (בכת ה אחר פסח). וחגור שעל ירו הוא מאפדו ומתקנהו לכהן ומקשטו (רש״י במות כח ח). — ושה״פ אפוד: הדר ביהון אפוריך (רשב״י, בכת חוה״מ פסח).

— פע׳, *אפד: אפד מאז לשפט היום בהון מעשה כל יום (ר״א קליר, מוס׳ א ר״ה). המאופדת בין שני הכרובים (סד׳ אליהו רבא, מהד׳ איש כלום, פר׳ יב). יכובדו יאופדו אפודת טכס חתנים (מחזור ויטרי, דף 595).

— הפע׳, *האפיד: אאפיד נזר איום בשלוש קדושה ביום (ר״א קליר, א ר״ה).

אֵפֹד, עי׳ אֵפוֹד.

אֲפֻדָּה[3], ש״נ, כנו׳ ־דָּתוֹ, — א) שה״פ מן אָפַד: וחשב אפדתו [4] (של האפוד) אשר עליו כמעשהו ממנו יהיה (במות כח ח). — ב) כמו אֵפוד שלהלן: וטמאתם את צפוי פסילי כספך ואת אפדת[1] מסכת זהבך (ישע׳ ל כב).—ואפודה: אפודת נזר לשבט מושלים (מכתב ר׳ חסדאי להכוזר). אלה תולדות האותיות אפודת שמוש הכל (דקדו׳ הטע׳). — ג) עי׳ אפודה.

אַפֶּדֶן[2], אַפַּדְן [3], אַפֶּדֶן [4], ש״ז, כנוי׳ אַפַּדְנִי וכו׳ — היכל, ארמון, palace ; palais ; Palast:

ויטע אהלי אפדנו [5] בין ימים (דני׳ יא מה).— ואמר הפיטן: ואשתה כוס ישועות מנחל עדני ונשא מגבעות אהל אפדני (סדור מנה״ג כלית׳ ר״ה אל ההרים).

***אֹפֶד**[6], אָפְדּוֹ, וכו׳, — התמדת הדבר בכח ועז, Beharrlichkeit; persistance; perseverance:

שקדו ואפדו [7] (של האבל) הוא דבר אצור וכמוס ומונח בנפש (האכבול, לר׳ יהודה הדסי רסג). — וכבר השתמשו במלה זו הרבה בדבור בא״י ובהעתונים.

אפה[8], ממנו אוֹפֶה, אֵפָה, מַאֲפֶה.

אָפָה[9], פ״י, עב׳ אָפִית וכו׳, עתי׳ אוֹפֶה[10], תֹּאפֶה, תֹּופֶה יֹאפֶה, יוֹפֶה, צווי אֱפֵה, אֱפִי, אֱפוּ, אֱפוּ, אֱפֶינָה,—תקן בצק באש בלי מים, שיהי׳ נאות וטוב לאכילה, backen, cuire le pain ; bake:

ויעש להם משתה ומצות אפה ויאכלו (ברא׳ יט ג). ויאפו את הבצק אשר

---

[1]) מ״ש: ויאפד האלף בשוא לבדו והפא בדגש, ע״כ. וכן בהתאג התימני: הפא דגושה בכל התיגאן. — [2]) כך במחזור כ״י ובמחזור ויניציה רפ״ב. ובטעות מיוחס לר״י הלוי במחז׳ הספרדים הנדפסים.

[3]) משק׳ סגלה, התלה, רכלה, וכיוצא בהן. — [4]) ת״א: והמין תקוניה. ורסע״ג: ושפשג אלצדרה, ובאלצדרה מתרגם רסע״ג את האפוד. — [1]) ת״י: וית תקון מסכת דהבכון. ורסע״ג תרגם אפדת מסכת זהבך ומסכות דהבכם וושיהם, ע״כ, ור״ל בושיהם הקשוט שלהם.

[2]) רד״ק, מכלול: משקל אַפְעַל, אַפֶּדֶן, הדלת בפתח או בצירי. ע״כ. וכן ערוגת הבושם. — [3]) אברהם בלמשי: אָפַעַל, האלף בקמץ והפא והעין בפתח והפא בדגש כמו אָפַדַן, ע״כ. — [4]) גזנ׳ ושאר החדשים וכן קניג, והוא מביא כעין סמך לזה שאר השמות הזרים פַּתְשֶׁגֶן, וזו סגולת נטית הלשון העברית להסגוליים. — והנה השם אַפַּדַן נמצא גם בכתבת של אהשורש מנימון (כזולד, כתבות בני אחימן). ובערבי׳ פַּדַן a), מגדל גבוהי. בארם׳ אפדנא, היכל.— [5]) גרץ (REJ 1883, 305) משער שזה שם העיר Appadno. — וכתב הרשב״ץ: ואומרים כי קבלה היא כי קריאת ד של ויטע אהלי אפדנו היא כקריאת הט׳ הרפה שבלשון ישמעאל (מגן אבות, נג.).

[6]) עי׳ הערה לקמן. — [7]) מענינו נראה כי כונת השם הזה הוא התמדת האבל בכח ועז. ולא ידוע מוצאו.

[8]) באשורית אֶפוּ, ארמ׳ אפה, אפי, ובערבית לא נהוג אמנם הפעל אך יש השם מיפי b) לתנור.

[9]) עי׳ הערה שלפני זו.— [10]) כך רד״ק בפרושו (מכל׳ סדה״פ).

---

a) فَدَن b) ميفى

הוציאו ממצרים עגת מצות (שמות יב לט). את אשר תאפו אפו [1]) (שם טז כג). ולקחת סלת ואפית אתה שתים עשרה חלות (ויקר' כד ה). ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד (שם כו כו). אף ישיק ואפה לחם (ישעי' מד יה). ואף אפיתי על גחליו לחם (שם שם יט). ותקח קמח ותלש ותפהו מצות (ש"א כח כד). מימיהן של בית אבא לא היו אופין פתין גריצין אלא רקיקין (ביצה כב ו).— וכינו' פעו': אין לחם אלא האפוי בתנור (פסח' לז:). הרוצה דבר אפוי היה טועם כל אפויים שבעולם (מכילתא בשלח ד ד).— ומקור: כדי לאפות בו סופגנין (כלים ה א). אבל לאפות אינו אופה אלא מה שצריך לו (ביצ' יז.). —וגם *לופות: כדי לופות בו (מכנ' כלי' כ"י פרמה ה א, ושם ט). — ועבר עם כנוי: רבי נחמיא אומר אפאה (את העיסה שנלושה במים מגולים) הרי זה מותרת (תוספתא תרו' ז יג). כגון שחזר ואפאו בתנור (פסח' לו:). שהפקיד דינר זהב אצל אלמנה והניחתו בכד של קמח ואפאתו בפת ונתנתו לעני (גיט' לה.). — *לחם אפוי: מנהג בני אדם לומר כשימצא אדם דבר מזומן ומתוקן מצא פלוני לחם אפוי (מאיר אלדבי, ש"א נתיב ט, בשם הרמב"ם, בענין המבוח).

— נפ' נאפה, האפה, תאפה, — שאפו אותו: לא תאפה (המנחה) חמץ (ויקר' ו י). וכל מנחה אשר תאפה בתנור (שם ז ט). סלת תהיינה חמץ תאפינה (שם כג יז). ממלאה אשה כל התנור פת מפני שהפת נאפה יפה בזמן שהתנור מלא (ביצה יז.). נמצאת עיסה נאפת כתיקנה ונאכל כתיקנה (הגי' יט:). שתי הלחם נילושות אחת אחת ונאפות אחת אחת (מנח' יא א). כשנאפית (החררה) על הכירה (טו"ע או"ח תנא טו). והפת נאפית מיד (טור שם תנא).— ומקור: מי איפוא מי הוא זה שהוא עתיד ליאפות כאן אני או בני יעקב (מ"ר ברא' סו).

— נתפ', *נתאפה: מי שהיה רוצה אפוי מתאפה לו (מכילתא, בשלח, ד ו).

אפו [2]), אפוא, וגם איפוא (ולא נכון), — מלת הטעם להטעים ולהדגיש ולנחץ הדבור ולהפנות אליו הכונה במשמ' כיון שכך, ועתה, denn, nun; eh bien, donc, then now, ותבוא — א) אחרי מצוה: דעו אפוא כי לא יפל מדבר ה' ארצה (מ"ב י י). עשה זאת אפוא בני והנצל (משלי ו ג). דעו אפו כי אלוה עותני (איוב יט ו).— ב) בשאלה: ויחרד יצחק חרדה גדלה עד מאד ויאמר מי אפוא (הואיל ואתה עשו) הוא הצד ציד ויבא לי (בראשית כז לג). אם כן אפוא זאת עשו (שם מג יא). ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך (שמות לג יו). ויאמר אליו זבל איה אפוא פיך אשר תאמר מי אבימלך כי נעבדנו (שופט' ט לח). אים אפוא חכמיך ויגידו נא לך (ישע' יט יב). מה לך אפוא כי עלית כלך לגגות (שם כב א). אהי מלכך אפוא ויושיעך (הוש' יג י). ואיה אפו תקותי (איוב יז יה). — ותבוא המלת אפוא גם לפני עצם דבור השאלה: ולכה אפוא מה אעשה בני (ברא' כז לז). אם לא אפו [1]) מי הוא (איוב ט כד). — ג) ובמאוה ותשוקה: מי יתן אפו ויכתבון מלי (שם יט כג).

אפוד [2]), אפד, ש"ז,— א) אחד מבגדי הכהנים לפנים, עשוי שתי חתיכות אחד להחזה ואחד להשכם, ומרכסים זל"ז על הכתפים בכתפות: ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד ומעיל (שמו' כח ד). ועשו את האפד זהב תכלת וארגמן וכו' שתי כתפות חברת יהיה לו (שם שם ו־ז). ושמואל משרת את פני ה' נער חגור אפוד בד (ש"א ב יח).— ואמרו נשא אפוד לפני ה', במשמע' כהן: ובחר אתו מכל שבטי ישראל לי לכהן וכו' לשאת אפוד לפני (שם שם כח). ואחיה בן אחיטוב וכו' כהן ה' בשלו נשא אפוד (שם יד ג). וימת ביום ההוא שמנים וחמשה איש נשא אפוד בד (שם כב יח). — ב) ביחוד האפוד עם הארים ותמים שהיו שאלים באלהים על ידו, Ephod: ויהי בברח אביתר בן אחימלך אל דוד, קעילה אפוד ירד בידו וכו' וידע

---

[1]) עפ"י ההקש של צאו, שבו.

[2]) נמסר במסירה: (ברא' לז יו) ד' כתי' אפו וסי' ואיה אפו, דעו אפו כי אלוה, מי יתן אפו ויכתבון מלי, אם לא אפו מי יכזיבני, ועי' לקמן. — מנחם בן סרוק: מלה זו איננה נגזרה מיתר המלים והיא מיוחדת במתכונת במשפטה, ולולא הענין לא נודע לה בנין. ע"כ. ר"י בן גנאה אמר: רק ענינו אם כן, ענינם עתה. ורד"ק מפקפק ומביאה ביחס עם מלת השאלה איפה. ומן החדשים, הנה היתר תמוהה היא השערתו של גזני' שיש לה איזה יחס עם אף, אפה, ומצא לזה סמך שגם בגרמנית יש דומה לזה בהמלה gar. אולד חשב כי זו היא המלה פה ונוסף עליה א הרכז. ויש עוד שבקשו לה מקור בשרש פוא. אולסה' כמו רד"ק. רק קניג הודה ולא בוש כי אין למצא לו מקור.— [1]) מ"ש: בספרים מדויקים כתוב אלף פא ואו אלף.

[2]) משקל אזור. ולא עמדו חכמים על מקורו של השם הזה ולא על טיב האפוד במשמעה השלישית הרשום פה.

דוד כי עליו שאול מחריש הרעה ויאמר אל אביתר הכהן הגישה הָאֵפוד ויאמר דוד ה' אלהי ישראל שמע שמע עבדך כי מבקש שאול לבא אל קעילה וכו' היסגרני בעלי קעילה בידו וכו' ויאמר ה' יסגירו (ש"א כג ו-יב). — ומ"ר: והנה אפודים רבים היו עם הכהני' (ראב"ע שמו' כח ה). — ג) צלם שעבדו לו ושאלוהו עתידות: ויעש אותו (את הזהב) גדעון לְאֵפוד ויצג אתו בעירו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם (שופט' ח כז). ויעש (מיכה) אֵפוד ותרפים (שם יז ה).

*אֲפֻדָּה, ש"נ, מ"ר אֲפֻדּות, — א) עי' אֲפֻדָּה. — ב) אזור המזלות ברקיע, Zodiaque: קבע סו ירוק אבני בוהו הוא המגלגל אפודת שחקים (רשב"ג מלכותך, הו"כ ב). האפודה האמצעית שיש בה תמונות מכוכבים נקבצים (ראב"ע שה"ש ה יד, פעס ג). בתנועה המיוחדת לשמש שיסוב כל אפודת י"ב מזלות בשס"ה ימים (ר"י אברב' ברא' א, ויהי מאור'). והנה דרך השמש לסבוב כל אפודת המזלות שנה בשנה (הוא, נחלת אבות). אמנם שאר כוכבי לכת יתרחבו מזה הקו ולפעמים ילכו לצד דרום ולפעמים בקצה אחד מן האפודה שהוא צפון (ר' אבר' בר חייא, אבפ' ב). הנה אפודת המזלות לבד תחשב לשטח אשר יש לו י"ב מעלות רוחב (שם). אראה י"ב צורות אשר באפודות גלגל המזלות (עמנ' מחב' כז). הגלגל השמיני אשר בו אפודת המזלות (ר"י מפיסא, מגח' קנאו' כט). הכוכבים הקיימים הרשומים באפודת הגלגל השמיני (שם לד). מקומם האמתי (של הכוכבים) באפודה (אליס ליב"ר מקנדיה, כתב זרחי, ג). וכאשר נתתכה האפודה עם עגול האופק (שם).

*אַפּוֹטְרוֹפּוֹס[1], אפט־, אפי־, מ"ר ־רופין, ־רופסין, — פקיד יתומים, אדם שנמנה אם מהאב בחיין או מבי"ד להיות כמו אב להיתומים, או לקטנים לא בעלי דעת וכדומה, להנהיג את עניני נכסיהם ולדאג להם וכדומה, Vormund; tuteur; guardian: כותבין (פרוזבול) לאיש על נכסי אשתו וליתומים על נכסי אפוטרופין (שבי' יו). בי"ד מעמידין להן (לחרש שוטה וקטן) אפוטרופוס ומעידין להם בפני אפוטרופוס (ב"ק ד ד). ואלו נשבעין שלא בטענה השותפין והאריסין והאפוטרופין[2] (שבוע' ז ח). אפטרופוס שמינהו אבי יתומים ישבע מינוהו בי"ד לא ישבע (תוספתא ב"ב ח יג). אפיטרופין עד שלא החזיקו בנכסי יתומין יכולין לחזור בהם (שם שם יב). ממנה אפוטרופין על היתומים (פסיקתא קכג.). מי שמת והניח יורשין גדולים וקטנים צריך למנות אפוטרופוס שיהיה מתעסק בחלק הקטן עד שיגדיל (רמב"ם נחלו', טור וש"ע חו"מ רצ). — ובהשאלה משגיח ומפקח וערב: אין אפיטרופוס לעריות (תוספתא כתוב' א ו). — ב) מנהיג ומפקח על נכסי אדם: אפוטרופוס של אגריפס המלך (סוכה כז.). אפוטרופוס על קופה של צדקה (פסח' מט:). אפוטרופסין רעים (מד"ר אסתר, בימים ההם).

*אַפּוֹטְרוֹפּוּת, ש"נ, — כמו ־רופסות: אפוטרופוס אפוטרופותו תלויה בדבר וביד בית דין הוא מסור (רב האי, תשו' גא' הרכ' קעח).

*אַפּוֹטְרוֹפְּסוּת, פקידות ומשרה של אפוטרופוס: כל זמן שאפיטרופוס יוצא מאפיטרופסותו הרי הוא כאחד מכל אדם (תוספתא כתוב' ט ג). נראה שיכולין בי"ד לקיימה באפוטרופסות כדי שיקבלו אותה (ריב"ש תשו' תלה). ולא יעשה בשבילם להשתדל באפוטרופסות (לבוש חו"מ רצ כד). באומרים דמאחר שקבל האפוטרופסות עם חבירו כל אחד ערב בעד הכל (ב"ח רמ"א סי' כו), כי אין הדברים הללו מחקי האפוטרופסות (תשו' גא' מילר, בית תלמ' ד 26).

*אָפוּן[1], מ"ר אֲפוּנִים, — מין ממיני הקטניות, גרגרים עגולים, Erbse; pois; pea: וכן באפונין (פאה ג ג). ואפונים השופין מין זרעים אפונים הגמלנים מין ירק (כלא' ג ב). רבי אלעזר אומר אפונין הגמלונין משתרמלו לפני ראש השנה (בבי' כ ח). אפונים שחורים אפונים לבנים (ע"י א ה).

---

[1]) מלה יונית ἐπίτροπος, והוא פקיד, ממונה.

[2]) במשנה שבגמ' אפוטרופוסין. ובמשנ' מנק' גרס' אַפוטרופוס פ רפויה גם הראשנה גם השניה.

---

[1]) השרש אולי פון, כמו פום a) בערב', ונוספה א, והמשקל הוא אֲפוּל. ופרש בעה"ע בלעז ציצירי ובל"ע אלחמץ b), וכן תרגם הרמב"ם בטבול יום אפונים אלחמץ, והוא הנקרא בצרפתית pois chiche, ובגרמנית Kichererbsen. וכן המנהג הקבוע בשמושו בספרות, — ולוי ויסטרוב אחריו שתרגמו אפונים פולים טעו טעות גסה. וקוהוט תרגם בדיוק Kichererbsen, וכן לו שמות הצמח'. — ועי' קטניות.

a) فوم b) الحمّص

מעשה באחד שורע סאה של אפונים ועשת שלש מאות סאין (ירוש׳ פאה ז כ:). האפונין השחורים (שם דמאי ב כב ג). אפונים היים מערבין בהן וכו׳ שלא תאמר הואיל והן מסריחין את הפה (שם עירו׳ ג כ ד). האפונים הם חמצים חמים וטובים לגוף (אסף הרופא, כ״י מינכן לב:). גם במיני קטניות אפונים ואינם אלה הנמצאים בצרפת כי אלה הם קרים ורעים ומנפחים והאפונים הם נמצאים בספרד ומצרים ורומא ופרווינצא והם על ג׳ מינים מהם לבנים ומהם אדומים ומהם שחורים וזה המין נכבד מכלם ושלשה המינים חמים ולחים ומימיהם רפואה לכבד והם מצהילין את הפנים יותר מן היין ויוכל אדם להכיר שאלה שבצרפת בלי פה והשלשה המינים פה להם (ראב״ע דני׳ א טו). אפונין יש בהן שני מינים לבן ושחור וכו׳ ומזונו טוב וחזק ממזון הפולים וכו׳ (מ׳ אלדבי, ש״א ה ב). קח קמח פולין וקמח אפונים ציצי בלעז (סוד ישרים, סגול׳ לאל׳יה מודינו סגול׳ ע). וכל מי שרוצה בפשרה ישים אחד מאפונים ציצי ceci בלעז (הקד׳ ס׳ חברה דק״ק רומה מבנ׳ תקלג, קכן על יד, שריד מעיר, דף 14).

*אַפּוּף, שה״פ מן אפף. עי׳ שם: הענש בְּאַפּוּף [1]) ושב היות חפוף הועילו לב כפוף בקול כפיפת שופר (ר״א קליר, מוסף א ר״ה, אחא דעי).

אפז [2]), ממנו *אָפֵז.

*אָפֵז [3]), פ״ע, אָפַז בו, אָפַזְתָּ, אִפְּזָתִי, וכו׳,—לעג עליו וקנטר אותו בדברים, verspotten; versifler; baater: מעלים ומורידים בו (המלאכים ביעקב) אפזים [4]) בו קפזים בו סונטים בו שנאמר ישראל אשר בך אתפאר את הוא שאיקונים שלך חקוקה למעלה עולים למעלה ורואים איקונים שלו ויורדים למטה ומוצאים אותו ישן (מ״ר ברא׳ סח). והנה מלאכי אלהים זה חנניה מישאל ועזריה עולים ויורדים בו מעלים בו (בנבוכדנצר) ומורידים בו אפזין בו קפזים בו שוטטים בו ידוע ליהוי לך מלכא די לאלהך לא איתנא פלחין ו. צלם דהבא די הקמת לא נסגוד (שם).

*אַפְּטָט [1]), ש״ז, — מקל שהוא רודה בו את הבהמה, Gerte; houssine; rod: אפטט [2]) שיש בו מתכת הרי זה טמא טמא מת (תוספתא כל׳ ב״מ א יב).

---

[1]) וככר קרא תגר על מלה זו בעל ערוגת הבשם פרי לב, וז״ל: מה מאד קשה לשמוע במחזו׳ לועזים חדלה יופיפה, מן יופיפית כי שם יופיפה לא נמצא בכתובים ובמחזור ק״ק אשכנזים בפיוט לסדר שופרות הענש באפוף מן אפפוני.

[2]) עי׳ הערה להפעל אָפֵז.

[3]) עי׳ הערה שלקמן. — [4]) כך, בלי ו בין אלף ובין פ, בכל נוסחאות הדפוסים גם הישנים, וכך בערוך ערך אפז. ונראה לכאורה שהוא בארמ׳, ואין פרכה לזה מסי׳ הרבים ־ים, כי למטה שם כתוב באמת אפזין קפזין. אבל המלה בו במקום ביה מעידה שזה בעברית, ובערוך ערך קפז כתוב אופזים קופזים, וכן בילקוט. ונוסח המאמר הוא כך: רבי חייא ור׳ ינאי (חולקים בפרו׳ הכתוב והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו) חד אמר עולים ויורדים בסולם וחד אמר עולים ויורדים ביעקב מאן דאמר עולים ויורדים בסולם ניחא, ומאן דאמר עולים ויורדים ביעקב מעלים ומורידים וכו׳. והנה רבנו נתן הביא מלת אפיים ולא פרשה, ולא ידענו כלל מה פרשו בה הקדמ׳. צ״ד כתב אִפְּזִים ופרש נגוהות ותרג׳ splendor, והוא תמוה. הפרוש היתר קדמון שהגיע לנו הוא זה המיוחס לרש״י, שפרש וז״ל: אופזים בו כמו אופצים דוחקים בו אפוצה במשנת כלים. ע״כ. (ברוב נוסח׳ אופנים אפונה, בנון, אך זה שבוש ודאי, יען כונתו להמלה אפוצה במשנ׳ אהלות, וכן כתובה המלה בגוף הפרוש שנדפס בראשנה בספר אור השכל, וכן הביאו בעל אות אמת). אבל, לשרש אפץ אין כלל משמעת דחיקה בכונת נגישה ולחיצה, כי אם של מלוא ההלל, וגם קשה למה השתמש רבי ינאי למשמעה זו דוקא בפעל מוזר זה ולא בהפעלים הרגילים לחץ, ודחק, ונגש, והציק, וכדומה, — מלבד כל זה אין פרוש זה מתישב לפי כונת המאמר מעלים ומורידים בו. רבי אב״א בעל הפרוש אור השכל בעצמו, רצה לפרש אפזים כמו אובזים, במשמעת בזיון, או מלשון אפזייני שהוא תכשיט של אשה, ובעל מ״כ פרש אפזים כמו קופצים, וכן בוקשד׳ ולוי וקוה׳, וקצת אפשר להביא סמך לדבר מלשון ערב׳ אבז a) ר״ל קפץ. והמשביר מיונית מלשון צחוק. ויסטרו׳ מלשון פזז, במשמעת השתעשע. אבל, כל זה אינו נאות להמאמר השני בנוגע לחנניה וחבריו, וכאן על כרחנו נפרש אפזין וכו׳ מלשון לעג וקנתור, כמו שכתוב בפנים, אעפ״י שאיני יודע מקור מלה זו.

[1]) צורת אַרְגָז. כך לוי. קוה׳ אֲפַטַּט, יסטר׳ אִפְּטָט. וכל זה השערה בעולם, כי קריאה מסורה אין למלה זו. עכ״פ לנקודו של לוי יתר צורה עברית, ועי׳ בדבר משמעת המלה בהערה שלקמן. — [2]) גרסת כל הדפוסים וכמו״כ צוק״מ. והגר״א הגיה אספתי, ועפי״ז פרש בעל מנחת בכורים שהוא כלי האורג, כמו אספתי במשנה אהל׳ יג ד. אך להגהת הגר״א אין שום יסוד, ויש להביא ראי׳ כי להר״ש לא היתה גרסה אספתי בתוספת כאן, כי לא הביא בפרושו לאהלות שם שרוא מביא פרושי׳

---

a) أبز

***אפי**[1]), אוֹפִי, ש"ז, — תכונת האדם או הדבר ומהותו טיבו וטבעו, Charakter; caractère; nature: אין את יכול לעמוד על אופי של אומה הזאת נתבעין לעגל ונותנין נתבעין למשכן ונותנין (ירוש' שקל' א מה ד). אין אנו יכולין לעמוד על אופי של דוד פעמים שקורא עצמו עני ופעמים שקורא עצמו מלך (מד"ר ויקרא ל). א"ר הושעיא מי כאומה זו שהיא יודעת אופי של אלהיה (ערוך, בשם ילמדנו, ואתחנן). נשמה זו האופי[1]) (מד"ר ברא' יד).

***אֲפִידָה**, ש"נ, — שה"פ מן אפד: ובעבור האפידה הזאת נקרא האפוד אפוד (ריב"ג השרש', ער' אפד).

א. ***אֲפִיָּה**, אֲפִיָּה, ש"נ, מ"ר אֲפִיּוֹת, — שה"פ מן אפה: הכופח עשאו לאפייה שיעורו כתנור עשאו לבישול שיעורו בכירה (כלים ה ב). אחד שתי הלחם ואחד לחם הפנים לישתן ועריכתן בחוץ ואפייתן בפנים (מנח' יא ב). לא תאפה חמץ אפייה בכלל היתה ולמה יצאה להקיש אליה מה אפייה מיוחדת מעשה יחידי וכו' אף אני מרבה את לישתה (ספרא צו ב ג). שלשה שבתות של אפייה (ירוש' ע"ז ה מה.). והלישה וה אפיה (רמב"ם הלכ' שבת ו א). — ומ"ר: שלשה הסיקין ושתי אפיות (ירוש' פסח' ג לב).

ב. ***אֲפִיָּה**[2]), — שם כללי לקצת מיני פירות יאכלום לתענוג לקנוח סעודה, כגון אבטיחים וכיוצא בהם: הנודר מן האפייה[3]) אסור בקישואין ובדילועין

מתחלפים למלה זו, וקצתם לא יתכנו פה. ולכן, בהערוך לא הובאה כלל, ופרושה מספק, כי פרוש מסור בקבלה אין בידינו, והקדמ' לא פרשוה, ופרושו שלבעל מנחת בכורים נופל כיון שנפל היסוד שלו היא הגהת הגר"א. לוי פרש אפטט כמו פטפוט של כירה, ואחריו נמשכו קוה' ויסטר'. אך קשה למה אחזה התוספתא רק כאן בהשם אפטט במקום פטפוט המצוי כ"כ גם בתוספתא וחוץ מזה, פטפוט של כירה אינו שייך היטב בכאן בין מה שקודם אפטט ומה שאחריו.

וכדי שנמצא איזה יסוד לסמך עליו בפרוש מלה אפטט צריך להתבונן לכל בריתה זו ולראות מה יש במקומה במקורות אחרים. וזה לשון התוספתא:

כל הפרצופות טמאין ופרצוף הדקה טהור מנעל שלו של מתכת ה"ז טמא טמא מת. כל החותמות טהורין ואינו טמא אלא הותם של מתכת שחותמין בו בלבד. קמיע של מתכת הרי זה טמא טמא מת. נתפרק התחתון טמא והעליון טהור. עור שכורך בו את הקמיע טמא פשטו טהור מטמא ומטהר אפילו י' פעמים ביום. פסלין שהוא כותב עליו את הקמיע טהור ספת הימנו ועשה חוליא לתכשיט טמאה. אפטט שיש בו מתכת הרי זה טמא טמא מת. כל תכשיטי בהמה כגון השירים הנזמים והקטלאות והטבעות טהורין ואין טמא אלא זוג המשמיע קול לאדם. העושה זוגין למכתשת ולעריסה וכו'.

והנה הרמב"ם הלכ' כלים פר' ח הלכה ט הביא תחלת בריתה זו מן כל הפרצופות ועד שבו חותמין. וסופה מן כל תכשיטי בהמה וכו'. וכן הזכיר קמיע של מתכת, רק המאמר אפטט שיש בו מתכת איננו שם, ולעומת זה יש מאמר אחר: וכן מקל של בהמה של מתכת הואיל ואדם רודה אותה בו מקבלת טומאה. והנה את המאמר הזה שאב הרמב"ם מגמרא שבת נב: ושם נאמר: מי לא תניא מקל של בהמה של מתכת מקבל טומאה, ע"כ. ולא פורש היכן נשנתה בריתה זו. ולכן נראה כי זהו המאמר של התוספתא אפטט שיש בו מתכת, ו"מקל של בהמה" הוא פרושו של אפטט שלנו.

ועל פי זה בארתי את השם אפטט בפנים. ואע"פ שאינני רוצה להחליט כי באמת כך היתה צורת מלה זו מתחלתה בתוספת א, אך כיון שאין יסוד להגיה על פיהו עלינו לקבל המלה כמו שהיא בכל הנוסחאות.

[1]) לא נתברר מקור מלה זו. רוב מפרשי המלים הפשו מקורה בלשון יונית, מוספיא אמר בל"י פרושו קול ודיבור. לוי גורה מן המלה היונית ἦθος, ר"ל טבע, אך בין אופי ומלה היונית הזאת אין כל דמיון בצרוף האותיות. קוהוט, מן εὐφυΐα קרוים, מפני שמצא במקום אחד אוסי, שבש את כל המקומות והחליט כי זו היא המלה οὐσία ביונית. וכבר השיג על זה לו ואמר כי אין לשבש הספרים. על כל פנים, אין ספק בדבר, כי בימים ההם היתה מלה זו נהוגה בפי היהודים לפחות בצורה ארמית אופיתא, כעדות המדרש בעצמו מלשון ההמון: נשמה זו האופי דברייתא אמרין האופיתא טבא (שם), ובמשמעת הדברים אין לפקפק, כנראה מענין המאמר, וכן פרש הערוך העיקר, דעתו, וידוע כי דעתו משמשת במשמעת מדה, תכונה. — [1]) כך ברוב הנוסח' וכך הביא הערוך. ובמדרש עם פרוש אור השכל אופה.

[2]) משקל לְבִיבָה. ועי' לקמן. — [3]) כך בכל הדפוסי'. הערוך לא הביא מלה זו, לוי וקוהוט בקשו מקור לה בלשון יוני' וימצאו צרוף אותיות קצת דומה לזה, ושפרושו עשב. וקרוים מצא מלה יותר דומה apium, שהוא מין חסא. אבל כבר הוכיח לו (הגהות לקרוים, ערך אפיה וערך אפומלייא) עד כמה השואות חיצוניות כאלה רק לפי צרוף האותיות אינן נכונות לפי הענין. והנה בתוספתא (נדר' ד ג) באה הלכה זו בגרסה אחרת: הנודר מן החפירה אסור בקישואין ובדילועין ומותר בפירות אילן. ע"כ. וכבר העיר בעל חסדי שלמה על התוספתא כי כך צריך להגיה גם בירושלמי, וקבל דעתו יסטרוב ואמר שחפירה וחפורה אחד. ולו בהגהות' לקרוים, שהסכים בעצם הדבר להגיה חפירה במקום אפייה, השיג לנכון על יסטרוב שפרש חפירת בם שם' חפורה, ואמר כי בירוש' חפירה הוא פירות

ובאבטיחין ובמלפפניות ואסור בכל פירות האילן (ירוש' נדר' ח מ ג).

אָפִיל¹), ת״ז, נקי' אֲפִילָה, מ״ר אֲפִילִים, אֲפִילוֹת. — א) שצומח מתבשל, או נולד בעונה מאוחרת מעונות השנה, למשל צמחים, ולדות, spätzeitig ; tardif ; late: והחטה והכסמת לא נכו כי אֲפִילֹת הנה (שמות ט לב). אם יש אפילות מהן (מהדליות שבאבל) אוכלין עליהן (תוספתא בכיע' ו יה, מהד' צוקרמ). אוכלין על הירק מן האפל על הבכיר (שם ד יד). שהן (החטים) אפילות לכך נתאחרו לבשל עד אחר הפסח (רש״י סנהדרין יג.). — וביחס לולדות: לבשו כרים הצאן אילו הבכירות ועמקים יעטפו בר אילו האפילות (ירוש' שקל' ג מז ג). — ולהמטר: איזו היא רביעה ראשונה הבכירה בשלשה במרחשון בינונית בשבעה בו אפילה בשבעה עשר בו (תעג' ו.). איזהו זמנה של רביעה וכו' ר' יוסה אומר הבכירה בשבעה עשר והבינונית בעשרים ושלשה והאפילה בשלשים יום (ירוש' תעני' א סד א). — והשנה: שהיתה השנה אפילה ואין הצמחים גיברין (שם מו״ק א פ ג). מראש חדש כסליו שהוא זמן רביעה שנייה בשנה אפילה (רמב״ם הלכ' מתנות עניים, א). — ב) הפרי האפיל, Spätfrucht ; fruit tardif; late fruit: כאן (שיוצאין להכריז על הכלאים בחדש אדר) בבכיר כאן (שיוצאין בחוהמ״פ) באפיל (מו״ק ו.). והוזרין שלוחי בי״ד בחולו של מועד הפסח לראות האפיל שיצא (רמב״ם הלכ' כלא' ג). — ג) עונת השנה שבו יצמח האפיל: אם זרעת בבכיר זרע באפיל שאי אתה יודע איזהו מכשיר אם של אפיל אם של בכיר (מ״ר כרא' סא).

***אֲפִילוּ²)**, מלת החבור, להכר דבר שלכאורה אינו צריך להיו' כך, sogar, selbst; même; even if, although: איני שומע לכם לבטל ממני מלכות שמים אפילו

שחופרים סביבם, ומנהג הלשון בזמן ההוא היה לקרא „פירות שחופרים סביב״ רק למיני האבטיחים וכדו', ולכן, הנודר מפירות חפורים מותר בפירות האילן. אולם, קשה להבין איך הגיע הלשון לזה לקרא פירות חפורים למיני אבטיחים, המונחים על האדמה ולא בתוך האדמה, וכל „חפירה״ מיוחדת אין להם יותר מלפרות האילן? גם כפרשי הירוש' התלבטו בפרוש מלת אפייה. בעל פני משה אומר: אפייה שם הכולל מפירות הארץ. ובעל חסדי דוד סובר כי השם אפייה בא מהשם עפי, עפאים, ור״ל דברים הגדלים עם העלים, ולכן הנודר מהאפיה אסור בפירות האילן (כגרסת הירושלמי) מפני שגם הם גדלים בעלים. וכן גם לְו בשמות הצמחים נוטה לזה. והגר״א מוילנה הגיה תאנים. — כלל הדבר: אין ספק, שאפייה וחפירה היא היא מלה אחת, ושבימים ההם היה מנהג הלשון לכנות בשם זה בפרט מיני האבטיחים והקשואים, ומ״מ היה אפשר לכנות בו גם פרי האילן, אך אין טעם למנהג זה במשמעת שרש חפר בכונת חפר את האדמה, ולכן אין לגרסת חפירה שום יתרון על גרס' אפייה, ובהיות כי הגרסה חפירה בתוספתא אינה אלא בהוצ' צוק' ובכל שאר הנוסחא' יש גרסאות אחרות, והגרסה אפייה בירושלמי בכל הנוסחאות, אין להכריע הכף לחפירה נגד אפייה ואין אנו רשאים לגרש מלה זו כצורתה מהסתפח בנחלת לשוננו, ועלינו לקבלה ולגדר משמעתה לפי עניננה פה, כי לעולם זהו העקר ולא צרופי האותיות. ולפי הענין, הדבר ברור כמו שאמרתי כי מנהג הלשון היה לכנות בשם זה קצת פרות ממיני האבטיחים והקשואים, וגם לפרות האילן נכון שם זה.

ושם מעין זה יש בערב' והוא פַאכִהה a).

שרש פכה משמש בלשון זו במשמעת נחת רוח ושמחת הנפש, ופאכהה הוא שם לקצת מיני פרות שאוכל אדם לא לשבר רעבונו אלא לשום נחת רוח, ופרשו שם זה המלונים הערבים וז״ל: א־פאכהה מא יתפכה בה אי יתנעם באכלה רטבא כאן אם יבשא כאלתין ואלבטיח. היש איזה יחס בין השם אפייה ובין פאכהה? אינני מוצא את לבי לענות על זה בודאות, אף כי דבר מצוי הוא שהבא באחת הלשונות השמיות א במקום כ ובמקום ק שבחברתה, ואולי בתוספתא הגרסה העקרית היא חפייה ובאה פה ח במקום כ. — ואף חכמי הערבים נחלקו ביחס למלה זו כענין המחלקת של התוספתא והירושלמי. בדבר השווה של הקוראן: פיהמא פאכהה ונח'ל ורמאן, נחלקו המפרשים אם גם ענבים תמרים ורמונים בכלל פאכהה או לאו. ואמר לשאן אלערב: וכבר נחלקו בו ואמרו קצת החכמים הואיל ויצאו שאר הפירות מכלל פאכהה ונפרטו בשמם ענב ורמון שמע מזה שאינם בכלל פאכהה, ואם נדר אדם שלא יאכל פאכהה ואכל ענבים ורמונים לא הלל נדרו ואינו מחלל נדר. ואחרים אומרים כל הפירות הם פאכהה ולמה פרט אותם הקראן באמרו יתעלה בהם פאכהה ותמר ורמון מפני מעלתם של התמרים והרמונים על שאר הפירות וכו', וכן מי שאומר שפירות התמר והרמון אינם בכלל פאכהה מפני שפרטם אלוה יתעלה אחרי אשר זכר פאכהה הרי הוא בור והוא נגד הדעת ונגד הלשון הערב'. ע״כ.

a) فاكهة

¹) מלה עברית, וארמ', ואין בשאר הלשונות השמיות אחות לה, ולא ידוע מקורה.

²) מרכב מן אף אִלּוּ.

שעה אחת (ברכ' כ ג). אפילו המלך שואל בשלומו (בשעת התפלה) לא ישיבנו ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק (שם ה א). אפילו הוא שוגג והיא מזידה הוא מזיד והיא שוגגת (יבמ' ו א). אפילו עני שבישראל (שמת לו אשתו) לא יפחות משני חלילים ומקוננת (כתוב' ד ד). מעשה ברבי יוחנן בן מתיא שאמר לבנו צא ושכור לנו פועלים הלך ופסק להם מזונות וכשבא אצל אביו אמר לו בני אפילו אם אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהן (ב"מ ז א). אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (ברכ' י.). אפילו אתה מושלם בכל המעלות אם אין בך ענוה אתה חסר (מסכ' כלה רבתי ג). אפילו בשעת אנינותו של אדם יצרו מתגבר עליו (קידוש' פ:). אפילו דבר עבירה יפה בעתו (מד"ר קהלת ג). אפילו חושב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה (שבת סג.). אפילו משיב רעה תחת רעה לא תמוש רעה מביתו (מד"ר ברא' לח). ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא (יומא לח:).

***אֲפִיסָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן אפס: כי הרגיש יעקב בעצמו אפיסת הכחות ויתרון החולשה (רמב"ן ברא' מז כט). עולם האמת אשר לא ישיגהו אפיסה (דוד בר י"ט בן בילא, י"ג יסודות, כד"ח). ומפני שהחשך אינו דבר כי אם אפיסת האור ואבדתו (ר' אברי' ב"ר חייא הנשיא, העבור א ט). והסיבה השלישית (של חולי הקולון) מאפיסת הרגש המעי ההוא (מאיר אלדבי, ש"א ד ב). כי המות בשאר הבע"ח אם ימותו מיתת עצמם יהיה הענין מצד חולי וכו' או אפיסת הכחות מצד הזקנה (ראשית חכמה, שער האהבה פ"ו). — ב) כמו העדר: הקב"ה ברא כל הנבראים מאפיסה מוחלטת (שם א א). כי הם לא יראו כי העמידה היא אפיסת התנועה (חזיזי מו"נ א עב). אעפ"י שהחשך והעורון אפיסות ואינן מפעולת פועל (שם ג י). והצורות הרוחניות והגשמיות אחר אפיסה גמורה (שער השמ' לאבן לטיף כג, השחר ב). אבד הגושם (של העולם) ובטל הגולם וחזר להעדרתו ואפיסתו כמו שהיה מקודם היותו (ריקנטי, אמור). כמו שהאין היא מניעת המציאות ואפיסתה לגמרה (יסוד עולם, הקד'). באפיסת נפש החיונית לשאר בע"ח (רש"ע ספרונו, פרד' רמונ' כג). אם למציאותו או לאפיסתו (ר"א ספראי, ע"ח ד). עם אפיסת חפנאי (חות יאיר שו"ת

ל). צהיבות השער וכו' מאפיסת חום התולדי ולבחורים ילבינו מרוב אפיסת חום הטבעי (מאיר אלדבי, ש"א ד א).

***אֲפִיסוּת**, ש"נ, — כמו אפיסה: השמים הם בלתי קדמונים אבל היה להם מציאות אחר אפיסות והעדר מחלט (אור עמים ספורנו יט:). בהיות שבין המציאות והאפיסות מוחלט אין שום אמצעי (שם אתלות). וי"מ שהוא האפיסות וההעדר כי הבא עד חקר תהום יגיע אל האפס (אוהב משפט לאיוב, הנגלו לך).

***אֲפִיפָה**, ש"נ, — שה"פ מן אָפַף: זכור אפיפתי בשרב וגם כי ינטו צללי ערב (ר"א קליר, ת"ב, איכה אפפתו).

***אֲפִיפְיוֹר**[1]), (אפיור), ש"ז, מ"ר אֲפִיפְיוֹרִים, — א) שר[2]): נדיב יועץ דכם וְאַפִּיפוֹר נצרו חקם ויציתוך כביור (יוצר שבת חנוכה, כאו אכן). — ב) שם לראש הכנסת הקתולית שברומא[3]), Papst; pape; pope:

---

[1]) אין משקל עברי דומה לזה ועי' הער'[3].—[2]) בארמ' אפיפיורא (ע"ז יא.) ועי' הערה שלקמן.—[3]) צ"ד כתב ונקד אַפִּיפְיֶר, אֲפִיפְיוֹרִי, ופרש גדול שבכומרים. בוקשד' אֲפִיפְיוֹר ותרגם Papa Pontifex Romanus. ובדבר מקורו התפלפלו בזה הרבה ויגר בתרגום הגרמני של עמק הבכה הערה קעו, ודר' ברלינר בספרו דה"י ליהודים ברומא, קרוים בהקבץ הצרפתי REJ XXXIV דף 218 ושם XXXVI, 105, ודר' פורגס שם XXXV, III. ויגר הביא בשם איזנמינגר בשם הרב זלמן צבי, כי אפיפיור היא מלה מרכבת: פיו יורה. אך מלבד שאיזנמינגר הוחזק שקרן, שטות המדרש הזה גלוית. בוקשד' שער שהיא המלה התלמודית איפופוידין שפרושו הדום הרגלים, והיא כנוי של גנאי. יש מי שראו בהשם אפיפיור שתי המלים ἱερεὺς παπας. ויגר בעצמו משער כי אפיפיור מרכבת מן אפי פיור, epi Pior, ור"ל ממלא מקומו של פטרוס (באיטלקית פיור). גם דר' ברלינר (בדה"י שלו) מסכים כי פיור היא צורה האיטלקית של פטרוס, רק אפי היא במקום אבי, ור"ל אבי פטרוס, וכן מצא דר' ברלינר באמת באחד הכתבים ברומא אביפיור במקום אפיפיור. אך קשה, איך נאבדו לגמרה עקבות הצורה האמתית של השם הזה ולא נשאר ממנו זולתי בהב"י ההוא? ומלבד זה ראש הכנסת הקתולית אינו פטרוס כ"א במקום פטרוס, והעקר א"כ חסר מהשם. וקרוים סבר כי זו היא המלה התלמודית אפיפיורא, ושהיא בעצמה אינה לפי דעתו אלא שבוש מהשם ἀπαπία, תאר לנושאי האבוקות לפני השרים, ונחלף ליהודים בין מלה זו ובין המלה הקרובה לה παπας שבתחלה היתה שם כללי לכל הכהנים הנוצרים, ורק עפ"י גזרת האפיפיור גריגוריוס השביעי נתיחדה להכהן הגדול ראש הכנסת. והנה בדבר השם אפיפיורא נכונת דעת רינך, שהוא בן סמך בדבר, כי

ועשאוהו (את שמעון) גלח וסוף עלה לגדול׳ עד שנעשה אפיפיור (מעשה בשמעון הגדול, גנזי נסתרות קובץ דף ג). ולפני האפיפיור מלך הגוים (כ״י כולל׳ מכנ׳ 1332 רשימ׳ שטש״נ ת״א כ׳ 448). אדונינו המלך ישמח בה׳ שולח אל מעלת האפיפיור מלאכים לפניו (מכת׳ ר״י אברב׳ לר״י מפיסא, א״כ ג). הודיעני בחסדך אדוני האפיפיור הזה אם הוא דובר שלום לכל זרעינו (שם). ונתנו לו הקהל כ״ה פרחים כדעת האפיפיור (קובץ ויכוח׳ כג.). עד שנעשה אפיפיור שלהם (מעשה האפיפיור, Steins. Letterb. 171). כי שאל מאת האפיפיור שיביאו חכמי ישראל לפניו והוא יוכיח להם שהמשיח בא (שבט יהודה שמד מ.) וישם ליאון האפיפיאור כתר הקסרות לראש קרלו (דה״י ליוסף הכהן, שנת 752=820). וכן כל הקסרים הבאים אחריו היו רודפין הנוצרים והיו הורגין את האפיפיורין וכל הנמשכים אחרי דת ישו (תוו׳ האמונה לר׳ יצחק כ״ר אבר׳ ח״א פ״ב). וצוה האפיפיור להוציא משם כסף וזהב וכלים (הגדה של זמן ומניס יונה רופא, BEJ, XLVIII, 93). וזה אנו רואים היום בגבולנו אשר בסבת ישיבת האפיפיור בארצנו נטעו בכל הארץ כרמים (אבן כספי, כ״י, רשי׳ כ״י קמברידג 206, בהערה). נודע לנו שהאניות ממלכות פורטוגאל הולכים בים לשלול שלל ולבוז בז לכל יהודי וישמעאל שימצאו בים במאמר האפיפיור (בו״ת הרא״ב ח יג). ואחר שנתגלגלו החובות בכתבי האפיפיור ובכתבי המלך שלא יוכלו לגבות בשטרי חובותיהם (שם קז ו). עד שקם האפיפיור שגזר על היהודים האנוסים באנקונה להומם ולאבדם (שו״ת מהרשד״ם, חו״מ נד). — ואפיור: על ענין הבולה שהוציא מעלת אדוננו האפיור פאולא יר״ה (כרלינר, דה״י של היהוד׳ ברומא, ח״ב דף ה, הערה).

*אַפִּיפְיוֹרוּת — כהונת האפיפיור, Papstum, papauté; papacy: בימים ההם העביר קלימנטו החמישי האפיפיאור את האפיפיורות מרומא לאביניון (דה״י ליוסף הכהן, שנת 1305). קיסר קוסטנטינו אשר מסר ממשלת הכרך הגדול לרוממות כסא האפיפיורות (כסא׳ לבית דוד, שער כח).

*אֲפִיץ, לנק׳ אֲפִיצָה, — כמו אֲפוּצָה, עי׳ אָפַץ.

*אֲפִיצָה, ש״נ, —שה״פ מן הפעל אָפַץ: אין דרך לעשות אפיצה אלא בנקבים (ר״מ מרוט׳ אהל׳ ע ג).

אָפִיק[1], ־פק, סמי׳ אֲפִיק, ס״ז, מ״ר אֲפִיקִים, אֲפִיקֵי ־פָּקֵי, — א) חריץ באדמה, שדרך שם יעברו מי הנחלים והנהרות[2], Flussbett; lit de fleuve; bed of stream: ויראו אֲפִקֵי ים יגלו מוסדות תבל (ש״ב כב יו). והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים והגבעות תלכנה חלב וכל אֲפִיקֵי יהודה ילכו מים (יואל ד יח). ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים וכו׳ ועלה על כל אֲפִיקָיו והלך על כל גדותיו (ישע׳ ח ז). והשקיתי ארץ צפתך מדמך אל ההרים ואֲפִקִים ימלאון ממך (יחזק׳ לב ו). — ב) גוף מי הנחל שוטף בחזקה, Bach; ruisseau courant; Brook: יבשו אֲפִיקֵי מים ואש אכלה נאות המדבר (יוא׳ א כ). עיניו כיונים על אֲפִיקֵי מים (שה״ש ה יב). כאיל תערג על אֲפִיקֵי מים (תהל׳ מב ב). חיל מעול כנחל איתן וכאפיק אדיר בחזיז קולות (כ״ס גני׳ מ יג). — ג) גי שנחל עֹבר בו: כה אמר אדני אלהים להרים ולגבעות לָאֲפִיקִים ולגיאות הנני אני מביא עליכם חרב (יחזק׳ ו ג). ורעיתים (את הצאן) אל הרי ישראל בָּאֲפִיקִים ובכל מושבי הארץ (שם לד יג). — ד) בד עב ארוך[3], Stange, barre; bar: עצמיו (של הבהמות) אפיקי[4] נחשה

הכונה במלה זו היא שר חמש מאות (REJ, XXXIV,239). ובנוגע לשמוש המלה אפיפיור לכנות בו את ראש הכנסת הקתולי׳ דעתו של דר׳ פורגס (כהקכן REJ XXXVI בנזכר למעלה) היא אמנם כמו כן שהיא היא המלה התלמודית אפיפיורא, אלא שלפי דעתו בכונה השתמשו בה היהודים במלה זו, שיש לה קצת דמיון להשם papa, כדי שלא לשאת את השם הנוצרי הזה על שפתם, כמו ששנו הרבה שמות, קצת במקום פסח של הנוצרים וכדומה. וזהו היותר נכון. על כל פנים, בזה בודאי צדק קרויס נגד דר׳ ברלינר שהחליט כי היהודים התחילו לכנות את ראש הכנסת הקתולית בשם אפיפיור לא קדם המאה השש עשרה לספה״נ, וצדק קרויס באמרו כי נזכר השם הזה במשמעה זו בכתבים מהמאה השלשה עשר, אפילו אם נסכים לדעת דר׳ ברלינר כי מה שבא בהתוספות בב״י אחד של הלברשטט בזה״ל אפיפיור הוא אמרכל ממונה על כל הנוצרים, ע״כ, אינו באמת מבעלי התוספות והוספה מאוחרת היא.

[1]) משרש אפק, עי״ש. — [2]) בסוריות אפקא. בשאר לשונות השמיות אין לו רע במשמעה זו. — [3]) כך רד״ק ורלב״ג, ועי׳ לקמן. — [4]) ת״י: פצידי. מנחם לא הזכירו ולא בארו. ריב״ג פרש תעלות ומגרים אך הביא שיש מפרשי סחוקים. ובפרוש זה החזיקו רש״י וראב״ע, אך באמת זה לא יתכן לפי הענין, כי אין לאמר: חזקי נחושה, או חזקי מגנים. ואעפ״י שפרושו של ריב״ג נכון לפי הדקדוק, ויש לו כעין מקור במשמ׳

 אפיקומן

גרמיו כמטיל ברזל (איוב מ יח). גאוה [1]) אֲפִיקֵי מגנים (שם מא ז). ← והשתמש בו המליץ במשמעת הבצר של מתכת: הללוהו צאצאי אדמה אבני יקר אפיקי נחושה כסף וזהב (אסף ג, מט ח). — ה) ת״ז, לנקב׳ אֲפִיקָה, מ״ר אֲפִיקִים, אֲפִיקוֹת, — חרוץ [2]), מהיר, חכם, clever ; habile ; geschickt : שופך בוז על נדיבים ומזיח אֲפִיקִים [3]) רפה (איוב יב כא).

***אֲפִיקוֹמָן** [4]), ־קימין, ־קומין, — א) תשלום משתה של שמחה, שיר וזמרה שבסוף הסעודה, הליכה בסך מבית לבית, מחבורה לחבורה, שיר תהלה או דרשה לגבור וכדומה, Nachtisch=Unterhaltung divertissements aprés le repas ; aftermeal entertainement: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן [5]) (פסח׳ י ח). — ב) *מה שאכלים בקנות סעודה Dessert : אין מפטירין אחר הפסח אפיקימון כגון אגוזים ותמרים וקליות (תוספתא פסחים י יא). — והשתמשו במשמעה זו הסופרים: ואחר הצביאהו צמאון ארוך ויועילהו ההעתקה לאפיקומן גרגרי הצוקר הגדולים (קאנון ג כ כ). וגם נאות לאצטומכא העתקת האפיקומן הצמוקים המחוקים (שם ג יג א לג). והנה חשבו קצתם כי היותר מועיל לדחיית תאות הטין שיאכל בריקות נפש אפרוחים צלויים ויאכל באפיקומן ממנו אחר המאכל (שם שם כ ז). ומן האפיקומן (ראוי שיאכל בעל השבר) הערמונים והלבבות אשר אין בהם חדות (שם ד ה כ יח). — ג) ״פרוסה של מצה שיאכלו היהודים בתם סעודת הסדר של ליל א של פסח: פעם אחת שכח רבי ולא אכל מצת אפיקומן (רמ״י בהל׳ פסח שלו). וחציה (של

א של אפיק, ולכן החזיקו בפרוש זה כל האחרונים. אעפי״כ אינו נראה לי מפני המליצה אפיקי מגנים, כי אם אמנם אפשר לכנות את העצמות בשם שפופרות, הנה זה אי אפשר בנוגע למגנים, כי מה עניו שפופרות למגן שצורתו הוא כעין לוח שמחזיק הלוחם בידו ? . לכן יתר אני רואה דעתו של הרלב״ג והרד״ק, שפרשו אפיקי נחושה חתיכות גדולות, אעפ״י שאינני יודע מקור לזה. — [1]) לפי נוסח׳ תרגום השבעים והולג׳: גֵּוָה, עי׳ זה. — [2]) אולי דומה לו בתלמוד פקיע, עי׳ זה. ואולי עוד כמו חרוץ וחריץ, כן משמש גם המלה אפיק בשתי המשמעות, אפיק חריץ ונחל באדמה, ואפיק חרוץ. — [3]) כמעט כל הקדמונים והאחרנים פרשו אפיקים זה במשמ׳ חזק וגבור, תרגום: נקיף. מנחם: אבירים. ריב״ג: חזקים, וכן רש״י, אבן עזרא, רד״ק, וכל הבאים אחריהם. ואעפ״כ נראה לי יתר לתת למלה זו משמ׳ של מהיר וחרוץ, ראשית מפני שזה נאה לפי הענין, ושנית מפני המלה התלמודית הדומה לה פקיע, וגם מפני היחס שיש כנראה בעברית בין המושג של החריצים באדמה ומושג החריצות.

[4]) כך במשנה, וכך נקוד ברוב ספרי ההגדה המוקדים, ובהתשבי אֲפִיקוֹמָן, ־מָן. ומקורו בלשון יונית ἐπικώμιος, ועי׳ לקמן. — [5]) כבר בימי בעלי התלמוד החלו לפקפק מה היתה הכונה בימי המשנה במלה זו. רק זה ידעו בברור כי רצו לאמר במלה זו איזה דבר שעושים בסוף הסעודה, ושאלו בגמ׳ שם קיט: מאי אפיקומן אמר רב שלא יעקרו מחבורה לחבורה ושמואל אמר כגון אורדילאי לי וגוזליא לאבא ורב חיננא בר שילא ור׳ יוחנן [אמרו] כגון תמרים קליות ואגוזים. ובירושלמי: ר׳ סימון בשם רבי אינייני בר רבי סיסיי מיני זמר. והנה לא יוכל להיות כל ספק בדבר כי זו המלה אפיקומן היא היא המלה היונית ἐπικώμιος, ושמושה במשמעת מה שנוגע להמשתה, והוא משתה של שמחה בימי החג, בפרט משתה לכבוד אלוה היין בכוס, וגם לכבוד נצחון וגבור, וכדומה, ובסוף המשתאות האלה היו מנגנים ומזמרים ויוצאים במחול, והיו עברים בחבורה גדולה בחוצות על פני בתי ידידים ובפרט על פני בית האהובה גם היו שרים שיר תפלה ודרשים דרשה לכבוד גבור מנצה וכדומה, ולכל זה יחד היו אמרים ביוני׳ ἐπικώμιος. ואין ספק בדבר כי במשמעה זו השתמש גם מסדר המשנה, ורב שהצטין בחוש הלשון ובצחות הלשון פרש היטב שלא יעקרו מחבורה לחבורה, וכן נכון ומדיק פירושו של ר׳ אינייני בהירושלמי מיני זמר ולזה בודאי נכון הפעל מפטיר, בפרט להזמרה והדרשות. אך בזמן קצת מאוחר כששבתו שיר וזמרה מקרב היהודים נשאר עוד השמוש במלת אפיקומן לתשלום הסעודה, אך הצטמצם לרבוי מיני קנות סעודה, וכדומה, ובמשמעה זו פרשוה שמואל ורבי יוחנן אעפ״י שאי אפשר שנתכונו באמת בתחלה באפיקומן למשמעה זו, שיש לה שם קבוע קנות סעודה, מיני תרגימא, אפיה, וכדומה. וכן אין, נכון לזה הפעל מפטירין. ובמשמעה זו פרשוה כל המפרשים הקדמונים, מפני שפרושו של רב לא היה מובן להם, מפני שנשכח מהם מנהג היונים. בהערוך: אין עושין סילוק לאכילת ממיני מגדים כמנהג כל הסעודו׳. רש״י פרש המלה במדרש מלים המוני: ולשון אפיקומן הוציאו והביאו מיני מתיקה. ע״כ. וכן רשב״ם, וכן רוב האחרונים. ורמב״ם בפרוש המשנה: ואפיקומן הוא אכילת הפרפְרָאות שאדם אוכל אחר סעודתו כגון מיני קטניות והזרעים הקלויים והגרוגרות והצמוקים והשקדים. ע״כ. ר׳ אליהו בהור: אפיקומוס נקרא (ביונית) סעודה גדולה, ומה שאוכלין אחר הסעודה נקרא אפיקומן. מהחדשים, ל׳ לֶו (בספרו פרקי החיי׳) פרש כמו פרושו של רבי אינייני בירושלמי. לוי בדה צרוף יוני שלא היה מעולם בלשון יונית. קוהוט: ממילה מוכן, מלשון פרסית אבכאמא, ור״ל שום וצנון. יסטרוב וקרויס תפסים החבל בשני ראשי׳. ע׳ לֶו כמו ל׳ לֶו. דלמן ἐπικώμιος Tischlied.

המצה) כורך אותה בקצת המפה ומניחה עד לאחר סעודה וכו' והיא הנקראת אפיקומן (שבלי הלקט פסח, סי' ריח). ונוטלין חצי המצה הנקראת אפיקומן (שם). ולפני קריאת ההגדה יפרס אחת מן המצות ויתן חציה בין שתי השלמות לחובת אבילת מצות והחצי תחת המפה למצות מצה אפיקימון הנאכלת באחרונה ואם שכח ולא אכל מצת אפיקומן וכו' (אבן ירחי, המנהיג). מניח חציה (של המצה) בין שתי השלמות וחציה תחת המפה לאפיקומן (סמ"ג מ"ע, סי' מא). ובוצע האחת (מן המצות) לשתים ושומר חציה לאפיקומין (טו"ת הרא"ש, יד ה). צריכין לשבר אחת מן המצות לאפיקומן וכו' ויניח האפיקומן לפניו ע"ג השלחן תחת המפה זכר לצרורות בשמלותם ויבצע האפיקומן בשנייה אפיקומן אוכלין בגמר סעודה (מהרי"ל סגל, מנהגים). ויקח מצה האמצעית ויבצענה לשתים נותן חציה לאחד מן המסובין לשומרה לאפיקומן (ר"י קארו, טו"ע או"ח תעג). אם שכח ולא אכל אפיקומן וכו' (שם תעז). ואחר שאכל די צרכו אוכל מהאפיקומן הצפונה כזית זכר לפסח (משנת חסידים לי"ל פסח פי"ג). לכך נהגו העולם לתת האפיקומן תחת המפה זכר לצרורות בשמלותם (תזקוני כא יב לד). ואחר כך לוקח המצה האמצעית ופורסה לשנים הפרוסה יותר גדולה יקח לאפיקומן ויניח אותה במפה על השולחן (הגדה, הו' יעקב מלקריאה, משנת שכא). ויוציא האפיקומן כמו שהוא כרוך במפה וישלשל לאחוריו וילך בבית ד"א ויאמר כך היו אבותינו הלכים משארותם צרורות (מהרש"ל פו). יצניע האפיקומן בין כר לכסת תחת מראשותיו (ר"י עמדין, נתיב יתן). טעם למנהג שהתינוקות לוקחים האפיקומן וכו' (ח"י, הוכא בכאה"ט תעג). אחר שאכלו ושתו נוטל אותה חציה שהיא בצד השולחן ואוכל כזית בהיסב השמאל ונותן לכלם וזהו אפיקומן (גלי אש על ההגדה, ר"א ממודינו). הריני מוכן ומזומן לקיים מצות אכילת אפיקומן לשם יחוד וכו' (הגדה בית חורין, שנת תקסו). סגולה בחונה ליוצא לדרך יוליך עמו כזית מאפיקומן כי ע"י זה מבריח המזיקין (דרך ישרה, ש' הסגולות).

***אַפִּיקוֹרוֹס**[1], ־קורס, ש"ז, מ"ר ־קורוֹסים, ־קוֹרְסִים. — כופר באלהים, מכחיש בתורה ודת ופורק כל ע"ל מעליו, **Freidenker, Ungläubiger; mécréan épicurien; freethinker, atheist**: ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים ואפיקורוס (סנה' י א). ר' אלעזר אומר הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס (אבות ב יד). אפיקורוס נכרי אפיקורוס ישראל (סנה' לח:). והנחש היה ערום וכו' רבי ירמיה בן אלעזר אמר אפיקורס היה (מד"ר ברא' יט). ורבינו סעדיה הגאון ז"ל שכת' בספר המבחן ובתשובותיו על בן סקליה האפיקורוס ועל זולתו החולקים ומאריכים לשון על התורה ועל הקבלה מה שיספיק לכל שומעיו (רמב"ע, ערוגת הבשם, ליון ב קלו). אפיקורוס הכופר בפינות התורה (ר"י אברבנאל, נחל' אב' ב). וכל הכופר באלו הדברים (מעשי נסים שבתלמוד) ומלעיג עליהם הרי הוא אפיקורוס (תגמולי הנפש כו). אפיקורס שם אחד מהיונים שהיה כופר באל יתברך ואומר אין אלהים ורז"ל שמשו בו בזה השם לכל מי שכופר באמונתו (רשב"ל דורא, מג"א א ב). —ומ"ר: שהיו (ישראל) אפיקורוסים (ספרי דברים יב). המינין והמשומדים והמסורות והאפיקורסין ושכפרו בתורה (תוספת' סנה' יג ה). המינין והמסורות והאפיקורסים שכפרו בתורה (ר"ה יז.). שאומרים ליה לאדם אל תלך בין האפיקורסים ואל תכנס לשם שמא תכשל בם (אבו' דר' נתן ב). ימח שמם של אפיקורסים שהרי אומרים אין תחיית המתים (ילק' חקת, רמז תשסד). אעפ"י שתלמד דעות האפיקורסים לדעת איך תשיב עליהם השמר שלא יעלה בלבך דבר מן הדעות ההם (פי' המשנה להרמב"ם אבו' ב יד). בימי ר"ג רבו האפיקורוסין בישראל וכו' עמד הוא ובית דינו והתקין ברכה אחרת שתהיה בה שאלה מלפני השם לאבד האפיקורוסין (הוא' הל' תפלה ב). שלשה הן הנקראין אפיקורסין

---

[1]) על שם הפלסוף היוני אפיקור Επίκουρος. א"ב נקד אַפִּי-, צ"ד אֵפִי-, מער' הסער' אֶפָ-, בוקשד' וכשת' אֶפִּי-, במשנ' מנק' נדפ' אֶפִּי-, וכך היה ראוי לפי ההקש ולפי הברת השם אֶפִּיקוֹמן. ואעפי"כ, ההברה המקבלת של ספרדים ואשכנזים היא אַפִּי-, ר"ל פ דגושה דגש קל. וכן נקדו לוי ויפטר' וכן העתיק קרוי"ס -api. רק מה שהעתיק ההברה השניה -ku אינו נכון, כי ביחיד בין ספרדים ובין אשכנזים קוראים ק חלומה ולא שרוקה, רק ברבים קוראים האשכנזים בקריאה בספרים ק שרוקה, וכן נקד א"ב ברבים אפיקֻורוסים, ואולם בדבור בלשון יהודית הוכרים גם האשכנזים -ko.

האומר שאין שם נבואה כלל ואין שם מדע שמגיע מהבורא ללב האדם והמכחיש נבואתו של משה רבנו והאומר שאין הבורא יודע מעשה בני האדם (רמב"ם תשו' ג ח). האפיקורוסין שאין עובדין עכו"ם ואין מחללין שבת כגון צדוקין וביתוסין וכל הכופרים בתורה שבע"פ (הנ"ל, הלכ' עירו' ב). והאפיקורסין הן שכופרין בתורה ובנביאים מורידין לבור ולא מעלין (סמ"ג סי' קסג). כתות האפיקורוסים אשר נאמר עליהם כחשו בה' ויאמרו לא הוא (חובת הלב, ש"י ערמאה ז). האפיקורסים הגמורים אשר כחשו כל שום אלדות והיא תכלית הרשע וההתפקרות (שם). בהמצא לפניך אפיקורס חרוץ שהוא מחליק לשון לוכד חכמים בערמתם וכו' לזה אין די שישנא אותו בלב וכו' באותם האפיקורוסים שונאי ה' אתקוטט (טעמ זקנים). תקנו להזכיר (בתפלה) מדת לילה ביום להוציא מלב האפיקורסים שאומרי' שמי שברא אור לא ברא חשך (תלמידי ר' יונה, ברכ' יב).

***אַפִּיקוֹרְסוּת**[1], ש"נ, — דעתו של אפיקורוס, כפירה בעניני אמונה ופריקת על בדת: אמר רב נחמן בר יצחק מיד נזרקה בו (בינאי המלך) אפיקורסות (קידו' סו.). הרחק מעליה דרכך זו אפיקורסות (אבות דר"נ ב). וכשנכנס ר' חנינא בן תרדיון לאפיקורסת גזרו עליו שריפה (במחו' ח). שמלאכים אין ביניהם לא איבה ולא קנאה ולא שנאה ולא אפיקרסות ולא תגרות ולא מחלוקת (ד"א זוטא, השלום). אחר שניתנה התורה האלדית וכו' אין ספק שנתמעטה כח האפיקורוסות (חובת הלב, ש"י ערמאה ז). ואפילו הרשעים מהם הנוטים למינות ואפיקורסות אין ההבל של הגוים חשוב בעיניהם לכלום (חמדה גנוזה, סעדיה אבן דיאן, ע"ד האנוסים). לא מצאתי שיספק ויפקפק באמונות הללו (של האחדות וכו') זולתי קול כאוב מארץ מאיזה צבוע האפיקורוסות אוזב המינות (כסא' לבי"ד א א).

***אָפַף**[2], פ"י, עת' אֹפַף, תֹאפַף, ונסתר יופף במקום יאפף, — כמו הפך, בפרט את האדמה בהמחרשת, umwenden ; tourner ; turn over: היתה שדהו זרועה חטים ונמלך לזרעה שעורים ימתין לה עד שתתליע ויופף[3] ואח"כ יזרע אם צמחה לא יאמר אזרע ואח"כ אופף אלא הופך ואח"כ זורע (כלא' ב ג). יאפוך (רש"י לונץ בשם מאיר בר"י, תמוז תרס"ו).

***אִפְּכָה**[1], ש"נ: אמר לו כיצד אתה שונה אמר לו אפכה אמר לו בשביל כך לא אמר לך כלום (הלכ' פסוק' רב יהודאי גאון, עמ' 72).

א. אפל[2]), ממנו אֹפֶל, אָפֵל, *אפל, אֲפֵלָה, מַאְפֵל, מַאְפֵּלְיָה.

אֹפֶל, ש"ז, — העדר האור, חשך, Dunkelheit ; obscurité ; darkness: ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר ומאֹפל ומחשך עיני עורים תראינה (ישע' כט יח). הלילה ההוא יקחהו אֹפל אל יחד בימי שנה (איוב ג ו). כי טוב קויתי ויבא רע ואיחלה לאור ויבא אֹפל (שם ל כו). כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר לירות במו אֹפל לישרי לב (תהל' יא ב). כי הוא (אלהים) יצילך מפח יקוש וכו' מדבר באֹפל יהלך (שם צא ג-ו). — ועי' חֹשֶׁך.

אָפֵל, ת"ז, לנק' אֲפֵלָה, מ"ר אֲפֵלִים, -לות, — א) שאין בו אור השמש, dunkel ; obscur ; dark: הלא חשך יום ה' ולא אור ואפל ולא נגה לו (עמוס ה כ). בית האפל אין פותחין בו חלונות לראות את נגעו (נגע' ב ג). בית האפל וחלונותיו מוגפות (תוספ' שם א ח). אם היה בית אפל מותר (שבת פו.). בכל יום הבית מאיר והיום אפל שמא יום המעונן הוא (יומ' לה:). — ומ"ר: ומדליקין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלים (פסח' ד ד). מבואות אפילות היו מביתו (של שאול) לבית המדרש והיה מדליק נרות בהם כדי להאיר בהם לרבים (מד"ר ויקר' ט). שהיה השעה אפלה להם כלילה (שם

---

[1]) עי' הערה לאפיקורוס.

[2]) עי' הערה שלקמן. — [3]) כבר העיר ע"ז הרמב"ם ואמר וז"ל: ויופף ויהפך אחד והם הבקיאים בל' הקודש אפשר שיהיה אצלם זה הלשון שהיו אומרים הופך ויופף וענינם אחד וזה אינו חידוש בלשוננו שהרי יאמר ילך והלך והם ב' עיקרים משתנים והענין אחד. וכשיהיה הפעל העבר הפך יהיה הפעל העתיד ממנו יופך ואופך. עכ"ל. — אלא שנראה מדבריו שסבר, כי היה פעל יָפַף, ובינוני יוֹפֵף, וא"כ הנה העתיד צריך להיות אֵפַף כמו אֵלֵד וכמו אֵלֵךְ. וממה שאמרו אופף, יופף, בעתיד נראה שהפעל היה מנפ"א, כמו אוֹכַל, יוֹכלוּ, תֹמְרוּ.

[1]) כמו מעלה, חֲלִילָה, וכמו נְגֻדָּה, ד רפויה ומלעיל. — בארמ' איפכא, איפכא מסתברא, מצוי הרבה במ"מ של הלכה בתלמודים, ונקד בוקשד' אִפְּכָא, ולוי ע"פ ההברה המקבלה של האשכנזים איפכא, ותימני' אִיפְּכָא.

[2]) שרש משתפות בו עברי' וערב' וארמ'.

כו). — ובהשאלה, אדם אָפֵל, שאין לו ברק וזהר, נרדף עם שפל: כי האש ואורו יסתפקו בו השפלים ה א פ ל י ם (יוסיפון פב). וכשמחשב (האדם) בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה א פ י ל ה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות (רמב"ם יסודי התור' ב ב). — ב) גוף אפל, שאין האור עבר דרך בו, שאי אפשר לראות דרך בו, undurchsichtig; opaque: כי הגוף א פ ל (ספ' הישר לר"ת ה).

אָפַל[1], פ"ע, עת' יֶאֱפַל, — נעדר האור, היה אפל, sich verdunkeln; s'obscurcir; darken: עש־ת השבטים ש א פ ל [2]) להן כך עתיד להאיר להן (סנהדרין י ג). ו א פ ל סהר עמם ובאה שמש בעוד יומם (ר"י הלוי, היום לא יום רנגה). הכוכבים א פ ל ו והגבעות התקלק־לו (על מלכת האלפסי, בסוף ספ' הגה' הרי"ף). ויהי כי א פ ל הלילה והנה הארי בא לגנב (משלי סנדאבר).

— נפ', נֶאֱפַל, — נעשה אפל מפני גוף אחר, verdunkelt werden; devenir obscur; darken: ומפני זה אתה מוצא צורות הלקות בגוף הלבנה וערך ה נ א פ ל ממנו עומד על קצבה אחת בכל המקומות אשר הוא נראה שם (ר"א ב"ר חייא, צור' הארץ ב). — ובהשאלה: נֶאֱפָלִים נשפלים בתגרת רודה ולוחץ (סדור מנהא"ל, סלי' לוס גדליה, אי בכל ממשלתו).

— פֻּעַ', אֻפַּל: בזויים הם ונשפלים שעריו גם מ א ו פ ל י ם (ר' מכור' בן ניכן, בימי רסע"ג, ליקוט' קדמ' סו). לעת העיר אורח ממאפל עולם היה תוהו ו מ אֻ פ ל (א ר"ה, אמן אדירי). מאורה האר ותאיר מְאֻפֶּלֶת (סליח' יוס ד, אי כל נפלאות). טרם יהיה לך העולם חשוך ו מ א ו פ ל שלא יאירו לך המאורות (רשב"ס, קהל' הוצאת ילניק יב ב). — וביחס להעינים: העין ה מ א ו פ ל ת והמנושפת (אסף הרופא, כ"י מינכן, 48). — ובהשאלה: ודר' יהודא בן בבא ודר' יהודא בן בתירא כלם (ר"ל כל דבריהם) מסובבות זו בזו ומאופלות ביותר (רב נמה גאון, תש' גא' ירוש' קיא).

— הִפְעִ', הֶאֱפִיל, יַאֲפִיל, מַאֲפִיל, — א) פ"ע, היה אפל, dunkel sein; être obscur; be dark: מה היום מ א פ י ל ומאיר (סנהד' י ג). — ב) פ"י, עשה אפל, verdunkeln; obscurcir; darken: מרחיקין את האילן מן העיר וכו' משום שעומד ו מ א פ י ל (ירוש' ב"ב ב יג ג). ומכנגדן (של החלונות צריך להרחיק כותלן) שלא י א פ י ל (ב"ב כב:). היתה החלון למעלה בכותל ובנה חבירו כותל כנגד החלון למטה אם היה מראש הכותל שבנה עד החלון גובה ארבע אמות או יותר אינו יכול למנעו אע"פ שלא הרחיק מכותל החלון כלום שהרי לא ה א פ י ל עליו (רמב"ם, שכנ' ז ג). אם רצה בעל החצר לבנות כותל בסוף חלקו בונה בפני האכסדרה ואע"פ ש מ א פ י ל עליו (שם י). ולדבריכם לא הנחתם בית לזרעו של אברהם אבינו בית שיהיה בו חלונות לאורו כי כל אחד יבנה ו י א פ י ל וכו' (תשו' ר"ת, הוצ' מק"נ 197). אין מוציאין זיזין וגזוזטראות לרשות הרבים אא"כ היו למעלה מגמל ורוכבו והוא שלא י א פ י ל הדרך על בני רשות הרבים (הוא, נזקי ממון יג כד). — והאפיל בדבר: ות"ח מ א פ י ל בכסותו (נדה יז.). — ובהשאלה הֶאֱפִיל את: ואל תתן עיניך בממון שאינו שלך שהוא מ א פ י ל אותך כאישון לילה ואפילה (ד"א זוטא ד). כשיבא גוג הקב"ה מ א פ י ל ו ומכסה עליו (תנח' בובר נח כא). בי כשופי רשעה יאפילו נגה צדקה (רנה"ו, חכמת שלמה ד יב).

— הָפְעַ', הָאֳפַל, הָאָפְלוּ: שני מקדשים אשר במעלה ובמטה זה על גבי זה הָאָפְלוּ בעלטה (קינה, על חרבן בית המקדש).

אֲפֵלָה, ש"נ, מ"ר אֲפֵלוֹת, — כמו אפל: ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך אֲפֵלָה בכל ארץ מצרים שלשת ימים (שמות י כב). והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור בָּאֲפֵלָה (דבר' כח כט). יום חשך וַאֲפֵלָה יום ענן וערפל (יואל ב ב). ואל ארץ יביט והנה צרה וחשכה מעוף צוקה וַאֲפֵלָה מנדח (ישע' ח כב). לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות בָּאֲפֵלָה ידחו ונפלו בה (ירמ' כג יב). בנשף בערב יום באישון לילה וַאֲפֵלָה (משלי ז ט). דרך רשעים כָּאֲפֵלָה לא ידעו במה יכשלו (שם ד יט). ראוה שנתיחדה עמו ב א פ י ל ה (תוספתא גיט' ז ד). למלך שעשה סעודה וכו' ועלו למטותיהן ב א פ י ל ה וכו' (שמחות פ"ח). אמר (נח לחם בנו) אתה מנעתה אותי מלעשות דבר שהוא ב א פ י ל ה לפיכך יהיה אותן האיש בעור ומפוחם (מד"ר בראש' לו). — ועם

---

[1]) בערב' אַפַל a) שקע השמש, הירח, הכוכבים. — [2]) כך בקצת דפוסים ישנ', ובדפוס' אחרים אפילה.

a) أَفَلَ.

כנ׳ : וורח בחשך אורך ואפלתך כצהרים (ישע׳ נח י). — ומ״ל : נקוה לאור והנה חשך לנגהות באפלות נהלך (ישעי׳ נט ט). — ואמר המשורר : ואת אפלם יכסה באורותיו, ונגה וחוג כוכב וטהר אשר יזהיר ברחקו, ואם יקרב ילבש באפלותיו (רחב״ע, כשם אל אשר אמר). — ובהשאלה : חשך אור שכלו וכבה נר תבונתו בגבור אפלת תאותו עליו (חו״ה הבטחון, שער ו). — ־בן אפלה, כנוי של נערה : אמר לו (החנוני להלוקח) בן אפלה כלום אין בידך ואתה מבקש ליטול שמן ויין (הובא במג״א לרשב״ל דוקן, אב׳ ג י, בשם אדר״נ [1]).

***אַפְלָטוֹנִי**, ת״ז, לנק׳ ־טונית, מ״ר ־טוניים, ־ניות, — של הפלסוף אפלטון, כמו אפלטון, ברוח אפלטון, הנמשכים אחרי אפלטון : ולפי האמת דעתם זה דומה אל מציאות הצורות האפלטוניות שהניחו אפלטון וסיעתו (רא״בי דעת, אלגילא ג ב). ואשר ראה דברי קדומי הפלסופים וגם כן קצת דברי האפלטוניים (אלי׳ דלמידיגו, בחינ׳ הדת).

אפן[2]), ממנו אולי אופן, ואולי אֹפֶן או *אָפְנָה [3]) — אפנה, אפנים.

אֹפֶן[4]), בכנ׳ אפניו, — בהדבור : דבר על אפניו, ובמשמ׳ כראוי לו, כהגן, בכל תקונו, schicklich; convenablement; becoming : תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבֻר על אפניו [5]) (משלי כה יא). — ומצוי שמוש זה בספרות : ורמזתי כאן לישב המקרא על אפניו (רש״י ויקר׳ יג נה). והם סדורות דבר דבור על אופניו זו אחרי זו (הקד׳ סמ״ג). והיד כותבת דבר מה לעתים בלתי דבור על אופניו (כסא׳ לבי״ד א ב). ואפני בחינתו הוא בחינת שלמות האיש ההוא (מו״נ ב מ). שאנחנו נסכל עלת קצתם ולא נדע אפני החכמה בהן (שם ג ו). — ובכמי׳ : אפני ראיותיהם והקדמותיהם בקיום חדוש העולם (שם א עא). — ובנסתרים רבים : ויהי כראות השר השירים ההדורים, על אופניהם דבורים, והמליצות הנמרצות בזהב החן משובצות, נפל ארצה על פניו (עמנ׳ מחב׳ יב). — וביחי׳ : כל זה וכיוצא בו אי אפשר להלמו ולישבו על אפנו (עבודת הקדש, ר״מ בן גבאי, יח).

א. **אִפֵּן[1]), פ״י, עת׳ יאפון לאפן, — הסב האופן, ובהשאלה הפך, החריב, umwälzen; renverser; overtrow : ישך (מלך מקדון) כשך שפיפון, חבלו טמן לספון, נופף ידו לאפון, הר ציון ירכתי צפון (מנח׳ כ״ר מכיר. שבת חנכה אין מושיע, ב). טעמי חין יחפון, כתר מהם לספון, ומשביע לאפון, על ראש מלך מלכי המלכים (ארחא׳ ומלא׳, שמיע״ל)

— נפ׳, ־נאפן, — א) הוסב : והאופן לצד נאפן (סמך לעד, יוצר להפסקה ב). — ב) נמתח על האופן, והוא אחד ממיני הענוי, gerädert werden; être roué; be suppl. on the wheel : בקרוצנכא נאפן

---

[1]) לא מצאתי זה באדר״נ שלנו.

[2]) שרש שיש ספק אם היה בעברית הקדומה. לפי דעת קצת מזה בעברית אופן ואפניו. בשאר הלשונ׳ האחיות כמו״כ איננו שרש מצוי. בערבי׳ משמש בלשון חליבת הנאקה וכדומה. בסורי׳ יש השם אופנא חלזון עגול, ואפנא, פרכת אהל, חדר האורחים. — [3]) Barth, עי׳ לקמן.

[4]) מנחם ורד״ק, ורוב החדשים, ועי׳ הערה שלקמן. — [5]) אחת המלים שבאו רק פעם אחת בתנ״ך ונתלבטו בה המפרשים והמדקדקים הרבה. יונ׳ תרגם פסיאית. אך משמעתה של מלה זו פסיאית אינה ידועה בברור. ורדב״א הקראי פרש אפניו מלשון פניו, אמר וז״ל : וקד תג׳י זאידה נחו דבר דבור על אפניו על פניו יעני קולא מקולא על גהתה. ורצה לומר בעברית : וכבר בא (האלף) נוסף כמו דבר דבור על אפניו על פניו (לקו׳ קדמ׳ קלח). מנחם אמר : ואין מגזרתם (של המלים אופן, אופנים) דבר דבור על אפניו, כי פתרונו מתוקן על פי הדבר. ע״כ. — עכ״פ הוא סובר כי האלף בה יסוד ושרשו אפן, כי הוא מדמה אותה לשאר השמות ממשקל פֹעֶל, ארח, קדש, שרש, וכו׳. וחלק עליו ריב״ג ונטה לדעת רדב״א : אבל דבר דבור על אופניו אינו מזה אך האלף בו נוספת ועקרו על פניו. ע״כ. וכן הרמב״ם (הקד׳ מו״נ בגוף הערבי) תרגם בערב׳: הוא אלכלאם אלדי קיל עלי וג׳היה. ע״כ. רש״י: על כנו ודוגמתו נשאתי אימיך אפונה, מבוססת ומיושבת בקרבי ואין זה מגזרת אופן וגלגל שאלו כן היה נקוד פתח תחת הפא כמו האופנים ולא יפול בו נקודת חטף קמץ. ע״כ. הרד״ק בשרשים : על אפניו על גלגליו והוא משקל אחר והוא עד״ם מיושב על מקומו ומשקלו חפניו שהוא מן השניים (ר״ל זוגי) והיחיד ממנו חופן כן האחד מזה אופן (ר״ל אֹפֶן). ע״כ. וכן נפלגו בזה החדשים. רבם סוברים כמו רד״ק, וקצתם מפרשים כמו המלה ערב׳ אפאן a) במשמ׳ עת, ור״ל דבר בעתו. אבל ברט (Barth, ZDMG 42,345) שב לדעת רדב״א הקראי וריב״ג שפרשו אפניו מלשון פנים, ואמר כי המוכרת הוא אִפְנָה, ואפניו הוא היחיד מן אִפְנָה, והסתיע גם הוא ממליצת הלשון הערבית שאומרים עלי וג׳הה b).

[1]) פעל נגזר מהשם אופן.

---

a) إِفَّان b) علي وَجْهِهِ

ר' אפרים ב"ר אליעזר הלוי (הזכר' נירנב', QGJD,II,4). ונאפנו נקיי הדעת על קדוש השם (שם דף 59). יזכר נשמות הרוגי ושרופי של הקהילות והישובים עם בשמות איוש"רול שנהרגו ונטבעו ונאפנו ונתלו ונעקרו ונקברו חיים ונתייסרו בכל מיני מיתות על קידוש השם (שם דף 85). נטבחו נגררו נאפנו (זולת גזרת פורלהים, סלית' וירמס).

— פע', *אִפֵּן, — ענה אותו במתיחה על האופן, : rädern ; rouer ; break on the wheel ותפשו את אם המשוגע (היהודי שהרג נערה נוצריה) ואת אחיה וכו' וקברו את האשה חיים ואת אחיה איפנו וקלעו באופן (זכרי' הפר' בר יעקב, QGJD,II,73).

— הפע', הִאֱפִין, — הסיר וסלק על ידי אפינה וגלגול : מוקש עם זה להאפין ולגלגל (ר"א קליר, אז מלפני).

ב. *אָפַן[1], פ"י, — עשה על אפניו, סדר, — אִפֵּן, ערוך בסדר על אפניו : ויחנו אלה נוכח אלה אפונים מחנה אש מול מחנה קש פנים בפנים (אמץ גבורי, אחר פסח).

אָפְנֶה, עי' אֹפֶן.

*__אָפְנָה__[2], ש"נ, — צורה, האופן שמתקבלים בעת מן העתים בפרט בעניני הלבושים והתכשיטים והמנהגים וכיוצא בזה, Mode. נתחדשה מלה זו בהשקפה שנת א' תתלו, ופשט השמוש בו מאד בדבור בעברית בא"י ובהעתונים.

*__אָפַנַּיִם__, — מכונה על שני אופנים ירכב האדם עליה ויניענה ברגליו ותרוץ במהירות גדולה, Fahrrad; bicycle : נתחדשה בהשקפה ופשט השמוש בה בדבור בא"י ובהעתונים העברים.

אפס[3]) ממנו אָפֵס, אֶפֶס, אֹפֶס, *אַפְסִי,

אֶפֶס,

א) ש"ז, כנ' אפסי, מ"ר אפסים, סמי' אַפְסֵי, — א) קָצֶה, קֵץ, Ende; extrémité; end, extremity : אליך גוים יבאו מאפסי ארץ (ירמ' יו יט) ומשלו (של מלך המשיח) מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ (זכרי' ט י). כי עתה יגדל עד אפסי ארץ (מיכה ה ג).

וידעו כי אלהים משל ביעקב לאפסי הארץ (תהל' נט יד). וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ' (שם עב ח). מי עלה שמים וירד וכו' מי הקים כל אפסי ארץ (משלי ל ד). — ובהשאלה : בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ (דבר' לג יז). ה' ידין אפסי ארץ (ש"א ב י). פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ (ישע' מה כב). חשף ה' את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ (שם נב י). שאל ממני ואתנה גוים נחלתך ואחזתך אפסי ארץ (תהל' ב ח). יזכרו וישבו אל ה' כל אפסי ארץ וישתחוו לפניך כל משפחות גוים (שם כב כח).—ואמר המשורר : האל אנה ואנה אברח מפניך והן חדלי כמר מדלי וכאין בעיניך באפסים בלי משים תאחזני ימינך (הרמב"ע דוקס, כז ל).— וכנוי : וארץ על בלימה היא תלויה והעמיד כל אפסיה (זכר' בן סעדיה הל' אהרי מטמ' מסתר' יג).

— ב) אין, העדר המציאות, Nichts ; rien ; nothing : הן כלם און אפס מעשיהם רוח ותהו נסכיהם (ישע' מא כט). וכל שריה יהיו אפס (שם לד יב). תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתך יהיו כאין וכאפס אנשי מלחמתך (שם מא יב). כל הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו (שם מ יז). — ואמר בן סירא : כל מאפס אל אפס ישוב כן חנף מתהו אל תהו (כ"ס גני' מא י). — ואמר רמב"ע בלשון נופל על לשון בשתי המשמעות : היתיה מחצית לבי בארץ ומחציתו יהי שוכן באפסו (בקצהו) ואיך יחיה בלי פניו ובלתו בעולם אין להחיותו באפסו (בלעדו) (התרשיש ז). — ומצוי בסגנון הפלסופי : ואם נאמר שעשה א"ע קודם הויתו בעת ההיא היה אפס ואופס והאפס לא יהיה ממנו מעשה ולא הנחה כי האפס לא יעשה דבר (תו"ה שער היחוד ה). ההתחלה אשר המציאתך מן האפס (ע"ת לר"א הקרחי נט). עד ששמוהו משער הנמנע להמציא גוף מן האפס (שם ו יס). ולא מצא הטבע לברוא דבר מן האפס המוחלט (רש"ע ספרוט, פרדס רמוני' כב.). כאשר נסע מאת ה' יתברך רוח נדיבה ורצון גמור להוציא את העולם מהאפס המוחלט (חוות קנה, ר"י ערמאה, שער ה). הרי שיש לנו להודות ביסוד ראשון פשוט נברא מאין ומאפס מוחלט (הקד' יסו"ע, לר"י סיסראלי). ומי שהוא נדמה לא יוכל להוציא יש מאין ונמצא מאפס כבריאת העולם וכל אשר בו (הקנה

---

1) פעל נגזר מהשם אֹפֶן.

2) שם נגזר מאופן, אֹפֶן.

3) שרש עברי. בשאר הלשונות השמיות איננו.

קדמה). — ועם כנוי: ואז תראה כי חסד אלהים עליו (על האדם) המציאו אחר אפסו (תו"ת סכחינה ה).— ד) יבחכמ' החשבון, אות מספרי שבעצמו אין לו שום מספר אך בעמדו מימין אותיות מספריות אחרות מגדיל את ערכם פי עשרה [1], (בכתב הארפי בצורת טבעת 0): הסר מהם (מהמספרים 100 300 וכו') אותיות העגולות אשר יקראו אותם בלשונם אפס ואין (כסא' לבי"ה, ד כב). באופן שבהסרת אותיות האפס (שם). והוא הוראת ציון האפס בעבר השמאלי (כליל החשבון א ט). הראשון מהם (מציוני המספרים) הנצב מימין נקרא בשם אפס (יסוד חכ' הכעו' א א). אם רצוננו להציג המספר אלף לבד אז נרשם אותו כזה 1000 אשר הג' ציונים הראשונים הם אפסים בלי שום הוראה עצמית רק ממלאים ג' מעלות החסרות (שם ג). ולכן המציאו את האות 0 הנקרא אפס וכו' כי האפס לא נחשב וכו' (מכת' החשבון).

ב) מלת תה"פ, — א) לשלילה, לא יש, אין יתר, nicht mehr da; il n'y a plus; no farther: אך בך אל ואין עוד אפס אלהים (ישע' מה יד). למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדי אני ה' ואין עוד (שם שם ו). כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב (דבר' לב לו). כי ראה ה' את עני ישראל מרה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עזר לישראל (מ"ב יד כו). כי אנכי אל ואין עוד אלהים ואפס כמוני (ישע' מו ט). — ועם ה השאלה: ויאמר המלך האפס עוד איש לבית שאול ואעשה עמו חסד (ש"ב ט ג).—ועם כנוי: ועתה שמעי זאת עדינה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד (ישע' מז ח). ר"ל ואין תר כמוני. זאת העיר העליזה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד איך היתה לשמה (צפניה ב יה). — ועם ב, כמו בלי: באפס עצים תכבה אש ובאין נרגן ישתק מדון (משלי כו כ). ברב עם הדרת מלך ובאפס לאם מחתת רזון (שם יד כח). ימי כלו מני ארג ויכלו באפס תקוה (איוב ז ו). ובאפס יד ישבר (דניאל ח כה). — ובמשמעת בלי כל סבה: מצרים ירד עמי בראשנה לגור שם ואשור באפס עשקו (ישע' נב ד). — ב) להגביל ולמעט את הקודם,

[1]) הראב"ע קראהו גלגל, עי' זה. בספר מלאכת המספר של אלי' מזרחי ואפילו במלאכת מחשבת של משה איזנשטט עוד אין שם זה להציון הזה, וקראים ובלשם הלועז נ ו ל. בעובר לסוחר: עגול.

כמו אך, רק, allein, nur; seulement; only: לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה (במדבר כג יג). לך עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אתו תדבר (שם כב לה). — ועם כי אחריו, אפס כי, כענין אלא: ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך אפס כי לא יהיה בך אביון כי ברך יברכך ה' (דבר' יה ג-ד). ותאמר (דבורה לברק) הלך אלך עמך אפס כי לא תהיה תפארתך על הדרך אשר אתה הולך (שופט' ד ט). ה' העביר חטאתך לא תמות אפס כי נאץ נאצת את איבי ה' בדבר הזה (ש"ב יב יג-יד). והשמדתי אתה מעל פני האדמה אפס כי לא השמיד אשמיד את בית יעקב (עמוס ט ח).

אָפֵס, פ"ע. עתי' יֶאְפַס,— כלה, תם, sich endigen, aufhören; disparaître, finir; cease, fail: הבה לנו לחם ולמה נמות נגדך כי אפס כסף וכו' הבו מקניכם ואתנה לכם במקניכם אם אפס כסף (בראש' מז יה-יו). כי אפס המץ כלה שד תמו רמס מן הארץ (ישע' יו ד). כי אפס עריץ וכלה לץ ונכרתו כל שקדי און (שם כט כ). האפס לנצח חסדו גמר אמר לדר ודר (תהל' עז ט). — ועתיד: ויקרה לנשים חכוך ברחם ומצוקת האם וכו' יאפס הכח מהם ומתדלדלות תמיד ורזות (מאיר הלדכי, ס"א ד ב).

אֹפֶס, מ"ז אָפְסַיִם [1], — כף הרגל, הקרסולים, Knöchel, cheville du pied; ankle: והנה מים מפכים וכו' וימד אלף באמה ויעברני במים מי אפסים וימד אלף ויעברני במים מים ברכים וימד אלף ויעברני מי מתנים (יחזק' מז ג-ד).

[1]) משקל אזן אזנים. ולא אפסים. אמר בעל מנחת שי וז"ל: בכל הספרים כ"י מדוייקים שראיתי וגם בדפוסים קדמונים בקמץ חטף האלף. ע"כ. ומנחם בן סרוק אמר וז"ל: אפסים נראית מלה זו שהיא מהמלים גרועי האלף כמו רבע מארבע, וסוך מאסוך, ופס ידא מאפסים. וכה ענינו לא היו מגיעים כ"א עדי כף רגל. ע"כ. וכן ריב"ג: מי אפסים איננו מהשרש הזה אבל האלף נוספת כאשר נוספת וכו' שהכף בעברית נקראת בארמית פס ידא די כתבא ובלשון רבותינו התר לו פסת היד וענין מי אפסים מי כפים ורצונו בזה כי המים לא יהיו מכסים כי אם על כפות רגליו בלבד. ע"כ. וכן פרחון ערך פס. אך הרד"ק פרש אפסים מן אפס, מי כליון שאין בהם אלא מעט. — ומהחדשים, רבם מסכימים כי מקורה היא פס, קצתם כמו מנחם וריב"ג כף הרגל, וקצתם, כמו התלמוד ות"י: קרסולים.

****אֲפְסִי**, ת"ז, לנק' ־סִית, מ"ר ־סִיִּם, ־סִיּוֹת: שכל הנמצאים היו אפסיים ונעדרים בלעדי השם כי הוא לבדו הקדמון והנצחי (מפעל' אלה' ז ג). הסרת הצורות אפסיות (כסא' לבית דוד, שער מ).

אפע[1],

אֶפַע[2], כהפ' אֶפַע, — א) כמו אֶפֶס, ונרדף עם אין, Nichts, rien; nothing: הן אתם מֵאַיִן ופעלכם מֵאָפַע[3] תועבה יבחר בכם (ישע' מא כד). —ואמר הפיטן: דין אם תמתח מול אנוש חציר יפול כמו דשא, דשא כן נמשל ימולל ויבש ואפע דמיונו (מוסף יוה"כ, אתה מכין). — ואמר המליץ: כרעם קול על מיכל מים אפס ואפע כל דבריה (בן אירא', בהקד' פי' ילירה, לרסע"ג). הוציא לאור תעלומי עולם מאין ויצר פעלו מאפע (בלמה אוליוירו, אגרת אילת אהבים). אל תקנה עבדים אם אפע עבודה (אסף ל ח). — ב) ׳בלשון פלסופי הקראים, כמו מקרה בנגוד לעצם, Accidens; accidence; accident: כל דבר שה־א הל ונקרה והונה בגוף ולא יעמד בנפשו הוא אפע כגון העינות והטעמים הדבקים בגופים (האשכול ליהודה הדסי כי׳ סג). והקול הוא אפע ומנפש האפע להיותו צריך להתחלה (בס ענין הלבון והנקוד). החד שהוא מתחלק לשני חלקים גוף ואפע וכו׳ והאפעים מתחלקים למינים רבים כמו הלבנות והשחרות (בס אות ע).

אֶפְעֶה[4], ב"ז, מ"ר אֶפְעִים, ־עוֹת[5]), — נחש רע, ארסי, רחב הראש, קצר הגוף והזנב, לבוש קשקשים קטנים, Otter; vipère; adder: בארץ צרה וצוקה לביא וליש מהם אֶפְעֶה ושרף מעופף (ישע' ל ו). ביצי צפעוני בקעו וכו׳ והזורה תבקע אֶפְעֶה (שם נט ה). ראש פתנים יינק תהרגהו לשון אֶפְעֶה (איוב כ יו). והאפעה הוא הנחש מופלג הראש הרחב וכש"כ אצל קרבת הצואר הדק וצוארו חד וניביו דקים ורפים (קאנון, מוכר׳ הרפוא׳ א א כ). — ואמר המשורר: אֶפְעֶה וראש אֶפְעֶה לשוני תער (אבר׳ הכהן, כהג׳ אבר׳ לט ד). —ומ"ר: תחת האבנים שמקוננים בהם האפעים (ספ׳ רפוא׳ להרמב"ם יט, הוצ׳ גרוסברג). והכת השני מהאפעים וכיוצא בהם מתחלפים ג"כ יש מהם האפעה השרשי ומהם האפעה האלוני ומהם האפעה הצמאוני (קאנון ד ו ג כא). אמר לו (המלך להצרצ"ר) ומי חייליו (של הנחש) ועוזריו אמר לו אפעים עקרבים עכבישים והדומה להם יחד (ר׳ קלונימוס, בעלי חיים פרק יא). —ועי׳ נָחָשׁ. — ־ראש אֶפְעֶה, צמח, עי׳ ראש.

****אֶפְעוֹן**[1] ב"ז, — צמח דק העלה, בראשו פרח ארגמני, פריו נוטה לשחור, Natterkraut, vipérine; viper's bugloss.

אפף[3],

אָפַף[3], פע"ו, עב׳ אָפְפַתְּ, אֲפָפוּנִי, עת׳ אֶאֱפֹף, תְּאֱפֹף, וכו׳, א) עומ׳. — א) עם עַל אחריו, התנפל פתאם בעז, באף וחמה, sich auf etw. stürzen; fondre sur; to rush upon: כי אָפְפוּ[4]) עלי רעות עד אין

---

[1]) שרש מספק. בשאר הלשונות האחיות איננו. אך קצת הקדמונים ובתוכם ריב"ג הניחו צרוף זה להמלה אֶפַע שלקמן.

[2]) יש ספק בדבר אם באמת היתה מלה זו בעבר׳ הקדומה. עי׳ הערה שלפני זו והערה שלקמן. — [3]) כמעט כל המפרשים אמרו כי פרוש מלה זו הוא כמו אפס. תרגום: לָא מִדְעַם, רד"א הקראי: מן לא שי, והביא דעה זו גם מנחם. ריב"ג: מלא כלום. ר"יק ורד"ק: מאפע כמו מאפס. אך כבר הביא רד"א הקראי בשם יש אומרים כי מאפע ר"ל יתר רע מארס אפעה. וכן דעת מנחם: נמשלה פעולת זרים ופועלי און לפעולת אפע עכשוב וכפירים וצפעונים. וכעין זה ר"מ קמחי. ורש"י: אינכם אלא פועים ומרימים קול להטעות בדברי כזב. ורוב החדשים סברים כי לא היתה כלל מלה כזאת בעברית, וזה פשוט שבוש במקום אפס. ובספרותנו השתמשו במשמעת שם נרדף לאפס ואין.

[4]) בערבי׳ אַפְעַי a) כנראה מן שרש פעי, פעה, עי׳ זה הערך. — [5]) במקרא לא נמצא, ושום אחד מהמדקדקים לא אמרו מ"ר שלו איך הוא, ולפי ההקש יוכל להיות עם ־ים, משנה ־נים, ועם ־ות כמו מַחֲנֶה מַחֲנוֹת, ונמצא בספרותנו עם סי׳ הרבים ־ים, כמו שמובא בפנים לקמן.

[1]) מן אפעה, על שם העלה הדומה קצת לראש האפעה, וביונית אחיון εχιον, כמו"כ על שם האפעה, וכן בכל הלשונות.

[2]) חלא"ש אומרים כי מצאו שרש זה באשור׳ אַפַּף ומשמעתו היתה הקיף. והשם אִפְפוּ הקף, טבעת. בערב׳ משמש שרש זה במשמעות אחרות, ואחת מהן היה מהיר, קל. ועי׳ ערך אָפַף.

[3]) בער׳ משמש שרש אפף גם במשמעת מהירות: אלאפוף אלשריע a), ומזה אולי משמעה א א. למשמע׳ ב ב כבר הביא ברט דמיון מערב׳ חפף b) ר"ל הקיף. — [4]) כמעט כל המפרשים פה וגם בשאר המקומות שבאה שם מלה זו פרשו אפפו

---

a) أفعى

a) الأفوف b) حفف

מספר השיגוני עונתי (תהל' מ יג). — ואמר המקונן: אשפך כים מי דמעות, ואלבש פחד וזועות, כי אפפו עלי רעות (סד' רב עמרם, סליח' ליל ג, כי בומע). אפפו עלי רעות ואנחות (סליח' ספרד' י"ז בתמוז, והרן).

ב) פ"י, — א) נכנס ופלש אל תוך דבר, eindringen ; pénétrer ; penetrate : אפפוני [1]) מים עד נפש תהום יסבבני סוף חבוש לראשי (יונ' ב ו). — ב) הקיף סביב סביב [2]), umgeben ; entourer ; surround: כי אפפני משברי מות נחלי בליעל יבעתני (ש"ב כב ה). אפפוני חבלי מות ונחלי בליעל יבעתוני (תהל' יח ה). אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני (שם קטז ג). — ובמשמעה זו רוב שמושו בספרותנו [3]) : בליל זה סבבוני אפפוני צרות (קינ' ליל ת"ב). והענן אפפו עת אספו (רסב"ג, הפרס הלילה). אפפוני הדפוני מצוקים וחצי הזמן נגדי נכונים (הות, שירי שלמה לדוקס, שיר ט). טורפי בדי גורות אפפו את צאנך יאחזו ויפליטו ואין מציל צאנך (סדור מנה"ל, שחר' יוה"כ, רועה ישראל). עד מתי בן בכור יהי תועה כשכור, בהררי נמרים ובעמק עכור, אפפוהו לוהטים זה יקנה וזה ימכור, אב רחמן זכור (סד' רב עמרם, סליח' ליל ב. יושב הכרובים). והשדים תכפוני והשעירים אפפוני וכדור צנפוני (ר"י הלוי, מכתב לר' אהרן אלעמאני). זכור לי ברחמיך המעצבות והמקרים שאפפוני ומצאוני בעולם ותשים עדיך רוב תכיפות אלו המצרים שתכפוני בחיי (תגמ' הנפ' ל:). לשירי הזמן ידו ינופף, והגלגל לשעטתו ירופף, כנהר גברו מימי פלגיו והוא (השיר) חוצה עד צואר ואופף (ר"י חריזי, תחכמוני יו). הרעות אשר אפפוני מימים קדמונים (אגרת המוסר, לשלמה אלעמאני). ותבער אש החשק בקרבה וכו' עד אשר ניצוצי החשק אפפוה וכמעט חשמליו שרפוה (עמנ' מחב' ג). הן צרות אופפות איש איד ישיג גבר (אדם הכהן, התמלה). האילי תפתה ושאול אפפוני הממראה עיני משגע הנני (גוטלבר ממגלים קלב). קרא — והמון יורים אותו אפפו ובקול ענות קראו חי חי תפשהו (יל"ג דו"מ ט). צרות חדשות אוהנו אפפו ואין גודר גדר עומד בפרץ (הות. תבליך). — אפוף, -פים: מבצרי העון אפופים (זכרי' בן סעדיה, ספ' המוס' מחב' מה).

— נפע', ינאפף, נאפפו, — הוקפו: סלית צרים ונשטפו עברה וזעם: נאפפו (קרובו' ז פסח, מי יס כוף).

— פע', יאפף, — עשה שיאפף: מלך צוה מכל רוח עריצי נסי רוח לאפפם בשטף רוח (ר"א קליר, א' ר"ה מלך אזור).

***אפף [1])**, ש"ז, מ"ר אפפים, — במלאכת האריגה, כ"א משני חוטים כפולים של הערב: כשאשה אורגת בשני חוטים כפולין הן נקראין אפפין (מד"ר תהל' יח).

סבבו, וכך תרגמוה התרגומים הקדמונים, השבעים, וכן ולג' circumdedunt. וכן ת"י: אקיפן (תהל' יח ה, קטז ג, יונה ב ו). וכן מנחם: כמו סבוני גם סבבוני. ריב"ג לא פרש כלום. רש"י (תהל' יח ה): אפפוני כמו סבבוני, וכן אפפו עלי רעות. ע"כ. ראב"ע נשתמט ולא פרש כלום אף באחד משלשה המקומות. רד"ק בתהלים: אפפוני הענין הקיפוני. וכן נראה משמושו של רסב"ג, ואולי כך היתה דעת שאר הפיטנים והמשוררים בשמושם בשרש זה. — ואעפ"כ אני מפקפק אם פרוש זה בא במסורה אמתית מזמן חיי הלשון, ונוטה אני יותר להאמין כי במלה זו כמו במלים רבות אחרות נפסק חוט המסורה, ופרשוה אח"כ באמד הדעת על סמך כה שבשני מקומות נאמר אפפוני חבלי מות, ובפסוק אחר נאמר שם חבלי שאול סבוני וגם סבבוני, לכן פרשו גם אפפוני במשמ' סבב והקיף. אך בשני כתובים (בכתוב שאנו עמדים בו פה וביונה) אין פרוש זה מתישב היטב עם השמוש שלאחריו עלי ועד נפש, ולכן נראה כי עם על אחריו שמש פעל אפף במשמ' התנפל על, ובמפורש בפנים. וכן היתה דעתו של יונתן פה שתרגם כי אפפו עלי ארום תקיפין עלי, וזה טעות וצ"ל תכפין, וכן היא הגרסה בנוסח' ת"י דפוס ג'ינובה משנת רעו (שד"ל, אוהב גר 125). וכעין זה בילקוט תהלים מלשון עוף: הצרות טסות עלי כעוף. ע"כ. וכבר הרגיש שד"ל במקצת בפרוש האמתי של אפף, אמר וז"ל: ואולם שרש אפף יורה על ביאת דברים הרבה בזמן אחד סביבות דבר אחד במרוצה ובמהומה (בית האוצר קפח). רק סוף דבריו שם שאמר: ונגזר השרש הזה מן אף אף כלומר לא זו אף זו, לא נאה למי שאמרו. ור"ש פרחון פרש אפף לשון משיכה ורדיפה ולא ידעתי אם פרושו הוא, או מצאו. — [1]) משמעה זו מכרחת כאן מלשון עד הנפש. — [2]) עי' הערה למעלה. — [3]) לא בכל המש"ים המובאים פה פרוש זה מכרח, בקצתם אפשר לפרש במשמעת השיג, מצא את, וכדומה.

[1]) לא ידוע מקור מלה זו. בנימין מוס' אומר: פי' בל"י מוסיף חוט' באריגה. ולוי וקוהוט הביאו המלה היונית ἔφυφή, שפרושה היא חוט הערב, וכן קרוים. אבל, המדרש הלא אומר בפרוש דוקא כשהאשה אורגת בשני חוטים כפולים, ובהמלה היונ' אין רמז לכפילות החוטים. ולכן שער ריפמן (בית תלמ' ד דף קמד). כי אפפין הוא כמו עפפין, עיף בארמית, שפרושו כפול. וגם זה דחוק. עכ"פ המדרש הזה מעיד שאם אורגים בשני חוטים כפולים החוטים הכפולים הללו נקראים אפפים, ורשאים אנו לקבל מלה זו

***אפפניאל**, שם מלאך, — למעלה מהם יש אחד שר גדול ונורא, גבור ונכבד, אלוף ונערץ, ישיש ועז, ו א פ פ נ י א ל ה' שמו, שיש לו ששה עשר פנים ארבעה לכל צד, ויש לו שמונת אלפים ושבע מאות וששים ותשע עינים וכו' ורם קומתו מהלך שני אלפים וחמש מאות שנה וכו' ולמה נקרא א פ פ נ י א ל[1]) שהוא ממונה על האופנים (היכלות ביה"מ ילינק ה).

אפץ[2]),

***אָפַץ[3])**, פ"י, (אָפַצְתִּי, אֶאֱפֹץ, תֶּאֱפֹץ, אֱפֹצְנָה), — א) הקריב ודחק גוף אחד לגוף אחר קרוב גדול, **engannähern; rapprocher, serrer; put closely** בד"א (שכורת תכיא טומאה לבית) בזמן שהיא מחולחלת היתה פחותה ופקוקה בקש או א פ ו צ ה[4]) איזו היא א פ ו צ ה כל שאין לה טפח ממקום אחד (אהל' ט ג). בד"א (שהכלי מציל עם אוהלים) בזמן שהוא א פ ו ץ מבחוץ מצד אחד ומבפנים משני צדדים אבל אם היה א פ ו ץ כחצי טפח מכאן וכחצי טפח מכאן ה"ז אינו מציל (תוספתא שם ו א). קורה שהיא נתונה מכותל לכותל וקדרה בה אם אין בין פיה (של הקדרה) לקורה פותי טפח הרי זו מצלת. אם יש בין פיה לקורה פותי טפח אינה מצלת היתה א פ ו צ ה בארץ ובקורה אם אין בין פיה לקורה פותי טפח הרי זו מצלת אם יש בין פיה לקורה פותי טפח אינה מצלת (שם שם ה). (זה שצריך לבדק חמץ בין ההביות במרתף) במחוללות אבל ב א פ ו צ ו ת מעביר עליהן את הנר ודיו (ירוש' פסח' א כז ג). —

אפק[1]),

הואיל וצורתה עברית, ולדונה דין מלה עברית.

[1]) אולי הוא הוא אופניאל, עי' זה.

[2]) שרש עברי, בשאר הלשונות איננו, זולתי בארמ' וסורי' במקום ע פ ץ. אבל קרובים לו השרשי' אוץ וצפף בעברית, ובערבית צפ a).

[3]) עי' הערה [2] ולקמן. — [4]) ז"ל רה"ג: או אפיצה פ"י תמור כפה אפוצה ופי' דחוקה ותניא בתוספת' איזה היא אפוצה כל שאין לה טפח מרוח אחת. ע"כ. והנה אין ספק בדבר שהמלים הראשונות משבשים, והגיהן י"ר שם כמו מכסה, וקוה' בעה"ש הגיה פתומה. אבל אין שתי הגהות הללו נכונות, מפני שאין זה מסכים להפרוש ד ח ו ק ה שרה"ג נותן להמלה אפוצה ומביא ראיה לפרושו זה מהתוספתא שמהלשון כל שאין לה טפח מ ר ו ח אחת במקום מ מ ק ו ם אחד שבמשנתנו נראה יותר ברור שהכונה ב א פ ו צ ה היא שהכורת עומדת ד ח ו ק ה בתוך הפתח ואינה מ ח ו ל ח ל ת, שפרשה התוספתא כל שיש לה טפח מ א ר ב ע רוחותיה. ומוכרח פרוש רה"ג משמוש הלשון בפרט בתוספ' אהל' ו ה שהובא בפנים בענין קדרה שהיא א פ ו צ ה ב א ר ץ ו ב ק ו ר ה שאין ספק שר"ל שהקדרה עומדת ד ח ו ק ה בין הארץ ובין הקורה. וכבר העיר הר"ש (אהל' ה ו) שבתוכפתא ו א לא יתכן לפרש אפוץ אלא במשמ' ד ב ו ק. וכן מ ו כ ר ח פרוש זה לאפוץ בירוש' פסח' המובא בפנים ח ב י ו ת א פ ו צ ו ת במרתף, וכן בירוש' שבת יז יז ב בצורה ארמ' א פ י צ ה אך בסגנון עברי: האבן שבקירויה אם מטלין בה ואינה נופלת מטלין בה כיון שהיא (האבן) א פ י צ ה לה (להקירויה) כגופה היא. וכן בירוש' שבת נ ו נ ג פ ת י ל ה א פ ו צ ה, וכן שם ז: ברצועות הסנדל ב ר פ י ם מותר להשמיט ב א פ ו צ י ם

אסור. והערוך הרכיב שני פרושים יחד הביא בתחלה דברי רה"ג: פי' אפוצה דחוקה. והוסיף: כסוי בל' ישמ' עפאץ כלו' כסוי של כורת דחוק בו. והנה ע פ א ץ a) בערב' הוא חתיכת עור או סמרטוט לבוש על פי הבקבוק, ומתחלף מן צ מ א ם שר"ל פקק, שהצמאם נכנס ב ת ו ך פי הבקבוק והעפאץ ל ב ו ש ע ל י ו (לבהן אלערב), ואם נניח במשנתנו שהמ"ים א ו א פ ו צ ה הן הנגוד לפקוקה בקש יבוא פרוש זה שפיר, והכונה היא שהכורת פ ק ו ק ה בקש ב ת ו ך הפתח או א פ ו צ ה בסמרטוט ע ל הפתח. עכ"פ לא כהערוך שהרכיב שני המושגים המתנגדים יחד: כסוי של כורת ד ח ו ק בו. וכן באמת פרש הר"ש במקום הזה: או אפוצה, שיש כ ס ו י ד ב ו ק במקום אחד. אבל כבר העיר הר"ש בעצמו פה וז"ל: משמע ד א פ ו צ ה אחלחול קאי, ע"כ, ור"ל שאפוצה הוא הנגוד של מחולחלת ולא של פקוקה. והרמב"ם פרש א פ ו צ ה ממלאה, אטומה, אמר וז"ל: והו אן תכון מאלמה לכן מלאת באלקש ונחוה חתי לא יבקי פיה חלל טפח. ע"כ. ובעברי': שהיא שלמה אבל מלאה קש והדומה לה עד שלא ישאר בה חלל טפח. ע"כ. וכן כתב ביד החזקה: ש יתה (הכורת) א פ ו צ ה עד שלא יהיה בה חלל טפח אלא אטומה (טומא' מת יט א). וכן רוב המפרשים האחרונים, ואחריהם נמשכו גם לוי קוה' ויסטר'. רק בעל משנה אחרונה (במשנ' ולנה החדשים) הרגיש כי גם במשנתנו יותר נאות לפרש אפוצה במשמ' ק ר ו ב ה, דחוקה.

[1]) רוב חוקרי הלשון אמרו כי שרש אָפַק b) שבערבית, שמשמעתו היא עלה על פלוני במעלות וכדומה, הוא הוא השרש שלנו. אבל עמלם למצא משמעה עקרית שנסתעפו ממנה המשמעות שהוא משמש בהן בעברית וערבית, לא עלה יפה, ובאמת

a) صفق

a) عفاص b) أفق

א·אָפַק, — אינו נהוג בלשון.

— התפ', התאפק, אתאפק [1], תתאפק, וכהס' ־פק, — א) עצר בעד חפצו ורגשותיו, שלט ברוחו וכבש בכח את תשוקתו, sich bezwingen, Gewalt antun : se retenir, se contenir ; restrain oneself. ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו וכו' ויתן את קלו בבכי (בראש' מה א-ב). וירחץ (יוסף) פניו ויצא ויתאפק ויאמר שימו לחם (שם מג לא). החשיתי מעולם אחריש אתאפק (ישע' מב יד). בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבתינו היה לשרפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה העל אלה תתאפק ה' (שם סד י-יא). וימלא המן על מרדכי חמה ויתאפק המן ויבוא אל ביתו (אסתר ה ט-י). — ב) בהשאלה, גם בדברים לא בע"ח, במשמעת חדל, נעצר, aufhören : s'arrêter ; cease. איה קנאתך וגבורתך המון מעיך ורחמיך אלי התאפקו (ישע' סג יה). — ואמר ר"י אברבנל: שלא יתאפקו רחמיך לעשות בהמשך הזמן אלא כרגע פתע פתאם (עקדת יצחק, ויקרא אחרים). — וכן אמר המליץ בדברו על האש: פעמים התאפקו להבות לבל תאכלנה כל בהמת משלחת (רנה"ו, חכמ' שלמ' יז יח). — ג) התגבר על לא רצונו ועשה: ויאמר שאול כי ראיתי כי נפץ העם מעלי ואתה לא באת למועד הימים ופלשתים נאספים מכמש ואמר עתה ירדו פלשתים אלי הגלגל ופני ה' לא חליתי ואתאפק ואעלה העלה (ש"א יג יא-יב). התאפקי על צער הרפואה (חו"ה, עבוד' אלהים ה). היה ירא (רבינו הקדוש) מאד שמא תשתכח התורה מישראל וכו' לפיכך התאפק לחבר חבור המשנה (הקד' בעל הבמים לאבן לטיף, השער ב). ולעשות רצונו מתאפקים משתוקקים (הקד' בית מדות). — ד) היה מרצה בדבר, zufrieden sein : être content ; be content. כל אחד עם חסרונו מתאפק ובמה שגזר עליו (אלהים) מסתפק ולא תמצא איש בזמן ולו היה הדל באלפו יחליף ברצונו כל מעמדו לאיש מכל אשר נשמת רוח חיים באפו (עמנ' מחב' יה).

אין זה אלא דמיון חיצוני, והשרש המכון לאפק שלנו בערבית הוא עוק a), שמשמעתו היא: עצר ומנע את פלוני. ותעוק b), עצר, מנע את עצמו וכו', גם שרש וקף c) בערבי', תוקף d), משמש בקצת משמעות התאפק שלנו.

[1]) פ פתוחה אולי מפני שכנות הקוף.

a) عَوَقَ b) تَعَوَّقَ c) وَقَفَ d) تَوَقَّفَ

ב·אפק[1], ממנו אפיק, יהאפיק.

ב·אפק, — קל לא נהוג.

— הפע', יהאפיק, — עשה אפיקים: כמהים שבע רצון להספק בלחלות נגב להאפק (ר"א קליר. טל א פכת).

אֹפֶק[2], (אופק), מ"ר אפקים, — עגול גבול ראות עינינו ששם השמים והארץ כמו מתאחים ונשקים זה את זה, Horizont ; horizon : או אם יהיו (הלוחות) כמספר האופקים יעשו אותם שלש וכו' (ראב"ע, כלי נחשת א). יחסים מתחלפים אל האופקים (ראב"ד, אמונה רמה 66). לא ימלט מהיות הקוטר נכחי לאופק או בלתי נכחי (מו"נ א עג). ידוע כי עת זריחת השמש בכל המקומות כפי השתנות האופקים (רש"ט שפרוט, פרד' רמנ' נח:). אמנם האופק הוא העגולה אשר תבדיל בין מה שיראה מן הכדור על הארץ ובין מה שיסתור (אבפ' גר' אבר' ב"ר חייא, שער ב). אופק ישר (שם ג). ויעמדו בין מראינו ובין האופקים ויראו אותם אלינו יותר גדולים כאדם הרואה דרך הזכוכית (שם שער א). — וכנוי: אופקך וכו' הוא שטח העגולה המוצעת והמתוחה בחלל העולם שמרכזו הוא קבוע תחת כפות רגליך כשאתה עומד ומשם היא עגולת האופק הזאת הולכת ונמתחת עד לעקמימית הרקיע וחוקקת לשם עגולה קוית גדולה עוברת ממזרחך לצפונך למערבך לדרומך ועד למזרחך והעגולה הקוית הזאת תקרא קו האופק במו

[1]) עי' הערה לערך אפיק.

[2]) מן ערבית אפק a). שעקר משמעתו הוא ארצות רחוקות, קצוי ארץ, ומזה הקצה המדמה של הארץ במקום שיכלה שם הראות. והכניסו המתרגמים מלה זו בעברית, ואמר ר"ש אבן תבון: והוא שאלנוהו מלשון הערבי והוא בכלל שם לעגולה שטחית מדומה בערך לשוכנים במקום אחד עוברת על מרכז העולם וחולקת העולם לשנים לחצי הנראה לשוכנים במקום ההוא, ולחצי הנסתר מהם, ואולי אופק השוכנים תחת קו המשוה המהלך באמצע העולם הוא מיוחד בעברו על שני קטבי הגלגל הקוטב הדרומי והקוטב הצפוני והוא אופק העולם (באור מלים זרות).

a) أُفُق

ש׳ יחה הוא האופק עצמו (ר״י ישראלי, יסוד עולם ב 7). וכאשר תחפוץ לדעת כמה גובה קוטב הצפוני ממעל לאופקך בכל מקום קח לך בתחלת הלילה א׳ מן הכוכבים אשר לא ישקע מתחת לאופקך וכו׳ (נחמ׳ ונע׳, דוד גנז, ב נג). — אופק חצי היום: ויכול להיות אופק חצי היום א׳ משותף לכמה מקומו׳ עובר על קטבי אופקיהם (ר״י ישראלי, יסו״ע ב 7). אופק ישר ואופק נוטה, האופק המשוות (דוד גנז, נחמ׳ ונע׳ ב לה). — ובהשאלה: מדרגת זאת הנפש הכללית אצל הפלוסופים תחת אופק השכל והשכל מקיף בה (העתק׳ ממאזני העיונים. או״ג ב).

אָפְקִי, ת״ז, לנק׳ ־קית, מ״ר ־קיים, ־קיות, — א) של האופק: העגול האופקי (אבר׳ ב״ר חייא. אצפ׳ ג). עגול השני הנקרא אופן המפריש או אופקי או עגול הראיה (נחמד ונעים, דוד גנז, ב לה). גובה הצירים מהעמודים והצללים שבשטחים הראשיים או האופקיים (יש״ר אילס, י״ב עינות, א). מידיעת היום היותר ארוך נדע שעור הקשת האופקית שבין המשוה ללקותיי הנקרא רוחב הזריחה (שם תקות שמים, ב ה).—ב) משכב, ההפך מן נצב, הנטוי כנטיית האופק, horizontal: השוכב על שטח האפקי (פרוש ס׳ המדו׳ לאריסטו א ו). תנועה אפקיית (הוא, קור׳ הפלסופ׳ בהקד׳ פרו׳ גבע׳ המורה). ומקום מונח בין הדף האפקי לרצפת הבית (יל״ג, מעלות ומורדות).

א. אפר[1]), ממנו אֵפֶר, °° אָפֹר.

אֵפֶר[2]), ש״ז, כנ׳ אֶפְרוֹ, אֶפְרָם, — הדק הנשאר מדבר הנשרף באש, Asche, cendre; ashes: ושרף (הכהן) את הפרה וכו׳ ואסף איש טהור את אֵפֶר הפרה והניח מחוץ למחנה (במדב׳ יט ה-ט). ואוצא אש מתוכך היא אכלתך ואתנך לְאֵפֶר על הארץ (יחזק׳ כח יח). ויקח לו (איוב) חרש להתגרד בו והוא ישב בתוך הָאֵפֶר (איוב ב ח). — ועם כנוי: ועל הפרה (התקינו) שלא יהו מועלין באפרה (שקלים ז ז). חבילי אזוב שאפרן יפה ומרובה (תוספת פרה ד י). חובל בצריך לכלבו מבעיר בצריך לאפרו

[1]) לפי דעת Barth, השרש הדומה לו בערבי הוא ע׳בר a) אבל לשרש זה מקביל בעברית עפר. הצרוף אפר משמש בערבית למושגים אחרים.

[2]) מלה עברית.

a) غبر

(ב״ק לד:). מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה (ברכ׳ כח.). — ובמליצה, כנוי לדבר נבזה ושפל הערך: הנה נא הואלתי לדבר אל אדני ואנכי עפר וָאֵפֶר (בראש׳ יח כז). הרני לחמר ואת משל כעפר וָאֵפֶר (איוב ל יט). ועסותם רשעים כי יהיו אֵפֶר תחת כפות רגליכם (מלאכי ג כא). — ולסימן אבל ויגון: ותקח תמר אֵפֶר על ראשה וכתנת הפסים אשר עליה קרעה ותשם ידה על ראשה ותלך הלוך וזעקה (ש״ב יג יט). בת עמי חגרי שק והתפלשי בָאֵפֶר אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים (ירמ׳ ו כו). הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכף כאגמן ראשו ושק וָאֵפֶר יציע (ישעי׳ נח ה). לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אֵפֶר שמן ששון תחת אבל (שם סא ג). ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק וָאֵפֶר[1]) ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדולה ומרה (אסת׳ ד א). — ומ״ר אֲפָרִים: תורה תורה חגרי שק התפלשי באפרים (Monats. XXXVII, 326).

— פע׳ אִפֵּר, עשה אותו לאפר, ומתיך ומאפר (קאנון ד א ב א). האפר של אתמול שאפרת בה (מכתב מא״י כספ׳ תעל׳ חכמ׳, לר״י מקנדיה).

— הפע׳, הֶאֱפִיר, — כסה באפר: והיה מאפיר את עצמו באפר (מכת׳ מא״י כספ׳ תעל׳ חכמ׳ לר״י מקנדיה).

— נתפ׳, נִתְאַפֵּר, — נהיה לאפר: עד שיתאפר הכל (קאנון ד א ב א). ויתיבש ממנה מה שישוב כסיד ותשוב ללבן באש הנשאר ממנהש עד ית אפר ואחר ישחק היטב (שם ג יח ב ז).

°° אָפֹר, ת״ז, לנק׳ אֲפֹרָה, — מגון הָאֵפֶר, aschfarbig, cendré; ash-gray, נהוג בדבור בא״י ובהעתונים.

ב. אפר[2]), ממנו אֲפֵר.

אֲפֵר[3]), ש״ז, מ״ר אֲפֵרִים, — מסוה מכסה רק העינים בלבד[4]), Augenbinde; bandeau; bandage:

[1]) השערת יעקב ריפמן (ליון שנ׳ תרא) כי בעל הפיוט אשר הוא קרא וָאֵפֶר במקום וָאֵפֶר.

[2]) באשור׳ אַפַּר, לבוש בפרט על הראש, תג וכדו׳ (Del. כספ׳ Prolog דף 45, ואחריו שאר חל״א). בערבית דומה לו השרש ע׳פר a) ובעברית כפר.

[3]) משקל בְּאֵר, זְאֵב, פְּאֵר. —[4])ת״י תרגם מעפרא, ורדב״א הקראי (ל״ק קעג) וריב״ק (רשאלה ת.) תרגמו

a) غفر

וילך הנביא ויעמד למלך אל הדרך ויתחפש בָּאֲפֵר על עיניו וכו' וימהר ויסר את הָאֲפֵר מעל עיניו ויכר אתו מלך ישראל כי מהנביאים הוא (מ"א כ לח–מא). — ואמר המשורר: וירת כקשת שלח אור בצדיה ומתוכה אֲפֵרָיו[1] (ר"ש הנגיד, שיר עלי כל איש). ואסיר מעל עיני לבבי בהתלות אֲפֵר ליל אֲפֵרָיו (רשב"ג, שירי שלמה לדוקס יב).

ג. **אפר[2])**, ממנו *אֲפָר.

***אָפָר[3])**, ש"ז, — שדה של עשב למרעה, Wiese; pré; meadow: כוסבר שבהרים והכרפס שבנהרות והגרגר של א פ ר (שבי' ט א). אלו הן (בהמות) בייתיות הלנות בעיר מדבריות הלנות ב א פ ר (ביצה ה ז). וכל הגדילין ב א פ ר מיני דשאין (תוספתא כלא' ג יד, וירוש' שם ה ל א). היתה לו בהמה מוחכרת ומושכרת אצל אחרים ופרה רועה ב א פ ר (שם כ"ב ז ד, וגמ' בבלי קכג:). ואלו הן (בהמות) מדבריות כל שרועות ב א פ ר ואין נכנסות לישוב לא בימות החמה ולא בימות הגשמים (שבת מה:). שתהא פרתך רועת ב א פ ר ואין חיה מזיקתה (פסח' ח:). מגרש הוא ריות מקום חלק חוץ לעיר וכו' ולא לזרוע בו זריעה אלא יהיה כמו א פ ר לרעות שם בהמתם (סמ"ג מ"ע, קנה).

ד. **אפר[4])**, ממנו *אֵפֶר.

***אָפַר[5])**, פ"ע. עת' יְאַפֵּר,—והגיע לשנת כך וכך מימי חייו: א פ ר[1]) חמשים ועשה דבר שהוא בהיכרת וכו' א פ ר שיתין ועשה דבר שהוא בעון מיתה וכו' (ירוש' ביכו' ב סד ד).

אֶפְרֹחַ[2]), ש"ז, מ"ר אֶפְרֹחִים,—הילד של מיני העופות, Kichlein, Vöglein; osillon; young of bird: כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ אֶפְרֹחִים או ביצים והאם רבצת על הָאֶפְרֹחִים או על הביצים לא תקח האם על הבנים (דברים כב ו). משם חפר (הנשר) אכל למרחוק עיניו יביטו וְאֶפְרֹחו יעלעו דם (איו' לט כט–ל). גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אֶפְרֹחֶיהָ את מזבחותיך (תהל' פד ד). כופין את הסל לפני ה א פ ר ו ח י ן כדי שיעלו וירדו (שבת יח ב). משכרת אשה לחברתה תרנגולת לישב על הביצים בשני א פ ר ו ח י ם לשנה (תוספתא ב"מ ד כל). אשה שאמרה לחברתה תרנגולת שלי וביצים שליכי ואני ואת נחלוק ב א פ ר ו ח י ן (גמ' שם כח:). א פ ר ו ח י ם שפרחו ואין צריכין לאימן (תוספתא חולין י יא). השמה תרנגולת מחברתה מיטפלת ב א פ ר ו ח י ה כל זמן שצריכין לאימן (בם ב"מ ה ה).

---

[1]) במגן אבות לרשב"ץ פרק ה: ומצאתי ל"ן (לשון) אחר במסכת שמחות שנזכר שם פי' רבינו האי ז"ל ... [note 1 continues above in other text?]

[1]) ב א ל מ ג פ ר, וכן ריב"ג והוא בערבית אלמִעְ'פַר a). אפס, אלמע'פר היא כעין קובע על הראש ולא על הפנים, ולכן יותר יש לדמות לזה השם ע' פ א ר ה b) שהיא חתיכת מטפחת תעטף בה האשה את פניה. מנחם: מיני מסוות וכסות המה המכסים את הראש ואת הפנים זולת העינים לבדהן ובלשון ערבי אל. ע"כ. והנה המו"ל השלים אל ברקע, שהוא מסוה הפנים. אך ש' פינסקר (ל"ק שם) העיר כי צריך להשלים אלמע'פר.— [2]) ופרש דר' הרכבי: בתוך הירת בעצמו ימצא האפר המכסת אותו ומאפיל זהרו.

[2]) באשור' אֻפֻר, בצה, מקום קנים ודשא. ובערב' אולי ופרא c) אדמה מכסה דשא. בארמי' אפרא. ותשם בסוף ת"י ושויתיה באפרא.

[3]) כך נקדו בוקשר', כשת', לשח"ב, דלמן, קצת משנ' מנק' אֵפֶר, וקצתן אֲפַר, וכן יסטר'. תימנים אֵפֶר, לוי אֲפַר.

[4]) עי' הערה לקמן. — [5]) אולי כמו בערבית עַמַר a). שר"ל חי חיים ארוכים.—[1]) זה לשון כל המאמר בכל נוסחאות הדפוס: אפר חמשים ועשה דבר שהוא בהיכרת אכל רב חדי אפר שיתין ועשה דבר שהוא בעון מיתה אכל חדי. והנה בהערוך לא הובאה מלה זו כלל, וזה נותן אמנם מקום לפקפק באמתותה, ולחשדה שהיא משבשת. וקצת סעד לזה מהמלים אכל רב חדי ואכל חדי, שקשה למצא להן פרוש נאה, ונראה שהן משבשות. ולכן כפר יסטרוב במציאות מלה אפר, והגיה במקומה אפי' והוסיף מלת בן, ובמקום מלים א כ ל ר ב ח ד י הגיה א ב ל ר ב ת י, ואמר כי זו הגה' תלמיד על הגליון שרמז למס' שמחות פרק ג שנזכר שם מעין זה, ונכנסה אח"כ בגוף המאמר. והנה אעפ"י שעצם הגהתו של יסטר' בהמלים אכל רב חדי היא יפה וחריפה באמת, מ"מ אין דבריו בכלל מניחים את הדעת, כי אין הגרסה א פ י' ב ן חמשים וכו' מתישבת לפי הענין, ועוד קשה איך נ כ פ ל ו המלים אכל חדי, והעקר שבכ"י הירוש' של סירוליו בבריט' מוז' הגרסה היא כמו"כ א פ ר, אלא שבמקום אכל רב חדי כתוב יאכל וחדי. ואעפ"י שלא מצאתי פרוש מספיק גם לזה, עכ"פ רגלים לדבר כי הגרסה א פ ר היא נכונה, ואולי יאכל וחדי היה משל נהוג. ובעל פ"מ פרש אפר כמו עבר, וכן לוי ודלמן. קוה' מטלה פרסית ויונית.

[2]) כמו אַגְרֹף, ועי' פרת. בערב' פַרח' b) מ"ר אַפְרָח'.

a) المِغفَر b) غِفَارَة c) وَفْرَاء

a) عَمَر b) فَرْخ أَفْرُخ

לאחר שנגדלתים כאפרוחים של תרנגולים (מד"ר איכה, פתיחתא). — וביחיד: ואפרוח שיצא מן הביצה (עד' ד ג). אין שם (בקן) אלא אפרוח אחד או ביצה אחת חייב לשלח (חולין יב ג). אפרוח שנולד ביום טוב (תוספתא ביצה א א). ביצה תאכל היא ואמה ואפרוח וקליפתו (ביצה ד.). — ומשל: אתמול אפרוח עכשיו ביצה (מד"ר בראש' לג). ולמה בעלים ריב ומצה אשר היו כחומה פרוצה לא יבוש מזאת העצה יאמר תמול אפרוח והיום ביצה (רמב"ן מכתב לפרובינציה, קבוצת מכתבי' בוחה 4). — ובהשאלה: ולא נמצאת בגסי הרוח החכמים בעיניהם ולא באפרוחים קטנים שלא נפתחו עיניהם (ר"י כמדין, בירת מגדל עז כה.).

אֶפְרוֹחִי, ת"ז, לנק' אֶפְרוֹחִית, — של אפרוח: וא"כ היה ההיולי בזמן כה בזולת צורה כלל לא ביציית ולא אפרוחיית (ר"י קלו, תולד' יצח' כרת' ז).

אֶפְרִי, -רִיִּי, ת"ז לנק' אֶ-רִיִּית, מ"ר אֶפְרִיִּים, רִיּוֹת, — מַרְאֵה האפר: האפריי והירוק (כל מלאכ' הגיון, מלילה).

אַפִּרְיוֹן[1], ש"ז, מ"ר אַפִּרְיוֹנִים, —כעין מטה או כסא ארוך לשאת בו אדם בחוץ, בפרט כלה ביום חפתה, Sänfte ; litière ; litter: אַפִּרְיוֹן עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון עמודיו עשה כסף (שה"ש ג ט-י). בפולמוס האחרון גזרו שלא תצא הכלה באפריון בתוך העיר (סוט' ט יד). אפי' היא (נערה שנתקדשה) יושבת באפריון והלכה אצל מי שנתקדשה לו ואמרה אי איפשי בפלוני בעלי (תוספתא יבמ' יג א). שעשה לה (עמרם ליוכבד) מעשה ליקוחין הושיבה באפריון ואהרן ומרים מרקדין לפניה (סוטה יב.). למלך שנשא אשה וביקש לילך למדינתו הושיבה באפריון ולא הספיק ליכנס למדינה עד שמתה (מד"ר במות כ) שאחר שנתרפאת (מרים) עשה (כלב) בה מעשה ליקוחין הושיבה באפריון ברוב שמחתו בה (שם א). לבת מלך שנתקשטה ליכנס לחופה לישב באפריון (שם במדב' כ). נאה לה לבת המלך להרכיבה על הפיל כשהיא יושבת באפריון (פסיקת' רבתי, מתן תור'). שהיתה (רחל) עשוקה שהושיבה אביה באפריון והכנים את לאה (תנחומא ילמדנו ויצא). — ואמר המשורר: אבכה ואתגולל עלי ערש, רבוד בעל סירים ועל סכות, אהמה לְאַפִּרְיוֹן עפרים נטשו אותו ועל אהל צבאים עזבו (ר"מ בן עזרא, תרשיש ז). וחתן באפריוננו בכלת חתנים מעוטרה (רבות לחתנים, Monats. 1895, 34). —ובהשאלה, חתונה: יום המוגבל לאפריונך (תמו' ר"ע איגר ח"א סי' כט). — יוכנוי לבית המקדש[1]): ותזכו לחיות בנעם אפריון (רמב"ן, מכתב לקהלות ארגון). וחיש תרם הנס לקבוץ גליותינו בשכלול אַפִּרְיוֹן וחדוש ימי שלותינו (סדור מנהג ארם צובא, סלית' ר"ה, שירו לאלהים). ישובון אל ציון ברצון ובצביון ויבנו אַפִּרְיוֹן עזרות ודבירים (שם סלית' ליו"ג, בערב כפורים). ונוחילה לרב עליליה כי נשיר לו שירים בעיר ציון בְּאַפִּרְיוֹן הוא יבנה כמו רמים (שם, פזמו' של סכות, איתנים ונאמנים). ברוך אל עליון, אשר נתן מנוחה לנפשו פדיון, משאת והנחה, יבנה אפריון, ועיר הנדחה (הפזמונים לאליעזר ערקי הכהן יז:).

אַפְרִיּוּת, ש"נ, — מראה האפר וטבעו: ואותות זה (של מי שנפל ממקום גבוה) כי הוא ידמה למת בהעדרת על פניו אפריות וירוקות (ר"י תביזי תרגום ספר אסור הקבורה לגליגוס, כ"י ברלין). שתשרף (הלחה) האדומה בעצמה ותתחדש בה האפריות ולא יתברר הדק שבה מאפריות אבל יעצר האפריות בה (קאנון א א, במהות הלחה). ואם תהיה הלבנה דקה מאד מימיית הנה אפריותה תהיה מלוח (שם). הטחול אם יחלש משני דברים אחד מהם משיכת שמרי אדם ודרדיותו ואפריותו מן הכבד (שם ג א ד ט). וישאר אפריותו ועפריותו אשר אינם הצעת הקדחת והחום (שם ד א כ א).

***אַפְרָשָׁה**, ש"נ, מ"ר -שׁוֹת, —שה"פ מן פרש, הִפְרִישׁ, כמו הַפְרָשָׁה: זה אפרשתו בטהרה (ירוש' יומ' א לח א). מיכן לשלש אפרשות (שם שקל' כ מו ד).

אֶפְרָתִי[2]), ת"ז, מ"ר -תִים, —א) מן אֶפְרָת: ודוד בן איש אֶפְרָתִי הזה מבית לחם (ש"א יז יב).—ומ"ר:

---

[1]) משקל יחיד, ואין לו חבר בין משקלי השמות הנמצאות בתנ"ך. ובהרקמה נראה שבספרי ריב"ג היתה מלה זו מנקדה אַפִּרְיוֹן ולא אַפִּי- ולכן הביא משק' אֶפְעָלוֹן. והנה המדקדקים וחכמי הלשון הקדמונים החליטו כי שרשו הוא פרה, והאלף היא אלף המשקל. אך חחדשים סברים כי זו מלה זרה, אולי יונית φορεῖον, והאלף היא תוספת בראש המלה. ונמצאה גם בכתבת כנענית, ובסורית פוריון.

[1]) עפ"י הדרש בפסיקתא ומד"ר אפריון זה אוה"מ, זה משכן.

[2]) בארמ': אפרתים ר' יהושע בן לוי אומר פלטייאני

אֶפְרָתִים מבית לחם יהודה (רות א ב).—ב) משבט אפרים: והיה כי יאמרו פליטי אפרים אעברה ויאמרו לו אנשי גלעד האֶפְרָתִי אתה (שופט' יב ה). ויהי איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה וכו' בן צוף אֶפְרָתִי (ש"א א א). וירבעם בן נבט אֶפְרָתִי (מ"א יא כו).—ג) *מיוחס, אציל. Edler; noble, aristocrate: אפרתים מגדולי הדור (פרקי ר"א מה). — ואמר הפיטן: הזמנתו לשלישים לאֶפְרָתִים מגלשים למנות בו עד שלשים (ר"א קליר, יוצר פ' החדש, דרכתו מכל תדשים).— ובמשמעה זו השתמשו בו סופרי זמננו: וברצון אביה היתה על אפה וחמתה אשה לאפרתי עשיר ובעל נכסים (דכיר, ליל שמורים). והאפרתי הזקן בא וימצאני יושב על יד אשתו (שם). יסדו להם הרומאים ממשלה חפשית בארצם אשר האפרתים יחוקקו חקיה (קלמן שולמאן, מוכדי ארץ, איטליה). גם ריבות ומדנים התעוררו בין האפרתים ובין מגני העם (שם). ויער את רוח פריצי המון העם להרג ולהשמיד את האפרתים ועשירי הארץ (הוא, די"ע, ח"ד 619).

*אֶפֶשׁ[1]), ש"ז, כנו' אִפְשִׁי,—כמו חֵפֶץ, רצון, עפי"ר רק בדבור אִי אִפְשִׁי, ר"ל אין רצוני, ich will nicht; je ne veux pas; I will not: הפוסק מעות לחתנו ומת חתנו אמרו חכמים יכול הוא שיאמר לאחיך הייתי רוצה ליתן ולך אי אפשי ליתן (כתוב' ו ב). אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי וכו' אי אפשי לזוז מבית אבא (שם יב ג). שאמר האב אי אפשי שתשמשני (גיט' ז ו). לא יחזיר (הגט) עד שיאמר אי איפשי שתקבליני לה (תוספ' שם ו א). אי איפשי אלא שתקבלני במקום פלוני (שם שם ז). אם אמר אי איפשי באשה נזירה (שם נזיר' ג יב). שיכול לומר לו אי איפשי באשה מנוולת וכו' אי איפשי באשה מגולחת (שם שם יד). הניח אבנו ומשאו ברשות הרבים אמרו לו פנה אותן אמר אי איפשי בהן כל הקודם בהם זכה (שם ב"ק ב ז). ואם אמר אי איפשי שלא ליטול ושלא ליתן הרשות בידו (שם ב"ב ז ו). הכותב נכסיו לאחד והיה בהם עבדים אף על פי שאמר הלה אי איפשי בהם וכו' כיון שאמר הלה אי איפשי בהן זכו בהם יורשין (שם ח א). שאי איפשי בנבואתך (מכילתא, מסכ' דפסחא פתי'). היה הבן ההוא (שצוה עליו אביו שלא יאכל מאכלים רעים) מתרעם על אביו לומר שלא מפני שאוהבני אלא שאי אפשי לו שאוכל (ספרי, בהעלתך פז). אמרו לו רבינו משה אי איפשי לנו שתברכנו (שם דברים יא). באומר אי איפשי ליתן מתנה כל עיקר (ירוש' דמאי ו כה ב). אי איפשי שתכפר (העולה) לי אינה מכפרת לו (שם יומא ח מה ב). באומרת אי אפשי לא בנשואיך ולא בנישואי אחיך (שם יבמ' יג יג ב). רשות ביד האשה לומר אי איפשי להתפרנס מאחר אלא מבעלי (שם כתוב' ו לא ב). יכיל מימר (הבעל) אי איפשי אשה נדרית שהיא קוברת את בניה (שם). הוליכו לה ונתנו לה אם רצה להחזיר לא יחזיר עד שיאמר לו אי איפשי שתקבלו לה אלא שתוליכו לה (שם גיט' ו מז ד). האומר אי אפשי אלא אני בבגדי והיא בבגדה יוציא ונותן כתובה (כתוב' מח.). בטל הוא (הגט) אי אפשי בו דבריו קיימין (גיט' לב.). האומר לאשתו כל נדרים שתדורי אי אפשי שתדורי אין זה נדר לא אמר כלום (נדר' עו:). אני אומר לשבטו של יהודה שישרה במזרח והוא אומר אי אפשי אלא בדרום (מד"ר במדב' ב). — ולרבים: אי אפשנו לא בו ולא באלהותו (מד"ר בראש' לח). קטנים שנתגיירו ואפילו עם אביהן יכולין למחות וכומר אי אפשנו להיות גרים (רש"י כתו' יא.).—וגם בחיוב: שלא יאמר אדם אי אפשי לאכל בשר חזיר אי אפשי לבוא על הערוה אבל אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי כך (ספר' קדושי' קכז). באומרת אפשי בנישואיך אבל לא בנישואי אחיך (ירוש' יבמ' יג יג ב).

*אֶפְשָׁר[1]), — א) תה"פ, עם ל ופעל מקור אחריו, —יש יכלת, möglich; il est possible; it is possible: כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה את השבת (שבת יט א). השבר והשבי אפשר להיות בין בידי שמים בין בידי אדם (מכי' נזיק' טו). — ועם שם או מלה בֵינו ובין המקור:

ור' ב"ר נחמיה אומר אבגניסטי (מד"ר רות, ושם החים).

[1]) גם בסור' אֶפֶשׂ. ואמר פְלִישֶׁר (הער' ללוי) כי בשתי הלשונות באה מלה זו מיונית ἔφεσις, רצון. ויש סוברים כי אפש כמו נפש, ואי אפשי כמו אין נפשי (Geig. Zeitsch. VIII, 182), וכן יסטרוב.

[1]) כמו אתמול, תה"פ. והנה לוי וקוהוט ויסטרוב ואחרים החליטו כלם כי נגזרה מלה זו משרש פשר העברי, במשמעת נפשר ונמס, ומזה בהירות (!). או במשמעת פרש הפריש, או פתרון. וכמו"כ ברט מן פשר (Barth, NB §151d). אך Nö. סובר שמקורו בלשון פרסי' (M. Au. Wb. Mech. 105). וכל זה לא מחוֻור. ובלשון

אפשר לתחתון לבא עד שלא בא העליון (ניד' ו א). כל שאפשר לו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש נקרא חוטא (ברכ' יב :). ג' הקב"ה בוכה עליהן בכל יום על מי שאפשר לו[1]) לעסוק בתורה ואינו עוסק וכו' (חגי' ה :). — ועם פעל עבר, היה, ועם ש לפני הפעל השני בעתיד: שהיושב בביתו אפשר היה לו שישמע וזה לא היה אפשר לו שישמע (הור' א ב). — ועם עבר אחריו עם שֶׁ לפני הפעל: שאל רשב"י את ר"א ברבי יוסי אמר לו אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו (מד"ר שה"ש, לאיגה). — ועם עתיד: אפשר יעמד אדם במקום גבוה (ניד' יג.). — ועם אי לפניו לשלילה: מלאכה שאפשר לעשותה מע"ש אינה דוחה את השבת ושאי אפשר לעשותה מע"ש דוחה את השבת (שבת יט א). אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (מכי' פסח' יד). הזר ונפסק לעשותן קשרים אי איפשר אלא הוזר ומתיר (ירוש' שבת יה טו.). אי אפשר לומר עד בואם אל ארץ נושבת (קידו' לח.). אמר הקב"ה בני סרבנין הן לכלותן אי אפשר להחזירן למצרים אי אפשר להחליפן באומה אחרת איני יכול אלא מה אעשה להם הריני מייסרן בייסורים (מד"ר רות, ויהי בימי שפוט). — ועם פעל עבר: שהיה (אברהם) מהרהר בלבו על דור המבול ואמר אי אפשר שלא היה בהם צדיקים (תנח' נוכר וירא ו). — ועם שם ומקור אחריו: מה שאי אפשר לבו"ד לומר כן (מכי' פסח' ז). — ובשם אחר שם עם מלת השלילה ביניהם: שאי אפשר לבו"ד בלי לחם (מכי' בשלח ד ג). אי אפשר לישראל בלי תורה (שם ויבוא עמלק, א). וכשם שארבע מינין הללו (שבלולב ואתרוג) אי אפשר בהם בלא מים כך אי אפשר לעולם בלא מים (תענית ב:). אי אפשר לעולם בלי זכרים ובלי נקבות (פסח' סה.). אי אפשר לעולם בלא בסם ובלא בורסקי (קידו' פב.). — ולשאלה, עם וכי לפניו: רבי ישמעאל אומר וכי אפשר להנוות קונו (מכילתא, מסכ' דשירתא ג). וכי אפשר לבשר ודם לעמוד על חציו של לילה (שם מסכ' דפסחא יג). וכי איפשר לגומא להתגדל בלא ביצה (שם עמלק א). וכי מה אפשר לעשות לו וכו' (קידו' טז.). — ובלי מלת שאלה מיוחדה: יי' איש מלחמה איפשר לומר כן והלא כבר נאמר הלא את השמים ואת הארץ אני מלא (מכי' מס' דשירתא ד). אמר מרדכי איפשר חסידה זו תנשא לערל זה אלא שמא עתיד לאירע לישראל דבר והם עתידין להנצל על ידה (שם עמלק ב). משל לאחד שלוה מן המלך אלף כורים חטה בשנה היו הכל אומרים אפשר שזה יכול לעמוד באלף כורים אלו אלא משכנו המלך וכו' (ספרי ואתחנן כו). אפשר עתיד זרעו לעמוד על הר עיבל ולומר ארור שוכב עם אשת אביו ויבוא חטא זה לידו אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו עלבון אמו תבע (שבת נה :). אמרו (מלאכי ישראל לאלכסנדרוס מוקדון) אפשר בית שמתפללים בו עליך ועל מלכותך שלא תחרב יתעוך עכו"ם להחריבו (יומא סט.). (מהו וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים אם נאמר נבנתה ממש) איפשר אדם בונה בית לבנו קטן קודם שיבנה לבנו גדול וכו' אלא שמבונה על אחת משבעה בצוען (כתוב' קיב.). כשחלה ר"א נכנסו תלמידיו לבקרו אמר להן חמה עזה יש בעולם התהילו הן בוכין ור"ע משחק אמרו לו (התלמ' לר"ע) למה אתה משחק אמר להן וכי מפני מה אתם בוכים אמרו לו אפשר ספר תורה שרוי בצער ולא נבכה (סנה' קא.). אפשר בא אסא ולא ביערו (את נחש הנחשת) בא יהושפט ולא ביערו והלא כל ע"א שבעולם אסא ויהושפט ביערום (חולין ו :). מעשה בתלמי' של ר"ע שהיה קושר תפיליו בלשונות של תכלת ולא אמר לו דבר איפשר אותו צדיק ראה תלמידו ולא מיחה בו (מנחות לה.). אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בר"ה וביוה"כ אמר להן איפשר מלך יושב על כסא הדין וכו' וישראל אומרים שירה לפני (ערכין י :). כיון שאמרו למשה נשלחה אנשים לפנינו התחיל משה עומד ותוהא אמר אפשר לי לעשות דבר עד שאמלך בהקב"ה (מ"ר במדב' טז). אמר להם הקב"ה (לנח ובניו) אפשר שאהא כועס ומחריב את העולם ואתה בונה (תנח' נוכר נח יז). — ב) משמש שמוש שֵׁם, מה שאפשר להיות, d. Mögliche; le possible ; the possible: אין דנין אפשר משאי אפשר (יבמ' סא :). אם מכת הנמנע או מכת האפשר (מו"נ ג טו). והצדק משני קצות האֶפְשָׁר (בחינת עולם יג). וזה ההבדל בין האפשר והכח (אפודי מו"נ ב הקדמ' ז). כל משכיל בוחר לנפשו הדרך היותר בטוח והמשומר מכל נזק ומכשול ואפי' באפשר רחוק (ר"נ גירונדי בא' פח). ואמרו הפילוסופים על זה כל אפשר הוה (רשב"ל דורא, מ"א ד ד). — אפשר המציאות ומחויב

ההמון הערבי אֶבשׂר. — [1]) כך בכ"י (ד"ס).

המציאות: כל מה שלמציאותו סבה הוא אפשר המציאות בבחינת עצמו (מו"נ ב הקד' יט). וכן אם היה מחויב שתהיה כל עלה מהוה או מפסדת במקרה ויהיה כל מה שאפשר שיתהוה בהבא ויסולק טבע האפשר וזה חלוף המוחש (המא' בבחירה, נרבוני, בד"ח). אין שם אפשר אך הכל מחוייב ונגזר הכל בגזרה (שם). אם שתהיה מציאותו (של הנמצא) נאצלת לו מזולתו ויקרא זה אפשר המציאות (רשב"ג דורא מגן אבות, חלק הא' ממעל א). — ומ"ר: להפך אחהי הזכות אפילו באפשרים רחוקים (הבא מארי, מנח' קנא' יט). אני בקי באֶפְשָׁרִים ובעצם ובמקרה (עמנואל, ט).

אֶפְשָׁרוּת[1], ש"נ, מ"ר ־שָׁרֻיוֹת, — טבע האפשר וסגולתו Möglichkeit; possibilité; possibility: זה האפשרות הוא מפעל הדמיון לא בבחינת השכל (מו"נ ג טו). אמנם כשיערכו לשם יתברך אי אפשרות בהן כלל (שם ג יז). בהכרעה סגולה נפלאה משארת טבע אפשרותם (כחי"ע יג). כל כח היא אפשרות (תגמ' הנפ' ו.). לא יכלו חכמי האומות לצייר אפשרות הבריאה בהיות נמנע אצלם שיתהווה דבר מלא דבר (אור עמים, ספורנו, פרק ו). עמד אדוננו משה בהר ימים ארבעים והשיג כל מה שבאפשרות השכל האנושי להשיג (מנח' קנא' לר"י מפיסא, יב). אמונת מציאות ה' ואמונת אפשרות הנבואה (שם יז). — ומ"ר: וזה דבר שלא יסופק בו ולא יסכל אותו אלא מי שיתערבו לו האפשריות בנמנעות (מו"נ ב מו). האפשרות אשר על דרך הטבע ייוחד מבין שאר האפשריות שאין יחסו אל כל העתים יחס אחד (מלח' ה' רלב"ג, א כד).

אֶפְשָׁרִי, ־רִיִּי, ש"ז, לנק' ־שָׁרִית, מ"ר ־רִיִּים ־רִיּוֹת, — א) ההפך מנמנע, שאפשר לעשותו: לפי שישובו אצל ההמון והנערים העניינים הנמנעים בתכלית המניעה אפשריים (ס' החנוך מלוה רנ). אמר שזאת ההשכלה לנפרד אינה אפשרית (ר"א ביבאגו, דרך אמונה מד:). אעפ"י שהם נמנעים אצלינו הם אפשריים אל הנביא (רשב"ג דוראן, מ"א, על אבות, ודע מה שתשיב). שידע האל יתברך את מעשיהם בהיותם בחיריים ואם כן הם איפשריים ועם זה הם על מספר בלתי תכלית (ספורנו, אור עמים, לז.). שהוא יתברך אינו יודע אלא הדברים האפשריים (ר"י ערמאה, חזות קשה, שער ו). — אפשרי רחוק: האותות והמופתים בשמים ובארץ אשר תמעט הויתם ומציאותם אפשרי רחוק (כחי"ע יב). באפשרי רחוק יכול להיות בעיר גדולה שבאים אנשים רבים (בשמים ראש, סי' סה). — ב) ההפך מן מחויב, מה שאפשר שיהיה או שלא יהיה: וקצת מי שיסכל חכמת הלימודית ולא ידע מאלו העניינים רק המלות לבד לא ציור ענין יחשבם אפשריים (מו"נ ג טו). ואמרו שאלו אשר נקראם אפשריים כעמידת ראובן ובא שמעון הם אפשריים בערך אלינו (שם ג יז). — ג) מי שאפשרות בידו לעשות או לא לעשות דבר: והדברים אצלו (אצל האדם) אפשריים לנטות אל אשר יהיה שמה רוחו וכו' ונאמר באדם שהוא אפשרי במעשיו על השווי (ר"י אברבנאל, נחל' אב' ג. והרבות נתונה).

אֶפְשָׁרִיּוּת[1], — כמו אֶפְשָׁרוּת: ולא ישערו ישנו באפשריותו בשום צד (ר"י ערמאה, חזות קשה, שער ג). מצד אפשריותם ומצד היותם על מספר בלתי בעל תכלית (ספורנו, אור עמים לו.). אם רק יהיה באפשריותו יעשה (יל"ג, אגר' א יב).

אֵץ[2], ת"ז, לנק' אֵצָה, מ"ר אֵצִים, אֵצוֹת, — צַר, לא די מקום, eng; étroit; narrow: ויאמר אליהם יהושע (לבני אפרים) אם עם רב אתה עלה לך היערה ובראת לך שם בארץ הפרזי והרפאים כי אָץ[3] לך הר אפרים (יהוש' יז יט).

אֶצְבַּע[4], ש"נ, כנ' אֶצְבָּעִי, ־בָּעוֹ, ־בָּעֵךְ, מ"ר אֶצְבָּעוֹת, סמי' ־בְּעוֹת, כנ' ־בְּעוֹתַי ־בְּעוֹתֶיךָ, ־בְּעוֹתָיו ־בְּעוֹתֵיכֶם

---

[1] במשקלי השמות שבתנ"ך, אם לא נניח אלמנות מן למן אין משקל אפעלות, אלא אפעליות, אכזריות, ונקוד פול"ש בשוא: אַכְזְרִיּוּת. אך כיון שאנו אומרים אֶצְעָדָה, ומִסְכֵּנוּת, והַשְׁמָעוּת אפילו בסמיכות, ומשק' פעֲנוּת, רחמָנוּת, לפי הסכמת המדקדקים והקריא' המקבלה, אין סבה שלא נאמר אֶפְשָׁרוּת. וכן היא הקריאה הנהוגה. — ובסמיכות, יש לפקפק אם אפשרות כמו השמעות, או אֶפְשְׁרוּת כמו אַלְמְנוּת, וכמו מַלְאֲכוּת, ומהקריאה הנהוגה אין להכריע, כי אין מנהג קבוע בזה. והראוי לומר בסמיכות אֶפְשְׁרוּת הדבר.

---

[1] משקל אַכְזְרִיּוּת.

[2] עי' ערך אוץ, וקצת דומה לו בערב' עוץ, היה הדבר קשה עליו. — [3] לשון הכתוב דחוק והכתובים שלאחריו מעידים כי אינו בצורתו האמתית. ויש מגיהים: כי אז (יהיה) לך הר אפרים. וגם זה דחוק. עכ"פ, לפי הנוסחה שלפנינו אָץ הוא תאר.

[4] שם שמי בללי. בערב' אֶצְבַּע [a], בארמית

---

[a] إِصْبَع

— א) כ"א מחמשה החלקים הנבדלים זה מזה כעין יתדות ומתנועעים, שבקצות פסות הידים והרגלים בבע"ח, Finger ; doigt ; finger : לחות אבן כתבים באצבע אלהים (שמו' לא יח). ולקחת מדם הפר ונתתה על קרנת המזבח באצבעך (שם כט יב). וטבל הכהן את אצבעו הימנית מן השמן אשר על כפו (ויקר' יד יז). למעשי ידיו ישתחוו לאשר עשו אצבעתיו (ישע' ב ח). כי כפיכם נגאלו בדם ואצבעותיכם בעון (שם נט ג) וידי נטפו מור ואצבעתי מור עבר (שה"ש ה ה). המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה (תהל' קמד א). כי אראה שמיך מעשי אצבעתיך (שם ח ד). קורץ בעינו מולל ברגלו מרה באצבעתיו (משלי ו יג). — ובלי כנוי: הואיל ונאמרו אצבעות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהם שאינה אלא ימנית אף פורטני כל אצבעות שבתורה שלא יהו אלא ימנית המיומנת שבימין הרגילה שבאצבעות (ספרי, חקת קכג). — וברגלים: ואצבעת ידיו ואצבעות רגליו (ש"ב כא כ). — ובן בלשון נק' בזמן שאחרי כן: כדי לכרוך על אצבע קטנה (תוספתא כל' ב"ב ה יז). טובל אצבעו המיומנת (שם זבח' ו י). נותן (הכהן) שתי גפיה (של העוף) בין שתי אצבעותיו ושתי רגליה בין שתי אצבעותיו (שם ז ד). — ובעופות: כל עוף הדורס טמא כל שיש לו אצבע יתירה וזפק וקורקבן נקלף טהור (חול' ג ו). — ומליצה, אצבע של פלוני הוא, פלוני עשה זה: ויעשו בן החרטמים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו וכו' ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלהים הוא (שמו' ח יד-טו). — ואצבע פלוני באמצע, יש לו חלק בדבר: הואיל ואצבע הגוי באמצע נפטרה מן הבכורה (ירוש' פסח' ד לא א). ונכנסו גדולי המלכות אצל הקסר ומצאו בו דברים הפוכים אמרו אצבע יהודי היה לכאן (מעש' ביה"מ ילינק ו ה, הלכות גדולות פרק מעילה, בקלת שנוי). — ו*נתן אצבעו בין שני פלוני, ר"ל הוא בעצמו חיב בדבר שפלוני נשבהו: האשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה ולא הפיר לה ר"מ ור' יהודא אומר היא נותנה אצבעו בין שיניה (ירוש' סוף נדר'). שנדרה היא (האשה) וקיים לה הוא (הבעל) ר"א סבר הוא נותן אצבע בין שיניה ור' יהושע סבר היא נתנה אצבע בין שיניה (כתוב' כב.). האמנתיו שנטל רשות משרית ולא חשדתיו כי חשבתיהו לאיש תמים כי לא הכרתיהו כי חדש הוא מקרוב בא ועד עתה לא שמתי אצבעותי לאדם בין שיניו (תש' ר"ת סב). אצבע נתון בין השנים (תבב"ל חל' ד כז). — *יגעתי, עבדתי בעשר אצבעותי, לאמר עבדתי עבודה הרבה: בשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה אמר רבש"ע גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי ולא נהניתי אפי' באצבע קטנה (כתוב' קד.). — נגע באצבע קטן, ר"ל נגיעה קלה מאד: שצוה (המלך) על האשה אחד מנעריו להביא המדבר אליה או מי שיגע בה אפי' באצבע קטן (גוף' גוף', מסיר ליחון יג). — ב) רחב כמדת אצבע, Fingerbreite ; largeur d'un doigt ; f.'s breadth : ועביו ארבע אצבעות (ירמ' נב כא). היתה יתרה (האמה שעל קרן מזרחית צפונית) על של משה חצי אצבע שעל קרן מזרחית דרומית היתה יתירה עליה חצי אצבע נמצאת יתירה על של משה אצבע (כלים יז ט). שאין על גבה עפר אלא שתי אצבעות וכו' ר' יוסי אומר שלש אצבעות (תוספ' כלא' ד יא). אין בין זל"ז אלא ג' אצבעות (חגיג' יה.). — ו*אצבעים: זיז שעל גבי שירי המאור שיעורו ברוב אצבעיים (תוספתא אהל' יד ז). אצבעים על אצבעים על רוב אצבע (ירוש' שקל' ג מז ג). והוא שיהיה (הזיז) גבוה מעל החלון רום אצבעיים או פחות היה למעלה מאצבעיים אינו מביא את הטומאה (רמב"ם, טומא' מת יז ג). — ג) ביחוד, *האצבע הראשון שאחרי הבהן, Zeigefinger ; index : זו זרת זו אמה זו אצבע זו גודל (כתוב' ה:). רבי אליעזר אומר באצבעו היה [מראה] מטטרון למשה והראהו את כל א"י (ספרי האזינו, שלח). — ד) אצבע הכבד, חלק חצר הכבד שיורד על פני השדרה עד מקום הכליות[1], (pars umbil. diaphragmae) נטל את הסכין והפריש את הריאה מן הכבד ואצבע הכבד מן הכבד וכו' חתכו (העוקץ) ונתנו למי שזכה בו והאליה ואצבע הכבד ושתי כליות עמו (תמיד ד ג). הפריש את הריאה מן הכבד ואצבע הכבד מן הכבד (גמ' שם לא.). — ה) אבר הזכרות, membra virilia

אצבע, אצבעא, וגם באתיופ'. בסור' צבעא, וגם במצר' קרוב לזה דבע, ובאשור' י"א צבב. ואמר דליטש כי מקורו בפעל אשורי צבע, שמשמע' היא אחז, חבק, זכדו'. ודעת ברט (Barth,NB, § 151). כי אין לנו לדון שם זה עפ"י תורת צורות השמות השמיות, כיון שהיה משתף גם להמצרית. ועי' עוד ערך צבע.

[1]) פרוש ותרגום דר' מזיא.

איזו היא הערייה רב יהודה בשם ר' שמואל עד כדי שתהא אצבע נראית בין השפיות (ירוש' יבמ' ו ז:). ובשעת גמר ביאה האבר נכנס בפרוזדור ואינו מגיע עד ראשו שמבפנים אלא רחוק ממנו מעט לפי האצבעות (רמב"ם, הלכ' איסורי ביאה, ה ד).— ו) 'אצבעות שבכסלים: הבליטות הנראות בכסלים על עצלי המישור[1])mus.seratus: האומרי' שה' אצבעות שבכסלים היינו שיש בכסל דמות ה' אצבעות בשר אדום ובין כל אצבע ואצבע יש שומן לבן שהוא חלב גמור וכו' חשבתי בראשנה מה שקורין הליואנסיני חמשה אצבעות הם החמשה חוטים שבכסלים שהם דומים ליד וכו' וכל ארץ אשכנז בואימיה מוראביא פולוניה ורוסיה אינו רגיל בפיהם שם זה אצבעות (פסק מי יבות, כסוף ס' תבו' הרא"ש א.). — ז) 'אצבעות כרכומיים, מין צמח דומה קצת בצורתו לאצבעות כף היד, לו פרח אדמדם כרכומי, digitalis purpurea[2]) : אצבעות כרכומיים, ובלשונם דגידי סיטריני דמות תבניתו כתבנית כף טולא מכרכומית ולובן (קאנון ב, לוח הסמ'). הוא אחד ממיני כלידוניא וכו' והוא ציץ אדמודקטיל כלומר אצבעו' מכורכמים המהות תבניתו כתבנית כף יד והוא מנומר מעורב מכרכמות ולובן והוא קשה ובו מעט מתיקות ויש ממנו מכורכם כוהה מאין לובן (שם). — ח) 'אצבע העין, במחלת השחנת עור הקרן,יתהוה לפעמים כעין צרור של גידים ופתילים מכסה חלק אחד מעור הקרן, Ceratitis[1]) : חולי נקרא אצבע העין שהוא בשר או עור כבגד העולה ופורח מזוית גדולה של עין ומתפשטת עד לבן העין (אוצה"ת, ר"י זהלון ו כ סכ:). — בית אצבע, עי' בית.

'אֲגוּדָל, 'אֶלְיוֹן, בֹּהֶן 'גוּדָל, — שמות להאצבע העבה. — *אַמָּה, האצבע האמצעית הארוכה. — 'אֶצְבַּע, הראשנה אחרי הבהן. — *אֶצְבְּעִי, קטן במדת האצבע.

בֹּהֶן, עי' אגודל. — *בית אצבע.

*גּוּדָל, עי' אגודל.

זֶרֶת, *האצבע הקטנה האחרנה, ומדה מקצה הבהן עד קצה הזרת.

טַבַּעַת, ילבשו על האצבע

יָד וכו'.

כַּף.

כָּלַל, מולל באצבעותיו.

'נִקְפָּה.

*סִיט, מדה כמלא הארך בין הבהן והאצבע.

'פָּרַז, מפריזין באצבעותיהם. — פָּרַט, על פי נבל.— *פֶּרֶק, פרקי האצבע.

צָבַע, 'הִצְבִּיעַ, הרים האצבע. — 'צִיצִים, אצל הצפרן. — צִפֹּרֶן. — *צְרָדָה או צְרֵדה, אצבע צרדה.

'קֶרֶץ, העור והבשר בין האצבעות. — *קֶשֶׁר, קשרי האצבעות, הפרקים.

***אֶצְבְּעִי**, ת"ז, לנק' 'בְּעִית,— כנוי לאדם קצר קומה ביותר: ננס לא ישא ננסת שמא יצא מהם אצבעי[1]) (בכור' מה:).

'אִצְטוֹמְכָא[2]), — קיבה, ומצוי מאד השמוש בו בהספרות במקום השם העברי קיבה: כח המושך הוא המקבל המאכל והמגיעו אל האצטומכא (חו"ה, הבחינה פרק ה). גידי האצטומכא (רמב"ע, ערוג' הבשם, ליון ב. 119). ולא למלאות אצטומכתם להוציא רעי כבהמה (פרדס רמונים, רש"ע בפרוט לט:).

'אִצְטְוָנָה[3]), ש"נ,—גוף עגול, Cylinder;cylindre: מי שחשב מחודד האצטוונה חצייה (מו"נ א לו). והנה כאשר תהיה הירח בנגוד בראש או בזנב התלי או בנקודה הנכחיות למרכז השמש או הארץ ההיה בין השמש והירח ואצטוונת צל הארץ תפיל על גוף הירח (אפ' להגביה ר"א ב"ר חייא. שער ד). שהצללים ההוים מכדורי הארץ והירח מתחדדים אצטוונים (יס"ר מקנדיה, אי"ל כתב ורת ג).

---

1) פרוש ותרגום דר' מזיא. — 2) בערבית אצאבע צפר a).

1) גרסת הערוך אוצבתא.

2) מיוני' στόμαχος. בארמי' אסטומכא, אסתו־: מקיבתא לאסתומכא (מד"ר קהל' לפסוק ז יט). מזה נראה כי השתמשו בהשם אסתו' לחלק האחרון מהקיבה. גם בסורית השתמשו בשם יוני זה.

3) מן פרסית אשתון עמוד, ובן בער' אסטואנה a).

---

a) أصابع صفر

a) أسطوانة

אָצִיל[1], ש״ז, מ״ר אֲצִילִים. סמי׳ אֲצִילֵי, — א) חשוב ומיוחס, בן טובים[2], Vornehmer, Edler; noble: ואל אֲצִילֵי[3]) בני ישראל לא שלח ידו (שמות כד יא). — וכן פשט השמוש בו בלשוננו: הגדולים והאצילים אשר רוב ישיבתם בבית המלכים (לידה לדרך, מנח׳ כ״ר זרח, א א). הגבירים אצילי אשכנז (שו״ת רמ״א לא). להקות שועים ואצילים (א מפו, אה״צ ו). — ב) קצה[4]) של הארץ וכדומה, Ende; extrémité; extremity: אשר החזקתיך מקצות הארץ וּמֵאֲצִילֶיהָ[5]) קראתיך (ישע׳ מא ט).

אַצִּיל[6], ש״ז, מ״ר אַצִּילִים, — מקום חבור חלקי האברים זה לזה, פרק, קשר, Gelenk; jointure; joint: הוי לםתפרות כסתות על כל אַצִּילֵי[7]) ידי (יחזק׳ יג יח). — והתיחד לפרק המרפק, Ellbogen; coude; ellbow: חניח ידיו בין ברכיו או בין אציליו (תוספת׳ ידים א יד). משקל ידי ומשקל רגלי עלי רבי יהודה אומר מביא חבית וממלא מים ומכנים ביד עד האציל וברגל עד הארכובה (ערכ׳ יט:). אין חוגרין (הכהנים) לא למטה ממתניהן ולא למעלה מאציליהן אלא כנגד אצילי ידיהן (זבח׳ יח:). ממזבח הזהב ולמנורה היה (הכהן) נכנס מהלך ביניהן עד שהוא מגיע לצפון דוחק היה באצילי ידיו כדי שלא ישרפו הפרכות (ירוש׳ יומא ה מג ב). שכן הוא עושה חלל באצילי ידיו (בב סוכה א נב ב). — *הִטָּה אַצִּיל עם פלוני, הסב עמו, סעד אצלו, sich zum Mahle legen: se coucher à table; lie down to a meal ..... לח וברית ממטה אציל[1]) על להם (כ״ם בני׳ מא יט).

---

[1]) מן שרש אצל עיי״ש. — [2]) בערב׳ אַצִיל a), משורש בארץ, ומיוחס, ממשפחה מיוחסת. — [3]) ת״א: לְרַבְרְבֵי. רסע״ג: נִקבא b), והם השרים ראשי השבטים. מנחם: ענין נשיאות המה. ריב״ג: ואל אצילי בני ישראל והם הפרושים והנכבדים שבהם. רש״י: אצילי לשון גדולים. — וכן שאר המפרשים. — [4]) אולי מִמקור השם אַצִיל שלקמן. — [5]) ת״י: וממלכותא. (כמו אצילי בני ישראל), וכן חברו מנחם במחברת אחת. וכן רש״י: מן הגדולים שבהם, וכן ראב״ע (שמות כד יא). וכן רד״ק: מגדולי הארץ וממלכיה. אך ריב״ג: מקצותיה ומרחקיה. וכן פרחון. וכן החדשים.

[6]) מן ב. אצל. באשור׳ אצל, קשר, ובערב׳ וַצל c), שמשמעתו היא חבר ואחד שני דברים, ומזה וּצל d), אֻוצאל, חבורי וקשורי האברי׳ זה לזה. ובסור׳ יצילא, פרק האברי׳, וביחוד המרפק. והנה אמרו בעלי השרשים (מנחם רד״ק ואחרים) כי אַצִּיל הוא בית השחי. אבל אעפ״י שביחזק׳ אין הכרע ואפשר כן, הנה מהמקומות בתלמוד המובאי׳ בפנים נראה ברור כי הכונה היא על מקום חבור המרפק, וכן פרש״י שם בכל המקומות. — [7]) תרגום: מרפקי ידיו.

— [1]) תחלת הפסוק נמחק בגוף הגני׳, ושפצוהו והחזירוהו חוקרי ב״ם החדשים בהגהות מתחלפות. הכל מסכימים כי לפני לה היה כתוב א, והמלה היתה אלה, וטעה המתרגם הרומי וסבר שהוא השם אלוה, ותרגם dei, ואולם באמת המלה היא אָלָה, ולכן רגלים לדבר כי במקום המלה הראשנה היה כתוב פצל שמשמעתו חלל, הפר, וכיוצא בזה. הסורי כתב דמבטל. שמנד: משנות. ואין ספק בעצם משמ׳ מלת אציל שבכאן, שהוא מרפק, הואיל וכן תרגמו גם היוני ἀγκῶνος, שהוא מרפק. אלא שהוא תרגם מלה במלה: שלח זרוע בסעודה, ואין לה למליצה זו ביונית משמעה משאלה. אולם הכונה האמתית נתן המתרגם הרומי שתרגם מטה אציל discubitu, שפרושו הוא: שכב (על כרפקו) אל השלחן בסעודה, ור״ל הסב, כדרך שהיו הרומאים נוהגים במשתאותיהם, וכמו ההסבה בסדר ליל הפסח שלנו. והנה קצת קשה אמנם כונת המלים על לחם שבסוף הפסוק, ועוד מהו הדבר שבן סירא מיעץ להתביש ממטה אציל על לחם? ואולי פשט אז המנהג להטות אציל, ר״ל להסב בדרך בני חורים, גם בכל סעודה קלה, אפילו על לחם יבש, ולגלג על זה בן סירא, שהוא, כנראה מכל דבריו, הצטין בחוש טוב טעם ומדה בכל דבר. עכ״פ, בכונת הדבור הטה אציל אין ספק, כמו שמעיד עליו תרגום הרומי שהזכרנו, וקרוב הדבר שדרך הדבור הזה בא ליהודים יחד עם עצם המנהג מהרומאים, ונהוג הדבור הזה ממש ברומית כמו שאמר ponere cubitum: Petr. apud aliquem, ובעבר׳ שם אציל אצל פלוני, ורצה לומר סעד אצלו. ובאמת אין דרך הדבור הזה בודד בבן סירא שלנו, וכבר בא עוד במקום אחד ושם בודאי אין ספק במשמעתו. בפרשה ט פסוק ט נאמר בנוסח׳ הגניזה: עם בעלה אל תטעם ואל ... סב עמה שכור. וכבר הרגישו חוקרי ב״ם כי המלה תטעם היא שבוש שנפל בטעות, או תקון בכונה קצת מפני שלא הבין המעתיק כונת המליצה האמתית, שהיה כתוב: אל תט אציל, כמו שהוא בפרוש בהתרגום הסורי יציל ך, ויציל בסור׳ כמו אציל בעבר׳ מרפק. וסמך לזה היא נוסחת הפסוק הזה בעצמו שהובא בגמ׳ סנה׳ ק: אל תט אצל בעלה למסוך עמו יין ושכר. מזה אנו רואים שגם בעלי התלמוד קראו אל תט ולא אל תטעם. והובא בד״ס שם נוסחת כ״י במקום אצל בעלה, — אצלה עם בעלה. וכן בכל הדפוס׳ הישנים ברש״י אצלה. וכשנדמ׳ נוסחה זו עם נוסחת התרגום הסורי יתברר לנו בודאות שאין בה שום מקום לפקפוק, כי אין אצלה זו אֶצְלָהּ אלא אַצְּלָה, והוא שֵם במשקל אחר, נרדף עם

---

a) أَصِيل b) نقباء c) وَصَل d) وُصْل

אַצִּילָה[1], אַצִּלָּה, ש"נ, מ"ר אַצִּילוֹת, אַצִּלּוֹת — א) חבור זרוע העליון בהכתף, בית השחי. Achselhöhle aisselle; armpit: שים נא בלואי הסחבות והמלחים תחת אַצִּלוֹת[2] ידיך וכו' (ירמ' לח יב). — ב) במלאכת הבנין, קורה הנושאת עליה את הגג[3]), Sparren spar; chevron: וראיתי לבית גבה סביב סביב מיסדות הצלעות מלו הקנה שש אמות אַצִּילָה[4]) (יחזקאל מא ח). — ג) *אמה ארוכה: אמות המשכן לא ידענו אם הם כאמות יחזקאל שהם אצילה (ראב"ע שמות כו טז). אולי היתה (האמה) כמדת בית ראשון שהיתה אצילה (שם לו ט).

°אֲצִילָה, ש"נ, — א) שה"פ מן אצל: ואח"כ יתחבר אותו השכל האנושי אל הפועל ויאצל ממנו אצילה נכבדת (ר"י אלברגלי, ראש אמנה א). — ב) כמו אצילות: מלמד שברא הקב"ה ארבע עולמות נגד שמו יתברך שנאמר בו ארבע אותיות ואלה שמותן אצילה מלמד שהאציל הקב"ה מאורו כביכול וכו' מאיזה אור נברא זה העולם מאור בריאת בראשית וכו' (מסכ' אצילות, ילינק ה, גנזי הקבלה, מערכ' האלהות). לפי צורת האצילות וכו' אשר האצילות נאצלות משם (ר' אבר' אבולעפיה, אגרת, גנזי הקבלה, ילינק). מקרא נגד עשייה משנה יצירה תלמוד בריאה קבלה אצילה (נר למאור. מערכה ה).

°אֲצִילוּת[1]), ש"נ, — א) בפילוסופיה, מה שנאצל: והכל שב אל הסבה הראשונה לא בעבור כונה ממ:.. אבל היא אצילות נאצלת ממנה סבה שנית ואח"כ שלישית ורביעית (הכוזרי א א). בכח אין מציאות רום מעלה שממנו אצילות החכמה (רמב"ן, פרוש יצירה בתחלתו). וחביון הוא הכח המתעלה הנחבא במקום אצילותו (שוא ברא' מט כד). וכבר התבאר בחכמת משפטי הכוכבים אפשרות אצילות השפעת כוכב באמצעות פעולת פועל (חסדאי קרשקש, אור ה' ג ג ג). נפש משכלת או שום אצילות נכבדת (תגמ' הנפש ז). נקודה זו (שהאציל הקב"ה כשעלה ברצונו לברא את העולם) היתה כלולה מתחלת אצילותה (ר"ח ויטאל, ע"ח שער א). *נתן לנו (אלהים) תורת אמת וכו' וממקבת באר האצילות העליון[ה] חוצבה (מנח' קנא', ר"י מפיס' י). הארה הוא דבר א' שהוא אצילות אור מעצמו כעין קירון (רמח"ל פתחי חכמ'). דע שיש בכח האצילות כח ההויה וכח הבריאה וכח העשייה והאצילות שרש ועקר (ר' עוריאל, רבו של הרמב"ן,

---

אציל ואַצִּילָה למרפק, כמו אַצִּילָה להקורה ששמה בערב' המדברת וצלה. ואולי הרבוי אַצִּלוֹת (ירמיה לח יב) אינו חסר פשוט מן אַצִּילוֹת, אלא מ"ר כדין מן המשק' אצלה שהיה לפנים בלשון. עי' הערה למלה זו בערך אצילה. והשם בעלה צריך לקרוא לא בַּעֲלָה, אלא בְּעֻלָּה, על פי עדות התרגום היוני והרומי והסורי. ובכן הנוסח' האמתית של הפסוק הזה בבן סירא היא: עם בְּעֻלָּה אַל תֵּט אַצִּיל ואַל [תָ]סֵב עמה [למסך] שכר. וכמו"כ בגמ': אַל תֵּט אַצְלָה עם בְּעֻלָּה למסוך עמה שכר. אלא מפני שהיה נהוג פעל מיוחד הֵסֵב למושג זה ולא השתמשו אולי הרבה בהדבור הטה אציל, נשתבש הפסוק, שבכלל כנראה היה שגור בפי הכל, ובמקום אל תט אציל או אצלה עם בעלה, החלו קצתם לאמר אל תט אצל בעלה. וכן נסח שמֶנד באמת במהדורה כ"ם שלו אל תט אציל, אלא שטעה גם פה וחשב כי בן סירא גנה הטית האציל, או פשיטת האציל בפני אשה, שחשב זאת לא מדרך המוסר, ובאמת אינו כן, אלא שבן סירא גנה עצם המעשה להיות בסעודה ומשתה עם אשת איש, שהיה כנראה דבר נהוג אז.

[1]) עי' הערה לערך הקודם. בֶּט' (Bö. § 720β) כופר במציאות משק' הנק', ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך (חס' ובסי' מ"ר נק') ברוב ספרי הדפוס. ומיכ' ור"ם אצי- מלא, וקניקו' בשם כ"י אַצִּילֵי. והנה דעת בֶּט' (Bö. § 720β) כי מ"ר נק' זה הוא דרך הדבור ההמוני, של עבד כושי, במקום אַצִּילֵי. ואולי זה מ"ר מן אצלה. — [3]) בערב' ההמונית וצלה a), קורה נושאת עליה הגג. — [4]) כך ומלעיל בכל ספרי הדפוס. ומזה נראה כי אין ־ה שבסופה סי' נק' אלא נוספת, וכ"ד רוב הקדמונ' וקצת האחרונ', Bö. ואחרים. בקצ' כ"י אצילִיה. ופקפקו המפרשי' בפרוש מלה זו. רוב הקדמונים פרשוה כמשמ' אַצִּילָה א' ואמרו שהכונה היא אמה שמדתה היא מן או עד האציל: כך רבנו חננאל: פרוש מאצילי ידיו עד אחרית אצבעו האמצעית נקראת אמה (מגלה חננאל). מנחם לא פרש. ריב"ג: כל אמה מהם... עד בית השחי, וכן ראב"ע. וכן פרחון: כאמת שחי. וכן רד"ק: מדות גדולות עד בית השחי. ת"י: שית אמין רוח. אך כל זה אינו מתישב היטב על לשון הכתוב. ולכן סברים המפרשים החדשים כי זה שם מלאכותי לאיזה דבר במלאכת הבנין שאין אנו יודעים עתה מהותו. והנה כבר ראינו כי לאַצִּיל העברי מקביל בערב' השרש וצל, ובלשון ההמונ' משמש השם וַצְלָה במשמעה הרשומה בפנים. — ושער המנתח הירטלה כי אצילה זו מקור השם axila ברומ' (דר' קלנילנסון, רמת אברים 83).

a) وَصلة

[1]) מן אצל, עי"ש.

כרוס י' ספירות). שמעתי שיש אצילות ויש בי"ע והחילוק ביניהם שבי"ע אינם אלא הארה מהאצילות (רמח"ל חוקר ומקבל). ענין האצילות הוא הכח הכמוס והחתום לצאת מן הכח אל הפעל (עכוה"ק, רמכ"ג, יחוד ב). כי האצילות אינו אלא כמדליק נר מנר (שם).— ב) בקבלה, העולם הראשון מארבע העולמות שנאצלו מהאלהות: והנה המלבושים האלה הם בתוך בחינ' הבתים שהם ו' היכלות דאצילות שהם בחינ' עולם בעצמו שהם השמים והארץ והאויר שביניהם כי כל זה בחי' הבתים והוא נקרא עולם אצילות אשר בתוכו יושב האדם העליון וכו' ואח"כ נברא עולם הבריאה (רח"ו היכ' אבי"ע). מתחילת בריאותו של עולם רמז לנו אלה העולמות אבי"ע ארבעתן באופן זה כי בעולם המלבוש הוא אור לבושו שנא' עליו עוטה אור כשלמה רמז לנו עולם האצילות אשר כל הנאצלים נאצלים ממנו (עה"מ, בער עול' הכריח' ג). והשלישית היא לבוש האצילות והוא עשר לבושים לעשר כליו והלבושים האלה הם החלוק של הבורא הנקרא זהריאל והרביעית היא בית האצילות והיא שבעה היכלי האצילות והם סוד שמים וארץ הרוחניים שלו ואויר שביניהם ואלה הם נקראים עולם האצילות (מנחת חסיד' כלל האצילות). — עולם האצילות: עולמו של הקב"ה הוא עולם האצילות (עכוה"ק, רמכ"ג, יחוד ב). ע"כ נקרא הכל עולם הא"ס שהוא בבחי' מה שנתפשט הא"ס ב"ה בנמצאים ומשם ולמטה הן העולמות התחתונות והן אבי"ע (אצילות בריאה יצירה עשייה) שהם מבחי' הנמצאים עצמם כי הנה האצילות תצא בראשנה אח"כ ממלכותו נעשה בריאה וממלבותו עשייה וכו' (רמח"ל פ"ח).— ובמליצה, עולם העליון: המשורר חלה מכתב ושבת כי סוס הרוח תמיד הרכיבהו אל עולם האצילות לנוה מחשבת (יל"ג, נקמת הרופא).

אֲצִילִי, ת"ז, נקי' ־לית, — מה שהוא מהאֲצִילָה: והרביעי (הוריד) יתר גדול ויחלק לששה חלקים היותר גדול מהם הולך על קנה הזרוע אל היד והוא הנקרא אצילי בער' אבאטי (קאנון א א ה ג).

א. אצל[1], ממנו אולי אֵצֶל.

[1]) בערב' אצל a) שרש, וצל b) חבר ואחד יחד, חל"א אמרים כי אֵצֶל בלשון זו פרושו קשר.

a) اصل b) وصل

אֵצֶל[1], כנ' אֶצְלִי אֶצְלוֹ, אֶצְלָהּ, אֶצְלְךָ, אֶצְלֵנוּ, אֶצְלָם. — א) מלת יחס המקום, קרוב אל, על צד, neben auprès, à côté de; near: והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן וכו' ותעמדנה אֵצֶל הפרות על שפת היאר (ברא' מא ג). והשליך אתה אֵצֶל המזבח (ויק' א יו). הישב בערבה מול הגלגל אֵצֶל אלוני מרה (דבר' יא ל). ויציגו אתו (את הארון) אֵצֶל דגון (ש"א ה ב). וישבת אֵצֶל האבן האזל (שם כ יט). אבן הזחלת אשר אֵצֶל עין רגל (מ"א א ט). לשכת בני חנן וכו' אשר אֵצֶל לשכת השרים (ירמ' לה ד). והנה אופן אחד בארץ אֵצֶל החיות (יחזק' א יה). ועל בגדים חבלים יטו אֵצֶל כל מזבח (עמו' ב ח). — ובקרבת מקום: ותבא להם השמש אֵצֶל הגבעה אשר לבנימן (שופט' יט יד). וכל בית שאן אשר אֵצֶל צרתנה (מ"א ד יב). ביום ההוא יהיה מזבח לה' בתוך ארץ מצרים ומצבה אֵצֶל גבולה (ישע' יט יט). וישבו בגרות כמוהם אשר אֵצֶל בית לחם (ירמ' מא יז). וְאֵצֶל כל פנה תארב (משלי ז יב). — ומֵאֵצֶל: ודוד קם מֵאֵצֶל הנגב (ש"א כ מא). וסף השער מֵאֵצֶל אולם השער (יחזק' מ ז).— ובכנ': ותקח את בני מֵאֶצְלִי (מ"א ג כ). ואיש היה עמד אֶצְלִי (יחזק' מג ו). ובנה אֶצְלוֹ ציון (שם לט טו). לשכב אֶצְלָהּ (ברא' לט י). והחמור עמד אֶצְלָהּ (מ"א יג כד). ובלכת החיות ילכו האופנים אֶצְלָם (יחזק' א יט). —ואחרי פעל מורה תנועה אל המקום, במקום אל: בראשונה היו שולחין אצל בעלי בתים שבמדינות (מע"ש ה ח). אחד מאלו בא לו אצל אלו ואחד מאלו בא לו אצל אלו וכו' (פסח' ט י). גוזרני עליך שתבוא אצלי במקלך (ר"ה ב ט). בא לו אצל ר' דוסא (שם). לא רצו (האחים ליבם) חוזרין אצל גדול (יבמ' ד ה). קדם הוא אצל אשתו או שלח אצלה שליח (גיט' ד א). וכשבא אצל אביו אמר לו וכו' (ב"מ ז א). המחהו אצל חנוני או אצל שולחני (שם ט יב). בזמן שהנכסים מרובין הזכרים דוחין אותו אצל נקבות נכסים מועטין הנקבות דוחות אותו אצל זכרים (ב"ב ט ב). זה מושך אצלו וזה מושך אצלו (סנהדרין ז ב). וכשבא הדבר אצל חכמים וכו' (נז' ה ד). למלך בו"ד שכעס

[1]) בכנענית יצלת (כלוך), ובצורית אדלן, אצלינף וסברים רוב החכמים כי אֵצֶל זה נגזר מן אצל במשמעת חבור וקשור. אך זו גזרה רחוקה.

על בנו והלך לו תכן ההוא א צ ל אוהבו של מלך (ספרי, בהעלתך פו). למלך שבא א צ ל בניו לפרקים כל אחד ואחד אמר א צ ל י הוא שורה (שם, וזאת הברכ' שנב). הרי שבא בעה"ב ומצאו ואמר לו כלך א צ ל יפות (תוספ' תרו' א ה). מדת בו"ד הולך א צ ל עושה צלמים ואומר לו עשה לי צורתו של אבא (מכי' שירת' ח). אמרו הסדומיים אין אנו צריכים שיבוא אדם א צ ל י נ ו (שם שם ב). דרכה של אש שאם קרב אדם א צ ל ה נבוה (שם כחודש, ד). באותה שעה נכנסו מלכי אומות העולם א צ ל בלעם (שם ה). הלכה (אחר שנתקדשה) א צ ל חכם והתירה מקודשת (כתו' עד:). כשהוא (הבעל) כועס עליה אומר לה לכי א צ ל כתובתיך (שם פב:). שלח יוחנן בן בג בג א צ ל ר"י בן בתירה לנציבין (קידו' י:). — ואמר ב"ם: אל תעמידהו (את השונא) א צ ל ך למה יהדפך ויעמוד תחתיך (כ"ס גני' יב יב). — ב) ברשותו, בידו, בביתו, bei ; chez ; with : ויעזב בגדו אֶצְלִי (בראש' לט יח). ואהיה אֶצְלוֹ אמון (משלי ח ל). — ובמשמעה זו רב השמוש בו בלשון: מתארח א צ ל עם הארץ (דמאי ב ב). המפקיד פירותיו א צ ל הכותי (שם ג ד). המדיר את חבירו שיאכל א צ ל ו (שם ד ב). גזל פרה ונתעברה א צ ל ו וילדה רחל ונטענה א צ ל ו וגזזה משלם כשעת הגזלה (ב"ק ט א). הרי חיטיך עשויות עלי בשלשים דינרים והרי לך א צ ל י בהן יין (ב"מ ה א). פועלין שהיו עושין א צ ל בעל הבית (תוספ' ברכ' ה כד). יתומין שסמכו א צ ל בעה"ב (שם תרומ' א יב). וה הימנו והחזיר לו מעותיו והיה משלח לו ואמר בשביל מעותיו שהיו בטלות א צ ל י זו היא רבית מאוחרת (ספרי, כי תצא רסג). מנה לו א צ ל פלוני (מכי' כספא, ב). היו כל חכמי ישראל מסובין א צ ל ו (שם עמלק א). עשרה כדי שמן מלאים יש לי א צ ל ך (כתובו' קח:). — ג) *ביחס לו, בין, בקרב, *בדעתו, בטבעו, במנהגו: כל טובתן של רשעים אינה אלא רעה א צ ל צדיקים (נזיר כג:). הרי מזון יוצא מ א צ ל נ ו וכסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות יוצאות מ א צ ל נ ו (מכי' שירתא, ב). אמור להם שאני הוא הידוע א צ ל ם מצד הקבלה שקבלו מאבותם (חו"ה, היחוד י). צורת הנפש בלעדי הגוף איננה ידועה א צ ל י נ ו (שם הבטחון ד). שאינה מקֻבלת א צ ל הבורא (שם יחוד המעשה). ושבו השכליות והשמעיות א צ ל ם [1]) שוים בהערה עליהם

[1]) כמו השמוש שמשמש בערב' המלה عندم a).

a) عندم

(שם עבוד' אלה' ג). הכחות ההם המפורסמים א צ ל ההמון הראות והשמע וכו' (ח' פר' להרמב"ם א). ואינו מופת גוזר אלא א צ ל מי שלא ידע ההבדל וכו' אמנם א צ ל מי שיודע וכו' (מו"נ א עא). והנה טוב א צ ל י שאשלים דעת הפילוסופים וכו' (שם ב ב). ואיננו נכון א צ ל י כי האצילות יהיה המשכה או הנחה וכו' (רמב"ן במדב' יא יז), ר"ל בעיני. כי הוא (השם אצילות) א צ ל ם לשון המשכה (שם). וכן הוא (אלהים) נעלה א צ ל הפילוסופים מידיעת חלקי הדברים (ר"י אבן תבון, כוזרי א א). מה שהתקבל א צ ל כל אדם שהנפש ניתנה מלמעלה (תגמ' הנפ' א :). ואחד הוא א צ ל ם שיארע דבר זה לכל המין (ר"י אלפאכר, אגרות המורה, 13). וממנו א צ ל ו ואל אצילו (הסרב' לריב"ג, אצל), ר"ל לפי דעתו. עמדתי על זה והתבוננתי בו ונתאמת א צ ל י אמת שאין אחריו שום ספק (ר"מ בן גבאי, עבוד' הקדש הקד'). בהיות נמנע א צ ל ם שיתהוה דבר מלא דבר (ספורנו, אור עמים ו).

ב. **אצל**[1]), ממנו אָצַל, *אֲצִילָה, *אֲצִילוּת, ואולי אָצִיל.

אָצַל[2]), פ"י, עתיד יֶאֱצֹל[3]), יָאֱצִלוּ, — א) הפריש מעט מן, **abteilen, absondern ; séparer un peu ; separate** : וְאָצַלְתִּי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם (במדב' יא יז). וַיָּאצֶל[4]) מן הרוח אשר עליו (שם שם כה). — ופשט השמוש בפעל זה מאד

[1]) עי' הערה לשרש א. אצל, השרש הערבי וצל והאשור' אָצַל.

[2]) אמר ראב"ע: אצלת לי עזבת לי א צ ל ך, ואצלתי אקח מאשר א צ ל ך. וכן הרמב"ן, וכן הרד"ק. וכן גזרו רוב החדשים פעל זה מן אֵצֶל. — [3]) כן נראה דעת רד"ק שאמר: אצל כשלמים. אך סברים כי הוא נוהג מנהג נפ"א, ולכן ויאצֶל, עי' הערה לקמן, וכן שצ"ל יוצלו במקום יוכלו (יחזק' מב ה), במקום יאצלו. — [4]) אמר ר"י חיוג: כי נעלם אלף וַיָּאצֶל כן הרוח, ושרשו וַיָּאצֶל והוא פועל כבד מבטא הפעול. ע"כ. אך נראה כי נפל פה קצת טעות, כי העיד ריב"ג במשתלחק כי דעת חיוג היא שצורתו העקרית היתה וַיֶּאֱצֶל כמו וַיַּאֲמֵן. ראב"ע: על דעתי מהבנין הכבד הנוסף. ע"כ. הפרחון: משפטו וַיְאַצֵּל. ורד"ק (מכלול): ובבנין הפעיל ממנו וַיָּאצֶל מן הרוח נחה האלף. ע"כ. וכן רוב החדשים. אך ברט (Barth, ZDMG 43, 179) הכריע כדעת בטכר, ואמר כי ויאצֶל הוא שארית עתיד קל יִפְעַל, שהיה נהוג לפנים הרבה בלשון, ונדחה לאחוריו מפני העתידים יפעַל, יפעֹל, שרבו והכריעו הכף לצדם.

בספרות: אתה חכם ומחכמתך אצלת חפץ מזומן כפועל ואומן למשך משך היש מן האין (רשב"ג, כתר מלכות). ועל טלה ושור אצלת כחך (שם). לך אצלתי נסוכת הדומים, בעבורה עשיתי ארץ ושמים (הות, בלמית בחרחרת, ליון ב, קמה). שם שואף השמש זורח והוא אוצל מאורו לירח (רמב"ע, יעירוני סעפי, מוס' יוה"כ, ספרדים). סמכה ימינה כאלו תְּאַצֵּל מענה פיהו לפיה (ר"י הלוי, בעלת כספים). — וגם לא בדברים מפשטים: ואוצל כהם (מהתפילין) רצועה מגעת אל ידו (הכוזרי ג יח). — ופעול: ברכי אצולה מרוח הקדש את שם אדיר נאדר בקדש (ר"י הלוי, נעי' יוה"כ ספרדים). אֲצוּלִים מפרך סֻנים בחוזק יד ונסיונים (משה ב"ר קלונימוס, יוצ' אחרון של פסח). הנשמה אצולה מאורו (ראב"ע משלי כ כז). והם אצולות מהאל יתברך והם אמצעיות בין האל ואלה הגופים (ר"י חריזי, מו"נ כ ה). ואומרים בנפש אצולה מרוח הקדש כי הוא אצלם לשון המשכה (רמב"ן במד' יא יז). וידיעתנו אצולה וקנויה מהידועים באמצעות החושים והדמיון (תפלאי קרבקש, אור ה', ב א ד). שהמלאכים הם אצולים מהוד הש"י (תגמ' הנפש א:). הנפש הזאת אשר עשה לנו בורא עלילה מזיו זהר כבודו אצולה (ר"מ בן גבאי, הקד' עבוד' הקדש). — ב) עם ל... אחריו, אצל דבר לפלוני, הניח ושמר מעט לפלוני, vorbehalten, réserver à; reserve for: ויאמר (עשו ליצחק) הלא אָצַלְתָּ לי ברכה (ברא' כז לו). — ג) אָצַל דבר מן פלוני, מנעו, verweigern; refuser; refuse: וכל אשר שאלו עיני לא אָצַלְתִּי מהם (קהל' ב י).

— נפע', נֶאֱצַל, — שאָצְלוּ אותו, שהפרישוהו והבדילוהו: על כן נֶאֱצַל מהתחתנות ומהתיכנות (יחזק' מב ו'). — ואמר בן סירא: לכן גם הם (יהושע וכלב) בשנים נאצלו משש מאות אלף רגלי (ב"ס גנ' מו ח). והפרושים מהם שנאצלים אל עצמן מכלל המון העם (רמב"ן במד' יא יז). — ובפרט באצילות רוחנית: ומכח המזלות ההם נאצל כח כל ברואי מעלה (רשב"ג, כתר מלכות). האחדות אשר אמרנו על כל אחד מהברואים על דרך העברה נאצלת מענין האחד האמת והאחדות האמתית (חו"ה, היחוד ט). החמר הראשון הנאצל מאצל הבורא (ר"י חריזי, מו"נ א כז). והדברים הנאצלים מאין סוף הם י' ספירות (ר' עזריאל, פרוש י ספירות). ועל מה ששאלת אם הספירות נאצלות ולא נבראות וכו' ואם הנברא שהוא חסר מן הנאצל וכו' (שם). שכל נאצל מסבת הסבות האלהיות (רש"ט פלקיירא, המעלות, א). נפש האופן הנאצלת מן החיה (רד"ק, מעשה מרכבה). ועדיין היה הכל גנוז וסתום דרך העליון עד שהיה שם יותר כזומן להגלות ולהאצל (ר"מ בן גבאי, עבוד' הקד' יג). גזרה מוסכמה מכל המקובלים כי האורות וכו' המה נאצלים מהא"ס (ר"י אבוהב, בעל הסמים ה ג). שפע ניצוצי האור והפעולה והממשלה הנאצלים על היצורים מכוחות המון הכוכבים (יסוד עולם ב ח). המינים והאחרים האלהיים כלליים או ממוצעים כמו שהם הספירות הנאצלות (בעל הסמים, אבר' כהן אירירו ד י). אם הם נאצלים ממנו הם חוץ ממנו (רמח"ל תומ"ק). השכל הנאצל אשר הוא למעלה מהשכל המקנה (מנח' קנא' לר"י מפיסא כח). — *עם ל אחריו, נאצל ל, נתחבר אל: מה יחובר זאב אל כבש כן רשע לצדיק נאצל (ב"ס גנ' יג יז).

— הפע', הֶאֱצִיל, — גרם אצילות דבר מדבר: בה האציל לך על גלגל המזלות גלגל השיעי במערכו (רשב"ג כתר מלכות). והוא (האלהים) מאציל אותו (את האור) עליהם (הכוזרי ב נ). מלמד שהאציל הקב"ה מאורו כביכול (מסכ' אצילות, ילינק ה, גנזי קבלה, מערכ' האלה'). ואם הנברא שהוא חסר מן הנאצל יש בו כח להאציל כל שכן המאציל (ר' עזריאל, י ספירות). ועלה במחשבה הטהורה להמציא ולהאציל מאור הנעלם האצילות (רמב"ג עבוד' הקד', יחוד יז). וידוע שהמאציל לא יאציל ראשנה אלא בדומה לו (תגמ' הנפ' א:). ובהגבילו כבודו וכחו הבלי הבלית האציל מהות ועלול מוגבל (שעה"ש לאברהם כהן אירירו). ומשפיע ומאציל עליהם מהכח והעצמה שנתן לו יוצרו (ר"י ירחלי, יכו"ע ב ט). כדי שתשפיע (החמה) מזהרה ותאציל על העליונים ועל התחתונים (שם). והאציל עליו (על האדם) אור השכל אשר בו ידע אמתת הנמצאים כלן (דוד בן בילא, י"ג יסוד'). ע"ס הם הכחות שהאציל הא"ס ב"ה להוציא מהם כל התולדות הצריכים (רמח"ל פ"ת).

— הפע', הֻאֲצַל, מֻאֲצָל: וצריכים המה שיתדמו לך בכל התוארים שבך כי המאציל והמואצל צריך שיהיה דמיון ויחס אחר בניהם (כלי יקר, שמות יח כא).

— נתפ', נִתְאַצֵּל, — כמו נאצל, אצל את עצמו: שכל קבוע שממנו מתאצלים כל הכחות הרוחניות בדקות האצילות שמתאצלות אלה מאלה (ראב"ד הקד' יצירה). כי שכל הנפש באחרון יתאצל ויתקיים מהשכל האלהיי (בעה"ש לר"א אירירו, ד י). כי להיותו

מתאצל בלי אמצעות וכו׳ בהתאצלו הראשנ׳ (שם ד יד). כלהב אש המתאחד בגוונותיו ומתאצלים כחותיו מאחדותו וכו׳ שזה מתאצל מזה וכח המאציל בנאצל (רמב״ן דורן, מ״ת, חלק שוסינו ח). שנפש האדם נתאצלה מאתו יתברך (דוד בן בילח, י״ג יסודות).

אצ״ל, ר״ת אין צריך לאמר.

אצץ[1], ממנו *אָצָץ, *אִצֵּץ.

***אָצָץ**[2], *צָא, פ״ג, — לחץ ודחק: אמר לו אביי והלא שנינו כבשים שהוא יכול לאכול מהם במועד כובשם אמר לו אף אילו נאכלין על גב אצצא[3] (רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוקות, מועד).

***אִצֵּץ**[4], פ״י, — אִצֵּץ אותו, לָחַץ וְדָחַק וְכָבַשׁ אותו, drücken ; presser ; to press: כשכובשין הדגים ומאצצין ודוחקין ומצירין אותו לחלוח היוצא מהן נקרא ציר (ערוך ערך לר).

אצר[5], ממנו אולי אוצר, אָצַר.

---

[1]) בארמ׳ עי׳ לקמן, ודומה לו אוץ.

[2]) מ׳צק׳ אֲצַר, שם לפעולה מתעברת יוצאת מפ׳צטת. בארמית: שאני התם דאגב איצצא מזקי (ברכ׳ לג. — שונה שם (בענין מי שנפל לחפירה מלאה נחשים ועקרבים שאמר הדעת הוא כי בודאי מת) מפני שאגב האצץ (הלחץ שבנפילתו לחץ אותם) הם מזיקים). א״ב (איכא בינייהו) דאתי בתר אצצא (בבת קמד: — יש ביניהם (ההפרש בדעות) שבא (המוחל מן הזיתים) אחרי אצץ (לחץ בהכומר). הני נמי מיתאכלי אגב איצצא (מו״ק יח. — אף אילו (הדגים הנצודים ביו״ט) נאכלין על גב אצץ, ור״ל ע״י כבישה חזקה פעם אחר פעם אפשר לאכלם מיד).—[3]) צורה ארמי׳ אמנם, אך כל המאמר הוא בסגנון עברי, כדרך רב יהודאי גאון לתרגם עברית את מאמרי התלמוד שהם בארמית, ואעפ״י שפעמים הוא מניח את השם בצורתו הארמ׳ מ״מ הוא נוהג בו מנהג שם עברי. ושמות רבים בסי׳ א הארמית בסופם קנו להם זכות מלים עבריות בתוך לשוננ׳ בזמן ההוא, כמו שכבר העירותי על זה.

[4]) פעל נגזר מה׳שם אצץ שלמעלה.

[5]) עברי׳ וארמית. אך יש מפקפקים אם היה השרש הזה המקור להפ׳על אצר, וסוברים כי אצר נגזר מן אוצר (Nö. Mand. Gram.) בערב׳ דומה לו במשמעתו דַ׳חַ׳ר[a] נמצא שאות ד׳ בערבי׳ באה במקום צ בעבר׳ ואות ח׳ בערבית במקום א בעברית.

---

[a]) دَخَّرَ

אָצַר[1], פ״י, אָצַרְתִּי, אָצְרוּ, עת׳ תֶּאֱצֹר, תֶּאֶצְרוּ, אֹצְרִים, אֹצְרֶנָּה, — קבץ דברי חפץ ושם במקום למשמרת, Schätze sammeln ; thesauriser ; to store: האֹצְרִים חמס ושד בארמנותיהם (עמו׳ ג י). הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך ואשר אָצְרוּ אבתיך עד היום הזה בבל (ישע׳ לט ו).—וביחוד *שמר תבואה וכיוצא בזה באוצר לאחרי זמן כדי להעלות השער: אין אוצרין בארץ ישראל דברים שיש בהן חיי נפש כגון יינות שמנין וסלתות (תוספתא ע״ז ג ד). אוצרי פירות ומלוי רבית ומקטיני איפה ומפקיעי שערים עליהן הכתוב אומר וכו׳ נשבע ה׳ בגאון יעקב אם אשכח לנצח כל מעשיהם (ב״ב צ:). ומותר לאדם לאצור פירות בארץ ישראל ג׳ שנים וכו׳ (שם). וכל המפקיע שערים או שאצר פירות בא״י וכו׳ הרי זה כמלוי ברבית (רמב״ם מכיר׳ יד ו). — ויצפה לעתות אצור המסחרים ועתות מכירתם (חו״ה חשבון הנפ׳ ג).

— נפ׳, נֶאֱצַר, הֵאָצֵר: והיה סחרה ואתננה קדש לה׳ לא יֵאָצֵר ולא יחסן (ישע׳ כג יח). — ובמשמ׳ *נאסף במקום אחד, sich ansammeln ; s'accumuler ; accmulate: קול אד עשני נאצר בבטן העב (ר״ב חבן תכון, יקוו המים ד). וזה אמנם יהיה בסבת האצר האד הקיטורי בבטן האדמה (רלב״ג איוב י).

— פִּע׳ *אִצֵּר: בכונס מתוך שלו אפילו עשר שנים מותר לאצר[2] (תוספתא ע״ז ד א). ובשני בצורת אפילו קב חרובין לא יאצר (ב״ב צ:). ועל התבואה שתירקב שאל״כ היו בעלי בתים מאצרין אותה ומביאין רעבון לעולם (רב״י פסח׳ נד:).

— פוּע׳, אוּצַר, עם ו ההפוך וְאוֹצְרָה,—הפקיד אוצרים, פקידים על האוצרות: וְאוֹצְרָה[3]) על אוצרות שלמיה הכהן וצדוק הסופר (נחמ׳ יג יג).

— הִתפ׳, *הִתְאַצֵּר, נשתמר כמו באוצר: בצרור החיים להתאצרה (קונט׳ גור׳ תתנו, דף ד).

א״ק, ר״ת אדם קדמון.

---

[1]) עי׳ אוצר, ועי׳ הערה לשרש אצר. — [2]) נראה הדבר כי הכונה במלה זו בנין פִּעֵל, כי בקל צריך להיות, עפ״י דרך הכתיב הרגיל של התלמוד, לאצור, יאצור. וכן בכתב יד יאצר ולא יאצור. — [3]) ראב״ע פועל נגזר מן אוצרות והטעם: פקדתי גזבר עליהם. ע״כ. ולפי זה צ״ל אוצרתי וכו׳. ובעתיד אֲאוֹצֵר, ולהקל אוצַר, אוצְרָה. רד״ק מפקפק אם זה במשקל ואומרה או

אֶקְדָּח[1], ש"ז, מ"ר ־דָּחִים, — א) אבן מהאבנים היקרות, אדמה ומזהרת כגחלת, Karfunkel escarbouele ; carbuncle : ושמתי כדכד שמשתיך ושעריך לאבני אֶקְדָּח[2]) (ישע' נד יב).—ואמר המשורר : אבל נפשם בטוחה במבינים להותירם כרמים על עפרים, ו א ק ד ח י ם על חרשי אדמות וסם על מק ומור על גוש פגרים (מבה דרעי, לרית שיר, ל"ק ל).—ב) כלי זין מורה בכח האש[3]), והתיחד בזמן האחרון להקנה הקטן, שבית קבול הכדור שלו סובב ומורים בו פעמים אחדות זו אחרי זו, Revolver. — ופשט השמוש בו הרבה בדבור ובהעתונים.

אֶקְדַּחַת,— כמו אֶקְדָּח : מקום ספיר ו א ק ד ח ת (רבב"א לזבת מרי, מנח' קנת' ג). סוד תיכד נויהם בבדכוד וְאֶקְדַּחַת (אלהים אזון, הוכע' לבכת).

אַקּוֹ[4]), ש"ז, כנ' אַקּוֹ, או אקואי, מ"ר אַקּוִים, או אַקּוֹאִים[5]) — תיש הבר, ibex ; bouquchin ; Steinbock : איל וצבי ויחמור וְאַקּוֹ[6]) ודישן (דבר' יד ה).—והשתמשו במשמעה זו רוב הסופרים : א ק ו (שטיין באק Capra ibex) משכנו בשוויץ על הרי השלג והקרח הגבוהים (רהב' למוד' לכח' לילדא). ה א ק ו[7]) העצום אשר נתפש עוד בקטנותו על הר סיני (א' גוטלבר ממגריב).

אָקוֹן[1]), עקון, ש"ז, מ"ר אֲקוֹנִים, — מין סל של צידים כעין תבה של עץ שיש בה למטה אגמון של ברזל, Steerhamen : (אונקלי) של שידה טמאה ושל א ק ו ן[2]) טהורה (כליס יב ג). הרשתות והמכמרות והמדף והפלצור ומצודות הסכרין טמאים ו ה א ק ו ן והרטוב והכלוב טהורין (כס כג ה).

אַקְלִים[3]), איק־, מ"ר אקלימים, היקל־,—שטח ארץ שזמנה ומזג אוירה שוים פחות או יותר, Zone; climat : ושם היה סגולת נח מפני שהוא יורש ה א י ק ל י מ י ם השוים (הכוזרי א נה). אמרו על ארם כי כאשר יצא מ א ק ל י ם תשאם הקרוב להודו ונכנס ב א ק ל י ם בבל הביא עמו פליאות וכו' וחלקו המוצאים ו ה א ק ל מ י ם לככבים ואמרו

הפעיל במקום א ו צ י ר ה (מכלול נתי פ"א). וכן החדשים. רבם החליטוה הפעיל.אך יש מגיהים וְאַצְוֶה, כמו שם ז ב,

[1]) מן קדח, עי' שם. — [2]) ת"י לאבני גְמַר ור"ל אבני גחלת. רסע"ג תרגם חג'ארה ג'והר, ר"ל אבן יקרה. וכמו"כ ריב"ג סתם : ומן זה נאמר לאבני אקדח מפני זכותם שמאירים כמו אש. ע"כ. ורש"י : והם מין אבנים טובות בוערים כלפידים והוא ק ר ב ו נ ק ל א. ע"כ. וכן רד"ק : אבן מזהירה כאש וכו' וכן תרגם יונתן לאבני גמר. ואעפ"י שהשבעים תרגמו κρύσταλλος, ואעפ"י שבערב' משמש השם ק ד א ח a) לאבן החלמיש, מ"מ כבר תרגמו רוב המתרגמים בהאבן האדמה ההיא. — [3]) הצעתי השם הזה כהצבי לכלי הנשק הדוחה בכח האש, וגזרתיו מן השרש קדח.

[4]) דומה לו אָחוּ, דְיוֹ, תְאוֹ, שְׁבוֹ. — ומקורו לא נתברר, והביאו דמיון לו המלה הערב' ענאק b), ובאשו' אניק. — [5]) לפי הרבוי של שבו תאו לדעת הרד"ק (מכלול מה"ב פעו). — [6]) כך תרגום אונק' יעלא. רסע"ג : אלועל. ריב"ג : הוא תיש הבר. רש"י : הוא אשטינבאק. וכן רד"ק. השבעים תרגמו τραγέλαφος. — [7]) ובעצמו תרגם שטיינבאק.

---

a) قَدَّاح b) عناق

[1]) כך בקצת משנ' מנקד' נרפ'. וכך לוי ויסטרוב. צמח דוד ומער' המע' אָקוֹן, קוהוט נקוד מזור כדרכו אַקָן. וסבר ש' קרוים כי זו היא המלה היוני' ὄγκινος, אבל פרוש מלה זו הוא ע ג ן, וגם האנך של הספינות שמדדים בו את עמק המים, ואינני רואה שום יחס בין מלה זו ובין אקון שלנו. ס' פרנק' (S. Fränk. 229) רואה באקון מלה דומה לעגן, ואומר כי מקור שתיהן אחד. קוהוט בקש מקור לו בהשם היוני' σαγήνη, רשת, או בלשון פרס' אכנגו שמשמעתו הוא א ו נ ק ל, אך כל זה רחוק ודחוק.—[2]) רה"ג והרמב"ם מעידים כי ס"א גורסים עיקון עקון ופרש רה"ג וז"ל : דומה לשידה והוא מכלי הצידים. ע"כ. ולהלן כג ה אומר : מכלי הצידים שצודים בו הדגים ודוגים בו ודומה לכלב ושמו בטיית לחלות ויסמעוה איצא אלסלהה.והנה לא עמדתי על מהות המלי' הערב' אשר פה. והגהות קוהוט אינם נכונים. אך מהות הכלי נראה ברור מפרוש הגאון, וכן פרש גם הרמב"ם: הי סלה אלציד ושכלהא משהור ענד אלציאדין והי תאבות מן עוד פיה מכ'אטיף יעלקנוה פי אלבחר ידכלה אלסמך ולא יקדר יכרג' מנהו. ע"ב . ובעבר' (תרגום דרנב') : היא תיבת ציד והיא שידה מעץ אשר בה אינקליות ותולין אותה בים ויכנסו בה הדגים ולא יוכלו לצאת ממנה.

[3]) מיונית κλίμα, קלימא, שבעקרו ר"ל נטיה, והוא נטיית הארץ. בתוספת א בראש כנהוג בשמות זרים בשוא נע בראש, כמו אכסניה, וכדומה. ומשקל עברי דומה לו אכזיב, (אעפ"י שלא ידוע אם באמת שרשו הוא כזב) ארגיע. וקרוב לו אֲבַטִּיחַ. — ונתקבלה מלה זו בצורה זו גם בערב' אַקְלִים a), וממנה הועתקה ללשוננו.

---

a) إِقْلِيم

שהאקלים הפלוני אלהיו (מו"נ ג כט). השבעה אקלמים שהם שבעת חלקי הישוב (מלמד התלמיד' יעקב ב"ר אנטולי, מתן תורה). המזג הנאות לאומה מן האומות כפי ההקש אל אקלים מן האקלימים ופלך מן הפלכים ואויר מן האוירים (קאנון א א ג א). וחלקו המושב בצפון לז' חלקים קראו כל חלק וחלק אקלימה האקלים הראשון מתחיל מן הקו השוה ומתרחב עד י"ו מעלות וחצי בפאת צפון וכו' (אכר"ת לוה"א א ז). ויקרא אקלימים לשיעור אחד מכמות הארץ אשר יראה בו להוש השתנות במספר השעות (הוא, אבפ' ג). שהכמי המחקר שסדרו האקלימים כתבו בקצת חבוריהם שארץ ישראל באקלים הרביעי (רכנו בחיי, במות). כיון שהארץ היא הנקודה ויש ג' אקלימים מכאן וג' אקלימים מכאן (בס). ונזדמן שהמלך המולך על האקלים שמע מעלת זה האיש (ידע' הבדרבי, פרדס א). והם ראו להלק רצועות הישוב לארכה בז' רצועות נמשכות מקצה מזרח עד מערב וקראו אותם אקלימים (י' היברהלי, יכו"ע, ב ג). דנזהו (לאדה"ר) בשלוחין חוץ לגן עדן וכגרושין מאקלם לאקלם (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור' ג טו). שבן ורגז תהתיו בשפל האקלים (מנח' קנא' לר"י מפיכא ד). יש לך לבחון הרעות והטובות בכל איש ואיש כפי מה שהוא וזה על צדדים רבים מהם לפי האקלים אשר הוא שם כי יש אקלים מאריך ימי יושביו בבריאות במקומות הצפוניים ויש אקלים מקצר הימים וכו' ולפי כל אחד מאלו האקלימים יש ליחס מקרי האדם לטוב או לרע (אוהב משפט, בהוריס לא"וב כב).

***אַקְפָּדָה**[1], ש"נ, — כמו הקפדה: בני אדם מתוך אקפדה הם נודרים בנזיר וכיון שהם נודרים מתוך אקפדה סופן לתהות (מד"ר במדב' י).

אראיל, עי' אריאל.

אַרְאֵל[2], ש"ז, כנ' אַרְאֵלִי, -אֵלָם, מ"ר אַרְאֶלִּים, -אֵלִים,

---

[1]) משרש קפד, עי' שם.

[2]) במשקלי השמות שבמקרא אין דמיון לצורה זו. לפי סופה -ל דומה לברזל, כרמל, ויהי' אראל משרש ארא, ולפי תהלתו אֶר- דומה למשקל אֶפעל. והדומה לו בנקוד הוא רק משקל הַפְעֵל המאוחר, על פי הקריאה המקבלה בשני סגולים כמו הֶרְגֵל. וכדומה. ונמצא שֵׁם דומה לזה בין שמות הפרטים אַרְאֵלִי (ברא' מו טז) משפחת האַרְאֵלִי (במד' כו יז), וכן השם אראל מואב, וקצת דוכת — א) בעקרו עובר ארה, או שליח, או אורחה של לו בצורתו השם אֲרִיאֵל (יחזק' מג יה-יו). והנה ארבע דעות נאמרו בדבר טבע מלה זו ומהותה. יש מכחישים מציאות שֵׁם אֶרְאֵל בלשון העברית לפנים וסוברים שהמלה אֶרְאֶלָּם שבאה בכתוב אינה שֵׁם כלל, אלא פעל עתיד מְחֻבר עם מלת היחס, אֶרְאֶ־לָּם במקום אֶרְאֶה לָהֶם, או אֵרָאֶה להם. זו דעת ת"י, ותרגם: הא כד אִתְגְּלֵי להון. וכעין זה תרגום ולגתה. בזמן חכמי התלמוד היתה כנראה הסכמה כללית כי השם אראל נרדף עם מלאך, אך אין לדעת אם זו היתה באמת קבלה ישנה או השערה בעולם על סמך חצי השני של הכתוב. רסע"ג בתרגומו תרגם נג'בהם a), ופרושו שריהם וחשוביהם. והביא פרושו זה גם ראב"ע בשפת יתר. אך דונש בתשובותיו הביא בשם הגאון עוד פרוש אחר. בסי' נז: ואמר בפתרון אראלם כמו גמליהם. ע"כ. וחזר והביא זאת בסי' קפא: ואמר אראלם רכבי גמלים הממהרין בדרך. ע"כ. ונעלם ממנו באיזה מקום פרש רסע"ג פרוש זה. רדב"א הקראי כמו ת"י: הנה אראה להם בנבואה. ע"כ. והרבה מנחם לטעון על פרוש זה ואמר וז"ל: אנשי פתרון אמרו כי מלה זו נחלקת לשנים אֵרָאֶה לָם. אמנם ידעתי כי יש מלים בלשון עברית אשר יחצו לשנים אך לא אראלם, כי אראלם אינו ממגינם כי בחזקתו עומד, וכו'. וסים: ועל כן לדבריהם ומחלקותם ורפואתם לא יקום פתרון ולא ענין המחוה היטב. ע"כ. ופרש בעצמו אראל כמו אריאל שֵׁם להמזבח. ואמר: ופתרון הן אראלם צעקו חוצה עת אשר נהרס המזבח הנקרא אראל צעקו ובכו אותו קוננו מקדשם ובכו אראלם וספדו מזבחם, ואם אמר יאמר הטוען לא יתכן בלשון עברית צעקו אראלם ובכו אראלם כי אם צעקו על אראלם ובכו על אראלם, יש להשיב ולומר יתכן כה וכה. וכו'. ואחרי כל טענותיו של מנחם החליט גם דונש כמו ת"י ורדב"א, ואמר בהשגתו על רסע"ג: וזו המלה אינה מצויה בספרי הנבואה שהיא לשון גמלים כלל ותחלת טעותו כי כל קבוץ צריך לתוספת יוד והיה ראוי לומר אראלים. ולפיכך אני אומר בפרושו כי אמר הנביא אראה להם בענין הנבואה כי הם צעקו חוצה על מה שהגיעם. ופירשתיו על טעם אראה למו, ולָם ולמו טעם אחד הם כמו בם במו שטעמן אחד וכמו זו המלה חילקה בפרוש נאמר ובכלי הבקר בשלם הבשר ופתרונו בשל לָם הבשר. שמע בני ואל תהי פורע מוסר. ורוב חכמי הלשון הסכימו בכלל בגוף הדבר כי אֶראל הוא שֵׁם ונחלקו בפרושו. יש מסכימי' עם מנחם שהכונה בו המזבח, או ציון. כן ריב"ג, רש"י, ראב"ע (בשפת יתר נד). רד"ק ואחרים פרשו כהתלמוד אראל מלאך, ואמר רד"ק: כמו שמלת מלאך יאמר על שליח גופני ועל שליח רוחני כן מלת אראל, והפסוק כפול בענין במלות שונות אמר המלאך שלהם שהיו שולחים מעיר לעיר. ע"כ. ומהחדשים קצתם

---

a) نجبهم

רוכבי גמלים, Reisender, Bote, Karawane; voyageur, messager, caravane; traveller, messenger, caravan: הן אֶרְאֶלָּם ¹) צעקו חצה מלאכי שלום מר יבכיון נשמו מסלות שבת עבר ארח (ישע׳ לג ז-ח). — והשתמשו בו הסופרים במשמ׳ שליח: ציר נאמן שפתי נכון ואֶרְאֵל לא שלח מדבר בל יבין מוצא שפתיו (אסף כ לא יג). — ב) מלאך, Engel; ange; angel: אראלים ומצוקים אחזו בארון הקודש נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקודש (כר קפרא בקינתו על רבי, כתוב׳ קד.). בשעה ששלח אבינו אברהם את ידו ליקח המאכלת לשחוט את בנו בכו מלאכי השרת הה״ד הן אראלם צעקו חוצה (מד״ר בראש׳ נו). ולאחר שחצה את המים ברא אראלים ומלאכים ואופנים (מדרש כונן). שינוי שמות המלאכים על שם מעלתם הוא ולפיכך נקראים חיות הקדש והם למעלה מן הכל ואופנים ואראלים וחשמלים ושרפים ומלאכים ואלהים ובני אלהים (רמב״ם, יסוה״ת ב ז). — והשתמשו בו הרבה הפיטנים במשמעה זו: סכות באי בתחן למר בכו אראלי מלך (ר״א קליר כבודו אהלו). המון אראלים לנאדר באלים אומרים קדוש (ר״י אביתור, אפודי בד). אראלים צאו וצעקו מרה ספוד תמרור האגדו בחבורה (קינה החרישו ממני). אראלים בשם תם ממליכים למלך מלכי המלכים (מנחה יוה״כ לאשכנ׳). אראלי הוד פוצחים הלולו ברתת וזיעת מפארים סלסולו (שם). ומלאכי השרת ואראלים (פ׳ דונולו, נעשה אדם). ובלהקת אראלים תתפאר (רשב״ג, כתר מלכות). ומתעטפים (ישראל ביוה״כ) כשרפים ואראלים ונמשלים לתרשישים וחשמלים (ר״י הלוי, הממשלה השלישית, שחרית יוה״כ ספרדים). מאורי אור וכוכבים ואראלים וחשמלים ורוכבים על כנף עבים (הוא, קונט׳ הפיוטים כו). אני הייתי אצורה במרומי דירות בין אֶרְאֶלֵּי טוהר אמרותי טהורות (קרוב׳ א שבוע׳, רבו שנים). לשות בשדה לקראתך יצא ולמענו אֶרְאֶלִּים ממחיצה מר צעקו חוצה (שם ב שבוע׳, קרבן שלם). יום יצאה כלת עדנים לששים רבואות חתנים בצבאות אֶרְאֶלֵּי מעונים ורכב אלפי שנאנים (זרחיה הלוי, יום ילדה). להקת חשמלים וצבאות אֶרְאֶלִּים צעקו לאל אלים (סמא״ל, סליח׳ לו״ג, אנא אל). כתות המלאכים הם עשר אשר אלו הם אראלים אישים בני האלהים מלאכים חשמלים תרשישים שנאנים כרובים אופנים שרפים וי׳ מלאכים שנבראו תחילה ממונים על עשר מחנות הללו אשר אלה שמותם מיכאל על האראלים וכו׳ (ברית מנוחה ג, לבא המרום). ועשרה מלאכים שנבראו תחלה הם ממונים על עשר מחנות אלו אשר אלה שמותם מיכאל על האראלים צפניה על האישים וכו׳ (עמק המלך, עולם היצירה יח). מר יבכיון ויהמיון וצעקו חוץ אראלינו (שירים מהרשב״ל, לפני פענח׳ קב׳ על יד, ז). לפי שאראלים הם מלאכי דין ונקמה (צרור המור ויקרא מג:). אראלי שחקים גו׳ועקי׳ נצבים על ה׳ (פ׳ אוליוירו, אגר׳ אילי אשכ׳).

הסכימו לפרוש ת״י ודונש וכו׳ (Ew. § 73) ויש מדמים אראל לאריאל ומפרשים האר י של אל, ר״ל גבור, ויש שרואים בו השם המצרי אראר׳ גבור, ואמרו שהכונה היא על גבורי ירושלם, וי״א גבורי יהודה המכבי, שבימיו, לפי דעתם, נתחברה נבואה זו. — והנה ריב״ג ופרחון ועוד הביאו מלה זו בשרש ראל, וככר היו שרצו לדמותה לשרש ראל בערבית. ואמנם יש בקצת מלונים השם מִרְאִיל a) שמהיר בהליכתו, אך בהמלונים הלאומיים הערביים הובא רק הדבור מר מראילא b), עבר במהרה. ואין לעמד על מקור דבור זה מאין נסתעף, על כל פנים דחוק הוא לחפש בזה מקור השם אראל שלנו. אבל יש שרש אחר בערב׳ והוא רַחַל c) שר״ל נעתק, עבר ממקום למקום, והשם רַאחִל d), נוסע, עובר ארח, ומשמעה זו היא נאותה מאד לאראל שלנו והיא היתר מתישבת בהכתוב לפי הענין, שהכונה היא לתאר השממה של הדרכים בשעת חרום זה מפני הגייסות וכדומה, ולכן אראלם ר״ל עוברי ארח צעקו, מלאכי שלום מר יבכיון כי נשמו מסלות שבת עובר ארח. ולהפרוש שליח אפשר לדמות השרש הערבי רשל e) שממנו השם רסול, שליח, ומ״ר ארשאל f) גדוד, עדר. ולפרושו השני של רסע״ג שהביא דונש בשמו, גמלים, אפשר לדמות אַרְעָאל g) בערב׳ מ״ר מן רעלה, והיא אורחה של גמלים או של סוסים, וגם של אנשים. — ¹) בהרבה כ״י ־לים. אבל הקדמונים מעידים פה אחד על הכתיב לם, וע״ז סמכו ת״י ודב״א ודונש שפרשו לם כמו להם. וכבר אמר ריב״ג: אראלם אחד במקום קבוץ. ע״כ. ואפשר שהוא שארית ממ״ר שבור שהוא נהוג בערבית והיה נהוג בלשון שמית הקדו׳, ונשארו ממנו שרידים בעבר׳ כמו שכבר העירו המדקדקים החדשים ע״ז. וכבר נזכר למעלה מ״ר ארעאל בערב׳ לאורחה של גמלים, של אנשים וכדומה. וכמו״כ ארשאל, במשמעת גדוד, עדר. ועי׳ עוד אֲרִאֵל.

a) مُرَائِل b) مرمرابلا c) رَحَلَ d) رَاحِل

e) رسل f) ارسال g) أَرْعَال

אֲרִאֵל[1], בת"ז, — בלשון מואב, כֹּהֵן הגדול, Priester; prêtre; priest: הוא (בניהו בן יהוידע) הכה את שני אֲרִאֵל[2]) מואב (ש"ב כג כ).

ארב[3], מזנו אורב, אֶרֶב, אֹרֶב, אָרֵב, מַאֲרָב.

אֶרֶב[4], ש"ז, הפס' אֶ־, — א) שה"פ מן ארב, פעולת מי שאֹרֵב לחבֵרו: כי ישחו (חיות הטרף) במעונות ישבו בסכה למו אָרֶב (איוב לח מ). — ב) מקום הארב, מעון החיות וכדו': ותבוא חיה במו אֶרֶב ובמעונתיה תשכן (שם לז ח).

א.**אֹרֶב**, ש"ז, כנ' אָרְבּוֹ, — כמו אֶרֶב: בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים אָרְבּוֹ (ירמ' ט ז).

ב.**אֹרֶב**[1], ש"ז, — שרש הפחד, במקום חבורו להירך, Leistengegend; aine; groin: במורסת האורבים הם אינגש וכו' זרע הלפת על מי שיש בו מורסות האורבים ויעילו אליו (רמב"ע, ספר הנסיונות, כ"י פריז ח ח). היתר טוב שישב העלול על קצה עצהו וכו' ותגביה ארכובותיו מעט למעלה אל ה א ו ר ב י ם (קאנון ג. יט ב ז). ראוי שיקשרו הידים משרש הזרועות והרגלים משרש פחד הירכים אצל ה א ו ר ב י ם (שם ג כא ג ג). וכשיתרפה תחת מתניה (של ההרה) ויתנפחו א ו ר ב י ה ויתחזק פתיחת ה א ו ר ב י ם הנה אין בינה ובין המליטה כי אם מעט (שם ג כא א יז). ומה שיוחש הכאב והעקיצה ישתתף בו גב הערוה והחולבים וכפות הירך ו ה א ו ר ב י ם (שם ג כא ד ה). והכאבה במתנים ו ה א ו ר ב י ם עם הערוה (שם ג. כא ד ו). שהיה באדם חבורה והיתה שקיעתה קרובה מן ה א ו ר ב הוא א ו נ ג י ופיה קרובה מן הארכובה (שם ד ד א ח). ואי אפשר שיכפף רגלו אצל ה א ו ר ב ותראה ה א ו ר ב נפוח במורסא כי ראש הירך נתקע בו (שם ד ה א כה).

אָרַב[2], פעו"י, עת' אֶאֱרֹב תֶּאֱרֹב, תֶּאֶרְבִי, נֶאֱרֹב, נֶאֶרְבָה, יֶאֶרְבוּ, עם אֶל, לְ, על אחריו, — שמר והמתין לאחד ממקום נסתר למען התנפל עליו פתאם, lauern; guetter; lie in wait: וכי יהיה איש שנא לרעהו וְאָרַב לו וקם עליו והכהו (דבר' יט יא). אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי (איוב לא ט). לכו וַאֲרַבְתֶּם בכרמים וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו (שופט' כא כ-כא). קלים היו רדפינו מנשרי שמים על ההרים דלקנו במדבר אָרְבוּ לנו (איכה ד יט). ויסבו (אנשי עזה) וַיֶּאֶרְבוּ לו כל הלילה בשער העיר (שופט' יו ב). כי הנה אָרְבוּ לנפשי יגורו עלי עזים (תהל' נט ד). אל תֶּאֱרֹב רשע לנוה צדיק אל תשדד רבצו (משלי כד טו). יֶאֱרֹב (הרשע) במסתר כאריה

[1] עי' הערה שלקמן. — [2] כך כאן הכתיב והנקוד המסורים, ובדהי"א יא כב אריאל, וכן גם כאן בקצת כ"י. אך המסורה, אומרת בפרוש ל' חסר. והשבעים תרגמו כאלו היה כתוב ב נ י א ר י א ל, ולכן פרשו קצת החדשים אראל שע"פ. אך מלה זו נמצאת בכתבת מישע מלך מואב בספור מעשי גבורותיו, כתוב שם לאמר: ואלתחם בק ואחזה ואהרג את כל העם [מ] הקר רית לכמש ולמואב ואשב משם את א ר א ל דודה ואסחבה לפני כמש בקרית.ע"כ.ובהיות שאין איש מפקפק עתה באמתותה של כתבת מישע, אין מקום לפקפק גם באמתותה של המלה אראל שלנו וכמו"כ שאינה שע"פ והפעל ו א ש ב שלפני א ר א ל, שהכל מסכימים שהוא מלשון שְׁבִי, מוכיח על אראל שאינו שם ד ב ר, מזבח וכיוצא בזה, מפני שאין שבי אלא בנפשות. ובודאי יותר נכון פרושם של הלוי ולמבר (R. S. VIII) גרימה, וינקלר (Lidzb. Eph. II 152,RB,X) שפרשו אראל ש"ת ל א ד ם, כהן הגדול. וכעין זה ת"י ר ב ר ב י. ומפני שאראל בא בכאן ביחיד יתכן שהנוסח' האמתית היא של השבעים בני אראל ור"ל בני כהן מואב. ואי אפשר להחליט אם יש איזה יחס בין אראל זה ואראל של הן אראלם, עי' למעלה. ואפשר אמנם כי הנקוד אֲרִאֵל נולד מהדמיון עם המלה אריאל, וההברה האמתית של אראל מואב היתה כמו כן אַרְאֵל או אֲרָאֵל, אך באין לנו יסוד נכון להשערה זו עלינו לקבל ההברה המסורה.

[3] בערב' משמש שרש זה אַרִב a) במשמ' היה ערום, השתדל בערמה לרמות את פלוני, לנצח את פלוני. וכן קרוב לזה שרש ורב, וַארַב b), השתמש בערמות ותחבולות לרמות את פלוני.

[4] בערב' אִרב c), במשמעת ערמה ותחבולה.

a) أَرِب b) وَرَبوَارَب c) إِرْب

[1] בערב', א ר ב י ה a), במשמעה זו.

[2] כבר נזכר למעלה כי בערב' קרוב לזה אַרִב, וַרב. ולמושג הארב השתמשה לשון ערב' בשרש רצד b), שישנו גם בעבר', וגם בשרש ר ק ב c). והנה חלוף ק במקום א בשתי אלה הלשונ' מצוי מאד, ולכן ר ק ב

a) أُرْبِيَّة b) رَصَد c) رَقَب

בסכה יארב לחטוף עני (תהל' י ט). פעם בחוץ פעם ברחבות ואצל כל פנה תארב (האשה הזרה) והחזיקה בו ונשקה לו (משלי ז יב-יג). אם יאמרו לכה אתנו נארבה לדם (שם א יא). אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין כלם לדמים יארבו איש את אחיהו יצודו חרם (מיכ' ז ב). ויקם אבימלך וכל העם אשר עמו לילה ויארבו על שכם (שופט' ט לד). ראו אתם ארבים לעיר מאחרי העיר (יהוש' ח ד).— ומקור: דברי רשעים ארב דם (משלי יב ו). — וצווי: קום לילה אתה והעם אשר אתך וארב בשדה (שופט' ט לב).

— פע' ארב¹), ארבתי, יארב — כמו ארב בחזק' הפע', ומזה מארב, עי' במקומו.

— הפ', האריב, — כמו בקל ²):

ארבה³), ש"ז, — שרץ העוף מנתר ומעופף ופושט במספר רב מאד על השדות ואוכל ומחריב את תבואת האדמה, והוא שם הקבוץ להרבה יחד ולכל אחד ואחד בפ"ע, Heuschrecke; sauterelle; grasshopper: הנני מביא מחר ארבה בגבלך וכסה את עין הארץ וכו' ואכל את יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד ואכל את כל העץ הצמח לכם מן השדה (שמו' י ד-ה). ורוח הקדים נשא את הארבה ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים (שם יג-יד). וישא (רוח הים) את הארבה ויתקעהו ימה סוף לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים (שם יט). את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההלך על ארבע אשר לא (לו קרי) כרעים ממעל לרגליו לנתר בהן על הארץ וכו' את הארבה למינו ואת הסלעם למינהו (ויקרא יא כא-כב). זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף כי יחסלנו הארבה (דבר' כח לח). יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק (יואל א ד).— ובמשל למה שבא ברוב עצום: ומדין ועמלק וכל בני קדם נפלים בעמק כארבה לרב (שופט' ו יב). כי רבו מארבה ואין להם מספר (ירמ' מו כג). — ובענין סדר הליכתם: מלך אין לארבה ויצא חצץ כלו (משלי ל כז).

ארבה¹), -בה, ש"נ, מ"ר ארבות, -בות, — א) ערמה, תחבולה, וארבת יד, מה שעשוי בחריצות, בתחבולה, **Kunstgriff; tour de main; artifice, knack**: ופרש ידיו בקרבו כאשר יפרש השחה לשחות והשפיל גאותו עם ארבות ²) ידיו (ישע' כה יא).— ב) כמו ב.ארב: ויזיעו אצילי ידיו ואורבות רגליו זיעה קרה (קלמון ג ט ה). ודהית המעי לצדי אורבות הרגלים (שם ג יו ג ד).

ארבה³), ש"נ, מ"ר ארבות, — א) פתיחה בגג הבית,

הערבי הוא הוא ראב או ארב העברי. — ¹) ריב"ג במשתלחק: ובעקרו היה בנין כבד ארב ארבתי כמו קרב קרבתי, יארב מארב. ע"כ. וכן רד"ק: או יהיה (המלה וירב) מהדגש ומשפטו ויארב (מכלול פעל ארב). — ²) ואפשר שיהיה מבנין כבד אחר והוא האריב וכו' ויארב יוד בפתח ואלף בשבא ופתח כמו ויאמן העם (ריב"ג מבתתלק). משפטו (של וירב) ויארב בנחל (מכלול).

³) באשור' ארבו: כמ תבות ארב מאד שפנ שת, (לוח כנת', מלון דל'), ר"ל כמו בוא ארבה של ימי האביב. לפי דעת חלא"ש, מהפעל ארב בלשון ההיא שמשמעתו החריב והשם את האדמה, וא"כ א שרשית, והמשקל הוא איפוא פעלה, כמו פעלה, לבנה.

¹) משקל הכמה, ערמה, שפכה, חרבה, ומ"ר חרבות ב רפויה, וחרבות (מכלול) ישבה, וכמו"כ עקבה עקבה, עי' זה. — ²) כן כתיב ברוב ספרים מדוייקים בקמץ חטף והבית דגושה (מ"ס). וכן Ken. וכן Mich. בשם הרבה כ"י. ולפי רד"ק אינו רבים מן ארבה, כ"א מן ארב, כמו גרנות מן גרן. והנה רבו פרושי מלה זו. ת"י: עם אשות ידוהי, ע"כ. אבל יש ספק בכונת המלה אשות. רסע"ג תרגם מכ'אתלה אידיהם, ערמות ותחבולות ידיהם. מנחם: מכמנים. ע"כ. ריב"ג פרש בדרך תמוה מאד, אמר וז"ל: האלף בו (בהשם ארבות) נוספת וכו' ופרושו והשפיל גדולתו ורומו ברוב מקומותיו וכו' פרשתי ידיו מקומותיו כמו ויד תהיה לך ופרשתי עם במקום ב. ע"כ. רש"י הביא דברי ת"י ופרש ארבות מגדלים. ורד"ק פרש ארבות, אצילי הידים. גם החדשים פקפקו, קצתם פרשו כמו רד"ק. וקצתם פרשו כמו ארב במשמ' רמאות וערמה. וכבר נזכר למעלה בהערה לארב השם הערבי ארב, וגם ארבה, חריצות וערמה, ובמשמ' זו תרגם Ges. ארבות Kunstgriffe.—ב"נ: ואולי ארבות ידיו ע"ד ארבא בתלמוד שהוא שם לספינה. ע"כ. וכן ריב"ל: ולי נראה ארבות פירושו ספינות, כי הספינה נקראת בתלמוד בשם ארבא וכו' ובניקוד כזה ארבה, ואולי הכונה של ידיו הקטנות, ארבת יד, או המתנהגת ביד, ע"כ. וכן שד"ל.

³) משקל אגדה, אלמה. ומקורו לא ידוע לנכון. קצת החכמים (גזנ' ואחר'), אמרים כי מקורו הוא בפעל ארב a) בערב' במשמ' עשה קשר, מפני שלפי דעתם הארבה היא סו נה כמו שבכה. אבל זה אינו, כי הארבה היא פתיחה בלי כל סריגה,כנרא' מהשמוש במשנה.

a) ارب

בתקרה שבין בית ועליה, יבוא דרך בו האור, יצא העשן וכדומה, Dachluke; lucarne; opening in the roof: כמץ יסער מגרן וכעשן מארבה (הושע יג ג). משילין פירות דרך ארובה ביום טוב (ביצה ה א). ארובה שהיא בתוך הבית ויש בה פותח טפח טומאה בבית כנגד ארובה טהור (אהל׳ י א). ארובה שבין הבית לעליה (תוספתא בס ס ט). פעם אחת לא מצא (הלל) להשתכר ולא הניחו שומר בית המדרש להכנס עלה (על הגג) ונתלה וישב על פי ארובה כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון וכו׳ הציצו עיניהן וראו דמות אדם בארובה (יומא לה:). — ומ״ר: ארובות זו על גב זו (אהל׳ י ד). בית וארובה באמצע תקרת הבית ועלייה על גביו וארובה אחרת יש באמצע תקרת העלייה והארובות מכוונות זו למעלה מזו בין שיש בארובות פותח טפח וכו׳ (רמב״ם טומאת מת א ג). — ובמליצה: ביום הזה נבקעו כל מעינת תהום רבה וארבות השמים נפתחו (בראש׳ ז יא). ויען השליש את איש האלהים (אשר אמר כי יהיה סאתים סלת בשקל) ויאמר והנה ה׳ עשה ארבות בשמים היהיה כדבר הזה (מ״ב ז יט). כי ארבות ממרום נפתחו וירעשו מוסדי ארץ (ישע׳ כד יח). אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די (מלאכי ג י). — ובהשאלה, חלל מושב העינים: וחשכו הראות בארבות (קהל׳ יב ג). — ומשל: כסומא בארובה (ב״ב יב:), ר״ל מצא את הפתיחה במקרה ולא בכונה. מצאתי מעט כבארובה סומא (הקד׳ במן המאור, בכוף תות יאיר). — ב) כעין פתיחה בכותל, מקום מושב יונים, Taubenloch; boulin; dove-hole: מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארבתיהם (ישע׳ ס ח). היה תור זכר ונקבה ויאספו להם חטים בימי הקיץ ומלאו ארובה אחת (משלי כ:דכר). לבי לעלמה אהובה יעוף ברב חבה ידמה ליונת ארובה תצא וגם שבה (ר׳ סעדיה בן יוסף, מטע׳ מסת׳ ג). — ג) בכלל פתיחה באמצע איזה דבר, בלוח, בדלת, Öffnung; ouverture; aperture: כמה ארובות יש בדלת (יומא עו.). קודרה (את המוראה) בסכין כמין ארובה (זבח׳ כה.).

*ארבה[1]), ש״נ, מ״ר ארבות, סמי׳ אר-, — אניה קטנה של גומא וכדומה, Nachen; nacelle; skiff: ומי שיהיה מהם ביניהם באיי הים ישאו אותם בספינות עם כסף וזהב וכו׳ ומי שיהיה מהם בארץ כוש ישאו אותם בארבות של גומא עד שיגיעו למצרים כי במקום הגבוה הר יוצא במים לא יוכלו הדוגיות לעבור בו שלא ישברו אך ארבות הגומא העשוים בשעוה אם יגעו בהר תכפף לא תשבר (ר״י בן תבון, או״ד ת).

*ארבה, עי׳ ארובה, ערבה.

*ארבן[1]), ש״ז, כוש של אורבן[2]) (פרה יב ח), עי׳ רובן.

ארבע[3]), -בע, ש״מ לנק׳, לזכ׳ -בעה, סמי׳ -בעת, כנ׳ -בעתם, -תן, — שלשה ואחד, שתים כפול שתים, vier; quatre; four: ארבע טבעת זהב (שמו׳ כה יב). שרץ העוף ההלך על ארבע (ויקר׳ יא כא). ארבעה מלכים את החמשה (בראש׳ יד ט). — ובצרוף למספר עשרה, לנק׳: ערים ארבע־עשרה וחצריהן (יהוש׳ טו לו). — ולז׳: עד ארבעה עשר יום (שמות יב ו). כדין המספרים מעשרה ומעלה. — ויבוא גם בנסמך, אם המספר הוא ידוע: ואת ארבעת הבקר (במדב׳ ז ז). ארבעת גברי השערים (דהי״א ט כו). על ארבעת רבעיהם (יחזק׳ א ח). — ויבוא גם בלי הידיעה בנפרד: ארבעת ימים בשנה (שופט׳ יא מ). ארבעת אלפים ושש מאות (דהי״א יב כו). כארבעת אלפים איש (ש״א ד ב). — ובכנויים: והילדים האלה ארבעתם (דני׳ א יז). לאמר כל ארבעה האלה. דמות אחד לארבעתם (יחזק׳ י י).

ארבעה, עי׳ ארבע.

ארבעים, — ארבע פעמים עשרה, vierzig; quarante; forty: ויהי המבול ארבעים יום על הארץ (בראש׳ ז יז). ויהי יצחק בן ארבעים שנה (שם כה כ). פרות ארבעים (שם לב טו). וארבעים אדני כסף (שמות כו יט). ויהי לו ארבעים בנים (שופט׳

---

[1]) באו״מ׳ ארבא, שדמו קצת החוקרים להשם קארב a) בערב׳, שמקורה, לפי דעת Dozy, ביונית κάραβος, היא באמת ערבה בעבר׳ (Nö. Mand. Gram., וכן Frä. Aram. Frw.).

[1]) משקל שלחן. — [2]) כך בהרבה ספרים, ובנוסח׳ אחרות וברב האי והרמב״ם רובן.

[3]) מן רבע, עי״ש, משתפ׳ בו כל לשונ׳ השמיות.

a) قارِب

יג יד). ארבעים בת יכיל (מ"ה ז לח). משא ארבעים גמל (מ"ב ח ט). ארבעים ושני ילדים (שם ב כד).

ארבעתים,—ארבע פעמים, vierfach; quadruple; four-fold: ואת הכבשה ישלם ארבעתים (ש"ב יב ו).

ארג[1], ממנו ארג, ארג.

ארג, הפס' ארג, — א) חלק מכלי האריגה, שהאורג מקפל עליו הדבר הארוג: ויסע את היתד הארג[2] ואת המסכת (שופט' טז יד). — ב) כעין אניה קטנה שבו חוטי הערב והוא עובר ושב בין חוטי השתי: Weberschiffchen; navette; shuttle: ימי קלו מני ארג[3] ויכלו באפס תקוה (איוב ז ו). הארג שיניעהו הארוג בקלות מקצה אל קצה (רלב"ג שם). —ג) יהשתמשו במלה זו בכתב ובדבור לעצם הדבר הארוג, Gewebe; tissu; web.

ארג[4], פ"י, עת' יארג, תארגי,—קלע החוטים זה בזה שתי וערב, weben; tisser; weave: אם תארגי את שבע מחלפות ראשי עם המסכת (שופט' טז יג). הנשים ארגות שם בתים לאשרה (מ"ב כג ז). ביצי צפעוני בקעו וקורי עכביש יארגו (ישע' נט ה). הצובע מלא הסיט בקליפי ערלה וארגו בבגד וכו' האורג מלא הסיט מצמר הבכור (ערלה ג ב-ג). ארג בו את הבגד הבגד אסור בהנאה (ע"ז ג ט). כמה יהא בפקעת ותהא מיטמאה בנגעים כדי לארוג ממנה שלש על שלש (נגע' יא ח). אין אסור משום כלאים אלא טווי וארוג (כלא' ט ח). הקלע שבית קבול שלה ארוג (עדי' ג ה). מעשה באשה אחת שהיתה אורגת מפה בטהרה וכו' (תוספתא כלים ב"ב א ג). על מקום הארוג ולא על מקום הפתיל (ספרי, שלח קטו). שומע אני יארגנה עמה (שם). מעשה באשה אחת שבאת לפני רבי ישמעאל ואמרה לו רבי בגד זה ארגתיו בטהרה (חגיגה כ.). — ובהשאלה לכל דבר שהולך שתי וערב זה ע"ג זה: קנים שנועצים בארץ לארוג בו קוצים או נסרים סביבות השדה וכו' הקוצים שאורגין בו סביב (רש"י ב"מ קג:).—ולחבור דברים יחד: והוא אורג את העולם שיצאו כולם למיניהם (מד"ר במדב' יב). שהיו אורגים עמו בדברי תורה (שם רות). אנעים זמירות ושירים אארג כי לך נפשי תערג (שיר הכבוד י). ארוגי עז בקול מעוז לנערץ בצבא הסלה בוטים רן בחיך וגרון לך ה' הגדלה (אופן שבת א אחר פסח). — ואומרים: וכי באריגה אחת ארגם[1] כולם (פחד יצחק, ערך אטו), ר"ל חברם וכללם יחד בלי שום הבדל ביניהם.

— נפ', *נארג: פרוכת עביה טפח ועל שבעים ושנים נימין נארגת (שקלי' ח ה). כליו של כהן שהיו נארגין אצל כליו של ישראל (תוספתא תרומ' י ט). כל הכלים הנארגים במחט כגון הכים וכו' כל הכלים הנארגין ע"ג מחט (שם כלים ב"מ ו ה). שהיה נארג אצל ישראל (ירוש' תרומ' יא מח ב). — ובהשאלה: בנין הנארג נדוש במורג (אלגעות ספלו, קינה ת"ב). נארגו בתוכן חרוזים (גוטלבר מתלרים כח).

— פע', *ארג, — עושה איזה דבר מימין לשמאל וחוזר משמאל לימין, כמו האורג בחוט הערב שלו: המארג חייב בתחילתו וחייב בסופו (תוספת' פאה א ט).

— פע' ארג: אז באין לבוש הוד והדר לובש עד לא ארג גאות לבש (בהי"ת יוס ו).

— התפ'. יהתארג, נתארג: כל הדברים מתמזגים ומתארגים (כסאות לבית דוד א ז).

ארגוזה[2], ש"נ, — שיר ב"פ יתד ושתי תנוע' ויתד ותנועה: ארגוזה לרבינו האי גאון בדינין ושבועות (פתי' לשער דיני ממונו' לרב האי גאון). ואמר (ר' שמואל הנגיד) על זה (את השירה) והיא ארגוזה (כראש שיר אהלל אשר, לר"ש הנגיד). ונהוג שם זה אצל משוררי הספרדים.

ארגון[3], ש"ז, — כמו ארגמן: ועתה שלח לי איש חכם לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל

---

[1]) רק בעברית וכנענית משמש למושג המלאכה בהוטים. בערב' משמש שרש זה למושג אחר רחוק משלנו לגמרה, לפי דעת לוי (H. Levy. Sem. Frw.) שרש זה בא גם ליונית מעברית.

[2]) ריב"ג: הוא כלי האריגה בעצמו. ורד"ק: כלי האורג שמקפל בו הבגד לפניו כארגו. — [3]) רד"ק: הוא אותו הכלי שבו חוט הערב וכו' שמעבירו האורג במרוצה מן הקצה אל הקצה.

[4]) עי' הערה לשרש ארג.

---

[1]) תרגום מארמית: אטו כלהו בחדא מחתא מחתינהו (פסח' מב.).

[2]) בערב' ארגוזה a). שירה במשקל ר ג ז.

[3]) בארמ' ארגוונא, וכן בערב' ארגואן b). וככר רשם אבן מנצור אלגואליקי, מלה זו בין ההערב. ועי' ארגמן.

a) ارجوزة b) ارجوان

ובארגון וכרמיל ותכלת (דה"ב ב ו). — ומ"ל ארגונות -ונים. — בגדי ארגמן: כך וכך ארגוונות טובות אני נותן לך (מד"ר איכה, זכר עניי). ר' שמעון אומר ארגוונים היו מלבישים אותם (פסיק' רכ' לג).

ארגוני, ת"ז, לנק' ־ונית, — מצבע הארגון: בן רשד אומר שמראה הקשת שלשה האחד אדום ארגווני (ר"ב בן תבון, אותות השמים, כ"י פריז). הבהירים שבבינוניים ...ם האדום כגחלים בוערות והכרפסי והארגווני (יב"ר מקנדיה, מעין חתום מו).

ארגז[1], ב"ז, מ"ל ארגזים, — תבה תלויה על גב גמלים או בצדי העגלה, ובדומה, Kiste, caisse; chest: ולקחתם את ארון ה' ונתתם אתו אל העגלה ואת כלי הזהב אשר השבתם לו אשם תשימו בארגז[2]) מצדו (ש"א ו ח). וישימו את ארון ה' אל העגלה ואת הארגז (שם יא). והלוים הורידו את ארון ה' ואת הארגז אשר אתו (שם יה). — ובכלל תבה, — ואמר המליץ: בני שים ספרים חבריך וארגזיך ותבותיך פרדסיך וגנותיך (צואת ר"י אבן תבון, דרך טובים).

ארגיעה[3], ־גיע, ב"ז, — כמו רגע, Augenblick, moment: שפת אמת תכון לעד ועד ארגיעה[4]) לשון שקר (משלי יב יט).

ארגמן[5], ב"ז, — שם לחמר נותן צבע אדם נוטה לסגל, ושם לחוטים צבועים, ואריג צבוע צבע ארגמן, Purpur; pourpre; purple: ותכלת וארגמן ותלעת שני (שמות כו א). לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן ובתוך תולעת השני ובתוך השש (שם לט ג). ופרשו עליו בגד ארגמן (במדב' ד יג). לבד מן השהרנים והנטיפות ובגדי הארגמן שעל מלכי מדין (שופט' ח כו). תכלת וארגמן לבושם מעשה חכמים כלם (ירמ' י ט). תכלת וארגמן מאיי אלישה היה מכסך (יחזק' כז ז). ארם סחרתך מרב מעשיך בנפך ארגמן ורקמה ובוץ (שם שם יו). עמודיו עשה כסף רפידתו זהב מרכבו ארגמן (שה"ש ג י). ודלת ראשך כארגמן (שם ז ו). מרבדים עשתה לה שש וארגמן לבושה (משלי לא כב). משיחות של ארגמן (כלא' ט ט). חוט מאזנים של זהבים ושל שוקלי ארגמן טוב (כלים כט ד).

ארגמני, ת"ז, — מצבע הארגמן: ומזה (השתן) הארגמני והוא רע ממית (קאנון א ב ג ב, בתן). ואספו הנשים החשובות בקיאות לעשות הבריה, וללבב הלביבות עגלות גדולות כהקף המרחשת ומראיהן טוב ייני וארגמני במראה הקשת (אבן בחן, לקלונימוס). וגרמת הארגמני שהוא הפנימי (בקיבת) הוא שחרורית העבים (מאיר אלדבי, ש"א, כסוף נתיב ב). אם זר סביב לו (להירח) כגוון העופרת והברזליי והארגמני סופו גשם (מעשה טוביה, העולם פרק יו).

ארד[1], ב"ז, מ"ל ארדים, — מין ממיני הכמהים, Art Trüffeln; esp. de truffe; truffle. השתמשו בו ב„האכר היהודי". ועי' כמהים.

---

[1]) הסכימו החכמים שנגזר משרש רגז עי' זה, וכמו רגאזהa) בער' כעין אפריון קטן על גב הגמל וכדומ'. וכן בסור' רגזתא. ואולם רד"ק סבר כי הוא מרבע אמתי. — [2]) תרגום: תיבותא. מנחם: ענינו כמו ארון, וכעין זה שאר המפרשים.

[3]) במשקלי השמות שבמקרא לא נמצא אלא שם עצם פרטי אכזיב בעין זה, בלי ־ה ועי' הערה שלקמן. — [4]) מנחם, ריב"ג, רש"י, רד"ק, ומהחדשי' ברט (Barth, §86), הסכימו כי זה שם. ובהיות שהוא מלעיל, קרוב הדבר שהא היא שארית סימן היחס, והשם הוא ארגיע, כמו אכזיב (Barth id.), והעיר ברט כי יש משקל זה גם בערבית. ויש סוברים כי גם ארגיעה שבירמיה מט יט כמו"ב שם. ואחרים, ובהם גם החדשים אולד, אלסה', במבר, ועוד, סברים כי לא היה כלל בלשון שם ארגיעה, וכלו עתיד מן רגע. ועי' זה.

[5]) כבר התפלפל ריב"ג בהרקמה על דבר משקל זה השם ולא מצא דומה לו אלא שמות עצם פרטים, אכבנז, ואמרפל. — באשו' ארגמנו: שפת תכלת שפת ארגמנו, ר"ל עורות תכלת ועורות ארגמן. בשאר לשונות השמיות ארגון, אך מקור המלה לא נתברר, וסברים כי עקרו בלשון סנסקרית רגמן, שר"ל אדם.

[1]) בארמי' ארדא: א"ר ענן בר תחליפא הוה קאימנא קמיה דמר שמואל ואייתו ליה תבשילא דארדי ואי לאו דיהב לי איסתכני (כתוב' כח. — א"ר ענן בן תחליפא עמדתי לפני מר שמואל והביאו לו תבשיל של ארדים ולולא נתן לי ממנו הייתי מסכן). דגים קטנים וארדי ודייסא (ע"ז לח.). נהמא דאפוי בארדי (הלכ' גדולות הילד"ס סד.). — בסורית ערדא, וכן בערב' ע'רד a) צ'רב מן אלכמאה, מין ממיני הכמהים, וכן פי' הערוך ארדיא כמהים.

---

a) رِجَازَة

a) غَرْد

***אָרָד¹)**, ש"ז, — מתכת, תערובת נחשת בעפרת, Bronze, bronze. והשתמשו במלה זו בהעתונים, ונהוגה אצל המדברים עברית בא"י.

ארה²), ממנו אָרָה.

אָרָה, פ"י, אָרִיתִי, אָאֱרֶה³), תָּאֱרֶה, אָרֵה, אָרִי, אָרוּ, אָרִינָה, — תלש ולקט עשבים, צמחים, pflücken, cueillir; to pluck: באתי לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי (שה"ש ה א). למה פרצת גדריה (של הגפן) וְאָרוּהָ כל עוברי דרך (תהל' פ יג). — ובפרט בתאנה: פועלים שהיו אורין בתאנים (ב"מ פט:). התאינה הזו בתחלה אורים אותה אחת אחת ואחר כך שתים ואחר כך שלשה עד שאורים אותה בסלים ובמגריפות (מד"ר כה"ש מו). כאדם שהוא אורה את התאנים (שם במדב' כ). — ואמר המליץ: גשו אחים לבן שכלי ארו את עצי תום מפרי חיים טעונים וסבו אל חדר דעתי שתו מן כלי בינה מלאתים יין עדנים (ר"ש הנגיד, בן משלי). ולכל צורר אמרו סורר מסרעפיו יארה לו איד (רמב"ע תרשיש, שער א). קול העבירו לכל איש חוסר בידו וקוצר חלקת חסדים שבטה חנם לאורה וקוצר (שם). ושם (בעולם הנשמות) יְאָרֶה אנוש נטעו ויאכל פת לחם ביד חבלו אפויה (הוא, Monats. 1876 (XL) 170). מי יתנני אחיה עד אארה בשם ומר מבין הליכותיך (ר"י הלוי, מה לך צביה, דיואן מק"נ, ב ז). בני שים ספרים חבריך וארגזיך ותבותיך פרדסיך וגנותיך רעה בגניהם ואארה מפריהם בשמיהם ומוריהם (ר"י אבן תבון, צואה, דרך טובים). כמו זה יחיה בגלות חיים ערבים ויארה פרי תורתו בעולם הזה ובעולם הבא (כוזרי ג יב). ותמיד אָאֱרֶה פרי ענפיו (ר"י חריזי, איתיאל ט). ואארה מורה ובשמיה (עמנו' מחב' יז). ויארו ציצים בגן חברה (פניני מליצות, גנזי פע"ב, ד כד). ולא ארה מראשי בשמיו ולא שתה מהיין המשומר בענביו (ר"י סיסראלי, יסוד עולם, הקדמה). — ומקור: ואיך גבר יקו לארות ביד פרי בנות (נ"א בינות) בצמאון שתולות (רמב"ע, הענקות, או"ב ב). תמטיר ימינו למלקוש עולם בעתו ומורו גן אל והשמט מגדיו לֶאֱרוֹת בשמיו ומורו (הוא תרשיש א). והמתהלל בחילו והוא רשת למעגליו ומה הוה בכל עמלו וילדי יום מבהיליו לֶאֱרוֹת תנובות פעלו ולקצור פרי מעלליו (הוא דוקס, מתי יבני). אל גן נתן נרדי ריחו ובעו יושם בו ומסבו וְאָרוֹת מגדי דודים בשלו ואכול חנם את טוב חלבו (שם תבו' לר"י הלוי, ילדי ימים). אבל אם לא הביא שליש אלא לאחריו אעפ"י שלא נמנע מלארות ממנו (רמב"ם, הלכ' מע"ש א). אז קמנו והלכנו אל בית הצביה היפה פוריה וענפה לארות יערת דבשה וצופה (עמנו' מחב' יז). — ופעול: אשר פריו במחשבי ארויים (ר"י הלוי, התירה הנהנים).

— נפ', נֶאֱרָה, ומקור הֵאָרֵה: בְּהֵאָרוֹת דת מפאר כחתן יכהן פאר (ר"א קליר, אלק הכניסה, תפלת ביכה נוגן). שהמוכך איננו צמח שיארה (הכוכבים לריב"ג).

***אֲרוּבָה**, ש"נ, — א) עי' אֲרֻבָּה. — ב) לוח שמסדר עליו הנחתום ככרות הלחם בעודן עיסה: הן העידו על ארובות¹) של נחתומים שהן טמאות (עד' ז ז). ארובות של נחתומין טמאות (כלים יח ב). ארובות של נחתומין שסודרין עליהן החלות כשהן בצק (רמב"ם הלכ' כלים ה א).

***אֲרוּגָה**, ש"נ, מ"ר ־גות, — א) דבר ארוג, Gewebe, tissu; web: ארוגה טמאה מהו לסכך בה (ירוש' סוכה סוף פרק א). — ב) אחת מקרומי העין, Bindehaut; conjonctif; conjunctiva: והמחיצה הרביעית היא החוברת וגם נקראת ארוגה וצמיחתה מן העור שעל הגלגלת (מאיר אלדבי, ש"א, ד א).

***אָרוּד**, ש"ז, מ"ר אֲרוּדִים, — כמו ערוד: שמיום שנגלה (יוסף) לא חפפתי את ראשי ולא סרקתי

---

¹) באשורית אַרְדוּ (מוס ארנולד).

²) רק בלשון אתאופ' במשמעת אסף.

³) רד"ק (מכלול מה"ם).

¹) כך במשנ' שבגמ', וכך ברוב הספרים במשנה כלים המובא לקמן, ומפרוש הערוך מלשון עריבה מוכח שהקריאה המקבלה היתה ארובה ולא ארבה, וכן במשנ' המנק' הנדפ' אֲרוּבָה, וכן הגרסה בהרמב"ם הלכ' כלים. ופרש הרמב"ם בפרושו להמשנה בכלים וז"ל: לוחות הנחתומים אשר יניחו עליהן הבצק סדרים סדרים. וכן בעדיות: לוחות של נחתומים שעורכין עליהן הככרות שהם עיסה. וכן לשון הרמב"ם בהלכות שלו המובאים פה בפנים. והנה העיד הערוך כי בס"א הגרסה ארוכות בכף. וכן העיד על זה הראב"ד בפרוש משנ' עדיות. ובאמת כך הגרסה במשנה עם גוף הערבי של פרוש הרמב"ם. וכן הגרסה במשנ' מנקד' כ"י פרמה ומנק' אֲרוּכּוֹת בכ' דגושה, ואעפי"כ, גם הגרסה ארובות בב' מקימה על פי נוסחאות רבות, וכן כתב הרמב"ם בהלכות שלו, ולכן יש לקבלה בצורה זו ארובה, בב' רפה, לשם מיוחד לזה. — ועי' ארוכות.

ונעשיתי עליו כ א ר ו ד (מדה"ג ויגש, ובני כנימין).

אֻרְוָה¹), ארוה ²), ש"נ, מ"ר אֻרָוֹת, סמי' אֻרְוֹת, — מקום שהחזיק בו בהמות, ובפרט סוסים ופרדות, Stall; étable; stall : ומסכנות (היו ליחזקיהו) לתבואת דגן ותירוש ויצהר וארות לכל בהמה (דהי"ב לב כח). — וסמי' : ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים למרכבו (מ"א ה ו). ועי' אֻרְיָה.

אָרוּז, ארוזים, -רזים, — א) פעול מן ארז. — ב) כמו שם, חָרוּז חֲרוּזִים : המה רכליך במכללים בגלומי תכלת ורקמה ובגנזי ברומים בחבלים חבשים וארזים ³) במרכלתך (יחזק' כז כד).

אֲרוּחָה, עי' אֲרֻחָה.

***אָרוֹךְ⁴)**, ת"ז, (נק' אֲרוּכָּה⁵), מ"ר -כים -כות, כמו אֹרֶךְ אֹרְכָּה, — מה שמתפשט כמו קו, כמו חוט, ההפך מן קצר, langer ; long : (מברך ברכה) אחת א ר ו כ ה ואחת קצרה (ברכ' א ד). אבא שאול א ר ו ך בדורו הוה (נדה' כד:). א ר ו כ ה שלבשה חלוקה של קצרה וקצרה שלבשה חלוקה של א ר ו כ ה (שם נח.). עולם שכולו א ר ו ך (קדו' לט:). חיים א ר ו כ י ם ומתוקנים (יומא עא.). — ומשל : כל א ר ו ך שוטה (מסכת סוכים ¹), עולם הקטן ג).— ואמר המליץ : יש לי שכן א ר ו ך שוטה וכמדקרת חרב בוטה (עמנואל ה).

***אֲרוּכָה**, מ"ר אֲרוּכוֹת, — א) עי' ארכה. — ב) תה"פ בארוכה, באופן ארוך : בא לו ב א ר ו כ ה (ירוש' הורי' ב מו ד). היה מטייל עמו א ר ו כ ו ת וקצרות (שם ברכות ב ה ג). כיון שראהו המלך (להפועל) כשר במלאכתו יותר מדאי אחזו בידו והתחיל מטייל עמו א ר ו כ ו ת וקצרות (מ"ר שה"ש, דודי ירד). — ג) ש"נ, הלוח שבין שני כרעי המטה לארכה, lang. Seitenbrett; long pan ; long bedside : המקרה סוכתו בשפודין או ב א ר ו כ ו ת המטה (סוכה א ח). ניטלה קצרה ושתי קרעים טמאה א ר ו כ ה ושתי קרעים טהורה (כל' יח ה). מטה שניטלו שתי א ר ו כ ו ת שלה ועשה לה חדשות (שם יט ו). — ד) עי' אֲרוּכָה. — ה) הארכת הזמן, Frist ; délai ; respite : ואבדתם מהרה מיד אני מגלה אתכם ואיני נותן לכם א ר ו כ ה וא"ת אנשי דור המבול היה להם א ר ו כ ה ק"כ שנה אנשי דור המבול לא היה להם ממי שילמדו (ספרי עקב מג). תנה לנו א ר ו כ ה ימים שמנה כי לא תשמידנו במלחמה (מעש' ביהמ"ד ילינק ג כח).

***אֲרוּכִי**, ת"ז, — מן ארוך : תארו עגול א ר ו כ י ממראה ירוק (י"ש תוהל"מ ט). פריו עגול א ר ו כ י כרבע אמה (שם). כוכבי לכת אינם מתנועעים בעגול דורי אך בעגול א ר ו כ י כתמונת ביצה (לה"ע, ג). עגול הא ר ו כ י שלו (שם ה).

אָרוֹן²), אֲרוֹן, ש"ז, סמי' אֲרוֹן, מ"ר אֲרוֹנוֹת, -נים, — א) בעין תבה מעץ, מתכת, וכדו', לשים בה חפצים, כסף וכדומה, Kasten ; caisse ; chest : ועשו ארון עצי שטים אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו (שמו' כה י).

¹) כך נראה דעת ריב"ג שכתב במשקל פֻּעַל וז"ל : ומן הדמיון הזה וארות לכל בהמה (הרקמה דף סח), ר"ל שזה משקל נקבה מן משקל הזכר פֻּעָל. וכן בפרוש דעתו של הרד"ק (בעל דקדוק השמות מכלול) אמר וז"ל : פֻּעְלָה אֻרְוָה אחד מן וארות לכל בהמה ובסמוך ארות סוסים. ובמשקל הזה שם בדברי רז"ל תְּהִלָּה. ע"כ. וכן שמואל ארקוולטי ערוג' הבושם דף עה. ואף כי אין דמיון למשקל זה בשמות הנמצאים במקרא, אינו חוץ מהקש הלשון : כיון שיש פֻּעָלָה מדוע לא יהיה פֻּעְלָה?— ²) כך אבר' בלמשי, מקנה אברהם : פֻּעְלָה הפא בקבוץ שפתים והעין בשוא והלמד בקמץ ולא נמצא בזה המשקל נפרד יחיד אבל נמצא אחד בסמיכות ורבוי, במלכים ספ' ג' סי' ד אֻרוֹת סוסים. ע"כ. ונראה כי נשמט מדעתו הנפרד לרבים בדהי"ב לב כח. וכן גזני' והרבוי אֻרוֹת לפי דעתו כמו חֳרָבוֹת אֳרָחוֹת שהם לפי דעת הרבה מהמדקדקים מן חָרְבָּה אָרְחָה. והיה ראוי להיות אֳרוֹת, אך עפ"י דרך לשון סורית במקום ֳ אמרו ֻ וכן בן זאב (אוה"ש), וכן קניג (ב קפו), וכן גזנ' בוהל. וכן נהוג בדבור בא"י. — באשורי' אֻרוּ, גדר מקיף, ומקום עמידת הסוסים, וגוף הסוסים, ורב אֻרוּ רב הארוה.

³) ריב"ג : הוא כמו צוארך בחרוזים והם הענקים המחוברים באבנים יקרות והאלף תמורת החת כו. ע"כ. והראב"ע (בפרוש שה"ש א י) דחה זה אמר וז"ל. וי"א כי וארוזים במרכולתך כמוהו ויתחלף האלף בחת, וזה אינו נכון כי לא יתחלפו בלה"ק חוץ מאותיות יהוא לבדם. ע"כ. אבל, חלוף ח באלף בעבר' נהוג, ומלבד זה דעת ריב"ג מכרעת נגד הראב"ע.

⁴) עי' אֹרֶךְ. — ⁵) כך הקריאה המסורה, בכף רפויה, אעפ"י שאפשר שבתחלה לא שמשה הוו אלא לסי' תנועת השורק. — ¹) ובאר שם הטעם כי "אצל קצרי הקומה יש מעט ריוח בין הלב שהוא משכן הרוח ההיוני לבין המוח שבו מורשי המחשבה ובנקל יתנשאו האדים למעלה אל המוח אשר בו נולדה המחשבה ועל ידי זה ימהר להבין וכו' משא"כ בגדולי קומה שמתפזרים (האדים) ומשתבשים".

²) משקל פָּעוֹל, כָּבוֹד, שָׁלוֹם, סָגוֹר, שְׂאוֹר. באשו'

ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חר בדלתו וכו' ונתנו שמה הכהנים שמרי הסף את כל הכסף המובא בית ה' ויהי כראותם כי רב הכסף בארון וכו' (מ"ב יב י-יא). מסמר השלחני וארון של גרוסות (עדי' ג ח). — ומ"ר: והמביא ארונות ותנורין ספלין וכלי חרש מחוצה לארץ לארץ (תוספתא תול' א כב). — ארון אלהים, ארון ה', ארון הברית, ארון העדות, ארון הקֹדש, — הארון שהיו בו הלוחות, die heil. Lade, l'arche sainte; the holy ark: הכהנים נשאי ארון ה' (יהוש' ג יג). ושמואל שכב בהיכל ה' אשר שם ארון אלהים (ש"א ג ג). וארון ברית ה' נסע לפניהם (במד' י לג). שאו את ארון הברית ועברו לפני העם (יהוש' ג ו). ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרבים אשר על ארון העדת (שמות כה כב). תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה (דהי"ב לה ג). — ארון העֹז: קומה ה' למנוחתך אתה וארון עזך (תהל' קלב ח). — הארון סתם: מסורת בידם מאבותיהם ששם הארון נגנז (שקל' ו א). — ומ"ר: שלש ארונות עשה בצלאל (יומא עב:). — ב) ישאו בו את המת ויקברוהו בו, Sarg; cercueil; coffin: וימת יוסף בן מאה ועשר שנים ויחנטו אתו ויישם בארון במצרים (בראש' נ כו). ארון שהיא רחבה מלמטן וצרה מלמעלן והמת בתוכה (אהל' ט ט). ארון העובר ממקום למקום עומדין עליו בשורה ואומרין עליו ברכת אבלים (מו"ק כט.). מנודה שמת ב"ד סוקלין את ארונו (שם טו.). ואין לך כל ארון וארון שבא"י שאין סוס מדי אוכל בו תבן (כנה' לה:). ראו ארונות שהיו באין מחו"ל לארץ א"ר בר קוריא לר' לעזר מה הועילו אילו אני קורא עליהם ונחלתי שמתם לתועבה בחייכם ותבואו ותטמאו את ארצי במיתתכם (ירוש' סוף כלא'). נזדעזע ארונו של יוסף וכו' וכל אותן שנים שהיו ישראל במדבר היו שני ארונות הללו אחד של מת ואחד של שכינה מהלכין זה עם זה (סוטה יג.). — ומ"ר יארונים: עץ קבר וארונים (מיכל, משה על הר העברים). —

ו"ארון שבבתי הכנסיות שבו ספרי התורה: אין עושין הפתח במזרח ששם הארון וכו' ובונין בה היכל והוא שאנו קורין לו ארון הקדש להניח בו ספרי התורה (הלכות תו"ת קנ ה).

*אָרוּס[1]), שת"ז, לנק' אֲרוּסָה, מ"ר אֲרוּסִים, -סות.— מי שנקשר עם אשה להתאחד אתה בברית הנשואים הוא ארוס, Verlobter; fiancé; betrothed. והיא ארוסה: ארוסה ושומרת יבם (סוט' ד א). ארוסה שזינתה סוקלין אותה על פתח בית אביה (תוספ' סנהד' י י). עד מתי ארוסי יושב אצלכם ואני יושבת עגומה עליו (ירוש' חגי' ב עז ד). ארוס וארוסתו (כתוב' יג:). הרי את אשתי הרי את ארוסתי הרי את קנויה לי מקודשת (קידו' ו.). ביהודה קורין לארוסה חרופה (שם). ארוסה שעיברה וכו' הולד ממזר (קידו' עה.). ארוס מיפר (נדרים של ארוסתו) בקודמין (נדרים סז:). — ומ"ר: והארוסות ינשאו חוץ מן הארוסות שביהודה מפני שלבו גס בה (יבמ' ד י). שהיו מייבמים את הארוסות ופוטרים את הנשואות (קידו' עה:). שהתורה ארוסה היא לישראל (מד"ר שמו' לג): — ואמר המשורר: ונפתה בארוס תבל לבבי (רבנ"ג, שירי שלמה סג). ארוס יבורך עם ארוסתו יתברכו בו כל קהלתו (סמגת"ל פיוטים לחתן). ויודע שהארוסה רבת החשק והיא משגחת מן החלונות מציצה מן ההרכים לראות את ארוסה (מלמד התלמי' במדבר).

*אֵרוּסִים, איר-, ש"ז כמ"ר,—מעשה הבטחת הנשואים, בדרך הנהוג, בקשר כתוב בין איש ואשה וכדומה. Verlobung; fiançailles; betrothal: ב"ג לא ישא אלמנה בין אלמנה מן האירוסין בין אלמנה מן הנשואין (יבמ' ו ד). אין כותבין שטרי אירוסין ונשואין אלא מדעת שניהם והחתן נותן שכר (ב"ב י ד). קודם הזמן הזה (לפני ת"ב) העם ממעטין בעסקיהם מלישא ומליתן. מלבנות ולנטוע ומארסין אבל לא כונסין ואין עושין סעודת אירוסין (יבמו' מג.).

ארז[2]), ממנו אֶרֶז, ואולי אָרָז.

אֹרֶן, בכנע' ארן, בערב' أِرَان a). מטת המת, בסור' ארונא. והנה לפי דעת חל"א בלשון האשורית הכונה העקר' היא בית קבול. וקצת חל"א סברים כי המקור הוא ארה באשור' (מוס הרנולד). וא"כ יהיה משקלו פִעוֹן.

a) إِرَان

[1]) מן ארס עי"ש.

[2]) בערב' أَرَزَ a) קבץ, וגם עמד בחוקה. וסברים כי מזה בא השם אֶרֶז ואולי גם פעל אָרַז.

a) أَرَزَ

אֶרֶז, ש"ז, מ"ר אֲרָזִים, — אילן גדול וחזק, במקו· עלים כעין מחטים לו, יגדל בפרט על הרי הלבנון, Zeder ; cedre ; cedar : ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהורות ועץ ארז ושני תולעת ואזב (ויקר׳ יד ד). וידבר (שלמה) על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בקיר (מ"א ה יג). אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן (ישע׳ מא יט). בהר מרום ישראל אשתלנו ונשא ענף ועשה פרי והיה לארז אדיר (יחזק׳ יז כג). צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה (תהל׳ צב יג). — ומ"ר: כאהלים נטע ה׳ כארזים עלי מים (במד׳ כד ו). צוה ויכרתו לי ארזים מן הלבנון (מ"א ה כ). אשר כגבה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים (עמו׳ ב ט). תצא אש מן האטד ותאכל את ארזי הלבנון (שופט׳ ט יה). כל ארזי הלבנון הרמים והנשאים (ישע׳ ב יג). אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון ואכרת קומת ארזיו מבחר ברושיו (שם לז כד). וקדשתי עליך משחתים איש וכליו וכרתו מבחר ארזיך (ירמ׳ כב ז). — והעץ של האילן למלאכה: ארבעה טורי עמודי ארזים וכרתות ארזים על העמודים וספן בארז ממעל (מ"א ז ב-ג). ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים ישב בתוך היריעה (ש"ב ז ב). קרות בתינו ארזים רהיטנו ברותים (שה"ש א יז). המשכיר בית לחבירו ונפל חייב להעמיד לו בית היה מקרה בארזים לא יקרנו בשקמים בשקמים לא יקרנו בארזים (תוספ׳ ב"מ ח לב). — ומשל לקושי: לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהי קשה כארז (תענ׳ כ.).

אָרַז, פ"י, עתיד יֶאֱרֹז, בינ׳ אָרוּז, — קשר וחבש היטב חפצים, סחורה, וכדומה, ועשה מהם חבילות וצרורות וכדומה, zusammenbinden, einpacken, empaqueter; to pack, embale : במכללים בגלומי תכלת ורקמה ובגנזי ברומים בחבלים חבשים וארזים[1] במרכלתך (יחזק׳ כז כד). — והשתמשו בו הסופרים האחרונים במשמעה זו: את צרור הספרים חבושים וארוזים היטב (אגרות יל"ג א מט).

אַרְזָה[2], ש"נ, — דבר עשוי בעץ הארז, Zederwerk, travail en cedre ; cedar-work : ורבצו בתוכה עדרים כל חיתו גוי גם קאת גם קפד בכפתריה ילינו קול ישורר בחלון חרב בסף כי ארזה[1] ערה (צפנ׳ ב יד).

ארח[2], ממנו אֹרַח, אָרַח, אֹרְחָה.

אֹרַח, ש"ז, כנ׳ אָרְחִי, אָרְחֲךָ, אָרְחוֹ, מ"ר אֳרָחוֹת־אֳרָחִים, סמי׳ אָרְחוֹת, כנו׳ אָרְחוֹתַי, אָרְחוֹתֶיךָ[3], אָרְחוֹתָיו, אָרְחוֹתֵיכֶם, אָרְחוֹתֵיהֶם. — א) דֶּרֶךְ, Weg ; voie ; way: יהי דן נחש עלי דרך שפיפן עלי ארח (בראש׳ מט יז). סורו מני דרך הטו מני ארח (ישע׳ ל יא). נשמו מסלות שבת עבר ארח (שם לג ח). ירדפם יעבור שלום ארח ברגליו לא יבוא (שם מא ג). ישיש כגבור לרוץ ארח (תהל׳ יט ו). בארח רשעים אל תבוא ואל תאשר בדרך רעים (משלי ד יד). וארח לא אשוב אהלך (איוב

---

[1]) ריב"ג ואחרים החליטו שזה שם, עי׳ ערך ארוז. רש"י פרש: נתון כתוך עץ ארז. קצת החדשים פרשו חזקים ומתקימים, ממשמע׳ שרש ארז, עי׳ למעלה.

[2]) עי׳ הערה שלקמן.

[1]) ת"י וטללה סתרו. רש"י: גג הבית הספון בארז. הראב"ע: הם הסיפון. ורד"ק אמר: ההא נחה ודינה במפיק, וארזה ר"ל על קרוי הבתים הספונים בארז. — וכן רוב החדשים פרשו ארזה ספון וצפוי של ארז. אבל, כל הפסוק מליצתו קשה, ורגלים לדבר שהוא משבש, וגם סופו: ארזה ערה משבש בודאי, ועי׳ ערך ערה. ומ"מ, לפי הנוסחה המקבלה ולפי פרוש רוב המפרשים יש לה להמלה ארזה זכות קיום בלשון. ונראה מתוספתא ב"מ ח לב שהובא בפנים למעלה סוף ערך ארז שהיה באמת מנהגם לקרות הקרת הבית בארזים, ולכן אינו מהנמנעות שהיה שם מיוחד לזה ארזה.

[2]) שרש עבר׳, אשור׳, ארמ׳, וזור׳.

[3]) במקום אֹרַח הקדום, ונשמר בארמ׳ אורחא. ובעבר׳ עפ"י נטייתה של לשון זו, להעביר את קול u לקול o בהברה מנגנת, אם אין דגש שומר על קול u, נתעכרה כבר בזמן קדום קול u של אֹרַח לקול o בכל מקום שנשארה האלף מוטעמה בנגינה או לפחות בחצי נגינה, במתג, ולכן אֹרַח, וכמו כן אֹרְחֹתֶיךָ, אֹרְחֹתָיו, אֹרְחֹתָם, שבהיות תנועת האלף השלישית לפני הנגינה, חמתג. וכמו כן אֹרְחֹתַי, לפי קריאתו של בן נפתלי, עי׳ לקמן. אבל בכל הנטיות שנשארה התנועה הראשנה שבמלה ערמה מכל טעם, ואפילו מחצי טעם, והוא בכל הנטיות שתנועת האלף היא השניה או הרביעית מהנגינה, כמו ארחות בסמי׳ וכמו ארחותיהם, שיחול המתג בה על תנועת אות החית, נשמרה התנועה u בהויתה עוד זמן רב, ואמרו אֻרְחוֹת אֻרְחוֹתֵיהֶם, רק בזמן מאוחר פשטה כיף סוף ההעכרות גם על u זה ונהיה o, ונקדו אותו בקמץ, שהוא סי׳ o שנתהוה בזמן מאוחר, ואמרו אָרְחוֹת אָרְחוֹתֵיהֶם. וכבר הרגיש שטדה בעקר הדבר, שהיה להמתג מביא בהבדל הנקוד (Stade § 109), אך לא ראה את טיבו

יו כג). ארחי גדר ולא אעבור ועל נתיבותי חשך ישים (שם יט ח). ארחי ורבעי זרית וכל דרכי הסכנת (תהל' קלט ג). לא נסוג אחור לבנו ותט אשרינו מני ארחך (תהל' מד יט). — ומ"ר: בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות והלכי נתיבות ילכו ארחות עקלקלות (שופט' ה ו). צפר שמים ודגי הים עבר ארחות ימים (תהל' ח ט). על ימין פרחח יקומו רגלי שלחו ויסלו עלי ארחות אידם (איוב ל יב). כגבורים ירצון (הארבה) כאנשי מלחמה יעלו חומה ואיש בדרכיו ילכון ולא יעבטון ארחותם (יואל ב ז). ותשם בסד רגלי ותשמור כל ארחתי [1]) (איוב יג כז). ויציתו קרית קדש וישמו ארחתיה (כ"ס גני' מט ו). — ובהשאלה במושג המוסרי, אופן מעשיו ומנהגיו של אדם בחייו ועם הבריות: ארח לצדיק מישרים וכו' אף ארח משפטיך ה' קוינוך (ישע' כו ז-ח). תודיעני ארח חיים שבע שמחות את פניך (תהל' יו יא). מכל ארח רע כלאתי רגלי למען אשמר דברך (שם קיט קא). מפקודיך אתבונן על כן שנאתי כל ארח שקר (שם קד). בארח צדקה חיים (משלי יב כח). כי פעל אדם ישלם (אלהים) לו וכארח איש ימצאנו (איוב לד יא). במה יזכה נער את ארחו לשמר כדברך (תהל' קיט ט). כן ארחות כל שכחי אל (איוב ח יג). כל ארחות ה' חסד ואמת (תהל' כה י). כן ארחות כל בצע בצע את נפש בעליו יקח (משלי א יט). לנצר ארחות משפט (שם ב ח). העזבים ארחות ישר ללכת בדרכי חשך (שם יג). עמי מאשריך מתעים ודרך ארחתיך בלעו (ישע' ג יב). דרכיך ה' הודיעני ארחותיך למדני (תהל' כה ד). בפקודיך אשיחה ואביטה ארחתיך (שם קיט יה). בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחתיך (משלי ג ו). אל תתרע את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא פן תאלף ארחתו ולקחת מוקש לנפשך (שם כב כד-כה). והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו (מיכה ד ב). אשר ארחתיהם עקשים[2]) ונלוזים במעגלותם (משלי ב יה). כשחלה ר"א נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבינו למדנו אורחות חיים (ברכות כח:). — ואמר המשורר: ולמה זה אבקש לי אורחות עקלקלות ואעזב אם ארחים (ר"י הלוי, דרכיך כמור עובר). — ב) דבר קבוע, וסתה של האשה, Menstruation ; règles : ואברהם ושרה זקנים

של הדבר כראוי. — [1]) לפי קריאת בן נפתלי ארחתי, בחולם.— [2]) יש מגיהים מעקשים.—

באים בימים חדל להיות לשרה ארח כנשים (בראש' יח יא). שאורח בזמנו בא (נדה יו.). בת תשעים אחר שנפסק האורח מסנה תלד (ר' בחיי, לך לך, הלכן מלה). — ג) יהנקרה שתחת האף: הפסק השערות תחת החוטם וכו' והם חלוקים בהשואה חציה לצד זה וחציה לצד זה וכו' בענין שהאורח [1]) הזה מפולש וכו' והנה האורח הזה נגד החוטם ממש ולכך נתינת האצבע באורח מורה על השתיקה (ר"מ קורדיבירו אילימה, עין כולי, ד כ). (תחת החוטם) יש אורח אחד שהוא מעט נמוך משני צדדיו המגיע עד הפה ושערות קטנים חזקים ומתגברים בזה האורח וכו' ולכן מי שרוצה לגזם לחבירו שיהא לו מורא ופחד מלפניו שני פעמים מכה באצבעו על זה האורח (עמק המלך, רישא דז"א, נח). והשפה העליונה הוא שני ואורח הפנוי משער שבאמצעיתה הוא שלשי וכנגדה בתחתונה השפה הוא רביעי והאורח הוא חמשי (משנת חסידים, מס' אריך ז).

ארח, עתיד יארח, — א) פ"ע, הלך בארח, בדרך, gehn ; marcher ; to walk: וארח לחברה עם פעלי און וללכת עם אנשי רשע (איוב לד ח). — ב) *פ"י, כמו ארח: המסרב בחבירו לאורחו ואין בלבו לקראותו (תוספתא ב"ק ז ח).

— ארח, עי' אורח. — ארחים פרחים, עי' פרח.

— פע', *ארח, — הכניס אורח אצלו, bewirthen ; donner l'hospitalité ; receive a guest: ולא מארחו (ת"ת את ע"ה) אצלו (דמאי ב ג). המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו (ברכו' סג:). לא יסרב אדם בחבירו לארחו בשעה שאינו רוצה (ירוש' ע"ז א לט ג). ויש מצוה שמתן שכרה בנים כגון שרה שאירחה את האורחים (תנח' בובר תלא ב). ארחה (אסתר) שונא בדת אל עונה בלי מצוא מענה (קרובות לפורים, תמימים כרשו ארן). לא יארחוהו בני אדם ולא יאכסנוהו (תקנת ר"ת, בשו"ת בנימין זאב, סד).

— הפ', יהאריח, — כמו ארח: אלים כהשען אב תחת עץ סכה ונצב להאריחם בנפש השוכה (ר"א קליר, אלים כהשען, ב סכות, אבכב'). זמירות קידוש יום עלי כוס מזכירים חפצים להאריחו בשמחה

[1]) כבר הביא רמ"ק בשם האידרה מלה זו בארמ': מאמצעיתא דתחות חוטמא מתחות ב' נוקבין נפיק חד אורחא ושערין זעירין תקיפין מליין להוא אורחא (אילימה). וכן רה"ו ארחא שכנגד אמצעות החוטם (ע"ח היכל כתר).

ובשירים (מהז' ויטרי, דף 601). אשל נטע (אברהם) והעוברים הארח ובקצוי ארץ ריחו הירח (קרוב' ל' בכוע', ג'דק). את אורהים יאריח שמין ומי פולין יגמע אף בייי יטריח (ביר לעג לבני ריגוס, ח' גייגר, מגלת הפנים). תגזרו באלה חמורה על כל איש ואשה מזרע בית ישראל הנלוים אליכם שלא יהו ראשין לדבר עמו לישא וליתן עמו להאריחו ולהאכילו ולהשקותו (תבוכ' ר"ת מב).

— נתפ', *נתארח: ואינו מתארח (ת"ח) אצל עם הארץ (דמאי ב ג). המתארח אצלו אינו צריך להפריש חלת דמאי (ירוש' חלה ד ס.). פעם אחת נתארחתי אצלה (אצל אלמנת ת"ח שמת בחצי ימיו) והיתה מסיחה כל אותו המאורע (שבת יג:). פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת (עירו' נג:). קונם שאני נהנה לך אם אי אתה מתארח אצלי ותאכל עמי (נדר' כד.). — ונתארח ל: פעם אחת נתארחתי אני ורבי למקום אחד (שבת לח.). ב' אכסנאים שנתארחו לפונדק אחד (חולין קז:). — ונתארח ב: המתארח בחצר אפי' נתארח בבית בפני עצמו אם לא נתארח דרך קבע (ש"ע או"ח שע ח). לפי שבמקום שיש בני בית רבים נוהגים להתארח עוברי דרך (רש"י כתוב' סח.).

אֲרֻחָה[1], אֲרוּחָה, ש"נ, מ"ר אֲרֻחוֹת, — א) מזון, פרנסת האדם, Beköstigung; entretien, nourriture food, maintenance: ויתן לו רב טבחים (לירמיהו) ארחה ומשאת וישלחהו (ירמ' מ ה). וארחתו[2] (של המלך יהויכין) ארחת תמיד נתנה לו מאת מלך בבל דבר יום ביומו (שם נב לד). טוב ארחת[3] ירק ואהבה שם משור אבוס ושנאה בו (משלי יה יז). לאדם שבא אל אחד מאוהביו מן העשירים והיה חייב בארוחתו (חו"ה, היחוד י). — ובמשמעת מטעם, מנה, Gericht; met, plat; dish: ויכרה כרה לקוצרים והוא נשא את ארוחתם בידו להגיש לפניהם לאכל (יוסיפון ה ג). — ובמשמעת יסעודה: אל תשת ידך עם מערכי ארוחות פן תדל ומאום בכיסך אין (כ"י תרג' בן סירא, יט ד). עשה אבי ארוחת ערב לקרובי ביתו (דכיר למח"ג, אבי עור ג). — ובמשמעת כמות קצובה, Portion: וגם ארוחת גפרית ושרפה נתן בו עד נעלמו קרני הברזל והחרוצים (יוסיפון ג).

אֹרְחָה[1], אֹרְחָה, ש"נ, מ"ר אֹרְחוֹת, אָרְחוֹת, — חבורה של הלכי ארח, שיירה, Karawane; caravane caravan: וישאו (בני יעקב) עיניהם ויראו והנה ארחת[2] ישמעאלים באה מגלעד (בראש' לז כה). ביער בערב תלינו ארחות דדנים (ישע' כא יג). הביטו ארחות תמא הליכות שבא קוו למו (איוב ו יט).

***אָרְחִי**, -חִיִּי, ת"ז, — של אֹרַח, בפרט של דרך היבשה בנגוד להים: שהיתה (ארץ ישראל) באמת מסוגלת מאד אל מסחר החיצוני כימיי ובארחיי ולא היתה דוגמתה בכל העולם וכו' היתה מסוגלת מאד למסחר הארחיי ובפרט ירושלם וכו' והמסחר הארחיי הזה היה נהוג בארץ מזרח מאז ומקדם (תעודה בישראל ג כ).

***אָרְחִית**[3], ש"נ, — של אֹרַח, של הדרך, ובפרט אגרת ארחית, שטר ארחית: קודם הפסח בא הנה יהודי אחד מירושלם בשטר ארחית ולפי דבריו זה כשתי שנים וד' חדשים יצא משם (שו"ת כר שבת, תקת). אגרת ארחית למוהר"ר קלונימוס בן קלונימוס עשוה ליהודי א' על מקרה קרה לו שהעלילו הגוים עליו בעדות שקר וייסרוהו בשוטים פצעים נאמנים עד אשר קצצו את רגלו ויעשו לו רגל עץ להשען עליו (REJ 1884 Juillet, 117). חתימה לאגרת ארחית עשאה משה בוטריל (שם 59).

אֲרִי[4], ש"ז, וגם בהפסק אָרִי, מ"ר אֲרָיִים, אֲרָיוֹת, — חיה טרפת, מצטינת בהוד המראה ובגבורה ואמץ לב מאד, Löwe lion: רעה היה עבדך לאביו בצאן ובא הארי

---

[1]) אולי משרש א ר ח באשור' שמשמעתו הוא אכל, בלה. ואחרים גוזרים שם זה מן השם ארח, במשמעת המזון הנצרך להדרך, וזה אמנם מתיישב בהמשל הראשון בירמיה, אך בהמשל השני שם, ובמשל השלישי במשלי זה אינו נכון. — [2]) ריב"ג הוצאתו. וכן רש"י: נוטל פרס מבית המלך לכל צרכיו. — [3]) פרשו רוב המפרשים סעודה, מנה.

---

[1]) מן ארח, משקל, סֻלָּה. — [2]) רד"ק בהשרשים: ומשקל אחר ארחת ישמעאלים וכו' וכן ארחות דדנים. ע"כ. אך בכל הספרים ארחת ארחות.

[3]) משק' גפרית, תכנית.

[4]) משקל גדי, פרי, ונשאר השוא גם בהפסק. באשורי' ארו וגם למזל אריה, ובכנוי להאלהים נרגל (Muss Arnold), בארמי' וסורי' אריא. בערב' יש הרבה שמות לחיה זו, אך שם דומה לארי אין, ובשם ארויה a) יכנו הערבים את עפר האילים.

---

a) أرويّة

זאת הדוב ונשא שה מהעדר וכו' גם את הָאֲרִי גם הדוב הכה עבדך (ש"א יז לד-לו). **כאשר יציל הרעה מפי הָאֲרִי שתי כרעים או בדל אזן כן ינצלו בני ישראל** (עמוס ג יב). **אֲרִי נהם ודב שוקק מושל רשע על עם דל** (משלי כח טו). **אמר עצל שחל בדרך אֲרִי בין הרחבות** (שם כו יג). — ומ"ר: **ושנים עשר אֲרָיִים עֹמדים שם** (מ"א י כ). — ולמשל לגבורה ועז, וצמא לדם, ולבטחון בגבורתו: **הן עם כלביא יקום וְכַאֲרִי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה** (במד' כג כד). **כרע שכב כַּאֲרִי וכלביא מי יקימנו** (שם כד ט). **מה מתוק מדבש ומה עז מֵאֲרִי** (שופט' יד יח). **קשר נביאיה בתוכה** (בתוך ירושלם) **כַּאֲרִי שואג טרף טרף נפש אכלו** (יחזק' כב כה). **מאכל ארי פראי מדבר כן מרעית עשיר דלים** (בן סירא גני', יג יט). **מלך שבחיות ארי** (חגי' יג:). — **ארי תרבות** (ב"ק יו:), שהסכין עם בני אדם. —ובהשאלה, להיתר גדול וחשוב בחבריו: **אני וארי שבחבורה** (קידו' מח:). **ארי** (ריש לקיש) **עלה מבבל** (ב"ק קיז.). **אין משיבין את הארי לאחר מיתה** (גיט' פג:). —ומשל: **ארי שאמרת נעשה שועל** (ב"ק קיז), ר"ל אינו כל כך גדול בחכמה כמו שאמרת. **בני אל ירע לך שהוא ארי בן ארי ואתה ארי בן שועל** (ב"מ פד:). **אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר** (ברכ' לב.), משל שאדם אינו בועט מתוך דוחק אלא מתוך טובה. — ו**הבריח הארי מעל פלוני**, ר"ל הרחיק ממנו אויב עז, מסכן [1]: — **ארי רובץ על דבר פלוני** [2], ר"ל כח עז, שמונע את האדם לנגע בדבר, לעשות הדבר, כגון אסור או גזרה וכיוצא בזה. **הרבצת לי ארי סמוך לי בגבולי** (פחד יצחק אריה ארבעת), ר"ל שמת לי אדם אֹיֵב על גבולי. — ומשלים: **ואל תרפה ארי אסור בחבלים ואם אותו תשלח ואכלך** (מוסר השכל, כב השי). **הרעותם אשר עשיתם להקיץ הארי הנרדם** (אגר' יהושע בן נון, סוף ספ' יוחסין). **והארי גם אם לו קדחת רביעית נקרא ארי ושואג כארי** (שארית ישראל יח). — **וחמור בעור הארי**, רצה לומר שפל מראה פנים של גדלות: **הורד נא עדיו וראה כלו כחש ובעור הארי חמור חמרתים** (משלי יהודה, יל"ג, א כב).—ב) שם מטבע [1], Piastre: **והנה הארי היה שוה בשעת ההלואה ערך זול ובשעת הפרעון עלה ערכו יותר** (שו"ת דרכי נעם כד). ועי' אריה. — ג) ארי הים, כנוי למזל מן המזלות: **ארי הים ויש שקורין אותו דוב וכוכביו שנים ועשרים** (ראב"ע ראש' חכמ' א). — ג) שֵׁם עשב, ישתמשו בו ברפואה להזיע, Kamille; camomille; -mile: **עשב הנקרא בלשון ארם אריא** [2] **ובלשון יון כמומילון והוא כמין קוץ ושפל הוא מכל הקוצים** (אסף דף 78). — ד) חולי הארי, מין ממיני הצרעת [3] leontiasis: **והנה יגיע מעובי דם הגדמיים שיצא בהקותם בחול וזאת העלה נקרא חולי הארי ליאונינא בלשון יון ונאמר כי נקראת כן כי הרבה תקרה לארי** (קאנון ד ג ג א).

אַרְיֵה. — גּוּר, הילד של הארי. — כְּפִיר, ארי בחור. — לָבִיא, לְבִיָּאה. — לַיִשׁ. — נָהַם, שָׁאַג, קול צעקת הארי. — שחץ, כנוי לארי.

אֲרִיאֵל

אֲרִיאֵל[4], —א) עיר יתקבצו אליה עם רב לחגיגת קדש וכדומה, Pilgerstadt; ville de pèlerinage, town of pilgrimage, ובפרט ירושלם: **הוי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל** [5] **קרית חנה דוד ספו שנה על שנה**

---

[1]) בארמי': ואמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן למימר עבדא דנורא אנא לא יהיבנא אברגא מ"ט לאברוחי אריא מיניה קאמר (נדר' סב:) — רשאי צרב מרבנן לאמר עבד האור אני ולא אתן מס מה טעמו להבריח ארי (גבאי המכס) הוא אומר). — [2]) בארמ': פיתחא הוא ואריא דרביע עליה (עירוב' עח:) — פתח הוא (ואעפי"כ אי אפשר להשתמש בפתח זה מפני) שארי רובץ עליו, ר"ל אסור חמור עליו). — [1]) על שם צורת אריה שהיתה חקוקה על מטבע זו שיצאה בצרפת בימי המלך פרנסוא הראשון ונקראה lion. — [2]) בסור' אריא דעפרא, ארי העפר. וכבר העיר לו (Pfln. § 35) כי זה בא בטעות שנתחלף השם היוני χαμαίμηλον, שפרושו הוא תפוח אדמה, שכנו בו העשב הזה ע"ש ריחו, עם χαμαιλέον, שר"ל ארי האדמה, שהוא הזקית. — [3]) כך בסור' וכן בערב' דָא אלאשד וגם דָא אלשבע a).

[4]) לא נתברר מקורה וטיבה של מלה זו, ועי' הערה שלקמן. — [5]) ת"י וי מדבחא מדבחא. ע"כ. ודומה לזה במשנה: ההיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו ודומה לארי שנאמר הוי אריאל אריאל וכו' (מדות ד ז). וכן ר"ת (מגדל חננאל), וכן שאר המפרשים הישנים והחדשים. רש"י פרש טעם שם זה: על אש של מעלה שהיתה רובצת כארי על גבי המזבח. ע"כ. והחדשים גוזרים השם אריאל מן אִרַת b) בערב', שמשמעהו אש, מוקד, ומפרשים אריאל מוקד האל, שהוא המזבח, והכל מסכימים שבהרחבה הוא כנוי לירושלם. וכן אמנם גם רסע"ג, אלא שהוא תרגם את עצם השם אריאל במשמעה אחרת, וז"ל: יא איהא אלמוסם מוסם אלקריה אלתי

---

a) داء الاسد داء السبع b) إِرَة

חגים ינקפו והציקותי לַאֲרִיאֵל והיתה תאניה ואניה והיתה לי כַּאֲרִיאֵל (ישע' כט א ב). והיה כחלום חזון לילה המון כל הגוים הצבאים על אֲרִיאֵל וכל צביה ומצדתה והמציקים לה (שם ז).—ואמר הפיטן: אוהבי ה' המחכים לבנין אֲרִיאֵל ביום השבת שישו כמקבלי מתן נחליאל (זמירות ליל שבת). — ב) אחד מחלקי הבנין בבית המקדש של יחזק': וההראל ארבע אמות ומֵהָאֲרִאֵיל[1]) ולמעלה הקרנות ארבע וְהָאֲרִאֵיל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב (יחזק' מג יה-יו). — ג) *גבור מלחמה[2]): זהו אֲרִיאֵל זה גבור חיל (יל"ג, יהודה המכבי). — ובהשאלה כח עז ועצום: ובקרב זה העש זאת התולעת (האדם), שני א ר י א ל יאבקו יתרוצצו, האמונה תעז עת חושי יאמצו, ובהרים שבלי ידו וגברה הדעת (הוה, האמונה והדעת).

***אָרִיג**[3]), ש"ז, —הדבר הארוג, Gewebe; tissu; web: השק שהוא מטמא משום א ר י ג (כל' כז א). נראה בשתי העומד ה א ר י ג טהור נראה ב א ר י ג השתי העומד טהור (נגעי' יא י). מכיון שהיה מגיע ל א ר י ג הוה שרי לה (ירוש' שבת יה יה א). אי זהו איחוי כ א ר י ג (שם מו"ק ג פג ד). הלבדים אסורים משום כלאים אע"פ שאין בהם משום א ר י ג יש בהם משום שוע (ספרי, כי תצא רלב). מעשה רוקם הוא שתהיינה הצורות הנעשות באריגה נראות מצד אחד בפני ה א ר י ג (רמב"ם, כלי המקדש, ח טו). ויש לו כמו שתי ידות יוצאות ממנו ב א ר י ג לכאן ולכאן (שם ט ט).

***אֲרִיגָה**, ש"נ, — שה"פ מן ארג: האורג שלשה חוטין בתחלה ואחת על ה א ר י ג ה (שבת יג א). צריך שתהא א ר י ג ת ן בקדש (ירוש' יומא ג מ ג). שהוא א ר י ג ת שתי קירות שאין צורות שני עבריהם דומות זו לזו (רש"י שמו כח ו). ו ה א ר י ג ה והבציעה והקשירה וכו' (רמב"ם הלכ' שבת ז א).—ולנפה: הנפה צריך לדקדק בה מאד לנקותה מפתיתי החמץ הנדבק בה ונסרך ונדבק בנקבי א ר י ג ת הנפה (ש"ע או"ח תמב יח).—ומשל: וכי ב א ר י ג ה אחת ארגתם לכלם (רש"י חול' נח:), ר"ל חברתם וכללתם אותם ב א ו פ ן א ח ד, בלי הבדל.— ובהשאלה: (מפני שתקון הדבור קוראים אנשים) א ר י ג ה שמסדר את דבריו (שם). — ו*הרכבת הבשר והעצלים בגוף בע"ת: רפיון א ר י ג ת אותו אבר בעצביו (קאנון א"כ כב כט).

אוֹרֵג, אֶרֶג, אָרַג, *אָרִיג. — *אַשְׁוָה, *אַשְׁוָיָה.

בֶּגֶד. — בַּיִת, *בָּתִּים, *בָּתֵּי נירים.— *בְּצִיעָה, בֶּצַע.

גְּדִיל, גָּדִל.

דַּלָּה. — *דוּלָל. — *דִּקְדֵּק.

חוּט, וכו' עי' במקומו.

טָוָה, *טְוִיָּה, וכו' עי' במקומו.

*יִשֵּׁב.

*כֹּבֶד העליון, *כֹּבֶד התחתון, הם חלקי הנול.— *כַּרְכֵּד.—*כּוּכִיָּה, כעין ספינה קטנה שזורק האורג בנפש המסכת.

מָנוֹר. — *מסך, מַסֶּכֶת, *מַסְרֵק. — *מַסְתּוֹרִית. — *מַעֲדָן, מַעֲדַנִּים.— *מְצוּבִית. — מִשְׁבֶּצֶת.

*נול, הוא מכונת האריגה, ועי' חלקיו במקומו.— *נִים, *נִימָה. — *נִיר. — נָסַךְ, *הנסכת המסכת. — *נֶפֶשׁ המסכת.

*סְלִיל. — *סָרַג, *סְרִיגָה.

*עִימָה.— *עִירָה. — עֵרֶב, החוטים לרחב הארג.

*פִּיף. — *פִּיקָה.— *פְּצַע הנימים. — פֶּלֶךְ. — *פִּקְעָה. —*פֶּרַע הפקעה.

נולה דאוד אלהי באצ'אפה סנה אלי סנה יחדק בהא אלהאג' לאצ'יקן עלי ד'את אלמואסם וכו' פ'תציר כאלמוכם אלד'י תקדמהא. ע"כ. וכן בפסוק ז: אלמתגישין עלי ד'את אלמוסם. ע"כ. והנה מוּסם a) בערבי' פרושו זמן ה ח ג י ג ה, ר"ל התקבצות כל ה ח ו ג ג י ם אל עיר הקדש מכה, שיש שם בעת ההיא שוקים גדולים. ובכן, הגאון פרש אריאל ממשמעת ה ח ג י ג ה והעליה לרגל, ור"ל עיר שמתכנסים שם העם בימי החגים, ושער י' דרנב, כי רסע"ג פרש אריאל כמו ר א י א ל, והוא מקום ה ר א י ו ן, במקום ששלש פעמים בשנה י ר א ה כל זכורך. אבל זה דחוק. ואולי תרגם רסע"ג כך רק עפ"י החצי השני של הפסוק, שנה על שנה ח ג י ם ינקפו, ופרש חגים מלשון ח ו ג ג י ם, וכבר פרש גם ת"י החצי הזה של הפסוק על שם העם המתכנס לירשלם בכל שנה ואמר: מן קדם כנישת מַשְׁרְיָן דמתכנשין עלה שנא בשנא בדחגין יבטלון. עכ"פ, לפי הענין המדבר עליו בפסוק זה, תרגומו של רסע"ג לאריאל הוא יותר נאות מהפרושים האחרים, שגם להם אין שום יסוד נכון. — [1]) כתיב וקרי, וכאן אין ספק שזה שם לחלק מחלקי המקדש, והיה מקבל בזמן המשנה שהוא המזבח, כמו שאמרו: וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו (על המזבח) ד' אמות מן הדרום וד' אמות מן המערב כמין גמא שנאמר והאריאל יב וכו' (מדות ג א). וכן כל המפרשים. — [2]) על שם אֲרִאֵל מואב, שפרשו קצת המפרשים גבור מואב.

[3]) מן ארג.

---

a) مُوسِم

*צבוף.

*קטקוט, *קטקט.

*שבט.—שבץ.—שתי, ההוטים לארך הארג.

תשבץ.

אריה[1], ש"ז, מ"ר אריות,—א) כמו ארי, Löwe; lion: כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו (בראש' מט ט). וילך וימצאהו אריה בדרך וימיתהו (מ"א יג כד). הישאג אריה ביער וטרף אין לו (עמוס ג ד). כי גוי (הארבה) עלה על ארצי עצום ואין מספר שניו שני אריה ומתלעות לביא לו (יואל א ו). כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו (ישע' לא ד). והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל (מיכ' ה ז). היתה לי נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה (ירמיה יב ח). הנה כאריה יעלה מגאון הירדן (שם מט יט). דמינו כאריה יכסוף לטרף (תהל' יז יב). וישראל מתגברים כ א ר י ה שנפל בעדרי צאן ומכה והולך ואין מציל מידו (מד"ר אסתר, נקהלו היהודי').— ומ"ר: שאול ויהונתן הנאהבים והנעימם בחייהם ובמותם לא נפרדו מנשרים קלו מאריות גברו (ש"ב א כג). וישלח ה' בהם את האריות ויהיו הרגים בהם (מ"ב יז כה). יחדו ככפרים ישאגו נערו כגורי אריות (ירמ' נא לח). מה אמך לביא בין אריות רבצה (יחזק' יט ב). ויתהלך בתוך אריות כפיר היה וילמד לטרף טרף (שם ו). שריה בקרבה אריות שאגים שפטיה זאבי ערב (צפנ' ג ג). תשורי מראש אמנה מראש שניר וחרמון ממענות אריות מהררי נמרים (שה"ש ד ח). — ובמלאכה, דמות אריות ממתכת וכדומה: ועל המסגרות אשר בין השלבים אריות בקר וכרובים (מ"א ז כט). ושנים אריות עמדים אצל הידות (שם י יט) — ומשל: הוי זנב ל א ר י ו ת ואל תהי ראש לשועלים (אבות ד יה). הוי ראש לשועלים ולא זנב ל א ר י ו ת (ירוש' סנהד' ד כב:).— ב) *מזל אריה[2], מזל חדש אב, החמשי בהמזלות, Sternbild Löwe; Constel. Lion: כיון שבא (הקב"ה) להחריבו (את המקדש) בחמישי לא היה יכול לפיים שנקרא חמישי א ר י ה (פסיקתא רבתי כז). סרטן א ר י ה בתולה משמשין עם החמה בדרום (ילק' פקודי תית). טלה א ר י ה קשת פונים צפונה (שם מ"א קפה). ביום השלישי במזל א ר י ה (שם אסת' תתרנט).—ואמר המשורר: זרע נשאר מעט מזער, ומכל טוב כארבה נגער, במזל א ר י ה פה יפער כאריה בבהמות יער (ראב"ע, תקון הגשם, אל תי). — *לב האריה: כי ל ב ה א ר י ה על דרך משל כשיהיה על אמצע המזרח וכו' (אמונה רמה 60). כאשר היה שבתאי עם לב ה א ר י ה בהיותו במרחק הרחוק יחלש הפעל המגיע ממנו מפני הרוחק ויתחזק הפעל המגיע ממנו אם היה עם ל ב ה א ר י ה במרחק הקרוב לפי שהוא אז יותר קרוב אליו ובאופן אחר יתחלף פעלו בהיותו במרחק הרחוק עם ל ב ה א ר י ה לפעל המגיע ממנו בהיותו במרחק הקרוב עם ל ב ה א ר י ה (מלחמ' ה' ה ט). הכוכב הנקרא ל ב ה א ר י ה הוא תקוע בט' ש' וח' רגעים ממזל א ר י ה (יסוד עולם לר"י הישראלי ו).— *כתב האריה: והכתב השביעי כ ת ב ה א ר י ה והוא כגון ששולחין אחריו זקני העדה או הבית דין חזוק לאחד מחבריהם או אפילו לבעלי דין במה שנסכמים דעתם היא הקרויה כתב ה א ר י ה[1] (ספר השטרות לר"י ברצלוני 134).— ג) *מטבע: ואם בשטר הפרעון כתוב בפרוש לפרוע סך א ר י ו ת בין יעלו בין ירדו (שו"ת דרכי נועם כד). ראובן שהלוה לשמעון מאה א ר י ו ת וכו' (שו"ת במש צדקה, יו"ד כא). ונתן סימנים במטבעות שבתוך הכיס א ר י ו ת כך וכך (שו"ת תורת חסד, קמח). ונגמר המקח ביניהם בעד מאה א ר י ו ת (גינת ורדים, יו"ד ג יא). והתנה לתת להתנו שלש מאות גרו' א ר י ו ת (שו"ת פרי הארץ אה"ע ה). שיתן לו בהלואה דרך משל עשרה

---

[1]) משקל לבנה, ארבה. והצרי אולי מפני פעולת היוד. ובדבר מקור המלה עי' הערה לארי. — [2]) בחכמת המזלות: א ר י ה ממזלות האש, זכר, ממזלות היום, מוליד התלואים, וחלקו מן החיות האריות והנמרים וכו' וכלי המתכות הזהב והכסף והאבנים היקרות והאבן הנוקבת האבנים היקרות הנקר' דיאמנטי והאבן המלקטת התבן הנקר' אמברו וכל מלאכ' האש, ובחלקו מן הגבולים הרביעי בגדד ופרס ותורק עד סוף השוק, וארמוני המלכים והמבצרים החזקים וכל הר גבוה וכל מקום שאוירו פתוח. הנולד בו יהיה נאה הגוף ועיניו כעיני החתול, ומתגבר וכעסן ושוקיו דקות ואיש מוסר ומרמה אוהב משגל נדיב עקר עומד על דבורו רב עצבון מביא עצמו בסכנות רב אוכל, וחלקו המלכים והשרים והנדיבים ועושי מלאכת הזהב והכסף ואבן יקרה וכל אומנות מעולה הוא סומכו ועל מלך ונסיכיו במאמר קונו ונסיכו עלה אריה מסובכו (לדה לדרך א א כח). —

[1]) בהערות בסוף הספר: אולי הוא מן א ד א בערב' והוראתו חזוק, וצריך להיות א ד י ה במקום א ר י ה, ואולי משרש א ר י בערב' ג"כ חזוק. אך כ"ז דחוק ורחוק.

. אריות (פלא יוסף, הלואה). — עי' ארי.

*אֲרִיָּה, אֲרִיָּה, — שם"פ מן ארה: זרעו (את פול המצרי) לירק וחישב עליו לזרע אין מחשבת זרע חלה עליו אא"כ מנע ממנו ג' אריות[1]) וכו' אבל אם לא הביא שליש אלא לאחריו אע"פ שלא נמנע מלארות ממנו ג' אריות (רמב"ם מעש"ב ה י).

*אֲרִיּוּת[2]), — רגז והתרגשות שמגיע לשגעון, furor[3]): ואותות ההוה משחורה שרופה הוא ששטותו ואריותו יהיה עם מחשבה ושחוק ומנוחה (קאנון ג א ד ח). ואמנם המזג היבש הנה יורה עליו קושי הדפק ואחור הפעולות ואחור המנוחה ואריות המדות ויובש הגוף (שם ג יא א ג).

*אֲרִיחַ[4]), ש"ז, — כפיס, ובפרט לְבֵנָה ארוכה וצרה כדי חצי רחב הלבנות הרגילות, כטפח וחצי רחבו, schmaler Ziegel; brique étroite; narrow brick: הקורה שאמרו רחבה כדי לקבל אריח ואריח חצי לבנה של ג' טפחים דיה לקורה שתהא רחבה טפח כדי לקבל אריח לארכו (עירוב' א ג). רחבה כדי לקבל אריח ובריאה כדי לְקבל אריח (שם שם ד). קורות המתאימות לא בזו כדי לקבל אריח ולא בזו כדי לקבל אריח (גמ' שם יד.). הקורה ואריחיה (ירוש' שם א יח ד). התיר לה להחזיר האָרִיח (שנפל מן התנור) למקומה (ערוך, ערך ארח). נפל אריח שממקום אחר בתנור (שם). ואם המבוי רחבה י' אמות צריך לקבל י"ח אריחים (מג"א ש"ע או"ח שסג יו). כנחש תתעקש באורחיך ועלי תבנה אריחיך (תוכח' מוס', פורה הכבלי, פס). — ובהשאל, בצורת כתיבת השירים, שורה קצרה, kurze Zeile; petite ligne; short line: שירת הים ושירת דבורה נכתבים אריח על גבי

[1]) והעיר ע"ז הראב"ד: לא ידענו מהו אריות והוא שהוציאו מן אורה וסלו, והוא ענין לקיטה.

[2]) מן ארי, ועי' זה הערך. — [3]) תרגום דר' מויא.

[4]) בארמ' בד, מוט. בדי עצי שטים (שמות יג יד), ת"א אריחי דאעי שיטין. וישאוהו במוט (במד' יג כג) ת"א ונטלוהו באריחא. אך לא נתברר מקור מלה זו. — ונתיחדה ללבנה ארוכה וצרה. בגמ' (ב"ב ג.) מפרש כפיסא אריח. וכן בגמ' שבת (קכט.) שמואל הוה רגיל ועבד מילתא בביתא דשב לביניא ואריחא יומא חדא עבד וארגיש בנפשיה בדק וחסר חד אריחא (ר"ל שמואל היה רגיל להקיז לו דם בבית שעובי כתלו היה שבע לבנים ואריח יום אחד הקיז והרגיש בנפשו ויבדק וימצא כי חסר אריח אחד). ועוד: דביתהו דרבי חייא נפל לה אריחא בתנורא (כיל' לב:—אשת ר"ח נפל לה אריח

לבינה ולבינה על גבי אריח עשרת בני המן ומלכי כנען נכתבין אריח על גבי אריח ולבינה ע"ג לבינה (ירוש' מגי' ג עד:). כל השירות כולן נכתבות אריח[1]) ע"ג לבינה ולבינה ע"ג אריח חוץ משירה זו ומלכי כנען שאריח ע"ג אריח ולבינה ע"ג לבינה (מגי' יו:). והנמשך בקצור קראוהו אריח שהוא חצי לבנה בשיעור גופה וזה המשקל הערוך אשר יענה הראשון עם השלישי והב' עם הד' קראוהו אריח על גבי אריח ולבנה על גבי לבנה (ר"י אלחריזי, אז יביר).

*אֲרִיחָה[2]), ש"נ, מ"ר אֲרִיחוֹת, — סעודה של אורחים: ולא ירבה (התלמיד חכם) באריחות עמי הארץ וישיבתן (הרמב"ם יסוה"ת ה יא). לבן בקש זבחו לאריחות, ויין רקח להשיב הנשמה (ספ' המוס' כ"י תימ' לה).

*אֲרִיחִי, ת"ז, — שיש לו צורת אריח, והוא גוף מְרֻבָּע ארוך בעל ששה פנים, Parallelopipedon: מרובע ומשוטח שם נשלמים מעוקש אריחי וגם מוגשם ומחודד ולבני בה חתומים (מבה ריאטי, מקד' מעט ג).

*אֲרִיִי, ת"ז, לנק' אֲרִיִית, — של הארי, מטבע הארי, דומה לארי: פי' מאניא הוא השטות האריי ודע כי הליחה הפועלת לשטות האריי היא מעצם הליחה הפועלת מלאנכוניה כי שניהם שחוריות אך שהסבה הפועלת לשטות אריית וכו' ואמנם מאניא כל התגעשות וקפיצה וחוגגות ונהמת האריי ועיון שלא ידמה לעיון האנשים אבל דומה לעיון הארי (קאנון ג א ד ח).

*אֲרִיכָה, ש"נ, — שם"פ מן ארך: האריכה שהאריך שמואל (מד"ר קהל', טוב אחרית). — אריכת לשון: כהן שיש בו תורה ולא יצא עליו שם רע בילדותו אבל יש בו מדות שאינן מיושרות כגון אריכת לשון ביותר ומתוך שהוא חכם בעיניו אומר לבל סכל הוא (תשו' גא' מו"מ קלב).

*אֲרִיכוּת[3]), ש"נ, — טבע ואיכות מה שהוא ארוך, Länge; longueur; length: כתוב בה אריכות

בתנור). — [1]) ופרש רש"י: אריח הוא הכתב, לבינה הוא חלק. ע"כ. ור"נ בשם ר"ת פרש לבינה שורה ארוכה ואריח שורה קצרה. והרמב"ם (ס"ת ח) פרש ריוח כנגד הכתב והכתב כנגד הריוח.

[2]) מן אורח, ואולי כמו ארוחה.

[3]) מן ארך.

ימים (ספרי כי תצא רכח). הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה לבירה ושלח את האם ונטל את הבנים ובחזירתו נפל ומת היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה (קידו' לט:). אריכות פנים שהאריך ר' יהושע עם עקילס (מד"ר בראש' ע). בקצרה ולא באריכות (רמב"ג, כ"מ). ואריכות לשון בעלמא הוא (רש"י תעני ג:). אבל בקדושין בדיש האומר אין שם כל זה האריכות (תוס' גיטין לכ:). וילמד לתלמידים בשובה ונחת בלא צעקה ובלא אריכות לשון (רמב"ם, דעות, ב ה). ולא תבקש ממנו לספרם בלשונותם ולא באריכותם (מו"נ א ד). ואריכות הגלות הוא על שאין אנו עובדים את השם בכל לבבינו (מלמד התלמידים, ואתחנן). שעם היות שהיתה המלחמה ביניהם בהשגחת הש"ית ורצונו הנה מפני אריכות אפו חדלו ממנה (ר"י אברבנאל מ"א יט, ויאמר ה' אליו). כי אין דרך הכתוב לשנות מה שהזכיר רק בהפסיקו הענין באריכות או בדברים וכו' (רמב"ן במות ל לד). אריכות הישיבה במקום אחד הוא ביד האדם אבל אריכות חחיים הוא ביד הימים בגזרת הבורא (רד"ק, אלך). ועל זה יש ראיות רבות והזקות וכו' נניח זכרונם מפני יראת האריכות (מנח' קנא' לר"י מפיסא 25). — בדקדוק, אריכות התנועה: שיורה עליו העמדת האריכות (ראב"ע, אותיות הנוח לר"י חיוג).

*אָרִיס[1], ש"ז, מ"ר אֲרִיסִים, — מי שעובד שדהו של אחר בכך וכך מתבואת האדמה, למחצה, לשליש, ולרביע, Pächter; tenancier; tenant: האריסין והחכירות (בכור' א ב). ישראל שהיו אריסין לגוים בסוריא (חלה ד ז). מלוה אדם את אריסיו חטין בחטין לזרע (ב"מ ה ח). והשותפין והאריסין והאפיטרופין אין להן חזקה (ב"ב ג ג). לוקח הימנו

[1]) בארם' אריסא, וכבר דחה Fleischer בהערותיו ללוי את השערתו של לוי כי זו היא המלה העתיקה היונית οὖρος, והביא את השם הערבי אַרִיש, אריש בדגשו' הריש, והפעל אַרַש, היה ארים. אבל, דבר ברור הוא שזה הפעל נגזר מן השם ארים ואין למצא מקור להשם ארים גם בהשרשים הערבים (Frä. Frw. 127). וכבר גזר עליה יאקוט שהיא מלשון עברית a), והביא לשאן אלערב בשם אלאזהרי שאמר: אחשב אַרִיש ואִרִיש במשם' אִכָר הוא מלשון אנשי סוריה.

a) لغة عبرانية

ערב שביעית ושביעית ומוצאי שביעית נעשה לו שותף או אריס פטור (תוספ' כתוב' ט ג). האריסין והחכורות והמוכר קמתו לחבירו (פס פאה ג ה). למלך שהיה לו שדה ונתנה לאריסים התחילו האריסים נוטלים וגונבים אותה (ספרי, האזינו ביא). אריס אין לו חזקה בן אריס יש לו חזקה (ירוש' ב"ב ג יד.). רב הונא אמר באריס לעולם אבל באריס לשעה יש לו חזקה (שם). לאריס רע שהיה אוכל את הבכורות ומכבד למלך את הסיפות (מד"ר בראש' כב). למלך שהיה לו שדה בור אמר לאריס לך פרנסה ועשה אותה כרם הלך האריס ופרנס אותה שדה ונטעה כרם הגדיל הכרם ועשה יין והחמיץ כיון שראה המלך שהחמיץ היין אמר לאריס לך וקוץ אותה מה אני מבקש מן כרם עושה חומץ אמר האריס אדוני המלך כמה יציאות הוצאת על הכרם עד שלא עמד ועכשיו אתה מבקש לקצצו (שם במות מג). שני אריסים אחד היה נוטע אילנות ומקצצן (שם דבר' ז). אומרים אנשים האריס לבעל הקרקע משתעבד [1])—ובכנוי: אריסיו וחכיריו (ירוש' מו"ק ג פ ב). משל למלך שבאו אריסיו ובני ביתו לכבדו בא אחד ואמר מי הוא זה אמרו לו אריסך הוא (מד"ר ויקרא ט).

*אֲרִיסוּת, ש"נ, — מעמד האריס, עבודת האריס, Pachtverhältniss; état de tenancier; tenancy: שנים שקבלו השדה באריסות זה נותן לזה הלקו וכו' (פאה ה ה). אין כותבין שטרי אריסות וקבלנות אלא מדעת שניהם (ב"ב י ד). כל זמן שארים יוצא מאריסותו הרי הוא ככל אדם (תוספתא כתוב' ס ג). שטרי מקח וממכר שטרי אריסות וקבלות בהמה הרי זו לא יחזיר (שם ב"מ א ח). אדם נותן שדהו לאריסות והוא נותן זרע (מד"ר במות מא).— ומ"ר: שטרי אריסיות (ירוש' מו"ק ג פב.) מה תקנה יש ליהודי שקנה שוורים ועשה אריסות עם הנכרי לשנה ולשנתים והנכרי חורש בהם בשבת (שבלי הלקט, שבת, קיג).—וגם ביחס לענינים אחרים: אפי' מרחץ או תנור וכו' אם מנהג רוב אנשי אותו המקום להשכירם או ליתנם באריסות (שו"ע או"ח רמג ב).

*אֲרִירָה, ש"נ, — שה"פ מן ארר: פרעה הרשע שהיה מונע בר בעת צרה יקבוהו לאום יעשה ארירה.

[1]) בארם': אמרי אינשי אריסא למארי ארעא משתעבד (רי"ף פ"ה דב"מ קח:).

לאוה"ע (פסיקתא ר"כ, וזאת הברכה). שמשם ארירה יוצאה לעולם (ירוש' ברכ' ד ח ג). הופכין דבר ארירה לברכה (מד"ר במות מא). נח התחיל בנטיעה ובשכרות ובארירה ובעבדות (תנח' בובר נח כ). מי גרם לו הארירה הזאת (שם כא). היאך העולם יכול לעמד והוא נברא בלשון ארירה (ילקוט במעוני, ברא' ב). כי זאת הארירה (של הנחש) שיהיה יתר חסר חום הטבעי (רבנ"ל דולן, מ"א חלק יעקב, ד כג). ותהיה הארירה שיחשכו כוכבי נשפו (ר"מ אלביק, איוב, ג ט).

*אֲרִירָן[1]) ש"ז, — כעין סכין עקמה ישמש שני תשמישי', כלי אומנות של הרצען ישתמש בו לקטע בו העור, Schustermesser ; tranchet ; shoe-knife, וגם כלי זין, Hieber ; coutelas; broadshword : אחד אומר בסייף הרגו ואחד אומר בארירן [2]) הרגו (סנה' לז:).

*אֲרִישָׁה, — שה"פ מן אָרַשׁ : עת ישבו (החכמים אצל בן הורכינס) בנועם ארישה בשם חגי על דין צרת הבת (מבה ריאטי, מקדש מעט, ז).

א. ארך[3]), ממנו אָרוֹךְ, אֲרוּכָה, *אֲרִיכָה, *אֲרִיכוּת, אֹרֶךְ, *אֹרֶךְ, אָרֵךְ, אֹרֶךְ, אֹרֶךְ, אַרְכָּה, *אֹרְכָּה, *אַרְכָּן.

אֹרֶךְ, ש"ז, מ"ר אֳרָכִים, — א) תכונת מה שהוא ארוך, Länge; longueur ; length : שלש מאות אמה אֹרֶךְ התבה חמשים אמה רחבה (ברא' ו יה). אֹרֶךְ היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה (שמו' כו ב). ועשית את המזבח עצי שטים חמש אמות אֹרֶךְ וחמש אמות רחב (שם כז א). והאולם אשר על פני הָאֹרֶךְ (דהי"ב ג ד). ובן לפאת צפון בָּאֹרֶךְ (שמות כז יא). בְּאֹרֶךְ יריעת האהל (שם כו יג). — ועם הכנ': ועשו ארון עצי שטים אמתים וחצי אָרְכּוֹ (שמות כה י). ויעש כפרת זהב טהור אמתים וחצי אָרְכָּהּ (שם לז ו). קום התהלך בארץ לְאָרְכָּהּ ולרחבה (ברא' יג יז). כמראה הלשכות אשר דרך הצפון כְּאָרְכָּן כן רחבן (יחזק' מב יא). — ומ"ר: וגדול כח המשלש בכל מלאכת מחשבת ובשמושי בני האדם הוא המודד הארכים הרוחבים העומקים השטחים הגשמים (יב"ר אילס, ג, י"ב עיגות). — אֹרֶךְ יָמִים, רבוי ימים: כי הוא חייך וְאֹרֶךְ ימיך לשבת על האדמה אשר נשבע ה' לאבתיך (דבר' ל כ). אֹרֶךְ ימים בימינה (של החכמה) בשמאולה עשר וכבוד (משלי ג יז). אֹרֶךְ ימים אשביעהו ואראהו בישועתי (תהלים צא יו). בישישים חכמה וְאֹרֶךְ ימים תבונה (איוב יב יב). — אֹרֶךְ אַף, כמו אֶרֶךְ אַף: בְּאֹרֶךְ אַפַּיִם יפתה קצין ולשון רכה תשבר גרם (משלי כה יה). — ומצוי בדברי הסופרים: שלא ישיאהו אורך סתר הבורא יתעלה עליו ואורך אפיו לו כדי שיהיה בטוח מקצפו וימרה אותו (חו"ה, עבוד' האלהים ז). הטוב שיגיע מאורך האף הוא יותר עצום (רלב"ג משלי טז לב). — ב) בהשאלה, רבוי דברים: כל האורך הזה (רבוי דברים של הכתות לשאול) למה מביטות בנויו של שאול היו ולא היו שבעות ממנו (ילקוט במעוני, ש"א ב). — ומ"ר ארכים, ארכיה: מי שם הרחקותיה וארכיה וקצותיה (הפרפ' לריב"ג, פרש מדד). — ג) בהכמת כתיבת הארץ, המרחק של מקום מהמקומות בכדור הארץ מאחד מקוי חצי היום ממזרח למערב, שהסכימו לחשבו הראשון, geogr. Länge ; longitude : כי תהלוכות הלבנה מפאת גלגלה גם גלגל השמש משתנות וגם מפני אורך ורוחב המדינות (רמב"ע, הקד' פרושו לברא'). ארכה (של ירושלם) בסוף המערב ס"ג מעלות וכו' והנה אם היתה ארצנו מזרחית לירושלם נסתכל כמה אורך ארצנו ונחסר אורך ירושלם ואם היתה ארצנו מערבית נחסר ארכה מאורך ירושלם (ספ' העבור להרא"ב"ע). וקראו למרחק הישוב שממערב למזרח אורך (יסוד עולם לר"י הישראלי ב ב). והקוים האלה (המקבילים זל"ז ועוברים דרך הקטבים) ואחיהם יקראו קו האורך לפי שמהם תלקח קשת אורך המדינה (שם). שאורך ירושלם הוא כעין קשת ש"ג מהצורה והחוקרים בדקו ומצאו מדתה ס"ו מעלות (שם). וקראו למרחק אשר ממזרח למערב אורך הארץ (ספ' העבור, אברהם ב"ר חייא א ה). אורך המדינה הוא שעור המשוה שבין עגול חצי היום וכו' (יב"ר אילס, תקות במים). הסכימו להתחיל האורך מהאיים הנזכרים שבקצה המערב (שם). לדעת כל פרטי מקומות

---

[1]) משק' שפיפון. ולא נתברר מקור מלה זו. —

[*]) כך גרסת הספרים. וכן בתשו' הגא' הרכ' סי' שסג. ונוסחת הערוך ארון, וקצת כ"י ארידן, ד' במקום ר השניה. ופרש גאון שם וז"ל: וששו' ארירן מהו וכו' אמרו כגון אוזמל ונקרא אלשפרה ע"כ. ואלשפרה a) פרשו המלונים הערבים שכין עט'ים עריצ' ואזמיל. וכן הערוך: פי' כעין אזמל וי"א כמין גרזן. ורש"י לעזו ביושארמה והוא jusarme בצרפ'. שהוא גרזן פיפיות.

[3]) באשור' אָרָכֻ, וכן בכנע' ובארמ'. בערב' ארב במשמ' אחרת.

a) الشَّفْرَة

הישוב לארכם ולרחבם (הות, הקד' סוד היכוד). והנה הסכימו לספור מדת הארכים במשוה ולא בעגולים (הות, חקות במיס). שכל מקומות העולם המשתתפים בארכם ר"ל ששוים במרחקם וכו' (נחמ' וגע' כ לו). עד מאתים ושבע מעלות והמשים וחמש חלקים לארך כדור הארץ (יל"ג, פרקים ממגי' אלכסנדר). — וארך הכוכבים ברקיע: מידיעת אורך ורוחב הככב נדע זריחתו ושקיעתו (יב"ר, חקות במיס). הקו אשר בו רשומים מספרי הש"ם מעלות וכו' ודרך סיבוב של זה הקו נקרא אורך הרקיע (נחמ' וגע' ה ל). יש קדימה למרכז ההקפה על הירח באורך רקיע בכדי חצי קוטר של גלגל הקפה (כס ת רו). — ד) תכונת מי שהוא ארוך, ר"ל שוטה[1]: ופעם נדבר בענין הכילי ופעם בענין האורך ופעם בענין הצרך (עמנו' מחב' ה). אורך פלוני אורך עוג מלך הבשן אורך פלוני אורך ויו ויזתא (שם).

אַמָּה, מדת הארך. זרת, טפח, סיט, וכו' עי' מִדָּה. — אָרוֹךְ, אֲרוּכָה, *אֲרִיכוּת, אָרוֹךְ, אָרַךְ, אַרְכָּה, אַרְכָּן.

גָּלוּת, *ארוך כאֹרך הגלות.
*הַאֲרָכָה.
וָיְ ויזתא, *ארוך כמו וו ויזתא
חֶבֶל, מדת הארך.
כִּבְרַת אֶרֶץ.
מְתוּשֶׁלַח, האריך ימים.
סוֹף, אין סוף, בלי סוף.
*פַּרְסָה.
*קו ארוך. — קָצֵר, ההפך מן ארוך, ועי' במקומו.

אָרֵךְ[2]), ת"ז, סמי' אֶרֶךְ, — כמו אָרוֹךְ, lang ; long : הנשר הגדול גדול הכנפים אֶרֶךְ האבר מלא הנוצה (יחזק' יז ג). — ובהשאלה, בפרט רוח, אף, אֶרֶךְ אַפַּיִם, אֶרֶךְ רוּחַ, — מי שמדתו להתאפק על רגשותיו, לא לכעס במהרה, langmütig; patient: אל רחום וחנון אֶרֶךְ אַפַּיִם ורב חסד ואמת (שמות לד ו). אֶרֶךְ אַפַּיִם רב תבונה וקצר רוח מרים אולת (משלי יד כט). איש חמה יגרה מדון וְאֶרֶךְ אַפַּיִם ישקיט ריב (שם טו יח). טוב אֶרֶךְ אַפַּיִם מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר (שם טז לב). — וְאֶרֶךְ רוּחַ: טוב אֶרֶךְ רוּחַ מגבה רוח (קהל' ז ח).

אֹרֶךְ[1]), ש"ז, סמי' אֹרֶךְ, אֹרֶךְ אַף, — המדה של מי שמתאפק וכובש יצרו ואינו ממהר להפרע ולנקם, Langmütigkeit ; patience: זכרני ופקדני והנקם לי מרדפי אל לְאֹרֶךְ אַפְּךָ תקחני דע שאתי עליך חרפה (ירמ' יה יה). עשרה דורות מאדם ועד נח להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול (אבות ה ב). הרואה מרקולים אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו (ברכ' נז:). — ומ"ר: קשה לכעים תת לאפים ארכים (כלי' ה, תענית צבור, קנעו).

*__אֹרֶךְ__[2]), ת"ז, — כמו אָרוֹךְ: כתבתיו (זה הכתב) והמות מצחק לנגדנו בפה רחב וְאֹרֶךְ[3]) ולא אדע בקום הצר למחר הלנו אם לצרנו יעורך (ר"ב הנגיד בגולה לכנו, ממערכת המלחמה).

---

[1]) עי' סוף ערך ארוך.

[2]) כך גזנ' ואחרים, כֶּבֶד עון מן כָּבֵד, וְעֶרֶל לב מן עָרֵל, וגדר מן גָּדֵר, וירך מן יָרֵךְ. וטעם הדבר לפי דעתו של קניג (כסי' נח) מצד אחד אולי להבדיל בין סמי' פָּעֵל ופָעֵל, ומצד השני מפני דמיון הקול של ע"פ בין פָּעֵל ופֶעֶל. ואולם המדקדקים הקדמונים שלנו אמרו כי גם הנפרד הוא אֶרֶךְ ואעפי"כ הוא תאר. אמר ריב"ג בשער יא וז"ל: ומה שבא על פעל בשש נקודות ארץ, אבן, וכו', ארך אפים, ארך האבר, לא נשתנו כי שער ארץ לא נשתנה בסמוך כי אם כעט. ע"כ. ובשער הסמיכה (כער יט) אמר מפרש: ואמרם בסמוך וְעָרֵל זכר בקצת המקומות עֲרַל לב וערל בשר, ואמרם בסמוך כבד מאד עם כֶּבֶד עון וכו' ולא הנהגנו ערל לב וערל בשר וכבד עון מנהג ארך אפים וארך האבר מפני שמצאנום בהפרד וְעָרֵל זכר, כָּבֵד מאד, על משקל ירך וכתף ואח"כ ראינו אותם בהתחבר עֲרַל לב וערל בשר כבד עון וכו' כי כבר אמרו יָתֵר מרעהו צדיק ע"מ ירך וכתף ויאמרו עוד גדול יֶתֶר (בקצת ספרים יֶתֶר בצרי, וכן הביאו מכלול בין בעלי חמש נקודות, וכן מעיד מ"ש שיש ספרים שבהם יֶתֶר בחמש נקודות) מאד ע"מ ארץ, ושניהם שני תארים בלתי סמוכים. ע"כ. וכן נראה דעת הרד"ק אמר: והתאר אֶרֶךְ אפים וְאֶרֶךְ האבר בשש נקודות. ע"כ. ולא אמר כי זה סמי' מן אָרֵךְ.

[1]) כן בפרוש רד"ק: והשם אֹרֶךְ וכו' ומשקל אחד (של השם) אל לְאֹרֶךְ אפך תקחני הוא בשש נקודות. ע"כ.

[2]) משקל לָבָן. — [3]) נקוד זה מכרח עפ"י החרוז של כל השיר הזה ־רָךְ. וכבר שער בֶּטכ' (Bö. § 763) כי היתה לפנים בעבר' הקדומה התאר אָרָךְ, כמו קָטָן, קָטֹן.

ארך, פ"ע, יארך, יארכו, תארכנה,—א) היה, נהיה ארוך **lang sein, werden ; être, devenir long : be, become long** : ותרבינה סרעפתיו (של הארז) ותארכנה פארתו (יחזק' לא ה). — ב) בהשאלה, ביחס לימים, רבו : ויהי כי ארכו לו שם הימים (בראש' כו ח). מה המשל הזה לכם על אדמת ישראל לאמר יארכו הימים ואבד כל חזון (יחזק' יב כב). — ג) *התאחר לבוא : אם יתמהמה קצי וארך לא אכלמה כי צץ ודרך כוכב יענה מחרכים בא אורך (קונט' הפיוט' לח).

— הפע' האריך, הארכתי הארכתם, האריכו, מאריך, אאריך, תאריכו, יאריכו, האריכי, הארכנה,— א) פ"י, עשה שיהיה ארוך, **lang machen ; allonger ; lengthen** : הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי (ישע' נד ב). על גבי חרשו חרשים האריכו למענותם (תהל' קכט ג). מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר (ברכ' א ד). אמר הקב"ה להר הרחב והארך וקבל בני אמוניך (תנחו' נו).—ובהשאל' האריך ימים, חי ימים רבים, **lange leben; vivre longtemps ; to live long** : למען ייטב לך והארכת ימים (דבר' כב ז). הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע (יהוש' כד לא). ולמען תאריך ימים על האדמה (דבר' ד מ). למען תחיון וטוב לכם והארכתם ימים בארץ אשר תירשון (שם ה ל). למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל (שם יז כ). ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה (שם לב מז). — ועם ן בסוף : לא תאריכן ימים עליה (דבר' ד כו). — והאריך ימי פלוני, עשה שפלוני יאריך ימים : ואם תלך בדרכי וכו' והארכתי את ימיך (מ"א ג יד). כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו (קיד' א י). — ועם אף, נפש : למען שמי אאריך אפי (ישע' מח ט). אתאפק מכעס. שכל אדם האריך [1]) אפו (משלי יט יא). מה כחי כי איחל ומה קצי כי אאריך נפשי (איוב ו יא), אתחזק ואקוה. — ב) פ"ע, היה ארוך, **lang sein ; être long ; be long** : ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הקדש על פני הדביר (מ"א ח ח). ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הארון (דהי"ב ה ט). שתיהן קצרות והאריכו אחת קצרה ואחת ארוכה והאריכו שתיהן (נגע' א ו). — ובהשאלה עם ימים, היו רבים : אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וכו' למען יאריכו ימיך על האדמה (דבר' כה טו). כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך (שמו' כ יב). —ג) שהה זמן רב, **lange verweilen ; demeurer longtemps ; to last, tarry** : ובהאריך הענן על המשכן ימים רבים (במד' ט יט). או יומים או חדש או ימים בהאריך הענן על המשכן לשכן עליו (שם כב). יש צדיק אבד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו (קהל' ז טו). אשר חטא עשה רע מאת ומאריך לו (שם ח יב). שופר מאריך והחצוצרות מקצרות (ר"ה ג ג), ר"ל קולו של השופר ארוך.— *האריך בדבר : מעשה בכהן גדול אחד שהאריך בתפלתו אמרו לו מפני מה הארכת בתפלתך וכו' אל תהי רגיל לעשות כן שהרי שנינו לא היה מאריך בתפלתו כדי שלא להבעית את ישראל (יומ' נג :).— והאריך על : אמרו לו תלמידיו (לר"י) רבי במה הארכת עלינו אמר להם מוטב שאאריך עליכם בעולם הזה כדי שיאריכו ימיכם לעולם הבא (נדה טז :).

— נפע' *נארך, — נעשה ארוך : שנארך חנית של רומח עד שנכנס בשני גולמים (ספרי במד' קלא).

— נתפ', *נתארך, — א) נהיה ארוך : היום הולך ומתקצר והלילה הולכת ומתארכת (יסוד עולם לר"י היצחקי, א יב). — ב) נמשך ונתקיים זמן רב : פעמים כששמתארך הנדוי ימים רבים (ר"י ברצלוני, השטרות דף קלו). — ג) התארך על, השתטח : ופירוש ויתמודד על הילד ויתארך עליו כלומר השתטח עליו (השרשים לריב"ג, מדד).

ב. **ארך** [1]), ממנו ב. ארך, ארכה.

ב. ***ארך**, ש"ז, כמו ארכה : להמציא לשולחי ארך ותעלה (יוצר יוה"כ אמיץ). שת תעל למזורו וארך להליונו (סליח' ב ע"ת, אסם בעלי).

***ארכה** [2]), ש"נ, — הארכת הזמן לאיזה דבר, **Frist ; délais ; delay** : ונתן להם (לבני דור המבול) ארכה ולבסוף פרע מהם (מד"ר במדב' יד). ובולי תרכה מתמימי פרכה ונתן לה ארכה רחבה וארכה וקשת

---

[1]) ריב"ג (שער ל א) : אשר היתה ההקש בו להיות האריך בפתחות ההא כי הוא מקור כמו בה אריך הענן.

[1]) בערב' ארכ a), הבריא הפצע.
[2]) מן א. ארך. ויש מנקדים ארכת.

a) أَرِكَ

דרכה ועול האריכה (ר"א קליר, יוצ' א ר"ה, אדר' ממלכה). בעשר מכות פתרוסים הפרכת וארכה למו הארכת הוא, (כעשר מכות פסח). ועל ארכה שניתן להם (לדור המבול) מתחילה היה איוב קובל שהרבה מתו ולא ראו בפורענות זו (רש"י איוב, כד כ).

אֲרֻכָה[1], אֲרוּכָה, — א) הבשר הבריא, האדם שעולה במקו' הפצע בשמתחיל להבריא במקו' הבשר הרקוב, **d. gesunde Fleisch dass sich in ein heil. Wunde bildet; la chaire saine qui se forme dans une plaie guerie; the new flesh on a healing wound.** ובהשאלה במוסריות: כי אעלה ארֻכה לך וממכותיך ארפאך (ירמ' ל יז). הצרי אין בגלעד אם רפא אין שם כי מדוע לא עלתה ארֻכת בת עמי (שם ח כב). או יבקע כשחר אורך וארֻכתך מהרה תצמח (ישע' נח ח).—ואמר המשורר: לחוצה בארך גלות משכלת, וכו' אשיבך למשלת ואגדור פרצך ואשים למחצך ארוכה, וארצך ואהבך נדבה (ר' לוי בן יעקב, על אורות, סי' עז).—ב) בהשאלה לסתימת פרץ בחומה וכדומה: הנני מעלה לה ארֻכה (להעיר והבתים הנתוצים) ומרפא ורפאתים (ירמ' לג ו). ויהי כאשר שמע סנבלט וכו' כי עלתה ארוּכה לחמות ירושלם כי החלו הפרצים להסתם (נחמ' ד א). ויעשו עשי המלאכה ותעל ארוּכה למלאכה בידם (דהי"ב כד יג). אלו כלים שנפגמו בבית הראשון ולא עלתה להן ארוכה (תוספתא ערכ' ב ה).—ובמשמעתו העקרית: פירש ממנו אבר שאין עליו בשר כראוי וכו' שיעור בשר כראוי כדי להעלות ארוכה רבי יהודה אומר אם יש (בשר) במקום אחד כדי להקיפו בחוט ערב יש בו להעלות ארוכה (כלי' א ה). אבר המדולדל בבהמה ואין בו להעלות ארוכה אסור לבני נח ואין צריך לומר לישראל ואם יש בו להעלות ארוכה מותר וכו' (תוספתא ע"ז ח ו). וכמה היא כדי להעלות ארוכה רואין אותו כאלו ייחור של תאנה שנפשח ומעורה בקליפה קטנה (שם כלים ב"ק א יג). דבר זה שאלתי לחכמים ולרופאים ואמרו מסרטו בעצם ומעלה ארוכה (חולין עז.). זאת אומרת מוח בפנים אינו מעלה ארוכה מבחוץ (שם קכה.). זה (עור הגוף שנסרט) מעלה ארוכה וזה (בגד שנקרע) אינו מעלה ארוכה (ב"ק לא:). — ובמשמעת רפואה: ואם למות תהי נוטה בהתיז אנוש ראשה תחי מאין ארוּכה (הרמב"ע דוקס, חידה על הנר). ויהיה להם הספר הזה כבחלים המועילים לבעלי העינים החלושות שמקוים הארוכה ברפאם אותם (חו"ה, היחוד, בסופו). — ובהשאלה: ויהיו רופאים לאמונה ולנפשות יעלו ארוכה להם בעת נטות מהמדות הטובות אל המדות שאחריתם מגונה וכו' ימהרו להעלות לו ארוכה באמתת חכמתם (שם, הפרישות ב).

*__אַרְכּוּבָה__, ש"נ, מ"ר אַרְכּוּבוֹת,— א) בֶּרֶך בבע"ח, והוא פרק החבור בין השוק ועצם הירך, **Knie; genou; knee**: מן הארכובה ולמטה חליצתה כשרה מן הארכובה ולמעלה חליצתה פסולה (יבמ' יב א). בהמה שנחתכו רגליה מן הארכובה ולמטה כשרה מן הארכובה ולמעלה פסולה (חול' ד ו). כ' (אברים) בשוק ה' בארכובה א' בירך (אהל' א ח). איזהו עיקור שיש בו טרפה מן הארכובה ולמטה (תוספתא שבת ז ב). מעשה בעסיה באחד ששלשלוהו לים ולא עלתה בידם אלא רגלו ואמרו חכמים מן הארכובה ולמעלה תנשא מן הארכובה ולמטה לא תנשא (יבמ' קכ.). משקל ידי ומשקל רגלי עלי רבי יהודה אומר מביא חבית וממלא מים ומכניס ביד עד האציל וברגל עד הארכובה (ערכ' יט:). באיזו ארכובה אמרו בארכובה הנמכרת עם הראש (חול' עז.). — וככנו': היו משקעין אותו (את הנדון לשרפה) בזבל עד ארכובותיו (סנה' ז ב). המקיש בקרסוליו ובארכבותיו (בכור' ז ו). איזהו העיקל כל שהוא מקיף פרסותיו ואין ארכבותיו נוקשות זו לזו (בכור' מה.). שתי אציליו על שתי ארכובותיו (ניד' ל:). שבח הוא לבני אהרן שיהלכו עד ארכובותיהן בדם (זבח' לה.). — ועי' בֶּרֶך. — ב) בהשאלה, כל דבר כפוף כצורת ארכובה: הארכובה שבגפן (כלא' ז א). מפתח של ארכובה שנשבר מתוך ארכובתו (כל' יד ח). ארכובתו של למד (ירוש' מגי' א עא ג).

*__אַרְכָּן__, ש"ז, מ"ר אַרְכָּנִים, — מי שמאריך יותר מדאי בדבריו, במעשיו: מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני ר"א והיה מאריך יותר מדאי

---

[1]) מן ב. ארך, ובערב' אַרִיכָה a): ט'הרת אריכה אלג'רח, הלך מהפצע מה שהיה עליו מהלחה ונראה הבשר הבריא האדם.

a) أَرِيكَة

א"ל תלמידיו רבינו כמה א ר כ ן הוא זה (כרכ׳ לז.). ואל תשת עלי חטאת לאמר כמה א ר כ ן הוא בשנותו את טעמן של דברים פעמים רבות (בו"ת בשמים רלב, סוף סי׳ רנא). — ובמשמעת המאריך אף: ו א ר כ ן מקום מורכן (שלמה בן יהודה, פזמון חנגו).

אַרְמוֹן[1], ש"ז, מ"ר אַרְמְנוֹת, סמי׳ אַרְמְנוֹת, כנ׳ אַרְמְנוֹתֵינוּ, בנין מפאר, מגדל, מצודה, Palast, Hochburg ; bourg, palais ; palace, castel : ויהי כראות זמרי כי נלכדה העיר ויבא אל אַרְמוֹן[2] בית המלך (מ"א יז יח). ויכהו (פקה) בשמרון בְּאַרְמוֹן בית-מלך (מ"ב טו כה). ושלחתי אש בבית חזאל ואכלה אַרְמְנוֹת בן הדד (עמוס א ד). השמיעו על אַרְמְנוֹת באשדוד ועל אַרְמְנוֹת בארץ מצרים (שם ג ט). כי אַרְמוֹן נֻטָּשׁ המון עיר עזב (ישע׳ לב יד). הנני שב שבות אהלי יעקוב ומשכנותיו ארחם ונבנתה עיר על תלה וְאַרְמוֹן על משפטו ישב (ירמ׳ ל יח). אח נפשע מקרית עז ומדונים כבריח אַרְמוֹן (משלי יח יט). כי שמת מעיר לגל קריה בצורה למפלה אַרְמוֹן זרים מעיר לעולם לא יבנה (ישע׳ כה ב). והצתי אש בשעריה ואכלה אַרְמְנוֹת ירושלם ולא תכבה (ירמ׳ יז כז). — ובכנ׳: כי עלה מות בחלונינו בא בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ (ירמ׳ ט כ). והוריד ממך עזך ונבזו אַרְמְנוֹתָיִךְ (עמוס ג יא). יהי שלום בחילך שלוה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ (תהל׳ קכב ז). מתאב אנכי את גאון יעקב וְאַרְמְנֹתָיו שנאתי (עמוס ו ח). ועלתה אַרְמְנֹתֶיהָ סירים קמוש וחוח במבצריה (ישע׳ לד יג). והצתי אש בחומת רבה ואכלה אַרְמְנוֹתֶיהָ (עמוס א יד). סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה שיתו לבכם לחילה פסגו אַרְמְנוֹתֶיהָ (תהל׳ מח יג-יד). האצרים חמס ושד בְּאַרְמְנוֹתֵיהֶם (עמוס ג י).

[1]) לא נתברר מקור שם זה, יש גוזרים אותו מן א ר ם במשמ׳ גבוה. ויש מדמים אותו להשם חרם (a בערב׳, ר"ל חדר הנשים. אך כל זה דחוק. ועי׳ הרמון. וכמו"כ לא נתבררה סבת מ"ר ארמנות ולא ארמנות. — [2]) כאן ת"י לאידרון. אך ברוב שאר המקומות, יצאו אותם שפרש בדרך מליצה לבית המקדש, תרגם ברניתא. וכן רסע"ג קצור, ר"ל מגדלים. מנחם: אלמון וארמון וקריה ומדינה ועיר קרובים זה מזה. ע"כ. וכבר השיג עליו דונש, ופרש ארמון מגדל, ונתוכחו תלמידי מנחם ודונש הרבה בזה.

a) حَرَم

אֲרַמִּי, ת"ז, נקב׳ -רַמִּיָּה, -רַמִּית, — א) מארץ אֲרָם, Aramäer ; araméen ; aramaean : רבקה בת בתואל הָאֲרַמִּי מפדן ארם אחות לבן הָאֲרַמִּי (בראש׳ כה כ). פילגשו הָאֲרַמִּיָּה (דהי"א ז יד). ויכו אֲרַמִּים את יורם (מ"ב ח כח). — ב) *רומי, לא יהודי, עכו"ם, גוי, Heide ; gentil ; heathen : עיר שאין בה רופא ישראל ויש בה רופא א ר מ י ורופא כותי ימול א ר מ י ואל ימול כותי (מנח׳ מב.). זה שהוא נושא א ר מ י ת (ילקו׳ מגי׳ ד עה ג). הבועל א ר מ י ת קנאים פוגעים בו (סנה׳ פא:).

אֲרָמִית, תה"פ, — בלשון הארמים, aramäisch, araméen ; Aramaean : ויאמר אליקים ושבנא ויואח אל רבשקה דבר נא אל עבדיך אֲרָמִית כי שמעים אנחנו (ישע׳ לו יא). —ובל"ז *ארמי: אף הוא (שמואל הקטן) אמר ג׳ דברים בשעת מיתתו וכו׳ ו ב א ר מ י אמרן (מד"ר בה"ש, אם חומה).

אַרְמִילוֹס[1], — שם איש אגדי צר ואויב ומתנגד להמשיח ובכלל אויבם ושונאם של עם ישראל, Armilus,(Antichrist): וכשיגיעו ימות המשיח יעלה גוג ומגוג על ארץ ישראל וכו׳ ואחריו יקום מלך אחר רשע ועז פנים ויעשה מלחמה עם ישראל שלשה חדשים ושמו א ר מ י ל ו ס ואלו הן אותותיו יהיה קרח ועינו אחת קטנה ואחת גדולה וזרועו של ימין טפח ושל שמאל שתי אמות וחצי ויהיה לו צרעת במצחו ואזנו הימנית סתומה ואחת פתוחה וכשיבא אדם לדבר לו טובות מטה לו אזנו הסתומה ואם ירצה אדם לדבר לו רעה מטה לו אזנו הפתוחה ויעלה לירושלם ויהרוג משיח בן יוסף שנא׳ והביטו אליו אשר דקרו וכו׳ ואח"כ יבא משיח בן דוד כענין שנאמר וארו עם ענני שמיא וכו׳ וימית א ר מ י ל ו ס

[1]) יש סברים שזה שם מרכב מן שני השמות רומוס ורומילוס שיחסה להם ההגדה הרומית בנין עיר רומא, ובא זכרם באגדה היהודית: יום שהעמיד ירבעם שני עגלי זהב באו רומוס ורומילוס ובנו שני צריפים ברומי (ילקו׳ ע"ז א לט ג). ויש אומרים (N. Brüll, ביכורון כל קוכן ז, וכן W. Bacher ZDMG 28, 31) כי זה שם משבש מן אהרימן שר החשך של הפרסים. ויש מי שראו בארמילוס את קליגולא קסר שהציק ליהודים מאוד, וגזר את השם ארמילוס מן armillae ברומית, שפרושו אצעדה, על שם האצעדה של נשים שהיה הקסר המשגע הזה מתקשט בה, כמו שספר עליו הסופר הרומי סואטון. ויש ששערו כי ארמילוס הוא ש"ת ביונית מרכב משתי מלים ἐρημόλαος שפרושו הוא מחריב העם. וש׳ קרויס החליט כי ארמילוס הוא רומולוס (S. Kr. Lehw. 1,242).

הרשע ¹) (מדרש ויושע). ואמרו שסבת זה עמידת איש מבני יוסף בהר הגליל ויתקבצו אליו אנשים מבני עמנו וילך אל בית המקדש אחר שיהיה ברשות אדום ויעמוד שם עמם זמן ואחר כן יעלה עליהם מלך ששמו ארמילוס וילחם בה וילכוד העיר ויהרג וישבה ויענה ויהיה האיש אשר משבט יוסף בכלל ההרוגים (האמונות והדעות לרסע"ג, ח"ב ח). והיה כי ישב משיח בן יוסף וכל העם אשר עמו בירושלם וישמע ארמילוס את שמעם והוא בא ועושה כשפים ומדוחים להטעות בה רבים ויעלה וילחם בירושלם וינצח את משיח בן יוסף ועמו ויהרוג מהם וישבה מהם ויחלק שללם (תבו' מיות' לרב ה"ג, טעם זקנים נט.). ויראני אבן בדמות אשה ויאמר אלי אבן זאת ישכב שטן עמה ויצא ממנה ארמילוס והוא ימלוך על כל העולם כלו וכו' וכל א"ה יטעו אחר אותו רשע שטן ארמילוס חוץ מישראל (ספר זרובבל, ביהמ"ד ילינק ב). אמרו שיש ברומי אבן של שיש דמות נערה יפה תואר והיא אינה עשויה ביד אדם אלא הקב"ה בראה כן בגבורתו ובאין רשעי א"ה בני בליעל ומחממין אותה ושוכבים אצלה והקב"ה משמר טפתן בתוך האבן ובורא בה בריה ויוצר בה ולד והיא מתבקעת ויוצא ממנה דמות אדם ושמו ארמילוס השטן זה שהאומות קורין אותו אנטיקריסטו ארכו שתים עשרה אמה ורחבו שתים עשרה ובין שתי עיניו זרת והן עמוקות אדומות ושער ראשו כצבע זהב פעמי רגליו ירוקין ושתי קדקדין יש לו ויבוא אצל אדום הרשעה ויאמר להן משיח אני וכו' באותה שעה משגר לנחמיה בן חושיאל ולכל ישראל ואומר להם הביאו לי תורתכם והעידו לי שאני אלוה וכו' מיד יקום נחמיה בן חושיאל ושלשים אלף שעמו ויעשו עמו מלחמה ויהרגו ממנו מאתים אלף, מיד יחרה אפו של ארמילוס הרשע ויקבוץ כל חילי אומות העולם לעמק החרוץ וילחם עם ישראל וכו' ויבוא משיח בן דוד וכו' מיד ארמילוס הרשע ימות הוא וכל חילו (בס' אותות המשיח, אות ז). ויצמח להם משיח בן יוסף ויעלה אותם לירושלם וכו' ויעמוד מלך רשע ושמו ארמילוס הוא קרח ועיניו קטנות וצרעת במצחו ואזנו הימנית סתומה והשמאלית פתוחה ואם ידבר לו אדם טובה יטה לו אזנו סתומה ואם ידבר לו אדם רעה מטה לו אזנו פתוחה (והוא בריה דסטנא ודאבנא) ועולה לירושלם ויעורר מלחמה עם משיח בן אפרים ומלך המשיח יצמח שם וכו' ויפיח באותו ארמילוס הרשע וימיתהו (נסתרות בר רשב"י, ביהמ"ד ילינק ג'). ארמילוס ארכו שתים עשרה אמה (אבקת רוכל ו. וגו' כמו באותות המשיח). וברומי יש צלם מאבן שיש ואז יצא ממנו ארמילוס בן השטן ויביא עמו עשרה מלכים ויגלה את ישראל פעם שנית למדברות (מ' אלדד, ב"ה י). ויתפלל עליו (על משיח בן יוסף) שלא יהרג על ידי ארמילוס הרשע (משנת חסידים הלילות דערבית ז). שמך יעמוד לנו בעת ההיא והרם דגל משיחנו על ארמילוס הרשע ועל כל אגפיו (חמדת הימים שבת ח, ויו בדי).

ארמל¹),

— נתפ', *נתארמלה, — כמו נתאלמנה, נעשתה אלמנה: מיאנה בו ונשאת לאחר ונתארמלה או נתגרשה (יבמ' יג ז). האשה שנתארמלה או שנתגרשה (כתוב' ב א). נתארמלו או נתגרשו מן הנשואין (יבמ' ו ג). הרי שהלכה זו ונשאת לאחר מן השוק והיו לה בנים ונתארמלה או נתגרשה (גיטין פג.). ומודי רב ששת שאם נתארמלה שאינה אוכלת (נדרים ל:).

***ארמלות**²), ש"נ, — כמו אלמנות: האומר ליורשיו תנו בית חתנות לבני או בית ארמלות לבתו (ירוש' נדר' ז לט:). אבל אין רגיל לעשות בית ארמלות לבנו (רב"י ב"ב לח:).

ארן³), ש"ז, מ"ר ארנים, — שם אילן, אלון שעליו הירקים מתקימים כל ימות השנה, immer grüne Eiche, ‏yeuse; holly (ilex) ‏: נטע ארן ⁴) וגשם יגדל (ישע'

¹) פעל מן השם הארמי ארמלא ארמלתא, ועי' הערה לארמלות.

²) בארמ' ארמלו, ארמלותא, מן השם ארמלא ארמלתא, כמו אלמן אלמנה בעבר' בחלוף לנ ר נ בזו. וכן בערב' ארמל ארמלה a) והפעל ארמל תרמל b), ועי' הער' לאלמן.

³) חל"א אומרים כי בלשון אשור' ארנ הוא שם אילן גבוה, ארז. ת"י: אורנא. — ⁴) רסע"ג תרגם סנדיאן, והוא אחד ממיני האלון, והוא האילן הרשום בפנים. מנחם לא פרש מאומה. ריב"ג: שם אילן ולא פרש איזה. רש"י פרש ארן ייהזר, נטע, ולעז פלאנצון, שהוא כנראה plançon בצרפתית. רמב"ם במשנה פרה

a) أَرْمَل أَرْمَلَة b) أَرْمَل تَرَمَّل

—¹) ת"י ישע' יא ד: ובממליל ספותיה יהא ממית ארמילוס רשיעא. אבל יש חושדי' שזו הוספה מאוחרת על פי' ההגד' שפשטה בקרב היהודים בזמן הגאונים (Zunz. Gdv.295).

מד יד). ועצים היו מסודרים שם עצי ארזים וארנים וברושים (פרה ג ח). ויוקחו לחכוכי השינים מהאילנות המרים המחככים כמו ארן[1]) וזיתים (קאנון ג ו י ט). — ואמר המשורר: לא מכל נוזל מים, ולא מכל אהל שמים, ולא מכל הרון יולד אהרן, ולא מכל אורן יעשה תורן (ר"י הלוי, מכת' לר"א אלעמני).

*אַרְנָב[2]), ש"ז, מ"ר אַרְנָבִים, — זכר של הָאַרְנֶבֶת, Hase; lièvre; hare: וצמר ארנבים (ספרא תזריע, יג). בדגים טמאים וארנבים לכבד השרים (מהר"מ מלוט', שערי תשו' נב).

אַרְנֶבֶת[3]), ש"נ, — א) חיה קטנה מהלכת על ארבע רגליה קצרות מידיה, מהירת המרוצה ופחדנית, וצמרה רך, Hase; lièvre; hare: ואת הָאַרְנֶבֶת כי מעלת גרה הוא ופרסה לא הפריסה (ויקרא יא ו). — ב) *ארנבת ימיית: ארנבת ימיית בעל חיים בעל סנן ביציו נוטה לאודם מת (שם ב, לוח הסמים). מיני סמי המות שני מינים וכו' כמו הארנבת הימיית וכו' והארנבת הימיית (תפעל) על הריאה (שם ד ו א ב). ארנבת הימיית יקרה למי ששתה ממנה צרות נפש ואודם עינים (שם ב ד). ארנבת הים גופו ארוך כאמה וחצי רחב ועב הרבה מראה גבו שחור (תולדות החיים, רך). — ג) *ארנבת מדברית (שם). — ד) *שם לאחד המזלות: והרביעית הארנבת וכוכביו ארבע ושלשים (ראב"ע, ראשית חכמה א). הארנבת נמצא הוא תחת רגל הכוכב שלפניו נכר הוא ע"י שני כוכבים בעלי גודל השלישי (למודי הטבע, ליאויל ע). — ה) *קצה האף[1]): ואמנם קצוי הארנבת ידבקו בה ב' עצלי' קטני' וכו' לתנועת קצה הארנבת (קאנון א א ב ח). ואמנם הארנבת הנה הוכן שתרפה במלאכת יד (שם ג ה ב ו).

*אַרְנַבְתִּי, ת"ז, לנק' ־תִּית, — מטבע וצורת הארנבת, — בפרט בעלות עפעפי העינים, lagophtalmus[2]): אחד מהם (מטיני התהפכות העפעף) שיקווץ ולא יכסה הלובן ויקרא בביוצא בזה העין הארנבתי (קאנון ג ג ג ח).

*ארני, עי' הרני.

*ארם[3]), ממנו *אֵרוּס, *אֲרוּסָה, *אֵרוּסִים, *אֵרֵם.

*אֵרַם[4]), פ"ע, עתי' יְאָרֹם, יְאָרְסֶה. — עשה ארוסים עם אשה, sich verloben; fiancer; betroth: אסור לארם אשה בערב שבת וכו' הא לארום[5]) יארם (ירוש' ביצה ה סג א). ומחזרת הארוסה השאר לאורסה (רשב"ס ב"ב קמד:). ואינו נהוג הרבה בקל. — נפ', *נֵאֱרְסָה (האשה), הֵאָרֵם, לֵיאָרֵם: רבי יוסי מתיר ליארם ולינשא מיד (כתוב' ס:). משדכין על התינוקת ליארם בשבת (שם ה.). מקום שמותר לישא וליתן אינו דין שמותר ליארם (יבמ' מג.).

— פִּע', *אֵרֵם, אירם, — א) כמו אֵרֵס, והוא היותר נהוג: אירם את האלמנה (יבמ' ו ד). היא אומרת

שלקמן לא תרגם מהו רק אמר שהוא קבוץ מן אורן, והם דברי רה"ג בפרושו. וכן הערוך, והוסיף והביא עוד פרוש הגמרא (ר"ה כג.) ארונים ערי. והנה יש שנויי נוסחאות במאמר זה כאן וב"ב פא. (ד"ס שם), עכ"פ קשה להניח שבארן שבכתוב היתה הכונה להער. ואולי יש לדמות לארן השם הערבי ערן a), והביא לשאן אלערב בשם אלאזהרי שהוא אלט'מח b) שהוא אילן דומה להדולב, שהוא ערמון. ר"ש גמע העיד בשם רב דוסא גאון כי שמע מן הזקנים הראשנים כי הארן הוא אלכאן בלשון ערב' (אגור כספ' עטרת לבי גרן), והגיה שם המו"ל במקום אלכאן אלבאן c), ופרשוהו המלונים הערבים שהוא האילן הנותן אגוז מושקד. רד"ק בשרשים אמר ויש מי שפרשו אלצנובר בערבית. אבל בפרושו לישעי' אומר כי תרוזה מפרשים צנובר, וארן לא פרש מהו. ובמעשי טוביה (פרדס רמונים): פינוס, עפ"י תרגום ולגתה, וכן רוב החדשים. — [1]) לא נתברר לי לאיזה אילן נתכון מתרגם הקנון.

[2]) עי' הער' לְאַרְנֶבֶת.

[3]) באשור' אַרְנַבָ, בער' אַרְנַב אַרְנַבָה d), בארמ' וסור' ארנבא. והנה הערבים נהגו בו מנהג אפעל ואמרו מֹרְנִב e), ארצ' מֹרְנִבה, ארץ שיש בה הרבה ארנבות. אבל חכמי הלשון החדשים מפקפקים בדבר. ברט (BarthNB§151) אמר שאין אנו ידעים אם א ארנבת היא א המשקל (אפעל) או שרשית בהוספ' ר, או היא מלה רבעית. דלי' (Prolog.) מחליט כי שרשה אנב ומשמ' היה בלשון אשור' קפץ, דלג, ונוספה ר, ופרוש ארנבת המקפצת. אך כבר דחה זה נלד' (Nö. ZDMG 40, 734) מפני שמציאות שרש אנב מוטלת בספק ומפני שהריש שבארנבת משתפת לכל הלשונ', ויתר יש לחשב כי ר

ן נחלפה באשורי' בנון. — [1]) לפי לשון ערב': אלארנבה ט'רף אלאנף a), הארנבה קצה האף. — [2]) תרג' דד' מזיא.

[3]) עי' שרש ארש.

[4]) כמו אֵרֵשׂ, עי' זה. — [5]) כך הביא לוי, וכן

---

a) عرن b) الظيخ c) البان d) أرنب أرنبة e) مرنب

a) الارنبة ظرف الانف

משאירסתני[1]) נאנסתי ונסתחפה שדך והלה אומר לא כי אלא עד שלא אירסתיך (כתוב׳ א ו). אחד המארס את הבתולה ואחד המארס את האלמנה (סוט׳ ת ב). קודם הזמן הזה ממעטין בעסקיהם מלישא וליתן מלבנות ולנטוע ומארסין אבל לא כונסין (יבמ׳ מג.).—ב) עשה ארוסים לבתו עם איש אחד: המארס את בתו וגירשה אירסה ונתארמלה כתובתה שלה (כתוב׳ ד ב).

— פע׳ *ארס (האשה), מארסת, מאורסת: בת ישראל מאורסת לכהן (יבמ׳ ט ד). נערה המאורסה היא ואביה מקבלין את גיטה (גיט׳ ו ב). אורסה אין לה קנס (כתוב׳ לח.).

— נתפ׳, *נתארסה: נערה שנתארסה ונתגרשה (כתוב׳ ג ג). כל הנשים יתארסו חוץ מן האלמנה מפני האיבול (יבמ׳ ד י). נמצא זה מחזיר גרושתו משנתארסה (גמ׳ בב פח:).

***אֶרֶס[2])**, ארס, כנ׳ ארסי, אר־. מ״ר אֲרָסִים, אֲרְ־, — א) המת, חמר נוזלי שמפרישים קצת בע״ח בעקיצתם. Gift, venin: poison: עיסה שלשה במים מגולים וכו׳ אפאה ה״ז מותרת מפני שארס של נחש כלה באור (תוספתא תרומ׳ ז יג). יודע הוא אם הטיל בו אירס (ירוש׳ תרומ׳ ג מב א). והיה אותו הריח מפעפע בגופה כאירסה של חכינה (בם חגי׳ ב עז ב). שארס של נחש דומה לספוג וצף ועומד במקומו (ב״ק קטו:). ג׳ מיני ארס הן של בחור שוקט של בינוני מפעפע ושל זקן צף (ע״ז ל:). כל השרצים יש להם ארס (בם לא:). אמרו לנחש למה אתה נושך באבר אחד וארסך מהלך בכל האברים (מד״ר דבר׳ ס). היתה נכנסת (הצרעה) לתוך עינו של ימין ושופכת אירסה והיה מתבקע ונופל ומת (בם במדב׳ יח). ארס נחש בשניו הוא עומד וכו׳ ארס נחש מעצמו הוא מקיא (בכהל׳ עת.). והכין (הטבע) להם (להעופות הדורסים) בצפרנים ארס יטילו אותו בעת הדריסה כדי לבשל המזון ולדקדקו שכח הארס וחומו עומד להם במקום האש לבשל הבשר (רפאל מנורלי, מרפא לנפש כב:).

— ומ״ר: שלשה אירסין הן אחד צף ואחד שוקע ואחד עשוי כשבכה (ירוש׳ שבת א ג ד). כל הארסין מעלין חטטין ואירס נחש ממית (בם תרומ׳ ח מה ד). — ב) *חריפות של צמח וכדומה: איזהו בצל של רכפה כל שעוקצו נמעך לתוכו ר״ג אומר כל שאין לו אירס (ירוש׳ סוף מעשרות נב.). — ועי׳ חֵמָת.

— נתפ׳, *נתאַרֵס, — נדבק בו הארס, במוסריות: שגם בקצת החכמים חולי הקנאה תדבק מחלת הספק ויתארסו ממנו מעט מעט (הקד׳ אגרות רמ״ד).

***אַרְסִי**, ־סִיִי, ת״ז, לנק׳ אַרְסִית, מ״ר אַרְסִיִּים, ־סִיּוֹת, —שיש בו אֶרֶס, מטבע הָאֶרֶס, giftig; vénéneux poisonous: כי טבע הארסיי שבו לא יעשה רשם (קאנון א ב ב יח). בהתפשטות איד ארסיי אל האברים הראשיים (בם ג כא ד ט). כח הרפואות הארסיות (בם א ב ב טו). הליחה הארסיית אשר היתה מחליאה אותו (רלב״ג מלח׳ ב ד). הנחש הוא ארסיי בטבע מוזר לטבע האדם (זכות אדם ו מתב׳ יין לבנון). חולי הלב ארסיי נולד מדבר ארסיי הפכיי בעצמו ללב (אוהל״ת ר״י נהלון, ב יט).— ומ״ר: והקשקשים בבעלי הקשקשים והארס בארסיים (רלב״ג מלח׳ א ז). קדחות ארסיות (מעש׳ טוב׳ מבמר, בכית, הקד׳ פר׳ ג). — ובהשאלה: סברות ארסיות ממיתות באמת (ר״מ אלשיך, רב פנינים, משלי ה ד). — הבטה ארסיית: שהעין הוא האבר שיוזק יותר מפני זאת ההבטה הארסיית ויבא באמצעותו ההיזק אל המות (תולד׳ יצחק לר״י קארו, כי תבא).

***אַרְסִיּוּת**, ש״נ, — טבע דבר ארסי: ויש מהם שיגרש וינגד ארסיות הרמשים העוקצים (ראב״ע הנסיו׳ כי״פ א). וכן תנים ובנות יענה עם כל ארסיותם ורשעתם יכבדוני ויהללוני (ר״י אברבנל, זבח פסח, יהללון).— ובצמח׳: להסיר רוע ארסיות העשבים הממיתים (הוא, מ״ב ד). ודחה התבשיל ההוא הלאה הארסיות אשר היתה מחליאה אותו אל מקום אחד מגופו (מלחמות ה׳ רלב״ג ב ד). הלא חכמי הטבע אמרו שמרירותה (של הלענה) כוללת ארסיות (ר״מ אלשיך, משלי ה ד). — ושל החץ וכדומה: הצי שדי שעמדי אין כח בחומר לסבול אלא שרותי שותה ארסיותם (הוא לאיוב. ו ז). — ובהשאלה במוס׳: ארסיותו מטיל והמתו באותו מקום באותו פרק (כסא׳ לבית דוד ג יס).

***ארע[1])**, ממנו *אָרַע, *מְאוֹרָע.

קוה׳, ואומר בפרוש וגם נשתמש בקל. אך בדפ׳ ויניציה לארס, בלי וו אחרי הריש. ועי׳ הערה לְפעל.— [1]) כך ביוד אחרי א במשנה שביורש׳ דפוס ויניציה וכן נקוד משאֵר- בקצ׳ משנ׳ מנק׳ נדפ׳, אך בקצת דפוס׳ משאר- בלי יוד, ואפשר שהוא מהקל.

[2]) מלשון רומי׳ virus. וכן בסור׳ אירסא.

[1]) עי׳ הערה לערך אָרַע.

א.*אָרַע[1]), פ"ע, עתי' יֶאֱרַע, יֶאֶרָעֵנוּ, — קָרָה, נהיה דבר, treffen; advenir, se passer; happen: אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא יארע[2]) דבר תקלה על ידי (ברכ' ד ב). ומתקינין לו כהן אחר תחתיו שמא יארע בו פסול (יומא א א). שאם יארע בו פסול ישמש תחתיו (תוספתא יוה"כ א ד). שמא יארע בו דבר קלקלה (שם ד יג). לא יתן אדם פרוסה לשמש בין שהכוס בידו בין שהכוס בידו של בעה"ב שמא יארע דבר קלקלה בסעודה (חולין קז:). שעתיד דבר גדול שיארע על ישראל (מד"ר אסת' ויהי אומן). — ועם כנו': אם ארעו[3]) אונס (כלה' ז ז). הרי הוא חולה ומתירא שמא יארענו מות פתאם (ס' הבטר', ר"י ברצלוני עח). ויארעוהו תקלות (הותב מבפט לאיוב ד). אישי מין האדם הם משולחים למקרה הזמן ויארעום רעות בלי פשע ובלא חטאת (שם ב). — ועם ל: ולא תתערב בהם תוגה ולא יארע לך פגע (ר"י אבן תבון, חו"ה, עבוד האלה' י). כי מפני זה יארע לקצת בני אדם מומים גדולים (הות, מו"נ ג יב). המשים לעצמו סימן אם יארע לי כך וכך אעשה דבר פלוני (סמ"ג ל"ת, נא). שמא יארע אונס לאדם ולא בא בבית הכנסת (תניא, קריא' סה"ת, כא). — וקצת במשמ' נאמר: אז יבדיל משה וכו' אמר רבי לוי: לפי שארעה פרשת רוצח על ידו בערי מקלט (מד"ר דברי' ב).

— נפ'[4]): שכבר פשט האיסור על ידי המאורעות הנארעות (תבו' ר"ת מב.).

— פִּע', *אֵרַע, אירע[5]), — כמו אָרַע, עם את ועם ל אחריו: חמשה דברים אירעו את אבותינו בי"ז בתמוז (תענ' ד ו). ולא נראה זבוב בבית המטבחים ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים (אב' ה ה). אירע בה פסול בשחיטתה (פרה ד ד). ולא אירע מעשה מעולם (ירוב' קידו' א נח ד). אוי לי שאירע לי פסולת בבני (ספרי ואתחנן לא). שג' דברים אילו אירעו בו ביום (שם נצא א). על מה שאירע נקרא (המקום קברות התאוה) (שם בהעלתך לח). תבואה שאירע בה קרי או אונס קודם הפסח נידוניה לשעבר (ר"ה טז.). מי שאירע בו דבר צריך להודיע לרבים (חולין עח.). אומר לפניה דברים של הגדה ומעשים שאירעו בכתובים הראשונים (סוטה ז:). מעשה ביוסף בן עלם בציפורי שאירע בו פסול בכהן גדול ומינוהו תחתיו (יומא יב:). אדם שאירע בו קרי או אונס קודם יום הכפורים נדון לשעבר (ר"ה טז.). כל מה שאירע לזה (ליעקב) אירע לזה (ליוסף) (מד"ר בראש' פד). ועל ששתה (נח) ונשתכר אירע בו פסול שנסתרם (שם במדב' י). מעשה שאירע בר' יאשיא ובר' מתיא בן חרש (אבות דר"נ א). כאשר ראו זה המאורע שאירע בכו שלשים יום (ראב"ע במדב' כ כט). שהשם העלים סבות המצות שלא יזלזלו בהן כמו שאירע לשלמה בשתי מצות אשר התבארה עלתם (ר"ב א"ת, מו"נ ג כו). אירעו דברים בין הקהל ובין ראובן (שו"ת הרא"ש סט ט). — ובכנו': מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל או אונס (מו"ק ב א). יארעיך כשם שאירעה לפלונית (ספרי נשא יח). — וביחס להזמן: ניסן שיצאו ישראל ממצרים אירע להיות בחמישי בשבת השלים ניסן אירע אייר להיות בשבת (מכי' בשלח ד). שאותו היום אירעה שבת להיות (שם). השלים ניסן ואירע אייר להיות בשבת חסר אייר ואירע סיון להיות באחד בשבת (שבת פז:). יחיד שקבל עליו שני וחמישי ושני של כל השנה כולה ואירעו בם ימים טובים (תענית יב.). — ומקור, לְאָרֵעַ: שמא עתיד לאירע[1]) לישראל דבר והם עתידים להנצל על ידיה (מכי' בשלח ב). אמר (דוד המלך) שמא דבר עתיד ליארע את ישראל והן עתידין לינצל ע"י מרדכי (מד"ר אסתר, ויהי אומן).

— פֻּע', *אֹרַע: והיתה לבני ישראל לחקת משפט אורעה[2]) כל הפרשה כולה להיות דין (ב"ב קיג:).

ב.אָרַע[3]), — לווי אֲרַע, כנ' אַרְעָא, — פרסם וצין דבר

---

[1]) כמו קרה, א במקום ק, ע במקום ה. ובארמ' ארעו, כמו פגעו, ובערב' עַרַא a) ממש במשמ' ארע שלנו. — [2]) כך גרס' המשנה שבגמ' בספרי הדפוס, אך במשניות וכן במשנה שבגמ' ירוש' וכן ברי"ף הגרסה שלא תארע תקלה, והקריאה המסורה גם ספרדים ותימ' תֶּאֱרַע בקל, וכן במשנה יומא א א, יֶאֱרַע, וכן הביאו זה לוי וקוה' בקל, אך במשנ' מנק' נדפ' תְּאָרַע, יְאָרַע, בנפ' וכן יסטרוב. — [3]) עי' בהערה שלמעלה תֶּאֱרַע שבמשנה. — [4]) כך בלי י אחרי האלף ברוב הספרים, ולכן נראה שהוא קל, וצריך לקרוא אָרְעוֹ, אך הקריאה הרגילה היא אֵרְעוֹ, כמו פִּע', ובמשנ' מנק' נדפ' אֵרְעוֹ. — [5]) יש סברים שגם זה קל, ולא באה יוד אחרי האלף אלא להורות שאמרו כמו בסור' האלף בחטף סגול. —

a) عَرَا

---

[1]) יוד אחרי אלף לסי' חטף סגול. — [2]) פרש"י מלשון מאורע. ואולי במשמ' ב. ארע שלקמן.

[3]) בארמ', מקרא קדיש ת"א ות"י מארע קדישי

בחניגות, בדברים, במעשה מצין, proklamieren : proclamer; proclaim : וביום הראשון מקרא קודש יהיה לכם א י ר ע ו[1] במאכל ובמשתה ובכסות נקיה (ספרי פנחס קמז).

*אַרְעוֹן[2], ש"ז, — מקרה, מאורע: תאלת יום עִגּוּי וְאַרְעוֹן צער ומבוכה שמור נשמרה ועד היום נמשכה (סמ"ג סלית' לו"ג).

*אַרְעִי, עי' עַרְאִי.

*אַרְעִית[3], ש"נ, — התחתון, השולים של דבר, d. Unterste; le fond, le bas; bottom : שהן (השרשים) עושין עפר תחוח והן מלקין א ר ע י ת ו של בותל (ירוש' כלא' ז ל ד). והן מלקין א ר ע י ת ו של בור (שם בבי' א לג ב). תל ברה"ר וחקק בו עד א ר ע י ת [כנגד] רה"ר מקצתו עשאו ביד ומקצתו עשאי חוליא על הבור ו א ר ע י ת הבור עם רה"ר שוה לו' (ר"ת שבת ק.). שאם ניקב העציץ ב א ר ע י ת ו או קרוב ל א ר ע י ת ו (שם לו:). קה דלעת עגולה ארוכת הגרון ו ב א ר ע י ת ה יוצא גרון אחר (מאיר אלדבי, ד, האצטומכא).

אֶרֶץ[4], ש"נ, הפס' אָרֶץ, כנ' ארצי, מ"ר אֲרָצוֹת, אֲרָצוֹת, — א) הכדור שאנו חיים עליו, die Erde; la terre; the earth : ביום עשות ה' אלהים אֶרֶץ ושמים (בראש' ב ד). בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום אֶרֶץ רעשה גם שמים נטפו (שופט' ה ד). שמעו שמים והאזיני אֶרֶץ כי ה' דבר (ישע' א ב). הנותן מטר על פני אֶרֶץ ושלח מים על פני חוצות (איוב ה י). איפה היית ביסדי אָרֶץ הגד אם ידעת בינה (שם לח ד). ה' בחכמה יסד אָרֶץ כונן שמים בתבונה (משלי ג יט). — ועם ה הידיעה: בראשית ברא אלהים את השמים ואת הָאָרֶץ (בראש' א א). ויאמר אלהים תדשא הָאָרֶץ דשא עשב (שם יא). ואד יעלה מן הָאָרֶץ והשקה את כל פני האדמה (שם ב ו). ותגעש ותרעש הָאָרֶץ ומוסדי הרים ירגזו (תהל' יח ח). — ב) קרקע, אדמה, Erdboden; sol; soil : על הָאָרֶץ תשפכנו (את הדם) כמים (דבר' יב יז). ואשחקם כעפר אֶרֶץ (ש"ב כב מג). גפרית ומלח שרפה כל אַרְצָהּ (דבר' כט כב). וישבו אתו לָאָרֶץ (איוב ב יג). וכסאו לָאָרֶץ מגרתה (תהל' פט מה). וחניתו (של שאול) מעוכה בָאָרֶץ (ש"א כו ז). ותפל לאפי דוד על פניה ותשתחו אָרֶץ (שם כה כג). — ובפרט עם ה בסוף: וירץ לקראתם מפתח האהל וישתחו אָרְצָה (בראש' יח ב). וישתחו אפים אָרְצָה (שם יט א). וישתחו אָרְצָה לה' (שם כד נב). ויורדו איש את אמתחתו אָרְצָה (שם מד יא). ויאמר השליכהו (את המטה) אַרְצָה וישלכהו אַרְצָה ויהי לנחש (שמות ד ג). ובא ולן ושכב אָרְצָה (ש"ב יב יז). — ומליצה, *נתון בארץ, שפל: כל פרקמטיה שאתה רואה שהיא נתונה ב א ר ץ לך עסוק בה שסופה להתעלות וכו' ולא ראיתי אומה נתונה ב א ר ץ אלא ישראל (ילק' תהל' קמז). — *ארץ עיפתה, אחד ממדורות גיהנם: שבעה מדורות יש בו ושמנה הם כי התחתון הנקרא א ר ץ ע י פ ת ה שבו דנין לחוטא באמן האמור הוא בפול (מבנת חסידי', תפלית ערבית ו). — ג) שדה, אדמה עבודה וזרועה, Feld; champs; field : באספכם את תבואת הָאָרֶץ תחגו את חג ה' (ויק' כג לט). ושש שנים תזרע את אַרְצֶךָ ואספת את תבואתה (שמות כג י). כמו פלח ובקע בָּאָרֶץ (תהל' קמא ז). א ר ץ א ר ץ הכניסי פירותייך (כתוב' קיב.). — ד) מקום, חלק מחלקי הארץ מוגבל בגבולים, שיושב בו עם מהעמים, וכדומה, Gegend; pays; country : הוא (נהר פישון) הסבב את כל אֶרֶץ החוילה אשר שם הזהב וזהב הָאָרֶץ ההוא טוב (בראש' ב יא-יב). ונתתי לך ולזרעך אחריך את אֶרֶץ מגריך את כל אֶרֶץ כנען (שם יז ח). ולך לך אל אֶרֶץ המריה (שם כב ב). ולהעלתו מן הָאָרֶץ ההוא אל אֶרֶץ טובה ורחבה אל אֶרֶץ זבת חלב ודבש (שמו' ג ח). כי ה' אלהיך מביאך אל אֶרֶץ טובה אֶרֶץ נחלי מים עינות ותהמת יצאים בבקעה ובהר אֶרֶץ חטה ושערה וכו' אֶרֶץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם (דבר' ח ז-ט). אשים מדבר לאגם מים וְאֶרֶץ ציה למוצאי מים (ישע' מא יח). — ועם כנ': הנה אַרְצִי לפניך בטוב בעיניך שב (בראש' כ טו). ויאמר הדד אל פרעה שלחני ואלך אל אַרְצִי

ובן תרגמו כל קריאה האמורה במועדים (מ"ע על הספרי). — [2]) במבי' בוא ט כבדהו.

[3]) משק' זִכָּרוֹן.

[4]) מן א ר ע א, ארץ. בארמ' ארעיתא: ארעיתא דמנא (מנח' יא.).

[5]) באשור' אֶרְצֶת, בערב' אַרְץ'a). בארמ' וסור' אֲרַע, אֲרַק.

---

a) أَرْض

(מ"א יא כא). ויאמרו אלינו זקינינו וכל ישבי ארצנו (יהוש' ט יא). כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבלך ולא יחמד איש את ארצך (שמות לד כד). שלוש ערים תבדיל לך בתוך ארצך (דבר' יט ב). לא ישמע עוד חמס בארצך שד ושבר בגבוליך (ישע' ס יח). וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו (ויקרא יט לג). ואכלתם לחמכם לשבע וישבתם לבטח בארצכם (שם כו ה). ויכהו ישראל (את סיחון) לפי חרב ויירש את ארצו מארנן עד יבק (במד' כא כד). איש אל עמו יפנו ואיש אל ארצו ינוסו (ישעי' יג יד). וירשת אתם (את הגוים) וישבת בארצם (דבר' יב כט). — ומ"ר: לך ולזרעך אתן את כל הארצת האל (ברא' כו ג). הנה אתה שמעת אשר עשו מלכי אשור לכל הארצות להחרימם (ישע' לז יא). ויבאו אל ארצות רבות (ירמיה כח ח). והנשארים בכם ימקו בעונם בארצת איביכם (ויקרא כו לט). ויתן להם ארצות גוים (תהל' קה מד). מאלה נפרדו איי הגוים בארצתם איש ללשנו (ברא' י ה). — ובפרט ישמש השם ארץ לסמן ארץ כל אמה בשמה. ארץ ישראל: במראות אלהים הביאני אל ארץ ישראל (יחזק' מ ב). ויאמר אמציה אל עמוס חזה לך ברח לך אל ארץ יהודה (עמוס ז יב). ארץ כנען (ברא' יז ח). ארץ פלשתים (שם כא לב). ארץ מצרים (שם מא יט).—ועם ה המקום: ללכת ארצה כנען (ברא' יא לא). ויבאו ארצה גשן (שם מו כח). —*ארץ מולדת, הארץ שבה נולד אדם, Vaterland; patrie; native country: ורבים מאהבת ארץ מולדתם שבו לצרפת (באלית יברא' פרק כ). שראוי לאהוב האלוה יתברך והאבות וארץ מולדתנו (נופ' צופ', מכיר ליאון, ב יד). כל איש מר נפש כל רגל מועדת שם ימצא מקלט לו־ ארץ מולדת (יל"ג, אגן הסהר). — *דרך ארץ, עי' דרך. — *חוץ לארץ, חוצה לארץ, — מה שהוא מחוץ לגבול איזו ארץ, Ausland; l'étranger; foreign country: אין תורמין מפירות ארץ על פירות חוצה לארץ (תוספ' תרומ' ב ט). איזו היא הארץ ואיזו היא חוצה לארץ כל השופע ויורד מטורום אמנום ואילך ארץ ישראל מטורום אמנום ולהלן חוצה לארץ (שם יב). ספינה שבאה מחוצה לארץ וכו' והיוצא לחוצה לארץ (שם יד). עפר חוץ לארץ הבא בספינה לארץ (גיט' ז:). ישרה אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה גוים ולא בחוצה לארץ ואפילו בעיר שכולה ישראל (תוספתא ע"ז ד ג).—*עם הארץ, עי' עם

אדמה, וכו', עי' במקומו. — *אזור, אזורי הארץ.
— *אקלים. — *ארך, המרחק מקו חצי היום. —
*ארצי. *ארצות. — *ארק. *ארקים. *האריק.
בלימה. *מרכז הכבד של הארץ.
יבשה.
*כדור הארץ. — כתב את הארץ, *כתיבת הארץ.
*מעלה, מעלות כדור הארץ. — *מפה, צורה שטוחה של הארץ על ניר.
*סרן, הקו המדמה העובר דרך המרכז ושני הצירים שעליו היא סובבת.
עולם.
*ציר, צירי הארץ, כמו *קוטב.
קו, *קו חצי היום, קו המשוה. —*קטב, שני קטבי הארץ, הנקודות בצפון ובדרום. — קרקע.
רחב, המרחק מקו המשוה. — *רעד. — רעש.
תבל.

ארצה[1], — כמו ארץ, שטח ארץ שהוא קנין של יחיד או של רבים, Territorium; territoire; -tory: בעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי (ישע' ח כג). — ובכלל הארץ. ואמר הפיטן: לכל נמצא בשמים וארצה מנהג הוא (פזמוני תימני, איומת).

***ארצי**, ת"ז, לנק' ארצית, מ"ר ארציים, ארציות.— א) של הארץ, מטבע הארץ, Erd-, zur Erde gehörig; terrestre; earthy: כבר נגדרו לו החיים הארציים כלם בזכר הנהרות ואחר כן בזכר המאורות (ר"י א"ת, כוזרי ה י). ושנתן לו (להשטן) שלטון על אלו הדברים הארציים כולם (ר"ב א"ת, מו"ב ג כב). הנה מוסדות השמים הארציים ירגזו (ר"י אברבנאל, ש"ב כב). וההפך בב"ח הימיים והארציים שעשאם הרב מדרגת אחת (שוא ברא' א). שבחמלת ה' ישאר לכם שארית מהקנינים הארציים ההם (שם ויגש). לא יתנהו טבע היסוד הארציי והמימיי (רלב"ג, מלח' ו יג). כי האדם מפני שהיה בלתי אפשר בו לדקות חמרו שיהיה בו מהחומר הארציי מה שיהיה מסנו מגן לו (שם א ז). לצורה האישיית וקצת המימית וקצתו האוירית וקצתו הארצית (נרבוני מו"נ כב). כי העוה"ז הארציי החומרי הוא נקודה האמצעי תבונת כל העגולים

---

[1]) מלעיל, כמו חרסה, לילה, מותה, עזרתה, לפי דעת החכמ' שארית סוף של יחס הפעול שהיה נהוג לפנים גם בעבר' ונהיה ליחס הישר.

(ר"ח ויטאל, פ"ת, היכ' א"ק א ג). עמידת שני אנשים בשני קצות הכדור הארציי (מנח' קנ' לר"י מפיסא סד). אורך הישוב הארציי ביבשה מן המזרח למערב הוא זה מתחלת המזרח (ארח' עול' ה). שהחושים דומים לאור השמשי שיאיר הכדור הארציי ויחשיך הכדור השמימי (יס"ר אלם נכ). כי החלק הארציי ישוב למקומו העפר על הארץ (אורח חיים, רפאל מנורלי כא:). דברים הלחיים הם יסובבו במהירות יחזיקו הדברים הארציים באמצע (רב"ט בפרוט, פרד' רמונ' לד). יש מהם (מבע"ח) ימיי מימיי ויש מהם ארציי והאמצע בין הארציי ומימיי הוא אל תמסאח (רסב"ג דוראן, מ"א, חלק יעקב ד). בע"ח ארציים (ר"י אבוהב, נהר פישון כח). — ב) של ארץ מהארצות: החוליים הנקראים ארציים הם החוליים המיוחדים באותה המדינה ברוב אנשיה (פרקי מבה ג).

***אַרְצִיּוּת**, — טבע מה שהוא אַרְצִיִּי: וכי אנו דוחים שיש לעליונות מעשה בארציות (כוזרי ד ט). והאדומה (הלחה) לדקותה ולמיעוט ארציות בה ולהתמדת תנועתה (קאנון א א כ). הסרים מהם לארציותם ועפריותם (כתב מבה מינן). ארץ הוא ארציות וחומריות (דברי אלימלך בלת).

***אַרְצִית**[1], ש"נ, שם רמש קטן, כנה שבעץ, Termite: וכמו כן הרמש הנקרא ארצית יבנה על עצמו בית מטיט כמו כילה וכיפה מבלתי שתקבץ עפר או תשאב מים (ר' קלונימוס, אגר' בעלי חיים ה). הרמש הארצית ואם היה לה גוף קטן ובנין חלוש הנה לה נפש חזקה וכו' ככה בנין זה הרמש הארצית (שם ח).

***אֶרֶק**, ש"ז, מ"ר אֲרָקִים, — כמו אֶרֶץ, נהוג רק במליצה: אֶרֶק הכניסה זמר לכלו כבוד אומר (ר"א קליר, תפא' ביכה לגונן). בשוקים וחוצות יתנו חוק בכל ארקים (רסע"ג הוש' כ). כאישון ינצרהו האלהים אשר ירה לאבן הארקים (מכת' ר"ז אלאאהרי לרסע"ג, מטמו' מסתרי'). שבעה אלה עיני ה' משוטטים בכל הארקים ללמד בישראל משפטים (קטע תלמ' חוי JQR, XIII,365). אחד אלהים מיוחד בפי כל בורא ארקים וגבוהים (עבודה לר"י בן אביתור). בטרם שחקים וארקים נמתחו (סד' רב עמרם, ערב' יוה"כ). שתקים רקע ארקים תקע (ביס"ם לבל' סי' ז). הוא התולה אגודת

[1]) מן ארץ, בערב' אַרְצַ'ה a).

a) أَرَضَة

ארקים הוא האומר יהי כן ויקים (רסב"ג, אולר נחמד כ). אלהים ברא שחקים ותלה בתוכם ארקים (ר"י הלוי, מי כמוך). רבות אורך ימים ומעון מנוקים שום לכבודו ולמוראו גוזר ומקים תחת כן הודוהו מלכי אֲרָקִים (קרוב' א שבוע', הומן). אֲרָקִים וגבוהים יסד בפצת קבל מוראו ואל תעיז מצח (שם). שוה אַרְקוֹ שפר מתקו שב בהנתקו בשומו לים חקו (שם אדון אמגני). ענה בשוקים והומיות יהגו חק בכל אֲרָקִים (סמא"ג, הוש' ג, ענה תאיבי). יזלו שחקים להחיות נשיה ועבות מריקים משמי עליה ואורו אֲרָקִים ענגים נוגהים (שם פזמ' לסוכ', ירעפו שחקים). ביום הגשם בהראות הברקים נמרקים מחרכי ארקים נזרקים (כתי' עול' יב מו). הנה זה בא לפרקים זמון לגאול רצוצי אֲרָקִים חדש אשר רביבים בו מריקים (מוסף פ' החדש). בר ובהיר שחקים ומכסה בעבים מכין לארקים בורות וגבים (פזמוג' לאלעזר עראקי). בר ובהיר הוא בשחקים הוא מכסה בעבים מכין מטר לארקים גשמי בורות וגבים (יכר' נגהרת, פזמו' מ"ל פרידלנדר ל). ראו ספר יספר סוד שחקים ואותותם ברוצם על ארקים (הקד' יסוד עול' לר"י היצראלי). שמו נודע מפרחקים כאחד ממלכי ארקים (שו"ת מהרס"ל יד).

—הִפְע', הֶאֱרִיק, — עשה אֶרֶק, יצר הארץ: חלד הָאֱרִיק חור הזריק חץ המריק חלף מעריק (רסב"ג אל נבא, בכת כראב').

***אֲרָק**[1], ש"ז, — נדידת השנה, Schlaflosigkeit, insomnie; insomnia: זה החולה התמיד השמש בזמני הקיץ עד שמוחו חם המזג ויפגש בו ימצאהו ארק ומעט שינה ואין משותק אחד בו ארק ושינה מעט (מלאכ' הגיון, הקש תמוג' ב, מין ד).

***אֲרָקָה**[2], ש"נ, — כמו אֲרָק: קול חלושה בארקת חליצה (ר"א קליר, אבא דעי, מוס' א ר"ה). בעבור פשעך אורידך לתהתיות ארקה מי שלח בי ידו ונקה (תוכח' מוס', עזרא בבלי פז:).

ארר[3]), מבנ' אָרַר, יָאֹר, מְאֵרָה.

[1]) בער' אַרַק a), נדידת שנה.מפני מחלה או מקרה רע.

[2]) מארמ' ארקא.

[3]) חל"א אומרים כי באשור' שמש פעל אָרָר כמו בעברית.

a) أَرِق

ארר[1], אררתי, וכו' וגם קל עבר אר, אָרֹתִי, אָרֹתָ, עתי' אָאֹר, תָאֹר, יָאֹר, תָאֹרִי, תָאֹרוּ, לווי אֹר, אֹרָה, אֹרִי, אֹרוּ, אֹרְנָה, — א) הוציא מפיו דבור של בקשה ורצון כי יקרה את הזולת צרה ופגע רע, fluchen ; maudire, to curse : ואברכה מברכיך ומקללך אָאֹר (ברא' יב ג). אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תָאֹר (שמו' כב כז). ויאמר אלהים אל בלעם לא תלך עמהם (עם מלאכי בלק) לא תָאֹר את העם כי ברוך הוא (במד' כב יב). — ולווי : ועתה לכה נא ארה־לי[2]) את העם הזה (שם ו). לכה ארה־לי יעקב ולכה זעמה ישראל (שם כג ז). אורו[3]) מרוז אמר מלאך ה' ארו אָרוֹר ישביה כי לא באו לעזרת ה' (שופט' ה כג). — וליחיד : ומוני אר והבה לי ברכה (לור לבני, שבת ותוהמ"פ, קרובץ לרגיל). כי אל צוהו אור וקוב אותו כי ענה בחירו (סמא"ל, פזמוני' לפסח, ביחו). — ועב' : ושלחתי בכם את המארה וְאָרוֹתִי את ברכותיכם וגם אָרוֹתִיהָ כי אינכם שמים על לב (מלאכי ב ב). — והעבר כמו שלמים ובבנוי : וקצץ רגליו של נחש ו א ר ר ו מכל החיה ומכל הבהמה (פרקי ר"א יד). — ומקור : אל הזידון לָאֹר נשיא (תרי"ג מצו' רספ"ג). — ובינו' כדרך השלמים : יקבהו אֹרְרֵי יום (איוב ג ח). אֹרְרֶיךָ ארור ומברכיך ברוך (ברא' כז כט). ויאמר ה' אלהים אל הנחש כי עשית זאת אָרוּר אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה על גחנך תלך ועפר תאכל כל ימי חייך (שם ג יד). — וביחס לדבר לא בע"ח : אֲרוּרָה האדמה בעבורך (ברא' ג יז). אָרוּר אפם כי עז (שם מט ז). אָרוּר טנאך ומשארתך אָרוּר פרי בטנך ופרי אדמתך (דבר' כח יז־ית). אָרוּר היום אשר ילדתי בו (ירמ' כ יד). ועתה אֲרוּרִים אתם ולא יכרת מכם עבד (יהוש' ט כג). ארץ א ר ו ר ה אשר לא תפרח פרי (דונש על מנח', סוחף).

— נפע', נֵאַר, נֵאָרִים : במארה אתם נֵאָרִים[1]) ואתי אתם קבעים (מלאכי ג ט). — ואמר המשורר : ולקט הקציר ופרט הבציר עזב לבלי תצור לדלים נֵאָרִים (רשב"ג, אזהרות ליום א). — ו*בשלמים : שני אויבים לא נ א ר ר ו עד שהשלים עליהם ע' פסוקים (מ"ר במד' יד). ולמה שהבריה נ א ר ר ת בעד דברתו (ביהמ"ד ילניק, מדרש תדשא ז). נ א ר ר ו אבי שדה נלקחו מטעמי אוכל (מוס' יוה"כ, תכפו עלינו). נזכרת הבל ונרעשת מקדם נ א ר ר ת ונחלשת (קרוב' ז פסח, תהום).

— פע', אֵרַר, — א) כמו אָרַר : האדמה אשר אֵרְרָהּ ה' (ברא' ה כט). אתה מנעתה אותי מלהעמיד בן רביעי לפיכך אני מ א ר ר בן רביעי שלך (מד"ר ברא' לו). ש א י ר ר ו וקיללו את יומו (פסיקתא רבתי כו). אין הנביא היה מ א ר ר על דבר שאי אפשר בלתו גם לא בא ל א ר ר מי שיסור לבו מהשם הסרה גמורה (יעקב הנטולי, מלמד התלמ' בהר). שעם ישדרכם להיות מ א ר ר י ם לא בלבד י א ר ר ו אלא גם יקבוהו כי קבה גדול מארה כנודע (ר"מ אלשיך, איוב ג ח). — ב) גרם מארה: ובאו המים הַמְאָרְרִים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל ירך (במדב' ה כב).

— ספע', יְהֹאֳרַר : רעל מר המרירו וחרבון הֹאֳרָרוּ והדם העירו ולשחת גררו (קרוב' לפורים, אותו מבהלת).

— הפ', הוּאַר, יוּאַר, : ואשר תָאֹר יוּאָר[2]) (במדב' כב ו).

— נתפ' : תדע ש נ ת א ר ר ו טללים (תוספתא סוט' טו ב). ויאמר ארור כנען חם ראה כנען נ ת א ר ר (תנח' נוכר נח, כא). ארץ מה חטאה ש נ ת א ר ר ה אלא שלא הגידה המעשה לפיכך נ ת א ר ר ה (פרקי ר"א יד). לא נ ת א ר ר (דוד) אלא נתברך מאת הש"י (חזוק אמונ' א טו).

אֵרֶר, ש"ז, מ"ר אֲרָרִים, — בה"פ : הושענה אדמה מֵאֵרֶר (ר"א קליר הוש', אדמה). סור משבועת שקרים

---

[1]) עי' למעלה הערה לשרש ארר. — [2]) אמר ר"י חיוג וז"ל : שרשו בשני רישים קלים מבנין ארר והעמידו הריש האחד במקום שנים. ע"כ. ואמר ע"ז רד"ק במכלול וז"ל : כתב ר' יהודה כי ארה לי מהדגוש ומשפטו אָרְרָה לי ויתכן היותו מן הקל והיה מבלי תוספת ההא אור בפלס ס"ב וכשתוסף הא על ס"ב תאמר סָבָּה בחטף ומפני שלא היתה הריש ראוי להדגש הרהיבו תנועת האלף והוסבה ל ק מ ץ ר ח ב תחת קמץ חטף. ע"כ. אבל רוב החדשים (Ew. § 228,b) חולקים על (Olsh. 235,f, Sta. §591,e, Kö. I,109, 364 GeK) הקריאה המסורה שלנו וקראים : רק קויץ óra-lli (§60,c) מפקפק ומניח הא פ ש ר ו ת שלהקריאה המסורה. — [3]) מ"ש : פליגי ביה ספרי ומסאראתה אם חסר או מלא ובמקרא גדולה נמסר כאן על ארו ארור ב' חסר ובשמואל א יד על פסוק כי ארו עיני נמסר ג' דין חסר מרוז ב' בו' מלא וכו' קצרו של דבר ליכא מאן דפליג דקדמאה (אורו מרוז) מלא, ותליתא (ארו עיני) חסר, כי פליגי במציעאה דהוא ארו ארור ובספר' מדויקים ב' חסר. ע"כ.

[1]) כך רוב המדקדקים הקדמו' והחדשים, כי זה נפעל מן ארר. רק ר"י חיוג החליטו מן נאר. — [2]) רוב המדקדקים סברים שהוא הֻפעל. וכן אמר ריב"ג בפרוש במשתלחק שהוא עתיד מבנין הכבד הואר. אבל בט' (Barth, Festschr. Hild. 145 ff.) וברט (Bö, § 906) החליטו כי זה פעול מן הקל.

ערוך בה (בהתורה) אלות וארָרים פורעת מעור ומבשרים (את שם אדיר, יוצר ב שבוע').

***אָרַד,** — כמו אריזן: הכהו לאחר ידו בלוח באר ר בנייר בפנקס וכו' (הלכ' קצוב' דר' יהודה גאון, גיש', תורתם של ראשנ', חיים מ' הורוויץ).

ארש[1]), ממנו *אֲרֶשׁ, ׳אֶרֶשׁ, אֲרֶשֶׁת.

***אָרַשׁ[2]),** עתי' יֶאֱרשׁ, — דִּבֵּר, הגה והוציא דבר ע"י דבור פה, : ausdrücken; exprimer ; to express
עד שלא יארש[3]) לשוני דבור כבר הן ה' ידעת כלה (מד"ר ברא' ט, מד' במ"א ה). לראש מנה שלישי לשרת בכהונת קדושי· מהללו תמיד לארוש (ר"י בן אביתור, עבודה). אמרי כזב ומען כחשים בניב שפתיך בל יהיו ארושים (יוצ' א שבוע', אמרי כזב). קדושתו בכל יום ארושה (סלי', רב עמר' גאון). הגיגי לֶאֱרוּשׁ ימוקק לפרוש הנפלא לדרוש (יוצר א שבוע', אדון אמגני). גשנו להללך ושפתינו תְּאָרֵשׁ ויהי בימי אחשורוש (סמא"ג, סלי' נו"ג, אתאנו עדיך). ארשה ארוש רחשון (ר"א קליר, טל א פסח).

— הִפְ' הֶאֱרִישׁ, — כמו קל: ספור מעשיך ברנה יפצחו מארישים (שחרית יוה"כ, מלכותם תכון).

***אֶרֶשׁ,** ש"ז, דבור, כמו ארשת: ארשה ארוש רחשון בְּאֶרֶשׁ ניב ולשון (ר"א קליר, טל א פסח). אדר יקר אלי אחוה בארש מלולי (בתר' יוה"כ, אדר יקר). דברי הימים באו לפניו להפרש, היו לפניו נקראים להדרש, ומזכירין איש יהודי בְּאֶרֶשׁ, וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש (סמא"ג, סלי' צום אסתר, ה' מה רבו). ובדברים עתיקים אך בלשון לועז ונכרי כי לא נסה לדבר בארש העברי (ר"י אכוהב, הקד' לתרגום שער השמים). וכל טוב הארש ידיו מגישים יחדיו ירונו בשבתות וראשי חדשים (הקד' תוכח' מוסר, עזרא הבבלי).

אֲרֶשֶׁת[4]), ש"נ, כנ' אֲרֶשְׁתִּי וכו', מ"ר אֲרָשׁוֹת, — מה שאֹרַשׁ והגה בפיו, : Ausdruck ; expression
תאות לבו נתתה לו וַאֲרֶשֶׁת[5]) שפתיו בל מנעת (תהל' כא ג). — ואמר הפייטן: גשים פני ארון להעצים אֲרֶשֶׁת רון (ר"א קליר, מוס' יוה"כ, אבא דעי). קראתיו מכובד המאסר ספר המוסר להיות כל הקורא בו בארשת שפתיו וניבו (ר"ם אלנאהרי, הק' לס' המוסר). להוקים בגשת מקדישים בַּאֲרֶשֶׁת אומרים קדוש וברוך (ר"י אביתור, אפודי שש). ומכאן ואילך אדבר בארשת ואומר כי כבר נודע חטא קרח וכו' (צרור המור, ויקח קרח). ומתי אהיה לחשבת בשפתי ובארשת (ר"י ברצלוני אזהר'). ארשת שפתים יערב לפניך (פיוט). אחד היה אברהם ויירש את הארץ לו נתנה ארשת שפת כנען למורשה (בנימין מוספיא, הקד' מוס' הערוך). עדה מקודשת דובבו בארשת (הוד עט אדרת, קונט' הפיוט' ד). ומארשת שפתי הקרבתי מנחה לפני עדת סגולה (הקד' תוכח' מוסר, עזרא הבבלי). כן המברר שפתותיו בלמוד ארשת כונן ניבה לדרבה במברה לקשת (בן זאב, הקד' תלע"ז ביר למעלות).

ארש[1]), ממנו אֵרַשׂ, אֲרוּסָה וכו'.

אֵרַשׂ, פ"י, — כמו אֹרֵם: אשה תְאָרֵשׂ (דבר' כח ל). תנה את אשתי את מיכל אשר אֵרַשְׂתִּי לי (ש"ב ג יד). וְאֵרַשְׂתִּיךְ לי לעולם (הוש' ב כא).

— פֻּעַ', אֹרַשָׂה, אֹרָשָׂה: וכי יפתה איש בתולה אשר לא אֹרָשָׂה (שמות כב יה). מְאֹרָשָׂה לאיש (דבר' כב כג).

אֵשׁ[2]), ש"נ, כנ' אִשִּׁי, אִשּׁוֹ, אִשְּׁכֶם, מ"ר אִשִּׁים, אִשּׁוֹת, א) אותה הפעולה הטבעית הנותנת ח'ם ואור יחד

---

[1]) חל"א אמרים כי משמעת אֲרֶשׁ באשור' בקש, רצה, והוא לפי דעתם שרש השם ארשת בעבר' שלקמן. בערב', משמש ארת' וארש במשמעות אחרות. בעבר' משמש במשמעה מיוחדה ללשון זו.

[2]) עי' הערה שלמעלה. — [3]) אולי הוא פֻעַל.

[4]) משק' עֲטֶרֶת. ומצאו הל"א מלה דומה לה באש' ארשת, במשמ' חפץ, אך בעבר' לפי הסכמת כל הקדמו' משמעתה דבור מפ'רש. עי' הערה שאחרי זו. — [5]) ת"י: ופרוש ספותיה. יהודה בן קריש: תפסירה אד'ן מן אלתרגום רשו. מנחם: ענינו יורה עליו כמו מבטא שפתים. ע"כ. ריב"ג: מבטא ודבור. רש"י: לשון דבור ואין לו דמיון, ע"כ. ראב"ע: וארשת מה שידבר בפיו. ע"כ. רד"ק: מבטא שפתיו. — והנה, מנחם וראב"ע אמרו ששרשה רשה, אך כבר דחה זה ריב"ג, אמר וז"ל: ויש שמשימין וארשת שפתיו מזה והוא אצלנו כמו ששמנוה באות האלף. ע"כ.

[1]) היותר מתקבלת היא סברת לגרד (Lag. Sem. 1,50) שמקורו בהשרש ארש שבערב' a) שמשמעתו נתן מחיר, מתנה. וכבר הובא למעלה כי באשורית אֵרֶשׁ הוא חתן.

[2]) באשור' אִשָּׁת, ארמ' אִישָׁא, אִישָׁתָא, בסור' אֶשָׁתָא, באתיופ' אֶסָּת, — בכלן סימ' נקבה, ולפי דעת (ZDMG 41, 604) נתקצרה בעברית ונפל הסוף.

---

a) أَرَشَ

Feuer; feu; fire: תנור עשן ולפיד אֵשׁ (בראש' טו יז). לא תבערו אֵשׁ בכל משבתיכם ביום השבת (שמות לה ג). ולילה בעמוד אֵשׁ להאיר להם (שם יג כא). כי אֵשׁ יצאה מחשבון להבה מקרית סיחן אכלה ער מואב (במד' כא כח). תצא אֵשׁ מן האטד ותאכל את ארזי הלבנון (שופט' ט יה). ארצכם שממה עריכם שרפות אֵשׁ (ישע' א ז). חציו (של העץ) שרף במו אֵשׁ (שם מד יו). הנה היו כקש אֵשׁ שרפתם (שם מז יד). והצתי אֵשׁ בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם ולא תכבה (ירמ' יז כז). והצתי אֵשׁ בחומת רבה ואכלה ארמנותיה (עמו' א יד). באפס עצים תכבה אֵשׁ ובאין נרגן ישתק מדון (משלי כו כ). — ועם הבכלם: ונתנו בני אהרן הכהן אֵשׁ על המזבח וערכו עצים על הָאֵשׁ (ויקר' א ז). ונמסו ההרים תחתיו וכו' כדונג מפני הָאֵשׁ (מיכה א ד). וירא והנה הסנה בער בָּאֵשׁ (שמו' ג ב). והנתר ממנו עד בקר בָּאֵשׁ תשרפו (שם יב י). קוצים כסוחים בָּאֵשׁ יצתו (ישע' לג יב). בקר הוא בער כְּאֵשׁ להבה (הוש' ז ו). פחם לגחלים ועצים לְאֵשׁ ואיש מדונים לחרחר ריב (משלי כו כא) אוד מצל מֵאֵשׁ (זכר' ג ב). — וככנו': ועל הארץ הראך את אִשּׁוֹ הגדולה (דבר' ד לו). גם אור רשעים ידעך ולא יגה שביב אִשּׁוֹ (איוב יח ה). וְאִשָּׁם לא תכבה (ישע' סו כד). הן כלכם קדחי אש מאזרי זיקות לכו באור אֶשְׁכֶם ובזיקות בערתם (שם נ יא). — ומ"ר אִשּׁוֹת: בדבר אל ע[צ]ר (אליהו) שמים גם [ירדו] שלש א ש ו ת (ב"ס גני' מח ג). שש א ש ו ת הן יש אוכלת ואינה שותה וכו' ויש אוכלת לחין כיבשין (יומ' כא:). בשתי א ש ו ת באש של מעלה ובאש של מטה (מד"ר בה"ב, סמכוני). וכמה אלף אלפים ורבי רבבות מלאכים שאין א ש ו ת י ה ם דומין זה לזה (ר"י ברצלוני, ילי' קלד). אראה הפלא הזה אם נשתנה הסנה משאר העצים או נשתנה האש משאר ה א ש ו ת (רבנו בחיי, שמות). וברוב ממשלתו שבו מקרר ה א ש ו ת החזקות ו ה א ש ו ת שאין שורפין (ברית מנוחה, ניקוד הט'). שהוא אש (הגיהנם) יסודי דק פנימי וחזק יותר משאר א ש ו ת (אבק' רוכל ב). — וגם אִשִׁים בנטלו בימין מחתה בגחלי א ש י ם (ר"י בן אביתור, עבודה). גופם (של המלאכים) א ש י ם לא כגוף אישים (ר"י הלוי, שלמי קדוש, אופן א פסח). ואיננו כשאר העננים ו ה א ש י ם הנקרים באויר מסבות אחרות (ר"י אבן תבון, כוזרי ב ג). אם הוא אֵשׁ מורכב רְצוּנִי אויר מתלהב ושורף כ א ש י ם הנמצאים אצלינו (ר"י אברבנל, מ"א ע). יש מן ה א ש י ם העליונים שיש לה זוהר גדול ואינה אוכלת כאש המלאך הנראה בסנה (ר"י קמחי, ס' הגלוי, לב). — ובמליצה, חם חזק מאד: אֵשׁ אכלה נאות מדבר (יואל א יט). — ג) כעס וחרון גדול, Zorn; colère; anger: כי אֵשׁ קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבלה ותלהט מוסדי הרים (דבר' לב כב). אלה עשן באפי אֵשׁ יקדת כל היום (ישע' סה ה). כי אֵשׁ קדחה באפי עליכם תוקד (ירמ' טו יד). כי אֵשׁ קדחתם באפי עד עולם תוקד (שם יז ד). ושפכתי עליך זעמי בְּאֵשׁ עברתי אפיח עליך (יחזק' כא לו). — ובכלל כל רגש חזק, עז: ובְאֵשׁ קנאתו תאכל כל הארץ (צפני' א יח). ועל שפתיו כְּאֵשׁ צרבת (משלי טז כז). חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אֵשׁ (תהל' לט ד). — וכל דבר מחריב ומכלה, דבר, מגפה: כי אֵשׁ היא עד אבדון תאכל (איוב לא יב). לכן שמע ה' ויתעבר וְאֵשׁ נשקה ביעקב (תהל' עח כא). בחוריו אכלה אֵשׁ (שם שם סג). — אש נחה: ויבושל ב א ש נ ח ה (מאיר אלדבי, ש"א ד, אלטומכא). ותבשל הכל על א ש נ ח ה עד שיתעצה (שם). — ומשל: א ש מעט שורפת גדישין הרבה (א"ב של בן סירא). עצים קטנים מדליקים את הגדולים (רשב"ל דוראן, מ"ה א ו). בעלות העשן נודע ה א ש (בן זאב, תרגום בן סירא, כז). — ד) *כנוי לקדחת[1], Fieber; fièvre; fever. אש עצמות: (מה היא) אחילו אמר רבי אליעזר א ש של עצמות (גיט' ע.), ר"ל קדחת פנימית, עי' אחילו. — ה) *אֵשׁ פרסית, — אחד ממיני המורסות, עי' יציאות. — ו) *אחד מארבעה היסודות שהניחו הפלסופים הקדמונים להרכבת הגופים: שלש אמות אמ"ש בעולם אויר מים א ש (ילירה ג ג). ומה נפלאה חכמה בארבעה יסודותיו והם א ש והרוח ומים והעפר בהתחברם עולם אזי בם ותולדותיו (ראב"ע בשם אל). והיסודות הארבע שהם ה א ש והרוח והמים והעפר (חו"ה היחו' ה). א ש היסודית וכו' האש העליונה אין גון לה (כוזרי ה יד). ברא האל למטה מגלגל הירח גולם אחד שאינו כגולם הגלגלים וברא ארבע צורות לגולם זה וכו' צורה ראשנה צורת ה א ש נתחברה במקצת גולם זה ונהיה משניהם גוף ה א ש וכו' הגוף הראשון הסמוך לגלגל הירח הוא גוף ה א ש למטה ממנו גוף הרוח למטה ממנו גוף המים למטה ממנו גוף הארץ (רמב"ם יסוה"ת ג י). ארבעה

---

[1]) בארמ' אישתא: אישתא דסתיוא קשיא מדקייטא (יומ' כט. — קדחת של סתו קשה משל קיץ). אישתא בת יומא, אישתא תלתא.

גופים הללו שהם אש ורוח ומים וארץ הם יסוד כל הנבראים למטה מהרקיע (פס ד ח). הסכימו החכמים שיש ארבע יסודות מתחת גלגל הירח וטבע כל א' וא' מהם מקיף את חבירו וכולל אותו מכל צד הראשון הוא האש והוא חם ויבש בטבעו ואחריו יסוד האויר וכו' (רוח חן ז). והח'מר אשר הוא רחוק ממנו הוא המים והאויר והאש והארץ אשר מחבורם יהיו הצמחים ואלו הד' הם אשר נקראם יסודות (מלות הגיון ט). — ומצוי הרבה מאד בספרות הפלסופית.

אוּר, וכו' עי' במקומו. — אוּר. — אוּד, גזיר עץ שנשרף קצתו באש. — אֹוֶר, מְאוֹר זיקות. — אָח, כלי לגחלים לחמם הבית. — אָכַל, אֵשׁ אֹכֶלֶת. — *אֲלִיתָה, עץ דק להדליק האש. — אָפָה, לחם וכדומה. — אִשֶּׁה.

*בְּלַח, מַבְלִיחַ. — בָּעַר, אֵשׁ בֹּעֶרֶת. — הִבְעִיר אש. — בְּעֵרָה. — בִּשֵּׁל, התקין מאכל באש ומים.

גַּחֶלֶת. — *גֵּץ.

דָּלַק, הדליק. — דְּלֵקָה.

זִיק, זיקות.

חוֹל, עוף שטובל באש ומחדש נעוריו. — חֹם. חַם, חַמֵּם, במקומו. — חָרַךְ.

יָקַד, יְקוֹד.

כִּבָּה. — כִּבְשָׁן, לשרף לבנים. — כִּדוֹד. — כָּוָה. — כִּיּוֹר. — *כִּירָה. — *כְּנוּנָה.

לַבָּה. — לֶהָבָה. — לָחַךְ, האש לחכה. — לַפִּיד. — לָשׁוֹן, לְשׁוֹן אֵשׁ.

*מַדְלֵק, קיסם ראשו טבול בגפרית וכדומה, להדליק אש. — מוֹקֵד. — מִכְוָה.

*נהר אש, קבוץ הרבה כוכבים קטנים ברקיע. — נוּר. — נטף. — ניצוץ. — נשא.

*סִכְסֵךְ באש. — *סִפְסֵף.

*עֲלִיתָה, בריה הגדית שמכבה האש.

*פְּתִילָה, שבה נאחזת האש בתוך שמן וכדומה.

צֹר, אבן שמוציאים ממנו אש בהקשה. — צָרַב. — צָרֶבֶת. — צָלִי, צלי אש.

קָדַח. — קָטַף. — קָלָה, קָלוּי. — קָלַת, האש קלחה. — *קושיאל, מלאך מכה בשבט של אש.

*רִגְיוֹן, נהר של אש שטובלים בו המלאכים. — רָהַח, הרתיח באש.

שְׁבִיב. — שלהבת. — שָׂרַף, עי' במקומו. — שְׂרֵפָה, הַבְעָרָה, כמו שרפה.

אֵשׁ, — בקצת מקומות בא"י (בתקוע וכדומה) אמרו אִשׁ במקום יֵשׁ: ותען האשה (התקועית) ותאמר חי נפשך אדני המלך אם אִשׁ להמין ולהשמיל (ש"ב יד יט). עוד הַאִשׁ בית רשע אצרות רשע (מיכה ו י).

***אַשְׁבּוֹרֶן**[1], — א) שטח ישר, אפקי, לא נטוי, לא מדרון, Fläche; plan; plane: נשפך באויר אם היה מקומו קטפרס וכו' היה א ש ב ו ר ן[2] או שקרש (טהר' ג ג). מעין שמימיו מועטין ורבו עליו מים שאובין שוה למקוה לטהר ב א ש ב ו ר ן (מקו' ה ז). שופכן במקום א ש ב ו ר ן בשהיה א ש ב ו ר ן גבוה (ירוש' פסח' ג כט ג). שופכין במקום מדרון ואין שופכין

---

[1]) כן הכתיב במשניות גם בכ"י זברי"ף, וכן בפרוש רה"ג וכן גם בגמ' פסח' בכ"י. ובדפוס' שלנו בגמ' שם איש-, וכך מנקד' במשנ' מנק' כ"י פרמה ובצ"ד ובסד' שה"ג קרוב' ארג'יל ובוקשד'. ובמשנ' מנק' נדפס אֶשְׁבּוּרֶן. ואין במשקלי השמות שבתנ"ך דמיון לזה. ונגזר אולי משרש ש ב ר a) שמשמש במשמע' מדידה גם בערב' ושממנו השם תִּשְׁבֹּרֶת בעבר' לחכמת השעורי' והמדידה, עי' ערך תִּשְׁבֹּרֶת, ועי' הערה שלקמן. — [2]) רה"ג: פי' במקום הישר יש כמין מקום עמוק שיקוו בו המים ושם אותו מקום עמוק הוא אשבורן. ע"כ. והובאו דברים הללו בלשונם בהערוך. וכן פרש"י בגמ' פסח' במשמעה זו, אמר וז"ל: האישבורן לשון שבירה שמשתבר הקרקע ויש בקעים שהמים נאספים ושוהים בתוכם. וכן רמב"ם כאן: ואשבורן אלמוצ'ע יכון פיה ת ק ע י ר ואד'א אנהרק פיה שי מאיע אסתקר ולם יסל. ע"כ. ובעברית: אשבורן הוא המקום אשר יש בו קערורית ואם ישפכו בו דבר לח יעמוד ולא יזל. וכן פרש בשאר המקומות, וכן פרשו שאר המפרשים. וכבר הביא בעה"ש את המלה הערב' מַשְׁאַבּר b), שפרושו הוא נהר נמוך יקוו אליו המים מהקרקע סביב. ואעפי"כ, מכל המקומות שבאה שם מלה זו נראה ברור שהעקר באשבורן הוא ההפך מקטפרס, שהוא ממדרון, ובשום מקום אין שום צרך להענין שיהיה על פניו שקיעה, אלא שהשטח אינו נטוי ולכן המים שעליו עומדים תחתם. וכן מוכח בפרט בגמ' פסחים שתרצו שם שמי שאמר שופכין מי הלישה באישבורן הוא: דלא נפישי דלא קוו (שאין המים מרבים ואינם נקוים במקום אחד), ובמקום שיש שם נקע גם מים מעטים נקוים ועומדים ולמה יהיה מותר שם לשפך?

---

a) شبر b) مسابر

במקום האשבורן (גמ' בבל' שם מב.). מים של נחתום שפוך במדרון ולא באַשְׁבּוֹרֶן (ר' קלונימוס, סדר שס"ג, קרונן חרג"ל). — ב) כלי בעין אגן: האשבורן[1] שעושין מן עפר לקבל עליו הילד (ר"ש פרחון, ערך שכר). אשבורן קטן עשו המזקקים את הזהב והכסף עשויה מאדמה חשובה בולע את הסיגים ומוציא את הזהב נקי (שם ערך עלל).

***אַשְׁגָּרָה**[2], ש"נ, סמי' אַשְׁגָּרַת, — טבע דבר שהוא שגור: רק דרך אשגרת לשון השתמשו קצתם לפעמים במליצות נמצאות במחבר שקדם להם (פניני בדל נז).

אשד[3],

אֶשֶׁד[4], שֶׁפֶךְ, תוצאות הנחל, Mündung; embouchure; mouth (of river): על כן יאמר בספר מלחמת יי' את והב בסופה ואת הנחלים ארנון וְאֶשֶׁד[5] הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב

וכן נראה מלשון הירושלמי אשבורן גבוה. ובזה תתורץ קושית תפארת ישראל כאן למה צריך אשבורן בסיפא הרי אפילו בקרקע שוה נמי משמע ברישא דמטמא, עי"ש שנדחק לישב, והתרוץ האמתי הוא שאשבורן הוא קרקע שוה ואין בו גומה. — [1]) עפ"י הפרוש מקום עמוק באדמה. ואמר ר"ש פרחון בשרש אבן: והוא (המשבר) אשבורן בלשון רבותינו.

[2]) מן שרש שגר עי"ש. בארמ': באשגרת לשון היא מתניתא (ירוש' מגיל' ב עג א).

[3]) בארמ' וסור' משמש במשמ' שפך. בערבית אשד הוא השם הרגיל לאריה, וסובר נלדקה (Nö, ZDMG, 40, 160) כי נגזר ממושג הזנוק והקלוה. באשור' אשד יסוד, ואולי הוא באמת שרש יסד ולא אשד.

[4]) עי' הערה למעלה משמ' שרש אשד בארמ' וסור'. — [5]) מ"ש: האלף בסגול בספרים רבים מדויקים וכ"כ הרד"ק בשרשים ובעל רב פעלים כתב העיד רד"ק שהוא בג' נקודות ומצאתיו ברוב ספרים בב' נקודות. ע"כ. וכן מיכאלי בשם כ"י האלף בצירי. — ות"א: שפוך נחליא. ובעלי המדרש דרשו אשד מלשון שַׁ, ואמרו: והנחל מלמעלה עשוי מערות וכנגד הר שכנגדו עשוי סלעים כגון שדיים שנאמר ואשד הנחלים וכו' רמז (הקב"ה) להרים ונכנסו שדיים של הר זה לתוך מערה ומתו כלם. ע"כ. ריב"ק: תרג' שפך הדשן מישד קיטמא וכו' ותפסירהא צב ומצב. ע"כ. מנחם: פתרונו כפי ענינו נובע הנחלים. ע"כ. ריב"ג: משפך הנחל. רש"י: שפך הנחלים, שנשפך שם דם אמוריים. ראב"ע: כל אלה שמות מקומות. ע"כ. רמב"ן מפרש מדרון, רד"ק משפך. ורוב החדשים כמו הרמב"ן במשמ' מדרון. ויש מפקפקים בהנוסחה וסברים כי זה כפל מלים מן ואת הנחלים שבפסוק הקודם.

(במד' כא יד־טו). — והשתמשו בה הסופרים במשמעה זו: במקום אשד הנהר קאמישענקא בנהר וואלגא (ס"ע, ג כ:). במקום אשד נחל (הכר' מפו, הה"ל כג).

אֲשֵׁדָה[1], ש"נ, מ"ר אֲשֵׁדוֹת, סמי' אַשְׁדוֹת, — א) מקום של אֶשֶׁד נחלים: ההר והנגב והשפלה וְהָאֲשֵׁדוֹת (יהוש' י מ). ובערבה וּבָאֲשֵׁדוֹת (שם יב ח). וְאַשְׁדּוֹת הפסגה (שם יג כ). — ויבכל נחלים: מעטי אשדות המים אשר שמה יעלו בתוהו ויאבדו בימים החמים (שבילי עולם יט ג.). — ובמשמע' יתוצאות: אצל אשדות בריח הים (שם ט.). — ובמשמעת יאמת המים: התעלות והצינורות ואשדות הנגרות לפתחם (שם א יב:). — ב) ישפך מי נהר וכדומה, בפרט מן מקום גבוה למקום נמוך, Wasserfall; cataracte, chute d'eau; waterfall, cataract: גם באשדות המים אשר יתפזרו מאד בטפות דקות מרוב רחיקת האויר וכו' נראו ג"כ מיני קשת בהצבעים הנזכרים (למודי הטבע ליחוועל, לבעי הקבת). ואשדות מים (קלמן בולמן. מוכדי ארץ, אוסטרליה). פתע נעור הארי ובשצף קצף כידודי אש מעיניו יתמלטו ינהם כים כאשדה יזה קצף (יל"ג ספ' א, משל כג).

אֲשֵׁדָה, עי' דת, שדת.

אשה, ממנו אִשִּׁיָּה.

אִשָּׁה[2], ש"נ, סמי' אֵשֶׁת, מ"ר אִשּׁוֹת (אינו נהוג, ובמקומו נשים), כנ' אִשְׁתִּי, ־תְּךָ, וגם אֵשֶׁ־ אִשְׁתּוֹ, — א) הנקבה מהאדם, Weib; femme; woman: הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את (ברא' יב יא). לא יהיה כלי גבר על אִשָּׁה ולא ילבש גבר שמלת אִשָּׁה (דבר' כב ה). וירא (דוד המלך) אִשָּׁה רחצת מעל הגג והאִשָּׁה טובת מראה מאד (ש"ב יא ב). היא (תבר)

---

[1]) יש מכחישים במציאות יחיד זה, וחשבים אֲשֵׁדוֹת מ"ר מן אשד (Kö. II, 92). ואפילו המודים במציאות אשדה אמרו כי אשד ואשדה אחד הוא. וקצתם אמרו אשדות הפסגה הן מדרון הר הפסגה או רגליו. — והסופרים החדשים השתמשו בו במשמעת מי נהר וכדומה הנופלים ממקום גבוה למקום נמוך.

[2]) מן אנש, במקום אִנְשָׁה, אשור' אַשַּׁת, כנענ' אשת. ארמ' וסור' אתתא, ואנתא. בערב' אֻנְתַי a) נקבה, והפעל אַנֻת b) היה רך, היה חלש ורך כמו נקבה. — ומדרש מלים המוני: לזאת יקרא אִשָּׁה כי מאיש לקחה זאת.

a) أُنْثَى b) أَنُثَ

קעותה אשה יפת מראה (שם יד כז). ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים (ברא׳ ג ו). ויעבר אלישע אל שונם ושם אשה גדולה (מ״ב ד ח). — זדבור נהוג איש ואשה, מאיש ועד אשה: וכי יגח שור את איש או את אשה (שמות כא כח). איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם (במד׳ ה ו). והמתה מאיש עד אשה (ש״א טו ג). איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה (שמות לו ו). למה אתם עשים רעה גדולה אל נפשתכם להכרית לכם איש ואשה עולל ויונק (ירמ׳ מד ז). — ב) נשואה לאיש, שהתקשרה אתו בקשר הנשואים, Gattin ; épouse ; vife : ויקח (יצחק) את רבקה ותהי לו לאשה (ברא׳ כד כו). את בתי נתתי לאיש הזה לאשה (דבר׳ כב יו). — וסמי׳ אשת[1]): שם אשת אברם שרי (ברא׳ יא כט). לא תחמד אשת רעך (שמות כ יז). ובאשת נעוריך אל יבגד (מלא׳ ב יה). — וכנ׳: אהבתי את אדני את אשתי ואת בני (שמו׳ כא ה). תנה את אשתי את מיכל (ש״ב ג יד). ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ (ברא׳ ג יז). למה לא הגדת לי כי אשתך הוא (שם יב יח). אשתך[2]) כגפן פריה בירכתי ביתך בניך כשתלי זיתים סביב לשלחנך (תהל׳ קכח ג). ויקרא האדם שם אשתו חוה (ברא׳ ג כ). ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו (שם יג א). על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו (שם ב כד). בין איש לאשתו בין אב לבתו (במד׳ ל יז). — ג) אשת דבר פלוני, ר״ל שיש לה הדבר ההוא, שהיא מטבע הדבר ההוא: אשת חן, שהיא מוצאת חן. אשת חן תתמך כבוד (משלי יא יו). — אשת חיל: אשת חיל עטרת בעלה וכרקב בעצמותיו מבישה (שם יב ד). דלף טורד ביום סגריר ואשת מדונים נשתוה (שם כז יח). — ומ״ר אשות: כבוא אל אשה זונה כן באו אל אהלה ואל אהליבה אשת[3]) הזמה (יחזק׳ כג מד). — ואמר הפיטן: בקצוי מדברות מתקוטטות אשות זמה (כנף רננ׳, יצחק שער׳, פזמונ׳ ליוה״כ). — ושר המשורר: ותקמנה כלבאות אשות החיל וברגל ישרה על קיר הספינה דרכו (יל״ג במצולותיס ד). — ד) כל אחת, jede;chacune;anyone: ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה (שמו׳ ג כב). ופרצים תצאנה אשה נגדה (עמוס ד ג). ה) אשה אחותה, אשה רעותה, ר״ל זו את זו, זו עם זו, ואפי׳ בדברים לא בע״ה: אך שם נקבצו דיות אשה רעותה (ישע׳ לד יה). ואמר לא ארעה אתכם המתה תמות והנכחדת תכחד והנשארות תאכלנה אשה את בשר רעותה (זכר׳ יא ט). חמש היריעת תהיין חברת אשה אל אחתה (שמות כו ג). כנפיהם ישרות אשה אל אחתה (יחזק׳ א כג). — ה) בהשאלה, הנק׳ בבע״ח: מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו (ברא׳ ז ב). — ומ״ר נשים, עי׳ במקומו. — ומשלים אדות האשה: נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם (משלי יא כב). ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה (קהלת ז כו). אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי (שם כח). אשה טובה מתנה טובה (סנה׳ ק: בשם בן סירא). אשה יפה[1]) אשרי בעלה מספר ימיו כפליים (שם). אשה רעה צרעת לבעלה (שם). בתואר אשה יפה רבים הושחתו ועצומים כל הרגיה (שם). כל מכה ולא [מכת] לב כל רעה ולא ר[עת אשה] (כ״ס גני׳ כה יג). מאשה תחלת עון ובגללה גוענו יחד (שם). רוצה אשה בקב ותפלות מתשעה קבין ופרישות (סוטה ג ד). חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה[2]) כו׳ הרי אלו מבלי עולם (שם). שהנשים גרגרניות הן אשה מגלה את הקדרה לידע מה חברתה מבשלת (תוספתא טהרות ח יו). שהאיש עינו יפה והאשה עינה רעה (ספרי שלח קי). אין אשה אלא ליופי, אין אשה אלא לבנים אין אשה אלא לתכשיטי אשה (דבי חייא, כתוב׳ נט:). אין אשה מתקנאת אלא בירך חבירתה (מגי׳ יג.). אין חכמה לאשה אלא בפלך (יומא סו:). אמר ר״א כל יהודי שאין לו אשה אינו אדם (יבמ׳ סג.). אשה כלי זינה עליה (ע״ז כה:). שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש (ברכ׳ י:). אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם (שבת קנב.). ג׳ חייהן אינם חיים ואלו הן המצפה לשלחן חבירו ומי שאשתו מושלת עליו וכו׳ (ביצה לב:). שהאשה צרה עיניה באורחים יותר מן האיש (ב״מ פז.). נשים דעתן קלה עליהן (שבת לג:). אשה כיון שאין לה תבואה בתוך ביתה מיד צועקת (תמור׳ טו.). שהנשים דברניות הן (ברכ׳ מח:). שהנשים רחמניות

[1]) השתנות קדומה של קול i מנגן לקול e. — [2]) השתנות באוחרה שהחילה לפשט גם חירק לא מנגן. [3]) יש מפקפקים בנוסחה זו ומגיהים לעשות.

[1]) בכ״ם גני׳ טובה במקום יפה. — [2]) י״ג פרוצה.

הן (מגי' יד:). ההולך בעצת אשתו נופל בגיהנם (ב"מ נט.). אשה [1]) עם שותה מלכה (מגי' יד:). בת [2]) ששיב כבת שש לקול התוף רצה (מו"ק ט:). יותר משהאיש רוצא לישא אשה רוצה להנשא (יבמ' קיג.). כנמלה [3]) בעל כסא בין בני חורים העמידו לה (תני' שם קיח: נפיק [4]) בעל תקראהו בספי השער ותשב עמו (רב פפא, שם) שומר [5]) קשואים בעל אינה מבקשת עדשים להקדר: (רב אשי שם). כל המלמד את בתו תורה מלמדה תפלות (סוט' כא:). אשתך [6]) קצרה גחון ולחוש לה (ב"מ נט.). אין אשה מעיזה פניה בפני בעלה (נדר' לא.). יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת (סנה' קז:). שנתן הקב"ה בינה יתרה באשה (ניד' מה:) אשתו של לסטם כלסטם אשתו של חבר כחבר (פסקתי. ר"כ, ויהי כבלת). הכשרה שבנשים בעלת כשפים (מסכ' סופר' טו). אין תשוקתה של אשה אלא לאישה (מד"ר ברא' כ). אוהבת האשה בחור מסכן מזקן עשיר (שם רות, ויאמר ברוכה). רוצה אשה שתהא בבתים מצויירים מלאכול עגלים מפוטמין (שם, אסתר, גם ושתי). שאל עצת הנשים ועשה הפכן (רבב"ל דורן, מ"א כ ז). האשה יפה שבחיות (מבח' חכמים, דרך טובים). לעולם הנשים דמעותיהן קרובה (מדרש לקח טוב, על אסתר. ותוסף אסתר). אמר רבי אבין רוצה אשה שתהא מבטת בצורות נאות מלאכול עגלות פטומות (שם, גם ושתי). אם תראה עורב בלו לבן בן תמצא כשרה בנשים (מעשה תורה שער ד, וספר הקנה לב.). ארבעה דברים קשים זה מזה מכת כלב קשה בגוף, חולי מעים קשה ממכת כלב. אשה רעה קשה משתיהן חסרון כיס קשה מכולן (מעשה תורה שם). אין שמירה לאשה בביעור הפנים (כסאות לבית דוד ל.). שלשה דברים מגרשים האדם מביתו העשן והבית מגולה ואשה רעה (צמח צדיק הב"ס) המסתכל בנשים ולא שב בתשובה מתגלגל בעוף הנקרא ראה (ככר לאדן קח:). אין ראש ערום מראש נחש ואין צר מאשה זרה (כ"י תרג' ב"ס כה כ). אין פחז ממים ולא משתנה מלב אשה (שם כח). אשה, העצם שנפלה בהלקך, טובה או רעה, גרר [7]) (פלא

— [1]) בארמ': איתתא בהדי שועא פילכא. — [2]) בארמ': בת שתין כבת שית לקל טבלא רהיטא. — [3]) בארמ': דשומשמנא גברא כורסיה בי חרתא רמו לה. — [4]) דנפצא גברא תיקרי בסיפי בבא ותיתיב. — [5]) בארמ': דקולסא גברא לא בעיא טלפהי לקידרא. — [6]) בארמ': איתתך גוצא גחין ותלחוש לה. — [7]) בארמ' אשה גרמא דנפל בחולקיך טוב או ביש גרירית.

יועץ ערך משפט). האשה מחויבת להיות צנועה יותר מן האיש (הנהגות אדם, פרק ח). — *אשה בלי בעל, כנוי לאחד המזלות: ראיתי לבאר במקום הזה שמות השלשים וששה צורות הנוספות ואוציא במספר צבאם, ואלו הן הדוב הקטן, הדוב הגדול וכו' הסוס בעל כנפים, האשה בלי בעל, המשולש וכו' (נחמד ונעים, דוד גנז שם).

אֲדוֹנָה, תאר דרך ארץ לאשה. — אָהַב, אהבה וכו' עי' במקומו. — אָחוֹת, בת אב או אם אחת. — *אֵילוֹנִית, דומה לזכר בדמותה, קולה, מנהגיה. — אַלְמָנָה, שמת בעלה. — אֵם, אשה שיש לה ילדים. — אֲרוּסָה, יעודה לאיש אחד לאשה, והאיש הוא הארוס. — אֲרוּרָה, כנוי לאשה רעת הטבע, המציקה לבעלה. — אֹרַח נָשִׁים, *וסת. — *ארמל, נתארמלה, נעשית אלמנה. — אִשָּׁה, *אִשׁוּת, תכונת האשה. — אֶתְנָן, שכר לזונה.

בָּא על אשה. — *בּוֹגֶרֶת, שהגיעה לשנות ה*בַּגְרוּת, שראויה להנשא וכדומה. — בְּחוּרָה, אשה צעירה לימים. — *בהל, ימי הנעורים של האשה. — בַּיִת, בהשאלה כנוי לאשתו של אדם: ביתו זו אשתו. — בָּעַל אשה. — *בְּעִילָה. — בַּעַל, מי שנשא אשה הוא בעלה. — *בַּעֲלַת בַּיִת, המנהגת את עניני הבית, היודעת להנהיג בית. — בַּת. — בְּתוּלָה — בְּתוּלִים.

גְּבֶרֶת, גְּבִרְתִּי, תאר כבוד ודרך ארץ לאשה. — גּוּף, *פלג הגוף, כנוי לאשה. — *גֵּט, שהאיש נותן לאשתו בעת שמגרש אותה ומפסיק ברית הנשואים שביניהם. — *גנדר, *גַנְדְּרָנִית, מתיפה, מבקשת למצא חן בעיני אנשים. — *גֵּרוּשִׁים, פעולת הגרוש, והיא *גְּרוּשָׁה.

דָּוָה, אשה בעת וסתה. — דְּלִילָה, השתמשה באהבת שמשון אליה ותמסרהו לפלשתים, כנוי לכל אשה בוגדת באהבה. — דְּרוּשָׁה, שרבים מחזרים אחריה.

הוֹמִיָּה. — הָרָה, הֵרָיוֹן.

*וָסֶת, זמן יציאת הדם בכל חדש.

*זוּגָה, כנוי לאשה נשואה, ביחס להבעל, *זוּגָתִי, *זוּגָתוֹ. — זוֹנָה, המפקרת א"ע לרבים. — זְנוּת זְנוּנִים, תַּזְנוּת.

חַוָּה, האשה הראשונה, אשת אדם הראשון. — בַּת חַוָּה, בְּנוֹת חַוָּה, כנוי לכל הנשים בבחינת

תתכונות של חוה שלהן. — הֲמוֹת. - חֻפָּה. - חֵשֶׁק. חֲשׁוּקָה, עי' אהבה. — חוֹתֶנֶת, עי' אֵם.

יְבָם, עי' נשואים. — יַלְדָּה.—ינק, הֵינִיקָה משדיה את הילד.—יַעֲלָה.

כַּלָּה, נערה בימי כְּלוּלוֹתֶיהָ, בין הארוסים והחתונה, ואשת הבן ביחס לאביו.—כָּנַס אשה, נִשְׂאָה

מֹהַר. עי' נשואים. — מָרַת, מָרִית, תאר כבוד דרך ארץ: מרת פלונית, מרית פלונית. — מְשֻׁגָּל.

נָאֶפֶת, נאפופים וכו'. — נִדָּה.— נִדָּה, אשה בימי וסתה — *נְדוּנְיָה, בגדים וכלים שהאבות נותנים לבתם לנשואיה. — נַעֲרָה, אשה בחורה. — נְקֵבָה, האשה היא נְקֵבָה, והאיש זָכָר. — נָשָׂא אשה לקחה שתהיה אשתו. — *נִשּׂוּאִים.

עָגַב, על אשה, חפץ בה בתאות בשר. -עֲגָבָה, עֲגָבִים. — *עִגֵּן אִשָּׁה, בעל שעזב את אשתו ולא נתן לה גט שתוכל להנשא לאחר —*עֲגוּנָה, עֲזוּבָה. - עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ, כנוי לאשה ביחס לבעלה. — עַלְמָה. — עֲקָרָה, אשה שאינה ילדת. —*עֲקֶרֶת הבית, בעלת הבית, יודעת היטב להנהיג הבית.

*פנה, שעדין לא בגרה. — *פגומה. - פִּילֶגֶשׁ, לא נשואה בקדושים עפ"י החק.—פֶּלֶךְ, מלאכת האשה.

צְבִיָּה, יתאר חבה לאשה. — *צמל, הזמן אחרי הבגרות.

*קִדּוּשִׁים, עי' נשואים.—קְדֵשָׁה. - *קוֹנַעַת. — קִנְאָה.— קנא.

רֶחֶם, כלי הלידה כאשה.

שֵׁגַל. —שָׁדַיִם. - *שִׁדֵּךְ אשה.—*שִׁדּוּכִים, *שַׁדְּכָן עי' נשואים. — שׁוֹמֵמָה, אשה שישבת בלי בעל, ההפך מן בְּעוּלָה.

אִשֶּׁה[1]), ב"ז, סמי' אשה, מ"ר אִשִּׁים, אִשֵּׁי, אִשַּׁי,—כנוי לקרבן, לקטרת שמקטיר, להאלהות, Opfer; sacrifice: והקטרת את כל האיל המזבחה עלה הוא לה' ריח ניחוח אִשֶּׁה לה' הוא (שמות כט יח). בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אִשֶּׁה לה' (שם ל כ). כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה' (ויקרא ב יא). והקטירו הכהן המזבחה לחם אִשֶּׁה לה' (שם ג יא). ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה' (שם כב כז). לא תקריבו אלה (בעלי המומים) לה' ואִשֶּׁה לא תתנו מהם על המזבח לה' (שם שם כב). זה הָאִשֶּׁה אשר תקריבו לה' כבשים בני שנה (במד' כח ג). — וסמי': אשה ריח ניחוח לה' (ויקרא א ט). — וסמי' רבי': והקטיר הכהן אתם המזבחה על אשי [1]) ה' (שם ד לה) שוק התרומה וחזה התנופה על אִשֵּׁי החלבים יביאו (שם י יה). כי את אשי ה' לחם אלהיהם הם (הכהנים) מקריבם (שם כא ו).—וכנ' רב': חלקם (של הכהנים) נתתי אתה מאשי (ויקרא ו י). את קרבני לחמי לְאִשַּׁי ריח ניחחי (במדב' כח ב). אשי ה' אלהי ישראל הוא נחלתו (של שבט לוי) (יהוש' יג יד). ואתנה לבית אביך את כל אשי בני ישראל (ש"א ב כח). וכליל לאישים (זבח' ס ד).

אֶשָּׁה, כנ' אֶשְׁתָּם[2]) כמו אש: נחר מפוח מאשתם[3]) עופרת (ירמ' ו כט).

***אָשׁוּחַ**[4]), אָשִׁיחַ, ב"ז, ברכה גדולה, Wasserbehälter; réservoir; tank: שמעון בן יוחנן הכהן, אשר בדורו נבדק הבית ובימיו היכל, אשר בדורו נכרה מקוה אשיח[5]) (בם) [כים] בהמונו (ב"ס נוי' נא ב).

---

1) אין לו חבר במשקלי השמות, וזולתי בשלמים לְבֵנָה. ואולי צִחֶה (כן ריב"ג ורד"ק). — ובמקור מלה זו ופרושה המדיק הנה אונק' תרגם אותו בכל מקום קרבן. וחכמי הלשון הקדמונ' פרשוהו משרש אֵשׁ, ור"ל דבר הנאכל באש. מנחם: אש מתחלק לששה מחלקות וכו' אשה ריח ניחוח. וכן ריב"ג הביאו בערך אֵשׁ. רש"י: אשה לשון אש והיא הקטרת איברים שעל האש (שמות כט יח). ראב"ע: אשה תואר מגזרת אש. ע"כ. רד"ק: אשה בפלס צחה צמא מן צחה והוא תואר לקרבן על שם שהוא כלה באש (ספר השרשים). ואולם החדשים מפקפקים בדבר. וטשטין ולגרד סברים כי מקור מלה זו הוא שרש אנש, במשמעת ידידות, ור"ל דבר המרצה את האלהות. שטדה סובר כמו הקדמונים שנגזר מן אש. ברט (NB § 237) מפקפק אם ה הסופית היא סי' המשק' או אולי מהשרש. קניג אינו מכריע. עכ"פ הכל מסכי' כי אִשֶּׁה בא מן אִשֵּׁי הקדום, והוא אחד מהשמות היותר קדומים בלשון. — [1]) סובר ברט כי אִשֵּׁי אינו סמי' רבים כי אם סמי' יחיד וכמו שְׂדֵה מן שדה, שְׂדֵי כמו"כ יחיד מן שָׂדַי, כן אֵשֵׁה מן אִשֶּׁה, ואשי לפי דעתו מן אִשַׁי, מפני שמ"ר אִשִּׁים אין (NB § 230). אבל במשנה: וכליל לָאִשִּׁים.

2) כמו אשתי מן אִשָּׁה. — 3) כך הכתיב במלה אחת, ומנויה מלה זו במסורה בין המלין „דכתיבין חד מלה וקריין תרי מילין" (ס"ג דהי"א כו). אך י"ס, כי זה משקל אחר להשם אֵשׁ. וכן תרגום הסורי, ועי' אֶשְׁתָּם.

4) משק' אולי מן שׁוּחַ, משקל אָפוּל. דומה שׁוּחָה שיחה בעבר', עי' במקומם. וכן באר' שוות ובסור' שחא, במשמ' בור. — 5) כך הנוסח' בגוף הכ"י אָשִׁיחַ בם

***אַשּׁוּחַ**[1], ב"ז, מ"ר אַשּׁוּחִים, — אילן גדול ירוק תמיד ומוציא שרף, Tanne; sapin; fir(tree): השתמשו בו בהעתונים, ומשתמשים בו המדברים עברית בארץ ישראל.

אֲשׁוּיָה, ע' אַשְׁיָה.

***אַשְׁוִיָה**[2], -וָה, ב"נ, מ"ר -יוֹת, — כעין גלגל של עץ, יכרכו עליו חוטים, במכונת אריגה, הטויה, הרקום וכדומה, Spule; bobine; spool: הנוגע בצמר שעל האימה באשויה[1] (כלי' כא א). הנוגע בצמר שעל גבי האשווה ובטווי שעל גבי הפלך (תוספתא כלים ב"ב א ו).

אֱשׁוּן[2], אי' — אֶשׁוּן, החשך, הזקו ועצמתו ושחרותו, Tiefe der Finsterniss; profondeur de l'obscurité; deep darkness: מקלל אביו ואמו ידעך נרו בֶּאֱשׁוּן[3] חשך (משלי כ כ). — ואמר

בהמונו, והם דברים בלי טעם. וכבר העיר שֶׁכטר (WBS, SchT, וכמו"כ ב"ם שו"ט, Sch. JQR X,206) כי מנוסחה היונית נראה כי בפסוק זה נזכר הים, ובמקום אשיח כתוב בקצת נוסח' יונ' המלה λάκκος ר"ל אגם, ולכן הגיה שכטר כים במקום בם, ופרש אשיח מלשון שוחה שיחה בעבר' וארם', במשמ' אגם, מקוה מים. והעיר Prof. Beavan, כי יש דמיון למלה זו במצבת מישע מלך מואב. שורה ט: ואבן. את. בעלמען. ואעש. בה. את. ה אשוח. ואב[ן] את קריתן. ובשורה כג: ואנך. בנתי בת. מלך. ואנך. עשתי. כלאי. האשו[ח למ]ין בקר[ב] הקר, — וכבר פרשו החכמים אשוח זה במשמ' ברכת מים, והסכימו עתה כל מפרשי בן סירא, פטרס, סמנד ואחרים, שזו היא גם משמ' המלה אשיח של ב"ם. ובאמת, אין ספק שאשיח בם היא הגהת המעתיק הקדו' של הכ"י, שנעלם ממנו משמע' המלי' אשוח כים, ולכן תקן אשיח בם, עפ"י הכתוב אשיחה בנפלאותיך. וזו המלה שיצאה לאור עולם עתה בהקלפים שהיו טמונים בהגניזה עכ"פ מאות בשנים, מעידה על אבן מישע שנמצאה לפני כשלשים שנה ושמלה זו כתובה שם, שאיננה מזיפת, ואבן מישע מצדה מעידה על הכ"י של בן סירא של הגניזה שאינה מעשה ידי מתרגם מאוחר, שעכ"פ לא ראה את אבן מישע, ואיך עלה בדעתו להשתמש במלה אשוח שלא היתה נהוגה בלשון בזמנו.

[1]) משק' פַּעּוּל תַּפּוּחַ. ואולי אָשׁוּת, משק' אָפּוּל, משרש שות. בארמ' אשוחא: בארזי ואשוחי (שבת קנז.). ופרש ר"ח שם ארזים וברושים. והביא פרוש זה גם הערוך, והוסיף וז"ל: פ"א עץ הוא והוא נקרא בל"ע שות ומהם עושים תרני הספינות הטובות והוא כמין ארז אלא שיאריך עצו יותר מן הארז והוא יותר סובל מהארז. ע"כ, בנוסחה המדיקה של כ"י ל"ד ו"ו וה"ב שהביא הערוך השלם. ולא נתברר לי מאין שאב הערוך פרוש זה, עכ"פ הוא העקר, כי באמת השם שוּחa), שהביאו כבר Dozy, נהוג בלשון ערבי' ההמונית בסוריה וארץ ישראל להאילן הרשום בפנים.

[2]) כך הכתיב והנקוד של מלה זו בגוף פרוש הערבי של הרמב"ם, מהד' דרנבורג. וכן צ"ד אשוְיא, ומקור המלה לא נתבררה.— [1]) בנוסח' בכ"י ברלין אשויה, במשנ' עם גוף פרוש הרמבם בערב' אשוייה, רה"ג בפרושו אושיא, ועוד הזכיר גרסה שוה, ערוך אשויא, ובקצת נוסח' אישוה, ופרש רה"ג מלה זו: אורנסאי בלשון רבנן בגמרא, ואמר כי יש מוציאים מלה זו מן תרגום והשפיל גאותו עם ארובת ידו (שתרגם יונתן אשוית ידיה), ומן תרגום ועל בגדים תבולים, ומן תרגום יצועי עלה. ע"כ. וכן הערוך הביא הדברים האלה ולועז קונוקלא. והרמב"ם פרש וז"ל: ואשויה אלכ'לאל אלד'י עליה אלגזל אלד'י ירקם בה והו איצ' מתצל באלתו'כ. ותרגומו בעברית: הכוש אשר עליו המטוה אשר ירקמו בו והוא מתובר בבגד.— ויש בסור' שתי מלים דומות לזו, שוותא, הוא הקורה שעליו יכרכו הארג, ושוויתא, הוא כלי לכרוך החוטים על הפקעת.

[2]) לפי דעת הקדמונים כמו אישון, ולפי דעת קצת החכמים מן שרש אשן במשמ' קשה. ולפי דעת אחרי' דומה לעשן, או אתון, בארמ': אתון חשוכא.— [3]) כך הכתיב והקריא, ונמסר במסורה יתיר יוד. ריב"ג (ערך איב): באישון לילה ואפלה חשכת לילה וכו' וכבר חסרו י' אישון מן באשון חשך להקל והמירו בו החולם כשורק. רש"י פרש: בהנשף ובהשחיר החשך. ראב"ע: באישון חשך כפול. ע"כ, ור"ל שאישון נרדף עם חשך. רד"ק שרש איש: באישון לילה ואפלה שפרושו בשחרות הלילה, וכן במשקל אחר בנפול עין הפעל בֶּאֱשׁוּן חשך. וא"ר שלמה מנורצי במ"ש וז"ל: באשון קרי ומה שכתב רד"ק בשרשים שרש איש שנפל במלה זו עין הפעל ר"ל בקריא כי הכתיב ביוד כמו באישון לילה ואפלה סימן ז ובדפוס נאפולי כתוב באשון חסר יוד ובחולם השין והוא טעות. ע"כ. והנה, יש מפקפקים אם כך באמת היה הקריא הנהוג אז, ונולד שנוי זה בפי העם, או זה היה קריא מלאכותי של הסופרים ששנו בכונה במקום הזה מפני שהיה קשה עליהם המליצה אישון חשך, שפרושו היה אצלם, לפי פרושם אולי אישון לילה, חשך החשך, ולכן קראו אשון במקום אישון וחשבו באמת שהכונה פה היתה אחרת באמת אולי קשי וחזק כמו אשן בארם'. ואפשר שבאמת לא שמשה היוד שאחרי האלף אלא לסימן הנקוד של ״ כמו שהיה נהוג הרבה בהכתיב בזמן המשנה, וקצת החדשים מפרשים כמו הקדמונים מלשון חזק וקושי, וקצתם אומרים כי זה פשוט התקצרות מחשם אישון, וב' יקב(B.Jacob, ZAW, XVII, 92) מפרש עפ"י לשון ארמית וסורית של ארץ ישראל, אשון עת וזמן, ור"ל בשעה של חשך.

a) شُوح

ר"י הלוי: ופשט עדיים ילבש כל לבבות אֲשׁוּן חשך רשום מבלואי שק חגוריה (זאת התלאה). — ואמר ר"י אלחריזי: יליד ליל אֱשׁוּן חשך ישופו וכור המאפל שבע צרפו (תחכמוני ז). בֶּאֱשׁוּן הוא הליל, אל נגה הירת, לבש בגדי מלחמתו זה גבור החיל (יל"ג, מלחמות דוד בפלשתים ב). — וכו': ומהאש עשנו ומהעב חשכתו ואשונו (בן המלך והנזיר ה). — ובמשמעת חשך חשך חזק, והשתמשו בו הסופרים הרבה: דרך יער בָּאֱשׁוּן חשך (ח' מפו עיט צבוע ב יד). באשון ליל נצח (יל"ג, אם מככה).

***אָשׁוֹן**[1], ת"ז, לנק' אֲשׁוֹנָה, מ"ר אֲשׁוֹנִים, -שׁוֹנוֹת, — קשה, לא חלק, לא נגמש, **stif; rigide; steif:** משמוש העור ביד אם הוא רך או אשון (ערוך, ערך גמתא). שרוחצין הבגד ומתיבש בשמש או ברוח עומד אשון פירוש קשה ורוצה לרככו נותן הבגד לתוך ידו ומוליך ומביא ידיו עד שיעשה הבגד כמו קפולים קטנים כמין קמטים (שם ערך כסכס).

אַשּׁוּר, עי' אַשֻּׁר.

***אִשּׁוּר**, ש"ז, מ"ר אִשּׁוּרִים, — א) שה"פ מן אִשֵּׁר, במשמעת קיום, **confirmation ; Bestätitung**

אם היה אישור הדיינין הרי זה יחזיר (ירוש' ב"מ ב ח.). — ב) שה"פ, אמירת אשריך, אשרי פלוני: בעשרה לשונות של שבח נאמר ספר תילים באישור בניצוח בניגון, וכו' (ירוש. סכה ג נד.). האשור הזה הוא על היודעים לכוין המבוקש במצות תרועה (מלמד התלמ' נצבים). ענוי נפש שור, עון בלי תשור, עורכי שוע בישה', ענם באמת ואשור (מוסף יוה"כ, לפה בכת). — ג) תהלה ושבח ופאר, **glory ; louange ; Ruhm:** אישורך הוא הודך הוא (מד"ר שה"ש, כרם היס). — ד) כתב חתום מהמלכות וכדומה לאשר ולקים איזו זכות והנחה: אעפ"י שלשנים קדמוניות עברו חלפו למו אישורים וקיומים ליושבים בה וכו' ונתנו לו החזקה באישורים וקיומים הנצרכים, (פסקי ריקאנטי סתחרו' לג). — ה) במגנון חוקרי הקראים

---

[1] בארמ' אשון אשין: דלועין דאשוני (שבת קנה:). אשוני הוו צומת הגין רכיבי לא הוו צומת תגידין (חול' עו.). הא ברכיכי הא באשוני (נדר' מט י) וי"ג אשיני. — וכן בערב' חַשֻׁן a), בחלוף ח' — א.

---

a) خَشِن

כמו מִקְרֶה, **accident ; Accidens**: זהו אשור ראשון מאשורי ה' אלהיך ואשור שני כי הוא ראשון ואין מבלעדו ואשור שלישי כי הוא אחד כי הוא הכם לבב (ספר השכול כז). חכמי המחקר לא השיגו מן הגוף רק הגוף ומקריו וכו' יש מהם שקראום אשורים ויש מהם שקראום מקרים ויש מהם שקראו מקצתם מקרים וקצתם אשורים וההבדל שבין האשור ובין המקרה שהאשור אינו ענין שיבדל מעצם המאושר אלא קיומו עם אותו האשור אבל המקרה יסוד והגוף ישאר ומזה הצד הבדילו בין המקרה והאשור (ע"ח לר"א הקרהי, ד). ואין תוספת על נפש הדק כי אם אשור העסק (שם). ואין לנו דרך להודיע לאחרים נפשו ואשורו אלא בדבור לשוננו (שם ע). לפי זאת הדעת צריך להיות, לכלם אשור אחד (הוא ג"ע, עמאת החיים ט).

***אַשּׁוּרִי**, ת"ז, לנק' אַשּׁוּרִית, — א) מארץ אשור מעם אשור: — ב) בפרט, כתב אשורי כתב המרבע של הלשון העברית: בחרו להם (היהודים) כתב אשורי ולשון עברי ולמה נקרא שמו אשורי שהוא מאושר בכתבו אמר ר' לוי על שש שעלה בידם מאשור (ירוש' מגי' א עא ב). — ואשורית: והלועז ששמע אשורית יצא (מגי' ב א). שתהא כתובה אשורית על הספר ובדיו (שם ב). בתחילה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמי ביררו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש (סנהד' כא:).

***אֲשׁוּת**[1], אֱישׁוּת, ש"נ, — בריה קטנה הולכת על ארבע, חיה במחלות האדמה, ועיניה קטנות מאד ואינה רואה כמעט אור היום, **taupe ; Maulwurf ; mole:** צדין את האישות[2] ואת העכברים משדה

---

[1] בארמ' אֲשׁוּתָא: וילא וכחא וחלטיתא וחמטא וְאֲשׁוּתָא (ת"א ויקרא יא ל). — [2] כך גרסת הנוסח' וגרסת הערוך אשות. ואמרו שם בגמ' ירוש' אישות זו חולדה. וצריך לומר כי מזמן המשנה ועד זמן גמר' ירוש' נתחלפה משמעת השם חולדה, כי מצודת האישות טהורה ושל חולדה טמאה (כלי' יה ו). ובבלי שם: מאי אישות א"ר יהודה בריה שאין לה עינים אמר רבא בר ישמעאל ואיתימא רב יימר בר שלמיא מאי קרא כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש. ואמר רבי תנחום ירוש': קיל פיה אנה חיואן יפסד אלזראעאת והו עדים אלעינין והדי הוא אלכ'לד והוא צנף מן אצנאף אלפאר, ע"כ, ור"ל אומרים שהוא בע"ח מפסיד הזרעים ואין בו

האילן (מו"ק ח ד). מצודת האישות[1]) טהורה (כליס כא ג). כאישות זו שאינה מספקת לראות שמש עד שהיא חוזרת לעפר (מד"ר כרא' נא). הם שני הבריות הניפול והאישות (אבן בחן, עטר' לבי נרץ, קיא). והאישות יראה בחשך (תגמ' הנפש יג.).

אֶשׁוּת, ש"נ, — טבע האֵש: החלק הראשון מן החומר קבל צורת האש ואין לזו הצורה שם מיוחד רק אשות (רוח חן ז).

אִשּׁוּת, ש"נ, — מה שנוגע להאשה, מה שנוגע לעניני נשואים: הלכות אישות (הרמב"ם וטור וש"ע א"ע). ישראל שבא על הכותית דרך אישות או ישראלית שנבעלה לעכו"ם דרך אישות (רמב"ם אסו"ב יב א). — והשתמשו הסופרים החדשים במלה זו במשמעת טבע האשה וטיבה ותכונתה: האשות שבאשה. אין לאשה זו שום אשות.

אִשִׁי, ת"ז, לנק' אִשִׁית, מ"ר אִשִׁיִם, אִשִׁיּוֹת, — מטבע האֵש: ומתי ראינו גשם אשי ואוירי נכנסים בחומר הצמח והחי (ר"י א"ת, כוזרי ה יד). כשיתילד בארץ או במים דברים אויריים או אשיים יעלו מיד אל מקום האויר והאש (ר"ש א"ת, יקוו המים כ). ואם תענש ביסורין היהיו אותם היסורין שריפת אש ממש באש המרי מיסוד האש היסודי או להבה אשיית (תגמ' הנפ' כ א). אם תעגיל עגולה אשית ותכנים העקרב בתוכה (אגר' התבו', ר"י לטיף). האש שיחמם העץ מעט מעט עד שיתן בו האיכיות המיוחדות אל הצורה האשיית (רא' דעת, אלבילא קמה:). וקצתו (שלהאויר) חם ויבש לובש צורה אשיית מצד קורבתו אל הגלגל ותנועתו (אור עמים, ספורנו א). החם האשי המופלג (קאנון אבן סינא, א א ד כ). צורת האש בגשם הנשרף נמשך לחדוש החום האשיי בו (רלב"ג מלחמ' ה ג כ). והיסוד האשי המלאכותי (מקור חיים לרשב"ג, כ). לפי שהריאה היא מקור האויר הקיטורי האשיי (תרגום לר"י ישראלי, פרוש יצי', קונט' המסורה דוקס). שהמתלהב באחד מחלקיו יקרא אשיי ולא אש (ספר השמים לר"א אירירו ד יב). כל בעל חיים יחיה בחמימות האשיי שהיא מרכבת הנפש והאשיי במה שהיא אש היא יוקדת תמיד ולא תכבה (לידה לדרך א ג א). ואמנם השדים וכו' גופם מיסוד האש וכו' ולהיותם מחלק האשיי והאוירי יטוסו באויר העולם (מנח' קנא' לר"י מפיסא, מח=מט). כי חלקי האש אין להם תכלית מקיף מחוץ אלא חלקים אחרים אשיים או אוויריים (העקרים ב יח). אלא יקראום אשיים ואויריים (אילם ליש"ר מקנדיה, כתב זרת ג). — ולנק': וזהו דין אש שיוצא הדם לחוץ ופניו אשיות (תולדות יצחק לר"י קארו, ברא'ית).

אָשְׁיָה[1]), אֻשְׁיָה, ש"נ, מ"ר אָשְׁיוֹת, אשיותיו, יסוד, עמוד, הלק התחתון של קיר החומה, Basis; base: הריעו עליה (על בבל) סביב נתנה ידה נפלו אָשְׁוֹיתֶיהָ[2]) נהרסו חומותיה (ירמ' נ יה). — ואמר המליץ: וכאשר נגמרה עצתי והסכמתי לחברו תקנתי אשיותיו והצעתי מכונותיו (הקד' חו"ה).

אִשִׁיּוּת, ש"נ, — טבע האש: מלא הגלגל כלו אש אך כל מה שירד היה יותר עב אשיות ויותר קר (ר"י א"ת, כוזרי ה ד). והאשיות שוה בנערים ובבחורים והאויריות והמימיות בנערים יותר (קאנון א א, במזג הסנים). העצר החום הטבעי והשתנותו אל האשיות (שם אב ב יז). ואכזריות והחריצות ואשיות המדות (שם א ב ב ג).

אֲשִׁימָא[3]), ־מָה, — שם אלהות אנשי חמת, Gottheit der Hamathäer; divinité hamatéene; divinity of Hamath: ויהיו עושים גוי גוי אלהיו

עינים והוא התלד והוא מין ממיני העכבר. והנה מאמרם עכברים בלשון רבים נראה כי גם אישות היא רבים, וכ"נ מרש"י פה שאמר: שמפסידין בו, בל"ר. ומזה יהיה ראיה לדעת קצת המדקדקים שאמרו כי מ"ר מן פְּעֻת וּפַעֻת הוא גם פְּעוּת פַּעוּת. אך מלשון הירוש' אישות זו חולדה נראה שהשבו שהוא יחיד.— [1]) כך גם במש' עם גוף פרו' הערבי להרמב"ם, מהד' דרנבורג. ואמר הרמב"ם שם: אישות נוע מן אלגרדאן, ובעבר': אישות מין עכבר.

[1]) משק' חָכְמָה, אלף בחטף קמץ, ועי' הערה שלקמן. באשור' אשית, בארמית אשיתא, וסוברים החכמים כי שרשו אשה, דומה לשרש אשש. ובערבית אָשִׁיָה a), משמש במשמעת הלק התחתון של הכותל וכמו"כ עמוד. אבל ככר העיר ס' פרנקל (Aram, Lehnw.) כי מלה זו שאולה מארמית. וכמו"כ מספקפק פרנקל בהשם אש b) והפעל אשש c) בערב' ותושד אותם שהם שאולים. — [2]) כך הכתיב, והקריא אָשְׁיוֹתֶיהָ. ואמר ר"ש מנורצי ויש ספרים שהאלף בפתח ורד"ק כתב בפרוש ובשרשים שהאלף בקמץ חטף בפלס ארהותיה.

[3]) לא נתברר היטב מקור השם ומהות האלהות וצורתו. הכמי התלמוד (סנהד' סג:) אמרו: ומאי ניהו

---

a) آشِيَة b) إِس c) اشش

וכו' ואנשי כות עָשו את נרגל ואנשי חמת עשו את אֲשִׁימָא (מ"ב יז ל):

א. אָשִׁישׁ[1]), ש"ז, מ"ר אֲשִׁישִׁים, סמי' אֲשִׁישֵׁי, — א) כעין עֻגָה עשויה ספרות דבוקים יחדיו, מענבים וכדו', **Kuchen v. zusammengepressten Früchten, gateau des fruits; cakes of grapes, etc.**: והם (בני ישראל) פנים אל אלהים אחרים ואהבי אֲשִׁישֵׁי[2]) ענבים (הושע ג א). לכן ייליל מואב למואב כלה ייליל לַאֲשִׁישֵׁי[3]) קיר חרשת תהגו אך נכאים (ישע' יו ז). — ועשויה מעדשים וכדומה ברבש: (הנודר) מן העדשים אסור ב א ש י ש י ם[4]) ור' יוסי מתיר מן האשישים מותר בעדשים (נדר' ו י).

ב. אָשִׁישׁ[5]), ש"ז, מ"ר אֲשִׁישִׁים, — יסוד, כמו אֻשִּׁיָּה: המות דופק יום יום על פתחי שעריו גם כי יאטים אזנו משמוע, גם א ש י ש י בתי נפשי יהגו אך נכאים (שבילי עולם, הקדמה).

ברחא קרחא, ר"ל תיש קרח. וכן בירוש' (ע"ז ג מב ד) א ש י מ א אמרא.

[1]) מקור השם לא נתברר.

[2]) רסע"ג (ישעי' יו ז) תרגם: קנאני אלכ'מר, ר"ל קנקני יין, והוא מלשון א ש י ש א בארמית, עי' הערה לאשישה ב'. וכן בן בלעם. מנחם: ענין גביעי יין המה. ריב"ג: והיא מזרק ובאמר ואשישי הסתר והשיעור ואשישי יין ענבים. רש"י הביא דברי מנחם. וכן גם רד"ק: אשישי ענבים פירוש אשישות מלאות יין ענבים. — ואולם החדשים פרשו לפי מה שנשמע ברור מצרוף שתי המלים האלה אשישי ענבים, שזה כעין עגה עשויה מענבים בעצמם. וכן ברור הדבר משמוש מלה זו בהמשנ'. — [3]) ת"י: על אנש כרב תוקפיה. ריב"ג: הא ש י ש י ם הם היסודות והאשיות ורמזו בה הנה אל האנשים הגבורים החזקים אנשי החיל והעוז והמלכות שהם יסוד המלכות ועמודיה. ע"כ. רש"י: אשישי קיר חרשת אל חומו' קיר חרשת ואשישי כמו נפלו אשיותיה. ע"כ. וסמכו כלם על שמוש שרש אשש בערבי' ועברי'. וכן פרש הרד"ק בתחלה, אבל בסוף כבר העיר כי יש לפרש אשישי זה כמו אשישי ענבים וכו' כענין שנאמר כי שדמות חשבון אומלל גפן שקמה, ע"כ. ולזה הסכימו כל המפרשים החדשים, כי היתה קיר חרשת מפרסמת ב א ש י ש י ה והיתה אולי עושה בהם מסחר גדול. — [4]) ובנדרים הלכו אחר לשון ב"א ומזה ראיה שכך קראו בארץ ישראל בזמן ההוא לעדשים מטגנים. ואמרו על זה בירושלמי: רבי יסא אזל לגבי רבי יוסי ואפיק קומוי טופחין מקליין ושחיגון ומגבלן בדבש ומטוגן אמר ליה אילין אינון: א ש י ש י ן שאמרו חכמים (נדר' ז מ א).

[5]) משרש אשש, עפ"י פרוש הקדמונ' לאשישי קיר חרשת, עי' הערה למעלה.

ג. אָשִׁישׁ[1]), מ"ר אֲשִׁישִׁים — גביעים של זכוכית: מראה בזק תוך א ש י ש י ם (חד"ס, שש"ק, על חנות כנו').

א. אֲשִׁישָׁה[2]), ש"נ, מ"ר אֲשִׁישׁוֹת, — א) כמו א. אָשִׁישׁ. עֻגָה עשויה ספרות: ויחלק לכל העם לכל המון ישראל למאיש ועד אשה לאיש חלת לחם אחד ואשפר אחד וַאֲשִׁישָׁה[3]) אחת (ש"ב ו יט). סמכוני בָּאֲשִׁישׁוֹת[4]) רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני (שה"ש ב ה). אני היום סמכוני ב א ש י ש ו ת (כילה כא .). — ואמר המשורר: ואם אין סמוך על לבבי בתפוח ורפד ב א ש י ש ה (רשב"ג, שירי שלמה ל). — וגם מקמח מטגן בשמן וכדומה: וחלות משרת ו א ש י ש ה (מכילתא כות י). לחם עוני פרט לחלוט ו א ש י ש ה (ספרי ראה קל, פסח' לו:). א ש י ש ו ת ועשו אותן עוגות (מד"ר תהל' כג). וטוב לכתחלה שלא לעשות המצה רחבה יתר מדי דהוי כ א ש י ש ה (רמ"א שו"ע או"ח תנד א).

ב. אֲשִׁישָׁה[5]), בקבוק, בפרט מזכוכית, **gläs. Flasche, bouteille en verre; glass bottle**: לא ידחוק אדם מוכין שרויין בפי א ש י ש א שמא יבוא לידי סחיטה כ"ת שבת קמא.). היתה (בהמתו) טעונה כלי זכוכית ו א ש י ש ו ת (שם קנד:). כובא כלי היא כגון א ש י ש ה וכיוצא בה (הוא, ע"ז ל.). — ואמר המשורר: א ש י ש ו ת מבלי יין כבדות והן חרס ככל חרסי האדמה ויקלו בעת יהיו מלאים כמו תקל גויה בנשמה

---

[1]) בארמ' אשישא, ועפ"י פרוש הקדמונים לאשישי ענבים.

[2]) עי' הערה לערך אשיש. — [3]) רב חנן בר אבא פרש בדרך דרש אחד מששה באיפה. אך שמואל תרגם: גרבא דחמרא (פסח' לו:). — [4]) הקדמונ' פרשו אשישות זו כמו אשישה ב. וכבר הבאתי בהערה לערך אשיש דברי מנחם בן סרוק וריב"ג. וכן ראב"ע: באשישות כלי זכוכית מלאות יין וכן רד"ק: סמכוני ב א ש י ש ו ת אשישות מלאות יין. רק רש"י פרש סמכוני עתה במדת החולים באשישי ענבים או ב א ש י ש ו ת [illegible]קיה. וכן פרשו כל ההדשים שהכונה פה היא לאשי[illegible] ענבים וכדומה. ועי' הערה ל א ש י ש ה שלקמן.

[5]) כמו עששית. בארמ' אשישא: לא ליהדוק איניש אודרא בפומא ד א ש י ש א (כך גרס' הערוך, וכן אלפסי, ובנוסח' שישא) דילמא אתי לידי סחיטה (שבת קמא.). והנה כאן אין ס פ ק שהכונה היא לכלי שפיה צר, כי זו עדות של מסיח לפי תמו, הואיל ורבא אמר זה ל ה ל כ ה עפ"י דרך שמוש הדבור אז. וכן: רב אשי נסביה לבריה ותליא ליה א ש י ש א דמישחא (ב"ב קמד.). ועפי"ז פרש שמואל גם אשישה שבמקרא כך, וכן רוב המפרשים הקדמונים. עי' הערה לערך אשיש ב.

(ר"י הלוי, חידות?). — ומצוי הרבה השמוש בשם זה בספרות: אסור לדחוק מטלית או מוך וכיוצא בהן בפי האשישה וכיוצא בה כדי לסתמה שמא יבא לידי סחיטה (רמב"ם שבת כב טו). וכלי שתיה כגון אשישות וכוסות (הות, סוכה ו ה). ראוי שיהיה לו בכל עת שיישן אשישה משמן שקדים מתוקים (ר"י חריזי, תרג' מוסר הקבורה, לגלינוס). וראוי שיוקח השמן בשלמותו באשישה רחבה וכו' אלא אחר שינוה באשישה במקום שלא ימצאהו השמש (קאנון א ב, ב כתן א). ברך ראובן לשמעון בקול גדול על ששלה לו אשישה יין טוב (רלב"ג משלי כ ז). בשלש אשישות וזכוכיות (מקור חיים לרשב"ג ד). יקח אשישת זכוכית ויכנים בו (בה) הדד כלו ויכנים האשישה במים חמין (מאיר אלדבי, ש"א ד). התהפכות ניצוץ האשישה וכו' מפני שהאשישה גשם מלוטש ספירי (ספר המראים לאקלידוס, כ"י פריז, Monats 9335). ואור היוצא מן המים הוא שממלאים אשישה זכה מזכוכית מים ומשימין אותה לנוכח השמש (אבודרהם תפי' מול"ש). כלי עץ שמשימין בו צלוחיות ואשישות ואוכלין ומשקין (תפא' ישר' כלי' כב א). — ומשל: אין רכיל מהאשישה ממה שבתוכה (מאיר אלדבי, ש"את).

אֶשֶׁךְ[1]), בהפ' אָשֶׁךְ, מ"ר אֲשָׁכִים, — ביצי הזכר, גוף בשרי בצורת זית, המפריש הזרע בגוף הזכר, Hode; testicule; testicle: או גרב או ילפת או מרוח אָשֶׁךְ (ויקרא כא כ). רבי ישמעאל אומר כל שנמרחו אשכיו (בכור' ז ה). מי שנמרחו אשכיו (ריב"ק בשם ספר רפואות). ולמה בלתי אשכים לא יצמח שער זקן (בא' הרא"בע). נתיחד לאשכים ולשדיים זולתי שאר האברים (פרקי משה א). ולפעמים יתארכו האשכים (קאנון ג יד ד ב). ויש עופות שאשכיהם בפנים והם בהבור מועט ויש שאשכיהם בחוץ (בע' הבמ' לאבי הרלב"ג ב א). כאשר יהפך זנבו כמו ארז ישורגו אשכיו להוליד מחומו (ר"מ אלבין, איוב מ יז). — ב) *אַשְׁכֵי הַשּׁוּעָל[2]), — שם עשב, Satyrium album: וכן העשב הנקרא אשכי השועל אם ישתה בחלב וכו' (ראב"ע, ספר הנסיונות ו י). — ג) *אַשְׁכֵי הַכֶּלֶב[1]), — עשב, (Orchis Morio L): וגם שרש העשב הנקרא אשכי הכלב (קאנון ג ב א כו).

*אשכן, מאשכן.
*ביצה, ביצים.
*זבן.
*כים.
מרח, מרוח אשך.
*קיין.
ועי' הזלדה.

*__אֹשֶׁךְ__[2]), ש"ז, — מהירות, זריזות, Behendigkeit, Schnelligkeit; agilité, rapidité; -lity, dity: ותזדוג עם בֹּשֶׁךְ, אֹשֶׁךְ בֹּשֶׁךְ, אָשְׁכֵי בָשְׁכֵי, המהירות והזריזות שלי: האומר גד גדי וסנוק לא אושכי[3]) בושכי יש בו משום דרכי האמורי (שבת סז:).

---

¹) באשור' נמצאה מלה אִשְׁכ או אֶשְׁכ, שה־"א סברים כי הוא אשך שלנו, וכן באתאפ' אסכת, בערב' אִשְׁךְ a), צדי הרחם, וי"א צדי השת. — ²) על שם השרשים שדומים קצת בצורתן לאשכי שועל, בארמ' אשכי תעלה: (הכף). והביא זה ריב"ק בשם כתב אלטיב (ר"ל ספר רפואות) באלסוריאני. וכמו"כ ריב"נ: וקורין בארמית צמח שדומה לביצי השועל אשכי דתעלי (הברפיס אבכ). וכמו"ב בערבי' ח'צי אלת'עלב a). — ¹) על שם צורת השרשים שהם דומים לאשכים, בסור' אשכי כלבא, וכמו"כ בערב' ח'צי אלכלב b).

²) בערב' וַשְׁכ, וֻשְׁכ, וִשַׁאכ c) מהירות וזריזות. — ³) כך בערוך. בנוסח' שלנו אשכי ובושכי, ובקצת כ"י וצינוק לא אושקי ובושקי, ובקצתם אשבי ובשבי. והנה כל דברי הנַחַשׁ שהובאו כאן בגמרה וכמו"כ בתוספתא שבת ח, שיש בהם או שאין בהם משום דרכי אמורי, כלם הם בעברית צחה, ולא עוד אלא שהם טבועים בחותם של עתיקות, ואין ספק בדבר, כי כלם הם דבורים שהיו רגילים בפי העם מאז ומקדם לנחש ולסימן טוב, ולכן נשמרו בעבריותם ובעתיקותם, והם אוצר יקר מלשון העברים ואמונותיהם ההמוניות בזמן הקדום. ולכן אין ספק בדבר, כי גם דברי הנחש הזה הם כמו כן בעברית טהורה, ואושכי ובושכי הן יחס הקנין כמו גד גדי שלפניהם, ור"ל האושך והבושך שלי. ופרש רבנו נתן נחש זה בערך גד וז"ל: החמל מזלי כלומר התגבר מזלי וסינוק לא אל תייגע כמו נדי מסנקן (פסח' נ:). אושכי ובושכי שיכול בשיכול כלום' בכח בכל יכולת. ע"כ. והעיר רשד"ל בהפלאה שבערכין וז"ל כ"ה בכ"י והמדפים

a) إشك

a) خصى الثعلب b) خصي الكلب c) وُشْك وَشْك وِشاك

א אֶשְׁכֹּל[1], ־כּוֹל, ש״ז, מ״ר אֶשְׁכּוֹלוֹת. — **א)** גרגרי ענבים, תמרים וכדומה מחֻברים על שבט דרך גדולם, Traube ; grappe ; cluster : ויכרתו (המרגלים העברים) משם זמורה וְאֶשְׁכּוֹל ענבים אחד וישאהו במוט בשנים (במדב׳ יג כג). אללי לי כי הייתי כאספי קיץ כעללת בציר אין אֶשְׁכּוֹל לאכל בכורה אותה נפשי (מיכה ז א). כאשר ימצא התירוש בָּאֶשְׁכּוֹל ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו (ישע׳ סה ח). אֶשְׁכֹּל הכפר דודי לי בכרמי עין גדי (שה״ש א יד). באשכול שאבור לי מגרגר ואוכל (מעשר׳ ב ו). סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדרה אבל לא לתוך הקערה (שבת קמד:). — ומ״ר : זאת קומתך דמתה לתמר ושדיך לְאַשְׁכֹּלוֹת (שה״ש ז ח). מגפן סדם גפנם ומשדמת עמרה ענבמו ענבי רוש אַשְׁכְּלֹת מררת למו (דבר׳ לב לב). כְּאַשְׁכְּלוֹת הגפן (שה״ש ז ט). בשני אשכולות אלו (מעשרות ב ו). הסיג של אשכולות (תוספתא עוקצין יא ב). — וכנוי : ובגפן שלשה שריגם וכו׳ הבשילו אַשְׁכְּלֹתֶיהָ ענבים (בראש׳ מ י). ועי׳ גפן. — ואמר המליץ : נתלה עולם בידו כאשכול (רשב״ג, מלכותך). הנה מי ראש מימי וגם מרור אשכולי (הות, סליח׳, סמח״ל). כבה יקוד לבי במי אֶשְׁכּוֹל ומלא לי כפור (רמב״ע, תרשיש ב). — ומשל : יבקשו רחמים האשכולות[1] על העלים שאלמלא העלים לא יכלו האשכולות להתקים (חול׳ צב.). — **ב)** *אֶשְׁכּוֹל של ביצים, — קבוץ הביצים המאורעות ודבוקות יחד בגוף בע״ח, Eierstock; ovaire; ovary : (האוכל) מן האשכול של ביצים מן הקורקובן וכו׳ (ביצה ז.). ביצה מעורה היא באשכול (תוספות תמו׳ לא.).

ב.* אֶשְׁכֹּל[2], מ״ר אֶשְׁכְּלוֹת, — כנוי לאיש בקי בכל החכמות והמדעים : משמת יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלם בטלו האשכולות (סוט׳ ט ט). כל האשכולות שעמדו להן לישראל משמת משה ועד שעמד יוסף בן יועזר איש צרידה ויוסף בן יוחנן איש ירושלם אי אפשי ליתן בהם דופי (תוספתא ב״ק ח יג). — ויחיד : ולא עמד אשכול

הראשון טעה וכתב בלא יכולת וכל הבאים אחריו הדפי, בכה בלי יכולת. והנה פרוש זה של הערוך מעיד על עצמו שהוא קדום ובא לו לר״נ בקבלה. ודבר ברור הוא שזה היה נחש שהיו אנשים נוהגים לאמר כשהיו מתחילים עבודה ומלאכה וכדומה, לסגולה שלא ייעפו וילאו. ואת שתי המלים אושכי ובושכי פרש ר״נ שיכול בשיכול, כלו׳ בכח, בכל יכולת, אבל לא גלה מקור משמעה זו, כמנהגו, וכמו במאמר זה בעצמו במלת סינוק, וזו ראיה שפרוש זה איננו סברת עצמו אלא קבלה. וגם רש״י הביא את דברי הערוך לחלק ראשון של הלחש, אך בשתי המלים אושכי ובושכי נטה רש״י מפרושו של הערוך, מפני שלא מצא לזה סמך בלשון, ויפרש אושכי ובושכי יום ולילה, אולי לפי מה שנראה בעיניו לפי הענין, או אולי באמת כדעת בעל עה״ש שסמך רש״י על מה שמצא בהוספתא: האומר יממיא ומציא. אבל הפרוש שקבל ר״נ הוא אמתי בכללו, גם בשתי המלים אושכי ובושכי, שהכונה בהן היא יכולת וכח, ומשמעתה בדיוק של המלה אושך היא מה שפרשתי בפנים, מהירות וזריזות, וזו המלה בעצמה משמשת במשמעה זו ממש בערב׳, כמובא בהערה שלפני זו. והמלה בושכי, בת זוגה של אושכי, גם היא מעידה על אמתות פרוש זה של אושכי, כי גם המלה בַּשַׁךְ a) משמשת בערב׳ במשמעת מהירות, ואמרים לאשה בַּשַׁכֵי אלידין, ר״ל קלת הידים, מהירה, וכן בַּשַׁכֵי אל עמ׳. קלה ומהירה בפעולה, ונאקה בַּשַׁכֵי, ר״ל נאקה מהירת הליכה. ועי׳ עוד ערך בשך. ושתי המלות הן מלות מזדוגות יחד, אַשֶׁךְ בַּשֶׁךְ, מפני החרוז ומפני משמעתן השוה, ונהוג זווג מלים כזה הרבה בלשון הערבית. ואפשר שהאלף שבמלת לא שלפני אושכי היא כפל מהאלף של אושכי ובמקום לא אושכי צריך להיות לאושכי ובושכי, ואולי יש לסנוק משמעה אחרת, עי׳ ערך סנק. עכ״פ הזדמנות שתי המלים הללו יחד, ששתיהן משמשות בלשון ערב׳ במשמעה אחת, מכונת ממש לפרושו המקבל של הערוך ונאותה מאד לפי הענין, היא עדות גמורה לאמתות הפרוש המדיק שקבעתי להן, ובזה הצלתי מאבדון שתי מלים עבריות קדומות, שלא שערו כל המפרשים וחוקרי המלים.

[1]) בארמ׳ אתכלא, ערבי׳ אִת׳כאל, ועת׳כאל b). והנה הקדמונ׳ שמו אשכל אפעל מן שכל, אעפ״י שלא מצאו טעם לדבר, ואולם החדשים מפקפקים וסברים כי אולי זה שם רבעי, והאלף איננה מהמשקל אלא מהשרש, וסמך לדבר מה שבערבית יש גם בעין ע׳תכאל מ״ר ע׳תאכאל (NB § 143). — [1]) בארמית : ליבעי רחמים איתכליא על עליא דאילמלא עליא לא מתקיימין איתכליא׳

[2]) רב שמואל סבר שזו מלה מרכבת, איש כל : מאי אשכולות אמר רב יהודה אמר שמואל איש שהכל בו. ואף שרוב חכמי זמננו דחו גזרה זו וקצתם הסכימו עם ר״ב מוספיא שסובר כי הוא השם אסקולא, וקצתם סברים שהיא המלה אשכול של גפן, ורק בדרך מליצה כנו בן את החכמים החשובים, אעפי״כ אין זה ברור.

---

a) بَشَكَ إِشْكَال وعِشْكَال

עד שעמד רבי עקיבא (ירוש׳ סוט׳ ט כד.).

אשכן,
— פע׳, *אִשְׁכֵּן, *מְאַשְׁכָּן, — בעל אֲשָׁכִים גדולים: המאושכן[1]) ובעל גבר (בכורות ז ה).

אַשְׁכְּנַז[2]),—א) שם עם נזכר בתורה בין בני גמר: ובני גמר אַשְׁכְּנַז וריפת ותגרמה (בראש׳ י ג). — ב) קראו היהודים כן לארץ גרמניה[3]), Deutschland : Allemagne; Germany : ובכל אספמיא ובכל קהלות ישראל שבארץ אשכנז[4]) כלם זכורים לאלף טובות (סדר רב עמרם, בחרית ה). בלשון אשכנז ובלשון כנען (רש״י דברים ג ט). אבל בארץ אשכנז נוהגין בו היתר (תוס׳, חולי׳ לג.). ובלשון אשכנז (תוס׳, ב״מ ענ:). בכל ארץ אשכנז (מחזור ויטרי שנג). ובאשכנז ראיתי מורין לאיסור (רא״ש שבת פרק ח). וכן נוהגין באשכנז וצרפת (שם כ ה). א״י ובכל מצרים וספרד וצרפת וארץ אשכנז ושארי ארצות (יסוד עולם לר״י היצראלי יח). בכל הארצות בקטלוניה ובאשכנז (ריב״ש ר״ע). שזה יותר מעשר שנים שנשאלתי על זה מארץ אשכנז (מהר״י קולון לח).

***אַשְׁכְּנַזִּי,** ת״ז, לנק׳ ־נַזִּית, מ״ר אַשְׁכְּנַזִּים, ־זִּיּוֹת, — איש מבני ארץ אשכנז, Deutscher : allemand; germain : ומהם היו ג״כ האשכנזים והם הטודיסקי בני אלמאנייא ובני הטוטי (ר״י אברבנאל, נח, בני יפת). כן יהיו (יעקב ועשו) מתחלפים בטבעיהם ודתיהם ואמונותיהם כשני גוים מאומות שונות וכאלו האחד מהם היה הודיי בקצה המזרח והאחר אשכנזי בקצה המערב (הוא, תולדו׳). קמו עזי פנים עם לועז גוי הסר והנמהר צרפתים ואשכנזים (QGJD II, 36) — ובפרט היהודים שנתישבו משנים קדמוניות בארץ גרמניה: שכל אדם רגיל להתנות כן בין האשכנזים שבאלו הארצות (תשו׳ מהר״י קולון עג). ותירץ לי אשכנזי אחד כי בכאן נראה ענותנותו של הקב״ה (צרור המור, כה עח.). אשכנזי ההולך בין הספרדים או ספרדי בין האשכנזים (פלא יועץ, גר).

***אַשְׁכָּף**[1]), אש׳, ש״ז, — אחד ממיני הָאַרְבֶּה בכנפים, בלי זנב, ועל מצחו גבהת, Heuschreckenart : espèce de sauterelles ; genus of locusts : (ואת הסלעם למינהו) להביא את האשכף (חול׳ סה:).

***אַשְׁכָּף**[2]), מ״ר אַשְׁכָּפִים,—רצען, מתקן נעלים: המסר הגדול ויתר של מחרישה וסכין של טבחים וחרב של אושכפים והצין החרשים (רמב״ם שבת כה ט). כקשר שהאושכף עושה כשתוחב הרצועה במנעל (ר״נ על הרי״ף, שבת מח:). — ובפרט רצען פשוט, טולא טלאים: ההייטון והרצענין והאושכפין שהם עניים (אבן ירחי, המנהיג).

אֶשְׁכָּר[3]), ש״ז, מ״ר אֶשְׁכָּרִים,— מנחה, מס, מתן לאות הכרת טובה או הכנעה, Abgabe ; tribut ; -te : מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו מלכי שבא וסבא אֶשְׁכָּר יקריבו (תהל׳ עב י). בני דדן רכליך איים רבים סחרת ידך קרנות שן והובנים השיבו אֶשְׁכָּרֵךְ[4]) (יחזק׳ כז יה).— ואמר המשורר: עופר הנה אודם שפתיך מגדי ועסות שדך אֶשְׁכָּר (ר״מ בן עזרא, תרשיש ב).—ומ״ר: עלי שלה לו מלי ושירי ומשלי מקום האשכרים (דונש בן לברט יד). ובבוא אלכסנדר מדינת בבל מלאכי כל הממלכות מוחלין אותו במסים ואשכרים (תולד׳ אלכסנדר, ישר׳ לוי 50).

---

[1]) כך גרסת הערוך. ובקצת נוסח׳ מאושבן.

[2]) חל״א אומרים כי זהו שם הארץ שנזכר בכתב אשוריות אַשְׁגוּז או אַשְׁכוּז, וקצת החכמים סברים כי הכונה בשם זה לארמניה (לוי REJ, 13, 13).—[3]) בירוש׳ מגי׳ א עא: גמר גרממיא. וכן בבלי יומא י וכן במד״ר ברא׳ על פסוק זה: גמר גרמניקייא. והנה נחלקו החוקרים החדשים בדבר לאיזו ארץ היתה הכונה בשם גרממיא זה. י״א לארם נהרים (Neub. Geogr.) וי״א לארמניה, אך אין ספק בדבר כי בדורות שאחרי התלמוד, וכבר בימי הגאונים, היתה הסכמה כללית כי אשכנז, שהוא מבני גמר, הוא כנוי לארץ גרמניה שבארפה, וכבר השתמשו בזמן ההוא באשכנז לכנות בה את גרמניה. — [4]) יש מפקפקי׳ אם אלה דברי רע״ג בעצמו או זו הוספ׳ מאוחרת. ונזכר השם מלך אשכנז או מלך אשכנזי באגרת חסדאי למלך כוזר, אבל גם בה יש פקפוקים.

[1]) לא נתברר לא פרושו האמתי של מלה זו ולא לאיזה מין ממיני החגב קראו כך.

[2]) ארמ׳ אושכפא, ובערב׳ אשכף, ואשבאף, ואשכוף, ושכאף a). ולא נתברר מקור מלה זו. ובארמ׳: דהוה קאמר לאושכפא עביד לי מסאני (גיט׳ סח:). רב חנניה ורב הושעיא דאושכפי נינהו (פסח׳ קיג:).

[3]) לא נתברר מקור מלה זו. ואולי מערב׳ שָׁכַר b), הודה, הכיר טובה. וי״א כי באשור׳ אִשְׁכַּר בבל, ע״ל, ומזה נגזר בארמ׳ וסור׳ אשכרא צמד כרם וכדומה, ובעבר׳ מנחה לסי׳ ע״ל, הכנעה.—[4]) יש מפקפק׳ בנוסח׳ זו וסברים כי זה שבוש, אולי במקום סחריך (Cheyne, PSBA, XXI, 246).

a) أُسْكَف إِسْكَاف أُسْكُوف سَكَّاف b) شَكَرَ

***אֶשְׁכְּרֶע**[1], -כְּרוּעַ, ש"ז, — אילן שעצו מגון צהוב כהה, **:Buchsbaum ; buis ; boxwood, (Buxus)** רבי ישמעאל אומר בני ישראל אני כפרתן הרי הן כ א ש כ ר ו ע [2]) לא שחורים ולא לבנים אלא בינונים (נגע' ב ה, ספרא תזריע). וכל גולמי כלי עץ טמאים חוץ משל א ש כ ר ו ע[3]) (כל' יב ח). שני גורלות של א ש כ ר ו ע היו ועשאן בן גמלא של זהב (יומא ג ט). אבל עושהו (את חמחק) של זית ושל אגוז של שקמה ושל א ש כ ר ו ע (כ"ב פט:).

אשל, ממנו אֵשֶׁל, יהאשיל.

א. אֵשֶׁל[4]), ש"ז, מ"ר אֲשָׁלִים, — אילן קצר הקומה, קטן העלים, **: Tamariske ; tamaris ; tamarisk** ויטע (אברהם) אֵשֶׁל בבאר שבע (בראש' כא לג). ושאול יושב בגבעה תחת הָאֵשֶׁל ברמה (ש"א כב ו). — ומ"ר : בפרדס רמונים ותמר וגפנים ונטעי נעמנים ומיני ה א ש ל י ם (ר"ש בן גבירול).—ו־בהשאלה, אשל[5]) אדם גדול : ה א ש ל הגדול אשר היה ברמה (הנביא שמואל) שהיה מתפלל עליו (רש"י ש"א כ ב). — ו־כנוי לישראל : קצץ אֲשָׁלִים בחיק נחשלים וקלם מושלים בחטא גשולים (קרוב' לפורים, אורה כע). **אנא** שגב אֶשְׁלֵי נטעך עריצים בתניעך (הושע' להושע"ר, אנא אזון). — ו־בכלל נטעים : **תענת שואלים ברבוע** אֶשְׁלֵי מים (הושע' להושע"ר, תענה אמונים).— **א ש ל י** מטעך אוכלי מן ודגן (אלף בית ש"ת).

ב. ־אֵשֶׁל[1]), מ"ר אֲשָׁלִים, — בית אורחים, בית הכנסת אורחים, **Hospice :** ויעש אברהם אשל גדול בבאר שבע ויש לו שם ד' שערים לד' רוחות העולם ויטע בו כרם למען כאשר יבוא לו (אורח) יהיה בגד דרכו וישב שמה ואכל ושתה ושב והלך לו (ספר הישר, וירא).

א. ־אשל, פעל מן השם אֵשֶׁל, ומזה :

— הפע', יהֶאֱשִׁיל, — **נטע, זרע,** **pflanzen ; planter ; to plant :** בבר דשא ה א ש י ל ועשב וזרע אבה בעת תת כתה ותרשיל ועץ פרי ופסת בר (רכפ"ע עבודה, קנן מעשי גאונים).

ב. ־אשל, פעל מן השם הארמי אשלא, אֶשֶׁל שפרושו חבל. ומזה :

— נפ', ינֶאֱשַׁל, — **נאסר באשלים, בחבלים :** מה בצע כי נ א ש ל ו ובזיקים שולשלו (ר"א קליר, ת"ב).

***אֲשְׁלָג**[2]), אֲשְׁלָג[3]), -לַג[4]), — קלי מחצבי, יוצא מאפר צמחי הים, ישתמשו בו לכבוס וכדומה, **:Mineral-Alkali; alcali minéral; miner. alkali** נתר ובורית קמוליא ו א ש ל ג [5]) כדי לכבס בהן

---

[1] כך נקוד כ"י פרמה, צ"ר אֶשְׁכְּרֶע, בוקש' אֶשְׁכְּרֶעַ, וכן במשנ' מנקד' נדפסו'. לוי הביא שני הנקודים, קוה' אִשְׁכְּרָע. בארמ' וסורית אשכרעא. ולפי דעת קצת חל"א השם ארכרנ שנמצא בקצת כתבות אשור' (של סרגון ועוד) והוא שם אילן, הוא אולי זה אשכרוע. ויש דוחים דמיון זה, ומקור המלה לא ידוע.— [2]) כך בנוסח'. בערוך א ש כ ר ע. והנה בירוש' יומא ג ט פרש אשכרוע פ ס ק נ ו ן, וצ"ל פקסינון, והוא ביונ' πύξινον שם זה האילן. רה"ג : והוא פיוקסי מין עץ שהוא לא לבן ולא שחור. ע"כ. וריב"ג בשרש אשר בפרוש השם תאשור אמר וז"ל : ואמר בו התרגום אשכרועין והעץ הזה הוא שקורין לו בלשון ערב ב ק ם. הערוך : פי' בל"ע בקס בלשון לעז ב ו ש ו . ע"כ. והרמב"ם בפרושו אמר : ואשכרע נוע מן אנואע אלארז מתוסט אללון בין אלאביץ ואלאסוד קיל אנה אלבקס,— ור"ל בעבר' : ואשכרוע מין ממיני הארז אמצעי הגון בין לבן ושחור ואומרים שהוא אלבקס. ובפרושו לכלים יב ח אמר וז"ל : חוץ משל אשכרוע יעני אואני אלבקם וקיל אלשמשאר ואלצחיח אנה נוע מן אנואע אלארז. ע"כ, ור"ל בעבר' : כלים מעץ הנקרא בערבי אלבקס וי"א שהוא אלשמשאר והאמת שהוא מין ממיני הארז. — [3]) כך במשני' עם גפה"ע של הרמב"ם. [4]) בערב' אַת'ל a), בארמ' אתלא. — [5]) כן גם בערב' את'יל a), אדם גדול, מיוחס.

[1]) מן השם אשל שבערך הקודם, שר' נחמיה פרש הכתוב ויטע אשל כונן פונדק (סוט' י.). והנה רש"י שם באר דעת ר' נחמיה שדרש המלה אשל בראשי תבות:ולשון אש"ל נוטריקון אכילה שתיה לוייה, שהיה מאכילן ומשקן ואח"כ מלוה אותן. ע"כ. וכן הביא דרשה זו ילקוט תהל' רמז תתמט בשם ר' אלעזר. וי"א כי רחף לפני ר' נחמיה בהמלה אשל השם היוני ξύλον אך אולי פשוט השערה לפי טבעו ומדתו של אברהם. עכ"פ ככר השתמש בו בעל ספר הישר במשמעה זו של בית הכנסת אורחים כמובא בפנים.

[2]) כך במשנ' מנקד' כ"י פרמה, וכך לוי. —[3]) כך בכ"י עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, וכן במשנ' מנקד' נדפסות.—[4]) ימטרוב, וכ"י קויפמן. בערבי' ע' א ש ו ל b) והוא צמח החמטמי בערבי', וגם כל דבר שינקו בו הידים כמו א ל א ש נ א ן (כך בהמלונים הערבים). — [5]) ואמר שמואל (נגמ' שם ל.) שאלתינהו לכל נחותי

---

a) أَثْل

a) أَثِيل b) غاسول

בגר קטן (שבת ע ה). שבעה סממנין מעבירין על הכתם רוק תפל ומי גריסין ומי רגלים ונתר ובורית קמוניא ו א ש ל ג (נדה ע ו). נתר זו נתר אלכסנדרית בורית זו קימיליא ו א ש ל ג[1]) מכל מקום (תוספתא שם ח י).

אשם[2]), ממנו אשם, אשם, אשם, אשמה.

אשם[3]), אשמי, כ"ז, מ"ר אשמים, אשמיו, — א) מעשה רע שאדם עושה, חטא, Schuld ; faute ; guilt : ויאמר אבימלך מה זאת עשית לנו כמעט שכב אחד העם את אשתך והבאת עלינו אשם (ברא' כו י). כי ארצם מלאה אשם (ירמ' נא ה). — ומ"ר : אך אלהים ימחץ ראש איביו קדקד שער מתהלך באשמיו (תהל' סח כב). — ואמר המליץ : בהשגיחך לדעה מה תחילה לחכמת לב ומה ראשית לאשמה אזי תמצא מרי ראש האשמים ויראת האלהים ראש לחכמה (ר"ש הנגיד, בן משלי, אות ב). אם ימצא כחשבונו אשמים וחטאות וכל מדה חסרה יבילוהו לפח. מוקש כמו אש תאכלהו באף זעם ועברה (ר"ז בן סעדי׳ אלצאהרי). — ב) עצם הדבר שבגללו עשה האדם האשם, הכלי שלקח באשם וכיוצא בזה : איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעל מעל בה' וכו' והשיב את אשמו בראשו וחמישתו יסף עליו וכו' ואם אין לאיש גאל להשיב האשם אליו (במדבר ה ו-ח). — ג) הקרבן לכפר על האשם, Schuldopfer ; sacrifice : איל תמים מן הצאן בערכך לאשם אל הכהן (ויקר' ה יח). וזאת תורת האשם קדש קדשים הוא במקום אשר ישחטו את העלה ישחטו את האשם ואת דמו יזרק על המזבח (שם ז א-ב). כחטאת כאשם תורה אחת להם (שם שם ז). והביא את אשמו לה' על חטאתו אשר חטא נקבה מן הצאן (שם ה ו). כל קרבנם לכל מנחתם ולכל חטאתם ולכל אשמם (במד' יח ט). ואין מביאין א ש ם תלוי על עשה ועל לא תעשה שבמקדש (הור' ב ז). הביא א ש מ ו ולא הביא גזילו וכו' הביא א ש מ ו ולא הביא מעילתו (תוספת' פסח' ג ח). — ומ"ר אשמות : הריני נזיר ע"מ לגלח על ק' חטאות ועל מאה א ש מ ו ת קורא אני עליו כפי נדרו וכו' (ספרי נשא לח). — כנוי לישו הנוצרי : באו כתבים מרומי אל הכומרים שבירושלם כתבים ותחנונים שיתפללו בעדם אל א ש ם ששי (עמק המלך הקדמה). ארסו וזוהמתו של נחש הבאה על חוה אשר עשו עצמם ע"ז ובפרט א ש ם ששי שאין בו ניצוץ קדושה (שם תיקו' התשו', א)

אשם[1]), ת"ז, לנק' אשמה, מ"ר אשמים ימות. — מי שעשה אשם, שחטא, schuldig; coupable; guilty: ולמה חשבתה כזאת על עם אלהים ומדבר המלך הדבר הזה כאשם (ש"ב יד יג). אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת (ברא' מב כא). — ונהוג הדבור הוא אשם, הוא איננו אשם : איננו א ש ם בזה (ספור המור וירא כב :). ומשל הדיוט א ש ם החמור (שם תולד' כט :).

אשם[2]), פ"ע, בהפס' אשם, אשמו, עתי' תאשם, יאשם. עם ל של האיש שלו עשה הרע, ועם ל. ועם ב של דבר האשם — א) עשה מעשה רע, עבר על החקים, sich verschulden ; cometttre un crime ; become guilty : נשיא יחטא ועשה אחת מכל מצות ה' אלהיו אשר לא תעשינה בשגגה ואשם (ויקר' ד כ). והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזלה אשר גזל (שם ה כג). ואם נפש כי תחטא ועשתה אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ולא ידע ואשם וכו' אשם אשם לה' (שם יז-יט). איש או אשה כי יעשו מכל

יבא ואמרו לי שינאנא שמיה. ע"כ. וכך הגרסה בנוסח' פה. אבל בגמ' נדה סב : הגרסה אשלגא. וכן בערוך. והנה שנאנא הוא ממש אשנאן הערבי, והוא האלקלי, וכן באמת מפרשי' בעלי המלונים הערבים את ע'אשול. ומה שמוסיף שם שמואל וז"ל : ומשתכח בנוקבא דמרגניתא ומפקי ליה ברמצא דפרולא. ע"כ. אינו מובן היטב כי מה ענין האשנן והקלי למרגלית? אלא אם נאמר כי מרגניתא זו היא צמח ממין זה. ובאמת את הקלי המחצבי יוציאו מאפר צמחי הים. רה"ג והערוך מסתפקים בזה שמביאים את דברי שמואל. אולם הרמב"ם פרש אשלג צאבון, וז"ל בפרוש משנת נדה : ובורית נבאת והוא אלמשהור באלגאסיל וכו' קימוניא מלח אלקלי ואשלג אלצאבון. אך דעתו של שמואל מכרעת בנגד הרמב"ם, מפני שהוא חקר ודרש בזה בעוד שהיתה הלשון חיה ומפי עדים חיים בקיאים בדבר שמע כי כך נקרא בדבור הרגיל. — [1]) בתוס' וילנה החדשה הגרסה היא : בורית וקמוליא ואשלג מכל מקום.

[2]) בערב' את'ם a).

[3]) בערב' את'ם b), עון, חטא.

a) اثم b) إثم

---

[1]) בערב' את'ים a).

[2]) בערב' את'ם b).

a) أثيم b) أثم

חטאת האדם למעל מעל בה' וְאָשְׁמָה הנפש ההוא וכו' והשיב את אשמו בראשו וחמישתו יסף עליו ונתן לאשר אָשַׁם לו (במד' ה ו-ז). בדמך אשר שפכת אָשַׁמְתְּ (יחזק' כב ד). ועשו אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה וְאָשֵׁמוּ (ויקרא ד יג). — וגם עם לְ של דבר האָשֵׁם: או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע' או להיטיב וכו' והוא ידע וְאָשֵׁם לאחת מאלה (שם ה ד). — ובפיד: והיה כי יֶאְשַׁם לאחת מאלה (האשמות) והתודה אשר חטא עליה (שם ה). כי לא (צ"ל לוא) אתם נתתם להם כעת תֶּאְשָׁמוּ [1]) (שופט' כא כב). והזהרתם אתם ולא יֶאְשְׁמוּ [2]) לה' והיה קצף עליכם ועל אחיכם כה תעשון ולא תֶאְשָׁמוּ[3]) (דהי"ב יט י). רחק מאיש שליט להרוג ואל תפחד פחדי מות ואם קרבת אל תאשם פן יקח את נשמתך (ב"ס גני' ט יג). — ב) נענש בשביל האשם, die Schuld büssen; expier; expiate: אם זנה אתה ישראל אל יֶאְשַׁם [4]) יהודה (הוש' ד טו). תֶּאְשַׁם שמרון כי מרתה באלהיה (שם יד א). כדבר אפרים רתת נשא הוא בישראל וַיֶּאְשַׁם בבעל וימת (שם יג א) כל מצאיהם אכלום וצריהם אמרו לא נֶאְשָׁם [5]) (ירמ' נ ז). אלך אשובה אל מקומי עד אשר יֶאְשְׁמוּ [6]) ובקשו פני (הוש' ה טו). חלק לבם עתה יֶאְשָׁמוּ [7]) (שם י ב). כל אכליו יֶאְשָׁמוּ [8]) רעה תבא אליהם (ירמ' ב ג). תמותת רשע רעה ושנאי צדיק יֶאְשָׁמוּ [9]) (תהל' לד כב). ולא יֶאְשְׁמוּ [10]) כל החוסים בו (שם כג). אשר קניהן (של הצאן) יהרגן ולא יֶאְשָׁמוּ (זכריה יא ה). — ג) אבדו, נשמדו, נחרבו, zu Grunde gehn; périr; perish: על כן אלה אכלה ארץ וַיֶּאְשְׁמוּ [11]) ישבי בה (ישעיה כד ו). למען יחרבו וְיֶאְשְׁמוּ [12]) מזבחותיכם ונשברו ונשבתו גלוליכם (יחזק' ו ו). והנבלן יאשם [1]) (הוש' יד א).

— נפע', נֶאְשַׁם, — א) אבד, נחרב, כמו קל משמ' ג: נבכו עדרי בקר כי אין מרעה להם גם עדרי הצאן נֶאְשָׁמוּ [2]) (יואל א יח). — ב) בזמן האחרון נהגו הסופרים לאמר פלוני נֶאְשַׁם, במשמ' אמרו עליו שאשם באיזה דבר רע, שעבר איזו עברה, beschuldigt werden, être accusé; be accused, פלוני נאשם בדבר פלוני, וכמו"כ ישתמשו בו שמוש שם: הנאשם, עי' נֶאְשָׁם.

— הפע', הֶאְשִׁים, מקור הַאֲשֵׁם, לווי הָאֳשִׁים — א) עשה שיאשם, שיענש בגלל אשמו, büssen lassen; punir; punish: הַאֲשִׁימֵם [3]) אלהים יפלו ממעצותיהם ברב פשעיהם הדיחמו כי מרו בך (תהלים ה יא). — ב) חשב שפלוני אָשֵׁם [4]), אמר עליו שהוא אָשֵׁם בדבר מהדברים, יחס לו עון, jem. beschuldigen, accuser qqn.; accuse anyone: שלא יאשימני המאשים כי לא אמרתי הנה עיקרה (ר"ג, הקדמ' מפתח, גולדנתל). כראות יהודה בן קריש מפתח פתרון אונקלוס וכו' האשימו חנם ויחשב בלבו כי הוא פתרון ותשב באיתן (מנחם, איתן). ואל יאשימני אדוני כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה (ר' חסדאי למלך הכוזרי). ואין צריך להאשים מה שהוא קצת מן הדברים ולא הגיעו עד תכליתם (רסב"ג, תקון מדות הנפש). אאשים נפשי ואוכיחנה (הקד' חו"ה). אל יאשימם ואל יתלה בהם קצור (שם הבטחון ד). וכאלו האשימם (יעקב את בניו) במאמר הזה ויחסם אל החמס (הכוכבים לריב"ג, שרש מכר). תחלת דברי המלאך האשימן בשני דברים וכו' (רש"י מגי' ג.). והנה האשימם בגניבות זו מג' בחינות (ר"י אברבנאל, מקץ, הבקר אור). וכאשר גם הוא (בעשא) הרשיע לעשות האשימו הנביא (הוש, מ"א יו). ראיתי בפרושי הרב הגדול רבינו שלמה הצרפתי שהאשימו (את מנחם בן סרוק) על אשר לא הבר ואשר לא צדה עם הצד ציד (ר"י קמחי, ס' הגלוי, קמג). מתחלה היה מאשים (עבד יוסף) את כלם למה שלמתם רעה תחת טובה הריעותם אשר עשיתם (רמב"ן ברא' מד י). והנה היה ראוי משה להאשים אותו (את אהרן) תחלה על חטאתו

---

[1]) מ"ש: האלף בשוא לבדו ובלא מאריך בתיו בספרים כ"י. — [2]) בקצת כ"י יֶאְשָׁמוּ (מיכא'). — [3]) מ"ש: הא.ף בשוא לבדו בדפוס' ישנים ובמדוייקים בכ"י. ע"כ. ובהרבה כ"י תֶּאְשָׁמוּ (מיכא'). — [4]) מ"ש: בספרים כ"י מדוייקים וגם במקצת ספרי הדפוס האלף בשוא לבדו. וב"כ במכלול. ע"כ. — [5]) מ"ש: האלף בשוא לבדו. שרשים. — [6]) מ"ש: האלף והשין בשוא לבדו. — [7]) מ"ש: בס"א קדמון מהדפוס האלף בשוא וסגול ובספרים מדוייקי' בשוא לבדו ובלא מאריך ביוד. ע"כ. וכן בחט"ם בקצת כ"י (מיכא'). — [8]) מ"ש: האלף בשוא לבדו. רד"ק. ע"כ' ובקצת כ"י יֶאְשָׁמוּ בחט"ם (מיכא'). — [9]) מ"ש: האלף בשוא לבדו. ע"כ. ובקצת כ"י יֶאְשָׁמוּ (מיכא'). — [10]) מ"ש: האלף בשוא לבדו. ע"כ. ובקצת כ"י יֶאְשָׁמוּ (מיכא'). — [11]) מ"ש: בשוא האלף והשין. רד"ק. ע"כ. — [12]) מ"ש: בשוא האלף. — והנה יש סוברים כי יאשמו זה הוא מן שמם, ויש מותקים אותו. — [1]) במשניות שבגמ' ישום. — [2]) בקצת כ"י נֶאְשְׁמוּ. ויש מגיהים נָשַׁמּוּ. — [3]) מ"ש: האלף בגעיא בס"ם. — [4]) בערבית אַתִּ'ם a).

---

a) أَثِمَ

אשר חטא הוא ואחרי כן יאשים אותו על אשמת העם (הוא במות לב כא). ויתחיל (איוב) להאשים בתוך צערו ההנהגה העליונית (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא לד). כל הקהל יחדיו האשימו הדורש להרחבת האמונה (שם יד). וכבר הראני אלילי בחלוכי את כל אשר עשית ואשר אירע לך וע״כ אין אדם יכול להאשימך (תולד׳ אלכסנ׳, ישר׳ לוי ד). וכן ישעיה הנביא האשים ישראל במדת האמונה (רכנו כחיי, כד הקמת, אלף). עוד פעם אחרת נתעלף חתנו ליל שבת וטלטל הנר ואתה האשמת אותו וירע בעיניך זה המעשה (תבב״ל נד). יכול להיות שאיש אחד מהנוצרים עשה כזאת להאשים את היהודים (בארית יבראל יח). שכל אחד היה מפליג להאשים את חברו ומרבה בטענות (ריב״ש תקו). האשמתני ותשדתני על היותי מחפה על הרב רבינו משה (שם בלח). אשר האשמתם שמגלים מה שכסה עתיקו של עולם (מכתב רשב״א, בספר מנח׳ קנא׳). שנמצא הש״י מוכיח את איוב כשהיה קורא תגר על דרכי השם ומאשים את השם (העקרים א טז). אם המשורר לא יטה מדרך הצניעות וישבח אשתו או כלתו או אשה פנויה ודעתו לקחתה לו לאשה אין להאשימו על זה (מתק בפתים, ר״ע פרנבים מח). האשים את אחינו על רע לבם על משלוח ידם (יל״ג מבלים, א כה).

***אַשְׁמַאי**, עי אשמַי.

***אַשְׁמְדַאי**, עי אשמדי.

***אַשְׁמְדוֹן**[1], — אביו של אשמדאי: ויש אומרים שהיא (נעמה) היתה אשת אשמדון אם אשמדאי והשדים נולדו ממנה (ר׳ בחיי[2], בראשית).

***אַשְׁמְדַי**[3], דַאי, — ראש השֵׁדים ומלכם, Asmodeus: וכיון שחטא (שלמה) טרדו אשמדאי (מד״ר במד׳ יא). וכשבקש השמיר היה מביא אשמדאי מלכא דשידי בשלשלאות של ברזל וטבעת שחקוק עליו שם המפורש והיה תפוס אצלו ימים רבים וכו׳ והתירו ושאל ממנו (אשמדאי) שיתן לו טבעתו שהיה חקוק בו שם המפורש וכו, וכשלקח הטבעת השליכו לים ובא דג א׳ ובלע אותו אז השליכו ארבע מאות פרסאות בארץ העמים וגרשו מעל מלכותו וכו׳ ותכף הכיר (שלמה) את הטבעת הזה (שנמצא בתוך הדג) ושם אותו באצבעו ותכף שב רוחו אליו ודעתו נתישבה עליו ועלה לירושלם וגרש את אשמדאי וישב על כסא מלכותו (מעשה בשלמה, ביהמ״ד ילינק ב). מיד אמר הקב״ה לאשמדיי מלכא דשידי לך אצל שלמה וטול חותמו מידו ונדמה כדמותו וישב על כסאו והיו סבורים ישראל שהוא היה שלמה וכו׳ מה עשה אשמדיי אותם ג׳ שנים עבר על נשיו של שלמה עד שבא אצל אחת מהן והיא פירסה נדה כיון שראתה אותו אמרה לו למה שנית מנהגך אשר היית נוהג בו מיד שתקה אמרה לו אין אתה שלמה ועוד הלך לבת שבע אם שלמה ואמר לה כך וכך אני רוצה ממך מיד הלכה אצל בניהו אמרה לו כך וכך תבע ממני שלמה בני מיד נזדעזע בניהו וקרע את בגדיו ואמר אם כן ה״ו אין שלמה בנך זה אלא מלכא דשידי (שם מג).

---

[1]) בארמי׳: אשמדון רבהא דרוחתא (מד״ר בראש׳ לו).—[2]) כבר הובא זה ברמב״ן, אך שמדון במקום אשמדון.

[3]) עוד לא החליטו החכמים מה מקור שם זה. Benfey ושי״ר וקוה׳ ואחרים אמרו כי הוא השם הפרסי Aeshma-daewa, ר״ל אֶשמא הרמאי, והוא ראש השטנים. וי״ס כי זה שם עברי נקרא כך ע״ש שהוא משמיד ומכלה הכל, משרש שמד. וכמו״כ לא נתברר באיזה זמן בדיוק נתפשט שם זה בקרב היהודי׳. בפעם הראשנה אנו נפגשים בשם זה בספר טוביה במעשה שרה בת רעואל: היו נותנים אותה לאיש ובלילה הראשון קודם שישכב עמה היה נפטר לבית עולמו כי אשמדאי (בסורי׳ אסמדאוס) היה עמה והיה חונק את האנשים הבאים אליה (שם ג ח). ויאמר טוביה אל המלאך שמעתי אחי שכבר נתנה אל שבעה אנשים ומתו טרם שיבואו אליה ושמעתי שאשמדאי מלך השדים הוא הורג אותם ועתה ירא אני מאד פן יהרגני אשמדאי (שם ו יד) ואחרי כן בצואת שלמה, שסברים החכמים שנתחבר במאה הראשנה לספה״נ, ושם אומר אשמדאי על עצמו: ועסקי לחבל תחבולות על הבתולות ביום חתונתן שלא יזדווגו, ואני שולל יפי הבתולות, וכו׳. בגמ׳ גיט׳ סח. מספר בארוכה מעשה שלמה ואשמדאי, אך כבר הוכיח שי״ר כי יש מקום לפקפק אם באמת היה השם הזה בתחלה בספור הזה. הערוך אינו מביא השם אשמדאי בצורתו זו, וכן איננו שם בכ״י בגמ׳ (ד״ס). וכמו״כ בפסחים קי: מה שאמר לו יוסף שידא לרב יוסף שאשמדאי מלכא דשידא ממונה אכולהו זוגי, יש מפקפקים אם היה שם השם אשמדאי כתוב בתחלה או נוסף את״כ, כי ברש״י ורשב״ם לא נזכר. ומתרג׳ קוה ומד״ר במדב׳ אין ראיה, כי הם מאוחרים. בזהר נזכר השם אשמדאי פעמים אחדות, והוא מורה ומלמד לשלמה, ונזכר שם ספרא דחרשין דאשמדאי: דאנת אשמדי לשלמה מלכא אמר תלתין יומין ואמר דלבתר דסיים עובדא לישדי מיין צלילן סוחרניה לערסיה ונטורא דכלא (ויקרא יט.) ובספרא דחרשין דאשמדאי אשכחנא דאינון דידעי לחרשא חרשין מסטר שמאלא ולהתדבקא בהו יקום לנהורא דשרגא או באתר דיתחזון אינון צולמין דיליה ויימא אינון מילין דמתתקני לאינון חרשין וכו׳ (שם מג.).

א ש מ ד י י הוא וכו' מיד הלך עמהם בניהו ונטל החרב והכהו את א ש מ ד י י מכה גדולה ונטל החותם מידו וביקש להורגו יצתה בת קול ואמר אל תגעו בו כי מסני יצא הדבר (מדרש תל יתהלל, שם). יום א' נכנס א ש מ ד א י מלכא דשידי ואמר לו אתה הוא שכתוב עליך ויחכם מכל האדם אמר לו שלמה כך הבטיחני הקב"ה אמר לו א ש מ ד א י אם תרצה אני מראה לך דבר שלא ראית מימיך מעולם אמר לו הן מיד הושיט ידו בארץ התבל והוציא ממנה איש בעל שני ראשים וארבעה עינים מיד נזדעזע ונבהל שלמה ואמר הכניסוהו לחדרי (מבליס כל בלמה, שם ד, והובא בתוס' מנח' לז.). דנביא אותו לפני א ש מ ד א י המלך והוא ידין אותו (מעשה ירושלמי, העת' ר"א מימון). מרדה מדינה אחת בא ש מ ד א י המלך וקבץ חילותיו ללכת על אותה מדינה (שם). ומשם לבעל בי"ק חצי יום והיא בעלת בבקעת הלבנון אשר בנה שלמה לבת פרעה דבנין הארמון מאבנים גדולות אורך האבן עשרים זרתות ורחבה שתים עשרה זרתות ואין בין אבן ואבן כלום ואומרים בני אדם שלא נעשה בנין זה אלא על ידי א ש מ ד א י (בנימין מטודילו, מסע'). חי נפשי וחי זקני א ש מ ד א י אם לא תאמר לסכלותך די וכו' ואומר אליו בלשון רכה ונפשי עלי מבכה אדני אשאלך ואל יחר בעיניך איזה א ש מ ד א י היה זקנך ויאמר א ש מ ד א י השר הגדול וכו' בן רם בן שרם בן א ש מ ד א י בן ארמאי וכו' בן אבראי בן א ש מ ד א י מלך השדים (ר"י זכרה, ס' בשבועים, מח' יין לבנון 37). ותחת מרכבה זאת בנגד עולם היצירה יש לה מרכבה שנית והיא כמין חתיכה מרובעת ושולט עליה כח הקליפה וא ש מ ד א י יוצא ממנה (עמק המלך בשער תיקוני התשובה ו). ראה שלא יתפוס אותך המקטרג א ש מ ד א י שיש לו רשות לקטרג ביום שני (שם קרית ארבע, קכו).

אשמה[1], ש"נ, סמי' אשמת, כנ' אשמתי, -תנו, מ"ר אשמות, סמ' אשמות, כנ' אשמותי, — א) מקור להפעל אשם: מכל אשר יעשה לאשמה בה (ויקר' ה כו). — ב) כמו אשם: למה יבקש זאת אדני (לפקד את העם) למה יהיה לאשמה לישראל (דהי"א כא ג). מימי אבתינו אנחנו באשמה גדלה עד היום הזה ובעונתינו נתנו אנחנו מלכינו כהנינו ביד מלכי הארצות (עזרא ט ז). — וסמי': אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם (ויקר' ד ג). הנשבעים באשמת שמרון (ר"ל בדבר שאשמו בו, העגל) ואמרו חי אלהיך דן (עמוס ח יד). אתם מעלתם ותשיבו נשים נכריות להוסיף על אשמת ישראל (עזרא י י). — וכנ': לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו (ויקר' ה כד). כי עונתינו רבו למעלה ראש ואשמתנו גדלה עד לשמים (עזרא ט ו) ויהי קצף על יהודה וירושלם באשמתם זאת (דהי"ב כד יח). — ומ"ר: עמכם אשמות לה' אלהיכם (דהי"ב כח י). אלהים אתה ידעת לאולתי ואשמותי ממך לא נכחדו (תהל' סט ו).

[1]) עי' אשם.

***אשמון**[1], ש"ז, מ"ר אשמונים, — כמו אשמן: והחליפה להם תבל דביריה בקברים וחדריה בארץ לא סדרים וארמונים בא ש מ ו נ י ם (ר"י חריזי, תחכמוני ג).

***אשמור**, ש"ז, — כמו אשמורה: בתפלת אשמור אקדם שחר אעורר גשתי פני תיבה מלך לברר (סליח' יום ג, תקרא כשמך).

אשמורה[2], ש"נ, מ"ר אשמורות, ־מרות, — חלק שליש הלילה, זמן עמידת אנשי משמר על משמרתם עד יחליפום אנשי משמר אחרי', Nachtwache, veille de la nuit; watch: כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבר ואשמורה בלילה (תהל' צ ד). קומי רני בלילה לראש אשמרות (איכה ב יט). קדמו עיני אשמרות לשיח באמרתך (תהל' קיט קמח). אם זכרתיך על יצועי באשמרות אהגה בך (שם סג ז). בדבר אל יעמדו חק ולא ישנו בא ש מ ר ו ת ם (כ"ס גני' מג' י). מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה (ברכ' א א). רבי אומר ד' א ש מ ו ר ו ת ביום וארבע א ש מ ו ר ו ת בלילה (גמ' ירוש' שם). מלאכות אלהים נורא קמתי לעשות במורא ועד לא תופע נהרת הקיצותי בא ש מ ו ר ה (רמב"ע, תחנון ע"ת).

***אשמורת**, עי' אשמרת.

***אשמי**[3], ־מאי, ת"ז, — אדם גס, בור, ופושע, unwissender, roher; ignorant, grossier; uncultured, rough: מפני שיבה תקום יכול אפילו

[1]) עי' אשמן, וע"ם פעלון, להחריזו עם ארמון

[2]) מן שרש ש מ ר, משקל אפעולה. אך לפי דעת ברט (NB § 135) א נוספה זו אינה שמושית לסימן המשק', הואיל ומשק' זה י ח י ד י, אלא נוספה לתפארת הקריאה. אבל, יש *ארכובה בזמן המשנה.

[3]) משקל אללי, ושם הפרטי חלדי, מהרי, וכמו"כ סוף.

מפני א ש מ י י ת"ל זקן ואין זקן אלא חכם (ספרא קדוש' יט ז). יכול אפילו מפני זקן א ש מ א י (קדוש' לב:). אשר כתב אחיטוב הנקלה לנחמיה אביו הזקן ה א ש מ א י (ה' מפו, ה"ל ב ג).

אַשְׁמַן[1], ש"ז, מ"ר אַשְׁמַנִּים, — א) בריאות ומרפא וכח, Lebenskraft; force vitale; vital force: נגששה כעורים קיר וכאין עינים נגששה כשלנו בצהרים כנשף בָּאַשְׁמַנִּים[2] כמתים (ישע' נט י). — ב) מקום אפלה, הקבר, Finsterniss; tenèbre; darkness: ויך במצרים כל אליל וחמן ויכחד כל גבור שר ומשמן והגיה אור והאיר אַשְׁמַן (ר' שמעון, ה' שבוע', קרב מועד). למה אהי מבני חיים ואתה בעפתה מסגר ב א ש מ נ י קבריה (ר"י הלוי, זאת התלאה). באשון השך כפושת בָּאַשְׁמַנִּים רפושה (בחרית יוה"כ, מי יתנה). שבוים ימלט מ א ש מ נ י עלט (סלי' לו"ג, שמעון ב"ר יצחק, תורה הקדושה). קלע ובלע פני הלוט ריבי עם ב א ש מ נ י ם לעלוט (סלי' תענ' אסתר, אתה האל). שמענו קול שובני א ש מ ן ובבית שחת מאז לנו עורו הולכים על גביגו מחר תהיו רעים לנו (רמב"ע, תרבים ח). קרא נא את נעים שירי עלי איש אשר חולה באולתו ויחי ושים אותו עלי נקבר ב א ש מ ן כסילותו וחיש יקיץ ויחי (בס י). ואמר (סוקראט) כל עושה רע הוא מת ואם הוא בנוה החיים והמטיב חי ואם הוא ב א ש מ נ י המתים (ר"י תבון, מאמ' הפלסו' ב א). ואם אינך שומע לי ולא תקשיב לקולי (שהבת הולת אהבה) מהרה תהיה זו האילה שלוחה ל א ש מ נ י ם כמתים ויורדת לשוחה (רמ"ט פלקיירה, המבקש). יאכלם עש בקבר ו א ש מ ן

השמות שַׁדַּי, גַּבַּי, כִּילַי, וכדומה, כלם בפתח ולא בקמץ גדול בסוף. והצורה א ש מ א י א רק לסימן הפתח ולא ל מ ד ת ו. — ומקור מלה זו ומשמעתה בדיוק לא נתבררו. הערוך פרש ב ו ר, והביא מקור לזה: תרגום והאדמה לא תשם וארעא לא תיבור. אך זו גזרה יותר מדי מלאכותית. רש"י פרש רשע ועם הארץ, ולא באר מקור המלה. לוי גזר אותה מן אָשָׁם, וקוה' מפרסית asmâi, טמא ורע. וכ"ז סָפֵק.

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) מההקבלה זו לעומת זה: כשלנו בצהרים—כנשף, באשמנים—כמתים, נראה ברור כי א ש מ נ י ם הוא ה ל ע ו מ ת של מ ת י ם, כמו צהרים הוא הלעומת של נשף. ולכן אי אפשר לפרשו אלא במשמעת של ח י י ם ו ב ר י א ו ת. והנה הכנענים קראו א ש מ ן (אֶשְׁמֻן, -מֹן) לאחד מהאלהים הגדולי' שלהם, ועל שמו נקראו אנשים הרבה: אשמנעזר, עבדאשמן, וכדומה. ובשנת 1901 גלו החופרים בצידון שארית היכל מפאר של אשמן. ונמצא השם אשמן לאלהים גם באשור' אִל יַ—שׁ—מֻ—ן, האל אשמן (באשורית יַ = אַ), ואומר וינקלר כי פרושו הוא האֵל מעבר הנהר. אבל אין ספק עתה בדבר, שהכנענים חשבו את אשמן לאלהי כח החיים והמרפא, ולכן העתיקוהו ביונית ורומית בשם Ἀσκληπιός, Aesculapius, כמו שמוכח בפרט מהכתבת בג' לשונות, בכנענית ויונית ורומית, שנמצאה בסרדיניה, כתוב בה לאמר: לאדן לאשמן מארח מזבח נחשת משקל לטרם מאת ... אש נדר אכלין שחסגם אשר במסלחת שמ[ע] [ק]לא רפיא בשת שפטם המלכת ועבדאשמן בן חמלך (CJS i, 143). ויש קצת ספק במשמעת הכנוי מ א ר ח שמסבנה בו אשמן פה. יש מפרשים מלשון וְרוָח לשאול, וי"א מארח כמו מארך, מלשון ארכה ורפואה. וברומית כתוב במקום לאשמן מארח Aescolapio Merre וביונ' Ἀσκληπιῷ Μηρρῆ, והנודר אכלין (ברו' Cleon) אומר בעצמו שנדר מזבח נחשת זה לאדון לאשמן ש ש מ ע ק ו ל ו ו י ר פ א ה ו. כתבת זו היא מזמן שלאחרי המלחמה הגדולה של הרומאים עם הפונים, והמקדיש אכלין היה כנראה אחד מחיל הפונים, אולי מקרת חדת. אבל ברור הוא שכבר קודם הזמן הזה היה אשמן אצל הכנענים אלהי כח החיים והרפואה, והעיד הסופר היוני סטרבו (Strabo, XVI), כי היה אצל צידון יער שהיה שמו Ἀσκληπιοῦ ἄλσος ר"ל יער אשמון, ורגלים לדבר שהית זה כעין מ ק ו ם מ ר פ א, כעין sanatorium, ואולי היה באמת שמו א ש מ נ ם. עכ"פ, אין ספק בדבר, כי בהמלים באשמנים כמתים היתה הכונה עצם כח החיים והבריאות. וכבר הרגיש דונש בעקר הדבר, רק גזרו משרש שמן, ואמר וז"ל: אין פתרונו אלא מגזרת שמן חלקו וכו' והיינו בין החיים השמנים כמתים היבשים. ע"כ. וכן רש"י: אבל דונש פתר בו לשון שומן וכו' אף כאן באשמנים בין החיים השמנים אנחנו כמתים. ע"כ. אך שאר הקדמונים שחשבו מלת ב א ש מ נ י ם לא ל ע ו מ ת במתים אלא ה ה ש ל מ ה של כמתים, ור"ל כמו המתים באשמנים, פרשו אשמן מקום השך וקבר. ת"י: כמא דאחידין ק ב ר י א באפי מתיא. וכן הירונימוס. וכן רס"ג: וצרנא כ א ל מ ו ת י פי אללחוד, ר"ל והיינו כמתים בקברים. ומנחם: פתרונו כפי ענינו ב מ ח ש כ י ם. וכבר התלוצצו תלמידי מנחם בפרושו של דונש, והביאו דמיון ב מ ח ש כ י ם הושיבני כמתי עולם (איכה ג ו). וכן ריב"ג: פרושו לפי ענינו ב א פ ל ו ת רצוני לומר באפלות הצרות כאלו הם באפלות המתים כלומר בקברים. ע"כ. וכן ר"ת (כתבו' על דונ'): גם שרי הדור פתרו אשמן חשך והוא רבי שמעון הגדול אמר בסדרו והגיה אור והאיר א ש מ ן. ע"כ. והנה מזה אין ראיה, כי אולי א ש מ ן מקביל לאור וכמו ו ה ג י ה א ו ר כן והאיר אשמן, ר"ל והאיר אור. וכן ראב"ע (בפת יתר כב). וכן ר"ד קמחי: מלת ב א ש מ נ י ם פירשם אדוני אבי ז"ל כי הנון נוספת, ושרשו אשם, מן תאשם שמרון שהוא ענין שממה ו ה ק ב ר י ם הם מקום שממה. ובמשמעה זו השתמשו במלה זו בספרות דור אחר דור, כמובא בפנים, אף על פי שבודאי לא זאת היתה משמעת מלה זו לפנים.

דריפה ותולעה יישתו חלבן ודמן (ר' קלונימוס, אגר' בעלי חיים ז). חוה הראשונה היא תעיד למבינים בה (ר"ל בשבילה) גורש האדם מגן העדונים בה צמחו השדות קוצים גם סלונים בה ירדו הדורות נצח באשמנים (עמנואל מחב' ה). היושבים בבתיהם ספונים גורשו מהיכלי עדן וענג לשכן בנצורים ו א ש מ נ י ם (שלמה אלפמי, אגר' המוסר). המתים ב א ש מ נ י ם יעמדו על רגליהם (תעודה ביכראל ד א). ההיכל נמוג אלמיו נאלמו קורי עכביש במקרה נטיו ונות תשמנים כ א ש מ ן נשמו (יל"ג, דוד ומיכל יב).

אַשְׁמָנָה, ש"נ, — כמו ב. אשמן: במות ירבעם והורד ל א ש מ נ ה, כבר עזריה במלכות עשרים ושבע שנים נמנה (תלמיד חוי, קטע כ"י JQR 1901 April, 361).

אַשְׁמֹרֶת[1]), ש"נ, — כמו אַשְׁמוּרָה: ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמרת התיכונה אך הקם הקימו את השמרים (שופ' ז יט). — וסמי', אַשְׁמֹרֶת הבֹקר, השליש האחרון של הלילה: ויהי באשמרת הבקר וישקף ה' על מחנה מצרים בעמוד אש וענן (שמות יד כד). ויבאו בתוך המחנה באשמרת הבקר ויכו את עמון עד חם היום (ש"א יא יא). שחרים יישנו אישים והיא (הנמלה) תיעור באשמורת בכל עבר וכל דרך משוטטת כסוחרת (ר"י חריזי, תחכמוני ז). וכן ב א ש מ ו ר ת אחת ישבו בביתו (של האר"י) ואמר לתלמידיו עתה רואה אני שתי שידות מלובשות בלבושי משי (עמק המלך, קקד).

אשן[2]), ממנו *אָשׁוּן, ולפי דעת קצת אָשׁוּן.

אֶשְׁנָב[3]), ש"ז, כנ' אֶשְׁנַבִּי[4]), מ"ר אֶשְׁנַבִּים, אֶשְׁנַבֵּי, — חלון בשבכה Fennstergitter; jalousie; window: closed with lattices: בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב[5]) (שופ' ה כח). כי בחלון ביתי בעד אשנבי נשקפתי (משלי ז ו). מקום תנור אל יהי א ש נ ב ובית מביט מבוא מסביב (כ"ם גנ' מב יא). — ואמר ר"י חריזי: ועל המשאבים גלות ו ה א ש נ ב י ם וסביב התעלות אהלים מעצי אהלות (תחכמוני, מט). ואם תסור אלי להתעדן ב א ש נ ב י צללי ובמשאבי מקלי תורה

1) מן שמר. ועי' אשמורה.
2) בארמית וערב' במשמעת קשה, לא חלק.
3) מן שנב, עי"ש. — 4) בדגשות הבית כמו מִשְׁנַבִּי.
— 5) פרשו הקדמונים כמו חלון סתם.

בנוולי טללי (שם). — ואמר המקונן: ולא יאיר שביב חרסי בעיני ולא יורח ב א ש נ ב י ונבי (ר"י אלחרנגי, תלונה על הזמן, או"צ ב עב). — ובהשאלה: א ש נ ב י שחקים נראים כנרתקים וכראי מוצקים טעמי שיר ממתקים (קונט' הפיוט' לא).

אֻשְׁנָה[1]), ש"נ, — מין צמח דק כעין קלפה לבנה יגדל על האילן, Moos; mousse; moss: מהותו הוא קליפה דקיקה דקה כרוכה על אילן האלון ותרזה ואגוז ויש לו ריח טוב (קאנון ב, לוח הסמים). — ועי' שֵׂיבָה.

אשף[2]), ממנו אַשָּׁף, *אֶשֶׁף.

אַשָּׁף[3]), ש"ז, מ"ר אַשָּׁפִים, — לוחש קוסם בלחשים וכשופים, Beschwörer; enchanteur, magician: וימצאם (המלך את דניאל וחנניה וכו') עשר ידות על כל החרטמים האשפים אשר בכל מלכותו (דני' א כ). ויאמר המלך לקרא לחרטמים ולאשפים ולמכשפים ולכשדים להגיד למלך חלמתיו (שם ב ב).

***אֶשֶׁף**, ש"ז, — כשוף: מלט סגולה מרשף, מי זאת הנשקפה כשחר בנשף, משכתיה אחריך מיד מתי אשף (מגן לרשב"ג, יוס"כ, תגלום אבודרהם).

א***אַשְׁפָּה**[4]), אַשְׁ-, ש"נ, תיק החצים, Köcher; carquois, quiver: כחצים ביד גבור כן בני הנעורים אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם (תהל' קכז ד-ה). וישימני לחץ ברור באשפתו הסתירני (ישעי' מט ב). עליו (על הסוס במלחמה) תרנה אשפה להב

1) בערבי' אֻשְׁנָה a), אך כבר אמרו שזו מלה זרה, ובערב' יכנוהו שיבה אלעג'וז b), שיבת האשה הזקנה.
2) לפי דעת קצת החכמים באשור' ושף.
3) באשור' אָשִׁפּ, ר"ל קוסם, לוחש, בסור' אשופא. וסוברים קצת החכמים כי זו מלה שאולה בסור' מאשור'. ואמרו במדרש: מהו ו ל א ש פ י ם אלו שדוחקים את המזל ואין הלשון הזה אלא לשון דוחק (תנח' כוכר מקץ ד). ופריטוריוס סבר כי מקורו בהשרש ושף בסביית שר"ל עזר ברפואה, ואשף הוא אולי רופא. — ויש עוד באשור' שם המפשט מזה אשפתו, אשפות, קסם, ואשפות, סים שקוסמים בהם.
4) באשור' אשפת, אודות מרודך כתוב: קשת אשפת ידש אלל (P. Dhorme, Choix de textes, p. 44) ר"ל קשתו ואשפתו היו תלוים על צדו. אך לא ידוע לנכון שרשו. לפי דעת קצת מן שפה עי' זה. במצרית מצאו אשפת אשפת אשפת, והסכימו החכמים כי באה מלה זו מעברית למצרית.

a) أُشْنَة b) شَيبة العجوز

חנית וכידון (איוב לט כג). ועילם נשא אַשְׁפָּה ברכב אדם פרשים (ישע' כב ו). אַשְׁפָּתוֹ (של הגוי שיעלה למלחמה על ישראל) כקבר פתוח (ירמ' ה יו). דרך קשתו ויציבני כמטרא לחץ הביא בכליותי בני אַשְׁפָּתוֹ (איכ' ג יב-יג). —וכנוי רכים: אשר לקט ומלא אשפותיו והיורה חצי זיקי דברותיו (אגר' חכמי לוניל לרמ"ה, כתב אלרסאל מח).

ב.* אַשְׁפָּה[1], ש"נ, מ"ר אַשְׁפּוֹת, — צבור של זבל, **Düngerhaufen; fumier; dunghill:**

אשפה ברשות הרבים גבוהה עשרה טפחים חלון שעל גבה שופכין לתוכה מים בשבת (עירוב' י ז). המדיר את אשתו וכו' שתהא ממלא ומערה לאשפה יוציא ויתן כתובה (כתוב' ז ה). אין פוסקין על הזבל אלא אם כן היתה לו זבל באשפה (ב"מ ה ז). מצא כלי באשפה (שם ב ג). מכר אשפה מכר זבלה (ב"ב ה ג). הקדיש בור ואחר כך נתמלא מים אשפה ואח"כ נתמלא זבל (מעיל' ג ו). קנובת ירק שבגינה וכו' שעל גבי אשפה בכל מקום הרי זו מותרת (תוספתא דמאי ד ד). אין מגדלין תרנגולים בירושלם מפני הקדשים אם יש לפניהם גינה או אישפה הרי זה מותר (שם ב"ק ח י). בשמצאה (את התרנגולת) באשפה (שם חול' ב ה). אשפה מועלין בה ובזבלה (שם מעילה א יט). בית הפרס שעשה בו אשפה גבוהה עשרה טפחים (שם אהיל' יז ח). הוטרו סלו ומגריפו מוכיחין עליו שהוא עושה אשפה (ירוש' מו"ק א ב ג). בין שהכינה לתוך הבית בין שהשליכה לאישפה (שם שבת ב ד ד). מעשה בתינוקת שראו אותה מושלכת לאישפה (שם כתוב' א כס ד). לא דומה נבעלת באשפה לנבעלת בחופה (שם ג כו ג). צואת אשפה שריחה רע (ברכות כה.). תרנגולת עשויה להטיל ביצתה באשפה (שבת מב:). עשאוני כאשפה (יומא פו.). לא היו ימים מועטין עד שמת (הכהן הצדוקי) והוטל באשפה והיו תולעין יוצאין מחוטמו (יומא יט:). בסותר את כותלו ביום לאשפה (ב"ק לג:). תרנגולתך מנקרה באשפה ואין חולדה מזיקתה (פסח' ח:). אדם עשוי להטיל נבילתו באשפה שבבית (חול' יב.). —ואמר המשורר: עצתך הגביר לנו בקשת ומליך כמו חצים באשפה, ובם נלחם בעתות צר בצרים עדי שבו כמו דמן באשפה (רמב"ע תרשיש, א לח). —ומ"ר: אין מוסיפין לא על המשפלות ולא על האשפות (תוספת' בכיע' ב יד). היה עושה ארבע אשפות (מד"ר במות י). שהיה הורש בגנות ומערה לאשפות (שם ברא"ב פה). כמו מיני התולעים המתילדים מן האשפות (ר"ש א"ת, מו"נ א עב). התולעים המתילדים מן האשפות והמתילדים בפירות שנתעפשו (בע הסמים, מיוחס לאבי הרלב"ג ד א).

אַשְׁפּוֹת, עי' אַשְׁפֹּת.

אֶשְׁפָּר[1], ש"ז, — מנה, בפרט של בשר, **Portion:**

ויחלק (דוד) לכל העם לכל המון ישראל למאיש ועד אשה לאיש חלת לחם אחת ואֶשְׁפָּר[2] אחד ואשישה אחת (ש"ב ו יט). בראות אנשים מנתם שמו אשישה ואשפר לבי אפתה בפתות לחם ואיטב ואשפר (תרשיש ט).

אַשְׁפֹּת[3], -פות, ש"נ, מ"ר אַשְׁפַּתּוֹת, — כמו ב.אַשְׁפָּה:

מקים מעפר דל מאַשְׁפֹּת ירים אביון (ש"א ב ח). ואצאה בשער הגיא לילה ואל פני עין התנין ואל שער האשפת (נחמ' ב יג). ואלף אמה בחומה עד שער השפות[4] (שם ג יג). האמנים עלי תולע חבקו אַשְׁפַּתּוֹת (איכ' ד ה). מאימתי מוציאין זבלין לאשפתות (שבי' ג א). עושה אדם את שדהו ג' ג' אשפתות (שם

---

1) עי' לקמן אַשְׁפֹּת. והנה גזרו קצת החכמים כי מלה זו יצורה בעלי המשנה בטעות בשם יחיד מהמלה אַשְׁפֹּת שחשבוה רבים. אך חוותה והשמוש בה מעידים עליה שאינה בריה מלאכותית, כי אם מלה טבעית, אולי ישנה ושני המשקלים אַשְׁפָּה אַשְׁפּוֹת היו נהוגים בלשון, או נוצרה בזמן מאוחר, אך עכ"פ בפי המדברים בדרך טבעי. — והרבים אַשְׁפּוֹת (ולא אֲשָׁפוֹת) מן אַשְׁפָּה (כך הקריאה המסורה) אינו צריך ליחס דוקא להטעות הנזכרה, כי אם השרש הוא שפה, הרבוי אַשְׁפּוֹת הוא כדין הרבוי של משקל אַפְעָה.

1) לפי הצורה החיצונה אֶפְעָל מן שפר, אך יש ספק במקורה, ועי' שפר, וכמו"כ בדיוק משמעתה, ועי' הערה לקמן. — 2) ת"י ופלוג חד. ורב הנן בר אבא דרש אשפר אחד מששה בפר (פסח' לו:). ואמר מנחם: פתרונו כפי ענינו נתח טוב ירך וכתף. ע"כ. ריב"ג לא פרש, רש"י הביא דברי רב חנן בר אבא. רד"ק: חלק אחר מבשר כמו שמנהג לחלוק הבקר או הצאן לחלקים ידועים. ע"כ. וכן גם החדשים.

3) הסכימו רוב החדשים כי הוא אַפְעֹל מן שפת, עי' במקומו, אעפ"י שאין ספק בדבר שבימי המשנה היה נהוג מ"ר אשפות מן אשפה, עי' הערה לערך ב.אַשְׁפָּה, ומ"ר אַשְׁפַּתּוֹת, סברים החכמים שהוא מן אַשְׁפֶּתֶת (Kö. II, 183). — 4) בקצת כ"י האשפות.

ג). את מה הם בודקין את הביבים העמוקים ואת המים הסרוחים בש"א אף האשפתות (תהל' יח ז). באותה שעה (בשעה שנולד האדם) מתחלפים עליו שבעה עולמות וכו' עולם שני דומה לחזיר שהוא שונש באשפתות כך הוולד שונש בצואה כשהוא מבן שנתים (תנחומא פקודי).

אֻשָּׁק[1], ב"ז, — הוא נשדור, Ammoniak; ammoiac ammonia : עשן השמנים כמו שמן זית וזפת וקלפוניה והאשק (תבו' הרמב"ם נב). אשק הוא ארמוניאק מהותו הוא שרף צמח (קאנון ב, לוח הסמים).

א. **אשר**[2], ממנו אשַׁר, אָשַׁר.

אֹשֶׁר[3], ב"ז, כמו' אֶשֶׁר, — תכלית הטובה וההצלחה בגשמיות ורוחניות, Glückseligkeit, Glück : bonheur, félicité; luck, happiness : בְּאָשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי בנות (ברא' ל יג).—ומצוי השם הזה בספרות המאוחרת: זה הבן הוא נכלל באושר שלי (ספורנו ברא' יג). האושר האמיתי הוא ההצלחה והתשועה הנפשיות (ר"י ב"ר אברהם, חזוק אמונה, א יח). ורחוקים הם לקבל אמונת האושר השמור לבעליו והצלחתו שהוא מופשט החומריות (כסאו' לבית דוד, שער מט). ובאחרית הימים יזכו להאושר וההצלחה הגדולה (מקוה ישר', מנשה בן ישראל מח.). אל הצלחתנו קוין, ודרדר לאושר נפשותנו (אר' מודינא, אלדד ומידד, סור מרע א). היינו כחולמים מעופפים על גפי מרומי האושר (בכורי עתים ב, הקדמה). כל אחד מגרש את רעהו לא רק מהסתפח בנחלת קדושים באושר הנצחי כ"א גם מארץ החיים (שם ג הקד'). אֹשֶׁר וָעֹשֶׁר בּוֹרְאִים תענוגים חדשים לבקרים (א' מפו, עיט צבוע ב ד). הוי אשר נחמד חלום ילדי חלד (יל"ג, דוד ומיכל, ט).

א. **אִשֵּׁר**, קל לא נהוג.

—פִּע', אִשֵּׁר,—אמר לאדם אשריך, beglückwünschen, féliciter; congratulate : ותאמר לאה באשרי כי אִשְּׁרוּנִי בנות (ברא' ל יג). כל גוים יְאַשְּׁרוּהוּ (תהל' עב יז) אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה ברה היא ליולדתה ראוה בנות וַיְאַשְּׁרוּהָ מלכות ופילגשים ויהללוה (שה"ש ו ט). קמו בניה וַיְאַשְּׁרוּהָ בעלה ויהללה (משלי לא כח). כי אזן שמעה וַתְּאַשְּׁרֵנִי ועין ראתה ותעידני (איוב כט יא). — ואמר בן סירא: לפני מות אל תאשר גבר (ב"ס גני' יא כח). מי הוא זה ונאשרנו כי הפליא לעשות בעמו (שם לד ט). חכם לנפשו ישבע תענוג ויאשרוהו כל רואיהו (שם לז כד). כיון שראה דוד היאך הקב"ה סולח לעונותיהם של ישראל ומרחם עליהם התחיל מאשרם ומשבחם (פסי' רבתי מה). לאחד שהיה מקבל חכמים ותלמידיהם והיו הכל מאשרים אותו (מדה"ג, דבר' א א). לפי שיעקב אבינו אישר את עצמו בשמירה (ת' דוגמ על רספ"ג ה). שחורה אני ונאוה וכו' שאישרה עצמה ביופי שבה (שם יב). ויטבו דבריהם בעיני הפרוש ויברך אותם ויאשרם בענינם (חו"ה, הבטחון ד). ויאשר נפשו על מה שהגיע אליו מידיעת אמתות העולם (שם סוף חשבון הנפש). ואפי' החכמים בגוים לא הרגישו בהם עד אשר העירותים עליהם ובשמעם אשרום מאוד והעתיקום מחיבורי זה (תגמו' הנפש ו:). נמצא שאין לאשר האדם בעודו חי כי מי יודע אם יפול ברעות גדולות עד שיהפך בם (ראשית דעת, אלבילא קנט.).

—פִּע', אֻשַּׁר, היה לו אשר, glücklich sein; être heureux, be happy : ה' ישמרהו ויחיהו יְאֻשַּׁר בארץ (תהל' מא ג). עץ חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מְאֻשָּׁר (משלי ג יח). סגולה מְאֻשֶּׁרֶת אשר לך סובבת (הוספ' יוס ג). מאושר שבהכמים (רש"י גיט' כו:). ולהיותה (שבא) מקום הזהב והאבנים הטובות והבשמים הרחניים קראה בטלמיוס ערבי מאושרת בלשונם אראביא פיליציא (ר"י אברבנאל, מ"א י). מאושר הוא מי שיוכיחהו ה' (רלב"ג איוב ה, בסופו). כמה מאושר האדם שימצא חכמות השם יתברך (הוא משלי ג). ואם זה הוא היות אדם מאושר ומשלו על בני תבל ועשרו (הקד' המבקש לרש"ט פלקיירא). מהמדות המאושרות אשר מפז יקרות הן מדות גבורי החכמה ואבירי המזימה (הוא, בכי היגון א). וכל אשר יהיה האדם יותר גדול ויותר

---

[1]) בערב' אשק, אשג, ושגa), ולקוח מפרסית. ואלה דברי התד'כרה: אשק מערב ען אל פארסיה באלגים וכו, ויערף באלשאם קנאושק ובמצר אלכלח ובאליונאניה אמוניאקון וכו' — ובעברי': לקוח בערבית מן פרסית, ושם בגימל, וידוע בדמשק בשם קנאושק ובמצרים אלכלח וביונית אמוניאקון וכו'.

[2]) נחלקו החכמים במהות שרש זה. קצתם דמוהו לשרש ישר b) בערבית, שר"ל היה נוח, קל, ושמשמש בבנוים אחדים גם במושג הצלחה ועשר. וי"ם (Nö, ZDMG 40, 723) כי עקר הוא את'ר שבערבי', ואַתַ'ר c) ר"ל בחר, נתן היתרון. וי"א שנמזגו בשרש אשר העברי שני השרשים השמיים הקדמונים את'ר וישר.

[3]) עי' שרש א.אשר.

---

a) أشق أشج وشج b) يسر c) أثر

טוב באלה החיים המאושרים אשר מן המדות יצטרף אל הטובות החיצוניות (יוסף ב"ע, כבוד אלהים ח.). וכן אמנם בפעולות האנושיות אשר היא דומה לזו היא היותר מאושרת (שם:). אוהבת (הנפש) הטוב ואנשיו שונאה הרע ואנשיו מאושרת בניסוסות האלהיים (אבוחמד אלגזלי, הו"כ ב, קלז). אם יאושר האדם בחייו או לא יאושר רק עד מותו (ראבית דעת, אלבילא קנט.). הייתי עם השר המאושר בחדרי משכיתו (עמנואל מחב' טו). הנה יש מאושרים בעוה"ז ויש בעוה"ב ומי לך גדול מהמאושר בשניהם (רב פנינים, אלביך, משלי א יח). אבות מאושרים מוצאי אלה נטעי אמת בהם שישו וגילו (ליטריס תהל', המשל מדבר). מי ־מני עלמה מאושרה תהיה בארץ (שם, תהלה עם ההד). — ובמשמעת מהלל ומשבח: היה בעיר הזאת בימי החסידים הראשונים הזקנים הקדמונים איש תם וישר ובכל פה מאושר (ס' שעשועים לר"י זברא יח). ובו יתברכו כל גוים שבע, ואשר מנהם בגיא בגבע (כהונת אברהם, אבר' הכהן, ב עב).

אֶשֶׁר, אַשְׁרֵי, עי' אַשְׁרֵי.

ב. אשר[1]), ממנו אֹשֶׁר, ב. אִשֵּׁר.

אֲשֻׁר[2]), אֲשֻׁר, ב"נ, כנוי אֲשֻׁרִי וכו', מ"ר אֲשֻׁרִים, אֲשֻׁרִים, — עצם שבין העקב והשוק, ובכלל חלק התחתון של השוק, ובמליצה כנוי להרגל בכלל, **Fussknöchel ; cheville du pied ; ankel (bone)**: אם תטה אשרי מני הדרך (איוב לא ז). אַשֻּׁרֵנוּ[3]) עתה סבבוני (תהל' יז יא). לא נסוג אחור לבנו ותט אֲשֻׁרֵנוּ[1]) מני ארחך (שם מד יט). ויקם על סלע רגלי כונן אֲשֻׁרָי (שם מ ג). ואני כמעט נטוי רגלי כאין שפכה[2]) אֲשֻׁרָי (שם עג ב). תורת אלהיו בלבו לא תמעד אֲשֻׁרָיו (שם לז לא). — ואמר הפיטן: קרא נא טוב לדל נועד אשורו, מצהרים צא מחטאים רועד ומרוע כפים (כמה"ל ר"י הלוי, סלי' נעי' ידידיך מאמש). — ומ"ר אֲשֻׁרוֹת: כונן אֲשׁוּרוֹתָם אלהים ושמע (שם סלי' יוה"כ, פקדו עלי דלת).

— ב) פסיעה, **Schritt ; pas ; step**: בַּאֲשֻׁרוֹ אחזה רגלי דרכו שמרתי ולא אט (איוב כג יא). — ומליצה: וערום יבין לַאֲשֻׁרוֹ[3]) (משלי יד טו), ר"ל, יבין דרכו, יבין מה שראוי. — והשתמשו הסופרים במליצה זו כמו לו היה זה מלשון ישר, הבין דבר לאשורו, לאמר, כמו שהוא: אינו מבין דבר לאשורו (שו"ת הרא"ש לא ט).

ב. אָשַׁר, פ"ע, עתיד יֶאְשַׁר, — שם אֲשֻׁרוֹ בדרך, הלך **: schreiten, gehn ; marcher ; to go** עזבו פתאים וחיו וְאִשְׁרוּ בדרך בינה (משלי ט ו).

— פִּע', אִשֵּׁר, — א) כמו הקל בנחץ הפעולה: בארח רשעים אל תבוא ואל תְּאַשֵּׁר בדרך רעים (משלי ד יד).

— ב) הסב שפלוני יְאַשֵּׁר, ילך בדרך, **führen; diriger, to guide**: שמע אתה בני וחכם וְאַשֵּׁר בדרך לבך (משלי כג יט). — ובמשמעת מנהיג במוסריות: ויהיו מְאַשְּׁרֵי העם הזה מתעים (ישע' ט טו). עמי מְאַשְּׁרֶיךָ מתעים ודרך ארחתיך בלעו (שם ג יב).

— פֻּע', אֻשַּׁר, — שנהגו אותו: ויהיו מאשרי העם הזה מתעים וּמְאֻשָּׁרָיו מבלעים (ישע' ט טו).

— הִתְפ', *הִתְאַשֵּׁר: שהם מתאשרים מאחרים (ספרא רבה קדוש').

ג. *אָשַׁר[4]), קל לא נהוג.

---

[1]) כמו ישר.

[2]) הביאו המדקדקים החדשים שם זה בין משקלי qattûl, בתנועה ארוכה בסוף. אבל, היא חסרה בכל מקום שבאה בכתיב. — והנה ת"י מלה זו בכל מקום, זולתי משלי יד יה, בהשם אסתורא, שהוא הקרסול. ובאמת המליצה, תמעד אשריו, מעידה כי הכונה היא על עצם הרגל, ממש כמו המליצה מעדו קרסלי, ואי אפשר כלל מליצה זו על הפסיעות, וכן כונן אשרי מקביל לויקם על סלע רגלי, ור"ל שהעמידו בחזקה, כמו כונן כסאו. וכן גם מליצת שפכה אשרי יותר נכונה להקרסל מלהפסיעה, ולכן אין ספק בדבר, כי אֲשֻׁר הוא האסתורא, כמו שכבר הרגיש בזה לוי, ובלי יסוד דחה דעתו דר' קצנילנסון (רמת אבריס סג), ורק בהרחבה פסיעה, וכן פרשו הקדמונים ריב"ג וגם רש"י ורד"ק, ברוב המקומות רגל, ולא כהחדשים שהחליטו עקר פרושו פסיעה, מן את'ר בערב' שמשמעתו ר'שם שעושה כף הרגל באדמה. אך מקור השם לא נתברר. — [3]) כמעט כל המבארים החליטוה משער אשר זה, אך מנחם דח.. זאת, והמליצ' אינה מתישבת באמת כראוי, וכנראה יש פה איזה שבוש. — [1]) מ"ש: בספר' מדוייקים כ"י יתיר יוד ויש מהם גם מלא וא"ו וכ"ב החכם לונזאנו בכל ס"ם מלא יוד וקשה כי ותט לשון יחיד. — [2]) נמסר: שפכו קרי. — [3]) ת"י: מתבין לטבתיה, כנראה במשמעת אֹשֶׁר. רסע"ג: רשדה, ר"ל דרכו וכעין זה המפרשים.

[4]) דעת רוב החכמים שהוא השרש שממנו באשר' אשר, מקום. בארמ' אֲתַר מקום, בערב' אַת'ר a) ר'שם. ועי' הערה לַאֲשֶׁר.

---

a) اثر

— פע', *אשר, — היה ישר, *מאשר, ישר, gerade droit ; straigth: למה נקרא שמו אשורי על שום שהוא מ א ו ש ר בכתבו (תוספתא סנהד' ד ח). אשורי שהיא מ א ו ש ר בכתבו (ירוש' מגי' א עא ב). אשורית שמ א ו ש ר ת בכתב (סנהד' כב.). תאשור שהוא מ א ו ש ר מכולן (מד"ר ברא"י יה). ויכתוב בכתב מיושר ו מ א ו ש ר ושיהא כתב נאה (לכוס, או"ח לב ב)·

— פע' *אשר, — כמו ישר : מ א ש ר י המקלות המעוותות (ר"י אברבנאל, לך לך, ובדי אבת).

ד·אשר[1]), קל לא נהוג.

— פע', אשר, — א) נתן כח, stärken; fortifier; strengthen: למדו היטב דרשו משפט אשרו[2]) חמוץ שפטו יתום ריבו אלמנה (ישע' א יז). — ב) *קים, אמר והעיד שאמת הוא, bestätigen ; confirmer ; confirm: צריכין הדיינין לכתוב (על השטר) א י ש ר נ ו ה ו במעמד פלוני ופלוני (ירוש' סוף גיטין). הרלב"ג בספרו מאשר ומקיים מציאות החלומות (פניני שד"ל, עח).

— התפע', — ינרדף עם התחזק : ה ת א ש ר ו והתחזקו מהר באומנותיכם (רש"י שבת קיט.).

אשר[3]), — מלת כנוי הרמז, ליחיד ורבים לזכר ונקבה בלי שנוי, Pron. relat. ומשמש:

א. לצרף ב' מאמרים שיש ביניהם יחס צרופי זל"ז, בענין שהמאמר השני גודר וגובל ומבאר את הראשון שקודם לו, ומודיע איזהו, welcher u. s. w.; qui; who, which: ביחס ל ה פ ו ע ל : וכפר הכהן אשר ימשח אתו ואשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו (ויקרא יו לב). ה' אשר עשה את משה ואת אהרן ואשר העלה את אבתיכם מארץ מצרים (ש"א יב ו). ואלה המלכים אשר מלכו (ברא' לו לא). איה האנשים אשר באו אליך הלילה (שם יט ה). מן בניהם אשר נותרו אחריהם (דהי"ב ח ח). אברהם אב המון גוים וכו' א ש ר שמר מצות עליון (ב"ס גני' מד כ). גבור בן חיל יהושע בן נון וכו' א ש ר נוצר להיות בימיו תשועה גדולה לבחיריו (שם מו א). ישוע בן אלעזר בן סירא . . ש ר ניבא בפתור לבו ו א ש ר הביע בתבונתו (שם נב כ). — וכמו"כ ביחס להפעול : וירא אלהים את כל אשר עשה (ברא' א לא). ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה (שם ב ב). האשה אשר נתתה עמדי (שם ג יב). קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת (שם כב ב). הדבר אשר דברתי (שם מא כח). ויספר העבד ליצחק את כל הדברים אשר עשה (שם כד סו). ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה יי' לישראל אשר הצילו מיד מצרים (שמות יח ט). אלה הדברים אשר תדבר (שם יט ו). לסיחן ולעוג אשר החרמתם אותם (יהוש' ב י). הדברים אשר שמעת (מ"ב יט ו). ברית ה' אשר כרת עם בני ישראל (דהי"ב ו יא). — ועם בנוי הפעל : הדברים האלה אשר צוהו ה' (שמות יט ז). רבשקה אשר שלחו מלך אשור (ישע' לז ד). אשר כלאו צדקיהו (ירמ' לב ג). בניהם וכו' אשר לא כלום בני ישראל (דהי"ב ח ח). — ועם מלת הגוף : ומן הבהמה אשר לא טהרה הוא שנים (ברא' ז ב). כל רמש אשר הוא חי (שם ט ג). לכל הבהמה אשר הוא מפרסת פרסה (ויקרא יא כו). מן הבהמה אשר היא לכם לאבלה (שם לט). ארץ אשר הוא זבת חלב ודבש (במד' יד ח). והאיש אשר הוא טהור (שם ט יג). הערים הרחקת ממך מאד אשר לא מערי הגוים האלה הנה (דבר' כ טו). ואתם היום מאסתם את אלהיכם אשר הוא מושיע לכם (ש"א י יט). כלתך וכו' אשר היא טובה לך משבעה בנים (רות ד יה). יען ביתי אשר הוא חרב (חגי א ט). אל תשמעו אל נביאיכם וכו' אשר הם אמרים אליכם (ירמ' כז ט). הלוים אשר הם מזרע צדוק (יחזק' מג יט). לקדושים אשר בארץ המה (תהל' טז ג). — ובחסרון מלת הגוף : המים אשר מתחת לרקיע (ברא' א ז), אשר ה ם מתחת

---

[1]) י"ם שמקור פעל זה הוא באחד השרשים הקודמים. — [2]) ת"י : זכו דאנים. ודסע"ג תרגם וארשדו, ר"ל ישרו. וריב"ג פרש מלשון אשר, ר"ל ה ד ר י כ ו. אך רש"י פרש : ה ח ז י ק ו והוא לשון משנה אשרנוהו אי אישר חילי.

[3]) בנקוד האשורי אשר. בכנע' אש, ונמצאה בכתבת אחת גם ע ש. בשאר הלשונות האחיות אין דמיונה, וכבר נתפלפלו חכמי הלשון הרבה בדבר ועוד לא עלה בידם לברר מקורה האמתי. קצת החכמים גוזרוה מן את'ר a) בערב' שמשמע' רשם, ומן א ת ר בארמ' מקום, ומביאים דמיון לזה שגם בגרמ' משמשת מלת המקום wo גם שמוש מלת הצרוף welcher. אבל כבר דחה נלד' (Nö, ZDMG, 40, 738) השערה זו, מפני שבארמ' בעצמה אין אתר משמשת שמוש זה, והמושג רשם רחוק מאד ממושג הצרוף. אחרים אמרו כי עקרו של אשר הוא אשל, והוא מרכב מאות הרמז א ומן של. ויותר קרובה דעת בוימן (Bauman, Hebr. Relativsätze), כי יסודה היא ש באשור' ש בכנענית ועברית, וממנו בכנענית אש ובעברית אשר.

---

a) أثر

— ויש שיחסר הנושא או הנשוא, ונרמז בהמלה אֲשֶׁר: את אֲשֶׁר תברך מבֹרך וַאֲשֶׁר תאר יואר (במד' כב ו), שהכונה את האיש אשר תברך ואת האיש אשר תאר. והוריתיך אֲשֶׁר תדבר (שמות ד יב), לאמר הדבר אשר תדבר. ונתתיך ביד מבקשי נפשך וביד אֲשֶׁר אתה יגור מפניהם (ירמ' כב כה). אֲשֶׁר טפחתי ורביתי איבי כלם (איכה ב כב). עשה יי' אֲשֶׁר זמם (שם יז), הדבר אשר זמם. אֲשֶׁר ימצא אתו מעבדיך ומת (בראש' מד ע), האיש מעבדיך אשר ימצא אצלו. — ומלת עִם קודם אשר: עִם אֲשֶׁר תמצא אלהיך לא יחיה (שם לא לג). — וכמו"כ בתחלת מאמר: אֲשֶׁר היה, במקום המעשה אשר היה: אֲשֶׁר היה דבר ה' אל ירמיהו (ירמ' יד א, מו א, מז א, מט לד). — ובמקום אפילו מַה שֶׁ: רבו משערות ראשי שנאי חנם עצמו מצמיתי איבי שקר אֲשֶׁר לא גזלתי אז אשיב (תהל' כט ה). — וכמו"כ אף על פי סתם: לא נכחד עצמי ממך אֲשֶׁר עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ (שם קלט יה). — ובמקום מי, מה שהוא: אשר חוטא לפני עושהו יסתוגר על ידי רופא (ב"ס גני' לח יה). כי את אשר שנא לא עשה (שם שם יה יא). לפני אדם חיים ומות אשר יחפץ ינתן לו (שם יז), ר"ל איזה מהם אשר יחפץ. כל מארץ לארץ ישוב ואשר ממרום אל מרום (שם מ יא). — ולפני שם המקום, ויחסר הפעל יושב שוכן וכיוצא בהם: במערה אֲשֶׁר בשדה המכפלה (בראש' מט ל) כל מלכי האמרי אֲשֶׁר בעבר הירדן וכל מלכי הכנעני אֲשֶׁר על הים (יהוש' ה א). — ואחרי המקום יבואו אחרי אֲשֶׁר מלות המקום שָׁם, שָׁמָּה, מִשָּׁם: עד המקום אֲשֶׁר היה שם אהלו בתחלה (בראשׁ' יג ג) שא נא עיניך וראה מן המקום אֲשֶׁר אתה שָׁם (שם יד). במקום אֲשֶׁר יהיה שם אדני המלך (ש"ב יה כא). ואשים שם את הארון אֲשֶׁר שָׁם ברית יי' (דה"ב ו יא). ומצרים וכו' ואת פתרסים ואת כסלחים אֲשֶׁר יצאו מִשָּׁם פלשתים (בראש' י יד). ושמתי לך מקום אֲשֶׁר ינוס שָׁמָּה (שמות כא יג). — ויש שתחסר מלת יחס המקום: בשקתות המים אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן (בראש' ל לח), במקום אשר תבאנה שמה או לשתות שם. ויעל מעליו אלהים במקום אֲשֶׁר דבר אתו (שם לה יד), ר"ל אשר דבר אתו שם. באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא (במדבר יג כז), — אשר שלחתנו שמה. מי מריבה אשר רבו בני ישראל את יי ויקדש (שם כ יג), — אשר רבו שם בנ"י. כי על כל אֲשֶׁר אשלחך תלך (ירמ' א ז) — אשר אשלחך שמה. בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו היה לשרפת אש (ישע סד יא) — אשר הללוך שם. גם צפור מצא בית ודרור קן לה אשר שתה אפרחיה (תהל' פד ד), אשר שתה אפרחיה שם — ועם מלות היחס: לך נחה את העם אל אֲשֶׁר דברתי לך (שמות לב לד), אל המקום אשר דברתי. ישאך על אֲשֶׁר לא אדע (מ"א יח יב). — וביחס להזמן: ועוד חמש שנים אֲשֶׁר אין חריש בארץ (בראש' מה ו), במקום אשר אין בהן. למן היום אֲשֶׁר יצאת מארץ מצרים (דבר' ט ז), — אשר בו יצאת. וישב ירמיהו בחצר המטרה עד יום אשר נלכדה ירושלם (ירמ' לח כח), אשר בו נלכדה. כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה (ש"א כ לא). והימים אֲשֶׁר מלך שלמה בירושלם (מ"א יא מב). — ולפעמים תחסר מלת אָז: הנפלים היו בארץ בימים ההם וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם (בראש' ו ד), אשר אָז יבאו. בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו (שם מ יג), אשר אז היית משקהו. — ועם יחסים: אֲשֶׁר בּוֹ, אֲשֶׁר בָּהֶם, אֲשֶׁר בֵּינֵיהֶם, אֲשֶׁר כָּמוֹהוּ, אֲשֶׁר לוֹ, אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ, מֵהֶם וכו', אֲשֶׁר עָלָיו אֲשֶׁר שָׁם, אֲשֶׁר גַּם, אֲשֶׁר תַּחְתָּיו, עי' כל אחד ואחד במקומו. — ויש שיחסר מלת בו, בהם וכו': זכר תזכר את אשר עשה יי' אלהיך לפרעה וכו' והאתת והמפתים והיד החזקה והזרע הנטויה אשר הוצאך יי' אלהיך כן יעשה יי' אלהיך לכל העמים (דבר' ז יח-יט), ור"ל אשר בהם, או על ידיהם הוציאך. — וכן: ויתר דברי ירבעם אֲשֶׁר נלחם ואשר מלך הנם כתובים על ספר (מ"א יד יט), ור"ל פרטי המעשים שקרו במלחמתו ומלכותו. — אשר ל..., להורות יחס השיכות והקנין, כמו שֶׁל: הצאן אֲשֶׁר לאביה (בראש' כ ט). הנערים אֲשֶׁר לי (רות יה כ). אביר הרעים אֲשֶׁר לשאול (ש"א כא ח), השיך לשאול, שהוא קנין שאול. וישב אתם בכלי הרעים אֲשֶׁר לו (שם יז מ). וישלח את שרי החילים אֲשֶׁר לו על ערי ישראל (מ"א יה כ). שיר השירים אֲשֶׁר לשלמה (שיה"ש א א).

ב. לחבור וקשור שני חלקי המשפט, — א) כמו כִּי, אִם, מַה: למען תדעון אֲשֶׁר יפלה יי' בין מצרים ובין ישראל (שמו' יא ז). ויאמר שאול מעמלקי הביאום אֲשֶׁר חמל העם על מיטב הצאן והבקר (ש"א יה יה). ויהי כשמע ירבעם בן נבט והוא עודנו במצרים אֲשֶׁר ברח מפני

שלמה המלך וישב ירבעם במצרים (מ"א יב ב), ר"ל כי ברח. אני משביעך אשר לא תדבר אלי (מ"א כב יו). וזה לך האות מאת יי' אשר יעשה ה' את הדבר הזה אשר דבר (ישע' לח ז). אם על המלך טוב ואם ייטב עבדך לפניך אשר תשלחני אל יהודה (נחמ' ב ה). אגרות יתנו על פחוות עבר הנהר אשר יעבירוני (שם ז). ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר (קהל' ז כט). טוב אשר לא תדר משתדור ולא תשלם (שם ה ד). וישם דניאל על לבו אשר לא יתגאל בפתבג המלך (דניאל א ח). כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד (אסת' ב י). כי הגיד להם אשר הוא יהודי (שם ג ד). ועם כל אלה העתר אל אל אשר יבין באמת צעדיך (כ"ס גני' לז יח).—ועם את לפניו: אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר (דבר' ט ז). כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ואת אשר עברנו בקרב הגוים (שם כט יה). שמענו את אשר הוביש יי' את מי ים סוף מפניכם (יהוש' ב י). ועלי זקן מאד ושמע וכו' ואת אשר ישכבן (בניו) את הנשים (ש"א ב כב). היום הזה ראו עיניך את אשר נתנך יי' היום בידי (שם כד יא). ואת הגדת היום את אשר עשיתה אתי טובה את אשר סגרני יי' בידך ולא הרגתני (שם כד יט). הלוא ידעתם את אשר ירו מעל החומה (ש"ב יא כ). ויגד אחאב לאיזבל וכו' ואת כל אשר הרג את כל הנביאים בחרב (מ"א יט א). ויהי הוא מספר למלך את אשר החיה את המת (מ"ב ח ה). כי ידעתי את אשר תעשה לבני ישראל רעה (שם ח יב). זכר נא את אשר התהלכתי לפניך (ישע' לח ג). ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו ומשפטי תשמרו (יחזק' לו כז). — ובמשמעת אם: ועתה אשר באתי לדבר אל המלך אדני את הדבר הזה כי יראני העם (ש"ב יד יה). כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך וכו' אשר לא יקרא (אסתר ד יא), ור"ל אם לא יקרא. — ובמשמעת מה: והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה (ויקר' ה ה). כי הגד הגד לעבדיך את אשר צוה ה' אלהיך (יהוש' ט כד). וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש (אסת' ו ב). — ב) כמו למען, בעבור, להורות תכלית וכונה, damit; afin que; in order that: ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריך (דבר' ד מ). ושמעת ישראל ושמרת לעשות אשר ייטב לך ואשר תרבון מאד (שם ו ג). ויקרא אברהם שם המקום ההוא יי' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה (בראש' כב יד). — ובמשמעת באופן ש: הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו (שם יא ז). ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה (שם יג יו). ומלאו (הארבה) בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים אשר לא ראו אבתיך ואבות אבתיך מיום היותם על האדמה (שמו' י ו). הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עשר גם כבוד אשר לא היה כמוך איש במלכים כל ימיך (מ"א ג יב=יג). ולעבדיו יקרא שם אחר אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן (ישע' סה יה=יו). כאשר ישבר את כלי היוצר אשר לא יוכל להרפה עוד (ירמ' יט יא). — וכיון ש, הואיל ו: יתלחשו כל שנאי עלי יחשבו רעה לי דבר בליעל יצוק בו ואשר שכב לא יוסיף לקום (תהל' מא ט). — ג) להורות הסבה, בגלל, יען, מפני, weil; parce que; because: ותאמר לאה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי (בראש' ל יח). והמצפה (קראו להמקום ההוא) אשר אמר יצף ה' ביני וביניך (שם לא מט). ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחותם (שם לד יג). בני יעקב באו על החללים ויבזו העיר אשר טמאו אחותם (שם לד כז). היום ידענו כי בתוכנו ה' אשר לא מעלתם בה' המעל הזה (יהוש' כב לא). וימת בן האשה הזאת לילה אשר שכבה עליו (מ"א ג יט). כי למען דוד נתן ה' אלהיו לו ניר בירושלם להקים וכו' אשר עשה דוד את הישר בעיני ה' (שם טו ד=ה). — ותבוא בראשית תשובה ומענה, להודיע הסבה ששאל השואל: ולמה לא שמעת בקול ה' ותעט אל השלל וכו' ויאמר שאול אל שמואל אשר שמעתי בקול ה' ואלך בדרך אשר שלחני (ש"א טו יט=כ). — ובמקום אשר בגללו, בשבילו: וירבעם בן נבט וכו' וירם יד במלך וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה בנה את המלוא וכו' (מ"א יא כו=כז), ר"ל אשר בשבילו. — ד) לתנאי, כמו אם, wenn; si; if: את הברכה (אני נותן לכם) אשר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם (דבר' יא כז), לאמר אם תשמעו. ויאמר אל בני ישראל לאמר אשר ישאלון בניכם מחר וכו' (יהושע ד כא), לאמר אם ישאלו (או בעת אשר ישאלו). — וכמו

באשר ליתם הזמן: אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך מצרים להלחם בכרכמיש (דה"ב לה כ). — ותתחבר עם המלים אחרי, תחת, למען, בעבור: אחרי אשר הטמאה (דבר' כד ד). תחת אשר לא עבדת (דבר' כח מז). למען אשר ייטב לנו (ירמ' מב ו). בעבור אשר יברכך (בראש' כז י). — על אשר: כי לא יבא אל הארץ אשר נתתי לבני ישראל על אשר מריתם את פי (במדב' כ כד). על דבר אשר. יען אשר: יען אשר עשית את הדבר הזה (בראש' כב טז). — ועי' עוד במקומם ועם אותיות ב כ ל ם:

— באשר, א) להורות המקום, כמו במקום אשר, wo; où; vhere: באשר תמותי אמות (רות א יז), במקום אשר תמותי. באשר כרע שם נפל (שופט' ה כז), במקום אשר כרע. ואנכי הלך לגור באשר אמצא (שם יז ט). ויתהלכו באשר יתהלכו (ש"א כג יג). וגורי באשר תגורי (מ"ב ח א). ובאשר חללים שם הוא (איוב לט ל). כן איש אשר אין לו קן המרגיע ב א ש ר יערב (ב"ס נגי' לו לא). — ב) לסבה, כמו יען, weil; parce que; because: ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו (בראש' לט ט). אין שר בית הסהר רואה את כל מאומה בידו באשר ה' אתו (שם שם כג). באשר הוא סוף כל האדם (קהל' ז ב). — עם למי אחריה: הגידה נא לנו באשר למי הרעה הזאת (יונה א ח), לאמר בגלל מי. — ג) ובמשמעת במה ש: ובחרו באשר חפצתי (ישע' נו ד). ובאשר לא חפצתי בחרתם (שם סה יב). מה יתרון העושה באשר הוא עמל (קהל' ג ט). מוצק לפניך אש ומים ב א ש ר תחפץ שלח ידיך (ב"ס נגי' יה יו). — ובסגנון החוקרים: האדם ב א ש ר הוא אדם. המזג ב א ש ר הוא מזג (חוב' עמים י ב). שבאותו התאר נשיג עזוז ב א ש ר הוא (ע"ת לר"א הקרא' עב).

— כאשר, א) לדמיון באיכות או בכמות, כמו, wie; comme; as: שנים שנים באו אל נח וכו' כאשר צוה אלהים (בראש' ז ט). ואני כאשר שכלתי שכלתי (שם מג יד). ואתנה כאשר תאמרו אלי (שם לד יב). וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדברים (דבר' א מד). כי יאמרו נסים לפנינו כאשר בראשנה (יהוש' ח ו). יהי ה' אלהינו עמנו כאשר היה עם אבתינו (מ"א ח נז). שמחו לפניך כשמחת בקציר כאשר יגילו בחלקם שלל (ישע' ט ב). ואני כאשר אבדתי אבדתי (אסתר ד טז). ויש מהם אשר אין לו זכר וישבתו כ א ש ר שבתו (ב"ס נגי' מד ט). — ועם כן: וכאשר יענו אתו כן ירבה (שמות א יב). כאשר עשה כן יעשה לו (ויקרא כד יט). כאשר יחנו כן יסעו (במד' ב יז). כאשר עשיתי כן שלם לי אלהים (שופ' א ז). כאשר יהגה האריה והכפיר וכו' כן ירד ה' צבאות (ישע' לא ד). כאשר עשיתי לשמרון ולאליליה כן אעשה לירושלם ולעצביה (שם י יא). — ומלת כן קודם: כן תעשה כאשר דברת (בראש' יח ה). ויעשו כן בני ישראל כאשר צוה יהושע (יהוש' ד ח). — ובמשמעת לו: ולמה מרחם הצאתני אגוע ועין לא תראני כאשר לא הייתי אהית מבטן לקבר אובל (איוב י יט). ויש מהם אשר אין לו זכר וישבתו כאשר שבתו כ א ש ר לא היו היו (ב"ס נגי' מד ט). — ב) להורות קרבת שני מעשים בזמן, בעת אשר, sobald, wenn; dès, quand; when: ויהי כאשר הקריב לבוא (בראש' יב יא). וילך יי' כאשר כלה לדבר (שם יח לג). ויהי כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי ואמר לה זה חסדך אשר תעשי עמדי (שם כ יג). ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות ויקח האיש נזם זהב וכו' ויאמר בת מי את (שם כד כב-כג). ויהי כאשר ראה יעקב את רחל וכו' ויגש יעקב (שם כט י). והיה כאשר תריד ופרקת עלו (שם כז מ). ויאמר יעקב כאשר ראם (שם לב ג). ויזרח לו השמש כאשר עבר את פנואל (שם שם לב). כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך (שם מ יד). ויהי כאשר קרב (משה) אל המחנה וירא את העגל (שמות לב יט). והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק (שם יז יא). ויהי כאשר מת גדעון וישובו בני ישראל ויזנו אחרי הבעלים (שופט' ח לג). ויהי כאשר נלחמו בני עמון עם ישראל וילכו זקני גלעד לקחת את יפתח (שם יא ה). ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם (שם שם ז). ויהי כאשר זקן שמואל וישם את בניו שפטים לישראל (ש"א ח א). וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך (שם שם ו). ויהי כאשר שב שאול מאחרי פלשתים ויגדו לו לאמר הנה דוד במדבר עין גדי (שם כד ב). ויהי כאשר בא חושי הארכי רעה דוד אל אבשלום ויאמר חושי אל אבשלום יחי המלך (ש"ב טז טז). כאשר ראה כל הבא עליו ועמד (שם כ יב). כאשר הגה מן המסלה עבר כל איש אחרי יואב (שם שם יג). ויהי כאשר חזקה הממלכה בידו ויך את עבדיו המכים את המלך (מ"ב יד ה). ויהי כאשר ראם צדקיהו וכו' ויברחו (ירמ' לט ד). בבוא אליו נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע (תהל' נא ב). ויהי כאשר באו היהודים הישבים

אצלם ויאמרו לנו עשר פעמים (נחמ' ד ו). ויהי כַּאֲשֶׁר שמעו אויבינו כי נודע לנו ויפר האלהים את עצתם (שם ט). ויהי כַּאֲשֶׁר נבנתה החומה ואעמיד הדלתות (שם ז א). ויהי כַּאֲשֶׁר צללו שערי ירושלם לפני השבת ואמרה ויסגרו הדלתות (שם יג יט). ויהי כַּאֲשֶׁר ישב דויד בביתו ויאמר דויד אל נתן הנביא הנה אנכי יושב בבית הארזים (דהי"א יז א). — וקצת במשמעת אם: כַּאֲשֶׁר תדר נדר וכו' אל תאחר לשלמו (קהל' ה ג). שמר רגליך כַּאֲשֶׁר תלך אל בית האלהים (שם ד יז). — ג) לסבה, כמו בגלל: עלה אל הר העברים וכו' ונאספת אל עמיך וכו' כַּאֲשֶׁר מריתם פי במדבר צן (במדב' כז יב-יד).

— לַאֲשֶׁר, להאיש אשר: ויאמר לַאֲשֶׁר על ביתו (בראש' מג טז). ולאכלכם ולַאֲשֶׁר בבתיכם (שם מז כד). ישוב השדה לַאֲשֶׁר קנהו מאתו (ויקרא כז כד). ונתן לַאֲשֶׁר אשם לו (במדב' ה ז). ויאמר לַאֲשֶׁר על המלתחה (מ"ב י כב). ולזבח ולַאֲשֶׁר איננו זבח (קהל' ט ב). — ומ"ר: לאמר לאסורים צאו לַאֲשֶׁר בחשך הגלו (ישע' מט ט), ר"ל למי שהם בחשך. כי אפלה לַאֲשֶׁר אשאיר (ירמ' נ כ) להאנשים אשר אשאיר. — ובמשמעת לְמַה שֶׁ: שמע בקלי לַאֲשֶׁר אני מצוה אתך (בראש' כז ח), להדבר שאני מצוה. למעשה ידיו ישתחוו לַאֲשֶׁר עשו אצבעתיו (ישע' ב ח). שמע נא בקול ה' לַאֲשֶׁר אני דבר אליך (ירמ' לח כ).— ויש שהשתמשו בלאשר להורות הסבה כמו מפני: יו ל א ש ר ידעתי היטב מהות המלוה היותו צורבא מרבנן וכו' (חתם סופר חו"מ).

— מֵאֲשֶׁר, א) מהמקום אשר, וכדומה: אתם לכו קחו לכם תבן מֵאֲשֶׁר תמצאו (שמות ה יא). — ב) מהדבר אשר: ועשה את האחד מן התרים או מן בני היונה מֵאֲשֶׁר תשיג ידו (ויקר' יד ל). וכפר עליו מֵאֲשֶׁר חטא על הנפש (במדב' ו יא). מודיעים לחדשים מֵאֲשֶׁר יבאו עליך (ישע' מז יג). ושתית מֵאֲשֶׁר ישאבון הנערים (רות ב ט). — מֵאֲשֶׁר לְ, — ממה שהוא של פלוני: מאיל המלאים מֵאֲשֶׁר לאהרן וּמֵאֲשֶׁר לבניו (שמות כט כז). וּמֵאֲשֶׁר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה (בראש' לא א). — ובמשמעת מִמִּי אֲשֶׁר: ומדלת הארץ מֵאֲשֶׁר לא הגלו בבלה (ירמ' מ ז). לבד מֵאֲשֶׁר יושיט לו המלך את שרביט הזהב (אסתר ד יא). — ג) לסבה: נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך, מֵאֲשֶׁר יקרת בעיני נִכְבַּדְתָּ ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך (ישע' מג ד). — ד) לערך היתרון: רבים אשר מתו באבני הברד מֵאֲשֶׁר הרגו בני ישראל בחרב (יהוש' י יא). ויהיו המתים אשר המית (שמשון) במותו רבים מֵאֲשֶׁר המית בחייו (שופט' טז ל). וירב היער לאכל בעם מֵאֲשֶׁר אכלה החרב (ש"ב יח ח). רבים אשר אתנו מֵאֲשֶׁר אותם (מ"ב ו טז). וראיתי כי אין טוב מֵאֲשֶׁר ישמח האדם במעשיו (קהל' ג כב). — ובסגנון המחקרי, במשמעת מעצם הדבר שהוא: וישים תכליתו תכלית האדם מ א ש ר הוא אדם (מו"נ ג ח). ואין לו לאדם מ א ש ר הוא אדם אבל מ א ש ר הוא ב"ח (שם ג כד).

אָשֵׁר[1], ש"ז, מ"ר אֲשֵׁרִים, — אילן שהיו נוטעים הכנענים לאלהות האשרה: בשומו כל אבני מזבח כאבני גר מנפצות לא יקמו אֲשֵׁרִים וחמנים (ישע' כז ט). ויבנו גם המה להם במות ומצבות וַאֲשֵׁרִים על כל גבעה גבהה (מ"א יד כג). כי את מזבחתם תתצון ואת מצבתם תשברון ואת אֲשֵׁרָיו[2] תכרתון (שמו' לד יג). ושבר את המצבות ויכרת את האֲשֵׁרִים (מ"ב כג יד). מזבחתיהם תתצו ומצבתם תשברו וַאֲשֵׁירֵהֶם[3] תגדעון ופסיליהם תשרפון באש (דבר' ז ה).

***אַשְׁרַאי**[4], ירי, ש"ז, — אמונה, מכירה בהקפה לפרע אח"כ, Kredit; crédit: מי שנהגו לקנות בשר שומן ב א ש ר א י ואוכל מתחבא בעליות שלא יבא הקצב ויאמר לו איני מניחך עד שתתן לי דמי הבשר (ר"ת פסח' קיד.). וזהו הריפא ממהר לבא לפי שהכל צריכין לכך ומביאין מעות ואין מקיפין להן ב א ש ר א י (רש"י כתוב' ק:). הסוחר שהוא מוכר ב א ש ר א י למי שאינו מאמינו וימשכנהו בעת המכר מפני יראתו (חו"ה הבטחון).

אֲשֵׁרָה[5], ש"נ (אשירה), מ"ר אֲשֵׁרִים, אֲשֵׁרוֹת, — א) אלהות האשר ופריה ורביה של הכנענים, והיו נוטעים לה אילן והיו עבדים לה תחתיו, ושם היו הבתולות מקריבות בתוליהן; Assera (phön. Gottheit; déesse phénic.; phenic. deity: ויעש אחאב את

---

[1]) עי' הערה שלקמן לאשרה.— [2]) בקצת כ"י ולפי התרגום היוני והסורי אֲשֵׁרֵיהֶם. — [3]) הרבה כ"י וַאֲשֵׁרֵיהֶם.

[4]) בארמית: דאית ליה א ש ר א י במתא וכו' כיון דמחסרי גוביינא כמאן דלתינהו דמי (ב"מ סג:).— שיש לו אשראי (הקפה) בעיר וכו' כיון שחסרה גבייה דומה כמו שאינן).

[5]) במכתבי תל אלעמרנה נמצאו שמות אנשים פרטים עבד אֲשִׁרַת, עבד אַשְׁרַת, ר"ל עבד האלהות אשרה. ובכתיבות הכנעניות נמצא באשרת אל חמן קדש. ועוד

הָאֲשֵׁרָה (מ"א יו לג). ויעשו אֲשֵׁרָה וישתחוו לכל צבא השמים ויעבדו את הבעל (מ"ב יז יז). וישם (מנשה) את פסל הָאֲשֵׁרָה אשר עשה בבית אשר אמר ה' אל דוד וכו' (שם כא ז). להוציא מהיכל ה' את כל הכלים העשוים לבעל וְלָאֲשֵׁרָה ולכל צבא השמים (שם כג ד). ויתץ את בתי הקדשים אשר בבית ה' אשר הנשים ארגות שם בתים לָאֲשֵׁרָה (שם ז). אשר עשתה מפלצת לָאֲשֵׁרָה (מ"א יה יג). קבץ אלי את כל ישראל אל הר הכרמל ואת נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ונביאי הָאֲשֵׁרָה ארבע מאות אכלי שלחן איזבל (שם יח יט). — ומ"ר: ויעבדו את הבעלים ואת הָאֲשֵׁרוֹת (שופ' ג ז). — ב) האילן: לא תטע לך אֲשֵׁרָה כל עץ אצל מזבח יי' אלהיך (דבר' יו כא).

***אַשְׁרָה**[1], ש"נ, — קיום ואִשּׁוּר, Bestätigung confirmation: א ש ר ת הדיינין אפילו רחוקה כמה כשרה (ירוש' גיט' ט ו ג).

אַשְׁרֵי[2], אַשְׁרֵי, אַשְׁרֵי, כנ' אַשְׁרֵי, אַשְׁרֶיךָ, אַשְׁרֵיכֶם, אַשְׁרֵיהֶם, אַשְׁרָיו, אַשְׁרֵהוּ (ריהו), — מלת הקריאה, אשרי פלוני, טוב לו, תהלה ושבח לו, Heil; heureux; happy: אַשְׁרֵי אנשיך אַשְׁרֵי עבדיך א"ת העמדים לפניך תמיד השמעים את חכמתך (מ"א י ח). אַשְׁרֵי[3] האיש אשר לא הלך בעצת רשעים (תהל' א א). אַשְׁרֵי[1] אדם לא יחשב ה' לו עון (שם לב ב). אַשְׁרֵי הגוי אשר ה' אלהיו (שם לג יב). אַשְׁרֵי הגבר יחסה בו (שם לד ט). אשרי העם שככה לו (שם קמד טו). אַשְׁרֵי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה (מִשלי ג יג). אַשְׁרֵי אדם שמע לי לשקד על דלתתי יום יום (שם ח לד). אַשְׁרֵי אדם מפחד תמיד (שם כח יד). אַשְׁרֵי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה (ישע' נו ב). אַשְׁרֵי אנוש יוכיחנו אלוה (איוב ה יז). מתהלך בתמו צדיק אַשְׁרֵי בניו אחריו (משלי כ ז). ר' יהושע בן חנניא א ש ר י יולדתו (אבו' ב ח). א ש ר י הדור שהנשיא שלו מביא קרבן על שגגתו (תוספתא ב"ק ז). א ש ר י ילוד אשה שכך היה מובטח (ספרי בהעל' סח). עתידים אוה"ע לומר בן א ש ר י תלמיד שרבו מודה לו(ברכ' לב.). א ש ר י אדם השם עצמו כשור לעול וכחמור למשא ויושב והוגה בדברי תורה (ע"ז ה:). א ש ר י עירוני שכך ראה (תנח' בובר תוי צהה ב). — ועם תאר או פעל אחריה: אַשְׁרֵי תמימי דרך ההלכים בתורת ה' (תהל' קיט א). אַשְׁרֵי משכיל אל דל (שם מא ב). אַשְׁרֵי נצרי עדותיו (שם קיט ב). אשרי המחכה ויגיע (דני' יב יב). אַשְׁרֵי נשוי פשע כסוי חטאה (תהל' לב א). — ועם שֶׁ אחריה: אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יעקב בעזרו שברו על יי' אלהיו (שם קמו ה), ר"ל האיש, מ י שאל יעקב בעזרו. — ועם מי: באותה שעה (כשראה משה את מיתת אהרן) אמר משה א ש ר י מי שמת במיתה זו (ספרי, האזינו שלט). א ש ר י מי שגדל בתורה ועמלו בתורה(ברכ' יז.). א ש ר י מי שלא חטא (סוכ' נג.). א ש ר י מי שבניו זכרים (ב"ב טז:). א ש ר י מי שבא לכאן ותלמודו בידו (פסח' נ.). — ועם עתיד: בת בבל השדדה אַשְׁרֵי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו אַשְׁרֵי שיאחז ונפץ את עלליך אל הסלע(שם קלז ח-ט). — ובי"ש: אַשְׁרֵי תבחר ותקרב ישכן חצריך (שם סה ה). — ועם שם ביניהן: ועתה בנים שמעו לי וְאַשְׁרֵי דרכי ישמרו (משלי ח לב). — ועם מלה אחריה: אַשְׁרֵי כל חוכי לו (ישעי' ל יח). אַשְׁרֵי כל חוסי בו (שם ב יב). אַשְׁרֵי כל ירא ה' (שם קכח א). — ועם כנ': אַשְׁרֶיךָ ישראל מי כמוך עם נושע בה' (דבר' לג כט). יגיע כפיך כי תאכל אַשְׁרֶיךָ וטוב לך (תהל' קכח ב). אַשְׁרֵיךְ[2] ארץ שמלכך בן חורים

יש ספק בדבר מהותה של אלהות זו, וכמו"כ במקור השם.
[1]) משרש ד. אשר, עי"ש.
[2]) באופנים הרבה כתובה מלה זו, במונח וגיעא אצל השין, במרכא, במונח, במרכא וגעיא כפולה, במרכא לבדה ועוד. הקדמונים ורוב האחרונים החליטו כי זה סמי' רבים, אולי מן אֶשֶׁר או אֹשֶׁר, כך רד"ק (מכלול, סוף בער הכמות)והמדקדקים החדשים. ואמר הרדק: וְאַשְׁרֶיךָ אעפ"י שהקריא בלשון יחיד (שברבים צריך לאמר אַשְׁרֶיךָ) לשון רבים הוא שיוד הרבוי כתובה בו. ובדבר אַשְׁרֵהוּ אמר קניג (Kö. 2, § 114g), כי הלשון בטעות נהגה בה מנהג שְׂדֵהוּ. אבל ברט (ZDMg 356 42) טען על כ"ז, כי כנ' רבים צריך להיות אֲשֵׁרֶיךָ, כמו עֲבָדֶיךָ, ולא אַשְׁרֶיךָ, אעפ"י שיש רַחֲמֶיךָ, ולכן ההליט שהוא יחיד וקבל צורה זו אַשְׁרֵי על פי פעולת ההקש של המלה אחרי שקבלה צורה זו בכח פעולת המלה לִפְנֵי, שהוא יחיד מהשם פני ביחיד. בסורית טובי, בערבית טובאך, טובי לך a), וסובר ברט כי שתיהן חקו בזה את העברית. — [3]) מ"ש: במלת אשרי יש בזה שני מאריכין א' באלף וא' ביוד וכ"כ החכם לונזאנו בסוף ספר עבודת הקדש שלו, כן מצאתי מסורת כ"י בלשון הזה אשרי ד' ריש

a) طُوبَكَ طُوبَى لكَ

פ' (ראש הפרשה) בטעם מאריכין וסי' אשרי האיש אשר לא הלך, אשרי אדם לא יחשב, אשרי הגבר אשר שם, אשרי אדם שמע לי, וכולן כתיבין בן בס"ם בשני מאריכין. ע"כ. — וכן מיכא' בשם קצת כ"י. — [1]) בקצת כ"י בגעיא ובקצתם בשתי געיות (מיכא'). — [2]) עי' הערה שלפני זו.

(קהל׳ י יז). א ש ר י ך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא (אב׳ ו ד). א״ר יוסי א ש ר י ך כלים שנכנסת בטומאה ויצאת בטהרה (סוף כלים). א ש ר י ך ילדותי שלא ביישה את זקנותי וכו׳ א ש ר י ך זקנותי שהכפר על ילדותי (תוספתא סוכ׳ ד). א ש ר י ך אברהם אבינו שיצא מחלציך עקיבא (ספרי בהעלתך עה). אתה הוא עקיבא ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו א ש ר י ך שזכית לשם ועדיין לא הגעת לרועי בקר (יבמו׳ טז.). אמר לו הקב״ה א ש ר י י וא ש ר י ך כשאעשה לך הדבר הזה (תנח׳ כוכ׳ ויבלח ג). אַשְׁרֵיכֶם זרעי על כל מים (ישע׳ לב כ). אמר רבי עקיבא א ש ר י כ ם ישראל לפני מי אתם מטהרים (יומא ח ט). א ש ר י כ ם ישראל שזכיתם לעבודת המשכן (סעו״ר פ״ו). א ש ר י כ ם ואשרי יולדתכם אשרי עיני שכך ראו (חגי׳ יד:). אמור להם דברי שבח א ש ר י כ ם שנתמניתם (ספרי בהעלתך לב). א ש ר י כ ם ישראל בזמן שעושין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם (כתוב׳ סו:). א ש ר י כ ם תלמידי חכמים שדברי תורה חביבין עליכם ביותר (מנחו׳ יח). א ש ר י כ ם ישראל שכולכם חכמים מגדולים ועד קטנים (מס׳ ד״א ו). ומחונן עניים אַשְׁרָיו (משלי יד כא). ובוטח בה׳ אַשְׁרָיו (שם טז כ). ושמר תורה אַשְׁרֵהוּ[1] (שם כט יח). א ש ר י ו לאדם שהוא גבוה מפשעו ולא פשעו גבוה ממנו (מד״ר בר׳ כב). א ש ר י ה ם ישראל בזמן שעוסקין בתורה ובגמילות חסדים (ע״ז ה:). א ש ר י ה ם לצדיקים לא דיין שהן זוכין אלא שמזכין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות (יומא פז.). א ש ר י ה ם לצדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים בעוה״ז (הורי׳ ו:). א ש ר י ה ם הצדיקים שמתברכים בארץ ומתברכים בשמים (מד״ר בר׳ עה).—יומשתמשים במלה זו לכנוי לדבר רגיל, לא חשוב: מורגל בפי הבריות על דבר שפל בדעתו הוא א ש ר י[2] (יאיר נתיב לבעל תוות יאיר, כיהמ״ד יא״ו א פט).—ויבקי בדבר כמו באשרי: ראה לחזור תמיד בש״ע שתהא רגיל בו כ א ש ר י (פתחי עולם, שו״ע או״ח קנה ב).

***אֲשָׁרִיּוּת**[3], ש״נ, — הקפה לפרע אחרי כן, כמו השם אשראי: באותם היהודים שמוכרין ב א ש ר י ו ת

[1] עי׳ הערה ראשנה לערך זה.

[2] ע״ש הפרשה אשרי יושבי ביתיך שקוראים אותה בתפלה בימי החול ג״פ ביום.

[3] שם מפשט מן השם הארמי אשראי, אמונה, הקפה: אית ליה אשראי במתא (ב״מ כג:). כל אשראי ספק אתי ספק לא אתי (פסח׳ קי״ג.).

סחורותיהם לבני העיירות אשר סביבותיהם וכשמגיע זמן הפרעון שולחים אנשים עם הרשאות כתובות (תמת ישרי׳, סא׳ ספב). ברזילי סוחר נושא ונותן בסחורות מצרים עמר בלעז והיה יושב בחנות באדריאנופילו מוכר ב א ש ר י ו ת ליהודיים ותוגרמים (ר״מ אלשיך מ״ב). מכר ראובן לשמעון סך סחורה ב א ש ר י ו ת וכו׳ (שו״ת תורת אמת, סימן נט).

אשש[1],

***אֹשֵׁשׁ**[2], —שם יסודות לדבר, gründen; jeter les fondements; to found: זבת מקדם א ש ש באד טל (ר״א קליר, טל). סבר לרוששי, צר בפור ששי, ועלה וא ש ש י בהצהיר עששי (כות, אספרה, פורים). ברוך אשר אִשֵּׁשׁ דוק וחוג (ר״י אביתור). נוף זה ינופף משוש תבל, ובו הוא יסוד אבן שתיה אשר תבל מ א ש ש ת (רשב״ל דורלאן מג״א, אכסוף לספר.).—ובהשא׳: אני מבל בחורה הייתי וכו׳ ולצבי אפריונו רפדני א ש ש נ י ופאר עטרני וכבוד הלבישני (כנס׳ ישר׳ יז תמוז).—ב) צבר צבור במקום אחד: קטף הכהן הלביו ויפרישם והמכסה על קרבו, בקן המזבח י א ש ש ם[3] וישרפה חוצה בהתקם (רסע״ג, עבודה).

—פע׳, *אֻשַּׁשׁ,—שאֻשְּׁשׁוּ אותו, שיסדוהו, — ובהשאלה מאֻשָּׁשׁ, מחֻזָּק: הלכות ה מ א ו ש ש ו ת (מס׳ סופ׳ יז ד). — ואמר הפיטן: ציה אם אם מלקשת, ומלקוש אם מבקשת, טל צוק עבים תהא מ אֻ ש ש ת כבענינת קשת (ר״א קליר, טל). מראה הקשת מאש צבועה מ א ו ש ש ת (אבנכי בתקים, קונט׳ הפיוט׳ לא). מקדם נארות ונחלשת, בראותה ימינך מ אֻ ש ש ת, אז ערבה לגשת (במעון, ו פסח).

— הפ׳, יְהֻאֲשִׁישׁ, — כמו אִשֵּׁשׁ: רעצם במחבט אשו, ופקדם נפשו בנפשו, כל אחד ל ה א ש י ש ו, ויכו איש אישו (מנחם בר׳ מכיר, אין מושי׳, שבת חנכה).

—התפ׳, הִתְאֹשֵׁשׁ,— א) חִשב היטב בדבר, שקל בפלס, nachdenken; méditer; meditate: זכרו זאת וְהִתְאֹשָׁשׁוּ[4] השיבו פושעים על לב (ישע׳ מו ח).—

[1] באשור׳ אֻשְּׁשׁוּ, ובערב׳ אַשַּׁשׂ[a]), חזק, שם יסוד.

[2] עי׳ הערה שלמעלה לשרש אשש.

[3] ופרש שם המפרש צבר. ולא נתברר היטב מאין לקח רסע״ג משמעה זו לפעל א ש ש.

[4] מענין הכתיב נראה ברור משמעת מלה זו כי הנביא מזהירם ומעוררם על מה שהוא אומר להם. אך

a) أَسَّسَ

ב) *נתחזק, sich befestigen; se fortifier; become strong: לפי שהיו (הברכות) מפוקפקות בידו היכן נתאוששו כאן (מד"ר כרלבית עט). — ג) והרבו להשתמש בו הפיוטנים והמשוררים: יהירים התקוששו, וזכרו והתאוששו, נשא לב אל כפים אל אל בשמים (רכב"ג, כוכבי). מתאוששים לעבדך ומתקוששים (ר"י הלוי שחר׳ יוה"כ לספרד׳). עניה התקוששי זכרי והתאוששי עפר התפלשי (רמב"ע, דוקס 78). אחי התקוששו, והתבוננו איך ולמה, במה תתאוששו, עבדו ביראה ואימה, גם עוד התבוששו ועטו עדיי ערבה (סמח"ל סלי׳ ר"ה). כי בהיות ההרגשה הדעת מתאוששה (מנחם הגולה, לקו"ק נח). שונאי התאוששו לא התבוששו (ר"י עגלה, פזמו׳ פרידל׳ מח). — וביחס ליד וכדומה: איך ידי מתאוששת לגעת המסכה הנסוכה עליהם (הלבון, ליון כ). עד שקם דור אחרון על עפר ארץ ויתאשש להאיר עיני עששו (יל"ג, כוי אח).

*אָשָׁשׁ, ס"ז, — כמו אשישה, עששית: נראה (הירח) באשש ובמים אין מעידין עליו (ירוש׳ ר"ה כ ה נח).

א.אֵשֶׁת, — א) סמי׳ מן אִשָּׁה, עי"ש. — ב) כמו אשה[1]: וראית בשביה אֵשֶׁת יפת תאר (דבר׳ כא יא). נפל אֵשֶׁת[2] בל חזו שמש (תהל׳ נח ט).

אשת[3], ממנו אולי ב.אֵשֶׁת.

ב.אֵשֶׁת[4], ס"נ, — כמו אֲשׁוּת: כמו שבלול תמס יהלך נפל אֵשֶׁת[5] בל חזו שמש (תהל׳ נח ט).

איני יודע מקור למשמעה זו לשרש אשש. והמפרשים הישנים והחדשים פרשו בענין אחר. ת"י: וְאִתְקְפוּ, ר"ל והתחזקו, וכן מנחם, ריב"ג, רש"י, ראב"ע. רסע"ג תרגם ואיסו מנהא, ר"ל התיאשו, והביא ראב"ע בשם רה"ג פרוש מלשון אש, וכן רי"ק. רד"ק גזר מלשון איש, ר"ל היו לאנשים. ורוב החדשים פרשו כמו ת"י ומנחם וכו׳.

[1]) לפי דעת קצת המפרשים. — [2]) משקל פֶּלֶת, במקום פֶּלֶת, במוכרת, כמו עטרת וכו׳.

[3]) אין לו חבר בשאר הלשונות.

[4]) עי׳ הערה [2]).

[5]) פרשו רבא בר ישמעאל ורב יימר בר שלמיא מלה זו כמו אשות: אמר רבא בר ישמעאל ואיתימא רב יימר בר שלמיא מאי קראה (שאשות היא בריה בלי עינים) כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש. (מו"ק ו:). ולא נתברר מקור המלה במשמעה זו, ועי׳ הערה לערך אֲשׁוּת. וכן פרש רש"י פה ולעז טלפא. אבל ריב"ג ואחרים פרשו אשת אשה.

*אַשְׁתָּם, ס"ז, — אש של קדחת, וכיוצא בזה: למען יעקב איש תם מלטנו מפח ומאשתם[1] (רסע"ג, הוש׳ יום ז, Monats. 1893, 563).

*אֶשְׁתָּקַד[2], אֶשְׁתָּקַד, — תה"פ, שנה הקודמת, שנה שעברה, voriges Jahr; année passée; last year: א"ר יוסי אפילו מצא חבית והיא מלאה פירות וכתוב עליה תרומה הרי אלו חולין שאני אומר אשתקד היתה מלאה פירות תרומה ופנה (מעש"ש ד יא). מי שלא שקל אשתקד שוקל לשנה הבאה (שקל׳ ו ה). ואם אמר לו יין מבושם אני מוכר לך חייב להעמיד לו עד עצרת וישן משל אשתקד ומיושן משל שלש שנים (ב"ב ו ג). א"ל מכור לי יין ישן אמר לו של אישתקד הוא נאמן הוא (תוספ׳ דמאי ד יט). לא היה מערבן בשל אשתקד שמא יצטרך אחד לתרום נמצא תורם מן הישנה (שם שקל׳ ב ד). אמרה לו אשתו מפני מה אשתקד של כל העולם כולו לקה ושלך לא לקה ועכשיו של כל העולם כולו נשדף ושלך לא נשדף (ברכ׳ יח:). אשתקד נעשו חיטין יפות (פסח׳ ג:). מהרה יבנה בית המקדש ויאמרו אשתקד מי לא אכלנו ביצה ביו"ט שני (ביצה ה:). אשתקד מי לא קבלנו עדות החדש כל היום (שם). ושתי שנים היו והלא גלמד משל אשתקד (מד"ר רות ה). הפירות יהיו משתמרים וטובים להתישן שיהא ישן הנושן של שלש שנים יפה לאכול משל אשתקד (רש"י ויקרא כו י). שאלה, אשתקד באו לסטים בעיר והזנו נפשות (מרדכי קידו׳ תקסח). וששאלת אודות המלצר שהיה מושל עלינו אשתקד ולוה מהיהודים כא ליטרין (רא"ש כ"מ בלד). גיתות שלא דרך בהן גוים אשתקד (סמ"ג). שהממונים אשר שמשו

---

[1]) השתמש רסע"ג במליצת הכתוב נחר מפח מאשתם עפרת (ירמ׳ ו כט), שהקריא שם הוא מאש תם בשתי מלים, והסב אותה למשמע׳ אחרת ועשה ממפח מפח, ומאש תם לאשתם כמו הכתיב, והחריזו עם איש תם. ונראה כי הביאו לזה הדמיון עם המלה אֶשָּׁתָא בארמית לקדחת, ואולי פרש פח כמו"כ במשמעה זו. מלשון צנים פחים לפי פרוש התלמוד. ועי׳ ערך פח.

[2]) כך צ"ד, ובוקשר׳, וכן במשנ׳ מנק׳ כ"י פרמה, ובמש׳ מנק׳ נדפ׳, ובמשנ׳ מנק׳ בנק׳ בבלי אֶשְׁתָּקַד (פקדס, אח, לוח אח). בארמית אֶשְׁתָּקַד, מצמצם אולי מן שעתא קדמא, ור"ל זמן שלפני היום: די מזמן מן אשתקד (ת"י ויקרא יו). ובמשמעת שנה העברה מצמצם מן שתא קדמא. וכן בסורית אשתקד.

א ש ת ק ד נסתפק להם. ספק וכו' (שו"ת מהרשד"ס יו"ד פכ). ותפשנו אחר החתום של א ש ת ק ד (שו"ת ר"ש גירונדי סי' נט). — ואמר המליץ: לשוני, א ש ת ק ד היתה אמוצה אבל היום מצאתיה רצוצה (ספ' המוס' זכר' בן סעד', מחב' כט).

אַתְּ[1], בכפס' אַתְּ, מלת הגוף לגוף נוכח, **Pron. pers. pers.** —א) לנק' **fem. du; tu; thou**: בת מי אַתְּ הגידי נא לי (ברא' כד כג). ויאמרו העצים לתאנה לכי אַתְּ מלכי עלינו (שופט' ט י). —ובהפסק: הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה אָתְּ וכו' אמרי נא אחתי אָתְּ (ברא' יב יא-יג). וברוך טעמך וברוכה אָתְּ (ש"א כה לג). — ב) גם לזכר נוכח[2] **masc.** ויאמר משה אל ה' למה הרעת לעבדך וכו' ואם ככה אַתְּ[3] עשה לי הרגני נא הרג (במדב' יא יא-יה). קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר יי' אלהינו וְאַתְּ תדבר אלינו (דבר' ה כד). אַתְּ (מלך צור) כרוב ממשח הסוכך (יחזק' כח יד). ויען השטן את יי' ויאמר החנם ירא איוב אלהים הלא א ת[4] שכת בעדו ובעד ביתו (איוב א י). כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם א ת[5] קללת אחרים (קהל' ז כב). כיון שבא (בן המלך) ליכנס לקיטון אומר לו (המלך) מכאן ואילך א ת אסור (ספרי ואתח' כט). אמרה לו (דבורה לברק) מה א ת סבור שתפארתה של שירה נמסרה לך לבדך (מד"ר ברא' מ). א"ר לוי השופט כל הארץ לא יעשה משפט אם משפט א ת מבקש אין עולם ואם עולם א ת מבקש אין משפט (פסיק' דר"כ קכה:). אמר הקב"ה ליעקב הרבה א ת יקר בעיני (מד"ר במד' ד). א ת סבור שמא על חנם אמר יעקב לעשו שהוא ימכור לו את הבכורה (שם). א"ל ר"י בן זכאי (להגמון) יודע א ת לקרות אבל אין א ת יודע לדרוש (שם). אמר לו הסומא (להפקח) בטובתך כשהייתי בדרך א ת היית מסמכני עד שנכנסנו לתוך הבית א ת היית מלוה אותי (שם טו). התחיל (משה) תמיה ואמר (לבצלאל) אני כמה פעמים הראה לי הקב"ה ונתקשיתי לעשותה ו א ת שלא ראית עשית מדעתך (שם). רבונו של עולם הנסתרות והנגלות לפניך גלויות ו א ת שואלני בשביל אחי (שם כ). היה צריך (יחזקיה) לומר (לישעיה) א ת נביא של מקום ולי א ת שואל (שם). אמר לו הקב"ה (לבלעם) רשע איני חפץ באיבודן של רשעים הואיל ו א ת רוצה לילך ליאבד מן העולם קום לך (שם). שכתב לו (בלק לבלעם) לא תהא סבור שלי לבדי א ת עושה ואני מכבדך לבדי אם תעקרם מכל האומות א ת מכובד (שם). אמר (להאיש שבקש ממנו) מי גרם לך ליטול כל מה ש א ת מבקש (שם דברי' ז). א ת מוצא, א ת למד (תנח' בוכר תולד' כג). ערבי בא להשיח עם חבירו יאמר לו ה א ת גוזלינו ה א ת קובעינו (שם תרומה ז). —ונהוג הדבר אצל המשוררים הקדמונים בשביל המשקל וכדומה: וְאַתְּ מושל עלי סלים טהורים כספירים ועניניים יגעים, וְאַתְּ מולך עלי לבות חכמים מחכמים ומדעת שבעים (ר"ש הנגיד, דבריך בתוך לבי). זכר דבר לעבדך ואל אבוש בסברתי, התגע לרע לי יד וְאַתְּ ידי וסתרתי (הות, כתה היום). ולא ישוב לבבו מפני כל אבל רוח לבבך הניסו ו א ת סברו ו א ת שעשועיו ואתה חלקו וכוסו (רשב"ג, שירי שלמה לדוקס, שיר ת). הוא יום ביום משתחוה לך גם אַתְּ (אלהים) מעטה עליו מעיל הדר (הות, שיה"ש זקס, כ). ה א ת רופא ומכתי אנושה וכאב נצה ו א ת לחש כאבי (ר"י הלוי, לחט לי). שובה שלמה נשיאי רום במרכבתך וצלח, הלא כל בני עיש פרדיה, לבש ומנך כתנת ו א ת בלבד רבידיה (הות, תהלה לר"ש). בהבצר תבונה מבנים כבן נון א ת והיא נגדך יריתו (הות, לר' לוי בן אלתרא). ותענה (העפרה) פתי ואיך תשב וְאַתְּ הולך שבי (רמב"ע תרש' ז פה). זכרה אחי אמון כי אַתְּ לתבל בר כפרי פעליך תתן לפיך בר (שם ת כא). אבי הנה האש ועצי המערכה, איה אדוני השה אשר בהלכה, הַאַתְּ ביום זה דתך שובח (רי"ב עבאס, עת בערי לגון). יהודה אַתְּ חשקי ויערת צוף מתקי בתבל

---

[1]) נתקצר מן אַתִּי, ובכח בת קול של התנועה האחרונה שנשברה עוד בדבור נתקימה דגשות התו בדבור. באשור' אַתִּי. בער' אַנְתְּ a), בסור' כתיב אנתי, קרי אַתְּ. בארמ' אַנְתְּ. ועי' אַתִּי לקמן. והנה בארמ' פעמים מתקצרת אַתְּ ותשמט האלף ויאמרו דת במקום דאת: דת מר, דאת אומר. ושמעתי קצת התינוקות המדברים עברי' בדרך טבעי אומרים בשגירת הלשון: תְּרוֹאָה במקום אַתְּ רוֹאָה. — [2]) דעת בטכר (Bö. § 859) כי נתקצר כך בלשון הדבור ההמוני מפני מהירות הדבור, ובאה גם בלשון הספרותית בקצת מקומות אולי לא במקרה אלא מפני סבה שאין אנו יכולים למצא עכשיו. — [3]) נמסר ג' בלשון זכר. — [4]) כך הכתיב, ונמסר אתה קרי. — [5]) נמסר אתה קרי. ומ"ש: את כתיב אתה קרי ובנוסחא' כ"י מטוליטולא ובמקראות ישנות מהדפוס הטפח"א באלף דכן במ"ג נמנה עם אחרים שהם בטעם מלעיל.

---

a) أَنْتِ

את חלקי ללבי את נצחו (עממ' מחכ' יב). ומראך שמשו וביתך מקדשו ואת כתר ראשו וציץ הוד על מצחו (שם).

א. **את**[1], במקף־אֶת, וכמו״כ במרכת, כנ׳אותי[2], אתי, אותך[3], אתך, בהפ׳אתך, אתכה, אותך[4] אתך, אותו[5] אתו, אותה[6], אתה, אותנו[7], אתנו, אותכם, אתכם, ־כן, אותם[8], אתם[9], אותהם, אתהם, אתן, אתנה, אותהן אתהן. — א) מלת יחס הפעול, Praep. Accus., בפרט כשהדבר הפעול ידוע: בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (בראש׳ א א). ויהי כראות את־הנזם ואת־הצמדים על ידי אחתו וכשמעו את־דברי רבקה (שם כד ל). בקחתו את־רבקה (שם כה כ). ויפשיטו את־יוסף את־כתנתו את־כתנת הפסים (שם לז כג). ויבא האיש את־האנשים וכו׳ ויכינו את־המנחה (שם מג כד־כה). אחרי תתי את־ספר המקנה (ירמ׳ לב טז). וירדו כל ישראל הפלשתים ללטוש איש את־מחרשתו ואת־אתו ואת־קרדמו ואת־מחרשתו (ש״א יג כ). וישמח עליהם חזקיהו ויראם את־בית נכתה את־הכסף ואת־הזהב ואת־הבשמים ואת השמן הטוב ואת כל בית כליו ואת כל אשר נמצא באוצרתיו (ישעי׳ לט ב). הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה (בראש׳ ד יד). ויבא אתי אל פתח שער בית ה׳ (יחזק׳ ח יד). —ואחרי פעל בבנוי: זבדני אלהים אתי זבד טוב (בראש׳ ל כ). כי אתך ראיתי צדיק לפני (שם ז א). עד השמידו אתך (דבר׳ כח מח). את כל הגוים אשר אנכי שלח אותך אליהם (ירמ׳ כה טו). בן אדם שולח אני אותך אל בני ישראל (יחזק׳ ב ג). ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר צויתי אתכה[1] (שמו׳ כט לה). ביום הולדת אותך (יחזק׳ טז ד). בנות פלשתים השאטות אותך מסביב (שם שם נז). לבלתי הכות אתו כל מצאו (בראש׳ ד טו). ויוצא אתו החוצה (שם יה ה). בשלח אתו סרגון (ישעי׳ כ א). — ולפני את: אשר לא יעבד אתו את נבוכדנאצר (ירמ׳ כז ח). ויהללו אתה אל פרעה (בראש׳ יב יה). וברכתי אתה (שם יז טז). ויתן אתנו כמרגלים (שם מב ל). ואותנו הוציא משם (דבר׳ ו כג). עד השמידו אותכם מעל האדמה (יהושע כג טו). ועבדום וענו אתם (בראש׳ טו יג). ואין פותר אותם (את החלומות) לפרעה (שם מא ח). ויגידו לו את כל הקרת אתם (שם מב כט). ואתה תנחילנה אותם (דבר׳ לא ט). בנחמך אתן (יחזק׳ טז נד). וינשק לבניו ולבנותיו ויברך אתהם (בראש׳ לב א). והזהרתה אתהם את החקים ואת התורת (שמות יח כ). אוציאה נא אתהן אליכם (בראש׳ יט ח). ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי (יחזקאל טז נ). ואנשים צדיקם המה ישפטו אותהם (שם כג מה). וברא אותהן בחרבותם (שם שם מז). —ובמשמ׳ את עצמם וכו׳: ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע (שמו׳ ה יט). וירעו הרעים אותם (יחזק׳ לד ח). והשיאו אותם עון אשמה (ויקר׳ כב טז). —ובחבור עם זה, מי, אשר. את־זה, את־מי, את־אשר. ועם כל: ויברא אלהים וכו׳ ואת כל נפש החיה (בראש׳ א כא). —ועם מספרים: את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר נתן לבני גרשון (במד׳ ז ז). — וללא ידוע, את מה׳ את ש׳: את מה הם בודקים וכו׳ (תהל׳ יח ח). מעשר את שהוא אוכל (תוספתא דמאי ב ב). המפלת את שגלגלתו אטומה (נדה כד.). מעשה בחסיד אחד ברומא שהיה מכבד את ימים טובים ואת שבתות (פסק׳ רב׳ י׳ הדבר׳, תליתאה). —ב) מלת הרמז, להטעים ולציין יותר את נושא המאמר: המעט לנו את־עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היום הזה (יהוש׳ כב יז). ובא הארי ואת[2] הדוב ונשא שה מהעדר (ש״א יז לד).

---

[1]) בכנענ׳ אית וגם את. והנה עפ״י מנהג השתנות התנועות בעבר׳ ידענו כי הברת את־את היא במקום את הקדומה, והברת אתכם—אתכם, ואותי וכו׳ שבנטיות היא במקום הברת פתח ארוך, כעין אאתי. ונשמרו שתי ההברות הקדומות הללו בארמ׳, ית ובנט׳ יתי, יתיך, ולעומת אתכם יתכם. וסובר נלדקה (Nö, ZDMG, 40,73), כי הכתיב א י ת מ ל א בכנענ׳ מוכיח שמלה זו היתה בתחלה בת שתי הברות, אית ואית (תנועה ארוכה), ונצטמצמה אח״כ לבת תנועה אחת, שלפי עדות הסופר הרומי Plautus היתה yth. אבל Praetorius (ZDMG,55,369) סובר כי בתחלה דברו העברי׳ ati לפעול מדבר בעדו, ולנסתר ato, וכן atkum וכו׳ וכשבאו לא״י ומצאו פה ילידי הארץ שלא היה להם קול a נקי אלא a נוטה קצת להברת o, התחילה גם אצלם הברת פתח ארוכה להתעבר והתחילו לאמר oti וכו׳ אבל בכנוי עוד הוסיפו לאמר atkum, ואחרי כן אתכם ומזה נתהותה אחרי כן את. בערבית איא a).—[2]) נמסר: כ מלאים.— [3]) נמסר: יז מלאים.— [4]) נמסר: יז מל׳ בלשון נק׳.— [5]) נמסר: כד מל׳.— [6]) נמסר: יב מל׳ אותה, ה׳ מל׳ ואותה.—[7]) נמסר: ג מל׳.—[8]) נמסר: טו מל׳ בתורה, וכל יהושע דכו׳ מל׳ במ״ו חס׳ ה מל׳ בשמו׳ ט׳ מל׳ במלכים, ב׳ מל׳ בתריסר, ד׳ מל׳ בכתובים, ואותם ב׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳.—[9]) נמסר: י״ז חס׳ בירמיה כח חס׳ ביחזק׳.

a) إيّا

---

[1]) נמסר: ח״ו ומ״ה.

[2]) נוסחת השומר׳ ואתה הדוב.

אל ירע בעיניך את־הדבר הזה (ש"ב יא כה). ויהי האחד מפיל הקורה ואת-הברזל[1]) נפל אל המים (מ"ב ו ה). ובני המלך שבעים איש את-גדלי העיר מגדלים אותם (שם י ו). והמלך יושב בית החרף בחדש התשיעי ואת-האח[2]) לפניו מבערת (ירמ' לו כב). ואת כל מברחו בכל אגפיו בחרב יפלו (יחזק' יז כא). יען אמרך את-שני הגוים ואת־שתי הארצות לי תהיינה (שם לה י). את כל הרעה הזאת באה עלינו ולא חלינו את פני יי' (דני' ט יג). ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר את־עמוד הענן לא סר מעליהם ביומם להנחתם בהדרך ואת־עמוד האש בלילה (נחמ' ט יט). ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו ואת-מלכינו שרינו כהנינו ואבתינו לא עשו תורתך (נחמ' ט לד).— ולפני אשר: והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו אתו את נבוכדנאצר מלך בבל ואת אשר לא יתן את צוארו בעל מלך בבל בחרב וברעב ובדבר אפקד על הגוי ההוא (ירמ' כז ח). חי יי' את[3]) אשר עשה לנו את הנפש הזאת אם אמיתך (שם לח יו). וטוב משניהם את אשר עדן לא היה (קהל' ד ג).— ולפני כל: וימררו את חייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה את כל עבדתם אשר עבדו בהם בפרך (שמות א יד). ויפלו מבנימן שמנה עשר אלף איש את־כל אלה אנשי חיל (שופט' כ מד). — ולפני מספר: את־ארבעת אלה ילדו להרפה בגת (ש"ב כא כב). — ועם פעלים בענינים פעולים: ויושב את־משה ואת־אהרן אל פרעה (שמות י ח). ולא יאכל את בשרו (שם כא כח). והובא את־בדיו בטבעת (שם כז ז). הן לא הובא את־דמה (ויקרא י יח). ויולד לאהרן את־נדב (במדבר כו ס). אם מצאנו חן בעיניך יתן את־הארץ הזאת לעבדיך לאחזה (שם לב ה). אך כאשר יאכל את־הצבי ואת האיל כן תאכלנו (דבר' יב כב). ותאמר יתן את־אבישג השנמית לאדניהו (מ"א ב כא). הצל יצילנו יי' ולא הנתן את־העיר הזאת ביד מלך אשור (מ"ב יח ל). הלוא תקחו מוסר לשמע אל דברי נאם יי' הוקם את־דברי יהונדב בן רכב אשר צוה את בניו לבלתי שתות יין (ירמי' לה יג-יד). ויאמרו השרים אל המלך יומת נא את־האיש הזה (שם לח ד). בימים ההם ובעת ההיא נאם יי' יבקש את־עון ישראל ואיננו ואת־חטאת יהודה ולא תמצאינה (שם נ כ). בחיק יוטל את־הגורל ומיי' כל משפטו (משלי יז לג).— ופשט השמוש הזה בהלשון בפרט בזמן מאוחר: נושאי המטה וחלופיהן וחלופי חלופיהן את שלפני המטה ואת שלאחר המטה את שלפני המטה צורך בהן פטורין ואת שלאחר המטה צורך בהן חייבין (ברכ' ג א). שנים שהתחילו באמצע השורה זה פניו לצפון וזה פניו לדרום ושכחו לפניהם ולאחריהם את שלפניהם שכחה ואת שלאחריהם אינו שכחה (פאה ו ד). ובית הלל אומרים את שדרכו לאגוד בבית אוגדין אותו בשוק (שבי' ח ג). ואין פודין מע"ש אכסרה את שדמיו ידועין יפדה על פי עד אחד ואת שאין דמיו ידועין יפדה על פי ג' (מע"ש ד ב). לזו (יש) עדים ולזו אין עדים את שיש לה עדים אסורה ואת שאין לה עדים מותרת לזו בנים ולזו אין בנים את שיש לה בנים מותרת ואת שאין לה בנים אסורה (יבמ' יו ב). הלוקח כלי תשמיש מן הנכרי את שדרכו להטביל יטביל (ע"ז ה יב). רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר את שיבלת בעינו ושנפגם עצם ידו ועצם רגלו וכו' (הרי זה מום) (בכו' ו י). איזהו הדופק את שהגולל נשען עליו (אהל' ב ד). את שדרכו למוד בגסה מודדו וכו' את שדרכו למוד בדקה מודדו בין בגסה בין בדקה (תוספתא דמאי ג י). גפנים שהשרישו הרי אלו אסורין ומקדשין אבל לא מתקדשין עד שיעשו כפול לבן מקצתן עשו (כפול הלבן) ומקצהן לא עשו את שעשו כפול הלבן אסורות את שלא עשו כפול הלבן מותרות (שם כלא' ד יב). את שטבלו לפניה בנות חורין (מכי' בא טו). את שיש לו באדם יש לו בבהמה (שם). את שהסמיך נדרו לדבר שאפשר לו ה"ז נדר (ספרי מטו' קנג). ואת שאינו לא שומע ולא מדבר ושוטה וקטן פטור אף מן השמחה (חגי' ב:).— וכבנ' אתכם כמו אתם: הכיתי אתכם בשדפון ובירקון ובברד. את כל מעשי ידיכם ואין אתכם אלי (חגי ב יז). — ובפרט אותו, אותה, אותם וכו' במקום ההוא, ההיא וכו': בא להם יין אחר המזון ואין שם אלא אותו הכוס (ברכו' ח ח). וכן עיר שלא ירדו עליה גשמים וכו' אותה העיר מתענה ומתרעת וכל סביבותיה מתענות ולא מתריעות (תענ' ג ג). ושלשה דברים היתה אותה הקרן משמשת מלמטה ושלשה מלמעלה (זבח' ו ב). רבי יוסי אומר אותה החלה ואותו הסדר שחשב עליו פגול וחייבין עליו כרת והשני פסול (מנח' ב ב). סרח בת אשר נשתירה מאותו הדור (מכי' בשלח ב). בל

---

[1]) יש סוברים כי הכונה כאן את הברזל ר"ל קרדום הברזל.— [2]) יש מגיהים ואש במקום ואת האח האח. — [3]) נמסר את כתיב ולא קרי.

אותן שנים ששימש אותו תלמיד בישיבה אני שמשתי בעמידה (חול' נד.). ליגלג על ׳ (על נקדימון בן גוריון) אותו אדון (תענ' יט:). אותו מצרי שהרגתי הוא הציל אתכם (מד"ר שמו' א).א"ל (דוד למיכל) אותן בנות ישראל שצוותת אותן אמהות אינן אמהות אלא אומהות (שם במד' ד). והיה שם אדם אחד והיה נקרא אבא יודן והיה למוד ליתן לרבותינו ביד רחבה נעשה אותו אבא יודן עני (שם דברי' ד). היא אותה מרים שפסקת לה כך וכך (פסק' רב' נחמו). אמר לו אותו אוהבו זכור הייתי אותו הר מתחילה (שם סרנינו). הלך ואמר לאותו ישראל וכו' אותו ישראל הבין (שם פרה). אותו האוהב היה פקח הרבה (שם). אמרו להן אותן האומנין (מד"ר שמו' יה). ובאותה גינה היה בית הפרס (שם). אם יתן אדם סלע של כסף בתוך מאה סלעים של נחשת אותה של כסף נראית נאה (תנחו' בובר, נח ו). אמר לו עשו אבא אמור לי מה הוא אותו התבשיל (תנח' בובר, תולדות כג). שלשים ושש שעות שימשה אותה אורה (פסי' רב', י' הדבר', תליתאה). אמרתי לו בני לא זכה אותו אדם לדבר תורה וכו' (סד' אליהו רבה, מסד' איש שלום כב). — ועם בכלם: ע"מ שיש לי במקום פלוני אם יש לו באותו מקום מקודשת (קידו' ג ג). היו לו אחים מן הראשון ואחים מן השני שלא מאותה האם (יבמו' יא ו). נכנס לבקעה בימות הגשמים וטומאה בשדה פלונית ואמר הלכתי למקום הלז ואיני יודע אם נכנסתי לאותה השדה (טהר' ו ה). לא יעשר מזה על זה אפילו מאותו הסוג אפילו מאותו המין (דמאי ה ו). האריסין והחכורות וכו' והגזלן אין מביאין מאותו הטעם (בכור' א ב). אם היו עסוקין באותו ענין גט הוא (ירוש' מע"ש ד נה:). ובאו אחיהם שלא מאותה האם ונשאום (יבמ' לט). פלטה נפשי מאותו רשע שהוא חרבך (מד"ר בראש' עה). ארבעה דברים היו באותו האיש עשה שלש שנים בלא כתר ובלא כסא וכו' (שם אסתר, בשנת שלש). — אותה שעה, באותה שעה, אותו יום, אותם הימים: עני היה באותה שעה (פאה ה ד). וכל הקרוב לו באותה שעה (סנה' ג ז). באותה שעה בכה ר' ישמעאל (נדר' ט י). באותה שעה (ששלחו לו לר' גמליאל ספר איוב תרגום) שלח ר' גמליאל וגנזו (תוספתא שבת יג ג). באותה שעה (שאמר לו המלך מה לך וכו') ידע בן אולם שהוסע מן הכהונה (שם יומ"כ א ד). שמנה עשר דבר גזרו בו ביום אותו היום היה קשה לישראל כיום שעשו בו העגל (שם שבת א יו"ט). לא ירד משם כל אותו היום (שם סנה' ט ג). ואותו היום מקיפין את המזבח שבעה פעמים (שם סוכה ד ה). אותה שעה נתחבר משה על עסקיו (מד"ר שמות ג). כאלו אותו יום נכנסו למצרים (שם א). באותה שעה כנס פרעה כל המצרים (שם). מה היא באותן הימים ר' יהודא אומר כאשת איש (גיט' ז ל). אותה שעה עלה היל של מצרים לעזור את ישראל (פס' רב',ויהי בעת).אותה שעה חשב ירמיה בלבו(שם). אותה שעה דבר משה שלא כהוגן (מד"ר שמות ג). אותו היום ששה בניסן היה (שם א). שכאותו הלילה הכה בכוריהם של מצרים (שם יו). כל אותו היום היה אברהם אבינו יושב ותמה בלבו (פסיקתא ר"כ, החדש). כל אותן הימים שהיה משה בסנה אמר לו הקב"ה לך בשליחותי (תנחומ' שמיני).—אותו האיש: זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה שמו (סנהד' יג:). — ויאמר המדבר אותו האיש על עצמו או לנוכח בדבור כעס או צער וכיוצא בזה: אמר להם (האיש לקרוביו שבאו לראותו) מה באתם לשמוח על אותו האיש שנדוה (פסיקתא ר"כ לו), ר"ל עלי שנעשיתי עני. ירגנו עלי בעלי פורענות שאותו האיש אין לי תקוה (מחזו' ויטרי), ר"ל שאין לי תקנה.—ולנוכח, במקום אתה וכדומה, מפני כעס וכדומה: אבל היודע ובעל מחשבות יפרע מאותו האיש (מכי' משפטים כ), ר"ל ממך. אתה מנעתה אותי מלהעמיד לי בן קטן שישמשני לפיכך יהיה אותו האיש עבד (מד"ר בראש' לו), ר"ל לפיכך תהיה עבד. שהופיעה (המילדת פועה) פנים כנגד פרעה וזקפה חוטמה בו אמרה לו אוי לו לאותו האיש (ר"ל אוי לך) כשיבוא האלהים ליפרע ממנו (שם שמות א). הזהר שלא ילקה אותו האיש בצרעת (שם בראש' לג). פילוסופוס שאל את רבי אם חביבה המילה למה לא ניתנה לאדם הראשון אמר ליה (רבי להפלסוף) אם כן מפני מה אותו האיש (ר"ל אתה) מגלח וכו' אם כן יסמא אותו האיש (ר"ל תסמא אתה) את עיניו ויקטע ידיו וישבר את רגלו שגדלו עמו בשטות (פסיק' רבתי, י' דברות, תליתאה). לא לברך על בנו של אותו האיש (שם ר"כ אחרי מות). אמר לו מפני מה לאותו האיש לעשות עבודה קשה כזאת (מחזור ויטרי), ר"ל מה לך. — ואותו צדיק, אותה צדקת: רבי שמעון בן אלעזר אומר מוצל אותו צדיק מאותו עון (שבת נה:). שני יציאות יצא אותו צדיק וכתבן

הקב"ה זו אחר זו (מ"ר שמו' א). או ברכה שירת בידה של אותו צדיק או ברכה שירה במעיה של אותה צדקת (שם ויקר' לד). וכיון שהתפללה עליו אותה צדקת (נעמי על בועז) מיד נפקד (שם רות ה). — אותו מקום, כנוי להערוה של הזכר והנקבה, ע' מקום.— ואותו רשע: שאתה שומע ניאוצו וגידופו של אותו רשע ושותק (גיט' נו:).— ואותו פלוני: שאותו יום היה אותו פלוני עם אותה פלונית עמהם (ר"י על הרי"ף, סנה' כ:). — ובלי שם, ובפעל אחרי אותו, והשם נמשך בכח: באין להם לאותן שעל פתח העזרה (סנהד' יא ב). לאותו שהיה בית הלל קורין אותו גרגרן ר' יהודה היה קורא אותו בועל נדה (תוספתא ניד' ט יט). אותה שנשתמש יש לה שלפנים ממנה ושלמטה ממנה אותה שלא נשתמש בה יש לה שלפנים ממנה ושלמטה ממנה (ירוש' פסח' א כז ג). והיו שם יושבין חרטומי מצרים ואמרו מתייראין אנו מזה שנוטל כתרך ונותנו על ראשו שלא יהיה זה אותו שאנו אומרים שעתיד ליטול מלכות ממך (מד"ר שמות א). שכל זמן שהיה אחד מהם קיים מאותו שירדו למצרים לא שעבדו המצרים בישראל (שם). אני הוא אותו שכתוב בו דן אנכי (שם יח). וכיון שבאו ישראל לים היו אותם התינוקות (שהזכיר למעלה) שם וכו' התחילו אומרים לאבותיהם זהו אותו שהיה עושה לנו כל אותן הדברים (שם כג). וכי אפשר לבשר ודם להלך אחר הקב"ה אותו הכתיב בו בים דרכך ושבילך במים רבים ואתה אומר אחרי ה' תלכו ובו תדבקון (שם ויקרא כה). משל לשתי מטרונות דומות שהיו מהלכות שתיהן כאחת נראות שוות מי גדולה מזו אותה שחברתה מלוה אותה עד ביתה (שם יט). לאדם שהוא בגליל ויש לו כרם ביהודה ואדם אחר ביהודה ויש לו כרם בגליל אותו שבגליל הולך ליהודה לעדר את כרמו וזה שביהודה הולך וכו' (תנחו' קדושי' ו). אותו שמהלך לאחר המחרישה עץ המחרישה בידו (ערוך ערך קנקן). סלמעלה פתחה כאותן שלנו (רש"י שבת פז.), ר"ל כמו התבות שלנו. מצות עשה להאמין כי אותו שנתן לנו התורה וכו' הוא ה' אלהים שהוציא ממצרים (סמ"ג מ"ע א). ומכאן יש טעם לאותם שאוכלין בשבת אחר תפלת המנחה (שם כט). ואעפי"כ מעשה זה הביור ואותו כלי אחד הוא אבל אותו של משכן היו לו פיות (שרשי רד"ק, כיור). אך דפק אותם שהם בתחלת הבחרות יתר גדול ודפק אותם שהם באמצע הבחרות יתר חזק (קאנון א ב, ג ז). אותם שיחיו אחרי מות (ע"ת לר"א הקראי קיא).אין לוקחים את אותו שהיה בלי ידים (סיפורי מעשיו' מוהר"ן קה). — ובלי פעל: ולמה כשם שהאדם הולך כך הוא בא שלא יאמרו וכו' דומה שאינן אותן אלא אלו אחרים הם (מד"ר בראש' לה).— ובמשמעת חברו, האחר: אחד מהם עומד עם חבירו בבוקר ואומר לו וכו' ואותו אומר לו אף אני כך (פסי' רב', וה' פקד), ר"ל וחברו אומר לו. שלא היה רוצה לעשות לא זה ולא אותו (מנחם מלונזנו, דרך חיים), ר"ל לא הדבר הזה ולא הדבר ההוא הנזכר קודם.—ומ"ר אתים: זו אחת כשלשה אתים שהיה ר"י דורש בתורה (ספרי נשא לב).ר"ע שהיה דורש כל אתים שבתורה(פסח' כב:).

ב. **את**[1], במקף אֶת-, כנ' אִתִּי, אִתְּךָ, אִתָּךְ, אִתּוֹ, אִתָּהּ, אִתָּנוּ, אִתְּכֶם, -כֶן, אִתָּם, אִתָּן, ועפ"י חלוף עם אֵת הקודמת של יחס הפעול אמרו במשמעה זו אותי[2], אותךָ אותו, אתו, אותָם, מֵאותִי, וכו',—מלת היחס, Praepos.—א) מורה קרבת מקום, כמו אצל, קרוב ל, bei, nach; prés de; at, near: והוא שב מן הפסילים אשר אֶת־הגלגל (שופט' ג יט). ויט אהלו עד אלון בצענים אשר אֶת-קדש (שם ד יא). בעציון גבר אשר אֶת-אילות (מ"א ט כו). במעלה גור אשר אֶת-יבלעם (מ"ב ט כז). — ב) משמשת כמו עִם, יחד עם, mit; avec; with: ותבא הבכירה ותשכב אֶת-אביה (בראש' יט לג). וירא והנה יצחק מצחק אֵת רבקה אשתו

---

[1]) נצטמצם מן אִנְתְּ, שנתרכך מן עִנְדְ a) שנשמר בערב' במשמעת צד, ומזה בערבית עִנְדִי וכו' אצלי. ואחרים סברים כי נסתעפה אנת משרש אנה במשמעת פגש. באשו' אִת, צד, וסובר' קצת החכמים שעקרו יד.—
[2]) בין המשלים הנמצ' בתנ"ך ושהובאו לקמן רבם מלאים וו אחרי אלף, ולכן אין לפקפק ולחשד כי הקריא אִת- במקום אֶת- הוא מעשה המנקדים, והמלאים מעידים על החסרים שגם בהם לא המנקדי' נקדו כך אלא שהם כדרכם מסרו לנו את הקריא המקבל. וכמו"כ אין שום יסוד לחשד שכל זה הוא פשוט שבוש המעתיקים, כי מציאות צורה זו ביחוד בקצת ספרים מאוחרים, ביוחד בספרי מלכים, ירמי' ויחזק', וביחוד בקצת דרכי דבור, כל זה עדות ברורה שאין זה מקרה, ושטעות זו של הלשון צמחה עוד בזמן היי הלשון בפי העם, אולי בקצת מקומו' כמו בענתות, שהצטינה עוד בזריות הלשון.

a) عند

(שם כו ח). היה (יוסף) רעה את־אחיו בצאן והוא נער את־בני בלהה ואת־בני זלפה נשי אביו (שם לז ב). — וכו׳ : מחלק האנשים אשר הלכו אתי (בראשית יד כד). התלך אתי למלחמה (מ"א כב ד). וכל אשר יהיה אתך בבית (יהושע ב יט). אתה ועמים רבים אתך (יחזק׳ לח יח). כי תעבר במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך (ישע׳ מג ב). כי אתך אני להצילך (ירמ׳ א ח). ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם (בראש׳ לד י). ואתכם יהיו איש איש למטה (במד׳ א ד). ושלשים ושנים מלך אתו (מ"א כ א). גר הגר אתו (יחזק׳ מז כג). הוא ועמו אתו (שם ל יא). גם הם אתו ירדו שאלה (שם לא יז). וידעו כי אני יי׳ אלהיהם אתם (שם לד ל). פרס כוש ופוט אתם (שם לח ה). והקימתי אני את בריתי אתך (שם יו סב). כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר וכו׳ כן אשפט אתכם (שם כ לו). ונשפטתי אתו בדבר (שם לח כב). נלחם אתם במישור (מ"א כ כג). וידעתם כי אני ה׳ בעשותי אתכם למען שמי (יחזק׳ כ מד). וישבו אתו לארץ שבעת ימים (איוב ב יג). — ג) בידו, ברשותו, בביתו, bei; chez; about, with : לא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר (ויקר׳ יט יג). אתה ידעת את אשר עבדתיך ואת אשר היה מקנך אתי (בראש׳ ל כט). ויעזב (פוטיפר) כל אשר לו ביד יוסף ולא ידע אתו מאומה (שם לט ו). כי פשעינו אתנו ועונתינו ידענום (ישע׳ נט יב). הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת (ירמ׳ כג כח). — ועם מ לפניו, מאת, מאתי, מאתך, — מן קרבת, מן רשות, וכדומה, von-weg.; de chez qqu. : from : וירד יהודה מאת אחיו (בראשית לח א). וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה (שמות יא ב). ויקחו לי תרומה מאת כל איש (שם כה ב). ומקנת כסף מאת בן נכר (בראש׳ יז כז). ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחזת קבר מאת בני חת (שם כג כ). הנך הולך מאתי (מ"א כ לו). אם תראה אתי לקח מאתך (מ"ב ב י). וישלח את היונה מאתו (בראש׳ ח ח). וילכו מאתו בשלום (שם כו לא). ותלך מאתו (שם ד ה). ותשלחוני מאתכם (שם כו כז). וחסדי מאתך לא ימוש (ישע׳ נד י). מאתך תהלתי בקהל רב (תהל׳ כב כו). — ואותי, אותך, אתה, וכו׳ במקום אתי וכו׳ : וידבר מלאך ה׳ אל אליהו רד אותו [1] (עם השליש שבא לקרותו) אל תירא מפניו ויקם וירד

[1]) הרבה כ"י אתו.

אותו [1]) אל המלך (מ"ב א טו). ויאמר יהושפט יש אותו דבר יי׳ (שם ג יב). ויקח (מלך מואב) אותו [1]) שבע מאות איש שלף חרב להבקיע אל מלך אדום (שם שם כו). רבים אשר אתנו מאשר אותם [2]) (שם ו טז). ואני זאת בריתי אותם [2]) אמר יי׳ (ישע׳ נט כא). אל תיראו מהם כי לא ירעו וגם היטיב אין אותם [2]) (ירמ׳ י ה). ובית משתה לא תבוא לשבת אתם [2]) (שם טז ח). האנשים ההלכים אותך (שם יט י). ואבוא בברית אתך נאם אדני ה׳ (יחזק׳ טז ח). וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעוריך (שם שם ס). הנני מעיר את מאהביך עליך וכו׳ פקוד ושוע וקוע כל בני אשור אותם[2]) בחורי חמד פחות וסגנים כלם (שם כג כג). אתה וכל אגפיך ועמים רבים אותך [3]) (שם לח ט). וכרתי להם ברית שלום ברית עולם יהיה אותם [2]) (שם לז כו). — ואחרי הפעל הלחם, נלחם אותו במקום אתו הנהוג : איביכם אשר אתם נלחמים אותם [4]) (יהוש׳ י כה). ונ־חמה אותם [5]) במישור (מ"א כ כה). — ואחרי פעל דרש, נפל, קנה : האין פה נביא לה׳ עוד ונדרשה מאותו [6]) (מ"א כב ז). עוד איש אחד לדרש את יי׳ מאתו [6]) (שם ח). האין פה נביא ליי׳ ונדרשה את יי׳ מאותו [6]) (מ"ב ג יא). ודרשת את יי׳ מאותו[6]) (שם ח ח). ואתה תמנה לך חיל כחיל הנפל מאותך [7]) (מ"א כ כה). קנה אקנה מאותך [8]) במחיר (ש"ב כד כד). — ומצוי אחר פעל דבר [9]), דבר משפט, השפט : לדבר אותך [3]) (מ"א כב כד). הלוך אל בית הרכבים ודברת אותם[10]) (ירמ׳ לה ב). עמד על רגליך ואדבר אתך [11]) (יחזק׳ ב א). ושם אדבר אותך (שם ג כב). ובדברי אותך אפתח את פיך (שם כז). לכן דבר אותם (שם יד ד). שמע את כל אשר אני מדבר אתך (שם מד ה). ודברתי משפטי אותם [2]) (ירמ׳ א טז). אדבר משפטים אותם (שם ד יב). משפטים אדבר אותך (שם יב א). הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי (שם ב לה). — ואחרי הטיב : הטובה אשר אמרתי להיטיב אותו[12]) (ירמ׳ יח י). — ועשה טובה : הטובה אשר אנכי עשה אותם (שם לג ט). — ואחרי עשה במשמעת התנהג : אולי

[1]) הרבה כ"י אתו. — [2]) יש מגיהים אתם. — [3]) הרבה כ"י אתך, כמו למעלה פסוק ה. — [4]) בהרבה כ"י בם. — [5]) למעלה פסוק כג נלחם אתם במישור. — [6]) בהרבה כ"י מאתו. — [7]) הרבה כ"י מאתך. — [8]) למעלה פסוק כא לקנות מ ע מ ך. — [9]) נמסר : כל דבור אתו אתם אתך בר מן ט אותו אותם אותך (מסו׳ מערכ׳ את). — [10]) יש משמיטים שתי המלים. [11]) השבעים אליך. [12]) קצת

יעשה יי' אותנו[1]) ככל נפלאתיו (שם כח ג). ועשיתי אותך[2]) כאשר עשית (יחזק' יו נט). היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אותך (שם כב יד). ונתתי קנאתי בך ועשו אותך בחמה (שם כג כה). — ועם מי, את־מי: לא נפ' אנכי מכם ואת־מי אין כמו אלה (איוב יב ג), ר"ל מי אינו יודע זאת?.

ג. את[3]), ש"ז, כנ' אתו, מ"ר אתים, אתים, — כלי מכלי האכר, ארוך ומחדד בראש ברזל להפר בו את האדמה, Haue; pic; pickaxe: וירדו כל ישראל הפלשתים ללטוש איש את מחרשתו ואת אתו[4]) ואת קרדמו וכו' למחרשות ולאתים ולשלש קלשון ולהקרדמים (ש"א יג כ-כא). וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות (ישע' ב ד). כתו אתיכם לחרבות ומזמרותיכם לרמחים (יואל ד י). — ואמר המשורר: והעמיק עד תהום לו ואני אתן שכרך והך באת לכל עין אשר עליו תהי בוכה (ר"ש הנגיד, בן משלי).

א"ת, ר"ת אם תאמר, אל תאמר.

***את**, — כמו אות: את הוא בתוך רבבות קדש (מכי' מסכ' דשירתא ח).

***את בש**[5]), — אחד מצרופי אותיות אלף בית שהיו משתמשים בהם מקריאי דרדקים לשנן את התינוקות לקבע האותיות בזכרונם: א"ת ב"ש אם אתה בוש ג"ר ד"ק אם אתה עושה כן גור בד"ק (שבת קד.). שכן ק' מתהלפת בד' א"ת ב"ש ג"ר ד"ק (מד"ר במד' יג). ששך ב א"ת ב"ש בבל (שם יח).

אתא[1]), פ"ע, עב' רב' אתאנו, אתאתם, עת' יאתא, ויתא, — כמו בא: אמר שמר אתא[2]) בקר וגם לילה (ישע' כא יב). שובו בנים שובבים ארפה משובתיכם הננו אתנו[3]) לך כי אתה יי' אלהינו (ירמ' ג כב). ויתא[4]) ראשי עם (דבר' לג כא). — ואמר הפיטן: א ת א נ ו נושאי אימיך (ר"ד בן גדליה). א ת א נ ו לבקש את מחילתך (ר"י בן יוסף).

אתה[5]), פ"ע, עתיד אאתה, תאתה, יאתה, וגם תאהה, ובחסרון ל"פ אאת[6]), תאת, יאת, נאת, עבר אתיתי, אתתה[7]), צוו' אתה, אתו, אתי[7]), — כמו אתא נל"א, ור"ל בא, kommen; venir; to come: יי' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש (דבר' לג ב). מצפון זהב יאתה[8]) (איוב לז כב). בבא כשאוה פחדכם ואידכם כסופה יאתה[9]) (משלי א כז). — ובנות האלף: ואתה מגדל עדר עפל בת ציון עדיך תאתה (מיכה ד ח). — ועם ו ההפוך: העירותי מצפון ויאת[10]) (ישע' מא כה). — והשתמשו בו הרבה

נוסחאות לו. — [1]) נוסחא' וכ"י אתנו. — [2]) הרבה כ"י אתך, כמו למעלה פסוק ה.

[3]) לא נתברר מקורו, ואין לו חבר בלשונות האחיות. —[4]) ת"י וית סיכת פדניה, והוא חרב המחרשת. וכן תרגם בישעי' וביואל אתים בספים, וא"כ הוא הוא מחרשתו שבכתוב, אלא שיונ' תרגם מחרשתו כ פ ר ש י ה, והוא הדרבן. וכן רסע"ג תרגם אתים סככא. והביא ריב"ג בשם רה"ג אמר וז"ל: ומצאתי בפירושים לרבנו האי ז"ל במשנת בית שמאי אומרים יהפור בדקר ויכסה (כי הדקר ברזל חופר דומה ליתד) והוא הנקרא את. ע"כ. והערוך בערך קנקן אמר: אותו שמהלך לאחר המחרישה עץ המחרישה שלאחריה בידו ומכבידו בקרקע כדי שיעמיק הרישתו וקנקן הוא המנא והוא את, ואת אתו ואת קרדומו וכו' פי' קנקן אותו יתד שבמחרישה. ע"כ. רש"י לעז קולטרא, והוא coutre בצרפתית, והוא חרב המחרשת. היוצא מכל זה הוא כי את הוא בכלל כלי לחפר באדמה בברזל מחדד, צר, כמו דקר, וגם חרב המחרשה.

[5]) עי' הערה לאח"ס בט"ע.

[1]) בערב' אתי a), בארמית אתא. ועי' לקמן ערך אתה. — [2]) נמסר לית כתיב אלף. ע"כ. אך בקצת כ"י אתה בהא. וכן רד"ק בשרש' בשרש אתה. —[3]) הרד"ק: נקרא בקמץ כבעלי האלף והוא מבעלי ההא כמו ואתא מרבבות קדש. ע"כ. ובקצת כ"י כתוב בפרוש אתאנו (Ken.). — [4]) מ"ש: חילופי' רבים ראיתי במלה זו בנקוד' ובטעמים וד' המה. הא' בחילופי ב"א וב"נ שבדפוס וכן ראיתי בכ"י לב"א ויתא כולו סגול ובשני פשטין ולב"נ ויתא כולו צירי ופשט אחד לבד. הב' ברוב ספרי דפוס כולו בצירי ובשני פשטין. הג' במקצת ספרים כ"י היוד בצירי והתיו בסגול ובשני פשטין וכן מסר בספר דקדוק כ"י וכתב ר' אליה בספר הרכבה שצירי היוד מורה על אלף פא הפעל. הד' בס"ס כולו צירי ובפשט האחרון לבד וכתב עליו בעל א"ת שזהו דעת ב"א, ורד"ק הביא שתי הסבדות מענין מלעיל ומלרע בס' מכלול דף קטו ולא הכריע. זה לשונו. ומחלוקת בקריאת המלה הזאת ב"א קורא אותה מלעיל בשני פשטין וב"נ מלרע בפשט אחד ויש ספרים בפשט אחד לבד ולא מתחלפין. ע"כ. וקצת החדש' בגיהים את או ויאת את.

[5]) כך בערבית אתי a), בכל המשמעות. — [6]) כך רד"ק: והעתי' בחסרון בנות פא הפעל אאת וכו' כי כבד על הלשון להניע האלף בפלס יפן יקן. — [7]) כך ר"י חיוג. — [8]) בקצת כ"י יאתא (Ken.). — [9]) כך א ח"ס ברד"ק שרשים, וכן מ"ש: האלף בחטף סגול ברוב הספר' לא בשוא לבד כמו שנמצא בקצתם. ע"כ. — [10]) כך

---

a) أَتَى

הפיוטים והמשוררים: א ת י ת י לחננך בלב קרוע ומרתח (רבות שחר' ב ר"ס). כבא חיות ליד נח א ת י ת ם (ר"י הלוי, חמר לנבא סחקים). לגחלי האש שתה ואתה צבר הקטרת פנימה (סלית' ער"ה, תפלה תקח). ברכות יאתו אלה לברך ואלה יעטו כמעיל חרמים (רמב"ע, תרבים א קמא).

—ופעול, ״א ת ו י, ״אתויים: בקר וערב לשמי א ת ו י י ם (רסע"ג אזהרות, קבץ מעשי גאונ'). באבל וטמאה ולמתים א ת ו י י ם (שם). ענה א ת ו י ם בשמך רצים (הושע' לרסע"ג יד). וטמא ה א ת ו י לשמש בחדרינו (רשב"ג, אזהרות ליוס כ). ברביעית ענין לבאר בצהרים נסי נפלאותיו להגיד א ת ו י נהרים (משה בן חביב, את פני, יוצר הפס' ב).—ומקור: ירכיבו על גבם דלתות, כאיש על דגלו באותות, על דרך שלוח לא ת ו ת (קרו פ' פרה, אלילי עם).

אַתָּה[1]), בהפ' קטן (זקף, פשטא, טפחא) אַתָּה [2]), ובהפס' גדול (אתנח וסלוק) אָתָּה, Pron. pers. 2 pers.: masc. du; tu; thou: כי עשית זאת ארור אַתָּה מכל הבהמה (בראש' ג יד). וגם אַתָּה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי (שם כא כו). ויאמר פרעה אל יוסף וכו' אַתָּה תהיה על ביתי (שם מא מ). יהודה אַתָּה יודוך אחיך (שם מט ח). ועתה הטוב טוב אַתָּה [2]) מבלק בן צפור (שופט' יא כה). הלא אַתָּה אדני המלך נשבעת לאמתך (מ"א א יג). אַתָּה מושל בגאות הים בשוא גליו אַתָּה תשבחם אַתָּה דכאת כחלל רהב בזרוע עזך פזרת אויביך לך שמים אף לך ארץ תבל ומלאה אַתָּה יסדתם צפון וימין אַתָּה בראתם (תהל' פט י-יג). אַתָּה ידך גוים הורשת (שם מד ג).—ולפני זה: גשה נא ואמשך בני האַתָּה זה בני עשו (בראש' כז כא). ויאמר אחאב אליו האַתָּה זה עכר ישראל (מ"א יח יז).—ועם ש בראשו: ועשית לי אות שאַתָּה[1]) מדבר עמי (שופט' ו יז).—ומלעיל אָתָּה: כי עפר אַתָּה [2]) ואל עפר תשוב (בראש' ג יט). ראובן בכרי אַתָּה [2]) כחי וראשית אוני (שם מט ג). הכי אחי אַתָּה[2]) ועבדתני חנם (שם כט טו). עתה ידעתי כי ירא אלהים אַתָּה [2]) ולא חשכת את בנך את יחידך ממני (שם כב יב). למי אַתָּה [3]) ואנה תלך (שם לב יח). כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אַתָּה [2]) פן אכלך בדרך (שמות לג ג) ויאמרו לו אנשי גלעד האפרתי אַתָּה [4]) ויאמר לא (שופט' יב ה). ואם יש בי עון המיתני אַתָּה [2]) ועד אביך למה זה תביאני (ש"א כ ח). בא כי איש חיל אַתָּה [4]) וטוב תבשר (מ"א א מב). ואמר לך עבדי אַתָּה [2]) בחרתיך ולא מאסתיך (ישע' מא ט). אמרים לעץ אבי אַתָּה [5]) ולאבן את ילדתני (ירמ' ב כז). מחסי אַתָּה [4]) ביום רעה (שם יז יז). ואמרתי ללא עמי עמי אַתָּה [2]) והוא יאמר אלהי (הוש' ב כה). שבעת קלון מכבוד שתה גם אַתָּה [6]) והערל (חבק' ב טז). אתה נורא אַתָּה [5]) ומי יעמד לפניך (תהל' עו ח). יי' אלהינו אַתָּה [2]) אל יעצר עמך אנוש (דהי"ב יד י). — ונמצא אַתָּה גם באתנח רק בד' מקומות: יי' אמר אלי בני אַתָּה אני היום ילדתיך (תהלים ב ז). כחסדך זכר לי אַתָּה למען טובך יי' (שם כה ז). עזרתי ומפלטי אַתָּה אלהי אל תאחר (שם מ יח, שם ע ו). — ואָתָּה: מי הגיד לך כי עירם אָתָּה [7]) המן העץ אשר צויתיך וכו' (בראש' ג יא). ועתה ארור אָתָּה [7]) מן האדמה אשר פצתה את פיה (שם ד יא). ויאמר לו יצחק אביו מי אָתָּה[7]) ויאמר אני בנך בכרך (שם כז לב). כי איש מות אָתָּה [7]) וביום הזה לא אמיתך (מ"א ב כו). מה ארצך ואי מזה עם אָתָּה [8]) (יונה א ח). ותקם את דבריך כי צדיק אָתָּה[8]) (נחמ' ט ח).—ועם אף, גם, לחזק הפעל הקדם: ונאספת אל עמיך גם אָתָּה כאשר נאסף אהרן אחיך (במד' כז יג). —

בפתח ברוב ספרי הדפוס, ונמסר ל' ומלא. וכן רד"ק שרשים בפתח, אך במכלול (דה"פ אתה) נקד ויאת, וכן בשבעה כ"י (Mich.), ובכ"י אחד ויתא (Ken.). וי"ש מגורצי לא העיר כלום.

[1]) באשו' את בערב' אנת a) בארמ' אנתה.— [2]) מ"ש: בספרים מדויקים כ"י וגם ברוב ספרי הדפוס מלרע. ורד"ק בפירוש כתב מלרע הזקף בתיו. ומקצת ספרים מדויקים מלעיל הזקף באלף. ע"כ. וכבר הביא רד"ק במכלול חליפות נוסח' זו. ובמסרה גדולה מערכת אתה לא נמנה זה במספר אתה מלעיל.— [1]) כן בשין קמוצה בנוסח'. וריב"ג (רקמה שער ת) חשב מלה זו בין המקומות ששמו בהם פ ת ח במקום סגול. וכתוב במ"ש: בדפוס ישן השין בסגול ובס"א כ"י בפתח ונכתב עליו בגליון יפה בפתח בשין. עוד כתוב שם נ"א בקמץ. ורד"ק כתב שהיא קמוצה וכן מצאתי בשאר ספרים. ועי' בשמוש אות ש. — [2]) בזקף. — [3]) בפשטא. — [4]) בטפחא. — [5]) ברביע.— [6]) בטפחא ותלישא. מ"ש: בכמה ספרי הדפוס מלעיל הטרחא באלף וכן מצאתי במקצת ספרים כ"י ספרדים ואמנם בספרים אחרים כ"י וגם בדפוס' קדמונים מלרע גם לא נמנה במסורה גדולה שלנו עם אותם שהם מלעיל. ע"כ. [7]) באתנח.— [8]) בסלוק.

a) أنتَ

ואחרי כנוי פעול, במקום אותך, לחוק ולנחץ: הודעתיך היום אף אתה (משלי כב יט).

אתהו, — כמו אתה הוא: ואמת ה' אלהינו א ת ה ו אשר בחרת את זרע ישרון וכו' א ת ה ו אשר יסרתנו בעת שהכעסנוך וכו' ו א ת ה ו המתנשא לכל לראש (בקשה לרסע"ג, קבץ מעשי גאונים).

אתון[1], ש"נ, כנ' אתנך, מ"ר אתונות, אתנות, —נקבת החמור, Eselin; ânesse; she-ass: ותחבש האתון ותאמר אל נערה נהג ולך (מ"ב ד כד). ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה ויך בלעם את האתון להטתה הדרך (במדבר כב כג). ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתנו וכו' והוא רכב על אתנו ושני נעריו עמו (שם כא-כב). אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו (ברא' מט יא). על מה הכית את אתנך זה שלוש רגלים (במדבר כב לב). פרות ארבעים ופרים עשרה אתנת עשרים ועירם עשרה (ברא' לב יז). עשרה חמרים נשאים מטוב מצרים ועשר אתנת נשאת בר ולחם ומזון (שם מה כג). עני ורכב על חמור ועל עיר בן אתנות (זכר' ט ט). ותאבדנה האתנות לקיש אבי שאול (ש"א ט ג). ותאמר שלחה נא לי אחד מן הנערים ואחת האתנות וארוצה עד איש האלהים (מ"ב ד כב). הבקר היו חרשות והאתנות רעות על ידיהם (איוב א יד). ולאתנות האבדות וכו' אל תשם את לבך להם כי נמצאו (ש"א ט כ). — פי האתון, מליצה לפה מרבה להתוכח, על שם המספר בכתוב: ויפתח יי' את פי האתון ותאמר לבלעם מה עשיתי לך וכו' (במד' כב כח). — ונהוג לאמר: פלוני פתח את פי ה א ת ו ן שלו.

אתה[2], עבר, נסתרת בהפ' אתיה, נסתר' אתיו, עתי' יאתיו, צווי אתיו, אתיו: כי שנות מספר יאתיו[3] (איוב טז כב). קרבו ויאתיון (ישע' מא ה). — והבינוני: הגידו האתיות לאחור (שם כג), לאמר מה שיבוא, מה שיקרה. — והצווי לרבים אתיו[1], (תחת אתיו): אם תבעיון בעיו שבו אתיו (ישע' כא יב). — ועם כנוי הפעול: כי פחד פחדתי ויאתיני (איוב ג כה).

אתי, — צורה קדומה של מלת הגוף לנקבה נכחת, שנשמרה עוד בשבעה מקומות בתנ"ך: ואתי[2] אלית (שופט' יז ב). ולא ידעו כי אתי[2] אשת ירבעם (מ"א יד ב). למועד הזה כעת חיה אתי[2] חבקת בן (מ"ב ד טז). מדוע אתי הלכתי אליו היום לא חדש ולא שבת (שם שם כג). קומי ולכי אתי[2] וביתך (שם ח א). ואתי[2] שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עיניך (ירמ' ד ל). יען אומרים לכם אכלת אדם אתי ומשכלת גויך היית (יחזק' לו יג).

אתיה, סמי' אתית, — שה"פ מן אתה: אתית עת דודים נגעה באחת ועשר פוט נגעה (יוצר פ' חדש).

אתי מרחוק[3], — כנוי לדגש שיבא באות הראשנה של מלה מנגנת או מתוגה בהברה הראשנה ולפנית מלה מ ל ע י ל שסופה ־ה, ־ה, בפעל או בכח ואין שתי המלות מוקפות במקף, כמו עשה פרי (ברא' א יא), ומשנה כסף (שם מג טו), Dages conjunctivum: ו ד א ת י מ ר ח ו ק כמו וזבחת פסח, ועשית פסח, ואעידה בם, וכו' וכל מה דסמיך לבגד כפת במקף נידון כ א ת י מ ר ח י ק לעולם (דה"ט סי' כט). (אחרי אהוי) בגד כפת רפין לעולם חוץ מן אוגירת ופסיק ודחיק ו א ת י מ ר ח י ק וכו' (הורית הקורא 78). א ת י מ ר ח י ק הוא הפך הדחיק שהדחיק קירוב טעם לטעם ו א ת י מ ר ח י ק לפי שנתרחק בין טעם לטעם מלכים הרבה בא הטעם הראשון ודחק כל המלכים והשליכם על אות הטעם השני באבני בליסטא כמו הוא יבנה בית הלמתים תעשה פלא סורה שבת פה ואדרשה בה (שם 80). ד א ת י מ ר ח ו ק זה פתרונו שהטעם באות הראשנה שאחרי יהוא והמשרת שלפניו

---

[1]) באשו' אתנ, ובערב' אתאן a), בארמ' אתן. — ולא נתברר מקור שם זה. קצת החכמים גזרוהו משרש אתה. ויש סברים ששרשו אתון, ומשקלו פעול, ודומה להשרש הערב' אתל b) ומשמעתו הלך בפסיעות מהירות.

[2]) בכל המלונים הובאו העבר והעתיד והצווי במפיק יוד בשרש א ת ה מנל"ה, אך עדיף לקבוע פעל א ת י מה ש ל מים לבד. — [3]) בכ"י נ ל, (עם נקוד בבלי)

a) أتان b) أتل

כתיב יאיתיו (Kah. MT, 55). — [1]) כמו אפו וכיוצא בזה.

[2]) נמסר ואת קרי.

[3]) הכלל הידוע בארמ': כל בגד כפת דסמיך לאהוי רפה בר ממפיק ומפסיק ודאתי מרחיק, ופרושו ה ב א מ ר ח ו ק, הובא בדה"ט, רק דחיק לא נזכר שם: בר מן מפיק ומפסיק ודאתי מרחיק. אבל כבר העיר בכר (Bacher, Anf. 31) כי כלל זה נקבע בודאי קודם ב ן א ש ר. ובספר הנקוד לר"י חיוג תרגום ראב"ע: ודייתי מרחיק (דקדק). ואין דברי פריטוריוס (Praet. ZAW III, 22) בענין זה מחורים, ועי' במבוא חלק הדקדוק.

רחוק מסנו ב' מלכים או חטף וכלך וגו' והטעם לפי שנתרחק הטעם כל כך מן המשרת נשפכים ההברות עליו בסוללה להדגיש האות המנוגנת (ר"מ הנקדן, לקוח מטעמי המקרא לר"י בן בלעם והביאם גם יעק' בן חיים בגליון מסרה המערכית). וכן אהד קמץ רפה אעפ"י שהיא אתי מרחוק (רד"ק בעל ההוי). ואתי מרחיק הוא כשטעם התיבה הקודמת בגד כפת אינו במלך האחרון ובסופה הא שרשית בפעל או בבה (ח' כלמבי ח).

אַתִּיק[1], ב"ז, מ"ר אַתִּיקִים, — כפות נשענות על עמודים לפני הבנין או סביב לו: נגד העשרים אשר לחצר הפנימי ונגד רצפה אשר לחצר החיצונה אַתִּיק אל פני אַתִּיק[2] בשלשים (יחזקאל מב ג). הספים והחלונים האטמות וְהָאַתִּיקִים סביב לשלשתם נגד הסף שחיף עץ סביב סביב (שם מא טז). — ואתוק: ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אהריה ואתוקיהא[3] מפו ומפו מאה אמה (שם טו). — ואמר המשורר: בנו לו בית מדה עשו שם אתיקים (רלב"ע, נדוד הסיר חוני).

את"ל, ר"ת אם תמצא לאמר.

אַתֶּם[4], — א) מלת הגוף לנכח' רבים, Pron.pers.masc., pl. 2 pers. ihr; vous; you: ויאמר להם יעקב אחי מאין אַתֶּם (בראש' כט ד). ויאמר אליהם יהושע (ליושבי גבעון) מי אַתֶּם ומאין תבאו (יהוש' ט ח). וְאַתֶּם חשבתם עלי רעה (בראש' נ כ). אַתֶּם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי (שם מד כז). וילנו כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן לאמר אַתֶּם[1] המתם את עם יי' (במד' יז ו). אַתֶּם ידעתם את האיש ואת שיחו (מ"ב ט יא). וְאַתֶּם תלקטו לאחד אחד (ישע' כז יב). — ב) גם לנכחות, fem.: את הנפשות אשר אַתֶּם[2] מצדדות (יחזק' יג כ).

אֶתְמוֹל[3], אֶתְמוֹל, אֶתְמוּל, — תה"פ, יום שקדם ליום הנכחי, gestern; hier; yesterday: כיום אֶתְמוֹל כי יעבר (תהל' צ ד). — ובחבור עם שלשום להורא' זמן העבר בכלל: לא היתה כזאת אֶתְמוֹל שלשם (ש"א ד ז), לאמר מעולם. גם אֶתְמוֹל גם שלשום בהיות שאול מלך עלינו אתה היית המוציא והמבי את ישראל

---

[1]) לא נתברר מקורו ומשקלו. לפי דעת ריב"ג מן נתק וא"כ משקלו אפעיל. ואולי משקלו כמו סַכִּין, ועי' הערה שלקמן. — [2]) ת"י: זוי לקבל זוי, והוא תרגום הרגיל של פנה, והוא זוית, וכן תרגם בפסוק מ"א יו ואתיקיה וזויותהא. אבל והאתיקים תרגם עתיקיא, ולא ידוע מהו. השבעים תרגמו στοά (הוא סטיו בתלמוד) וגם περίστυλον ואמר ריב"ג: כבר גזרו מן הענין הזה (מן נתק) אתיק על פני אתיק ופרושו עופל על פני עופל או חֵל לעומת חֵל כי הדבר הנפרד מהדבר הוא מוכרת ומוצא ממנו ועקרו אנתיק. ע"כ (שרש נתק). וכן הפרחון: החיל שלפני החומה. רש"י: ולא ידעתי מה הם ואומר אני שהם כמו עמודים מרובעים בולטים בחומה לחזוק וקורין להם פילירש בלעז, ע"כ. והוא pilliers בצרפת'. ורד"ק פרש לשכה וכן קצת החדשים. — [3]) כך הכתיב, ונקוד וְאַתּוּקֶיהָא.

[4]) בערב' אַנְתֻּם a), בארמי' אנתון, אשורי' אַתְּנֻ, וסוברים כי עקרו היה לזכ' אַנְתֻּם ולנק' אַנְתֵּן, אחרי כן השוו בקצת הלשונ' התנוע' האחרונה בשני המינים ואמרו בערב' לשניהם תְ, ובעבר' בשתיהן תֶ, ואח"כ נשתנה קול ההירק לקול הסגול כנהוג בעבר'. באתיא' אַנְתֻּמ אנתֶן, ובקצת הלשונ' (באומנ') נשמר עוד ההבדל, ובקצתן נפלה האלף ונשאר רק תֻּם תֶן. וסובר אולסה' (Olsh. §§ 95, 6, 98, 4) כי תֻם היא תנועה ארוכה וכן לפי דעתו גַם בבנ'. וברוקלמן (Bro. Grundr. § 104) אומר כי לפנ ם היתה מלה זו מלעיל, ולכן היא קצרה. — [1]) יש סוברים כי בתחלה היה פה אַתֵּמָה, והוא רבוי זוגי, אך מפני ההא שבראש המלה המתם נשמטה ההא (Bö. § 859). — [2]) יש סוברים כי זה שבוש פשוט. ויש מפקפקים ואומרים כי אולי גרם לזה המם של המלה שלאחריה.

[3]) השם תְּמוֹל, עי"ש, בהוספת א בראשו. כך דונש (תשו' סי' קמח), וכמו"כ ריב"ג שהביא השם תמול בשרש תמל ואמר: ויש שיוסיפו האלף ויאמרו אתמול, ע"כ. וכן שאר הקדמונים. רק אֶרְגוּל עמי (מיכ' ב ח), סבר כו ריב"ג שהוא מרכב מן אֵת ומן מול, ופרשו סְמוּל, וקבל גזנ' סברה זו גם בנוגע. השם אֶתְמוֹל וההליט שהוא מרכב מן את ומן מול, ואמר שהוא כמו לפנים. והחזיקו בדעה זו גם אולסה' (Olsh. § 223, 7) „אעפ"י שבכלל אין זה מנהג הלשון למזג המלה את עם מלה אחרת במלה אהת" (דברי אולסה'), וכן בֶּט' (Bö. § 264) „מפני שאין זה מנהג הלשון להוסיף א לפני תם, ומפני שאתמול היא צורה יות. קדומה, ומפני שיותר קל למצא לו מקור בהרכבה מן את ומן מול". עכ"ל. וכבר הזכרתי בהערה לערך אִי, ששמעתי הילדים המדברים עברית אומרים בשגירה הלשון תְּרוֹאָה במקום אֶתְרוֹאֶה, ולכן אפשר שמן את מול אמרו תְּמוֹל. ואעפי"כ יותר נראה דעת הקדמונים והיותר חדשים שהעקר הוא תְּמוֹל, מפני

a) أَنْتُم

(ש"ב ס ב), לאמר תמיד בזמן העבר. ויהי לפניו כאתמול שלשום (ש"א יט ז), לאמר כמו תמיד. כי ערוך מאתמול תפתה (ישע' ל לג). ויהי כל יודעו מאתמול [1]) (ש"א י יא), לאמר מקדם. מדבר בעדת קרח אתמול מבאישין כנגד משה וכו' והיום מביעים דברים לפני משה (קהלת רבה, וזכוי מות). אי זו היא שלא כדרכה מאתמול וכו' שלמי נדבה שסמך עליהן מאתמול יצא (ירוש' ביצ' ב סא:).—ובכנוי: והמם (של שלשום) כדרך לשון רבים בעבור היום ואתמולו (ראב"ע שמות ד י). כי המקבל איננו אומר בכל יום אלא מה שאמר באתמולו (חו"ד ג). וישכים ביומו כאתמולו (מו"נ ג מז).

אַתֵּן[2]), אַתֵּן,—מלת הגוף לנכח' רבות, .Pron.pers.fem 2 pers. ihr; vous; you : וְאַתֵּן [3]) צאני צאן מרעיתי אדם אתם (יחזק' לד לא).

אַתֵּנָה[4]), — כמו אַתֵּן, אַתֶּן: ויאמר להן (יעקב לרחל וללאה) ראה אנכי את פני אביכן כי איננו אלי כתמל שלשם וכו' וְאַתֵּנָה [5]) ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן (ברא' לא ה-ו). כה אמר אדני יוי' הוי למתפרות כסתות על כל אצילי ידי וכו' הנני אל כסתותיכנה אשר אַתֵּנָה [6]) מצדדות שם את הנפשות (יחזק' יג יח-כ).

אֶתְנָה[7]), ש"נ, — שכר שנותנים לזונה: אשר אמרה אֶתְנָה המה לי אשר נתנו לי מאהבי (הוש' ב יד).

שהרכבה זו של את מגל במשמעה של יום שלפי היום היא מלאכותית יותר מדי ואינה טבעי' להאדם הקדו' הפשוט, ואין שום דמיון בין זו ללְפָנִים. — באשורית אתמל, אנ תמלי, בארמ' איתמלי, אתמלי, ואח"כ בעברית אִתְּמוֹל, וזוהי הצורה הקדומה בתו דגושה להשלמת הנון, וזה הדגש שמר קצת זמן על החירק שלא יתרחב לסגול, ואח"כ אֶתמול. — [1]) מ"ש: במקרא אחת דפוס ישן וגם במקרא כ"י מצאתי האלף בסגול והתיו רפה אכן בשאר ספרים האלף בחירק והתיו דגושה.

[2]) בערב' אַנְתֻּנַּ a), בארמ' אתין. ועי' הערה לאתם.—[3]) כך בצירי ברוב הספרים, וכן רד"ק. והעיד מ"ש בי במקצת ספרים קדמונים תיו בסגול וכן בכ"י (Mich.).

[4]) י"ס שוה רבים זוגי.—[5]) וכתוב במ"ש: ובספר א' קדמון כתיבת יד התיו בסגול. ע"כ.- [6]) מ"ש: במקצת ספרים התיו בצירי וקצתם בסגול ובכולן אין דגש בנון.

[7]) מן תנה, עי' במקומו.

---

a) أَنْتُنَّ

אֶתְנַח[1]), את־, ש"ז, — שם טעם מפסיק הגדול, ^: אתנח לא ישרתה כ"א שופר עילוי (ר"י בן בלעם). כל מה שיהיה תחתיו אתנח או סוף פסוק לא יתחבר רק יפסק (ר"י חיוג, דקדוק קפד). אתנח או סוף פסוק (ראב"ע, יסוד מספר). המלכים הם אלה וכו' טרחא אתנח (ערוג' הבש' כז). הטעמים המפסיקים הנקראים מלכים כגון אתנח או זקף או רביע (טוב טעם ב). תמונת האתנח הוא כדמות ט הפוכה כזה ^ (שם ד). לא נמצא פסוק בלי אתנח (קב"ק בשער הטעמ'). וביחוד האתנה הוא מעמיד ומפסיק (שם). באתנח וטעמים (תגיה, גזרת שלשים).—ואמר המליץ: אדם עצל אל תאנח אחר טרחא יבא אתנח (JQR 1902 July 744).

אֶתְנָחָה, — כמו אֶתנח: וסמוך לה אתנחה, והיא מכל טעם נחה, ריחה נודף כשמן המשחה, ממצעת הפסוק ומרויחה (דה"ט, סי' יז). ומקום הפסקה באתנחה ובסוף פסוק וכו' וזה צורת האתנחה (הורית הקורא, 53). זקף, אתנחה, וכו' הששי הוא אתנחה רווחת ומרויחה (שם 74). והאתנחה אפשר שתהיה בלי משרת (שם 84).

אֶתְנַחְתָּא, הצורה הארמי' הרגילה של השם אתנח.

אֶתְנָן[2]), אֶתְנַן, בכנ' אֶתְנַנִּי, אֶתְנַנֵּהּ,—א) כמו אֶתְנָה: כי זנית מעל אלהיך אהבת אֶתְנָן על כל גרנות דגן (הוש' ט א). לא תביא אֶתְנַן זונה ומחיר כלב בית יוי' אלהיך (דבר' כג יט). ויהי בך הפך מן הנשים בתזנותיך ואחריך לא זונה ובתתך אֶתְנָן וְאֶתְנָן לא נתן לך (יחזק' טז לד). והשבתיך מזונה וגם אֶתְנַן לא תתני עוד (שם מא). כי מֵאֶתְנַן זונה קבצה ועד אֶתְנַן זונה ישובו (מיכ' א ז). ושבה לְאֶתְנַנָּהּ וזנתה את כל ממלכות הארץ (ישע' כג יז). וכל פסיליה יכתו וכל אֶתְנַנֶּיהָ ישרפו באש (מיכה א ז). איזהו אתנן האומר לזונה הא ליך טלה זה בשכרך (תמורה ו ב).—ב) יכמו

---

[1]) מלשון מנוחה, ויש אומרים מלשון אנחה. ואמר קב"ק בשער הטעמים בפרוש השם אתנחתא וז"ל: נקרא כן כי הוא מנוחה עם אנחה כדמות האדם שטרח ואחר ישב ויאנח וכו' והוא כדמות עשיית אנחה מהאיש שטרח ויושב ונגינתו דומה לזה כי הוא הפסק גדול מן הפסק הזקף הקטן.

[2]) לפי דעת הקדמונים כמו"כ מן תנה (ריב"ג ואחרים וכמו"כ אולסה'), ולפי דעת קצת החדשים מן תנן, עי' במקומו.

מַתָּן בהדבור משא ומתן: שידע תבואות המדינה וסחרה ו א ת נ ג ה מ ה הם (נופ' צופ', מפיר ליאון ב יח).

***אַתְקָפָה**[1], ש"נ, מ"ר אַתְקָפוֹת, — קושיה על דברי פלוני, **Einwanderheben; objection**: שהקיפו דבריהן עליו בראיות ברורות שאין עליהן פירכא והתקיפו עליו ב א ת ק פ ו ת מחוורות ששוברין דבריו (המפתח לרבנו נסים, ברכות).

אֶתֶר, ש"ז, מ"ר, אֲתָרִים, — א) שם מקום בדרום א"י: כי בא ישראל דרך הָאֲתָרִים[2] (במדב' כא א). — ב) תַּיָּר, מְרַגֵּל[3]: וביתי על הרי בתרים ודרך ה א ת ר י ם ומשכני גיא הצבועים ומשכנות הרועים (אג' לשון הזהב לר"י חריזי). עוד הם נדברים ועדת בלבי ה א ת ר י ם שמה הגיעה שיתתם הפריעה (מגלי' ילג"ג ג יז).

***אֲתַר**[4], — מקום, **Ort; place**. על אתר, על המקום, ר"ל הכף ומיד: אם על א ת ר יצא אינו גט ואם לאחר זמן יצא הרי זה גט (ירש' גיט' ה מט ג). בנהיל שגולו מן ההליכה ובפורח ובלבד על א ת ר אב׳: אם יצא וחזר אני אומר מפני יראה ופיתוי אמרו (שם ב"ק ט ז ב). — ומשל: מבית לבית חלוק ו מ א ת ר ל א ת ר נפש (מד"ר בראש' לט), ר"ל מי שמעתיק דירתו מבית לבית יאבד לו חלוק, וממקום למקום תאבד לו נפש.

אתר[5], קל אינו נהוג.

---

[1]) בארמ': אתקפתא: אתקפתא דר' שישא (חגי' ט:).

[2]) אונק' תרגם ארח מאלליא, ר"ל דרך המרגלים. וכן מדרש: דרך התייר הגדול. וכן המפרשים הקדמונ'. רש"י: דרך הנגב שהלכו בה המרגלים. ראב"ע: י"א כי האלף נוסף והטעם ה ת ר י ם את הארץ. וכן רשב"ם. אך יותר נראה לפי דעת תרגום השבעים שהוא שם מקום, וכן רוב החדשים. — [3]) עי' הערה למעלה.

[4]) בארמי' אֲתַר מקום, בערבי' את'ר a) רשם.

[5]) מן אתר אתרים, עי"ש.

---

a) أَثَر

— הִפע' יְהֶאֱתִיר, — כמו תִּיֵּר: קדוש סבבתם דרך ל ה א ת י ר (שמעון ב"ר יצחק, אותותיך, ז פסח).

***אֶתְרוֹג**[1], ש"ז, מ"ר אֶתְרוֹגִים, — פרי ממין הלִמּוֹן, גון קלפתו כעין השעוה, ומיצתו פחות המצה משל הלמון, **citrus medica**: שיעור א ת ר ו ג הקטן רבי מאיר אומר כאגוז רבי יהודה אומר כביצה ובגדול כדי שיאחוז שנים בידו אחת ר"י אומר אפי' אחד בשתי ידיו (סוכ' ג ז). א ת ר ו ג הכושי וכו' והירוק ככרתי וכו' (שם ו). נתן לו שתי פרוטות אמר לו הבא לי א ת ר ו ג והלך והביא לו בפרוטה א ת ר ו ג ובפרוטה רמון וכו' שהוא אומר לו א ת ר ו ג גדול הייתי מבקש (מעיל' ו ד). מעשה ברבי עקיבה שליקט א ת ר ו ג באחד בשבט (ר"ה יד.). וביום טוב הראשון של חג כל ישראל עומדין לפני הקב"ה ולולביהן וא ת ר ו ג י ה ן לשמו של הקב"ה (מד"ר ויקר' ל).

***אֶתְרוֹגִי**, ת"ז, — מצבע קלפת האתרוג: ויצא שתנו א ת ר ו ג י זך (ר"י ישראלי הקדהת, Monats. XXXVII 3, 34).

***אֶתְרוֹגִיּוּת**, ש"נ, — גון קלפת האתרוג: ראוי שיהי (השתן) שוה הממשות דק הצבע נוטה אל ה א ת ר ו ג י ו ת (קאנון א ב ג ב, ח).

***אָתַת**[2], פ"י, — נתן אות: אות א ת ת י[3] בקושטא להעמידך (אליהו הזקן, אז הרית).

— פִע' יְאַתֵּת, נצטַיֵּן באות: אף ברי אֻתַּת שם שר מטר (ר"א קליר, גשם). בם (באות ברית) מעטרים בחורי בחוני, המסמנים וּמְאֻתָּתִים להנצל מרשפי כויוני (ראב"ן, אות ברית, יוצ' למילה).

---

[1]) מפרסית ת'רנג a). ובערב' כמו"כ אתר'ג b).

[2]) פעל בנו הפיטנים מן א ו ת. — [3]) כבר הביא דונש בשם רסע"ג אותת מן אות. אך זה אולי פולל כמו שובב מן שוב.

---

a) تُرُنْج b) أُتْرُجّ

שער הבית

ב

ב אות השניה באלף בית העברי ושמה בֵּית, עי' ערך בֵּית.

מוצא אות זו עקרו מן השפתים, והיו המדברים עברית מפיקים אותה כמעט באופן אחד בכל מקום שהיא באה [1], בתחלת הברה או באמצע או בסופה, בקבוץ השפתים זו על זו בכח בקצת השתתפות בקצה הדוק הלשון, ולכן נחשבת אות זו גם מאותיות ה ד ל י ק ה, עי' זה. אך מפני שבטבע הברתה הוא שכשהיא באמצע ההברה יפיק אותה המדבר באופן קצת יותר קל ורך, לא בכל כח הקשת חיצוניות השפתים,

[1]) אעפ"י שגם קצת החדשים ובתוכם גם סיור סובר כי ההברה הכפולה של בגד כפת היא קדומה מאד בעברית, (Siver's Metrik,1,15: dass die Spaltung der urspringlichen בגד כפת zwar allerdings secundär, d. h. nicht ursemitisch, ist, wol aber, nach Massgabe der einschlägigen lautgeschichtlichen Kriterien, für eine der ältesten Speciallautwandelungen des Hebräischen (bez. des Hebr. u. der nächst verwandten Idiome) gehalten werden muss) מ"מ יש בתלמוד עדות שהברת ב סופית והברת ב תחלתית היתה בזמן רבא באופן אחד, והוא מה שאמר רב עובדיה (ברכ' טו:) שצריך ליתן ריוח בין הדבקים (רש"י: תיבות המדובקות זו בזו אם אינך מפרידן כשהתיבה השניה מתחלת באות שהתיבה שמלפניה נגמרת) ואמר רבא על זה כגון על לבבך על לבבכם בכל לבבך בכל לבבכם עשב בשדך ואבדתם מהרה הכנף פתיל אתכם מארץ. וזו ראיה ברורה, שעוד בזמנו של רבא קראו ב הסופית של עֵשֶׂב ובית התחלתית של בשדך באופן אחד, בהברה אחת, כמו הלמד של על והלמד של לבבך וכמו מ הסופית של אתכם ומם התחלתית של מארץ. וכבר הרגיש בזה רשב"ץ דוראן ואמר וז"ל: והבית הרפה הוגים אותם הערביים (היהודים הערבים) בדבוק שפתים כמו הדגושה בדגש רפה במעט שנוי ברפיון יותר והישראלים השוכנים בארץ הנצרים הוגים אותה כמו שהוגים הם עצמם הויו וזה שבוש גדול שא"א שתהיה הגיית הבית כהגיית הויו בשום פנים ולא היתה כן הגייתנו בהיותנו בארצנו ויורה זה מ"ש בק"ש שיניח ריוח בין הדבקים ומנו שם כמו עשב בשדך יראה כי הגיית בית עשב כהגיית בית בשדך שהיא דגושה. וכן האומות שהועתקו אליהם שמות האבות אברהם יצחק ויעקב הם הוגים הבית שלא כהגיית הויו בשום פנים וכן בהרבה שמות כמו צבאות. ע"כ יראה כי הספרדים הם הקפידו על לשונם בזה יותר מכל שאר היהודים אשר בתפוצת הגולה כי הם הוגים הבית הרפה בדבקות השפתים ברפיון מעט ולא בהגיית הויו (מג"ה נד.). והברה זו היתה בכל מקום כמו b ולא כמו v. ומעידה על זה הברת אות ب בערב', וגם בערב' המדברת, יצאו הערבים במרוקו, שהדרומיים הוגים ב רפה כמו w (A. Fischer, Marok. Sprichw. MSOS, 1, 190). וכן שם העיר בָּבֶל למשל, שכתבוהו היונים Βαβυλών והרומאים Babylon, ואין ספק בדבר שכתבו על פי מה ששמעה אזנם שם זה הגוי בדבור החי, מעיד כי גם להבית השנית של בבל היתה הברת b ולא הברת v. וכן העתיק הירונימוס כל שאר השמות הפרטים שבאה בהם אות ב באות b גם אחרי שנ"ע וגם בסוף הברה. אלא שאפשר לפקפק גם איך היתה בזמן ההוא הברת אות β היונית ואפילו הברת b הרומית. אבל עכ"פ בזה אין ספק שאח"כ נתרככה הברת הבית ונטתה להברת האות v, עד שהעתיקו קצת מלים רומיות שיש בהן האות v באות ב, כך למשל ביבי במקום vive, (SKr. Lehnw.). ובספר יצירה כבר נאמר בפרוש כי יש לאות בית הברה כפולה, וז"ל: שבע כפולות בגד כפרת ומתנהגות בשתי לשונות יסודן חיים ושלום חכמה ועושר וזרע וחן וממשלות מתנהגות בשתי לשונות בב, גג, דד, כב, פפ, רר, תת, ר ך ו ק ש ה (פרק ג משנה ח).

ובקצת שתוף נ ש י מ ה מכפנים, נברה הברה קלה ורכה זו של קול האות בית יותר ויותר, ובזמן מאוחר, בימי הגמרה, היתה כבר נהוגה הברה כפולה לאות זו: האחת בתחלת הברה, התברה הקדומה, הכבדה, ובאמצע ההברה (אחרי תנועה פתוחה ואחרי שוא נע) ובסופה, ההברה הקלה שנתרככה ו נ ת נ ש מ ה ורפתה לגמרה. וכדי להבדיל בין הבית המצינת הברה הקשה ואותה המצינת הברה הרפה עשו סימן ו ד ג ש ו את הבית בכל מקום שהברתה קשה ב ד ג ש בתיבה כזה בּ, והיא בית דגושה, ויש ששמו גם קו מ־בב על הבית בכל מקום שהברתה רפה והיא ב י ת ר פ ו י ה, ואחרי כן החלו מעט מעט להשמיט את סימן ה ר פ ה וכתבוה בית רפויה בסתם, בלי סימן. הברה כפולה זו של הבית נהוגה גם עתה בקרב רוב היהודים, ספרדים ואשכנזים ותימנים וקראים. רק קצת יהודי אפריקה (מערבים מאלג׳יר) והספרדים בצפת וטבריה אינם מבדילים והוברים בכל מקום בהברה קשה. השמרונים הברים את הבית רפה בסוף הברה: לְבַבְכֶם—לְבַב־.

בצרופי ש ר ש י המלים העבריות לא תבוא האות ב לפני פ, בפ, ואחרי ו, וב, ואחרי מ, מב (מנחם, מחברת דף י).

יש חכמים מיחסים לבית, בפרט רפויה, פעולה מ א ר כ ת על התנועה שלפניה, כמו עָב במקום עַב. תושָׁבֵי במקום תושְׁבֵי, וכיוצא בזה (Kö,II, 495), וכמו כן אות ב אוהבת תנועת י ושמרת על תנועה זו גם במקום שלפי מנהג הלשון היתה תנועה זו צריכה להשתנות, כמו סֻבלו וכן תעבֻרו (שם דף 512).

ב היא אחת מאותיות השמוש [1]), ותתחבר עם אותיות

והכלל כל בגד כפת דסמיך לאהוי רפי, הוא בודאי כלל קדום עוד קודם בן אשר (עי׳ הערה לערך אתי מרחוק). והנה עצם הדבר מונח בטבע אות זו להתרכך בשתוף הברה בנשימה, Aspiration, וכן נשתנתה הברת אות β בלשון יונית החדשה, ממש כמו ב רפה. וכן בלשונות האחיות למשל בגרמנית geben ובאנגלית give, ובגרמ׳ בעצמה Schrift ולא Schribt. וכן בלשון צרפתית livre ספר, מן השם ברומית liber, ובלשון צרפתית בעצמה libraire מוכר ספרים. וכן השם febris ברומ׳ וכמו״כ באיט׳ febbre, בגרם Fieber, ובצרפת׳ fièvre, וכן באנגל׳ fever. ובאנגלית בעצמה web אֶרג, והפעל weawe. ועוד הרבה כאלה. וכן נהרככה הבית הכנענית עד שדמתה להברת אות ו (w, v), ופעמים נשמטה לגמרה (Schr. Phön. Spr. 144), אפס יש סברים, כי בחיי הלשון, אפילו בזמן מאוחר, אי אפשר שתנועה פתוחה בסוף מלה פעלה על אות הראשנה ש ל מ ל ה ש ל א ח ר י ה לרכך הברתה בשתוף נשימה, אלא שדרך הברה זו נולדה מהקריאה המלאכותית המתונה והחגיגית של הפרשה בבתי הכנסיות (Kö, 1, 36: Ich habe darauf hingewiesen, dass beim Leben der Sprache nicht der schliessende Vocal eines vorhergehenden Wortes einen aspirirenden Einfluss auf den aspirirbaren Anlaut des folgenden Wortes ausgeübt haben kann, sondern dass dieser Einfluss erst beim langsamen und ausserdem nach künstlichen Regeln eingerichteten Vortrag der Schriftabschnitte im Gottesdienste hervorgebracht oder vielmehr hinzugebracht wurde). ואם אמנם באמת נדמה שזה לא טבעי בדבור החי, אעפי״כ יש עדות גמורה מרסע״ג (גוף הערב׳ של פרוש ספר יצירה שהוציא לאור למבר והביא המאמר הזה גם ר״י ברצלוני בפרוש יצירה בלשון משבשה) שדבר זה היה נהוג ב ד ב ו ר ה ח י בארמית בזמנו, אמר וז״ל: וזה (ההברה הכפולה של בגד כפת שדבר עליו ספר יצירה) לא במקרא בלבד כי אם בכל דבר שמספרים אפילו הנשים, כאשר יאמר כי אשה הלכה למלמד תינוקות ואמרה לו: יא ספרא אפני ב׳רי (ר״ל בבקשה ממך המלמד, הניחה ב׳ני, ולא אמרה בְּרִי בבית דגושה). ואשה אחרת קראה לבנה יא גַד גד, ולא ענה, וכאשר קראה לו יא ג׳ד, בגימל רפויה, ענה לה. ע״כ (עי׳ Bacher, Anfänge 46, ובפרוש יצירה של ר״י ברצלוני דף 231 הלשון משבשה קצת). וכבר העיד החכם סיור (במקום הנזכר למעלה) כי בעין זה היה נהוג גם אצל הקלתים בלשונם החיה, שתנועה פתוחה פעלה על אותיות בגד כפת שלאחריהן פעולה של רכוך בשתוף נשימה.

כללו של דבר, שאין לדעת בוַדאות איך היתה בדיוק הברתה של אות ב לפנים. כי, כמו שכבר העירותי למעלה, כתיבת השם בכל ביונית באות β במקום הבית השני וברומית באות b, וכמו״כ בשאר השמות העבריות בתרגום השבעים והירונימוס, אינה ראיה ברורה. כי כבר הוכיח Corsen בספרו Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonnung der lateinischen Sprache, 2 Aufl. 1, 134 כי האות b ברומית נתרככה מתחלת המאה הרביעית לפני ספירת הנוצרים ונהייתה דומה להברת v. וכן אמר Blass בספרו Ueber dieAusspr. des Altgriechischen, s. 25, שהברת אות β היתה רכה גם לפנים. רק מדברי רבא נלמד שבימיו עוד היתה כמעט הברה אחת לבית סופית ולבית תחלתית, ורגלים לדבר כי זו היתה הברה קשה כמו ב דגושה עתה אצלינו.

[1]) שמוש זה של אות ב משתף כמעט בכל הלשונות השמיות, וסברו קצת המדקדקים כי זה קצור של המלה ב י ת, ורואים קצת ראיה לזה בשם העיר בְּעֶשְׁתְּרָה: ואת בְּעֶשְׁתְּרָה (יהוש׳ כא כז), שהוא לפי דעתם מקצר מן בֵית

כנוי הגוף בי, בך, בך, בו, בה, בנו, בכם ־כן, בהם, ־הן, — ועי' כ״א במקומו. ותתחבר עם שמות ופעלים, מונעה בשוא ב [1]) ולפני שוא בחירק קצר, ולפני יוד שואית בחירק ארוך והיוד תנוח (בידי, ביקף, ביקר, בישישים), ולפני אהחע בתנועת אות אהחע שלאחריה [2]), ולפני קמץ חטף בקמץ רחב, באני, בחרי [3]), ולפני אלהים בצירי והאלף תנוח, באלהים, ולפני ה הידיעה בפתח או בקמץ ותשמט ה הידיעה, ולפני ה מקור נפעל בצירי ונשמטה ה הבנין, בעטף [1]) במקום בהעטף, או בסגול בהרג, או בחירק ובכשלו. ותשמש—א) אל יחס שבו, להמקום והזמן, תחת בתוך, בקרב, in, innerhalb, am; dans, à; in, at: בעיר, בבית, בבור, בידי, בפי, בראשית, בשנה ההיא, ביום, בלילה, בעוד, בטרם: ובהמתך וגרך אשר בשעריך (שמות כ י). ה' אלהינו דבר אלינו בחרב (דבר' א ו). ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם (ישע' נו ה). ולמשל ביום ובלילה (ברא' א יח). וביום הראשון מקרא קדש (שמות יב יו). ביום הכפרים (ויקר' כה ט). ובראשי חדשיכם (במד' י י). — ב) להחמר המשמש למלאכת איזה דבר, aus; en; of: ושרף את הבגד או את השתי או את הערב בצמר או בפשתים (ויקרא יג נג). לעשות כל מלאכה בנחשת (מ"א ז יד). וכבש בזהב לכסא (דהי"ב ט יח). — ג) לציין אחד פרט מתוך הכל, מתוך רבים, unter; parmi; among: רבתי בגוים שרתי במדינות היתה למס (איכה א א). היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח (שם שם ג). לא היה כמהו בכל מלכי יהודה (מ"ב יח ה). אחיתפל בקשרים (ש"ב טו לא). ליש גבור בבהמה (משלי ל ל). מנשים באהל תברך (שופטי' ה כד). וישר באדם אין (מיכה ז ב). היפה בנשים (שה"ש א ח). האדם הגדול בענקים (יהוש' יד טו). אם יראה איש באנשים האלה (דבר' א לה). אדני בסמכי [2]) נפשי (תהל' נד ו). ה' לי בעזרי (שם קיח ז). —וכן להורות חלק מהכל: ויך בפלשתים (ש"ב כג י). ויהרג במשמניהם (תהל' עח לא). לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי (משלי ט ה). והנותר בבשר ובלחם [3])(ויק' ח לב). כשם שחולקין בחולין כך חולקין בתרומה (דמאי ו ג). האשה שהיתה אוכלת בתרומה (תרומ' ח א).— וכן לפרט פרטים אחדים מכלל אחד: בעוף ובבהמה ובחיה ובכל השרץ (ברא' ז כא). בכל אשר תרמש האדמה ובכל דגי הים (שם ט ב). ואמלל כל ישב בה בחית השדה ובעוף השמים (הושע ד ג). — ד) להורות קרוב וסמיכות, אצל, על יד, am, bei; près de; at, near:

עשתרה. אבל כבר דחה בט' (Bö § 530 Anm. 3) סברה זו. ואמר שאינה טבעית, שבודאי כבר היה שמוש ב נהוג בלשון קודם שידעו המדברים לבנות בית. וכן יוסף הלוי (REJ 1885 ?), ואעפ"י שאת"כ נתקצרה אמנם בית לבי, אי אפשר שיהיה זה מקור השמוש של הבית שאינה נקודה בצירה. ולא יותר מהורה מזה השערתו של בטכר בעצמו שם, שבית השמוש נתקצרה ונצטמצמה מן המלה פי a) בערב' במשמ' בתוך. ולכן עדיף לחשב שזו הברה טבעית מקורית קדומה שנקבעה בלשונות השמיות אולי בתחלה למושג של בפנים, וכיוצא בזה.

[1]) בדה"ט בשער השוא נאמר: ואם תצטרף (השוא) עם נגיעה בראש התיבה בפתחה גדולה תצא (ר"ל תקרא) כמו בבוא אליו נתן (תהל' נא ב) לבוזיהו (מו ט), בלכתך לא יצר צעדך (משלי ד יב) בשכבך תשמר עליך (ו כב). ברעתו ידחה רשע (יד לב). ע"כ. והנה מזה נראה ברור כי כל השואים האלה של בית השמוש היו קוראים בתנועת פתח, כמו לוא היה כתוב בבוא, לבוז, בלכתך בשכבך, ברעתו. וקריאה זו מקימת עפ"י העתקת הירונימוס קצת מלים שיש בהם ב השמוש בשוא: באפו—baaphpho, בסוד—bassod, בסופה—basupha, בציון—bassaiou, בקרב—bacereb, ברוח—baruah, בשורי—basori.— ולפני יוד, כמו לו היתה נקודה הירק: כל מלה דסמיך ליוד ואתא קדמיה בראש תיבותא תתנקיד בשוא ומתקרי בחד נקודא (ר"ל חירק) כמו ביום טובה היה בטוב (קהל' ז יד). ביום עשתי (במד' ז עב). וגם זה מקוים על פי העתקת הירונימוס, שהעתיק ביום bioin, קריאה זו של שוא בית השמוש הוא לפי מה שהיו נהוגים אז לקרא את השוא בכלל, כמו שמעידים על זה כל המדקדקים הקדמונים. והמלה בראשית העתיק הירונימוס bresith ולא השמיע את השוא כלל. והסכימו החדשים שזה הנקוד של בית השמוש בפתח הוא הנקוד העקרי ואעפ"י שבערב' היא חרוקה, ב b). בערב' ההמונית של מצרים היא חרוקה עפי"ר לפני שמות, אבל לפני כנויים מתחלפת תנועתה ומשתנה להתנועה שלאחריה (Spi. 83).—[2]) בנקוד הבבלי בצירי באמר (מבוא לנק"ת, 62). —[3]) כך הקדמונים בפרוש שקמץ הבית הוא קמץ רחב,

a) فِي b) بِ

ועי' המשא ומתן בענין זה בהערה לערך אני.

[1]) בכ"י בעטף. — [2]) לפי דעת קצת, הכונה פה לא בתוך סומכי, בתוך עוזרי. אלא הוא מי שבידו לסמך, מי שבידו לעזר, וקוראים לבית זו בית העצמות, essentiae ב. — [3]) ואמר ריב"ג (הרקמה 33) כי בית זו וכיוצא בה היא במקום מן.

אנים בעין (ש"א כט א). החיה אשר ראיתי בנהר כבר (יחזקאל י טו).— ה) ולהורות פעולה בעצם עת פעולה אחרת או תכף ומיד אחריה, indem, als ; en, quand when : ויהי בהיותם בשדה ויקם קין (ברא' ד ח). ויהי בהקשתה בלדתה ותאמר (שם לה יז). ושני לחת העדת ביד משה ברדתו מן ההר ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו (שמות לד כט). ותרץ את שבתתיה בהשמה[1]) מהם (ויקרא כו מג). גאל הדם הוא ימית את הרצח בפגעו בו (במד' לה יט). וברדת הטל וכו' ירד המן (שם יא ט). אם נבלת בהתנשא (משלי ל לב). נפשי יצאה בדברו (שה"ש ה ו). ויהי בהשמע דבר המלך ודתו ובהקבץ נערות (אסת' ב ח). ויבא יעקב שלם וכו' בבאו מפדן ארם (ברא' לג יח). בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים (שמות ג יב). בשנת בא תרתן אשדודה בשלח אתו סרגון (ישעי' כ א). איפה היית ביסדי ארץ (איוב לח ד). וה' שב את שבית איוב בהתפללו בעד רעהו (שם מב י). על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים (תהל' מו ג). ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם (ישעי' א טו): — ו) הכלי והאמצע, לעשות ולהשיג דבר, במשמעת על ידי, Werkzeug und Mittel; instrument, mean : moyen; instrument רבים אשר מתו באבני הברד מאשר הרגו בני ישראל בחרב (יהוש' י יא). תרמסו ברגליכם (יחזק' לד יח). פן יפגענו בדבר או בחרב (שמות ה ג). ואם בכלי ברזל הכהו (במד' לה טז). בנהר יעברו ברגל (תהל' סו ו). קרא בגרון (ישעי' נח א). ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה (משלי ג יט). ודוד מנגן ביד (ש"א יט ט). ויט בכח (שופט' טז ל). בפיו ובשפתיו כבדוני (ישעי' כט יג). ותבא לנסתו בחידות (מ"א י א). במה אדע (ברא' טו ח). בזאת תדע (שמות ז יז), ע"י זאת. ואם באלה לא תוסרו (ויקר' כו כג), ע"י אלה. כי באש ה' נשפט ובחרבו את כל בשר (ישע' סו טז). באש תשרפו (ויקר' ח לב). העטופים ברעב (איכה ב יט). בגורל יחלק את הארץ (במד' כו נה). האיש מקדש בו ובשלוחו (קידו' ב א). והקפה נגבית בשנים ומתחלקת בג' (פאה ח ז). בצולין בצמיד פתיל (פרה יא א). היכה באחר ידו בנייר בפינקס וכו' (תוספתא ב"ק ט לא). — ז) הסבה והתכלית, Ursache, Zweck; cause, but; cause, aim : התשחית בחמשה את כל העיר (בראשית יח כח). איש בחטאו יומתו (דבר' כד טז). בצדקתי הביאני ה' לרשת את הארץ (שם ט ד). ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אתה (ברא' כט כ). ויעבד ישראל באשה ובאשה שמר (הושע יב יג). בעונתיכם נמכרתם (ישעי' נ א). אל נא נאבדה בנפש האיש הזה (יונה א יד). — ח) לאופן ודרך ותכונת הפעולה: ויברא אלהים את האדם בצלמו (ברא' א כז). ושפט בצדק דלים (ישעי' יא ד). מכה נפש בשגגה בבלי דעת (יהושע כ ג). וישאהו במוט בשנים (במד' יג כג).— ועפי"ר תשמש לתאר הפעל: אדני יי' בחזק יבוא (ישעי' מ י). לא במהרה ינתק (קהל' ד יב). כי בשגעון ינהג (מ"ב ט כ). ואכלתם אתו בחפזון (שמות יב יא). והלכתם עמי בקרי (ויקר' כו כז). ובטוב העולם נדון (אב' ג טו). מותר תרומה מה היו עושין בה לוקחין פירות בזול ומוכרין אותם ביוקר והשכר מקיצין בו את המזבח (כתוב' קו:). ואין מזכירין זכרונות וכו' אלא בשני ימים טובים של ר"ה וכו' ואף באלו בקושי התירו (מס' סופרים יט ח). — ט) ליחס שעם, לחבור וקשור ונגיעה וכדומה, mit;avec;with : ויצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה (במד' כ כ). ותבא ירושלמה בחיל כבד (מ"א י ב). וישמעאל בן נתניה נמלט בשמנת אנשים (ירמ' מא טו). כי במקלי עברתי את הירדן הזה (ברא' לב יא). ואחרי כן יצאו ברכש גדול (שם טו יד). נטה את ידך במטך (שמות ח א). בשבעים נפש ירדו אבתיך (דבר' י כב). ונשארתם במתי מעט (שם כח סב). בחצים ובקשת יבא שמה (ישעי' ז כד). — ובהשאלה: נקדמה פניו בתודה בזמרות נריע לו (תהל' צה ב). עבדו את ה' בשמחה באו לפניו ברננה (שם ק ב). כי בנפשו דבר אדניהו (מ"א ב כג). — ובמלת השלילה: ובאפס לאם (משלי יד כח). באין אלפים אבוס בר (שם ד). אשר ירצח את רעהו בבלי דעת (דבר' ד מב). — י) להורות המעמד: ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה (ברא' טו טו). ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע (שמות ה יט). והוא אשה בבתוליה יקח (ויקר' כא יג).— יא) ולהורות הדמיון הגמור: בר בבר יהיה (שמו' ל לד). שאיני נהנה מישראל מוכר בפחות אבל שוה בשוה לא (נדר'

[1]) כבר התחבטו הקדמו' והאחרו' בצורת מלה זו ובנקוד ב השמוש, ואמרו הקדמוני' (ריב"ג רקמה ו ורד"ק מכלול) כי קמץ ה השמה הוטלה על בית השמוש. ויש נוסח' מתחלפות. ועי' ערך שמם.

(לא). אות באות, דבור בדבור, מלה במלה.—וכן במשמ' כל: שנה בשנה (דבר' טו כ). וכן יעשה שנה בשנה (ש"א א ז). מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו (ישעי' סו כג). — ובכל היחסים האלה תשמש להרבה פעלים ושמות: וידבר אל עפרון באזני עם הארץ (בראשית כג יג). ונח מצא חן בעיני ה' (שם ו ח). ויקם כי כחשי בפני יענה (איוב טז ח).— ולפעלים נתינה ומסירה: וכל יש לו נתן בידו (בראש' לט ד). ולא המציתך ביד דוד (ש"ב ג ח). הסגיר ביד אויב (איכה ב ז).— ופעלי נגיעה ופגיעה: הוי מגיעי בית בבית שדה בשדה יקריבו (ישעי' ה ח). ויפגע במקום וילן (בראש' כח יא). — ופעלי אחיזה ותפיסה: ואחז בערפי (איוב טז יב). ותתפשהו בבגדו (בראש' לט יב). — ומריבה ומלחמה: וירב בלבן (בראש' לא לו). אקוט בדור (תהל' צה י). אל תתחר במרעים (שם לז א). — ולתמורה וחלוף: בכסף מלא יתננה לי (בראש' כג ט). אלי תבוא כי שכר שכרתיך בדודאי בני (שם ל יז). ויקן את חלקת השדה וכו' במאה קשיטה (שם לג יט). איש יבא בפריו אלף כסף (שה"ש ח יא). המחליף פרה בחמור (ב"מ ח ד). תן לפועלי בסלע מעות (שבוע' ז ה). ומדד לו באיסר שמן (ב"ב ה ט). סאה בכמה א"ל בשני דינרין (אדר"נ יב).מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה (ע"ז יח.).—ובמשמעת תחת: ולא תחוס עינך נפש בנפש עין בעין שן בשן יד ביד רגל ברגל (דבר' יט כא). — והליכה וביאה: אם בחקתי תלכו (ויקר' כו ג). תלכו בשבי (ירמ' כ ו). — וזכירה: ובשם אלהיהם לא תזכירו (יהוש' כג ז). ובאלהי ישראל יזכירו (ישע' מח א). — ועוד פעלים אחרים, בגד, פשע, מרד, מרה, מעל: וימעלו בנ"י מעל בחרם (יהוש' ז א). וכחש בעמיתו (ויקרא ה כא). כי דברנו ביי' ובך (במדב' כא ז). ואני ביי' אעלוזה אגילה באלהי ישעי (חבקוק ג יח). שמחו באבימלך וישמח גם הוא (שופ' ט יט).איזהו עשיר השמח בחלקו (אבות ד א). כי רוצה ה' בעמו (תהל' קמט ד). בציון געלה נפשך (ירמ' יד יט). ראה ה' בעניי (בראש' כט לב). כן בקדש חזיתך (תהל' סג ג). אבינה בבנים (משלי ז ז). צפה ברוח הקדש (מד"ר בראש' עט). המסתכל בקשת (קדוש' מ .). נסתכל ביום המיתה (ברכ' י.). כי לא ידע עבדך בכל זאת (ש"א כב טו). ולא אריח בריח ניחחכם (ויקר' כו לא). ואשעה בחקיך (תהל' קיט קיז).עוסק בדברי תורה (ברכ' ג:). נושא ונותן בהלכה.— ובמשמ' אחרה: נשאת ונתת באמונה (שבת לא.). הנושא ונותן בדברים לא קנה (ב"מ מח.) הנבאים בשמי (ירמ' יד טו). הנבאו בבעל (שם כג יג). ויקרא בשם ה' (בראש' יב ח). — ופעלי שאל ודרש בעצה: לשאל באוב (דהי"א י יג). וישאלו באלהים (שופט' כ יח). לדרש בבעל זבוב (מ"ב א ג). שאל בתרפים (יחזק' כא כו). שואל בשלומו (ברכ' ה א). עת אשר שלט האדם באדם לרע לו (קהל' ח ט). הנגשים בעם (שמות ה ו). ויאיצו המלאכים בלוט (בראש' יט טו). זה יעצר בעמי (ש"א ט יז).— הוא בחנק, בסקילה: הרי זו בחנק וכו' הרי זו בסקילה (כתוב' ד ג), ר"ל היא חיבת חנק. דם הכליות דם אברים הרי אלו בלא תעשה (כריתו' כב.).—ולהורות השיעור והמדה, בכדבר: הנוגע בכשני חציי זיתים מן הנבילה או נושאן ובמת הנוגע בכחצי זית (אהל' ג א). כל האוכלין מצטרפין לפסול את הגויה בכחצי פרס (מקוו' י ז). שילות היה מקלח מים בכאיסר צוה המלך והרחיבוהו (ערכ' י:). — ובחבור מלות: באין, בלא, בבלי דעת, באשר, בעבור, בגלל, בלאט, בעוד, במאד מאד: הגונב סלע בלא יודע והבליע לו בחשבון יצא (תוספת' ב"ק י). ומימי רגליו (של הזב) מטמאין טומאה חמורה בכל שהו (כריתו' יג:). בעל כרחן הקישן הכתוב (יומא טו.). מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה (סוטה יט:). לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב (ב"ק ס:). עון הכתיב והחתים בעל פה ובשטר (כלית' יוס ז, אין תליה).—ועם ידוע, *בידוע ש: מצאו (הכהן את ביה"כ) נעול יודע שיש שם אדם פתוח בידוע שאין שם אדם (תמיד כו.). שור שהיה רודף אחר חבירו וכו' אם בידוע שהם המיתום הרי אילו משלמין וכו' אם בידוע שהשחורים המיתו את הלבנים וכו' (תוספתא ב"ק ג ז). אם לא באתי מיכן ועד יום פלוני אין לי בידך כלום הגיע זמן ולא בא בידוע שאיבד את זכותו (שם ב"מ א יז). קטן אי אתה צריך לחזור עליו בידוע שאין לו גואלין (סנה' סט.). כל שהתיבה קולטתו בידוע שלא נעבדה בהם עבירה וכל שאין התיבה קולטתו בידוע שנעבדה בהן עבירה (שם קח:). בידוע שעונותיו מרובין מזכיותיו (נדר' כב:). נמצא עליה קורט דם בידוע שלפני שחיטה לא נמצא עליה קורט דם בידוע שלאחר שחיטה (חולין נח.).

אם מוהלך שתי וערב בידוע שהיא טהורה ואם לאו בידוע שהיא טמאה (שם נט). אם מסכסך (הקיסם) בידוע שזכר הוא ואם לאו בידוע שנקבה היא (ניד' כה:). משל למלך שיצא וחיילותיו לפניו בידוע שחיילותיו של מלך הן (שם לז:). יביא עריבה מלאה מים ונותן קדרה לתוכה אם כנסה בידוע שכונס משקה ואם לאו בידוע שמוציא משקה (שם מט.). — ועם אולי, *באולי, אם, *באם, עי' במקומו. — והשמש במשמעת *אדות מה ידבר בענין [1]: שער ב' בזכרון מוצאי האותיות (ריב"ג רקמה, ג). מאמר א' בהשארת הנפש, השני בהודעת העתידות, השלישי בידיעת השם יתברך, הרביעי בהשגת השם, החמשי בגרמים השמימיים, הששי בחדוש העולם (הרלב"ג מלחמות, הקדמה). המאמר הראשון בחקירה מעקרי הדתות, השני בבאור עקר הראשון (ר"י אלבו, יעקרים, הקדמ'). בסוגי הדברים בהלצה וכו' (נופת צופים, מסיר לאון, רהבי הפרקים).

בקצת שמות פרטיים נוספה האות ב לפני שרש השם, בגוי, בדקר [2], בלשן, ברשע.

ב יבוא במקום פ, הבקר — הפקר וכיוצא בזה. וכן תבוא במקום פ שבשאר הלשונות האחיות, וגם במקום שאר האותיות שהן ממוצא אחד עמה.

במספרים תשמש תחת המספר שתים [3]: ב תרין כ עשרין (פסיקתא ר"ב, בוש אביב).

בָּא, עבר מן בוא, עי"ש.

***בָּא**, ש"ז, —הבא, העתיד, Zukunft; l'avenir; future: דבר שהוא לבא (ירוש' תעני' ב סה ג). מיכאן ולבא (שם תרו' א מ:).

בָּאָה, עי' ביאה.

***בָּאָה**, עבר נסתרת *באתה, במקום באה, —עי' בוא.

***בֵּאוּר**, (ביאור), ש"ז, מ"ר בֵּאוּרִים, —א) שה"פ מן בֵּאֵר: כל אחד ואחד כותב לעצמו כפי כחו מביאור התורה ומהלכותיה וכו' וכל הדינים וכל הביאורים והפירושים ששמעו ממשה רבינו (רמב"ם, הקדמה). המאמר השלישי בביאור העקר השני שהוא תורה

[1]) כך גם בערב'. — [2]) סוברים קצת החכמים כי ב' זו היא קצור מן השם בן, והוא שם כמו בנימין. אך יוסף הלוי (REJ 1885 Janvier) חולק על זה ואומר כי הוא קצור מן אבי. — [3]) גם בכנענית (Clermont Ganeau sc. N 39).

מן השמים (העקרים ג א). —ב) *ספר, חבור של באורים: רבי הושעיא תלמידו של רבינו הקדוש חיבר ביאור ספר בראשית (רמב"ם הקדמ' שם).

***בֵּאוּרִי**, ת"ז, נקב' בֵּאוּרִית, — של באור, מטבע של באור: והבאת הראיות ההן וסידור הסברות הוא הלימוד השני ויקרא לימוד ביאורי וזה לפי שעל ידו התבארו לתלמיד אותן האותות וכו' (יסוד עולם לר"י הישראלי א א). בכל עמלם אשר עמלו לקרב דעתם בתתם גם טעם מוסרי באורי (ליון ב, 23).

בָּאוּשׁ, עי' בָּאַשׁ.

***בְּאוּשָׁה**, — א) הענבים קודם גמר בשולם: ר' זעירא בשם רבי יסא (אומר כי פרוש מה שנאמו במשנה משיבאיש היא) משיקראו באושה [1]) (ירוש' מעש' א מח 7). —ב) שה"פ מן באש: ואם יכון בצוף אדם היות מור, כמו דמן אשר יבאיש בְּאוּשָׁה (רשב"ג, בירי שלמה, ל).

באות עי' בואת.

בא"י, ר"ת: בארץ ישראל, ברוך אתה יי'.

***בְּאִישָׁה**, —א) כמו באושה, עי"ש בהערה. —ב) *שה"פ מן באש: הגרעון והשטף ימניע ג"כ את עפושת המים ובאישתם בנוחם בעת שקיטת הרוחות במקום אחד (למודי הטבע, מ"מ יאוועלם, הים ותכונותיו).

באר [2]), סמנו בְּאֵר.

בְּאֵר [3]), ש"נ, מ"ר בְּאֵרוֹת, (בְּאֵרֹת), — א) חפירה עמקה בקרקע, Grube; fosse; pit: תורדם לִבְאֵר שחת (תהל' נה כד). ואל תאטר עלי בְּאֵר פיה (שם סט טז). — ובהשא': ובְאֵר צרה (משלי כג כז). —ומ"ר: בֶּאֱרֹת בֶּאֱרֹת חמר (בראש' יד י). —ב) חפירה למים חים נובעים בעמק האדמה, Brunnen; puit; well: ותרא בְּאֵר מים (בראש' כא יט). כי חפרתי את הַבְּאֵר הזאת (שם ל). ויחפרו בְּאֵר אחרת (שם כו כא). לבאר עמוקה מלאה צונן (מד"ר בראש' לג). — ובכנוי: שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בְּאֵרֶךָ (משלי ה טו). —ומ"ר: וכל הַבְּאֵרֹת אשר חפרו עבדי אביו (בראש' כו יה). —וסמי': ויחפר את בְּאֵרֹת המים (בראש' כו יח). — ומשל: באר ששתית ממנו מים אל תזרוק בו אבן (תנחומא נוכר, מטות ה).

[1]) כך בערוך, ובנוסח' באישה.
[2]) אולי הוא השרש חפר.
[3]) בערב' ביר [a]).

[a]) بير

בּוֹר, לכנוס מי גשמים. — *בַּיָּר, חופר בארות. —*בַּת בּוֹר, הבור הקטן שלפני הבור, ישקע שם הטיט של מי הגשמים.

גֵּב, גֶּבֶא, באר, או בור לא בנוי בתוכו.—*גַּלְגַּל, להעלות המים.

*דּוּת, בור בנוי. — דָּלָה, העלה מים מהבור בדְלִי מיוחד לזה. — *דַּלָּאי, שעסקו לדלות.

*חוּלְיָה, אבן חלולה על פי הבאר, הבוגי דרך בו ישלשלו הדלי.

*פַּרוּם, כלי בשלשלאות שבראשיהם ווים להוציא הדלי שנפל הבורה.

*מַשְׁאֵבָה, מכונה לשאב מים מהבור ע"י לחץ האויר. — *מַשְׁלִית, כלי להעלות הדלי מהבור.

שָׁאַב, העלה מים מהבור, מהבאר.

תְּהוֹם, באר תהומית, בארות עמקות מאד הנקובות עד התהום, עד שטח מים בבטן האדמה.

בְּאֵר, עי' בור.

ב. באר[1]), ממנו בֵּאֵר.

בֵּאֵר[2]), פ"י,— א) חקק וגלף באבן וכדו', eingraben graver ; engrave : וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת בַּאֵר[3]) היטב (דברים כז ח). כתב חזון וּבָאֵר על הלֻחות (חבקוק ב ב). — ב) פֵּרֵשׁ את הדבר לפלוני בדברים ופרושים למען יבינו היטב, erklären ; expliquer ; explain : הואיל משה בֵּאֵר את התורה (דברים א ה). לבאר משנתו (ירוש' מו"ק ג פג:), לפרשה היטב להעם שיבינוה. אין זה טענה אם לא באר לנו חיוב היותו מהחלק ההוא (רלב"ג, מלחמות, הקדמה). והנה אפשר שנבאר בפנים מה (שם). והמודעה הזאת מבארת דעתי שאם אבטל המודעות אני הוא כמו אנוס (הריב"ש קכו).

— פֻּעַל, *בֹּאַר, מְבֹאָר, — שבֹארו אותו, erklärt expliqué; explained : מבֹואר הדבר (ידים ג א). המקרה ההוא לבדו צריך שיחקר עליו ויבואר

---

[1]) לפי דעת קצת החכמים הוא הוא שרש באר הראשון במשמעת חפירה וחקיקה. ויש מדמים אותו להשרש עַבַר a) בערב'.

[2]) עי' הערה שלמעלה. — [3]) מ"ש : בס"ם הבית בפתח והאשכנזים בקמץ ובעל אור תורה כתבו בפתח בפשיטות. ע"כ. וכן חלוף בכ"י (Mich.) וסובר בטכ' (Bö. § 10) כי הפתח נשמר בדבור הנמרץ יותר.

a) عبر

חדושו (מו"נ א עד). ומזל יקראו ג"כ הכוכב תמצא זה מבואר בראש בראשית רבה (שם ב י). והוא מבואר שהחוקר בזאת החקירה חוקר בדבר אינו מועט (רלב"ג, מלחמ' הקדמ').וכל הפסוקים עד מה לידידי מבוארים הם (רד"ק ירמי' יא י). וזה מבואר למי שנתחנך מעט במלאכת ההגיון (ר"מ נרבוני, המאמר בבחירה).

—נתפע',*נתבאר: ומשני הגמרות ומן התוספות ומספרא וספרי מכלם יתבאר האסור והמותר הטמא והטהור החיוב והפטור (רמב"ם, הקד' יד החזקה). כבר התבאר לך מדעת אריסטו ומדעת כל מאמין בקדמות העולם כי זה המציאות היה נאצל מהבורא על צד החיוב (ר"י חריזי, מו"נ ב כ). כמו שהתבאר מדברינו בזה הספר (רלב"ג, מלחמות, הקדמה). אבל זה המבוקש התבאר לנביא בדרך הנבואה (שם). אִם לא נתבאר בטול מה שנתחיב ממנו (שם).

באש[1]), ממנו בְּאשׁ, בְּאֹשׁ, בָּאַשׁ, בָּאְשָׁה, *בְּאֻשָׁה.

בָּאַשׁ, עתיד יִבְאַשׁ, — התקלקל ריחו, נעשה ריחו רע. stinken; puer; stink : והדגה אשר ביאר תמות וּבָאַשׁ היאר (שמות ז יח). וירם תולעים וַיִּבְאַשׁ (שם טז כ). — ואמר בן סירא : לב כבד תבאש אחריתו ואוהב טובות ינהג בהם (ב"ס גני' ג כו). ועי' ריח.

—פָּעוּ', בָּאוּשׁ: כשר ציר תחן, לוט בְּאוּשֵׁי צחן, להמתיק מר למחן, לבל לקוט בבחן (קרובי לפורי', תורת ב ט).

—נפעַל, נִבְאַשׁ,—א) במוסריות, ובא בְּקשור עם ב, את, אחריו : נִבְאַשׁ ישראל בפלשתים (ש"א יג ד). ר"ל בהרגם את נציב הפלשתים עשו דבר שאין לקוות עוד מחילה וסליחה עליו. ויראו בני עמון כי נִבְאֲשׁוּ בדוד (ש"ב י ו), כי בהכלימם את מלאכי דוד עשו דבר שדוד לא יִסלח להם בשום אופן. בוא אל פלגשי אביך וכו' ושמע כל ישראל כי נִבְאַשְׁתָּ את אביך (שם טז כא), כי עשית דבר שא"א עוד כי אביך יסלח, כי מרדת בו לגמרה. — ובמשמעתו העקרית : ארבעת מיני הטעם האלה המתוק והחומץ והערב והנבאש באין זולת אלה בכל טעם (אסף הרופא,כז:).

— הפעיל, הִבְאִישׁ, המקור הַבְאֵשׁ. — א) פ"י, גרם שיתקלקל ריחו : זבובי מות יַבְאִישׁ יביע שמן רוקח (קהל' י א). נפל לבורו והבאיש מימיו (ב"ק ס ג),

---

[1]) שרש שמי משתף לאשור' עבר' ארמ' וערב'. בארמ' בְּאֵשׁ, בערב' בִּיש a), באשו באש עשה רע.

a) بيش

הוא הבאיש את המים במצרים (מד"ר שמות כו). — ובהשאלה: פלוני הִבְאִישׁ את ריח פלוני בעיני אלמוני, עשה את פלוני שנוא, כי אלמוני ישטם את פלוני משטמה גדולה וגמורה, verhasst machen; rendre qqn. haï; make hateful: ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אתי להבאישני בישב הארץ (בראש' לד ל). ויאמרו אליהם ירא ה' עליכם וישפט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו (שמות ה כא). מבאישין דברים כנגד דוד (מד"ר קהלת, זכוכי מות). — ואמר הפיטן: ראש להרים נכלמנו בשנו ריח נרדנו כי הבאשנו (סליח' לתעני' ס. תכוה לפניך). שאור המעפש ומבאיש העיסה עקרהו נקרהו חטא בלי לשא (סליח' ער"ה, אויל). — ב) עומד כמו הקל, נתן ריח רע: ויניחו אתו עד הבקר וכו' ולא הבאיש (שמות טז כד). הבאישו נמקו חבורתי (תהל' לח ו). הבור של מים אעפ"י שהבאישו מימיו (תרומ' י ב). המפקיד פירות אצל חבירו והרקיבו יין והחמיץ שמן והבאיש אפי' הם אובדים לא יגע בהן (תוספ' ב"מ ג ח). לא' שאמר לעבדו צא והבא לי דג מן השוק יצא והביא לו דג מבאיש (מכילתא בשלח ב א). שמן והבאיש (ב"מ לח.). כל זמן שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש וכו' (כתוב' קא.). שלש דברים בכלי חרס בולע ואינו פולט ואינו מבאיש כל מה שבתוכו (אדר"נ מא). מה המים מבאישים ומחמיצים בקנקן אף דברי תורה כן (מד"ר שה"ש א ג). כשם שהים מבאיש ומסריח כך הפה מבאיש ומסריח (א"ב דר"ע, ביהמ"ד ילניק). — ובהשאלה: ויאמן אכיש בדוד לאמר הבאש הבאיש בעמו בישראל והיה לי לעבד עולם (ש"א כז יב). לאמר, עשה א"ע שנוא לישראל לחלוטים, שא"א עוד כי ישלימו. ורשע יבאיש ויחפיר (משלי יג ה). לאמר, עושה מעשים מגונים, המשניאים אותו לגמרה. אתמול מבאישים כנגד משה (מד"ר קהלת, זכוכי מות). — ג) ביחס לענבים, התחיל להתבשל, נעשה רך, וכבר נראו הרצנין דרך הזג אך עודנו בסר: מאימתי הפירות חייבות במעשרות התאנים משיבחילו הענבים והאבשים משהבאישו (מעשרות א ב). הכוסר משהביא מים אוכל בו פתו בשדה הבאיש כונס לתוך ביתו (שביעית ד ח). — וירקות: אם אין מנכשין את הירק ומשליכין את פסולתן לחוץ הוא מבאיש (ילק' שמע', כלק, תשעא), מתקלקל.

— הֻפְעַל, הֻבְאַשׁ, הוּבְאַשׁ: הובאש בשרו (פיוט', ו פסח), נרקב והסריח.

— התפעל, הִתְבָּאֵשׁ, — עם פלוני, כמו נבאש בפלוני, פלוני נעשה לו שונא ואויב גמור שלא יסלח לו: ויראו בני עמון כי התבאשו עם דויד (דה"א יט ו). שאלתיהו התחבאש ותגע בחכמי דור ותרע אל משיחיו (ר"י הלוי, היתככר). התנבלה איך אמירה התבאשה איך לא אמירה (סוה, יונה תקנן). — ובמשמעת נהפכו לבאושים: פרחי גפני אכלה האש פתוחי סמדרי מהרו להתבאש (אילת השחר יום ו, אני הכרס).

בְּאשׁ[1]), ש"ז, כנוי בָּאְשׁוֹ, בָּאְשָׁם, — ריח רע, סרחון מפגר וכדו', Gestank; odeur fétide; stench: ואעלה באש מחניכם (עמוס ד י). ופגריהם יעלה באשם (ישעי' לד ג). ועלה באשו ותעל צחנתו (יואל ב כ). ועי' ריח.

בְּאֻשׁ[1]), ש"ז, מ"ר בְּאֻשִׁים, — ענבים מדבריים, wilde Trauben; lambrusques; bad grapes: ויקו לעשות ענבים ויעש באשים[2]) (ישע' ה ב). הענבים והבאושים[3]) משהבאישו (משנה ירוש' מעשר' א ב)

בָּאְשָׁה[1]), ש"נ, — עשב רע, שלא יצלח לשום דבר, Unkraut; mauvaise herbe; bad plant: תחת חטה יצא חוח ותחת שערה באשה[4]) (איוב לא מ).

***בְּאֵשָׁה**[1]), ש"נ, סמי' בָּאְשַׁת, — כמו באש: בבאשת הפה אמנם יהיה התחלה מן החניכים לעפוש שבהם (קאנון ג ו יט).

ב"ב, ר"ת: בבא בתרא, בני ברית.

***בָּבָא**[5]), (־בָה) ש"נ, — שער, ובהשאלה חלק, פרשה, Abteilung; section: ועוד יש לומר שיש בבבא הזאת פסח מצה ומרור וכו' (שבלי הלקט, פסח ריח).

---

1) משרש באש.

2) תרגם הירוני' labruscae, וכן רש"י: דומים לענבים וקורין אותם לנברוישא בלעז, והוא ענב מדברי.

3) במשנה של תלמוד בבלי והאובשים, עי' זה הערך.

4) בנקוד הבבלי בכ"י ברלין נקוד באשה, שהוא בְּאֻשָׁה (Ka. M. T. 71).

5) בערבי' בָּאב a), בארמי' בבא: חליף אבבא דבי דינא (ב"ק קיג.), ובהשאלה: בבא דרישא (של המשנה) בבא דסיפא. ובתקיעות: תנא דידן קחשיב תקיעות דכולהו בבי (ר"ה לג. — התנא שלנו חושב התקיעות של כל הבבות, ר"ל של תרועות ושברים וכו').

---

a) باب

אם תבבות מסודרות כראוי (שמואל סריליו, כללי שמואל, הקדמ'). ולא זכר בהם חתימה כי סמך על הבבות הראשונות (רמ"ע מפאנו, מאמ' עסור', חוקר דין ב י). ואחר הזכירו השלש בבות התחיל בבא אחרת (יוסף דון יחייא הקדמ', שם). וכמו שיעידו עליו הבבות שבכל משנה ומשנה (יין לבנון, פי' על אבות, הקדמה). הפסיק הכוזרי חוט אריגת ספורו וכו' עד עת בא דברו בבבא הנמשכת (קול יהודה, פי' על הכוזרי א יד). ועתה כי העברתי את אשר לי בביאור כל הבבא הזאת בכלל אחזור על פכים קטנים וכו' (שם א מט). — ובנגינה: וי"א דדוקא בשלא הפסיק ביניהם בקול שופר שאינו ראוי באותה בבא (שו"ע או"ח תקפח ב).

בָּבָה[1], ש"נ, — פתיחה באמצע העין, השחור שבעין, Augapfel; pupille; pupil: הנגע בכם נגע בְּבָבַת עינו (זכרי' ב יב). — ואמר המשורר: ונלקח מחמד עיני ונשארתי בלי בבה (ראב"ע, תוחלתי נכזבה). לנודו חרדו לבבות וכל עפעף וכל בָּבוֹת זורמו מים עבות (סמא"ל קינות על המתים, על בחורה). ועי' עין.

בָּבָה[2], ש"נ,—דמות ילדה או אשה וכדומה, למשחק לבנות קטנות, Puppe; poupée; doll: ופשט השמוש במלה זו בקרב המדברים עברית בא"י וגם בספרות החדשה. ועי' ערך הקדם.

בָּבוּאָה[3], ש"נ, — רשם דק שנשאר למשל מאות שנמחק, דמות צורת דבר הנראה במראה, במים, Abbild, Widerschein; reflêt, image dans le miroir, l'eau; reflect. image, shadow: נמחק (האות) או נטשטש ובבואה שלו קיימת אם יכול לקרות כשר (תוספ' גיט' ט יב). הלכתי למלאות מים מן המעין ונסתכלתי בבבואה שלי (נדרי' ט:). הביא לי מראות גדולות, והביא לו א"ל ראה בבואה שלך בהן (מד"ר כלאב' פד). הנה נא ידעתי, כשראה בבואה במים (רגמ"ה ב"ב טז.). ויש שיתפאר ביופי תמונתו וכו' ויסתכל בבבואה שלו ומסלסל בשערו (אבן כתן, ויניליס עא.). וזה הוא כאומר שהבבואת במראה שא"כ אפילו שהמראה תקועה בכותל עכ"ז תתנועע הבבואה (ר"י מקנדיא, מעין חתום, בס' אילם).

בָּבַת[1], — כמו בָּבָה: אם נצורה כְּבָבַת בוננת בדת נפש משיבת (הושענ' לשבת, אם נצורה). דרור יקרא לבן עם בת וינצרכם כמו בָּבַת (זמי' לשבת, דרור). ואם תשמרנו, יה ינצרך כְּבָבַת אתה ובנך וגם הבת (שם, שבת היום).

בַּג[2], ש"ז, — דבר מאכל, בפרט דבר מאכל עָרֵב הנאכל בתאבון, Leckerbissen; friandise; delicary: לכן הנני נטיתי את ידי עליך ונתתיך לְבַג[3]) לגוים

---

[1]) יש סוברים שהוא מן בבא הקודם, במשמעת שער, פתיחה. אך דיטר' פליש' ואחרים הליטו כי בבה כמו בּוּבּוּ[a]) בערב', ר"ל ילד קטן. וכמו אישון, וכמו בת עין ובסור' בבתא ובבונא.

[2]) בשנוי התנועה הראשנה, מן השם בָּבָה.

[3]) כך הנקוד של בוקשד' ולוי. צ"ד בִּיבוּאָה. וסוברים שהוא כמו בָּבָה.

---

[a]) بُوبُو

[1]) כמו קָאַת.

[2]) קבעו הערך הזה כל האוגרים הקדמונים רסע"ג, מנחם, ריב"ג, רד"ק, וכו' ועי' הערה שלקמן. —

[3]) כך הכתיב ונמסר לבז קרי. והחליטו כל החדשים כי זה שבוש פשוט, אעפ"י שבכל מקום הם נתנים היתרון להכתיב על הקרי. וכבר העיר ע"ז ריב"ג ואמר וז"ל: וממה שמאמץ הפירוש הזה (של בג במשמעת מאכל) עם מה שהוא נגלה לכל המודה באמת כתבם ונתתיך לבז ונתתיך לבג כאלו אמר ונתתיך למאכל כאשר אמר והיה לאכל כי הכתיב ולא קרי איננו ריק אצלם מטעם אלא שהמעתיקים אותו לא היו ברוב המעתיקים הקרי ע"כ כתבוהו ולא קראוהו (ערך בג). וכן הפרחון: ואילולי שיש הנאה בכל קרי ולא כתיב או כתיב ולא קרי לא היה כתבין אותו. ע"כ. ובמשמעה זו מפרשים כל הקדמונים את חלק השני מהמלה פתבג שבדניאל (עי' ערך פתבג), שאעפ"י שהיא כתובה ברוב הספרים תבה אחת הם כתבים אותה בכ"מ שתי תיבות, כמו שהיא כתובה ברוב כ"י מדויקים (מ"ש, וכן Mich.) וכמו שנמסר בס"ם ע"ז: דין וכל לשנא תרתין מלין כתיב וקרי (מ"ב שם), ופרש רסע"ג בג לפתן שמלפתים בו הפת (ספר הגלוי, הרכבי קפט, בערבי' אדאם, והוא דבר שמלפתים בו הפת, ולא פרפת כמו שתרגם שם דר' הרכבי, וכן פלט עמו שם טעות אחרת, שתרגם שם הדק מן הלחם מה שתרגם רסע"ג את אשפר בהברה מן להם, שהוא בשר). וכן הביא ריב"ג שיש מפרשים לפתן. וריב"ק אמר: בג הוא פרסי באג ותפסירה טביך (רסאלה 64), ור"ל בג הוא מלשון פרסית באג ופרושו דבר מבושל. והנה אעפ"י שאפשר באמת שהמלה לבג היא שבוש פשוט, וצ"ל לבז, מ"מ כבר קבלוה וקבעוה הקדמונים בלשוננו והשתמשו בה כבאחת המלות הקבועות, והרי היא מלה עברית, אלא שלפי מליצת הכתוב יאות יתר לתת לה משמעה של מאכל ערב. ודעתו של פרלס (JQR, XVIII, 384) שזו הגהת סופר במקום לבז, אינה מחורה, מפני שהמליצה ונתתיך לבז היא מובנה היטב ולא יעלת על דעת שום סופר להגיה במקום לבז לבג.

והכרתיך מן העמים והאבדתיך מן הארצות אשמידך (יחזק' כה ז). שנהיתה לבג לכלבים (מדר' לק"ט על אסתר, ויאמר להמון). ענה טעימת בג לא יטעמו חוצה (רסע"ג, הובע' יום א, ענה הומני). והוא הפת והבג (רלב"ע דני' א י).

בגא, ממנו אולי בְּגָאוֹן.

בְּגָאוֹן[1], ש"ז, — השתפכות הגלים בזעם וקול שאון על שפת הים, כאלו רצונם לעבור ולשטף כל החוף: ואשבר עליו (על הים) חקי ואשים בריח ודלתים ואמר עד פה תבוא ולא תסיף ופא ישית בגאון גליך (איוב לח-יא).

א. **בגד**[2], ממנו בֶּגֶד, *בָּגַד.

א. **בֶּגֶד**[3], ש"ז, הפס' בֶּ־, בכנוי בִּגְדוֹ[4], מ"ר בְּגָדִים, ובְגָדוֹת, — א) דבר ארוג, Gewebe; tissu; web: או בֶגֶד או עור או שק (ויקר' יא לב). העושה אספלנית בין בבגד בין בעור וכו' בבגד טהורה ובעור טמאה (כלי' כח ג). היא (הכסות) של בגד וכנפיה של עור חייבת היא של עור וכנפיה של בגד פטורה (מנח' מ:). — ב) מכסה מדבר ארוג בצמר או בפשתים לכסות בו דבר, Decke; couverture; covering: ופרשו בֶּגֶד כליל תכלת מלמעלה (במד' ד ו). ועל מזבח הזהב יפרשו בֶּגֶד תכלת (שם יא). ותכס בַּבֶּגֶד (ש"א יט יג). ויכסהו בַּבְּגָדִים (מ"א א א). —ג) ביחוד מה שמשמש לכסות גוף האדם, Kleid; vêtement; garment: ועשית בִגְדֵי קדש לאהרן (שמו' כח ב). את בִּגְדֵי עשו בנה הגדל החמדת (ברא' כז טו). וערך בְּגָדִים ומחיתך (שופטים יז י). חֲלִיפוֹת בְּגָדִים (שם יד יג). בִּגְדֵי שְׂרָד (שמות לט א), שמשתמשים בהם בעת השרות, הכהונה וכו'. ותסר בִּגְדֵי אלמנותה מעליה (ברא' לח יד). ולִבשי נא בִגְדֵי אֵבֶל (ש"ב יד ב). ושנא את בִּגְדֵי כלאו (מ"ב כה כט). וילבש בִּגְדֵי נָקָם תלבשת (ישעי' נט יו). כי הלבישני בִּגְדֵי יֶשַׁע (שם סא י). הפשט הזמן בגדי חרדות ולבש את בגדיו החמדות (ר"י הלוי, הפסט). — והרבוי ע"מ נקבה: מר ואהלות קציעות כל בִּגְדֹתֶיךָ (תהל' מה ט). אהלות ומור הפיחו לו הנה בשמם בבגדות לנצח (רסע"ג, אזהר'). והקומות ירקרקות אדמות ולרקמות מלבשות בְּגָדוֹת (ר"י הלוי, הפסט). — ומשל: כפי בגדיך יזמינו לך כסא (מסכת פורים, א). —ועי' לבוש.

א.* **בִּגֵּד**, — פעל נגזר מן השם בֶּגֶד, משך הבגד, הלבוש: לשני בני אדם שהיו מתכסים בשמלה חדשה בימות הגשמים והיו זה בוגד מכאן וזה בוגד[1]) מכאן (מ"ר איכה, פתיחה).

ב. **בגד**, ממנו בָּגַד[2]), בֶּגֶד, בָּגוֹד, בֹּגְדוֹת, *בְּגִידָה, *בְּגִידוּת, בּוֹגֵד.

בָּגַד, פ"ע, עתיד יִבְגֹּד, יִבְגַּד, והיה לפנים גם יִבְגֵד, בע"פ חרוקה, — היה לא נאמן, treulos sein; être infidèle; be faithless: ויגידו לשאול לאמר הנה העם חטאים ליי' לאכל על הדם ויאמר בְּגַדְתֶּם (ש"א יד לג). אוי לי בגדים בָּגָדוּ (ישעי' כד יו). כי ידעתי בָּגוֹד תִּבְגּוֹד (שם מח ח). ונשמרתם ברוחכם ולא תִבְגֹּד (מלאכי ב יו). — ורוב שמושו עם ב במשמעת רמה

---

[1]) כל המפרשים הקדמונים והאחרונים ראו במלה זו את המלה הידועה גאון בהוספת ב שמושית. אבל המליצה קשה מאד, כי מי ישית ומה ישית? ונשתבשו כל המפרשים מלפרש הכתוב, רק הרלב"ג חתר לפרשו ואמר וז"ל ואל זה השעור מהגאון ישית גליך מי שהוא פועל אותם והוא הרוח וכו' ואפשר שיהיה בית בגאון נוספת וירצה שהרוח ישית גאון הגלים, וכו'. אבל כל זה דחוק. וכבר העירותי בהשקפה (צנה ז כח) כי כל קושי הפסוק בא מפני הטעות שטעו במהותה של בית בגאון שסברו שהיא ב השמוש, ובאמת היא שרשית, ומשקל בגאון פעלון, משרש בגא, ופרושו לפי ענינו כמו שכתבתי בפנים, שהוא זעם הגלים ושאונם בהשתפכם ובעלותם על שפת זוטו של הים, ואעפ"י שאין לנו פעל בגא במשמעה זו בשאר לשונות האחיות, ויישית הוא פ"ע במשמעת יפסק, עי' ערך שית במקומו. וכן העירו על זה בקבץ החדשי Monatschr. 96, 439.

[2]) עברי. בערבית משמש שרש בגד במשמעה אחרת, שהה במקום, רק השם בִּגַאד a) דומה קצת להשם בֶּגֶד העברי, ועי' לקמן.

[3]) אין חבר לשם זה בשאר הלשונות במשמעה זו, רק בערבי' השם בִּגַאד a) משמעתו כסות משורטטה, ואין לו מקור בשרש בגד הערבי. —[4]) ד רפה, לפי דעת קצת מפני פעולת אות הגרונית, וסוברים רוב החדשים כי צריך לקרא בִּגְדֵי, ג מונעה בשוא נע. אבל כבר אמרתי (הערה לערך אבדן) כי עדות המדקדקים הקדמונים שלנו מכרעת נגד זה.

a) بِجاد

---

[1]) יש מגיהים נוגד במקום בוגד.

[2]) גם לשרש זה אין חבר בשאר הלשונות. ויש סוברים שהוא הוא השרש בגד הראשון, במשמעת כסוי, ומזה נסתעף המושג של בגידה, מפני שהבוגד הוא

את זולתו במה שהוא האמין בו, שקר באמונתו, verraten ; trahir ; betray : ויבגדו בעלי שכם באבימלך (שופט׳ ט כג). בגדתם בי (ירמ׳ ג כ). כי בגוד בגדו בי בית ישראל (שם ה יא). כל רעיה בגדו בה היו לה לאיבים (איכ׳ א ב). ביי׳ בגדו כי בנים זרים ילדו (הוש׳ ה ז). אשת נעוריך אשר אתה בגדתה בה (מלא׳ ב יד). ובאשת נעוריך אל יִבְגֹּד¹) (שם שם יה). מדוע נבגד איש באחיו (שם שם י). — ובא גם עם מ אחריו: בגדה אשה מרעה (ירמ׳ ג כ). — ומקור: לעם נכרי לא ימשל למכרה בבגדו²) בה (שמות כא ח).— וכמו [illegible]גד את: אם אמרתי אספרה כמו הנה דור בניך בגדתי (תהל׳ עג יה).

בֶּגֶד, — שם מפעל הקודם, במשמ׳ מרמה ומעל, Verrat, trahison ; treason : ובגד בוגדים בגדו (ישעי׳ כד טז). שלו כל בגדי בגד (ירמי׳ יב א).—ואמר המשורר: זנת דודים עלי אוכל אהבוך ועל בגד (לבוש) ועת קמו בני ימים להרע בגדו בגד (רמב״ע, תרשיש ו).

בֹּגֵד עי׳ בוגד.

*__בְּגָדָה__, בְּגָדוֹת, — כמו ב.בגד, בגידה: הלא תשבע ידידי מבגדות ותלאה מעשותך שערורית (רשב״ג, שירי שלמה נ).

בֹּגְדוֹת, — מ״ר במשמעת שם מפשט, כמו בֶּגֶד: נביאיה פחזים אנשי בגדות³) (צפנ׳ ג ד).

בְּגוֹדָה⁴), בְּגוֹדָה, — ש״ת, מי שדרכו לבגד: ותראה בגודה אחותה יהודה וכו׳ בכל זאת לא שבה אלי בגודה אחותה יהודה בכל לבה (ירמי׳ ג ז-י).

*__בְּגִידָה__, ש״נ, — שם״פ מן בגד: כל בגידות שבגדת בי (ירוש׳ פאה א טז). הרי בגידה אחת שנתכסה מן העין (רש״י איוב ו טו). כמו הנחל הבוגד בגידות (שם טז). כי ירבה שוחד מהון רב אשר קבץ בסלופיו ובגידותיו (ר״מ אלביך, משלי יא ד).

*__בְּגִידוּת__, ש״נ, — כמו ב.בֶּגֶד, בְּגִידָה: כמו הנחל הבוגד בגידות וכו׳ ומה היא בגידותו של נחל וכו׳ אם בא עליהם קרח נקמטים וכו׳ (רש״י איוב ו טו).

*__בגן¹)__, ממנו *הבגין.

*__בָּגַן__, — הקל אינו נהוג.

— הפע׳, הִבְגִּין, פ״ע, — צעק, schreien; crier; to cry: באו והבגינו²) בלילה (תענית יח.). כגון שבאו בני אדם בתוך ביתו ועמד והבגין²) בלילה (ב״ק קיד:).

בגר³), ממנו *בָּגַר, *בֶּגֶר, *בַּגְרוּת, *בּוֹגֵר, *בּוֹגֶרֶת.

*__בָּגַר__, פ״ע, — גמל, גדל, הגיע לשנות המעבר בין הנערות והאישות, mündig werden; devenir mageur; become of age: עמדה בדין עד שלא בגרה הרי הן של אב (כתוב׳ ד א). כיון שבגרה שוב אין לאביה רשות בה (נדה ה ז). וזינתה כשהיא נערה משבגרה יצאה עליה שם רע (תוספ׳ כתו׳ א ה). — ומשל: בתך בגרה שחרר עבדך ותן לה (פסחי׳ קיג.). אלו ואלו (הבנים והבנות) עד שיבגרו (ב״ב קלט:).— וכינוי: בתך בוגרת בא והשיאה (מד״ר ויקרא כא). — וגם לזכרים: בית דין חייבין לחפש זכות ליתומים בכל מה שימצאו אפשר וביותר בזמן שהיתומים קטנים והזמן רחוק עד שיבגרו (תשו׳ הגא׳ הרכ׳ קפח). — ובהשאלה אמר המליץ: אהה כי התבונות היקרות כבר בגרו והביאו שערות (ר״י הלוי, מלח׳ התוס״ע א). — נפ׳, *נִבְגַּר, — כמו הקל: ומשתביא שתי שערות ועד שתיבגר יש לה קנס (כתוב׳ כט).

*__בֶּגֶר⁴)__, ש״ז, — פרק הזמן בשנות האדם אחרי הנערות, Mündigkeit; majorité; (coming of) age: ויצאה חנם בבגר (מכילתא משפטים ג). ימות הבגר (ירוש׳ קדושין נט:). אבל לענין פתח פתוח אע״פ שבגרה ראוי הפתח להיות סתום כתקנו ואינו

מכסה ומסתיר את רגשותיו. וכן מעל ומעיל.—¹) הרבה ב״י תבגד.— ²) כמו מכרו וכיוצא בזה, מהעתיד החרוק הקדום יבגד.

³) כמו חכמות. בט׳ (Bö. § 700) רואה בזה משקל לציון המוני.

⁴) משרש בגד, וכמו גדול. ולא נתבררה הסבה מדוע שברו תנועת הבית גם בנטיות ואמרו בְּגוֹדָה ולא בְּגֵודה כמו גדולה.

¹) בסור׳ בָגַן, בשאר הלשונות איננו ולא נתברר מקורו.

²) כך בבית בערוך, והביא שם ס״א והפגינו בפא, וכן בהנוסח׳ שלנו.

³) יש סוברים שהוא כמו בכר, ואין זה מחור. וגזרת יסטר׳ מן באנא בהוספ׳ ר אינה ראויה לשים לה לב. והיותר נראה הוא כי הוא השרש הערב׳ בלע׳ a) שעקר משמעתו הוא הגיע, ומשמש גם במשמע׳ גמל הפרי ונתבשל, והולד הגיע לשנות הבגרות.

⁴) כך נקד לוי וקוה׳. בוקשד׳ בֶּגֶר, יסטר׳ בֶּגֶר, בערב׳ בְּלוּע׳ b).

a) بَلَغَ b) بُلُوغ

נפחת בבגר כדרך שהדמין צומקין בבגר (ערוך ערך פתח.). תבעה אחר שבגרה נותנין לה י"ב חדש מיום הבגר (רמב"ם, אישות ט). וכן אם קדשה ביום הבגר נותנין לה י"ב חדש מיום הקידושין שהוא יום הבגר (שם). ובשיטרוף (הבע"ח את חובו) אם יש מותר יזונו בנות עד בגר ואם לאו יפסיד (רבב"ס ב"ב קמ.). וזה יקרה לבחורות בהגיען לבגר ואינן נבעלות (מאיר אלדבי, ש"א, ד ב).

*בַּגְרוּת, ש"נ, כמו בֹּגֶר: אין בין יבמות הנערות ליבמות הבגרות אלא ששה חדשים בלבד (ירוש' יבמ' א ג). בגרות מוציאה מרשות האב (כתובו' לט.). בוגרת שעברו עליה י"ב חדש בבגרות (שם נז:). הביאה סימני בגרות (קידוש' ד.). בנות בגרות (פסיקתא בשלח). קידשה אחר שבגרה אם עברו עליה י"ב הדש בבגרותה ואח"כ נתקדשה אין נותנין לה אלא ל' יום מיום ההביעה (רמב"ם, אישות ט).

א. בַּד[1], ש"ז, מ"ר בַּדִּים, סמי' בַּדֵּי, — א) חלק מכל דבר, Teil; portion; part: קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבנה זכה בַּד[2]) בְּבַד יהיה (שמות ל לד), ורצה לומר חלק כחלק. — לְבַד, עי' ערך לְבַד. — והשתמשו במשמעה זו גם בלי ל בראש: חרב על שונאיהן של תלמידי חכמים שעוסקין בד בבד בתורה (תענית ז.). — ב) מטה עץ ארוך לא עב, Stange; barre; bar: ועשית בַדֵּי עצי שטים וכו' והבאת את הַבַּדִּים בטבעת וכו' לשאת את הארן בהם (שמות כה יג-יד). בדי מחטין וצינוריות (ב"מ כד.). — ג) ענף דק, באילן, Zweig; branche; twig: ותהי לגפן ותעש בַּדִּים ותשלח פארת (יחזק' יז ו). ותצא אש ממטה בַדֶּיהָ (שם יט יד). בד של הדס (כתוב' יז.). עלה אחד ובד אחד (סוכה מד.). שהניח לו אביו שלשה בדי חרדל ונפשח אחד מהן (כתוב' קיא:). דבר העולה מן הקרקע בד בד (יומא עא.). — ד) בהשאלה גידי בעלי חיים, אברים[3]), Glied; membre; member: יהי רעב אנו ואיד נכון לצלעו יאכל בַּדֵּי[1]) עורו יאכל בַּדָּיו בכור מות (איוב יח יב-יג). — ואמר המליץ הערבי: לבדי שאול ירדו בדי (ריב"נ בשם הערב). — ה) גבור חיל, איש מלחמה[2]), Kämpfer, combattant; warior: וחלה חרב בעריו וכלתה בַדָּיו (הוש' יא ו). — ו) מגיד עתידות באותות ומופתים, קוסם[3]), Wahrsager; devin; soothsayer: מפר אתות בַּדִּים וקסמים יהולל (ישעי' מד כה). חרב על כשדים וכו' ואל שריה ואל חכמיה חרב אל הַבַּדִּים ונאלו (ירמ' נ לה-לו). — ז) דברים בדויים: הרב דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק בַּדֶּיךָ מתים יחרישו ותלעג ואין מכלם (איוב יא ב-ג). — ח) גבורה, כח[4]), Macht, Kraft, puissance; power: לא אחריש בַּדָּיו ודבר גבורות (איוב מא ד). — ט) הפליט, שריד מהחרב, הבורח לאיזה מקום לבקש מחסה, Flüchtling; réfugié; fugituve: שמענו גאון מואב וכו' לא כן בַּדָּיו (ישעי' טז ו), לאמר כי הפליטים, הנדחים, אינם בעלי גאוה וכו'. בַּדָּיו לא כן עשו (ירמי' מח ל).

ב. בַּד[5]), ש"ז, בהפס' בָּד, מ"ר בַּדִּים, — ארג דק של פשתן, Leinen; toile de lin, lin; linen: כתנת בַד קדש ילבש ומכנסי בַד יהיו על בשרו ובאבנט בד יחגר ובמצנפת בַד יצנף (ויקר' טז ד). ועשה להם מכנסי בָד לכסות בשר ערוה (שמות כח מב). נער חגור אפוד בָּד (ש"א ב יח). לבוש בַּדִּים (יחזק' ט ב), בגדי לבן עשוים בַּד. — ואמר המליץ: ורעיון לבך יהיה לבוש בדיו כי הזמן כתב עלי לוח בעט ברזל מרורות משני צדיו (ר"י הלוי, מלח' התכמ' והעושר).

---

[1]) מן שרש בדד. בערב' בִּדָּה a) — [2]) ת"א מתקל במתקל. רסע"ג: אגזא מתסאויה, ר"ל חלקים שוים. ריב"ג: והענין בו שיהיה כל נפרד מן הסמנים האלה במשקל נפרד אחר מהם לא יוסיף עליו ולא יגרע ממנו ר"ל כלם שוים בחלקיהם. ע"כ. ראב"ע: כל אחד לבד יהי'. ורד"ק שרשים הביא את שתי הדעות הללו. — [3]) אמר ריב"ג וז"ל: והשאילו הלשון הזה (של בד במשמ' ענף וסעיף) לעצבים ומיתרים אשר בגוף לדמותן בענפים. כל שכן העצבים כי הוא יוצא ונמשך מן המוח כמו הענפים הנמשך מן האילן והמיתרים מורכבים מן העצבים ומחלקי הבשר יהקשרים. ע"כ. — [1]) כך ריב"ג. וכן ראב"ע: סעיפי עורו ... ם. ע"כ. וכעין זה רוב שאר הקדמונ'. וקצת החדשים הגיהו הגהות מתחלפות. — [2]) משמעה זו וכמו"כ המשמעות שלאחריה אינן מסתעפות יפה מעקר משמעתו של בד, ואפשר שמקורן בשרש אחר. בערבית אַבַּד a) איש בעל גוף, גדול ועבה, וּבַדַּאד b), קרב, נפתולים. — [3]) עי' הערה הקודמת. — [4]) אמר ריב"נ: ופעמים ישאילו השם הזה לכח ולאמץ וכו' באמרו לא אחריש בדיו וכו' פירושו לא אסתיר ולא אעלים כחותיו.

[5]) לא ידוע מקורו.

---

a) بُدَّة

a) أَبَدّ b) بَدَاد

ג.*בַּד[1], ש"ז, מ"ר בַּדִּים, — כלי או מקום לכתישת ועצירת הזיתים להוציא מהם השמן, Kelter, Butte; pressoir, cuve; olive press: ואין עושין זיתים בבד ובקוטב (בביעי' ח ו). — ובית הַבַּד: הנועל בית הבד בפני הבדדין (טהרות י ח). בית הבדים (ב"ב סח.). נתנו על גב בדו[2] ובדו על גב גתו (בי"ל יט.). — ובהרחבה שעור שמן שעוצרים בבד אחד: רצה לטול מהן בד אחד או שני בדים (טהרות ט ז). ועי' גת, שמן.

בדא[3], ממנו בָּדָא, בַּדָּאוּת, בַּדַּאי.

בָּדָא, בָּדָה, פ"י, — הוגה והוציא מרעיונו דבר חדש או שאינו כן במציאות, ersinnen; inventer; invent: בחדש אשר בָּדָא מלבד[4] (מ"א יב לג). כי מלבך אתה בּוֹדָאם (נחמי' ו ח). — וכינוי: אין צריך להשיב על הבודאים מלבם (ראב"ע ויקרא יח יא). ספר אשר הראה באורו נפלאות תורה ובו הבודאים נבאשו (ר' סעדיה אבן דאנאן, בס' ד"ח).

— פע', *בִּדָּא, כמו קל: בורגני אחד בידא להם ארמית מתוך יונית (ירוש' מגיל' א עא ג).

***בַּדָּאוּת**, ש"נ, — דברים בדויים: גדול שלום שדברו הכתובים דברי בדאות (מד"ר ויקרא ט). שדברו השבטים דברי בדאות (פרק השלום, סוף ד"א). שבועה שקר שאין בדאותו ניכר ומאמין שקר לבריות (רש"י שבת לג.).

***בַּדַּאי**, ת"ז, מ"ר בַּדָּאִים, — מי שבודא, שמבדה, מדבר דברים בדוים, Lügner; menteur; liar: שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא (ברכו' ד.). אמר לו הקב"ה למשה משה בדאי אתה (שבת פט.). אמר לו כך עונשו של בדאי שאפילו אמר אמת אין שומעין לו (סנהד' פט:). משה ותורתו אמת והן בדאים (שם קי.). אמרו בדאים אנו (תוספת' כתוב' ב א). — ועל הדברים: נמצאו הדברים בדאים (ירוש' גטין ד מו.). לשון בדאי (פרק השלום, סוף ד"א).

בדד[1],

בָּדָד, תה"פ, — א) נבדל ונפרד מזולתו, יחיד, einsam, isoliert; isolé; alone: בָּדָד ישב מחוץ למחנה (ויקר' יג מו). ישב בָּדָד וידם (איכה ג כח). גוי שליו יושב לבטח לא דלתים ולא בריח לו בָּדָד ישכנו (ירמ' מט לא). וישכן ישראל בטח בָּדָד (דבר' לג כח). — ובמשמעת לבדו: ה' בָּדָד ינחנו ואין עמו אל נכר (דבר' לב יב). — ועם לְ: לְבָדָד: הן עם לְבָדָד ישכן (במד' כג ט), בטח, או לבדו. אתה ה' לְבָדָד לבטח תושיבני (תהל' ד ט), כמו לבטח. רעה עמך בשבטך צאן נחלתך שכני לְבָדָד (מיכה ז יד). — ולעיר וכיוצא בזה: איכה ישבה בָדָד העיר (איכה א א), עזובה, שוממה. כי עיר בצורה בָּדָד נוה משלח ונעזב כמדבר (ישעי' כז י).

בָּדַד, — א) פ"ע, היה לבדו: פרא בודד (הוש' ח ט). שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג (תהל' קב ח). — ואמר בן סירא: בטובת איש גם שונא ריע וברעתו גם ריע בודד (בן סירא גניזה יב ט). — ואמר הפיטן: שורדנו כתורן הר בדדנו, סחי ומאום הושם כבודנו (סליח' יום א, אין מי יקרא). — ב) פ"י, פזר: בודדה ברגליו (ירוש' יומא ה מכ ג).

—פעו' *בּוֹדֵד, — א) קרוע בלוי: מלך שהיה לו בן כל זמן שהוא עושה רצונו היה מלבישו בגדים נאים וכל זמן שהיה כועס עליו היה מלבישו בגדים בדודין[2] (מד"ר איכה, פסוק איכה). — ב) יעזוב: זכור סכת שלם היושבת בודדה (יוצר ב ר"ה. זכור מקויך). ובבשת וכלמה נחפרים ונכלמים אבלים ובודדים נזופים ושוממים (סליח' ד פ"ת, מלך מלכים). הסלא רחמים על עניה סוערה בּוֹדֵדָה ושדודה כאבה וצעורה (שם ה,מקוה ישראל). — ג) במשמ' מוכן בד בבד: בבלולי קרח בבודדי[3] קדח (מוסף יוה"כ, אבר אימתיך).

[1]) לא נתברר מקורו. לפי דעת קצת מן בדד במשמעת חפר וכיוצא בזה, ואינו מחור. — [2]) כך ערוך, בספרים כדו.

[3]) שרש עברי וארמי. בערב' אולי דומה לו בַּדַעַ a), התחיל, ועשה דבר חדש, וּבַדַּעַ b) עשה דברים תמוהים, וְאַבְדַעַ c) יצר, ברא.

[4]) נמסר: מלבו קרי.

a) بدع b) بدّع c) أبدع

[1]) בערב' בַּדּ a), פרק והפריש והבדיל.

[2]) כך בערוך, ובעסח' בגדי בדד. — [3]) והעיר ע"ז מי' זקש בפרושו באר מיכל: בבדודי, י"ג בברורי וי"ג בברואי וכן מסתב' (רוו"ה). ולא יפה הגי' כי לא בהנם נתפשטה הנוסחא בכל הספרים וגם רוו"ה הניחה במקומה ולא נגר עלי' לדחותה. כי אין ספק שמלת

a) بدّ

— נפע' *נִבְדַּד: קדש הקדשים מכתי קדש כנבדד סחת והיללת אהלי שדד (קינה על חרבן ביהמ"ק).

— פעל, *בִּדֵּד, יְבַדֵּד: בסוכת צפונו יאחדו בססבת נאות דשא יבדדו (ר"א קליר, ב סכות, כי אקח).

— התפעל, *הִתְבּוֹדֵד: כצפור בודד על גג מתבודד מגג לגג (מד"ר איכ' פתיח'). וכאשר יתפרדו הדברים ההם ויתבודדו יאמר על כל אחד מצד אחד (תו"ה, היחוד ח). ושאר תועלותיו הכוללות והמתבודדות (בס, הבחינה ו). והנה זה היום ראוי להתבודד ולשבת בעבור כבודה (רא"ב"ע שמות כ ח). ולא יתעסק בהבלי העולם רק להתבודד ללמוד ולהנות וכו' והניח הצאן והתבודד לעבד השם (יסוד מורא לרא"ב"ע, ח). בלילה בהתבודדם בנפשם (רא"ב"ע מיכה ב א). ויושבים שמחים וטובי לב ומתבודדים (רמב"ם יסוה"ת ז). הנה הוא מבואר שהמוכן אל השלמות הזאת הוא הדבק בו והמתבודד תמיד בעבודתו (חסדאי קרשקש, אור ה', כדד). ואמרה בתו ארד מהמצפה ואלכה לי על ההרים ואפרד מבני אדם ואתבודד שם (פרשי רד"ק, יכד). התבודדי באחת המקומות (בס, אחד). וילכו כל האנשים הביתה ואני נתבודדתי עמו (ספ' המוס', זכר' בן סעדי', מחב' ח). יתבודד האדם וישב בדד בד"א של הלכה שלו סגור ומסוגר (הנהגות אדם, ד).

בדד,

ממנו ג. *בַּד *בַּדָּד.

*בַּדָּד,

ש"ז, מ"ר בַּדָּדִים, — מי שעושה מלאכה בבית הבד בעצירת השמן: ישאלו הבדדים לומר לא נגענו (טהרו' ט ח). הנועל בית הבד בפני הבדדין (בס י א). הבדדים והבוצרים (בס ב). אין לוקחין מן הבדדין לא שמן מועט ולא זיתים ממועטין (תוספת' ב"ק יא ז). שמן של בדדין ומחצלות של בדדין (שבת יט :). והבדדים לוקחים מהן זיתים במדה ושמן במדה (ב"ק קיט.).

*בדה,

ממנו *בָּדָה, *בִּדּוּי, *בַּדַּאי, *בַּדָּיָה.

א. *בָּדָה, פ"י,— כמו בדא: לשון שבדו להן חכמים להיות נודר בו (נדרים ג.). (אמר לו רבי עקיבא לר' טרפון) שמא בר"ה וביום הכפורים וביובל (ראית מה שראית) אמר לו (ר"ט לר"ע) העבודה שלא בדיתה[1]) (ספרי, בהעל' עה). ומכללם עניין בדהו והוא שהרע במציאות יותר מן הטוב (מו"נ ג יב). אינו רוצה בדבר שיבדו אותו מלבם (גן עדן, ר"א הקראי, קדוה"ת ז). בעלי ההזיות הבודים בדמיונם דברים ותשכום לנבואה (חזות קשה, ר"י ערמאה ז). ובשם הדש תכנהו כאשר מלבך אתה בודהו (עמנואל הקד').

— *פִעוּ', בִּדּוּי: לשון בדוי (מד"ר ויקר' ט). השבטים דברו דברים בדוים (בס כלה' ק). חכמת הטבע היא חכמה בדויה והגיה ושיחה בטלה (שו"ת כדבר למוד התכמות, כס' ד"ת).

— פִע', *בִּדָּה,—א) דבר דברים בדויים: שאלו נותנין לי כל ממון שבעולם אין אני מבדה (מכילתא משפטים כ). מבדין היינו (ירוש' כתוב' ב כו :). יודע אתה בי שאם נותנין לי מאה מנה איני מבדה (שבוע' לח.).

—ב) נתן אותו למדבר דברים בדויים: ואלו מבדין אותן בתשובה (תנחומא בלק).

— פעל *בִּדָּה, מְבַדֶּה, מְבַדִּים,— נכשל בדברים בדויים: עד שלא נחקרה עדותן ואמרו מבודין אנו הרי אלו נאמנין (תוספתא סנהדר' ו ה). אפילו אמר מבודה הייתי וכו' לא מקרי חוזר ומגיד (שו"ת ר"נ גירונדי, מז). שבאו העדים עצמם והודו איך מבודים היו בעדותם (שו"ת תמת ישרים א).

— התפע', *הִתְבַּדָּה,— נמצא, היה כאיש מדבר דברים בדויים: למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז (ברכ' ד.).

ב. *בָּדָה[2]), פ"י,—לקח דבר מתוך דבר, absondern ; détacher ; take out: ר"מ אומר שאור בודה[3]) להן מתוכן ומחמצן ר"י אומר אף היא אינה מן המובחר אלא מביא את השאור ונותן לתוך המדה (מנח' ה א).

*בַּדּוּד,

ש"ז,—כמו בַּדִּיד: ואותו הבדיל (צ"ל הברזל) שעושין הבדידין שמו בדוד כמות קרדום (רה"ג פרוש כלי' כט ז).

*בִּדּוּי,

—שה"פ מן בִּדָּה: ויש בזה בידוי ויש בה חרוף וגידוף וכו' כי מי יוכל לתרגם ספר אחד

בדודי נגזרת משרש בד בבד יהיה (שמו' ל לד). וכאשר העתיק הפייטן סלת בלולי מלי בלול בשמן גזר אמר בדודי ממעשה הקטרת, ור"ל אשר הם ממלחים ומערבים מקדת או מאש ר"ל חצובי להבות כאשר נמצא בכתר מלכות לר"ש בן גבירול.

[1]) כך בילק'. ובנוסח' הספרי בידתה.

[2]) הקודמים כללו שני הערכים כאחד. אך יותר נכון לקבע זה בערך מיוחד, מפני שאינו נראה ששניהם מגזרת אחת. — [3]) הערוך: פי' בודה לשון הוצאה. וכן רש"י ואחרים.

באיוה לשון שירצה ולומר אלה דברי נבואה, וזה תבידוי (רב האי, תשו' הגאו' הרכבי, רמח).

*בָּדוּי, פעול במשמעת ש"ז, — דבר בדוי: וכי רוצה אתה לסמות את עינינו שאין אנו מבינין טעותך ובדויי לבך (פענח רזא, קרח).

*בְּדוּיָה, — פעול, כמו ש"נ, במשמעת דבר בדוי: ומהם הטועים אחרי ההויות וההבדויות כנמשכים אחר נביאי השקר (חזות קסם, ר"י ערמאה, שער ו).

בְּדוֹלַח, עי' בְּדֹלַח.

*בְּדוּקִי, שת"ז, — נרדף עם שתוקי, ילד שאינו ידוע מי אביו: אבא שאול היה קורא לשתוקי בדוקי (קידו' ד ב).

בדח[1]), ממנו *בַּדְחָן, *בַּדְחָנוּת *בְּדִיחוּת.

*בַּדְחָן, ש"ז, מ"ר בַּדְחָנִים, — מי שאומנותו לבדח דעת הבריות, ליצן, Possenreisser; bouffon; merry-maker: וזה טיבו של ראובן לשחק עם זאת (האשה) וזאת כי איש בדחן הוא (שו"ת דברי יוסף אירגאס, טו). כהבדחנים שעושים דבר פלא לפני העם שמעמידין כום מלא על הראש והולך וחוגג ואינו נשפך (ס' פרפראות לחכמה). אחד שהיה בדחן והיה מרבה בשחוק (פלא יועץ, נבלות הפה). והבדחן מכה בחליל לפניהם (ר"י מדוכנא, משלי יעקב). ויהי הוא נכון לדרך, והנה איש קל הערך, בדחן נקרא ומשתולל, פעם יתחכם ופעם יתהולל, פרש ידו אליו דרך תחנונים, לספח אותו אל חברת המחתנים, והוא הצהיל רוחם במצהלותיו, וירנין את לבבם בהוללותיו (תקון לבן הארמי, מ"א גינצבורג).

*בַּדְחָנוּת, — מעשה הבדחן, — רגיל בפי העם.

*בְּדִיאָה, — שה"פ מן בדה: ואפילו רצה שיבדא זה מלבו בדיאה (רלב"ג, מלחמות, א ס). אלא שכל זה בדיאה ובנין בלי יסוד (חסדאי קרשקש אור ה', ב ד ב). אבל הפלסוף למה שלא נפקחו עיניו במאור התורה וכו' בדא בדיאות וחשב מחשבות לקים הבדיאות ההן ואם הם בתכלית המרחק מהשכל (שם ב ה ה). שהדברים דברי שקר ואין שם אלא בדיאה ודבה ושקר (השב' אבדה, קנן ע"י, ככך ז). שהבודה בדיאה צריך שיתקנה באופן לא יוכר בה שהיא בדיאה (נופ' צופים, מסיר ליאון ב ג). כי זה היה דבורה (של האשה התקועית) תמיד כי תקנה הבדיאה הזאת באופן מופלג (שם). והמין השני מן המשלים שהמליץ ימציא המעשה ויבדאהו בדיאה (שם ג יח). א"כ ראוי שיהיה לך מן האותות והצחות לפי הענין כבדות קלות תקוה יראה וכו' חשק בדיאה רחמנות וכו' (שם ח).

*בְּדִיאוּת, ש"נ, — כמו בדיאה: וזה בדיאות לב מהם כי זה הדת לא נשמע בין הקראים (גן עדן, אהרן הקראי, הבדל בנה, ה). אמנם מאמר בעה"ק לקבוע ולא לקדש זה בדיאות לב (שם קדוה"ח י).

*בְּדִיד[1]), ש"ז, מ"ר בְּדִידִים, — א) כלי לחפר בו: שירי הדרבן מלמעלן ארבעה יד הבדיד[2]) ארבעה (כלים כט ז). — ב) חפירה סביב להאילן: אלו הן עוגיות אלו בדידין שבעקרי אילנות (תוספ' שביע' א ז).

*בְּדִידָה, — שה"פ מן בדד: שמה ארבוץ בצהרים חלדי ועל מפרציו בטח ושבע רצון בחיק הבדידה רעיתי אשכונה (ש"ע, ת"ג, הקדמה).

*בְּדִידָה, עי' בודידה.

*בְּדִידוּת, — שה"פ מן בָּדָד: ולא יהיה משתומם ביחידות ובבדידות (הכוזרי ג א). הוא יחידות גמורה ובדידות שאין עמה חבור (חו"ה, היחוד ז). עזוב אהבת הברואים ואהוב הבדידות (שם הפרישות ב). ולהשתעשע בהם במעלות הבדידות והפרידה מבני אדם (שם חשבון הנפש ג). וזה ישלם על הרוב בבדידות ובהתפרדות (מו"נ ג נא). והוציאם

---

[1]) בארמ' ובסור' בְּדַח: מצוי בת"י, ובתלמוד: חזייה דהוה קא בדח טובא (ברכ' ל. — ראהו שהיה בודח הרבה). בדיחא דעתאי (מו"ק יז. — דעתי בדיחה). ופעל: ומבדחינן עציבי (תענ' כב. — אנו מבדחים הדעת של העצבים). ולא נתברר מקור שרש זה. קצת החכמים רואים בו דמיון עם השרש חדה והשם חדוה. — ולא מצאתי בהפתקאות שלי משלים לשרש זה בסגנון עברי בספרותנו.

[1]) לא נתברר מקורו. ודעת הגוזרים שם זה מן בדד במשמ' הבדיל אינו נכונה, כי אין שום דמיון בין שני מושגים אלה. — [2]) כך בכל הנוסח', ומפרוש רה"ג שהובא בערך בדוד אפשר אולי ללמוד שהיתה לפניו גרסה בדוד, ו אחרי ד ולא יוד. ואמר רה"ג שם שהוא כמו קרדום ובטיית ביל, ולא נתברר מהו. והערוך: ואותו הגרזן שבו חופרין סביבות האילן שמו בדיד. והרמב"ם: ובדידין הוא אלחפר אלתי יחפר חול אצול אלאשג'ר ליג'תמע פיה אלמא ענד אלשקי ואשם אלפאס אלמעמולה לחפרהא בדיד. ע"כ. ובעבר': ובדידין הן החפירות שחופרין סביב לשרשי האילנות כדי שיתקבצו בהן המים בעת השקאה ושם הגרזן הנעשה לאלה החפירות בדיד (תרג' דרנב').

ממצרים וכו' והעמידם שם (במדבר) בבדידות מכל העמים ארבעים שנה (מלמד התלמ', יעקב אנטולי, במדבר). כי אתה צריך בעת בדידותך הגופנית אל בדידות רוחנית (ר"י עמדין, מגדל עז קיט:).

*בדיחות[1], Heiterkeit ; gaité ; cheer : למדנו על פי דרך בדיחותו שהישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו (רש"י, סוכה כ:). כשהייתי מדבר עמהם בבדיחות בלא הטלת אימה (הוהב משפט, בחורים לאיוב כט כד).

*בדייה, — בה"פ מן בדה, כמו בדיאה: אבל כל זה בדיה ודבר שאין בו אמת (ר"י אברבנל, ב"א כח, בענין בעלת האוב). שכל זה הם בדיות הכופרים כי המן היה יורד ברצון אלדי על דרך נס (בס, בשלח, ענין המן). כפי ההנחה וההבדיה אשר בדו מלבם (שו"ת מהרשד"ס, יו"ד, פו).

בדיל[2], ש"ז, מ"ר בדילים, בכנ' בדיליך, -ליה, — מתכת לבנה שחופה, יותר קשה אך פחות כבדה מהעופרת, Zinn; étain; tin : אך את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הבדיל[3]) ואת העפרת (במדב' לא כב). היו לי בית ישראל לסוג כלם נחשת ובדיל וברזל ועופרת בתוך כור סגים כסף היו (יחזק' כב יח). — ואבן הבדיל, הוא האנך שביד הבנאים: וראו את האבן הבדיל ביד זרבבל (זכר' ד י). — ומ"ר: בדילים, כל מיני מתכיות שמערבים אותם בתוך כסף וזהב, Légierung;alliage;alloy : ואשיבה ידי עליך ואצרף כבר סיגיך ואסירה כל בדיליך (ישע' א כה). — ואמר המשורר: והוא גם הוא כבר צרף לבבי והבדיל את זהבו מבדלו (ר"י הלוי, ככה על מחרת).

*בדיל, בדילין, עי' *בדל.

*בדיקה, מ"ר בדיקות, — בה"פ מן בדק, העיון יפה יפה בדבר, Untersuchung;éxamen;examination: הבאים (הבגדים) מחוף הים וממדינת הים אינן צריכין בדיקה (כלאים ט ז). לאמר חפוש ועיון אם יש בהן צער. כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח וכו' ומה בין חקירות לבדיקות חקירות אחד אומר איני יודע עדותן בטלה בדיקות אחד אומר איני יודע וכו' עדותן קיימת (סנהדרין ם ב). בדיקת חמץ (פסחים ד:). שאור הנר יפה לבדיקה (בס ח.). ומתוך בדיקות שהיה רבי ישמעאל בודקה אמרה לו וכו' (חגיגה ב.). אמרה לו רבי והלא בדיקה היתה לי בין כל אחת ואחת (נידה ו:). וסת שאמרו לקנות ולא לבדיקה (בס יב.). — ובמשמעת עיון וחקירה וחפוש בטיבו של אדם מהו: ואם עשה כן צריך בדיקה אחריו (חול' מה:).

בדל[1]), ממנו אולי בדיל, בדל, בדל, *בדל, *הבדל.

*בדל, פע"ו, — הרחיק את פלוני או את עצמו מן, sich trennen ; se séparer ; separate o. s. : אף הוא בדל מן התרומה (ירוש' חגיגה ב עח:). התרחק. איני בודל מהם כל בין השמשות (כילה ל:). כל הקורא ק"ש על מטתו מזיקין בדילין הימנו כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו (ברכות ה.). כמדומה לי שחברים בדילים ממך (ב"מ נט:). כיון שהקוצר והמתעסק בודל ממנו זכור הוא ואינו בא לידי אבילה אבל הבודק אחר המועד אינו בודל מן החמץ (רה"ג, JQR XVI, 659). — ובמשמע' פ"י, הרחיק את פלוני, trennen; séparer; separate: הבודל בתמרים ובגרוגרות (תוספתא ב"מ ח ז), מפריש ומרחיק הדבוקים יחד. בדול עצמך ממנה (פסחים פו:).

— פעו', *בדול: אמרה סנונה וצרופה בדולה בדתה (קרוב' פ' פרה, אמרה סנונה). בדולה היתה הלשכה מן הלשכות האחרות ולא היתה נראית עד שיבא אדם לתוכה (ערוך, ערך גזת). בדולי מחלב (רש"י ישעי' כח ט).

— נפ', הבדל, — א) כמו קל, בדל את עצמו: הבדלו מתוך העדה (במדב' טז כא). וכל הנבדל מטמאת גויי הארץ (עזרא ו כא). והבדלו מעמי הארץ (בס י יא). וכל הנבדל מעמי הארצות (נחמי' י כט). — ב) שאחרים בדלו, הרחיקו, abgesondert werden;être séparé;be separated:

[1]) בארמ' בדיחותא: אמר מילתא דבדיחותא ובדחי רבנן (שבת ל:).

[2]) הסכימו החדשים כי עקר משמעתו הוא הסיגים שבתוך הכסף והזהב, ונגזר מן בדל מפני שבודלים אותם מתוכם. אך יש לפקפק בגזרה זו. — [3]) ת"א: ית אבצא. השבעים תרגמוהו κασσίτερος, שממנו בארמ' קסטרא, וממנו בערב' קצדיר a), שהוא השם הרגיל בערבי' למתכת זו. רסע"ג תרגם פה ואלקלעי, ובישע' סתוקך, שפרושו המעות המזויפות:

a) قصدير

[1]) בערב' דומה לו בתל a).

a) بتل

וכל אשר לא יבוא וכו׳ יחרם כל רכושו והוא יִבָּדֵל מקהל הגולה (עזרא י ח). — ג) כמו נבחר ונועד לאיזה דבר, וַיִּבָּדֵל: auserwählt; choisi; selected אהרן להקדישו (דהי״א כג יג). — ד) נבדל אליו, לאמר הפריש א״ע מאחד והתחבר להשני: ומן הגדי נִבְדְּלוּ אל דויד (דהי״א יב ט). — ובמשמעת נאצל מאיזה דבר: ואינך נאצל מכל ו נ ב ד ל (שיר היחוד ו). שכל נבדל, צורות נבדלות, עי׳ שכל, ועי׳ נִבְדָּל.

— הִפְ׳, הִבְדִּיל, — א) חלק דבר לשנים, lostrennen: diviser, séparer; disjoin ושסע אתו בכנפיו לא יַבְדִּיל (ויקר׳ א יז). היה מולק את ראשה ממול ערפה ואינו מ ב ד י ל (זבח׳ ו ד). — ב) הרחיק והפריש דבר מדבר, trennen; séparer; separate: אשר הִבְדַּלְתִּי אתכם מן העמים (ויקרא כ כד). וְהִבְדַּלְתָּ את הלוים מתוך בני ישראל (במדבר ח יד). וַיַּבְדִּילוּ כל ערב מישראל (נחמ׳ יג ג). הבדל יַבְדִּילַנִי ה׳ מעל עמו (ישע׳ נו ג). — ב) בחר והפריש לתכלית מה: בעת ההוא הִבְדִּיל יי׳ את שבט הלוי לשאת את ארון ברית יי׳ (דבר׳ י ח). שלוש ערים תַּבְדִּיל לך וכו׳ והיה לנוס שמה כל רצח (שם יט ב-ג). וַיַּבְדִּילֵם אמציהו להגדוד (דהי״ב כה י). וְהִבְדִּילוֹ יי׳ לרעה (דבר׳ כט כ). — ג) היה מחצה בין דבר אחד להשני: יהי רקיע בתוך המים ויהי מַבְדִּיל בין מים למים (ברא׳ א ו). וְהִבְדִּילָה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים (שמו׳ כו לג). עונתיכם היו מַבְדִּלִים ביניכם לבין אלהיכם (ישע׳ נט ב). — ד) עשה הפרש בין דבר לדבר, ידע במה הם משנים, unterscheiden: distinguer; distinguish לְהַבְדִּיל בין היום ובין הלילה (ברא׳ א יד). וּלְהַבְדִּיל בין האור ובין החשך (שם יח). וּלְהַבְדִּיל בין הקדש ובין החל ובין הטמא ובין הטהור (ויקר׳ י י). בין קדש לחל לא הִבְדִּילוּ (יחזק׳ כב כו). — *לְהַבְדִּיל, רגיל בפי העם, כשמזכירים אדם או דבר חשוב ואח״כ אדם או דבר שפל, בזוי: רצוננו יתברך הוא נשמת הכל דרך משל לְ ה ַ ב ְ ד ִ י ל כמה הבדלות וכו׳ (עמק המלך, עולם התוהו ד). ויקח יצחק את תורתו אשר הביא מולוזן ופנינה, לְ ה ַ ב ְ ד ִ י ל, את ספריה החיצונים (יל״ג ו, נהרא נהרא ופשטיה). — ה) *קרא ברכת המבדיל: ה מ ב ד י ל בתפלה צריך ש י ב ד י ל על הכוס (ברכו׳ לג.).

— הָפְ׳, הֻבְדַּל, בינוני מֻבְדָּל, — שהבדילו: והערים הַמֻּבְדָּלֹת[1] (יהוש׳ טז ט). ב׳ בריכות ה מ ו ב ד ל ו ת זו מזו שני עמרים ה מ ו ב ד ל ו ת זו מזו שני גפנים ה מ ו ב ד ל ו ת זו מזו (תוספתא פאה ג ה). שערות הואיל ו מ ו ב ד ל ו ת זו מזו (נזיר ז.). שחמר אחד היה משותף וקראו מים ואח״כ ה ו ב ד ל בשלש צורות (מו״נ ב ל). כמו שהובדל המדבר מבלתי מדבר כן ה ו ב ד ל הנביא מאנשי המחקר (רסב״ג דונן מ״ת הקד׳). — ובמשמעת משונים, מצוינים: כל מעשיהם של ישראל מ ו ב ד ל י ם מן אמות העולם (מד״ר במד׳ ט). קו מ ו ב ד ל אשר ה ו ב ד ל למים (ר״א קליר, תפלת גשם).

אֶחָד, ההפך מן הבדיל. מְאֻחָד, יאַחְדוּת.

בָּדָד, יהִתְבּוֹדֵד, יהִתְבּוֹדְדוּת.

גָּבוֹת. — *גֵּט, המבדיל ומפריד בין איש לאשתו. — גָּמַל את הילד, הפרישו מן השדים והוא נגמל. — גֵּרֵשׁ, גרש אשה. — גֵּרוּשִׁים.

דָּבַק, דָּבַק בו, מְדֻבָּק וכו׳.

הַבְדָּלָה. — הַפְרָשָׁה.

חִלֵּק את הדבר לשנים. — חָצַץ, עשה מְחִצָּה בין ובין, ועי׳ מְחִצָּה במקומו. — חֵרֶם, נדוי, וכו׳, שעושים כהני הדת להבדיל ולהפריש איש מתוך הקהל. — חָתַךְ, וכו׳.

יָחַד. — יָצָא, הוציא: הוציא אותו מתוך.

לְבַד, לְבַדּוֹ, בִּלְבַדּוֹ.

נָזִיר, שהבדיל והפריש עצמו מיין וכדומה. — נֵזֶר, הִנָּזֵר מאחרי פלוני.

עָזַב, וכו׳.

פָּסַק, הפסיק: הפסיק בין זה לזה. פֵּרֵד, הִפְרִיד. — פֶּרֶק. — פָּרַק, מקום שהדרך מתחלק לשנים. — פָּרַשׁ, הִפְרִישׁ, מֻפְרָשׁ, ועי׳ עוד במקומו.

רָחַק, הִרְחִיק.

שָׁבַר, וכו׳. חתך, כרת, וכו׳ עי׳ במקומם.

*תְּחוּם, כמו גבול.

בָּדָל[1], ש״ז, מ״ר בְּדָלִים, — ס ח ו ס, והוא האריג הקשה שבגוף בע״ח, יותר קשה מבשר ופחות קשה מעצם

---

[1]) אמר הריב״ג: יתכן במלה הזאת שתי פנים האחד שתהיה תאר ע״ם המלצר ילד מסכן והשני שתהיה פועל שלא הוזכר פועלו ויהיה החרק בה במקום השרק כאשר זכרתי כמהו בספר ההשגה ובספר ההשואה. ע״כ. וכן החדשים, קצתם סברים כדעה ראשונה וקצתם כדעה שניה.

[1]) הראשון שנקד מלה זו במוכרת הוא גזנ׳ Ges., ונקדו בְּדָל, ואחריו שאר החדשים. רק (Bö. § 744) נקד בֶּדֶל וסובר שהסמיכות בְּדַל נולדה מפני שנוי הנגינה. ומקור מלה זו במשמעתה המקבלה לא נתברר

ונכסף, Knorpel; cartilage: כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל[1]) אזן כן ינצלו בני ישו אל (עמוס ג יב). — ואמר הגאון: ומקחת שחד תחדל, בל תעשו עול ותטו משפט, כי בוחן אני עד שערה ועד בדל (אזהרות לרסע"ג). ותכלית רחב הכתף אצל הבדל הדבק בו (קאנון אבן סינא, א א יז). והם (העצמות) לבושים כבדלים (שם שם כד).

***בֹּדֶל**, ש"ז, —דבר המבדיל בין שני דברים: קצב בין קדש לקדש תת בֹּדֶל ממסך (ר"א קליר, יוצר ב סכות, אליכ כהעין), לאמר הבדל בין קדש לקדש.

בְּדֹלַח[2]), ש"ז, כנ' בְּדֹלְחִי[3]) וכו', מ"ר בְּדֹלְחִים[3]), כנ' בְּדֹלְחֵי[3]). — א) שרף שחוף טוב הריח הנוטף מאילן יגדל בהודו, Bdellium: וזהב הארץ ההוא טוב שם הַבְּדֹלַח[4]) ואבן השהם (ברא' ב יב). והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הַבְּדֹלַח (במד' יא ז). כבדולח הזה של פטמים (ר' איבו, מד"ר ברא' יו). — ב) מרגלית, Perle; perle; pearl. — ובמשמעה זו השתמשו בו כל המשוררים: במרבדים כספירים ארוגה ושיחים מבדולחים תפורה (ר"ש הנגיד, אלוה עז). ורק אשחה בים הבין לבדי ללקט כל בְּדֹלְחָיו ודריו (רסב"ג, גנזים רות). קחה לך תשורה בדולח אמרים ומה טוב מנחות כמו זאת שלוחות (רמב"ע, תרשיש הקדמה). בדולחי אמריו לו ילקט אנוש היו עלי חושן פטר טור ואלו כל בני שכל הררים אמת סיני יהי זה מלבד טור (שם, א קכו). ופיפיות יפה-פיות אדמות עלי טורי בְּדוֹלְחִים רצופות (ר"י הלוי, יפי קול), לאמר עלי טורי השנים כמרגליות. כי יקרה חכמתו וזכו פניני לקחה ואמרותיה מטורי בדולחה ומרגליותיה (ר"י ב"ר תנחום ירושלמי, במכתב לר' דוד נכד הרמב"ם). תדמה (החמס) לים שקעו בְּדֹלְחֵינוּ, וכן לא נחזה צדיק בדורותיך (ר"י הפניני, שירי ברכה, הוצ' מק"ג). ואחביר את בדולחיו ודריו וספיריו בניב שפה ברורה (ר"י חריזי, איתיאל ט). צוארה מגדל השן עיניה יונים שניה כַּבְּדוֹלַח מתאימים ולבנים (עמנואל מחברת א). — וכן שאר הסופרים: שהם (המצוות) כבדולח המחובר בחוט אם תתיר ממנו גרגיר אחת יתפזרו כלם ויפסד חבורם (חו"ה, הפתיחות ה). שהוא דומה לערבי שקוראין לבדולח נטף (השרשים לריב"ג, נטף). המתעסק בנקיבת הבדולח יאות אליו לחשב ולהתעסק במלאכתו (מוסר הרופאים, הוצ' דר' בלינגר). ויש מפרשים הענקים שעושין אותו מאבני הבדולח הקטנים וכן נקרא הבדולח הזך בערבי אלנטף (רד"ק ישע' ג יט). בדלח והם המרגליות שהם עגולות ובעלות זוהר (ר"י אברבנל, ענין המן). שיתקשטו ויתפארו בעדי הבדולחים (ר"י קלונימוס, אגר' בע"ח ח). — ויש שהשתמשו במלה זו במשמעת גביש[1]): עטרה עושין מאבן של מלח שהוא צלול כאבן הבדולח (רש"י סוטה מט:). אבדו כל המשכונות הראשונים ואבן הבדולח כשתפשו המלך ובזז כל אשר לו (תשו' הגאו', שערי צדק, ד ס). שהבדולח הוא ממין זכוכית שמשימים הזקנים

ועי' הערה שלקמן. — [1]) ת"י חסחוס דאודן. מנחם חברו עם להבדיל. ריב"ג אמר: אחת מן האזנים, והביא פרוש זה גם ראב"ע בשם חכמי ספרד. אך זה פרוש דחוק, כי לא נמצא מלה זו בשום מקום במשמעה זו. והביא גם ריב"ג את ת"י, ורגלים לדבר כי זה היה פרוש מקבל, כי בהיות שאין למשמעה זו שום מקור בשרש בדל בעבר' אי אפשר לבדא פרוש כזה. ובמשמעה זו פרשו גם רש"י ורד"ק בפרושו וצ"ד. ובשרשים הביא רד"ק שני הפרושים והוסיף עוד פרוש שבית בדל הוא ב השמוש. ואעפ"י שכל החדשים פרשו כמו"כ במשמ' הבדיל, חלק, ואעפ"י שלא עלה בידי למצא מקור למשמ' סחוס לבדל, אעפי"כ הוא יותר ניחא לי הואיל ונראה הדבר שפרוש זה בא בקבלה, והואיל והפרוש האחר הוא דחוק, והואיל וכבר השתמשו בו במשמעה זו בספרות.

[2]) צורה דומה להשם סַמְדַר, בחולם תחת הקמץ. וסובר רד"ק שעקרו הוא בלמד סגולה (אולי במקום חירק קדום) ונפתח מפני האות הגרונית. ואמרו קצת הל"א כי נמצאה בכתבות האשוריות מלת בֻּדִלְחִי, והמתרגמים היונים תרגמו מלה זו βδέλλιον, וכמו"כ יוסף הכהן bdellium, שהוא מין שרף יוצא מהאילן. ומדברי ר' איבו שהובא בפנים נראה שבאמת בדבור העברי בימיו היה נהוג שם זה לאחד מהסממנים של הפטמים. ולכן, אעפ"י שזה רבי איבו בעצמו אומר שם בפרוש כי כונת בדֹלח שבכתוב אינה לבדלח של פטמים, אלא לאבן יקרה, ואעפ"י שכל הקדמונים שלנו הסכימו לזה ופרשו כמעט כלם שהכונה בזה היא המרגלית, אעפי"כ העדות של ר' איבו מדבור ההי מכריעה את הכף לצד המתרגמים היונים, שהכונה בבדלח שבכתוב היתה לזה השרף שהיו משתמשי' בו גם הפטמים. — [3]) כך רד"ק במכלול. — [4]) כבר נזכר למעלה כי ר' איבו פרש הבדלה שבמקרא אבן טובה. וכן תרגם רסע"ג: אללולו, ר"ל מרגלית. וכן ר"ש הנגיד, וכן ריב"ג ז הוא לולו בלשון ערבי. ע"כ. — [1]) כבר הובאו למעלה דברי ר' איבו שפרש בדולח אבן טובה. ועפי"ז פשר רש"י (במד' יא ז) שם אבן טובה קריסטל.

בחוטם נגד העינים לראות בהם הגוונים (תולדות יצחק לר"י קארו, בהעלותך). ולפיכך אין לדמותם לבגדים בלי ראיה כי כלי זהב ובדולח אדם מקנה אותם (תשו' מהר"י קולון י). אבל כלי זהב ובדולח לא הזכיר אותם ההלכה (שם). העין הוא דק ובהיר מורכב מליחות וצורתו כעין הבדולח (מאיר אלדבי, ש"א, נתיב ט). ישב רוח מצפון וישם מים כעין הבדלח (בן זאב, תרג' בן סירא מד). זה ירד בבטן האדמה וכו' ויסודד קרני הבדולח אשר מהם נתהווה כל דומם (ציון תר"א, תשרי). הביא אחר זה בספל בדולח יפה מרקחת ומים שנצטננו בקרח (גוטלבר, ממצרים לד).

*בְּדָלְחִי, ת"ז, — של בדלח: ואמנם התחלפות באיכות הנה פעם בעצם וכו' וגם במראה כי קצתו יהיה אוירי וכו' וקצתו לבן בדולחיי המראה וכו' והלבן בדולחי (קאנון ג ג ד ע).

*בְּדָלִי, ת"ז, מ"ר בְּדָלִיִּים, — מטבע הַבְּדֹל: וידבק בתחתית ההזה עצם בדליי רחב (קאנון אבן סינא, א א). העצה מחבר מחוליות שלשה בדליים אין תוספת בהם (שם). וחבורו קצוי העצמות בין כלם לחות דבקה וכולל על פרקיהם קשרים חזקים ופוגשים קרומים בדליים (שם א א, כג).

בד"צ, ר"ת בית דין צדק.

בדק, ממנו *בְּדִיקָה, בֶּדֶק, בָּדַק.

א. בֶּדֶק[1], ש"ז, — קֶרַע, סדק, Riss; fissure, ובכלל קלקול בבנין, ובהרחבה תקון הבנין: והם יחזקו את בֶּדֶק הבית לכל אשר ימצא שם בָּדֶק (מ"ב יב ו). ועתה אל תקחו כסף מאת מכריכם כי לְבֶדֶק הבית תתנהו (שם ח). ולקנות עצים ואבני מחצב לחזק את בֶּדֶק בית יי' (שם יג). ויתנו אתו (את הכסף) לעשי המלאכה אשר בבית יי' לחזק בֶּדֶק הבית (שם כב ה). זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בִּדְקֵךְ (יחזק' כז ט). מלחיך וחבליך מחזיקי בִּדְקֵךְ וערבי מערבך (שם כז). קרבנות בדק הבית אינן עושין תמורה (תמור' א ו). יש בקדשי מזבח מה שאין בקדשי בדק הבית ויש בקדשי בדק הבית מה שאין בקדשי מזבח וכו' שסתם הקדשות לבדק הבית (שם ו א=ב). ואין מקבלין מהם נדבה להקדש בדק הבית (תוספתא שקלים א ז). קדשי בדק הבית (ר"ה ו.). ואני אומר (שהן נוטלות שכרן) מקדשי בדק הבית (כתוב' קו.).

—נפעל, *נִבְדַּק, — נתקן: אשר בדורו נבדק הבית ובימיו חזק ההיכל (כ"ס גני' כ א).

— פֻּעַל *מְבֻדָּק, — שיש בו איזה בֶּדֶק: אם נשתבר הקרום ונעשה כשחין וכו' מבודק משונה ממקום אחר טרפה היא (הלכ' טרפות לאלדד הדני, ג ג).

ב. *בֶּדֶק, ש"ז, מ"ר בְּדָקִים, סמי' בִּדְקֵי, — דבר שעל ידו תהיה בדיקה, Probe; épreuve; proof: אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע שלשה בדקים[1] מיתה בראת באשה וכו' ואלו הן נדה וחלה והדלקת הנר כלום עברתי על אחת מהן (ברכ' לא:).

א. בָּדַק, פ"י, תקן את בדק הבית, reparieren; réparer, to repair: ויתנו אתו (את הכסף) עושי המלאכה אשר עשים בבית יי' לבדוק ולחזק הבית (דהי"ב לד י).

ב. *בָּדַק[2], פ"י, — א) חפש והתבונן בעיון יפה יפה, אם יש או אין, suchen; chercher; search: אור לארבעה עשר בודקין את החמץ (פסח' א א). לא בדק אור ארבעה עשר יבדוק בארבעה עשר (שם ג). לא ילבש בהן עד שיבדוק (אם יש בהם שעטנז או אין) (כלאי' ט ז). בדקתי את החלוק ולא היה בו כתם (נדה נו:). בני ישראל בודקין מבואותיהן בשעת כבודיהם (אם יש בהם דבר טמא) ואם לא בדקו הפסידוהו (שם). — ובמשמעת חפש בכלל: צא ובדוק שעה שאינה לא יום ולא לילה (מנח' לט:).— ובקש ושאל וחקר אודות אדם או אודות דבר: אין בודקין לא מן המזבח ולמעלה וכו' וגבאי צדקה משיאין לכהונה ואין צריך לבדוק אחריהן (קדושין ד ה). ואם יש מרחץ באותה העיר אף מומין שבסתר אינו יכול לטעון מפני שהוא בודקת בקרובותיו (כתוב' ז ח).—והתבונן ובחן טיבו של דבר, untersuchen; examiner; examine: בשלשה פרקים בודקין את היין בקדים של מוצאי החג ובהוצאת סמדר ובשעת כניסת מים בבוסר (גיט' ג ח). כיצד הוא בודק (את הסלת) הגזבר מכניס את ידו

[1]) אמרים חל"א כי בֶּתֶק באשור' הוא סדק, קשמעתו ששני יב. שר החכמים כי נגזר שם זה מעקר מן וסבר עבורם ברב דק שהוא בקע ופרץ.

[1]) הערוך: שבודקים אותה אם קיימתם. ע"כ. ורש"י: שהאשה נבדקת בהן בשעת הסכנה שאם ימצא בה אחד מהם תמות.

[2]) לפי דעת קצת החכמים משרש בדק שלמעלה במשמעת בקע ופרץ ואינו מחור.

לתוכה עלה בה אבק פסולה (מנח' ח ב). אין בודקין את הזרעים בגללים ובעציץ אבל בודקין אותן באדמה ובעציץ (תוספת' שביעי' א יג). היה בודק את החבית להיות מפריש עלית והולך ואח"כ נמצאת של חומץ (שם תרומ' ד ז). הלך רבי ישמעאל לבודקו (שם שבת יג יד). דבר לבדוק נוטלו ובודק (שם א). אמר רב ספרא אין בודקין את הנשואות שלא יתגנו על בעליהן (יבמ' מב.). הזב והזבה שבדקו את עצמן יום ראשון ומצאו טהור (ניד' ז:). שמש בודק כוסות וקערות לאור הנר (שבת יב:). צא ובדוק בדייני ישראל (שם קלט.). אין אדם שותה בכום אלא אם כן בודקו (כתוב' עה:), אם הוא נקי. ובאו ושאלו את ר"ע מהו לבודקו (את המת אם היה קטן בשעת מיתה) (ב"ב קנד.). ונכנם אחריה לחורבה לבודקה (אם תותרנית היא או אין) (שם קמו.). היוצר הזה כשהוא בודק את הכבשן שלו אינו בודק את הכלים המרועעים למה שאינו מספיק להקיש עליו אחת עד שהוא שוברו ומה הוא בודק בקנקנים ברורים שאפי' הוא מקיש עליו כמה פעמים אינו שוברו (מד"ר ברא' נה). להודיע שבדק המלך בדברים (בהלעז שהוציאו על אשתו) ולא מצא בהם ממש (שם ויקר' כז). אמר לו איני מכיר חשבונך אמר לו בדוק אותו (שם דבר' ד). חוקר ודורש ובודק כל לבבות (שיר היחוד ד). — ובמשמעת חקר ודרש על ידי שאלות וכדומה: כיצד בודקין את העדים וכו' ומכניסין את הגדול שבהן ואומרים לו אמור כיצד ראית את הלבנה לפני החמה או לאחר החמה (ר"ה ב ו). כיצד בודקין את העדים היו מכניסין אותן ומאיימין עליהם וכו' אמור היאך אתה יודע שזה חייב לזה (סנה' ג ו). היו בודקים אותם (את העדים) בשבע חקירות (שם ה א). בודקין אותו (את החולה) ג' פעמים אם אמר על לאו לאו ועל הן הן הרי אלו יכתבו ויתנו (גיט' ז א). נהיה ר"ג בודקו אם הגיע לעונת נדרים או לאו אמר לו רבי אל תצטער לבודקני (נזיר כט:). — ב) פעל פעולה שהיא סי' וראיה לדבר: כשם שהמים בודקין אותה כן המים בודקין אותו (סוט' ה א). — ג) נסה, העמיד אותו בנסיון, prüfen; éprouver; to try: אין הקב"ה נותן גדולה לאדם עד שבודקהו בדבר קטן ואח"כ מעלהו לגדולה הרי לך שני גדולי עולם שבדקן הקב"ה בדבר קטן ונמצאו נאמנים והעלן לגדולה בדק לדוד בצאן וכו' (מד"ר שמות ב). — והעמיד אותו במעמד של סכנה: ורבן שמעון בן גמליאל אומר אף מנוה הדעה לנוה היפה מפני שהנוה היפה בודק[1] (כתוב' יג י).

— פָּעוּל, בָּדוּק, — עמד בנסיון ונמצא שכך הוא; א"ר עקיבא בדוק זה ומתוקן (תוספתא ניד' ס יו). אותו מקום בדוק הוא אצל מאכולת (והזהיר, ויקרא סב). — ושגור בלשון: בָּדוּק ומְנֻסֶּה, סגולה בְּדוּקָה וּמְנֻסָּה.

— נפעל, *נִבְדַּק, — שעמד בנסיון, erprobt; éprouvé; tried: מי הנבדק בו וישלם והיה לו לתפארת (ב"ס גני' לד י). שכל מי שנבדק בדבר ונמצא נאמן להקב"ה מאמינו לעולם שכן את מוצא ביהושע נבדק בעמלק ועשה בו כתורה (תנחומא במדבר לג). — ובמשמעת שבדקו אותו: בת אחת עשרה שנה ויום אחד נדריה נבדקין (נדה ה ו), בודקים אם יש להם ממש. נבדק השם (ירוש' גטין יג מג:). כל הנבדקות אינן נבדקות אלא בנשים (תוספתא נידה ו ח). סכות אותן בשמן מבפנים ומקנחות אותן מבחוץ והן נבדקות מאיליהן (גמ' שם יז:). מזוזת יחיד נבדקת פעמים בשבוע (יומא יא.). דרכו של איש ליבדק ואין דרכה של אשה ליבדק (קידו' ב:).

— הָפְעַל, הֻבְדַּק: אדון דין אם יְדֻקדק בחקר פועל אם יֻבְדַּק גבר לפניך לא יצדק (סליח' ער"ה, אדון דין).

בדר[2]), ממנו *בִּדֵּר.

***בִּדֵּר**, פ"י, — כמו פִּזֵּר: וכן היה הלל אומר אם ראית את התורה שהיא חביבה על ישראל והכל שמחין בה בדר (ירוש' ברכות, בסוף).

— נִתְפַּעֵל, *נִתְבַּדֵּר, — נפוצו ונמצאו בכל מקום: כי טרם שיגיעו לידי הספרים שלי הנדפסים כבר נתבדרו בעולם (ריב"ל, באר יצחק, ל).

בָּהּ, — בית השמוש לנקבה נסתרת, בכל השמושים של בְּ. — *בָּהּ בשעה, בָּהּ במדה, וכיוצא בזה.

ב"ה, ר"ת: ברוך השם.

***בָּהָא**, בָּהָה, — השתומם מאד, היה או נעשה כמו בלי תנועה מפני תמהון, בהלה, entsetzt sein; être stupéfait; be amazed: ישב לו אותו (עבד) תוהא ובוהא (מד"ר ברא' ב). לבן מלך שהיה ישן ע"ג עריסת

---

1) ואמרו שם בגמרא: מאי בודק כדשמואל דאמר שמואל שינוי וסת תחילת חולי מעים.

2) בארמית במקום פזר בעבר'.

זהיתה מניקתו תוהה ו ב ו ה ה למה שהיתה יודעת שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו (שם). — ובהשאלה גם על דבר שאין בו רוח חיים: ישבה לה הארץ תוהה ו ב ו ה ה (שם).— ועי' מורא, תמהון.

בה"ב, ר"ת: בעל הבית, ב' ה' ב', ר"ל, יום השני ויום החמשי ויום השני (שלאחרי החגים).

בהה[1], ממנו בֹּהוּ.

בֹּהוּ[2],—בלבול וערבוביה גדולה ביסודי תבל, וחרבן, תמיד בחבור עם תהו, Chaos: והארץ היתה תֹהוּ וָבֹהוּ (בראש' א ב). ראיתי את הארץ והנה תֹהוּ וָבֹהוּ (ירמ' ד כג). ונטה עליה קו תהו ואבני בֹהוּ (ישע' לד יא).

בָּהוּל, עי' בָּהַל.

***בְּהוֹן**[3], ש"ז, מ"ר בְּהוֹנִים,—כמו בֹּהֶן: תבל תרושש עצומי כח וגאים בהונים[4]) עד תתנם שואלי פת לחם קצוצי בְּהוֹנִים (רמב"ע, תרשיש ח). — ומ"ר בהונות, עי' בהֹנות.

בהוק, עי' בהק.

***בְּהוֹר**[5], ש"ז, מ"ר בְּהוֹרִים, — כמו בהרת, כתם, Fleck; tache; spot: בשעה שרקיע נעשה ב ה ו ר י ן[6]) להוריד טל ומטר (תענ' ז:).

בַּהַט[7], ש"ז, — מין אבן, לבנה, רכה, כעין השיש, Alabaster; albâtre: רצפת בַּהַט ושש ודר

---

[1]) סוברים החכמים שעקר משמעתו של שרש זה היה: היה ריק. בערב' בהי a) ר"ל היה יפה, מבהיק, ואין לו שום שיכות לבהו בעבר'.

[2]) משקל פֹּעַל, קֹדֶשׁ, עם ו נחה (Barth, § 256), ות"א ר י ק נ י א. ורסע"ג תרגם מסתבחרה, שהוא בערב' מ ת פ ש ט ת, והביא פרוש זה גם ריב"ג, אך אין כונתו מבוארה. ושאר הקדמונים וגם החדשים פרשו כמו התרגו' ועי' תהו.

[3]) לפי דעת רוב המדקדק' זו היא הצורה הקדומה והעקרית. — [4]) ר"ל שיש לחם הון.

[5]) מן בהר עי' שם. — [6]) כך בנוסח' הדפוסי' ובכ"י גרסה אחרת, עי' בָּהִיר.

[7]) בתלמוד (מגי' יב.) אמרו: אבנים שמתחוטטות על בעליהם. ע"כ, ועי ערך חטט כונת הדברים. עכ"פ זה אינו אלא דרש, כי פרשו ב בהט כמו ב השמוש. ואמר ריב"ג: הוא בלשון ערבי ב ל נ ט b) והוא דומה

---

a) بهي   b) بلنط

וסחרת (אסתר א ו).—ומ"ר: שלמו שליטי, ונושאי שלטי, שופכו ב ה ט י, ושודדו חריטי. (רשב"ג, מנחה ליוה"כ, בזופי פליטי). מי יערך לברזל סוחרת וחרס ל ב ה ט י ם (ר"מ מלונזאנו, תו"ת, בס' בתי ידות).

***בְּהִילוּת**, ש"נ, — מהירות גדולה והתרגשות ויראה, Übereilung; précipitation; hastiness: עבר ר' יהושע ושאל בשלומו (של ר"ש בן זומא) פעם ושתים ולא השיבו בשלישית השיבו ב ב ה י ל ו ת (מד"ר בראש' ב). שלא עשהו אלא באונס מחמת ב ה י ל ו ת ו להתעסק במצוה (בו"ת בשמים ראש קטו).

***בְּהִיקוּת**, ש"נ, — סגולת מה שמבהיק: באורת (של התורה) ו ב ה י ק ו ת ה מאיר יותר (ר"א ביכאגי, דרך אמונה ו). ומעוט ב ה י ק ו ת מה שיבהיק מן הכוכבים (קאנון א ב, ב ו). בהירות האור המתפשק ו ב ה י ק ו ת ו (שם ג ג ד א). וקיום אבריו של אדם קדמון זה הוא מהארות ו ב ה י ק ו ת שמבהיק ומאיר (עמק המלך, א"ק, ח).

בָּהִיר[1], ת"ז, נק' בְּהִירָה, מ"ר בְּהִירִים ־רוֹת, — א) מלא בהרות, מנמר, fleckig; tacheté; spotted: ועתה לא ראו אור בָּהִיר[2]) הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם (איוב לז כא).— ב) זך ומזהיר שאפשר לראות דרך בו[3]), durchsichtig; transparent: שנקפה (הים) כזכוכית או כשהם ר"ל ב ה י ר עד שיראו קצתם אל קצתם בעברם בו (פי' המשנ' להרמב"ם, אבות ה ד). הגוף הנכבד המאיר ה ב ה י ר המתנועע (מו"נ א עב). חוש הריאות אי אפשר שישיג מוחשו בזולת אמצעי וכו' ולפי שהאמצעי לא יקבל רושם המראים אלא כשיהיה ב ה י ר (רלב"ג מלחמות א ו). שמחדדין ומלטשין פני ברזל החץ עד שיהיה ב ה י ר מאד ורואים בו בעלי הקסם (רד"ק יחזק' כא כו). והתנאי השלישי באמצעי והוא שיהיה ב ה י ר ג"כ כמו האויר המלוטש והזך והמים הזכים (אמונה רמה א ו). וצורת האור

לשיש. ע"כ. ופרשו המלונים הערבים בלנט דבר דומה לרח'אם (שיש) אלא שהוא פחות כמנו בגון ורכות. והחדשים מדמים לבהט את השם בהת a) בערב' שפרשו הקאמוס מין אבן, ולשאן אלערב אמר: אבן ידועה.

[1]) מן בהר עי"ש. — [2]) פרש ר' ישמעאל (תעני' ז:) מלשון בהרות וכך ריב"ג בהשרשים ועי' הערה שלקמן וכן רש"י וראב"ע.— [3]) עפ"י ת"י שתרגם כוטט, וכן רלב"ג

---

a) بهت

הבהיר אשר מעל השמים (הגיון הנפש לבר חייא ד). הדברים הבהירים וצלולים (עבודת הקודש לר"מ בן גבאי ל). בהיר לבנתו (של השלג) ישיש לב ירטיב צחית הארץ (כ"ז, תרג' בן סירא, מג יח). — ג) ש"ז, כמו בָּהוֹר: בשעה שהעננים עומדים בהירים[1]) בהירים להוריד טל ומטר (תענ' ז:). דומה לבהירים בהירים הנראים בשחקים להוריד גשם (רש"י איוב לז כא). דומה הוא הדבר לבהירים שרואים בשמים להוריד גשם (מעין גנים לאיוב לז).

*בְּהִירוּת, ש"נ, — טבע מה שהוא בהיר וזך: וסר אורם ובהירותם לרחקם (מו"נ א עב). שנקב המחיצה הענבית ובהירות הקרני' הוא מפני עבור הרוח (שם ג כה). במעט נדעך עליהם קצת מבהירות ההשגחה (כתונת פסים יז). ורואין בו (בלהב החץ) בעלי הקסם כמו שרואים בבוהן היד בצפורן לבהירות הצפורן וכו' וכן רואים בכבד שיש לו בהירות (רד"ק יחזק' כא כו). והיה האור נותן לו הבהירות (רלב"ג, מלחמות א ו). הכח הכפוריי אשר באמצע העין הדומה לברד ומתנאיו שיהיה בתכלית הבהירות כדי שיוטבעו בו הצורות הנראות (אמונה רמה א ו). שהסבה שלא ראו אור השכל הוא שהוא בהיר הרבה מאד ולבהירותו ואורו לא יוכלו להשיגו (ר"א ביכאגי, דרך אמונה ד) האור הגדול של בהירות השמים (צרור המור, משפטים). ונראה שזה יקרה מצד תנועת ניצוציו (של כלי הזכוכית) ובהירותו (אילם לרמ"ק, גבורות ה' ח). נמצא כיוצא בזה במראה מועטת שמסתכלין בה ראיה גדולה ממנה אלף פעמים מפני בהירותה ולהיטותה (מאיר אלדבי, ש"א ד א). ותפארת נקרא עשיר שהוא כולל יותר שפע מחביריו מחוזק בהירותו או כליליות הרבה (פעמון ורמון, פלח הרמון, א ז). לא נשתנה זיו תארם והוא הבהירות והזוהר המתנוצץ על פניהם מן האור השכלי (קול יהודה לכוזרי א לו). כביכול הבורא ב"ה מצמצם הבהירות שלו (קדושת לוי, ויחי).

*בְּהִירִי, ת"ז, — כמו בָּהִיר, זך: האור וכו' עומד בלי שיתנועע בספיריי והבהיריי ומצייר בלי שיתפעל אל העב והקדור (ר"א איריר, שער השמים ז י). וכן יקרה בכל פעם שנראה דבר דרך שני אמצעיים בהיריים מתחלפים בעובי (אילם לר"י מקנדיא 77). ואולם הבהיריים שבבינוניים הם האדום בגחלים בוערות (הנ"ל, מעין חתום מו). שאם היתה הנחת אפלטון אמתית שלנפש השכלית יהיה גוף אחר דק בהירי ונצחי הנה יצטרך בהכרת שלזה הגוף יהיה לו חוש (ר"י מפיסא, מנחת קנאות 70).

ואחרים וכן רוב החדשים. — [1]) כך הנוסח' בכ"י.

*בְּהִירִיּוּת, — כמו בְּהִירוּת: והנה הנראים במקרה הם רבים וכו' כמו הבהיריות והמקשיות הצל והחשכה (אילם לרימ"ק, מעין חתום מו).

בה"כ, ר"ת בית הכסא.

בהכ"נ, ר"ת: בית הכנסת.

בהל[1]). ממנו *בָּהוּל, בָּהַל, נִבְהַל, בֶּהָלָה.

בָּהַל, קל עבר אינו נהוג.

— פָּעוּל, *בָּהוּל, בְּהוּלָה. — מלא דאגה ופחד אודות איזה דבר, ängstlich; anxieux; anxious: אדם בהול על מתו (שבת מג:). אדם בהול על ממונו (פסח' יא:). — ובמשמע' דחוק, אָץ, gedrängt; pressé; pressed: זמנו בהול (פסח' עב:). וכאשר תתפלל לפניו לא תהיה בהול בתפלתך להוציא ריבוי דברים (רשב"ם, קהל', הוב' ילינק ה א). — והדבר: ואם הדבר בהול אין מדקדקין בכך (בו"ע הו"ת, שבת עז). — ומ"ר בהולים, מלאים פחד ומורא: רפויי ידים ומעודי אברים, בְּהוּלִים ופעורים מכל עברים (סלית' כ עי"ת, שחרנוך).

— נִפְעַל, נִבְהַל, הִבָּהֵל, — א) אשר היה לו פתאם מורא ופחד מפני איזה דבר, erschrecken; s'épouvanter; be terrified: ותרא כי נִבְהַל מאד (ש"א כח כא). אז נבהלו אלופי אדום (שמות טו טו). ונפשי נִבְהֲלָה מאד (תהל' ו ד). נעויתי משמע נִבְהַלְתִּי מראות (ישע' כא ג). ואם זכרתי וְנִבְהָלְתִּי ואחז בשרי פלצות (איוב כא ו). על כן מפניו אִבָּהֵל (שם כג טו). — ובהשאלה לדבר שאין בו רוח חיים: כי נִבְהֲלוּ עצמי (תהל' ו ד). וידי עם הארץ תִּבָּהַלְנָה (יחזק' ז כז). — ב) בינוני עם ל, סחר יתר מדי, übereilt handeln; agir précipitamment; hasten: נִבְהָל להון איש רע עין (משלי כח כב). חכם אינו מדבר וכו' ואינו נכנס לתוך דברי חבירו ואינו נבהל להשיב (אבות ה ז). אל תְּהִי נבהל להשיב ותהא מחשב דברים

[1]) בארמ' בְּהַל, בערב' וַהִלַ a).

a) وَهِلَ

בִּעְנִין (ד"א זוטא ב). — ועי' מהר.

— פִּעֵל, בִּהֵל, — א) עשה לאחד פחד, מורא פתאם, erschrecken ; effrayer ; terrify : אז ידבר אֵלֵימו באפו ובחרונו יְבַהֲלֵמוֹ (תהל' ב ה). וַיְבַהֲלֵךְ פחד פתאם (איוב כב י). לִיראם וּלְבַהֲלָם (דהי"ב לב יח). ושמעות יְבַהֲלֻהוּ (דני' יא מד). ויהי עם הארץ מרפים ידי עם יהודה וּמְבַהֲלִים[1]) אותם (עזרא ד ד). היכל למה אתה מבהלינו יודעים אנו שסופך ליחרב (ירוש' יומא ו מג ג). — ב) דחק ונחץ לעשות איזה דבר מהרה, beeilen ; hâter ; hasten : וַיְבַהֵל את תמרוקיה (אסתר ב ט). אל תְּבַהֵל ברוחך לכעוס (קהלת ז ט). ישמעאל אחי חשוק שפתותיך זו בזו ואל תבהל להשיב (ע"ז לה.). שאם באת לבית המדרש ושמעת דבר או הלכה אל תבהל ברוחך להשיב (אדר"נ י).

— פֻּעַל, בֹּהַל, בינוני מְבֹהָל, — ממהר מאד, נחוץ, hastig, précipité; hasty : הרצים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו מְבֹהָלִים ודחופים בדבר המלך (אסתר ח יד). נבקע ההיכל אילך ואילך י"ב מיל על י"ב מיל והיו הכהנים מבוהלים לצאת (אדר"נ ט). — והדבר שהושג בבהילות ומהירות יותר מדי : נחלה מְבֹהֶלֶת[2]) בראשונה ואחריתה לא תבורך (משלי כ כא). — מְבֹהָל, אדם מְבֹהָל, אץ יותר מדי במעשיו, מבולבל, שעושה בלי ישוב הדעת. — ובמשמעת מעורר בהלה, פחד : אותן בני אדם הן אמה וכובען אמה ומדברין מחצייהן ושבותיהן מבוהלין ארדא וארטא וכו' (גטין יד :). גזרות קשות ומשונות ומבוהלות שגוזרים שלשה מלכים הללו (אבקת רוכל, ויניציה, ד :).

— הִפְעִיל, הִבְהִיל, — א) עשה לו פחד ומורא, כמו בִּפֵּעֵל, erschrecken; effrayer; terrify : ואל הרך לבי ושדי הִבְהִילָנִי (איוב כג טז). — ומצוי השמוש בו בספרות : הרוחק הגדול המבהיל (מו"נ ג יד). ראיתי דבר הבהיל אותי (כ"ע פלקיירא, הקד' מורה המורה). שלש מאות צעדים מזרחה מהמצבה השניה תעמוד התמונה המבהלת הנהצבה כלה מסלע א' (ס"ע, ת"א מלכים). — ב) מהר והאיץ, beeilen; hâter;presser : וַיַּבְהִילוּ להביא את המן (אסתר ו יד). ויפן אליו עזריהו כהן הראש וכל הכהנים והנה הוא מצרע במצחו וַיַּבְהִילוּהוּ משם וגם הוא נדחף לצאת (דהי"ב כו כא). זה קין שהבהיל עצמו ליטול העולם (מד"ר שמו' לא).

— נִתְפַּעֵל, *נִתְבַּהֵל, — כמו נִבְהַל : ומרוב שנכנסה בו חרדה נתבהל ונשר שערו (מד"ר במות כד). ולא עוד אלא שהיו הנחשים והשרפים רובצים בפניהם כדי שלא יתבהלו ישראל מהן (שם). לא נתבהל (יוסף) מן מעשיה והלך לו לחוץ (מד"ר במד' יד). אם יכעוס המלך עליך כדי להעבירך על חקי התורה אל תתבהל מכעסו (שם). וכל אוה"ע מתרעשים ומתבהלים (פסיקת' רב', קומי אורי). הארמון כבט שלא חלה צבה לקההה ונתבהלה (ר"א קליר, אכן תוג).

בַּהַל, ש"ז, — כמו בֶּהָלָה שלקמן : זכור בהל וחימה קרב ומלחמה (ק"א קליר, מוסף א ר"ה, זכר). נוצץ ברק בבהל לתפריק כמהת מים נוהם ברעש וקול רעם מרעים על המים (תפלת גשם אקטעה כסל). אנא אני בא בבהל רעיונים (סליחות מוסף יוה"כ, אין פה). — ומ"ר : עמים אחוזים בהלים סער צירים וחבלים נהי כיולדה חלים (ר"א קליר, שבועות זהב זהב).

בֶּהָלָה[1]), ש"נ, מ"ר בֶּהָלוֹת, — פחד פתאם שנופל על אדם, Schrecken ; frayeur ; terror : והפקדתי עליכם בֶּהָלָה את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים (ויקרא כו טז). הפלתי עליה פתאם עיר וּבֶהָלוֹת (ירמ' טו ח). לא יגעו לריק ולא ילדו לַבֶּהָלָה (ישעי' סה כג). ויכל בהבל ימיהם ושנותם בַּבֶּהָלָה (תהלים עח לג). — ובמשמעת מהירות פתאומית : (מת) לשנים (אחרי מחלה של שני ימים) מיתה של בהלה (ירוש' בכור' ב סד ג). שהיו (המצרים) טורדין אותם לצאת בבהלה (מכילתא בוא, פרשה יג). — ובמשמע' של מעשה בצער בלי ישוב הדעת : כל קרע שאינו של בהלה אינו קרע (ירוש' ב"מ ב ח ד). ואומרים לו (למי שנדר להשרף באש) אשריך וכשהגיע יום בהלתו שנדר עושים לו משתה (מסעות ר' בנימין).

בהם[2]), ממנו *בֹּהֶם, בְּהֵמָה, *בַּהֲמִי, *בַּהֲמִיּוּת.

***בַּהָם**[3]), ש"ז, מ"ר בַּהָמִים, — מנהיג הבהמה, שומר הבהמה, Viehtreiber ; driver ; ânier : והיה (ר"י) רוכב על החמור והבהם עמו וכו' א"ל הבהם

---

[1]) כך הקריא. והכתיב מבלהים. — [2]) מבחלת כתי'.

---

[1]) משקל יַבָּשָׁה, משק' דגוש ומ"מ איננו מבנין פעל. כי משמעתו עומדת ולא יוצאת (Barth, § 93).

[2]) בערב' בהם, וממנו אבהם a) במשמעת חרש, ומזה לפי דעת רוב החכמים השם בהמה. ולא נהיר לי.

[3]) כך נקוד לוי וקוה', סגול לפני ה קמוצה.

---

a) أبهم

תן לי רשות לומר לך ד"א א"ל אמור א"ל אותו הבהם (מד"ר דבריס ג). שמא הבהמים מכניסין לתוכו חמץ (ירוש' פסחים א כו:).

בְּהמ"ד, ר"ת: בית המדרש.

בְּהֵמָה[1]), ש"נ, מ"ר בְּהֵמוֹת, סמי' בֶּהֱמַת[2]), בְּהֶמְתּוֹ, כנו' בְּהֶמְתִּי[3]), בְּהֶמְתּוֹ[4]), בְּהֶמְתְּךָ (כמו מן בְּהֶמֶת),— שם כללי לבע"ח הולכי על ארבע, ביחוד הביתיים, שישתמשו בהם לעבודה וכדומה, Vieh; bête; beast מאדם עד בְּהֵמָה (בראש' ו ז). בְּהֵמָה ורמש וחיתו ארץ (שם א כד). בעוף ובבְּהֵמָה ובחיה (שם ז כא). אם בְּהֵמָה אם איש (שמות יט יג). — וגם על חית השדה: זאת הַבְּהֵמָה אשר תאכלו שור שה וכו' איל וצבי ויחמור (דבר' יד ד-ה). בֶּהֱמַת הלוים (במדב' ג מה). ושורך וחמרך וכל בְּהֶמְתֶּךָ (דבר' ה יד). בהמתן ובהמת אחרים בהמתן קודמת (תוספתא ב"מ יא כד). — ומ"ר: כי לי כל חיתו יער בְּהֵמוֹת בהררי אלף (תהל' נ י). ספתה בְּהֵמוֹת ועוף (ירמ' יב ד). ליש גבור בַּבְּהֵמָה (משלי ל ל). כאריה בְּבַהֲמוֹת יער (מיכה ה ז). — ועל אחת מהמין, על החמור, הגמל: הַבְּהֵמָה אשר אני רכב עליה (נחמי' ב יב).— בהמה דקה, כמו צאן וכדומה. בהמה גסה, כמו פרה, שור: בהמה גסה נקנית במסירה וכו' בהמה דקה נקנית במשיכה (קדוש' א ד). אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל (ב"ק ז ז). מקום שנהגו למכור בהמה דקה לעובד אלילים מוכרין וכו' ובכל מקום אין מוכרין להם בהמה גסה (ע"ז א ו). ואעפ"י שאמרו אין מגדלין בהמה דקה אבל מגדלין בהמה גסה וכו' בהמה דקה איפשר להביא מחו"ל בהמה גסה אי אפשר להביא מחו"ל (ב"ק עט:). —ומליצה, בהמה בצורת אדם: וצריך למי שיבחר להיות אדם באמת לא בהמה בתאר אדם ותמונתו (מו"נ ג ח). אם לא ירחק מן המדות המגונות ומהבלי התענוגים וכו' הוא בהמה בצורת אדם (רות חן ג).

---

[1]) בערבי' בַּהִימַה a). — [2]) במקום בֶּהֱמַת כמו נִבְלַת, חֶשְׁבַּת.— [3])במקום הראוי בְּהֶמְתִּי כמו גְּזֵלָתִי וכיוצא בו.— [4])כמו מן חָבֵר, חֲבֶרְתּוֹ, מן שָׁכֵן שְׁכֶנְתּוֹ, והוא במקום בְּהֶמְתּוֹ שאמרו עוד זמן רב אחרי שכבר אמרו בְּהֵמָה, ולא בְּהֵמָה. וכן בנקוד האשורי בחמתך (מבוא לנה"א 49).

a) بَهِيمَة

*אָבוּס, האכיל בהמות לפטמם. — אֵבוּס, מַאֲבוּס. — אַיִל, הזכר מהכבשים. — אֻרְוָה, לעמידת הסוסים. — אָתוֹן, הנקבה מהחמור.

*בֹּרֶם, מנהיג, שומר הבהמות. — *בַּהֲמִי, *בַּהֲמִיּוּת. — *בַּיְתִית, בהמה ביתית. — בֵּכֶר, בִּכְרָה, גמל צעיר לימים. — בָּלַל, עשה בְּלִיל, מאכל להבהמה. — *בָּעַט, הכה ברגליו האחורניות. — בְּעִיר, בהמות משא, גמל, חמור, וכדומה. — בָּקָר, שם כללי להבהמה הגסה.—*בָּקָר, *בַּקָּרוּת.

גְּדִי, הקטן של הצאן. — *גִּדֵּל, בהמות, מְגַדֵּל בהמות, — גְּדֵרָה, מקום מוקף למרבץ הצאן. — גָּלָל, צואת הבהמה.— גָּמָל. — *גַּסָּה, בהמה גַּסָּה, בהמה דַקָּה.

*הַרְבָּעָה.

חֲזִיר. — חַיָּה, חית השדה וכו', עי' במקומו. — חֲמוֹר.

*יחף, חולי הרגל בבהמה.

כֶּבֶשׂ, כִּבְשָׂה. -- *כּוֹי.

*מַזְקֶפֶה, מסרק לבהמה. — מִכְלָאָה. — מִסְפּוֹא, מאכל לבהמות, לגמלים, וכדומה.—מִקְנֶה, כלל הבהמות שיש להאדם. —מַרְבֵּק, מקום לעמידת פרות. —מִרְעֶה.

*נָאָקָה, נקבה של הגמלים.

סוּס, סוּסָה. — *סַיִח, קטן של חמור, סוס.

עֵגֶל, עֶגְלָה, הקטן של הפרה. — עֵדֶר, קבוץ בהמות רועות יחד. — עֵז. — עַיִר, בן אתונות. — עָלָה, עָלוֹת, פרה מניקה, נותנת חלב.—עַשְׁתְּרוֹת צאן.

פַּר, פָּרָה. — פֶּרֶד, פִּרְדָּה. — פַּרְסָה, הצפרנים שברגלי הבהמות, השור, האיל.

צֹאן.

*קַרְצֵף, סרק במסרק גס.

*רבע, הרביע בהמה. — רָחֵל, כבש. — רַמָּךְ, רַמָּכִים, עי' סוס במקומו. — רֶפֶת, מקום עמידת הבהמות.

שׁוֹר. — שַׁרְבֵּט, השערות, חזקיף אותם.

*תוהר.— תַּיִשׁ, הזכר בעזים.

בְּהֵמוֹת[1]), ש"ז, — חיה גסה הולכת על ארבע, גדולת הראש, עבת העור, חיה בנהרות אפריקה, לפנים גם ביאור מצרים, hippopotamus amphibius:

---

[1]) מלשון הכתוב נראה ברור כי זה איננו מ"ר מן בהמה, אלא ש"ז יחיד, והסוף -ות הוא כמו -וב בעכשוב, וכיוצא בו. וכבר אמר ראב"ע: בהמות שם

הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך חציר כבקר יאכל (איוב מ טו). בהמות נו־ץ ללויתן בקרנו וקורעו ולויתן נותץ לבהמות בסנפיריו ונוחרו (מד"ר ויקרא יג). ברא כנגדו בהמות בהררי אלף וכל תקופת תמוז נותן הקב"ה כח בבהמות והוא מתגבר ומגביה ראשו וגועה געיה אחת וקולו הולך בכל הישוב וכו' (מדרש ה' בחכמה, ביהמ"ק ילינק ה). — וכמ': משא בַהֲמוֹת[1] נגב (ישעי' ל ו).

*בַּהֲמוּת, ש"נ, — טבע של בהמה, Bestialität; bestialité; —ty: ד"א כנגד ג' רוחות המ-לות בבריאות העולם רוח הגדלות רוח הבהמות ורוח השכלי (ר"מ הדרשן, פי' מדרש י' הדברות).

בהמ"ז, ר"ת: ברכת המזון.

*בְּהֲמִי, — כמו בָּהֶם: לבהמי שהיה לפניו שהים עשרה בהמות טעונות יין (מד"ר בראש' פו).

*בַּהֲמִי[2], תאר יחסי זכר, לנק' בהמית, — שיש בו טבע הבהמה ותכונתו, tierisch; bestial: ואלה והדומים להם ממדת ור' הבהמית (רמב"ג, תקון מדות הנפש). וכל כחותיו הגופיים צמים מהעניינים הטבעיים מתעסקים בתוריים כאילו אין בו טבע בהמי (הכוזרי ג ה). יתאוה קרבתו שבו מהדמה ברוחניים ויתרחק מהבהמיים (שם). כשלבו שבור ביין אהבת העולם ונוטה אל תאוותיו הבהמיות (חובת הלבבות, הקדמה). אבל עשה עצמו (אדה"ר) כאחד הב"ח הבהמיים שקראם הכתוב נפש חיה (הנרכבל בראש' וכל בית). רוח החיים אשר הוא נפש הבהמית גוברת על הנשמה שהיא החכמה (הגיון הנפש לר"א ב"ר חייא ב). ושתתגבר נפשו הבהמית על נפשו המשכלת (המעלות לרב"ט פלקירא, א). אם תגביר נפשך השכלית על הבהמית נשמתך תחיה ואותה לא תמית (מאיר אלדבי ש"א, הקד'). וצריך להלחם עם נפש הבהמית הזאת כגבור הנלחם עם אויבו (שם ו). הדליקו (המון העם) אש תאות הנפש הבהמית וכבו אור הנפש המשכלת (המעלות לרב"ט פלקירא ג). הזהר משמוע שירות החשק ונגינות התאוה הבהמית (בחמה אלעמי, פסקה אזן שומעת). תאוותיו הבהמיות (פתיחה למו"נ, תרגום חריזי). הבסגולות בהמיות לנפש איש תהי' מעלה (עמנואל, מחברת ח). יש אוהב אשה בעד ההנאה בלבד וזו היא תאוה בהמית תלויה כלה בחושים הגופניים (צמח לדיק, אריה מודינה ו).

*בַּהֲמִיּוּת[1], ש"נ, —תכונת דבר בַּהֲמִי, Bestialität, bestialité: ובבהמיותה תעוור טבע האדם להתנהג במדה הזאת (רמב"ג, תקון מדות הנפש כו). העִנוי הוא טוב בדרך רפואה לעתים רחוקים כדי להמית הבהמיות העודף באדם (מלמד התלמידים במיני). שלא יהיה האדם נמשך אחר בהמיותו לבד (מו"נ פתיחה). הוא יודע איכות שתופה בחומר בהמיותו ומנהגה בהנאותיה כפי הכמות הראוי לה מהם (מ' אלדבי, ש"א ו). החליש נפש בהמיותו (שם). לא יעשה מרי רק בבהמיות (מו"נ ג ח).

*בַּהֲמִירוֹן, — שם אחד השרים של סמאל: סמאל הרשע שזכרנו יש לו י"ב כתות וכו' השר הי"א בהמירון כל גוונים שלו כדמות בהמות איומות ונוראות והוא שר מושל על אלף שרים חזקים בהרים (עמק המלך, קרית ארבע, טו). ועתה היה עם פיות אלו המפחדים מהחתולים ומהדגים הגדולים ומהשר בהמירון הממונה על אלף חיות (אגר' אחוז, ר"י מקנדיס).

בהמ"ק, ר"ת: בית המקדש.

בהן, ממנו בֹּהֶן, בְּהוֹן.

בֹּהֶן[2], ש"נ, מ"ר בְּהֹנוֹת, סמי' בְּהֹנוֹת, *בְּהֹנוֹת. — שם לאצבע העב בהידים וה־גלים, אגודל, גודל, Daumen; pouce; thumb: ועל בֹּהֶן ידו הימנית ועל בֹּהֶן רגלו הימנית (ויקר' ח כג). — ומ"ר סמי': בְּהֹנוֹת ידיו ורגליו (שופט' א ו). — ובמוכרת: הקדים מתן בהונות זו לזו יחזור ויתן על גבי

בהמה גדולה אין בישוב גדולה ממנה. ע"כ. וכן רלב"ג: הוא בעל חיים שמו כן. ע"כ. וסברים רוב החדשים שזו מלה זרה לקוחה מלשון מצרית, מרכבה: פ-ה-מאו, ור"ל שור המים. — [1]) והוא כנוי למצרים. והקדמונים פרשו בהמות זו סמי' רבים מן בהמה.

[2]) בערבי בַּהִימִי a).

a) بهيمي

[1]) בערבי בַּהִימִיָּה a).

[2]) בערבי אִבְּהָאם b), ובערבי ההמוני בַּאהֶם c) וגם בְּהָאם d). והנה החלוף של מם ונון בסוף התבה בלשוני השמיו' מצוי הרבה (Vollers, Volkspr. 187), ושתי הצורות ההמוני' באהם ובהאם מכונות לשתי

a) بهيمة b) إبهام c) باهم d) بهام

בהונות כסדרן (תוספתא נגע' ט ד). — ובוהנות[1]: הקדים מתן בוהנות זו לזו יחזור ויתן על גבי בוהנות כסדרן (שם ג).— ועי' אצבע, יד.

בְּהֹן, עי' בֹּהוֹן.

בה"נ, ר"ת: בעל הנס.

בהק[2]), ממנו *בָּהַק, בֹּהַק, *בֹּהֲקָן.

***בָּהַק** פ"ע, — כמו הבהיק: שהוא הוד בוהק ואין בריה יכולה להסתכל בו (ערוך, ערך ספקלר).

— פעול, יְבֻהוּק, — היה מלא זהר ונגה: בהוקים באש ליוצרם מאש אומרים קדוש (ר"י אכיתור, יוה"כ אפודי שש).

— הפע', *הִבְהִיק, — פע"ו, leuchten; luire; to shine: נח בכניסתו לתיבה הכנים עמו אבנים טובות ומרגליות בשעה שהיו כיהות היה יודע שהוא יום ובשעה שהיו מבהיקות היה יודע שהוא לילה (ירוש' פסח' א כז:). ובשעה שהיתה מבהקת היה יודע שהוא לילה (מד"ר ברא' לא). כיון שפתחה הבהיקה כל ארץ מצרים מזיוה (שם מ). נתעטף הקב"ה בשלמה והבהיק העולם מזיוה (שם שמות ג). כל זמן שאורו של גדול מבהיק אין אורו של קטן מבהיק (פסיקתא פרשת החדש). אם ישתו יין ישחקו לחרב על רעהו יבהיק שכור ולאנשי בושת יעיז פנים (יוסיפון פרק ג). ותרד ירושלם בנויה ומשוכללת מן השמים שיש בה שבעים ושתים מרגליות שמבהיקות מסוף העולם ועד סופו (נסתרות רשב"י, ביהמ"ד ילינק ג). ובשמן זך הנר מאיר ומבהיק וכשהנר מבהיק הרבה גם השמן מזהיר (מבחר חסידים, עולם קטן יג). — וכפעל יוצא: כל המשחיר פניו על דברי תורה בעולם הזה הקב"ה מבהיק זיוו לעולם הבא (סנהדרין ק.). והוא (הברק) יוצא ומבהיק את כל העולם כולו (מד"ר במד' טו). וניצוצין של זוהר מוקפות להן וזיקוקי זיו מבהיקים את פניהם (מדר' א"ב דר"ע, ביהמ"ד ילינק, ג). בהשפך עלי מַבְהִיקֵי רקיעים זיעים משקיעים לא יערכם כל חרוץ (ר"י בדרשי, בחי"פ יב ט). ומאיר (האור היוצא מן הכוכבים) גם כן את האויר ומבהיקו (אבן סינא, השמים והעולם יד). — ולווי: בסיימי פ' ראשון, תרצוני כאישון, והבהק אורי באישון (תוספות יבמ', יומא סוף פ"א).

—הפע' *הוּבְהַק,—שהוצק עליו אור: שאת מובהקת (ספרא, פר' נגעים). הנחושת יוצהב ויובהק בנפול עליו השמש (פרוש דני' מיוח' לרסע"ג יו). והיא (כנסת ישראל) הובהקה ונאצלה מכל המאורות העליונות (ס' האמונות לרס"ט פלקיירא ד יג). ואחר זה האצילות הובהקו שני מאורים (שם ד יד). מן הנקודה רוחניית פורחות הרוחות המובהקות (שם). — ובהשאלה, מפרסם, ברור, בלי ספק: רבו מובהק, רבו שאינו מובהק (קדו' לג.). בד"א בשמות מובהקין אבל בשמות שאין מובהקין (גיטין יח.), שאין ספק בהם למי הם. סימן מובהק (יבמ' קכ:). מומין מובהקין, מומין שאין מובהקין (בכורות לו:). פסילותם מובהקת וא"צ להכריז עליהם (שערי צדק, תשו' הגאו' ה ז). לא יוכל לעבוד עלת העלות יתברך אלא נביא הדור בטבעו או החכם המובהק במה שקנהו מן החכמה (מאיר אלדבי, ש"א א א).

— פעל, יְבַהֵק, — עשה שיַבְהִיק, שיאיר: ביהק נוגה ליום לצאת אדם לפעל ושתהשך לאישון לרמוס חיתו יער (סדר עבודה ליוסי בן יוסי). בַּהֶקֶת אור שחריך זרוע לאם משחריך (יוצר ב פסח, אפיק רנן).

— נפע' יִנְבַּהֵק, — א) התחיל להאיר: כעין נחושת מוצהב אשר יזרח עליו השמש כהבהק הנחושת יוצהב (פרוש דני' מיוח' לרסע"ג יו).—ב) נעשה מובהק, נתמחה: והחכמים שנבהקו במלאכת הרפואות (אגר' התשו', יצחק לטיף).

— התפ' *הִתְבַּהֵק, — כמו נבהק א): (אמרה הלבנה) אין הדעת סובלת שנהיה אני והחמה מתבהקין בשוה במדת עוגל שלנו (חזקוני, ברא' א).

בֹּהַק[1]), ש"ז, מ"ר *בֹּהָקוֹת *בֹּהָקִים,— א) אחד מנגעי העור, כעין כתם לבן, לבן כהה, Vitiligo:

הצורות העבר': בַּאהֶם-בֹּהֶן, בְּהַאם-בְּהוֹן. — [1]) כמו מן בֹּהֲנָה, כמו אמנות.

[2]) בערב' אין חבר לשרש זה במשמעה של ברק, זולתי בהי a), ובערבי' ההמונית בַּהק b), יצא השמש מבין העבים. ואולי הוא הוא השרש ברק.

a) بهى b) بهق

---

[1]) בערב' בַּהַק a) נגע העור, ופרש לשאן אלערב מהותו בזה הלשון: אלבהק ביאצ' דון אלברץ, אלבהק ביאצ' יעתרי אלג'שד בח'לאף לונה ליש מן אלברץ. ע"כ. ובעבר': הוא לבנונית שלא מן צרעה. הבהק הוא לבנונית

a) بهق

והנה בעור בשרם בהרת כהות לבנת בֹּהַק הוא פרח בעור טהור הוא (ויקרא יג לט). השחין והמכוה ומחית המכוה ו ה ב ו ה ק (נגע' א ה).— ומ"ר: בעל ב ו ה ק ו ת רוח קצרות באה עליו (תוספתא בכור' ה ג). ההפרש בין שני ה ב ה ק י ם ונגע צרעת הלבן האמתי כי שני ה ב ה ק י ם הם בעור ואם יעמיקו הנה יהיה מעט ונגע הצרעת בעור ובבשר עד העצם (קאנון ד ז כ ט). ב ה ק השחור, ב ה ק הלבן (שם). הבהרת ו ה ב ו ה ק אחד ורפואת שניהם גם כן אחד וכו' ומיני ה ב ו ה ק שלשה וכו' (מ' אלדכי, ש"א ד ג). — ובהשאלה, *אדם שגון פניו לבן ביותר, כגון ה ב ו ה ק, Albinos [1]): לבן לא ישא לבנה שמא יצא מהם ב ו ה ק (בכור' מה:). — ב) *אור מבהיק: עד שמרגיש ב ו ה ק האור של נר הבדלה (מרדכי יומא, תתכג).

*בַּהֲקָן, ש"ז, מ"ר בַּהֲקָנִים, לנק' בַּהֲקָנִית, מ"ר בַּהֲקָנִיּוֹת, — בעל בֹּהַק, שהלבין עורו, Albinos [1]): הרואה את ה ב ה ק נ י ם אומר ברוך משנה הבריות (ברכות נח:). ידיו ב ה ק נ י ו ת לא ישא את כפיו (מגי' כד:).

*בַּהֶקֶת, ש"נ, — נגע בעור האדם יתהוו בו כתמים לבנים מבהיקים, Vitiligo [2]): את הנגע הזה נקרא בשם ב הֶ ק ת, Leuce, Vitiligo, כפי הקדמונים וכו' על עור הבשר יולדו כתמים לבנים ועגולים שהולכים ומתרחבים מסביב וכאשר יפגשו הכתמים זה בזה יתאחדו יחד (דר' קלגיל, שמות הנג', היקב).

בהר [3]), ממנו *בֹּהַר, בָּהַר, *הִבְהִיר, בַּהֶרֶת.

בָּהַר, קל לא נהוג.

— הפע', *הִבְהִיר, — עלה על כלם, היה יתר מכלם באיזה דבר [4]), übertreffen; surpasser; surpass: בהרת זו יון שהיתה מ ב ה ר ת [5]) בגזירותיה על

יהפך את הגוף הפך מגונו, אבל אינו מן הצרעת. ואחרים פרשו: ביאצ' רקיק פי ט'אהר אלבשרה, והוא: לבנונית דקה בגב העור.

[1]) תרגום דר' מויא.— [2]) ויותר ראוי לקבע שם זה להמחלה הכללית של העור leucodermie (דר' מויא).

[3]) בערב' בהר a).

[4]) כך בערב' בָּהַר עלה על חברו בדבר.— [5]) לוי וקוה' החליטו שזה הִפְעִיל, אעפ"י שאין הכרע ואפשר לומר שהוא פעל: מְבַהֶרֶת. ופרשו המפרשים: היתה מפורסמ'. ויותר נכון במשמע' הרשומה בפנים, כמו בערב'.

a) بهر

ישראל (מד"ר ויקרא יס).

— נפע', *נִבְהַר, הִבָּהֵר, — העשה בהורות: ביום השכה ב ה ב ה ר שחקים ויחתמו כוכביהם אין הקוסמים יכולים לדקדק ולקסם (מנחם מתכרת, א כ ח).

— פע', *בֵּהֵר, עשה בהורות: בהיות השחק בר וצח יטריח עב ו י ב ה ר נ ו גם מעביר רוח ויטהרנו (מנחם ע ר ח).

— הפע', *הִבְהִיר, — כמו בֵּהֵר, י ב ה י ר נ ו, יעשהו בהורות: כי אמר בהיות השחק צח יטריח עב ו י ב ה י ר נ ו (ספר הגלוי לר"י קמחי קס).

*בֹּהַר[1]), ש"ז — מראה הרקיע בעת שהוא בהורים, בהורים, בעננים לבנים: ורסיסי טרום מחלקים לעתות עת טהר ועת בֹּהַר עת בקר ועת עבות (מנחם בן סרוק, מכתב לר' חסדאי).

*בַּהַר[2]), ש"ז, — קושי הנשימה: אמנם אותו מלוי חלל החזה מהמוגלא הוא כבד ושעול יבש עם סתימות הנשימה הנקרא ב ה ר (קאנון ג י ד טו).

בַּהֶרֶת[3]), ש"נ, מ"ר בֶּהָרוֹת, — כֶּתֶם בעור, Hautfleck: tache de la peau; spot on the skin (macula[4]): אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בַהֶרֶת (ויקר' יג ב). ואם בַּהֶרֶת לבנה הוא בעור בשרו ועמק אין מראה מן העור (שם ד). ובשר כי יהיה בו בערו שחין ונרפא והיה במקום השחין שאת לבנה או בַהֶרֶת לבנה אדמדמת (שם יט). ואם תחתיה תעמד הַבַּהֶרֶת לא פשתה צרבת השחין הוא (שם כג). או בשר כי יהיה בערו מכות אש והיתה מחית המכוה בַּהֶרֶת לבנה אדמדמת (שם כד). ואיש או אשה כי יהיה בעור בשרם בֶּהָרֹת בֶּהָרֹת לבנת וראה הכהן והנה בעור בשרם בֶּהָרֹת כהות לבנת בהק הוא (שם לח-לט). ב ה ר ת עזה כשלג (נגע' א א). ב ה ר ת כגרים וחוט יוצא ממנה וכו' שתי ב ה ר ו ת והוט יוצא מזו לזו (שם ד ס). היתה ב ה ר ת סמוכה לראש לעין ולאוזן וכו' (תוספתא שם ב יב). נתמעטה ב ה ר ת ו מכגרים (שם ג ב). שהיתה בו ב ה ר ת ונקצצה (ספרא תזריע, פ' נגע' ה יב). באומר לקוץ ב ה ר ת ו הוא

[1]) עי' הערה לשרש בהר.

[2]) בערב' בֹהר a).

[3]) עי' הערה לשרש בהר. ותרגם רסע"ג בקעה b) שהוא כתם. ומ"ר בֶּהָרוֹת מן בֶּהָרָה.— [4]) תרגום דר' מויא.

a) بُهر b) بقعة

מתכוין (שבת קלג.). ואם העיז פניו בפני מי שגדול ממנו סוף בא לידי בהרת (ד"א זוטא ט).

בו, —מלת הגוף לנסתר ליחס התנ"ך, בכל המשמעות של ב. —*בו ביום, באותו היום בעצמו: **בו ביום** נמנו נגמרו (ידים ד א). **בו ביום** אמרו (שם ג). **בו ביום** אמרו כל המטלטלין מביאין את הטומאה (תוספתא שבת א יח). שגירשה והחזירה **בו ביום** או שגירשה **בו ביום** ונתארסה לאחר (שם נדר' ו ד). **בו ביום** עמד יהודה גר עמוני לפניהם בבית המדרש (שם ידים ב יז). **בו** בפרק נולדה רבקה (סעו"ר א). **בו ביום** גדשו סאה (שבת קנג:). — *בו בלשון, באותם הדברים ממש: אתה אמרת להם נא חייך **בו** בלשון אני מוכיח את בניך (תנחומא בובר, וירא ה). — בו בדבר, באותו הדבר בעצמו: **בו** בדבר שאני מכה אני מרפא (פסיקתא רבתי, אנכי אנכי).

בוא[1], ממנו בוא, *ביאה, *מבוא, מובא, תבואה.

בוא, פ"ע, עבר בא, באה, באתי, וגם *באת, *באתה, באת, באתה, באת, באנו, באתם, -תן, באו, וגם בואו, עתיד יבוא, וחסר יבא, לנוכח תבאנה, תבואינה, צווי בוא, וחסר בא, באי, באנה, באינה, מקור בוא, ובכנוי בואי, באי, באך, באם, באן, באנה וכו', — א) הקריב והגיע במהלכו למקום, kommen; arriver; to come: בא כדר-לעמר והמלכים אשר אתו ויכו (ברא' יד ה). וגדעון בא ויעש (שופט' ו יט). ובא נער הכהן כבשל הבשר (ש"א ב יג). ורחל באה עם הצאן (ברא' כט ט). כי באה האשה הגרן (רות ג יד). —וגם *באת[2]) *באתה: ומעשה באחד שפרע ראש האשה בשוק **ובאת**[3]) לפני ר"ע (ב"ק ח ו). ומעשה באחד שנדר מאשתו הנאה והיתה כתובתה ארבע מאות דינרים **ובאת** לפני ר"ע וחייבו ליתן לה כתובתה (נדר' ט ה). מעשה באשה אחת שהיתה אורגת בגד בטהרה **ובאת** לפני ר' ישמעאל לבודקה (תוספתא כלים ב"ב א ב). א"ר נתן פעם אחת הלכתי לכרכי הים **ובאת** אשה לפני שמלה בנה וכו' (שבת קלד.). מעשה בארבע אחיות וכו' רביעית **באת** לפני רשב"ג (יבמ' סד:). נשכו נחש לאחד מהן ומת **ובאת** אשתו והודיעה לבית דין (שם קיו:). באחרונה בדקה ומצאה טמאה **ובאת** ושאלה את רבן גמליאל (ניד' ו:). מעשה ביוסטני בתו של אסווירוס בן אנטנינוס **שבאת** לפני רבי וכו' (שם מה.). כגון **שבאת** לפנינו בין השמשות (שם נ.). **שבאת** זבורית או צרעה (והזהיר, ויקרא יב). האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים שלום בינו לבינה ושלום בעולם **ובאתה** ואמרה מת בעלי תנשא (יבמ' טו א). **באתה** ואמרה מת בעלי תינשא וכו' ר"י אומר לעולם אינה נאמנת אלא אם כן **באתה** בוכה ובגדיה קרועין (תוספתא עדיות א ו). נטלה עמה **ובאתה** ועמדה בבית מדרשו של רבי חייא (ספרי שלח קטו). כל זמן שהיא (הכלה) בבית אביה צנועה מבעלה כיון **שבאתה** לבית חמיה אינה צנועה מבעלה (יומא כז.). א"ר יהודה פעם אחת היינו יושבים לפני רבי טרפון **ובאתה** יבמה לחלוץ (יבמ' קו:). מעשה באשה אחת **שבאתה** לבית מדרשו של ר"מ (סנהד' יא.). באותה שעה **באתה** דיוקנו של אביו ונראתה לו בחלון (סוטה לו:). וכיון שראה אברהם אבינו את מלאכי השרת **באתה** שכינה ועמדה למעלה הימנו (מס' ד"א ד). נפלה דליקה בגוש חלב **באתה** אחותו מבית מדון ונפלה עליו והיתה מחבקתו ומנשקתו (מד"ר שמות ה). הלכה **ובאתה** אצלה (אדר"נ ג). **כשבאתה** אותה רשעה (אשת פוטיפר) היתה מענה אותו בדבריה (שם יז). **באתה** חוה וטמאתו (תנחומא בובר נח א). ראובן ושמעון שהניח להם אביהם קרקע ונשא ראובן אשה וילדה לו בת ומת הוא **וכשבאתה** אשתו של ראובן לגבות כתובתה וכו' (רסע"ג, תשובות גאוני מו"מ, לד). ואחר אשר קנה הבתים הנזכרים **באתה** אצלו אחת מנשי ראובן וכו' (שו"ת ריב"ש קעט). — ועבר מ"ב: אני שר צבא יי' עתה באתי (יהוש' ה יד). מדוע באתי ואין איש (ישע' נ ב). ובאת ומשחת את חזאל (מ"א יט יה). והנני מקששת שנים עצים ובאתי ועשיתיהו (מ"א יז יב). ובאת וירשת את הארץ (דבר' ו יח). ובאת וסגרת הדלת (מ"ב ד ד). ובאת וגלית מרגלתיו (רות ג ד). לגור

---

[1]) בערבית בוא, בא a), במשמעת חזרה.

[2]) מפני הנטיה הטבעית של הלשון העברית לשלשות הפעלים, התחילו לאמר באת במקום באה, ואח"כ מפני פעולת ההקש עם נל"ה הוסיפו ה הנקבה. ועי' לקמן עמוד 477 הערה [6]). — [3]) כך הקריאה של הספרדים האשכנזים והתימנים ובאת אלף נעה. ובמשני' מנקד' נדפסות של דפוס מנטובה (שנת תקלח) ושל מנשה בן ישראל (שנת ת"ו) ושל ברלין (שנת תקלב) ובאת, אך זה חקוי לבאת העבר לנוכחת ובאת כמו שבת (יחזק' מו יז).

a) باء.

בארץ באנו (ברא׳ מז ד). כי על יום טוב בנו[1]) (ש״א כה ח). ובאתם וירשתם את הארץ (דבר׳ ד א). באו אחי יוסף (ברא׳ מה יו). ובאו ונחו כלם בנחלי הבתות (ישע׳ ז יט). ויכינו את המנחה עד בוא יוסף (ברא׳ מג כה). כי אם בבוא אחיכם הקטן (שם מג טו). בבא בני ישראל (במד׳ לג מ). עד באי ולקחתי אתכם (מ״ב יח לב). השלום באך (מ״א ב יג). כי לא יאכל העם עד באו (ש״א ט יג). ומי מכלכל את יום בואו (מלאכי ג ב). ובבאו יצא עם יהורם אל יהוא (דהי״ב כב ז). ויהי בבואה ותסיתהו (יהוש׳ טו יח). והחרש יעקב עד באם (ברא׳ לד ה). ויחמנה בבאן לשתות (שם ל לח). ותר וסוס ועגור שמרו את עת באנה (ירמ׳ ח ז). בא[2]) אתה וכל ביתך אל התבה (ברא׳ ז א). עתה בוא כתבה על לוח (ישעי׳ ל ח). ויאמר אלי בא וראה את התועבות הרעות (יחזק׳ ח ט). באה אתי הביתה (מ״א יג ז). קחנו ובאה (ש״א כ כא). באו ורשו את הארץ (דבר׳ א ח). כלם תשובו ובאו נא (איוב יז י). הקבצו ובאו התנגשו יחדו (ישע׳ מה כ). בואי[3]) שכבי עמי אחותי (ש״ב יג יא). באי אשת ירבעם (מ״א יד ו). עד אשר אבא[4]) אל אדני (ברא׳ לג יד). פן אבוא והכיתי את הארץ (מלאכי ג כד). ואבא[5]) היום אל העין (ברא׳ כד מב). ואבוא ואראה והנה מחקה על הקיר (יחזק׳ ח י). ואכל מכל בטרם תבוא ואברכהו (ברא׳ כז לג). אל תבואי ריקם (רות ג יז). אתי מלבנון תבואי (שה״ש ד ח). ותבאי בעדי עדיים (יחז׳ יז ז).— וגם ותבאתי: ויאמר דוד לאביגל וכו׳ לולי מהרת ותבאתי[6]) לקראתי כי אם נותר לנבל (ש״א כה לד). אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו (ברא׳ לב ט). פן יבוא והכני (שם יב). ויבא משה ויקרא לזקני העם (שמו׳ יט ז). תבא נא תמר אחתי ותברני לחם (ש״ב יג ה). תבואתה[6]) לראש יוסף (דבר׳ לג יו).

---

[1]) נמסר: ל׳ חסר. — [2]) נמסר: יד מל׳ וכל שמואל וכתוב׳ מל׳ במ״ה חס׳.—[3]) נמסר: ד׳ מל׳.—[4]) נמס׳: ה׳ חס׳.— [5]) נמס׳: יו חס׳ וכל משלי דכו׳ חס׳ במ״ד מל׳.— [6]) כך הכתיב, והקרי ותבאת. שתי המלים תבאתי ותבאתה שלקמן, נתחבטו בהן כל המדקדקים והמפרשים הקדמונים והחדשים. אמר ר״י חיוג וז״ל: כאשר ראיתי התו האחרון שהוא במלת ותבואת נח (ר״ל לפי הקריא, כי לפי הכתיב צריך להניע התיו בחירק: ותבאתי) על מנהג כל תו נקבה, חשבתי כי התו הראשון של תבואתה לנכח הזכר והתו הראשון של ותבואת לנכח הנקבה. ויהיה פירוש תבואתה לראש יוסף צווי על דרך התפלה כאלו אמר בוא לראש יוסף. והנה אלה שתי המלות זרות על משקל תפעלנה לזכר תפעלתה לנקבה, ע״כ. והעיר ע״ז ריב״ג (כתאב אלמשתלחק 65) וז״ל: תמא ענדי ג׳מיעא אשתקבלאן מונת׳אן ותאנית׳ תבואתה ללג׳מאעה הי אלאשיא אלמתקדם דכרהא ותלחיץ ד׳לך אן אלהא פי תבואתה דאכלה עלי תבאת כמא מן עאדתהם אן ידכלוא תאנית׳א עלי תאנית׳ פי ישועתה לה׳ ופי נפלאתה אהבתך כי החבאתה ופי ע׳ירהא כת׳יר ג׳דא וחרכה אלתא אלאכרא פי תבאתה מן אג׳ל אגתמאע אלשאכנין וקד ימכן אן תכון אלהא פי תבאתה דאכלה עלי תבאה כמא קיל ותקרב ותבואה פלמא אג׳תמע פי אלחרף האאן שאכנאן קלב אלאול מנהמא תא וחרכוה באלקמץ עלי שרט כל חרף בעדה הא לינא ת׳ם אשכנוא אלאלף ליכף אלנטק בה. ע״כ. ובתרגום עברי: הן שתיהן (ר״ל התו הראשון של תבואתה והתו הראשון של ותבאת) אצלי עתיד לנקבה, וזה סי׳ הנקבה בתבואתה לקבוץ הם הדברים שנזכרו קודם. ובאור זה הוא כי ההא שבתבואתה נוסף על תבואת כמו שהיה מנהגם להוסיף סי׳ נקבה על סי׳ נקבה כמו בישועתה לה׳ ובנפלאתה אהבתך כי החבאתה וכיוצא בהם הרבה, והניעו התו האחרנה בתבואתה שלא יתחברו שני נחים. וכבר אפשר עוד שיהיה ההא בתבאתה נוסף על תבואה כמו שאמרו ותקרב ותבואה וכשנתחברו שתי האין נחות נהפכה הא הראשנה לתו והניעוה בקמץ כדין כל אות שאחריה הא רפה, ואחרי כן הניחו האלף להקל על המבטא. ע״כ. ובדרך זה הזכיר ריב״ג את שתי המלים האלה בהרקמה. וכעין זה הראב״ע בפרושו לתבואתה (דבר׳ לג יו): והתחברו שנים סימנים התו וההא כמו עזרתה ישועתה בצרתה. וכן רד״ק (מכלול שער דה״פ נע״ו): תבואתה תוכן המלה תבוא והתיו סימן הנקבה הנסתרת ר״ל כל ברכה וברכה תבוא לראש יוסף וההא נוספת בסוף המלה כהא ותקרב ותבואה, אשרה דרכי, והתיו נוספת כתיו נפלאתה אהבתך לי, כי החבאתה, ובמסות ישועתה, עזרתה, ולפי דעתי כי כל תוספת לכפול הענין וכשאמר ישועתה עזרתה ר״ל רוב ישועה רוב עזרה וכו׳ וכן תבאתה ר״ל תבוא ותבוא לרוב ותבאתי לקראתי הורכבה המלה בשני סימני הנק׳ עבר ועתיד כי אם היתה כלה לעתיד היה תבאי כי כן כתוב ותבאתי ביוד, ואם לעבר באה, ולרוב זריזותה לבוא אמר כן, וכן תבואתך טובה (איוב כב) הנרכבה מן תבוא ובאה, או תהיה תיו תמורת הא נוספת במלה. ע״כ. אבל כל זה אינו נראה להמדקדקים החדשים, והחליטו רבם (Olsh. § 226c, Bö. § 929, GesK. §§ 48d, 764, Sta. §§ 510h, 556d, Kö. § 42. 10e) כי ותבאתי הוא שבוש פשוט במקום ותבאי. ונתהוה בכתוב מפני שכנות עם המלה לקראתי שסופה ־אתי, וכמו״כ תבואתה הוא שבוש, אלא שיש סוברים, כי במקומה צ״ל תבואה, ונתהוה השבוש תבואתה מפני השם תבואת שמש

ותבא הבכירה ותשכב את אביה (ברא' יט לג). ועתה לכו ונבאה ונגידה בית המלך (מ"ב ז ט). ותבאו ותטמאו את ארצי (ירמ' ב ז). יבאו ויעשו את כל אשר צוה יי' (שמות לה י). ויבאו עבדי יצחק ויגדו לו (ברא' כו לב). ויבאו ויירשו את הארץ (דבר' י יא). ותבאנה ותדלנה (שמו' ב טז). ואל החכמות שלחו ותבואנה (ירמ' ט טו). וקראו למקוננות ותבואינה (שם). ותבואינה[1] נערות אסתר וסריסיה (אסת' ד ד). — ובהשאלה לדברים שאין בהם רוח חיים: כי בא מועד (תהל' קב יד). בא זדון ויבא קלון (משלי יא ב). הנה יום יי' בא (ישע' יג ט). קץ בא (יחזק' ז ו). הנה ישעך בא (ישעי' סב יא). והשמעה באה (ש"ב יג ל). רעה הנה באה (יחזק' ז ה). פקודתך באה (מיכה ז ד). פתאם יבוא אידו (משלי ו טו). קומי אורי כי בא אורך (ישע' ס א). באו ימי הפקדה באו ימי השלם (הושע ט ז). באת אש מן השמים ולחכה אש בספסליהם (סנהדרין קד:). וכשנהרגו ר"ש ור"י באתה השמועה אצל רבי עקיבא וריב"ב עמדו וחגרו מתניהם שק וקרעו בגדיהם (מס' שמחות ח). ובטבת שלאחריו באתה השמועה (רש"י ר"ה יח:). היה העולם חסר מנוחה באתה שבת באתה מנוחה (הות מגיל' ט.). — ועם אל, ל, להורות הגבול והתכלית: כאשר בא יוסף אל אחיו (ברא' לז כג). כספכם בא אלי (שם מג כג). ואהוד בא אליו (שופט' ג כ). לא בא אל שלחן המלך (ש"א כ כט).

שכתוב למעלה, וי"ם שצריך לקרא תבואתה, וי"ם שצ"ל תבאנה, דומה לתהיינה בפרשת ויחי (ברא' מט כו), ותבואתך טובה י"ם שצריך לקרא תבואתך. רק גזניוס (Ges. Lgb. § 114,3) וכמו"כ אולד (Ew. § 191) הניחו אפשרות הצורות האלה גם בחיי הלשון. גזניוס אומר כי שלש הצורות הללו, שהן כ"כ דומות זו לזו, הן מעידות על אמתותן זו על זו, ושאינן שבושים פשוטים. וגם קניג מודה, שזה קצת תמוה וזר, שנזדמנו שלשה השבושים בפעל הזה האחד: Allerdings frappirt dieser Umstand, dass drei abweich. Formen gerade bei demselben Zeitw. vorkommen. ותגה, המלה תבאותה היא על כל פנים חשודה, מפני שכל הפסקה שם משבשה, כמו שנראה ברור כשמעריכים אותה עם ברכת יוסף בפרשת ויחי. ואעפ"י שכל הספרים וגם הכ"י מסכימים בעקר הנוסחה כמו שהיא בהספרים שלנו, מ"מ אפשר שבאמת הנוסחה האמתית היא תבואנה. ואם נקרא תבואתך שבאיוב תבואתך, כמו שקרא ת"י, לא נשארה צורה זרה אלא זו שבדברי דוד לאביגיל ותבאתי, ונחלש איפוא כח העדות שהביא גזניוס משלש הצורות הדומות זו אל זו, ורפתה גם תמיהת קניג על מה שנזדמנו שלשה שבושים דומים בזה הפעל. ואעפי"כ רואה אני בותבאתי צורה אמתית של עתיד לנכחית, שהיתה נהוגה בחיי הלשון, אולי בפרט בדבור ההמוני, ואותה הסבה שגרמה שאמרו בפרט בדבור ההמוני באת במקום באה, ואח"כ באתה, היא גרמה שאמרו בדבור ההמוני, בפרט אולי בדבור של התרגשות, ותבאתי במקום ותבאי. וכבר הרגיש בזה אולד בחוש הלשון הדק שלו ואמר: Das äusserst kurz klingende häufige Verbum בוא kommen, verstärkt seine Gebilde ausserdem noch: es hängt sich für das Fem. der 2ten Ps. sg. die ganze Endung des Perf. an, תבאתי. ואף בטכר הרגיש במקצת את הסגולה הזאת, ויאמר: Dem stumpfen und kurzen Stamme בוא liesse sich zutrauen, dass er im Fi. auch noch andre Afformm. des Perf. zu Hülfe nahm, woraus ותבאתי für ותבואי, et venisti, 1Sm. 25 34 Kt. erklärbar wäre. ואם בכ"ז נטה גם בטכר לראות בותבואתי שבוש, הוא מפני שהמלה היתה בעיניו צורה בלי שום beispiellose Form דמיון בלשון. וכמו"כ קניג: Aber diesem Umstand steht gegenüber, dass doch dieses Zeitwort an Hunderten von Stellen ganz normal gebildet ist und keinen Anlass zur Zerbrechung der sprachlichen Formen bietet. Also ist das Vorkommen der drei auffallenden Formen nicht durch dises Zeitwort, sondern durch die angegebenen Umstände angeregt. אך כל זה הוא מפני שנעלם מהם, כי עכ"פ עוד בזמן חיי הלשון, לפחות בזמן מאוחר, נהפך במקצת פעל נע"ו זה לפעל משלמים, ואמרו באת, באתה, ואפשר שזה באמת היה נהוג גם קודם בפי העם בדבור ההמוני, כמו שהיתה נהוגה הצורה ושבת (יחזק' מו יז) במקום ושבה. והרגש של שלשות של באת ובאתה גרם אולי טעות הלשון ההמונית שדנה את ת באתה כמו ת שרשית, ואמרה תבאתי כמו למשל תבעטי מן בעט. והמסרת שנקדה ותבאת אולי מסרה לנו באמת אופן הקריאה הנהוגה בזמן ההוא, שנתקצרה אולי המלה ונפלה ההנועה האחרונה, אולי כמו ותכרת־לך (ישעי' נז) במקום ותכרתי, אם לא נקבל השערת קצת החכמים שצ"ל ותכרי, וכמו ותעשי הרעות ותוכל (ירמ' ג ה) במקום ותוכלי, וכמו ותקריבי ימיך ותבוא עד שנותיך (יחזק' כב ד), במקום ותבואי, והמסורה הניחה את לה"פ נחה, ובודאי כך היתה באמת הקריאה, ואין זה נפילת היוד מהכתב בלבד ולא מהמבטא, כדעת רוב המדקדקים, אפי' החדשים.

[1]) כתיב, ותבואנה קרי.

אשר בא לשלמה (מ"א י יד). והמן בא לחצר בית המלך (אסת' ו ד). ובא לציון גואל (ישע' נט כ). ובאה עת הקציר לה (ירמ' נא לג). הסב מעליהם ובאת להם ממול הבכאים (דהי"א יד יד). ובאת [1]) אל המלך (ש"ב יד ג). ומאז באתי אל פרעה (שמות ה כג). באנו אל אחיך אל עשו (בראש' לב ז). אם בצרים באו לך (ירמ' מט ט). יפגעו נא ביי' צבאות לבלתי-באו [2]) הכלים הנותרים בבית יי' ובית מלך יהודה ובירושלם בבלה (שם כז יח). — ו*באת, באתה: אם אדם חטא בהמה מה חטאת אלא לפי ש ב א ת לאדם תקלה על ידה (סנה' ז ד). למלך ש ב א ת ה לו שמחה (פסיקי ביום השמיני, סה). לבוא אל המלך (ש"ב יט ג). ולא אבא לבוא אליו (שם יד כט). — ועם עד, עדי: באו עד תוך הבית (ש"ב ד ו). ובא המלך דוד עד בהורים (שם טז ה). בא המלאך עד-הם (מ"ב ט יח). בא עד-אליהם (שם שם כ). עדיו יבוא (ישעיה מה כד). בא עד-עיר דויד (דהי"א טו כט). הבאת עד נבכי ים (איוב לח טז). — ובחבור עם לידי, הגיע: כשאדם ב א ל י ד י חולי או ל י ד י זקנה (קדוש' ד יד). ואין אתה ב א ל י ד י עבירה (אבות ג א). עד שלא הגדילה (הבת) ו ב א ת לידי סימנין היה רואה אותה בשוק מדבר עמה (פסיקתא, ויהי ביום, כד). — וביחס שממנו, להורות המקום שמשם יצא: יי' מסיני בא (דבר' לג ב). איש האלהים אשר באת מיהודה (מ"א יג יד). ובני יעקב באו מן השדה (בראש' לד ז). אי מזה באת (שם טז ח). — ובהשאלה מ מ ק ו ם ש ב א ת, ר"ל מהדבר שהזכרת, מהטעם שאמרת: ר"ש בן אלעזר אומר משום ר"ע אשה נאמנת להביא גיטה מקל וחומר ומה נשים שאמרו חכמים אין נאמנות לומר מת בעלה נאמנות להביא גיטה היא שנאמנת לומר מת בעלה אינו דין שנאמנת להביא גיטה ו מ מ ק ו ם ש ב א ת [3]) מה להלן צריכות שיאמרו בפנינו נכתב ובפנינו נחתם אף היא צריכה שתאמר בפ"נ ובפני נחתם (גיטין כז.). — ולהורות המעשה שעשה קדם: ועשו אחיו בא מצידו (בראש' כז ל). והנה איש זקן בא מן מעשהו (שופט' יט טז). — ובסמיכות עם פעל אחר עם ל... להורות התכלית למה הוא בא: האחד בא לגור (בראש' יט ט). בא אלי לשכב עמי (שם לט יד). ועבדיך באו לשבר אכל (שם מב י). לזבח ליי' באתי (ש"א טז ב). ובאתי להגיד לאחאב (מ"א יח יב). ובאתי להבינך את אשר יקרה (דני' י יד). לפתחך בא (ש"ב ג כה). באים להלחם את הכשדים (ירמ' לג ה). ערות הארץ באתם לראות (בראש' מב יב). אם לשלום באתם אלי (דהי"א יב יח). — ב) נכנס לתוך דבר, **hineingehen, eindringen; entrer, pénétrer; come in, enter**: בעצם היום הזה בא נח וכו' אל התבה (בראש' ז יג). ולא נודע כי באו אל קרבנה (שם מא כא). — ועם ב..: ובאו בביתך ובחדר משכבך וכו' ובתנוריך ובמשארותיך (שמות ז כח). כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים (שם טו יט). ובאו המים המאררים האלה במעיך (במד' ה כב). לבוא בנקרות הצרים (ישע' ב כא). הקנה הרצוץ וכו' אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה (שם לו ו). באי בטיט ורמסי בחמר (נחום ג יד). חרבם תבוא בלבם (תהל' לז טו). באנו באש ובמים (שם סו יב). — ויבוא גם ביחס הפעול במשמעה זו: בכל באי שער עירו (בראש' כג יח). באו שעריו בתודה (תהל' ק ד). כל באיה לא ישובון (משלי ב יט). — וביחס לדבר מפשט: יבוא רקב בעצמי (חבקוק ג טז). כי תבוא חכמה בלבך (משלי ב י). ותבא בי רוח (יחזק' ב ב). — ובמשמעת חות נכלל באיזה דבר: במספר ירחים אל יבא (איוב ג ו). — ולענין התחברות עם אנשים: בסדם אל תבא נפשי (בראש' מט ו). לבלתי בוא בגוים האלה (יהושע כג ז). לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם (מ"א יא ב). לא יבאו בקהל לך (איכה א י). — ועם עם: ועם נעלמים לא אבוא (תהל' כו ד). — ועם את: אל תתרע את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא (משלי כב כד). — ובהשאלה: יי' במשפט יבוא (ישעי' ג יד). ואבוא בברית אתך (יחזק' טז ח). ובאים באלה ובשבועה (נחמ' י ל). ואל יבאו בצדקתך (תהל' סט כח). מנעך יי' מבוא בדמים (ש"א כה כו). ותבואי בעדי עדיים (יחזק' טז ז). — בא בימים, הזקין: ואברהם זקן בא בימים (בראש' כד א). ואברהם ושרה זקנים באים בימים (שם יח יא). — ובא באנשים: והאיש בימי שאול זקן בא

[1]) כך בנוסחא' הדפוס, והעיר מ"ש: תו בלא שוא. — [2]) יש לחשב, כי זה שבוש וצ"ל יבואו, ומפני היוד הסופית של לבלתי נשמטה היוד הראשית של יבואו. אך לפי הנוסחא המקבלה, החליטו המדקדקים שהוא עבר מן גזרת פעול, כמו אורו, טובו (רד"ק מכלול דה"פ בוא). — [3]) רש"י: כלומר הואיל ומיגייהו גמרינן נמי להא דמה הן צריכות וכו'.

באֲנָשִׁים[1]) (ש"א ז יב). ג) לשון נקיה לבעילת אשה, einem Weibe beiwohnen; cohabiter; cohabit with: בוא נא אל שפחתי (ברא' טז ב). הנה אמתי בלהה בא אליה ותלד על ברכי (שם ל ג). כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה (דבר' כב יג). ויאמר אחיתפל אל אבשלום בוא אל פלגשי אביך אשר הניח לשמור הבית ושמע כל ישראל כי נבאשת את אביך (ש"ב טז כא). ויבא אבשלום אל פלגשי אביו לעיני כל ישראל (שם כב). — ועם על: ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ (ברא' יט לא). הבא על יבמתו וכו' וכן הבא על אחת מכל העריות שבתורה (יבמ' ו א-ב). בא יבם על הראשונה וחזר ובא על השנייה או שבא אחיו על השנייה (שם יג ט). אלו הן הנסקלין הבא על האם וכו' (סנהד' ז ד). שמא יבא עליה בדרך (סוט' א ג). רבי יהודה אומר הבא על האם אינו חייב אלא משום אם בלבד (תוספתא סנה' י א). הבא על נערה המאורשה אינו חייב עד שתהא נערה בתולה וכו' (שם ח). הבא על החרשת ועל השוטה ועל הבוגרת ועל מוכת עץ (שם כתוב' ג ה). בא על אחת מכל העריות (ירוש' סוטה ג יט). עם הארץ מכה (את אשתו) ובא עליה ואין לו בושת פנים (פסח' מט:). מעשה שמתה אשתו של יוסף הכהן ואמר לאחותה בבית הקברות לכי ופרנסי את בני אחותך ואעפ"כ לא בא עליה אלא לזמן מרובה (מו"ק כג.). — ד) השיגו מקרה, רע או טוב, treffen; atteindre qqn.; happen to, ביחס הפעול: שיט שוטף כי-עבר לא יבואנו (ישע' כח טו). ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמן (שם מז ט). חרב מלך בבל תבואך (יחזק' לב יא). כל זאת באתנו ולא שכחנוך ולא שקרנו בבריתך (תהל' מד יח). תבואהו שואה לא ידע (שם לה ח). מגורת רשע היא תבואנו (משלי י כד). ולא ידע כי חסר יבאנו (שם כח כב). במלאות שפקו יצר לו כל יד עמל תבאנו (איוב כ כב). ויאהב קללה ותבואהו (תהל' קט יז). שחר טוב יבקש רצון ודרש רעה תבואנו (משלי יא כז). אל תבואני רגל גאוה ויד רשעים אל תנדני (תהלים לו יב). הסכן נא עמו ושלם בהם תבואתך[2] טובה (איוב כב כא). — ועם על: ובא עליך רעה (ישע' מז יא). שכול ואלמן כתמם באו עליך (שם ט). יום אידם בא עליהם (ירמ' מו כא). המתאוננים באת עליהם צרעת (מד"ר במד' ז). והרעה הגדולה שבאה עלי באחרונה (אגרת הרמב"ם לר' יפת הדיין). — ולטובה: ובאו עליך כל הברכות האלה (דבר' כח ב). —*ובלי הזכרת הדבר הבא, לשבועה: ואומר לה (הכהן) משביע אני עליך ויבא עליך משביע אני עליך זו שבועה ויבא עליך זו אלה (תוספ' סוט' ב א). מה היו פריצי הדור עושין היו הולכין אצל חלונותיו של דוד ואומרים לו דוד אימתי יבנה ביהמ"ק אימתי בית ה' נלך והוא אומר אעפ"י שמתכוונין להכעיסני יבא עלי שאני שמח בלבי (ירוש' ברכ' ב ד:). ר"ל באלה של יבוא עלי כל דבר רע נשבע אני שאני שמח. שמע שמעון בר ווה אמר וכו' יבוא עלי אם שמעתיה (שם פאה א טו ג). שמע ר' אבהו (שהיו חושדים אותו שמה שאמר משם ר' יוחנן שמותר ללמד את בתו יוונית הוא מפני שהוא חפץ בזה) ומר יבא עלי אם לא שמעתיה מן ר' יוחנן (שם שבת ו ז ד). יבא עלי אם ראו קורות ביתי שערות ראשי (שם יומא א לח ד). יבא עלי אם אמרתי להן דבר (שם כ"ב ט יו ד). יבא עלי אם נתכוונתי לכך (שם סוט' ג יט.). יבא עלי אם אין בידי הלכות כשער ראשי (מד"ר ברא' עט). יבא עלי אם נסתכלתי בספר אגדה מימי (שם תהלים כב). יבא עלי אם מרוח גסה לא עמדתי וקראתי בתורה (ילקוט במעוני ב ז). שיהיו הכל מהללים ביך יבואך כדרך שבא לפלונית (רש"י במד' ה כא). תבואני זאת בשכרי שעברתי על דברי רבי (רש"י כילה לו:). יבא לו כך וכך לטוב או לרע (רד"ק יחזק' יג יז). — ה) התקים ויצא לפעל הדבר המיועד, הנבואה, התקוה, eintreffen; s'accomplir; be fulfilled: ובא האות והמופת (דבר' יג ג). כל אשר ידבר בוא יבוא (ש"א ט ו). כי תבאינה[1]) האתות האלה (שם י ז). האמרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה (ישעיה ה יט).

— [1]) ת"י והתלמוד ורש"י פרשו פשוטו כמשמעו עם אנשים. ויש מפקפקים באמתת נוסחה זו ומגיהים הגהות מתחלפות. — [2]) מ"ש: התיו בגעיא ובקצת מדוייקי' האלף בקמץ וס"א בפתח. ע"ב. ותרגם ת"י: בהון עללתך טובא, ר"ל התבואה שלך, כמו לו היה וו תבואתך שרוקה. וכן באות הרבה כ"י (Doed.). אבל כל הקדמוני' פרשו תבואתך כמו תבואך (רש"י, ראב"ע), וכבר אמר רד"ק: תבואתך טובה הורכבה מן תבוא ובאה או תהיה תיו תמורת ה נוספת במלה (מכלול דה"פ). ודעת רוב החדשים כמו ת"י, ועי' למעלה עמוד 477 הערה 6 המו"ם בזה.

— [1]) נמסר: יתיר יוד.

בבא דבר הנביא (ירמ' כח ט). ועץ חיים תאוה בָאָה (משלי יג יב). — ובטעם קרה, הזדמן: לא באת לידו עד שמוכר את שדהו (קדוש' כ.). כגון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה וניצל ממנה (יומ' פו:). לכשיבוא לידך הביאהו לידי (ב"ק מ.). הואיל ובאת לידינו שאלה זו (רגמ"ה ב"ב ט:).— ובא הדבר לרשותו: ישראל שמצא עבודה זרה עד שלא באת לרשותו אומר לגוי ומבטלה (תוספתא ע"ז ה ג). אשה שאין לו חלק בה עד שלא באת לרשותו ומשבאת לרשותו נגמרה לו וכו' (שם נדר' ו ב). גר ונכרי שירשו את אביהם נכרי וכו' משבאו לרשות גר אסור (קידו' יז:). — ובא לידו, כמו לרשותו: מקבל מתנה שאמר לאחר שבאתה מתנה לידו מתנה זו מבוטלת (גיטין לב.). ישראל שמצא ע"א בשוק עד שלא באתה לידו אומר לעכו"ם ומבטלה משבאתה לידו אינו אומר לעכו"ם (ע"ז סד:). — ובכלל קרה: ואל יחשוב שום אדם כי גלות ישראל באת במערכת הככבים (מנורת המאור קלג).— ו) שב, חזר, zurückkommen; revenir; come back: למן היום לכת המלך עד היום אשר בָא בשלום (ש"ב יט כה). וצאתך ובֹאֲךָ (מ"ב יט כז). אשר יצא לפניהם ואשר יָבֹא לפניהם (במד' כז יז). היה הולך ובא (גיט' ז ז). יצאו ארבע רוחות העולם קנה הולך ובא עמהן עמדו הרוחות קנה עומד במקומו (ד"א ד). — בָא השמש, שקע, untergehen; se coucher; to set: וילן שם כי בָא השמש (ברא' כח יא). וזרח השמש ובָא השמש (קהלת א ה).— ובמשמעת בא אלינו, ההפך מן הלך מאתנו: כל-עמת שֶׁבָּא כן ילך (קהל' ה טו). ישוב ללכת כְּשֶׁבָּא (שם שם יד). — ז) להורות הזמן העתיד לבוא, המעשים העתידים לבוא: הַבָּאוֹת השמיענו (ישע' מא כב). חיי העולם הבא (אבות ב ז). — ובלי עולם, בזה ובבא, מכאן ולהבא, ולזמן הבא, לעתיד: מיכן ולהבא (כלי' ב א). או מכאן ולבא (ירוש' תרומ' א מ:). לשנה הבאה בני חרים (סדר הגדה של פסח).—לעתיד לבוא, עי' עתיד.— בפרק הַבָּא, בסמן הַבָּא, בשורה הַבָּאָה, לאמר הבא מיד אחרי כן. יתבאר במה שֶׁיָּבוֹא, ההפך ממה שקדם. — כמו שיבוא, ר"ל כמו שיבואר בדברים שיבואו אחרי כן: שכל האדם לואה מהשיג הדברים על אמתתם כמו שיבא (העקרים, פתיחה).— ח) לורז: בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני יי' (תהל' צה ו). בוא וראה עד היכן פרצה טהרה בישראל (שבת יג.).

בוא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה (קדוש' לג.). —ט) *להתמדה: שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול (אבות ה ב). היה מודד ובא וכלתה מדתו על שפת תקרה (עירו' מב:). ראה עדים שממשמשים ובאים ואמר גנבתי (ב"ק עה.). ראה מים ששוטפין ובאין הרי זה גודר בפניהם (ב"מ לא.). מעוברת ומניקה שהיו שופעות דם ובאות (ניד' יא.). והיה משה משמרו ובא (מד"ר שמות טו). — וישתמשו בהפעל הזה להורות המקום שאצלו נמצא מקום אחר: ויתרו את הארץ ממדבר צן עד רחב לְבֹא חמת (במד' יג כא). מהר ההר תתאו לְבֹא חמת (שם לד ח). — ועם מן בטעם מן גבול: מִלְּבוֹא חמת עד נחל מצרים (מ"א ח סה).—וככנוי: עד בּוֹאֲךָ עזה (שפט' ו ד). ויכם מערער ועד בּוֹאֲךָ מנית (שם יא לג). מצידן בֹּאֲכָה גררה עד עזה (ברא' י יט). לאמר, ההולך דרך גרר. ויהי מושבם ממשא בֹּאֲכָה ספרה הר הקדם (שם ל). כארץ מצרים בֹּאֲכָה צער (שם יג י). וישכנו מחוילה עד שור אשר על פני מצרים בֹּאֲכָה אשורה (שם כה יח). וירץ לפני אחאב עד בֹּאֲכָה יזרעאלה (מ"א יח מו). — י) במשמעת הלך: אנה אני בָא (ברא' לז ל). האחיכם יָבֹאוּ למלחמה ואתם תשבו פה (במד' לב ו). אניה בָּאָה תרשיש (יונה א ג). מעשה בשני ת"ח שהיו באין עם אבא יוסי בן סימאי בספינה וטבעה (יבמו' קטו.). היה בא בדרך וביכורי אשתו בידו (גיטין מז:). באר שבאתה עמהם עד שנגנזה לתוך ימה של טבריה (תנחומא חקת כ). — וישמש פעל בא עוד במליצה ובהשאלה במשמעות מתחלפות. בָּא אל אבותיו, מת: ואתה תָּבוֹא אל אבתיך (ברא' טו טו). — *בא משום דבר, ר"ל יש לו זכות בשביל דבר פלוני: והבא משום ירושה אינו צריך טענה (ב"ב ג ג). —*בא עליו בדבר פלוני, טען עליו, חיב אותו בכח דבר פלוני: אמר לו (עכן) יהושע בגורל אתה בא עלי (סנהד' מג:). —*הקרבן בא על דבר פלוני, ר"ל עושים את הקרבן בשביל דבר פלוני: משנערפה העגלה תקבר במקומה שעל ספק באתה מתחילתה (סוט' ט ו).— *בא, בא מן, עושים אותו מן: מנחת העומר אף על פי שבאה מן השעורין היא היתה באה גרש וזו באה קמח (שם ב א). חגיגה הבאה עמו באה מן הצאן ומן הבקר באת מן הכבשים באת מן העזים (תוספתא פסחים

ס ג). — ובמשמע' נלקחו המעות הנצרכים לזה מן: וכל קרבנות ציבור ב א י ן מתרומת הלשכה (כתוב' קו :). — *בא מדבר פלוני, ר"ל נלקח משם: המפלת יד חתוכה ורגל חתוכה אמו טמאה לידה ואין הוששין שמא מגוף אטום ב א ת ה (ניד' כז.). — *בא לעשות דבר, התחיל, היה בדעתו, ברצונו לעשות: ב א לו לכתוב את המגילה (סוט' כ ג). אמר רשב"ג אף אנו מחבבין את הצרות אבל מה נעשה שאם ב א נ ו לכתוב אין אנו מספיקין (שבת יג:). אם ב א להזכיר כל השנה כולה מזכיר (תענית כ:).— *בא ועשה דבר פלוני, עשה זה ע ת ה, גם לא בע"ח: כל שנשתנה שמו קודם מתן תורה ו ב א ת ה תורה והקפידה עליה בידוע שיש לו שם לווי (סוכה יג.). — ובסגנון הפלסופים, יבא זה אחרי סור זה, ר"ל בהתמדה זה אחר זה: ואם על צד ב א ז ה אחר סור זה כמו שיראה אבן דקלים (ר"י אלכרגל, מפעלות ס' ת ד). — ובמשמעת *הגיע לבגרות[1]: שהאשה ממהרת ל ב א לפני האיש (ניד' ס ט), ר"ל ל ב ג ר. — *בואך לשלום, בואכם לשלום, ברכת קבלת פנים לאיש הבא מן הדרך וכיוצא בזה: כל בעלי אומניות עומדים מפניהם (של מביאי בכורים) ושואלים בשלומם ואומרים להם אחינו אנשי מקום פלוני ב ו א כ ם לשלום (קידו' לג:). אם עשית דברי בשמחה פמליא שלי תצא לשחרך ואף אני בעצמי אצא לקראתך ואומר לך ב ו א ך בשלום (ד"א זוטא ד).— *באי עולם, כל בני האדם: עדות היא ל ב א י עולם שהשכינה שורה בישראל (שבת כב:). שלא יתן פתחון פה ל ב א י העולם (ספרי קרח קיט). שלא יהא פתחון פה ל ב א י עולם (מד"ר ויקרא כ). מי יש ב ב א י עולם שיכול לעשות כן (שם דבר' יא). אפילו אם מתכנשין כל ב א י עולם להלבין כנף אחד מן העורב אינן יכולין כך אם מתכנשין כל ב א י עולם לעקור יו"ד שהוא קטן האותיות שבתורה אינן יכולין (שם שיה"ש, ראבו כתס). נחנו תתומי מטה מעידים לכל ב א י ע ו ל ם שרבי אפרים וכו' (QGJD 1, 116). — ועי' עוד עולם.

— בא כחו, עי' כח.

— הפעיל, הביא, הבאת, והביאת, הבאתי והבאיתי וגם הבאותי בכתיב, הביאו, הבאנו, הבאתם והביאתם, הביאני, הביאוך, הביאתני הבאתנו, הביאתיו, הבאתיו, הבאתיה והביתיה, הביאנם, יביא, יבא, ויבא ויביא, אביא, אבי, ואבא, ויביאהו, ויבאהו, ותביאני, הבא, הביא, הביא, הביאה, מקו' הבא, הביא, להביא, לביא, — עשה שיבוא, **kommen lassen; faire venir; cause to come**: ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו (ברא' לט יד). אף לא הביאה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי (אסת' ה יב). הבאתי להם על אם בחור שדד בצהרים (ירמ' טו ח). והבאתי אתכם אל הארץ (שמות ו ח). וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והביאתי[1]) אתם וידעו את הארץ אשר מאסתם בה (במד' יד לא). והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת והביאו אתו לפני אהל מועד (ויקר' ד יד). ולמה הבאתם את קהל יי' אל המדבר (במד' כ ד). חסר משגעים אני כי הבאתם את זה להשתגע עלי (ש"א כא יו). ראו נא לי איש מיטיב לנגן והביאתם[2]) אלי (שם יו יז). — וככנ': אם לא הביאתיו אליך (ברא' מג ט). והביאתיו אל הארץ אשר בא שמה (במד' יד כד). ופרשתי עליו רשתי ונתפש במצודתי והביאותיהו בבלה (יחזק' יז כ). אחזתיו ולא ארפנו עד שהביאתיו[3]) אל בית אמי (שה"ש ג ד). והביאותים[4]) אל הר קדשי (ישע' נו ז). והביאותים אל אדמתם (יחזק' לד יג). והבאתים על הארץ הזאת (ירמ' כה ט). אם יהיה נדחכם בקצה השמים משם אקבצם ותבואתים[5]) אל המקום אשר בחרתי (נחמ' א ט). והבאתים עליך מסביב (יחזק' כג כב). הביאני המלך חדריו (שה"ש א ד). מי הביאך הלם (שופט' יח ג). כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמרי והחתי

---

[1]) כמו בערבית בלע a), הגיע.

a) بلغ

[1]) נמסר בישע' מג כג ושה"ש ג ד: ד' מלא יוד בלישן הבאה בקריאה וסי' והביאתי אתם וכו'. ומ"ש פה: יוד בין בית לאלף וכל שארא באורייתא חסר יוד וכולהון עם אלף קדים לתיו. ע"כ. וסברים קצת המדקדקי' החדשים כי זו שארית של צורה אחרת והביאתי. — [2]) מ"ש: בספרים כ"י וקצת דפוסים ישנים בואו אחר האלף. ע"כ. וכן .Mich — [3]) נמסר כאן ובישע' מג כג: ד' מלי' יוד בלישן הבאה בקריאה וסי' עד שהביאתיו. ע"כ. ומ"ש כאן: בא מלא בעין הפעל והבית בצירי והאלף נחה ברוב נוסח' הדפוס וכ"י וכן נקד המכלול בהפעיל מנחי העין והלמד וכן ראוי עפ"י המסורת וכו' ובמ"ג משנת שכח מצאתי הבית בחירק והאלף בחולם וטעות הוא. ע"כ. ועי' הערה לוהביאתי אתם. — [4]) נמסר בירמ' כת שהוא מלא דמלא. ויש בזה חלוף בין מע' ומד', כי המע' קוראים והביאתים ח"ו. — [5]) כך הכתיב והקרי.

(שמות כג כג). ואל פתח אהל מועד לא הביאו (ויק' יז ד). מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו (תהל' עח עא). אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו[1] (במד' יו יד). מי אנכי אדני יי' ומי ביתי כי הביאתני[2] עד הלם (ש"ב ז יח). הבאתנו במצודה שמת מועקה במתנינו (תהל' סו יא). ויאמר המלך (אל האשה התקועית) המדבר אליך והבאתו[3] אלי (ש"ב יד י). והבאתה אל תוך ביתך (דבר' כא יב). הלוך אל בית הרכבים ודברת אותם והביאותם[4] בית יי' אל אחת הלשכות (ירמ' לה ב). מעמלקי הביאום (ש"א יה יה). ולקחום עמים (את ישראל) והביאום אל מקומם (ישע' כד ב). ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עד אשר אם הביאנם אל מקומם (במד' לב יז). בעת ההיא אביא אתכם (צפנ' ג כ). ואביא אתכם אל הארץ (שופט' ב א). ואבא[5] אתכם אלי (שמות יט ד). ואבא[5]) אתם בית ה' (ירמ' לה ד). ואבאה[6] אתכם אל ארץ האמרי (יהוש' כד ח). אנהגך אביאך אל בית אמי (שה"ש ח ב). את שני בני תמית אם לא אביאנו אליך (ברא' מב לז). ואל ארץ גלעד ולבנון אביאם (זכר' י י). ואביאם אל הארץ (יחזק' כ כח). ואוציאם מארץ מצרים ואביאם אל המדבר (שם י). כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ (דבר' לא כג). ועד אביך למה זה תביאני (ש"ב יט לז). שמע יי' קול יהודה ואל עמו תביאנו (דבר' לג ז). ובמים לא תבאהו (שמות יב ט). בשמן תעשה (המנחה) מרבכת תביאנה (ויקר' ו יד). ותביאם אל הארץ (נחמ' ט כג). תבאמו ותטעמו בהר נחלתך (שמות טו יז). יביא[7] אתו אל פתח אהל מועד (במד' ו יג). וביום השמיני יבא שתי תרים (שם י). ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו (ברא' ב יט). ויביא[8] אותי שמה (יחזק' מ ג). ויביא עזרא הכהן את התורה לפני הקהל (נחמי' ח ב). ויביאני אל החצר (יחזק' מ יז). והיה כי יביאך יי' אל ארץ הכנעני (שמות יג ה). והיה כי יבאך יי' אל ארץ הכנעני (שם יא). אם טרף יטרף יבאהו עד (שם כב יג). ויחבק לו וינשק לו ויביאהו אל ביתו (ברא' כט יג). ויבאהו בבלה (דהי"ב לו י). ואל פתח אהל מועד לא יביאנו (ויקר' יז ט). כל נדיב לבו יביאה את תרומת יי' (שמות לה ה). ויבאה (את הצלע) אל האדם (ברא' ב כב). תמימה יביאנה (ויקרא ד לב). ויבאנו אל המקום הזה (דבר' כו ט). ויביאם לשכתה (ש"א ט כב). ויבאם[1] בבל (ירמ' כד א). היתה (אשת החיל) כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה (משלי לא יד). ותבא לאמנון אחיה (ש"ב יג י). ורוח נשאתני ותבאני כשדימה (יחזק' יא כד). ותבאהו[2] (יוכבד) לבת פרעה (שמות ב י). ומה נביא לאיש (ש"א ט ז). ונביאם לך רפסדות (דהי"ב ב טו). ואת אחיכם הקטן תביאו אלי (ברא' מב כ). והכינו את אשר יביאו (שמו' יו ה). והתבן לסוסים ולרכש יבאו אל המקום (מ"א ה ח). את הדבר הקשה יביאון[3] אל משה (שמות יח כו). ויביאו את לוט אליהם (ברא' יט י). ויבאו אתו אל אהל מועד (במד' לא נד). המה ינחוני יביאוני אל הר קדשך (תהל' מג ג). יבאהו במצדות (יחזק' יט ט). ויביאהו ירושלם (שופטים א ז). ויבאום אל יהושע (יהוש' ז כג). ויביאום יבישה (דהי"א י יב). ידיו תביאינה את אשי יי' (ויק' ז ל). — ובינו': ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה (ויקר' יח ג). והמה מביאים איש מנחתו (מ"א י כה). — ובכנ': כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה (דבר' ח ז). ותנתן היא ומביאיה והילדה (דני' יא ו). — וסמי': ומבאי תודה בית ה' (ירמ' יז כו). — ומקור: ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ (דבר' ו כג). לא תוסיפו הביא מנחת שוא (ישע' א יג). זרעתם הרבה והבא מעט (חגי א ו). לצוד ציד להביא (ברא' כז ה). לביא[4] אתו בבלה (ירמ' לט ז). מהחל התרומה לביא[4] בית ה' (דהי"ב לא י). — ובכנ': בהביאי אתכם אל אדמת ישראל (יחזק' כ מב). לפני הביאך את מיכל (ש"ב ג יג). ולהביאך אל המקום (שמות כג כ). עד הביאכם את קרבן אלהיכם (ויק' כג יד). בהביאכם בני נכר (יחזק' מד ז). להביאם אל הארץ (דבר' ט

— [1]) מ"ש: בס"א כ"י וגם בכמה ספרי הדפוס ההא בחטף סגול, ובספרים כ"י מדויקים ובדפוסי' קדמונים בחטף פתח. ע"כ. וכן .Mich בשם הרבה ספרים מדויקים. — [2]) נמסר: ב חד חסר וחד מלא דין חסר. ע"כ. וכן מ"ש בשם ספרים מדויקים. — [3]) י"ם שראוי לקרא והבאתו (Stade. § 628b). — [4]) קצת כ"י והביאתים (Ken.). — [5]) נמסר: ב' חסר. — [6]) מן כ מלין דכתיבין ה בסוף תיבותא ולא קרייה. מס"ג. והוא אחד מחילופי מערב' ומדנ', שלמע' ואביאה כתיב ואביא קרי, ולמד' ואביא כתיב ואביאה קרי. — [7]) נמס' ה' חס' וח' מל'. — [8]) נמסר: ל' מלאים. — [1]) נמס': ל' חסר — [2]) נמס': ב' חס' וא' מל'. — [3]) כמו יגילון, יזידון יחילון וכיוצא בהם. — [4]) נפילת ה הפעל במקור פעל בוא היתה

כח). — וגווי: ויאמר לאשר על ביתו הבא [1]) את האנשים הביתה (כרא' מג יו). ויאמר לו לך הביא העיר (ש"א כ מ). הביאה לי ציד (כרא' כז ז). לכו הביאו שבר רעבון בתיכם (שם מב יט). ויאמר אמנון אל תמר הביאי הבריה (ש"ב יג י). — והביא רעה וצרה: על כן הביא יי' עליהם את כל הרעה הזאת (מ"א ט ט). אתם ראיתם את כל הרעה אשר הבאתי על ירושלם (ירמ' מד ב). והבאותי [2]) על הארץ ההיא את כל דברי (שם כה יג). הלא שמעת למרחוק אותה עשיתי מימי קדם ויצרתיה עתה הבאתיה [3]) (ישע' לז כט). הנני מביא רעה אל המקום הזה (מ"ב כב יו). — וטובה: כה אמר ה' כאשר הבאתי אל העם הזה את כל הרעה הגדולה הזאת כן אנכי מביא עליהם את כל הטובה אשר אנכי דבר עליהם (ירמ' לב מב). — ובנגוד להוציא: ואשר יוציאם ואשר יביאם (במדב' כז יז). כלי העבדה כי במספר יביאום ובמספר יוציאום (דהי"א ט כח). — ובנגוד למוליך, *מוליך ומביא, תנועה שממנו ותנועה שאליו: ומניח שתי ידיו מלמטן מוליך ומביא מעלה ומוריד (מנח' ה ו). אמר ר"י מוליך ומביא למי שארבע רוחות שלו מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו (גמ' שם סב.). בזמן שהוליך (השוחט את הסכין) ולא הביא או הביא ולא הוליך אבל אם הוליך והביא אפילו כל שהוא (חולין כ ג). — ובמשמעת היות סבה לאיזה דבר: שהבטלה מביאה לידי שעמום (כתוב' ה ה). זריזות מביאה לידי נקיות (ירוש' שבת א ג). ואל תביאנו לא לידי חטא ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון (תפלה). — והתבואה, עשתה: אין תורמין תבואה עד שלא הביאה שליש (תוספ' תרומ' כ יד). התחיל עד שלא הביאה שליש (ירוש' פאה כ יז.). הבוסר משהביא מים (שביעית ד ח). — ובמשמעת כלל והוסיף דבר חדש: ימי חייך העולם הזה כל ימי חייך להביא לימות המשיח (ברכ' א ה). ושמת את אשתו זו אשתו אשר לקח להביא את יבמתו (כוט' ח ד). ואשר במים מתחת לארץ להביא את הבוביא (מכי' יתרו ו). — ובמשמעת הבריה אותו שיעשה כך וכך: מי יביאהו לומר שעשה זה בששת ימים ולא בעשרה (ר"י אברבנ', מפע' ה' א ב). ואולם הביאם לזה מה שמצאו לרבותינו ז"ל וכו' (עקרים א ד).

— הפעל, הובא, הובאה, הובאת, הב', הובאת, הובאתה, הבאתה, הובאתם, -תן, אובא, תובא, יובא, נובא, יובאו, תובאו, תובאי, תובאנה[1]), — שהביאו אותו, בכל משמעות הקל בוא: הן לא הובא את דמה (ויק' י יח). אדם כי יהיה בעור בשרו שאת וכו' והובא אל אהרן הכהן (שם יג ב). קח נא את ברכתי אשר הבאת לך (ברא' לג יא). ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך לכל אשר אני מראה אותך כי למען הראותכה הבאתה [2]) הנה (יחזק' מ ד). וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף ויאמרו על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים להתגלל עלינו (ברא' מג יח). כסף מרקע מתרשיש יובא וזהב מאופז (ירמ' י ט). הכלים הנותרים בית יי' וכו' בבלה יובאו ושמה יהיו (שם כז כא-כב). כל הכסף המובא בית יי' (מ"ב יב י). הוא ועמו אתו עריצי גוים מובאים לשחת הארץ (יחזק' ל יא). בתולות אחריה רעותיה מובאות לך (תהל' מה יה). — הובא דבר בתוך דבר, הכנס: והובא את בדיו בטבעת (שמות כז ז).

*בואת[3]), ש"ז, — א) שם עוף מהעופות, ו*הוא קפוף, עי' זה, ועי' תנשמת: בואת[4]) שבעופות (חול' סג.). — ב) שם מין ממיני השרצים, נרדף עם תנשמת: בואת שבשרצים (שם). — ועי' תנשמת.

בוב, י"א שמזה נבוב.

א. *בוביא (-יה), ש"נ, כמו *בבואה: ואשר במים מתחת לארץ להביא את הבוביא[5]) (מכילתא יתרו ו). הבא לי מראות גדולות והביא לו

נהוגה גם בכנענית (MF, S. 190). — [1]) נמסר: ג' ב' חס' וא' מל'. — [2]) כך הכתיב והקרי. — [3]) כך כאן, ובמ"ב יט כה הביאתיה כתיב. והעיר כאן מ"ש: בספרים מועטים בתיב הביאתיה ביוד ואלף אחר הבית וכו' מהספרים המדויקים שזה דישע' חסר ודמלכי' מלא וקצת תימא שלא נמנה חילוף זה עם חילופי' אחרים שנמנו במסורת שלנו בין מלכים לישע'. ע"כ. ובמ"ב, שם העיר מ"ש ז"ל: ובמיעוט ספרים דין דמלכים הבית בחירק והאלף בחולם וליכא למיסמך עליהן. ע"כ. — [1]) הכל רד"ק (מכלול שה"פ). — [2]) במקצת ספרים חסרה בתראה.

[3]) משקל קאת. בערבית בוה [a]) י"א זכר של הבום, הוא האח, וי"א מין יותר קטן ממיני הבום. בסור' באוא. — [4]) כך הערוך. ובנוסח' באות.

[5]) כך הגרסה כאן, והביא גרסה זו גם הערוך, ובילקוט הבבואה.

---

a) بوه

א"ל ראה בוביא שלך ראה אותה גדולה הבא לי טראות קטנות הביא לו א"ל ראה בוביא שלך ראה אותה קטנה (מד"ר ברה"ש ד).

ב.*בוביא, עי' כוביא.

בּוֹגֵד[1], נקי' בּוֹגֶדֶת, — בינוני פעל ושם למי שמרמה את המאמין בו, Verräter; traître; traitor: חזות קשה הגד לי הַבּוֹגֵד בּוֹגֵד והשודד שודד (ישעי' כא ב). הוי שודד ואתה לא שדוד וּבוֹגֵד ולא בגדו בך (שם לג א). כפר לצדיק רשע ותחת ישרים בּוֹגֵד (משלי כא יח). אוי לי בֹּגְדִים בגדו ובגד בּוֹגְדִים בגדו (ישעי' כד טז). כלם מנאפים עצרת בֹּגְדִים (ירמ' ט א). למה תביט בּוֹגְדִים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו (חבקוק א יג). ורשעים מארץ יכרתו בּוֹגְדִים יִסחו ממנה (משלי ב כב). ולא יראה בֹּגֵדָה יהודה אחותה ותלך ותזן גם היא (ירמ' ג ח). צדקה נפשה משבה ישראל מבֹּגֵדָה יהודה (שם שם יא).

***בּוֹגֵר**[2], ש"ז, מ"ר בּוֹגְרים, — מי שהגיע לבגרות: ואפשר להיות קודם שיהא בוגר לא תולצת ולא מתייבמת (שערי צדק, תשו' הגא' א יח). פרק א בהנהגה המשתפת לבוגרים (קתגון א ג ב א). פסח דורות נתחייב לזכרים הבוגרים אבל הנשים והקטנים היו אוכלים מן שלמי החג (ר"א הקרא', ג"ע, ענין פסח א).

***בּוֹגֶרֶת**[2], מ"ר בּוֹגְרוֹת, ש"נ, — נקבה שהגיעה לבגרות: ולא ישא (הכה"ג) את הבוגרת (יבמ' ו ד). הבוגרת אין לה לא מכר ולא קנס (כתוב' ג ח). המקדש את בתו סתם אין הבוגרת בכלל (קידוש' ג ח). הבא על החרשת ועל השוטה ועל הבוגרת ועל מוכת עץ (תוספתא כתוב' ג ה). נערה ארוסה והיא בבית בעלה בוגרת ארוסה בבית אביה (שם סנה' י ח). אין הבוגרת רשאה לנוול את עצמה בימי אבל אביה (תענית יג:). נערה ולא בוגרת בתולה ולא בעולה (סנה' סו:). רשע ערום והמשהא בתו בוגרת (שם עו.). כאדם שיש לו בת בוגרת והוא מבקש לכנוס אותה אצל מי שמוצא (מד"ר דבר' ו).

ב"ד, ר"ת: בשר ודם.

***בּוֹדֵד**, — בדקדוק, פעל בּוֹדֵד ר"ל עומד: יאריכו גם הוא פעל עובר ואיננו בודד כאשר חשבו רבים וכו' כי אם היה בודד היה קשור עם למד (רד"ק, מכלול, ארך). — ועי' בדד.

1) עי' בגד.

2) עי' בגר.

***בּוּדְיָא**[1], (־יָה), מחצלת של קנים Matte; natte; mat: מסככין בבודיא[2] ואם יש לה קיר אין מסככין בה (סוכ' כ:). — ועי' מחצלת.

***בּוֹדִידָה**[3], בִּיד־, — בד קטן: ואין עושין זיתים בבד ובקוטב אבל כותש הוא ומכנים לבודידה רבי שמעון אומר אף טוחן הוא בבית הבד ומכניס לבודידה (שביעית ח ו). מקום שנהגו להניח כדי בד מניח כדי בד בידידה מניח כדי בידִידה (תוספתא טהר' י יב).

***בּוֹדֵק**[4], ש"ז, — מי שאומנותו לבדק דבר, בפרט בבדיקת הבהמות אחרי השחיטה אם הן כשרות: קרה בינינו שאחד משני בודקי הקהל בדק כבש אחד ואחר שבדקו הוציא הריאה ומכרה אחר כן בא חברו הבודק השני (הריב"ש קיג). כששמע ענין זה הבודק שבדקו הלך לבית הקונה וכו' נכנס לשם הבודק ועיין בכבש וכו' ושאלתי את פי הבודק ואמר שאמת היתה סירכא (שם).

בוז[5], ממנו בּוּז, בּוֹז, בּוּזָה.

בּוּז, ש"ז, — הקלה גדולה בכבוד אדם, Verachtung, mépris; contempt: ויאמר יהודה תקח לה פן נהיה לָבוּז (ברא' לח כג). שופך בוז על נדיבים (איוב יב כא). חננו יי' חננו כי רב שבענו בוז (תהל' קכג ג). תאלמנה שפתי שקר הדברות על צדיק עתק בגאוה וָבוּז (שם לא יט). — ובמו ש"ת, אדם נבזה: כי אערוץ המון רבה ובוז־משפחות יחתני (איוב לא לד).

בּוּז, בָּז, פ"י, עם ל... וביחס הפעול, — חשב אדם או דבר לאל, שאינו ראוי לכבוד, לשים לו לב, verachten; mépriser; despise: בָּז לרעהו חסר

1) בארמ': לפי גרס' הערוך והנוסחא' בהרבה מקומ' בודיא. בסור' בוריא, בערב' בוריה a). — 2) כך הובאה הגרסה בערוך, וכן בנוסח'. ובכ"י בוריא (ד"ס). ופרש הערוך: מחצלת של קנים דאית לה גדנפא שכופפין ארבע קצותיה ואוגדין ותופרים והכפיפה והתפירה האלה נקראים קיר. ע"כ.

3) מן בד. משק' הַקְטַנָּה, כמו בערב' פֻעַיְלַת.

4) עי' בדק.

5) בערבית בד'א b), ועי' בזה.

a) بُورِيَة b) بَذَّ

לב (משלי יח יב). בז לדבר יחבל לו (שם יג יג). חכמה ומוסר אוילים בזו (שם א ז). באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך (שם כג ט). מי בז[1]) ליום קטנות ושמחו וראו את האבן הבדיל ביד זרבבל (זכר' ד י). ואל תבוז כי זקנה אמך (משלי כג כב). עין תלעג לאב ותבז ליקהת אם יקרוה עֹרבי נחל (שם ל יז). אמצאך בחוץ אשקך גם לא יבזו לי (שה"ש ח א). אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו (שם ז). אל תהי ב ז לכל אדם (אבות ד ג).

בּוֹזֶה, ש"פ, — כמו בוז: שמע אלהינו כי היינו בוזה והשב חרפתם אל ראשם (נחמ' ג לו).—ואמר הפיטן: אבן הייתי בוזה בכל מעבר, ואל מי אישוה ואוכל להתחבר (שמואל הכהן, אימתי).

°**בּוּט**[2]), עי' בט, בטה, בטתי, אבוט, תבוטי וכו', — ראה פתאם, הרגיש בדבר, sehen, bemerken perceive ; apercevoir : האדמון כ ב ט[3]) שלא חלה צבה לקחתה לו ונתבהלה (ר"א קליר, אבן חוג, א ר"ה). יה כ ב ט בכל פעל כי אין היות בלי מים ישר תת מתנת חנם לעולם מים (אקבטה כסל, גשם לשמע"צ לאשכנ'). אורח בט חוץ בכסל גהוץ (ר"א קליר, קרוב' לפורים). חיל צבא פרעה בסאסאה פרעו ובט בנם וקרעו מול אב וזרעו (שם). וירא ו ב ט בפועל אשר עשה באומר והנה טוב ונחמד ואין עובד ושומר, וייצר האדם מעפר וחומר (אהבן הקטן, אל מחוללם).

°**בּוּטָה**[4]), ש"נ,—פטפוטי דברים בלי טעם, Geschwätz bavardage ; idle talk (כ"ז, מלון גרמני עברי).— ומ"כ: ב ו ט ו ת כאלה כמדקרות חרב אל בעל נפש כי על מלונו נאצות ישמע (הוא תרגוס בן סירא כט).

°*__בּוֹישָׁן__[5]), ש"ז, מ"ר בוישנים,—כמו*בישן: ג' סימנים יש בה באומה זו רחמנים ב ו י י ש נ י ם[6]) וגומלי חסדים (ירוש' סנה' ו כג ד). מפני שלא ראית ב ו י ש ן[1]) חסר דעת ולא דעתן מבלי בושת (רשב"ג, תקון מד' הנפ' ג).

בוך[2]), ממנו בוך, נבוך, מבוכה, ימבוך.

°**בּוֹךְ**, ש"ז, — חקוי קול תקיעת השופר: נותן איסות, מחפיז אמות, ניסו נואמות, מקול ב ו ך שופר (ר"א קליר, אבא דעי). — ובהשאלה. לקול העט: כי באמת טוט אחד היוצא מ ב ו ך עטו של סופר ומבין כמוך ינעם לאזני מאלפי קולות ותרועות (יל"ג, אגרות ב רז).

— נפעל, נבוך, נבכה, נבכו, נבכים, — נתבלבל מאד, פלוני, היה בבלבול ואינו יודע לצאת, verwirrt sein être troublé, confus; be perplexed : דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירת בין מגדל ובין הים לפני בעל צפן נכחו תחנו על הים ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ סגר עליהם המדבר (שמו' יד ב-ג).—ומפני צרה גדולה: מה נאנחה בהמה נבכו עדרי בקר כי אין מרעה להם (יואל א יח). והדת (להרג את היהודים) נתנה בשושן הבירה והמלך והמן ישבו לשתות והעיר שושן נבוכה (אסתר ג יה). — ומצוי השמוש בו בספרותינו: אמנם אין עניין השגחתו כעניין השגחתינו וכו' כמו שיחשב כל נ ב ו ך (מו"נ ג כג). כי לא נ ב ו ך אדם כלל ולא שאל למה נצטוינו להאמין שהשם אחד (שם ג כח). כי איוב להיותו נ ב ו ך ומבולבל בענין ההשגחה האלהית וכו' (רלב"ג איוב ב). והנה סבת היותו: ב ו ך זה השיעור מהמבוכה בזה הדרוש היתה חסרוננו בהשגות העיוניות וכו' שכבר ארז"ל שבמחשבתו היה נ ב ו ך ומבולבל כמו שהוכיח בסוף העניין (שם).

*__בּוּכְנָה__[3]), ש"נ, כנ' בוכנתו, — עלי שכותשים בו, ובהשאלה כל גוף שיש לו ראש עגול דומה

---

[1]) הסכימו רוב המדקדקים שהוא כמו בז, אלא שקצתם סוברים שהוא טעות וקצתם מניחים האפשרות שגם ב ח י י ה ל ש ו ן אמרו לפעמים נע"ו כמו כפולים.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) בנה הפיט פעל זה מן הביט, שהוא באמת מן שרש נבט, עפ"י שטת הקדמונים ששמו שתי אותיות ליסוד השרש.

[4]) מן בטה, עי' שם.

[5]) וכן סולחן מוחלן. וכבר העיד האפודי (מעשה אפוד דף מו) על השמות גוזלן הומסן כועסן ואמר: וכן מצאתים כתובים ומנוקדים במשניות קדומות ועתיקות שהיו אצלי. — [6]) וכן הובא מאמר זה בסמ"ג וגם שם בוישן ולא ביישן. — [1]) והעיר ע"ז המו"ל ח' פולק לאמר: בכ"י ב ט ע ו ת בוישן כתיב וצ"ל ב י י ש ן. אבל באמת נשתבש המו"ל הזה ולא הכ"י.

[2]) בערב' באך a) אלקום ראיהם, ר"ל נתבלבל ולא מצא מוצא. וכמו"כ אנבאך b) עליה ראיה.

[3]) בארמית בוכנא, בהרבה מקומות בתלמוד. בסור' בוכנא, וכן באמת גרסת הערוך ב ו כ נ א. אך בנוסח' בכל מקום בוכנא, אך היהודים קוראים בכנ.

---

a) بَاكَ b) أَنْبَاكَ

לעלי, פטמה של אתרוג וכיוצא בזה: ניטלה בוכנתו (סוכ׳ לה:). ולפיכך יש להחמיר ולפסול כל שנטלו אחת משתי הבוכנות (ר״נ על הרי״ף, סוכה יז:).— וקצה העגול של העצמות: ויש אנשים שהם מעותדים להקעה בפרקיהם כי נקרת פרקי עצמם בלתי עמוקה והבוכנה הנכנסת באסיתה שבעצמות בלתי נכנסת (קאנון ד ד ה א).

בּוּל[1], ממנו אולי בּוּל, ומבּוּל.

א.**בּוּל**[2], ש״ז, מ״ר בּוּלים, — א) כמו יְבוּל: כי בוּל[3] הרים ישאו לו וכל חית השדה ישחקו שם (איוב מ כ). — ב) קטע, חתיכה, Stück; pièce; piece: ולא ישיב אל לבו (מי שעושה לו צלם מעץ) ולא דעת ולא תבונה לֵאמֹר חציו שרפתי במו אש ואף אפיתי על גחליו לחם אצלה בשר ואכל ויתרו לתועבה אעשה לְבוּל עץ אסגוד (ישע׳ מד יט).

ב.**בּוּל**[4], ש״ז, — שם הקדום לחדש השמיני, הוא חשון: ובשנה האחת עשרה בירח בוּל הוא החדש השמיני כלה הבית (מ״א ו לח). — ואמר המשורר: בואו שתו עמי בצל קורה על קול מטר שחק בירח בּוּל כי פשטה תבל לבוש דשא גם נחשפו שיחים וכלה בול (רמב״ע תרשיש, כ יד).

ג.***בּוּל**[1], ש״ז, מ״ר בּוּלים, — חתיכה פחות או יותר גדולה, גוש, Klumpen; boule; lump: נותנין בול של מלח לתוך הנר בשביל שתאיר ותדליק (שבת סז:). מביא בול של מלח ומניח לה בתוך הרהים (שם קכט:). ואותו היום נפגמה קרן המזבח והביאו בול[2] של מלח וסתמוה (סוכה מח.). שהארץ (בחדש חשון) עשויה בולין בולין של אדמה (מד״ר ברא׳ יג). דרכו של חול אדם מכניס לאור ומוציאו בולים ועושין הימנו כלי זכוכית (שם במד׳ כ). — ובמשמעת מלא החפן: פרות המרכסות בתבואה והדשות בתרומה ומעשר אינו עובר משום בל תחסום אבל מפני מראית העין מביא בול מאותו המין ותולה לה בטרסקלין שבפיה (ב״מ צ.).

ד.***בּוּל**, פ״י, — כמו בָּלַל: בירח שבלים לבהמה מתוך הבית (תנחומא במדבר נח יז).

בּוֹלֵס[3], ש״ז, — עוסק בעבודת התאנים, השקמים: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקר אנכי וּבוֹלֵס שקמים (עמוס ז יד).

***בּוֹלְעָם**[4], ש״ז, מ״ר בּוֹלְעָמִים, — א) כמו אַכְלָן: והנשים שלנו קוראים לאנשים האכלנים בולעמים מפני שכל מאוים הוא להשתמש מבית הבליעה (שלטי הגבורים נג). — ב) שם מין חיה אכלנית מאד: על כן במין גולולי (מין חיה שיש בסויציה ואכלנית מאד) יקרא אצלם בולעם (שם).

***בּוֹלֶשֶׁת**, עי׳ בָּלֶשֶׁת.

בּוּן, בונן, התבונן, עי׳ בין.

***בּוּן**[5], פ״י. עתי׳ ככי׳ תבונהו, — פזר ובזק מעט מאד למשל מלח על בשר, וכיוצא בזה, bestreuen; saupoudrer; to strew: במלח יכול תבונהו[6] ת״ל תמלח אי תמלח יכול במי מלת

ותנה הגמרא דרשה מלה זו במדרש מלים המוני בוא ואכנו (שבת עז:). וכבר דחה לו (בהערות לש׳ קרוים) דעת זקש שאמר שזו היא המלה היוני׳ βυκάνη כי פרוש מלה זו היא — שופר, והחליט כי אין בוכנא מלה יונית.

[1]) לפי דעת רוב החכמים אין שרש בול מיוחד בעברית, והשם בּוּל נגזר מן יבול. וי״ם שהשרש בול עקר משמעתו נזילת מים, ומזה בערבי׳ באל a) בול b) לשתן, ובעברית השם בּוּל.

[2]) ת״י עלל טוריא. וכן כל המפרשים מלשון יבוּל. אך יש מפקפקים נוסחת כל הכתוב הזה ומגיהים הגהות מתחלפות. — [3]) ת״י: יבלי אעא. ורסע״ג תרגם כשבה באליה, ר״ל עץ נשחת, מן שרש בלה, וכמו״כ רש״י: לרקבון של עץ. ריב״ג: בּוּל הוא שם נופל על כל האילנות ואמרו עץ עם אמרו לבול עץ ביאור לענין בּוּל. ע״כ. ורד״ק: ענף של עץ, מן יבול. וכן רוב החדשים בעצם הדבר שהוא מן יבוּל.

[4]) בכנעני בל: בירח בל בשנת עסר וארבע למלכי מלך אשמנעזר מלך צדנם (כתבת אשמנעזר). ולא נתברר מקורו. וכבר חלקו בעלי התלמוד במשמ׳ שם זה ואמרו (ירוש׳ ר״ה א נו ד): שבו העלה נובל והארץ עשויה בולות בולות, שבו בוללין לבהמה מתוך הבית. ותנחו׳: בירח מבול. וכן קצת המדקדקים הקדמונים ראו יחס בינו ובין השם מבול: וזה בעבור רוב הגשמים בזמן התוא (ריב״ג, שרשים), וכן קצת החדשים. ומקצת החדשים רואים בו עצם משמעת השרש בול, ירידת מים, גשם.

[1]) מוספיא וגם החדשים מסכימים כי זו מלת זרה ומקורה ביונית βῶλος.

[2]) כך בהערוך. ובירוש׳ דפו׳ ויניציה גוש.

[3]) עי׳ בלס.

[4]) עי׳ בלע.

[5]) עי׳ הערה שלקמן. — [6]) אין ספק בדבר, שור

a) بَال b) بُول

ת"ל במלח (ספרא ויקרא יד יב).

בּוֹנֶה[1], ש"ז, מ"ר בּוֹנִים, לנק' בּוֹנָה, בּוֹנוֹת, — מי שאומנתו לבנות בנינים, Baumeister; architecte: architect: לחרשים וְלַבֹּנִים ולגדרים (מ"ב כב ו).

היתה מלה קדומה שיצאה כהשמוש היומי כבר בזמן האמוראים, ולכן נעלמה מהם משמעתה האמתית, ושאלו (מנח' כא.) מאי תבונהו ונחלקו שם בבאורו: אמר רבה בר עולא הכי קאמר יכול יתבוננו (כך בנוסחא' והגיהה שיטה מקבצת שם יִתְבַּנְּנוּ, והביא בשם ס"א י ת ב נ ה ו) כתבן בטיט. אמר ליה אביי אי הכי יתבוננו (שיטה מקבצת: יתבוננו ס"א יתבלנו) מבעי אלא אמר אביי יכול יעשנו כבנין אמר ליה רבא אי הכי יבננו (שיטה מקובצת: יְבַנְּנוּ) מיבעי ליה אלא אמר רבא יכול ת ב ו נ ה ו (שיטה מקובצת: ס"א יבוננו) מאי תבונהו אמר רב אשי יכול יתן בו טעם כבינה ת"ל תמלח כיצד הוא עושה מביא האבר ונותן עליו מלח וחוזר והופכו ונותן עליו מלח. ע"כ. שמע מזה שרבה בר עולא ואביי לא ידעו בברור פרוש מלה זו משמוש היומי, ופרשוה עפ"י ס ב ר ת ם, וגזרו רבה בר עולא מן תבן ואביי מן בנין, אך אלה שני הבאורים ה מ ד ר ש י י ם נדחו מפני הפרכות של אביי ושל רבא, ורבא בעצמו, שהצטין בבקיאותו בשמוש המלים בלשון, באר תבונהו לא במלה אחרת, אלא באותה תבונהו בעצמה, לפי גרסת הספרים. ואפשר שההבדל בין שתי המלים היתה בהברה, שרבא קרא את המלה לא תבונהו אלא תבונהו, ופרש רב אשי דבריו מלשון תבונה ר"ל יתן בו טעם כ ב י נ ה, ופרש הערוך: כלומר כ ל ד ה ו מלח עד כדי להבין שיש בו טעם מלח. ע"כ. וכן פרש הראב"ד על הספרא: דבר מועט. וכן הרא"ש חולין ח' סי' לג: פירוש מעט להסיר טעם התפל כבינה המישרת את האדם. ע"כ. עכ"פ, ממה שרבא פרש את המלה בקריאת תבונהו בוו שרוקה למדים אנו שהקריאה המקבלה של המלה היתה תבונהו, בוו חלומה, והמקור בון, כמו אור, בוא, בוש. ומקור פעל זה לא ידוע, ובלשונ' האחיות לא מצאתי לו חבר זולתי בהפעל שנ a) בערב' ההמונ' של סוריה, במשמעת פזר אבק, ומצאתי עוד משלים לחלוף ב—ש בין שתי הלשונות האלה. ואלה דברי בעל משפט לשון המשנה (עמוד ו): אבל לפי דברינו יאמר שרש בון על כל דבר ה נ ח ב ר וממנו על כל דבר הסבוב או העטוי בדבר מה, וע"כ כוונת הברייתא יכול תבונהו כלומר מפני שנאמר במלח הייתי אומר. שיהיה סבוב ועטוי כלו במלח תלמוד לאמר תמלח תמלח מכל מקום. ועתה על פי הדברים האלה נכון גם מאמר הכתוב יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו, שענין יבוננהו בזה ג"כ מהוראת סבוב. ע"כ. וכל המפרשי' קרבן אהרן, עזרת כהנים, עשירית האיפה, מלבים, לא מצאו ידיהם ורגליהם בזה. וברול מסכים להחלוץ שהוא מיונ'.

[1]) עי' בנה.

a) شَنَّ

אבן מאסו הַבּוֹנִים (שם קיח כב). ויפסלו בֹּנֵי שלמה וּבֹנֵי חירום (מ"א ה לב). בֹּנַיִךְ כללו יפיך (יחזק' כז ד). אל תקרא בניך אלא ב ו נ י ך (ברכ' סד.).

בּוּס, ממנו בּוּס, מְבוּסָה, תְּבוּסָה.

בּוּס[1], פ"י, — א) רמס ברגליו בקצף ובוז, zertreten niedertreten; écraser, fouler au pied; tread with the feet: לשבר אשור בארצי ועל הרי אֲבוּסֶנּוּ (ישע' יד כה). וְאָבוּס עמים באפי ואשכרם בחמתי ואוריד לארץ נצחם (שם סג ו). באלהים נעשה חיל והוא יָבוּס צרינו (תהל' ס יד). בך צרינו ננגח בשמך נָבוּס קמינו (שם מד ו).—ב) בהשאלה, מאס, בחל בדבר: נפש שבעה תָּבוּס נפת ונפש רעבה כל מר מתוק (משלי כז ז).

—בּוֹסֵס, — לחזוק הפעולה, רמס' והחריב: רעים רבים שחתו כרמי בֹּסְסוּ את חלקתי (ירמ' יב י). צרינו בּוֹסְסוּ מקדשך (ישע' סג יח). — ופיט הפיטן: יריבי בּוֹסְסִים בפרך ורוחי נבקה ממורך (ר"י בר שמואל, אריות). — ואמר המליץ: לבבי קח לך מוסר ושור כי תהלתך נבלים בּוֹסְסוּהָ חשף שירתך לפני חכמים ולא לפני סכלים יתבססוה (ר"י אלחריזי, תחכמוני, נוספים, הוצ' אהיאסף). — ובמשמעת נוגעות: שבע מהיצות של אש היו ב ו ס ס ו ת[2]) זו בזו והיו ישראל רואים ולא היו מתיראים (פסיקתא רבתי, החדש).

— פֻעַל, הוּבַס, מוּבָס, — שֶׁבָּסוּ אותו ברגלים: יורדי אל אבני בור כפגר מוּבָס (ישע' יד יט).

— התפ', הִתְבּוֹסֵס, — התגלגל ו ה ת ר פ ש ופרכס, zappeln; se débâttre; to flounder: וארא מִתְבּוֹסֶסֶת בדמיך (יחזק' טז ו). — ואמר בעל המשלים: חזירת יער בטיט חוצות מ ת ב ו ס ס ת (ברכיה הנקדן, משלי שועלים מט). ו ה ת ב ו ס ס בדם נוער (רשב"ג, שירי שלמה כג). מתח דינך הפר לעם מִתְבּוֹסְסִים נצח ישראל תושיע לנגשים (סליח' שחרי' יוה"כ, ה' אלהי). בחלאת קיאו י ת ב ו ס ס ומרוב שכרותו יתגועש (עורה הכבלי, תוכח' מוס' ו כו). המר והנכאב בדמעתו מ ת ב ו ס ס (ר"ע פרנכים, מתק שפתים 80). — ובמשמע' מתערב: והקש של המדבר היה נוקב עקביהם והיה הדם יוצא ו מ ת ב ו ס ס בחמר (פרקי ר"א מח). — ובמשמ' התענג: בא גבריאל אצל גן עדן ומכריז ואומר ה ת ב ו ס ס ו צדיקים בפועל ידיכם (ספר אליהו ומשיח, ביהמ"ד ילינק ג).

[1]) אין בלשונ' האחיות חבר לו, ועי' בסס. —
[2]) במד"ר במד' י"א בוססות, ועין בסס.

א.*בּוֹעַ[1], פ"ע. עם ב אחריו, בַּע בדבר, עתיד תָּבַע[2]) בדבר, — שמח ועלז על דבר, frohlocken; se réjouire; to rejoice: אל תתאוה תואר נערי שוא ואל תשמח בבני עולה, וגם אם פרו אל ת ב ע בם, אם אין אתם יראת יי' (כ"ס גני' יו א=ג).

ב.*בּוֹעַ, ש"ז, מ"ר בּוֹעִים, סמי' בּוֹעֵי, — מקום, בית של משתה יין וכדומה: שהיה מניחם (איוב לבניו) להיות מקיפים ב ב ו ע י[3]) המשתאות תמיד ובסוף כל שבעת ימי המשתה היה מעלה עולות (חלקת מחוקק, אלשיך, איוב א ה).

***בּוּעָה**[4]), ש"נ, מ"ר בּוּעוֹת, — נפח, מכה מְלֵאה לחה על הריאה, כמו אבעבוע, Geschwür; abcés; abscess: ב ו ע ה שניקבה בריאה וכו' אין מביאין ב ו ע ה אחרת להקיף ולקרב אצלה וכו' כיון שנעשית בה ב ו ע ה אין מראה ניכר בה (רש"י חולין מו:). והעלה הנקב את ה ב ו ע ו ת הללו סביביו (הוא שם מז.). ואין לאסור מפני שנראה כשתי ב ו ע ו ת (תוספות שם). ושאלת ב ב ו ע ה בשיפולי האומה וכו' נראה בעיני טעם הדבר שכל ב ו ע ה שהיא מליחה בהיותה בשיפולי הבשר כל המשקה והמוגלא יתמצא וירד אליה וכו' ואני ראיתי בעיני ב ו ע ה אחת בשיפולי האומה מליאה משקה וכו' (שו"ת מוהר"י מטראני, ח"ב יא). ב ו ע ה גדולה כמו אגוז שנמצאת באונה (שו"ת בעל השמים כה). ב ו ע ה היוצאת אחר סימני בישול וכו' הגדולה יותר טוב מקטנה וכן ב ו ע ה שאינה מזקת לאברים פנימיים (אולה"ת, ר"י לבלון ו ה). הרבה הן מיני ב ו ע ו ת ראשיות כפי חילוק הדם (שם י ב). ב ו ע ה הנולדה מדם נקראת פלימוני וכו' וזו היא ב ו ע ה הנולדה מדם טוב (שם). המורסא יובן ענינה בכאן על ב ו ע ה מתחדשת מן הירוקה (קול יהודה, פי' על הכוזרי, ב מ). — ובפרט שלחופית השתן, (Harn) Blase; vessie; bladder: מפני שהדברים הטבעיים בגדולים הזקים ויתיכו החלטים העבים בכח חומם וירדו אל ה ב ו ע ה בשבילים אשר בכליות ומפני ש ה ב ו ע ה בטבעה קרה ומועטת הדם יקפא בה אותם החלטים (רב"ט פלקיירא, המבקש לח:). תולד האבן בכליות בקטנים ובגדולים ב ב ו ע ת ם (שם). ויאמר התדע לכה כשתמלא ה ב ו ע ה מים לא יעצור לשתן בתוכה ויבא בעליה לסכנה אמרתי לו בעבור כי פי ה ב ו ע ה כולו גידים וכאשר תמלא הנפח וימשכו הגידים מכל צד ויסתום פי ה ב ו ע ה ולא יצא ממנה מים (ס' בעבועים לר' זכריה לב). תועלת ה ב ו ע ה למשוך הכותר שבכליות (לידה לדרך, מנח' כר זרת, א יג). — ועי' אֵם אֵמִים.

***בּוֹעֵל**, ש"ז, — מי שבעל אשה, בפרט לא נשואה לו כחק: כשם שאסורה לבעל כך אסורה ל ב ו ע ל (סוט' כח.). — ועי' בעל.

בּוֹץ, עי' בּ"ץ.

בּוּץ[1]), בֻּץ, ש"ז, — פשתן דק מאד, לבן, והארג ממנו, Byssus: ודויד מכרבל במעיל בּוּץ (דהי"א טו כז). ותכריך בּוּץ וארגמן (אסתר ח טו). בחבלי בוּץ ואגרמן (שם א ו). ארם סחרתך וכו' ורקמה וּבוּץ (יחזק' כז יו). בית עבדת הַבֻּץ (דהי"א ד כא). אם רצה לקרות בבגדי ב ו ץ קורא (יומא סח :).

***בּוּצִית**[2]), בִּיצ-, ש"נ, — שם המוני בבבל לאניה קטנה, לעֲרבה, דוגית, Kahn; canot; small boat: המוכר את הספינה מכר את האיסכלא וכו' אבל לא מכר את היצועין וכו' ולא את ה ב ו צ י ת (תוספתא ב"ב ד א). רבי נתן אומר המוכר את הספינה מכר את ה ב ו צ י ת[3]) (גמ' שם עג.). להתיר ב ו צ י ת[4])

---

[1]) בארמ' בּוּע, אבוע, אשמח ואגיל: ו א י ב ו ע בירושלם (ת"י ישע' סה יט). בּוּעוּ (ת"י יואל ב כא). — [2]) ע"פ פתוחָה, לפני ע הגרונית, כמו תֵּצַר, וכן תֵּשֶׁב נא.

[3]) דבר ברור הוא, כי הדבור אין מקיפין בבועי שבגמ' חולין בנוגע לבועות הריאה הביא את הר"מ אלשיך למליצה זו, אף שאין כל יסוד להשתמש בהשם בוע במשמע' בית משתה. ואעפי"כ אפשר שמצא מלה דומה לזו במשמעה זו, ולכן הבאתיה פה.

[4]) בארמ' בּוּע, בּוּעתא: אין מקיפין ב ב ו ע י (חול' מו:). לא שביק ליה לבריה למפתח בועתא (כת' פד:).

---

[1]) גם בכנע' בוץ. בארמ' וסור' בוצא. ובערבי' בַּז a), ביונ' βύσσος, שהיא מלה זרה בלשון זו וכנו בה גם ארג צמר גפן וגם של פשתן. בספרים היותר עתיקים בהתנ"ך משמשים שני השמות שש בד במקום בוץ.

[2]) הערוך: ספינות קטנות שמהלכות לפני הגדולות במקום מים מועטין שאין הגדולות יכולות ללכת שם ונכנסין בקטנה ויוצאין ליבשה והיא קלה ומהלכת אפי' בביצה ולכן נקראת בוצית. ע"כ. אך אין גזרה זו עולה יפה, מפני שבצה ובוץ אינן מקום הליכת אניה כלל. בערב' ב ו צ י b), וכבר אמרו חכמיהם שהיא מלה פרסית. — [3]) כך בכ"י וכן בערוך, ובהלכ' פסוק' ריה"ג, ובנוסחי' ב י צ י ת. — ואמרו בגמ' שם: אמר רבא ב י צ י ת היינו דוגית רבי נתן בבלאה הוה קארי לה ב ו צ י ת כדאמרי אינשי ב ו צ י א ת א דמיאשן. — [4]) כן בערוך, ובנסחא' ביצית.

---

a) بَزّ b) بوصي

שביניהן (שבת קמ:).

בּוֹצֵר[1]), לנק' בּוֹצְרָה, בּוֹצֶרֶת, מ"ר בּוֹצְרִים, בּוֹצְרוֹת, — מי שקוטף את אשכלות הענבים מהגפנים. Weinleser; vendangeur; vintager: יעוללו כגפן שארית ישראל השב ידך כְּבוֹצֵר על סלסלות (ירמ' ו ט). אם בֹּצְרִים באו לך לא ישארו עוללות (שם מט ט). — ואמר המשורר: החי גפן והמות בוצר ובאשר ילך צעדיו הוא נוצר (רשב"ג שכחי יגוני). — ומ"ר נקבה: הבוצרים והבוצרות פצחו רנה וישירו שירי יין ושירי דודים יחד (מפו, אה"צ ה).

בּוּק[2]), ממנו בּוּקָה, מְבוּקָה.

בּוּק, קל לא נהוג.

— פעול, מְבוּק, לנק' מְבוּקָה, — נהיתה לבוקה: בוקה ומבוקה [3]) ומבלקה (נחו' ב יא).

בּוּק[4]), ש"ז, מ"ר בּוּקִים, — נוד של יין. ומליצה: תלה בו בוקים סריקים, יחס לו דברים שאין בהם ממש ואתה רבי יום טוב אחר אשר חזרת בך להתיר נהפכת לאיש אחר לתלות בוקים סריקים על שגיונות פרושים חדשים מקרוב באו אשר אין להם על מה שיסמכו (תשו' ר"ת, 45). ואלו הם הנתנקים, התולים בוקים סריקים, באנשים גדולים והבלי הבלים לא האמנתי להם כי תלו דבריהם ברבינו רבי משולם. ואי אפשר לומר כן (שם 84). — ואמר המליץ לאיש שיצא לו שם בנדבה וידיו מכל נדבות הרבה: אתמה לעבי טובך איך נכלאו, דודי ונוזלי ידך איך נקפאו, אתה כמו מחול אשר לו קול מאד גדול ובוק עור ריק ורוח מצאו (ר"י אלחריזי, בכ"י תחכמוני, דברי חפץ בסקד').

[1]) עי' בצר.

[2]) לפי דעת רוב הקדמונ' וגם החדשים זה שרש כפול לבקק. אך ריב"ק רואה בו שרש לבד כמו בַּאק a) בערב'. — [3]) ת"י ורש"י ראו במלה זו פעול ולא שם מפשט. ת"י: ומתבזוזה. רש"י: ומרוקנת.

[4]) בארמית בוקא, בוקי: לא תיתלו ביה בוקי סריקי בר' נחמן (ע"ז לו:, ב"ב קנח:, חולי' כ:). ופרש הערוך כלים ריקים כמו בקבוק. ורגמ"ה לחולין פרש נודות ריקים. וכבר העיר קוה' כי זה היה משל בפי רבא ביחס לר' נחמן שהיה אוהב יין הרבה, והיה רבא אומר אל תתלו בו נודות ריקים, לא תיחסו לו

a) باق

בּוּקָה[1]), ש"נ, — חרבן ושממה גדולה. Verwüstung; dévastation; devastation: בזו כסף בזו זהב ואין קצה לתכונה כבד מכל כלי חמדה בּוּקָה [2]) ומבוקה ומבלקה ולב נמס ופק ברכים וחלחלה בכל מתנים ופני כלם קבצו פארור (נחום ב י-יא). — ועי' בקק. — ורוב מה שהשתמשו בו המליצים הוא במשמע' ריקות. ואמר המשורר: ואזני עת פתחתיה מקנאה בבת עיני וידי עת שתיקה ביען חלקו כבוד שתיהן והיא טרם קראת בוקה מבוקה ותתחנן לפי לאמר קרא נא עדי אשמע ולך תהיה צדקה (ר"י הלוי, וים בת שיר). הנה עצתי תהי בוקה ומבלקה (ערוגת הבסם לג). וכלי שבעה מחזיק ימלא שנייה ויריקהו בבוקה (ירחמאל בן שלמה, JQR XI 369). חורי גרונך מלאים עלוקות וכל דבריך בוקות ומבולקות (תוכח' מוס', עזרא הבבלי פו:). — ומליצה, יעשה את בגדיו עליו בוקה ומבולקה, ר"ל בסלסול וקשוט ויפוי הקמטים וכיוצא בזה: עוד יגדל הכאב מאד בשבתות ה' אשר הן רבים ע"ה שוהין מלעמוד ממטתם בשחרית של שבת ולא עוד אלא כי אחרי עומדם היו שוהין שעה אחת או שתים לתקן את בגדיהם ולצנוף את צניפם וכל המרבה לעשותם בוקה ומבולקה[3]) ה"ז משובח עד צאתם לרחוב העיר מקושטים ומכוסטים כנשים (נתן העזתי, תה"י ה, עונש המיפים עלמס).

בּוֹקֵק[4]), ת"ז, לנק' בּוֹקֶקֶת, — א) שעולה יפה, שנותן הרבה פרי, גפן וכיוצא בזה, üppig; luxuriant: גפן בּוֹקֵק [5]) ישראל פרי ישוה לו כרב לפריו הרבה

דברים שאינם לפי טבעו.

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) ראה ת"י גם במלה זו פעול ותרגם בזיזא. אך שאר המפרשים והמדקדקים החליטוה לשם ופרשוה במשמ' ריקות, וכן גם החדשים. זולתי ריב"ק (רסאלה) אמר: בוקה באיקה ובואיק והיא מא ינתפק מן אלמצאיב ואלנואדה ואלנואזל ואלג'מוס, — ור"ל צרה ואסון ופגע רע. — [3]) אינני יודע על מה סמך להשתמש בשתי המלים האלה למשמע' זו, אם לא קול ההברה בלבד, והצרך להגות את מחשבתו והעדר מלים מדויקות לכונתו.

[4]) משרש בקק, עי"ש, ובערבית בַּקָּה a) אשה רבת ילדים. — [5]) ת"י בזיזא. מנחם פרשו מלשון ריקות, ובמשמעה זו פרשוה רוב המפרשים הקדמו'. רש"י: גפן המשיר כל פריו הטוב. ראב"ע: גפן ריק אין בו כח לפרות. פרחון: גפן מושחת. רד"ק: בודר. אבל, הכתוב בעצמו הלא מפרש כונת התאר בוקק במה

a) بقّة

מזבחות כטוב לארצו הטיבו מצבות (הוש' י א). — ב) שאינו עושה פרי[1], unfruchtbar;stéril;sterile: כי ישאר נעור וריק כגפן ב ו ק ק (ר"י אלחריזי, תחכמוני ד). גפן פוריה שהיתה מתחילה ועכשיו ב ו ק ק ה (רד"ק ישעי' לב יב). אולם הכי רק עצי מאכל למלוכה יצלחו הן גם הארז עץ ב ו ק ק הננו (יל"ג, אגרות, גרן האטד). — ג) ש"ז, מ"ר בּוֹקְקִים, מי שתולש את הזמורה מהאדמה[2]: כי שב יי' את גאון יעקב כגאון ישראל כי בקקום בּוֹקְקִים[3] וזמריהם שחתו (נחום ב ג). פקוד גפן זאת הפקוקה, פרע בוֹקְקֶיה כחקה החקוקה (אגיגו החמר, סליח' ב' עי"ת). — ובהשאלה, מי שמנשל עם מעל אדמתו: ותהיה אתה אל המשיח למהוקק וכל שר זולתך כגנן ב ו ק ק (עמנואל מחב' ט). טפלו עלי ובקקוני בוֹקְקִים, טהרה בטומאה להמיר לחצוני דוחקים (אגה עורכה, סליחות ער"ה). ומרוקנת על ידי ב ו ק ק י ם (רש"י נחום ב יא).

בּוֹקֵר, ש"ז, — מן בָּקָר, עוסק בגדול בָּקָר: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוֹקֵר אנכי (עמוס ז יד).

בור, ממנו א.בּוּר.

א.**בּוּר**[4], פ"י, — בחן ונסה דבר למען דעת היטב, untersuchen; éxaminer;inquire into: כי את כל זה נתתי אל לבי וְלָבוּר את כל זה אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים (קהל' ט א). — ועי' הקר.

בור, ממנו ב.*בּוֹר, ג.*בּוּר, *בּוּרוּת.

ב.***בּוֹר**[5], פ"ע, עבר בָּר, עת' יָבוּר, — היה השדה בוּר, לא נעבד, לא חרשוהו ולא זרעוהו, brach liegen. rester inculte; be uncultivated: תיקנו במקבל שלא ת ב ו ר ארץ ישראל (ירוש' דמאי ו כה:). רבי סימון היו לו נוטעי כרמים בהר המלך שאל לר' יוחנן אמר ליה י ב ו ר ו ואל תשכירם לגוי (שם ע"ז א מ:). — הפ', *הֵבִיר, הוֹבִיר, — הניח את השדה בור, לא נעבד,

שנאמר מיד אח"כ: פדי ישוה לו, כרב לפריו. והחדשים פירשו במשמעת ריקות בהשאלה במשמעת השתפכות והתפשטות, ור"ל גפן אדרת, מתפשטת. אבל השאלה זו דחיקה מאד. ולכן נראה יותר לדמות תאר זה להשם בקה הערבי' שהזכרתי ומהשרש בקק במשמעתו בערבית. —
[1]) עפ"י פרוש רוב המפרשים במשמעת ריקות. — [2]) עי' בקק. — [3]) ת"י בזוזין. אך ממה שנאמר אח"כ וזמריהם שחתו נראה כי גם בקקום בוקקים מוסב על גפן, ונראה כי הכונה היא במשמ' תלישה.

[4]) אולי פעל משנה לברר, עי' זה.

[5]) בארמ' ביר. בערבי' אין דמיונה במשמעה זו.

בלי חרישה ובלי זריעה: המקבל שדה מחבירו והוביר ה שמין אותה כמה ראויה לעשות ונותן לו (ב"מ ט ג). המוכר את שדהו בשעת היובל וכו' היתה שנת שדפון וירקון וכו' נרה או ה ו ב י ר ה (ערכ' ט ה). המקבל שדה מחבירו משוכה בה ה ב י ר ה שמין אותה כמה היא ראויה ליעשות ונותן לו (תוספתא ב"מ ט יב). חוכר שדות הרבה ומ ב י ר ן (מד"ר ברא' פב) — *פע', *מְבוֹרָה, — שהונח בּוּר: עשר שורות מ ב ו ר י ו ת לסאה עשר נטיעות מבוריות (א' בן מיגש).

ג.***בּוּר**, — א) ש"ז, שדה שלא נעבד, לא חרוש ולא זרוע, Brachfeld; friche, jachère; fallow land: ואלו מפסיקין לפאה הנחל וכו' והבור והניר וזרע אחר (פאה ב א). — ומ"ר *בּוּרָאוֹת, בּוּרִיּוֹת, — קרקע בּוּר ואילן בּוּר: המקבל שדה מחבירו ליטע הרי זה מקבל עליו עשר ב ו ר י ו ת[1]) למאה (ב"ב לה.). — ועי' עבודת אדמה. — ב) ת"ז, לנק' בּוּרָה, — אדמה ב ו ר ה וכיוצא בזה: כדי שתהא (האדמה) ב ו ר ה[2]) בידו (ב"מ קא.). בשדה שהיתה ב ו ר ה בידו מזמן גדול (רגמ"ה ב"ב קסח.). וכן המקבל שדה אבותיו מן העכו"ם וכו' עד שתשאר לפניו ב ו ר ה (רמב"ם מעשר ו יב). — אילנות ב ו ר ו ת שאין עושין פרי (רשב"ם ב"ב לה.). — ג) בהשאלה, אדם בער, שלא למד ולא יודע מאומה, ungebild. Mensch; homme inculte; uncultured person: אין ב ו ר ירא חטא (אבות ב ה). שלש ברכות צריך לברך בכליום וכו' ברוך שלא עשאני ב ו ר שאין ב ו ר ירא חטא (תוספת' ברכו' ז ח). המהלך לימין רבו ה"ז ב ו ר (יומא לז.). וכל החותם מנחיל ארצות בברכת הארץ ומושיע את ישראל בבונה ירושלם הרי זה ב ו ר (ברכ' מט.). ישראל יש בהם בני תורה וכו' ויש בהם ב ו ר י ם (מד"ר במד' ג). אמנם ב ו ר הוא איש אשר אין לו לא מעלות שכליות ולא מעלות המדות ר"ל לא חכמה ולא מוסר וכו' והוא הנקרא ב ו ר לדמותו כארץ לא יזרע בה דבר מן הדברים (פרוש הרמב"ם אבות ה ז). — ועי' דעת.

בּוֹר[3]), בּ ר, ש"ז, מ"ר בּוֹרוֹת, — א) חפירה בקרקע, כרוי

[1]) כך בנוסח', ובכ"י בוראות, וכן ברגמ"ה, וכן ברמב"ם (שכי' ח יא). — [2]) כך גרס' ר"ח הובא שם בתוספ', וכך היתה לפני הרמב"ם הגרסה ב ו ר ה, כמוכח מדבריו המובאים בפנים. ובנוסח' ב ר ה, ופרש"י במשמ' ברורה. [3]) דעת החכמים כי זה שם משנה לבאר. בערב' בירa)

[a]) بِير

או חצוב בידי אדם. Graben; fossée; pit : וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר (שמו' כא לג). בור כרה ויחפרהו ויפל בשחת יפעל [1]) (תהל' ז טז).— ב) מיוחד למקוה מי גשמים. Zisterne; citerne; cistern : אך מעין ובור מקוה מים (ויקר' יא לו). ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו ושתו איש מי בורו (ישע' לו טז). גברת חצובים אשר לא חצבת (דבר' ו יא). אתי עזבו מקור מים חיים לחצב להם בארות בארת נשברים אשר לא יכלו המים (ירמ' ב יג). החופר בור שיח ומערה (ב"ק ה ה). שהבור בחפירה (ב"ב סז.). לא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צריכים להם (יבמ' יא.).— ומשל: אין הבור מתמלא מחולייתו (סנהד' עז.). בור ששתית ממנו אל תזרוק בו אבן (מד"ר במדבר כב). נפל זכותו בבור (שו"ת לחם רב קלב). — ועי' באר. — ג) מקום לשים בו אסירים, כלואים, Gefängnis prison : כי גנב גנבתי מארץ העברים וגם פה לא עשיתי מאומה כי שמו אתי בבור (ברא' מ טו). ואספו אספה אסיר על בור (ישע' כד כב). שלחתי אסיריך מבור אין מים בו (זכר' ט יא). — ובית הבור: בכור השבי אשר בבית הבור (שמו' יב כט). כי בא ירמיהו אל בית הבור (ירמ' לז טז), ר"ל בית האסורים. עי' מאסר. — ד) קבר, Grab; tombe; sepulchre : אך אל שאול תורד אל ירכתי בור (ישע' יד טו). כי לא שאול תודך מות יהללך לא ישברו יורדי בור אל אמתך (שם לח יח). נחשבתי עם יורדי בור (תהל' פח ה), חי עם המתים. העלית מן שאול נפשי חייתני מיורדי בור (שם ל ד). ועי' מות.—ה) *בור הספינה, כלי, מקוה למי שתיה על הספינות: כוורת הקנים ובבור ספינה אלכסנדרית (אהלות ח ג). כל תקלה בור הוא (ב"ק נא:). — ובגת, ששם יורד היין: יין משירד לבור ויקפה (ב"מ לב :). לוקחין גת בעוטה מן העכו"ם וכו' ואינן נעשה יין נסך עד שירד לבור ירד לבור מה שבבור אסור (ע"ז ד ה). עכו"ם שנמצא עומד בצד הבור של יין וכו' נפל לבור ועלה ומדדו בקנה וכו, נטל את החבית וזרקה בחמתו לבור (שם י). — ובהשאלה *בור המתגלגל, במשפטי נזקים, כנוי לאבן שהניח אדם בדרך והזיקה, שחיב עליה משום בור: בור המתגלגל ברגלי אדם וברגלי בהמה (ב"ק ו.).— ו) שם לאחד ממחלקות הגהנום: התחתון בור כנגד רע שבו נחשים ועקרבים העוקצים הנשמה הנדחית מהיכל הקדושה (משנת חסידים, סיכ' הקליפות ג). בהיכל א' והוא נקרא בור וכו' ובת קול יוצאת שנית ואומרת אוי להם כי נדדו ממני וההיכל הזה נקרא שמו בוֹר (ראשית חכמה, סיראה יג).

בַּת, *בַּת בּוֹר.
*דּוּת.
*חוּלְיָה, אבן נקובה שעל פי הבור.— הָפַר וכו'.
*כַּדּוּם, *מַשְׁלִית.
*שִׁיחַ.

בּוֹר, עי' בּר.

בּוֹרֵא[1]), ש"ז, כנוי בּוֹרְאִי. בּוֹרַאֲךָ, בּוֹרְאֵךְ, — כנוי לאלהים בורא העולם. Schöpfer; créateur; creator : כי הנה יוצר הרים ובורא רוח וכו' ודרך על במתי ארץ יי' אלהי צבאות שמו (עמוס ד יג). אלהי עולם יי' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו (ישע' מ כח). כה אמר האל יי בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וצאצאיה (שם מב ה). אני יי' קדושכם בורא ישראל מלככם (שם מג טו). יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע (שם מה ז). — ובכנ': ועתה כה אמר יי' בֹּרַאֲךָ יעקב ויצרך ישראל (ישע' מג א). וזכר את בוראיך בימי בחורותיך (קהל' יב א). שהוא אל הוא היוצר הוא הבורא הוא המבין הוא הדיין הוא עד הוא בעל דין והוא עתיד לדון ברוך הוא (אבות ד כב). דייך שאני ובוראך מכירין כוחך (ירוש' סנהד' א יט.). — ומצוי מאד בספרות.

***בּוֹרְדָם**[2]), ש"ז,—מחלה, שלשול דם, dysenterie : אמר רבי יוחנן בורדם אין מבקרין ואין מזכירין שמו (נדר' מא:). — ועי' מחלה.

---

[1]) וכן בערבית: מן יחפר חפרי יטיח פיהא (A. Fischer, Marok. Sprw. Mittheil. Orient. Sem. 1, 225).

[1]) עי' ברא.

[2]) כך הגרסא בנוסח'. ואמרו שם בגמ' מ"ט א"ר אלעזר מפני שהוא כמעיין הנובע וא"ר אלעזר למה נקרא שמו בורדם שהוא כמעיין הנובע. ע"כ. וכבר העיר רש"י כי יש שתי גרסאות. וכתב: בורדם בסמ"ך שילשול גדול שיוצא כל שעה כמעיין הנובע שאין לו שוליים ויצאו ממנו כל המים ואית דאמרי בורדם במ"ם כמו בור שנובע דם ואית דאמרי מכה שקורין בין מלנ"ט שיוצא נמי הימנו דם. ובתוספ' שם בור נובע דם מתחתונים. וכבר רצו החוקרים למצא מקום לשם זה ביונית. אך לא עלה בידם דבר מספיק. והניח לנו (בהערות לקרוים) את הדבר בתיקו.

•בּוּרוּת, ש"נ, — מעמד אדם בור, Unwissenheit ignorance: שנים עשר דברים שאלו אנשי אלכסנדריא את ר"י בן חיננא ג' דברי חכמה ג' דברי הגדה ג' דברי בורות ג' דברי דרך ארץ (נדה סט:). ובורות ושטות הוא לשנות גירסאות (תשו' כ"ת 86). ועי' דעת.

•בּוֹרֵחַ, ש"ז, — מי שברח מפני מדת דין שמתוחה עליו וכיוצא בזה: בורח הרי הוא כשבוי (ב"מ לט.). בורח מחמת מרדין (שם). הלכה אין מחזיקין בנכסי בורח ומחאה שלא בפניו הרי זה מחאה (הלכ' פסוק' דף 70). ובורח מחמת מרדין הרי הוא כשבוי ומורידין קרוב לנכסיו (רי"ף ב"מ כח:). ולכשיבוא השבוי והבורח שמין אלו הקרובים שהורדו מה שעשו ומה שאכלו (רמב"ם, נחל' ז ה). בורח מחמת חובות לא מיקרי אונס (תשו מהרשד"ס חו"מ רכז). ויעשו משפט על הבורח ע"פ דת תורתנו הקדושה (האסיף תרנד, חדשים גם ישנים ג). ושאל את אנשי המקום לאמר איה שמעון והשיבו לו שהלך לקוסטאנטינה כמו בורח מחמת אנשים אשר היו נושים בו (שו"ת תורת חסד לר"ת הכהן פרחיה קלג). ידוע לכל באי שער עירנו ההפסד שקרה לו כי יעקב רויט ווועלש נעשה בורח והוא היה ערב בעדו (שאל' יעבץ, ח"ב קלה). י' מכתבים על דבר סוחר בינים ובורח (רמח"ג ק"ם קז).—ומ"ר: (ישב) בתפיסה שלשים יום כדין כל הבורחים (פנק' קראקא בנת ת).

בּוֹרִית, עי' בּרית.

•בּוֹרֵר, ש"ז, מ"ר בּוררים. — א) מי שבורר איש לפקודה מהפקודות, Wähler; électeur; voter: וראובן ושמעון ולוי הבוררים שהיה להם הכח מן השלשים לעשות הברירות (שו"ת ריב"ש ריד). — ב) כמו בָּרוּר. עי' זה, ר"ל שנברר לדין או לעשות פשרה: בדבר שראובן ולוי נתעצמו בדין זבל"א וזבל"א ולקח לוי לבורר את הרב ר' שמעון (שו"ת חות יאיר ב). — ג) איש שנבחר לפקודה מהפקודות בהנהגת העדה וכדומה, Gewählter; élu: elected: — למנוי בוררים מדי פסח בפסח כפי הנהוג בא יבאו הראשים וטובים ודיינים וגבאים ועיקרי הקהלה הכשרים זל"ז ובין כלם יעשו בוררים עפ"י רוב (האסיף ו, תרנ"ד). ואין לשום בורר ליקח לו שום התמנות שלא היו לו (שם). מינוי הבוררים יהיה באופן זה כ"א מהנאספים יבחר לו חמשה בוררים וכו' (שם). — ד) כעין כיס של ארג מרוּת מחבר להריחים ועובר בו הקמח הטחון ושומר הסבים, (Mehl) Beutel; bluteau; bolter: נשאל למהר"ש על שכבסו בורר שקורין בוייטי"ל של חמץ וניפו בו קמח של מצות (מהרי"ל, הלכ' תיקון המלות).

בוש[1], ממנו א.בּוֹשׁ, ב.בּוֹשׁ, בּוֹשׁ, בּוֹשָׁה, מְבוּשׁ.

א.בּוֹשׁ, פ"ע, עבר בּוֹשׁ, בּוֹשָׁה, בֹּשְׁתִּי, בֹּשְׁנוּ, בָּשְׁתֶּם, בינוני בּוֹשִׁים, בּוֹשׁוֹת, עתיד יֵבוֹשׁ. — א) היתה לו בּוּשָׁה מפני איזה דבר, sich schämen; avoir honte; be ashamed: גם בּוֹשׁ לא יֵבוֹשׁוּ גם הכלים לא ידעו (ירמ' ו טו). בֹּשְׁתִּי וגם נכלמתי (שם לא יט). איך הפנה עורף מואב בּוֹשׁ (ירמ מח לט). למען תזכרי ובֹשְׁתְּ ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך (יחזק' טז סג). בּוֹשׁוּ וגם נכלמו כלם (ישע' מה טז). בֹּשְׁנוּ כי שָׁמַעְנוּ חרפה (ירמ' נא נא). ואדברה בעדתיך נגד מלכים ולא אֵבוֹשׁ (תהל' קיט מו). יֵבֹשׁוּ ויחפרו מבקשי נפשי (שם ע ג). בּוֹשִׁי ושאי כלמתך (יחזק' טז נב). — ועם פעל אחר: כִּי בֹשְׁתִּי לשאול מן המלך חיל ופרשים (עזרא ח כב). רבי יפה דנתי וכו' יפה טהרתי יפה טמאתי ולא בושתי (ברכ' ד.). — ועם מ... בצרוף להדבר הגורם הבושה: כי יֵבֹשׁוּ מֵאילים אשר חמדתם (ישע א כט). בּוֹשׁוּ והכלמו מדרכיכם (יחזק' לו לב). וְיֵבֹשׁוּ מזבחותם (הושע ד יט). לא תֵבוֹשִׁי מכֹּל עלילותיך (צפנ' ג יא). בוש מאב ואם על זנות (ב"ס גני' מא יז). אל תבוש מן השינים שמא תאכל יותר מדאי (דרך ארץ זוטא א).— וכינוי: אשר ירדו את חללים בחתיתם מגבורתם בּוֹשִׁים (יחזק' לב ל). כל שאין אדם בוש מלאכול בתובה (מעש' ג ה). בוש אתה לומר שכלבו של כה"ג חביב הימך (תוספ' כלי' ב"ק א ו). מרתף שהוא בוש לוכל בתוכו (ירוש' פסח' א כז:). שפעמים אדם בוש למכור על פתח ביתו ונותן לאשתו ומוכרת (ב"ק קיט.). שאינה בושה לעמוד לפניו ערומה (קידו' פא:). אמר רבי יהודה רוצה היא בתקנת בתה ובושה מחתנה (חולין ו.). אשה בושה לבא לבית דין והורגת את בנה (יבמ' מב:). על החדשים אנו בושים אלא שאתם מגלגלים עלינו את הישנים (כתו' עח:). —

[1]) בארמ' בְּהֵת, בערב' בהת' a); ר"ל זנה.

a) بهت

בּ ו ש נ י, בוש אני: בּ ו שׁ נ י מדבריכם (חגי' כב:).— ובהשאלה לדברים לא בע"ח: וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך יי' צבאות בהר ציון (ישע' כד כג). — ב) נכזבו תקותו ובטחונו באיזה דבר, getäuscht werden; être déçu; be disappointed: עם מ... הדבר שבו בטח: ובש מואב מכמוש כאשר בשו בית ישראל מבית אל מבטחם (ירמ' מח יג). גם ממצרים תבשי כאשר בשת מאשור (שם ב לו). וחתו ובשו מכוש מבטם (ישע' כ ה). בך בטחו אבתינו בטחו ותפלטמו אליך זעקו ונמלטו בך בטחו ולא בושו (תהל' כב ה-ו). — ועם ב: אל יבשו בי קויך אדני (שם סט ז).—ג) נבהל והשתומם משואת פתאם: וישביהן קצרי יד חתו ובשו (ישע' לז כז). חתו ויבשו (מ"ב יט כו). יפחדו יבשו יחד (ישע' מד יא). יבשו ויבהלו מאד (תהל' ו יא).

— הפ', הֹבִישׁ, הֵבִישׁ, לנכח הֱבִישׁוֹתָ, וְהוֹבַשְׁתָּ, הֹבִישָׁה, וְהוֹבִישָׁה,— א) גרם בושה לאחר, עשה שפלוני יבוש במעשיו, beschämen; rendre honteux; to put to shame: כי הושעתנו מצרינו ומשנאינו הֱבִישׁוֹתָ (תהל' מד ח). הוֹבַשְׁתָּ [1]) היום את פני כל עבדיך (ש"ב יט ו). ונער משלח מֵבִישׁ אמו (משלי כט טו). יי' אל תְּבִישֵׁנִי (תהל' קיט לא). עצת עני תָבִישׁוּ[2]) (שם יד ו). ו ה ו ב י ש ת ך בעדת שער (כ"ס גני' מב יא).— ב) עשה דבר בושה, התנהג באופן שבושה הוא לו, schändl. handeln; se conduire honteusement; to act shamfully: כי זנתה אמם הוֹבִישָׁה הורתם כי אמרה אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי (הוש' ב ז). אגר בקיץ בן משכיל נרדם בקציר בן מֵבִישׁ (משלי י ה). עבד משכיל ימשול בבן מֵבִישׁ (שם יז ב). אשת חיל עטרת בעלה וכרקב בעצמותיו מְבִישָׁה (שם יב ד). — ג) עומד כמו בבושה מפני דבר שבא עליו: הגידו בגוים והשמיעו ושאו נס השמיעו אל תכחדו אמרו נלכדה בבל הֹבִישׁ בל חת מרדך הֹבִישׁוּ עצביה חתו גלוליה (ירמ' נ ב). הֹבִישָׁה בת מצרים נתנה ביד עם צפון (שם מו כד). הוי אל נבו כי שדדה הֹבִישָׁה נלכדה קריתים הֹבִישָׁה המשגב וחתה (שם מח א). כבשת גנב כי ימצא כן הֹבִישׁוּ בית ישראל המה מלכיהם שריהם וכהניהם ונביאיהם (שם ב כו). הֹבִישׁוּ חכמים חתו וילכדו (שם ח ט). הֹבִישׁוּ אכרים הילילו כרמים על חטה ועל שערה כי אבד קציר שדה (יואל א יא).— וְהֹבִישׁ עַל: כל הֹבְאִישׁ [1]) עַל עם לא יועילו (ישע' ל ה). — ובהשאלה לצמח ואילן שלא נתנו פרים: הגפן הוֹבִישָׁה [2]) והתאנה אמללה (יואל א יב). נשמו אצרות נהרסו ממגרות כי הֹבִישׁ דגן (שם יז). שדד דגן הֹבִישׁ תירוש (שם י). — ועם מ הדבר שבשבילו באה הבושה: נבער כל אדם מדעת הֹבִישׁ כל צורף מפסל כי שקר נסכו ולא רוח בם (ירמ' י יד).

— התפ', הִתְבּוֹשֵׁשׁ, — חש והרגיש רגש של בושה: ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יִתְבֹּשָׁשׁוּ (בראש' ב כה).

ב.* **בּוֹשׁ**, ת"ז, — כמו בּוֹיִשָׁן: משנות דבר תשמע ומחסוף כל סוד עצה והיית ב ו ש באמת ומצא חן בעיני כל חי (כ"ס גני' מב א). — ובוש פנים: ב ו ש פ נ י ם הוא המצוע והבישן הוא בקצה התוספת (רמב"ם ח' פרקים ד).

* **בּוֹשׁ**, ש"ז, — כמו בּוּשָׁה: לפני ברד ינצח ברק ולפני ב ו ש ינצח חן (כ"ס גני' לב י).

בּוֹשֵׁשׁ, עי' בֹּשֵׁשׁ.

בּוּשָׁה, ש"נ,—ההפך מן כבוד, Scham; honte; shame: מחמס אחיך יעקב תכסך בושה (עובד' א י). ותרא איבתי ותכסה בושה האמרה אלי איו יי' אלהיך (מיכה ז י). וחגרו שקים וכסתה אותם פלצות ואל כל פנים בושה ובכל ראשיהם קרחה (יחזק' ז יח). העטית עליו בושה (תהל' פט מו). ש ה ב ו ש ה מביאה לידי יראת חטא (נדר' כ.). אוי לה לאותה ב ו ש ה אוי לה לאותה כלימה (ב"ב עה.). לאמר אוי לנו בגלל הבושת הזאת. לא ב ו ש ה וכלימה הוא לנו שנגזור טומאת

[1]) אמר ר"י חיוג ז"ל: ואין מזה השרש הובשת היום (ש"ב יט ו) הובישו חכמים (ירמ' ח ט) כל הביש (ישעי' ל ה) אולם הם הפעלים שפא שלהם' יוד; וי"א שהם הפוכים, כי עין הפועל נהפך פא. וכן אמרו כי גם בוש לא יבושו (ירמ' ו טו) כי הנח הנעלם שהוא עין במלת בוש נהפך לפניו במלת יבשו כי בין היוד העתיד והבית נח נעלם הוא פא הפועל, ולולי זה היה יבושו בקמץ גדול כמו חביריו וזה דבר מתוקן ונכון בכל לשון ויתכן היותם שני שרשים בוש ויבש ודברו בהם שניהם בעבור היותם קרובים במבטא. ע"כ.—[2]) יש מגיהים תביש, במשמ' פ"ע. — [1]) בך כתיב וקרי. ונראה כי הכתיב רצה הפעיל מן באש: הִבְאִישׁ. ובכלל כל הפסוק לקוי. — [2]) י"ס כי זה הפעיל מן יבש, במשמעת נתיבש, ומקביל לאמללת וכן הביש דגן.

על עיר אבותינו (זכחים קיג.).

אָדַם, אדמו פניו מבשת. —*אוֹנָאָה, צער ע"י דבור מכלים. — אֹזֶן, *יצא פלוני באזנים מקֻטפות, לאמר בבושה. — אֶצְבַּע, שלח אצבע, בכונה לבישו.

בּוּז, בוזה, *התבזה, בזיון וכו', עי' בוז. — בּוּשָׁה, *בִּיֵּשׁ את פלוני. עשה לו בושה. — *בּוֹיְשָׁן, *בַּיְשָׁן, *בַּיְשָׁנִית, *בַּיְשָׁנוּת. — *בֹּשֶׁת פָּנִים.

*גִּנָּה את פלוני, אמר שזה גְנַאי, גְנוּת.

דִּבָּה, הוציא דבה על פלוני. — דֹּפִי, נתן דֹּפִי בפלוני, והפעל *דִּפָּה.

*הִסֵּס, *מְהַסֵּס, בוש לאמר או לעשות דבר מפני יראת הכבוד וכדומה.

זוֹנָה, מצח אשה זונה, שאין לו בושת, — *זִלְזוּל, *זילות.

חָוַר, חורו פניו מבושה. — חָפֵר, חפרו פניו, אדמו מבשת, החפיר. —*חָצוּף, מי שיש לו *חֻצְפָּה, ההפך מן בשת פנים. — חֶרְפָּה, חֶרְפָּה ובושָׁה.

יָרַק בפני פלוני, לְבַיְשׁוֹ.

כָּבוֹד, נתן כבוד לפלוני, ההפך מן בִּיֵּשׁ, ולהפך *פּ"ג ע ב כ ב ו ד ו, בישו, ועי' במקומו כל המתיחסים. — כִּבְשָׁן, משל: *נוח לו לאדם להפיל א"ע לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים. — *כָּוַז, כמו הִסֵּס, התביש לעשות או לדבר דבר מיראת הכבוד וכדומה. — כָּלַם, כְּלִמָּה, הָכְלִים. — *כָּסוּף, הכסיף אותו, עשה שיחורו פניו מבושה. — כִּסָּה, הכלמה תכסהו.

לִבֵּן, הלבין פני חברו, בישו. — לָעַג, *לגלג. — *לַעַז, הוציא לעז על פלוני. — לָשׁוֹן, האריך לשון עליו לאות זלזול וביוש.

מַיִם, *ישפך מֵי פניו, התבזה. — מָמוֹן, משל: *הממון מכסה הבשת.

נַעַל, השליך נעלו עליו.

*עֶלֶב, *עָלוּב, *עֶלְבּוֹן.

קָלוֹן. — קָלַס, התקלס בו.

רֵאָוֹה, שם אותו לְרַאֲוָה, לדבר שיביטו בו בבזיון. — רֹאשׁ, הניע ראשו לבישו. — רוֹק, השליך עליו רוק.

שֵׁן, חרק שן. — שָׁפֵל השפילו. — שְׁקוּצִים, השליך עליו שקוצים. — שָׁרַק עליו.

בֹּשֶׁת, עי' בֹּשֶׁת.

בּוּת[1]), ממני בית.

בַּז[2]), בַּז וגם בָּז, בִּזָּה, ש"ז, — מה שבָזַז, Beute; butin, spoil: בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו לשלל שלל ולבז בַּז (ישע' י ו). פסחים בזזו בַּז (שם לג כג). יתר הַבַּז אשר בזזו (במד' לא לב). — הָיָה לָבַז, נָתַן לָבַז: ולמה יי' מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב נשינו וטפנו יהיו לָבַז (במד' יד ג). ונטשתי את שארית נחלתי ונתתים ביד איביהם והיו לָבַז ולמשסה לכל איביהם (מ"ב כא יד). והיתה לָבַז לגוים (יחזק' כו ה). חילך ואצרתיך לָבַז אתן (ירמ' טו יג). והיו שאסיך למשסה וכל בוזזיך אתן לָבַז (שם ל יו). ונתתיו ביד הזרים לָבַז (יחזק' ז כא). — וככנו' בִּזָּה: הנני נתן לנבוכדראצר מלך בבל את ארץ מצרים ונשא המונה ושלל שללה ובזז בִּזָּה (שם כט יט).

ב"ז, ר"ת: בן זכר.

בזא[3]), ממנו אולי בָּזָא.

בָּזָא[4]), פ"י, — בָּזָא הנהר את הארץ, מימיו שטפו וכסו אותה, überschwemmen; inonder; inundate: גוי קו קו ומבוסה אשר בָּזְאוּ[5]) נהרים ארצו (ישע' יח ב ז). — ואמר המשורר: ב ז א ו נהרים בתוך קריה עליזה לאין קץ לתבונה וסוף פרצו גדריך (רשב"ג, ליון גברת). בחון בתחלואי עוני, ב ז א ו לחיי נהרי מי עיני (רמב"ע, אקוס להודות). אלהים בעוך נחה אל מחוזך עניה שביה נהר צר בֹּזְאָה אכלה הממה (עמנואל מחב' יז). — ובמשמ' בזז: ובמון אחרים לא ב ז א ו וכו' וכאשר

---

[1]) משתף לארמי' וערב' בַּאת a). וסובר שמנד כי בא פעל זה גם בעבר' בב"ס גני' (מב יח): מקום תגור אל יהי אשנב ובית מ ב י ט מבוא סביב, וסובר שמנד כי צריך להגיה ת ב ו ת במקום מביט.

[2]) מן בזז, עי"ש. וגם באתנח וסלוק בית פתוחה, רק במד' לא לב בית קמוצה.

[3]) הקדמונ' לא הניחו מציאות שרש זה בעבר', וקצת החדשים אומרים שהוא כמו ב ז ע. ועי' הערה לפעל בָּזָא.

[4]) אולי דומה לזה בערב' פַאצ' a), פַאצ' אלואדי, שר"ל רבו מי הנחל ושטפו, ואעפ"י שהוא בערב' פעל עומד. — [5]) פרשו כל הקדמונים במשמעת בזז, ואלף במקום אות הכפל. החדשים ראו בו פעל מיוחד להנהר, ופרשו קצתם במשמ' שטף וקצתם במשמ' קרע, כמו בזע.

---

a) فاض

באו לידם ממון אחרים בזאוהו (שם כח).

***בז**, עי' בזבזיה.

***בִּזְבֵּז**[1]), פ"י, — א) פזר כספו, הונו, או כל דבר ברבוי גדול מאד, verschwenden; dissiper; squander: מעשה במונבז המלך שעמד ובזבז כל אוצרותיו לעניים וכו' וא"ל אבותיך גנזו אוצרות והוסיפו על של אבותם ואתה עמדת ובזבזת שלך ושל אבותיך (תוספתא פאה ד יח). מפני מה אמרו אלמנה מוכרת שלא בבית דין לייפות כוחן של יתומים שלא לבזבזן את נכסיהם (שם כתובות יא ה). המבזבז אל יבזבז יותר מחומש (גמ' שם נ.). מעשה באחד שביקש לבזבז יותר מחומש ולא הניחו לו חבריו (ערכין כח.). שהיה מבזבז את ממונו כדי לחוס על ממונם של ישראל (פסיק' דר"כ, החודש לח). כמה עבדים כמה שפחות יש לו והם מבזבזין במאכל ובמשתה (שם, העמר נח). ואני מבזבז כל נכסי (מד"ר שמות ל). חשב (יעקב) ואמר נכסי חו"ל אין בהן ברכה לבך היה מבזבזן (תנחו' כוכ' וישלח). מבזבזין לפני חתנים ולפני הכלות מחרוזות של דגים (שמחות ח). ועי' הוציא הרבה. — ב) לקח לעצמו דבר בחזקת היד, כמו בזז, plündern; piller; plunder: גר שמת ובזבזו ישראל נכסיו (קדושין כג.). — ובהשאלה: ראש הכנסת אל יקרא עד שיאמרו לו אחרים שאין אדם מבזבז לעצמו (תוספתא מגילה ד כא), ר"ל, אין אדם לוקח לעצמו דבר בלי רשות. — ג) כמו פעל בזה: נערים היו ובזבזו עצמן בקטנים (סוטה מו:).

— בִּזְבּוּז, — שה"פ מן הקדם.

***בִּזְבִּיָּה**, — תחלת לחש לסמטה: בזבזיה[2]) מסמסיה כסכסיה שרלאי ואמרלאי (שבת ס.).

בזה[3]), ממנו בזה, בזוי, בזיון.

בָּזָה, פ"י, בָּזִיתָ, בָּזִית, בְּזִינוּ, בְּזִיתֶם, תִּבְזֶה, יִבְזֶה, וַיִּבֶז, בּוֹזֶה, בּוֹזֶה, בָּזוּי, בְּזוּי, בְּזוּיָה, בְּזִתַנִי, יִבְזֵהוּ, בּוֹזַי, בּוֹזָיו, בּוֹזֵהוּ, מקור בְּזֹה, בְּזֹה, — בָּזָה את הדבר, האדם, חשב שאין לו שום ערך וחשיבות, שאינו ראוי לשום כבוד, verachten; mépriser; despise: כי דבר ה' בָּזָה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההוא (במד' טו לא). כי לא בָזָה ולא שקץ ענות עני (תהל' כב כה). מדוע בָּזִיתָ את דבר יי' לעשות הרע בעינו (ש"ב יב ט). קדשי בָּזִית ואת שבתתי חללת (יחזק' כב ח). במה בְזִינוּ את שמך (מלא' א ו). בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בּוֹזֶה אמו (משלי טו כ). שמר מצוה שמר נפשו בּוֹזֵה דרכיו יומת (שם יט טז). ויהיו מלעבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו (דה"ב לו טז). הכהנים בּוֹזֵי שמי (מלא' א ו). הבוזה את חבירו (אדר"נ כט). מפני שהן בוזין בעצמן (שם). לב נשבר ונדכה אלהים לא תִבְזֶה (תהל' נא יט). וַיִּבֶז עשו את הבכרה (בראש' כה לד). — ועם כנו': ועתה לא תסור החרב מביתך עד עולם עקב כי בְזִתָנִי ותקח את אשת אוריה (ש"ב יב י). ויבט הפלשתי ויראה את דוד וַיִּבְזֵהוּ כי היה נער ואדמני עם יפה מראה (ש"א יז מב). ובני בליעל אמרו מה ישענו זה וַיִּבְזֻהוּ ולא הביאו לו מנחה (שם י כז). כי מכבדי אכבד ובֹזַי יקלו (שם ב ל). הולך בישרו ירא יי' ונלוז דרכיו בּוֹזֵהוּ (משלי יד ב). — ועם ל אחריו: ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר לפני יי' וַתִּבֶז לו בלבה (ש"ב ו טז). — ובזה על: וישמע סנבלט החרני וכו' וילעגו לנו וַיִּבְזוּ עָלֵינוּ ויאמרו מה הדבר הזה אשר אתם עשים (נחמ' ב יט). — בָּזָה בעיניו לעשות דבר: וַיִּבֶז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו (אסת' ג ו).

— פעו' בָּזוּי, — שבוזים אותו, — עי' בזוי.

— נפע', נִבְזֶה, — עי' נבזה, נִמְבְזֶה, עי' נמבזה.

— פע', בִּזָּה, — כמו קל, ביותר עז והקף: המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות (אבות ג יא). אני חלקתי כבוד לדיינים וקראתי אותם אלהים והן מבזים אותם (מד"ר רות, ויהי). שביזה כל בתי ע"ז (ירוש' סוט' ה כ ד). ביזיתו ביישתו וקיללתו (סנה' סה:). לך והבא אותן האנשים שביזית אותי לפניהם ואני מתרצה לך (פסיקתא דר"כ, סוכה, קלב). אומרין לו אלו היה לך לבזה הייתה נודר (תוספתא נדרי' ה א). אל יביישך שוניך ואל יבזך פיך ואל יקללך לשונך (ד"א זוטא ב). כשם שביזית אותו כך אתה מתבזה (תנחומא ותרא יח). — ובִזָּה עַל: מפני מה אתה

---

[1]) סברים, כי הוא פלפל מן בוז. ובערב' בזבזa), הלך מהרה, ברח.

[2]) בגמ' שם נאמר: לסמטא לימא הכי, בזבזיה וכו', אילין מלאכי דאישתלחו מארעא דסדום. ופרש"י שהם שמות מלאכים, וי"א שמות שדים, וכבר נשאו ונתנו בזה החוקרים ולא העלו דבר מחוור במקור המלים ומשמעתם האמתית.

[3]) קרוב לבוז, ובערב' בד"א b).

a) بزبز b) بذا

מבזה על כבודך (מד"ר כרא"ש עה). — ומקור סמי׳: כאשר יתגאה האדם בדבר מדברי העולם אין מביאו לזה אלא בזות את בעל הטובה (חו"ה הכניעה ט). — ובכנ׳: הנחת התענוגים הגופיים ובזותם שואת תחלת מדרגות אנשי החכמה (מו"נ כ מ).

— פע׳, בינ׳ *מבזה: שעל המכובדין אסורין שעל המבזין מותרין (ע"ז ג ג).

— הפע׳, הבזה, מקו׳ הבזות, — כמו בזה: כי יצא דבר המ־כה על כל הנשים לְהַבְזוֹת בעליהן (אסת׳ א יז).

— התפ׳, *נתבזה, — שבזו אותו, שבזה את עצמו: לא דומה המתבזה מעצמו למתבזה מאחר (ירוש׳ תענ׳ כ סס.). שאין אדם רוצה שתתבזה אשתו בב"ד (כתוב׳ לז:). שע"י הדרך אדם מתבזה וזו (שרה) עמדה ביפיה (מד"ר כרא"ש מ). אימתי דברי תורה מתבזין בפני עמי הארץ בשעה שבעליהן מבזין אותם (מד"ר רות, ויהי בימי). לבן מלך שיצא לשוק ומכה ואינו לוקה מבזה ואינו מתבזה (שם). כיון שראתה אותו (מיכל את דוד) משים עצמו כהדיוט נתבזה בעיניה (שם במדבר ד). שויתי נפשי לנגדך שלא נתביישתי להתבזות לפניך לכבודך (שם). כשם שביזית אותו כך אתה מתבזה בפני כל הבריות (תנחומא בובר, והרא יח). אעפ"י כן היה בידם להתבזות על קדושת שמך ולקבל על עצמן הכאות (שם תזריע יג).

בְּזֹה, ת"ז, סמי׳ בזה, — כמו בזוי: לִבְזֹה[1] נפש לִמְתָעֵב גוי (ישע׳ מט ז).

בִּזָּה, ש"נ, מ"ר בזות, — כמו בז: בִּזָּה ושלל ורכוש להם יבזור (דניא׳ יא כד). ויבזו מהם שלשת אלפים ויבזו בזה רבה (דהי"ב כה יג). ויעזב החלוץ את השביה ואת הבִּזָּה (שם כח יד). עשרת בני המן בן המדתא צרר היהודים הרגו ובבזה לא שלחו את ידם (אסתר ט י). ותנם לְבִזָּה בארץ שביה (נחמ׳ ג לו). — בזת מצרים, בזת הים, מ"ר: כמה ביזות נתתי לכם ביזת מצרים וביזת הים וביזת סיחון ביזת שלשים ואחד מלכים (מד"ר איכה, מה אעידך).

***בַּזָּז**, מ"ר בַּזָּזִים, — Räuber; brigand; robber: מפני אומות העולם שלא יהו מונין את ישראל ואומרין להם הלא אומה של בזזים[3] אתם (מד"ר כרא"ש מ).

[1]) סברים רוב המדקדקים החדשים כי זה שבוש וצ"ל בזוי.

[2]) משק׳ לקוה, לקוחות. — [3]) בדפו׳ ויניציה בוזוות.

בָּזוּי, ת"ז, לנק׳ בזויה, מ"ר בזויים בזויות, — אדם או דבר שהכל מבזים אותו, שהוא ראוי שיבזוהו, verachtet; méprisable; despised: כי הנה קטן נתתיך בגוים בזוי באדם (ירמ׳ מט יט). הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד (עובד׳ א ב). ואנכי תולעת ולא איש חרפת אדם ובזוי עם (תהל׳ כב ז). וחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים (קהל׳ ט יז). אם כך חסה התורה על ממונו הבזוי ק"ו על ממונו החביב (נגע׳ יב ה). בזוי בן בזוי (מד"ר אסת׳, ויהי). מה עז זו בזויה כך ישראל בזויין בשיטים (שם שה"ש, הסני). לבזויה זו אני אתן ד׳ מאות זוז (אדר"נ ג).

בזז, ממנו בַּז, בִּזָּה, *בַּזָּז.

בָּזַז[1], פ"י, עבר בָּזַז, בָּזְזוּ, בַּזּוּ, בָּזַזְנוּ, בַּזּוֹנוּ, עתיד תָּבֹז, יָבֹז, *תָּבוֹז, יָבוֹז, — לקח בכח הזרוע מה שנמצא בעיר, בבית, בהמה, סחורה, כסף וזהב, וכיוצא בזה, plündern; piller; to spoil: ונלכד את כל עריו בעת ההוא וכו׳ רק הבהמה בָּזַזְנוּ לנו ושלל הערים אשר לכדנו (דבר׳ ב לד-לה). וכל הבהמה ושלל הערים בַּזּוֹנוּ[2] לנו (שם ג ז). רק הבהמה ושלל העיר ההיא בָּזְזוּ להם ישראל (יהוש׳ ח כז). ויהי המלקוח יתר הבז אשר בָּזְזוּ עם הצבא צאן שש מאות אלף (במד׳ לא לב). וישבו בני ישראל מאחיהם מאתים אלף נשים בנים ובנות וגם שלל רב בָּזְזוּ מהם (דהי"ב כח ח). וישבו בני ישראל את נשי מדין ואת טפם ואת כל בהמתם ואת כל מקניהם ואת כל חילם בָּזָזוּ (במד׳ לא ט). ושללו חילך וּבָזְזוּ רכלתך (יחזק׳ כו יב). — ובכנ׳: ואת כל אוצרות מלכי יהודה אתן ביד איביהם וּבְזָזוּם ולקחום והביאום בבלה (ירמ׳ כ ה). — ובינ׳: ויהיו ימים שלושה בֹּזְזִים את השלל (דהי"ב כ כה). וכל העם בוזזין ונותנין לפניו (סנה׳ כ ד). — ובמשמ׳ הוטף מה שמוצא: וכן פאת הכרם והאילנות ניתנת במחובר לקרקע והעניים בוזזין אותה בידם (רמב"ם, מתנות עניים, ב טו). — ובכנ׳: ישראל כל מי שהוא בוזזן או גוזלן בעולם הזה הוא מקהה את שיניו לעתיד לבא (מד"ר במדבר כ). — ועתיד: וכל אשר יהיה בעיר כל שללה תָּבֹז לך (דבר׳ כ יד). נרדה אחרי

[1]) בערב׳ بزّ a). — [2]) בקצת כ"י בוזנו, ובקצתם בזנו (K.).

a) بزّ

פלשתים לילה ונבֹזה בהם עד אור הבקר (ש״א יד לו). ועשית לעי ולמלכה כאשר עשית ליריחו ולמלכה רק שללה ובהמתה תבֹזו לכם (יהוש׳ ח ב). להטות מדין דלים ולגזל משפט עניי עמי להיות אלמנות שללם ואת יתומים יבֹזו (ישע׳ י ב). ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו יבֹזו את בני קדם (שם יא יד). ינקש נושה לכל אשר לו ויבֹזו זרים יגיעו (תהלים קט יא). הנח לפניהם והם יבוזו (כפרה, פסוק תעווב). — ועם ו ההפוך: בני יעקב באו על החללים ויבֹזו העיר (ברא׳ לד כז). ויפשטו בערי יהודה משמרון ועד בית חורון ויכו מהם שלשת אלפים ויבֹזו בזה רבה (דהי״ב כה יג). — וככנ׳: לכן חי אני נאם יי׳ צבאות אלהי ישראל כי מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה ממשק חרול ומכרה מלח שארית עמי יבזום[1]) ויתר גוי ינחלום (צפנ׳ ב ט).—ומקור ב ז, לבֹז, לבוז: בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו לשלל שלל ולבֹז בז (ישע׳ י ו). הלשלל שלל אתה בא הלבֹז בז הקהלת קהלך (יחזק׳ לח יג). ויבא יהושפט ועמו לבֹז את שללם (דהי״ב כ כה). להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים וכו׳ ושללם לבוז (אסתר ג יג). — ובמשמ׳ חטף כאו״א מה שמצא: אפילו תשעים ותשעה אומרים לבוז ואחד אומר לחלק לזה שומעין שאמר כהלכה (פאה ה ב).

— פעול, בָזוּז, — שבזזו אותו: והוא עם בזוז ושסוי (ישע׳ מב כב).— ובמשמ׳ גזולה: ואתם הלא בזוזה היא (הארץ) בידכם (מד״ר בראש׳ א), לאמר לקחתם אותה בכח הזרוע. — ואמר המשורר: גביר גבר ובז החמדות והיו כל כלי חמדה בזוזיו, וקנה כל יקר ביקר אהביו וכל רע בדודיו לא בוזזיו (ר״י הלוי, נאם אסף), ר״ל כי הוא בזז אותם ולקחם. מחוצים לחוצים סובלי מעטם בזוזים גזוזים נותנים למרמס (בכת א׳ אחר פסח, שביה עניה).

— נבֹז, נִבַּז, מקור הִבּוֹז, עתיד תִבּוֹז, —שבזזו אותו: והוריד ממך עזך ונבֹזו ארמנותיך (עמוס ג יא). הבוק תבוק הארץ והבוז תבוז (ישע׳ כד ג). — וכמו שלמים נבזז, נבוזז: הפריש בכוריו נ ב ז ז נמוקו (בכור׳ א ח). — ואמר הפיטן: בחרון אף וחמה נ ב ז ז י ם נגזזים כמו רחל נאלמה (סמא״ל, סליח׳ לו״ג. חי ככל ממשלתו).

— פִעל, בִזֵּז, — כמו נָבֹז, ביתר חזק. היה כלו לבז: חרב אל אוצרתיה ובֻזָּזוּ (ירמי׳ נ לז). — ועי׳ לקח.

[1]) במקום יבזום.

— כתפ׳ יִתְבַּזֵּז, — התבוזז מן, ברח, entfliehen s'enfuire; pass away: אם למד אדם דברי תורה ויושב ומתעסק בהן כדי צרכן הרי בידו חכמה ומוסר ואם לאו הם מתבוזזים ממנו ונקרא אויל (ילקוט משלי א).

בֹּזֵז, ש״ז, מ״ר בֹזְזִים, — מי שבֹזז, מי שדרכו לבזז ולשדד, Räuber; brigand; robber: זה חלק שוסינו וגורל לבֹזזינו[1]) (ישע׳ יז יד). לכן כל אכליך יאכלו וכל צריך כלם בשבי ילכו והיו שאסיך למשסה וכל בֹזזיך אתן לבז (ירמ׳ ל יז). מי נתן למשוסה יעקב וישראל לבֹזזים הלוא יי׳ זו חטאנו לו (ישע׳ מב כד). ושללו את שלליהם ובזזו את בֹזזיהם[2]) (יחזק׳ לט י).

°**בַּזַּי**, ת״ז, לנק׳ בַזָּית, — מי שבוזז, שבוזזת: מפני אומות העולם שלא יהיו מבזין את ישראל וא״ל הלא אומה בזזית אתם (ילקוט מכיר, תהל׳ קיח).

בִּזָּיוֹן, ש״ז, סמי׳ בִזְיוֹן, — רגש של זלזול והקלה בערך אדם או דבר, Verachtung; mépris; contempt: וכדי בזיון וקצף (אסתר א יח). שלא לנהוג בקדשים ביזיון (ירוש׳ שבת יא יג.). שנהג עצמו בביזיון (שם חגיגה ב עת.). הכה באחר ידו וכו׳ נותן ארבע מאות זוז ולא מפני שמכה של צער היא אלא מפני שמכה של ביזיון היא שנאמר קומה יי׳ הושיעני אלהי כי הכית את כל אויבי לחי (תוספת׳ ב״ק ט לא). רבי יהודה אומר רצה (הכהן הגדול) לנהג ביזיון בעצמו אין שומעין לו (שם סנה׳ ד א). המוליך עצמות ממקום למקום הרי זה לא יתנם בדסקיא וכו׳ מפני שנוהג בהם מנהג בזיון (ברכ׳ יח.). שאם היו נוהגין בו קודש נוהגין בו חול כבוד נוהגין בו בזיון (סנה׳ נב.). משום ביזיון קדשים (תמיד לא:). היה יעקב אבינו ראוי לירד למצרים בשלשלאות ובקולרין אמר הקב״ה בני בכורי ואני מורידו בבזיון (מד״ר בראש׳ פו). אפילו אתם מוכרים את ממונכם לקנות את

[1]) י״ם כי צ״ל בזזינו והלמד הוא כפל מהלמד של גורל.— [2]) הורית הקורא: אם געיה לאות ראשון, תקדים בנעימות לחשון, יפתח פיו בשוא שתחת אות הראשון, כמו ושללו את שולליהם, השוא שתחת הלמד נע וכן ובזזו את בוזזיהם (דף 67). ע״כ. אבל בכל הדפוס׳ וכ״י זין בשוא לבד, אעפ״י שבאמת נשמעת בתכרה ז חטופה.

התורה בזיון הוא עליכם (שם במד' ג).

***בזיך**[2], ש"ז, מ"ר בזיכים, סמי' בזיכי, Schale, coupe; vessel: הכהנים עומדים שורות שורות ובידיהם בזיכי כסף ובזיכי זהב וכו' ולא היו לבזיכים שולים שמא יניחום ויקרש הדם (פסח' ה ה). שם היו נותנין שני בזיכי לבונה של לחם הפנים (מנח' יא ה). ד' כהנים נכנסין שנים בידם שני סדרים ושנים בידם שני בזיכין וכו' הקטירו הבזיכין (שם ז). שני בזיכי לבונה שהקריב את אחד מהן בחוץ וכו' (זבח' יג ו). כיצד מסדרין את הבזיכין (תוספתא מנח' יא יה). שני בזיכי לבונה שנטמא אחד מהם (שם יג ג). כל הבזיכין שבמקדש לא היו להם שוליים (פסח' סד:). — ו"בית קבול השמן שבראש קני המנורה: בהיטיבו לשון נקוי הבזיכין של המנורה (רש"י שמות ל ז). ואינו כן כי הנרות היו כמין בזיכין נתונים בראשי הקנים וקבועין בהן וכו' והבזיכין האלה היו להם פיות שראש הפתילות שוכבות עליהן (תבוכ' ריב"ש תי).

בזיעה, ש"נ, — קרע: אם יש בו (בהטחול) בזיעה אחת ויצא ממנו רטבו פסול (הלכ' טרפ' לחלדד הדני ה כ). —ובהפ"ע מן בזע: לשון בזיעה (רשב"ם ב"ב לו.)

בזיק, מ"ר בזיקים, בזיקי, — כמו בזק: ולפני חשמלי זוהר מוקפים בזיקי הדר ולפני בזיקי הדר מוקפים בזיקי גאוה ולפני בזיקי גאוה מוקפים מפזרי נורא (היכלות ו).

***בזך**[2], — כמו בזיך: והבזך היה בתוכו (בתוך הכף שהיה דומה לתרקב גדול של זהב שהיה מחזיק שלשת קבין) מלא וגדוש קטורת (תמיד ה ד). מי שזכה בקטורת היה נוטל את הבזך מתוך הכף ונותנו לאוהבו או לקרובו (שם ו ג). והמחתה ביד אחד והבזך ביד אחד וכף וכסויה ביד אחד (שם ו ג). בקרביים הנתונים בבזך (גמ' שם לה:) אוחז (הכהן) את הבזך בראשי אצבעותיו וי"א בשיניו (יומא מט:). וידה של בזך כלפי בין זרועותיו (רש"י שם). וכל דבר שהאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בבזך (רש"י שמות ל לה). —וכלי קבול השמן במנורה: נר האמצעי (של המנורה) עשוי במין בזך לצוק השמן לתוכו (שם כה לח).

[1] בארמ' בזיכא (ת"א ז יד) הוא תרגום של כף, ומ"ר בזיכיא, ולא נתברר מקור שם זה, ואין לו דמיון בכל השמות הרבים בלשון ערב' לכלי קבול ושתיה.

[2] במשנ' מנק' נדפ' אמש"ד בזך.

בזע[1], ממנו בזיעה, בזע.

בזע, פ"י, עת' יבזע, — קרע: וכאשר תרד העיקץ השני בסימנים הוא קורע ובוזע (הקנה, סוד הכתי'). — הפע' הבזיע, — עשה בזיעה: אכלה עץ והבזיע בושט (הלכ' טרפות לחלדד הדני, ג יח).

א.**בזק**[2], ממנו בזק.

בזק[3], ש"ז, — בהיקות אור פתאם במרומי שחקים שתופיע ותעלם ותופיע ותעלם בפרט לעת ערב או בלילה ובלי רעם אחריה, Wetterleuchten, sheet-lightning; fulguration: והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק[4] (יחזק' א יד). צפייתן כמראה הבזק (ילירה, א ו). וזה הבזק מין אחד הוא משל מיני הברק הכתובים ומכונים בספר החכמה הוא

[1] בארמ' בזע כמו קרע בעבר'.

[2] קצת החדשים אינם מודים במציאות שרש בזק בעבר' הישנה, ומפקפקים באמתת השם בזק שלכאן. אך אין יסוד מספיק לפקפוק זה. ואולי יש קצת שיכות בין בזק שלנו ובזק a) בערב' כמו בזע' b) ר"ל זרח השמש.

[3] עי' הערה שלפני זו. — [4] ת"י: כחיזו ברקא. ושאלו בגמ' (חגי' יג:) מאי כמראה הבזק אמר ר' יוסי בר חנינא כאור היוצא מבין החרסים. ופרש ר"ח שם: כשמתמין פי הכבשן בחרסין ויש ביניהם נקבים לשון האש יוצאת משם. ע"כ. אבל רש"י פרש דברי ר' יוסי בענין אחר וז"ל: דרך מזקקי זהב לנקוב כלי חרס נקבים נקבים וכופין אותו על גבי גחלים שהזהב נתון בהן בתוך כתישת החרסים של לבנים על גבי חרס ולהב יוצא למעלה דרך נקבי הכלי והוא עשוי גוונים גוונים ותמיד יוצא ונכנס. ע"כ. וכן בפרושו ליחזק': כגוון אש שיוצא מבין החרסין שמזקקין זהב בכור בתוכן והאש שיוצא משם צבועה בגוונים. ע"כ. ובמד"ר (בלהב' ג) פרש ר' יהודה בשם ר' סימון כזה שבוזק גפת בבירה. ע"כ. עכ"פ, נראה מזה שכבר בזמן ההוא לא היה להם פרוש מקבל במסורה ופרשות על פי הסברה, ר' יוסי במשמ' בזקא בארמ', חתיכת חרס, ור' יהודה במשמ' פעל בזק. ריב"ג פרש כמו ת"י ברק, וכן רד"ק, אך שבתי דונולו ור"י ברצלוני פרשו שהוא הברק בלי לוית רעם שמתהוה באויר, והוא יופיע ויעלם וחוזר ויופיע, ומכון היטב לרצוא ושוב שבכתוב.

a) بَرَقَ b) بَزَغَ

היורד מן השמים ביום סגריר נראה יורד כחוט המטוה של אש מתכת או כחוט דבר של מתכת הנתך באש ויצוק על הארץ ויורד כחוט ומתעות פה ופה כאש חיה בקש (שבתי דונולו, תחכמוני). כי הבזק דומה לברק אבל אינו מראה ברק כי הברק מבריק ומהויך עד הארץ ומבין העבים יברקו כי הם מן העבים יצאו בימי הגשמים שיתפלשו העבים וממהרים לרוץ פוגשים ופוגעים אשה אל אחותה ויברקו ברקים אבל בזק יצא מחמימות החמה ואינה מתויך כברק מבזיקים ושבים והוא נראה לאחר הערב בשמים מטוהרים ודומה כחרב לטושה כשתשלוף מתערה יצאו מפנה כניצוצי האש בשעה שתהיה כנגד השמש (ר"י ברזלי, יצירה 163). — ובהרחבה גם לרעם, ואמר הפיטן: באימתך ויראתך רגליהם יכוננו בקול חזק כמו בזק קדושתך ישננו (רשב"ג, יוה"כ, בנאנים). — ב) ויש שהשתמשו בו במשמ' לשון השלהבת העליונה הדקה של האש: חוטים שלהביות צבועות בכל מיני צבעים עולים ויורדים בנתיבות הקנים וכו' והבזק יתחלף לפי מראה האש אם האש לבנה בזק שלה לבן ואם שחורה בזק שלה שחור ואם תכלת בזק שלה תכלת (ראב"ד פרוש יצירה א ו). — ומ"ר: כמו שמראה הבזקים משתחוין (פרוש יצי' מיוח' לרסע"ג) — ג) ישם לאחד הרקיעים שסברו הפלסופים הקודמים שישנם במרום: ועל ראש סנוניה ורחמיאל יש רקיע הנקרא בזק והוא הרקיע שעל ראש הכרובים שבספר יחזקאל (עמק המלך, הכריאה יא). והבאר הזה לפעמים מתקשה ואינו מאיר ולפעמים מתפשט ומאיר הרבה ומתפשט עד עולם העשייה ובזק זה יש לו ב' שמות א' מימין והוא טעצ"ש ואחד משמאל והוא טגע"ץ (שם). והבזק הזה יסוד שלו שנעשה כעין רקיע כאמור הוא בסוד חיה (שם). וניצוץ היינו שהקו הוא רקיע והנקודה שתחתיו היא הניצוץ והרקיע הזה הוא רקיע שתחת הבזק הנ"ל (שם יב).

א.*בָּזַק, — פִּזֵּר, בִּזֵּר, streuen; répandre; tostrew: בוזקים מלח על גבי הכבש (ערובי׳ י יד).

ב.*בָּזַק, קל אינו נהוג.

— נפע', *נִבְזַק, — נכנס בכח לתוך דבר, בקע אל תוכו, penetrate; pénétrer; eindringen: לפי שבעוה"ז הרוח היא נבזקת באחד מאבריו אבל לעתיד לבוא היא נבזקת בכל הגוף (מד"ר ברא' כו).

— הפ', הִבְזִיק — פזר: כבירים הבזיק כנסם כבזיק

(מאיר בן יצחק, אילת השחר, יוצר שבת ור"ח).

ג.*בָּזַק, פ"ע, — הופיע אור הבזק פתאם: ירוצצו כברקים, חיל זועות וזקים. לפידים דולקים ובבזק בוזקים (בנימין בר זרח, אופ' שה"ג).

— הפע', הִבְזִיק, — כמו קל: אבל בזק יצא מחמימות החמה ואינה מתויך כברק מבזיקים ושבים (ר"י ברזלי, יצירה 163).

***בֶּזֶק**[1], ש"ז, מ"ר בְּזָקִים, — בקיע של גוף קשה, כאבן, חרס, Bruchstück; éclat; fragment. ובפרט אבנים קטנות משמשות למנין: אמר ר' יצחק אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה דכתיב ויפקדם בבזק (יומא כב:). אמר רב נהולאי בר אידי אמר שמואל כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור מתעשר מעיקרא כתיב ויפקדם בבזק ולבסוף כתיב ויפקדם בטלאים (שם). אבל במנין בזק לא שייך לכפרה אלא משום איסור מנין (מהרש"א שם). — ומ"ר: והיא נאוה ומרחקת נזקים מרצצת ידיעות כבזקים (ר"י לטיף, הגר' התאג').

בזר[2], מִמֶּנּוּ בִּזֵּר.

בָּזַר, עתיד יִבְזוֹר, — פ"י, כמו פזר: בזה ושלל ורכוש להם יבזור (דני' יא כד). (קטרת) היו מחזירין אותה למכתשת פעמים בשנה בימות החמה בזורה שלא תתעפש (כרית' ו:). — ואמר המליץ: ויצאה רוח אלהים רעה לבזור רכושיך (בחי"ע ט). נשוו מתי תבל ברשע אין נחמד ואין נכבד והון בזור (ר"י אלחריזי מחבר' ז מאלחריזי). יאמר אגזור ים לגזרים ורכוש אבזור אגהה מזור (עמנואל מחבר' כה). עזוזך אזור ידידך עזור ליעקב בזור שלל כנעני (שד"ל, כליכות קדם, 6).

— פע', בִּזֵּר, — כמו קל: גער חית קנה עדת אבירים

---

[1]) את השם בֶּזֶק בפסוק ויפקדם בַּבֶּזֶק (ש"א יא ח) פרש רבי יצחק (יומא כב:) לא כשם עיר כי אם כשם דבר, ופרש רש"י שם בזק לשון שברי חרס. ובפסיקתא ותנחומא פרשת כי תשא אמרו ביחס להשם בזק: בד אינון מסכנין (מנה אותם) באילין בזקיא. ואמרו שם מהו בזק אבן. וכן בסורית בזקא שבר, קטע מאיזה דבר. ואף כי בזק הנזכר בכתוב בודאי שם מקום הוא, מ"מ רבי יצחק ור' נהולאי בשם שמואל השתמשו כשם זה במשמעה של אבנים קטנות משמשות למנין, וכן פרשוה גם קצת מפרשים וכמו"כ השתמשו בשם זה קצת סופרים.

[2]) בארמ' בדר. בערב' בַּדַרָ a), במשמ' פזר, ורע.

---

a) بَذَرَ

בעגלי עמים מתרפס ברצי כסף בזר [1]) עמים קרבות יחפצו (תהל' סח לא). — ואמר הפיטן: בזר שבטי וחובטי ילובטי (רסה"ג, שופי פליטי).

— פע', *בזר, מבזר: אבל אתה בוצר מן המבוזר (ספרא בהר ה).

ב"ח, ר"ת: בן חורים, בעל חוב, ב' חלקים.

בחון[2]), ש"ז, מ"ר בחונים, — מגדל גבוה של צופים, Wartturm; tour d'observation; watch-tower: הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשור יסדה לציים הקימו בחיניו [3]) עוררו ארמנותיה שמה למפלה (ישעי' כג יג).

בחון[4]), בת"ז, — מי שבוחן כסף וזהב אם הם נקיים, Metallprobierer; éssayeur des métaux; trier (of metals): בחון[5]) נתתיך בעמי מבצר ותדע ובחנת את דרכם כלם סרי סוררים הלכי רכיל נחשת וברזל (ירמ' ו כז-כח).

***בחון**, ת"ז, מ"ר בחונים, בחוני, בחוניך, — שבחנו אותו: ישראל שהן בני בני בחוני בני אברהם יצחק ויעקב (פסח' פז:). רבש"ע בניך הם בני בחוניך הם (אליהו זוטא ח). ודבר זה בחון ומנוסה (תוקוני. תזריע יב).

א. **בחור**, ת"ז, מ"ר בחורים, סמי' בחורי, — שבחרו אותו, היותר טוב, auserlesen; choisi; selected: ויקח שש מאות רכב בחור (שמו' יד ז). לבד מישבי הגבעה התפקדו שבע מאות איש בחור (שופט' כ יה). ויבחר מכל בחור בישראל ויערך לקראת ארם (דהי"א יט י). שויתי עזר על גבור הרימותי בחור מעם (תהל' פט כ). מראהו כלבנון בחור כארזים (שה"ש ה יה). ויאתו שלשת אלפים איש בחורי ישראל (ש"א כו ב). ויבחר מכל בחורי בישראל ויערך לקראת ארם (ש"ב י ט).

ב. **בחור**[6]), ש"ז, מ"ר בחורים, לנק' בחורה, בחורות, — אדם צעיר לימים, בפרט שלא נשא עדין, Jüngling, adolescent, jeune homme; youngman: גם בחור גם בתולה יונק עם איש שיבה (דבר' לב כה). ונפצתי בך איש ואשה ונפצתי בך זקן ונער ונפצתי בך בחור ובתולה (ירמ' נא כב). כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך (ישע' סב ה). שמח בחור בילדותך (קהל' יא ט). ויעש שם שמשון משתה כי כן יעשו הבחורים (שופט' יד י). ביום ההוא תתעלפנה הבתולות היפות והבחורים בצמא (עמו' ח יג). לא חלתי ולא ילדתי ולא גדלתי בחורים רוממתי בתולות (ישע' כג ד). אז תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו (ירמ' לא יג). לבלתי לכת אחרי הבחורים (רות ג י). ואת בחוריכם הטובים ואת חמוריכם יקח (ש"א ח יו). זקניכם חלמות יחלמון בחוריכם חזינות יראו (יואל ג א). ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזרים (עמו' ב יא). על בחוריו לא ישמח אדני ואת יתמיו ואת אלמנתיו לא ירחם (ישע' ט יו). בתולתי ובחורי הלכו בשבי (איכ' א יח). ואף אלהים עלה בהם ויהרג במשמניהם ובחורי ישראל הכריע (תהל' עח לא). ומה היו (בנות ישראל החולות בכרמים) אומרות בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך (תענ' ד ח). בבחור שנשא אלכנה (כתו' ז.). אלמנה שנשאת לבחור (שם:). ומדברת עם כל אדם וכו' במשחקת עם בחורים (שם עב:). אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא (פסח' פז.). כשישראל עוברין ליטול חפץ בשוק זקנה אומרת לו בחור אי אתה רוצה כלי פשתן (מד"ר במדב' כ). ככח של כל אחד ואחד הבחורים לפי כחן והזקנים לפי כחן (שם שמות כט). אוהבת אשה בחור עני מזקן עשיר (תנחומא בובר, כוא יו). — ועל אנשי המלחמה: מבצריהם תשלה באש ובחריהם בחרב תהרג (מ"ב ח יב). שדד מואב ועריה עלה ומבחר בחוריו ירדו לטבח (ירמ' מח טו). לכן יפלו בחוריה ברחבתיה וכל אנשי המלחמה ידמו (שם מט כו). אל ידרך הדרך קשתו ואל יתעל בסרינו ואל תחמלו אל בחריה החרימו כל צבאה (שם נא ג). סלה כל אבירי וכו' קרא עלי מועד לשבר בחורי (איכ' א יה). ויהי כהגישם האיל אל החומה לנגח ושם היה בחור אחד מאנשי טיטום (יוסיפון פ' פו). — ואמר הפיטן: המו קמו גבורי לצאת השערה שלפו חשפו בחורי חרב מתערה (קינ' למט' אדהן). — ונתיחד בזמן מאוחר לבחורים לומדים בישיבות: אותן הבחורים הבאין ללמוד תורה ושרויין כל אחד בחדר או בעליית

---

1) אולי בזר.

2) מן בחן עי' זה. — 3) כתיב, בחוניו קרי. והסכימו כל המפרשים הקדמונים והאחרונים שהכונה בו מגדל של צופים.

4) משק' חמוץ, עשוק. — 5) ת"י בחיר. ורוב הקדמונ' פרשוהו במשמ' מגדל, כמו בחון. ברט פרשו במשמ' צופה.

6) לפי דעת המדקדקים הוא משקל דגוש, אך בשביל בחורותי יש סברים כי בחורים היא פעולת הנטיה הטבעית של החית לכפילה.

בפ"ע (תוספ' ערוב' נב.). הנכבד ר' עוזיאל אוהב לומדי תורה כל ימיו ועד היום והחזיק ידי רבותיו כל ימיו ועדיין מחזיק ידיהם בממונו ובגופו והעמיד ישיבות בביתו כל ימיו והכין טרף לבחורים הלומדים (תש' לרשב"א שפז). גם היו באים כ' בחורים ויותר ללמוד פה (כיהכ"נ של רש"י בוירמייזה, א' אפשטין). כי חק הוא לבחורים ביום זה בכל שנה לחלק כל המצות ביניהן (מנהג וירמייזה, א' אפשטין). ומנהיג כמר דוד בר יהושע יוסף ז"ל אופנה"ם בעבור שהיה מאכיל על שולחנו ששה בחורים יותר משלשים שנה (שם). הרב בשחרית אחר יציאתו מב"ה הולך ובא עם הרבנים והבחורים לישיבה שאחורי ב"ה (שם). דבחורים ההולכים ללמוד חוץ לביתם (מרדכי שבת רלד). אפוטרופוס ראובן תבע עלבון הרב שנתפס הוא ובחוריו מכח שמעון (שם קדו' תקסד). ומהר"י סג"ל היה אוסר לבחוריו לאכול בין תפלת מנחה למעריב (מהרי"ל שבת). הנהיג לבחורים וגם הוא בעצמו עשה כן (הוא, ת"ב). בחורי עניים או שאר עניים כמותם כשמתקנים להם חלוקות חדשות צריכים לברך ברכת שהחיינו או לאו (שו"ת תרומת הדשן לו). בחורים בני בי רב היו רגילים לדבר בשעת ברכת המזון (שם לט). וצריך אני להספיק ולהמציא ספוק הבחורים והם המטרידים אותי שלא אוכל להשיב בדברים שאינם צריכים לע"ע (שו"ת רמ"א קט). קצת עשירים מופלגים באשכנז שאינם נותנים עיניהם ליתן בנותיהם כזווית מחוטבות עם בית והון לבחורים חשובים בעלי תורה וכו' מי שהוא בחור חריף ובקי ולמדן מופלג לא יחשבוהו למאומה והכל בדילין ממנו (שו"ת חות יאיר קכד). והמי"ן עם סיעתו אמרו הבחור הטוב הזה מרוב למודו נשתגע ומוחו נפגע אך הבחור הכשר והישר הלז לא פנה אל רהבים (ר"י עמדין, שחוק הכסיל). המקדיש גילה דעתו ופירש מגמתו שרוצה לגדל בחורים שילמדו גמפ"ת ופוסקים וכו' ובכן בחרנו בבחור ההוא לטובה (חתם סופר, חו"מ ח). — ותזו"נ: בחורה היתה ולא היתה ניכרת בעיבורה (מד"ר בראש' עא). בבלן נאמר הריון חוץ מולפה לפי שהיתה בחורה מבלן (רש"י, בראש' ל ו). עושה אשה תכשיטיה וכו' ילדה בחורה שדרכה בכך (הוא, מו"ק ט:). בכרה גמלה נקבה בחורה שהיא אוהבת לנוע (שם, ירמיה ב כג). וה"ר יהודה פירש דסתם פרה בחורה היא ומסתמא אין אדם רוצה להטריחה (תוספות פסח' כו:). וגם בחור זקן ואשתו איננה בחורה (רמב"ן בראש' כב כ). אבל אם מת האב והיא בחורה והבנים גדולים לא יתכן שתהא עמהם בבית (ס' חסידים, מק"ג, תתרפ"ה). שהיתה (צפורה) בחורה והריון אין ניכר בה (חזקוני, שמות ב כא). — וגם לדברים לא בע"ח: גפן בחור[ה] בגפן זקן[ה] (רבנו גרשום, ב"ב פג.). נטיעות המפוזרין בתוך בית סאה לפי שהנטיעות הן בחורות (שם כו:). אילנות בחורים (שם כב:). בדקל בחור שלא נכרך עדיין אלא בסיב אחד (רש"י שבת ל:). ומה שיפול משש שעות ולמטה ועושים בו קביעה קראוהו מולד בחור אבל לפי תקונם יש שני בחורים נדחים כזקנים וכו' (ר"א הקראי, ג"ע, קדוה"ח ח). שספר הזוהר בלי ספק אינו חיבור רשב"י ולא מתלמידיו אלא חבור בחור שלא נתמלאה זקנו (אריה מודינא, ארי נוהם כג).

*בַּחוּרָה, ש"נ, מ"ר בַּחוּרוֹת, — אשה צעירה לימים, בפרט לא נשואה, Mädchen; jeune fille; girl: בנותינו כזווית אלו בחורות ישראל שלא טעמו טעם חטא (פסח' פז.). — ופשט השמוש במלה זו בספרות: הנה הבחורה (נפש' לדיק', כיה"ק וירמייזא ד' תתמ"ג). הבחורה החשובה הנבחרה (שם מלכה משנת 1275). מעשה בבחורה אחת שהיתה סמוכה על אחיה ועל אלמנת אביה (רשב"א תשו' תקמט). בחורה אחת נשאת לבחור אחד ועמד עמה כמו שמנה חדשים (שו"ת ריב"ש קכז). הגיעתני שאלתך אתה הכהן הפלמוני המדבר באותה הבחורה אשר ארשת לך כפי נמוס הנוצרים (שם ה). שמע בקולי איעצך ויהי אלהים עמך לא תשא על הבחורה ההיא שמע שוא לעגנה (שם). אחר שנדרו לך בשכרך לתת לך הבחורה ועתה חוזרין בהם (שם). ושדכו הבחורה לבן שמעון גם עשו שבן שמעון קדש הבחורה ההיא (שם יד). ושאלו לו אם שמע שאנשלמה הנזכר קדש את הבחורה בילה בת רבי משה (שו"ת ר"נ גרונדי ל). בחור ובחורה בבית רגזן או אשה אל תגור (ס' חסידים, מק"ג, תתס"ג). זאת הבחורה כמה בחורים בקשו אותה ולא רצתה (שם תתס"ג). ומעשה שהיו רוצים לתת לזקן בתולה וכו' והלך הזקן לפני הבחורה והסיר כובעו ואמר לה ראי שאני זקן וראשי מלא שיבה (שם תתס"ה). מעשה היה פה באלג'יר בחור אחד מאי סרדאנייא שמו יהודה בר יצחק שדך בחורה אחת מאלג'יר וכו' (שו"ת תשב"ץ, ח"ב ט). שאיש א' היה משודך עם בחורה אחת (שו"ת מהרשד"ם אה"ע א). רשות נתתי לבחורה אחת לשחוט (שו"ת, ר"י

לאבי קלט). הבחורה מרת פלונית שנחקרה על הלכות שחיטה וכו' (שם). אך דפק הבחורים הזק משל הבחורות (מאיר אלדבי, ש"א ד). וזה יקרה לבחורות בהגיעם לבגר ואינן נבעלות (שם). שראה (מקובל אחד) בעיר פיזארו בחורה אחת שהיה בה רוח (הרי נוהם יז).

בְּחוּרוֹת, במ"נ, — מעמד האדם בהיותו בָּחוּר: שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בְּחוּרוֹתֶיךָ (קהל' יא ט). — ואמר המשורר: התמיר בוקוגים הבחורות ותחליף השחורות בצחורות (ר"י הלוי לר"ש הנגיד). יען בְּחוּרוֹתַי אשר עברו ימי נוער כמו מים כרגע נמאסו (רמב"ע, תרשיש ו). כי כל בחורותי אשר עברו כלם בקברות תאוה חניתי (ר"ע פר', מתק שפתים 82).

בְּחֻרִים, בְּחֻרָיו, — במ"ז, כמו בְּחוּרוֹת: יהושע בן נון משרת משה מִבְּחֻרָיו (במד' יא כח).

***בְּחִילָה**, — שה"פ מן בחל.

***בְּחִילוּת**, ש"נ, — נטיה להקיא.

בַּחִין, — כמו בָּחוּן עי"ש.

***בְּחִינָה**, ש"נ, מ"ר בְּחִינוֹת, — א) שה"פ מן בָּחַן: וישחקרו על הדבר ויבחנוהו בחינה אחר בחינה עד שלא יפול בלב אדם ספק (כוזרי א ח). והוא כי פנת הכל שאין בחינה במה שעליו המציאות (מו"נ א עא). דע כי ההקש בין הספקות וכו' אין הבחינה בורב מספר הספקות (שם ב כג). בבחינת המשלשים אם הם אמתיים (אגרות לר"י מקנדיא). — ב) לענין בדיקה וחפוש במוסריות: מהות הבחינה היא התבונן בסימני חכמת הבורא בברואים (חו"ה, הבחינה א). נאמר כי הבחינה בברואים היא העיון בפנות העולם ותולדותיהם (שם ג). ובאלה הבחינות יתבאר גודל העון או קטנו (נופ' צופים, מסיל ליחון ב יא). בחינת עולם (שם הספר של ידעיה בדרשי). תקבץ בחינת ואמתת הנקראים למיניהם (בחינת עולם ב). תשלח עיני בחינתה (שם יד נא). ובזאת הבחינה בחון רוב המצוות תמצאן בלן שהן מלמדות ומרגילות (ח' פרקים להרמב"ם ד). — ג) יחס וסבה מדבר אל דבר, Hinsicht; rapport, considération; respect: ומזאת הבחינה קראם (הרמבם) עקרים ויסודות (ר"י אברבנאל, ראש אמנה כג). בעל ספר הכוזרי עשה הטענה הזאת גם כן בבחינת ישראל ולכבודו (מפעלות אלהים א ד). היות קצת הדברים עצם בבחינת דבר מה ומקרה בבחינת דבר מה (המו"ר ה א). אלא שלמה שלכל שנוי בחינות אם מצד הנושא והוא העתק המשתנה מתאר אל תאר ובבחינה הזאת הוא בשאר המאמרות (הסדאי קרשקש, אור ה' א ד). ולפי שהמחויב המציאות ממנו שהוא מחויב בבחינת עצמו וממנו שהוא מחויב בבחינת סבתו ואפשר בבחינת עצמו (שם א ל). כי אין למערכה שום טבע ומבוא בדברים אפילו על הבחינה השנית כל שכן על הבחינה הראשונה (דרך אמונה, אבר' ביבאגו ג). כי חיוב עבוד את קונו הוא משתי בחינות וכו' ועל כן על הבחינה האחת אמר האנוש מאלוה וכו' יצדק ועל הבחינה השנית אמר אם מעושהו יטהר גבר (ר"מ אלשיך, איוב ד יז). מצד היותו חלק מן הכלל לא בבחינת הפרט מצד עצמו (העקרים א טו). כי אלו אינם אלא בחינות שכליות לא ענינים נבדלים (שם ב יג). והסוד הוא כי הקטן הוא לעולם בבחינת דין (מסכת"ו, עץ חיים, שער מוחין דקטנות, א). נשוב ונאמר כי הענין ההוא נקרא בג' שמות הללו כנגד ג' בחינות לג מלכים (חזוק אמונה לר"י ב"ר אברהם א כא).

בָּחִיר, ש"ז, סמי' בְּחִיר, כנ' בְּחִירִי, מ"ר בְּחִירִים, בְּחִירָיו בְּחִרָיו, — א) מי שבחר בו אדם, הרצוי ביותר, auserwählt; choisi; selected: הן עבדי אתמך בו בְּחִירִי רצתה נפשי (ישע' מב א). כי נתתי במדבר מים נהרות בישימן להשקות עמי בְּחִירִי (שם מג כ). למען עבדי יעקב וישראל בְּחִירִי (שם מה ד). ויאמר להשמידם לולי משה בְּחִירוֹ עמד בפרץ לפניו (תהל' קו כג). וירשוה בְחִירַי ועבדי ישכנו שמה (ישע' סה ט). ומעשה ידיהם יבלו בְחִירָי (שם שם כב). לראות בטובת בְּחִירֶיךָ (תהל' קו ה). בני יעקב בְּחִירָיו (דהי"א טז יג). ויוצא עמו בששון ברנה את בְּחִירָיו (תהל' קה מג). — ב) מי שנבחר למשרה מן המשרות, Gewählter; élu, elected: בחירי קהל אחד נועדו ועמדו והסכימו שלא לצרף במעמדם לפלוני עד זמן פלוני (תשו' רמב"ת כתשו' מהרא"מ ז). — ג) ונהוג בלשון ההמון לאמר: בָּחִיר, במשמ' מובחר, טוב מאד.

***בְּחִירָה**, — א) שה"פ מן בחר, ובצרוף עם בית: בית הבחירה (מע"ש ה יג). אלא בחירה ובחירה מה בחירה שנאמר להלן בנימן בכלל אף בחירה שנאמר כאן בנימן בכלל (ירוש' מגי' א ע ד). — ב) הכח והיכלת שיש לאדם לעשות או לא לעשות דבר מהדברים על פי רצונו הטוב, Willens-freiheit; libre arbitre; free will: ועדיין לא

השגתי לגבול בקשת המות בדרך הטבע לא ב ב ח י ר ה בלתי רצון ולא ברצון בלתי ב ח י ר ה (יוסיפון פה). ואלו היה האדם מוכרח על פעולותיו היו בטול מצות התורה ואזהרותיה והיה הכל שקר גמור אחר שאין ב ח י ר ה לאדם במה שיעשה (ח' פרק' להרמב"ם ח). אלא שהרבה פעמים יטעו בני אדם ויחשבו קצת פעולות האדם הבאות ל ב ח י ר ת ו שהוא מוכרח עליהם כזוג פלוני (שם). שיתחייב זה במציאות האדם ר"ל שיעשה ב ב ח י ר ת ו פעולות הטוב והרע כאשר ירצה (שם). לך לבדך נתנה הארץ ואין להם בתוכה ממשלה והכרח בכל מה שיש לו התלות גמור ב ב ח י ר ה (כתית עולם טז). כי הוא לבדו נוצר ונברא במעלת הרצון ו ה ב ח י ר ה (ר"א הקרא, הקד' גן עדן). וזה בכח ה ב ח י ר ה הנתון בו ברצון אלהים (ספורנו, אור עמי' נפב).

בְּחִירִי, בְּחִירִיִּים, בת"ז, לנקב' בְּחִירִית, בְּחִירִיּוֹת, — דבר שהוא בבחירה: ומצאנו עם זה פסוקים מעידים על היות האדם ב ח י ר י (רא"ד, אמונה רמה מכוח), ר"ל שאינו מכרח במעשיו, אלא יוכל לעשות או לא לעשות הכל עפ"י רצונו הטוב, בלי כפיה מהחוץ. טבע האפשר בפעולות האדם ה ב ח י ר י ו ת שאין להם מכריח בשום פנים (כאור' ידעיה הפניני לא). פועל ב ח י ר י והוא הפועל כפי הרצון (מפעל' ה' ז א). יעקב ובניו ב ח י ר י י ם היו בדבר ולא אנוסים (ר"י אברבנל, זבח פסח, על הגדה). מעשה הבהמות טבעיים ומעשה האדם ב ח י ר י י ם (המבקש לרש"ט פלקיירא). התנועה ה ב ח י ר י ת (שם). מצד תמונתו ועצמותו מטביע החפץ האלוקי ורצון ה ב ח י ר י במצולות ים (מכתב מיוחס להרמב"ם, חמדה גנוזה מב:). בעל בחירה ורצון בעשיית פועל מה מהפעלים ה ב ח י ר י י ם או להמנע ממנו (זכות אבות, מחב' יין לבנון 13). שהיה נמנע אצלם שידע האל יתברך את מעשיהם בהיותם בחיריים ואם כן הם אפשריים (אור עמים, ספורנו, ידיעה). ותכלית האדם והנכבד בו הוא עצם הנפש השכלית ה ב ח י ר י ת (שם, נפב). הפעל הנמשך ממנו הדומה אל הפועל ה ב ח י ר י (עקרי' ב כד). שתחבוש ותעצור מגמת פניהם ורצונם ה ב ח י ר י (אוהב משפט, כאור' לאיוב, מ יג). וכל הסיבות בין אלהיות והשגחיות בין מערכיות ב ח י ר י ו ת יפעלו לטובתם ולזכותם (דרך יברה, ב' התחינות). שכל פעולה ב ח י ר י ת ראוי שתהיה או קיום מצוה או הכנה לקיום מצוה (רמח"ל, דרך חכמה יא.). שהאדם ב ח י ר י על תנועת גופו ומעשיו (ר"י מודינו, קול סכל ג). האשר פעל ב ח י ר י (פרוש ר"י כענוב, ספר המדות לאריסטו, א ו).

בְּחִירִיּוּת, ש"נ, — טבע מה שהוא ב ח י ר י: וכבר ידעת שהתנועה הגלגלית נפשית והיא באה בנפש בוחרת מחדשת ה ב ח י ר י ו ת על הדבקות (מורה המורה 7).

א. בחל[1], ממנו א. בָּחַל, *בֹּחַל, *בַּחֵל, ־בְּחִילוּת

א. בָּחַל[2], פ"ע, בחלה, יבחל, — בחלה נפשו בדבר, נלאתה, כבד עליה הדבר, müde sein; être las de; be weary: ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נעם ולאחד קראתי חבלים וארעה את הצאן ואכחד את שלשת הרעים בירח אחד ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בָּחֲלָה[3] בי (זכר' יא ז-ח). — ואמר הפיטן: מרוב פקדות ובהלה מחלחלת נקטה שחה נפשי לעפר ב ו ח ל ת סמבה

---

[1]) בערב' בלח a), עי' הערה שלקמן.

[2]) בערב' בַלַחט b), בַּלַח ותבַלַּח, נלאה מִדָּבָר. — [3]) ת"י דנפשתהון קצת בפולחני. ונראה שבמשמעה זו היתה מלה זו מקבלת גם אצל חכמי התלמוד, שהביאו ראיה מפסוק זה להפעל ביחלו שפרשוהו ח י ת ה, עי' חות, חַיַּת. מנחם: פתרונו כפי ענינו כמו בי. ע"כ. אך ריב"ג פרש כמו ת"י: כלומר קצה בי. ובגוף העברי הוסיף כלו' בעלה בי. ואמר בשרש בעל: ודע כי החת במלה וגם נפשם בחלה בי היא תמורת עין בעלתי בם והענין בהם אחד. ע"כ. ועי' לקמן בהערה לערך בעל פרוש ריב"ג לבעלתי בם. רש"י הלך בדרך התלמוד ויחמה בחלה להשם בֹּחַל, אלא שטעה בעצם משמעת שם זה, ואמר: ובחלה פי' רבותינו לשון גודל במס' נידה וכו' בוחל אלו ימי הנעורים שכבר היא גדולה. ע"כ. ופרש נפשם בחלה בי זכרונם היה רב במעי וממלא את רוחי ומציק את בטני. ע"כ. אבל בגמ' (נידה מז.) הוסיף אדם הקץ בדבר נראה לו כגדול. ראב"ע: ומלת בחלה כי אין לה חבר ופי' כמו קצרה כפל מלת ותקצר והעד מלת וגם. — וכבר כפר א' ג י ג ר במציאות שרש בחל במשמ' זו בעבר' וגזר כי היה כתוב פה ב ע ל ה כמו ואנכי בעלתי בם (ירמ' לא לב). ובחלה הוא תקון סופרים מפני הכבוד והסכים לזה בעקרו גם נלד' AWXVII,188 Urschr.270 אך מה הועילו הסופרים בתקונם אם שמעו הקוראים בבחלו המשמ' של בעלה? ומלבד זה, לשרש בחל יש לו על מה להשען, והוא, כמו שזכרתי כבר בהערה שלפני זו, השרש בלח בערב' שהוא משמש גם לענין מדרגה אחת ממדרגות בשול התמר, עי' לקמן הערה לבֹּחַל, וגם במשמ' נלאה מאיזה דבר. ומאן בדבר, כמו לו נלאה

---

a) بلح b) بلح

בטן לארץ נשחלת (סלית' יום א, אם עונינו). — ואמר המליץ: ויהיה ב ו ח ל בקניני העולם הזה ומואם את כל עושרו והונו (הגיון הנפש לבר חייא לג:). ויתנחם אבנר וביגונות ב ח ל (ספ' המוס' לר"ז אלנ'אהרי). ויהי כראותי כי הזמן ב ו ח ל ואין בי כח לעמוד לפני חומות וחיל נואשתי לקחת לי תשורה ועיני כלו מיחל (עורת הכבלי, הוכח' מוס' קו:). — והשתמשו גם בפָעוּל, *בָּחוּל, הדבר בָּחוּל עליו: כי צער החולי נדבק בו מיום אשר הנפש ב ח ו ל ע ל י ו (מעבר יבק, לט).

*בֹּחַל[1]), ש"ז, — תאנה קרוב לבשולה, אחר היותה פגה, Feige bevor der Reife; la figue avant la maturité; fig for the ripening. — ובהשאלה כנוי לאשה בימי נעוריה: משל משלו חכמים באשה פגה ב ו ח ל וצמל (נדה ה ז). פגה מלמעלה לא הביאה סימנין מלמטה ב ו ח ל מלמעלה הביאה סימנין מלמטה (תוספתא שם ו ד). פגה עודה תינוקת וכו' ב ו ח ל אלו ימי הנעורים (גמ' שם מז.).

*ב. בָּחַל, פ"ע, — מן בֹּחַל, היתה התאנה בֹּחַל: התאנים מ ש י ב ה ל ו[2]) (נדה מז.).

— פע' בִּחֵל, כמו קל: הפגים משיזריחו אוכל בהם פתו בשדה ב י ח ל ו[3]) כונס לתוך ביתו (שבי' ד ז).

— הפע' הִבְחִיל, — א) כמו בָּחַל, בִּחֵל: מאימתי הפירות חייבין במעשרות התאנים מ ש י ב ה י ל ו[4]) הענבים והאבשים משהבאישו (מעשר' א ב).— ב) פ"י, ה ב ה י ל את הפרי, עשה שיבחל, שיגע לידי בשולו, zum Reifen helfen; avancer la maturité; advance growth: כל דבר שהיה מ ב ח י ל[1]) א הפירי חייב משום זורע (ירוש' שבת ז י.). והעושה בתים וכל דבר שהוא ל ה ב ח י ל[1]) את הפירי (שם).

ב. בחל[2]), ממנו ב. בָּחַל, מְבֹחָל, *בְּחֵל.

ג. בָּחַל, קל אינו נהוג.

— פע', — בִּחַל הדבר, בא במהרה, פתאם, קודם זמנו, eilig; hâtif; hurried נחלה מ ב ח ל ת[3]) בראשונה ואחריתה לא תבֹרך (משלי כ כא).

— פע', *בִּחֵל, — כהר לבוא, בא לפני הזמן הרגיל, או אפילו ב י ח ל[4]) אביב ובא (מכי' מסכ' דפסחא ב).

*בַּחַל, ש"ז, — רגש של געל ומאוס, Ekel, dégoût, disgust: מועד ומוכן לקיטור גהל מתוקן ונסכן לתורת שחל, מאים ימאס היין ב ב ח ל מתקו לו רגבי נחל (רסב"ג, ה' מה אדם). הצילה שאונם מ ב ה ל הצגים להרגות מחל (לפה בבת, מוס' יוה"כ).

בחן[5]), ממנו בָּחַן, בֹּחַן, בְּחוֹן, ואולי בַּחַן, *בְּחִינָה, מִבְחָן.

בָּחַן[6]), פ"י, עתי' יִבְחַן, הפס' יִבָּחֵן, צווי בְּחַן[7]), — בחן את הכסף, הזהב, ראה ונסה אם הוא טהור, אם אין בו סיגים, prüfen; essayer; prove: והבאתי את השלשית באש וצרפתים כצרף את הכסף ובחנתים כִּבְחֹן את הזהב (זכר' יג ט). ואמר בן סירא: ככור ב ו ח ן[8]) מעשה לוטש כן שכר למצות לצים (לד כו). — ובהשאלה בָּחַן את האדם, את הלב, את הדבר, התבונן ובדק אותו לדעת מהותו או אם הוא כמו שהוא נראה למראית עין: ויי' צבאות שפט צדק בֹּחֵן כליות ולב

ממנו (לשחן אלערב) וזו משמעה מכונה היטב לפי הענין. ואין צרך בדמיון שהביא מילר (Mü. Liebespoesie der alt. Aeg.), ממצרית בְּ-הְנְ-רְ, הנלעג.

[1]) בערב' בַּלַח a) היא פרי התמר במדרגה השלישית לבשולו, כי בתחלה הוא טלע ואח"כ ח'לאל ואח"כ בלח ואח"כ בסר ואח"כ רטב ואח"כ תמר (לשחן אלערב). ובא"י הוא השם היותר רגיל להתמרים, כי כל אכילתם אותם הוא בהיותם בלח. ולא דבר תמוה הוא שבערב' משמש שם זה לתמרים ובעבר' לתאנים, כי כן גם בסר משמש בעבר' לענבים ובערב' לתמרים.

[2]) ואמרו שם בשם רבה בר בר חנה בשם רב: משילבין ראשיהן. — [3]) במשנה שבירוש' ב י ח י ל ו, ואמרו גמ' שם (לה: וכמו"כ מעשר' מח.) מהו ב י ח י ל ו רבי חייא ברב בא אמר ה י י ת ה. ועי' חות, חית. — [4]) במשנה שבירוש' מ ש ב י ה ל ו. — [1]) כך בדפו' ויניציה, ובדפו' קרואט' מכחיל, להכחיל.

[2]) אין לו חבר בשאר הלשונו' האחיות במשמ' זו, ועי' הערה להפעל. — [3]) כך הכתיב, והקרי מבהלת, ה במקום חת. ונמסר: חד מד' מלין כתי' ח' וקרי' ה', ופרשו רוב המפרשים במשמ' מה שבא לאדם במהירות ופתאמיות. — [4]) כך בערוך כ"י וכך במכי' בדפו' ליבורנו, ובנוסח' כי חל, וכן גם בהוצאת אי"ש וכן ויס.

[5]) בסורי' בחן, בהר, בערב' מחן a).

[6]) בערב' מַחַן b), בכל המשמעו' שמשמש בהן פעל בחן בעבר', לבחינת כסף וזהב, ובחינת הלך וכיוצא בזה. — [7]) קומ"ק קבע הצווי בחֹן, אך כבר הֵעיר נסטלה (Z A W XXVII,121) כי לפי העתיד אבחן יבחן צ"ל הצווי בְּחַן. — [8]) על הגליון רשום ביתן.

---

a) محن b) مَحَن

a) بَلَح

(ירמ' יז כ). אני יי' חקר לב בֹּחֵן כליות ולתת לאיש כדרכו כפרי מעלליו (שם יז י). ויי' צבאות בֹּחֵן צדיק ראה כליות ולב (שם כ יב). ותדע וּבָחַנְתָּ את דרכם (שם ו כז). יי' צדיק יִבְחָן (תהל' יא ה). עפעפיו יִבְחֲנוּ בני אדם (שם שם ד).—וככנ': הנני צורפם וּבְחַנְתִּים (ירמ' ט ו). כי בְחַנְתָּנוּ אלהים צרפתנו כצרף כסף (תהל' סו י). בְּחָנַנִי כזהב אצא (איוב כג י). ותפקדנו לבקרים לרגעים תִּבְחָנֶנּוּ (שם ז יח). חקרני אל ודע לבבי בְּחָנֵנִי ודע שרעפי (תהל' קלט כג).—ובחן את הדבר: בחנתי כל הדברים ומצאתים נחלקים לד' חלקים (פי' המשניות להרמב"ם, אבות א יז). בכל עת שאשמע דבריו אני בוחן אותם ואם אמצא מזה החלק הרביעי אדבר בם (שם). כן האדם השלם צריך לו שיזכור מדותיו תמיד וישקול פעולותיו ויבחן תכונות נפשו יום יום (ח' פרק' להרמב"ם ד). — ובחן בדבר, עשה בחינה ע"י הדבר לראות מה יהיה: ועדיין לא ברור הדבר לו שהוא (יוסף) חי ועוד הלך ובחן באלומות וכו' וכשהזכיר להן את יוסף עמדו וכרעו כולן ליוסף (מס' סופר' כא ט).—ובמשמ' ברר על ידי בחינה: ודע שחכמי התכונה בחנו לירח שלש תנועות (ר"א הקראי, ג"ע, קדוה"ח כ). מלקות הלבנה בחנו תנועת הלבנה מקבוץ לקבוץ (שם ג).— ויבחן אותו בלמודים, בדק אם יודע מה שלמד, מה צריך לדעת. — ובמשמעת נסה אם יוכל לעשות דבר מהדברים, versuchen éprouver, tenter; tempt: גם בָּחֲנוּ אלהים וימלטו (מלא' ג יה). הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי וּבְחָנוּנִי נא בזאת אמר יי' צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די (שם שם י). למי הוא בוחן ה צדיק יבחן ולמה אינו בוחן את הרשעים וכו' במה הוא בוחן הצדיקים (תנח' כונ' שמות י). — ובמשמעה הבדיל בין טוב לרע וכדו', unterscheiden; distinguer; distinguish: הלא אזן מלין תִּבְחָן וחך אכל יטעם לו (איוב יב יא).

— נפע', נִבְחַן, עתי' יִבָּחֵן, יִבָּחֲנוּ, יִבָּחֲנוּ—שבחנו אותו: בזאת תִּבָּחֵנוּ חי פרעה אם תצאו מזה וכו' ואתם האסרו וְיִבָּחֲנוּ דבריכם האמת אתכם (ברא' מב יה-יו). אבי יִבָּחֵן איוב עד נצח (איוב לד לו). דוד נבחן במרעה וכו' עמוס נבחן במרעה וכו' אף משה נבחן במרעה (תנחו' כונ' שמות י). ע"י שהבריות מהללים אותו במעשיו הטובים נבחן לרבים אם טוב ואם רע (רש"י משלי כז כא). — ו'נבחן בלמודים, נבדק אם יודע הוא מה שלמד: המלמד דתלמוד תורה לא יתחיל עם איזה תלמיד גמרה זולת שיבָחן שלשה שבועות ע"י שלשה המפקחים (פנק' קראקא שנת שלח, אוצה"ס ד, דף 582).

— פִּע' *בִּחֵן, — כמו קל: מינוהו ב"ד (את האפוטרופוס) לא ישבע שבית דין מבחנין אותו (ירוש' ב"ק ד ד:). הם שלא ביחנו אם לנצח אם להנצח ובאחרונה שביחנו הסכימו (יומ' עג:).

— הפע',*הִבְחִין, — הפריש והבדיל, unterscheiden distinguer; distinguish: משנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע (מכי', מסכ' דפסחא יא). שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עכו"ם (ברכ' ט:). ברוך אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה (שם ס:). כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור וכו' זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות (שם סג:). להבחין בין בגדו לבגדי אשתו (שבת יב.). להבחין בין זרעו של ראשון לזרעו של שני (יבמ' מב.). א"ר טרפון אקפח את בניי אם לא שמעתי להבחין הפרש בין קבלה לזריקה (זבח' יג.). ואיזו היא קטנה יודעת לשמור את גיטה וכו' כל שמבחנת בין גיטה לדבר אחר (גיט' סד:).—ועם כנו' *הבחינני: מזולתי הבינני ובין טוב לרע הבחינני (מוס' נאה, מיוח' לרמב"ם), ר"ל נתן לי הדעת להבחין. — ו*הבחין בדבר, התבונן ובדק וחקר: משל לאחד פרגמטוט שהיה לו אבנים של זכוכית והיה מוציאן לשוק ולא היה מבחין במניינם שלא היה מוציאם במנין (תנחומא במדבר כג). אבינה באנוש אבחינה יצירתו ולא מצאתי בה חסרון רק את המות הזה (כתי"ע ג).

— הָפע' — *הֻבְחַן, הוּב-,— כמו נבחן: ואמונת החדוש ודבור השם עם הנביאים הם באים כנגד המושכל והמתקת מי מרה כנגד המורגש ומי סוטה כנגד המובחן (יסוד' המשכיל, לדוד בן בילא). כלומר שהובחן ונוסה במרדו (אמרי בינה על משלי לר' זרחי' יח).

— נִתפ', *נִתְבַּחֵן, נחלק לבחינות מתחלפות: שעם היות שהספירות משתלשלות זו מזו ונכללות זו מזו עכ"ז אין האלוה מתבחן לספי' ונאמר עצמות ונשמה שבכתר עלולה מא"ס (ר"מ קורדוביירו, אילימה רבתי, עין כל, א יח). שהאגוז מתבחן לכמה בחינות בעצמה מתוכה אל תוכה (שם, עין רואי, תמר ו, כו). שלא יקשה עלינו למה ההנהגה תתבחן בב' אלו ולא תהיה בד' עם הבינה (שם, עין כל, תמר ב יט).

בֹּחַן[1], ש"ג, — א) מבצר, kl. Festung; fort; castle: הנני יסד בציון אבן אבן בֹּחַן[2]) פנת יקרת (ישע' כח טז). — ב) כמו בחינה, מבחן: לכן ספק אל ירך כי בֹחַן[3]) ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה (יחזק' כא יז-יח). ומה תהי עוד על בני אם גם שבט מואסת זו תבוא עליו עם שאר ה ב ח ן (רש"י שם). כי החרב הזאת הוציאה לבחון בה בני אדם וכו' ומה יהיה זה ה ב ו ח ן אם גם שבט בני תמאס לכרתו וכו' מה יהיה ה ב ו ח ן הזה (רד"ק שם). כשר ציר תחן לוט באושי צחן להמתיק מר למהן לבל לקוט בְּבֹחַן (ר"א קליר, קרוב' לפור', אות כט). אנשים הם בעת בֹּחַן כנשים בלב הותל ומועצות חסרות (ר"י הלוי, התמיר בזקוקים). זחלתי ואירא בעד מהן זעק להוות לחוקר ב ב ו ח ן חסר חסד ויתור צחן חן איך אמצא בתחן (סליח' יום א, אין מי). — והשתמשו באֶבֶן בֹּחַן לשם האבן שבוחנים בו המתכיות: כי בחינת אברהם היה כזהב שמזככין אותו באבן ב ו ח ן ומראים הרושם הנשאר באבן להודיע מה טובו ומה יפיו (ר"מ אלשיך, איוב כג י). — ג) *כלי מכלי הרופאים לבדק בו את הפצע, Sonde: לפעמים יהיה השבר הפנימי (בהגלגלת) רב או עצום ולא יהיה על העור שסוע או שיהיה השסוע מועט ואז יצטרך בהכרה שיודע הענין ב ב ו ח ן אשר תתפש בו השבר (קאנון ד ה ג א). ויש מן האומנים שיוציא המקדה ויכנים בו זנב ה ב ו ח ן הנקרא אלמה והוא אלקאליל עד פגישת הנקב להבין אל הקצה החד מן ה ב ו ח ן וכו' ואחר תתמיד ה ב ו ח ן זמן ארוך וכו' ואם המים ישובו בימים אשר יתעסק ברפואתם תחזיר ה ב ו ח ן בנקב ההוא בעצמו (שם ג ד ט).

בַּחַן[4], ש"ז, — מגדל על המבצר, Wartturm; donjon, watch-tower: כי ארמון נטש המון עיר עזב עפל וָבַחַן[5]) היה בעד מערות עד עולם (ישע' לב יד).

***בְּחֻנוֹת**, ש"נ, — כמו בחינה: ואחר כן חשוב ב ח נ ו ת הבורא יתעלה בהנהגתו את האדם (חו"ה הבחינה ה).

[1]) לא נתברר מקורו ומשמעתו. — [2]) תרגם רסע"ג חג'ר צנאם. ריב"ג פרש ארמון ומגדל, ובמשמעה זו פרש גם רש"י ורד"ק, כמו ב ח ן שלקמן, עי"ש. — [3]) נתקשו כל המפרש' בפרוש מלה זו, ואמרו קצתם שהוא פֹּעל, אעפ"י שהוא מלעיל. ואחרים פרשוהו בענין שֵׁם, כמו בחינה. אבל כל זה קשה, ובאמת כל הפסוק לקוי.

[4]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [5]) ת"י ומטמורנא, שר"ל אוצר. אך רסע"ג תרגם צנאם בערב' וכן כל המפרשים הקדמונ' והאחרונ'. וכן נזכר בנחמי' פעמים

בחר[1]), ממנו בָּחַר, בָּחוּר, בְּחוּרָה, *בַּחוּרָה, בַּחוּרִים, בְּחוּרוֹת, בָּחִיר, *בְּחִירָה, *בַּחֲרוּת, מִבְחוֹר, מִבְחָר.

בָּחַר, פ"ע, עתי' אֶבְחַר, יִבְחַר, כהפס' -חָר, לווי בֹּחֵר, מקור בְּחוֹר, ככנ' בָּחֳרִי, — הוציא ולקח אחד מתוך רבים, לקח אחד שמצא יותר חן בעיניו, שהוא היותר טוב, wählen, auswählen; choisir; choose: וישמש עם פעול ועפ"ר עם ב: ויאמר חושי אל אבשלם לא כי אשר בָּחַר יי' והעם הזה וכל איש ישראל לא[2]) אהיה ואתו אשב (ש"ב טז יח). העיר אשר בָּחַר יי' לשום את שמו שם מכל שבטי ישראל (מ"א יד כא). הראיתם אשר בָּחַר בו יי' כי אין כמהו בכל העם (ש"א י כד). כי ירחם יי' את יעקב ובָחַר עוד בישראל והניחם על אדמתם (ישע' יד א). שתי המשפחות אשר בָּחַר יי' בהם וימאסם (ירמי' לג כד). למען דוד עבדי אשר בָּחַרְתִּי אתו (מ"א יא לד). אתם עדי נאם יי' ועבדי אשר בָּחָרְתִּי למען תדעו ותאמינו לי (ישע' מג י). ועבדך בתוך עמך אשר בָּחָרְתָּ עם רב (מ"א ג ח). והתפללו אל יי' דרך העיר אשר בָּחַרְתָּ בה (שם ח מד). אשר בָּחַרְתָּ באברם והוצאתו מאור כשדים (נחמ' ט ז). החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובָחַרְתָּ בחיים (דבר' ל יט). ויקחו להם נשים מכל אשר בָּחָרוּ (בראש' ו ב). כי שנאו דעת ויראת יי' לא בָחָרוּ (משלי א כט). גם המה בָּחֲרוּ בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה (ישע' סו ג). לסריסים אשר ישמרו את שבתותי ובָחֲרוּ באשר חפצתי (שם נו ד). הנה המלך אשר בְּחַרְתֶּם אשר שאלתם (ש"א יב יג). כי יבשו מאילים אשר חמדתם ותחפרו מהגנות אשר בְּחַרְתֶּם (ישע' א כט). לכו וזעקו אל האלהים אשר בְּחַרְתֶּם בם (שופט' י יד). ובאשר לא חפצתי בְּחַרְתֶּם (ישע' סה יב). והיה האיש אשר אֶבְחַר בו מטהו יפרח (במד' יז כ). אֶבְחַר דרכם ואשב ראש (איוב כט כה). — ובהוס' ה בסוף: אֶבְחֲרָה נא שנים עשר אלף איש (ש"ב יז א). אֶבְחֲרָה דברי עמו (איוב ט יד). אל תקנא באיש חמס ואל תִּבְחַר בכל דרכיו (משלי ג לא). כי יאלף עונך פיך ותִבְחַר לשון ערומים (איוב טו ה). יִבְחַר אלהים חדשים אז לחם שערים (שופט' ה ח). ואת אשר יִבְחַר בו יקריב אליו (במד' טז ה). והיה האיש אשר יִבְחַר

אחדות מגדל היוצא אצל עפל.

[1]) בארמ' וסור' ב ח ר. בערב' נחב a).

[2]) הקריא לו.

a) نخب

יי' הוא הקדוש (שם ז). במקום אשר יבחר יי' (שם יב יד). הן אתם מאין ופעלכם מאפע תועבה יבחר בכם (ישע' מא כד).—ובחית פתוחה גם בהפסק קטן: עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך (דבר' כג יז).—ובחית קמוצה בסו"פ ובאתנח: אל המקום אשר יבחר (יהוש' ט כז). בבוא כל ישראל לראות את פני יי' אלהיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת (דבר' לא יא). המסכן תרומה עץ לא ירקב יבחר חרש חכם יבקש לו (ישע' מ כ). מי זה האיש ירא יי' יורנו בדרך יבחר (תהל' כה יב).— ועם ו"ק: שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני יי' אלהיך במקום אשר יבחר בחג המצות וכו' (דבר' טז טז).— ועם ו ההפוך: ויבחר משה אנשי חיל (שמות יח כה). ויבחר את שבט יהודה (תהל' עח סח). ויבחר בזרעו אחריו (דבר' ד לז). ויבחר בשלמה בני (דה"א כח ה). ותבחר מחנק נפשי (איוב ז טו).— ומקור: חמאה ודבש יאכל לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב (ישע' ז טו).— ובכנ': כה אמר יי' אלהים ביום בחרי[1] בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב (יחזק' כ ה). ואמר לך עבדי אתה בחרתיך ולא מאסתיך (ישע' מא ט). הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו (שם נח ה). למען יי' אשר נאמן קדש ישראל ויבחרך (שם מט ז).— ובחר מן דבר, ר"ל מחלק הדבר ההוא: ויבחר מכל בחורי בישראל ויערך לקראת ארם (ש"ב י ט). ובחר אתו מכל שבטי ישראל לי לכהן (ש"א ב כח).— ובחר בפלוני מאלמוני, ר"ל שפלוני יותר רצוי לו מאלמוני: לפני יי' אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו לצות אתי נגיד על עם יי' (ש"ב ו כא). כי על זה בחרת מעני (איוב לו כא).—ובחר בדבר יותר מדבר: ולא אתה הוא שבחרת ביסורים יותר מן העניות (תנח' מקפ').— ובחר לו עדים אתם בכם כי אתם בחרתם לכם את יי' לעבד אותו (יהוש' כד כב). וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם (ש"א ח יח). בחר לנו אנשים וצא הלחם (שמות יז ט). שלש אנכי נוטל עליך בחר לך אחת מהם (ש"ב כד יב). בחרו לכם היום את מי תעבדון (יהוש' כד יה). ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד וכו' בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשנה (מ"א יח כג-כה). ויבחר לו חמשה חלקי אבנים מן הנחל (ש"א יז מ). ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן (בראש' יג יא). משפט נבחרה לנו נדעה בינינו מה טוב (איוב לד ד).—ויאמר גם בחר לפלוני במקום את פלוני או בפלוני: הלוא ידעתי כי בֹחר[1]) אתה לבן ישי לבשתך (ש"א כ ל), ר"ל בבן ישי.— בחר דבר ע"ל פלוני, בחר ורצה להטיל את הדבר ע"פ פלוני: ויאמר המלך אתי יעבר כמהם ואני אעשה לו את הטוב בעיניך וכל אשר תבחר עלי אעשה לך (ש"ב יט לט).

— נפע', נבחר, — שבחרו בו, נבחר דבר פלוני לפלוני מדבר פלוני, ר"ל הוא רוצה בו יותר: ונבחר מות מחיים לכל השארית הנשארים מן המשפחה הרעה הזאת (ירמ' ח ג).—וכינ': נבחר כמו תה"פ, שראוי לבחר בו שהכל בחרים בו, טוב מאד, besser, lieber; mieux, plus agréable; better, more agreable: קנה חכמה מה טוב מחרוץ וקנות בינה נבחר מכסף (משלי טז טז). נבחר שם מעשר רב מכסף ומזהב חן טוב (שם כב א).— נבחר לו דבר פלוני, הדבר יותר נעים לו: עשה צדקה ומשפט נבחר ליי' מזבח (משלי כא ג).— וכמו תאר, עי' נבחר.

— פע', בֻחר, — כמו נבחר: כי מי אשר יבחר[2]) אל כל החיים יש בטחון (קהל' ט ד).

— פע', *בִחר, — כמו קל: בזמן שהיתה ההלכה והמעשה מכוונים לפני הייתי מוציאה והמעשה שהיה קהה הייתי שואלו ומבחרו[3]) (פסיק' רבתי, לג).

— הפע', *הבחיר: זה הקב"ה שהבחיר לשונו למשה (פסיק' דר"כ, שקלים).

— הפע', *מֻבחר, מוב-, — כמו נבחר, היותר טוב: לא מתמרים שבהרים ולא מפירות שבעמקים ולא מזית שמן שאינן מן המובחר (ביכו' א ג). מובחר דוחה אין מובחר מן המובחר דוחה (ירוש' פסח ו לג:). מובחר שבבהמות שור מובחר שבעופות תרנגולת (ב"מ פו:). מצוה מן המובחר (ב"ק עח:). זקן חכם מובחר מן הבחור (רש"י אב' ד כ).

— התפ' *התבחר: ויאמר להם בחרו עוד מן האלף מאה ויתבחרו ויוסף עוד לאמר התבחרו מן המאה שבעה ויתבחרו מן המאה ז' חכמים (משלי סנהדר').

ב. בחר[4]), — כמו בחן: הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך[5]) בכור עני (ישע' מח י). ואמר — המשורר בהשתמשו בלשון נופל על לשון: כמור על הכפור הבט

— [1]) עי' בהערה לאני בדבר טיבו של קמץ בית בחרי וקריאתו.— [1]) השבעים קראו חבר במקום בחר.— [2]) כך הכתיב, והקרי יחבר.— [3]) כך הגרסה בהספרים, ובילקוט ומבארו, ואי"ש הגיה ומבהרו, מלשון בהירות.
[4]) כמו בארמ'.— [5]) בהרבה כ"י בחנתיך (K.).—

דיו על כתב סופר אשר כל לב בחרו, והדבר כמפי אל למען בבור[1]) הבין והשכל בְּחָרוֹ[2]) (רמכ"ע, תרשיש י).

בַּחְרָאן[3]), -רָן, מ"ר בַּחְרָנִים, — שנוי עקרי במעמד המחלה, שאחריו עפי"ר תהפך המחלה לטובה או לרעה, Krisis ; crise ; crisis : וכשיובן פעולתו (של הטבע) בחלאים ובימים אשר הם מנין נפרד הנקרא בלשון קדר ב ח ר א ן ור"ל שבימים ההם יתהפך ענין החולה לטוב או לרע (ראב"ע, ספר העלמים). מאמר כללי באותות ה ב ח ר א ן, ה ב ח ר א ן יקדימהו בהיות נפילתו בלילה ביום ואם יהיה נפילתו ביום בלילה ענינים ודברים הם אותות לו כמו הצער והמצוק וגעש ושיעול וערבוב שכל וכאב ראש (קאנון ד כ כ ג). מות החולים תהיה על אחד מד' פנים אם שיבוא לחולה ב ח ר א ן רע שלם ברגע וימות ביום ההוא וכו' ולפעמים ימות החולה פתאם בלי ב ח ר א ן כלל (פרקי משה ג). ידוע הוא שהמות הזה פתאום בלתי ב ח ר א ן אי אפשר שיהיה בעת ירידת החולה וכו' אותם שימותו מבלי ב ח ר א ן הנה ביום העונה תהיה המות (שם). והנה מה שיהיה ענינה כן מן הקדחת הנה ה ב ח ר ן שלהם יהיה בהרקה ומה שיהיה מן הקדחת דקה ורקיקה דומה לאש הנה דרכם שתארך ו ה ב ח ר ן שלה יהיה ברוב המורסות (שם י). וכל ב ח ר א ן יבוא בעמידת החולי (שם יא). שאנחנו נמצא יציאתו (של הדם) כשיהיה ביום ב ח ר א ן הוא מורה על כח פעולת הטבע (ר"א חסדאי, תרג' ספר יסודות לר' ישראלי). מיני ה ב ח ר א ן ששה האחד השנוי שיהיה פתאום אל הבריאות ויקרא ב ח ר א ן טוב והב' השנוי שיהיה פתאום אל המות ויקרא ב ח ר א ן קשה וכו' (קבולי גלינוס, כבתראן, כ"י פריז). ו ה ב ח ר א ן הוא שנוי המהיר החד אשר יחודש בחולי אם לחיים אם למות וכו' ושם ה ב ח ר א ן נגזר מלשון היונים והסוריאנים משם המשפט אשר ישפטו בו השופטים כפי מה שקדם להם (שם, כימי הבחראן). כל מוקדח קדחת חדה תכלה קדחתו ב ב ח ר א ן (מלאכת הגיון כ ד). — ומ"ר: בגבולים הנקראים ב ח ר א נ י ם אם תבוא הרקיקה ביום הראשון דבר רקיק בלתי מבושל הנה יפול שנתבשל ברביעי ויהיה הגבול בשביעי (קאנון ג י ד ט). כמו שיקרה בקדחת עד שיתדבק בעונותיהם ו ב ח ר א נ י ה ם (שם ג יא א כ). והסגולה היותר מיוחדה בקדחות השורפות שיצאו ב ח ר א נ י ם שלה ברעיפת הדם מהנחירים (פרקי משה י). ו ה ב ח ר א נ י ם יבואו בזמן הגעת החליים ותכליתם (קבולי גלינוס, כבתראן, כ"י פריז).

בַּחֲרוּת, ש"נ, — כמו בְּחוּרִים, בְּחוּרוֹת, הזמן שהאדם בחור, Jugend ; jeunesse ; youth : ימי זקנותו יפים מימי ב ה ר ו ת ו (תד"א יח). המשילוך בר"ב חזיונות הנך אחד בכל דמיונות, ויחזו בך זקנה ובַחֲרוּת ושער ראשך בשיבה ושחרות (שה"כ, אנעים). לא יחולו זקנה ו ב ח ר ו ת עליך גם שיבה ושחרות (שה"י ג). —ואמר המשורר: הכרתי אותה ואבותיה וארץ מגוריה ושמעתי אותה ב ב ח ר ו ת י ה סופדת על אבדן ימי נעוריה (עמנואל מחב' יו). עובר עמד נא מעט מזער וקרא כתבי זה בציוני, דע כי במחשבתי בַּבַּחֲרוּתִי כמעט עלי עבים אשו קני (עמנ' פרנס, מתק שפת'). נטו ימי בַּחֲרוּת ופנו ערף (שם).

בַּחֲרִי, -רִיִּי, ת"ז, לנק' בַּחֲרִיִּית, — כמו בְּחִירִי: החכם עיניו בראשו ולו ראוי החריצות וההשתדלות אחר שהוא ב ח ר י י ואין ראוי להתעצל בדברים הקדושים (לכור המור, ויצלח). כי לא ישובח האדם או יגונה על הדבר המוכרח אבל הדבר שהוא ב ה ר י י אליו מכל וכל (רפא' מגורלי, מרפא לנפש). שאהבת השם ית' אל ישראל אינו כאהבת ההדמות ולא כאהבת הטבעית אבל אהבה ב ח ר י י ת נמשכה אל רצון האוהב בלבד בלי שום טעם (שם). כי הפעולות ה ב ח ר י ו ת בבחירה גמורה הן הנה שיפול בהן החריצות ושעליהן ישובח האדם או יגונה (שם).

א. **בַּחְרָן**, — מי שטבעו לבחר, —: נהוג בדבור העברי בא"י.

בַּחְרָן, עי' בחראן.

בַּחְרָנוּת, — סגולת מי שטבעו לבחר, נהוג בין מדברי עברית בא"י.

בַּחְרָנִי, ת"ז, — של הבחראן, מטבע הבחראן: וכאב הראש ה ב ח ר נ י כלומר הגבוליי (קאנון ג א

---

[1]) כך בנדפס, וצ"ל ב כ ו ר. — [2]) ונרשם בצדו: בחרתיך בכור עוני.

[3]) בערב' בֻּחְרָאן a), יום בֻּחְרָאן. והנה הבלשנים הערבים גוזרים מלה זו מן המלה ב א ח ו ר b) והוא חזק החום בחדש תמוז, וי"א שהוא מן המשמעת השניה על באחור, והוא הלבנה, מפני הפעולה שיחסו להלבנה של מהלך המחלה. ועי' בפנים לקמן במשל המובא מקבוצי גלינוס, עוד דעת מי שגזרו מלשון יונית.

a) بُحْرَان b) باحوز

כ ס). ואמנם הגבוליי והוא הבחרניי אין ראו שיונע כי הוא יסור בסור הקדחת (שם ג ד ד ה). והמקרים הבחרניים מהם מה שיהיה בסבת השתלח החומר וכו' (קבוצי גליגוס, בבחרהן, כ"י פריז ג).

*בָּחַשׁ[1], פ"י, עת' יִבְחַשׁ, — הניע והגיס בהכף בתוך הקדרה, umrühren; remuer; to stire: ושוין שבוחשין[2] את השתות בשבת (כרכ' לח.).

— פע', *בִּחֵשׁ: ותבשל הכל על אש נחה עד שיתעבה וכו' ויבוחש הכל עד שישוב גוף אחד (מ' אלדבי, ש"א ד).

בטא[3], ממנו בִּטֵּא, *בִּטּוּא, מִבְטָא.

בִּטֵּא, פ"י, בִּטֵּאתִי, אֲבַטֵּא, עפי"ר עם שפה, בִּטֵּא בשפתיו, — הוציא מפיו דבר ולא שקל בדעתו, unbesonnen reden; parler sans réflechir; talk inconsideratly: נפש כי תשבע לְבַטֵּא[4] בשפתים להרע או להיטיב לכל אשר יְבַטֵּא האדם בשבעה ונעלם ממנו (ויקר' ה ד). ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם כי המרו את רוחו וַיְבַטֵּא בשפתיו (תהל' קו לב-לג). — ופשט השמוש בו במשמ' הוצאת מלים בכלי הדבור, aussprechen; prononcer; pronounce: דע כי בגד כפת יבטאו בהם העבריים על שני דרכים האחד דגוש והשני רפה (ראב"ע, דקד' כ"י תיוג). כי האות הנע שיבטא האדם בו מאחד מהשבע תנועות וכו' והנח השוכן הוא שלא יבטא המדבר באחת מאלה השבע תנועות (שם). אם היה אחד מהשברים שיוכל לבטא בהם והאחרים שלא יוכל לבטא בהם (הנ"ל, ספר המספר, שער השברים). שיהיו דברי אשר אשים בפיך בכלות נכונות שתוכל לבטא בהן יפה (רמב"ן שמו' ד יב). כי האדם יבטא וידבר באותיות אשר ירצה בקולות מזולת שיתבונן בבטאו אות ואות איך יניע כלי הדבור (רלב"ג, מלח' ה' ג ד).

— קל *בָּטָא, כינו' בּוֹטֵא, — כמו בִּטֵּא: בבוד וקלון ביד

[1]) בארמ' בְּחַשׁ, ר"ל בקש וחפש והגיס: בחשן קדרא (גיט' מה.). אדלא אבדנא בחשנא (שב' קנג.). ובערב' בחת' a) כמו בקש. — [2]) ופרש רש"י מגיסין בכף לערבו יפה במימיו.

[3]) לא מצאו חכמים חבר לו בערב'.

[4]) ת"א: לפרשא בספון לכל דיפרש אינשא, ורסע"ג תרגם בלפץ' שפתיה, מא ילפץ' אלאנסאן, והוא בערב' לפט' b).

a) بحث b) لفظ

בוטא ולשון אדם מפלתו (ב"ס גני' ה יג). — ואמר הפיט: נשמת אסירי התקוה בוטאים תהלות פני אל תאמצך צור הנדרש לכל שואל (נשמ' שבעי יבורג, קונט' הפיוט' סו).

— פע', *בִּטֵּא: והנה על הנראה שיבוטא בו לא יבקש עליו בכתב טעם א"כ לָמה נבקש טעם בנח הנעלם שלא יבוטא בו (ראב"ע שמות ג א). איך יניע כלי הדבור בדרך שיבוטאו אות אות מהם כראוי (רלב"ג מלחמ' ה' ג ד).

*בִּטְבֵּט[1]), אינו נהוג אלא בנתפ'.

— נתפ', *נִתְבַּטְבֵּט, — נפח וצבה, anschwellen; enfler; to swell: למה הרבית דומה למי שנשכו נחש ולא הרגיש מי נשכו ולא ידע עד שנתבטבטת עליו כך הרבית אין אדם מרגיש בו עד שמתבטבטת[2]) עליו (מד"ר שמות לא).

*בִּטְבּוּט[3]), ש"ז, — כמו בִּצְבּוּץ: והעקל של נצרים ושל בטבוט[4]) ושל עץ ושל שיפה (ירוש' ע"ז מה:).

בטה, ממנו בָּטָה, *בִּטּוּי.

בָּטָה[5]), פ"י, עבר, בָּטִיתִי[6]), אֶבְטֶה, יִבְטֶה, בֹּטֵה, בְּטִי, — כמו בִּטֵּא: יש בוטֶה כמדקרות חרב ולשון חכמים מרפא (משלי יב יח). כל הבוטה ראוי לדוקרו בחרב (עירו' סד:). — ואמר הפיטן: ארוגי עז בקול מעוז לנערץ בצבא המולה בוטים רן בחיך וגרון לך יי' הגדולה (אופן שבת א' אחר פסח). יועצי מרמה וכזב מלחשים כמדקרות חרב בוטים מנקשים (א' שבוע', אמרי כזב). — ומצוי השמוש בו בהספרות: כל אחד מהם בוטה כחפצו ומדבר כרצונו (הקד' הרקמה). שלא הוציאה השבועה מפיה ולא בטתה בשפתיה (שו"ת שמש צדקה, יו"ד נו). מנשה אינו טוען שבטתה סרח השבועה בפיה (שם). נאמנת לומר אין זה כתיבת ידי מגו דיכולה לומר כתבתי אבל לא בטיתי (שם).

*בִּטּוּא, ש"ז, — שה"פ מן בִּטֵּא: והביא ראיה מדברי המשורר שאמר כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו

[1]) לא נתברר מקורו, ואין דמיון לו בשאר הלשונות האחיות במשמעה זו. — [2]) בנוסח' מתבעט, אבל בתנחו' הובא מאמר זה בעצמו ושם הגרסה מתבטבטת.

[3]) לא נתברר מקורו, ועי' בצבוץ. — [4]) כך הגרסה פה ובתוספתא (טהר' יא) בצבץ, ובגמ' (ניד' עת.) בצבוץ.

[5]) כבר הזכיר ריב"ג במשתלחק כי יש סוברים שהעקר הוא בטא באלף וכתוב ה בסוף במקום האלף. — [6]) ריב"ג שם.

וד.נה החטא היה בבטוי ולא במכה (רהב"ע במד' כח).

בָּטוּחַ, בָּטֻחַ, לנק' בְּטוּחָה, מ"ר בְּטוּחִים, בְּטוּחוֹת, עם ב ועם על אחריו, — א) מי שאינו ירא ומאמין אמונה שלמה בחברו, vertrauensvoll; confiant; trusting: יצר סמוך תצר שלום שלום כי בך בָּטוּחַ (ישע' כו ג). משמועה רעה לא יירא נכון לבו בָּטֻחַ ביי' (תהל' קיב ז). וכך היתה (האשה החכמה) בטוחה בעצמה שהיא נותנה ראשו ליואב (תנחו' כוכר, וירא יב). — ואמר המשורר: אשר נתן לשכוי בין ודע, ושת חכמה והשכל בטוחות, ילמד הנפשות הנבאות, ביום צרה היותם בו בְּטוּחוֹת (רמב"ע, תרשיש ט). — בטוח אני שֶׁ, ר"ל אין לי ספק בדבר שכן יהיה, sicher sein; être sûr; be sure: בטוח אני שאי את יוצא מן הזיקנה עד שתורה הוראות בישראל (ירוש' נזי' ד נג ג). שכל מי שיגע בה (בהתורה) בטוח שגוזר ואחרים מקיימין (מד"ר ויקר' לה). הדברים שאינו בטוח שלא יכשל בהם (תו"ה ג ד). — וּבָטוּחַ עַל דבר: ר"ש בן חלפתא שהיה בטוח על כוחו יוצא לו בחצי הלילה לילך לעירו (מד"ר דבר' ט). הצדיקים בטוחים על בוראם (תנח' כוכר, מקן ג). שהעכו"ם בטוח עליו ונתן לו מעות על מכר גופו (תוספות קידו' יו.). — ב) אדם בָּטוּחַ, שבני אדם בוטחים בו, דבר בָּטוּחַ, שאין מקום לחשש שמא יאבד וכדומה: ומכרם ראובן כפי כתבו לאדם בטוח וכו' (בו"ת לחם רב לד). בתנאי שיתן לו ערב בטוח ולא נזכר משכון (שם). כי פעמים יש חוב גדול שאינו שוה דמי כלו ואף לא דמי חציו הכל לפי מה שהוא בטוח (מרדכי ב"ק נה). אין מחיר בטוח לשטרותיהם (קרית ספר, מא"ג ה).

***בְּטוּחוֹת**, — עי' בְּטָחוֹת.

***בִּטּוּי**, ש"ז, — שם"פ מן בִּטָּה במשק' הכבד: אין חייבין על שמיעת הקול ועל ביטוי שפתים (הור' ב ה). שבועה שאוכל ככר זו שבועה שלא אוכלנה הראשונה שבועת בטוי והשנייה שבועת שוא אכלה עבר על שבועת שוא לא אכלה עבר על שבועת בטוי (שבוע' ג ט). ועל חטא שחטאנו לפניך בבטוי שפתים (תפי' יוה"כ). — וביטוי האותיות: הכתב והביטוי בענינו ובמשפטו (דקה"ע ג). ניב הגרון ובטוי שפתים נחלק על שמנה (תקו' דונש עה). שחלפו ביטוייו ונשוו טעמיו (שם קכב). שביטוייהם מתחלפין וטעמיהן שוין (שם).

***בִּטּוּל**, ש"ז, מ"ר בִּטּוּלִים, — א) שם"פ מן בִּטֵּל: ביטול בית המדרש (שבת יו א), ר"ל בלבול והפרעת הלמוד. מפני בטול עניים כיצד שלא יהו עניים יושבין ומשמרין כל היום (תוספתא פאה א ו). ר"י הנשיא אומר (בנים מתים) בעון ביטול תורה (שבת לב:), ר"ל שאינם לומדים תורה. בעון ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרין מלהוריד טל ומטר (שם). פעמים שביטולה של תורה זה יסודה (מנח' לט:). אין ביטול רשות מחצר לחצר (עירו' סו:), ר"ל החלטת אדם שאין לו רשות. המשתחוה לבית יש לו ביטול (ירוש' ע"ז ג מג:), ר"ל החלטה שהוא אפס ואין. אמנם אופני ראיותיהם והקדמותיהם בקיום חדוש העולם או בבטול קדמותו הם חלוקים (מו"נ א עא).

א. בטח[1] ממנו בָּטַח, א.בֶּטַח, בִּטְחָה, בָּטֵחַ, בִּטָּחוֹן, מִבְטָח, בַּטֻּחוֹת.

בָּטַח, פ"ע, כהפס' בָּטֵחַ, בָּטַחְתָּ, בָּטַחַתְּ, לנק' בָּטַחַתְּ, בָּטְחָה, בָּטַחְנוּ, בָּטָחְנוּ, עת' יִבְטַח, צווי בְּטַח, בינ' בֹּטֵחַ, בּוֹטֵחַ, בֹּטְחָה, — בָּטַח בפלוני ועל פלוני ובדבר פלוני ועל דבר פלוני, סמך עליו, ולא היה לו חשש ודאגה בדבר, וחשב כי בשביל האיש ההוא או הדבר ההוא לא תשיגהו שום רעה ושום צרה, vertrauen; se confier; to confide: ויבא געל בן עבד ואחיו ויעברו בשכם וַיִּבְטְחוּ בו בעלי שכם ויצאו השדה ויבצרו את כרמיהם וידרכו ויעשו הלולים (שופ' ט כו-כז). הוי היורדים מצרים לעזרה ועל סוסים ישענו וַיִּבְטְחוּ על רכב כי רב ועל פרשים כי עצמו מאד ולא שעו על קדוש ישראל ואת יי' לא דרשו (ישע' לא א). הוי השאננים בציון וְהַבֹּטְחִים בהר שמרון (עמו' ו א). הנה בָטַחְתָּ על משענת הקנה הרצוץ הזה על מצרים וכו' כן פרעה מלך מצרים לכל הַבֹּטְחִים עליו (ישע' לו ו). אל ישיאך אלהיך אשר אתה בּוֹטֵחַ בו לא תנתן ירושלם ביד מלך אשור (שם לז י). חמתיך הגבהות והבצרות אשר אתה בֹּטֵחַ בהן (דבר' כח נב). בּוֹטֵחַ בעשרו הוא יפול (משלי יא כח). בּוֹטֵחַ בלבו הוא כסיל (שם כח כו). הבת השובבה הַבֹּטְחָה באצרתיה (ירמ' מט ד). כי בָטַח יצר יצרו עליו לעשות אלילים אלמים (חבק' ב יח). והוא בָּטַח על צדקתו ועשה עול (יחז' לג יג). בָּטַח בה לב בעלה ושלל לא יחסר (משלי לא יא). ביי' אלהי ישראל בָּטָח (מ"ב יח ה). ביי' לא בָטָחָה אל אלהיה לא קרבה (צפנ' ג ב). ואג.

[1] אין לשרש זה במשמעה שיש לו בעברית דמיון בערבי'

בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך (תהל' יג ו). השמיעני בבקר חסדך כי בך בטחתי (שם קמג ח). כי בטחת בדרכך ברב גבוריך (הוש' י יג). כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו (תהל' לג כא). כי לאלהים זעקו במלחמה ונעתור להם כי בטחו בו (דהי"א ה כ). ואני אבטח בך (תהל' נה כד). כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני (שם מד ז). התבטח בו כי רב כחו (איוב לט יא). ותבטחי ברעתך אמרת אין ראני (ישע' מז י). אשר שכחת אותי ותבטחי בשקר (ירמ' יג כה). ותבטחי ביפיך ותזני על שמך (יחזק' יו יה). ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו (ירמ' יז ה). אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף (מיכ' ז ה). איש מרעהו השמרו ועל כל אח אל תבטחו (ירמ' ט ג). בטח ביי' ועשה טוב (תהל' לז ג). ובטח עליו והוא יעשה (שם ה) בטחו ביי' עדי עד (ישע' כו ד). טוב לחסות ביי' מבטח באדם (תהל' קיח ח). כי יען בטחך במעשיך ובאוצרותיך גם את תלכדי (ירמ' מח ז). — ועם אל במקום על: אל יי' אלהינו בטחנו (ישע' לו ז). אני אליך אבטח (תהל' נו ד). — ועם לך אחרי הפעל: ותבטח לך על מצרים לרכב ולפרשים (ישע' לו ט). עתה הנה בטחת לך על משענת הקנה הרצוץ (מ"ב יח כא). — ובטח סתם, ובלי ב ועל אחריו, היה בלי יראה ופחד, דאגה, sicher sein; être tranquille be secure: מה הבטחון הזה אשר בטחת (ישע' לו ד). נסו ואין רדף רשע וצדיקים ככפיר יבטח (משלי כח א). יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו (איוב מ כג). שקט ובטח ואין מכלים דבר (שופט' יח ז). עם בטח (שם י). חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח (משלי יד יו).

— הפ', הבטיח, הבטחת, יבטח, מבטיחי, — א) הבטיח את פלוני על דבר, עשה שיבטח: ואל יבטח אתכם חזקיהו אל יי' לאמר הצל יצילנו יי' לא תנתן העיר הזאת ביד מלך אשור (ישע' לו יה). ואתה הבטחת את העם הזה על שקר (ירמ' כח יה). ויבטח אתכם על שקר (שם כט לא). כי אתה גחי מבטן מבטיחי על שדי אמי (תהל' כב י). — ב) *הבטיחו דבר, הבטיח לפלוני דבר, הבטיחו ש, — יעד לו דבר ואמר לו בפרוש שכך היה או שכך יהיה, versichern, versprechen: assurer, promettre; assure, promise: וכן מי שהבטיחוהו להוציאו מבית האסורים וכו' שוחטין עליהן (פסח' ח ו). ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך (אבו' ד כב). כבר עשיתי הבטחה שהבטחתי אברהם אביכם (מכי' בשלח ג). לא יצא הכהן לחוצה לארץ אפילו לישא אשה אלא אם כ הבטיחוהו תגרין שהקדימו זמנו של יריד (תוספ' ע"ז א ט). מכיון שהבטיחן המקום שהוא מכניסן לארץ כמו שהוא לשעה (ירוש' שבת יח יס.). גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים יותר מן האנשים (ברכ' יז.). הרי הן עשויין כמה שהבטיח הקב"ה לזקן (תנחו' בוב' לך לך). שהבטיחני הקב"ה שיעשרני (שם יז). — ונתפשט שמוש זה בספרות: אמור לרב שיבוא אלי והנני מבטיחו על ראשי שלא יקבל הזק (כיהכ"נ בל רש"י בוירמייזא). ולא אבטיח להנבער מכל מושג וידיעה בלשון שיוכל ללמוד בספרי לבדו (בן זאב, הקד' תל"ע). אבטיחך ידידי כי המעשה לא טובה הזאת לא תקדיר את המעשים הטובים אשר עשה (מא"ג, ק"ם פח). ימים רבים השיאני ויבטיח לי כי יחוש לעזרתי (אגר' יל"ג א כ). ויבטיחני הרים וגבעות (שם קע). — ואמר בבתיו: כוכביך לי ממשלה יבטיחו ובני אבי אותי בשבי הדיחו (אכת ג). — ג) *הבטיח את סחורתו בים וכדומה, שלם בעדה לחברה סכום קצוב שאם תאבד או תפסד תפרע לו החברה כל שויה, assekurieren; assurer; insure: מה שנהגו לתת למי שמבטיח סכנת הים באחריותו (תשב"ץ ג עד). והלא מעשים בכל יום בין הסוחרים שמבטיחים סחורה תוך הספינות ממקום למקום בכך וכך למאה (בו"ת דברי ריבות עא). שצוהו הבעל הבית שיבטיח את סחורותיו והבטיחם ואח"כ בהגעת הזמן שהיה לו לגבות מה שהבטיח הרויח לו הזמן ונשבר המבטיח (שו"ת תורת אמת סבון, ויניציה, קח). וכתב לראובן הנזכר שיבטיח נכסי שמעון בחמשה פרחים באניה הנז' והבטיח והאניה נשברה והגיע זמן הפרעון שיפרע המבטיח (שו"ת מהרש"ך, ח"ב מו). פקיד אחד שהיו שולחים לו סחורות ראובן ושמעון באנקונה דרך אניה בלב ים וכתבו לו סדר להבטיח סחורות ראובן והפקיד טעה והבטיח סחורות שמעון וכו' (שם קנט).

— הפ' *הבטח, הופ', — הוא הבטח, הבטח לו, שהבטיחו אותו, שיוכל לבטח: כל האומר תהלה לדוד בכל יום שלשה פעמים מובטח לו שהוא בן העולם הבא (ברכ' ד:). כבר מובטח להן לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים מפני הטורח (עירוב' מג:). אמר להם (נחום איש גם זו לבניו) בניי פנו את הכלים ואח"כ פנו את מיטתי שמובטח לכם כל זמן שאני בבית אין הבית נופל (תעני' כא.).

הי אנו מ ו ב ט ח י ם לברכות הרבה ואתה נותן קצבה לברכותינו (כפרי בהעל' פד). ואם קרא ק"ש והתפלל מיד יהא מ ו ב ט ח שתפלתו נשמעת (מד"ר דבר' נ). שכבר ה ו ב ט ח נ ו כי יבוא הזמן שישובו כל התועים אל האמת (מלמד התלמידי, ולתהגן).— מובטח בפלוני ש: מובטח אני בכם שאין רימה ותולעה שולטת בכם (כ"מ פג:).— ובחבור עם אני, מובטחני, מובטח אני: מ ו ב ט ח נ י בו שמורה היראה בישראל (גיט' נה.). — *נפע', נִבְטַח על פלוני, בטח עליו או בו: אמר לה הקב"ה (לשרה) ועלי את נ ב ט ח ת חייך אני פוקד אותך (תנח' כוכ', וירא לה). למי שנלקחה המורי לעבודת המלך הלך ו נ ב ט ח על עבדו של מלך וכו' ועכשיו ש נ ב ט ח ת בעבד וכו' כיון ש נ ב ט ח ת על שר המשקים (מה"ג, כ"י תימן).

בֶּטַח, — א) ש"ז, ההפך מן יראה ופחד ודאגה, sicher-heit; sûreté; security: והיה מעשה הצדקה שלום ועבדת הצדקה השקט וָבֶטַח (ישע' לב יז). — ב) תה"פ, ברגש של שלוה, בלי פחד ודאגה, sicher tranquillement securely, safely: ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בֶּטַח ויהרגו כל זכר (ברא' לד כה). וישבתם בארץ אשר יי' אלהיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל איביכם מסביב וישבתם בֶּטַח (דבר' יב י). ויך (גדעון) את המחנה והמחנה היה בֶטַח (שופט' ח יא). מעברים בֶּטַח שובי מלחמה (מיכ' ב ח). ושמע לי ישכן בֶּטַח ושאנן מפחד רעה (משלי א לג). — ולָבֶטַח, כמו בֶּטַח: וישבתם על הארץ לָבֶטַח (ויקרא כה יח). וישב יהודה וישראל לָבֶטַח איש תחת גפנו ותחת תאנתו (מ"א ה ה). ורעו בכורי דלים ואביונים לָבֶטַח ירבצו (ישע' יד ל). וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ והשכבתים לָבֶטַח (הוש' ב כ). לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכן לָבֶטַח (תהל' יז ט). — והשתמשו גם במשמעת בלי ספק: תדעו ב ט ח כי אין דבר חדש הנוגע לענין ההוא (הקד' פתחי תבונה יו"ד). ב ט ח היתה ידם בערף אויביהם (ק"ס, מו"ל איטליה).

בֶּטֶח[1], ש"ז, — בליטה יוצאת מן הכותל תחת החלון, Brüstung; appui de fenêtre; breast-moulding: ה ב ט ח[2] אינו מביא את הטומאה היה בו ויז רבי אליעזר אומר אינו מביא את הטומאה רבי יהושע אומר רואים את ה ב ט ח כאילו אינו (אהל' יב ג).

[1]) כך נִקוד צ"ד. בוקשד' וקוה' בֶּטַח. במשנ' מנק' בדפ' (אמשטר' תו ומנטובא ?) בֶּטַח. ל ו י בִּטַח. ולא נתברר מקור מלה זו, ועי' הערה שלקמן. — [2]) כן בנוסח', וכך במשנ' של גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, וכן הביא הערוך גרסה זו. ובפרו' רה"ג ה ב ט א, והביא עוד גרסה אחרת א בְ ט ה, ועוד גרסת התוספתא א ב ט י, וכתוב שם בלשון זו: כמין טיחת בבנין שהוא סמוך לחלון וזיז נתון עליו פי' אבטי כמין אבטי של מרחץ שהוא אונא דמיא בארמית רד בטיית וא' ד' ויז. ע"כ. והובאו הדברים הללו כלשונם ממש בהערוך, רק בין מלת טיחת ובין בבנין כתוב שב טיט. והנה כבר אמרתי בהערה לערך אַבְטִי, כי ר ד בטיית היא המלה הערבי' רד a) והוא סֵכֶך, דבר שסובבים ונשענים עליו. והמלה השנית שהביא רה"ג ו י ז אינני יודע מה היא. ומה שאמר רה"ג בנין כמין אבטי של מרחץ שהוא אונא דמיא בארמית, עכ"ל, רצה בזה לפרש את המלה א ב ט י שבתוספתא במקום המלה בטח שבמשנה, ופרשה עפ"י כברה כמו השם א ב ט י שבא פעמים ארדות במקום השם א מ ב ט י. אבל, כל מי שיש לו קצת רגש בלשון יחוש כמה דחוק ולא טבעי הוא לגזור השם בטח ואבטי, שרה"ג עצמו מפרשו כמין טיחת טיט בבנין, מהשם היוני א מ ב ט י, במשמעת בנין כמין א מ ב ט י של מרחץ. ועוד יש קצת ראיה לדבר שלא היתה כונת התוספתא להשם א מ ב ט י, כי הוא בכ"מ לשון נקבה, עי' ערך א מ ב ט י, ובהשם א ב ט י השתמשה התוספתא בלשון זכר ואמרה: ומודה ר"א ב א ב ט י (צוק"ם באבטו) ש ע ש א ו מתחלה ש ה ו א מביא את הטומאה. ע"כ. וכפרושו של רה"ג פרש גם הרמב"ב את השם בטח, רק לא מטעמו, וז"ל: בטח בניאן נאתי מן אלחאיט אמאם אל חלון מן תחת' אד'א תטלע אלמתטלע מן אלרוזנה אתכד עלי ד'לך אלבנא פלד'לך תשמי בטח מן בוטה בה' ע"כ. ובעבר': הוא בנין בולט מהכותל לפני החלון באופן שאם ישקיף המשקיף בעד החלון ישען על זה הבנין ולזה יקרא בטח מן בוטח בה'. ע"ב. ובתרגום הקודם פרוש המשנ' להרמב"ם שבדפוסים הלשון משבשת, ובמקום שאם ישקיף המשקיף, שהוא תרגום הטלע אלמתטלע, נאמר שם כאשר יעלה העולה מן הארובה. אך להרא"ש היה תרגום מדויק והביא בפרושו דברי הרמב"ם בלשון זה: והמשקיף פי' המביט ורואה מן החלון שוכב לבטה עליו. ע"כ. וכן הביא הרמב"ם בהלכותיו (טומ' מת יג ג) וז"ל: בנין היוצא לפני החלון שהמשקיף נסמך עליו בשעה שמשקיף. ע"כ. והשיג הראב"ד שם עליו ואמר: זו הפיסקא לא נמצאת לא במשנה ולא בתוספתא א ו ל י כתבה תחת הבטח שהוא שנוי פרק יב ו א י ן מפרשים כן, וכו', וזה המחבר הפליגו לדברים אחרים שלא מן הענין וכו' והם דברים זרים ואין הדעת מיושבת עליהן אמרתי אחר ש א י ן ל ה ם ק ב ל ה אענה אף אני חלקי גם לי לבב כמוהם. ה ב ט ח מלה מורכבת היא ונקראת על

a) رَدّ

בִּטְחָה[1], ש"נ, מ"ר בִּטְחוֹת, — א) בית דל מאדמה וכיוצא בזה, Hütte; cabane; cabin: ישליו אהלים לשודדים ובִטחות[2] למרגיזי אל (איוב יב ו). —ב) ימשכל ראשון, אמתה ידועה ומפרסמה, עקר מעקרי החכמה, Grundsatz, Axiome; axiome; axiom: וקרא בטוחות חכמה למושכלות הראשונות שהם יסודות החכמה וכו׳ כי אפילו המושכלות הראשונות שהם בטוחות חכמה שעל ידם תגיע הידיעה לא נדע היאך תהיה הגעתם לאדם (העקר׳ א יו).

בִּטְחָה, ש"נ, — כמו בֶּטַח: כי כה אמר אדני יי׳ קדוש ישראל בשובה ונחת תושעון בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם (ישע׳ ל יח).

בִּטָּחוֹן, ש"ז, מ"ר בִּטְחוֹנוֹת, — א) רגש של אדם בוטח בדבר, Vertrauen; confiance; confidence: אמרו נא אל חזקיהו כה אמר המלך הגדול מלך אשור מה הבטחון הזה אשר בטחת (מ"ב יח יט). רשעים הן אלא שתלו בטחונם במי שאמר והיה העולם (שבת קלט). כל התולה בטחונו בהקב"ה הרי לו מחסה בעולם הזה ולעולם הבא (מנח׳ כט:). שבטחונן של מלכים שהיו סבורין שלהם ניתנה התורה (מד"ר ויקר׳ לא). (אמרה שרה להקב"ה) עשה למען שמך הגדול ולמען בטחוננו בדבריך (תנחו׳ נוכר, לך לך ח). — ב) תקוה, סכוי, Hoffnung; espoir; hope: כי מי אשר יבחר אל כל החיים יש בִּטָּחוֹן (קהל׳ ט ד). — ג) יבפרט רגש האמונה השלמה בהאלהים שימלא מבקשו של אדם: השער הרביעי בבטחון על האלהים יתברך (חו"ה, שער הבטחון). אך מהות הבטחון היא מנוחת נפש הבוטח ושיהיה לבו סמוך על מי שבטח עליו שיעשה הטוב והנכון לו בענין אשר יבטח עליו (שם ג). אפילו אותם שפשטו ידיהם בזבול יש להם בטחון (ילוש׳ כרכ׳ ח יב:). —ובמשמ׳ ידיעה ברורה, Sicherheit; sûreté; surety: לא התניתי אלא מפני שהיה בטחוני להביא המעות (תשו׳ הגא׳ שערי צדק ד ב יב). — ד) ימה שעושה, שהאדם בטוח שלא יפסיד כלום בסחורתו וכיוצא בזה, Versicherung; assurance: וראובן יתן לו כ"כ סחורה לבטחון אותו סך מהמעות (שו"ת תורת חסד ל). ראובן מכר לשמעון בסך מה בהמתנה לזמנים מחולפים ונשבע שלא להתחרט ממכירתו ולבטחון המכר מסרו גם שניהם כ"א מהם ארבעים משקלי זהב (שו"ת מטה אהרן א נג). וע"ז עשו בטחונות גדולות ועצומות להיות מובאו ויצאתו בשלום בלי פגע רע (מעשה בימי הרי"ל סליכ׳ קלב). ועתה נפל הפרש בין ראובן ושמעון על הבטחון הנז׳ ראובן אומר לי משפט הבטחון וכו׳ (שו"ת מהרש"ך, ח"ב קנט).

***בְּטֻחוּת**, ש"ז, — שגור בפי העם, דבר לסמך עליו לבטח בו, אחריות: מה בטחות תוכל לתת לי?

***בְּטִיאָה**, שה"פ מן בטא (רבימת לונן).

***בְּטִיחָה**, שה"פ מן בטח (רבימת לונן).

***בְּטֵילָה**, עי׳ בְּטֵלָה.

***בְּטִישָׁה**, שה"פ מן בָּטַשׁ, — א) בעיטה ברגלים על בגד וכיוצא בזה: כשבא מבית הגרדי בוטשין אותו (את הטלית) ברגלים בתוך כלי עץ במים וכו׳ לפי מנין בטישותיה כך וכך בטישות בכך וכך מעות (רש"י ב"מ קיב.). — ב) בכלל הגפת שני גופים זה בזה, Zusammenstoss; choc; shock: והנה מצד המתרחק הוא כעין הבטישה שהוא הפעולה הדוחקת ומצד היותה ממש מכחו המשיל בבטישה שהוא פעולה מעצמו המבטש (אילימה לרמ"ק, עין כל, ג יד). וכל זה נעשה מבטישת אבא ואמא בפרצופיהם התחתונים

שם מלאכתה והיא ממלאכת התנור כשהוא צריך טפלה מוציאין ממנה זיז לקבל עליו את הטיט שמטפלין בו ומפני אסיפת הטיט ששם פעמים שמותיר והוא בולט ממנו טפח ונשאר שם עם הזיז שלא לצורך ושלא בכונה וכו׳ פירוש בטח בית טיחה מקום קבוץ הטיט. ע"כ. והנה לא הרמב"ם הפליג את המשנה לדברים אחרים, אלא פרושו ממקור הרה"ג מוצאו, ואפשר שפרוש זה בא לו להרה"ג בקבלה מהגאונים הקודמים, רק מה שגזר הרה"ג המלה מן אמבטי שבמרחץ וכמו"כ מה שגזר הרמב"ם מן בוטח ביי׳ סברת עצמם היא, וכודאי אינה נכונה, אך בעצם פרוש משמעת המלה הרה"ג והרמב"ם מכריעים את הכף ועליהם אנו צריכים לסמוך. ורוב שאר המפרשים האחרונים החזיקו באותם דברי הרה"ג שלא נאמרו אלא על דרך אגב לפרש המלה אבטי שבתוספתא, והעתיקו הדברים כהויתם זה אחרי זה. והנה הערוך הביא שם עוד פרוש אחר והוא: חלון של מאור מבפנים רחב ומבחוץ צר. וסבר קוה׳ שהוא עפ"י גרסה הבטחה בסוף, במקום הבטח, ח בסוף. אבל גם זה דחוק.

[1]) מן בטח, משק׳ בִּכְרָה, ועי׳ לקמן. — [2]) דעת ריב"ג כי זה תאר, אמר: והתאר ובטחות למרגיזי אל ושעורו משכנות מבטחות. וכן אמר הראב"ע: בטחות ענינו משכנות בטוחות. אך מההקבלה לאהלים נראה כי זה שֵׁם, ולפי הכונה שרצה לאמר כי אפילו במשכנות דלים ישליו הרשעים, נראה כי בִּטְחָה היא בית דל.

שמכים ובוטשים האותיות זה עם זה ומרוב התענוג של שפע אריך והשמחה והיחוד של הזווג יוצאים בבטישת׳ם ובהתנוצצותם אותיות ותיבות של שמות (עמה״מ, הו״ח מד). הה׳ גבורות והה׳ חסדים קודם שנתהוו מבטישות מול עליון ותחתון (שם, קרית ארבע סו). סוף שני המזלות האלה הכוללים שערות הזקן שיוצאים מבטישתם החסדים והגבורות הם על כתר זעיר (שם קכ). ואח״כ יצא קו מכל ניצוץ ונדבקו יחד ונעשית מרובעת מד׳ קוים ואח״כ נתרבה אור הבטישה בתוך חללה וכו׳ ויצאתה בדמותה על קו הימיני מבחוץ בעבור הבטישה הגדולה שעשתה (שם). וכל זה בכח המים העליונים שיורדים באלה הרעשות ובטישות של הגלגל (רמח״ל, פתחי חכמה).

בטל[1], ממנו א.*בָּטֵל, ב.*בָּטֵל, *בְּטֵלָה, *בִּטָּלוֹן, *בַּטְלָן, *בַּטְלָנוּת.

א. בָּטֵל, פ״ע, עבר בָּטֵל, בָּטַל, כינו׳ בָּטֵל, בְּטֵלָה, בְּטֵלִים, בְּטֵלוֹת, וגם בֵּטֵל בֵּטְלָה, בֵּטְלִים בֵּטְלוֹת, עת׳ אֶבְטַל, — א) חדל, נפסק ולא היה יותר בעולם, **aufhören; cesser; cease to exist**: ביום שיזעו שמרי הבית והתעותו אנשי החיל ובטלו הטחנות כי מעטו וחשכו הראות בארבות (קהל׳ יב ג). משבטלה סנהדרין בטל[2] השיר מבית המשתאות (סוט׳ ט יא). משמתו נביאים הראשונים בטלו אורים ותומים (שם יב). כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה ושאינה תלויה בדבר אינה בטלה לעולם (אבו׳ ה יו). בן מאה כאלו מת ועבר ובטל מן העולם (שם כא). משרבו בעלי הנאה בטלה כבוד התורה (תוספתא סוט׳ יד ג). אותו היום שמת רבי בטלה קדושה (כתוב׳ קג:).—ובמשמ׳ חדל כח הדבר: הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שבעה שמנה בטלה הימנו גזרת שלשים (מו״ק ג ה).—ב) שבת ולא עשה מלאכה, **müssig sein; feiern; être désoeuvré; to idle**: מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין וכו׳ ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים (פסח׳ ד ה). היה בטל מסלע (כ״מ ט ב). כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה

[1]) באשו׳ בַּטָלֻ, בארמ׳ בְּטֵיל. בערב׳ בַּטֵּל[a]).
[2]) בקצת משנ׳ מנק׳ בָּטֵל.

a) بطل

גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה (אב׳ א ה). ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך (שם ד י). שבטלין ממלאכתן וקורין (ברכ׳ יו.).—ג) היה כמו אין, לא היה שוה כלום, **nichtig, wertlos sein; être nul, sans valeur; be null, valueless**: אחד אומר בשלשה ואחד אומר בחמשה עדותן בטלה (סנה׳ ה ג). היתה כתובתה מנה ומכרה שוה מנה ודינר במנה מכרה בטל (כתוב׳ יא ד). משפלת שנפחתה מלקבל רימונים ר״מ מטמא וחכמים מטהרים מפני שבטל העקר בטלה הטפלה (כלי׳ יט י). עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה (גיט׳ לג.).—ובטלה דעתו, מחשבתו, אין לה חשיבות נגד דעת אחרים: כל ירוקות שורען לזרע בטלה דעתו (תוספתא שבי׳ ב ז). בטלה דעתו אצל כל אדם (ברכ׳ לה:). מר סבר בטלה מחשבתו ומר סבר לא בטלה מחשבתו (שבת יו:). — ובמשמ׳ נעשה כאלו איננו: מי חטאת שנפסלו וכו׳ בטלו במעיה (פרה ט ה). אם נפל המשקה האסור לתוך המשקה המותר ראשון ראשון בטל (רמב״ם מאכ׳ אסו׳ יו ל).

— נפע׳, *נִבְטַל, — כמו קל, במשמ׳ המנע מעשות דבר: לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין להבטל[1] הימנה (אב׳ ב יו). נשא אשה ושהה עמה עשרה שנים ולא ילדה אינו רשאי ליבטל (יבמ׳ ו ו). ליבטל[2] והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה (גיט׳ ד ה).—ואמר הפיטן: שבת משוש לבנו אוי כי נבטלו עולי רגלינו (קינה, זכור ה׳).

— פע׳, *בִּטֵּל, פ״י, — עשה שֶׁיִּבָּטֵל: איני שומע לכם לבטל ממני עול מלכות שמים אפילו שעה אחת (ברכ׳ ב ה). אף הוא ביטל את המעוררים ואת הנוקפים (מע״ש ה יה). ביטל[3] אם עד שלא תרם ביטל אין תרומתו תרומה ואם משתרם ביטל תרומתו תרומה (תרומ׳ ג ד). שאלו את הזקנים ברומי אם אין רצונו בעבודת אלילים למה אינו מבטלה (ע״ז ד ז). שאין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין (עד׳ א ה). הורו לבטל מקצת ולקיים מקצת הרי אלו חייבין (הור׳ א ג). בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים

— [1]) כך גרסת הרבה ספרים, ובקצת ספרים ליבטל, וס״א לבטל. וכבר קרא תגר רשב״צ דוראן והחליט שצריך לקרא לבטל ואמר: לִבָּטֵל הוא על מִשְׁקַל לִשָּׁכֵב והוא מקור מפעל קל כי לא מצינו ממנו ב״א פעל קל (מג״א, ב טז).—[2]) בקצת ספרים יבטל.—[3]) כך במשניות שבירושלמי.

פני רצונך (אב׳ ב ד). אפילו הקב"ה גוזר גזרה הוא מבטלה (שבת סג.). אמרו מי ילך ויבטל הגזרות (תעני׳ יח). ומבטלות ג׳ דברים מחשבה רעה וחולי מעים ותחתוניות (כתו׳ י:). לא חרבה ירושלם אלא בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן (שבת קיט:). — ובמשמ׳ עשה אותו כאלו אינו: עכו"ם מבטל עבודת אלילים שלו ושל ישראל וישראל אין מבטל עבודת אלילים של עכו"ם המבטל עבודת אלילים ביטל משמשיה וכו׳ כיצד מבטלה קטע ראש אזנה ראש חוטמה ראש אצבעה פחסה אעפ"י שלא חיסרה ביטלה (ע"ז ד ד-ה). כיצד מבטל רשות אומר רשותי נתונה לך רשותי קנויה לך (תוספתא עירו׳ ז יח). אין דם מבטל דם אין רוק מבטל רוק ואין מי רגלים מבטלין מי רגלים (זבח׳ עט). ושאינו מינו רבה עליו ומבטלו (חול׳ קח.), עושהו כאלו אינו. — וּבִטֵּל את פלוני מן דבר פלוני, לא הניחו לעשות הדבר: כל יסורים שהם באים על האדם ומבטלין אותו מדברי תורה יסורים של תוכחת הם (מד"ר ברא׳ לב). — בִּטֵּל התורה וכדומה, לא למד: וכל המבטל את התורה מעושר סופה לבטלה מעוני (אבו׳ ד ט). — בטל דבר פלוני, החליט בלבו שדבר פלוני איננו בעולם, או כאלו איננו, שאינו חשוב כלום: מבטלו (את החמץ) בלבו (פסח׳ ג ו). הבודק (את החמץ) צריך שיבטל (גמ׳ שם ו:). — ובמשמעת החליט שאין בעולם: כמו שקרה למי שבטל ההויה מהדברים (רלב"ג משלי ב יד).

— פע׳, *בֻּטַּל, — שבֻּטְּלוּ אותו: ביטל משמשיה משמשיה מבוטלין[1] (ע"ז ד ד). רשותי מבוטלת לך (תוספת׳ עירוב׳ ז יח). מתנה זו מבוטלת (גיט׳ לג.). עכשיו שאנו בגלות כבר בוטלה צורת התורה וקבלה השנוי (נוה שלום א ג). — *מְבֻטָּל, מְבֻטָּלָה, מְבֻטֶּלֶת, מבוטלת, — מי שבטלה דעתו, שנשתטה: וכן בת פנויה מבוטלת אחותם של ראובן ושמעון (תשו׳ גא׳ כי"ת ס 278, ובהערה שם).

— הפע׳, *הִבְטִיל, — גרם שיבטל ממלאכה וכיוצא בזה: להבטיל העם ממלאכה (סוכ׳ ס ס).

— התפ׳, *נִתְבַּטֵּל: כשיגיע ימות בן דוד ויתבטל מלאך המות בעוה"ז מן ישראל יהיו כל העכו"ם אומרים אשרי העם שככה לו (תד"א א ה). ואלמלא הברית שכרת הקב"ה עם דוד אזי נהרג יואב גם כן ונתבטלה מלכות בית דוד לגמרי (שם ב ג). לפי

[1]) כך במשנה תלמוד ירוש׳ ויניציה, וכן בכ"י עם פרוש הרמב"ם.

שאתה מתבטל מדברי תורה (רש"י אבו׳ א ה). כחל מתבטל בתשעה וחמשים (שו"ע יו"ד לא ח). כל האיסורים הנוהגין בזמן הזה כולם מתבטלים בששים (הגה׳ שם).

*אָבַד, אִבֵּד וכו׳. — אַיִן, אֵל, אֶפֶס, שם לְאַיִן לְאַל, לְאֶפֶס.

הָבֶל, הֶבֶל הֲבָלִים.

חָדַל, וכו׳. — חָזַר, בו מדבריו. — *חָרַט, *הִתְחָרֵט, חֲרָטָה.

יפר, הֵפֵר מחשבתו, נדרו.

כָּבָה. — כָּלָה.

מָחָה. — מָחַק. — מָנַע את הדבר. — *מְנִיעָה.

נתר, *התיר את האסור, בטל אותו, התיר את הכשר.

*פָּסַק, הפסיק את הדבר.

שְׁמִטָּה, מבטלת את החובות. — שָׁמַד, הִשְׁמִיד, *שְׁמַד, וכו׳.

ב.* **בָּטֵל**, ת"ז, לנק׳ בְּטֵלָה, — א) כאין ואפס, שאינו שוה כלום, **nichtig, wertlos; vain, sans valeur; null, void**: ואמר לו גט שנתתי לך בטל הוא הרי זה בטל (גיט׳ ד א). שום הדיינים שפיחתו שתות או הוסיפו שתות מכרן בטל (כתוב׳ יא ה). — דברים בְּטֵלִים: זקן שכמותך יעסוק בדברים בטלים (ע"ז יט:). — ב) שאינו עושה שום מלאכה, **müssig, désoeuvré; idle, unemployed**: המושיב את חבירו בחנות למחצית שכר הרי זה נותן לו שכרו כפועל בטל (תוספתא ב"מ ד יא). אדם בטל (כתוב׳ ה.). סוס אחד והוא בטל (סנה׳ כא:), ר"ל אינו עושה מלאכה, אינו עובד במלחמה. עשרה בטלים ממלאכתן לבית הכנסת (ירוש׳ מגי׳ א ע:). — ובהרחבה לדברים שאין בהם רוח חיים, מעות בְּטֵלוֹת, שאין עושים בהן עסק: לוה הימנו והחזיר לו את מעותיו והיה משלח לו (מתנה) ואומר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלי זו היא רבית מאוחרת (ב"מ ה י). — ג) ב"ז, דבר מְבֻטָּל: ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים[1] הרבה כנגדך (אב׳ ד י).

***בַּטָּלָה**, בטילה, — הפך מן פעולה, לא עשיית מלאכה, **Müssiggang; désoeuvrement; idleness**: הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר הרי זה מחשב עמו שכר בטלה ואיזה הוא שכר בטלה בשעה שלוקח וכו׳ מחשב עמו שכר

[1]) ואמר הרמב"ם שם: וענין בטלים הרבה הוא שיש דברים הרבה המבטלים.

מבירה וכו׳ (תוספתא ב״מ ד יד). כיצד מבטלה (את הע״ז) וכו׳ אפילו דחאה וסטרה ונפלה הרי זו ב ט י ל ה וכו׳ עבודה זיה של ישראל אין לה ב ט י ל ה עולמית (שם ע״ז ה ז). מניין לתקרובת עכו״ם שאין לה ב ט י ל ה עולמית וכו׳ (גמ׳ שם נ.) ישראל אין להם ב ט י ל ה עולמית לא בעוה״ז ולא בעוה״ב (מנח׳ נג:).

***בַּטָּלָה**[1], ש״נ, — שם מפשט מן בטל, — א) אין ואפס, שוא, בלי תועלת, Nichtigkeit; nullité; vanité; vanity: ולמה מזכירין את דברי שמאי והלל ל ב ט ל ה ללמד לדורות הבאים (עדי׳ א ד). שלא להזכיר שם שמים ל ב ט ל ה (ירוש׳ ברכ׳ ו י.). דברים של ב ט ל ה (שם כתו׳ ז לא:). לא יצא הדבר ל ב ט ל ה (ברכ׳ סג:). אין אדם מוציא דבריו ל ב ט ל ה (ערכ׳ ה.). כל המוציא שכבת זרע ל ב ט ל ה חייב מיתה (ניד׳ יג.). אמרה (אות יוד) לפניו רבש״ע הכתבתה בתורתך אות אחת ל ב ט ל ה (תנחו׳ נוכ׳ וארא ב). — ב) בלי עבודה, Müssigang; desoeuvrement; idleness: ר׳ אליעזר אומר אפילו הכניסה לו (האשה לבעלה) מאה שפחות כופה לעשית בצמר ש ה ב ט ל ה מביאה לידי זמה וכו׳ שהבטלה מביאה לידי שיעמום (כתו׳ ס ו). הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי והמפנה לבו ל ב ט ל ה[2] הרי זה מתחייב בנפשו (אב׳ ג ד). (אין אדם מת) אלא מתוך ה ב ט ל ה (אדר״נ יא). ואין לרבה אלא שכר ב ט ל ה בלבד (קידוש׳ יו:). הַבַּטָּלָה ראשית כל הטאת (כ״ז, תרגום ב״ס לג כו). הרפיון ו ה ב ט ל ה ראשית כל עון ונבלה (הוא, מג״ע).

*אִמּוּר, קשר בין פועלים לחדל ממלאכתם. — *אִמֵּר. עשו אִמּוּר.

בָּטֵל. — *בַּטְלָן, *בַּטְלָנוּת.

זְמַן, אבד זמנו, מבטל זמנו.

הִבֻּק ידים. — חַג. — חֹפֶשׁ, עתות החפש ממלאכה.

*טַיָּל *טַיְלָן *טַיְלָנִים, מי שמבטל זמנו בטיול.

יָשֵׁן, שֵׁנָה, נמנם וכו׳.

מְנוּחָה, נח ממלאכתו, עבודתו.

נֹפֶשׁ, הנפש מעבודה, עת הנֹפֶשׁ בבתי הספר בין שעה ושעה.

*עֵסֶק, אין לו עסק, איננו עסוק. — עָצֵל, מי שאוהב ללכת בטל. — עַצְלוּת.

*פָּגֵר, מהעבודה, לא עבד. — *פַּגְרָה, ימי הפגרה, למשל בבתי הספר כשהם נסגרים. — *פְּנַאי, עת הפנאי, שאדם פנוי מעבודתו. — פִּנָּה, מְפַנֶּה לבו לבטלה.

שְׁבִיעִית, שנה השביעית, שנת השמיטה שצריך על פי התורה לשבות מעבודה בשדה, — שַׁבָּת, שַׁבָּתוֹן. — *שהי פהי, מוציא את כל ימיו בשהי פהי, לאמר בבטלה.

***בַּטְלָן**, ש״ז, מ״ר בַּטְלָנִים, לנק׳ בַּטְלָנִית, מ״ר ־ניות, — א) מי שדרכו להיות ב ט ל ממלאכה, Müssiggänger; oisif; idler: אי זו היא עיר גדולה כל שיש בה עשרה ב ט ל נ י ן (מגי׳ א ג). ב ט ל נ י ם היו (הסוסים) (ירוש׳ כתו׳ ט כג). ועשרה ב ט ל נ י ן של בהכ״נ (גמ׳ שם יז:). סוסים ה ב ט ל נ י ן (שם כא:). — ב) *שגור בפי העם במשמ׳ אדם ה מ ב ט ל עניני העולם, שאינו מכיר עניני העולם, אינו נותן דעתו ולבו לעניני העולם, ללבושיו ומנהגיו.

***בַּטְלָנוּת**, ש״נ, — א) כמו בַּטָּלָה, מעמד אדם בטל ממלאכה: אדם בטל דלית ליה שדות לעסוק בהן ואין מתעסק בשום דבר אלא ב ב ט ל נ ו ת (רגמ״ה, ב״ב נה.). — ב) בפי העם, טבע ה ב ט ל ן ומדותיו ומנהגיו, העדר ידיעה בעניני העולם וכיוצא בזה.

***בֹּטֶם**[1], — כמו בָּטְנָה: ב ו ט מ י ם שקורין בלשון יון פוסתקיא (חסף נכ:).

בטן[2], ממנו בֶּטֶן, ולפי דעת קצת בָּטְנִים, *בַּטְנוּן.

בֶּטֶן[3], ש״נ, מ״ר *בְּטָנִים, — א) חלל גוף בע״ח שבו המעים, וכמו״כ הצד החיצון ממנו, הנראה, Bauch; ventre; belly: ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בֶּטֶן ולנפל ירך (במד׳ ה כב). צדיק אכל לשבע נפשו ובֶטֶן רשעים תחסר (משלי יג כה). בתת יי׳ את ירכך נפלת ואת בִּטְנֵךְ צבה (במד׳ ה כא). ובאו בה המים המאררים למרים וצבתה בִטְנָהּ ונפלה ירכה (שם כז). ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בְּבִטְנוֹ

---

[1]) כך נקוד במשנ׳ מנקד׳ נדפ׳, וכך הקריאה הרגילה של האשכנזים, וכן שי״פ ויסטר׳. ב״ז נקד בַּטֵּלָה, וכן לוי. — [2]) גרסת קצת ספרים ל ה ב ט ל ה.

[1]) בארמ׳ בוטמא, בערב׳ ב׳טם a), ועי׳ הערה לבֹּטֶן.

[2]) משתפות בשרש זה ערב׳ עבר׳ וארמ׳, ועי׳ הערה לבֶּטֶן.

[3]) בארמ׳ בטנא, בערב׳ בַּטְן b), ובא שם זה

a) بُطم   b) بَطن

(שופט׳ ג כא). — והצד החיצון הנראה: שררך אגן הסהר אל יחסר המזג בטנך ערמת חטים סוגה בשושנים (שה״ש ז ג). כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו (תהל׳ מד כו). — ובטן האשה, במקום העבור: וימלאו ימיה ללדת והנה תומים בבטנה (בראש׳ כה כד). כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן (שופט׳ יג ה), ר״ל מיום הלדה. נזיר אלהים אני מבטן אמי (שם יו יז) אפרים כעוף יתעופף כבודם מלדה ומבטן [1]) ומהריון (הוש׳ ט יא). בבטן עקב את אחיו (שם יב ד). בטרם אצורך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך (ירמ׳ א ה). כה אמר יי׳ גאלך ויצרך מבטן (ישע׳ מד כד). ערם יצתי מבטן אמי (איוב א כא). — פרי בטן, הילדים: התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן (בראש׳ ל ב). ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך (דבר׳ כח ג). האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי (מיכ׳ ו ז). הנני מעיר עליהם את מדי אשר כסף לא יחשבו וכו׳ ופרי בטן לא ירחמו על בנים לא תחוס עינם (ישע׳ יג יז-יח). — וכמו״כ מחמדי בטן: גם כי ילדון והמתי מחמדי בטנם (הוש׳ ט יו). — ובכלל לקרב האדם: דברי נרגן כמתלהמים והם ירדו חדרי בטן (משלי יח ח). נר יי׳ נשמת אדם חפש כל חדרי בטן (שם כ כז). הרה עמל וילד און ובטנם תכין מרמה (איוב יה לה). כי נעים כי תשמרם בבטנך יכנו יחדו על שפתיך (משלי כב יח). — ונרדף עם רחם: היא (הגדה) קילקלה בחדרי בטנה לפיכך תלקה בחדרי בטנה (שבת לג:). — ובהשאלה לקרב ופנימיות כל דבר: מבטן מי יצא הקרח (איוב לח כט). מבטן שאול שועתי שמעת קולי (יונה ב ג). — ומ״כ: על בקעם בטני הנשים וכו׳ בקיעת בטני ההרות (תשו׳ דונש 19). ויועילם בטני עופות המים ובטני אווז ובטני תרנגלת (קאנון א ב יד). — ב) ״הריון, עבור: אפרוחים של בטן ראשונה שנייה ושלישית הן נקראין בריכות (תשו׳ גאו׳ הרכ׳ רמג). עגלה משלשת בת שלש שנים או הבטן השלישי (פרכים לריב״ג, שלש). — ״עבד בטנו, ר״ל אדם להוט אחרי אכילה ושתיה: ואשר הוא מהם ירא אלהים והומל על הצאן וחפץ בטובתם ודבריו נאמנים ברא ה ואות ועדות נקבל ממנו ונזהר בדבריו אשר הם נכונים וישרים ואשר הוא עבד בטנו ונער כרסו גוזז הצאן ובוזז נרחק ממנו (סהל בן מצליח, לקו״ק 33). אוילים עבדי בטנם ואחרי עיניהם הולכים (קטע מגני׳ JQR,XVI,439). — ומתי בטן: הירהב הזמן ברב ורבא, ואם ביניו ובין התלמוד מריבה, ולכן סדרו על פי פתאים מתי בטן ואדרת ושיבה (ר״ש הנגיד, סידהב הזמן). — ואמר המוכיח: עושים בטניהם אלהיהם ותורתם מלבושיהם ומוסרם הזוק משכניהם ותועים במצולות הסכלות (חו״ה, הפרישות ב). — תאות הבטן, אכילה ושתיה: שטוף בתאות הבטן והנשים (מאזני צדק, אלגזלי 88). — ״בטן המוח, Gehirnkammer ventricule du cervau; ventrikel of the brain: שאם יהיה האויר מופלג הקור ואחר ישאר לא יהיה הכנסתו לבטני המוח (פרקי משה א). שיעמוד מקום הדם עד שיתבשל וידקדק ויצא לבטני המוח (שם). הראות והוא השגת הכח וכו׳ אשר בשני בטנים המוקדמים מבטני המוח הבא בלהות הכפוריי בזוג הראשון החלול מזוגי עצבי המוח (אמונה רמה א ו). ומה שמצאנו כתוב לר׳ דוד קמחי ז״ל בסוד הנסתר בפרשה הזאת שד׳ הנהרות הם שלשת בטני המוח אשר בהם הדמיון והמחשבה והזכרון (חיים בן יבר׳, ג״ע, תפא׳ שיבה לזוקן). — ״בטן הלב, Herzkammer; ventricule du coeur; ventrikel of the heart: והנה נחלקו בו אריסטו הפליסוף וגאלינוס הרופא כי הפלוסוף יראה שהבע״ח גדולי הגוף יש בלבם שלשה בטנים (רשב״ל דורא, מ״א, ח״י, ד). — ג) בהשאלה לכל בליטה עגלה בצורת בטן בכלים, בבנין: וכתרות על שני העמודים גם ממעל מלעמת הבטן אשר לעבר-שבכה (מ״א ז כ). והוא הבטן הרחב שבכותרת (רש״י ירמ׳ נב כב).

אב, המדבר מהבטן.

גחון, בטן של זוחלים.

״דופן, דופני הבטן.

הרה, אשה שיש לה ולד בבטן.

חיק. — חלצים, יוצאי חלציו, הילדים.

״טבור ״קרקבן, שרר.

״כרס, בטן. — ״כרסתן, בעל בטן.

מעים, שבתוך הבטן.

פרי, פרי בטן, ילדים. — ״פרכת, הוא

״צפק, קרום על פני דפני הבטן מבפנים.

קיבה, וכו׳. — קרב, כל מה שבפנים הבטן. — ״קרקור בבטן, כעין שאון כשהבטן ריקה.

גם באגרות תל אל עמרנה כמלה שאולה מכנענית. —

[1]) י״ם כי צריך לקרא מבטן, והוא מקור מפעל בטן במשמעת הריון.

רחם, וכו'.
*שפולי הבטן, החלק התחתון.

בטן[1]), הקל אינו נהוג.

— הפע', יהבטין, — עשה לה בטן, עשה מעברת, trächtig machen ; rendre enceinte ; make pregnant : ומשחות בטניהן ואומרות כך אי ר' פלוני הבטינני הבטינני תן לי הריון (ר"י הלוי, הכוזרי ח כ). ואיך אחריש ודרכי עובדי עבודה זרה בין מקצת ישראל יושבים בקברים ולנים בנצורים ודורשים אל המתים ואומרים יא ר' יוסי הגלילי רפאני הבטינני [פענהו תן לי הריון] (ר"ל בן מגלית, לקו"ק 32).

בטן[2]), ש"ז, מ"ר בטנים, — פרי אילן הבטנה, מארך הצורה והלוז שלו ירק, Pistaize ; pistache ; pistachio (-nut) : קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בטנים[3]) ושקדים (בראשי' מג יא).

*__בטנה__[4]), בוטנה, ש"נ, — אילן דומה להאלה, נותן פרי הבטנים, echter Pistazienbaum; pistachier ; pistachio-tree : לולבי האלה והבטנה והאטדין (שביע' ז ה). לולבי האלה והבוטנה (תוספת' שם יא).

בטנה[5]), — כמו בטן.

1) בארמ' הקל בטן, בטין, היתה הרה : תוריה מבטין ולא יפלט (ת"י איוב כא י).

2) משק' אהל אהלים, אעפ"י שקמץ אהלים הוא ת"ג, כי זה רק מפני ת"ק שלאחריו. זו דעת קצת החכמים שהיחיד ממנו הוא ע"מ פעל (Pürsh, Dietrich וכן בעל חה"ש), דומה לבטם a) הערבי. וי"א שהיחיד בטנה, כמו שקמים מן שקמה. וי"א שהיחיד בטנה, ועי' לקמן. — 3) ת"א ובוטמין, וכן רסע"ג ובוטמא, וכן המפרשים הקדמו'. אעפי"כ אין ספק בדבר כי הכונה בבטנים לא לפרי האלה, ששמה בוטמא בארמ' ובטם בערב', כי פרי זה אינו נאכל אלא בדחק, ומשתמשים בו דלת העם, ואינו מזמרת הארץ להביאו מנחה למשנה למלך. ופרי האילן Pistacia vera הוא אהוב על ילדי ארץ המזרח, והאילן בעצמו מצוי בסביבות דמשק (Löw, Pfln. 420). והערוך לועז נוצילי, אבילאנא, ובערב' גלוז, והם האגוזים הקטנים. והנה י"ם שבטנים נקראים ע"ש צורת בטן, אך זה דחוק.

4) כמו אגוזה מן אגוז.

5) משק' תפתה, ופ"פ חרוקה לבנה, וכן י"א פשתה וממנו פשתים. כך Fürst וכמו"כ רש"י פין.

a) بُطم

*__בטנון__[1]), ש"ז, — א) כלי מכלי הנגון, כנור גדול, Bassgeige ; violoncelle ; violoncello. — ב) כעין אזור רחב של עור לפני הבטן, לבשים האומנים שלא יתלכלכו בגדיהם, Schürzfell; tablier en cuir ; leather apron. — ג) כעין בקבוק ימלאוהו מים חמים וישימוהו על הבטן לחמם : הבטנון[2]) והניקטמון והאירוס (כלי' יט ו).

*__בטש__, פ"י, בטשת, אבטש, — א) בטש את הבגד, בעט ברגליו, stampfen ; fouler ; to stamp : כשבא (הבגד) מבית הגרדי בוטשין אותו ברגלים בתוך כלי עץ (רש"י ב"מ קיג.). — ב) פגע והכה בגוף אחר, anstossen ; heurter ; to strike : כשהאציל הא"ס את הכתר בתחלת אצילותו היה הכתר נעלם ואינו מתגלה באויר שאינו נתפס אה"ב בטש בו הא"ס והאצילו בחינה מתגלית (עכים רמונים ה ס). הנצח וההוד דעתיקא הם בוטשין וטוחנין בו הגבורות (עמה"מ, ריסא דז"א ז). מפני ששערות של אריך בוטשים על ראש זעיר (שם לא). כי האותיות בוטשים ומכים ומתרבים זו על זו ומתנוצצים מעדרי חביריהם (שם עולם התוהו). אחר שהצמצום הניח הנקודה חזר כח הצמצום של א"ס ובטש באמצע הנקודה ויצאו ממנה הג' נצוצות לכל רוח (שם בעבועי המלך מא). ועתה דע שהבטישה שבוטשת משליש ראשון

1) כך נקוד במשנ' מנקד' כ"י פרמה, וסוברים שנגזר מן בטן. — 2) כך ברוב הנוסח' ובמשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם. ובפרוש רה"ג הגרסה הביטנון, ובהערוך הובאה גרסה הבטנים. ופרש רה"ג וז"ל : כמין כנור גדול שהוא נותן לפני הבטן וכך מזמרין בו שיש בכנור שנתפס בידו ואינו נותן לפני הבטן וזה נותן לפני הבטן כמין איזור של עור שנותנין בעלי אומנות ובעלי מלאכה לפני בטניהן כדי שלא יתלכלכו בגדיהן. ע"כ. ואין ספק כי הם שני פרושים וחסר לפני כמין אזור המלים פ"א, ר"ל פרוש אחר. והובאו שני הפרושים האלה בהערוך. והגיה קוה' והוסיף פ"א. והרמב"ם תפס בפרוש ראשון ואמר : ובטנון אלאלה מן אלאת אלגנא אלתי תסמי אלקיתארה וסמית בד'לך לאן אלצ'ארב בהא יסנדהא לבטנה ענד אלצ'רב בהא. ע"כ. ובעבר' : ובטנון הוא כלי מכלי הנגון הנקרא אלקיתארה ונקרא בטנון לפי שהמכה בו יסמכנו על בטנו בעת שיכה בו. והר"ש העתיק שני הפרושים יחד, והרא"ש עשה מזה פרוש אחד : כלי זמר עשוי כמין נאד של עור ונופחים בו. ובסוף פרוש רה"ג להשם עתר באו דברים שנראה כי גם הם שייכים להשם בטנון, וז"ל : כלי עגול והוא נקוב מבפנים בו מכניסין חמין משימין אותו על בטניהן בשביל הקור ושמו בלשון יון פקוס.

של ת"ת וזעיר לעשות נוקביה היא בהארת שם אהיה (שם, קרית ארבע). וכמו שבוטשים אלו האותיות של שמות אלו כך למעלה בוטשין הו' התקונים הנזכרים זה בזה כדי להוציא תוספת הארה (נתן העזתי, תמה"י ה ז). ובהגות אדם בהם יתנועעו אלו האותיות ויפעלו התעוררות למעלה ויבטשו אורות תחתונים (מעבר יבק א ט). וזה נמשך מן הכח העליון שבוטש בו (פתחי הכמה לרמח"ל כ ג). והנה בבוא אור הג' שהוא דין ופוגע באור הרשימו הנשאר שהוא רחמים ואז מכים ומבטשים זה בזה משום שהם שני הפכים (מהרח"ו, ע"ח, היכל א"ק ה ה). והנה האורות פנימים עם האורות מקיפים מחוברים תוך הפה לכן בצאתם יחד חוץ לפה קשורים יחד הם מכים זה בזה ומבטשין זה בזה ומהכאה שלהם אתייליד הויות בהינת כלים (שם ה א).

***בַּטָּשָׁה**, — כמו בְּטִישָׁה: כל בחי' הכאות ובטשות אורות זה בזה הוא כאשר אינן שוין (מהרח"ו ע"ח, היכל א"ק ה ה). איך נעשו בחי' הכלים והוא מהכאת ובטשת האורות (שם).

א. **בִּי**, — מלת הגוף למדבר בעדו במשמעת תוך, עם, ומשמש בכל שמושי האות בְּ.

ב. **בִּי**[1]), — מלת הקריאה לבקשה, תחנה, להתחלת הדבור: ויגשו (אחי יוסף) אל האיש אשר על בית יוסף וידברו אליו פתח הבית ויאמרו בִּי אדני ירד ירדנו בתחלה לשבר אבל (בראש' מג יט-כ). ויגש אליו יהודה ויאמר בִּי אדני ידבר נא עבדך דבר (שם מד יח). ויאמר משה אל יי' בִּי אדני לא איש דברים אנכי (שמות ד י). ויאמר בִּי אדני שלח נא ביד תשלח (שם יג). ויאמר אהרן אל משה בִּי אדני אל נא תשת עלינו חטאת (במדב' יב יא). ויאמר יהושע אהה אדני יי' למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמרי להאבידנו ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן בִּי אדני מה אמר אחרי אשר הפך ישראל ערף לפני איביו (יהושע ז ז-ח). וירא אליו (אל גדעון) מלאך יי' ויאמר אליו יי' עמך גבור החיל ויאמר אליו גדעון בִּי אדני ויש יי' עמנו ולמה מצאתנו כל זאת (שופט' ו יב-יג). ויפן אליו יי' ויאמר לך בכחך זה והושעת את ישראל וכו' ויאמר אליו בִּי אדני במה אושיע את ישראל (שם יד-טו). ויעתר מנוח אל יי' ויאמר בִּי אדוני האיש האלהים אשר שלחת יבוא נא עוד (שם יג ח). ותאמר (חנה אל עלי הנביא) בִּי אדני חי נפשך אדני אני האשה הנצבת עמכה בזה (ש"א א כו). אז תבאנה שתים נשים זונות אל המלך ותעמדנה לפניו ותאמר האשה האחת בִּי אדני אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד (מ"א ג טז-יז). ותאמר בִּי אדני תנו לה את הילוד החי והמת אל תמיתהו (שם כו).

א. ***בֵּי**, — קצור מן השם בַּיִת, בֵּית, רגיל בלשון ארמ' ומשתמשים בו גם בסגנון עברי בפרט בחבור עם שמות שבתחלתם אחת מאותיות דטלנת, כמו בֵּי-דאר, במקום בית דאר: ולקחו מן הגוי ע"י בי דאר של גוים (תשו' גאו' מו"מ כד). ויש באותו מקום בי דואר של גוים שאינו מקבל שחד (תשו' גאו' שע"ל פד). — בי דואר קבוע (שו"ת כתמ' לאב טז).

ב. ***בֵּי**[1]), — במקום בן: ודע כי כל מקום שנמצא ר' פלוני ברבי פלוני בספרים הישנים כתוב בי רבי פלוני כלומר בן רבי פלוני וכן תמצא בפיוטי הקליר בראשי הבתים אלעזר בי רבי קליר וכן רבן גמליאל ברבי בן היא קריאתם בי רבי כלומר בן רבי הוא רבינו הקדוש (רשב"ל דורהן, מ"ה, ג ח).

בִּיאָה, בִּאָה, ש"נ, מ"ר בִּיאוֹת, שה"פ מן בוא, — א) המקום שדרך שם יבוא, **Eingang; entrée; entrance**: והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזה בַּבִּאָה[2]) (יחז' ח ה). — ב) *עצם הפעולה: חייבין עליה על ביאת מקדש (נז' ו ד). הקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע (ירוש' קדו' א כא ג). ביאה במקצת שמה ביאה (יומ' לא.). ולואי שתהא ביאה כיציאה (שם פו:). כל ביאות שנאמרו בתורה וכו' (ירוש' חלה נה:). הואיל ונאמרו ביאות בתורה (קידו' לז:).

---

[1]) תרגום: בְּבָעוּ. רסע"ג: יא. ואמר ראב"ע: כל המפרשים פה אחד אמרו כי פירוש בי לשון בקשה ורבי יהודה ה[לו]י אמר כי הוא דרך קצרה והטעם בי אדוני העון כלומר עשה בי עונש מה שתרצה והניחני מזה שלא תשלחני וככה בי אדוני ידבר נא עבדך דבר עשה בי מה שתרצה והניחני לדבר. ע"כ. ומהחדשים, קצתם סמכו על התרגום בבעו, וסברו כי בי נתקצרה מן בְּעִי, במשמ' בקשה, וי"א שנתקצרה מן אָבִי, מלשון אבי יבחן איוב. ולמבר (Lambert, REJ, XXII, 129) סובר כי בִּי הוא מקור השמוש של בְּ במשמ' תוך, והוא כמו בֵּי במקום בית, ולכן בִּי אדוני הוא כמו בְּאדוני. — [illegible]

[1]) ושמעתי ילדים מדברים עברית אמרים בֵּציון במקום בן ציון.

[2]) קצת החדשים מוחקים מלה זו.

ב ב י א ה אחת שנכנס מנשה לבית קדשי הקדשים (מד"ר דבר' ב). — *ביאת השמש, שקיעתו: ב י א ת ש מ ש ו מעכבתו מלאכול בתרומה (ברכ' ב.).—ג) בפרט *ב י א ה על אשה, נרדף עם בעילה: (האשה) נקנית בכסף ובשטר וּב ב י א ה (קידוש' א א). אחד המערה ואחד הגומר קנה ולא חלק בין ב י א ה ל ב י א ה (יבמ' ו א). על כל ב י א ה ו ב י א ה שבא עליה בעלה הרי הוא חייב עליה (תוספתא סוט' ב 7). הראשונה ב י א ת ערוה והשנייה צריכה גט (ירוש' יבמ' ב ג ג). ובעלה מלמד שנקנית ב ב י א ה (קידוש' ד:).— ומ"ר: הבא על השפחה ב י א ו ת הרבה (כרית' ב ג). שתי ב י א ו ת לאשה כדרכה ושלא כדרכה (מד"ר בה"ב, גן נעול).

א.*בִּיב, ש"ז, מ"ר בִּיבִים, — הפירה באדמה שיורדים אל תוכה השופכים והמים המלוכלכים וכיוצא בזה, Kloake; cloaque: ב י ב שהוא קמור ארבע אמות ברשות הרבים שופכין לתוכו מים בשבת וחכמים אומרים אפילו גג או חצר מאה אמה לא ישפוך על פי ה ב י ב אבל שופך הוא מגג לגג והמים יורדין ל ב י ב (עירו' ח י). וזו (אפרודיטי) עומדת על פי ה ב י ב וכל העם משתינין לפניה (ע"ז ג 7). פוקקין את ה ב י ב בסודרין ובכל דבר המטלטל כדי שלא וציפו המים את הכלים ואת האוכלין אין פוקקין את ה ב י ב כדי שירדו המים לבאר (תוספתא עירוב' יא י). את מה הם בודקים את ה ב י ב י ם העמוקים ואת המים הסרוחים (אהל' יח ח). ב י ב י ן היוצאין מארץ העמים לארץ ישראל (תוספתא אהל' יח ט). המותקין ב י ב י ה ן והגורפין מערותיהן ברשות הרבים (שם ב"ק ב ו). לטרקלין גדולה וביב של בורסקי קבוע בתוכה (ד"א ג). מלך בו"ד בונה פלטין ואם נתן ב י ב ה על פתחה אינה נאה (מד"ר ברא' יב). מצא אבן ונכשל בה מצא ב י ב נופל בו (שם שמות לו). — וגורף ביבים, לנקותם, מלאכה בזויה: נוח לו לשלמה שיהא גורף ב י ב י ן שלא נכתב עליו המקרא הזה (מד"ר שמות ו).

ב.*בִּיב[2]), ש"ז, מ"ר בִּיבִים, — כעין תנור קטן של חרס וכדומה שאופין עליו מיני מאכל: כל שמניחין על פי ה ב י ב[3]) של קלאים (ר"ח פסח' מ.). כל שאילו מניחן על פי ה ב י ב והם מתבקעות מאליהן (ר"י אלפסי, שם תבלה). ב י ב[1]) של חרס שאופין עליו חלות המץ כל השנה כולה אין אופין עליו מצה בפסח ואם מלאו גחלים והסיק מקום שהיה מבשל בו החמץ מותר לבשל עליו מצה (רמב"ם, חמץ ומצה ה כב). ואם בלל (השעורים במים) אם רפו כדי שאם הניחן על פי ה ב י ב שאופין עליו החלות יתבקעו (שם ו).

ביה"כ, ר"ת: בית הכסא.

ביהכ"נ, ר"ת: בית הכנסת.

ביהמ"ק, ר"ת: בית המקדש.

ביה"ק, ר"ת: בית הקברות.

ביה"ש, ר"ת: בין השמשות.

*בִּיּוּשׁ, ש"ז, — שה"פ מן בֵּיֵּשׁ: בעבור שיש בזה מן ה ב י ו ש והתוכחת לבעלי הדעת הזאת (תו"ה, הבטחון ו). באונאות ו ב י ו ש י ם בלי הכאה (תשו' ר"י קולון לד). הואיל וכבר הכינו לסעודה ולנשואין ב י ו ש להתן ולכלה אם לא יכנם (רמ"א, הגה' שו"ע או"ח שלט).

*בִּיט[2]), לווי בִּיטָה, — כמו הַבִּיטָה: אנא אדון הרחמים השקיפה ממרומים ב י ט ה במתהלך תמים (סלית' שחר' יוה"כ). אנא אדון הסליחות והרחמים ב י ט ה משמי מרומים (שם). שמעה דכא ב י ט ה עטף רוחו יהיו לרצון אמריו ושפך שיחו (אקרא בשמך, סליחו' יום ג). תקיף תומך שפלים נקרא שמך מעולם ב י ט ה בשפלותנו ובמצר אל תתעלם (סלית' מוס' יוה"כ, אבל אנחנו). זעקתנו שעה ממעוניך ב י ט ה באנקת בניך ואל תשיבני ריקם מלפניך (סלית' צו"ג, אלהים אין לך).

*בִּיךְ, בֵּיךְ, — כמו בָּךְ לנק', על דרך לשון ארמית: אמר לה (רבי עקיבא) שמא מכה היתה ב י ך אמרה לו הן (ניד' ח ג). ואל יכשלו ב י ך בני אדם (תענ' כד.).

---

[1]) בארמ' בוביא. ודעת רוב החכמים כי הוא מלשון נ ב ו ב, חלול. אך זה דחוק, ואין לו אח בלשון הערבית.

[2]) בסור' בוביא, דבר שאופים עליו, ולא נתברר מקורו. — [3]) כך גרסת ר"ח במקום חבית שבנוסח'. וכן גרסת הרי"ף, וכן הרמב"ם, ועי' הערה שלקמן.—[1]) מקור הלכה זו בגמ' (פסח' ל:) האי ב ו כ י א הסיקו מבחוץ היא ואסור ואי מלאה גומרא שפיר דמי. ע"כ. והנה הגרסה בנוסח' בוכיא בכף אחרי הוו. וכן בר"ח וכן ברי"ף. וכן בגמ' (שבת כט.) שדי קשיתא לבוכיא. ובזבח' צה: כוביא. אך בערוך הובא מאמר זה בערך ב ב י א, וכן בקצת גמרות כ"י (ד"ס), וכן הגרסה בה"ג, וכן בלי ספק היתה גרסת הרמב"ם, אלא שנתן למלה זו צורת עברית. ופרש ר"ה: טגן של חרס שאופין עליו עוגות. ע"כ. והובא פרוש זה בהערוך. וכן פרש"י (שבת כט.) ושדי קשיתא לבוכיא כירה של רעפים שקוראי' טיולש והיא הלולה.

[2]) יצירת הפיטנים מן הפעל הביט.

***בִּילְד**[1]**)**, ב י ל ד בן הנאד, — שם אחד משרי השרים: הן מכת של אשמדאי הזקן הן מכת אשמדאי הקטן הן מכת קפקפוני הן מכת שמהוריש הן מכת ב י ל ד ב ן ה נ א ד (תולד' אדם, סגול', סי' קלד).

***בִּילַק**[2]**)**,— בצירוף עם חילק, ח י ל ק ו ב י ל ק,— שני שמות ישתמשו בהם המדבר כשרוצה להזכיר אנשים לא ידועים, למשל: מי אכל את הבשר? האם ח י ל ק ו ב י ל ק אכל אותו?: אינני יודע לא ח י ל ק ולא ב י ל ק (והזהיר, ויקרא יג). אך אין הפי' של רוח הבריות נוחה הימנו לח י ל ק ו ב י ל ק שנוח עליהם העריבות הקול (נתן העזתי, תהי' א יא). צורת ח י ל ק ו ב י ל ק השותים יין חלק כחלק (הגדה מגוילת, Monats. 1899). אוהב הוא את ח י ל ק ואוהב הוא את ב י ל ק (מא"ג, ק"ס מה).

***בִּימָה**[3]**)**, ש"נ, מ"ר בימות,—דוכן של עץ וכדומה לעמד עליו לדבר להקהל, לשופטים לשפוט, להנאשמים להשפט וכדומה, **Bühne; estrade; stage**: עושין לו (למלך) ב י מ ה של עץ בעזרה והוא יושב עליה (סוט' ז ח). למלך שהוא דן על ה ב י מ ה ומחשיך והיו בניו מחשיכין אצלו אחר שנפטר מן ה ב י מ ה הוא היה נוטל את הפנס ומאיר לבניו (מכילתא בשלח פתי'). ו ב י מ ה של עץ באמצעיתה (של בית הכנסת) וחזן הכנסת עומד עליה (סוכ' נא:). וקיצצו ארזים ועשו לו (לאברהם) ב י מ ה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנה (מד"ר בראש' מג). ב י מ ה של עץ היתה נתונה (פסיקתא ר"כ, בקלים). אמר לו (יעקב לעשו) הוי רואה את עצמך כאלו אתה יושב על ב י מ ה ודן ואני נידון לפניך (שם עו). בכל יום ויום יוצא (יוסף) לדון ב ב י מ ה (תנחומא כוכר, מקץ יג). ומי זה יערב את לבו לדרוך על ספ ה ב י מ ה לדבר תוך קהל ועדה (תעודה בישראל כ ג).

בֵּין, ככנ' בֵּינִי, בֵּינְךָ, בֵּינֵךְ, ־נָךְ, בֵּינֵךְ, בֵּינוֹ, בֵּינָהּ בֵּינֵינוּ, בֵּינֵנוּ, בֵּינֵיכֶם, ־ן, בֵּינוֹת, בֵּינוֹתֵינוּ, בֵּינוֹתָם, — א) באמצע, בתוך, שמצדו האחד דבר ומצדו השני דבר, **zwischen; entre; between**: והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בֵּין הגזרים האלה (בראש' יה יז). והיו לאות על ידכה ולטוטפת בֵּין עיניך (שמות יג יו). העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בֵּין בתריו (ירמ' לד יח). מה אמך לביא בֵּין אריות רבצה (יחזק' יט ב). בֵּין שיחים ינהקו (איוב ל ז). מה המכות האלה בֵּין ידיך (זכר' יג ו). אמר עצל שחל בדרך ארי בֵּין הרחבות (משלי כו יג). — וביחס להזמן: בֵּין הערבים (שמות יב ו). — ובמשמ' זה עם זה: כי יהיה ריב בֵּין אנשים (דבר' כה א). ושפט בֵּין הגוים (ישע' ב ד). ושפט בֵּין עמים רבים (מיכ' ד ג). — ובמשמ' בתוך רבים, לכל אחד ואחד מהרבים: יכרו עליו חברים יחצוהו בֵּין כנענים (איוב מ ל). ומשלח מדנים בֵּין אחים (משלי ו יט). — וּבֵין לְ: ועשוי כרובים ותמרים ותמרה בֵּין כרוב לכרוב (יחזק' מא יח). בֵּין האולם ולמזבח יבכו הכהנים (יואל ב יז).—בֵּין וּבֵין: ויבדל אלהים בֵּין האור וּבֵין החשך (בראשית א ד). ויבדל בֵּין המים אשר מתחת לרקיע וּבֵין המים אשר מעל לרקיע (שם ז). להבדיל בֵּין היום וּבֵין הלילה (שם יד). עד המקום אשר היה שם אהלה בתחלה בֵּין בית אל וּבֵין העי (שם יג ג). ורוח תשימו בֵּין עדר וּבֵין עדר (שם לב יז). וירא את מלאך יי' עמד בֵּין הארץ וּבֵין השמים (דהי"א כא יו). — ובמשמ' יחד, זה עם זה: ויהי שלם בֵּין חירם וּבֵין שלמה ויכרתו ברית שניהם (מ"א ה כו). ויהי בהיות המלחמה בֵּין בית שאול וּבֵין בית דוד (ש"ב ג ו). — ב) במשמ' הבדלה: למען תדעון אשר יפלה יי' בֵּין מצרים וּבֵין ישראל (שמות יא ז). להבדיל בֵּין הטמא וּבֵין הטהר (ויקר' יא מז). ושפטו העדה בֵּין המכה וּבֵין גאל הדם (במד' לה כד). היו לפניו תאינים ורימונים אין מחייבין אותו להיות יושב ומשער ב י ן דקה ו ב י ן גסה אלא תורם כדרכו (תוספתא

---

[1]) אינני יודע מקור שם זה.

[2]) בגמ' (סנה' לח:) אמרו עתידין ישראל דאכלי שני משיח ופרכו פשיטא ואלא מאן אכיל להו ח י ל ק ו ב י ל ק (כך בנוסח' ובקצת כ"י הלק ובלק. ד"ס) אכלי להו. ע"כ. ובמקום אחר (חול' יט.) אמר ליה רב חנן בר רב קטינא לרב נחמן כמאן לא כרבנן ולא כרבי יוסי ברבי יהודה אמר ליה אנא לא ח י ל ק ידענא ולא ב י ל ק ידענא אנא שמעתא ידענא. וכמו"כ הובא בערוך בשם רב האי: אנשים של פחת. ובשם ר"ח: כמו משל אמר לו זה שאתה שואלני כמי עשית לא כפלוני ולא כפלוני הללו שאתה מזכירם אינני יודע טעמם. ובשם רבנו גרשון הביא: דייני סדום ושמותם כך. ובחול' פרש רבנו גרשון לא ב י ל ק במשמ' של פעל, מ ב ל ק הגרגרת. וכך הביא גם רש"י את הפרושים האלה. וקצת דומה למליצה זו שאמר רב נחמן בר יצחק על דברי ר' זילאי ור' זיואי (כרכ' נג:) אנא לא זילאי ולא זיואי ולא זוהמאי ידענא אלא מתניתא ידענא. וכתוב בתשו' גאו' קדמ' קסל סי' קיד לאמר: וחילק ובילק הפלגת דברים בעולם הוא וכו' ויש לומר אנשים ריקים הם שבני אדם משטים בשמותיהם. אבל דבר ברור לא שמענו בהן. ע"כ.

[3]) ביונית βῆμα.

תרומ׳ ג ה). — ורגיל במשמ׳ זו עם לְ אחריו: והבדלתם בֵּין הבהמה הטהורה לטמאה (ויקר׳ כ כה). בן שמנים שנה אנכי היום האדע בֵּין טוב לרע (ש״ב יט לו). להבין בֵּין טוב לרע (מ״א ג ט). משפט אמת יעשה בֵּין איש לאיש (יחזק׳ יח ח). בֵּין קדש לחל לא הבדילו (שם כב כו). ושבתם וראיתם בֵּין צדיק לרשע בֵּין עבד אלהים לאשר לא עבדו (מלא׳ ג יח). אין בין יו״ט לשבת אלא אכל נפש בלבד (מגלה א ה). מה בין דיני ממונות לדיני נפשות דיני ממונות בשלשה ודיני נפשות בעשרים ושלשה (סנה׳ ד א). אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד (ברכ׳ לד:). מה בין גזלן לחמסן (ב״ק סב.). — וכמו״כ במשמ׳ זו בין וְ[1]): מה בין לי ולך (שבת קמ.). — ג) בֵּין בֵּין, בֵּין וּבֵין, ר״ל הכל אחד, אין הפרש, ob so oder so; soit... soit whether...or: והעמיד את הבהמה לפני הכהן והעריך הכהן אתה בֵּין טוב וּבֵין רע כערכך הכהן כן יהיה (ויקר׳ כז יא-יב). אין עמך לעזר בֵּין רב לאין כח (דהי״ב יד י). — ומצוי שמוש זה בלשון המשנה והתלמודים: השביעית משמטת את המלוה בין בשטר בין שלא בשטר (שביע׳ י א). בצל שנתנו בתוך עדשים אם שלם מותר ואם חתכו בנותן טעם ושאר כל התבשיל בין שלם בין מחותך בנותן טעם (תרומ׳ י א). לא יתן בין מתוכו בין מעל גביו (שבת ג ב). המקדש בחלקו בין קדשי קדשים בין קדשים קלים אינה מקודשת במעשר שני בין שוגג בין מזיד לא קידש (קידו׳ ב ח). בין מן המוכן בין שאינו מן המוכן טהור (כל׳ כח ב). העושה אספלנית בין בבגד בין בעור טהורה וכו׳ מטפחות ספרים בין מצויירות ובין שאינן מצויירות טמאות (שם ג-ד). דיני ממונות מטין עפ״י אחד בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות מטין עפ״י אחד לזכות ועַל פִּי שנים לחובה (סנה׳ ד א). נשברה בין לצורכו בין לצרכה פטור (ב״מ ג ט). מסרן גמל לסתת והוזק בהן בין באבן ובין בסיתית הסתת חייב (תוספתא שם יא ה). אילן העולה בין מן הגזע ובין מן השרשין הרי אילו שלו (שם ב״ב א יה). דיינך בכל דין שדנך בין מדה טובה ובין מדת פורענות (ברכ׳ מח:). בין פסק עד שלא מדד ובין מדד עד שלא פסק שניהן יכולין להזור בהן (ב״ב פה:). מערב אדם ע״י בנו ובתו הקטנים וכו׳ בין לדעתן ובין שלא לדעתן (עירו׳ כב:). שעיר נשיא בין למצוה בין לעכב (זבח׳ מח:). המרין ופועלין וכו׳ נשיהם להם בחזקת טהרה ובאין ושוהין עמהם בין ישנות בין ערות (נידה יב). — בין... בין... בין: אין אחר חליצה כלום בין יבם אחד לשתי יבמות בין שני יבמין ליבמה אחת וכו׳ בין בתחלה בין באמצע בין בסוף (יבמ׳ ה ה-ו). הבא על יבמתו בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון (שם ו א). לא יפחתו לו מארבע כוסות של יין שיהא בהן כדי רביעית בין חדש בין ישן בין חי בין מזוג (תוספתא פסח׳ י א). — בֵּין שֶׁ וּבֵין שֶׁ: בין שחזר והוציאן ובין שהוציאן אחר פטור (שבת י ב). כל כתבי הקודש מצילין אותן מפני הדליקה בין שקורין בהם ובין שאין קורין בהם (שם טז א). בין שנראה בעליל בין שלא נראה בעליל מחללין עליו את השבת (ר״ה א ה). בין שהיו בם עד שלא נישאו ובין משנישאו נולדו (כתוב׳ ז י). נפל למים בין שיש להן סוף בין שאין להן סוף אשתו אסורה (יבמ׳ יו ד). אלמנה בין שהיא עניה בין שהיא עשירה אין ממשכנין אותה (ב״מ ט יג). בין שעשו ועשה עמהן בין שעשו ועשה אחריהן בין שלא עשו ועשה פטור (הור׳ א א). יחזיר למי שכתובין על שמו בין שמצאן בשוק ובין שמצאן בין שטרותיו (תוספת׳ ב״מ א ט). ישראל שלווה מעות מן הגוי וכו׳ ונתגייר בין שזקפן עליו במלוה עד שלא נתגייר ובין שזקפן עליו במלוה משנתגייר גובה את הקרן (שם ה כא). בין שיש ממש בדבריו בין שאין ממש בדבריו שומעין לו (שם סנה׳ ט ד). הכל כשירים לעלות במעלות האולם בין תמימים בין בעלי מומין בין שהמשמר שלו ובין שאין המשמר שלו (שם סוט׳ ז ח). בין שקרעה ביד בין שקרעה בסכין ובין שנקרעה מאיליה ובין שהשליך לתוך גופה ובין שהשליך לתוך שרפתה ובין שהשליך שלשתן כאחד (שם פרה ג יב). באמת אמרו בין בשכר שעשיתי עמך ובין בשכר שאעשה עמך אינה מקודשת (ב״ק לט:). בין שנתכוון הוא ולא נתכוונה היא בין שנתכוונה היא ולא נתכוון הוא חליצתה פסולה (יבמ׳ קב:). — בֵּין כָּךְ וּבֵין כָּךְ, ר״ל בכל אופן, בלי הפרש אם כך ואם כך: עסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה וכו׳ אם

---

[1]) וכבר קרא תגר ר״י בן בלעם על שמוש זה ואמר: וטעה אחד מגדולי השרים שבדורינו שלא הכפיל בין ואמר בקדושה שחבר ורקיע הרקיע לבין חרם ואדמתו (אותות הענינים לר״י בן בלעם). אך מהמאמר המובא נראה כי שמוש זה היה נהוג בזמן התלמוד.

א״ן הרועים אוכלין ממנה אינה חייבת בחלה וכו׳ בין כך ובין כך מטמאה טומאת אוכלין (חלה א ח). אם יש קשר בראשו מקבל טומאה ואם לאו אינו מקבל טומאה בין כך ובין כך ניטל בשבת (שבת יז ג). עבד שנשבה ופדאוהו אם לשם עבד ישתעבד אם לשם בן חורין לא ישתעבד רשב״ג אומר בין כך ובין כך ישתעבד (גיט׳ ד ד). מצא שטרי חוב אם יש בהן אחריות נכסים לא יחזיר שבית דין נפרעין מהם אין בהן אחריות נכסים יחזיר וכו׳ והחכמים אומרים בין כך ובין כך לא יחזיר (ב״מ א ו). המוכר את החצר מכר בתים בורות שיחין ומערות אבל לא את המטלטלין בזמן שאמר לו היא וכל מה שבתוכה הרי כולן מכורין בין כך ובין כך לא מכר לו את המרחץ (ב״ב ד ד). רבי אליעזר אומר פיו לפנים הבית טהור פיו לחוץ הבית טמא וכו׳ ר׳ יהודה בן בתירא אומר בין כך ובין כך הבית טמא (אהל׳ יא ז). רבן גמליאל אומר אם מבפנים היא כלה סימן פשיון וכו׳ ואם מבחוץ החיצונה טהורה וכו׳ ר״ע אומר בין כך ובין כך טהורה (נגע׳ ו ה). כתף אע״פ שמשאו על כתיפו הרי זה קורא אבל בשעה שפורק וטוען לא יקרא לפי שאין לבו מכון בין כך ובין כך לא יתפלל עד שעה שיפרק (תוכפת׳ ברכ׳ ב ז). המרביץ את שדהו עד שלא נכנסו עניים לתוכו אם היה הזקו מרובה על של עניים מותר ואם היה היזק של עניים מרובה על שלו אסור ר׳ יהודה אומר בין כך ובין כך מלקט ומניח על גבי הגדר (שם פאה ב ב). בצק שבסידקי עריבה עשאו לחיזוק אינו חוצץ ואם לאו חוצץ אם יש כזית במקום אחד בין כך ובין כך צריך לבער (שם פסח׳ ב א). שרה חיטים ושעורים במים והחמיצו הרי אילו אסורות ובהומץ בין כך ובין כך מותר (שם ד).—ובמשמ׳ יחכל יחד: נמצאת השורה בין כתב בין רווח מאה ועשרים וארבע אצבעות (JQR,XVII,279), ר״ל יחד הכתב והרוח. בין גדיל ובין ענף (שבהל״ק, ציצית), ר״ל בשניהם יחד. — ועם בל״מ: וצמחו בְּבֵין [1] חציר (ישע׳ מד ד).

[1] כך בספרי הדפוס. ואמר מ״ש: י״ת ויתרבון צדיקיא רכיכין ומפנקין כלבלבי עשב כאילן דמשלח שרשוהי על נגדין דמיא וכדומה לי שהוא היה קורא בבין בכף וכן נראין דברי הראב״ע שכתב וצמחו רוחי ברכתי כמו הציר ורבים אמר על הצאצאים וכן יצמחו כאלו הם יושבין בין החציר והטעם שיפרו וירבו עכ״ל אבל בספרים שלנו בבית וכן כתב רד״ק וכן פרש רש״י ז״ל. ע״כ. ובאמת בהרבה כ״י כבין והרבה בבן וקצתם כבן וישנם שבן (K).

לא יסור שבט מיהודה ומחקק מִבֵּין רגליו (בראש׳ מט י). וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארן העדת מִבֵּין שני הכרבים (במד׳ ז פט). ותסר זנוניה מפניה ונאפופיה מִבֵּין שדיה (הוש׳ ב ד). עליהם עוף השמים ישכון מִבֵּין עפאים יתנו קול (תהל׳ קד יב). ויקרב מאת פני הבית מִבֵּין המזבח וּמִבֵּין בית יי׳ (מ״ב יו יד).—ובכלל מתוך, מקרב: וירם את המחתת מִבֵּין השרפה (במד׳ יז ב). כי אש יצא מחשבון ולהבה מִבֵּין סיחון (ירמ׳ מח מה).— ובכנ׳: ויאמר לבן ליעקב הנה הגל הזה והנה המצבה אשר יריתי בֵּינִי וּבֵינֶךָ (בראש׳ לא נא). ופלשתים עמדים אל ההר מזה וישראל עמדים אל ההר מזה והגיא בֵּינֵיהֶם (ש״א יז ג). רחוק יהיה בֵּינֵיכֶם וּבֵינָו (יהוש׳ ג ד). בתתם ספם את ספי ומזוזתם אצל מזוזתי והקיר בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם (יחזק׳ מג ח).—ובענינים מפשטים: זאת אות הברית אשר אני נתן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם (בראש׳ ט יב). אל נא תהי מריבה בֵּינִי וּבֵינֶךָ ובין רעי ובין רעיך (שם יג ח). שפטו נא בֵּינִי וּבֵין כרמי (ישע׳ ה ג). אמרו ישראל משה״מ בינך לבין פרעה אנו מתים (מד״ר שמו׳ ה). — *בֵּינִי לְבֵין עַצְמִי, בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ, ר״ל שאין איש זולתו באותו מעמד: גר שנתגייר בב״ד ה״ז גר בינו לבין עצמו אינו גר מעשה בא׳ שבא לפני ר״י וא״ל נתגיירתי ביני לבין עצמי (יבמ׳ מז.). התחיל אומר פנחס בינו לבין עצמו ומה אעשה איני יכול וכו׳ עד שהוא נוטל עצה בינו לבין עצמו הנגף נוגף (מד״ר במות לג). ומה מרים שלא נתכוונה לדבר באחיה וכו׳ אלא לרבות בינה לבין עצמה כך נענשה המתכוון לדבר בחבירו לגנאי וכו׳ ולא לרבות בינו לבין אחרים ולא בינו לבין עצמו עאכ״ו (ספרי בהעל׳ לט). איך אני אעשה בנפשי שקר ומרד כזה לעבור דבר המלך כי ביני לבין עצמי יאסר הענין ולא אוכל לעשות דבר רע (ר״י אברבנאל ש״ב יח). ואם אינו יכול לכוון את לבו בלחש מותר לו להשמיע קולו כשמתפלל בינו לבין עצמו אבל כשמתפלל בצבור אסור שלא יטריד את הצבור (שבלי הלקט, תפלה יז).— ישב בינו לבין עצמו, ר״ל לבדו: רחל שהיתה עקרה כך היתה יושבת בינה לבין עצמה (פסי׳ רבתי, כי פקד ה׳).—בינו לבינו, בינה לבינה, ר״ל רק במעמד שנים: עכו״ם מילדת את בת ישראל בזמן שאחרות עומדות על גבה אבל לא בינה לבינה (ע״ז כו.). מי שיש בידו משכון אין צריך להביא בעל המשכון לפני הדיינין

להזהירו שיפדה משכונו אלא לאחר שיזהירנו ב י נ ו ל ב י נ ו שיפדה משכונו ואם לאו שימכרנו (טור חו"מ, מלוה עג). — ודברים ש ב י נ ו ל ב י נ ה, בין הבעל ואשתו: שלא אכחול שלא אפקוס ושלא אשמש מטתי יפר משום דברים ש ב י נ ו ל ב י נ ה (נדר' פא:). — ומ"ר נק': בינות [1]), בינותינו, בינותם: תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך (ברא' כו כח). ויאמרו זקני גלעד אל יפתח יי' יהיה שמע בינותינו אם לא כדברך כן נעשה (שופט' יא י). האומר אל תעבור ב י נ ו ת י נ ו שלא תפסיק אהבתנו (תוספתא שבת ז יב). והם לא ידעו כי שמע יוסף כי המליץ בינתם (ברא' מב כג). ויחמל המלך על מפיבשת בן יהונתן בן שאול על שבעת יי' אשר בינתם בין דוד ובין יהונתן (ש"ב כא ז). ושתו והתגעשו והתהללו מפני החרב אשר אנכי שלח בינתם (ירמ' כה יו). עם נבון יהי חשבונך וכל סודך ב י נ ו ת ם (ב"ס גני' ט יה). — ביני וביני [2]), כמו עד כה ועד כה, בינתים: ב י נ י ו ב י נ י אירע הדברים שהמלך קאיום כבד לאגריפס ברומי מאד וכו' (שאר' ישראל ב). ו ב י נ י ב י נ י בתוך ל' יום בא ראובן לביתו (לחם רב קלב). ב י נ י ו ב י נ י אחר קצת ימים הוכרח ראובן לבא לקושטאנדינה והניח החפץ הנז' ביד שמעון וכו' (שו"ת מטה אהרן עז). והשיב הרב שלהיות שהזמן ההוא היה בימים נוראים שלא היה מן הראוי להשביעם ב י נ י ו ב י נ י נכנס גביר אחד פשרן בין ראובן וחביריו (שם סד). ויוכל להיות שבלדת בן ראשון אהב אותה ו ב י נ י ב י נ י נתקלקלה השורה (כלי יקר, ויחי). ועשו שידוכים ולסיבת מה אחרו הקדושין ו ב י נ י ב י נ י קצת אנשים עולנים וחומסים שאחר הקטרוג המחפשים היו שואלים ודורשים דרשות של דופי לאבי הנערה (ר"י עובדיה, אגר' דופי הזמן). — בינים, בינתים, עי' במקומו. — *בין הזמנים, הימים שבין זמן לזמן בבתי הספר וכדומה, **Ferien, vacance**, **holidays**: ביומי ניסן וביומי תשרי שקורין בארצות אשכנז ב י ן הזמנים (הקד' מ"ס). — *בין המצרים, הזמן שבין י"ז בתמוז ותשעה באב: טוב ליזהר מלומר שהחיינו ב י ן ה מ צ ר י ם (שו"ע או"ח תקנא יז). שאם ב י ן ה מ צ ר י ם לקח פרי חדש וכו' אז יברך ברכת שהחיינו (שערי תשו' שם). — *בין הערבים, עי' ערב. *בין השמשות, כמו בין הערבים, עי' שמש.

[1]) בערב' מרוקנית בינאת a) וכן תונסית ומצרית (A. Fischer. Marok. Sprw. MSOS, I, 222). — [2]) עפ"י דרך לשון ארמ' (כלה ז., יד:).

a) بينات

בין [1]), ממנו א. בין, ב. *בין, נבון, תבונה.

א. **בין**, פ"ע, עב' בנתי, בנת, -תה, כינוי בן, בנים, מקו' בין, לווי בין, בינה, בינו, עת' אבין, יבין, — נתברר לשכלו מהות הדבר שראה או ששמע וכונתו, **verstehen**, **comprendre**; **understand**: שבתי וקומי בנתה [2]) לרעי מרחוק (תהל' קלט ב). אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם (ירמ' מט ז). — ומקור ועתיד: כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך (משלי כג א). — ולווי: זכר ימות עולם בינו שנות דר ודר (דבר' לב ז). בינו נא זאת שכחי אלוה פן אטרף ואין מציל (תהל' נ כב). בינו בערים בעם וכסילים מתי תשכילו (שם צד ח). — וליחיד בין, בינה: אמרי האזינה יי' בינה הגיגי (שם ה ב). ובין את הדבר ובינה לו במראה (דני' י א). — ואמר המשורר: מה בין אנשים את נתיב ארץ בנו ושר יבין נתיב גלגל (רמב"ע, תרשיש א). אשר למד ותורה לו לקנין, ולא למד יסוד דקדוק ולא בן כמו הורש אשר ינהג שורים וידו בלי מלמד ודרבן (ראב"ע). — ובמשמעת הבחין והבדיל בין ובין: ולא ב ן איש אמת מאיש חמסים (ר"ש הנגיד, בן משלי). — והלווי במשמעת דרוש, שאל וחקור: אם יודע תלמיד ברבו שיודע להחזיר לו טעם ב י ן ואם לאו תבין את אשר לפניך (חולין ו.).

— נפעל, נבון, נבונותי, נבנותי, נבונותם, נבונונו [3]), בון, הבון תבון [3]), — דומה להקל: כי אמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונתי (ישעי' י יג). — וכינויי נבון, נבונה, נבונים, עי' נבון.

— הפע', הבין [4]), הבנת, הבינות [5]), הבינו, הבנו, הבינותם, הבנתם [6]), הבין, הבן, — א) כמו הקל: כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר ליצרו לא הבין (ישע' כט

[1]) דעת רוב החכמים הקדמונ' והחדש' כי עקר שרש זה הוא מנע"י בין, במשמ' הבדיל בין ובין. אך נראה הדבר כי שני שרשים נע"ו ונע"י שמשו פה בערבוביה. — [2]) י"ם כי אולי היתה הקריאה בנת, ומפקפקים במציאות העבר בן בעברית העתיקה. עכ"פ כבר נתקבל בעברית החדשה. — [3]) ר"י היו"ג. — [4]) סוברים רוב החכמים כי הפעיל זה נולד משבוש הלשון מהעתיד קל אבין מן בין, שהוא דומה בצורתו להפעיל מן בון והדשה הלשון הפעיל אמתי בעבר ובינוני. — [5]) עפ"י ההקש של הבינותם. — [6]) עפ"י ההקש.

יז). אלהים הֵבִין דרכה והוא ידע את מקומה (איוב כח כג). הבנת דבר מתוך דבר (שבת לא.). הלוא תדעו הלוא תשמעו הלוא הגד מראש לכם הלוא הֲבִינוֹתֶם מוסדות הארץ (ישע׳ מ כא). והמה לא ידעו מחשבות יי׳ ולא הֵבִינוּ עצתו (מיכה ד יב). הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מֵבִין כי מפני הרעה נאסף הצדיק (ישע׳ נז א). כל לבבות דורש יי׳ וכל יצר מחשבות מֵבִין (דהי״א כח ט). מלך עז פנים וּמֵבִין חידות (דני׳ ח כג). וּמשכלים בכל חכמה וידעי דעת וּמְבִינֵי מדע (שם א ד). לא ידעו הָבִין (ישע׳ נו יא). לדעת חכמה ומוסר לְהָבִין אמרי בינה (משלי א ב). הָבִינוּ פתאים ערמה (שם ח ה). ויאמר אלי הָבֵן בן אדם כי לעת קץ החזון (דני׳ ח יז).—ועבר רבים מב״ע: כי לא הבננו אנחנו מעולם חיים כי אם חיינו (כוזרי ג כ).— ועם ב אחריו, כמו בפעול: כי הֵבִינוּ בדברים אשר הודיעו להם (נחמ׳ ח יב). ודניאל הֵבִין בכל חזון (דני׳ א יז). — ובמשמ׳ עיֵן היטב והסתכל וחשב וחקר בדבר, **nachdenken; spéculer; speculate**: מעשה בתינוק אחד שהיה קורא בבית רבו בספר יחזקאל והיה מבין בחשמל ויצאה אש מחשמל ושרפתו (חגי׳ יג.). — ועם אֶל: היצר יחד לבם הַמֵּבִין אֶל כל מעשיהם (תהל׳ לג טו). — ב) פ״י, הֵבִין את פלוני, נתן לפלוני בינה, כמ השופט: אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תְּבִינֵם (איוב לב ח). פתח דבריך יאיר מֵבִין פתיים (תהל׳ קיט קל). הֲבִינֵנִי ואצרה תורתך (שם לד).—ובמשמ׳ בֵּאֵר, לִמֵּד, **belehren, erklären, expliquer, enseigner; explain, teach**: את מי יורה דעה ואת מי יָבִין שמועה (ישע׳ כח ט). את מי נועץ וַיְבִינֵהוּ (שם מ יד). דרך פקודיך הֲבִינֵנִי ואשיחה בנפלאותיך (תהל׳ קיט כז). ובאתי לַהֲבִינְךָ את אשר יקרה לעמך באחרית הימים (דני׳ י יד). והלוים הַמְּבִינִים את העם (נחמ׳ ח ט).— ועם ל אחריו: הורוני ואני אחריש ומה שגיתי הָבִינוּ לי (איוב ו כד). ויאמר גבריאל הָבֵן להלז את המראה (דני׳ ח טז). — *הוֹבִין[1] דבר לפני פלוני, פרש ובאר יפה יפה: א״ר עקיבא אני אהיה אובין[2] לפניך כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נישאה ועץ רענן דע שיש שם ע״ז (ע״ז ג ה).

— הפע׳, הוּבַן—שהבינו אותו; מוּבָן, שמבינים אותו, מצוי בספרות: ועל הדרך הזה נאמר אחד לשלול ממנו הרבוי לולא לקיום האחדות המובנת אצלנו (כוזרי ב ב).

— התפ׳, הִתְבּוֹנֵן,—א) שם לבו ושכלו היטב לדבר, עין בו, **betrachten; considérer; to consider**: ואקם בבקר להיניק את בני והנה מת וָאֶתְבּוֹנֵן אליו בבקר והנה לא היה בני אשר ילדתי (מ״א ג כא). ראיך אליך ישגיחו אליך יִתְבּוֹנָנוּ הזה האיש מרגיז הארץ מרעיש ממלכות (ישעי׳ יד טז).—ועם ב: עמדתי וַתִּתְבֹּנֵן בי (איוב ל כ). באחרית הימים תִּתְבּוֹנְנוּ בה (ירמי׳ ל כד). — ועם על: וְהִתְבּוֹנַנְתָּ על מקומו ואיננו (תהל׳ לז י). ומה אֶתְבּוֹנֵן על בתולה (איוב לא א), אשים לבי. — ועם עד, עדי: הִתְבֹּנַנְתָּ עַד רחבי ארץ (איוב לח יח). וַעֲדֵיכֶם אֶתְבּוֹנָן והנה אין לאיוב מוכיח (שם לב יב). — ובלי מלת היחס אחריו: ישראל לא ידע עמי לא התבונן (ישעי׳ א ג). כי עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו וְהִתְבּוֹנְנוּ מאד (ירמי׳ ב י). הִתְבּוֹנְנוּ וקראו למקוננות (שם ט טז), לאמר השבו מהשבות. אֶתְבּוֹנֵן ואפחד ממנו (איוב כג טו). עמד וְהִתְבּוֹנֵן נפלאות אל (שם לז יד). ורעם גבורתו מי יִתְבּוֹנָן (שם כו יד), מי יבין. וירא און ולא יִתְבּוֹנָן (שם יא יא). לפי שאין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים (כ״ק כז:).— ב) קנה בינה ודעת: מזקנים אֶתְבּוֹנָן (תהל׳ קיט ק). מפקודיך אֶתְבּוֹנָן על כן שנאתי כל ארח שקר (שם קד). — ג) הראה עצמו נבון: אל תצטדק לפני אל ולפני מלך אל תתבונן (כ״ס בגני׳ ז ה). — ד) במשמעת היה מובן: אם היה אומר לא רואה ולא יודע ולא מקיץ לא היה מתבונן החפץ ממנו אלא היה מתבונן שהוא אומר על אדם מיוחד כאמרו פלוני זה לא רואה ולא מקיץ (שרשי רד״ק, אין). ואילו אמר אין חכם לא יתבונן ממנו על אדם מיוחד אלא על כלל כמו שיאמרו אין חכם בעיר וכו׳

[1]) כמו בערב׳ אַבַּאן a), באר ופרש היטב. — [2]) כך במשנ׳ שבירוש׳. וכך במשנ׳ דפוס נאפולי, ובראי״ש דפוס ויניציה (ד״ס). וכן בפרוש ר״ח שנדפס בש״ס וילנה החדשים. וכן במשנ׳ כ״י עם גוף הערבי של פרוש הרמב״ם בביה״ס ברלין, וכן במדמ״ב, וכן דפוס קראק׳, וכן בספרי (דכ״ס) ובנוסח׳ שלנו במשניות וכמו״כ בגמ׳ בבלית, הגרסה היא אני אובין ואדון לפניך. והנה כל העדיות העתיקות מקימות כי הגרסה הקדומה והנכונה היא אהיה אובין. ואינני זוכר אם יש דמיון למבנה כזה בעברית הקדומה או של המשנה לאמר: אני אהיה אפעול, ר״ל העתיד של היה עם עתיד של פעל אחר אחריו. גם דמיון לצורת העתיד אובין במקום אבין כמו לא היה זה נפ״ו מן יבן יש הוביר במקום הביר.

a) ابان:

אבל כשאמר לא אדונים לאלה יתבונן גם כן החפץ ממני (שם).

— פועל, בּוֹנֵן, — א) יוצא, בונן אותו, כמו הֵבִיא אותו: יסבבנהו יְבוֹנְנֵהוּ [1]) יצרנהו כאישון עינו (דבר' לב י). — ב) יעובד, מעין ולומד: אם נצורה כבבת בּוֹנֶנֶת בדת נפש משיבת (הזבע' לשבת). — ג) יפרש ובאר: ואשוב להשלים מה שהתחלותי לבונן (ר"י חריזי, מו"נ א סט).

ב. בִּין, ש"ז, — כמו בִּינָה: צור למי אמשילך כי לשונות בערו אם לספר גדלך כל צבא רום קצרו חי מדבר מלך בין וחכמה נעדרו (ר"י בן גיאת, היה אשר לך, מחז' והרלן, טל אורות, סד"ל). וכמה יצדקו הכמי אדמה וכמה ביהשו בבין כחישה (רשב"ג, כלפור או דרור). ורק אשהה בים הַבִּין לבדי ללקט כל בדולחיו ודריו (הוא, שירי שלמה לדוקס, יב). כתוב ספר בריתות לתבונה ותיר לולאות הַבִּין וקרסו (שם ח). ואקוץ בחיי ואמאס להיות בשרי סרוני כי יום ששון אסוני וביום אסוני ששוני אגעלה בין ואדע בכלות בשרי ואוני כי סוף אנחה הנהה עקב רזוני מזוני (הוא, התלונה). ימי נזכל פזורי בין מקבץ ותתחר כל קבוצי הון להבאות (רמב"ע, הגדת אמת על הזמן). שאו משאת לבבי אל שריג הן וכנת תם על מֵי בִּין נטועה (שם, שיר ידידים, זמן). דבריו יום קרב הַבִּין הייליו ורעיוניו כמו שרי אלפים עדי שבו זאבי בִּין כבשים ודמו כל כפיריו באלפים (הוא, תרשיש א). ואשתה עד מראשותי בלא בין יהיו בסף זכליל כל יגון לבי בעת הקיץ לרגלו סף (שם ב). בעט סופר יהי עושה אחי בין אשר לא יעשה גבור בחרב (שם י). ונתן בך אסירי בין וידע היותך איש אשר מאש הצבו (ר"י הלוי, זמן אסר). יליד מוסר ובין אמון בחיק משרה (אגר' לבון הזהב לר"י אלחריזי). — ומ"ר בִּינִים: אני אחקר צפוני המליצה ואפתח שערי דעת וּבִינִים ואקבץ מנפוציה הרווים ואלקט מפזוריה פנינים (רשב"ג שירי שלמה לדוקס ט).

בִּינָה, ש"נ, מ"ר בִּינוֹת, — א) שה"פ מן בִּין, השגת דבר בשכל, **das Verstehen; compréhension; understanding**: עם עמקי שפה משמוע נלעג לשון אין בִּינָה (ישע' לג יט), ר"ל שאי אפשר להבין דבריו. באחרית הימים תתבוננו בה בִּינָה (ירמ' כג כ). ויהי בראתי אני דניאל את החזון ואבקשה בִּינָה והנה עמד לנגדי כמראה גבר (דני' ח יה). עתה יצאתי להשכילך בִּינָה (שם ט כב). — ב) כח השכל להשיג ולהבין דבר, **Verstand; intélligence; insight**: ונחה עליו רוח יי' רוח חכמה וּבִינָה רוח עצה וגבורה (ישע' יא ב). כי אם לַבִּינָה תקרא וכו' אז תבין יראת יי' (משלי ב ג-ה). לי עצה ותושיה אני בִינָה לי גבורה (שם ח יד). והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בִּינָה (איוב כח יב). כי השה אלוה חכמה ולא חלק לה בַּבִּינָה (שם לט יז). אַך יתן לך יי' שכל וּבִינָה ויצוך על ישראל (דהי"א כב יב). כל שיהה חפוץ לשמע ומשל בינה אל יצאך (ב"ס גני' ו לה). שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש (ניד' מה:). האיך למדו אומות של אותו הזמן תורה א"ל בינה יתירה נתן בהם הקב"ה (סוט' לה:). אלמלא בינה אין העולם מתקים אפילו שעה אחת (מדר' א"ב דר"ע, ביהמ"ד יליניק ג). גדולה בינה לפני הקב"ה יותר מן התורה שאפילו אדם קורא תורה נביאים וכתובים ושונה משנה ומדרשים הלכות ואגדות שמועות תוספות מושבות ומעמדות והגדות וכל סדרי בראשית ואין בו בינה אין תורתו שוה כלום (שם). — ובכנוי: ואבדה חכמת הכמיו וּבִינַת נבניו תסתתר (ישע' כט יד). כי בער אנכי מאיש ולא בִינַת אדם לי (משלי ל ב). — ובכנ': מוסר כלמתי אשמע ורוח מִבִּינָתִי יענני (איוב כ ג). הֲמִבִּינָתְךָ יאבר נץ יפרש כנפו לתימן (שם לט כו). בטח אל יי' בכל לבך ואל בִּינָתְךָ אל תשען (משלי ג ה). כי היא חכמתכם וּבִינַתְכֶם לעיני העמים (דבר' ד ו). — והדבר המושג בכח השכל, **Weisheit; sagesse; wisdom**: קנה חכמה קנה בִּינָה אל תשכח ואל תט מאמרי פי (משלי ד ה). קנה חכמה מה טוב מחרוץ וקנות בִּינָה נבחר מכסף (שם יז יו). — ומ"ר בִּינוֹת: כי לא עם בִּינוֹת הוא על כן לא ירחמנו עשהו (ישע' כז יא). — ועם פעל ידע: וידעו תעי רוח בִּינָה (ישע' כט כד). איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בִּינָה (איו' לח ד). — יג) אחת הספירות בקבלה: סוד כ"ב אלפא ביתות שבצרופן נבראו כל המרכבות וכל צבאות העולם במצרף הבינה שהיא סוד ה' ראשונה של שם המיוחד (שערי אורה, ר"י גיקאטיליא ס:). ומן המקור ההוא שהוא העליון על הגבורה ונקרא בינה נובעים כמה מיני כחות של גבורה (שם סו.). והנה הספירה הזאת הנקראת בינה היא סוד גלוי השם הנעלם בבריאת עולם (שם עב:). — ועי' חב"ד.

***בֵּינוֹנִי**, ת"ז, לנק' בֵּינוֹנִית, — א) מה שהוא בין שנים, בין גדול לקטן, בין שחור ולבן, בין טוב לרע וכיוצא בזה, **mittlerer; moyen; mean**: כזית

---

[1]) כך הקדמו' והחדשים שהוא מן בון במשמ' בינה, אבל זה רחוק לפי הענין, ועי' בנה.

שאמרו לא גדול ולא קטן אלא בינוני זה אגורי כשעורה שאמרו לא גדולה ולא קטנה אלא בינונית (כל' יז ח). האמה שאמרו באמה הבינונית (שם ט). ר"מ אומר כל האמות היו בינוניות חוץ ממזבח הזהב והקרן והסובב והיסוד (שם י). בני ישראל אני כפרתן הרי הן כאשכרוע לא שחורים ולא לבנים אלא בינוניים (נגע' ב א). שיעור תרומה עין יפה אחד מארבעים בש"א משלשים והבינונית מחמשים והרעה מששים (תרומ' ד ג). הנזקין שמין להן בעידית וב"ה בבינונית וכתובת אשה בזיבורית (גיט' ה א). היו לפניו תאינים ורימונים אין מחייבין אותו להיות יושב ומשער בין דקה ובין גסה אלא תורם כדרכו בבינונית (תוספתא תרומ' ג ה). הנותן מעות לחבירו ליתן לו פירות בגורן חייב להעמיד לו כשער בינוני ואיזהו שער בינוני היו הולכות משמונה ומתשעה ומעשרה נותן לו מתשע (שם ב"מ ו יו). כל סנהדרין שיש בה שנים יודעין לדבר וכולן ראויין לשמוע ראויה לעשות סנהדרי שלשה בינונית ארבעה חכמה (שם סנהד' ח א). הרשעים שבהם (שבמצריים) היו מטורפין כקש הבינוניים כאבן הפקחים בעופרת (מכי' בשלח ה). לא לח ולא יבש אלא בינוני (ירוש' שבת א ב ד). אדם בינוני מהלך ארבעים מיל ביום (שם פסח' א ב ג). צדיקים יצר טוב שופטן וכו' רשעים יצר רע שופטן וכו' בינונים זה וזה שופטן (גמ' שם כא:). ושמנים פלגשים אלו שמנים חבורות בינוניות שיושבות ועוסקות בתורה חוץ לעין החיים (מד"ר ביה"ב, אחת היא). — ב) בדקדוק, 'צורת הפעל של זמן ההוה, שבין עבר ועתיד: הבינונים. הזמן יתחלק לשלשה עבר ובינוני ועתיד ואין בלשון הקדש סימ' לבינוני וכו' והפעול גם הוא בינוני (ראב"ע מאזנים). והבינונים על שני דרכים הפועל והפעול והם שמנה ויקרא גם הפעול בינוני (רד"ק מכל' דה"פ). — ג) 'אמצעי, מְתַוֵּךְ: ואולם בנגיעה נחלקו החכמים אם הוא בבינוני או בלא בינוני ואם היה בבינוני אם צריך שיהיה הבינוני אחד או יותר מאחד (ר"א הקרא, ג"ע, עמוד ז).

בֵּינַיִם, בֵּנַ-, — מ"ז, תָּוֶךְ, אמצע, איש הַבֵּנַיִם, העומד בין שני מחנות הנלחמים: ופלשתים עֹמדים אל ההר מזה וישראל עֹמדים אל ההר מזה והגיא ביניהם ויצא איש הַבֵּנַיִם ממחנות פלשתים גלית שמו (ש"א יז ג-ד). והוא (דוד) מדבר עמם והנה איש הַבֵּנַיִם עולה גלית הפלשתי שמו מגת ממערות פלשתים (שם כג). — ומה שבין אצבע לאצבע: בין הבינים של מלא קמצו (יומא מז:). בין הבינים של מלא חפניו (שם). — ומה שבין החרצן והזג בענבים: ענבים שהתליעו בין הבינים אותו דבר הקרויש שבין הזג וחרצן (רש"י נזיר לד:). — ובכלל מה שבין שני קצוות, בין שני גונים: אינה לבנה חמורה ממש ולא אדמדמת חמורה אלה בין הבינים (דונש על רסע"ג לה). — והשתמשו הסופרים החדשים בשתי המלים מעמד הַבֵּינַיִם למושג של „לא עם ולא נגד": מעמד הבינים (ניטרליטט) היא הזכות המוסרי אשר לכל עם ועם לבלי התעבר על ריב לא לו (מא"ג, דכיר, מכתבי מסחר ומדינה). — 'ימי הבינים, עי' יום.

*__בֵּינְתַיִם__, — כמו בֵּינַיִם: כל שיש בה ידיעה בתחילה וידיעה בסוף והעלם בינתיים (שבו' א ב). בית שמאי אומרים מפקפק ונוטל אחת מבינתים (סוכ' א ז). כפר עותני בגליל ואנטיפרוס ביהודה בינתיים (תוספתא גיט' ז ט). זה גיטך מהיום אם מתי מחולי זה הימים בינתיים זכאי במציאתה ובמעשי ידיה (שם ד). — וכפול: יהי רקיע בתוך המים ביניים ובנתיים (מד"ר ברא' ד). — ומצוי השמוש בינתים לבד במשמעת בין שני זמנים, בין שני מאורעות: inzwischen; entretemps; in the meantime: ולפי שנעשה מרדכי שר בינתים ירד מחשיבותו אצל החכמים (רש"י מגי' יו:). ואם לא טבל בינתים הראשונות תלויות השניות ישרפו (רמב"ם טומאות יט א). ולפי שלא יחשב אדם שנתעצל שלמה בינתים בבנין ולא התעסק בו (ר"י אברב' מ"א ז).

*__בִּיסָה__[1], ש"נ, — כלי ישמש בשעת לישת הבצק לשים בו הקמח לבלול או לשים בו חתיכת עיסה: כגון שהחזירו (את הקמץ) לביסה[2] גדושה ומקמץ וכו' כגון שהחזירו לביסה טפופה (מנח' ז.). עשרון שחלקו ונטמא אחד מהן והניחו בביסה (שם כד.). עשרון שחלקו ואבד אחד מהן והפריש אחר תחתיו ונמצא הראשון והרי שלשתן מונחין בביסה (שם:).

'__בֶּיַע__, ש"ז, — שה"פ מן הִבִּיעַ, דבור: אמת מה נחמד ברור בֶּיַע מרחמכם כונן ירושלם שם שלום גבול תחומכם (תנחם ב"ר מכיר, אל אל שדי).

---

[1]) בסורית ביסתא, כלי זכוכית, כלי מים, וביונ' βίσσα בקבוק (לו, הערות לקרויס). אך אצל היהודים שמש מלה זו כנראה ביחוד לעניני לישה, כי בשום מקום לא נזכרה מלה זו אלא פה בעניני לישה. — [2]) כך ת

***בֵּיעַ[1]**, מ"ר בֵּיעִים,— כמו ביצה ביצים במשמ' ב: שגור בפי העם והשתמשו בו גם בספרות (עמודי השמים, כרוך מסקלוב, ג.).

ביץ[2], ממנו בֵּיצָה, *בֵּיץ, *בֵּיצִי,

***בֵּיץ**, ש"ז,— כמו ביצה: היוצא מן החי כגון הביצה וכו' ואפילו לא נגמר הביץ ונפל מותר (ר"י הדסי, האשכול, שחיטה, וג"ע שם יז). שאם לא תהיה ארוגה בתוך הביץ קולף הדם ואוכל הביצה (שם יח).

בֵּיצָה[3], ש"נ, מ"ר בֵּיצִים,— א) כעין כדור יטילו אחדים מבעלי חיים, העופות, התרנגולות, Ei; oeuf; egg: כי יקרא קן צפור לפניך וכו' והאם רבצת על האפרחים או על הַבֵּיצִים (דבר' כב ו). ותמצא כקן ידי לחיל העמים וכאסף בֵּיצִים עזבות כל הארץ אני אספתי (ישע' י יד). בֵּיצֵי צפעוני בקעו וקורי עכביש יארגו האכל מִבֵּיצֵיהֶם ימות והזורה תבקע אפעה (שם נט ה). כי תעזב (החסידה) לארץ בֵּצֶיהָ ועל עפר תחמם (איוב לט יד).— והיחיד: ביצה שנולדה ביום טוב (ביצ' א א). משיסיקנה (את הכירה) כדי לבשל עליה ביצה קלה שבביצים (כל' ה ג). ירק של תרומה וביצה טרופה נתונה על גביו (תוספתא טבו"י ב ט). ביצה שלוקה (שם עוקצ' ב יה). כל שהוא (גדול) כביצה ביצה טובה הימנו (ברכ' מד:). בדק בקינה של תרנגולין מערב יום טוב ולא מצא בה ביצה (ביצה ז.). ביצת תרנגולת וכו' וביצת הנעמית (תוספתא כלי' ב"מ ז ו). ביצת התרגול (שבת ו י). חלמון וחלבון מעורבין זה בזה בידוע שהיא ביצת השרץ (חול' סד.). עשיר בשורו ואת עני בשיו יתום בביצתו אלמנה בתרנגולתה (פסחי' קיח.). הכניסה לו (האשה לבעלה) עז לחלבה ורחל לגיזתה ותרנגולת לביצתה (כתו' עט:). המבקעת ביצים בכותל בפני האפרוחים (שבת כז). דג טמא משריץ דג טהור מטיל ביצים (ע"ז מ.).—*ביצי כנים: מקרני ראמים ועד ביצי כינים (שבת קז:).— *ביצי תולעים (רב"י כהו' כו.).—*בֵּיצֵי רוח: והעופות מטילים ביצים בלי הבור זכרים ונקראים ביצי הרוח וכו' (רבב"ל דורן, מ"אד).—*בֵּיצָה מְגֻלְגֶּלֶת עי' גִּלְגֵּל.— *פִּתְפּוּתֵי ביצים, עי' *פִּתְפּוּת.— *קִעְקַע בֵּיצָתוֹ של פלוני, החריבו, השמידו לגמרה, עקרו משרש: רדוף אחריהם עד שהקעקע ביצתם מן העולם (ירוש' ע"ז ד מד.). מי גרם לבלשצר שתתקעקע ביצתו מן העולם (מד"ר אסת', והשקות). ועי' *קִעְקַע.— ומשל, אתמול אפרוח עכשיו ביצה: אמר לו הקב"ה (לנבוכדנצר) אתמול אפרוח עכשיו ביצה (מד"ר ברא' לו).— שרי ביצים, מכשפים עושים כשפים בביצים: שרי שמן ושרי ביצים מותרין לשאול בהן (סנהד' קא.).— ב) *אֶשֶׁךְ: אין לו (להבכור) ביצים או אין לו אלא ביצה אחת רבי ישמעאל אומר אם יש לו שני כיסין יש לו שני ביצים אין לו אלא כיס אחד אין לו אלא ביצה אחת (בכור' ו ו). אמר אביי כשביציו (של הטומטום) מבחוץ (חגי' ד.). עבד שסרסו רבו בביצים (קידו' כה.). כל שאין לו אלא ביצה אחת אינו אלא סרים חמה (יבמ' עה.). איזהו פצוע דכא כל שנפצעו ביצים שלו (שם). כל שביציו מבחוץ מוליד (בכור' ח.). ומעוך וכתות ונתוק וכרות כולן בבצים דברי ר' יהודה בבצים ולא בגיד (שם לט.).— ג) *גוש בצורת ביצה: ביצת היוצרים (פרה ה ו), גוש של טיט שהיוצר עושה ממנה כלי חרס. הביצים של יוצר (ב"מ ה ז). אין פוסקין על הביצין של יוצר עד שיעשו (תוספתא שם ו ג). דברי ר"י בחבוט (בסיד חבוט) ודברי ר"נ בביצת הסיד (שבת פ:), ר"ל סיד עבה עשוי גוש כצורת ביצה. ביצת הגיר (ביצה יח.).— *בֵּיצָה בְּכוּתַּח[1], רגיל בפי הבריות כשרוצים לומר שהדבר הוא פשוט ומובן ואין להתקשות בפתרונו.

אֶשֶׁךְ, ביצי הזכר.— *אֶשְׁכּוֹל של ביצים בקרב העוף.

*בֵּיצִי, שיש לו צורת ביצה.— *בְּרֵכָה, מה שמטילה בפעם אחת.

*גּוּם, שבר קצת מלמעלה לגמע משם.— *גִּלְגֵּל ביצה על אבן חמה, על הסיד, על חול, עשה אותה

בסוף בדפוס באול. ובנוסח' ביסא א בסוף.

[1]) בארמ', במקום ביצה בעבר', והשתמשו קצתם בצורה זו קצת מפני רגש של צניעות שנדמה שזה לא כל כך גם כמו השם ביצה לדבר זה.

[2]) בערבי' משמש שרש ביצ' a) למושג הלבן, וסוברים רוב החכמים כי על שם זה נקראת הביצה. אך יש חולקים וסוברים שהמושג לבן בא מן הביצה, שנקראת כך על שם שהיא רכה ונוזלת, ויצרשה בצ' b).

[3]) בערב' בַיצ' c) בַיצ'ה c).— בארמ' ביע, ביעתא, ויאמרו בערב' ביצ'ה אלדיק, ר"ל ביצת תרנגול, על דבר שאי אפשר, שהוא מהנמנעות.

a) بيض b) بض c) بَيْض بَيضَة

[1]) בארמ' ביעתא בכותחא: אפי' ביעתא בכותחא לא לישרי איניש במקום רביה (כתוב' ס:), ר"ל אעפ"י שהוא דבר פשוט שהוא מותר.

*מְגֻלְגֶּלֶת, צלויה קצת,רכה.—*גָּמַע ביצה.—*גְּעוֹל,גְּעוּלֵי ביצים, שיצאו ע"י הכאה במקום האשכול.

דָּגְרָה, ישבה על הביצים לחמם ולהוציא אפרוחים.

*חֲבִיתָה, ביצה טרופה אפויה על מחבת.— חַד, הקצה החד. —*חֶלְבּוֹן, הלבן שבביצה.— *חֶלְמוֹן, הצהוב, הפנימי.

*טָעַן, טענה ביצה, היתה לה ביצה בקרבה. תרנגלת *טְעוּנָה, שיש לה ביצה בקרבה. היא טוֹעֶנֶת ביצה. — *טרמיטה, (-מיסה), ביצה צלויה ומצמקה.— *טָרַף הביצה, ערבב החלבון והחלמון ע"י טריפה בכף וכדומה. ביצה *טְרוּפָה.

יָשַׁב, התרנגלת ישבת על הביצים, הושיב תרנגלת על הביצים.

*כַּד. הקצה הרחב בהביצה. — *כָּדַר, כודרת.

*מוזרה, ביצה שנתקלקלה, בפרט ע"י ישיבת האם.

—*מרש, נְמָרֶשֶׁת, ביצה מבושלה או צלויה מעט, רכה, שנגמעת.

נטל, *הִטִּילָה ביצים, התרנגלת מְטֶלֶת ביצים. *ספן, ביצה ש ס פ נ ה מהארץ.—סרים, *סרס. *עגלגלת.

*פִּעְפַּע הביצה, טרף אותה בקערה.*פעפועי ביצים. — *פִּרְפֵּר ביצה, לפרורים. — *פִּתְפּוּתֵי ביצים.

*קְלִפָּה, קלף הביצה, הסיר הקלפה. —*קִעֲקַע הביצה, השליכה ושברה ונשפכה לגמרה. —*קֶשֶׁר, טפת דם, התחלת הוית האפרוח.

*רָסַס, את הקלפה, עשה אותה סדוקה ושבורה למען תקלף היטב. — *רקם, נרקם, התחיל האפרוח להרקם בה.

*שִׁחְלָה, הביצים של טעינה אחת, היא טוענת ביצה אחת, שתים וכו' בשִׁחְלָה. — *שֹׁלֶל של ביצים, האשכול כלו.—*שְׁפוֹפֶרֶת, הקלפה.

*הַרְנְגוֹל, ביצה של תרנגול, ר"ל דבר שאי אפשר. תַּרְנְגוֹלֶת, אוז וכדומה מטילות ביצים.

*בֵּיצִי, נקי' -צִית, — דומה לביצה, כצורת ביצה: והצחניי ו ה ב י צ י י מורה על לחות מתעפשת (קתגון ג יד ה יד). המעילה הראשונה (של העין) הסמוכה אל האויר וכו' אחריה ה ב י צ י ת והיא כלובן הביצה (נידס לדלך ה יד). ואיך נעשה תמונה ב י צ י י ת מהעגולה (הילים ליב"ר מקנדיס, כתב ג נורה).

*בִּיקָה[1], ש"נ, — א) טיט רך שמטבעים בו. — ב). שלשול מעים: ויש שם מים ותחתיו טיט כמו טפל ואם יבקע ויטבע בו אינו יכול לעלות עד שמתקבצין הרבה ב"א ומעלין אותו משם, יש מי שאומרין הרוחץ באותה בקעה מצטנן ואותם המים משלשלין בני מעין וזה פי' ב י ק א[2]) (ר"ח שבת קמז:).

בִּיר[3]), ש"נ, מ"ר בֵּירוֹת,—בלשון בני ענתות כמו בְּאֵר: כהקיר בֵּיר[4]) מימיה כן הקרה רעתה (ירמ' ו ז).

---

[1]) עי' הערה שלקמן.— [2]) כך בר"ח שם וכן ברוב נוסח' הערוך, שהובאו בו את הדברים בלשונם. ובעה"ך דפוס קראקא ב י ק ה, הא בסוף. והנה הדברים האלה של הר"ח הם פרוש לדברי הגמרא שם על המשנה אין יורדין לפילומא, ושאלו מאי טעמא וענו משום פ י ק א. כך ברוב הנוסח', פא בראש, במקום בית. ובקצת כ"י ב ו ק א, וכן בעה"ך דפוס ראשון, וכן הביא הרמב"ם בהלכותיו (שבת כא כט) שני הפרושים.

[3]) משק' עַיִר, עַיִן, בַּיִת וכיוצא בהם. ועי' הערה שלקמן. — [4]) כך הקרי והכתיב בור, ונקוד בּוֹר. והנה, על פי רוב הכתיב הוא הצורה הקדומה האמתית של המלה והקריא הוא ת ק ו ן מלאכותי של מלה קדומה זרה ולא מובנה על פי צורה מצויה וידועה של מלה זו או אחרת. ופה להפך, הכתיב ב ו ר היא צורה רגילה וידועה, ומה ראו בעלי המסורה לשנותה ולהחליפה בצורה לא מצויה כלל? ואמר בֶּמבר (Böt. § 472, c) כי זו הברה מ א ו ח ר ת שאמרו אי במקום ו. וכבר הקשה על זה קניג (Kö. II, 54) מדוע זה לא מסרה המסורה הברה מאוחרת זו של בֵּיר במקום בּוֹר אלא במקום הזה בלבד? וא"ת מפני הפעל כ ה ק י ר, כי בּוֹר אינו מ ק י ר מים, אלא המים מקבצים ועמדים בו, עוד קשה מדוע לא נקדו בֵּיר כדי שיקראו בְּאֵר תחת בּוֹר? ואין לתרץ כמו קניג שם, כי כונת המסורה בהנקוד בֵּור שהשם בּוֹר במקום זה כונתו עַיִן, כי עוד הקושיה במקומה עומדת: מדוע לא נקדה בֵּור כדי לרמז שבכאן בור הוא באר? ומלבד זה, המסורה מסרה בפרוש ב י ר קרי, ואין ספק בדבר כי זו מסורה קדומה, וכך הובא באמת פסוק זה בשני מקומות בתלמוד, (ברכ' נו, ועיר' קד:) כהקיר ב י ר מימיה, יוד אחרי הבית, כך ברוב הנוסח' וכך בכ"י ובדי"ף וכפ' העתים, ובדפוס שאלוניקו פיזרו וינציה שנת רפח בייר (ד"ס.). ולכן רגלים לדבר, כי באמת כך היתה מסורה בידם שצריך לקרא בֵּיר אעפ"י שכתוב בּוֹר, וכך קראו מדור לדור, וכך אמרו באמת בני ענתות בֵּיר במקום בְּאֵר, וזו אחת המלים שמצטינת בו לשונו של ירמי', שהיא לשונם של ב נ י ע נ ת ו ת. ומוכרחים אנו להחליט כי במקום הזה הכתיב הוא ש ב ו ש, שנכתב ו במקום י, וזו ראית כי הקרי איננו בכל מקום תקון סופרים מלאכותי אלא שפעמים הוא מ ס ו ר ה ק ד ו מ ה אמתית ומוסר לנו את אופן

***בִּיָּר**, ש"ז, מ"ר בִּיָּרִים, — חופר בורות, ממונה על הבורות: אין נותנין לא לביור ולא לבלן ולא לספר ולא לספן אבל נותן הוא לביור לשתות (שבי' ח ה). הביור והבלן (תוספתא ב"מ ט יז).

***בִּיֵּר**, פ"י, — כמו הביר, הניח השדה בּוּר: ורבי ברכיה אומר ביירתם עצמכם (מד"ר שמות לב).

בִּירָה[1], ש"נ, מ"ר בִּירוֹת, — א) עיר האם של המדינה, **Hauptstadt; capitale; metropolis**: הייתי בשושן הַבִּירָה (נחמ' א א). עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הַבִּירָה למגדול ועד קטן משתה שבעת ימים בחצר גנת ביתן המלך (אסתר א ה). איש יהודי היה בשושן הַבִּירָה ושמו מרדכי (שם ב ה). — ומצוי שמושו במשמעה זו בספרות בעת האחרונה: שם הבירה כשם הנוף (שבי"ע, ש' כלוך, במקומות הרבה). ובבירת הממלכה יכולכלו איצטגניני המלך (שם). — ב) בנין גדול, יש בו הרבה בתים: וציפרין שקיננו בטפיחין או בבירה (תוספתא שבת יב ד). גזל מריש ובנאו בבירה מקעקע כל הבירה כולה (תעני' יו.). המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה (ב"ב ו:). המוכר בית לחבירו בבירה גדולה (שם סא:). כל בירה ובירה שהיתה בירושלם לא היתה ראויה להתכבש פחות מארבעים יום (מד"ר איכ', הכס). לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת אמר תאמר שהבירה זו בלי מנהיג הציץ עליו בעל הבירה אמר לו אני הוא בעל הבירה (מד"ר בראש' לט). בירה שהוא בית גדול ובתים קטנים פתוחים לתוכו (טור חו"מ, מכירה יד). — ג) היכל, בפרט המקדש, **Tempel; temple; sanctuary**: והמלאכה (של הבנין) גדולה כי לא לאדם הַבִּירָה כי לי"י אלהים (דהי"א כט א). ולשלמה בני תן לבב שלם לשמור מצותיך וכו' ולבנות הַבִּירָה אשר הכינותי (שם יט). עצים לקרות את שערי הַבִּירָה אשר לבית (נחמ' ב ח). חנניה שר הַבִּירָה (שם ז ב). יועזר איש הבירה היה מתלמידי בית שמאי (ערלה ב יב). שורפין אותו לפני הבירה (פסח' ז ח). יוצא והולך לו במסיבה ההולכת תחת הבירה (מדות א ט). מפרישין כהן השורף את הפרה מביתו ללשכה שעל פני הבירה צפונה מזרחה (פרה ג א). מגדל היה עומד בהר הבית והיה קרוי בירה רבי שמעון בן לקיש אמר כל הר הבית קרוי בירה (ירוש' פסח' ז לה.). אמר רבה בר בר חנה מקום היה בהר הבית ובירה שמו ור"ל אמר כל המקדש כולו קרוי בירה (יומא ב.). אמר להם תנו עיניכם בבירה (שם ט:). — ומ"ר בִּירוֹת: שלש בירות הן שילה ונוב וגבעון ובית עולמים (זבח' קיט.).

***בִּירִית**, עי' בְּרִית.

בִּירָנִית[1], ש"נ, מ"ר בִּירָנִיּוֹת, — כמו בִּירָה: ויבן (יהושפט) ביהודה בִּירָנִיּוֹת וערי מסכנות (דהי"ב יז יב). וערים בנה (יותם) בהר יהודה ובחרשים בנה בִּירָנִיּוֹת ומגדלים (שם כז ד). עד שעלה אותו האיש מבבל לארץ ישראל ועשאוהו שר החיל של קיסר ומינוהו ראש על כל בירניות שבארץ ישראל (מד"ר במד' ד).

***בִּישׁ**[2], ש"ז, — צמח ארסי, **aconit**: מהות ביש הוא סם המות (קאנון ב, לוח הסמים). הביש הוא מהרע שבסמי המות ויקרה לשותהו שינפחו שפתיו ולשונו (שם ד ו א א). כמו כח הביש המפסיד לעצם האדם (שם א ב ב). כמו הביש שהוא סם המות לאדם (רשב"ג דורא, מ"א, ח"י ד).

***בִּיֵּשׁ**, פ"י, בִּיַּשְׁתָּ, אֲבַיֵּשׁ — גרם בושה בדבור, במעשה, **beschämen; insulter; insult**: שורו שבייש פטור והוא שבייש חייב (ב"ק ג י). המבייש את הערום המבייש את הסומא והמבייש את הישן חייב וישן שבייש פטור (שם ח א). ואינו דומה מביישו ערום למביישו לבוש ביישו במרחץ הרי זה חייב (תוספת' שם ט יב). דבר שהראשונים לא אמרו בו טעם תשאלני בבית המדרש כדי לביישני (ב"ב פא:). כך היא (רחל) ביישה את אבינו (תנחו' בוכר, מקץ יג). ואל יביישך שיניך ואל יבוזך פיך (ד"א זוטא ב).

— הִתְפ' נִתְבַּיֵּשׁ, — א) שבייש אדם אותו: הכל לפי

הברת המלה בחיי הלשון בזמן מן הזמנים. והנה יש אמנם ספרים שגם הכתיב הוא ביר, אך המסורה ביר קרי מעידה כי הכתיב אינו ביר. — ואמר רד"ק (דה"ש פיל) וקבוץ ביר לא מצאנו ואולי יקובץ בלשון נקבות כי הוא לשון נקבה, כהקיר ביר מימיה, ונאמר בִּירוֹת כמו עֲיָנוֹת, ואולי נאמר בֵּרִים כמו זֵתִים.

[1]) באשור' בִּרְתּ, עיר בצורה. ונמצאה מלה זו גם בכתבות ארמיות.

[1]) דעת רוב החכמים שהוא מ"ר מורחב מן בירת. ואמר ריב"ג: ואמרו בקבוץ בירניות וכאלו קבץ בירנית.

[2]) כך בערבית ביש [a]

[a]) بيش

המבייש והמתבייש (כ"ק ת א). — ואינו דומה המתבייש מן היקר למתבייש מן ופגום (תוספת' שם ע יב). — ב) שיש לו בושה: כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו על כל עונותיו (ברכ' יב:). אינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים (תענ' טו:). אמר להם הקב"ה (למלה"ש) אי אתם מתביישין ממנו לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו (מד"ר שמות כח). נתביישת בעוה"ז אין אתה מתבייש מן הקב"ה לעולם הבא (שם לא). כיון שראה אוהבו (של האדון) את כל הכבוד הזה נתבייש והטמין את כל מה שהתקין לו (תנחו' בהעלותך ט).

***בַּיְשָׁן**, ש"ז, לנק' בַּיְשָׁנִית, מ"ר בַּיְשָׁנִים, — מי שדרכו להתבייש, schamhaft; honteux; bashful: אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד ולא הביישן[1] למד (אב' ב ה). העניים והביישנים ושפלי הרוח (מס' ד"א ב) סימן יפה באדם שהוא ביישן (נדר' כ.). ג' סימנים יש באומה זו הרחמנים והביישנין וגומלי חסדים (יבמ' עט.). זה סימן לביישן שאינו חוטא (מד"ר במדב' ח). זאת העזה ומצחה לא בישן לב לה לדעת רק חדת לשן (זולת לשב' בראש', אתכבה לדעת). סמן טוב באדם שהוא בישן ורוחו נשברה שכל מי שהוא ענו עמו שכינה שורה (קרוב' א' שבוע', וכל העם). כל מי שהוא ביישן בכל דרכיו זולתי בלמוד תורה עליו שהוא ירא השם ושעמדו רגלי אבותיו על הר סיני (מגוה"מ, בלז). וביישן היינו שמתבייש על כל דבר ודבר (יין לבנון, פי' על אבות ב ז). —ולנק': כי אין ראוי לאמת שתהיה בישנית ולא פחדנית מלקרוא האנשים ומללמדם (מלמד התלמי', יעקב אנטולי, ואתחנן).

***בַּיְשָׁנוּת**, המדה להתבייש על נקל, Schamhaftigkeit; honte; bashfulness: בושת פנים ממוצע בין עזות ובין ביישנות (ח' פרק' להרמב"ם ה). הכלימה או הביישנות הוא עצבון או ערבוב יקרה אצל עשיית הפעלות בלתי נאותות (נופ' צופ', מסיר ליהון ג ח). לא טוב הביישנות בלימוד (מגוה"מ, בלז).

בַּיִת[2], כהפס' בָּיִת, סמי' בֵּית, כנו' בֵּיתִי, בֵּיתְךָ, מ"ר בָּתִּים[1], סמי' בָּתֵּי, כנ' בָּתַּי, בָּתֶּיךָ, בָּתָּיו, — א) בנין באבן, בעץ, למחסה מפני רוח וגשם וכדומה ידורו בו בני

[1]) במדב"מ הבישן, ובנוסח' אחרות הבוישן, עי' בוישן.
[2]) משק' זַיִת, שַׁיִת, עַיִר, עַיִן. בערב' בַּיְת a) בארמ' ביתא, באשור' בִּיתֻ. וסברו קצת החכמים כי נגזר מן בות במשמעת לן, מלשון לינת לילה. אך י"א להפך, כי העקר הוא השם בית, והוא מהשמות הקדומים מאד, ועקר משמעתו לא ידוע, והפעל בות נגזר מהשם. — [1]) הקמץ תחת הבית הוא קמץ רחב. כך עדות כל המדקדקים הקדמונים, וכך באמת נקודה מלה זו בנקוד האשורי בקמץ רחב, כמו ובתי חמדתך (יחזק' כו יב), וכן בכל מקום בתים, בתי, בתיך (נקוד האשורי 72). והמבטא האמתי הוא בָּ-תִים, (bâ-tim), וכן היא הקריאה המסורה של הספרדים בּ בתנועה פתוחה, תּ בדגש קל ולא בדגש חזק, ולא כמו שקראו גזנ', אולד ובטכר, bottim, מפני הדגש שבתו שהשבוהו לדגש חזק וחשבו הקמץ קמץ חטוף, ואף לא כמו שקוראים קצת החדשים bâttim, ת כפולה. וכבר שער פיליפי (Philipi, ZDMG 1878) כמו: בן כי צריך לאמר bâtim ולא bâttim. ועוד לא באו החכמים לכלל הסכמה בטעם צורת הרבים בָּתִּים מן: בַּיִת, שלא כמנהג חבריו חַיִל, עַיִן, עַיִר, תַּיִשׁ וכיוצא בהם שמתרבים ע"מ עֲיָנוֹת, תְּיָשִׁים, עֲיָרִים, ואף לא כמו זַיִת, שמתרבה ע"מ זֵיתִים, ולא בטיבו של הדגש שבתו. וכבר עמדו על זה המדקדקים הקדמונים, ואמר ראב"ע (צחות בער השמות) וז"ל: ואין במקרא בלל דגש אחר קמץ גדול רק במלת בָּתִּים בָּתֶּיךָ בָּתֵּי כל עבדיך כל מלה שהיא מגזרת בית ויאמר רבי יהודה המדקדק ז"ל כי היה כן בעבור שלא תתערב חסרון היוד שהוא שורש ושלא תתערב המלה עם בָּתִּים שהיא מגזרת בת שהיא מדה. ע"כ. ואמר ר"ש פרחון: לפי שעיקר המלה בית ולא יכלו לומר בלשון רבים בַּיְתִים בַּיְתֶיךָ וּבַיְתֵי כל מצרים לפי שיש טורח על הלשון מה עשו הפילו אך בית מלשון רבים ומנהגם כשיפילו אות מדגישין האות שבצדו להודיע עליו ולא יוכלו לרפות אז להכיר זה הדגש מפני שיבא תקנתא לתקנתא ולא עבדינן. ע"כ. Ew. סובר כי בָּתִּים מן שם יחיד בות. Olsh. כי נגזר מן בנת. ויש סוברים כי פתח וחירק נתקבצו ונהיו לקמץ כמו מאַיִן נהיה אָן, וכדומה. ואחרים מדמים בַּיִת בָּתִּים לעִיר עָרִים, וכיוצא בזה. ואולי יותר נכונה דעת הסוברים כי בָּתִּים נולד מן בַּיְתִים, שנשמטה היוד מפני קושי ההברה בפרט במלה רגילה ושגורה כל כך בלשון והוטלה התנועתה על האות שלפניה (מה"ש למכה הככן), אעפ"י שקניג דוחה סברה זו. וכמו"כ אינני רואה טעמו של קניג שם להדגש שבתו: weil wenigstens die Idee eines Sichverbergens des im Sing. sichtbaren jeden Anlass gab, auch dieses ת mit demjenigen Punkte zu versehen, der in dem scharf abgestossenen und daher leicht doppelt klingenden t auch sonst auftritt (Kö. 2, 55). זה פלפול יותר מדי.

a) بيت

אדם, Haus; maison; house: ויעקב נסע סכתה ויבן לו בָּיִת ולמקנהו עשה סכֹּת (בראשׁ' לג יז). כי תבנה בַּיִת חדש ועשית מעקה לגגך (דבר' כב ח). טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הַבַּיִת מנער ועד זקן (בראשׁ' יט ד) וידברו אליו פתח הַבַּיִת (שם מג יט). ותקח האשה בֵּית פרעה (שם יב טו). היוצא אשר יצא מדלתי בֵּיתִי לקראתי (שופט' יא לא). כל אשר יצא מדלתי בֵיתֵךְ החוצה דמו בראשו (יהוש' ב יט). פן תורש אתה וּבֵיתְךָ וכל אשר לך (בראשׁ' מה יא). זה לי עשרים שנה בְּבֵיתֶךָ (שם לא מא). ויסרו אליו ויבאו אל בֵּיתוֹ (שם יט ג). ותקרא לאנשי בֵיתָהּ (שם לט יד). ויבאו אל בֵּיתָם הרמתה (ש"א א יט). ויעש להם בָּתִּים (שמות א כא). פן תאכל ושבעת וּבָתִּים טבים תבנה וישבת (דבר' ח יב). וימתו הצפרדעים מן הַבָּתִּים מן החצרת ומן השדת (שמות ח ט). בָּתֵּי גזית בניתם ולא תשבו בם (עמו' ה יא). קרות בָּתֵּינוּ ארזים רהיטנו ברותים (שה"ש א יז). ומלאו בָתֶּיךָ וּבָתֵּי כל עבדיך (שמות י ו). ושרפו בָתַּיִךְ באש (יחזק' יו מא). האולם ואת בָּתָּיו (דהי"א כח יא). וארבע הידת יהיה לכם לזרע השדה ולאכלכם ולאשר בְּבָתֵּיכֶם (בראשׁ' מז כד). ותבלע אתם ואת בָּתֵּיהֶם (במד' יו לב). —ועם ה המקום בסוף: אסיריו לא פתח בָּיְתָה (ישע' יד יז). מושיב יחידים בַּיְתָה (תהל' סח ז). ויביאו את לוט אליהם הַבָּיְתָה (בראשׁ' יט י). קום לך פדנה ארם בֵּיתָה בתואל אבי אמך (שם כח ב).—ומשל: מבית לבית חלוק ומאתר לאתר נפש (מד"ר במדב' יא). — וכעין גדר וסורג סביב אילן וכדומה: מזהמין את הנטיעות וכורכין אותן וקוטמין אותן ועושין להם בתים (שביע' ב ד). — ודבר שמלבישים על דבר, על אחד מאברי הגוף: שעושה לידיו בתים של עור (רש"י יבמ' קב:).—בֶּן בַּיִת, עי' בֵּן. — בַּעַל בַּיִת, עי' בעל.— *תְּפוּסַת בַּיִת, עי' תפוסה. — עֲקֶרֶת בית עי' עקרת. — ובצרוף עם שמות אחרים, לבית מיוחד לענין מה: בֵּית הַסֹּהַר, מַרְזֵחַ וכו' עי' לקמן. — ב) המשפחה, בני ביתו של אדם, Familie;famille;family: ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וּבֵיתוֹ באו (שמות א א). וקחו את אביכם ואת בָּתֵּיכֶם ובאו אלי (בראשׁ' מה יח). ואנכי וּבֵיתִי נעבד את יי' (יהוש' כד טו). ואתם קמתם על בֵּית אָבִי היום ותהרגו את בניו (שופט' ט יח). וירדו אחיו וכל בית אביהו (שם יו לא). אם יתכפר עון בֵּית עלי בזבח ובמנחה (ש"א ג יד). — ג) הבנים, וכל הדור הבא אחריו, Nachkommen, descendants: הלוך אל בֵּית הָרֵכָבִים (ירמ' לה ב).— ובפרט בֵּית הַמַּלְכוּת של פלוני, ר"ל בניו ובני בניו שיושבים זה אחרי זה על כסא המלכות שכונן המלך הראשון ממשפחה זו, Dynastie: ויכרת יהונתן עם בֵּית דָּוִד (ש"א כ טז). ותהי המלחמה ארכה בין בֵּית שאול ובין בֵּית דוד (ש"ב ג א). ויאמר מי אנכי אדני יי' ומי בֵיתִי כי הביאתני עד הלם (שם ז יח). ונאמן בֵּיתְךָ וממלכתך עד עולם לפניך (שם טז). ועתה יי' הדבר אשר דברת על עבדך ועל בֵּיתוֹ יאמן עד עולם (דהי"א יז כג). — ד) כל מקום חלול יכנס בו דבר מהדברים, כמו בית, Behälter; receptacle: ואת טבעתיהם תעשה זהב בָּתִּים לבריחם (שמות כו כט). לעמת המסגרת היו הטבעת בָּתִּים לַבַּדִּים לשאת את השלחן (שם לז יד). — וכמו כן כלי ששומרים בו דבר, בצרוף עם שם הדבר הנשמר בו: *בית חרסת, *בית תבלים, עי' לקמן. — ושטח אדמה שמחזיק כמות כך וכך: בית סאה, בית סאתים, מקום מחזיק סאה, סאתים: ויעש תעלה כְּבֵית סָאתַיִם (מ"א יח לב).—וכן בית כור וכו', עי' לקמן. —ה)*באריגה וקליעה, רוח שנעשה בין החוטים הארוגים: מאימתי הוא חבור למטה משיסרג בה (במטה) שלשה בתים (כלים יט א). לצילצול קטן שארג בו שני חוטין על שלשה בתים (תוספתא שבת יב א). הכניסו (את החבל) לתוך ג' בתים כולו חיבור אחד (שם כלים ב"מ ט ד). שאין חבלים חיבור למטה עד שיסרוג בה ג' בתים לכל רוח (שם א).— ו) בהשאלה, *הרחם של האשה: האשה ששמשה את ביתה וירדה וטבלה ולא כבדה את הבית כאלו לא טבלה (מקוו' ח ד). ובשעה שהיא עוברת לשמש את ביתה (נדה א ז). הצנועות מתקנות להן (עד) שלישי לתקן את הבית (שם ב א). ישבה על גבי מטה וכו' ונתעסקה בטהרות ושמשה את ביתה ופרשה וראתה (תוספתא שם א ד). מתוך שמהומה לביתה אינה מכנסת לחורין ולסדקין (גמ' שם ה.).— *בית החיצון, החלק הקרוב לפתח הרחם (ניד' מא:). — ומליצה מצויה בסגנון הפוסקים: ישען על ביתו ולא יעמד (שו"ת בנימין זאב קיד, ושם קכו,—וכבר השתמש בזה גם ר"ת בספר הישר).—במשמעת חסרון כח גבר, שאינו יכול לבעול. בחורה אחת נשאת לבחור אחד ועמד עמה כמו שמנה חדשים וישען על ביתו ולא יעמד ונמצאת הבחורה בתולה כבראשונה (שו"ת ריב"ש קכז). נשען על ביתו ולא יעמד (שו"ת חות יאיר רכא). —ז) *בשירים, הדלת והסוגר יחד: וכל בית ובית שלשת תרזים (משה סכסן, מבני סיעתו של אביתר רבא

פיפיכה, א׳ בלה לבטרות, JQR 1092, 509). ואת שירתי ואת תהי אם לחרוזות: בתיה חוזות לשרי השרים (תשו׳ תלמידי דונש, 15). פוראיתי מהשלמת התועלת והישור לך אחי שאקבץ ראשי עניני ספרי זה בעשרה בתים עבריים וכו׳ יזכירוך הבתים האלה ליחד לבבך בו לאלהים (תתי׳ חו״ה). לשתי הדלתות רצוני דלת וסוגר מחוברים יקראו בית ופסוק יקראוהו אשר בו פחות מעשרה בתים (שקל הקדש לר׳ דוד יחיא יו). גם שתהיינה התנועות שוות הבאות בחצי הבית הראשון לבאות בחצי הבית השני (שם יה). והנה שלמו שירים ובתים מלאים טוב בשרד בין מתארים (מנחם מלונזנו דרך חיים). ואבנה אלה הבתים עליהם ועל כיוצא בהם ר״י לטיף, אגרת התשובה). אויה לבתי שיר אשר בניתי (ע׳ פרנס׳ הוס׳ למת׳ שפת׳ פנ).—ח) *בחכמת הכוכבים, כל חלק וחלק מחלקי הגלגל: כי כן יקראו בתים למזלות (ראב״ע הוס׳ ב י). וכל רגע יתחלק הגלגל על י״ב חלקים במספר המזלות ויקראו בתים (הוא, ראשית חכמה, ג, כ״י פריז). ובעבור כי הלבנה קרובה אל הארץ שמו זה המזל בית הלבנה ויהיה מזל שני לו שהוא אריה בית השמש (הוא, ספר הטעמים, כ״י פריז). היה מצפה עד עת היותו בבית כבודו ומעלתו והוא מזל מאזנים והוא אחד מהבתים שלו (הוא, כפר העצמים). וכל אחד מהגלגלים וטבעי הכוכבים והמזלות והצורות ובתיהם וטובתם ורעתם (כוזרי ד כט). ולתקן גדרי שנים עשר בית שבעלי האומנות הזה חולקים חלקים הגלגל בכל עת (ר״א בר חייא, תכון מהלך הכוכבים יח). ויעשו (המכשפים) צורות משונות כפי הצלחות ועתות שבתאי ודבוקו אצל כוכבים אחרים וכפי שבתו בביתם בנשיאות או בגובה או במפלה וכיוצא בזה (אבר׳ ביבאגו, דרך אמונה ב). והוא טלה והוא בית מאדים (שם). סרטן בית הירח אריה בית השמש תאומים ובתולה בתי כוכב שור ומאזנים בתי נוגה טלה ועקרב בתי מאדים דגים וקשת בתי צדק גדי ודלי בתי שבתאי (אות׳ השמ׳ לר״י בר״ש הכהן). המזל הצומח העולה מן המזרח הוא בית חיו ואם היה בית שבתי מזל הצומח שניו יהיו נ״ז וכו׳ ואם כוכב חמה יהיו שניו ע״ז ובלבד שיהיה המזל בביתו (ס׳ רזיאל).—ואמר הפיטן: עשה קורות שבעה מושלים בשנים עשר בָּתֵּי עליוני יבואו ויעשו את כל אשר צוה יי׳ (קרובץ ארג׳יל, שבת כחודש, עשם ירח). עשה הליכות איש נוכח פני משמרתו ויבוא הַבַּיְתָה לעשות מלאכתו (שם).—ט) *כל אחד מהמרבעים של לוח משחק: טורים שמונה ובתיהם הלא ארבע וששים (שיר על לחוק האיבקאק לר״א ג״ע). ואין קרקעיתם שוה שאותו י״א על א׳ אין בו כ״א י״א בתים שהם טפח על טפח ואותו שהוא ו׳ על ו׳ יש בו ל״ו בתים (תשב״ץ א קסה). ועי׳ *פיל.—ויבוא השם בית בצרוף לשמות פרטים לערים: בית אל, בית דגון, בית לחם, וכדומה.

— ויתחבר לשמות דברים, ויעשה כמו שם אחד חדש [1]: בית אב, המשפחה, עי׳ אב. ובמשמעת *מחלקה, מפלגת אנשים: הסגן מימינו (של הכה״ג) וראש בית אב משמאלו (יומא ג ט). וזקני בית אב ישינים שם ומפתחות העזרה בידם (מדות א ח). אם היו שניהם משמר אחד ובית אב אחד נוטל חלק אחד (יבמ׳ קא.). אנשי משמר מתענין ומשלימין ואנשי בית אב מתענין ולא משלימין (תעני׳ טו:).—ובמשמ׳ *יסוד ודוגמה, לאיזה דבר, כמו בנין אב: בית אב של הלכה (מד״ר שיה״ש, הביאני).— בית אוצר, לשמר בו תבואה, יין וכדומה (פסחי׳ קית:). בית אוצרות (יומא יח.). — בֵּית אור, מקדש החֲברים הפרסים: ובמלכות פרסיים היו חברים שהן מחזרין על בתי ישראל ומכבין את הנרות וחותין את הגחלים ומוליכין אותן לבית האור שלהן שהיא ע״ז (ר״נ גאון, שבת מה.).— בית אחיזה, מקום בליטה לאחז בו הכלי: הכלים שיש להם בית אחיזה (שבת יז ח).—בית אילן, גן, פרדס: המקבל שדה מחבירו והיא בית השלחין או בית האילן (ב״מ ט ב).— בית אסורים. בית אסף, בית אספים, לאסף שם דברים, אוצר.—בית אצבע, בעין נקרה לשים בתוכו האצבע: מגופת החבית וכו׳ היה בית אצבע שלה שוקע בתוכה (כלי׳ י ג).—וחור בהקלע להכנים בו האצבע: נפסק בית אצבע שלה (עדיות ג ה).— ובמשמעת תיק, לבוש להאצבע: וכל בית אצבעות טהורות חוץ משל קייצים (כלי׳ כו ג).—ומ״ר: שמלבישין בהן הידים עד האציל ויש בהן בתי אצבעות (ר״ח, שבת קכ:).— בית בד (טהר׳ ט ז).— בית הבור (ברא׳ לג טז), בית האסורים. — בית הבחירה, כנוי להמקדש בירושלם (ירוש׳ פסח׳ לו:).—בית הבליעה, המקום בגרון שבולעים שם האכל: כזית בבית הבליעה (טהרו׳ א א).— בית בעל, שדה בית

[1]) רבים מן הצרופים האלה הידועים הנחתי בלי פרוש, וקצתם בלי משלים, וכרבים מהם שאינם מפרסמים ב״כ הבאתי משלים אחדים, ויתר הבאורים והמשלים ימצא אצל חלק השני של הצרוף איש במקומו ובערכו.

הבעל, שדי לו במטר בלבד ולא צריך להשקותו (ב"ב כח.).—בית בקוע בהקרדום, פיו החד במה שבוקעים (כל' יג ג).—בית בקר, רפת לבקר (יומא יא.).—בית הבשת, ערות האשה (ירוש' יבמות ז.).—בית גדגד זבית גלגול, מקום מדרון מאד, שקשה מאד לעלת עליו: שבילי בית גלגול[1] (טהר' ו ו).—בית גניזה, אוצר (פסחים קיח:).—בית הגרנות (בכורות כו.).—בית גתות (תוספתא תרומ' ג ז).—בית הדאר, ישלחו בו מכתבים.—בית דד, תיק להשדים.—בית דיו, כלי להחזיק בו הדיו (תוספת' כלים ב"מ ד יא).—בית דין, עי' דין.—בית דירה (ב"ב א ה).—בית דלפה, עי' דלפה.—בית דפוס, להדפיס ספרים.—בית דשן, מקום שהוציאו שמה הדשן (זבח' קד:).—*בית הריון, מקום העֻבר בבטן האשה (ערכין ז.).—בית ועד, מקום שמתועדים (אבות א ד).—בית הזבלים, שדה שנותנים עליה זבל (מנח' פה.).—בית זגג, בית מעשה הזכוכית (מו"ק יג.).—בֵּית זְרוֹע, בָּתֵּי זְרוֹעַ, בָּתֵּי זְרוֹעוֹת, חלק הבגד יכניסו בו הזרועות: הגאון אמר כי החיק הוא בית הזרוע (ראב"ע שמות ד ו). משיקשור בין כתפיו את בתי זרועותיהם שקורין ברצייר"א (רש"י שבת ע:). וזה בארץ ישמעאל שבתי זרועותיהם רחבים ונושאים בהם כל דבר אבל בארץ אדום בתי הזרוע שלהם צרים (רד"ק שרשים, חיק). בני אדם הרגילין לתפור בתי זרועותיהם בחוט (מרדכי, שבת ססת).—בית חולים, שחולים שוכבים בו להתרפא.—בֵּית חִזָּיוֹן, שמשחקים בו ומציגים בו חזיונות.—בית חיים, כנוי לבית הקברות (סמ"ק מח).—בית חליצה: אם היה בית חליצתה (של הסוטה) נאה לא היה מגלהו (ספרי נשא יא).—בית חלל, מקום החלל, למשל בהלב: נקב הלב לבית חללו (חול' ג ב).—בית חמדה, שהלגיונות עושין להם (מדר' שה"ש כוכ' 33).—בית החליפות, מקום ישמרו שם החלפים (תוספ' זבח' י א), ועי' במקומו.—בית החפשית (מ"ב טו ה).—בית החצים, תיק ישמרו בו החצים (כלים טז ח).—בית חרפת, כלי להחזיק בו החרסת (פסחים ל:).—בית החרף.—בית יד, בהכלים, לאחוז בו: מקל שעשאו בית יד לקרדום (כלים כ ג).—וכסות הידים, עשתה לה בית יד (נדה סה.).—

[1]) יש שנויי נוסח', ועי' גדגד.

ומצוי מאד בספרות במשמעה זו, ועי' יד.— בית יצירה, בית מעשה כלי חרס (תוספתא כל' ב"ק ג ח).—ובית כבוד, בית כסא.—בית הכוסות, תיבה לשמור בו הכוסות (כלים ט ז).— וקצה הכרס, מקום הפרש (חולין מב.).—בית כור, מקום זרע כור (ב"ב ז א).—בית כחול, תיק ישמרו בו הכחול (כלים טז ח).—בית כירים, מקום הכירה (מד"ר ויקרא כ).—בית הכלא, משמר.—בית הכלים, אוצר לשמור הכלים (מ"ב כ יג).—בית כנסת, בתי כנסיות (מגי' ג א).—בית כסא (תמיד א א).—בית לגינים, לשמור הלגינים (כלים יו ב).— בית מדרש, בתי מדרשים, ילמדו שם תורה, חָכמה: סורו אלי סכלים ולינו בבית מדרשי (ב"ס גני' נא כג).—בית מדרש עליון.— בית המַהפכת (דהי"ב טז י), בית המשמר.—בית מועד: וביתנו יהיה בית מועד לכל עליזי לב (אשמת שמרון, מפו ד).— בית המוקד, אחת הלשכות בבִית המקדש (תמי' א א).— בית מזוזה, נקרה במשקוף להמזוזה, תיק להמזוזה (כלי' טז ג).—בית מְחוּשׁ, מקום של חשש: אין כאן בית מחוש (קדושין ה:), אין כאן מקום לחשש.—בית מחיה, מקום שמוכרים מזונות האדם (ספרי, מסעי קיט).— בית מטבחים, ישחטו בו הבהמות (אב' ה יח).— בית מטבע, עי' זה.—בית מים, להַשְׁתִין (מגי ג ב).—בית מכנס (ירוש' ב"מ ט יג.)—בית מכס (ב"ב קכז:), ישלמו שם המכס.—בית המנעול (כלים טז ז).—בית מקדש.—בית מרזח (ירמי' יו ה). בית מרחץ (סנהדרין יז:).— בית מרקחיים, יִמָּכרו בו בשמים, רפואות (ילקוט ויקא פד).—בית משגעים.—בית מְשרה, ברכה ישרו בה התכבסת (מד"ר קהלת, בכל עת).— בית משתה (ירמי' יז ח).—בית הנגר, מקום הבריח (כלים טז ז).—בית ירים או נזירות להנוצרים.—בית ניר, בתי נירין (שבת ז ב).— בית נכאת, בית אוצר הבשמים ודברים יקרים. —בית נפש, בתי הנפש, עי' נפש.—ותכשיט: ועל דברי ראובן ששלח ביד שמעון בתי נפש ללוי וטוען ראובן כי צוהו שלא להחזיר הבתי נפש עד שיתן לוי ב' זהוקין (תשו' ר"ת, מק"ב 53). וראובן טען על שמעון הפקדתי בידך אגוז של כסף עם בית נפש של זהב (שערי תשוב' מהר"מ מרוט' שא).— בית הנקב, במכנסים לעומת פי הטבעת (נדה

יג.).— בית נקובה, פי הטבעת בבהמות תחת הזנב (פכחים ז ח). — בית הנר, מקום להעמיד הנר על הכירה (כלים ה ג).— בית הנשים (הכתר כ ג).—בית נשימה, עי' זח. — בית נתיבות, עי' נתיבה. — בית סאה, סאתים וכו' שדה בדי לזרע סאה (שביעית ח ב). — בית הסהר (ברחש' לט כ), משמר. — בית סלע, קרקע מלא סלעים (כ"ב קנו:).—בית הספלים, בבית המרחץ (שם סז:).—בית ספר, ומ"ר: בתי הספר, ילמדו בו ילדים (כתו' ב י, תוספת' סוט' ב).—בית ספרים, בית יאספו בו ספרים (עזרא ו א). — בית הסתר. להסתר בו.— בית סתרים, מקומות הנסתרים בגוף: בית הסתרים באיש, באשה (מקוא' ח ה). — בית עולם, מקום הקברות (מד"ר ויקר' יב). — בית עולמים, כנוי להמקדש (סכה ה:).—בית עלמין (סנהד' יט.). — בית עכביש (איוב ח יד), האריגה שאורג לו העכביש.— בית העם, להקהל בו העם (ירמ' לט ח, שבת לב.).— בית עין, בתי עינים, משקפים (ארח עולם כה, סוד ישר' ארי' מודינא, לבוש או"ח שבת). — בית עצים, לשמור בו עצים (יומא יא.). —בית עקד, עי' עקד. — בית הערוה, מקום הערוה באדם, ופתיחה במכנסים לעומת אבר השתן (נדה יג.).— בית הפגושות. — בית הפך, נקרה בהכירה להעמיד פך השמן (כלים ה ג). — בית פנים: מכסה שקרוי בית פנים שמכניסים בו ראשו של שיח ומלבישים את פניו ממנו שלא יכנו שרב או צנה (מאירי, פתחי עולם, שו"ע או"ח שה י).— בית פקיע, מקום בהקלע תכנס בו הרצועה (עדי' ג ה).— בית הפרם, מקום פנוי לפני הקבר (אהל' יז א). — בית הפרק (תוספתא חול' ט יא). — בית הצביטה, הצביעה, בית אחיזה בכלי (כלים כה ז). — בית צואר, פתיחה בהחלוק, הכתנת, שהצואר נכנס בו (שבת מח.). — בית קבול, כל שקע וחלל בכלי לקבל בו איזה דבר: כלי שיש בו בית קבול (כלים טז טו).—בית קברות (עירו' ג א).— בית קיץ (עמו' ג טו). בית הקלון (כ"ב לט:).—בית הקמטים, מקום הקמטים בגוף האדם (מקוא' ח ה). —ביתקערות (כל' יז ב).—בית רב, ביתרבן, בית ספר, בפרט לילדים קטנים: תינוקות של בית רבן (ברכ' ה. שבת קיט:). — בית רבע, שדה לזרוע רבע (פאה ג ו).—בית הרחם (שבת סד.)' — בית רים, למרוץ הסוסים.— ביתרעי, עביט

הלילה (כלים יז ב), ובית הכסא (מד"ר בה"ע כמעט), וקיבה של העופות (שם ויקרא א). והמעים, מקום הרעי (מנחות ס.). — בית ראש: ברנוס שיש לו בית ראש (ערוך, מקטורן).—ביתראש: עוד הסכימו שכל מי שילך ברחובות בגלוי ראש וישא כובע ובית ראש (REJ 1906 III)—בית רגל, בתי רגלים: שלא יעמדו בפני הגדולים אלא בבתי הרגלים (רמב"ם תפל' ה).— בית השאבה, מקום בהמקדש היו שואבים שם מים לנסך: שמחת בית השאבה (סוכה ה א). — בית השאור, כלי ישמרו בו השאור (כלי' ח ו).— בית שוק, בתי שוקים: על זה סמך רב' להניח באבנטו רצועות התלויות בו ויש שקושרים בהם בתי שוקים (רש"י שבת קלט:). — בית השחי, תחת הזרוע (מקו' ט ג). — בית השחיטה, המקום בצואר ישחטו שם (חולין ח.). — בית השלחין, שדה שצריכים להשקותה, ההפך מן בית הבעל (שבי' ב ב).—בית שנים, מקום הפנימי ברחם האשה (ירוש' יבמות ה ז).— בית שער, מקום מבית להשער (מעשר' ג א). — בית שקע, בעין נקרה בבלי לתחוב שמה הנר וכדומה (כלים ב ח). — בית תבלים, כלי לשמור בו תבלים (שם ב ז). — בית תבן, אוצר להתבן (יומ' יא.).—בית תבשיל (תשו' אלשיך עב).—בית תלמוד (ירוש' כתוב' יב לה.). —בית תפלה (ישע' נו ז).— בית התרפה, הערוה באשה (נדה ח.).—וישמש השם בית גם במשמ' בפנים הדבר, בתוכו, בנגוד לחוץ, das Innere, l'interieur; inner part: וכפרת אתה מִבַּיִת ומחוץ בכפר (ברא' ו יד). וצפית אתו זהב טהור מִבַּיִת ומחוץ תצפנו (שמות כה יא) ואת הבית יקצע מִבַּיִת סביב (ויקר' יד מא).—ועם ל אחריו, מִבַּיִת לְ, מֵבֵּית לְ: ויבן לו מִבֵּית לדבר (מ"א ו יז). וּלְמִבֵּית לפרכת (במד' יח ז). הוציאו אתה אל מִבֵּית לשדרת (מ"ב יא יח). — ועם ה המקום בסוף, בַּיְתָה, ר"ל אל החלק הפנימי: ושמת אתם על שני קצות החשן על שפתו אשר אל עבר האפוד בָּיְתָה (שמות כח כו). ושלשה (מהבקר) פנים צפונה ושלשה פנים ימה ושלשה פנים נגבה ושלשה פנים מזרחה והים עליהם מלמעלה וכל אחריהם בָּיְתָה (מ"א ז כה). ויבן דוד סביב מן המלוא וָבָיְתָה (ש"ב ה ט). בשרתם בשערי החצר הפנימית וָבָיְתָה (יחזק' מד יז).— מִבָּיְתָה: ויבן את קירות הבית מִבָּיְתָה בצלעות ארזים (מ"א ו טו).—ונתיחד השם בית להמקדש, Tempel; temple: בפני הבית ושלא בפני הבית (חול' ה א). הר־

הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה (מד' כ א).— בית ראשון, המקדש הראשון שבנה שלמה. בית שני, בית אחרון, שנבנה אחרי גלות בבל. — וישמש השם בית במשמע' תלמידיו של אדם גדול, ההולכים בדרכיו, מחזיקים בדעותיו בדברי חכמת ומדע וכדומה, Schule; école; school: בית שמאי אומרים, בית הלל אומרים, מצוי מאד.

אֹהֶל, עשוי מיריעות, ועי' במקומו. יושב אהל, אדם אהב לשבת תמיד בביתו.—אוּלָם, חדר גדול פתוח לפני הבית.—אוֹצָר, לשמר בו דברים שונים, ועי' במקומו.—*אַכְסַנְיָה, לאורחים.— אַפֶּדֶן, בנין גבוה, מפואר.—אֻרְוָה, לסוסים.—אַרְמוֹן, בנין גדול, יפה.

בִּקְתָּה, כמין אהל, עשוי נסרים וכדומה.—*בִּיב, חפירה לקבל השפכים מהבית.—בִּירָה, בנין גדול מבצר.—*בַּיְתִי.—בֵּית חֹרֶף.—בֵּית קַיִץ.—בֵּית שָׂדֶה.—בֵּית כִּסֵּא, כָּבוֹד, וכו'.—בֶּן בַּיִת.—בָּנָה, עשה בית באבנים וכדומה.—בִּנְיָן, בּוֹנֶה, *בַּנַּאי וכו', עי' במקומו.—*בַּעַל הַבַּיִת, *בַּעֲלַת הַבַּיִת.—*בִּקְתָּה, בית קטן, צר, רע המראה.

גַּג הבית, המכסה מבחוץ. — גִּזְרָה. — גֵּרוּת, מלון בדרך.

דּוּר, ישב בבית. —*דּוֹפֶן, כמו כותל. — *דִּיר, לעצים וכדומה.—*דִּירָה, מדור, בית בתור מקום לדור בו. —*דַּקָּה, לפני הבית.

זְבוּל.

הֵיכָל, בית גדול, יפה: היכל מלך.

חֶדֶר, לִשְׁכָּה, תָּא, חדר האכילה, וכו'.—חַלּוֹן. —*חָנוּת, שמוכרים בה סחורה.—חָצֵר.—חָרֵב, החריב הבית.

*טְחָלָה, בית דל עשוי מעפר.—טִירָה, בית גדול, מבצר.

יָצִיעַ.

כֶּבֶשׁ, כעין מדרגה. *כּוּכָה, בית קטן חשוך. —*כּוּךְ, כעין חדרים בקיר הסלע לארונות המתים. —כְּלוּב, להעופות.—כְּלֵי בית, עי' כלים.—כֹּתֶל, קיר, ועי' בנין.

לוּל, של תרנגולים וכדומה.

*מִבְצָר.—מִבְשָׁלָה, חדר שמבשלים בו.—מִגְדָּל, בנין גבוה.—*מְגוּרָה, כעין בית קטן לגרעיני הפרי, למשל בתפוח.—מַדְרֵגָה, לעלות בה.—מוֹשַׁב הַבַּיִת, אופן הישיבה, השרות וכו'. — *מִזְחִילָה, *מַרְזֶבֶת, השפופרת למי הגשמים מהגג. — מַחְסֶה הבית הוא מחסה מזרם, ממטר.—מִכְלָא, לצאן.—מָלוֹן, ללון בו לעובר ארח.—מְלוּנָה, לשומר השדה.—מִסְדְּרוֹן.—מִפְתָּן, משקוף וכו'.—מִשְׁכָּן, בית לשכן בו.—*מִרְפֶּסֶת, כעין יציע, פתוח לפני העליה.

סוּגַר, של חיות טרף.—סֻכָּה.—סַף החדר, אצל הפתח.

עִיר, קִרְיָה, כְּפָר, קבוץ בתים רבים במקום אחד לישוב בני אדם.—עֲלִיָּה, מדור העליון בבית.—*עֲרָסָה, חלק אחד מקבוץ בתים.

פְּנֵי הבית, הצד החצון, היתר יפה.—פֶּתַח, דֶּלֶת, בִּיאָה, וכו'.

*צֶפֶד, קלפה קשה, בית של מיני רכוכות אחדות, כמו השבלול וכדומה. —*צְרִיף, מין בית קטן רחב מלמטה וצר מלמעלה.

*קֻבָּה, חדר המטות וכדומה. קֻבָּה של זונות.— *קִיטוֹן, חדר השנה.—*קלע, חדר קטן.—קֵן, לצפרים.

רָהִיט, *כעין מהלך בין החדרים, וכלי בית. —רֶפֶת, לבקר.

*שׁוֹבָךְ, של יונים.—שְׁכוּנָה, קבוץ של בתים.— שָׁכַן.—*שׁוֹמֵירָה, בשדה.

תַּחֲנָה, בית יחנו בה, יתחנת מסלת הברזל, וכדומה.—*תְּפוּסַת בית, החזקת הבית.

*בֵּית[1], ש"נ, מ"ר בֵּיתִים, — שם האות ב בעברית, Name des Buchstaben ב; nom de la lettre ב name of the letter ב, ומ"ר בֵּיתִין, ביתים: ושיירו בה אלף בית אחד (ירוש' שבת יו יה ג). וכתוב בהן אלף בית גימל (שקל' ג ב). ולמה כותבין על הקופות אלף בית גימל לפי שמתחילין ומוציאין מן הראשונה (תוספתא שקל' ב א). (משום שמזמור תהלה לדוד בא באלף בית (ברכ' ד:). אלף בית אלף בינה (שבת קד.). מפני מה לקו (ישראל בקינת איכה) באלף בית מפני שעברו על התורה שניתנה באלף בית (סנה' קד.). אם אתה עושה כף בית אתה מחריב את העולם (מד"ר ויקר' יט). באתה בית לחעיד בהם בישראל (שם, איכה פתיחתא, רבי יוחנן א). אחז רבי עקיבא

---

[1]) בקריאת שם זה אין שום פקפוק, וכל היהודים קוראים אותו באופן אחד, וכן נמסרה קריאתו גם בתרגום השבעים Bηθ, ומשמעתו בַּיִת. ועי' בהערה לערך אָלֶף, דעת החכם פילשר בזה.

בראש הלוח ובנו בראש הלוח כתב לו (המלמד תינוקות) אלף ב י ת ולמדה (חדר"נ ו). לאלף הקדמת בית ביצירת בראשית (קרוב' ב שבוע', חז ככתב). ה ב ית י ן נוספות אצלי (הפרס' לריב"ג, עד). ש ה ב י ת י ם ההם לכלי וזאת לדבוק (שם, מגר). וכמו ה ב י ת י ן האלה ב י ת בהשמה מהם וכו' בי לא יתכן שתפול הבית על הפעלים (הרקמה ו).

***בֵּיתוּת**, — סגולת מה שהוא ב י י ת י (למת דוד לר"ד מהתפוחים).

***בֵּיתִי**, בת"ז, לנק' בֵּיתִית, מ"ר בֵּיתִיִּים בֵּיתִיּוֹת, בֵּיי-,— דבר השיך להבית, שהוא מהבית, **häuslich**, **domestic ; domestique** : אין משקין ושוחטי, את המדבריות אבל משקין ושוהטין את ה ב יי ת י ו ת[1]) אלו הן ב י יתיות הלנות בעיר (בילה ה ז), לאמר בהמות הבית, הרגילות עם האדם. ואלו הן ב י י ת י ו ת כל שיוצאות ורועות חוץ לתחום ובאות ולנות בתוך התחום (גמ' שם מ.). והצמח כלו ממנו ב י י ת י וממנו פרדסי וממנו מדברי (קלונימוס בן קלונ', הלמחים, מיוחס לאריסטו).

בִּיתָן[2]), סמי' -תַן, ש"ז, — גן אילנות גדול לטיול, **park ; parc ; Lustwald** : והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל גנת הַבִּיתָן (אסת' ז ז). עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה למגדול ועד קטן משתה שבעת ימים בחצר גנת בִּיתַן המלך (שם א ה).—ואמר המשורר : ודמינו בחברה אל בני עש ואל נקוים ל ב י ת ן בשתיה (ר"ש הנגיד, הרכבי א).

בָּךְ, כהפס' ולנק' בָּךְ,— מלת הגוף לנוכח להורות התוך והפנמיות בכל המשמעות של שמוש בְּ. — ונהגו המשוררים לאמר בָּךְ לזכר גם שלא בהפסק : חָברו בָּךְ נעים חסדים והשכל כאשר חברו שתי עם ערבים (רמב"ע תרשיש א). — ומצוי שמוש זה אצלם.

בָּכָא[1]), ש"ז, מ"ר בְּכָאִים,—א) שם מין עץ דומה לתות, **mulbery-tree ; mûrier ; Maulbeerbaum** : ויאמר לא תעלה הסב אל אחריהם ובאת להם ממול בְּכָאִים[2]) ויהי בשמעך את קול צעדה בראשי הַבְּכָאִים[2]) אז תחרץ כי אז יצא יי' לפניך להכות במחנה פלשתים (ש"ב ה כג-כד). שכלו מלא קוצים ה ב כ א הזה (מדר'

---

[1]) בנוסח' בייתות, וכן במשנ' וגמר' ירוש' וכן ברי"ף וברא"ש. ובקצת כ"י ביאתות. אבל בפרוש ר"ח הובאו דברי המשנה והגמרא ובכל מקום הגרסה היא ב י י ת י ו ת, וכן במגיד משנה (רמב"ס יו"ט ב ב), בכ"מ בייתיות, וכן דין הלשון נותן, וכן בספרות.

[2]) לא נתברר היטב מקורו ומשמעתו האמתית. מנחם אמר : אמרו אנשי פתרון ה ב י ת ן אין לו פתרון כי הוא שם מקום הגינה כמו שושן הבירה ויתכן להיות גזרתו מגזרת בית וכו' ופתרון גנת הביתן כמו גנה הפנימית וכו' ובזאת נראה כי כל גנה הסמוכה לבנין ולהיכל פנימה נקראת גנת הביתן ותהיה שקלת הביתן כשלמן. ע"כ. וכן ריב"ג : שב מגנת הביתן מגנה ה פ נ י מ י ת. ע"כ. וכן ראב"ע : ביתן מגזרת בית והוא סמוך וגם מוכרת וטעמו כמו לפנים. עכ"פ דעתם היא שהוא ש"ת לגן, וא ננו שם נרדף לבית. ורש"י בחוש הלשון הדק והעמוק שלו אמר: גנת מקום זרעוני ירקות ב ית ן נ ט ו ע ב א י ל נ ו ת. רק הרד"ק פרש ביתן בית גדול, ארמון, אמר וז"ל : מגנת הביתן מגנת הארמון ולפי שהארמון הוא בית גדול ונכבד נקרא ב י ת ן. וכן רוב החדשים. והנה אעפ"י שאין הצורה ביתן בלי דמיון במשקלי השמות בעברית, מכל מקום תִשמע בה האזן מעין צלצול של מלה זרה, פרסית. ודבר טבעי הוא שכותב ספר אסתר השתמש בשם פרסי לאחד מחלקי היכל המלכות, כמו שהשתמש בהרבה שמות אחרים, ואולי ב י ת ן הוא צורה משונה מן ב ס ת א ן, ואולי כך נשתבש שם זה בפי היהודים.

---

[1]) לא נתברר מקורו ומשמעתו ועי' לקמן.—[2]) ממה שבא בכאים בלי ה הידיעה יש ללמוד כי בכאים הוא שם מ ק ו ם, ולא שם לדברים. ויש לחשוד שבאו ב כ א י ם במקום ר פ א י ם שלמעלה פסוק כב : וינטשו הפלשתים בעמק רפאים. אך כבר ת"י בכאים ב א י ל נ י א : מקביל א י ל ניא, ברישי א ילניא, אילנות סתם. והשבעים תרגמו ἄπιος והוא אילן מיוחד, והוא האגס. וכן נראה דעת בעל מדרש שוח"ט שהובא כאן שבכא הוא שם מין אילן מיוחד. וגם רוב המפרשים היהודים הקדמונים אמרו כי בכא הוא מין אילן מ י ו ח ד, אך לא ה א ג ס אלא התות. אמר ריב"ג : יש מי שפירש בו ה ת ו ת י ם. וכן פרחון : אילנות הנקראין תותים. וכן רד"ק בפרושו : פירשו בהם האילנות הנקראים בדברי רז"ל תותים, וכן בשרשיו: פירשו בו עץ התות מורירש בלעז. וכן הרלב"ג : בכאים הם מוריש בלעז. ואינני יודע על מה סמכו המפרשים כך. וגם רוב החדשים החליטו כי בכא הוא שם לאילן מיוחד, ומצאו לו דמיון בלשון ערבית בַּכא a), שהוא שם צמח, ואמרו שהוא אילן כעין ה צ ר י. וכבר ערער על דמיון זה החכם לֿו(Löw, Pfln.71), ויחליט כי אין לו יסוד. ומלבד זה, המלונים הערבים מפרשים בכא ב ג ר גִ י ר , שהוא י ר ק שדה, ו ל א אילן, ובודאי קצת קשה המליצה בשמעך צעדה בראשי הבכאים. ואפילו אם בכאים אילן אין מליצה זו מתישבת, כי איך אפשר לשמע צעדים בראשי אילנות, אם לא נפרש בדרך דרוש כי מלאכי אלהים התהלכו בראשי האילנות, כפרוש רש"י והנגררים אחריו. ולפי סגנון מליצת הכתוב, ואם עוד נתבונן להשם ב כ א

---

a) بكا

סוח"ס, על הפסוק). עד שתראה את ראשי ה ב כ א י ם מתנענעים (שם, וילק' רמז קעב). וגם שם ימתין שיבוא רוח יניע ראשי ה ב כ א י ם בדרך שישמע בהם כמו קול צעדי המתנועעים (רלב"ג ש"ב ה כד).— ב) כמו בכי, הורדת דמעות מהעינים, Gewein; pleur; weeping: אשרי אדם עוז לו בך מסלות בלבבם עברי בעמק הבכא[1]) מעין ישיתוהו (תהל' פד ו-ז). — וכן קרא ר"י הכהן את ספרו „עמק ה ב כ א", על שם הצרות של ישראל שהוא מספר בו. — והשתמשו הרבה הסופרים בו במשמעה זו: הן רבים קראו לתבל עמק ה ב כ א וישתוה ים דמעה (מפו, עיט לבוע ג.). רק לנו אחי שבת בעמק ה ב כ א ולהיות על הורנו למשא (שם).

בכה[2]), ממנו בכה, בכה, בכות, בכי, בכיה, בכייה, בכית.

בכה, פ"ע, עת' יבכה, יבך, לווי בכה, בכי, בכינה, —הוריד דמעות מעיניו, weep, pleurer; weinen:

והנה נער בכה (שמות ב ו). על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון (תהל' קלז א). וישא עשו קלו ויבך (ברא' כז לח).—ועם ל הדבר, סבת הבכי: אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון (איוב ל כה). אל תבכו למת (ירמ' כב י). בנות ישראל אל שאול בכינה (ש"ב א כד).— ועם אל: ובכו אליך במר נפש (יחזק' כז לא). — ועם על: ואבכה על בתולי (שופט' יא לז). — ובינוני לנק' בוכיה: על אלה אני בוכיה (איכה א טז). — ומקור: ותתפלל על יי' ובכה תבכה (ש"א א י). הלוך ילך ובכה נשא משך הזרע (תהל' קכ"ו ו).—וגם בכו: בכו לא תבכה (ישע' ל יט). בכו בכו להלך כי לא ישוב עוד (ירמ' כב י). בכו אל תבכו (מיכ' א י). בכו תבכה בלילה (איכה א ב) —ועם על במשמעת נפל על... ויבך: ובנימן בכה על צואריו (ברא' מה יד). ויבך עליו וישק לו (שם ב א). — ובכונה להתאונן ולהציק: כי יבכו עלי לאמר תנה לנו בשר (במד' יא יג). ותבך אשת שמשון עליו ותאמר רק שנאתני (שופט' יד טז). — וכמו פעל יוצא, בכה את, למשל על מת: ויבכו את אהרן (במד' כ כט). ויבכו בני ישראל את משה (דבר' לד ח). לספד לשרה ולבכתה (ברא' כג ב). ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים (דבר' כא יג).

— פע' בכה, — א) כמו הקל, בחזק הפעולה: קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה (ירמ' לא יד). — וכן שואל המשורר: ואיך לא אבכה, ודמעה אפכה (ר"י הלוי, היוכלו פגרים). —וביחס הפעול למת וכדומה: הנשים ישבות מבכות את התמוז (יחזק' ח יד). שהנשים יושבות עליהן ו מ ב כ ו ת את מתיהן (תוספתא כל' ב"ב ב ח). בענוי נפש קהלי אבכה כי נקף בברזל סבבי (שחר' יוה"כ, אזכרה התנונים). שדי אשר חסדו אחכה טהרני בדמע אבכה כי נחמתי ועל ירך אכה על כן צמתי ואבכה (מוס' יוה"כ, תעאנו). לאשה ה מ ב כ ה ומשרטת פניה (רד"ק הוש' ז יא).—ב) עשה שאחר יבכה[1]): בוכה ו מ ב כ ה אחרים עמה (מד"ר איכה, בכה תבכה). והיו מ ב כ י ן אותו (את התינוק) כדי שישמע תינוק ישראל קולו ויבכה עמו (שם שמות א). עמדתי מרעיד ואשתומם כשעה בוכה ו מ ב כ ה אחרים עמי (שו"ת שמש צדק, הקד' בן המח'). וצריכה המינקת לעשות לילד

שבכתוב ב ע מ ק ה ב כ א, היותר נכון יהיה אולי כי בכא הוא שם לדבר כמו מעין, ועל שם המעינות הללו שהיו בעמק ההוא נקרא המקום בכאים. ואעפי"כ פרושם של התרגומים הקדמונים והמפרשים מחיבנו ליחס להשם בכא בכאים משמ' של אילן, אך אין שום סבה להכריע להשערת החדשים נגד הקדמונ' שלנו, ועי' הערה לערך בכי. —[1]) יוסף בעתי' היהודים (Jos. Ant. 74) אומר כי כך היה שם עמק קרוב לעמק רפאים והיו ה ח ו ג ג י ם עברים דרך בו בבואם בשלש רגלים לירושלם. ויש עוד שם מקום כעין זה, והוא ב. כ י ם על הדרך מגלגל לבית אל. ובתלמוד (ערוב' יט.) דרשו פסוק זה בדרך דרוש ואמרו: עוברי אלו בני אדם שעוברין על רצונו של מקום עמק שמעמיקין להם גיהנום הבכא מעיין ישיתוהו שבוכין ומורידין דמעות כמעין של שיתין. ע"כ. ובדרך דרש זה אחז גם ת"י ואמר: רשיעיא דעברין עם עומקי גהנם בכין בכיתא היך מעינא. ע"כ. וכן תרגום ולגתה, fletus, ר"ל דמעות. והנה לפי ענין מזמור זה, שהמשורר היה בגלות והשתוקק לבוא לחצרות ה' בציון, היותר מסתבר הוא כדברי יוסף בן מתתיה, שכך היה שם העמק, והוא כמו ב כ א י ם הקודם, ואולי כדעת קצת הקדמונים (ראב"ע ורד"ק) והחדשים, על שם ה ב כ א י ם שהיו שם בעמק. אבל, כל זה הפסוק משבש מאד, ואי אפשר לישבו בצורתו עתה בפרוש טבעי. ויש בקצת כ"י שנוי נוסחאות: הבכה במקום הבכא, מעון במקום מעין, ועוד. מנחם חבר אותו עם נבכי ים, נבוכים, מבוכה. עכ"פ, כבר פשט שמושו בפרט בחבור עם עמק במשמע' בכיה.

[2]) בערבית בכי a) כמו בעברית.

[1]) כך גם בערב' בכי a)

a) بكى

a) بكّى

תמיד דברים המשמח׳ם אותו ותסיר ממנו הדברים המבכים אותו (מ׳ אלדכי, ב״א, ה כ). ודמע תדמע עיני ואלכה לי שדה בוכים ואבכה עמי מרי לבב הנבוכים על בתולות היפות וילדים הרכים בספריהם נכרכים ולטבח נמשכים (ר׳ קלונימוס ב״ר יהודה, מי יתן ראשי מים). אאו אמר יזועו לבבי יעירהו יחיני יחדני ופעם יְבַכֵּנִי (מנחם מלוזנו, טובה תוכחת, קלב).

— הִפע׳,ֹהִבְכָּה[1]) את פלוני,—עשה שיבכה: שטן הוא יצר הרע אשר בא יבא ברנה להבכותנו באחרונה (רב פנינים, ר״מ אלביך, משלי ה א).

— הִתפ׳ ֹהִתְבַּכֶּה, — עשה כמו בוכה, בכה מעט מעט, נהוג אצל המדברים עברית בא״י.

אָנַח, הֵאָנֵחַ, אֲנָחָה, וכו׳.

בָּכָה, בֶּכֶה, בְּכוּת, בְּכִי, בָּכִית. — ֹבַּכְיָן, מי שבוכה הרבה.

דָּמַע. — דִּמְעָה, דְּמָעוֹת, הוריד דמעות, שפך דמעות.

יַבֵּב, יְבָבָה. — יִלֵּל, יְלָלָה.

נָהִי, נְהָה.

סָפַד, הִסְפִּיד, מִסְפֵּד, על מת.

עֵמֶק הַבָּכָא, כנוי לעולם הזה.

קִינָה.

תַּמְרוּרִים, בכי תמרורים. — תַּן, תַּנִּין, עשה מספד כתנים, דמעות של תנין.

בֶּכֶה[2]), ש״ז, — כמו בֶּכִי: כי בכו העם הרבה בֶּכֶה (עזרא י א).—ואמר הפיט: בענוי נפש קהלי אבכה כי נקף כברזל סבכי בכו העם הרבה בֶּכֶה (סדר יוה״כ, אדכרה). — וכן אמר המשורר: חלק לעיני הנדוד בֶּכֶה ואל קרבי המות ימים (רמב״ע דוקס, תשו׳ לר״י הלוי). מה אכזר דמיונו לא אשאנו ובכל בֶּכֶה וספוד לא אשקיטנו (הד״ס שש״ק, מיכל דמעה).

בְּכוֹר, ש״ז, מ״ר בְּכוֹרִים, בְּכוֹרוֹת, ולנק׳ בְּכוֹרָה, בְּכוֹרוֹת, — הילד הראשון באדם ובבהמה, **Erstgeborener**; **premier né; first-born**: בְּכוֹר יעקב ראובן (בראש׳ לה כג).—וחסר: בני ראובן בְּכֹר ישראל (שמות ו יד).— ובבהמה: וכל בְּכוֹר בהמה (שם יא ה). — ובכנויים:

[1]) כך בערב׳ אַבְכֵי a).

[2]) משק׳ הֶגֶה, קֶצֶה.

a) أبكى

ראובן בְּכֹרִי אתה (בראש׳ מט ג). אני בנך בְּכֹרְךָ עשו (שם כז לב).—ומ״ר: שהכה בְּכוֹרֵי מצרים (תהל׳ קלה ח). — וע״מ נקבה: ואת בְּכֹרוֹת בנינו (נחמ׳ י לז). שבתחלה היו הבכורות משמשין וכו׳ (מד״ר במד׳ ד). עי׳ לקמן ערך בכורה.— ובע״ח: מִבְּכֹרוֹת צאנו ומחלבהן (בראש׳ ד ד). וּבְכֹרֹת בקרכם וצאנכם (דבר׳ יב ו).— ֹבכור פטר רחם, מהאם: קדש לי כל בְּכוֹר פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה (שמות יג ב). — ֹבְּכוֹר שׁוֹטֶה[1]), בכור מן האם בלבד: בכור שוטה שאינו כל כך עיקר בכור כי הוא מן האם (רגמ״ה ב״ב קכו:). —וֹבְכוֹר און, בכור מן האב: כי בכור און מקדש הוא (המבחר לר״א הקראי, כוא). — ובכלל הגדול, הרב בין האחים, **der Älteste; l'ainé; the eldest**: וישבו לפניו הַבְּכֹר כבכרתו והצעיר כצערתו (בראש׳ מג לג).—ובהשאלה, גדול וחשוב: אף אני בְּכוֹר אתנהו עליון למלכי ארץ (תהל׳ פט כח). — בְּכוֹר מָוֶת, כנוי מליצי למלאך המות: יאכל בדיו בְּכוֹר מָוֶת (איוב יח יג). — ואמר המשורר: בחיי הבכור מהם ובשלומו שבועתם גזלהו בְּכוֹר מָוֶת ואיננו לרעתם (ר״ש הנגיד ג). —*בְּכוֹר שָׁטָן, חריף מאד, חרוץ, עומד על דעתו: יונתן אחי הוה בכור שטן (ירוש׳ יבמ׳ א ג.). אח קטן יש לי בכור שטן[2]) הוא ויונתן שמו והוא מתלמידי שמאי והזהרו שלא יקפח אתכם בהלכות (גמ׳ שם טז.). זאת היא הנשמה החכמה הרוח המושלת וכו׳ ואחיה אח קטן בכור שטן נצב לקראתי (אבן כתן, ויגילה נט.). וילכו ויבואו לנסותו בחידות ובניין קונדיטון וימצאו שהוא בכור שטן ויכלמו האנשים ויעשו באושים (אורי ויבעי, התפלה ח). — וההפך מן בכור, פָּשׁוּט: בכור פשוט (ב״מ קי:).—ֹבְּכוֹר מְרְיָם[3]), שם צמח, היא אזן ארנב שוטה, **bupleverum falcatum**: ובכור מרים חזק בענין הזה מאד בשתיה והנחה עד שרבים חשבו שאם יציע אותה תחתיה יוביל אל ההפלה (קאנון ג כא ב יב). ומיץ בכור מרים מופלא מאד (שם, ג יו ד ג).

[1]) בארמ׳ בוכרא סכלא: דכל בוכרא דאימא נמי בוכרא סכלא קארו ליה (ב״ב קכו:). והעיר רש״י: ולא משום שטותו אלא לפי שאינו בכור גמור כמו הדם שוטה.

[2]) ופרש״י: חריף ועומד על שמועתו.

[3]) בערב׳ בח׳ור מרים a), ופרושו קטרת מרים, ומפני שנהגו להעתיק ח׳ ערבית בעברית באות כ יצא השם בכור מרים.

a) بخور مريم

***בִּכּוּר**, — א) עי' בִּכּוּרִים. — ב) *ביאת דבר בזמן מוקדם: יתקדם או יתאחר האביב מפני הגרמת בכור המטר ואיחורו (ר"א הקראי, ג"ע, הכלל שנים ד).

בְּכוֹרָה, בְּכֹרָה, ש"נ, מ"ר בְּכוֹרוֹת, — א) משפט הבכור: הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בְּכֹרָה (ברא' כה לב). כי את הבכר בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו כי הוא ראשית אנו לו משפט הַבְּכֹרָה (דבר' כא יז). ובחללו יצועי אביו נתנה בְּכֹרָתוֹ לבני יוסף בן ישראל ולא להתיחש לַבְּכֹרָה (דהי"א ה א). — ב) הקדימה בשנים: וישבו לפניו הבכר כִּבְכֹרָתוֹ והצעיר כצערתו (ברא' מג לג). — ג) דיני הבכור: חייבין בבכורה (חול' י ב). — ד) אשה שנולדה ראשנה לאבותיה: הבכורה והיורש את אשתו וכו' אין נוטלין בראוי כבמוחזק (תוספתא בכור' ו יט). ראויה היתה בכורה לצאת מרחל (כ"ב קכג.).

בִּכּוּרָה, ש"ז, — הפרי הראשון שבשל ונעשה ראוי לאכילה, Frühfrucht; primeur; early fruit: כְּבִכּוּרָהּ [1]) בטרם קיץ אשר יראה הראה אותה בעודה בכפו יבלענה (ישע' כח ד).

בְּכוּרוֹת, עי' בִּכָּרָה, בַּכֻּרוֹת.

בִּכּוּרִים, — א) ש"ר כמ"ר, בשול התבואה והפֵּרות, Reife; maturité; -ty: בִּכּוּרֵי קציר חטים (שמות לד כב). והימים ימי בִּכּוּרֵי ענבים (במד' יג כ). — והיחיד במשמ' זו: חדש האביב חדש הביכור שהתבואה מתבכרת בבשולה (רש"י שמו' לד יח). וכל ביכור התבואה ועתי הקיץ והחרף לחשבון החמה הם (הוה, סנהד' יג:). — ב) עצם הפרי הראשון שנעשה ראוי לאכילה, Die Erstlinge; prémices; firstfruit: ראשית בִּכּוּרֵי אדמתך תביא בית יי' אלהיך (שמות כג יט). ואם תקריב מנחת בִּכּוּרִים ליי' (ויקר' ב יד). תאנים עם בִּכּוּרִים אם ינועו ונפלו על פי אוכל (נחום ג יב). וביום הַבִּכּוּרִים (במדבר כח כו), חג השבועות שבו הביאו היהודים בִּכּוּרִים למקדש בירושלם, — ועי' פרי.

בָּכוּת [1]), בכנ' בָּכוּתִי, — כמו בֶּכִי: אלון בָּכוּת (ברא' לה ח).

בְּכִי, בהפסק בֶּכִי, — הורדת דמעות: ויתמו ימי בְכִי אבל משה (דבר' לד ח). ויבך חזקיהו בְּכִי גדול (ישעי' לח ג). ויתן את קלו בִּבְכִי (ברא' מה ב). שעו מני אמרר בַּבֶּכִי (ישעי' כב ד). — ואמר בן סירא: המר בכי והחם מספד ושית אבלו כיוצא בו (כ"ס גני' לח יז). יצתה התורה בבגדי אלמנות ונתנה קולה בבכי לפני הקב"ה (מד"ר אסתר, אס על המלך טוב). — ובכנ': ויאמר להם דעו כי אני אודיעכם סבת בכיי בארץ עני (ר"ז אלצ'אהרי, ספר המוסר). ויבכה בכי מר ואני לבכיו בשרי סמר ולבי חמרמר (שם). — בְּכִי נהרות, בהשאלה זרם מי הנהרות: מִבְּכִי נהרות [2]) חבש (איוב כח יא). — ואמר המליץ: שמה תתעוררנה (הדמעות) תפרוצנה בדלתי עיני ועם בכי נהרות יחדיו יהמלו (ש' כלוך, ש"ע ג, הקד').

***בְּכִיָּה**, ש"נ, מ"ר בְּכִיּוֹת, — כמו בְּכִי: בה נהלך תחת צללים על סביב גנה לבכית הרביב שחקת (ר"י הלוי, ארץ כילדה). עד אנה בְּכִיָּה בציון (קינות לת"ב). שומע קול בְּכִיּוֹת (פיוט נעילה).

***בְּכִיָּה**, — בה"פמן בָּכָה: אתם בכיתם לפני בכייה של תפלות חיי עתידין אתם לבכות בכייה של ממש (ירוש' תענית ד סח ד). געו כלם בבכייה (גטין נח.). ובבתה בכייה גדולה בבית המדרש (נדה נג.). געו כולם בבכיה עד שעלתה שועתם למרום ושמע הקב"ה קול בבכייתם כבשתי שעות בלילה (מד"ר אסתר, ויאמר המן). וגם מלאכי השרת צעקו לקול בכייתה (שם, אס על המלך טוב).

***בַּכְיָן** [3]), ש"ז, לנק' *בַּכְיָנִית, מ"ר *בַּכְיָנִים, בַּכְיָנִיּוֹת, מי שטבעו לבכות הרבה, לבכות תדיר, רגיל בלשון המדברים עברית בא"י, ומצוי בספרות החדשה.

***בַּכְיָנוּת**, ש"נ, — המדה לבכות תדיר, להרבות בכי, רגיל בלשון המדברים עברית בא"י, ומצוי גם בספרות החדשה.

---

[1]) כך מפיק ה עפ"י המסורה. ואעפי"כ ת"י כְּבִכּוּרָה עד לא קיטא, ולא חשב ההא לכנוי. וכך נראה ברור ממליצת הכתוב, וכן רד"ק: כבכורה מפיק ה ואינה לכנוי רק היא לתפארת הקריאה וכמוהו ותעלומה יוציא אור, וגולה על ראשה. וכן דעת רוב החדשים שהא בִּכּוּרָה איננה ה הכנוי רק רש"י פרש כבכורה כבישולה של תאנת ציץ נובל. ע"כ. משמע שפרש בכורה ש"ז בכנוי נקב' הבכור שלה. אבל אין זה מתישב היטב על המליצה. וטעמו של דגש ה, שרד"ק אומר שהוא לתפארת הקריאה, לא נתברר לי, ואיני יודע מה מהותה של תפארת הקריאה פה.

[1]) משק' גָּלוּת, גָּלוּתִי.

[2]) פרש"י כשבכו מים התחתונים. וכן אחרים. וכבר השתמשו במליצה זו הסופרים. אך יותר נראה כי מבכי הוא שם ע"מ מִשְׁלִי, ועי' ערך מבך.

[3]) בארמ': חד בכין (תרג' אסתר ב כא).

*בָּכִּיר, שת"ז, לנק' בְּכִירָה, שנורע או בכרה בעת מוקדמת, עשה הבכיר מותר האפיל (שביע' ו ד).—וגם על זמן הזריעה הראשונה והמאוחרת: אם זרעת בבכיר זרע באפיל שאי אתה יודע איזהו מכשיר אם של אפיל אם של בכיר (מד"ר בראש' סא). — ובמשקל נקבה, הַבְּכִירָה, זמן הגשמים והזריעה המוקדמת: איזהו זמנה של רביעה וכו' בכירה בשבעה (תוספתא תענ' א ג).— ועל הפרי: תאינה בכירה (ירוש' סוט' ג יט).— ומ"ר: הבכירות והמסוייפות (שם דמאי א כא ג). ועי' פרי, שנה.

בְּכִירָה, שת"נ,—א) היתר בשנים מאחיותיה, die Aeltere, ainée; eldest, fem.: ותאמר הַבְּכִירָה אל הצעירה (בראש' יט לא). לא יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הַבְּכִירָה (שם כט כו). שם הַבְּכִירָה מרב ושם הקטנה מיכל (ש"א יד מט).

בְּכִית, ש"נ, — כמו בֶּכִי, בפרט על מת: ויעברו ימי בְכִיתוֹ (בראש' נ ד).

בִּכֵּר, בִּכְּרָה,—א) פ"י, הביא פרי, ילד בפעם הראשונה, בעת מוקדמת, frühe, neue Früchte tragen; porter le prémier fruit; to bear first fruit: כל עץ מאכל וכו' פריו לחדשיו יְבַכֵּר (יחזק' מז יב). לא ביכר הקרוב לירושלם מביאים אותו מכל מקום (מנח' י ב). אין לך קלה בכל ארץ ישראל לבשל פירותיה יותר מבעל שלישה ואעפ"כ לא בכרה אלא מין אחד (סנהד' יב.). יריחו שהייתה מבכרת (מד"ר בראש' לט), לאמר היתה מוציאה פרותיה הראשנה, בזמן מוקדם. בשעה שהנטיעות הללו מבכרות (שם שיה"ש מה יפו). —ב) פ"ע, גמל, בשל, נעשה ראוי לאכילה בעת מוקדמת, frühzeitig reif werden; mûrir; to be first in ripening: יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה אשכול שבכר רמון שבכר קושרו בגמי (בכור' ג א). ואם בכרו נוטל את הבכרות (מעשר' ה ג). שורה ומשקה ורואה פירות נטיעותיו מבכרות וקופץ ידו ואינו טועם מהם (תנחו', שמיני). — ג) בבע"ח, ילדה בפעם הראשונה: מי שלא בכרה אשתו (בכור' ח ג). חמור שלא ביכרה וילדה שני זכרים (שם א ג). אחת ביכרה ואחת שלא ביכרה (שם ד). נאמנים (הכותי"ם) לומר על הבהמה אם בכרה אם לא בכרה (נדה ז ה). — ד) החליט את פלוני לבכור, נתן לו משפט הבכורה, Jem. als Erstgeb. anerkennen; reconnaître qn. comme premier né; recognize as first-born: לא יוכל לְבַכֵּר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכר (דבר' כא טז).

— פע' בֻּכַּר,—א) החלט בכור: אך בכור אשר יְבֻכַּר ליי' בבהמה (ויקר' כז כו).—ב) שבשל בזמן מוקדם: וי"א שהוא המבוכר (הרא"ש שה"ש ו יא, פעם א).

— הפע' הִבְכִּיר, הִבְכִּירָה, — ילדה בפעם הראשונה, zum ersten Male gebären; enfanter pour la première fois; to bear for the first time: קול כחולה שמעתי צרה כְּמַבְכִּירָה (ירמ' ד לא). נכנס לתוך עדרו וראה את המבכירות מניקות (בכור' ג ב). המבכרת המקשה לילד מחתך אבר אבר ומשליך לכלבים (חול' ד ב).

— התפ' *הִתְבַּכֵּר, מִתְבַּכֵּר: משיתבכר אין אתה מקדישו (ת"כ, בחקותי ח). חדש האביב חדש הבכור שהתבואה מתבכרת בבשולה (רש"י שמות לד יח). שאין ניסן קרוי אביב אלא ע"פ בישול התבואה שמתבכרת בו (הוה, סנהד' יג:).

***בִּכֵּר**, הקל אינו נהוג.

— הפע', הִבְכִּיר,—כמו החריב, השחית: המבכיר[1] כרמו של חבירו סמדר רואין אותו כמה היתה יפה קודם לכן וכמה היא יפה לאחר מכאן (ב"ק נח:).

בֵּכֶר[2], ש"ז, מ"ר בְּכָרִים,—ילד הגמל, גמל צעיר לימים, junges Kameel; jeune chameau; young he-camel: שפעת גמלים תכסך בִּכְרֵי מדין ועיפה (ישע' ס ו).

בִּכְרָה,—כמו בֵּכֶר לנק': בִּכְרָה קלה משרכת דרכיה (ירמ' ב כג).

בִּכֻּרָה, מ"ר בִּכֻּרוֹת,—כמו בִּכּוּרָה: תאנים טבות מאד כתנאי הַבִּכֻּרוֹת (ירמי' כד ב). הבכורות[3] והסייפות בגינה חייבות ובבקעה פטורות (תוספ' דמאי א ג).

בִּכְרָה, עי' בִּכּוּרָה.

***בַּכְּרוֹת**, — זמן הבִּכּוּרִים: בשלשה פרקים משערים את הכלכלה בבכרות[4] ובסיפות ובאמצע

---

1) כך בנוסח' ובכ"י ר' המפקיר, והוגה בבית (ד"ס). ופרש רש"י שיחת וכילה. ואינני יודע מקור למשמעה זו לשרש בכר, אם לא שזה חלוף במקום החריב.

2) בערב' בַּכר a).

3) כך בתוספתא הוצ' צוק"מ. וכן בגמ' ירוש'. ובנוסח' התוספתא ברכות, והגיה הגר"א הבכורות. ויש שהגי' הבכרות. — 4) כך הכתיב והנקוד בכ"י פרמה. ובנוסח' בכורות.

a) بَكْر

הקיץ (תרומ׳ ד ו).

בַּל[1]),— מלת השלילה, כמו לא, אַין, אַל, וישמש עם פעל עבר ועתיד, ועם מלים אחריו: יחן רשע בַּל למד צדק בארץ נכחות יעול וּבַל יראה גאות יי׳ (ישעי׳ כו י). מתים בַּל יחיו רפאים בַּל יקמו (שם יד). אהל בַּל יצען בַּל יסע יתדתיו לנצח וכל חבליו בַּל ינתקו וכו׳ מקום נהרים יארים רחבי ידים בַּל תלך בו אני שיט וצי אדיר לא יעברנו (שם לג כ-כא). נטשו חבליך בַּל יחזקו כן תרנם בַּל פרשו נס (שם כג). לא יהיה שם אריה ופריץ חיות בַּל יעלנה (שם לה ט). וּבַל יאמרו ללבבם כל רעתם זכרתי (הוש׳ ז ב). הכה אפרים שרשם יבש פרי בַל[2]) יעשון (שם ט יו). ישכבו בל יקומו (ישע׳ מג יז). ואין צור בַּל ידעתי וכו׳ וחמודיהם בַּל יועילו ועידיהם המה בַּל יראו וּבַל ידעו (שם מד ח-ט). אמר בלבו בַּל אמוט לדר ודר (תהל׳ י ו). אמר בלבו שכח אל הסתיר פניו בַּל ראה לנצח (שם יא). צרפתני בַּל תמצא זמתי בַּל יעבר פי (שם יז ג) תמך אשורי במעגלותיך בַּל נמוטו פעמי (שם ה). תאות לבו נתתה לו וארשת שפתיו בַּל מנעת (שם כא ג). בַּל קרב אליך (שם לב ט). ואדם ביקר בַּל ילין (שם מט יג). בַּל חזו שמש (שם נח ט). ויהפך לדם יאריהם ונזליהם בַּל ישתיון (שם עח מד). איש לשון בַּל יכון בארץ (שם קמ יב). וּבַל אלחם במנעמיהם (שם קמא ד). אשת כסילות הומיה פתיות וּבַל ידעה מה (משלי ט יג). לא יכון אדם ברשע ושרש צדיקים בַּל ימוט (שם יב ג). לך מנגד לאיש כסיל וּבַל ידעת שפתי דעת (שם יד ז). ושבע ילין בַּל יפקד רע (שם יט כג). הכוני בַּל חליתי הלמוני בַּל ידעתי (שם כג לה). מפלי בשרו דבקו יצוק עליו בַּל ימוט (איוב מא יה).—ובמש׳ בְּאַיִן לא: הנותן רוזנים לאין שפטי ארץ כתהו עשה אף בַּל נטעו אף בַּל זרעו אף בַּל שרש בארץ גזעם (ישע׳ מ כג-כד).—וכמו לְבִלְי, לרמז הכונה והמטרה: הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בַּל יקמו וירשו ארץ (שם יד כא).—ועם מלה אחריו במשמ׳ אַיִן: אדני אתה טובתי בַּל עליך (תהל׳ יו ב). אכול ושתה יאמר לך ולבו בַּל עמך (משלי כג ז).—ועם תה״פ: הכר פנים במשפט בַּל[3]) טוב (שם כד כג). — ולגו׳ : לא זה הוא חמץ שמוזהרים עליו ב ב ל יראה ו ב ב ל ימצא (פסח׳ ג ג). הרי הוא עובר על ב ל תגרע, הרי הוא עובר על ב ל תוסיף (ר״ה כח:).

***בְּלָא**[1]), ש״ז, מ״ר בְּלָאִים, סמי׳ בְּלָאֵי[2]),—כמו בלוא בלוי: מ ב ל א י[3]) מכנסי כהנים ומהמייניהן מהן היו מפקיעין ובהן היו מדליקין (סוכ׳ ה ג). סבכה ב ב ל א י[4]) כלים (גמ׳ שם יה:).

***בְּלָאדָן**, — שם בקבלה לכלב של הס״א שרבץ על המזבח כשגרם החטא ואכל הקרבנות במקום הארי של הקדושה שרבץ קודם כשישראל היו זכאים[5]).

***בְּלָאָה**, בְּלָאָה[6]), ש״נ, מ״ר בְּלָאוֹת, כנוי בְּלָאוֹתָיו: שניה לזה ולזה אסורה לזה ולזה אין לה לא כתובה ולא פירות ולא מזונות ולא ב ל א ו ת (יבמ׳ ט ג). הממאנת והשנייה והאילונית אין להן כתובה ולא פירות ולא מזונות ולא ב ל א ו ת[7]) (כתוב׳ יא ו). ר׳ אליעזר אומר יתומה יש לה ב ל א ו ת (תוספת׳ שם יא ד). מרדה לא הפסידה ב ל א ו ת י ה קיימין (גמ׳ שם סג:). —ואמר הפיטן: יקר חסדך לאיש חסידך בְּלָאוֹתָיו לך מאירות (שבת ב חנוכה, אשר יצר), ר״ל הפתילות העשויות מבלאות.

***בִּלְבּוּל**, ש״ז, מ״ר בִּלְבּוּלִים, — א) שה״פ מן בִּלְבֵּל, ערבוביה, לא סדרים, והתרגשות הנפש והרוח, Verwirrung, Unordnung; trouble: אשר נפל בהם זה ה ב ל ב ו ל (מו״נ א ל). אף אני יודע ב ל ב ו ל ו של סנחריב (תוי״ט, ידים ד ד).—ב) עלילה, אשמת שקר, לפרוע בשביל חברו כל מיני מסים גם ב ב ל ב ו ל י ם (פנד׳ לתק, כלבולים). אדות הוצאות ה ב ל ב ו ל וכו

---

[1]) בכנע׳ בל: בל תכן, לא תהיה. באשור׳ בַּל. בערב׳ בַּל a) כמו אֲבַל. וסברו קצת החכמים כי בַּל נגזר מן שרש בלי במשמ׳ השחתה. אך זה יותר מדי מחודד להאדם הקדום. — [2]) כן הקרי, והכתיב בלי. — [3]) בקצת כ״י לא (K).

a) بَلْ

[1]) עי׳ שרש בלה.—[2]) כך ההברה המקבלה, ולא בְּלָאֵי, אולי מפני קושי ההברה, ואולי עפ״י הארמ׳ בְּלָאֵי (ירמ׳ לח ב).—[3]) מנקד במשנ׳ מנק׳ נדפסות מִבְּלָאֵי.—[4]) ואמרו שם (יו.) מאי ב ל א י כלים אמר אביי מטלניות שאין בהן שלש על שלש דלא חזיין לא לעניים ולא לעשירים.

[5]) כיון דחמת הכי ההיא סטרא אחרא אתתקפת ושדרת לחד כלבא למיכל קרבנין וכו׳ ומה שמיה דההיא כלבא בלאדן שמיה, דלאו איהו בכלל אדם אלא כלבא ואפי׳ כלבא (זהר, הקד׳). וכנראה מקור הדבר הוא באגדה התלמודית, כי בלאדן נשתנו פניו ויהו כלב (סנהד׳ צו.).

[6]) כך נקוד במשנ׳ נדפ׳ אמשט״ד.—[7]) ופרש רש״י אם עדין יש לה ב ל א ו ת ושחקים מבגדים שהכניסה לו אינה נוטלתן כשיוצאה. ע״כ. והרמב״ם: ו ב ל א ו ת מה שנשתמש בבגדיה ובכליה עַד שבלו. ע״ב.

על השתדלות ה ב ל ב ו ל (פסק' פוזנא, סנת שנ"ה). מחמת הכתב שכתב וכו' על ב ל ב ו ל דסאווין (שם).

***בִּלְבֵּל**, פ"י, — ערבב יחד הרבה דברים נבדלים, קלקל את הסדר, **zus. mischen, verwirren ; mêler ; embrouiller ; mix up, disturb**: כבר עלה סנחריב מלך אשור ו ב ל ב ל את כל האומות (ידים ד ד). שמא הרוח ב ל ב ל ת ו (יבמ' קכ:). שבא סנחריב ולא ב י ל ב ל ה (כוט' מו:). דבר ה מ ב ל ב ל את העינים (בכור' לח:). — ובהשאלה: משל לאדם שעשה חופה לבנו והתקין מכל מיני סעודה לימים מת בנו עמד ו ב ל ב ל את חופתו (סנה' קח.). — ובמשמ' הביאו לידי טרוף דעת: הכהו הראשון הכיית מיתה ובא השני ו ב י ל ב ל ו (ירוש' ב"ק ד ד ג).

***בַּלְבָּלָה**, ש"נ, — כמו בלבול א: אמר יעקב גדולה ב ל ב ל ה בפתרון לְבָלָה לפי דברי דונש (ר"ת על דונש, לבלה).

***בַּלְבְּלָן**, ש"ז, לנק' ־לָנִית, — מי שטבעו ודרכו לבלבל: וראו כמה זה ב ל ב ל ן (תשוב' מהר"י קולון).

בלג[1], ממנו הִבְלִיג, וי"א גם מַבְלִיגִית.

א.בָּלַג[2], אינו נהוג.

— הפע' הִבְלִיג. אַבְלִיג, פעו"י, — א) פ"י, הִבְלִיג אותו עַל, נתן לו כח על פלוני חזק אותו, הגביר אותו. **Macht geben; donner des forces; give might**: הַמַּבְלִיג[3]) שד על עז ושד על מבצר יבוא (עמו' ה ט). — ואמר הפיטן: קלים תַּבְלִיג החליף החמורים (סלי' ה עי"ת, אתה הרואה). — ב) פ"ע, התחזק והתגבר על צער גדול, על מכאוב, **seine Kräfte sammeln ; reprendre force ; to collect one's strength**: אם אמרי אשכחה שיחי אעזבה פני וְאַבְלִיגָה[1]) יגרתי כל עצבתי ידעתי כי לא תנקני (איוב ט כז-כח). הלא מעט ימי יחדל ישית ממני וְאַבְלִיגָה[2]) מעט בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות (שם י כ-כא). השע ממני וְאַבְלִיגָה בטרם אלך ואינני (תהל' לט יד). — וקרא הנביא הענתותי: מַבְלִיגִיתִי[3])עלי יגון עלי לבי דוי (ירמ' ח יח). —

---

[1]) אמרו החדשים כי הוא השרש־בלג a) בערב' במשמעת זרח והאיר והיה שמח. אך אין משמעה זו נאותה לכונת מליצת הכתובים. ואולי אין זה אלא סרוס שרש ג ב ר, ל במקום ר. ואולי הוא שרש בלע' b) בערב' שמשמש גם במשמעת הגיע, וגם במשמעת מאמצי כח, ועי' הערה לקמן.

[2]) עי' הערה לשרש בלג ועי' הערה לקמן. — [3]) ת"י: דְּמִגַּבַּר חלשין על תקיפין. וכן נראה היה הפרוש מקבל אצל חכמי התלמוד שאמרו: חמשה אימות הן אימת חלש על גבור אימת מפגיע על ארי וכו' אמר רב יהודה אמר רב מאי קרא המבליג שוד על עז (שבת עז:), ובמשמעה זו פרשו כל הקדמונים. מנחם: ענין מאמץ המה כמשמעו. ע"כ. וכן ריב"ג: ואבליגה אתחזק מעט. וכן רש"י וראב"ע ורד"ק. ופרוש זה מתישב היטב לפי הענין. וכבר הזכרתי כי בערב' משמש שרש בלע' במשמ' מאמצי כח, באלע' פי a). ואפשר עוד לפרש המבליג כמו בערב' אַבְלַע' b) ר"ל הובילו, הביאהו, והוא ממש כפל חצי השני של הפסוק: ושד על מבצר י ב ו א. והחדשים, שדמו בלג העברי לבלג הערבי, פרשו רובם מליצה זו פרוש זר מאד: הוא מ ב ר י ק מדבר שממה על עזים. — [1]) תרגום: ואתגבר. וכן כל הקדמונים. והחדשים פרשו ואעלז, אך אין זה מכון היטב להמליצה. — [2]) תרגום: ואנוח זעיר. ושאר הקדמונ' ואתחזק. — [3]) נתלבטו הקדמונ' והאחרו' במלה זו, בדקדוקה ובפרושה, ולא מצאו דבר המניח הדעת. תרגום: על דהוו מלעיגין לקבל נבייא דמתנבן להון דונא ותינחתא איתי עליהון אמר נבייא לבי דוי. ע"כ. נראה כי פרש מבליגיתי קצת במשמע' מ ל ע י ג. ריב"ג ראה במבליגיתי הרכבה מן מבליגי ומן מבליגתי, והכונה גם איש וגם אשה רוצים להבליגו על יגונו. וסבר ריב"ג כי זוהי „דרך קצרה וקלה" ורצה הנביא „להראות בזה צ ח ו ת ו" אך מסופקני אם היתה הרכבה כזאת אפשרית בלשון החיה, ואם השומעים הבינו כי הכונה במלה זו היא מבליגי ומבליגתי. רש"י ורמ"ק ראו ב מ ב ל י ג י ת י שם ע"מ מרבית, ולזה נוטים קצת החדשים (Olsh, 218 כמו צפיהית). ויש שרצו לרפא הפצע הזה בנתוח ולשבש הכתוב ולהגיה מבליגתי, והוא מה בליגתי, ור"ל מה היא ה ב ל י ג ה שלי (Giesebrecht, ונפל על מציאה זו גם Kö. 2,204) או אולי יותר מִבְּלִיגָתִי, ר"ל מפני הבליגה שלי. אבל, כל זה דחוק ולא טבעי. ואולי זו אחת הזריות שהצטינה בהן לשונם של בני ענתות, כמו שכבר הזכרתי, ונשמרו לנו בלשונו של ירמיהו, שמפני הרגל או בכונה השתמש לפעמים בדרך שמוש הלשון של בני עירו. ואין ספק בדבר, שמלבד השנוי בהתנועות, למשל אלוּל במקום אֱלִיל, סוּס במקום סִיס, תרמוּת במקום תרמִית, חרסוּת במקום חרסִית, שרוּקות במקום שרִיקות, שבוּל במקום שבִיל, צעורים במקום צעירים, ואולי אשוב (ירמ' מט לט) במקום אשיב, ולהפך שבית (שם) במקום שבות, ועוד, הצטינה לשונם של בני ענתות גם בקצת צורות דקדוקיות, קצתן באמת עתיקות, וקצתן יותר חדשות. ומלבד הצורה העתיקה

---

a) بلج b) بلغ

a) بالغ في b) أَبْلَغ

זמצִי במשמעה זו בספרות: לכל איש באהבינו פלאים בתבל יהיו מופת לבאים אני מבליג על שדי ואתה מעֻול מאד מכל צבאים (הרמב"ע, דוקס לז ד). ועתה אל תרף ידך אל תשעה ממני ותבליגה בפעם הזאת פן יתעלמו יפלחו פלאי מעשיך אשר עשית מקדם (אגר׳ איל׳ אהכ׳, של׳ אוליכרו). הרף זמן בוגד ונבליגה מעט (ר"ע פרנס׳, הוס׳ למת׳ בפת׳). הבליגה עלי תשוקתן בני יקירי (מא"ג, קרית ספר נ). הלא לבך לב גבו. הבליגה על עצבך והקשיח לבך מבתי (א׳ מפו, אה"ל כה). אך שרה הבליגה על סערת לבה (הוא, עיט לבוע יד). לשוא אך איגע שקר אַבְלִיגָה באשר אלכה שם הלכים פניך (יל"ג, דו"מ).

—יהפע׳, הֻבְלַג, — שגברו עליו, הכניעוהו, שנצחוהו, besiegt ; être vaincu ; vanquished: כיון שרואה אדם צרתו לפניו דעתו מובלגת[1] (מד"ר דבר׳ ע). סכותה והזבלג וגבורי ספקו כף ומעדו אברי כסלה כל אבירי (ר"א קליר, קינ׳ לת"ב, שבת סורו).

—יפע׳, בִּלֵּג את פלוני, — כמו הִבְלִיג, יוצא: הרים צח דלג וגבעות בִּלֵּג וענם מלג בצלמון משלג (ר"א קליר, קרוב׳ לפור׳, אזרח כע).

ב. בָּלַג, קל אינו נהוג.

— פִּע׳ בִּלֵּג, פ"י, — כמו פִּלֵּג[2]), חִלֵּק, בפרט דבר מזון, בשר וכדומה, teilen; partager; divide: גם שחקתם אתו (את גופת ישו) הדק ותבגדו בגוד וחלקתם ובלגתם ותתלוהו במגוד (QGJD IV 341).

בַּלְגָם[1]), ש"ז, —אחד מארבעה החלטים שמנו הקדמונים בגוף בע"ח, והיא הלחה הלבנה, Phlegma; flegme phlegm: ולחות הנקרא בלגם (פי׳ יצירה לר"י ברצלוני). כל ליחה קרה ורטובה שתהיה בגוף אנחנו נקרא אותה בלגם (פרקי משה ב). שהדם ושתי המרירות והבלגם מזונם ופרנסתם לזה כי שתי המרירות והבלגם נשארת בדם (תרג׳ ספר יסודות לר"י ישראלי). כל מי שבאצטומכתו בלגם יתחמץ המאכל (מלאכ׳ הגיון ד). ניצות הלחה הלבנה הנקראת בלגם (בן רש"ע פלקירא, בתי הנהגת הגוף). וקודם הקיא יאכל מאכל חריף הטעם ויהיה בו כח לנקות האצטומכא מהבלגם (צידה לדרך א ג י). בכל ארבעה ימים ינקה הבלגם (שם). והדם שלא יגמר הוית בשולו הוא הנקרא בלגם היא הליחה לבנה (רשב"ל דורן, מ"א, ח"י ד).

בַּלְגַמִי, ת"ז, לנק׳ בַּלְגַמִית, — מטבע הבלגם: הנה המורסא לא תמנע מהיות וכו׳ או אדומיית או בלגמיית (קאנון ג יד ג א). ואמנם הליחה הבלגמיית לא יתחדש ממנה שטות רב (פרקי משה ו). אמנם מה שהוא בטבע הנה המזג הבלגמי לשני הנערות וכו׳ (תרג׳ גלינוס, כ"י פריז). מי שמזגו רטוב הגוף והוא בלגמי יקח סכנגבי"ן עשוי עם זרע אני"ש (צידה לדרך א ג י). והמורכבת (הקדחת) מהשלישית והבלגמית רחוקת התכלית (תרג׳ גלינוס, כ"י פריז). באמרנו ליחות בלגמיות אנחנו רוצים בה הלחות אשר יגבר על מזגה הקור והלחות (פרקי משה ב). הליחות וכו׳ הם עבות וקרות בלגמיות (שם ט).

בַּלְדּוּר, (בלאדור), בלזור, —שם צמח, חשבו שהוא יפה לזכרון, Anacorde: בלאדור הוא אנאקרדי מהות פרי דומה לגרעיני תמרה ולבן כלב האגוז וכו׳ מועיל מהפסד הזכרון אם יוקח המעוג שלו הידוע באנאקרדי אך מעורר בלבול השכל (קאנון ב, לוח הסמים). ואחר תעשה מרקחת הבלאדור כי הוא מהדברים היתר חזקים לחזק השכל ולהקנות השמירה והזכרנות (שם ג א ג ה). הבלדור ייטיב השכחה (עמר השכחה קלג.). — ומשל: חזור חזור ואל תצטרך לבלדור (ר"י אלחריזי, נחל אבות ה). הדור הדור ואל תצטרך

של נוכחת ביוד בסוף, היו אומרים מקללוני במקום מקללים אותי, דיגום במקום דגום, ואולי גם הררי בשדה, וגם רעתכי, וכיוצא בהם. ואפשר באמת שאמרו מבליגיתי במקום מַבְלִיגֵנִי, במשמ׳ מבליג אני, כמו זכורני, מדומני, ומבליגיתי היא מצמצמת מן מבליג איתי, והיא המלה אית במקום אֶת, כמו בכנענית, וכמו שמעיד Plautus שהיו הכנענים אומרים yth, וכמו שמוש אותי במקום אני במלת כמותי במקום כמוני, כן אולי איתי זה כמו"כ במקום אני, ומזה מבליגיתי כמו מבליגני, במקום מבליג אני. ע"ז יתבאר הכתוב בדרך טבעי ומליצה נאה, ופותח לנו נקב בקופה של מחט להציץ דרך בו אל תבונתה של הלשון המצינה של בני ענתות ושל ירמיהו.

[1]) י"מ מובלגת במשמ׳ רחוקה, אך משמ׳ נכנע ונצות יותר נאה לפי הענין ור"ל שהצרה שוברת אותו ומחלישה את דעתו.

[2]) בארמ׳ בלגי (יומא סג:) במשמעת מנה: בלגי וצעי, ופרשו בו חתיכות של לחם, אך גרסת הערוך פלוגי, וכן בכ"י ויש נוסח׳ אחרות פלחי וכדו׳.

---

[1]) בערב׳ בלעם a), מהמלה היונ׳ φλέγμα.

a) بَلْغَم

לבלדור (אריה מודינו, לב האריה, א א).

בלה[1]), ממנו בָּלָה, בָּלָה, בְּלִי.

בָּלָה, פ"ע, עת' יִבְלֶה, יִבֶל,—נשחת ונתקלקל מרוב ימים, מרוב תשמיש בו, sich abnützen; s'user; be worn: ואלה שלמותינו ונעלינו בָּלוּ מרב הדרך מאד (יהוש' ט יג). במדבר לא בָלוּ שלמתיכם מעליכם ונעלך לא בָלְתָה מעל רגלך (דבר' כט ד). כלם כבגד יִבְלוּ (ישע' נ ט). שריון שנחלק לארכו וכו' משבלה ואינו משמש מעין מלאכתו בלה ומשתייר בו רחבו מלמעלה (תוספתא כל' ב"מ ג א). — וספר: ספר שבלה אם יכול ללקט הימנו שמונים וחמשה אותיות (שם, ידים ב י). — ועל העצמות: כי החרשתי בָּלוּ עצמי בשאגתי כל היום (תהל' לב ג). — ובמשל: והארץ כבגד תִּבְלֶה (ישע' נא ו). והוא כרקב יִבְלֶה (איוב יג כח). — ובהשאלה על הגוף: אחרי בְלֹתִי היתה לי עדנה (ברא' יח יב), לאמר שבלה כמעט גופי מזקנה. — ועתיד יִבֶל: והיא (תבל) כרקב תבלה ועזו לא יבל (רמב"ע, דוק' יט).

—פִּע' בִּלָּה, פ"י,— א) עשה שיבלה, במשמעת השתמש בדבר עד שבלה, verbrauchen; user; consume: ומעשי ידיהם יְבַלּוּ בחירי (ישע' סה כב). יְבַלּוּ בטוב ימיהם (איוב כא יג). הנפש מבלה את הגוף והקב"ה מבלה את עולמו (מד"ר ויקר' ד). אדם בונה בנין ואחר מבלה אותו (שם שה"ש, שוקיו). — ב) השחית וקלקל לגמרה, aufreiben; détruire; distroy: בִּלָּה בשרי ועורי (איכ' ג ד). חסיד שוטה ורשע ערום וכו' הרי אלו מבלי עולם (סוטה ג ד). — יִתְבַּלֶּה ותתחדש, ברכה למי שלובש בגד חדש: המנהג לומר למי שלובש בגד חדש תבלה ותתחדש (רמ"א, שו"ע או"ח רכג ו).

— סְפ' הִבָּלֵה,—כמו הקל: סבלונות העשוין ליבלות אין נגבין (כ"ב קמו.). שכל מה שנברא ביום ראשון עתידין להבלות (מד"ר אסתר, ברא"ש הפרשה).

— הִתְפ' הִתְבַּלָּה: אחר שנתבלה הבשר ורבו הקמטים נתעדן הבשר (ב"מ פז.). מה שהיה להן בתוך התיבות נתבלו (מד"ר דבר' ח).

[1]) בערב' בַּלִי a), בארמ' בלא, וי"א כי שרש בלו באשור' כמו"כ במשמ' זו.

a) بلي

בָּלֶה, שת"ז, מ"ר בָּלִים, נק' בָּלָה, בָּלוֹת, — דבר שֶׁבָּלָה, שנשחת ונתקלקל מרוב תשמיש, abgenuzt; usé; worn: שקים בָּלִים לחמוריהם ונאדות יין בָּלִים ומבקעים ומצררים ונעלות בָּלוֹת ומטלאת ברגליהם ושמלות בָּלוֹת עליהם (יהוש' ט ד-ה). — ובהשאלה: בָּלָה נאופים (יחזק' כג מג), שבלתה ונעשתה זקנה מרוב נאופיה.

בלה, ממנו בַּלֵּה, יְבַלָּה, בַּלָּהָה.

בָּלַה, הקל אינו נהוג.

—פִּע' בִּלָּה, פ"י, עב' בִּלַּהְתִּי, בינ' מְבַלֵּה, מְבַלְּהִים, עת' אֲבַלֵּה, תְּבַלְּהוּ, — עשה לו אימה ופחד, בפרט ע"י בַּלָּהוֹת, על ידי פחדים שאין בהם שום ממש כמו הבלהות, erschrecken; terrifier; frighten: ויהי עם הארץ מרפים ידי עם יהודה ומבלהים[1]) אותם לבנות (עזרא ד ד). — ואמר הפיטן: לבעבור גדלת כוחך לשא כבד מְבַלֲּהַי השיבני ואשובה כי אתה יי' אלהי (זולת שבת תשובה, אדעה).

***בָּלָה**, ש"נ, — שה"פ מן בלל, כמו בלילה: לכל אין בילה חוץ מיין ושמן (ר"ה יג:). כל הראוי לבילה אין הבילה מעכבת בו (חולין פג.).

***בָּלָהּ**[2]), ש"ז, מ"ר בְּלָהִים, — כמו בַּלָּהָה: אוזנך הט ושמע ועשה שמור מצוותי וחיה מבלהים (רסע"ג, אזהרות). לא תשא את גאון השם הנכבד והנורא על כל אלהים בל תחללו ותקננו אבן תחלל לבלהים (שם).

בַּלָּהָה[3]), ש"נ, מ"ר בַּלָּהוֹת, סמי' בַּלְהוֹת, — א) חזיון לילה, רוח או מת המתראה לאדם, לפי אמונת ההמון, בחשכת לילה ואח"כ יעלם, Gespenst; fantôme; ghost: לעת ערב והנה בַלָּהָה[4]) בטרם בקר איננו (ישע' יז יד). בַּלָּהוֹת אתנך ואינך ותבקשי ולא תמצאי עוד לעולם (יחזק' כו כא). סחרים בעמים שרקו עליך בַּלָּהוֹת היית ואינך (שם כז לו). איך היו לשמה כרגע ספו תמו מן בַּלָּהוֹת (תהל' עג יט). סביב בעתהו בַלָּהוֹת והפצהו לרגליו (איוב יח יא). — והשתמשו במשמעת

[1]) כך הכתיב, והקרי וּמְבַהֲלִים.

[2]) משק' דָּבָר.

[3]) אמרו בעלי השרשים כי נגזר שם זה מן בלה במשמע' בהלה. — [4]) פרשו הקדמונ' בַּלָּהָה כמו בֶּהָלָה, אך אין משמע' זו לבדה מתישבת היטב במליצת הכתובים. ויפה הרגיש רש"י ופרש בכל מקום בלהה בשדים, ומלך בלהות במלך השדים.

זו גם הסופרים: מי לא ינבא כי לעד נגדעת כי בברית באת עם בלהות צלמות (כעלת האוב לגאול, כעין דור). הו קרואים על יום ה' והו כלי ועמו להאדיב כל הארץ לפניהם יחרידו בלהות אישון ליל ומאספם בני קטב עוטי שואת צלמות (אד"ס שפ"ק, מראה הערב והבקר). — מלך בלהות, מלך השדים: ינתק מאהלו מבטחו ותצעדהו למלך בלהות (שם יד). — ב) פחד ומגור בכלל: גם בניו (של הבל) וזרעו מפני רשעתם גורשו מארץ החיים ספו תמו מן ב ל ה ו ת המבול (ר"י אלברגלו, מפעלות ס' א ז). אם האיש ההוא הנרדף ימצא לעצמו בית מנוס במקום שאין יד המלך ההוא שולטת בו אז ברוח יברח מידו ולא תשיגנו ב ל ה ת ו (מגלת ספר לרמ"ל בן למה דוראן). עת בין משפטי שדי תבל ירגיעו שד פתאום באדם משחקים ישיאו מבלהות פעמיהו בזעם יצערו יסוג אנוש אחור עצמיו יחרדו (בכורי העתים תקפ"ח, עלמת הזמרה).

בלוא[1], **בלו**[2], ש"ז, מ"ר בלואים, בלויים, סמי' בלואי, בלוי, בלויי, — חתיכות מבגד שבלה, Fetz, Lump; haillon, chiffon; rag: שים נא בלואי הסחבות והמלחים תחת אצלות ידיך מתחת לחבלים (ירמ' לח יב). ויבא בית המלך אל תחת האוצר ויקח משם בלוי הסחבות ובלויי[3] מלחים (שם יא). ב ל ו י י נפה וכברה (כל' כז ה). — ואמר המשורר: אף לחדש את בלויו ביען יארך פרוד ידידי (ר"י הלוי, אסי כפר).

בלול, עי' בלל.

***בלום**[4], ת"ז, לנק' בלומה, — א) נפוח, צבה[5], geschwollen; enflé; swollen, למשל האף, השפה: פיו ב ל ו ם ורגליו מוהלמות מחמת עצמו ישחט מחמת הרוח לא ישחט (תוספת' בכור' ד יג). שמא חוטמה נאה ב ל ו ם הוא (נדר' סו:). — ב) במשמעת סגור: תמיד יסכר פיו ושפתו תהי ב ל ו מ ה (יפת הקראי, לקו"ק נספ' 20). גם הספירה העשירית שהיא ספירת השכלים הנפרדים ב ל ו מ י ם הם לפניו ואינן יכולין לעשות דבר כ"א ברשותו (גנת אגוז ג'יקאטיליה, ת"כ, סח.). יבריחונו בזדונם לעשות יותר מכחנו לחרוש ארצם ולדוש גרנם ופינו ב ל ו ם וחסום (ר"י קלונימוס, אגר' בע"ת, א ו).

---

[1] מן בלה, משק' מלוא. — [2] משק' דיו. — [3] כתיב, בלויי קרי, ובקצת ספר' בלויי קרי וכתיב.
[4] עי' בלם. — [5] בערב' בלם a).

a) بلم

***בלוס**[1], ת"ז, לנק' בלוסה, מ"ר בלוסים, -סות, — א) לא נקי, unclean; malpropre; unrein: אלו חוצין בכלים הזפת והמור בכלי זכוכית בין מבפנים בין מבחוץ על השלחן ועל הטבלא ועל הדרגש על הנקיים חוצצין על ה ב ל ו ס י ן[2] אינן חוצצין (מקו' ט ה). — ב) לא נקי, מעורבב, mixed; mêlé; gemischt: חמשת רבעים קמח ועוד חייבין בחלה הן וסובן ומורסנן אמר אביי שכן עני אוכל פתו בעיסה ב ל ו ס ה[3] (שבת עו:). מטה של תלמידי חכמים כיצד כל שאין תחתיה אלא סנדלין בימות החמה ומנעלין בימות הגשמים ושל עם הארץ דומה לאוצר ב ל ו ס[4] (ב"ב נח.). רבי עקיבא אוצר ב ל ו ס[5] (גיט' סז.). למלך שהיו לו אוצרות ב ל ו ס י ם והיו בני המדינה מליזין אחרי המלך לאמר מזגו של מלך רעה מה עשה המלך פתח להם המאושרים שבהם ומלאו את כל המדינה סריות (מד"ר בראש' כח). ידמות (את דת ישראל) בני שעיר ופארן לדתותם אשר המה ב ל ו ס י ם (ספ' המוס' לזכר' בן סעד' כ"י תימנ', ז).

---

[1] לא נתברר מ ק ו ר מלה זו. מוספ' ולוי וקרוים חפשו לו מקור בשרש יוני, אך כבר דחה לו כל אלה ההשערות הרחוקות. גם המקור הפרסי של קוה' אינו פחות רחוק. ויותר נראה שהוא שורש שמי. ועי' לקמן. — [2] פרש רה"ג וז"ל: היו בגדים צואים ומלוכלכים כדגרסינן שכן עני אוכל פתו בלוסה. ע"כ. וכן הערוך: פי' בלוסין כמו מלוכלכין כמו עיסה בלוסה. ע"כ. וכן הרמב"ם: בלוסין ממרת'ה, — והוא בערב' מזוהמים. וכן שאר המפרשים, וכן מוכרח מהנגוד נקיים שלפני זה, וכן לפי טעם הענין. — [3] פרוש ר"ח בלוסה שיש בה סובין ומורסן. וכן הערוך: פי' שאיננה נקייה ואין מנקין אותה יפה וסובה ומורסנה מעורב בה. ע"כ. וכן לפי הענין. וכן רש"י: מעורבה בסובה ומורסנה. ע"כ. — [4] מוכרח מההקבלה של אוצר ת"ח שהכונה בבלוס זה שיש שם ערבוביה של דברים הרבה. — [5] קצת ספרים גורסים בלום, וכן רש"י, ופרש סגור. אך מדברי אדר"נ נראה בפרוש שהכונה היא אוצר שיש בו הרבה דברים יחד, כמו שנאמר שם למה היה ר"ע דומה לעני שנטל קופתו ויצא לשדה מצא שעורים קצר ונתן בה מצא חיטין נתן בה וכן פולין וכן עדשין וכו' כך ר"ע כשלמד מרבותיו שמע דבר מקרא מרבותיו ואחריו הלכה ואחריו מדרש ואחריו אגדה נתן לבו לחזור עליהן ולגורסן עד שהיו סדורין בפיו. ע"כ. — והנה מכל המשלים האלה נראה ברור כי הכונה ב ב ל ו ס הוא מה שהוא מעורבב הרבה זה בזה, בלי סדרים, ואולי יש קצת יחס בין מלת זו ובין ל ב א ש a) בערב' שר"ל בלבול וערבוביה. וכבר הביא ריב"ג בשם רב שרירא גאון שכל ד ב ר מ ע ו ר ב מ ד ב ר י ם ר ב י ם נקרא בלשון רבותינו ב ל ו ס

a) لباس

בָּלוּעַ, עי' בָּלוֹעַ.

*בְּלוּעָה[1], ש"נ, מ"ר בְּלוּעוֹת, — סבוב של מים בנחל וכיוצא בזה שעושה כמו משפך וכמו בולע אל תוכו הכל, Strudel; gouffre; vortex: א"ר יוחנן ג' נשתיירו מהם (ממעינות תהום של המבול) בלועה[2] דגדר וחמי טבריא ועינא רבתא דבירם (סנהד' קח.).

*בְּלוֹרִית[3], ש"נ, — שערות ארוכות של הפדחת על המצח: יום תגלחת זקנו ובלוריתו (ע"ז א ג). אילו דברים מדרכי האמרי המספר קומי והעושה בלורית (תוספתא שבת ו א). ישראל המספר את הגוי כיון שהגיע לבלורית שומט את ידיו (שם ע"ז ג ו). המספר לגוי מספר עד שמגיע לבלורית וכיון שמגיע לבלורית הרי זה מושך את ידיו (ירוש' שם ב מא). ד' מאות ילדים היה לו לדוד וכולן בני יפת תואר היו ומגדלי בלוריות (סנהד' כא.). תפשה (את כזבי בת צור) בבלוריתה והביאה אצל משה (שם פב.). העושה בלורית אינו מגדלה אלא לשמה של ע"ז (מד"ר דבר' ב).

*בַּלְזוּר[4], — כמו בלדור: חזור חזור ואל תצטרך לבלזור (ר"י עמדין, מגדל עוז קיא:).

*בלה[5], ממנו בָּלַהּ, הִבְלִיהַ.

*בָּלַהּ, הקל אינו נהוג.

— הפע', הִבְלִיהַ, — הִבְלִיהַ האור, לא עמד קבוע, אלא דלג הנה והנה, flackern; flamboyer; to flicker: מהו לבדוק לאור האבוקות מה צריכה ליה מפני שאור מבליח[1] (ירוש' פסח' א כז.).

*בָּלַט, פ"ע, — היה גבוה מעט מהשטח, היה קצהו יוצא מעט, hervorstechen; saillir; to project: שפניה מוריקות ועיניה בולטות (סוט' ג ד). היא כיחלה לו את עיניה לפיכך עיניה בולטות (תוספתא שם ג ג). לחי הבולט מדופנו של מבוי (ערוב' ה.). (הבדים היו) דוחקין ובולטין ויוצאין בפרוכת ונראין כשני דדי אשה (יומ' נד.). — וההפך שוקע: לא היה כתבו שוקע אלא בולט (גיט' כ.). חותמו בולט חותמו שוקע (ר"ה כד:). — ועי' גבוה.

בְּלִי, מלת השלילה, — א) להורות חסרון, העדר דבר, כמו בְּלֹא, ohne; sans; without: היגאה גמא בלא בצה ישגה אחו בְלִי מים (איוב ח יא). ערום הלכו בְלִי לבוש (שם כד י). אם כחה אכלתי בְלִי כסף (שם לא לט). זך אני בְלִי פשע (שם לג ט). אנוש חצי בְלִי פשע (שם לד ו). — ב) בחבור עם שמות ופעלים במשמעת לא, nicht; ne, non; not: על בְּלִי הגיד לו כי ברח הוא (בראש' לא כ). אפרים היה עֻגָה בְּלִי הפוכה (הושע ז ח). צמח בְּלִי יעשה קמח (שם ח ז). כי כלה בציר אסף בְּלִי יבוא (ישע' לב י). — ועם אותיות השמוש, בִּבְלִי, כמו בלא: אשר ירצח את רעהו בִּבְלִי דעת (דברים ד מב). בִּבְלִי דעת מלין יכבר (איוב לה טז). ויגועו בִּבְלִי דעת (שם לו יב). — ולִבְלִי, להורות הכונה, התכלית, הגבול: ופערה פיה לִבְלִי חק (ישעי' ה יד). העשו לִבְלִי חת (איוב מא כה). יתעו לִבְלִי אכל (שם לח מא). — ועם מ, מִבְּלִי, להורות הסבה: מִבְּלִי יכלת יי' להביאם אל הארץ אשר דבר להם וכו' הוציאם להמתם במדבר (דברים ט כח). לכן גלה עמי מִבְּלִי דעת (ישעי' ה יג). דרכי ציון אבלות מִבְּלִי באי מועד (איכה א ד). מבשר בניו אשר יאכל מִבְּלִי השאיר לו כל (דברים כח נה), לאמר באופן שלא ישאר לו מאומה. עריו נצתה מִבְּלִי יושב (ירמי' ב טו). מִבְּלִי משים לנצח יאבדו (איוב ד כ). — ועם שלילה שניה אחריו, בְּלִי אין: הֲמִבְּלִי אֵין קברים במצרים לקחתנו למות

(הפרס', פרש כלס).

[1]) בערב' המונ' בָּאלוּע a). — [2]) כך גרס' הנוסח' ובקצ' כ"י בליעה. והנה אעפ"י שהמלה דגדר היא ע"ד לשון ארמית, אך השם בלועה הוא במשק' וצורה עברית.

[3]) אעפ"י שיש לה למלה זו קצת צלצול של מלה נכרית, אעפי"כ לא עלה בידי חכמי הלשון למצא לה מקור בלשונות העתיקות היונית והרומית, וכבר דחה לו בהערות לקרוים כל ההשערות בענין זה. ובאה מלה זו גם בסור' בפשי' (ישעי' ג כד) בלורא, אך הסורים בעצמם מפרשים בלורא כמו בלור b) בערב' אבן יקרה. ובמשמעת מלה זו הנה נראה מהמאמר בתוספתא המספר קומי והעושה בלורית, שבלורית אינה קומי, שהם השערות הארוכות שהיו מניחים להם בחורי הרומאים והיונים, ביונית κόμη. והיו מקריבים זה לע"ז. ור"ח (סנה' כא.) תרגם ד'ואבה בטיית (כמו שהגיה לנכון לו) והוא ציצית השער שמעל המצח.

[4]) להתאים יותר להחרוז חזור.

[5]) אין בשאר הלשונ' האחיות דומה לזה במשמ'

a) بَالُوع b) بلور

שהוא משמש בעבר'. ועי' לקמן. — [1]) לא נתברר מקורו. אך מדברי גמ' בבלי בענין זה (פסח' ח.): האי משיך נהורא והאי מיקטף איקטופי, ופרש"י אור הנר נמשך ומאריך במקומו ואינו דולג בקפיצות, נראה ברור משמעתו של פרוש מבליח.

במדבר (שמות יד יא). הֲמִבְּלִי אֵין אלהים בישראל אתם הלכים לדרש בבעל זבוב (מ"ב א ג). — ועם עד: והריקתי לכם ברכה עַד בְּלִי דִי (מלא' ג י), לאמר עד בלי גבול ומדה. — ועם אֲשֶׁר לא: מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא ימצא האדם (קהלת ג יא).

ב. **בְּלִי**[1], ש"ז,—כליון, חרבן, אבדון: הנה לשלום מר לי מר ואתה חשקת נפשי משחת בְּלִי (ישע' לח יז), לאמר מהאבדון, מהקבר.—וְעַד בְּלִי יָרֵחַ, לאמר לעולם: יפרח בימיו צדיק ורב שלום עַד בְּלִי[2]) יָרֵחַ (תהל' עב ז). — ובמשמעה זו השתמשו הסופרים הרבה בדבור הזה.

***בְּלִיאָל**, ש"ז, — בקבלה, כנוי לאחד שרי חיל הסטרא אחרא: אחר זה נאצל עולם אחר מצורות משונות ומדמיונים זרים שם ראש אצילותם שר על כל החיילים ב ל י א ל אלה הם רעים מן הראשונים וכו' ועליהם אמר איוב ע"ה אשר קמטו בלא עת וכו' פי' קמטו הוא קמטיאל בלא הוא ב ל י א ל עת הוא עתיאל (עמה"מ, קרית ארבע יא).

***בְּלִיָּה**, — שה"פ מן בלה: וכאשר תרבה בהם ההתכה מאד ותמעט הלחות תמהר ה ב ל י ה כמו שהוא בכושים אנשי כוש יבלו ימיהם בארצם בשלשים שנה (קאנון א ב, ב יא).

***בְּלִיטָה**, — שה"פ מן בָּלַט: ב ל י ט ה שהחומה נעשית כמין אבעבועות (רש"י ישע' ל יג). ואם הוציא זיז בולט טפח במשך ג' אין יכול להשלים ב ל י ט ת ו למשכו אלא ישאר כמו שהוא (טור, סכיס קנג). העיגול שיש לו מעט ב ל י ט ה במוקדמו ובאחריתו וכו' ה ב ל י ט ה אשר באחרון הראש (ר"מ אלדבי, ש"א ד א).

בְּלִיל[3], ש"ז,— א) מאכל לבהמה, Futter; fourrage; forage: והאלפים והעירים עבדי האדמה בְּלִיל[4]) חמיץ יאכלו אשר זרה ברחת ובמזרה (ישע' ל כד). הינהק פרא עלי דשא אם יגעה שור על בְּלִילוֹ (איוב ו ה). בשדה בְּלִילוֹ יקצירו וכרם רשע ילקשו (שם כד ו).— —ב)השתמשו קצת הסופרים במשמע' בלילה, דבר בלול.

***בְּלִילָה**, ש"נ, מ"ר בְּלִילוֹת, — שה"פ מן בָּלַל: כל המנחות הנעשות בכלי טעונות שלש מתנות שמן יציקה ו ב ל י ל ה (מנח' ו ג). במנחת כהן משיח וכו' פסולה שזו ב ל י ל ת ה עבה וזו ב ל י ל ת ה רכה (שם ג ב). יציקות ו ב ל י ל ו ת תנופות והגשות (תוספתא דמאי ב ז). מצות כהונה לימד על יציקה ו ב ל י ל ה שכשירה בזר (מנח' ט.). ליתן לחלות משיחה ולרקיקים ב ל י ל ה (מד"ר במד' י). פתרונו (של אבוס) הוא מקום הבהמה העשוי ל ב ל י ל ה (מנחם, אבוס). ולפיכך בלל ה' את שפתם כי ב ל י ל ת השפה היא סבה להרחיק ההסכמה (יעקב אנטולי, מלמ' התלמי', נח). מיני מרקחת העשויין מ ב ל י ל ת צוקר ודבש ומחפין ב ב ל י ל ת זו מיני קטניות וגרעינים (טו"ח, תרומת הדשן קיט).

א. **בְּלִימָה**[1]), ש"נ, מ"ר בְּלִימוֹת,— א) מאומה, לא דבר, Nichts; rien; nothing: נטה צפון על תהו תלה ארץ על בְּלִימָה[2]) (איוב כו ז).—ובקבלה: עשר ספירות ב ל י מ ה (יצירה,א), שבכחן תלויה הארץ.—ואמר המשורר: הלא בחכמה האדמה עלי מים הרקיע, ברוב עצמה על בְּלִימָה אדניה הטביע (הרמב"ע, דוקס, תחנון לפי"ת). האל התולה על בְּלִימָה תבל וכאשכול תולה אותה בלי חבל (שם 19). — ב) ימרכז הארץ[3]),

[1]) מן בלה. — [2]) פרשו רוב הקדמונ' והחדשים מלשון בלי במשמ' לא, ור"ל עד שלא יהיה ירח. וזה דחוק. ויותר מתישב לפי התרגום ישתצון, מלשון כליה והפסד.

[3]) סברו רוב הקדמונ' כי הוא מן שרש בלל, במשמ' בלילה, והכונה מספא בלול מכמה מינים. אבל, אין זה נראה בפרט מהכתוב בישע' שמובא לקמן. ויש גוזרים אותו מן בל[a]) בערב' במשמע' רטוב, ומפרשים מספוא רטוב, באבו. וגם זה דחוק. ועי' לקמן. — [4]) תרגום: בליל מפטם. רסע"ג: עלפה, והוא השם הכללי למספוא לבהמות בערב'. ונראה מכתוב זה כי הכונה ב ב ל י ל היא התבואה שאוכלים הבהמות בשעת עבודתם.

[1]) הסכימו רוב הקדמו' והאחרו' כי זו מלה מרכבת מן בלי ומן מה. ואעפ"י שאין זה בלי הקש בלשון, מ"מ דעתי מהססת בהרכבה זו למשמעה זו. ועי' לקמן. — [2]) תרגום: זקף ארעא עלוי מיא מדלית מדעם דסמיך ליה. ורש"י: בלימה אין כלום. ראב"ע: בלימה שתי מלות. וכן רוב האחרונים. אך קצת קשה לחשב כי היתה הרכבה זו בלשון ולא נזדמן הדבר שהשתמשו בה בכל ספרי התנ"ך זולתי במקום הזה. וכבר ערער מנחם (בערך ארחל) על הרכבה זו ואמר: חלילה לאנשי לבב להצדיק אותם להיות מלה בלשון עברית נחלקת לשתים והמליץ האלה אשר ישימון מוחלקין בה יקומו לאחת ולא יחלקו לשתים ופתרון תלה ארץ על בלי-מה תולה ארץ על מישור ומגזרת המלה במתג ורסן עדיו לבלום המתג והרסן והחת׳ י י ש י ר ו הפרד והסוס כמלמד הבקר ודרבן לצמדים. ע"כ. ורש"י הביא פרוש זה בשם דונש. אבל גם זה פרוש תמוה מאד, והדעת נותנת שמלה זו היתה שם לדבר שהאמינו אז כי הארץ תלויה עליו.—[3]) אמר רלב"ג: על בלימה על כח

[a]) بلّ

Mittelpunkt ; centre : בלימה היא מרכז הכבד של הארץ (ספ' הגדרים). וכבד יורד אל בלימה הכבוד לאיש תבונה (חס"ף ג, כד יד).

ב.* **בְּלִימָה**, ש"נ, — שה"פ מן בלם : אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם את עצמו בשעת מריבה שנאמר תולה ארץ על בלימה (חול' פט.). כי לאותן דברים המרים וחדים אין להם הפסק בגלגולן אם לא בבלימת פינו כאלמים (שו"ת רמא ו). והנה התחיל בחסימת הכח המתעורר ובלימת פיו ברסן החפץ השכלי (קול יהודה, כוזרי ג ה).— ובמשמע' יסוף, חתימה : שאין התשעה בלימה אלא עשרה (ר"י ברצלוני, פרוש יצירה, 144). שעשר היא בלימת החשבון לפי שכשיגיע האדם לי' חוזר לאחד (שם). ואמרו כי החשבון עקרו תשעה ותשעה הוא סוף החשבון ובלימתו (שם).

***בְּלִיעָה**, — א) שה"פ מן בָּלַע : אחר מרגלים היתה מחלקותו של קרח ובליעתו (סדר עולם רבה ח). עשו שהיה בלע ומכר בכורתו בשביל בליעתו (מד"ר במד' יד). — והשם בֵּית-הַבְּלִיעָה, פנים הגרון, מקום שבולעים, Schlund ; gosier gullet : כזית בבית הבליעה (טהר' א א).— ב) כמו *בְּלוּעָה, עי' הערה שם.

בְּלִיַּעַל[1], שם וש"ת, לז' ולנק' ורבים, — דבר רע, משחת ונפסד במוסריות, Niederträchtigkeit; infamie wickedness : אל נא ישים אדני את לבו אל איש הַבְּלִיַּעַל הזה על נבל (ש"א כה כה). ויען כל איש רע וּבְלִיַּעַל מהאנשים אשר הלכו עם דוד ויאמרו יען אשר לא הלכו עמי לא נתן להם מהשלל אשר הצלנו (שם ל כב). צא צא איש הדמים ואיש הַבְּלִיַּעַל (ש"ב טז ז). איש בְּלִיַּעַל כרה רעה (משלי טז כז). אדם בְּלִיַּעַל איש און (שם ו יב).—ועם בֵּן, בַּת : כי כלתה הרעה אל אדנינו ועל כל ביתו והוא בֶּן בְּלִיַּעַל מדבר אליו (ש"א כה יז). אל תתן את אמתך לפני בַּת בְּלִיַּעַל (שם א טז).— וכמ"ר אנשים, בְּנֵי : ובני עלי בְּנֵי בְלִיַּעַל לא ידעו את יי' (שם ב יב). וּבְנֵי בְלִיַּעַל אמרו מה ישיענו זה (שם י כז). יצאו אנשים בְּנֵי בְלִיַּעַל מקרבך וידיחו את ישבי עירם לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים (דבר' יג יד). אנשי העיר אנשי בְּנֵי בְלִיַּעַל נסבו את הבית (שופט' יט כב). תנו את האנשים בְּנֵי בְלִיַּעַל אשר בגבעה ונמיתם (שם כ יג). — עֵד בְּלִיַּעַל : עֵד בְּלִיַּעַל יליץ משפט (משלי יט כח). — ובלי איש, בן וכדומה : האמר למלך בְּלִיַּעַל רשע אל נדיבים (איוב לד יח). וּבְלִיַּעַל כקוץ מנד כלהם (ש"ב כג ו), לאמר אנשי בליעל, בני בליעל. והיה שם (במשתה של ינאי המלך) אחד איש לץ לב רע ובליעל ואלעזר בן פועירה שמו (קידו' סו.). — ולא לבע"ח : פן יהיה דבר עם לבבך בְלִיַּעַל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו (דבר' טו ט), לאמר פן יהיה עם לבבך דבר בליעל, מחשבה רעה. כל שנאי יחשבו רעה לי דבר בְּלִיַּעַל יצוק בו ואשר שכב לא יוסיף לקום (תהל' מא ח=ט), לאמר דבר רע, מסכן, מחלה רעה. לא אשית לנגד עיני דבר בְּלִיַּעַל (שם קא ג). אפפוני חבלי מות ונחלי בְלִיַּעַל יבעתוני (שם יח ה). — ובתור שם : ממך יצא חשב על יי' רעה יעץ בְּלִיַּעַל (נחום א יא), לאמר יעץ דברים רעים. — ובקבלה, יהס"א כלה : וכללות כל הס"א כולה נקרא אדם בליעל (פתחי חכמה לרמח"ל ת"כ).

***בְּלִיעַל**, ת"ז, — מי שאין עליו שום ע'ל, מי שאינו תלוי ברשות אחרים, unabhängig; indépendant independent : (בן זאב, מלון גרמני עברי).

בָּלַל[1], פ"י, עבר בָּלַל, עתיד יָבֹל וגם יִבְלֹל, — נתן וחבר שנים או הרבה דברים יחד, mengen; mélanger to mixt : סלת בְּלוּלָה בשמן (ויקר' ב ה). וחלת מצת בְּלוּלֹת בשמן (שמות כט ב). ובתמרים ובגרוגרות בולל ונוטל (דמאי ה ה). כחצי ביצה אוכל ראשון וכחצי ביצה אוכל שני שבללן זה בזה (טהר' א ה). ברזל טמא שבללו עם ברזל טהור (כלי' יא ד). שאור שבללו בשאור אחר (תוספתא תרומ' ו יא). בללום (את הפתקאות) ונתנום בקלפי (תעני'

שאין לו מציאות בעצמותו והוא מרכז הארץ כי עליו בתלית הארץ.

[1]) עוד לא עלה בידי החכמים לברר טיבה ותכונתה הדקדוקית של מלה זו. בתלמוד (סנה' קיא :) דרשו בני בליעל בנים שפרקו עול שמים מצואריהם. אך זה אינו אלא דרוש. ואעפי"כ כמעט כל החוקרים סוברים שזו היא משמעתה של בליעל, והיא מרכבה מן בלי יעל (כאב"ע בשם ר"י הלוי) במשמע' בלי תועלת, או שלא יוכל לעלות, אחרים רואים בה הרכבה מן בלי ומן על, ואחרים מן בלי ומן עלה. אך כל זה קצת דחוק, ולא טבעי לאדם הראשון.

[1]) בערב' בַּלַּ[a]), שם מים, שמן וכדומה באיזה דבר. בכנע' בלל כמו בעבר'.

a) ابلّ

כז :). שר בָּלוּל מאש וממים (פיוט, גשם). — ובהשאלה, במשמע׳ בלבול: הבה נרדה וְנָבְלָה[1]) שם שפתם (ברא׳ יא ז), תחת וְנָבֹלָּה. כי שם בָּלַל יי׳ שפת כל הארץ (שם ט). — ובמשמעת עשה ב ל י ל לבהמה: וַיָּבָל לחמורים (שופט׳ יט כא). — ועבר בַּל, בַּלֹּתִי, היה מלא אֵב, היה רענן[2]) frisch sein; avoir de la sève : be fresh ותרם כראים קרני בַּלֹּתִי[3]) בשמן רענן (תהל׳ צב יא).

—*בָּלוּל, יום ב ל ו ל, — יום של עננים וגשמים וכו׳ : וי״ט של עצרת ברור זרעו חטים מר זוטרא אמר ב ל ו ל וכו׳ לא ברור ברור ממש ולא ב ל ו ל ב ל ו ל ממש אלא אפילו ב ל ו ל ורוח צפונית מנשבתו זה הוא ברור (ב״ב קמז.).

— נִפע׳, *נִבְלַל, — שבללו אותו : כזיתים ה נ ב ל ל י ם (ירוש׳ מע״ש ב נג ג). בששים נ ב ל ל י ן בששים ואחד אין נ ב ל ל י ן (מנח׳ קג:). מנחה שיכולה להי ב ל ל (שם).

—ובהשאלה: והתורה נ ב ל ל ת בגופן (מכי׳ בשלח, פתי׳).

—ובמשמעת שאפשר, שמסגל להבלל: בדבר ה נ ב ל ל בולל ונוטל בדבר שאינו נ ב ל ל וכו׳ (תוספת׳ דמאי ה יג).

— הָפע׳, הֻבְלַל, הוּבְלַל: אש מ ו ב ל ל ת באש (ירוש׳ שקל׳ ו מט ד). ת ו ב ל ל בשמן (תד״א ו).

— הִתפע׳ הִתְבּוֹלֵל, — בלל א״ע עם דברים אחרים: אפרים בעמים הוא יִתְבּוֹלָל (הוש׳ ז ח).

אֲסַפְסוּף, אסף אנשים רבים שונים.

בֹּהוּ, תֹּהוּ וָבֹהוּ. — *בִּלְבֵּל, *בִּלְבּוּל, מְבֻלְבָּל. — *בִּלָּה. — בָּלוּל. — *בְּלִילָה. — בָּלַל. — בֵּרֵר, אחד מבין רבים בלולים יחד.

*הִתְבּוֹלְלוּת. — *הִתְעָרְבוּת.

*טָמַע נטמע בגוים, התבולל. — *טָרַף, זה בזה, הכה בכף וכדומה עד שנתערב יפה.

כִּלְאַיִם, שני מיני זרעים או בעלי חיים יחד.

מָהַל, את היין וכדומה במים. — מָזַג, שני משקים יחד, יין מ ז ו ג.

—[1])לפי דעת .Kö גמר לזה צרוף האותיות ב ל ה שבנבלה, שהן נהגות על נקלה יחד. — [2]) בערב׳ בַּלָּה a) אֵב, רעננות הילדות. — [3]) פרשו המפרשים במשמ׳ בלל, אך אין משמעה זו מתישבת לפי הענין והמליצה. וכבר פרשו קצת החדשים במשמ׳ המלה הערבית שנזכרה למעלה, ואולי צ״ל בִּשמן במקום בשמן.

a) بَلَّة

סָבַךְ, הסתבכו הדברים זה בזה, ענפי האילן אחד במשנהו. הדברים מְסֻבָּכִים. — סֵדֶר, ההפך מן בלבול. — ולא סְדָרִים, בלבול.

עֵרֵב, *עִרְבֵּב, *עִרְבּוּבְיָה, *הִתְעָרֵב.

עָרוּב, *עֵרוּב.

*פִּתֵּךְ, עֵרֵב: פ ת ך צבעים זה בזה.

*צֵרֵף שני דברים יחד.

רבך, מֻרְבֶּכֶת.

שַׁעַטְנֵז, ארג ממינים שונים, צמר ופשתן יחד.

*תַּעֲרוּבָה.

א. בלם[1]), ממנו בָּלַם, *בְּלִימָה.

א. בָּלַם[2]), — פ״י, — א) שם בעין זמם בפיו, ובכלל שלט בו, עצר בו, zäumen, bändigen; brider, dompter : bridle, master : אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עדיו לִבְלוֹם (תהל׳ לב ט). אין העולם מתקיים, אלא בשביל מי ש ב ו ל ם את עצמו בשעת מריבה (חול׳ פט .). ואדם שאין בו מע״ט ולמד תורה הרבה דומה לסוס שאין לו רסן ל ב ל ו ם כיון שאדם רוצה לרוכבו זורקו בבת אחת (אדר״נ כד). ב ל ו ם לבך מלהרהר ב ל ו ם פיך מלדבר (יצירה א). במתג הזה ש ב ו ל מ י ם בו את הסוס מלרוץ ולבעוט (ר״י ברצלוני, יצירה 166). שתתחיל בראשונה לאסור לשונך ו ל ב ל ו ם שפתיך (חו״ה, הפרישות ה). ב ל ו ם פיך מלהנבא (מוס׳ הרופאים, הו׳ דר׳ ברלינר). השכלים הנפרדים שהם בלומים לפני ה ב ו ל ם את הכל (ר״י גיק׳, גנת אגוז כט). בהיותה (הארץ) גוף דומם ב ו ל מ י ם אותה ואינה ב ו ל מ ת (שם). ואם קצור קצרה ידו מהושיע ולהשיג האמת היה לו ל ב ל ו ם פיו ולא למהר ולהשיב (עבוד׳ הקד׳ לר״מ גבאי, חלק העבודה יג). אל תערץ מכל, חזק דוד ואמץ, עתק תדבר בו ועוד תביע, ת ב ל ו ם עדי העם ברסנך עוד, ועוד חבל לשונך עוד ועוד תשקיע (ר״י פרנס׳, מתק שפת׳ 70). רוכבו י ב ל ו ם עדיו בעז ידו (א מפו, אה״צ ט). — *בָּלוּם : ואם כן הרי הם ב ל ו מ י ם מתחת יד המנהיגים אותם ברצון

[1]) שרש משתף גם בערב׳ וארמ׳.

[2]) בערב׳ בִּלָאם a) ברזל ישימוהו בפי הסוס. ומזה אולי אַבְלַם b) אלרגל, שתק.

a) بُلَام b) أَبْلَمَ الرجل

וכחפץ כמו שהרוכב מניע הסוס לחפצו בהיותו ב ל ו ם (ר"י ניק', נג' אנוז, סח:).

— נפע', ·נִבְלַם,—נסגר, הגיע לסופו וקצו: חושב מאחד ואומר א' ב' עד ט' ו נ ב ל ם וחוזר ואומר י' דומיא דאחד וב' דומיא דשנים עד תשעים ו נ ב ל מ ו העשיריות וכו' עד תשע מאות ו נ ב ל מ ו המאות (ר"י ברצלוני, יצירה 144).

— פע', ·בִּלֵּם: אבל הזכרתי ז ה ל ב ל ם פי קטני אמנה המלעיגים על דברי (רמב"ן, ברא' א א).

— הפע', ·הִבְלִים לְדָבָר, הסתפק ועשה רק מה שנצרך להדבר, sich begnügen; se borner; content o. s. ובשעה שהוא (חג הקציר) חל בשבת למחר את חוגג וקוצר אמר רבי יוסי בי רבי בון ובלבד ש י ב ל י ם [1]) לסעודתו (ירוש' חגי' ב עח.), ר"ל שיסתפק לקצור רק במה שנצרך לסעודתו בלבד.

— יתפע', ·יִתְבַּלֵּם: י ת ב ל ם פי מצולתי בדברי (אגר' בדרכי, סוף חותם תכנית).

ב. **בָּלַם**[2]), — הכה ברגליו, בעט: אתה ממתגו והוא ב ו ל ם) מכשכשו והוא ב ו ל ם (פסקתא ר"כ, זכור).

ב. **בלם**, ממנו *בָּלוּם, *מְבוּלָּם.

ג. ***בָּלַם**, — היה בָּלוּם: חוטמו ב ו ל ם[4]) (בכור' מג:).

—פע',·בִּלֵּם, מְבֻלָּמָה, מ ב ו ל מ ה,— כמו בָּלוּם, נפוח, צבה: רגליו מ ב ו ל מ ו ת (בכור' מג:).

בלם[5]), ממנו בָּלַם.

---

[1]) כך הגרסה בירוש' ויניציה וזיטומיר. ובתוספ' (חגי' יז: ד"ה אלא לאו לתשלומין) שיכלם (ולא כמו שהביא קוה' שיכלה, בהא בסוף). והנה נראה באמת שהתוספ' פרשו במשמ' גמר, שאמרו שם אם כלה סעודתו. אך אין זה מתישב כלל לפי משמעת הענין שבארו התוספות בעצמו, שכונת ר' בון היא שאסור לקצור אלא כמה שצריך לסעודתו, וכן בארו שאר המפרשים כונת זה המאמר. עכ"פ. אין אנו רשאים לשבש את כל הספרים עפ"י גרסה של התוספ' בלבד, וצריך ליחס להפע' הִ ב ל י ם משמעה זו אעפ"י שאין לנו מקור לזה.

[2]) אין לו חבר בשאר הלשונ' במשמ' זו. — [3]) פרש הערוך: מ ב ע ט.

[4]) כך בנוסח' במקום ב ל ו ם.

[5]) לא מצאו החכמים בלשונות האחיות חבר לשרש זה במשמ' דומה לזו שהוא משמש בה בעברית.

בָּלַם[1]), פ"י, עת' אֲבַלֵּס,—עשה חתוך בתאנת השקמה להכשירה לגמול מהרה: ויען עמוס ויאמר אל אמציה לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקר אנכי ובולס[2]) שקמים (עמו' ז יד).

ב. **בלס**[3]), ממנו ·בָּלוּס, ·בְּלֵס.

·**בִּלֵּס**, פ"י,—בלל, ערב, למשל סממנים יחד: אם נחלה ילדך ב ל ס לו סמי תעלה בנפת צופים (חס"ף מח ו).

א. **בלע**[4]), ממנו א. בָּלַע, *בְּלוּעָה, *בְּלִיעָה, *בֶּלַע, ·בַּלְעָן, ·בַּלְעָנוּת.

א. **בָּלַע**, פ"י, עת' יִבְלַע, יִבְלָע, תִּבְלָעֶנָּה, יִבְלָעֵנוּ, יְבַלְעֶנּוּ, יִבְלָעוּהוּ, — הוריד האכל דרך הגרון אל הקיבה, verschlucken; avaler; swalow: כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו קמה אין לו צמח בלי יעשה קמח אולי יעשה זרים יִבְלָעֻהוּ (הוש' ח ז). כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הרואה אותה בעודה בכפו יִבְלָעֶנָּה (ישע' כח 7). אכלנו הממנו נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק ב ל ע נ ו[5]) כתנין מלא כרשו מעדני (ירמ' נא לד). וימן יי' דג גדול לִבְלֹעַ את יונה (יונה ב א). עד בִּלְעִי רקי (איוב ז יט).—ובהשאלה: נארבה לדם נצפנה לנקי חנם נִבְלָעֵם כשאול חיים (משלי א יא-יב). חיל בָּלַע ויקאנו (איוב כ טו). משיב יגע ולא יִבְלָע (שם יח). שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים ב ל ע ו[6]) (אבות ג ב).— ודבר לא בע"ח: וַתִּבְלַעְנָה השבלים הדקות את שבע השבלים הבריאות (ברא' מא ז). ופצתה האדמה את

---

[1]) עי' הערה שלמעלה, ועי' לקמן. — [2]) מנחם: פתרונו לפי ענינו מנער עצי יער ועלי שיחים. ע"כ. מזה נראה כי לא היה להם פרוש מ ס ו ר בקבלה. וכן פרש גם ריב"ג, אמר בזה"ל: פירושו לפי הענין מנער שקמים ר"ל שיש לו בקר ושקמים והוא מנער עלי שקמיו לפני בקריו שיאכלו. ע"כ. ורש"י פרש בולס מחפש, כמו בלש, רק שעמוס היה ע מ ו ס בלשונו, ואמר ס במקום ש. אבל כל זה דחוק, כי נראה שהמלה בולס היא פעל מיוחד לעבודת השקמים, ולכן נראה יותר תרגומם של השבעים שתרגמו νυζωνα, שר"ל מכשיר תאני השקמה לגמול ע"י עקיצה וחתך. והחדשים אמרו כי יש לפעל בלס חבר בלשון ערב' בהשם בלש a) למין ממיני התאנים.

[3]) עי' ערך בָּלוּס.

[4]) שרש משתף להלשונות השמיות ומשמש גם בהן בכל המשמעות שהוא משמש בעברית.

[5]) קרי בְּלָעַנִי.—[6]) בנוסח' אחרות בלענו.

---

a) بَلَس

יה וּבָלְעָה אתם ואת כל אשר להם וירדו חיים שאלה (במדב' יו ל). ותבקע האדמה אשר תחתיהם ותפתח הארץ את פיה וַתִּבְלַע אתם ואת בתיהם (שם לא-לב). פן תִּבְלָעֵנוּ הארץ (שם לד). אשר פצתה הארץ את פיה וַתִּבְלָעֵם ואת בתיהם ואת אהליהם (דבר' יא ו). נטית ימינך תִּבְלָעֵמוֹ ארץ (שמות יה יב). אל תשטפני שבלת מים ואל תִּבְלָעֵנִי מצולה (תהל' סט יו). ספוג שבלע משקין טמאין (כל' ט ד). כוש שבלע את הצינורא מלמד שבלע את הדרבן לבינה שבלעה את הטבעת (שם ו), ר"ל שהצינור, הדרבן, הטבעת נכנס לתוך הגוף השני. שהאזוב בולע (תוספת' פרה יב יג), ר"ל בולע את המים שטובלים אותו בהם. שהאור בולע והעצים בולעין (ירוש' שקל' ו מט ג). חשבון מרובה בולע לחשבון ממועט (שם ר"ה א נו:). ראה כמה יורה (שמפטמים בו שמן המשחה) בולעת וכמה עקרים בולעים (הור' יא:). ובשר ודם לווה מחבירו ומבקש לבולעו בריבית וגזל (מד"ר שמות לא). הפגם (של החלוק) בולע את הצואר (או"ז, שבת פד), ר"ל הצואר נכנס בו בפגם החלוק. — בָּלוּעַ: שכל (דם) הבלוע שאינו יכול לצאת (אהל' ג ב). אמור מעתה ארבעה (טפחים) בלועין בכותל ותשעים וששה נראין מבחוץ (תוספתא שם יב ט). שכל הבלועין באדם ובהמה ובחיה ובעוף טהורין (שם מקו' ז ח). קרח לא מן הבלועים ולא מן השרופים (סנה' קי.). היו הבלועים מתרעמים (תנחו' קרח כג). ולא יהיה בלוע (הדם) באברים (והזהיר, ויקרא ה). — ולהפך כלי בלוע מדם וכדומה, שהדם נבלע בדופני הכלי: נעורת בלוע מיין (שערי תשו', מהר"מ מרט' מב). בגד שבלוע מן היין (שם מז). אבל מה שנראה לי אחר הנסיון שהוא בולע וכו' כדרך הכלים הבלועים (שו"ת רדב"ז ג תא). הכלי הוא בלוע משמרי יין (שו"ת תוס' חט' יז).

— נִפע', נִבְלַע, — שבלעו אותו: נִבְלַע ישראל עתה היו בגוים ככלי אין חפץ בו (הוש' ח ח). רביעית דם שנבלעה בתוך הבית טהור נבלעה בכסות אם מתכבסת ויוצא ממנה (אהל' ג ב). ראיתיו (את הילד) שהוא אדום אמרתי לה (לאמו) המתיני לו עד שיבלע בו דמו המתינה לו עד שנבלע בו דמו ומלה אותו (שבת קלד.). מאחד באב ועד אחד בתשרי נבלעו המים (ספו"ר, ד). — ובדקד' יאות נבלעת בחברתה, אות שנפלה מהמלה ונשלמה בדגש וכדומה: כי כאשר אמצא הבלעה בתחלת איזה פועל שיהיה ולא יהיה לו ראיה על האות הנבלעה אשימנה נון מפני שהיא נבלעה יותר מכל האותיות (השרשים לריב"ג, נקד).

— פִּע', בִּלַּע, — כמו הקל בנחץ הפעולה, בלע בלו: למה תביט בוגדים תחריש בְּבַלַּע רשע צדיק ממנו (חבקו' א יג). כל איביך שרקו ויחרקו שן אמרו בִּלָּעְנוּ (איכה ב יו). אל יאמרו בלבם האח נפשנו אל יאמרו בִּלַּעֲנוּהוּ (תהל' לה כה). — ובהשאלה: עד בליעל יליץ משפט ופי רשעים יְבַלַּע און (משלי יט כח). בראשונה שהיתה תורה משתכחת מישראל היו זקנים מבלעין[1] אותה ביניהן (תוספת' סוף ברכ'). באיסקופה העליונה שמבלעת פרצופות (אדר"נ כו). — ועי' עוד בערך ב. בֶּלַע.

— הִפע', הִבְלִיעַ, — עשה שיבלע, בהשאלה, — הבליע בתוך המדה, החשבון: היה מודד והגיע לגי או לגדר מבליעו וחוזר למדתו הגיע להר מבליעו וחוזר למדתו וכו' אם אינו יכול להבליע (עירו' ה ד). הגונב סלע בלא יודע והבליע לו בחשבון יצא (תוספת' ב"ק י לו). היה עומד בתפלה ונזדמן לו רוק מבליעו בטליתו ואם טלית נאה הוא מבליעו באפרקסותו (ברכ' כד:). השובר מפרקתה של בהמה קודם שתצא נפשה הרי זה מכביד את הבשר וגוזל את הבריות ומבליע דם באברים (חול' קיג.). מבליע ליה דמי אתרוג בלולב (סוכ' לט.), חושב לו את הלולב יותר ביוקר בכדי שיכלול בתוכו גם את דמי האתרוג. הגוזל את חבירו והבליע לו בחשבון (ב"מ סז.), ר"ל שלם לו בעד חפץ אחר יותר מכדי שויו שיכלול בתוכו שוי החפץ שגזל. מהו להבליעו (את מחיר בשר המעשר) בעצמות (בכור' לב.). משרבו הפריצים היו מוסרים אותו (את שם הקדש בן י"ב אותיות) לצנועים שבכהונה והצנועים שבכהונה מבליעים אותו בנעימת אחיהם הכהנים (קידו' עא.), שלא ישמעו בפרוש. — ובמשמ' מְקַצֵּר: ואם היה במלה שני יתיבין מבליעים בנעימתה ולא מאריכים (הור' הקורא 95). — ועם ל אחריו: שאמרת דבר והבלעת לקורח (מד"ר במות לג).

— הָפע' הָפ', יהָבְלַע, הוּב-, מוּבְלָע: היו שלשה והאמצעי מובלע ביניהן (עירו' ד ו). באו (האויבים) לעיירות המובלעות (בתחום א"י) אין יוצאין עליהן בזיין (ירוש' שם ד כא ד). במעוטי שדהו במובלעים בה (שם ב"ב ז יט ג). זרע שמובלע בין אנשים (ברכ' לא:). אם היו תחומין שנתנו לו חכמים מובלעין בתוך התחום שלו (עירו' מד:). בעיירות הסמוכות לא"י

[1] מהד' צוק' מבליעין.

ומובלעות בתחום ארץ ישראל (גיט' ז.). והוא שמובלעין (הטרשים) בחמשת קבין (ב"ב קג.). מקום המובלעים בבשר (חול' קכח.). ולבינה שהיתה טבעת מובלעת בתוכה (הרמב"ם, טומא' מת ב ז). מחט או טבעת שהיו מובלעין בטפילת התנור (שם). — ובדקדוק: והתיו מובלע (ראב"ע במדב' ז פט).

— נתפ', ינתבלע: אם בא אדם לספר גבורותיו של הקב"ה מתבלע מן העולם (ירוש' ברכ' ט יא ד). ומלך בלע היא צוער שנתבלעו דיוריה (מד"ר בראש' מב). ומה מים כשאין אדם יודע לשוט בהן סוף שהוא מתבלע כך דברי תורה אם אין אדם יודע לשוט בהן ולהורות בהן סוף שהוא מתבלע (שם שיה"ש, כי טובים). אלא מה הנייה שאני עומד ומתבלע במים (פסיקתא רב', ותאמר ציון). מתבלעת העיר ברוב אלפים אמה (והזהיר, שמות קיד). — ובדקדוק: ודגשות הטית (של תִּטַּמְּאוּ) להתבלע התיו (ראב"ע, ויקר' יא כד).

בֶּלַע, כְּבֶלַע, — רגע אחד, זמן בכדי לִבְלֹעַ איזה דבר: ולא יבאו לראות כבלע[1]) את הקדש (במד' ד כ), לאמר אפילו לרגע אחד.

בֶּלַע, ש"ז, — א) מה שבולעים, שעובר דרך בית הבליעה, Verschlungenes; chose avalée; something devoured: והצאתי את בלעו מפיו (ירמי' נא מד). — ב) דבר הבלוע באיזה דבר, Eingesaügtes; chose absorbée; absorption, leakage: יוציא לו וכו' לוג ומחצה בלע (ב"מ ג ח), לאמר מה שהכלי בולע לתוכו. נפשם הבלע בבולן (תוה"ב לרשב"א, ד ד). לא נשאר שום בלע (שם). שהבלע הנפלט קלוש וחלוש (שם מ..."ב). — ג) דבר שעמד בבית הבליעה: מה בין קוץ ומה בין בלע[2]) (ירוש' שבת יד ד).

***בַּלָּע**, ש"ז, — גרגרן, אוהב לאכל ולשתות הרבה במהרה, gefrässig; glouton; glutton: עשו שהיה בלע ומכר בכורתו בשביל בליעתו (מד"ר במדבר יד).

---

[1]) ת"א ולא יעלון למחזי כד מכסן ית מני קודשא. ע"כ. וכן מנחם: כבלע את הקדש ענין בסות. וכן ריב"ג, וכן רש"י: כבלע את הקודש לתוך נרתק שלו וכו' ובלוע שלו הוא כסויו. ע"כ. והביא גם ראב"ע פרוש זה וכן רד"ק. ויש מפרשים מלשון ב.בלע במשמ' השחתה, ור"ל כשסותרין את ההיכל (רשב"ם ואחרים) אך השבעים תרגמו ἐξάπινα כהרף עין, ור"ל כדי בליעה, כמו עד בלעי רקי, ובמשמעה זו פרשו רוב החדשים.

[2]) בארמי': ההן בלעה שרי מיפקתיה בשובתא

ב.בלע[1]), ממנו ב.בֶּלַע, בִּלַּע, בֻּלַּע.

ב.בָּלַע[2]), הקל אינו נהוג.

— בִּלַּע, — עקר מהשרש, ausrotten; extirper; extirpate: על גל שרשיו יסבכו בית אבנים יחזה אם יְבַלְּעֶנּוּ ממקמו וכחש בו לא ראיתיך (איוב ח יז-יח). — ובמשמעת סלק, הסיר ממקומו בכח, wegnehmen; enlever; take away: ובלע בהר הזה פני הלוט הלוט על כל העמים והמסכה הנסוכה על כל הגוים (ישע' כה ז). — ובמשמעת יותר חזקה, השחית, החריב, verderben; ruiner; distroy: אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל למה תְבַלַּע נחלת יי' ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי אם אֲבַלַּע ואם אשחית (ש"ב כ יט-כ). חשב יי' להשחית חומת בת ציון נטה קו לא השיב ידו מִבַּלֵּעַ ויאבל חל וחומה יחדו אמללו (איכה ב ח). ויאמר יי' אל השטן השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר וכו' ועדנו מחזיק בתמתו ותסיתני בו לְבַלְּעוֹ חנם (איוב ב ג). ידיך עצבוני ויעשוני יחד סביב וַתְּבַלְּעֵנִי (שם י ח). אוצר נחמד ושמן בנוה חכם וכסיל אדם יְבַלְּעֶנּוּ (משלי כא כ). תשיתמו (את האויבים) כתנור אש לעת פניך יי' באפו יְבַלְּעֵם ותאכלם אש (תהל' כא י). בִּלַּע המות לנצח ומחה אדני יי' דמעה מעל כל פנים (ישע' כה ח). בִּלַּע יי' לא חמל את כל נאות יעקב הרס בעברתו מבצרי בת יהודה (איכ' ב ב). היה יי' כאויב בִּלַּע ישראל בִּלַּע כל ארמנותיה שחת מבצריו (שם ה). דברי פי חכם חן ושפתות כסיל תְּבַלְּעֶנּוּ תחלת דברי פיהו סכלות ואחרית פיהו הוללות רעה (קהל' י יב-יג).

— פע', בֻּלַּע, — פעול מהקודם: אל תלן הלילה בערבות המדבר וגם עבור תעבור פן יְבֻלַּע למלך ולכל העם (ש"ב יז טז). היספר לו כי אדבר אם אמר איש כי יְבֻלָּע[3])

(ירוש' שבת יד ד). בר בריה (של ר' יהושע) הוה ליה בלע אתא חד בר נש ולחש ליה מן שמיה דישו פנדירא (שם).

[1]) אין חכמי הלשון מניחים שרש מיוחד זה ומיחסים כל בִּלַּע יְבַלַּע שלקמן לשרש א.בלע. אך אין שמוש בִּלַּע ובֻלַּע שלקמן מסתעף בדרך טבעי ממשמעת א.בלע, ולכן מסתבר כי זה שרש אחר, נתחלף בו ק פה"פ בבית, והוא כמו בערב' ק ל ע a) במשמ' עקר מן השרש, וסלק דבר ממקומו, וכו'.

[2]) עי' הערה לשרש ב.בלע.

[3]) י"מ במשמ' כִּסָּה, הסתיר.

a) قلع

(איוב לג כ).— זאמר הפיטן : בִּלַּעְתִּי כמעט בצרתה לולי יי׳ עזרתה (אתור וקדש, זול׳ הפסקה א). — ובבלל במשמ׳ נתקלקל : ויצא אלכסנדר בחרי אף ו י ב ו ל ע המשתה ויותר פוליפוס חולה (יוסיפון ז).

ב׳ **בֶּלַע**, בָּלַע, — דבר מקלקל, נשחת ורע, **Verderben** : **chose pernicieuse ; perversion** : אהבת כל דברי בָלַע לשון מרמה (תהל׳ נב ו).

***בֶּלַע** ש״ז, — דמע : אם רואים בארון כ ב ל ע[1] הזה שהוא נופל מן העין מיד הם מתים (מד״ר במד׳ ה).

ג׳ **בלע**[2]), ממנו ג׳ בָּלַע, נִבְלַע, בִּלַּע, בֻּלַּע, הִתְבַּלַּע.

ג׳ **בָּלַע**, הקל אינו נהוג.

— פע׳ בִּלַּע, — כמו בִּלֵּל, בִּלְבֵּל : ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו אֲבַלֵּעַ (ישע׳ יט ג). בַּלַּע אדני פלג לשונם כי ראיתי חמס וריב בעיר (תהל׳ נה י).

— פע׳, בֻּלַּע, — נתבלל : ויהיו מאשרי העם הזה מתעים ומאֻשריו מְבֻלָּעִים (ישע׳ ט טו).

— נפ׳, נִבְלַע, — כמו בֻּלַּע : כהן ונביא שגו בשכר נִבְלְעוּ מן היין (ישע׳ כח ז).

— התפ׳, הִתְבַּלַּע, — כמו נִבְלַע : יחוגו וינועו (יורדי הים באניות) כשכור וכל חכמתם תִּתְבַּלָּע (תהל׳ קז כז).

בִּלְעֲדֵי[3]), בִּלְעָדֶיךָ, בִּלְעָדַי, — מלת היחס, לא אני, לא לי, מלבד ממני, חוץ ממני, **ohne, ausser; sans, excepté, without** : ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם בִּלְעָדַי רק אשר אכלו הנערים וכו׳ (בראש׳ יד כג-כד). ויאמר פרעה וכו׳ שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתר אתו ויען יוסף את פרעה לאמר בִּלְעָדָי אלהים יענה את שלום פרעה (שם מא יה-יו). ובִלְעָדֶיךָ לא ירים איש את ידו ואת רגלו (שם מד), לאמר בלי רשותך. למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בִּלְעָדָי אני יי׳ ואין עוד (ישע׳ מה ו), כמו מלבדי.— וכסמי׳ : בִּלְעֲדֵי אֱחֱזֶה (איוב לד לב). — ועם מ בראשו ובפתח ב : מִבַּלְעָדַי : אנכי אנכי יי׳ ואין מִבַּלְעָדַי מושיע (ישע׳ מג יא).—וכסמי׳ מִבַּלְעֲדֵי : ויתן איש בך את שכבתו מִבַּלְעֲדֵי אישך (במד׳ ה כ). בבנתכם לכם מזבח מִבַּלְעֲדֵי מזבח יי׳ (יהושע כב יט). הֲמִבַּלְעֲדֵי יי׳ עליתי על המקום הזה (מ״כ יח כה), לאמר האם בלי רשותו. הֲמִבַּלְעֲדֵי אנשינו עשינו (יבמי׳ מד יט). כי מי אלוה מִבַּלְעֲדֵי יי׳ ומי צור זולתי אלהינו (תהל׳ יח לב). — ואמר המשורר : וארדוף אחרי דבר מחודש כרודף אחרי שיות אבודות, שבא מרעיוניו נפלה בם ולא הניח ל ב ל ע ד י ו שרידות (ר״י הלוי, הפסט הזמן).

***בַּלְעָן**, ש״ז, מ״ר בַּלְעָנִים, לנק׳ בַּלְעָנִית, בַּלְעָנִיּוֹת, — כמו בֹּלֵעַ, מי שבולע הרבה, בתאוה : האוכל על שלחני צריך שלא יהיה גרגרן ו ב ל ע ן (ראשית חכמה, פרק דרך ארץ). והוא (בלעם) לא היה איש דברים אלא בעל חמדה ב ל ע ן בן ב ל ע ן (צרור המור, בלק). הזהירו חכמים שלא יהא גרגרן ו ב ל ע ן בסעודתו (חמדת ימים א יד). שהיה לו זה מרוב תאותו אל הערב לחכו ושהיה מתפאר בזה כדרך הגרגרנים ו ה ב ל ע נ י ם (מאמ׳ סעוד׳ מלוה לרש״ל בן למת דורתן קלד. בספר תפארת ישראל). וי לכם ב ל ע נ י ם בני ב ל ע נ י ם (ספ׳ הקנה, קיג). — ובהשאלה, יאדם שבֹּלֵע דברים, חפץ בכל דבר : ומזה בהרגל הלשון ב ל ע ן על מי שהוא תאב ומשתדל להשיג דברים (ש״י פין, האוצר, ערך בלטן). ועי׳ ב ע ל ן.

***בַּלְעָנוּת**, ש״נ, — מדת מי שהוא בלען : שלשה גופי עבירה אבות נזיקין נבראו בעולם והם הצחוק והקבה ר״ל ה ב ל ע נ ו ת והזנות (ארי׳ מודינה, אלדד ומידד, סור מרע).

בלק[1]), ממנו בָּלַק.

בָּלַק[2]), פ״י, עת׳ יִבְלֹק, — בקע ופצם ופתח. בכח, **spalten** : **fendre ; crack** : הנה יי׳ בוקק הארץ ובוֹלְקָהּ[3]

[1]) פרש מ״כ כשיעור הרף עין שהמכסה יורד למטה על העין וחוזר ונגלה עד מהרה. ע״כ. אך אין זה מתישב על המליצה נופל מ ן העין.

[2]) כך ברט (Barth, Beitr. Jes.).

[3]) הסכימו הקדמו׳ והאחרו׳ כי מלה זו מרכבה מן בַל מן עד.

[1]) בערב׳ בלק a), ועי׳ לקמן. גם בסור׳ יש שרש זה אבל משמש במשמעה אחרת.

[2]) בערבי׳ בַלק b) פתח או סגר דלת פתאם ובכח. וכבר הביא ריב״ג דמיון זה בין שתי הלשונות : ואומרים אבלקת אלבאב כלומר סגרת השער וכו׳ ואומרים הערב׳ גם כן אבלקת אלבאב כלומר פתחתו כי זה אצלם מהמלות הנופלות על דבר והפוכו. ע״כ.—[3]) ת״י : וממסר לה לסנאה, אולי עפ״י משמעת סגר שיש לפעל זה בערב׳. ורסע״ג תרגם בולקה : י ב ל ק ה. וריב״ג פרש במשמ׳ חרבן, מהשם בְּלוּקה c) בערב׳ במשמע׳ מקום שאין צומח בו צמח. ע״כ. וכן רש״י: ומחריבה. אבל, מהמליצה ועוה פניה נראה כי הכונה פה על ר ע ש, ולכן יש לפרש ובולקה במשמ׳

a) بلق b) بَلَق c) بلوقة

ועוה פניה (ישע' כד א). — והשתמשו הסופרים הרבה בפעל זה במשמ' זו: אמת כי המולק במול ערף בולק (ר"ת על דונש). — ובמשמעת השחית, החריב, כמו ב.בלע: מה אזמרה דודים ומה אצטדקה ונשיא זמני בוזלקים בלקו (פמנוהל מתג' יג). כי לשם (לטבריה) הסנהדרין נעתקו מבית המקדש אשר בלקו (ספר המ"כ', כ"י תימ', מחב' כג).

— פִּעֵל, בִּלֵּק: בוקה ומבוקה וּמְבֻלָּקָה[1]) ולב נמס ופק ברכים (נחו' ב יא). — וכך השתמשו הסופרים במשמ' שבירה והרבן: ויהיה כבוח ומבולק צמות ונכרת (הרא"ב"ע, מעדני מלך, פתיחה). דרכי ענוה מבלי איש שוממו מאין גברים חרבו בֻּלְּקוּ (עמנ' פרנס', מתק בפת' 39).

— פֻּעַל, יְבֻלַּק, — בקע, חתך: אעפ"י שמבלוק הטבעת (בגמ"ה, חול' יט.). במבלק הסימנים (רש"י שם). הביאו את העגל ויאכלוהו ובין שלשתם חילקוהו וּבִילְּקוּהוּ (ספ' המוס', כ"י תימנ', מחב' ד). והנה הוא (החולה) אבנר בן דלק החולי צורתו בילק (שם).

— הִפְעִיל, יַהֲבְלִיק: טשו חרגולי ילק ומורי הבקק והבלק (זול' שבת א תנכ').

— הָפְעַל, יְהֻבְלַק, — נשחת, נתקלקל: לשון מובלק דבר המתקלקל (ערוך, ער' חלק).

***בלש**[2]), ממנו *בָּלַשׁ, *בַּלָּשׁ, *בַּלְּשִׁי, *בַּלֶּשֶׁת.

***בָּלַשׁ**, פ"י, עכ' בָּלַשְׁתִּי, עת' אֶבְלֹשׁ, — חפש ובדק יפה יפה, search ; examiner ; untersuchen: פשפש קטן היה לו שבו נכנסין לבלוש את העזרה (מדות א ז). והן בולשין בבורות בשיחין ובמערות (קטע ממכי' דר' ישמעאל, JQR, XVI, 449). הגפן הזו וכו' אלא בולשין אותה מתחתיה ואח"כ נוטעין אותה (מד"ר ויקר' לו). חיל גדול של גדודי עכו"ם שמחפשים ובולשין לשלול שלל (רש"י כילה כא.). הגנבים שנכנסו לתוך הבית אין טמא אלא מקום רגלי הגנבים מפני שהן מפחדין מלבלוש אלא שנוטלין במזומן (רמב"ם, הלכ' מטמאי משכב ומושב, יב יג). — ובהשאלה: כשם שבלשתי בעצמי ומצאתי י"א מדות כך איני מבקש מכם אלא י"א מדות (תד"א, אים שלום, א"ר, יד).

— פִּעֵל, *בִּלֵּשׁ: סמוך לעלות השחר יבוא הממונה שעל הפייסות ויקיש על העזרה ופותחין לו ומבלשין את כל העזרה (רמב"ם, עבוד' תמי' ומוס' ו א). והם קראו ולא שנו ולא שִׁלְּשׁוּ, וידברו דברי אוילי עם ולא ראו מאור הרב ולא בִלְּשׁוּ (ר' סעד' אבן דאנאן, בספר ד"ת).

***בַּלָּשׁ**, ש"ז, מ"ר בַּלָּשִׁים, — מי שאומנותו לבלש, פקיד המכס וכיוצא בו שמבלש הסחורה בבליש לראות אם יש בה סחורה אסורה: כל התלויים טמאין חוץ מתלוי נפה וכברה וכו' ותלוי מקל הבלשין[1]) (כלים יח ז).

***בַּלְּשִׁי**, ש"ת"ז, מ"ר בַּלְּשִׁיִּים, — כמו בַּלָּשׁ: מגל הבלשיין[2]) (כלים יב ז). מקל בלשי (ירוש' דמאי ז כו.).

***בַּלְשָׁן**[3]), מ"ר בַּלְשָׁנִים, — אדם יודע לשונות, בקי בחכמת הלשון, Linguiste.

בקע ופצם, במשמ' פתח בעז וכח שפעל זה משמש בערב', כמו שנזכר למעלה.

[1]) תרגום: ופתיח הרעא לסנאה. וריב"ג פרש ומבלקה חרבה מבלי יושב, מופקרת. אך רש"י פרש: מפורצת בחומותיה, מעקר משמ' בלק מלשון פתיחה. רד"ק: כרותה.

[2]) בארמ' בְּלַשׁ: ובלש ולא אשכח (ת"א בראש לא לה). ויבלשון ית ביתך (מ"א כ ו). ויבלשון ית ירושלם כמא דבלשין בנברשתא (צפני א יב). יבלש בספרי חוכמ' (קהל' יב ז). — בערב' יש שרש קצת דומה לזה פתש[a]), ת במקום ל. ואולי הוא השרש בקש גם ק במקום ל.

[a]) فتش

[1]) כך בנוסח', ובכ"י פרמה וכן בערוך: הבלשיים ועי' ערך בלשי. ופרש הערוך: בעלי המכס יש להם שמשים שעומדים לעין הנכנסים והבאים ובידם מקל של עץ או של מתכת לראות ולידע מה בתוך השק והוא כעין שפוד. ע"כ. וזה מדברי רה"ג וז"ל: אלו שמחפשין ומפשפשין במקל בין של עץ בין של מתכת לראות ולידע מה בתוך כלי אחר שמו בלישא והוא כעין שפוד ובעלי המכס יש להם עבדים שממשמשים במקל לידע מה בתוך השק (רה"ג, לפי המוגה בר"ש לכלים יח ד). והנה מסגנון הדברים נראה כי כונתו בהמלים שמו בלישא על המקל, שהוא בא פה בלשון יחיד, ולא על המפשפשים והמחפשים, שבאו בלשון רבים. בגוף רה"ג שנתפרס' בקבץ מעשי גאו' חסר סוף המאמר. והנה בלישא זו צורה ארמ' ובעבר' יהיה בְּלִישׁ ע"מ שָׁמִיר, או בַּלִּישׁ ע"מ סַכִּין.

[2]) כך בכ"י פרמה וכך בערוך, וכך בפרוש רה"ג. ומנקד בכ"י פרמה הַבַּלִּשִׁיִּין, בית צרויה, וזה קצת תמוה.

[3]) מקור שם זה בדרש התלמודי על השם מרדכי בִּלְשָׁן (עזרא ב ב), שהוא מרדכי דוד אסתר גל שם שידע שבעים לשון. ואעפ"י שאין ספק בדבר שאין זה אלא

***בַּלֶּשֶׁת**, ש"נ, מ"ר בַּלָּשׁוֹת, — חבורה של בַּלָּשִׁים, **Durchsuchungsmannschaft; troupe de perquisition; searching troop**: ב ל ש ת עכו"ם שנכנסה לעיר בשעת שלום (ע"ז ה ו). ב ל ש ת גוים נכנסה לעיר והייתי מתיירא שמא יפסידו את בני העיר (תוספתא יו"ט ב ו). אין לך כל רגל ורגל שלא באתה ב ל ש ת[1]) לציפורי (בבא קמא:). אמר לו (ר"י בן בבא לשמעון התימני) מפני מה לא באת אמש לבית המדרש אמר לו ב ל ש ת[1]) באה לעירנו ובקשה לחטוף את כל העיר ושחטנו להם עגל והאכלנום ופטרנום לשלום (בי' כא.).

בִּלְתִּי[2]). — א) כמו לא, **nicht; non, ne; not**: בִּלְתִּי טהור הוא (ש"א כ כו).— והשתמשו הסופרים הרבה במשמעה זו: יתחייב בהכרח שיתחלק החלק אשר שמוהו ב ל ת י מתחלק (מו"נ א עג). — ומצוי הרבה: בלתי בעל תכלית, בלתי אפשרי, וכיוצא בזה.— ב) בלי, בלא, חוץ מן, **ausser, nur; sans, axcepté; without**: ויבוא עם הכנוים , בִּלְתֵּךְ בִּלְתָּךְ, וכו': לא תראו פני בִּלְתִּי אחיכם אתכם (בראש' מג ג). ומושיע אַין בִּלְתִּי (הושע יג ד). כי אין בִּלְתֶּךָ (ש"א ב ב).— וכמו כי אם, זולתי: וגם אנכי לא שמעתי בִּלְתִּי היום (בראש' כא כו). זבח לאלהים יחרם בִּלְתִּי לייי לבדו (שמות כב יט). ועתה נפשנו יבשה אין כל בִּלְתִּי אל המן עינינו (במדב' יא ו). וישבע לאמר אם יראו האנשים העלים ממצרים וכו' את האדמה וכו' כי לא מלאו אחרי בִּלְתִּי כלב בן יפנה הקנזי ויהושע בן נון (שם לב יא-יב).—ועם אִם: לא נשאר לפני אדני בִּלְתִּי אִם גויתנו (בראש' מז יח).— וכמו אִם לֹא: הילכו שנים יחדו בִּלְתִּי אִם נועדו וכו' היתן כפיר קולו ממענתו בִּלְתִּי אִם לכד (עמוס ג ג-ד). אין זאת בִּלְתִּי אִם חרב גדעון (שופט' ז יד). — ועם אותיות היחס, לְבִלְתִּי, והמקור של הפעל אחריו, במשמעת באופן שלא, למען לא: הֲמִן העץ אשר צויתיך לְבִלְתִּי אכל ממנו אכלת (בראש' ג יא). ושחת ארצה לְבִלְתִּי נתן זרע (שם לח ט). והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן וכו' לְבִלְתִּי היות שם ערב (שמות ח יח). רק אל יסף פרעה התל לְבִלְתִּי שלח את העם (שם כה). עודך מסתולל בעמי לְבִלְתִּי שלחם (שם ט יז). ובעבור תהיה יראתו על פניכם לְבִלְתִּי תחטאו (שם כ כ). למה נגרע לְבִלְתִּי הקריב את קרבן יי' (במד' ט ז). אשר נשבע יי' להם לְבִלְתִּי הראותם (יהוש' ה ו). לשמר את כל דברי התורה וכו' לְבִלְתִּי רום לבבו מאחיו וּלְבִלְתִּי סור מן המצוה (דבר' יז כ). וחשב מחשבות לְבִלְתִּי ידח ממנו נדח (ש"ב יד יד). — ועם עתיד: והנכם הלכים איש אחרי שררות לבו הרע לְבִלְתִּי שמע אלי (ירמי' טז יב). פן תשכח את יי' אלהיך לְבִלְתִּי שמר (דבר' ח יא).— ואחרי פעל של הסכמה, רצה: ויאתו הכהנים לְבִלְתִּי קחת כסף מאת העם וּלְבִלְתִּי חזק את בדק הבית (מ"ב יב ט).—ובא: לְבִלְתִּי להעביר (שם כג י), תחת לבלתי העביר. — ובא גם עם פעל עבר: וחזקו ידי מרעים לְבִלְתִּי-שָׁבוּ[1]) איש מרעתו (ירמי' כג יד), תחת לבלתי ישובו. יפגעו נא ביי' צבאות לְבִלְתִּי-בָאוּ[1]) הכלים הנותרים בבית יי' וכו' (שם כז יח), תחת לבלתי יבואו. — ובא ככה פעם אחת גם ביחזקאל: אשר הלכים אחר רוחם וּלְבִלְתִּי-רָאוּ[1]) (שם יג ג), תחת ולא יראו, שלא לראות.—ועם מ, מִבִּלְתִּי, להורות הסבה, בגלל אשר לא, **weil nicht; parce que ne; because not**: מִבִּלְתִּי יכלת יי' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר (במדב' יד טז). ותזני אל בני אשור מִבִּלְתִּי שבעתך (יחזק' טז כח), יען לא שבעת. — ועם עַד קודם: ויכו אתו וכו' עַד בִּלְתִּי השאיר לו שריד (במד' כא לה). ונכהו עַד בִּלְתִּי השאיר לו שריד (דברים ג ג). ואיש שכב ולא יקום עַד בִּלְתִּי[2]) שמים לא יקיצו (איוב יד יב), עד הזמן אשר לא י ה י ו שמים.

ב"מ, ר"ת: בבא מציעא, בעל מלאכה, בר מינן, בר מצוה, בני משה.

בָּם, —מה"ג לרבים נסתרים, במקום בָּהֶם, במשמעות בְּ. ועי' הֵם

במד"א, ר"ת: במה דברים אמורים.

א.**בָּמָה**[3]), ש"נ, מ"ר בָּמוֹת, סמי' בָּמוֹת, וגם בָּמוֹתֵי, בָּמֳתֵי,

---

דרוש מ"מ נתקבל שם ב ל ש ן במשמעה זו ונהוג בדבור בבית פתוחה, ואומרים כי זה צמצום הרכבה מן בעל זמן לשון.

[1]) כך בנוסח' ובר"ח בולשת. וכן בכ"י (ד"ס).

[2]) בכנע' בלת, במשמ' חוץ מן. והנה הביא ריב"ג מלה זו בשער הבית והלמד והתו, ואמר כי היוד נוספת כמו בזולתי, ונראה מזה שדעתו כי זהו שרש המלה. וכן רד"ק, ושאר המדקד' הקדמונ'. ורוב החדש' סוברים כי שרש מלה זו היא בלה, במשמ' נאבד, נפסד, וּבֶלֶת במקום ב ל י ה, אולי מפני הנטיה לסגול בעברית, והיוד היא יוד היחס הקדום, כמו רבתי, ישבתי וכו'. אפס, הגזרה מן בלה מפולפלה יותר מדי להאדם הקדמון. — [1]) ואולי היה זה מדרכי הדבור המיוחד של בני ענתות. ובפרט בששתי המלים מוקפות במקף, מפני פגישת שתי יודים. — [2]) ויש מנסחים עד בלת שמים, מן בלה (Geiger, וכמו"כ ZAW, XIX, 271).

[3]) מלה קדומה, ואין לה אחות בשאר לשונות

בכנ׳ במותיו, במותימו, — א) מקום גבוה, טבעי או בנוי, להקריב עליו קרבנו׳ להאלהו׳, Bama: זבח היום לעם בבמה (ש״א ט יב). והנה שמואל יצא לקראתם לעלות הבמה (שם יד). ונשמו במות ישחק ומקדשי ישראל יחרבו (עמו׳ ז ט). ונשמדו במות און חטאת ישראל קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם (הוש׳ י ח). רק העם מזבחים בבמות וכו׳ וילך המלך גבענה לזבח שם כי היא הבמה הגדולה אלף עלות יעלה שלמה על המזבח ההוא (מ״א ג ב-ד). אז יבנה שלמה במה לכמוש שקץ מואב (שם יא ז). ויבנו גם המה להם במות ומצבות ואשרים (שם יד כג). וישב ויבן את הבמות אשר אבד חזקיהו אביו (מ״ב כא ג). ויקטר בבמות בערי יהודה ומסבי ירושלם (שם כג ה). ויטמא את הבמות אשר קטרו שמה הכהנים (שם ח). כי נלאה מואב על הבמה ובא אל מקדשו להתפלל (ישעי׳ יו יב). הלוא הוא אשר הסיר חזקיהו את במתיו ואת מזבחתיו (שם לו ז). ובנו במות התפת אשר בגיא בן הנם לשרף את בניהם ואת בנתיהם באש (ירמ׳ ז לא). עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות וכו׳ באו לשילה נאסרו הבמות לא היה שם תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן (זבחי׳ יד ד-ו). אי זו היא במה גדולה בשעת היתר במה אוהל מועד נטוי כדרכו אין הארון נתון שם אי זו היא במה קטנה בשעת היתר הבמה עושה אדם במה על פתח חצרו ועל פתח גינתו מקריב עליה הוא ובנו ובתו (תוספתא סוף זבח׳). — וככנ׳: הצבי ישראל על במותיך חלל איך נפלו גברים (ש״ב א יט). איך נפלו גברים בתוך המלחמה יהונתן על במותיך חלל (שם כה). הררי בשדה חילך כל אצרותיך לבז אתן במתיך בחטאת בכל גבוליך (ירמ׳ יז ג). והשמדתי את במתיכם (ויקרא כו ל). ואבדתי במותיכם ונשמו מזבחותיכם (יחזק׳ ו ג-ד). ואת כל צלמי מסכתם תאבדו ואת כל במותם תשמידו (במד׳ לג נב). ויכעיסוהו בבמותם ובפסיליהם יקניאוהו (תהל׳ כח נח). — בית במות, בתי במות: ויעש את בית במות[1] ויעש כהנים מקצות העם (מ״א יב לא). כי היה יהיה הדבר אשר קרא בדבר יי׳ על המזבח אשר בבית אל ועל כל בתי הבמות (שם יג לב). והעמיד בבית אל את כהני הבמות אשר עשה (שם יב לב). — ב) בכמי׳ במותי[1], מקום גבוה, גב, גבנון, ובהשאלה ראש ההרים וכדומה, Gipfel; cîme; faite: כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שחו עשה שחר עיפה ודרך על במתי ארץ יי׳ אלהי צבאות שמו (עמוס ד יג). כי הנה יי׳ יצא ממקמו וירד ודרך על במותי[2] ארץ ונמסו ההרים תחתיו (מיכה א ג-ד). נטה שמים לבדו ודורך על במתי[3] ים (איוב ט ח), מרום הים. אעלה על במתי[4] עב אדמה לעליון (ישע׳ יד יד). — ומליצה, ירכיב את פלוני על במתי ארץ, יתן לו כח, שליטה, אשר רב: ירכבהו על במותי[5] ארץ ויאכל תנובת שדי וינקהו דבש מסלע וכו׳ (דבר׳ לב יג). אז תתענג על יי׳ והרכבתיך על במותי[6] ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך (ישע׳ נח יד). — ופלוני דרך על במות אויביו, הכריעם: ויכחשו איביך לך ואתה על במותימו תדרך (דבר׳ לג כט). — הדריכני או העמידני על במות, תן לי נצחון על אויב: משוה רגליו[7] כאילות ועל במתי[8] יעמידני (ש״ב כב לד). משוה רגלי כאילות ועל במתי יעמידני (תהל׳ יח לד). יי׳ אדני חילי וישם רגלי כאילות ועל במותי ידרכני (חבקו׳ ג יט). — ואמר בן

השמיות, ולא נתברר מקורה ושרשה האמתי. וכבר פקפק ריב״ג ואמר: אפשר שיהיה כמו רעה ורעות (ר״ל נע״ו), ואפשר שיהיה כמו מנה אחת, (ר״ל נל״ה). ורד״ק הביא במה במשקלי נע״ו, וכן גזרוה רוב האחרונים משרש בום ואמרו קצתם שבום הוא צמצום מן בהם, ושמשמ׳ בהם היא סגירה וכדומה, ומזה גבה. אך כל זה לא מחור, וכמעט שיש לפקפק אם מלה זו שמית, הואיל ואין במותה בערבית הקדומה למושג זה הקדים כ״ב. — [1]) יש מפקפקים באמתת נוסחה זו. — [1]) הסכימו הקדמונים וגם רוב האחרונים כי צורה זו גם היא סמיכות מן במה בשני סימני רבים של זו״נ. אמר רד״ק: במתי ארץ בשני סמני הרבוי ברבוי הזכרים וברבוי הנקבות כמו שהמשפט לבוא כן בשני סימנים עם הכנויים אבל זולת הכנויים אין המנהג ברוב וחולם במות נהפך בבמתי לקמץ חטף להקל. ע״כ. וכן דעת רוב האחרונים. רק קצתם ראו בבמתי סמי׳ מן משקל מיוחד במת. אבל, הכתיב הוא בקצת מקומות במותי ולא במתי, ולפי הכתוב יש לחשב כי הנפרד הוא במות ע״מ שרוק. אך ממה שלא השתמשו בזו הסמיכית אלא במשמ׳ זו בלבד ולא במשמעתה העקרית של במה, נראה שזו איננה בכלל צורה שניה של מ״ר מן במה, אלא צורה מיוחדה למשמעת זו. ומהמליצה והרכבתיך על במותי ארץ, ירכבהו על במותי ארץ נראה כי עקר משמעת של במותי הוא כמו גב, ובאמת גם השם גב שמש במשמעה של במה: ותבני לך גב, בבנותך גבך, עי׳ ערך גב. וכן על במותימו תדרך, על גביהם של האויב. — [2]) כך הכתיב והקרי וס״א בהתי כתיב וקרי. — [3]) בקצת ספרים במתי־במקף. — [4]) בס״א במותי כתיב. — [5]) כך כתיב וקרי. — [6]) ס״א במותי כתיב וקרי. — [7]) רגלי קרי. — [8]) מליצה קשה להלמה, ויש מגיהים על במות במקום במותי. אך קשה להנית שבוש בשלשה מקומות מתחלפים.

סירא: אל תתן לאשה נפשך להדריכה על בּמותיך (כ"ס גני' ט כ). — ובנו קצת הסופרים מן בּמֳתֵי מ"ר במתים: דורך על במתים ועל כל גבוה יצעד צעדין (ר"י נאגארה, פזמונים ל). — וי"כנוי לבתי כנסיות של הנוצרים: ויפילו את חומות ירושלם ואת בתיה ארצה עד היסוד בה לא השאיר כי אם חורבות המקדש ואת במת הנוצרים לא הפיל (דה"י ליוסף הכהן 1219). ולנו הבמות אשר שם הדורשים ויגידו לנו דברי אלקים היים (אגר' בע"ת, ר' קלונימוס ד ה). וצוה הרב לסגור כל הבמות שלהם ולהביא המפתחות ביד הרב (לקוט' ר"י סמברי, סדר החכ' וקורא העת' א, 141). גוף המשיח היושב בשמים לא יתנועע ואשר בבמה מתנועע (קוכן ויכוחים יז:). אנו קורין לבית תפילתם במה ולא תועבה (השחר שנה ב, חקירות על עניני הגולרים בשנת שכ"ת, מאת ר"י תנינא). ושמספר גשמי המשיח אשר בבמות מתחלפים לאלפים ולרבבות ומאות (קוכן ויכוחים יו:). וינתצו את במות הכומרים וישלחום באש (הליכ' קדס).

ב. **בָּמָה**[1], ש"נ, מ"ר בָּמוֹת, — א) עמוד שכורכין עליו מגלה: הבמות[2], עמודין של עץ שעושין לספר תורה (ערוך, ערך במות). — ב) בספר, הגליון החלק סביב הכתוב או הנדפס, Rand; marge; margin: החלק של מעלה ושל מטה פנים ואחור הם נקראין במות (שם).

בִּמְקוֹם, מ"ר בִּמְקוֹמוֹת, — מי שממלא מקום אחר במשרתו, שלשת גבאים ושלשה במקומות (פנק' קראקא, ש' שיא, אוצ"ס ד).

בֵּן[3], ש"נ, — הנקוד קדום של השם בֵּן, ונשמר רק בסמיכות בהרכבת שע"פ, בהשם בִּנְיָמִין, ולפני נון, ולפני יוד: יהושע בִּן[4] נון (שמות לג יא). אגור בִּן יקה (משלי ל א). — וכמו"כ בסמי' לפני הפעל הכה: אם בִּן הכות הרשע (דבר' כה ב). — ועי' לקמן בֵּן.

בֵּן[1], ש"ז, — גם במקף אחריו אם אינו סמוך סמיכות ענין, סמי' בֶּן, אם הוא סמוך סמי' ענין, אפילו אם אינו מוקף, ובא גם בְּנוֹ, בְּנִי, מ"ר בָּנִים, סמי' בְּנֵי, וככל' בְּנִי, בְּנוֹ, בְּנָהּ, בִּנְךָ, בְּנֵךְ, בִּנֵךְ, בְּנֵנוּ, בִּנְכֶם[2], -כֶן, בְּנָם, או בְּנֵהֶם[2]), בְּנֵן[2]), בִּנְהֶן[2]), בָּנַי, בָּנֶיךָ, בָּנַיִךְ, בָּנָיו, בָּנֶיהָ, בְּנֵיכֶם, -כֶן, בְּנֵיהֶם, -הֶן, — הילד הנולד הוא בן ליולדיו, Sohn; fils; son: ותלד בֵּן ותקרא את שמו שת (בראש' ד כה). ותלד הגר לאברם בֵּן (שם טז טו). ותלד בֵּן-ששי ליעקב (שם ל כ). וימלט בֵּן-אחד (ש"א כב כ). ולמפיבשת בֵּן-קטן (ש"ב ט יב). והוליד בֵּן-פריץ (יחזק' יח י). ואת לוט בֶּן הרן (שם יא לא). בלעם בְּנוֹ בער (במד' כד ג). ולשרקה בְּנִי אתנו (בראש' מט יא). ועתה בְנִי שמע בקלי (שם כז ח). קח נא את בִּנְךָ את יחידך (שם כב ב). אתה ושאר ישוב בְּנֶךָ (ישע' ז ג). תני נא לי מדודאי בְּנֵךְ

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך בערוך בכל הדפוסים הקדמו', וכן בעה"ק דפוסי' הראשנים, והיא המלה שנזכרה בגמ' מגי' לב. הלוחות והבמות אין בהם משום קדושה. והנה בנוסח' הגרסה בימות וכן גורס רש"י, וכן בר"ח הנדפס, אך ברור הוא שבספרי ר"נ בה"ע היתה הגרסה במות, וכן בכ"י (ד"ס). והנה רש"י פרש בימות במש' בימה שהיו עושין למלך. אך ר"ח פרש במשמעה ב' שהובא בפנים מהערוך. ומשמעה א' שיחס הערוך למלה א אינני יודע מקורה, אך מלשון הערוך נראה ברור כי אין זו סברתו הוא, אלא פרוש אחד מהקדמונ'. עכ"פ, דעתם של רבי הלשון שלנו ר"ח והערוך נותנת זכות לשתי המשמעות הללו למלה זו.

[3]) עי' הערה לערך בֵּן. — [4]) יש משערים שבצרוף זה העלה פגישת שתי נוגים. אך מדוע בִּן יקה, ובִן הכות? ויש חשבים עוד בערך זה שבִּן לילה היה ובִן לילה אבד (יונה ד י).

[1]) בכל הלשונ' השמיות, זולתי האתיאפ'. בכנע' בן ומ"ר בנם, בערב' אִבנ a) וגם בנ b) בערב' הדרומ', ומ"ר אַבְנָא c) וגם בַּנוּן d), באשו' בִן, בארמ' בַר, בתלמי ביר. והוא אחד מהשמות היותר עתיקים בלשונ' השמיות, וכמו שאר שמות קרבת המשפחה, אב, אח, זר בדקדוקו ונטיותיו, וכבר נתקשו חכמי הלשון בדבר מקורו וצורתו היותר קדומה. דעת הקדמונ' היתה כי בן נגזר מן בנה במשמ' בנין. אמר ריב"ג: בן הוא חסר הלמד כמו גא מאד. וכן רד"ק: ומהענין הזה (משרש בנה) בן בנים לפי שהם בנין האב והאם. וכך דעת גם קצת החדשים בעקרה, ואין ספק בדבר שהצורה בֵּן בֶּן מאוחרת, ובתחלה היתה בִּן, ונשמרה בהנטיה בִּנְךָ בִּנְכֶם. ובהשם הפרטי בִנימין ובִן נון, מפני שבהשמות הפרטים נשמרות הצורות הקדומות יותר. וכמו"כ בקצת סמיכ', בִּן הכות. ויש סוברים כי הרבים בעבר' בָּנים ובערב' בַנון, וכן בַּת במקום בַנת מעיד כי היתה תחלתו בַן, ובערב' נוספה עליו א בראשיתו. ויש סברים להפך כי תחלתו היתה אִבן, ונשמרה בערב' בהויתה, ומפני רוב השמוש נפלה האלף ונעתקה נקודתו אל הבית ביחיד, ובנטיות נשמרה הצורה כמו שהיתה בהיות האלף בתחלתה, אִבְנֵי-בְּנֵי, אֲבָנִים-בָּנִים, וכמו נָשים מן אֲנָשים לפי דעת קצת החכמים, ובבִּנְךָ בהכרח נשמרה החירק בהבית. וכן בִּנְכֶם. — [2]) רד"ק מכלול דה"ש פע.

a) إبن b) بن c) أبْنَا d) بَنون

(ברא״ש ל יד). וּבְנוֹ הבכור עבדון (דהי״א ח ל). גרש האמה הזאת ואת בְּנָהּ (ברא״ש כא י). ויולד בָּנִים ובנות (שם ה ד). ושם וחם ויפת בְּנֵי נח (שם ז יג). והבנים בָּנַי (שם לא מג). אתה וּבָנֶיךָ (שם מה י). ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בָּנַיִךְ (מ״ב ד ד). כי יאמרו אליכם בְּנֵיכֶם (שמות יב כו). ואשתו ונשי בָנָיו (ברא״ש ז ז). ואשתך ושני בָנֶיהָ עמה (שמות יח ו). ואת בְּנֵיהֶם הקים תחתם (יהוש׳ ה ז). אשר געלו אנשיהן וּבְנֵיהֶן (יחזק׳ יו מה). — ועם ה הידיעה והשאלה ובכל״מ: כל הַבֵּן הילוד (שמות א כב). הֲבֵן יקיר לי אפרים (ירמ׳ לא כ). עבד משכיל ימשל בְּבֵן מביש (משלי יז ב). ויהי לה לְבֵן (שמות ב י). בְּבֶן אמך תתן דפי (תהל׳ נ כ). האשה אשר הכיח יי׳ לְבֶן אדני (ברא״ש כד מד). מִבֶּן עשרים שנה (שמות ל יד). לְמִבֶּן עשרים שנה (דהי״א כז כג). לא תקח אשה לִבְנִי מבנות הכנעני (ברא״ש כד ג). והגדת לְבִנְךָ ביום ההוא (שמות יג ח). לי ולך וְלִבְנֵךְ (מ״א יז יג). איש בִּבְנוֹ ובאחיו (שמות לב כט). בתך לא תתן לִבְנוֹ (דבר׳ ז ג). באיש חיקה וּבִבְנָהּ ובבתה (שם כח נו). ויתרצצו הַבָּנִים בקרבה (ברא״ש כה כב). הֲבָנִים אין לישראל (ירמ׳ מט א). איך אשיתך בַּבָּנִים (שם ג יט). טוב מִבָּנִים ומבנות (ישע׳ נו ו). וְלִבְנֵי הפילגשים (ברא״ש כה ו). נלך בִּבְנֵינוּ ובבנותנו (שמות י ט). לנו הוא וּלְבָנֵינוּ (ברא״ש לא יו). וכל בכור אדם בְּבָנֶיךָ תפדה (שמו׳ יג יג). ולקחת מבנתיו לְבָנֶיךָ (שם לד יו). וּמִבָּנֶיךָ אשר יצאו ממך (מ״ב כ יח). לִבְנֵיכֶם אחריכם (ויקר׳ כה מו). ואקים מִבְּנֵיכֶם לנביאים (עמו׳ ב יא). כי ראיתי בְּבָנָיו לי מלך (ש״א יו א). וינשק לְבָנָיו ולבנותיו (ברא״ש לב א). והובא אל אהרן הכהן או אל אחד מִבָּנָיו הכהנים (ויקר׳ יג ב). כִּבְנֵיהֶם בנינו (נחמ׳ ה ה). בנותיהם נתנו לִבְנֵיהֶם (שופ׳ ג ו). לִבְנֵיהֶן אשר ילדו (ברא״ש לא מג). לא נכחד מִבְּנֵיהֶם (תהל׳ עח ד). — בן פלוני, כנוי לכל אדם על שם אביו, כשאין רוצים לקרא את האדם בשמו, והיה זה לפנים בקצת כונה של הקלת כבוד: אמר דוד עד מתי אתם מכלימין בכבודי וקורין אותי בן ישי (פסיקתא דר״כ, עניה סוערה ו). לך אצל בן עמרם (שבת פט.). —ולסתם ילדים: בעצב תלדי בָנִים (ברא׳ ג טז). ובשליתה היוצת מבין רגליה וּבְבָנֶיהָ אשר תלד (דבר׳ כח נז). —ומשל: רוב בני אבות בווישנין רוב בנים דומין לאחי האם (ירוש׳ סוף קידו׳). אשרי מי שבניו זכרים ואוי לו למי שבניו נקבות (גמ׳ שם פב:). פעמים שהבן מחכים את אביו (כ״י יבמ׳ סג.). בנך ה׳ שנים אדונך וחמש עבדך וחמש משנך ואח״כ אוהבך או שונאך (בן המלך והנזיר ו).

כשיתף הבן הוא זוכר את שלות בית אביו[1] (מד״ר איכ׳, זכרה ירושלם). בן שאיננו בן הניההו על פני המים וישוט[2] (א״ב של בן סירא). מעשה אבות יעשו בנים (משלי שועלים, אריה וכנו). — וליתר בע״ח: פר בֶּן בקר (ויקר׳ ד ג). בֶּן יונה (שם יב ו). בן עוף (כתוב׳ ה.). בן צאן (קדוש׳ לו:). בְּנֵי צֹאן (תהל׳ קיד ד). בְּנֵי נשר (משלי ל יז). בְּנֵי יונה (ויקר׳ ה ז). בְּנֵי ערב (תהל׳ קמז ט). שחט פרה ואחר כך שני בניה סופג שמונים שחט שני בניה ואחר כך שחטה סופג את הארבעים (חול׳ ה ג). בא ומצא זכרים תלואים בזקינות ונקיבות במבכירות אינו חושש שמא בנה של זו בא אצל זו ושמא בנה של זו בא אצל זו (תוספתא בכור׳ ב יח). כיצד מעשרין מעמיד אימהות מבחוץ והן גועות והבנים יוצאין לקראתן (שם ז י). בן גמל (חולין נט.). — ולדברים לא בע״ח, בהשאלה: בֶּן קשת (איוב מא כ), לאמר החץ. בְּנֵי אשפתו (איכה ג יג).—וישמש: — א) במשמעת נער, עלם, **Junge; jeune homme, garçon; boy**: כתפוח בעצי היער כן דודי בין הַבָּנִים (שה״ש ב ג). וארא בפתאים אבינה בַבָּנִים נער חסר לב (משלי ז ז).— ב) ילד זר שנתקבל בתור בֵּן: ותבאהו (את הילד) לבת פרעה ויהי לה לְבֵן (שמות ב י). — ג) קריאה של חבה: ויאמר שאול הקלך זה בְּנִי דוד (ש״א כד יז). ויאמר יואב (לאחימעץ בן צדוק) למה זה אתה רץ בְּנִי (ש״ב יח כב). שמע בְּנִי מוסר אביך (משלי א ח). אמר ר״י בן קיסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד וכו׳ אמרתי לו בני אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם איני דר אלא במקום תורה (אב׳ ו ט). מעשה באחד שבא לפני רבי טרפון להעד על אשה שתינשא אמר לו בני האיך אתה יודע לאשה זו עדות (תוספת׳ יבמ׳ יד י). ואמר לי (אליהו) בני מפני מה נכנסת לחורבה זו (ברכ׳ ג.). וכשבאתי אצל ר׳ ישמעאל אמר לי בני מה מלאכתך אמרתי לו לבלר אמר לי בני הוי זהיר במלאכתך (עירו׳ יג.). אמרתי לו (לר׳ עקיבא שנשברה ספינתו) בני מי העלך (יבמ׳ קכא.). אמרתי לו (להנזיר) בני מה ראית להשחית את שערך זה הנאה (נדר׳ ט:). מעשה באדם אחד שפתח חלוניו לחצר השותפין ובא לפני רבי ישמעאל בר רבי יוסי אמר לו החזקת בני החזקת (ב״ב נט:). א״ל (רבי יוחנן לר״ש בן אליקים) בני כיצד שמעתה (סנהד׳ ל:).

---

[1]) בארמ׳: כד יחיפא ברא מדכר שלותא דביתיה דאבוי. —[2]) בארמ׳: בר דלא בר שבקיה על אפי מיא וישוט.

אמר להם (אביו של בן בוהיין לעניים) בני השליכו מעליכם ואני נותן לכם כפלים במעושר (פסח' נו.). אמר להן (רבי יהושע להפרושין) בני מפני מה אי אתם אוכלין בשר וכו' אמר להן בני בואו ואומר לכם שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר (ב"ב ס:). אמר להן (ר"י בן בבא לזקנים) בניי רוצו (סנהד' יד.). אמר להם (רבי לבני רבי חייא) בניי קוצים אתם מטילין לי בעיניי (שם לח.). שלח (ריב"ז) וקרא לאנשי ירושלם ואמר להם בני מפני מה אתם מחריבים את העיר הזאת (אדר"נ ד). — ד) תלמיד: ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר יי' (מ"א כ לה). ויצאו בני הנביאים אשר בית אל אל אלישע (מ"ב ב ג). ויען עמוס ויאמר אל אמציה לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי (עמו' ז יד). — ה) יליד מקום, עיר: בני ציון (תהל' קמט ב). בני בבל, בני אשור (יחזק' כג כג). בני קדם (איוב א ג). בני המדינה (עזר' ב א). — בן בית, עבד שנולד בבית והוא ממונה על הבית: ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יורש אתי (ברא' טו ג), ועי' עוד ערך בן בית. — ויאמר: הוא שם בן בית, לאמר רגיל שם, נכנס ויוצא, כמו אחד מהמשפחה. בן הנכר (ישע' נו ג), לאמר יליד ארץ נכריה. — בני עם אחד: עם בני ישראל (שמות א ט). לעיני בני עמי (ברא' כג יא). בשער בני עם (ירמ' יז יט). — ו) בצרוף עם מלת הזמן, פלוני הוא בן כך וכך שנים: ובן שמנת ימים (ברא' יז יב), שעברו עליו מיום מולדו שמנה ימים. ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד (שם ה לב). ואברם בן שמנים שנה ושש שנים בלדת הגר (שם טז טז). שה תמים זכר בן שנה (שמות יב ה). כבש בן שנתו (ויקר' יב ו). שבעת כבשים תמימם בני שנה (שם כג יח). הזכר מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה (שם כז ג). בן מאה ועשרים שנה אנכי היום (דבר' לא ב). בן מאה שנה (ישע' סה כ). תנוק בן יום אחד (נדה ה ג). הצדיק בן יומו אינו יודע מה עתיד לחשוב (מד"ר שמות כא). — ועם מלת הכמות: פנו מקום לבן מאתים מנה (עירו' פו.). שטר בן מאה בני חמשים (הלכ' פסוק' לרב יהודאי 55), של מאה, של חמשים כסף. — ז) בצרוף עם מלים להורות איזו תכונה, מדה, מעלה[1]: וראה שאול כל איש גבור וכל בן חיל ויאספהו אליו (ש"א יד נב). לאמר שיש לו כח, גבור, שלבו אמיץ. חלוצים תעברו וכו' כל בני חיל (דבר' ג יח). בן בליעל (ש"א כה יז). יצאו אנשים בני בליעל (דבר' יג יד). בן עולה, בני עולה (ש"ב ג לד). בן נעות המרדות (ש"א כ ל). בני שחץ (איוב כח ח). בני חלוף (משלי לא ח). — בן הכות, שראוי להכותו, שחיב מכות: והיה אם בן הכות הרשע (דבר' כה ב). — ועוד במשמעות רבות: *בני אכילה (חול' קכו:), ראויים לאכילה. *בני שליחות (קדוש' מב.), ראויים לשליחות. *בני אלול (ירוש' שקל' ג מז:), שנולדו באלול. — *בן אומנות, פלוני בן אומנותו של פלוני, לאמר הוא עוסק בזו האומנות בעצמו: אין לך אדם אוהב בן אומנותו אבל החכם אוהב את בן אומנותו וכו' והקדוש ברוך הוא אוהב את בן אומנותו (מד"ר ברא' לב). — *בני בצלים (עוק' ב ח). — *בני ברית (ב"ק א ג), מי שהם בברית אחד, בפרט היהודים. — *בני גיהנם (ר"ה יז.), המיועדים להיות בגהנם. — בני גולה (עזר' ו כ), שיושבים בגולה. — *בן גיל, פלוני הוא בן גילו של פלוני, שנולד בשעה אחת אתו: שוטא מצויה בבן גילו (ב"מ כז:). — *בן דעת (שם ח.), אדם שיש לו דעת. — *בני דעה (חגי' ב:), שיש להם דעה, נבונים. — *בן הריגה (ברכ' סב:), שראוי, שנועד להרג. — *בני הרגשה (נדה יג.), שיש להם כח ההרגשה. — *בן זוג (מד"ר ברא' יא), מי שהוא לזוג להשני, בעל וכדומה. — ובדברים לא בעלי חיים: שכך היו רושמין על קרשי המשכן לידע איזה בן זוגו (שבת יב ג). — בן זקונים (ברא' לז ג), שנולד לעת הזקנה. — *בני זמן, בלשון המליצים, המקרים, הפגעים. — *בני חבורה (שבת כ.), שהם בחבורה אחת. — *בני החפה שהזמנו להחפה: שושבינין וכל בני חופה (ירוש' סוכ' ב נג.). — *בן חורים, בני חורין (ב"ק א ג.), ההפך מעבדים. נכסים בני חורים (גמ' שם), שאינם משעבדים. ולא אתה בן חורין ליבטל הימנה (אבו' ב טז), אין לך רשות. — *בן חריץ: והריץ בן חריץ וכמה הוא חריץ ו' טפחים ובן חריץ שלשה (ב"ב ז ד). — *בן טובים, אדם חשוב, ממשפחה הגונה: מעשה בהילל הזקן שלקח בן טובים לעני אחד סוס שהיה מתעמל בו ועבד שיהיה משמשו (תוספתא פאה ד י). — *בני יבשה (ירוש' נדר' ד לח.), היושבים, החיים על היבשה. — *בני יום, כמו בני הזמן בלשון המליצים: או אם בני יום עתקו חיל (רמב"ע, תרשיש א). זנח דודים עלי אוכל

[1] סדרתי פה רוב הצרופים על מלת בן והבאתי משל אחד או שנים, ושאר המשלים יבואו כל אחד בערך המלה המצורפה לבן.

אהבוך ועל בגד ועת קמו בְּנֵי יָמִים להרע בגדו בגד (בס ז). ומתבל ינדוני בני יום כאלו בזמן אין לי בחלה (עמנוהל, ז).— *בני הים (ככור' ת.), החיים בים. —*בני הכנסת (בס ה ה), שמתכנסים יחד.— *בן הכולף (תוספת' כלי' ב"כ ז ג), כולף קטן.—*בן כפר (חגי' יג:).—*בן כרך (מגי' כג).—*בני לויה (חול' ז.), שהולכים ללוות אדם, בלויה אחת. — בֶּן מָוֶת (ש"א כ לא), שחיב מיתה. —*בני מזרח, בני מערב.— *בני מסבה (כפרא, עקב מג), שיושבים יחד במסבה אחת. — *בני מעים (חול' נג:). — *בני מצר, השכנים היושבים על הגבול (ב"מ קח:).—*בני משפחה (בכור' תי), הקרובים, ממשפחה אחת.—בְּנֵי הַנְּעוּרִים (תהל' קכז ד), אנשים מימי הנעורים.— *בן נפיל, עי' נפיל. — בן נץ, עי' נץ. — *בני סחיטה (שבת קמד.), שאפשר לסחוט אותם. — *בני עליה (סנהד' לז:) אנשים נכבדים, אנשי מעלה.— *בן הפטיש (כלים כט ז), פטיש קטן. — *בן פקועה (חולין סט.), ולד הנמצא בקרב בהמה אחרי השחטה.—*בן קיימא (נדה כו:), שמסגל, עלול להתקים. — בני רשף, עי' רשף. — *בן תורה, בני תורה (שבת קלט:).— בְּנֵי תְמוּתָה (תהל' עט יא), שיעודים למות, שדרכם למות. —*בן תרבות, בני תרבות (ב"ק א ד), שיש להם תרבות.— וביחס לבע"ח, שהכבינו להאדם.— ועין ילד.

***בֶּן בָּטִיחַ**, בע"פ, — שם אדם בעל אגרופים גדולים: מאור שלא נעשה בידי אדם שיעורו כמלוא אגרוף גדול זהו אגרופו של בן בטיח (כלי' יז יב).

בֶּן בַּיִת, — בן עבד או שפחה שנולד בביתו של אדוניו, או עבד שנשתחרר ונמנה על הבית: בשר ודם יש לו פטרון אמרו לו הרי נתפס בן ביתך אמר הרי אני מתקיים עליו וכו' בא ועמד לו על פתחו של פטרונו וקורא לעבדו או לבן ביתו והוא אומר איש פלוני עומד (ירוש' ברכ' ט יג.). ר"ג היה לו בן בית אחד (פסיקתא דר"כ, ויהי בשלח). בבד ה' ממה שחננך מהוניך בן ביתי אתה אם נתתי לך ויש לי בידך תן לי משלי (פסיקתא רבתי, עשר תעשר). בעל הבית יש לו בן בית (שם כי תשא). למלך שהיה לו בן בית והשליטו על כל מה שהיה לו וכו' (מד"ר שמות מג). בא אחר וכבדו (למלך) ואמר מי הוא זה אמרו לו בן ביתך הוא (שם ויקר' ט). למלך שאמר לבן ביתו תן לפלוני סאה של חטים (שם במדב' כא). בשר ודם עושה לו פטרון שהוא מתקיים עליו והוא נתפס וכו' ואמרו לו נתפס בן ביתך (שם דבר' ב). מעשה שהיה באדם אחד בירושלם שעשה סעודה אמר לבן ביתו לך והבא לי קמצא רחמי (שם איכה, בני ציון). אין אדם מונה על בן ביתו לא משפלות של זבל ולא של מוץ ושל קש ומהו מונה על ב ביתו משפלות של חטים (תנחו' בובר, כי תשא ג).

***בֶּן הַמּוֹעֵד**, — כנוי לאסרו חג: יום שאחר י"ט הוא אסרו חג ובירושלם קורים לאסרו חג בנא דמועדא פ' בן המועד (הה"י, נתן העזתי, ח"ב, אסרו חג).

***בן נח**, עי' נח.

***בן עדל**, עי' עדל.

***בן קמחית**, בע"פ, — אדם בעל יד גדולה, שהיתה מחזקת כארבע קבין (ירוש' יומא ה מב:).

***בן תמליון**, — שד ליצן (מעי' יז:), עי' תמליון.

***בַּנַּאי**, ש"ג, מ"ר בַּנָּאִים,— מי שאומנותו לבנות בנינים, Baumeister; constructeur; builder: הבנאי שקבל עליו לסתור את הכותל (ב"ק ט ג). הקנטר של בנאי[1]) והדקור של חרש (כלי' יד ג).— ובהשאלה, *בַּנָּאִים, אנשים עוסקים בדברים רוחניים, תלמידי חכמים: (בגדים) של בנאים[2]) מצד אחד (חוצץ בהם רבב) (מקו' ט ו).

בנה[3]), ממנו בָּנָה, בְּנִיָּה, בִּנְיָן, מִבְנֶה, תַּבְנִית, וי"א גם בֵּן.

בָּנָה[4]), פ"י, עתיד אֶבְנֶה, יִבְנֶה, וַיִּבֶן, מקור בְּנֹה, בְּנוֹת, — שם אבן על אבן, או קורה ע"ג קורה, לעשות בית וכדומה, bauen; bâtir, construire; to build: מי האיש אשר בָּנָה בית חדש (דברים כ ה). והערים אשר בָּנָה (מ"א טו כג). בָּנְתָה ביתה (משלי ט א). בְּנֵה

---

[1]) בכ"י פרמה שֶׁבַּנַּאי. — [2]) לפי דרושו של רבי יוחנן: מאי בנאים אלו ת"ח שעוסקין בבנינו של עולם כל ימיהן (שבת קיד.). ואעפ"י שאין פרוש זה אלא דרש, והפרוש האמתי הוא של רבי שמעון בן לקיש: כלים האוליירים הבאים ממדינת הים (שם), והם בגדי בד של שמשי בית המרחץ, ובנאים הוא במקום בלנאים, מהשם בלן, מ"מ פרשו רוב המפרשים כפרושו של ר"י. וסוב' יסטר' כי זו מלה מצמצמה מן בן נאים, כמו בן טובים, ר"ל אדם הגון.

[3]) משתף לכל הלשונ' האחיו', זולתי אתיאפ'. באשור' בַּנוּ, יצר, הוליד.

[4]) עי' הערה לשרש בנה.

בניתי בית זבל לך (מ"א ח יג). ערים גדלת וטבת אשר לא בנית (דבר' ו י). את הבית הזה אשר בנתה (מ"א ט ג). אל כל ראש דרך בנית רמתך (יחזק' יו כה). וירד יי' לראת את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם (ברא' יא ה). ברושים משניר בנו לך (יחזק' כז ה). וערים אשר לא בניתם (נתתי לכם) ותשבו בהם (יהוש' כד יג). ויאמרו נקום ובנינו (נחמיה ב יח). ויהי בנה עיר (ברא' ד יז). הבנים חרבות למו (איוב ג יד). המזבח הבנוי (שופט' ו כח). ירושלם הבנויה (תהל' קכב ג). והעם מעט בתוכה ואין בתים בנוים (נחמ' ז ד). הלשכות בנויות בקדש ופתוחות לחול (מע"ש ג ח). ולבלתי בנות בתים לשבתנו (ירמי' לה ט). ואבנה הבית לשם יי' (מ"א ח כ). ויבנה את האבנים (שם יח לב). ויבן נח מזבח לייי (ברא' ח כ). ויבן יי' אלהים את הצלע (שם ב כב). ותבן צר מצור לה (זכר' ט ג). ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית (שמות כ כה). ותבני לך גב (יחזק' יו כד). הבה נבנה לנו עיר (ברא' יא ד). ובית לא תבנו (ירמ' לה ז). ויבנו בני גד את דיבן (במדב' לב לד). בנה לי בזה שבעה מזבחת (שם כג א). בנו לכם ערים לטפכם (שם לב כד). — ובהשאלה: גליתה את אזן עבדך לאמר בית אבנה לך (ש"ב ז כז), לאמר בנים אשר ישבו על כסאו אחריו. אשר לא יבנה את בית אחיו (דבר' כה ט). — וככנ': ביום ההוא אקים את סכת דוד הנפלת וכו' ובניתיה כימי עולם (עמו' ט יא). ובניתים ולא אהרס (ירמ' כד ו). המה בנוהו ויעמידו דלתתיו (נחמ' ג יג). עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל (ירמ' לא ד). אשר תשלחני אל יהודה אל עיר קברות אבתי ואבננה (נחמ' ב ה). בית גזל ולא יבנהו (איוב כ יט). ויבנהו שבע שנים (מ"א ו לח). יהרסם ולא יבנם (תהל' כח ה). בבנותכם לכם מזבח (יהוש' כב יו). בבנותיך[1] גבך בראש כל דרך (יחזק' יו לא). — ובעבר עם א במקום ל"פ: מלמד שבנאה הקב"ה לחוה כבנין אוצר (ברכ' סא.). — *בנה אב, עשה *בנין אב: זה בנה אב כל מקום שנאמר עד הרי כאן שנים (סוט' לא). — ועי' אב, ועי' בנין. — ובהשאלה בדקדוק: ^בנה שם, בנה פעל, עשה שם או פעל: וכאשר לא תוכל לבנות מן ויטה יטון ומן ויכה יכון וכו' כן לא תוכל לבנות מן ויגה יגון (דונש על מנחם, יגון). כי השמות הבנויים ביוד הם יותר מן הבנויים בו (הוא על רסע"ג, ט). — ובמשמעות ^מרכב: ואולם להיות החדש בנוי מימים שלמים לא יאות רק על פי ראיית הלבנה (ר"א הקרא', ג"ע, קדוה"ח ח). —וביחס לצורות ההנדסה, ^רשם צורה: מרבע או משלש בנוי על צלע משתף (ר"י ישראלי, יסוד עולם, א ב ד). —ובכלל ^נשען ומיוסד על דבר: ראוי לפרש השמועה על העיקר שהיא בנויה ואינו שהיא בנויה על מי שמעידין עליו עדים וכו' (ר"ח שבוע' מו:). כל יסודות התורה והאמונה הם בנויים על אמונת ההשגחה (מנוה"מ ה ב, רלב). זה המדרש בנוי על מדרש אחר (תו"ת תמת ישרים כ).

— נפע' נבנה, וגם *נבנית, הבנות, — שבנו אותו, gebaut werden; être bâti; be built: כי לא נבנה בית לשם יי' עד הימים ההם (מ"א ג ב). ונבנתה עיר על תלה (ירמי' ל יח). והושבתי את הערים ונבנו החרבות (יחזק' לו לג). לבית הנבנה לשם יי' (דהי"א כב יט). בחכמה יבנה בית (משלי כד ג). תבנה ותכונן עיר סיחון (במד' כא כז). האמר לירושלם תושב ולערי יהודה תבנינה (ישע' מד כו). אימתי יבנה בית המקדש (ירוש' ברכ' ב ד.). לא עת בא עת בית יי' להבנות (חגי א ב). וחרבות לא ניתנו להיבנות (ירוש' כ"ב ג יד:). והבית בהבנתו אבן שלמה מסע נבנה (מ"א ו ז). — ובהשאלה: הנה נא עצרני יי' מלדת בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה (ברא' טז ב), לאמר יהיה גם לי אח"כ ילדים. ותלד על ברכי ואבנה גם אנכי ממנה (שם ל ג). נשא אשה ושהה עמה י' שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה שמא לא זכה להבנות ממנה (יבמ' סד.). — ונבנית: מה זו נבנית על ידי צרתה אף זו נבנית ע"י צרתה (מד"ר ברא' עא). — ובמליצה: עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל עוד תעדי תפיך ויצאת במחול משחקים (ירמי' לא ד). אם תשוב עד שדי תבנה תרחיק עולה מאהלך (איוב כב כג). —ובדקדוק: מגנת לב מן יגון נבנתה (דונש על מנחם, יגון). שמות נבנים על הכפילה (הוא, על רסע"ג). ועל המשקל הזה נבנתה לשון הארמית (שם). ונבנה השם הזה בלשון קבוץ (כוזרי ד א). — ובמשמ' ^נשען ומיוסד: ואין זאת הראיה נבנה על שרשי המדברים (מו"נ). ואני אכתוב לך אלו הנשארים בשרטוט להיותם מבוארת נקל עליך וזכירתם כי עליהם נבנה שרש המלאכה (רמב"ם, חשבון העבור).

— פע', *בנה, — לנחץ הפעולה: זו סנהדרי גדולה של

[1]) יש סברים כי באמת אמרו כן בחיי הלשון מפני הדמיון עם מ"ר בנותיך, והוא משכחת הלשון בעצמה, וי"א כי זה שבוש פשוט.

ישראל שהן יושבין ו מ ב ו נ י ן אותה (מד"ר שמות כג).
—פע' *בֻּנָּה, מְבֻנֶּה,—בנוי היטב, מתקן: חברון מ ב ו נ ה על אחת משבעה בצוען (כתוב' קיב.), מתוקנת יפה. ש מ ב ו נ ה מכל מום (סוטה מב:). אך כל זה יכוחש מאלפים ורבבות אשר עברו בזאת המדינה (פירו) וראו אותה מ ב ו נ ה מקצה אל הקצה ארץ רבתי עם ומלאה כל טוב (נחמ' וגע', דוד גנז עה).
— התפע', *הִתְבַּנֵּה, — מן בֵּן, נעשה, נתקבל כבן: ש נ ת ב נ ו (הגויים) בישראל (פסקתא רבתי, כי פקד).

אֶבֶן וכל המתיחס, עי' במקומו. — אֶדֶן. — *אֹטֶם, אחז את הבנין בעץ וכדומה, צפה. — אַיִל, בליטה סביב הפתח. — אֲנָךְ, משקלת העפרת לישר הבנין. — אֲצִילָה, קורה הנושאת עליה התקרה. — אָשְׁיוֹת, העמודים אשר עליהם נשען הבנין. — אַתִּיק.

בַּיִת, וכל השיך, עי' במקומו. — בּוֹנֶה, *בַּנָּאִי אומן שיודע לבנות. — בֶּטֶן, בליטה בעמוד וכדומה. — בָּמָה, להקריב קרבנות. — בִּנְיָה, בִּנְיָן, מִבְנֶה. — *בָּעַט, הכתל בּעט, התעקם ונוטה לנפל. — *בְּרֵכָה, מהלכה מקורה בתוך הבנין או סביבו.

גַּב, עי' במקומו. — *גַּבְלִית, בליטה כעין חטטרת בבנין, באבן. — גַּג. — גֶּדֶר. — *גָּהָה, נוטה לנפ'ל. — גְּזֵרָה, בליטה בעלית העליונה. — גֶּרַע, מִגְרָעוֹת, עי' במקומו.

דְּבִיר. — *דִּירָה, *דִּיוּר. — *דַּיֵּר. — *דֹּפֶן, כתל.

הָרַס הבנין, סתרו.

*זִיז, בליטה, שפניה למטה, מתחת וממעל לחלון, לנוי.

*חֲזִית, פני הכתל. — חַיִץ, כתל בין שני חדרים. — חֹמֶר וּלְבֵנִים. — חָצַב וכו', עי' אבן. — חָרֵב, הֶחֱרִיב, *חֻרְבָּה.

טוּר, שורה אחת של אבנים או קורות. — טִיחַ, שט חים על הכתל. — טְפָחָה, טְפָחוֹת.

יָסַד, יְסוֹד. — יָצִיעַ, במקומו.

כֶּבֶשׁ, מעלות לפני הבנין לעלות בו. — כִּיר. — *כִּפָּה. — *כְּפָפִים. — כַּפְתּוֹר, ראש העמוד. — כְּרוּתָה, קורה של עץ. — כָּתֵף הבית. — כֹּתֶרֶת, על ראש העמודים.

לוּל, מעלה. — לִיָה. — *לֶחִי, *נסר, *לפוף *לפות.

*מְהַנְדֵּס, בנאי חכם. — מְזוּזָה. — מְחוּזָה, מָחְזָה, כמו שות. — *מֶלֶט, לדבק את האבנים. — מִסְפָּר. — מִסְעָד.

מַעֲקֶה. — מַצֵּבָה. — מִקְלַעַת.

*נִדְבָּךְ, עי' אבן. — *נוּי הבנין.

סִפֵּן. — *סָתַר, את הבנין, הרס.

עָב, עֹב, עָבִים, במקומו. — עַמּוּד, והמתיחס במקומו. — עֵץ, בד, *קורה, *כשור, *מריש, במקומם.

*פִּגּוּם, חבור קורות ובדים ועליהם לוחות, יעמדו עליהם הבונים לעשות מלאכתם במקום גבוה. — פִּטּוּרֵי צִיצִים, לנוי הבנין וקשוטו. — פְּנֵי הבנין. — *פַּס, *פסים. — *פַּצִּים, עמוד מעץ או אבן בבנין. — *פוּצָם, מקום בנוי פצימים. — פְּקָעִים, מין נוי. — *פָּתִין, במקומו.

*צִדָּה, את האבן. — צֶלַע. — צִפָּה, את הכתל בעץ, בזהב וכדומה.

*קַבְּלָן, שבונה ב*קבלנות. — קַו, קו המשקלת, נטה קו. — קָטֹר, קְטָרָה, בנוי כפּות. — קֶלַע, מִקְלַע נוי. — קָצַב, מדה של הבנין. — קֶרֶן, קרנות. — *קַשְׁקוּשׁ, בנין קטן. — *קַרְפֵּף, שטח מוקף כתלים.

*רֹבֶד, עי' אבן. — *רֶכֶס, עמוד מרבע. רִמּוֹנִים, נוי.

שְׂבָכָה. — שְׂדֵרָה, במקומו. — *שִׁחֵף. — *שִׁפֵּץ הבנין, תקן אותו מחדש. — שָׁקוּף, בכפה.

תַּבְנִית הבית. — תַּבְנִית. — תִּמּוֹרוֹת, מין נוי. — תִּקְרָה.

בָּנוֹת, בְּנוֹת, — מ"ר מן בַּת, עי' זה.

בִּנְיָה[2]), ש"נ, — דבר בנוי, **Gebäude; construction building**: ומדד את הבית ארך מאה אמה והגזרת והבניה [2]) וקירותיה ארך מאה אמה (יחזק' מא יג).

***בנות שבע, *בנות שוח**, עי' שבע, שוח.

***בָּנְיוּת**, ש"נ, — סגולת מי שהוא בֵּן: ואחר זה צוה ללמוד הדברים האלה לבנים והתלמידים הם בכללם שעיקר ה ב נ י ו ת הוא בנפש אבל הבנים קודמין שבהן ב נ י ו ת הנפש והגוף (מלמד התלמידים, יעקב אנטולי ותתחן). בא החכם להזהיר תלמידו שהוא בנו ב ב נ י ו ת נפש שלא למאוס מוסר יי' (שם, כסר). חביבין ישראל שנקראו בנים למקום וכו' וראוי שנדע מה ענין המעלה הזאת כי אם שם האב נאמר על הפועל והבורא הנה

---

[1]) משק', לִוְיָה, צִבְיָה, שִׁלְיָה. — [2]) לפי הענין נראה כי זה חלק מיוחד מהבנין, דבר בנוי על פני הגזרה, כאמור למעלה בפסוק יב, אך לא עמדו המבארים על תכונתה של בניה זו, ומשתמשים במלה זו במשמ' בנין בכלל, או יותר במשמ' מפשטת מלאכת הבנין.

האומות כולם ישתתפו בהיותם בני אל חי ולמה א"כ יחד השלם ר' עקיבא מעלת הצלם לכללות מין האנושי וייחס מעלת הבניות לאומת ישראל בלבד (ר"א הכהן, נחלת אבות ג). הנה אם כן הבניות מורה על התיחדות האומה להנהגתו מבין שאר האומות (שם).

בנ"ט, ר"ת: בנותן טעם.

בִּנְיָן, ש"ז, מ"ר בִּנְיָנִים, -יָנוֹת, —א) דבר בנוי, Gebäude construction; building : והלשכות העליונות קצרות וכו' מהתיכונות בִּנְיָן (יחזק' מב ה). וימד את רחב הַבִּנְיָן קנה אחד (שם מ ה). וְהַבִּנְיָן אשר אל פני הגזרה פאת דרך הים רחב שבעים אמה וקיר הַבִּנְיָן חמש אמות רחב סביב (שם מא יב). מי שלא ראה בנין הורדוס לא ראה בנין מפואר בימיו (סוכ' נא:). מה עשו אבותי לאבותיך מהם מיעכו בבנין (סנה' קיא.). — ומ"ר בִּנְיָנוֹת: כידוע לבורתי האילנות: לבניינות (ס' החנוך תג). — ומשל: ירקב המעות הבניינים[1] (ר"י קמחי ספ' הגלוי, 126). —ובהשאלה, *הרכבת הגוף: רובע עצמות מרוב בנין או מרוב המנין ורוב בנינו ורוב מנינו של מת (אהל' ב א). כל בנינו של אדם הוא שתי השוקים והירכים והצלעות והשדרה (רמב"ם טומ' מת ב ח). — דבר בבנינו, ר"ל כשהוא בנוי כלו בשלמותו: מי שלא ראה ב"ה בבנינו לא ראה בנין מפואר (סוכ' נא:). הנבלה כשהיא בבנינה תקרא נבלה וחלקיה לא יקראו נבלה (ר"א הקראי, ג"ע, טו"ט ב). — ב) *עצם הפעולה לבנות, das Bauen; act. de construire; building : משנבנה הבית התחילו מונין לבניינו וכו' לא זכו למנות לביינינו התחילו מונין לחרבנו (ירוש' ר"ה א נו:). אמת הבנין (שם בקל' ומע ד). אין מבטלין תשב"ר אפי' לבנין ביהמ"ק (שבת קיט:). ביום שמחת לבו זה בנין ביהמ"ק (מגי' יב.). יכול יהא בנין ביהמ"ק דוחה שבת (יבמ' ו.). שכל העוסק בבנין מתמסכן (שם סג.). אבותינו אכלו מלוחים כשעסקו בבנין ביהמ"ק (קידו' סו.). אין בנין ביהמ"ק בלילה (שבו' טו:). — ומשל: שסתירת זקנים בנין ובנין נערים סתירה (מגי' לא:). —ובהשאלה: ת"ח שעוסקין בבנינו של עולם (שבת קיד.). — *בִּנְיָן אָב, מדה ממדות דרשות הכתובים בתורה שמה שנאמר במקום אחד מלמד על מה שנאמר במקומות אחרים[2]: בנין אב מכתוב אחד ובנין אב משני כתובים (י"ג מדות של ר' ישמעאל). זה בנין אב לכל דמיהם בם וכו' בסקילה (ספרא, קדוש' ב). אמר רבי אלעזר כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו בנין אב שבכולם וה' דבר עליך רעה (ירוש' ברכ' ט יד:). — ג) בדקדוק, *בכלל אופן המלה וצורתה: נשבתו האותיות ונסתר בנין המלה (מנחם מחב' 41). המלה הזאת לא תסור מבנינה ולא ישתנה ענינה (שם, ערך זאת). ובנין מאירות מן אור (דונש על רסע"ג). וזכרון רב בניני השמות המוספים (הרקמה, י). ומן הבנין הזה פיעלה בשבר הפא (שם). — ובפרט *כ"א משמנה צורות הפעל, בנין הקל, בנין הכבד וכו': הפעל השלישי המוסף מה שאין בנינו בנין הקל (הרקמה, יד). והעתיד מבנין הפעיל יהיה על השלמות והתום והפעול (שם). ממה שישיג הפועל מן הבנינים לענין הנפעל וההתפעל (שם). והנה כל אלה הם מבנין הקל הנקרא בנין פָּעַל (ראב"ע צחות, הפעלים). ואלה השלשה הבניינים הם עיקרים לכל הלשון (שם). בנין הפעלים יבנה בשמנה טורים הטור האחד הוא בנין הקל והוא יסוד הפעלים וכו' אבל ההא והמם הנוספת בבנין הפעיל וכן בשאר הבנינים וכו' (מכלול, בדפ"פ).

בנל"ך, ר"ת: ברוך נותן ליעף כח.

בנ"ר, ר"ת: בורא נפשות רבות.

בסא[1], ממנו *בסיא *בוסיא.

***בְּסִיָּא**[2], *בְּסִיָּא, — התרשלות וזלזול בשמירה וכדומה, Vernachlässigung; négligence; negl- : השם בהמה מהבירו מתה בבוסיא[3] משלם כולה שלא בבוסיא משלם פלגה שכך הוא כותב לו

---

[1]) והוא תרגום מלשון ערבי, כמו שנאמר שם: כי ימשלו חכמים שלהם (של הערבים) סוס אל דראהם אלבניאן. — [2]) ואמר ר' ישועה הלוי בהליכ' עולם שער ד: בנין אב מדה בתורה שהכתוב יגלה ויפרש במקום אחד וממנו למדין בכל המקומות הדומין לו שהתורה תקצר ותרמוז במקצת על הכל.

[1]) בערב' בַּשָׁא(a) בה, — זלזל והתרשל בדבר.

[2]) משקל עברי בְּסִי כמו מְרִי, או בְּסִי כמו חֳלִי, או בְּסָיָה כמו פְּלִיָּה. בארמ' כוליא. — ועי' הערה לקמן. —[3]) וכן בירושי' (ר"מ ה ז:). בסגנון ארמי: מתה בבוסיא יהב כוליה דלא בבוסיא יהב פלגא וכו' מתה בבוסיא יהב ששה של זהב דלא בבוסיא יהב ששים זוז. ע"כ. וכן בבלי (ב"ק קיו:) רק בקצת נוסח' בבוסיא בכף במקום ב.

(a) بَسَأ

אם תמות בבוסיא אשלם כולה שלא בבוסיא אשלם פלגא (תוספתא כ"מ ה ו). שמה במנה והשביחה והרי היא יפה מאתים זוז מתה בבוסיא משלם שלשה של זהב שלא בבוסיא משלם חמשים זוז (בס כס יא). רישאין החמרין לומר כל מי שתמות את המורו נעמיד לו חמור אחרת מתה בבוסיא אין צריכין להעמיד לו חמור אחרת מתה שלא בבוסיא צריכין להעמיד לו חמור אחרת (בס יא כה).

בסה[1]), ממנו בִּסֵּה.

בָּסָה[2]), פ"י, כ"י בּוֹסִים, עי' בָּסָה, בָּסִית, בָּסִית, בַּסִּיתֶם, בַּסִּינוּ, אֶבְסֶה, תִּבְסֶה, — דרך ורמס בכח בתוך הטיט והרפש, patschen (in Schlam); patauger : to splash (through the mud) : והיו כגברים בוסים[3]) בטיט חוצות במלחמה ונלחמו כי יי' עמם והבישו רכבי סוסים (זכרי' י ה). — ובמשמעת תום ולכלך: לולא פני כבודי אני נושא אז הייתי מעליך ראשך נושא, ואותך בדם כבדך בוסה (ס' בעבועים לר' זכדא, מחב' יין לבנון).

— פע', בִּסֵּה, מְבַסֶּה, מְבַסִּים, מבוסים, — מלכלכים: ואם כל בהמות וחיות קרוצים, נתחים ערוכים על העצים,

1) אין המדקדקים מודים בשרש בסה בעברית הקדומה, והפעל בוסים שלקמן הם מחליטים אותו לבינ' מן בוס. ועי' הערה למלה זו לקמן.

2) עי' הערה לשרש בסה, ועי' הערה שלקמן.—

3) כל המדקדקים גזרו שזה בינ' מן בוס. אמר ריב"ג בשרש בית וו סמך וז"ל: ודע כי בוסים בטיט חוצות מזה העיקר והוא תואר אם שם הפועלים על משקל בחתיתם מגבורתם בושים, טובים היו חללי חרב, והעיקר בהם שיהיו על משק' קריבים ורחוקים והשיגם הרפיון והנות כאשר קרה לגוחי מבטן אתה גוזי וזולתם. ע"כ. וכך גם החדשים. ואעפ"י שבעצם הדבר אין זה מן הנמנע, מ"מ יש לפקפק למה באה צורה זו רק במקום הזה בלבד, ועוד קצת קשה בית השמוש בהשם טיט, כי לפי מנהג שמוש הפעל בוס, בוסס, הדין נותן שיבוא אחריו הדבר בפעול, והיה צריך להאמר בוסים טיט חוצות. וכבר היו מי שרצו להגיה כטיט כ במקום ב. ואולם נראה, כי זה פעל מיוחד לפעולת ההליכה בעמל וכח בתוך הטיט, ואפשר שהוא פעל משנה מהפעל בוס, שנתיחד לפעולה זו, והרבה יש בינונים מלאים אפי' במקום שאין להם משמ' שם דבר, בפרט בהכתבים של הזמן המאוחר. וקצת בעין סמך לזה יש בההקבלה שבחצי השני של הפסוק והבישו רוכבי סוסים, משמע שהכונה היא להקביל את הלוחמים הרגלים הבוסים בטיט חוצות לעומת רוכבי הסוסים. וכן ראב"ע שם וכן רד"ק.

ואף זויות מזבח מְבוּסִים, דם כמים לים מכסים (ביר היחוד א).

***בִּסּוּם**, ש"ז, — כה"פ מן בִּסֵּם במשמעת נעים: כשהיו מושכין את קולם בנעימה היו אלו ממהרים להבליע את השם וכו' בנעימה בסום[1]) קול (רש"י קידו' עא.).

***בְּסוֹרָה**[2]), ש"נ, מ"ר בְּסוֹרוֹת, — כוס של בסורות, כוס יין שהיו מעבירים לפני הכלה אם היתה בתולה: נשרפה כתובתה רקדו לפניה שחקו לפניה העבירו לפניה כוס של בסורות[3]) או מפה של בתולים אם יש לה עדים באחד מכל אלו כתובתה מאתים (כתוב' יז:).

***בָּסִים**, ש"ז, — כַּן, Basis ; base : קני מנורה טהורין הפרח והבסים טמאין (כלי' יא ז). כוס בבסים לדרקון אסור ודרקון בבסים לכוס מותר (ירוש' ע"ז ג מב ד). בעומדין על בסיסן (ע"ז מא.). בעמוד הזה שיש לו בסים מלמטה (מד"ר ויקר' כה). העמוד הזה אם אין לו כותרת מלמעלה ובסים מלמטה אינו,

1) בארמ': (עיקר השיר הוא בפה והכלים באו לבסומי קלא (סוכ' נא.).

2) עי' הערה שלקמן. — 3) כך בערוך דפוסי' קדמו' וכמו"כ בעה"ק דפוסים הראשנים. ובנוסח' התלמוד בשורה. אך רגלים לדבר כי גרסה זו היא תקון עפ"י מה שהתחילו לפרש מלה זו מלשון בשורה, כמו שפרש"י שם: המבשר עליה סימני בתולה. אבל באמת כבר נעלם מבעלי התלמוד בעצמם מהותה של כוס זו ופרושה האמתי של מלה זו, והוו שם וז"ל: מאי כוס של בסורות (כך גרסת הערוך, ובנוסח' בשורה) אמר רב אדא בר אהבא כוס יין של תרומה היו מעבירין לפניה כלומר ראויה היתה זו לאכול בתרומה מתקיף לה רב פפא אטו אלמנה מי לא אכלה בתרומה אלא אמר רב פפא זו ראשית כתרומה ראשית. ע"כ. והנה נתברר מכל הויה זו כי בזמנם של רב אדא ורב פפא כבר לא היה נהוג מנהג קדום זה של העברת כוס לפי הכלה כשהיא בבתוליה, ולכן יש לפקפק אם באמת היו מעבירים דוקא כוס של תרומה, כי אפשר שזו סברה בעולם של רב אדא כדי לפרש הסימן שראויה היתה לאכול בתרומה. וגם פרושו של רב פפא זו ראשית כתרומה ראשית אין ספק שהוא דרוש בעולם. ואפשר שכוס של בסורות היתה כוס של משקה עשוי מבסורות, ר"ל מפרי בסר, כמו שאומרים בערב' בֻּשְׁר אלתמר, עשה שכר תמרים בעוד שהתמר בסר, ר"ל מעט קדם שבשל בשול גמור, קודם שנפתח, והיה זה אולי לסימן הכלה שגם היא עודנה בסר, עוד בבתוליה. וכבר השתמשו גם בערב' בפעל זה גם לענין הזדוגות הגמל והנאקה, ואמרו: בשר אלפחל אלנאקה, נוקק לה קודם שתבעה.—ועי' בֹּסֶר.

צראה (תנחו' נוב' כהל ג).—ומ"ר: שלש ב ס י ס א ו ת[1]) הן שלפני המטה ושלפני סופרים וכו' (כלי' כד ו). — ובהשאלה: ב ס י ס לדבר האסור (שבת קיז.). — ואמר הפיטן: אמת יהגה חכי משפטי יי' אדוני, כל פקודי כל ב ס י ס טבע אדוני (אזהר' ר' אליהו הזקן).

***בְּסִיסָה**, — נה"פ מן בסס: ב ס י ס ה ופסיסה אחד הוא (רה"ג עוקצ' א ה). הדריך סוס למנוסתי בים בקע לִבְסִיסָתִי המירו ומלא בפיסתי לססתי (שלמה בר"י, יוצר א פסח, אור יבע).

***בסם**[2]), כמו בשם, ממנו *בֹּסֶם, *בִּסֵּם *בִּסּוּם *בָּסְמָן.

***בֹּסֶם**, בוסם, ש"ז, — כמו בֹּשֶׂם: לצלוחית של פלייטין שהיתה מונחת במקום הטנופת במקומה ריחה נודף וכ"ש במקום ה ב ו ס ם (שה"ש קח.).

***בָּסַם**, פ"ע, עת' יִבְסַם, — היה בסים, מתוק, נעים, süss sein; être doux; be sweet: למלך שעשה סעודה וזימן אורחין אצלו והיה מחזיק עליהם ואומר להם יערב לכם ו י ב ס ם לכם (מד"ר שיה"ש, באתי לגני). והיו מקלסין לפניו ואומרין לו יערב לך ו י ב ס ם לך (שם איכ', טומאתה). ללסטים שנכנסו לתוך המרתף ונטלו קנקן א' של יין ושתו הציץ עליהם בעל המרתף א"ל יערב לכם י ב ס ם לכם שתיתם את היין החזירו את הקנקן למקומו (ילק' יהוש' כד).

— פִּע', *בִּסֵּם, — חפף, התקין בבֹּסם, parfümieren; parfumer; to perfume: כלה מקשטין אותה ו מ ב ס מ י ן אותה ואחר כך מכניסין אותה לחופה (מד"ר במו' כג).—ובהשאלה, עשהו מתוק, שמח: ולשמח הלב העליון ו ל ב ס מ ו כדי שיאציל עליהם היו צריכים מיני הניגון (עבוד' הקד' לרמב"ג, כג).

— פֻּעַל, *בֻּסַּם, *מְבֻסָּם, מְבֻסָּמָה, מְבֻסֶּמֶת, — א) מתקן בבשמים, parfumiert; parfumé; perfumed: לפי שאין שבח לת"ח שיצא מ ב ו ס ם (תוספתא ברכ' ו ה). המוכר יין להבירו סתם חייב באחריותו עד הפסח מ ב ו ס ם הייב באחריותו עד עצרת (שם ב"ב ו ה). ונערה יוצאה מקושטת ו מ ב ס ו מ ת ומפתה אותו (מד"ר במד' כ). — ובמשמ' מתקן, נאה וטוב: וכשהייתי יוצא להוץ הייתי יוצא בבגדים נאים כדי שאצא לשוק מ ב ו ס ם (פסיק' רב' כג-כד). — ובמשמעת נעים לחך: (טעם את היין ולא היה) מ ב ו ס ם וטוב (רש"י כתוב' ס.).—ב) בהשאלה, שתוי יין מעט, אך עוד לא שכור לגמרה, angeheitert; gaillard; tipsy: ה ו א מְ ב ס ם (בלשון העם, ועי' לקמן התפעל).

— התפ', *הִתְבַּסֵּם, — א) התקין עצמו בבשמים ושמן, sich parfümieren; se parfumer; perfume o. s.: וכשנושאין (מבית אבטינס) אשה ממקום אחר מתנין עמה שלא ת ת ב ס ם שלא יאמרו ממעשה הקטורת מ ת ב ס מ י ן (יומא לח.). לאדם שהיה מוכר נפט ואפרסמון וכו' בא למדוד אפרסמון אומר לו המתן לי עד שאמדוד עמך כדי ש נ ת ב ס ם אני ואתה (שם לט.). ומפני מה האשה צריכה ל ה ת ב ס ם ואין האיש צריך ל ה ת ב ס ם וכו' (מד"ר בראש' יז). — ב) בהשאלה, נעשה רך, נעים: ש נ ת ב ס מ ה דעתו עליו (שם כז). דינין שיצאו מעולם התוהו וכו' ו נ ת ב ס מ ו על ידו בסוד שם אלהים (עמק המלך, רישא דז"א מא). עתה בזה מ ת ב ס מ י ן (הדינים) ומתהפכין לרחמים (מעבר יבק, מ"א יב). — ג) שתה והחל לשכר, angeheitert werden; devenir gaillard; become tipsy: אכל ושתה ו נ ת ב ס ם (מד"ר קהלת, במח). מפני שלא היו רגילין לשתות יין וכו' ועל כן היו מ ת ב ס מ י ן ומרגישין במעט יין (ר"ד אבודרהם, סדר תפל' פורים).

***בַּסָּם**, ש"ז, מ"ר בַּסָּמִים, — מי שעושה או מוכר מיני בסם, Spezereihändler; épicier; druggist: אי אפשר לעולם בלא ב ס ם ובלא בורסקי אשרי מי שאומנותו ב ס ם ואוי לו למי שאומנותו בורסקי (קידו' פב:). המוכר שטרותיו ל ב ס ם (ירוש' שבועות ו לז:).

***בָּסְמָן**[1]), ש"ז, מ"ר בָּסְמָנִים, בוסמנים, כמו בֹּסֶם: רוח צפון ורוח דרום מכבדות ווזחלות כל ב ו ס מ נ י גן עדן ונותנין ריחם (מד"ר במדב' יג).

בסס[2]), ממנו א.בָּסַס.

א.*בָּסַס, עת' יָבֹס, — שבר לשברים דקים, פתת לפתיתים, zerbrechen, zerbröckeln; briser, émietter; break, crubble: כל ידות האוכלין ש ב ס ס ן[3]) בגורן

---

[1]) כך גרסת הערוך. ובנוסח' בססיות.

[2]) עי' שרש בשם.

---

[1]) משקל שַׁלְהָן.

[2]) בערב' בשׂ a), שבין שאר משמעותיה משמשת גם במשמע' שבר ופתת, ונתפזר, ועקרה הבהמה העשב וערבב.

[4]) כך גרס' כל הספרים שלנו. ובספרים שהיו בידי

a) بَسَّ

שחודין (ספרא, שמיני, ע יא).— ובמשמ׳ יהחריב: האש והמים הזידונים שטפונו בדלקם ו ב ס ס ו מקדש ובזזו חלקם (סליח׳ לו״ג, אבלה נפשי). מעט מעט ב ס ס ו ה ו הגוים (רד״ק ישע׳יה ב).—ואמר המשורר: אשחק לקורותיו בצדקי אחזיק על זאת אבנים בחרו ב ס ס ו, ארמוס וארפוס את כבודם כאשר המה כתלי אהלי רפסו (ר״י פרנס׳, מתק שפת׳ 71).—ובהשאלה, התיר האגד: (ר״א אמר ב ס ס ן) ה ת י ר א ג ד (סוכ׳ יז.).

ב.*בָּסַם[1], קל אינו נהוג.

— פע׳ *בִּסֵּם, — נתכונן ונתחזק: אימתי כביכול כסא מ ב ו ס ס למעלה (מד״ר במדב׳ טו).

— נתפ׳, *נִתְבַּסֵּם, — כמו בִּסֵּם: כיון שעשו לו רגל שלישי נ ת ב ס ס ועמד כך כיון שנעשה המשכן מיד נ ת ב ס ס (העולם) ועמד (מד״ר במד׳ יב).

בסר[2], ממנו בֹּסֶר, בֵּסֶר, *בָּסַר, ואולי גם *בְּסוֹרָה.

בֹּסֶר[3], ש״ז, כנ׳ בִּסְרוֹ, או בָּסְרוֹ[4]),— הענב קדם שגמל, **unreife Traube; raisin vert; unripe grapes**: כתם פרח ובֹסר גמל יהיה נצה (ישע׳ יח ה). ה ב ו ס ר משהביא מים אוכל בו פתו בשדה (שבי׳ ד ח). בג׳ פרקים בודקין את היין בקדים של מוצאי החג ובהוצאת סמדר ובשעת כניסת המים ב ב ו ס ר (גיט׳ ג ח). השום ו ה ב ו ס ר והמלילות שריסקן מבעוד יום (תוספתא עדי׳ א ט). הוא ב ו ס ר הוא גרוע הוא פול הלבן (ברכ׳ לו:). אתרוג ה ב ו ס ר (סכה לו.). — ומשל: אבות אכלו בֹסר ושני בנים תקהינה (ירמ׳ לא כט), יאמרוהו לכל דבר שהבנים סובלים בשביל מעשי אבותיהם. — ואמר המשורר: הלא אותך הכעסת למען בֹשת פניך אכלת הַבֹּסר ותקהינה שניך (רמב״ע, תוכחה).

בֵּסֶר[1], ש״ז, כנ׳ בִּסְרוֹ, — כמו בֹּסֶר: יחמס כגפן בִּסְרוֹ (איוב טו לג).

***בָּסַר**[2], בסר על, בסר ב...,—עשה פני בסר, זלזל בדבר, בזה, **gering schätzen; mépriser; contemn**: אר״ש בשם ר׳ יהושע בן לוי משל למלך שקדש מטרונה בב׳ מרגליות ביד ליד והזר ושלח לה עוד שמנה ע״י שלוהו עם שהיתה משחקת עם אוהבה אבדה את ב׳ המרגליות שנתן לה המלך כיון שידע המלך שאיבדה אותן טרדה מביתו בא לו שושבינה לפיים למלך אמר אדוני המלך אימתי אתה מוצא משובחת ונאה כמותה אמר המלך אי שמים ב׳ מרגליות נתתי לה מידי לידה ושלחתי לה על ידך שמנה לא היה לה לאבד את שלך או ג׳ או אפילו כלם אלא כך היתה ב ו ס ר ת עלי שאותן שתי מרגליות שנתתי לה מיד ליד איבדה אותן (מד״ר שמות מב). אמר הקדוש ברוך הוא אם נגלה אני אליו (אל משה) בקול גדול אני מבעתו בקול נמוך ב ו ס ר הוא על הנבואה (שם מה). שמא מפני שהן (דברי תורה) מתוקין מדבש ב ס ר ת י בהן (תנחו׳ בובר, עקב). מי שרואה את ארבע מינים הללו (האתרוג וכו׳) הוא ב ו ס ר עליהן והן גדולות לפני הקב״ה (שם אמור כט). לב ב ו ס ר בחלקו[3] של חברו (שם ברא׳ לד).

— פעל, *בִּסֵּר,—כמו הקל, בנחץ הפעולה: יתרו כומר היה לע״ז וראה שאין בה ממש ו ב י ס ר עליה (מד״ר שמו׳ א).

***בַּעְבּוּעַ**, ש״ז, מ״ר בַּעְבּוּעִים,— א) כמו אֲבַעְבּוּעָה, כעין בועה, נפח על פני איזה גוף, **Blase; bule; bubble**: ב ע ב ו ע שבחבית שניקב (טבו״י ב ח), נפח הנעשה על פני כלי חרס או זכוכית בעת שרפתם בכבשן.—ב) שה״פ מן בעבע, עשיית אבעבועות, למשל בגד שהופשט על פני הים, ומשקה בשעת רתיחה:

קדמוני הגאונים היתה הגרסה ש פ ס ס ן, פ תחת ב. אמר רה״ג שם: שפסםן איכא דאמרי שבססן. ע״כ. ואין ספק בדבר שעצם משמעת בסס היה ידוע לבעלי הגמרא, אלא שנחלקו מה היתה הכונה פה בהלכה זו בפעל זה, ונחלקו רבי יוחנן ורבי אלעזר: רבי יוחנן אמר ב ס ס ו ממש ורבי אלעזר אמר הותר אגדן. ע״כ. וכתב שם עוד רה״ג: וכבר שאלו בשאלות מה לשון פססן וכו׳ שבסיסה ופסיסה אחד הוא דכתיב רעים רבים שחתו כרמי בוססו את חלקתי ומתרגם דושישו. ע״כ. והובאו דברים הללו בהערוך. וכן הרמב״ם תרגם אשמהא ורצ׳הא, שר״ל כתת ושבר.

[1]) מן בסים.

[2]) בערב׳ בשר a), במשמעה כללית לדבר קודם זמנו, קודם שהגיע לבשולו.

[3]) בערב׳ בשר b), בכלל פרי רטוב, ובשר אלנחל c), התמר קודם גמר בשולו. — [4]) כך עפ״י הדין של משקלי פֹעל, כמו קָמְצוֹ או גָרְנוֹ, ועי׳ הערה לערך בֵּסֶר.

[1]) כך המדקדקים הקדמונים, שזה משק׳ אחר (רד״ק שרשים), וכן גם גזנ׳. אך קצת החדשים סוברים, כי החולם נתחדד ונתרומם לחירק.

[2]) בערב׳ בַּשַׁר a) אלרג׳ל וג׳הה בושורא, רעמז פניו וזעפו. ובארמ׳ דבר יי׳ בזה, פתגמא דיי׳ ב ס ר.

[3]) כך גרס׳ הערוך.

---

a) بسر b) بُسر c) بسر النخل

a) الرجل وجهه

הטבילן (את הבגדים) נגובין עד שיבעבעו ויניחו מבעבוען (מקוא' י ד). כמין בעבועין שעושה המטר כשימטיר הרבה (רה"ג, שם). ולכן נקרא מורקי יין על שם שהוא עושה בעבוע ביציקתו (בעל הנפש להראב"ד, שער המים). ומתחלל בדם ועושה בעבוע כגון שעושה המפוח לזכוכית והבעבוע הראשון הוא הלב שהוא משכן החיים (ר"א הקראי, ג"ע, טמאה וטהרה א). שמניחים התבשילין בתנור ורותח כבעבוע (שם, שבת יח). כבר רתחו (הקדרות) ונחו מבעבוען (ר"נ על הרי"ף, שבת שכט).

א.*בְּעַבַּע[1], — הקל אינו נהוג.

הִתפ', *הִתְבַּעֲבַּע, — הִתענג, התנעם, sich vergnügen ; jouir de ; to enjoy : מונע מנפשו יקבץ לאחר ובטובתו יתבעבע[2] זר (כ"ס גגי' יג ד).

ב.*בִּעְבַּע[3], פעוי"ו, — א) נעשה כעין בעבועים, מקום נפוח ומקום שפל : בגדים שהטבילן מכובסין עד שיבעבעו (מקוא' י ד). כמעין נובע אשר מבעבע אצל המקור (ר"ת על דונ, זכוכי מות). שידוע שטבע העיף רותח ומבעבע לפיכך צמאו רב (מלמד התלמ', בשלח). והאספלניות המאדימות והמבעבעות טובים מאד וראוי שתבקע האבעבועות ואחר זרה עליהם רפואה מנגבת ואחר תחזור לבעבע (קאנון ג כב ב י). הכונה ברפואת שריפת האש וכו' אחד מהם להשיג שלא יבעבע (שם ד ד ב י). ומפני זה מתאחר מאד התכתו (של הזהב) באש ואם יפול חם על בשר אדם לא יכוה ולא יבעבע (שער השמים לאבי הרלב"ג ג ב). — ובמשמ' פ"ע : שנעשית החומה מבעבעת מפני האבנים הסדורות הנפרדות זו מזו (הגלוי לר"י קמחי לב). — ב) יצא בכח, למשל מים וכדומה מהכלי[4], sprudeln; jaillir

---

[1]) עי' הערה לקמן.

[2]) בנוסח זה אין שום פקפוק, וכן אין לפקפק במשמעותו של פעל זה. Smend תרגם frohlocken, אך אין זה מתרגם היטב את הכונה. ויותר קרוב להכונה תרגם Peters : sich sättigen. והנה לא מצאתי לא בעברית ולא בארמ' ובערב' מקור למשמעה זו של בעבע, זולתי אולי בהפעל בוע בארמ' במשמע' שמחה וגיל, ועי' שרש בוע למעלה.

[3]) סברים כי זה פעל משנה מן בוע, עי' במקומו.

[4]) אולי דומה לערב' בע a) אלמטר מן אלשחאב, יצאו המים מן העננים.

---

a) بَعَّ

to bubble : שהיה שמן המשחה מבעבע ויורד עליו (מדר' תהל' יח). שיתמצו המים ומבצבצים ומבעבעים (ערוך, ערך מן). — ג) פרפר ופרכס בהתאמצות הכח להלחם עם איזה דבר, כמו הטובע במים, zapelnd kämpfen ; se débattre ; to struggle (in water) : ראה תינוק מבעבע בנהר ונתכוון להעלותו (ירוש' שבת יד יד:). מעשה שהיו באין בספינה ועמד עליהן סער גדול בים ונטלו אחד מהם והטילוהו בים וכו' כיון שהגיע ללמינה של יפו התחיל מבעבע מתחת הספינה (שם יומ' ג מא.).

— נתפ', *נִתְבַּעֲבַּע, — נעשה בעבוע : ואם לא נתבעבע המים הרי היא שלמה מכל נקב (הרמב"ם, הלכ' שחי' יא). הכימוסים השחוריים הנה לא יורגש מהם דבר בטעם ולא יברחו ממנו הזבובים ולא יתבעבע על הארץ (פרקי משה כ). אבל ימשך עליו כל שעה בבגד טבול במים קרים משולגים כי זה ימנעהו מהתבעבע (קאנון ד, ב טו). יבריא (ההדם) השחינים אשר בכפות הידים והרגלים ושריפת האש וימנעם מהתבעבע (שם, שמות הסמים, א ס).

ג.*בִּעְבַּע[1], — כמו *בִּעְבַּע, השמיע קול כעין כיחה ושעול מתוך הגרון, כדי להעיר דעת השומע, räuspern; toussser légèrement; to hem : מקשת בפתח ודופקת ומבעבעת[2] (ערוך, ערך מרקפא).

בַּעַד[3], סמי' בְּעַד, וככי' בַּעֲדִי, בַּעֲדֵנִי, בַּעַדְךָ, בַּעֲדֵךְ, בַּעֲדֵךְ, בַּעֲדוֹ, בַּעֲדָהּ, בַּעֲדֵנוּ, -דֵינוּ, בַּעַדְכֶם, -כֶן, בַּעֲדָם, -דָן, — מלת היחס, תשמש במשמ' — א) מתוך, דרך,

---

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) בפסיק' ר"ב (פר' אחר מות, וכן מד"ר ויקרא כא) נאמר : ר' יוחנן כד הוה סליק למשאל שלמיה דר' חנינא הוה מבעבע. בערוך הובא ערך כעכע, וגרסה אחרת וז"ל : בו"ד שנכנס לבית חבירו צריך לכעכע. ע"כ. ונראה מזה שר"נ ידע פעל כעכע ולא פעל בעבע. אבל, מדברי ר"נ בעצמו בערך מרקפא, שהגרסה בכל הדפוסים הקדמונ' היא מבעבע, כמו שהבאנו בפנים, נראה כי ר"נ השתמש למושג זה בפעל בעבע ולא כעכע. עכ"פ גרסת הרשב"ם בפסוק ונשמע קולו נענע ממקום בעבע וכעכע בודאי מוטעה, ולא כדעת בובר שהכריע כי זו הגרסה האמתית.

[3]) חשבו המדקדקים הקדמונים כי מלה זו מורכבת מן עד ומן בְּ השמושית. אבל החדשים, למן Danz ואילך, וכמו"ב גריץ (MJWJ. 1870, 49) החליטו כי מקורה בפעל בַּעַד a) שישנו בערב' ומשמש במשמ' רחוק, והשם בַּעַד b).

---

a) بَعِدَ b) بَعْد

דבר, through ;par ;durch: וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון (בראש' כו ח). ותורדם בחבל בעד החלון (יהושע ב טו). בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא (שופט' ה כח). ותרד מיכל את דוד בעד החלון (ש"א יט יב). בעד אשנבי נשקפתי (משלי ז ו). בעד החלונים יבאו כגנב (יואל ב ט). הנה ראשו משלך אליך בעד החומה (ש"ב כ כא). ויפל אחזיה בעד השבכה (מ"ב א ב). הבעד ערפל ישפוט (איוב כב יג). — ועם מ, מבעד: עיניך יונים מבעד לצמתך (שה"ש ד א). — ב) חלף ותמורה, for ;pour ;für: עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו (איוב ב ד). כי בעד אשה זונה עד ככר לחם (משלי ו כו). ובעד גברים חבלהו (שם כ טז). ועם הפעלים בקש, התפלל, דרש וכדומה, במשמעת לטובת פלוני: ויתפלל בעדך וחיה (בראש' כ ז). ויבקש דוד את האלהים בעד הנער (ש"ב יב טז). הלא עם אל אלהיו ידרש בעד החיים אל המתים (ישע' ח יט). דרש נא בעדנו את יי' (ירמ' כא ב). ויזעק שמואל אל יי' בעד ישראל (ש"א ז ט). חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו (ש"ב י יב). וכפר בעדו ובעד ביתו (ויקר' יו ו). ועשה את חטאתך ואת עלתך וכפר בעדך ובעד העם ועשה את קרבן העם וכפר בעדם (שם ט ז). ונשאת תפלה בעד השארית הנמצאה (מ"ב יט ד). העתירו בעדי (שמות ח כד). כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחיה (בראש' כ ז). והעליתם עולה בעדכם (איוב מב ח). ועשה הנשיא ביום ההוא בעדו ובעד כל עם הארץ פר חטאת (יחזק' מה כב). התפלל בעד עבדיך (ש"א יב יט). אל תתפלל בעד העם הזה (ירמ' ז יו). ויתפלל בעדו תמיד (תהל' עב יה). — ג) מאחור לפלוני, behind ;derrière ;hinter, ובפרט אחרי הפעל סגר וכיוצא בו: ויסגר יי' בעדו (בראש' ז יו), ר"ל בעד נח. ויסגר החלב בעד הלהב (שופט' ג כב). ויצא אהוד המסדרונה ויסגר דלתות העליה בעדו ונעל (שם שם כג). ומגדל עז היה בתוך העיר וינסו שמה כל האנשים והנשים וכל בעלי העיר ויסגרו בעדם ויעלו על גג המגדל (שם ט נא). ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך (מ"ב ד ד). — וכמו"כ אחרי הפעלים גבר, גמר גנן, חתם, הסך, עצר, שוך, וכיוצא בהם: גדר בעדי ולא אצא (איכ' ג ז). יגמר בעדי (תהל' קלח ח). ביום ההוא יגן יי' בעד יושב ירושלם (זכר' יב ח). האמר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתם (איוב ט ז). לגבר אשר דרכו נסתרה ויסך אלוה בעדו (שם ג כג). כי עצר עצר יי' בעד כל רחם לבית אבימלך (בראש' כ יח). הלא את שכת בעדו ובעד ביתו (איוב א י). — ואחרי שם מגן: ואתה יי' מגן בעדי (תהל' ג ד). — בעדני: ואמר אך חשך ישופני ולילה אור בעדני[1] (שם קלט יא). — ובעדינו האמרים לא תגיש ותקדים בעדינו[2] הרעה (עמוס ט י). — והשתמשו בו גם אחרי שלח, שלח בעדו, במשמ' שלח אחריו: וגם אביו שלח ב ע ד ו ולא רצה לבוא (ריב"ש קכז). שלח השוטר ב ע ד החייט (מגוה"מ רלה). — ואין זה ברוח הלשון.

בע"ד, ר"ת: בעל דין, בעל דבר.

בעה[3], ממנו א. בעה.

א. בעה, פ', עת' אבעה, תבעה, צווי בעה, — בעתה האש את המים, הרתיחתם ונפחתם, ועשתה שיבעבעו[4], make swell ;gonfler ;anschwellen: כקדח אש המסים מים תבעה[5] אש (ישע' סד ב).

— נפע' נבעה, — נבעה פרץ בחומה, נתהוה בחומה כעין נפח שדרך שם נפתח הפרץ: לכן יהיה לכם

משמש גם בקצת לשונות הערב' הדרומיות במשמ' אחרי (Hommel, Süar. §77). וכבר הרגיש זאת אחד מבעלי המדרש ר' לוי (מד"ר שה"ש): מ ב ע ד לצמתך ר' לוי אמר לשון ערבי הוא אין בעי לימימר ארווח לי הוא אומר א ב ע ד לי (גרסת כ"מ לונזנו במעריך).

[1]) י"א כמו תחתני, וי"א כדי לזוג עם ישופני. —

[2]) יוד יתירה, וי"א שצריך לקרא עדינו. ויש קוראים בעדינו, ר"ל בעוד אנו בחיים (Riedel, ZAW, XX, 332).

[3]) שרש משתף לעברית ערבית וארמית, רק בקצת שנויי משמעות, ועי' הערה לקמן.

[4]) במשמעה זו אין לשרש זה חבר בשאר לשונות האחיות. קצת החכמים רואים דמיון למשמעה זו במשמעת נפח הפצע, שיש לשרש בעא a) בערב'. אך זה רחוק.

[5]) רוב הקדמונים והחדשים פרשו פעל זה במשמ' נפיחה. רסע"ג: וכמא ת נ פ ט אלנאר אלמא, ר"ל כמו שינפח. וכן ריב"ג: כי ענין ת ב ע ה אש תעלה אבעבועות. ע"כ. וכן רש"י: וכאשר המים ת ב ע ה האש כשתתן גחלת או מתכת במים ועלו המים אבעבועות. ע"כ. וכן רד"ק: ת ב עה ענין רתיחה, לפי שהמים ברתיחתם יעלו אבעבועות. וכן רוב החדשים. רק ת"י תרגם במשמעה אחרת, עי' לקמן הערה לבעה ב, ומנחם פרש במשמ' הפסיד. וקצת החדשים מפקפקים באמתת נוסחה זו ומגיהים הגהות מתחלפות. Cheyne הגיה משמים תבער אש. ויש מי שהגיה הפסוק כהמס דונג אשר תבער אש (ZAW, XXVI, 272).

a) بغا

העון הזה כפרץ נפל נִבְעֶה [1]) בחומה נשגבה אשר פתאם לפתע יבוא שברה (ישעי' ל יג).

ב. **בָּעָה**, — שאל וחפש, fragen, suchen; demander, chercher; ask, seck. — קל, עי' בָּעַי.

— נִפע', נִבְעָה, נִבְעוּ, — חפשום, durchsucht werden, être fouillé; be sougth: איך נחפשו עשו נִבְעוּ מצפניו (עובד' א ו).

ג. ***בָּעָה**[2]), פ"י, עתי' יִבְעֶה, תִּבְעֶה, אכל עשב או תבואה או פרי משדה או כרם, abweiden; brouter; depasture: אל תפול ביד נפשך ותבעה [3]) כשור חילך, עליך תאכל ופריך תשרש והניחתך כעץ יבש כי נפש עזה תשחת בעליה (ב"ס גני' ו ב-ד).

— הִפע'. *הִבְעָה, — עשה שֶׁיִּבְעֶה: ארבעה אבות נזיקין השור והבור והמבעה [1]) וההבער (ב"ק א א). — ועי' *מַבְעֶה.

---

[1]) יונתן תרגם אִתְחַמַּר, במשמ' חרבן ומפלה. ורסע"ג תרגם בערבית ואהיה, ופרושו נקרע, נסדק, נבקע. אך ר"י בן קריש פרשו אנתפאך' אלחאיט ותכ'לכ'לה, ר"ל התנפחות החומה והזדעזעותה. וכן דונש בן לברט (תשוב' דונש 50), וכן ריב"ג וז"ל: לכן דמה בם (באבעבועות) מה שיקרה לכותל בנטותו לחוץ (כשהוא קרוב לנפול) באמרו נבעה בחומה נשגבה. וכן בן בלעם: הד'א אסם אלתנפט ואתסע פיה ללמאיל ואלבארז מן אלחאיט אלי אחדי אלג'התין אלד'י יכון ד'לך סבב תהדמה. ע"כ, ור"ל: זה שם שעקר משמעתו הוא רתח והעלה אבעבועות, ונתרחב לנטייה ובליטה של הכותל לאחד משני צדדין שהיו סבה להריסתו. וכן רד"ק (בפרושו): ונבעה הוא מקום נפוח בקיר והוא מענין שחין אבעבועות, וכאשר בקיר מקום נפוח הוא קרוב לנפול. ע"כ. והנה לפי פרוש זה קשה הלשון פרץ נבעה, כי לא הפרץ אלא החומה נפוחה. אבל גם פרץ נפל קשה, ואולי הנוסחה לקויה קצת. ורש"י פרש נבעה נגלה, כמו נבעו מצפוניו. וגם החדשים לא מצאו פרוש יותר נכון ליַשב מליצת הכתוב בנוסחה שלפנינו, ופרשו קצתם במשמעת בליטה ותלייה.

[2]) בארמ' בעא, עי' בהערה לקמן.

[3]) בגוף הכ"י של הגניזה כתוב ותעבה ולא ותבעה. והגיהו Peters וכמו"כ Smend ותבער, על פי הכתוב ובער בשדה אחר (שמות כב ד), וכמו שהשתמש ב"ס בעצמו להלן לו בפעל בער במשמעה זו. אבל, אם נקל לשער כי סופר או מעתיק במהירות הכתיבה השתבש וכתב ר במקום ה או שנמחקה רגל השמאלית של ההא ונדמתה ריש, קצת קשה לשער ההפך שישתבש המעתיק ויכתב ה במקום ר, או שנוספה רגל להריש ונדמתה הא. וזולת זאת, אם אפשר בודאי עדיף שנגיה כמה שאפשר פחות. והנה תרגום הסורי תרגם פסוק זה כך: לא תשתלם באידא דנפשך דלא תבעא איך תורא חילך. ואעפ"י שאין זה מכריע, שאפשר לאמר כי התרגום הזה נעשה לפי הנוסחה המשבשה בגוף העברי, מ"מ אם נצרף לזה את הטעמים שלמעלה בודאי רשאים אנו להחליט שבגוף הספר היה כתוב תבעה במקום תעבה. והנה במליצה זו: תבעה חילך, רצה Peters לבאר במשמ' בקשה, כמו מליצת המבקשים נפשך. אך הוא בעצמו העיר, כי לפי הענין ולפי החלק השני מהפסוק: עליך תאכל וכו', צריך שיהיה פה פעל שמשמעתו דומה למשמעת לחך, כלחוך השור, ובשביל זה הגיה בער במקום בעה. וכ"ז מפני שנעלם ממנו כי בעה הוא פעל קדום ששמש בודאי במשמעה זו של לחיכת העשב או התבואה, ושישנו גם בארמ' במשמע' זו, וההפעיל ממנו מַבְעֶה נשמר בהמשנה, ואולי היה הפעל בעה גם בהפסוק שמות כב ד. עי' כל זה בהערה לקמן. וכן ת"י מים תבעה אש, מיא מלחכא אשתא, תרגם תבעה להך. והיוצא מזה כי אין ספק בדבר, שבמקום תעבה שבגוף הכ"י של הגניזה צריך להיות תבעה, והוא קל מן שרש בעה, ופרוש תבעה הוא: לחך את עשב השדה, את התבואה. ולא נתברר לי אם יש יחס בין משמעה זו ובין משמעה של בקשה וחפוש של שרש בעה.

[1]) אין ספק בדבר כי כך היתה הגרסה בהמשנה בזמן קדום, הואיל ורב ושמואל שנחלקו במשמעת מלה זו בקשו פרושה בהפע' תבעיו בעיו ונבעו מצפניו. וכבר העיר מהרש"א על זרות שם זה ואמר וז"ל: המאמר הזה אומר דרשני וכי משום דכתיב בעיו גבי אדם קרי ליה הכא לאדם גבי נזיקין מבעה וכן לשמואל משום דכתיב לשון נבעו שהוא גילוי גבי שן מבעה, ואמאי שינה שמם המיוחד להם אדם או שן לזה השם שהוא ברמז רחוק מאד. ע"כ. ותרץ מהרש"א כל זה בדרך דרוש. והנה, ארבעה אבות נזיקין לקוחים מהכתובים בפרשת משפטים (כא כח, — כב ה) ששם יש שור ובור, והבער הוא הכתוב כי תצא אש, כמו שפרש רש"י. נשאר פסוק כי יַבְעֶר איש שדה למבעה, ואין כל ספק בדבר כי לולא מצאו בעלי המשנה שם זה בכתוב לא היו בודאים שם זר כזה על סמך דרשות כאלה. והגהת שור (בגנת תלמוד התלון א ס.) המבער במקום המבעה, כמו בתוספתא, אינה נראה, כי אדרבה, הגרסה מבעה טבועה במטבעת גרסה קדומה, וגרסת התוספתא היא חדשה. ולכן רגלים לדבר, כמו שהרגיש בזה פינלס בס' דרכה של תורה, כי לעיני בעלי המשנה הראשונים היה כתוב כי יִבְעֶה איש במקום כי יַבְעֶר. ואם אין ראיה לדבר זכר לדבר יש מהנקוד: יַבְעֶר הזר, ומשמעתה האמתית של יִבְעֶה בעברית היתה דומה למשמעתה בארמית, כמו שנראה בת"י ישע' א ח: כמטללתא בכרמא בתר דקטפוהי בערסל מבתותא במקשיא בתר דַאבְעיוּהִי. וכן ת"י כלחוך השור, כמא דמבעי תורא ית עישבא. וכן ת"י מים תבעה אש מיא מלחכא אשתא, והיה לו ידוע כי הפעל בעה בעבר' משמש במשמ' לחך. ונשמר פעל זה במשמ' זו גם בבן

בע"ה, ר"ת: בעזרת השם.

בעה"ב, ר"ת: בעל הבית.

***בִּעוּט**, — שה"פ מן בעט: היתה מבעטת והזיקה בביעוטה או צרורות מחמת ביעוט (ב"ק יט.). כסף וזהב וסוסים ונשים לא. ירבה פן יסור ופן יזיד בביעוט משמן חלבו (חוה' ר"י בן ראובן כב). אולי בכבוד אב בביעוט אמעלה (סמא"ל, סלי' ר"ה, שדי).

בְּעוּלָה, ש"נ, מ"ר בְּעוּלוֹת, — א) אשה שיש לה בעל Verheiratete ; mariée ; married : רנ' עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה כי רבים בני שוממה מבני בעולה (ישע' נד א). לא יאמר לך עוד עזובה ולארצך לא יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי בה ולארצך בעולה (שם סב ד). — ואמר בן סירא: עם בעלה אל תטעם ואל תסב [1]) עמה שכר (ב"ס גני' ט ט).—ומ"ר: על הבעולות הן חייבין ואינן חייבין על הארוסות (ירוש' קדוש' א נח ב).—ב) בנגוד לבתולה, אשה שנבעלה: כנסה בחזקת בתולה ונמצאת בעולה (כתוב' יב.). נערה ולא בוגרת בתולה ולא בעולה מאורסה ולא נשואה (סנהד' כו:).

***בִּעוּר**, — שה"פ מן בִּעֵר: כרם רבעי בית שמאי אומרים אין לו חומש ואין לו ביעור (מעשר שני ה ג). רבי יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה וח"א אף מפרר וזורה לרוח (פסח' ב א). מי שהיו לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור וכו' רבי יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור (שבי' ט ח). מהרו והתקינו את פירותיכם עד שלא תגיע שנת הביעור וכו' שכל הפירות שלא באו לעונת המעשרות פטורים מן הביעור (מע"ש ה ח).

א. בְּעוּת [2]), ש"ז, מ"ר בְּעוּתִים, בִּעוּתֶיךָ — בהלה ופחד, Schrecken ; frayeur ; fright : עלי עברו חרוניך בעותיך צמתתוני (תהל' פח יז). ראה רוב בעותי השמות כל עדתי ראיתה יי' עותתי (ר"א קליר, איכה אצפתו).

סירא, עי' הערה שלפני זו. אבל בימי רב ושמואל כבר היתה הנוסחה בכתוב יבער במקום יבעה, אפס ידעו כי במבעה כונה המשנה להנזקים של כתוב זה, רק פקפקו אם להאדם או הבעיר, ובזה נחלקו ובקשו לפרשו עפ"י מה שמצאו הפעל הזה במקומות אחרים, אפי' שהפרו' דחוק. ואמר רסע"ג כי בלשון המשנה קורין לרועה מבעה (שבעים מלה לרסע"ג) וגם דונש (תשו' דונ' ח) לא השיג עליו אלא על פרוש הפסוק נבעו מצפוניו, אבל בפרוש מבעה הוא מסכים. ואולם, באמת מבעה אינו רועה אלא מי שגורם שתבעה הבהמה את השדה.

[1]) אולי תסבא.

[2]) מן שרש בעת, עי' שם.

ב. בְּעוּת [1]), ש"ז, מ"ר בְּעוּתִים, — חַיִל, גַּיִס, שלוח למלחמה, Heer ; armée ; army : כי חצי שדי עמדי אשר חמתם שתה רוחי בעותי [2]) אלוה יערכוני (איוב ו ד), המשיל צרותיו ויסוריו בגדודי חיל העורכים עליו מלחמה בחצים מסממים.

בעט [3]), ממנו בָּעַט, *בַּעַט, *בְּעִיטָה, *בִּעוּט, *בַּעֲטָן.

בָּעַט [4]), פ"י, עתיד יִבְעַט, יִבְעָטוּ, — א) בעט הסוס, הכה ברגלים האחרוניות, ausschlagen; ruer; to kick: —ובהשאלה, היה סורר ומורה, בוז וזלזל: וישמן ישרון ויבעט וכו' ויטש אלוה עשהו (דבר' לב יה).—ועם בּ: למה תבעטו בזבחי (ש"א ב כט), לאמר תבזוהו. שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה (כרכ' יז.). לפי שהעושר הוא רמז לכל יתרון מביא האדם לבעוט ולכחש בשם (מלמד התלמ', וילא). — ובמשמעתו העקרית: הבהמה אינה מועדת לא ליגח ולא ליגוף ולא לישוך ולא לרבוץ ולא לבעוט (תוספת' ב"ק א ה, וגמ' שם יט:). אל יאמר לך אדם וכו' שבעטתו פרדה וחיה (ירוש' יומא ח מה:). לשור שהיה יוצא והיו כל החיות בורחות מפניו והיה בועט לזה ומנגח לזה (תנחומא בובר, ויגש ג). — וגם אדם שהכה ברגלו: היה בכור רדפו ובעטו ועשה בו מום (בכור' ה ד). שבעטו (את הבכור) בשעת רדיפה (גמ' שם לה.). וכשראה הסכין

[1]) משקל בִּכּוּר בִּכּוּרִים, צִפּוּק צִפּוּקִים, וכדומה. בערבית בעת' a). חיל, מן שרש בַּעַת' שר"ל שלח. — [2]) המפרשים הקדמונים והאחרונים פרשו גם בעותי זה כמו בעותיך שלמעלה. אבל חלק הראשון של הפסוק מדבר על חצים טבולים בארס, והפעל יערכוני, שהוא הספור של בעות, אין ספק שפרושו הוא ילחמו בי, וכן פרש ראב"ע: יערכוני כלומר יערכו עמי מלחמה. ולפעל זה נאה מאד נושא המשפט בעותי במשמעה חיל שנתת לי, והמליצה יפה מאד. — ואעפ"י שמשקל פִּעּוּל משמש גם בשמות לדברים ממשיים, כמו בִּכּוּר וצִפּוּק וחִשּׁוּר וכדומה, אעפי"כ אולי נקודו האמתי הוא בְּעוּת כמו גְּבוּל.

[3]) גם בארמ' וסור'. ובערב' לטע ל במקום ב ומסורס,

[4]) בערב' לַטַע b), ובערב' המוני' לַבַט c).

a) بعث b) لطع c) لبط

בידך אבעת מפחד הסכין ואבעט בך שהנפש חצופה (מדרש ויושע א). — ב) בכלל, הקיש ברגלו על דבר דרך ענבים, stampfen; frapper du pied; trample: לוקחין גת בעוטה מן הע"א (ע"ז ד ח). כונסין לו גרנות ובועטין לו גתו (מס' שמחות ה כ). ההוגים ביונים והמנמין והמפפין בידיהם והבועטין ברגליהם והמהלכין בראש אצבעותיהן (דרך ארץ כ). גיגית מלאה ענבים בעוטים (סמ"ג מ"ע, סה). — וגם באחורי היד, למשל בעיסה: שף אחת בועט שתים שף שתים בועט שלש (מנח' עו.). — ג) בהשאלה בעט הכותל, התעקם באמצע ונטה לנפל: וכלונסות של ארז היו קבועין מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט (מדות נ ח). — ובהשאלה, במשמע' מרד: שאם באת לבעוט דע שאתה ירא (ירוש' ברכ' ט יג:). — ד) נגע דבר בדבר בתנועה מהירה ופתאומית, למשל כף המאזנים שכרעה ונחבטה בארץ, anstossen; heurter; to push: שלא יבעט הכף שבה המשקל לארץ (רגמ"ה ב"ב פט.). וצריך להגביה כפות המאזנים ששוקלין בהן מן הארץ שלשה טפחים שלא יבעט הכף שבה המשקל לארץ בבת ויחזור מהרה למעלה (ערוך, ערך נפס).

— נִפע', נִבְעַט,— שבעטו בו: הרואה שהוא נבעט מחיות רעות כזבים יתאמר עליו (פתרון חלומ' ג כ).

— פִע', *בִּעֵט, — כמו הקל בנחץ הפעולה: היתה (הבהמה) מבעטת או שהיו צרורות מנתזין מתחת רגליה (ב"ק כ א). משל לאדם שהיתה לו פרה בחושה ובעלת אברים האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו אמר לה מי גרם ליך שתהא מבעטת בי אלא כרשינין שהאכלתיך (ברכ' לב.). — ובהשאלה, במשמעת מרד: שאם באת לבעוט דע שאתה ירא ואין ירא מבעט (ירוש' ברכ' ט יג:). מבעט בהוראה (הוריות ב:). איוב לוקה ומבעט וכו' (שמח' ח). תלמיד חכם המבעט ברבותיו (סוט' כב.). — ובמשמעת זלזול: מבעט ביסורין (ירוש' ברכות ט יג:). והיה יוסף מתגאה עליהם ומבעט אותם (תנחומא בוכר, ויגש ג).

הִתפ', *הִתְבַּעֵט, — עשה תנועות ברגל: שחט וראה עיקור רגליה וכו' והתבעטה בידיה ורגליה יחד (הלכ' טרפות, אלדד הדני, ב ו).

*בַּעַט, ש"ז, — כמו בעיטה, ומשל: בעט בעטך ... זדוש דישך מטיט ולבנים יצאתי ולטיט ולבנים באתי (ילקוט תהלים [1]). מרודים בעוטי בַּעַט, נחרת סוסים

[1]) רשום בפתקה: ק"ל, אך בילקוט שם לא נמצא זה.

ושעט, מתלעות כפירים ולעט, יעזרו עזר מעט (מנחם ב"ר מכיר, זול' הפסקה א, אחור וקדס).

*בַּעֲטָן, ש"ז, לנק' בַּעֲטָנִית,—מי שדרכו לבעט ברגליו, hinten ausschlagend; rueur—se; kicker המוכר פרה לחבירו על מנת שיש בה מומין ואמר לו נגחנית היא נשכנית היא בעטנית היא רבצנית היא (תוספתא ב"ב ד ו, — גמ' ב"מ פ.).

בָּעָה[1]), פ"י, עתי' תִּבְעָיו, כהפס' תִּבְעָיו, לווי בְּעָיו[2]), כהפס' בְּעָיו, — שאל וחפש, fragen, suchen; demander, chercher; ask, seek: אמר שמר אתא בקר וגם לילה אם תִּבְעָיוּן[3]) בְּעָיוּ שבו אתיו (ישע' כא יב), — ואמר המשורר: אם תבעיון גבר אשר ראה עני מכל בני עבר אני הגבר (רמב"ע, על גלותיו). — ואמר הפיטן: והשניות לבד כמשפטן לחבר יִבְעָיוּ (יוצר להפס' רהשוגה). את בתי את מיכל כלם יבעיו (יל"ג, דו"מ א).

*בְּעִי[4]),ש"ז,—שאלה ובקשה, Bitte; demande; prayer: אך לא ישלח יד לעזר מהמות הבעי[5]) והדרישה וכו' (רלב"ג איוב, סוף לא).

*בַּעְיָה, ש"נ, מ"ר בַּעְיוֹת,—שאלה, בפרט שאלה למודית, Frage; problème; question: איני יודע ליישב סדר בעיות הללו לפי שיטת הש"ם (רש"י כתוב' סו:). כל אלה בעיות הן ולא נפשטו (סמ"ג מ"ע, קעג). לפרש כל הבעיות (תוספות שבת ד:). ודעתו לשתי בעיות באם תמצא לומר (הכריתות קיח), שכך היתה בעיתו (שם, קלח). ודעתו לשתי בעיות וכו' שמתחיל בה באותה שיטה ועשה כל הבעיות (הליכ' עולם ב ב). שהבעיות רבות (תהלת חכמה לר"י תגיז לט.). ומה ראה התלמוד שלא פשט להם מכל אלו הראיות והעמיד בעיתם בתיקו (המכריע ליו"ד ה).

*בְּעִיטָה, ש"נ, מ"ר בְּעִיטוֹת, — שה"פ מן פעל בעט, (Hinten) Ausschlag; ruade; kicking: על השן ועל הרגל משלם נזק שלם ועל נגיפה ועל

[1]) בערב' בַּעַי, בארמ' בעא, בעי. — [2]) ר"י חיוג וריב"ג. —[3]) פרשו המפרש' מלשון שאלה או בקשה מהנביא. [4]) משקל מְרִי, מן בעה (רלב"ג איוב ל כד). —[5]) כך מפרש רלב"ג את המלה בְּעִי שבאיוב שם, ואחרים מפרשים אותה שזהו שמו של מלאך דומה הממונה על המתים בקבר; אך רוב המפרשים סבורים כי בְּ של בעי הוא ב השמוש והמלה היא עִי.

a) بَغَي

נגיחה ועל נשיכה ועל רביצה ועל בעיטה משלם נזק שלם (תוספת׳ ב״ק ה ט). לרכובה שלש ולבעיטה חמש (גמ׳ שם כז:). אעשה בי מום בבעיטה ואפסל מקרבן (מדרש ויושע א). — ודריסה חזקה ברגל או חבטה ביד: כל המנחות טעונות שלש מאות שיפה וחמש מאות בעיטה והשיפה והבעיטה בחטים ר׳ יוסי אומר בבצק (מנח׳ ו ה).— ובהשאלה, במשמעת מרד: המדות המפורסמות לכל כי שגדל בעושר ובנחת רצוני לומר הבעיטה והגאוה ועזיבת הדעות האמיתיות (מו״נ ג לט). טוב העולם הזה הוא כלה מהרה והוא סבה לבעיטת העם (מלמד התלמידים, תולדות). וידוע כי הבעיטה תאמר על העובר במה שהוזהר עליו (שם, קדושים). שהזמן הזה זמן בעיטה שהאוצרות מלאות כל טוב (שם, חג הסוכו׳). צריך האדם להתעורר מסורותו ומבעיטתו עד שיעזוב דרכו שהוא רדיפת התאוות והוא הזנות (שם, שבת תשובה). יהיה זה סבה אל הבעיטה בו (רלב״ג משלי כ כח). ענג ובעיטה (ר״א בדרשי, חותם תכנית, גיל). ולכן התאונן והתרעם כל אותה תרעומת על חסרונן והפקדם ממנו וזאת בעיטתו כלומר שיקשה בעיניו אבדת אותן המותרות ויצטער על הפסקם ממנו (כהורים, ידע׳ הפניני לג). שלא היה לו יתברך לשום את כל משא עונות הדור עלי כי אם ע״י יסורין קלים שאוכל לסבול מבלי אבעוט באופן שכל יסורי לא יספיקו למרק בעיטתי (הלבשין, איוב ז כ). בזמן הזה שהוא זמן בעיטה וסוררות וכו׳ שיתעורר האדם משינה זאת ויסור עצמו מהשמנות ומהבעיטה ויעזוב דרכו שהיא רדיפת התאוות וההנאות (מנוה״מ סי׳ רלו). חשב (איוב) בלבו כן שמא חטאו (בניו) ברב השלוה והבעיטה וכו׳ וברכו אלהים בלבבם (אוהב משפט, באור׳ לאיוב א ה).

***בְּעִילָה**[1], ש״נ, מ״ר בְּעִילוֹת, — שה״פ מן בָּעַל, שכיבת זכר את נקבה, Beischlaf; coitus; sexual intercourse: אין גט אחר גט ולא מאמר אחר מאמר ולא בעילה אחר בעילה (יבמ׳ ה א). אין זונה אלא גיורת ומשוחררת ושנבעלה בעילת זנות (שם ו ה). נותנין לה (לאשה שהגיע זמנה לראות ונישאה) בעילת מצוה (נדה י

[1]) בערבית בִּעַאל a), ואמרו בחדית׳ אדות ימי תשריק שהם ימי „אכל ושרב ובִעַאל". אכילה ושתייה ותשמיש המטה.

a) بِعَال

א). איזו היא איילונית וכו׳ כל שאין לה דדין ושערה לקוי ומקשה בשעת בעילה (תוספתא יבמ׳ י ז). זאת אומרת שמותר לבעול בעילה בתחילה בשבת (ירוש׳ ברכ׳ ב ה:). נתייחדה עמו כדי בעילה חוששין לה משום בעילת זנות (שם גיט׳ ד מח ד). אשת איש שזינתה הוולדות לבעל מפני שרוב בעילות מן הבעל (שם סוט׳ א יז.). ואת החתן ואת הכלה (מכניסין) להופה ובועל (החתן) בעילת מצוה ופורש (כתוב׳ ד.).

בְּעִיר[1], ש״ז, ככנ׳ בְּעִירְכֶם, — שם כללי לבהמות, ובפרט נושאות משא, גמל, חמור וכדומה, Lastthiere, bêtes de somme; beast of burden: טענו את בְּעִירְכֶם ולכו באו ארצה כנען (בראש׳ מה יז). כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה ובער בשדה אחר (שמות כב ד). ולמה הבאתם את קהל יי׳ אל המדבר הזה למות שם אנחנו וּבְעִירֵנוּ (במדב׳ כ ד). והשקית את העדה ואת בְּעִירָם (שם ח). ותשת העדה וּבְעִירָם (שם יא). ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים (תהל׳ עח מח).

***בְּעִיתָה**, ש״נ, — שה״פ מן בָּעַת: פחד לשון בעיתת פתאם (רש״י דברי׳ יא כה). שבל כך היתה הבעיתה ההיא (של אסתר) עד שרפו בתי סתריה וכל גופה נעשה חלול (רבנ״ל דוראן, מגל׳ ספר). כי כן יקרה לנשים לפי רוב הבעיתה שתאחוז אותן (שם).

בע״כ, ר״ת: בעל כרחו, כרחם, וכו׳.

בעל[2], ממנו בַּעַל, בָּעַל, בְּעוּלָה, *בְּעִילָה, *בּוֹעֵל.

בַּעַל[3], ש״ז, כהפס׳ בָּעַל, מ״ר בְּעָלִים, וגם *בַּעֲלִים[4], כמוי׳ בַּעֲלֵי, כנ׳ בַּעֲלִי, בְּעָלָיו, בְּעָלֶיהָ, — א) אדם שדבר מהדברים שיך לו וקנוי, הוא בעל הדבר ההוא, Herr, Eigentümer; maître, propriétaire; lord, owner: וכי יגח שור את איש או את אשה ומת סקל יסקל השור וכו׳ ובעל השור נקי (שמות כא כח). וכי יפתח איש בור וכו׳ ולא יכסנו ונפל שמה שור או חמור בעל הבור ישלם (שם לג-לד). כי יתן איש אל רעהו כסף

[1]) בערב׳ בַּעִיר a), גמל, בפרט בחור. והשם בַּעַר בערב׳ גללי בהמות מפריסי פרסה. בארמ׳ בעירא, בהמה בכלל. על כל פנים לא עמדו החכמים על היחס האמתי שבין שני השמות הללו, ולשרש בער בכלל.

[2]) שרש משתף בכל הלשונות השמיות.

[3]) בערב׳ בַּעַל b). — [4]) אד״ם ביתרון לאדם הערות לתל״ע חלקת השם מעיד שבך אומרים בדבור הרגיל בַּעֲלִים.

a) بَعِير b) بَعَل

או כלים לשמר וגנב מבית האיש וכו' ונקרב בַּעַל הבית אל האלהים (שם כב ו-ז).— ומ"ר גם ליחיד: ואם שור נגח הוא מתמל שלשם והועד בִּבְעָלָיו ולא ישמרנו והמית איש או אשה השור יסקל וגם בְּעָלָיו יומת (שם כא כח). ואם גנב יגנב מעמו ישלם לִבְעָלָיו (שם כב יא). — ב) איש שנשא אשה לו לאשתו הוא בַּעַל האשה, Gatte; mari; husband: אם בַּעַל אשה הוא ויצאה אשתו עמו (שמו' כא ג). לא יוכל בַּעְלָהּ הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה (דבר' כד ד). ותשמע אשת אוריה כי מת אוריה אישה ותספד על בַּעְלָהּ (ש"ב יא כו). אשת חיל עטרת בַּעְלָהּ וכרקב בעצמותיו מבישה (משלי יב ד). אשת חיל מי ימצא ורחק מפנינים מכרה בטח בה לב בַּעְלָהּ (שם לא י-יא). קמו בניה (של אשת החיל) ויאשרוה בַּעְלָהּ ויהללה (שם כח). — ג) מי שיש לו שיכות לדבר מהדברים שאינו קנינו ממש, וכמו"כ מי שיש לו מדה מהמדות וכיוצא בזה: בַּעֲלֵי חצים (ברא' מט כג), המורים בחצים. בַּעֲלֵי יריחו (יהוש' כד יא), יושבי יריחו. בַּעֲלֵי העיר (שופט' ט נא), יושביה. בַּעֲלֵי ברית אברם (ברא' יד יג), שכרתו ברית אתו. — ועי' עוד להלן. — ד) שם אלהי האלהים של הכנענים, Baal: וילך (אחאב) ויעבד את הַבַּעַל וישתחו לו ויקם מזבח לַבָּעַל (מ"א טז לא-לב). ויגש אליהו אל כל העם ויאמר עד מתי אתם פסחים על שתי הסעפים אם יי' הוא האלהים לכו אחריו ואם הַבַּעַל לכו אחריו (שם יח כא). ויקחו (נביאי הבעל) את הפר אשר נתן להם (אליהו) ויעשו ויקראו בשם הַבַּעַל מהבקר ועד הצהרים לאמר הַבַּעַל עננו ואין קול ואין ענה (שם כו). — ומ"ר בְּעָלִים: ויעשו בני ישראל את הרע בעיני יי' ויעבדו את הַבְּעָלִים (שופט' ב יא). ויסירו בני ישראל את הַבְּעָלִים ואת העשתרת ויעבדו את יי' לבדו (ש"א ז ד). — ה) *אדמה עמקה שיש בה הרבה לחלוחית מתחת, או ששותה מי גשמים ואינו צריך להשקותה בדרך מלאכותי, ההפך משדה בית השלחים, שצריך להשקותו[1]: הבצלים הסריסים ופול המצרי שמנע מהם מים שלשים יום לפני ר"ה וכו' ושל בעל[1]) שמנע מהם שתי עונות (שביע' ב ט). שדה הבעל חוקתה שלש שנים (ב"ב ג א). פול המצרי שמנע ממנו מים שלשים יום לפני ראש השנה מתעשר לשעבר וכו' בד"א בשל קניא אבל בשל בעל שמנע הימנו שתי מרבעות (תוספת' שביע' ב ד). (ערבה) כמושה ושנשרו מקצת עליה ושל בעל כשרה (סוכה ג ג). ערבה של בעל ושבהרים כשידה (תוספת' שם ב ז). אין לי אלא של נחל של בעל ושל הרים מניין (ירוש' שם ג נג ג).—ובצרוף עם שמות אחרים[2]: *בעל אבידה (ניד' לא:), שנאבד לו דבר. — *בעל אגדה (מד"ר ויקר' לו), בקי באגדה. — *בעלי אגרופים (סנהד' מט.). — *בעלי אמנה (תעני' ח.), אנשים שראוי להאמין בהם. — *בעלי אומניות (חול' כד:). — בַּעַל אַף (משלי כב כד), המתקצף על נקלה, וקצפו חזק. — *בעל ארבע וארבעים, עי' זה הערך.—*בעל בית, הפך מעני, מאומן וכיוצא בזה, עי' ערך בַּעַל בַּיִת.— *בעל בהקה (תוספת' בכור' ה א), שיש לו בהקות על בשרו.— בַּעֲלֵי בְּרִית אברם (ברא' יד יג), שכרתו עמו ברית. — *בעל בשר (ב"מ פו.), מי שיש לו בשר הרבה בגופו, עב, שמן. — *בעל גבר (בכור' מד:), שהאבר שלו גדול ארוך.— *בעל גמולות (ב"ס גני' לה ב), מי שמדתו לגמול. — בעל דבר, ישתמשו לרמוז על מי שאינם רוצים להזכיר שמו בפרוש: הוא הבעל דבר. — וכנוי להשטן (מגיד ביתות ת.). — בַּעַל דְּבָרִים, מי שיש לו טענות ותביעות על אחר: מי בַּעַל דְּבָרִים יגש אלהם (שמות כד יד). לא בעל דברים שלי אתה (ב"מ יד.). — *בעל דין, מי שיש לו דין ודברים על אחד (אבות ד כב).—ובכלל מתנגד (מנח' קי.). — *בעלי דינים (אבות א ח), הנשפטים יחד, התובע והנתבע. — *בעל הנאה

ולא בְּעָלִים.—[1]) בערב' בַּעל a), ונפלגו חכמיהם במשמעתו; י"א שבעל הוא שדה גבוה שלא ישקהו המטר אלא פעם בשנה, וי"א בעל הוא כל צמח שלא ישקה, וי"א שהוא מה שמשקים אותו השמים. אלאצמעי: בעל הוא מה ששותה בשרשים בתוך הארץ ולא ישקוהו השמים, ומנה מיני התמר ואמר כי המין הראשון הוא אלשקי והוא שיושקה במי נהרות ומעינות או בדלי וכדומה, וכו' והמין השלישי הוא מה שיצמח באדמה וישתה מהמים שיצר האל יתעלה תחת האדמה, ואין לו צורך יותר להיות משקה מהשמים ומהנחלים ולא להיות משקה בדלי, וזה המין הוא בעל. ואמר אלאזהרי: כבר ראיתי תמר רב השרשים שקועים במים ואין לו צרך להיות משקה במי השמים, ונקרא בעל (לבחן אל ערב). ואינני יודע מקור למשמ' זו. יש סברים כי זה על שם מושג הפריה שיש בבעל. —[1]) פרש הר"ש: שדה שהיא בעמק ומלוחלחת ואין צריך להשקותה ומ"מ לירק צריכה השקאה. ע"כ. —[2]) נסדרו פה רוב הצרופים ב...ים אחדים, ושאר המשלים במקומם.

a) بَعل

(כתובי׳ כו:), מי שאוהב הנאות. — ומ״ר: *בעלי הנאות (תוספתא סוטה יד ח). — *בעל זקן (מס׳ סופרים יד יד), שזקנו גדול. — *בעל זקנה (מנח׳ כה.), אדם זקן. — *בעל זמורה (בבא קמה:), נושא הזמורה, עי׳ זה. — *בעלי זרועות (ב״מ קיח.), תקיפים, העושים בכח הזרוע. — *בעל חדר, משרת החדר: ויוציא מאוצרותיו חמשת אלפים ככרי זהב ויתנם לבעל חדרו (יוסיפון ט). — *בעל חוב (כתוב׳ ח ט), מי שחייבים לו, המלוה. — ומ״ר: בעלי חוב (תוספתא בב י ב). — ובעלי חובים (טור חו״מ קד). — ובלשון ההמון, הלווה: הוא בעל חוב גדול. — *בעל חֹטם, שחטמו גדול, ארוך. — *בעלי חטוטרת (בכור׳ ז א), שיש להם חטוטרת. — *בעל חי, בעלי חיים (שבת קיח:), להבדיל מן הצמח, והוא כנוי לכל הבהמות והחיות. — *בעל חכמה (ב״ב ט:). — בַּעַל חֲלוֹמוֹת, מי שדרכו לחלום חלומות: הנה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הלזה בא (בראש׳ לז יט). — *בעל החלום, החלומות, כנוי למלאך הממונה על החלומות (תוספתא מע״ש ה ו). — בַּעַל חֵמָה (נחום א ב), הכועס במהרה, הרבה. — בעל כ׳ח. — *בעל הכים, עי׳ זה. — בַּעַל כָּנָף (משלי א יז), העופות. — *בעל כעס. — *בעלי כשפים (מנח׳ סה.), בקיאים בכשפים. — *בעל לחמו של פלוני, מי שאוכל לחם אצלו תדיר: אנשי צדק (יהיו) בעלי לחמך (ב״ס גני׳ ט יו). בַּעַל לָשׁוֹן (קהלת י יא), מלשין. — ו*מי שיודע לשונות: חזורתי על כל בעלי לשונות וכו׳ ולא אמר לי אדם דבר (ירוש׳ ב״ב ע יו ג). — בַּעַל מְזִמּוֹת (משלי כד ח). — *בעל מחשבות, השקוע במחשבות הרבה: בעלי מחשבות אתם (סנה׳ יט:). — *בעל המעות (כתוב׳ לח:). *בעל מעשה (תנו׳ גאו׳ ליק ב). — *בעלי מצוה. — *בעלי המקח (תוספת׳ ב״מ א יא), מי שקנה דבר. — *בעלי מקרא. — *בעלי מראה (מנח׳ כה.), שיש להם הדרת פנים. — בַּעַל מַשְׁחִית (משלי יח ט), מי שמשחית הרבה, וכן נהגו לאמר. — *בעל מחבר, לאמר מחבר ספר. — *בעל נחמות (כתוב׳ ח:). — בַּעַל נֶפֶשׁ (משלי כג ב, — ניד׳ סס:), שיש לו נפש חזקה. — *בעלי העיון (ר״י אבן לטיף, ספר הסמים). — *בעל עצמות (כפת״א ד). — *בעלי העקשות. — *בעל פקדון (ירוש׳ שבת ד ו ד), שמפקידין אצלו. — *בעל פיקה (בכור׳ ז ו), שיש לו פיקים ברגליו. — בַּעַל פִּיפִיּוֹת: הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בַּעַל פִּיפִיּוֹת תדוש הרים (ישעי׳ מא טו), שיש לו הרבה פיות. — *בעל פלפול (ב״ב קמה:), שיודע לפלפל. — בַּעַל פְּקִדֻת (ירמיה לז יג). — *בעל צדקה (מד״ר במדב׳ ג). — *בעל צורה, שיש לו הדרת פנים, נכבד. — *בעלי קומה (מנח׳ סה.). *בעל קווצות (פסיקתא רב׳ כו), שיש לו קווצות בראשו. — *בעל קרי (מנח׳ ח א), שראה קרי. — בעל קרנים, שיש לו קרנים. — ו*איש שאשתו מזנה תחתיו (עמנואל יח). — *בעלי ראתן (כתוב׳ עז:), חולה במחלה זו. — *בעלי שיבה (נדר׳ ל:), אשר שערותיהם לבנות. — *בעל שֵׁם, אדם ששמו מפרסם, ואדם שעושה נפלאות: והוא היה בעל שם (המגהג׳ בל וירמייזא). ר׳ ישראל בעל השם, ועי׳ להלן. — *בעל שמועות (חגי׳ יד.). — *בעל שקר (תנחומ׳ כוכב, בלק). — *בעל שתים, מי שאין תוכו כברו: איש רע בעל שתים (ב״ס גני׳ ו א). — *בעל תורה (ירוש׳ סוט׳ ז כא ד), שיודע תורה. — *בעל תכלית ובלתי בעל תכלית, שיש לו סוף, מצוי מאד. — ובלשון ההמון: מי שמבקש תכלית במעשיו. — *בעל תריסים (ברכ׳ כו:), יודע להתוכח בהלכה. — *בעל תשובה, שחזר בתשובה. — *בעלי תשובות, מי שעונה תשובות הרבה (מד״ר בראש׳ כ). — *בעל ספר פלוני, מחברו: בעל הכוזרי, בעל מורה נבוכים, בעל בחינת עולם.

בַּעַל אַרְבָּעָה וְאַרְבָּעִים[1], — הוא הגדל, Tausendfuss; mille-pieds; milliped:

בבעל ארבעה וארבעים רגל הוא בעל חי ידוע (קאנון ד ו ה יט).

***בַּעַל בַּיִת**, בַּעַל הַבַּיִת, ומ״ר בַּעֲלֵי בָתִּים, בַּעֲלֵי־בָּתִּים[2]), — בנגוד למי שאינו אדון הבית, אורח, עני, פועל עובד אצל אדם, וכיוצא בזה: העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים (שבת א א). בעל הבית שנתן פיאה לעניים לא יטול בעל הבית לקט מן העניים (תוספתא פאה ב ב). קשרי עני שמקפיד

---

[1]) בערב׳ אם ארבע וארבעין a).

[2]) במשניות המנקדו׳ הנדפסות בקצת מקומות ב בתים רפויה ובקצת מקומות דגושה. והקריאה המסורה של האשכנזים בעלי בתים ב בתים דגושה לעולם. ואין הברת זו מתנגדת לדין בגד כפת אחרי אהוי, מפני ששתי המלים נקראים בחטיפות כמו שתי מלים מוקפות ויכולה הבית

---

a) أُمّ اربع واربعين

עליהם ושל בעל הבית הרי אלו חוצצין ושל בעל הבית שאינו מקפיד עליהן ושל עני הרי אלו חוצצין (שם מקו' ז ג). הכל לפי כבוד בעל הבית והכל לפי כבוד האורחים (שם כרכו' ד יח). השוכר את הפועלים בין שהטעו את בעל הבית ובין שבעל הבית הטעה אותם וכו' (שם ב"מ ז א).—ובמשמעת אדם סתם שאין לו תפקיד מה או אומנות, וכדומה לזה. בנגוד לאפוטרופוס: יתומים שסמכו אצל בעל הבית או שמינה להם אביהם אפוטרופוס (גיט'ה ד).—ובנגוד לאומן' לרופא, לחנוני, לנחתום, לגנן, וכיוצא בזה: מוסף התנור של בעלי בתים טהור ושל נחתומים טמא (כלים ה ה). שלשלת של סיטונות טמאה של בעלי בתים טהורה (שם יב א). קנה מאזנים של סרוקות טמא מפני אונקליות ושל בעלי בתים אם יש בו אונקליות טמא כסוי טני מתכת של בעלי בתים רבן גמליאל מטמא וחכמים מטהרין ושל רופאים טמא הדלת שבמגדל של בעלי בתים טהורה ושל רופאים טמאה (שם כ). הלוקח מן התגר וכו' הלוקח מבעל הבית (שם דמאי ד כא). מוכר לתגר ואין מוכר לבעל הבית (שם ע"ז א כא). קֻפּוֹת ירק של גננים אבל בקנובת ירק של בעלי בתים אף רבנן מודין (ירוש' תרומה, יא מח.). — ובמשמעת אנשים אמידים, לא עניים: בא המלך וישב במדינה סמוך לביתו ואמר להשרים והדוכסין שלו כמה בעלי בתים יש להם תנו להם כך וכך חטים ושעורין לאכילה וצמר ופשתים להלבישם ככה עניים ואביונים יש בהם וכו' (תד"א כג). ואנשים שאין תורה וחכמה והלמודים אומנותם[1]: וזכור כמה בעלי בתים יש בהם בישראל שאין להם פרנסה ועוסקים בתורה בכל יום (שם יט). אם יהיה חכם קהל יספיק לו (הספר) וכו' ואם הוא בעל הבית ימצא לו נחת רוח ואם הוא מלמד תינוקות מה טוב ומה נעים (עמר הבכחה, ברכבית הסירים והמבלי'). כל הקושיות האפשריות שיעלו בלב בעל הבית ואיש בינוני (REJ 1891, Janv. 83). — כל ראש בית אב שהוא אחד מיחידי הקהלה: קבענו בחוק ולא יעבור שכל אחד מבעלי בתים דפה שיתחיל בנו ללמוד חומש (פנקס קראקא, בנת בלח, אולה"ס ז).

*בַּעַל שֵׁם, מ"ר בַּעֲלֵי שֵׁמוֹת, — אדם עושה נפלאות בכח שמות הקדש: כי היה בינינו גדול הדור ושמו האלוף והגאון פ"ה מוהר"ר גדליה והוא היה בעל שם ועשה בשמות שהיה רחוב היהודים מלא בעלי מלחמות (ספרי המנהגים בל וירמייזא). טעות קצת אנשים שקוראים עצמם בקצת ארצות ידועות איני רוצה לפרסם גנותם בשם מפורסם בדרכי הקבלה בעלי שמות והטעות היא שהם חושבים שיעשו פליאות עם כח השמות בהשבעות (ר"א הכולעפיא, בנע נתיבות, כב). במדינה זו חשוב בעל שם ובאמת היו כמה בעלי שמות אמתיים וצדיקים ועתה נתרבו הרבה בעלי שמות של שקר (מגיד ביחות עד). כגון מדינת אשכנז שאין להם אמונה בבעלי שמות (שם עה). האחד היה מבני החרשים מפתח חותמות ומהוקק מטבעות, השני בַּעַל־שֵׁם כותב קמיעות (יל"ג, עס עקב תתנפל). ומשיחי שקר עמדו בַּעֲלֵי שֵׁמוֹת ובעלי קבלה, ויפקידו עלינו בהלה (הוא, מחבבי קלין).

בָּעַל[1], פ"י, עתי' יִבְעַל,—א) שם שלטונו על אחר, נהיה לו לאדון, beherrschen; devenir maître de; to have dominion over: יי' אלהינו בְּעָלוּנוּ אדנים זולתך (ישע' כו יג).— ב) בָּעַל אשה, נהיה לה לְבַעַל, heirathen eine Frau; épouser une femme; to take a wife: כי יקח איש אשה וּבְעָלָהּ (דבר' כד א). ואחר כן תבוא אליה (אל השבויה) וּבְעַלְתָּהּ והיתה לך לאשה (שם כא יג). הנך מת על האשה אשר לקחת והוא בְּעֻלַת בעל (ברא' כ ג). כי ימצא איש שכב עם אשה בְּעֻלַת בעל ומתו גם שניהם (דבר' כב כב).— ובמליצה: כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד כי בֹעֲלַיִךְ עשיך יי' צבאות שמו (ישע' נד ד-ה). כי יבעל בחור בתולה יִבְעָלוּךְ בניך (שם סב ה). — ואמר המשורר: נטוש תאוה אחי שכל והשמחה היה בועל (רמב"ע, תרשיש ע).—ג) *ביחוד, שכב אשה, beischlafen; cohabiter avec une femme; have sexual inter course: עשה מאמר ובעל הרי זו כמצותה (יבמ' ה ב). הסרים שחלץ ליבמתו לא פסלה בעלו. פסלה מפני שהיא בעילת זנות וכן אילונית שחלצו לה אחין לא פסלוה בעלוה פסלוה (שם ח ה). מי שפרסה אשתו נדה ולא בעל הוא ישן בין האנשים ואשתו ישנה

להיות דגושה מדין הדחיק.— [1]) וכן במשמ' זו בסגנון ארמי אבל עצם השם בעברית: ותלמידי דיתבי וגרסי ואתי בעלי בתים למשמע למילף מפלפולייהו (סדר רב עמרם, בתרית ג).

[1]) בערב' בַּעַל a).

a) بعل

בין הנשים (כתוב׳ ד:). שבע בעילות בעל אותו רשע (יבמ׳ קג.). מהו לבעול בתחילה בשבת (כתוב׳ ז).
— נפ׳, נִבְעֲלָה,— שבעלו אותה: תחת שלוש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת תחת עבד כי ימלוך ונבל כי ישבע לחם תחת שנואה כי תבָּעֵל ושפחה כי תירש גברתה (משלי ל כא-כג). אין זונה אלא גיורת ומשוחררת ושנבעלה בעילת זנות (יבמ׳ ו ס). אינו דומה הנבעלת ברצון לנבעלת שלא ברצוי (תוספת׳ כתוב׳ ג ו). הנבעלת לקטן חייבת שהיא אשתו של גדול (שם יבמ׳ ה י). בתולה נישאת ברביעי ונבעלת בחמישי (כתוב׳ ה.). היא אומרת נבעלתי (יבמו׳ קיב.). — ובמליצה: כי חפץ יי׳ בך (באמת ישראל) וארצך תִּבָּעֵל (ישע׳ סב ד).
— הפ׳ הִבְעִיל: הבעלתיה (את בתי) לאחד מכל הפסולין לה אינו נאמן (ירוש׳ קדוש׳ ג סד:).
—התפ׳ נִתְבַּעֵל: התבעלי לי בטלה זה (ע״ז סג.). שפחה בעולה שנתבעלה קודם (רגמ״ה כרית, יב:).

בָּעַל[1], — בָּעַל בדבר, בפלוני, היה נדהם ונבוך ולא ידע מה לעשות בו, **verlegen sein; être perplexe; be perplexed**: שובו בנים שובבים נאם יי׳ כי אנכי בָּעַלְתִּי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון (ירמ׳ ג יד). — ובמשמעת מאס בו, כמו בחל, געל, **verabscheuen; abhorrer; to loate**: לא כברית אשר כרתי את אבותם וכו׳ אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בָּעַלְתִּי בם נאם יי׳ כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל וכו׳ והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם (שם לא לב-לג).

בַּעֲלָה, ש״נ, סמי׳ בַּעֲלַת, מ״ר בְּעָלוֹת, סמי׳ בַּעֲלוֹת — אשה שדבר מהדברים שיך לה, שהוא קנינה, **Besitzerin; maitresse de, mistress**: אחר הדברי׳ האלה חלה בן האשה בַּעֲלַת הבית (מ״א יז יז).—ומ״ר: ובישנן (המשרתות) את ילדי בעלות בתיה (יל״ג, ספור כעכור נעלים).—אשת בעלת חוב (כתוב׳ יו), שיש לה הובות אצל אחרים. — ובמשמעת אשה ממעמד אנשים אמידים: שמחייבין אותו (את הבעל) ליתן לה בגדים הראויים בימות הגשמים ובימות החמה בפחות שלובשת כל אשה בעלת בית שבאותה מדינה (רמב״ם, הלכות אישות יג). — ובהשאלה, בַּעֲלַת דבר פלוני, אשה מצינה בדבר ההוא, שיש לה הסגולה ההיא וכדומה: בקשו לי אשת בַּעֲלַת אוב (ש״א כח ז), שיודעת להעלות אוב. מרב זנוני זונה טובת חן בַּעֲלַת כשפים המכרת גוים בזנוניה ומשפחות בכשפיה (נחו׳ ג ד). בעלת אברים (ברכ׳ לב.), אשה שאבריה גדולים.— בעלת יופי (תענ׳ כד.). בעלת מום (תמו׳ כז.), בהמה שיש בה מום. — בעלות נוי: שהיו (בנות ירושלם) בעלות נוי והיתה כל אחת מהן אומרת אם תילכד ירושלם אני באה לידי גאולה שאני בעלת נוי (פסיקתא רב׳ לא). טלית בעלת חמש (מנח׳ לז:), שיש לה חמש כנפים. היה רגיל לעשות כל חתיכה בעלת שלש קרנות (רש״י ביצ׳ כח.). אבל היא בעלת מצה ועזות (אמרי בינה על משלי).

בַּעֲלִית, ש״נ, — כמו בַּעֲלָה: בעלית תכלית (אמונה רמה א ד).

בַּעֲלָן[1], ש״ז, נקב׳ בַּעֲלָנִית, מ״ר בַּעֲלָנִים, -ניות, — מי שהפץ בדבר, שיש לו תשוקה לזה, בלשון העם: הנה בילדותי שהיו כוחותי עמי הייתי בעלן להתעסק תמיד להעמיד העננים כדי שאקדש הלבנה (זכרון טוב, ספורי מעשיות של הצדיק מנעסכאיז יט:).

בַּעֲלָנוּת, ש״נ, מדת הבעלן, חפץ מיוחד לעשות דבר מה: זו בעלנות לעשות ככה. נהוג בפי העם.

בַּעֲלַת הַלַּהַב,— אחת מצורות הכוכבים: והצורות השמאליות הם (ו)אחת אחת ועשרים וכוכביהם (ו) שם האחת עיש ובניה וכו׳ והרביעית בעלת הלהב וכוכביה י״א (ראשית חכמה לראב״ע, א).

בע״מ, ר״ת: בעל מלאכה, בי״ל מנת.

*__בַּעַץ__[2], ש״ז, — מתכת, הרכבה של בדיל ועופרת, **Legierung v. Zinn u. Blei; claire-étoffe; alloy of tin and lead**: אין מקיפין לא בבעץ

---

1) בערב׳ בַּעֵלַ בַּ (a) בַּעֵלַ באמרה, דהש ופרק וברם פלם ידר כיף יצנע פיה (לסאן אלערב). -- ונראה כי הוא שרש אחר, דומה לבחל וגעל.

1) י״א כי זו המלה השגורה בפי ההמון (של האשכנזים) היא לא בעלן כ״א בלען.

2) סברים שזו מלה מסורסת מן אבץ, עי״ש. ות״י ובדיל (יחזק׳ כב יח) ובעיץ. והנה פרשו המפרשים גם בעץ זה שהוא הבדיל ממש, בלעז **Zinn; étain; tin**. אך ממה שהשתמשו במלה זו עפי״ר לענין הקפת שתי מתכיות וחבורן יחד יש ללמוד שבבעץ קראו לא להבדיל הטהור אלא לאחת מהרכבותיו עם העופרת שמשתמשים בה עפי״ר להקיף וללחם את המתכיות. וקצת ראיה

זלא בעופרת (כליס י ג). ניקב (הכוס) ועשאו בין ב ב ע ץ בין בזפת (שס ל ג). בפתילה של ב ע ץ (ירוש' סנה' יד כד:). שעשו לו מצרים (לארונו של יוסף) שפוד של מתכת וחיברום ב ב ע ץ (תוספתא סוט' ד ז). שפודים של ברזל היו וחיפום ב ב ע ץ (ר"ס כד:). אין עושין משקלות לא של אבר ולא של ב ע ץ (ב"ב פט:). מנורה היתה באה מן העשת מן הזהב עשאה של כסף כשירה של ב ע ץ ושל אבר ושל גיסטרון ר' פוסל (מנח' כח:).

א.בער[1], ממנו א.בער, בערה, תבערה, *בעור.

א.בער[2], — א) פ"ע, ביחס להאש, פעולת האש בגופים, **brennen; brûler; burn**: ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בוערת (ירמי' כ ט). ובערה (הלהבה) ואכלה שיתו ושמירו (ישעי' י יז). — והחמר אשר האש פועלת עליו: הסנה בוער באש (שמו' ג ב). כפשתים אשר בערו באש (שופ' טו יד). גחלים בערו ממנו (ש"ב כב ט). לזפת בוערה (ישע' לד ט) — ובהשאלה, להכעס, חרון: כי בערה כאש רשעה (ישע' ט יז), לאמר חזקה מאד. תבער כמו אש קנאתך (תהל' עט ה) — ב) בער בדבר, אחזה האש בהדבר: כי בערה בם אש יי' (במדבר יא ג). ותבער בצאן ובנערים (איוב א טז). — ג) פ"י, אכלה האש, כלתה את החמר: כאש תבער יער (תהל' פג טו). — ועי' אש.

— נפע', נבער, — נאחזה בו האש, נשרף: ויש עצים שאינן נ ב ע ר י ן (ר"נ על הרי"ף פסח' טו).

— פע', בער, — א) עשה שאש תבער, **anzünden**, **allumer; kindle**: לא תבערו אש בכל משבתיכם (שמות לה ג). והאבות מבערים את האש (ירמ' ו יח). — וביחס להחמר הבער: ובער עליה הכהן עצים (ויקר' ו ה). — ובמשמעת הסיקהו לשרף עצים, ל ח מ ם או לבשל, לאפות: והיה (העץ) לאדם לבער ויקח מהם ויחם אף ישיק ואפה לחם (ישעי' מד טו). ולבנון אין די בער (שס מ טז). — ובבינוני: ואת האח לפניו מבערת (ירמי' לו כב). — ב) אכל את תבואת השדה החמור, הגמל, **depasture**; **abweiden; brouter**: ושלח את בעירה ובער בשדה אחר (שמות כב ד). הסר משוכתו (של הכרם) והיה לבער פרץ גדרו והיה למרמס (ישעי' ה ה). — ג) עשה שלא ישאר מאומה, השבית, כלה, **wegräumen; exterminer, enlever; remove, exterminate**: בערתי הקדש מן הבית (דברים כו יג). ויתר הקדש וכו' בער מן הארץ (מ"א כב מז). ובערתי אתכם מן הארץ (ש"ב ד יא). ארבעה עשר שחל להיות בשבת מ ב ע ר י ם את הכל מלפני השבת (פסח' ג ו). — ועם אחרי: ובערתי אחרי בית ירבעם (מ"א יד י). הנני מבי אליך רעה ובערתי אחריך (שס כא כא). — ובמוסריות: ובערת הרע מקרבך (דבר' יג ו). ובערת דם הנקי מישראל (שס יט יג).

—פע', *בער, השדה ש ב ע ר ה אותו הבהמה: באין גדיר י ב ו ע ר כרם (כ"ס גני' לו ל). — ובמשמ' שבערו אותו מן העולם: חמץ שנפלה עליו מפולת הרי הוא כ מ ב ו ע ר (פסח' ב ג).

— הפ', הבעיר, — א) הדליק האש, **anzünden; allumer, to kindle**: ויבער (שמשון) אש בלפידים וישלח בקמות פלשתים ויבער מגדיש ועד קמה ועד כרם זית (שופט' טו ה). כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה שלם ישלם המבער את הבערה (שמות כב ה). שלשית באור תבעיר (יחזק' ה ב). והוא הקטיר בגיא בן הנם ויבער[1] את בניו באש (דהי"ב כח ג). (היו לפניו) שתי נירות כבין נתכוון ל ה ב ע י ר את זו ו ה ב ע י ר את זו חייב אחד כבה ואחד דולק נתכוון לכבות את הדלק ו ה ב ע י ר את הכבה ל ה ב ע י ר את הכבה וכיבה את הדלק (תוספתא שבת יא ה). — ב) עם אחרי, עשה שלא ישאר ממנו דבר, **vertilgen; exterminer; exterminate**: הנני מבעיר אחרי בעשא ואחרי ביתו (מ"א טז ג). — ג) השחית תבואת השדה ע"י בהמות: כי יבער[2] איש שדה או כרם ושלח את בעירה (שמות כב ד).

— נתפ', *נתבער, — נפל תחת חובת הבעור: היה אפשר לבערו דמיהן מ ת ב ע ר י ן בשביעית (שבי' ז ב). פירות שיצאו מארץ ישראל לחוצה לארץ מ ת ב ע ר י ן בכל

לזה מהמאמר במנחות המובא בפנים, שמנה שם ב ע ץ זאבר וגיסטרון, וגיסטרון שהוא קסטירא הוא בדיל, אלא שרגמ"ה (ב"מ כג:) ורש"י (מנח' במקום הנזכר) לעזו גיסטרון ב מ י ט ל, שהוא תערובת. ואולם בירוש' סנה' במקום המובא בפנים על השאלה מהו פתילה של ב ע ץ אמרו רבנן דקסרי' בפרוש: א ב ר ו ק ס ט י ט י ר י ו מ ע ו ר ב י ן.

[1]) אין בערב' שרש זה במשמע' שרפה, אלא אם נניח יחס בין בער ובין שעל a) שבערב'.

—[2]) בערב' שעל b).

---

a) شعل b) شَعَلَ

---

[1]) י"ם בי צ"ל ויעבר. —[2]) עי' הערה לב.בעה.

מקום שהן רשב"א אומר יחזרו למקומן ויתבערו (פסח' נג:). לקח בפירות שביעית בשר אלו ואלו מתבערין בשביעית (קידו' נח.). — ובמשמ' שבערו אותו: שמתבער מן העולם (רב"י סוכ' מ.).

בער[1], ממנו בַּעַר, ב.בָּעַר, וי"א בְּעִיר.

בַּעַר[2], ש"ז, כהפס' בָּעַר, מ"ר בְּעָרִים, — אדם שאין לו דעת, בלי חכמה וידיעות, **unwissend; ignorant:** איש בַּעַר לא ידע וכסיל לא יבין את זאת (תהל' צב ז). כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל וָבַעַר יאבדו (שם מט יא). ואני בַעַר ולא אדע בהמות הייתי עמך (שם עג כב). אוהב מוסר אוהב דעת ושונא תוכחת בָּעַר (משלי יב א). כי בַעַר אנכי מאיש ולא בינת אדם לי (שם ל ב).

ב. בָּעַר, — היה בַּעַר: ובאחת יִבְעֲרוּ ויכסלו (ירמי' י ח).
— נפע', נִבְעַר, — נעשה כבהמה בלי דעת: נִבְעַר כל אדם מדעת הביש כל צורף מפסל (ירמי' י יד). נִבְעֲרוּ הרעים ואת יי' לא דרשו על כן לא השכילו (שם כא). — ודבר נִבְעָר, בלי חכמה: אך אולים שרי צען חכמי יעצי פרעה עצה נִבְעָרָה (ישעי' יט יא).

בֹּעֵר, ש"ז, מ"ר בֹּעֲרִים, — כמו בַּעַר: בינו בֹּעֲרים בעם וכסילים מתי תשכילו (תהל' צד ח). ונתתיך ביד אנשים בֹּעֲרים (יחזק' כא לו).

בְּעֵרָה, ש"נ, — שרפת האש, **Brand; incendie; burning:** כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה שלם ישלם המבער את הַבְּעֵרָה (שמו' כב ה). השולח את הבערה ואכלה עצים או אבנים או עפר (ב"ק ו ד).

***בַּעֲרוּת**, ש"נ, — חסר דעת וחכמה.

בעת, ממנו בִּעוּת, בְּעַת, בְּעָתָה.

בִּעֵת[3], פ"י בִּעֲתָה, בִּעֲתַתּוּ, מְבַעִתֶּךָ, יְבַעֲתוּנִי, — הפיל עליו פחד פתאם, **plötzlich erschrecken; effrayer soudainement; frighten suddenly:** ורוח יי' סרה מעם שאול ובִעֲתַתּוּ רוח רעה מאת יי' (ש"א טז יד). הנה נא רוח אלהים רעה מְבַעִתֶּךָ (שם טו). אפפני משברי מות נחלי בליעל יְבַעֲתֻנִי (ש"ב כב ה). הלא שאתו תְּבַעֵת אתכם ופחדו יפל עליכם (איוב יג יא). וחתתני בחלמות ומחזיונות תְּבַעֲתַנִּי (שם ז יד). הנה אימתי לא תְבַעֲתֶךָּ (שם לג ז). היום ההוא יהי חשך וכו' תשכן עליו עננה יְבַעֲתֻהוּ כמרירי יום (שם ג ד-ה). שלא יבעתוך חלומות רעים והרהורים רעים (סנה' קג.). אמר הקב"ה אם נגלה אני אליו בקול גדול אני מבעתו (מד"ר שמו' ג).

— נפע', נִבְעַת, נִבְעַתִּי, נבעתתי, — נבהל מפחד פתאם: והמן נִבְעַת מלפני המלך (אסת' ז ו). כי נִבְעַת (דוד) מפני חרב (דהי"א כא ל). ויבא אצל עמדי ובבאו נִבְעַתִּי ואפלה על פני (דני' ח יז). ראיתיו רובץ בין שני סלעים ראשו דומה לעגל אזניו דומות לגדי ראיתיו ונבעתתי ונפלתי לאחורי (תוספתא ר"ה א יח). שהיו נבעתים מן הציבור העומדים על רגליהם מפניהם (רב"י כתוב' כה:). שותה קובעת כוס החמה, אל תהי נִבְעַת כי זרוע רמה, אל וישועת תהיה לך חומה (סמא"ל, סלי' ר"ה, יודעי תרועה).

— הפע', *הִבְעִית, — כמו בִּעֵת: המבעית את חבירו פטור מדיני אדם (תוספתא ב"ק ו יז). לא היה (הכה"ג) מאריך בתפלתו שלא להבעית את ישראל (יומא נג:). והיו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן עד שגער בהן רבן יוחנן בן זכאי אמר לו היכל היכל מפני מה אתה מבעית עצמך (שם לט:).

— נתפ', *נִתְבַּעֵת, — נבהל פתאם: בוא וקרי את הפסוק הזה על בני שהוא מתבעת (ירוש' שבת ו ח:). והיו הרוחות מתחלה מתבעתות ממנו ולבסוף התחיל מפחד מהם (מד"ר שמות ל).

בְּעָתָה, ש"נ, — פחד פתאם, **Entsetzen; terreur; terror:** לעת מרפא והנה בְעָתָה (ירמ' יד יט).
—ומ"ר: לולי בעתות זמנו יבהלוהו ורוח עתו מבעתו אל יעצר לו לרכוב שמים לחבק זרועות עולם (כתי"פ א). לא ירדנו בפרך ולא יפרפרוהו בני בעתות (תג' אילת אהבים).

---

1) סוברים רוב החכמים כי זהו השרש שממנו נגזר בעיר, עי"ש, והשם בַּעַר והפעל בָּעַר נגזרו כמו"כ מהשם בעיר. וי"א שזה שרש משנה לבור.
2) משקל נַעַר. ועי' הערה להשרש.
3) בערב' בַּעְ'ת a), בא פתאם, ובאעְ'ת b) נפל עליו פתאם, ומבעְ'ות c), נדמה מפחד.

a) بغت b) باغت c) مبغوت

תם כרך ראשון

«לעם»
הוצאת ספרים

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA

HIEROSOLYMITANO

VOL. II

HIEROSOLYMAE

IN AEDIBUS BEN IEHUDAE IN MEMORIAM ELIESER BEN IEHUDAE

Editio popularis
Praeceptorum Hebraeorum in Erez-Israel Corporationi
addicta

מלון הלשון העברית
הישנה והחדשה

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך שני

ירושלים־תלפיות

בן־יהודה — הוצאה־לאור לזכר אליעזר בן־יהודה בע״מ

מהדורה עממית מיוחדת

להסתדרות המורים העברים בארץ־ישראל

A COMPLETE DICTIONARY

of

ANCIENT AND MODERN HEBREW

by

ELIEZER BEN YEHUDA

of Jerusalem

VOL. II

Jerusalem
Ben-Yehuda Hozaa-La'Or Le zecher Eliezer Ben Yehuda Ltd.

Popular Edition
specially published for
Hebrew Teachers' Organisation in Eretz-Israel

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ״ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה ובמו״כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים, אשר מצא, אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכ שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות, באו בו חקירות והַוָיות בדבר צורת המלות ומשקלן, מקוֹרן, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כלליים, המלות השיכות להם עפ״י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המבֻקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך שני

ירושלים - תל־אביב

ל״א להצהרת בלפור

נדפס מאמהות בדפוס «ספר» תל־אביב

ל כ ב ו ד

סגן הנשיא של המסדרה הציונית

פרופ׳ ד״ר אוטו ורבורג

ברגשי כבוד והכרת טובה

המחבר

הערה

הקדמה ומבוא גדול יבואו בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי התנ״ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, וחשבתי את כל זמן התנ״ך בשתי תקופות, בתקופה הראשונה רוב הספרים הכתובים בסגנון הלשון הטהורה, הקדומה, ובתקופה השניה—הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ״י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינוביץ (דקדוקי סופרים), וכמו״כ במשניות דבני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמבם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ׳ דר׳ שטראק, ובכ״י של המשניות המנקדות שבבית הספרים בפרמה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה.

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הזמנים. ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים הלועזות בגרמנית צרפתית ואנגלית כתבתי עפ״י הכתיב הנהוג בהמלונים של .Toussaint—Langenscheidt

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם:

בלי כל סימן הם מלים מהתנ״ך.

* מלים מגוף בן סירא מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

⁂ מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

∞ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

לוח מקצת ראשי תבות

א.

א״א. ארך אנפין.

אב׳. מסכת אבות.

א״ב דר״ע, אלף בית דרבי עקיבא.

אג׳ המוס׳, אגרת המוסר.

אדו״מ, אהבת דוד ומיכל.

אדר״נ, אבות דרבי נתן.

אהל׳, אהלות.

אה״ע, אבן העזר.

אה״צ, אהבת ציון.

או״א, אמת ואמונה.

או״ד, לרסע״ג, אמונות ודעות

או״ז, אור זרוע.

או״ח, אורח חיים.

אולסה׳, אולסהויזן.

או״נ, אוצר נחמד.

אוצה״ח, אוצר החיים.

אוצה״ס, אוצר הספרות.

אוצה״ש, אוצר השרשים.

אוצ״ט, אוצר טוב.

אורח׳ צד׳, אורחות צדק.

איו׳, איוב.

איכ׳, איכה.

איל׳ אהב׳, אילת אהבים.

אי״ש, איש שלום (Friedman).

אמו״ר, אמונה רמה.

אמשד׳, אמשטרדם.

א״ס, אין סוף.

אסת׳, אסתר.

אעפי״כ, אף על פי כן.

א״ק, אדם קדמון.

ארנ׳ מוס, ארנולד...

ב.

באה״ג, באר הגולה.

באו״ת, בעל אור תורה (מנחם מלונזנו).

בארמ׳, בארמית.

ב״ב, בבא בתרא. — בר בהלול

בד״ה, בדבור המתחיל.

בוקשד׳, בוקשדורף.

ב״ז, בן זאב.

בחי״ע, בחינות עולם.

ביהמ"ד, בית המדרש.
בינ', בינוני.
בכו', בכורים.— בכורות.
ב"מ, בבא מציעא.
במד', במדבר.
ב"ס, בן סירא.
בסור', בסורית.
ב"ע, בר עלי.
בעבר', בעברית.
בע"ח, בעלי חיים.
בערב', בערבית.
ב"ק, בבא קמא.
ב"ר, בן רבי. — בראשית רבה.
בראש', בראשית.
בר"ד, בר דוד.
ברכ', מסכת ברכות.

ג.

גא', גאון — גאונים.
גיט', גיטין.
ג"כ, גם כן.
גמ', גמרא.
גני', גניזה.
ג"ע, גן עדן, של ר"א הקראי.
גפה"ע, גוף פרוש הערבי.

ד.

ד"א, דרך ארץ.
דבר', דברים.
ד"ה, דבור המתחיל.
דה"י, דברי הימים.
דהי"א, דברי הימים א.
דהי"ב, דברי הימים ב.
דו"מ, דוד ומיכל.
ד"ח, דברי חכמים.
די"ע, דברי ימי עולם.
דל"ע, דקדוק לשון עברית.
דני', דניאל.
ד"ס, דקדוקי סופרים (שנויי נוסח' בתלמוד בבלי).
דרנב', דרנבורג.

ה.

ה"ג, הלכות גדולות.
הגר"א, הגאון ר' אליהו.
הוס' הוספה.
הוצ', הוצאת.
הור', הוריות.
הוש', הושע.
הלכ' פסוק', הלכות פסוקות.
הקד', הקדמה.
הרא"ש, הרב רבנו אשר.
הרדב"ז, הרב דוד בן זמרי.

ו.

ויקר', ויקרא.

ז.

ז"א, זעיר אנפין.
זבח', זבחים.
זד"ת, זואולוגי דס תלמודס, (Zoologie des Talmuds).
זכר', זכריה.
ז"ל, זה לשונו.

ח.

ח"א, חלק א.
חבק', חבקוק.
חגי', חגיגה.
חה"י, חמדת הימים.
חו"ה, חובות הלבבות.
חוה"מ, חול המועד.
חוהמ"ס, חול המועד סכות.
חוהמ"פ, חול המועד פסח.
חול', חולין.
חו"מ, חושן משפט.
חז"ס, חיים זליג סלונימסקי.
חס', חסר, חסרים.

ט.

טהר', טהרות.
טע' זקנ', טעם זקנים.

י.

י"א, יש אומרים.
יבמ', יבמות.
י"ג, יש גורסים.
יוא', יואל.
יו"ד, יורה דעה.
יוה"כ, יום הכפורים.
יחזק', יחזקאל.
יל"ג, יהודה ליב גורדון.
ילק' שמע', ילקוט שמעוני.
י"מ, יש מפרשים.
יסו"ע, יסוד עולם.
יסט', יסטרוב (M. Jastrow).
ירוש', ירושלמי.
ירמ', ירמיה.
י"ש, יהודה שלמה.
ישע', ישעיה.
יש"ר, יהודה שלמה ריגיו.

כ.

כ"י, כתב יד.
כ"מ, כסף משנה.
כמו"כ, כמו כן.
כנ', כנוי.
כנה"ג, כנסת הגדולה.
כרית', כריתות.
כשת', כשתלו (Castello).
כתוב', כתובות.

ל.

לד"א, לדוד אוז.

מ.

מ' לטריש, מאיר...
מ"א, מלכים א'. — מאיר אלדבי.
מ"ב, מלכים ב'.
מג"א, מגן אבות.
מד', מדות.
מדב"מ, מתניתא דבני מערבא.
מדב"ע, מדבר בעדו.
מד"ר, מדרש רבה.
מהד', מהדורה.
מהר"י קולון, מורנו הרב יוסף...
מהר"ם מרוטנברג, ר' מאיר...
מהרש"ך, הרב שלמה כהן.
מהרש"ל, הרב רבי שלמה לוריא.
מה"ש, משקלי השמות.
מו"ל, מוציא לאור.
מו"מ, מזרח ומערב.
מו"נ, מורה נבוכים.
מו"ק, מועד קטן.
מ"ז, משקל זכר.
מיכ', מיכה.
מיכאל', מיכאלים.
מי"ב, מיכה יוסף כהן.
מכי', מכילתא.
מכשי', מכשירין.
מל', מלא, מלאים.
מלא', מלאכי.

מל"א, מלון לשון אשורית.
מלא' ההג', מלאכת ההגיון.
מלה"ג, מלות הגיון.
מ"מ, מכל מקום.
מנח', מנחה, מנחות.
מס', מסכת.
מסו' מסורה.
מ"ע, מצות עשה.
מע"ר, מעשר ראשון.
מע"ש, מעשר שני.
מעשר', מעשרות.
מק"נ, מקיצי נרדמים.
מ"ר, מספר רבים.
מ"ש, מנחת שי.
משמ' משמעת.
מת' שפת', מתק שפתים

נ.

נגע', נגעים.
נדר', נדרים.
נוסח', נוסחאות.
נחו', נחום.
נחמ', נחמיה.
נחמ' ונע', נחמד ונעים.
ניד', נידה.
נל"ה, נחי למד הא.
נמס', נמסר.
נע"ו, נחי עין וו.
נע"י, נחי עין יוד.
נפ"י, נחי פה יוד.
נק', נקבה.

ס.

ס' פרנקל, סיגמונד . . .
סדעו"ר, סדר עולם רבה.
סוט', סוטה.
סה"ש, ספר השרשים, ספרי השנים.
סמא"צ, סדור מנהג ארם צובה.
סמ"ג, ספר מצות גדולות.
סמי', סמיכות.
סנה', סנהדרין.
סרע"ג, סדר רב עמרם גאון.

ע.

עב', עבר.
ע"ד, על דבר.
עדי', עדיות.
עה"מ, עמק המלך.
עה"ש, ערוך השלם.
עובד', עובדיה.
עוקצ', עוקצין.
ע"ז, עבודה זרה. — על זה.
עזר', עזרא.
ע"ח, עץ חיים.
עי', עיין.
עיוה"כ, ערב יום הכפורים.
עי"ש, עין שם.
עי"ת, עשרת ימי תשובה.
ע"כ, עד כאן.
עכ"פ, על כל פנים.
ע"מ, על משקל.
עמ' פרנס', עמנואל פרנסים.
עמה"מ, עמק המלך.
עמו', עמוס.
עפי"ר, על פי רוב.
ער"ה, ערב ראש השנה.
ערכ', ערכין.
ערל', ערלה.
ע"ש, על שם.
עת', עתיד.

פ.

פ"י, פעל יוצא.
פסח', פסחים.
פסק' רב', פסיקתא רבתי.
פסק' ר"כ, פסיקתא רב כהנא.
פ"ע, פועל עומד, פתחי עולם.
פעו"י, פעל עומד ויוצא.
פרש"י, פרש רש"י.
פתי', פתיחה.

צ.

צ"ד, צמח דוד.
צו"ג, צום גדליהו.
צוה"ת, צוהר התיבה.
צ"ל, צריך לומר.
צפנ', צפניה.

ק.

קהל', קהלת.
קוה', קוהוט.
קומ"ק, קונקורדנץ מנדלקרן.
קונט', קונטרים.
קינ', קינה.
קני' קנים.
ק"ס, קרית ספר.
ק"ש, קלמן שולמן.

ר.

ר"א קליר, רבי אליעזר . . .
ר"א מודינא, רבי אריה . . .
ר"א הקראי, רבי אהרן . . .
ר"א דלמידיגו, ר' אליהו . . .
ר"א בחור, רבי אליהו . . .
ראב"ד, רבי אברהם בר דוד.
ראב"ע, רבי אברהם בן עזרא.
רגב"ש, ר' גרשון בן שלמה.
רגמ"ה, רבנו גרשון מאור הגולה
רד"ק, רבנו דוד קמחי.
ר"ה, ראש השנה.
רה"ג, רב האי גאון.
ר"ח, רבנו חננאל.
רח"ו, רבי חיים ויטאל.
ר"י יעבץ, רבי יוסף . . .
ר"י נאגארה, ר' ישראל . . .
ר"י סטנוב, ר' יצחק . . .
ר"י אברבנל, ר' יצחק . . .
ר"י עמדין, ר' יעקב . . .
רי"א"ת, רבי יהודה אבן תבון.
ר"י אלבו, רבי יוסף . . .
ר"י הלוי, רבי יהודה . . .
ר"י אלחריזי, רבי יהודה . . .
ר"י חיוג, רבי יהודה . . .
ריב"ג, רבי יונה בן גנאח.
ריב"ל, רבי יצחק בר לוינזון.
ריב"ק, ר' יהודה בן קריש.
ריב"ש, רבי יצחק בר ששת.
רי"ל בן חביב, ר' יצחק לוי . . .
ר"ל, רצה לומר.
רלב"ג, רבי לוי בן גרשון.
ר"מ, רבי מאיר, רבי משה.
ר"מ מרוטנברג, רבי משה . . .
רמא"ג, ר' מרדכי אהרן גנזבורג.
רמב"ם, רבנו משה בן מימון.
רמב"ן, רבנו משה בן נחמן.
רמב"ע, רבי משה בן עזרא.
רמ"ג, ר' מאיר גבאי.
רמח"ל, רבי משה חיים לוצאטו.
רמ"ע מפאנו, רבי משה עזריה...

רמ"ק, רבי משה קורדוביריו.
ר"נ, רבנו נסים.
רנה"ו, ר' נפתלי הירץ וויזילו.
רנ"ק, ר' נחמן קרוכמל.
רסע"ג, רב סעדיה גאון.
רע"ב, ר' עובדיה ברטנורה.
רע"פ, ר' עמנואל פרנסים.
ר"ש הנגיד, רבי שמואל . . .
ר"ש גמע, רבי שמואל . . .
רשב"א, ר' שלמה בן אדרת.
רשב"ג, ר' שלמה בן גבירול.
רשב"ם, רבי שלמה בן מאיר.
רשב"צ דוראן, ר' שלמה בן צמח...
רש"ט פלקיירא, רבי שם טוב . . .
רש"י, רבנו שלמה יצחקי.
רש"ל, ר' שלמה.
ר"ת, רבנו תם, ראשי תיבות.

ש.

ש' בלאך, שמשון . . .
ש"א, שמואל א', שבילי אמונה.
ש"ב, שמואל ב'.
שבו', שבועות.
שבי', שביעית.
שבי"ע, שבילי עולם.
שד"ל, שמואל דוד לוצאטו.
שה"ג, שבת הגדול.
שה"כ, שיר הכבוד.
שה"פ, שם הפעולה.
שה"ק, שלשלת הקבלה.
שה"ש, שיר השירים.
שו"ע, שולחן ערוך.
שופט', שופטים.
שו"ת, שאלות ותשובות.
ש"ז, שם זכר.
שי"פ, שמואל יוסף פין.
שי"ר, שלמה יהודה רפפורט.
של"ה, שני לוחות הברית.
שמה"צ, שמות הצמחים.
שמו', שמות.
שמח', שמחות.
שמ"ע, שמיני עצרת.
ש"נ, שם נקבה.
ש"ע, שבילי עולם.
שקל', שקלים.
שש"ק, שירי שפת קדש.
ש"ת, שמחת תורה.
שת"ז, שם תאר זכר.
שת"נ, שם תאר נקבה.

ת.

ת"א, תרגום אונקלוס. — תרגום ארמית
ת"ב, תשעה באב.
תגמ' הנפ', תגמולי הנפש.
תד"א, תנא דבי אליהו.
תהל', תהלים.
תה"פ, תאר הפעל.
תה"ש, תאר השם.
תה"א, תולדות הארץ.
תוה"ב, תורת הבית.
תוה"ט, תולדות הטבע.
תוס', תוספות.
ת"ז, תאר זכר.
תחכ', התחכמוני.
ת"י, תרגום יונתן, ירושלמי.
תל"ע, תלמוד לשון עברי.
תמו' תמורות.
תמי', תמיד.
ת"נ, תאר נקבה.
תנח' בוב', תנחומא בובר.
תרג', תרגום.
תרומו', תרומות.
תענ', תענית.
תשו', תשובות

בסוף ההקדמה הגדולה תבוא רשימה שלמה מכל הספרים שהשתמשתי בהם לחבורי זה.

מפני טענות רבים החלטתי לא להכנים בגוף החבור אלא המלים העבריות, או המלים שכבר נכנסו לתוך הסגנון העברי ומצויות בהמקורות העברים. אך כדי שיהיה החבור מספיק לכל הספרות העברית, אתן בכרך מיוחד בקצרה אוצר המלים הארמיות וגם המלים הזרות, יוניות, רומיות ופרסיות שבתלמוד ומדרשים.

Barth, NB., Nominalbildung in den semitischen Sprachen.

Brock, Brockelmann.

Cis, Corpus inscriptionum Semiticarum.

Ew, Ewald.

Ges, Gesenius.

JAs, Journal asiatique.

JQR, Jewish Quarterly Review.

KMT, Kahle, Der masoretische Text des Alten Testaments nach der Überlieferung der babylonischen Juden.

Kö, König, Lehrgebäude der hebräischen Sprache.

Lehnw, S. Kraus, Griechische und lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrasch und Targum.

MF, Morgenländische Forschungen.

MOS, Mitteilungen des Orientalischen Seminars.

Nö, Dr. Nöldeke.

Olsh, Olshausen.

Pflnzn, Aramäische Pflanzennamen von Dr. J. Löw.

PSBA, Proceedings of the Society of biblical Archæology.

PSm, Payne Smith.

QGJD, Quellen zur Geschichte der Juden in Deutschland.

REJ, Revue des études juives.

SKr, S. Kraus.

Spi, Spitta, Grammatik des arab. Vulgärdialektes von Ägypten.

ZAW, Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft.

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער הבית

-סוף-

ב"פ, ר"ת ב' פעמים.

בפ"ג, ר"ת בפרט גדול, עי' פרט.

בפ"ע, ר"ת בפני עצמו.

בפ"ק, ר"ת בפרט קטן, עי' פרט.

בֹּץ[1], ש"ז, — טיט רך ולח, תשקע בו הרגל על נקלה, Schlamm ; fange ; mire : הסיתוך ויכלו לך אנשי שלמך הטבעו בַבֹּץ 2) רגלך (ירמי' לח כב).

***בִּץ**[3], ש"ז, מ"ר בִּצִּים (ביצים), — כמו בִּצָּה : מי קרמיון ומי פוגה פסולין מפני שהם מי ב י צ י ם (פרה ח י). החופר בצד הים בצד הנהר במקום ה ב י צ י ם הרי הן כמי תמציות (תוספתא מקוא' א יד).

***בַּצְבּוּץ**[4], ש"ז, — א) צֶמח לו גבעולים ארוכים דקים בלי עלים, יעשו ממנו כברות, מחצלאות וכיוצא בזה 1) : העקלין של נצרין ושל ב צ ב ו ץ 2) צריך לנגבן (תוספתא טהר' יא י, גמ' ע"ז עה. וניד' סה.). — ב) צמח דומה לפשתן, יעשו ממנו חוטים ובפרט חבלים 3), Hanf ; chanvre ; hemp.

---

1) בארמ' בוצא (במקור מאוחר, בתרג' תהל' כ"ט ג : בוצא דמצולתא ; בנד' מיא). ויש רואים דמיון לזה באשור' בִּצֻּ, ועי' לקמן בִּצָּה. — 2) ריב"ג : והבוץ הוא הרפש והטיט.

3) משק' פַּת פִּתִּים. ואיננו נראה לי לקבע בִּצִּים מ"ר לבִצָּה.

4) משקל בַּקְבּוּק. ויש שנקדו בִצ·, בית חרוקה. ולא נתברר מקור מלה זו, וגזרתה מן בוץ איננו יפה. 1) עפ"י פרושו של הגאון שתרגם בצבוץ באשל a) בערב', אמר וז"ל: שבצבוץ (כך גרסת הגאון במקום בצבוץ, ועי' לקמן), חיטאני ושמן בל' ערב אשל a) (תשו' הגא' קאסל), ובארו המלונים הערבים אשל שהוא צמח לו גבעולים רכים דקים ואין לו עלים, ויצמח במקום מים או קרוב למקום מים, ויעשו ממנו כברות, ומחצלאות וכו' (לסאן אלערב). וכבר הובא למעלה גרסת הגאון שבצבוץ, ואין זו טעות סתם, כיון שכך כתוב שם שלש פעמים, וכן גם כ"י גמ' ע"ז (ד"ס). ואעפי"כ אין שבצבוץ צורה מתקבלת. ואמר דאוד אלצ'ריר בתז'כרת הרפואות כי אצלם שמו הוא אלבוט, ועי' לקמן הערה בטבוט במקום בצבוץ. — 2) כך בתוספתא ברוב ספרי הדפוס, וכן בגמ' בבלי במקומות המצוינים בפנים. ובתוספתא כ"י ארפ' בצבץ, ובגמ' ירוש' ע"ז (ה מח ג) בטבוט, ודומה להשם בוט שהזכיר דאוד אלצ'ריר, שהובא למעלה. — 3) פר' הערוך פשתן, וגזר אותו מן בוץ, ורש"י תרגם קנבוס,

---

a) اسل

***בִּצְבֵּץ**[1]), פ"ע, — א) נדחק ויצא בהתאמצות דרך מעֵבר צר, break trough; jaillir; hervordringen: ונקבוה עכברים (את השק) והיה חמץ מ ב צ ב ץ ויוצא (פסח' יג.). כיון שהגיע (ניקנור) לנמלה של עכו היתה (הדלת שנפלה הימה) מ ב צ ב צ ת ויוצאה מתחת דופני הספינה (יומא לח.). והיה דם מ ב צ ב ץ ויוצא (גיט' נו:). מכנים ידו לפנים (של פי העוף שניקבה בגלגלתה) ובודק אם מ ב צ ב ץ (המוח) ועולה (חול' נו.). וכיון שמכירין בהן (בהילדים) מצרים באין להורגן ונעשה לָהן נס ונבלעין בקרקע וכו' לאחר שהולכין (המצריים) היו (הילדים) מ ב צ ב צ י ן ויוצאין כעשב השדה (סוט' יא:). א"ר חייא בר יוסף עתידין צדיקים ש מ ב צ ב צ י ן ועולין בירושלם (כתוב' קיא:). נקבים קטנים שהמים מ ב צ ב צ י ן בהן כמו נביעת מים (ר"ת חגי' כב.). כמו אדם המפיס מורסא ורואה אם מ ב צ ב ץ ועולה ויוצא מן המוח (ר"נ. ערוך ערך בן א). ועומדים (המתים שבחו"ל) על רגליהם והולכים במחילות עד א"י ושם מ ב צ ב צ י ן ויוצאים (רש"י כתוב' קיא.). ומביא תבן או קש או רוק ומניח על הקרוע (בהריאה) ונופח בריאה אם מ ב צ ב ץ ויוצא הרוח ודאי שחיה היא (והזהיר, ויקרא). דבר שמרתיח ו מ ב צ ב ץ (רש"י יבמ' לז.). מושיבין אותה (את הריאה שניקבה) במים פושרין ומנפחין אותה אם ב צ ב ץ המים (טור, יו"ד לו 7). ואם יש חמץ בסדק שאינו יכול לחטט אחריו יטיח עליו מעט טיט שלא י ב צ ב ץ החמץ בחוץ (לבוש, או"ח תמב ו). — ב) כמו בטבט: כנשיכת נחש שנושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מ ב צ ב ץ ונופח עד קדקדו (רב"י במות כב כד). — ובהשאלה בדברים ר ו ח נ י י ם, במשמעת נראה ונגלה: אבל (האורות) הבאים מזעיר עצמו היו מפעפעים ו מ ב צ ב צ י ם (עמה"מ, קרית ארבע פ). החכמה היא רחמים מצד הפנים הפונים אל הכתר ומצד האחוריים שהם פניה המביטים אל הבינה י ב צ ב ץ הדין (פלח הרמון ח 7). ולא משום השד רשע ופשע אסרו לדון אוהב ושונא אלא דקים להו לחכמים שענין הזכות והחובה מ ב צ ב צ ת באדם בלא כוון רשע אלא מתוך אהבה מועטת הלב נוטה לזכות (לבוש חו"מ, הלכ' דיינים ז ז). — ג) השתמשו בו בדבור העברי במשמעת חזרת קרני האור מגוף מלוטש 1).

בִּצָּה[2]), ש"נ, מ"ר בִּצּוֹת, (בצאת), כנוי רכיס בִּצֹּתָיו, (בצאתו), — מקום של מים עומדים וטיט רך, יגדלו בו קנה וגמא, marsh; marais; Sumpf: היגאה גמא בלא בִצָּה ישגה אחו בלי מים (איוב ח יא). תחת צאלים ישכב בסתר קנה ובִצָּה (שם מ כא). בִּצֹּאת [3]) גבאים לא ירפאו למלח נתנו (יחזק' מז יא). — יעי' רפפה

***בִּצּוּעַ**, ש"ז, שה"פ מן בִּצַּע, — פסק דין של פשרה בין אנשים בעלי דין, Kompromiss; compromis; compromise: כשם שהדין בשלשה כך ב י צ י ע בשלשה (סנה' ו.). איזהו משפט שיש בו צדקה הוי אומר זה ה ב י צ ו ע (תוספתא שם א ג). פסקו עליו את הדין בלי פשרה כלל ובלי שום ב י צ ו ע ומיצוע (כסא' לבית דוד, ג יט).

בָּצוּר[4]), בָּצֻר, ת"ז, לנק' בְּצוּרָה, בְּצֻרָה, מ"ר בְּצוּרִים, בְּצֻרִים, בְּצוּרוֹת, בְּצֻרוֹת, — א) חזק, בנוי אבנים גדולות שאי אפשר להרסו, שאי אפשר לקרב אליו, fortified; fortifié; befestigt, unzugänglich: ועל כל חומה בְצוּרָה (ישעיה ב טו). כי שמת מעיר לגל קריה בְצוּרָה למפלה (שם כה ב). ונתתיך לעם הזה לחומת נחשת בְּצוּרָה ונלחמו אליך ולא יוכלו לך (ירמ' יה כ). כי עז העם הישב בארץ והערים בְּצֻרוֹת גדלת מאד (במד' יג כח). כל אלה ערים בְּצֻרֹת

ואחריו בוקשד' ולוי וקוה' ויסטרוב, ולא ידעתי על מה סמך רש"י, אם לא שהכריע כך מדעתו, ואולי מהראוי ליחד לזה הצמח אחת מהצורות בצבץ או בטבוט.

1) בערב' בַּצַּת אלארצ' a), — הצמיחה הצמחים הראשונים. ובַצְבַּצ b) אלכלב, נדנד זנבו, ובלשון ערבית של מצרים ישמש פעל זה גם במשמעת חזרת קרני האור מגוף מלוטש, ועל סמך זה השתמשו בו במשמעה זו גם בעברית בזמן החדש. — 1) עי' הערה הקודמת.

2) בערבית בא"י בַּצַּה a). ונראה כי זו מלה עברית שהיתה נהוגה בארץ זו ונכנסה בלשון הערבית כשבאו הערבים הנה, ולא נתברר מקורה. — 3) כך הכתיב ברוב הספרים המדיקים, והקרי בִּצֹּאתָו. ובהרבה כ"י הכתיב ביצותיו (K). — וסובר Bö. כי זו צורה ארמ' בִּצָּאתָו, בסימן מ"ר ארמי ־את. ויש רואים בזה שבוש פשוט במקום בצותיו (Olsh.).

4) משרש בצר, עי' זה.

a) بَصَّت الارض b) بَصبَصَ الكلب

a) بِصه

חומה גבהה דלתים ובריח (דבר׳ ג ה). ערים גדלת ובצֻרֹת בשמים (שם א כח). עד רדת חמתיך הגבהת והבצֻרות אשר אתה בטח בהן (שם כח נב). והערים ההרבות והנשמות והנהרסות בצוּרות ישבו (יחזק׳ לו לה). —ב) בלשון בני ענתות כמו נָצוּר, במשמ׳ נסתר וחשוב מאד: קרא אלי ואענך ואגידה לך גדלות ובצֻרות[1] לא ידעתם (ירמ׳ לג ג). — ג) ⁺פעול מן בצר ענבים: הענבים כמו שהן בצורים וכו׳ (בכור) נוטל פי שנים בענבים בצורים (רב״י ב״ב קכו.).

***בִּצּוּר**, ש״ז, — כנוי לתפלה: עשרה לשונות נקראת תפלה ואלה הן שועה וכו׳ ביצור קריאה וכו׳ (מד״ר דבר׳ ב). —ואמר הפיטן: באדם ובבהמה אם הוקנס מהומה, בצור קול הומה לאדמה יזכר (ר״א קליר, זכרונות). בצור הוגגים שבעה ונעצרים עדי מים (אקטטה, גשם). ביצורם תשע וחטא תלבין (הוש, בחרי יוה״כ, תאות נפש).

⁺**בְּצוֹר**, —כמו בַּצֹּרֶת: יקדש גליצור, המגלה טעמי צור, מפי מלך מלכי המלכים, המשמיע לכל יצור, שנת שבע ובצור, וכל דבר האצור, ברצון מלך מלכי המלכים (אימתי ברבי שפטיה, אראלים ומלאכים).

בְּצוֹר, ש״ז, —כמו בֶּצֶר, עי״ש.

***בְּצִיעָה**, ש״נ, —שה״פ מן בָּצַע: והאריגה והבציעה והקשירה (רמב״ם, שבת ז א). בוצע הפת במקום שנאפה היטב ויחתוך פרוסת הבציעה (טור או״ח קסז א). אנו מטעימין ג״ב פרוסת הבציעה לברכה (לבוש, או״ח קסז ה). הרי כמה קדושה יש בבציעת המוציא (דרך ישרה, בער המזון).

⁺**בְּצִיצָה**, ש״ז, —שה״פ מן בָּצַץ: שהבציצה היא מחמת הגשמים (באור הגר״א, תוספתא מקוא׳ א).

*בציקה, עי׳ *בְּצֵקָה.

בָּצִיר[2], ש״ז, סמי׳ בְּצִיר, כנ׳ בְּצִירְךָ, בְּצִירֵךְ, —א) פעולת לקיטת הענבים מן הגפנים והזמן שבוצרים הענבים, Weinlese ; vendange ; vintage : והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע (ויקרא כו ה). כעללות אם כלה בציר (ישעי׳ כד יג). אללי לי כי הייתי כאספי קיץ כעללת בציר אין אשכול לאכל (מיכה ז א). אם אין בציר מנין עוללות וכו׳ אין לעניים בעוללות קודם הבציר (פאה ז ז). ג׳ שנים קציר ג׳ שנים בציר (ירוש׳ ב״ב ה יד ג). —ב) עצם הפרי, הענבים שבוצרים: הלא טוב עללות אפרים מבציר אביעזר (שופט׳ ח ב). על קיצך ועל בצירך שדד נפל (ירמי׳ מח לב). — ג) ⁺סוף הקיץ, עת השנה שבין הקיץ והחורף[1]), Herbst ; automne ; autumn : בעת הבציר כשמולחין הבשר לכל השנה (מוהרי״ל, הל׳ פסח). ומיום ארבעים ושלש לאותה עמידת השמש הקייצית חשבוהו בציר הנקרא אוטומני (מעשה טוביה, עולם הגלגלים יג). רוחות חזקים בבציר יורו על חורף ממוצע (למודי הטבע, מ״מ יאליס, רוח׳ בוגיס סס.). בימי הבציר עת חם צח ודלף בן יום אחד יחלפו מנים אלף (יל״ג, משלי ב יח).

***בְּצִירָה**, ש״נ, מ״ר בְּצִירוֹת, —שה״פ מן בצר ענבים: איזהו פרט הנושר בשעת הבצירה (פאה ז ג). פעמים שאדם הולך לכרמו לידע אם הגיעו ענבים לבצירה וכו׳ ובשעת בצירה עדיין משקה טופח עליהם (שבת יז.). עד שיגדור שלשה גדירות ויבצור שלשה בצירות ויפסוק ג׳ מסיקות (ב״ב לו:).

*בְּצִית, עי׳ בוצית.

בצל, —ממנו בָּצָל, *בִּצְלְצוּל, ⁺הִבְצִיל.

בָּצָל[2]), בְּצַל, ש״ז, מ״ר בְּצָלִים, —פרי אדמה חריף, מרכב מקלפות קלפות זו על גבי זו, משמש לתבל המאכל, Zwiebel ; oignon ; onion : זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשאים ואת האבטחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים (במדב׳ יא ה). תורמין בצל קטן שלם ולא חצי בצל גדול (תרומו׳ ב ה). בצל כופרי (נדר׳ ט ח). בצל של רכפא (מעשר׳ ה ח),

---

— 1) כך הכתיב והקרי למערבאי, ולמדנחאי כתיב ונצרות וקרי ובצרות.

2) עי׳ שרש בצר.

—1) עפ״י לשון גרמני, שזמן בצירת הענבים הל אצלם בסוף הקיץ.

2) בערב׳ בַצַל a), בארמית וסורית בצלא. והנה לפי הצורה הערב׳ בשני פתחים צריך שיהיה בעבר׳ גם הצדי קמוצה, ולפי מ״ר בצלים אפשר כמו״ב שיהי׳ מהסגוליים. אך נהוגים ספרדים ואשכנזים ותימנים לאמר צדי צרויה, וכן נקודה מלה זו במשנ׳ מנקד׳ נדפ׳, וכן נקד Em. Löw (Pfln.) ואולי נולד נקוד זה מהמשל המובא לקמן בשביל החרוז עם צֵל. ואולם לפי נקוד זה צריך שיהיה מ״ר בְּצֵלִים. ונקד שי״ף בָּצָל, ולוי בֶּצֶל, וכמו״ב Bö. § 743.

a) بَصَل

מין בצל שעוקצו נמעך לתוכו, או שאין לו ארם הרבה 1), ועי' רכפה. ר' יהודה אומר שלש קליפות בבצל פנימית בין שלמה בין קדורה מצטרפת אמצעית שלמה מצטרפת קדורה אין מצטרפת היצונה בין כך ובין כך טהורה (תול' קיט:). קונם בצל שאני טועם שהבצל רע ללב (נדר' כו:). אמר ר"ש בן יוחי ה' דברים הן שהעושה אותן מתחייב בנפשו ודמו בראשו האוכל שום קלוף ובצל קלוף וכו' (נדה יז.). לא יאכל אדם בצל מפני נחש שבו (ערוב' כט:). הבצָלים הסריסים (שביע' ב ט). בצלים מבני המדינה (תרומ' ב ה).— ומשל: אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן משמיה דרבי יהודה בר אילעי אכול בצל ושב בצל (פסח' קיד.), ר"ל הסתפק בדברים פשוטים למזונך.—*בֶּן בָּצֵל, בְּנֵי בְּצָלִים, מה שצומח מהבצל כשתגע בו רטיבות 2): עלי בצלים ובני בצלים אם יש בהן ריר (עוקצ' ב ח). (הנודר) מן הבצלים אסור בבני בצלים רבי יוסי מתיר מן בני בצלים מותר בבצלים (תוספתא נדר' ג ו).—°בצל העכבר 3), (Scilla marit. L) בצל העכבר: Meerzwiebel; scille; squill, ונקרא בשם הזה כי הוא ממית העכברים (קאנון ב, לוח הסמים). וירטה בבצל העכבר (כס 7 ז 7 י).

אֵם, *אמהות של בצלים, מה שיושב בקרקע.— *אֹרֶם, החריפות שבו.

*בֶּן בָּצֵל.—*בַּצַלְצוּל.—°הִבְצִיל.

*גֶּלֶד, גלדי בצלים.

*חָמַר, *עָמַר, בצלים שחמרן, שעמרן.—*חָסִית, חסיות, שם הסוג לכל המינים הדומים לבצלים, שום, ברתי, וכיוצא בזה.

*כֻּפְרִי, בצל הכופרי.—*כַּרְתִּי, דומה לבצל.

— 1) כך בגמ' ירושלמי שם.— 2) כך פרש הרמב"ם, אמר וזה לשונו: וכן הבצל כשנגע בו המים יצמח והוא אינו מחובר לקרקע כמו שהוא מפורסם יצא ממנו לב ירוק דמות עלי בצלים ובתוכו ג"כ ריר ואותו דבר הצומח נקרא בני בצלים. ע"כ. ור"ש פירש העמוד האמצעי, וכן גם עמנ' לֶו (Pfln.). אך במושג זה משמש השם עמוד, שהביא גם לֶו, ואעפ"י שפירושו של הרמב"ם קצת קשה לישבו בהלכות נדרים בתוספתא המובא בפנים, מ"מ מפני השם עמוד פרושו של הרמב"ם מכריע. — 3) בערב' בצל אלפ'אר a).

---

a) بصل الفار

*נָחָשׁ שבבצל, הארם, החריפות שבו.

סָרִים, °בצל הסרים.

עַכְבָּר, °בצל העכבר, עי' למעלה.—*עָמוּד, העגול ותרמיל בראשו שבו הזרע.

*פִּטְמָה,— *פֶּקֶל, פקל הבצל.

*קִיצוֹנִי, בצלים הקיצונים, של קיץ.—*קְלִפָּה, קלפת הבצל.—*קָמָה, קמת הבצלים.

°**בָּצַל**, הקל אינו נהוג.

—פִּעֵ', °בִּצֵּל, פ"ע,—גדל וגבה וארך כמו עלה הבצלים: שהוא (האגמון) מבצל ועולה מן הארץ ויש בו כדי לכוף (רש"י קדוש' סב:).

—הִפְע', °הִבְצִיל, פ"ע,—כמו בִּצֵּל: עלי בצלים אין מערבין בהן אלא אם הבצילו 1) ונעשה אורך כל עלה מהן זרת (רמב"ם, הלכ' ערוב' א יא).

°**בְּצָלִי**, ש"ז,— דומה לבצל: שרשו הבצלי מרפא מיני פצעים שונים (תוה"א, הצמח' ג).

*__בַּצַלְצוּל__, ש"ז,—בצל מדברי 2), wilde Zwiebel; oignon sauvage; wild onion: הוסיף רבי עקיבא השום והשומנית הבצל והבצלצול והתורמוס והפלסלום אינן כלאים זה בזה (כלא' א ג).

בצע 3),— ממנו בֶּצַע, בָּצַע, *בִּצּוּעַ, *בְּצִיעָה.

בֶּצַע 4), בְּצַע, כנו' בִּצְעִי, בִּצְעֲךָ, ש"ז, —א) מה שאדם משיג בהשתדלות וביגיעה להרבות עשרו, ממונו והונו, Gewinn; gain: ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל

---

1) בארמ' אבציל (עירוב' כט:).

2) כך פירוש אחד של הערוך: בצל של יער, ע"כ, וכך גם הרמב"ם: בצל מדברי. ובירוש' פרש פללגולה, ובנוסח' אחרות פגלגלה, ולא נתברר מה פרושה של מלה זו, ולא הכריע גם E. Löw בספרו לאיזה מין ממיני החסיות היו קוראים בצלצול. ופרושו השני של הרמב"ם שהוא הקטנה מן בצל ופרושו בצל קטן יתכן רק אם הכונה היא למין מיוחד שהיו קוראים לו בצל קטן, אולי כמו בערב' בצל צע'יר a) שקצת המלונים אומרים שזה הוא שם להבצל האשקלוני.

3) משותף בערבית בצ'ע b), במשמ' חתיכה וקציעה, בארמ' בְּצַע במשמ' התך לחתיכות קטנות.

2) בערב' בצ'עה c), קטע, בצ'אעה d). סחורה.

---

a) بصل صغير b) بضع c) بضعة d) بضاعة

יראי אלהים אנשי אמת שנאי בָצַע (שמות יח כא). או נלחמו מלכי כנען בתענך על מי מגדו בֶצַע כסף לא לקחו (שופט' ה יט). ולא הלכו בניו בדרכו ויטו אחרי הַבָצַע ויקחו שחד (ש"א ח ג). מאס בְבֶצַע מעשקות נער כפיו מתמך בשחד (ישעי' לג יה). כלם לדרכם פנו איש לְבִצְעוֹ מקצהו (שם נו יא). כי עגבים בפיהם המה עשים אחרי בצעם לבם הלך (יחזק' לג לא). הט לבי אל עדותיך ואל אל בָצַע (תהל' קיט לו). עכר ביתו בוצע בָצַע (משלי טו כז). שנאי בֶצַע יאריך ימים (שם כח טז). —ובפרט המושג בעשק וחמס: כי מקטנם ועד גדולם כלו בוצע בָצַע ומנביא ועד כהן כלו עשה שקר (ירמ' ו יג). כי אין עיניך ולבך כי אם על בִצְעֵךְ ועל דם הנקי לשפוך ועל העשק ועל המרוצה לעשות (שם כב יז). הוי בצע בֶצַע רע לביתו לשום במרום קנו (חבק' ב ט). בעון בִצְעוֹ קצפתי ואכהו (ישעי' נז יז). והנה הכיתי כפי אל בִצְעֵךְ אשר עשית ועל דמך אשר היו בתוכך (יחזק' כב יג). שריה בקרבה כזאבים טרפי טרף לשפך דם לאבד נפשות למען בצע בָצַע (שם שם כז). כן ארחות כל בצע בָצַע את נפש בעליו יקח (משלי א יט). — ובמשמ' חמס ועשק: אל תבקש להיות מושל אם אין לך חיל להשבית זדון פן תגור מפני נדיב ונתתה ב צ ע 1) בתמימיך (ב"ס גני' ז ו). הניגי בל ידמים ב צ ע אשמים (רא"ק, אפיק מגן). —ומ"ר: רבו פצעי על רוב ב צ ע י (אבן אספיל, בפתי רננות). — ויועצם ההשתדלות לעשק, להשיג הבצע: והקנאה גורמת ה ב צ ע ושנאת חנם וכל מדות רעות (מגוה"מ, הקדמ' גר א). —ב) סחורה שנמדדת באמה, Ware ; marchandise ; goods : שכנתי על מים רבים רבת אוצרת בא קצך אמת בִצְעֵךְ (ירמ' נא יג). — ובכלל דברים יקרים: צופה עין תאות שללים, פז וכסף וכל ב צ ע כלולים (תחמודות כתיס, א שכוטות). — ג) רֶוח, תועלת, הנאה, שיוכל אדם להשיג מפעולתו ומעשהו, Nutzen ; profit : ויאמר יהודה אל אחיו מה-בֶצַע כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו (בראש' לז כו). אמרתם שוא עבד אלהים ומה-בֶצַע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדרנית מפני יי' צבאות (מלאכי ג יד). מה-בֶצַע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך (תהל' ל י). החפץ לשדי כי תצדק ואם-בֶצַע כי תתם דרכיך (איוב כב ג). לסוחר גדול המהלך במקום הסכנה תפשוהו ליסטין ביקשו להורגו וכו' אמרו זה לזה מ ה ב צ ע בהריגתו אין בידו כלום הניחוהו (תנחומא, האזינו ג). —ואמר המליץ : ואיך אמות כמו פתי, ומה ב צ ע בחכמתי (עמנו', מחבר' ט).— ד) *קטע, חתיכה, piece ; morceau ; Stück : כמו דבר הנבצע ל ב צ ע י ם (רד"ק, ברב פתח). אשר נסה לשחות במי הנהר גברו עליו ב צ ע י הקרח וימיתוהו (מא"ג, הלרפתים כרוסיה). משובץ באבנים ושן או ב ב צ ע י נחשת קלל (בכי"ע, הודו).

1) המליצה איננה טבעית. בסור' מומא, בתרגום יוני במשמ' שערוריה.

בָּצַע1), פעו"י, עת' יִבְצַע, יִבְצָעוּ, מקור בְּצֹעַ—א) עסק ועמל לעשות בֶצַע: כי מקטנם ועד גדולם כלו בּוֹצֵעַ בצע (ירמ' ו יג). לשפך דם לאבד נפשות לְמען בְּצֹעַ בצע (יחזק' כב כז). הוי בֹּצֵעַ בצע רע לביתו (חבק' ב ט). כי מה תקות חנף כי יִבְצָע כי ישל אלוה נפשו (איוב כז ח). —ואמר החכם: המסתפק ישבע ו ה ב ו צ ע יכשל (יעב"ץ, מגדל עוז, עליית המדע). —ב) שבר ורצץ, ובכלל עשה אתו כליה, vernichten; anéantir; to crush: ראיתי את אדני נצב על המזבח ויאמר הך הכפתור וירעשו הספים וּבְצָעֵם2) בראש כלם ואחריתם בחרב אהרג (עמוס ט א). —ג) פעל השתמש בו יואל בתארו את עליית הארבה על הארץ, מקביל לפעל עבט: כגבורים ירצון כאנשי מלחמה יעלו חומה ואיש בדרכיו ילכון ולא יעבטון ארחותם ואיש אחיו לא ידחקון גבר

1) עי' הערה להשרש.— 2) כך, צדי קמוצה ועין פתוחה, בהרבה ספרים מדויקים, וכך היה בספרי קדמונינו: ריב"ג, ראב"ע, רד"ק וכו', והעיד מ"ש כי כך מצא בספר אחד כ"י מאד ישן הצדי בקמץ והעין בפתח. ובקצת כ"י המלה נקוד' בשני קמצים, ובהרבה ספרי הדפוס בשני פתחים. ואמר ריב"ג וז"ל : ובצעם בראש כלם ועשה בראש כלם חבורות ופצעים והיה משפט המלה הזאת שתהיה מלרע ובצירי תחת העין ע"מ אדוני משה כלאם, ולפי שבא הטעם מלעיל כאשר ישר בעיני בעלי הטעמים, נדחקה המלה ואבד הנח הרפה ממנה ושב במקום הצירי פתח גדול, ואלו היה פתח קטן היה ג"כ נכון, ופעמים עושים לזה ג"כ בקמץ גדול כלומר שמעתיקים המלה אשר היא בקמץ גדול קודם כנוי הקבוץ אשר איננו נמצא במעמד מן מלרע אל מלעיל לדבר שרואים אותו בעלי הטעמים והפכו הקמץ ההוא לפתח בעבור אבד הנח הרפה להחפז המלה והדחקה כאמרם והיא העלתם הגגה כי רחל גנבתם ובקשתם ולא תמצא וזולת זה ממה שספר אותם בעל המסרת שנהפך מן מלרע אל מלעיל מן הדמיון הזה ונהפך בעבור זה הקמץ לפתח. ע"כ. ורד"ק אמר כי יתכן שיהיה ובצעם פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוין, ר"ל ו י ב צ ע ם ה א ל יתברך או האויב, וכו' ואעפ"י שאמר בתחלה ובצעם לשון נסתר ואח"כ אמר אהרוג כן מנהג המקרא בהרבה מקומות ונפתחה עין ובצעם מפני שהמלה מלעיל. ע"כ. ורוב החדשים הסכימו לפרושו של

במסלתו ילכון ובעד השלח יפלו לא יִבְצָעוּ 1) (יואל ב ח).—ד) *פרס פרוסת לחם מהככר להתחלת הסעודה: אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיביאו מלח או לפתן לפני כל אחד ואחד (ברכות מ.). בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה (שם מו.). אין המסובין רשאין לאכול כלום עד שיטעום הבוצע (שם מז.). הבוצע הוא פושט ידו תחלה (שם). שמניח פרוסה בתוך שלמה ובוצע (שם לט:). בא לפרוס את הככר בוצע במקום הצלי (דא"ז ו). בעל הבית מברך המוציא ומשלים הברכה ואח"כ בוצע וכו' ואינו בוצע לא פרוסה קטנה מפני שהוא נראה כצר עין וכו' ובשבת יש לו לבצוע פרוסה גדולה (רמב"ם ברכ' ז ג). יקשו צרי עין בבצע, ומאנו פרוסה לרעב לבצע (מבה בר"ק, מה מועיל, אחרי' פסח). ויקח מצה אמצעית ויבצענה לשתים (רא"ש, הלכ' פסח). ואח"כ יבצע מהשלמה העליונה ומהפרוסה (טור, או"ח תעת).—ופעול: וזו היא מצה הבצועה (רב"י פסח' קיט:). — ובצע על ככר, התחיל הסעודה, ובכלל סעד: ובשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות (ברכ' לט:). אמרו עליו על ר' פנחס בן יאיר מימיו לא בצע על פרוסה שאינה שלו (חול' ז:). על שתי ככרים בוצעת בשבת (פיוט, אוס גלורה). על כן כל איש בייננו יקדש על שתי לחם יבצעו תמימים (זמירי לשבת, יום זה). —ה) *בצע את האריג, חתכו וקטעו מן הנשאר בהמסכת: והאורג שתי הוטים והבוצע[2] שני הוטין (שבת ז ב). (חסידים הראשונים כיון שבצעו בה (בהטלית) ג' היו מטילין לה תכלת (מנח' מ:). — והשתמש הרמב"ם בפעל זה בצע חוטים במשמעת הוציא חוטים מן הדבר הארוג, ausfasern ; éffiler ; to unravel, to unweave: הבוצע שני חוטין חייב ובוצע הוא המפריש את הארוג בין שהוציא הערב מן השתי או שהעביר השתי מעל הערב הרי זה בוצע וחייב וכו' כדרך שעושין אלו שמאחין את הבגדים הקלים ביותר שבוצעין ואחר כך מאחין וחוזרין ואורגין חוטין שבצעו עד שיעשו שני הבגדים או שני הקרעים אחד והסותר את הקליעה לתקן הרי זה תולדת בוצע (רמב"ם, שבת ט כ).—ו) *בצע בין פלוני ופלוני, עשה

ריב"ג ולבאורו הדקדוקי. ויש מי שאמר כי וּבִצְּעָם הוא במקום וּבִצְעָמוֹ הקדום, כמו והרגתם במקום והרגתמו (M. Margolis, A J S L XIX,45). עכ"פ המליצה ובצעם בראש כלם קשה ולא טבעית, ולכן יש שהחליטו שהכתוב משובש והגיהו הגהות מתחלפות, ומכלן היותר נכונה היא הגהת Volz. ברעש במקום בראש.— 1) ת"י: ולא מקבלין ממון, והוא מלשון בֶּצַע. אך רוב המפרשים הקדמונים פרשו פעל זה מענין פֶּצַע, אמר ריב"ג: יפלו על השלחים ולא יעשה בהם חבורה, כלומר אינם כשאר האויבים שמכים אותם בשלחים ועושים בהם חבורה אבל הם עם שנופלים על השלחים ולא ינזקו בהם ולא יפצעו בהם. ע"כ. וכן ראב"ע ורד"ק. ויש פרשו מלשון התיכה, לאמר לא יהתכו לחתיכות. ויש פרשו לא יפסיקו את הליכתם. וקצתם פרשו לא יתחלקו ולא יתפזרו. עכ"פ קצת קשה לפי כל הפרושים שלא בא הפעל בנפעל. ועי' ערך עבט. —2) זו היא אחת המלאכות המנויות במשנה זו של אבות מלאכה, אלא ששם כתוב בכל הספרים שלנו הפוצע, פ במקום ב. אך הרמב"ם גורס בוצע בבית, ונראה שגם להראב"ד היתה גרסה בבית, הואיל ואמר בהשגותיו: ואנחנו מקובלים בוצע כמו פוצע, וכבר העיד מגדל עז כי כן גרסת ספרי ספרד וארץ הצבי. והנה לא נתברר הדבר מה פרושו האמתי של פעל זה, ולאיזו מלאכה ממלאכות האריגה נתכונו בה. מהגאונים הקדמונים אין בידינו פרוש מקבל, והערוך לא פרש כלום לא בערך בצע ולא בערך פצע. רש"י פרש פוצע מנתק, ואמר וז"ל: פעמים שיש בשני חוטים יותר מדי וינתק מהן ומקלישן. הרמב"ם פרש כמובא בפנים, והשיג עליו הראב"ד ואמר: ואנו מקובלים בוצע כמו פוצע והוא לשון חתוך שחותך ב'חו טין, שאחר שהשלים אריגתו חותך את הארוג מן המשויר במסכת. ע"כ. והר"ן הביא בשם הרא"ה פרוש אחר: שכשחוט אחד ניתק פוצע ראשו ושוזרו ביד עד שיהא נארג. ע"כ. יש לנו איפוא ארבעה פרושים לבוצע או פוצע. והנה נמצא פעל זה בעצמו עוד במקום אחר בתלמוד, וגם שם בענין אריגה, והוא במנח' מ: במאמר שהובא בפנים, וגם שם גרסת הספרים שלנו פצע, אבל הרגמ"ה גרס בצע, וכן הגיהה השיטה מקובצת שם, ורגלים לדבר כי בשני המקומות פרושו של הפעל אחד, הואיל ובשניהם הוא בענין אריגה, ואי אפשר הדבר בלשון שפעל אחד ישמש במלאכה אחת בשתי משמעות מתחלפות. אך פרושם של רגמ"ה ורש"י שם שפרשו בצעו ג' גמרו ג' אצבעות האחרונות, או הגיעו לג' אצבעות האחרונות, לא יתכן במשנתנו, כי לפי פרוש זה האורג והפוצע הכל אחד. ושם במנחות לא יתכן לא פרוש רש"י שנתק את החוט, ולא פרוש הרא"ה, ואפילו לא פרושו של הרמב"ם, שבכלל בפרושי הדברים הממשיים שבמשנה פרושו הוא עפי"ר נכון וברור. רק פרושו המקבל של הראב"ד הוא הנכון בשני המקומות, כי גם שם במנחות בענין זריזות החסידים הראשונים להטיל ציצית בטלית הכונה היא כיון שחתכו את האריג מן המסכת רק ג' אצבעות כבר הטילו בכנף זו האחת ציצית אעפ"י שהכנף השניה היתה עוד מחוברת. ולכן במקום הזה פרושו של הראב"ד, שגם מהסגנון בעצמו נראה שהוא מקובל אצלו מרבותיו, מכריע את הכף נגד פרושו של הרמב"ם, ובפרט שבמשמעה זו בא פעל בצע בענין אריגה גם במקרא, בבנין פִּעֵל, עי"ש.

ביניהם פשרה בשלום, בדין ודברים שהיה ביניהם, einen Ausgleich zu stande bringen; faire un compromis; to compromise: נגמר הדין אי אתה רשאי לבצוע (סנהד׳ ו:). ר״א בנו של ריה״ג אומר אסור לבצוע וכל הבוצע הרי זה חוטא (שם).

—נפע׳, *נבצע,—נקטע, נשבר: כמו דבר הנבצע לבצעים (רד״ק, שרש פתח).

—פע׳ בצע, פת׳ אבצע, — א) הביא את הדבר לקצו, הוציא אותו לפעל, vollbringen; accomplir; to perfect: והיה כי יבצע אדני את כל מעשהו בהר ציון ובירושלם אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור (ישע׳ י יב). ידי זרבבל יסדו הבית הזה וידיו תבצענה (זכר׳ ד ט). עשה יי׳ אשר זמם בצע אמרתו אשר צוה מימי קדם (איכ׳ ב יז).—ב) באריגה, כמו קל ה בנחץ הפעולה: קפדתי כארג חיי מדלה יבצעני מיום עד לילה תשלימני (ישע׳ לח יב).—ובהשאלה: ויאל אלוה וידכאני יתר ידו ויבצעני (איוב ו ט).—ג) *כמו קל ו, בצע בין שני בעלי דינים, או שני בעלי דינים שבצעו ביניהם: נגמר הדין אין רשאי לבצוע וכו׳ כל המבצע ה״ז חוטא והמברך את המבצע ה״ז מנאץ וכו׳ ר״ש בן מנסיא אומר פעמים יבצע אדם פעמים אל יבצע אדם כיצד שנים שבאו אצל אחד לדון עד שלא שמע את דבריהם ואם משמע את דבריהם ואינו יודע להיכן הדין נוטה רשאי שיאמר להם צאו וביצעו אבל משמע את דבריהם ויודע להיכן הדין נוטה אינו רשאי שיאמר להם צאו וביצעו (תוספתא סנהד׳ א ו).

—פע׳, *בצע,—נעשה ונגמר: תיבה דמות קובה מתולעת כדור עגולה לא מרובעת, קנים שניים גם שלישיים בה נאוים כמו חותם על טבעת, עד לא ימי נח ומ׳ מבול נבראת ובידי אל מבוצעת, תגל כמו שמש ותסתר הזורחה עתים ושוקעת (ר״י הלוי, חידה על הרמון).

—ובמשמעת נכרת: זכרו יום כי יבוצע ורגבי נחל ימצע כי קצר המצע (סליח׳ לר״י אלכרגלוני, אול״כ ב).

—ובמשמע׳ נקטע ונחתך מן: אשר קורי חקות חקתיו בטרם יארגו יבצעו ינתקו ויסעו (ר״ש כלוך, אולה״ס ד, מכתבים).

*בצע[1], ש״ג, מ״ר בצעים, — שטח מים לא עמוקים מכנסים ועומדים, Lache; mare; pool: שתי בציעין היו בירושלם התחתונה והעליונה (תוספתא סנהד׳ ג ד). (רגליהם של אפריקיים רחבות) מפני שדרין בין בצעי המים (שבת לא.). יכול אני לרוץ ג׳ פרסאות לפני הסוסים בין ביצעי המים וכו׳ ומה ביבשה כך בין ביצעי המים על אחת כמה וכמה (סנה׳ לו.). באשר לא למדו דרכי מבואות העיר ומתיגע לכנוס דרך פחתים ובצעי המים ויגע בטביעת רגליו בבוץ (רש״י קהל׳ י טו). כגון במקום בצעים שהיורד בו טובע בבוץ (ר״ש, טהר׳ ז ז). מוטל בין המתים הנהרגים על קדוש השם ובין בצעי המים מתכסה בשק (דברי עגונה בימי חמיל, לקורי הגזרות ו).

*א. בצץ[1], כינ׳ בצץ, — הוציא מים וכיוצא בזה טפות טפות, sickern; suinter: to trickle: כל זמן שהגשמים יורדין וההרים בוצצים[2] וכו׳ פסקו ג מים וההרים בוצצין הרי הן כמי תמצית פסקו מלהיות בוצצין הרי אלו כמין גבאים (תוספתא מקוא׳ א יג). כל העצים (כשנותנים אותם באור) בוצצים משקין ושל רימון אינו בוצץ משקין וכו׳ אם בלחים אפילו של רימון בוצץ אם ביבשים אפי׳ כל העצים אינם בוצצים (ירוש׳ פסח׳ י לד.).

* ב. בצץ[3], קל לא נהוג.

—התפ׳, התבצץ, האיר אור צח, leuchten; briller; to shine: שאין מברכין על הלבנה עד שתתבצץ פי׳ עד שתאיר מאורה בטוב (כ״י לקוט׳ שונ׳, רשי׳ כ״י קמבדריטש, 25).

א. בצק[4], ש״ז, כנ׳ בצקו, — קמח ומים מעורב וגבול לאפייה, Teig; pâte; dough: ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ (שמות ז לט). ותקח את הבצק ותלוש ותלבב לעיניו (ש״ב יג ח). כמו תנור בערה מאפה ישבות מעיר מלוש בצק עד חמצתו (הושע ז ד). הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים (ירמ׳ ז יח). בצק שבסדקי עריבה (פסח׳ ג ב). שלש נשים עוסקות בבצק אחת לשה ואחת עורכת ואחת אופה (שם שם ד). אם אופה את הבצק והוא נוגע בהן טמא באיזה בצק אמרו בבצק הביוני (כלים ט א). בצק שיש בו נקירת התרנגולים

---

1) לא נתברר מקור מלה זו.

1) בער׳ בצ a) אלמא, יצאו טפות טפות דרך סדק צר. — 2) בתוספתא צו״מ ביצין.

3), בערב׳ בצ a) הבריק והזהיר ונצנץ.

4) מיוחד לעברית בלבד במשמעה זו.

---

a) بَصَّ الماء b) بَصَّ

(כס ג ז). בצק 1) שתחת הצפורן (מקוא' ט ב). תינוק שנמצא עומד בצדכיפת של בצק (תוספתא טהר' ג יב). — וביהוד חלק מן העיסה כלה: תינוק שנמצא בצד העסה והבצק בידו (טהר' ג ח). נמצא (התינוק) רחוק מן העסה אעפ"י שבצק בידו (תוספתא כס ג יג). — בצק חרש, עבה וקשה ולא תפח, ואם יטפחו עליו היד לא ישמיע קול: בצק החרש אם יש כיוצא בו שהחמיץ הרי זה אסור (פסח' ג ב). — ומ"ר בְּצֵקוֹת: בצקות של נכרים אדם ממלא את כריסו מהן (פסח' מ.). התבואה והקמחים והבצקות מצטרפין זה עם זה (מנח' ע:).

*אֶטֶף, אטפים, נקבים כעין עינים בבצק תפוח. —*אטרית, כמו הוטים עשוים מבצק.—אָפָה, הכשיר הבצק לאכילה ע"י האש.

*בִּיסָה, כלי ילושו בו הבצק.— בָּלַל, בְּלִילָה, בלילה עבה, רכה.—*בָּעַט, הכה הבצק באהורי ידו. —*בְּעִיטָה.

*גָּבַל, גִּבֵּל, לש.—*גַּבָּל, מי שאומנתו לגבל.— *גַּבְלוּל.—*גִּלְגֵּל את העיסה, שתגבל היטב.

*דָּרָס,— עיסה דרוסה.

זהב,*הִזְהִיב, משח בהלמון ביצה.

חַלָּה, שם לככר לחם, מה שהיהודים מפרישים מהעיסה. —*חֲלִיטָה, שפיכת קמח לתוך החמים, ושם למין עוגה.—*חֲמִירָה, שאור.— חָמֵץ.—*חֵרֵשׁ, בצק חרש, שלא תפח.

*טִמְטֵם, לש וגבל את הבצק של קמח שעורים בחוקה, הרבה.

כִּכָּר.

לוּשׁ, לָשׁ, ערב הקמח במים ועשהו לבצק.— לֶחֶם, וכו', עי' במקומו.— לִישָׁה.

מַחְמֶצֶת.— *מְעִיסָה חמים לתוך קמח.— מַצָּה. *מִקְרֶצֶת.—מִשְׁאֶרֶת, הכלי שבו יחמץ ויחמר הבצק. *נַחְתּוֹם, עי' אפה, לֶחֶם.

— 1) הר"נ בעל הערוך ואחריו לוי פרשו בצק שתחת הצפורן הצואה שתחת הצפרן, אבל זו טעות, כי בתוספתא (מקוא' ו י) הבדיל בפרוש בין זה לזה: צואה שתחת הצפורן שלא כנגד הבשר והטיט והבצק שתחת הצפורן אפילו כנגד הבשר.

סֹלֶת, עי' במקומו. —*סְרִידָה, להנית הבצק.

עוּגָה, עוגות וכו'. —*עִיסָה, הבצק המוכן לאפיה —*עָרַךְ, עשה את הבצק במערוך, והוא גליל מעץ וכדומה, שיהיה דק כמו עלה. —*עָרַם, הפעולה שקדם הלישה, ערוב היטב הקמח בהמים.—*עריסה.

פַּת.

*קָטַף את הבצק במים, במשקים. —קֶמַח, עי' במקומו.—*קָצָה, חתך, תלש חתיכה.—*קָרַץ, עשה מִקְרֶצֶת.

רָבַךְ, בלל במים, בשמן וכו'.

שְׂאוֹר, בצק מְהֻמָּץ, לתתו בהבצק למען יחמיץ ויתפה. —שְׁמָרִים.—*שָׁף בידיו על הבצק, שיפה.

*תולעים, כמו אטרית.— תָּפַח הבצק, עלה ונעשה כמו נפות, ונפתחו בו אטפים.

ב. **בָּצֵק**, פ"ע, עבר כהפס' בָּצֵקוּ,—תפח כמו בצק, צבה, anschwellen ; enfler ; swellup: שמלתך לא בלתה מעלך ורגליך לא בָצֵקָה [1]) זה ארבעים שנה (דבר' ח ד). וארבעים שנה כלכלתם במדבר לא חסרו שלמתיהם לא בלו ורגליהם לא בָצֵקוּ (נחמ' ט כא).— *בָּצֵק בטיט וכיוצא בו, נדבק בו הטיט כמו בצק: כי בכלות המנעל יבצק בטיט (רד"ק כרבים, ערך זה). —נפע', *נִבְצַק,—נגבל יחד כמו בצק: אראלי אורה עד לא נבצקו אפודי זרת עד לא נצקו (ר"א קליר, תגמי, תפא' ביבה ,לונן).

א. **בצר** [2]),—ממנו בֶּצֶר, ואולי בְּצָר, ואולי בְּצוּר.

בֶּצֶר [3]), ש"ז, כהפס' בָּצֶר, מ"ר כנוי בְּצָרֶיךָ, — זהב

1) ת"א ומסנך לא יחפו. וכן רסע"ג: ורגלך לא תחף. וכן ריב"ג: לא היו יחפים. וזה מקביל לחצי הראשון של הפסוק: שמלתך לא בלתה מעליך. אך אין למשמעה זו שום יסוד במשמעת שרש בצק, ויותר נראה פרוש רש"י שפרש בלשון נפיחה: לא נפחה כבצק כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחות. וכן ראב"ע: כי מנהג רגל האורח שהלך רגלי דרך רב שינפחו רגליו.

2) לא ידוע מקור שרש זה.

3) מלה עברית, ואין כמוה בשאר הלשונות האחיות, רק קצת דומה לה בערב' תבר a) גרגר של זהב

a) تبر

Gold ; or ; gold : ושית על עפר בֶּצֶר [1] ובצור [2] נחלים אופיר והיה שדי בְּצָרֶיךָ וכסף תועפות לך (איוב כב כד-כה). — ואמר המשורר: גל יהלוך בנן כמותו לא עבר בתוך תרצה ולא בצר, חולו כברקת ועת יגר ידמה למי כסף עלי בצר (רמב"ע, תרשיש ג ט).

ב. בצר [3], ממנו בּוֹצֵר, בָּצִיר, א.בָּצַר.

א. בָּצַר, פ"י, עתיד יִבְצוֹר, — בָּצַר את כרמו, את ענביו, קטף את הענבים מעל הגפנים ולקט אותם, Trauben lesen ; vendanger ; to gather grapes : כי תִבְצֹר כרמך לא תעולל אחריך (דבר' כד כא). את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תִבְצֹר (ויקר' כה ה). ויצאו השדה וַיִּבְצְרוּ את כרמיהם וידרכו ויעשו הלולים (שופט' ט כז). בוצר בית הפרס זה לא יבצר בית הפרס אחר ואם בצר טמא (תוספתא אהלי' יז ט). היה בה תבואה לקצור וזיתים לבצור [4] וענבים למסוק (שם ערכ' ה א). דלית אחת הניח לי אבא ובצרתי ממנה יום ראשון ג' מאות אשכולות (כתוב' קיא:). פועלין שהיו עודרין בתאנים וגודרין בתמרים ובוצרים בענבים ומוסקין בזיתים (ב"מ פט:).

— נפע' נִבְצַר, הִבָּצֵר, יִבָּצֵר, לְהִבָּצֵר, לִבָּצֵר, (ליבצר): ענבים העומדות ליבצר (גיט' לט), שיבצרום. — ובמליצה: עד שתגיע עונתן (של הגוים) ליבצר (מד"ר שמות ל). הגיע זמנה של ושתי ליבצר הגיע זמנה של ושתי לידרך (מד"ר אסתר, גם ושתי).

ג. בצר, ממנו ב.בָּצַר, וי"א גם בִּצָּרֶת.

ב. בִּצֵּר [1], פ"י, — בצר אותו, את רוחו, המעיטו, החלישו, vermindern ; amoindrir ; enfeeble : כל סביביו יבילו שי למורא יִבְצֹר [2] רוח נגידים נורא למלכי ארץ (תהל' עו יג). — ואמר המשורר: אהי פדיון לנוטעי הזמורה וכופר לאיש יזמור ויבצור, ותחת דבר אשר ידרוך ורוח נגידים בו בעת יחלוש ויבצור (רמב"ע, תרשיש ב לו).

ד. בצר, ממנו בָּצוּר, בֶּצֶר, מִבְצָר, ואולי בִּצָּרוֹן.

בִּצֵּר, פ"י, — בִּצֵּר את העיר, את החומה, חִזֵּק אותה, עשה אותה בצורה, בנה בנין חזק שלא יוכל אויב ללכדה, befestigen ; fortifier ; fortify : ואת בתי ירושלם ספרתם ותתצו הבתים לְבַצֵּר החומה (ישע' כב י). כי תעלה בבל השמים וכי תְבַצֵּר מרום עזה מאתי יבאו שדדים לה (ירמ' נא נג).

— נפעל, נִבְצַר, — נִבְצַר הדבר מפלוני, לא יכול לעשותו, unmöglich sein ; être impossible ; be impossible : הן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא יִבָּצֵר מהם כל אשר יזמו לעשות (בראש' יא ו). ידעתי כי כל תוכל ולא יִבָּצֵר ממך מזמה (איוב מב ב). — ובמשמע' נעדר: יש חכם לרבים נחכם ולנפשו הוא נואל ויש חכם בדברו נמאס ומכל תענוג נבצר (ב"ס גני' לז כ) — ופשט השמוש בו בספרות: וכל נוצר ואם נבצר מתחת לכסאך (ר' יהלוי, דיואן ט). כי הסבות אינן נבצרות ממנו בכל עת ובכל זמן (חו"ה, הקד' הבטחון), עשה תלמוד תורה השרש והעיקר וכל שאר עסקים נמשכים אחריו אם נזדמן נזדמן ואם לא הוזדמן לא הוזדמן ואין נזק בהבצרו (תרגום פרוש הרמב"ם, אבו' א). היער שהיה נמנע ונבצר (תרג' הכוזרים לריב"ג, שרש זה). הנה מי שיבצר ממנו ידיעת דבר מה מהנמצאות או ממשיגיו לפי מה שאפשר לאדם יבצר ממנו שלמות החקירה האפשרית לאדם בזה הדרוש (מלחמ' ה' ה ו א).

— פע', בֶּצֶר, מִבְצָר, מִבְצֶרֶת, — א) שמוקף מכל צד והוא

או כסף. ועי' הערה לקמן. — 1) אמר ריב"ג: בצר הוא הזהב. ע"כ. ונראה מהלשון כי פרוש זה מקובל אצלו ולא סברתו הוא. והסכים לזה גזנ' ושאר החדשים. תרגום: כרך תקיף, וכן רש"י ואחרים. — 2) הסכימו כל המפרשים הקדמונים והאחרונים כי זו היא המלה הידועה צור, והבית היא בית השמוש, והכונה היא בתוך הצור של נחלים. וא"כ לא הועילו החכמים בפרושם בצר במשמ' זהב כלום, כי עוד הכתוב קשה מאד להלמו, ואין לו שום טעם מליצי נאה, כי מה טעם יש במליצה: שים הזהב על עפר והאופיר בתוך צור של נחלים? ואולי גם בהמלה בצור הבית שרשית, ואינה אלא משק' אחר נרדף עם בצר הסגולי, כמו שרואים קצת המפרשים עוד משקל אחר בהמלה בְּצָר בפסוק היערך שועך, ופרוש שלשתם הוא הזהב או גוף המתכת כמו שהיא מוצאת מהאדמה בעודנה לא צרופה, והשתמש המליץ במשקלים מתחלפים לפי המליצה, וכונת שית על היא: מאס בדבר, לא טפל בו, לא שם אליו לב, עי' ערך שית, וכונת המליצה היא: מאס בעֶפֶר בצר (בעפרות זהב) ובבצור נחלים של אופיר, והיה שדי בלבד בצריך וכסף תועפות שלך.

3) רק בעבר' בלבד.

4) צ"ל ענבים לבצור וזיתים למסוק.

1) בארמ' וסור' בַּצַּר, כך דעת רוב הוקרי הלשון החדשים. — 2) פ' ריב"ג יגדילנה וירוממנה. אך אין זה מתישב היטב לפי הענין, ורש"י פירש ימעט, ובמשמעה זו השתמש הרמב"ם, וכן הסכמת רוב החדשים.

באמצע) 1), הפך מן הצד, in der Mitte stehend: se trouvant au milieu; being in the midst היתה (המחיה) מרובעת ונעשית עגולה או ארוכה מבוצרת ונעשית מן הצד (נגע׳ ה ה). היתה עגולה או ארוכה ונעשית מרובעת מן הצד ונעשית מבוצרת (שם ו). ששער לבן מטמא בשחין ובמכוה במכונס ובמפוזר במבוצר ושלא במבוצר (שם ד ג). היו בו שתי שערות צומחות הרי אלו מצילות מכונסות ומפוזרות מבוצרות ושאינן מבוצרות אבל משוירת אינה מצלת אלא א״כ היתה מבוצרת (תוספתא שם ד ה). יכול שער לבן מצד זה ומחיה מצד זה ת״ל בשאת שתהא מבוצרת בשאת (ספרא, נגע׳ ד). —ב) שהקיפוהו בחומה בצורה: גג מבוצר (ירוש׳ פסח׳ ז לה:). עיר שמבוצרת מכל מקום (מד״ר דברים ה).

—נִתפ׳, נִתְבַּצֵּר, —נקבע ונתיחד: מקום נתבצר להם בגיהנם וישבו עליו (סנה׳ קי.). —ואמר המליץ בספרו מה שמשתבח היין: ולעור עיני חשבו אכן עיניהם עורתי, ובחשבם כי אותי שחו, על חוג ראשם נתבצרתי (עמנ׳, מחב׳ כה).

***בָּצָר** 2), *בְּצִיר, ש״ז, כנ׳ בִּצְרְךָ, בִּצְרָם, בְּצִירָךְ בְּצִירֵנוּ, — חבר עוזר בפרט בעבודה, שותף לאדם בדבר מן הדברים, במלאכה מן המלאכות, Mitarbeiter: compagnon; collaborator: בצלאל משל יהודה ואהליאב מדן והוא מזדוג לו א״ר חנינא הגדול והקטן שווין לעולם אל יהא אדם מניח בצרו 3) המשכן בשני שבטים אלו נעשה וכן המקדש שלמה מיהודה וחירם בן אשה אלמנה ממטה נפתלי אמר הקב״ה אני הוא בצרכן אל תניחו בצרכן ולא בצרן של אבותיכם (מד״ר שמות, סוף מ). את מוצא כשנעשה המשכן שני שבטים היו שותפין במלאכתו וכו׳ מכאן שאין צריך להיות מחליף בצירו וכו׳ אתה הוא אלהינו ובצירנו ואנו עמך (פסיק׳ רכ׳, פרש׳ ו, וכהערי מאיר עין שם).

***בֵּצֶר**, ש״ז, —כמו בצירה: שוא דברו האומרים שיבה תכבד את פני עלם ללחיו פארה כי אחרי בצר בחורי עוללה גילי ואת פארות משושי פארה (רמב״ע, תרשיש ה).

בַּצָּרָה, ש״נ, —כמו בַּצֹּרֶת: ויהי יי׳ משגב לדך משגב לעתות בַּצָּרָה 1) (תהל׳ ט י). למה יי׳ תעמד ברחוק תעלים לעתות בַּצָּרָה 1) (שם י א).

בָּצְרָה, ש״נ, —גדרה ומכלה לצאן, Hürde parc: fold: אסף אאסף יעקב כלך קבץ אקבץ שארית ישראל יחד אשימנו כצאן בָּצְרָה 2) כעדר בתוך הדברו (מיכ׳ ב יב).

א. **בִּצָּרוֹן**, ש״ז, —שם המפשט של בצור וחזוק, עצם המבצר, וכהשאלה בח ועז וגאון: גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו שובו

---

1) אין להחליט אם נסתעפה משמעה זו מן השם מבצר, מפני שהמבצר מקיף את העיר, או להפך אולי זו עקר משמעת השרש בצר, וממנו הסתעפה משמעת בצור העיר ע״י המבצר המקיפה.

2) עי׳ הערה לקמן. — 3) המפרשים פרשו מלה זו מל׳ חזק סתם, וגם מענין מנהג ואומנות, וכעין סמך לדבר: הביאו מאמר הגמ׳ (ערכ׳ טז:): שלא ישנה אדם מאומנותו ומאומנות אבותיו ולמדו זה כמו״כ מן חירם ואהליאב. וכן פרש שי״פ בלשון חוק וקיום, ונקד בְּצרו, וכן יסטרוב, ועל סמך הגמ׳ בערכ׳ תרג׳ (family)trade, means of support. אבל אין שום שיכות ודמיון בין שני המאמרים האלה שבתלמוד ושבמדרשנו. שם לא נזכר כלל כל הענין של השתתפות במלאכה, אלא פשוט ממה שדקדק הכתוב ליחס את חירם ולהודיע שאביו היה הרש נחשת דיק ר׳ יוחנן שהכונה בזה היה ללמדנו שלא ישנה אדם מאומנות אבותיו. אבל פה במדרשנו לא נזכר כלל ענין יחוסו של חירם ואומנות אביו, וכל המאמר סובב פה על ענין הזדוגות שני שתפים לא שוים במעלה במלאכה אחת, שבט יהודה הגדול ושבט דן הירוד, וכן שלמה המלך עם חירם בן אשה אלמנה וכו׳ ועל זה אמר ר׳ חנינא לעולם אל יניח אדם בצרו, וכו׳ מוכח שאין כאן לא אומנות ולא כח וחוק סתם. שלכל זה אין שום מקום בענין המדובר פה, אלא דוקא ענין הזדוגות ושתפות בעסק או במלאכה מהמלאכות, ומהזדוגות השבטים ושלמה עם חירם אנו לומדים כי אין ראוי לאדם להניח את חברו בעבודה, אפילו אם איננו במדרגה אחת אתו, ואף הקב״ה אמר לישראל אני בצרכם, אני בצרם של אבותיכם, ר״ל חברכם ושותפכם כביכול בכל עניניכם, אל תניחו אותי. והנה אינני יודע מקור למשמעה זו לבצר, אבל, גם למשמעה של אומנות וכדומה אין מקור, ואפשר באמת שנסתעפה משמעה זו ממשמעת חזוק שבשרש בצר, מי שמבצר ועוזר לאיש, ודומה לזה בערב׳ רפיק a), חבר ושותף, מן רפק b), חזק אותו ועזר לו.

1) יש מפרשים לעתות של צרה.

2) ת״י כענא בגו חוטרא, וכן רש״י. ואעפ״י שאפשר כי הוא שם פרטי של העיר הידועה, וכן פרש ראב״ע, מ״מ הסכימו גם רוב החדשים כת״י ורש״י.

---

a) رفيق b) رفق

לְבִצָּרוֹן 1) אסירי התקוה (זכר׳ ט יב).—וקרא הפיטן: יה דע את ישראל אשר ידעוך, מגר את הגויים אשר לא ידעוך, כי תשיב לבצרון לכודים (סליח׳, אלהינו).— והשתמשו בו הסופרים גם במשמ׳ מבצר וכח ועז: שובו לירושלם שהוא בצרון כי שם החשמונים (רדב״ע, זכר׳ ט יב).—ובהשאלה: השיבו אותם לבצרון האמונה (מפו, עי״ל).

ב.*בִּצָּרוֹן, ש״ז,—כמו בַּצֹּרֶת: אלו הם המים המכזבים המכזבים אחד בשבוע המכזבים בפולמסיות ובשני בצרון כשרים (פרה ח ט).

בַּצֹּרֶת[2], ש״נ, מ״ר בַּצָּרוֹת,—עצירת גשמים ותעדרם והסרון מים בארץ, Dürre; secheresse; drought: והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא יראה כי יבא חם והיה עלהו רענן ובשנת בַּצֹּרֶת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי (ירמ׳ יז ח). אשר היה דבר יי׳ אל ירמיהו על דברי הַבַּצָּרוֹת אבלה יהודה וכו׳ ואדירהם שלחו צעוריהם למים באו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם (שם יד א-ג). וכן שפסקו גשמים בין גשם לגשם ארבעים יום מתריעין עליהן מיד מפני שהיא מכת בצורת (תענ׳ ג א). מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין רעב של בצורת באה מקצתן רעבים ומקצתן שבעין (אב׳ ה ח). כשהייתי לומד תורה אצל ר׳ יוחנן בן החורנית ראיתיו שאכל פיתו חריבה שהיו שני בצרות (תוספתא עדיות ב ב).

ב״ק, ר״ת: בבא קמא, בת קול.

•בַּק[3], ש״ז, נק׳ בקה, מ״ר בקים, בקות,—שם מין זבוב קטן, וחייו קצרים מאד, חי בפרט במים, ודבק בבשר החי ומוצץ דמו ומכאיב מאד, Ephemera: ויצו להעביר קול בכל מלכותו ויאספו מיני שרץ העוף מכל עבר ופנה דבורות וצרעות וזבובים ויתושים ופרנפיליינ״ש והבקים והפרעושים ופשפשים וחגבים (ר׳ קלוני׳, אג׳ בע״ח כח). כי הזבובים והבקות לא יהיו לעולם בחנויות העטרים והבשמים והנפחים והחייטים (שם שם יא). הנה אם תבינו דברי העופות וכו׳ ומה שיאמרו הנמלים ומה שיספרו הדבורים ושידברו הזבובים ושיזכירו הבקות הקטנות (שם ה ד).

בַּקְבּוּק, עי׳ בַּקְבֻּק.

•בַּקְבּוּק[1], ש״ז, — מלה של חקוי, קול שעושים המים או שאר משקים בצאתם דרך פה צר, glukgluk; glouglou: ובלשון הקדש שמו בקבוק שכשאדם שותה בו או שופך בו עושה בקבוק (ערוך, ערך גרגר). ולפיכך נקרא בקבוק כי כאשר שותה בו האדם או שופך ממנו יעשה בקבוק (שרשי רד״ק, בקבוק). ויהיה קולם (של הקרקורים במעים) יותר חם ויהיה קולם יותר כבד ואם יתערב ברות לחות יהיה עם בקבוק (קאנון, ג יו ג ב).

•בַּקְבּוּקִי, ת״ז, —דומה לקול בקבוק: וזה שהקול פעמים יהיה קול בקבוקי ופעמים יהיה קול צלול (קבוצי גליינוס, כ״י פריז, בסבות התלייס).

בַּקְבֻּק[2], (בקבוק), ש״ז, — כלי חרס או זכוכית שצוארו ופיו צר, יחזיקו בו מים, יין וכדומה, Flasche; bouteille; bottle: ולקחת בידך עשרה לחם ונקדים ובַקְבֻּק דבש (מ״א יד ג). הלוך וקנית בַקְבֻּק

---

[1] ת״י: כרכין תקיפין. וריב״ג: למקומות הבצרון כי הוא שם הפעל. ורש״י: לבצרון לכחכם וכבודכם. ומעין זה כל שאר המפרשים, וגם רוב החדשים. אך כל זה דחוק, ומליצת הכתוב אינה טבעית, ולכן יש סוברים כי הכתוב משובש כלו, ומנסחים אותו בנוסח׳ מתחלפות: שובי לך ציון אסירית קוה (J Q R XI, 456), ושבו לך ציון, וכיוצא בזה.

[2]) לא נתברר גם מקור שם זה. יש גוזרים אותו מן ב.בצר במשמעת היה מעט, נמנע, אך העקר, המטר, חסר מן המלה.

[3]) בערב׳ בַק a), וזבוב מוצץ דם, כמו יתוש ובפרט פשפש. בארמ׳ בַּקָא, בַּקְתָא: לית בקא בר יומא ולית דידבא בר שתא (חולין נח:,—אין בק בן יום ואין זבוב בן שנה). מ״ט תורא אריכא גנובתיה משום דדייר באגמי ובעי לכרכושי בקי (שבת עז.,—מה טעם השור ארוך זנבו משום שהוא דר באגמים וצריך לכרכש הבקים).—ומשל בהתול להראות עד כמה הוא צמא לדם, אומרים אנשים: שבע שני אימרא בקתא מבקא דא״ל חזיתיה לבר מחוזא דסחא במיא וסליק ואיכרך בסדינין ואותיבית עליה ומצית מיניה ולא הודעת לי (חולין נח:,—שבע שנים רגזה הבקה על הבק שאמרה לו: ראית בן מחוזא (בני מחוזא היו מפורסמים לבעלי בשר ושמנים) שרחץ במים ויעל ויתעטף בסדין ותשב עליו ותמץ דמו ולא הגדת לי).—ומשל לכה החרטום שלו ועד כמה נשיכתו קשה אומרים: שיתין מני פרולא תלו ליה לבקא בקורנסיה (שם,—ששים מנה ברזל תלו לו להבק בקורנסו).—ועי׳ זבוב, דם.

[1]) בערב׳ בַּקְבַּקָה a).

[2]) דעת חכמי הלשון שהוא על שם הקול שעושה המשקה בצאתו מהפה הצר.

---

a) بَقّ

a) بَقْبَقَة

יוצר חרש (ירמ' יט א). ושברת הַבַּקְבֻּק לעיני האנשים ההלכים אותך (שם שם י).

*בִּקְבֵּק[1], —כמו בִּצְבֵּץ: מושיבין אותה (את הריאה) במים פושרין ונופחין אותה אם בקבק המים טרפה (הרמב"ם שחי' ז ז). שכל ריאה שנופחין אותה בפושרין ולא יבקבק המים הרי היא שלמה מכל נקב (שם ח).

*בָּקָה[2], פ"י, עבר בָּקִיתִי, עתי' אֶבְקֶה, —בָּקָה את פלוני, הלך אליו תדיר, בקר אותו, סייר אותו מעת לעת והיה אתו במגע ומשא תדיר, mit jem. umgehen; frequenter; to frequent: מהספרים אשר ראיתי והאנשים אשר בקיתי (ר"י מודינא, קול סכל א).

*בְּקוּעַ, ש"ז, —א) שה"פ מן בקע: יד הקרדום של בקוע ושל עדור (כל' כט ז). קורדום שניטל עושפו טמא מפני בית בקועו נטל בית בקועו טמא מפני עושפו (שם יג ג). כיסוח וביקוע (ספרא, בהר, פרש' א). —ב) כמו בקעה, בקעה קטנה: תלולות של עפר שעל גבי ביקוע המאהיל על מקצתה (תוספתא אהיל' יו א).

*בָּקוּעַ, ת"ז, —מי שיש לו שבר, שירדו בני מעיו ויצאו מהכרס, herniös; hernieux; hernious: שהיה (הבעל) מאום עליה (על אשתו) משום שהוא בקוע ושבור והוא עני (שו"ת הר"י מינ' והר"מ פאדוה לד).

*בְּקוּעַ, ש"ז, —כמו בקיע: בקוע ארץ מלהה שנתבקע (ר"ש טהר' ח ט).

*בְּקוּעָה, ש"נ, מ"ר בְּקוּעוֹת, מקום בקוע: אין אנו יכולים לעבור (בתוך הים) עד שיעשת הים בקועות בקועות (רש"י אב' ה ד).

*בִּקּוּר, ש"ז, — שה"פ מן בִּקֵּר, —א) הפעולה לבקר ולבדק דבר מהדברים ולהתבונן אליו היטב איך הוא, das Untersuchen; examen; examination: לתמיד שטעון ביקור ד' ימים (פסח' צו.). אם שהה כדי ביקור וכו' כדי ביקור סימנין וכו' כדי ביקור הכם (חול' ט.). בביקור תהיה (כריתות יא.). כי הבקור והדרישה והבקשה שוים (תרגום פרשי ריב"ג, ערך בקר). —ב) ביאה לראות אדם, Besuch, visite, visit: א"ר אסי אמר ר' יוחנן ששה דברים אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ואלו הן הכנסת אורחין וביקור חולים ועיון תפלה וכו' (שבת קכז.). את הדרך זו גמילות חסדים ילכו זו ביקור חולים (ב"ק ק.). אל תוסיף בביקור החולה ואל תאריך לשבת אתו (מוס' הרופא, הוצ' דר' ברלינר). ביקור רוב החולאים סבת בלבול דעת הרופא ושינוי מפעליו (שם). —ובכלל בקור לאנשים: אמר החכם בענין בקור אוהבים אם תמעיט לבקר תתיקר (פניני המליצ', גנזי פט"ב גולדנד). שכאשה יולדת יום א' באותה שבוע קוראים לנשי העיר לעשות ביקור והן משוררות שם שירי נכרים (פלא יועץ, ערך תורה). —ג) *בחינה ובדיקה ומשפט במהותו של דבר, ביקור ספר וכיוצא בזה, Kritik; critique: ובהם תנצל נפשי מפני חמת מציקים מבקרי הספרים אשר המה יותר ממחברים להיות הבקור מלאכה קלה מהחבור (ב"ז, הקד' אוצה"ב ח"ב). — ובכלל בחינה ועיון: ואלה ישאלו כי יהיה ספר כולל חכמת ביקור השכל הברור וכדומה חכמות רמות ונעלמות (ש"ב, שבי"ע, הקדמה).

בקורת, עי' בִּקֹּרֶת.

*בִּקּוּשׁ, ש"ז, —שה"פ מן בִּקֵּשׁ, יש בִּקּוּשׁ על סחורה פלונית, ר"ל הכל מבקשים אותה ורוצים לקנותה, Nachfrage; demande; demand: ושני הפקידים גלו אזני שני הסוחרים ראובן ושמעון בכתביהם על סחורה אחת איך היה לה בקוש במקום ההוא ונתיקרה (שו"ת מהרש"ך א לה).

*בָּקִי, בָּקִיא, ת"ז, לנק' בְּקִיאָה, מ"ר בְּקִיאִים, בְּקִיאוֹת, —מי שיודע היטב דבר מהדברים, רגיל וחרוץ בה, kundig, erfahren; initié, expérimenté; versed, familiar: אמרו לו (בשביל כך שרפו בת כהן שזינתה) מפני שלא היה בית דין של אותה שעה בקי (סנה' ז ב). הכל חייבין בתקיעת שופר ואין הכל בקיאין בתקיעת שופר גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל הבקי ללמוד (ר"ה כט:). חולה מאכילין אותו על פי בקיאין ואם אין שם בקיאין מאכילין אותו על פי עצמו (יומא ח ה). שאם אינו בקי בהן ובשמותיהן לא יראה את הנגעים (תוספתא נגע' א א). בקי בסתרי תורה

---

[1]) בערב' בקבק a), עשה קול בקבוק.

[2]) בארמ' בקא, כמו בקר, ובנה ר"י מודינא פעל זה במשמעה זו מהפעל הארמי ומהתאר בקיא הנהוג בעברית.

---

a) بقبق

(ירוש' כתוב' ה כט ד). אמר להם ר"ג לדבריכם למה שליח צבור יורד לפני התיבה אמרו לו כדי להוציא את שאינו בקי אמר להם כשם שמוציא את שאינו בקי כך מוציא את הבקי (ר"ה לד:). בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד (יומא לח.). מפני מה מעונין (הגרים) לפי שאין בקיאין בדקדוקי מצות כישראל (יבמ' מח:). הכל בקיאין בגירושין ואין הכל בקיאין בחזרה (שם קט.). לא כהללו בבליים שאין בקיאין בהטייה אלא יש בקיאין בהטייה וכו' לשאינו בקי יאמרו בקי מותר שאינו בקי אסור רוב בקיאין הן (כתוב' ו:). מוחזקני בך שאתה בקי בהדרי תורה לדרוש בקו"ח אי אתה יודע (קידו' י:). אפילו היא אשתו ואפילו היא בתו ואפילו היא אחותו (אל יספר אתה בשוק) לפי שאין הכל בקיאין בקרובותיו (כרכ' מג:). דאדם גדול הוא ובקי בברכות הוא (שם לח.). ורבותיו הבקיאין בדבר הלכה (גיט' פו:). על כולן אמר ר"י בן זכאי אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר אם אומר שמא ילמדו הרמאין ואם לא אומר שמא יאמרו הרמאין אין ת"ח בקיאין במעשי ידינו (ב"ב פט:). ר"א אוסר (לאכול מצת כותי) לפי שאין בקיאין בדקדוקי מצוה (חול' ד.). משה רבינו גיזבר נאמן היה ובקי בחשבונות היה (בכור' ה.). לרועה שהיה מעביר צאנו בנהר בא זאב להתגרות בצאן רועה שהיה בקי מה עשה נטל תיש גדול ומסרו לו אמר יהא מתגשש בזה עד שנעבור את הנהר ואח"כ אני מביאו (מד"ר שמות כא). לאדם שבא לקוץ את האילן מי שאינו בקי קוצץ את הענפים כל ענף וענף ומתייגע (תנחומא בלק יט). הרופא הבקי במלאכתו ידע הנטייה הטבעית שיש לאדם בדברים (נוה שלום יב ב א). שבקיאי החכמה והמלאכה מהם יכירו וידעו המזגים הטבעיים והמקריים (שם). —והשתבח המשורר: אני בקי בכל ענין, בטיב מכר וכל קנין (עמנ', מחב' ט). אני בקי במרקחות, וברטיות ובמשיחות ובזועות וברוחות וברעש ובעננים (שם). —ועם פעל אחריו ועם ל לפני הפעל, בקיא לעשות דבר: ויש לו נעימה וקולו ערב ובקי לקרות בתורה (תעני' טז.). —ובקי בפלוני, יודע ומכיר אותו היטב ויודע טיבו ומהותו: נמתי לו מאיר אל תבוז לו בקיא הוא ביהושע בן ממל (תוספתא נזי' ה א). אמר ר' יוסי מצאתי זקן אחד מנציבין נמתי לו בקיא היה לך בר' יהודה בן בתירה אמר לי הן ועל שולחנו היה תדיר (שם יבמ' יב יא). בקי היה לך ביהושע בן ממל (שם אהיל' ד יד). אמרתי לו כלום אתה בקי בר' יהושע בר ממל אמר לי הן כך אמר לי ר' יהושע בר ממל (נזיר נו:). אמר ר"י בקיאין אנו בהן (בהצדוקים) יותר מן הכל (נדה' לג:). —בְּקִיאֵי הַדֵּעָת, בקיאים בטבעי בני אדם: לפיכך היו בקיאי הדעת שבספרד כשיודה הלוה או כשיתחיב שבועה בפני בית דין אומר לו בפני בי"ד היו עלי עדים שלא יפרעני או שלא ישבע לי אלא בפני עדים (רמב"ם, טו"מ ז ו).

בְּקִיאוּת, ש"נ, — הסגולה להיות בקיא בדבר מהדברים: אין שם בקיאין כלומר אין בקיאותן כלום (רש"י יומא פג.). ולזה היה הבקיאות לחירם וזה הבחור יותר בזאת המלאכה לפי שירש אותה מאביו (ר"י אברבנאל, מ"א ז). כשנתמעטה הבקיאות (בדמים הטמאים באשה) חזרו לאסור את הכל (תורת הבית לרשב"א ז א). לכן שרי קדש יבא דעתכם בזה בתשובתכם הרמתה בבקיאות חכמתכם ובינתכם (שו"ת ריב"ש סט). יסמכו הקהל על שחיטתו ובדיקתו עד שיבדק אם יודע אם לאו אחרי שאין המוקדמין יודעין בהמחאתו ובקיאותו ואפשר לבדקו (שם לח). אמנם גם הבקיאות הוא דבר חשוב (תשו' מהרי"ק קט). והרופא ידע זה מצד בקיאותו בהכרת אותו המזג שיש לו (נוה שלום יב ב א). אין איש במציאות שנצחני בבקיאות (אליה בחור, הקד' מסורת המסורת). מיעוט ידיעתם ובקיאותם (ר"י להלון, אולה"ת הקד'). כל מושכל שיקנה ע"י החלוקה והגדר והחפוש והנסיון והבקיאות, והבקיאות היא ידיעה וקנין נקנה ע"י נסיון או למודים (אלים ליב"ר מקנדיה 81). ואין ספק שהבקיאות קודם לידיעה בכל חכמה ומלאכה (שם 83). הכרת מטבע שצריך בקיאות הרבה (לבוש, הונאה רכז כה). גם צריך (הת"ח) להראות להם (לעמי הארץ) את דברי הבקיאות שלו ולדרוש להם מדברי תורה (ספר החיים, גאולה וישועה ה). כי לא אחזתי חלילה דרך קצת המחברים אשר מגובה לבב להראות בקיאותם ישלהו את הקורא לעיין פה ושם (תעוד' בישראל, הקד'). (האומרים) כי הלמוד בה (בחכמת הדקדוק) אבוד זמן ודי לנו לקרוא ולכתוב ע"פ הבקיאות (שם א יד). ראיתי ילדים רכים וקטנים כחגבים אבל היו בעיני בענקים לרוב בקיאותם בכל המקרא ובחכמת הדקדוק (שם שם טו).

בְּקִיאוּתִי, ת"נ, — של בקיאות, מטבע הבקיאות:

אלא כל ידיעתם קנין בקיאותי (הילס, תמו׳ יפ״ר).

א. בְּקִיעַ[1], ש״ז, מ״ר בְּקִיעִים,—א) פתיחה, פרץ בקיר החומה, Riss ; fissure ; chink : כי הנה יי׳ מצוה והכה הבית הגדול רסיסים והבית הקטן בְּקִעִים (עמו׳ ו יא). ואת בְּקִיעֵי עיר דוד ראיתם כי רבו ותקבצו את מי הברכה התחתונה ואת בתי ירושלם ספרתם ותתצו הבתים לבצר החומה (ישע׳ כב ט-י).— ואמר הפייטן: בו (בשם המפורש) נוסדו ארצות ונטעו רקיעים וכו׳ הזוכר על הים ונעשה בקיעים ועל המים אל הכבוד הרעים (אמתי שמו, ב שבוע׳). — ב) *בקיע באדמה, בקעה קטנה, בְּרֵכה קטנה: מרחיקין את הנברכת ואת הבקיע ואת הירקות מכותלו של חבירו שלשה טפחים (תוספתא ב״ב א ג). נברכת אמר רב יהודה זו בקיע [2] (מו״ק ח:).

ב. *בְּקִיעַ[3], — כמו בקיא: של בית גרמו היו בקיעין במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנים מאלכסנדריא והיו אופין כיוצא בהן אלא שאינן בקיעין לרדותן (תוספתא יוה״כ ב ה). שאין כל אדם בקיעין בכך (שם אהיל׳ יז יב).

***בְּקִיעָה**, ש״נ, מ״ר בְּקִיעוֹת, — א) שה״פ מן בָּקַע: בקיעת הנוד (סוכה כד.). בקע לי שתי בקיעות (מד״ר קהלת, כי כל ימיו). בשבר שתי בקיעות שבבקע (שם ברכת׳, סוף יה).—ובהשאלה: בקיעת דגים (שבת לט.).—ב) ״כמו א. בָּקִיע משמעה ב: מרחיקין את הנברכת ואת הבקיעה שלשה טפחים (תוספ׳ מו״ק ח:, בשם התוספתא [4]).

״בְּקִיקָה, ש״נ,—שה״פ מן בקק: לשון בקיקה נופל על גפן (רש״י נחום ב ג).

בקע[5]), ממנו בֶּקַע, בָּקַע, א. בָּקִיע, *בקיַע, ״בָּקוּעַ, וי״א גם בִּקְעָה.

בֶּקַע[1], ש״ז, מ״ר בקעים,— א) מחצית השקל, halber Sekel ; demi sicle ; half a shekel : ויקח האיש נזם זהב בֶּקַע משקלו ושני צמידים על ידיה עשרה זהב משקלם (בראש׳ כד כב). בֶּקַע לגלגלת מחצית השקל (שמות לח כו).— ב) ״בהנדסה, עמוד נצב יורד מנקודה אחת בהקף העגול על חצי הקטר העובר דרך נקודה שניה של הקף העגול, והוא חצי היתר של כפל קשת ההקף שבין שתי הנקודות הללו, sinus : ואם תתבונן תראה כי בקע כל קשת הוא חצי יתר כפלה (ר״י הישראלי, יסו״ע א מב). בקע רביע העגולה הוא הגדול שבבקעים (שם). ואולם במהות הבקע בקצור הרבה ביארו ר׳ יצחק שיש ב׳ מיני בקעים הישר וההפוך (אילים ליש״ר מקנדיא, סוד היסוד). ולכן אלבתיני הראשון שידעת אחר תלמי ותיאוני המציא הבקעים במקום היתרים (הוא, מעין גנים). שבכל משלש בקעי הצלעות נערכים עם בקעי הזויות שכנגדם (שם). אם בעגול אחד הנחוג סביב ג נמשיך בו חצאי האלכסונים ג א ג ב הסוגרים ביניהם את הזוית בגא ונוריד עמוד מקצה השוק ב על השוק השני ג א אז נקרא העמוד ב ד ההוא בשם בקע של הזוית ב ג א (סינוס) או בקע של הקשת ב א והוא חצי היתר מן כפל הקשת ההיא ב א י (יתה״ש, המבולבים א). —ג) ״סדק דק, Spalte ; fente ; split : חיי יותר קצרים מהקסת וגופי יותר כחוש מהשרטוט ולבי יותר אפל ממי שיחור וחלקי יותר דל מבקי׳ הקולמוס (אגר׳ חסדאי, בן המלך והנזיר).

בָּקַע, פ״י, בָּקַעְתָּ, וַיְבַקְעוּהָ, בְּקָעֵהוּ, מקור בכנ׳ בְּקָעָם,— א) חלק וחצה גוף בכח באופן שנקרע ונתפרקו הלקי זה מזה מעצמם, spalten ; fendre ; to cleave : וַיִּבְקַע אלהים את המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים (שופט׳ יה יט). ולא צמאו בחרבות הוליכם מים מצור הזיל למו וַיִּבְקַע צור ויזבו מים (ישע׳ מח כא). בתפשם

---

[1]) משרש בקע, עי״ש.— [2]) בקצת ספרים נקיע, ושאלו שם והתניא הנברכת והבקיע, והשיב אביי גיהא ובר גיהא, ר״ל נברכת היא ברכה גדולה בחצר, ובקיע הוא קטנה. ובירוש׳ פרשו כל שהוא תושב נקרא בקיע, ופרש הערוך בקיע אבן של כובסין לחבוט עליו הבגדים.
[3]) קצת דומה לזה בערב׳ באקעה a) אדם נבון מאד, ערום.
[4]) בתוספתא ב״ב בקיע, כמובא בפנים.
[5]) שרש עברי, ונמצא גם במואבית, ובתרגום, בסור׳ פקע, בערב׳ דומה לו קצת פקא a) ופקע b).

[1]) עי׳ שרש בקע.— [2]) תרגום השם הערבי ג׳יב c). שמשמעתו הוא סדק ופתיחה, למשל בחלוק לבית הצואר וכדומה. וכן בא השם sinus בלשונות המערביות מתרגום המלה הערב׳ ג׳יב, שיש לה גם משמעת כים למעות. ותרגמוה המתרגמים הראשונים בהמלה הרומית sinus שיש גם לה משמעת של קרע וגם משמעת כים של מעות.

a) باقعة

a) فقا b) فقع c) جيب

בך בכפך תרוץ וּבִקַּעְתָּ להם כל כתף (יחזק׳ כט ז). מסיע אבנים יעצב בהם בּוֹקֵעַ עצים יסכן בהם (קהל׳ י ט).— זאת הים: ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים וּבְקָעֵהוּ ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה (שמות יד יז). מוליך לימין משה זרוע תפארתו בּוֹקֵעַ מים מפניהם לעשות לו שם עולם (ישע׳ סג יב). בָּקַע ים ויעבירם ויצב מים כמו נד (תהל׳ עח יג). והים בָּקַעְתָּ לפניהם ויעברו בתוך הים ביבשה (נחמ׳ ט יא). אתה בָקַעְתָּ מעין ונהל (תהל׳ עד יה). על בִּקְעָם הרות הגלעד (עמו׳ א יג).— והארץ במחרשת וכדומה: כמו פלח וּבֹקֵעַ בארץ (תהל׳ קמא ז).—וּבָקַע עיר בצורה, עשה בה בקיע ופתחה ולכדה: בא סנחריב מלך אשור ויבא ביהודה ויחן על הערים הבצרות ויאמר לְבִקְעָם אליו (דהי״ב לב א). ויעלו (הערבים) ביהודה וַיְבַקְעוּהָ וישבו את כל הרכוש (שם כא יז).—והעוף את ביצתה ליציאת האפרות: שמה קננה קפוז ותמלט וּבָקְעָה ודגרה בצלה (ישעי׳ לד יה).— ופעול: ורואה את ההר כאלו בקוע[1] לפניו (תוספתא עירו׳ ו יא). היה כנוד בקוע שנתפתח להכנים הרוח (דא״ז א).—ובמשמ׳ עשה שיצא בכח: וראו אילת השחר שבקעה אורה (מד״ר שה״ש, מי זאת).— ומליצה, *בקע את מתניו של פלוני, הכניעהו: אל תמשילהו (את בנך) בנעוריו ואל תשא לשחיתותיו, כוף ראשו בנערותו ובקע מתניו כשהוא קטן (כ״ס גני׳ ל יא-יב).— *ועומד: היו בבית אחד ובקעה עליהם הקורה (מכי׳, פסחא טו).—*ובמליצה: אמרו בקע לבן של אבותינו באותה שעה (כשנאמר להם שלא ימצאו את המן ביום הששי) שהיו אומרים הואיל ולא מצאנוהו היום שמא לא נמצאהו למחר (שם בשלח ד ד).—ב) בקע בדבר, נכנס בכח לתוך דבר, durchbrechen; pénétrer; break through: וַיִּבְקְעוּ שלשת הגברים במחנה פלשתים וישאבו מים מבאר בית לחם (ש״ב כג טז). שרשי חטים בוקעים בארץ חמשים אמה (ילק׳, ש״א רמז קב).—ובכלל נכנס ועבר: חצר שהרבים בוקעים בה (ירוש׳ פסח׳ א כו:). מחיצה שהגדיים בוקעים בה (שבת קא.). תל המתלקט עשרה מתוך ארבע ורבים בוקעים בו (עירוב׳ כב:). כשבא ליכנס היה בוקע בהיכל דרך דרום להלך בין מזבח הפנימי ולמנורה (רש״י יומא נח:).— ובדבר מפשט, מתפשט בכח: טומאה תחת העמוד טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת (אהל׳ ו ו).

—נפע׳, נִבְקַע,— א) בקעו ושברו אותו, או שנבקע ונשבר מעצמו, sich spalten; se fendre; cleave oneself: ביום הזה נִבְקְעוּ כל מעינת תהום רבה וארבת השמים נפתחו (בראש׳ ז יא). וַתִּבָּקַע האדמה אשר תחתיהם ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם (במד׳ יו לא-לב). וְנִבְקַע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה גיא גדולה מאד (זכר׳ יד ד). צרר מים בעביו ולא נִבְקַע ענן תחתם (איוב כו ח). הנה בטני כיין לא יפתח כאבות חדשים יִבָּקֵעַ (שם לב יט). ויביאום (את השבויים) לראש הסלע וישליכום מראש הסלע וכלם נִבְקָעוּ (דהי״ב כה יב). כותב עליהם (על האבנים) בדיו ומראה להן שמיר והן נבקעות מאליהן כתאינה זו שנבקעת בימות החמה (סוט׳ מח:). א״ל ישב לו קוץ בבריסו לא יטלנו א״ל לא והלא כריסו נבקעת א״ל מוטב תבקע כריסו ואל ירד לבאר שחת (גיט׳ יג:). בין הרועה והזאב נבקעת השה (מד״ר שמות ה). התחילו אומרים ליצנות וכו׳ תנפח כריסו ותיבקע (שם במדב׳ ז). אדם שאינו עושה צרכיו ד׳ ימים או ה׳ אינו מת או נבקע (תנחו׳ כוכ׳ הוספ׳ שלח ג).—ובמליצה: והעם מחללים בחללים ושמחים שמחה גדולה וַתִּבָּקַע הארץ בקולם (מ״א א מ). —ועיר שנלכדה ונפתחה לפני אויב: ויחזק הרעב בעיר ולא היה לחם לעם הארץ וַתִּבָּקַע העיר (מ״ב כה ג-ד). חול תחיל סין ונא תהיה לְהִבָּקֵעַ (יחזק׳ ל יו).— ובמליצה תִּבָּקַע האזן, תפתח ותשמע ותבין דבר קשה לשמעו: ר׳ יהושע בן קרחה אומר (מה שנאמר והייתם לי עם סגולה הוא) כדי שתבקע אוזן כשם שהאשה מסגלת אחר בעלה (מכי׳ יתרו, בחדש ב).—ב) התפרצו ויצאו בכח, hervorspringen; jaillir; break forth: כי נִבְקְעוּ במדבר מים ונחלים בערבה (ישעי׳ לה ו).— והשחר, האור, החל להאיר: אז יִבָּקַע כשחר אורך (ישעי׳ נח ח).— ובמשמ׳ יִבָּקַע ויצא ממנו: האכל מביציהם ימות והזורה תִּבָּקַע אֶפְעֶה (ישע׳ נט ה).

—פע׳, בִּקַּע, יְבַקַּע, בִּקְּעוּ, יְבַקְּעוּ[1],—כמו ק׳ בנחץ הפעולה, בקע הרבה, בכח, פעמים אחדות, בקע הכל: וַיְבַקַּע עצי עלה (בראש׳ כב ג). וַיְבַקְּעוּ את עצי העגלה (ש״א ו יד). ותצאנה שתים דבים מן היער וַתְּבַקַּעְנָה מהם ארבעים ושני ילדים (מ״ב ב כד). ועלליהם תרטש והרתיהם תְּבַקֵּעַ (שם ח יב). ביצי צפעוני בִּקֵּעוּ (ישע׳

1) כך בתוספתא שבש״ס ווילנא. וצוק״ם: בוקע.

1) ק שואית דגושה כדין, לא כמו בשרש בקש.

נט ה). יבקע צרים במדבר וישק כתהמות רבה (תהל' עח יה). אין מבקעין עצים לא מן הקורות ולא מן הקורה שנשברה ביו"ט ואין מבקעין לא בקרדום ולא במגירה ולא במגל אלא בקופיץ (ביצ' ד ג). המבקע ברשות היחיד (ב"ק ג ז). קרדום מבקע בו את העצים בלבד שלא יבקע בו לא צנם ולא זית (תוספתא ב"מ ב כב). המבקעת[1]) ביצים בכותל (שבת סז:). השואל קורדום מחבירו ביקע בו קנאו לא ביקע בו לא קנאו (קידו' מו:). שביקעו להם זאבים ג' מאות (ירוש' ביצ' ס.). אדם אומר לחבירו השאילני קרדומך שאבקע בו את העץ (מד"ר דבר' ג).—ויארים, נהרות: בצורות יארים בקע (איוב כח י). נהרות תבקע ארץ (חבק' ג ט).—ועשה שיצא בכח גדול: כה אמר אדני יי' ובקעתי רוח סערות בחמתי (יחזק' יג יג). ואתנה אבני אלגביש תפלנה ורוה סערות תבקע (שם יא).—וכמו נבקע: וכשהיתה (הבתולה) מגעת לכת של בחורים עומדת והיתה דורסת עליה (על השלחופית של בשמים שתחת עקבה) והיא מבקעת והיה הריח יוצא ממנה ומפעפע (פסיק' דר"כ ו).—ובמשמעת עבר במאמצי כח והגיע, אנחות וכדומה: דמעותיך רגלי כסאי רחצו, אנחותיך נגה בית לי בקעו (ילק"ג, הוי אח).

—פע', בקע, —כמו נפע' בנחץ הפעולה: ויקחו שקים בלים לחמוריהם ונאדות יין בלים ומבקעים ומצררים (יהוש' ט ד). עלליהם ירטשו והריותיו יבקעו (הוש' יד א). בבואו בשעריך כמבואי עיר מבקעה (יחזק' כו י). ואם היו (הענבים) מבוקעות אסורות (ע"ז ה ב). ענבים המבוקעות מן העבט וכו' זיתים המבוקעין מן המעטן (תוספתא טהר' ג ב). מהרה תמותון מרוקבי עצם מבוקעי בטן (תנו' בן עזת).

—הפע', הבקיע, הבקעת, —דומה לקל, הבקיע עיר: נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקענה[2]) אלינו ונמליך מלך בתוכה (ישעי' ז ו). —והבקיע במחנה האויב, עבר בתוכו בחזקת היד: וירא מלך מואב כי חזק ממנו המלחמה ויקח אותו שבע מאות איש שלף חרב להבקיע אל מלך אדום ולא יכלו (מ"ב ג כו). —והבקיע עץ: המבקיע בזית לא יחפהו בעפר (שבי' ד ה).— והבקיע באדמה: להבקיע ד' שורות בבקעה (ירוש' כלא' ג כח ד).

—הפע', הבקע, הבקעה,—הבקעה העיר, נשברה החומה ונפתחה לפני האויב: בחדש הרביעי בתשעה לחדש הבקעה העיר ויבאו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך (ירמ' לט ב-ג).

—התפ', התבקע, התבקעו, התבקעו: ואלה נאדות היין אשר מלאנו חדשים והנה התבקעו (יהוש' ט יג). הנה יי' יצא ממקמו וירד ודרך על במותי ארץ ונמסו ההרים תחתיו והעמקים יתבקעו (מיכ' א ג-ד). מי שלקה ושנה בית דין מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורין עד שכריסו מתבקעת (סנה' ט ה). בכלי חרש חדשים מלאין מים לפי שאין יכולין לקבל את האור והן מתבקעין (שבת יו ה). נפל לתוכה שקצים ורמשים ונתבקעו (פרה ט ב). היתה נכנסת (הצרעה) בעינו של ימין ושופכת ארסה בו והיתה מתבקעת (תנחו' בובר, חקת א).—ובמשמ' שאפשר לבקעו, שהוא עלול להבקע: מה עץ האמור למעלה מן העץ המתבקע אף עץ האמור למטה מן העץ המתבקע (מכו' ז:).

בִּקְעָה[1]), ש"נ, מ"ר בקעות, סמי' בקעות, — מקום נמוך ארוך, בין ההרים. Thal; vallée ; valley: ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם (בראש' יא ב). ארץ נחלי מים עינת ותהמת יצאים בבקעה ובהר (דבר' ח ז). כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו והיה העקב למישור והרכסים לבקעה (ישע' מ ד). ויניחני בתוך הבקעה והיא מלאה עצמות (יחזק' לז א). ואת הככר בקעת ירחו עיר התמרים עד צער (דבר' לד ג). בבקעת הלבנון תחת הר חרמון (יהוש' יא יז). והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעת (דבר' יא יא). אפתח על שפיים נהרות ובתוך בקעות מעינות (ישע' מא יח). יעלו הרים ירדו בקעות אל מקום זה יסדת להם (תהל' קד ח). וכן בקעה שהיא עמוקה י' והיא מד"א ועד בית סאתים (עירו' ג:). המוכר שדה

עי' לקמן, וכן ויבקרו, ונגד זה יבקשו.— 1) רש"י הביא גרסה: המבקעת.

2) כך הכתיב והנקוד. וי"ם כי זה קל, וצריך לקרא ונבקענה.

---

1)בערב' בקעה a). והנה רוב הקדמ' סברו ששם זה נגזר מן בקע במשמ' בקיעה וקריעה, ונקרא כן על שם שהבקעה היא כמו קרע בין ההרים. אך החדשים מפקפקים בזה, ואומרים עפ"י לשון ערב' כי בקעה היא גם עמק פתוח לא בין ההרים.

a) بُقْعَة

לחבירו בבקעה גדולה אעפ"י שמצר לו מצרים החיצונים מצרים הרחיב לו (ב"ב סא:). רובץ בין המשפתים אלו ב' בקעות בקעת פסלן ובקעת יזרעאל (מד"ר ברא' לח). — ומליצה רגילה: רב בקעה מצא וגדר בה גדר (עירו' ו.), ר"ל מצא קלקול ותקן אותו. — ∴בִּקְעַת הַחֲלָבִים, בתכונה: שהוא (התלי) מקום הנקרא אצל התוכנים בקעת החלבים (גלוי אורות על הזהר, פרשת חיי שרה).

*בְּקַעַת[1], ש"נ, כנ' בְּקַעְתִּי, בְּקַעְתְּךָ, מ"ר בְּקַעְיוֹת [2], — חתיכת עץ שנבקע ונתז מן קורה וכדומה, Span; éclat de bois; chip: ואין סומכין את הקדרה בבקעת (ביצה ד ה). לא יתן אדם אבן על גבי בקעת כדי לשברה (תוספתא יו"ט ג יד). אין מכבין את הבקעת (שם שם יג). ניתזה בקעת מן העץ המתבקע (שם מכות ב א). נתזה הבקעת עליו (ירוש' שם ב לא:). הנכנס לחנותו של נגר שלא ברשות ונתזה בקעת וטפחה על פניו (ב"ק לב:). עכו"ם שהקק קב בבקעת ישראל (שבת כט.). בקעת של ארז (ספרי, חקת קכד). בקעת של עץ שחוקקין בה בית קבול ותוקעין בו הסדן של ברזל (רמב"ם כלי' ג ג). — ומ"ר: אפילו אוכלת בקעיות (חול' לז:). בקע לי שני בקעיות עצים מלא לי שתי חביות של מים (פסיק' דר"כ, איכה, יתום לא ישפוטו). אמרו לא נסע (טוריינוס) משם עד שבאה עליו דיופלה של רומי ופצעו את מוחו בגיזרין ובבקעיות[3] (מגי' תעני' יב).

∴בְּקַעַת, ש"נ, — כמו פקעת: הכדור והבקעת [4] של גמי שנתן ע"פ החבית ומירח מן הצדדין לא תציל עד שימרח על כל הכדור ועל כל הבקעת ממטה למעלה (רמב"ם, טומאת מת כב ט).

בקק[5], ממנו בָּקָק, ∴בְּקִיקָה.

1) משק' גְּבֶרֶת, יְבֶמֶת. — 2) כמו מן בקעית, ולא בקעות, והוא משקל הרבוי ־יות שכבש לו דרך בלשון בזמן ההוא, כמו משניות, פרשיות, וכיוצא בזה, ואולי עשתה זאת הלשון כדי להבדיל רבים של בקעת מן רבים של בקעה. והנה לוי נקד בְּקַעְיוֹת, עין חטופה, ואין צרך בזה. ויסטרוב בְּקְעִיּוֹת, אך אין קריאה זו נהוגה. — 3) כתוב ובבקעת, אך לפי הענין ולפי ההקבלה עם גיזרין צ"ל במ"ר. 4) במשנה במקומו פקעת. 5) בערב' בק a) במשמעות רבות, בארמ' וסור' במשמע' רקבון והשחתה. ועי' בהערה להפעל.

a) بَقّ

בָּקַק[1], פ"י, עבר ובנוני כמו שלמים: בּוֹקֵק, בָּקַקְתִּי, ככנ' בְּקֹקוֹם, עתיד אֶבְקֹק, ועבר כמו כפולים: בַּקֹּתִי, עת' אָבֹק, — א) בקע בבת גדול והדבר הנבקע הוציא קול שאון עז, spalten; fendre; to crack: הנה יי' בּוֹקֵק [2] הארץ ובולקה ועוה פניה והפיץ ישביה (ישע' כד א). — ב) תלש ושבר באף ובחמה, למשל זמורות הגפן, ausreissen; arracher; tear out: כי שב יי' את גאון יעקב כגאון ישראל כי בְּקָקוּם [3] בֹּקְקִים וזמריהם שחתו (נחו' ב ג). — ג) עב' בַּקֹּתִי, נסת' בַּק, עת' אָבֹק, — הריק בקצף ובזעם, ausleern; vider; to empty, במליצה, בקֹתי את עצתו, עשיתיה ריקה, שאין בה תועלת של כלום: ולא יקרא למקום הזה עוד התפת וגיא בן הנם כי אם גיא ההרגה ובַקֹּתִי את עצת יהודה וירושלם במקום הזה והפלתים בחרב לפני איביהם (ירמ' יט ו-ז).

— בֹּקֵק, בּוֹקֵק, — גפן בוקק, עי' ערך בּוֹקֵק.

— ∴בָּקוּק, מ"ר בְּקוּקִים: זוחת כגפן בקוק, פרי שריגיו זקוק (רסע"ג, הור' הקור' 142). בימי אבילות דלות וזלות הגליות המרים והקשים ריקים בקוקים

1) בערב' בַּקּ a), נתן הרבה פרי, ילדה האשה הרבה ילדות, המטירו השמים הרבה מטר, בקע וקרע, והפיץ ופזר את ממונו, והריק הכלי ממה שהיה בו. ובארמ', וסור' עוד במשמ' רקבון והשחתה. והנה נראה כי גם בעבר' הקדומה שמש שרש זה ברוב אלה המשמעות, והשתמשו בו בפרט במליצה, אולי במקום שרצו להבר שני מושגים יחד, בקיעה והתרוקנות וכיוצא בזה. — 2) פרשו רוב הקדמונים והאחרונים במשמ' הרקה ובזיזה. תרגום: הא יי' מביז ארעא. מנחם: ענין ריק המה. ריב"ג לא אמר בו דבר, לא בשרשיו ולא ברשאלה אלתקריב ואלתשהיל. רש"י, ראב"ע, ושאר הישנים והחדשים כלם כעין פרושו של מנחם מלשון ריקות ובזיזה. ואמרו רוב החדשים מהנוצרים שפרשה זו נאמרה על יום הדין הגדול והכל בדרך מליצה. ואולם כל מליצת פרשה זו צוחת שהיא נאמרה על רעש שארע באמת בזמן ההוא. ועדות לזה היא המליצה ועוה פניה שבפסוק זה בעצמו, ועוד יותר כל סוף הפרשה מן פסוק יז ולמטה: פחד ופחת וכו' כי ארבות ממרום נפתחו וירעשו מוסדי ארץ, רעה התרעעה הארץ, פור התפוררה ארץ, מוט התמוטטה ארץ, נוע תנוע ארץ, וכו'. ולכן רגלים לדבר כי הכונה בשני הפעלים הראשונים שלפרשה זו, בקק ובלק, היא לבקיעת הארץ ופצימתה. — 3) יש מגיהים הגהות מתחלפות בפסוק זה. Gunkel מוחק מלת ובקקום ומנסח: כי בקקים

a) بَقّ

בלוקים (הקד' חזוק אמונה). והמשחקים עשוקים נקוקים בקוקים ריקים (אלדד ומידד, ר"א מודינא).

—נפע', נָבַק, נָבְקָה, והוקלה נָבְקָה, מקו' הִבֹּק, הִבּוֹק, תִּבּוֹק, (תִּבַּק),—הורק ממה שהיה בו: הִבּוֹק תִּבּוֹק הארץ והבוז תבוז (ישע' כד ג). וסכסכתי מצרים במצרים ונלחמו איש באחיו וכו' ונבקה[1]) רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע (ישע' יט ב־ג).— ויִנָּבֵק כדינו: ככה רוחי נָבֹקָה (יל"ג, ודוי).— ועתיד, *תִּבַּק,—תִּבַּק עצתו: ודבקו כאבק אלי רגלו דבק, בטרם לא תיבק עצתכם מהירים (תשו' תלמי' דונש).—וכדרך השלמים *נִבְקֵק, במשמ' רקבון והשחתה: ר' נתן אומר שפטים שפט (הקב"ה את אלהי מצרים) שפטי שפטים נרקבים נבקקים נגדעים נשרפים (מכי' בוא, פסחא ז).

—פוע' עתיד, יְבֻקְקוּ,— כמו קל ג: ושלחתי לבבל זרים וזרוה ויְבֹקְקוּ את ארצה (ירמ' נא ב).—ואמר המשורר: ככה רוחי נבקה וַתְּבוֹקֵק לבי יחד (יל"ג, ודוי).

—ספע', *הִבְקִיק: תאמר בדתך להמתיקם, בקריעת ים סוף וכמכת בכורים שונאיך להבקיקם (רא"ק, יוצר, פרה).

בקר, ממנו בֹּקֶר, בִּקֵּר, בַּקָּרָה, ואולי בִּקֹּרֶת, ואולי בָּקָר, *בַּקְרוּת.

בֹּקֶר[2]), ש"ז, מ"ר בְּקָרִים, כנו' בְּקָרֵיכֶם,—א) השעות הראשונות של היום, אחרי צאת השמש, der Morgen ; matin ; morning : ויהי ערב ויהי בֹקֶר יום אחד (בראש' א ה). ואכלו את הבשר בלילה הזה וכו' ולא תותירו ממנו עד בֹּקֶר (שמו' יב ח־י). וכאור בֹּקֶר יזרח שמש (ש"ב כג ד). מה אֶעֱשֶׂה לך אפרים מה אעשה לך יהודה וחסדכם כענן בֹּקֶר וכטל משכים הלך (הוש' ו ד). לעת ערב והנה בלהה בטרם בֹּקֶר איננו (ישעי' יז יד). המימיך צוית בֹּקֶר ידעתה שחר מקמו (איוב לח יב). הַבֹּקֶר אור והאנשים שלחו המה וחמריהם (בראש' מד ג). ויי' נהג רוח קדים בארץ כל היום ההוא וכל הלילה הַבֹּקֶר היה ורוח הקדים נשא את הארבה (שמות י יג) ויהי ביום השלישי בהית הַבֹּקֶר ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר (שם יט טז). ויתחרשו כל הלילה לאמר עד אור הַבֹּקֶר והרגנהו (שופ' טז ב). נרדה אחרי פלשתים לילה ונבזה בהם עד אור הַבֹּקֶר (ש"א יד לו). הוי חשבי און ופעלי רע על משכבותם באור הַבֹּקֶר יעשוה (מיכ' ב א). לולא דברת כי אז מֵהַבֹּקֶר נעלה העם איש מאחרי אחיו (ש"ב ב כז). ויקראו בשם הבעל מֵהַבֹּקֶר ועד הצהרים (מ"א יח כו). וישכם אברהם בַּבֹּקֶר (בראש' יט כז). בנימין זאב יטרף בַּבֹּקֶר יאכל עד ולערב יחלק שלל (שם מט כז). הוי משכימי בַבֹּקֶר שכר ירדפו (ישע' ה יא). בין הערבים תאכלו בשר וּבַבֹּקֶר תשבעו לחם (שמות טז יב). וּבַבֹּקֶר היתה שכבת הטל (שם יג). ומצהרים יקום חלד תעפה כַּבֹּקֶר תהיה (איוב יא יז). והיה נכון לַבֹּקֶר (שמות לד ב). בערב ילין בכי וְלַבֹּקֶר רנה (תהל' ל ו). מִבֹּקֶר לערב יכתו (איוב ד כ).

—בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר, ר"ל בכל בֹּקֶר: וילקטו אתו בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר איש כפי אכלו (שמות טז כא). והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בהיטיבו את הנרת יקטירנה (שם ל ז). והם הביאו אליו עוד נדבה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר (שם לו ג). ובער עליה הכהן עצים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר (ויקר' ו ה). מדוע אתה ככה דל בן המלך בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר הלוא תגיד לי (ש"ב יג ד). מדי עברו יקח אתכם כי בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יעבר ביום ובלילה (ישע' כח יט). יעיר בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר (שם נ ד). בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר תעשה אתו (יחזק' מו יג). ולעמד בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר להדות ולהלל ליי' (דהי"א כג ל).

—ובדבור הרגיל משתמשים בכפילה זו גם במשמעת בַּבֹּקֶר מאד, בבקר השכם, בשעה מוקדמת, ולכונה זו ידגישו ביחוד את בבקר הראשון: בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר!

—וכנ' בָּקְרוֹ, בֹּקְרוֹ, בוקרו: לא בא הכתוב אלא ליתן תחום לבקרו של בקר ואי זה זה עמוד השחר (מכי' בוא ו). אתה מוצא שתפלות הצדיקים נשמעים בבקר בקרו של אברהם מנין שנאמר וישכם אברהם בבקר בקרו של יצחק מנין שנאמר וילכו שניהם יחדו ושניהם השכימו בבקר בקרו של יעקב מנין שנאמר וישכם יעקב בבקר (שם בשלח ה). לכשיעשה בוקרן של אומות העולם ערב וערבן של ישראל בקר באותה שעה ונצדק קדש (מד"ר בראש' כח). ממה שאתה מחדשינו בבוקרן של מלכיות (שם עח). בבוקרה של בבל תאמר מי יתן ערבה

---

[1]) הסכימו רוב המדקדקים כי זו הקלה במקום ונבקה, כמו ונסבה, וכן נפצה (בראש' ט יט), נקטה (איוב י א), וכיוצא בהם. ונראית דעתו של (Bö, § 1123) כי עפ"י הקש של נסב למשל לנדב אמרו בהסח דעת נסבה, כמו נדבה, ונתהוה מזה כעין פעל חדש בלשון מבעלי פ"נ, נסב וכן נבק. LXX אולי כונו בתרגומם ונבכו.

[2]) בעבר' בלבד, וסוברים כי נגזר ממשמע' בקיעת שבשרש בקר. בערב' קצת דומה בֻּכרה a).

a) بُكْرَة

(שם תחי' אסתר). לבוקרו של ישראל (תנחו' כוב' כרא' כג). עד שיבוא בקרו של עוה"ב (שם).— ומ"ר בְּקָרִים, עם לְ, לַבְּקָרִים, לִבְקָרִים, ר"ל בכל בקר ובקר: יי' חננו לך קוינו היה זרעם לַבְּקָרִים אף ישועתנו בעת צרה (ישעי' לג ב). חדשים לַבְּקָרִים רבה אמונתך (איכ' ג כג). ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לַבְּקָרִים (תהל' עג יד). לַבְּקָרִים אצמית כל רשעי ארץ (שם קא ח). ותפקדנו לִבְקָרִים לרגעים תבחננו (איוב ז יח). וכן אתה מוצא שאין הקב"ה עתיד לפרע מן הרשעים בגהינם לעת"ל אלא לבקרים (מכי' בשלח ה). — ומ"ר בלי הוספת ל: חלקוהו לשני בקרים (ירוש' ז לה.). בקרים של נביאים העתידים לעמוד מנין שנאמר ה' בקר תשמע קולי (מכי' בשלח ה). — וכנ' בְּקָרָיו, ואמר הנגיד בבתיו: הקיצני לבבי מתנומה, בתוך ליל בטרם בוא בקריו (עלי כל איש), רבים במקום יחיד בשביל המליצה והחרוז. — ב) במשמ' בֹּקֶר של יום המחרת, morgen früh; demain matin; next morning: ויאמר משה ואהרן אל כל בני ישראל ערב וידעתם כי יי' הוציא אתכם מארץ מצרים ובֹקֶר וראיתם את כבוד יי' (שמות טז ו-ז). וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר בֹּקֶר וידע יי' את אשר לו (במד' טז ה).

*אַיֶּלֶת השחר.
זָרַח, זריחת השמש.
כסף, הכסיפו פני רקיע, התחיל אור השחר.
עָמוּד, *עמוד השחר.
שכם, השכים, קם בבקר.

בָּקָר[1], ש"ז, סמי' בְּקַר, כנ' בְּקָרְךָ, בְּקָרָהּ, מ"ר בְּקָרִים, בְּקָרֵינוּ, בְּקַרְכֶם, בקריו,—שם הקבוץ של המין לבהמה גסה, השור והפרה, Rindvieh; race bovine; cattle: ויהי לו צאן ובקר (בראש' יב טז). הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם (במדב' יא כב). ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר (בראש' כו יד). ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות (שם לב ח). חמאת בקר וחלב צאן (דבר' לב יד). מה נאנחה בהמה נבכו עדרי

1) בערב' בַּקַר a). בארמ' בקרא. וסוברים קצת החכמים כי שם זה נגזר מהשרש בקר במשמע' בקע ופתח, והכונה היא הבהמה הבוקעת ופותחת האדמה. אך דוקא הפעל במשמעה זו לחרישת האדמה לא נשאר לא

a) بقر

בָקָר כי אין מרעה להם גם עדרי הצאן נאשמו (יואל א יח). גזר ממכלה צאן ואין בקר ברפתים (חבק' ג יז). והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחט צאן (ישע' כב יג). ואריה כבקר יאכל תבן (שם יא ז). והצאן והבקר עלות עלי (בראש' לג יג). נאמנין עלי שלשה רועי בקר (סנה' ג ב). אין לך בהמה אלא בקר (ספרא כ ב).— וביחוד בקר של חרישה: והנה שאול בא אחרי הבקר מן השדה (ש"א יא ה).—צמד בקר, עי' צֶמֶד.—ועם פעל במ"ר: כי שמטו הבקר (ש"ב ו ו). הבקר היו חרשות והאתנות רעות על ידיהם (איוב א יד). הבקר הרעים בשרון (דהי"א כז כט).—וסמי': וכל בקר זבח השלמים (במד' ז פח).—וכנ': וצאנך ובקרך (בראש' מה י). יאכל צאנך ובקרך (ירמ' ה יז). גם צאנכם גם בקרכם קחו (שמות יב לב). אשר איננו יצא אחרי שאול ואחר שמואל כה יעשה לבקרו (ש"א יא ז). לקחת מצאנו ומבקרו (ש"ב יב ד). בקרו של כהן שהיה עומד אצל בקרו של ישראל (תוספתא תרומ' י ט). כופה (הבעל את אשתו) ליתן תבן לפני בקרו (כתוב' סא:). את צאנם ואת בקרם ואת חמריהם (בראש' לד כח). בצאנם ובבקרם (הוש' ה ו). בצאננו ובבקרנו נלך (שמות י ט). —ויבוא בקר ביחוד גם אחרי מספר רבים: חמשה בקר ישלם תחת השור (שמות כא לז). ואת ארבעת הבקר וכו' ואת שמנת הבקר (במדב' ז ז-ח). עשרה בקר בראים ועשרים בקר רעי (מ"א ה ג). — ומ"ר בְּקָרִים: הירצון בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים[1] (עמו' ו יב). ודמות בקרים[2] תחת לו סביב (דהי"ב ד ג). ואת בכורי בקרינו וצאנינו (נחמ' י לז).—בֶּן-בָּקָר, פר בילדותו: ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן-בקר רך וטוב (בראש' יח ז). פר בן-בקר אחד (במד' כט ב). ועל בני צאן ובקר (ירמ' לא יב). עגל בן בקר (ויקרא ט ב). עגלת בקר (דבר' כא ג).

בִּקֵּר[3], פ"י,—א) בִּקֵּר לדבר, התבונן וחפש הדבר אם ישנו, suchen; chercher; look at: וראהו

בעבר' ולא בערב'.—1) יש מגיהים: בבקר ים.—2) יש מגיהים: פקעים.

3) סוברים רוב החכמים שהסתעפה משמעת החקירה והדרישה ממושג של בקיעה ופתיחה שבשרש זה, עי' הערה להשרש, ובערב' בקר a) עין, שאל וחקר, באקרה b) מי שחוקר ודורש בלמודים.

a) بقر عن b) باقرة

הכהן והנה פשה הנתק בעור לא יְבַקֵּר הכהן לשער הצהב טמא הוא (ויקר' יג לו).—וּבֵין לְ, התבונן בשני דברים במי משניהם יבחר: כל אשר יעבר תחת השבט העשירי יהיה קדש ליי' לא יְבַקֵּר בין טוב לרע ולא ימירנו (שם כז לב-לג).—ב) עם יחס הפעול, בדק והתבונן במעמד הדבר איך הוא, examinate; examiner; untersuchen: ודרשתי את צאני וּבִקַּרְתִּים כבקרת רעה עדרו ביום היותו בתוך צאנו נפרשות כן אֲבַקֵּר את צאני והצלתי אתהם מכל המקומת אשר נפצו שם ביום ענן וערפל (יחזק' לד יא-יב).— ואמר בן סירא: בטרם תחקר אל תסלף בקר לפנים ואחר תזיף (כ"ס גני' יא ז). מבקרין אותו (את הקרבן) לאור האבוקות (תמיד ג ד). אין אומרין בקרו גמל זה שמא יש בו מום בקרו חזיר זה שמא יש בו מום אין מבקרין אלא תמימים (תוספתא חגי' א ח). שהיו מבקרין אותו (את קרבן פסח) ד' ימים קודם לשחיטה (מכי' בוא, פסחא ה). ובִיקרן ממומין (ירוש' ביצ' ב סא ג).— ועין בחשבונותיו של פלוני: לכשאבקר פנקסותיהם (מד"ר אכת', ויהי בימי).—ג) בקר אחר דבר, חפש אותו, השתדל להשיגו: מוקש אדם ילע קדש ואחר נדרים לְבַקֵּר [1] (משלי כ כה), ר"ל לחפש מקרה לנדר נדר. שהיו יודעין היכן היא ומבקרין אחריה (מד"ר במד' ג). — ד) עם ב אחריו, או סתם, או עם פעול אחריו, בא בבקר, ובכלל בא לראות דבר או אדם להתבונן לו, לראות מה שלומו, וכיוצא בזה, to visit; visiter; besuchen: אחת שאלתי מאת יי' אותה אבקש שבתי בבית יי' כל ימי חיי לחזות בנעם יי' וּלְבַקֵּר [2] בהיכלו (תהל' כז ד). ומזבח הנחשת יהיה לי לְבַקֵּר [3] (מ"ב יו יה).—ואמר המשורר: עורה כבודי והעיר שוחרים בבית סובאים לחזות בם וּבַקֵּר, ואחבוש פצעי במלאי גביעי וחפש נגעי באורם וּבַקֵּר (רמב"ע, תרשיש ב ל).—ולשאול לשלום: שהלכו זקני ב"ש וזקני ב"ה לבקר את ר' יוחנן בן החורני ומצאוהו שהיה יושב ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית (סוכ' ב ז). כיון שחזרו כל מלכות וגבירות מבית ע"ז באו כולן לבקרה (את אשת פוטיפר) (מה"ג, ויבב). מנהג פשוט וידוע הוא שהנכנס לסוכת חברו לבקרו בחג מברך (אבן ירחי, המנהיג, סוכ' ג). ונתן להם (תלמי לשבעים הזקנים) מתנות רבות ואמר להם שיבקרו אותו לפעמים (יותסין ו ז).— ועם ל: ובשעה שאינה זוכה (הנשמה) יהיא ראויה לקבל עונשה הולכת משוממת ומבקרת בכל יום לגוף (זהר, מדר' הנעלם, חיי שרה).—ואמר החכם: אם תמעיט לבקר תתיקר (פניני המליצ', גנזי פע"ב).— ובפרט לחולה: המודר הנאה מחבירו ונכנס לבקרו עומד אבל לא יושב ומרפאהו רפואת נפש (נדר' ד ד). חלה נכנס ומבקרו (תוספתא שם ב ז). השאיליני חלוקך ואלך ואבקר את אבא שהוא חולה (שם ב"מ ח כח). כשחלה ר"א נכנסו תלמידיו לבקרו (ברכ' כח:). מפרנסין עניי נכרים עם עניי ישראל ומבקרין חולי נכרים עם חולי ישראל (גיט' סא.). כל מי שאין מבקר חולים כאילו שופך דמים (נדר' מ.). כל מי שמבקר את החולה פוחתים לו אחד מששים מחליו (מד"ר ויקר' לד). אמר הקב"ה למלאכים נלך ונבקר את אברהם (תנחומ' בובר, ברא' ד). ואם חלה אותו האוהב משלח ומבקרו ואם מחבבו ביותר הוא הולך ומבקרו (שם וילא כב). לרופא שהלך לבקר שני חולים (שם, שמיני י).—ה) השתמשו הסופרים החדשים בפעל זה ביחוד לפעולת בחינת ספר ומהותו הספרותית, kritisieren; critiquer; criticise: קריטיזיערען בַּקֵּר (אוצה"ש ב"ז, חלק גרמני עברי, ע' תקסו). אם הכסיל למלים יחקור מבלי הבין למו, ובכעס נקם יבוז וִיבַקֵּר אותמו, בעבור יקראו לו חוקר ומבקר גם יחד (אד"מ, אז"ת, מחזה א).—מבקרי ספרים, עי' ערך מְבַקֵּר.

—פע', בֻּקַּר,—שבקרו אותו: אעפ"י שהוא מבוקר מבערב (תמי' ג ד). כשהם מבוקרין הרי הם תמידים (תוספתא פסח' ה ה). אין פוחתים מששה טלאים המבוקרין מלשכת הטלאים (מכי', פסח' ה). באותה שעה האיר הקב"ה את עיניהם ומצאו טליים מבוקרים (ירוש' ברכ' ד ז:).—ואמר הפיטן: לעת יבוקרו פועלי שקר, להשפט בוכוח איש וחקר (מוס' א ר"ה, אמן).— ובספרות החדשה במשמ' בחינה בטיב הספר: ספר מבוקר.

—נתפ', *נִתְבַּקֵּר: רואה (יעקב) דבריו (דברי חלומותיו של יוסף) ממשמשין ובאין אמר אם נתבקרה פינקסו מה יכול אני לעשות (מד"ר ברא' פד) בבקר יתבקר כל דבר לאור היום (רד"ק ברשים, בקר).

---

1) כמו ואחר כל ירוק ידרוש, כך רש"י. והחדשים פרשו בקר זה במשמ' חשב מחשבות, פקפק. ועי' ערך ילע. — 2) י"א מלשון בֹּקֶר, לבוא בבקר בבקר. ועי' הערה לקמן.— 3) פרשו רוב הקדמונ' לבוא לראותו לכשארצה. וזה דחוק. ויש מגיהים לקטר במקום לבקר, וי"ס כי הכונה בלבקר זה וכמו"כ בלבקר בהיכלו לאחת העבודות שהיו במקדש.

***בַּקָּר**[1]), ש"ז, —בעל בקר, שומר בקר, רועה בקר: המוסר בהמתו ל ב ק ר (ירוש' ב"ק ה כג:).

ב. בקר, — בלשון ירוש' כמו: פקר.

***בִּקֵּר**, הקל אינו נהוג.

—הפעי', *הִבְקִיר, — הפקיר: כיון שאדם מ ב ק י ר (דבר) יצא מרשותו (ירוש' נדר' ד נח ד). התקינו שיהיו מ ב ק י ר י ן את כל השדה (שם, שקל' א מו.).

—הופע', *הוּבְקַר: ואם היה הכל מ ו ב ק ר (ירוש' מע"ש ה ה). על ה מ ו ב ק ר (מדכמע' שבי' ט ד). שדי מ ו ב ק ר ת יום אחד (ירוש' פאה ו יט:).

בִּקְּרָה[2]), בִּיקְּרָה, ש"נ, מ"ר בִּקָּרוֹת, כנו' בִּקְּרוֹתֶיךָ, בִּיקְּרוֹתֶיךָ, — שפחה, פילגש, Kebse; concubine:
אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחברך מר ואהלות קציעות כל בגדתיך מן היכלי שן מני שמחוך בנות מלכים בִּיקְּרוֹתֶיךָ[3]) נצבה שגל לימיניך בכתם אופיר (תהל' מה ח-י).

---

[1]) בער' בַּקָּאר a), בארמ' בַּקָּרָא: אנא ל ב ק ר א מסרתיה (ב"מ מב:). זמרא ד ב ק ר י (סוט' מח.).

[2]) משק' שִׁפְחָה, שִׁפְחוֹתֶיךָ, ועי' הערה לקמן.

[3]) — זו אחת המלים שנתחלפו בקריאתה שני הקוראים הקדמונים, בן אשר ובן נפתלי, שבן אשר היה קורא בְּיקְּרוֹתֶיךָ, בית שואית ויוד חרוקה, ובן נפתלי היה קורא בִּיקְּרוֹתֶיךָ, בית חרוקה ויוד נהה נסתרה. וז"ל דה"ט: כל תבה שבמקרא כמו לישראל בישראל ליצחק ביצחק ביזרעאל ליזרעאל ליראה ביראה ביקרותיך נקודה בשוא תחת האות הראשון ונקודה אחת תחת יוד ו י ו צ א ב פ ה ו ב ק ר י א ה. עכ"ל. ובהורית הקורא בין „החלופים אשר נמצאו בין שני המלמדים אהרן בן משה בן אשר ומשה בן נפתלי" כנה את המלים הנזכרות חוץ מן ביקרותיך, ואמר: ובן נפתלי יחליפהו ו ל א ינקוד היוד ולא יוציא אותו בפה. ע"ב. וכבר העידו הקדמונים בפרוש כי כך היתה קריאתו של בן נפתלי גם בהמלה ביקרותיך. אמר ריב"ג וז"ל: (ועשו בהמלה ליקהת) כאשר עשו ביוד בנות מלכים ביקרותיך ב ג ר ס ת בן נ פ ת ל י, וכן עושה בן נפתלי בכל יוד מונעת בחרק שלפניה שבא מוחל בו ר"ל שהוא מ נ י ח היוד ומטיל החרק (על) שלפניה וזהו בכמו ליראה את השם ליזרעאל ביזרעאל והדומה לזה כי הוא קורא ליראה בחרק תחת הלמד וכו' אבל דגשות קוף יקהת עמים ליקהת אם כדי שתחזק ההשענות עליה שלא תדמה לכף והיא הדעת בדגשות קוף ביקרותיך. ע"כ. והביא גם ראב"ע החלוף שבין בן אשר ובן נפתלי במלה זו ואמר: אין מחלוקת שהיא (המלה ביקרותיך) ביוד כתיב רק המחלוקת בין בעלי המסורת והקריאה כי הא' יקרא ביקרותיך על דרך בימינו (ר"ל ביוד נחה) והשני כדרך מישני עפר. ע"כ. והנה מישני נקודה מם חרוקה יוד דגושה ושוא ושין צרויה, וצריך א"כ לחשב כי ראב"ע מעיד שבן אשר היה קורא בְּיֵקְּרוֹתֶיךָ, או בִּיקְּרוֹתֶיךָ, כמו קְעָרֹתָיו, והוא לא כמו שנרשם בדה"ט. ורד"ק כמו בדה"ט: וקריאת בן אשר הבית בשוא והיוד בחירק. וכבר תמה רא"ב: כיון שאנו סומכין על קריאת בן אשר למה נקוד בכל הספרים ביקרותיך כפי קריאת בן נפתלי בית בחירק ויוד נחה? ובאמת זה אחד מהמקומות המעטים שקריאת בן נפתלי הכריעה את הכף, והעיד ד' גינזבורג בהמבוא להמסורה שלו כי רק בחמשה כתבי יד מצא נקוד בן אשר בית בשוא ויוד הרוקה, ובאחד עשר היותר ראוים לסמוך עליהם מצא נקיד בן נפתלי בִּיקרותיך בית חרוקה יוד נחה. וכן כמעט כל ספרי הדפוס הקדמונים והאחרונים, רק .Mich הדפיס בְּיִקְּרוֹתֶיךָ על פי קריאת בן אשר, עפ"י הכלל שאנו סומכים על קריאתו, ובהרבה כ"י בקרותיך חסר יוד (K). עכ"פ, בין לבן אשר ובין לבן נפתלי, הבית היא בית השמוש, ועצם המלה היא יִקְּרָה, וכבר ראית דעת ריב"ג על דגש הקוף, ורוב המדקדקים סוברים שזה דגש לתפארת הקריאה בלבד. ופינסקר (נהח"ש יב) סובר כי זה דגש קדום עתיק מלפני זמן הנקוד, לסימן לקרא בהטיפה. ופרוש ביקרותיך הוא: בהיקרות שלך, ר"ל החשובות או האהובות. כך מנחם. וריב"ג, הכבודות, וראב"ע, השפחות היקרות, ורד"ק, הנשים הכבודות. וכעין זה רוב ההדשים. אבל כבר הרגישו קצת ההדשים כמה מליצה זו דחוקה ולא טבעית, ולכן החליטו כי הכתוב משובש וקצתם הגיהו הגהות מתחלפות: בקורותיך (כמו בצל קורתי), בקירותיך (ר"ל בכתלי ביתך), וקצתם מהקו וקצתם הוסיפו (K. Marti: בנות מלכים ביקרות נצבו). אך בכל זה לא נצל הכתוב מזרותו. ואולם כבר סברו קצת הקדמונים כי בית ביקרותיך היא יסודית. רש"י: בנות מלכים יהיו מ ב ק ר ו ת אותך וכו' ביקרותיך קוף דגוש לפי שהוא לשון ב ק ו ר ואעפ"י שכתוב יוד לפניה ראיתי בנקוד רב סעדיה תיבה זו סדורה עם מי נתן למשיסה יעקוב שכתוב בו יוד והסמך מודגשת. ע"כ. וכן הביא ראב"ע פה דעת מי שאומר כי ביקרותיך הוא מגזרת בקורת. ובויקרא יט כ כתב וז"ל: יש אומרים שפרושו (של בקרת) כמו פילגש ואמרו כי כן בנות מלכים ב י ק ר ו ת י ך. ע"כ. וזה אולי הטעם שהכריעה פה קריאת בן נפתלי נגד קריאת בן אשר שאנו סומכין עליה, מפני שהבית היא שרשית ולא שמושית. והנה ראב"ע דחה פרוש זה מפני היוד שאחרי הבית, אפס זהו הפרוש היותר נכון לפי הענין, והיותר מתישב על מליצת הכתוב, והיוד היא אולי באמת כתיב ארמי, כמו משיסה שכבר הביא רש"י בשם רב סעדיה. ואעפ"י שלא מצאתי בשאר לשונות השמיות הבר לבקרה או ביקרה במשמ' שפחה או פילגש, אעפ"כ הוא ל ורוב המפרשים

a) بَقَّار

בַּקָּרָה, סמי׳ בַּקָּרַת, ש״נ,—א) התבוננות ודרישה וחקירה לדעת מעמד דבר, Untersuchung ; inspection:
כְּבַקָּרַת רעה עדרו ביום היותו בתוך צאנו נפרשות כן אבקר את צאני והצלתי אתהם מכל המקומות אשר נפצו שם ביום ענן וערפל (יחזק׳ לד יב).—ואמר הפיטן: וכל באי עולם יעברו לפניו כבני מרון כ ב ק ר ת רועה עדרו מעביר צאנו תחת שבטו כן תעביר ותספור ותמנה (ונתנה תוקף, מוס׳ ר״ה).

מסכימים כי הכונה במלת ביקרותיך, לפי כל הפרושים, היא שפחות או פלגשים (ושני המושגים האלה היו קרובים לפנים, וכן בערב׳ שריה a), שפחה ופלגש) והואיל ומליצת הכתוב דורשת פה שם בלי שמוש ב לפניו, ורש״י ויש אומרים שהביא ראב״ע רואים בבית ב י ק ר ו ת י ך ב יסודית, שרשית, יש באמת לקבל הפרוש שהביא ראב״ע ל ב י ק ר ו ת י ך שר״ל השפחות, הפילגשים שלך, שהוא הפרוש היותר נאה לפי הענין, ולא היה זה כלל מהזרות בזמן ההוא שבנות מ ל כ י ם, שהכונה אולי בזה נשיאי שבטים קטנים וכדומה, תהיינה הפלגשים של מלך גבור היל. ואעפ״י שיש בערב׳ השם בַּקָּרָה b), במשמ׳ בני ביתו של אדם, וגם בִּיקָּרָה c) במשמ׳ רוב עשר וכלי בית של אדם, מ״מ מסתפני להביא את ביקרותיך ביחס עם המלים הערביות הללו. עכ״פ כשנזכר כי שרש בקר שמש בלשונות השמיות בהרבה משמעות, ושעד כה עוד לא נתברר על שום מה קראו השמיים את מין בהמת הבית הידוע בקר, אם באמת על שם ה ב ק י ע ה והפתיחה באדמה כדעת קצת החכמים, או אולי על שם משמעה אחרת מהמשמעות הרבות של שרש .בקר, לא יתמה בעינינו, אם שמשה אחת מצורות זה השרש כעין כנוי להמושג של פלגש, אף שאין אנו יכולים עתה לעמוד על מקורו. ואולי השם הזה, ב י ק ר ה, הוא השם העברי המקורי והעצמי לפלגש, שאין ספק בדבר כי המלה פלגש איננה שמית, וישנה גם ביונית ורומית, וקשה מאד לחשוב כי לדבר כל כך רגיל בחיים לא יצרה הלשון שם מקורי. ולא רחוק לשער כי לסבה מן הסבות נכנסה אל תוך הלשון עוד בזמן קדום המלה הזרה פילגש למושג זה ובמהרה גברה המלה הזרה על המלה האורחית, שהוא דבר מצוי ונהוג בכל הלשונות, ונדחקה המלה האזרחית ויצאה מהשמוש הרגיל, אעפי״כ לא נשתכחה לגמרה, והשתמש בה המשורר כדי לפאר את מליצתו, כמו שאנו רואים בו נטיה לצורות זרות, כמו יפיפית, והשם שגל במקום מלכה. ואפשר שדגש הקוף הוא באמת, כדעת פינסקר, מהדגושים הקדומים שמלפני הנקוד, שהיו מדגישים אות מהאותיות לרמז מה, ודגש הקוף ביקרותיך בא לרמוז כי הבית היא שרשית.

---

a) سُرِّيَّة b) بَقَرَة c) بَيْقَرَة

—ב) ·· השתמשו קצת הסופרים החדשים במלה זו במשמ׳ עיון ומשפט על ספרים, כמו ·· בִּקֹּרֶת: תאסוף ספרים וכו׳ ותעריך לפני בכתב ב ק ר ה בלא משא פנים (כד״ל, מכתבים סט).

***בַּקָּרוֹת** [1], ש״נ,—מקום מעמד הבקר: ושאר כל הבהמות מכניסין אותן ל ב ק ר ו ת (מו״ק יב.).— וקבוץ הבקר שיש לו לאדם: ב ק ר ו ת של אנטונינוס היתה עוברת והרביעו ממנה ב ק ר ו ת של רבי (מד״ר ברא׳ כח).

··**בִּקְרִי**, ת״ז, לנק׳ ־ית, מ״ר בִּקְרִיִּים, בִּקְרִיּוֹת,—של הבֹּקֶר, מטבע הבֹּקֶר: דע שלכל מזל וכחו כן לכל כוכב נמצא בשוה עלייה על שתי בחינות הא׳ תקרא עלייה ערבית והשניה תקרא עלייה בוקרית וכו׳ והעליה ה ב ו ק ר י ת היא כאשר עולה מזל או כוכב א׳ עם השמש על האופק (נחמ׳ וגע׳, דוד תוז, קכז).

··**בְּקָרִי** [2], ת״ז, לנק׳ ־ית, מ״ר בְּקָרִיִּים, ־יות,—מטבע הבָקר: זה המין (של רעב) הידוע ברעב ה ב ק ר י וברוב יקדימהו הרעב הכלביי (קאנון ג יג ב ט).

א.**בִּקֹּרֶת** [3], מ״ר בִּקֹּרוֹת [4],—א) ש״נ, הכרזה ופרסום דבר בקהל, Veröffentlichung ; publication:
ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע והיא שפחה נחרפת לאיש והפדה לא נפדתה או חפשה לא נתן לה בִּקֹּרֶת תהיה [5] לא יומתו כי לא חפשה (ויקר׳ יט כ), ר״ל יוכרז ויתפרסם בקהל כי לא יומתו רק מפני שלא חפשה, שהיא עודנה שפחה או חציה שפחה, ולא בת חורים.

---

1) בערב׳ באקור a). בארמ׳ בקרותא: ל ב ק ר ו ת א רהט אברהם (ת״י ברא׳ יח ז).
2) משק׳ יְמָנִי, פְּרָזִי.
3) משק׳ שִׁבֹּלֶת. יותר לא נמצא במקרא פ״פ הרוקה, ובתלמוד צִפֹּרֶת, תואר נק׳ לפּ דֶּת. ועי׳ לקמן. — 4) רד״ק: שִׁבֹּלֶת מ״ר שִׁבֹּלוֹת. וכן ב״ז: כַּפֹּרֶת מ״ר כַּפֹּרוֹת.—
5) נתחבטו המפרשים הקדמונים והחדשים בפרוש מלה זו ועוד לא מצאו דבר מתקבל. כבר בעלי הגמרה לא ידעו פרושה בברור, ונחלקו בה (כרית׳ יא.) וז״ל: ביקורת תהיה מלמד שהיא לוקה יכול שניהם לוקים ת״ל תהיה היא לוקה והוא אינו לוקה ומנין דהדין ביקורת לישנא דמלקות הוא אמר ר״י תהא ב ק ר א י כדתניא גדול הדיינין מקריא (בשעת המלקות) שני מונה שלישי אומר הכהו רב אשי אומר ב ב י ק ו ר תהיה כדתנן אין אומדין אותו אלא מכות ראויות להשתלש. ע״כ.

---

a) باقُور

— * אִגֶּרֶת בִּקֹּרֶת, כתב הכרוזה בדבר מכירת קרקעות ונכסים וכיוצא בזה בהכרזה לכל המוסיף, Veröffentlichungs-Schrift (über eine Licitation) ; écrit de publication (d'une auction); anouncement of public sale : אם עשו (בית דין) א ג ר ת ב ק ו ר ת אפילו מכרו שוה מנה במאתים או שוה מאתים במנה מכרן קיים (כתוב׳ יא ה). עבדים ושפחות ומטלטלין אין להם א ג ר ת ב ק ו ר ת (ירוש׳ מגי׳ ד עה:). מעולם לא עשו א ג ר ת ב ק ו ר ת בנהרדעא (גמ׳ בס ק:). — ב) *ת״נ, לקויה 1), gegeisselt ; flagellée ; whipped : אם ב ק ו ר ת תהיה היא (השפחה) והביא את אשמו ואם לא תהיה ב ק ו ר ת לא יביא את אשמו (כרית׳ יא.). — ג) בדוקה ונחפשה 2), durchsucht ; fouillée, searched : ויגש המ״ד ויאמר, אומר היין מי שלא ראה הצביה שכורת, ומיד החושקים ב ק ו ר ת 3) לא ראה מעולם אש בנעורת (עמנ׳, מחב׳ כה). — ד) כמו בקור, עיון ובחינה שכלית בטיבו של דבר, באמונה וכיוצא בזה אם הוא כמו שהוא נראה לעין, וביהוד עיון ובחינה בספר ומשפט עליו אם הוא טוב או רע, Kritik ; critique : הלא ככה נעשה ביקר, במחברות המאסף מאנשי אסופות בעלי ב ק ו ר ת ספרים חדשים לבקרים יעברו תחת שבטם, לא ישאו פני איש ולא יהדרו גבר (מהיר הלוי אלטאלר 4).

ונראים הדברים כי היתה להם קבלה כי הכונה בבקרת תהיה היא : מלקות, ר״ל שתלקה השפחה. וכמו שאומר הרמב״ם בפרוש המשנה שלו בפרוש וז״ל : וקבלה בידינו ששפחה הרופה היא לוקה. ע״כ. ולא נפלגו אלא בעצם פרוש המלה, שהת״ק מפרש בקרת בקראי, ופרש״י בקריאה תהיה, שכן קורין עליה והפלה יי׳ את מכותיך, ע״כ, ורב אשי מפרש בקרת בביקור, שאומדין כמה תוכל לקבל. אבל דחק ב׳ הפרושים נראה לעין, כי בין לת״ק, אפילו אם נניח שאפשר לפרש בקרת בלשון בקראי, ובין לר״א, קשה עכ״פ למה הוציא הפסוק דוקא פה את המלקות בשם בקרת? ואין טעמו של הרמב״ם בפרוש המשנה שלו מספיק שאומר : והוציא את המלקות בלשון ב ק ו ר ת שאין אדם לוקה עד שבודקין אותו בגופו, וכו׳, ע״כ, כי עוד הקושיה במקומה עומדת, למה כנה דוקא פה את המלקות על שם הבדיקה ולא במקום אחר, כיון שבכל מקום היו בודקין וקורין. וכבר דחה הרמב״ן את פרושם ואמר : אין פרושם מתיק בפי. ואעפי״כ רוב הקדמונים נמשכו אחרי קבלה זו ופרשו בקרת במשמעת מלקות. רסע״ג תרגם מ ח ד ו ד ה, ופרוש מהדודה בערב׳ הוא לקויה באופן שנעשה גופה הדודים תדודים, ר״ל סימנים מהמלקות. והביא ראב״ע בשמו שגזר בקרת מן בקר, ר״ל שתלקה ברצועה של בקר. מנחם הבר בקרת עם לא יבקר, שיעשו דרישה והקירה, וריב״ג פרש כמו הת״ק שבגמ׳ כריתות שם : מולקה, והביא לשון רז״ל : בקרוה לי, כלומר הלקוה. ע״כ. ועוד הזכיר ריב״ג פרוש אחר, והוא שבקרת הוא מלשון הבקיר, הבקר, במשמעת הפקיר הפקר שיש במשנה, ור״ל ע ז ו ב ה, שלא תומת והוא „תאר לשפחה על משקל גבור ושכור כי סי׳ הנקבה נכנס על לשון הזכר והוא ע״מ למודת באמרם בת ישראל שנשאת והיא לימודת לבוא אצל אביה“. ע״כ. וכן שאר המפרשים הקדמונ׳, רש״י, רמב״ן, ואחרים, מפקפקים בין שלשת הפרושים הללו, מלקות, בקור, ופטור, וכן גם החדשים כלם, אך הודו כי כל זה דחוק ואין לעמד על עקר כונתה של מלה זו. כך גם היותר אחרון בהחדשים, K. Marti בפרושו. והנה מלה זו שלא באה אלא פעם אחת במקרא, נשארה לנו גם במשנה בדיני ממונות ושם אין ספק בעצם משמעתה, כי היתה שגורה בפיהם של בעלי התלמוד בעניני החיים של כל יום, שקראו למעשה בי״ד בדבר מכירת נכסים אגרת בקורת, כמו שמובא בפנים, והם בעצמם מסרו פרושה ואמרו: מאי איגרת ביקורת ר״י בן פזי אומר אכרוזה. ועי׳ ערך אגרת. ואעפ״י שלא נתברר מקור משמעה זו להשרש בקר אך זה הוא בעצמו עדות נאמנה שזו מלה עתיקה שהיתה שמורה אצלם במשמעה זו בעניני ממונות, ולא מלה מחודשה, כי לא יעלה על דעה מחדש להשתמש למשמעה של הכרוזה במלת בקרת שאין משמעתה ידועה בעוד שיש השם הרגיל אכרוזה. ואין זה זר ביותר שגזרו בזמן קדום מהשרש בקר, ששמש בלי ספק במשמעת של בקיעה ופתיחה והרחבה ואור היום, השם בקרת למושג הפרסום בקהל. והדעת נותנת שגם בקרת שבמקרא זו משמעתה, והכונה שצריך להכריז ולהודיע הדבר בקהל כי לא יומתו מפני שהפדה לא הפדתה, שלא חפשתה. ואפשר שבשעת ההכרזה והפרסום היו באמת מלקים את השפחה, ואח״כ בטל מנהג ההכרזה ונשאר רק המלקות, כמו שהוא דבר מצוי בדה״י במנהגי העמים, וזה נשאר בקבלה אצלם, מנהג המלקות, ומנהג הפרסום נשכח, ולכן רצו להכנים בהשם בקרת את משמעת המלקות ע״י מדרש מלים פחות או יותר המוני. — 1) עפ״י פרושו של רבנ שם ושאר המפרשים הקדמונים. — 2) עפ״י פרושו של רב אשי שם. — 3) יש לפקפק בנקוד מלה זו, כי אולי צריך לנקדה בקורת, והתכון עמנואל לחרוז עם שכורת, מלשון ושכורת ולא מיין. אך יותר קרוב שחרז בקורת עם נעורֶת, וצריך א״כ לקרא בִּקֹּרֶת, והוא ת״נ כדעת הקדמו׳ ואולי גם שכורת צריך לנקד שכוּרת, ת״נ מן שכור. וכונת הבית הזה ומשמעת בקורת פה אנו לומדים מהבית של הי״א : אומר היין אני אנובב הבתולות, ואתנם ביד החושקים כעדר הרחלות, ואשים כל הנ ס ת ר ו ת מ ג ו ל ו ת. וגם פה כונת ומיד החושקים בקורת, שידי החושקים מ ב ק ר ו ת ימששות בכל מקום. — 4) זה אחד השמות מדור ההשכלה ההוא, שלא זכו להתפרסם בקרב הדורות הבאים אחריהם, וזכות המלה היפה בקרת תעמד לו להזכר בדה״י של לשוננו. כי אינני יודע אם קודם לו השתמש אדם בבקרת במשמעה זו, ואולי היה הוא

בכוה"ע תקפו). ואני בהוציאי לאור בחמלת ה' עלי חלק ראשון מספרי זה הכולל חלק אויא בקורת אותה נפשי כי קויתי לשמוע מפי נבוני עמנו המשכילים על דבר משפט פעלי (ש' בלוך, הקד' שבי"ע ג', שנת תקפ"ח). אשר יכבדני בבקורת השיר (מא"ג, דביר ב, מכתב יד, שנת תקל"ג). מי יכלכל בקורת עזה כזאת (שם). על כן לא ישקל השומע דברים שבע"פ במאזני הבקורת (הוא, הקד' קרית ספר, שנת תקלה). אמרתי אני אחכמה אבדיל התבן מהבר, משפט כזב אורה ולימוד על לימוד אחבר, אכן בטרם יקבצו יחד ורוח הבקורת ישאם ארורים ילדי השפק (ליון, תבון תרא). ראיתי כי תתהלל שיש לך בקרת על ספרי מהחל ועד כלה וכו' לכן הנני נותן לך רשות ואף מבקש ממך שתוציא לאור כל הבקרת שלך (ריב"ל, שנת תר"ב, באר יצחק). שאלת הבקורת או קריטיקא החדשה החודרת גם במכתבי קדשינו (כרם חמד, שנת תר"י, אג' יט). להראותך דבר נפלא מה שמצאה עין בקרת שלי (אליעזר לויפל, שם תרי"ח, 83). וכן תאזרנה מחשבותיו בכל בקורת ומחקר בעניני הדת (יש"ר, הקד' ערך מלים, תרי"ז). עוד שחל בחוץ אריים בדרך, הם המבקרים המחקרים אל כל חקר, לבור טוב מרע אמת משקר, הם חי יתפשוני ובחזקה יוליכו לעמד למשפט אל כס הַבִּקֹּרֶת, שם שופטים נעלמים אלי ישיחו (יל"ג, הבלת בכורים, תרי"ז). במאמר אחד ממני אשר יודפס במהרה נמצא גם בקרת קטנה וקצרה מדברת בגנותו של הספר הזה (הוא, אגרות, יד, שנת תר"ת). בלשונות העמים נראה הבקרת פרושה

באמת הראשון בזה, אחרי שקבע בן זאב למשמעה זו את השם בקור, כמו שהבאנו במקומו. אחריו החזיקו בה בעל שבי"ע ומא"ג, והאצילו מכחם הספרותי עליה, ואחריהם שאר הסופרים. וכבר קרא תגר על השמוש בבקרת במשמעה זו המדקדק והמשורר אד"ם בן-חיים בהצופה להמגיד יח כסלו תרכ"ט, וטען כי הניחו הסופרים החדשים את המלה בקרת על דבר שאינו מענינו, כי שרש בקר לא הונח כלל בעברית לענין הבדיקה והבחינה בדבר משפט, ואעפ"י שהוא בעצמו כבר השתמש בשרש זה במשמעה זו, כמו שהובא בשמו למעלה בפעל בקר, ואפילו בהשם בקרת בעצמו השתמש באגרתו „בקרת תהיה" על ספר בן אבויה, התנצל בדברי יש"ר מקנדיה באילים שאמר: „אני נוהג את צאני אחר מדבר ההמוני". אך מה כחן של טענות דקדוקיות, ואפילו של מדקדק ומשורר כאחד, נגד הנחה יפה בלשון, וגם אלמלא לא חש ח"ז סלונימסקי בהמגיד שנה ההיא להפך בזכותה של בקרת זו לא היתה קריאת תגרו של אד"ם מונעת את מלה זו מהתאזרח בלשוננו.

כשחר על ההרים והחזיקו שבעה מבקרים בכנף מחבר אחד לנתח את ספרו לנתחים ולא יניחו דבר גדול או קטן אשר לא יעבירו תחת שבט הבקרת (המליץ, תרכ"ב כה). בקרת ספרים (אה"ו, המגיד, תרכ"ז יח, שם המאמר). מהנעה ההיא (של המחברים על המבקרים) נוכחתי כמה פעמים למרות רוחנו כי אין מקום לבקרת בספרותנו (ש"י אברמ', עין משפט, תרכ"ח). אינה דומה בקרת לבקרת וכו' יש בקרת ישרה ויש בקרת חצופה (המגיד, תרכ"ח). —ה) ובכלל בדיקה וחפוש: משפט הבקורת אשר על שבם שני אצילי הארץ המיועדים לבקר כל עלילות מצעדי הקיסר (ש"ב, שבי"ע ג, תינה). נבול יבולו גם המה גם השופטים בהמון בקורת אין קץ טרם יוציאו לאמת משפט (מא"ג, דביר ב א). —ו) בדיקת הרשות בספרים אם אין בהם דבר אסור, Censur; censure; censorship: נתיסד חק הבקרת על ספרים (מא"ג דביר, מכתב לפירסט). הצענזאר בבקורתו הקשה מרפה את ידי גם מאת המחברת הזאת (הוא, שם ב ח). —ז) כמו בקור, ביאה לראות אדם ולשאל בשלומו ולברכו: ומה טוב מנהג ירושלם תוב"ב אם בקרת תהיה לכבוד חתן או אבי הבן הוא כמו רגע כניסה ויציאה דוקא (בעלי תבו', או"ת סי' רפז).

ב.* **בִּקֹּרֶת,** — כמו בַּקְרוּת: בהמה שתבעה זכר (במועד) אין מרביעין אותה אבל מורידין אותה לביקורת ר"י אומר חמורה שתובעת זכר מרביעין אותה שלא תצין ושאר כל הבהמה מורידין אותה לביקורת (תוספתא מו"ק ב יא). אין מרביעין את הבהמה במועד אבל מוליכין אותה לבקורת וכו' ושאר כל הבהמה מוליכין אותה לבקורת (ירוש' פסח' ד לא:). בקורת של אנטונינוס היתה עוברת והרביעו של בית רבי ממנה שוורין ויש מהן שילדו עכשיו ויש שילדו לאחר זמן (שם ניד' א מט:).

בִּקֵּשׁ[1], פ"י, ובנטיות שהגוף בשוא הוקלה עפי"ד ואמורה רפויה, בִּקְשׁוּ, זולתי בצווי שהיא דגושה גם בהיותה שואית, בַּקְּשׁוּ, —א) השתדל למצא, חפש, suchen; chercher; to seek: וישאלהו האיש לאמר מה תְּבַקֵּשׁ ויאמר את אחי אנכי מְבַקֵּשׁ הגידה נא לי

1) כן בכנע' בערב' בחת a), במנד' בכש, בעבר,

a) بحث

איפה הם רעים (בראש' לז יה-יו). והנה ברק רדף את סיסרא ותצא יעל לקראתו ותאמר לו לך ואראך את האיש אשר אתה מבקש (שופט' ד כב). כל מבקשיה לא ייעפו בחדשה ימצאונה (ירמ' ב כד). האדון אשר אתם מבקשים (מלאכ' ג א). בקש יי' לו איש כלבבו ויצוהו יי' לנגיד על עמו (ש"א יג יד). ואשר לא בקשו[1] את יי' ולא דרשהו (צפנ' א ו). על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי בקשתיו ולא מצאתיו (שה"ש ג א). ורדפה את מאהביה ולא תשיג אתם ובקשתם ולא תמצא (הוש' ב ט). וחזרתי על כל תלמידיו ו ב ק ש ת י לי חבר ולא מצאתי (מנח' יח.). נמצאו האתנות אשר הלכת לבקש (ש"א י ב). ונואש ממני שאול לבקשני[2] עוד בכל גבול ישראל (שם כז א). חי יי' אלהיך אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני לבקשך ואמרו אין (מ"א יח י). קח נא אתך את אחד מהנערים וקום לך בקש את האתנת (ש"א ט ג). כשה אבד בקש עבדך (תהל' קיט קעו). ויאמר שאול לעבדיו בקשו לי אשת בעלת אוב (ש"א כח ז). שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש אם יש עשה משפט (ירמ' ה א). בקשו את יי' כל ענוי הארץ (צפנ' ב ג). לך אמר לבי בקשו פני (תהל' כז ח). בקשו פניו תמיד (דהי"א יו יא). לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני (ישע' מה יט). בתי הלא אבקש לך מנוח אשר ייטב לך (רות ג א). את האבדת אבקש ואת הנדחת אשיב (יחזק' לד יו). אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחבות אבקשה את שאהבה נפשי (שה"ש ג ב). תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתך (ישע' מא יב). אם תבקשנה ככסף וכמטמנים תחפשנה (משלי ב ד). אנה הלך דודך היפה בנשים אנה פנה דודך ונבקשנו עמך (שה"ש ו א). יבקשו איש ידע מנגן (ש"א יו יו). ילכו נא ויבקשו את אדניך (מ"ב ב יו). ויבקשו הרדפים בכל הדרך ולא מצאו (יהוש' ב כב). ויבקשו נערה יפה בכל גבול ישראל (מ"א א ג). ויבקשהו ולא נמצא (ש"א י כא).—ואמר בן סירא: בני אם לא תרוץ לא תגיע ואם לא ת ב ק ש לא תמצא (ב"ס גני' יא י).—ועם לְ אחריו: כי תבקש לעוני ולחטאתי תדרוש (איוב י ו).—ו ב ק ש פני פלוני, השתדל לראותו, להפיק רצון ממנו: וכל הארץ מבקשים את פני שלמה לשמע את חכמתו (מ"א י כד). רבים מבקשים פני מושל (משלי כט כו).—ו ב ק ש את נפש פלוני, השתדל להמיתו: לך שב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך (שמות ד יט). מה עוני ומה חטאתי לפני אביך כי מבקש את נפשי (ש"א כ א). אל תירא כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך (שם כב כג). לשוא תתיפי מאסו בך עגבים נפשך יבקשו (ירמ' ד ל).—וכן ב ק ש רעת פלוני: והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו (במדב' לה כג). למה תשמע את דברי אדם לאמר הנה דוד מבקש רעתך (ש"א כד י).—ב) רצה, חפץ, היה בדעתו לעשות דבר, to vish to ; vouloir ; begehren: ובקשתם גם כהנה (במדב' יו י).—ועם פעל אחריו: ויבקש (יוסף) לבכות ויבא החדרה ויבך שמה (בראש' מג ל). וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרג את משה (שמות ב יה). וסקלתו (את המסית לעבודה זרה) באבנים ומת כי בקש להדיחך מעל יי' אלהיך (דבר' יג יא). ומן המעברות אשר בקש יונתן לעבר על מצב פלשתים (ש"א יד ד). שני סריסי המלך משמרי הסף אשר בקשו לשלח יד במלך אחשורוש (אסתר ו ב). ויגד יהונתן לדוד לאמר מבקש שאול אבי להמיתך (ש"א יט ב). אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל (ש"ב כ יט). ויבקש המן להשמיד את כל היהודים (אסת' ג ו). פעם אחת חלה ר' מאיר ו ב י ק ש נ ו לעשות לו (יין ושמן) ולא הניחנו (תוספתא שבת יב יב). אם ראית צדיק יוצא לדרך ואתה מ ב ק ש לצאת לאותה דרך הקדם על ידיו שלשת ימים (שם ע"ז א יז). אף בגבולין ב ק ש ו לקרות כן (ברכ' יב.). ואבן ש ב ק ש לזרוק עוג מלך הבשן על ישראל (שם נד.). פעם אחת קרא ו ב ק ש להטות (שבת יב:). כרם רבעי היה לו לר"א במזרח לוד בצד כפר טבי ו ב ק ש להפקירו לעניים (ביצ' ה:). נטלו אחת מהן והטילוה לים ועדיין לא נח הים מזעפו ב ק ש ו להטיל את חברתה (יומא לח.). שנים שיושבין בחצר ו ב י ק ש אחד מהם לעשות רופא (ב"ב כא.). ומעשה באחד ש ב י ק ש להשתין מים ולא השתין ונמצא כריסו צבה (בכור' מד:). פגעתי באדומין ו ב ק ש ת י לזנבן (מד"ר בראש' עד). בשעה שהצדיקים יושבין בשלוה וכו' ו מ ב ק ש י ן לישב בשלוה וכו' יעקב אבינו ע"י ש ב ק ש לישב בשלוה וכו' (שם פד). השערים נפתחים בכל שעה וכל מ ש מ ב ק ש ליכנס יכנס (שם שמות יט). וחבירו אומר לו אדם ששלט על מלאכת המשכן אין אתה מ ב ק ש שיהא עשיר (שם נא). אמרו לנשים מ ב ק ש ו ת אתן לכך (שם איכ', על אלה). כ ש ב י ק ש (הקב"ה) קרע הים

בעצמה דומה עוד חפש. — [1]) בהרבה ספרים קוף דגושה. וכן Mich. והעיד מ"ש כי בספרים כ"י קוף רפויה. — [2]) Mich. ועוד קצת ספרים קוף דגושה.

לפני ישראל ובשביקש עשהו ים (תנח' בוכר, בשלח כ). פרה שהיו מבקשין להכניסה למקולין ולא היתה מבקשת ליכנס (בס, וישב טו). למולייר של זהב בקש מים חמים הוא מוציא מתוכו בקש צונן מוציא מתוכו בקש גחלים מוציא מתוכו (בס, ויקה כ). לתינוק שסרח ולקה ברצועה כשמבקשין להפחידו מזכירין לו הרצועה (בס, בלק יח).—ג) עם מ אחריו, בקש דבר מפלוני, אמר לו שרצונו שפלוני יתן לו הדבר, או יעשהו לו, bitten;prier; to demand: הכפירים שאגים לטרף וּלְבַקֵּשׁ מאל אכלם (תהל' קד כא). ויאמרו נשיב ומהם לא נְבַקֵּשׁ (נחמ' ה ב).— ובלי מ: ועם זה לחם הפחה לא בִקַּשְׁתִּי (נחמ' ה יח).— ובקש מפלוני על דבר, ר"ל בקש ממנו חסד להדבר: והמן עמד לְבַקֵּשׁ על נפשו מאסתר המלכה (אסת' ז ז). לבוא אל המלך להתחנן לו וּלְבַקֵּשׁ מלפניו על עמה (בס ד ח).—ובקש מִיַּד פלוני, דרש ותבע, fordern réclamer; to reclam: טרפה לא הבאתי אליך אנכי אחטאנה מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה (בראש' לא לט). אנכי אערבנו מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנּוּ (בס מג ט). כי תבאו לראות פני מי בִקֵּשׁ זאת מידכם רמס הצרי (ישע' א יב).—בִּקֵּשׁ דם פלוני מן, תבע ממנו כפרת דמו של פלוני, רצה להנקם בו: ועתה הלוא אֲבַקֵּשׁ את דמו מידכם ובערתי אתכם מן הארץ (ש"ב ד יא). הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אֲבַקֵּשׁ (יחזק' ג יח).

— פע', בֻּקַּשׁ, תְּבֻקְּשׁוּ, — שבקשו אותו: בימים ההם ובעת ההיא נאם יי' יְבֻקַּשׁ את עון ישראל ואיננו (ירמי' נ כ). וַיְבֻקַּשׁ הדבר וימצא (אסת' ב כג). בלהות אתנך ואינך וּתְבֻקְשִׁי[1]) ולא תמצאי עוד לעולם (יחזק' כו כא). ועמד (ירמיהו) על שפת הירדן וקרא בן עמרם בן עמרם עמוד הגיע הזמן שאתה מבוקש לפני הקב"ה אמר לו מה היום מיומים שאני מבוקש לפני הקב"ה (מד"ר איכה, פתית'). שיתבונן וידע כי הוא מחובר על שלמות וכי הוא המבוקש מן האדם (מלמד התלמ', חיי שרה). טרחו הקדמונים לקיים במה שיבוקש קיומו (מו"נ א עא). שיבוקש בו תכלית אחת (בס ב יח). אותם שהם מן והדברים העלולים והמתהפכים הוא המבוקש אצלנו הנה (תגמ' הנפש א א). הכונה המבוקשת בכל החכמות כולן דעת היות השם נמצא (מלמ' התלמ', ויקה). והיה

[1]) כך תיו בחטף ברוב הספרים (רד"ק), כמו בַּשְׁקָה, וכדומה. והעיד מ"ש כי מצא במקצת ספרים התיו שוא לבד. וכן בקצת כ"י, ובקצתם רק דגושה (Mich.).

זה מכלל השירים המבוקשים הנקראים קדש קדשים (ידע' הבדרשי, ספ' הפרדס). — ועם ל אחריו: אמנם המבוקש לו (להחכם) שירגיש ויתעורר על קצו (מלמ' התלמ', לחג השבוע'), ר"ל הרצוי לו, הדרוש לו.—*מְבֻקָּשׁ, ש"ז, עי' ערך מְבֻקָּשׁ.

— נתפ'. *נִתְבַּקֵּשׁ, — א) שבקשו וחפשו אותו: אין בן דוד בא עד שיתבקש דג לחולה ולא ימצא (סנה' צח.). נגזרה גזירה על ר"ג להריגה בא אדם אחד ועמד בבית המדרש ואמר בעל החוטם מתבקש בעל החוטם מתבקש (תענ' כט.). הלך ירמיה למערת המכפלה ואמר לאבות העולם עמדו הגיע הזמן שאתם מתבקשין לפני הקב"ה (מד"ר איכה, פתי'). — ב דבר מתבקש, שהכל מבקשים, שאפשר לבקש ולמצוא: מה אבידה האמורה למעלה אבידה המתבקשת אף אבידה האמורה כאן אבידה המתבקשת (תוספתא סנה' יג ט). אמר לה הקב"ה (לכנ"י) בתי את שואלת דבר שפעמים מתבקש ופעמים אינו מתבקש אבל אני אהיה לך דבר המתבקש לעולם (תענ' ד.). — ג) נשאל, שאלו לדעת איך הוא הדבר: בשעת הסכנה נתבקשה[1]) הלכה זו הרי שיצתה מראשון בגט ומשני במיאון מהו שתחזור לראשון (יבמ' קח:). נתבקשה להם סתם מהו (הלכ' פסוק' 70, ועוד). — ד) פלוני התבקש אצל פלוני, רצה שיבקשהו: אמר ר' יוחנן אם קבלך חברך בעדשים תחלה וקבלתו בבשר עד עכשיו הוא מתבקש אצלך למה שהוא גמל עליך תחלה (ילק' משלי יז). — ה) היה רצוי ל, נצרך ל: שיש שעה שיאמר אדם לחבירו הי לך רומי הרשעה היא וכל אשר בה בפרוטה אחת ויאמר לו אין מתבקשת לי (היכ' רב' ה). — ו) בעניני מסחר, סחורה המתבקשת, שיש עליה בקוש: ונקנה מן הסחורות המתבקשות בארצנו ותרויח בהן ממון גדול (מעבה ירוש').

בַּקָּשָׁה, ש"נ, מ"ר בַּקָּשׁוֹת, — א) מה שאדם מבקש כי יעשה וינתן לו, Begehren; démande desire: ויאמר המלך לאסתר במשתה היין מה שאלתך וינתן לך ומה בַּקָּשָׁתֵךְ עד חצי המלכות ותעש ותען אסתר ותאמר שאלתי וּבַקָּשָׁתִי אם מצאתי חן בעיני המלך וכו' יבוא המלך והמן אל המשתה אשר אעשה (אסת' ה ו-ח). ומה בַּקָּשָׁתֵךְ עד חצי המלכות ותעש ותען אסתר המלכה ותאמר אם מצאתי חן בעיניך המלך

— [1]) תרגום הפעל בעה שמשמש בארמית לענין זה.

זאם על המלך טוב תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בְּבַקָּשָׁתִי (שם ז ב-ג). ויתן לו המלך כיד יי' אלהיו עליו כל בַּקָּשָׁתוֹ (עזרא ז ו). אין נא אלא לשון ב ק ש ה (ברכ' ט.). (האומרת לבעלה) שמים ביני לבינך (ר"ל שידעה שלא תחיה עמו) יעשו דרך ב ק ש ה (נדר' יא יב). — ודרך הלשון לומר בְּבַקָּשָׁה ממך עשה דבר פלוני: אמר ליה הקב"ה למשה ב ב ק ש ה ממך לך ואמור להם לישראל ב ב ק ש ה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב (ברכ' ט.). לאדם שהיה חבוש בבית האסורים והיו אומרים לו בני אדם מוציאין אותך למחר מבית האסורין ונותנין לך ממון הרבה ואמר להם ב ב ק ש ה מכם הוציאוני היום ואיני מבקש כלום (שם:). אמר לו (יהושע לעכן) ב ב ק ש ה ממך אל תוציא לעז על הגורלות (סנהד' מג:). ב ב ק ש ה ממך הצילני נא מידו (מד"ר בראש' עה). נכנסו כל ישראל אצל משה אמרו לו ב ב ק ש ה ממך האכילנו מפסחך (שם שמות יט). ב ב ק ש ה ממך עמוד לי בזה הנסיון (רש"י בראש' כב ב). — ב) *הצעת חקירה פלסופית שמוכיחים אמתתה במו"מ וראיות מופתיות, These: והגיעו אל ב ק ש ה עצומה (מו"נ א ע). וכשיתאמתו אלינו אלו השלש ב ק ש ו ת הנכבדות העצומות במופת אמתי (מציאות האל, ושהוא אחד, ושהוא בלתי מגשם) נשוב אח"כ לחידוש העולם (שם עא). וכל שכן בהיות המופתים ההם הפלסופיות על אלו השלש ב ק ש ו ת נלקחות מטבע המציאות הנראה (שם). ואלו ההקדמות הפלסופיות אשר אומר לך בקצרה למופת על שלשת ה ב ק ש ו ת האלה ר"ל מציאות השם ואחדותו והרחקת הגשמות (שם). ויגיע האמת השלם באלה השלש ב ק ש ו ת ממציאות האל (ר"י אברבנל, מפע' ה' ט א). הרב עזב דרכי המדברים שעשו מופתיהם ב ב ק ש ו ת ההנה נבנים על דעת החדוש (שם). ועשיית מופתיהן על אותן ה ב ק ש ו ת עצמן נבנו על דעת הקדמות (שם). ד' ה ב ק ש ו ת הנודעות של הפלסוף קנט (ציון תרח, 70).

ב"ר, ר"ת: בן רבי, בית רבם: תינוקות של ב"ר.

א.בַּר[1]), ש"ז, מ"ר בָּרִים, כנוי בְּרִי, בָּרְיוֹ, — כמו בֵּן, Sohn; fils; son: דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו מה בְּרִי ומה בַּר בטני ומה בַּר נדרי (משלי לא א-ב). — ומ"ר: בחמשה דברים אב זוכה לְבָרָיו בני איתן תוכה בחמשה דבריו (מגן לויה"כ). דעה יש חד במוסרים אשר הוא כאב להם והמה לו כְּבָרִים (מנחם מלונזנו, דרך חיים). ועי' ב. בַּר.—ויתחבר עם קצת שמות, כמו בֵּן, או בעל: ב ר א ג ד ה (מד"ר בראש' פא), בעל אגדה. בר אוז, בר דעת, בר מצוה וכו'.

ב.בַּר[1]), ת"ז, לנק' בָּרָה, מ"ר בָּרִים, בָּרוֹת, — א) מי שהוא טהור, זך, נוצץ, lauter; claire; clear: מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה בָּרָה כחמה (שה"ש ו י). — ובהשאלה במוסריות, ישר, בלי עולה: ותאמר זך לקחי ובַר הייתי בעיניך (איוב יא ד). פקודי יי' ישרים משמחי לב מצות יי' בָּרָה מאירת עינים (תהל' יט ט). — ובר הלב: אך טוב לישראל אלהים לְבָרֵי לבב (תהל' עג א). — ובמשמ' אהובה, חביבה, נעימה: אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה בָּרָה היא ליולדתה (שה"ש ו ט). — ב) *בַּר בדבר, מי שיודע דבר מהדברים על בוריו, Fachmann; spécialiste; specialist: זה היה מעשה (שנטעו כרם בערבוביה ופקפקו אם הוא ראוי לשם כרם או אין) ובאו ושאלו את ר"ג א"ל צאו ושאלו את יוסי בן גלאי שהוא בר ובקי בהלכות הכרם יצאו ושאלוהו אמר להן אם יש בו לכוין שתים כנגד שלש ה"ז כרם ואם לאו אינו כרם (תוספתא כלא' ג ו, בש"ס וילנה).

ג.בַּר[2]), בָּר, ש"ז, — שם כללי למיני הדגן, לחטה וכדומה, בפרט כשנדוש, Getreide; blé; corn: ויקבצו את כל אכל השנים הטבות הבאת האלה ויצברו-בָר תחת יד פרעה (בראש' מא לה). ויצבר יוסף בָּר כחול הים הרבה מאד (שם מט). וימלאו את כליהם בָּר (שם מב כה). יען בושסכם על דל ומשאת בַּר תקחו ממנו (עמו' ה יא). מתי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בָּר (שם ח ה). ומפל בַּר נשביר (שם ו). ומלאו הגרנות בָּר והשיקו היקבים תירוש ויצהר (יואל ב כד). מנע בָר יקבהו לאום וברכה לראש משביר (משלי יא

---

[1]) כך בארמ' וסור' בַּר, בְּרָא, במקום בֵּן בעבר', וכן היה כנראה דרך הלשון במדינתו של למואל מלך, ונטייתו כנטיית השם בֵּן.

[1]) בערב' בֹּר, בארא (a) צדיק, חסיד, נקי בלי עון. ועי' שרש ברר. והנה יש מפרשים נשקו בַר (תהל' ב יב) במשמעה זו, ר"ל את הצדיק, החסיד. וי"מ בַּר זה כמו א.בַּר, במשמ' בֵּן. וי"א כי הכתוב משובש, וסוברים כי בר הוא קטע ממלה שלמה אחרת, כמו ברעדה, וכיוצא בזה (ZDMG, 58,865).

[2]) בערב' בֹּר (b) חטה, דגן.

a) بَارٌّ b) بُرٌّ

כו). יהי פסת בַּר[1]) בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פריו (תהל' עב יו). — ובהרחבה גם להקמה בשדה: לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בָר (שם סה יד). — ומשל, מה לתבן את הַבָּר, מה לפסלת עם גוף האכל, מה לדבר גרוע עם דבר חשוב: הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת מה לתבן את הַבָּר נאם יי' (ירמ' כג כח).

ד·בַּר[2]), בָּר, ש"ז, — א) שדה פתוח, מחוץ למקום המושב, d. freie Feld; champs; field: יחלמו בניהם ירבו בַבָּר יצאו ולא שבו למו (איוב לט ד). — ואמר המליץ: (הימים היו לי) ימי האפרוח היוצא אך יצא מקלפתו, קו אור נבקע לי ואראה כי קרוב יומי לצאת בבר לבקש לי זרעונים (יל"ג, הקד' הוי אח). — שור בר, ר"ל מדברי, הפך מן ביתי: שור בר מין בהמה (כלא' ח ו). כגון זה איל הבר (חול' פ.). חזיר של בר (ירוש' שבת יד יד:). — ב) *הצד החיצון של דבר [3]), das Äussere; l'extérieur; exterior: תוך ובר (מכי' בוא, פסח' ו). כל תלמיד חכם שאין תוכו כברו אינו ת"ח (יומא עב:). שרוצים להראות להעולם שהם חסידים ואין תוכם כברם (רעמכ"ע סוט' ג ד).

·בַּר מִינַּן, בארמ' חוץ ממנו, — א) דבור ישתמשו בו בעין סגולה, במשמ' לא עליכם, לא עלינו: ואם בר מינן אמות תהא מיתתי כפרה על כל חטאתי (מעב' יבק, ודוי). — ב) ·כנוי למת: זה המנהג ראיתי שכל אבל קודם ששלמו שבעת ימי אבלו יוצא לחוץ בלוית מת אחר אם ימות לבר מינן קרובו ואחר כך חוזר ויושב באבילותו בביתו (שבלי הלקט, שמח' לז). פעם אחת היה בר מינן בעוה"ר בערב פסח ואמה"ש שאסורים כל העם למעוד עד שהוציאו את המת לבית הקברות (מהרי"ל, בדיק' חמץ).

·בַּר מִצְוָה, — בן מצוה, מי שחיב במצוות, ובפרט כנוי לנער יהודי שהגיע לשנת השלש־עשרה, שמאז הוא נחשב בוגר וחיב בכל מצוות הדת היהודית: מי שנולד באדר ונעשה בר מצוה בשנת העיבור אינו נעשה בר מצוה עד אדר השני (תשו' מהר"י מינץ טו).

---

[1]) י"מ במשמ' בֹּר, צדק (ריב"ג). —
[2]) בערב' בריה a) מדבר, ברי b) מדברי. — [3]) בערב' בראני c) חיצוני.

a) بَرِّيَّة b) بَرِّيّ c) بَرَّانِي

בֹּר[1]), וגם בּוֹר, ש"ז, — א) תכונת וסגולת דבר בר, טהר, Reinheit; pureté; purity: יגמלני יי' כצדקתי כבֹר ידי ישיב לי (ש"ב כב כא). ימלט אי נקי ונמלט בְּבֹר כפיך (איוב כב ל). — ואמר המשורר: זרע מבור וצדק בת וקוצר תהיה חומר (רמב"ע, תרשיש ח). — וככנ' בֹּרִי: וישב יי' לי כצדקתי כְּבֹרִי[2]) לנגד עיניו (ש"ב כב כה). — ואמר החכם: שנפש האדם הדברנית היא העולה למעלה השבה אל יסודה לקלותה ובורה וזכות עצמה (תרגום הפרדס לריב"ג). — ב) כמו בֹּרית, דבר שמטהרים בו את הידים, למשל אפר של קצת צמחים, וכיוצא בזה: אם התרחצתי במו שלג והזכותי בְּבֹר[3]) כפי אז בשחת תטבלני (איוב ט ל-לא). — ולדבר שמטהרים בו את הידים: ואצרף כבֹר[4]) סיגיך ואסירה כל בדיליך (ישע' א כה).

בָּרָא, פ"י, עבר בָּרָאתָ, עת' אֶבְרָא, יִבְרָא, צווי בְּרָא, מקור בְּרֹא, — עשה דבר שלא היה במציאות מקודם, schaffen; créer; to create: בראשית בָּרָא אלהים את השמים ואת הארץ (בראש' א א). שאו מרום עיניכם וראו מי בָרָא אלה (ישע' מ כו). עד מתי תתחמקין הבת השובבה כי בָרָא יי' חדשה בארץ נקבה תסובב גבר (ירמ' לא כא). שני יצרים ברא הקב"ה א' יצר טוב ואחד יצר רע (ברכ' סא.). ברוך שלא חיסר מעולמו כלום וברא בו בריות טובות (ר"ה יא.). בשעה שברא הקב"ה את הים היה מרחיב והולך עד שגער בו הקב"ה (חגי' יב.). הן אנכי בָרָאתִי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו ואנכי בָרָאתִי משחית לחבל (ישע' נד יו). על מה שוא בָרָאתָ כל בני אדם (תהל' פט מח). כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה (ישע' סה יז). כי הנני בורא את ירושלם גילה ועמה משוש (שם יח). ואם בריאה יִבְרָא יי' ופצתה האדמה את פיה (במדב' יו ל). וַיִּבְרָא אלהים את התנינם הגדלים (בראש' א כא). — ומקור: ביום בְּרֹא אלהים אדם על הארץ (בראש' ה א). — ועם ת בסוף: בתחלה עלה במחשבה לבראת ב' (ברכ' סא.). בשעה שביקש הקב"ה לבראות את האדם (סנה' לח:). — וצווי: לב טהור בְּרָא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי (תהל' נא יב). — ועם כנוי: זכר ונקבה בראם (בראש' ה ב). כל הנקרא בשמי ולכבודי בְּרָאתִיו

---

[1]) עי' הערה לב. בַּר. — [2]) י"מ כי נשתבש במקום כבֹר ידי. — [3]) מ"ש: במקצת ספרים שתי המלות מלאות ואז וחילופים יש. ע"ב. — [4]) הסכימו המפרשים שהוא כמו כְּבֹר. אך י"ג כבר, ר"ל בכור הצורף.

יצרתיו אף עשיתיו (ישע׳ מג ז). צפון וימין אתה בְרָאתָם (תהל׳ פט יג).

— נִפע׳, נִבְרָא, נִבְרְאוּ, נִבְרֵאת, יִבָּרֵאוּ, ־רֵאוּן, הִבָּרֵא, *הִבָּרְאוּת, *לְבָּרְאוֹת, ליבראות, הִבָּרְאֲךָ, הִבָּרְאָם, — שבראו אותו: ועם נִבְרָא יהלל יה (תהל׳ קב יט). נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא עכשיו שנברא יפשפש במעשיו (ערוב׳ יג:). מציון נברא העולם (יומא כד:). נגד כל עמך אעשה נפלאת אשר לא נִבְרְאוּ בכל הארץ ובכל הגוים (שמות לד י). עתה נִבְרְאוּ ולא מאז ולפני יום ולא שמעתם (ישע׳ מח ז). יהללו את שם יי׳ כי הוא צוה וְנִבְרָאוּ (תהל׳ קמח ה). י׳ דברים נבראו בערב שבת בין השמשות (אבות ה ו). לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב (ברכ׳ נט.). שמים נבראו תחלה ואח״כ נבראת הארץ (חגי׳ יב.). נ׳ שערי בינה נבראו בעולם (ר״ה כא:). זה ממקום שנברא וזו ממקום שנבראת (נדה לא:). תשלח רוחך יִבָּרֵאוּן ותחדש פני אדמה (תהל׳ קד ל). ויקרא את שמם אדם ביום הִבָּרְאָם (ברא׳ ה ב). אלה תולדות השמים והארץ בְּהִבָּרְאָם (שם ב ד). — ומקור *הִבָּרְאוּת: והלא במאמר אחד יכול להבראות (אבות ה א). שני דברים עלו במחשבה ליבראות בע״ש ולא נבראו עד מוצאי שבת (פסח׳ נד.).

ב. בָּרָא[1], קל לא נהוג.

— הפע׳, הִבְרִיא, — א) פ״י, עשה בָּרִיא, **fett machen; rendre gras; to fatten**: ותכבד את בניך ממני לְהַבְרִיאֲכֶם מראשית כל מנחת ישראל (ש״א ב כט). — ב) פ״ע, במשמעת *נעשה עבה ושמן: מי שיש לו אויב יכחיש או יבריא (מעי׳ יז.). — ג) פ״ע, *נעשה בריא, במשמעת ההפך מן חולה: קטן החולה אין מוהלין אותו עד שיבריא (שבת יט ה). הרוצה שיבריא חותך כזית בשר מבית שחיטתה של בהמה ומולחו יפה יפה ומדיחו (חולין לג.). — ד) פ״י, *עשה בריא, ההפך מחולה: ולהנהיג עצמו בדברים המבריאים והמחלימים (רמב״ם, מדע, ד). — ולווי *הַבְרִיא: ועזוז המעוברות האמץ והבריא ופתחיהן סגור לבל יפילו פרי בטנם (חמדת הימים ב, תפ׳ לב״ן).

בָּרָא[2], פ״י, בֵּרֵאתָ, עת׳ אֲבָרֵא, מקור בָּרֵא, — כרת את

[1]) בערב׳ ורי a).

[2]) יש מדמין לזה שרש בָּרִי b) בערב׳ במשמ׳ כרת

a) وَرِي b) بَرِي

העצים מתוך היער ועשה את האדמה לשדה פנוי, **abholzen; déboiser; cut down (wood)**: עלה לך היערה וּבֵרֵאתָ לך שם בארץ הפרזי והרפאים (יהוש׳ יז טו). כי הר יהיה לך כי יער הוא וּבֵרֵאתוֹ (שם יח). — ובהשאלה, הפיל חללים בחרב: וּבָרֵא אותהן בחרבותם (יחזק׳ כג מז).

***בְּרֵאשִׁית**[1], — במשמע׳ שֵׁם, תחלת העולם, תחלת בריאת העולם, **Schöpfung; création; creation**: אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה אפילו ביחיד (חגי׳ ב א). אם יהא השרץ בידו של אדם אפילו טובל במי שילוח ובכל מימי בראשית אינו טהור לעולם (תוספתא תעני׳ א ח). כל מימי בראשית כזבו בשעת פולמוס (שם פרה ט ב). ברוך עושה בראשית (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ג). אין מרובע משׁשת ימי בראשית (שם מעש׳ ה נב.). זאת היא עומדת לעד נתיב הוא מששת ימי בראשית רבים שתו רבים ישתו (כתוב׳ ח:). סלע הוא צור שמששת ימי בראשית (ר״ש פרה ג ב).

ברבור, עי׳ בַּרְבֻּר.

בַּרְבֻּר[2], (ברבור), ש״ז, מ״ר בַּרְבֻּרִים, (ברבורים), — שם עוף, ויש אומרים בפרט עוף זכר מסורס של מין התרנגולים וכדומה: ויהי לחם שלמה ליום אחד וכו׳ לבד מאיל וצבי ויחמור וּבַרְבֻּרִים אבוסים[3])

והתך. ויש סוברים כי נסתעף מן ד.בַּר, ור״ל עשה שדה פתות. — וביחזק׳ כא כד: ויד בָּרֵא וכו׳ עיר בָּרֵא יש סוברים כי נשתבש הכתוב.

[1]) מן ראשית, עם ב השמוש, שבמלה זו מתחיל ספור הבריאה, בראשית ברא אלהים וכו׳.

[2]) לא נתברר מקורו. — [3]) מדברי הגמרא (ב״מ פו:) נראה קצת כי בעלי התלמוד פרשו ברבור תרנגול, וכן פרש שם רש״י. ומד״ר קהלת מפרש עופות הבאות מברבריה. יונתן תרגם עופיא פטימותא, ולא פרש איזה עוף. ריב״ג מפקפק אם הכונה בכלל למין עוף, אמר וז״ל: וכמדומה לי איננו עוף, כי השור לא נאמר עליו אבום אלא מפני שמעמידין אותו על האבום וכו׳. ר״י אברבנל תרגם קאפוניש, וכן רד״ק: וי״מ כי הם העופות המסורסים כי הם שמנים מהאחרים. ע״כ. האחרונים לא קבעו מסמרים בפרוש מלה זו. פירסט גוזר מהפעל ברבר a) בערב׳ ואומר כי הכונה בזה להאוז, והביא לויזון כי יש מפרשים ברברים Schwan, ובמשמעה זו השתמשו במלה זו הסופרים בזמננו.

a) بَرْبَرَ

(מ"א ה ב-ג).—והשתמשו במשמ' זו קצת הסופרים לפנים: תרנגולת וכו' והברבורים רבים הליחות (מ' אלדבי, ש"א ה, תרנגולת). ובידו השמאלית דג כפוף וכו' ובחיקו תלוי זוג ברבורים שמנים (לב אריה, ארי' מודינא ג ח). ויותר נמצאת (האבן המסוגלת לנצח את האויב) בסריסים הנקראים ברבורים (דרך ישרה, ש' הסגולות).

°**בַּרְבֻּרָה**, (ברבורה), — נקבת הברבור (כ"ז, אוה"ש, חלק גרמני עברי, ערך הוהן).

ברד[1]), ממנו בָּרָד, בָּרֵד, °בַּרְדִּי, °בְּרִידָה בְּרָדָת.

בָּרָד[2]), ש"ז, סמי' בְּרַד,—א) כעין גרעינים פחות או יתר גדולים, מתהוים בחלל האויר מהמים הנקפאים ונפלים ארצה, Hagel ; grêl ; hail: הנני ממטיר בעת מחר בָּרָד כבד מאד (שמות ט יח). ויך הַבָּרָד בכל ארץ מצרים את כל אשר בשדה מאדם ועד בהמה ואת כל עשב השדה הכה הַבָּרָד ואת כל עץ השדה שבר (שם שם כה). ויי' השליך עליהם אבנים גדלות מן השמים וכו' רבים אשר מתו באבני הַבָּרָד מאשר הרגו בני ישראל בחרב (יהוש' י יא). הנה חזק ואמץ לאדני כזרם בָּרָד (ישע' כח ב). ויעה בָרָד מחסה כזב (שם יז). נפץ וזרם ואבן בָּרָד (שם ל ל). הבאת אל אצרות שלג ואוצרות בָּרָד תראה (איוב לח כב). יהרג בַּבָּרָד גפנם ושקמותם בחנמל (תהל' עח מז). השלג והברר והגליד והכפור (כ"ב כ.). — ובהרחבה לגליד: מצניע חתיכת ברד שקורין גלצא בעומק קרקע כמו שעושין בארץ אשכנז ובימות הקיץ נותנין מ.הברד בתוך כוס של יין לצננו (ספר התרומ', שבת רלה). — ב) °בחכמת הרפואה, לחה קפואה בעפעף: הברד ובלטי' גראנדי הוא לחות עבה מתאבנת בתוך העפעף דומה לברד (קאנון ג ג ג).

בָּרַד[3]), פעו"י, עת' °יִבְרֹד,—ירד הברד, הוריד ברד, hageln ; grêler; to hail: וּבָרַד[4]) ברדת היער ובשפלה תשפל העיר (ישע' לב יט).— ופ"י: ויברוד את ברידת היער (רש"י שם). כשיברד לא יפול הברד בעיר (רד"ק שם ובשרשיו).— ואמר המשורר: רעי שתו עמי עלי ארץ גשמה ועל יער אשר ברד, יין כמו אודם בכוס שהם או אש מלוקחה בתוך ברד (רמב"ע, תרשיש ב יז).

— נפע', °נִבְרַד, °יִבָּרֵד, תִּבָּרֵד, — נתכסה ברד: ובעת הברד תיברד היער שלהן ובעת החום תחום עם עריהם (תשו' דונש 179).

בָּרֹד[1]), ת"ז, מ"ר בְּרֻדִּים, —צבע מנֻמר ברצועות לבן וכהה, scheckig (weiss u. dunkel) ; tacheté rayé (blanc et foncé); spotted: וארא בחלום והנה העתדים העלים על הצאן עקדים נקדים וּבְרֻדִּים[2]) (בראש' לא י). ובמרכבה הרבעית סוסים בְּרֻדִּים אמצים (זכר' ו ג). — ואמר המשורר: ולפניהם שתי צורות רקומות, כאילו מדמי הרג צבועות, הפנים על לבן ספיר כרמון בשלחן שן בְּרֻדּוֹתָן זרועות (ר"י הלוי, לך עיני).

°**בַּרְדִּי**, ת"ז, נק' בַּרְדִּית, — כדמות הברד, ובפרט תאר ללחה עדשית בעין הזכה כזכוכית, Krystallinse ; cristallin ; cristal lens: הסכימו חכמי הטבע כי הראות יהיה בהתרשם צורות המוחשים בלחה הברדית בלחות העין (רש"ט פלקיירא, המבקש). והראות היא בלחות האמצעית הנקרא אלרטיב אלגלמדה בלשון קדם והמעתיקים יש מי שהעתיק ברדיי מלשון ברד ויש מי שהעתיק קרחי מלשון קרח ויש מי שהעתיק בפוריי

---

[1]) משמש בעבר' וארמ' וסורית.

[2]) בערב' בַרַד a). בארמ' וסור' ברד, ברדא.

[3]) בערב' בַרַד b), ירד בָּרָד.—[4]) הסכימו רוב המפרשים הקדמונים ומקצת האחרונים שהוא פעל נגזר מהשם בָּרָד. ריב"ג: פעל חולף מענין ברד כבד מאד. ע"כ. וכן רש"י. ראב"ע: והנכון שה' יברד כי פעל עבר הוא (שפת יתר קנו). וכן רד"ק: וברד חציו קמץ וחציו פתח והוא פעל עבר. ע"כ. אבל קצת החדשים אמרו כבר כי הכתוב משבש, והגיהו הגהות מתחלפות. ודר' ש' קרוים (פרוש מדעי של אכרהס כהנא) הגיה וּבָרָא בְּרֵאת היער, והכונה שיכרת האילנות למען תתפשט העיר. עכ"פ בהלשון כבר השתמשו בפעל זה סופרים בני סמך.

[1]) בערב' ב'רד a), בגד בארג מגון רצועות רצועות.—[2])תרגם אונקלוס פציחין, וכן ת"י בזכר' ו ג פציחין. וריב"ג: הוא צבע מנומר בשחרות וכהות. ורש"י פרש פציחין של ת"א חוט של לבן מקיף את גופו סביב חבורבורות שלו פתוחה ומפולשת מזו אל זו. ובזכר' פרש ברודים המה מנומרים. ורד"ק: ברודים שהוא גון שיש לו כתמים לבנים כמו ברד והם בתוך גון אחר (פרושו לזכר' וכן בשרשיו). וכן החדשים. והנה רוב החדשים סוברים כי זה משרש אחר, לא מהשם ברד, וכן ברט Et. 2, אך קניג (ב' 184), סבר כי אולי הכונה מכסה כמו בגרעיני ברד כמו הרד"ק.

---

a) بَرَد b) بَرَدَ

a) بُرْد

מלשון כפור על הארץ כי היא להות לבן זך ספיריי עגול (רמב"ל דוכן, מ"א, ח"י, ד). והליחה האחרת (שבתוך העין) היא זכה ובהירה מאד ולכן נקראת זכוכית ואריסטו קראה הרטיבות הברדית ועומדת אחרי הספירית (מ' אלדבי, ש"א, ד א).

בַּרְדִּיאֵל, ש"ז, — שם המלאך הממונה על הברד: ואלה שמותן של שרים המנהיגים את העולם גבריאל מלאך האש ברדיאל מלאך הברד רוחיאל מלאך שהוא ממונה על הרוח (היכלות, ביה"מ ילינק).

בְּרֶדֶת[1], ש"נ, — כמו בָּרָד: וברד בְּרֶדֶת[2] היער ובשפלה תשפל העיר (ישע' לב יט). — ואמר המליץ: את בעירם סגר אל אל ברדת ורשפים שם מקניהם (כהנת אברהם ג, עת מת).

א. ברה[3], ממנו א. בָּרָה, בָּרוּת, בְּרוּת, בִּרְיָה, *הַבְרָאָה, וי"א גם בְּרִית.

א. בָּרָה[4], פ"ע, עב' בָּרִיתִי, עת' אֶבְרֶה, לווי בְּרֵה, בְּרִי, — אכל אכילה קלה, כמו חולה, אבל, וכדומה, essen, manger; to eat: ויקמו זקני ביתו (של דוד) עליו להקימו מן הארץ ולא אבה ולא בָרָא[5] אתם לחם (ש"ב יב יז). וישכב אמנון ויתחל ויבא המלך לראתו ויאמר אמנון אל המלך תבוא נא תמר אחותי ותלבב לעיני שתי לבבות וְאֶבְרֶה מידה (שם יג ו). ויאמר אמנון אל תמר הביאי הבריה החדר וְאֶבְרֶה מידך (שם י). — ואמר המשורר: ואתפלל ואצום לו ובדבש פיו אהי בורה (רמב"ע, תרשיש ז).

— הִפע', הִבְרָה, — נתן לאדם לִבְרוֹת: תבא נא תמר אחתי וְתַבְרֵנִי לחם (ש"ב יג ה). ויבא כל העם (אחר שנהרג אבנר) לְהַבְרוֹת[6] את דוד לחם בעוד

---

[1]) משק' גְּבֶרֶת, עֲטֶרֶת. — [2]) פרשו המפרשים הקדמונ' מלה זו כמו שֵׁם ע"מ פְּעֶלֶת. פרחון: ברדת במשקל גברת. רש"י: ויהיה הבית של ברדת מן יסוד כמו עטרת עקרת. רד"ק: ברדת שם כמו ברד. ואעפ"י שאין ספק בדבר שהכתוב משובש, כמו שהסכימו החדשים, ובמקום וברד ברדת היער היו כתובות בודאי מלים אחרות (במקום ברד אולי ויָרד), מ"מ לפי הכתוב עתה, ולפי הסכמת רבי והלשון שלנו יש לה להמלה בְּרֶדֶת, שאיננה חוץ מהקש הלשון, זכות קיום בלשוננו.

[3]) שרש עברי בלבד.

[4]) פעל עברי בלבד. — [5]) כך הכתיב והקרי, והמסורת: ל' כתיב א בליש'. ובקצת ספרים ברה בהא.

[6]) כך כמעט בכל ספרי הדפוס. אבל אין ספק בדבר, כי בספרים שהיו בידי בעלי התלמוד היה הכתיב

היום וישבע דוד לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יסיף כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם או כל מאומה (שם ג לה). ואין מברין אלא קרוביו של מת ואין מברין אלא על מטה וקופה (מו"ק ג ז). וכשמברין אותו (את המלך שמת לו מת) כל העם מסובין על הארץ (סנה' כ ג). והולך (כהן גדול אבל) להברות את אחרים ואחרים באין אצלו להברותו (תוספתא שם ד א). הכל קורעין עליו (על חכם שמת) והכל חולצין עליו והכל מברין עליו (מו"ק כה.). שאין מברין על הרוגי בי"ד (סנהד' סג.). ההולך לבית האבל אם היה לבו גס בו יברהו על מטות כפויות ואם לאו יברהו על מטות וקופות (מו"ק כו:). מקום שנהגו להברות בבשר ויין ומיני מטעמים עושים (רמב"ן ס"ת ה). וכן אם לא הברוהו ביום ראשון שנמשך עד הלילה (טור יו"ד שעח).

ב. ברה, ממנו ב. בָּרָה, *בְּרִי, וי"א בְּרִית.

ב. בָּרָה, פ"י, לווי בְּרֵה, בְּרוּ, — כמו בֵּרֵר, בחר: ויעמד (גלית הפלשתי) ויקרא אל מערכת ישראל ויאמר להם למה תצאו לערך מלחמה הלוא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול בְּרוּ[1] לכם איש וירד אלי (ש"א יז ח). — ואמר המשורר: ממיתי יחשוק לבי ואותו מאנוש בורה[2] (רמב"ע, תרשיש ז).

ג. *בָּרָה, קל לא נהוג.

— הִפע' *הִבְרָה, מקור הַבְרוֹת, לְהַבְרוֹתוֹ, — כמו הבריא,

להכרותו בכף, והקרי היה להברותו בבית, ואמרו (סנה' כ.): דרש רבא מאי דכתיב ויבוא כל העם להכרות את דוד כתיב להכרות וקרינן להברות בתחלה להכרותו ולבסוף להברותו. וכן הביאו מנחם במחברת עם כרה להכרות את דוד, ואמר: כותבין להכרות וקוראין להברות. וכן ר"י חיוג הביא כתוב זה בתוך פעל כרה ואמר כי כתיב להכרות ושהוא מענין כֵּרה. וכבר העיר ע"ז ריב"ג ואמר: ואנחנו לא ראינו זה ולא עמדנו עליו במסרת אבל מצאתי במסרת מה שדוחה הסברא הזאת והוא מה שאמרו (אכלה ואכלה סי' קנ), שלשה קורין בית וכותבין כף במלכן ואת העם אשר בה הוציא ויכן את מזבח ה' יכין העז איש רשע בפניו ולא מצאתי בה זכר להכרות את דוד אלא שראיתי בפרק כהן גדול ממס' סנהדרין דרש רבא וכו' וזה מן התמה אצלי. ע"כ. וכן העיד רד"ק שלא מצא בשום ספר מדויק להכרות. אך בהרבה כתבי יד כתוב להכרות בכף (R. Mich. K.), וכן גנזב' בשם דפוס יב (מבנת 1517).

[1]) ואולי צריך לקרא בֹּרוּ. ויש מגיהים בַּחֲרוּ כמו מ"א יח כה: בחרו לכם הפר האחד. — [2]) רשום מן הצד: מלשון וברותי מכם המורדים.

להבריאו: מחמין חמין לחולה בשבת בין להשקותו בין ל ה ב ר ו ת ו (תוספתא שבת יה). ישים על לבו שיאכל וישתה כדי ל ה ב ר ו ת גופו בלבד (רמב"ס, דעות ג ב).

ד.*ברה[1], ממנו ד.*בָּרָה.

ד.בָּרָה, קל אינו נהוג.

— הִפע׳, *הִבְרָה, בינ׳ מַבְרֶה, מַבְרִין, — הִבְרָה ביער, בחרש, כמו בֵּרֵא, קצץ את האילנות כדי לעשות המקום פנוי: ה מ ב ר ה [2]) בחרשים המצית את האור בחישת קנים ובאגם תמרים (ירוש׳ שבת ז י.). אבא שאול אומר מ ב ר י ן [3]) בחרשים (שם שבי׳ ד לה ב).

·בָּרָה[4]), בָּרָה [5]), ש"נ, סמי׳ בְּרַת, — מדה קטנה של ארץ לַהֲלֹךְ: ב ר ת[5]) מדת מהלך (ראב"ע בראש׳ לה יו). ב ר ת [6]) וכו׳ והוא שם למדה הקטנה שימדדו הולכי ארחות (רמב"ן שם).

·בָּרוּא, ת"ז, מ"ר בְּרוּאִים, — כמו שם דבר לכל הנמצא בעולם: המון שאון ב ר ו א י ם יעברו לפניו כמריאים (ר"ה קליר, מוס׳ א׳ ר"ה, זכר תחלת כל מעש). לך ב ר ו א י מעלה ומטה יעידו כי המה יאבדו ואתה תעמוד (רשב"ג, כתר מלכות). לך החסד אשר גבר על ב ר ו א י ך והטוב הצפון ליראיך (שם). ואתה אלהי האלהים וכל ה ב ר ו א י ם עדיך (שם). ומה שאנו רואים הנהגת הבורא השלימה ב ב ר ו א י ם (חו"ה, היחוד ז). כל מה שברא הקב"ה בעולמו נחלק לשלשה חלקים מהן ב ר ו א י ם שהן מחוברים מגולם וצורה וכו׳ ומהן ב ר ו א י ם צורה בלא גולם (רמב"ס, יסודי התורה ב ג). לפיכך אינו מכיר ה ב ר ו א י ם ויודעם מחמת ה ב ר ו א י ם (שם שם י). בשעה שיתבונן האדם במעשיו ו ב ר ו א י ו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול (שם ב ב).

בָּרוּךְ, — פעול מן הפעל ברך, עי"ש.

·בָּרוּךְ הַבָּא, ברוכים היושבים! — ברכה להבא אל הבית, ותשובה מהאורח: המכנים בנו למילה אומר ברוכים היושבים והצבור עונין ב ר ו ך ה ב א וכו׳ ומקרוב נהגו לומר ב ר ו כ י ם ה ב א י ם כנגד אבי התינוק והתינוק (שבלי הלקט, מילה ח). וכראותו הרב ז"ל שנכנס קם מלפניו מלוא קומתו וא"ל ב ר ו ך ה ב א ולקחו בידו והשיבו בימינו וכו׳ א"ל חייך לא מלפני הבחור הזה קמתי ולא לזה הבחור אמרתי ב ר ו ך ה ב א (כתבי שבחי האר"י, בספ׳ תעלומ׳ חכמה ליש"ר מקנדיא). ובתוך הבאים נכנס חכם אחד (אצל הרוח שנכנס באשה אחת) וכו׳ מיד אמר לו הרוח ב ר ו ך ה ב א אדוני מורי ורבי (שם). — *ברוך הטוב והמטיב, עי׳ טוב.

בְּרוֹם[1]), ש"ז, מ"ר בְּרוֹמִים, — א) בגד ארוג שני צבעים, שחור ולבן, לבן ואדום, וכיוצא בזה: bunter.

---

[1]) בערב׳ ברי a).

[2]) כך הובא מאמר זה גם בפרושו של ר"ח שבת עג:, ולכן אין שום יסוד להגיה פה ה מ ב ה ה במקום ה מ ב ר ה. — [3]) במקום ו מ ב ד י ן בחדשים בדלת.

[4]) משקל סְאָה, סְאַת. — [5]) משקל שָׁנָה שְׁנַת, ועי׳ הערה לקמן. — [6]) נולד להם שם זה מן המלה כִּבְרַת ארץ (בראש׳ לה יו, מח ז, ומ"ב ה יט), שלפי דעת קצת הקדמו׳ הכף של כברת היא שמושית ולא יסודית, ור"ל כמדת ב ר ת ארץ. וז"ל ראב"ע בשפת יתר: אמר הגאון כמו ל׳ (מיל) והכ׳ אינו שרשי. וכן אמר בפרושו: יתכן להיות הכף לדמות ויהיה ב ר ת מדת מהלך. ורד"ק אמר וז"ל: ועל דעתי כן הוא כִּבְרַת ארץ שהכף כף הדמיון ואיננה שרשית, ופרושו שיעור מהלך ארץ מן הבקר עד עת האכילה, כי כן משערין הולכי דרכים. והגאון ר׳ סעדיה פרשו ג"כ הכף כף הדמיון אבל פרש אותו במיל לפי הענין בלי חבר. ע"כ. וכן הרמב"ן: והנכון מה שחשב בו ר׳ דוד קמחי כי הכף לדמיון וכו׳ הוא שם מדת הארץ וכו׳ והכף לשמוש שלא נמדד בכיון. ע"כ. והנה אעפ"י שרוב המפרשים החליטו כי כִּבְרַת היא ע"מ פְּעֻלַּת והכף יסודית, עי׳ כברת, מ"מ דעת רבי הלשון הנזכרים נותנת להשם ב ר ת זכות שם למדת ארץ, אעפ"י שדונש חולק על זה. והמוכרת יוכל להיות על אחד משני הפנים הרשומים בפנים, וברת הוא הסמי׳, ואפשר שדעתם היתה כי ת ברת היא מיסוד המלה והמוכרת היא בֵּרַת או בָּרַת כמו זמן וכבר חלק על זה דונש (תשו׳ כד).

[1]) משק׳ חֲמוֹר, כְּפוֹר, צְרוֹר. באשור׳ בִּרְמְ, בגד ארוג שני צבעים. בִּרְמְ ארוג שני צבעים. לִבְלַת בִּרְמְ אַלְבַּשׁ (מלון אשורי דליטש ומוס ארנולד) בגד ברום הלבשתיו. ונזכר הרבה פעמים ברשימות המנחות שהביאו למלכי אשור. ובערב׳ בְּרִים a) הוא פתיל מפותל משני חוטים לבן ושחור, או לבן ואדום, וחבל מפותל מפתילים מתחלפי הצבעים תאזר בו האשה חלציה, ומֻברם b) בגד מפותל מחוטים מתחלפי הצבעים. — וכך ר"י בן גנאח: מין מהבגדים החמודות בשרד וברקמה, ר"ל בצבעים מתחלפים. וכן פרשו רוב המפרשים.

---

a) بَرِيّ

a) بَرِيم b) مُبْرَم

Kleiderstoff; étoffe bariolée; variegated garment: המה (שבא, אשור וכו׳) רכליך במכללים בגלומי תכלת ורקמה ובגנזי בְּרֹמִים [1]) בחבלים חבשים וארזים במרכלתך (יחזק׳ כז כד). — ואמר המליץ: אליכם אקרא עוטי המשבצות, ועוטפי המחלצות, לובשי בגדי ברומים ומתכסים בעורות אילים מאדמים (תחכמוני כט). — ובמליצה: והתחיל (חבר הקני) להוציא מגנזי שפתו ברומי חכמתו (י׳ תריזי, איתיאל כ). — ב) *ארגז קטן יפה לשמירת תכשיטים וכדומה, Schmuck-Kästchen; écrin; casket: שגונזין אותן בארגזין שקורין אשקרין בלעז והם מחופין עור ומצוירים לנוי במיני מסמרין שורות שורות וציורין והם בלשון ארמי קמטרין ובלשון עברי ברומים והם חבושין ואסורין בחבלי בוץ לנוי וכו׳ שהברומים הם הקמטראות והיו אסורים בחבלים וכו׳ ומכלולים שבתוך הברומים (רש״י יחזק׳ כז כד).

*בֵּרוּץ[2]), ש״ז, מ״ר בֵּרוּצִים, בירוצים, — מה שבולט החוצה, מה שבולט מן החפן מבין האצבעות, מה שעודף על המדה: מדות הלח בירוציהן קדש ומדות היבש בירוציהן חול ר״ע אומר מדות הלח קדש לפיכך בירוציהן קדש ומדות היבש חול לפיכך בירוציהן חול (מנח׳ ט ה). כל בירוצי מדות הלח בלח קודש וביבש חול (תוספתא שם י ז). כל בירוצי מדות הללו (שם ח). בירוצי המידות נתקדשו (גמ׳ שם פח.). בירוצי מידות הללו מה היו עושין בהן (שם ל:). :כשאדם מערה שני כלים קטנים בכלי המחזיק שניהם יכול לשפוך לאלתר בגדול הכל עם הבירוצים בלי המתנה וכן השני הלכך צריך הגדול שיהיה גדול כדי לקבל השנים עם בירוציהם וכו׳ אינו יכול לשפוך בקטן בבת אחת עם הבירוצין לפי שזה כלי גדול וזה קטן (רגמ״ה, שם פח.). כשמודדין יין וממלא כלי ביותר יש בו בירוצין ואם מיד מערה בבלי גדול נמצאו בירוצין בתוכו ואם לאו נופל לארץ מאליהן (רש״י כ״י, כש״ס וילנה שם). שיהא החצי לוג גדול שיכנסו בו שתי רביעיות ובירוציהן וכו׳ שהמערה כלי קטן של רביעית לתוך כלי גדול כגון חצי לוג בירוציה נופלין לתוכה ואין נשפכין לארץ וכו׳ וכן הדרך שהמערה כלי גדול כגון הין למלאות כלי קטן כגון חצי ההין בירוציהן נשפכין לארץ (שם). בירוצי המדות של סלת חול שאין גב העשרון קודש ובירוצי היין והשמן קודש לפי שהוא יורד על גב הכלי וכלי הלח נמשחו מבפנים ומבחוץ (רמב״ס, מעה״ק כ ט). שיהיו הבירוצין קדש וכו׳ שאין כונת הנודר על הבירוצין וכו׳ הרי הבירוצין הם כמנחה עצמה וכו׳ שהבירוצין הם לקיץ המזבח (מגנה למלך שם).

—[1]) ברוב הספרים מלא. ואולם בספרים כ״י חסר ו אחרי ר (מ״ב).

[2]) עי׳ ברץ.

א·בָּרוּר, מ״ר בְּרוּרִים, לנק׳ בְּרוּרָה, בְּרוּרוֹת, — א) נקי וטהור וצח, klar; claire; clear: וישם פי כחרב חדה בצל ידו החביאני וישימני לחץ בָּרוּר [1]) באשפתו הסתירני (ישע׳ מט ב). וכקרן כרכום כ בָרור שבו (נגיד׳ כ ז), היותר ברור ומזהיר באדמימות. כל זמן שיום טוב של עצרת ברור סימן יפה לעולם (תוספתא ערכ׳ א ט). היה היום ברור והיו ישראל משתלחין מפני אש (שם י). ויו״ט של עצרת ברור זרעו חטים וכו׳ לא ברור ברור ממש ולא בלול בלול ממש אלא אפילו בלול ורוח צפונית מנשבתו זה הוא ברור (ב״ב קמז.). אם ברור לך הדבר כשמש שאין לו שלום עמך הרגהו (שם עב.). אם ברור לך הדבר כבקר אמרהו ואם לאו אל תאמרהו (סנה׳ ז:). — ב) בהשאלה במוסריות: כי אז אהפך אל עמים שפה בְרוּרָה לקרא כלם בשם יי׳ (צפנ׳ ג ט). א״ל (רב יוסף לר׳ יהושע אביו) עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה אמר לו (ר׳ יהושע לרב יוסף) בני עולם ברור ראית (פסח׳ נ.). —מילטתו (את הדור) במעשה יריך הברורין (תענ׳ כג.). — ג) *שנראה היטב, שאין ספק בו, gewiss; certain: מה להלן דבר ברור אף כאן דבר ברור (גיט׳ פט.). טעה ואינו יודע היכן טעה יחזור למקום הברור לו (ירוש׳ ברכ׳ ב ה ג). והוא שיוכיח לו חלק ברור (שם יבמות ב ה ג), שאין ספק בדבר שהוא חֵלק. אם ברור לך הדבר שטהורה את (סוט׳ ז:). ר׳ לוי אמר ממזר ברור היה (מד״ר ויקרא לג). וידעתי דעת ברורה כי חובות האברים לא תשלמנה כי אם ברצון הלב (הקד׳ חו״ה). אם היה הדין ברור להם מן היסודות שקבלו משם הנביאים (שם). והמשכיל הפקח כשהוא קורא אותו ויבינהו הבנה ברורה י׳ לקהו לשלשה חלקים (שם). — ודברים ברורים, שאין בלבול בהם: וראיתי לחבר דברים וכו׳ כולם בלשון ברורה ודרך קצרה וכו׳ לא זה אומר

[1]) יש מפרשים מחודד.

בכה וזה אומר בכה אלא דברים ברורים קרובים (רמב"ם, הקד' היד החזקה).—לבו ברור עליו: לבו (של משה) ברור עליו שאינו תובע צורך עצמו אלא צורכן של ישראל (מד"ר דבר' יא).—ד) תה"פ, adv.: ישר לבי אמרי ודעת שפתי בָּרוּר מללו (איוב לג ג). ואם אמר ברור לי שלא בא אדם לבן טמא (תוספתא טהר' ג יג).

ב·בָּרוּר, מ"ר בְּרוּרִים,—א) ת"ז, שנבחר מתוך האחרים, auserlesen; choisi; chosen: כל אלה בני אשר ראשי בית האבות בְּרוּרִים גבורי חילים ראשי הנשיאים (דהי"א ז מ). ואשר היה נעשה ליום אחד שור אחד צאן שש בְּרֻרות (נחמ' ה יח).—ובמשמ' היותר טוב: הברורים שבאחים (ירוש' קידו' ד סו.). הברור שבהם היה למך (מד"ר כהלת' כג).—ואמר הפיט: פאר מלכים, תהלה לברורים, מפחדו יחילו איתנים וצורים (ועתה כניס, א' סכוע').—ב) כמו שֵׁם, ובפרט איש שבחרו בו לדבר מה, לעבודה או למשרה, Gewählter; élu; elected: כלם הַבְּרוּרִים לשערים בספים מאתים וכו' (דהי"א ט כב). ועמהם הימן וידותון ושאר הַבְּרוּרִים אשר נקבו בשמות (שם יו מא).—ג) בפרט מי שבררוהו הקהל להנהיג עניני העדה, וכדומה: ראובן קדש את לאה וכו' ואח"כ נתחרט ותבע ממנה שתביא לו הכל וחייבו אותו ברורי המקום שישא אותה וכו' ואמרו לו הברורים כן יהיה (שו"ת הר"י מיגש, סי' קכב). שאלתי עוד הקהל והברורים הוצרכו ללוות מגוי אחד לצרך הקהל ועשו הברורים שטר הצלה ליחידים מכל הפסד (רשב"א, תר"פ). אם מכר המוכר וכו' ליתר מן השומא ששמו הברורים וכו' ואמר לו הברור האחד שימכור לשבעה ומחצה (שם תקלא). שכל מי שיש לו שום זכות וכו' שיבוא ויודיע לברורים או למוקדמין (ריב"ש, שפח). ויהיה ביד מעלת הברורים הנ"ל כח ורשות לדון ולגזור כאשר ייטב עינם (שטר בי"ד, ס' ס"ד). זה לי ששה חדשים לימים נמנים ברורי הק"ק יצו (ר"י עובדיה, חג' דורי הזמן, כתב' ס' שנח). עיר אחת שהיתה לה הסכמה ותקנה לשים ברורים מדי שנה בשנה באופן שהברורים מזאת השנה להם לבדם כח והרשאה להקים ברורים אחרים (שו"ת מהרש"ך ח קיב).—ד) דַּיָּן שברר לו אחד מבעה"ד לדין ולפשר: ונמצא ברור של התובע פסול למורשה של נתבע (מהר"מ מיסרלס קד). יכולים הברורים ליקח מכריע (תורת אמת לח). יכולים ברורים לשאול ממי שירצו בלי דעת בעלי דינים וכו' ראובן ושמעון ביררו ברורים דיינים סוחרים בשבועה (מהרש"ך ח קסד).

*בֵּרוּר[1], ש"ז,—א) שה"פ מן בֵּרֵר, הפעולה לבחר דַּיָּן פשרן, וכדומה: שטרי חליצה ומיאונין ושטרי בירורין וכל מעשה בי"ד (ב"מ א ח). אין כותבין שטרי בירורין[2] וכל מעשי בי"ד אלא מדעת שניהם (ב"ב י ד). אפילו בשטרי בירורין בי"ד עושה לו קיום (ירוש' שם י יז ג). — ובכלל במשמ' בחירה: וכקרבן ניחוח הועל (יצחק) בבֵרורים ונרצה ככליל ושלמי אמורים (שבוע יום יום, ב שבוע').—והדבר שבררו מתוך דבר אחר: הזרתני מן הבירור שבה (רש"י יומא מז.). כנודע היא (השכינה) מבררת בירורים מתוך הסיגים והיא מעלה אותן למעלה (רח"ו, עה"ת ב ד ז ז). כוונת מ"ב זה היא להעלות כל הבירורים משם (שם ג ג א ג).—ב) שה"פ מן בֵּרֵר, במשמ' עשה טהור וזך, שאין בו ספק: במקום שאפשר לעמוד על בירור בודקין (רש"י חול' יא:). אין בחזקה אפילו משום בירור דברים (הוא סנה' כג:). אלו בעלי משנה שסוברים לידע כמו בעלי גמרא ואינם יודעים בירור הדבר (תוספ' ב"מ לג:). מי שבכח שכלו והכרתו לעמוד על ברור מה שקבל (הקד' חו"ה). ואתה רואה עכשיו שאינה מעידה בבירור אלא על הטעות (הכר' כר' חיא, ש' העבור). כבר ידעת בברור (שו"ת רדב"ז ד רנז).—וכנ': וכן אומר במה שיוכל לעמוד על ברור: מדרך השכל (הקד' חו"ה).

*בֵּרוּר[3], ש"ז, מ"ר בֵּרוּרִים, סמי' בֵּרוּרֵי,—בֵּרוּרֵי המדות, האופי והקצף שמתהוה על פני המשקה בהמדה כשמערים את המשקה מחבית וכדומה במהירות וכבח: מעשה באבא שאול בן בטנית שהיה ממלא מדותיו מערב יום טוב ונותנן ללקוחות ביו"ט אבא שאול אומר אף במועד עושה כן מפני ברורי[4] המדות וחכ"א אף בחול

1) מן ברר.—2) ובגמ' שם (קסח.): מאי שטרי ברורין הכא תרגימו שטרי טענתא רב ירמיה בר אבא אמר זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד. ע"כ. ובירוש' (מו"ק ג פב.) ושטרי בירורין ר"י אומר קומפרומיסין. ובמשמעה זו השתמשו בו כל הפוסקים.

3) משק' גִּדּוּד, זִבּוּב. ועי' הערה לקמן.—4) כך גרסת הספרים במשנה שבמשניות וכמו"כ במשנה שבתלמוד בבלי. אך במשנה שבתלמוד ירוש' חסר כל מאמר זה מפני ברורי המדות. ואמר רש"י: ולא גרסינן במתני' מפני ברורי המדות ואית דגרים ליה. ע"כ. עכ"פ, בגמרה שם נמצא המאמר המובא בפנים בכל הספרים, ופרש רש"י ברורי המדות העלאת הרתיחות, שע"י זה מתהוה אובי על פני המשקה כשמערים אותה, ונמצאת המדה חסרה. ומאלה חסרונות המדות שמכר ללקוחותיו כנס אבא שאול

עושה בן מפני מצוי המדות (כ״ל ג ח). הוא (אבא שאול בן בטנית) כנס שלש מאות גרבי יין מ ב ר ו ר י המדות וחביריו כנסו שלש מאות גרבי שמן ממצוי המדות (גמ׳ בס כט.). כל הנותר בחבית על ידי ב ר ו ר י ן שהרותיח היין כשמוציאו ומעל אופי וכו׳ ואין המדה מלאה והן נקראין ב ר ו ר י ן (ר״ש בס).

בְּרוֹשׁ[1], ש״ז, מ״ר בְּרוֹשִׁים,—א) אילן, עליו דומין למחטים, Cypresse; cyprès; cypress: אני כִּבְרוֹשׁ רענן ממני פריך נמצא (הוש׳ יד ט). אשים בערבה בְּרוֹשׁ תדהר ותאשור יחדו (ישע׳ מא יט). תחת הנעצוץ יעלה בְרוֹשׁ תחת הסרפד יעלה הדס (בס נה יג). גם בְּרוֹשִׁים שמחו לך ארזי לבנון מאז שכבת לא יעלה הכרת עלינו (בס יד ח). ואכרת קומת ארזיו מבחר בְּרוֹשָׁיו (בס לז כד). — וגוף העץ של האילן: בְּרוֹשִׁים משניר בנו לך את כל לחתים (יחזק׳ כז ה). ויצף את קרקע הבית בצלעות בְּרוֹשִׁים (מ״א ו טו). — ב) כלי נגינה עשוים מ ע ץ ה ב ר ו ש: ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני יי׳ בכל עצי בְּרוֹשִׁים[2] ובכנרות ובנבלים (ש״ב ו ה). — ג) רֹמח עשוי מעצי ברושים, Lanze; lance: מגן גבריהו מאדם אנשי חיל מתלעים וכו׳ וְהַבְּרֹשִׁים הרעלו (נחום ב ד).

***בְּרוֹשִׁי**, ת״ז, — של הברוש, ובמשמ׳ שֵׁם, מין עוף, Tannenmeise; mésange noire; titmouse:

בן בטנית שלש מאות גרבי יין, וחשב זה לגזל הרבים והביאם לפני הגזברים בירושלם. וזה מקביל יפה ל מ צ ו י׳ המדות של שמן שמהן כנסו חבריו של אבא שאול שלש מאות גרבי שמן, ממה שנשאר בדפנות המדות ו מ מ צ י ם אותן לתוך כלי אחר. ויש גורסים ב ר ו צ י המדות, במקום ברורי המדות, וכן נמצא ברש״י כ״י, אבל גרסה זו בודאי משובשת כי ע״י ב ר ו צ י המדות, והוא מה שנותנים עדף על המדה, לא יכול אבא שאול לכנוס גרבי יין, כי אדרבא נ ח ס ר לו על ידי זה בכל פעם. והנה הטעם שנתן רש״י לשם זה וז״ל: והם נקראים ברורים לפי שמבררים אותם מן היין כשישותה אי נמי על דקלישי וזיגי, ע״כ, אינו מחור, ולא נתברר לי מקורו האמתי של שם זה. וי״מ ברורי המדות ברור וזקוק משקה בעת שמודדים אותה (פי״פ, ההולך). ואחרים מפרשים ברורי המדות ברור חחשבון של המדות.—אך כל זה אינו נכון ומדויק לפי הענין כמו פרושו של רש״י, שבחוש הדק שלו כון לעצם הענין אעפ״י שאין לעמד על מקורו של השם.

[1]) באשור׳ בֻּרָשׁוּ. בארמ׳ וסור׳ בְּרוּתָא, בְּרָת. ועברה מלה זו גם ללשון היונית (Levy, Fremdw.). — [2]) יש מגיהים פה לפי נוסח הדברים בדהי״א יג ח וכמו״כ בתרגום השבעים: בכל עז ובשירים, כמו בדהי״א יג ח.

ה ב ר ו ש י וכו׳ קטן גם מהשני (מהספירי) ונמצא ביערות שחורים אשר שם יכלכל נפשו מזרע עצים (תוס״א לביניקה, מערכ׳ העוף קמח).

א. בָּרוּת[1], ש״נ, — מזון מועט שנותנים לחולה, לאבל וכדומה, Speise; nourriture; food: חרפה שברה לבי ואנושה ואקוה לנוד ואין ולמנחמים ולא מצאתי ויתנו בְּבָרוּתִי ראש ולצמאי ישקוני חמץ (תהל׳ סט כא-כב).

ב. *בָּרוּת, ש״נ,—תכונת מי שהוא בַר לבב, כמו ב׳ה, ותחשבו כי כל זה חום נפשיכם ו ב ר ו ת עצמכם (תולד׳ אלכס׳, יבר׳ לוי, 40). והסבה היא זכות מוחו ו ב ר ו ת לבו (אגר׳ התבו׳ לר״י לטיף 48).

בָּרוֹת[2], — כמו בָרוּת: ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן היו לְבָרוֹת למו בשבר בת עמי (איכ׳ ד י).

בְּרוֹת, ש״ז, מ״ר בְּרוֹתִים, — בהברת בני גליל הצפונית כמו ברוש בְּרוֹשִׁים בהברת הדרומיים[3]: קרות בתינו ארזים רהיטנו בְּרוֹתִים (שה״ש א יז). פשט (ר׳ טרפון) ידו לחלון ונתן לי הימנו מקל אמר לי בני בזו טהרתי שלשה מצורעים ולמדתי בה שבע הלכות שהיא של ב ר ו ת[4] ובראשה טרף וארכה אמה (ספרא, מצורע יב).

ברז[5], ממנו *בְּרָזָא, א. *ברז, *בֵּרֵז, *מְבָרֵז, ב. *ברז, מִבְרָז, וי״א גם בַּרְזֶל.

א. *ברז[6], ק׳ לא נהוג.

— פע׳, *בֵּרֵז, מְבָרֵז, — עוקץ ודוקר ונוקב: (ההרדוף) מ ב ר ז את הידים בקוצים שראשי עליו עשוין חדין כמחט (תוספ׳ כול׳ לב:).

---

[1]) מן בָּרָה, עי׳ שם. משקל גָּלוּת, חָזוּת.

[2]) משקל אָחוֹת, אך זה קצת קשה, גם לא יתכן שהוא מקור פֻּעַל. ואולי באמת הדין עם מי שסובר כי פְּעוֹת מתרבה גם ע״ד פְּעוּת, ובָרוֹת הוא מ״ר של בָּרוּת.

[3]) אחת מהמלים הארמיות שמנו הכמים במקרא (Kautzsch Aramäismen, Nö, ZDMG 57, 417). — [4]) ובתוספתא (נגע׳ ח ב) אבריה, והגיה שם הגר״א מדעת עצמו ב ר ו ש. אך נוסחת הספרא מקימת הגרסה בתו בסוף, והר״ש (מכי׳ נגע׳ יד א) הביא תוספתא זו וגרס אברות, ו בין ר ובין ת, ונראה כי זו היא הגרסה האמתית. ו א ב ר ו ת הוא משקל שני לברות, כמו זרוע אזרוע.

[5]) בארמ׳ ב ר ז דקר ונקב.

[6]) בארמ׳ בְּרַז: ד ב ר י ז ליה מ י ב ר ז (כת׳ נג:) ועוד בכמה מקומות.

ב. *בָּרַז, קל לא נהוג.

—*בֵּרֵז, מְבֹרָז, חבית מְבֹרֶזֶת, מבורי. —שעשו לה ברזה, שיש בה ברזה: שעשו הגנבים ברזא לא' מן החביות שלא היתה מבוררת מתחלה והוציאו ממנה יין (מרדכי, ע"ז תתמו).

בַּרְזֶל[1], ש"ז, כנ' בַּרְזִלּוֹ, — גוף קשה מחצבי ממיני המתכיות, יעשו ממנו סכינים, מסמרים וכדומה, Eisen; fer; iron: תובל קין לטש כל חרש נחשת וברזל (בראש' ד כב). ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת (דבר' ח ט). ברזל מעפר יקח ואבן יצוק נחושה (איוב כח ב). את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הבדיל ואת העפרת (במדב' לא כב). ואם בכלי ברזל הכהו וימת רצח הוא (שם לה יו). ואת העם אשר בה הוציא וישם במגרה ובחרצי הברזל ובמגזרות הברזל (ש"ב יב לא). ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל (מ"א כב יא). על דושם בחרצות הברזל את הגלעד (עמו' א ג). קומי ודושי בת ציון כי קרנך אשים ברזל ופרסתיך אשים נחושה (מיכ' ד יג). ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחמות נחשת (ירמ' א יח). חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר (שם יז א). דלתות נחושה אשבר ובריחי ברזל אגדע (ישע' מה ב). ואתה קח לך מחבת ברזל ונתתה אותה קיר ברזל בינך ובין העיר (יחזק' ד ג). —*עששיות של ברזל, חתיכות גדולות של גולם הברזל: אין מוכרין להם ע ש ש י ו ת ש ל ב ר ז ל (ע"ז יו:). —ומשל לקושי: ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחשה (ויקר' כו יט). כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה (ישע' מח ד). —ובפרט כלי חד עשוי מברזל, גרזן Axt, cognée; axe: מזבח אבנים לא תניף עליהם ברזל (דבר' כז ה). ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרת העץ ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת (שם יט ה). ויהי האחד מפיל הקורה ואת הברזל נפל אל המים (מ"ב ו ה). אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל (קהל' י י). במקומו של ר"א היו כורתין עצים לעשות פחמין לעשות ב ר ז ל בשבת (שבת קל.). ש ה ב ר ז ל ממית בכל שהוא (סוכ' עו:). —*וחלק מן העול: העול של מתכת וכו' ו ה ב ר ז ל שתחת צוארי בהמה (כלים יד ז). —ומ"ר *בַּרְזִלִּים: וקצתם יהיו שנסמכו אליו ב ר ז י ל י ם קטנים ואם תוציא את החץ ישארו אותם ה ב ר ז י ל י ם בעומק החץ (קאנון ד ד כ י). — נ כ ס י צ א ן ב ר ז ל, עי' נכסים, צאן. —*מסלת ב ר ז ל, עי' מסלה.

—בִּרְזֵל, לא נהוג.

— פִּעֵ', *בִּרְזֵל, מְבֻרְזָל, — מצפה ברזל: ויש אשר ישימו את איל הברזל על עגלה הולכת על ד' אופנים גדולים מעץ מ ב ו ר ז ל י ם בברזל ומוסמרים במסמרות (יוסיפון ע). בטחתי בך ולא בזין מ ב ו ר ז ל[1] (סליח', אליך צורי).

*חֲלוּדָה.—*חָלַשׁ.—*חִסֵּם.—חרש ברזל.
כּוּר.—כתת.
מַפּוּחַ.
*נָפַח.
פְּלָדָה.

***בַּרְזִלִּי**, -לִיִּי, ת"ז, מ"ר בַּרְזִלִּיִּים, -לִיּוֹת, — א) מטבע הברזל: ואם תעיין באלו הכוונות יתבאר לך שבקצת העתים רפואות ה ב ר ז ל י ו ת משובחות ובקצת העתים עשיית הרפואות משובחות (פרקי משה טו). והמים ה ב ר ז ל י י ם מכחשים הטחול (קאנון א ב ב יו). שאין האבן השואבת מניעה הברזל אלא שהצורה ה ב ר ז י ל י י ת הולכת ומניעה הגשם בכללה אל האבן להיותה נאותה לטבעו (אפודי, מו"נ ב, הקד' ע). — וממראה הברזל: מפני מה לא נראה השמש כפעם בפעם בגוון אחד אך לפעמים אשיי או זהביי או רמוניי או כספיי או ב ר ז ל י י או כרתיי (מעשה טוביה, עולם הגלגלים ז). —ב) אומן בברזל, חרש ברזל: Schmied; forgeron; smith: ב ר ז י ל י י ם (פי' כ"י[2])

[1]) כך גם בכנעני', באשור' פַּרְזִל. במצר' פרט'ל, ארמ' פרזל, -לָא, סור' פרזלא. בערב' הישנה פִּרזלא a), ככל ברזל. ומקורו אולי משרש ברז, במשמע' דקר. כך דעת קצת חכמי הלשון, ויש לזה אולי קצת ראיה מהשם הערבי ח ד י ד b) לברזל, מן חד c). אך י"א כי זו מלה זרה שאולה אולי ע"ש המקום שנמצא בו בתחלה מתכת זו שכנוה המצריים הקדמונים ד ב ר מ ה ש מ י ם. משקל כַּרְמֶל, ואולי חשמל, ובצורתו הראשונה ברזַל, וכן בנקוד האשורי, ונשתנה הפתח לסגול כנהוג.

a) فِرْزَل b) حَدِيد c) حَدَّ

[1]) כך בבית בספרים מדויקים (לונץ), ולא מבורזל בכף כמו בקצת ספרים.

[2]) המקור הזה הודיעני דר' צבי פרץ חיות, מפלורינצה, ושער כי נבנתה מלה זו על פי הלשון האיטלקית, ואולי עפ"י לשון ערב' חדאד a) מן חדיד, ברזל, ולפי הערב'

a) حَدَّاد

למו"ק, לר"ש בן היתוס, כן דורו של רמב"ע). ותבוא (הנערה) אצל המלך להוציא את הסגולות ממנה (מן התבה שנאבדו מפתחותיה) ויבקשו ב ר ז ל י לפתחנה (ספ' המוסר, זכר' בן סעד' תימני, מחב' י).

ברח[1], ממנו בָּרַח, בָּרִחַ, בָּרִיחַ, מִבְרָח, *בְּרִיחָה.

בָּרַח[2], עת' יִבְרַח, מקור בָּרוֹחַ, בְּרֹחַ, בָּרְחִי, כינו' בֹּרֵחַ, בֹּרַחַת. — א) עבר (הבריח) דרך נקב וכדומה מן הקצה לקצה, **durchgehen ; traverser ; pass through** : ויעש את הבריח התיכן לִבְרֹחַ בתוך הקרשים מן הקצה אל הקצה (שמות לו לג). — ב) התרחק במהרה ובחפזון מהמקום, מפני פחד וכדומה, למען להשתמט מסכנה וכדומה, **fliehen ; fuir ; to flee** : ויגד ללבן ביום השלישי כי בָרַח יעקב (ברא' לא כב). ודוד בָּרַח וימלט (ש"א יט יח). והוא מלטנו מכף פלשתים ועתה בָּרַח מן הארץ מעל אבשלום (ש"ב יט י). כל נמצאיך אסרו יחדו מרחוק בָּרָחוּ (ישע' כב ג). אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אֶבְרָח (תהל' קלט ז). ויבקש להרג את משה וַיִּבְרַח משה מפני פרעה (שמות ב יה). וינס יותם וַיִּבְרַח וילך בארה (שופט' ט כא). וַיִּבְרַח יעקב שדה ארם (הוש' יב יג). ותענה שרה (את הגר) וַתִּבְרַח מפניה (ברא' טז ו). ויאמר דוד לכל עבדיו אשר אתו בירושלם קומו וְנִבְרָחָה כי לא תהיה לנו פליטה מפני אבשלם (ש"ב טו יד). וַיִּבְרְחוּ שני עבדים לשמעי אל אכיש בן מעכה (מ"א ב לט). על בלי הגיד לו כי בֹרֵחַ הוא (ברא' לא כ). מפני שרי גברתי אנכי בֹּרַחַת (שם טז ח). מקול פרש ורמה קשת בֹּרַחַת כל העיר (ירמ' ד כט). ועתה בני שמע בקלי וקום בְּרַח לך אל לבן אחי (ברא' כז מג). בְּרַח דודי ודמה לך לצבי או לעפר האילים על הרי בשמים (שה"ש ח יד). צאו מבבל בִּרְחוּ מכשדים בקול רנה (ישע' מח כ). מידו בָּרוֹחַ יִבְרַח (איוב כז כב). ויהי בִּבְרֹחַ אביתר בן אחימלך (ש"א כג ו). למה נחבאת לִבְרֹחַ ותגנב אתי (ברא' לא כז). כי כן קרבו אלי בְּבָרְחִי מפני אבשלום אחיך (מ"א ב ז). ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בְּבָרְחֲךָ מפני עשו אחיך (ברא' לה א). כי שם נגלו אליו האלהים בְּבָרְחוֹ מפני אחיו (שם ז). — ובהשאלה להזמן, הימים וכל דבר שאינו שוהה ומתקים הרבה: וימי קלו מני רץ בָּרְחוּ לא ראו טובה חלפו עם אניות אבה (איוב ט כה-כו). אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רגז כציץ יצא וימל וַיִּבְרַח כצל ולא יעמוד (שם יד א-ב). — וכן לכל תנועה מהירה של דברים לא בע"ח, המים וכדומה: אז ב ו ר ח י ן המים אילך ואילך (והזהיר, ויקר' מג). — ובהשאלה במשמ' הדל, נפסק: כשלקטום (את הפרות) טמנום מיד בירק שלא י ב ר ח לחלוחן (רש"י ביצ' כד:). — ג) *השתמט מדבר מפני שאינו רוצה בו, שאינו יכול לשאתו וכיוצא בזה: כל המחזר על הגדולה גדולה ב ו ר ח ת ממנו וכל ה ב ו ר ח מן הגדולה גדולה מחזרת אחריו (עירו' יג:). וכן כל ת"ח שנתחייב נידוי אסור לבי"ד לקפוץ ולנדותו במהרה אלא ב ו ר ח י ן מדבר זה ונשמטין ממנו (רמב"ם, ת"ת ז א). אוהבין את האמת ושונאין את החמס ו ב ו ר ח י ן מכל מיני העול (הוא, סנה' ב ז). כך היה דרך חכמים הראשונים ב ו ר ח י ן מלהתמנות (שם ג י). הנה טבעו הוא לכוון אל הנאות ו ל ב ר ו ח ממה שאינו נאות (מו"נ ב ג). יש שהוא (הרי"ף) כ ב ו ר ח מן הספקות (הקד' זרח' הלוי להמאור). ל ב ר ח י מן האריכות (יוס' דון יחי', ה' מגלות ו.) למען ידע מה שנאות לטבעו ומה ש י ב ר ח ממנו טבעו (תרגום מאמר במהות הנפש לאבוגלר אלפרבי). — ד) *ברח מדעה מהדעות, ר"ל לא אבה לקבלה, לא הסכים לה, התנגד לה: דע כי לא נ ב ר ח מהאמין בקדמות העולם בעבור מה שמצאנו בתורה כי העולם הוא נברא (ר"י חריזי, מו"נ ב כו). הפילוסופים כמו שידעת יקראו השם יתעלה העלה הראשנה והסבה הראשנה ואלו הידועים במדברים יב ר ח ו מזה השם מאד ויקראו אותו פועל (ר"ש ב"ת, מו"נ א סט). וזהו השקר אשר ב ר ח ממנו שיהיה שם דבר יהליף מקומו (שם ב כד). וכל בעל תורה י ב ר ח מזה (שם ל). ב ו ר ח י ם מיחס אל השם עזיבה (שם ג יו). ומזה היו ב ו ר ח י ם תכלית הבריחה (ר"י אברבנל, והרה, ככד לב פרעה). הפרק השלישי בביאור דעת אפלטון בענין החדוש ושאלת למה ב ר ח הרב המורה ממנו (מפע' ה' ב ג). והוא מה ש ב ר ח הרב ז"ל ממנו (רלב"ג, מלח' ג ב). מחויב להאמין לכל מי ש י ב ר ח מליחס לשם יתברך סכלות כזאת (שם). ואם הוא כך וכו' נשוב עוד אל נקודת הכל ש ב ר ח נ ו ממנה (תגמ' הנפ' ד:). ואלו הם דברים אולי י ב ר ח ו מקבלם אנשים שלא עמדו על ענינים עמוקים מעניני המציאות (קאנון א ב ב יד). ולכן לא י ב ר ח מלהרום שרש הדתות והנמוסים (כבוד אלהים, יוסף ש"ט יה.). הו-

*השתמש במלה זו זכר' בן סעדיה ה ת י מ נ י.

[1]) בעבר', ערבית וארמית.

[2]) קצת דומה לזה בערב' בַּרַח a), עבר.

a) بَرَحَ

יפול במה שברח ממנו כי הוא ברח מפחת השניות והרבוי ויפול בו (עבוה"ק לר"מ גבאי, היחוד ז).

— הִפ' הִבְרִיחַ, — א) כמו קל א, מלשון בְּרִיחַ: והבריח התיכן בתוך הקרשים מַבְרִחַ מן הקצה אל הקצה (שמות כו כח). — ב) עשה שיברח: משדד אב יַבְרִיחַ אם בן מביש ומחפיר (משלי יט כו). יחשב (הלויתן) לתבן ברזל לעץ רקבון נחושה לא יַבְרִיחֶנּוּ בן קשת לקש נהפכו לו אבני קלע (איוב מא יט-כ). המה הִבְרִיחוּ את ישבי גת (דהי"א ח יג). ומבני יוידע בן אלישיב הכהן הגדול חתן לסנבלט החרני וָאַבְרִיחֵהוּ מעלי (נחמ' יג כח). ואין מבריחין את השבויים מפני תקון העולם (גיט' ד ו). שהיה צד וקושר והיה המלאך הולך ומתירן ומבריחו (תנחומ', תולד' י). — ובמשמ' *הרחיק, מנעהו לגשת אל דבר: להבריח את המזיקים (ירוש' ברכ' א כ ד). להבריחו מנכסיו (שם יבמ' יה יה.). לא דייך שמחלה ליתומים כתובתה אלא שאתה מבקש להבריחה ממזונותיה (שם כתוב' יא לד). מבריח ארי מנכסי חבירו (ב"ק נח.). — הבריח את דעתו מן, הסיחה מן: ויבריח את דעתו מאהבת הדבר הגשמי (פלא יועץ ב). — ג) *השמיט, למשל סחורה מתשלומי מכס, או בכלל דבר מבעליו: הרוצה להבריח נכסיה מבעלה (תוספתא כתוב' ט ב). שלא תהא האשה מברחת משל בעלה ואומרת מציאה מצאתי (ירוש' כתוב' ו לג). — הבריח את את המכס, עשה תחבולה שלא לשלם המכס: לא ילבש אדם כלאים אפילו ע"ג י' בגדים להבריח את המכס (ב"ק קי.). — והבריח מן המכס: וקוצב לו (המלך) מכס ואסור להבריח מן המכס (רמב"ם מלכ' ד א). — *הבריח א"ע מן דבר, השתמט ממנו: אדם מבריח עצמו מן השבועה ואין אדם מבריח עצמו מן התשלומים (ירוש' גיט' ה מז.). והתחיל רבו הר' בר יקר להבריח את עצמו כדי שלא ישאלוהו להורות על היין (ספר האסופות). — והבריח את פלוני, עשה שישתמט: וכשתשמע ענין נפלא מעניני העולם הזה אל יבריחך מהיות מקבל אותו (מאזני צדק, אלגזלי 157).

— הָפעַל, הופע', *הוּבְרַח: הוברחו עניי כבוד (מד"ר איכה, שמעו). — ואמר המליץ: ובאנו בעולמנו סבלים, וישבנו פה מתרשלים, ונצא ממנה מוברחים (עמנ', מחב' יט).

— נִתפ', *נִתְבָּרַח, מִתְבָּרֵחַ: וכל אויביו וצריו (של המשיח) מתברחים (פסיק' רב', קומי אורי).

בַּרְחַ[1], ש"ז, מ"ר בַּרְחִים, כנ' בַּרְחֶיךָ, — תיש הגדול, שהולך בראש העדר ומנהיגו, שנושא את הפעמון, Ziegenbock ; bouck ; he-goat: תמלא גרוני מעיזי ברחיך ומלפני לא אוכל להבריחך (תוכח' מוסר קב.).

בָּרִחַ, (בריח), בצרוף עם השם נחש, נְחַשׁ־בָּרִחַ, — א) כנוי לבריה אגדית שוכנת בקרקע הים, והאמינו אחר כך כי בין סנפיריו עובר בריח הארץ: ביום ההוא יפקד יי' בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש בָּרִחַ ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים (ישע' כז א). ברוחו שמים שפרה חללה ידו נחש בָּרִחַ (איוב כו יג). בחמישי השריץ מן המים לויתן נחש ברח מדורו במים התחתונים ובין שני סנפיריו הבריח התיכון של הארץ עומד (פדר"א ט). — ב) *התלי, והוא אחת מצורות המזלות הצפוניות, Dragon: נברא התלי נחש בריח כי התלי הוא צורה מברחת לרוחב מתילד מהפסק שני עגולים כמו הפסק עגול השמש עם עגול הירח (ריב"ג, ערך ברח). דע שיש לירח ד' גלגלים האחד הוא הגלגל העליון נקרא נחש בריח (פרוש קדה"ת להרמב"ם יג). ונחש בריח הוא מזל תנין (ס' רזיאל יח: אמצע'). — ועי' נחש. — בָּרִחַ, עי' זה הערך.

בַּרְחָן, — מי שברח, שנשבר עסקו ולא שלם נשיו: על פי המצוה אשר צוני מיודעי מהר"ם ברחן שולח אני לידי מע"ל על חשבונו מאה ושבעים ככרים צוקר מוצק (מה"ג, ק"ס, קח). כי שולח הוא אותם על חשבון מיודעו ר"מ ברחן (שם קט).

בָּרִי[2], ת"ז, לנק' בְּרִיָּה, — א) כמו בָּרִיא לקמן: הנני אני ושפטתי בין שה בריה[3] ובין שה רזה (יחזק' לד כ). — ובגד, סל וכדומה, לא שבור, לא קרוע, לא מהוהה: שלש קופות הן מהוהה שטלייה על הבריה

[1]) משקל פֶּרַח, תֶּרַח. ארמ' וסור' ברחא: אהן ברחא וכו' אית דמרין תיישא רבא (ירוש' ב"ק יז ג). ההוא ברחא דהוא ליפתא אפומא דדנא סריק סליק אכלא לליפתא ותברוה לדנא (ב"ק כ.). ברחא קרחא (שבת קנב.), תיש קרח. ובת"י גם תרגום עתוד. ולא נתברר מקור שם זה. בסור' ברחא, ופרש בר עלי: ערבא רבא דטען מדיקא דרעותא ומתקרא כרזא, ר"ל העתוד הגדול שטען תרמיל הרועה ונקרא כרוא, ותרגם בערב': אלתיש אלכביר אלד'י יקדם אלע'נם ויהדיה, ר"ל התיש הגדול ההולך קודם הצאן וינהיג אותם. ולא נתברר מקור שם זה.

[2]) מן א. ברה. משק' נקבה. — [3]) נקוד המסורה בְּרִיָּה, אך פה דרוש תאר ולא שֵׁם, ולכן דעת החכמים כי צריך לנקד בְּרִיָּה. והוא נק' מן בָּרִי ובקצת כ"י בריאה.

הולכין אחר הבריה (כלי' כד יז).—ב) משמש כמו תה"פ, בָּרִי לי, ר"ל הדבר הוא ברי וחזק אצלי, אין לי ספק בו: טבל ועלה ונמצא עליו דבר חוצץ אע"פ שנתעסק באותו המין כל היום כולו לא עלתה לו טבילה עד שיאמר ברי לי שלא היה עלי קודם לכן (חול' י.).שחט ואמר ברי לי שלא נגעתי שחיטתו כשרה (שם ב:). ואם שחט ואמר ברי לי שלא נתעלפתי שחיטתו כשרה (שם ג:). ברי ושמא ברי עדיף (כתוב' יב:),ר"ל טענת ברי לי הדבר עדיפה ויש לה יותר יפוי כח מטענת אדם שאינו יודע בברור וטוען שמא היה כך וכך. כל א' וא' אומר אותי גזל היינו טענת ודאי וזה אומר איני יודע וברי עדיף משמא (רש"י ב"מ לז:). אימתי נאמן הבעל בטענתו כמו שביאר כשהוא טוען טענת ברי ואומר בעולה מצאתיה וכו' אבל כשהיא טוענת טענת צרי והוא טוען שמא כגון שהיא אומרת תחתיך נאנסתי ונסתפחה שדך וכו' היא נאמנת לפי שהיא טוענת טענת ברי והוא טוען טענת שמא (ריא"ז, שלטי הגבורים, כתוב' א ג).

*בְּרִי, ש"ז, כנ' בְּרְיוֹ, בוריו, — א) סגולת מה שהוא בָּרִי, לא חולה, חזק, מעמד הטבעי והרגיל של כל דבר, Gesundheit; santé; health: (מה שנאמר בכתוב אם יקום והתהלך בחוץ) על משענתו (הכונה היא) על בוריו (מכי', מס' נזיקין ו), ר"ל על בריאותו וכחו הראשון כמקדם. נשתתק מתוך בוריו (ירוש' גיט' ז לח ג). פירש (הילד מלינק) מתוך בוריו (שם כתוב' ה ל.). כאדם שזורה ונותן תבן בפני עצמו עד שמעמיד הדגן על בריו (מד"ר ויקרא יד). ויהיה גופו שלם ועומד על בוריו כל ימיו (רמב"ם, דעות ד כ). משיתחיל (הילד) לדבר(אביו)מלמדו תורה צוה לנו משה ושמע ישראל ואחר כך מלמדו מעט מעט פסוקים פסוקים עד שיהיה בן שש או בן שבע הכל לפי בוריו (הנ"ל, תלמוד תורה א ו). ואין הנפש מתאוה להם ומחמדתן אלא מפני צורך הגוף כדי שימצא חפצו ויעמוד על בוריו (הנ"ל, תשובה ח ו). ותציגהו (את החולה) על בריו בנפשו ברוחו ובנשמתו (אבמ' הבקר, קלט).—ב) בריו של דבר, מהותו האמתי, כמו שהוא, Wesen; essence: שלחו ליה מבי רב לשמואל ילמדנו רבינו יצא עליה קול מראשון ובא אחר וקדשה קידושי תורה מהו שלח להו תצא והעמידו הדבר על בוריו[1] והודיעוני (גיט' פט:).

[1] רש"י: הוו בודקין אחר הקול להעמיד דבר על אמיתתו אם אמת הוא או שקר.

אומרים לה (להסוטה) בתי אם ברור לך הדבר שטהורה את עמדי על בורייך ושתי (סוט' ז:). מעמידין אותו על בוריו (מד"ר בראש' ע). קריאת הגמרא על בוריו ושאלותיו ותשובותיו (ר"ש הנגיד, מבוא התלמוד). שאין כח בדעת האדם החי שהוא מחובר מגוף ונפש להשיג אמיתת דבר זה על בוריו (רמב"ם, יסודי התורה א י). ודבר זה (שאלהים הוא היודע והוא הידוע והוא הדעה) אין כח בפה לאומרו ולא באוזן לשמעו ולא בלב האדם להכירו על צוריו (שם ב י). ואם תאמר שידע (הקב"ה) שיהיה (האדם) צדיק ואפשר שיהיה רשע הרי לא ידע הדבר על בוריו וכו' ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריו (הנ"ל, תשובה ה ה). ולא כל הדעות יכולין להשיג האמת על בוריו וכו' ואינו יודע המדות שידין בהן עד שידע האמת על בוריו (הנ"ל, עבודת כוכבים ב ג). אין ספק שידע כל זה על בוריו ואמיתו יותר מכולם (הקד' מלמד התלמידים). ואין מגלין להם את הסוד מפני שאין שכלם שלם כדי לקבל האמתות על בוריין (י' תריזי, הקד' פרוש המשנה להרמב"ם).

א.*בְּרִי[1], ש"ז,—שם המלאך הממונה על המטר ועל גדול הפרות: יה בשלישי הטריח בְּרִי הדשיא דשאים והפריא (ר"י טוב עלם, אאמיר, שה"ג). — ועי' אף ברי.

ב.*בְּרִי, — כמו ב"ר[2]: על חלקת מצחך יד יוצרך לא שמה לבנת השלג וברי צמר צחר (יל"ג, תהה).

בָּרִיא[3], ת"ז, לנק' בְּרִיאָה, בְּרֵאָה, מ"ר בְּרִיאִים, בְּרָאִים, בְּרִיאֵי, בְּרִיאוֹת, — א) בעל בשר, שָׁמֵן, beleibt, corpulent: ועגלון איש בָּרִיא מאד (שופט' ג יז). ומקצת ימים עשרה נראה מראיהם (של דניאל וחבריו) טוב ובְרִיאֵי בשר (דני' א יה). — ולנק' לבהמות: הוי רעי ישראל וכו' את החלב תאכלו ואת הצמר תלבשו הַבְּרִיאָה תזבחו (יחזק' לד ג-ג). ובשר הַבְּרִיאָה יאכל (זכר' יא יז). — ומ"ר: והנה מן היאר עלת שבע פרות יפות מראה ובְרִיאֹת בשר (בראש' מא ב). ותאכלנה הפרות רעות המראה ודקת הבשר את שבע הפרות יפת המראה והַבְּרִיאֹת (שם ד). — וגם צמח, מלא ועבה: והנה שבע שבלים עלות בקנה אחד בְּרִיאוֹת וטבת וכו' ותבלענה השבלים הדקות את שבע השבלים

[1] עי' הערה בערך אף ברי.

[2] לפי פרוש קצת המפרשים הקדמונים להמלה ברי בפסוק אף ברי יטריח עב (איוב לז יא).

[3] מן ב.ברא.

הַבְּרִיאוֹת והמלאות (שם ה-ז). — וכמו מריא, במשמ' נזון ברפת: עשרה בקר בְּרִאִים [1]) ועשרים בקר רעי (מ"א ה ג). — ומאכל בָּרִיא, (בָּרִיא), שָׁמֵן וטוב, fett.; gras; fat: על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בְּרִאָה [2]) (חבק' א יו).—ב) לא חולה, healthy; sain; gesund: כי אין חרצבות למותם וּבָרִיא[3]) אולם (תהל' עג ד). הוא אומר שכ"מ היה והן אומרין בריא היה (כ"ב ט ו). הבריא שאמר כתבו גט לאשתי רצה לשחק בה מעשה בבריא אחד שאמר כתבו גט לאשתי ועלה לראש הגג ונפל ומת (גיט' ו ו). ר' יוסי אומר בחולה ובזקן טמא בילד ובבריא טהור (מקו' ח ד). אין אוכלין איזוב יון בשבת לפי שאינו מאכל בריאים (שבת יד ג). חולה מרגיל צריך תשעה קבים בריא מרגיל צריך ארבעים סאה (ירוש' ברכ' ג הלכ' ה). איזו היא מתנת בריא שהיא כמתנת שכיב מרע וכו' בריא שאמר כתבו ותנו מנה לפלוני ומת (כ"ב קלה:). האוכל כמדה זו הרי זה בריא ומבורך יתר על כן רעבתן פחות מכאן מקולקל במעיו (עירו' פג:). א"ר יוחנן אבא ממשפחת בריאים היה (חול' פד.). עשיתים בריאים כאולם (מד"ר ויקרא יז). ויצו (הורדוס) לאופים לתת לחם לזקנים לחולים ולבריאים וליתר העם (יוסיפון נה). וכל מאכל בפי בריא כנפת והנפת בפי חולה כתנים (ר"י הלוי, ידעגוך כלוך). הואיל והיות הגוף בריא ושלם מדרכי ה' הוא (רמב"ם, דעות ד א). וכל המנהגות הטובים האלו שאמרנו אין ראוי לנהוג בהן אלא הבריא אבל החולה וכו' כל מקום שאין בו רופא אחד הבריא ואחד החולה אין ראוי לו לזוז מכל הדרכים האלו (שם כא-כב). דיו לבריא לאכול בשר מערב שבת לערב שבת (שם ה י). לפיכך אמרו חכמים שאפילו הבריא ביותר מכין אותו שלשים ותשע (הוא, סנה' יז א). בהיות המאכלים והמשקים והאויר מבורכים יהיו הגופים בריאים (רמב"ן, שמות כג כה). כי טוב גוף בריא לנפש הבריאה (יל"ג, חנה). — ג) *בדבר לא בע"ח, סל וכדומה, לא שבור, לא קרוע, לא רעוע: הקורה שאמרו רחבה כדי לקבל אריח ובריאה כדי לקבל אריח ר"י אומר רחבה אעפ"י שאינה בריאה (עירוב' א ג-ד). השופל כלי חרס הבריא וכו' הטופל את הבריא טהור ואת הרעוע טמא (כל' ג ה). (בגד) שלשה על שלשה (שנמצא) באשפות בריא וצורר מלח (שם כז יא). יכול שאינן (השמים) בריאים ת"ל הזקים (ירוש' ברכ' א הל' א). לא שנו אלא בכותל רעוע אבל בכותל בריא המניע פטור (ב"ק ל.). אין מוליכין את הקטן (ללמוד מעבר לנהר) אא"כ היה בנין בריא ע"ג הנהר בנין שאינו ראוי ליפול במהרה (רמב"ם ת"ת ב ו). כתלים בריאים (הוא, תעני' ב). וכן מיחם עד מקום שהאור שולט בו אפילו בבריא (ר"ש כל' ג ה). כלים שמבשלין בהן זפת לזפת הספינות וטפילתן לצורך היא אפילו בבריאים שצריכין היסק גדול (שם). שהקורה התחתונה מתוך שהיתה רחבה ביותר בעובי אמה היתה חזקה ובריאה ויכולה לקבל הבנין שעליה (רע"ב מדות ד ו).—:בהשאלה, דעות בריאות, סברות בריאות: הדיעות בריאות או עלולות (מו"נ ב מ). כמה וכמה אמתלאות וסברות בריאות הנאמרות באמת (ר"י מודינא, ארי נו' כג).—ד) *דבר בָּרִיא, שאין ספק בו: ואם דבר בריא שהוא בן שבע (מד"ר במד' ד).—ה) כמו בָּרִי, במשמ' תה"פ, בָּרִיא לי, ר"ל אין לי ספק בדבר: קבר הנמצא מטמא למפרע בא אחד ואמר בריא לי שלא היה קודם לעשרים שנה אין טמא אלא משעת מציאה ואילך (תוספתא טהר' ד ט). עם הארץ שקבל עליו (חברות) והיו לו טהרות ואמר בריא לי שלא נטמאו וכו' גוי שנתגייר והיה לו יין נסך ואמר בריא לי שלא נטמא (שם ט ו-ז).

בְּרִיאָה, ש"נ, מ"ר בְּרִיאוֹת,—א) שה"פ מן בָּרָא: ואם בְּרִיאָה יברא יי' ופצתה האדמה את פיה (במד טז ל). אחד בריאת[1]) הזכר ואחד בריאת הנקבה זה וזה לארבעים ואחד (ניד' ג ז). בבריאת עולם היו עוסקין (ירוש' ברכ' ה הל' א). לבריאה שמים קדמו ולשכלול ארץ קדמה (מד"ר בראש' יז). אין יציר זולת יצירתך ואין בריאה כי אם בריאתך (ביה"ת ה). כשנתן הקב"ה לשלמה מן החכמה מה שהבטיחו בה ידע מסודות בריאת אלו המינים מה שאפשר לאדם לדעת (י' חריזי, הקד' פרוש המשנ' להרמב"ם).—ב) יכלל הנבראים, כל העולם הברוא: ועל שפת היריעה הבריאה החיצונה (רשב"ג, כתר מלכות). ומחסה שים בצור נשבע בכסאו לבל יטוש לעולמים בריאה (רמב"ע,

—[1]) אולי במקום מריאים. — [2]) מסו': ב חד חסר. ואמרו המפרשים כי בא תאר נקבה במקום זכר כאלו היה כתוב אכילה בריאה וכדומה.—[3]) אולי במשמעה הראשנה, ור"ל אולם הוא בעל בשר ושמן.

[1]) יש גורסים בריית.

תרכ״ט ע יג).—ג) *בקבלה, העולם השני, העולם שאחרי עולם האצילות, והיא המדרגה השניה בהתגשמות ההשפעה האלהית: עולם הבריאה שם נשמות הצדיקים וגנזי ברכה וחיים ושם כסא הכבוד של הקב״ה (מסכת אצילות, גנזי הקב׳ לילניק). הנה נתברר אצלינו כי ד׳ עולמות אבי״ע (אצילות בריאה יצירה עשייה) כלולים בהויה (רח״ו, עה״ח, היכ׳ אבי״ע יא). ששה ספירות עומדות לחוק בששה פרצופים ומהם נעשה ד׳ עולמות אבי״ע (חומ״ק, רמח״ל, י׳ פרקים כ ג). אלו ז׳ היכלות שבבריאה כבודו של מקום מתפשט בתוכם (שם ח טו).—ד) *כמו בְּרִיאוּת: הלחם גם האדם הבריא יספיק בו לבדו אבל מי שאינו בבריאה נכונה יבקש שאר מיני המסעדים (ספר הנייס א ב). — ה) *הטבע, die Natur; nature: מכל אשר בתבל מכל צבאות הבריאה שמץ דבר לא ידעה (בכי״ע כלוך, הקד׳). בו מרחפת רוח הבריאה (מא״ג, דכיר). בת אל אלהים הבריאה הן אני (אד״מ, בב״ק, חלום חזון לילה). לאדני הארץ ומלאה הבריאה וכל הדדה (יל״ג, מזמורי יהודה א). גם הבריאה הנדיבה העניקתה יתר הוד והדר על אחיותיה (הוה, דו״מ).

*בְּרִיאוּת, ש״נ, — מעמד הגוף הבריא, שאינו חולה, Gesundheit; santé; health: חוט השדרה נותן כח באדם ובהמה ודגים להיות שדרתו עומדת בבריאות (רש״י סוכה יח.). אבל זיעה שוה היא לכל נפש דאינה תענוג אלא לבריאות (תוספ׳ שבת לט:). ועוד כלל אחר אמרו בבריאות הגוף כל זמן שאדם מתעמל ויגע הרבה ואינו שבע ומעיו רפין אין חולי בא עליו (רמב״ם, דעות ד יד). שהרי יש שם נכפים שגם בעת בריאותם דעתם מטורפת עליהם (הוה, עדיות ע ט). לא מצאנו בספרים שיהיו הזכרים גם הנקבות שוים אלא הכל לפי הבריאות (ראב״ד, השגות, בכית׳ עבור כ י). אין עושר כבריאות (משלי חכמים, דרך טובים). אין עושר כבריאות ואין נעימות כלב טוב (הרוקח, שורש זכיות). חברתי הלכות הולין והנהגת הבריאות והנהגת הנפש אשר היא ללב רפואות (רש״ע פלקיירא, המבקש). הבריאות היא תכונה יהיה בה הגוף במזגו והרכבתו בענין שיצאו הפעולות כלם בריאות ושלמות (קאנון א ב א ב). הנה ראוי שתודענה ברפואה סבות הבריאות והחולי (שם א א ב). אמר החכם העמדת הבריאות השמירה מן השובע (לידה לדך א ג א). החולים שהם מקשיבים לקול הרופאים והחכמים ולא יעשו מה שיצוו שהם רחוקים מהבריאות באמת ובתמים (עמנו׳, מחב׳ י). שעד שמת הוא (ר״נ היה בריאות בעולם והיו לומדים תורה מעומד (רע״ב, סוף סוטה). אינני עדין בקו הבריאות וכחי הראשון סר מעלי (במא לדק׳ מורפורגו, הסכ׳ הרכניס, ח). כמו שנוהגים לומר בבריאות ובחיים (פלא יועץ, דכור). מי הגילום פעלו על בריאותי (דכיר, מכתב כ). קצרתי במקום שהיה ראוי להאריך כי עיפה נפשי ואינני בקו הבריאות (יל״ג, אגרות ב רה). — **שמירת הבריאות: החלק המעשי מהרפואה נחלק לשני חלקים הא׳ ידיעת הנהגת הגופים הבריאים וזה נקרא ידיעת שמירת הבריאות (קאנון א ג, בשמירת הבריאות). — ועי׳ חולי, רפואה.

*בְּרִיאוּתִי, ת״ז, לנק׳ -תית, — של הבריאות, לצרך הבריאות: התעמלות בריאותי, סימן בריאותי (כל מלהכ׳ הגיון, מכוח, כהור׳ המליס).

*בְּרִידָה, — בש״פ מן ברד: ויברוד ברידת היער (רש״י ישע׳ לב יט).

א. בְּרִיָּה, ש״נ, — מזון מועט להולה וכדומה, כמו בָּרוּת: שכב על משכבך והתחל ובא אביך לראותך ואמרת אליו תבא נא תמר אחתי ותברני לחם ועשתה לעיני את הבִּרְיָה למען אשר אראה ואכלתי מידה (ש״ב יג ה). לכי נא בית אמנון אחיך ועשי לו הבִּרְיָה (שם ז). ויאמר אמנון אל תמר הביאי הבִּרְיָה החדר ואברה מידך (שם י).—ובהשאלה למזון הצמחים: מניחין (זבל לאילנות) להברותם שהזיבול היא בריה להם כלומר מאכל (ר״ת סוכ׳ מד:).

ב.* בְּרִיָּה, ש״נ, מ״ר, בְּרִיּוֹת, כנו׳ בְּרִיָּתוֹ, — כל דבר נברא, בפרט בע״ח, Geschöpt; créature; creature: תאו בריה[1] לעצמה שור הבר בריה לעצמה (תוספתא כלא׳ א ט). כוי בריה[1] לעצמו ולא יכלו חכמים להכריע עליו אם חיה הוא או בהמה (שם בכורי׳ ב ב). הטל אינו יורד בזכות בריה (ירוש׳ ברכ׳ ה הל׳ ב). כשנתן לא נמלך בבריה (שם ט הל׳ ז). ואין כל בריה יכולה לכוין אותה שעה (של זעמו של הקב״ה) (ברכ׳ ז.). ויש אומרים בריה שבים בלעתה והקיאתה ליבשה (יומא לח.). יצתה בת קול ואמרה לו (לטיטוס) רשע בן רשע בן בנו של עשו הרשע בריה קלה יש לי בעולמי ויתוש שמה וכו׳ עלה ליבשה ותעשה עמה מלחמה (גיט׳ נו:). המפלת בריה

[1]) בתוספתא צוק״מ בירייא.

שיש לה ב׳ גבים ובו שדראות (נ״ד כד.). שאין הקב״ה יכול לבראות בריה פחות מכשעורה (סנה׳ סז:). יש בריה באחת (בכור׳ לט.), שיש לה כוליה אחת. למי שיצא לדרך וכו׳ ולא נמצא לא עיר ולא פונדק ולא אילן ולא מים ולא בריה (מד״ר במדב׳ ב). למה נקרא שמה (של היתוש) בריה שפלה שמכנים ואינו מוציא (תנחומא חקת א). אמר (הקב״ה) אם אני בורא אותו (את האדם) מן העליונים הרי העליונים רבין על התחתונים בריה אחת ואם אני בורא אותו מן התחתונים נמצא התחתונים רבין על העליונים בריה אחת (זהר, ויקרא לה:).—ואמר הפיטן: ובמלות לשון הפליא דברתו ויקרא שמות לכל בריתו (נעם אכן, ב׳ שבוע׳). — וביחס להאדם: אני בריה וחברי בריה (ברכ׳ יז.). יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתתן לכל בריה צרכיה (ירוש׳ ברכ׳ ד ה.). שלמהר מתה מוטל לפניה ואין בריה משגחת עליה (שם כתוב׳ ז לא:). איזהו על אתר כל שלא עבר שם בריה (שם גיט׳ ג מד:). אמר ריש לקיש באותה שעה (כיצא שאול ושלשה בניו למלחמה) קרא הקב״ה למלאכי השרת ואמר להם בואו וראו בריה שבראתי בעולמי (מד״ר ויקרא כו). כל המכנים בריה אחת לתוך כנפי השכינה מעלין עליו כאלו הוא בראו (מד״ר שה״ש, לריח). שהיה מדבר עמה בלשון זכר שלא ירגיש בו בריה (שם רות, ותשכב מרגלותיו). שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות (רמב״ם, יסוה״ת ב ב). — ומ״ר בְּרִיּוֹת: מודים אנחנו לך אדון כל הבריות (ירוש׳ ברכ׳ א הל׳ א). כנגד ג׳ פעמים שהיום משתנה על הבריות (שם ד הל׳ א). מעשה בר׳ גמליאל שראה גויה נאה ובירך עליה וכו׳ ברוך שכן ברא בריות נאות בעולמו (שם ט הל׳ ב). ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהם ב״א (ר״ה יא.). הרואה בריות משונות אומר ברוך משנה הבריות (ברכ׳ מז:). שלשה בריות קדמו את העולם המים והרוח והאש וכו׳ ובשש בריות אלו העולם מתנהג ברוח בחכמה ובאש ובאור ובחשך ובמים (מד״ר שמות יה). הרבה בריות ברא הקב״ה בעולמו ולא היה העולם ראוי להשתמש בהן וגנזן הקב״ה מן העולם (שם לה). ותשמרני מֵהֲמוֹן גלים וכו׳ וּמֵהַבְּרִיּוֹת הרעות הגדלות בים וביבשה (סמח״ג, תפלת הים). — וכו׳: אמר רבי יהושע בן חנניה בשעה שהרוח יוצא לעולם הקב״ה משברו בהרים ומרשלו בגבעות ואומר לו תן דעתך שלא תזיק לבריותי (ירוש׳ ברכ׳ ט הל׳ ג). המנהיג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים (תפלה). שאין הקב״ה בא בטרוניא עם בריותיו (ע״ז ג.). (הרואה) חכמי אוה״ע אומר ברוך שנתן מחכמתו לבריותיו (ברכ׳ נח.). אני ממחה על בריותי ואין בריותי ממחים על ידי (מד״ר ברא׳ כח). אברהם שעשה אותך אדון על כל בריותיך (שם שמות, סוף ג). כל בריותיו של הקב״ה לוין זה מזה (שם לא). צאינה וראינה במלך וכו׳ במלך שברא בריותיו שלמות (שם, שה״ש). שפוט לטרף טרף עיניו תצפינה, לא לשחת בריותיו דרכיו תרפינה (רשות לשבת ברא׳, אתשבה). אל רחום וחנון לכל בריותיו, עשה עם עמך וסלחת לחטאתיו (סלי׳ לגו״ג, בלוס תקרא, סמח״ג).—הַבְּרִיּוֹת, כללות בני האדם, die Menschen; les gens; people: הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות (אב׳ א יב). כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו (שם ג י) משמח את הבריות (שם ו א). וכל מי שאינו צריך ליטול (צדקה) ונוטל אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות (פאה ח ט). קונם שאיני נהנה לבריות אינו יכול להפר (נדר׳ יא ג). לא ישתה אדם מן הכוס ויתננו לחברו לפי שאין דעת הבריות שוות (תוספתא ברכ׳ ה ט). כל מי שחכם ועניו ושפל וירא חטא ופרק טוב ורוח הבריות נוחה הימנו עושין אותו דיין בעירו (שם חגי׳ ב ט). ואל תעשינו שיחה בפי כל הבריות (ירוש׳ ברכ׳ ד הל׳ ב). אדם צריך לצאת ידי הבריות בדרך שהוא צריך לצאת ידי המקום (שם שקל׳ ג מז ג). בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה (בריתא, סוף אבות). כיון שנצטרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום (ברכ׳ ו:). ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות מה הבריות אומרות עליו אשרי אביו שלמדו תורה וכו׳ אוי להם לבריות שלא למדו תורה (יומא פו.). אוי להם לבריות שרואות ואינן יודעות מה רואות (חגי׳ יב:). בא וראה כמה גדול כבוד הבריות שור שהלך ברגליו (צריך לשלם) ה׳ שה שהרכיבו על כתפיו (צריך לשלם) ד׳ (ב״ק עט:). הרי שכלו פירותיו מן השדה ואינו מניח בני אדם ליכנס בתוך שדהו מה הבריות אומרות עליו מה הנאה יש לפלוני ומה הבריות מזיקות לו (שם פא:). לעולם ישכיר אדם עצמו לע״ז ואל יצטרך

לבריות (כ"ב קמ.). המזבז אל יבזבז יותר מחומש שמא יצטרך לבריות (כתוב' נ.). עד שהבריות מרננות עליו ואומרים איש פלוני כשר וחסיד ונאה להיות חכם (ספרי, בהעל' לב). הבריות פקידין אצל נשותיהן טפה של לבנות והקב"ה מחזיר להם אותה טפה בריה נאה ושלמה (מד"ר קהל', ברכות סטובה). הבריות אומרים איש פלוני רוחו יתירה איש פלוני רוחו קצרה (שם, ויקרא טו). אמר לה (אברהם לשרה) נעמוד ונטרדה (את הגר) מביתנו מה יהיו הבריות אומרים עלינו (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת). אל ישנה אדם ממנהג הבריות (דא"ז ה). עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם (אדר"נ יו). וקחו לכם דרך להיותכם בכל הבריות (יוסיפון פד). ואל יהיה כבוד הבריות קל בעיניו (רמב"ס, סנה' כד ט). האיש הזה בן מות הוא שמטעה את הבריות אחריו (תולדות ישו).—דעת הבריות: הגונב דעת הבריות (שבו' לט.). אל יתיחד אדם עם כל הנשים בפונדק אפילו עם אחותו ועם בתו מפני דעת הבריות (אדר"נ, ב).—טענת הבריות: לא יספר עם האשה בשוק ואפילו עם אשתו ואין צ"ל עם אשה אחרת מפני טענת הבריות (שם). — ובהשאלה, כל דבר שלם שיש לו שם בפני עצמו, וכיוצא בזה: וכן גיד הנשה שנתבשל עם הגידין או עם הבשר בזמן שמכירו מגביהו והשאר מותר שאין בגידים בנותן טעם ואם אינו מכירו הכל אסור מפני שהוא בריה בפני עצמו (רמב"ס, מ"א יו ו). זה הכלל אמר רבי יצחק כל דבר ששמו עליו כשהוא שלם וכשאינו שלם אבד שמו זה קרוי בריה כגון גיד אם אינו שלם אינו קרוי גיד (סמ"ג ל"ת קלט). בריה דהיינו כגון נמלה או עוף טמא וגיד הנשה ואבר מן החי וביצה שיש בה אפרוח וכיוצא בהם אפילו באלף לא בטל (טור יו"ד ק).—ועי' בְּרִיָּה.

***בַּרְיוֹן**[1], בִּר-, ש"ז, מ"ר בַּרְיוֹנִים, בריונות, — א) אחד מגדוד שומרי ראשם של הקסרים ברומא והצטינו בעריצות ואלמות ועשו כטוב וכישר בעיניהם גם בקצת הקסרים, **praetorian; prétorien; prätorianer:** משל למלך שהבריונים שלו גינו אותו בפורפורא שהוא לבוש (מד"ר שמות ל). — ב) נקראו בהעברה גדודי אנשים שתפסו להם בזרוע הכח והשלטון והתנהגו בקושי ובלי חמלה במתנגדיהם, **Terrorist; terroriste:** תבעו אותו הבריונים ונתן להם (פסיקתא, ודי זהב). — ובפרט בימי מלחמת היהודים ברומא קראו כך ידידי הרומאים את קנאי ההרות. — ובהרחבה כל איש עז וקשה ופריץ: העמידו עליו בריונות[1]) קשים אשר לא ידעו אשה מימיהם וענו אותו במשכב זכור (מכי', פרשת עמלק א). והחוטאים והפושעים והבריונים (ר' קלוני', אגר' בע"ח ה א). יד כל עריץ היה אמיץ חלש יעריץ כאיש בריון (אדון עולם, להוש"ר, אילת השחר). יש בעולם בריונים, לקול המוכיחים אינם פונים (דרך טוב, יואל שן, ע). — וסמי': וכל הנגררין אחריו בעלי אגרופין הן ואישי בריוני דורנו (קנן אגר' בוקשד' מה).

[1]) משק' אֶבְיוֹן. בארמ' במ"ר בריוני: אבא סיקרא ריש בריוני דירושלם בר אחתיה דר' יוחנן בן זכאי הוה (גיט' נו.). הוו בהו הנהו בריוני אמרו להו רבנן ניפוק ונעביד שלמא בהדייהו לא שבקינהו אמרו להו ניפוק ונעביד קרבא בהדייהו אמרו להו רבנן לא מסתייע' מילתא קמו קלנהו להנהו אמברי דחיטי ושערי (שם — היו שם אלה הבריונים אמרו להם רבנינו נצא ונעשה שלום עמהם (עם הרומאים) ולא הניחום (הבריונים) אמרו (הבריונים) להם (לרבנינו) נצא ונעשה מלחמה עמהם אמרו (הרבנים) לא מיסתיע הדבר עמדו הבריונים וישרפו אוצרות החטים והשעורים). וכבר התחבטו במלה זו כל חוקרי הלשון ולא מצאו דבר נכון בענין מקורה ופרושה. קצת הקדמונים פרשו מלשון בּוּרוּת (כך רש"י). הערוך פרש לסטים ופריצים, אך לא אמר מה מקור המלה. ב' מוספיא כתב: פי' בל"י אלמים עושקים ואנשי מלחמה, וזהו הפרוש היותר מכון ומדויק למלה זו לפי הענין בכל מקום שבאה, אך לא נתברר לאיזו מלה בלשון יונית כון ר' בנימין. לוי החליט מלה זו לשמית וגזר אותה מן לשון בר, ברי, והכונה אדם שאינו מן הישוב, פראי. וכן יסטרוב. והמשקל, כרשום למעלה, הוא אמנם עברי, אך הגזרה אינה טבעית. וקש אמר כי נסתעפה ממלה יונית בוליונסו, שפרושה הוא שטוף בזמה. המשביר: אַבְרִיוֹנִי ביונ', שפרושה חצוף. קוהוט הביא השערות אך כלן דחוקות ורחוקות. S. Kraus גזר אותה מהשם היוני φρούριον, וכבר פקפק בזה I. Löw. והנה מהמאמר הראשון המובא בפנים: למלך שהבריונים שלו וכו' נראה ברור כי הבריונים היו גדוד מיוחד של המלך והיו עושים גם בהמלך כטוב בעיניהם, וזה היה טיבם של גדוד קסרי רומא שנקרא Praetoriae או, והשם הזה החל אח"כ לשמש במשמעת גדודים חפשים שלכדו השררה בחזקה ומתנהגים באלמות. והנה אינני יודע באיזה דרך נהיה praetoriae או praetorianus לבריון, עכ"פ לפי טיבו היה הגדוד המפורסם ההוא דומה כמעט ממש להבריונים בירושלם בימי המלחמה. וקצת תמוה הדבר כי דוקא זכר הגדוד המפורסם ההוא שתפס כ"כ מקום בחיי הרומאים לא בא בשום מקום בתלמוד ומדרשים בשמו, אם לא נניח שנתכונו אליו בהשם בריון.

[1]) אולי במשמעה הראשונה או השניה.

בריון, ש"ז, מ"ר בריונים, — כמו בריה: ונחומים תכמיר לכל בריונים, ומפתיחת ידך מתפרנסים ונזונים (אפוסי חלב, לעצירת גשמים).

בריח[1], בריח, ש"ז, מ"ר בריחים, בריחים, ברחים, — א) בד או קורה של עץ וכדומה העובר לרחבם של קרשים וכדומה לחברם יחד, Querholz; traverse; cross-beam: והבריח התיכן בתוך הקרשים מברח מן הקצה אל הקצה (שמות כו כח). ויעש את הבריח התיכן לברח בתוך הקרשים (שם לו לג). ועשית בריחם עצי שטים חמשה לקרשי צלע המשכן האחד (שם כו כו). ואת טבעתיהם תעשה זהב בתים לבריחם וצפית את הבריחם זהב (שם כט). ויעש בריחי עצי שטים חמשה לקרשי צלע המשכן (שם לו לא). קרשי המשכן ובריחיו ועמדיו ואדניו (במד' ג לו). — ב) בד מעץ או ברזל וכדומה עובר על פני הדלת ונכנס בשני קצותיו בשני מזוזות הפתח מעבר מזה ומעבר מזה ומונע הדלת מלהפתח, Riegel; verrou; bolt: כל אלה ערים בצרת חומה גבהה דלתים ובריח (דבר' ג ה). ויקם (שמשון) בחצי הלילה ויאחז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות ויסעם עם הבריח וישם על כתפיו (שופט' טז ג). ערים גדלות חומה ובריח נחשת (מ"א ד יג). ושברתי בריח דמשק (עמו' א ה). קומו עלו אל גוי שליו יושב לבטח נאם יי' לא דלתים ולא בריח לו (ירמ' מט לא). ישבים באין חומה ובריח ודלתים אין להם (יחזק' לח יא). ואשים (להים) בריח ודלתים ואמר עד פה תבוא ולא תסיף (איוב לח י-יא). דלתות נחושה אשבר ובריחי ברזל אגדע (ישע' מה ב). הציתו משכנתיה נשברו בריחיה (ירמ' נא ל). לאיביך פתוח נפתחו שערי ארצך אכלה אש בריחיך (נחום ג יג). טבעו בארץ שעריה אבד ושבר בריחיה (איכ' ב ט). המה קרוהו (את שער הדגים) ויעמידו דלתתיו מנעוליו ובריחיו (נחמ' ג ג). — ובמליצה: לקצבי הרים ירדתי הארץ ברחיה בעדי לעולם (יונה ב ז). — ג) כמו פליט, מי שברח ונמלט מידי האויב, Flüchtling; fugitif; fugitive: לבי למואב יזעק בריחה עד צער (ישע' טו ה). למענכם שלחתי בבלה והורדתי בריחים כלם וכשדים באניות רנתם (שם מג יד). — ד) *אחד מחלקי כלי הנחשת: והכלל שתשים פניך נגד השמש באיזה מקום שתמצא והרם והשפל המעצר הוא **הבריח** עד שיכנס אל אור השמש מהנקב הגדול (כלי נחש' לראב"ע, שער ב). דע שעשיית ותיקון כלי הרובע אשר נדבר בו על אחת משתי בחינות הראשונה ע"י **בריח המורה** ע"פ תקות חוט המשקל ונבאר תחלה בבחינת אשר היא ע"פ **בריח המורה** וכו' תקח לך **בריח** אחד ארכו כמדת אלכסון של הכלי ורחבו כמו חצי צפורן או חצי ממנו והוא נקרא **בריח המורה** (נחמ' ונעים, דוד גנז רמג). — ה) *הקו המדומה שעובר בדמיון דרך כדור הארץ מקטב אל קטב, Achse; axe; axis: והקו הישר הנמשך במחשבה בקרב חללו מקטב אל קטב ועובר על מרכז העולם יקרא **בריח העולם** ובעלי הסודות יאמרו עליו כי הוא לויתן נחש בריח שעליו רמז הכתוב (יסוד עולם לר"י הישראלי ב א). **ובריחי הארץ** נחשבים כגון עובר על אמצעית הארץ על הנקודה הזאת יצא אל היקף הארץ אל שני צדיה והיה מבריח מן הקצה אל הקצה והקו הזה הנקרא **בריח** הוא ארוך מעל קו ישר שהיה עובר על הארץ וחולק אותה (הגיון הנפש לר' חייא, ה עמוד ג). דע שהקו ההולך מצד אחד של הכדור או הגלגל ועובר על המרכז ויוצא אל עבר השני הוא יקרא **בריח** לפי שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה וחכמי המחקר קראוהו קוטר וכו' ושתי הנקודות של ראשי **הבריח** או הקוטר הן צירי העולם האחד ציר הצפוני והשני ציר הדרומי והמחקרים קוראים לו קוטב הצפוני וקוטב הדרומי (נחמ' ונע', דוד גנז כא). הקוטר היוצא מציר כדור המתנועע סביבו ועובר על מרכזו ופוגע בציר השני הוא אשר אקראנו **בריח** (מוסדות תבל ב). מרת זוית נטיית **בריחו** (של מאדים) מול מסלתו הוא לפי העיון של חכמי זמננו בכדי אחת וששים מעלות **ובריחו** קטן מקוטר משוה היום שלו (שם לה). הקוטר ממשוה יומו (של שבתאי) גדול **מבריחו** בכדי חלק אחד עשר וזה יורה לנו כי גם הוא מתגולל סביב **בריחו** (שם לח). ושנים מהם (מהקוטרים) אין להם זוג האחד גדול מכולם ואחד קטן מכולם והם נקראים **בריחים** (שם מד). — ו) *קורה ישימו הקצה האחד תחת משא ותשען על משענת בנקדה מנקדת הקורה קרובה יותר להקצה שתחת המשא ובקצה השני יכבידו עליה להורידה למטה, Hebel; levier; lever: שהנך רואה שכובד אבן 200 ליטרא צריך ד' אנשים להגביה אותה ואיש אחד עם **הבריח** שיתן תחתיה יגביהנה **שבבריח** ג' נקודות אחת הוא במקום שנשען **הבריח** וכו' ובנקדה הב' ר"ל הקצה של **הבריח** הוא מקום הכובד של אבן (גבור' יי' ליש"ר מקנדיא, דף ס). וכבר הסכמתי וכו'

1) עי' שרש ברח.

לקרוא העץ הארוך העגול המניחים הסבלים תחת האבנים הגדולות או הקורות כשרוצים להגביהם בשם בריח וכו' ואין ספק שאם יהיה הבריח של ברזל או עץ כבד יגביה יותר בקלות מהעץ הקל וכו' איך בכח קטן של אדם אחד נגביה משא גדול על ידי הבריח מה שלא יעשו בלתי אם הרבה אנשים גם קצה הבריח הנרחק מהמשענת או המרכז שוקל יותר מקצהו השני שתחת המשא וכו' שערך הכח אל הכבד בערך שבין חלקי הבריח (הוא, מעין חתום לא). אם יהיה הבריח בעל שתי זרועות במשקל שוה או ינשא כובד שני המשקלים יחד מהמשען או הציר לבדו כי המשען הוא לבדו האוחז הבריח ומעכבו לבלתי ימשך למטה מכובד שני המשקלים (ראש' למודים לינדא ב ד סה). — ז) ׳כעין גשר על נהר וכדומה: והוצרכו לשים בריחים על כל העמקים באופן שיוכלו לעבר עליהם (רלב"ג, פרוש דה"י כג, אוצ"ס גרבר ב). בריחים לעבור הנהר (שם 47). — ח) ׳רצועת יבשה בין שני ימים מחברת שתי יבשות ורצועת ים מחברת שני ימים, Erd-,Meerenge; isthme,détroit; isthmus,strait: בריח הארץ הוא רצועת הארץ אשר תפסיק בין שני ימים הסמוכים ותחבר שתי ארצות אשר בשני עברי ימים יחד וכו' בריח הים הוא רצועת הים אשר תפסיק בין שתי ארצות הסמוכות ותחבר שני הימים אשר בשתי עברי ארצות יחדיו (שבי"ע, בשם ס' ראשית למודים). הים שבו ששה בריחים והם רצועות ים לא רחבות אשר יפסיקו בין שתי ארצות סמוכות זו לזו ויחברו שני ימים גדולים ורחבים (ספר הברית א ח).

*בְּרִיחָה, ש"נ, — א) ש"פ מן בָּרַח, במשמעתו הפשוטה: שלישי לבריחה (מד"ר בראש' עד). כמה נאה בריחה שברחת (שם שמות כז). פושעים היו בישראל באותה שעה והיו אומרים בבריחה אנו בורחים כדרך שבני אדם בורחים (תד"א ז). ויושט העבד את ידו על ראשו ויתן אות בריחה לאגריפס המלך (יוסיפון סה). ויהי היום והיתה בריחה באיזו מדינה וברחו כולם ובדרך בריחתם עברו דרך איזה יער (מעשיות להר"ן לה). — ובכלל התרחקות מדבר מהדברים: כדי שיוכל (היועץ במלחמה) ליעץ הקרבה אל המועילים והבריחה מן הנזקין (נופ' צופ', מסיר ליאון ב יח). בחירתו (של החולה) לאכול הדברים החמוצים ובריחתו מלאכול המתוקים (נוה שלום יב ב). התשוקה אל הנאות והבריחה מהמזיק (זכות אבות, מתכבת יון לכנון). — ב) ׳מאון בדעה מהדעות: כי אין בריחתנו מן המאמר בקדמת העולם מפני הכתובים אשר באו בתורה בהיות העולם מחודש (מו"נ ב כה). וכבר העירותיך על עיקר זה המאמר ושזה כולו בריחה מהתחדשות דבר (שם כט). וכבר ביארתי לך והודעתיך בריחת התורה ממעשה הכישוף כולם (שם ג לז) בריחת הבורחים מאלה הענינים (אמונה רמה נח). ומזה היו בורחים תכלית הבריחה (ר"י אברבנאל, ואתחנן, ככד לב פרעה). ולא היתה תלונתו (של איוב) על מיתת בניו וזה מתכלית בריחתו מליחס שקר ועול אל הש"י (אוהב משפט, ביאור לאיוב כט). ענין הבריחה להיות חושש חששה רחוקה (פלא יועץ, בורח). — ג) ׳שבר של בעל עסק, שחדל לשלם נשיו, Bankrott faillite; bankruptcy: קרוב לסוף שנה זו קודם ר"ה תקכ"ד נעשו בריחות גדולות ועצומות עד מאד בנ"ק ממש לא נשאר איש מהחלפנים ובעלי כיסים העצומים שלא היו לפלטה גדולה (מגי' ספר, יעב"ץ רו).

*בְּרִיחוּת, — כמו בריחה: ודמה במרוצתך ובבריחותך לבריחת הצבי (עמנ', פי' שה"ש, כ"י קמברידש).

*בְּרִיָּה, ש"נ, כנ' בְּרִיָּתוֹ, וגם בְּרִיָה, בְּרִיָתוֹ, — א) ש"פ מן ברא, במקום בריאה: כל שהוא מבריית המים (ידים ב ב), כל מה שנברא מן המים כגון יבחושים וכיוצא בהם. אחד בריית[1] הזכר ואחד בריית הנקבה זה וזה לארבעים ואחד (נדה ג ז). מתחילת ברייתו של עולם ימי החמה יתירים על ימות הלבנה אחד עשר יום (כעו"ר ז). מברייתו של עולם (תענ' ב.). (גזרו טומאה על כלי זכוכית) הואיל ותחלת ברייתן מן החול (שבת יה:). אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת הואיל ותחילת ברייתו היא (פסח' נד.). החומט תחילת ברייתו בבעדשה (חול' נב.). מתחלת ברייתם (של נח, יוסף, מרדכי ומשה) נתקנו לכך (מד"ר שמות ב). מתחלת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחלה (שם ויקרא כה). יש מהן דעות שהן לאדם מתחלת ברייתו לפי טבע גופו (רמב"ם, דעות א ב). אלא אם כן היה גופו רע מתחילת ברייתו (שם ד ב). — ובלי המלה תחלת: שמיר זה ברייתו כשעורה (סוט' מח:). — ומשמשת במשמ' טבע הגופים ומעמדם כמו שנבראו, Beschaffenheit, natürl. Zustand nature, état naturel; nature, natur condition: אין עושין תמרים דבש ולא תפוחים יין ולא סתוניות

[1]) כך במשנה שבגמרה.

חומץ ושאר כל הפירות אין משנין אותם מברייתן (תרומ' יא ג). ואבר הפורש ממנו והוא כברייתו (עדי' ו ג). כלבן שאכל בשר המת שלשה ימים מעת לעת הרי הוא כברייתו (זב' כ ג), במעמדו הטבעי. שלא אמרו אלא גוש כברייתה (תוספתא כל' ב"ק ג ז). זה הכלל כל גזילה שהיא בעינה ולא שינה אותה מברייתה [1]) אומר לו הרי שלך לפניך ואם שינה אותה מברייתה משלם כשעת הגזילה (שם ב"ק י ד). יין מבושל ואלונטית הרי אילו אסורין מפני שתחילתן יין אלנטית כברייתה הרי זו מותרת (שם ע"ז ד יב). פשתים כברייתו צמר כברייתו (ספרא, נגע' יג). כלייש זה שערוך בשמן ומקוטף בדבש כך היה ברייתו של מן (ספרי, בהעל' פט). כל שנשתנה מברייתו ולא שינה ברכתו יצא (ירוש' ברכ' ו הל' ב). לפיכך חיתה נבדקת (הסוטה) במים ובעפר אם טהורה היא כברייתה או לאו (תנחומא, נשא ה). שינוי החוזר לברייתו הוא ושינוי החוזר לברייתו לא שמיה שינוי (סוכה לג:). מה להצד השוה שבהן שכן לא נשתנו מברייתן (ע"ז מו.). מה מים שלא נשתנו מברייתן אף אוכל שלא נשתנה מברייתה וכו' מה מים שלא נשתנו מברייתן ע"י האור אף אוכל שלא נשתנה מברייתו ע"י האור (שם לז:). אמרו לו (אוכל נמלה כל שהוא חייב) מפני שהיא כברייתה (מכו' יז). דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו (רמב"ם, דעות ו א). כשהיה האבר שלם כברייתו בשר וגידים ועצמות (הוא, טומאת מת כ ג). ולא גזרו טומאה אלא על גוש כברייתו (שם יז). מי שפיו נבלם מחמת גופו וברייתו אבל אם נבלם מחמת הרוח אינו מום (הוא, ביאת המקדש ז ז). ולא פירות מברייתן וכו' דבר שדרכו לאכול חי לא יאכלנו מבושל (הוא, במיטס ה ג). — ובמשמע' צורת הדבר: חלזון זהו גופו דומה לים וברייתו דומה לדג (מנח' מד.). כלי של ברזל הוא וברייתו כעציץ של קנקן (ערוך, ערך אוכלא). — ב) הדבר שנברא: שבעה בריות זו למעלה מזו וזו למעלה מכולם ברא רקיע (אדר"נ לז). — וכל העולם הנברא: שהברייה נארות בעד דברתו (מדר' תדבא ז).

***בְּרִיכָה**, ש"נ, מ"ר בְּרִיכוֹת, — א) שה"פ מן בָּרַךְ, נפילה על ברכו: אי זו כריעה ואי זו בריכה ר' חייא רבא הראה בריכה לפני ר' ונפסח ונתרפה (ירוש' ברכ' א ג). בר קפרא אמר לך כריעה לך כפיפה לך השתחויה לך בריכה (שם שם ד). — ב) ענף מאילן נטוע באדמה שהבריכו ונקלט באדמה: אילן שנעקר ובו בריכה והוא חי ממנה חזרה הזקינה להיות כבריכה (ערלה א ה). וכן בריכה שנפסקה והיא מליאה פירות (שם). — ובהשאלה: שתי בריכות טובות יש לי להבריך בך רות המואביה ונעמה העמונית (יבמ' סג.). — ג) מה שהיונות או עופות אחרים יולדות בפעם אחת, Brut; couvée; brood: הלוקח פירות שובך מחבירו מפריח בריכה ראשונה (ב"ב ה ג). בריכה ראשונה ושניה (גמ' שם פ.). מחלוקת (של ב"ש וב"ה אם יטול הגוזלות מהשובך או אין) בבריכה ראשונה וכו' אבל בבריכה שנייה דברי הכל בעומד (ביצה י.). שהיונים יולדים בריכה בכל חדש וחדש והן שני גוזלות זכר ונקבה (רש"י שם). — ומ"ר: אילן אחד היה לו לינאי המלך בהר המלך שהיו מורידין ממנו ארבעים סאה גוזלות משלש בריכות בחדש (ברכ' מד.). נחילין אלו הבריכות של דבורים קרי להו נחילין (רגמ"ה ב"ב פ.). — ד) בהשאלה לאילנות הפרי, שהאילן מביא בפעם אחת: באילן שעושה שתי בריכות בשנה וכו' אילן העושה בריכה אחת כגון דקלים וזיתים וחרובין (ר"ה יב.).

בְּרִיכָה, עי' בְּרֵכָה.

***בְּרִיקָה**, ש"נ, מ"ר בְּרִיקוֹת, — שה"פ מן בָּרַק: וכמו שהשמש בבריקותיה על המים הזכים תעשה רשימה בכתלים (אגר' התשו' לר"י לטיף נ). הסברה נותנת שיש להם (להככבים הקיימים) אור טבעי כי אין בריקת הנבוכים (כככי לכת) כהברקת הקיימים המבריקים ווזהרים ושולחים חצותיהם בתמידות (מעש' טוביה, עולם הגלגלים י).

***בְּרִיקוּת**, ש"נ, — תכונת דבר המבריק: והוא כמו בריקות ואש עוברת וזאת היא אחיזות עינים (ראב"ע שמות ז יא). האופנים שהיו בתכלית הזהר והבריקות (רמב"ל דוכן, מ"א, חלק שוסינו ג).

בְּרִירָה, עי' בְּרֵרָה.

***בְּרִירָה**, ש"נ, מ"ר בְּרִירוֹת, — א) שה"פ מן בָּרַר: הותר מכלל ברירה ביום טוב (ירוש' שבת ז ז:). ברירת הדבר הצודק מהבלתי צודק (רע"ב, אבות ה טו). — ובמשמ' טהרה ונקיון: לשון מריקה וברירה ולבון (רד"ק ירמ' נא יא). — ב) בפרט ברירות ראשי עדה,

---

— [1]) בתוספתא צוק"מ מבירייתה.

דַּיָּנִים, ראשי העדה וכדומה, Wahl;élection; election: הסכימו ועשו הנהגה שבּ ר י ר ת הנאמנים ונאמניהם והבית דין ומקבלי החשבון וגבאי צדקה שעתידין להתמנות עתה וכו' ושלשה מהם אותם שיצאו ראשונה בגורל יעשו מזולתם ה ב ר י ר ו ת (בו"ת ריב"ש, ריד). כי לא היו (אנשי הקהל) מוסכמים ב ב ר י ר ה והיה ביניהם חילוק וכו' שאתם תעשו ה ב ר י ר ה ולא תטריחו אותי לדבר זה (בו"ת מהרלב"ח לח). עיר אחת שהיתה לה הסכמה וכו' שהברורים מואת השנה להם לבדם כח והרשאה להקים ברורים אחרים וכו' ושלא יוכל שום אחד מאותם האנשים שיעלה בהסכמתם לשים אותו לרשת ב ב ר י ר ו ת הנו' לסרב (מהרש"ך א קיב). וכשמוע טובי העיר הדבר הזה נעתרו לקולם ובאו לידי ב ר י ר ת דיינים (פחד יצחק, ערך ברותא).—דוכסי ה ב ר י ר ה, הדוכסים בגרמניה לפנים שהיתה להם לבד זכות ה ב ר י ר ה לברור את המלך, Kurfürsten: על כל דוכסי ה ב ר י ר ה ובראשם פרימיסיל מלך ביהם אשר הוא לעולם הראש והראשון לדוכסי ה ב ר י ר ה (צ"ד ב, ס' תתקע"ב לאלף ו). מיד אחר מות הדוכס פרידריך שהיה אחד מדוכסי ה ב ר י ר ה (מגי' איכה לרי"ט הלר).

***בְּרִירוּת**, ש"נ, — הכח לראות ולהבחין: לא נתן הקב"ה בהם כח בעין ולא ב ר י ר ו ת בלב (הקד' פרוש יצירה לר"י ברצלוני).

בְּרִית[1], ש"נ, מ"ר בְּרִיתוֹת,—מעשה שעושים בני אדם ביניהם שעל ידו הם מתחיבים לקים דבר זה לזה, ולפנים היו כ ו ר ת י ם דבר בשעת מעשה זה ולכן אמרו כָּרַת בְּרִית, Bündniss, Vertrag; Alliance, pacte; covenant: ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך ויכרתו שניהם בְּרִית (בראש' כא כז). תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה בְרִית עמך אם תעשה עמנו רעה (שם כו כח-כט). ויכרת יהונתן ודוד בְּרִית באהבתו אתו כנפשו (ש"א יח ג). — ובפרט בין מלכים, בין עמים בעניני מדינה: וישלחם המלך אסא אל בן הדד וכו' לאמר בְּרִית ביני ובינך בין אבי ובין אביך (מ"א יה יח-יט). ובְרִית עם אשור יכרתו ושמן למצרים יובל (הוש' יב ב). — כרת ברית לפלוני, התרצה לחיות עמו בשלום: לא תכרת להם (ליושבי הארץ) ולאלהיהם בְּרִית לא ישבו בארצך פן יחטיאו אתך לי כי תעבד את אלהיהם (שמות כג לב-לג). השמר לך פן תכרת בְּרִית ליושב הארץ אשר אתה בא עליה פן יהיה למוקש בקרבך (שם לד יב). לא תכרת להם בְּרִית ולא תחנם (דבר' ז ב). ויאמרו אליו (אנשי גבעון ליהושע) ואל איש ישראל מארץ רחוקה באנו ועתה כרתו לנו בְרִית ויאמרו איש ישראל אל החוי אולי בקרבי אתה יושב ואיך אכרות לך בְּרִית (יהוש' ט ו-ז). אחרי אשר כרתו להם בְּרִית (שם טז). ואתם לא תכרתו בְּרִית ליושבי הארץ הזאת מזבחותיהם תתצון (שופט' ב ב). ויכרת לו (מלך ישראל לבן הדד המנצח) בְּרִית וישלחהו (מ"א כ לד). — ויאמרו עוד כרת ברית לפלוני, הטיל עליו חובה, הביא אותו בברית: ויכרת יהושע בְּרִית לָעָם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט (יהוש' כד כה). ויבא אתם (יהוידע הכהן את שרי המאות) אליו בית יי' ויכרת להם בְּרִית וישבע אתם (מ"ב יא ד). — וכרת ברית על פלוני, ברגש איבה אליו, בכונה להרע לו: כי נועצו לב יחדו עליך בְּרִית יכרתו (תהל' פג ו).—וכרת לפלוני ברית עם פלוני, היה המתוך, עושה הברית בין פלוני ופלוני: וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים (הוש' ב כ), מליצה, ר"ל עשה שיהיה שלום ביניהם.—ובהשאלה, הבטחה מחלטה לעשות או לא לעשות דבר, Versprechen; promesse; promise: הנני מקים את בְּרִיתִי אתכם ואת זרעכם וכו' והקמתי את בְּרִיתִי אתכם ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול וכו' זאת אות הַבְּרִית אשר אני נתן ביני וביניכם וכו' את קשתי נתתי בענן והיתה לאות בְּרִית ביני ובין הארץ (בראש' ט ט-יג). והקמתי את בְּרִיתִי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לדרתם לִבְרִית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך (שם יז ז). הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם בְּרִית עולם (ישע' נה ג). כי אמרתם כרתנו בְרִית את מות ועם שאול עשינו

---

1) מלה עברית ואין אחות לה בשאר הלשונות השמיות. וכבר פקפקו הקדמונים בדבר אם היא משרש ברת משקל פְּעִיל, או משרש ברה משקל בְּכִית, שְׁבִית. ריב"ג, בערך ברת, הביא שתי דעות אלה ולא הכריע, וכן רד"ק. והנה בשרש ב ר ת אין כל מקור למושג השם ברית, ובשרש ב ר ה סברו הקדמונים כי השם ב ר י ת נסתעף ממושג החתוך והכריתה שבשרש זה. והאחרונים למן גזנ' ועד ברט (מה"ש כי' רמט), קניג ואחרים, הסכימו כלם שזה משק' פעית מן ב ר ה, וגזרוהו קצתם כמו הקדמונים ממושג חתוך וכריתה, וקצתם (הומל, דילמן בוהל) ממושג ראיה והחלטה שיש לשרש בר באשורית. וגם זה דחוק, ואולי ראוי יותר לשים לב להשערה, כי ברית דומה להשם ברות, ופרושו אכילה מועטת, על שם המנהג שהיה בימים הקדומים לאכל יחד בשעת כריתת הברית, ולכן מ ל ח הברית, וברית מלח.

הזה (שם כח יס), ר"ל בטוחים אנו כי לא ישלט בנו המות. כי עם אבני השדה בְרִיתֶךָ וחית השדה השלמה לך (איוב ה כג).—כרת ברית לעיניו, חיב את העינים שלא תבטנה : בְּרִית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה (איוב לא א). — ויאמרו בא בברית עם : ואשבע לך ואבוא בִבְרִית אתך (יחזק' יו ח).— עבר בברית : לעברך בִּבְרִית יי' אלהיך (דבר' כט יא). — שם לו ברית : כי בְרִית עולם שם לי (ש"ב כג ה). — ולבטל הברית ישתמש העברי בהפעלים הֵפֵר, נֵאֵר, חִלֵּל, כִּפֵּר : כי עברו תורת חלפו חק הֵפֵרוּ בְּרִית עולם (ישע' כד ה). ואתה זנחת ותמאס התעברת עם משיחך נֵאַרְתָּה בְּרִית עבדך חללת לארץ נזרו (תהל' פט לט-מ). מדוע נבגד איש באחיו לְחַלֵּל בְּרִית אבתינו (מלא' ב י). שלח ידיו בשלומיו חִלֵּל בְּרִיתוֹ (תהל' נה כא). וְכֻפַּר בְּרִיתְכֶם את מות וחזותכם את שאול לא תקום (ישע' כח יח). — בְּרִית מֶלַח, ברית חזקה שתתקים הרבה : כל תרומות הקדשים וכו' נתתי לך ולבניך ולבנתיך אתך לחק עולם בְּרִית מֶלַח עולם הוא לפני יי' לך ולזרעך אתך (במדב' יח יט). יי' אלהי ישראל נתן ממלכה לדויד על ישראל לעולם לו ולבניו בְּרִית מֶלַח (דהי"ב יג ה). — לוּחוֹת הַבְּרִית, סֵפֶר הַבְּרִית, הלוחות, הספר שהיה כתוב שם הברית בין יי' וישראל : ויקח (משה) סֵפֶר הַבְּרִית ויקרא באזני העם ויאמרו (העם) כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע (שמות כד ז). בעלתי ההרה לקחת לוחת האבנים לוּחֹת הַבְּרִית אשר כרת יי' עמכם (דבר' ט ט). — אֲרוֹן הַבְּרִית, הארון שהיו מונחים בו הלוחות : בעת ההוא הבדיל יי' את שבט הלוי לשאת את אֲרוֹן בְּרִית יי' (דבר' י ח).— מַסֹּרֶת הַבְּרִית, עי' מַסֹּרֶת. — בַּעַל בְּרִית פְּלוֹנִי, איש שהוא בברית עם פלוני : והם (אשכול וענר) בַּעֲלֵי בְרִית אברם (בראש' יד יג). — וכן אִישׁ בְּרִיתוֹ : עד הגבול שלחוך כל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ (עוב' א ז). — אֵשֶׁת בְּרִיתוֹ של פלוני, אשתו הנשואה לו בברית הנשואים : אשת נעוריך אשר אתה בגדתה בה והיא חברתך וְאֵשֶׁת בְּרִיתֶךָ (מלאכי ב יד). — ומ"ר *בְּרִיתוֹת: הרי שש עשרה ושלש בְּרִיתוֹת[1] לכל אחת ואחת (תוספתא סוט' ח י). שזו נתנה בי"ג בְּרִיתוֹת (ברכ' מח). ואין לך כל דבר מצוה ומצוה שכתובה בתורה שלא נכרתו עליה ארבעים ושמנה בְּרִיתוֹת (סוט' לז :). צפור (אעפ"י) שאין לה לא זכות אבות ולא בְּרִיתוֹת ולא שבועות בניה מכפרים עליה (מד"ר דבר' ו).—ואמר המליץ: ושימו על לבבכם השבועית בכרתנו פני אל הבריתות (רשב"ג, שירי שלמה לדוקס, מט). בדבור אחד (שבמשנה) נכללין כמה עיקרין וכמה קבלות סברות בקוצר לשון וכן כמה בְּרִיתוֹת תלויין על משנה אחת (ר"מ אלדבי, ש"א ח). —בפרט נקראת המילה ברית, בריתו של אברהם: ויאמר אלהים אל אברהם וכו' ואת בְּרִיתִי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך המול לכם כל זכר ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות בְּרִית ביני וביניכם (בראש' יז ט-יא). והמלבין פני חבירו ברבים והמפר בְּרִיתוֹ של אברהם אבינו וכו' אעפ"י שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעוה"ב (אב' ג יא). אשר קידש ידיד מבטן וחוק בשארו שם וצאצאיו חתם באות בְּרִית קדש (ירוש' ברכ' ט ז). אשר קדשנו במצוותיו וצונו להכניסו (את הילד) בִּבְרִיתוֹ של אברהם אבינו (ברכ' אחי הילד בשעת המילה). ועל בְּרִיתְךָ שחתמת בבשרנו (בהמ"ז). והרגלים הם יותר ארוכים מן הַבְּרִית (עמה"מ, רישא דז"א מד).—*ובהרחבה לאבר המילה בעצמו: אף בכסות אין מדקדקין (עם העני המבקש בגד) מפני בְּרִיתוֹ של אברהם אבינו (ירוש' פאה ח כא.). — ומליצה, *ברית כרותה לדבר, לאמר כך טבעו מעולם : אמר רבי יוחנן בְּרִית כְּרוּתָה היא היגע תלמודו בצנעה לא במהרה הוא שוכח וכו' בְּרִית כְּרוּתָה היא הלומד אגדה מתוך הספר לא במהרה הוא משכח (ירוש' ברכ' ה א). אמר אביי בְּרִית כְּרוּתָה לשפתים (סנה' קב.), ר"ל כך מנהגו של עולם שכל דבר היוצא מהשפתים סופו להתקים. אמר רב יהודה בְּרִית כְּרוּתָה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם (ר"ה יז:). בְּרִית כְּרוּתָה לו (להפשפש) שכל המוללו מריח בו (נדה נח:). מה סבורין בני נח שבְּרִיתָן כְּרוּתָה עומדת לעד אלא כל זמן שהשמים והארץ קיימים בריתן קיימת לכשיבוא אותו יום וכו' באותה שעה ותופר ביום ההוא (מד"ר בראש' לד). בְּרִית כְּרוּתָה למים אפילו בשעת שרב רוחה שייפה (שם ג). מה נמרצו אמרי יושר שהם חזקים לפלש עד הלב ולהתקבל כי אז בְּרִית כְּרוּתָה שיקבו חור בדלתי הלבבות השומעים ויעשו פרי (ר"מ אלשיך, איוב ו כה). ומי יתן והיה מאריך (האויל) מלענות מיד כי היה מרחיק מחיתתו ורק בְּרִית כְּרוּתָה לפיו לענות מיד (שם יג). ותגלה אותו בפירוש כי בְּרִית כְּרוּתָה לשפתים לגלות מה שהוא בלב (שם טו ו). בְּרִית כְּרוּתָה לצדיק המקיים התורה מעוני וכו' סופו יהיה לקיים התורה מעושר (מעבר יבק, שפתי רננות כח).—*בְּרִית ! הַבְּרִית ! לְצִוּן שבועה וקיום דבר, ולתמיה: כשבאתי והרציתי

—[1]) מהד' צוק"מ: בריתות.

דברים לפני ר' אלעזר בן עזריה אמר לי ב ר י ת אילו דברים שנאמרו בחורב (תוספתא חלה א ו). כשבאתי והרציתי דברים לפני ר"א אמר לי ב ר י ת הן הן הדברים שנאמרו לו למשה מסיני (פסח' לח:). ה ב ר י ת הן הן הדברים שנאמרו למשה בחורב (ירוש' פאה ו יט:). —יב ר י ת ה מ ל ו כ ה: וימחו הסופרים במצות המלך את שם אנטיפטר ממכתב ה ב ר י ת ל מ ל ו כ ה אשר למלכי יהודה וכו' וימלוך המלך את ארקילאוס בנו ויכתבהו במכתב ב ר י ת ה מ ל ו כ ה אשר למלכי יהודה (יוסיפון סא). — יבְּרִית הַחֲדָשָׁה, שם לספר האונגליון: והם(החולקים עלינו) מגדלים אותם (את ספרי הנביאים) והוגים הפסוקים שלהם ויקיימו ה ב ר י ת ה ח ד ש ה (אמונה רמה כ ה). אולם לא שבה הבוגדה כי אם נשאה את הנער מזה והלאה ותכניסהו ב ב ר י ת ה ח ד ש ה (מעשיות ילינק, יג). — ו ב ר י ת ה י ש נ ה, להתנ"ך. —ומ"כ: אמונת המון היהודים היא שהיות השני ה ב ר י ת ו ת צודקים יחד נמנע בשכל (אמונה רמה כ ה).

בֹּרִית[1]), בורית, ש"נ, — א) עשב [2]) נותן אפר קלי שסגולתו לטהר ולנקות הזוהמא, Alkali;alcali;alkali: כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בֹּרית נכתם עונך לפני נאם אדני יי' (ירמ' ב כב). כי הוא כאש מצרף וּכְבֹרִית מכבסים (מלאכי ג ב). נתר ו ב ו ר י ת קמוליא ואשלג כדי לכבס בהן בגד קטן (שבת ע ה). שבעה סממנין מעבירין על הכתם רוק תפל ומי גריסין ומי רגלים ונתר ו ב ו ר י ת קמוניא ואשלג (ניד' ט ו). השלישית והלביצין והירענה ו ה ב ו ר י ת והאהל יש להן שביעית (תוספתא שבי' ה ו). הירענין ו ה ב ו ר י ת והאהל (ירוש' שבי' ז). הוסיפו עליהן החלביצין והלעינין ו ה ב ו ר י ת והאהל (שבת ל.). ב ו ר י ת הנקרא קוליא (אסף, 170). מיני כבוסים כגון ב ו ר י ת ואהל (רמב"ם שמיט' ה י). ואם עשתה המכוה אבעבועות יזלפנה ביין או בחלב עז או ב ב ו ר י ת ויחבשנה (מ' אלדכי, ש"א ד ג). — בֹּרית כרשינה, עי' כרשינה.—ב) יקראו אחרי כן בשם זה את ההרכבה ממיני אפר ושמנונית שמשמשת לרחיצה וכבוס[1]), Seife; savon; soap: ובהמות אשר בו ישתמשו במקום ב ו ר י ת (שבי"ע, הודו). עפר ב ו ר י ת מראהו לבן שחרחרת וכאשר ישרוהו במים יעלה קצף הרבה כ ב ו ר י ת (ליגד', רלב' למוד' א ח).

***בָּרַיְתָא**[2]), יְרִיתָה[3]),מ"ר בְּרַיְתוֹת,בריי׳,—משנה חיצונה שלא הכניסה רבי בתוך סדר המשניות שלו, Baraïta: אפרש אותו ואבאר עיקרו מהמשנה ו מ ה ב ר י י ת א הנמצאת (הקד' פרוש רב נסים גאון). ועיקר זו ה ב ר י י ת א חקוקה במסכת שבת (שם). וכמו כן אם היתה ב ר י י ת א או שמועה אשר זכרתי כי היא במקום פלוני והיא במקום אחר (שם). כי לא כל מה שנזכר

---

[1]) מלה עברית, ואין לה חבר בשאר לשונות האחיות. והוא משק' יחיד במשקלי שמות הדברים שבאו במקרא. ואמר ריב"ג וז"ל: העקר בו דגשות הריש וקמוץ הבית בשרק או בקמצות ע"מ גפרית וכאשר נמנע דגשות הריש נמשך הקמוץ ונתחדש במלה נח רפה היא הוו. ע"כ. וכן רד"ק: כי הריש ראויה להדגש לולי כי לא תקבל דגש ומשפטו בררית בפלס גפרית. ע"כ. והמדקדקים החדשים לא העירו כלום על צורתה של מלה זו. והכל מסכימים כי מקורה בשרש ב ר ר, על שם פעולתה של העשב ואפרה ל ב ר ר ולנקות ולטהר. אך זה קצת דחוק. — [2]) אין ספק בדבר כי קראו בֹּרית לאחד ממיני ה צ מ ח י ם, הואיל והיא מנויה בין הדברים שחלה עליהם חובת שביעית, וחובה זו אינה חלה אלא על דבר שגדולו מן הארץ. ומפני זה דחתה הגמרה (ניד' סב.) דעת מי שתרגם בֹּרית כבריתא, שהוא גפרית. והנה בגמ' שם אמר רב יהודה בורית זה אהלא (בגמ' שבת צ.: זה ח ו ל, וכן בא חול במקום אהל (ניד' כו:), ועי' ערך חול). והקשו והתניא הבורית והאהל משמע מזה כי ברית ואהל הם שני דברים, ושקלו וטרו שם ובאו לידי מסקנה כי בֹּרית היא אמנם אהל אלא שיש תרי גווני אהלא. ולפי זה צריך לאמר כי אהל (בסור' אחלא) הוא שם כללי לקצת מיני עשבים שיש בהם היסוד המנקה והמטהר (I.Löw, Pfln. Salsola), ולאחד מהמינים הללו קראו בֹּרית (וערך אֳהָל בספר זה צריך תקון והרחבה ויבוא בתוך ההוספות והתקונים). והערוך ערך זתא הביא עוד מאמר בהגמ' כאן שאיננו בהספר' שלנו: מאי בורית זיתא, ונזכרה מלה זו גם בערב' וסור' כשם תאר לאחד ממיני אשנאן אחלא (לו שם). ריב"ג תרגם ברית באושנאן a), אך א ש ל ג הוא אשנאן, ובמשנת נידה המובאה בפנים נזכרו בורית ואשלג יחד, א"כ בורית אינה ממש אשלג, אלא מין אחר, והרמב"ם בפרוש המשנה (ניד' ט ו), תרגם ברית בע'אשול b), והוא בערב' גם שם למה שהופפים בו הראש. — [1]) לפי רש"י שלעז ברית שבון, וכן רד"ק: וי"ם אותו כי הוא הנקרא בלעז סבון.

[2]) בארמית ב ר י י ת א: הא ברייתא היא ובמתניתין ליבא (ברכ' יט.—זו ברייתא היא ובמשנתנו אין זה). ור' יוסי בר חנינא ברייתא לא שמיע ליה (שבת יט:— ור' יוסי בר חנינא לא שמע הברייתא).—ובהרבה מקומות ביוד אחת (אגר' ר' שרירא גאון, ובגוף הקדמ' הרמב"ם לפרוש המשנה, וספ' והזהיר, ויקרא יד, סה, ועוד).—וכך נקוד ב ב ר י ת א דר' פנחס שפרסם דר' גרינה' מתוך כ"י ישן (הלקוט' ב) והעיד כי הנקוד הוא מגוף כה"י. — [3]) כך נקוד בגוף פרוש המשנ' של הרמב"ם למס' פרה שבכ"י אקספ' שפרסם מ' למבר, (REJ XIV, 273).

---

a) أُشْنَان b) غاسول

מהבריתות בתלמוד מצויות לרב הבריתות (שם). וכן ר' הושעיא ובר קפרא חיברו ב ר י י ת ו ת לבאר דברי המשנה (רמב"ם, הקד' יד החזקה). וכן חברו ר' חייא ור' אושעיא ב ר י י ת ו ת אשר מדברי רבם נשמטות (הליכ' עולם א א). וכן נמצא דברי רבי בכמה ב ר י י ת ו ת שאינן במשנה (ס' כריתות, שער ג). ב ר י ת ו ת המובאות בתלמוד לפעמים בארוכה ולפעמים בקצרה (פחד יצחק, בריתות).

א·ברך[1], ממנו בֶּרֶךְ, א·בֵּרַךְ, *הִבְרִיךְ, *בֶּרֶךְ.

בֶּרֶךְ[2], ש"נ, מ"ז בִּרְכַּיִם, בִּרְכֵּי, בִּרְכָּיו, בִּרְכֵּיהֶם, — בִּרְכֵיהֶם, — א) כמו אַרְכּוּבָה, והוא פרק החבור בין הפחד, שהוא עצם הירך והשוק, **Knie ; genou; knee** : כי לי תכרע כל בֶּרֶךְ תשבע כל לשון (ישע' מה כג). והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הַבִּרְכַּיִם אשר לא כרעו לבעל (מ"א יט יח). יככה יי' בשחין רע על הַבִּרְכַּיִם ועל השקים (דבר' כח לה). ולב נמס ופק בִּרְכַּיִם וחלחלה בכל מתנים (נחו' ב יא). על צד תנשאו ועל בִּרְכַּיִם תשעשעו (ישע' סו יב). מדוע קדמוני בִרְכַּיִם ומה שדים כי אינק (איוב ג יב). גם בני מכיר בן מנשה ילדו על בִּרְכֵּי יוסף (בראש' נ כג). בא אליה ותלד על בִּרְכַּי (שם ל ג). ואכרעה על בִּרְכַּי ואפרשה כפי אל יי' אלהי (עזרא ט ה). וכל אשר יכרע על בִּרְכָּיו לשתות (שופט' ז ה). ותישנהו (דלילה את שמשון) על בִּרְכֶּיהָ (שם טז יט). וכל יתר העם כרעו על בִּרְכֵיהֶם[3] לשתות מים (שם ז ו). — כִּשְׁלוֹן בִּרְכַּיִם: חזקו ידים רפות וּבִרְכַּיִם כשלות אמצו (ישע' לה ג). בִּרְכַּי כשלו מצום ובשרי כחש משמן (תהל' קט כד). כושל יקימון מליך וּבִרְכַּיִם כרעות תאמץ (איוב ד ד). רפיון ידים וכשלון ב ר כ י ם אשה לא תאשר את בעלה (כ"ס גני' כה כג). — *שְׁפַל בֶּרֶךְ, ענו: ופרקו נאה ו ש פ ל ב ר ך ומרוצה לעם (תענ' יו.). — ב) *בֶּרֶךְ המחרשה, כמו בֹּרֶךְ עי' זה: כמלא ב ר ך המחרישה (תענ' כה:).

[1]) משתף לאשור', ערב', עברית, ארמ', ואתאפ'.

[2]) עי' שרש א·בֵּרַךְ, וצורתו הקדומה היתה בִּרְךְ וגם בֶּרֶךְ, באשור' בִּרְכ, בער' רֻכְבַּה a), אך הפעל הוא ברכ, בארמ' ברכא ארכבתא. — [3]) הפעם האחת שנמצא זה הכנוי רפה, וכך מסור במסורת: כל לישנא דגושים בר משנים רפים: ברכיהם על ברכיה. ולא עמדו החכמים על טעם השנוי מדוע בכל הכנ' כּ דגושה, זולתי ברכים נסתרים רפה. וסוברים Olsh. וכמו"כ St. כי זה מן מ"ז אחר שהיה לפנים והוא בִּרְכִּים.

a) رُكْبَة

***בֹּרֶךְ**[1], (בורך), ש"נ, — אחד מחלקי המחרשה, והוא העץ העקום אשר עליו תשב החרב: הנוגע בעול ובקטרב וכו' בחרב ו ב ב ו ר ך[2]) וביצול (כלים כא ב). נותן רובע כרשינים על ב ו ר ך המחרישה (אהל' יז א).

א·בֵּרַךְ[3]), פ"ע, עתיד אֶבְרַךְ, — כרע ונפל על ברכיו, **nieder knieen; s'agenouiller; kneel** : באו נשתחוה ונכרעה נִבְרְכָה לפני יי' עשנו כי הוא אלהינו (תהל' צה ו-ז). וַיִּבְרַךְ (שלמה) על ברכיו נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו השמימה (דהי"ב ו יג). — ואמר הַפַּיָּט: אופני הוד ושרפי להבה אראלי וחשמלי וגלגלי מרכבה ב ו ר כ י ם וקודים ומעריצים אהבה לנערץ בסוד קדושים רבה (קונט' הפיוט' כט). לך נִבְרְכָה ונברכה ולדברך נשתאה (שם כד).

—הפע', הִבְרִיךְ, — א) עשה שיִּבְרַךְ, שיפל על ברכיו, בפרט את הגמל: וַיַּבְרֵךְ (אליעזר עבד אברהם) הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים (בראש' כד יא). — ב) *הטה ענף של אילן מחבר לארץ עד הקרקע והטמין ראשו של הענף באדמה למען יקלט ויצמח משם יונק אחר: ה מ ב ר י ך את הגפן בארץ אם אין עפר על גבה ג' טפחים וכו' אפילו ה ב ר י כ ה בדלעת או בסילון ה ב ר י כ ה בסלע אע"פ שאין עפר על גבה אלא ג' אצבעות (כלא' ז א). ה מ ב ר י ך ג' גפנים ועקריהם נראים (שם ב). אין נוטעין ואין מ ב ר י כ י ן ואין מרכיבין ערב שביעית וכו' ואם נטע או ה ב ר י ך או הרכיב יעקור (שבי' ב ו). הנוטע לתוך שלו ו ה ב ר י ך לתוך של יחיד או לתוך של רבים וכן ה מ ב ר י ך מתוך של יחיד או מתוך של רבים לתוך שלו (בכורים א א). ונטעתם

[1]) משרש אברך, מהשם בֶּרֶךְ. — [2]) כך בנוסח, וכך במשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם. אך רב האי הביא עוד גרסה אחרת בכף, עי' זה. והערוך גרס בורך, והביא עוד הגרסה של רב האי. ופרש רב האי, לפי הגרסה כורך, שזה הוא כעין משפך ארוך ובסופו כעין אֵת, ועל ידו ישפך הזרע לאט לאט אל התלם. והביא פרוש זה גם הערוך. אבל הרמב"ם פרש כמו שכתוב בפנים, וז"ל: ובורך אלעוד אלאעוג אלד'י תרכב פיה אלסכה והוא שבה רכבה אלאנשאן והוא אלד'י ינבסט מע סטח אלארצ' ענד אלחרת' ולד'לך תשמי בּוֹרך. ע"כ. ובעברית: ובורך הוא העץ העקום אשר יתחב בו האֵת והוא דומה לברך האדם והוא המתפשט עם שטח הארץ בעת החרישה ולזה יקרא בורך.

[3]) עי' שרש ברך. בערב' בַּרַכַ a), אַבְרַכַ b), ממש כמו בעברית.

a) بَرَكَ b) أَبْرَكَ

פרט למרכיב ו ל מ ב ר י ך (ספרא קדוש׳, פרש׳ ג). הנוטע ו ה מ ב ר י ך והמרכיב (תוספתא שביע׳ ב). — ובהשאלה: שתי ברכות טובות יש לי ל ה ב ר י ך בך רות המואביה ונעמה העמונית (יבמ׳ סג.).

— הפע׳, הוברך, — שהבריכוהו: או שהיה עיקרו בתוך שדהו והבריך קצתו בתוך שדהו ודרך הרבים או דרך היחיד מפסקת באמצע בין העיקר והצד ה מ ו ב ר ך (רמב״ם, ביכורי׳ ב י). שוב בדקתי בעובדי כרמים ואמרו לי כי רוב הכרמים מ ו ב ר כ י ם וכו׳ ושאלתי היאך מבריכין ואמרו לי בשיש לשרש שלשה ראשים או ארבעה שיוצא מן השרש ועושין חפירות סמוך לשרש מכסין בעפר כל אותם ראשים מלמטה ואין ניכר השרש הראשון כלל ונראה הראשון כששה גפנים יוצאין כ״א מן הקרקע (סמ״ג ל״ת קמו).

ב. ברך[1], ממנו ברך, ברכה.

ב. ברך, קל לא נהוג.

— פעל, ברך[2]. כהפס׳ ברך, על׳ ברכו, בכל׳ ברכו, ברכוני, עת׳ יברך, עם ו המהפך ויברך, בכל׳ יברכך[3] יברכו צווי ברך, ברכני, מקור ברך, בכל׳ ברכו, וגם ברוך, בינ׳ מברך, — א) בקש וקרא שתבאנה על אחר ברכה, אשר, כל טוב וכדומה, bless; bénir; segnen: וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב (ברא׳ כח ו). וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם איש אשר כברכתו ברך אתם (שם מט כח). וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל לפני מותו (דבר׳ לג א). ויאמר יוסף אל אביו בני הם וכו׳ ויאמר (יעקב) קחם נא אלי ואברכם (ברא׳ מח ט). ויאמר בלק אל בלעם מה עשית לי לקב איבי לקחתיך והנה ברכת ברך (במדב׳ כג יא). גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם אתי (שמות יב לב). וינשק (לבן) לבניו ולבנותיו ויברך אתהם (ברא׳ לב א). ויברך (יעקב) את יוסף ויאמר האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו וכו׳ (שם מח יה). ויברך (בלעם) ברוך אתכם (יהוש׳ כד י). ויברך (דוד) את העם בשם יי׳ צבאות (ש״ב ו יח). ויברכו[1]) את רבקה ויאמרו לה אחתנו את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך את שער שנאיו (ברא׳ כד ס). ויצאו (משה ואהרן) ויברכו את העם (ויקרא ט כג). ויברכו[2]) (העם) את המלך וילכו לאהליהם (מ״א ח סו). ויקמו הכהנים הלוים ויברכו[3]) את העם (דהי״ב ל כז). ויברכו[3]) העם לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושלם (נחמ׳ יא ב). ויהי כאשר כלה יצחק לברך את יעקב (ברא׳ כז ל). אלה יעמדו לברך את העם על הר גרזים (דבר׳ כז יב). מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים קללה תחשב לו (משלי כז יד). — ועם כנוי: לא אשלחך כי אם ברכתני (ברא׳ לב כז). ושלח אתו פדנה ארם לקחת לו משם אשה בברכו[4]) אתו (שם כח ו). בעבור תברכך נפשי בטרם אמות (שם כז ד). בעבר אשר יברכך לפני מותו (שם י). בעבור תברכני נפשך (שם יט). גם קב לא תקבנו גם ברך לא תברכנו (במד׳ כג כה). אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון אם לא ברכוני חלצו ומגז כבשי יתחמם (איוב לא יט-כ). ברוך הבא בשם יי׳ ברכנוכם מבית יי׳ (תהל׳ קיח כו). ויברכם (יעקב את יוסף ובניו) ביום ההוא (ברא׳ מח כ). ויברכם[5]) יהושע וישלחם (יהוש׳ כב ו). — ב) שלח הברכה, נתן לו אשר וטובה וכדומה, Jem. Segen gewähren; combler des faveurs; cause to prosper: ויי׳ ברך את אברהם בכל (ברא׳ כד א). על כן ברך יי׳ את יום השבת ויקדשהו (שמות כ יא). ברך יי׳ את בית עבד אדם ואת כל אשר לו בעבור ארון האלהים (ש״ב ו יב). מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ (איוב א י). וברכתי אתה וגם נתתי ממנה לך בן (ברא׳ יז יו). ואברכה[6]) מברכיך (שם יב ג). כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים (שם כב יז). ואהיה עמך ואברכך (שם כו ג). אבוא אליך וברכתיך (שמות כ כד). וברכתיה והיתה לגוים (ברא׳ יז יו).

---

[1]) כמו״כ משתף גם בשאר הלשונ׳ השמיות. בכנענ׳, באשור׳ כרב, במשמע׳ ברכה, בערב׳ ברב a), בארמ׳ ברך.

[2]) עי׳ שרש ברך. — [3]) הוריות הקורא: ועוד למקצת הסופרים כל לשון ברכה, אשר במקרא ערוכה, אם טעמה על כף נסוכה, פתחה ארוכה, בקשת דרוכה, כמו ואברכה מברכיך, ברכני גם אני אבי, ואני אברכם, ברכו ה׳ מלאכיו, וכדומה, ואם טעמה על בית תמוכה, כולה כרוכה, כמו והתברכו בו, ויתברכו, ויאמר דוד לכל הקהל ברכו נא. ע״כ. — וכן בדה״ט ויתברכו בו, ברכו נא, והתברכו בו, בשוא לבד. ולא עמדו החוקרים על טעם השנוי, פעמים ברכו ופעמים ברכו, וכדומה, אם היו באמת שתי ההברות נהוגות, או היה בזה איזו כונה. — [1]) מ״ש: הריש בשוא. — [2]) מ״ש: הריש בשוא כמנהגו. — [3]) לא העיר מ״ש כלום. — [4]) כך בנוסחאותינו, ואולם מ״ש העיר והריש בשוא לבדו במקצתן ובמקצתן בשוא ופתח. — [5]) מ״ש: הריש בשוא לבדו כמנהגו. — [6]) מ״ש בשם המסרה: כל לשון ברכה

a) بَرَكَ

בָּרֵךְ יי׳ חילו ופעל ידיו תרצה (דבר׳ לג יא). השקיפה ממעון קדשך מן השמים וּבָרֵךְ את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתתה לנו (שם כו יה). ועתה הואל וּבָרֵךְ את בית עבדך להיות לעולם לפניך (ש״ב ז כט). הושיעה את עמך וּבָרֵךְ את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם (תהל׳ כח ט). כריח שדה אשר בֵּרֲכוֹ[1] יי׳ (בראש׳ כז כז). אשר בֵּרֲכוֹ יי׳ צבאות לאמר ברוך עמי מצרים (ישע׳ יט כה). צידה ברך אֲבָרֵךְ אביוניה אשביע לחם (תהל׳ קלב יה). ואל שדי יְבָרֵךְ אתך (בראש׳ כח ג). נחשתי וַיְבָרְכֵנִי יי׳ בגללך (שם ל כז). יְבָרֶכְךָ יי׳ וישמרך (במד׳ ו כד). ויגדל הנער וַיְבָרְכֵהוּ יי׳ (שופט׳ יג כד). ויזרעו שדות ויטעו כרמים ויעשו פרי תבואה וַיְבָרְכֵם וירבו מאד (תהל׳ קז לח).—ג) קרא שלום לאדם, בפרט בברכה בשם ה׳ וכדומה, grüssen; saluer; to salut: ויבא יוסף את יעקב אביו ויעמדהו לפני פרעה וַיְבָרֶךְ יעקב את פרעה וכו׳ וַיְבָרֶךְ יעקב את פרעה ויצא מלפני פרעה (בראש׳ מז ז-י). ויאמר (אלישע) לגיחזי חגר מתניך וקח משענתי בידך ולך כי תמצא איש לא תְבָרְכֶנּוּ וכי יְבָרֶכְךָ איש לא תעננו (מ״ב ד כט).— ותשובה על ברכה: ויאמר (בעז) לקוצרים יי׳ עמכם ויאמרו לו יְבָרֶכְךָ יי׳ (רות ב ד). — ד) ביחס לאלהים, נרדף עם הלל, שבח וספר תהלתו, preisen, loben (Gott); louer (Dieu); praise (God): ואכלת ושבעת וּבֵרַכְתָּ את יי׳ אלהיך על הארץ הטבה אשר נתן לך (דבר׳ ח י). ואקד ואשתחוה ליי׳ וָאֲבָרֵךְ את יי׳ אלהי אדני אברהם אשר הנחני בדרך אמת (בראש׳ כד מח). בהתנדב עם בָּרְכוּ יי׳ (שופט׳ ה ב). בָּרְכִי נפשי את יי׳ וכל קרבי את שם קדשו (תהל׳ קג א). — ה) ביחס לאלהים או למלך, במקום קַלֵּל: והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו ויעדהו לאמר בֵּרַכְתָּ אלהים ומלך והוציאהו וסקלהו וימת (מ״א כא י). כי אמר איוב אולי חטאו בני וּבֵרֲכוּ אלהים בלבבם (איוב א ה). ואולם שלח נא ידך וגע בכל אשר לו אם לא על פניך יְבָרְכֶךָּ (שם יא). כי הלל רשע על תאות נפשו ובצע בֵּרֵךְ נאץ יי׳ (תהל׳ י ג). בן נח ש ב י ר ך את השם בבינוים (סנה׳ נו.). — ו) קרא ב ר כ ה לאלהים על המזון וכדומה, die Benediction sprechen; dire les bénédictions; to recite the benediction: כבאכם העיר כן תמצאו אתו (את שמואל) בטרם יעלה הבמתה לאכל כי לא יאכל העם עד באו כי הוא יְבָרֵךְ הזבח אחרי כן יאכלו הקראים (ש״א ט יג). כיצד מ ב ר כ י ן על הפירות על פירות האילן הוא אומר בורא פרי העץ (ברכ׳ ו א). ב ר ך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון (שם ד).

— נפ׳, נִבְרַךְ, — נברך בפלוני, ברך את עצמו שיהיה כמו פלוני, וכדומה: ואברכה מברכיך ומקללך אאר וְנִבְרְכוּ בך כל משפחת האדמה (בראש׳ יב ג). ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום וְנִבְרְכוּ בו כל גויי הארץ (שם יח יח).

—פוע׳, בֹּרַךְ, מְבֹרָךְ,—א) ששלחו לו ברכה, שחלה עליו הברכה, gesegnet sein; être béni; be blessed: כי ידעתי את אשר תברך מְבֹרָךְ (במד׳ כב ו). מְבֹרֶכֶת יי׳ ארצו ממגד שמים (דבר׳ לג יג). תְּבֹרַךְ מנשים יעל אשת חבר הקיני מנשים באהל תְּבֹרָךְ (שופט׳ ה כד). ומברכתך יְבֹרַךְ בית עבדך לעולם (ש״ב ז כט). טוב עין הוא יְבֹרָךְ כי נתן מלחמו לדל (משלי כב ט). — ב) היה מְשֻׁבָּח ומְהֻלָּל, gepriesen sein; être loué; be blessed: יהי שם יי׳ מְבֹרָךְ (איוב א כא).

—התפ׳, הִתְבָּרֵךְ, הִתְבָּרְכוּ, הִתְבָּרֲכוּ,—א) חשב את עצמו מְבֹרָךְ, נדמה בנפשו: והיה בשמעו את דברי האלה הזאת וְהִתְבָּרֵךְ בלבבו לאמר שלום יהיה לי (דבר׳ כט יח).—ב) כמו נפעל: וְהִתְבָּרֲכוּ בזרעך כל גויי הארץ (בראש׳ כב יח). ונשבעת חי יי׳ באמת במשפט ובצדקה וְהִתְבָּרְכוּ בו גוים ובו יתהללו (ירמ׳ ד ב). אשר הַמִּתְבָּרֵךְ בארץ יִתְבָּרֵךְ באלהי אמן (ישע׳ סה יו). כל העם אומרים לו (להכה״ג) אנו כפרתך והוא אומר להן ה ת ב ר כ ו מן השמים (סנה׳ ב א).

— נתפ׳, *נִתְבָּרֵךְ, — א) נשלחה בו ברכה, חלה עליו הברכה: שהיו מימיו מועטין ו נ ת ב ר כ ו (ירוש׳ מו״ק א פ.).—ב) היה מְהֻלָּל ומְשֻׁבָּח: י ת ב ר ך שמו וכו׳.

בְּרָכָה, ש״נ, סמי׳ בִּרְכַּת, מ״ר בְּרָכוֹת, סמי׳ בִּרְכוֹת,— א) בקשת ואחול טוב ואשר שאדם מבקש ומאחל לרעהו, Segen; bénédiction; blessing: אולי ימשני אבי והייתי בעיניו כמתעתע והבאתי עלי קללה ולא בְרָכָה (בראש׳ כז יב). וישטם עשו את יעקב על הַבְּרָכָה אשר ברכו אביו (שם מא). וזאת הַבְּרָכָה אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל לפני מותו (דבר׳ לג א). מה היה ב ר כ ה שברכן אמר להם תשרה שכינה על מעשה ידיכם (תוספתא מנח׳ ז ח). — ועם ה השאלה: ויאמר עשו אל אביו הַבְרָכָה אחת הוא לך אבי (בראש׳ כז לח). — וסמי׳: בִּרְכַּת אבד עלי תבא (איוב כט יג). — וכב׳: את בכרתי לקח (יעקב) והנה

דטעם בבית נקראת לעולם בלא פתח כמו והתבָּרְכוּ בו וכל לשון ברכה דטעם בכף לעולם נקראת הריש בשוא ופתח כגון וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ.—[1]) כך בספרינו ר בחטף פתח. ומ״ש: הריש בשוא לבדו כמנהגנו.

עתה לקח בִּרְכָתִי (בראש' כז לו), ר"ל הברכה שנועדה לי. בא אחיך במרמה ויקח בִּרְכָתֶךָ (שם לה), הברכה שנועדה לך. איש אשר כְּבִרְכָתוֹ ברך (יעקב) אתם (שם מט כח), הברכה הראויה לו. — ומ"ר: ובאו עליך כל הַבְּרָכוֹת האלה (דבר' כח ב). — וסמי': בִּרְכֹת אביך גברו על בִּרְכֹת הורי (בראש' מט כו). — *ודבור: ינוחו לך ברכות על ראשך שהקרבתני תחת כנפי השכינה (שבת לא). ינוחו לו לר"ש ברכות על ראשו (ע"ז ס:). תבוא עליו ברכה (עירוב' סג:). — ב) דבר שברכו אותו: ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור בְּרָכָה בקרב הארץ אשר ברכו יי' צבאות (ישע' יט כד-כה). — ג) ההצלחה והאשר והטוב וכו' שמבקשים בהברכה, Glück; félicité; benefits: אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם בְּרָכָה עד בלי די (מלא' ג י). כל שאין לו אשה שרוי בלא טובה בלא עזר בלא שמחה בלא ברכה (מד"ר בראש' יז). הואל וברך את בית עבדך וכו' וּמִבִּרְכָתְךָ יברך בית עבדך (ש"ב ז כט). ליי' הישועה על עמך בִרְכָתֶךָ (תהל' ג ט). ושלחתי בכם את המארה וארותי את בִּרְכוֹתֵיכֶם (מלא' ב ב), הברכות שיש לכם. — ד) מַתָּנָה, דבר שנותנים עם הברכה לאיש, Geschenk; présent; gift: ותאמר לו (בת כָּלֵב לאביה) הבה לי בְרָכָה כי ארץ הנגב נתתני ונתתה לי גלת מים (שופט' א יט). וישלח (דוד) מהשלל לזקני יהודה לרעהו לאמר הנה לכם בְּרָכָה משלל איבי יי' (ש"א ל כו). ועתה קח נא בְרָכָה מאת עבדך (מ"ב ה טו). קח נא את בִּרְכָתִי אשר הבאת לך כי חנני אלהים וכי יש לי כל (בראש' לג יא). — ה) ברית שלום, קשר של ידידות, Bund; pacte; alliance: כי כה אמר מלך אשור עשו אתי בְרָכָה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו (מ"ב יח לא). — ו) תהלה והודיה ותשבחות לאלהים, Lob; louange; praise: ויברכו שם כבדך ומרומם על כל בְּרָכָה ותהלה (נחמ' ט ה). — ז) *התרבות וגדול וכדומה לא בדרך רגיל, שנדמה שזה אי אפשר אלא ע"י ברכה: יצו יי' אתך את הַבְּרָכָה באסמיך ובכל משלח ידך (דבר' כח ח). ויהי בִּרְכַּת יי' בכל אשר יש לו (בראש' לט ה). נפתלי שבע רצון ומלא בִּרְכַּת יי' (דבר' לג כג). וצויתי את בִּרְכָתִי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים (ויקר' כה כא). אין הברכה מצויה אלא בדבר שאין העין שולטת בו (תענ' ח:). המצפה לשכר אשתו וריחים אינו רואה סימן ברכה לעולם וכו' ארבעה פרוטות אין בהן סימן ברכה לעולם שכר כותבין ושכר מתורגמנין ושכר יתומים ומעות הבאות ממדינת הים (פסח' נ:). שברכה שורה בתוך מעיה (מד"ר ויקר' לד). ברכה שרת באצבעותיו (שם רות, ויאמר לה). אין ברכה שורה על שלחן ריקם (צרור המור על התורה קמת). — ובמשמע' קִדְמָה, Fortschritt; progrès; progress: מי שאינו מראה סימן ברכה במשנתו בתוך חמש שנים שוב אינו מראה (תוספתא בקל' ג כו). — ח) *במקום קללה וגדוף ביחס לאלהים ומלך, מפני הכבוד: העכו"ם שמוזהרים על ברכת ה' כישראל (סנה' נו.). שבע מצות נצטוו בני נח דינין וברכת ה' עכו"ם גילוי עריות ושפיכות דמים וכו' (שם). — ט) *נוסח דברים שנקבעו לאמרם לתת שבח והודיה לאלהים: אלו הן בין הפרקים בין ברכה ראשונה לשניה (ברכ' ב ב). אסור לו לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא ברכה (גמ' שם לה.). אמר רבי חנינא בר פפא כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאילו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל (שם:). כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה (שם מ:). ילך אצל חכם מעיקרא וילמדנו ברכות (שם לה.). ומברכותיו של אדם ניכר אם ת"ח הוא (שם נ.). — ט) *מאכלים טובים, מעדנים ומשקאות, וכיוצא בזה: ראה שם (בהפונדק) ברכות הרבה דגים וכל טוב (מדרש שו"ט י).

בְּרֵכָה[1], ש"נ, סמי' בְּרֵכַת, מ"ר בְּרֵכוֹת, — מקום למקוה מים, בפרט עשוי בידי אדם, Teich; étang; pool: וישבו אלה על הַבְּרֵכָה מזה ואלה על הַבְּרֵכָה מזה (ש"ב ב יג). ותקבצו את מי הַבְּרֵכָה התחתונה וכו' ומקוה עשיתם בין החמתים למי הַבְּרֵכָה הישנה (ישע' כב ט-יא). ואשר עשה (חזקיהו) את הַבְּרֵכָה ואת התעלה ויבא את המים העירה (מ"ב כ כ). ונינוה כִבְרֵכַת מים (נחום ב ט). עיניך בְּרֵכוֹת בחשבון (שה"ש ז ה). עשיתי לי בְּרֵכוֹת מים להשקות מהם יער צומח עצים (קהל' ב ו). הבריכה שבבית והבית מזיע מחטתה (מכשי' ב ב). העבירו (את המעין) על גבי בריכה והפסיקו הרי הוא כמקוה (מקו' ה א). בריכה

---

1) בערב' בִּרְכָה a), ולא נתברר מקור שם זה. יש סוברים כי נגזר מהפעל ברך במשמע' הברכת הגמלים, ור"ל המקום שמבריכים שם הגמלים להשקותם, ויש אומרים כי עקר משמעותו של ברך היא פשט, ובְרֵכָה ר"ל מקום שמתפשטים שם המים. אבל זו השערה רחוקה ומוזרה.

a) بِرْكَة

שנוטפת מים משדה בית השלחין זו מותר להשקות ממנה שדה בית השלחין אחרת (מו"ק ז.). הפסיקות ו ה ב ר י כ ו ת שנתמלאו מים מעיו"ט (שם). ואמר הַפַּיָּט: למעל לרקיע עש כ ב ר כ ת מים לנטות עליה כפה מוצעת מחמת מים (תקבצה כסל, תפל' גשם).—ועי' א ש ו ח.

*בְּרֵכַת, -- כמו בְּרֵכָה: מעיין היוצא לתלמי ומן התלמי ל ב ר כ ת[1]) ראשונין הרי אלו פסולין מפני שהן נשאבין (תוספתא מקו' ד ח).

ברם[2]), ממנו בְּרוֹמִים, ואולי בֵּרֵם.

בֵּרֵם[3]), פ"י, עת' אֲבָרֵם, מקו' בָּרֵם, לְבָרֵם, — בֵּרֵם את פלוני, עצבו והציק לו, בפרט בשאלות וטענות וקריאות תגר על מעשיו, ärgern; agacer; annoy: אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם ל ב ר ם[4]) האלהים ולראות שהם בהמה המה להם כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם ((קהל' ג יח-יט).

*בְּרַם[1]), — מלת קריאה, כמו אבל, באמת: אמר ר' ישמעאל בר' יוסי לזו לא הוצרכנו לאיסור כרת התרת לאיסור לאו לא כל שכן ב ר ם כך שאלו הרי

---

[1]) כך בתוספתא צוק"מ. בש"ס וילנה לבריכה.

[2]) באשור' וערב' משמש שרש זה במשמ' פתל חוטים, וסוברים חכמי הלשון כי מזה הוא השם ברומים, עי' במקומו. ומשמש שרש זה בערב' עוד בהשאלה במשמ' עצב ושעמום. בסור' משמש ברם במשמ' נקר והשהית.

[3]) בערב' בַּרִמַ(a) היה עצב ומשועמם, ואַבְּרַם(b) עליה, עצבו, והציק לו, ואברם עליה פי אלג'דאל, הפציר בשאלות וטענות כדי לסתום פיו שלא יוכל לענות כלום.

— [4]) נקוד בכל הספרים לְבָרָם, ונתקשו במלה זו המפרשים הקדמו' והאחרו' ולא עלה בידם למצא ענינה ודקדוקה. רובם ראו בה את הפעל ברר, כך השבעים, וכן מדרש קהל': לברם האלהים ל ב ר ר להם מדת הדין של הרשעים. ע"כ. וכבר השיג ע"ז הראב"ע ואמר: וזה רחוק כי בבנין פיעל הדגוש לא ימצא עין מבולע. ע"כ. ולהמלט מזה גזר ריב"ג שהוא משרש ב ר ה, במשמ' ברר, כמו ב ר ו לכם. ואולם בזה עוד לא נצלנו מהקושי שיש בדקדוק המלה כי לפי נקודה הריש בקמץ, הרי היא פעל ע ב ר ועם פעל עבר לא יתחבר ל השמוש בראשו, כמו שאמר ריב"ג בעצמו וז"ל: ודע כי אין בלשון העברים פועל חולף שנכנסה עליו הלמד כי אם לברם האלהים. ע"כ. ואעפי"כ ההליטו ריב"ג לפעל עבר ונכנס בדחוקים רבים, ופרש את ל השמוש שבמלה זו במשמ' על, ואמר: ושעור המלה על אשר ברם האלהים כ ל ו מ ר בעבור שברר אותם ובחר בהם מכל הבריאות, ע"כ, והרבה לפלפל בכונת הפסוק, והלך בעקבותיו הראב"ע, ופרש גם הוא לברם בלשון עבר: ש ב ח ר ם האלהים מכל תולדות האדמה. וא"כ לא יתאים חציו הראשון של הפסוק שמדבר בלשון עבר, שברר אותם, עם הציו השני ו ל ר א ו ת, במקור, ואין זה מדרך לשון טבעית. ומקושי זה לא תצילנו גם השערת בכר (Bacher, REJ 1894, 283) שהלמד הוא מיסוד המלה, משר' לְבַר באשור' במשמ' זקנה ועתיקות, ומזה בהשאלה במשמ' בחירה. ומלבד קושי המלה לברם קשה עוד המליצה בחציו השני שהם בהמה המה להם כי שתי המלים האחרנות ה מ ה ל ה ם הן יתרות ואין להן שום טעם. ולכן גזרו הרבה מהחדשים שחלק זה מהפסוק הוא משובש, ומחקו את המלים המה להם, ואמרו שהן כפל מלים בהמה ומהמלה שהם. ואפשר שגם החלק הראשון משובש, ויתרה גם המלה האלהים ובמקום לברם צ"ל לברר, כמו ו ל ב ו ר את כל זה (שם ט א), אם לא נחוש לגרסת השבעים במקום הזה שתרגמו כאלו היה כתוב ולבי ראה, ותהיה צורת הפסוק כך: אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם לברר ולראות שהם בהמה. ועכ"פ זה ח ת ו ך גדול יותר מדי בהכתוב, וקשה להחליטו. ולפי צורת הפסוק כמו שהוא לפנינו, ואם נדמה לנו צרוף המלים שלו ערומות מהנקוד המסור, ונשים לב ליחסן ההגיוני זו לזו ולמהלך טענותיו של קהלת שרובן הן תרעומות על האלהות על ה ע נ י ן הרע שנתן לבני אדם, על כרחנו נראה בהמלה לברם מקור, כדעת המדרש, רש"י ואחרים, אפס לא מקור עם מם השמוש בסופו לנסתרים, אלא מקור מפעל שלם של"פ היא מם, וננקדה לְבָרֵם כמו לְבָרֵךְ והפעול הוא האלהים, לְבָרֵם את האלהים. ובחצי השני מהכתוב לפי צורתו הנכחית, ולפי טיבן של טענות קהלת על האלהות, צריך שבהמלות התמוהות שהם בהמה ה מ ה להם, נמצא אותה הטענה, וזה אפשר אם נראה בהמלה המה פעל וננקדו הָמָה, כמו בָּנָה, ובהמלה שהם שם דבר הם עם ש השמוש, ונפרש הם קצת במשמ' גורל, תכלית, ור"ל שהאלהים הָמָה לבני אדם ה ם של בהמה, וכמו שהוא הולך ומבאר: כי מקרה אחד לאדם ולבהמה. בדרך זה אין צרך לשבש הכתוב כלל, ויהיה לו סגנון טבעי ורעיון יפה: אמרתי אני בלבי בענין בני האדם לְבָרֵם, לקרא תגר על האלהים, ולראות (או אולי וְלַרְאוֹת, במקום לְהַרְאוֹת, כמו לַנְבִיאִים במקום להנביאים, וכן פרש"י: ולהראותם) כי הם של בהמה הָמָה והכין האלהים להם. ובאמת השרש ברם, שהוא משתף לעברית וסור' וערבית, משמש בערבית בהפעיל בהשאלה במשמ' הכעסה וטענות על הברו, כמו שהוזכר למעלה, אלא שצריך עיון אם יש מקור ליחס לשתי המלים הם המה המשמעה שמהיב הענין, ונשא ונתן בזה במקומן.

[1]) בארמ' וסור' בְּרַם. בארמ' במשמ' רק, לבד:

---

a) بَرِمَ b) أَبْرَمَ عليه

היתה אשת אחי אמו שהיא שנייה לו נשאה אחיו מאביו ומת מהו שתמאן (יבמ' קח). פתח ריש לקיש ואמר ברם זכור אותו האיש לטוב שאמרו שמועה מפיו (חול' כד.). אמר רב יהודה אמר רב ברם זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין דברי תורה (שבת יג:). ברם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל (ב"ב כא.). דברים שאמרתי לפניכם טעות הן בידי ברם כך אמרו יחיד נותנין לו בית סאתים (ערוב' יז:). דברים שאמרתי לפניכם טעות הם בידי ברם כך אמרו שיכשוך מותר (זבח' לד:). דברים שאמרתי לפניכם טעות הן בידי ברם כך אמרו משמיה דר' יוחנן אשה לא תחוף בערב שבת (ניד' סח.). דבר זה שאלתי לכל רבותי ולא אמרו לי דבר ברם כך היתה שאלה האומר וכו' (ב"מ קיד, אגר' של רבין). דבר זה שאלתי לכל רבותי ולא אמרו לי דבר ברם כך אמרו משום ר' ינאי הוכרו ולבסוף נתערבו כותבין הרשאה זה לזה (ב"ב קכז.). אמר ר' זירא אם יכפור רבי יוחנן ברבי אלעזר תלמידו יכפור ברבי ינאי רבו וכו' אין ראייה אלא בקיום השטר ברם נראין דברי רבינו יוסף (שם קנד:). ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק ברם רוכלותיו של יעקב לא היתה אלא מאותו האבק שתחת רגליו (מד"ר שה"ש, מי זאת). אמר רשב"א כל מקום שאתה מוצא הכתב רבה על הנקודה את תפוש את הכתב ומניח את הנקודה נקודה רבה על הכתב את תפוש הנקודה ומניח את הכתב ברם הכא לא כתב רבה על הנקודה ולא נקודה רבה על הכתב אלא כולו נקוד (שם, לואלך). א"ר אבא בר כהנא מלך בשר ודם מעטיפתו ניכר ברם הכא הוא אש ומשרתיו אש (שם, מה דודך). ולא היו יכולים לכבש את ירושלם שלא נהתם גזר דינם עד עכשיו ברם כשהגיע קיצם של ציון וירושלם ליהרם קץ היה לכל בני אדם (פסיק' רב', ויהי כעת בסרחה).

*בִּרְנָה[1]), בירה, — ש"נ, — בנין גבוה, בצור, מגדל מבצר, Burg; bourg; castle: ותהי בצד ההיכל בירנה אחת שבנה המלך שלמה והיא בירנה גבוהה מאד וכו' והיתה הבירנה גדולה מאד וילכו היהודים ויטוחו את עצי הארזים אשר לבירנה וכו' והם נרדפו לפני הרומיים אל פאת הבירנה והרומיים רדפו ויבאו אחריהם בבירנה והם יצאו ממוצא אחרת מהבירנה והרומיים עלו על גג הבירנה למעלה וכו' הביאו סולמות ויסמכום אל קירות הבירנה מחוץ וכו' ויריעו תרועה גדולה לשמחה כי אמרו נלכדה הבירנה וכו' ויתנדב אחד מבחורי היהודים וילך אל שער הבירנה לילה ויסגירה מבחוץ וכו' ויבער עוד אש בבל קירות הבירנה מסביב וכו' וילהטו כל הקירות אשר לבירנה מסביב וכו' ויביטו הרומיים אשר בבירנה בלהט האש וכו' כי הקיפה עליהם האש הגדולה בבירנה והיהודים עוד עומדים מחוץ לבירנה מסביב בכל כלי מלחמה לבלתי תת אחד מאשר בבירנה מהרומיים להמלט וכו' כי גבוהה מאד גג הבירנה ואין לרדת וכו' ותשרף כל הבירנה עד בית הזקיהו (יוסיפון לב).

*בָּרַם[2]), קל אינו נהוג.

— הִפע', הִבְרִים, — נער, נהק החמור: שור גועה אריה שואג וכו' חמור מברים (כסא שלמה, ביה"מ ילינק ה).

*ברץ, ממנו *בֵּרוּץ, *בֵּרֶץ, *מְבוֹרָץ, *נִבְרַץ.

א. *בֶּרֶץ[3]), — מלא וגדוש מאד, למשל קֹמץ עד שבולט מבין האצבעות, וכדומה, היה גדוש מאד בהמדה: איזהו (קמץ) היתר שקמצו מבורץ (מנח' א כ). היה קומץ מבורץ וקמץ ועלה בידו צרור (תוספתא שם ה כ). מלא קמצו יכול מבורץ ת"ל בקומצו וכו' יכול אפילו בראשי אצבעותיו ת"ל מלא קומצו (יומא מז.). שהמספקין סלתות שקבלו מעות הקדש לספק סלתות כל ימות השנה מודדין להקדש במדה מבורצת (רב"י כתוב' קו:).

ואשתאר ברם נח ודי עמה בתבותא (ת"א ברא' ז כג). וקצתם במשמ' מכל מקום: ברם עקר שרשוהי בארעא שבקו (דני' ד יב). ובמשמ' מלבד זה: (ת"י במות לו ז). ומצוי בתלמוד במשמעות הללו, ובמקומות בגמ' שהובאו בפנים כל המאמר הוא עברי, ביבמות הם דברי ר' ישמעאל בר' יוסי, בחולי' הם דברי ריש לקיש, בשבת דברי רב יהודה בשם רב, שהוא צח הלשון בכל מקום, ובעירוב' דברי האמורא של רב נחמן, ובזבח' וניד' דברי האמורא של רבא. בב"מ וב"ב קכז הם דברי רבין באגרת שלו שהיא כלה בעברית. זה עדות שמלה זו כבשה לה כבר מקום גם בתוך הדבור העברי גם בפי בעלי הצחות בלשון העברית.

[1]) צורה שניה להשם בירנית, ממ"ר בירניות, עי' בזה הערך. ואין במשקלי השמות העברים פיעלנה, או פיעלה, לכן צריך לחשב היוד שאחרי הבית רק לסימן תנועת החירק ולא מעצם המלה, וגם לא לסימן חירק ארוך.

[2]) בארמ' משמש לנהקת החמור: האפשר דמברים מרודא עלוי דתא (ת"י איוב ו ה).

[3]) בכנע' ברץ יתר על המדה (Schröder 23).

אשר ימצא קומצו מ ב ו ר ץ (בכלי הלקט, חתי' הספר).

— נפ', *נִבְרַץ: דיין עב הוא ואינו ממהר לצאת אלא נ ב ר ץ ונגדש על שפת הכום יותר מן המים (רש"י סוכה ו.).

ב. *בָּרַץ[1], קל אינו נהוג.

— פע', *בֵּרֵץ, מְבָרֵץ, מבורץ, — מפלש, פתוח מקצה לקצהו: חריץ שעובר בכרם עמוק עשרה ורוחב ארבעה וכו' בחריץ מ ב ו ר ץ [2]) (תוספתא כלא' ג י).

ברק[3], ממנו בָּרָק, בָּרַק, ואולי *בַּרְקִית.

בָּרָק[4], ש"ז, סמי' בְּרַק, מ"ר בְּרָקִים, כנ' בְּרָקָיו, סמי' בִּרְקֵי, — א) אור מבהיק הנמלט פתאם מקרב העננים במהירות גדולה כאלו נקרעו ויקדמהו על פי רוב קול רעם, Blitz; éclair; lightning: ירעם מן שמים יי' ועליון יתן קולו וישלח חצים ויפיצם בָּרָק ויהמם (ש"ב כב יד-יה). ויי' עליהם יראה ויצא כַבָּרָק חצו (זכר' ט יד). ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קלת וּבְרָקִים וענן כבד על ההר (שמות יט יו). לקול תתו המון מים בשמים ויעלה נשאים מקצה ארץ בְּרָקִים למטר עשה ויוצא רוח מאצרתיו (ירמ' י יג). התרים לעב קולך ושפעת מים תכסך התשלח בְּרָקִים וילכו ויאמרו לך הננו (איוב לח לד-לה). קול רעמך בגלגל האירו בְרָקִים תבל רגזה ותרעש הארץ (תהל' עז יט). מראיהן כלפידם כַּבְּרָקִים ירוצצו (נחו' ב ה). ואמר המשורר: שפתי אם אשים, בהרים ורכסים, יעופפון בם נסים ורוצים כ ב ר ק י ם (ראב"ע, נדוד הסיר). האירו בְרָקָיו תבל (תהל' צז ד). — ובמליצה: המות בכל יום ישלח חצו ו ב ר ק ו (חו"ה, התבוננה ז). — ב) בהשאלה, מראה נוצץ ומזהיר מפני מתכת ממורטה או ממראה של זכוכית, Glanz; éclat; brightness: חרב חרב הוחדה וגם מרוטה למען טבח טבח. הוחדה למען היה לה בָּרָק מרטה (יחזק' כא יד-יה). אם שנותי בְּרַק חרבי (דבר' לב מא). ולהב חרב וּבְרַק חנית (נחום ג ג). — ואמר המשורר: הבט מאור כוסות אשר ידמו אורי ב ר ק חרב בלהטיהם (רמב"ע, תרשיש ב י). — וסמי' רבים: התחילו ב ר ק י האור (תרג' פי' המשנ' להרמב"ם, תמיד ג ב). מה נוראים ב ר ק י פלפולו (אליס ליס"ר, כתב ג).

1) בסור' נקב וקדח ופליש.

2) כך בכל הספרים, ובמשנה במקום זה מפורש.

3) שרש משתף לכל הלשונות האחיות.

4) באשו' בִּרְק, בערב' בַּרְק a), בארמ' וסור' בַּרְק, ברקא.

a) برق

בָּרַק, פ"י, — עשה, שלח בָּרָק: בְּרוֹק ברק ותפיצם שלח חציך ותהמם (תהל' קמד ו).

— הפ', *הִבְרִיק, — א) כהו עיניו מחמת אור מבהיק, מחמת רוח, בהלה פתאומית: השוכר את החמור ו ה ב ר י ק ה [1]) (ב"מ ו ג). — ב) יעשה ברק, כמו הקל: ה ב ר ק ת חצים (יוסי בן יוסי, כופרות). כאור הגופות הזכים שאין להם אור מעצמם אבל הם מקבלים האור ו מ ב ר י ק י ן אותו ובסור הסבה יסור האור (מלמ' התלמי', זכור). — ג) *נוצץ ומזהיר: ובכל מקום ה ב ר י ק ו כמו אלה נגד עיניו (הקד' בכי"ע א, מכתב לרנ"ק). — ד) *כמו מבֵרץ, מפולש: חריץ מ ב ר י ק ואינו מ ב ר י ק (ירוש' כלא' ד כט ג).

— הָפ', *הוּבְרַק: עשויה היא (החרב) ללהט מרוטה ו מ ו ב ר ק ת (רש"י יחזק' כא כ).

— התפ', *הִתְבָּרֵק, — מאציל אור פתאם כמו ברק, ממראה הברק: הנפש מ ת ב ר ק ת על החמרים המזוקקים ומאצילים מזוים (אגר' התנו' לר"י לטיף ג.). הנפש מ ת ב ר ק ת ומתפלשת בגוף (שם).

***בַּרְקַאי**[2], — א) מלת קריאה, במקום מאמר, ור"ל עלה אור השחר, האיר היום: אמר להם הממונה צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה אם הגיע הרואה אומר ב ר ק א י [3]) מתתיא בן שמואל אומר האיר פני כל המזרח

1) ושאלו שם בגמ' (ע"ח:) מאי והבריקה, וענו: הכא תרגימו נ ה ו ר י ת א רבא אמר א ב ז ק ת. ואם כן, כבר בימיהם לא היתה משמעתה האמתית של מלה זו ידועה. וגם שני הפרושים בעצמם אין משמעתם האמתית ידועה, כי לא השם נהוריתא ולא השם אבזקת אינו ידוע לנו ממקום אחר זולתי פה. ולכן הרמב"ם בפרוש המשנה שלו, שבכלל הוא מצטין בפרושי הדברים בדיוק, ובפרט בעניני מחלות ורפואות, לא פרש כלל את המלה והבריקה והסתפק בדברים הללו: ומה שאמר ה ב ר י ק ה היא שאינה יכו"ה להלך מחמת חלי מחליי הבהמות; ע"כ. הערוך פרש נהוריתא, וז"ל: שעיניהם יפים ואינה רואה ע"י רוח יבוא זה החולי. ע"כ. ואבזקת פרש בשני פרושים שונים. רש"י לעז נהוריתא במולוי"א, ופרש בעצמו היוצאת בשחור העין. רק סמך קל יש להביא מלשון ערב', שפעל בַּרִק a) משמש בה במשמעת נדדם באופן ש נ ת ב ל ב ל ה ר א ו ת עיניו. והשם ב ר ק י ת שאין בו ספק שהוא שם לחלי בעין מסיע להתרגום נהוריתא. ויש גורסין ו ה ב ד י ק ה, לקתה בדק העין.

2) משק' אחראי, וכן שם הכוכב שבתאי, ושם פרטי חלדי, בערב' מברקה b), אור השחר. — 3) כך בנוסח'

a) برق b) مبرقة

מעד שבחביון והוא אומר הן (יומא ג א, תמיד ג ב). — ב) שם לכוכב השחר, נוגה, Venus: תניא רבי ישמעאל אומר ברק ברקאי רבי עקיבא אומר עלה ברקאי נחומא בן אפקשיון אומר אף ברקאי בחברון (יומא כח:).

*בַּרְקוֹן[1], ש"ז, מ"ר בַּרְקוֹנוֹת, — חלק אחד מששים משניה אחת של הקף העגול: מדדו חכמים ש"ס מדרגות וי"ב מזלות צמודין בו ושמותם טלה שור וכו' וכל מדרגה ומדרגה ס' גסטראות וכל גסטרא ס ברקונות וכל ברקון ס' אולות וכל אולות ס' אורות וכו' (רזיאל הגדול כח.).

*בַּרְקוֹת, עי' בַּרְקִית.

*בַּרְקִיאֵל, — שם מלאך הממונה על הברקים: ואלה שמותן של שרים המנהיגים את העולם גבריאל מלאך האש וכו' ברקיאל מלאך שהוא ממונה על הברקים (היכל' ילינק, חדר ג). מיד נזדמן להם (להרשעים בגהינם) ברקיאל המלאך ואומר להם שוטים שבעולם נוח לכם שלא תצאו לעולם (שם, סדר ג"ע). ותחת החיה הזאת ד' שרפים של אש לוהט ואלה שמותם שרפיאל ברקיאל קרישיאל וכו' (עמה"מ, עולם הבריאה כ). ומשמש בחדש אב (כתרס הגדול, בספ' כרכ' הכר' לכבוד דר' ברלינר 117).

*בַּרְקִית[2], ברקות, ש"נ, — חלי בעין, שאינה רואה, דם כדי לכחול עין: Glancoma. inflamation.

אחת שכך כוחלין לברקית (תוספתא שבת ח ח, וגמ' שם עח.). אל תאכלנה מפני ברקות (שם ו ז).

בַּרְקָן[1], ש"ז, מ"ר בַּרְקָנִים, — צמח, שיח קוצי ששרביטיו מלאים עוקצים: ויאמר גדעון לכן בתת יי' את זבח ואת צלמנע בידי ודשתי את בשרכם את קוצי המדבר ואת הַבַּרְקָנִים[2] (שופט' ח ז). ויקח את זקני העיר ואת קוצי המדבר ואת הַבַּרְקָנִים וידע בהם את אנשי סכות (שם יו). מיד נקבום (את הכותיים) בעקביהם ותלאום בזנבי סוסיהם והיו מגררין אותן על הקוצים ועל הברקנים עד שהגיעו להר גריזים (יומא סט.). בשעה שבורח מן הקרב מניחו (את הסנדל) ברגלי ורץ על קוצין ועל הברקנים (שבת נט.).

בָּרֶקֶת[3], וגם בָּרֶקֶת, ש"נ, — א) שם אבן יקרה ירקה וזכה, Smaragd: ומלאת בו מלאת אבן ארבעה

בשני המקומות המצינים פה, בנוסח' המשנ' של גמ' בבלי והמשנה של המשניות. אך במשנה שבגמ' ירוש' בורקי וכן נוסחת הערוך בורקי, וכן במתניתא דבני מערבאי, וכן עפ"י עדות ר"י דרנבורג במשנה בגוף פרוש הרמב"ם. ולא ידוע מה היתה הקריאה של מלה זו לפי גרסה זו אם בורקי או בורקי. עכ"פ, צורת מלה זו מעידה עליה כי היא מלה עתיקה, שנשמרה בלשון השרות של המקדש אעפ"י שאולי בדבור הרגיל לא היתה יותר נהוגה. והיא איפוא אחת מהמלים המעטות בתנועה כפולה י בסופן שנשארו בלשון העברית מזמן קדום. ודעת חכמי התלמוד שם היא כי ברקאי הוא שם, והכונה בקריאת ברקאי כי: ברק ברקאי, עלה ברקאי, ויש לדמות להשם הזה השם שבתאי לאחד מהכוכבים. ודרנבורג (Derenb. REJ, 1883, 45) אמר שהכונה בברקאי להכוכב נוגה, המבריק ומאיר לפני עלות השחר ביחוד.

[1]) אין לדעת מאין לקח מחבר זה הספר מלה זו ומה מקורה, אך לפי הענין הוא חלק מחלקי הקף העגול. ואולי זה מהשם ברק, זמן כבריקת הברק.

[2]) בארמית ברקא, ברקתי, ברוקתי: וסימניך ברקא (בכור' לח:). לברוקתי ליתי עקרבא דשב חומרי (גיט' סט.). מאן דשתי מיא בצעי קשי לברוקתי (פסח' קיא:). והנה ממה שאמרו במקום המובא בפנים שכן כוחלין לברקית מוכח כי זה אחד מחליי העין, אך איזהו, אינו מוכרח מגוף המאמר, וגם מהלשונ' האחיות אין לעמד על מהותה של הברקית, כי בערב' אין שם מעין זה לחליי העין, זולתי מה שיש בהפעל שהובא בהערה לערך הבריק. ר"ח (שבת עח.) הסתפק בהדמיון עם והבריקה, רק הערוך אמר שהוא רוח האוחזת את העין, כמו שנזכר בהערה להבריקה, ולא ידוע אם פרוש זה בא לו לר"נ בקבלה או סברת עצמו היא. רש"י לעז מיילא, והאחרונים תרגמו Star, cataracte. אך זה חחלי אינו נעשה פתאם ואין כוחלים לו; והתרגום שבפנים הוא של דר' מויא; בחלי זה החולה רואה כעין ברקים בעינים ויש דלקת בתחלתו ולכן היו כוחלין לו.

[1]) משק' חַרְצָן. — [2]) הפרוש המקבל הוא שהוא מין ממיני הקוצים, וכן מוכח מלשון המאמר בשני המקומות בתלמוד שהובאו בפנים. וקצת החדשים, מפני שלא מצאו מקור להשם ברקן לקוץ, אמרו כי הכונה בברקנים שאמר גדעון היא למין מורג ונקרא ברקן ע"ש האבנים המבריקות הקבועות בו. אך זו השערה רחוקה וכבר דחוה האחרונים (Löw, Pflu. 302).

[3]) יחיד בין משקלי שמות האבנים שבתנ"ך. והמשקל בָּרֶקֶת, שיש דומה לו רק בשם עצם פרטי בָּשְׂמַת, ושאין ספק בדבר כי הקמץ הוא קמץ רחב, כעדות הנקוד האשורי (מבוא לנקוד האשורי, דף 70), נתהוה אולי תחת השפעת רוח הלשון הארמית (Kö.). ובדבר מקור המלה, הנה הקדמונים סברו כלם כי היא שמית ונגזרה מהשרש ברק על שם בְּרַק האבן הזאת. אך קצת החדשים אמרו כי לא משרש שמי מוצא מלה זו כי אם מלשון סנסקריט' שקוראים בה לאבן זו מַרַקַתַה, ונתחלפה רק ב במקום מ. אך קלר דחה דעת זו ואמר להפך כי השם

טורים אבן טור אדם פטדה וּבָרֶקֶת[1] הטור האחד (שמות כח יז). ספיר נפך וּבָרְקַת וזהב (יחזק' כח יג). — ב) גון הירוק כזהב, ככרתי, כלמון ביצה, וכיוצא בזה, gelbe Farbe; couleur jaune; yellow colour: חוט מן הניאר של ארג שהוא צבוע ברקת ובטיית אלאצפאר (תשו' הגא', הרכבי מז). חמש הן גווני העינים הלבן וברקת ואדום וירוק ושחור (רחב"ע שמות כח ה).

***בָּרְקַת**, אור השחר: מהו בורקי ברקת (ירוש' יומ'ג מ.).

ברר[2], ממנו אבַר, בֹּר, בָּרַר. *בְּרִירָה, *בֵּרֵרָה, *בָּרוּר, וי"א גם בֹּרִית

בָּרַר, פ"י, עבר ועתיד ומקור כמו בכפולים עלולים, בָּרוֹתִי, אָבֹר, וְלָבֹר, (ולבור), ועבר ובינוני ועתיד וצווי כמו שלמים, בָּרַר, בְּרֻרוּ, יִבְרֹר, בֹּרֵר, בְּרֹר, — א) בקש וחפש אחד אחד מבין רבים והוציאם משם, aussondern; séparer; separate: וּבָרוֹתִי מכם המרדים והפושעים בי מארץ מגוריהם אוציא אות' ואל אדמת ישראל לא יבוא (יחזק' כ לח). אבל לא תבורר ולא תטחן עמה (בבי' ה ט). האומר לחבירו הילך איסר זה בעשר תאנים שאבור לי (מעש' ב ו). כל סאה שיש בו רובע ממין אחר ימעט ר' יוסי אומר יבורר (כלא' ב ה). ומפני מה אמרו סומא לא יתרום מפני שאין יכול לבור את היפה מתוך הרעה (תוספתא תרומ' ג א). הבורר קטנית ביו"ט בש"א בורר אוכל ואוכל ובה"א בורר כדרכו בחיקו (כיל' א ח). נתערב לו פירות בפירות בורר ואוכל בורר ומניח על השולחן בורר ומשליך לפני הבהמה אם בוררן אילו בפני עצמן ואילו בפני עצמן (תוספתא שבת טז ט). ובורר לו (המלך) נשים מכל מקום שירצה (בס סנה' ד ב). בורר מתוך הסל הראשון למנורה השני והשלישי למנחות (בס מנח' ע ב). היו לו המשה עשר טלאים לא יאמר אבורר עשרה ואכניסם לדיר ואטול מהם אחד (בכור' נט:). כדי שיבורר מנה יפה לשבת ומנה יפה ליום טוב (ביצ' טו:). וישפוט את ישראל בחרבו ויבורר מהם הפריצים ויכלם (יוסיפון כ). זית שגרגרו בראש הזית וברור אחת אחת וכתשו (רמב"ם, אסורי המזבח ז ח). מאימתי תורמין את הגורן משיבורר ברר מקצת תורמין מן הברור (בס תרומ' ה ה). — ב) *בהשאלה, הסכים על א' מאחרים ובחר בו auserwählen; choisir; choose: איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה (אב' ב א). דיני ממונות בשלשה זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד ושניהן בוררין להן עוד אחד (סנה' ג א). ברור לו מיתה יפה (תוספתא שם, סוף ט). אמר משה כיצד אעשה אברור ששה מכל שבט ושבט נמצאו שנים יתירים אברור חמשה חמשה מכל שבט ושבט נמצאו עשרה חסרים (סנה' יז.). רבים שבררו דרך לעצמן מה שבררו בררו (עירוב' לז.). אותו היום היה אברהם יושב ותמיה בלבבו ואמר איזה אברור לבני (פסיק' רב', החדש). תקנו נביאים הראשונים שיבררו מישראל כשרים ויראי חטא (רמב"ם, כלי המקדש ו א). — ג) חפש ובדק בדבר לדעת מהותו, untersuchen; examiner; examinate: כי את כל זה נתתי אל לבי וְלָבוּר[1] את כל זה אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים (קהל' ט א). —ואמר המשורר: הם המבקרים המחקרים אל כל חקר,

---

מרקתא בא מהשם העברי בָּרֶקֶת, ומזה השם היוני σάραγδος. — [1]) אונק' תרגם בָּרְקָן, ותרגם נ"פך אזמרגדין. אך השבעים, יוסף בן מתתיה, ולגתה תרגמו כלם ברקת Smaragd. רסע"ג תרגם: פטדה זמרד וברקת אצפר. ולא ידוע אם היה לו זה בקבלה או, כמו שאומר ראב"ע, וז"ל: כי הגאון תרגמם כרצונו כי אין לו קבלה שיסמך עליה. ע"כ. עכ"פ, לפי תרגומו של רסע"ג פטדה היא זמרד, שהוא Smaragd, וברקת אבן שעינה כעין הזהב, כצבע הלמון ביצה, שזהו אצפר בערב'. וכן פרש ריב"ג ברקת: אבן יקרה צהובה. ובמשמעה זו השתמשו בתשו' הגא' שהובאה בפנים בהשם ברקת לגון החלמוני, לגון הזהב, ומתשובה זו אנו למדים כי גם ראב"ע בעצמו התכון לזה הגון בהשם ברקת שהשתמש בו במנין הצבעים במקום שהובא בפנים. והנה בעצם הדבר אין תרגומם של השבעים מכרעת נגד תרגומו של רסע"ג בכלל, וביותר שהשמוש שהשתמשו בברקת לגון החלמוני, שאין בלשוננו שם קבוע אחר לגון זה, הוא טעם מספיק שנכריע את הכף לצד תרגומו של רסע"ג, שגם ריב"ג החזיק בו כאלו הוא דבר מוסכם. אלא, שאין אנו יודעים לאיזו אבן התכון רסע"ג בתרגומו, כי אצפר בערב' אינו כלל שם לאבן מהאבנים היקרות, כי אם ש"ת לגון החלמוני, ומצד אחר כבר קבלו רוב האחרונים את תרגומם של השבעים לברקת, ולכן נוכל לקבלו בשמוש לשוננו, ולגון החלמוני צריך להשתמש במלה אחרת.

[2]) באשור' בָּרָר, היה לו ברק וזהר. בערב' بَرّ (a היה טוב, צדיק, שומע בקול אבותיו ואלהים, היה רחום וחנון (אלהים).

[1]) במקום ולבֹר. והשבעים קראו ולבי ראה.

(a بر

לָבוּר טוב מרע ואמת מני שקר (יל"ג, הכלת בכורים). — ד) *עשה את הדבר טהור ונקי, ׳ובהשאלה, שאין בו ספק, שאין בו חשש טעות: ובוררין את הדבר בשמלה חדשה(כתוב' מו.). בררו מצפונם (חו"ה, הפריש').

—נפע', כמו עלולים, נָבַר, אִבַּר, לווי הִבָּרוּ, וכמו שלמים, *נִבְרַר, נִבְרְרוּ, — א) עשה את עצמו בר, נקי וטהור, : sich reinigen; se purifier; purify oneself סורו סורו צאו משם טמא אל תגעו צאו מתוכה הִבָּרוּ נשאי כלי יי' (ישעי' נב יא).—ואמר הפיטן: בהרי לך היום אם עבדות אם פדיום, הִבָּרְרִי והתלבני ומהרי ונהרי והטהרי (תוכחה לרמב"ע, הנרך).—ב) בחרו אותם, : gewählt werden; être choisi; be chosen ברו מצפונם ונבררו וזכו לבותם ונבחרו (חו"ה, סוף הפריבות). אבל כל זמן שלא נברר המובחר יכל לכוף שניהם (טוחו"מ יג).

— פִּע', בֵּרֵר,—א) עשה נקי וטהור, reinigen; purifier to purge: ומן המשכילים יכשלו לצרוף בהם וּלְבָרֵר וללבן (דני' יא לה).—*ובמשמע' עשה שיהיה נראה היטב, שלא יהיה ספק בדבר: צריך (בעל דין) לברר (סנה' כג:). מנחת קנאות וכו' (באה) לברר עון (כרית' כז.). היה אומר(הנביא)דבר חבירו: לברר נביאותו (מד"ר שמות מב). עזרא שהיה צריך לברר תלמודו לפני ברוך בן נריה (בס בה"ב, קמתי אני). תלמיד שאינו רגיל במשנתו וכו' וחוזר ומברר תלמודו (בס, לחיין). אמרו לו תלמידיו רבי לא היית יודע הפסוק הזה א"ל הן אלא שבא זה ובירר בידי (תנחומא מצורע ה). — ב) הסכים ובחר אחד מרבים, auswählen; choisir; choose: דשורה ביררו טחן (ירוש' כלא' ט יב ג). לשונות שביררו להם חכמים (בס נדר' א כא.).מה עשה(משה) בירר ששה ששה (סנה' יז.). ביררו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש והניחו להדיוטות כתב עברית ולשון ארמי (בס כא:). ובררנו וקבלנו עלינו ועל עצמינו פלוני בר' פלוני וכו' ושמנו אותם דיינים עלינו (ר"י ברצלוני, השטרות ה).—ובמשמ' בחר והוציא מתוך: כזה שהוא מברר הרעה מהיפה שוב אינו חוזר ומברר אבל המברר היפה מן הרעה שוב חוזר ומברר (מד"ר בה"ב, חכו). — ׳ובמשמע' יתבוננו ויבדילו בין הדברים: שם על הגבול שוטרים נטרים יעמדו, הם בזרוע עז אמתחתי ימתחו, ויבָרְרוּ מערבי ישקלו ימודו (יל"ג, הכלת בכורים).

— פֻּע', ׳בֹּרַר, מְבֹרָר, מבורר,— א) במשמ' ודאות: כשהאיסור לא היה מבורר קודם התערובות (תוספ' תמורה פז.).—ב) במשמ' נקי: מבורר ומנופה בשלש עשר נפה (רע"ב, סוט' ב ה).

— הִפע', הֵבֵר, מקו' הָבֵר, — עשה נקי וטהור: רוח צח שפים במדבר דרך בת עמי לוא לזרות ולוא לְהָבַר (ירמ' ד יא).— ואמר בן סירא: סור מעול והבר כפים ומכל פשעים טהר לב (כ"ס גני' לח י).—ואת החץ: הָבֵרוּ[1] החצים מלאו השלטים (ירמ' נא יא).

— הָפע', *הוּבְרַר, נעשה הדבר ודאי, שאין בו ספק: נשחטה הוברר דלאכילה עומדת לא נשחטה הוברר דלגדל ביצים עומדת (ביצ' ז.). אין אומרין הוברר הדבר בדבר שבשעת עשייתו אין אדם יכול לעשותו (רלב"ח קיט). הוברר הדבר למפרע (רע"ב קינ' א ז). וכאשר תשלם החקירה בהם (בבל הדרושים) תוברר הצודקת מהבלתי צודקת יסור הספק מהדרוש ההוא (רלב"ג, הקד' מלח' ה'). סודות מסופקים ולא הובררו (ר"מ בר' שלמה, ביריס מקובלים, יהגו מזמותי).—׳ובמש' נבחר למשרה מן המשרות: אם הובררו טובי העיר מתחילה להנהיג קהלם (תשו' מהרי"ק קעא). שצוו להם המובררים שלא למכור יין ביותר משבעה פשוטים (רשב"א תקלא).

— הִתפ', נִתפ', — א) נעשו ברים וטהורים: יִתְבָּרְרוּ ויתלבנו ויצרפו רבים (דני' יב י).—ב) הראה עצמו והתנהג כמו בר, כמו נקי וטהור וצדיק: עם נבר תִּתְבָּרָר[2]) ועם

---

[1]) כך רוב הקדמונים שהוא מן ברר במשמ' עשה נקי וטהור.והחדשים מפרשים הברו במשמ' חדד, אלא שקצתם גוזרים הבר מן ברר זה, וקצתם מן ברר אחר במשמ' חדד. אבל באמת זה שרש מיוחד הבר, ופרושו חדד החרב, החץ, ובערב' רהפ a), ועי' ערך הבר.

[2]) כך כתוב כאן בתהלים, ובש"ב כב כז תִּתָּבָר, וכבר העירו המפרשים שיש מקום לפקפק אם הנוסחה בשני המקומות היא אמתית, ונשא ונתן בזה החכם חיות (GSAI XIX,301),ואחרי שהציע קודם לנסה עם נבל תתבל חזר בו והסכים לדעתKlostermann שנסח עם גבור תתגבר, ופרוש גבור במשמ' עריץ, כמו תהל' נב ג, ועל סמך משמ' מלת גַבַּארb) בערב',ופרוש תתגבר, תתנהג כמו עריץ, ושער כי המלה גְבַר או גבור שלפני המלה תמים בפסוק הקודם היא המלה האמתית שהיתה כתובה קודם במקום המלה נבר, ונכפלה שלא במקומה. ע"כ. ואעפ"י שבדרך זה יהיה סגנון הכתוב יותר טבעי ונוח, מ"מ קצת קשה להחליט כי דוקא במקום זה השתמש במלות גבור ותתגבר הרגילות במשמעה הפוכה זו. עכ"פ, בזה אין ספק, כי לפי ההקבלה עם הפסוק הקודם צריך

---

a) رهن جَبَّار

עָקשׁ תתפתל (תהל' יח כז). — ואמר הפיטן: למענך זוכר הברית מִתְבָּרֵר עם ברים למענך חוקר לבבות וחופש כל חדרים (סמנח"ל, הושע' ליום א', למענך).— ג) בקש שיבררו לו: אותה שעה (ששאל משה בסנה לשמו של הקב"ה) נתברר משה על עסקיו שנתיירא אם ישאלו לו מה שמו מה יאמר להם באותה שעה היה מבקש משה שיודיענו הב"ה את השם הגדול (מד"ר שמות ג). בשעה שנתברר (אברהם) על עסקיו הקב"ה בירר לו עסקיו וכו' אימתי נתברר על עסקיו בשעה שאמר במה אדע כי אירשנה (שם ויקרא יא). ואימתי נתברר (משה) על עסקיו בשעה שאמר הראני נא את כבודך (שם תהל' יח כ). — ד) ׳נעשה הדבר ברור, ודאי, שאין בו ספק: וכיון שחלקו ונוטל זה חציה וזה חציה נתברר כי כל אחד מה שלקח הוא חלקו (ר"ת כיל' לז:). וראיתי לחבר דברים המתבררים מכל אלו החיבורים בענין האיסור והמותר (הקד' הרמב"ם ליד החזקה). לא האמנתי לדברים עד אשר התלבנו אצלי והתבררו (ר"מ בר בלמה, בירים מקובלים, יהגו מזומתי). — ובמשמ' ׳ברור האכל מתוך הפסלת: שהפסולת (של הכרשינין) נופל דרך נקבי הכברה ונמצא נתברר מאליו (רש"י שבת קמ.).

*בְּרֵרָה, ברי, ש"נ, הפעולה לברור בין שני דברים, ומשמש — א) הכלל בהלכה שמה שברר אדם אחרי כן מוכיח שלמפרע היתה דעתו למה שברר אחר כך: ר' הושעיה אמר יש ברירה ור' יוחנן אמר אין ברירה (כיל' לז:). דבר שהוא מדברי סופרים יש בו ברירה (רמב"ם עירו' א ז). ובשל תורה אין ברירה (הוא, תרומ' א כא). ראיתי בלבי להאריך בברירה כי היא ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים (יש של בלמה על כ"ק).—ב) ׳בלשון העם במשמ' האפשרות לבחר ולקבל אחד משני הדברים, משתי ההצעות וכיוצא בזה, Alternative: יש לי בְּרֵרָה לעשות או לא לעשות זאת. באין בְּרֵרָה אני מכרח לעשות כך וכך.

*בִּשּׁוּל[1], ש"ז, מ"ר בִּשּׁוּלִים, בש"פ מן בִּשֵּׁל,—א) פעולת חם השמש על הפרי שעי"ז הפרי מגיע לגמר גדולו והוא ראוי לאכילה, d. Reifen; maturation; ripening: אותו הפרק זמן בישול פירות היה (סנה' לה:). גבריאל ממונה על בישול הפירות (רש"י שם). שניסן קרוי אביב על שם בישול התבואה (הוא, ר"ה כא.). — ב) פעולת האש על פרי וכדומה הנתון בתוך מים, d. Kochen; cuisson; cooking: עשאו לבישול שיעורו כבירה (ספרא, שמיני י). אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בישול (חול' קיה:). דרך בשול אסרה תורה (שם קח.). בישולי נכרים בשולי כותים (ע"ז לח.).—ג) ׳פעולת הקבה על המזון הנכנס לתוכה שעי"ז המזון מתעכל ונבלע באברים: והפעל הזה (של הקיבה) יקרא בשול (קאנון א א ו ג). מיטב הרפואות העשויות לבשול המאכל הוא שלא יאכל האדם עד שירעב ויעזבנו והוא מתאוה (ס' בעבועים לר' זכחא). —ד) ׳בִּשּׁוּל המחלה, כשעברה כל המדרגות והגיעה למדרגה העליונה: אמר גלינוס רפאתי עם רב מהרביעית שהייתי משקה אותם אחרי הבשול משלשל (קאנון, ד א ו). אותות הבשול ומשפטיהם, הבשול הנה יודע מן השתן (שם ד ב א כג). בקדחת הרביעית יתאחר הבשול (מוס' הרופא', מיוחס לר"י יברהלי). שיגבר עליו הלחות הקרי למעוט בשול המזון (בעל הסמים ט). אם החולה אחר סימני בישול הלחות יש לו חרישת אזנים זה סימן טוב (הולה"ת, ר"י להלון ט ו).

*בְּשׁוּלָה, ש"נ,—פרי שבשל וראוי לאכילה, ובהשאלה דבר של טעם: אברהם אמר בשולה ואיוב אמר פגה (מד"ר ברא' מט).

בְּשׁוֹרָה, עי' בְּשׂרָה.

בשך, מזה *בֶּשֶׁךְ.

*בֶּשֶׁךְ[2], ש"ז, כנ' בִּשְׁכִּי, בושכי, — קלות ומהירות במלאכה, בהליכה, וכיוצא בזה, והיא בת זוגה

להיות חצי הראשון של פסוק זה עם נבר וכו' דומה לועם עקש, ונבר צריך להיות כנוי של גנאי, והפעל שלאחריו בדומה לו, כעין תתפל או תתפתל. ומבלי לשבש הרבה הכתוב יש לראות בהמלה נבר ש"ת במשק' חכם, והגון היא פ"פ, ולפרשו במשמ' נברa) בערב', והוא מי שאין לו בשת פנים, חצוף, ולהגיה תִּנָּבַר במקום תִּתָּבָר ותִתְנַבַּר במקום תִתְבָּרָר, ושניהם במשמ' תנבּרb) עלי, שמשמש בערב' ההמונ' במשמעות דבר עם פלוני בקול גאון ונגיד ומצוה. ונזכה עי"ז לשם ופעל חדש בלשוננו.—ועי' נבר.

a) نبر تنبر

[1]) מן בשל, עי' שם.

[2]) בערב' אמראה בַּשְׁכַּיa) אלידין, בַּשַּׁכִּי אלעמל, אשה מהירות וקלות הידים, המלאכה, ועי' הערה לערך אשך.

a) بشكى

של המלה אשְׁךָ, בהלחש לורו בעבודה: אושכי ובושכי (שבת סו:), ועי׳ ערך אשְׁךָ.

בשל[1], ממנו בָּשַׁל, *בִּשּׁוּל, *תַּבְשִׁיל.

בָּשֵׁל[2], עת׳ אֶבְשַׁל, פ״ע, — א) בָּשַׁל הפרי, נגמר גדולו, reifen; mûrir; to ripen: שלחו מגל כי בָשַׁל קציר באו רדו כי מלאה גת (יואל ד יג). תבואה שיבשה כל צרכה וענבים שבשלו כל צרכן (כלא׳ ז ז). הלומד מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגתו והלומד מן הזקנים למה הוא דומה לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן (אב׳ ד כ). —ב) בָּשַׁל הבשר וכדומה במים על האש, נעשה ע״י רתיחת המים רך וראוי לאכילה, kochen; cuire; be cooking: רתח רתחיה גם בָּשְׁלוּ עצמיה בתוכה (יחזק׳ כד ה). תבשיל שלא בשל כל צורכו (שבת לו).—ובינוני *בָּשֵׁל: שהוא מסיק (את הכירה) מלמטה וקדרה בְּשֵׁלָה[3] מלמעלה (כל׳ ז א). — ג) *במחלות וכדומה, בשלה המוגלה, הגיעה למדרגה האחרונה שלה, נעשתה רכה: אלה היציאות יתחילו לקבץ המוגלה ואחר תבשל המוגלה ואחר תיבקע (קאנון ד ג א כ).

— פִּע׳, בִּשֵּׁל, — א) עשה שיִבְשַׁל במים על האש, etwas kochen; cuire qqch.; to cook: ואת איל המלאים תקח וּבִשַּׁלְתָּ את בשרו (שמות כט לא). או דכו במדכה וּבִשְּׁלוּ בפרור ועשו אתו עגות (במד׳ יא ח). והיה כל סיר בירושלם וביהודה קדש ליי׳ צבאות ובאו כל הזבחים ולקחו מהם וּבִשְּׁלוּ בהם (זכר׳ יד כא). את אשר תאפו אפו ואת אשר תְּבַשְּׁלוּ בַּשֵּׁלוּ (שמות יו כג). לא תְבַשֵּׁל גדי בחלב אמו (שם כג יט). ויאמר משה אל אהרן ואל בניו בַּשְּׁלוּ את הבשר (ויקר׳ ח לא). ובא נער הכהן כְּבַשֵּׁל הבשר והמזלג שלש השנים בידו והכה בכיור או בדוד או בפרור (ש״א ב יג-יד). ותקח (תמר) את הבצק ותלוש ותלבב לעיניו וַתְּבַשֵּׁל את הלבבות (ש״ב יג ח). שפת הסיר הגדולה וּבַשֵּׁל נזיד לבני הנביאים (מ״ב ד לח). זה המקום אשר יְבַשְּׁלוּ שם הכהנים את האשם ואת החטאת (יחזק׳ מו כ). משיסיקנה (את הכירה) כדי לבשל עליה את הביצה (כלים ו ג). אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ומכבסת מבשלת ומניקה את בנה (כתוב׳ ה ה).—*ומשל: לא תבשל בקדירה שבישל בה חבירך (פסח׳ קיג.), ר״ל לא תשתמש בדבר של חברך, לא תשא גרושת חברך, וכדומה. — ב) *הביא את הפירות לגמר גדולם, reif machen; faire mûrir; mature: אין לך קלה בכל ארץ ישראל לבשל פירותיה יותר מבעל שלישה (סנהד׳ יב.). אמר לו הקב״ה לגבריאל כשאתה יוצא לבשל פירות היזקק להם (שם לה:). שהחמה זורחת עליהם ומבשלתן (רע״ב, מנח׳ ח ד).— ג)*עכל את המזון בקיבה, verdauen; digérer; digest: והתחבולות לפתוח את היציאות החיצונות הרפואות המבשלות (קאנון ד ג א כח). הפסד כח המבשל בבטן מפני חסרון חום טבעי וכו׳ אם ילך (האוכל) לבני מעים התחתונים וישמע קול הברה יורה חוזק הטבע המבשל ודוחה וטוב לו (אולה״ת, ר״י אהלון ה ו). וכבר יביא הצורך גם כן להתמיד בריאות הגוף ע״י לקיחת מבשלים והרקות (קול יהוד׳ להכוזרי ג ה). — ד) *בשל את המחלה, הלחה, וכדומה, הביא את המחלת להמדרגה היתר עליונה: וכמו הלפלוף הזה יולד ללאות כח העין הטבעי מלבשל הליחה (קאנון ד כ א לג).

— פֻּע׳, בֻּשַּׁל, — א) שבשלו אותו: וכלי חרש אשר תְּבֻשַּׁל בו ישבר ואם בכלי נחשת בֻּשָּׁלָה ומרק ושטף במים (ויקר׳ ו כא). אל תאכלו ממנו נא ובשל מְבֻשָּׁל במים כי אם צלי אש (שמות יב ט). ולא יקח ממך בשר מְבֻשָּׁל כי אם חי (ש״א ב יה). —ב) *הפרי בחם השמש: מאחר שהוא (הכרם) מבושל הוא קוטפו ונותנו בגת ודורכו (מד״ר שמות ל).—ג) *יְבֻשַּׁל החלי, הגיע למדרגתו האחרנה: אמר (אבוקרט) ראוי שתעשה הרפואה המשלשלת אחר שיבושל החולי (קאנון ד א כ ז). —ד) *והדם, הלחות בהגוף: וטבע המוח נכר ברוק היוצא מן הנחירים אם הוא מעט ומבושל היטב יורה חום רב ואם הוא הרבה ואינו מבושל ויוצא תמיד בלי הפסק יורה קור וכו׳ ואם הוא רב מאד ומבושל ותמיד נוזל האף יורה חום ולח (שער השמים ט). לפי שהיא (הלחה) דומה לדם אלא שאינו מבושל (ש״א א כ). ואם השתן בלתי מבושל כשיוצא הבועה אחורי האוזן הוא רע (אולה״ת, ר״י אהלון ה ו). כי כמה סבות יקרו לבלתי יתהוה האדם מהדם המבושל אשר במוליד בכח (ר״מ נרבוני, המאמר בבחירה). — *והרוח בגוף האדם: ויוצא (הרוח) מן החדר הראשון

---

[1]) משתף להלשונות האחיות, קצת במשמעות מתחלפות, ועי׳ הערה להפעל.

[2]) באשור׳ בַּשָׁל, אבְשַׁל, למושג הבשול על האש, בָשֵׁל, דבר מְבֻשָּׁל. וגם בערב׳ אבשל a) אלבשר. טבח׳ה, ר״ל בשל את הפרי.—[3]) כך נקוד במשנ׳ כ״י עם גוף פרוש׳ הרמב״ם בבית הספ׳ בברלין.

---

a) أبسل

אל השני אשר בצדו ויתבשל שם עד שיהיה הרוח זך ובהיר ונקי (שער השמים ט).

—נתפ׳, *נִתְבַּשֵּׁל, — כמו בֻשַּׁל: גיד הנשה שנתבשל עם הגידים וכו׳ וכן חתיכה של נבילה וכן חתיכה של דג טמא שנתבשלו עם החתיכות (חול׳ ז ה).—*וכמו נאפה: כשהפת נתבשלה בתנור (מד״ר במד׳ א).— ומליצה: בקדירה שבישלו בה נתבשלו (סוט׳ יא), ר״ל מה שעשו בו נענשו.—*והפרי בשמש: כלום קוטף אדם את כרמו קודם שיתבשל (מד״ר שמות ל). —*והמאכל בקבה: ומחום הכבד והמרה האדומה מתבשל המאכל והמשתה בתוך הקרב העליון (שבתי דונולו, תחכמוני). —*והדם, הלחה, וכדומה: כדי שיארך התעכבות הדם עד שיתבשל הזרע והחלב תכלית הבשול (פרקי משה א). והיא (הלחה הלבנה) מותרי הדם שלא נתבשל (מ׳ אלדבי, ש״א א ב).

בָּשֵׁל, ת״ז, לנק׳ בְּשֵׁלָה, —דבר מְבֻשָּׁל, gekocht; cuit; boiled: אל תאכלו ממנו נא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל במים (שמות יב ט). ולקח הכהן את הזרע בְּשֵׁלָה מן האיל (במד׳ ו יט).—ומ״ר בְּשֵׁלִים: ולרבים בשלים (ראב״ע ברא׳ יב ט).

אֵשׁ.

*בית התבשיל.

*גָּלָשׁ.

דוד, *יורה, פרור, *קדרה, קלחת, וכו׳, כלי בשול, עי׳ כלי.

*הֶבֶל, הטמין המבושל בדבר המוסיף הבל, לשמרו חם. — התם את הבשר וכדומה.

*חלט. — חָרָה, נשרף.

טבח.–טבחת.–*טִגֵּן, בשמן וכדומה.—*טפח.

*יַתִּיךְ, כלי שאחזים בו את הקדרה הרותחת להסירה מעל המשפת או להחזירה.

כיור, — *כירה, כִּירַיִם, שמסיקים ושופתים עליה הקדרה לבשל, ויש בה מקום לשפיתת שתי קדרות.— *כֻּפָּח כעין סיר של חרס ישימו בו גחלים והקדרה עליה, ויש בו מקום שפיתת קדרה אחת.

*מחה, שם קמח בתבשיל.—*מֵחַם, כלי לחמם בו מים. — *מלג.–*מלל את הקדרה, כמו מחה.—מִשְׁפָּת, מקום שפיתת הקדרה בהכירה. — *משקיות, בשול, שמניחים הכלי עם הדבר שצריך לבשל לתוך כלי מים רותחים.

נא. — נזיד. — נסק, הִסִּיק, עשה האש בהכירה לבשל. — *נָעֵר הקדרה, בכף וכדומה, כדי שיתערב מה שבתוכה יפה. — *נפוח.

פָּלַח, את הירק וכדומה אל תוך הסיר.

צָלָה בשר וכיוצא בו על האש, ועשה צָלִי.

רקח.–רקחות.– רתח.

*שופע, מהקדרה הרותחת. — *שלק. — שפת, שם הקדרה על המשפת, שפיתה.

*תבשיל.–*תוך תוך, קול המשקה בגלשו. –תנור.

בְּשָׁלוֹם, עי׳ שָׁלוֹם.

בשם[1], ממנו בָּשָׂם, בֶּשֶׂם, בֹּשֶׂם, *בָּשָׂם, *בִּשֵּׂם, *בְּשָׂמִי, *בִּשְׂמוּת, *בְּשָׂמִיּוּת.

בָּשָׂם[2], ש״ז, כנו׳ בְּשָׂמִי, בְּשָׂמָיו, — צמח נותן הבֹּשֶׂם וגם הבֹּשֶׂם בעצמו, Balsam; baume; balsam: באתי לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בְּשָׂמִי (שה״ש ה א).

בֶּשֶׂם[3], בֹּשֶׂם, כנ׳ בִּשְׂמִי, בְּשָׂמַי, מ״ר בְּשָׂמִים, כנ׳ בְּשָׂמָיו, — א) ריח טוב מיוחד שנודף מקצת צמחים, Wohlgeruch; arome; sweet smell: וקנמן בֶּשֶׂם מחציתו חמשים ומאתים וקנה בֹשֶׂם חמשים ומאתים (שמות ל כג). עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בְשָׂמָיו (שה״ש ד יו). — ב) שמן, תמצית טוב הריח, Parfum: ואת הַבֹּשֶׂם ואת השמן (שמות לה כח). היה עומד בחנות של בושם (תוספתא ברכ׳ ו ח). בזמן שיש בו (בצלוחית) בושם (שם שבת ד יא). בְּשָׂמִים

1) בערב׳ בשמם (a, במשמ׳ דבר לא נעים. בארמ׳ בסם, במשמ׳ מתיקות, באשו׳ בַּשְׂמוּ עשה יפה.

2) אמר ריב״ג בהרקמה וז״ל: ומשער שלל אצלי אמרו אריתי מורי עם בְּשָׂמִי. ע״כ. וכן בהשרשים: אבל אריתי מורי עם בשמי אין נכון וכו׳ בהקשה שיהיה קודם הסמיכה כ״א על משקל שלל וכו׳. וכן ראב״ע: והנה מצאנו בשמי שהוא בתחילה בָּשָׂם ע״מ זָהָב. וכן רד״ק במכלול (משק׳ פָּעָל) ובהשרשים. וכן המדקדקים החדשים.--ודמו החכמים להשם זה השם בשאם b) למין ממיני העץ.

3) אמר ראב״ע (לחות קסב.) וז״ל: ויש על שלשה משקלים וקנה בשם והכל על משקל קֹדֶשׁ ויסמוך בְּשָׂמַי בקמצות הבית. ע״כ. וריב״ג אמר וז״ל: ודע כי כאשר תסמך וקנה בֹשם לנפשך תאמר בשמי בקמץ הבית וכו׳ וכאשר תסמך וקנמן בשם תאמר בשמי בשבר הבית או שתאמר בִשמי בפתחות הבית כמו ושמני וקטרתי וכו׳. וכן הרד״ק במכלול והשרשים.

(a بَشِمَ (b بَشَام

לשמן המשחה ולקטרת הסמים (שמות כה ו). קח לך בְּשָׂמִים ראש מר דרור (שם ל כג). ותתן (מלכת שבא) למלך מאה ועשרים ככר זהב וּבְשָׂמִים הרבה מאד לא בא כַּבֹּשֶׂם ההוא עוד לרב (מ"א י). ויראם (יחזקיהו את מלאכי מרדך בלאדן) את בית נכתה את הכסף ואת הזהב ואת הַבְּשָׂמִים (ישע' לט ב). מה טבו דדיך מיין וריח שמניך מכל בְּשָׂמִים (שה"ש ד י). מר ואהלות עם כל ראשי בְשָׂמִים (שם יד), ר"ל הבשמים היותר טובים. כי כן ימלאו ימי מרוקיהן (של הנשים הלקוחות להמלך אחשורש) ששה חדשים בשמן המר וששה חדשים בַּבְּשָׂמִים ובתמרוקי הנשים (אסת' ב יב). מעשה בבתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים ד' מאות זהובים לקופה של ב ש מ י ם לבו ביום (כתוב' סו:). —ואמר המשורר: היתרצה לך ב ש ם בריחו ומנשמת ב ש מ י ך גנב (ר"י הלוי, זמן אסר). —ג) הצמח נותן הַבֹּשֶׂם, כמו בֹּשֶׂם, Balsamstrauch; baumier; balsam plant: לחייו כערוגת הַבֹּשֶׂם (שה"ש ה יג). דודי ירד לגנו לערוגת הַבֹּשֶׂם (שם ו ב). ערוגה קטנה של ב ש מ י ם (ב"ב סט.). קורנס של ב ש מ י ם (שבת קכג.). —ואמר המשורר אמיר ב ו ש ם אשר רוח תניפהו לכל רוח (רהב"ע: אמיר כוכס). נא אמרו לו לרוץ על גן אהב ורעות בְּשָׂמֵי עשבו (רמב"ע לר"י הלוי, ילדי ימים). —ד) *בכלל ריח טוב, למשל מיין, וכדומה: שמן שב ש מ ו כעין שמן המשחה (רמב"ם, ברכ' ע ג).

— פעל. *בִּשֵּׂם, *מְבַשֵּׂם: בנוהג שבעולם כלה מקשטין ומ ב ש מ י ן אותה (מד"ר שמות כג). — ואמר הפיטן: מושלי גנזכי מכמניך בִּשְּׂמֻתָם תמרוק סממניך לריח שמניך (אור ישע, א פסח).

— פע', *בֻּשַּׂם, מְבֻשָּׂם, מבו׳.—שעשוהו והתקינוהו בבשמים אל יצא (הת"ח) כשהוא מ ב ו ש ם לשוק (ברכ' מג:). ואם אמר לו (המוכר לקונה) יין מ ב ו ש ם אני מוכר לך חייב להעמיד לו עד העצרת (ב"ב ו ג). שלא יצאה אשה אחת מהן מ ב ו ש מ ת לעולם (ירוש' יומ' ג מא). במוצאי שבת כשהוא מ ב ו ש ם ובכלים נאים (מס' סופר' כא). —*ובקצת התול מ ב ו ש ם, שתוי, קצת שכור: תראה להעמיד להם י"ש דבש או יין לשתות ויתחילו בודאי לדבר, כמאמר העולם איש מ ב ו ש ם מדבר מה שיש לו על הריאה (כותן לדיק, מכת' א). כשאדם מ ב ו ש ם אזי הנשמה שבו מדברת וזה הוא שהעולם אומרים מה שבאדם שאינו מ ב ו ש ם על הריאה הוא בשכור על הלשון שאז הנשמה מדברת (הערה שם).

—*יערב לכם יְבֻשַּׂם לכם, ברכה לשותים יין וכדומה: אמר להם יערב לכם י ב ו ש ם לכם ימתק לכם שתיתם את היין החזירו את הקנקן (מד"ר בראש' פה).

— התפ', *הִתְבַּשֵּׂם,—עשה והתקין עצמו בבשמים: מקום שהיו מ ת ב ש מ ו ת בו נעשה נמקים נמקים (שבת סב:). מפני מה האשה צריכה ל ה ת ב ש ם (מד"ר בראש' יז). —ואמר הפיטן: בושם רקוח הִתְבַּשְּׂמִי מור ולבונה התקטרי (יוצר לשבת הגדול, אתי מלבנון). — ואמר המליץ: לזאת אלבש ואתעטף ו א ת ב ש ם ואסוכה ואתנהג בטוב לבב ואשובה ואלכה (ר"ש הנגיד, לח). היה זמננו כמו דומם וכן רבים לשונם בדמי חבשו עד בואו אדוננו ו נ ת ב ש ם זמן ממרקחי בשמו והעטשו (ר"מ בר' שלמה, שירים מקובצים, יהגו מזמותי).

***בַּשָּׂם**, ש"ז,—עושה בְשָׂמִים, מוכר ב ש מ י ם: הנכנס לחנותו של ב ש ם והריח ריח (ברכ' נג.).

***בַּשָּׂמוּת**, ש"נ,—אמנות הַבַּשָּׂם: האנשים מתפרנסים במקום הזה במלאכת הנגרים קצת בדרך הסחורה וכו' ובמלאכת ה ב ש מ ו ת (אגר' ר' אליה' בס' י"ת).

***בָּשְׂמִי**, ת"ז,—מטבע הַבֹּשֶׂם: ובו ריח חזק ב ש מ י הנקח לרפואות חצונים ופנימים (תוס"ת, שלמתים סח). ריחו נעים וטעמו עז ו ב ש מ י (שם סט).

***בָּשְׂמִיּוּת**,—טבע הבֹּשם, ריח הבֹּשם: וראוי עליך שתחזקפי האצטומכא שלא תקבל הליחות היורדות אליה כתחבושת אשר בהם קביצות ו ב ש מ י ו ת (קאנון ג יג א ל).

בָּשְׁנָה[1], ש"נ,—כמו בֹּשֶׁת: גם אותו לאשור יובל מנחה למלך ירב בָּשְׁנָה[2] אפרים יקח ויבוש ישראל מעצתו

---

[1]) לפי הצורה החיצונה כמו חָכְמָה. אך לפי הסכמת המדקדקים שנגזר מן שרש בוש בהוספת ־נָה, הוא א"כ משקל פעלנה. והנה משקל שמות בהוספת ־נָה בסוף מצוי בערב', אך בעבר' אין לו חבר ואין לסמך על זה להחליט כי בנין משקל זה היה נהוג בעברית (Barth, N. 214).—[2]) ת"י ב ה ת א. מנחם הביא זה במחברת בש, וריב"ג בשרש בוש אמר וז"ל: ומהענין הזה (של במבושיו) נאמר לבעל ב ש נ ה אפרים יקח והוסיפו הנון על השרש לשנוי המם ולהבזות הנקרא בו, והעקר בו ב ו ש ה. ע"כ. ורש"י וראב"ע ורד"ק כלם פרשו מלשון בושה, בהוספת נה, והעיר ראב"ע שהוא כמו ש ב ע נ ה. וכן הסכימו המדקדקים החדשים, והעירו קצתם שהוספה כזו נהוגה בארמית, כמו אֻשרנה אך פה ההוספה היא רק נ, ונוספה א כנהוג במלות ארמיות. Ew. (דקדוק, סי' 163) אמר כי הוא על משקל צִפֹּרֶן, וכן בֹּשֶׁן, ובהוספת ה נשתנה לבָשְׁנָה. וכעין זה גם Kö. (ב, סי' 958). אבל המליצה יקח ב ש ת זרה מאד, ולכ

(הוש׳ ו).— ואמר המליץ: כי תשגב קריה נאמנה, לא תירא ממצור יום שטנה, בלעדו כל בית רב בְּשֵׁנָה (רלב"ע, בין רעים). היתה לכל למשל ולשנינה. מכל שב ועובר לוקחת בּוֹשְׁנָה, השבעתה במרורים הרויתה לענה (סמגח"ל, כליח׳ לר"ה, נלכה יונה).

בשס[1]), ממנו בּוֹשֵׁס.

בָּשַׁס, קל אינו נהוג.

— פוע׳, בּוֹשֵׁס [2]), בּוֹשַׁסְתִּי, בּוֹשַׁסְכֶם, עת׳ אֲבוֹשֵׁס וכו׳.

הנוסחה חשודה, ואולי בְּשָׁבִי,—בְּשָׁבִי אפרים יקח, וכדומה.

[1]) שרש עברי מספק, הסכימו עליו ריב"ג, ראב"ע ורד"ק. בשאר הלשונות האחיות אין דוגמתו.

[2]) משק׳ פועל. אמר ריב"ג (הרקמה יד) ז"ל: ואשר אינו מתעבר מהבנין הזה (בנין פועל, כמו שופט שופטתי) בושס ומקורו יען בושסכם אל דל. — [2]) הקדמונים נחלקו בדבר מהותה של מלה זו לשתי כתות. האחת (יונתן, מנחם, דונש, רש"י ורי"ק) ראתה בבושסכם רק חלוף אותיות משרש אחר והשנית (ריב"ג, ראב"ע ורד"ק) ראתה בו שרש מיוחד בשס. יונתן תרגם: חלף במבזכן מסכניא. וכן מנחם בן סרוק: מגזרת משסה. אבל כבר טענו על זה ראב"ע ורד"ק, כי לפי פרוש זה צריך להניח ב בושסכם שמושית וזה לא יתכן. דונש דחה פרושו של מנחם ופרשו מלשון בוסס: ולכן נאמר כי הבושס ברומס ורופס. וריב"ג אמר ז"ל: אין גזרה למלה הזה (ממה) שיש בידינו מן הלשון וצריך לפרש אותה לפי מה שיסבול ענין מקומה כמו הטריחכם ועמסכם והדומה לזה אבל שמישה הקרוב במה שאפשר לומר בה שתהיה מקור פועל כבד על ענין פועל ואפשר שתהיה מקור לבנין הקל על דמיון פעל והיה דינה על הדרך הזה להיותה על משקל כתפשכם והיה זה כבד עליהם במלה זו והניעו השין בפתח ונמשכה בעבור זה קמצות הבית ושבה חולם כאשר קרה ג"כ במלת במצאכם אתו אשר היה עיקר גם הוא להיות כמו כתפשכם והיה כבד עליהם זה בעבור אות הגרונית והניעו הצדי בפתח ונמשך הקמץ ושב חולם כאשר אמרנו אלא כי הכבדות אשר היה להם בבשסכם על הדרך הזה היה בעבור התחברות השין הנחה עם הסמך. ע"כ. וכן אמר ראב"ע: אין ריע לו כי הבית שורש כי לא יתכן היותו משרת עם שם הפועל כי אם אפס משקלו וטעמו לעשות חמס לדל. ע"כ. רש"י קבל פרושו של דונש, אמר ז"ל: בושסכם כמו בוססכם על דל שאתם רומסין ורופסין על ראשו כמו בוססו את חלקתי. ע"כ. ולזה הסכים רי"ק והביאו רד"ק בפרושו: וא"א ז"ל פירש כי השין במקום סמך וכו׳ והמלה מקור מבנין פועל מרובע בוססכם בפלס טענכם, וענין המלה ענין רמיסה כמו ועל הרי אבוסנו. ע"כ. אבל רד"ק בעצמו הסכים יותר לדעת ריב"ג והביא שרש בשס והביא שם דברי ריב"ג. וכן בפרושו אלא שבשרש בוס הביא דעת אביו הרי"ק שזהו מקור המלה

מקור ככל׳ בּוֹשְׁסִי, בּוֹשַׁסְכֶם,—עם על אחריו, בושס על פלוני, הכביד עליו, לחץ אותו מאד, bedrücken; opprimer; oppress: לכן יען בּוֹשַׁסְכֶם על דל ומשאת בר תקחו ממנו בתי גזית בניתם ולא תשבו בם כרמי חמד נטעתם ולא תשתו את יינם (עמוס ה יא).

א׳**בשר**, ממנו בָּשָׂר, יבשרי, יבשרי, יבשריות.

בָּשָׂר[1]), ש"ז, סמי׳ בְּשַׂר, בְּשָׂרְךָ, בְּשַׂרְכֶם, מ"ר בְּשָׂרִים,—

א) החלק הרך האדם שעל העצמות בגוף בע"ח, Fleisch; chair; flesh: ויקח (אלהים) אחת מצלעתיו (של האדם) ויסגר בשר תחתנה (בראש׳ ב כא). והנה מן היאר עלת שבע פרות יפות מראה ובריאת בשר (שם מא ב). עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תשככני (איוב י יא). מרבה בשר (על גופו) מרבה רימה (אב׳ ב ז). — וככנ׳: ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי (בראש׳ ב כג). ותלה אותך על עץ ואכל העוף את בשרך מעליך (שם מ יט). אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת (ויקרא יג ב).—וכמי׳: וישב בשרו כבשר נער קטן (מ"ב ה יד).—*נשך בשרו בשניו, מפני צער: הרשעים שאכלו נשך ותרבית עתידין להיות נושכים בשיניהם את בשרם (מד"ר במות לא). — *בשר חי, כואב, שנקרע מעליו העור: בשר חי כשאתה נותן עליו דבלת תאנים מיד נסרח (מכילתא, ויסי בכלא א). — ומ"ר בְּשָׂרִים: סור משבועת שקרים, ערוך בה אלות וארורים פורעת מעור ומבשרים (את שם

בושס. והרבה פלפל בצורת מלה זו קונטר׳ הדקד׳ (דר׳ פוע׳ כב) ואמר: אע"פ שדקדקו בו קצת המדקדקים ואמרו עליו שעיקרו בּוֹשֵׁס בּוֹשַׁסְתִּי והטעה להם החולם, וברור כי יום מעונן היה להם אותו יום שדקדקו זו הדקדוק ובחשכה יתהלכו, כי דקדוק בושסכם כמו זָכרכם וכו׳. והוא כדעת השניה של ריב"ג. והחדשים כמעט כלם (גזנ׳, פירסט, אולד וכו׳) עד האחרון קניג כופרים במציאות שרש בשס, ורבם מסכימים לדעת רש"י כי בושס הוא במקום בוסס, וקצתם סוברים כי בושס הוא כמו בושש, ובמשמעת הרע לאדם. ופלפל קניג (א׳ 492) בדבר צורת מלה זו ודקדוקה, והביא שם דעת המדקדקים החדשים, ובא גם הוא לכלל ההחלטה כי זה משקל כבד לנחץ, ומשמעתו היא התנהג בעול ובחמס עם פלוני. — והפרחון: נתיעצתם ונתחברתם.

[1]) באשור׳ בִּשְׂר, בָּשָׂר, בערב׳ בַּשַׁר a), אדם, וכל האדם, מין האנושי, בַּשָׂרָה b), העור שעל בשר האדם.

a) بَشَر b) بَشَرَة

אדיר, א בבוע׳).—לב בשר, לאמר לב רך, מרגיש, בנגוד ללב אבן, לב קשה, אכזרי: ונתתי להם לב בשר (יחזק׳ יא יט). אין תפלתו של אדם נשמעת אא״כ משים לבו כבשר (סוט׳ ה.). — הוא בשרו של פלוני, לאמר קרובו, מבני משפחתו, Verwandter; proche parent; relative: וידנו אל תהי בו כי אחינו בשרנו הוא (ברא׳ לז כז). ומבשרך לא תתעלם (ישע׳ נח ז). — ובחבור עם עצם, עצמך ובשרך אני, ר״ל קרוב: ויאמר לו לבן (ליעקב) אך עצמי ובשרי אתה (בראש׳ כט יד). מה טוב לכם המשל בכם שבעים איש כל בני ירבעל אם משל בכם איש אחד וזכרתם כי עצמכם ובשרכם אני (שופט׳ ט ב). ויבאו כל שבטי ישראל אל דוד חברונה ויאמרו לאמר הננו עצמך ובשרך אנחנו (ש״ב ה א). דברו אל זקני יהודה לאמר וכו׳ אחי אתם עצמי ובשרי אתם ולמה תהיו אחרנים להשיב את המלך (שם יט יב-יג). ולעמשא תמרו הלא עצמי ובשרי אתה כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים (שם יד). — ב) בפרט הבשר של בהמה, חיה ועוף לאכילה: בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם (שמות יו יב). מאין לי בשר לתת לכל העם הזה כי יבכו עלי לאמר תנה לנו בשר ונאכלה (במד׳ יא יג). הבשר עודנו בין שניהם (שם לג). הבשר שם בסל והמרק שם בפרור (שופט׳ ו יט). והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחט צאן אכל בשר ושתות יין (ישע׳ כב יג). ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת (מיכ׳ ג ג). כל הבשר אסור לבשל בחלב חוץ מבשר דגים וחגבים (חול׳ ח א). כבשר בלפת (שם ז ד).—ישב על סיר הבשר, היה לו מזונותיו במדה מרבה: בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע (שמות יו ג).—ומ״ר: בשרים: הזהרו מאכילת בשרים ולא תשימו בטניכם לבהמות קברים (ס׳ שעשועים לר׳ זבדא). ושונאת (האשה בעבורה) הבשרים הטובים והיינות המשובחים (אבן כתן לרש״ט שפרוט, REJ.XV III, 222).—ומשל: הבשר שר ואמרכל לכל מאכל ותבשיל אשר יאכל ידשן וישמח השכל (מרפא המוסר כא.). הקרבים [1] לא בשר והאוכלם לא אדם (ירוש׳ נדר׳ ח מ:). מי שאינו [2] יכול להשיג הבשר אומר סרוח הוא (תולדות יעקב ב.). — ג) בהשאלה, החלק הרך הנאכל שבפרות, Frucht-Fleisch; pulpe: הנעשה משני מיני הרמון בבשרם מבושלים בתנור עם דבש (קאנון ג א ה). והוא (הרמון) מורכב מד׳ ענינים וכלם עוצרים והם הקליפה וה הבשר והמיץ והגרעינים (ספר המסעדים, כ״י פריז). ובשרה (של קלפת האתרוג) קר ולח (מאלדבי, ב״א ה). יש (מהצמחים) מורכבים מבשר ומים כאגסים וקישואים (רשב״ל דורן, מ״א, ח״י, ד). הלוז והערמון בשרם לבן בין לחים בין יבשים (חזקוני, ויצא ל לז).—ד) בהרחבה, כל הגוף, Körper; corps; body: יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד (בראש׳ ב כד). על בשר אדם לא ייסך (שמות ל לב). והנגע בבשר הזב יכבס בגדיו (ויקרא יה ז). ורחץ את בשרו במים (שם יד ט). ומכנסי בד יהיו על בשרו (שם יו ד). ויחם בשר הילד (מ״ב ד לד). ודשתי את בשרכם את קוצי המדבר (שופט׳ ח ז). אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש (איוב יב י). שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכן לבטח (תהל׳ יו ט). צמאה לך נפשי כמה לך בשרי (שם סג ב). אבל שפה היא (את המורסן) על בשרה יבש (פסח׳ ב ז). —ואמר המליץ: למה איגע בשרי לדרוש הדברים (רהכ״ע, ערוג׳ החכמה). — *בעל בשר, עבה ושמן: רבי שמעון בן חלפתא בעל בשר היה (ב״מ פו.).—*ובעלת בשר: וקושרת (האשה) רצועה סביב זרועה וחונקת עצמה בחוזק כדי שתהא בשרה בולטת ותראה בעלת בשר (רש״י שבת נז:). — *קרוב בשר, נגיעת עצם וזה העדיים של האדם בגוף ערום אחרי זוארו וקרוב בשר שלא ינהג בה מנהג פרסיים שמשמשין והוא ודן בלבושיהן (כתוב׳ יח.). — ובשר משמע׳ ההפך מן רוח, מן הנפש, הנשמה: הזנות והוא חטא הבשר (מלמד התלמיד, בראש׳). — ה) ביחוד אבר הזכרות, männl. Glied; le membre viril; penis: ונמלתם את בשר ערלתכם (בראש׳ יז יא). ותזני אל בני מצרים שכניך גדלי בשר (יחזק׳ יו כו). ותעגבה על פלגשיהם אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם (שם כג כ). — ו) כנוי לכל בעלי החיים, lebendig. Geschöpf toute créature animée; living creatures: כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ (בראש׳ ו יב). קץ כל בשר בא לפני (שם יג). ויגוע כל בשר הרמש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ובכל השרץ השרץ על הארץ וכל האדם (שם ז כא). זאת אות הברית אשר הקימתי ביני ובין כל בשר אשר על הארץ (שם ט יז). אל אלהי הרוחת לכל בשר (במד׳ יו כב).—ואמר בן סירא: כל הבשר יאהב מינו ואדם בדומה לו (כ״ס גני׳ יג יה).—ואמר המליץ: הק הוא לכל

---

[1]) בארמית: קרבייא לא בשר ואכליהון לאו אינש. — [2]) בארמית: דלא מטי בשרא אמר סריא הוא. (מאירי, או״ח ב׳ קיב).

בשר לדרוש שלומו (רא"ע, הודות עלי נבל). ואנכי מוסר לעיני כל בשר, כבוד הודי סר, ושן עלי חורקים (הוא, נדוד הסיר).—ובפרט בני אדם, בבחינת החמריות וקצר כחם, der sterbl. Mensch; le mortel; the mortal: ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בָּשָׂר זרעו (ירמ' יז ה). כי ריב ליי' בגוים נשפט הוא לכל בָּשָׂר (שם כה לא). כי הנני מביא רעה על כל בָּשָׂר (שם מה ה). והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בָּשָׂר (יואל ג א). ונגלה כבוד יי' וראו כל בָּשָׂר יחדו כי פי יי' דבר (ישע' מ ה). וידעו כל בָּשָׂר כי אני יי' מושיעך (שם מט כו). והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בָּשָׂר להשתחוות לפני (שם סו כג). הס כל בשר מפני יי (זכר' ב יז). באלהים בטחתי לא אירא מה יעשה בשר לי (תהל' נו ה). ויזכר כי בָּשָׂר המה רוח הולך ולא ישוב (שם עח לט). תהלת יי' ידבר פי ויברך כל בָּשָׂר שם קדשו (שם קמה כא).—*בשר ודם, כנוי להאדם בבחינת לא שלמותו ורפיונו: הן באין בנצחונו של בשר ודם ואתם באים בנצחונו של מקום (סוט' ח א). בשר ודם היום עודנו ומחר איננו (ירוש' סנה' סוף ו). בשר ודם מתנתם מעוטה וחרפתם מרובה (שם ברכ' ד הלכ' ב). א"ל (משה לישראל) אני בשר ודם יש קצבה לברכותי זו משלי אבל הוא (האלהים) יברך אתכם וכו' (ספרי, כהעל' פד). בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם צר צורה על גבי הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה וכו' מדת בשר ודם מעשה ידיו מבלין אותו והקב"ה מבלה מעשיו (גמ' שם י.). בשר ודם וכו' שהיום כאן ומחר בקבר (שם כח:). יה"ר שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם (שם.).

בָּקָר, — בשר בקר, בשר עוף וכו'.— בָּשֵׁל, טָגֵן, צָלֶה וכו', עי' בשל.

גוף, עי' שם חלקי הבשר. — גיד, הגידים שבתוך הבשר.

הָתֵם הבשר.

זָבַח. זֶבַח.

חַי, בשר חי, לא מבֻשל.

טָבַח. — *טַבָּח.

*לִיף, ליפי הבשר, כעין חוטים דקים שהבשר מורכב מהם.

נָא, חצי מבֻשל.

*עַכְבָּר, כמו *עצל, אבר בשרי, ליפי, שההתמתחותיו מולידות תנועות בע"ח.

*פתילי, בשר פתילי, כמו ליפי.

*קַצָּב, *מְקַצֵּב, עוסק במכירת בשר. — *קַצָּב, מי שמוכר בשר.

שָׁחַט. — *שחיטה, כריתת הצואר בבע"ח, להשתמש בבשרם לאכילה. — שפת - שְׁפַתַּיִם, שתולין עליהם הבשר.

בָּשַׂר, קל אינו נהוג.

—נתפ', *נִתְבַּשֵּׂר, — נתלבש בשר, נעשה גוף: האמן שנתבשר (הבן) בבטן העלמה (אגר' קוכן ויכוחים לר"י עקרים).

ב. **בשר**[1]), ממנו בְּשֹׂרָה, בִּשֵּׂר, מְבַשֵּׂר.

בָּשַׂר[2]), קל אינו נהוג.

—פע', בִּשֵּׂר, בִּשַּׂר, — א) הודיע והגיד לאדם מקרה שלא ידע, בפרט מקרה טוב, eine Botschaft bringen; annoncer; to announce: ויכרתו את ראשו (של שאול) ויפשטו את כליו וישלחו בארץ פלשתים סביב לְבַשֵּׂר בית עצביהם ואת העם (ש"א לא ט). אל תגידו בגת אל תְּבַשְּׂרוּ בחוצת אשקלון (ש"ב א כ). ואחימעץ בן צדוק אמר ארוצה נא ואֲבַשְּׂרָה את המלך כי שפטו יי' מידי איביו (שם יח יט). וּבִשַּׂרְתָּ ביום אחר והיום הזה לא תְבַשֵּׂר (שם כ). ויאמר אדניהו בא כי איש חיל אתה וטוב תְּבַשֵּׂר (מ"א א מב). ארור האיש אשר בִּשַּׂר את אבי לאמר ילד לך בן זכר (ירמ' כ יה). מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מְבַשֵּׂר טוב משמיע ישועה (ישע' נב ז). יען משח יי' אתי לְבַשֵּׂר ענוים (שם סא א). רבי מבשר טובות אני לך (חולין פז.). באו ואמרו למלכה הרי בניך אמרה צאו ובשרו את כלותי (פסיק' דר"כ, סוף אסיה ב) — ועם כנ': המבשרני אם ילדה אשתי זכר (תוספתא כ"ב ט ה). המבשרני במה נפטר רחמה של אשתי אם זכר יטול מנה (גמ' שם קמא:). — ואמר המשורר: שלח יונה מבשרת ואם היא לא מספרת באגרת קטנה אל כנפיה מחברת (ר"ש הנגיד לח). — יודבור: איש טוב מבשר טוב ורע מעלים ומכסה (בל"ה עא.).—ב) הודיע

[1]) משתף באשור', ערב' וארמית.

[2]) באשור' בֻשֻׂר, בערב' בַשַּׁר a), בארמ' בסר.

a) بَشَّرَ

בקהל, הכריז, verkünden; proclamer; proclaim: כלם משבא יבאו זהב ולבונה ישאו ותהלת יי׳ יבשרו (ישע׳ ס ו). בשרתי צדק בקהל רב (תהל׳ מ י). שירו ליי׳ ברכו שמו בשרו מיום ליום ישועתו (שם לו ב). —

— פע׳, *בשר, — שבשרו אותו: יהא מ ב ו ש ר מחיי העולם הבא (ירוש׳ כלא׳ ט לב:). אתה מ ב ו ש ר שמחלתי לך (מד״ר שמות מו).

— התפ׳, התבשר, — הגיע לו בשורה: ויאמר הכושי יתבשר אדוני המלך כי שפטך יי׳ היום מיד כל הקמים עליך (ש״ב יח לא). וכי יש לך אדם שהוא מ ת ב ש ר בשורה טובה ואינו שמח (מכילתא, פסחא ד). בשורה רעה נ ת ב ש ר ו ישראל באותה שעה שסוף התורה עתידה להשתכח (שם יג). — *ונתבשר בדבר, בשרו אותו שיהיה לו דבר פלוני, או אדות דבר פלוני: אברהם שהיה בוכה ומתחנן לפני הקב״ה הן לי לא נתת זרע מיד נ ת ב ש ר בבנים כי ביצחק יקרא לך זרע (פסיק׳ רב׳ מג). וכי כבר נ ת ב ש ר ה בחלב והלא עדיין לא נתעברה (מד״ר בראש׳ יז). — *ונתבשר מדבר: ולא מת אברהם אבינו עד ש נ ת ב ש ר ממעשה תרח אביו שעשה תשובה (תנחו׳ שמות טו).

בשרה[1], בשורה, — מה שאדם מבשר לחברו, בפרט חדוש טוב, frohe Botschaft; bon message; glad tidings: ויאמר לו יואב (לאחימעץ שרצה לרוץ לבשר לדוד) לא איש בשרה אתה היום הזה ובשרת ביום אחר (ש״ב יח כ). למה זה אתה רץ בני ולכה אין בשורה מצאת (שם כב). ויאמר המלך אם לבדו בשורה בפיו (שם כה). ויאמר המלך איש טוב זה ואל בשורה טובה יבוא (שם כז). היום הזה יום בשרה הוא ואנחנו מחשים (מ״ב ז ט). על ב ש ו ר ו ת טובות אומר ברוך הטוב והמטיב ועל ב ש ו ר ו ת רעות אומר ברוך דיין האמת (ברכ׳ ט ב). —*חבית של בשורה, *כוס של ב ש ו ר ה, חבית של יין או כוס של יין שהיו לפנים מעבירים לפני הכלה ביום חתונתה כשנמצאה בתולה: רקדו לפניה (ביום חתונתה) שחקו לפניה העבירו לפניה כוס של ב ש ו ר ה[2] או מפה של בתולים (כתוב׳ יז:). חבית של ב ש ו ר ו ת (ירוש׳ שם, סוף ה״א). — במחלות, השנוי שמתהוה במעמד החולה שמבשר תחלת רפואתו: ומפני שראיתי זה (שנשתנו פני החולה) ביום ב ש ו ר ה צויתים שלא יתנו לו דבר מן הרפואה וכו׳ אמרתי זה היום יום ב ש ו ר ה מורה על מה שיתחדש ביום השביעי (ר״י ישראלי, הקדמת, כ״י מינכן).

בשרי, ־רי, ת״ז, נקי׳ ־רית, מ״ר בשריים, ־יות, — מהבשר, מטבע הבשר, carnal; charnel; fleischlich: ותדע כי הכח ה ב ש ר י י קצר מהשיג והטבע האנושי חסר מהשלים (הקדמ׳ חו״ה). לפי שהיא (האהבה לאלהים במדרגה שמבואר שם) למעלה מן היכולת ה ב ש ר י ת מפני שהטבע הפכה וכנגדה (שם, אהב׳ ה׳). עור עצביי לחוש ועור ב ש ר י י לעכול והושם העור הפנימי עצבי והחיצוני ב ש ר י י (קאנון א א ה). כל האברים ה ב ש ר י י ם אם פתיליים כבשר אשר בעצלים ואם שאין להם פתילים ככבד (שם). וחלקיו (של חלי השקוי) שלשה האחד ה ב ש ר י י יהיה הסבה בו ליחה מימית (שם ג יד ד ג). אחרי אשר להם (לב״א) ג״כ חלק ב ש ר י (דרך אמונה ד א). קרום מקיף בעורות ה ב ש ר י י ם החיצונים (פרקי משה א). ולטלה הם (המצריים) מקריבים ולצורתו ה ב ש ר י י ת הם משתחוים (צרור המור, נוא). וצוה לו (לאברהם) ולזרעו הנמשכים אחריו מצות המילה כדי למעט מהם תאוה ה ב ש ר י ת אשר נתוספה באדם ובזרעו

---

[1]) בערב׳ בשארה a), והוא גם לרעה, אך רוב שמושו הוא בפרט לטובה ולשמחה. — [2]) ושאלו שם: מאי כוס של ב ש ו ר ה אמר רב אדא בר אהבה כוס יין של תרומה מעבירין לפניה כלומר ראויה היתה זו לאכול בתרומה. מתקיף לה רב פפא אטו אלמנה מי לא אכלה בתרומה אלא אמר רב פפא זו ר א ש י ת כתרומה ראשית. תניא ר״י אומר חבית של יין מעבירין לפניה אמר רב אדא בר אהבה בתולה מעבירין לפניה סתומה בעולה מעבירין לפניה פתוחה. והנה נראה הדבר כי מה שאמר רב אדא בר אהבה שהיו מעבירין לפניה כוס של ת ר ו מ ה אינו אלא השערה בעולם, כדי לבאר טעם מנהג זה, אבל הבאורים שנתנו לזה רב אדא ורב פפא אינם אלא דרך דרוש. באורו של רב אדא כבר דחה רב פפא, אבל גם באורו של רב פפא אינו יותר ט ב ע י, כי העם לא יעשה מנהג על סמך דרוש של ראשית. יותר טבעית נראית העדות השניה של רב אדא, שהיו מעבירים חבית של יין גם לפני הבתולה וגם לפני הבעולה, אלא שלהבתולה היו מעבירים חבית סתומה ולבעולה חבית פתוחה. זה כרוח מנהגים המוניים, שמצטיינים עפי״ר בקצת גסות. וגם מהירוש׳ נראה שהיו מעבירים חבית. ואעפי״כ מסתם דברי הבריתה העבירו לפניה כוס של בשורה נשמע כי מי שאמר זה דבר על מנהג ידוע לו, ולכן דבר ברור הוא שבמקומו היו מעבירים כוס ולא חבית, והיו מעבירים אותה לפני הבתולה ולא לפני הבעולה, והיתה נקראת כוס של ב ש ו ר ה. ולא נתברר איזה רמז היה בכוס של יין שהכלה נמצאה בתולה, אם לא שנאמר כי היין האדום היה רמז לדם בתולים.

---

a) بِشَارَة

מאכילת עץ הדעת (חזוק אמונה לר"י כר' אבר' א יא). וכשיתרבה זאת הליחה בכל הגוף תמשיך השדפות הבשרית (ר"מ אלדבי, ש"א א ב). והווּשט הזה הוא מחובר משני עורות האחד מבחוץ אדום והוא בשרי הולכים הוטיו באורך וכו' (שער השמים ט).—ובהרחבה, להחלק הרך שבפֵרות, fleischig; pulpeux; pulpy: הוא (הצמח הנזכר שם) בשרי הרבה (יוס' שינהק, תוה"א, קפ). גרגירו בשרי וקמחי ונאכל (שם, הלמ' סג).

∙בַּשְׂרִיּוּת, ש"נ, — טבע הבשר וסגולתו: ויראה אודם ברקות ונפח למה שיעלה אליהם מן האדים ולבשריותם ורפיונם (קאנון ג י יד י). המין האנושי השחית מצד הבשריות (דרך אמונה ד א). ואמרו ואל השלשה לא בא ירצה שהבשריות וההתלבשות לא בא אל השלשה תארים ר"ל לאב ולרוח אלא לבן לבדו (ר"י בן ש"ט, פי' לאגר' קוגן ויכוחים).

בשש[1], ממנו בֵּשֵׁשׁ.

בֵּשֵׁשׁ[2], פ"ע, עב' בֵּשַׁשְׁתָּ, עת' אֲבַשֵּׁשׁ,—בֵּשֵׁשׁ לעשות דבר, לא מהר, לא אץ, התאחר, säumen; tarder; to tarry: וירא העם כי בֹשֵׁשׁ משה לרדת מן ההר ויקהל העם על אהרן (שמות לב א). בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בֹּשֵׁשׁ רכבו לבוא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו (שופט' ה כח). —יוהשתמשו בפעל זה בספרות: אנשים בעלי תושיה ומזמה, ובינה וערמה, במעשיהם מקשים, ובלכתם בוששים (ראב"ע, חי בן מקיץ). נשארו (ישראל) ממתינים למשה לעתים ובוששׁ מהם ארבעים יום (כוזרי א לז). אם אהלך רגלי אפחד פן אשורי מועדי, כן אם אבושש ילכו רעי והיו שוקדי (ר"י חריזי, איתיאל, יד). ונמצא ג"כ אשר יתנועע מהם לפאת אחת קצתם ממהר וקצתם מבושש (הות, תרג' מו"נ ב כ). קצת הגלגלים מהירים בתנועתם וקצתם מבוששים (שם). ואל רחמי אל תצפינה עיני ואם הם בוששו, ימחץ וידיו תרפינה כי כן לדור רשעו (עלוג' הכוסס לב). והיא מתאחרת ובוששת הנה היא לו כרקב (רלב"ג משלי ו כ). היה בושש ומאוחר בלקיחת העצה ומהיר בדברים המיועצים כבר (למת לדיק, אריה מודינא, יח). מה זה ועל מה זה ולמה בושש תשובת האב"ד דשם לבוא אלי (שו"ת יעבץ ב נו).

∙בַּשָּׁשׁ[1],—מין תבשיל עשוי מחמאה וביצים ופלפלים: בארץ ישראל[2] נותנין חמאה בקדירה וביצים ופלפלים ומבשלין אותו וקורין אותו תבשיל בשש (ערוך,ער' כבש).

בֹּשֶׁת[3], בָּשְׁתִּי, ש"נ,—א)רגש מצער שיוּלד בנפש האדם מפני המחשבה ומפני הפחד כי איזה דבר ומעשה יהיה

---

[1]) הקודמים לא הניחו שרש בשש, וסברו כי הפעל בשש שלקמן היא פועל משרש בוש ור"ל הניח את פלוני להמתין זמן רב וביש אותו בזה. אבל, זו גזרה דחוקה מאד, וקשה לקבל השאלה כזאת: הוא ביש אותו לרדת מן ההר בכונה הוא הניחו להמתין, ובפרט זה קשה ביהם לדבר לא בע"ח, כמו הרכב של סיסרא: שרכבו בֹּשֵׁשׁ. ויותר נראה כי זה שרש מיוחד, אעפ"י שאינני יודע לו חבר במשמע' זו בלשונות האחיות.

[2]) עי' הערה להשרש.

[1]) נקדתי ע"מ בָּשָׂר, חָלָב. בערב' בשישה a), קמח בלול בחמאה או בשמן. בארמית בשש: לית דין צריך בשש (ברכ' מ.—אין (לחם) זה צריך בשש, ר"ל שום דבר ללפת בו את הפת), ולא נתברר מקורה של מלה זו. —

[2]) כך בספרי הערוך בכל הדפוסים בפרוש בארץ ישראל, ובאו"ז כתוב בא"י בראשי תבות. ושער קוהוט כי הכונה בארץ ישמעאל, וזו היא הבשישה הערבית. אך על סמך ר"ת זה שבס' או"ז, שהוא ג"כ הראשי תבות הרגיל של ארץ ישראל, אין לשבש כל ספרי הדפוס. ואעפ"י שאפילו באופן זה אפשר שנתכון רבנו נתן להשם הערבי הנזכר. מכל מקום, כיון שאינו אומר כמנהגו בלשון ישמעאל, כי אם בארץ ישראל, אפשר ששמע שכך היו קוראים בארץ ישראל הטבול הנזכר, ובהיות שכל זה כתוב בסגנון עברי ראשים אנו לקבל מלה זו בלשוננו.

[3]) לפי דעת כל המדקדקים על משקל פֹּלֶת, מן שרש בוש, בהוספת ת. ריב"ג הזכיר בשת בשרש בוש, ולא העיר מאומה. והרד"ק במכלול אמר: פֹּלֶת ובֹשֶׁת פני כסתני, ונֹפֶת צופים. וכן בהשרשים בשרש בוש: ומ"א ובושת פני כסתני במשקל ונופת צופים. ע"כ. וכן מעשה אפד: ומזה (מנחי ע"ו) בֹּשֶׁת, נֹפֶת. וכך הר"ד יהייא בלשון למודים: פלת ובשת פני. וכן ערוגת הבושם: פולת בושת נופת צופים. וכן מקנה אברהם: פולֶת הפא בחולם והלמד בסגול כמו נופֶת בושֶׁת. ע"כ. וכן מסלול: פולֶת מלעיל בֹּשֶׁת וְנֹפֶת צופים. וכן בן זאב (תל"ע): פֹּלֶת בֹּשֶׁת נֹפֶת. וכמו"כ באוה"ש, וכן חכמי הנכר. גם החדשים החליטו כלם כי זה משקל פֹּלֶת. Ew. אומר, אחרי הביאו השם עֹלָתָה: בקצת שמות נקבעה בכ"ז ההברה הקצרה עם ת בסוף, בהשמטת האות השרשית ובמקומה רק הנגינה: בֹּשֶׁת מן בוש, נֹפֶת, והביא עוד שם קֶשֶׁת, נַחַת, שַׁחַת. קניג: מן קַטֶלֶת וכמו"כ מן קְטֹלֶת אפשר שע"י עברם להסגול נתהוו בֹּשֶׁת, נֹפֶת, תֹּפֶת. —

a) بَشِيشَة

לו לא כבוד, Scham; honte; shame : כְּבֹשֶׁת גנב כי ימצא כן הבישו בית ישראל (ירמ׳ ב כו). והיה לכם מעוז פרעה לְבֹשֶׁת והחסות בצל מצרים לכלמה (ישע׳ ל ג). למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון ויכלו בְּבֹשֶׁת ימי (ירמ׳ כ יח). כי בֹשֶׁת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד (ישע׳ נד ד). ולא יודע עול בֹּשֶׁת (צפנ׳ ג ה). —ואומרים פלוני לבש בֹּשֶׁת, פלוני הלביש את פלוני בֹּשֶׁת : שנאיך ילבשו בֹשֶׁת (איוב ח כב). יבשו ויחפרו יחדו שמחי רעתי ילבשו בֹשֶׁת וכלמה המגדילים עלי (תהל׳ לה כו). אויביו אלביש בֹשֶׁת ועליו יציץ נזרו (שם קלב יח).—ואמר בן סירא : כי יש ב ש ת משאת עון ויש ב ש ת כבוד וחן (ב״ס גני׳ ד כא). כי על גנב נברא ב ש ת וחרפה רעה על בעל שתים (שם ה יד). לא כל ב ש ת נאה לשמר ולא כל הכלם באמת נבחר (שם מא יז). הזהר במדת ה ב ו ש ת כי ה ב ו ש ת מורה על פני הנדיב (מבח׳ הפנינים, שער הבושת). מי שיעטתהו ה ב ו ש ת מעילה יעלמו מומיו מבני האדם (שם). ואמרו חכמי המוסר ה ב ו ש ת בזולת מקומה חסרון (רשב״ל דורתן, מג״א כ ה).—ועם פנים : האתי הם מכעיסים נאם יי׳ הלוא אתם למען בֹשֶׁת פְּנֵיהֶם (ירמ׳ ז יט). כל היום כלמתי נגדי ובֹשֶׁת פָּנַי כסתני (תהל׳ מד יו). לך אדני הצדקה ולנו בֹּשֶׁת הַפָּנִים (דני׳ ט ז). אדני לנו בֹּשֶׁת הַפָּנִים (שם ח). ובעונתינו נתנו אנחנו מלכינו כהנינו ביד מלכי הארצות בחרב בשבי ובבזה וּבְבֹשֶׁת פָּנִים כהיום הזה (עזרא ט ז). וישלח יי׳ מלאך ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור וישב (מלך אשור) בְּבֹשֶׁת פָּנִים לארצו (דה״ב לב כא) ולא עוד אלא שיש בי ב ו ש ת פ נ י ם מאבותי עכשו יאמרו ראו פרנס שהעמיד עליהם בקש גדולה לעצמו ולא בקש עליהם רחמים (ברכ׳ לג.). לא חרבה ירושלם אלא על שלא היה להם ב ו ש ת פ נ י ם (שבת קיט :). ומפני מה לא מנו את אחז וכו׳ מפני שהיה לו ב ש ת פ נ י ם מישעיהו (סנה׳ קד.). מי שאין לו ב ש ת פ נ י ם בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני (נדר׳ כ.). וכל מי שאין לו ב ו ש ת פ נ י ם דבר בריא שלא עמדו אבותיו על הר סיני (מד״ר במד׳ ח).—ובכנ׳ : הלא ידעתי כי בחר אתה לבן ישי לְבָשְׁתְּךָ ולבשת ערות אמך (ש״א כ ל). נשכבה בְּבָשְׁתֵּנוּ ותכסנו כלמתנו (ירמ׳ ג כה). תחת בָּשְׁתְּכֶם[1] משנה (ישע׳ סא ז). ושמתים לתהלה ולשם בכל הארץ בָּשְׁתָּם (צפנ׳ ג יט). ילבשו שוטני כלמה ויעטו כמעיל בָּשְׁתָּם (תהל׳ קט כט). אתה ידעת חרפתי וּבָשְׁתִּי וכלמתי (שם סט כ). משיאין את היתומה ואח״כ משיאין את היתום מפני ש ב ו ש ת ה של אשה מרובה משל איש (תוספתא כתוב׳ ו ח). שאין ב ש ת ו של העוה״ז כלום (מד״ר שמות ל). — ב) מעשה שגורם בֹּשֶׁת לעושהו : יעצת בֹּשֶׁת לביתך (חבק׳ ב י). וְהַבֹּשֶׁת אכלה את יגיע אבותינו מנעורינו (ירמ׳ ג כד). — ג) כנוי להאלילים : המה באו בעל פעור וינזרו לַבֹּשֶׁת (הוש׳ ט י). כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ומספר חצות ירושלם שמתם מזבחות לַבֹּשֶׁת (ירמ׳ יא יג). — ד) *תשלומים בעד ה ב ש ת שאדם גרם לחברו : החובל בחבירו חייב עליו משום ה׳ דברים בנזק בצער ברפוי בשבת ו ב ב ו ש ת וכו׳ ב ו ש ת הכל לפי המבייש והמתבייש (ב״ק ח א). שהאדם משלם נזק צער רפוי שבת ו ב ו ש ת (שם ב). ר׳ יהודה אומר סומא אין לו ב ו ש ת (גמ׳ שם פו.) רבי אומר חרש יש לו ב ו ש ת שוטה אין לו ב ו ש ת (שם פו :). נערה שנתפתתה ב ו ש ת ה ופגמה וקנסה של אביה (כתוב׳ ד א). אעפ״י שאמרו המפתה (צריך לשלם נזק) כשיוציא אבל ב ש ת ה ופגמה נותן מיד (תוספתא שם ג ו).—מקום ב ו ש ת ה של אשה (מד״ר ויקר׳ יד), הרחם.—ב י ת ה ב ו ש ת, כמו מקום בושתה : עור בית הבושת (חול׳ ט ב)

א. **בַּת**[2]) ש״נ, כהפס׳ בָּת, מ״ר בַּתִּים,—מדה לדברים לחים, כמדת האיפה ליבשים, Masse f. flüssige Dinge :

ואעפ״כ מסתפק אני במציאות משקל פֹּלֶת בעברית הקדושה כי הדמיונים שהביאו המדקדקים אינם ראיה מספקת. כל המדקדקים הקדמונים הביאו רק אותן שתי המלות לדמיון : בֹּשֶׁת, נֹפֶת, מפני כי שרש נפת הוא נוף ואולם החוקרים החדשים מסתפקים בדבר מהו שרש מלה זו. ותֹפֶת שהביא קניג נראה כי השרש הוא תפי. עי׳ זה. ולכן נראה כי שרש בֹשֶׁת הוא השרש ב ה ת שבארמית (בחלוף ה־ש בלשונ׳ השמיות עי׳ ערך ה וערך ש), וגם בערב׳, ושעקר משמעתו הוא, כמו שכבר העיר גזנ׳ : נחשך אור פניו, חורו פניו, ועוד נשמרה לו משמעה זו בלשון ערב׳.

ולכן המליצה ב ש ת פָּנִים.—[1]) סוברים כי הנוסחה משבשת.

[2]) לא נתברר מקור מלה זו, גזני׳ מאיר ואחרים סברו כי מקורה בהשרש הערבי ב ת a), שהוא משמש במשמעת התך וכרת, ור״ל מדה יקצב, או לפי דעת פירסט, עקר משמעתה נ ב ו ב, וכונתה בית קבול ומזה גם בית מן בות. אך לַגַּרד אמר כי נגזרה מן בדת, בַּד, בית הכד. ואולם כל זה רחוק ודחוק.

a) بَتّ

:mesure pour les liquides; measure of fluids זעביו(של הים של שלמה) טפח וכו' אלפים בת יכיל (מ"א ז כו). כי עשרת צמדי כרם יעשו בת אחת (של שמן ויין) וזרע חמר יעשה איפה (ישע' ה י). מאזני צדק ואיפת צדק ובת צדק יהי לכם האיפה והבת תכן אחד יהיה לשאת מעשר החמר הבת (יחזק' מה י-יא). והנה לחטבים לכרתי העצים נתתי וכו' ושערים כרים עשרים אלף ויין בתים עשרים אלף ושמן בתים עשרים אלף (דהי"ב ב ט). — ואמר המשורר: עם כל איש לוג מהחן ועמו בת (רמב"ע, תרשיש א מג). זרע מבור וצדק בת וקוצר תהיה חומר (שם ח סב).

ב. **בַּת**[1]), בת, ש"נ, כנ' בתי, בתך וכו', מ"ר בנות, סמי' בנות, כנ' בנותי, — א) נקבה ביחס ליולדיה, כל אשה היא בת לאביה ולאמה, Tochter; fille; daughter: ואם אין לו (למי שמת ואין לו בן) בת ונתתם את נחלתו לאחיו (במד' כז ט). וכל בת ירשת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה (שם לו ח). אין לו ממנו בן או בת (שופט' יא לד). ותהר עוד ותלד בת (הוש' א ו). כי בן מנבל אביו בת קמה באמה (מיכ' ז ו). ותהי לו כבת (ש"ב יב ג). ובמות אביה ואמה (של אסתר) לקחה מרדכי לו לבת (אסת' ב ז).—וסמי': וגם אמנה אחתי בת אבי הוא אך לא בת אמי (ברא' כ יב). ויאמר (אליעזר לרבקה) בת מי את וכו' ותאמר אליו בת בתואל אנכי (שם כד כג-כד). דינה בת לאה (שם לד א). את בתי נתתי לאיש הזה לאשה (דבר' כב יו). ויאמר (יפתח) אהה בתי הכרע הכרעתני (שופט' יא לה). ויאמר שאול אל דוד הנה בתי הגדולה מרב אתה אתן לך לאשה (ש"א יח יז). אעבדך שבע שנים ברחל בתך הקטנה (ברא' כט יח). אתה ובנך ובתך (שמות כ י). ולקחנו את בתנו והלכנו (ברא' לד יז). והנה רחל בתו באה עם הצאן (שם כט ו). את בת בנה ואת בת בתה (ויקרא יח יז). שכם בני חשקה נפשו בבתכם (ברא' לד י). —ומ"ר: הנה נא לי שתי בנות (ברא' יט ח). לא היו לו בנים כי אם בנות (במד' כו לג). הבנות בנתי (ברא' לא מג). ותהרין שתי בנות לוט מאביהן (שם יט לו). ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב בכל הארץ (איוב מב יה). ותנהג את בנתי כשביות חרב (ברא' לא כו). בנתיכם תתנו לנו ואת בנתינו תקחו לכם (שם לד ט). בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותנו (שמות י ט). קח את אשתך ואת שתי בנתיך (ברא' יט יה). כי אמרתי פן תגזל את בנותיך מעמי (שם לא לא). ותקחי את בניך ואת בנותיך אשר ילדתי לי ותזבחים להם לאכול (יחזק' טז כ). ויצא לוט וידבר אל חתניו לקחי בנתיו (ברא' יט יד). ויקמו כל בניו וכל בנתיו לנחמו (שם לז לה). כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש (שם מו יה). וינשק (לבן) לבניו ולבנותיו ויברך אתהם (שם לב א). ונתן (אלקנה) לפננה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות (ש"א א ד). את בנתם נקח לנו לנשים (ברא' לד כא). ואת בנתיהם ישרפו באש לאלהיהם (דבר' יב לא). ויקחו את בנותיהם להם לנשים (שופט' ג ו). — ומשל: הנה כל המשל עליך ימשל לאמר כאמה בתה (יחזק' יו מד). — ואמר בן סירא: בנות לך נצור שארם ואל תאיר אלהם פנים הוצא בת ויצא עסק ואל גבר נבון זבדה (ב"ס גני' ז כד-כה). בת לאביה מטמונת שוא מפחדה לא ישן בלילה (סנה' ק: בשם ב"ס). בתך בגרה שחרר עבדך ותן לה (פסח' קיג.). —*וגם בבהמות וחיות: שחטה (את הפרה) ואת בתה ואת בת בתה (חול' ה ג). רחל בת עז ועז בת רחל (בכור' יז.). גדייה שילדה שלש בנות וכל בנותיה ילדו שלש שלש (שם כ:). אפילו היא בת חמורה (רש"י כתו' קיא:). שנים שלקחו שתי בהמות זה האם וזה הבת (רמב"ם שחיט' יב). היתה בת הצביה הזאת נקבה וילדה בן (שם). — *ובמליצה בהשאלה לזמורה של גפן: פרדס שלחיה שחרנוהו בבת גפן ברשפי אהבה נושקת (ר"י הלוי, ארץ כילדה). — ב) בכלל ההפך מן זכר, במשמ' נקבה, ילדה, נערה, Mädchen; fille; girl: בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים אם בן הוא והמתן אתו ואם בת הוא וחיה (שמות א יו). כל הבן הילוד היארה תשליכהו וכל הבת תחיון (שם כב). או בן יגח (השור) או בת יגח (שם כא לא). עד מתי תתחמקין הבת השובבה (ירמ' לא כב). שמעי בת וראי והטי אזנך (תהל' מה יא). כי אשרוני בנות (ברא' ל יג). בנות צעדה עלי שור (שם מט כב). שלשה עריסות הן העשויה לשכיבה וכו' ושל **בנות** וכו' ושל סיירין (תוספתא כלים ב"ב ב ט). **הבנות**

[1]) כן בכנע', מקצר מן בנת, בנת, נק' מן בן. בערב' בנת a). באשור' בנת. ארמ' וסור' ברת, ברתא. בנת קדום מן הערב' בנת. לפי דעת Kö (Hëb. u. Sem. 62). ומפני הדגש בא בפתח גם בהפסק, ולא בקמץ (קניג, דקדוק 177) והכנוי חרוק כמו הדבה ממשקל פל.

a) بِنْت

יוצאות בחוטין שבאוזניהן (שבת נז.). אבל מקומות שאין דרך הבנות שם לצאת לשוק כלל ואם תצא הבת למרחץ בנשף תצא (רמב"ם, אישות כד ט).—ג) בִּתִּי! קריאה של חבה לאשה בפרט מהגדול ממנה בשנים, מקרוב ואפילו זר לה: ותאמר לה (נעמי לרות) לכי בִתִּי (רות ב ב). ותאמר נעמי אל רות כלתה טוב בִּתִּי כי תצאי עם נערותיו (שם כב). ותאמר לה נעמי חמותה בִּתִּי הלא אבקש לך מנוח (שם ג א). ויאמר בעז אל רות הלא שמעת בִּתִּי אל תלכי ללקט בשדה אחר (רות ב ח). ויאמר (בועז לרות) ברוכה את ליי' בִּתִּי היטבת חסדך האחרון מן הראשון וכו' ועתה בִּתִּי אל תיראי (שם ג י-יא). מעשה באשה אחת שבאת לפני אבא וכו' אמר לה בתי ובמה היתה טומאתו (ידי' ג א). היו מעלין אותה (את הסוטה) לבית דין הגדול שבירושלם וכו' ואומרים לה בתי הרבה יין עושה הרבה שחוק עושה וכו' עשי לשמו הגדול (סוט' א ד). אמר לה (רבי להאשה שבקשה ממנו לגירה) בתי שמא עיניך נתת באחד מן התלמידים (מנח' מד.). לאחר ימים בא המלך ממדינת הים א"ל (לאשתו) בתי תמיה אני היאך המתנת לי כל השנים הללו (פסיקתא דר"כ, אנכי אנכי). אמר לה (הלל לאשתו) בתי מפני מה לא הבאת לנו (את האכל) מיד שחה לו כל המעשים אמר לה בתי אף אני לא דנתי אותך לכף חובה אלא לכף זכות (ד"א ו). אמר לה בתי אל תאכלי פת בשעה שידך טמאות וכו' בתי כל שיש לי בבית הזה מסור בידך (אדר"נ א). אמר לה (אליהו לאלמנה אחת) בתי מפני מה את בוכה וצועקת (שם ב). אמר לה (ר"א הגדול לבת אחותו) בתי כבר זקנתי צאי והתנשאי לבחור שכמותך (שם יז). אמר אברהם לשרה בתי מקום של זנות הוא מצרים (תנחו' לך לך ח). ויאמר אברהם אל שרה בתי חלי נא את פני ה' (כפ' היסר, כפור').—ד) בחבור עם שמות ערים וארצות, כנוי להאֻמה היושבת בעיר ההיא, בארץ ההיא: שישי ושמחי בַּת אֱדוֹם (איכ' ד כא). בַּת בָּבֶל השדודה אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו (תהל' קלז ח). בַּת בָּבֶל כגרן עת הדריכה (ירמ' נא לג). הבישה בַּת מִצְרָיִם נתנה ביד עם צפון (שם מו כד). בוזה לך לעגה לך בתולת בַּת ציון אחריך ראש הניעה בַּת יְרוּשָׁלָ͏ִם (ישע' לז כב). רדי ושבי על עפר בתולת בַּת בָּבֶל שבי לארץ אין כסא בַּת כַּשְׂדִּים (שם מז א). כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה קול בַּת ציון תתיפח תפרש כפיה (ירמ' ד

לא).—וגם על עצם הארץ, העיר: ויצא מן בַּת ציון כל הדרה (איכ' א ו). חשב יי' להשחית חומת בַּת ציון (שם ב ח). ספקו עליך כפים כל עברי דרך שרקו וינעו ראשם על בַּת יְרוּשָׁלָ͏ִם הזאת העיר שיאמרו כלילת יפי (שם יח). — וכמו"כ בַּת-עַמִּי, במשמעת אֻמָּתִי: וירפו (הנביאים) את שבר בַּת-עַמִּי על נקלה (ירמ' ח יא). בַּת-עַמִּי חגרי שק והתפלשי באפר (שם ו כו). — ה) בת, בנות ארץ או עיר פלונית, אשה, נשים מהארץ או מהעיר ההיא: אם יצאו בְנוֹת שילו לחול במחלות (שופט' כא כא). שחורה אני ונאוה בְּנוֹת ירושלם (שה"ש א ה). צאינה וראינה בְּנוֹת ציון במלך שלמה (שם ג יא). כי גבהו בְּנוֹת ציון ותלכנה נטוות גרון (ישע' ג יו). צעקנה בְנוֹת רבה הגרנה שקים (ירמ' מט ג).— ו) בחבור עם שמות אנשים או עמים, אשה ממשפחת האיש ההוא, אשה מהעם ההוא, בת ישראל, בנות ישראל: מימים ימימה תלכנה בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל לתנות לבת יפתח (שופט' יא מ). בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל אל שאול בכינה (ש"ב א כד). לא תקח אשה לבני מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי (ברא' כד ג). פן תשמחנה בְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים (ש"ב א כ). שכן דרך בנות ישראל בודקות כתמיהן בשעה שהן מכבסות (תוספתא נדה ו יב). שבנות ישראל מקטרות לכשפים (ברכ' נג.).—ז) בַּת דבר פלוני, נקבה שיש בה סגולה פלונית: הֲבַת תשעים שנה תלד (ברא' יז יז), שעברו עליה תשעים שנה מיום הולדה. בת שלש שנים ויום אחד (נד' ה ד). בת עשרים שנה שלא הביאה שתי שערות (שם ט). וכבשה אחת בַּת שנתה תמימה (במד' ו יד). עגלה בת שנתה ופרה בת שתים (פרה א א). בת יום (ירוש' קידו' ג סד:), שילדה באותו יום.—בַּת בליעל: אל תתן את אמתך לפני בַּת בליעל (ש"א א יו), עי' בליעל.—*בת חורים: לישא וכו' בת חורין אינו יכול (גיט' ד ה), שאיננה שפחה. בת חורין היא זו ומקפדת עד שירחוץ ידיו (שבת קט.), ר"ל מבנות המעלה.—*בת דעת, שיש לה דעת: ואם היתה בת דעת לא היתה מתרצית (תוספ' קידו' ה.). — *ובדברים לא בע"ח: שתשייר בשדה בת תשעה קבין ובגינה בת חצי קב (כתוב' יא ד). נטועה בת שנתה שתי כסף בת שתי שנים ארבעה כסף (ב"ק נח:). מנורה בת עשרה ליטרין יש לי בידך אין לך בידי אלא בת חמשה (שבוע' מג). עושה אדם יריעה מבת שלש דפין ועד בת שמנה דפין (מנח' ל.). — ח) בחבור עם קצת שמות מתחדש שם חדש למושג חדש, כמו שמות עופות: בת היענה, עי' יענה. — *ושמות

אילנות וכיוצא בזה: בנות שבע, ע׳ שבע. — בנות שוח, ע׳ שוח.—בנות שקמה, ע׳ שקמה.— בת מלך, ע׳ מלך. — בת עיר, בנות עיר, הערים הקטנות והכפרים הסמוכים לה: וישב ישראל בכל ערי האמרי בחשבון ובכל בְּנֹתֶיהָ (במדב׳ כא כה). וישלח משה לרגל את יעזר וילכדו בְּנֹתֶיהָ (שם לב). עקרון וּבְנֹתֶיהָ וחצריה (יהוש׳ יט מה). בשבת ישראל בחשבון וּבִבְנוֹתֶיהָ ובערער וּבִבְנוֹתֶיהָ ובכל הערים (שופט׳ יא כו). המוכר את העיר לא מכר את בנותיה רשב״ג אומר המוכר את העיר מכר בנותיה (ב״ב סח:). המוכר את העיר מכר בתים ובורות וכו׳ ובין כך ובין כך לא מכר לא את שיריה ולא את בנותיה ולא החורשין המוקצין ממנה (רמב״ם, מכירה כו א). — ואמר המשורר: הנה מיום נדדנו משלם ובנותיה ומעל ציון נפרדנו ונדמו כל נאותיה אנחנו פלאים ירדנו (ר״י הלוי, יונות).—ט) דבר שנתהוה מדבר אחר: בת קול, ע׳ ערך בת קול. —ודבר קטן ביחס להגדול ממנו: בת באר, באר קטנה.—*בת צחוק, צחוק קל, וכדומה.— י) *מה שעלול וראוי לדבר:—בת הפשט יניתות (זבח׳ פה.), שראוי להפשט ונתוח.—בת הקרבה (מנח׳ יא.), שראוי להקרבה.—בת קמיצה, שראויה לקמיצה: מנחת ישראל בת קמיצה היא (מנח׳ יח:).—בת שרפה, שצריך לשרפה: (עיסת שביעית) בת שריפה היא (בכור׳ יב:).—יא) *מה שנועד והוכן לדבר: בת אורו (שבת כה:). — יב) *השתמשו המליצים בדבור, בנות ימים, במשמ׳ המאורעות והמקרים של הזמן: זרועי על בנות ימים חשופה וחרב הזמן עליו שלופה (רשב״ג, שירי שלמה, לדוקס ו). אפפוני הדפיני מציקים וחצי הזמן נגדי נכונים ויזרוני בנות ימים כאלו אני שערה והם קלעו אבנים (שם ט). ילדונו בנות ימים פרודים ובת אהבה ילדתנו תאומים (ר״י הלוי, ידעתיך נדוד). — *בת שיר: ויש בת שיר כבת עין חקוקה וביצקת סגור הלב יצוקה (ר״י הלוי, דיואן). בת שיר אנה תלכי כי תטי את הדרך זכרה כי מיומים כרעתי לב הברך (רות הדבש, אלחנן תי כהן, ת״א). אף הלצה מצאה בית ובת השיר קן לה בין העומדים (גופ׳ לופ׳, מסיר ליאון, הקד׳). — ומ״כ: והלבישת בנות שירי עדנים והיו אלמנות חיות צרורות (ר״י הלוי, התמיר בזקונים). בנות שירי עמוסות משלומי והם ממחצב נפשי גזורות תעופינה ולך תשתחוינה כהשתחוות שפחות לגבירות (שם).—*בת המזמה, בנות המזמה, המחשבות: כעב תעופינה בנות המזמה וחכמות שרותיה אל הר הקדש (גופ׳ לופ׳, מסיר ליאון, הקד׳). — *בת כרם, הגפן, היין: דודי לכה אתי לערוגת רעננים לשתות בת כרם לקול תורים עם יונים (משה דרעי, לקוטי קדמוני׳ נה). אמונים על ערוגת הבשמים ויונקי שד שדי בת הכרמים (ר״י הלוי, ידעתיך נדוד).

ב״ת, ר״ת: בעל תכלית.

*בַּת אַחַת[1], בְּבַת אַחַת, — ר״ל בפעם אחת, בלי הפסק, auf einmal; d'un coup; at once: היה שוחט והתיז את הראש בבת אחת וכו׳ היה שוחט והתיז שני ראשין בבת אחת (חול׳ כ ג). שהזריעו שניהם (האיש והאשה) בבת אחת (ברכ׳ ס.). לא (רוחץ) כל גופו בבת אחת אלא אבר אבר (שבת מ.). אדם חשוב שיש לו עשרה עבדים שמחממין לו עשרה קומקומין בבת אחת (שם קנא:). השותה כוסו בבת אחת הרי זה גרגרן (פסח׳ פו:). כל שאינו יכול להוציא מלא מחט בבת אחת (מו״ק י.). אמרו עליו (על בן קמצר) שהיה נוטל ד׳ קולמוסין בין אצבעותיו ואם היתה תיבה של ד׳ אותיות היה כותבה בבת אחת (יומא לח:). קלל שניהם בבת אחת (יבמ׳ קא.). שהעידו בבת אחת והוזמו (ב״ק עג.). סך (את המעים בשבת) וממשמש בבת אחת (סנהד׳ קא.). לאדם שנושא משני בני אדם אחד אוהבו ואחד שונאו אוהבו נפרע ממנו מעט מעט שונאו נפרע ממנו בבת אחת (ע״ז ד.). שהוא (האלהים) עושה את הכל בבת אחת ממית ומחיה בבת אחת מכה ורפא בבת אחת (מד״ר שמות כח). לא היו (הלויים) משפילין אותה (את הפרכת) בבת אחת כדי שלא יראה האגון אלא משפילין קימעה קימעה עד שיורידוה (שם, במדב׳ ד). אני מבערן מן העולם בבת אחת (תנחו׳ חקת ד). הלמד אלף הנכתבים בבת אחת אעפ״י שבבת אחת נכתבות אינן אלא שתי אותיות (פרוש יצירה מיוח׳ לר״י ישרא׳).—בַּת ראש, בְּבַת ראש: הזורקו (את השעיר לעזאזל) בבת ראש (ספרא, אחרי מות ה).

---

[1]) לא נתברר מקורו. ר״א בחור אומר: ואיני יודע מאין נגזר זה אם לא שהוא נגזר מן בת עין והוא בדרך קצרה כאלו אומר בבת עין אחת ופרושו כהרף עין רוצה לאמר רגע. ע״כ. יוסף שינהק בהמשביר שער כי המלים בבת ראש צ״ל מלה אחת בבתראש והיא מלה יונית שפרושה פתאם. לוי חשב כי החלק בת שבמלה בת אחת היא המלה א.בַת, והכונה בבת אחת, במדה אחת. וקוהוט הסכים לדעת שינהק. יסטרוב רואה בדבור בת ראש קצור במקום בת זקירת ראש. וכל זה אינו מחוור. ועי׳ ראש.

שהיו אחיו הכהנים נוקרין בבת ראש (ירוש' בקל' ה מ"ח ד). נוקרים בבת ראש לאחוריהם (יומא לט:). שיודקר בה (בהפרצה) גדי בבת ראש (סוכה יד:). נוקרין בבת ראש לאחוריהן (מד"ר בס"ב, מי זאת).

***בַּת לַיְלָה**, מ"ר בְּנוֹת לַיְלָה, — חכוך וצמחים קטנים יתהוו בעור בקיר ובלילה: בבנות לילה למה שילוה בו סתימת נקבי העור וקבוץ החלקים מטיב העכול הנה יקרה לו בקור ובלילה חכוך ונהירות וצמחים קטנים נקראים בנות לילה (קאנון ד ז ג ח).

***בַּת נֶפֶשׁ**[1], מ"ר בָּתֵּי נֶפֶשׁ, — כעין טבעת עגולה ויש בה מחט לנבט הבגד, ישימוה כמו"כ בקצה החגורה, וקצה השני יעבור דרך הטבעת והמחט תכנס בו ותאחז בו, Schnalle; boucle; buckle: מכבנתא היא בת הנפש ועגולה כמו בוכליאר דיומא ויש בה מחט שתופשת עמה בגדיה (ערוך, ערך מכבנתא). ויש שנוהגות שעושות במפתח כמין בת נפש וסוגרת בו מפתחי חלוקה (או"ז, שבת פד ד, בערי תבו' מהר"מ מלובל' כט). ראובן שטען על שמעון הפקדתי בידך חגורה של כסף ובת נפש של זהב (ר' מאיר בר"ב, במרדכי ב"ב תקכ"ד). בעיר של זהב היא בת נפש (הכוזת קא). — ומ"ר: ועל דברי ראובן ששלח ביד שמעון בתי נפש ללוי וטוען ראובן כי צוהו שלא להחזיר הבתי נפש עד שיתן לו ב' זקוקין (תבו' ר"ת, הול' מק"ג 53). בתי הנפש של כסף (בערי תבו' מהר"מ מלובל' ב לג).

***בַּת קוֹל**, — א) קול הברה ששומעים בחלל האויר ואינם רואים ואינם יודעים ממי הוא: ומשיאין (אשה) על פי בת קול[1] (יבמ' יו ו). בית שמאי אומרים אין מעידין על בת קול ובית הלל אומרים מעידין על בת קול (תוספתא נזיר' א א). — ב) בפרט קול לא טבעי שלוח מהאלהות להודיע לב"א רצונה, götl. Stimme; voix divine; divine voice: אמר ר' יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה (אב' ו ב). יצאת בת קול ואמרה אלו ואלו דברי אלהים חיים אבל הלכה כדברי בית הלל (ירוש' ברכ' א ג:). שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי (גמ' שם ג.). בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת כל העולם כולו נזונין בשביל חנינא בני (שם יז:). מה תשובה השיבתו בת קול לאותו רשע (לנבוכדנצר) וכו' יצתה בת קול ואמרה לו רשע בן רשע וכו' אך אל שאול תורד (פסח' צד.). בחלומי מסובין היינו על הר סיני ונתנה עלינו בת קול מן השמים עלו לכאן (חגי' יד:). משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקדש מישראל ועדיין היו משתמשין בבת קול (יומ' ט:). ארבעים יום קודם יצירת הוולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני (סוט' ב.). חזר (ר' אליעזר) ואמר אם הלכה כמותי מן השמים יוכיחו יצאתה בת קול ואמרה מה לכם אצל ר"א שהלכה כמותו בכל מקום עמד ר' יהושע על רגליו ואמר וכו' אין אנו משגיחין בבת קול (ב"מ נט:). יצאת בת קול ואמרה אשריך רבה בר נחמני שגופך טהור ויצאתה נשמתך בטהור (שם פו.). — יצתה בת קול ואמרה להן מי שהרג את הפלשתי וכו' תתנו שלוחים לבניו (סנה' קב.). יצאת בת קול (כששאל שמואל את ישראל אם עשק איש) ואמרה אני עד בדבר הזה (מכו' כג:). ועדיין אהרן היה דואג שמא משה לא מעל ואני מעלתי יצתה בת קול ואמרה לו הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד (כרית' ה:). ושמעתי בת קול מפוצצת ואומרת שובו בנים שובבים (מד"ר רות, ליני הלילה). בקשו חכמי

---

1) ממה שאמרו ביחיד בת נפש ולא בית נפש מוכח כי לא ראו במלה הראשנה של בת נפש יחיד מן השם בית, וממה שאמרו בסמי' רבים לא בנות נפש אלא בתי נפש מוכח כי לא הרגישו במלה בת היחיד מן בת לאביה, ועל כרחנו אנו צריכים להניח כי ראו בה מלה מיוחדה שהיחיד שלה הוא בת והרבים בתים. והנה אין בהמלים העבריות שבמקרא ותלמוד מלה כזו, זולתי השם ב.בַּת, מ"ר בַּתִּים, שהוא שם מדה למשקלים כמו איפה ליבש. אך לא מסתבר, כי לבת זו כוונו בהשם בת נפש, כי אין שום שיכות לשני המושגים ואינני יודע על מה סמכו בקביעת מלה זו באופן זה, ומי היה הראשון שהשתמש כך. בין הפתקאות שלי לא נמצא מקור קדום מן רבנו נתן, שהוא בערך מכבנתא כתב בתי נפש ולא בית נפש. האם שגגה פשוטה היא, שקבלוה אחרי כן הפוסקים הבאים אחריו, או היה אולי לפני בעל הערוך בכתיב בתי הנפש נקוד בָּתֵּי ולא בַּתֵּי? אין בידי להכריע זאת, עכ"פ, כבר נתקבל שם מורכב זה בספרות הפוסקים כשם קבוע, והכל משתמשים בו בלי פקפוק, ולפי מה שבאר הערוך אין ספק בדבר שהוא הטבעת עם המחט בלבה שבקצות אזורים וכיוצא בזה.

1) פרש"י: שמעו קול צועקת פלוני מת ולא ראו אדם בצלמו.

המשנה לשנות ארבעה מלכים ולמנות עמהן שלמה אלא שיצתה ב ת ק ו ל ואמרה אל תגעו במשיחי (תנחו׳ מצורע א). כי זה הדבור אשר שמעוהו (הגר ומנות ואשתו) או שעלה בדעתם הוא כדמות ב ת ק ו ל אשר זכרוה החכמים תמיד (מו״נ ב מב).—ג) *קול הברה חוזרת אחרי קול בין ההרים וכדומה, Widerhall; écho, echo: כשאדם קורא לחבירו יש לקול ב ת ק ו ל (מד״ר שמות כט). מקיר אבנים צעקו עמי, אוי אוי על רב צערי, קול צעקת לבי וקול ועמי, סבו בכל חצר בכל מבוי, (אבוי אוי), מי זה אשר עתה בצרתי, צר לו ויתעצב בעצבוני, בת ק ו ל הקולך זה אשר אתי, הבכי ובי תשאי בכי ונהי וני (אני היא) (ר״ע פרנסים, קינה על אביו, מקיר אבנים זעקו). — *ובכלל קול רפה נולד מאיזו פעולה: השמן הזה אין לו ב ת ק ו ל (מד״ר שה״ש, לריח). — ד) *שמועה עוברת בקהל וכדומה, Gerede; bruit qui court; racontars, talk: והאנשים השיבוהו (לדוד) הדברים והחסדים אשר יצתה בת קול שהמלך יעשה למי שיכה אותו (ר״י אברבנאל, ש״א יז).

*בַּת רֹאשׁ, עי׳ *בַּת אַחַת.

בַּתָּה[1], ש״נ, מ״ר בַּתּוֹת,— מקום שמם, מדבר לא זרוע, Einöde; désert; solitude: ובאו ונחו כלם בנחלי הַבַּתּוֹת ובנקיקי הסלעים (ישע׳ ז יט). על המדברות ועל הבתות (מו״נ ב ל).—ואמר המשורר: ויהי מראה עדר אל מראה הדר, הרם לקרת וצחיח לצרית, נחלי הַבַּתּוֹת אל בית וחדר, ושמחים נשקפו מבין כל שיח (אד״ס, דו״מ א).

בָּתָה[1], ש״נ, סמי׳ בְּתַת,—אדמה לא עבודה, שעלתה קמשונים וחרולים: ועתה אודיעה נא אתכם את אשר אני עשה לכרמי הסר משוכתו והיה לבער פרץ גדרו והיה למרמס ואשיתהו בָתָה [2]) לא יזמר ולא יעדר ועלה שמיר ושית (ישע׳ ה ה-ו).—ואמר הפיטן: פרח רע המן הרע בן המדתא, וזמם באפו להכביד אכפו עד אין רפא להשית בָּתָה (מאורה לפורים, שיר אל נעלם). צאנך פקוד והשב תפוצתו, צפה כי שדדה מרעיתו, צמת עוין בָּתָה להשיתו (שבטי יה, ז׳ פסח). — *ובהשאלה, חרבן ושממה: אלך ואחריב את ירושלם ואשיתה ב ת ה (יוסיפון כ).

בְּתוּלָה[3], ש״נ, מ״ר בְּתוּלוֹת, בְּתֻלוֹת,— א) אשה שעוד לא ידעה איש, Jungfrau; vièrge; virgin: והנה רבקה יצאת וכו׳ והנער טבת מראה מאד בְּתוּלָה ואיש לא ידעה (בראש׳ כד יו). כי אם בְּתוּלָה מעמיו יקח (הכה״ג) אשה (ויקר׳ כא יד). ולאחתו הַבְּתוּלָה הקרובה אליו אשר לא היתה לאיש לה יטמא (שם ג). יבקשו לאדני המלך נערה בְּתוּלָה (מ״א א ב). כי הוציא שם רע על בְּתוּלַת ישראל (דבר׳ כב יט). ב ת ו ל ה נשאת ליום הרביעי ואלמנה ביום החמישי (כתוב׳ א א). ארבע נשים דיין שעתן ב ת ו ל ה מעוברת מניקה וזקנה (תוספתא נדה׳ א ה). לא אמרו ב ת ו ל ה לבתולים אלא ב ת ו ל ה לדמים (שם ו).—ומ״ר: כי כן תלבשנה בנות המלך הַבְּתוּלֹת מעילים (ש״ב יג יח).—*ב ת ו ל ה שלמה (יבמ׳ נט.), שלא ידעה איש גם שלא כדרכה.—*בתולה זקנה: את סבורה בעצמך שאת ב ת ו ל ה ז ק נ ה (מד״ר שה״ש מלאוני)— ב) בהרחבה, אשה בחורה, נערה, שלא נשאה עדין מעולם, jung. Mädchen; jeune fille; girl: מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה גם בחור גם בְּתוּלָה יונק

---

[1]) יונתן תרגם בדרך זר ב ר ח ו ב י ק ר ו י א. אבל כל שאר המפרשים והמתרגמים הקדמונים פרשו ותרגמו במשמ׳ שממה, בור. רסע״ג תרגם אלאודיה אלבאירה. מנחם בן סרוק: ענין שממה הם. ריב״ג: ואשיתהו בתה בנחלי הבתות ענינו כמו שממה ומדבר והמקומות שאין בהם ישוב. ע״כ. וכן בן בלעם: בָּתָה אשם מענאה אלביאר אי קלת אלעמארה ומנה בנחלי הבתות, — ר״ל הוא שם, משמעתו הבור ר״ל ארץ לא נושבה הרבה, וממנו נחלי הבתות. וכן רש״י: נחלי עמקים שדות בורים. וכעין זה רד״ק בפרושו: ופירוש הבתות חרבות כמו ואשיתהו בתה. וכן שאר המפרשים שלנו. אך מקור מלה זו לא נתברר. בערבית משמש שרש בת a) במשמ׳ חתך, נזק, ולכן מדמה פירסט לזה הלשון ארץ ג ז ר ה. אבל זה דחוק. וקצת המפרשים החדשים סמכו על משמע׳ בת בערב׳ ופרשו נחלי הבתות נחלים גזורים, ר״ל זקופים, כמו צוק, ויהיה ה מקביל לנקיקי הסלעים. עכ״פ לשמוש הלשון בודאי דעת רבי לשוננו מכרעת, וכבר השתמשו בזה במשמ׳ זו קצת הסופרים.

a) بتّ

[1]) משקל אָמָה, דָּגָה. — [2]) לפי דעת רד״ק זהו המשקל העקרי, והשם בַּתָּה משקל צדדי. ולפי דעת האחרונים להפך, העקר בַּתָּה, מהכפול בתת, והמשקל בָּתָה הוא צדדי. ואולי שני המשקלים עקריים, ומשמשים בגונים שונים זה מזה. בַּתָּה הוא שם למקום שמם, כעין מדבר. והמשקל בָּתָה הוא לאדמה לא עבודה אפילו בתוך ארץ נושבה.

[3]) באשור׳ בַתוּל, בחור, בַתוּלת, נערה בתולה. בערב׳ בַּתּוּל a), בתולה קדושה לעבודת ה׳. בארמ׳ וסור׳

a) بتول

 בתולה

זבזרים וזקנים יחדו (ירמ' לא יג). אלי כִּבְתוּלָה חגרת שק על בעל נעוריה (יוא' א ח). לא חלתי ולא ילדתי זלא גדלתי בחורים רוממתי בְתוּלוֹת (ישע' כג ד). ביום ההוא תתעלפנה הַבְּתוּלוֹת היפות והבחורים בצמא (עמוס ח יג). שמעו נא כל העמים וראו מכאבי בְּתוּלֹתַי ובחורי הלכו בשבי (איכ' א יח). כהניה (של ציון) נאנחים בְּתוּלֹתֶיהָ נוגות (שם ד). בחוריו אכלה אש וּבְתוּלֹתָיו לא הוללו (תהל' עח סג). — ואמר בן סירא: בבתולה אל תתבונן פן תוקש בעונשיה (בן סירא גני' ט ה). — ג) בחבור עם שם או עם ארץ כנוי לכלל האֻמה: נפלה לא תוסף קום בְּתוּלַת ישראל (עמו' ה ב). שערורת עשתה מאד בְּתוּלַת ישראל (ירמ' יח יג). עוד אבנך ונבנית בְּתוּלַת ישראל עוד תעדי תפיך ויצאת במחול משחקים (שם לא ג). שובי בְּתוּלַת ישראל שבי אל עריך אלה (שם כא).—ועם בַּת: לא תוסיפי עוד לעלוז המעשקה בְּתוּלַת בַּת ציון (ישע' כג יב). בזה לך לעגה לך בְּתוּלַת בַּת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם (שם לז כב). רדי ושבי על עפר בְּתוּלַת בַּת בבל (שם מז א). תרדנה עיני דמעה לילה ויומם ואל תדמינה כי שבר גדול נשברה בְּתוּלַת בַּת עמי (ירמ' יד יז). עלי גלעד וקחי צרי בְּתוּלַת בַּת מצרים (שם מו יא). מה אשוה לך ואנחמך בְּתוּלַת בַּת ציון כי גדול כים שברך מי ירפא לך (איכ' ב יג).—ד) *כל דבר כשהוא עוד בבריתו הטבעית, שעוד לא נשתמשו בו שום תשמיש: אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית (שבי' ד ה). שעוד לא קצצוה מעולם. הבודק בודק אמה על אמה ומניח אמה עד שהוא מגיע לסלע או לבתולה (אהל' יו ד), ר"ל קרקע בתולה. שעוד לא חפרו בה. וחופרין למטה מהבתולה ומביאים משם אבנים שלמות (מדות ג ד). ואיזו היא (אדמה) בתולה כל שאין בה רושם ואין עפרה תיחוח בדק והגיע למים הרי זו בתולה בדק ומצא שם חרס הרי זו כבתולה (תוספתא אהיל' טז ה). הלוקח בתולת שקמה מחבירו וכו' נמצאת אומר שלש בתולות הן בתולת אדם בתולת אדמה בתולת שקמה, בתולת אדם שלא נבעלה מימיה בתולת אדמה שלא נעבדה מימיה רשב"ג אומר כל שאין בה חרס בתולת שקמה אילן שלא נקצצה מימיה (שם שביע' ג יד-יה). וקוצץ בתולת השקמה ג' טפחים (ב"ב פ:). שמן טוב כל שהו ארגמן כל שהו ובתולת הוורד אחת (שבת ל.). נוטל עפר תיחוח וחופר בבתולה שלש אצבעות (נזיר סה.). נוטל המת שמצא ונוטל כל העפר התיחוח שתחתיו וחופר בבתולת קרקע שלש אצבעות (רמב"ם, טומא' מת ט א). חופר עד שהוא מגיע לסלע או לבתולה והיא הקרקע שנראית שאינה עבודה וכו' וצריך להעמיק עד שיגיע לבתולה הגיע למים הרי זו כבתולה (שם ו). — ידונג בתולה, שלא השתמשו עדיין בו: וג' אונקייא מדונג בתולה (אוצה"ת, ר"י להלון ו כו). —ה) *בבית הבד, כ"א משני הסדנים של עץ הקבועים בארץ והקורה יושבת בהם: המוכר את בית הבד מכר את הים ואת הממל ואת הבתולות (ב"ב ד ה).—ו) אחת מי"ב צורות המזלות, שנראה ביותר בחדש אלול, Sternbild Jungfrau; constell. Vièrge; Virgo: ואחריו (אחרי מזל ארי) מה אתה בורא בתולה[1] שעתיד אדם לשמח בבתולה (פסיק' רב' כ). בתולה מזל אלול (ילקוט ראוב', בראש'). וכשהיא (החמה) הולכת ממזל סרטן אריה ובתולה הולכת מגלגל רקיע יותר מתשעים חלקים (ס' העבור, ר"א בר חייא ג ב). חורף כשהחמה במאזנים ובתולה (שם). ומזל בתולה בלי חץ נטוי וראש לו חפוי (ראב"ע, מכתב לר"ש גאמע). וסדר מערכת הי"ב מזלות וכו' על הסדר הזה בשמותם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב וכו' (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). בתולה הנקרא וירגו והוא פרצוף אשה מצויירת בכוכבים ומביט על המעיים ותחתון האצטומכא ומושל באלול והשמש בו מחצי אגוסטוס עד חצי סביטימ' (בלבלת הקב', הגלגלים). אריה הלב בתולה הבטן והמעים (מ' אלדבי, ש"א ד א). אם יתחבר כוכב נוגה עם בתולה תהיה נקבה כל הנולד באותה שעה וכו' ואם יתחבר נוגה ובתולה עם מאדים יהיה הנולד באותה שעה זכר (אגר' קוכן ויכוחים, הקד'). ואנחנו רואים הרבה מהם (מהכבבים הקיימים) בהירים ואדומים ככבב שבפי הכלב ושבולת של בתולה ולב האריה (גבור' ה', ר"י מקנדיא ח). התמונה הששית היא בתולה במה שהתמונה היא דמות בתולה קוצרת שבלים במגל או חרמש המורה על זמן הקציר (למודי הטבע, מ"מ יאועל, י"ב מזלות).—ואמר הפיטן: ארץ צבי נמשל בחול, במזל בְּתוּלָה יצו לנחול, אז תשמח בתולה במחול (ראב"ע, אל חי, שמע"ל). נהרגו בתולות וגם בחורים על כן בְּתוּלָה קדרה פניה (קינות ת"ב, אז בחטאינו). — ז) *שם עוף: הבתולה משכנו בארץ אפריקה מראהו אמוץ יפה ראשו חזהו וצוארו

בתולא, בתולתא, כמו בעברית.—[1]) בילקוט ראובני: מזל בתולה.

הארוך שחורים (תוה"א לשינהק, הסוף קסו).

בְּתוּלִים[1], — א) ארג הגידים הסוגרים רחם הבתולה, Jungfräulichkeit; virginité; virginity: את האשה הזאת לקחתי ואקרב אליה ולא מצאתי לה בְּתוּלִים (דבר' כב יד). ואם אמת היה הדבר הזה לא נמצאו בְּתוּלִים לנער (שם כ). שאם היה לו (להבעל) טענות בתולים היה משכים לבי"ד (כתוב' א א). לא אמרו בתולה לבתולים אלא בתולה לדמים (תוספתא נדה א ו). בוגרת כלו בתוליה במעיה מוכת עץ יצאו בתוליה לחוץ (ירוש' יבמ' ו ג). בתוליה ואפילו מקצת בתולים בבתוליה עד שיהיו כל בתוליה קיימין (יבמ' נט.).—וגם *בתולות: משפחה אחת היתה בירושלם שהיו פסיעותיהן גסות והיו בתולותיהן נושרות עשו להן כבלים וכו' ולא היו בתולותיהן נושרות (שבת סג:).—ב) דם הבתולים: ולקח אבי הנער ואמה והוציאו את בְּתוּלֵי הנער אל זקני העיר השערה וכו' ואלה בְּתוּלֵי בתי ופרשו השמלה לפני זקני העיר (דבר' כב יה-יז). — ג) מעמד של אשה בתולה: והוא (הכה"ג) אשה בִּבְתוּלֶיהָ יקח (ויקר' כא יג). ותאמר (בת יפתח) אל אביה יעשה לי הדבר הזה הרפה ממני שנים חדשים ואלכה וירדתי על ההרים ואבכה על בְּתוּלַי וכו' ותלך היא ורעותיה ותבך על בְּתוּלֶיהָ על ההרים (שופט' יא לז-לט). שמה מעכו שדיהן ושם עשו דדי בְּתוּלֵיהֶן (יחזק' כג ג). והמה (מאהביה) עשו דדי בְּתוּלֶיהָ (שם ח).

***בִּתּוּק**, ש"ז, — שם"פ מן בִּתֵּק: צנן הזכרים בלהוקים והנקבות הרג בְּבִתּוּקִים (אפאר, שבת תוס"מ סכות).

***בְּתוּר**[2], ש"נ, מ"ר בְּתוּרִים, — בעין בליטה ומורסה בשרית תצמח על הבשר, בפרט הריאה, ויגרם מסמום וכליון הריאה, חלי השחפת, Tuberkel; tubercule; tutbercle: בצמחים הנקראים בתור בריאה הנה יקרו הבתור בריאה ואותותם שיוחש בכבד

[1]) משקל עֲלוּמִים, זְקוּנִים. בערב' בתוליה a).

[2]) מערב' בַּת'רb), מ"ר ב'ת'וּר, צמחים בשריים, מורסות. והנה השתמש מתרגם הקאנון בהצורה בתור עוד כמו בערבית במשמעת מספר רבים, אך בפרקי משה כבר קבלה הצורה בתור, לפי טבע הלשון העברית, משמעת מספר יחיד, וקבלה סי' מ"ר עברי בתורים.

a) بتولة b) بثر بثور

וצרות הנשימה (קאנון ג יד יג). אמנם יתחלפו הבתורים עם צמחים עם היציאות ברוב הליחה המתחדשת מהם והיה הטבע לבתור ג"כ לנקות פנימי הגוף ואם יהיה הליחה המולידה הבתור מעטת החום היא מחדשת חכוך לבד ואם תהיה חזקית החום תחדש עקיצה ואם תהיה הליחה חזקת העובי או חזקת הקור יחדש בתורים רחבים הם צמחים (פרקי משה כג).

***בִּתּוּר**, ש"ז, —א) שֶׁבֶר העצם לרחבה: והנה אם יפול (השבר בעצם) ברוחב יקרא בתור ואם יפול באורך ואין מספרו רב יקרא שסוע ואם יהיה מספרו רב יקרא כתיתה (קאנון א כא ד).—ב) *בהלצה, כמו נתוח, חלוק הענין לחלקיו: ואמר (החכם טוליאו) שאחר ראותנו הדבר אשר בו נסכים עם המנגדים והנשאר במחלקת כמו שהתבאר ראוי שיושם בהרגל הבתור והוא נחלק לב' חלקים אשר אחד מהם היא הספירה ר"ל שהוא מונה החלקים והמשל שיאמר אני רוצה להוכית המבקש בג' פנים וכו' והחלק האחר נראה הביאור והוא כשנבאר ענינו בקצור מבלי מספר באמרנו מצד שמו הרע מצד מדותיו מצד אותות רבות אוכית המבוקש (נופ' צופ', מסיר ליאון ט).

בתל[1], ממנו בְּתוּלָה, בְּתוּלִים.

בתק[2], ממנו בִּתֵּק, *בִּתּוּק.

בִּתֵּק, פ"י, — קטע וגזר לגזרים, בחרב וכדומה, zerhauen; couper en morceaux; cut in pieces: והעלו עליך קהל ורגמו אותך באבן וּבִתְּקוּךְ[3] בחרבותם (יחזק' יו מ).—ואמר המשורר: הרק חרבך אבי, פה הנני, הא לך את לבי, אנא בַּתְּקֵנִי (יל"ג, בת יפתח).

בתר[4], ממנו בָּתַר, בֶּתֶר *בִּתְרוֹן.

בֶּתֶר, כהפס' בָּתֶר, ש"ז, מ"ר בְּתָרִים, סמי' בִּתְרֵי, —נתח, חתיכה של בשר וכדומה, Stück; morceau; piece: ויתן (אברהם) איש בִּתְרוֹ (מהאיל וכו' שבתר) לקראת

[1]) משתף באשור', ערב', ארמ' וסור'. ועי' הערה לערך בתולה.

[2]) באשור' משמש שרש זה במשמ' כריתה וקריעה, וכמו"כ בערב' בתכ a).

[3]) ת"י: ויבזעוניך. וכן שאר המפרשים.

[4]) בערב' בתר b) במשמ' חתוך וכריתה.

a) بتك b) بتر

רעהו (בראש' יח י). לא הקימו את דברי הברית אשר כרתו לפני העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בְּתָרָיו שרי יהודה ושרי ירושלם הסרסים והכהנים וכל עם הארץ העברים בין בִּתְרֵי העגל (ירמ' לד יח-יט). — ׳ובמליצה בִּתְרֵי הַלֵּב, הקרעים שנקרע הלב מצער ויגון: עברה (הבשורה הרעד) כמוקד בין ב ת ר י לבבי (ר"י הלוי, זאת התלאה). כבדה מאד מחלת אבלו עדי כתרה יתרת כבדי ועברה בין בְּתָרֶיהָ (שם).—׳ובהשאלה בִּתְרֵי העיר, הריסותיה, חרבותיה: מי יעשה לי כנפים וארחיק נדוד אנוד לבתרי לבבי בין ב ת ר י ך (הוא, ציון הלא תשאלי). — ב) כנוי להשמש בפרט בבקר ולפנות ערב כשקרניה כמו בוקעות ומתפשטות על ראשי ההרים, והרי בָתֶר, הרים שקרני השמש מתפשטות עליהם בפרט בבקר ולפנוֹת ערב: עד שיפוח היום ונסו הצללים סב דמה לך דודי לצבי או לעפר האילים על הרי בָתֶר [1] (שה"ש ב יז) —ג) יהשתמש המשורר בהרי בתר במשמע' פרוד ונדוד, ואמר בצערו על פרוד אוהבו: הן הררי בָתֶר[1] יעידון כי מטר שחק מאד כילי ודמעי שוע (ר"י הלוי, איך אחריך), ר"ל ההרים ששם נפרד ממנו אוהבו. זכרתיך עלי הרי בְּתָרִים תמול היו בך הרי בשמים (הוא, ידענוך נדוד).

בָּתַר[2]), פ"י, עת' יִבְתֹּר, — עשה בתרים, חתך לחתיכות, zerschneiden; découper; divide: ואת הצפר לא בָתָר (בראש' טו י).

—פִּע', בִּתֵּר, — כמו הקל, בנחץ: ויקח לו (אברהם) את כל אלה וַיְבַתֵּר אתם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו (בראש' יח י). — ואמר הפיטן: כנץ על צפור דולק גוזלי בִּתֵּר והבלק (אין צור חלף, שבת א' חנוכה).

—נִפע', ינִבְתַּר, עת' יִבָּתֵר: שנות אדם חלומים, ומות פותר, וישכון בברית שלומים, וקצו חותר, בפנים נכלמים, ולב׳ יִבָּתֵר, בא לדרוש רחמים, אולי יעתר (רמב"ע, שפתי רננות).

—פֻּע', יבֻּתַּר, מְבֻתָּר: וכמו שאמר יהי מ ב ו ת ר כבהמה זו מי שיעבור על השבועה (ר' בחיי, לך, כיום ההוא כרת).

—נִתפ', ינ ת ב ת ר, — נקטע לרחבו: וכשיתבתר העורק (בצדעים) ברחבו לשני חצאין או אין סכנה (פרקי משה יב).

°**בִּתְרוֹן**[3]), ש"ז,—הבדל והפרש גמור: צבא יצבאו כלם על הפתרון, יחוגו וינועו כמלאי שכרון, זה אומר בכה, וזה אומר בכה עד ה ב ת ר ו ן, והגדול דבר הות נפשו ואין יתרון (קטע הגני' JQR, XIII, 358).

בתת[4]), ממנו אולי בַּתָּה.

---

[1]) בסוף פרשה ח כתוב על הרי בשמים, ואפשר שגם כאן היה כתוב כך, או אולי להפך גם שם היה כתוב בתר כמו כאן. עכ"פ, לפי הנוסחה שלפנינו, פרשו רוב המפרשים מלה זו במשמ' א, מענין חתוך וכריתה, ואמר רש"י הרים מופלגים ממני, וראב"ע: הרי נדוד, ורוב החדשים: הרים קרועים שגאיות צרים מבדילים ביניהם. ויש מן החדשים שראו במלה זו כנוי לרחם האשה. אבל, מלבד שאין בשאר הלשונות האחיות חבר למשמעה כעין זו למלה בתר ביחס להרים, אין זה נותן להמליצה את הגון ה ר ו ע י שבכל דברי השולמית לדודה. והנה בערבית משמש הפעל בַּתַרַa) ממש כמו בעבר' במשמעת חתך וקטע, ומשרש זה בעצמו השם בֻ תַיְרָאb) כנוי ל ה ש מ ש, ונאמר בחדית' עלי בענין תפלת השחר: חין תבהר א ל ב ת י ר א אלארצ', ור"ל עד שיתפשט השמש על פני הארץ, ומזה גם הפעל אַבְתַרַc) אלרג'ל, התפלל עם הנץ החמה (לסאן אלערב). ואין ספק בדבר כי השתמשו העברים כמו הערבים במושג בקיעה וקטיעה ליציאת קרני השמש והתפשטותו, כמו יבקע כשחר אורך, אילת השחר שבקעה אורה, וכמו"כ בערב' מלבד השם בתירא והפעל אבתר, משמש גם הפעל קצ'בd), שמשמעתו הוא חתך וקצב, כמו בעבר', בהתפעל תַקַצְּב אלשמש, שלהה קרני אורה. ואין שום דבר מונע להשב, כי גם בעברית, בפרט בגליל אולי, בלשון הרועים, שמש השם בתר במשמעה של בתירא בערבית, כנוי להשמש בפרט בבקר ולפנות ערב, כשקרני אורה פרושות על ראשי ההרים, כמו שנשמרו בשיר השירים עוד מלים שהיו שגורות בפרט בפי הרועים, וכמו שהעיר דרי' יהודה על המלה ג ל ש, עי' ערך גלש. והרי ב ת ר, ההרים שאור השמש פרוש עליהם בשחר ובערב עד עת שקיעת החמה. ואמרה השולמית לדודה: עד שיפוח היום ונסו הצללים ויוכל לבוא אליה יסב וידמה לצבי או לעפר האילים שהם רצים ומקפצים עד הערב על הרי בתר, שאור השמש יאיר אותם עד עצם הלילה.—[1]) לפי פרושו של ראב"ע.

[2]) עי' הערה לשרש בתר.

[3]) במקרא יש מלה זו: וילכו כל ה ב ת ר ו ן (ש"ב ב כט), וסוברים שזה שע"פ אעפ"י שמיודע בהה הידיעה.

[4]) עי' הערה לערך בַּתָּה.

a) بَتَرَ b) بُتَيْرَآء c) أَبْتَرَ d) قَضَبَ

שער הגִמל

ג

ג אות השלישית [1]) באלף בית העברית, ושמה גַם, גִמָל, עי' ערך גַם וערך גִמָל. מוצא אות זו מהחֵך, ר"ל שהוא סימן לקול מתהוה בסגירת החך, ובטבעו מתחלף אופן הברתו קצת כשהוא בתחלת ההברה מהברתו כשהוא באמצע הברה או בסופה, שמשתתף עמו אז קצת נ ש י מ ה, ובימי קביעת הנקוד היתה הברה כפולה [2]) זו מרגשת, ולכן נתנו סימן לצין שתי ההברות המתחלפות ודגשו את הגִמל בכל מקום שהיא באה בתחלת הברה ולא קדמה לפניה תנועה פתוחה, כזה גּ, והיא גִמָל דגושה, והניחוה בלי סימן או שמו קו משכב למעלה בכל מקום שבאה אחרי תנועה פתוחה או אחרי שוא נע או בסוף הברה, כזה ג, והיא גִמל

---

[1]) כך נראה ברור מקצת מזמורי תהלים המסֻדרים עפ"י אלף בית, למשל תהל' לד: א — אברכה את יי' בכל עת תמיד תהלתו בפי, ב — ביי' תתהלל נפשי ישמעו ענוים וישמחו, ג — גדלו ליי' אתי ונרוממה שמו יחדו, ועוד מזמורים אחרים. וכן משלי לא: א—אשת חיל מי ימצא ורחק מפנינים מכרה, ב—בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר, ג—גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה. — וכן איכה א: א — איכה ישבה בדד וכו', ב — בכו תבכה בלילה וכו', ג — גלתה יהודה וכו'. וכן שם פרשה ב ופרשה ג. ונזכרו בסדר זה במשנה: וכתוב עליהם אלף בית גימל (שקל' ג ב). — [2]) אדות הברה הכפולה של בגד כפת עי' הערה לאות ב, ולא נזכר שם כי דבר זה היה נהוג גם בכנענ', ואם אין ראיה מפורשת לזה ב ב ג ד הנה ב כ פ ת לא יוכל להיות שום ספק בדבר, כי העתקת קצת שמות באותיות רומיות ויוניות מעידה על זה עדות גמורה. וכן דבר זה נוהג בסור' ובקצת לשונ' הסור' המדֻברות עוד. ויש סוברים כי גם באשור' היתה הברה כפולה לפחות לאחדות מאותיות הללו, אף שיש מפקפקים בזה (דלין, דקדוק ל"א, מהדו' חדשה). ויש להעיר עוד, כי מה שהובא שם לראיה שבימי התלמוד היתה הברה אחת לבית דגושה ובית רפויה ממה שאמרו שצריך להפריד בין עשב ובין בשדך כדי שלא יהי נשמע כמו עשבשדך, אין זה מכריע, הואיל והקורא המפורסם של הקוראן אלכיסיני, שהיה אחד משבעה הקוראים המוסכמים, היה קורא נַהְשִׁבְהֵם במקום נַחְשִׁף בְּהֵם, ואעפ"י שקריאה זו היא דעת יחיד והמדקדקים גנו אותה, מ"מ אנו רואים מזה שבלעת אפילו פ רפויה בבית דגושה, ומכש"כ ב רפויה בבית דגושה. ואפילו אם נניח כדעת Vollers כי קריאה זו היא מזמן שהיתה הברת האות פ בערב' חזקה כמו פּ דגושה בעבר' (Volksspr. u. Schriftsspr. im alt. Arad. 25) מ"מ יש ללמוד מזה אפשרות הבלעת פ רפויה בבית דגושה. ובדבר הברה הכפולה של האות ג, הנה כבר הובאה בהערה שם לאות ב עדותו של רסע"ג, כי היה דבר זה נוהג בלשון הארמ' החיה, שאשה אחת קראה לבנה יא גד ולא ענה לה, ותקרא לו: יא גד, בגמל רפויה, וענה לה. אך מה היה טיבה של הברה השניה של האות ג לא נאמר בפרוש. השבעים והירונימוס העתיקו האות ג בכל מקום בלי הבדל באות γ ואות g. רק בקצת מקומות בסוף הברה העתיקו השבעים את האות ג העברית באות κ כמו בהשם צקלג וכמו"כ בהשם נפג, ובהשם שרוג בהאות χ. אך אין אנו יודעים בברור איך היתה הברת שתי האותיות הללו γ g בזמן ההעתקה, היונים החדשים הוברים אות γ שלהם בהברה כפולה, האחת הקשה הרגילה של קול זה, והשנית אחרי הקוליות ε(יותר רכה, קרוב להברת אות j בגרמנית, או היוד העברית. ואין ספק בדבר כי הברה רכה זו היתה כבר נהוגה ביונית בזמן פריחת ההלנות באלכסנדריה. אפס, אי אפשר לברר אם בהעתקת המלים העבריות באות γ שלהם כונו כמו"כ להברה כפולה מתחלפת. בדבר האות g הרומית אין סימנים שהיתה לה הברה כפולה בזמן הירונימוס. והנה אפשר לאמר, כי הברה אחת של האות ג היתה דומה להברת האות ג'ים הערבית בסוריה ובהרבה מקומות אחרים, דומה להברת דש בקצת דחיקה בין השנים, אבל, אלמלא היה באמת הפרש שתי ההברות של האות ג כל כך רב ונכר, קשה להבין מדוע תדלו היהודים, כספרדים

דפויה. אך מפני שההפרש בין שתי ההברות של הגמל לא היה רב מאד, לכן לא נשמר אחרי כן, והיהודים עתה, כספרדים כאשכנזים, הוברים את הגמל באופן אחד כמעט בכל מקום שהיא בתכה. רק היהודים התימנים הוברים אותה עפי"ר כמו האות ג'ים הערבית בין השְׁנַיִם דומה קצת להברה מרכבת משתי האותיות דְּשׁ, וכשהיא בסוף הברה בשתוף נשימה, דומה להברת אות ע' a) הערב' כהברת גה.

בשרשי הלשון העברית אין ג מצטרפת לא עם כ ולא עם ק, לא לפניהן ולא לאחריהן, לא גכ ולא כג, ולא גק ולא קג [1]).

בלשון עברית בעצמה וכמו כן בלשונות השמיות האחיות יש שתבואנה במקום האות ג אותיות אחרות קרובות לה במבטא, והן כ, ע' a), ק, י, וגם ש.

מפני מקומה באלף בית מסמנים בה את המספר שלשה.

יש סוברים, כי האות ג שמשה לפנים לסימן הקטנה וחבה בשמות פרטים, למשל אֲבִישַׁג (Praet.ZDMG57,533).

באשכנזים, להפריש ביניהן, בעוד ששמרו ההפרש באותיות בכפ. ועוד, שמדברי רסע"ג בפרושו לספר יצירה יש ללמוד כי בימיו לא היתה לאות ג בעברית הברת הג'ים בערב', כי הוא אומר שם, כי מי שחושבים מספר אותיות האלף בית שנים וארבעים מוסיפים על כ"ב אותיות העבריות גם הג'ים הערבית. אם כן, האות ג בדגושה כרפויה לא היו היהודים בימי רסע"ג הוברים כמו אות ג'ים הערב'. ועוד הוא אומר שם כי האות ג'ים היא מה שבין האות ג והאות י, ולכן קראו הטברניים את האות יוד הדגושה, למשל במלה חַיִּים, כמו הג'ים הערב'. וז"ל שם בגוף הערבי של פרושו: ואמא אלג'ים פפימא בין אלגימל ואליוד ולד'לך ג'עלהא אלטבראניון פי אליוד אלדגש וג'עלהא בעצ' אלערב מקאם אליא אד' יקולון נחנ בני עלג' יענון בני עלי נאכל אלתמר אלברנג' יענון אלברני והד'א יוג'ד פי בעצ' כתב לע'ה אלערב. ע"כ. ובעברית: ואמנם הג'ים זהיא במה שבין הגימל והיוד ולכן שמוה הטברניים ביוד הדגושה ושמוה קצת הערב במקום האות יא כשהם אומרים נהנו בני עלג' כונתם נחנו בני עלי נאכל תמר ברנג' כונתם תמר ברני. וכבר הזכיר קרבה זו בין הברת הג'ים והברת יוד דגושה בעל לשאן אלערב והביא עדותו של אבו עמר שקצת הערב מחליפים היוד הדגושה בהג'ים, ושאלו אדם מן חנטלה ממי אתה ואמר פקימִגִ', ורצה לאמר פקימי, וקרא אחד מבני המדבר בית ואמר בו אבו עלִגִ' במקום אבו עלי, ואלעִשִׁגִ' במקום אלעשי. ואלברנִגִ, במקום אלברני. ובכלל, הברת הג'ים הערב' בעצמה אינה אחת בכל הארצות, ובעוד שבסוריה ורוב שאר הארצות, ובפרט הבדוים, הוברים אותה בקצת דהיקה בין השנים, יש מקומות שהוברים אותה הברה קשה, כמו הברת הגמל אצל רוב היהודים. כך במצרים וכן בקצת מקומות בתימן, וכן למשל במרוקו, בעוד שבצפון מרוקו הברת הג'ים היא כמו בסוריה, והנשים הוברים כמו z, הנה בדרום מרוקו הוברים אותה קשה, דומה להברתנו את הגימל (A. Fischer, Marok. Spr. MSOS, 1, 191). וכבר העירו חכמים כי רגלים לדבר שהברה הקשה של הג'ים הערבית היא הקדומה והטבעית ובאה למצרים בירושה מאבותיהם הערבים מתימן, וכן יש ידים מוכיחות להברה זו ממה שהמלים הפרסיות שנתקבלו בערבית, ושבסופן ה, קצתן נעתקו בערבית באות ק בסופן, וקצתן בג'ים (de Sacy, Gram, 33 Spita, § 2). עכ"פ, דברי רסע"ג, שהג'ים הערבית אינה חסרה לגמרה בעברית מפני שהיא בין הגימל והיוד והטברניים הוברים אותה בהיוד הדגושה, מוכיחים הוכחה גמורה שאינה מניחה מקום לשום פקפוק, שלא היתה להגימל העברית, לא להדגושה ולא להרפויה, הברת הג'ים הערבית. ימצד השני, כבר העיר דרנבורג (הור' הקורא חלק הלרפתי, דף 210) כי מה שלא חשבו האנשים שהזכיר רסע"ג את האות ע' a) הערבית בין האותיות החסרות באלף בית העברית, מוכיח כי הברת קול זה, שהיא דומה קצת להברת גֶה עמוק בגרון, היתה אחת משתי ההברות של האות ג. וקצת סמך יש לזה גם מהעתקת השמות העברים, שיש בתוכם האות ג, בכתבי הערבים. סופר דה"י הערבי אבן אלחלדון העתיק עפי"ר את האות ג כשהיא דגושה באות כ, למשל גדעון — כדעון, ומעיר ע"ז שהברתה דומה קצת להברת ג'ים, והאות ג' כשהיא רפויה באות ע' a) הערב', למשל בהשם עגלון. וכעין זה האלברוני, מעתיק ג שבראש הברה ע"י כ, למשל שמגר — שמכר, ואות ג בסוף הברה אחרי תנועה באות ע'a), למשל בהשם שרוג, עגלון. וככר הוזכר בפנים, כי גם התימנים, שרוב הברתם את הגימל היא כמו הג'ים, הנה כשהיא בסוף הברה היא דומה אצלם להברת האות ע' a) הערבית, למשל דַג-דָגָה. וכן הסורים, במקומות שעוד מדברים סורית, הוברים האות ג רפויה בהברה דומה להברת האות ע' a) הערבית. אבל מהעתקת קצת מלים יוניות ורומיות בתלמוד באותיות עבריות, יש ללמוד כי לפחות בקצת מקרים נטתה הברת הגימל עד קרוב ליוד, וכמו הברת האות γ היונית בפי היונים החדשים, ושהיתה נהוגה כבר גם בזמן ההלנות של אלכסנדריה, כמו שהזכרתי למעלה. כך טרגינוס, טרגיאנס — Trajanus —, באגון — βαοῖν (S. Kraus Lehnw. I § 49). וכבר העיד שפיטה (Spita, §2,4) כי גם בערבית במצרים, שבכלל הברת הג'ים היא דומה להברת הגמל שלנו, שומעים לפעמים גם הברה יותר עמוקה בגרון, ולפעמים גם הברה קרובה להברת יוד. ולכן אפשר להחליט, שבכלל היתה הברת ג רפויה בזמן שאנו עוסקים בו כהברת האות ע' a) הערבית, וגם לפעמים קרובה להברת אות היוד. — [1]) מנחם בן סרוק וראב"ע אומרים כי ג לא תצטרף עם ט, ס, צ, ק. ובאמת לא נמצאו

---

a) غ

גֵּא[1], ת״ז, מ״ר גֵּאִים, — בעל גאוה, ההפך מן עָנָו, stolz; orgueilleux; proud: שמענו גאון מואב גֵּא [2] מאד גאותו וגאונו ועברתו (ישע׳ יו ו).

גאה[3], ממנו גֵּא, גֵּאֶה, גֵּאָה, גַּאֲוָה, גְּאוּת, גָּאוֹן, ואולי ב.*גָּאוֹן, *גְּאוֹנוּת, *גְּאוֹתָן, *גַּאַוְתָנוּת.

גֵּאָה, — א) ש״נ, כמו גַּאֲוָה: גֵּאָה וגאון ודרך רע ופי תהפכות שנאתי (משלי ח יג). — ב) ת״נ, עי׳ גֵּאֶה.

גֵּאֶה[4], — א) ת״ז, לנק׳ גֵּאָה, מ״ר גֵּאִים, גֵּאוֹת, כנ׳ גֵּאָיו[5], גֵּאֶיהָ, גֵּאוֹתֶיהָ וכו׳, גֵּאֵיהֶם וכו׳, סמי׳ גְּאֵי, גְּאוֹת, כמו גֵּא: כי יום לײ׳ צבאות על כל גֵּאֶה ורם ועל כל נשא ושפל (ישע׳ ב יב). הפץ עברות אפך וראה כל גֵּאֶה והשפילהו (איוב מ יא). בית גֵּאִים יסח ײ׳ ויצב גבול אלמנה (משלי יט כה). טוב שפל רוח את עניים מחלק שלל את גֵּאִים (שם יו יט). הנשא שפט הארץ השב גמול על גֵּאִים (תהל׳ לד ב). טמנו גֵאִים פח לי (שם קמ ו). בעוף אחוז בבלוב לב גאה וכמרגל יראה ערוה (כ״ס גני׳ יא ל). ארבעה אין הדעת סובלתן ואלו הן דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף ופרנס מתגאה על הציבור (פסח׳ קיג:). אמר ר׳ אבין ד׳ מיני גאים נבראו בעולם גאה שבבריות אדם גאה שבעופות נשר גאה שבבהמות שור גאה שבחיות ארי (מד״ר שמות כג). — וסמי׳ גְּאֵי: רבת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים הבוז לִגְאֵי[6] יונים (תהל׳ קכג ד). — ב) *ש״ז, מ״ר גֵּאִים, כנ׳ גֵּאֶךָ, כמו גאוה: ואותי השלכת אחרי גויך אל תקרי גויך אלא גאיך אמר הקב״ה לאחר שנתגאה זה קבל עליו מלכות שמים (ברכ׳ י:)

גָּאָה[7], פ״ע, עב׳ גָּאִיתִי, עת׳ אֶגְאֶה, לווי גְּאֵה, — א) גאה הצמח, גדל וגבה ועלה: היגאה גמא בלא בצה ישגה אחו בלי מים (איוב ח יא). — ואמר המשורר: וסעיף הדס יגאה ויכפל וכף תמר ברן צפור לכף סופקת (ר״י הלוי, ארץ כילדה). — ב) גָּאוּ המים, נתרבו ועצמו ועלו: נחל אשר לא אוכל לעבר כי גָאוּ המים (יחזק׳ מז ה). — ואמר המשורר: רחצו עם מי חכמת לב בתוך מים גָּאוּ, אל תפרשו את חידתי עדי תתחטאו (תחכ״מ את דבר חידתי). — ג) היה נעלה ונהדר, erhaben sein; être sublime; be magnificent: אשירה לײ׳ כי גָאֹה גָּאָה (שמות יה א). — ואמר המשורר: דרוך עז כי לך יאות וגָאֵה כי לך לִגְאוֹת (ר״י הלוי, יכונן חתני). הסיתוהו ימי צביו וגאה בגאון עדיו (הנ״ל, אמונות יהגה). בו יאתה גאוה לנא אמון תִּגְאֶה בשר צבא ובצבאו (הנ״ל, איה כבוד). ביוסף שבה צפירת כבוד לעדנה, מנת חלקו היא והוא גם הוא לה למנה, לויה תאמר ותִגְאֶה בו על כהנה (הנ״ל, נכעלה שמש).

—פע׳, *גֵּאָה את פלוני, — עשה שיהיה לו גאון וגדולה, Jem. erheben, verherrlichen; élever, glorifier; to exalt: גאני (אלהים) במצרים שנאמר בני בכורי ישראל וגאיתיו במצרים וכו׳ גאני על הים שנאמר ויסע מלאך האלהים (ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם) אף אני גאיתיו על הים ושרתי לפניו שירה (מכי׳, מסכ׳ דשירתא ב). — ומקור *גֵּאָה, *גֵּאוּת: אני אמרתי להשפילן ואת אמרת לגאותן (ירוש׳ תעני׳ ג סו:). הדור גֵּאנִי וְגֵאִיתִיו שבח נעדף (יוצ׳ שב׳ א אחר פסח, ויושע אור).

—התפ׳, *הִתְגָּאָה, *נִתְגָּאָה, — א) עשה והראה את עצמו רם ונשגב ועליון: גאה גאה ועתיד להתגאות (מכי׳ מסכ׳ דשירתא ב). והקב״ה מתגאה על כולן ועל כל העולם כולו (חגי׳ יג:). — ואמר הפיטן: המתגאה על חיות הקדש ונהדר בכבוד על המרכבה (תפל׳ נשמת). במִתְגָּאִים נִתְגָּאָה ועתיד שרם נהדף (יוצ׳ שב׳ א אחר פסח, ויושע אור). — ב) היתה לו הרגשה של גאוה, התנהג בגאוה: אבשלום נתגאה בשערו (תוספתא, סוט׳ א ח). אנשי מבול לא נתגאו אלא מתוך טובה (שם ג ו). בטובה שנתתי לכם אתם מתגאין לפני (שם ז). אדם נאה ומשובח וכו׳ שהיה מתגאה על הבריות (מס׳ דא״ר ג). שלשה הקב״ה בוכה עליהן בכל יום וכו׳ ועל פרנס המתגאה על הצבור (חגי׳ ה:). אמר רב יהודה אמר רב כל המתגאה בטלית של ת״ח ואינו ת״ח אין מכניסין אותו במחיצתו

צרופים אלה בתנ״ך, אבל בתלמוד נמצאו: גֵּט (אפילו אם מקורו לא עברי), גֵּס, גֵּיץ.

[1]) משרש גאה, כמו בֵּן, רֵעַ, עֵץ, צֵו. וסובר Bö. כי צורת גֵּא מיוחדת לבני אפרים במקום גֵּאֶה. — [2]) בירמ׳ (מח כט) גֵּאֶה.

[3]) שרש עברי וארמי. בערב׳ משמש במשמעות אחרות רחוקות משמושו בעברית.

[4]) משקל רֵעֶה, מֵעֶה. — [5]) רד״ק מכלול. ומ״ר כמו רֵעֵיהֶם, כמו שהביא קָנִיג. וְגֵאוֹתֶיהָ כמו רְעוּתֶיהָ — [6]) לפי הקרי ופרוש קצת המפרשים, ועי׳ הערה לערך גאיון.

[7]) משרש גאה, והנה סברו בעלי השרשים כי עקר המשמעה היא הגאוה והגאון ובהשאלה לצמח ומים וסדרו כך המשמעות. אבל, נראה כי יותר טבעי הוא שהכונה הראשונה היתה ביחס להצמח, ואחרי כן בהשאלה למושגים מופשטים.

של הקב"ה (ב"ב לח.). רשע למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך (נדר' ט:). רגל גאוה רגל שנתגאה על בוראו (תוספ' סנה' ט:).—ובהשאלה לדברים לא בע"ח: הכל מתגאה זה על זה חשך מתגאה על התהום שהוא למעלה הימנו (מד"ר שמות כג). מה הים הזה הגלים שבתוכו מתגאין ועולין וכו' כך הם הרשעים רואים אלו את אלו והם מתגאים (תנחומ' ויקר' יז).

גַּאֲוָה[1], ש"נ, כנ' גַּאֲוָתִי וכו',— רגש ומחשבה של גדלות וחשיבות יתרה והתנשאות על אחרים, Hochmuth; orgueil; pride: וידעו העם כלו אפרים ויושב שמרון בְּגַאֲוָה ובגדל לבב לאמר לבנים נפלו וגזית נבנה שקמים גדעו וארזים נחליף (ישע' ט ח-ט). תאלמנה שפתי שקר הדברות על צדיק עתק בְּגַאֲוָה ובוז (תהל' לא יט). בעמל אנוש אינימו (הרשעים) ועם אדם לא ינגעו לכן ענקתמו גַאֲוָה יעטף שית חמס למו (שם עג ה-ו). אל תבואני רגל גַאֲוָה ויד רשעים אל תנדני (שם לו יב).—וסמי': והשבתי גאון זדים וְגַאֲוַת עריצים אשפיל (ישע' יג יא). גַּאֲוַת אדם תשפילנו ושפל רוח יתמך כבוד (משלי כט כג). בְּגַאֲוַת רשע ידלק עני (תהל' י ב). — ואמר המשורר: שפל ראיתיך ושומם בחלום, אולי בהקיץ כן כבר שממת, ושנת תת"ץ תת"ץ לך כל גאוה תבוש ותחפור מאשר זממת (הוה,נמת ונרדמת). — וככנ': והשפיל גַּאֲוָתוֹ עם ארבות ידיו (ישע' כה יא). כי אז אסיר מקרבך עליזי גַּאֲוָתֵךְ ולא תוספי לגבהה עוד בהר קדשי (צפנ' ג יא). — וגם לשבח, גאון וגדולה ראויה: אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי' מגן עזרך [2] ואשר חרב גַּאֲוָתֶךָ (דבר' לג כט). אין כאל ישרון רכב שמים בעזרך [3] וּבְגַאֲוָתוֹ שחקים (שם כו). אני צויתי למקדשי גם קראתי גבורי לאפי עליזי גַּאֲוָתִי (ישע' יג ג). תנו עז לאלהים על ישראל[4] גַּאֲוָתוֹ (תהל' סח לה). מפני גאותן של ישראל שניטלה מהם ונתנה לאומות העולם (חגי' ה:). מפני גאותה של מלכות שמים (שם). —ואמר המשורר: יורד עלי הרים ולא יכילו, כי מפני גַּאֲוָתְךָ יחילו (ר"י הלוי, יורד עלי). — ובהשאלה למים: יהמו יחמרו מימיו ירעשו הרים בְּגַאֲוָתוֹ (תהל' מו ד). — חֹטֶר גַּאֲוָה (משלי יד ג), עי' חֹטֶר. — גַּאֲוָה[5] אפיקי מגנים (איוב מא ז), עי' מָגֵן.

אף, גבה אף.
בוז, בָּז. — *בַּעַל גַּאֲוָה.
גא. — גֵּאֶה. — גֵּאָה. — גָּאוֹן. — *גַּאֲוְתָן. — *גַּאַוְתָנוּת. — גֹּבַהּ, גבה אף, גבה לב, גבה רוח. — *גַּבְהָן. — גדולה. — *גֶּדֶר. מִתְגַּדֵּר, מתגדל ומתפאר בדבר. — *גַּס הָרוּחַ. — *גַּסּוּת.
*הגים דעתו, הגים לבו בדבר.—*הָדָר. הִתְהַדֵּר.
*זוח, זחה דעתו עליו, התגאה בעצמו.—*זְחוּחַ הַדַּעַת, *זְחוּחַ הַלֵּב. — *זַחְתָן, מי שמתגאה בעצמו. — *זָקוּף, הלך בקומה זקופה.
*חָצוּף, חֻצְפָּה. —*חָצְפָּה.
*יָהִיר. — *יְהִירוּת.—*יוהרה.
כָּבוֹד, רדף אחר הכבוד.
*נָז, נז עליו לבו. — נפח, *הִתְנַפֵּחַ. — נשא, הִתְנַשֵּׂא.
עַז, *עַז פָּנִים.—*עַזּוּת, *עַזּוּת פָּנִים. —*עַזְּפָן *עַזְּפָנוּת. — עָנָו, הפך מן גֵּאֶה.— עֲנָוָה, הפך מן גאוה.— *עַנְוְתָן, עַנְוְתָנוּת, *הִתְעַנֵּו, *הִתְעַנְּוּת.
פאר, הִתְפָּאֵר. — *פָּסַע על ראשיהם. — *פִּרְחָה, אדם שנתעלה פתאם.
*רַבְּנוּת, מתנהג ברבנות. — *רברב, *מִתְרַבְרֵב, מתנהג כרב וגדול.
שפל, *שפל רוח, השפיל את עצמו.
תָּלוּי ראש.

גָּאוּל, ת"ז, מ"ר גְּאוּלִים,—כמו שֵׁם, מי שנגאל מעבדות מגלות: לא יהיה שם (בהדרך במדבר) אריה ופריץ חיות בל יעלנה לא תמצא שם והלכו גְּאוּלִים (ישע' לה ט). הלוא את היא המחרבת ים מי תהום רבה השמה מעמקי ים דרך לעבר גְּאוּלִים (שם נא י). וקראו להם עם הקדש גְּאוּלֵי יי' (שם סב יב). יאמרו גְּאוּלֵי יי' אשר גאלם מיד צר (תהל' קז ב). — ואמר המשורר: ובהר מרום קדשך גאולים יקננו (ר"י הלוי, פזורי).

***גַּאוּל**,—שה"פ מן בִּגְאַל: דם וגאול תדיח ודין תאיר, החטא יעלם ובל ימצא להבעיר (סליח' יוה"כ, אב לרחם).

גְּאוּלָּה, ש"נ, עי' גְּאֻלָּה.

גְּאוּלִים[1], שֵׁם מפשט בל"ר, כנ' גְּאוּלַי,—כמו גְּאֻלָּה: כי יום נקם בלבי ושנת גְּאוּלַי [2] באה (ישע' סג ד).

---

[1]) מן גאה, גאו, משקל אַחֲוָה, שַׁלְוָה.— [2]) יש מפקפקים בנוסחה זו ומגיהים מגן עֻזֶּךָ והרב גאותך.—[3]) יש מגיהים בְּעֻזּוֹ.—[4]) יש מגיהים: על השמים.— [5]) יש מגיהים עפ"י התרגום היוני גֵּוָה, ר"ל גופו.

[1]) משקל עֲשׁוּקִים, שְׁפוּטִים. — [2]) לפי העתקת השבעים והולג', וכן רוב החדשים. אך ק-ג (כ, 138) החליטו לבינוני פעול.

א. גָּאוֹן[1], ש"ז, סמי' גְּאוֹן, מ"ר גְּאוֹנִים, כנ' גְּאוֹנִי, — א) קנים ועצים הרבה צפופים וסבוכים[2] Dickicht Geträulich; broussaille; thicket: כי את רגלים רצתה וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים ובארץ שלום אתה בוטח[3] ואיך תעשה בִּגְאוֹן הירדן (ירמ' יב ה). הנה כאריה יעלה מִגְּאוֹן הירדן (שם מט יט). קול שאגת כפירים כי שֻׁדַּד גְּאוֹן הירדן (זכר' יא ג). — ב) רֹם המעלה, גדולה, הדר ותפארה, Herrlichkeit; magnificence; glory: ואם זרוע כאל לך ובקול כמהו תרעם עדה נא גָאוֹן וגבה והוד והדר תלבש (איוב מ ט-י). ביום ההוא יהיה צמח יי' לצבי ולכבוד ופרי הארץ לְגָאוֹן ולתפארת לפליטת ישראל (ישע' ד ב). נשבע יי' בִּגְאוֹן יעקב אם אשכח לנצח כל מעשיהם (עמוס ח ז). תחת היותך עזובה ושנואה ואין עובר ושמתיך לִגְאוֹן עולם משוש דור ודור (ישע' ס יה). —ואמר המשורר: ואדם אשר ילד לעמל כפי יכלתו יחוה גאון צורו ויטיף גדלותיו (ראב"ע, כנס אל). —וכנ': וברב גְּאוֹנְךָ תהרס קמיך תשלח חרנך יאכלמו בקש (שמות יה ז). לבוא בנקרות הצרים ובסעפי הסלעים מפני פחד יי' ומהדר גְּאוֹנוֹ (ישע' ב כא). —ואמר המשורר: ולמה יחרד העם לים סוף והמטה ביד משה גאונו (ר"י הלוי, אדון ילכו). —ומ"ר: עטה הוד ולבש גאונים והנחם והרף מיגונים (רשב"ג, שירי שלמה, דוקס ט). —ג) כמו גאוה, רגש של גדלות יתרה: לפני שבר גָאוֹן ולפני כשלון גבה רוח (משלי יו יח). ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם ושברתי את גְּאוֹן עזכם (ויקר' כו יח-יט). והשבתי גְאוֹן זדים וגאות עריצים אשפיל (ישע' יג יא). והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גְּאוֹן כשדים כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה (שם יט). זאת להם תחת גְּאוֹנָם כי חרפו ויגדלו על עם יי' צבאות (צפנ' ב י). —ואמר המשורר: יום דך גאון לבי ושח הוא הענק על צוארני (ר"י הלוי, ים סוף). לב גאוני שנער לחזותו יהים, ויועצי מצרים אחרי פיו נגהים (הוא, מכתר נזירים). — ומ"ר: ולוא היתה סדם אחותך לשמועה בפיך ביום גְּאוֹנָיִךְ (יחזק' יו נו). — ובדברים לא בע"ח: ואמר עד פה תבוא ולא תסיף ופא ישית בִּגְאוֹן[1] גליך (איוב לח יא). עד יפו אשית גאון גליך (ירוש' שקל' הי ה). —ואמר המשורר: ויחסר (הסהר) וימלא להאי' כחקותי ויגביר בהמלאו גאון ים ושפעותיו (ראב"ע, כנס אל).

ב. גָּאוֹן[2], ת"ז, מ"ר גְּאוֹנִים, — א) תאר כבוד לראשי הישיבות בבבל אחרי זמן רבנן סבוראי: וביומו היה בסורא מר רב הונא גאון בשנת תתקכ"ה ואחרי הורינו מר רב מרי גאון וכו' ומר רב חנה גאון פומבדיתא (רב שרירא גאון אגרת). אב בית דין מימין הגאון והשלישי משמאלו לתהלה (קטע מגני' JQR, XIII, 365). וראיתי שפירש זה רבינו האי גאון זר' ישראל (ר"ח, שבת קטו). כתב רבינו האי גאון זצ"ל דמנהגא דרבנן וכו' (ר"מ אלפסי, ברכ' יה:). ובמסלה הזאת עלה, רב סעדיה גאון הגולה, ובפרוש יהי מאורות, הכנים דעות אחרות (ראב"ע, הקד' פי' בראשי'). ושאלות רבות שואלין אנשי כל עיר ועיר לכל גאון אשר היה בימיהם (רמב"ם, הקד' ליד החזקה). הדור הראשון מראשי ישיבות פומבדיתא רב חנינא גאון מנהר פקוד היה ראש ישיבה שמנה שנים (ראב"ד, ספר הקבלה). —וכנ': גאוננו: והביא (ר"ש גאון) ראיה משיקול הדעת על דבריו והוצרכנו להכרעת גאוננו כרב חסדיו (שערי צדק, תשו' הגא' ז ס כא). —ומ"ר. ומצאנו אגרותיהן של גאונים וכתביהן בזמן שכותבין בהן פסוק או פסוקין מנקדין עליו נקודות מלמעלה (ר"י ברצלוני, הל' ס"ת). וכל החכמים שעמדו אחר חיבור הגמרא ובנו בו ויצא להם שם בחכמתם הם הנקראים גאונים וכו' גם חיברו הגאונים שבכל דור ודור חיבורים לבאר הגמרא וכו' וזו היא מלאכת ה' שעשו בה כל גאוני ישראל מיום שחוברה הגמרא ועד זמן זה שהוא שנה שמינית אחר מאה ואלף לחרבן הבית (רמב"ם, הקד' ליד החזקה). הגאונים הראשונים שעמדו אחר חבור הגמרא (הוא, מלוה ולוה ב). וראו הגאונים שעמדו אחרי האמוראים שאין יכולין להספיק ללמוד לרבים כל התלמוד ועשו ספרים קצרים

---

1) משקל הָמוֹן, רָצוֹן. — 2) שם קבוץ, מן גָּאָה א'. — והנה רוב בעלי השרשים שמו משמעה זו כמו השאלה מעקר משמעת גאון לפי דעתם הדר וגדולה לבע"ח. אך קצת קשה שלא השתמשו בהשאלה זו ליערות אחרים יותר נהדרים, כמו הלבנון, וגם הכרמל, וכדומה. ולכן קרוב בעיני כי זה שם קבוע לעצמו להחרשה של הירדן, ונגזר מן גָּאָה במשמעה א' בענין גדול הצמח, ואולי היא אחת המלים המיוחדות ללשון בני ענתות. — 3) נ"פל, ועי' ערך בטח. — 1) יש מפקפקים בנוסחת פסוק זה ומגיהים בו הגהות מתחלפות ועי' ערך בִּגְאוֹן.

2) לפי דעת גרץ (דס"י ת"ס 121) אין זו מלה עברית, אלא פרסית או ערבית. אך רוב החוקרים הסכימו כי זה קצור מן גאון יעקב שהיו בתחלה נוהגים לקרא לראשי הישיבות בבבל. — בארמית: ובאילין מאה שנין עמדו במחסיא גאונים (ר"ש גאון, אגרת). חזינן לרבוותא מגאונים פירוש שמועה זה (ר"ח שבת ח).

(הזה' סמ"ג). בדבר שנחלקו בו תנאים או אמוראים או גאונים (רע"ב, סנה' ג א).—ב) בכלל חכם גדול, חריף: והוי אקרא במצרה על קהלת סגלמאסה, ועיר גאונים ונבונים מאורם חשך כסה (ראב"ע, אהה ירד). ואיך יקרא מינים לבנים נאמנים חסידים וגאונים וכל שמעיו שתקים (הוא, נדוד הסיר, ל). גאוני הלשון (הוא, מאזנים). כל הגאונים פה אחד הסכימו דעתם עם דעת הקדמונים (הוא, דני' ט כ). ובממלכה הששית אנשים צדיקים וכו' נביאים ונשיאים וכהנים וגאונים עליהם נגיד צדיק וחסיד (הוא, חי בן מקיץ). כך פירשה הגאון רש"י זצ"ל בפרדס (שבלי הלק', תפל' ג) וגאוני רומא זצ"ל פירשו וכו' (שם טז). רבינו שלמה ור"ח וגאוני המערב (סמ"ג קלא). והחושש לדברי גאוני עולם שהחמירו בדבר יתברך מן השמים (ספ' החנוך שמג). עד שעמד הגאון רבנו משה בן הגאון רבנו מימון ז"ל לסוף ז' מאות וח' שנים אחר חבור התלמוד הבבלי וכו' והכונה השנית שכיון זה הגאון ז"ל היתה לחבר הדברים המתבררים מכל אלו הענינים (הקד' שער השמים לר"י לטיף). וכן השיבו מורי הגאון לגדולת הקצין וכו' (ר"י קולון, תשו' לה). רבותי ואבותי הקדושים ששמשו גאוני עולם (שו"ת שמש צדקה, או"ח ד). ולמד מפי גאונים חכמים ונבונים (ר"י קמחי, הקד' לס' הגלוי). ילמדני גאוני מאור לעיני ומגיה חשכי (ר"י לטיף, אגר' התשו' נא.). — ג) הסופרים החדשים משתמשים בו במשמ' אדם בעל כשרון נעלה, יוצר יצירות חדשות ברעיונות ואמנות וכו', Genie; génie; genius.

·גאונות, ש"נ, — א) משרת הגאון בבתי הישיבות סורא ופומבדיתא, Gaonat: וכפלוגתא דדניאל ודוד בן יהודה נשיאים נקרא מר רב יוסף בגאונות (ר"ש גאון, אגרת). וקבל הגאונות אדונינו אבינו אליהו הכהן (מגי' אביתר ראש ישיבה). שאלמלי לא החזיקה לי יד המלכות משרת נגידי היתה יד הגאונות מחזקת ומאמצת משרת נגידי וכו' כי יד המלכות החלה להסב אופן המשרה אלי על מכונתו ובאה יד הגאונות אחרי בכל מאמצי כח והסכימה על דעת המלכות (ר"י ברצלוני, הל' ס"ת). ומר רב האי גאון בן מר רב דוד שהיה דיין בבגדד שנים רבות קודם לגאונותו לא היה יכול להסיעם ממנהגם (ר"י אבן גיאת, שערי שמחה א סג). וגאונותם (של ר"ש ור"ה) היתה ע' שנה וכו' ודורו (של ר"ה) דור שמיני בגאונות (ראב"ד, ספ' הקבלה). ולא שב רב סעדיה לגאונותו (שם). הגאון רבינו סעדיה שנסמך לגאונות בשנת ד' אלפים תרפ"ז ליצירה (ר"י דורן, מעבה אפוד מד).—ומשתמשים הסופרים החדשים במלה זו במשמע' חריפות וסברה של גאון, כשרון יצירה של גאון.

גאות, ש"נ, — א) התנשאות למעלה, למשל עשן, Emporsteigen; élévation; lifting up: כי בערה כאש רשעה שמיר ושית תאכל ותצת בסבכי היער ויתאבכו גאות[1] עשן (ישע' ט יז). — ב) כמו גאון, גאוה, הוד והדר, Erhabenheit; majesté; majesty: ובל יראה (הרשע) גאות יי' (ישע' כו י).—ואמר הפיטן: לך מלכות לך גאות לך תאות תהלתי (ראב"ע, לך אלי).—ולגנאי: הוי עטרת גאות שכרי אפרים (שם כח א). דברו (הרשעים) בגאות (תהל' יז י). אמר בלעם אינו מסתכל (אלהיהם) בעבירות שבידם ולא בגיאות שלהם (תנחומא בלק כג). — ובדברים לא בע"ח, גדלות ויפי: אתה מושל בגאות הים בשוא גליו אתה תשבחם (תהל' פט י). — ובמשמעת דברים גדולים: זמרו יי' כי גאות עשה (ישע' יב ה).

***גאותן**[2], ש"ז, מ"ר גאותנים, — בעל גאוה במדה מרבה: ר' אלעזר אמר (לכן נזכר בלשאצר אצל דריויש) כדי לסמך רשע לרשע קוצץ לקוצץ גאותן לגאותן (ילקוט דני' תתרסג). הגאותנים שעושין עצמן אלהות (תנחו' וארא א). והם גאותנים ורוח גבוה ומפונקים מאד (חה"ר ב, ספור הנס 7).

·גאותנות[3], ש"נ,—בספרות החדשה.

גאיון[4], גאיון[5], גאי-[6], ת"ז, מ"ר גאיונים, לנק' גאיונה, גאיונות, — גאה, יהיר הבז לאחרים: רבת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים הבוז לגאיונים[7] (תהל' קכג ד). —ואמר הפיטן: העיר רוח אביוני, ויתגאו על גאיוני, ושירה

---

[1]) לפי הפעל ויתאבכו צ"ל השם גאות בל"ר גאות, ויהיה איפה היחיד גאה, כמו קצה.

[2]) משקל ענותן, וכן בסורית גאותנא.

[3]) וכן בסור' גאותנותא.

[4]) משקל לבנון (ריב"ג, רקמה יא), כמו עליון (ראב"ע ורד"ק) או כמו אחרון, תחתון, אלא שנשתנו תנועותיו מפני אות הגרון (רד"ק שרשים).—[5]) וכמו רעיון (גזני', אולסס', קניג ב, 154). ותאר לאדם: אביון.—[6]) כך בפיוטים. —[7]) כך הכתיב, ואעפ"י שהמסרה חושבת מלה זו בין הכתובים מלה אחת ונקראים שתים, ואמרו במס' סופרים ז ג: אלו כותבין דבר אחד וקורין שתים לגאי יונים, מ"מ כבר הסכימו רוב המפרשים גם החדשים כי העקר הוא כהכתיב, שהוא

חדשה בהמוני. טוב לחסות ביי' (יאמר נא ישראל, שבת זכור).—יוהשתמשו הסופרים במלה זו במשמעה זו וזה אל יהיה לך למוקש לחשוב מחשבות אשר מגאות לבשתי נשתבשתי להתפאר בגוונים של בוז לגאיונים (כסא' לבית דוד כ יג). גאון רעים ובוז גיאיונים משטמת כסילים ושנאת מהבילים לא הדאיבו נפשותינו לא דלחו אף לא עכרו מימינו הנאמנים (בכי"ע בלוך, הקד' מכתב לרנ"ק). מי נשא כיום כל עת ופגע חמת המציק הבוז לגאיונים חלי אהבה נאצה גול משפט וצדק (יל"ג. המליט).

א. גאל[1]), ממנו א. גאל, גאלה. גואל.

א. גאל[2]), פ"י, עת' אגאל, יגאל, כהפס', אגאל, ככי' יגאלני [3]), לווי גאל, כהפס' גאל, מקור גאל, ועם בבל"ם לגאל [4]), ובמקף לגאל, ועם כנ' גאלי, גאלך, יגאלנו. — א) נתן המחיר ולקח בחזרה הדבר שמכר או שנתן במתנה או שיש לו עליו איזו זכות, **zurückkaufen ; racheter ; buy back** : כי ימוך אחיך ומכר מאחזתו ובא גאלו הקרב אליו וגאל את ממכר אחיו (ויקר' כה כה). ואם גאל יגאל את השדה המקדיש אתו ויסף חמשית כסף ערכך (שם כז יט). ואם גאל יגאל איש ממעשרו (שם לא). ואם גאל יגאלנה (שם יג). אם תגאל (את השדה של נעמי) גאל וכו' כי אין זולתך לגאול[5]) וכו' ויאמר אנכי אגאל וכו' ויאמר הגאל לא אוכל לגאול-לי [6]) (רות ד ד-ו). — ב) הוציא אדם לטובתו במחיר מרשות אחרים, **auslösen; délivrer qqn. ; redeem** : ליני הלילה והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל ואם לא יחפץ לגאלך וגאלתיך אנכי (רות ג יג). — ג) חלץ אדם מצרה, מעבדות, הוציאו לחרות : והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצלתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים (שמות ו ו). רבת אדני ריבי נפשי גאלת חיי (איכ' ג נח). המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים (בראש' מח טז). ריבה ריבי וגאלני (תהל' קיט קנד). אל תירא כי גאלתיך (ישע' מג א). כי פדה יי' את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו (ירמ' לא יא). באהבתו ובחמלתו הוא גאלם (ישע' סג ט). מיד שאול אפדם ממות אגאלם (הוש' יג יד). מתוך ומחמס יגאל נפשם (תהל' עב יד). —ואמר המשורר : גואל גאל גולים לימי פדות חוכים (ר"י הלוי, פזורי). דומי הלא לטובה בעת השארתיך עת גאלך קרובה הנה בשרתיך, תושעי בשובה שובי כי זכרתיך (הוא, מס אתנה, ה).

— נפע', נגאל, כהפס' נגאל, עתיד אגאל, תגאלו, כהפס' תגאלו. — שגאל את עצמו, שאחרים גאלו אותו : או משאר בשרו ממשפחתו (של הנמכר) יגאלנו או השיגה ידו ונגאל (ויקר' כה מט). ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה (שם ל). כי כה אמר יי' חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו (ישע' נב ג). בניסן נגאלו (ישראל ממצרים) בניסן עתידין ליגאל (ר"ה יא:).

גאל, ש"ז, מ"ר גאלים, עי' גואל.

ב. גאל, ממנו ב. גאל.

ב. גאל[1]), פ"י, — כמו געל, לכלך, עשה לא נקי, ובהשאלה, עשה מכוער : היום ההוא יהי חשך אל ידרשהו אלוה ממעל ואל תופע עליו נהרה יגאלהו [2]) חשך וצלמות תשכן עליו עננה יבעתהו כמרירי יום (איוב ג ד-ה).

— נפע', נגאל, לנק' נגאלה, — שגאלו ולכלכו אותו : הוי מוראה ונגאלה [3]) העיר היונה (צפנ' ג א).

— פע', גאל, — כמו הקל בחוזק הפעולה, טנף, טמא : ואמרתם במה גאלנוך באמרכם שלחן יי' נבזה הוא (מלא' א ז). — ובהוספת א בתחלתו : פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי ואדרכם באפי וארמסם בחמתי

מלה אחת וכן משתמשים בו בספרותנו. ויש מהחדשים שרואים בחצי השני של מלה זו את השם יונים, וסברים שהכונה היתה להיונים הגאים.

[1]) שרש ע ב ר י, ונמצא גם בארמית, אך סוברים כי שאול הוא מעברית. וכבר הזכירו המלונים דעת Barth (Es,18) שהביא חבר לזה מלשון ערב' את השם געאלה a), שמשמע' הוא מחיר, שכר. והנה, משמעה זו של השם ג ע א ל ה נסתעף ממושג של קביעה וקצבה שלשרש זה בערבית, וקצת דחוק הוא לגזור מזה מושג הגאולה ופדיון שלשרש גאל בעברית.

[2]) עי' הערה להשרש. — [3]) אלף קמוצה כמנהג בעלי ע"פ גרונית. — [4]) חסר כמנהג מקור עם בבל"ם אעפ"י שהנמצא הוא מלא.—[5]) עי' הערה הקודמת.—[6]) נמסר : יתיר ו.

a) جعالة

---

[1]) כמו געל, עי' שם, וכן, בארמ'.— [2]) ואולי יגאלהו ופרשותרגום, רש"י וראב"ע שמשמעתו כמו גאל שלקמן, וגם ריב"ג ורד"ק נוטים לזה, אף שאינם פוסלים פרוש מנחם בן סרוק ואחרים שהוא מלשון גאולה. — [3]) וכן לפי דעת המפרשים החדשים בישעיהו נט ג איכה ד יד : נגאלו

ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי [1]) (ישע׳ סג ג). — וכן השתמשו בו הפיטנים: וגופי לא מלבושי אגאלתי בדם זדוני (רמב״ע, סליח׳ יוה״כ).

—נפעל, נגאל, מ״ר נגאלו, — שגאלו אותו: כי כפיכם נגאלו [2]) בדם ואצבעותיכם בעון (ישע׳ נט ג). נעו עורים בחוצות נגאלו [2]) בדם (איכה ד יד).

בדם, ועי׳ לקמן בהערת נגאל. — [1]) דעת כל הקדמונים כי הוא במקום הגאלתי, כמו אשתוללו. כן ריב״ג (הרקמה ז ובשרשים), ראב״ע, רש״י, רד״ק וכו׳. וכן גם האחרונים, ואמרו שהוא ע״ד לשון ארמית. אך החכם מור (Moore) חוה דעתו כי העקר היה גאלתי ונוסף אח״כ א בתחלת המלים לרמז שאולי הנוסחה האמתית היא אגאל בעתיד כמו הפעלים האחרים שבפסוק זה: ואדרכם ויז וכו׳. —[1]) נתחבטו כבר המדקדקים הקדמונים והחדשים בדקדוק מלה זו הזרה בצורתה, ואמר ריב״ג בהשרשים וז״ל: והוא בנין זר ומציאתו מעטה מפני שנכנס בו לשון הנפעל על מה שלא נזכר פועלו ומעט שימצא כמוהו. ע״כ. ראב״ע: נגואלו מלה מרכבת מבנין נפעל ובנין שלא נקרא שם פועלו. ע״כ. וכמו״כ רד״ק: ומלת נגאלו בדם הורכבה משני טורים מהטור הזה (נפעל) ומהטור הרביעי (פֻעל ועשו כן כי כן יתכן במלה סבת שני הטורים, סבת הטור הזה שנגואלו בדם מעצתם מבלתי פועל זולתם וסבת הטור הרביעי שיתכן שגאלו אותם אויביהם בדם (מכלול דה״פ). וכן קצת החדשים. אבל האחרונים שבחדשים חולקים על אפשרות הרכבה זו, ומבקשים סבות אחרות לצורה זרה זו. שד״ל סובר כי עשו נקוד זה כדי להבדיל בין נגאלו זה ובין נגאלו במשמ׳ פדיון. אבל זה אינו נכון, כי מדוע עשו שנוי זה רק בצורה זו ולא בהצורות היתרות, בקל וכדומה? Bö. אומר, כי בפעול עצוב ונוגה נקדו את הנפעל כמו הפעל. Olsh. סובר שאולי הוא פעול לעבר פועל, וכבר הכשיר זאת ריב״ג ואמר: ואלו היינו מוצאים גואל פועל חולף לא היה נמנע שהיה נגאלו ממנו, אלא שבא ג״כ על דרך המלות הזרות. Stade דוחה כל השערות הללו ופוסל פשוט את הנקוד נגאלו. אך זה קצת קשה, כיון שבא ב ש נ י מקומות כך. והנה היותר נראית היא: דעת. Kö, שבנקוד מ ר כ ב זה רצו המנקדים לרמוז כי במקום הנפעל נגאלו אפשר עוד לאמר גֹאלו. מפני שבימים ההם כבר הכריע בנין פֻעל בפעל זה את הכף, כמו שנראה מהפעלים שהובאו בפנים. והסכים לזה גם Kousrsch ואולם גם לפי סברה זו עוד הקושיה במקומה עומדת: מדוע לא רמזו כזאת המנקדים בהנפעל נגאלה בצפניה? ואעפ״י שאין כמעט חבר לצורה זו בעברית, מ״מ אפשר שצריך בכל זאת לקבל צורה זו בתור צורה אמתית של הלשון, שהיתה בו גם בחיי הלשון אולי בזמן קדום וכמו קצת הכפולים כמו נגֹלו ואחר כן נעזבה צורה זו בכלל, ואולם המקונן השתמש אולי

—פוע׳, גאל, עת׳ עם ו המהפך ויגאל, בינ׳ מגאל, —כמו נגאל: מגישים על מזבחי לחם מגאל (מלא׳ א ז). ואתם מחללים אותו (את שם ה׳) באמרכם שלחן יי׳ מגאל הוא (שם יב). — ובהשאלה עם מן, נפסל: אלה בקשו כתבם המתיחשים ולא נמצאו ויגאלו מן הכהנה (עזר׳ ב סב, נחמ׳ ז סד).

— התפ׳, התגאל, — טמא את עצמו: וישם דניאל על לבו אשר לא יתגאל בפתבג המלך וביין משתיו ויבקש משר הסריסים אשר לא יתגאל (דני׳ א ח). — ואמר המליץ: פן ישאר הגוף מטונף ו מ ת ג א ל, חיל בלע ויקיאנו ומבטנו יורישנו אל (אגר׳ לבון הזהב לר״י חריזי).

—הפע׳, הגאיל, הגאלתי [1]), — כמו גאלתי: עקרו ה ג א ל ת י (ריב״ג, הרקמה ז וסה״ש). משפטו הגאלתי (רד״ק סה״ש).

גאל [2]), ש״ז, מ״ר גאלים, סמי׳ גאלי [3]), — המעשה לגאל איזה דבר: זכרה להם אלהי על גאלי [4]) הכהנה (נחמ׳ יג כט).

גאלה, גאולה, ש״נ, סמי׳ גאלת, גאו׳, מ״ר גאולות, — א) שה״פ מן א.גאל, Einlösung; rachat rédemption: והארץ לא תמכר לצמתת כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי ובכל ארץ אחזתכם גאלה תתנו לארץ (ויקר׳ כה כג-כד). גאלה תהיה לו (להבית המכור) וביבל יצא (שם לא). גאלת עולם תהיה ללוים (שם לב). — ובכנ׳: ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה והיתה גאלתו עד תם שנת ממכרו (ויקר׳ כה כט). — ב) המשפט והחובה לגאל, מפני קרבה וכדומה: הנה חנמאל בן שלם דדך בא אליך לאמר קנה לך את שדי אשר בענתות כי לך משפט הגאלה לקנות (ירמ׳ לב ז). כי לך משפט הירשה ולך הגאלה (שם ח). — ואנשי גאלת פלוני, הקרובים, Verwandtschaft; le parents; kinderedsceip: בן אדם אחיך אחיך אנשי גאלתך וכל בית ישראל כלה (יחזק׳ יא יה).

בצורה עתיקה זו לחזק את הרשם. עכ״פ אין אנו רשאים לפסל צורה זו בנפעל, לפחות בפעלים שע״פ שלהם אות גרונית, ביחוד אלף. — [1]) עי׳ הערה לאגאלתי.

[2]) כן בוהל, וע״ם פֹעל פעלך. וגזנ׳, קניג ואחרים גאל, ע״ם אהל. — [3]) משקל תאמי (ריב״ג, רד״ק ואחרים), וקמוצה הגימל קמץ גדול לפי קריאת המסורה של הספרדים ולפי עדות המדקדקים הקדמונים וקצת האחרונים, ובקמץ קטן לפי דעת קצת המדקדקים החדשים.

— ג) עצם מחיר הגְאֻלָּה, das Einlösungsgeld : le prix du rachat; price of redemption : אם עוד רבות בשנים (נשאר עד שנת היובל) לפיהן ישיב גְאֻלָּתוֹ מכסף מקנתו (ויקר׳ כה נא). — ד) *הוצאה ושחרור משעבוד, מעבדות לחרות: שכל האומר דבר בשם אומרו מביא ג א ו ל ה לעולם (אב׳ ו ו). מלמד שהתחילה להם (ליהודים במצרים) ג א ו ל ה מבערב (ברכ׳ ט.). ד״א (אין בן דוד בא) עד שיתייאשו מן ה ג א ו ל ה (סנהד׳ צז.). מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים קשה לבעלה ללקטה כך ג א ו ל ת ן של ישראל היתה קשה לפני הקב״ה (מד״ר שה״ש, כשושנה). ולמה ה ג א ו ל ה נתאחרה כל כך זמן (ראב״ע, שאלות נח). — ה) *תפלה או פיוט על הגְאֻלָּה, בפרט לפני תפלת ש״ע: ותיקין היו גומרין אותה (את התפלה) עם הנץ החמה כדי שיסמוך ג א ו ל ה לתפלה (ברכ׳ ט:). וכן יסד ב ג א ו ל ה המתחלת אמרו בני אלהים (רשב״ל דוקן, מג״א, ח״י 7).

א. גֵּב[1], ש״ז, מ״ר גֵּבִים, — א) חפירה באדמה שמתקבצים בה המים, Grube mit Wasser; fosse remplie d'eau : cavity for water : עשה הנחל הזה גֵּבִים גֵּבִים (מ״ב ג יז). ואדריהם שלחו צעוריהם למים באו על גֵּבִים לא מצאו מים (ירמ׳ יד ג). המפנה את המעין לתוך הגת או לתוך ה ג ב י ם פסולין (פרה ו ה). בנחל שוטף נפלה חכה מה יעשו מי ג ב י ם (מו״ק כה:). — ב) החלק האמצעי, העקרי של הבית בין השדרות מקצה מזה ומקצה מזה, Hauptgebäude; corps de logis : main building : ויבן את הבית ויכלהו ויספן את הבית גֵּבִים[2] ושדרת בארזים (מ״א ו ט).

ב. גֵּב[1], ש״נ, מ״ר גֵּבִים, — ארבה: וְאֻסַּף שללכם אֹסֶף החסיל כמשק גֵּבִים[2] שקק בו (ישע׳ לג ד).

גַּב, ש״ז, כהפס׳ גָּב, מ״ר גַּבִּים, סמי׳ גַּבֵּי, — א) **חלק** גוף בע״ח בין השכם והמתנים. Rücken; dos : back of animals : על גַּבִּי חרשו חרשים האריכו למעניתם (תהל׳ קכט ג). — ומ״ר: וכל בשרם וְגַבֵּהֶם[3] וידיהם וכנפיהם (יחזק׳ י יב). כבשים ש ג ב י ה ן רחבים (תוספתא מנח׳ ט יג). השסועה בריה בפני עצמה היא שיש לה ב׳ ג ב י ן ושני שדראות (חולין ס:). המפלת בריה שיש לה ב׳ ג ב י ם וב׳ שדראות (נדה כד.). — ואמר המשורר: ואלו בא חגב יוני בם שָׂגַב ורכב על כל גַּב ונחשב בענקים (ראב״ע, נדוד הסיר). — ומ״ז *גַּבִּים: ידו על הראש ולא ידו על הצואר ידו על הראש ולא ידו על ה ג ב י י ם (מנח׳ לג:). — ומנה של בשר מן הגב: הולך אדם אצל טבח הרגיל אצלו ואומר לו תן לי ג ב[4] אחד או ירך אחת (ר״ח ביצה כט:). — ב) הצד החיצון הגבנוני בכלי, באברים, וכיוצא בזה: סביב זרת האחד וזה גַּב המזבח (יחזק׳ מג יג). כי נטה אל אל ידו ואל שדי יתגבר ירוץ אליו בצואר בעבי גַּבֵּי[5] מגניו (איוב טו כה-כו). וסודרין אותן (החזנים את הלולבים)

---

[1]) בערב׳ גֻ׳ב a) חפירה, בור, באר. — [2]) כל המפרשים הקדמונים סברו בזה כי גֵּבִים הוא הדבר שבו צפה הבית. יונתן תרגם: וטלל ית ביתא ב ה נ ת י כ י ן, והם קורות חלולים. וריב״ג אמר וז״ל: שם קרוייו כבורות ר״ל שהלוחות שקרה אותו בהם היו חקוקים על תכונת הכורות. רש״י פרש לבֵנים חלולים כחצי קנה עגול. ודעת רד״ק כי גבים פרושו צלעות. גם המפרשים החדשים נמשכו אחרי הקדמונים ולא מצאו ידיהם ורגליהם במלה זו. Klost. פרש הֶרוח בין הקורות, Lagarde משבש וקורא גְבדים ומפרש עפ״י לשון פרסית כַּפָּה. אבל, עצם לשון הכתוב ויספן את הבית גבים ושדרת ב א ר ז י ם, צוח ואומר כי הדבר שצפה ב ו הוא ארזים, וכמו כפרשה ז ג: וספן בארז ממעל על הצלעות, ושם ז: וספן בארז מהקרקע עד הקרקע. ו ג ב י ם ו ש ד ר ו ת הם חלק הבית שאותו ס פ ן בהארז. והנה, השם ש ד ר ו ת בא עוד במקום אחר, והוא מ״ב יא ח יה ודהי״ב כג יד: והבא אל השדרות, הוציאו אתה אל מבית לשדרות. ותמוה הוא שרוב החדשים פרשו ה ש ד ר ו ת שורות חיל השומרים, שאינו נכון כלל לפי סגנון הלשון, והפרוש האמתי הוא מה שאמר בו ריב״ג שהוא חלק חיצוני של הבית, בעין א כ ס ד ר ה, עי׳ ערך שדרה. ומזה נלמד, כי גֵּב העומד אצל שדרות הוא כמו״כ חלק מהבנין, אבל חלק אחר, הפך מן שדרות, והוא — גוף הבנין, חלק התיכון שלו, בנגוד לשדרות שהוא קצה הבנין, חלק החיצוני והיותר קל ופתוח שלו. ואם פרוש זה מוכח ומכרח מעצם סגנון לשון הכתוב, הנה יש לו סעד מלשון הערבית, שהשם גֻ׳בַּה a), משרש גבב, שמשמש ממש כמו בעברית לענין גֵּב של מים, משמש במשמ׳ חלק מהבנין: גֻ׳בַּה אלדאר, ושטהא (אלצחן), ור״ל: ג ב ה הדירה היא אמצעו. ומליצת הכתוב יפה וכונתו הוא: שספן גם את הגבים, את החלקים האמצעים, וגם השדרות, החלקים הקיצוניים — בארזים.

a) جب

[1]) עי׳ ערך גוב. — [2]) כך ריב״ג והחדשים. ורש״י עפ״י התלמוד מפרש גם גב זה מן א. גַּב משמעה א.

[3]) ס״א וגביהם מלא. — [4]) כך בר״ח שם. ובגוף הגמרא כף אחת. — [5]) כך הסכימו רוב המפרשים

a) جبّة

על גב האיצטבא (סוכה ד ד). ואינן מטמאין (הכלים) מגביהן (כלים כ א). גב היד וגב הרגל (ע״ז כח.). טיט שע״ג מנעלו מגררו בגב סכין (שבת קמא.). שאין גב העשרון קודש ובירוצי היין והשמן קודש לפי שהוא יורד על גב הכלי (רמב״ם, מעה״ק ב ט). — ואמר המשורר: כגר כתושב אני על גב אדמה ואולם כי בבטנה נחלתי (ר״י הלוי, יי׳ נגדך). מה נכספו לך עם אשר בגללך רכבו בגב הים עלי גב לוח (הוא, זה רוחך). —*גב האניה: איך לא אהי כן ואני על גב אני תלוי בבין ארץ ובין שמים (הוא, אלעק כלב כמס). — ומ״ז *גַּבִּים: אין חולקים את הגבים[1]) (כלים כה ה). — ג) דבר בנוי כעין גב, Erhöhung élévation; elevation: ותבני לך גֵּב ותעשי לך רמה בכל רחוב (יחזק׳ טז כד). בבנותיך גַּבֵּךְ בראש כל דרך (שם לא). והרסו גַּבֵּךְ ונתצו רמתיך (שם לט). כופין בני חצר זה את זה לעשות להצר גב גבוה עשרה (תוספתא ב״מ יא יח). עשה להן (להתרנגולים) גב גבוה עשרה טפחים הרי זה חזקה (שם ב״ב ב יג). — ד) חלק המרכזי של האפן שדרך בו עובר הסרן, Nabe; moyeu; nave: ומעשה האופנים כמעשה אופן המרכבה ידותם וְגַבֵּיהֶם[2]) וחשקיהם וחשריהם הכל מוצק (מ״א ז לג). — ה) עם עַל, *עַל גַּב, — לחזק הוראת עַל: ומקיף שתי ידיו (של הנתלה) זו על גב זו ותולה אותו (סנה׳ ו ד). שתי רגלים זו על גב זו שקדמו את הטומאה (אהל׳ י ב). שני לפסין ושתי קדרות שכפאן זו על גב זו (תוספתא כל׳ ב״ק ז יג). הנצרך לנקביו ואוכל דומה לתנור שהסיקוהו על גב אפרו (שבת פב.). שורה אדם פיתו ביין ונותנו על גב העין בשבת (שם קח:). הרכיב שני דשאים זה על גב זה (חולין ס.). — וככי׳: חולית הבור והסלע שהן גבוהין עשרה ורחבין ארבעה הנוטל מהן והנותן על גבן חייב (שבת יא ב). הטומאה בכותל ומקומה טפח על טפח וכו׳ כל העליות שעל גבה אפילו הן עשר טמאות (אהל׳ ז א). המבריך את הגפן בארץ אם אין עפר על גבה אלא כל שהוא מותר לזרוע מיכן ומיכן ואסור לזרוע על גבה (תוספתא כלא׳ ד יא). השוכר בית מחבירו וכו׳ לא ירתף על גבו יין מפני שטוען את הכתלים (שם ב״מ ח ל). — וכמ״כ *עַל גַּבֵּי: אין מרכיבין פיגם על גבי קדה לבנה (כלא׳ א ח). כתב אות אחת סמוך לכתב וכתב על גבי כתב (שבת יב ה). פורסין עור של גדי על גבי שידה תיבה (שם טז ה). נותנין מים על גבי שמרים בשביל שיצלו (שם כ ב). היו שנים רוכבין על גבי בהמה (ב״מ א ב). חצרות היו בירושלם בנויות על גבי הסלע (פרה ג ב). מעין שהעבירו על גבי השוקת וכו׳ העבירו על גבי בריכה והפסיקו (מקוא׳ ה א). ואין מרכיבין כשות על גבי האיזמא ולא תרד על גבי ירבוז (תוספתא כלאים א יא). הזורע דבר המצמיח על גבי ביצים ועל גבי חילת חייב על גבי סלע ועל גבי אמת המים פטור (שם יד). גוי שהרכיב פרסק על גבי עוגם (שם ב יה). ערים שהעבירו על גבי קנים (שם ד ד). לובש אדם שתי הלוקות זו על גבי זו (שם ה יה). גוי שאמר לישראל תן שמן על גבי מכתי וכו׳ נפל על גבי בשרו משפשף ואינו חושש (שם דמאי א יח). אבל מביאין אותה התיכות על גבי מוטות (שם שביע׳ ה ח). הקושר את בהמתו על גבי הפקר אבל לא על גבי לקט שכחה ופאה (שם מע״ר ג יב). מעשר שיני אין נותנין אותו לא על גבי צינית ולא על גבי זזות (שם מע״ש א ג). שהרכיב עץ מאכל על גבי עץ סרק (שם ערלה א ה). שתי כירים המתאימות אחת גרופה וקטומה ואחת שאינה גרופה וקטומה מקיימין על גבי גרופה וקטומה ואין מקיימין על גבי שאינה גרופה ושאינה קטומה (שם שבת ג ג). השוכח תבשיל על גבי כירה (שם ד). נפל הדיו על גבי הספר ומחקו שעוה על גבי הפינקס ומחקו (שם יב יא). לא יתן אדם מים על גבי ספוג יבש ויתן על גבי מכתו (שם יג יד). הדגין והגבינין המסודרין על גבי עלין ועל גבי קנים (שם יה). שתי בריכות זו על גבי זו לא יזלף מן התחתונה לעליונה וישקה (שם מו״ק א א). שהרופא נותנו (את הגמי) על גבי המכה שהוא מוצץ את הליחה (שם כלים ב״ק ו יט). נפלו (משקים) על גבי הרחב שלו (שם כלים ב״ב ג ב). בשר ודם צר צורה על גבי

שהוא ממשמעה זו של גב, והביאו המפרשים החדשים סעד לזה מלשון ערבית שאמרים הפך אליו גב מגנו, ר״ל נהפך לו לאויב. וראב״ע פרש גַּבֵּי המיתרים שבגוף. ויש סוברים כי המלה גבי הוא כפ׳ מְשֻׁבָּשׁ מן בעבי — [1]) כך בערוך השלם עפ״י כ״י. אך במשניות נדפ׳ הגביין, וכן במשנ׳ עם פרוש הרמב״ם גוף הערבי. — [2]) רש״י: בוולי״ש בלעז (יפה הגיה לנדו במרפא לשון מונילש) הם הנקבים. וביחזק׳: החור שהמרכבה מתגלגלת בו וגם זרועות האופנים תחובים בו. — וכן מצודת ציון: אמצעית האופנים שבהם הנקבים. והרלב״ג וכן החדשים מפרשים גביהם העגול העליון, אבל הואיל ואין הכרע לזה הסכמת רש״י מכרעת.

הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה (ברכ׳ י.). שכח קדירה ע ל ג ב י כירה ובשלה בשבת (שבת לח.). נר ש ע ל ג ב י טבלא מנער את הטבלא והיא נופלת (שם קכ:). בני מלכים סכין ע ל ג ב י מכותיהן שמן וורד (שם קיא:). אין נותנין שמן וחמין ע ל ג ב י מוך ליתן ע ל ג ב י מכה בשבת (שם קלד:). בשעה שהיה יושב (דוד) בישיבה לא היה יושב ע ל ג ב י כרים וכסתות אלא ע ל ג ב י קרקע (מו״ק טז:). שהיה פתו אפויה וטבחו טבוח ויינו מזוג ונתן מים ע ל ג ב י בשר (כתו׳ ד.). המעביר דיו ע ל ג ב י סיקרא בשבת (גיטין יט.). אין כותבין לא על דיפתרא ולא ע ל ג ב י ניר מחוק (מס׳ סופר׳ א ה).—ועם ל, לְגַבֵּי, ועם מ, מִגַּבֵּי: ישראל העושה עם הגוי בגת הרי זה מעלה את הלחם ל ג ב י התפוח ומוריד את היין מ ג ב י התפוח (תוספתא ע״ז ז ג). אין מלקטין עשבים מ ג ב י הזבל (שם שביעית ב יד).— וככנ׳: מעשה בבייתוס בן זונין שהביא גרוגרות בספינה ונשתברה חבית של יין נסך ונפל על ג ב י ה ן (ע״ז ה ב). היתה שדהו זרועה קנבוס או לוף לא יהא זורע ובא על ג ב י ה ם (כלא׳ ב ה). אמר ר׳ יהודה מעשה בשעת הסכנה והיינו זוקפין סולמות ומסככין על ג ב י ה ן נסרים (תוספתא סוכ׳ א ז). יש לו גג ברשות הרבים ומבקש לבנות ע ל ג ב י ו עלייה (שם ב״ב א ד). נעץ קנה בר״ה ובראשו טרסקל וזרק ונח ע ל ג ב י ו חייב (שבת ה:). ה׳ אמלתראות של מילה היו על ג ב י ו (של ההיכל) זו למעלה מזו (עירו׳ ג.). — ובמשמעת על ידי, בסבת, באמצעות: הפותח את חביתו והמתחיל בעיסתו ע ל ג ב הרגל ר״י אומר יגמור (חגי׳ ג ז). נדה שנתנה מעות בפיה וירדה וטבלה טהורה מטומאתה אבל טמאה היא ע ל ג ב רוקה (מקוו׳ ח ה). אין מטבילין את הכלי ע ל ג ב מימיו (תוספתא שבת יז). שושנה זו אינה בטילה אלא ע ל ג ב ריחה (מד״ר ויקרא כג).—וככנ׳: מעשה בשוקת יהוא שהיתה בירושלים והיתה נקובה כשפופרת הנוד והיו כל הטהרות שבירושלים נעשות ע ל ג ב ה (מקוא׳ ד ה). —ומ״ר: עושין טהרות אלו ע ל ג ב י אלו (יבמ׳ א ד). ופוסק עמו על הגדיש וכו׳ אעפ״י שלא יצא השער אבל אחרים לא יקוצו על ג ב י ו (תוספתא ב״מ ו יב). — ובמשמ׳ אצל: ומדליקין (בליל יוה״כ) בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלים ו ע ל ג ב י החולים (פסח׳ ד ד). שברה (את הפרה) ואח״ב שאל בעליה ומתה או נשברה אעפ״י שהבעלים עומדין וחורשין ע ל ג ב ה חייב (תוספתא ב״מ ח כא). והיה (ר׳ יהודה) מהלך ע ל ג ב הנהר (ברכ׳ כב.). — ובמשמ׳ לשמור עליו: הכל שוחטין ואפילו כותי וכו׳ כשישראל עומד על ג ב י ו (חולין ג.). בזמן שאחרות עומדות ע ל ג ב ן (הרוקח סי׳ תעג). — וככנ׳ *גַּבְּךָ, אצלך: אז טרם נמתחו נבלי שכבים, בארץ עד לא דבקו רגבים, גַּבְּךָ שבעה דברים היו מגבבים (רס״ג, סלי׳ לו״נ, אז טרם).—*מִגַּב לְגַב, מדבר לדבר: ומטבילין מ ג ב [1]) ל ג ב ומחבורה לחבורה (ביצה ב ג). — *עולה על גביו, ע ד י ף ממנו: שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה ע ל ג ב י ה ן (אבות ד יג).—ו) *מקום תפוח למעלה מאותו מקום באשה, כמו כף: שתי שערות שאמרו אפילו אחת ב ג ב ה[2]) ואחת בכריסה (ניד׳ נב:).—ויותר מסוים,*גַּב הערוה: ומה שיוחש הכאב והעקיצה ישתתף בו ג ב ה ע ר ו ה[3]) והחולבים וכפות הירך והאורכים (קאנון ג כא ד ח).— *אַגַב, עי׳ ערך *אַגַב.

גבא, ממנו גֶּבֶא.

גֶּבֶא[4]), ש״ז, מ״ר גְּבָאִים, — מים מכנסים באדמה, : Pfuhl, Lache; flaque, mare; pool puddle

—[1]) ואמרו שם (בתוספתא ז ב): כיצד מגב לגב הרוצה לעשות גיתו על ג ב בדו ובדו על ג ב גתו.—[2]) והובא בערוך (בערך זה) פרושו של הר״ח שפרש גב כמו כף במשמ׳ המבוארה בפנים. ורש״י פה אמר: ת ח ת אותו מקום. — [3]) זה שם קבוע ומצוי בלשון חכמי הנתוח בזמן ההוא. וראוי להעיר, עד כמה בענינים האלה אין לסמך על השערה בלי ידיעה ברורה, כי הנה דר׳ קצינילנסון כתב בספרו רמ״ח אברים דף 76 הערה 3 וז״ל: השם gaf haerwa נמצא עוד אצל המנתחים בימי הבינים. וזליוס מביא אותו ומעתיקו „גב הערוה". מלבד שם זה הוא קורא לעצם זו גם בשם hell hona ר״ל העליונה. כנודע לא ידע וזליוס בעצמו לשון עבר ואת השמות העברים העתיק לו לכתב עברית אוהבו היהודי אלעזר די פריגיים מונדיג. א ב ל ל ד ע ת י ל א י פ ה העתיק את השם הזה וצ״ל כ ף הערוה, בחילוף האותיות c g, כי השם כף לעצם החיק כבר נמצא בתלמוד וכו׳ וע״כ קראו הרופאים העברים אותו בשם כ ף הערוה. ע״כ. אבל כל יפי השערה זו אינו יכול כלום נגד המעשה שבאמת השתמשו הרופאים היהודים בזמן ההוא בשם ג ב הערוה ולא כ ף הערוה. גם במה שכתב החכם הנ״ל שם בהערה 2 דף 70 וז״ל: אצל וזליוס הקולית נקראת בשם פ ח ר הירך ו ל א ידעתי פרושו. ע״כ, נעלם ממנו כי זהו השם פ ח ד המצוי בלשון חכמי הרופאים בזמן ההוא.

[4]) בערב׳ גַּבָא a) מקום מקוה מים.

a) جبا

ולא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מיקוד ולחשוף מים מגבא (ישע' ל יד). בצאתו וגבאיו (של הנחל) לא ירפאו למלח נתנו (יחזק' מז יא). מי גבאים שתה טמא ושתה טהור טמא (מקוא' א א). חזרו (המים) מלהיות מושכין הרי הן כמי גבאין (תוספתא שם א יד).

***גַּבָּאוּת**[1], ש"נ,—משרת הגבאי, כל זמן שהוא גבאי אינו נאמן פירש מגבאותו[2] הרי זה נאמן (תוספתא דמאי ג ז).—יובמשמ' משרת ממונה על בית הכנסת וכדומה: ואנכי המוציא והמביא ועל פי ישק כל דבר הכנסת וכלי הכנסת והקופה והגבאות (שו"ת הר"מ פאדווה פה).

***גַּבַּאי**, גביי, מ"ר גבאים, עי' גַּבַּי.

א. גבב[2], ממנו גַב.

ב. גבב[3], ממנו א. גָּבַב, *גְּבָבָה.

א. *גָּבַב[4], פ"י, עת' אֲגֹבֵב, צוו' גֹּבֵב,—לקט ואסף גבבים, auflesen; ramasser; to gather: האשה גובבת גבבה בחצר (תוספתא טהר' ג ו). עלי קנים ועלי גפנים שגבבן לחובה על פני השדה (סוכ' מ.).

— נפע', ינגבב,—שגבבו אותו: גבבא הנגבב מן השדה (רש"י שבת לו:).

—פע', *גִּבֵּב, כמו גָּבַב בנחץ הפעולה: המלקט עשבים לחים עד שייבש המתוק והמגבב ביבש עד שתרד רביעה שניה (שבי' ט ו). נוטל אדם קיסם משלפניו לחצוץ בו שניו ומגבב מן החצר ומדליק שכל מה שבחצר מוכן הוא וחכ"א מגבב משלפניו ומדליק (ביצה ד ו). ר' אליעזר אומר מגבב מן החצר ומדליק (את הגבב) ובלבד שלא יתכוין לעשות ציבורין (תוספתא יו"ט ג יח). ישראל בחולו של מועד מגבב מעל פני השדה ואסור בכל מלאכת השדה (ירוש' יבמ' ח הל' א).— ועי' לקט.—ובהשאלה, גבב דברים, לקט והרבה דברים ופטפוטי מלים: אמר לו ר' טרפון (לר' עקיבא) עקיבא עד

1) עי' גַּבַּי. — 2) כך הגרסה בתוספתא דפוס וילנה שנת תר"א ובש"ס החדש, ובמהד' צוקרמן גביתו וצ"ל גביותו.

2) לפי דעת החכמים דומה לשרש קבב, ומשמעתו העקרית דבר גבנוני, ומזה גַב.

3) עי' הערה להפעל.

4) אמר יסטרוב, כי הוא משרש הקוד' במשמ' גבנון, והכונה בגבב הוא, עשה ערמה גבנונית. וזה דחוק כי עקר הכונה בגבב הוא קבץ אחד לאחד, כמו קשש.

מתי אתה מגבב ומביא עלי (תוספתא זבח' א ח). וכבר היו ר' טרפון ורבי ישמעאל וזקנים יושבין ועוסקין בפרשת המן והיה רבי אלעזר המודעי יושב ביניהן נענה רבי אלעזר המודעי ואמר מן שירד להן לישראל היה גבוה ששים אמה אמר לו ר"ט מודעי עד מתי אתה מגבב דברים ומביא עלינו (יומא עו.). ואין אנו צריכים לחבר ולגבב בפתרון פרשה זו (תשו' דונש על רסע"ג ג).

— פע', יְגֻבַּב: אז טרם נמתחו גבלי שכבים, בארץ עד לא דבקו רגבים, גבך שבעה דברים היו מגֻבָּבים, דת וכס ודמות בנים שובבים (רש"י, סלי' צו"ג, אז טרם).

ב. גָּבַב — כמו כפף: שלשה דברים מרבין הזבל וגובבין[1] את הקומה (פסח' מב.).

***גְּבָבָה**, ש"נ,—חתיכות קטנות של ענפים יבשים ישמישו להסקה וכדומה: כירה שהסיקוה בקש ובגבבה[1] (שבת ג א). קופות הגננים שיעורן באגודות של ירק של בעלי בתים בתבן ושל בלנין בגבבה (כל' יז א). שרפה (את פרת החטאת) שלא בעצים או בכל עצים אפילו בקש או בגבבה כשרה (פרה ד ג). ר' יוסי הגלילי אומר בבית הדשן הגדול היו (הפרים) נשרפין אפילו בתבן אפילו בקש ואפילו בגבבה (תוספתא זבח' יא יח). אין מכסין לא בתבן ולא בקש ולא בגבבה (שם חול' ו יא).

גַּבָּה[1], ש"נ. מ"ר גבות,—א) של העין, העצם שעל העין, וכמו"כ השערות שעליה בעין קשת, Augenbraue; sourcil; eyebrow: והיה ביום השביעי יגלח (המצורע) את כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבת עיניו ואת כל שערו יגלח (ויקר' יד ט). — ושאל המליץ: ולמה זה בל ימינו לא יצמח שער גבות (ראב"ע, שאלות קכו).—יובמשמ' גבין: הגבות הם להגן על על העינים ולשמרם מכל הזק וכו' כתב אפלטון מי שגבות עיניו רבות השער דברו כבד והוא בעל יגון וצער (מ' אלדבי, ש"א ד א). — ב) *של הזקן, היא לחי התחתון, הסנתור, מקום הזקן בהפנים, Kinn; menton; chin: אמר ר' ירמיה בר אבא אמר ר' יוחנן (צורת האדם היא) מצח והגבינים והעינים.

1) כך בערוך, ובנוסח' כופפין.

2) כך בכ"י פרמה נקוד גְּבָבָה.

3) בער' גִּבָּה a) העצם המקיף את העין;

a) جبة

והלסתות וגבת הזקן (נדה כג:).—ג) כמו גבים, גבי האופן: וגבתם (של האופנים) מלאת עינים (יחזק׳ א יז). ג ב ו ת היד ו ג ב ו ת הרגלים (ירוש׳ סכת יד יד ד), כמו גב היד.

גבה[1]), ממנו גבה, גבה, גבה.

גבה[2]), ת״ז, סמי׳ גבה [3]), לנק׳ גבהה, גבהית, סמי׳ גבהת, מ״ר גבהים, גבהות, — א) מי שיש לו גבה מוחשי, hoch; haut; high: משכמו ומעלה (היה שאול) גבה מכל העם (ש״א ט ב). ועל כל מגדל גבה (ישע׳ ב יה). והיה על כל הר גבה ועל כל גבעה נשאה פלגים יבלי מים (שם ל כה). יעשו עץ גבה חמשים אמה (אסתר ה יד). — וסמי׳: ארז בלבנון יפה ענף וחרש מצל וגבה קומה (יחזק׳ לא ג). כל אלה ערים בצרת חומה גבהה דלתים ובריח (דבר׳ ג ה). — *וגבהית, כמו גבהה: גבוה לא ישא ג ב ו ה י ת[4]) שמא יצא מהם תורן (בכור׳ מה:). — ומ״ר: ויכסו (במי המבול) כל ההרים הגבהים אשר תחת כל השמים (בראש׳ ז יט). עד רדת חמתיך הגבהת והבצרות (דבר׳ כח נב). על עץ רענן על גבעות הגבהות (ירמ׳ יז ב). — ות״ז בלי המתואר: כי רם יי׳ ושפל יראה וגבה ממרחק יידע (תהל׳ קלח ו). גם מגבה ייראו (קהל׳ יב ה). — ותה״פ: אין שואלין מעומד ואין משיבין מעומד לא מ ג ב ו ה ולא מרחוק ולא מאחורי הזקנים (תוספתא סנה׳ ז ז). — ובהשאלה שער ה ג ב ו ה, שער היקר: אין פוסקין על הפירות עד שיצא השער וכו׳ ופוסק עמו כ ש ע ר ה ג ב ו ה ר״י אומר אעפ״י שלא פסק עמו כ ש ע ר ה ג ב ו ה יכול לומר לו תן לי כזה או תן לי את מעותי (ב״מ ה ז). — *קול גבוה, חזק: וכי מאחר ש ב ק ו ל ג ב ו ה היה מדבר (האלהים) למה לא היו (כל ישראל) שומעין (תנחומא ויקר׳ א). — *מלה גבוהה, מנוגנה מ ל ע י ל: כאשר תהיה ואו העטוף ב מ ל ה ג ב ו ה ה ר״ל מלעיל תהיה הואו ההיא ברוב דבריהם קמוצה (רקמה יח). — *גבה מן, בהשאלה, במעלה יותר נכבדה: (שחטן) לשם ג ב ו ה מהם כשרין לשם נמוך מהם פסולים (זבח׳ א ב). — ובהשאלה, — גאה, גם הרוח, stolz; orgueilleux; proud: וישח אדם וישפל איש ועיני גבהים תשפלנה (ישע׳ ה יה). — *ועם דעת: עם אחד אשר יש בינינו וכו׳ ו ד ע ת ם ג ב ו ה ה עליהם (מד״ר אסתר, אס על המלך טוב). — וכסמי׳: גבה עינים ורחב לבב אתו לא אוכל (תהל׳ קא ה). תועבת יי׳ כל גבה לב (משלי יו ה). טוב ארך רוח מגבה רוח (קהל׳ ז ח). —*ג ב ה ע י נ י ם, שנותן עיניו בכל דבר ומתאוה לו: (אביו של אותו האיש) ג ב ה ע י נ י ם היה נתן עיניו בגרושה וחיללו (סנה׳ ה:). — ב) *כנוי לקדש, אלהים, המקדש, התורה: רשות הגבוה בכסף ורשות ההדיוט בחזקה אמירתו ל ג ב ו ה במסירתו להדיוט (קדוש׳ א ו). העושה תיבה ומטפחות לספר עד שלא נשתמש בהן ג ב ו ה רשאי הדיוט להשתמש בהן משנשתמש בהם ג ב ו ה אין רשאי להשתמש בהן הדיוט כלים שנשתמש בהן ג ב ו ה אל ישתמש בהן הדיוט (תוספתא מגיל׳ ג ב). ומה אם בשעה שאי אתה מותר לעשות להדיוט אתה מותר לעשות ל ג ב ו ה בשעה שאתה מותר לעשות ל ג ב ו ה וכו׳ (שם חגיגה ב י). יפה כח הדיוט מכח ג ב ו ה וכח ג ב ו ה מכח הדיוט וכו׳ נזקין להדיוט ואין נזקין ל ג ב ו ה וכו׳ נשבע להדיוט משלם קרן וחומש ל ג ב ו ה אין משלם אלא קרן (שם ב״ק ד ג). כשם שהדיוט קדם את הדיוט הרי זו קדימה לעולם כך הדיוט קדם את הגבוה הרי זו קדימה לעולם (שם ערכין ד א). וחלב נבילה וחלב טריפה יעשה לכל מלאכה אפילו למלאכת ג ב ו ה (ירוש׳ פסח׳ ב כח ג). גניין של ישראל וישתחוו לו (להעגל) ולא ל ג ב ו ה ויזבחו לו ולא ל ג ב ו ה (שם סנה׳ ז הל׳ יא). לכם ולא ל ג ב ו ה (בבלי פסח׳ מז.). אם ל ג ב ו ה אין אדם רשאי להחרים כל נכסיו עאכו״ב שיהא אדם חס על נכסיו (ערכ׳ כח.). — ג) ש״ז [1]), כמו גבה: אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו (ש״א יו ז).

אבך, התאבך העשן. — *אוגה, הנקודה היותר עליונה. — אמיר, ראש האילן וכדומה.

בלט, בליטה.

גב, *על, גב, *על גבי.—*גביהה,—*גביעה. כמו חטטרת.—גבנון, גבנוני.—גבע, ובעה. – גבשושיה.

*דוכן.

הר.

---

[1]) שריש עברי בלבד.

[2]) משקל אדם, ונתקים החולם מפני ל״פ גרונית. — [3]) לפי דעת רד״ק (השרשים) זה ממשקל אחר, גבה, וכן דעת ר״מ ריכרסון, או שמפני כבד קריאת ההא נשמט הקבץ ממנו. וכן .Kö (ב, 84), וכן .Bart (דף ל) ותנועת ־ְ קצר בבואה לפני אות גרונית נתמעכה נתהפכה לתנועת הפתח. — [4]) כך גרסת ספרי הדפוס, וגרסת הערוך גבח לא ישא גבחת. — [1]) משקל ערב.

זקוף.

*חטטרת.

מִגְדָל.

נֵס. — נָשא, התנשא. — נשגב.

סלק.

עוג מלך הבשן, היה גבה קומה. עוף. — ע׳. — עָלָה.

עֶלְיוֹן. — עֲנָק.

צוק.

קוֹמָה. *קִפֵּחַ, דק וגבוה.

ראש. — רם, ההרומם. רָמָה.

שמים. וכו׳.

תמר, *מתמר ועולה. — תֹּרֶן, ובהשאלה לִקְפֵּת, דק וגבוה.

גֹּבַהּ, ש״ז, וכן כסמי׳, כנו׳ גָּבְהוֹ, מ״ר גְּבָהִים, סמי׳ גָּבְהֵי, — א) מדת הגוף מלמטה למעלה, מרגליו ועד ראשו, ארך (השלחנות) : Höhe ; hauteur ; hight אמה אחת וחצי ורחב אמה אחת וחצי וְגֹבַהּ אמה אחת (יחזק׳ מ מב). הארך על פני רחב הבית אמות עשרים וְהַגֹּבַהּ מאה ועשרים (דהי״ב ג ד). — וסמי׳ וכנ׳ : ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם אשר כְּגֹבַהּ ארזים גָּבְהוֹ (עמוס ב ט). שהיו אומרין ג ו ב ה ה של מערה ארבע אמות ורומן של כוכין שבעה טפחים (תוספתא ב״ב וכב). מכאן אתה למד ג ו ב ה ן של לוים עשרה אמות (שבת לב.). והרוצה לידע כמה ג ו ב ה ו של דקל מודד קומתו וצלו וצל קומתו וידע כמה ג ו ב ה ו של דקל (עירו׳ מג :). איזהו רוב בניינו (של מת) שני שוקים וירך אחד הואיל ורוב ג ו ב ה ו (של אדם) בגדול (בכור׳ מה.). וכמה ג ו ב ה ן של מים (כשעברו ישראל בתוך הירדן והמים ק מ ו נד אחד) שנים עשר מיל כנגד מחנה ישראל (סוט׳ לד.). — ב) רֹם, מרחק דבר מעל הארץ או מ ע ל לשטח אחר : הלא אלוה גֹּבַהּ שמים (איוב כב יב). גָּבְהֵי[1]) שמים מה תפעל עמקה משאול מה תדע (שם יא ח). אין נרצע אלא ב ג ו ב ה של אזן (קדוש׳ כא :). צואר זה נתון ב ג ב ה ו של אדם (מד״ר בה״ש, כמגדל דוד). שבנה מעזיבה באמצעית ג ו ב ה ו של חדר ונמצאת עלייה בנויה מאליה (רשב״ם ב״ב ס.). — ג) גדלות, גאון, גאוה : עדה נא גאון וָגֹבַהּ והוד והדר תלבש (איוב מ י). שמענו גאון מואב גאה מאד

[1]) יש מגיהים גֹּבַהּ משמים.

גָּבְהוֹ וגאונו וגאותו ורם לבו (ירמ׳ מח כט). — ועם אף, לב, רוח : רשע כְּגֹבַהּ אַפּוֹ בל ידרש (תהל׳ י ד). ויכנע יחזקיהו בְּגֹבַהּ לִבּוֹ (דהי״ב לב כו). לפני שבר גאון ולפני כשלון גֹּבַהּ רוּחַ (משלי יו יח). — ד) *גֹּבַהּ הַשֶּׁמֶשׁ : נקודה אחת יש בגלגל השמש וכן בשאר גלגלי שבעה כוכבים בעת שיהיה הכוכב בה יהיה גבוה מעל הארץ כל מאור וכו׳ ונקודה זו היא הנקראת ג ב ה ה ש מ ש (רמב״ם, קדוש החדש יב). דע שהתוכניים קורין על כל מקום ומקום אשר השמש תמצא שם מעה שתזורת השמש מפאת המזרח עד אשר תגיע על קו חצי היום ג ו ב ה ה ש מ ש וכו׳ כמו כן להמקום אשר תמצא שם ג ו ב ה ה ש מ ש ר״ל גבהה ממעל לאופק וכו׳ ולמצא ג ו ב ה ה ש מ ש או שאר כל כוכב תקח כלי הנזכר וכו׳ ואז תראה למטה כמה מעלות יתתוך קו המשקל בקשת המספר והוא המספר ג ו ב ה ה ש מ ש (נחמ׳ וגע׳, דוד גנז נב). — ה) בזמרה ונגינה, *המדרגה הראשונה בשתי מדרגות הרמת הקול : והטעמים השרים נחלקים לשלשה חלקים מהם דרך ג ב ה ומהם דרך רום ומהם דרך שחייה (הור׳ הקורא 75).

גָּבַהּ, גָּבְהָה, גָּבַהְתִּי, גָּבְהוּ, עתיד אֶגְבַּהּ, תִּגְבַּהּ, תִּגְבְּהוּ, תִּגְבַּהְנָה, תִּגְבְּהֶינָה, — א) היה גָּבֹהַּ, גבה הקומה, hoch sein : être haut ; be high ויתיצב (שאול) בתוך העם ויגבה מכל העם משכמו ומעלה (ש״א י כג). וַתִּגְבַּהּ קומתו על בין עבתים (יחזק׳ יט יא). גָּבְהַתְּ בקומה (שם לא י). לא יִגְבְּהוּ בקומתם כל עצי מים (שם יד). — ורם המקום : כי גָבְהוּ שמים מארץ כן גָּבְהוּ דרכי מדרכיכם (ישע׳ נה ט). הבט שמים וראה ושור שחקים גָּבְהוּ ממך (איוב לה ה). — ב) בהשאלה, התנשא התעלה בגדולה, בכבוד, בגאוה, erhaben, hochmütig sein : être élévé, orgueilleux ; be exalted, proud וַיִּגְבַּהּ יי׳ צבאות במשפט (ישע׳ ה יו). יען כי גָבְהוּ בנות ציון ותלכנה נטוות גרון (שם ג יו). שמעו והאזינו אל תִּגְבָּהוּ (ירמ׳ יג יה). — וַתִּגְבְּהֶינָה[1]) ותעשינה תועבה לפני (יחזק׳ יו נ). — ועם לב : יען גָּבַהּ לבך ותאמר אל אני (יחזק׳ כח ב). ברב חכמתך ברכלתך הרבית חילך וַיִּגְבַּהּ לבבך בחילך (שם ה). לפני שבר יִגְבַּהּ לב איש ולפני כבוד ענוה (משלי יח יב). — והמקור : כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא תוספי

[1]) המשפט וההקשה ותגבהנה יהוציאו אותו מוצא מידיו תביאינה (ויקרא ז ל), ואפשר שרצו בו להצמד הדבור (ריב״ג ריקמה כג), ורי״ל לזוג עם ותעשינה

וגבהה עוד בהר קדשי (צפנ' ג יא).

— הפע', הגביה, הגבהנו, תגביהו, תגבהינה[2]), מקו' הגבה, — א) עשה שיגבה: וידעו כל עצי השדה כי אני יי' השפלתי עץ גבה הגבהתי עץ שפל (יחזק' יז כד). אהב פשע אהב מצה מגביה פתחו מבקש שבר (משלי יז יט). ואחרי כן בנה (מנשה) חומה חיצונה לעיר דויד וגו' ויגביהה מאד (דהי"ב לג יד). שאם רצה (הקונה בית מחברו) להגביה מגביה להשפיל משפיל (תוספתא ב"ב ג א). — ובמשמ' שם דבר במקום גבוה מן הארץ: כי תגביה כנשר קנך משם אורידך (ירמ' מט יו). — *והרים את: אין מוכרין לעובד כוכבים ואין טוענים עמו ואין מגביהין עליו (שבת א ז). שנים שהיו ממלאין (מים) להטאת והגביהו זה על זה (פרה ז יא). — *ובמשמעת נטל דבר מן הקרקע, ממקום שנפל והרימו למעלה: סאה תרומה שנפלה למאה הגביהה ונפלה למקום אחר (תרומ' ה ה). נפלה סכין (מידו בשעת השחיטה) והגביהה נפלו כליו והגביהן (חול' ב ג). היתה (האבן) בין החביות מגביהה ומטה על צדה והיא נופלת (שבת כא ב). הגביהה (את החבית) ונטל הימנה רביעית (ב"מ ג יב). וכיון ששמע הממונה קול רגליו של כהן גדול שהוא יוצא הגביה לו את הפרוכת נכנס והשתחוה ויצא (תמיד ז א). היתה (הקורה) עשויה מדרון ומקבלת אריח בנוי היושב בדרכו עליה אינו צריך להגביה הצד שיני (תוספתא ערובי' א ו). הלבישו (העבד את הלוקח) הנעילו הגביהו קנאו (קדוש' כב:). ובלבד שלא יגביה מקרקעיתו של כלי טפח (שבת קלט:). עמד (האב) והגביהו (את בנו) מלא קומתו וחבטו לארץ ומת (דא"ר ט). — וידיו: הסגן אומר לו אישי כהן גדול הגבה ימינך וכו' אישי כהן גדול הגבה שמאלך (יומא ד א). כהן גדול מגביה את ידיו למעלה מן הציץ (סוט' ז ו). הנוטל ידיו צריך להגביה ידיו (תוספתא ידים ב ב). האשה שלשה בעריבה וידיה עסוקות בבצק אחד כל זמן שמגבהת זו ומנחת זו מגבהת זו ומנחת זו האשה ועריבה טמאין (שם אהיל' ה יא). — ובלי הפעול, הרחיק ידו למעלה: הקוצץ קנים מגביה טפח וקוצץ (תוספתא שביע' ג יט). — ב) *הרים דבר מתוך דבר, הפריש: כיון שהיא (האשה) נותנת את המים

שלאחריו. וכן רד"ק, ספר השרשים. —1) כמו ידיו תביאינה.

מגבהת חלתה (חלה ג א). ולא מגביהין תרומה ומעשר (כלה ה ב). — ג) *הסיר מן: מגביהין[1]) מן השולחן עצמות וקליפין (שבת כא ג). ואין מגביהין אותו (את נר חנכה) ממקומו עד שיכבה (סופר' כ ג). אוסרין בכל שהן עד שיגביה אותו וכן גיד הנשה שנתבשל עם הגידין או עם הבשר בזמן שמכירו מגביהו והשאר מותר (רמב"ם, מאכלות אסורו' יו ו). טלית שהיא מונחת חציה על גבי קרקע וחציה על גבי עמוד ובא אחד והגביה חציה מעל גבי הקרקע (ב"מ ט.). — והקול, *הגביה קולו, דבר בקול חזק: שלא יהא אדם מגביה את קולו ומתפלל (ירוש' ברכ' ד ז). המגביה קולו בתפלתו הרי זה מנביאי השקר (גמ' שם כד:). שלא יגביה קולו (העונה אמן) יותר מן המברך וכו' שאין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא (שם מה.). ומכנים אצבעותיו בין הנימים ומגביה קולו בנעימה (מד"ר שה"ש, מי זאת). הגביה קולו לאמר קדוש קדוש קדוש אמרו לו מה ראית שהגבהת את קולך (מד"ר במדבר ד). — ובהשאלה, *הגביה לבו: חיל וכח יגביהו לב ומשניהם יראת אלהים (ב"ס גני' מ כו). — *והגביה דעתו: לא תמצא במי שמגביה דעתו עליה (על התורה) כשמים (עירו' נה.). — *והגביה שררה על: ואל יגביהו ישראל שררה אלו על אלו (מד"ר ויקר' כ). — *והגביה את עצמו, התגאה: ואם הגביה עצמו הקב"ה משפילו (נדר' נה.).

— ד) פ"ע, עשה באופן גבוה, במקום גבוה, ועם קצת פעלים, שבת, עוף, וכיוצא בזה: מי כיי' אלהינו המגביהי[2]) לשבת המשפילי לראות בשמים ובארץ (תהל' קיג ה-ו). ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה ז). — ובלי הפעל: שאל לך אות מעם יי' אלהיך העמק שאלה או הגבה למעלה (ישע' ז יא). אם על פיך יגביה נשר (איוב לט כז).

— הפ', *הגבה, הוגב.— שהגביהו אותו: שפלים הוגבהו והגבוהים הושפלו (סוט' מז:).

— נתפ', *נתגבה, נתגבהו.— הגביה את עצמו: מי גרם להם לבכורים שאבדו הכבוד הזה על שנתגבהו בעצמם (מדר' במדב' ו). ואיבה אשית וכו' למה שנתגבה (הנחש) והזיק את הראש (מד"ר תדשא ז). מתגבהת (האשה) על בעלה (אליהו רבא יח).

— נפ', *נגבה, נגבהת, נגבהים, מנגנת בטעם של גבה:

—1) גרסת המשניות, ובגמ' מעבירין. —2) סמי' עתיקה (Kö. III, 272).

אבל הראשונים היו יודעין הענין ומפסיקין במלה הנפסקת וכו' ומגביהין במלה הגגבהת ומשבירין במלה הנשברת (הור' הקורא ג, 74). וטעם אלו הפזרין הגדולים אמרו לפי שיש בפסוקים אלה חוזק ביותר ונגבהין יותר מדאי לכך נעשו פזרין גדולים (שם 92).

***גָּבָה,** ממנו *גַּבַּי, גַּבַּאי, *גַּבָּאוּת, *גְּבִיָּה, גּוֹבֶה, *מַגְבִּית.

***גָּבָה**[1], גָּבִיתִי, גָּבִית, עת' אֶגְבֶּה, לנק' תִּגְבִּי, תִּגְבּוּ, תִּגְבֶּינָה, מק' לִגְבּוֹת, — תבע ולקח דמי פרעון, מכס, או חוב, einnehmen; percevoir; to collect: הוציאה גט ואין עמו כתובה גובה כתובתה (כתוב' פ ט). שכיר יום גובה כל הלילה שכיר לילה גובה כל היום (ב"מ ט יא). מעשה ידיה ומציאתה (של המפותה הן שלה) אף על פי שלא גבתה (כתוב' ד א). מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה (שביע' י ד). שמא תפול לה ירושה ממקום אחר ויחזור ויגבה הימנה (כתוב' ה ז). המוציא שטר חוב כתוב בבבל גובה עליו כסף בבל (תוספתא שם יג ג). המלוה את חבירו ברבית ובא לפני בי"ד קונסין אותו ואינו גובה לא את הקרן ולא את הרבית (שם ב"מ ה כג). לקח ממנו שדה ואכלה והרי היא יוצאה מלפניו גובה את הקרן מנכסים משועבדים ולאכילת פירות אין גובה אלא מנכסים בני חורין (שם ב"ב ו כ). השוכר חנות מחבירו וכו' נותנין לו שלשהרגלים כדי שיגבה הקיפו (שם ב"מ ח כז). האומר איני מתפרנס משל עצמי שוקדין עליו ומפרנסין אותו נותנין לו לשום מתנה חוזרין וגובין הימנו (שם פאה ד יח). השוכר שדה מחבירו וכו' נאר חציה וזורעה חציה כדי שיהא לו מאין לגבות (שם ב"מ ט ז). גבו לו בחזקת שאין לו ונמצא שיש לו (ירוש' פסח' ב הל ס). בעל חוב מאוחר שקדם וגבה מה שגבה גבה (כתוב' צ.). הנחתי לך מקום לגבות הימנו (שם צה.). שמת והניח שתי בנות ובן וקדמה הראשונה ונטלה עישור נכסים ולא הספיקה שנייה לגבות עד שמת הבן (שם סט.). הניח מלא מחט גובה מלא מחט מלא קרדום גובה מלא קרדום (גיט' ל:). גבאו (הנכרי את העבד) בחובו או שלקחו סיקריקון לא יצא לחירות (שם מד.). מפני מה אמרו בעל חוב בבינונית כדי שלא יראה אדם לחבירו שדה נאה ודירה נאה ויאמר אקפוץ ואלונו כדי שאגבנו בחובי (שם מט:). שטרי חוב המוקדמין פסולין וכו' גזירה שמא יגבה מזמן ראשון (ב"מ עב.). כשהוא גובה צריך להביא ראיה (ב"ב קלח:). הרי שמכר שדה לחבירו והשביחה ובא בעל חוב וטרפה כשהוא גובה גובה את הקרן מנכסים משועבדין (שם קנז:). כשהם גובין (לחומת העיר) לפי נפשות גובין או (אולי) לפי שבח ממון גובין (שם ז:). מצא בע"ח לגבות שטר חובו (מד"ר בראש' ה). למדינה שהיתה חייבת לו מס למלך והיה המלך משלח לגבותה (תנח' בובר, אמור ל). שלא יהיו האומות העולם אומרים מה דוד סבור החריב בית אלהינו ועשה בית לאלהים נינערו אלהינו וגבו נקמתם והחריבו בית אלהים (פסיקתא רב' ו).

— נפע', *נִגְבָּה, נִגְבְּתָה, נִגְבֵּית, נִגְבִּית, — שגבו, שגובים אותו: והקופה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה (פאה ח ז). שהשושבינות ניגבית בבית דין אבל השולח לחבירו כדי יין וכדי שמן אין ניגבית בבית דין (ב"ב ט ד). אין בה (בשושבינות) משום ריבית וחוזרת בעיניה ונגבת מן האמצע (תוספתא שם י ח). סבלונות העשוין ליבלות אין נגבין ושאין עשוין ליבלות נגבין (גמ' שם קמו.). אם הרעוך הרבה יהי בעיניך מעט ואמור כמעט נגביתי (דא"ז ב). אם בה (בהמתנה) תנאי שתגבה מהיים נגבית מהיים (שו"ת הרי"ף יג). ואין הכתובה נגבית אלא לאחר מיתת הבעל (רמב"ם, הלכ' אישות יו).—ומקור: תורמין על המשכון ועל העתיד ליגבות (תוספתא שקל' ב ב). השטר מצוי להגבות (מד"ר בראש' פח).

— הפע', *הִגְבָּה, — הגבה לפלוני את חובו, עשה שיגבה, גבה בשבילו: יש מוכר את אביו להגבות אמו כתובתה כיצד ישראל לקח עבד ושפחה מן השוק ולהם בן ושחרר את השפחה ונשאה ועמד וכתב כל נכסיו לבנה נמצא זה מוכר את אביו להגבות לאמו כתובתה (יבמ' לט.). מהיכן מגביהו (את חובו) מן העידית (ב"מ עז:). ואנו ב"ד קבלנו שבועה ממנה בפני היתומים והגבינוה כתובתה מנכסים וקרקעות (ר"י ברצלוני, השטרות לח). אם יהי מנהג המקום שלא להגבותה וכו' לפי שיש מי שאומר שלא נהגו במקומנו להגבותה מחיים לעולם (שו"ת הרי"ף יג). בית דין יורדין לנכסי כל אחד ומגבים לשכנגדו את חובו (רש"י כתוב' קי.). ואמר לב"ד הגבו ליאלו השטרות (ר"י בן הרא"ש, תשו' א). חבירך לא עבר עבירה מימיו רק פעם אחת וכו' לכן הגבו עבירה ממנו (הרוקח. סי' שיט). ובא סופר העיר ואיש אחר עמו והגבד

[1]) משתף לערבית וסורית במשמעה זו.

לאלמנה אותם נכסים בכתובתה (ר"מ אלשקר סי' לג). וכן מי שגנב מגבין ממנו הקרן (לבוש, הלכ' דיינים א). האחד גבה וטוען השני שלא כדין הגבוך כי לא היה חייב לך כלום (לבוש חו"מ, גביית מלוה קד ב).

גְּבֹהָה, ש"נ, מ"ר גְּבֹהוֹת, גְּבוֹהָה, — א) דברי גאון וגֹבה וגדלות: אל תרבו תדברו גְּבֹהָה גְבֹהָה יצא עתק מפיכם (ש"א ב ג). — ב) *דברים גדולים שקשה להשיגם: הדוחק את השעה מתיגע להעשיר ולהתגדל ורואה שאינו מצליח ואעפי"כ חוזר והולך למרחקים ומכניס עצמו לגבוהות (רש"י ערוכ' יג:).

גַּבְהוּת, ש"נ, — א) גאון וגאוה: עיני גַבְהוּת אדם שפל ושח רום אנשים (ישע' ב יא). — ושח גַבְהוּת האדם ושפל רום אנשים (שם יז). שאין גבהות לפני המקום (ברכ' י:). גלוי וידוע לפני כסא כבודך אדון העולמים כי לא מגבהות לב ומרום עין עשיתי אשר לא השתחויתי להמן (מד"ר אסתר, ותאמר אסתר). —ואמר הפיטן: אין קצה אל גַבְהוּתְךָ ואין סוף לעמק מדותיך (שיר היחוד ב). מי שאינו הולך אחר גבהות לקוץ במאכלו אם לא נתבשל כל צורכו (רש"י עירוב' נד.). ויניח הגבהות וכו' ולהסיר גבהותו עם גודל מעלתו (הרוקח, שער הענוה). ויזכור בימי בהרותו ימי זקנותו ובימי גבהותו ימי שפלותו (מ' אלדכי, ש"א ז). — *ובהשאלה כנוי לאלהים: גבהות של עולם הרכין עצמו (תנחומא, כי תשא). — ב) *גֹבה גשמי: פניו (של המלך) ארוכות בין עיניו גבהות וקומתו גבוהה (ספ' אליהו, ביהמ"ד ילינק ג). גבהות בשדרה שלו (של החגב) כמו הגמל (הגהה לפ' רגמ"ה, חולין סה:). הבט שמים והשחקים שגבהו ממך וכו' ותראה גבהות למראית עינים (אוהב משפט, איוב לה ה).

***גַּבְהָן**, ת"ז, לנק' גַבְהָנִית, — גְבַהּ לב, גְבַהּ רוּחַ: אל תהי גבהן בלשונך ורפי ורשיש במלאכתך (כ"ם גני' ד כט). אם אברא אותה (את חוה) וכו' מן הצואר תהיה גבהנית (מדר' הגדול, זאת הפעם).

גָּבוֹהַּ, גבוהה, גבוהית, גבוהים, גבוהות,—עי' גָּבֹהַּ וכו'.

***גָּבוּי**, לנק' גְבוּיָה, מ"ר גְבוּיִים גְבוּיוֹת, — פעול מן גבה: תורמין על הגבוי ועל העתיד ליגבות (תוספתא בכל' ב ה). תורמין על האבוד ועל הגבוי (ב"מ נח.). שטר העומד לגבות כגבוי דמי (שבוע' מח:).

***גִּבּוּי**, ש"ז, — פעולת הגבייה: קודם שיבא (השטר) לידי גיבוי (כתוב' סח). בגיבוי כסף אתה מוצא מאתים ואחת ככר וכו' (בכור' ה.). תמחוי נגבית בשלשה ומתחלקת בשלשה שגבויה והלוקה שוים (ב"ב ח:). שהמלך רגיל ליקח מכולן מס קצוב לשנה ובאו לתבוע לכל אחד כפי אומד דעתם עד שיעלה גיבויים לחשבון מס הקצוב (רשב"ם ב"ב נה.). שבאו לפניו לדין שמעון הנ"ל ואם היתומים על גבוי כתובתה מן היתומים (שו"ת הרדב"ז, ג תמט). ולא יהא צריך הדיין להזיק טובה מגבויו לשום אדם (טור, דיינים ט).

גְּבוּל[1]), גְּבֻל, ש"ז, מ"ר גְּבוּלִים, גְּבוּלוֹת, גְּבֻלוֹת, — א) קו וכיוצא בזה המבדיל בין מקום למקום, בין שדה לשדה, בין ארץ לארץ, Grenze; frontière, limite; boundary: והיה לכם גְבוּל נגב מקצה ים המלח קדמה ונסב לכם הַגְּבוּל מנגב למעלה עקרבים (במד' לד ג-ד). אתה עבר היום את גְבוּל מואב את ער (דבר' ב יח). עיירות העומדות על הגבולין (ב"ב נו.). — ובין שדה לשדה: לא תסיג גְבוּל רעך אשר גבלו ראשנים בנחלתך (דבר' יט יד). — ולחצר וכדומה: והעזרה ארבע עשרה ארך וכו' והגבול סביב אותה חצי האמה (יחזק' מג יז). —*ולערוגה: היה לה (להערוגה) גבול גבוה טפח וזורעין בתוכה שלשה עשר, שלשה על כל גבול וגבול ואחד באמצע לא יטע ראש הלפת בתוך הגבול מפני שהוא ממלאהו (כלא' ג א). ערוגה תוכה ו' חוץ מגבולותיה (שבת פה.). — ובמליצה: האותי לא תיראו נאם יי' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גְבוּל לים חק עולם ולא יעברנהו (ירמ' ה כב). גְבוּל שמת (להמים) בל יעברון בל ישובון לכסות הארץ (תהל' קד ט).—ומ"ר: זאת תהיה לכם הארץ לִגְבֻלֹתֶיהָ סביב (במדב' לד יב). ואסיר גְבֻלֹת עמים (ישע' י יג). — ובהשאלה, *הסיג גבול רעהו, נכנס לתוך אומנתו, דחהו ממחיתו: הוי זהיר וחי אחיך עמך ולא תשיג גבולו אל תקח לו מחייתו (הרוקח, הלכ' תשובה). זה לו כמה ימים ושנים אשר החזיק במלאכתו אשר עושה במכס המלך יר"ה ושאל השואל מכבוד חכמתו האם יוכל שום יהודי אחיהו להשיג גבולו ולסלקו מאומנותו (שו"ת מהר"ם כהן א נא).

---

[1]) לפי דעת קצת החכמים דומה להשם כבל, הבל, על שם החבל שהיה משמש לגבול, או ע"ש הבל המדה. אך יתר מסתבר כי המשמעה העקרית היא של השם ג'בל[a]) בערבית שפרושו הוא הר, יען ההרים הם הגבולים הטבעיים.

---

a) جبل

ראיתי לגלות דעתי ולהגיד שהעושה כן (לקחת המשרה של בית המכס של זולתו) לא טוב עשה ונכנס בגדר רשע מסיג גבול רעהו (רש"ס שנד). מי שרוצה ליכנס בגבול זה הגר העני גוערין בו (שם). מתנגדים שהשיגו גבולך בענין המכס שהחזקת בו כמה שנים (מהרש"ל תורה, פע). כל המקפח מחייתו של חבירו הרי הוא בכלל ארור מסיג גבול רעהו (שם). שכך הוא מקובל מרבותיו דארור משיג גבול רעהו בא להרבות השגת גבול של מו"מ (שם).—ב) הארץ שבתוך הגבולים, Gebiet; territoire; territory: וישלח (שאול) בכל גְּבוּל ישראל ביד המלאכים (ש"א יא ז). ויבקשו נערה יפה בכל גְּבוּל ישראל (מ"א א ג).— וככ׳: הנה אנכי נגף את כל גְּבוּלְךָ בצפרדעים (שמות ז כז). לא ישמע עוד חמס בארצך שד ושבר בִּגְבוּלָיִךְ (ישע׳ ס יח). — ובפרט ערי הגבול: ויך אתם (את האשדודים) בעפלים את אשדוד ואת גְּבוּלֶיהָ (ש"א ה ו). הוא הכה את פלשתים עד עזה ואת גְּבוּלֶיהָ ממגדל נוצרים עד עיר מבצר (מ"ב יח ח). — *וביחוד כל ארץ ישראל חוץ מירושלם: (על דעת רב) ובלבד בקדשי מקדש (ועל דעת רבי יוחנן) ואפילו בקדשי הגבול (ירוש׳ תרומ׳ ח הל׳ ב). ראשנן (של יו"ט) דאיתיה מן התורה בגבולין (סוכה מג.). — ג) *בהשאלה, זמן: גבול יש לה (לבהמה) פחותה מבת ג׳ שנים נעקרה בת ג׳ שנים אינה נעקרה (ע"ז כד:). כי הברואים בגבול שמתם, ולימי צבאם גבול הקפתם, ולך אין גבול ולימיך, ולשנותיך ולעצמך (שיר היחוד ג).—*ובדברים מפשטים, במשמ׳ הנקודה שממנו מתחיל או גומר דבר מהדברים: ביצה בס׳ ואחת מותרת אמר ר׳ זירא לרב שמן בר אבא ראה שאתה מטיל בה גבול היתר (חול׳ לח.). א"ר ינאי גבול שמעתי בה (בעגלה ערופה מאימתי נאסרת) ושכחתי (כרית׳ כה.). — *ובמשמע׳ המדה האחרונה, שיותר מזה אי אפשר: גבול הדם לבהורים כל שלשים יום (כ"ת שבת קכט:).—*ובמשמ׳ קצה: והמלך כורש מצא במלחמה את גבול חייו ולא מצא כורש המלך את הגבול הזה ככה לבדו כי גם שאול משיח ה׳ ימיו הוסגרו במלחמה (יוסיפון ג). — *גבולי הגשמים הטבעיים: ואמנם למה שהוגבל בגבולים הנודעים אצלנו שהם הגבולים הטבעיים שבהם נרגשים מחושינו נקרא גופני ומה ששולל מגבולים אלה נקרא רוחני וגבוליו וחוקיו הם כפי מה שראוי לעינינו (מאמר העקרים לרמח"ל). — ד) *גבול המחלה, שנוי מחלט במחלה לטובה או לרעה, לבריאות או למות: וחכמי הרופאים בקשו לדעת סבת היות גבול התחלואים ביום השביעי וכו׳ (ראב"ע, המאורות, כ"י פריז). הגבול ענינו ההבדל בדבור ופרושו שנוי יהיה פתאם אם אל צד הבריאות ואם אל צד החולי (קאנון ד א ד ג). אם יקרה (המחנק) ביום גבול יהיה מפחד וממית כי הגבול במורסות ההונקות ממית בלי ספק (שם ג ט ה). והרעיפה היא גבול גדול בחליים הדים רבים (שם ג ה א ד). וכמה פעמים ראינו מאותות מפחדים מתרדמה ונפילת הכח והזיעה יובילו אחר שעות אל גבול שלם (שם ד כ א ג). וצוה (גלינוס) לחמם הבית (של החולה) באש והזיע העלול ובא לו הגבול (פרקי משה כד). וזה דומה לגבולי החוליים כי יום ז׳ הוא יום גבול והוא טוב מורה חזוק הטבע ויום ט׳ הוא מבשר טוב ויום ח׳ הוא גבול רע (רשב"ל דורן, מג"א, ת"י ד). וכן מצינו מספר השבעה משמש בכל גבולי החליים (שם ה). כמו שעושה הרופא כאשר רואה שמגיע הגבול לחולה וכו׳ כי כשיבוא הגבול שימצאהו נקי ומוכן לקבלו ואם לאו הגבול יקרב מיתת (מנוה"מ א רלה). — ה) *בהגיון, כ"א מחלקי ההקש, והחלק המשתף לשני חלקי המשפט: שהידים הם ההיקשים כמו שהתבאר בספר ההגיון והאצבעות הם פרקי ההיקש שהם שתי הקדמות ושלשה גבולים (מלמד התלמיד, וישלח). והנה הם שלשה חלקים, החלק המשתף לשני המשפטים נקראהו גבול אמצעי וכו׳ ההקדמה הגדולה והגבול המשתף ביניהם שהוא הגבול האמצעי וכו׳ והלקי זה ההקש שלשה האדם והחי והמרגיש והגבול האמצעי ממנו הוא החי (מלת ההגיון להרמב"ם, שער ו). והגזרה מורכבת לא פחות משני גבולים ולא יותר משלשה שהם גדול וקטן ואמצעי ואלה הגבולים בעצמם הם הקדמות מחויבות או שוללות (תגמ׳ הנפש, פרוש כ"ה הקדמות). המופת האמיתי הוא הלקוח מהקדמות בלתי בעלות אמצעיים אמנם על כל זה גבוליו האמצעיים הם מדברים עלולים ומסובבים וכו׳ שאנו לוקחים אותם להיותם גבולים אמצעיים (שם, ליון א).

גָּבַל, הִגְבִּיל, *מוּגְבָּל.
חוּג, חָג. — ח׳ק, חקק.
*מצר, *בר מצר. — *מצרנות.
*סְפָר.
*תְּחוּם.

*גִּבּוּל[1], —שה"פ מן גִּבֵּל, והיא פעולת לישת בצק וכדומה, das Kneten ; pétrissage ; kneading : עפר בר ג י ב ו ל הוא לטיט של בנין (רש"י, שבת יח.).

גְּבוּלָה, גְּבֻלָה, ש"נ, — מה שבקצה שדה וכדומה, מה שנוטעים וזורים שם, Rand; bordure; border : הלא אם שִׁוָּה (החורש) פניה (של האדמה) והפיץ קצח וכמן יזרק ושם חטה שורה[2] ושערה נסמן[2]) וכסמת גְּבֻלָתוֹ (ישע׳ כח כה).

•גְּבוּלִי, ת"ז, לנק׳ גְּבוּלִית, —של הגבול, הנוגע לגבול המחלה : רפואת הבקוע ה ג ב ו ל י (קאנון ג ד ז). אמנם (הרעיפה) ה ג ב ו ל י י ת וכיוצא בה הנופלת מעצמה היותר נכון שלא תתעסק לרפאה עד שתעצר (שם שם ה א). — ובמשמ׳ דבר שיש לו גבול, קצה וסוף : ולעינינו הוא כי היא (התורה) ג ב ו ל י י ת (ר"י מדוכנו, אהל יעקב). ולא יעדתי הטבה ג ב ו ל י י ת והוא כי הכל לפי הערכים (ר"מ אלשיך, איוב ד ח).

•גִּבּוּן, ש"ז, —שה"פ, הפוך החלב לגבינה: וישמור אז (בחלי הילוד) מ ג ב ו ן החלב באצטומכא (קאנון א ג ג).

גִּבּוֹר[3]), גִּבֹּר, ש"ז, מ"ר גִּבּוֹרִים, גִּבֹּרִים, — א) נפיל, יליד בן אלהים ובת האדם, גדול וגבה הקומה ואמיץ כח מאד, Held ; héros ; hero : הַנְּפִלִים היו בארץ בימים ההם וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם המה הַגִּבֹּרִים אשר מעולם (ברא׳ ו ד). — ב) אדם מצין בכחו וגבורתו, mächtig ; puissant ; mighty : הוא (נמרוד) החל להיות גִּבֹּר בארץ (ברא׳ י ח). וראה שאול כל איש גִּבּוֹר וכל בן חיל ויאספהו אליו (ש"א יד נב).— ובבע"ח : ליש גִּבּוֹר בבהמה ולא ישוב מפני כל (משלי ל ל). — וביחס לאלהים, בעל יכלת ועצמה : כי יי׳ אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדל הַגִּבֹּר והנורא (דבר׳ י יז).—ומ"ר סמי׳ : ברכו יי׳ מלאכיו גִּבֹּרֵי כח עשי דברו(תהל׳ קג כ).—*ובהשאלה : איזהו ג ב ו ר הכובש את יצרו (אבות ד א). — ובפרט מי שיש לו גבורת מלחמה : כי ידע כל ישראל כי גִבּוֹר אביך (ש"ב יז י). ואבד מנוס מקל וחזק לא יאמץ כחו וְגִבּוֹר לא ימלט נפשו (עמוס ב יד). כתו אתיכם לחרבות ומזמרותיכם לרמחים החלש יאמר גִּבּוֹר אני (יואל ד י). למה תהיה כאיש נדהם כְּגִבּוֹר לא יוכל להושיע (ירמ׳ יד ט).— וככנ׳ : ויראו הפלשתים כי מת גִּבּוֹרָם (גלית) וינוסו (ש"א יז נא). -- ומ"ר : אתה ידעת את אביך ואת אנשיו כי גִבֹּרִים המה ומרי נפש המה כדב שכול בשדה (ש"ב יז ח). כְּגִבּוֹרִים ירצון (הארבה) כאנשי מלחמה יעלו חומה (יואל ב ז). — ובהתול : הוי גִּבֹּרִים לשתות יין ואנשי חיל למסך שכר (ישע׳ ה כב).—וכנ׳ : אני צויתי למקדשי גם קראתי גִבּוֹרַי לאפי עליזי גאותי (ישע׳ יג ג). מדוע ראיתי המה חתים נסוגים אחור וְגִבּוֹרֵיהֶם יֻכַּתּוּ ומנוס נסו (ירמ׳ מו ה). מגן גִּבֹּרֵיהוּ[1]) מאדם (נחום ב ד). — ועם חַיִל : ויפתח הגלעדי היה גִּבּוֹר חַיִל (שופט׳ יא א). ויאמר אליו יי׳ עמך גִּבּוֹר הֶחָיִל (שם ו יב). ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כל גִּבּוֹרֵי הַחַיִל (יהוש׳ א יד). גִּבּוֹרֵי חֲיָלִים (דהי"א ז ה). -- ג) שם לאחד מגדודי הצבא של דוד : ינתן הנביא ושמעי ורעי וְהַגִּבּוֹרִים אשר לדוד לא היו עם אדניהו (מ"א א ח). ויצאו אחריו אנשי יואב והכרתי והפלתי וכל הַגִּבֹּרִים (ש"ב כ ז). ואלה ראשי הַגִּבּוֹרִים אשר לדויד (דהי"א יא י). — ד). —*השתמשו הסופרים החדשים בשם זה לכנוי להיותר חשוב באישים שבספור מהספורים, שעליו סובב עקר מעשה הספור : יוסף הוא הגבור בפרשות מקץ ויגש.— ולנק׳ *גִּבּוֹרָה, אסתר היא הגבורה של מגלת אסתר.—*גבור היום, האיש שהכל מדברים בו ועוסקים בו ביום הנכחי: פלוני הוא גבור היום.

גְּבוּרָה[2]), ש"נ, כנ׳ גְּבוּרָתִי. גְּבֻרָתִי, מ"ר גְּבוּרוֹת, — א) מעשה כח, ישועה, נצחון על האויב, Sieg; victoire ; victory : אין קול ענות גְּבוּרָה ואין קול ענות חלושה (שמות לב יח). כי כה אמר אדני יי׳ קדוש ישראל בשובה ונחת תושעון בהשקט ובבטחה תהיה גְּבוּרַתְכֶם (ישע׳ ל

---

[1]) בארמית : עפר דבר ג י ב ו ל הוא (שבת יח.). קמח דבר ג י ב ו ל הוא אבל מורסן דלאו בר ג י ב ו ל הוא (שם קנה:). דנתינת מים לא זהו ג י ב ו ל ו (רש"י שם).

[2]) יש סוברים כי שתי מלים אלו, שורה נסמן, הן יתרות, ועי׳ במקומן.

[3]) משרש גבר, ע"ש. בערב׳ ג׳באר a), גדול, חזק, עריץ. ויש לשער כי בתחלה הונח ש"ת זה להיצורים הדמיוניים של האדם הקדמון, בני האלהים, ואח"כ להיצורים הטבעיים.— [1]) יש נוסחאות גבורהו חסר.

[2]) עי׳ ערך גִּבּוֹר. בערב׳ ג׳בורה a), גֹדל, גברות, כח ועצמה. בסורית גבורתא.

a) جبّار

a) جبورة

יכ).—ב) כח ועצמה חוץ מהרגיל, Kraft, force strength: לך זרוע עם גְּבוּרָה תעז ידך תרום ימינך (תהל' פט יד). ואמרתי אני טובה חכמה מִגְּבוּרָה (קהל' ט יו). בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גְּבוּרָתִי (ירמ' יו כא). עוררה את גְּבוּרָתֶךָ ולכה לישעתה לנו (תהל' פ ג). כצאת השמש בִּגְבֻרָתוֹ (שופט' ה לא). איה קנאתך וּגְבוּרֹתֶךָ המון מעיך ורחמיך (ישע' סג יה). מפני שיורדין (הגשמים) בגבורה (תענ' ב.). — ובהשאלה, *גבורת החכמה, ואמר בן סירא: לא נעדר ממנו (מהאלהים) כל שכל ולא חלפו כל דבר גבורת חכמתו תכן אחד הוא מעולם (כ"ס גני' מב כ-כא). — ובפרט הֹזק ואֹמץ רוח, Tapferkeit; bravour, courage; bravery: התתן לסוס גְּבוּרָה וכו' ישחק לפחד ולא יחת ולא ישוב מפני חרב (איוב לט יט-כב). אמרתי אך דבר שפתים עצה וּגְבוּרָה למלחמה (ישע' לו ה). ויאמר זבח וצלמנע (לגדעון שבנו ירא לְהָרְגם) קום אתה ופגע בנו כי כאיש גְּבוּרָתוֹ (שופט' ח כא). חדלו גבורי בבל להלחם ישבו במצדות נשתה גְּבוּרָתָם היו לנשים (ירמ' נא ל). עשרה קבים של גבורה ירדו בעולם תשעה לקחו פרסים (קידו' מט:). — ואמר החכם: ההצלחה תַּקנה גבורה והקלון מורך לב (ר"י אלחריזי, שופט' ד). — ג) בהרחבה, מעשי הגבורה: אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וְכִגְבוּרֹתֶךָ (דבר' ג כד). כל דברי אסא וכל גְּבוּרָתוֹ וכל אשר עשה (מ"א יה כג). ויתר דברי יהושפט וּגְבוּרָתוֹ אשר עשה (שם כב מו).— ואמר בן סירא: ויתן לאנוש בינה להתפאר בגבורתיו (כ"ס גני' לח ו). לא הספיקו קדושי אל לספר נפלאות גבורותיו (שם מב יז). — *גבורות גשמים, ירידת הגשמים שראו בהם הקדמונים גבורה מיוחדה: מאימתי מזכירין גבורות גשמים רבי אליעזר אומר מי"ט הראשון של חג (תענ' א א). —ד) *כנוי לאלהים, Gott; dieu; god: אם היה גר ובא ללמוד תורה וכו' שנאמרה מפי הגבורה (ב"מ נח:). משה היה הגון ללמוד תורה מפי הגבורה (יבמ' קה:). ראיתי לבן פדת שיושב ודורש כמשה מפי הגבורה (שם עב:). כל דיבור ודיבור שיצא (בהר סיני) מפי הגבורה נחלק לשבעים לשונות (שבת פח:). אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (מכות כד.). המתינו לי עד שאמלך בגבורה (מד"ר שה"ש, זאת קומתך). — ה) בגבורות, במאמצי כח, לכל היותר, höchstens; au plus; at best: ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בִּגְבוּרֹת שמונים שנה (תהל' צ י). — ו) *גְּבוּרוֹת, הזקנה, שנות השמנים: הגיע (האדם) לגבורות זו היא מיתת נשיקה (מו"ק כח.). זקן שלא הגיע לגבורות (גיט' כח.). — ואמר המשורר: עבדתיך שני ילדות ושחרות ועודי עבדך לשני גבורות (ר"י הלוי, התמיד, כח). — ואמר הפיטן ביחס לאלהים: הדרו ותפארתו (של אלהים) יחוו וישמעו, ובנעים גרוניהם גבורות ימללו (ר"י הלוי, יחלו פני).— ז) *אחת הברכות בתפלת י"ח שמזכירים בה גבורות הגשמים: אבות וגבורות (ירוש' ברכ' ה נד ג).

*גַּבּוּשׁ[1]), ש"ז, מ"ר גַּבּוּשִׁים, — צרורות של אבנים וכדומה, ימלאו בהם בין הארבים של הכותל, או יתקנו בהם פני הקרקע להקשותו: בית הפרס שגבשו בגבושים[2]) שאי יכול להסיטן (תוספתא אהיל' יז ע).

גבח[3]), ממנו גִּבֵּחַ, גַּבַּחַת.

א.גִּבֵּחַ[4]), ת"ז, לנק' גִּבַּחַת, — מי שיש לו גַּבַּחַת, kahl am Vorkopfe; chauve de devant; bald in front: ואם מפאת פניו ימרט ראשו גִּבֵּחַ הוא (ויקר' יג מא).

ב.*גִּבֵּחַ[5]), ת"ז, לנק' גִּבַּחַת, — גבה קומה, ארוך ודק, von hoher Statur; de haute stature; tall: גבח[6]) לא ישא גבחת שמא יצא מהן תורן (בכור' מה:).

גִּבַּח, קל אינו נהוג.

— פע', *גִּבֵּחַ, — עשה גבחת: אילו דברים מדרכי האמרי המספר קומי והעושה בלורית והמגבח לגודגדין והמגוררת בנה לבין המתים (תוספתא שבת ו א). — פֻע', *גֻּבַּח, שנעשה גִּבֵּחַ, הבגד וכדומה: שיהיה הבגד

---

[1]) בערבית המדברת ג'בש a), מה שממלאים בהם הכתלים בבנין.—[2]) הגיה הגר"א בגבשושים, אבל בלי יסוד.
[3]) עי' הערה לא.גִּבֵּחַ.
[4]) בערב' גַלִחַ b), אגלח c). ופרשו המלונים הערבים: מנהשר אלשער מן מקדם ראשה, בעברית: מי שחסרו שערות ראשו מפאת פניו. וזו אחת מן המלות שבה בהן ל במקום ב.
[5]) לפי דעת לוי שרש מחוק מן גבה. וקוהוט גזרהו מן גבח' d) בערבית שיש לו משמעת התגדל, אך שתי ההשערות אינן מהורות. — [6]) כך גרסת הערוך. ובנוסחאות שלנו גבוה, קפח.

a) جَبْش b) جَلِح c) أَجْلَح d) جَبَخ

מגובח פה שער מעט ופה שער מעט (ספר המלילס לר"ם כ"ר שמואל, הול' דר' ככר 11).

גַּבַּחַת[1], ש"נ, מ"ר גַּבְּהוֹת, כנ' גַּבַּחְתּוֹ. —א) מקום ערום בלי שערות על הראש מפאת פניו, kahle Platte am Vorderkopfe; calvitie sur le devant de la tête; baldness in front: וכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אדמדם צרעת פרחת הוא בקרחתו או בגבחתו (ויקר' יג מב). איזו היא גבחת מן הקדקוד השופע לפניו (נגע' י י). — ב) באריג, מקום חלק בלי שערות מתחלת ברייתו: וראה הכהן (את הבגד שהיה בו נגע צרעת) אחרי הכבס את הנגע והנה לא הפך הנגע את עינו והנגע לא פשה טמא הוא באש תשרפנו פחתת הוא בקרחתו (של הבגד) או בגבחתו[2]) (ויקר' יג נה). — ג) *בעין חטטרת קטנה על גבם של קצת החגבים: אין לי אלא (חגב) הבא ואין לו גבחת[3]) הבא ויש לו גבחת מניין (חול' סה:). ארבה אין לו גבחת ואין לו זנב סלעם יש לו גבחת ויש לו זנב.

***גֶּבִי**, ש"ז, — כמו גֶּבָא: מעשה שהלך ר' יוחנן בן ברוקה אצל ר' יוחנן בן נורי לבית שערים ומצא גבי שאין בו ארבעים שלשת לוגין ושחה ושתה ממנו (תוספתא תרומ' ז יד). גבי שנפל לתוכו יין דבש וחלב הולכין אחר הרוב (שם מקוא' א ג). במה דברים אמורים בגבי שאפשר לשתות בה ולא יהא מקום פרסות רגליו נכרות אבל גבי שאין אפשר לו לשתות וכו' (שם ו).

***גַּבַּי**[4]), גביי, גַּבַּאי, ש"ז, מ"ר גַּבָּיִים, גַּבָּאִים, — א) מי שממונה לגבות המכסים, Steuereinnehmer, percepteur d'impôt; publicain: חבר ונעשה גבאי דוחין אותו מחבירותו (תוספתא דמאי ג ד). האחים שנעשה אחד מהם גבאי (שם ב"ב י ה). סתם רועה פסול (לעדות) סתם גבאי כשר (סנה' כה:). וישלח המלך גבאי טמיון לגבות מה עשו בני המדינה עמדו ותלו אותו (מד"ר ויקר' יא). אין פורטין לא מתיבת המוכסין ולא מכיס של גבאין (ב"ק י א). הגבאין שנכנסו לתוך הבית (טהר' ז ו). הגבאים והמוכסים תשובתן קשה מחזירין למכירין וכו' (תוספתא ב"מ ח כו). — ב) *ממונה על גביית הצדקות: סלע זו לצדקה עד שלא באתה ליד גבאי מותר לשנותה משבאתה ליד גבאי אסור לשנותה (ערכ' ו.). גבאי צדקה וכו' גובין סתם ומחלקין סתם (דמאי ג א). גבאי צדקה בשביעית מדלגין על פיתחן של אוכלי שביעית (תוספתא שם ג יז). גבאי צדקה אינן רשאין לפרוש זה מזה (שם פאה ד יה). גבאי קופה ביו"ט לא היו גובין ומכריזין ביום טוב כדרך שגובין ומכריזין בחול (שם דמאי ג יו). גבאי צדקה שלא מצאו עניים לחלק להן את הפול מוכרין לאחרים ואין מוכרין לעצמן גבאי צדקה פורטין לאחרים ואין פורטין לעצמן (שם ב"מ ג ט). גבאין של עבודה זרה אסור ליתן להם (שם ע"ז ו א). ואמר ר' יוסי יהא חלקי מגבאי צדקה ולא ממחלקי צדקה (שבת קיח:). כל עיר שיש בה ישראל חייבין להעמיד מהם גבאי צדקה אנשים ידועים ונאמנים שיהיו מחזירין על העם מערב שבת לערב שבת ולוקחין מכל אחד ואחד מה שהוא ראוי ליתן ודבר הקצוב עליו והן מחלקין המעות מערב שבת לערב שבת ונותנין לכל עני ועני מזונות (רמב"ם, מתנ' עניים ט א). — ג) *בכלל ממונה על גביית כספים וכדומה: החנות פתוחה וההנוני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת וכל הרוצה ללות יבא וילוה והגבאים מחזירים תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם (אבות ג טז). וכן הדין בחצרות ופונדקיות וחנויות העשויות לשכר וכו' בית דין מעמידין להן גבאי ויהיה השכר מונה בבית דין (רמב"ם, נחלאות ז ו). ראובן ושמעון ולוי הכרו חבירות אחת לשנה ומינו גבאי שיגבה בעדם בכך וכך לחודש לסוף ט' חדשים עשו חשבון עם הגבאי ונשאר מעות בידו (שו"ת הרא"ש קב יא). — *ונתיחד אח"כ לראש בית הכנסת, ראש חברה מהחברות וכדומה: ויש מהם שהוקדשו שיתהלקו הפירות לבד וישאר הקרן קיים ביד הגבאי ועכשיו נתעוררו קצת ממנהיגי הקהל וכו' ותובעין לגבאי ההקדשות שיפרעו מאותם

---

[1]) משקל המחלות. — ואמרו הכמי הלשון כי השם הדומה לו בערבית הוא גַבַּה, גַבְהַה a), שפרושו הוא מצח, ובפרט מצח רחב, גדול. אך עי' למעלה בהערה לְגַבַּח, והשם גַלְחַה b) פרשוהו המלונים הערבים וז"ל: מוצע' אנהשאר אלשער ען ג'אנבי אלראש, ר"ל מקום הסר השער בצדי הראש. —[2]) ואמרו בתו"כ (מכי' נגע'): קרחתו אלו השחקים גבחתו אלו ההדשים. — [3]) רגמ"ה כן רש"י פרשו שממורט בפניו. אבל הערוך פרש: גבהות יש בשדרה שלו כעין הגמל.

[4]) משקל גַּנָּב, משרש גבה. ובאלף נראה כמו בנאי, זכאי, לבלתי יקראו גבי — בסורית גביא, ובערב' גַ'אבִ c).

a) جبة جبهة b) جاحة c) جاب

נכסים מס והוצאות (שו"ת הר"נ גירונדי ב). כי על כל אלה יש לעשירי עם ולמנהיגי הקהל והגבאים ולראשיהם לפקוח עיניהם לחומלה על התלמידים וכו' (תה"י ב, תנכס ג). הגבאים הגבוהים יתנו חלק עשירית לחברה זו ממה שימצאו בכל מתן בסתר בבהכ"נ (פנק' ועד כריסק, שנת שפ"ג). אעפ"כ לא דרש הרב הקבוע כי אם הרב שבתוך החברה (ח"ק שכבדו אותו הגבאים מן החברה (שו"ת בעל אפריס סג). שבנו הגבאים (את ביהכ"נ) משלהם ואח"כ גבו מן הציבור (שו"ת שמש לדקה, או"ח א). נוסף ע"ז מוכרים הגבאים (של ביהכ"נ) לנקובי שם שבתות שבהן קדושה נוספת כגון שבת שקלים וכו' (פרי הארץ או"ח ב ב). יש לנו בבית כנסתנו בעל תוקע, יש גם גבאי עז נפש לחבריו תוקע (יל"ג, הכל תלוי במזל). דאגה אחת דכאתני, בימי מחלתי, השמועה באתני, כי בקהלתי, נמנה החיט לגבאי החברה, ואם יעסק הוא בקבורתי, ידעתי כי נכון לי יום עברה (הוא, בת גליס). מפיחי קריה עקב שוחט, ובעד חזן יגרו מדון, שתף של עמלק קהלתו סוחט, ובכל גבאי היא קונה לה אדון (הוא, דור המדבר). —ולנק' גַבָּאוּת: נשים גבאות ישגיחו על נשים עניות שיהא לכל אחת ב' כתונות פשתן (פנק' ועד כריסק, שפ"ג).

גִבְיָהָה, ש"נ, — בליטה, ובהשאלה חטטרת: וכיון שהגיעו (אלכסנדר מוקדון ובני לויתו) לבית קדשי הקדשים אמר לו (גביהא בן פסיסא) אדוני המלך עד כאן יש לנו רשות להכנס מיכן ואילך אין לנו רשות ליכנס אמר לו הריני נכנס וכשאצא אשוה לך גביהתך[1]) (מגי' תענית ג ו).

גִבְיוֹן, ש"ז, —כמו גִבְיָּיה (ר' אפריס, אומנות, רבימ' לונץ).

גִבְיָּיה, ש"נ, —א) בה"פ מן גָבָה: יש לה (להאשה) ממון אצל אדם הלואה או פקדון או שטר ומתה אינו יורשה בעל מה טעם שמחוסרין גביה (הלכ' פסוק' רב יהודאי גאון יא). קבלו עליהם שתי הכתות הללו וכו' לדון בעניין גביית כתובתה ונדוניתה וכו' ולעניין גביית הנדוניא על פי התקנה וכו' שגם בזה הסכימו מתקני התקנה שבכל זמן שיטילו תנאי בגביית הכתובה הכל לפי תנאם (שו"ת תמת ישרים קעב).— ב) מה שגובים, המס המוטל: על דבר שבתי שסרב לתת לממוני הקהל הגבייה שלו שהטילו עליו (שו"ת בני בנימין רפו).— יגביית עדות עי' עֵדוּת.

[1]) עי' ערך גביעה.

א.***גַּבִּין**, ש"ז, מ"ר גַבִּינִים, — כמו גַבָּה, השערות מעל העינים: אין לו גבינים אין לו אלא גבין אחד וכו' רבי דוסא אומר כל שגביניו שוכבין (בכור' ז ב). אמר ר' ירמיה בר אבא אמר ר' יוחנן (צורת האדם היא) מצח והגבינים והעינים (נדה כג:). שער הראש והזקן שהן מסתפרין לעולם גדלים והגבינים שאינם מסתפרים אינם גדלים כלום (מדרש סיה"ס). ואין ראיות החוקים האלהיים דקות המלות ונשיאות גביני[1]) העינים והעלם הכבות והרבות בתחנה ובתפלה ובתנועות (כוזרי ב נו).

ב.***גַּבִּין**, ש"ז,— כמו גְבִינָה: הדגין והגבינין המסודרין על גבי עלין ועל גבי קנים מפריק ואוכל (תוספתא שבת יג יה). הגבינים שלהם (של הנכרים) מותרות (מס' כותים ב).

א.**גְּבִינָה**, גְבִנָּה, ש"נ, מ"ר גְבִינוֹת,— עצם מזוני יעשוהו מן החלב על ידי העמדה, הקפאה, סחיטה וכו', Käse; fromage; cheese: הלא כחלב תתיכני וְכַגְּבִנָּה תקפיאני (איוב י י). הנודר מן הגבינה אסור בה בין מלוחה בין טפילה (נדר' ו ה). שאל ר' ישמעאל את ר' יהושע כשהיו מהלכין בדרך אמר לו מפני מה אסרו גבינות עובדי אלילים אמר לו מפני שמעמידין אותן בקיבה של נבילה (ע"ז ב ה). ואם עשה גבינות בדפוס של גוי וכו' שעשה בהם גוי גבינות שלו ביומו (התרומה, הלכ' אסור והיתר סד). ראובן שמכר לשמעון גבינות ואחר ג' ימים פתחן ומצאן מרוקבין רקבין גדול ועפוש הרבה יש לשאול עיפוש הגבינות בכמה זמן ראוי רקבון ועיפוש כזה לבא בגבינה (שו"ת הרא"ש קב ט). וכאשר היה מולח הגבינות מאותו המוהל היוצא וזב מן הגבינות היה מוסיף על הקיבה (הגה' מרדכי, פסח' תקס"ה). — ומשל: מי אכל הגבינה העכברים (ר"מ חגיז, משל' חכמ' קנד).

*אֶטֶף, גומה קטנה שבגבינה.

*גִבּוּן.— *גִבֵּן.

*חִבֵּץ. — חריץ, חריצי החלב.

[1]) ובגוף הערבי: אל חואגב a), והן הגבות.

a) حواجب

*עגול של גבינות. — עמד, *העמיד החלב. קיבה, להעמיד בה הגבינה. — קפא, הקפיא, נקפית.

ב. *גְּבִינָה, ש״נ, — מן גָּבִין, — ובהשאלה: הרים בעלי אילנות ועשבים נקראים גבינת הרים (ר״י קמחי, ספר הגלוי, ערך גִּבֵּן).

*גְּבִינִיּוֹת, ש״נ, — עצם חֹמר הגבינה, Käsestoff; caséine: החלב מזוג על צד האמת ממימיות וגביניות וחמאיות (קאנון כ א א). וג״כ ינוסה (החלב) בזכוכית שיושם עליו דבר מימיי וינעוהו באצבע ואז יודע שעור גביניותו ומימיותו כי החלב המשובח הוא השונה בגביניות ומימיות (שם א ג ב, בהנהגת היונק).

*גְּבִינִי, ת״ז, לנק׳ גְּבִינִית, מ״ר גְּבִינִיִּים, גְּבִינִיּוֹת, — שיש בו מטבע הגבינה, käsig; caséeux; caseous: ואז לא יהיה חלב המינקת רקיק ולא עב מאד ולא גביניי (קאנון א ג ב י, בהנהגת היונק).

גָּבִיעַ[1], ש״ז, סמי׳ גְּבִיעַ, מ״ר גְּבִיעִים, — א) כלי של מתכת וכדומה לשתות יין וכדומה, ארוך וצר, רחב מלמעלה וצר למטה, Kelch; calice; bowl: וימצא הַגָּבִיעַ באמתחת בנימן (בראש׳ מד יב). ואת גְּבִיעִי גְּבִיעַ הכסף תשים בפי אמתחת הקטן וכו׳ ואמרת אלהם (לאחי יוסף) למה שלמתם רעה תחת טובה הלוא זה אשר ישתה אדני בו (שם ב-ה). — וגביע גדול, שממנו יערו להכוס: ואתן לפני בית הרכבים גְּבִעִים מלאים יין וכסות ואמר אליהם שתו יין (ירמ׳ לה ה). — ומ״ר: הגביעים דומין לכוסות אלכסנדריאה שפיהן רחב ושוליהן צר (רמב״ם, בית הבחירה ג). גביעיה הן כמין כוסות שעושין מזכוכית ארוכים וקצרים (רש״י שמות כה לא). — ב) כוס הפרחים וקשוט מלאכותי בצורת כוס פרח, Blumenkelch; calice de fleurs; calix of flowers: שלשה גְּבִעִים משקדים בקנה האחד (של המנורה) כפתר ופרח (שמות כה לג).

*גְּבִיעָה[2], ש״נ, — בליטה, מקום מֻגבה קצת, — ובהשאלה חטטרת: כשאצא אני משוה לך גביעתך[3] (מד״ר בראש׳ סא).

1) דומה לזה בערב׳ קֻבְּעָה a).

2) מן השם גבע, גבעה, עי׳ שם. — 3) כך גרסת קצת נוסחאות במקום פדחתך שבנוסחאות אחרות. — ועי׳ גביהה.

a) قُبَعَة

גְּבִיר, ש״ז, מ״ר גְּבִירִים, — א) עליון, אדון ושליט, Herr; maître; lord: הוה גְבִיר לאחיך וישתחוו לך בני אמך (בראש׳ כז כט). ויאמר (יצחק) לעשו הן גְבִיר שמתיו (את יעקב) לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים (שם לז). — ב) *תאר כבוד לאדם חשוב: גביר אחז לבבות לאחזה שמח לבי ואתה מאחוזיו, גביר גבר ובזז החמדות והיו כל כלי חמדה בזוזיו (ר״י הלוי, נאם אסף). גביר במשפחות, גביר דובר צחות, גביר משיב רוחות, להיות נאנקים (ראב״ע, נדוד הסיר). בממלכה הראשונה אנשים טהורים וגבירים זכים וברים (סו״ה, אג׳ חי בן מקיץ). וישדרנה אלי ע״י הגביר המרומם כמהרי״ד ראובן מלטי (ר״י עובדיה, אגר׳ דפי הזמן כתבים). שהאשה הנפטרת מרת רחל גרושת הגביר ה״ר אברהם וכו׳ מתה (שו״ת פרח מטה אהרן סד). — *גְּבִירִי, כמו אדוני: גבירי העטרתני בעטרות נזריך אשר הם לזולתך טפלות (ר״י הלוי, הפטע הזמן). עשיתי כה שגזרת עלי גבירי, הרימותי ידי לכתוב אל הרב עליון ונורא אדירי (מנח׳ קנאות, מכת׳ כד).

גְּבִירָה, ש״נ, כנ׳ גְּבִירְתִּי, מ״ר גְּבִירוֹת, — א) תאר כבוד לנשי המלכות, Königintitel; titre des reines; lady (used of a queen): ויתן לו (פרעה להדד) אשה את אחות אשתו אחות תחפנים הַגְּבִירָה (מ״א יא יט). אמרו למלך ולַגְּבִירָה השפילו שבו כי ירד מראשותיכם עטרת תפארתכם (ירמ׳ יג יח). — ולאם המלך: Konigin Mutter; reine mère; queen mother: וגם את מעכה אמו (של אסא) ויסרה מִגְּבִירָה (מ״א טו יג). — ב) *אשה שיש לה שפחה, ביחס לשפחתה, Herrin; Maîtresse; mistress: אם גבירה לוקה שפחה לא כל שכן (תעני׳ כה:). אמרו לה (השפחות לבת פרעה) גבירתנו מנהגו של עולם וכו׳ (סוט׳ יב:). למה אין שמותם של שבטים שוים בכל מקום (אינם כתובים בסדר אחד) אלא שזה מקדים לזה וזה מקדים לזה שלא יאמרו בני גבירות תחלה ובני השפחות אחרונה (מד״ר שמות א). — ג) *תאר כבוד לאשה חשובה בכלל: ולפי שהיה מדרך השרים לכבד את הנשים ובפרט הגבירות (ר״י אברבנאל, מ״כ ט). תנאי התנה במעשי בראשית עם אשתו הגבירה הנ״ז שלא יהיה לו רשות בבית ובחנויות הנ״ז (ר״י עובדיה, אגר׳ דפי הזמן). הגבירה אשת החכם (שם). — וככנ׳ גבירתי: ויאמר לה גבירתי חברי רוצים לבוא לפניך (משלי סנדבר).

גָּבִישׁ[1], ש"ז, מ"ר גְּבִישִׁים, — א) מחצב קשה זך ספירי ובלי גון, כעין הזוכיה[2], Krystall ; cristal crystal : לא יערכנה (את החכמה) זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז ראמות וְגָבִישׁ לא יזכר (איוב כח יז-יח). — ב) ׳בהשאלה, השתמשו בו הסופרים החדשים בחכמת המחצבים, גשם מחצבי שיש לו פנים קצובים במספרם ובנטיותיהם ומיוחדים לכל מין ומין : גביש המלח וכדומה.

א׳גבל, ממנו גבול, גְּבוּלָה, א.גָּבַל, *גֹּבֶל, גַּבְלֻת.

א׳גָּבַל[3], פעו"י, עת׳ אֶגְבֹּל, לפני מקף אֶגְבָּל, — א) עשה הגבול, begrenzen ; établir la limite ; to set boundaries : לא תסיג גבול רעך אשר גָּבְלוּ ראשנים (דבר׳ יט יד).—ב) היה גבול ל, be grenzen ; liniter ; to limit : והירדן יִגְבֹּל אתו (את גורל בני בנימין) לפאת קדמה (יהוש׳ יח כ). — ג) עם ב, גָּבַל בארץ פלוני, נגע בגבולה, angrenzen ; confiner à; confine : וגם חמת תִּגְבָּל-בה (זכר׳ ט ב).

— נפע׳, ׳נִגְבַּל, — שגבלו אותו : ועליהם חוק חקתי ו נ ג ב ל ת י (יוצר א שבוע׳, כאין תהומות). גאון קולו השמיע לנדגלים, מסביב ההר נ ג ב ל י ם (שם, תתו קול). ומגבעותי לגבעות עולם דלגתי, ומגבעות עולם לגבעת סיני נ ג ב ל ת י (שם, לפני גבעות חוללתי). ומשה נפש מדברת מכרת איננה גשם ואיננה נ ג ב ל ת במקום ולא יצר ממנה מקום (כוזרי ה פט).

— הפע׳, הִגְבִּיל, לווי הַגְבֵּל,—הקיף בגבול, שם גבול בפני דבר : וְהִגְבַּלְתָּ את העם סביב לאמר השמרו לכם עלות בהר ונגע בקצהו (שמות יט יב). לֹא יוכל העם לעלת אל הר סיני כי אתה העדתה בנו לאמר הַגְבֵּל את ההר וקדשתו (שם כג). — ׳ובהשאלה : וכל שרעפים וכל הרהורים, נלאים לשום בו שיעורים, מלשערהו ומ ל ה ג ב י ל ה ו, מלתארהו ומלפרסמהו (שיר היחוד ה). היא (הדת הנמוסית) לא תוכל ל ה ג ב י ל פרטי הפעולות שראוי שיופעלו בכל מעלה ומעלה (העקרים א ח). ואין בידיו ל ה ג ב י ל העת ההיא (שם). — ׳ובמשמע׳ המעיט אותו, עשהו יותר צר, חלש, וכדומה : כי הם הסירו ההשגחה לרוממותו יתברך והנה בדעתם זה כביכול ה ג ב י ל ו והשפילו מעלתו (רא"ב׳ דעת לר"מ אלכילה א א).

— הָפע׳, ׳הֻגְבַּל, הֻגְבָּל,— א) מוקף גבול : מרצדים היו מ ו ג ב ל י ם (פיוט כ שבוע׳, תתו קול). הזר הסובב אותם כסבוב הגבול לדבר אשר הוא מ ו ג ב ל בו (ר"י אבן תבון, פרשי ריב"ג, שרש גבל). — ב) שהגבילו אותו בגבול דמיוני : ו ה מ ו ג ב ל בעצמו אינו אלא היסוד עצמו שקבל הצורה והגבול (יסו"ע לר"י ישראלי הקדמה). שידיעת אלה הדברים היא נמנע בחק כל מ ו ג ב ל ומוקף בזמן (י"ג יסודות לדוד ב"ר יו"ט בן בילא א). שאיננו (הבורא) מ ו ג ב ל לא במקום ולא בזמן (מ׳ אלדבי ש"א א). והמתנהג בנימוס להיותו מסופק אם היושר ה מ ו ג ב ל בו הוא יושר באמת או אינו יושר אלא כפי הנראה אינו שמח בפעולתו (העקרים א ח). המתנהג על פי הדת האלהית להיותו יודע שהיושר ההוא ה מ ו ג ב ל בה הוא יושר באמת הוא שמח בפעולתו (שם). —ובהשאלה. ׳שלטון מְגֻבָּל, שיש לו גבול. שאינו יכול לעשות כטוב וכישר בעיניו : ולמה לא יהיה יכלתם (של מנהיגי המדינה) מ ו ג ב ל ומסודר (ר"י אברבנאל, ש"א ח. הלעה א). בקצתם (בקצת הארצות) יהיה המלך מ ו ג ב ל במלכות ארגון ובקצתם יהיה מוחלט (שם). —׳ובמשמ׳ ק ב ו ע בגבול שגבלו לו. שלא ישתנה : ואלה המדינות לפעמים היו הנימוסים המונחים בה מ ו ג ב ל י ם בלתי מוסרים באחרים לנצח כפי מה שעליו הענין בנמוסי הישמעאלים ולפעמים היו בלתי בעלי נימוסים מ ו ג ב ל י ם אבל יונח הענין בם אל המושלים עליהם כפי היותר מועיל בעת עת (נופ צופ׳. מסיר ליאון ב יז).

— הִתפ׳, ׳הִתְגַּבֵּל. קבל גבול. היה אפשר לגבול אותו בגבולים : אין אדם רשאי לשאול על השם מהו מפני כי השואל זו השאלה אינו שואל אותה אלא על דבר שיש לו גבולים וכל ה מ ת ג ב ל נוצר (ר"י ברצלוני, פי׳ יצירה 78).

׳גֹּבֶל, ש"ז, — כמו גַּבְהָה, הזר המקיף את הערוגה : היה לה להערוגה ג ו ב ל[1]) גבוה טפח וזרעין

---

[1]) משרש גבש עי"ש.—[2]) כך הסכימו המפרשים החדשים גזנ׳ והבאים אחריו, ואמרו כי עקר משמעת המלה היתה ג ל י ד, וחשאל להמחצב מפני עינו כעין הגליד, והעיד פלינוס כי הקדמונים חשבו שהוא באמת גליד (פליני לז ה), וכן בלשון יונית השם κρύσταλλος משמעתו גליד והמחצב הנזכר וממנו בכל לשונות הלעז השם קריסטל. ויונתן תרגם ב י ר ו ל י ן, שהוא מה שנקרא בלעז beril. מנחם בן סרוק : אבן מאבני השהם. ריב"ג : פרשו בו שהוא מין ממיני השדד והפסים. רש"י : ש״ית אבנים טובות שבים הם. רד"ק : אחד מהאבנים היקרות.

[3]) מן השם גְּבוּל. וכן בכנענית.

[1]) כך גרסת הערוך. וכן בכ"י פרמה, ונקוד הַגּוֹבַל.

בתוכה שלשה עשר, שלשה על כל גובל וגובל ואחד באמצע לא יטע ראש הלפת בתוך הגובל מפני שהוא ממלאהו (כלא' ג א). ואם היה לו גובל רחב טפח מכל סביבותיה נמצא גופה של הערוגה ח טפחים על ח טפחים וכיצד דמותן ומראית עין גובל הסימנין האלה הן הן גופה של גובל (JQR XVII,284).

ב. גבל, ממנו *גִּבּוּל, ב.*גָּבַל, *גַּבָּל, *גַּבְלוּל.

ב.*גָּבַל[1], פ"י, עת' יִגְבֹּל, — שם מים או משקה אחר בקמח או עפר וכדומה ונער יחד ועשה כעין בצק, kneten; pêtrir; to knead: ונותנין מים למורסן (בשבת) אבל לא גובלים (שבת כד ג). מי חטאת שנפסלו לא יגבלם בטיט (פרה ט ה). שאינו גובל עיסתו בטהרה (תוספתא מעש"ר ג יג). כף שכהנים גובלין בה (שם כלים ב"ב ג 7). המורסן אעפ"י שאינו ראוי לגבול אין גובלין אותו שמא יבוא לגבול העפר וכיוצא בו (רמב"ם, שבת כא לד). אין גובלין את הקלי ויש אומרים גובלין (שבת קנה:). בשעה ראשונה עלה במחשבה (לברא את האדם) בשנייה נתייעץ עם מלאכי השרת בשלישית כנס עפרו בד' גבלו בה' רקמו בו' עשאו גולם (מד"ר ויקר' כט).

— פִּע', *גִּבֵּל: נותנין מים לתוך קמח קלי ובלבד שלא יגבל (תוספתא שבת יג יד). במגבל עיסתו במי פירות (ירוש' דמאי ה א). בשגיבל ואחר כך הפריש (שם תרומ' ה ה). א' נותן את הקמח וא' נותן את המים האחרון חייב וכו' ר"י אומר אינו חייב עד שיגבל (שבת יח.). לאדם שמגבל את הגבינה (תענ' י.). מים שנתגלו הרי זה לא ישפכם ברה"ר ולא יגבל בהם את הטיט (ב"ק קטו:). פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה בני אדם שמגבלין עיסותיהם בטומאה אמר להם מפני מה אתם מגבלין עיסותיכם בטומאה (סנה' ה:). מה דרכה של אשה בשעה שהיא מבקשה להפריש חלתה מגבלת את הקמח ואחר כך נוטלת חלה כך עשה האלהים גבל את העולם ואחר כך נטל אדם (מד"ר שמות ל). מגבל חייב משום לש לפיכך אין מגבלין קמח קלי הרבה שמא יבוא ללוש קמח שאינו קלי (רמב"ם, שבת כא לג). — ומשל: באותו הטרח שאתה מגבל סובין ושעורין לפני שור אחד אתה יכול לגבל לפני שנים (כמ"ג, מ"ע פב).

— הפע', *הִגְבִּיל, — כמו גִּבֵּל: מביא אדם עפר וצוברו על פתח ביתו ברשות הרבים לשרותו לטיט וכו' ולא יהא מגביל בצד הזה ובונה בצד הזה אלא מגביל במקום שהוא בונה (תוספתא ב"מ יא ו).

— פֻּע', *גֻּבַּל, מְגֻבָּל, מגובל: בזמן שגשמיה (של השנה) מרובין למה הוא דומה לאדם שמגבל את הטיט אם יש לו מים רבים מים אינן כלין והטיט מגובל יפה (תענ' יט:).

— נִתְפ', *נִתְגַּבֵּל: לאדם שמגבל את הטיט וכו' יש לו מים מועטין מים כלין והטיט אינו מתגבל יפה (תענ' יט:).

גַּבָּל, ש"ז, מ"ר גַּבָּלִים, — מי שאומנותו לְגַבֵּל: אבא שאול גבל של בית רבי היה והיו מחמין לו חמין בחיטין של תרומה טמאה ללוש בהן עיסה בטהרה (פסח' לד.). פלוני גבל תיקן לי את העיסה (כתוב' עב.).

***גַּבְלוּל**, ש"ז, מ"ר גַּבְלוּלִים, — גוש אחד מהעיסה, Teigwurst; paton; lump of dough: חלה כמין גבלול וכו' משתעשה גבלולין גבלולין (ירוש' חלה ג הל' א).

גַּבְלוּת[1], גַּבְלֻת, — מלאכת הגדילה והקליעה והפתילה[2], Windung; torsion; wreathen work: ועשית על החשן שרשת גַּבְלֻת[3] מעשה עבת (שמות כח כב).

גִּבְלִי, ת"ז, מ"ר גִּבְלִים, — אֻמן חכם בפסילת אבנים ועץ, Bildhauer; sculpteur; sculptor: ויפסלו בני שלמה ובני חירום וְהַגִּבְלִים[4] ויכינו העצים והאבנים לבנות הבית (מ"א ה לב).

וכמדבמ"ע הגובל. וכן בכ"י קטע הגניזה שמובא להלן בפנים. ובנוסחאות הדפוסים גבול.

[1]) כן גם בערב' וסורית.

---

[1]) כך הכתיב של המלה בספר השרשים של ר"י אבן גנאח ובסה"ש של הרד"ק, והחליטו שניהם שהוא ע"מ עבדות. — וכן המפרשים החדשים. ואמר גזנ' שהוא כמו ג'מלa) בערבית שר"ל חבל עב, ואולי מלשון גדיל. — [2]) משמעה זו נתנו לשם זה המפרשים (ריב"ג ורד"ק ואחרים) מלשון גבול, ואמרו שהכונה בו שוות. ועי' הערה הקודמת. — [3]) כך הכתיב והנקוד המסורים. ויש מנקדים גַּבְלֻת.

[4]) הרד"ק: הם פוסלי האבן בקו ובמדה וכו' ונותנין חוט של סקרא בסוף מדתם או משרטטין בשרטוט ומשם יפסלו האבן והוא מענין גבול כלומר ששמים גבול למדת האבן. ע"כ. ואעפ"י שיותר מסתבר כפרוש השני שנזכר שם וז"ל: אנשי גבל שהיו אומני אבן (היא העיר גבלה באשו', בכנע' גבל ובעבר' גְּבַל REJ 1890,45).

---

a) جمل

*גַּבְלִית[1]), ש"נ, — בליטה מן הכתל קצת דומה לגזרה, מתעקמת מכאן ומכאן לעומת הכתל ובולטת באמצע: הזיז מביא את הטומאה כל שהוא הגיזרה והגבלית[2]) בפותח טפח (אהל' יד א). ואיזו היא גבלית כל שמעוקם[3]) מכאן ומכאן ומשוייר מן האמצע (תוספתא שם יג,ט).

א. גבן, ממנו א.*גָּבִין, ואולי גִּבֵּן, °גַּבְנוּנִי, °גַּבְנוּנִית, °גַּבְנוּת, °גַּבְנִינוּת, גַּבְנֹן.

גִּבֵּן[4]), ת"ז, לנק' גִּבֶּנֶת, מ"ר גִּבְּנִים, גִּבְּנוֹת, — א) מי שגביניו ארוכים: או גִבֵּן[5]) או דק או תבלל בעינו (ויקר' כא כ). — ב) °בעל חטטרת[6]), backlig, bossu; humpbacked, — ובמשמע' זו רוב שמושו בלשון: ראשו (של הלולב) כפוף כאגמון דומות לאיש גבן (רש"י סוכ' לא:). הנניח לעולם הנשמות לכל גבן ואיש בעל חטוטרה (עמנ', מחברת ח). —

בכ"ז אין לדחות גם הפרוש הראשון, ויש לאחדם יחד והוא ששם היחס גִּבְלִי על שם העיר גבל, שהיו אֻמנים במלאכה זו, היה אחרי כן לשם תאר לפוסלי אבן ועץ. וקצת המפרשים החדשים הגיהו במקום וְהַגִּבְלִים — וִיגַבִּילוּם, אך אין הגהה זו מתישבת היטב, ואינה מוכרחת.

[1]) מקור מסופק. יסטרוב סובר כי נקרא כך על שם העיר גבל, ור"ל בצורת הגזרות של העיר ההיא. ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך בכל הנוסח' וכמו"כ בתוספתא, ובירוש' שבי' ג לד ג: הגובלית. ורב האי בפרושו לטהרות גרם גבילית, ולא פרש כלום אלא הכתפק בזה שהביא דברי התוספתא כהויתם. הערוך פרש אוצר, וזה תמוה, ואמר תנחום ירוש' כי הוא על שם הגִבלים, ר"ל פוסלי האבן. וזה דחוק. הרמב"ם לא פרש כלום. וכמו"כ ר"ש הסתפק בהבאת דברי התוספתא. — [3]) כן הובא ברה"ג ובערוך. ובנוסחא' הדפוסים שמניקה, כן הביא ר"ש. ובתוספתא צוק"מ שמינקה.

[4]) משקל אִלֵּם, גִּבֵּחַ, חִגֵּר, ומהשם גָּבִין. — [5]) בכורות ז ב: אין לו גבינים אין לו אלא גבין אחד זה הוא גבן האמור בתורה. ר' דוסא אומר כל שגביניו שוכבין, אך כבר רמו על זה שם ודחוהו. ולדעת רבי דוסא הסכים ר"י קמחי בספר הגלוי. — [6]) ואמרו בגמרה בכורות מג: אלא (גבן הוא) ששדרתו עקומה וכך פרשו שם מה שפרש רבי חנינא בן אנטיגנוס גבן שיש לו שני גבין ושתי שדראות, והסכים לזה ריב"ג והרד"ק, וקצת החדשים (ברט ואחרים). ואמר ברט כי שרש גבן בעברית דומה להשם ג'בל a) בערבית, שכונתו הר, וג'בלה b) הוא חטטרת. ומזה לפי דעתו גבנון, עי"ש.

a) جَبَل b) جَبَلَة

ומ"ר: ותצא האומנת ותמצא גבן אחד ובידו תוף וחליל וכו' ויאמרו לו חבריו הגבנים אם לא תוליכנו עמך עתה נגלה הדבר (משלי סנדבר). מי שמפני טוסי (שעול) נעשה גבן זה ימות מהר (אולס"ח, ר"י להלון ה ו). — ג) °ס"ז, מין דג: הגבן הוא מין אחד במשפחתו ונכר היטב בגבו הגבנוני הרבה עיניו גדולות ובמקום מכסה האוזן נמצא לו קרום רחב הפרוש עד סנפירי בטנו מראהו ממעל ירוק כזהב ומצדיו כלבנת הכסף קשקשיו קטנים מאד משכנו בנהרות הודו (תוה"א לביהק, מער' הדגים ד לא).

א. °גָּבַן, קל אינו נהוג.

— פִּעֵ', °גִּבֵּן, — היה לו כעין חטטרת, — מְגֻבָּן, בולט, שיש לו כעין המטרת: ונתעקם (עצם הירך) קצתו העליון כדי שיחצב בכף הירך והוא מגובן אל צד הימני ונבלע ושוקע מן הצד הפנימי (קאנון א א א כז).

— נִתְפּ', °נִתְגַּבֵּן, — נעשה גִּבֵּן, ר"ל בעל חטטרת: כשיתפשטו (עצלי החזה והרחם) ישפלו באשר ימצאו תחתיהם גשמים רבים וכו' וכשיתרפו יתגבנו כי אז יתראה בליטתם ונגבהו (פרקי משה א).

ב. גבן, ממנו ב.*גָּבִין, א.גְּבִינָה, °גְּבִינִיּוּת, גְּבִינִיִּי, *גִּבֵּן, °גַּבָּן.

ב.*גָּבַן, קל אינו נהוג.

— פִּעֵ', *גִּבֵּן[1]), — עשה גבינה, Käse zubereiten, faire fromage; to form cheese: החולב והמחבץ והמגבן (שבת לה.).

— הִפְעִ', *הִגְבִּין, — כמו *גִּבֵּן: החולב והמחבץ והמגבין[2]) כגרוגרת (תוספתא שבת י יג, ב"מ ח ז).

— נִתְפּ', °נִתְגַּבֵּן, — נתהפך ונעשה גבינה, käsen, se coaguler; coagulate: ויש (חלב) מתגבן ויש שאינו מתגבן (רשכ"ל דורן, מג"א, ח"י ד).

°גַּבָּן, ש"ז, מ"ר גַּבָּנִים, — עושה גבינות, מוכר גבינות, Käsemacher; fromager; cheese-monger: וישראל שהולך אצל רועים בכפרים לגבן ומוליך בידו סימנין של עץ והקוק בכל אחד ואחד

[1]) פעל נגזר מן השם גבינה. וכן בערב' גַ'בַּן a) עשה שיתגבן החלב, וכן בסורית.

[2]) כך בתוספתא צוק"מ. אך בתוספתא ש"ס וילנה: המגבן.

a) جَبَّن

אותיות מובהקות ולאחר שמגבלין את הגבינות קובעין בהן (ר"מ ב"ר קלוני', תבו' גא' קד', דוד קסל, סי' קכז).

גַּבְנוֹן, עי' גַּבְנָן.

˙גַּבְנוּנִי, ת"ז, לנק' ˙גַּבְנוּנִית, מ"ר גַּבְנוּנִיִּים, גַּבְנוּנִיּוֹת, — מי שבולט בצורת גבנון, בצורת חטטרת, convexe: כי איך ישתוה החלק הקערורי מן הגלגל הרחוק מהנבדל לחלק הגבנוני ממנו (ר"י אברבנל, כרא' א). החלקים הגבנוניים (שם, יהי רקיע).

˙גַּבְנוּנִית, ש"נ, מ"ר גַּבְנוּנִיּוֹת,—שטח בולט כעין גבנון, Konvexität; convexité; -ty: ולמעלה מזה הגלגל גלגל אחר ידבק שטחו בגבנונית זה האחר (ראב"ע, ספר העלמים, בגלגלים). הגיד הצומח מן גבנונית הכבד (ר"י אבן תבון, השרש' לריב"ג, רתק). הנקודה ההיא יוצאת חוץ לחלל גלגל הירח בהכרח והיא למטה מגבנונית גלגל כוכב חמה (ר"ש א"ת, מו"נ ב כד). אלא כל עליון מהם (מהגלגלים) הוא פוגש בשטח עקמומיותו ונוגע בשטח גבנונית התחתון הסמוך לו (יסו' עולם לר"י הישראלי ב ב). בחיצוניותו (של הגלגל) והוא הגבנונית הוא פוגש ונוגע בגלגל מאדים ובפנימיותו והוא העקמימות הוא נוגע בגבנונית גלגל נוגה (שם ג ד). ואין להרהר ולתהות במחשבה כמה הוא עביו (של הגלגל העליון) או בענין שטח גבנוניתו ומה יש חוצה לו (שם ב א). והכדור הוא מב' מינים יש כדור שהוא אטום כמו תפוח והוא שאין לו בלתי תכלית אחת והוא גבנוניתו (שם א ד מב). ומצד גבנוניתו (של הגשם) הוא בב"ת וכו' והנה לפי סברת ארסטו במקום יתחייבו גבנוניות (ר' חסדאי, אור ה' ב א). מרכז הכדור והוא מרכז העולם יגע גבנוניתו בקערורית גלגל מאדים של מעלה ממנו והשטח התחתון יגע בגבנונית גלגל נוגה (מ' אלדבי, ש"א ד ד). שביום גופה של החמה תלוי למטה בקערורית הגלגל שלה ובלילה עולה בגבנונית הגלגל (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', העתים ט). גבנונית הגלגל מתנועע על קערירותו (רבב"ל דורן, מג"א ב ט). מצד המים אשר מעל השמים יתפעל גבנונית השמים לקבל קר המים מהם (ר"מ בוטריל, יצירה ג ה). גם בזה לא נחה דעתי שגבנונית הארץ יעכב הראות (יש"ר מקנדיה, אלים, כתב ג).

˙גַּבְנוּת, ש"נ, — מום החטטרת: ואם בעצמות השדרא (יתחדש החלי) כשיתקשתו וקשתיות עצמות השדרא אם יהיה לפנים נקרא גבנות לפנים ואם יהיה מאוחר יקרא גבנות מאוחר (פרקי גליני', כ"י פריז).

˙גַּבְנִינוּת, ש"נ, — כמו גבנונית: נקרא ארץ מצד גבנינותו לעומת הגלגל שעליו והנה באר כי גבנינות גלגלי המרכבות נוצרו ממים אעפ"י שקערירותן נבראו מאש (ראב"ד, יצירה ג ס). ואין ספק שבהיות הכדור כ"ב גדול עצום ורב בעביו כמו שהיה בבריאתו שיהיה גבנינותו ושהוא החלק העליון ממנו יותר קרוב ונבדק אל הנבדל (ר"י אברבנל, כרא' א, יהי רקיע). העורק העולה מגבנינות הגוף (קאנון א א ד ב). ויסכרו המעברים אשר אצל הגבנינות כי הם צרים (שם ג יד ד). שכל גלגל נוגע וממשש בגבנינותו בגלגל שלמעלה הימנו ובקערירותו בגלגל שלמטה ממנו (נחמד ונעים, א ב).

גַּבְנֹן, -נוֹן, מ"ר גַּבְנֻנִּים, גַּבְנוּנִים,—א) ש"ז, גֹּבַה בולט ומעֻגל קצת, בהרים וכיוצא בזה, Giebel; faîte; summit: הר אלהים הר בשן הר גַּבְנֻנִּים הר בשן (תהלים סח יו). — ואמר המשורר: וגבנוני הרריה שרונים לפני וארחיה נכונים (רשב"ג, שירי שלמה ט).—ב) ת"ז, לנק' גַּבְנֻנָּה, -נוּנָה, מ"ר גַּבְנֻנִּים, -נוּנִים, גַּבְנֻנּוֹת, -נוּנוֹת, שיש לו גבנן: למה תרצדון הרים גַּבְנֻנִּים ההר חמד אלהים לשבתו (שם יז). — ˙גֹּבַה בולט על הגוף, חטוטרת: חטוטרת וכו' פי' הוא גבנון של הגמל (ערוך, ערך חטר). בית עלי שהן כרותי ימים ולי נראה ממולאי גבנונים בעלי מומין שאינן חיין כשאר בני אדם (רש"י כתוב' פה.). — ˙וגבעה בולטת ונכנסת בתוך הים: כי יתיצבו (ההרים) כחומה נשגבה בגדות הים ויקראו בשם גבנוני מצר (שבי"ע ב, טוניס). מארצות אפריקה עד גבנוני התקוה הטובה (א' גוטל', ממלרים 21).

***גבם**, ממנו ∞גֶּבֶס, *גָּבַם, *נִגְבַּם.

∞גֶּבֶס[1], ש"ז, — אבן גיר שיש בו חמץ גפרית, Gips; gypse; gypsum.

***גָּבַם**, קל אינו נהוג.

— נִפ', *נִגְבַּם, — נהיה כְּגֶבֶס: ירד לתובו (לתוך המקוה) עפר ונגבם[2] (מקוא' ד ג).

---

[1]) צורה עברית מהשם גבסים שבמשנה מלשון יונ'. ונהוגה בפי המדברים עברית בא"י.

[2]) כך הגרסה במשנה עם גוף הפרוש הערבי של הרמב"ם. — ובנוסחאותינו ונכבש.

גבע[1]), ממנו גביע, גבעה, ואולי מגבעה, ׳גבע.

גָּבַע, קל אינו נהוג.

—פִּע׳, ׳גִּבַּע, פ״י, — הלביש אותו מגבעת: ואחר תפשט (המילדת) ידיו (של הילד) ותחבר זרועותיו בארכובותי, ותצנפהו ותגבעהו במגבעת הלומה על ראשו (קאנון א ג, בשמירת הילד).

— פֻּע׳, ׳גֻּבַּע, — הלבישו אותו מגבעת, — מְגֻבָּע, לבוש מגבעת: מְגֻבָּע (הכה״ג) בלבשו שמנה בהדסן (שבתו מנחות, מוסף יוה״כ). ארון שלחן ומנורה מזבחות אורים תומים וכהן מגובע (מ׳ ריאטי, מקדש מעט, א).

גִּבְעָה[2]), ש״נ, סמי׳ גִּבְעַת, מ״ר גְּבָעוֹת, סמי׳ גִּבְעוֹת, גִּבְעוֹתֶיךָ,—הר לא גבוה, **Hügel; colline; hill**: מחר אנכי נצב על ראש הַגִּבְעָה (שמות יז ט). ויעמדו (בני בנימין) על ראש גִּבְעָה אחת (ש״ב ב כה). ויבנו גם המה להם במות ומצבות ואשרים על כל גִּבְעָה גבהה ותחת כל עץ רענן (מ״א יד כג). צאן אבדות היה עמי רעיהם התעום הרים שובבים מהר אל גִּבְעָה הלכו שכחו רבצם (ירמ׳ נ ו). עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך לי אל הר המור ואל גִּבְעַת הלבונה (שה״ש ד ו). כן ירד יי׳ צבאות לצבא על הר ציון ועל גִּבְעָתָהּ (ישע׳ לא ד). כי מראש צרים אראנו וּמִגְּבָעוֹת אשורנו (במד׳ כג ט). הנה ימים באים נאם יי׳ וכו׳ והטיפו ההרים עסים וכל הַגְּבָעוֹת תתמוגגנה (עמוס ט יג). והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים וְהַגְּבָעוֹת תלכנה חלב (יואל ד יח). כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים וְהַגְּבָעוֹת יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף (ישע׳ נה יב). ומראש הררי קדם וממגד גִּבְעוֹת עולם (דבר׳ לג יה). ויתפצצו הררי עד שחו גִּבְעוֹת עולם (חבק׳ ג ו). ומלאתי את הריו חלליו גבעותיך וגיאותיך וכל אפיקיך חללי חרב יפלו בהם (יחזק׳ לה ח).

גִּבְעֹל[3]), ׳עוֹל, ש״ז, מ״ר גִּבְעֹלִים, ׳עוֹלִים,—א) כעין כיס קטן שבו הזרע מתהוה בראש הקנה של פשתן או צמחים אחרים שכמותו, **Kapsel; capsule**: והפשתה והשערה נכתה (בהברד) כי השערה אביב והפשתה גִּבְעֹל [1]) (שמות ט לא). אין מזין לא ביונקות ולא בתמרות וכו׳ אלו הן היונקות גבעולין שלא גמלו (פרה יא ז). מצות אזוב שלשה קלחים ובהם שלשה גבעולין (שם ט). הזה ספק מן החוט ספק מן הכוש ספק מן הגבעול (שם יב ב). מי חטאת שנתמעטו טובל אפילו ראשי גבעולין ומזה (שם). וחכ״א תמרות גבעולין שלא גמרו ויונקות שלא הניצו כל עיקר (תוספתא שם יא ז). אזוב שהטביל עצו עם גבעוליו אע״פ שהזה והמים שופעין מן העץ לגבעול כשר (שם יב ג). שדומה (המן) לזרע פשתן בגבעולין (יומ׳ עה.). למי שהיתה לו שדה של פשתן נכנס לתוכה בערב והיתה נאה בא להכנס בבקר ומצאה שנעשית גבעולין (מד״ר במד׳ ז). העמוד שבתוכו (שבתוך הבצל) שמתעגל בתוכו כמין גבעול ומתקבצין בו זרע הבצל (ר״ת ערוכ׳ כט:).— ב) ׳הקנה הדק של הפשתן וכיוצא בו [2]), **Stengel; tige; stalk**: כבר ביכרה (השעורה) ועומדת בקשיה ונשתברו ונפלו וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה (רש״י שמות ט לא). כשושנה גדולה וכו׳ וגבעול אין לה (אכר׳ נוטל׳ ממלריס א). —׳ומשל לאצבעות דקים: יענו בה גבעלי שושנים אלה אם לא, לו למדוה, נגן הטיבה (יל״ג, אשה עבריה).

גָּבַר, ממנו גִּבּוֹר, גְּבוּרָה, גְּבִיר, גְּבִירָה, גָּבֶר, גֶּבֶר, גְּבֶרֶת, ׳גַּבְרְתָן, ׳תָנִית, תִּגְבֹּרֶת.

---

[1]) שרש עברי לבד.

[2]) עי׳ הערה להשרש.

[3]) משק׳ קַרסֹל, חַרגֹל. ולא נתברר מקורו. רוב החדשים רואים בו השרש גבע במשמ׳ גביע, ומפרשים גבעל כוס הפרח, אך אין זה נכון, כי עכ״פ הגבעול איננו דומה כלל לגביע.— [1]) ת״א: הניחו כמו שהוא גבעולין. רסע״ג תרגם: משלפא. מנחם אמר וז״ל: מלה זו אין לה דמיון בתורה אבל בלשון משנה יש זרע פשתן בגבעולין הוא הפשתן הנראה בראשי זרעונים. ע״כ. אך דבריו אינם ברורים דים. וז״ל ריב״ג: פרושו אצלי הצמח כשהוא עושה נצה והראיה על זה הפרוש מה שאמרה המשנה אלו הן היונקות גבעולין שלא גמלו. ע״כ. ונראה מדבריו אלו כי סובר ריב״ג שהשם גבעל איננו חלק מהצמח אלא כנוי מתאר מעמדו של הצמח. אבל מהמשנה בעצמה ומהתוספתא המובאות בפנים מוכח כי לא כן הדברי ויותר בדיוק באר הרמב״ם: גבעולין הוא אלאנואר קבל אן יפתח בל והוא מג׳מוע פי כם ואחד. ע״כ. ובעבר׳: והוא הפרח קודם שנפתח אלא שעודנו מכונס בתוך כוס אחד. ופרוש זה מוכרח בפרט מהמאמר בתוספתא, שמקביל את עצו של האזוב לגבעוליו. וכן מוכרח מהמאמר בגמ׳ יומא זרע פשתים בגבעולים. ועי׳ ערך גד.— [2]) כך פרש רש״י את השם גבעל. וז״ל (שבת קט:): גבעולין קנים דקים כעין של קנבוס. ובמו״כ סוכ׳ (יג.): גבעול הוא קנה האמצעי שהזרע בראשו בקנבוס ופשתן. ע״כ. וכבר השתמשו בשם זה במשמעה זו הסופרים החדשים.

גֶּבֶר[1]), כהפס׳ גֶּבֶר, סמי׳ גְּבַר, ז״ז, מ״ר גְּבָרִים, —א) ביחוד במשמע׳ זכר, Mann; homme; a man: לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה (דבר׳ כב ה). כי ברא יי׳ חדשה בארץ נקבה תסובב גבר (ירמ׳ לא כב). — ובפרט במ״ר, הזכרים הגדולים, יצאו הנשים והטף: ויאמר אלהם (פרעה למשה ואהרן) יהי כן יי׳ עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם ראו כי רעה נגד פניכם לא כן לכו נא הגברים ועבדו את יי׳ (שמות י י-יא). כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף (שם יב לז). את הגברים ואת הנשים ואת הטף (ירמ׳ מג ו). —ב) במשמעת גבור, איש חיל, אזר נא כגבר חלציך ואשאלך והודיעני (איוב לח ג).—ג) כמו איש, וישתמשו בו בפרט בדבור המליצה: וישא (בלעם) משלו ויאמר נאם בלעם בנו בער ונאם הגבר שתם העין (במד׳ כד ג). ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו (ירמ׳ יז ה). אני הגבר ראה עני בשבט עברתו (איכה ג א). כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו (ירמ׳ כב ל). הכימי אנוש ימיך אם שנותיך כימי גבר (איוב י ה).—וסמי׳: עם גבר[2]) תמים תתמם (תהל׳ יח כו).—ואמר בן סירא: לפני מות אל תאשר ג ב ר ובאחריתו ינכר איש (ב״ס גני׳ יא כח-כט). — ד) וכמו איש ישמש גם גבר במשמעת כל אחד ואחד, jeder; chacun; everyone: ואיש אחיו לא ידחקון (הארבה) גבר במסלתו ילכון (יואל ב ח). — ה) בהשאלה *תרנגול, Hahn; coq cock: בכל יום תורמין את המזבח בקריאת ה ג ב ר[3]) וכו׳ וברגלים מאשמורה הראשונה ולא היתה קריאת ה ג ב ר מגעת עד שהיתה עזרה מלאה מישראל (יומ׳ א ח). פעמים שהוא (הממונה על הפייסות שבמקדש) בא מקריאת ה ג ב ר או סמוך לו מלפניו או מלאחריו (תמיד א ב). אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר דברי ר׳ ר״א בר׳ שמעון אומר עד קרות ה ג ב ר (תעני׳ יב.). היוצא לדרך קודם קריאת ה ג ב ר דמו בראשו רבי יאשיה אמר (לא יצא) עד שישנה (התרנגול קריאתו) ויש אומרים עד שישלש ובאיזה ת ר נ ג ו ל אמרו בתרנגול בינוני (יומא כא.).—ואמר המשורר: אז גם מבור שחת מעבר לקבר, תצלנה אזניך לקריאת הגבר (יל״ג, קריאת הגבר). — ו) *אבר הזכרות, המאושכן ובעל: männl. Glied; membre viril; penis ג ב ר (בכור׳ ז ה). ובעל ג ב ר בגיד (גמ׳ שם מד:). יש אומרים בעלי ג ב ר י ם היו (מד״ר שמות כה).

גָּבַר, גָּבֵר, פ״ע, כהפס׳ גָּבְרוּ, עת׳ יִגְבַּר, יִגְבְּרוּ, — א) נעשה חזק, עז, stark werden; devenir fort; be, become strong: והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק (שמות יז יא). היו בני שוממים כי גבר אויב (איכה א יו). כי לא בכח יגבר איש (ש״א ב ט). — *ובמליצה: משחרב בית המקדש בושו חברים. ובני חורין וחפו ראשם. ונדלדלו אנשי מעשה ו ג ב ר ו בעלי זרוע ובעלי לשון (סוט׳ מט.). — ואמר בן סירא: אין לאמר זה רע מזה כי הכל בעתו י ג ב ר[4]) (ב״ס גני׳ לט לד). — ועם מן, על: מנשרים קלו מאריות גברו (ש״ב א כג). גברו עלינו האנשים ויצאו אלינו השדה (שם יא כג). — ועם ב, היה חזק וחשוב בקרב: כי יהודה גבר באחיו (דהי״א ה ב). — ובדברים לא בע״ח, במים, נהיו עצומים, רבים: והמים גברו מאד מאד על הארץ ויכסו כל ההרים הגבהים אשר תחת כל השמים (בראש׳ ז יט). ויגברו המים וירבו מאד על הארץ (שם יח).—והברכה: ברכת אביך גברו על ברכת הורי (שם מט כו). — ובמשמ׳ היה גדול ביחס לפלוני: כי כגבה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו (תהל׳ קג יא). כי גבר עלינו חסדו (שם קיז ב). — ועם מני: דברי עונת גברו מני (תהל׳ סה ד), ר״ל לא אוכל לשאתם. — ובמשמעת עשה גדולות: וידרכו את לשונם קשתם שקר ולא לאמונה גברו בארץ (ירמ׳ ט ב). — ב) *מה שיתר נהוג, הרוב: ולחם אצלי שם כולל לכל מה שיאכל אלא ש ה ג ו ב ר עליו מה שיעשה מן התבואה (ר״י א״ת, הפרש׳ לריב״ג, לחם). ואין ספק שזה דבר נפלא וחדש ו ה ג ו ב ר הוא הפכו והם ההמון (מאזני לדק, אלגזלי 47) ומה שמציאותו מעורב מן הטוב והרע אם הטוב הוא ה ג ו ב ר ראוי שימצא ואם הרע הוא ה ג ו ב ר אין ראוי שימצא (סעקרים א יא). שבכלל הנמצאות הטוב הוא מאודיי ו ג ו ב ר בהם

1) עי׳ גָּבַר. —2) מלה חשודה. בש״ב (כב כו) במקום גבר—גבור, אבל כמו זו כן זו חשודה, כי היא מכבדת על מליצת הכתוב ויתרה לפי המשקל, ולכן סוברים כי מלה זו, גבר או גבור, נכנסה בטעות, אולי ע״י מגיה שכתב על הגליון גבר או גבור במקום המלה נבר שלא הבין פרושה, והנוסחה האמתית היא: עם תמים תתמם, כמו עם חסיד תתחסד. —3) בגמ׳ שם נפלגו בפרוש מלה זו רב ורבי שילא, רב פרש קרא האיש, ורבי שילא: קרא התרנגול. אבל, אפילו אם הכונה פה היא כדעת רב, עכ״פ בהלשון בודאי היה בזמן ההוא גבר כנוי לתרנגול, וכמוכח מהעדות השניה המובאה בפנים, ומהשם ג ב ר י ת שלקמן.

4) בגוף הנוסחה י ג ב י ר, והגהה על הגליון

(שם ג כ).—ד) *עם השם סברה, מחשבה, סְבָרָה גֹּבֶרֶת, מחשבה גֹבֶרת. שהשכל מחיב: ולא נשאר אתי בזה בלתי הסברה הגוברת והאומד השכלי בפשוטי הפסוקים (ר״י אברבנל, הקד׳ לשמואל). וכפי המחשבה הגוברת מבלתי שנזוז מקבלתם ז״ל אומר אני וכו׳ (הוא, מ״כ ג). וע״כ אין ראוי לסתור אותה (את האמונה) בקלות ולחלוק עליהם כפי הסברה הגוברת (הוא, ראש אמנה יב). היותר נכון שהמאמר ההוא היה סברה גוברת שחשב האומר אותו (הוא, מפעל׳ ה׳ י יב). שכל זה הוא סברה לבד ומחשבה גוברת (מעשה אפוד, הקדמה). או חושב בטולה מחשבה גוברת או חושב אמתתה מחשבה גוברת וכו׳ (מאזני לדק, אלגזלי 16). —*תֹּאַר גֹּבֵר, שם תאר נגזר מפעל: והוא (השם דָאָה) תאר גובר ועקרו דאיה (ריב״ג, שרשים, דאה). ודע כי התמים ר״ל ואת התמים תואר גובר (שם, שרש תמם).

—פע׳, גִּבֵּר, — עשה שפלוני יִגְבֹּר: וְגִבַּרְתִּי את בית יהודה ואת בית יוסף אושיע (זכר׳ י ו). אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל וחילים יְגַבֵּר[1]) ויתרון הכשיר חכמה (קהל׳ י י). וכי ידיו של משה מגברות ישראל או ידיו שוברות עמלק (מכי׳ בשלח, ויבא עמלק). — ובכנ׳: וְגִבַּרְתִּים ביי׳ ובשמו יתהלכו (זכר׳ י יב). — ולווי גִּבֵּר, ואמר המשורר: וקול אלי מדבר, קום וחילים גַּבֵּר (רמב״ע, תחי׳ לעי״ת, ממרום).

—פֻע׳ *גֻּבַּר, מְגֻבָּר, — א) מים מְגֻבָּרִים, רבים, עצומים: שהיו הנשיאים עומדין על גבה (של הבאר) ומושכין במטותיהן כל אחד ואחד לשבטו ולמשפחתו וריוח שהיה בין הדגלים מלא מים מגוברין (תנחומא חקת מח). — ב) *מי שנתחזק בו דבר מהדברים, למשל חלט מהחלטים: במי שקרה לו מן האנשים בני הארבעים ממגוברי השחורה תרופתו שילבישוהו אדרת פשתן דקה (ר״י חריזי, תרג׳ אסור הקבורה לגלינוס). ור״ל שנתחזקה בקרבו המרה השחורה.

— הפע׳ הִגְבִּיר, — א) פ״ע, הלך וגבר: אשר אמרו ללשננו נַגְבִּיר שפתינו אתנו מי אדון לנו (תהל׳ יב ה). —*והקול: והקב״ה מסייעו (למשה) לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע (רש״י שמות יט יט). — ב) פ״י, עשה שיגבר, שיחזק: וְהִגְבִּיר[2]) ברית לרבים (דני׳ ט כז). דברי תורה מגבירין הם לכל מי שהוא עוסק בם בכל צורכן (מד״ר שה״ש, עיניו כיונים). מגביר הוא במלחמה את גבורי החילים (רש״י קהל׳ י י). — ואמר הפיטן: נושאים הבל פיצת פימו להגביר, יוצר עמל עלי חק (סליח׳ יום ה, אם אמרי). —ואמר המשורר: ויתכס (הסהר) ויתגלה, וישח ויתעלה, ויחסר וימלא, להאיר בחקותיו, ויגביר בהמלאו גאון ים ושפעותיו (ראב״ע, כשם אל). —*והגביר ידו על, הכביד: והגביר ידו על הסכין (והזהיר, ויקרא יב). — ובמשמ׳ *עשה שיכריע נגד אחרים: זאת דעתי בו (בפרוש הפסוק) וזהו אשר אבחרהו ואגבירהו בתבל (ר״י אבן תבון, הפרשים לריב״ג, שרש בלל). — ג) *הִגְבִּיר סברה, הכריח אותה בכח ההקש: בהקרבה על אשר הגברנוה (ישוע בן יהודה קראי. ספ׳ העריות, מרקון 71). ויש להגביר המחשבה מפני שהוא נוגע בבינוני ולא הרמיז תוך בכלי אלא שדבר הכתוב בהווה הוא הדין אם נגע מחוץ (ר״א הקראי, ג״ע, טומאה ז).

— התפ׳, הִתְגַּבֵּר, — א) גִּבֵּר את עצמו, אמץ כחו על, הכריע אותו: יי׳ כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצריח על איביו יִתְגַּבָּר[1]) (ישע׳ מב יג). ולגבורה זה המתגבר על יצרו (מגי׳ יה:). אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו (מו״ק יז.). — ובמשמ׳ *אסף כח והתאמץ כדי שיוכל לעשות דבר: עד חצות הלילה היה (דוד) מתנמנם כסוס מכאן ואילך היה מתגבר כארי (ברכ׳ ג:). — ובמשמ׳ *הפציר בדבר: מה תקנתן (כשהגשמים נעצרין) יתגברו ברחמים (תענ׳ ז:), ר״ל ירבו לבקש רחמים. — ובהשאלה *בדברים לא בע״ח: מן שירד להם לישראל היה מתגבר ועולה עד שרואין אותו כל מלכי מזרח ומערב (יומא עו.). —ואמר המשורר: בעת התגברם (המים) דמו אריות ועת החלשם דמו נחשים (ר״י הלוי, התרדף). — ב) הִתְגַּבֵּר אל פלוני, הראה עצמו גבור, התנהג בגאוה וחצפה: כי נטה אל אל ידו ואל שדי יִתְגַּבָּר ירוץ אליו בצואר בעבי גבי מגניו (איוב יה כה-כו). — ובהחלט בלי אל. *במשמעת הראה עצמו כגבור: וגם על היין אל תתגבר כי רבים הכשיל תירוש (כ״ס נגי׳ לד כה). — ואמר המשורר: לפני מבנות עופר צביה עברה תוך סוד, ותתגבר וטוב ריחה כרכיל בה לגלות סוד (רמב״ע תרשיש ז). — ואמר סהל בן מצליח קראי: יקדשו

יגבר.—[1]) פרשו המפרשים: יתן כח להחיל, או יאמץ את כחו. והמליצה קצת קשה.— [2]) יש מפקפקים בנוסחה זו ומגיהים הפר וכדומה.— [1]) כך בערב תַּגַּבַּר עלי a).—

a) تَجَبَّرَ على

עלי מלחמה ו מ ת ג ב ר י ם [2]) ומתגאים (ל"ק מכתב). — ג) בהשאלה, בדברים לא בע"ח במשמ' התרבו, היו רבים ועצומים: ויגד להם פעלם ופשעיהם כי יִתְגַּבָּרוּ (איוב לו ט). — *ומעין: כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו' ומגלין לו רזי תורה ונעשה כמעין ה מ ת ג ב ר וכנהר שאינו פוסק (אב' ו א). ואלעזר בן ערך קרא לו (ריב"ז) נחל שוטף ומעיין ה מ ת ג ב ר שמימיו מ ת ג ב ר י ן ויוצאין לחוץ (אדר"נ יד). יום שמזל כימה עולה ביום ומעיינות מ ת ג ב ר י ם (ר"ה יא:). — ואש: כיון שהיו מסדרין אותה (את אש המערכה) שחרית היתה מ ת ג ב ר ת כל היום כולו והיו מקריבין עליה תמידין ומוספין (תוספתא סוטה יג ו). והיה (בימי שמעון הצדיק) אש של מערכה מ ת ג ב ר ולא היו כהנים צריכין להביא עצים למערכה חוץ משני גזירי עצים כדי לקיים מצות עצים מכאן ואילך פעמים מ ת ג ב ר פעמים אין מ ת ג ב ר (יומא לט.).

גַּבְרִיאֵל, ש"ז, — שֵׁם מלאך, Gabriel: ויהי בראתי אני דניאל את החזון ואבקשה בינה והנה עמד לנגדי כמראה גבר ואשמע קול אדם בין אולי ויקרא ויאמר גַּבְרִיאֵל הבן להלז המראה (דני' ח טו-טז). ועוד אני מדבר בתפלה והאיש גַּבְרִיאֵל אשר ראיתי בחזון בתחלה מֻעָף ביעף נגע אלי כעת מנחת ערב (שם ט כא). בא ג ב ר י א ל ולימדו (ליוסף) שבעים לשון (סוטה לג.). אמר לו הקב"ה ל ג ב ר י א ל מגלך נטושה אמר לפניו רבש"ע נטושה ועומדת מששת ימי בראשית (סנה' לה:). בקול מים רבים זה ג ב ר י א ל המלאך וכו' ג ב ר י א ל שהוא אחד מאלף אלפי אלפים וריבי רבבות שעומדים לפניו (לפני האלהים) קולו הולך מסוף העולם ועד סופו (אדר"נ ב). —*והוא ממונה על בשול הפירות: אמר לו הקב"ה ל ג ב ר י א ל כשאתה יוצא לבשל פירות היזקק להם (סנה' לה:). —*והוא שר של אש: אמרו בשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אבינו לתוך כבשן האש אמר ג ב ר י א ל לפני הקב"ה רבש"ע ארד ואצנן ואציל את הצדיק מכבש האש וכו' בשעה שהפיל נבוכד נצר הרשע חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש עמד יורקמי שר הברד לפני הקב"ה וכו' אמר לו ג ב ר י א ל אין גבורתו של הקב"ה בכך שאתה שר ברד וכו' אלא אני שר של אש ארד ואקרר מבפנים ואקדיח מבחוץ ואעשה נס בתוך נס אמר לו הקב"ה רד באותה שעה פתח ג ב ר י א ל ואמר ואמת ה' לעולם (פסח' קיח.). אילמלא לא נצטננו גחלים מידו של כרוב לידו של ג ב ר י א ל לא נשתיירו משונאיהן של ישראל שריד ופליט (יומא עז.). מיכאל שר של שלג ו ג ב ר י א ל של אש ולא זה מכבה זה ולא זה מזיק לזה (מד"ר שה"ש, לאיכה וראיכה). — *ועומד משמאלו של הקב"ה: ד' כתות של מלאכי השרת מקלסין לפני הקב"ה מחנה ראשונה של מיכאל על ימינו ומחנה שנייה של ג ב ר י א ל על שמאלו וכו' ושכינת הקב"ה באמצע (היכלות ו). — ואמר הפיטן: הוד והדר לפניו עז וחדוה במקומו, ומיכאל ו ג ב ר י א ל מימינו ומשמאלו (ר"י הלוי, יקירים). נוהם מיכאל וגועה גַּבְרִיאֵל זועק אוריאל וגועש רפאל (אופן לשה"ג, כלולי אש). —*והוא משמש בחדש שבט (חרס הגדול, כספ' ברכת אברהם, לכבוד דר' ברלינר). —*ומשמש ביום ב בשבוע וצורתו: ביום ב משמש ג ב ר י א ל וזה המלאך כדמות איש ויש לו קרנים ועל כל קרן וקרן מהם מלאך אחד כדמות איש גם משמשים אישים וכו' וידיו פרושות ותחת יד ימינו משמש ג ע ר י ל ותחת יד שמאלו משמש כרוביאל ועל קרן ימין משמש רחוביאל ועל קרן שמאל משמש אחריאל ועל רגלו משמש להביאל ותועלת זה לתת כח לכל חבוש ולנצח בכל מה שתרצה לנצח כמו מלחמה ומריב וכל דבר שתרצה (חכמ' הכשדים, דר' גסטר, PSBA XXII,348). — ואצל החוקרים הוא *שכל הפועל: כי השפע המגיע לנביא הוא מאת השכל הפועל שלדעתם הוא למטה ממניע גלגל הירח ונקרא לדעתם בני אישים ו ג ב ר י א ל (האמונות לרס"ע פלקיירא ח ד). ויאבק איש עמו זה ג ב ר י א ל והוא השכל הפועל לדעת חכמי המחקר והיא המעלה העשירית ממעלות המלאכים הנקראים אישים (ר' בחיי, וישלח, למה זה). — ויקראוהו קצתם גם *רוח הנאמן: אמנם הישמעאלים לא אמרו לעולם שהאל יתברך ידבר עם הנביאים או נראה לו אלא נמצא יקראוהו ג ב ר י א ל והרוח הנאמן (אמונה רמה ו א). — ואצל המקובלים: ג ב ר י א ל שר הגבורה (גלאנטי, קול בוכים יז:). וכשיגיע הרצון מאת מלך מלכי המלכים ברוך הוא שימעט ויחסר האצילות הבא מצד סמאל ולילית באמצעות השר הסומא בבליון גמור על יד ג ב ר י א ל שר הגבורה המעורר מלחמה עמהם בסיוע שר החסד (עמה"מ, קרית ארבע יד).

***גַּבְרִית**[1]), תה"פ, — כמו גֶּבֶר, כמו תרנגול, hahnartig, comme un coq; cock-like: האומר שחטו תרנגול

---

[2]) והגיה פינסקר שם ויתגדלון, אך אין צרך והעקר כמו בכ"י.

[1]) לוי נקד גְּבָרִית. אבל משקל פְּעָלִית יתהוה

זה שקרא ערבית (כמו עורב) ותרנגולת שקורתה גברית יש בו משום דרכי האמורי (שבת סז:). ומה שנהגו העולם לשחוט תרנגולת שקורא גברית אומרים שכן צוה החסיד (כ"י, יו"ד קעט).

***גַּבְרָן**, ש"ז, — אדם חזק, גבור, בסגנון קצת המוני ולצני: וגם נסע עמהם דוד הבעל עגלה של רבינו הקדוש שיהיה כמו משרת כי אמרתי אפשר יהיה להם חס ושלום איזה פגע בדרך והוא גברן גדול ויכול להציל אותם (מגלה טמיר' מד). — ולנק' גַּבְרָנִית, אשה אמיצת לב: ואפשר שיאמר שם אשות בכל מקום שירצה האדם להזכיר נשים גברניות וחכמניות (ר"אבדרשי, חות' תכל' אבות). שפלות וזריזות וגברניות ועצלניות (שם).

גְּבֶרֶת, ש"נ, כהפס' גְּבֶרֶת, כנו' גְּבִרְתִּי, מ"ל גְּבָרוֹת, גְּבָרוֹת, גַּבְרוֹתַי, — א) אשה שיש לה עבד או שפחה היא גברת להם, Herrin, Gebieterin; maîtresse; mistress. ותאמר (הגר אל המלאך) מפני שרי גְּבִרְתִּי אנכי ברחת ויאמר לה מלאך יי' שובי אל גְּבִרְתֵּךְ והתעני תחת ידיה (בראש' יו ח-ט). הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גְּבִרְתָּהּ כן עינינו אל יי' אלהינו (תהל' קכג ב). תחת שלוש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת וכו' ושפחה כי תירש גְּבִרְתָּהּ (משלי ל כא-כג). — ב) בהשאלה, מדינה שולטת ומושלת במדינות אחרות: שבי דומם ובאי בחשך בת כשדים כי לא תוסיפי יקראו לך גְּבֶרֶת ממלכות (ישע' מז ה). ותאמרי לעולם אהיה גְּבָרֶת (שם ז). — ג) *תאר כבוד של דרך ארץ לכל אשה חשובה, Madame: לא ישאל לה (לבעלת הבית) לשלום אלא לבעלה ישאל מה שלום הגברת (רש"י ב"מ פז.). הקנקן ריקן בלי יין, והגבינה נגוכה בלי זין, והגברת עורת בלי עין (ראב"ע, סולא' אחיאסף ח). פן תפקוד עלי עון הגברת הטהורה (עמנ', מחב' ד).

***גַּבְרְתָן**[1], ש"ז, מ"ר גַּבְרְתָנִים, לנק' גַּבְרְתָנִית, גַּבְרְתָנִיּוֹת, — אדם בעל כח ועצמה במדה מרבה: יהושע גברתן כמוך (ספרי, וילך קה). — ולנק': מה כחי ליחל ומתשת גברתנית (שלמה הבבלי, סלי' ג עשי"ת). בשפל ישבה התשה נחלשה גברתנית (אליהו בר"ש אפס הוד). שלישיה גברתנית (רש"י ישע' יה ה). הרוצה וגברתנית (יוסף דן יחייא, פי' מגי' רות, ויאמר כעז). גברתנית עצומה צנועה תמימה (נפש' הלדיק, מלכת כיס"ע וילמייזא, ש' ד תכ"ו). כי היה (הגולייר) שונא יהודית אחת גברתנית שבעיר (הסכר בבלוייס, שנת ד' תקל"א, QGJD II, 67). לפי שהיתה (אשת אמציה) גברתנית כי אמציה בעלה נס לכישה ויהי שם חמש עשרה שנה עד שמת והיא שפטה את העם כל אותן חמש עשרה שנה (מיוחס לרש"י, דהי"ב יג ב). מינה את אשתו לשולטנית וגברתנית (פנקס קראקא, שנת ת, אולה"ם ד). היא היתה אשת חיל וגברתנית (יעב"ץ, מגי' ספר קנא). — *וגבירתנית: ומפני שהיתה הפסולה יפיפיה וגבירתנית ומשכלת נתנו רבים עיניהם בה לישא אותה (שו"ת חות יאיר קלח). ולקח (הקצין) הזונה הנ"ל לאשה באמרו שהיא גבירתנית ומשכלת גדולה (שם קלא). — ובהשאלה *מכה גברתנית, חזקה מאד: באת עלי מכה גברתנית ומתשת אותי (פסיק' דר"כ, אנכי אנכי א). מפני שהיא (הצרעת) מכה גברתנית (מד"ר במדב' ז).

***גבש**, ממנו *גָּבַשׁ, *גַּבְשׁוּשׁ, *גַּבְשׁוּשִׁית.

***גָּבַשׁ**, עת' יִגְבֹּשׁ, — א) מלא בגבשוש: בית הפרס שגבשו בגבשושין (תוספתא אהל' יז ט). — ב) *פ"ע: סירים סוריך גבשו ולא עבשו (שלמה הבבלי, אך כן, ד' עשי"ת).

— הפע', *הִגְבִּישׁ: הגביש ארץ והדשיא אותו, מאורות האיר באור הדרתו (ראב"ע, דיואן, איגר', לב).

***גֶּבֶשׁ**, ש"ז, — כמו גֶּבֶס: לקוח פרי רימון שרוף באש ועפץ וגבש הוא היפסים (אסף הרופא, ספר הרפואות לח).

***גַּבְשׁוּשׁ**, — בליטה, כמו גבשושית: פטפוטים כמין גבשוש העולה מן הבירה (רה"ג, כליס ס יא).

***גַּבְשׁוּשִׁית**, ש"נ, מ"ר גַּבְשׁוּשִׁיּוֹת, — תל קטן מעפר, kleine Erhöhung; butte; heap, mound: מקצתו חריץ ומקצתו גבשושית (ירוש' ערוב' ב כא ג). היתה לו גבשושית ונטלה בבית חייב משום בונה בשדה חייב משום חורש (שבת עג:). שאפילו גבשושית קטנה דומה עליו (על הזקן) כהרי הרים (שם קנב.). בהר המתלקט עשרה מתוך ד' מפני שעולה כמין גבשושית יתר משיעור שליש ואין החבל נמתח אבל הר המתלקט י' טפחים מתוך ה' אמות נוח הוא למדידה מודדו מדידה יפה כי גבשושית שליש (ר"ח ערוב' נח:). פעמים שמגרש הים בזעפו על שפת

רק מן משקלים שע"פ בסמיכות יחיד היא מנקדה, שמאלית, ימנית.

[1]) כך נקד לוי, וכן קריאת הספרדים והאשכנזים.

רפש וטיט ומתקבץ על שפתו ועולה כמין גבשושית וכשנם הים ישאר זה הטיט ומתייבש (שם ח.). גם מגבוה ייראו מגבשושיות ותלוליות שברחובות הוא דואג לצאת לשוק פן יכשל בהם (רש"י. קהל' יב ה). — ומ"ר: שתי גבשושיות עשו וקרו זה הר גריזים וזה הר עיבל (ירוש' סוט' ז כא ג). — ׳וגביהה בכלל: גבשושית הדרכים כי הוא ענין גבהות (רד"ק ישע' מ ד). ולא ימצא בו לא עקוץ ולא חדוד לא קרן ולא גומה ולא גבשושית (נחמ' ונע', דוד גנז ב לא).

גָּג[1]), ש"ז, סמי' גַּג, ובהה המקום בסוף גָּגָּה, כנ' גַּגִּי, מ"ר גַּגּוֹת, *גַּגִּים, כנ' גַּגּוֹתַי, — א) מכסה הבית מלמעלה, Dach; toit; roof: שקדתי ואהיה כצפור בודד על גָּג (תהל' קב ח). יש לו גג ברשות הרבים ומבקש לבנות על גביו עלייה (תוספתא ב"ב א ד). המעלה האגודות לגג בשביל שימתינו להיות אוגד בהן (שם מכשי' ג א). והיא (רחב) העלתם (את המרגלים) הַגָּגָה ותטמנם בפשתי העץ הערכות לה על הַגָּג (יהוש' ב ו). ויהי לעת הערב ויקם דוד מעל משכבו ויתהלך על גַּג בית המלך (ש"ב יא ב). חורי בית העליונים ותחתונים וגג היציע וגג המגדל (פסח' ח.). וצפית אתו (את המזבח) זהב טהור את גגו ואת קירתיו (שמות ל ג). כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לְגַגֶּךָ (דבר' כב ח). הרואה (את הסולם) אומר להטיח גגו הוא צריך (כילה ט.). — ומ"ר: מה לך אפוא כי עלית כלך לַגַּגּוֹת (ישע' כב א). בחוצתיו חגרו שק על גַּגּוֹתֶיהָ וברחבתיה (של מואב) כלה ייליל ירד בבכי (שם טו ג). לכל הבתים אשר קטרו על גַּגֹּתֵיהֶם לכל צבא השמים (ירמ' יט יג). שורפין אותו (את הפסח) בחצרותיהן או על גגותיהן (פסח' ז ח). יורה שמורה את הבריות להטיח גגותיהן (תענ' ו.). — ומ"ר: *גַּגִּים: בשפל גגים גגו (של העני) ובמרום הרים כרמו ממטר גגים לגגו ומעפר כרמו לכרמים (סנה' ק:, בשם ב"ס). גגין הללו אין אוכלין שם קדשי קדשים וכו' וטמא שנכנס דרך גגין להיכל פטור (שבוע' יז:). גגים המשופעים והמכוסין ברעפים שאינם ראויים לתשמיש (רשב"א, תולדות אדם מג). — ב) *בכלים: שאין בגגה (של כילת חתנים) טפח (שבת קלח:). —וגג בחלום *סימן לגדולה: העולה לגג בחלום עולה לגדולה (ברכ' נז.). — ואמר המשורר: שכבו וישנו אחי כאשר נסיתם וחלמו כי כלכם לַגַּג עליתם (יל"ג, קריאת הגבר). — ג) בהשאלה, *הקצה העליון החצון של פרי וכדומה: גג תמרה (חול' כז:). — ד) *עליונו של תל וכדומה: גגו של גבול (ירוש' כלא' ג ו). — ה) *הקו העליון של האותיות: כגון שנטלו לגגו של חית ועשאו שני זיינין (שבת קד:). — ו) ׳בהנדסה: המרבעת בג' פנים בצלע בחוט ובגג איזו היא הצלע זה המחזיק דופנותיו של גג וכו' והגג עצמו היא המשיחה (משנת מדות א, מהד' שטינשנ', בקבץ לחכמ' החשבון). הרוצה למוד את הגג המרובע אפילו שהוא שוה וכו' מצרף ארך בתוך רחב בתוך העמק והעולה משלשתן היא משיחת הגג (שם ב). — ז) בהשאלה, ׳חרש בגגות, כנוי למשכב זכור: תמר בת שם בן נח היתה והיתה נאה וכיון שנטלה ער אמר עכשיו היא יולדת והיא מתכערת מה עשה היה מניח השדה וחורש בגגות לשון נקי (מדה"ג, וישב).

*אֹגֶר.

טפחות.

׳רעפים.

תקרה.

א.גַּד[1]), ש"ז, — הוא *כֻּסְבָּר, צמח שנתי, זרעו עג"ל טוב הריח, ישתמשו בו לתבלים ולרפואה, Koriander coriander; coriandre: והוא (המן) כזרע גַד[2]) לבן וטעמו כצפיחת בדבש (שמות יו לא). והמן כזרע גַד הוא ועינו כעין הבדלח (במדב' יא ז).

ב.גַּד[3]), כהפס' גָּד, — א) מזל, מקרה של טוב ואשר, fortune; bonheur; Glück: ותלד זלפה שפחת לאה ליעקב בן ותאמר לאה בא גַד[4]) (ברא'

---

[1]) לא ידוע מקורו. Kö. (ב, 91) סובר כי מן גַּו נעשה גוג, גוגי, גוגה, ואחר נתחלף ונעשה גג.

---

[1]) בלשון כנע' פונית גוד, ומקורו לא נתברר, ובמשמ' השם אין ספק, הקבלה ורוב התרגומים הקדמונים מסכימים בזה. ועי' הערה שלקמן. — [2]) ת"א גדא. אך השבעים תרגמו κόρίανον, וכן הירונ' cozandium, וכמו"כ רסע"ג כזברה, שהוא כוסבר, וכן ריב"ג בהחלט: כזרע גד שהוא כסבר. רק ראב"ע הביא י"א חרדל, אך שאר המפרשים פרשו כמו ריב"ג. ויש עדות לזה גם מלשון כנענ' פונית, שהעיד .Diosc שבני קרתא חדתא קראו לו γοίδ, (Bochart Can. 2,15), שאין ספק בדבר שהוא גוד.

[3]) בערבית גַד a), בסורית גדא. — [4]) כך הוא הקרי, והכתיב בְגָד.

جدّ

ל י״א). ג ד ג ד י [1]) וסנוק לא אשכי ובושכי (שבת סז:). —ואמר הפיטן: ובגדו גד גַּדִּי ויהי אלהים עמדי (כנף רעננים לו.).—ב) האלהות הממונה על האשר והמזל, Fortune: ואתם עזבי יי׳ השכחים את הר קדשי הערכים לַגַּד [2]) שלחן והממלאים למני ממסך (ישע׳ סה יא).—ג) יכנוי לכוכב צדק, Jupiter: ג ד הוא כוכב צדק (ראב״ע בראש׳ ל יא). תוך ידך השר מתוק כצוף רותם, עד כי זמן אוסר לך עש ו ג ד רותם (רמב״ע, תרשיש א שמה).

ג.*גַּד, ת״ז, לנק׳ גַּדָּה, מ״ר גַּדִּים, גַּדּוֹת, — מי שטעמו חריף, עוקץ ואוכל, herb; piquant; acre: והגוים טועמין אותו (את המן) מר ו ג ד (מד״ר שמות ה). ג ד י ם ומררין (שם בראש׳ עא).

גֵּד[3]), ש״ז, מ״ר גֵּדִים, — צמח מר, חריף, מין לענה, Wermut; vermout; wormwood: דברים שקשין לאדם כ ג י ד י ן[4]) (שבת פו.). וכיון שהיה (המן) יורד בנחלין היו אומות העולם באין לשתות ממנו והוא נעשה בפיהם ג ד ולענה (תנחו׳ בוכר, בשלח כ). אומות העולם לא היו יכולין לטעום ממנו שהיה בפיהם כ ג י ד י ן (שם כב).

*גְּדְגֵּד[5]), גודגוד, ש״ז, מ״ר גְּדְגְּדִים, גודגודין, — רמש דומה לצרצר, והוא שחור וקצר, ויצרצר בפרט בלילה, Heimchen; grillon; (house) criquet: אילו דברים מדרכי האמרי המספר קומי והעושה בלורית והמגבח ל ג ו ד ג ד י ן[6]) (תוספתא שבת ז א).

*גַּדְגְּדָנִית[1]), גִּדְגְּדָנִית, גודגדנית, גודגודנית, ש״נ, מ״ר ־ניות, — א) צמח ממיני הירקות, והוא מאכל לבהמות, Melilotus: פעפועין ו ג ד ג ד נ י ו ת[2]) ותלוגלוגות (ירוש׳ פאה ח כא.). שלשה נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהן ג ד ג ד נ י ו ת וכפניות ופגי תמרה (ברכ׳ נז:). ג ו ד ג ד נ י ו ת מרובי בנים יאכלו חשוכי בנים לא יאכלו (עירו׳ כח.). שמונה ממעטים את הזרע ואלו הן המלח והרעב והנתק וכו׳ ו ג ד ג ד נ י ו ת וכשות שלא בזמנה (גיט׳ ע.).—ב) יגרגרים אדמי הקלפה, מלאי מים [3]), Kirsche; ceirse; cherry: דברים הרגילין

---

[1]) פרש הערוך וכן רש״י: התמזל מזלי, ועי׳ ערך אשך וערך בשך. [2]) בארמית גדא: ערסא ד ג ד א (נדר׳ נו.), העריש של הַגַּד. ואמר הערוך: מטה עשויה לשר שבבית כגון מזל או כוכב. ואמרו שם בתוספות: נוהגין היו להציע מטה למזל הבית. לגדא דהר (חול׳ מ.). וביש גדא, רע המזל.

[3]) משקל חֵץ, לֵב, זֵק. בארמ׳ גידא. ות״י מרה כלענה מרירי היך גידי. בסור׳ ג ו ד ד א, לענה, ובכלל דבר מר. זר״ח וריב״ג מפרשים גד גידים ח נ ט ל a) בערבית. —[4]) ואמר ר״נ: הדלת דגוש והוא לענה.

[5]) בערב׳ גִ׳דְגִ׳ד b), ועי׳ הערה שלקמן.—[6]) כך בתוספתא צוק״מ. ובנוסח׳ הדפוס במקום והמגבח והמגבה, ובמקום גודגדין יש גרסה לגורגדין וברוב הנוסח׳ לגרגרן, ולא מצאתי להקדמונים פרוש לזה. ה ע ר ו ך לא הביא כל המאמר וזה נותן מקום לשער כי בנוסחה שלו לא היה מאמר זה. הגר״א הגיה המגביה במקום המגבה ופרש בעל מנחת בכורים והמגבה לגרגרן מ ג ב י ה ל ג ר ו נ ו ומהלך בקומה זקופה כדרך האמורי. ע״כ. ואינו שוה לאבד טפת דיו לדחות פרוש זה. לוי וקוה׳ לא הביאו כלל מלה זו, רק י ס ט ר ו ב הביאה ופרש גודגדין מלשון גד, אלהות האשר. אבל, אין שום יסוד לחשב כי היתה להשם גד עוד צורה זו שלא נזכרה אפילו פעם אחת בכל המקומות שדברו שם אודות אלהות זו. והנה הגרסה לגרגרן בודאי שבוש היא, כי לפי הענין אין שום מקום פה ל ג ר ג ר ן במשמעתו הרגילה. ומשתי הגרסות גודגדין וגורגדין יש לקבל הראשנה, כמו שקבלה גם יסטרוב, ולפרש מלה זו כמשמעת המלה גִ׳דְגִ׳ד בלשון ערבית, שפרשוה המלונים הערבים כמו שרשום בפנים, ואפשר שהיה זה מדרכי אמורי לגבח, ר״ל למרוט שערות הראש, להגודגדים שמצרצרים בלילה, כמו שהיו מרקדים לשלהבת ומצוחים לתנור ושותקים לעדשים וכיוצא באלה. והנה למלה זו גדגד יש בלשון ערבית עוד משמעה טשאלה, והיא מורסה בבת עין, ואפשר שגם פה הכונה לזה, ואולי שמשה מלה זו גם בעברית בשתי משמעות הללו.

[1]) אין חבר למשקל זה פ ע פ ע נ י ת, במשקלי השמות שבמקרא. וגימל פ ת ו ח ה לפי הכתיב בירוש׳ ובהערוך ובקצת כ״י של הבבלי. והנקוד השני גימל מקובצה לפי הכתיב גודגדנית שבנוסח׳ הדפוס של הבבלי, וגם בפרוש ר״נ גאון ור״ח, ולפי הכתיב הרגיל בספרות הפוסקים. וכבר העיר לו (Löw, Pfln. 447) כי הגרסה בשתי דלת אחרי הגימל היא קבועה בכל המקורים, ואעפי״כ דעתו שצריך לגרוס בשתי ריש מפני שכך היא מלה זו בסורית ג ר ג ר י ת א, שאין ספק בה. ומקור השם לא נתברר, ואולי נסתעף מן גרגיר, עי׳ זה.—[2]) ואמרו שם: בעון קומי היידין אינון אמר לון קקולי והנדקוקי ופרפחינה, ר״ל: שאלוהו מה הם (אלה השלשה צמחים שהזכיר) ואמר להם: קקולי הנדקוק ופרפחינה. מוכח, כי גדגדנית היא הנדקוק, שהוא חנדקוק a) בערב׳, שהוא Melilotus. וכן בגמ׳ בבלי עירו׳ המובא בפנים אמרו: כי קאמר רב (שמערבין בגדגדנית) ב ה נ ד ק ו ק י מ ד א י. מוכח כמו״כ שגדגדנית סתם היא הנדקוק.—[3]) רש״י (ברכ׳ נז:) לעז גדגדנית

---

a) حنطل b) جُدْجُدٌ

a) حندقوق

לבא אחר הסעודה לקנות הפה וכו׳ כגון תפוחים ועוזרנין וגדגדניות ושאר פירות (ר״ש בן חפני, ספרי ברכ׳ בית תלמ׳, ב 385). שיש לברך על הגרעינין של גודגדניות וגרעיני אפרסקין ושל תפוחים (תוספ׳ ברכ׳ לו:). נמצאו במרה גרעיני תמרים או של גודגדניות כשרה (הרוקח, שפה). ישחוק זרע גרעיני הגודגדניות היטב ויערבנו במים וישתנו (מ׳ אלדבי, ש״א ד ב). ומהאילנות התמרים והגפנים והזיתים תפוחים תותים גדגדניות חבושים תאנים (לידה לדרך א א כט). ואמרו כי האילן הזה (הנוטף מין שרף הנקרא דם תנין) בעת שצומח מהארץ עושה פרי טוב ויפה כצורות גודגדניות ירקות (ארח׳ עולם ח״ב יו). והם כשני מיני גודגדניות כגון ויינקשל וקירשן [1]) (רמ״א, שו״ע או״ח רכה ז). והמכשלה הזאת תחת יד המון העם שכשהגודגודניות התליעו בודקין שלשה מהם ואם אינם מוצאין בהם תולעת אוכלין השאר בלי בדיקה (כנה״ג, טור יו״ד פד). ועל גרעינין של גודגדניות שאנו לועזים צירושי (תשב״ץ, מנה׳ כר״מ מרוטנב׳ שכב). הפובידל שלנו שעושים מגודגדניות ושאר מינים שממעכים אותם ומוציאין גרעיניהן (לבוש או״ח רב ז). שאוכל גרעיני גודגדניות למתק השתייה מברך (שם ריב א). בכל מיני מאכל משתתפין חוץ מבגודגדניות שנעשו קשים (שם שפו ז). קח הקליפה מאילן הגודגדניות ששה לוט וכו׳ (אמתחת בנימ׳, רפואה שלמה לו.).

גדד[2]), ממנו א.גַּדַד, ב.גִּדֵד אולי, א.גְּדוּד, ב.גְּדוּד אולי, *גָּדוּד, *גְּדִידָה.

צירתיש, שהוא לפי המקובל cerise בצרפתית, אעפ״י שבערוב׳ וגיט׳ לעז איילנדרה כמו הי״מ שבערוך, והעיר קוה׳ שזה מפני שבעת שהיה מפרש מס׳ ברכ׳ לא ראה עדיין את ספר הערוך. והנה פלישר בהגהותיו ללוי פקפק בזה, מפני שקשה להניח כי נתחלף לרש״י ההנדקוק, שהוא ירק כ״כ ידוע, בפרי עץ כ״כ משונה ממנו, ולכן שער, פלישר כי כונת רש״י בלעז צירתיש היא להמלה הצרפתית cierge, שהוא צמח דומה קצת להנדקוק. אבל כבר דחה לו במקום המובא למעלה השערה זו של פלישר, מפני שכל הפוסקים השתמשו במלה גודגודנית לפרי העץ, וכן מתורגמת מלה זו בא״ב של בן סירא (מזמן קרוב לרש״י) cerase. ובמשמעה זו השתמש במלה זו גם ר״ש בן חפני. — [1]) בגרמנית Kirschen Weichsel. — בערב׳ ג׳ד a) פרי כפרי השטה.

[2]) בערב׳ מקבילים לשרש זה שלשה שרשים דומים: גדד b) גד׳ד׳ c) קדד d), שלשלשתם יש משמעה יסודית

a) جُد b) جدَد c) جذَذ d) قَدَد

א.גָּדַד[1]), פ״י, פת׳ יָגֹד, יָגוּד, יְגֻדֵּד, — א) חתך וקטע דבר מן דבר, abschneiden; couper de; cut off: פרה שקרניה וטלפיה שחורים יגוד (פרה ב ב). עכו״ם שהתנדב קורה ושם כתוב עליה בודקין אותו אם אמר בדעת ישראל הפרשתיה יגוד[2]) וישתמש במותר (ערכ׳ ו.). גדד[3]) שתי לשונות לוכסן גדד שתי כרעים לוכסן (כלים יח ה). — ב) חתך ולקט התמרים מאילן הדקל [4]), — כמו בצר בענבים, ארה בתאנים ומסק בזיתים, pflücken (Datteln); cueillir (les dattes); harvest (dates): התולש והבוצר והקוצר והמוסק והגודד והאורה כולן מלאכה אחת הן (תוספתא שבת י יז). תני ר׳ חייא הקוצר הבוצר המוסק הגודד התולש והאורה כולהן משום קוצר (ירוש׳ שם ז ט.). שבוי שנשבה והגיע קמה לקצור ענבים לבצור תמרים לגדוד[5]) זיתים למסוק בי״ד יורדין לנכסיו ומעמידין אפוטרופוס וקוצר ובוצר וגודד[5]) ומוסק (ב״מ לט.). פועלין שהיו עודרין בתאנים וגודדין[6]) בתמרים ובוצרין בענבים ומוסקין בזיתים הרי אלו אוכלים ופטורים (שם פט:). עד שיגדוד[6]) שלשה גדידות ויבצור שלשה בצירות וימסוק ג׳ מסיקות (ב״ב לו:).

— פָּעוּ׳, *גָּדוּד, ת״ז, לנק׳ גְּדוּדָה, מ״ר גְּדוּדִים, גְּדוּדוֹת, — א) דקל שגדדוהו, שקטפוהו, שגדדו התמרים ממנו: סוף סוף כל העומד ליגדד כגדוד[7]) (כתוב׳ נא.).

של חתיכה, והסתעפו ממנה מושגים מתחלפים, ועי׳ הערות להפעלים והשמות הנגזרים ממנו.

[1]) בערבית גד a), קטע. — [2]) יש גורסים יגור בריש, מלשון גרר, כמו גרד. וכן ברגמ״ה. ובתוספתא מגי׳ ב הגרסה גורדין. אך ממה שנאמר וישתמש במותר נראה ברור כי העיקר כפרוש רגמ״ה ורש״י, שפרשו יקוץ, יחתוך את מקום השם. ולכן הגרסה הנכונה היא. יגדוד. — [3]) במשנה עם גוף פרוש הערבי של הרמב״ם. (הוצ׳ דרנב׳) גרר בריש במקום גדד בדלת. — [4]) בערב׳ גַד אלנח׳ל, b) צרמה, ר״ל גד הדקל, קטף ולקט התמרים. (לשאן אלערב). — [5]) בנוסחאותינו לגדור וגודר. אך בכ״י לגדוד וגודד (עי׳ ד״ס), וכן היתה הנוסחה בגמ׳ שהיתה בידי ריב״ג. — [6]) כך גרסת הערוך. וכן בכ״י ובהי׳ הריטב״א, ובנוסחאותינו ד במקום ר. — [7]) כך גרסת הערוך, ובתוספות ב״ב מב: בד״ה שבת, הגרסה ליגדר כגדור, בריש בסוף. ובנוסח׳ פה לגזוז כגזוז. והענין עסוק בתמרים, וז״ל הגמ׳: ההוא דאתא לקמיה דרב יוסף אמר להו הבו ליה מתמרי

a) جَدّ b) جدّ النخل

—ובהשאלה, אדם בידים ריקניות, שאין בידו כלום: ואני (יעקב) לא נזם אחד ולא צמיד אחד בכי חנינה אמר גדוד שלחו (יצחק את יעקב) (מד"ר בראש' סח). — ב) ימי שיש לו חתך בבשרו: ואתם ראויים להיות נאים ולא גדודים ומקורחים (ספ"י דבר' יד א). ועי' גדידה. — ומקור יְגְדוּד, לְגְדוּד: לפי שאנשי הצבא המתפשטים בחמשה או בעשרה לשלול שלל ולבוז בז נקראים גדודים לפי שהם הולכים לגדוד ולשלול מה שתמצא ידם (אבר' בדרשי, חותם תכנית, גדוד), ר"ל לחתוך.

— נפע', *נִגְדַּד, הִגָּדֵד, ליגדד: העומד ליגדד[1]) כגדוד (כתוב' נא.).

— פִּע', *גִּדֵּד, — חתך, כרת, ובהשאלה החריב והשמיד: בא מי שעתיד לגדד משתיהן של אומות העולם (מד"ר בראש' עא). שמשם הקב"ה יוצא ומגדד משכנותיהם ומשתותיהם של אוה"ע (תנחומא, כי תבא יג). בא מי שמגדד נביאי הבעל ונביאי אשרה (בראש' [2]) ל יא). —ואמר הפיטן: ירִיעותי גֻּדְּדָה, אהלי שדדה, וחרשה ושדדה (קרוב' א' ר"ה). — ובמשמעה הראשונה: וכן אם גידד שתי ברעים טפח על טפח (ר"ש כלי' יח ה). —ובמשמ' עשה גדידות בבשרו: עיקר הלאו ידענו שהוא שלא נגדד עצמנו (כ"מ ע"ז יב יד). האיך לוקה המגדד עצמו (שם).

— פוּע, *גּוּדַּד, — עשה גדידה בבשר: (אם היתה כונת הכתוב בלא תתגודדו לא תעשו גדידות בבשר היה לו לאמר) לא תגודדו[3]) (יבמ' יג:).

— פִּע', *גִּדֵּד, מגודד: שאם היה הכהן מקורח ומגודד אינו ראוי לעבודה (רמב"ן דבר' יד א).

— הִתְפ', הִתְגּוֹדֵד, — א) עשה בבשרו חתך, בהתפעלות הרגש, sich Einschnitte machen; se faire des incisions; to make incisions in one's own body: בנים אתם ליי' אלהיכם לא תִתְגֹּדְדוּ ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת (דבר' יד א). ויקראו (נביאי הבעל) בקול גדול וַיִּתְגֹּדְדוּ כמשפטם בחרבות וברמחים עד שפך דם עליהם (מ"א יח כח). באה קרחה אל עזה נדמתה אשקלון שארית עמקם עד מתי תִּתְגּוֹדָדִי (ירמ, מז ה). שמנים איש מגלחי זקן וקרעי בגדים וּמִתְגֹּדְדִים (שם מא ה). — הִתְגּוֹדֵד לפלוני, עשה לעצמו חתך בבשרו בשביל מות פלוני: ומתו גדולים וקטנים בארץ הזאת לא יקברו ולא יספדו להם ולא יִתְגֹּדַד ולא יקרח להם (ירמ' יו ו). — ב) *נבדל ונפרד חבורות חבורות[1]): לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות (יבמ' יג:). והתחזקו בדבר זה יותר מדי כדי שלא יתגודדו קהלות ישראל ותעשה תורה כשתי תורות (תשו' גאו', JQR XVII, 274).

ב. **גָּדַד**, עבר גַּדֹּתִי[2]), עת' יָגֹד, עם על, גַּד על, יָגֹד על, — התאסף גדודים גדודים[3]) sich scharen, s'attrouper; to form troops: יָגֹדּוּ[4]) על נפש צדיק ודם נקי ירשיעו (תהל' צד כא). —ובמשמעה זו השתמשו בו בהספרות: שוא תדלגי בית דגון שוא שם תָּגֹדִּי (יל"ג, דו"מ ד).

— הִתְפ', הִתְגּוֹדֵד, — התקבץ: ואשבע אותם וינאפו ובית זונה יִתְגּוֹדָדוּ[5]) (ירמ' ה ז). עתה תִּתְגֹּדְדִי[5]) בת גדוד (מיכ' ד יד). — ואמר הפיטן: המון גדודים, סביביו מתגודדים, תהלתו מגידים, וקדשתו מיחדים (שבת ב חנכה, אמלו כתופף). — ועי' גוד.

ג. ***גָּדַד**, פ"ע, —היה המזל, ולווי גַּד[6]): גד[7]) גדי (שבת סז.).

גָּדָה[8]), ש"נ, כמו' נֵדָה, מ"ר גָּדוֹת, סמי' גְּדוֹת, כנ' גְּדוֹתָיו, — שפת הנהר, Ufer; bord, rivage; bank, shore: והירדן מלא על כל גְּדוֹתָיו כל ימי קציר (יהוש' ג יה). וישבו מי הירדן למקומם וילכו

דעל בודיא וכו' אמר ליה דחוייא לבודיה סאמינא סוף סוף כל העומד ליגדד כגדוד דמי. ובעבר': ההוא שבא לפני רב יוסף א"ל תנו לו מהתמרים שעל המחצלת (שתחת הדקל) וכו' אמר לו מה שעתיד להיות נושר על המחצלת אמרתי סוף סוף וכו'. — [1]) עי' הערה הקודמת. —[2]) נשמט שם המפרש מבין הפתקאות שלי. — [3]) לשון הגמ' שם: האי לא תתגודדו מיבעי ליה לגופיה דאמר רחמנא לא תעשו חבורה על מת וכו'. —[1]) בערב' תַקַדַּד אלקום a), נפלג ונתחלק העם לסיעות סיעות בדעות מתחלפות.

[2]) כן ר"י חיוג (דקדוק קנג). — [3]) כך פרוש רש"י, ראב"ע, רד"ק ואחרים. ואעפ"י שאין זה מתישב היטב לפי הענין בכ"ז כבר החלטה משמעה זו לפעל זה על פי פרושם של גאוני הלשון. והחדשים מבארים תקף, אבל גם לזה אין יסוד. — [4]) כך במקצת ספרים (מ"ס), ובנוסחאותינו יָגוֹדּוּ, ועי' גוד. — [5]) ויש מפרשים זה במשמעת א.גדד, התגודד, שרט שריטה בבשרו.

[6]) כמו גל מעלי חרפה ובוז (תהל' קיט כב).— [7]) ופרש הערוך התמזל מזלי.

[8]) משקל שָׁנָה, שְׁנוֹתַי, שְׁנוֹתֶיךָ. — בארמית גּדּ ובערבית גֹּד, גֵּדָהb) במשמעה זו. ואמרי החכמים כי נגזר מפעל גדד במשמעת חתך.

a) تَقَدَّدَ القوم b) جدّ جِدّة

בתמול שלשום על כל גְדוֹתָיו (שם ד יח). הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים וכו' ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גְּדוֹתָיו (ישע' ח ז). — ועי' גִּדְיָה, נהר.

א. גְּדוּד[1], ש"ז, מ"ר גְדוּדִים, — תלם[2], הבקיע והחריץ של התלמים, Furche; sillon; furrow: תלמיה (של האדמה) רוה נחת גְּדוּדֶהָ ברביבים תמגגנה צמחה תברך (תהל' סה יא). — ועי' חרישה.

ב. גְּדוּד[3], ש"ז, מ"ר, גְדוּדִים, — חבורת שודדים, חבורה של אנשי צבא, Schar; bande, troupe; troop: גד גְדוּד יגודנו והוא יגוד עקב (בראש' מט יט). ויקבצו עליו אנשים ויהי שר גְדוּד (מ"א יא כד). כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים ורעות שמרון כי פעלו שקר וגנב יבוא פשט גְדוּד בחוץ (הושע ז א). תשמע זעקה מבתיהם כי תביא עליהם גְדוּד פתאם (ירמ' יח כב). ארדף אחרי הַגְּדוּד הזה האשגנו (ש"א ל ח). ויקבלם דויד (את השרי־ישים) ויתנם בראשי הַגְּדוּד (דהי"א יב יט). אבחר דרכם ואשב ראש ואשכון כמלך בַּגְּדוּד (איוב כט כה). ושני אנשים שרי גְדוּדִים היו בן שאול (ש"ב ד ב). וארם יצאו גְדוּדִים וישבו מארץ ישראל נערה קטנה (מ"ב ה ב). ולא יספו עוד גְּדוּדֵי ארם לבוא בארץ ישראל (שם ו כג). גְּדוּדֵי צבא המלחמה (דהי"א ז ד). — איש גְדוּדִים: וכחכי איש גְדוּדִים חבר כהנים דרך ירצחו שכמה (הושע ו ט), ועי' ח כ י. — ואמר בן סירא: מי יאמין ב ג ד ו ד צבא המדלג מעיר אל עיר (כ"ב גני' לג לא). — ובהשאלה להצרות: יחד יבאו גְדוּדָיו ויסלו עלי דרכם (איוב יט יב). תלאותיך יבואו אלי כ ג ד ו ד י ם, ומחרון אפך בגדי גדודים, אבניך יפלו על ראשי כגדודים, ורמש אדמתך ישיב אברי גדודים (תוכח' מוסר, עזרא הבבלי פג.). — וגדודי אלהים: היש מספר לִגְדוּדָיו (איוב כה ג). — *ולחיות: שכרו לשמור לו את הבהמה וכו' והלכה למקום ג ד ו ד י חיה וליסטין וטרפתו חיה (תוספתא ב"מ ח יח). המהלך במקום ג ד ו ד י חיה ולסטים מתפלל תפלה קצרה (ברכ' כט:).

***גְּדוּד**, ש"ז, מ"ר גְדוּדִים, — בליטה, גבשושית מהאדמה: דרש מרימר ג י ד ו ד חמשה ומחיצה חמשה מצטרפין (ערוב' לג:). ויעשה מהן (להשדה) ג י ד ו ד י ן גבוהין אמה (רגמ"ה ב"ב לט:). מקום שהמים בורין תחת ג י ד ו ד י שפת הנחל הגבוהים (רש"י ירמ' מח כח).

***גְּדוּדִיאֵל[1]**, — שם מלאך, אחד השרים בפתח הרביעי של היכל זכות, השוקלים זכיותיהם וחובותם של בני אדם: הפתח הרביעי ממונה עליו המלאך אוניה וכו' ותחת הממונה הזה יש שני ממונים אחד לימין שמו הריאל והשני לשמאל ג ד ו ד י א ל וכששוקל הזכיות שוקלם בימין והעבירות שוקלם בשמאל (עמק"מ, הבריאה כ).

א.*גְּדוּדִית, ש"נ, מ"ר גְדוּדִיּוֹת, — חלק מכותל שלא נשלם, ושארית מכותל שנהרס, Mauerstück, pan de mur; debris: היו שם ג ד ו ד י ו ת גבוהות עשרה טפחים (עירוב' ה א). חצר גדולה שנפרצה לרשות הרבים ונשתיירו בה ג ד ו ד י ו ת גבוהות י' טפחים (תוספתא שם ז ז).

ב.*גְּדוּדִית[2], ש"נ, מ"ר גְדוּדִיּוֹת, — חבורה של הולכי דרכים, שירה: והשימותי את מקדשכם מן הַ ג ד ו ד י ו ת[3] (ספרא בחוק' א). והשמותי את מקדשי מן ה ג ד ו ד י ו ת ושירות של ישראל שהיו מתקדשות ונועדות לבוא שם וכו' שממון מקדש מן ה ג ד ו ד י ו ת (רב"י ויקר' כו לב).

---

[1]) בערבית ח'ד, ח'דוּד a) במשמעה זו. — [2]) כך פרש מלה זו ריב"ג, ראב"ע, בשם י"א ורד"ק. רק שרד"ק אמר כי התלם הוא הגבוה שבין שני החריצים, והגדוד הוא החריץ, ועי' תלם. ופרוש רש"י מלשון גדוד שלקמן אינו נכון.

[3]) הסכימו החכמים שנגזר מן ג ד ד במשמ' חתיכה, ור"ל ח ל ק, חבורה. ומענין הדבר, שמן השרש הערבי צרם b) שמשמש במשמ' חתיכה בכלל. וביחוד צרם אלנח'ל במשמ' ג ד ד התמרים מן הדקל, נסתעף השם צרם a) במשמעה המון, גדוד, והשם צראם b) במשמעה מלחמה.

[1]) וכן בזהר פקודי דף רנב: תחות האי ממנא אית תרין ממנן חד לימינא וחד לשמאלא חד לימינא הריאל שמיה חד לשמאלא ג ד ו ד י א ל שמיה וכד אתקלו זכיין וחובין דא אכרע לסטר ימינא ודא אכרע לסטר שמאלה וכלהו אתכלילו בהאי רוחא דאקרי זכות אל. ע"כ.

[2]) אולי הקטנה מן גדוד. כך מ. סגל בהקבץ JQR,712. — [3]) כך לפי פרוש רש"י שמובא בפנים, אך ראב"ד בפרושו לספרא מפרש במשמ' יסוד.

---

a) خدّ خُدُود b) صَرَم

a) صرم صرَام

גָּדוֹל, גָּד׳ל, ת״ז, סמי׳ גְּדוֹל, גְּד׳ל, עם מקף-גְּדָל, לנק׳ גְּדוֹלָה, מ״ר גְּדוֹלִים, גְּד׳לִים, גְּדוֹלוֹת, גְּד׳לוֹת, — א) רב הכמות, במדה, במספר, gross; grand ; great : ואעשך לגוי גָדוֹל (בראש׳ יב ב). ויקימו עליו גל אבנים גָּדוֹל (יהוש׳ ז כו). ויעש המלך כסא שן גָּדוֹל (מ״א י יח). קח לך גליון גָּדוֹל וכתב עליו בחרט אנוש (ישע׳ ח א). וימן יי׳ דג גָּדוֹל לבלע את יונה (יונה ב א). זה הים גָּדוֹל ורחב ידים שם רמש ואין מספר (תהל׳ קד כה). מנהר מצרים עד הנהר הַגָּדוֹל נהר פרת (בראש׳ יה יח). ונלך את כל המדבר הַגָּדוֹל והנורא ההוא אשר ראיתם (דבר׳ א יט). והאבן גְּד׳לָה על פי הבאר (בראש׳ כט ב). לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גְּדוֹלָה וקטנה (דבר׳ כה יג). שפת הסיר הַגְּדוֹלָה (מ״ב ד לח). —ומ״ר: ויברא אלהים את התנינם הַגְּד׳לִים ואת כל נפש החיה (בראש׳ א כא). אפס כי עז העם הישב בארץ והערים בצרות גְּד׳לֹת מאד (במד׳ יג כח). ויי׳ השליך עליהם (על האמורים) אבנים גְּד׳לוֹת מן השמים (יהוש׳ י יא). — ב) בדברים מפשטים, חזק, עז: ואקרא בקול גָּדוֹל (בראש׳ לט יד). ויספדו שם מספד גָּדוֹל וכבד (שם נ י). ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם והנה אימה חשכה גְּד׳לָה נפלת עליו (שם יה יב). ויצעק (עשו) צעקה גְּד׳לָה ומרה (שם כז לד). וישנאה אמנון (את תמר) שנאה גְּדוֹלָה מאד (ש״ב יג יה). והעם מחללים בחללים ושמחים שמחה גְּדוֹלָה (מ״א א מ). — ג) חשוב, רב הערך, קשה לעשותו: והיה כל הדבר הַגָּד׳ל יביאו אליך וכל הדבר הקטן ישפטו הם (שמות יח כב). הנהיה כדבר הַגָּדוֹל הזה או הנשמע כמהו השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש (דבר׳ ד לב-לג). וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גְּד׳לִים (שמות ו ו). המסות הַגְּד׳לֹת אשר ראו עיניך האתת והמפתים הַגְּד׳לִים ההם (דבר׳ כט ב). לא תהא חזקה ג ד ו ל ה מהגבהה שהגבהה קונה בכל מקום (ב״ב נג:). — *ובלשון נקבה בהחלט, בלי שם אחריו: ג ד ו ל ה מזו אמרו (ב״מ מ.), ר״ל דבר יותר גדול, חשוב, קשה. — ד) מי שיש לו יותר מלאחרים חכמה ודעת ויכלת, מדות נעלות, עושר וגדולה: והאיש משה גָּדוֹל מאד בארץ מצרים (שמות יא ג). לא תשא פני דל ולא תהדר פני גָדוֹל (ויקר׳ יט יה). כקטן כַּגָּד׳ל תשמעון (דבר׳ א יז). והוא (ברזלי) כלכל את המלך בשיבתו במחנים כי איש גָּדוֹל הוא מאד (ש״ב יט לג). ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גָּדוֹל לפני אדניו (מ״ב ה א). נודע ביהודה אלהים בישראל גָּדוֹל שמו (תהל׳ עו ב). ויהי היום ויעבר אלישע אל שונם ושם אשה גְּדוֹלָה ותחזק בו לאכל לחם (מ״ב ד ח). בתולה היא לאדם ג ד ו ל נישאת (תוספתא שבת ז יו). — תלמיד אחד היה לו לר״א וכו׳ אדם ג ד ו ל שמש (ערוב׳ נד.). —*וסתם גדול, היותר חשוב בחברה: כיוה צד סדר היסב בזמן שהן שתי מיטות ג ד ו ל מיסב בראשו של ראשונה והשני לו למטה הימנו ובזמן שהן שלש מיטות ג ד ו ל מיסב בראשו של אמצעית וכו׳ (תוספתא ברכ׳ ה ה). —ומ״ר: ואני אמרתי אך דלים הם (העם) נואלו וכו׳ אלכה לי אל הַגְּד׳לִים ואדברה אותם (ירמ׳ ה ד-ה). ובני המלך שבעים איש גְּד׳לֵי העיר מגדלים אותם (מ״ב י ו). א״ר אלעזר דבר זה נפתח ב ג ד ו ל י ם ונסתיים בקטנים (ב״ב קכה:). —*ג ד ו ל י ה ד ו ר: אנשים הללו ג ד ו ל י הדור הם ואבותיהם שמשו בבית המקדש (ברכ׳ סג.). מה אעשה שהרי ג ד ו ל י הדור נטמעו בה (קדוש׳ עא.). שני ג ד ו ל י הדור פירשו את הדבר (גיט׳ כג:). ר׳ אבא ור׳ אבהו וכל ג ד ו ל י הדור אמרו וכו׳ (ב״ב נא:). שקצת גדולים הנמצאים בעמנו יתפארו בו (מלמד התלמי׳ כהר). וכן היה מעשה אבויה אבא מ ג ד ו ל י הדור וכשבא למולני קרא לכל ג ד ו ל י ירושלם (מד״ר קהלת, טוב אחרית). ובזמן הזה אני ראיתי כל ג ד ו ל י הדור שאינן מקפידין כל כך בטבח שאינו מראה סכינו להם (סמ״ג, מ״ע סג). — יגדולי ישראל: שאין לעלות בלב אדם בזמן הזה לחלוק על כל ג ד ו ל י ישראל (שו״ת מהר״א מזרחי נד). — ׳ומשל: ה ג ד ו ל מי שחטאיו ספורים (כוזרי א לג). —*גדול הבית, ראש הבית: אבל שלשה ימים הראשונים בא ממקום קרוב מונה עמהן וכו׳ והוא שיש ג ד ו ל הבית בבית וכו׳ אפילו הלך ג ד ו ל הבית לבית הקברות מונה עמהן (מו״ק כא:). — ה) הנולד קודם, älterer ; ainé; elder: ויקרא (יצחק) את עשו בנו הַגָּד׳ל (בראש׳ כז א). ויחפש בַּגָּדוֹל החל ובקטן כלה (שם מד יב). מצוה ב ג ד ו ל לייבם לא רצה מהלכין על כל האחין (יבמ׳ ד ו). וילכו שלשת בני ישי הַגְּד׳לִים הלכו אחרי שאול למלחמה (ש״א יז יג). הניח בנים ג ד ו ל י ם וקטנים אין ה ג ד ו ל י ם מתפרנסים וכו׳ ולא הקטנים נזונין על ה ג ד ו ל י ם (ב״ב ח ז). —ו) עליון על אחרים: עד מות הכהן הַגָּד׳ל (במדב׳ לה כה). —וסמי׳: גְּד׳ל העצה ורב העליליה (ירמ׳ לב יט). הנשר הגדול גְּדוֹל הכנפים ארך האבר (יחזק׳ יז ג). — ומוקף: יי׳ ארך אפים וּגְדָל-כח (נחום א ג). ארך אפים וּגְדָל-

חסד (תהל׳ קמה ח). גְּדָל־חֵמָה[1] נשא ענש (משלי יט יט).—ז) אנשים שיצאו משנות הילדות: ויך את אנשי העיר מקטן ועד גָּדוֹל (ש״א ה ט). יברך יראי יי׳ הקטנים עם הַגְּדֹלִים (תהל׳ קטו יג).— וביחד במשמעת רבים: כי מקטנם ועד גְּדוֹלָם כלו בוצע בצע (ירמ׳ ו יג). וילבשו (אנשי נינוה) שקים מִגְּדוֹלָם ועד קטנם (יונ׳ ג ה).—ח) גְּדֹלוֹת, בלי השם, במשמ׳ דברים ג ד ו ל י ם: קרא אלי ואענך ואגידה לך גְּדֹלוֹת ובצרות לא ידעתם (ירמ׳ לג ג). הנה אשר בניתי אני הרם ואת אשר נטעתי אני נתש ואת כל הארץ היא ואתה תבקש לך גְּדֹלוֹת אל תבקש (שם מה ד־ה). עשה גְּדֹלוֹת ואין חקר נפלאות עד אין מספר (איוב ה ט). יכרת יי׳ כל שפתי חלקות לשון מדברת גְּדֹלוֹת (תהל׳ יב ד). וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גְּדֹלוֹת אלהים מי כמוך (שם עא יט). שכחו אל מושיעם עשה גְּדֹלוֹת במצרים נפלאות בארץ חם (שם קו כא־כב).—ט) *גדול, גדולה, בתחלת דבור, להחלטה כי הדבר הבא אחריו הוא גדול, חשוב: ג ד ו ל המלוה יותר מן העושה צדקה (שבת סג.). ג ד ו ל הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים (ברכ׳ ח.). ג ד ו ל כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה (שם יט:). ג ד ו ל העושה צדקה יותר מכל הקרבנות (סוכה מט:). ג ד ו ל אונאת דברים מאונאת ממון (ב״מ נח:). ג ד ו ל שלום שאפילו הקב״ה שינה בו (שם פז.), ששרה אמרה ואדוני (אברהם) זקן ואלהים אמר לאברהם כי אמרה ואני זקנתי. ג ד ו ל המעשה יותר מן העושה (ב״ב ט.). ג ד ו ל שלום שבין איש לאשתו (חול׳ קמא.). ג ד ו ל השלום שאפילו עובדי ע״ז ושלום ביניהם אין השטן נוגע בהם (ספרי, נשא מב). ג ד ו ל ה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות (אבות ו ז). ג ד ו ל ה דעה שנתנה (בתפלת י״ח) בתחלת ברכה של חול (ברכ׳ לג.). ג ד ו ל ה מלאכה שמחממת את בעליה (גיט׳ סז:). ג ד ו ל ה הכנסת אורחין מהקבלת פני שכינה (שבת קכז.). ג ד ו ל ה לגימה שמרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים (סנה׳ קג:). ג ד ו ל ה מלאכה שמכבדת את בעליה (נדר׳ מט:). — י) *גְּדוֹלִים, ר״ל נקבים גדולים, צרכי הרקת הגוף: כאן (שמשמע מהכתוב כי אין לכסות הצואה) ב ג ד ו ל י ם כאן (שלא צריך לכסות) בקטנים (ברכ׳ כה.). — יא) *שם למטבע קרובה בשעורה לזוז, כרבע הסלע[2]: ג ד ו ל ג ד ו ל י ם (ספרי תשובות כ״י מסכת ה׳ ת׳. REJ 9, 23). עד חמשה זהובים חצי ג ד ו ל מכל זהוב ומשם ואילך עד עשרה זהובים ג׳ ג ד ו ל י ם (פנקס קראקא, שנת שנ״ה). ושכרם (של הדיינים) עד חמשים זהובים שני ג ד ו ל י ם מכל צד (שם). כל אחד מבני החברה יתן לח׳ זו לכל חודש א׳ ג ד ו ל וחצי (שם, ש׳ שלח). הנה כ״ה זוזי דאורייתא הם כ׳ ג ד ו ל י ם (הגה׳ מרדכי, סוף כתוב׳). דנראה לו דסלע הוא ארבע ג ד ו ל י ם ממטבע וכו׳ על כן הצריכו לתת בכל קהלה, ג׳ ג ד ו ל י ם ישנים (מהרי״ל, הל׳ פדיון הבן). ויש ליתן (למחצית השקל בפורים) ג׳ חצאי ג ד ו ל י ם במדינות אלו (רמ״א, שו״ע או״ח תרלד). כפי שהיה בזמניהם הטאלר בעד ע״ב קארטא״ן שהוא ל״ו ג ד ו ל י ם (פרישה, טור יו״ד שה א). ושיערו ליתן (צדקה) י״ב פשוטים שהן מטבע ווינר שהם כמו ג ד ו ל וחצי פולנש (לבוש או״ת תקסת). ושני זהובים הם ששים ג ד ו ל י ם פולניש (שו״ת חו״י א, כשם איו). וביחוד במלת ג ד ו ל י ם שנמצא בספרים שונים לא הרי זה כהרי זה וכו׳ (שם). הזוז הוא שש מעה כסף המעה היא ד׳ גרה של ל״ב פרוטות נמצא כ״ה זוז ק״ן מעה הוא שקראו הספר ג ד ו ל והוא הנקרא זה בלשוננו (חידו׳ אנשי שם על הגה׳ מרדכי, סוף כתוב׳). היה הוא בעצמו ז״ל נותן להמלמד משלו שלשה ג ד ו ל י ם בעד כל דף ודף וכו׳ והוא היה משלם לו כנ״ל ג׳ ג ד ו ל י ם בעד כל דף ודף מלבד השכר לימוד (מגיד ביחות, בכחי הר״נ נ.). ובתחילה בימי ילדותו היה נוהג שהיה לוקח איזה ג ד ו ל י ם והחליפם על טפלים (שם ו.).

אביר.— אדיר.— *אין־סוף.— ארוך.
גאה.— גאון.— גבוה.— *גדר, התגדר.— *גם.
יסף, הוסיף.
נפח.— נפילים.
עבה.— ענק.— עצום.
צבה.
קוֹמָה.—*קָפֵחַ, גבוה ביותר.
רב.— רחב.
שגיא, ישגא.

*גְּדוֹל, ש״ז, מ״ר גְּדוֹלִים, — א) פעולה עומדת. גדילת הצמח, החי, ההולך וגדול, d. Wachsen, croissance; growth: דבר שאין ג י ד ו ל י ו מן הארץ (ברכ׳ ו ג). כל שהוא אוכל ונשמר וג ד ו ל י ו מן הארץ (פאה א ד). ארבעת מינין שבלולב ניטלין דרך

[1]) כך הקרי, והכתיב ג ר ל. — [2]) מטבע שהיו קוראים לו בצרפתית gros.

גידוליהן (ירוש׳ ברכ׳ ה ט ג). ימים של גידול שער (שם נזיר ז נו ג). עוקר דבר מגידולו (שבת קז:). בדין הענין הטבעי נתחייב לקיחת המזון והגידול וההולדה (כוזרי א לא). לאילן ולסוס ולאדם ההזנה הגדול והולדת הדומה (אמונה רמה א ו). וכמו שנמצא ענין הילדים בזמן גדולם (שם ב ג). — והדבר שגדל, עצם הצמח: גדולי תרומה תרומה וגדולי גדולין חולין וכו׳ אבל הטבל ומעשר ראשון וכו׳ גדוליהן חולין גדולי הקדש ומעשר שני חולין (תרומ׳ ט ד). שאין גידולי איסור מעלין את האיסור (ירוש׳ שם ז מה.). גידולי קרקע (ברכ׳ מו:). קונם הן (הפירות) לפי אסור בהילופיהן ובגידוליהן (נדר׳ מז.). אילו נוטלין אחד משִשים גידולי תרומה ועירובי תרומה (תוספתא תרומ׳ ה ז). —וילדים: יבואו גידולים רעים שגדלו (ירוש׳ כתוב׳ ד כח ד). סוקלין אותה (את הזונה) על פתח בית אביה כלומר ראו גידולים שגידלתם (גמ׳ שם מה.). — ב) *שה״פ מן גִדֵּל, גִדוּל בנים, הטפול בהם שיגדלו: עצבונך זה צער גידול בנים (ערוב׳ ק:). (שהיה לו ליעקב) צער גידול בנים (שבת פט:).—*גִדוּל בהמות, בספרות החדשה: ושם יבנו בנין נאה וחזק וראוי לשמירת הבצים והאפרוחים ויגדלו להם גדול שלם והכל בהשגחה רבה (מלמד התלמי׳, תרומה).—ג) *הרמה: גידולין אחר גידולין (מד״ר כרמב׳ נה).

גְדוּלָה, גְדֻלָּה, ש״נ, מ״ר גְדוּלוֹת,—א) מעשה גדול וחשוב, Grossthat; grande action; great action: בעבור דברך וכלבך עשית את כל הַגְדוּלָּה הזאת (ש״ב ז כא).—ב) כבוד ותפארה, Herrlichkeit; magnificence: ויאמר המלך מה נעשה יקר וּגְדוּלָּה למרדכי על זה (אסתר ו ג). וכל מעשה תקפו וגבורתו ופרשת גְדֻלַּת מרדכי (שם י ב). בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גְדוּלָּתו (שם א ד). גדול יי׳ ומהלל מאד וְלִגְדֻלָּתוֹ אין חקר (תהל׳ קמה ג). כדי ליתן גדולה להלל (ירוש׳ פסח׳ ו לג.). מעט נפשך בכל גדולה ולפני אל תמצא רחמים (ב״ס גני׳ ג יח). כל המחזר על הגדולה גדולה בורחת ממנו וכל הבורח מן הגדולה גדולה מחזרת אחריו (עירוב׳ יג:). עולה לגדולה (שם נד.). א״ל רבי לר׳ חייא (כשהיו הולכים וראו איש ההולך לפניהם) מי הוא זה שמראה גדולה בפנינו (כ״ב פא:). מה לנשיא ודיין שכן גדולתן גרמה להן (סנה׳ סו.).

—וכעין יתאר כבוד: וכן השיבו מורי הגאון לגדולת הקצין (שו״ת הר״י קולון, לה).

*גְדוּעַ, ש״ז,—א) שה״פ מן גִדֵּעַ: או שיבור או גידוע (ירוש׳ ע״ז ד מד.). גידועי עכו״ם קודמין לכיבוש ארץ ישראל (ע״ז מה.). אין לשון גידוע נופל אלא באילנות ודבר קשה (רש״י ישע׳ י לג).—ב) מה שנגדע מהאילן: איזהו עץ שגידועו אסור ועיקרו מותר הוי אומר אילן שנטעו ולבסוף עבדו (ע״ז מה:). סחיש גדועי אילנות שיצמחו (רש״י מ״ב יט כט).

גִדּוּף, ש״ז, מ״ר גִדּוּפִים, סמי׳ גִדּוּפֵי, — שה״פ מן גִדֵּף, קללות ודברים של בזיון, Hohnrede; blasphémie; revilement: ואחלל שרי קדש ואתנה לחרם יעקב וישראל לְגִדּוּפִים (ישע׳ מג כח). שמעתי חרפת מואב וְגִדּוּפֵי בני עמון (צפנ׳ ב ח). ואם התפלל (כשהוא שכור) תפילתו גדופין (ירוש׳ תרומ׳ א מ ד). מי כמוך חסין וקשה שאתה שומע ניאוצו וגידופו של אותו רשע (של טיטוס) ושותק (גיט׳ נו:). קול חירופין וגידופין אני שומע (מד״ר שמות מא). עמלק שנתגאה על הקב״ה בחרופיו וגדופיו (שם במדב׳ יג). החרפה והגדוף שהם כלי הנשים שהם קנטרנין (סוף מנח׳ קנא׳ לאבא מארי).

גְדוּפָה, ש״נ, — כמו גִדּוּף: והיתה חרפה וּגְדוּפָה מוסר ומשמה לגוים (יחזק׳ ה יה).

גִדּוּפָה, גִדֻּפָה, ש״נ, מ״ר גִדּוּפוֹת,—כמו גִדּוּף: אל תיראו חרפת אנוש ומגדפתם אל תחתו (ישע׳ נא ח). —ואמר המליץ: הגומל גידופה פוחת ממנו ומקבל הגידופה סבל טוב ממנו (ר״י חריזי, מוס׳ הפלסופ׳ ב ו).

*גְדוּר, ש״ז, מ״ר גְדוּרִים, — א) שה״פ מן גָדַר: מפני גידורו (ירוש׳ דמאי ג כג ג). כדיי הוא גדור ערוה לעצמו שיגאלו ישראל ממצרים בזכותו (פסיק׳ דר״כ, בשלח לב). — ובהשאלה בהגיון, כמו יִגְדָר: ידיעת ההגיון תחלק מקודם כל בשני חלקים וכו׳ בידיעת הסדר הכולל ידיעת גידור ההגיוני וידיעת הילוק ההגיוני (אוצר חכמה לכרב. ההגיון פתיחה. סי׳ ב). —ב) *כמו גָדֵר: שתי גנות זו על גב זו זו אצל זו וקרקעית האחת גבוה מחברתה וגידור שלה זקוף והירק בינתים בגידור הגבוה (רש״י גיט׳ כב.).

*גְדוּר, ש״ז, מ״ר גְדוּרִים, — הקרקע שבין הכרם והגדר: רבי יהודה אומר אין זה (מה שבין הכרם לגדר) אלא גדור[1] הכרם (כלא׳ ד ג).

[1]) כן במתניתא דבני מערבא מהד׳ לו, וכן במשנ׳

גדוש, ש"ז, —שה"פ מן גדש: לרוב גדלו של כלי החכמה על כלי הבינה הספיק ה ג ד ו ש שלו למלאות ולגדש כלי הבינה בפנימי ומקיף (עמה"מ, עולם התוהו כד).

גדי[1], כהפס' גדי, ש"ז, כנ' גדיי, גדיך, גדיכם, גדיכם, מ"ר גדיים[2], כנ' גדיהם, גדייהם[3], סמי' גדיי[4], — א) הקטן של העזים, Geiss, Zicklein; chevreau; kid: לא תבשל גדי בחלב אמו (שמות כג יט).—ויאמרו: בשל ג ד י בחלב אמו, משל לכפיית טובה, עי' ב ש ל. וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ (ישע' יא ו). הנה שלחתי הגדי הזה (בראש' לח כג). וישסעהו כשסע הגדי (שופט' יד ו). המוציא תבן וכו' עשבים כמלא פי ג ד י (שבת ז ד). — ועם השם עז: אנכי אשלח גדי עזים (בראש' לח יז).—ומ"ר: אחד נשא שלשה גדיים (ש"א י ג). לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טבים ואעשה אתם מטעמים לאביך (בראש' כז ט). לכפירים שחק (דוד) כ ג ד י י ם ולדובים כבני בשן (ב"ס גני' מז ג). אין מעברין את השנים לא מפני ה ג ד י י ם ולא מפני הטלאים ולא מפני גוזלות שלא הגיעו (תוספתא סנהד' ב ד).— וכנו' *גדייו: הרי שאבדו לו ג ד י י ו ותרנגוליו והלך ומצאן שחוטין (ב"מ כד:). —*ומשל: אם אין ג ד י י ם אין תיישים (ירוש' סנה' י כח:). — *ובהשאלה: ג ד י י ם שהנחת נעשו תיישים (שם א יט.). אמר ליה משה ליהושע עם זה שאני מוסר לך איני מוסר לך תיישים אלא ג ד י י ם וכבשים (אדר"נ יז).—ב) *בהשאלה, תבואה שלא בשלה: ג ד י י ם של תבואה (רש"י דבר' יד כא).—ג) *העשירי מהמזלות[5], בדרום השמים, Steinbock; capricorne; capricorn: ואחריו (אחרי מזל קשת) מה אתה בורא ג ד י (פסיק' רב' כ). מסרטן ל ג ד י מהלך בגלגל חיל אחד ביום (ברייתא דר' שמואל הקטן ג). ו ה ג ד י נאסרו ידיו במעיו, ראשו על ברעיו (ראב"ע, מבת' לר"ש גאמע). והרביעית (הנקודה בשמים) היא הנקודה העומדת בנגדה (נגד סרטן) והיא ראש ג ד י (ר"א ב"ר חייא

מנק' כ"י פרמה.—ובנוסחאותינו: גדר הכרם.

[1]) בכנענ' גדא, ארמ' וסור' גדיא, ערב' גַ'דיa), אשור' גַדו. — [2]) במו אריים, עדיים, פתיים, חלאים. — [3]) הרד"ק מכלול. — [4]) ולא גדיי, לפי דעת Kö. מפני קושי המבטא ולכן לפי ה ר ב ו י. — [5]) על שם דמיון צורתו, וכן בערבית ג ד י, וכן בסור', וכן בכל הלשונות.

a) جدي

הגליא, העבור א ג). התקופה הרביעית כשהחמה חלה בראש ג ד י והלילה מגעת לסוף ארכה והיום לסוף קצורו (שם ג ג). ג ד י הנקרא קפריקורנו והוא צורה שבאמצעותו ולפנים כמין עז ומאחוריו כמין דג מצוייר בכ"ח כוכבים והוא על הברכים ומושל בחדש טבת והשמש בו מחצי דיצימה עד חצי יינארו (בלש' הקב', הגלגלים). תכלית הנטיה הצפונית קרוב לראש צורת סרטן ותכלית הנטיה הדרומית קרוב לראש צורת ג ד י (מלח' ה' ב ז). שהחמום המגיע ממנו (מהשמש) בהיותו בראש סרטן הוא יתר חזק הרבה מן החמום המגיע ממנו בהיותו בראש ג ד י (שם ח). וסדר מערכת הי"ב מזלות אלו וכו' על הסדר בשמותם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת ג ד י דלי דגים (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). נקודת ל מהמזלות היא ראש מזל ג ד י (שם יא). העגול השמיני נקרא עגול ג ד י וכו' כאשר תגיע השמש לראש נקודות ג ד י שם תעמוד ותפסק להתרחק ממנה יותר (נחמ' וגע', דוד גנז. ב מא). פרקי השנה כדברי התוכנים הקדמונים הם ארבעה וכו' ובלשון הפסוק נקראים תקופות השנה וכו' והם ראש טלה וראש סרטן וראש מאזנים וראש ג ד י (מעש' טוב', עולם הגלגל' יג).—ואמר הפיטן: רע יאחזנו השבץ, וגבר טוב בכל פאר ישובץ, במזל ג ד י שור ודוב יקבץ, ונמר עם גדי ירבץ (אל חי, שמע"צ, קרובץ אלג'יר). ובמאזנים בעלות לי שיר המעלות וכו' ו ב ג ד י גד גדי ויהי אלהים עמדי (כנף רעננים לו).

גדיאל, — השר הממונה על פתח השלישי של היכל הזכות שבגן עדן, והוא נותן חובות וזכיות של ב"א לתוך כף המשקלות[1], — ורב גדיאל נער. ראש ישיבה בהיכל נוגה: בגן עדן יש ראש ישיבה בהיכל האגוז והוא היכל הנוגה סתום וגנוז סמוך מהיכל קן צפור והוא נקרא ר ב ג ד י א ל נ ע ר וכל עוסקי התורה וסתריה הוא מגלה ועל ידו נגלים וכל הצדיקים תאותם אצלו וזה נולד בימי השמד והיה לומד תורה במערה אחת והוא בן שבע שנים ובאו האויבים ומצאוהו ועשאוהו חתיכות ועלתה למרום נשמתו ואומרת כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנוגה סביב הוא מראה דמות כבוד יי'

[1]) בארמית: בהא. פתחא (תליתאה) אית ממנא חד ג ד י א ל שמיה ואיהו לסטר שמאלא והאי איהו ממנא לאעלא (ס"א לאתקלא) כל חובין וכל בישין דבר נש אסטי אבתרייהו בהאי עלמא ונחית לון גו מתקלא (זוהר פקודי, דף רנב.).

והעמידו הקב"ה לפניו ונשבע לו להנחילו היכל הנוגה ולגלות על ידו בגן עדן סתרים ועמוקות אשר הם בתורה ולא נגלו קודם לכן וכל הצדיקים אשר בגן עדן מתאוים לראותו ושומעים ממנו עומקי התורה וסתריה בשעה שהוא יוצא אותיות שם המפורש בולטות ונוצצות על ראשו וכל הצדיקים שמחים (ביהמ"ד ילינק ג, סדר ג"ע).

***גְּדִיגוֹד**[1], ש"נ, מ"ר גְּדִיגוֹדִים, — בית, סוגר לחיות טורפות, Käfig; cage : הרי נכנס הזאב ל ג ד י ג ו ד[2] (ערוך, כפס ילמדנו).

***גְּדִידָה**, ש"נ, מ"ר גְּדִידוֹת, — א) שה"פ מן גָּדַד, חתך בבשר: ששריטה ביד וג ד י ד ה בכלי (מכו' כא.). ה ג ד י ד ה שישנה במקום השער ושלא במקום שער (קדוש' לה:). טעם אכילת שערים שמור ואל תשמע לדברי מניאך, טלטול שער בִּגְדִידָה וקרחה ומרדית פרך ירא מבוראך (אזהר' ר"י ברצלוני כה:). התלמים אשר יעשה החורש בעת חרישתו [בדמיון ה ג ד י ד ה והשריטה בענין פצעים ושברים וכו' ודמה תלמי השדה ב ג ד י ד ו ת (ריב"ג, סה"ש, פרד). לא תתנו ג ד י ד ה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמוראים עושין לפי שאתם בניו של מקום (רש"י דבר' יד א). ג ד י ד ה ושריטה אחת היא וכו' כך היו חובלים בעצמם לעבודת כוכבים שנאמר ויתגודדו כמשפטם (רמב"ם ע"ז יב יג). — ב) *לקיטת התמרים: חכמים אומרים עד שיגדוד שלשה ג ד י ד ו ת[3] ויבצור שלשה בצירות (ב"ב לו:). כי לפני עת ה ג ד י ד ה כתם הפרח וקודם שיהיה הפרח בוסר גמור יכרתו הזלזלים (ריב"ג, סה"ש, קלר).

גְּדִיָּה, ש"נ, מ"ר גְּדִיּוֹת, כנ' גְּדִיּוֹתַיִךְ, — גדי נקבה: צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גְּדִיֹּתַיִךְ על משכנות הרעים (שה"ש א ח). ג ד י ה שילדה שלש בנות וכו' נכנסות לדיר להתעשר אמר ר' שמעון אני ראיתי ג ד י י ה שמתעשרת בת שנתה (תוספתא בכור' ז ג).

[1]) לא נתברר מקורו. לוי, יסטרוב וקרויס סוברים כי נגזרה ממלה יונית, וקוהוט ממלה פרסית, אך כבר העיר עמנ' לו בהער' לש' קרויס כי כל זה אינו מחוור. — [2]) זו גרסת הערוך, ובנוסחאותינו יש הרבה גרסאות: גדיגור, גרודקי, גרדוקי, ובגמ' בבלי (שבת קו:) עוד גרסאות אחרות: גזורקי, גרדלקי וכו'. ופרש הערוך: הוא הכלוב שנותנים שם פריצי חיות הארי והזאב. ע"כ. ובילקוט במדבר רמ"ז תשפ"ה הגרסה לגדי, והגיה יסטרוב לגדייו.

[3]) כך גרסת הערוך ובנוסחאותינו שיגדור, גדירות.

גְּדָיָה[1], ש"נ, מ"ר גְּדָיוֹת, סמי' גְּדְיוֹת, כנ' גְּדְיוֹתָי, — כמו גָּדָה: אלה הם אשר עברו את הירדן בחדש הראשון והוא ממלא על כל גְּדְיוֹתָיו[2] (דהי"א יב יו).

גְּדִיל[3], גְּדִיל, מ"ר גְּדִילִים, גְּדִלִים, — א) חוט, חבל מחֻבָּר מפתילים רבים סבובים וקלועים זה בזה, Geflecht; tresse; thread : גְּדִלִים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך (דבר' כב יב). שליש ג ד י ל ושני שלישי ענף (מנח' לט.). התפירה והאריגה ועשיית ה ג ד י ל י ן והעבותות (שו"ת הרי"ף שטו). השקו הוא חוטי שיער ה ג ד י ל י ן כשלשלת או הארוגין כבגדים (רמב"ם, כלים א יב). כחבל הזה שהוא עשוי ג' ג ד י ל י ם (רש"י דבר' לב ט). — ואמר הפיטן: אם עונינו רבו להגדיל, בנו ענו עבות כִּגְדִיל (שלמה הקטן, סליח' יום א). — ב) במלאכת הבנין, מלאכה בצורת גדיל: גְּדִלִים מעשה שרשרות לכתרות (מ"א ז יז). — ג) *מפה[4] וכדומה שמכסין בה השלחן, serviette; Tischtuch; table-cloth : שלחן של ת"ח כיצד שני שלישי ג ד י ל ושליש גלוי ועליו קערות זירק (ב"ב נז:).

א.*גְּדִילָה, ש"נ, — שה"פ מן א.גָּדַל: האשה לא תטבול אלא דרך ג ד י ל ת ה (נדה סז.). שכל ג ד י ל ת פירותיו ע"י שהעלאת שרף האילן לפני חנטה הוא (רש"י ר"ה יד.). ומותר לאכול אותן הפירות שנעבדו במקום ג ד י ל ת ן (רמב"ם, ע"ז ח א).

ב.*גְּדִילָה, ש"נ, — שה"פ מן ב.גָּדַל, אבל לא מפקיע החבל לסתור עבותו וג ד י ל ת ו (רש"י כילה לא:).

***גְּדִיעָה**, ש"נ, — שה"פ מן גָּדַע: כל שבירה ג ד י ע ה אבל ג ד י ע ה קודמת לשבירה (ספ' המליצה, שלמה בר"ש ערך גדע). שעיקר המצוה הזאת (לבער אחרי האשרות) היא בארץ ישראל אשר שם כל המחשבות רעות פוגמות וע"כ צריכין נתיצה וג ד י ע ה (הקינה, עיר הנדחת). כיסורין לגוף כ ג ד י ע ה לקרן (ראש' חכמה, היראה יב). גם על נקלות יוסרו אנשים בעונש כסף, בית האסורים, מקל חובלים או ג ד י ע ת אצבע (שבי"ע ג, פרס).

[1]) משקל גִּבְעָה, גְּבָעוֹת, גִּבְעוֹת. — [2]) כך הכתיב והקרי גְּדוֹתָיו.

[3]) משרש ב.גָּדַל, עי"ש. ובערב' גַ'דִיל(a) מן פעל גַ'דַל. — [4]) רגמ"ה והערוך ורשב"ם מפרשים דבר גדול

(a) جدِيل

***גדיפה**, ש"נ, —שה"פ מן ב.גדף: לשון ג ד י פ ה וכו' כמלח הגודף המים (ר"ש גאון, תשו' הגא' הרכבי כה).

א.*גדירה, ש"נ, — שה"פ מן א.גדר, פעולת עשיית גדר, ובהשאלה, תקון למנוע האדם מדבר מהדברים, כמו גדר משמע' ב: ולמה אמרו שיפריש (חומש על תרומת מעשר של דמאי) מפני ג ד י ר ה שאם את אומר לו שלא יפריש אף הוא אינו נוהג בה קדושה (ירוש' דמאי א כא ד).

ב.*גדירה, ש"נ, — שה"פ מן ב.גדר, כמו לקיטת תמרים, כמו *גדידה ב': כל לקיטת תמרים קרי ג ד י ר ה (רש"י שבת נ).

***גדירות**[1], ש"נ, —רבוי וע"ז וכח עצום: שהמעינות אשר יבואו אליהם המים ממקור אחד כאשר יחסרו המים ולא יבואו יודע שהמקור משחת ושיש בו פגע מה אחרי שלא יבואו ממנו המים למעינות ב ג ד י ר ו ת כבראשונה (ר"י אברבנאל, מ"ב ב).

גדיש[2], ש"ז, מ"ר גדישים, — א) צבור אלמי התבואה רחב למטה והלך וצר למעלה, Garbenhaufen; gerbes en meules; heap of sheaves: כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה (שמות כב ה). ויבער (שמשון) אש בלפידים וישלח בקמות פלשתים ויבער מגדיש ועד קמה ועד כרם זית (שופט' יה ה). תבוא בכלח אלי קבר כעלות גדיש בעתו (איוב ה כו). ג ד י ש שלא לוקט תחתיו (פאה ה א). המעמר ל ג ד י ש יש לו שכחה ממנו (שם ח). אם אמרת בעומר אחד שהוא כ ג ד י ש תאמר בשני עמרים שהן ככריכות (שם ו ו). ג ד י ש של חיטין ו ג ד י ש של שעורים (תוספתא ב"ק ו כד). ופוסק עמו על ה ג ד י ש של תבואה ועל העביט של ענבים (שם ב"מ ו ב). — וכנוי: שאם אקניטנו ילך וידליק ג ד י ש ו של אחר (ידים ד ז). הדליק ג ד י ש ו של חבירו (תוספתא ב"ק ג ד). אחד מהבעלי דינין מגזמו (להדיין) אם אתה מחייבני הריני שורף ג ד י ש ך ושורף כרמך (חזקוני, יתרו יח כא). — ואמר המשורר: ויד רוח מצחקת במים כנשאי העמרים בדישים, ופעם תעשה מהם גרנות ופעם תעשה מהם גדישים (ר"י הלוי, התרדף). —ומ"ר: ג ד י ש י ם של שעורים ג ד י ש י ם של עדשים (ב"ק ס:). שורף ג ד י ש י ם שלהם באש (מד"ר ברא' נא). והתחילו יהודה ואחיו להרוג בהם (בחיל עשו) ויפלו ההרוגים ארצה כאשר יפיל הקוצר קצירו ועומרי אלומותיו ועשה אותם ג ד י ש י ם (ביהמ"ד ילינק ג, מדר' ויסעו). כי ה ג ד י ש י ם של שעורים היו של ישראל ו ג ד י ש י העדשים היו של פלשתים (ר"י אברבנאל, ש"ב כג). — ב) קבר[1], בפרט אשר עליו בעין קבה: והוא (הרע) לקברות יובל ועל גדיש[2] ישקוד (איוב כא לב). — ואמר המשורר: שוקד ג ד י ש ורגב חובש שוכן גוש ורמה לובש (רשב"ג, אנושים, מחז' מונפ'). — ג) ידמות גדיש, רחבה מלמטה והולכת וצרה למעלה: אויר הנאחז ב ג ד י ש צל הארץ אשר הוא עומד לנוכח החמה וכו' ויהיה כל העולם מאיר מאור החמה ואין החושך נמצא כ"א ב ג ד י ש הצל לבדו (ר"א ב"ר חייא, הנשיא, צורת הארץ יז).

ו א ר ו נ. אך אולי נתחלף גדיל במקום נ ד י ל, מ נ ד י ל, שפרושו בערבית מפה, מטפחת הידים וכדומה.

1) מן פעל גדר, התגדר.

2) שרש גדש, עי"ש. ובערב' כ ד ש a).

a) كَدَس

***גדישה**, ש"נ, — שה"פ מן גדש: הוסיפו רבותינו כמה דברים מדבריהם כגון ה ג ד י ש ה שהוא יתירה על העיקר (ר"ח שבת קנג:). באופן שנתמלאו זו אחר זו מאותו העודף מ ג ד י ש ת האור (עמה"מ, עולם התוהו כד).

גדל,

ממנו גדול, גדל, גדל, גדלה, גדלות, *גדלן, *גדלת, מגדל.

גדל, ש"ז, כנ' גדלו, גדלו, — א) מדה גדולה של גוף מהגופים, Grösse; grandeur; greatness: וייף (הארז בלבנון) בגדלו בארך דליותיו (יחזק' לא ז). תבוא לפניך אנקת אסיר כגדל זרועך הותר בני תמותה (תהל' עט יא). — ומ"ר *גדלים: שיתחדש בטפה מהחום חללים ונקבים וכו' ו ג ד ל י ם ידועים (אמונה רמה א ו). — ובדברים מפשטים: סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך (במדב' יד יט). —ובצרוף ללב, גאוה, Hochmut; orgueil; arrogance: אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו (ישע' י יב). — ב) כחי כבוד, הוד ותפארה: הבו גדל לאלהינו (דבר' לב ג).

—[1]) בערב' גדת'b) קבר. —[2]) ורבנו האי פרש הקבה שהיא עשויה על הקבר כמנהג ישמעאל (רד"ק, שרש גדש).

b) جَدَث

אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה (שם ג כד). אל תשחת עמך ונחלתך אשר פדית בגדלך (שם ט כו). הן הראנו יי' אלהינו את כבדו ואת גדלו (שם ה כא). הללוהו כרב גדלו[1]) (תהל' קנ ב). לפי שהאדם יתנהג במדותיו כפי ג ד ל ו ומנהגו במלאכתו ואומנותו (מלמד התלמי' וילא). — ג) *שנות האדם, הגדול: נאמנין להעיד ב ג ו ד ל ן מה שראו בקוטנן (כתוב' כ י). — גֹדל נפש, רוח גבורה ואמץ: ואחרי כן הרים (שמעון) את ימינו ויהרוג את נפשו ב ג ו ד ל נ פ ש ובגבורה (יוסיפון סד). — ד)*גוף בעל רחקים: בבאור ההקדמה השנית האומרת כי מציאות ג ד ל י ם אין תכלית למספרם שקר (חסדאי קרשקש, אור ה' א ב).

א·**גָדַל**[2]), גָּדֵל, פ"ע, עת' יִגְדַּל, — א) נהיה גדול, בא בשנים, **heranwachsen ; croître ; to grow** כי ראתה (תמר) כי גדל שלה והוא לא נתנה לו (בראש' לח יד). שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה בני (שם יא). ויגדלו הנערים ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה ויעקב איש תם ישב אהלים (שם כה כז). ויגדל משה ויצא אל אחיו (שמות ב יא). הלהן (להבנים) תשברנה עד אשר יגדלו (רות א יג). — ב) נעשה מעט מעט יתר גדול, יתר בשנים, שהה זמן מה במקום, עם פלוני: ויעזב (רחבעם) את עצת הזקנים אשר יעצהו ויועץ את הילדים אשר גדלו אתו (מ"א יב ח). ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה ותגדל עמו ועם בניו יחדו (ש"ב יב ג). כל ימי ג ד ל ת י בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה (אבות א יז). יבם קטן שבא על יבמה קטנה יג ד ל ו זה אם זה (יבמ' יג יב). א"ר יוחנן י"ח ימים ג ד ל ת י אצל ר' אושעיא בריבי ולא למדתי ממנו אלא דבר אחד (עירו' נג.). י"ח חדשים ג ד ל ת י אצל רועה בהמה לידע איזה מום קבוע ואיזה מום עובר (סנה' ה:). כמה שנים ג ד ל זה בינינו ולא שמע הלכה זו ממני (כרית' כז.). א"ר יוחנן כמה שנים ג ד ל נ ו בבית המדרש ולא שמענו הלכה זו (שם כז.). וככנ' — גְּדֵלַנִי: כי מנעורי גדלני[3]) כאב ומבטן אמי אנחנה (איוב לא יח). — ג) בהשאלה היה, נעשה גדול בעשר, בכבוד וגדולה: ויזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא מאה שערים ויברכהו יי' ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד (בראש' כו יב-יג). ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה על כן גדלו ויעשירו (ירמ' ה כז). וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלם (קהל' ב ט). — ד) היה חזק, חמור, כבד, קשה: וישבו (רעי איוב) אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות ואין דבר אליו דבר כי ראו כי גדל הכאב מאד (איוב ב יג). כי גדלה צעקתם את פני יי' (בראש' יט יג). ביום ההוא יגדל המספד בירושלם (זכר' יב יא). ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם ההפוכה כמו רגע (איכה ד ו). — ה) היה מפואר, נהדר: על כן גדלת יי' אלהים כי אין כמוך ואין אלהים זולתך (ש"ב ז כב). יי' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת (תהל' קד א). — ו) היה חשוב, רב הערך יקר: והנה כאשר גדלה נפשך היום הזה בעיני כן תגדל נפשי בעיני יי' ויצלני מכל צרה (ש"א כו כד).

— פִּע', גִּדֵּל, גַּדֵּל, — א) עשה שיגדל, שיבא בשנים, ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גלה וסורה ואלה מי גדל הן אני נשארתי לבדי (ישע' מט כא). אין מנהל לה מכל בנים ילדה ואין מחזיק בידה מכל בנים גדלה (שם נא יח). שמעו שמים והאזיני ארץ כי יי' דבר בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי (שם א ב). לא חלתי ולא ילדתי ולא גדלתי בחורים רוממתי בתולות (שם כג ד). ובני המלך שבעים איש את גדלי העיר מגדלים אותם (מ"ב י ו). כי אם יגדלו את בניהם ושכלתים מאדם (הושע ט יב). דיינו שמ ג ד ל ו ת בנינו ומצילות אותנו מן החטא (יבמ' סג.). נשים ה מ ג ד ל ו ת בניהן לפרה (כתוב' קו.). רות ילדה ונעמי ג י ד ל ה לפיכך נקרא על שמה (סנהד' יט:). — *ובעלי חיים: אין מ ג ד ל י ן תרנוגלין בירושלם וכו' אין מ ג ד ל י ן בהמה דקה בארץ ישראל אבל מ ג ד ל י ן בכור בעל מום שלשים יום (תוספתא ב"ק ח י). בהמה בחייה לאכילה עומדת בהמה בחייה ל ג ד ל עומדת (חולי' יד.). ג י ד ל תרנגולים בחצר שאינה שלו הרי זו חזקה (ירוש' ב"ב יד ג:). — ובשערות הגוף: כל ימי נדר נזרו תער לא יעבר על ראשו עד מלאת הימם אשר יזיר ליי' קדש יהיה גדל פרע שער ראשו (במדב' ו ה). ד' מאות ילדים היו לו לדוד וכולם בני יפת תואר היו וכולם מסתפרים קומי ומ ג ד ל י ם בלוריתהיו (קדו' עו:). —

---

[1]) הקול הקדום, כמו בארמית. וכן קמצו, סבבו.

[2]) בערב' גַּדַל, גַּדִלa), נעשה גדול, חזק. — [3]) מן העבר גדל הקדום. ופרש: רוב המפרשים: גדל עמי. והוא דחוק.

a) جَدَل جَدِل

זבצמח: נטע ארן וגשם יְגַדֵּל (ישע' מד יד). הנה אשור ארז בלבנון יפה ענף וחרש מצל וגבה קומה ובין עבתים היתה צמרתו מים גִּדְּלוּהוּ תהום רוממתהו (יחזק' לא ג-ד). זה אומר זיתי גידלו וזה אומר ארצי גידלה (כ"מ תה).—ב) נתן לו גדולה, עשה אותו גדול בכבוד ותפארה: ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך (ברא' יב ב). ויאמר יי' אל יהושע היום הזה אחל גַּדֶּלְךָ בעיני כל ישראל אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה אהיה עמך (יהוש' ג ז). ביום ההוא גִּדַּל יי' את יהושע בעיני כל ישראל ויראו אתו כאשר יראו את משה (שם ד יד). אחר הדברים האלה גִּדַּל המלך אחשורוש את המן בן המדתא האגגי וינשאהו וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו (אסתר ג א). — ובדברים לא בע"ח: כאשר היה יי' עם אדני המלך כן יהי עם שלמה וִיגַדֵּל את כסאו מכסא אדני המלך דוד (מ"א א לז). — ג) חשב אותו לגדול, התנהג עמו כעם גדול וחשוב: מה אנוש כי תְגַדְּלֶנּוּ וכי תשית אליו לבך (איוב ז יז).— ד) עם ל אחריו, גִּדֵּל לפלוני, הלל אותו: גַּדְּלוּ ליי' אתי ונרוממה שמו יחדו (תהל' לד ד).

— פֻּע', גֻּדַּל,—גֻּדְּלוּ אותו, את הילד: אשר בנינו כנטעים מְגֻדָּלִים בנעוריהם (תהל' קמד יב).—*ובשערות: לאחד שאומרים לו זקנך מגודל אמר להם יהיה כנגד המשחיתים (כרכ' יא.).

—הִפע', הִגְדִּיל,—א) עשה יתר גדול בכמות, vergrössern, agrandir; make great: להקטין איפה ולְהַגְדִּיל שקל ולעות מאזני מרמה (עמוס ח ה). כה אמר אדני יי' אוי עיר הדמים גם אני אַגְדִּיל המדורה הרבה העצים הדלק האש (יחזק' כד ט-י). — ובדברים מפשטים: הנה נא מצא עבדך חן בעיניך וַתַּגְדֵּל חסדך אשר עשית עמדי להחיות את נפשי (ברא' יט יט). גם זאת מעם יי' צבאות יצאה הפלא עצה הִגְדִּיל תושיה (ישע' כח כט). כי הִגְדַּלְתָּ על כל שמך אמרתך (תהל' קלח ב). הִגְדַּלְתִּי מעשי בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים (קהל' ב ד).—ועם פעל מקור אחריו: אז יאמרו בגוים הִגְדִּיל יי' לעשות עם אלה (תהל' קכו ב).—ובלי פעל, במשמ' עשה גדולות: ראה יי' את עניי כי הִגְדִּיל אויב (איכה א ט). — ועם המלה עם, לטובה: אך יראו את יי' ועבדתם אתו באמת בכל לבבכם כי ראו את אשר הִגְדִּל עמכם (ש"א יב כד). — ועם עַל, במשמ' התגדל על, זמם עליו מזמות: ונשמד מואב מעם כי על יי' הִגְדִּיל (ירמ' מח מב). שמעתי את כל נאצותיך אשר אמרת על הרי ישראל לאמר שממה לנו נתנו לאכלה וַתַּגְדִּילוּ עלי בפיכם והעתרתם עלי דבריכם (יחזק' לה יב-יג). אם אמנם עלי תַּגְדִּילוּ ותוכיחו עלי חרפתי (איוב יט ה). כי לא אויב יחרפני ואשא לא משנאי עלי הִגְדִּיל ואסתר ממנו (תהל' נה יג). כי אמרתי פן ישמחו לי (האויבים) במוט רגלי עלי הִגְדִּילוּ (שם לח יז). זאת להם (לעמון ומואב) תחת גאונם כי חרפו וַיַּגְדִּלוּ על עם יי' (צפנ' ב י). יבשו ויחפרו יחדו שמחי רעתי ילבשו בשת וכלמה הַמַּגְדִּילִים עלי (תהל' לה כו). ובארתי בהערה בספר הערה מעוט הכנת מי שהגדיל עלי (ר"י א"ת, סרסי ריב"ג, נער). — ועם עָקֵב, הגדיל עָקֵב על פלוני: גם איש שלומי אשר בטחתי בו אוכל לחמי הִגְדִּיל עלי עָקֵב (תהל' מא י). — ב) *פ"ע, כמו גדל, במשמ' בא בשנים: בן תשע שנים ויום אחד שבא על יבמתו ומשהגדיל נשא אשה אחרת (יבמ' י ט). קטנה שחלצה תחלוץ משתגדיל (שם יב ד). הגדילו התערובות ונשאו נשים (שם יא ג). הגדילו התערובות ושיחררו זה את זה (תוספתא שם יב ה). או שתמאן ותגדיל ותיארס או שתמאן ותנשא לאלתר (גמ' שם קז:) אין מחזיקין בנכסי קטן אפילו הגדיל (כתוב' יז:). יתומין שבאו לחלוק בנכסי אביהן בי"ד מעמידין להן אפוטרופוס ובוררין להן חלק יפה הגדילו יכולין למחות (גיט' נב.).

— הִתפ', הִתְגַּדֵּל,—א) עשה את עצמו גדול, הראה, החזיק את עצמו גדול: וְהִתְגַּדִּלְתִּי[1] והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים (יחזק' לח כג). — ב) התגאה, stolzieren, s'enorgueillir; act arrogantly: ויתרומם וְיִתְגַּדֵּל על כל אל (דני' יא לו). היתפאר הגרזן על החצב בו אם יִתְגַּדֵּל המשור על מניפו (ישע' י טו). אל תעשם (את התורה) עטרה להתגדל בהם (אבות ד ה). — ג) במשמ' *התחנך: בן שמת אביו ואמו אומרת התגדל אצלי היורשין אומרין לה התגדל אצלינו אין כופין אותו שיתגדל אצל מי הראוי ליורשי (תוספתא כתוב' יא ד). אלו לא ימצאו בך רק כי התגדלת מימי בחורותיך תמיד בבית דמיון הנה דייך (ליטריס תהלה).

ב.*גָּדַל[2], פ"י, עת' יִגְדֹּל,—קלע וסבך חוטים או נצרים או שערות וכדומה מעשה גדיל, flechten; tresser: מפני שהבנות יושבות בתוכו (בתוך הים של הנפה)

---

1) במקום והתגדלתי.

2) בארמית: וניגדול תרתי פתילתא (גיט' סט.—ונגדול שני פתילים). למיגדל אוהרי

וגידליות (כליס יח ג). וכן הגודלת וכן הכוחלת וכן הפוקסת (שבת י ו). הגודלת והכוחלת והפוקסת לעצמה פטורה לאחרות חייבת (תוספתא שם י יג). הגודל כלי צורה (ירוש' שם ז י ד). אין גודלין אותה (את הפתילה) לכתחלה בי"ט (ביצה לב:).

— פוע' מפוע', מְגוּדֶּלֶת, עי' ערך *מְגוּדֶּלֶת.

א. גָּדֵל, תה"פ, לנק' גְּדֵלָה, מ"ר גְּדֵלִים, סמי' גִּדְלֵי, לנק' גְּדֵלוֹת, — כמו גָּדוֹל: ותזני אל בני מצרים שכניך גִּדְלֵי בשר (יחזק' יו כו). — ובמשמ' תאר פעל: והנער שמואל הלך וְגָדֵל וטוב (ש"א ב כו). — וכמו *בינוני פועל, בצמחים: ירקות שגדילין על מי שנה הבאה ומתעשרין לשנה הבאה (ר"ה יד.). והגרגיר של אפר וכו' הגדילה באחו (רש"י סוכה לט:).

ב. *גָּדִיל, ת"ז, לנק' גְּדִילָה, מ"ר גְּדִילִים, גְּדִילוֹת — עשוי מעשה גְּדִיל, geflochten; tressé; twisted: ואחד האריג מהן כמו המרצופין או הגדל כמו חבק של חמור וכיוצא בו (רמב"ם, כליס א יב). השק הוא חוטי שער הגדילין כשלשלת או הארוגין כבגדים (שם).

*גְּדִל, גְּדָלִים, עי' גְּדִיל.

גֹּדֶל[1], ש"ז, — כמו גֹּדֶל: בִּגְדֹל זרועך ידמו כאבן (שמות טו יו).

גְּדֻלָּה, עי' גְּדוּלָּה.

***גַּדְלוּת**, ש"נ, — כבוד והדר וגאוה: כנגד ג' רוחות המושלות בבריאות העולם רוח הגדלות רוח הבהמות רוח השכלי (ר"מ דרכן, מדר' י' הדברות). עזוב הגדלות ותפוש השפלות (הרוקח, שרש הענוה). בחינת מוחין דאו"א שהיה בו בחינת גדלות נעזבים ונסתלקים (מאמ' יקר', ברכ' תהנים טו).

***גַּדְלָן**, ש"ז, — מי שאוהב להתגדל, נהוג בדבור העם.

***גַּדֶּלֶת**, ש"נ, מ"ר גַּדָּלוֹת, — מי שאומנותה לגדל שערות, Haarflechterin; coiffeuse; hair dresser: ר' יהודה אומר אף (ים נפה) של גדלת[2] טמא

וכו' למיגדל תנורי וכו' למיגדל מהולתא (מו"ק יח. — לגדול אהרים וכו' לגדול תנורים (לבנות, לחבר בפתילי ברזל) וכו' לגדול מהולתא). בערב' ג'דל a), במשמע' זו לחבל וכדומה.

[1]) משקל לֹאֶם.

[2]) במשנ' מנוקד: ב"י פרמה מנוקד: שֶׁלְּגַדֶּלֶת.

a) جدل

מושב מפני שהבנות יושבות בתוכו וגודלות (כליס יח ג). הלכו ופייסו לגדלת וגדלת למלכה (מד"ר ויקר' יט).

גדם, ממנו *גִּדֵּם, *גָּדַם, *גִּדְמוּת, *גִּדְמִי.

***גִּדֵּם**[1], ת"ז, לנק' גִּדֶּמֶת, מ"ר גִּדְּמִים, גִּדְּמוֹת, — מי שידו כרותה: היה אחד מהם גידם (סנה' ח ד). נחום איש גם זו שהיה סומא משתי עיניו גידם משתי ידיו קיטע משתי רגליו (תענ' כא.). לאחד שהיה לו בן גידם אצבעים (מד"ר שה"ש, כרם). — ולנק': מעשה באדם אחד שנשא אשה גידמת ולא הכיר בה עד יום מותה (שבת נג:). גידמה מהו שתחלוץ (יבמ' קה.). כשם שחיגרת וגידמת לא היתה שותה (מי סוטה) וכו' כך הוא אם היה חיגר או גידם לא היה משקה (סוטה כז.). — ומ"ר: ותפשו בו אביו ואמו ולא גדמין (סנה' ח ד). ידנו לא שפכו פרט לגידמים (ירוש' שם ח כו:). — וגם בהזנב והאזנים של בהמה: באילמת וגידמת[2] (חול' עט.).

***גָּדַם**[3], פ"י, עת' יִגְדֹּם, — כרת הקצה מדבר, ובהשאלה: אמה גדומה (זבח' סב:), ר"ל אמה קצרה.

— נתפ', *נִתְגַּדֵּם, — שגדמו אותו: ידיי שלא חסו על ידיך יתגדמו (תענ' כא.).

***גִּדְמוּת**[4], ש"נ, — מין ממיני הצרעת, Lepra: במין הצרעת ונקרא בלשוננו גדמות ובלשון ערבי גדאם ובלטין ליפרה (קאנון ד ג ג א). מהות הגדמות וסבתו עלה רעה מתחדשת מהתפשטות המרה השחורה בגוף כולו (שם). החלאים המתחדשים מהשחורה כמו הסרטן והגדמות והעלה שמתקלף בה העור (פרקי משה כ). וממנו (משרפת המרה האדומה) יתחדשו הסרטן והגדמות וכו' אשר יהיה עמו אכול האברים ונפילתם (קבוצי גליני ב, כ"י פריז). כשתפיל המרה השחורה אל צד העור תחדש הגדמות וכו' וזאת הגדמות שלא יהיה עמו אכול ולא נפילת אברים (שם).

***גִּדְמִי**, ת"ז, לנק' גִּדְמִית, — מי שהוא מטבע הגדמות: ואמנם רכיבת סירות דוגה והאניות מועיל מן

[1]) בערב' אַגְ'דַ'ם a) מי שנקטמו ידיו. — [2]) ופרש"י שם: מזנב ואזנים.

[3]) בערב' גַּדַםb), חתך, קטע, וג'ד'ם c) בפרט קטעו ידו.

[4]) בערב' ג'ד'אם d), ואומרים המלונים הערבים כי

a) أجذم b) جدم c) جذم d) جذام

הצרעת ה ג ד מ י ת (קאנון א ג כ ג).

גדע, ממנו גָּדַע, *גְּדִיעָה.

גָּדַע[1]), פ"י, עת' אֶגְדַע, גְּדֻעִים, — חתך אילן וכדומה בגרזן, בקרדום, והפריש חתיכה ממנו, abhauen: abattre, trancher; chop off: הנה האדון יי' צבאות מסעף פארה במערצה ורמי הקומה גְּדֻעִים והגבהים ישפלו (ישע' י לג). גָּדַע בחרי אף כל קרן ישראל (איכ' ב ג). חריות ש ג ד ע ן בין לשכיבה בין לאוהלין צריכות קישור (ירוש' שבת ד ז.). ואקח את מקלי את נעם וָאֶגְדַע אתו (זכר' יא י).—ואמר בן סירא: עד יוריש (האל) שבט זדון ומטה רשע ג ד ו ע י ג ד ע (כ"ס גני' לב כג). קרני ישראל ג ד ו ע ו ת (מד"ר תהל' עה). — ובהשאלה, השמיד הזרע, העם וכדומה: הנה ימים באים וְגָדַעְתִּי את זרעך ואת זרע בית אביך (ש"א ב לא). וגם אני אֶגְדַע[2]) ולא תחוס עיני (יחזק' ה יא).— ובהשאלה לשערות הזקן: על נבו ועל מידבא מואב יילל בכל ראשיו קרחה כל זקן גְּדוּעָה[3]) (ישע' טו ב). —*ופ"ע: באותה שעה (ששמע קול האלהים המתהלך בגן) ג ד ע ה קומתו של אדם הראשון ונעשית של ק' אמה (פסיק' דר"כ, ויהי ביום א).

— נִפע' נִגְדַע, — שגדעו אותו: נִגְדַעְתָּ (כמו אילן) לארץ חולש על גוים (ישע' יד יב). ביום ההוא נאם יי' צבאות תמוש היתד התקועה במקום נאמן וְנִגְדְּעָה ונפלה (ישע' כב כה). נִגְדְּעָה קרן מואב וזרעו נשברה (ירמ' מח כה). ונשבתו גלוליכם וְנִגְדְּעוּ חמניכם (יחזק' ו ו). כי ביום פקדי פשעי ישראל עליו ופקדתי על מזבחות בית אל וְנִגְדְּעוּ קרנות המזבח ונפלו לארץ (עמוס ג יד). — ובהשאלה, נשמד: וינחמו בני ישראל אל בנימן אחיו ויאמרו נִגְדַע היום שבט אחד מישראל (שופט' כא ו).— ואמר המשורר: ולבנות נ ג ד ע י הנהלאה ולסאון שופטי הרג סאונים (רשב"ג, שירי שלמה לדוקס ט). והן פתאום נִגְדַע, היש במה נפדע, ואנחנו לא נדע, מה נעבד את יי' (ר"י הלוי, אמונות יהגה).

— פִּעֵ', גִּדַּע, כהפס' גִּדֵּעַ, — כמו גדע בחזק הפעולה חתך ושבר ונתץ אילן: מזבחותיהם (של הכנענים), תתצו ומצבתם תשברו ואשירהם תְּגַדֵּעוּן (דבר' ז ה). ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תְּגַדֵּעוּן (שם יב ג). וישבר (אסא) את המצבות וַיְגַדַּע את האשרים (דהי"ב יד ב). וינתצו לפניו את מזבחות הבעלים והחמנים אשר למעלה מעליהם גִּדֵּעַ (שם לד ד). דלתות נחושה אשבר ובריחי ברזל אֲגַדֵּעַ (ישע' מה ב). וכל קרני רשעים אֲגַדֵּעַ תרוממנה קרנות צדיק (תהל' עה יא). ג י ד ע ו (את האילן) ופיסלו לשם עבודת אלילים (ע"ז ג ז).

— הָפעַ', *הוּגְדַע, — כמו נִגְדַע: וע"ב צריכין (האשרות) נתיצה וגדיעה כדי שיותצו ו י ו ג ד ע ו גם למעלה מא"י הטהורה והנקיה (הקנה, עיר הנדחת).

א. גדף[1]), ממנו *גִּדּוּף, גְּדוּפָה, גִּדֵּף, יְגֻדָּף, *גַּדְפָן.

א. גָּדַף, קל אינו נהוג.

— פִּעֵ', גִּדֵּף[2]), פ"י, — בזה בדברי נאצה או במעשה, lästern; outrager; to revile: והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר את יי' הוא מְגַדֵּף ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה (במדב' טו ל). כל היום כלמתי נגדי ובשת פני כסתני מקול מחרף וּמְגַדֵּף מפני אויב ומתנקם (תהל' מד יו-יז). אל תירא מפני הדברים אשר שמעת אשר גִּדְּפוּ נערי מלך אשור אתי (מ"ב יט ו). את מי חרפת וְגִדַּפְתָּ ועל מי הרימות קול (שם כב). שכשהיו המצרים רודפים אחרי ישראל היו מנאצים ומחרפים ומ ג ד פ י ם אבל ישראל מרוממים ומשבחים למי שהמלחמה שלו (מכי' בשלח ב א). לפי שהיה מחרפם ומ ג ד פ ם (סיסרא את ישראל) בנחיצה לכך מת מיתה ג ד ו פ ה (מד"ר במד' ד).

— פֻּע', *גֻּדַּף, מגודף, — שגדפו אותו: לחיות חיים בזויים ומ ג ו ד פ י ם באבדת מלכותו (ר"י אברבנאל, שופט' א).

ב.* גדף, ממנו ב.*גָּדַף.

ב.*גָּדַף[3]), פ"י, — קנח הרטב שבקערה על ידי חתיכת לחם וכדומה: כאדם האומר לחבירו

הוא מן ג'ד'ם במשמעה קטע, מפני שבחלי זה נקטעים האברים ובפרט אצבעות הידים.

[1]) בערב' גַ'דַע a), גדם אפו, אזנו, וכדומה. —
[2]) נוסחת המדנחאי. — [3]) קצת נוסחאות (מסורת), ובנוסחאותינו גרועה, עי' זה.

a) جدع

[1]) בערב' גדף a), ועי' הערה שלקמן.

[2]) בערב' גַדַּף עלי b) במשמעה זו. ויש מדמים לזה עוד הפעל קַדַ'ף c), שמשמש במשמ' ידה בו אבן, ובהשאלה קללו וחרפו.

[3]) בערב' גדף d)היה העוף בכנפים קטועות והתאמץ לעוף בהן, ובהשאלה, המלח את אניתו במים, דחף אותה

a) جدف b) جدّف c) قذف d) جدف

גידפתה[1]) הקערה (כרית' ז:). כאדם שגודף מן הקערה (ערוך, ערך זה).—·ולמשל המים במשוט: כמלח הגודף את המים (ר"ש גאון, תשו' הגא', הרככי כה).
— פִע', *גִּדֵּף, — א) כמו קל בחזק הפעולה, גִּדֵּף את הקערה, קנח אותה בפת לחם: כאדם שהוא אומר לחבירו גידפתה את כל הקערה ולא שיירתה בה כלום (ירוש' סנה' יד כה:). לשנים שהיו יושבין וקערה של גיריסין ביניהן פשט אחד את ידו וגידף את כל הקערה ולא שייר בה כלום (שם). וכמו שמגדף בפתו מה שיש בקערה (ר"ש גאון, תשו' הרככי כה). — ב) בהשאלה, *עשה תנועה באויר בידו לסימן תמיהה: מגדף בה ר' אבהו אלא מעתה תהא סנהדרי גדולה צריכה מאה וארבעים ואחד וכו' (סנה' ג:). כשמתמיה אדם על דבר ומראה התמהה אומרים מגדף (ר"ש גאון, תשו' הגא', הרככי כה).

·גְּדָף, — כמו גדוף: קו כונן בעדף צבי עדיו בגדף (רסע"ג, מנין האותיות).

·גַּדְף[2])**,** ש"ז, מ"ר גְּדָפִים, סמי' גַּדְפֵי,— נוצה גדולה: וחשמלי אש שהיו דומים לגדפי טוום מקיפים מסוף העולם ועד סופו (ג"ע וגהנם, פרק גה"ת, ביהמ"ד ילינק ה).

***גִּדֵּף,** עי' גִּדּוּף.

גִּדְּפָה, עי' גִּדּוּפָה.

***גַּדְּפָן,** ש"ז, מ"ר גַּדְּפָנִים, — מי שמגדף תמיד: משרבו הגדפנין פסקו מלקרוע (על קללת השם) (ירוש' מו"ק ג פג:). אוי להם לגדפנים שהם נושאים שמו של הקב"ה על חנם (תנחו' כוכר, כרלט' ו).

גָּדֵר, *גֶּדֶר, ש"נ, כנ' גְּדֵרוֹ *גִּדְרוֹ, סמי' גֶּדֶר[3]), מ"ר גְּדֵרִים, כנ' גְּדֵרָיו, גְּדֵרֶיהָ, — א) כותל של אבנים סדורות בלי מלט וכדומה מקיף לשדה, גן וכדומה, Mauer; muraille; wall: ויעמד מלאך יי' במשעול הכרמים גָּדֵר מזה וְגָדֵר מזה (במד' כב כד).— ואמר בן סירא: באין גדיר יבוער כרם ובאין אשה נע ונד (כ"ס גני' לג ל).—וככנ': ועתה אודיעה נא אתכם את אשר אני עשה לכרמי הסר משוכתו והיה לבער פרץ גְּדֵרוֹ והיה למרמס (ישע' ה ה). המפריח גדירו בקוצים ובצרורות לרשות רבים (תוספתא ב"ק ב ה).—וסמי': על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרלים וְגֶדֶר[1]) אבניו נהרסה (משלי כד ל-לא). — ומ"ר: יום לבנות גְּדֵרָיִךְ (מיכה ז יא). למה פרצת גְּדֵרֶיהָ וארוה כל עברי דרך (תהל' פ יג). —*וגְדֵרוֹת: אמרו לו לנחש מפני מה אתה מצוי בין הגדירות אמר להם אני פרצתי גדרו של עולם (תנחומא חקת א). — ואמר המשורר: עדרי המונך אשר גלו והתפזרו מהר לגבעה ולא שכחו גדריך (ר"י הלוי, ליון הלא תשאלי, כז). — ובהשאלה, אחוזה, נחלה, מקום מחסה, Besitz; possession: ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס לתת לנו מחיה לרומם את בית אלהינו ולהעמיד את חרבתיו ולתת לנו גדר ביהודה ובירושלם (עזר' ט ט). — *ובזמן מאוחר שמש משקל גֶּדֶר בלשון זכר וגם לשל עץ: המצניע את הקוץ ואת הזכוכית והגודר את גדרו בקוצים וגדר שנפל לרשות הרבים והוזקו בהן אחרים חייב בנזקן (ב"ק ג ב). היה ביתו לבנות גדרו לגדור שדהו לקציר (נדר' ד ז). אין עוקרין גדר שבין שתי שורות אחד גדר של עצים ואחד גדר של אבנים (תוספתא שביע' ג יו). גדר שהוא גבוה עשרה טפחים (כלא' ד ג). וגדר שנפרץ עד י' אמות (שם ד). — — ·ובהשאלה: ברכת האבות גדרים להם לישראל מכאן ומכאן ויש אומר כי זכות האבות גדר לישראל מכאן ומכאן (יצירה, ברצלוני 57).—ב) בכלל *כל מחיצה: גדר האמצעי של האזן (ספרא, מצורע ג ג). — ג) *תקון לשמירה שלא להכשל בדבר יותר חמור: שלא גדרו אלא גדר שיוכל לעמוד (תוספתא שביע' ג ז). שכל הפורץ גדירן של חכמים לסוף פורענות בא עליו (שם חול' ב כג). ר"מ אומר משש שעות ולמעלה מדבריהן שביעית אסורה משום גדר ששית למה משום גדר ויש גדר לגדר (ירוש' פסח' א כז ג). ולא פרצת גדירן של חכמים (שם ע"ז ב מא.). גדר גדול גדרה תמר (כתה' כא.). גדר ערוה (מד"ר ויקר' כו). א"ר חנינא גדר גדול גדרו בה (בטבילה) (ברכ' כב.). אותו יום הרבו סייג לתורה וכו'

בתנועת המשוט במים, על דמיון העוף בכנפו באויר. והנה במלונים הערבים כל זה כלול בשרש אחד עם א.גדף הקודם, אך אין הסתעפות משמעה זו טבעית ביותר. — [1]) גרסת רב שרירא גאון (תשו' הגא', הרככי כה) ורגמ"ה והערוך. ובנוסחאותינו גירפתה.

[2]) בארמ' ותלמוד' גדפא, כנף ונוצה.

[3]) כן בערב' גדר a).

a) جِدْر

— [1]) ובקצת ספרים וְגֶדֶר.

להרבות גדר בישראל (רש"י שבת קנג:). — ו׳ גדרות: יש מצוה שהיא העקר ויש לה גדרות כמו הנזיר שיזיר מיין ושכר בכח נדרו (ראב"ע, יסוד מורא, שער ג). פירוש המשנה אשר שננו אבותיכם ובאור הגדרות אשר גדרו הרועים מנהלי עלותיכם (פתיח׳ הרמב"ם להקד׳ זרעים). עברה עלי רוח התשוקה, לפרוץ גדר השתיקה (הקדמ׳ שער השמים לאבן לטיף). ולהודיעני דעת זקני טולידולה אם דעתם להסכים בענין הגדרים (שעשו בדבר למוד החכמות) (אגר׳ מארי, מנח׳ קנא׳, מכתב לט). — ד) יאיכות, מעמד: כי לא יוכל האדם לחקר גם בכח נפש החכמה הנתונה בו יתר על שאר בע"ח בלתי הנמצאים בגדרו ובגבולו והוא גדר וגבול על היצירה (פירוש ספר יצירה, לבן תמים). שכל הנבראים עליונים ותחתונים כלם נופלים תחת גדר היצירה (שם). אל יהי לך עסק שלא נפלה בגדריו ועסקיו של אדם (שם). לא יתפשט זה הגזלנות עד שיגיע לגדר שנאמר שמי שעברה להתר גם בן יורה התר להשבע לשקר (ר"י אבן מיגש יח). כי כל מה שיש לו חלק יש לו תכלית מבלי ספק וכשנחלק ממה שיצא אל גדר ההויה בעולם מן האישים וכו׳ (חו"ה, היחוד ה). שלא יביט לכל דבר ערוה וכו׳ שלא יתעסק בם (בהאברים) אלא במה שיבחרהו השכל והדת ועל הגדר אשר ישימוהו בו (מאזני צדק, אלגזלי 147). שאם יקרה המקרים כחליים ושאר הסבות יוציאו הנמצאים מגדר טבעם השלם יהיו אלו מוכנים להחזירם אל גדרם או להעמיד אותו על בריאותם (תו"ת רשב"א תיג). — ה) הדבר העקרי[1]) והעצמי שבו מצטיין כל מושג ממושג זולתו דומה לו, **Définition**: הוי יודע כי גדר החכמה הוא מדע יושר הנמצאות לעמוד על סוף מחקרם (ר"י ברצלוני, יצירה 56). והוצרכנו לשום בגדר החכמה שלשה חוצצים כדי להכניס בגדר הזה שלש מעלות (שם 66). ולא יהיה זה מגביל לכבודו ולא נותן לו גדר (שם 78). גדר הזכות הוא השקטת הנפש ושמחתה בחדוה שאין לה סוף בעולם (שם 151). וגדר הפרעון הוא מר הנפש ועצבונה (שם). מגדר יחוד האלהים בלב שלם הוא שיהיו הלב והלשון שוים ביחוד הבורא יתברך (חו"ה, היחוד א). כי גדר החלק אינו כי אם שיעור נפרד משיעור (שם). אבל הם (השמות הנרדפים) חלוקי ענין וגדריהם משתנים כשם עין שנאמר על העין הרואה ונאמר על עין המים (מלמד התלמידים, נח יב). החלק הראשון שיתואר הדבר בגדרו כמו שיתואר האדם בשהוא החי המדבר (מו"נ א נב). הביאור הראשון בענין הנמנע בכלל וחלקיו וגדרו להוכיח שהמציאות המוגשם מלא דבר אינו מכלל הנמנעות (רלב"ג, מפעל׳ ה׳ ד א). ואמרו שגדרו (של הבושת) הוא מכאוב יקרה לנפש בעת הפחד ממעשה הגריעות (מאזני צדק, אלגזלי 106). כי גדר האדם המודיע את שרשי יצירתו הוא החי וכו׳ ואם אתה חוקר על גדר האבנים והמתכות וכו׳ יהיה הגדר הכולל אותם שהן גופות ממירות את צורתן ומחליפות את תבניתן (הגיון הנפש לבר חייא א:). כי גדר התשובה המפרש את טעמה הוא נחמת האדם על מעשהו וחטאו אשר חטא (שם ג). איך נתבלע בזה עצת חכמי קדם וכו׳ בחקרם על גדר שנת החמה ומדתה (יסו"ע לר"י הישראלי ג א). כאלו תאמר באדם שגדרו גשם ניזון מרגיש מדבר (חסדאי קרשקש, אור ה׳ א ג). וזה שכבר יראה מהוראת שם המצוה וגדרה שלא תפול אלא בדברים שיש לרצון ובחירה מבוא (שם, הלעה). גדר הטבע שהוא (הגשם) התחלת תנועה ואחר שהגשם הוא טבעי יש בו גדר הטבע (שער השמים יג). גדר החלום הוא מה שיצייר הכח המדמה בעת השינה מה שתפש ועצר אצלו מתכונת המוחשים שהרגישם בהקיץ והגדר הזה איננו כללי לכל החלומות (שם י). שהגדרים אינם אלא לדברים הכוללים (רלב"ג, מלחמ׳ ה׳ א ו). כמו שיאמר בגדר הצד שהוא תכונה טובה בנפש (גוף׳ לוף׳, מסיר ליאון ב). ונאמר אנחנו שהגדרים הנזכרים לא יסתרו זה את זה (שם א). שהוא יתברך אינו נגדר בגדר המנין אלא נקרא יתברך אחד (מ׳ אלדכי, ש"א א). וגדר השיעול דא תנועה משותפת מן הנפש והטבע עוברת על הדרך הטבעי לבלי הנשימה וכו׳ וביאור הגדר הזה כי הטבע יתחיל ויניע בלי הנשימה להסיר מה שיזיקם

— [1]) בערב׳ חַד, חדוד a), גבול. — ואמר ר"ש אבן תבון (פי׳ מלים הזרות במו"נ) וז"ל: ואלו השני שמות (גדר וחוק) חדשום המחברים, והמעתיקים מבני עמנו העתיקו אליהם שתי מלים מושאלים אצל חכמי הדברים והם מלת חד ומלת רסם. מלת חד העתיקוה על מלת גדר מצאתיה למעתיקים אשר לפני ולמחברים האחרונים העתיקוה אליה המלה הנזכרה הושמה שם למאמר בורה על הדבר הנראה גמור בענינים עצמיים והוא מאמר מחובר מסוג מבדיל כאמרך בן אדם שהוא חי מדבר או

a) حدّ جدود

(שם ד ג). לפי שהיא (הדת האלהית) לא תודיע אלא הכוללים כמו שהגדרים אינם אלא לדברים הכוללים (העקרים א ח). להיות האדם משכיל ויודע בגדרי בע"ח יותר מכולם (שם א יא). שהשמות הם גדרים סתמיים והגדר הוא שם מבואר (ארי נוהם פרק ד).

מְעָקָה.

סוּג, סוּגָה. — *סוּרג. — *סְיָג.

*פֶּרַע, פרעות היוצאות מהגדר.

א. גָּדַר, פ"י, עת' יִגְדֹּר, — א) עשה גדר באבנים, סתם פרצה בגדר, **vermauren, umzäumen ; cloîtrer ; to fence**: לכן הנני שך את דרכך בסירים וְגָדַרְתִּי את גדרה ונתיבותיה לא תמצא (הוש' ב ח). גָּדַר דרכי בגזית (איכה ג ט). ארחי גָּדַר ולא אעבור (איוב יט ח). לפנים ממנו (מהר הבית) סורג גבוה עשרה טפחים ושלש עשרה פרצות היו בו שפרצום מלכי עכו"ם חזרו וגדרום (מדות ב ג). מחזיק בנכסי הגר ונעל וגדר ופרץ כל שהוא הרי זה חזקה (תוספתא ב"מ ב יא). היתה חורבתו בצד גינתו של חבירו ועמד וגדרה (שם יד). מעשה בחסיד אחד שנפרצה לו פרץ בתוך שדהו ונמלך עליה לגודרה ונזכר ששבת הוא ונמנע אותו חסיד ולא גדרה (שבת קנ:). מחיצת הכרם שנפרצה אומר לו (לבעל הכרם) גדור וכו' נתייאש הימנה ולא גדרה הרי זה קידש וחייב באחריותו (ב"ב ב.). —*ופעול: כל שיש בו אומנות למה הוא דומה לכרם גדור שאין בהמה וחיה נכנסין לתוכו (תוספתא קדוש' א יא). מבואות היורדין לים או לנהר אעפ"י שגדורין מכאן ומכאן ורבים מטפסין ועולין בהן (שם טהר' ז י). — ובמליצה להשבת הדברים לתקונם: ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם וקרא לך גֹּדֵר פרץ משובב נתיבות לשבת (ישע' נח יב). — ולהגן בפני הרעה: ואבקש מהם איש גֹּדֵר גדר ועמד בפרץ לפני בעד הארץ לבלתי שחתה ולא מצאתי (יחזק' כב ל). לא עליתם בפרצות וַתִּגְדְּרוּ גדר על בית ישראל לעמד במלחמה ביום יי' (שם יג ה). —*ועשה מחיצה בפני דבר: ומודים שהוא גודר כלים (בחרדלית) וטובל בהם וכלים שגדר בהם לא הוטבלו (מקוא' ה ו). ראה מים שהן שוטפין והולכין חייב לגודרן (תוספתא ב"מ ב כח). היתה דרך הרבים או נהר עוברות בתוך שדהו ועמד וגודרן זה עובר בתוך שדה חבירו (שם ב"ב ב יה). ראה מים ששוטפין ובאין הרי זה גודר בפניהם (ב"מ לא.). — ב) *בהשאלה, עכב, מנע אדם מעשות דבר: שלא לגדור בפני הלווין שלמחר יהו מבקש ללוות ואין אדם מלוה לו (תוספתא כתוב' יב ב). —אתה גודר את האף והאף לא יגדרך (מד"ר בראש' מט). —*ועשה שמירה שלא יעבר על דבר אסור: דבר שהוא גודר את ישראל מן העבירה (ירוש' ברכ' ג ו ג). גדר גדול גדר'ה תמר באותה שעה (סוט' כא.). אברהם ירד למצרים וגדר עצמו מן הערוה (פסי' דר"כ בשלח). כשבאה שרה למצרים וגדרה עצמה מן הערוה (שם). שאם היית נאה אל תהי פרוץ בערוה שלא יאמרו הבריות איש פלוני נאה ואינו גודר מן הערוה (שם, עשר תעשר, כד). כל מי שגודר עצמו מן העבירה נקרא קדוש (מד"ר ויקר' כד). שגדרו ישראל במצרים בעצמן מן הערוה (שם שה"ש, גן נעול). אנשי מזרח גודרים מן הערוה (שם בראש' ע). כל ימי גדרתי בעדי ולא אצא חוץ מגדרי לבל אשים דבורי במה שרבו בו החקירות (שו"ת רשב"א תיג). וכמו שיעשו רוב האומות שאינם גודרים בגדרינו החמורים (החינוך, תזריע קסו). — *גדר הפרצות, החזיר לאיתנו את האסור שהתחיל העם לעבר עליו: שיגדרו להן את הפרצות (והזהיר, שמות). — *ובמשמע' קבע דבר: כל מחלוקת שלא חייב המחלוקת במעשה אלא בדעת לא נגדור בו הלכה (ר"ש הנגיד, סוף מבוא התלמוד). — ג) *באר ופרש הגדר של דבר המצין אותו מאחרים, **definieren, définir ; define**: ולכן גדרו הנפש שהיא שלמות מה לגוף טבעי (ראב"ע, ספר העצמים). כי אנחנו אמנם נגדור מה שיש לו סוג והבדל וכו' ונגדור אותו מצד מה שקרה לו שינהיג הגשם (אמונה רמה א ו). ועל כן אין להם דמיון ולא שתוף ואין גדר אחד גודר אותם (שו"ת רשב"א י). ואריסטו גודר אותה (את הנפש) בדומה לזה בשווי מן הנפש ואמר שהוא פועל ראשון בגוף טבעי וכו' (תגמולי הנפש א ד). ואחר התישב זה נגדור הדברים הנזכרים כפי אשר גדרם טוליאו בחדשה (נופ' צופ', מסיר ליאון ו). והחכם גדרם (את חלקי הלשון) בספר המליצה (ר"ד יחייא, לבון למוד, פתי'). —*מספר גדור, שמורכב ממספרים יסודיים: יש מספרים בלתי גדורים וא"א לעמוד על גדרן לא מקוצר השכל וכח המשיג רק בטבע המספר וכו' ומספרים הגדורים מעטים מאד ואינם רק מתי מספר כי מספר ד' גדור

אמור חי משכיל.

ור"ל שתוכל לעשות ממספר זה ריבוע ישר והוא השוה הצלעות ושוה האלכסונים וכן מספר ט'. גדור במרובע ישר שצלעיו ג' (שו"ת חות יאיר קעב).

— נִפע', *נִגְדַּר, — א) מן קל ב': שרה גדרה את עצמה מן הערוה ונגדרו כל הנשים בזכותה (מד"ר ויקר' לג). — ב) ימן קל ג: שאין שום דבר ולא שום פעולה אפשרית להמצא במציאות באיזה אפן שתהיה נגדרת בגדר הפעולה שלא יהיה הוא יתברך יכול עליה (דרך אמונה, אברהם ביבאגו א א). שהגדר הוא לנגדר אחד וכו' שכל אחד מחלקי הגדר נשואים על הנגדר בחיוב (רלב"ג, מלחמ' ה' א י). והכחות המתהפכים כשיהיו בדבר אחד בעינו יחוייב שיהיו נגדרים וכו' וזה שיחויב בכחות שיהיו נגדרים הוא ראוי בכל המאמרות לפי מה שיאמר הפלוסוף רוצה לומר שהמצאם בכח הוא נגדר כשילקח הכח במקומו הקרוב המיוחד (שם). לפי שהוא יתברך אינו נגדר בגדר המנין (מ' אלדבי, ש"א א). ואם כבר יראה שהגדר הזה איננו אמתי למה שמסגולת הגדר התהפך על הנגדר (חסדאי קרשקש, אור ה' א ה).

— הִפע', *הִגְדִּיר, — כמו גָּדַר משמע' ג: לא כמחשבת אנשי המחקר המגדירים את הזמן שהוא כמות מתפרד (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', העתים יד).

— פֻּעַל, *גֻּדַּר, מגודר, — כלוא בגדר: ויצו (המלך) לסבב שדה בגדר ולשום שם שני אריות וכו' ולימים צוה המלך לשחוט שניהם ונמצא לב הקשור עשירית מלב של המגודר (שארית ישראל, פרק יח).

— הֻפע', *הֻגְדַּר, הוגדר, — כמו נגדר ב: והוגדר בספר הזה בסוד העשרה האחדים (כוזרי ד כז). לפי שהחליים לפעמים יקרו תחלה באבר ולפעמים יהיו בשתוף וכו' ראוי שיוגדר ההבדל אשר בין שני הדברים (קאנון א כ ב). אמנם זה הדבר (הנפש) או הדברים אין ראוי שיוגדרו (אמונה רמה א ו). ומה שאין סוג לו לא יוגדר ולא יורשם (שם ב ג). כמו אחד מחלקי הגדר וחלקי הגדר קודמים למוגדר (תגמ' הנפ', פי' כ"ה הקדמ'). וחלקי הגדר או קודמים על המוגדר או מאוחרים ממנו (מורה המורה א כב). והדברים המוגדרים שנים מינים (שם).

ב.*גָּדַר, פ"י, עת' יִגְדֹּר, — א) כמו גָּדַד: פועלין שהיו עודרין בתאנים וגודרין בתמרים ומוסקין בזיתים (תוספתא ברכ' ד יט). חריות של דקל שגדרן לעצים (שבת נ.). פעם אחת הלך רבי חנינא בן עקיבא למקום אחד ומצא חריות של דקל שגדרום לשום עצים (שם). שבוי שנשבה והניח קמה לקצור ענבים לבצור תמרים לגדור זיתים למסוק ב"ד יורדין לנכסיו (ב"מ לט.). עד שיגדור שלשה גדירות ויבצור שלשה בצירות (ב"ב לו:). ואין לי אלא קוצר בוצר מוסק גודר עודר מניין (יבמ' קטז:). שגודרין מן הדקלים (ערוך, ערך בודיא). תמרים שאין מתבשלות באילן לעולם וגודרין אותן מהאילן ועושין להן חותלות (רש"י ביצה מ.). מחצלות שנותנין תחת הדקלין כשגודרין התמרים (הוא, כתוב' נ:). כיצד היתה שדה תמרים וגדר שלש גדירות (רמב"ם, הלכ' טו"נ יב).

ג.גָּדַר, קל אינו נהוג.

— התפע', *הִתְגַּדֵּר[1] בדבר, — א) לקח גדולה לעצמו: דבר זה (נטילת רשות מהנשיא) הניחו להם לבית רבי[2] כדי להתגדר בו (יומא עח.). — ב) עשה דבר טוב והגון, שראוי לתהלה בעד זה: אפשר בא אסא ולא ביערו (את הנחושתן) בא יהושפט ולא ביערו והלא כל ע"א שבעולם אסא ויהושפט ביערום אלא מקום הניחו לו אבותיו (לחזקיהו) להתגדר בו (חול' ו:). — ג) עם על, התגאה על: ומפני מה אין מצויין תלמידי חכמים לצאת תלמידי חכמים מבניהן וכו' כדי שלא יתגדרו על הצבור (נדר' פא.). אני בריה וחברי (עם הארץ) בריה אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתו בשדה אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתו כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתו כך אני איני מתגדר במלאכתי[3] (ברכ' יז.). שעסק בתורה שלא לשמה להתגדר ולקנות שם (תוספ' נזיר כג:). כי אין כונתי בחברי זה הספר להתגדר בו ולא להקרא בשמי (הקדמ' ש"א למ' אלדבי). כי לא נתכוונתי להתגדר ולקשקש בפעמוני, כי לא הודגלתי לשבת בשבת תחכמוני (מנח' קנא', אבא מארי, מכת' ה). — ד) *התנצל, בקש מחילה[4], כבן שהוא מתחנן לפני אביו וכתלמיד שמתגדר[5] לפני רבו כך היו ישראל מתחננין ומתגדרים לפני אביהם שבשמים ואומרים לפניו רבונו של עולם חטאנו

---

[1]) יש סוברים שנתחלף במקום ל, ופרושו התגדל. אבל מדוע נפל חלוף זה רק במשמעה המיוחדה? גם השערת לוי שהוא מלשון חתוך, אינה מהורת. וקוהוט הביא בערב' גדר a) היה הגון, אבל באמת פרוש גדר בערב' הוא היה עלול ומסוגל. גם יש פעל כעין זה עם נ אחרי הגימל, התגנדר, ועי' זה. — [2]) ובנוסחאותינו: הניחו להם לבי נשיאה. — [3]) גרסת הערוך. — [4]) בערב' תעדד' b). — [5]) בילקוט הגרסה: מתגרר, אך איש שלום הסכים כי צ"ל גם שם מתגדר. ופרש אי"ש מתגדר מקטין עצמו. והוא דחוק.

---

a) جدر b) تَغَدَّرَ

לפניך שנתרעמנו לפניך על הים (מכי׳ בשלח ד א).— ג) ׳קבל גדר הגודר מהותו: לפי ששאילת המהות ותשובתה הוא מדבר שמתגדר בזה יצור (תרג׳ דוד הבבלי, בפי׳ ס׳ יצירה לר״י ברזלי, 82).—*הִתְגּוֹדֵר, כמו הִתְגַּדֵּר: שלא יִתְגּוֹדֵר על הצבור (ילק׳ שמע׳ תבע״א). כל אחד ואחד בסחורה שלו מתגודר (והזהיר, שמות עו.). מקום הניחו לך אבות להיותך בו מתגודרת (כ״א כתור, הקדמ׳ מסור׳ המסור׳).

*גֻּדֵּר[1]), ש״ז, מ״ר גֻּדֵּרִים,—מורסה כמין לוז, Drüse : glande ; gland (המורסות ההוות) וההוות מחומר שחוריי שלשה סוגים המורסה הקשה והסרטן ורובם חרפיות וסוגי הגדרים הם גירנדוליץ אשר מהם שקרופלי והצלעים הם לופיאש וההפרש אשר בין סוגי הגדרים ובין שני הסוגים האחרים שסוגי הגדרים יהיו נקיים ממה שיקיפם כמו הגדרים האמתיים או שהם מסובבים בהם בחיצוניהם בלבד כמו החזירים (קאנון א כ א ה).

גְּדֵרָה[2]), ש״נ, מ״ר גְּדֵרוֹת, סמי׳ גִּדְרוֹת,—מקום מוקף גדר להצאן, Hürde, Pferch ; bercail ; fold : בנו לכם ערים לטפכם וּגְדֵרֹת לצנאכם (במד׳ לב כד). גְּדֵרֹת צאן נבנה למקננו פה (שם יו). ויבא (דוד) אל גִּדְרוֹת הצאן על הדרך (ש״א כד ד). והיתה חבל הים נות כרת רעים וְגִדְרוֹת צאן (צפנ׳ ב ו).—וכנ׳: פרצת כל גְּדֵרֹתָיו שמת מבצריו מחתה (תהל׳ פט מא).

*גְּדֻרָה[3]), ש״נ, מ״ר *גְּדֻרוֹת, גודרות, -- בהמה דקה, Klein-vieh ; menu bétail ; fold-animals : השם בהמה לחבירו עדמתי חייב לטפל בה סומכום אומר באתונות שמונה עשר חדש בגודרות[4]) כ״ד חדש (ב״מ סט). הגודרות אין להם חזקה (כ״כ לו).

*גִּדְרוֹן[5]), ש״ז, מ״ר גִּדְרוֹנִים, — שם עוף קטן מאד וזריז, דק המקור, Zaunkönig ; roitelet ; wren : המחלקה הזאת תכיל בתוכה את הגדרון תרטומו בפוף מעט וזנבו הוא זקוף כמעט כזנב התרנגול ועליו ישתרעו קוים מעֻקלים שחרחורים וראשי נוצותיו עגולים משכנו בעבי סבכי העצים בגלי אבנים ועצים וכמעט תמיד לא יראה בחוץ וכו׳ בכל כנף רננים הקטנים אין גם אחד כמעט אשר ישאר אצל נאות אדם בקיץ ובחורף בקור ובחום כמו הגדרון (תוה״ע העוף ט).

1) בערב׳ גֻדֵּרa), מורסה טבעית או מפצע.

2) בערב׳ גְ׳דִירָה b).

3) משקל אֲרֻחָה, אֲמֻנָה.—4) רגמ״ה (ב״ב לו.): כגון צאן ובהמה. רש״י: בגודרות בהמה דקה.—והרמב״ם (הלכ׳ שלוח׳ ושותפ׳ ג ח): ובגודרות, והן הצאן והבקר.

5) ע״ש שהוא חונה לפעמים בגדרות.

a) جَدَر b) جَدِيرَة

גֻּדְרִי[1]),—א) ת״ז, לנק׳ גֻּדְרִית, מ״ר גֻּדְרִיִּים, גֻּדְרִיּוֹת,— מטבע הגדר או מצורתו: ועצם הביצה (נברא) מאבר גדרי לבן הבשר היתר דומה לבשר השדים (קאנון ג כ א א). הנה תולד בקצת האברים מורסא גדריית כלוז ורבים יהיו על הכף ועל המצח (שם ד ג כ ו). — ב) ש״ז, חלי העור, והוא חלי האבעבועות, עי׳ זה: והגדרי והחצבה הם מכלל החליים הקורים וכו׳ ורוב מה שיקרה לנערים וכו׳ וכאשר יתראה הגדרי יוריש החכוך ואח״כ יתראו דברים בראשי המחטים דוחניים (קאנון ד א ד ו). והרע שבכל מיני החצבה והגדרי הוא שמראהו כעין ציץ הבנפסג׳ הלח ואם תראה שהגדרי והחצבה שמראיהם קשים לצאת ולהתבשל וכו׳ דע שהחולה ימות מאותו חולי (מ׳ אלדכי, ש״א ה ב).

גְּדֶרֶת, ש״נ,— כמו גָּדֵר: דרך בפני הַגְּדֶרֶת [2]) הגינה דרך הקדים בבואן (יחזק׳ מב יב).

גדש, ממנו גָּדִישׁ, *גֹּדֶשׁ, *גָּדֵשׁ.

*גֹּדֶשׁ, גודש, ש״ז,—מה שגודשים על המדה: שהיתה גודשה לתוכה (מנח׳ ע ה). כמחק גודש סאה (זבח׳ סג:). שיקדש קמצים בגודש שלו (מנח׳ פז:). במלאת שפקו שאונו (של האויב) מוד בְּגֹדֶשׁ (יוצר ז פסח, אי פתרום). מרוד וטרוד בפתוי גֹדֶשׁ און לאלוה (מנח׳ כר״מ, זולת שבת תבוב׳, כי אין). ולרוב גדלו של הכלי ההוא הספיק הגודש שלו למלאות כלי ההכמה (עמה״מ, עולם התוהו כד). — ובמשמע׳ ׳גוף גשם: לממש וגודש לא נשערהו, לטפל ותואר לא נדמהו (בסי״ת ה). — ובמשמע׳ ׳עדף בכלל, בשר הַגֹּדֶשׁ, הערלה: גם לכרות בשר הגדש המה (היונים) מנעו ממך (מגדול עוז, אילת השחר, שבת ותכסה).

1) בערב׳ ג׳דרי a) והוא מן גדר הקודם.

2) בנוסחת השבעים גְּדֶרֶת בלי הֵ.

a) جدري

א.*גָּדַשׁ[1], פ"י, עת' יִגְדּשׁ, — א) צבר זה על זה, häufen;entasser;heap up: וקוצרין וגודשין לפני העומר (פסח' ד ח). קוצרין בבית השלחים שבעמקים אבל לא גודשין אנשי יריחו קוצרין ברצון חכמים וגודשין שלא ברצון חכמים (מנח' י ח). השאילו (את המקום) לגדוש חטין וגדש שעורין (תוספתא כ"ק ו כג).—ב) גדש את המדה, מלא אותה יתר גבוה משפתה: מקום שנהגו וכו' למחוק (את המדה) לא יגדוש לגדוש לא ימחוק (כ"ב ה א). שאין מוחקין במקום שגודשין ואין גודשין במקום שמוחקין (גמ' שם פט.).—ופעול: והבזך היה בתוכו (של הכף) מלא וגדוש קטורת (תמיד ה ד). מלא חפניו שאמרו מחוקות או גדושות (יומא מח.). מדת הטוב שהיא גדושה (פסיק' דר"כ, סוף סליחות). — ובהשאלה, גדש את הסאה, ר"ל עבר הגבול, החמיר יתר מהראוי: בו ביום (שגזרו ב"ש שמנה עשרה גזרה) גדשו סאה (שבת קנג:). חטאו של אותו האיש גדוש (מד"ר ברא' כב).

— נִפע', *נִגְדַּשׁ, — שגדשו אותו, שגדש את עצמו: כל המדות שהיו במקדש היו נגדשות (מנח' ט ה). שהיו המים (בירדן כשעברו בו ישראל) נגדשין למעלה כיפין על כיפין (תוספתא שם ח ג). שהיו מים נגדשין ועולין (סוט' לז.). נמצא היבש כשיגדש עודף על הלח שאינו יכול להגדש (ר"ח ערוב' יד:).

— הִפע', *הִגְדִּישׁ, — עשה גדיש: המגדיש בתוך שדה חבירו שלא ברשות (כ"ק ו ג). במשאיל מקום לחבירו להגדיש גדיש והגדיש והטמין (גמ' שם סב.).

— פֻּע', *גֻּדַּשׁ, *מְגוּדַּשׁ,—ומלא: חטאו של אותו האיש גדוש ומגודש (מד"ר ברא' כב).— *והובא לגדיש: הזרע הנקצר והמגודש לפני דושו (ריב"ג, סה"ש, גדש).

— נתפע' *נִתְגַּדֵּשׁ, — הובא להגדיש: שנתגדשה התבואה ונגמרה מלאכתה (תוספ' תמור' ד.).

ב.*גָּדַשׁ[2], קל לא נמצא.

— הִפע', *הִגְדִּישׁ, — נהג, בפרט עִוֵּר: פתאים יבוא כמהלך רישך, ובקבר קמוש וחוח יירשך, וזכור כי הרגל תדושך, ויצרך הרע במקלו יגדישך (תוכח' מוסר, עזרא הבבלי י). לארץ יפיל נזר ראשך, ותמאס מאכל דגנך ותירושך, יצרך הרע יגדישך, והזרים יאכלו גדישך (שם מז.).

גֵּה, — מלת הרמז, כמו זֶה: גֵּה[1]) גבול אשר תתנחלו את הארץ לשני עשר שבטי ישראל (יחזק' מז יג).

*גַּהַ[2]), ש"ז, מ"ר גֵּהִים,— כמו נגה, אור זך מבריק, ובהשאלה כנוי להשמים: תומך תקרת גבוהים, יסד הדום וְגֵהִים (אמתי, אביתה נפלאותיך, שבת ד' אחר פסח). גבוהים וְגֵהִים במאמר ראשון נפרשו, בדבר יי שמים נעשו (מאמר השכל לראב"ן, פיוט אל אלהים).

א.גהה, ממנו א.גָּהָה.

א.גָּהָה[3]), פ"י, עבר גָּהִיתִי, עת' יִגְהֶה,—הבריא, הסיר המזור, הרקבון, heilen; guérir; heal: וירא אפרים את חליו ויהודה את מזרו וילך אפרים אל אשור וישלח אל מלך ירב והוא לא יוכל לרפא לכם ולא יִגְהֶה מכם מזור (הוש' ה יג). — ואמר המשורר: הואל גהה מזור, כי בך צבי לעזור (ראב"ע, אם הנדוד).

ב.גהה, ממנו ב.גָּהָה, *הִגְהָה.

ב.*גָּהָה[4]), — קל לא נמצא.

—הִפע' *הִגְהָה, עת' יַגְהֶה, — קפח את העינים באור בהיר שקשה להן לסבול, bleuden; éblouir; to dazle:

---

[1]) בערב' כַּדַּשׁa). בארמ' וסורית גדש.

[2]) בארמית: עובדא הוי בתרין גברין דהוו עיילין לטבריא חד סמי וחד פתיח והוה ההוא פתיחא גדיש ליה יתבון למקרטא באורחא לקטון עשבא ואכלין דין דהוה פתיח איסמי ודין דהוה סמיא איפתח ולא עלון מתמן עד זמן דגדיש ההוא סמיא לההוא פתיחא (מד"ר ויקר' כב. — מעשה היה בשני אנשים שהיו הולכין לטבריה והיה אחד סומא ואחד פקח והיה הפקח גודש (נוהג) בהסומא, ישבו לאכול ולקטו עשבים ואכלו, מי שהיה סומא נפקח ומי שהיה פקח נסתמא ולא נסתלקו משם עד שגדש (שנהג) הסומא את הפקח).

a) كدّس

[1]) לפי דעת רש"י יש לפרשו כמו גֵּא, גֵּיא. אך התרגומים הקדמונים וכן המפרשים, קדמונים ואחרונים, החליטו כי זו נוסחה משובשת, וצ"ל זה, וכמו לבג במקום לבו. ואעפי"כ לפי הכלל הקבוע שלנו, כי לשוננו מיוסדת על התנ"ך כמו שהוא, מותר להשמש במלה זו לפעמים בכונה מיוחדה, בקצת התול, וכדומה.

[2]) לפי דעת הקדמונים כי שרש נגה הוא גה, וכן פרשו קצתם גֵּהָה, עי' זה.

[3]) אין בלשונות האחיות חבר לזה במשמ' מיוחדת זו. בסורית גהא, שחרר, ובהשאלה מצער, מכאב, וכדומה.

[4]) עי' הערה שלקמן.

כרשף יניף שלגו וכארבה ישכון רדתו תואר לבנה יגהה[1]) עינים וממטרו יהמה לבב (כ"ס גני' מג יו-יח).

ג.*גהה, ממנו ג.*גָּהָה

ג.*גָּהָה[2]), פ"ע, עת' יִגְהֶה, בינו' גֹּהֶה, — עמד נטוי. sich neigen; être incliné; incline: כותל הגוהה[3]) לרשות הרבים סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה (מו"ק יג.). אם היה כותלו גוהה סותרו ובונהו (ירוש' שם א פ ג). תנא (הערבות היו) רכות וארוכות וגבוהות אחד עשר אמה כדי שיהו גוהות[4]) על המזבח אמה (סוכה מה.).

גֵּהָה[5]), ש"נ,—א) מראה הפנים, Aussehen; mine; look: לב שמח ייטיב גֵּהָה[6]) ורוח נכאה תיבש גרם (משלי יז כב). כי יפוי הגהה ומראה הגוף וכו' מראה על הבריאות (ר"י אלברגלי, מקן א). ודין הוא למי שנזדמנו לו כל הדברים האלה שתראה בטבעו אותה המדה (של שמחה) ותהיה גיהתו טובה וגופו בריא (רסב"ג תקון מדות הנפש ג א). ומסיר רוע מראה הגוף ומיפה הגהה (דרך אמונה, אלכרס' ביכאגו ו). —ב) טבע ואיכות הגוף אם כחוש או שמן וכדומה, ומעמד הנפש והרוח, Complexion: וכל שכן בגופים אשר להם השקוי או רוע הגהה הנקרא בולמנט (קאנון א כ ה ד). אחד מהם (בחליים) בשיער והשני במראה והשלישי בריח והרביעי בגהה זולת המראה (שם שם ו). ופגעי הגהה זולת המראה עם הרזון המופלג או השומן המופלג (שם). אותות שוה המזג שווי המשוש בחם ובקור וכו' ושווי המראה בלובן ובאודם ושווי תואר הגהה בשומן והכחש (שם שם כ ג). ואמנם יאות זה (הרחיצה במים קרים) למי שהיתה הנהגתו מכל צד בתכלית הטוב והיו שניו וכחו וגהתו ופרקו נאותים (שם א ג כ ו). ויש לכל גהה ומזג מזון נאה דומה (שם שם ז). ואמנם הגהה הנה ההפלגה בכחישות והספוגיות וכו' (שם א ד ג). ואם יצטרך אליו (לקיא) מי שלא תאות גהתו לקיא (שם א ד יא). ואמנם הגהה (הנה פעולתה היא) שאם הוא (החולה) כחוש הרבה או שמן הרבה ויהיה גופו ספוגיי מחולחל רב הרפיון הנה אין ראוי שיוציא הדם (קנולי גלינ' כ, כ"י פריז).—ובמשמ' רפואה: תמכו בידי אמכם אל נא תרפוה, לוית חן היא לכם בטוב ואשר, מגן ושמש במרי יום ופגע, גֵּהָה למחלה ולרוח נעכרת (יל"ג, סוי את' א).

*גִּהוּץ[1]), ש"ז,— שה"פ מן גִּהֵץ, שפוי באבן וכדומה להחליק הלבנים אחרי הכבוס: גוזרת שלשים איחוי וגיהוץ ותגלחת אי זהו גיהוץ כלי צמר מגוהצין חדשים וכלי פשתן מגוהצין לבנים (ירוש' מו"ק ג פב.). וכלי פשתן אין בהן משום גיהוץ (תענ' כט:). שלשים יום לאבל שלשים יום לגיהוץ שלשים יום לתספורת (מס' שמחות ז). ומותר להוליך כלים לגיהוץ בתוך

---

[1]) כך כתוב בפנים הנוסחה, והגהה על הגליון יהגה. והנה מהענין וכן מהתרגומים הקדמונים נראה ברור כי הכונה פה כי מראה לבנת השלג כמו יכהה את העינים. יש שרצו באמת להגיה יכהה. וקוילי וניבויאר הגיהו יגהר, במשמעת פעל זה בערב' וסור'. ועי' הערה להשם גֵּהָה, שנראה כי יש באמת קצת דמיון בין גהה וגהר.

[2]) רק בעברית. [3]) כך הגרסה פה בכל הספרים. אבל למעלה דף ז. הגרסה בנוסחא' גוחה, וכן גרסת רש"י. אבל הערוך וכל הקדמונים גורסים גם שם גוהה, ובתוספתא צוק"ם גואה באלף.—[4]) גרסת לוי, ובנוסחא' גוחות. וכן גרסת רש"י.

[5]) אולי כמו בערב' ג'הי, אג'הת אלשמא a) טהרו השמים מעננים, ואולי כמו בערב' ג'הר b), יפי מראה הפנים, ועי' הערה שלקמן. — [6]) מנחם חבר מלה זו עם נגה, ואמר: ענין מאור המה. ואעפ"י שאין גזרה זו עולה יפה, מ"מ בעצם פרוש מלה זו הסכימו ריב"ג ורש"י. אמר ריב"ג: אבל לב שמח ייטיב גהה פרושו ייטיב מראה הפנים כמו שנאמר בזולת המקום הזה לב שמח ייטיב פנים (משלי טו יג), ואפשר שיהיה מענין הראשון לב שמח ייטיב רפואה וענין השני טוב בעיני יותר. ע"כ. וכן רש"י: מאור הפנים. אך ראב"ע, רי"ק ורד"ק, וכן החדשים פרשו כלם במשמע' רפואה, מפני שלמשמע' מראה הפנים לא מצאו סמך וחבר. ואעפי"כ, משמעת מאור הפנים יותר יאות לפי הענין וכך השתמשו בה כל הקדמונים.

---

a) جهى أجهت السما b) جهر

---

[1]) ואמר ר"ח (תענ' כט:) וז"ל: גיהוץ בלשון ישמעאל צקלa) והוא מעברי חומרתא. וכן ר"ש גאון (תשו' הגא' הרכבי רמט): ופרוש הגהוץ שמעבירין על הבגד אחר שמנקין אותו בכביסה טבעת לצחצחו ובלשון ישמעאל נקרא אלצקאל. ואמרו בגמ' כתוב' י: ואי אמרת ניעבד גיהוץ מעברא ליה חומרתא, ר"ל ההומרתא, והיא האבן שמגהצין בה, תעביר את הדם. ואמר ר"י גיאת הלכ' ת"ב: מאי גיהוץ שמעבירין הומרתא על הבגד כדי לצחצחו. ע"כ. וכן בעה"ק: גיהוץ שמלבנין הבגד באבן להחליקו.

---

a) صقل

שלשים יום (הלכ׳ גדול׳, הבל, ריא). שכלי פשתן שלהם דקין הם ביותר ובכיבוס הראשון מתלבנין כבגיהוץ שלנו (ערוך, ערך גהן). שמחליקין את הבגדים באבן זכוכית לאחר הכיבוס והוא גיהוץ (סמ״ג מ״ע עה). והגיהוץ הוא שהבגדים של צמר שפין ומחליקין אותם באבן של שיש או של זכוכית וכו׳ אבל כלי פשתן הישנין אין הגיהוץ מחזיר אותן לחדושן (בו״ת הריב״ש סז).

***גִּהוּק**, ש״ג, — בה״פ מן גִּהֵק: ואם תשלש הליחה מלחדש עלוף תחדש צער ומצוק וגיהוק הוא אשטרליירו וסמור (קאנון ג יג א יג). ישמע קול (בבטן) כקול הנאד הנפוח לא כנאד מלא מים ויהיה משתוקק לגיהוק תמיד הוא רוט (בס ג יד ד י). לענין הרוק הבא כמו בגיהוק ופיהוק ועיטוש (לח״מ, רמב״ס תפל׳ ד יא).

א.***גִּהוּר**[1], ש״ז, — התוך האותיות בפה ע״י כלי הדבור **Articulation**: ואין דומה הקול לדיבור כי הקול גרוני[2] הוא ואין לך צורך לשון ודיבור לשוני הוא וביציאת הקול מן הגרון הגיהור[3] יוצא מפה ויחצב דמות אותיות (ר״י ברזלי, פי׳ ילירה, פיסק׳ כב).

ב.***גִּהוּר**[1], ש״ז, — הבל היוצא מהפה, **Hauch haleine; breath**: בימות החורף שהאויר קור וגוף חם יוצא גיהור מפיו של אדם לחוץ כמו עשן דק אבל בימי קיץ שהאויר חם והגוף חם לא יובדל זה מזה אבל בלילה שוכב תחת אויר יתכסה בבגד צמר או עור למחר ימצא עליו רטובים כגהור היוצא מן הפה תרטוב הבגד כגיהור היינו באויר היוצא מן הפה זהו אויר הרוח מים מאויר וקב״ה אין לדמותו אך יש לדמות כדי שיבין השומע כך יצא הגיהור מפי האדון ומרטיבתו זורמו המים מכח הגירור סביב הערפל המכסה על הנהרות מחמימות הגיהור נעשה תהו ובהו זהו קו הירוק דומה בדמות ירקות הקשת כשאדם בים בספינה (רזיאל הגדול יב:).

***גַּהוּת**, ש״נ, — כמו *גַּהָה, מזג: המשכנים הרטובים אנשיהם יפי הגהות רבי העור (קאנון א כ ב יא).

גֵּהִינֹם, גֵּהִנּוֹם, עי׳ גֵּיהִנֹּם.

א.***גהץ**, ממנו א.*גִּהֵץ, *גִּהֵץ, וכו׳.

א.***גָּהַץ**[2], פ״י, — כמו גִּהֵץ: לגוהצן (את כלי הפשתן) ולהניהן עד אחר ט׳ באב (טור וב״ע או״ח תקנא ג). שאם הם (הכלי פשתן) מכובסין אסור לגהוץ (ע״ז סס).

— פִּע׳, *גִּהֵץ, — עשה גהוץ, עשה אותו נקי ומצחצת, **polieren; polir; polish**: אסיטון הזה אין מגהצין אותו אלא באש (מד״ר דבר׳ ז). — ובהשאלה, יעשה

---

[1]) עי׳ הערה [2] לקמן. — [2]) בגוף הנוסחה: כי הכל גרוע הוא. והנה כל במקום קול כתוב שם גם קודם: חקוקות בכל במקום חקוקות בקול שבגוף ספר יצירה, וכבר הגיה שם המו״ל קול במקום כל, ובמאמר שלנו כבר הגיה דר׳ קויפמן בהערותיו בסוף הספר הקול במקום הכל, אך הניח המלה גרוע כהויתה. ואולם, אין שום ספק בדבר כי צריך להגיה גרוני במקום גרוע, כי זוהי כונת המחבר להבדיל בין הקול ובין הדיבור, שהקול הוא גרוני, ר״ל יוצא מהגרון ואין לו צרך בסיוע הלשון, והדיבור הוא לשוני, ר״ל מסתיע בעזרת הלשון, וכמו שהוא מבאר אחרי כן: וביציאת הקול מן הגרון. ועי׳ הערה שלאחרי זו. — [3]) כך בגוף הנוסחה, ואמר דר׳ קויפמן בהערותיו בסוף הספר: אולי צ״ל ניהוק. אבל מלה זו ניהוק במשמעה הרגילה של נהק, קול זעקה, אין שום מקום כאן ואיננה מבארת כונת המחבר. וכונתו היא ברורה, שרצונו להבדיל בין הקול הפשוט ובין הדבור, ואמר שהקול איננו דבור, וכמו שאומר קודם כי הילד מיד בצאתו לאויר העולם מוציא קול א אך אין זה עדין דבור, כי הדבור הוא לשוני, ר״ל מתהוה בעזרת תנועות הלשון, — והוא חתוך האותיות באמצעות תנועות הלשון ושאר כלי הדבור. ואין ספק שהדבר הזה המתהוה בפה אחרי שעבר הקול האוירי דרך הגרון, שעל ידו מהקול הפשוט מתהוה דבור, הוא הכונה במלה זו גיהור, וכמו שהוא אומר אחרי כן ויחצב דמות אותיות, אם לא נרצה להגיה פשוט דיבור במקום גיהור, שזו הגהה קיצונית יותר מדי ואין אנו רשאים לעשותה כל זמן שאפשר להניח הגרסה בהויתה ולפרשה באופן טבעי ומתקבל. והנה המקור למלה זו גיהור אפשר למצא בהשרש גהר(a בערב׳, שמשמש גם במשמע׳ צלצול הקול וצחותו, והפעל גאהר(b ר״ל אמר לאדם דבר בפרוש, בקהל. עכ״פ, אם לא נרצה להגיה דיבור במקום גיהור, משמעה זו של המלה גיהור מוכרחה.

[1]) גם מקור מלה זו לא ידוע, ואפשר שהיא היא המלה א.גהור שקודם לזה, שמצאה בעל ספ׳ רזיאל וטעה בפרושה והשתמש בה במשמע׳ הבל הפה. ואולי גזר מן ויגהר עליו שפרש במשמע׳ זו.

[2]) לפי דעת פלישר מלשון גהט גחט בארמ׳, במשמע׳ חכוך ושיפה. וקוהוט מערב׳ גחש(c, חכך ושפשף. וכל זה דחוק, ויותר נראה שהיא כמו בערב׳ מהצ(d נקה וכבס ולבן את הבגד, ופרשוהו המלונים הערבים: נט׳פה ובַיצ׳ה. ובאלתאג׳ נראה שההא היא במקום חית, — וכמו שגם בערב יש נוסח׳ גחץ במקום גהץ.

---

a) جهر b) جاهر c) جحس d) مهض

זך ובהיר, ואמר הפיטן : ג י ה ץ שני פנסים להבהיק ביהולם (קונט' הפיוט', ויטרי, דף 5).—ובמשמ' *העביר על בגד מכבש אבן וכדומה להחליקו ,bügeln;repasser to iron (linen) : בבבל לא היו בקיאין ל ג ה ץ (תוספ' פסח' קט).

— הִפע', *הִגְהִיץ, — כמו גִהֵץ : הענן היה שף בהם (בבגדי לבן של היהודים) ו מ ג ה י צ ן (מד"ר שה"ש ד י). ענני כבוד היו מ ג ה י צ י ם אותן (פסיק' דר"כ כבלת).

—פִע', *גִהֵץ, מְגַהֵץ,—שגהצו אותו: כלי צמר מ ג ו ה צ י ן חדשים וכלי פשתן מגוהצין לבנים (ירוש' מו"ק ג פב.). לימים בקש המלך את כליו פקחין שבהן החזירום לו כשהן מ ג ו ה צ י ן טפשין שבהן החזירום לו כשהן מלוכלכין (שבת קנג:). תני רב יוסף בבבל (צריך לשמח את הנשים) בבגדי צבעונין בארץ ישראל בבגדי פשתן מ ג ו ה צ י ן (פסח' קט.). ובכיבום שלנו אין הבגד מלובן עד שיהיה מ ג ו ה ץ (רב"י כתוב י:). — ובהרחבה, ״מנוקה וטהור : ותופשים (גבריאל ומיכאל) בידם (של הרשעים בגיהנם) ומביאין אותם לפני הקב"ה ולפני כל הצדיקים כשהן מ ג ו ה צ י ם ומכובדים (מדר' ח"כ דר"ע, ילינק ג).

— הִתפ', *הִתְגַהֵץ,—נעשה מגוהץ : צא ולמד מן אמיינטון הזה שאינו מ ת ג ה ץ אלא באור (מד"ר שה"ש, נפת).

— נִפע', ״נִגְהַץ : ונוחה זרחה בדם מתבוססת, חלצה ו נ ג ה צ ה ברחיצה ותכבסת (קרוב' שבה"ג, אלהים בלעדך).

— פָעוּל, ״גָהוּץ, גְהוּצָה : גלתה ג ה ו צ ה לעמות עדי (ר"א קליר, ת"ב, איכה אבפתו). לא זהב וחרוץ תלבשנה בתולות, אך בלבד כלי בוץ זו מזו שאולות, לבן הן וְגָהוּץ תצאנה רעולות, ובמחול וקבוץ תטפנה נאומים (כנף רעננים, ט"ו באב, היוס).

ב.*גהיץ, ממנו ב.*גָהַץ, ״גַהַץ.

ב.*גָהַץ[1], פ"ע, עת' יִגְהַץ,—שש ושמח, fröhlich sein : sich freuen ; se réjouir ; be glad : ואם תאמר שלא ג ה ץ אברהם ושמח על דיבור המקום ולמה לא יצא (מד"ר בראש' לט). ג ה צ ת י להעליץ עצמיך ולהרבות חכמיך (פיוט לפסח, יום גאלתני, מחז' רומני). אשר יראתך באמץ מלאכים בך נמלכים, ג ה צ י ם וממליכים דהר למלך המלכים (שם, יוה"כ, אשר יראתך). ג ה ץ בך וידע יראתך, דץ להודיע לכל הדרתך (מנח' יוה"כ, איתן הכיר).

״גַהַץ, ש"ז,—שמחה, ששון : בגיל ו ג ה ץ בדיצה בדעה (מי יערך אליך, מחז' רומני, יוה"כ).

גהק, ממנו *גִהֵק, ״נִהוּק.

גָהַק, קל לא נהוג.

—פִע', *גִהֵק [1]), מגהק, — הוציא רוח בקול שאון מקיבתו, rülpsen;roter;to belch : ראיתי את רבי ש ג י ה ק[2]) ופיהק ונתעטש (ברכ' כד.). מ ג ה ק ומפהק הרי זה מגסי הרוח (שם :). ג י ה ק ופיהק לרצונו ה"ז מגסי הרוח (ר"י אלפסי, ברכ' כי' עו). מי ש ג י ה ק ופיהק ונתעטש (רמב"ם תפלה ד יא).

— הִפע', ״הִגְהִיק,— עשה שיגהק : ותעשה אחר זה הרפואות ה מ ג ה י ק ו ת (קאנון ג יג ב ז).

א.גהר[3]), ממנו גָהַר, ״גַהַר.

גָהַר, פ"ע, עת' יִגְהַר, — הפיל את עצמו ארצה, השתטח, sich niederverfen ; se prosterner : to prostrate o. s. ואליהו עלה אל ראש הכרמל ויגהר ארצה וישם פניו בין ברכו (מ"א יח מב). ויעל (אלישע) וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפו ויִגְהַר עליו ויחם בשר הילד (מ"ב ד לד). יש מן הקוסמין שמשמשים בחול או באבנים ויש מי ש ג ו ה ר לארץ וצועק (רמב"ם, עבוד'

---

[1]) לא נתברר מקורו. מה שהביא לוי מיונ' וגם מערב' גהצ' a) במשמע' מהר, כבר דחה פלישר, מפני שאין כלל בערב' משמעה זו, ומעות היא טעה גם פריטג בזה. ולפי דעת פלישר יש לדמות לגהץ הפעל הערבי גַחַט' b), שפרושו הוא הביט בגאוה. וכריל בכפר השנה שלו שנת 79 הגהות על לָו, הגיה ג ע ץ, במשמעת התנגד.

a) جهض b) جحظ

---

[1]) בלשונות האחיות אין לפעל זה אח, ולא נתברר מקורו. ואולי שַהַק a) בערב' שפרושו בלשון ההמונית פ ו ק ה. — [2]) הערוך לעז רוטר"י. רש"י פרש וז"ל : פעמים שאדם מוציא מגופו לפיו נפיחה מתוך שובעה וריחה כריח המאכל שאכל, עכ"ל. ולעז ריטיי"ר, שהוא roter. ועוד פרוש אחר הביא רש"י שם וז"ל : ויש שדורשים גיהק נוטריקון גו הקים. וכן הביא כ"מ (רמב"ם, תפלה ד יא) בשם ר' מנוח : גו הקים כלומר שהקים ופשט גופו למעלה. וכן פרש ראב"ד (האשכול הל' תפלה) : פשט עצמותיו. אך בספרות משמש כפרוש א' של רש"י.

[3]) רק בעבר'. וקצת דומה לזה גהן וגחן בסור' וארמ'.

a) سهق

כוכב׳ יא ו). והיה הולך (מורי) בבית וחוזר על המטה ו ג ו ה ר עלי כה עשה עד חצי היום שהייתי מת לגמרי (שבחי מהרח״ו, הפל״כ). — ואמר הפיטן: שאול אופל בלי זוהר, יהידו ינגד ו י ג ה ר (סעה קולי אויגני מוסף יוה״כ מנהג). וארצה אהיה ג ו ה ר ולא אבטח על שקר (סכת מנחות, מוסף, כיוס כפרת עונות). וכפר עון ואשמה, ואשובה ממשובה, ואם על ראש עברו, בעמקי ים י ג ה ר ו (סמא״ל, סלי׳ לאשמו׳ כפור, דלתיך הלילה).—ובמשמ׳ על: זאת נשיב אל לבנו ואז טפשנו יטהר, זאב ונמר אם עלינו גָהַר (שם שחר׳ יוה״כ, אשחר). כדוב שכול י ג ה ר, וכסוס ברגליו ידהר (תוכח׳ מוס׳, עורה הכבלי כז).

— נִפע׳, *נִגְהַר,—כמו קל: לדל נִגְהַר לך מהר לשלם את אשר חטא (סמא״ל, סליח׳ לאשמו׳ כפור, יה לסלח).

—הִפ׳ *הִגְהִיר,— קרא בגהירה על הארץ: רגיון הנהר, *מאד חש וימהר, למלך מלכי המלכים, בו להטהר, חשמלי זהר, הדוש שיר לְהַגְהַר, למלך מלכי המלכים (אראלים ומלאכים, יולר שמע״ל).

— הָפע׳, *הָגְהַר: למען מ ו ג ה ר ארצה עד שבע ובשביעית נקרא, היום מוסרינו תנתק כי שמך נקרא (מתז ויטרי, הוסע׳ להוסע״ר).

גַהַר*, ש״ז, — נפילה והשתטחות ארצה: כי אדוקי אש באימה יאפדוך, כי בריתי בשר בברכה יבלעדוך, כי גדודי גובה בְּגַהַר יגידוך (שחר׳ יוה״כ, כי אדוקי אש).

***גַו[1]),** —תוך, פנים הדבר, ויאמרו: — ד ב ר י ם ב ג ו, יש דברים בענין הזה: ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם אמר קרנא ד ב ר י ם ב ג ו יודע היה יעקב אבינו שצדיק גמור היה ואם מתים שבח״ל חיים למה הטריח את בניו שמא לא יזכה למחילות (כתוב׳ קיא.). קטנה שנתקדשה שלא לדעת אביה אמר שמואל צריכה גט וצריכה מיאון אמר קרנא ד ב ר י ם ב ג ו אם גט למה מיאון אם מיאון למה גט (קידוש׳ מד:).— *מִגו, מִיגו, עי׳ *מִגו.

גַו[2]), ש״ז, כנ׳ גֵוִי, גֵוְךָ, גֵוָם,—כמו גַב, ובהשאלה, השליך דבר אחרי גֵוו, עזב הדבר בבוז: ותלך ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות להכעיסני ואתי

[2]) י״א מן גוה, ולפי דעת קצת מן גוו.
[1]) בערב׳ גַ׳וּ a), בסורית גוא.

a) جوّ

השלכת אחרי גֵוְךָ (מ״א יד ט). לכן כה אמר אדני יי׳ יען שכחת אותי ותשליכי אותי אחרי גֵוֵךְ (יחזק׳ כג לה). וימרו (ישראל) וימרדו בך וישלכו את תורתך אחרי גֵוָם (נחמ׳ ט כו).

גֵו[1]), ש״ז, סמי׳ גֵו, כנ׳ גֵוִי, גֵוֵךְ, גֵוו, — א) כמו גֵו, גַב: שוט לסוס מתג לחמור ושבט לְגֵו כסילים (משלי כ ג). גֵוִי נתתי למכים ולחיי למרטים פני לא הסתרתי מכלמות ורק (ישע׳ נ ו). ותשימי כארץ גֵוֵךְ וכחוץ לעברים (שם נא כג). — ואמר המשורר: הלא תחמד (הנשמה) פרידת גֵו ולשוב אל גאון עדיה (ר״י הלוי, יקרה). חרב תער מתוך תער ותעביר תער על גֵו נבלים (הוא, יכשו אלי). — ובמליצה, השליך דבר אחרי גֵוו, כמו אחרי גַוו, ולזל בו, השבו לאין: ואתה חשקת נפשי משחת בלי כי השלכת אחרי גֵוְךָ כל חטאי (ישע׳ לח יז). — ב) עֵדָה[2]), Gemeinde; communauté; community: מן גֵו יגרשו יריעו עלימו כגנב (איוב ל ה). — ובכלל *חבורה של בני אדם: וארב לו וקם עליו וכו׳ פרט לזורק אבן ל ג ו[3]) (סנה׳ עט.).

גֹואֵל, גֹאֵל, גֹאֲלִי, ש״ז, מ״ר גואלים, גֹאֲלִים, גֹאֲלַי, —א) מי שחובתו וזכותו ל ג א ל, הקרוב הראשון במשפחה: ואיש כי לא יהיה לו גֹאֵל והשיגה ידו ומצא כדי גאלתו (ויקר׳ כה כו). ובעז עלה השער וישב שם והנה הַגֹּאֵל עבר (רות ד א). ועתה כי אמנם כי אם גֹאֵל אנכי וגם יש גֹאֵל קרוב ממני (שם ג יב). כי ימוך אחיך ומכר מאחזתו ובא גֹאֲלו הקרב אליו וגאל את ממכר אחיו (ויקר׳ כה כה). — וגֹאֵל הַדָּם, הקרוב שהיתה לו לפנים הרשות לנקום מהרוצח נקמת דמי הנרצח: גֹאֵל הַדָּם הוא ימית את הרצח בפגעו בו (במד׳ לה יט). — ב) מי שגֹאֵל את זולתו מצרה, מעבדות, Erlöser; sauveur; redeemer: ובא לציון גוֹאֵל (ישע׳ נט כ). כה אמר יי׳ גֹאֵל ישראל קדושו (שם מט ז). ואני ידעתי גֹאֲלִי חי (איוב יט כה). כה אמר יי׳ גֹאַלְךָ קדוש ישראל (ישע׳ מח יז). —ג) *ה ג ו א ל, שיגאל את ישראל מגלותם: כ ג ו א ל הראשון (משה) כך ג ו א ל האחרון (מד״ר רות, ויאמר לה בעז). מצד שנתקיימו הדברים ששמתי בפיך כלם יהיו לאות ברית על ביאת ה ג ו א ל וכו׳ וזה אות גדול על היות הברית קיים על ביאת ה ג ו א ל המיועד על ידי הנביאים

[1]) לפי דעת קצת במקום גֵוֶה מן גוה.—[2]) דומה לזה בכנענית גו חֶבר העיר, העדה. — [3]) רש״י: לתוך חבורה של בני אדם.

(העקרים ד מד). כי יהיה זה היעוד לעת בוא ה ג ו א ל כי ישוב ה' יתן זה המקום לישראל (רלב"ג דהי"א ז).

א.גוֹב, — כמו גּוֹבָי. עי"ש.

ב.גוֹב, — כמו ג ב: ב ג ו ב[1]) של תבן (ערוכ' עט.).

***גּוֹבֶה,** ש"ז, מ"ר גוֹבִים, — מי שגּוֹבֶה כסף, עי' *גָּבָה:
ג ו ב ה מסים היה ראובן והקהל בקשו חשבון ממנו (בו"ת עבוד' הגרשוני יט). ובכל פעם אשר ישלמו לפו"מ הגמוני' או ל ג ו ב י ם שלהם אזי צריך אותו ג ו ב ה או פרנס אחד ממדינות הגמוניה יר"ה לכתוב תוך פנקס (פנק' כמכר ג, קוקן על ייד 134).

גּוֹבַהּ, עי' ג בַהּ.

גּוֹבָי[2]), גוֹב, גּוֹבַאי, — עדת ארבה: מנזריך כארבה וטפסריך כגוב[3]) גּוֹבָי החונים בגדרות ביום קרה שמש זרחה ונודד ולא נודע מקומו אים (נחום ג יז). משמת רשב"ג בא ג ו ב י י ורבו צרות (סוט' ט טו). אכלה (את הפאה) חגב אכלה ג ו ב א י קרסמוה נמלים (תוספתא פאה א ח). מתריעין על ה ג ו ב א י כל שהוא מפני שמכה מהלכת היא (שם תענ' ב י). ראה ג ו ב י י אומר ברוך דיין האמת (ירוש' ברכ' ו י ג). עצירת גשמים ו ג ו ב י י מתריעין עליהן (שם תענ' א סד ד). ארבה זה ג ו ב א י (חול' סה.). בעון גזל ה ג ו ב א י עולה והרעב הווה (שבת לב:).

גּוֹג[4]), ש"ז, —שם עם אכזרי שילחם באכזריות עם ישראל Gog: בן אדם שים פניך אל גוג ארץ המגוג וכו' הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותבל (יחזק' לח ב-ג). והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על אדמת ישראל נאם אדני יי' תעלה חמתי באפי (שם יח). הנני עושה חדשה עתה תצמח תני רב יוסף זו מלחמת ג ו ג ומגוג (ברכ' יג.). כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול משלש פורעניות מחבלי של משיח ומדינה של גיהנם וממלחמת ג ו ג ומגוג (שבת קיח.). בא עליהם סנחריב הרשע בארבעים וחמשה אלף אחוזי חרב וכו' וכן באו על אברהם וכן עתידין לבא עם ג ו ג ומגוג (סנה' נה:). והמקום אשר ישליכה הים (את נבלת התנין) על הרוב הוא בארצות ג ו ג ומגוג השוכנים אחרי דלתות הברזל והם שתי אומות צורותיהם אנושיות ומדותיהם צבעיות לא ידעו לא הנהגה ולא מנהג לא מקח ולא ממכר ולא סחורה ולא אומנות לא חרישה ולא זריעה אבל יצודו מחיות השדה והדגים ויתפשו קצתם את קצתם ויאכלו קצתם את קצתם (ר' קלוני', אגר' בע"ח ג יב). —יומשל לקצר קומה[1]): הייתי רוצה להיות גבוה כמו עוג וקצר כמו ג ו ג (ר"י אלחריזי, תחכמוני מה).

א.גּוּד[2]), פ"י, עתיד אָגוּד, יָגוּד, יָגֻד, יְגוּדֶנּוּ, — תקף את האויב, angreifen; attaquer; to attack:
גד גדוד יגודנו (ברא' מט יט). אשר אנוח ליום צרה לעלות לעם יְגוּדֶנּוּ[3]) (חבק' ג יז).— ובהשאלה, יָגוּד העקב: והוא יָגֻד עקב (ברא' מט יט). — ואמר המשורר: העם אשר הלך חשך, שברו עדי אן ימשך, י ג ו ד עקבו חטא נושך (ר"י הלוי, יחד בהורך).

ב.*גּוּד[4]), פ"י, —בהלכות ממונות, בחליקת השותפין, אם אין בדבר המשותף בכדי חליקה לכל אחד יכול כל אחד מהשתפים לטעון: גוּד או אֱגוּד[5]), או אֶגּוֹד, ר"ל קח אתה הכל ופרע לי כנגד חלקי או אקח אני הכל ואפרע לך כנגד חלקך: אעפ"י שהלכה כדברי האומר דין ג ו ד א ו א ג ו ד בזמן שאין אחד השותפין אומרים כן יש לנו דין חליקה (מגיד משנה, שם הלכ שכן מיג). ולא שייך ג ו ד א ו א י ג ו ד

---

[1]) כך בנוסחא' ופרש"י בור רחב. וגרסת ר"ח והערוך גיב. עי' זה.

[2]) משקל חורִי. ובערב' ג'א ב י[a]), מן שרש גבי[b]), הוא הארבה.— [3]) י"ם שהמלה גוב היא כפל מקוצר מן גובי.

[4]) לא עמדו חכמים על הדבר אם זה שם של עם הנגדי או הכונה בו לעם שהיה במציאות. קצת החכמים סברים שהם שבטי הסקיטים, ועי' עוד מגוג. — [1]) עפ"י הגדות הערבים על דבר יאג'וג' ומאג'וג' שהם קצרי קומה, רק כחצי קומת אדם בינוני.

[2]) סוברים שזה פעל נגזר מהשם גדוד. ואמר ריב"ג: יגודנו מענין גדוד והנח הרפה אשר בין הגימל והדלת אשר הוא עין הפועל הוא אצלי תמורת אחד הכפלים, אשר הם שני דלתין. ע"כ. וכן רוב חכמי הלשון. ויש חולקין ואינם מודים במציאות פעל גוד. ואומרים כי הוא הפעל ג ד ד. — [3]) בקצת ספרים יגדנו חסר. ולפי תרגום השבעים נראה כי צריך לקרא יגודנו.

[4]) עי' הערה שלקמן. — [5]) בארמית: רב יהודה אמר אית דינא ד ג ו ד או א ג ו ד ר"נ אמר לית דינא ד ג ו ד או א ג ו ד (ב"ב יג.). שאני הכא (בחצי עבד וחציו בן חורין) ד א ג ו ד איכא (שהחצי בן חורין יכול לפדות את החצי עבד) ג ו ד ליכא (שאינו יכול למכור את החצי בן חורין) (שם).— ופרש הערוך מלשון נ ג ד במשמ' משיכה, משוך אתה או אמשוך אני. ורש"י פרש מלשון גדד במשמ' חתיכה וקציצה, קוץ אתה או אקוץ אני. ולפי זה צריך להיות גֹד אגֹד. עכ"פ מפני שהכתיב גוד אגוד רגיל ביותר, סדרתי דבור זה כאן.

a) جابي b) جبي

אלא בדבר שתשמישן שוה ואין בו כדי לזה ולזה אבל בכל אחת מן השפחות יאמר האחד לחבירו גוד או איגוד וכן הדין אם נפל להם שדה וכרם ואין בכל אחד כדי חליקה ואפילו דמיהן שוין לא יחלוקו שדה כנגד כרם בגוד או איגוד אלא על כל א׳ יאמרו גוד או איגוד (רמ״ב כ״ב, סי׳ ג). אבל אם היה להם בית דירה ונפל או נשרף דירתו של אחד מהן או הוצרך למכור מחמת דוחקו יכול לומר לחבירו גוד או איגוד (שם נח). יש מי שאומר שבית דין מעמידים אפוטרופוס לקטנים ודנין להם גוד או אגוד (טור חו״מ קעח, כשם תשוב׳ רמ״ג). לא נאמר דין גוד או אגוד בד׳ אמות של פירוק משא ולא במה שצריכים ליציאה וביאה (שו״ע חו״מ קעח, מתשו׳ הרשב״א).

גּוֹד[1], ס״ז, מ״ר גּוֹדִים, חֵמֶת כעין שק מעור בהמה, פיו רחב ויש לו שנצים ימלאוהו מים ויתלוהו על יתדות לצנן אותם: הגוד[2] והמשמרת (שבת קלח.). גוד בכסכיו[3] מותר לנטותו בשבת (שם:). אפשרש הגוד הזה צריך שיהיה חלל תחתיו כדי שיכנס שם הרוח ויצטנן (ר״נ על הרי״ף, שבת נו.).

***גּוֹדָל**, ס״ז, — כמו אֲגוּדָל, ביד וברגל: שורי המאור רום אצבעיים על רוחב הגודל (אהל׳ יג א). והיה מהלך עקב בצד גודל (תוספתא יוה״כ א יד). זו זרת זו קמיצה זו אמה זו אצבע זה גודל (כתוב׳ ה:). תניא כשהוא נותן קולו בנעימה מכנים גודלו לתוך פיו ומניח אצבעו בין הנימין (יומא לח:). לשעבר אדם מראה איקונין באצבעו והיה ניזוק ועכשיו אדם מניח ידו על האזכרה כמה פעמים ואינו נזוק ולא עוד אלא שאמר הקב״ה הוא וגודלו עלי אהבה (מד״ר שה״ש ג ד). — ומ״ר בסמי׳: הרוצה שיתעצמו עיניו של מת נופח לו יין בחוטמו ונותן שמן בין ריסי עיניו ואוחז בשני גודלי רגליו והן מתעצמין מאליהן (שבת קנא:).

---

[1]) משקל אוב, כוס, שוט, תור. ומ״ר יוכל להיות גודות כמו אובות, כוסות, וגודים כמו שוטים, תורים. ושמש כנראה בלשון זכר, ובאין מנהג קבוע מוטב לבחר סימן הרבים של זכרים. — [2]) פרש הר״ח: הוא חמת מים ומליין ביה מיא והולכי דרכים נועצין ידות בארץ וקושרין אותו בחוטין עבין ותולין אותו באלו היתדות להצטנן מימיו. עכ״ל. וכן רש״י: הוא עור של בהמה תפור ופיו רחב מאד ויש לו שנצים ועוברי דרכים ממלאין אותו יין או חלב במקום שתוקעין שם אהליהם ללון ושוטחין אותו ופיו מתוח ע״ג יתדות והרוח עוברת מתחתיו ומצטנן שלא יתקלקל היין. עכ״ל. — [3]) גרסת הערוך, ובנוסח׳: בכיסנא.

גּוֹדֶל, עי׳ גֹּדֶל.

***גּוֹדְפָן**, ס״ז, מ״ר גּוֹדְפָנִים, — כמו גַּדְפָן: על הגודפנין (ירוש׳ יומא ז מד ג). משרבו הגודפנים פסקו מלקרוע (על קללת השם) (שם סנה׳ יד כה:).

***גּוֹדֵר**, ס״ז, מ״ר גּוֹדְרִים, — מי שבונה גדרים. — ובהשאלה, מי שעושה גדרים וסיגים ושמירות להחקים: הרבה גודרים עמדו לישראל (מד״ר ויקר׳ א).

גּוֹדְרָה, עי׳ *גְּדֵרָה

*גּוֹדֶשׁ, עי׳ *גֹּדֶשׁ.

א׳ גוה, י״א ממנו גֵּו, גַּו, וי״א ממנו גם א. גֵּוָה.

א׳ גֵּוָה[1]), ס״נ, — תיק הנשק, כמו תער לחרב וכדומה, Futteral; fourreau; sheath: שלף ויצא מִגֵּוָה[2]) וברק ממררתו יהלך עליו אמים (איוב כ כה).

ב׳ גוה ממנו ב. גֵּוָה.

ב׳ גֵּוָה[3]), ס״נ, — יגון והתרגשות הנפש מפני צער עמוק, Leiden; affection; suffering: ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גֵוָה[4]) ודמע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר יי׳ (ירמ׳ יג יז).

ג׳ גֵּוָה[5]), — כמו גַּאֲוָה: כי השפילו ותאמר גֵּוָה[6]) ושח עינים יושע (איוב כב כט). אז יגלה אזן אנשים ובמסרם יחתם להעיר אדם מעשה וְגֵוָה[7]) מגבר יכסה (שם לג טז-יז).

---

[1]) עי׳ הערה שלקמן. — [2]) כך ה בלי מפיק בכל הספרים. והתרגום: שלק ונפק מתיקה. וכן רש״י: מתוך תערה. אך ריב״ג, ראב״ע ואחרים פרשו שזו היא המלה גֵו, וההא היא הא הכנוי, ופרושו: מתוכה, או מגופה. [3]) בערב׳ גַוִי a), ופרשוה המלונים הערבים: אלחרקה ושדה אלחזן מן עשק או חזן, ע״כ, ור״ל בעבר׳: החם ועז היגון מחשק או מצער. ועי׳ הערה לקמן. — [4]) פרשו רוב המפרשים הקדמו׳ והאחרונים מלשון גאוה. אך אין למשמעה זו שום מקום כאן ואינה מתישבת על הענין, וכל מה שאמרו המפרשים לישב מליצת הכתוב הוא דחוק ולא טבעי. רק משמעת יגון נפש וצער חזק נותנת להמליצה כל כחה וגדלה.

[5]) מלה מספקה. לפי דעת קצת המדקדקים זה צמצום מלת גאוה. ועי׳ הערה שלקמן. — [6]) פרשו רוב המפרשים הקדמונ׳ וקצת החדשים מלשון גאוה. אך המליצה דחוקה, ויותר נראה כי חצי הראשון של הכתיב משובש, וכבר הגיהו קצת החדשים שבמקום זה כי השפיל את רם וגאה. — [7]) גם כאן פרשו הקדמונים במשמעת גאוה.

---

a) جوى

***גּוּוַע**, ש"ז. מ"ר גּוּוָעִים. — יסורי המות: ויקץ כישן ויך צריו בְּגוּוָעִים, הכה ופצוע בכל מכה ואבעבועים (יוצר ליום אחרון פסח, אדני חלד).

גּוּז[1], עב' גָּז, עת' אָגוּז, עם ו המהפך וַיָּגָז, — א) פ"ע, עבר וחלף במהירות, vorübergehn; passer; pass away: ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורת שמונים שנה ורהבם עמל ואון כי גָז חיש ונעפה (תהל' צ י). — ואמר הפייטן: תענה דגלים גָּזוּ גזרי מים למען הנעקד בשער המים (הושע' להושע"ר, תענה אמונים). — ובינ' *גָּז, גָּזִים, גָּזֵי, במשמע' בורח, נמלט מן: גל לאילת אהב, לבוא אל רהב, להדעיך יקוד להב, מִגָּזֵי רהב (ר"א קליר, קרוב' לפורים, תמימים). תפדנו באמץ דשגובים, כאז פדית גָּזֵי רהבים (יוצר ב סוכות, אנא תרב). — ב) פ"י, עשה שיבוא במהירות, בתעופה: ורוח נסע מאת יי' וַיָּגָז [2]) שלוים מן הים (במדב' יא לא). — ובמשמע' *קרה לו: אכתב בלב רָגָז, כל אשר עלי גָז (ריב"ג, גוז, בשם אחד החרזנים). — ובמשמעת *עברו ואינם עוד: גָּזוּ אמונים גבורי כח במרץ (סליח' ער"ה, אדון כי תקח). הקיצה עמי עד מתי תישנה, הן גָז הליל השמש האירה (יל"ג, הקיצה).

הפע', הֵגִיז, עת' יָגִיז, עם ו המהפך וַיָּגֶז: וַיָּגָז [3]) שלוים מן הים (במדב' יא לא). קרע להם הים הוריד להם המן העלה להם הבאר הגיז להם השלו עשה להם מלחמת עמלק (מכי' יתרו, בחדש ה). — ובמשמעת *העביר: אגיזם ואעבירם (רש"י נחום א יב).

גּוֹז[4]), ש"ז, כנ' גּוֹזִי. — סמך ומשען, Stütze; appui; support: עליך נסמכתי מבטן ממעי אמי אתה גוֹזִי[5]) בך תהלתי תמיד (תהל' עא ו). — ואמר המשורר: עוזי ומעוזי אקרא בעת רגזי, בל יעמוד גּוֹזִי נגדי ביום חפזי (ר"ש אוליוירה, ברכות גבלות א).

גּוֹזֵז[1]), גּוֹזֵז, ש"ז, מ"ר גּוֹזְזִים. — מי שמלאכתו לגזז את הצאן, Scherer; tondeur; shearer: ויעל (יהודה) על גֹּזֲזֵי צאנו (בראש' לח יב). ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לְגֹזְזָי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה (ש"א כה יא). ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וכרחל לפני גֹזְזֶיהָ נאלמה (ישע' נג ז).

גּוֹזָל[2]), ש"ז, מ"ר גּוֹזָלִים, — הקטן של יונות, של נשרים וכדומה, junger Vogel; pigeauneau, aiglon; young of birds: ואיל משלש ותר וְגוֹזָל (בראש' טו ט). כנשר יעיר קנו על גּוֹזָלָיו ירחף (דבר' לב יא). לא יטול אדם גוזל עד שיקשור (תוספתא יו"ט א ח). הולך אדם וכו' אצל הפטם הרגיל אצלו ואומר לו תן לי גוזל אחד (שם ג ו). — ומ"ר *גּוֹזָלוֹת: הגוזלות שעל גבי הסלים (בכור' ג ה). ראה אותן רצין אחר מציאה אחר צבי שבור אחר גוזלות שלא פרחו ואמר זכתה לי שדי זכתה לו היה צבי רץ כדרכו או שהיה גוזלות מפריחין ואמר זכתה לי שדי לא אמר כלום (ב"מ ה ד). הנודר מן פירות שנה אסור בכל פירות שנה ומותר בעגלים ובגדיים ובטלאים בחלב ובגוזלות (תוספתא נדר' ד א). לא היו נותנין את הגוזלות על גבי הסלין (ירוש' בכורים ג סה ד). אין מעברין את השנה לא מפני הגדיים ולא מפני הטלאים ולא מפני הגוזלות שלא פירחו (סנה' יא.). אמרו על בן נדבאי שהיה אוכל ד' סאה גוזלות בקינוח סעודה (כרית' כח.). — ומ"ר גוזלים, בכנ' *גוזליו, ובהשאלה ילדיו: כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו ומייתם את גוזליו ותלמודו משתכח ממנו (פסח' מט.).

***גּוֹזְלָן**, ש"ז, — כמו גַּזְלָן: כל המשנה מדעת הבעלים נקרא גוזלן (ירוש' קידו' ב סב:). האנס והגוזלן והגנב (שם א ס ג). מנין לדין שיודע בחבירו שהוא

וגם כאן המליצה דחוקה מאד, ונראים הדברים גם פה שיש כאן שבוש, והגיהו קצת החדשים במקום זה: להסיר אדם מעשק או מפשע וגוה (ר"ל גופו) משבר יפדה.

[1]) בערבית גוז, גאז a), עבר ממקום למקום. וכן בארמ' וסורית. — [2]) יש מנקדים ויגז בהפעיל. — [3]) עי' הערה הקודמת.

[4]) משקל אות, בּוֹר. — [5]) כל המפרשים הראשונים והאחרונים מסמיכים גוזי לממעי אמי ומפרשים אתה מוציאי ממעי-אמי, והנה מלבד שזו מליצה תפלה וחלשה ואינה מקבלת להדלת של הפסוק, גם אינו לפי הדקדוק, שצ"ל

גֹּזִי, או מְגִיזִי, ולכן שמו המפרשים החדשים שרש אחר גזה. אך גם בזה לא הצילו את הפסוק מדחק המליצה. ועי' ערך גָּזָה.

[1]) בשלשת המקומות שמלה זו משמשת תשמיש שם היא חסרה.

[2]) בערב' גֻוזַל a). בסור' מסרם זוגל. אך אין לעמד על מקור מלה זו.

a) جوز جاز

a) جوزل

כ י ז ל ן שלא יצטרף עמו (הלכ׳ גדולות, דיינין תסא).

*גוּזְמָא, עי׳ גּוּזְמָה.

*גוּזָר, עי׳ עַ״ש גֵּזֶר.

גוֹת, עי׳ גֵּוָה.

גּוֹחַ, עי׳ גִּיחַ.

א. גּוֹי[1], ש״ז, כנ׳ גוֹיִי, גּוֹיֵי, מ״ר גּוֹיִם, גּוֹיִם, גּוֹיֵי, גּוֹיֵיךְ, גּוֹיֵיִךְ, — א) צבור אנשים בעלי לשון אחת ותורה אחת וכדומה, Volk ; peuple ; people : ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקם ככל התורה הזאת (דבר׳ ד ח). ישא יי׳ עליך גוי מרחק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר גוי אשר לא תשמע לשנו גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחן (שם כח מט-נ). חי יי׳ אלהיך אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך (מ״א יח י). לא ישא גוי אל גוי הרב ולא ילמדו עוד מלחמה (ישע׳ ב ד). כה אמר יי׳ נתן שמש לאור יומם חקת ירח וכוכבים לאור לילה רגע הים ויהמו גליו יי׳ צבאות שמו אם ימשו החקים האלה מלפני נאם יי׳ גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים (ירמ׳ לא לה-לו). — ועם ה הידיעה: ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה וגם את הַגּוֹי אשר יעבדו דן אנכי (ברא׳ טו יג-יד). ושמרתם ועשיתם (את דברי התורה) כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הַגּוֹי הגדול הזה (דבר׳ ד ו). כי הנני מקים את הכשדים הַגּוֹי המר והנמהר ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות לא לו (חבק׳ א ו). העל אלה לוא אפקד נאם יי׳ ואם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי (ירמ׳ ה ט). ועשיתי אתם (את כל שבטי ישראל ויהודה) לְגוֹי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה להם לְכלם למלך (יחזק׳ לז כב). — ובכנ׳: שארית עמי יבזום ויתר גוֹיִ ינחלום (צפנ׳ ב ט). — ועם פעל בלשון רבים: עד אשר ת מ ו כל הַגּוֹי לעבור (יהוש׳ ג יז). יען אשר ע ב ר ו הגוי הזה את בריתי (שופט׳ ב כ). — ומ״ר: כי אוריש גוֹיִם מפניך והרחבתי את גבלך (שמות לד כד). קרבו גוֹיִם לשמע ולאמים הקשיבו תשמע הארץ ומלאה תבל וכל צאצאיה (ישע׳ לד א). מאלה נפרדו איי הַגּוֹיִם בארצתם איש ללשנו (ברא׳ י ה). ושפט בין הַגּוֹיִם והוכיח לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות (ישע׳ ב ד). — וסמי׳: ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גּוֹיֵי הארץ (ברא׳ יח יח). — ובכנ׳: לראות בטובת בחיריך לשמח בשמחת גּוֹיֶךָ (תהל׳ קו ה). יען אמרים לכם אכלת אדם אתי ומשכלת גּוֹיַיִךְ [1]) היית (יחזק׳ לו יג). — ב) בכלל אנשים: הֲגוֹי[2] גם צדיק תהרג (ברא׳ כ ד). — וחבורה של אנשים: ויתפלל אלישע אל יי׳ ויאמר הך נא את הַגּוֹי הזה (הגדוד ששלח מלך ארם לתפשו) בסנורים (מ״ב ו יח). — ובמליצה לארבה וכדומה: כי גוי (הארבה) עלה על ארצי עצום ואין מספר (יואל א ו). — ג) התייחד בפרט לכל הגוים זולת עם ישראל: ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הַגּוֹיִם אשר סביבתיכם (ויקר׳ כה מד). ואתכם אזרה בַגּוֹיִם (שם כו לג). ואמרו הַגּוֹיִם אשר שמעו את שמעך לאמר מבלתי יכלת יי׳ להביא את העם הזה (ישראל) אל הארץ אשר נשבע להם (במדב׳ יד יה-יו). אל דרך הגּוֹיִם אל תלמדו ומאתות השמים אל תחתו (ירמ׳ י ב). בא שאון עד קצה הארץ כי ריב ליי׳ בגוים (שם כה לא). תתננו כצאן מאכל ובַגּוֹיִם זריתנו (תהל׳ מד יב). ויתערבו בַגּוֹיִם וילמדו מעשיהם (שם קו לה). — ד) *איש אחד לא יהודי[3], ein Nicht-Jude ; un non-juif ; gentile : ג ו י שמכר קמתו לישראל ליקצר חייב בפאה ישראל שמכר קמתו ל ג ו י לקצור פטור וכו׳ ישראל ו ג ו י שהיו שותפין בקמה חלקו של ישראל חייב וחלקו של ג ו י פטור (תוספתא פאה ב ט). לא יקשור ישראל בהמתו אצל בהמתו של ג ו י וכו׳ משכיר ישראל בהמתו ל ג ו י וכו׳ ג ו י שאמר לו לישראל תן שמן על גבי מכתי (שם דמאי א יו-יח). חמור גזל ה ג ו י מגזל ישראל (שם ב״ק י יב). ישראל שלוה מעות מן ה ג ו י וכו׳ ו ג ו י שלוה מעות מישראל וכו׳ ישראל שאמר ל ג ו י הילך שכרך וצא (שם ב״מ ה יו-יח). המשלח חבית של יין ביד כותי וכו׳ ושל שמן ושל דבש ביד ה ג ו י וכו׳ אם ראה אותן

---

[1]) לא נתברר מקורו. לפי דעת קצת החכמים מן גֵו, ג ו ף, קבוץ יחידים לגוף אחד. אך אינו נראה. —

[1]) כך הכתיב, והקריא גוייך. —

[2]) ואולי זה כפל מן המלה גם שלאחריו. —

[3]) בעין הרחבה זו היה נהוג גם אצל הרומאים שקראו להנכרים gentes. במשמעה זו תרגם יונתן בן עוזיאל את השם גוי בפסוק הגוי גם צדיק תהרג: ה ב ר ע מ מ י ן דלא חב אוף המי לי למזכה (עתון זכריה פרנקל, 276, 1862.) — ואמר רד״ק וז״ל: ורבותינו הרגילו בלשונם לקרא לאיש אחד שאינו מישראל גוי והיה ההרגל הזה אצלם לפי שכל איש שהיו רוצים לזכר שאינו מישראל רק מגוי אחר ולא נתברר אצלם מאיזה גוי הוא אם אדומי או ישמעאלי או משאר האומות לפיכך היו אומרים ג ו י כלומר שהוא מגוי אחר שאינו מישראל (סה״ש, ערך זה).

גוי שמנסכן (שם ע"ז ז יד). גוי שנתגייר והיה לו יין נסך (שם טהר' ט ז). גוי אחותו בין מאב בין מאם יוציא (ירוש' יבמ' יא יב). גוי מוכר ספרים תפילין ומזוזות אסור ליקח ממנו וכו' מעשה בגוי אחד בצידן שהיה מוכר תפילין ומזוזות (שם גיט' ד מו.). אף על פי שמדבר בלשון הקדש גוי לשונו סרוח (מד"ר במד' כ). שלא יקשה בעיניך אם יעשה הגוי טובת הנאה ללוי (תשו' ר"ת ד קפט). — וגם לנוצרי: גוי אחד שאל את רבן גמליאל וכו' (פסיק' דר"כ א כט). והנני בשבע ביוצרי, כי גוי אחד נוצרי, לזה העירני (ר"א כחול, הקל' מסר' המסר'). — ומ"ר: לפני אידיהן של גוים שלשה ימים (ע"ז א א). ואלו אידיהן של גוים קלנדא וסטרנורא (שם ג). מקום שנהגו למכור בהמה דקה לגוים מוכרין (שם ו). שואלין בשלום הגויים באידיהן מפני דרכי שלום (תוספתא שם א ג). שלשתנו ר"ל היהודים והגוים והישמעאלים (ר"י חריזי, מו"כ א ע). שאנו לוקחין גדיים וטלאים מן הגוים ואנו מעמידין גבינות מן הקיבה (התרומה, הלכ' או"ס עב). כן הוא האמת שאנחנו נתנהג עם המשומדים כמו שנתנהג עם הגוים הגמורים (חמדת גנוזה, שאל' ע"ד האנוסים לרס"ע אבן דנאן).

ב. **גּוֹי** [1], ש"ז, — לא מקום ישוב, שדה, מדבר, Wüste; desert, lieu non habité; wilderness: ורבצו בתוכה עדרים כל חיתו-גוי [2] גם קאת גם קפוד בכפתריה ילינו (צפנ' ב יד).

גְּוִי, ש"ז, כנ' גְּוִיו, — כמו גְּוִיָּה: מה יגאה עפר ואפר אשר בחייו יורם גויו (כ"ס גני' י ט). והוא מובל לקבר גְּוִיו לבור נופל למקום חשך ואופל (סלי' מוסף יוה"כ, אדם איך יזכה). הבליהם (של ע"א) הפילו חללים, דתיהם חקות הבלים, גְּוִיִּים לתופת נגדלים (קרוב' ב בכוע', תעות זורחים). ושרפים המעולים על כל שנאנים, שש שש כנפים בְּגְוִיִּם חנונים, ממעל ליושב ערבות בבם נתונים (סלוק לפרש' שקל', אז ראית).

***גּוֹיָה**, ש"נ, מ"ר גּוֹיוֹת, —אשה לא יהודיה: וראה (רשב"י) אשה אחת גויה ובירך עליה (ירוש' ע"ז א מ.). בן ישראל שבא על גויה וכו' גוי שבא על גויה וילדה (שם יבמ' ב ג ג). ואין בנך מגויה קרוי בנך אלא בנה (שם כ ד.). שמשון שהוא נושא גויה (מד"ר בראש' פה). וכל מי שיבוא מד' רוחות העולם בן ובת אח ואחות ורחוק יורש ונוחל יהודי ויהודית גוי או גויה דיקום ויטעון (ר"י ברגלוני, ס' השטרות מח). אשה אחת יהודית חלה בנה באתה גויה ואמרה לה תני לבנך על זאת האבן לשתות ויתרפא (ס' חסידים, תתתקנ"ב). גויה אחת נכנסה לביתו של ישראל לשתות (שו"ת ריב"ש, רמה). וכן ראינו בגויה אחת שהיתה בשכונתנו שחלתה בחולי זה (השלשול) ד' שנים ויותר ומתה בחולי זה (שער השמים ח).—ומ"ר: וסתם גויות לא כבעולות הן (ירוש' יבמ' ד ו:). גויות מניקות ושפחות היו אוכלות בבית דברים טמאים (ספר חסיד', תתתרל"ט).

גְּוִיָּה [1], ש"נ, סמי' גְּוִיַּת, כנ' גְּוִיָּתִי, מ"ר גְּוִיּוֹת, גְּוִיֹּת, — א) גוף של אדם מת, או חיה מתה, Leichnam; cadavre; cadaver: פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית ורב חלל וכבד פגר ואין קצה לַגְּוִיָּה (נחום ג ג). ויקחו את גְּוִיַּת שאול ואת גְּוִיֹּת בניו מחומת בית שן ויבאו יבשה וישרפו אתם שם (ש"א לא יב). ויסר (שמשון) לראות את מפלת האריה והנה עדת דבורים בִּגְוִיַּת האריה ודבש וירדהו אל כפיו וכו' ולא הגיד להם כי מִגְּוִיַּת האריה רדה הדבש (שופט' יד ח-ט). ידין בגוים מלא גְּוִיּוֹת מחץ ראש על ארץ רבה (תהל' קי ו). כל האוכלין מצטרפין לפסול את הגויה בכחצי פרס כל המשקין מצטרפין לפסול את הגויה ברביעית (מקוא' ז י). רובע עצמות מרוב הגוייה מרוב הבנין (תוספתא אהיל' ג ד). ומעשה באחד ששימש מטתו בימי אבלו ושמטו חוזרים את גויתו (מו"ק כד.). מי לי באדר יקר אחר נסוע גְּוִיַּת הגביר אל שאול עם כל הדריה (ר"י הלוי, זאת התלאה, לח). מפני שרקב הכסות (שעל המת) או רקב העץ או חלודת המתכת תתערב ברקב גויתו (רמב"ם, טומא' מת ג ז). —ובהשאלה, בזלזול לגוף החי: ויאמרו לו (המצריים ליוסף) לא נכחד מאדני כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה אל אדני לא נשאר לפני אדני בלתי אם גְּוִיָּתֵנוּ ואדמתנו (בראש' מז יח). — ב) בזמן מאוחר גוף בכלל, Körper; corps; body: וארא והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חגרים בכתם אופז וּגְוִיָּתוֹ

---

[1]) מלה מספקה, ואין מקורה ידוע, ועי' הערה שלקמן.—[2]) המפרשים פרשו במשמע' עם, אך דחק פרוש זה נראה לעין, כי מה טעם חיות העם במקום זה? גם במשמע' צבור של חיות אין לפרש, כי במשמ' זו, אם אפשר זה, צ"ל כל גויי חיות. והנה מתרגום השבעים יש לשער כי להם היתה נוסחה חיתו שדה או יער. אך לנו, להלשון, העקר הנוסחה שבידינו, ולכן אנו חיבים לקבל השם גוי במשמ' שדה, יער, מדבר.

[1]) משקל צְבִיָּה, והוא ש"נ בן גו.

כתרשיש (דני׳ י ה-ו). ולאיש שתים (כנפים) מכסות להנה את גְּוִיֹּתֵיהֶם (יחזק׳ א כג). ותתן לנשים כסליך ותמשילם בגויתך (כ״ס גני׳ מו יט). ויש חכם לנפשו נחכם פרי דעתו על גויתו (שם לז כב). שתתן לכל בריה ובריה צרכיה ולכל גויה וגויה די מחסורה (ירוש׳ ברכ׳ ד ח:). ואמרו כי רפאים שם יקומון ויצאו שכבים תחת בריחים, וכי שם תעלוזנה הגויות ותשבנה נפשות למנוחים (ר״י הלוי, דבריך במור). הטהרו והתקדשו משקוצי גויות והתקרבו והתנגשו בנפשות החיות (הוא, ימינך). האליך הנפשות מברכות, גם הגויות בורכות, כלם לידך חובות (הוא, הוכן בחסד). לך עצמי לך דמי ועורי עם גויתי (ראב״ע, לך אלי). עלות הגויה בלא עתה ורדת הרוח כרוח הבהמה ואחריתה מות (ידע׳ הפניני, בחי״ע יב ג). וערבות השיר רוח נכנס ברעיונים יושב בכל חדרי הגויה (ידע׳ הבדרשי ח). — ג) ביחוד *אבר ההולדה [1]) בזכר ובנקבה, membre genital: רואין שתי ידיו (של העֻבר) כמין שתי טיפין של זבוב טיבורו כמין טיפה של זבוב גוייתו כטיפה של זבוב ואם היתה נקיבה גוייתה מתוח כשערה (ירוש׳ נדה ג כ ד). סירוס דגיד היינו גוייה (קדוש׳ כה.). —ומ״ר: נתערבו בה (באמו של גָלית) מאה גוייות (מדר׳ שמואל כ). —*ראש הגויה, ראש האמה: עשרים וארבעה ראשי איברין באדם וכו׳ וראשי החוטם וראשי הגויה וראשי הדדים שבאשה (נגע׳ ו ז).

*גְּיוּת, ש״נ, — מעמד אדם גוי, אינו יהודי: שאינו קרובו לא בגויותו ולא בגירותו (תבו׳ ר״ת, דף קז), ועי׳ גַּיּוּת.

*גְּוִיל[2]), ש״ז, מ״ר גְּוִילִים, — א) אבן לא מסֻתתה, roher unbehauener Stein; pièrre brute; untrimmed stone: מקום שנהגו לבנות (את המחצה בחצר) גויל גזית כפיסין לבנים בונים הכל כמנהג המדינה בגויל זה נותן שלשה טפחים וזה נותן שלשה טפחים (ב״ב א א). גויל [3]) אבנים לא משופות גזית אבנים משופות (גמ׳ שם ג.). התחתון הבא לשנות בגויל שומעין לו בגזית אין שומעין לו (ב״מ קיז:). —ב) עור בהמה [1]) עשוי לכתיבה אך לא קלוף לא מעבר השער ולא מעבר הבשר: המוכר וכו׳ ספר של צבאים ונמצא של גויל (תוספתא ב״ב ד ז). היה הגימל מכלה את הגויל (ירוש׳ מגי׳ א עא ג). כתבה על הנייר וכו׳ פסולה על הקלף ועל הגויל וכו׳ כשרה (שבת עט:). הרואה ס״ת שנקרע חייב לקרוע שתי קריעות א׳ על הגויל וא׳ על הכתב (מו״ק כו.). כותבין על הקלף במקום בשר ועל הגויל במקום שער (סופר׳ א ד). לא יעשה (את הס״ת) חציו גויל וחציו קלפים אבל עושה חציו גויל וחציו צבאים קלפים (שם ב י). — ומ״ר: גוילין [2]) נשרפין ואותיות פורחות (ע״ז יח.). ספר תורה שכתבתי לפלוני גוילין שלו לא עיבדתין לשמן (גיט׳ נד:). כך עושין עורות של גוילין אצלם מביאין עורות יבישין שמשירים את צמרן ושורין אותם וכו׳ (ר״ש גאון, תשו׳ הגא׳, שלב).

*גְּוִיעָה, ש״נ, שה״פ מן גָּוַע, —א) יציאת הנשמה מהגוף: בני על המת הזיב דמעה התמרר ונהה קינה כמשפטו אסוף שארו ואל תתעלם בגויעתו (ב״ס גני׳ לח יו). כל מיתה שיש בה גויעה זו היא מיתתן של צדיקים (ב״ב יז:). כל מי שנאמר בו גויעה מת בחלי מעים (מד״ר ברא׳ סב). אז אמרתי הגויעה לי תנעם אמותה הפעם (ספר המוסר לר״ז אלאשכרי מה). בגויעתו יצאו שרפי קדש לעומתו והוא כחתן יוצא מחופתו (שם). הגויעה תבצע רק אשר המות כבר החל (ר״ש בלוך, מכת׳, הולה״ם ד). —ב) *כעין התעלפות בהרחם: ורוב הנשים כשהן קרובות לעת הנדות יקרה להן גויעה באמותיהן ורוח גדולה עד שיצא הדם וכו׳ ואשר אינן מולידות אחר נקיון הנדות הוא מפני גויעה שתתקרה באם (שער השמים לאבי הרלב״ג ח).

גּוֹל, עי׳ גִּיל.

גּוֹל, פ״ע, עת׳ יָגוּל, — כמו גִּיל: גול יגול [3]) אבי צדיק יולד חכם וישמח בו (משלי כג כד).

—[1]) אולי כמו בשר, בשר חמורים בשרם. ויש שרצו לגזור אותו ממלה יונית, אך למותר הוא ואינו נכון.

[2]) לא נתברר מקורו. לוי גזרו מן גאל a) בערב׳ ואמר שפרושו מוקף קלפה. קוהוט מן ג׳בלb), הר בערב׳, דר׳ קויפמן מן גול גלל, אך כל זה דחוק. —[3]) בארמית: גויל אבני דלא משפיא גזית אבני דמשפיא. — [1]) גם זה לא ידוע מקורו. זקש מן גבל, פרלס מן vellum. אבל גם זה דחוק. לוי: כמו גויל א׳, אבן לא מסותתה, וכן עור לא קלופה. —[2]) כך הגרסה בעין יעקב ובנוסחא׳ גיליון.

[3]) כך הכתיב, והקרי גִּיל יָגִיל, עי׳ זה. ונראה שבקצת מקומות אמרו גול במקום גיל, או שלפנים אמרו גול, וזו שארית ההברה הישנה.

---

a) جَال b) جَبَل

גולגולת, עי' גלגלת.

גולה, עי' גלה.

גּוֹלֶה, גּוֹלָה, ס"ז, לנק' גולה, גּוֹלָה. מ"ר גולים, גולות. — ההולך בגולה, אחד מבני הגולה ,Exilant; exilé exile: והגלה (נבוכדנצר) את כל ירושלם ואת כל השרים זאת כל גבורי החיל עשרה אלפים גולה (מ"ב כד יד). זאמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גולה וסורה (ישע' מט כא). לכן עתה יגלו בראש גלים וסר מרזח סרוחים (עמוס ו ז).

גּוֹלָה, גולה, ס"נ, — א) יציאת אדם מארצו באנס, מפני אויב וכדומה, Deportation, exil(e): והלך מלכם בגולה הוא ושריו יחדו (עמוס א טו). ואת אם המלך ואת נשי המלך ואת סריסיו ואת אולי הארץ הוליך (נבוכדנצר) גולה מירושלם בבלה (מ"ב כד יה). כלי גולה עשי לך יושבת בת מצרים כי נף לשמה תהיה ונצתה מאין יושב (ירמ' מו יט). וכי מה גבורה בבני אדם המהלכין בגולה ומה מלחמה עושין בני אדם הזוקוקין בזיקין (סעו"ר, דוב לטנר כה). — ב) שם הקבוץ, האנשים הגלים אשר גלו מארצם Exilanten; exilés; exiles: כה אמר יי' צבאות אלהי ישראל לכל הגולה אשר הגליתי מירושלם בבלה (ירמ' כט ד). ואתם שמעו דבר יי' כל הגולה אשר שלחתי מירושלם בבלה (שם כ). בארצות הישמעאלים שהיא רוב הישוב ובה רוב הגולה (שאל' ע"ד האנוסים לרס"ע אבן דנאן). — *ראש גולה, הראש שהיה ממונה על היהודים בבבל: אין בן דוד בא עד שיכלו שני בתי אבות מישראל ואלו הן ראש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל (סנה' לח.) רמז לו (המלאך ליעקב) שעתידים שני שרים לצאת ממנו ראש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל (חול' סב.). ברשיון אדוננו ראש הגולה אשר אנחנו וכל ישראל באים תחות שבט מלכותו (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת 49). — ג) ארץ ששמה גלו הגולים: גם היא (יושבי נא אמון) לגלה הלכה בשבי (נחום ג י). בני ישראל השבים מהגולה (עזרא ו כא). אנשי משמר שולחין לאנשי מעמד תנו עיניכם באחיכם שבגולה שלא יהא בתיהם קבריהם (תענ' כב:). ובני גולה נהגו בו איסור (ע"ז לו:). איוב מעולי גולה היה ובית מדרשו בטבריא היה (ב"ב טו.). דייני גולה אמרו נשבע וגובה כולו (שם ע:). רבותינו שבבבל רב ושמואל רבותינו שבארץ ישראל רבי אבא דייני גולה קרנא דייני דא"י רבי אמי ורבי אסי (סנה' יז:). — ועי' גולה.

***גּוֹלֵל** [1], ס"ז, — לוח עגול כבד של אבן לסגור בו בחוץ את פתח מערת הכוכים: הגולל והדופק מטמאין וכו' איזהו הדופק את שהגולל נשען עליו (אהל' ב ד). קורה שעשאה גולל לקבר (שם יה ח). מעשה בבית דגן ביהודה באחד שמת ערב פסחים והלכו וקברו ונכנסו האנשים וקשרו את החבל בגולל משכו האנשים מבחוץ ונכנסו הנשים (תוספתא שם ג ט). שתי אבנים גדולות של ארבעה ארבעה טפחים שעשאן גולל לקבר (שם י). תנו רבנן מאימתי כופין את המטות (בבית האבל) משיצא מפתח ביתו דברי ר' אליעזר ר' יהושע אומר משיסתם הגולל אמר להם ר"א כפו מטותיכם (מו"ק כז.). כל שאומרים בפני המת יודע עד שיסתם הגולל (שבת קנב:).

***גּוֹלֵל אֶבֶן**, — שם עוף: גולל אבן גדול כעורב הערפל בכל זאת יעוז בכחו לגולל אבנים קטנים למען ימצא תחתיהם את התולעים אשר ישרתו למחיתו (תוה"א לשינהק, העוף קסט).

***גום**, עי' *גמם.

גומא, עי' גמא.

***גומא**, עי' *גומה

***גומד**, עי' *גמד

***גּוּמָה** [2], גומא, ס"נ, מ"ר גומות, — נקרה פחות או יתר עמקה באדמה או בגוף, בלחם וכדומה, עשויה מהטבע או בידי אדם, Grube; fosse; hole: נוטע אדם קישות ודלעת לתוך גומא א' (כלא' ז ה). אין שוחטין לגומא כל עיקר אבל עושה גומא בתוך

---

[1] המפרשים (רה"ג והרמב"ם וכל הנמשכים אחריהם) פרשו גולל לוח אבן שמכסים בו מלמעלה את הקבר, ונדחקו מאד לפרש למה נקרא גולל. אמר רה"ג וז"ל: בשעה שחופרין את הקבר לאחר שיחפרוהו כל צרכן בונין מיכן ומיכן אצטבאות כדי שישימו למעלה מן האצטבאות אבנים גדולות לכסות את המת והאבנים הגדולות המכסות את המת נשענות על אותן מקומות וכו' והצלעות למעלה וכו' הן קרויות גולל למה שנגלל המת בהן. וכן הערוך בקצרה: אבנים מכאן ומכאן והמת נתון באמצע והגולל עליהם. ע"כ. ולפי"ז גם הרמב"ם: זה הכסוי המוטל מלמעלה נקרא גולל ואלו הצדדין המעמידין את הגולל שהוא נשען עליהן נקראין דופק (טומאת מת ב ט). — אבל מי שראה את מערות הכוכים מתפרשת לו כונת הגולל, כי בכל אחד מהם יש אבן גדולה מאד עגולה, שמתגללת ובאה לפני פתח המערה וסוגרת אותה.

[2] משרש גמם, וצ"ל גֻמָּה.

ביתו בשביל שיכנס הדם לתוכה (חול' ב ט). מותר אדם לעשות בתוך שדהו גומא קטנה עמוקה טפח וליתן לתוכה שלשה מינין (תוספתא כלא' ב ט). נוטל הוא אדם מעה אחת מפיטמא של אבטיח ומעה אחת מפיטמו של תפוח ונותנן לתוך גומא אחת והן מתאחין ונעשין כלאים (ירוש' כלא' א כז.). למה זו דומה לעושה גומא בבשר וחוזר ומתמלא (שם כתוב' א כה:). החופר גומא בשבת ואינו צריך אלא לעפרה (שבת עג:). היתה לו גומא וטממה (שם פא:). עני חופר גומא להצניע בה פרוטותיו וכו' תופרי יריעות חופרין גומא להצניע בה מחטיהן (שם קכ:). וכל נימא ונימא (של השערות) בראתי לה גומא בפני עצמה (ב"ב יו.). כלי חרס הואיל ויש בו גומות (בכורות יז:). החול הזה אתה עושה גומא בערב ובשחרית אתה מוצא שנתמלאית (פסיקתא דר"כ שקלים). בשעה שהאילת הזו צמאה היא חופרת גומה וקובעת קרניה לתוכה ועורגת לפני הקב"ה מתוך צרה (נפתלי אילה, מדה"ג, כ"י תימנים).—ומ"ר: בכרות הקדש שבתוך גומותיהם מים מקודשים (טהר' א ט). היו בה (בפרה האדמה) שתי שערות שחורות או לבנות בתוך גומא אחת פסולה בתוך שתי גומות כשרה (תוספתא פרה ב ו). המצח והגבינין וכו' וגומות הזקן (ירוש' ניד' ג ב ג). ובסכין יפה שאין בה גומות (ע"ז עו:). שתי שערות שאמרו צריך שיהא בעיקרם גומות (נדה נב.). כמלא ברך המחרישה גומות של מחרישה (רגמ"ס תעני' כה:).

גּוּמָץ¹), ש"ז, מ"ר גּוּמָצִים, — חפירה באדמה, בור, כמו גומה: חפר גּוּמָץ בו יפול (קהל' י ח). כחברת עורים וכו' אם יכשל אחד מהם או יקרהו מקרה יקרה לכלם המקרה ההוא ויתעו מני דרך ואפשר שיפלו בבור או בגומץ או שיכשלו בדבר שימנעם מלכת (חו"ה, שיחוד ג).— ואמר הפיטן: קצף שכה ורוגז הניח וכעס הפר, רצה מרצה ומחבב וערבב גומץ חופר (ר"א בר' שמעיה, סליח' ער"ה, איככה אפלה פה).

גּוֹמֶשׁ, עי' גֹּמֶשׁ.

***גּוּן**²),—מצמצם מן גַּוָּן, עם כ בראשו, כְּגוּן דבר פלוני, כהַגּוּן שלו, בצורתו, באופנו, כמו, למשל: הטמונים

בסור' גומתא. ואעפי"כ מרוב השמוש בכתיב גומא הוקלה המם והוברים אותה כאלו היתה מנע"ו שרש גום.

¹) משקל עֻוּגָב, כּוּמָז. בארמ' וסור' גומצא, ורגלים לדבר כי היא שאולה בעברית. המקור לא נתברר.

²) עי' לקמן הערה לערך גַּוָּן.

בארץ כגון הלוף והשום והבצלים (פאה ו י). את שדרכו לאגוד בבית אוגדין אותו בשוק כגון הכרשין ונץ החלב (שביע' ח ג). וכן הבא על אחת מכל העריות שבתורה או פסולות כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט (יבמ' ו ב). העשוי לשמש את האדם כגון הסולם את הכלים וכגון הקולב מנורה (תוספתא כלים ב"מ ו ז).— ועם מלה אחריו: כל האומר אי איפשי בתקנת חכמים כגון זאת שומעין לו (ב"ב מט:). שאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל את ר"י כגון אני שלמדתי כל התורה כולה מהו ללמוד חכמת יונית (מנח' צט:).— ועם פעל אחריו: אמר רב יהודה (בעל תשובה הוא) כגון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושנייה וניצל הימנה (יומא פו:). כיצד אמרו ממאנת אין לה מזונות וכו' כגון שהלך בעלה למדינת הים לותה ואכלה עמדה ומיאנה (כתוב' קז:). כגון אלו אליהו בא לטמא ולטהר (קדוש' עא.). כגון שטען טענת גנב (ב"ק קז:). א"ר יוחנן (גזלן שאין לו חזקה הוא) כגון שהחזיק על שדה זו בגזלנותא (ב"ב מז.).

***גֹּוֶן**¹), גַּוָּן, גֵּיוָן, גוון, ש"ז, מ"ר גְּוָנִים, גְּיוֹנִים, —א) מראה צבע הגופים אם לבן ואם שחור וכדומה, Farbe, couleur; color: לפי שאין עושין אותה (את הביצה במסננת) אלא לגוון (שבת קמ.). כי ה' גְּוָנִין אלו אינם ירוקים ממש ואדומים ממש (תשו' דונש על רסע"ג יב). לפי שכפילת אלו האותיות (אדמדם וכדומה) למעט אלו הגואנין קודם הגעתן לחוזק האדום והירוק (שם יח).—ומ"ר גוונים: רב דימי אמר עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו וכיון שהחמה זורחת מתהפך לכמה גוונין (ברכ' ו:). דרך מזקקי זהב לנקוב כלי חרס וכו' ולהב יוצא למעלה דרך נקבי הכלי והוא עשוי גוונים גוונים (רש"י חגי' יג:). והגוונים הם ה' הלבן והמוזהב והאדום וכו' (רשב"ל דורן, מג"א, ת"י ד). גודל עשרו להם הראה, ימים מאה ושמנים, חור כרפס ורב גְּוָנִים (ר"י גיאתה, זמיר' למקרא מגלה). הגבינין פורשי כנפים, הַגְּוָנִין רוח ואש ומים (כנף רננים, ולוי ליוה"כ, גופי). יחפרו פני לכמה גֵיוָנִים (סליח' מוסף

¹) לפי דעת פלישר מלשון פרסית גון צבע. וקצת דומה לו, אם לא במקורו לפחות בצורתו, בערב' לון a). וגַון b) בערב' שחור ולבן.

a) لَوْن b) جَوْن

יוה"כ. אין פה להשיב). שאני זוכר פעמים רבות מינים שונים של גיון ושל מראות מתחלפות בדברי על אבני החשן והאפוד וכו' ואלה לא רצו לדרוש במהות הגיונים וסבתם העצמית כמו שעשו הפלוסופים (שלטי הגבורים מו). — וכבכ': ונמר חברברותיו וכו' גווניו (שבת קז:). גווניך ומראיתך ודוגמתך כיונה הזאת הדבקה בבן זוגה (רש"י שה"ש ד א). סוד המערכה העליונה נמשכת ומתפשטת בגווניה והאור הבהיר מתנוצץ (עבוה"ק לר"מ גבאי, חלק סתרי התורה יח). — ואמר הפיטן: והיה אור למאוריו, ומעלולו בִּגְוָנָיו ונצוציו, חוסן ישועות, למנורות טהורות (כנף רננ', ודוי ליוה"כ, גופי).

***גָּוַן**, קל לא נמצא.

— פִּע', *גִּוֵּן, פ"י, — עשה גֶּוֶן לדבר, färben; colorer; to color: שאין עושין אותה אלא לגוון[1] (שבת קמ).

— פֻּע', *גֻּוַּן, מגוון, — שיש לו גֶּוֶן, שנתנו לו גֶּוֶן: ואלו היה להאויר שום גוון היינו רואים אותו כמו שאנו רואים כל הדברים המגוונים (ריב"ל, עולם הקטן א ג).

— הִתפ', *הִתְגַּוֵּן: והמשי נעשה ברצונו של האורג ומתגוון בגוונים העולים על לבו (כוזרי ד כה). התגון בזה גוון נפלא כלומר שנעתק מענין לענין כהעתק הדבר מגון לגון וזה המשל ישמשוהו הרבה בלשון ערב ואומרים למי שלא יעמד על ענין אחד אלא משתנה מענין לענין תלין וממשילים אותו בשרף מתגון בגוונים רבים ואומרים התגון כהתגון החומט (מורה המורה, מו"נ א מז).

***גּוֹנָב**, ש"ז, מ"ר גונבים, — גידי הקיבה: הכבד וכתו לבשל המזון במסס ומוצצו המסס אליו בגידים הנקראים גונבים ויהפכהו לדם מתוק צלול ונקי (פי' יצירה, מיוחס לר"י ישראלי, REJ 1884, p. 129).

***גּוֹנֵב מַיִם**[2], ש"ז, — א) שעון מימי, בלי שהיו משתמשים בו לפנים לציין שעות היום על ידי נזילת המים מקצה הכלי לקצהו, Wasseruhr clepsydre; -sydra: ויראו בזה שהאויר בעל כח וכשירגישו בכלים הידועים בגונבי המים (קלונ' ב"ר קלוני', שמע הטבעי, המאמ' כריקות). — ב) שם עוף: גונב המים משכנו באמריקה הצפונית ויגנוב שם משדות אורז (תוה"א לשינקס, העוף קלא).

***גּוֹנֵב הָרֶמֶשׂ**, — שם תולעת קטנה, מקרסמת דפי הספרים: גונב הרמש נקרא בשמו לעבור כי הוא ותולעתו ישחיתו הרבה באספות רמשים שונים מראהו שחרחר אמוצי בשני קוים לבנים על כנפיו ויגדל מעט מהפרעוש והוא משחית הרבה בטרפי צמחה ועלי הספרים אשר ממנו נמצא לפעמים ספרים מנוקרים לארכם ועבים (תוה"א לשינהק, הרמשים רנז).

***גּוֹנִי**, ת"ז, לנק' גּוֹנִית, — שיש בו גֶּוֶן: כי העין אלו היתה גוונית לא יוכל כח הראות לקבל הגוונים (תגמ' הנפ', ליון ז).

***גּוֹנִיּוּת**, ש"נ, — סגולת מה שיש לו גֶּוֶן: כי לא יאמר זה השחרות יותר רב גווניות מזה הלובן (ר"מ גרבוני, מו"נ א נב).

א·גּוּם[1], ממנו א.*גוּם.

א.*גּוּם[2], פ"י, עת' יָגוּם, עכ' גַּם, גַּמְתִּי — חתך חתיכה מלמעלה, חתך הראש החד בביצה: ביצה מגולגלת עד שיגום[3]) ושלוקה עד שירסס (עוקצ' ב ו).

ב·גּוּם[4], ממנו ב.*גוּם, *הֵגִים.

ב.*גּוּם, קל אינו נהוג.

— הִפע', *הֵגִים, עת' אָגִים, — נער, בחש בכף וכיוצא בזה בתוך הקדרה לנער ולערבב מה שיש בו יפה יפה, umrühren; remuer; to stir: האשה שהיו ידיה

---

[1]) כך גרסת נוסחאותינו. והערוך: לגואן, ולפי דעת לוי זה פעל.

[2]) תרגום השם היוני κλεψύδρα, והוא חלף סדרא שבמד"ר (כרא"ש' מט). וכן בערב' שרקא אלמא a).

a) سرق الماء

---

[1]) בעברית בלבד.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) אמר רה"ג וז"ל: עד שיגום פי' כשצולה אדם ביצה מגולגלת ורוצה לאוכלה שוברה בראשה ומביא קיסם ומגים אותה. ע"כ. א"כ דעתו היא שהכונה פה לפעולת הכעירה, אך לפעולה זו משמש בנין הפעיל בכ"מ. וגם מעצם הנגוד בין עד שיגום ועד שירסס נראה ברור, כי בהפעל גום אין הכונה להכעירה בפנים אלא לשבירת הקלפה, וכן פרש הרמב"ם, אמר וז"ל: ופירוש יגום יכרות אומר כיון שיקלוף ממנה מקום אחד לשתותהּ משם אותה קליפה כולה הנשארת אינה חבור לפי שאין לה שמירה בו כיון שנפתח ממנה מקום אחד לפי שהיא שותתת מן המקום ההוא, אבל אם היתה שלוקה קשה הקליפה כולה הוא שומר לכל חלק ממנה וע"כ מצטרף עד שירצצו כולה. ע"כ. וכן כתב בהלכותיו: ביצה מגולגלת משיקוב בה מקום לגומעה. (עומא' חולין ו ב), תרגם יגום ביקוב.

[4]) בעברית בלבד.

טהורות ומגיסה[1]) בקדרה (מכש׳ ה יא). השחליים והגריסין בזמן שמגיסים בהן את הקדרה (תוספתא טהר׳ כ ב). א׳ מביא את האור ואחד מביא את העצים ואחד שופת את הקדרה ואחד מביא את המים ואחד נותן בתוכו תבלין ואחד מגיס (ביצה לד.). שופתת אשה קדירה ע״ג כירה ובאת נכרית ומגיסה עד שתבא מבית המרחץ או מבית הכנסת (ע״ז לח.). רביעית דם שהגיס בה (מעי׳ יז.). והמגיס בפני אפרוחים (שבת סז:). האשה שהיו ידיה טהורות והגיסה בקדרה (רמב״ם טומא׳ אוכל׳ ז ב).

נ.*גּוּם, פ״ע, — גם לב, עי׳ גסס.

*גּוֹסֵס, ת״ז, לנק׳ גּוֹסֶסֶת, מ״ר גּוֹסְסִים, גּוֹססות, — נוטה למות, נלחם עם המות: אדם אינו מטמא עד שתצא נפשו ואפילו מגוייד ואפילו גוסס (אהל׳ א ו). הגוסס אף על פי שאינו יכול לאכול כזית (תוספתא ערוב׳ ח ג). הגוסס ובן שמונה לא נידר ולא נערך (שם ערכ׳ א ג). זקן שהגיע לגבורות וגוסס (גיט׳ כח.). אין מעמידין את עיני הגוסס הנוגע בו ומזיזו הרי זה שופך דמים שהיה ר״מ אומר משל לנר שהוא מטפטף כיון שנגע בו אדם מכבהו כך כל המעמץ את עיני הגוסס מעלין עליו כאלו הוא נוטל נשמתו (אבל רבתי, פרק א). הגוסס הרי הוא כחי לכל דבר (שמח׳ א א). רוב גוססים למיתה (קדוש׳ עא:). — ולנק׳: שהיתה שנייה בשעת כפירת ראשונה קרובין בנשותיהן ונשותיהן גוססות (שבוע׳ לג.).

*גּוֹסְסוּת, ש״נ, — מעמד של אדם גוסס: כי הפסד שבלם (של השוטים וכו׳) הוא מפני פגע המות לבדו לא מפני חולשת הכח המנהיג כמו שיקרה לחולים בעת הגוססות (פרקי משה ו).

גוע[2]), ממנו גָּוַע, *גְּוִיעָה.

---

[1]) אמר רה״ג: כגון אדם שנוטל את התרוד ומגיס בו את הקדירה יאדך אלקדר בלשון רבנן בחשה קדירה. ע״כ. והנה המלה הערבית יאדך אלקדר היא בודאי משובשה, והגיה קוה׳ ידך, אבל גם זו אינה מלה מיוחדה בערב׳ לפעולה זו. ובעוקצ׳ ב ו תרגם רה״ג פעל זה הגיס בטיית טחרן אלקדר. וקוה׳ הביא תחרן. ולא ידעתי לכון גם במלה זו לאיזו מלה ערב׳ היתה כונתו.

[2]) בערב׳ משמש שרש ג׳וע [a]) במשמ׳ רעב, ואין לעמוד על הדבר אם יש יחס בין משמעה זו ומשמעת שרש זה בעברית.

[a]) جوع

גָּוַע, פ״ע, עב׳ גָּוַעְנוּ, גָּוְעָה, עת׳ אֶגְוַע, יִגְוַע, יִגְוְעוּ, יִגְוָעוּ, ועם בב״ל בִּגְוֹעַ, בִּגְוַע, לִגְוֹעַ, — יצא רוח החיים, verscheiden; expirer; to expire: וימת אהרן שם וכו׳ ויראו כל העדה כי גָוַע אהרן ויבכו את אהרן שלשים יום (במדב׳ כ כח-כט). ויאמרו בני ישראל אל משה לאמר הן גָוַעְנוּ אבדנו כלנו אבדנו (שם יז כז). ולמה מרחם הוצאתני אֶגְוַע ועין לא תראני (איוב י יח). ואני הנני מביא את המבול מים על הארץ לשחת כל בשר אשר בו רוח חיים מתחת השמים כל אשר בארץ יִגְוָע (בראש׳ ו יז). אם ישים (האלהים) אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסף יִגְוַע כל בשר יחד ואדם על עפר ישוב (איוב לד יד-טו). ואם לא ישמעו בשלח יעברו וְיִגְוְעוּ בבלי דעת (שם לו יב). — ועם תוספת ן בסופו: תסתיר פניך יבהלון תסף רוחם יִגְוָעוּן ואל עפרם ישובון (תהל׳ קד כט). — ועם ו המהפך: חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים ויכסו ההרים וַיִּגְוַע כל בשר הרמש על הארץ וכו׳ כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו (בראש׳ ז כ-כב). — ועם פעל מות אחריו: וַיִּגְוַע וימת אברהם בשיבה טובה (בראש׳ כה ח). ויכל יעקב לצות את בניו ויאסף רגליו אל המטה וַיִּגְוַע ויאסף אל עמיו (שם מט לג). — ועם ב״ל: וירב העם עם משה ויאמרו לאמר ולו גָוַעְנוּ בִּגְוַע אחינו לפני יי׳ (במד׳ כ ג). האם תמנו לִגְוֹעַ (שם יז כח). — ואמר בן סירא: כל הבשר כבגד יבלה וחוק עולם גוע יגועו (ב״ס גני׳ יד יז).

— הִפע׳, יַהֲגְוִיעַ, — המית: זכור איש אשר הִגְוִיעַ אב ללא עתו (ר״א קליר, יוצר פרש׳ זכור).

— פוע, גֹּוֵעַ, — מסכן, חלש ורפה-כח מפני עיני ורעב: עני אני וְגֹוֵעַ מנער (תהל׳ פח טז). — ואמר בן סירא: אל תתהלל על גוע, זכר כלנו נאספים (ב״ס גני׳ ח ז). כן דורות בשר ודם אחד גוע ואחד גומל (שם יד יח). מה נורא אתה אליהו ואשר כמוך יתפאר, המקים גוע ממות ומשאול ברצון יי׳ (שם מח ד-ה).

*גֹּוְעִיאֵל, — שם אחת הספירות השמאליות של הקלפה הממונה על חורבן והרס: ויש מן הקדמונים שיש להם שם אחר בה (בהספירה השניה) גועיאל וחכמי הצפונים פותרין אותה מלשון אם יגעה שור על בלילו וכו׳ וזו ממונה על ההריסה והחרבה וצועקת בקנאתה להרוס בנין (האמונות לרש״ע פלקיירא ה ב).

א.***גוּף**, כמ"נ א.*גוּף, גוּפָה, ״גוּפִי, ״גוּפִיּוּת, ״גוּפָנִי, ־נִיּוּת.

א.***גּוּף**[1], ש"ז, מ"ר גּוּפִים, גּוּפוֹת, — א) כמו גו, כלל כל האברים של כל בעל חי, Körper; corps; body: לפיכך תלקה ירך (של הסוטה) תחילה ואחר כך הבטן ושאר כל הגוף לא פלט (סוט' א ז). אין מעידין (על אדם שמת) אלא על פרצוף פנים עם החוטם אעפ"י שיש סימנין בגופו ובכליו (יבמ' יו ג). הקש שעל גבי המטה לא ינענעו בידו אלא מנענעו בגופו (שבת כ ה). פושעי ישראל בגופן פושעי אומות העולם בגופן יורדין לגיהנם ונידונין בה שנים עשר חודש ולאחר שנים עשר חודש נפשותן כלה וגופן נשרף (תוספתא סנה' יג ד). אותו הגוף הקדוש (ירוש' תעני' א סד ד). עיר קטנה זה הגוף ואנשים בה מעט אלו איברים (נדר' לב:). יסורין שממרקין כל גופו של אדם (ברכ' ה.). איזהו אל זר שיש בגופו של אדם הוי אומר זה יצר הרע (שבת קה:). ולא נתקררה דעתי עד שאמרתי כל גופי יהא מלא שחין (תעני' כא.). עבים קשים רוח מפזרתן רוח קשה גוף סובלו גוף קשה פחד שוברו (ב"ב י.). נשמה מלאה את כל הגוף (ברכ' י.). כל שנים עשר חדש (אחרי המות גופו (של אדם צדיק שמת) קיים ונשמתו עולה ויורדת (שבת קנב:). שלש קולות הולכין מסוף העולם ועד סופו וכו' וקול נשמה בשעה שיוצאה מן הגוף (יומא כ:). — ואמר המשורר: עלי לימים חוב והנה לקחו הגוף והנפש ולא נפרעו (ר"י הלוי, לא העניים). ומה לך אחרי הגוף הנבאש והנסרח בתולעת וכו' וגערי בחפץ הגוף ובארבעת שפטיו הרעים (תוכחה לרמב"ע, אבכך). הואיל והיות הגוף בריא ושלם מדרכי השם הוא וכו' לפיכך צריך להרחיק אדם עצמו מדברים המאבדין את הגוף (רמב"ם, דעות ד א). ורוחץ כל גופו בחמין שאין הגוף נכוה בהן וכו' ולא ירחץ עד שיזיע ויפרך כל גופו (שם יו). ואפילו בצרכי הגוף לא ירבה אדם דברים (שם ב ד). האדם אף על פי שהוא קטן בגופו הוא מעולה בחכמה ובשכל על הנבראים כלם (המעלות לרש"ט פלקיירא א). הגוף שאינו נקי כל מה שמאכילהו מוסיף חולי (שם). — ומ"ר: שאם נישאת לחמשה בני אדם שחייבת בקרבן על כל אחד ואחד הואיל וגופין מוחלקין (יבמ' לב.). הרי שמות מוחלקין והרי גופים מוחלקים (כרית' ב:). והרוחין שבראו להם נפשות ולא בראו להן גופים (מד"ר ברא' לא). וכנגדם בגופי בע"ח ד' טבעים (סהל בן תמים, יצירה). — ואמר המשורר: תמוז בו ירבה החֹם בגופים עם יֹבש שיבער כרשפים (ראב"ע, שמעו נא). בממלכה הראשונה אנשים טהורים, וגבירים זכים וברים, גופיהם צעירים וקטנים, ופניהם צחים ולבנים (הוא, אגר' חי בן מקיץ). כי הגופות ירטשו ונקברו בבר תחתיות (ר"י הלוי, ימינך). המלאכות ומיני התחבולות הצריכות לגופות (ר"י א"ת, הקד' חו"ה). גופות האדם והבהמה והצמחים (רמב"ם, יסוה"ת ב ג). — ולהבדיל בין הגוף כלו ובין אחד מהאברים: מיצה מן הראש (של עולת העוף) פסול מן הגוף כשר (תוספתא זבח' ז ח). בא לו לגוף היה משסע ביד אבל לא בסכין (שם י). — ובהשאלה, מקום דמיוני במרומים שאצורות בו הנשמות היעודות להנתן בגופות בני האדם בהולדם: אמר רב אסי אין בן דוד בא עד שיכלו כל נשמות שבגוף[1] (יבמ' סב.). — ב) משמש במשמעת האדם בעצמו, בעל חי בעצמו: כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות (אב' ד ו). אם במחובר לו כגופו הוא (ירוש' ביצ' א ס ג). ביצה גידולי גופה קיבה ממקום אחר באת (שם.). האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו (יבמ' סב:). יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו (ברכ' סא:). כל שבגופו חייב חטאת בחבירו פטור (שבת קנג:). כל מצוה שהיא חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בח"ל חובת קרקע אינה נוהגת אלא בארץ (קדוש' לז.). תם משלם חצי נזק מגופו מועד משלם נזק שלם מן העלייה (תוספתא ב"ק ג א). וכפר עליו כפרה שהיא בגופו (ספרא, אחרי מות). — וגם ללא בע"ח: אם שדה גופה שלו פרה גופה לשניהם (תוספתא דמאי ז י). כלים המשתמשין בה (בע"ז) ובגופה אסורין שלא בגופה מותרין וכו' עליהן בין שגופה לבוש

[1]) בערב' גַוְף a), היה חלול, והשם גַוְף b) דבר חלול, הבטן.

a) جَوِف b) جَوْف

[1]) פי' גוף זה מקום הוא שיש בו כל נשמות שברא הקב"ה לבני אדם שעתידין להיות בעולם עד ביאת משיח (ערוך, ערך זה). פ"א פרגוד הוא ששמו גוף מצויירין כל נשמות משנברא העולם ועד סופו (שם). ורש"י: ,אוצר יש ושמו גוף ומבראשית נוצרו כל הנשמות העתידות להולד ונתנם לשם. ע"כ.

בהן ובין שאין גופה לבוש בהן אסורין (שם כ״ז ו יכ״יג). עד שיהא לו צורך בגופו של דבר (ירוש׳ ביצה א ס:). מגופה של קרקע קנו מידו (כתוב׳ פג.). מלאכה שאינה צריכה לגופה (שבת לז:). התירו דבר שמלאכתן להיתר לצורך גופו וחזרו והתירו דבר שמלאכתו להיתר לצורך מקומו (שם קכג:). כבשים ששחטן אמר רב לגופן מותר למימיהן פטור אבל אסור ושלקות בין לגופן בין למימיהן מותר (שם קמה.). — ובכלל, *כל נמצא שאפשר להשיגהו באחד מהחושים: ולולא גבורות הבורא וכח המכריחם להמזג ולהתחבר לא היו יכולים להתחבר יחד ולהתהוות מהם גופי היצורים (סהל בן תמים, יצירה). הצורות שהן מתחלפות ונראות במים ובגופות הנוצצות שהן מוצהבות בעין נחשת קלל (ר״י ברצלוני, יצירה 14). וגופו (של הירח) פחות מגוף הארץ (רשב״ג, כתר מלכות). והגרמים בהאספם גוף קראוהו החכמים בדעתם, ותו הגוף שיש לו ארך ורחב ועמק שלשתם, והגוף לא יצא מאֻסף ומפרד, פעם יתאסף ופעם יתפרד (ראב״ע, ערוג׳ חכמה). ארבעה גופים הללו שהם אש ורוח ומים וארץ הם יסודות כל הנבראים למטה מן הרקיע (רמב״ם, יסוה״ת ד א). ומפני שהם יסודות לכל גופים שתחת הרקיע ימצא כל גוף וגוף מאדם ובהמה וחיה ועוף ודג וצמח ומתכת ואבן גולמו מחובר מאש ורוח ומים ועפר (שם ב). וכן ימצאו גופים שיראה בהן הקור בלבד וגופים יראה בהן הלח בלבד וגופים יראה בהן הקור והיובש כאחד בשוה (שם). אלוה זה אחד הוא ואינו שנים וכו׳ ולא אחד כגוף שהוא נחלק למחלקות ולקצוות וכו׳ והואיל ואינו גוף לא יארעו לו מאורעות הגופות (שם א ז). אין לו דמות הגוף ואינו גוף (סליחה, יגדל אלהים חי). — ג) *הדבר שהוא בעצמו ולא הנוסף עליו: גופה של בהרת כגרים הקלקי (נגע׳ ו א). גופה של פתילה (ירוש׳ שבת ב ה.). בין בגופן בין בשבחן (ב״ק ל:). —והעקר, היותר חשוב׳ גם בדברים מופשטים: הורו בית דין לעקור את כל הגוף (של התורה) אמרו אין נדה בתורה אין שבת בתורה (הור׳ א ג). זה גופו של פרוזבול מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים וכו׳ (שביע׳ י ד). הדינין והעבודות הטהרות והטומאות ועריות יש להן על מה שיסמכו הן הן גופי תורה (חגי׳ א ח). קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות (אב׳ ג יח). רבן שמעון בן גמליאל אומר הילכות הקודש תרומה ומעשרות הן הן גופי תורה (תוספתא שבת ב י). גופו של שטר ביום פלוני בשבת פלוני בחודש פלוני (שם ב״ב יא ב). עשרת הדברות הן הן גופה של שמע (ירוש׳ ברכ׳ א ג ג). — ד) *בחכמת התשברת, מה שיש לו שלשה הרחקים וצורה מהצורות: ותראה מזה משל בחכמת המדה והמשקל הנקרא בלשון ערבי הנדסה ובלשון יוני גומטריה הלומד אותה לדעת מחקרי הגוף והשטח והקו והנקודה והמרובע והמשולש והמעוגל (דוד הבבלי, פי׳ יצירה 65). גוף אלי שטח ושטח אלי קו וקו אלי נקודה (תהלה לר״ש הנגיד).

אבר, אברים. — *אבר הזכרות. — אול. — אזנים. — אחור. — אף. — אצבעות. — *ארכובה. — אשך, אשכים.

בטן. — ברך, ברכים. — בשר.

גב. — גַּהָה של הגוף. — גֵּו. — גְּוִיָּה, *ראש הגויה. — *גיד, גידים. — גלגלת. — גרון. — *גֶּרֶם. — *גֶּשֶׁם.

*דופק. — דד. — דם.

*הרכבה.

*וטיב. — *ורידים.

*זַיִן. — זנב. — זקן. — זרוע.

*חוט השדרה. — חוש, חושים. — חזה. — *חלם. *חלטים. — חלצים. — *חרטום.

ידים. — ירך. — *יִשְׂרָאֵל, חלק העליון של הגוף.

*כלי, אברים כליים. — כליות. — כנפים. — *כרם. — כתף, כתפים.

לב. — לוע. — לחי.

מוח. — *מזג. — מעים, עי׳ במקומם. — *מפרקת. — מצח. — *מקור. — *מרפק. — מֹתֶן, מתנים.

נבֵלה. — נחירים.

*סחיף. — *סנתר.

*ענבות. — עור. — עַיִן. — *עכוז. — *עצבים. — *עצלים. — עֹרֶף. — *ערקוב.

פגר. — פה. — פחד. — *פרצוף.

*צדע. — צלעות. — צפורן.

קדקד. — קומה. — קרסלים.

ראש. — רגלים. — רחם. — רקה.

שדים. – שוק, שוקים. – שכם. – *שלד. – שערות. – שפם. – שפתים. – *שריונים. – שת.
ועי' בכל אחד מרוב הערכים האלה הפרטים.

ב.*גוף, ממנו ב.*גוף, הֵגִיף, מְגוּפָה.

ב.*גּוּף[1], פ"י, עב' גָּף, עת' אָגוּף, — סתם פה של כלי במגופה וכדומה, verstopfen; boucher; to bung : מי שהיה יינו בתוך הבור ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו פועלים זולף וגומר וגף כדרכו (מו"ק כ כ). כדי שיפתח את החבית ויגוף (ע"ז ה ז). אילו דברים שעושין לאבל בימי אבלו דורכין את עבטו וזולפין את יינו וגפין את חביותיו (ירוש' מו"ק כ פא.). מעשה בשפחה של רבן גמליאל שהיתה גפה חביות של יין (נדה ו:).—ומקור: זיתיו הפובין טוענין לו וכדו לגוף ופשתנו להעלות מן המשרה (מו"ק יא:). — וככי': המשאיל קנקנין למע"ש אעפ"י שגפן לא קנה מעשר זלף לתוכן סתם עד שלא גפן לא קנה מעשר משגפן קנה מעשר (מע"ש ג יב).

—הפע', הֵגִיף, עת' אָגִיף, יָגִיף, לווי הגיף[2],—א) סגר הדלת, verschliessen; fermer; to close : לא יפתחו שערי ירושלם עד חם השמש ועד הם עמדים יָגִיפוּ הדלתות (נחמ' ז ג). נטל מן השפופרת וכסה או שהגיף את הדלת (פרה ו א). הגיפה (את הדלת) ולא מירקה או שפתחתה הרוח (אהל' יג ג). מגיפין (את הדלת) או פותחין וחכמים אומרים עד שיהא זה מגיף וזה פותח (זבים ג ב). נושאי המת שעברו בו תחת האכסדרה והגיף אחד מהן את הדלת וסמכו במפתח (רמב"ם, טומא' מת יח ג). — ב) *הקיש שני גופים זה בזה: כנגד ארבעה דברים שאומות העולם עושין מגיפין ומריעין צווחין ורומסים (סוט' מכ:). מגיפין בתריסין ומריעין בקרנות (רש"י שם).

— הפע', הופע', הוּגַף, מוּגָף, — שהגיפו אותו: היו בו (בהבית אשר המת בתוכו) חלונות הרבה וכולן מוגפות כולן טהורות (רמב"ם, טומא' מת ז ב).

— *מפולה, מְגוּפָה, — סתומה במגופה: הרודה פת חמה ונותנה ע"פ חבית של יין של תרומה וכו' בפת צוננת וחבית מגופה[3] (ע"ז סו.).

גּוּפָה[1], ש"נ, מ"ר גופות,—גוף מת, פגר, Leichnam; cadavre; cadaver : ויקומו כל איש חיל וישאו את גופת שאול ואת גופֹת בניו ויביאום יבישה ויקברו את עצמותיהם תחת האלה ביבש (דהי"א י יב).

***גּוּפִי**, גופיי, ת"ז, לנק' גופית, מ"ר גופיים, גופיות, — מטבע הגוף, השיך להגוף: בת האנשים אשר לא יכירו מן הענינים כי אם המורגשים ולא המעשה הטוב כי אם הגופיים (רמב"ע, ערוג' הבשם). החסיד הוא מי שהוא מושל נשמע בחושיו וכהותיו הנפשיים והגופיים ומנהיגם ההנהגה הגופיית (כוזרי ג ה). להרחיק שתי קצוות הדברים הגופיים שמדות האדם נמשבות אחריהם (מלמד התלמי', כרא"ש). היה מיעד משה רבינו ע"ה לעמו היעודים הגופיים לא שהם הגמול האמתי והטבעי (שם, ואתחנן). ונטו לענינים הגופיים (מו"נ א ה). כי הנפש אחרי הפרדה מן הגוף ישיגוה ענינים גופיים במיני שלומיה ותגמולין וכו' שכל מקבל התפעלות גופיי הוא גוף בהכרח והנפש מקבלת אחר הפרדה התפעלות גופיית כלומר עונשים גופיים א"ב היא גוף (תגמ' הנפ' א). שהדמיון לא יגיע אלא בכלים גופים (מאזני צדק, אלגזלי 12). מה שיסיר האדם מעשה השכל הפועל להיותו טרוד בעניינים הגופיים ובהשגת שאר כחות הנפש (רלב"ג איוב לג לג). הנה יביא (הנביא) על הכלל ההוא יסורין מה ומכאובות אם להצילם מהרע הגופיי הנכון לבא עליהם אם להצילם מן הפחיתות הנפשיי אשר החלו להסתבך בו (שם). הענין כן הוא מבואר שאם אין תועלת בהם בחיים הגופיים אין בהם תועלת כלל לפי שכבר הונח שאין להם רושם בהצלחה הנפשיית והגופיית (הנ"ל, מלחמ' ה' א ז). שלא יפנו אל ערבות החיים הגופיים ולא יקחו מעניניהם הגופיים אפילו ההכרחי להם בשלמות (שם). מה שיעדה התורה האלהית ברוב המקומות הגמול הגופיי הוא בעבור שהאדם מורכב מב' חלקים (ר"י כר' אכר', חזוק אמונ' א יח). לפי שהתענוגים הגופיים נראים ומורגשים לכל האנשים בכל החמשה חושים (שם). והשכר והעונש

---

[1]) בערב' אגיף a) הכנים בהחלל. ואומרים ג"ב: אגף אלבאב. — [2]) ר"י חיוג (דקדוק, דף לו). — [3]) אין מקום לפקפק בצורה זו, כי כך הגרסה בכל הספרים בכל הנוסחא' גם פה וגם בפסח' עו: וכן בר"ח שם, וכן בטוש"ע יו"ד קח.

a) أجيف

[1]) בערב' גִיפַה a), פגר, נבלה.

a) جيفة

שני מינים אם גופיי ואם נפשיי (העקרים א טו). מי שיאמין השניות או שהוא (הבורא) גופיי או כח בגופיי (שם). והשכר הגופיי המגיע מהש"י בעולם הזה לצדיק על קיום המצוה (שם א י). — ומ"ר לנק׳: ומפני שהיו ההנאות הגופיות קודמות אל נפש האדם (חו"ה, עמוד׳ האלהים ב). להנאות הגופיות המטרידות האדם מהגיע לתכליתו (בער השמים לר"י אבן לטיף כה). והתנועות והמנוחות הנפשיות והגופיות (קאנון א א ב). שאלו השמחות הגופיות אינן ממה שראוי שישמח האדם בהן (רלב"ג, דהי"א טז כג).

ּגּוּפִיּוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא גוף: לא תשלול ממנו הגשמות והגופיות חלילה לך האמן בו שנתלבש בשר באחד מאבריו (קובץ וכותים לר"י עקריש). שהוא יתברך רצה שיהיה תיקון האדם אם בנפשיות אם בגופיות ביד האדם עצמו שאין מין האדם כמין הב"ח אשר אין בידם טובם (מגל׳ ספר לרשב"ל דוכאן קסח:).

***גּוּפָן** [1]), ש"ז, מ"ר גופָנים, — א) מין ירק עז הריח ופרחיו חלמים, Fenchel; fenouil; fennel: השיתין והרימין והעוזרדין ובנות שוח ובנות שקמה ונובלות התמרה והגופנין [2]) והנצפה (דמאי א א). השבת והגופנין והכוסבר והכרקס אף על פי שדומין זה לזה כלאים (תוספתא כלא׳ א א).

***גּוּפֵינוּ**,—דבור קבוע בהלכות ממונות, ור"ל: אינני רוצה להשתתף, בבנין וכדומה: בעל הבית מבקש לבנות ובעל העלייה אינו רוצה מהו שיאמר לו גופינו [3]) וכו׳ היתה חורבתו סמוכה לחורבת חבירו עמד הלה ובנאה בלא רשותו הרי זה מחשב יציאותיו כשער שבנה ויתן לו את כל יציאותיו וכו׳ שאינו אומר לו גופינו מן הצד כשם שאינו אומר לו גופינו מן הצד כך אין אומר לו גופינו מלמעלן (ירוש׳, סוף ב"מ).

ּגּוּפָנִי, ת"ז, לנק׳ גופָנִית, מ"ר גופָנִיִּים, גופָנִיּוֹת, — א) כמו גופִי, הדומה לגוף, של הגוף: כי הזכות והפרעון הוא נפשני ואינו גופני (ר"י ברזלי, יצירה 153). יד ורגל ושאר האברים הגופניים (סהל בן תמים, פי׳ יצירה). הלשון גרמית וגופנית (שם). המדות הגופניות (שם). המשפט הזרעיי מהנפש קדם יתחייב היותו קודם בנברא מה או רוחני או גופני (מאמ׳ לרשב"ג, חמדה גנוזה). וכמו שהחולים הגופניים כשידעו חליים ולא ידעו מלאכת הרפואות ישאלו הרופאים ויודיעום מה שצריך לעשות כן החולים הנפשיים (ר"י א"ת, ח׳ פרקים להרמב"ם ג). שהרי יצחק הנביא לפי שהיה מקבל תועלת גופנית מעשו היה רצונו לגמלו טוב בברכת תועלת גופנית (מלמד התלמי׳, תולדות). אל תהיו כסוס כפרד אין הבין בנטותכם אחרי התאוות הגופניות אבל בהפך שתמשלו יתרדו בדגת הים וכו׳ (ר"י אברבנל ברא״ש, ויברך אותם). ירחק מן המדות המגונות ומהבלי התענוגים הגופניים (רות חן ג). גאולה גופניית ונפשיית (ר"י אברבנל, מ"א יט). כי האמונה שהוא שלמות נפשיי הוא שלימות מתחלף מהטוב הגופני המזון אשר יאכל לכל נפש (הוא, מפעלות ה׳ י יא). שהמן היה מאכל גופני וכו׳ כן מצינו מאכלים גופניים קיימים (רכנו בחיי, בשלח). עד אשר יהיה (האדם החכם) קרוב במעלת השכל הפועל ויהיה שכל בעצמו ויהיה אלהי אחר שהיה גופני (המעלות לרש"ט פלקיירא). מי שלא טעם התענוגות השכליים יברח אל התענוגות הגופניים (שם). והאש הזה (של גיהנם) אינו אש גופני או יסודי כי הנפש אינה בעלת חמר תוכל להפעל מן האיכיות רק הוא אש רוחני פשוט (ר"י מפיסא, מנח׳ קנא׳ עג).—ב) מי שיש לו גוף גדול, שמן: שלא היה (משה) גופני ולא היה בעל כח (רש"י נדר׳ לח.). — ובהנדסה, תמונה גופנית, גוף בעל צורה מצורות ההנדסה: כי הוא (הכדור) תמונה גופנית שתבניתה כך וכך (יסו"ע לר"י ישראלי א א). יש כמה תמונות גופניות שמגבילים אותן שטחים ישרים וכו׳ וכן יש תמונה אחת גופנית שמגביל אותה שטח א׳ מעוגל עיגול שוה מכל צדדיו (שם א ד מב). עוד יש תמונה אחרת גופנית מעוגלת לא בעגול הכדור אלא עגול אחר וכו׳ שהחכמים יקראו אותה משופע עגול (שם).

ּגּוּפָנִיּוּת, ש"נ,—טבע הגוף, עצמות הגוף: כל בן אדם בהיות שכלו כח בגוף אינו יכול ליכנס

---

[1]) בערב׳ גַפַּן a) כמו בעברית, וגם ענבים, ואילן טוב הריח. — [2]) בירוש׳ מפרש גופנין שמירה, שומירה, והוא מין הירק הרשום בפנים, ועי׳ במקומו. וכן פרש הרמב"ם: מין מהירקות דומה לשבת. וזה מוכרח מהתוספתא ששבת וגופנין דומין זה לזה.

[3]) בעל פני משה פרש גופינו מלשון גפוף וסתימה. אבל דחק פרוש זה בולט, כי מה טעם גפוף וסתימה בנוגע לבנין מלמעלה? ובכלל מכל הסגנון נראה כי זה דבור קבוע.

---

a) جَفْن

במקום שאין בו ג ו פ נ י ו ת כלל עד שתשאר נפשו נבדלת מן הגוף (מנוה"מ, קמז). והבחינה האמצעית המרכבת רוחניות נפשו עם ג ו פ נ י ו ת ו ולפיכך חיי האדם תלויים בו (מבנת חסידים, ההרכבה ה). וג ו פ נ י ו ת התפלה היא סדורה כפי אשר סדרו לנו חז"ל באימה וביראה ונשמתה הוא כוונת סודות התפלה (הקד' של"ה). והנה היראה הזאת היא מטהרת את האדם מחשך חומריותו וג ו פ נ י ו ת ו (רמח"ל ה ד ג).

גֹּופֶר, עי' גֹּפֶר.

***גוץ**, ממנו *גּוּץ.

***גּוּץ**[1]), ת"ז, לנק' גּוּצָה, מ"ר גּוּצִים, גּוּצוֹת, — קָצֵר: לא ארוך ולא ג ו ץ ולא קטן ולא אלם (ברכ' נח:). הוא (החולץ) ארוך והיא ג ו צ ה וקלטתהו (הרוק) הרוח וכו' היא ארוכה והוא ג ו ץ (יבמ' קו:). מדת בשר ודם יש בתוך פמליא שלו בני אדם נאים ממנו וגבורים ממנו וג ו צ י ם ממנו וארוכים ממנו (פסיק' דר"כ, וזאת הברכה).

א. גור, ממנו גּוֹר, א.גּוּר.

א. גּוֹר, ש"ז, מ"ר גּוֹרִים, סמי' גּוֹרֵי, — כמו גּוּר: יחדו ככפרים ישאגו נערו כְּגוֹרֵי אריות (ירמ' נא לח).

ב. גּוֹר[2]), ש"ז, מ"ר גּוֹרִים,—אויב, Feind; ennemi; foe: הן גּוֹר[3]) יגור אפס מאותי מי גר אתך עליך יפול (ישע' נד טו).

ג. גּוּר[4]), פ"י, עב' גּוּרְתִּי, עת' יָגוּר, בכנ' יְגוּרוּ, יְגוּרֵם, —* הפיל ארצה, החריב, שד רשעים יְגוּרֵם[1]) כי מאנו לעשות משפט (משלי כא ז).

ד. גּוּר, קל לא נמצא.

— התפ', הִתְגּוֹרֵר,—התחיל לנשב פתאם בכח עצום וזעף, losbrechen, wüten; se déchaîner; rage: הנה סערת יי' חמה יצאה סער מִתְגּוֹרֵר[2]) על ראש רשעים יחול (ירמ' ל כג).

א. גּוּר[3]), ש"ז, מ"ר גּוּרִים, — הקטן של הכלב, הזאב, האריה, התן וכדומה, junger Löwe, Hund; petit de chiens, de lions; whelp: גּוּר אריה יהודה (ברא' מט ט). דן גּוּר אריה יזנק מן הבשן (דבר' לג כב). איה מעון אריות וכו' שם גּוּר אריה ואין מחריד (נחום ב יב). אמך לביא בין אריות רבצה בתוך כפרים רבתה גּוּרֶיהָ (יחזק' יט ב). ותעל אחד מִגֻּרֶיהָ כפיר היה וילמד לטרף טרף (שם ג). — וגּוּרֵי התנים: גם תנין חלצו שד היניקו גּוּרֵיהֶן (איכה ד ג). ראם לא נכנס עמו אבל ג ו ר י ו נכנסו (מד"ר ברא' לא).

ב. גור[4]), ממנו ב.גּוּר, גֵּר, *גֵּרוּת.

ב. גּוּר[5]), פ"ע, עת' יָגוּר, — א) שהה זמן מה במקום מן המקומות, בפרט במקום זר, verweilen; séjourner; sojourn: קרית הארבע הוא חברון אשר גָּר שם אברהם ויצחק (ברא' לה כז). וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גָּר שם (דבר' יח ו). ויהי איש לוי גָּר בירכתי הר אפרים (שופט' יט א). והאיש מהר אפרים והוא גָּר בגבעה (שם יו). כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי ועם הארץ אשר גַּרְתָּה בה (ברא' כא כג). וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגריהם אשר גָּרוּ בה

---

[1]) לא נתברר מקורו. בארמ': ג ו ץ יומין (תרג' איוב יד א). אי תתך ג ו צ א גחין ותלחוש לה (ב"מ נט.— אשתך ג ו צ ה (קצרת קומה) גחון ולחש לה).—משק' בּוּר.

[2]) באשור' גרו, אויב. — [3]) רוב המפרשים רואים במלה זו מקור, אך לפי העתיד יגור בע"פ שרוקה צריך גם המקור להיות גור ולא גור, ומלבד זה אין המליצה מתישבת היטב, כי לא נאמר מי יגור. — והנה אעפ"י שבכלל כל מליצת כתוב זה קשה, וגם פרוש המפרשים החדשים דחוק ואינו טבעי, ואולי הנוסחה משובשה, אעפי"כ המשמעה אויב שיחסתי להמלה גור עפ"י לשון אשור' נותן להכתוב בכללו כונה נאותה לפי הענין, ושעורו הוא: הן הגור יגור, אפס (מאותי ?) מי גר (אתך ?) עליך הוא יפול. שתי המלים מאותי ואתך הן קשות, ואולי גם הן משמשות פה במשמעה מיוחדה, לא במשמעה הרגילה שלהן, עכ"פ הכונה הכללית היא כי האויב אמנם יגור עליך מלחמה אבל מי שהוא ג ר עליך, הוא יפול.

[4]) בערב' גַור a), הפכו, הפילו ארצה, החריב (הבית). — [1]) מנחם: מלשון פחד. ראב"ע: ישברם.

[2]) תרגום: מתקבץ. רד"ק: מלשון דירה.— ובפרשה כג יט: וסער מתחולל, וכן יש מגיהים גם פה. עכ"פ במשמע' הפעל אין ספק שהוא כמו מתחולל, ולפי הכלל הקבוע שלנו שלשוננו בנויה על התנ"ך כמו שהוא, יש לפעל מתגורר במשמ' מתחולל, זכות בלשון.

[3]) בערב' גַרו, ג'רוa).— ומשל בארמית: ג ו ר טב מכלב ביש לא תרבי ג ו ר ביש מכלב ביש על אחת כמה וכמה (מד"ר ויקר' לא). — ג ו ר טוב מכלב רע אל תגדל, ג ו ר רע מכלב רע על אחת כמה וכמה).

[4]) בערב' ג ו ר b), ועי' הערה שלקמן.

[5]) בערב' גַאוַר c) היה שכן של פלוני, שכן בקרבתו.

---

a) جَوْر

a) جَرْو جُرْو b) جور c) جَاوَر

(שמות ו ד). — וכיו': תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוככם (שם יב מט). וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו (ויקר' כה מה). — ועתיד: וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו (ויקר' יט לג). אגורה באהלך עולמים אחסה בסתר כנפיך (תהל' סא ה). יגורו בך נדחי מואב הוי סתר למו מפני שודד (ישע' טז ד). — ועם ו׳ המהפך: ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים (בראש' כא לד). — וצווי: גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך (בראש' כו ג). קומי ולכי אתי וביתך וגורי באשר תגורי (מ"ב ח א). — ומקור: וירד אברם מצרימה לגור שם (בראש' יב י). האחד בא לגור וישפט שפוט (שם יט ט).—וישמש גם כפעל יוצא: אויה לי כי גרתי משך שכנתי עם אהלי קדר (תהל' קכ ה). כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגרך רע (שם ה ה). — ולבע"ח: וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ (ישע' יא ו).

ב. גור, ממנו ג. גור, מגור.

ג. גור[1], פ"ע, עב' גר, גרתי, עת' אגור, — ירא, פחד, היה לבו מלא דאגה חזקה פן יקרה דבר, fürchten ; craindre ; be afraid : אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם לולי כעס אויב אגור פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידינו רמה ולא יי' פעל כל זאת (דבר' לב כו-כז). בזדון דברו הנביא לא תגור ממנו (שם יח כב). לא תכירו פנים במשפט בקטן כגדל תשמעון לא תגורו מפני איש (שם א יז). משתו (של הלויתן) יגורו אלים (איוב מא יז). ייראו מיי' כל הארץ ממנו יגורו כל ישבי תבל (תהל' לג ח). — ואמר בן סירא: אל תבקש להיות מושל אם אין לך חיל להשבית זדון פן תגור מפני נדיב ונתתה בצע בתמימיך (כ"ס גני' ז ו).—ואמר המשורר בקבצו שלשת המלים גור יחד: מי צבי יגור בבית גור ולא יגור[2] ולא עליו הרדה (ר"י הלוי, כתו חפה). — ועם ו׳ המהפך: וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמרי ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא (במד' כב ב-ג). וירא שאול אשר הוא (דוד) משכיל מאד ויגר מפניו (ש"א יח טו). — וצווי: הללוהו כל זרע יעקב כבדוהו וגורו ממנו כל זרע ישראל (תהל' כב כד). — ואמר בן סירא: גור מרע כי רע יוליד (כ"ס גני' יא לג). — ועם ל' אחריו, דאג לו הרבה: גורו לכם מפני חרב (איוב יט כט). לעגלות בית און יגורו[3] שכן שמרון

[1]) עי' ערך יג ר. — [2]) הראשון במשמע' דירה, והשני גור אריות. והשלישי מורא ופחד. — [3]) המפרשים

כי אבל עליו עמו (הושע י ה).

ד. גור[1], פ"י, עת' יגור, — א) טמן, צפן רשת ופח לאיש, ארב לו, lauern ; guetter ; to lie in wait : יגורו[2] יצפינו המה עקבי ישמרו (תהל' נו ז).—ב) זמם מזמות על איש, בפרט לרעה: כי הנה ארבו לנפשי יגורו עלי עזים לא פשעי ולא חטאתי (תהל' נט ד). אשר חשבו רעות בלב כל יום יגורו[3] מלחמות (שם קמ ג).

ה. *גור[4], פ"י, עת' יגור, תגור, — זנה: בת לאב מטמנת שקד ודאגתה תפריע שנה, בנעוריה פן תגור ובעולה פן תשנא (כ"ס גני' מב ט).

***גורגרן**, ש"ז, — כמו גרגרן: לא לזה גורגרן אלא לך לוגלן זה עשה בגרגרנותו אתה למה לגלגתה (ירוש' ברכ' ו י ג).

גורל, ש"ז, כנ' גורלי, גרלי, גורלך, סמי' גורל, מ"ר גורלות, גרלות, — א) אבן קטנה או דבר אחר שמטילין למען החליט דבר על פי מקרה נפילת הדבר המוטל, Los ; sort; lot : ונתן אהרן על שני השעירם גרלות גורל אחד ליי' וגורל אחד לעזאזל (ויקר' טז ח). טרף בקלפי והעלה שני גורלות אחד כתוב עליו לשם ואחד כתוב עליו לעזאזל (יומא ד א). ארבעים שנה ששמש שמעון הצדיק היה גורל עולה בימין מכאן ואילך פעמים עולה בימין פעמים עולה בשמאל (גמ' שם לט.). — ולפעולה זו ישמשו הפעלים: הטיל, הפיל, השליך, ידה, ירה: בחיק יוטל את הגורל ומיי' כל משפטו (משלי טז לג). והוא הפיל להן גורל וידו חלקתה להם בקו (ישע' לד יז). יחלקו בגדי להם ועל לבושי יפילו גורל (תהל' כב יט). לכו והתהלכו בארץ וכתבו אותה ושובו אלי ופה אשליך לכם גורל (יהוש' יח ח). ועל נכבדיה ידו גורל (נחום ג י). — ואמר בן סירא: אל תמנע מטובת

החדשים מנסחים יגודו.

[1]) בלשונות האחיות אין את לשרש זה במשמעות המבוארות פה. אולם שתוף המשמעות והמושגים דומה לאלה יש להפעל דישש a) בערבית, שמשמעתו היא צפן, ארב, זמם מזמות על. — [2]) רש"י פרש ילינו לארב. ראב"ע גרס יגודו. וכן קצת האחרונים. — [3]) יש מגיהים יגרו.

[4]) כך בארמית: די יגור ית איתתא (ת"י ויקר' כ י). וכך בסור'. בערב' ג'אר b) נטה מן הדרך.

a) دسس b) جار

יום ובהלקח אח אל תעבר הלא לאחר תעזב חילך ויגיעך ליודי גורל (כ"ס גני' יד יד-יה). ואתם תכתבו את הארץ שבעה חלקים והבאתם אלי הנה ויריתי לכם גוֹרָל פה (יהוש' יח ו).—ויאמר נָפַל הַגּוֹרָל, עָלָה הַגּוֹרָל, יָצָא הַגּוֹרָל: לנתחיה הוציאה לא נָפַל עליה גּוֹרָל (יחזק' כד ו). לכו וְנַפִּילָה גורלות ונדעה בשלמי הרעה הזאת לנו וַיַּפִּלוּ גורלות וַיִּפֹּל הַגּוֹרָל על יונה (יונה א ז). השעיר אשר עלה עליו הַגּוֹרָל לי"י (ויקר' יו ט).—והכרעת הגורל לאחד הצדדים: אך בְּגוֹרָל יחלק את הארץ וכו' על פי הַגּוֹרָל תחלק נחלתו בין רב למעט (במדב' כו נה-נו). מדינים ישבית הַגּוֹרָל ובין עצומים יפריד (משלי יח יח). — ב) הדבר שנִתן על ידי הגורל: ויהי הַגּוֹרָל למטה בני יהודה למשפחתם אל גבול אדום מדבר צן נגבה (יהוש' טו א). ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בְגֹרָלִי ונלחמה בכנעני והלכתי גם אני אתך בְּגוֹרָלֶךָ (שופט' א ג). ונוסף (חלק הנחלה) על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגֹּרַל נחלתנו יגרע (במדב' לו ג). לא ינוח שבט הרשע על גוֹרַל הצדיקים (תהל' קכה ג). — ג) בהרחבה, חלק, part ;Teil: לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו זה חלק שוסינו וְגוֹרָל לבוזינו (ישע' יז יד). בחלקי נחל חלקך הם הם גּוֹרָלֵךְ גם להם שפכת נסך העלית מנחה (שם נז ו). גּוֹרָלְךָ תפיל בתוכנו כיס אחד יהיה לכלנו (משלי א יד).—ד) מה שיאֻנה לאדם על ידי השתלשלות המקרים והמאורעות, Geschick; destinée destiny: ואתה לֵךְ לקץ ותנוח ותעמד לְגֹרָלְךָ לקץ הימין (דני' יב יג).

אנה, יאֻנה.
*בזק, בזקים.
גרל, *הגריל.
*הגרלה. – *הטיל חלשים.
*זמן.
*חלש, חֲלָשִׁים.
*מזל. – מקרה.
*פים, *מפים, *פִּיָסִים.
צלח, *הצליח בגורל.

גּוֹשׁ[1], ש"ז, מ"ר גּוֹשִׁים, — פרורי עפר. טיט דבוקים יחד ועשוים גוף אחד, Erdscholle ; glèbe, motte lump, clod: לבש בשרי רמה וְגוּשׁ[1]) עפר עורי רגע וימאס (איוב ז ה). וגוש מארץ טהורה וגוש מבית הפרס (טהר' ה א). הן נוטלין גוש עפר ומניחין על ארונן (ירוש' כלא' ט לב ד). סוריא על גושה גזרו על אוירה לא גזרו (גיט' ח:). ולא גזרו טומאה אלא על גוש כברייתו (רמב"ס, טומא' מת י ז). וכותל הסלע או שנעשה מגוש הארץ כשיחפור מכאן ומכאן (שם כד ו). ארץ העכו"ם בתחילה גזרו על גושה בלבד (שם יא א). — ואמר המשורר: ועפר בשליש כָּל, ומים ביד מדד, ורומש בגוש ארץ, ישרש בטירותיו (ראב"ע, בשם אל, 150). — ומ"ר: המזבל המכבד המרבץ המפעפע גושים (ירוש' שבת ז י). שנעקרו (הזיתים) בגושיהן (ב"מ קא.), ר"ל עם האדמה שבסביבותיהם. חוששין לגושיהן (סנהד' יב.), ר"ל לגושי האדמה שגדלו בה הירקות. גוש מארץ טהורה וגושים מבית הפרס או מארץ העמים (רמב"ס, אבות הטומאה יח ב). — ואמר הפייטן: הן לא יאמין בקדושיו, ותהלה ישים באילי תרשישיו, ואיך יצדקו קרוצי גושיו (רבב"י, קרוב' ב ר"ה, אדון). וסוף שברו (של הרשע) בבית קברו יצוע גוש וסות רמה (סמא"ל, סלי' לצו"ג, ילו האל).—*ומתכת כברייתה בהאדמה: הצוצרת אין כשרה אלא מן הכסף עשאה מן הגוש כשרה (תוספתא מנח' ט יט).—ובכלל *חלקים של חלקי מאכל מְחֻברים יחד ועשויים גוף אחד, Masse: היין (שקרש) וגוש של זיתים שנפל לתנור והוסק (טהר' ג ב). בזמן שהוא (השום הנידוך במדוכה) גוש בקערה אבל אם היה מפוזר במדוכה טהור (טבו"י ב ג). מעשה קדרה בקטניות בזמן שהן פרודין אינן חבור בזמן שהן גוש חבור אם היו גושים הרבה הרי אלו ימנו (שם ה). היתה לו אם של זיתים ועתיד להופכו כיון שתקע בה יתד אעפ"י שיש בו גושין הרבה הרי אלו אינן חיבור (תוספתא טהר' י יא).—*ושל בצק: לכשתעלה

---

[1]) מלה עברית, ואין לה אח בלשונות האחיות. Barth מדמהו להשם גת'והa) בערב' שפרושו הוא צבור של אדמה. ואולי יש לדמותו להשם גֻ'ת', גֻ'תַ'הa), שפרושו הוא כמות של הגוף וכדומה. — [1]) כן הקריא, והכתיב גיש והגימל זעירא (מ"ס, אלפא ביתא). התרגום פרש גרגשתא. ומנחם הביא דעת הפותרים והמחריזים כי הגוש והעפר והאבן ענין אחד להם, ולא ראה את דבריהם ויפרש גוש ממשמעת גשת. וריב"ג סבר בתחלה שמשמעתו שרץ האדמה, אך חזר בו אחרי כן ופרש עפר, אבק, והסתיע מלשון המשנה, אך לא חלק בין עפר וגוש. רש"י כמו במשנה.

a) جَثْوَة

a) جُثّ جُثّة

(העיסה) כולה גוש אחד (ירוש' חלה ג נט.). — *ושל מלח: שהביאו גוש של מלח ונתנוהו (על המזבח במקום הפגימה) כדי שלא יראה פגום (תוספתא סוכה ג יו). גותן גוש של מלח על רחמה (של הבהמה) והיא רוצה להניק בנה (ירוש' שבת יח יו ג). — *ושל חרדל: גוש של חרדל רבי יוסי בשם ר"א ממעיך ביד אבל לא בכלי (שם כ יז ג). — *ושל רוק: והיו כל או"ה מרקקין לפניהם עד שעשאו אותן גוש של רוק (פסיק' דר"כ, עשר תעשר, הם פלי).—*ובהשאלה: עשאן (את המעים) גושין גושין (מד"ר איכה, רהה).

°גּוּשָׁה, ש"נ, — כמו גּוּשׁ: גושת עפר (רס"י איוב ז ה).

°גּוּשִׁי, ת"ז, לנק' גּוּשִׁיִּת, — מטבע הגּוּשׁ: שהאויר המשורבב לעולם קל מן הגושיי בשביל שכזית אויר קלוש קל הרבה מכזית של אויר מצומק (הגרות החכמה ו ט). מאה מצעות של כרים וכסתות מונחות זו על גבי זו וכו' העליונה נשארת משורבבת וקלושה כטבעה ואותה שתחתיה מצטמקת מכובד אותה שעליה ונעשית גושיית ועבה קצת מן העליונה (שם ו ח).

°גּוּשִׁיּוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא גּוּשׁ: החוק הג' הוא שיהיו הגופין משתוקקין לעמוד בגושיותם ושיעור התפשטותם (הגרות החכמה ו ז).

°גּוּשָׁב, גּוּשְׁמָנִי, עי' גֶּשֶׁם, גַּשְׁמָנִי.

***גּוּתָן**, גיותן, שת"ז, לנק' גּוּתָנִית, מ"ר גּוּתָנִים, גיותנין, גּוּתָנִיּוֹת, — כמו גַּאַוְתָן: כדי לסמוך רשע אל רשע וכו' גיותן אל גיותן (מד"ר בראש' פה). יי' זיין עטה בגאה גֵּיוּתָן נגדו (יוצר לשבת א אחר פסח). — ולנק': מוסיף מושך קץ מענית גּוּתָנִית (סליח' ד עי"ת).— ומ"ר: הגיותנין שעושין עצמן אלהות (מד"ר שמות ח).

גֵּז, ש"ז, מ"ר גִּזִּים, כמי' גִּזֵּי,—א) הצמר הגזוז מהצאן, Schur; toison; fleece: ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גֵּז צאנך תתן לו (דבר' יח ד). אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון אם לא ברכוני חלצו וּמִגֵּז כבשי יתחמם (איוב לא יט-כ). — *ומ"ר: מקבל אדם צאן ברזל מאשתו והוולדות והגיזין שלו וכו' היו לפניו מאה צאן ואמר לו הרי הן עשויות עליך במאה של זהב הוולדות והגיזין שלך (תוספתא ב"מ ה יד). אין לוקחין מן הרועים לא עזים ולא גדיים ולא גיזין ולא תלושין של צמר וכו' ולוקחין מהן ארבעה וחמש צאן ד' וה' גיזין אבל לא שתי צאן ולא שתי גיזין (ב"ק קיח:). בישראל שיש לו גיזין הרבה (חול' קלז:). — *וסמי': אמר קונם צמר עולה עלי מותר להתכסות בגיזי צמר (נדר' ז ג). גיזי צמר ועניצי פשתן ולשונות של ארגמן (תוספתא שבת טו ד). דרכן של בני אדם להטמין בגיזי צמר ובציפי צמר (ב"ב יט.). —*וכנ': היו לפניו מאה צאן ואמר לו הרי גיזיהן של אילו עשויות עליך במאה של זהב (תוספתא ב"מ ו ו). — ב) שדה חציר שגוזזו ממנו את השחת וכדומה: ירד כמטר על גֵּז כרביבים זרזיף ארץ (תהל' עב ו). — ג) זמן הגזיזה של השחת מהשדה: והנה יוצר גבי בתחלת עלות הלקש והנה לקש אחר גִּזֵּי המלך (עמוס ז א).

***גַּז**[1], גּז, ש"ז, מ"ר גַּזִּים, גּזִּים —א) עוף דורס יצודו בו הצַיָּדִים עופות אחרים, Falke; faucon; falcon: ידרוסת הגז[2] בעוף הגם (חול' ג א). מדרם הגז ונץ אפרוחים קרוצים (סלי' ב עי"ת, תוחלת ישר').— ב) מין ממיני הדבורים[3], שיש להם עקץ כמו הדבורה ועושה דבש, Wespe; guèpe; wasp: הצד חגבין גזין[4] צרעין ויתושין (שבת קו:). דבש הגזין[5] והצירעין (בכור' ז:). דבש הגיזין וצרעין (הלכ' גדו' הלד"ה נט).

°גָּזָא[6], קל לא נהוג.

— נתפע' °נִתְגַּזָּא, מתגזאין, — נתקשה כמו עץ: כשמתגזאין[7] (הענפים) ומתקשין (ר"ח שבת קנד:).

---

[1] בערב' באזa). וקוהוט גזרו מלשון פרסית. — [2] גרסת הערוך, וכן שבלי הלקט, טרפות (סט כב). ובנוסחא' הגם. והביא הערוך שני פרושים. הפרוש הא' הוא ינשוף, וי"א שהוא בלעז פלקון. ורש"י לעז אוסטוייר, והוא vautour. — [3] לא נתברר מקורו.—[4] כך הגרסה בנוסחא', וכן בר"ח. ובכ"י אחד חגזין, ובאלפסי דפוס קוסט' חיגזין, אך אין לשבש כל הספרים מפני גרסת כ"י אחד, ובפרט שבר"ח הגרסה גזין, וכן בה"ג, וכן הביא הערוך בערך גז, אעפ"י שהגרסה שלו היתה כנראה הגזין.—[5] פרש ר"ח: הן ממיני דבורים. וכן הערוך.

[6] פעל נגזר מן גזא הארמ' והוא גִּזִּי שלקמן, במשמ' ענף ועץ. — [7] כך בגוף פיר' הר"ח בש"ס וילנה. ואעפ"י שבערוך ערך זר, שהובאו שם דברי ר"ח אלה, כתוב כשמתגדלין במקום כשמתגזאין, מ"מ אין לדחות לגמרה הגרסה מתגזאין שבגוף הפרוש, מפני שר"ח גורס גואזיות במקום גמזיאות (משנה פסח' ד ח)' ופרש נצרים, ומשתמש אחרי כן שם בהשם גזיאות, וכן בשבת במקום המובא בפנים הוא מזכיר השם גואזי ומפרש אותו עצים.

---

a) بَاز

גִּזְבָּר[1], ש"ז, מ"ר גִּזְבָּרִים, — הממונה על האוצר, Schatzmeister ; trésorier ; treasurer : ויוציאם (את כלי המקדש) כורש מלך פרס על יד מתרדת הַגִּזְבָּר ויספרם לששבצר הנשיא ליהודה (עזרא א ח). המקדיש ופודה חייב במעשרות עד שימרח הגזבר (פאה א ו). הפודה מיד הגזבר הוא נותן פאה לכל (שם ב ח). וראש בית אב קודם לאמרכל ואמרכל קודם לגיזבר וגיזבר קודם לכהן הדיוט (תוספתא הורי' ב י). רצה (מי שמכר יינות להלשכה שיתנו לו מעותיו) הולך גיזבר מעמידו אצל חנוני (שם שקל' ב יב). (משה) גיזבר נאמן ובקי בחשבון היה (ירוש' סנה' א יט ד). כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שנמסרו לו מפתחות הפנימיות (שבת לא:).—ומ"ר: אין פוחתין (במקדש) משלשה גזברין (שקל' ה ב). הגזברים שלקחו את העצים (מעי' ג ח). אמרו עליו על פנחס איש חבתא שעלה גורלו להיות כהן גדול והלכו עליו גזברין ואמרכלין ומצאוהו כשהיה חוצב ומלאו עליו את המחצב דינרי זהב (תוספתא יומ"כ א ו). שלשה גיזברין (שהיו במקדש) מה היו עושין בהן היו פודין את ערכין את חרמין את הקדשות ואת מעשר וכל מלאכת הקדש היתה נעשית בהן (שם שקל' ב יה). המקדיש נכסיו והיו בהן עבדים אין הגזברין רשאין להוציאן לחירות (גיט' לח:). אוי לי מבית ישמעאל בן פיאבי אוי לי מאגרופן שהן כהנים גדולים ובניהן גיזברין וחתניהם אמרכלין ועבדיהן חובטין את העם במקלות (פסח' נז.). משחרב הבית בראשונה נתקבצו כיתות כיתות של פרחי כהונה ומפתחות ההיכל בידן ועלו לגג ההיכל ואמרו לפניו רבונו של עולם הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך (תענ' כט.). — °והממונה על כספי הכנסת העדה: אז ענו מוקדמי הקהל אל הגזבר כי אלה האנשים וכו' עוברים על החרם (שו"ת ריב"ש, רמט).

°**גִּזְבָּרוּת**, ש"נ, — משרת הגזבר: בעניני קניני האדם וכו' ומינוי ושכירות ועבודת המלכים וגזברות וקבלנות (חו"ה, הבטחון ד). וגם לעתים שהיה אביו יוצא חוץ למדינה שמעון זה נוהג גזברות מחמת אביו ועתה נסתלק אביו של שמעון מגזברותו (שו"ת רשב"א תתקס"ו). וכל אחד מהגזברים שיסתלק מן הגזברות או ילך אחד מן העיר או יפטר שימנה אחר במקומו (לוא' הרא"ש, בית תלמוד ד, 377). וצדק יורה על הנאמנות (של הילד הנולד באותה שעה) והפקידות והגזברות ומאדים על המלחמות וכו' (ר"י הכהן, אותות השמ', משפטי הכוכב' ד). אם לא סילקו המלך רק מן הגזברות ועדיין אוכל פרס המלך עדיין מקרי שכירו (לבוש חו"מ, שפב יד).

1) כן גם בארמ' וסורית, מפרסית, מן השם גז בפרסי', וההברה הסופית בלשון פרסית ור.

*__גִּזְבָּרִית__, ש"נ, מ"ר גִּזְבָּרִיּוֹת, — אשה ממונה על האוצר: א"ר ירמיה באשה גזברית (שבת סב.). תרצת באשה גזברית איש למה יפטור מן החטאת (תשו' גאו' ליק עג).

גזה[1], ממנו, לפי דעת קצת, גָּזָה, גּוֹזִי וגִזִּית.

א. **גָּזָה**[2], פ"י, עב' גָּזִית, עת' אֶגְזֶה, ובכנ' ביני' גּוֹזָה, גֹּזִי, גּוֹזִי,—הפריש את הולד ממעי אמו: עליך נסמכתי מבטן ממעי אמי אתה גוזי[3] בך תהלתי תמיד (תהל' עא ו).

ב. **גָּזָה**, פ"ע,—כמו גוז, גָּז, במשמע' עבר: אמנם ידעת כי יד אויב גבר, ראה כי הייתי גוזה בכל מעבר (קונט' הפיוטים מח).

גִּזָּה[4], ש"נ, סמי' גִּזַּת, מ"ר גִּזּוֹת, — א) הצמר הגזוז מהכבשים, כמו גֵּז, Schur ; toison ; fleece : וישכם (גדעון) ממחרת ויזר את הַגִּזָּה וימץ טל מן הַגִּזָּה מלוא הספל מים (שופט' ו לח). הנה אנכי מציג את גִּזַּת הצמר בגרן (שם לז). בדמו בחלבו ובעורו ובגיזתו בגידיו ובעצמותיו וכו' (תוספתא קדוש' ד ו). הכניסה לו (האשה לבעלה) עז לחלבה ורחל לגיזתה ותרנגולת לביצתה (כתוב' עט:). — *ומ"ר: חוץ מידה חוץ מרגלה חוץ מקרנה חוץ מגיזותיה (ב"ק עח:). הגוזל רחל וגוזה פרה וילדה משלם אותה ואת

1) בערב' גזא (a חתך וחלק לחלקים. בארמ' גזא. היה שדוד, שלול, חסר.

2) עי' הערה שלקמן.—3) עי' הערה לערך גוז, ולפי פרוש המוסכם כי זה בינוני במשמעת מוציאי, הניחו לו החדשים הפעל גזה, כמו רואי מן ראה. ואעפ"י שיותר נראה כי גוזי הוא שם, ואולי באמת היה כתוב גוחי במקום גוזי, כמו שמבואר בהערה שם, מ"מ לפי הסכמת המפרשים היה בהלשון הפעל גזה במשמ' הוציא וביחוד הפריש הולד ממעי אמו.

4) כך גם בערב' גִ'זָּה (b.

a) جَزَأَ b) جِزَّة

גיזותיה ואת ולדותיה (בס לה.). שור דאפילו לגיזות זנבו (שחייב להחזיר) ושה לגיזותיו (ב"מ כז.). מחמש גיזות שיש בכל אחד מנה ופרס היה נותן משקל חמש סלעים (רש"י חול' קלה.). שוו פחותה שבגיזות (בס). — ב) צמר ארוך העומד לגִזָּה בעודו על הכבש: כל מי שהיה פסחו טלה היה תוחבה (את הסכין) בגיזתה (ירוש' שבת יט יז.) —ובמשמ' *שה"פ: עוף שאין לו גיזה תלישתה היא גיזתה (ירוש' שבת ז יג). בעלי מומין קדושת המזבח חלה עליהן וכו' לגיזה ולעבודה (בס שקל' ד מח.).

*גְּזוּז, ש"ז, — שה"פ מן גָּזַז: גלוח לאדם לבדו וגיזוז לבהמה (בלמה בר"ש, המליצה, ערך גזז,בבר 14).

גָּזוּל. פעול מן גָּזַל, עי"ש.

*גְּזוּם, ש"ז. מ"ר גְּזוּמִים, — א) קטיעת הנוף מהאילן, d. Aussästen ; émondage ; tapping: וסכין שמן לגזום בין במועד בין בשביעית (ע"ז כ:). קוטע את הנוף כדי שיוציא נופות הרבה סביבות הגיזום (רש"י שם). — ב) יאִיום, דבור או תנועה לאִם על איש, Drohung; menace: אם ענה תענה לשון גזום כלומר סופך ליטול את שלך (רש"י במות כב כב). כי חשב (ירמיהו) כי זה דרך הפחד זהגזום כי לא יתכן שימיתוהו בגלוי (רד"ק ירמ' א כא). והצווי הזה אינו דרך מצוה רצונית אלא דרך גזום (הוא, יחזק' כ לט). לשון גערה וגיזום (פרוש מיוחס לרש"י, דני' ב ח). כשהיה מגזם בביוצא בזה גלגל עמו אחד מגדולי הקהל שיסור מזה הגיזום ושימנע ממנו ולא רצה להמנע (שו"ת הרא"ש יז א). אם חיב (הדיין את) הזכאי בשביל גיזומו של בעל הדין חבירו של זה הזכאי יוציאו ממנו ממונו בדין (חזקוני, יתרו יח כא). — ומ"ר: וכראות שמעון גזומי ראובן הוכרח לברר שני אנשים מצדו לדיינים (שו"ת מהרשד"ס. יו"ד קא). וכאשר שמע ראובן גזומיו ואיומיו נתיירא וכו' (ר"מ אלטון, שו"ת בני משה כא). לכו בלי לבוש ולא נכלמים, כי עץ הדעת צוה עליהם בגיזומים. הזהירם מלאכול ממנו פן ימותו מיתת עולמים (הקדמ' הלבוש לאו"ח). שלפעמים ע"י גיזום והפחדה אומר דוצה אני ודוחק לומר שע"י הגיזומים תשש יצרו וכו' (שו"ת חות יאיר נה).

גָּזוּם. פעול מן גָּזַם, עי"ש.

*גְּזוּר, ש"ז,—כמו קרע: אמרו לרוכבי צים בים דמעי. גם דברו רכות לרב חובל, אם יהיה מוליך גזור נפשי, לבי בידו יהיה חובל (רמב"ע, תרשיש ז כח).

גָּזוּר. פעול מן גָּזַר, עי"ש.

*גְּזוּרָה, ש"נ, מ"ר גְּזוּרוֹת, — כמו *גְּזֵרָה: הסככות והפרעות והזיזין והגזורות והשובכות והשקיפין והסלעים (רמב"ם, טומא' מת יג ג).

גָּזַז[1]), עת' יָגֹז, יָגֹז, מקור לִגְזֹז, לָגֹז, צווי גֹּזִּי, גֹּזִּי, — א) פ"י. חתך הצמר מהכבשים וכדומה, scheren, tondre; to shear (flock): ולבן הלך לִגְזֹז את צאנו (ברא' לא יט). הנה חמיך עלה תמנתה לָגֹז צאנו (בס לח יג). ויהי בִּגְזֹז (נבל) את צאנו בכרמל (ש"א כה ב). וישמע דוד במדבר כי גֹזֵז נבל את צאנו בכרמל (בס ד). ועתה שמעתי כי גֹזְזִים לך (בס ז). ויהי לשנתים ימים ויהיו גֹזְזִים לאבשלום בבעל חצור אשר עם אפרים (ש"ב יג כג). והגוזז את הצמר המלבנו והמנפצו (שבת ז ב). הגוזל את הרחל ונטענה אצלו וגזזה אפילו ארבעה וחמשה פעמים (תוספתא ב"ק י א). הגוזז עיזיו פטור מראשית הגז (בס חול' י ד). מולגין את הראש ואת הרגלים וכו' ואין גוזזין אותן במספרים (ביצה לד.).—*ופעול: לשתי רחילות שהיו עוברות במים אחת גזוזה ואחת אינה גזוזה. גזוזה עברה ושאינה גזוזה לא עברה (גיט' ז.). — ואמר הפיטן: קבץ ובקש אובדות וחזק נחלתך, צאן ההרגה וּגְזוּזָה ברחלותיך (סליח' לצו"ג, תשוב תרחמנו). —*ומקור: הנותן צמר בפשתן להיות אורג עליו אסור שבשעה שהיה ליגזז היה ניטווה (תוספתא כלאים ה כא). אין פוסקין על החלב ועל הגיזין אלא עד שיעשו התחיל לחלוב מותר לקיץ התחיל לגוזז מותר לקוץ (בס ב"מ ו ד). — ולאדם. השערות: קרחי וָגֹזִּי על בני תענוגיך הרחבי קרחתך כנשר כי גלו ממך (מיכה א יו). גָּזִּי[2]) נזרך והשליכי ושאי על שפים קינה (ירמ' ז כט). הריני נזיר ושמע חבירו ואמר פי כפיו ושערי כשערו וכו' פי כפיו מיין ושערי כשערו מלגוז (נזיר כא:). שגזז (הנזיר) במספרים בסמוך לבשר כעין תער (רש"י שם נח:).—ואמר המשורר: אָגֹז ואשליך פאר נזרי ואקיב זמן חלל בארץ טמאה את נזיריך (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי).—*וירק: אין מחייבין

[1]) בערב' וארמ' וסורית. באשור' גְזָזוּ, הגזה.— [2]) כמו רָנִּי ליעקב (ירמ' לא ז), רָנּוּ שמים (ישע' מד כג). חָגִּי יהודה חגיך (נחום ב א). ולא נתברר היטב טעם חלוף התנועה הזאת ומקום הנגינה. ריכרסון

מוציאין אותו (את הכהן ששמש בטומאה) חוץ לעזרה ומפציעין את מוחו בגזירין (ירוש' סנה' ט פא:).

***גְּזִירָה**, ש"נ, מ"ר גְּזִירוֹת, — שבועת האלה: הגזירה היא האלה (תשו' גא', שערי צדק לח). ונשבע ראובן ליהודה בגזירה וכו' כי שמעתי עליך שאינך חושב הגזירה שבועה (שם).

גָּזִית[1], ש"נ, — סתות ולטישת אבנים. d. Behauen der Steine; taille des pierres; cutting of stones: ויצו המלך ויסעו אבנים גדלות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גָזִית (מ"א ה לא). וארבעה שלחנות לעולה אבני גָזִית (יחזק' מ מג). ויעמד (דויד) חצבים לחצוב אבני גָזִית לבנות בית האלהים (דה"א כב ב). — ובלי השם אבן, גָּזִית במשמע' אבני גָזִית: ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גָּזִית כי חרבך הנפת עליה ותחללה (שמות כ כה). ויבן את החצר הפנימית שלשה טורי גזית וטור ברכת ארזים (מ"א ו לו). בתי גָזִית בניתם ולא תשבו בם (עמוס ה יא). לבנים נפלו וְגָזִית נבנה (ישע' ט ט). מקום שנהגו לבנות גויל גזית כפיסין לבנים בונים הכל כמנהג המדינה (ב"ב א א). לשכת הגזית שם היתה סנהדרי גדולה של ישראל (מדות ה ד).

גזל, ממנו גָּזַל, גָּזֵל, גֵּזֶל, גְּזֵלָה, *גַּזְלָן, *גַּזְלָנוּת.

גָּזַל[2], פ"י, גָּזְלוּ, גְּזָלוּ, עת' תִּגְזֹל, תִּגְזַל, — א) לקחת לעצמו דבר של אחרים בכח הזרוע. mit Gewalt wegnehmen; prendre avec violence; pluck away: והוכח אברהם את אבימלך על אדות באר המים אשר גָזְלוּ עבדי אבימלך (בראש' כא כה). וחמדו שדות וְגָזָלוּ ובתים ונשאו ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו (מיכה ב ב). בית גָּזַל ולא יבנהו (איוב כ יט). רבו משערות ראשי שנאי חנם עצמו מצמיתי איבי שקר אשר לא גָזַלְתִּי אז אשיב (תהל' סט ה). וַיִּגְזֹל (בניהו בן יהוידע) את החנית מיד המצרי ויהרגהו בחניתו (ש"ב כג כא). — ובבע"ח: כי יראתי כי אמרתי פן תִּגְזֹל את בנותיך מעמי (בראש' לא לא). וישאו (בני בנימין) נשים למספרם מן המחללות אשר גָּזָלוּ (שופט' כא כג). גבולות ישיגו עדר גָּזְלוּ וירעו (איוב כד ב). — ב) גזל את פלוני, ר"ל גזל דבר ממנו: לא תעשק את רעך ולא תגזל. לא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר (ויקר' יט יג). אל תִּגְזָל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער (משלי כב כב). גּוֹזֵל אביו ואמו ואמר אין פשע חבר הוא לאיש משחית (שם כח כד). מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מִגֹּזְלוֹ (תהל' לה י). הגוזל את הרבים חייב להחזיר לרבים (תוספתא ב"ק י יד). כל מי שהוא גוזל את חבירו שוה פרוטה מעלין עליו כאלו הורגו (מד"ר ויקר' כב). — ובהשאלה: שנאי טוב ואהבי רעה גֹּזְלֵי[1] עורם (של העם) מעליהם ושארם מעל עצמותם (מיכה ג ב). ציה גם חם יִגְזְלוּ מימי שלג (איוב כד יט), ר"ל ימסו ויובישו. — ובדבר מפשט, גָּזַל משפט פלוני, וכדומה: להטות מדין דלים וְלִגְזֹל משפט עניי עמי (ישע' י ב).

— סָפע', גָּזוּל, גְּזוּלָה, גְּזוּלִים, גְּזוּלוֹת: שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו חמרך גָּזוּל מלפניך ולא ישוב לך (דבר' כח לא). לולב הגזול והיבש פסול (סוכה ג א). ועל המריש הגזול שבנאו בבירה שיתן את דמיו מפני תקנת חשבון ועל חטאת הגזולה שלא נודעה לרבים שהיא מכפרת (גיט' ה ה). הלוקח מחמת הלוקח אף על פי שהלוקח הראשון אומר גזולה היא בידי לא כל הימנו לאבד זכותו של זה (תוספתא ב"ב ב ב). אדם לוקח לולב לזכות בו ואם היה גזול הוא צווח לפני המקום ואומר גזול אני חמוס אני (פסיק' דר"כ, ולקחתם לכם). — ומי שגזלו ממנו: והיית אך עשוק וְגָזוּל כל הימים ואין מושיע (דבר' כח כט). בית דוד כה אמר יי' דינו לבקר משפט והצילו גָזוּל מיד עושק פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רע מעלליהם (ירמ' כא יב).

— נִפע', נִגְזַל, — שגזלו אותו, ובמליצה: כי לא ישנו אם לא ירעו וְנִגְזְלָה שנתם אם לא יכשולו (משלי ד טז). — *ובעקר משמעתו: קרקע אינה נגזלת (סוכה לא.). — *ומי שגזלו ממנו דבר: ואלו נשבעין ונוטלין השכיר והנגזל והנחבל (שבוע' ז א). הרי שהיה חייב לחבירו מנה ובא בב"ד ולא הספיק לתננו עד שבא

[1] משקל דָּלִית, זָוִית. — לפי דעת Barth ויתר החדשים מן גָּזָה במשמ' חתך, גזר. ובערב' ישמש לזה פעל נחת, נחית a). — ונקוד אשורי גְּזִית, גְּזִית.

[2] בן בכנעני, ארמ' וסורית. בערב' משמש שרש זה למשמעות אחרות, ורחוק הוא לדמות משמע' חתך שלשרש זה בערב' למשמע' לקיחה בחוקה שבעברית.

a) نحت نحيت

—[1]) החדשים סוברים כי עקר משמעת גזל הוא קרע, קרוב למה שיש בערבית, ואמרו כי גזלי עורם היא משמעתו העקרית של הפעל, ולא בהשאלה.

אתו לשרש את הקנרס אבל גוזזה בעלין (תוספתא שביע׳ ב יב). ושוחטין לו (למי שנשכו נחש) תרנגולת וגוזזין לו כרישין (שם שבת טז יד). החוכר שדה מחבירו לשחת וגוזזה וכו׳ חכרה לזרע וגוזזה לשחת (שם ב״מ ט ל). ואין גוזזין את הירק בתספורת שלו (כלים לד.). הירק התלוש שיש בו ראשי עלין נרקבין וכמושין אין גוזזין אותן בתספורת שלו שגוזזין בה מן המחובר (רש״י שם). — *ופעול: רבי מאיר אומר אין מוכרין להן (לעכו״ם שחת) אלא גוזזה (ע״ז :). — ב) פ״ע, נתן גֵז: חמש רחלות גוזזות מנה מנה ופרס חייבות בראשית הגז וחכמים אומרים חמש רחלות גוזזות כל שהן (חול׳ יא ב). שמין את העיזים מפני שהן חולבות זאת הרחילים מפני שהן גוזזות ואת תרנגולת מפני שעושה ואוכלת (תוספתא ב״מ ה ד). ההולך לחלוב את עיזיו ולגזוז את רחליו ולרדות את כוורתו מצאו חבירו ואמר לו כו׳ שעזי חולבות מכור לך מה שרחלי גוזזות מכור לך מה שכוורתי רודה מכור לך (גמ׳ שם סד.). — *גזז מעות, הפחית קצת ממשקל הזהב על ידי חתוך וכדומה: המלוה ברבית ממונו כלה או הגוזז מעות או העושה עולה במשקל ובמדות (ס׳ חסידים, תתתל״ג). — ועי׳ *גלות ממון. — ובהשאלה *גזז מנכסיו, הפריש מהם מעט: כל הגוזז מנכסיו ועושה מהן צדקה ניצל מדינה של גיהנם (גיט׳ ז.). — *וגזז את פלוני, העניש, נפרע ממנו: אבל ישראל איני מקיף להם אלא חטאו מיד אני גוזזם (פסיק׳ רב׳, יהודה וישראל).

א. נִפע׳, נָגֹז, מ״ר נָגֹזּוּ, נְגוֹזוּ, — שגזזו אותו, ובהשאלה נכרתו, נשמדו: אם שלמים וכן רבים וכן נָגֹזּוּ[1] ועבר (נחום א יב).

ב. נִפע׳, *נִגַּז, — שגזזוהו: הלוקח גז צאנו של חבירו אם שייר המוכר מעט מצאנו להגזז המוכר חייב להפריש מן המשוייר על הכל (רמב״ם. הלכ׳ בכור׳ י א). — *ונגזז הירק: שרשי קולסי הכרוב וחלפות תרדין והלפת את שדרכן ליגזז ונעקרו (עוקצ׳ א ד). (מוכרין שחת לגזוז על מנת שתיגזז ותבואה לקצור על מנת שתיקצור (תוספתא ע״ז ב ד). אבל ירק שדרכו ליגזז צריך להשקותו תמיד (רש״י ר״ה יד.). — ואילן ושערות, ובהשאלה *שנפרעו ממנו: נמשלו ישראל כאגוזה מה האגוזה נגזזת ונחלפת ולטובתה היא נגזזת למה שהיא מחלפת כשער הזה שנגזז ונחלף וכצפרנים הללו שנגזזין ונתחלפין כך כל מה שישראל נגזזין מעמלן ונותנין לעמלי תורה בעולם הזה לטובתן הן נגזזין ונחלפין להם (מד״ר שה״ש, אל גינת). — ואמר הפיטן: לכמהים ותמהים, בחרון אף וחמה, נבוזים נגזזים, כמו רחל נאלמה, נמסרים נמכרים (סמא״ל, סליח׳ לצו״ג, חי בכל).

*גַּזָּז, ש״ז, מ״ר גַּזָּזִים, — מי שמלאכתו לגזוז צאן: אתה מכנים קדרים בכפר חנינה גזזין בדמשק חרשין במצרים (מד״ר בראש׳ פו).

*גִּזִּי[2], *גזי, ש״ז, מ״ר גִּזִּיאוֹת (גוזיאות, גואזיות), — *גזיאות נצרים יוצאים משרשי האילן: מתירין גואזיות[3] של הקדש (פסח׳ ד ח). אבותינו לא הקדישו אלא קורות ואנו נתיר גואזיות (גמ׳ שם נו:). והיו (אנשי יריחו) מתירין הגזיאות (ר״ח שם).

*גְּזִיז, ש״ז, מ״ר גְּזִיזִים, — חתיכה, קטע: מחמם הברק גזיזי השלג והן נמסין ויורדין בעננים (ערוך, ערך גז).

*גְּזִיזָה, ש״נ, מ״ר גְּזִיזוֹת, — שה״פ מן גָּזַז: מי שאין מחוסר אלא גזיזה ונתינה יצא זה שמחוסר גזיזה פדייה ונתינה (חול׳ קלה.).

גְּזֵילָה, עי׳ גְּזֵלָה.

*גְּזִיר, ש״ז, מ״ר גְּזִירִים, — חתיכה אחת גדולה של עץ, log; bûche; Scheit: אמר הרי עלי עץ מביא גזיר אחד (מנח׳ ו ז). שנים בידם שני גזירי עצים (שם). העבודה אפילו כהן גדול פצעין את מוחו בגזירין (תוספתא כלים ב״ק א ו). פרחי כהונה

(תה״פ קעד) משער כי זה מפני ההתרגשות. קניג איוו אומר מאומה. גזנ׳ מזכיר מבלי לתת טעם. — [1]) ריב״ג ורד״ק והחדשים אמרו כי הוא נפעל מן גזז בהשאלה וזה דחוק. מנחם חברו עם גוז, וכן לפי דעת ריב״ג היתה דעתו של ר״י חיוג. אבל גם זה קצת קשה, ובכלל כל הפסוק דחוק. אבל להלשון יש אולי להשתמש בו במשמ׳ זו עפ״י החלטת רבי הלשון.

[1]) מן שרש גזז. וכן בערב׳ גזאז a), קט״ע.

[2]) בארמ׳ גז גזא: דכי שקלת ליה לפרי איתא לגזא. כך גרסת הערוך, ובנוסח׳ גוזא. ועוד במקומות אחרים. והעיר הערוך שבערב׳ קורין לקורות גואזא ע״כ, והוא גאיז גואיז b). — [3]) כך גרסת ר״ח שם והביאה גם הערוך בערך גמז. ופרש ר״ח שם: הן נצרים הפרים משרשי אילנות, והן קשקושי אילנות. ובנוסחאותינו גמזיות, ועי׳ זה.

a) جَزَاز b) جايز جوايز

בעל חוב של נגזל מנין שמוציאים מיד הגזלן ונותנים לבעל הוב של נגזל (ספרי נשא ג). הגוזל את חבירו ומת הנגזל יחזיר הגזילה ליורשים (רמב"ם, גזל' ואבדה ח א). מכר שדהו וחזר וקנאה מהנגזל (רי"ף ב"מ עג. טו"ע חו"מ רעד). — ובכלל ימי שלקחו ממנו מעות לא בצדק: שכן דרך הנגזל ההוא (מי שאבד את כספו בשחוק) להכות החוטף ההוא על ידו או על שאר אבריו (מלמד התלמי' כהר). —°ומ"ר: אוי להן לגזלנין ולחמסנין מקול צעקתם של נגזלים ושל נחמסים שעולה באזני המקום (ר"י בר' יקותיאל, מעל' המדות, האמונה).

גָּזֵל, ש"ז, — מעשה הלקיחה בזרוע והדבר הגזול: וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בְגָזֵל או עשק את עמיתו (ויקר' ה כה). אל תבטחו בעשק וּבְגָזֵל אל תהבלו (תהל' סב יא). שהגוזל את היחיד יכול לפייסו ולהחזיר לו גזילו (תוספתא ב"ק י יד). העבד שהיה אוכל משל רבו קוציץ ונותן פרוסה לבנו ולעבדו של אוהבו ואינו חושש משום גזילו של בעל הבית שכך נהגו (שם יא ד). — *והקרבן הבא על הגזל: הביא אשמו ולא הביא גזילו לא היה ממרם בדמו עד שיביא גזלו (שם פסח' ג א). גזילו של גוי אסור (ירוש' ב"מ ב ח ג).

גֵּזֶל, ש"ז, — כמו גָּזֵל: כי עשק עשק גזל גֵּזֶל אח (יחזק' יח יח). — ובהשאלה: אם עשק רש וְגֵזֶל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה על החפץ (קהל' ה ז). מצודות חיה ועופות ודגים יש בהם משום גזל מפני דרכי שלום רבי יוסי אומר גזל גמור (גיט' ה ח). עני שראה כדי פאה בין בתבואה ובין באילן אינו רשאי ליגע בה ואסורה משום גזל עד שתיודע לו שהיא פאה (תוספתא פאה ב ח). חומר גזל הרבים מגזל היחיד (שם ב"ק י יד). א"ר ששת נתתיו לך זהו עושק יש לך בידי ואיני נותן לך זהו גזל (ב"מ קא.). גוזל אדם אפשר שיחזיר גזלו ויתקן (חגי' ט:). — ומ"ר: שמר לך מְגֻזָּלִים הצעירים אבק גזל מקוראים (מנח' מלונזנו, דרך חיים).

גְּזֵלָה, ש"נ, מ"ר גְּזֵלוֹת, — כמו גָּזֵל, גֵּזֶל: והיה כי יחטא ואשם והשיב את הַגְּזֵלָה אשר גזל (ויקר' ה כג). יי' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו ואתם בערתם הכרם גְּזֵלַת העני בבתיכם (ישע' ג יד). עני ואביון הונה גְּזֵלוֹת גזל (יחזק' יח יב). כל הגזלנים משלמין כשעת הגזלה (ב"ק ע א). אמר לבניו גזילה זו של פלוני היא (תוספתא שם י יג). ראה גזילתו של חבירו בתוך ביתו ואבידתו של חבירו בתוך ביתו (שם). והגוזל את הרבים אין יכול לפייסן ולהחזיר להם גזילתן (שם יד). שלשה דייני גזילות היו בירושלם (כתוב' קה.).

***גַּזְלָן**, ש"ז, מ"ר גַּזְלָנִים, — מי שדרכו לגזול, Röuber : bandit, brigand; robber: האריסין והחכורות והסקריקון והגזלן אין מביאין (בכורים) (בכורים א ב). הגזלן בין כך ובין כך אינו משלם אלא קרן (תוספתא ב"ק ז א). החמירה תורה בגנב יותר מגזלן (גמ' שם עט:). הכופר בפקדון נעשה עליו גזלן (שם קה:). — ומ"ר: כל הגזלנים משלמין כשעת הגזלה (ב"ק ע א). למה נברא (האדם) יחידי מפני החמסנין והגזלנין (תוספתא סנה' ח ד). הרועים והחמסנים והגזלנין (ירוש' ר"ה א נז ג). — ובהשאלה: אילן הסמוך למיצר בתוך שש עשרה אמה גזלן הוא ואין מביאין ממנו ביכורים (ב"ב כו:). צלצל ארבה גזלן הוא שאוכל תבואת כל אדם (רש"י ב"ק קיו:). — ובהרחבה, °בכלל אדם קשה, רע: ועוד הרבה רשעות דבר זה הגזלן אך למה לי לכתוב לך כל הדברים (מגלה טמירין, מכתב קו).

°גַּזְלָנוּת[1], ש"נ, — מעשה של גזלן, עסק של גזלן, Räuberei ; brigandérie ; robbery: הגוזל שדה ואחר שגזלה והוחזק גזלן עליה חזר ולקחה מבעלים הראשונים וטען הנגזל ואמר אנוס הייתי בשעה שמכרתיה לו ושלא לדעתי מכרתי מפני גזלנותו לא זכה הגזלן (רמב"ם, גזל' ואבד' ט יד). תקנת חכמים שכנגדו נשבע ונוטל לענין גזלנות (תשו' גא' קדמ', קסב יג). שיצא קול גזלנות על אחד מעדיהם (טו"ת מס"ת בנימין נא). אעפ"י שהוא מקבל בחובו הואיל ולא הסכים עמו חבירו על כך גזלן הוא. אך לא יתפשט זה הגזלנות עד שיגיע וכו' להשבע לשקר (ר"י אבן מיגש יח). שיש ליורשי ראובן עדים שבגזלנות ירד שמעון באותו גן (תשו' גאו' מו"מ קנג). הריני מוסר בפניכם ואני קובל על פב"פ שגזול אותו בית פלוני והוא מחזיק את שלי בגזלנות (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 58). ואין לעשות תקנה לגזלן שלא יבוא לידי מכשול לפי שעון הגזלנות יותר גדול (פי' המשנ' להרמב"ם, מע"ש

---

[1] בארמית: היכי דמי גזלן א"ר יוחנן כגון שהחזיק על שדה זו בגזלנותא (ב"ב מז.).

ה א). והטענה שאמרת שיש לקהל לעשות דינין וחקים בדבר זה נראה לי שאין זה אלא גזל ואין יכולים להתנות על הגזלנות (שו"ת ריב"ש תעז).

א.גזם, ממנו גָּזָם, א.*גָּזַם,

גָּזָם[1], ש"ז, — מין ממיני הארבה, eine Art Heuschrecke; espèce de sauterelle; a species of locust: גנותיכם וכרמיכם ותאניכם וזיתיכם יאכל הַגָּזָם (עמו' ד ט). יתר הַגָּזָם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל (יוא' א ד). ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה הילק והחסיל וְהַגָּזָם חילי הגדול אשר שלחתי בכם (שם ב כה).

א.*גָּזַם, קל אינו נהוג.

— פִּע', *גִּזֵּם, — חתך קצת הענפים מהאילן: מתליעין ומזהמין בשביעית ואין מתליעין ומזהמין במועד כאן וכאן אין מגזמין[2] (ע"ז נ:). אין מתליעין את האילנות ולא מזהמין את הנטיעות ולא מגזמין (רמב"ם, הלכ' יו"ט ח א).

— נפע', *נִגְזַם, — נחתך: שלא ימות האילן אם נגזם קודם לכן (רש"י ע"ז נ:).

ב.גזם, ממנו ב.גָּזַם, *גְּזֵמָה.

ב.גָּזַם[3], פ"י, עת' יִגְזֹם, — דבר דבר או עשה תנועה כדי לְאַיֵּם על איש שיירא מפני הרעה שמכינים לו, drohen; menacer; to menace: מי שאחז קרדום ואמר אלך ואפסק דקל של פלוני ונמצא קטוע מושלך לא נאמר שזה עשה מה טעם אדם עשוי לגזום ולא לעשות (הלכ' פסוק', ממונות). אם ענה תענה אותו הרי זה מקרא קצר גזם ולא פירש עונשו כמו לכן כל הורג קין גזם ולא פירש עונשו (רש"י שמות כב כב). וכאשר התחיל במלאכה אמר (שמעון) שהמטוה היה גרוע וגזם לו להניח מלאכתו (שו"ת הרא"ש קד ב). ומתוך שהיה ראובן מצוי בביתו של שמעון היה חושדו מאשתו וגזמו להרגו (מרדכי, כתוב' שו). ולא היה דעתם (של ראשי הקהל) לסייעו לו (להשר) לכן גזם להרע להם (שו"ת רמ"א נא). ונשבע במעמד כולם שלא היו דברים מעולם ושכל מה שאומר לא אמר אלא להציל נפשו מייסוריו שעשו לו ושגזמו להוסיף לו (תשו' מהר"י קולון כח). אשר טען שמעון שמה שנתן לגיסתו אשת אחיו יותר על כתובתה שבאונס נתן מפני שראובן אחיה גזם אותו להביאו בערכאות של גוים (שם קפו). מי שגזם לחבירו להביאו בערכאות שלהם אם לא יתן לו מה שהוא מבקש ממנו (שו"ת תורת חסד יט).

— וכנ' *גְּזֵמָה, גזם אותה: והיא ערכה תשובתה כי יהודית היא ואיימה (השופט) וגזמה והיא לא נתנה על לבה ואמרה מבני היהודים שבוני ויביאוני הנה (תשו' הרמב"ם קל).

— פִּע', גִּזֵּם, — כמו הקל, במשמ' אִיֵּם עליו: בשביל אותו דבר רע שהיא מגזמת לעשות לו (מד"ר במדב' יד). (מצא) רועה לגנב קודם שנטל הימנו כלום וגיזמו וחירפו (רש"י ב"מ לג:). כשהיה (רבנו תם) יושב בדין וא' מבעלי דינין מגזם לחבירו ואומר כך וכך תתחייב לי בדין רגיל היה ר"ת לומר שקר אתה דובר (תוספ' כתוב' סט.). ועתה שואלין ממני הפחת ומגזמין עלי לאמר אצוה אחד מעבדי וישבע שנפחתו יותר מכ' דינרין (תשו' ר"ת סא). ואף קודם שנתגלה הדבר לשרית היתה מגזמת אם אמת שהיהודית היתה יושבת עליה ורוכבת לא ארכב עליה כל ימי עולם (שם סג). שהוא מלשין ליחידים מישראל ולקהל לאנסן והוא מגזם בכל יום תמיד וכו' ושגיזם לפניהם מלשינות פעמים רבות (שו"ת הרא"ש יז א). מה שנהרג המוסר מן הדין הוא על העתיד ועל שם סופו ר"ל כגון שעדין לא מסר אלא שאומר ומגזם שימסור ואז הורגין אותו (שו"ת ריב"ש רלח). מחמת יראת הגוים אשר אסרוהו בזיקים והיו מגזמים אותו לעשות לו יסורין גדולים (תשו' ר"י קולון סח). כאשר אני מוכיח אותה מגזמת

---

[1]) מן שרש גזם במשמ' חתך, כמו חסיל. ואין לברר לאיזה מין ממיני הארבה קראו גזם. ת"י זחלא השבעים והירונ' תרגמו מלה זו במשמ' תולעת, שממנה יוצא אחרי כן הארבה. התרגום הסורי תרגמו משוטא שהוא לפי דברי המלונים הסורים ארבה בלי כנפים. ריב"ג: הוא מעין הארבה, וכן שאר המפרשים.

[2]) כך הגרסה בנוסח', ואעפ"י שגם בירוש' שבי' ב כך הגרסה אעפי"כ, כשנעריך מאמר זה להמאמר בתוספתא שבי' א י, יש לשער כי צריך גם להיות מגמזים במקום מגזמים. ועי' ערך גמז.

[3]) בארמית: אמר רב נחמן האי מאן דנקיט נרגא בידיה ואמר איזיל ואיקטליה לדיקלא דפלניא ואישתכח דקטיל ושדי לא אמרינן דהוא קטליה אלמא עביד איניש דגזים ולא עביד (שבוע' מו.). ואין לעמוד על עקר הדבר, אם נסתעפה משמעה זו באמת מן משמ' חתוך של השרש גזם, או נגזר פעל זה בארמ' משרש אחר. בערב' יש פעל קצת דומה לגזם שלנו והוא הַמַּזַa) עלי, אך אינו נהוג אלא בדבור ההמוני, והוא ממשמע' עקיצה.

---

a) هَمَّز

לילך לבין הגוים (שם פג). בדרך האדם שכשהוא כועס הרבה ומפליג לגזם הנה בזה יתרפה הרבה החרון בעת המעשה (ר"מ אלבילה, ראשית דעת א ד). ישראלים שדחק אחד את חבירו בתפישה והיה מגזם לו להורגו עד שיתן לו קרקעו (לבוש, הוראה כלו א). ועתה בקלקלם במעשיהם ואנ"י היא המגזמת ואומרת ויסרתי אתכם אף אני (עבוד' הקד' לר"מ גבאי, סתרי תורה יט). אחד מהבעלי דינין מגזמו (לדיין) אם אתה מחייבני הרי אני שורף גדישך (חזקוני, יתרו יח כא). אם אחד מבעלי דינין אלים ומגזם לדיין לגזול ממונו אם יחייבהו בדין וכו' (פענח רזא, יתרו).

— הִפע', ׳הִגְזִים, — א) כמו גִּזֵּם ב': ולמה הגזמתי הדבר מרוב כעסי אל תתמה וכו' (ר"מ אלשיך, איוב ו ב). לפי שבהיותו מפליג לדבר ולהגזים ינוח קצת מרתיחתו אבל מי שהוא בלתי כועס ובלתי מגזים לאויבו הוא מרבה להנקם בשעת המעשה (ר"מ אלבילה, ראשית דעת א ד). מי שהוא מלמד תלמידים גדולים או קטנים לא יכוף אותם תמיד בשוטים וביסורין של דברים קשים אלא פעמים יכוף ופעמים יגזים ופעמים יפיים כפי טבע התלמידים (מנוה"מ פט ב). איש ועיניו אדומות מוציא רוח מנחיריו ומגזים באצבעו (לב הארי, אר' מודינו ג ו). — ב) דבר גוזמות, הבאי, **übertreiben; exagérer; exaggerate**, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

***גּוּזְמָה**[1], גוזמא, מ"ר גּוּזְמוֹת, גּוּזְמָאוֹת, — העברה על המדה הראויה, הגדלת מדת הדברים יותר ממה שהם, **Übertreibung; exagération; exaggeration**: (מה שאומר) אפרוח וקליפתו (שיאכל הוא) גוזמא (כילה ד.). תאכל היא ואמה גוזמא (שם). השקו את התמיד בכוס של זהב אמר רבא גוזמא (חול' ל:). אמר רבא (מה שנאמר במשנה תפוח היה באמצע המזבח פעמים שהיו עליו כשלש מאות כור) גוזמא (תמיד כט.). — ׳ומ"ר: אתם כלכם חזיתם גודל צרתי כי ראיתוני ולא הכרתוני ועשיתם כל הגוזמות ההם וישבתם ז' ימים לארץ ואין דובר (ר"מ אלשיך, איוב כז יב). חלילה לה (להתורה) מן הגוזמות והיא רחוקה מן השתופים ומן ההשאלות (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חקור דין ב יג). גוזמות רבה בר בר חנה (פחד יצחק, ערך זה).

---

[1]) אין לעמ"ד על מקורה של מלה זו.—בארמית: כיון דקאמר מילתא יתירתא גוזמא בעלמא הוא דקגזים (ב"מ קד:).

גזע, ממנו גֶּזַע, ׳הִגְזִיעַ.

גֶּזַע[1], ש"ז, מ"ר גְּזָעִים, — א) חלק האילן בין הענפים והאדמה, **Stamm; tronc; trunk**: ויצא חטר מִגֶּזַע ישי ונצר משרשיו יפרה (ישע' יא א). אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גִּזְעוֹ מריח מים יפרח ועשה קציר כמו נטע (איוב יד ח-ט). אף בל נטעו אף בל זרעו אף בל שרש בארץ גִּזְעָם (ישע' מ כד). מן הגזע (של האילן שקנה) שלו ומן השרשים של בעל הקרקע (ב"ב ה ד). אילן העולה בין מן הגזע ובין מן השרשים חייב בערלה (תוספתא ערלה א ד). היוצא מן הגזע ומן השרשין הרי אלו של בעל הקרקע (ב"מ קיח:). רבי יהודה אומר (היוצא) מן הגזע פטור (מהערלה) מן השרשין חייב (שם קיט.). כל שרואה פני חמה זהו מן הגזע ושאינו רואה פני חמה זהו מן השרשים (ב"ב פב.). מה תמר אין גזעו מחליף אף צדיק ח"ו אין גזעו מחליף (תענ' כה:). קנה זה עומד במקום מים וגיזעו מחליף ושרשיו מרובין ואפילו כל רוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו וכו' ארז זה אינו עומד במקום מים ושרשיו מועטין ואין גזעו מחליף (סנה' קה:). כאן בשגזעו (של האילן שנגדע מלמעלה) מחליף כאן בשאין גזעו מחליף (ערוב' ק:). — גם ׳לשנים וכיוצא בזה: כל שבמת טמא חוץ מן השינים והשיער והצפורן הואיל וגזען מחליף (רמב"ם, טומא' מת ג יב). — ועל *בשר הגוף: עור (של בע"ח שנחתך) דגזעו מחליף (נדה נה.). — ב) *קבוץ בני אדם שממקור אחד מוצאם, **Race; race**: גזע ישישים עלה מבבל (מו"ק כה:). וזכור היום לְגִזְעוֹ (של אברהם) בריתו (סלי' ער"ה, אז כהר). שמעו דברי רוח הקדש זרע קדש גזע האיתנים התבודדו והטהרו (האמונ' לרס"ע פלקיירא ד יד).

***גָּזַע**, קל אינו נהוג.

— הִפע', ׳הִגְזִיעַ, — עשה גֶּזַע: בעת שנים הגזיעו מלא כל הארץ כבוד (ר"י בן אביתור, עבודה). כלפת יגזיע שרש בארץ (קינה לת"ב, ויכון עולם, מחז' רומני).

***גָּזַף**[2], פ"ע, קל אינו נהוג.

---

[1]) בערב' גַּזַע a), שרש. ובמצרית מה שבין הענף והאדמה.

[2]) חלוף אותיות במקום קצף. — בארמית:

a) جَزَع

— נִפְע', יִנְגֵּזֵף, — נתקצף: נוזפים נ ג ז ף צעיר אשר רגל בחבירו (מחז' ויטרי סי' תע"ט, הקדמה).

גזר, ממנו גֶּזֶר, א.גְּזֹר, *גַּזָּר, גֵּזֶר, גְּזֵרָה, *גְּזֵרָה. גָּזַר[1]), פ"י עת' יִגְזֹר, יִגְזַר. לווי גְּזָרוּ, גְּזֹרוּ, — א) בכלל חתך, schneiden ; couper ; to cut, ומשמש— א) במשמ' חתך דבר לשנים או יותר חלקים: ויאמר המלך גִּזְרוּ את הילד החי לשנים ותנו את החצי לאחת ואת החצי לאחת (מ"א ג כה). וזאת אמרת גם לי גם לך לא יהיה גְּזֹרוּ (שם כו). לגֹזֵר ים סוף (תהל' קלו יג).— ואמר הפיטן: אתה אהבת עמך, בעבורם רדת ממרומך. ג ז ר ת להם ימך, דבקתם באהב לשמך (זולת לשב' שקלים). —ב) פ"ע [2]), עבר מן העולם, כלה: כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים כחש מעשה זית ושדמות לא עשה אכל גָּזַר [3]) ממכלה צאן ואין בקר ברפתים (חבק' ג יז).— ג) כרת עצים, cut wood ; fällen; couper, abattre: ויבאו (בני הנביאים) הירדנה וַיִּגְזְרוּ העצים (מ"ב ו ד). — ד) בכלל כרת, חתיכת בשר וכדומה: איש אל אחיו לא יחמלו וַיִּגְזֹר על ימין ורעב ויאכל על שמאל ולא שבעו (ישע' ט יח-יט).—ה) החליט, entscheiden ; décider; decide: וְתִגְזַר אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור (איוב כב כח). שכל מה שאני ג ו ז ר עליו הוא מקיים (ירוש' ר"ה ב נח:). כל ארץ ש ג ז ר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה וכל ארץ שלא ג ז ר עליה אדה"ר לישוב לא נתישבה (ברכ' לא.). — ו) *צוה לעשות או לא לעשות איזה דבר, חִיֵּב, עשה לחק: בעליית חנניה בן חזקיה בן גוריון כשעלו לבקרו נמנו ורבו בית שמאי על ב"ה ושמנה עשרה דברים ג ז ר ו בו ביום (שבת א ד). הגיע ראש חדש כסליו ולא ירדו גשמים בית דין ג ו ז ר י ן ג' תעניות על הצבור (תענ' א ה). ג ו ז ר נ י עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביוה"כ שחל להיות בחשבונך (ר"ה ב ט). אלמלא חוני אתה ג ו ז ר נ י עליך נידוי (תענ' ג ח). שמאי הזקן אומר אילו היתה שעה פנויה ג ו ז ר אני עליה (על השדה שנטייבה) שלא תיזורע (תוספתא שביע' ג י). אמר ר' יהודה אף אני כך אמרתי אבל חברי ג ז ר ו עלי שיהא מודה בהן בטהרה (שם פרה יא ב). את הוא ש ג ז ר ת עליה שריפה (ירוש' פסח' א ד). מעשה ו ג ז ר ו תענית בחנוכה בלוד (ר"ה יח:). פעם אחד ג ז ר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק (מו"ק טז.). אני ה' ג ז ר ת י ו ואין לך רשות להרהר בהן (יומא סז:). אמר רב אסי ג ו ז ר י גזירות שבירושלם היו נוטלין שכרן תשעים ותשע מנה מתרומת הלשכה (כתוב' קה.). ר' יוסי אומר ג ו ז ר י גזירות שבירושלם אומרים נטיעה בת שנתה שתי כסף (שם). אין ג ו ז ר י ן גזירה על הצבור אלא א"כ רוב הציבור יכולין לעמוד בה (הורי' ג:). א"ל (ר"פ בן יאיר לנהר גינאי) אם אי אתה חולק ג ו ז ר נ י עליך שלא יעברו בך מים לעולם (חולין ז.). הנכנס לבית כל מה ש י ג ז ו ר עליו בעל הבית יעשה (דא"ר ו). וכי מאחר שבקול גבוה היה מדבר (האלהים) למה לא היו שומעין לפי ש ג ז ר הקב"ה על הדבור שיצא וילך אצל משה (תנחומא ויקרא א). — ואמר הפיטן: יועץ וְגוֹזֵר ומי יפירנה, ויחתוף ויפעל ומי ישיבנה (סיהי"ת ד). — ז) *גזר על, אסר את הדבר: בפולמוס של אספסיינוס ג ז ר ו על עטרות חתנים ועל האירוס (סוט' ט יד). ג ז ר ו על פתן ושמנן (של הגוים) משום יינן ועל יינן משום בנותיהן (שבת יז:). באותה שעה (של מעשה אמנון ותמר) ג ז ר ו על הייחוד ועל הפנוייה (סנה' כא.). ו ג ז ר ו על רובו (של השער המסובך) שאינו מקפיד וכו' ו ג ז ר ו על מיעוטו המקפיד משום רובו המקפיד (נדה סז:).—ח) *בפרט לרעה, מצד המלכות: אימתי שישראל משליכין דברי תורה לארץ המלכות הרשעה הזאת ג ו ז ר ת ומצלחת (ירוש' ר"ס ג נט.). פעם אחת ג ז ר ה מלכות שלא יעסקו ישראל בתורה (ברכ' סא:). מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם ג ו ז ר י ן עלינו גזירות קשות (ר"ה יט.). פתח עוזא שר של מצרים לפני הקב"ה ואמר רבש"ע ג ז ר ת על אומה זו שיהיו משועבדים וכו' וקיים את דבריך (מדר' ויושע. ועתה דבר). — ט) *שפט שהדבר הוא כך וכך: ואינני ג ו ז ר שהיה הענין על הדרך הזה ואולי הוא על דרך יתר עמוק (כוזרי א לא). ואינני ג ו ז ר חלילה שהכונה מהעבודה הזאת הוא הסדר הזה אשר זכרתיו (שם ב כו). ואנחנו מכחישים אותו (את החוזה בכוכבים) ו נ ג ז ו ר שאין בשר ודם משיג לזה (שם ד ט). ואם תראה המלה אשר בראשיתה אחת המלות אשר זכרנו ר"ל האלף והנון והמם והיוד והתו בת חמש אותיות ג ו ז ר על המלה הזאת שהיא חמשית

דכי מ ג ז ף בעלמא ולא אתי מטרא (גרסת הערוך ע"ז נה. — כ ש מ ג ז ף בעולם ולא ירד מטר).

[1]) בערב' גַזַר a), שחט.— [2]) גם בערבית משמש פעל זה יוצא ועומד. — [3]) יש מגיהים נ ג ז ר.

---

a) جَزَر

(הרקמה י). וצריך שלא יגזור אדם בזה בשקול הדעת ובסברה מבלתי אזון וחקור (מו"נ, פתיחה). וכל אחד מאלה יגזור על מנהגו שהוא הטוב (המעלות לרש"ט פלקיירא ב). מפני ששמעו (הטפשים) שיש סברות לפלסופים שמכחישות התורה וכו' על כן גזרו כי כל סברותיהם שקר (שם ג). ולכן גזרו בעלי ידיעת הכרת הפנים וכו' המשפט באדם הזה שהוא נבל (קאגון ג א א י). וכיון שהזכיר הכתוב השני החסיד גזרנו שכל מי שאינו מחמיר על עצמו בהזכרת השם אינו נקרא חסיד (הגיון הנפש לבר חייא ג). אין המשורר האמתי גוזר הפלגה על שירו תיכף שילדתהו המחשבה (ר"י בדרשי, פרדס החכמה ח, אוצה"ס ג). ונתחיל לגזור כך בדרך ההקש כל מורכב נחלק (תגמ' הנפ' ד:). עמד בישמעאל איש משכיל ומבין וכו' וגזר ואמר כי אין לשום אחד מגלגלי השמים שום מסיבה או מרוצה אלא כלפי המערב בלבד (יסו"ע לר"י יצראלי ב ע). חכמי תורתנו הידועים בחכמה עם חכמי אומות הנקובים בשמות גזרו על קיום השכר והעונש הרוחנים ומציאותם בנפש אחרי הפרידה מן הגוף (שער השמים לאבן לטיף כה). וכאשר ראו הפילוסופים שהפעולות הטבעיות הולכות על דרך הפעולות המלאכותיות גזרו שמאותו השכל בעצמו נתהוו הכחות הטבעיות (ר"ע ספורנו, אור עמים, ידיעה). ומי שהיה כפרי ושב עירוני נגזור עליו שמקריו טובים (הוכח משפט, באור' לאיוב כב). אמנם אני גוזר כי אי אפשר היות ייסוריך בלא דין (שם ה ו). — י) *גזרה ההשגחה: ואם לא יגזור לו (האלהים לאדם) יותר מן המזון אם היו משתדלים כל אשר בשמים ובארץ להוסיף עליו לא היו יכולים בשום פנים (חו"ה, הבטחון ז). והסכל יחשוב כל אשר גזר לו הבורא מן הממון שהוא טרף מזונו (שם). כאשר גזרה החכמה העליונה (עכוה"ק, היחוד יח). — *גזור המקום: וכך הותנו ביניהם שאם גוזר המקום ליתן להם בנים הם יירשו אותם (גוף כתוב' ירוש', מחז' רומ' ל). וכמו כן קנינו אנו העדים מפב"פ החתן הנזכר וכו' שיהא מזומן בגוזר המקום את פלוני ולקדש ולישא מרת פלונית הנזכרת (ס' השטרות לר"י ברצלוני 128). — יא) אמר *בהחלטה, לא בפקפוק: לא יגזור ויאמר נגע נראה לי בבית אלא כנגע (נגע' יב ה). — יב) בהשאלה, יחיב, הכריח: שאילו היה עצמם וטבעם (של עצמי העולם) גוזר שיהיו נפרדים לבד לא יתקבצו לעולם (מו"נ א עד). כי העולם מתנהג על פי הוברי השמים וכסיליהם ועל כן בהיות עת הורתם או לידתם גוזרת עליהם טובה גם כי רשעים יהיו לא יבצר מהם כל אשר גזרה עליו עתו (ר"מ אלשיך, איוב כד א). כמו שהוא בדבור השבת כי הוא לבדו אשר נאמר שם ממה שלא יגזרהו ההקש השכלי כי כל המאמרים כולם יגזרם השכל העיוני והמעשי (חזות קשה, ר"י ערמאה). הדת ההיא שהוא מתייחס אליה ידיעה אמיתית כפי מה שיגזור טבע הענין (ר"י אלבו, העקר', הקד'). מצד השגת הנבואה והתורה האלהית המצוה לעשות הדברים הנרצים אצל הש"י אעפ"י שלא יגזרם ההקש (שם א יא). כל זה לא יגזרהו ההקש (ר"א דורן, מעשה אפוד, הקד'). כי האדם יודע דברים הכרחיים לא ישתנו לעולם וכו' והשכל גוזר לעולם על שלילתם או על חיובם (מורה המורה א ב, ד"ה טוב). שהמוסכם אצל הכל יגזור השכל על אמתתו (קול יהודה, כוזרי א ב). — יג) *בדקדוק, עשה, בנה שם מן פעל או פעל מן שם. החליט מקור התיבה[1]: וכשתגזור ממנו (מן השרש) פועל או פעול לא תוסיף מם בתחלתו (ר"י ג'יקטיליה, דקד' ר"י חיוג כח). — יד) *בהגיון, חִיֵּב דבר לדבר, החליטו לו: כאמרך ראובן חכם כל אדם חי כל הווה נפסד וכו' מפני שגוזר החכמה לראובן ובשני החיים לאדם וכו' הוא מאמר גוזר דבר לדבר (ר"ש א"ת, מו"נ, פי' מלות הזרות). המאמר המורכב ממנו גוזר וממנו בלתי גוזר והיה המאמר הגוזר הוא המקבל האמת או השקר (ר"מ חביב, דרכי נעם). — יה) *עבר דרך: כשיתנועעו הריחיים הקפה שלמה הלא תדעו כי החלק אשר יקיפה גזר כל מרחק העגול הגדול בזמן אשר גזר בו החלק הקרוב מנקודתה העגולה הקטנה (ר"י חריזי, מו"נ א עב).

— פָּעוּ', *גָּזוּר, גְּזוּרָה, — א) מן גָּזַר משמע' ח: שהיתה גזירה גזורה קודם לק"ב שנה (סעו"ר כח). כל דבר מלכות ועצה בי גזורה (ר"ש הנגיד, הרכבי, אלוה עוז). כל ימי חייו הגזורים והראויים לו כפי טבע יצירתו (ר"א בר חייא הנשיא, מגל' המגל', ברלא ספ' העבור). הדבר הגזור שאין להשיב עליו (ר"י חריזי, מו"נ. פי' מלות זרות). מיי' יצא הדבר והוא גזור לפניו ואיננו א"ב בבחירתנו (ר"י אברבנל, חיי ערס). ולא יהיה הרעה הגזורה בימיו (הוא, מ"א כא). — ובמשמ' מחלט: כאשר פתרו אבותיו המצוות

[1]) עפ"י דרך לשון הערב' שמשתמשת למושג זה

הגלויים הגזורים, כי במשל הם אמורים (תכו' תלמי' דונש 32). — ב) יוצא מִמלה אחרת: והפילוסוף שם גזור¹) מהפילוסופיה והוא בלשונם פילוסופים (המעל' לרס"ט פלקיירא ב).

—נפע', נִגְזַר, — א) שחתכו אותו מן, ובהשאלה שהפקידו אותו מן, getrennt werden, être séparé de, be separated: כי נִגְזַר מארץ חיים מפשע עמי נגע למו (ישע' נג ח). וישב (עוזיהו המלך) בית החפשות מצרע כי נִגְזַר מבית יי' (דהי"ב כו כא). — ואמר הפלסוף: מנהג העובד אצלנו אינו נגזר מן העולם שלא יהיה למשא עליו (כוזרי ג א). — ב) נשמד, אבד, vertilgt werden; périr; perish: צפו מים על ראשי אמרתי נִגְזָרְתִּי (איכה ג נד). הנה אמרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נִגְזַרְנוּ לנו (יחזק' לז יא). במתים חפשי כמו חללים שכבי קבר אשר לא זכרתם עוד והמה מידך נִגְזָרוּ (תהל' פח ו).—ג) שהחליטו אותו, beschlossen sein; être décidé; be decreed: זכר את ושתי ואת אשר עשתה ואת אשר נִגְזַר עליה (אסת' ב א). כיון שעלה יהושפט עם אחאב למלחמה ברמות גלעד נגזרה גזירה על יהושפט ליהרג (תוספתא סוט' יב ב). הרי שהיו ישראל בשירין בר"ה ונגזרו להם גשמים וכו' שכבר נגזרה גזירה (ירוש' ר"ה א נז:). שפעם אחת נגזר על ישראל שלא יעסקו בתורה (תענ' יח.). שלא להתאבל כל עיקר א"א שכבר נגזרה גזרה (ב"ב ס:). וכשם שנגזרו על אדם הראשון ג' גזירות כך נגזרו על חוה שלשה גזרות (אדר"נ א). בעבור היות כל דבר נגזר ואם הוא לעתיד כבר נגזר בתחלה (ראב"ע במדב' כג כג). אמת מהלך עולם אפסיו ומדותיו, ונגזר עלי כפות ספירות והם תשעה, ובהם שבע עשרה אלפים מדינותיו (הוא, כתב אל 128). ותשאף להתימר במדע אשר וכבוד אשר נגזר לכל חכם בדרתיו (שם 225). אם האופן לך התנכר, וזמן בוגד לך התאכזר, השקט ובטח כי המגור הוא לא ידחה מה שנגזר (עמנו', מחב' א). כל הדברים נגזרים על היצורים (המעלות לרס"ט פלקיירא). שהוא יתברך ידע הנגזר מפאת המערכת (העקרים ד ב). ויש להתבונן על המתים קודם זווגם מה יהיה מכת זוגם הנגזרת להם (הריקנטי ב, כי תצא). — ד) *בדקדוק, שיצא מן שם או פעל אחד¹): ואשר דמית כי יש מהשמות אשר יגזרון מפעלים (תלמי' מנחם, ערך נסתם). כי כל פועל עבר או עתיד או פועל לעולם הם נגזרים משם הפועל כי הוא העיקר (ראב"ע רות א א). והשמות הדומים ושאינם דומים והנגזרים ושאינם נגזרים והזרים וכן בתארים ובפעלים (תו"ה, עמוד' האלהים ד). מה שאינו נגזר מלשון המקרא (כוזרי ה כ). השמות המוספים ואשר אינם מוספים הנגזרים ואשר אינם נגזרים (ר"י א"ת, הרקמה י). כי גלגל שם נגזר מענין הגלגול (ר"י חריזי. מו"נ ג ו). והחכמים גבלו הפלוסופיא בג' גבולים ידועים הא' נגזר משמה והב' נלקח מסגולת בחותיה והג' מאותות פעולותיה וחכמותיה (רמב"ע, ערוג' הבשם ב). כל שמותיו יתעלה נגזרים מן הפעולות (מו"נ א ס).

— התפ', *הִתְגַּזֵּר: אין גזירה אלא דבר המתגזר ויורד (יומא סז:).

— פוע', *גּוֹזֵר, גּוֹזְרִים, — א) מי שגוזר חותם בבשר גוף האדם לרפואה, למילה,: אמר רבי הושעיה שאלנו את רבי יהודה הגוזר ואמר לנו וכו' (ירוש' שבת יט יו ד). מפי ר' יעקב הגוזר כתבתי וכו' והגוזר ר' גרשום פי' אחר על ציצין (רש"י שטינשנו. כ"י סמבורג, 225). — ב) והכח העליון השולט בעולם: ואופני היושר בבטחון על האלהים בכל ענין מהם שישליך את נפשו בהם להליכות הגוזר אשר גזר לו הבורא מהם (תו"ה, הבטחון ד).

א. גֶּזֶר, ש"ז, סמי' גֶּזֶר, מ"ר גְּזָרִים, סמי' גִּזְרֵי, — א) חלק אחד מהדבר הגזור לחלקים, רבים חתיכה, אחת: Teil, Stück; partie, morceau; piece, part: ולפיד אש אשר עבר בין הַגְּזָרִים האלה (בראש' טו יז). — ובמליצה: לגזר ים סוף לִגְזָרִים (תהל' קלו יג). — ואמר המשורר: וקשרי כנפך בכנפי שחרים, לנדים ונעים ברוח קלעים, ולבות קרועים לאלף גזרים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים, כט). — ואמר הפיטן: כורתי בריתך בְּגֶזֶר, כאזור למתנים אזור, לך הדבקתם מלהנזר. הנה אלהים עוזר (זולת לשבת הפסקה א. אחור וקדם). — ב) יכמו גזרה: עד שיתבאר לך הגזר ותדע הדבר ברור שהוא מן השרש (ר"י א"ת, הרקמה י). — ג) יחלקי ההברה: באותיות ובגזרים וההברות המורכבות מהן (הכר'

בהפעל שֻׁקּ a) שר"ל בקע וגזור מן.—¹) כמו בערב' מֻשְׁתַּק b).

a) شق b) مشتق

¹) עפ"י הלשון הערב' אִשְׁתִּקַּ a).

a) إشتق

בלמשי, מקנה הכרסס ה). האותיות והנקודות המרכיבות את גזרי ההברות אשר מהן תורכבנה התיבות (שם). כי בהרכבת גזרים מן האותיות המונחות יוציא קול הברה זאת (שם ג).

ב. **גֶּזֶר**[1]), ש"ז, — א) מין ירק נאכל, שרשו יתדי, בשרו מתוק, אדם הגון, Möhre ; carotte ; carrot נהוג בלשון המדברים עברית בא"י. — ב) גזר לבן, Pastinake ; panais ; parsnip : גזר הוא פשטנאגא בלעז מהותו ידוע (קאנון ב, לוח הסמים). גזאר חם ורטוב וקשה להתעכל ועוזר למשגל (מ' אלדכי, ש"א ה).

***גֶּזֶר**, גזור, כמו גְזֵרָה: כי מה שיהיה בנסיון אין גוזרין עליו גזור גמור כי לא יגזור האדם גזור גמור שכל אדם לא יניע אזניו כאשר יגזור כי כל אדם מרגיש (כוזרי ה יב).

גְּזֵר[2]), ת"ז לנק' גְזֵרָה, מ"ר גְזֵרִים, גְזֵרוֹת, — שעם, בלי צמח, שיש בו סלעים, צוקים וכדומה: ונתן אתם (הכהן את העונות) על ראש השעיר (אשר עלה עליו הגורל לעזאזל) ושלח ביד איש עתי המדברה ונשא השעיר עליו את כל עונתם אל ארץ גְזֵרָה[3]) (ויקר' יו כא-כב).

***גֵּזֶר**, ש"ז, —כמו גזיר: סידר המערכה גדולה מזרחה וחזיתה מזרחה וראשי הגיזרין הפנימים היו נוגעים בתפוח וריוח היה בין הגיזרין שהיו מציתין את האליתא משם (תמיד ב ד). האומר הרי עלי עצים מביא דמי שני גיזרי עצים ונותן וכו' אמר הרי עלי שני גיזרי עצים אלו למזבח (תוספתא שקלים ג ד). אמרו לא נסע (טוריינוס) משם עד שבאה עליו דיופלה של רומי ופצעו את מוחו בגיזרין ובבקעת (מגי' תענית יב).

***גְּזַר**[1]), ש"ז, סמי' גְּזַר, מ"ר גְּזְרֵי-דִינִים, — א) החלטת משפט ופסק של בית דין, sentence ; Urteil : (מצא) גזרי דינין ופרוסבולין הרי זה יחזיר למי שכתובין על שמו (תוספתא ב"מ א ט). גזרי דינין ואיגרות של רשות (ירוש' מו"ק ג פב.).—ובפרט החלטה של ההשגחה העליונה: הכל נידונין בראש השנה וגזר דינם של כל אחד ואחד מתחתם בזמנו (תוספתא ר"ה א יג). וגזר דינו של כל אחד ואחד מתחתם ביום הכיפורים (ירוש' שם א נז.). הכל יודעין כלה למה נכנסה לחופה אלא כל המנבל פיו אפילו חותמין עליו גזר דין של שבעים שנה לטובה הופכין עליו לרעה (שבת לג.). מנין לגזר דין שיש עמו שבועה שאינו מתקרע שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי וכו' (יבמ' קה.). מכאן ואילך היום לווה מן הלילה והלילה מן היום ופורעין זה לזה בפיוסין הכל בלי שטר ובלי גזר דין וכו' אבל למטה כמה שטרות וכמה גזרי דין (מד"ר ויקר' כו). ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם אלו הן צדקה צעקה שינוי השם ושינוי מעשה (ר"ה טז:). יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין (שם).— ובפרט לרעה: וכן מצאנו שלא נתחתם גזר דינם של אומות העולם אלא על העורלה בלבד (תוספתא נדרים ב ד). באותה שעה נתחתם גזר דינן של אומות העולם לבאר שחת (שם סוטה ח ו). כל העונה אמן יהא שמיה רבה מברך בכל כחו קורעין לו גזר דינו (שבת קיט:). והיו דמעות (של הבעל שתלמידו גזל את אשתו וכבשו לו לעבד) נושרות מעיניו ונופלות בכוסיהן ועל אותה שעה נתחתם גזר דין (גיט' נח.). בא וראה כמה גדול כחה של חמס שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם עליהם גזר דינם עד שפשטו ידיהם בגזל (סנה' קח.). אף על נח נחתך גזר דין (שם). בקשו עליו (מלה"ש על בנימין) רחמים וקרעו לו גזר דינו והוסיפו לו כ"ב שנה על שנותיו (אדר"נ, סוף ג).—*ובלי דין: לו אדע קצי כתבתיו אך חתום יהיה עד בוא גְזַר קוני (ר"ע פרנסים, מכוה מתק שפת').

---

[1]) בארמית: גזר בין בחיותיהו ובין כדמבשלין (הל"ג הלד"ה, ברכות). גזר דמבשלין ליה גוים (שם). בערב' ג'זר a). וסוברים שזו מלה מעורבה, ר"ל לקוחה מלשון זרה, והיא מלשון פרסית.

[2]) משקל זָקֵן, זְקֵנָה. — [3]) המדקדקים החליטו מלה זו ש"נ. אך יותר נראה שהיא ת"נ. — ופרשוה המפרשים ממשמ' גזר, חתך, ארץ כרותה מן הישוב, וכדומה. אך ריב"ג אמר וז"ל: והטוב בעיני שתהיה מלה מיוחדת ויהיה בה קצת דמיון ללשון הערב שאומרין לארץ אשר אין בה צמח ארצ' מג'זורה (צ"ל מג'רוזה) והיא הישימון (השרשים ערך זה). — וכן קצת האחרונים גזנ' בול.

a) جزر

[1]) בארמית: איתעבד ליה גזר דין (ירוש' סנה' י כח ד).

גִּזְרָה, ש"נ, מ"ר גְּזָרוֹת, סמי' גִּזְרוֹת, — א) חתוך האברים, צורתם, Schnitt; forme, taille: form, figure: זכו נזיריה משלג צחו מחלב אדמו עצם מפנינים ספיר גִּזְרָתָם[1] (איכה ד ז). — ב) חלק מחלקי בנין המקדש: וְהַגִּזְרָה והבניה וקירותיה ארך מאה אמה (יחזק' מא יג). ורחב פני הבית וְהַגִּזְרָה לקדים מאה אמה (שם יד). ומדד ארך הבנין אל פני הַגִּזְרָה אשר על אחריה (שם יה). הלשכה אשר נגד הַגִּזְרָה (שם מב א). ברחב גדר החצר דרך הקדים אל פני הַגִּזְרָה ואל פני הבנין לשכות (שם י). — ג) *במלאכת הבנין, בנין בולט באורך מהכתל בפני הפתחים או החלונות, Balkon; balcon; -עי: הגיזרה והגבלית בפותח טפח איזהו הזיז שפניו למטה והגיזרה שפניה למעלה (אהל' יד א). — ד) *בדקדוק[2], ומשמש — א) במשמ' השרש שממנו נגזרה מלה מהמלים[3], Ableitung, dérivation; deri-: כלם גזרה אחת הם וכלם לשון רצון (מנחם, מחב' אבה). מסה ומריבה אשר גזרתם מן נסותם (תשו' תלמי' מנחם 80). אבל לא היתה גזרת נח מן ינחמנו (שם). כאשר תמצא בראש המלה שאינך יודע גזרתה (ר"י א"ת, הרקמה י). ויתכן להיות (גרה) מגזרת מים הנגרים (רש"י ויקר' יא ג). — ב) כ"א משלש צורות כל פעל ופעל בעברית, פָּעֵל, פָּעֹל וּפָעַל: וכל אשר הם מגזרת פָּעֵל בצירי ישוב פתח באתנח וסוף פסוק ואשר הם מגזרת פָּעַל בפתח ישוב קמץ באתנח (מכלול דס"פ). — ג) כל אחת משבע ממחלקות הפעלים, גזרת השלמים, החסרים, הכפולים וכו': הפעלים שהם על מין אחד קראו המדקדקים גזרה אחת להיותם מתמונה אחת והוא מלשון ספיר גזרתם וגזרת הפעלים הם שמנה שלמים חסרי פא כפולים נחי פא נחי פא יוד נחי עין נחי למד אלף נחי למד הא (ההר התיבה, הפעלים). והנה אנכי כתבתי שם בכל גזרה וגזרה מכל הבנינים דרך הנוהג באותיותיה ונקודותיה ובסוף כל גזרה חזרתי וכתבתי דרכי הגזרה ההיא בקצור דברים (הקדמ' מסלול). והנה שורה שלמה כזאת (של כל זמני הפעל) נקראת אצל המדקדקים בשם גִּזְרָה ופירושו חלק (שם ספע' כ). הגזרה הזאת נקראת שלמים דהיינו שאותיות השרש הן בשלמות בכל הזמנים (שם י). כל השרשים השומרים תמונתם ומשתוים בנקודתם ובשנוי תנועתם מצד אותיות השמוש נקראו גִּזְרָה ולכן נאמר כי פָּקַד שָׁמַר זָכַר וכדומה הם גזרה אחת (כ"ז, תל"ע רכח). הגזרות המתחלפות הנמצאות בלשון הם שמונה במספר (שם רל). ולכן נקרא גִּזְרַת השלמים (שם).

[1]) הסכמת המפרשים הראשונים והאחרונים שפרושו הוא צורה של האברים. אך הדמיון לספיר אינו עולה יפה. והחכם ביק: הגידים. Löhr הגיה נזרתם, ר"ל השערות, אך מה טעם ספיר? — [2]) בן זאב (תל"ע רכח) נתן להשם שמשמש במשמעה זו צורה אחרת והיא גְּזֵרָה. — [3]) תרגום השם הערבי: אִשְׁתִּקָאק a).

a) اشتقاق

*__גְּזֵרָה__, ש"נ, מ"ר גְּזֵרוֹת, — א) מצוה שאין לבקש לה טעם אלא ברצון הפשוט של הגוזר[1]: והלא אין המחיה מטמא בראשי איברין אלא גזרת המלך היא אפילו כל שהוא (תוספתא נגעים ג ז). בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות וכו' הבת ולא הבן אלא גזירת מלך היא (שם סנה' יא ו). שאין אהרן לובש בגדים לגדולתו אלא כמקיים גזרת מלך (ספרא אחרי, פה). רבי אומר גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שסופן לינתק בעריות לכך בא עליהם בגזרה אני ה' אלקיכם דעו מי הגוזר עליכם (שם קלז). אני ה' שקבלתם מלכותי במצרים וכו' קבלתם מלכותי קבלו גזרותי (שם). אמר הקב"ה חוקה חקקתי גזירה גזרתי ואי אתה רשאי לעבור על גזירתי (פסיק' דר"כ, פרה). חייכם לא המת מטמא ולא המים מטהרים אלא גזרתו של מלך מלכי המלכים הוא (שם ד). האומר על קן צפור יגיעו רחמיך וכו' משתקין אותו וכו' מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות (ברכ' לג.). — ובכלל פקודת ומצות השלטון וכדומה: מלך בשר ודם גוזר גזרה ספק מקיימין אותה ספק אין מקיימין אותה וכו' ואילו משה רבינו גזר כמה גזרות ותיקן כמה תקנות וקיימות הן לעולם (שבת ל.). אמר לו הקב"ה (לדוד) הואיל והשפלת עצמך תהא כמוני שאני גוזר גזירה ואתה מבטלה (מו"ק טז:). — ובפרט לרעה[2]: נגזרה גזרה על בתיהן של צדיקים שיחרבו (ברכ' נח:). לא דיין לישראל שחוטאין לפני אלא שמטריחין אותי לידע איזו גזירה קשה אביא עליהן (שבת קמה:).

[1]) בארמ': דילמא גזירת הכתוב הוא דבשדה ניהוי שכחה ובעיר לא ניהוי שכחה (כ"מ יא. — אולי גזרת הכתוב היא (בלי כל טעם) שבשדה יהיה (עמר) שכחה ובעיר לא יהיה שכחה). — [2]) בארמית: גזרה עבידא דבטיל (כתוב' ג. — גזרה עשויה שתבטל).

— והחלטת ההשגחה העליונה להביא רעה על האדם: בזמן שיש שלום יהיה לששון ולשמחה יש גזרת המלכות צום אין גזרת המלכות ואין שלום רצו מתענין רצו אין מתענין (ר"ה יח:). אמר לו הקב"ה (למשה עד שאתה מבקש רחמים על עצמך בקש רחמים על ישראל שגזרתי עליהם שלש גזירות בעבורך (פסח פז:). פעם אחת גזרה המלכות גזירה על ישראל שלא יביאו עצים למערכה (תענ' כח.). הביא עליהם הקב"ה (על ישראל בימי החרבן הראשון) ג' גזרות כנגד ג' עבירות שבידם (יומא ט:). ומיום שפשטה מלכות שגוזרת עלינו גזירות קשות וכו' (ב"ב ס:). שגזרה מלכות גזרה כל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג (ע"ז ח:). בשעת גזרת המלכות אפילו מצוה קלה יהרג, ואל יעבור (סנהד' עד.). שפעם אחת גזרה המלכות גזרה שלא ישמרו את השבת וכו' אמרו מי ילך ויבטל הגזירות ילך ר' שמעון בן יוחאי שהוא מלומד בנסים (מעיל' יז.). לא נגזרה גזירה (שימותו במדבר) לא על פחות מבן עשרים ולא על יותר מבן ששים (ב"ב קכא:). דור שבן דוד בא תלמידי חכמים מתמעטים וכו' וגזירות קשות מתחדשות עד שהראשונה קיימת אחרת באה ונסמכה לה (פסיק' דר"כ, החדש). ישראל עמך שמך במו קדש, וגזירות טובות עלימו חדש (סמא"ג, סלי' לאשמ' כפור, יצרא"ל). — ב) פסק דין של בית דין: ואלו כותבין במועד וכו' שטרי חליצה ומיאונין ושטרי ברורין וגזירות בית דין ואגרות של רשות (מו"ק ג ג). — ובפרט פסק דין של קנסות: שני דייני גזירות היו בירושלם (כתוב' יג א). נחום המדי היה מדייני גזירות (תוספתא ב"ב ט א). גוזרי גזירות שבירושלם היו נוטלין שכרן תשעים ותשע מנה מתרומת הלשכה (כתוב' קה.). — ג) הטלת אסור או חובה על העם עשויה בהסכמת ראשי הדת או ראשי הצבור: שלא להתאבל כל עיקר (על החרבן) אי אפשר שכבר נגזרה גזירה (תוספתא סוט' טו יב). ר' שמעון אומר שלש גזירות בדמאי (שם דמאי ה כד). שאין גוזרין גזירה על הציבור אלא אם כן רוב ציבור יכולין לעמוד בה (ב"ק עט:). הלכה כר' מאיר בגזירותיו (עירוב' מו.). אם נדרו (של אדם) קודם לגזירתינו יבטל נדרו את גזירתינו ואם גזירתינו קודמת לנדרו יבטל גזירתינו את נדרו (תענ' יב.). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע הרבה גזירות גזרתי על עצמי יותר ממה שגזרת עלי וקיימתים (עירוב' כא:). וגזרו (החכמים) גזרות והתקינו תקנות (לשון הרמב"ם בהקדמה הערכי' כלו לס' זרעים). — ד) תוספת חומרה לאסור דבר לבלתי יבואו להתיר דבר אסור מכבר[1]: רבה אמר (מה טעם אסרו להטמין בשבת את הביצה בחול) גזרה שמא יטמין ברמץ (שבת לט.). רב יוסף אמר (מה טעם אסרו ביצה שנולדה ביו"ט) גזרה משום פירות הנושרין (ביצה ב:). רב יוסף אמר (מה טעם אסרו לטבול כלים בשבת ובמועד) גזירה משום סחיטה (שם יח.). לא עולין באילן (בשבת ובמועד) גזירה שמא יתלוש ולא רוכבין על גבי בהמה גזירה שמא יצא חוץ לתחום וכו' ולא שטין על פני המים גזירה שמא יעשה חבית של שייטין (שם לו:). דבר תורה מעות קונות ומה טעם אמרו משיכה קונה גזירה שמא יאמר לו נשרפו חיטיך בעליה (קדוש' כח:). שטרי חוב המוקדמין פסולין וכו' גזירה שמא יגבה מזמן ראשון (ב"מ עב.). מי שהיתה דרך הרבים עוברת לתוך שדהו נטלה ונתן להם מן הצד מה שנתן נתן ושלו לא הגיעו וכו' גזירה שמא יתן להן דרך עקלתון (ב"ב לט:). דבר תורה עור אדם טהור ומה טעם אמרו טמא גזירה שמא יעשה אדם עורות אביו ואמו שטיחין (חולין קכב.). — ה) גזרה שוה[2], משפט הקשי לדמות שני ענינים זה לזה מפני שהמלים הנמצאות בשניהם שוות או המושגים שוים: שבעה דברים דרש הלל הזקן לפני זקני פתירא

—[1]) בארמית: פירות הנושרין טעמא מאי גזירה שמא יעלה ויתלוש היא גופא גזרה ואנן ניקום ונגזור גזירה לגזירה (ביצה ג. — פירות הנושרים מה טעם (אסרו לאכול) גזרה שמא יעלה (על האילן) ויתלוש היא בעצמה גזרה ואנו נקום ונגזור גזרה לגזרה).

—[2]) מלבד המחברים הקדמונים בריתות והליכות עולם וקנאת סופרים ופחד יצחק וכו' נשאו ונתנו בפרוש מלה זו ופרטי הגזרה שוה בזמן החדש ה' קצינלנסון בספרו נתיבות עולם, ו' אינהורן בספרו סדר תנאים, י' ריפמן במשיב דבר, ר"מ פלונגיאן בספרו המצוין תלפיות, פרופס' דר' בכר בספרו על המונחים של התלמוד, דר' שורץ בספרו **die hermeneutische Analogie in der talmud. Litteratur**. והחכם ל' בלוי בבקרת ספר זה בהקבץ הצרפתי REJ 1898 150. ואין לברר אם הלל הוא יצר בעצמו את השם למדה זו אי נוצרה לפניו. עכ"פ הוא היה הראשון שקבע אותה בתורת מדה ממדות הדרוש. ולפי הדרוש ולפי הכתיב ברוב המקומות גזירה ולא גיזרה ברור הדבר כי זו היא בעצמה המלה שהיתה מצויה כל כך בלשון בזמן ההוא, במשמעת החלטה, וכונתה של גזרה שוה היא: החלטה שוה, ר"ל להחליט מה במקום ההוא כך אף במקום הזה כך.

קל וחומר וגזירה[1]) שוה ובניין אב וכתוב אחד ושני כתובין וכלל ופרט ופרט וכלל וכיוצא בו ממקום אחר ודבר הלמד מעניינו (תוספתא סנה' סוף ז). ר"א בנו של ריה"ג אומר בשלשים ושתים מדות התורה נדרשת ברבוי במעוט וכו' בגזרה שוה בבנין אב וכו' (ל"ב מדות של ר"א בר' יוסי הגלילי). מגזרה שוה כיצד נאמר בשומר שכר אם לא שלח ידו במלאכת רעהו ונאמר בשומר חנם אם לא שלח ידו וכו' מה בש"ש וכו' פטר את היורשים אף בש"ח וכו' יפטור את היורשים (ספרא, ברי' י"ג מדות). אמרו להם בית שמאי גזירה שוה חלה ומתנות מתנה לכהן ותרומה מתנה לכהן כשם שאין מוליכין את התרומה כך אין מוליכין את המתנות (חלה א ו). תלמוד לומר שנה שנה לגזירה שוה מה שנה האמורה בשנת ששים כלמטה ממנה אף שנה האמורה בשנת חמש ושנת עשרים כלמטה ממנה (ערכ' ד ד). היו נכונים והיו נכונים לגזירה שוה מה נכונים כאן לפרוש מן האשה אף והיו נכונים האמור להלן לפרוש מן האשה (מכילתא בחדש ג). ימים ימים נחלים נחלים לגזירה שוה מה (ספרא שמי' ג ד). לא יטמא לא יטמא לג"ש מה לא יטמא האמור בכ"ג חייב בלא יבוא וחייב בלא יטמא אף לא יטמא האמור בכ"ה חייב בלא יבוא ובלא יטמא (שם אמור ב יא). כאשר תניח התורה תבה אחת שוה בשני ענינים אז נאמר כי אין זה אלא להשוות את שניהם בדי שילמדו זה מזה וזו תקרא גזירה שוה כי מלת גזירה הוא שם נאמר על התיבה כי הושם לה זה השם להיותה גזורה מאותיות אשר מהם הורכבה (תחלת חכמה לר"י חגיז, ג"ש).—ומ"ר: שהיה הדיבור יוצא מפי הקב"ה והיו ישראל מסתכלים בו ויודעים כמה מדרשים יש בו וכמה הלכות יש בו וכמה קו"ח וחמורים יש בו וכמה גזירות שוות יש בו (ספרי ב' יג). וכי נתנו גזירות שוות לאברהם (מד"ר ברא' מו). הלכה למשה מסיני ששתי תיבות דומות שנכתבו בתורה בשני מקומות והם מגזרות שוות ללמד זו על זו נכתבו וק"ל ג"ש מופנה משני צדדיו למדים ואין משיבין מופנה מצד אחד למדין ומשיבין (ה"ע ד ב, דיני ג"ש).—ולמעשה הגזרה שוה משמש פעל דין, דן גזרה שוה: אין אדם דן גזירה שוה מעצמו (פסח' סו.). ישב אברהם ודן גזירה שוה נאמרה ערלה באילן ונאמרה ערלה באדם מה ערלה שנאמרה באילן מקום שהוא עושה פירות אף ערלה שנאמרה באדם מקום שהוא עושה פירות (מד"ר ברא' מו). — ו) ימה שנגזר, לפי אמונת ההמון, על פי כח עליון שיארע להכלל או ליחידים, Verhängnis; fatalité; fate, destiny: יש כח במשכיל לבחור הטוב והרע כי אין הגזירות רק כפי המקבל (ראב"ע, יסוד מורא ז). ואני סבור שאין לך מנוס מחקור בשאלות הגזרה והבחירה מפני שהיא משאלות החכמה (כוזרי ה יט). ופקח עיניך כי רבים חללי היאוש ועצלות ידים אשר הפילו מחללי הגזרה החרותה אשר היא נחמת הפתאים (ידע' הבדרשי, בחי"ע טו). אין יכולת המשכיל להמלט מן הגזרה כאשר יחשוב להנצל שם יפול שדוד (הוא, פרדס ב, אולג"ם ג). הזוברי שמים החוזים בככבים וכו' לצורך אומנותם במשפטי גזרת הככבים (יסו"ע לר"י ישראלי ג יא). כי הלא אנכי מבטלת מערכת וגזירה שמיימית מה שאין כן לדת זולתי (ר"מ אלשיך, מגלי ט יא). כי הגזרה אמת והחריצות שקר (רמב"ן ברא' לג טו). דע כי אמרו החכמים כי הגזרה אשר נגזרה אין עצה לבטלה ולהסירה (ר' קלוני', בן המלך והנזיר כ). אם הגזרה ירדה ממעל אם כן חריצות האנשים הבל (עמנואל, מחב' ס). ראיתי והנה חכם מהמיוחדים בדורו וכו' חבר אגרת הגזרה אמר בה כי אין שם אפשר אך הכל מחוייב ונגזר הכל בגזרה (ר"מ נרבוני, המאמר בבחירה). הכופר בהשגחה או בידיעת השם או שיאמר כי כל הדברים הם בגזרה הנקרא בערבי אל קצה ואל קדר הנה הוא כופר בעקר השכר והעונש (העקרים א יג). הדעת הג' היא דעת חכמי האומות והיא ג"כ לקיים שני השרשים כאחד רצוני הגזרה והבחירה (אוהב משפט, ביאור לאיוב ו). ויש בני אדם מוסרים עצמם בסכנות עצומות ונצולים והכל נמשך אחר הגזירה ואין הפרש בינינו ובין מאמיני הגזרה בזה אלא שהם מחייבים זה למשפטי הכוכבים או לחכמת הש"י בלתי מושגת לנו ואנחנו עדת אנשי התורה נחייב זה למשפטי הש"י אשר דן האדם ביום ר"ה לפי מעשיו (שם ז). מבטח ועלילה נפגשו, בחירה וגזרה נשקו (ר"י סטנוב. אסף ג א). — ז) יבהגיון, משפט מחליט איזה דבר: זאת הגזרה אשר הסכימו עליה ארסטו וכל מי שהתעסק בפלסופיה כי מדבר פשוט אי אפשר שיתחיב להיות ממנה אלא פשוט (ר"י חריזי, מו"נ ב כג). גזרה שנית דע כי לא יתחייב איזה דבר שנזדמן מאיזה דבר שיזדמן (שם). וימצא בחבור ההוא סתירה או הפך להיות אחת מב' הגזרות

—[1]) כך ביוד אחרי ז בכ"י א"פ מהד' צוק"מ.

דעת איש אחד והגזרה האהרת דעת איש אחר (ר"ב א"ת, מו"נ, פתיחה). וזאת ההקדמה תכלול ארבע גזרות (רש"ט, באור מו"נ ב, הקד'). ותחלת דברי אודיעך מה הוא ענין הקדמה וגזרה וכו' שההקדמה היא מה שמחייב מציאת הנשוא אל הנושא או מה שישלול הנשוא מן הנושא וכו' ואותם המופתים שיקדמו יקראו גם הקדמות ומהם יבנה מופת מוליד ר"ל שיוליד גזרה אמתית אשר נקראת ארגומינטו והגזרה מורכבת לא פחות משני גבולים וכו' (תגמ' הנפש, פיר' כ"ה הקדמות).—ח) *החלטה בכלל: אתה רואהו (את המלך) במלחמה בתכשיט אחד ותראהו במדינה בתכשיט אחר ובביתו בתכשיט אחר ותאמר כי הוא המלך בגזירת השכל לא בגזירת החוש (כוזרי ד ג). ועל כן יאמרו במאמר מוחלט זאת הגזרה (ר"י תריזי. מו"נ ג י). שלא הגיע שלמות האדם בכל מה שהתפלסף והתחכם להתנהג על גזרת השכל האנושי לבד (ר"י ערמאה, חזות קבה ב). אמרתי אם הגזירה הזאת אמת הנה הפילוסופיא המדינית תכזב ואבנם על דעתך לא תכזב הנה הגזרה אינה אמת (בס ד). גזרה היא מלפני אריסטו (ר"י אבוהב, תרג' בעה"ב לר"א אירירו ג ב). וזו (שיהיה עצם הגלגל מגוף חמישי) גזרה הסכימו עליה הראשונים (רב"ע פלקיירא, מורה המורה ב יט).

*גְּזִרִית, ש"נ, מ"ר גְּזִרִיּוֹת, — כמו *גְּזִרָה: הזיזין והגזריות והשובבות והשקיפים והסלעים (אהל' ח ב).

גַּחִ[1]), ב"ז, בכ' גַּחִי, מ"ר גַּחִים,—כמו גוז, משענת, מבטח, Stütze ; support: כי אתה גֹחִי [2]) מבטן מבטיחי על שדי אמי (תהל' כב י).—ואמר הפיטן: לפני גוחי אשפוך שיחי (סלית' ג עי"ת, יבמעיני סלחתי). בברעי עדיך גוחי ומחוללי בל תפן בעקוש געולי (סלית' בחר' יוה"כ, אנא ה'). קראתיך גוחי ודברתי שיחי (סלית' מוס' יוה"כ, אני הוא). שונאיהם בים דורסים, ובנת ראשימו רופסים, כי בגוחם היו חוסים (יולר לפ' החדש, דרבתו מכל). בבינה עשתה, בְּגוּחָה חסתה, שלוש צום פצתה וצר בפלם בסתה (קרוב' לפורים, תמימים כרבו ארץ).

גחה, ממנו *גָּחָה, ואולי גָּחוֹן.

[1]) משקל אֵת. — [2]) יש לחשב כי גחי נשתבש מן גוזי עי' זה, הויו והזין נתאחדו ונהיו לחית. עכ"פ, לפי הכתיב, ולפי צורת המלה ולפי הענין, יתר יש לחשבו לשם. וכן דעת יוסף הלוי (REJ 12, 154). ומפרשו מקום מנוחה. אך כל המפרשים הקדמונים והאחרונים אמרוהו בינוני פועל מן גוח גיח, ועי' זה.

*גָּחָה[1]), פ"ע. עת' יִגְחֶה, — כמו גָּהָה, נטה על: תנא (הערבות היו) רכות וארוכות וגבוהות אחד עשר אמה כדי שיהו גוחות [2]) על המזבח אמה (סוכה מה.). כותל הגוחה לרשות הרבים סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה (מו"ק ז.). כותל הגוחה לרה"ר (רש"י מיכה ד י).

*גִּחוּךְ, ש"ז, — בה"פ מן גחך, צחוק: דבר המביא לידי גיחוך (נדה כג.). — ובמשמ' *חצי צחוק, השתמשו בו במשמעה זו קצת הסופרים החדשים.

גָּחוֹן[3]), ב"ז, מ"ר גחונים,—א) בטן של השרצים, הרמשים, Bauch d. kriech. Tiere ; ventre des reptiles ; belly of reptiles: כל הולך על גָּחוֹן (ויקר' יא מב). ויאמר יי' אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה על גְּחֹנְךָ תלך ועפר תאכל כל ימי חייך (בראש' ג יד). — ובנוי *לנחש: גָּחוֹן גח מבין עכסים, דראונו להזכיר לרקב בעסים (קרוב' לשבת זכור, אזכיר).—ב) *רחב החזה: וכלי האויר הם כלי הדבור שהראשון שבהם הוא הגחון ואהרון שבהם הם השפתים (ר"י ישראלי. קונט' המסורת, דף ח בהערה). הגחון הוא רחב החזה הנה יקרה לגהון סגירה נפרדת וגם יקרה לו שבר לצד פנים (קאנון ד ה ג ו). והגחון נחלק לשני חלקים מבדיל ביניהם קרום צומח מנכח התיצבות החזה (בס ג י א א). טובת מראה לבנה אדמדמת רחבת הגחון חזקת הצואר (מ' אלדבי, ש"א ה א). אמנם עושה בגרון ובגחון עובי מפני חומצתו ומזיק לבעלי העצב החלש (בס ב).

*גְּחוֹנִי, ת"ז, לנק' גחונית, מ"ר גְחוֹנִיִּים, גְחוֹנִיּוֹת, — מה שיוצא מהגחון: וכשידגשו אותה (את ההא הקמוצה) תצא מכלל אותיות המבטא הקלות השלשה ונכנסה בכלל הגרוניות הגחוניות הארבעה שהן אהח"ע (ר"י ישראלי, פי' יצירה. קונט' המסורת מב).

[1]) בערב' ג' ח י a). נטה.—[2]) כך גרסת הספר' וכן גרס רש"י בפרושו, ועי' גהה.

[3]) אמר ריב"ג: נגזר מלשון התרגום בויגהר ארצה וגחין לארעא כלומר נפל על הארץ ובדברי רז"ל גחין לחיש לה כלומר כפף עצמו וכן גחין ושחי. ע"כ. וכבר פקפק ראב"ע (בראש' ג יד) ואמר: ולא נודע אם הנון שרש באדון או נוסף בזדון. ע"כ. ורא"ב החליט כי לא נקרא גחון א א בטנם של ... (הגהות לברבי רד"ק, ערך זה).

a) جحى

*גְּחוֹר[1], ת"ז, —אדום הפנים, m. rot: Gesicht aud rouge; red-faced: הכושי והגיחור[2] (בכור׳ ז ו). הרואה את הכושי ואת הגיחור ואת הלווקן ואת הכיפח ואת הננס אומר ברוך משנה הבריות (תוספתא ברכ׳ ז ג). ולא צחור ולא כיחור[3] (גמ׳ שם מה:).
°גְּחוֹר, גחורים, עי׳ גחר.

°גְּחִיָּה, ש"נ, — שה"פ מן גחה: נמצאו (הערבות) גבוהות יותר משתי אמות ומהן אמה גחייה ולמטה מן הגחייה יותר מאמה שלא יהו נגררות על גבי המזבח (רש"י סוכה מה.).

°גְּחִינָה, ש"נ, — שה"פ מן גחן: געית נאנחים ענותם חזה, גחינת קומתם נא אל תבזה (סליח׳ ס ע"ת, חזון תחן).

*גָּחִיר[4], ש"ז, מ"ר גחירים, — גבנונית הכותל הגוחר ועקמומיתו: הזיזין והגזריות והשובכות והשקיפים והסלעים והגחירים[5] והשננים (אהל׳ ח ב). — ועי׳ גחר.

°גָּחַךְ[6], פ"ע, עת׳ יִגְחַךְ, —כמו צחק, והסופרים החדשים החלו להשתמש בו במשמע׳ צחק בלא קול, בתנועת הפה והעינים בלבד.

— פע׳ פע׳ °גִּחֵךְ, מְגֻחָךְ, —משתמשים בו קצת הסופרים החדשים במשמע׳ דבר שראוי לצחק וללעג עליו.

1) לא נתברר מקורו. ועי׳ הערה שלקמן. — 2) זאמרו שם בגמרא: כושי אוכמא גיחור חיוורא לבקן סומקא והא ההוא דאמר להו מאן בעי לוקיאני זאישתכח חיוורא אלא כושי אוכמא גיחור סומקא בדאמרי אינשי סומקא גיחיא. ע"כ. ולא ידוע מקור מלה זו גיחיא, ועכ"פ קצת רחוק לגזור גיחור מן גיחיא, כי הריש בסוף מה טיבה. ובגמרא ברכות נח: אמרו והאי דגיחורי (בני מחוזא) משום דמשמשי ביממא, ופרש רש"י: לפיכך בניהם אדומין כאדמומית היום. אך יש כאן נוסחאות מתחלפות, דשפירי, במקום דגיחורי ועוד.— 3) ופרש רש"י: צחור רו"ש בלעז גיחו רשהוא לבן יוהר מדי. אך כבר הגיהו שם כי זה מסורס וצ"ל צחור לבן ביותר וגיחור רוש בלעז.

4) עי׳ הערה לקמן. — 5) כך בהמשנה עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם. והנה רה"ג והערוך ושאר המפרשים פרשו מערות וחורים. אבל לפי הענין ולפי שאר השמות השנויים פה: זיזין וגיזוריות ושובכות ושקיפים וכו׳ נראה ברור כי כל אלה הם בליטות מהכותל ובפרט מוכח זה ממה שנאמר שם: שהן יכולים לקבל מעזיבה רכה, ולכן פרש הרמב"ם: והגחירים הוא תוספת הכותל, אלא שכנראה הוא גורם והגהירים בהא וגזורי מן יגהר ארצה. עכ"פ, בעצם הדבר פרושו של הרמב"ם מכריע כאן.

6) מן ארמית גחך: הביאו רבי ירמיה לרבי זירא לידי גחוך ולא גחיך (נדה כג.).

*גַּחְכָּן, ת"ז, לנק׳ גַּחְכָנִית, מ"ר גַּחְכָנִים, גַּחְכָנִיּוֹת, — מי שעושה צחוק, מי שמביא לידי צחוק, לֵץ, ליצן, Spassmacher; bouffon, farceur; jester: אלהיכם גחכן הוא (סנה׳ לט.).

גחל[1]), ממנו גַּחַל, יִגַּחֵל, יִנְגַּחֵל, יהגחיל, גַּחֶלֶת.

גַּחֶלֶת[2]) ש"נ, מ"ר גֶּחָלִים, כנ׳ גֶּחָלַי, גֶּחָלֶיךָ, סמי׳ גַּחֲלֵי. — מה שנשאר מכל עצם בהשרפו באש ועוד האש בוערת בו, glühende Kohle; charbon ardent; vive coal: פחם לגחלים ועצים לאש ואיש מדונים לחרחר ריב (משלי כו כא). אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה (שם ו כח). חציו (של הפסל מעץ) שרפתי במו אש ואף אפיתי על גחליו לחם אצלה בשר ואכל (ישע׳ מד יט). הרבה העצים הדלק האש התם הבשר והרקח המרקחה והעצמות יחרו והעמידה על גחליה רקה למען תחם (יחזק׳ כד י-יא). — וסמי׳: ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח (ויקר׳ טז יב). מראיהם (של חיות המרכבה) כגחלי אש בערות (יחזק׳ א יג). בא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב ומלא חפניך גחלי אש מבינות לכרבים (שם י ב). גחלים לוחשות, אוממות (ברכ׳ נג:). גחלים שעממו (שבת לז.). גחלים של רותם (שם:).—ואמר המשורר: ירחם בך יתום אסיר תקוה ולבו בגחלי העני נכה (ר"י הלוי, ירחם בך). יה, קום לעובדי שקוץ צלמם הולך בצלם ונצלם בגחלי צלם (הוא, קולים ללבב).—ובמליצה להברק: עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל גחלים בערו ממנו (ש"ב כב ט). וירעם בשמים יי׳ ועליון יתן קלו ברד וגחלי אש (תהל׳ יח יד).

°גַּחַל, ש"ז, — א) כמו גחל: אבל ואין מכבין בשבת) גחל של עץ (ר"י אלפסי, שבת כ:). גחל ושלג השלים במבצר (ר"י בן אביתור, עב. דס). ואופנים של גחל (היכלות, ביהמ"ד ילינק ה). בגשוכת חדק פרח בשושן, גחל הובא על סבל כוזו, גאה חלצו מאור הכבשן (שחר׳ יוה"כ, אבן כחן, בס׳ רב עמרם גאון). אימתך

1) עי׳ הערה להערך שלקמן.

2) משקל פֶּחָם, כֶּחָשׁ. וז"ל הרד"ק: והאחד מן גחלים גחל. ע"כ. והוא במקום משקל פֶּעָל (ריב"ג, רד"ק ואחרים). — והיא מלה עברית, ואין לה אחות ביתר הלשונות השמיות. רק דומה לה יש בערב׳ גָּחַם a), בער, הדליק את האש, וגאחם, פ׳חם גאחם b), פחם בוער, לוחש.

a) جَحِمَ b) فَحْم جاحِم

גחל ורצונך נחל חמאה ולי נדד כמו שחל (ר"י הלוי, מפאתי סיכל). בתוך לבי ומעי אש וגחל, לאחי בגדו כלם כמו נחל (אבר' חסדאי. בן המלך והנזיר ג). מגחל אל גחל התהלכתי ולא שרפוני אש בחום תאותי (אשמורה יום ב. סלית' מנהג אויגניון). נהר גחל אש יזחל ושם הדריך מסלותיו (אופן לשבת ור"ח, אביר הנביר). — ב) מין מורסה ארסית, **Karbunkel** **anthrax**: ויתעוררו בו (בקיץ) הגחלים והם צמחים נקראים בערבי גמר (קאנון א כ כ ו).

גָּחַל, קל אינו נהוג.

— נפע', יִנָּגֵחַל, — נעשה גַחַל: יקוד אור הנגחל עוד מהפחים, ימנעו מילת חול וניבי שיחים (מחזור ויטרי' הושע' לשבת, אמוני ארץ).

— הפע' הִגְחִיל. — א) בער כגַחַל: חם לבי בהגיגי יגחיל, יסתער בקרבי בעת אתחיל (יקותיאל כר"מ, רשות א ר"ה, יראתי בפלותי). — ב) עשה, הפך לגַחַל: סחף מחר הקריה כאגחיל, סיפי בראש זה אתחיל (ר"י כר"ש, שבת א חנכה, אודך כי).

גַּחֶלֶת, ש"נ, — א) שם היחיד מגֶחָלִים: הנה היו כקש אש שרפתם לא יצילו את נפשם מיד להבה אין גַחֶלֶת לחמם אור לשבת נגדו (ישעי' מז יד). כניצוץ מבעיר גחלת (יבמ' סג: כשם כ"ס). בחנו אותו (את משה בבית פרעה) והביאו לפניו בקערה זהוב וגחלת (מד"ר שמות א). — ושל *מתכת: מכבין גחלת של מתכת בר"ה בשביל שלא יזוקו בה רבים אבל לא גחלת של עץ (שבת מב.). כאן בגחלת של מתכת כאן בגחלת של עץ (שם קלד.). — ובמליצה, כבה גחלת האחרונה של פלוני. השמיד שארית האחרונה של זרעו: והנה קמה כל המשפחה על שפחתך ויאמרו תני את מכה אחיו ונמתהו בנפש אחיו אשר הרג ונשמידה גם את היורש וכבו את גַחַלְתִּי אשר נשארה לבלתי שום לאישי שם ושארית על פני האדמה (ש"ב יד ז). — ואמר המשורר: מחלת נפשי אל תזכר ושמו אל תשמיעני, גחלתי אשר נשארה לי כבה זמן וגם ירועני (רמב"ע, אבי הבן). — *ובמליצה: זהוי זהיר בגחלתן (של החכמים) שלא תכוה (אבות ב י). נשמטו (ארבע מאות איש שהיו עם עשו) כל אחד ואחד הלך לדרכו, אמרו שלא נכוה בגחלתו של יעקב (מד"ר בראש' עח). — ב) *תולעת מאירה בלילה, **Johanniswürmchen** **ver luisant; glow-worm**: למי שהיה רואה תולעת זהיה, מתיירא ממנו רואה בגחלת נקראת גומרת לילו אמרו לו מזו אתה מתיירא בלילה היא גחלת ויוקדת יבא הבקר ואתה רואה שאינה אלא תולעת (פסיק' רבתי, אנכי אנכי). — ג) בהשאלה, שחין ארסי, משחיר את המקום אחרי כן, **Pestblatter** **furoncle ; charbon**: גחלת ואש הפרסי אלו שני השמות החלטו על כל צמח מאכל מבעבע ושורף וכו' והוחלט שם הגחלת על מה שישחיר המקום ויפחם האבר (קאנון ד ג א ט). יש שחין הנקרא גחלת והוא מתחדש במקום דומה לשריפת אש כמורסא סובבת סביבת המקום (פרקי משה טו). הגחלת הוא מן המורסות החדות אלא שהולדת הגחלת יהיה בשיקרה להם דומה לרתיחה עד ששורף העור ויקדים לשחין אבעבוע דומה לאבעבוע המתחדש משרפת האש (שם כג). השחינים אשר יאמר להם הגחלת יולדו מן הדם חזק החום נוטה לשחרות (שם). האבן יקרה הנקראת צאפירו כי כשתגע במורסא ההיא הארסיית הממיתה הבאה בזמן המגפה הנקראת בלשוננו גחלת ובלעז קארבונו תסיר הארס ממנה ותבריא את האדם (שלטי הגבורים מח). עוד ראיה אחרת הוא מיעוט היראות הדמילי הם קרבוני הנקרא גחלת אשר בעיתות הדבר ובשאר זמנים לא ראינו שום חולה נמלט מהם כי אם מעט מזעיר כמו אחת מני אלף שהחוליים ההם מתהוים מדם נשפך באבר ההוא אשר הוא בו (ר"י בן טודרוס, כאר נחי. דרוש נגד המגפה). הנגעים הידועים בגחלת הם כולם נגעים יתחדשו בה בזמן האויר הדברי הרע (שם). — ועי' אש, השיכים.

***גָּחַן**, פ"ע. עת' יִגְחַן, — נטה, שחה, **neigen; s'incliner** **to bend**: קבע (ירמיהו) פניו לארץ ורא. פרסות רגלים יונקים ועוללים שהיו מהלכים בשבי היה גוחן לארץ ומנשקן (פסיק' רבתי, ויהי כעת). אתה גרמת לבריות שיהיו מהלכי גחונים על מיתיהם (מד"ר בראש' כ). אמו (של תינוק) גוחנת עליו ומניקתו (שם ויקר' ד). היו גחונות וכו' אמה אחת גחונה על המזבח (ר"ח סוכה מה.). כדי שלא יעמוד ע"ג הכותל ויגחון ויציל ויראה בחלון (רגמ"ה ב"ב ג.).

— הפע' הִגְחִין, — כמו קל: ואמר הפיטן: בשפכי חין לפניך אגחין שאני אל ואל תפן לעצבי (סלית' יוה"כ, אלה).

***גַּחַר**[1], ש"ז, מ"ר גְּחָרִים. — מערה טבעית עמקה

[1] בערב' גַ'חר, גֻ'חר[a].

[a] جحر جُحر

בתוך סלע וכדומה, Grotte; antre; grotto: הזיזין והגזריות וכו' והסלעים והגחרים[1]) (אהל' ח כ).

*גט[2]), ש"ז, מ"ר גטים, סמי' גט, גטי, — א) כתב, שטר בכלל, Urkunde; document: — גט חוב, גט שחרור, גט פטורים, גט מיאון: כל גט שיש עליו עד כותי פסול (גיט' א ה). — וגט שחרור של עבד או שפחה: (מצא) גט שחרור בזמן שהרב מודה יחזיר לעבד (שם ז). גופו של גט שחרור הרי אתה בן חורין (קדוש' ו:). עבד שהביא גיטו וכתוב בו עצמך ונכסיי קנויין לך (גיט' ח:). המוכר עבדו לנכרי יצא לחירות וצריך גט שיחרור מרבו ראשון (שם פה:). וגט חוב שאין בו אחריות (ב"ק לה.). כותבין גט חליצה אע"פ שאין מכירין וכותבין גט מיאון אע"פ שאין מכירין (יבמ' קו.). — ומ"ר: אחד גיטי נשים ואחד שחרורי עבדים שוין למוליך ולמביא (גיט' א ד). — ב) בפרט גט כריתות בין איש ואשתו, כתב שהבעל נותן לאשתו שהיא חפשית ושתוכל להנשא לאחר, ובזה נתק קשר הנשואים שהיה בינו ובינה, Scheidebrief; lettre de divorce; letter of divorce: המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם (גיט' א א). מעשה שהביאו לפני ר"ג לכפר עותנאי גט אשה (שם ה). האומר תן גט זה לאשתי ושטר שחרור זה לעבדי אם רצה לחזור בשניהן יחזור (שם ו). האומר כתבו גט[3]) ותנו לאשתי וכו' הרי אלו יכתבו ויתנו (שם ו ה). מצא גט אשה בזמן שהאיש מודה יחזיר לאשה (תוספתא ב"מ א ו). האשה שאמרה התקבל לי גיטי צריכה שתי כיתי עדים (שם ב).—ומ"ר: רבי מאיר אומר עכו כארץ ישראל לגיטין (גיט' א ב). שנים שקדשו שתי אחיות זה אינו יודע איזו קדש וזה אינו יודע איזו קדש זה נותן שני גיטין וזה נותן שני גיטין (יבמ' ב ז).—ואמר הפיטן: כמה אהיה זנוחה, למתי אקוה לרוחה, מגורי היה בארץ מליחה, נקראתי בלא גט שלוחה (סמא"ל, ערבי לכפור, בשם אלהי).

גי[1]), ש"נ, סמי' גי, (מ"ר אינו נהוג מזה כי אם מן גיא), —רוח צר בין שני הרים, Tal; vallée; valley: ויקבר אתו בגי בארץ מואב מול בית פעור (דבר' לד ו). ויגשו (היהודים) ויבאו נגד העיר ויחנו מצפון לעי והגי בינו ובין העי (יהוש' ח יא). ושמתי שמרון לעי השדה למטעי כרם והגרתי לגי אבניה ויסדיה אגלה (מיכה א ו). — וסמי': והראש אחד יפנה דרך הגבול הנשקף על גי הצבעים המדברה (ש"א יג יח). כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה לאדני יי' צבאות בגי חזיון (ישע' כב ה).

גיא[2]), ש"נ, כהפס' גיא, סמי' גיא, מ"ר גיאות[3]), גיאיות[4]), גאיות, ככי' גיאותיך, — כמו גי: ופלשתים עמדים אל ההר מזה וישראל עמדים אל ההר מזה והגיא ביניהם (ש"א יז ג). ונשב בגיא מול בית פעור (דבר' ג כט). גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי (תהל' כג ד). היה מודד והגיע לגיא או לגדר מבליעו וחוזר למדתו (עירו' נז:).—ומ"ר גיאות או גאיות: ילכו נא ויבקשו את אדניך פן נשאו רוח יי' וישלכהו באחד ההרים או באחת הגיאות[5]) (מ"ב ב יו). כה אמר אדני יי' להרים ולגבעות לאפיקים ולגיאות[6]) (יחזק' ו ג). ופלטו פליטיהם והיו אל ההרים כיוני הגאיות (שם ז יו). ונתתי את בשרך על ההרים ומלאתי

—[1]) גרסת הערוך. ובמשנ' בנוסחא' גהרים. וגרסת הרמב"ם בגוף פרוש הערבי גחירים, וכבר העירותי שם כי פרושו של הרמב"ם מכריע שהכונה בזה היא לבליטה מן הכותל. ואעפי"כ אין אנו רשאים לדחות פרושם של רה"ג והערוך ורוב שאר המפרשים, וצריכים אנו לקבל פרושם להצורה גחור וגחר.

[2]) באשור' גטטו, כל כתב עדות ושטר וכדומה (מלון דליטש, מוס ארנולד).—וכן בארמ' וסורית.—[3]) וז"ל רש"י: לשון בני אדם הוא כבר החזיקו בו לקרות לספר כריתות אשה גט.

[1]) בערב' גו, גוא a), בקעה, רחבה, מן גוו b), במשמ' בפנים. והעקר, לפי דעת רוב חכמי הלשון, הוא גיא, ונשמטה האלף אחרי כן.

[2]) משקל שוא.—[3]) כמו לילות מן ליל, עינות מן עין, וזו היתה צורת הרבים הקדומה.—[4]) זו הצורה נתחדשה אחרי כן, עי' הערה שאחרי זו. — [5]) כך הכתיב ברוב הספרים, ובקצתן גאות, בדפוסים אחדים הכתב הגאיות, (מ"ס. וגס גנזכ'), ורגלים לדבר כי כתיב זה הוא תקון קצת סופרים לפי הכתיב שביחזקאל, ולפי הקריא שהיה מקובל. והנה אין לבאר איך אמרו בזמן הקדום ההוא את מ"ר זה: גיאות כמו לילות מן ליל וכמו עינות מן עין, או גיאות כמו עינות, כי שתיהן אפשרות ואינן יוצאות מהקש הלשון. — [6]) כך ברוב הספרים. ובקצת ספרים וכ"י ולגאות (K. וגנזכ'), ובקצת ספרים גם ולגאיות, ולגיאיות. עכ"פ, אם נניח כי הכתיב של רוב הספרים הוא האמתי, ר"ל שכך באמת כתב יחזקאל, נהיה מוכרחים לאמר, כי במקום הזה כתב לפי הכתיב הקדום, ולא לפי הקריא שהיה כבר נהוג בימיו וכמו שהוא בעצמו

---

a) جوّ جوا b) جو

הַגֵּאָיוֹת[1]) רמותך (שם לב ה). כה אמר אדני יי' להרים ולגבעות לאפיקים וְלַגֵּאָיוֹת לחרבות השממות (שם לו ד). ואמרת להרים ולגבעות לאפיקים וְלַגֵּאָיוֹת (שם ו). אין בונין מדרגות על פי הגאיות ערב שביעית משפסקו הגשמים (שביע' ג ח). ר' נחמיא אומר בונין מדריגות על פי גאיות מערב שביעית בשביעית סומך להן עפר ונותנן על גבי גאיות (תוספתא שם ג ד). היו לפניו וכו' הר וגיאיות מודד את הגיאיות (שם ערוכ' ו יב). הן (האֻמות) עובדין לחמה וללבנה לכוכבים ולמזלות לאפיקים ולגאיות (ע"ז נד:). — וככנ': ומלאתי את הריו חלליו גבעותיך וְגֵיאוֹתֶיךָ[2]) וכל אפיקיך חללי חרב (יחזק' לה ח). —ובלשון הפיטנים, כנוי להארץ: גיא ודריה (א ר"ה). — ומ"ר גיאים: גבוהים וגיאים במאמר ראשון נפרשו (מעריב ב שבוע').— גֵּיא שְׁמָנִים, עי' שמן. — גיא צלמות, עי' צלמות.

***גִּיגִית**[1]), ש"נ, מ"ר גִּיגִיּוֹת, — מין כד גדול, גבוה, רחב למטה וצר למעלה, של חרס, וגם של מתכיות, יחזיקו בו מים ויעשו בו שכר, grosser Zuber, Böttich; cuve, jarre; tub, tank: אם יש בגיגית פותח טפח (שבת כד ה). שהיו מלקטין אותן (את הערבות להקפת המזבח בסכות) מערב שבת ומניחים אותן בגיגיות של זהב (מלאות מים) כדי שלא יכמושו (סוכה ד ו). מלמד שכפה הקב"ה עליהם (על ישראל) את ההר (סיני) כגיגית ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם (שבת פח.). כפה עליו גיגית ופרע עליו מעזיבה (סנה' עז.). המצרי והישראל בבית אחד והגיגית מלאה מים ממלא הקיתון מתוכה ומוציאה מלא דם (ילמדנו, ויהי תבך). אין עושין כסוי לגיגית לא של כסף ולא של זהב וכו' אלא של חרם (פסיק' דר"כ, שור או כשב). משל לגיגית שמכסין אותה בכסות של חרש (והזהיר, שמות). תנור שהוא עשוי כגיגית רחב מלמטה וצר מלמעלה (רגמ"ה ב"ב סה:). לכסות בהן גיגית שעושין בהן שכר (רש"י סוכה כ:). כשנותנים הענבים בגיגית גדולה (סמ"ג, קמו). גיגית של אבן או של עץ שחברה בארץ ונתמלאת מי גשמים מהו לטבול בה (שו"ת הרא"ש לא א). וגיגיות גדולות שרגילין לדרוך בהם (הרוקח, סי' תלה). פעמים שנותנים בגיגית הרבה בשר למלוח (התרומה, הלכ' או"ה נג). אם יש יין בגיגית שהענבים בתוכה אע"פ שהענבים מתבקעין בשבת בגיגית מותר לשתותו בשבת (לבוש או"ח שכ ג).

גיד, ממנו גִּיד, *גֵּיד, *מֻגְיָד, ˚גִּידִי.

גִּיד[2]), ש"ז, מ"ר גִּידִים, —א) שם כללי לצנורות הדם שבגוף ולהמיתרים המקשרים בגוף, Ader; nerf, nerve: עור ובשר תלבישני ובעצמות וְגִידִים תשככני

קרא מ"ר של גיא.— [1]) כך הכתיב והקריא כאן ובשאר המקומות ביחזק' המובאים פה, וכן הכתיב בכ"מ במשנה, ואין שום ספק בדבר כי כך אמרו באמת בימי המשנה גאיות ולא גיאות, כי בהמקומות שבאה מלה זו במשנה ותוספתא הוא בעניני הלכה בעבודת האדמה, ובכל הדברים של עבודת האדמה לקחו בעלי ההלכות את המלים כמו שהיו שגורות בפי עם הארץ עובדי האדמה. וזו אחת מהמלים שאנו רואים בהן ברור את השנוי שנשתנית צורתן בין הזמן הקדום והזמן המאוחר. והנה על מ"ר זה אמר ריב"ג וז"ל: ונאמר בקבוצם לאפיקים ולגאיות והאלף היא האלף הרפה אשר בכל גיא ינשא ובונשב בגיא והיוד אחריה היא היוד אשר בארבע מלכיות אשר היא תמורת תו מלכות כאשר אמרתי בספר הרקמה בשער תמורת קצת האותיות בקצתם וכאלו גיאיות קבוץ גאה כי נוהג אצל העבריים להוסיף הא הנקבה על השמות אשר הם לשון הזכר וכבר הרגילו בזה כמו שאמרו נגד ונגדה ונחל ונחלה וזולת זה הרבה ממה שזכרנוהו בספר הרקמה. אבל הנח הרפה אשר בין הגימל והאלף הוא היוד הרפה אשר בכל גיא ינשא ומשקל גאיות פעליות ועקרו פעלתות כלומר גאתות והמירו התו ביוד כאשר קרה במלכיות אשר עקרו מלכותות העין ממנו נרפית בין הגימל והאלף. ע"כ. וכעין זה רד"ק ושאר המדקדקים הקדמונים. והחדשים ראו בצורה זו סרוס המקום של שתי האותיות יוד ואלף, אפס אולסהו' גזר עליה גזרת פסול ואמר שנתהותה בזמן שכבר התחיל דגש חקי יצירת הלשון להתרופף: eine Form die wohl nur durch Entartung und zu einer Zeit entstanden sein kann, wo das Bewußtsein der Gesetze der Sprachbildung bereits zu schwinden begann. (Olsh. §142f). ויותר קרוב להאמת קֶניג (Kö. II, 58) שראה בזה פעולה טבעית של נטיית הלשון להקל המבטא, ומפני שקריאת שתי אותיות החכיות יחד גֵי קשה על הלשון, התחילו לאמר גֵאיות במקום גְיאות. — [2]) אמר ריב"ג וז"ל: וכבר קבצוה בלי תוספת הא הנקבה ואמרו גבעותיך וגיאותיך ויתכן שאומר בוגיאותיך וגיאתותיך שעקרו וגיאתותיך וחסר התו אשר היא תמורת הא הנקבה כאשר נאמר בקבוץ שנה שנות ימין עליון ועקרו שנתות.

[1]) משקל צִיצִית, ולא נתברר מקורה. אך לפי דעת לוי, המלה גיגית נגזרה מן ג ג, ונקודה הוא גגית, ואינו נכון.

[2]) עברית וארמית. בארמ' גידא. לפי דעת קצת

(איוב י יא). ונתתי עליכם גידים והעלתי עליכם בשר וקרמתי עליכם עור ונתתי בכם רוח וחייתם (יחזק׳ לז ו). אינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות ועיניה בולטות והיא מתמלא גידין (סוט׳ ג ד). העצמות והגידין הרכין הרי הן כבשר (תוספתא פסחים ו ח). אבל שני גידין משתי ירכות משתי בהמות סופג שמונים (חולין פג.). אין בגידין בנותן טעם (שם לט:). לנפל שלא נקשרו איבריו בגידין (שם פט:). גידי בשר, גידי צואר (שם ל:). אי אפשר לבשר ולעצמות בלא גידים (נזי׳ נא.). — ואמר המשורר כחלב להתיכו בשליא להקפיאו ובשר להלבישו בגידיו ועצמותיו (ראב״ע, כשם אל, קסז). —ובמליצה: מדעתי כי קשה אתה וְגִיד ברזל ערפך ומצחך נחושה (ישע׳ מח ד). —*גִּיד הַנָּשֶׁה, עי׳ נָשֶׁה. —*גיד התרדמה: והגיד המתנענע הנראה אצל הורידים והוא החלק הגדול הנדבק בוריד הנעלם והוא הנקרא גיד התרדמה (מ׳ אלדכי, ש״א ד, הלכ). — *גיד הזהוב, מחלה [1]), חולי הטחורים: מיחוש גיד הזהוב וכו׳ (ר״י עמדין, מגי׳ ספר ב כא). ויחלה כל גופו והשלשול התעקש בו וכו׳ ונפתח לו מקור הגיד הזהוב שהיה מושך כמעין (הוא, התאבקות עם ר״י איבשין). —גיד הקזה, עי׳ הקזה. — ב). *גידים מיבשים, ישתמשו בהם כחוטים לתפירה: לתופרן (את התפלים) בגידין (מגי׳ ח:). — וככנ׳: אין כותבין ספרים לא על עורות בהמה טמאה ולא על עורות חיה טמאה ולא נתפרין בגידן ולא נכרכין בשערן (מס׳ סופר׳ א א). — ג) בהשאלה, *קוים אדמים וכדומה בקצת פירות: האפרסקים משיטילו גידים (מעשר׳ א ב). — *ובעלי הצמחים: עתה ראה אלה הגידים הנה משערות ראש קור עכביש דקו את פני כל זה העלה מלאו (רמח״ל, לישר׳ תהלה א, מחקר). — ד) בהשאלה, *חוטי בצק: יוצאין במצה נא כדי שתיפרש ולא תיעשה גידין גידין (ירוש׳ פסח׳ ב כט:). —*וגידין של אדמה: בוקע (הנחש) ויורד עד שהוא מגיע לסלע ושומט גידין של אדמה ואוכל (מד״ר בראש׳ כ). — ה) *אבר הזכרות, **membrum virile**:

איזהו פצוע דכא כל שנפצעו הביצים שלו ואפילו אחת מהן וכרות שפכה כל שנכרת הגיד (יבמ׳ ח ב). איזהו כרות שפכה כל שנכרת הגיד מן העטרה ולפנים (תוספתא שם י ד). ר׳ יוסי אומר מעוך וכתות בביצים נתוק וכרות בגיד (שם ה). מירוק גיד, מירוק עטרה (גמ׳ שם נה:). (בזקן התחתון שיהיה סימן לזמן חיוב מיתה בבן סורר ומורה צריך) הקפת גיד ולא הקפת ביצים (סנהד׳ סח:).

*גונבים, גידי הכבד.

*דפק.

*ורידים.

*חוטים.

*יתר, יתרות.

*מזרק, גידי הצואר. — *מיתרים.

ניב, *ניבים שבעצם הכף. — נָשֶׁה, גיד הנשה.

*עצב, עצבים. — ערק, ערקים.

*פתילים.

*צמת הגידים.

*שריאן.

*גיד גידים, עי׳ גַּד, גַּדִּים.

***גִּיֵּד**, פ״י, — כרת את הגידים, פתח את גידי הדם: מעשה בשלטון אחד שהיה בקיסרין שהיה מגייד [1]) את הגנבים והורג את הקבלנים (מד״ר ויקר׳ י).

— פע׳, *גֻּיַּד, מְגֻיָּד, מְגוּיָּד, —שכרתו גידיו: ואפילו ראוהו מגוייד וצלוב והחיה אוכלת בו (יבמ׳ יז ג). אדם אינו מטמא עד שתצא נפשו ואפילו מגוייד ואפילו גוסס (אהל׳ א ו). היה צלוב או מגוייד ורמז ואמר כתובו גט לאשתו כותבין ונותנין כל זמן שיש בו נשמה (תוספתא גיט׳ ז א). מעידין על המגוייד ואין מעידין על הצלוב רשב״א אומר אף על המגוייד אין מעידין מפני שיכול לכוות ולחיות (יבמ׳ קכ:). הרוג שמצאוהו מגוייד לא קנה מקומו (רש״י ב״ב קא:).

— נתפ׳, *נִתְגַּיֵּד: ניצלב אין מעידין עליו נתגייד מעידין עליו (תוספתא לוק״מ, יבמ׳ יד ד).

***גִּידִי**, ת״ז, לנק׳ גידית, — שיש בו מטבע הגיד: שהוא ענין זר וקשה לחתך בשר האבר הגידיי ההוא (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ה, י׳ נסיונות).

א. *גִּיהַּ, ש״ז, מ״ר גִּיהִים, — נגה, זהר האור. **Glanz**. **éclat; brightness**: אין לסלאות התבונה בכל

נסתעף ממושג ההתפשטות שבשם ג׳יד a) בערבית, אך זה דחוק. **Fränkel** מדמה להשם הזה קיד b) בערבי׳ שפרושו הוא כבל ברזל. — [1]) לפי השם הגרמני **güldene Ader**.

a) جيد b) قيد

---

[1]) גרסת הערוך, ובנוסחא׳ הורג.

פניני הדר ומי ערך יערך לה מן כוכבי ג י ה (רסע"ג, סקד' הגלוי, מהד' הרכבי). דורש להשוות בו גיה זאישון, והפלא מכל עם ולשון (קרוב' לפ' החדש, אדון מקדם). צור ישעך תמהרנה, גיה אורך תנהרנה, לילה ויום תנצרנה (שמעון ב"ר יצחק, אל אל חי זולת שבת ב' אחר פסח). אור לצלמות הושם וג י ה הושת לערפל (אלי' בן שמע', ה' אלהי ישראל, סליח' ד ע"ת). אור כבודו יזריח במקדש קדש, ג י ה נרות נחזה דולקים בקדש (אופ' לשבת א חנוכה, אור כבודו). — וככ': גם במקדש מעט הישירו עפעפי גיהנו (אופ' לשבת תשו', האזינו). — ומ"ר: יש לצורנו אור מאור שהוא מובהק ביתר המונהר מכל המונהרים ומגיה יתר מכל הג י ה י ם (ר' ברכיה הנקדן, הוצ' דר' גולנץ, ד). — ובהרחבה, י ו ם: גדול פלל, גבורותיו נמלל, ג י ה וליל גדלו נסלל (שלמ' הקט', אל נשא, יוצר שבת ברא"ש).

ב. גִּיהַּ, פ"ע, — נתן אור מבהיק: האור ב ג י ה ו כשלמה עטה, הבהיק זיוו מעלה ומטה, הכהות גלגל חמד במבטה (מחזור ויטרי, ברכ' נשוא', אייחד).

ג. גִּיהַּ, ש"נ, — כמו גֹּהַּ: ובבקשה ממך שמור ושמרת מלהגיה, ואורך יגיה, ולמזורך יעלה ג י ה (תשו' ר"ת, הוצ' מק"נ קו).

*גִּיהָה, ש"נ, — כמו א. גיה: בשביל שרוב ג י ה ת כל מאור ונהירת כל מוריח הוא בראש זריחתו (ר' ברכיה הנקדן, הוצ' דר' גולנץ ד).

*גֵּיהִנֹּם[1], גֵּיהִנָּם, ש"נ, — שאול, המקום שבו, לפי אמונת ההמון, יענו הרשעים החוטאים אחרי מותם, Hölle, enfer; hell: משפט רשעים ב ג י ה נ ם שנים עשר חודש (עדי' ב י). כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה וכו' וסופו יורש ג י ה נ ם (אבות א ה). אמר ר' מריון אמר רבי יהושע בן לוי ואמרי לה תני רבה בר מרי משום רבן יוחנן בן זכאי שתי תמרות יש בגיא בן הנם ועולה עשן

[1]) בסור' גהנא, בערב' ג'הנם a), ונחלקו בה חכמי לשון ערב', יש אומרים שהיא מ ע' ר ב, ר"ל מלה שאולה מלשון אחרת, וי"א שהיא ערב' (גוטליקי, מערב מו). — בארמית גהינם: עתידין רשיעיא לאיתדנא לאתמסרא לג ה י נ ם יקידות עלם (ת"י ישע' כו יט, לג יד). והא ג ה י נ ם מסיק תננא וגומרין דאשא ומבעיר שבבין דנור למידן ביה רשיעיא (ת"י ברא"ש יה יז). ביונית γέεννα, וכמו שכבר העיר דלמן G. Dalman, Realencycl. Herzog (Hawk s. Hölle) זה מוכיח על הברת החירק הקצר לפנים כמו e, בתרגומים בדפוס' שלנו נקודה המלה גהנם, אך הנקוד של התרגומים שלנו הוא מאוחר ואין לסמוך עליו הרבה, בתרגום של התימ' נקודה גֵּהִינָּם, וכן בערב' בנו הֻנַּאם a) לאחת משבטי השדים. ואעפ"י שאפשר שהכתיב גיהנם ולא גיהנום שבתלמוד אינו מוכיח שהם קראו גיהנם, כי אפשר שכתבו כך גיהנם מפני שכן כתובה מלה זו הרבה פעמים במקרא, אעפי"כ יותר מסתבר שבאמת כבר שבה ונגברה בזמן ההוא ההברה הקדומה ־נָם במקום ההברה המאוחרת קצת ־נֹּם. וכן ההברה הרגילה של הספרדים עתה גֵיהִנָּם, והיהודים האשכנזים אומרים בדבור גֶהֶנֶם. וסוברים רוב החכמים שהשם גיהנם מצמצם מן השם גֵּי בֶן הִנֹּם, שזה היה שם גיא בדרומית מזרחית לירושלם ששם היו עובדי המֹלך והבעל לפנים מעבירים את בניהם באש, ולכן נהיה למשל לתועבה נוראה, לזועה ושערוריה: וטמא (יאשיהו המלך) את התפת אשר בְּגֵי בְנֵי הִנֹּם לבלתי להעביר איש את בנו ואת בתו באש למלך (מ"ב כג י). ובנו במות התפת אשר בְּגֵיא בֶן הִנֹּם לשרף את בניהם ואת בנתיהם באש (ירמ' ז לא). והוא (מנשה) העביר את בניו באש בְּגֵי בֶן הִנֹּם (דהי"ב לג ו). — ובלי בן, גי־הנם (יהוש' יה ח לפי רוב הספרים, וגם יח יו לפי כל הספרים, וכן נחמ' יא ו), וקצת החוקרים החדשים אמרו כי השם בן הנם נשתבש מן בן נעמן, והכונה לעבודת התמוז. ובגלל התועבות של עבודת המֹלך בגיא נבא ירמיהו עליה כי תהיה ג י ה ה ר ג ה, ושם יהיו פגרי העם מושלכים למאכל לעוף השמים ולחית הארץ. ובדרך דרוש דרשו חכמי התלמוד את השם הנֹם, ואמרו: ב ג י ה נ ם שהכל יורד לה על עסקי הנם (ערוב' יט.), עי' ערך הנם. ודרשו עוד: ולמה נקרא שמו תפת והנם שהיו (הכומרים של המֹלך) מתופפים ומנהמים בתופים שלא ישמע אביו (של התינוק) קול הנער וירחם עליו ד"א הנם שהיה תינוק מנהם וקול נהמותיו עולות ד"א הנם שהיו הכומרים אומרין יהנה לך יערב לך יתבסם לך (ערוך, בשם ילמדנו, פרש' קדוש' ומד"ר איכה בקלת שנויים), ובזמן מאוחר דרשו שם זה שהוא ראשי תבות: ויהיה פירושו בנוטריקון גיא הישן כלומר שכר הישן וכו' ודמהו לשינה בהיותו הפסד כחות הנפש (תגמ' הנפש ל:). מקום אבדן נפשות הרשעים כנוהו בשם ג י ה נ ם והוא נוטריקון גי הישן ר"ל שכר הישן (מ' אלדכי, ש"א ט). — והנה לא נמצאה מלה זו במשמעת שאול במקורות הספרות העברית קודם המשנה. בבן סירא העברי לא באה מלה זו, גם בספר חנוך, שנתחבר כנראה בזמן מלכות החשמונאים האחרונים, לא נזכר השם גיהנם בפרוש, אעפ"י שהוא מדבר שם על גיא אחת שתהיה מקום המשפט של הרשעים. בעזרא הרביעי ובאגרת ברוך נזכר

a) جهنم

a) هنام

מכיניהם [1]) וזהו ששנינו ציני הר הברזל כשרות וזו היא פתחה של גיהנם (סוכה לכ:). ולא עוד אלא שיש לפני (עתה במותי) שני דרכים אחת של ג"ע ואחת תשל גיהנם ואיני יודע באיזו מוליכים אותי (ברכ' כח:). כל המנבל את פיו מעמיקין לו גיהנם (שבת לג.). אש אחד מששים לגיהנם (שם נז:). אמר גיהנם לפני הקב"ה רבש"ע עיף אנכי (שם קד.). בשעה שירד אותו רשע (נבוכדנאצר) לגיהנם רעשו כל יורדי גיהנם אמרו שמא למשול עליהם הוא בא (שם קמט:). תקנת גיהנם לרשעים גן עדן לצדיקים (ערוב' יט.). רשעים אפילו על פתחו של גיהנם אינם חוזרין בתשובה (שם). פושעי ישראל אין אור גיהנם שולטת בהן (שם). שלשה פתחים יש לגיהנם אחד במדבר ואחד בים ואחד בירושלם (שם). א"ר יהושע בן לוי ז' שמות יש לגיהנם ואלו הן שאול ואבדון ובאר שחת ובור שאון וטיט היון וצלמות וארץ התחתית (שם). ג' אין רואין פני גיהנם אלו הן דקדוקי עניות וחולי מעיין והרשות וי"א אף מי שיש לו אשה רעה (שם מא:). שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן תורה ותשובה וגן עדן וגיהנם וכו' מפני מה לא נאמר כי טוב בשני בשבת מפני שנברא בו אור של גיהנם (פסח' נד.). פושעי ישראל בגופן ופושעי עכו"ם בגופן יורדין לגיהנם ונידונין בה י"ב חדש וכו' ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו יורדין לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות וכו' גיהנם כלה והן אינן כלין (ר"ה יז.). נהר דינור וכו' (שפוך) על ראש רשעים בגיהנם (חגי' יג:). נתחייב רשע נטל חלקו וחלק חברו בגיהנם (שם יה.). ת"ח אין אור של גיהנם שולטת בהן (שם כז.). כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו וכו' כדי שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידיו בגן עדן (יומא פז.). לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו (יבמ' קט:). הגוזז מנכסיו ועושה מהן צדקה ניצל מדינה של גיהנם (גיט' ז.). כל הכועס כל מיני גיהנם שולטין בו (נדר' כב.). כל אדם שיש בו חנופה נופל בגיהנם (סוט' מא:). כל היורדין לגיהנם עולים חוץ מג' שיורדין ואין עולין ואלו הן הבא על אשת איש והמלבין פני חבירו ברבים והמכנה שם רע לחבירו (ב"מ נח:). בשביל חנופה שהחניפו לקרח על עיסקי

השם גיהנם במשמעה זו. וכן בספרי הברית החדשה. וקשה לקבוע פחות או יותר בדיוק אימתי התחיל העם להשתמש בגיהנם במשמעה מיוחדה זו. עכ"פ, בימי סדור המשנה היתה מלת גיהנם כבר שגורה בפי כל במשמעת עולם התחתון, ורגלים לדבר כי כבר פשט השמוש בה במשמעה זו בימי החשמונאים ואולי עוד קודם. ועי' הערה שאחרי זו.—[1]) אעפ"י שספורי ר' יהושע בן לוי חשודים קצת, מפני שהוא ידע לספר הרבה ענינים נפלאים על הגן עדן ועל הגיהנם, מ"מ כל סגנונו של מאמר זה מעיד עליו כי אין זה דבר בדוי והגדה בעולם, אלא שרב מריון בשם ר' יהושע בן לוי. או רבה בר מרי בשם ר' יוחנן בן זכאי ספר דבר שהיה במציאות. וצריך לקבל עדות זו כמשמעה, שהיו באמת במקום מן המקומות בהגיא שקראו גי בן הנם שתי תמרות. אולי נמוכות, והם הנקראים צינים, ומבין שתי התמרות האלה היה באמת יוצא עשן. ואם כך הדבר, זה יאיר אולי אור בהיר על השם גיהנם, וגם אולי על עצם עבודת המלך במקום הזה להעביר את הילדים באש. כי כל הגי הזאת מזרחית דרומית לירושלם היתה קרע באדמה שנתהוה אולי ע"י רעש, וכמו שאנו רואים שהיה מקום זה עלול לזעזועים של זועה, כמו שנבא הנביא: ונבקע הר הזתים מחציו מזרחה וימה גיא גדולה מאד ומש חצי ההר צפונה וחציו נגבה וגו' ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיהו מלך יהודה. ואפשר כי במקום אחד מהגיא שנתהוית ע"י הזועה נשאר סדק והיה עוד זמן מה עשן יוצא משם, כמו מפי הרי אש שלא כבו לגמרה, ומשני עברי הסדק הזה היו עומדות שתי תמרות נמוכות, והיה נשמע משם גם מעת לעת קצת קול הברת נהימה כמו מתוך פי הרי אש. ואפשר לשער כי אולי על שם שתי התמרות שמשני עברי הסדק הזה וזה קול הנהימה הנסתר נקראה לפנים הגי הזאת גי הנֹם, כי הנם a) בערבית הוא מין ממיני התמרים, והינמה b) הוא קול נהימה בלחש (לבלן אלערב). ואחרי כן אולי נעלם מדעת ההמון מקור השם הזה הנם, ויחסוהו לאיש ששמו היה בן הנם, כמו שהיה רגיל בזמנים הקדומים, כי השם של מקום מן המקומות היה הסבה להולדת הגדה שלמה וליצירת אנשים ומעשים שלא היו כלל במציאות. ודבר טבעי הוא שהמקום הזה בהגי שהיה עולה משם עשן מתוך האדמה נחשב גם בעיני היהודים הקדמונים לפתחו של שאול, כמו שכך חשבו והאמינו גם היונים כי פי הרי האש הוא פתחו של העולם התחתון שלהם שקראו לו הדֵס, וכמו שנחשב גם מקום אחר כעין זה לפתח השאול, כמו שספר רבה בר בר חנא: זימנא חדא הוה קאזילנא באורחא אמר לי ההוא טייעא תא ואחוי לך בלועי דקרח אזיל וחזא תרי בזעי דהוה קא נפק קוטרא מינייהו שקל גבבא דעמרא אמשייה מיא ואותביה בריש רומחיה ואחלפיה התם איחרך א"ל אצית מה שמעת ושמעית דהוו קאמרי הכי משה ותורתו אמת והן בדאים אמר ליה כל תלתין יומין מהדרא להו גיהנם כבשר בתוך קלחת ואמרי הכי

a) هَنَم b) هَيْنَمَة

לגימה חרק עליהם שר של גיהנם שניו (סנה' נכ.). בשעה שהקב"ה מחזיר נשמות לפגרים מתים נשמתן קשה להם בגיהנם (שם קח.). מגיהנם שפיה צר שעשנה צבור בתוכה ושמא תאמר כשם שפיה צר כך בולה צרה ת"ל העמיק הרחיב מדורתה (מנח' לט:). אומר הקב"ה לשר של גיהנם אני עליו מלמעלה ואתה עליו מלמטה (ערכין טו:). גיהנם למעלה מן הרקיע וי"א לאחרי הרי חשך (תמיד לב:). לעתיד לבא הקב"ה נוטל את אה"ע ומורידם לגיהנם ואומר להם למה הייתם קונסין את בני (מד"ר ברא' כ). וארכו של עולם ת"ק שנה מהלך ורחבו מהלך ת"ק שנה והוא אחד מארבע מאות שנה לגיהנם ומוצא הילוכה של גיהנם שני אלפים מאה שנה מצינו שכל העולם כלו ככיסוי קדירה לגיהנם (בס שם"ב, אחת היא). באותה שעה פותחת גיהנם את פיה ואומרת לפני הקב"ה רבש"ע מלא אותי פושעי ישראל (אליהו זוטא, כ). ומאירה החמה כנגדה במערב ומאדמת מכת גיהנם [1]) שבמערב לפי שעמוד של אור החמה מכה כנגד גיהנם ומאדים החמה מכחו (רש"י ב"ב פד.). ויקבר (הרשע) בקברות התאוה הוא הקבר הנקרא תפתה וגיהנם ויענש הגוף בעונש הראוי לו והנפש בעונש הראוי לה (מלמד התלמי', בהעלותך). קבלה היא ביד חכמי התורה ונתפרסם בכל האומות כי נפש הרשע כדי רשעתה נדונית ונענשת ע"פ מעשיה ומקום העונש נקרא גיהנם וכו' כי כלם מסכימים כי יש גיהנם עליון ותחתון (האמונות לרס"ט פלקיירא ו ח). נגירסיאל שרו של גיהנם עומד לפני נשמת הצדיקים שלא יתפללו על הרשעים לפני הקב"ה (הליקוטי, אבן יקרה א, לך לך). והשר של גיהנם שמו ערסיאל שערסו של נחש הוא ונותן להם לשתות כוס התרעלה (עמה"מ, קרית ארבע קלד). ואמרו חכמים הוקף גן עדן במאוסים והוקף גיהנם בתענוגים (מאני לדק, אלגזלי 71).— ואמר הפיטן: עזוב נא בן אדם עזוב נחת ושמחה, בטרם נוד רוחך בכל פאה ורוחה, ועיניך יראו גֵהִנָּם פתוחה. ושם תהיה נפשך שרופה באש כסוחה (סלי' סכת סוכה, יעזוב רשע נתיבו).

אֲבַדּוֹן, והוא שם אחד ממדורי גיהנם, והלוכו ש' שנה. ולשם אובדות נשמות הרשעים. — *אוניאל, הממונה על הבית החמשי. — אוּר, *כנוי לגיהנם. — ארץ תחתית, *ובה טובעים בחשך החולקים על ת"ת.

באר שחת, *הלוכה ש' שנה, ושם נדונים הגזלנים והגנבים ועושקי שכר שכיר. — בּוֹר שָׁאוֹן, *כנוי לגיהנם. — בָּכָה, עֵמֶק הַבָּכָה, *כנוי לגיהנם.— *בָּעִי, מלאך הממונה על חבוט הקבר.

דוּמָה, ובה נידונים המלשינים תלויים בלשונותם. יורדי דומה, *מלאך דומה.

הַב הַב, בנות עלוקה, *וקולה של גיהנם. — *הדרניאל, הממונה על הבית הששי.

חִבּוּט הקבר.—חַבָּלָה, *מלאכי חבלה.

טִיט היון, ושם נידונים מגלי עריות.

כַּף, *כף הקלע, שקולעים בה את הרשעים בגיהנם מקצה העולם ועד קצהו.

*מדור, שבעה מדורי גיהנם.—מות, מלאך המות. —*מתניאל, ממונה על הבית הרביעי.

*נגירסיאל, אחד משרי גיהנם. — *נהר דינור' העובר בגיהנם.

*סמאל, אחד ממלאכי חבלה של גיהנם.

עֲבָרָה, *כנוי לגיהנם. — עֲלוּקָה, *עָלָק, כנוים לגיהנם. — ערסיאל, אחד משרי גיהנם.

משה ותורתו אמת והן בדאים (סנה' קי. — פעם אחת הלכתי בדרך ואמר לי טיע בוא ואראך בלועי קרח הלך וראה שני סדקים שהיה יוצא עשן מביניהם לקח גבב של צמר והטבילו במים ושמו בראש הרמח והכניסו שמה ונחרך אמר לו (הטיע) הקשיבה מה שהם אומרים שמע (רבה בר בר חנא) שהם אומרים משה ותורתו אמת ואנו בדאים אמר לו (הטיע) כל שלשים יום מנערת אותם הגיהנם כבשר בקלחת וכו'). וכמו שחשב הטיע את המקום הזה שהוא בלועי קרח מפני שהיה יוצא עשן מהאדמה והיה נשמע משם קצת קול הומה מפני שהיה המקום שארית של זועה ופעולת הרעש, כן היה נחשב המקום בהגיא שהיה יוצא משם העשן לפתח השאול, וזו היתה אולי הסבה לכל עבודת המֹלך במקום ההוא כדי לרצות את זעם האלהות. ואם כן היה השם גיהנם לפחות אצל ההמון נרדף עם השם שאול עוד בזמן קדום מאד, מפני שבאמת חשבו כי במקום הזה הוא פתח להשאול, ומעט מעט דחה השם גיהנם ההמוני את השם שאול היותר קדום מהשמוש הרגיל. ואעפי"כ, לפי דעת דר' דלמן, אין שום יסוד לעדותו של ר' מריון אדות העשן שהיה יוצא מבין שתי התמרות, כי האדמה במקום הזה אינה מטבע של הרי אש, ואי אפשר שבזמן מן הזמנים היה כאן פה של הר אש. ולכן לפי דעתו צריך להחזיק בסברה המקובלה כי ע"י נבואת ירמיהו על המקום הזה קבל אח"כ בדמיון העם מושג של מקום המשפט לרשעים. הערבים בימינו קוראים לחלק מגיא זו ואד אלנאר [a]), ואומרים כי ביום המשפט הגדול תמלא כלה אש וידונו בה הכופרים. — [1]) בגמ' שם בארמית: בפניא (החמה אדומה) דחלפא אפיתחא דגיהנם.

---

a) وادِ النار

פֶּה, פי הגיהנם. — פּוּקָה, *כנוי לגיהנם.
צַלְמָוֶת, *כנוי לגיהנם.— צַר, *כנוי לגיהנם.
*קושיאל, מלאך הממונה על הבית השני של גיהנם ומכה את הרשעים בשבט של אש. — *קיפוד, שר של גיהנם.
*רוגזיאל, הממונה על הבית השביעי.—רְפָאִים, *כנוי לגיהנם.
שְׁאוֹל, שאול תחתית.—*שפטיאל, מלאך הממונה על הבית השלישי.
תְּנוּר, *פתח הגיהנם. — תֹּפֶת, תָּפְתֶּה, כנוים לגיהנם.

*גִּיּוּר, ש"ז, — שה"פ מן גִּיֵּר, כמו גֵּר: ולפיכך לא קבלו גרים בימי דוד ושלמה שמא מתוך הפחד חזרו ובימי שלמה שמא מפני המלכות והטובה שהיו בה ישראל חזרו שכל ג י ו ר שיש לו טענה בענין אחד מהבלי העולם אין הגירות שלמה (ר' כתבי הדין, כד הקמח ג).

*גִּיּוֹרֶת, ש"נ, מ"ר גִּיּוֹרוֹת,—אשה לא יהודיה שנתגירה ונכנסה לדת יהודית, Proselytin ; femme convertie au judaïsme ; proselite: אין זונה אלא ג י ו ר ת ומשוחררת ושנבעלה בעילת זנות (יבמ' ו ה). הגיורת שנתגיירו בניה עמה (שם יא ב). הגיורת והשבויה והשפחה שנפדו ושנתגיירו ושנשתחררו (כתוב' א ב). הבא על הגיורת ועל השבויה (שם ג א). ישראל שנשא גיורת בתו כשרה לכהונה וכו' אבל גר שנשא גיורת בת פסולה לכהונה (קדוש' ד ז). מפני מה הכל קופצין לישא את הגיורת וכו' מפני שהגיורת היא היתה בחזקת המשתמרת (תוספתא הוריות ב יא). שאין מטבילין את הגיורת בלילה (ירוש' יבמ' ז ח ד). אני גר מצרי נשוי לגיורת מצרית בני בן גר מצרי ואני משיאו לגיורת מצרית (שם ח ט:) בת גיורת עמונית (שם ד). ובאת (הזונה) לבית מדרשו של רבי חייא אמרה לו ר' צוה עלי ויעשוני גיורת (מנח' מד.). לאדם א' שנשא את הגיורת היה יושב מפקדה וכו' אל תחללי שבתות ואל תפרצי בנדרים (אדר"נ א).

*גֵּיּוּת, —קהל הגוים: כשהעדים החתומים בו (בהשטר) הם שמות מובהקים בגיות ואין דרך ישראל לקרות באותן שמות (לבוש חו"מ, שטרות סח ב).

א. גִּיחַ[1], פ"ע, עבר גָּחַת, גַּחְתִּי, עת' אָגִיחַ, יָגִיחַ, עם ו המהפך וְתָגַח, תְּגַחְנָה, צווי גִּיחַ, גִּיחִי, גֹּחְנָה, — א) יצא בע"ז ממקומו, hervorbrechen ; s'élancer ; to burst fort: ויסך בדלתים ים בְּגִיחוֹ מרחם יצא (איוב לח ח). הן יעשק (הבהמות) נהר לא יחפוז יבטח כי יָגִיחַ ירדן אל פיהו (שם מ כג).—ואמר הפיטן: גחון גַּחְתְּ מבין עכסים, דראונו להזכיר לרקב בעסים (אזכיר סלה, קרובות לפ' זכור). ותנין כזמם בו ביום זָמַם. בגיחו עֹמֶם באצבע הומם (יוצר לפורים, אורח כט). — ומצוי בספרות המאוחרת: בני האליל בראמא הם אשר גחו מראשו בראשית היצירה (שבי"ע ג, הודו). — ובהשאלה להאור בשחר: עד נשף נשפה וצפירה עלתה ומחשכת לילה גָּח אור זרוח (יל"ג, דו"מ י). — ב) עשה תנועות חזקות בכל אבריו, zappeln; se débattre; to struggle: ואתה כתנים בימים וַתָּגַח[1]) בנהרתיך ותדלח מים ברגליך ותרפש נהרותם (יחזק' לב ב). חולי וָגֹחִי בת ציון כיולדה (מיכה ד י).

— הִפע', הֵגִיחַ, מֵגִיחַ, — כמו הקל: וכל איש ישראל קמו ממקומו ויערכו בבעל תמר וארב ישראל מֵגִיחַ ממקמו ממערה גבע (שופט' כ לג). — ב) יוצא, גרף, הגיחו הזרם, גרפו: כצודד מגיח אליהם ישגית וכולם יגיח אל פיו כנהרות (רשב"ג, שיר הספל, ואומר אל תתבה, האסיף תרנ"ד). ננעלו דלתות ידיעה, מסוגרות שמה בריחים, מפתוח בם מניעה, ובמנעולם מוזחים, מחקר שכל פשיעה, נהרות לבות מגיחים, וחכמים משמועה, ולפי חכמה משיחים (ר"י בן יוסף אבן מגיר, פעמון הביר). יבטח כי יגיחנו שבלת הזמן (ארבע כוסות א).

ב. גִּיחַ, פ"ע[2]), עב' גָּח, מקור גּוֹחַ, ככל' גּוֹחֲנוּ, — יצא, התפרץ בכח מן: כמוני היום סגולת מאהביך מעת גוחינו מבטן הילדות (הקדמ' שבי"ע).

גיל[3]), ממנו א. גִּיל, ב. גִּיל, גִּילָה, גִּילַת.

---

[1]) שרש שמי, אך במשמעה שמשמש בלשוננו אין לו אח אלא בסורית, ובערב' דומה לו ממש היג', אהתאג' a). — [1]) אמר ריב"ג ז"ל: ופרושו ותתחלחל כמו חולי וגחי בת ציון אשר פירושו הכאבי והתחלחלי וכו' ובהיות ותגח בנהרתיך מענין חולי וגחי גם הוא כל כמוהו כמו ותגח התבה וינע לבבו ואין צריך שימנה מן הכבד כאשר שמו ר' יהודה. — ויש גורסים בנחרתיך במקום בנהרתיך, ור"ל התנין מגיח המים דרך נחיריו, ואומרים ותגח הפעיל.

[2]) לפי פרוש המפרשים הקדמונים כי גחי שבתהלים (כב י). הוא בינוני מן גוח במשמע' מוציאי.

[3]) דעת החכמים שמקורו במשמעת סביב שיש לשרש

a) هيج اهتاج

א. גִּיל[1], ש"ז, — קול קריאת שמחה גדולה. **Jubel Frohlocken; jubilation, cri** d'alegresse **rejoicing**: מבית אלהינו (נכרת) שמחה וָגִיל (יואל א יו). ונאסף שמחה וָגִיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן ולא ירעע (ישע' יו י). תובלנה (הבתולות) בשמחת וָגִיל תבאינה בהיכל מלך (תהל' מה יו). עטרת שנת טובתך ומעגליך ירעפון דשן ירעפו נאות מדבר וָגִיל גבעות תחגרנה (שם סה יב-יג). — ודרך הדבור שמח אל גִּיל: אל תשמח ישראל אֶל גִּיל כעמים כי זנית מעל אלהיך (הוש' ט א). המחכים למות ואיננו ויחפרהו ממטמונים השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר (איוב ג כא-כב). — ואמר המשורר: עוד לא אפחד לכל יגון ולא אשמחה אל גיל ולו ירקדו נגדי הרריה (ר"י הלוי, זאת התלאה). — ומ"ר: אי ישן מחדש גילים, אי שירת עגבים, כל דם נאסר לאצילים, בלתי דם ענבים (ראב"ע, אי ישן). — וגם קריאה של יגון: דחי גיל מפני גיל כי מתי גיל[2]) סכלים הם ואין בהם תבונה (ר"י הלוי, יחידה). ושתי יין בְּגִיל כי בו הוריכם נחפזו לצאת מתוך יגון וָגִיל (סמח"ל, פזמ' לפסח, ליל שמורים).

ב. גִּיל, פ"ע, עב' גַּלְתִּי, גַּלְנוּ, עתי' אָגִיל, תָּגִיל, יָגֵל, וַיָּגֶל, נָגִיל, נָגִילָה, תָּגֵלְנָה, צווי גִּיל, גִּילִי, גִּילוּ, גֵּלְנָה, — השמיע קול תרועת שמחה, הראה אותות שמחה, (וישמש עם ב, הדבר שעליו ישמח): וְגַלְתִּי בירושלם וששתי בעמי ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה (ישע' סה יט). ואני ביי' אעלוזה אָגִילָה באלהי ישעי (חבק' ג יח). אָגִילָה ואשמחה בחסדך (תהל' לא ח). תזרם (את האויבים) ורוח תשאם וסערה תפיץ אתם ואתה תָּגִיל ביי' בקדוש ישראל תתהלל (ישע' מא יו). גִּיל יָגִיל[3]) אבי צדיק (משלי כג כד). כלה בחכה העלה יגרהו בחרמו ויאספהו במכמרתו על כן ישמח וְיָגִיל (חבק' א יה). ואני בחסדך בטחתי יָגֵל לבי בישועתך (תהל' יג ו). בנפל אויביך אל תשמח ובכשלו אל יָגֵל לבך (משלי כד יז). לכן שמח לבי וַיָּגֶל כבודי אף בשרי ישכן לבטח (תהל' יו ט). יששום מדבר וציה וְתָגֵל ערבה ותפרח כחבצלת (ישע' לה א). זה יי' קוינו לו נָגִילָה ונשמחה בישועתו (שם כה ט). שמחו לפניך כשמחת בקציר כאשר יָגִילוּ בחלקם שלל (שם ט ב). ישמח הר ציון תָּגֵלְנָה בנות יהודה (תהל' מח יב). — ועם על: ישיש עליך בשמחה יחריש באהבתו יָגִיל עליך ברנה (צפנ' ג יז). — ועם נוספה: בשמך יְגִילוּן כל היום ובצדקתך ירומו (תהל' פט יז). — ואמר הפיטן: וזרים בנוהו יאהילון, ונכרים באוצרותיו יגילון (רשב"ג, אנוש' מחז' מוגפ'). — וצווי: אל תראי אדמה גִּילִי ושמחי (יואל ב כא). רנו שמים וְגִילִי ארץ יפצחו הרים רנה כי נחם יי' עמו (ישע' מט יג). שמחו את ירושלם וְגִילוּ בה כל אהביה (שם סו י). — ואמר המשורר: מפארן וישימון כל עץ יער ירן, ממדבר צן עד רחב עד הים האחרון, יגיל ולא יחיל קדש להדרתו, הנה גוחל ומנחיל העז ומשרתו (ר"י הלוי, פעמון זהב). — ולצער: כי אבל עליו עמו וכמריו עליו יָגִילוּ[1]) (הוש' י ה).

— הִפ', הֵגִיל, — א) פ"י, שִׂמֵּחַ: חיל וכח יגילו[2]) לב (כ"ס גני' כו). ועוד יש מהם (מבעלי מרה שחורה) שיצחק וכש"כ אותו שהמלנכוליה שלו היא דמיית כי הוא ידמה דבר ישמחהו ויגילהו (קאנון ג א ד ט). מה שישמח ויגיל לבנו כאשר נשיג הנפשות וסגולותיהם וטבעם (כעה"ם לאיריכו ז ו). — ב) כמו קל: ובראותנו אותך שמח ומגיל ופניך מצהילות שבה רוחנו (אבר' בר חסדאי, ספר התפוח).

ג. גִּיל[3]), ש"ז, — שנות האדם, פרקו, **Alter; age**: פניכם זעפים מן הילדים אשר כְּגִילְכֶם (דני' א י). — ונתיחד לשעת הלדה, *בן גילו של פלוני, שנולד בשעה אחת עמו: שומא מצויה בבן גילו[4]) (יבמ' קכ.). בן גילו (של חולה) נוטל אחד מששים בחליו (ב"מ ל:). — ובמשם

ג'ול, ג'אל a) בערב'.

[1]) עי' הערה להשרש. ואמר ריב"ג וז"ל: וענינו תנועה שתהיה בשמחה וברעדה ובאבל, כמו שנאמר וגילו ברעדה וכמריו עליו יגילו, וזאת השמחה תארע לשמח ולנאנח. — [2]) במשמע' ג.גיל.

[3]) כך הקרי. והכתיב גול יגול, עי' ערך גול.

— [1]) עי' דברי ריב"ג בהערה להשם א.גיל. — ויש מגיהים ייליו. — [2]) בגוף הכ"י קצת נמחק, ויש גורסים במקום יגילו יגוללו ואומרים כי זה פולל (Smend). **אך אין** לסמוך על הספק ולהחליט בנין פולל לפעל זה.

[3]) בערב' גִ'ילa), וסוברים שהוא מן ג'ול ג'אלb) במשמע' סבב סביב. — [4]) ופירש"י: **בבן גילו הנולד** בשעתו שנולדו במזל אחד.

a) جول جال

a) جيل b) جول جال

דומה לו בטבעו, במדות, במעשים: ב ן ג י ל ו של ראש הוא הרג הוא ביקש להרגו הוא החריב הוא ביקש להחריב (מגי' יא.). — *ושם כללי לכל בני הגיל: מת אחד מן ה ג י ל ידאג כל ה ג י ל חבר אחד מן החבורה תדאג כל החבורה (מד"ר רות, וימת אלימלך).—ובהרחבה, במשמ' *כדומה לו: ונקל לעשות כזה וכזה לפרוד דוד אשר אין דוד כ ג י ל ו (ר"י הלוי, כלה על מתרת). חכם אתה מאליך, חי מעצמך ואין כְּגִילְךָ (ביהי"ת ג).

ד.*גִּיל[1], ש"ז,—הלשון המכה בתוך הפעמון, Klöppel: battant d'une cloche; clapper (of a bell) למה הדבר דומה לפעמון זהב וה ג י ל שלו מן מרגליות (מד"ר ויקר' כו ותנחו' כוב' אמור ז).

א.גִּילָה, ש"נ, — כמו גִּיל: כי אם שישו וגילו עדי עד אשר אני בורא כי הנני בורא את ירושלם גִּילָה ועמה משוש (ישע' סה יח). — ומ"ר: ורגלי היגונות נדחפו וצבאות השמחות גברו ופזורי ה ג י ל ו ת נחברו בהגיע הבשורות המאירות כמאורות (מכת' ר"י בן תבחוס הירוש' לר"ד בנו של הרמב"ם).

ב.*גִּילָה[2], ש"נ, — קש של חטה, של חלפה, ובדומה, Stoppel; chaume, éteule; stubble, straw: המרכיב מטה של ג י ל ה חייב משום בונה (ירוש' שבת יב יג ג).

גִּילַת[3], ש"נ, — כמו א.גִּילָה: פרח תפרח (הערבה) ותגל אף גִּילַת ורנן (ישע' לה ב).

*גִּין[4],—עם בְּ, בְּגִין, ככל' בְּגִינִי, בְּגִינָךְ, בְּגִינָה וכו',— בגלל, בשביל, למען: עשה ב ג י נ י ואם אין אתה עושה ב ג י נ י עשה ב ג י ן אשתך ואם לאו עשה ב ג י ן בניה (מכי' יתרו, מס' דעמלק א). שמא תאמרו ב ג י נ י תלמוד לומר למענכם ב ג י נ כ ם ולא ב ג י נ י אתם גרמתם לי שלא אכנס לארץ (שם, בבלת ב). ויורשה ומיטמא לה ואוכלת ב ג י נ ו תרומה (יבמ' פט). עם ש ב ג י נ ו נברא הארץ (רש"י ויקר' כ ב). — ואמר הפיטן: דלם מכשל הגרתך, ותסוככם בְּגִין אברתך (יוצר ב סוכות, אנא תרב).

1) לא ידוע מקורו.

2) בארמ' גילא: לקושש קש לתבן (שמות ה יא) ת"א לגבבא ג י ל י לתבנא. ומצוי בתלמוד: גילא דחיטתא (חול' נו:). והנה יש סוברים שנגזרה מלה זו מן גלל במשמ' עגול, אך זה דחוק.

3) משקל שבורת והיא הצורה הקדומה של שמות הנק' וסוברים שהשתמש בה כאן המליץ כדי למנע קושי הברת הנחה לפני ו השואית, וכמו שבורת ולא מיין.

4) בארמ' גין, בגין, כמו בגלל, למען.

גיס, ממנו *גִּיס, *גִּיסָה.

*גִּיס[1], ש"ז, מ"ר גִּיסִים,—בעל אחות אשתו, Schwager; beau-frère; brother-in-law: ואלו הן הקרובין אביו ואחיו ואחי אביו ואחי אמו ובעל אחותו ובעל אחות אביו ובעל אחות אמו ובעל אמו וחמיו ו ג י ס ו (סנה' ג ד). שני ג י ס י ן שירשו את חמיהן (ירוש' שקל' א מו:). נשואין שתי אחיות והן ג י ס י ן זה לזה (משלי כ"ר קלוני', תשו' גאו' קדמ' קמב). בפנינו עדים ח"מ באו היקרה וכו' וה ג י ס י ם היקרים הר' שמואל לוי וכו' (שו"ת תורת חסד רכב). היתה אחות אשתו נשואה והלכה אשתו ובעל אחות אשתו למדינה אחרת ובאו ואמרו לו מתה אשתך ו ג י ס ך בעל אחותה (הלכות, איכות טו כח).—וככנ': חתמו ותנו ביד ג י ס י י כמ"ר יעקב וכמ"ר שמואל בני ר' גרשון (שו"ת הר"י מינץ והר"מ פאדוה נו).

*גַּיִס[2], גייס, ש"ז, מ"ר גַּיָּסוֹת, גייסות, — חיל, גדוד של צבא, Schaar; bande, troupe; troop: להציל מן ה ג י י ס[3] ומן הנהר ומן הדליקה ומן המפולת (פסח' ג ז). עיר שהקיפוה ג י י ס או נהר וכן ספינה המיטרפת בים (תוספתא תעני' ב יב). מעשה בשנים שהיו רצין אחר ה ג י י ס נתלה אחד מהם בזית ופשחו ורדף אחר ה ג י י ס וחזר ואמר לו חבירו יישר כחך אריה (שם יבמ' יד ט). שיירא שהיתה באה במדבר ונפל עליה ג י י ס ועמד אחד ביהם והציל (שם ב"מ ח כח). והבא להציל מן ה ג י י ס ומן הנהר (עירו' מה.). על אלו מתריעין בשבת על עיר שהקיפוה ג י י ס או נהר (תעני' יד.). למי שהושיב שומרים לשומרו מן ה ג י י ס והיה בטוח עליהן שהיו גבורים עבר ה ג י י ס והרגן והיה מרתת על עצמו (תנחומא

1) בסור' גיסא. ולא נתברר מקור מלה זו. יש סוברים שהוא מן גיס בארמ' במשמע' צד, וגיס ר"ל הצד.

2) כך נקוד בתוספתא מהד' צוק"מ (יבמ' יד ט). והוא משקל חַיִל, תַּיִשׁ, עַיִן, ומ"ר גַּיָּסוֹת, כמו חֲיָלוֹת, בסור' גַּיְסָא, בערב' גַ'יְשׁ a), וסובר פרנקל כי היא שאולה מן ארמ' ונשענה עפ"י מדרש מלים המוני על השרש ג י ש הערבי (Fränkel, 238). — 3) גרסת הערוך וקצת ספרים, ובנוסחאות הנכרים.

a) جَيْش

כלק ־). — ומ"ל : אתם יודעים שהמדינה הזאת ...שת בגייסות (יכמ' יו ז) תקלה הן לנו מפני גייסות שהן באות עלינו (תוספתא סוט' י ו). באו הגייסות לעירו (ירוש' תענ' ג סו.). גדול יום הגשמים שאפילו גייסות פוסקות בו (ככלי שס ח:). שלא יהא כל אחד ואחד הולך ומפיל עצמו לגייסות ומפקיע עצמו מיד רבו (גיט' לז:). ד' מאות ילדים היו לו לדוד וכולם בני יפת תואר היו וכו' והיו מהלכים בראשי גייסות (קדוש' עו:). א"ר אבהו הללו ראשי גייסות הן (סנה' לה:). הלך ונפל בין הגייסות ותפשוהו ואחזו אותו בקולר ועשו בו מלאכה בשבת (אדר"נ יח).

*גַּיֵּס, פ"י. קל אינו נהוג.

— פע' *גִּיֵּס, — קבץ הגייסות, החל להעבירם ממקום למקום מזינים למלחמה, mobilisieren; mobiliser; to mobilise: כיון ששמע איוב מיד התחיל מגייס חיילותיו למלחמה (מד"ר ויקר' יז). כמה חיילות אני יכול לחייל כמה גייסות אני יכול לגייס (שס רות, וימותו).

— התפ'. יהתגַּיֵּס: צבאיו לו אגיסה ואתם אתגייסה (ר"א קליר, תפילת טל לפסח, ארשה). ללחום מלחמותיו ולהתגיים בחיילותיו (רשב"ל דורחן, מגלת ספר קיו:).

גִּיסָה, ש"נ, מ"ר גיסות. — אחות בעלה, וגם אשת הגיס, וגם יבמה, אשת אח, Schwägerin; belle soeur; sister-in-law: ראיתי שטר המתנה שעשה ראובן זה ואחיו ר' יצחק לגיסתם (שו"ת רשב"א תקלד). על אשר טען שמעון שמה שנתן לגיסתו אשת אחיו יתר על כתובתה (שו"ת ר"י קולון קפו). והיושר דמאיזה טעם תתחייב גיסתי הנז' לסייע עמכם (שס קכד). יעלה על לבם לחייב גיסתי מרת רחל (שס). כשראה כה"ר מנחם כץ נתפיים ליקח בת אחיו כדי שלא תנשא גיסתו וכו' גם נשבעה גיסתו שלא להנשא (שו"ת מהרשד"ס, יו"ד קה). — ומ"ר : לכן בקול מכאיב יקרא לבבי בואו צאנה גיסות אל כאבי (אבר' די פיזה, קנה, REJ 31,68).

א.*גִּיף[1], ש"ז, — נאוף : אמר הקב"ה אח"ם בט"ע גי"ף אני חס עליהם מפני שבעטו בגיף (שבת קד.).

ב.*גִּיף[2], פ"י, לווי גִּיף[3]), — כמו ב.*גוּף, עי"ש.

[1]) בארמ' גֵּיף, כמו נאף.

[2]) לפי דעת ר"י חיוג השרש הוא גיף ולא גוף. — [3]) כך ר"י חיוג (דקדוק, עג).

גִּיפָן, עי' גֶּפֶן.

גִּיפְתָן, עי' גפתן.

א.*גִּיר[1]), גִּר, ש"ז, — סיד החי טרם יכבוהו, ungelöschter Kalk; chaux vive; quicklime: לכן בזאת יכפר עון יעקב וזה כל פרי הסר חטאתו בשומו כל אבני מזבח כאבני גר מנפצות (ישע' כז ט). — *בֵּיצַת הַגִּיר, ללבן נעלים וכדומה : ר' יהודה מתיר בשחור (לשלח מנעל שחור במועד) ואוסר בלבן מפני שצריך ביצת הגיר[2]) (כילה טו.).

ב.*גִּיר, ש"ז, — א) השקע הלבן מהיין הצף על גבי השמרים : כיצד בודק הגזבר (היין למנחות) יושב וקנה בידו כיון שזורק גיר של שמרים אומר ומעבירין אותה מפניו ומביאין אחרת תחתיה (תוספתא מנח' ט יח). הגזבר יושב והקנה בידו זרק הגיר[3]) והקיש בקנה (גמ' שס פו.). — ב) כעין חוט של נוזלים היוצא מהנקב שבצד החבית[4]) : הגיר הוא הסילון הניצוק (ערוך, ערך זה).

*גַּיֵּר[5]), פ"י. הכניסו בדת יהודית, z.Judent.überführen; convertir au judaïsm; make a proselite: מעשה בעכו"ם א' שבא לפני שמאי אמר לו גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת (שבת לא.). אלו הגרים שגיירו וכו' אברהם היה מגייר את האנשים ושרה מגיירה את הנשים (מד"ר כראש' לט). לא גיירום ולא הטבילו אותם (שס רות, ויסאו).

— התפ', *הִתְגַּיֵּר, — נתיהד : גר שנתגייר בערב פסח (פסח' ח ז). ילדה עודה שפחה ונשתחררה עודה נכרית ונתגיירה וכו' נתגיירה מעוברת (בכור' ח א). האומר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שאתגייר או לאחר שתתגיירי (קדוש' ג ה). הגיורת שנתגיירו

[1]) כן בארמ'. בערב' גַּיַּאר a) וגַיר b), וסובר פרנקל כי מקורה בארמ' וממנה באה גם לעברית וגם לערבית (Fränkel, 9). — [2]) אמר ר"ח : הגיר הוא הסיד הלבן הנשרף הנקרא אספידאג (שבת פ.), והביא זה גם הערוך, והביא עוד פרוש אחד : דבר שמשחירין בו, וכן רש"י. אבל יותר נכון הפרוש הראשון של הערוך שהכונה בביצת הגיר ללבן.

[3]) רש"י ופרוש אחד של הערוך. — [4]) כמו ג'רי c) בערבית (קוהוט כעה"ש).

[5]) עי' גֵּר.

a) جيّار b) جير c) جرى

בניה עמה (יבמ' יא ב). רבי יוסי אומר לעתיד לבא באין עכו"ם ומתגיירין (ע"ז ג:). גר שבא להתגייר בזמן הזה אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוויים דחופים סחופים ומטורפין ויסורין באין עליהם (יבמ' מז.).

***גֵּירוּת**, ש"נ, — מעמד אדם שנתגייר: שאינו קרובו לא בגיותו ולא בגירותו (תשו' ר"ת, מק"ג 107).

גִּישׁ, ש"ז, — כמו גוש: לבש בשרי רמה וגיש [1] עפר (איוב ז ה).

גִּישָׁה, עי' גִּשָּׁה.

א. גַּל[2], ש"ז, כהפס' גָּל, מ"ר גַּלִּים, — צבור של אבנים צבורות ומונחות זו על גב זו, Steinhaufen; tas de pierres; heap of stones: ויאמר יעקב לאחיו לקטו אבנים ויקחו אבנים ויעשו גל ויאכלו שם על הגל וכו' ויאמר לבן הגל הזה עד ביני ובינך (ברא' לא מו-מח). ויקימו עליו (ישראל על עכן) גל אבנים גדול עד היום הזה (יהוש' ז כו). רטב הוא לפני שמש ועל גנתו יונקתו תצא על גל שרשיו יסבכו (איוב ח יו-יז). המסקל את שדהו נוטל את העליונות וכו' וכן גרגר של צרורות או גל שלאבנים נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ (שביע' ג ז). ומעשה בצידן באילן שהיו עובדין אותו ומצאו תחתיו גל אמר להן רבי שמעון בדקו את הגל הזה ובדקוהו ומצאו בו צורה (ע"ז ג ז). כרי של תבואה או גל של צרורות אפילו בגלו של עכן (אהל' יח ז). גל של אגוזים (אדר"נ יח). — ומ"ר: גם מזבחותם כגלים[3] על תלמי שדי (הושע יב יב). — ובפרט גל של אבני מפולת מבית שנחרב וכדומה: כי שמת מעיר לגל קריה בצורה למפלה (ישע' כה ב). נמצא (החלל) טמון בגל או תלוי באילן או צף על פני המים לא היו עורפין (סוטה ט ב). לפקח עליו (על מי שנפלו עליו אבנים) את הגל (כתוב' יה:). — ומ"ר: להשאות גלים נצים ערים בצרות (ישע' לז כו). ונתתי את ירושלם לגלים מעון תנים ואת ערי יהודה אתן שממה מבלי יושב (ירמ' ט י). וישכון ערים נכחדות בתים לא ישבו למו אשר התעתדו לגלים (איוב טו כח). — ובמשמע' גל שעל הקבר, ואמר המשורר: כי אחרי שיבה בתבל אין חלק והתעתד לך אל גל (רמב"ע, תרשיש ס). — *וצבור של עצמות: נתן בו עיניו ועשהו גל של עצמות (שבת לד.). — *וצבור של דברים אחרים יבשים, של ענבים וכדומה: ומחזירין (את המסורות) לגל של ענבים שלא יתפרד הגל (תשו' גא' קדמ', דוד קסל לט:).

ב. גַּל[1], ש"ז, מ"ר גַּלִּים, סמי' גַּלֵּי, — ערמת מים שיערמו על פני הים מפני רוח, Welle; vague; wave: ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים (ישע' מח יח). ואמר עד פה תבוא ולא תסיף ופא ישית בגאון גליך (איוב לח יא). ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסבבני כל משבריך וגליך עלי עברו (יונה ב ד). האותי לא תיראו נאם יי' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברנהו (ירמ' ה כב). ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו יעלו שמים ירדו תהומות (תהל' קז כה-כו). משביח שאון ימים שאון גליהם (שם סה ח). — *והיחיד: גל שנתלש ובו ארבעים סאה ונפל על האדם (מקוא' ה ו). גל שנתלש מן הים ומן הנהר אין מטבילין בו (תוספתא שם ד ה). הים הזה בין גל גדול לגל גדול גלים קטנים (ירוש' בקל' ו מט ד). אר"ג פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שנשברה והייתי מצער על ת"ח שבה ומנו ר"ע וכשעליתי ביבשה בא ויושב ודן לפני בהלכה אמרתי לו בני מי העלך אמר לי דף של ספינה נזדמן לי וכל גל וגל שבא עלי נענעתי לו ראשי (יבמ' קכא.). אמר ר"ע פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שמטרפת בים והייתי מצטער על ת"ח שבה ומנו ר"מ כשעליתי למדינת קפוטקיא בא ויושב ודן לפני בהלכה אמרתי לו בני מי העלך אמר לי גל טרדני לחבירו וחבירו לחבירו עד שהקיאני ליבשה (שם). כשירדתי למעמקי מצולה שמעתי קול רעש גדול מגלי הים שזו אומר לזו וזו אומר לזו רוצו ונעלה את האיש הזה מן הים שעשה צדקה כל ימיו (אדר"נ ג). — ואמר המשורר: המו גלים ברוץ גלגלים ועבים וקלים על פני הים (ר"י הלוי, יועץ ומקים). — ובמליצה, גלי המון עם: כי שדד יי' את בבל ואבד ממנה קול[2] גדול והמו גליהם כמים רבים (ירמ' נא נה). — *ומקרים רעים וקשים להתגבר עליהם: כך ישראל נגלה עליהם הקב"ה לגאלם וכמה גלים קשים עברו עליהם ועשה להם תשועה (מד"ר שמות יט). — *וגלי הלב, התרגשות:

---

1) כך הכתיב, והנקיד והקרי גוש.

2) מן שרש גלל, עי"ש. — 3) השבעים תרגמו גלים זה בשמע' ה.*גל, עי"ש.

---

1) מן שרש גלל, עי"ש. — 2) י"ם קהל.

שניהם אז שני ימים חבושים, ובינותם לבבי ים שלישי בשוא גלי שבחי החדשים (ר"י הלוי, התרדף).

ג. **גַּל**[1], ש"ז, מ"ר גַּלִּים — נרדף עם מעין: גן נעול אחתי כלה גַּל[2] נעול מעין חתום (שה"ש ד יב). — ואמר המשורר: גַּל יהלוך בגן כמותו לא עבר בתוך תרצה ולא בצר, חולו כברקת ועת יגר ידמה למי כסף עלי בצר (רמב"ע, תרשיש ג).

ד.* **גַּל**[3], ש"ז, מ"ר גַּלִּים, — מין בריח, נגר של עץ שיש בו נקבים מכונים נגד חפים שבבית הנגר והחפים נכנסים אל הנקבים ובזה הדלת נסגרת, Art Riegel; espèce de verrou; kind of bolt: חפי פותחת טהורין קבען בפותחת טמאין ושל גל אף על פי שחיברן בדלת וקבען במסמרים טהורין (שבת פח.). — ועי' נגר, סגר.

ה.* **גַּל**[1], ש"ז, מ"ר גַּלִּים, — מין ממיני הצב: הגלים[2] והצפרדעים הגדלים בים והגדלים ביבשה (ספרא שמיני ג).

גַּלָּב[3], ש"ז, מ"ר גַּלָּבִים, — סַפָּר, מְגַלֵּחַ, Barbier; coiffeur; barber: ואתה בן אדם קח לך חרב חדה תער הַגַּלָּבִים תקחנה לך והעברת על ראשך ועל זקנך (יחזק' ה א).

גָּלַב, פ"י, — כמו גלח, שגלבו אותו: ובשפתות בעץ האגוז צבועות, ובזקנים מגולחות גלובות (ריב"ג, סה"ש ערך גלב, בשם מפייט מחרף אנשים).

גַּלְבּוֹן[4], ש"ז, — מין ממיני האפונים, Platterbse; gesse; chickling (pea) (Lathyrus satyvus): הגלבון קר מעורר את הרוחות (אסף הרופא, כ"י מינכן לב). פול הלבן ופול המצרי ופול העב והגולבון והאפונים והעדשים (פי' מיוחס לרסע"ג, דני' א יב). — ועי' אפון, ועי' קטניות.

*** גִּלְגּוּל**, ש"ז, מ"ר גִּלְגּוּלִים, — א) שה"פ מן גִּלְגֵּל: גלגול (הגוף דרך מחלות) לצדיקים צער הוא (כתוב' קיא.). שבעלי החיים מוסיפים עליהם (על הצומחים)

---

[1]) אין לו אח, במשמעה זו, ביתר לשונות השמיות. — [2]) ריב"ג: כמו שקת מים, והראיה ע"ז אמרו מעין חתום. ע"כ. וכן כל המפרשים, כמו מעין. ואעפ"י שיש מקום לשער כי במקום גל צ"ל גן, כמו בתחלת הפסוק, בכ"ז לפי הכתיב צריך לפרש מלה זו באותה המשמעה שיחסו לו רבי הלשון.

[3]) בארמ' גַּלָּא: טרוקו גלי דלא ליתו עבדי דר' גמליאל (ברכ' כח.). טרק גלי באפיה דר' ירמיה (ב"ק קיב.). טרוק גלי דלא ניתו אינשי דניטריד (ע"ז נח.). לגברא דטרקיה לגליה ואבדיה למפתחיה (סנה קיג.). — ופרש הערוך כל זה בדלת, וכן רש"י ושאר המפרשים, וכן בעלי המלונים: בוקשד', לוי, בעל עה"ש זיסטרוב. אך פרוש זה אינו מניח את הדעת, כי יש מקום להמוה למה דוקא במקום זה השתמשו בשם גל במקום דלת, ועוד הלא ברוב הנוסחאות כתוב כאן אחרי השם גל השם דלת, משמע שיש הבדל ביניהם, ואפילו אם תמצא לאמר שהגרסה האמתית היא כמו בהערוך: אעפ"י שחיברן וקבען, בלי השם דלת, ואפילו אם נניח בדעת רש"י שהכונה בהמלה גל לדלת של בנין ביחוד, משא"כ השם דלת הוא כללי ומשותף גם לכלים, כמו ארגז וכיוצא בו, מ"מ קשה, שלא השתמשו בהשם גל בשום מקום אחר שעסקו שם בדלתות של בנין, וזולתי בהמקומות בארמ' המובאים למעלה שגם שם מדובר אדות נעילת הדלת לפני אנשים. ואולם, הפרוש האמתי להמלה גל נתן ר"ח כאן שאמר וז"ל: חפים בנגר שהן תלויין ועומדין כקבורים בתוך העץ שהוא בית הנגר ונקרא אל קפי' ובעץ שהוא הנגר נקבים מוכנים (כך בערוך ערך חף במקום מכנים שבפרוש ר"ח בש"ס זילנה) להן שמתכוונין (כך בערוך שם במקום כשמתקנין) נגדן נופלין ונכנסין להן ואלה הן של גל ובהן נסגר והמפתח יש בו חפין בולטין מכוונין כנגדן מכניסין אותו בחלל שבנגר וחפין מעלין את החפין של גל והוא נפתח. ע"כ. דברים הללו של ר"ח אומרים בברור כי הגל אינו הדלת אלא הנגר שנועל הדלת על ידי החפים הנכנסים בו. וגם בכל מקום שאמרו בארמ' טרוקו גלי, טרק גלא, הכונה האמתית היא לא סתם סגרו הדלת, אלא לנעילת הדלת ע"י הגל, הבריח, והפעל טרק נתיחד בארמ' לפעולה זו, ועי' ערך טָרַק. וקצת תמוה, שהערוך בעצמו הביא בערך חף את דברי ר"ח אלו כהויתם, ואעפי"כ פרש כאן גל דלת.

[1]) בסורית גל, תרגם בר עלי אלרק אלשדפא, והוא הצב, הצב הגדול. — [2]) הראב"ד שם כתב: איני יודע מה הוא ובמדומה אני שהוא אותו המין שנקרא טרטוגא על שם שהוא עגול ומגלגל. וקוהוט הביא לו דמיון מערבית ע'ילם a), אך זה משרש אחר לגמרה, מן ע'לם.

[3]) באשורית גַּלָּבּ, חתך, בפרט חתך את השערות לאות אבל או לענש. גַּלָּב, גַּלָּב, סַפָּר. ובכנענ': גלבם פעלם (כתב כנענ' שנמצאה בקפריסים אצל לרנקה, ויוסף הלוי REJ 1881, 197 סבר כי פרושו הוא קצבים). בערב' יצא השרש הזה למשמעה אחרת. — ואמר מנחם: אין למלה זו דמיון בתורה אבל ענינה יורה עליה הוא תער הגלחים. ע"כ. וכן ריב"ג: הגלבים הם הספרים. ורש"י פרש גלב רצען.

[4]) בארמית גולבא, גולבינה, גולבונא (ירוש' כלא' א כז. לתרגום המלה פורקדן). בערב' ג'לבאן b).

---

a) غيلم b) جلبان

ההליכה והגילגול הנמצא בהם ובתוספת הזו נפרשים מהן (הגיון הנפש לבר חייא א).—ב) גִּלְגּוּל בֵּיצָה, במקום חם לעשותה מגלגלת: ר"ע אומר (שעור הזמן הוא) כדי גילגול ביצה (ירוש' סוט' א יו ג).—ד) גִּלְגּוּל עִיסָה, גמר לישתה: קודם לגילגולה (ירוש' פסח' ג ל). גלגול הנכרי פוטר (מנח' כז.). אם מפריש חלה קודם גלגול הרי הוא כמפריש מן הקמח (ר"ש חלה ג ב). שאין חיוב העיסה משניתן הקמח בעריסה אלא החיוב הוא משעת גלגול כלומר משיערב הקמח והמים (ספ' החנוך, שפה). תקנו למהר הפרשת חלה בכל היכולת לאחר גלגול גרידא תערובת קמח ומים שעדין מחוסרות הרבה לישה ושיפה ובעיטה (התרומה, הלכ' חלה פו). — ג) גִּלְגּוּל שְׁבוּעָה, הטלת שבועה על הנטען אעפ"י שאינו חיב בה מעיקרו מגלגלין אותה עליו על ידי שבועה אחרת שנשבע: מנין לגלגול שבועה מן התורה שנאמר ואמרה האשה אמן אמן וכו' (קדוש' כז:). אין איש מנוקה מעון אין המים בודקים את אשתו אלא על ידי גלגול (שם). עד היכן גלגול שבועה א"ר יהודה אמר רב דא"ל (טוען לנטען) השבע לי שאין עבדי אתה (שם כח.). זה אומר שאולה וזה אומר שכורה ישבע השוכר ששכורה מתה וכו' ע"י גלגול (ב"מ לח:). וזה הענין קורין לו גלגול שבועה (בעל לדק, תשו' הגאו' ד יב).—ומ"ר: שהרי אתה חייב לו שבועת היסת אף על הגלגולים כמו על הטענה הראשונה וכו' ואם אמר הנתבע על הגלגולין אני נשבע ונפטר ועל הטענה הראשונה השבע וטול הרשות בידו (ראב"ד השגות, רמב"ם טו"נ א יג). בין על הגלגולים בין על עיקר השבועה (מגיד משנה, שם א יב). יכול לומר לו (נתבע לתובע) שבועה דאוריתא אשבע לך והגלגולים תשבע ותטול (טור, ח"מ סשבוע' לד, בשם הרא"ש א כיו). אם רוצה הנתבע לשלם תביעה ראשונה כדי שלא לישבע הגלגולים (פחד יצחק, גלגול שבועה אם רוצה). — ובכלל ידבר שבא ע"י דבר אחר: אם יש לו עליו (המוכר על בעל חובו) שום גלגול דברים לחשוב חוב כנגד חוב (רש"י כתוב' לב:).—ד) יגרם, סבה: וכבר הזהירנו שלא להמית שום אדם בשום גלגול (חו"ה, הבטחון ד). ואחר כן גלגלו בסייג ההוא גלגול להרוחה כדי שלא תחשב השתדלותם בתורה (כוזרי ג נא). שכל הסבות והגלגולים מתגלגלים לפניך (הקד' אור החי' לר"י יעבץ).—*גלגול הדברים, המשכם והשתלשלותם זה מזה:

אבל שוב אל גלגול דבריך והאיך התחזק בנפשכם הדבר הגדול הזה שיהיה לבורא הגופות והרוחות וכו' (כוזרי א כח). ונשוב אל גלגול דברינו ונאמר וכו' (קול יהודה, שם א א). ודי בזכרונו פעם אחת דרך גלגול דבריו (שם).—וכמו"כ גלגול הדורות וזה יתבאר מפתיחת התורה בחדוש העולם שבארה באריכות גלגול הדורות ומבחר היחס והמשפחות (נוה שלום לאברהם שלום א ג). — ה) ישם להעתק הנפשות אחרי המות מבע"ח לבע"ח, מאדם לבהמה וכדומה, לפי אמונת ההמון, **Seelenwanderung**; **transmigration (des âmes)**; — **(of souls)**: בטול מה שהאמינוהו קצת הקדמונים כפי מה שנזכר בספרי הנפש בגלגול הנפשות והוא דעת אמרו בו שהנפש תתגלגל מגוף אל גוף קצתם חשבו אפילו מגוף מין אחד אל גוף מין אחר ואמרו שנפש הסוס עד"מ אפשר שתחול אחר זמן בגוף הכלב וכו' (ידעי' הבדרשי, אגרת התנצלות). רבים תמהים על סברת הגלגול ונראה לי ליישבה ולתת טעם לדבריהם וכו' ודבר הגלגול הכל הוא במעשה האלקימיא משתדלים להעלות הדבר מן הגרוע אל החשוב (ר' יהודה בן הרא"ש, טעם זקנים סו.). שאין שום נשמה נמלטת מגלגול פעמים או שלש וכו' היא חוזרת פעם שנית בגוף (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ט). ואם תעתק נפש האדם או תאצל והוא שיקראוהו בת מחכמים גלגול (אור ה' לר"ח קרשקש ד ז). שצריך לפשפש במעשיו כדי שלא תפסד הנפש או תענש ומכאן יצא לקצת הכמים דעת הגלגול וכו' אבל אין זה נכון (העקרים ד כט). מימים ראשונים היו סבורים מבני אדם כי יש גלגול לנפשות וכו' אפילו מגוף אדם לגוף בהמה וחיה והפלוסופים האחרונים כלם הרחיקוהו בשתי ידים (האמונות לר"ש פלקייזא ז א). אמנם בטול הגלגול אומר אמנם אם היה לאיש הנפש הראוי במזגו המחודשת עם חדוש מזגו ועוד זאת הנפש אשר כבר נפרדה מגשם היה לאיש אחד שתי נפשות וזה הדבר לא ישער בו אחד מעצמו לעולם (אמונה רמה א ז). כי ידע (אונן) בודאי ענין הגלגול ושהבן הילוד אינו זרעו ר"ל בנו כי אם אחיו (ר"י אברבנאל, וישב). שגלגול נפש הישראלי אצל המקובלים הוא בחסד האל על ברואיו (שם). ובענין השאלה הג' ששאלת אם אמונת הגלגול הוא דבר הכרחי להאמין בו הכל (רלב"ח, תשו' ח). ולמה לקיתי לא אדע נפשי אם היא חייבת מן הגלגול

הקודם (ר"מ אלשיך, איוב ט כא). כי היה (איוב) משכיל על דבר הגלגול והיה מהרהר בלבו אולי זאת היתה כי נפשו לא מטוהרה היא מהגלגול הראשון (שם יג כה). וחכמי האמת למדונו ענין הגלגולים כי הקטנים הנכרתים באו להכרת קטנים מעט לידתם לסיבות ובחינות שונות (הוא, משלי לא י). סודות הגלגול אני עתיד לגלות בע"ה אם תטיב לפני ואגלה גלגול כל קרוביך ואוהביך (מגיד מישרים לר"י קארו, דברי המגיד, אזהרות וסייגים). ובהקדמה זו יתורצו כמה גמגומים שיש באמונת הגלגול וכו' שכבר ספו תמו כל הגלגולים (רדב"ז, מצודת דוד קכט). אחרי מותו יחזיר לעולם בגלגול בדמותם וצלמם של בהמות (ס' חרדים ז). שוב אין לו תקנה וכו' שלא יבא עוד בגלגול בני אדם עד שילך נע ונד בארץ (עמה"מ, תיק' התשו' א). על ידי נביא כגון האר"י זלה"ה שאמר ברוח הקודש כל הסודות של הגלגולים אחד מהם לא נעדר ממנו (שם, קרית ארבע נה). וכל אלו הגלגולים הם כדי שיקבלו הרשעים עונש הראוי להם (שם, ריש דז"א כט). שגלה מורינו ורבינו וכו' עונשם וגילגולים שלהם בעצים ואבנים ומים (שם מה). ואם יודע בנפשו שהוא משרש קין שהרג את הנפש או שחטא בגלגול אחר או בגלגול זה בחטא כזה לא יהרגם (את הכנים) וכן לא יהרוג שום בעל חי (משנ' חסידים, השכיבה יא א). ואם רואה בחלומו מקומות או בריות שלא ראה מעולם והוא בחלום מכירם וידע שמם לא יתמה על זה או מכל כיוצא בזה כי כל הדברים האלה היו ידועים לו כבר בגלגול שעבר ומפני זה הוא מכירם עתה בחלומו (שם יא יג). מזמן רב ושנים קדמוניות נפל טעות בפי רוב בני עמנו ונטה דעתם להאמין בגלגול הנפש (ככוד אלהים להרופא ר' אברהם בן מיגאש). בגלגול הנפשות וכו' והביא ראיות על בטולו אין צריך לומר מב"ה במין ב"ח אחר או הנפש ב"ח במין האדם או ממין האדם בב"ח אלא אפילו מנפש האדם במין האדם עצמו ואמר כי ענין גלגול הנפשות הוא דבר מזיק באמונה (ר"י מפיסא, מנח' קנא' לב-לא). והקדוש הזה היה מכיר בבני אדם אם נולד מן הנשמות חדשות או מן הישנות הבאים לאדם דרך הגלגול (יוס' סמברי, סדר החכ' וקור' העת' א 125). והנה מצאתי בספר אחד קדום מיוחס לחכם אחד ושמו צותאסס"ת שאמר בזה הלשון גלגול הנשמות קבלוהו אנשי דורו מאנשי פרס ואנשי פרס מהמצריים ומצריים מהכשדים והכשדים קבלוהו מאברהם (אליהו בן חיים, אגר' תמורות). אמונת גלגול הנפשות לדעתי חדשה ולא ישנה היא באומתנו (ר"י מודינא, ספר בן דוד). אלו הגלגולים שתתגלגל נפש החוטאת וכו' שמתגלגלים בבהמות טמאות ובחיות ועופות טמאים (דרך ישרה, שע' התשובה). הוא (האליל פויא) היה הראשון שהמציא דעת גלגול הנפשות (שבי"ע ג, חינא). וזאת הוא מקור מבוע אמונת גלגול הנפשות אשר נזכיר (שם, הודו).

גְּלְגוֹלֶת, עי' גֻּלְגֹּלֶת.

***גְּלְגִּילוֹן**[1], ש"ז, מ"ר גְּלְגִּילוֹנִים, — אזור קלוע כמו סבכה: כל הקליעות טהורות חוץ משל גלגילון[2] (עדי' ג ז). קלע של ספינה ווילון ושבים של סבכה ומטפחות של ספרים וגלגילון[3] ורצועות מנעל וסנדל שיש בהן רוחב כגרים (נגע' יא יא).

גַּלְגַּל[4], ש"ז, ככנ' גַּלְגַּלִּי[5], גַּלְגַּלֵּי[6], מ"ר גַּלְגַּלִּים, גַּלְגַּלִּים[6], — בכלל דבר עגול מתגלגל וסובב, אופן, — א) Rad, roue, wheel אופן שעל הבור להוריד ולהעלות הדלי: עד אשר לא ירתק חבל הכסף ותרץ גלת הזהב ותשבר כד על המבוע ונרץ הַגַּלְגַּל אל הבור (קהל' יב ו). לשכת הגולה שם היה בור הגולה קבוע והגלגל נתון עליו ומשם מספיקין מים לכל העזרה (מדות ה ד). וממלאין מבור הגולה בגלגל בשבת (ערוב' קד.). —*ואופן של עגלה: המוריד את הגלגלים ואת כלי הבקר בשעת הקדים למים (מכשי' ג ח). —

1) אין את לזה בשאר הלשונות השמיות, ומשקלו פעפילון. — 2) כך גרסת כל נוסחא', וכן בפרוש הראב"ד שם הרבה פעמים, וכן ברע"ב. ומפרוש הרמב"ם שם נראה כי לפניו היתה גרסה פתיגילון. והנה אין לעמד על פרושו המדיק של השם הזה לא לפי הענין ולא לפי איזו מלה בשאר לשונות שנוכל לגזר השם שלנו ממנו בברור, וכל מה שאמרו המפרשים וחוקרי הלשון בזה, מן הקדמונים ועד האחרונים, אינו אלא השערות בעולם, והשערותיו החדשות של קרוים Lehw. כבר דחה לו. ולכן, עלינו לקבל השם במשמעה שיחסו לו המפרשים הקדמונים שלנו, שכלם תרגמוהו, אזור. — 3) כך במשנה עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, וכן בתוך הפרוש. ובערוך גלגיליון, ובנוסחא' גלגלון, ובספרא נוסחאות אחרות.

4) כן גם בסורית. וגם בערב' יש מלה זו, רק שלא בכל משמעותיו נשתוה עם העברית. — 5) משקל סנסן סנסניו וכמו מן פת פתו פתים. — 6) קריאה הרגילה.

ובמליצה: גלגל הוא שחוזר בעולם (שבת קנא:). — ב) מרכבת מלחמה קלה בעלת אופנים: ובאו עליך (בני אשור) הצן רכב וְגַלְגַּל[1] ובקהל עמים (יחזק׳ כג כד). מקול פרש וְגַלְגַּל ורכב תרעשנה חומותיך בבואו (חיל אשור) בשעריך כמבואי עיר מבקעה (שם כו י). אשר חציו (של האויב) שנונים וכל קשתתיו דרכות פרסות סוסיו כצר נחשבו וְגַלְגִּלָּיו כסופה (ישע׳ ה כח). מקול שעטת פרסות אביריו מרעש לרכבו המון גַּלְגִּלָּיו לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים (ירמ׳ מז ג). — וכמו״כ המרכבה בחזיונו של יחזקאל: בא אל בינות לַגַּלְגַּל אל תחת לכרוב ומלא חפניך גחלי אש (יחזק׳ י ב). קח אש מבינות לַגַּלְגַּל מבינות לכרבים (שם ו). — ג) קש. גבב[2]: ורדף כמץ הרים לפני רוח וּכְגַלְגַּל לפני סופה (ישע׳ יז יג). אלהי שיתמו כַּגַּלְגַּל כקש לפני רוח (תהל׳ פג יד). — ד) ענן טעון מטר ורעם[3]: זרמו מים עבות קול נתנו שחקים אף חצציך יתהלכו קול רעמך בַּגַּלְגַּל האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ (תהל׳ עז יח-יט). — ה) *אבן עגלה בבית הבד: המוכר את בית הבד מכר את הים ואת הממל ואת הבתולות אבל לא מכר את העכירין ואת הגלגל[4] ואת הקורה (ב״ב ד ה). — ו) *גלגל העין, כל גוף העין, Augapfel; prunelle; eye-ball: שגלגל עיני (של בכור בהמה) עגול כשל אדם (בכור׳ ו ח). שגלגלי עיני בהמה דומין לגלגלי עיני אדם (תוספתא נדה ד ה). גלגלי אדם עגולין וגלגלי בהמה ארוכין (ירוש׳ שם ג ג). דור המבול לא נתגאו אלא בשביל גלגל העין שדומה למים (סנה׳ קח.). אבא שאול אומר קובר מתים הייתי פעם אחת נפתחה מערה תחתי ועמדתי בגלגל עינו של מת עד חוטמי (נדה כד:). העולם הזה דומה לגלגל עינו של אדם (דא״ז ט). — ז) *כדור השמש, הלבנה: מפני מה אין קולו של אדם נשמע ביום כדרך שנשמע בלילה מפני גלגל חמה שמנסר ברקיע כחרש המנסר בארזים (יומא כ:). א״ר בנאה נסתכלתי בשני עקיביו (של אדה״ר) ודומים לשני גלגלי חמה (ב״ב נח.). כשחלה ר״א נכנסו ד׳ זקנים לבקרו וכו׳ נענה ר׳ יהושע ואמר טוב אתה לישראל יותר מגלגל חמה שגלגל חמה בעולם הזה ורבי בעולם הזה ובעולם הבא (סנה׳ קא.). היה מזריח לו הקב״ה (לקין) גלגל חמה (מד״ר בראש׳ כב). יהושע שהוא מדמים גלגל חמה ולבנה (שם לו). — ובהתול: ראו פרושים מטבילין גלגל חמה (ירוש׳ חגי׳ ג עט ד). — ח) *העגול השמימי שלפי דעת הקדמונים בו קבועים הכוכבים, ובפרט עגול של שנים עשר המזלות: ת״ר חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרין וחכמי אומות העולם אומרים גלגל חוזר ומזלות קבועין (פסח׳ צד:). והרקיע שלמעלה מראשי החיות אינו גלגל כשאר הגלגלים אלא הוא כסא כבודו (ילירה, ברצלוני 16). תתהלך בצבאך, ואת על ראש מהללם, גלגל לא ישאך, אף כי הדרי אולם (ר״י הלוי, יה אנה). אם החדש עד סב הלבנה גלגל המזלות, שהם שבעה ועשרים יום ושעות מוגבלות, ואם עד שוב גבה הגלגל התלי כדעת החכמים. פי מהלך הגלגל הקטן הפך זה באמת ובתמים, ואם נסמוך על עת התחברות המאורות, גם הנה שלש מחברות, מחברת בגלגליהם תיכונה, ומחברת כנגד העליון באמונה (ראב״ע, הקד׳ א לפיר׳ על התורה). הגלגלים הם הנקראים שמים ורקיע וזבול וערבות והם תשעה גלגלים גלגל הקרוב ממנו הוא גלגל הירח והשני שלמעלה ממנו הוא גלגל שבו הכוכב הנקרא כוכב וכו׳ וגלגל תשיעי הוא גלגל החוזר בכל יום מן המזרח למערב והוא המקיף ומסבב את הכל וזה שתראה כל הכוכבים כאילו הם כולם בגלגל אחד ואעפ״י שיש בהן זה למעלה מזה מפני שהגלגלים טהורים וזכים כזכוכית וכספיר (רמב״ם, יסודי התורה ג א). גלגל התשיעי שהוא מקיף את הכל חלקוהו החכמים הקדמונים לשנים עשר חלקים כל חלק וחלק העלו לו שם על שם צורה זו שתראה בו מן הכוכבים שלמטה ממנו שהם מכוונים תחתיו והם המזלות (שם ו). צריך אתה לידע שהגלגלים עשרה

וכן בפיוטים. משקל זלזל זלזלים, קשקש קשקשים, וכמו כף כפו. — [1]) גלגל הוא כנראה מרכבה שאין בה אלא הגלגל, אלא מקום מרכב אחד (W. M. Müller Europa und Asien 301). — [2]) ריב״ג ורד״ק, וכן רוב האחרונים. ורש״י יחדה לראשי קצת קוצים. ואמר וז״ל: ומהו גלגל הוא ראשי קוצי השדה הקרוים קרדנ״ש בלעז וכשמגיעין ימי החורף נתקים ונשחתים מאליהם ופורחין מעט מעט ודומה אותו הניתק מהם כמין גלגלי אופן עגלה והרוח מוליכתן. ע״כ. וכן בישע׳ יז יג: הוא מפרח של קוצים שקורין קרדינש בלעז הדומים לאותו שגוררין בהן בגדי צמר ואינן קשין ובהגיע סמוך לסוף הקיץ הם מתנפצין מאליהן והרוח מפזרן ואותו הנפוץ עשוי כמין גלגל עגולה כמין העין באמצע וחמש זרועותיו סביב לה. ע״כ. — [3]) בערבית ג׳לג׳לה a) קול הרעם. מג׳לג׳ל b) ענן רועד וטעון מים. — [4]) ופרשו שם בגמ׳ גלגל חומרתא. —

a) جلجلة b) مُجَلْجَل

זה בתוך זה גלגל הראשון שאנו רואין הוא גלגל הירח שני לו גלגל כבב שלישי לו שלמעלה הימנו גלגל נגה רביעי גלגל חמה חמשי גלגל מאדים ששי גלגל צדק שביעי גלגל שבתאי שמיני גלגל הככבים הקבועים כגון כימה ועש וכסיל גלגל תשיעי הוא שבו שנים עשר מזלות גלגל עשירי הוא גלגל החוזר שמהלך בכולן והוא סובב בכ"ד שעה הילוך שוה עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע (הוא, פי' על מס' ר"ה, הולא' כריל). שהחכמים הקדומים היו מיחסים כחות כל הנמצאים לשבע כוכבי לכת ולשבע גלגליהם (מלמד התלמיד', מתן תורה). וראוי שנחקור אם יש למעלה מגלגל המזלות גלגל בלתי מכוכב יתנועע בתנועה היומית (רלב"ג, מלחמ' ה ז). גלגל המישור והוא כנגד קו השוה אשר בארץ וכו' מן הגלגל הזה נחלק לשני חלקים שוים בכל מקומות העולם חציו נראה על הארץ וחציו מסתתר תחת הארץ וכו' נמצא הגלגל כלו (גלגל המזלות) נחלק לש"ס חלקים והחמה סובבת ברקיע כנגד גלגל המזלות והיא נוטה מגלגל המישור לפאת צפון ולפאת דרום כ"ד חלקים וחולק את גלגל המישור לשני חלקים שוים (ר"א בר חייא הנשיא, ס' העבור ב). וכל עגול אשר ברקיע סובב ומתגלגל אנו קורין אותו גלגל וכל עגול שאנו זוכרין מדרך הקפתו וסבובו אנו קוראין אותו אופן (שם). העגולות הגדולות ההקוקות ברקיע השמים במחשבה הוא שאקרא אותם בכל מקום מהספר הזה גלגל המישור והוא שאחרים קראו אותו גלגל משוה היום (יסו"ע לר"י יבר אלי א ד מב). גלגל יוצא מרכז וכו' ומהגלגלים יוצאי מרכז האלה יש שהכוכב הוא תקוע בו כדי לנסוע בו סביב מרכז היוצא ההוא ולהקיף בו את העולם (שם ב א). והעגולה הקוית שחוקק מרכז החמה במחשבה בשטה החגורה ע"י המהלך האמצעי הוא שאקרא אותו מסלול החמה וכו' והמסלול הזה הוא שיקראו אותו רבים מחכמי התכונה בשם גלגל היוצא מרכז הואיל ומרכזו וקוטביו הם מרכז הגלגל היוצא וקוטביו (שם ג א). הגלגלים מקיפין זה את זה כגלדי בצלים וכלם מקיפים יסוד האש (מ' אלדבי, ב"א ב ב). הגלגל התשיעי הוא הגדול והעליון שבגלגלים ונקרא שמי השמים וכו' חכמי התכונה קראוהו גלגל היומי לפי שעל פיו יהיה היום והלילה כי הוא מקיף העולם פעם בכל יום (שם ב ג). שכתבו התכוניים שגלגל היומי בכחו הגדול שנתן לו האל יתברך הוא מושך ומכריע את השמנה גלגלים עמו ומסבבין בכל יום את הארץ פעם א' (נחמ' ונעים א טו). הגלגל התשיעי הזה אשר דברנו בו נקרא בפי החכמים גלגל היומי מפני שזה הגלגל מביא היום לעולם שע"י סבובו השמש יעלה על הארץ ויאיר היום (שם יז). —ט) *עגול בחלל האויר שבו לפי דעת הקדמונים מקום כל אחד מארבעה היסודות: והקפת על המים גלגל הרוח וכו' והקפת על הרוח גלגל האש (רשב"ג, כתר מלכות). לשחקים ארקיע, הים גם הארץ נחבאה הפעם, גלגל הרוח מסביב יריע, תחתי הדרי ברק, סתר הרעם, פה גלגל האש (יל"ג, בירח בלילה). —י) *כמו גרגר: בפילפל וּבגלגל[1]) מלח (שבת ו ה). פלפל לריח הפה גלגל מלח לדורשיני (גמ' שם סה.). אלו הן עדשים המצריות כל שגלגליהם חדים (ירוש' סוף מעשרות).

גַּלְגַּל[2]), ב"ז, סמי' גַּלְגַּל, — כמו גַּלְגַּל, אופן של עגלת הדישה: לחם יודק כי לא לנצח אדוש ידושנו והמם גַּלְגַּל עגלתו ופרשיו לא ידקנו (ישע' כח כח).

א ***גִּלְגֵּל**, פ"י, —א) גלל, הניע דבר באופן שיסב סביב עצמו, rollen; rouler; to roll: אמר רב יוסף גילגל (את הביצה בשבת) חייב חטאת (שבת לח:). מגלגלין ביצה על גבי גג רותח ואין מגלגלין ביצה על גבי סיד רותח (שם לט.). — ובבצק, גלגל אותו בידיו לגמר לישתו: נדמעה עיסתה (של האשה) עד שלא גלגלה פטורה ומשגלגלה חייבת (חלה ג ב). הקדישה עיסתה עד שלא גלגלה ופדאתה וכו' הקדישתה עד שלא גלגלה וגלגלה הגזבר (שם ג). גלגל עיסה מערב י"ט מפריש ממנה חלתה בי"ט (ביצה ט:). הלש משנתן המים וגילגל נתחייב בחלה (רמב"ם כ"מ פט.). —ובגד וכיוצא בזה, יכרך אותו: אמיץ (אברהם) את זרועותיו וגלגל את בגדיו ונתן שתי ארכבותיו עליו (מדר' ויושע א). —ב) בהשאלה, הביא, גרם שיבוא: מגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב (תוספתא יוה"כ ה יב). ר' יוסי אומר מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב (ערכ' יא:). בניך הם בני חנוניך הם בני אברהם יצחק ויעקב גלגל רחמיך עליהן (פסח' פז.). וקרה להם מקרה כי הלשינו זה את זה והוציאו הרבה כספים לגויים גלגל העון שגרשו את אדונינו וכו' וכל זה גלגל כי פסקו אח"ז כל

[1]) גרסת הנוסחאות שלנו במשנה שבגמ'. וגרסת הערוך גרגר, וכן במשנה שבמשניות.

[2]) כמו בִּנְיָן, יִצְהָר, כִּבְשָׁן.

הצדקות (מכתב לנתן עזתי, REJ 1893, 213). ואם נגזר שיחיה בלי רופא הקב"ה מגלגל גלגולים ומביא לו רפואתו (פלא יועץ, ערך רפואה). גלגלנו דברים להכשיל רעינו גמלנו רע למי שהטיב אלינו (כף אחת יט, וידוי). — ג) הטיל חובה על אדם על ידי חובה אחרת: המקיף את חבירו משלש רוחותיו גדר את הראשונה וכו' אם עמד וגדר את הרביעית מגלגלין עליו את הכל (ב"ב א ג). המקבל שדה מחבירו ליטע הרי זה מקבל עליו עשר בוראות לבית סאה יותר על כן מגלגלין עליו את הכל (תוספתא ב"מ ט יז). היתה חורבתו בצד גינתו של חבירו ועמד וגדרה מגלגלין עליו יציאתו של כותל (שם יא ד). היה בידו (של העני) סלע ונתן הימנו שלש דינרין ולא הספיק ליתן דינר האחרון עד שהעשיר מגלגלין עליו את הכל (שם ערכ' א ה). — ובשבועות, הטיל שבועה על נטען אף על פי שעל פי הדין אינו חיב בה, ע"י שבועה אחרת שהוא חיב בה עפ"י הדין: נתגלגלה לו שבועה ממקום אחר מגלגלין עליו את הכל (שבוע' ז ח). עד כמה מגלגלין עליו עד כדי שיאמר לו עבדי אתה (ירוש' שם ז לח.). שלא יאמר (מי שנושה בחבירו מנה) אטעננו במאתים כדי שיודה לי במנה ויתחייב לי שבועה ואגלגל עליו שבועה ממקום אחר (בבלי שם לא.). לוה הימנו ערב שביעית ולמוצאי שביעית נעשה לו שותף או ארים אין מגלגלין (שם מח:). לכל מגלגלין (שבועה) חוץ משכיר שאין מגלגלין (שם מט.). סוטה שלא ניתנה להתבע בעד אחד מגלגלין (עליה שבועה) ממון שניתן להתבע בעד אחד אינו דין שמגלגלין (קדוש' כח.). הואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט באחת מהן שמגלגלין עליה את הישן אף פורטני בכל שבועות שבתורה שמגלגלין עליה את הישן (ספרי, כא יז). כל מי שנתחייב שבועה בין של תורה בין של דבריהם מגלגל עליו המשביע כל מה שירצה מדברים שאם יודה בהן יתחייב ממון (רמב"ם טו"נ א יב). אומרים לנתבע או תן לו כל מה שגלגל עליך מטענות הודאיות או השבע והפטר (שם יג). — ד) בכלל, הטיל חובה על אדם שלא משורת הדין וכדומה: אמר להם (רבן גמליאל) על החדשים אנו בושין אלא שאתם מגלגלין עלינו את הישנים (כתוב' ח א). לא דייכם כל הברכות הבאות לעולם בשבילנו ואי אתם אומרים לנו בואו וטלו לכם מן הברכות הללו ולא עוד אלא שאתם מגלגלים עלינו פיסים ווזמיות גולגליות וארנוניות (ירוש' שביע' ז לה:).

— פע', *גלגל, מגלגל, מגלגלת, — א) ביצה מגלגלת, שגלגלו אותה ברותח, ובכלל ביצה חצי שלוקה, weich gesot. Ei; oeuf à la coque; soft boiled egg: ביצה מגולגלת[1] (אינה חבור) עד שיגום ושלוקה עד שירסס (עוקצ' ב ו). אמר ר' יהודה פעם אחת היינו יושבין לפני ר"ע וט' באדם שחל להיות בע"ש היה והביאו לו ביצה מגולגלת[2] וגמעה בלא מלח (ערוב' מא.). חמשה דברים משכחים את הלימוד וכו' והאוכל ביצה מגולגלת בלא מלח (הורי' יג:). וגמיעת הביצה המגולגלת בריקות נפש (קאנון ג יט ב יב). — ומ"ר: כדי לגמוע ג' ביצים מגולגלות זו אחר זו (ירוש' סוטה א ב). — ב) עיסה מגלגלת[3], שנלושה כל צרכה: בתלמיד יושב לפני רבו וכו' ונזכר שיש עיסה מגולגלת בתוך ביתו ומתיירא שמא תחמיץ (פסח' ז.). — ג) זיתים מגלגלים, כבושים ונתונים במלח[4]: חבית של זיתים מגולגלים[5] ב"ש אומרים אינו צריך לנקב (עדי' ד ו). אלו מותרין באכילה וכו' ועלה של חלתית וזתים גלוסקאות המגולגלין[6] (ע"ז ב ז). — ד) שיש לו צורת גלגל, פחות או יתר עג"ל: מה עדשה זו מגולגלת אף אבילות מגלגלת ומחזרת על באי העולם (ב"ב יו:). — ה) בכלל, מטולטל, משלך, מונח בלי סדר: כל אותן שנים שהיו ישראל במדבר היו עצמותיו של יהודה מגולגלין בארון עד שעמד משה ובקש עליו רחמים (סוטה ז:). — ו) ימי שהוא בגלגול, שבאה נשמתו אחרי מותו אל תוך גוף אחר: ואל יאמר איך אעשה תשובה על העבירה שלא עשיתי מעולם הלוא יקרה לפעמים שהוא מן המגולגלים אשר היו כבר כמה

---

[1]) רה"ג פריש וז"ל: חציו שלוק. ע"כ. והרמב"ם בגוף פי' הערבי וז"ל: ביצה מגולגלת נימברשת. ע"כ, והוא נמברשת בערב' חצי שלוקה, רכה. —[2]) ופרש רש"י וז"ל: צלויה רכה. — [3]) וז"ל הערוך: עיסה שנגמרה לישתה נקראה מגולגלת. — [4]) הערוך: וז"ל פי' זיתים הנמתקין לאכילה נקראים מגולגלים. ע"כ. ומהר"מ לונזאנו במעריך שם: הזיתים הירוקין השלוחין הניתנין במים ומלח הן הנקראין מגולגלים. — [5]) פירוש רמב"ם: וכשזורקין מלח על הזיתים ונותנים אותם בחבית כדי לכבשם ולרכך אותם. ורש"י (יבמ' טו:): דחוקין ועומדין בחבית. — [6]) ופרש"י: שנתחממו ונרפו מחמת שמנן.

---

a) غبرشت

פעמים בזה העולם (הקדמ' עמה"מ א). האדם המגולגל אם יעשה כל המצות שבעולם ולא יתקן החטא ההוא שעשה וכו' מחויב הוא להתגלגל עד שיתקן מה שהעוה (שם, או"א לה). ודע לך כי אין שום אחד מאלו המגולגלים או שום אדם שנענש בבית דין של מעלה שאין יוצא לפניו כרוז שמכריז עונשו ועונו בכל אותו הגלגול (שם, ריסא דז"א מה). כמה וכמה מגולגלים מתגלגלים בן בכל עת (שם). שהאר"י ז"ל היה מכיר בנשמות מגולגלות בעצים ובאבנים ובהמות ורמש האדמה (אהי נוסס יד). ולידע נשמת אדם אשר בקרבו אם מגולגלת ומבטן מי היתה פעם אחרת לשעבר בעולם (שם כד). מאד יתעצם בכונתו בברכה זו (בברכת האילנות) שהיא לתיקון הנשמות שהם מגולגלות בעצי השדה והעשבים (מורה באצבע ז קלט). כששותה מים ישפוך מעט מים קודם שישתה כדי שלא יזיקוהו המגולגלים (הנהגות אדם ג). והיודעים חכמות הקבלה יכולים להעלות אפילו מדומם לאדם באופן כי על ידי האדם יכולין לתקן כל אלו ואם יפגע אדם המגולגל במי שאינו יכול לתקן כגון המגולגל בב"ח פוגע בע"ח או מגולגל בצומח בת"ח שאינו יודע קבלה יזיק לו מאוד (שם, בסוף הספר). שועלים אשר יאמינו כי נפשות רוחות ושדים בהם מגולגלים (שבי"ע ג, יפן).

— נִתְפ', נִתְגַּלְגַּל, — א) התנועע בתנועת הגלגל, סביב לעצמו, sich rollen; se rouler; be rolled: כפרץ רחב יאתיו (בני נבל) תחת שאה התגלגלו (איוב ל יד). זרק לתוך ארבע אמות ונתגלגל חוץ לארבע אמות פטור חוץ לארבע אמות ונתגלגל לתוך ארבע אמות חייב (שבת יא ג). נתגלגל (ערובו) חוץ לתחום ונפל עליו גל (ערוב' ג ד). היה קורא על האסקופה ונתגלגל הספר מידו (שם י ג). ודחפו (את העזאזל) לאחוריו והוא מתגלגל ויורד ולא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים אברים (יומא ו ו). ושתי שרשרות היו בה אחת שהוא מושך בה ויורד ואחת שהוא אוחז בה מלמעלן בשביל שלא תתגלגל (תמיד ה ה). התורם את הבור ונתנה (את התרומה) במקום שתתגלגל והגיע לבור ולשפכה (תוספתא טהו"י כ יח). האלהים עושה להם (להצדיקים שבחו"ל) מחילות בארץ והם מתגלגלים כנאדות ובאין לא"י (פסיק' רבתי א). — ובמשמ' יהברה מהירה בפה: נקרא השוא בפתח ואינה נמשכת כדי שתסבול טעם אלא מתגלגלת בפה ודולגת למלה הסמוכה לה (הור' סקורא 64). — ב) *נתגלגלה העיסה, נלושת היטב: אוכלין עראי מן העיסה עד שתתגלגל בחטים (חלה ג א). — ג) *נתגלגלה הביצה, נתבשלה חצי בשולה: אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל (שבת ג ג). — ד) *בשבועות: נתגלגלה לו שבועה ממקום אחר מגלגלין עליו את הכל (שבוע' ז ח). — ה) בהשאלה, *נתגלגל הדבר, קרה על פי גלגולים רבים, ע"י מקרים מתחלפים: לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים (שבת י:). ותכף נתגלגל כי פקרו בכיבוד רבינו ברשעותם (מכת' לנתן עזתי, REJ 1893, 213). ועדיין בימים ההם היו (בעלי התוספות האחרונים) בקיאים בכל התלמוד והיו יודעים המצות מתוך התלמוד עד שנתגלגל שנתגרשו בצרפת (אורח' לצדיק', בער התורה). שכל הסיבות והגלגולים מתגלגלים לפניך (הקד' ר"י יעבץ אור החיים). — ובמשמע' יבא לידו: ואחר שהתגלגל המאמר הזה בדברינו נשלים לבארו וכו' (מלמד התלמי' עקב). ואחר שהתגלגל פסוק בקרבך קדוש וגומר אומר בו מה שהוא פשוטו אצלי (שם, תכא). — ובמליצה, *נתגלגלו רחמיו, נתקבצו, נתרגשו: נתגלגלו רחמיו של הקב"ה (תדב"א א). מדת הרחמים עלינו התגלגל (פיוט נעי' יוה"כ). — *חשבון מתגלגל, ע' חשבון. — ו) *פלוני נתגלגל בפלוני, נכנסה נשמתו בגופו של פלוני, בא בגלגול בפלוני: דעת האומרים שתתגלגל הנפש מן האדם הרשע בגוף הכלב ושאר בע"ח בלתי מדברים (ר"י אברבנאל, ויקא). שפעמים תתגלגל הנפש החוטאת לא להוסיף השלמות כ"א בעבור שלא זכתה אל שלמות כלל מהכרח החמר (שם). שהנולד בנפש המתגלגלת יאמר עליו שאינו המת מפאת חמרו וגופו שאין חמר הנולד ומזגו כחמר המת ומזגו שוה בשוה (שם). קבלנו כי תרח נתגלגל באיוב כי ע"כ אמר ונחמתי על עפר ואפר וכו' (ר"מ אלשיך, איוב לח יט). הבא על זכר יתגלגל בשפן וארנבת הבא על בהמה יתגלגל בעטלף הבא על חיה ועוף יתגלגל בעורב הבא על אשת איש יתגלגל בחמור וכו' ולפעמים יתגלגל בעל לשון הרע בכלב ודע שאמרו המקובלים שאף על פי כשמתגלגל בצורת אדם אינו יודע בגלגולו

ראשון מכל מקום כשמתגלגל בצורת חיה או עוף הוא יודע בגלגולו ראשון ומצר ומצטער (ר"א אזקרי, חרדים ז). ואם הרוחות לא תתקיימנה בלי הגויות איך הנפשות תתגלגלנה בכלבים ובגמלים בדגים ובעופות ובחיות (הגר' אחוז לר"י מקנדיה, כס' מלא חפנים). הגלגולים שתתגלגל נפש החוטאת וכו' הבא על אשת אביו יתגלגל בחמור וכ"ז שאמרנו הוא כי לא שב בתשובה שלימה אז יתגלגל באלו הגלגולים האמורים (דרך יברה, התשובה). אם נתגלגל בפירות או בעשבים ויאכל אותם בלא ברכה יקלקל עוד לאותה הנפש המגולגלת (שם).

ב.*גִּלְגֵּל, פ"ע,—א) סָבַב והתהפך, ;sich drehen tourner to turn: מה עדשה זו מגולגלת אף אבילות מגלגלת ומחזרת על באי העולם (ב"ב יו:). — ב) גִּלְגֵּל בְּ, עם, עסק בו, טפל בו: (שם) הוא אמר אין רחיצה חיי נפש (וכאן) הוא אמר הכביסה חיי נפש אמר ר' מנא אדם מגלגל ברחיצה ואין אדם מגלגל בכביסה (ירוש' בכיע' ח לח:). מה בין לינה מה בין שביתה אדם מגלגל בלינה ואין אדם מגלגל בשביתה בכל מקום אדם לן ואין אדם שובת בכל מקום (שם מעברות כ מע ד). ואפילו במדירה (את אשתו) לעולם מגלגלת עמו שלשים יום שמא ימצא פתח לנדרו (שם כתוב' ז לא:). ההולך ממקום למקום אם יכול למעט בעסקו ימעט ואם לאו יגלגל עמהן (מו"ק כז.). הלוקח עבד מן העכו"ם ולא רצה למול מגלגל עמו עד שנים עשר חדש לא מל חוזר ומוכרו לעכו"ם (יבמו' מח:). עיר אחת היתה בארץ ישראל ולא רצו עבדיה למול וגלגלו עמהם עד שנים עשר חדש וחזרו ומכרום לנכרים (שם). לבעל הבית שהיה לו כרם נתנו לארים וכו' אמר מה אעשה אגלגל בכרם הזה עד שיבא בעל הכרם ויעשה בכרמו מה שירצה (תנחומא בראשית א). אלו מל אברהם בן כ' אולי לא היה יכול להתגייר פחות מל' לפיכך גלגל הקב"ה עמו עד שהגיע לצ"ט שנה (מדר' תהל' יז). לא גלגל הקב"ה והביא את אברהם וכו' (סד' אליהו רבא כ). לעולם ירחיק אדם עצמו מן הצדקה ויגלגל עצמו בצער כדי שלא יצטרך לבריות (ציצה לדרך א ד יא). עד שהגיע ענינם לפני המלך וגלגל עמהם באופן שיבטחו בעצמם (חזות קשה, ר"י ערמאה ה). צריכים בני העיר לגלגל עמו עפ"י מדותיו (פלא יועץ, ערך מכפט). לפי דעתו של בן ולפי שניו יגלגל עמו (שם, אות חנוך). — ובדבר אכילה, גלגל עמו בעדשים וכיוצא בזה, אכל אתו, סעד אתו: אמר לו (רבי נחמיה לאורחו) במה אתה סועד אמר לו בבשר שמן ויין ישן רצונך שתגלגל עמי בעדשים גילגל עמו בעדשים ומת (כתוב' סז:). למלך שעשה סעודה שבעה ימים וזימן כל בני המדינה בשבעת ימי המשתה כיון שעברו שבעת ימי המשתה אמר לאוהבו: כבר יצאנו ידי בני המדינה נגלגל אני ואתה במה שתמצא ליטרא בשר או דג או ירק (תנחו' פנחס טו). — ובכלל גלגל עם פלוני, שהה אתו, עסק אתו: בא אחד מהם נשתטח לו וא"ל אדוני המלך אם רצונך גלגל עמי היום מיד הלך עמו והעלהו לעלייתו וזבח לו שור והביא לפניו מיני מטעמים וכו' למחר פגע בו חברו התחיל משתטח לפניו וא"ל אדוני המלך רצונך שתגלגל עמי היום א"ל שמא את מבקש לעשות לי כשם שעשה לי חברך אתמול א"ל אדוני המלך איש עני אני אלא אם רצונך גלגל עמי היום במעט ירק שיש לי באותה שעה הלך לביתו ורחץ לו ידיו ורגליו והביא לפניו מעט ירק (מדר' משלי טו). — התפ', *הִתְגַּלְגֵּל עם פלוני, עסק בו, טפל בו: באושא התקינו שיהא אדם מתגלגל עם בנו עד שתיב עשרה שנה מכאן ואילך יורד עמו לחייו (כתוב' נ.). אף אם בשרי נמשך ביין לבי מתגלגל בחכמה (רש"י קהל' ב ג). בבעל הבית המתגלגל עם האורח ביום א' בבשר יום שני בדגים ומתמעט והולך (ספ' החיים למהר"ח מפראג ד ה). ועם בירור אמונתו כי ענינו מסור אל גזרות הבורא יתברך ושבחירת הבורא לו היא הבחירה הטובה הוא חייב להתגלגל בסיבות תועלותיו ולבחור הטוב בנראה לו מן העניי (חו"ה, הבטחון ד). ולא (ידענו) באיזו סחורה ובאיזו מעשה מן המעשים העולמיים נצלית כשנתגלגל בהם (שם).

*גַּלְגַּלּוֹן, עי' *גַּלְגִּילוֹן.

***גַּלְגַּלּוּת,** ש"נ, — צורת הגלגל: והגרתם (של המים) היא כצורת הקשת כדי שתשאר הארץ כדוריתה וגלגלותה (השמים והעולם לאבן סיני, ר"י כרלין). בענין זוהר ונוגה העין אשר נישג בסתימותו בגלגלותי (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתרי תורה יט).

***גַּלְגַּלִּי,** ת"ז לנק' גַּלְגַּלִּית, מ"ר גַּלְגַּלִּיִּים, גַּלְגַּלִּיּוֹת, — שיש לו צורת גלגל. דומה לגלגל. שיך לגלגלי: sphärisch ; sphérique ; spherical: כי

התנועה הגלגלית הסבובית והעגולית מה שאליו יתנועע ממנו יתנועע (מכת' ר"מ גילני לר"ד הכבלי, לקוטי קדמ', נספח' 49). והם מעט מהרבה מחכמות הטבעיות והאלהיות והמוסריות והגלגליות[1]) (כוזרי ג לט). והגרמים הגלגליים והגרמים היסודיים (שם ה יב). ואחר כן אדבר עמו בערכים ההם הגלגליים והם עד אין תכלית מרוב (שם ה ז). הם סבות ההויה וההפסד אחר הכחות הגלגליות (מלמד התלמידים, כוח). אמנם עניני התכונה הגלגלית והחכמה הטבעית וכו' (מו"נ א לד). האם היה שוה הזמן הגלגליי השלם לזמן בלתי שלם (ר"י אברבנאל, בראש' א, שאל' ט). כי בני האדם יש להם רוחות גלגליות ונפשות מדברות מלאכיות (ר' קלוני', אגר' בע"ח ב א). ישתבח שמו הממשיך מהמשך השכל הנפש הכוללה הגלגלית בעלת כח ותנועות (שם ג ז). והנפש הכללית הגלגלית היא רוח העולם והסבה בשמירת צורות הגופים והמינים בחמר הוא קיום סבותיהם הגלגליות (רמ"ע פלקיירא במכתב) אם לא שתגיע ההשפעה על הנפש הגלגליר (קרקשש, מו"נ ב ז). ושמו (האמות) כבר כל בטחונם ויחולם בכחות הגלגליות והסירו תקותם מהשגחת הבורא (תגמ' הנפ' כח:). וכל כוכב מקבל בייחוד שפע ממדרגה מלאכיית מיוחדת שמאותו השפע יחון על החלק שלו וישמרהו באמצעות הכחות הגלגליות והיא שמירה פרטית והשגחה אלהית (מ' אלדבי, ש"א ב ב). ואלו שני הדברים (החמר והצורה) היו שרש ומקור לכל הנבראים אשר נבראו בב' עולמות שהם עולם הרוחני ועולם הגלגלי ועולם ההפסדי (שם). ונמצא קיומו (של עצם השכל) והתמדתו על פי מציאות מעלת נבדל בעצם מהתמדת הגופים הגלגליים וקיומם (שער השמ' לאבן לטי' כד). שכיון בו אל החכמה האלהית שהמלאכיית נכללת עמה והגלגלית והטבעית (קול יהודה להכוזרי ב סו).

***גַּלְגַּלִּיאֵל**, — שם מלאך: גלגליאל שהוא ממונה על גלגל החמה (היכלות, ילינק ס).

גֻּלְגֹּלֶת[2]), ש"נ, כנ' גֻּלְגָּלְתּוֹ, מ"ר גֻּלְגָּלוֹת, וגם *גלגליות ככנ' גֻּלְגְּלוֹתָם, — א) כלל עצמות הראש שהן כמו בית להמות, Schädel; crâne; skull : וילכו לקברה (את איזבל) ולא מצאו בה כי אם הַגֻּלְגֹּלֶת והרגלים וכפות הידים (מ"ב ט לה). השדרה והגלגולת (אהל' ב א). אף הוא ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים (אב' ב ו). נפתחה הגלגולת ולא ניקב קרום של מוח (חול' ג ג). מעשה באחד שחרש וניער את המחרישה ונמצאת גולגלת שלמה דבוקה במחרשה (תוספתא אהיל' יח יג). ואחד המעלה בזכורו ואחד הנשאל בגולגולת וכו' והנשאל בגולגולת עולה כדרכו ועולה בשבת (שם סנהד ז ז). — וככנ': ותשלך אשה אחת פלח רכב על ראש אבימלך ותרץ את גֻּלְגָּלְתּוֹ (שופט' ט נג). ואת גֻּלְגָּלְתּוֹ (של שאול ההרוג) תקעו בית דגון (דהי"א י י). ולא ישיח לפניו (היהודי לפני הגוי) שמא ירוץ את גולגלתו (תוספתא ע"ז ג ד). מעשה בעין בול אחד שנתתכה גלגלתו וטלה עליו הרופא מטלית של קרויה וחיה (שם אהיל' ב ו). — לַגֻּלְגֹּלֶת, לאיש אחד: לקטו ממנו (מי המן) איש לפי אכלו עמר לַגֻּלְגֹּלֶת מספר נפשתיכם (שמות טז טז). ויהי זהב התנופה תשע ועשרים ככר וכו' בקע לַגֻּלְגֹּלֶת וכו' לכל העבר על הפקדים מבן עשרים שנה ומעלה (שם לח כד-כו). ולקחת חמשת חמשת שקלים לַגֻּלְגֹּלֶת בשקל הקדש (במד' ג מז). — ומ"ר בכנ': שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחתם לבית אבתם במספר שמות כל זכר לְגֻלְגְּלֹתָם (במד' א ב), ר"ל לפי מספר הגלגלות, האנשים והנשים. תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמות לְגֻלְגְּלֹתָם כל זכר מבן עשרים שנה ומעלה (שם כ). ויהי מספרם לְגֻלְגְּלֹתָם לגברים שלשים ושמנה אלף (דהי"א כג ג). — ומ"ר *גלגליות במשמ' העקרית: ירדה הבאר לתוך המערה והוציאה גולגליות וזרועות ורגלים (תנחו' כוב', חקת מז). — ב) *מדת המלכות, סכום קצוב שחיב כל אחד ואחד לשלם מס להמדינה[2]). Kopfsteuer; capitation :

---

[1]) בגוף הערבי: ואלפלכיה (מהד' הרשפלד).

[2]) יחיד במשקלי השמות שבמקרא. בסור' גגולתא, בארמ' גולגולתא, בערב' גֻמְגֻמָה a), וסוברים החכמים כי נגזר השם גלגלת מן גלגל במשמ' דבר המתגלגל, מפני צורתה העגולה של הגלגלת. אך קצת יש לפקפק בדבר, שא"כ מהו מקור המלה הערב' גמגמה, דיאיל ואין להצרוף גמגם בערב' שום דבר ממשמעת גלגול, אם לא שנניח כי זו אינה מלה ערב' מקורית אלא שאולה מעבר' ונתחלפה למד במם. — [2]) ברומ' census capitum, ר"ל מס הגלגלת. ל' גולדשמיט במאמרו בהקבץ REJ 34, 202 רצה להוכיח כי הכונה בהשם גלגלת לא היתה להמס census capitum, שהיה כללי לכל שוכני מלכות רומא אלא להמס המיוחד שהטיל אספסיונוס על

a) جُمْجُمَة

אין לך נתפס על חבירו וחייב ליתן לו אלא בארנון זבגולגולת (ירוש' כתוב' יג לה ד). הנהיג רבי בארנונא ובגולגולת ובאנפרות (שם י לד.). אם נתת מכיסך צדקה הקב"ה משמרך מן הפיסין זמן הזימיות ומן הגולגוליות ומן הארנוניות (שם פאה א יה:). יהיו בניך משתעבדין בארבע מלכיות בעולם הזה במסים וכהוניות ובזמיות ובגולגליות (פסיק' דר"כ, כחדש השביעי). שאם ח"ו יתבקש עוד מפי המלך יר"ה והשרים לגבית גלגולת מבני ישראל שלא ישתדלו עוד לשכור מהמלך יר"ה והשרים רק יניחו הדבר על הגלגולת (חדשים גם ישנים, פנק' פוזנא, הסכמ' יריד, ש' בנ"ה). — יוכסף גלגלת[1]) : שאין תלמידי חכמים פטורין ממעשר תבואתה ומכסף גולגלתן אלא כשהצבור נותנים ביחד כך וכך לפטור את כולן והם פוסקים ביניהם אבל אם אמר המלך שיתן כל אחד כסף גולגלתו אין עמי הארץ פורעין בשביל ת"ח (טור שכנים קסג, בשם הרמב"ן).

גלד, ממנו גֶּלֶד, *גָּלַד, גָּלִיד, *הַגְלָדָה.

גֶּלֶד[2]), ש"ז, כנ' גִּלְדִּי, מ"ר גְּלָדִים, סמי' גִּלְדֵי, — א) עור, ובפרט מקמט, קיטה, Haut; peau; skin : שק תפרתי עלי גִלְדִּי (איוב יו יה). — ואמר המליץ : עד נברא הגוף ותלבש אותו כבגד, והפיצה חום יקודה בבשר ובגלד, ויחם בשר הילד (הקד' כ"י חריזי, תחכמוני). — וגלדי בצלים, יהקלפות שבבצל : והמשל בזה גלדי הבצלים שהם זה על זה (תגמ' הנפש, פי' כ"ה הקד' א). הגלגלים מקיפין זה את זה כגלדי בצלים (מ' אלדכו, פ"א ב ב). שכל גלגלי הרקיע הם סמוכים ודבוקים זה בתוך זה כגלדי הבצלים ואין שום מקום פנוי וריקות ביניהם כלל (נחמד ונעים, דוד גנז א ב). — ב) *מה שנתקשה על פני דבר אחד, Kruste, Scharf ; croûte ; crust : לפלוף שחוץ לעין וגלד שחוץ למכה וכו' וגלדי צואה שעל בשרו (מקוא' ט ב). מרחיקין את הנבילות וכו' עד כדי שעושה גלד (ירוש' ב"ב ב יג ג). מגרר אדם גלדי צואה וגלדי מכה שעל בשרו (שבת נ:). מנהגו של עולם מי שהיה לו מכה ונתרפאה מעט והעלתה גלד נותן בה דברים רכים (רה"ג, טהר' ט ב). — ג) *כל דבר דק חופה על דבר אחר : גרדו (את השופר) והעמידו על גלדו (ר"ה כז:). שהוא (הקרח) מגליד גלד דק מלמעלה (רמב"ן שמות יו יד). — ד) *דפנות של כלי : קערה גילדה עב מזורק גילדו דק (מד"ר במדב' יג).

***גָּלַד**, פ"ע, עת' יִגְלַד, — א) נתקשה, נקפא, המים וכדומה, gefrieren ; geler ; to congeal : יחזק הרקיע יקרש הרקיע יגלד הרקיע (ירוש' ברכ' א ב ג). בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע בתוך המים גלדה טיפה האמצעית ונעשו השמים (מד"ר ברא' ד).
— הִפע', *הִגְלִיד, — א) כמו קל, נעשה גליד : מי המאת שהגלידו וחזרו ונימוחו (תוספתא פרה ח ח). לכלובי שמרים וכו' והטיט והבצק שעל ידי הקורדום ושעל ידי המגריפה הרי אלו אין חוצצין הגלידו הרי אלו הוצצין (שם מקוא' ו יח). מקוה שאוב שהגליד טהור (שם טהר' ב ו). הגליד[1]) פי המכה (שם חול' ג יא). אם הגליד פי המכה בידוע שזו נטרפה קודם שחיטה לפיכך אם הגליד פי המכה בידוע שזו נטרפה שלשה ימים קודם שחיטה לא הגליד פי המכה הרי הדבר ספק (רמב"ם, מכירה כ טו). — ויוצא : יעשה שיגלד : ועל הרוב סבת היסורין יהיו או מאש המקדיה או מקרת המגליד השפע ומעכבו (מעגל יבק, שפתי לדק ו). — ב) נהדבק כגלד : (הדם) שלפני הכיבום מגליד שלאחר הכיבום מקדיר (תוספתא ניד' ו יג). אינו דומה כתם שלאחר הכבום לכתם שלפני הכבום שזה מקדיר וזה מגליד (גמ' שם נו:).
— הָפע', הֻגְלַד, *הוּגְלַד, — עלה עליו גֶּלֶד : הוגלד פי המכה בידוע ששלשה ימים קודם שחיטה (כתוב' עו:). כגון שניקבו בית הכוסות והוגלד פי המכה (שו"ע חו"מ רכב יא). כי כל מעין ונחל נקפא, הוגלדה טפה (מעש' הכ' דון ש"ט ארדוטיל, כספ' ד"ת).

***גִּלְדִּי**, ת"ז, לנ' גִלְדִית, — מטבע הגלד : הליחות הגלדיית והבציית והזוכיית וכן הכתונת הקרניית אין העורקים בהם כלל בשום פנים ואמנם

היהודים, fiscus judaicus, שהיה שניא מאד ליהודים וכנוהו בהשם גולגולת מפני פחד הרומאים. אך אין זה מכרח. — [1]) בארמ' : ככף גולגלתא (נדר' סו:).
[2]) בערב' גִ'לד a) עור. בארמ' וכור' גלדא. וכן באשור' גִלְדּ.

a) جِلْد

---

[1]) כך גם בגמ' שם נא. וגרסת רגמ"ה ורש"י הוגלד. וכן בגמ' כתוב' עו : הוגלד.

נזונת הליהה הגלדיית בדיות הלהוש הזוכיית (פרקי מ״ב נ)

גלה[1], ממנו גלה, *גלוי, יהתגלות

גלה, גליתי. לנק׳ גלתה, גלת, עת׳ אגלה, יגלה, יגל לווי גל, גלה, מק׳ גלה, גלות.

א. פ״י, הסיר הדבר המכסה, **entblössen ; découvrir , uncover** : ושמושו בהשאלה, גלה סוד, גלה אזן: ויי׳ גלה את אזן שמואל יום אחד לפני בוא שאול לאמר כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימן (ש״א ט יה-יו). כי אחקר את אבי וכו׳ אשלח אליך וגליתי את אזניך (שם כ יב). כי קשרתם כלכם עלי ואין גלה את אזני בכרת בני עם בן ישי (שם כב ח). גם ידם עם דוד וכי ידעו כי ברח הוא ולא גלו את אזנו (שם יז). כי אתה יי׳ צבאות אלהי ישראל גליתה את אזן עבדך לאמר בית אבנה לך (ש״ב ז כז). ואני אמרתי אגלה אזנך לאמר קנה נגד הישבים (רות ד ד). הנה לו-עשה אבי דבר גדול או דבר קטן ולא יגלה את אזני (ש״א כ ב). בחלום חזיון לילה בנפל תרדמה על אנשים בתנומות עלי משכב אז יגלה אזן אנשים (איוב לג יה-יו). ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון (שם לו י). כי לא יעשה אדני יי׳ דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג ז). גולה סוד הולך רכיל (משלי כ יט). — וכינו׳, עי׳ גלוי.

ב. פ״ע, — א) יצא ונראה, **erscheinen ; apparaître , to appear** : גלה חציר ונראה דשא (משלי כז כה). — ב) יצא ממקומו, מן ארץ מושבו, **auswandern ; émigrer , emigrate** : כי כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם וישראל גלה יגלה מעל אדמתו (עמוס ז יא). לכן עתה יגלו בראש גלים (שם ו ז). וגלו עם ארם קירה (שם א ה). וידעו הגוים כי בעונם גלו בית ישראל (יחזק׳ לט כג). קרחי וגזי על בני תענוגיך וכו׳ כי גלו ממך (מיכה א יו). עשה לך כלי גולה וגלה יומם לעיניהם וגלית ממקומך אל מקום אחר (יחזק׳ יב ג). ויגל יהודה מעל אדמתו (ירמ׳ נב כז). רוצח ש ג ל ה לעיר מקלטו (מכות ב ח). האב גולה על ידי הבן והבן ג ו ל ה על ידי האב הכל ג ו ל י ן על ידי ישראל (שם ג). הוי ג ו ל ה למקום תורה (אבות ד יד). מיום שחרב בית המקדש ו ג ל י נ ו מארצינו ניטלה עצה ממנו ואין אנו יודעין לדון דיני נפשות (מגי׳ יב:). אמרו יהודה שעילה (את המלכות) יתעלה יוסי ששתק י ג ל ה לציפורי (שבת לג:). — ובהרחבה, גלה הארץ, ר״ל גלו ממנה יושביה: כי הגלגל גלה יגלה (עמוס ה ה). גלתה יהודה מעני ומרב עבדה (איכה א ג). עד גלות ירושלם (ירמ׳ א ג). הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני עד יום גלות הארץ (שופט׳ יח ל). — *וגלת: בכל מקום שגלה ישראל ג ל ת השכינה עמהם (ירוש׳ תענ׳ א סד:). — ב) בהשאלה לדברים לא בע״ח, במשמע׳ עבר וחלף וכלה: גלה כבוד מישראל (ש״א ד כא). כי אבל עליו עמו וכו׳ על כבודו כי גלה ממנו (הושע י ה). ערבה כל שמחה גלה משוש הארץ (ישע׳ כד יא). — ואמר המשורר: המון רחמי נכמר כי אזכרה קדם כבודך אשר גלה ונוך אשר חרב (ר״י הלוי, יפה נוף). — ועתיד מקוצר: יגל[1]) יבול ביתו נגרות ביום אפו (איוב כ כח).

— נפע׳, נגלה, נגליתי, נגלינו, עת׳ יגלה, יגל, תגל, לווי הגלו, מקור נגלה, נגלות, הגלות, — א) הסיר מעל עצמו מה שמכסהו, **sich entblössen; se découvrir, to denude one self** : ותאמר (מיכל לדוד) מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים (ש״ב ו כ). — ב) הראה את עצמו: כי שם נגלו אליו האלהים (בראש׳ לה ז). כי נגלה יי׳ אל שמואל בשלו (ש״א ג כא). כה אמר יי׳ הנגלה נגליתי אל בית אביך (שם ב כז). ויאמר יהונתן הנה אנחנו עברים אל האנשים ונגלינו אליהם (שם יד ח). לאמר לאסורים צאו לאשר בחשך הגלו (ישע׳ מט ט). — ג) הוסר מעל הדבר מה שמכסהו: ולא תעלה במעלת על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו (שמות כ כו). והרסתי את הקיר אשר טחתם תפל והגעתיהו אל הארץ ונגלה יסדו (יחזק׳ יג יד). ונגלה ערות זנוניך (שם כג כט). תגל ערותך גם תראה חרפתך (ישע׳ מז ג). יגלו מוסדות תבל (ש״ב כב יו). — וגם על הדבר המכסה, הורם ונגלה מה שתחתיו: ברב עונך נגלו שוליך (ירמ׳ יג כב). — ד) נראה ונודע מה שהיה נסתר עד כה: ושמואל טרם ידע את יי׳ וטרם יגלה אליו דבר יי׳ (ש״א ג ז). כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים ורעות שמרון (הוש׳ ז א). ונגלה כבוד יי׳ וראו כל בשר יחדו כי פי יי׳ דבר (ישע׳ מ ה). מי האמין לשמעתנו וזרוע יי׳ על מי נגלתה (שם נג א). הנגלו לך שערי מות ושערי צלמות תראה (איוב לח יז). תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל (משלי כו כו). — *ונגלית: וממה שיורה הוראה

[1]) בערב׳ גלא a) ובארט׳ גלי כמו בעברית.

a) جَلَا

[1]) ויש סוברים כי זה מן גלל יגל

גלית על בטול זה הדעת (רלב"ג, מלחמות ה' ד ג). כי אין חי שישיג עצמותו אלא הוא יתברך עם היות מציאותו גלית מצד מעשיו תכלית ההגלות (העקר ב ל). — נִגְלֶה, דבר נגלה, עי' נִגְלָה. — נִגְלֶה ונסתר, עי' נִגְלָה.

— פע', גִּלָּה, גִּלֵּיתִי, עת' תְּגַלֶּה, יְגַלֶּה, יְגַל, וַיְגַל, תְּגַל לווי גַּל, גַּלִּי, לְגַלּוֹת. — א) הסיר מעל דבר את הדבר המכסהו, והניחו לא מכסה, **entblössen; découvrir; to uncover**: ובאת וְגִלִּית מרגלתיו ושכבתי (רות ג ד). ותבא (רות) בלט וַתְּגַל מרגלתיו ותשכב (שם ז). והגרתי לגי אבניה ויסדיה אֲגַלֶּה (מיכה א ו). גַּלִּי שוק עברי נהרות (ישע' מז ב). הנני מקבץ את כל מאהביך וכו' וְגִלֵּיתִי ערותך אלהם וראו את כל ערותך (יחזק טז לז). וַתְּגַל את ערותה (שם כג יח). היא (הסוטה) גִּלְּתָה את עצמה לעבירה (סוטה א ז). ושוהה (השכור) ושוגה ורואה את כל העולם כספינה וכו' זהוא אינו יודע ואינו מתבייש ומגלה את עצמו (תנחומא שמיני ז). — וגלה הדרכים, הראה איך ללכת: אמר לו (הקב"ה למשה) טול המטה וכו' ואמור לי (לים) אני שלוחו של יוצר בראשית גלה דרכיך לבני שיעברו בך (מדר' ויושע, ועתה). — ב) הרים והסיר את הדבר המכסה: הנני אליך נאם יי' צבאות וְגִלֵּיתִי שוליך על פניך (נחום ג ה). וַיְגַל את מסך יהודה ותבט (ישע' כב ח). גַּלִּי צמתך חשפי שבל (שם מז ב). אמר רבי יהושע מי יגלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן זכאי וכו' (סוט' ה ב). גילה חפאים ומצא אבק על גבי כלים (תוספתא פרה ה ג). היודע מספרכם הוא יעורר אתכם (מהמות) הוא יגלה העפר מעל עיניכם (ירוש' כלא' ט יג ד).—גלה כנף פלוני, גלה ערות פלוני, עי' כנף, ערוה. — גַּלֵּה עין: וַיְגַל יי' את עיני בלעם וירא את מלאך יי' נצב בדרך (במדב כב לא). גַּל עיני ואביטה נפלאות (תהל' קיט יח). — וכבר גנה רמב"ע את המשורר שהשתמש בפעל גם ביחס לאזן ואמר: יְגַל אזן אנוש לו היתה קשבת (כתב אלחריזי, REJ 22, 239).— ג) בהשאלה, הראה הודיע מה שהיה נסתר קדם: סתרי נדחים נודד אל תְּגַלִּי (ישע' טז ג). כי אני חשפתי את עשו גִּלֵּיתִי את מסתריו ונחבה לא יוכל (ירמ' מט י). הולך רכיל מְגַלֶּה סוד ונאמן רוח מכסה דבר (משלי יא יג). ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תְּגַל (שם כה ט). מְגַלֶּה עמקות מני חשך (איוב יב כב). יְגַלּוּ שמים עונו (שם כ כז). התורה ביפתי ואתה מגלה אותי (שבת לו:). — ולווי יְגַל: שמך עוזר וסומך ומושיע ואת אב ליתומים, תשועתך לעמך תקרב וְגַל קצים סתומים וחתומים (סמח"ג, פזמ' לפסח, תמים דעים). — ועם אל, ל, של האיש שמראים לו: אליך גִּלִּיתִי את ריבי (ירמ' יא כ). מי גילה לבני רז זה (שבת פח.). מי הוא זה שגילה סתריי לבני אדם (מגי' ג.). מעשה בתלמי המלך שכנס ע"ב זקנים והושיבם בשבעים ושנים בתים ולא גלה להם על מה כנסם (סופר' א ח).—ועם על, הדבר שמגלים: נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא גִלּוּ על עונך (איכה ב יד). פקד עונך בת אדום גִּלָּה על חטאתיך (שם ד כב). — וגלה לְעֵינֵי פלוני: הודיע יי' ישועתו לְעֵינֵי הגוים גִּלָּה צדקתו (תהל' צח ב). — *גִּלָּה משפחות, גלה סודן, שאינן מיוחסות: הריני נזיר אם לא אגלה משפחות יהא נזיר ואל יגלה משפחות (תוספתא נזיר' א ג). עוד (משפחה) אחרת היתה (שנטמעה) ולא רצו חכמים לגלותה (קדוש' עא.). — מגלה פנים, עי' פָּנִים.

— פע', גֻּלָּה גֻּלְּתָה, מְגֻלֶּה, — שֶׁגֻּלּוּ אותו, שאינו מכסה: טובה תוכחת מְגֻלָּה מאהבה מסתרת (משלי כז ה). והצב גֻּלְּתָה[1] העלתה ואמהתיה מנהגות כקול יונים מתפפות על לבביהן (נחום ב ח). צלוחית שהניחה מגולה ובא ומצאה מכוסה (פרה יא א). הקוסם והמזיג והמגולה ושל שמרים (תוספתא מנח' ט ט). וחררה שטמנה בגחלים אם מגולה מקצתה (שבת קכג.).

— הפע', הִגְלָה, הָגְלָה, עת' אַגְלֶה, אֶגֶל, תַּגְלֶה, תֶּגֶל, יַגְלֶה, יֶגֶל, וַיֶּגֶל, וַיַּגְלֵם, מקור הַגְלוֹת, בכנ' הַגְלוֹתְךָ, — עשה, הכריח שיגלה מן הארץ, **verbannen, exiler; to banish**: כל העם אשר הֶגְלָה נבוכדנאצר מירושלם בבלה (ירמ' כט א). ואת יתר העם הנשארים הֶגְלָה נבוזראדן רב טבחים בבל (שם לט ט). זה העם אשר הֶגְלָה נבוכדראצר (שם נב כח). וְהִגְלָה (נבוכדנאצר) את כל ירושלם ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל (מ"ב כד יד). וְהִגְלֵיתִי[2] אתכם מהלאה לדמשק (עמוס ה כז). הגולה אשר הִגְלֵיתִי מירושלם בבלה (ירמ' כט ד). הגוים אשר הִגְלִיתָ ותושב בערי שמרון (מ"ב יז כו). הגוים אשר הִגְלוּ אתם משם (שם לג). אחד מהכהנים אשר הִגְלִיתֶם משם (שם כז). ואת כל יהודה אתן ביד מלך בבל וְהִגְלָם בבלה (ירמ' כ ד). ונעמן ואחיה וגרא הוא הֶגְלָם (דהי"א ח ז). וַיֶּגֶל (מלך אשור) את ישראל אשורה (מ"ב יז ו). וַיֶּגֶל את יהויכין

[1]) המליצה קשה, וי"מ גלתה במשמ' ש"נ, אבל גם זה דחוק. — [2]) חסר בכל הספרים.

בבלה (שם כד יח). ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה (שם יו ט). ויקח (תגלת פלאסר) את עיון ואת אבל וכו' ויגלם אשורה (שם יח כט). ראשי אבות ליושבי גבע ויגלום אל מנחת (דהי"א ח ו). אחרי הגלות נבוכדראצר מלך בבל את יכניה (ירמ' כד א). להמית אתנו ולהגלות אתנו בבל (שם מג ג). בהגלות יי' את יהודה (דהי"א ה מא). על הגלותם גלות שלמה להסגיר לאדום (עמוס א ו). תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך (איכה ד כב). בהגלותי אתם אל הגוים (יחזק' לט כח).—ובהשמטת ה: אשר לא לקחם נבוכדנאצר מלך בבל בגלותו את יכוניה (ירמ' כז כ). א"ר יוחנן ענוותנותו של ר' זכריה בן אבקולס החריבה את בתינו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו (גיט נו.). המלכות שהחריבה את בתינו ושרפה את היכלינו והגליתנו מארצנו (שם נו:).

- הפ', הגלה, הגלתה, הגלת, בינ' מגלים,—שהגלו אותו. exiled ; éxilé ; verbannt: אנשים ונשים וטף ומדלת הארץ מאשר לא הגלו בבלה (ירמ' מ ז). איש יהודי היה בשושן הבירה וכו' אשר הגלה מירושלים עם הגלה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה (אסת ב ה-ו). גלות ירושלם ויהודה המגלים בבלה (ירמ' מ א). הגלת יהודה כלה הגלת שלומים (שם יג יט). — ואמר המשורר: ובנות עדינות, הגלו ממדינות, ממטות רעננות, ומנוחות שאננות (ר"י הלוי, יונה נכאתה).

- התפ' התגלה, נתגלה, עת' אתגלה, אתגל, יתגלה, יתגל, ויתגל, מקור התגלה, התגלות, — גלה את עצמו הראה את עצמו: וישת (נח) מן היין וישכר ויתגל בתוך אהלה (בראש' ט כא). אבנים שזועתן המחרישה אז שהיו מכוסות ונתגלו (שביע' ג ז). חבית שנתגלתה ושתו הימנה עשרה בני אדם (תוספתא תרומ' ז יז). יהא זהיר (פוהה) על עצמו שלא יתגלה (שם מגי' ד כז). שלש מטמוניות הטמין יוסף במצרים אחת נתגלה לקרח ואחת נתגלה לאנטונינוס בן אסוירוס ואחת גנוזה לצדיקים לעתיד לבא (פסח קיט.).—*ובהשאלה: זה לוט וכו' שנתגלה קלונו (נזי' כג:). כמה שנים נשנית משנה זו בביהמ"ד ולא נתגלה טעמה עד שבא ר' חנינא וכו' (שבת פג:). ראשונים שנתגלה עונם נתגלה קצם אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קצם (יומא ט:). —ונתגלית במקום נתגלתה, להקל על המבטא: ובעוד שלא נתגלית היבשה נקראת הארץ בשם חשך לחשכתה (ר"י אברבנאל, בראש' א, והארץ כיתה)

בחצות הלילה הוא עת רצון שמתגלית העת רצון של נועם ה' (עמה"מ, קרית ארבע קה). ועל כי הקדושה מתגלית ומתעלית בהתקדש החדש הזה (חדש ניסן) צריך כל אדם להכין עצמו לכך ולהוסיף ביראת ה' (תמה"י, כ"ת ניסן א). — ובמשמע' *גרם לעצמו גלות: ויגל אין כתיב כאן אלא ויתגל גרם גלות לו ולדורות (מד"ר בראש' לו).

א. גלה[1], ש"נ, מ"ר גלות, גלת,—כל גוף או כלי בצורה פחות או יתר כדורית, Kugel ; globe, ובפרט, — א) כעין כדור על ראשי העמודים: עמדים שנים וגלת הכתרת אשר על ראש העמודים שתים והשבכות שתים לכסות את שתי גלת הכתרת (מ"א ז מא). — ואמר המשורר: וציצים בראשם (של הפרחים) עליהם לגלות (רמב"ע, תרשיש ג). — ב) כעין קערה עגלה: ראיתי והנה מנורת זהב כלה וגלה[2]) על ראשה וכו' ושנים זיתים עליה אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה (זכר' ד ב-ג). ועל גביהם (של הנרות) גולה ועל שפת הגולה שנים זיתים וכו' ויגר (השמן) על פי הצנתרות ואל הגולה ומהגולה אל המוצקות (מנח' בן סרוק, גל). — ובהשאלה, גלת הזהב, קדרת המוח: עד אשר לא ירחק חבל הכסף ותרץ גלת הזהב ותשבר כד על המבוע (קהל' יב ו).

ב. גלה, ש"נ, מ"ר גלות, גלת, — א) מעין, Quelle ; fontaine ; spring: ותאמר (בת כלב) תנה

---

[1]) לפי דעת קצת החכמים, באשור' גלת, כעין זה. בערב' דומה לזה גלה a) כדור. — [2]) יונתן תרגם פה אגני, מנחם חברה עם גלילי ופרש אופן. ריב"ג פרשה כמו התרגום, קערה, אמר וז"ל: כי בצורת קערה היתה על ראש כל עמוד והיתה הכותרת על הקערה. וכן רד"ק: והוא כלי עגול כמו מזרק. ע"כ. והנה בכל הספרים גלה במפיק ה, וכן נמסר במסורה, וכן ת"י גולתה. ולכן סברו קצת החדשים כי זה כנוי נק' מן גל. ואף כי אפשר שיהיו שני המשקלים כמו חק חקה, סך סכה, אך הקדמונים לא הזכירו אלא משקל הנקבה גלה ולא גל, וכן תרגום השבעים, לא בכנוי. ואמר רד"ק בפרושו: וגלה במפיק ואיננו לנקבה וכמוהו כבכורה בטרם קיץ ותעלומה יוציא לאור לא גשמה ביום זעם. ע"כ. ובסה"ש בקפק ואמר: או יהיה מש[...] אחר בלא הא הנקבה גול בבלם חוק או יהיה המפיק לתפארת הקריאה כמו ותעלומה וכו', וכן הסכימו רוב החדשים. ורש"י פרש: גולה עגל גדול עגול. וכן שאר הספרים.

a) جلة

לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני ונתתה לי גֻלֹּת מים ויתן לה את גֻּלֹּת עליות ואת גֻּלֹּת תחתיות (יהוש' יה יט). לשכת הגולה שם היה בור הגולה קבוע והגלגל נתון עליו ומשם מספיקין מים לכל העזרה (מדות ה ד). — ב) *בְּרֵכָה מלאכותית תורקת מימיה באויר: להבין דרך בנין בית מרובע או מעוגל או לעשות ריחים או לחפור גלות מים או למדוד קרקעות (ר"י ברצלוני, יצירה 65). ובראות הזמן נמשך כעבד לבבות בעבות אהב משכתם, והלך על נתיב מרי כאישיו וגֻלּוֹת תוך בתוך לבב כמסתם, ויום דמה ירה חצי יגונים אזי חשתם ואת קשתו דרכתם (רמב"ע, מזכיר עון רעיו הבוגדים, הלמוד). — *ובהשאלה: גם גֻלּוֹת עיניו לה הטו קרנים, כי יפי ותם לא יוכלו יסתרו, וכהתוך אור יום בפני משקע מים, כן התכו לבביהם יחד חברו (יל"ג, אדו"מ כ). מסבה נשו על שפת הברכה ונשים גבול מפרהים לגלות (רמב"ע, תרשיש ג). ראה אדוני גולות המים החמודים. וראה האריות עליהם עומדים, ומפיהם נוזלים מים עולים ויורדים (ר"י חריזי, תחכמוני לד).

ג.*גֻּלָּה, ש"נ, — כלי מכלי השמוש של החנות. כעין בד של עץ או של מתכת קבועים בו הרבה מסמרים יתלו עליהם הסחורות: גולת[1]) חנווני שכולה מסמרים אפילו כולה של עץ ואחת של מתכת טמאה ושל בעלי בתים אפילו כולה של מתכת ואחת של עץ טהורה וכו' שלא נעשית אלא לשמש עם הקרקע (תוספתא כלי' ב"מ ב יא).

[1]) לא הביא מלה זו הרמב"ם בהלכ' כלים, וכמו"כ לא הערוך ולא לוי ולא יסטרוב. וגם המפרשים לא פרשוה. בבאור הגר"א שבש"ס וילנה מועתק תחלת המאמר, אך לא נוסף בו שום פרוש, וכמו"כ לא פרש מלה זו גם הר"ש שהביאה בפרושו למשנה כלים יב ג, ולא בעל זר זהב ומנחת בכורים, שהוא דולג עליה ואינו מזכירה כלל. והנה הרמב"ם נראה שהוא כולל הלכה זו בתוך דבריו בפרק י' הלכה א: וכן המסמרות שתוקעין אותם בכותלים לתלות בהם ואם התקינו להיות כלים בפני עצמן מקבל טומאה. ע"כ. ולפי הנראה מהענין, הגולה היה דבר שהיו בו הרבה מסמרים, ושמש לתלות עליו, ונראה שלהחנונים היתה הגולה לא קבועה ומחוברת להכותל, אלא היה החנוני קובע אותה בכל פעם במקום הנצרך, ואלו בעלי הבתים היו קובעים הגולה בכותל או במקום מן המקומות והיתה נשארה קבועה, ולכן ההבדל בין גולת החנוני לגולת בעל הבית, שגולת החנוני שאינה קבועה, היא כלי בפני עצמו. ואולי היתה גולה זו כדורית. אך עתה יש בחנויות הערביות מעל להדלת כעין כד של עץ קבועים בו מסמרים הרבה

*גָּלוּב, ש"ז, — שה"פ מן גָּלַב, כמו גִּלּוּף: תור שם המפורש בתווי גלובים[1]), שמה בתוך לפני מאזין מאשנבים (רש"י, סליח' לו"ג, אז טרם).

*גָּלוּד[2]), ת"ז, לנק' גְּלוּדָה, מ"ר גְּלוּדִים, גְּלוּדוֹת. — שלקה העור, שנפשט העור מחמת מכה וכדומה. enthäutet ; écorché ; skinned: הגלודה[3]) ר"מ מכשיר וחכמים פוסלין (חול' ג ב). לא נחלקו ר' מאיר וחכמים על הגלודה שהיא פסולה וכו' איזו היא הגלודה כל שהפשיט את העור ולא שייר בה כדי להעלות ארוכה (תוספתא שם ג ז). כל העור כלו מציל בגלודה (גמ' שם נה:). בהמה שנפשט העור שעליה כולו בין שנקרע ביד או בחולי ונמצא בשר בלא עור הרי זו טרפה וזו היא שנקראת גלודה (רמב"ם שחי' טו ז)

*גָּלוּחַ, ש"ז, — שה"פ מן גִּלַּח: גילוח שיש בו השחתה (מכות כא.). ואין דרך גילוח בכך (רש"י קדוש' לה:). ואין בזה משום גילוח (מרדכי, ריש מו"ק). שאמרו הרופאים שהגלוח קשה לחולי זה (פחד יצחק, ערך גלוח בחוה"מ). אם יעברו עליו שמנה ימים בלא גלוח באים לו אבעבועות (לקט יקמח, יו"ד כט). בענין גלוח בחוה"מ נטה קו (רי"ד תולאי, בה"ג מער' ספ' ג). — ובהשאלה, *גִּלּוּחַ מטבעות, קציצת זהב מהמטבע: עוד הוסיף ר"ת בצירוף שאר רבנים וכו' חרם שלא יעשה שקרנות ולא גילוח מעות (סוף תשו' מהר"מ). מוחזק הוא כגוזל את הרבים ומסכן את ישראל בעסק גלוח מעות בשגם הוא אסור קדמון (ר"י יעבץ, מגלת ספר, 171). החלפנים שקלקלו מעשיהם בשנים הללו וכו' העוסקים בגלוח מעות (שם 173).

גָּלוּי, סמי' גְּלוּי, לנק' גְּלוּיָה, מ"ר גְּלוּיִם, גְּלוּיוֹת, — א) ש"ז, לפנים אחד משלשת שטרי מקנה הנתנים

[1]) עפ"י פרוש רש"י גָּלַב במשמע' חתוך ופתוח.

[2]) נגזר מן גֶּלֶד, ובערב' גַּלַד a), פשט העור.—

[3]) רש"י פרש: שניטל עורה או מחמת שחין או מחמת מלאכה. אבל ריב"ג פרש וז"ל: הגלודה וכו' שחר עור גבה מהשלג שנפל עליה או מזולתו. ע"כ. והפרחון, שהוא מביא עפ"ר דברי ריב"ג, הביא פרוש זה בקצת שנוי לשון: בהמה שירד עליה ברד בשדה עד שנתקלף עורה. ע"כ. ונראה כי כונתו לפרש גלודה מלשון גליד. וכבר העיר מו"ל הפרחון על חדוש פרוש זה.

a) جَلَد

לקונה קרקע, Kaufbrief; lettre d'achat; purchase-deed : ואקח את ספר המקנה את החתום המצוה והחקים ואת הגלוי [1] (ירמ' לב יא). לקוח את הספרים האלה את ספר המקנה הזה ואת החתום ואת ספר הגלוי הזה ונתתם בכלי חרש (שם יד). — ב) ת"ז, שאינו מכסה, ובהשאלה שאינו נסתר, מה שנראה לעין כל: אשר מחזה שדי יחזה נפל וגלוי ענים (במדב' כד ד). הנסתרות והנגלות לפניך ג ל ו י ו ת (מד"ר במדב' כ). — ואמר המשורר : הלנצח תמה, תהי גלוית צמה, בזה ושמה. למזה ושמה (ר"י הלוי, יונה נאלמה). —וכמו תה"פ : להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים להיות עתדים ליום הזה (אסתר ג יד). ג ל ו י וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שסופן לינתק בעריות לכך בא עליהם בגזרה (ספרא אחרי קלז). בשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה אמר רבש"ע ג ל ו י וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה (כתו' קד.). ג ל ו י וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהבן מכבד את אמו יותר מאביו (קדוש' ל:). ג ל ו י וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי (ב"מ נט:). — ובפרט עם ב השמוש, בגלוי, ר"ל בדרך שהוא ג ל ו י וידוע לכל : כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו ב ג ל ו י (אבות ד ד). בזמן שבסתר (בישו את האשה) לה שני חלקים ולו חלק אחד ובזמן ש ב ג ל ו י לו שני חלקים ולה אחד (כתוב' ו א). ועכשיו ב ג ל ו י הן רוצחין (תוספתא סוטה יד א). אדם עובר עבירה בסתר והקב"ה מכריז עליו ב ג ל ו י (גמ' שם ג.). היא (הסוטה) עשתה בסתר המקום פירסמה ב ג ל ו י (שם ט.). — ג) *מה שהוא גלוי ונראה : שרה גברתי אין סיתרה כ ג ל ו י ה (מד"ר בראש' מה), ר"ל המעשים שהיא עושה ב ג ל ו י. לאה זו אין סתרה כ ג ל ו י ה (שם). אמר הקב"ה לישראל בני כשם שאני תופס אתכם על האונסין כך אני תופס אתכם על ה ג ל ו י י ן (ר"י ברצלוני. הלכ' ס"ת 39). — ואמר המשורר : בכל לבי אמת ובכל מאדי אהבתיך ובגלויי וסודי שמך עמי ואיך אלך לבדי (ר"י הלוי, בכל לבי). ויאסף בעולם הנפשים תבואותיו, ויובא במשפט על גלויו ונעלמיו, ושמה

[1]) לא נתברר היטב מה היתה מהותו של ה ג ל ו י. בעלי התלמוד (ב"ב קס:) אמרו שזהו גט פשוט. רש"י : אשרתא דדינא, הוא קיום השטרות. ר"י קמחי : ספר שכתב בו שגלה אזן הגואלים אם ירצו לקנות. — וגם החוקרים החדשים לא עמדו על מהותו ותכניתו.

ישלם לו אלהים פעלותיו (רמב"ע. כאס אל, 282).

*גִּלּוּי, ש"ז, מ"ר גלויים, — בה"פ מן גלה : שלשה משקין אסורים משום ג ל ו י (תרומ' ח ד), ר"ל שהיה הכלי מגלה. משמרת אסורה משום ג ל ו י וכו' מי תורמוסין אין בהן משום ג ל ו י (תוספתא שם ו יג). יין תוסס כל זמן תוסס אין בו משום ג י ל ו י (שם יה). — גלוי עריות : גלות בא לעולם על עובדי אלילים ועל ג ל ו י עריות (אבות ה ט). ועי' ערוה, עריות. ארבע אמות ב ג י ל ו י הראש (שבת קיח:). — *גלוי דעת, מה שאדם אומר או עושה למען ידעו מה דעתו בענין פלוני : ג ל ו י ד ע ת בגטין אפילו בעת נתינת הגט לא כלום הוא (מהר"מ אלשיך עח:). במוכר מטלטלין לא מהני ג י ל ו י ד ע ת ו עד שיתנה (טור ח"מ רז), והשתמשו בו בזמן האחרון בפרט במשמ' מעשה שעושה צבור בפרסום, בתהלוכות וכדומה כדי להראות הסכמתו או לא רצונו על דבר. — גלוי פנים, עזות וחוצפה : מומר וג י ל ו י פ נ י ם הרי זה אינו מבטל רשות (ערוב' סט.). שעמד (גלית) ב ג י ל ו י פ נ י ם לפני הקב"ה (סוטה מב:). — *גלוי אזן, הודעה לאדם דבר מהדברים הנסתרים ממנו : ולפעמים ביותר בירור כבר הגיע לאדם הודעה וג י ל ו י א ז ן ע"י אמצעי הזה (החלום) ממה שעתיד לבוא עליו (דרך ה' לרמח"ל ג א). —*גלוי נבואה : ומשתדלים באותם הענינים שעל ידיהם נמשך ג י ל ו י הנבואה (דרך ה' לרמח"ל ג ד). — *גלוי אור : שאנו רואים ב ג י ל ו י אור שפע המדות דחו"ג שבלב (מאמ' יקרים, גביע הכסף ה).

גִּלּוּל [1]), ש"ז מ"ר גלולים, גללים, — שם של גנאי לפסלי האלילים, ובהרחבה גם למקדשיהם, Götzenbilder, idols : כה אמר אדני יי' והאבדתי גלולים והשבתי אלילים מנף (יחזק' ל יג). ויסר (המלך אסא) את כל הגללים אשר עשו אבתיו (מ"א יה יב). ויתעב (אחאב) מאד ללכת אחרי הגלולים ככל אשר עשו האמרי (שם כא כו). ויעבדו הגללים אשר אמר יי' להם לא תעשו את הדבר הזה (מ"ב יז יב). ואת התרפים ואת הגללים ואת כל השקצים אשר נראו בארץ

[1]) עוד לא נתברר היטב מקור מלה זו. כל הקדמונים אמרו כי נגזרה מן גללים, לזלזול ומאוס, ואמרו בעלי התלמוד : ג ל ו ל י ם על שם שהם מגועלים (ספרא קדוש' ז), וכן ריב"ג והבאים אחריו. קצת החדשים חשבו כי מקורו בהשם גלל במשמע' אבן. ורוב החדשים סוברים כי גלול דומה לגליל, והכונה בו דבר עגול. אבל כל זה אינו מחור.

יהודה ובירושלם בער יאשיהו (שם כג כד).
הַגִּלּוּלִים נשא עיניו (יחזק' יח יב). ואראה והנה כל תבנית רמש ובהמה שקץ וכל גִּלּוּלֵי בית ישראל מחקה על הקיר (שם ח י). את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גִּלּוּלֵי מצרים לא עזבו (שם כ ח). והשמדתי את במתיכם והכרתי את חמניכם ונתתי את פגריכם על פגרי גִּלּוּלֵיכֶם (ויקר' כו ל). והפלתי חלליכם לפני גִּלּוּלֵיכֶם (יחזק' ו ד). וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל גִּלּוּלֵיכֶם אטהר אתכם (שם לו כה). ויחטא (מנשה) גם את יהודה בְּגִלּוּלָיו (מ"ב כא יא). איש גִּלּוּלָיו לכו עבדו (יחזק' כ לט). נלכדה בבל הביש בל חת מרדך הבישו עצביה חתו גִּלּוּלֶיהָ (ירמ' נ ב). ותראו את שקוציהם ואת גִּלֻּלֵיהֶם עץ ואבן (דבר' כט טז). עיניהם הזונות אחרי גִּלּוּלֵיהֶם (יחזק' ו ט). ואת גִּלּוּלֵיהֶן נאפו (שם כג לז). — ואמר בן סירא: טובה שפוכה על פה סתום תנופה מצגת לפני גלול (ב"ס גני' ל יח). מה יערכו לגלולי הגוים אשר לא יאכלון ולא יריחון (שם יט). — ובמשמ' דבר מאוס בכלל: ולפי שהיה פחיתות וגלול גדול שאנשים בעלי שכל יעבדו את בעלי חיים בלתי מדברים (ר"י אברבנאל, מ"ב יז). והוא ישימנו מכת אוהביו ויזרוק עלינו מים טהורים לטהרינו מן האדום ללבנינו לטהרינו מכל גלולינו (מאמ' השכל לרמב"ן סוף ב).

גְּלוּלָה, ש"נ, מ"ר גְּלוּלוֹת, — גרגר, כעין כדור קטן של רפואה, Pille; pillule; pill: ויולשו במי ברישים או בדבש ועשה מהם גלולות כאפונים (אסף הרופא 91).

א. גְּלוֹם[1], ש"ז, מ"ר גְּלוֹמִים, — בגד רחב להתעטף בו, Mantel; manteau; mantle: המה רכליך במכללים בִּגְלוֹמֵי[2] תכלת ורקמה (יחזק' כז כד). — ובהשאלה, גלומי גוש, גוף האדם, האדם: ואביתה תהלה מִגְּלוֹמֵי גוש מגרי גיא מדלולי פועל מדלי מעש (ר"א קליר, מוס' יוה"כ, אתר אימתך). שצריך האדם להיות נכסף אל ה' תמיד הוא שיתענג מעבודת בוראו שזכה להיות ממשרתיו עושי רצונו שהרי יש לו שרפים וחיות ואופנים

[1]) בארמ' וסורית גְּלִימָא. וסוברים כי זו מלה זרה. יעוי' ג ל ם. — [2]) ת"י גוזזין (גרסת הערוך גודיזין) דתיכלא, ור"ל פקעת של צמר תכלת. ריב"ג פרש כרכים וקשרים של בגדים. אבל רש"י פרש טליתות, וכן רד"ק: מלבוש שיתכסה ויתעטף האדם בה קורין לו בלעז זקפא וכן בדברי רז"ל ומיכסי גְלִימָא. ע"כ. וכן דעת רוב המפרשים החדשים.

ומלאכים המשמשים לפניו במרום ובחר בגלומי גוש אין לך תענוג גדול מזה (קדושת לוי, דרוש לפסח).

ב. *גְּלוֹם[1], ש"ז, מ"ר גְּלוֹמִים, — חמר קשה מאד: מגבילה אחוי דר' אבא בר כהן א"ר הונא בן אבין גלומי[2] היו (האלמוגים) וכיון שהיו מראים אותם לשמיר היו כמוג הזה (פסיק' רבתי, אנכי אנכי).

***גִּלּוּעַ**, ש"ז, — שם"פ מן גִּלֵּעַ: הרי גילועו בידו (ירוש' יבמ' ח ט ד).

***גִּלּוּף**, ש"ז, מ"ר גִּלּוּפִים, — שם"פ מן גִּלֵּף: או לעשות גילוף חותם (ר' ברכיה הנקדן, הול' דר' גלגן כ).

***גָּלוּף**, ת"ז, לנק' גְּלוּפָה, — פעול ותאר מן גָּלַף, שנגלפו אותו, eingegraben; gravé; engraven: הציץ ששמו של הקב"ה גלוף עליו (מד"ר במדב' כ). לא יעשה לו גלופה אבל יעשה לו אטומה (מכילתא יתרו י).

גָּלוּת, גָּלֻת, ש"נ, מ"ר גָּלֻיּוֹת, — א) יציאת אדם מארץ מושבו באנס והכרח והובלת אדם בגולה, Exil; exile: ויהי בשלשים ושבע שנים לְגָלוּת יהויכן מלך יהודה (ירמ' נב לא). בעשרים וחמש שנה לְגָלוּתֵנוּ (יחזק' מ א). בעשרי בחמשה לחדש לְגָלוּתֵנוּ בא אלי הפליט מירושלם (שם לג כא). מי שנתחייב גלות מחזירין אותו למקומו (מכות ב ו). אבטליון אומר חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים (אבות א יא). גלות מכפרת עון (ברכ' נו.). בעון גילוי עריות וכו' גלות בא לעולם (שבת לג.). גלינו גלותינו מכפרת עלינו (תעני' יו.). כל המשכח דבר מתלמודו גורם גלות לבניו (יומא לח:). חייב בארבעה דברים ופטור מגלות (ב"ק לב:). — ואמר המשורר: אל חי לך אתחננה, עזר לבן עזרא תנה, נפשו בגלות נענה, על רחמיך נשענה (ראב"ע, אל חי). והבט רב תלאותי ודלותי בגלותי, ואל נא תעלם אזנך לרוחתי לשועתי (הוח, לך אלי 63). — *ומ"ר: החובל בחייבי גליות (תוספתא ב"ק ט יה). חייבי גליות בית דין מחזירין אותן לזכות (שם סנה' ז ג). — ב) כלל

[1]) לא נתברר מקורה האמתי של מלה זו, ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך בקו סימן ר"ת בד"פ, והיא איפוא מ"ר גלומים, וכן בפרוש ז"א. ותחלת המאמר עפ"י הגהת יסטרוב והא' מנדלם, (REJ 39,309). והנה מהענין נראה ברור מה היא הכונה בהמלה גלומים, אך לא נתברר מקורה. ודחוק הוא לגזרו מן גָּלַם.

הגולים, כלל האנשים שהובאו בגולה, שנמצאים בגולה: על הגלותם גלות שלמה להסגיר לאדום (עמוס א ו). על הסגירם גלות שלמה לאדום ולא זכרו ברית אחים (שם ט). כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף (ישע׳ כ ד). כתאנים הטבות האלה כן אכיר את גלות יהודה אשר שלחתי מן המקום הזה ארץ כשדים (ירמ׳ כד ה). ואת כל גלות יהודה הבאים בבלה אני משיב אל המקום הזה (שם כח ד). הוא (כרש) יבנה עירי וגלותי ישלח (ישע׳ מה יג). וגלת ירושלם אשר בספרד (עובד׳ א כ). — *ומ״ר: מעברין אותה (את השנה) וכו׳ ומפני הגליות שלא יצאו ממקומן (תוספתא סנה׳ ב יב). גדול קבוץ גליות כיום שנבראו בו שמים וארץ (פסח׳ פח.). גדול יום הגשמים כיום קבוץ גליות (תענ׳ ח:). אלו גליות של בבל שדעתן מיושבת עליהן (מנח׳ קי.). עתידה ירושלם להיותה מתרחבת בכל צדדיה וגליות באות ונינוחות תחתיה (מד״ר שה״ש, לוהלך). עתידות הגליות מגיעות עד טיורום מונוס ואומרים שירה (שם שה״ש, אתי מלבנון). אמרו חכמים למחר כשיעלו הגליות אף הם יהיו צריכין להביא (קרבן עצים) התקינו להם את יום ט״ו באב (מגי׳ תענית ה). הנשיא הגדול ראש גליות כל ישראל (כתב הנגידות, גנזי מלרים מט). היתה סבה מן השמים שאסבב בארצות להוכיח גליות ישראל (הקדמ׳ סמ״ג). ואני דרשתי לגליות ישראל כי המשקרים לגויים וגונבים להם הם בכלל מחללי השם (שם, ל״ת ב). כבר דרשתי לגלות ירושלם אשר בספרד ולשאר הגליות אשר באדום (שם, עשין עד). — ג) *הגולה, מקום הגלות: נחום המדי אומר יום אחד בגליות לפני עידיהן אסור (תוספתא ע״ז א א). וכן בגליות נוהגין אחד מעובר (שם ערכ׳ א ח). שני ימים טובים של גליות (ביצה ד:), ר״ל שעושים בארצות הגולה. — ואמר המשורר: אקרא בראש הומיות, ציאינה בנות גליות. ללקוט מרגליות (ר״י הלוי, אגר׳ לר״ד נרבוני). — וכבר ישראל בכל מקומות גליותיהם משתדלין שיהיו להם חלונות לצד ירושלם (סמ״ג, מ״ע יט). — ד) *הזמן של הישיבה בגולה ומעמד של אנשים יושבים בגולה: עתה שהאריך הגלות יותר מדאי (סמ״ג. עשין עד). ולא גזר עלינו מלכנו גלות רק אלף שנה וכו׳ נתארכו ימי גלותנו עוד (ר״א אזקרי, הקד׳ חרדים). — ה) *נגישות ורדיפות וגזרות רעות, כמו שסובלים היהודים כל זמן נדודיהם בגולה: צאן אבדות בגלות להו׳ תנית, ותנהלם באליהו, ומשיח (ר״י הלוי, צאן אבדות). נא הקשב שאון קולם בשכרם כי שתה שני גלות ארכים, נא הורד למקנה נהלאים ודכים ולמחניהם אור (הוא, ידך אל). אנחנו עם דלות, וקלות עם סכלות, בגלות תוך גלות, בכל עת מעתיקים (ראב״ע, נדוד הסיר. יט). שבכל יום ויום הגלות מתגברת עלינו וכו׳ (תוספ׳ קדוש׳ מא.). גברה עלי גלות, בחסר כל ידלות, בראתי כרום זלות (זולת שבת ב אחר פסח, אל אל תי). וראה (רב אשי) שבזמנו כבדה יד האומות על ישראל והגלות הולך ומתחזק ולכן היו הישיבות הולכות ודלות ומתמעטות (מ׳ אלדבי, ש״א ח). כי ארכו לנו הימים בגלותנו ותשש כחנו ושמם לבנו ורפו ידינו (טור, הקדמתו לאו״ח). משום שאנחנו עכשיו בגלות המר הזה וכל יום קללותיו מרובה מיום שלפניו (ספר החיים למהר״ח מפראג ב א). אנחנו עייפי הגלות המר הזה אנו מוצאים מרגוע לנפשינו ביום הקודש (שם ג ו). ומה נדבר ומה נצטדק על זה הגלות המר והארוך (אמרי נועם, סדר מבמרה לר״א גריאני). מסיבת הגלות אשר היו עושין הגוים (שו״ת מוהר״א מזרחי ל). — ומ״ר: שקצרה ידי חכמי ישראל מלעסוק במשנה על פה מרוב דוחק הצרות מטלטול הגליות והשמדות (מ׳ אלדבי, ש״א לח). אף על פי שבאו גליות וצרות על ישראל האל הרחמן הוא מרחם תמיד עליהם (מגוה״מ, ב׳ ט). — ומ״ר *גלותים ככנ׳ גלותיה[1]: עורה לקול צביה נגפה קבורה בחייה נרדפה בורחת מפני אריה נשקפה על גיא הצבועים אובדת בכלאי גלותיה באה להתודות עונותיה (רמב״ע, שפתי רננות 22). — ו) *חיים של נע ונד ושל סגופים ובזיון שמקבל עליו אדם כדי לכפר בזה על עונו: ואם יחרפהו אדם (את הרוצח) ישתוק ואותם ג׳ שנים לא ילך בטיולים ובשחוק ובגלותו ישכיב עצמו לפני פתח בה״כ ויעברו עליו כל עוברים ושבים אך לא ידרכוהו (דרך ישרה. התשובה).

***גלותי**, ת״ז לנק׳ גלותית, — מטבע הגלות. נהוג בדבור העברי בא״י ומצוי בספרות החדשה.

גלח[2], ממנו גלח, *גלח, *גלחות, *גלחת, תגלחת.

---

[1]) כמו שנותים. עי״ש.

[2]) בערב׳ ג׳לח a) כמו גבח בעברית. בארמ׳ דומה לעברית. ואולי העקר מה שבערב חלק b).

a) جلح b) حلق

גָּלַח, פ"י. קל אינו נהוג.

— פִּעֵל, גִּלַּח, גִּלְּחוֹ, עת' יְגַלַּח, וַיְגַלַּח, יְגַלֵּחַ, גַּלְּחוּ, — חתך השערות בפרט בתער, rasieren; raser; shave: וְגִלַּח את כל שערו (ויקר' יד ח). וְגִלַּח ראשו ביום טהרתו (במדב' ו ט). וְגִלְּחָה את ראשה (דבר' כא יב). ואת הנתק לא יְגַלֵּחַ (ויקר' יג לג). ביום השביעי יְגַלַּח את כל שערו וכו' ואת כל שערו יְגַלֵּחַ (שם יד ט). ביום ההוא יְגַלַּח אדני בתער השכירה וכו' את הראש ושער הרגלים (ישע' ז כ). וַיְגַלַּח ויחלף שמלתיו (ברא' מא יד). וַיְגַלַּח את חצי זקנם (ש"ב י ד). וַתְּגַלַּח את שבע מחלפות ראשו (שופט' טז יט). ופאת זקנם לא יְגַלֵּחוּ (ויקר' כא ה). וראשם לא יְגַלֵּחוּ (יחזק' מד כ). וּבְגַלְּחוֹ את ראשו וכו' וְגִלְּחוֹ ושקל את שער ראשו (ש"ב יד כו). ביום השביעי יְגַלְּחֶנּוּ (במדב' ו ט). ויקח חנון את עבדי דויד וַיְגַלְּחֵם (דהי"א יט ד). שנזיר סתם מגלח ליום שלשים ואחד (תוספתא מגי' א ט). יכול גילחו (את הזקן) במספריים יהיה חייב (קדוש' לה:). המגלח ראשו בחלום סימן יפה לו (ברכ' נז.). העבודה שאגלחך לשמים (נדר' ט:). — ובהשאלה, גִּלַּח מטבע, קצץ הזהב מעט סביב סביב: כסף של בעלי רבית וצרי עין וכו' ומגלח מעות וכיוצא בהן ביד מי שיגעו ירד מנכסיו לכך יזהר אדם מהם (ס' חסידים, הוצ' מק"נ, תתחל"א).

— פֻּעַל, גֻּלַּח, מְגֻלָּח, — שגלחו אותו: ויחל שער ראשו לצמח כאשר גֻּלָּח (שופט' טז כב). אם גֻּלַּחְתִּי וסר ממני כחי (שם יז). שמנים איש מְגֻלְּחֵי זקן וקרעי בגדים (ירמ' מא ה).

— הִתפ', הִתְגַּלַּח, — גִּלַּח את עצמו, sich rasieren; se raser; shave o.s.: וראה הכהן את הנגע וכו' וְהִתְגַּלָּח (הנגוע) ואת הנתק לא יגלח (ויקר' יג לב-לג). אחר הִתְגַּלְּחוֹ את נזרו (במדב' ו יט). ועשה בו את המגלח כמתגלח וכו' בין שנתגלח הוא ובין שגילחוהו אחרים (תוספתא נזי' ד ד).

גַּלָּח[1], ש"ז, מ"ר גַּלָּחִים, — כומר קתולי, kathol. Geistlicher; prêtre catholique; cathol. clergyman: וכשטען אחד מגלחיהם בטענותיו אלו אמרתי לו כן וכו' (ר"א הכהן, העבור כ ה). וכאשר הביאוהו (את פגר ישו) משכוהו ועקרו בו שערות ראשו וע"כ הגלחים עתה יגלחו שערותם באמצע ראשם לזכרון (תולדות ישו). כמו שיש לגלחים כעין לשונות לכאן ולכאן (רש"י שבת קיא:). בלשון אשכנז של איזה אומות הם הגלחים (הוא, סוכה יז). הפינקס פתוחה ומזומנת לכתוב וכו' היא טבלאות של גלחים (מחז' ויטרי 515). הלך אל גלח אחד עצור בעצרה אחת שהיה המוודה שלו ויתודה על חטאותיו (מלך הרעוב, שנת לט, הו"ע ברלינר 1855). הייתי נכבד מן השרים והפרשים וההגמונים והכומרים והגלחים (צוואת ר"י ח"ת, דרך טובים). וכבר נהגו הכל להעלות מס קרקעות לגלחים וכומרים (שו"ת רשב"א קסד). על עסק המשומדים שעוברים עליהם ומוציאים הוצאות רבות וגורמין שהגלחים שבעיר רוצין למחות (שם, אלף לא). ומתו כל הגלחים כי בסרגיסא נפלו כל הבתים ובתי תפילתם (יוחס' ו, שנת רפ"ד). גלח אחד היה חיב ליהודי כסף וכו' (ס' חסידים, מק"נ, תתתקס"ב). אם יש פיוט שעשה גלח או כומר לשבח לע"ז וכו' אם בספרי גלחים וכו' (שם, תתתקמ"ח). והיה גלח יושב שם וכו' אם ישאלך הגלח את הרפואה אל תגיד לו מפני כי יעשה הרפואה לגלחים וכו' (שם תתתקס"ח). מעשה היה והביא גוי חלוק וכו' השליך החלוק באש ולא נשרף אמרו הגלחים והכומרים ליהודים הרי תדעו כי יש קדושות בחלוק (שם, תתר"ט). באותם מעות שנותנים לגלח אינן קרויין תקרובת (התרומה, הלכ' ע"ז קלד). איך קמו עליהם הגלחים והכומרים (אגר' יצחק הלרפתי לקה' הבבנו). שני לוחי פנקס של חנוני כעין של גלחין שיש לוחין הרבה דבוקין וטוהין בשעוה (ר"נ על הרי"ף, שבת לו:). ואדוני האמונה פיפיור וההגמונים חכמים גלחים וכומרים (מכת' ריכלין, גרץ גרמני 529,9) מעיל שלובשים הגלחים שהולכים לתרפותם (בערי תשו' מהר"מ מרוט' יח). ושם מצאתי עם המשנה ב' עירונים וגלח ההגמון (שו"ת מהר"י קולון קס). בכמה עיירות נוהגים היהודים לשלוח דורונות לגלחים ולשילטונים וכו' (שו"ת תרומ' הדשן קלה). ונכנסתי בגוף כהן אחד יהודי ותכף אותו הכהן שלח אחרי הקדישים והגלחים של הישמעאלים וכו' ויצאתי משם (עמה"מ, תיקוני התשו' ג). ושיחות טפלות אשר הגלחים הבטלנים צברום בספריהם חמרים חמרים (יש"ר מקנדיה, מצרף לחכמה ט.). וחטא יסלח למודים לו כגלח (ר"י פרנכים, לבי מודח 105).

גַּלָּחוּת ש"נ, — כהונת הַגַּלָּח: וכל ראשי גלחות אשר בעיר פריישא (פריז) והנה ארונימוס הגלח ידע כל תורתנו וכל התלמוד כאשר נודע לכל הגלחות וכו' (וכוח ר' יחיאל, מפריז). אז צוה

[1] על שם הגלחת אשר בקדקדם.

הדוכוס שישימו כובע שורף בראש כל אחד ואחד (מהכומרים) וקמו כל העם להצילם מפני עטרת גלחות אשר להם (שבט יהודה, שמד לח). עד שהרעיש עליהם כל הגלחות ואז נתהדשו הגזירות הגדולות (אגר׳ הלל החסר ליצחק רופא). וכותבי חשבונות בלשון גלחות אין כותבים אות ג׳ במלת גילדין (שו״ת חות יאיר א יד). מה שהפקיעו הפורצים לומר בשם רמב״ן וכו׳ בכתב גלחות טעו וכו׳ כתב גלחות כתב גמור הוא (שו״ת חתם סופר, חו״מ קלה).

***גַּלַּחַת**, ש״נ, — מקום הגלוח: גלח ושייר שתי שערות בגלחתו הראשונה (תוספתא נגע׳ א ד).

°גַּלִּי, גַּלִּיִי, ת״ז, לנק׳ גַּלִּיִּית. מ״ר גַּלִּיִּים, גַּלִּיּוֹת, — בצורת גלי הים: ואהר ראוי שיעיין (הרופא) הדפק ואם יהיה גליי וגדול ויתחדש בו שעול וכו׳ (קאנון ג ט ה). ולפעמים יהיה זה מן הליחה לתנועה גליית נופלת (שם ג א ה ד).

***גְּלִיד**[1], ש״ז, —מים שנקפאו ונגלדו מהקֹר ונהיו גוש, וכיפת הברד והשלג והכפור: Eis; glace; ice והגליד (אהל׳ א ה). השלג והברד והכפור והגליד והמלח (מקוא׳ ז א). שהיה (המן) יורד כגליד על הארץ (מכיל׳ בשלח ד ג). המים כשקפה שם אותו הקיפוי גליד (רה״ג אהל׳ א ה). מיני כפור וגלידים (ר״י אברבנאל בשלח, ענין המן).

°°גְּלִידָה[2], ש״נ, — יקראו בא״י המדברים עברית ממתק עשוי מסכר וביצים ונקפא וקר כגליד.

גִּלָּיוֹן[3], ש״ז, מ״ר גִּלְיוֹנִים, גליונים, — א) לוח דק של עץ, מתכת או מחמר אחר לכתב עליו Tafel; plaque; tablet: קח לך גִּלָּיוֹן גדול וכתב עליו בחרט אנוש (ישע׳ ח א). — יומ״ר: וקרא באזניהם תנואות קצרו מהם דברינו ועניננו ואף ארכי ספרינו וגליונינו (רמב״ע לר״י הלוי, כתר מעט, או״צ א). בכמה רמזים שונים, אשר בימי חורפי רשמתים לי בהרחבת לשונים, והצעתים על גליונים, למען היותם לי למשמרת ולזכרונים (הריקנטי, ראש דבר

[1]) כן בערב׳ ג׳ליד a).
[2]) משקל לְבִיבָה.
[3]) מן גלה. ור״ל דבר מגלה. אך רוב השמות של משקל זה הדגוש הם יותר לדברים מְפֻשָּׁטִים, כמו

a) جَلِيد

מהמחבר). — ב) מין תכשיט, חלוק דק מאד: הַגִּלְיֹנִים[1] והסדינים והצניפות והרדידים (ישע׳ ג כג). — ואמר המליץ: איה עוטי הגליונים והסדינים, איה לובשי המעילים וקושרי הפתילים (ר״י חריזי, תחכמוני ג). — ג) *בדף כתוב, החֵלֶק, הריק והפנוי מלמעלה ומלמטה, בין פרק לפרק וכו׳: גליון[2] שבספר שמלמעלן ושמלמטן שבתחלה ושבסוף (ידים ג ד). הגליון שבתחלת הספר וכדי הקיף כולן (תוספתא שם ב יא). הגליונין של מעלה ושל מטה שבין פרשה לפרשה שבין דף לדף (שבת קיו.). שיעור גיליון מלמטה טפח מלמעלה שלש אצבעות ובין דף לדף כמלא ריוח רוחב שתי אצבעות וכו׳ ובין שיטה לשיטה כמלא שיטה (מנח׳ ל.). ותשרטט שיעור ד׳ אצבעות למטה וג׳ למעלה גליון והשאר שהוא י״ז אצבעות לכתיבה (תשו׳ הרמב״ם עד). — ד) *ספר תורת הנוצרים: הגיליונים[3] וספרי מינין (תוספתא שבת יג ה). הגליונים וספרי הצדוקים אין מצילין אותם מפני הדליקה (גמ׳ שם קיו.). — און גליון, עי׳ און. עון גליון, עי׳ עון. — ה) °יריעה אחת של עתון וכדומה.

°גִּלְיוֹנָה, ש״נ, — כמו גִּלָּיוֹן: וכתב (רבנו הקדוש) הכל בכתב אמת על גליונתו את רוב פירוש ומסורת התורה במסורתו (הקדמת הלבוש).

°גַּלְיוּת, ש״נ, — תכונת דבר דומה לגלי הים: ובהיות הקול סבתו גליות יקרה באויר ויובל אל ההוש (קאנון ג ד ה). המקיף על האויר הנח שישמע הקול

בזיון, בטחון, בצרון, כשלון וכו׳. — [1]) ת״י מחזייתא. וכן ולג׳. השבעים חלוק דק מאד. וכן בערב׳ ג׳לוה a). ריב״ג: פרשו בו האזורים ופרשו בו ג״כ החלוקים הדקים. רש״י כמו התרגום: הן המראות. רד״ק: הם החלוקים הדקים וכן בערב׳ אלגלילה (צ״ל אלגלוה) ונקראו כן לפי שנגלה הבשר מתחתיהן מרוב דקותם ויש מפרשים גליונים מראות. ע״כ. ואין ספק כי לפי שאר החפצים המנויים שם יותר נראה שזה מין בגד. והשתמש במשמעה זו ר״י חריזי. — [2]) פרש רה״ג: שלמעלה מן הדף ושלמטה מן הדף שמו גיליון. — [3]) פרידלנדר (Jud. Gnosticismus der vorchristlichen) כפר במשמ׳ זו להשם גליונים, ואמר כי זה פרוש חדש, אך דחה פרופ׳ בכר את דעתו והוכיח כי כך פרש מלה זו ר׳ מאיר באון גליון ור׳ יוחנן בעון גליון (REJ XXXVIII, 40).

a) جَلْوَة

בגליות (שם ג ד ג). ואמנם הסוג הרטוב הנח יחשב אחריו הגליות (בדפק) וההתרחבות (שם א ג ג ח).

גָּלִיל[1], נְקֵ׳ גְּלִילָה, מ״ר גְּלִילִים, גְּלִילוֹת.

א. ת״ז, שמתגולל וסובב, drehbar; tournant; turning: שני צלעים הדלת האחת גְּלִילִים (מ״א ו לד).

ב. ש״ז, מ״ר גְּלִילִים. — א) חלק אחד מוגבל ממדינה, Bezirk; district: דרך הים עבר הירדן גְּלִיל הגוים (ישע׳ ח כג). — ונהוג הרבה במשמעה זו בספרות: ולבני קהלתו או הגליל שלו (פנקס המדינה דליטא, האסיף תרנ״ד). כי כן קבלנו עלינו בגליל הזה שלא להשיב על שאלת דיני ממונות לבעלי הריב (שו״ת הר״מ פדואה מה). סופר סתם שקלקל ומכר תפילין בתים יוקניות בלי פרשיות ונפסל מרב הגליל (שו״ת חתם סופר או״ח ו). היות בגליל פלוני הרב המופלא פלוני רוצה לישב על כסא הרבנות (שם יג). ישוב אחד חוץ לגליל שלו (שם, יו״ד רכ״ז). — ועי׳ גלילה. — ובכתיבת הארץ *כמו אזור, כ״א משבעה הרצועות על פני כדור הארץ שיושבים עליו בני אדם: ושאין בעולם שגעון דומה לשגעון האדם שהוא חלוש הנפש ודל ההרכבה והוא נוסע מתחלת הגליל השני משבעה גלילות הישוב עד סוף הששי (חריזי, הקד׳ הרמב״ם לזרעים). — ב) דבר עגול ארוך, Walze; cylindre; -der: ידיו גְּלִילֵי זהב ממלאים בתרשיש (שה״ש ה יד). אחוז בחבלי בוץ וארגמן על גְּלִילֵי כסף ועמודי שש (אסת׳ א ו). — ואמר המשורר: מעטרים מפארים כתבנית גליל זהב בתרשישים ממלא (ר״י הלוי, אשר שמך). — ג) *אדם נע ונד, שאין לו מקום קבוע: אם חוזר בו (ישראל) מוטב ואם לאו אני אעשה אותו גליל[2]) בגוים (שבת׳ לד:). — ד) *כמו גַּלְגַּל, גלגלי השמים: עז ותהלה לאל אבי, שית עזר גלילין (ר״ח שבת, סוף פרק יט). רוץ הגלילים בעזו הרב, פעם גליל עת ופעם יקרב. אלה למזרח ואלה למערב (ראב״ע, מתנות עליונים, קונט׳ הפיוט׳ כב). התרוצצו הגלילים, ברוחך יורדים ועולים, ויבאו בני אלים, להתיצב על יי׳ (הוא, אמונתך). והוא אל אשר יסב גליליו ביום פעם למערב ולמזרח ועליו תשובותיו (הוא, שם אל). — ה) *העגולים הדמיוניים שעל כדור הארץ והמון העגולות הקטנות החקוקות לשם מב׳ צידי גלגל המישור המקבילות לו בשטחיהן וגם זו לזו הן שאקרא אותם בכל מקום מהספר גלילים או גלילי המסיבה ואחרים יקראו אותן עגולות הזמן או עגולות המקבילות (יסו״ע לר״י ישראלי ב א). וכל א׳ מגלילי המסיבה שמב׳ צידיו (של גלגל המישור) ניצבים בשטחיהם וכו׳ כל אופק מהם חותך לגלגל המישור ולכל א׳ מהגלילים וחולק אותו לב׳ חצאין (שם יא). וכן משפטה (של השמש) כל הימים שמיום ליום היא ממירה את גלילה עד שהיא נראית לפי זה כמדלגת לה מיום ליום ומקפצת מגליל אחד לגליל שני והעגולים הנזכרים הם הנקראים בפי התוכניים גלילי השמש (נחמ׳ וגע׳, דוד גנז קלב). דע מגלילי השמש אין כל אחד ואחד גליל בפני עצמו ליום אחד בלבד רק רוב ראשי הגלילים הם משותפים לשני ימים ויש מן הגלילים המשתתפים בכל מעלה ומעלה וכו׳ השמש תסובב כל גליל וגליל כל שנה פעמיים (שם קלג). — ובכלל *מסלול: כפי מה שהחמה עולה כדרכה על גלילה כן ועל הסדר ההוא הולכת לה וזורחת על מקומות הישוב (יסו״ע לר״י ישראלי ב טז).

גְּלִילָה, ש״נ, מ״ר גְּלִילוֹת. — כמו גָּלִיל א: ואת הארץ הנשארת כל גְּלִילוֹת הפלשתים (יהוש׳ יג ב). ויבאו אל גְּלִילוֹת הירדן אשר בארץ כנען (שם כב י). צר וצידון וכל גְּלִילוֹת פלשת (יואל ד ד). — ומצוי בספרות: הארז האדיר יפה ענף וחרש מצל במקומותינו כרוב ממשח הסוכך בגלילותינו (הקד׳ רמב״ן למלחמ׳ ה׳). כל גלילות הארץ נוהגין עפ״י הרב ר׳ משה (שו״ת רשב״א קכה). וקצתם ביד חכמי הגליל מהמחבר ההוא אשר לא נתפשטו ביתר הגלילות (הקד׳ שלשי הקבלה). בית דין הגדול שהחרים דבר אחד על כל אנשי גלילותיו עליהם ועל זרעם יקבלוהו (שו״ת הר״כ גירונדי נג). ולכך נהגו בברצלונ״ה וגלילותיה להשכים באשמורות הבוקר בכ״ה באלול (ר״נ על הרי״ף ר״ה ג.). ולפיכך נהגו בגירונ״ה וגלילותיה שלא לקום עד ר״ה (שם). עוד נמצא שנוי במין החטה כי בגלילות קרקשיש נמצא מין אחד שאין זורעין אותו סמוך לקציר וכו׳ (שער השמים ג ב). בגירוש כללי וחשש גרוש או גרוש פרטי קהלות או גלילות (פנקס ליטה, האסיף, שנת תרנ״ד). ועינינו רואות קבוצי גייסות וכלי מלחמה נאספים בגלילות האלה מערכה לקראת מערכה (מעגל יכק, תפי׳ על

---

[1]) מן גָּלַל, עי״ש. — [2]) בקצת נוסחאות אעשה לו במקום אותו, ברש״י אותו. ובמקום גליל בערוך גלילא. ופרש הערוך גלילא שיגלה בגוים. פ״א כמו ללים. ורש״י פרש: שמגלגל בחרפה בכל הגוים.

הקנר׳, שלום עליכם). פה בקהלתינו ובגלילות האלו שכיחים למאוד באילים ששוחטים למאות שיהיה התליע הכבד (שו״ת חתם סופר, יו״ד מד). — ב) בה״פ מן גלל, ובפרט *גלילת ספר התורה: ואחר שגמר הגלילה יהדק סוף המטפחת (רא״ש, סוף פ׳ בני העיר). למי שזכה בשבת ההיא בגלילה או בהגבהה (ספ׳ המנה׳ של ורמייזא, א׳ אפשטיין). אדם שהיה רגיל בשום מצוה כגון בגלילה או׳ בס״ת שניה (מרדכי ב״ב תקל״ג). והגדול מן אותם שקראו לתורה היה לו דין הגלילה לכבודו אלא שנהגו עכשיו בכל הארצות לקנות הגלילה מי שירצה בדמים כדי לחבב המצוה (הלכות או״ח קמז א). וטורח גלילת ספרים שונים (בלטי הגבורים, לבוגות העמים ט:). — ג) *במשמ׳ סבוב: כאשר אנו רואין אותה (את השמש) צומחת בבקר מאופק המזרחי מנקודה ידועה ועושה עגול או גלילה אחת סביב כדור העולם למחר אנו רואין אותה צומחת מנקודה אחרת סמוכה לנקודה הראשונה קרוב למעלה אחת (נתמד ונעים ו קלב).

***גלימה**[1], ש״נ, מ״ר גלימות, — כמו גלום, מעיל רחב: ואחד מן החסידים שקבל בגלימתו מאותם העלים והגלימה קלטה מאותו הריח הטוב (תגמ׳ הנפ׳ כו:). ולא כאשר יעשו העדים הסכלים המפשיטים גלימות ב״א ונכסיהם וקניינם בזנב גלימתם (ספ׳ החינוך, תקע״ט). ללבוש בגדים נאים וישימו הצניף הטהור או כובע ישועה על ראשם וגלימתם לצאת לקראת כלה (חמדת הימים ב ה).

***גליפה**, ש״נ, — בה״פ מן גלף: קשה גליפת שפתים שהוא שקול כנגד ברייתו של עולם (פסיק׳ רבתי, אנכי אנכי). גליפת כתב צוה לשבת ולגנאי (סלי׳ ב ע״ת, בין כסה).

***גליצור**, ש״ז, — שם מלאך, כנוי לרזיאל המלאך: פגע בו (במשה) גליצור וכו׳ גליצור עומד ואומר שנה זו חיטין יצליחו ויין יזול (פסיק׳ רבתי, מתן תורה). אמרו עליו על גליצור שהוא עומד לפני הכסא וכנפיו פרושות לקבל הבל פיהם של חיות (מעין חכמה, היכל׳ ילינק א). אני ראיתי גליצור המכונה רזיאל העומד אחורי הפרגוד ושומע מה שנגזר ומכריז (הגד׳ משה, שם ה). ביום הרביעי ברא זבול וברא גליצור ומיום שחרב ביהמ״ק לא דבר הקב״ה אלא עם גליצור המלאך בלבד ולמה נקרא שמו גליצור מפני שהוא מגלה טעמי תורה (כתב תמים של משה תקו, או״ב ג).

1) בארמ׳ גלימא: גלימא שנעשה כגולם (שבת עז.). שפולי גלימא (סנה׳ קכ:).

גלל[1], ממנו גל, גלגל, *גלגל, גלגלת, גלול, גליל, *גלילה, גלל, גלל בגלל, גלל, מגלה.

גלל[2], ש״ז, מ״ר גללים, — סמי׳ גללי, — גוף שטוח ועגול, של צואה, וכנוי לצואה, Kot; crotte; dung: ועגת שערים תאכלנה והיא בגללי צאת האדם תעגנה לעיניהם (יחזק׳ ד יב). ראה נתתי לך את צפועי הבקר תחת גללי האדם (שם יה). — וככנ׳ גללו. גללו: אם יעלה לשמים שיאו (של הרשע) וראשו לעב יגיע כגללו[3] לנצח יאבד (איוב כ ו-ז).

א.גלל[4], ש״ז מ״ר גללים, — צואת הבהמות בפרט Mist, Kot; fiente; dung: ובערתי אחרי בית ירבעם כאשר יבער הגלל עד תמו (מ״א יד י). ושפך דמם כעפר ולחמם כגללים (צפנ׳ א יז). ההופך את הגלל ברשות הרבים והוזק בהן אחר חייב בנזקו (ב״ק ג ג). חבית שנתרועעה וטפלה בגללים אף על פי שהוא נוטל את הגללים והחרסים נופלים (כלים ג ד). אין בודקין את הזרעים בגללים ובעצין (תוספתא שביע׳ א יב). להשתין מים ולהטיל גללים (שבת קנג:). ראשו (של הפר) לדרום ופניו למערב וכו׳ שמא ירביץ גללים (יומא לו.). הכנים שורו לחצר בעה״ב שלא ברשות וכו׳ שהרביץ גללים ונטנפו כליו של בעל הבית (ב״ק מח.). מה גללים הללו מזוהמין כך הוא מזוהם (מד״ר אסת׳ ג א). — *וסמי׳: ראה (ריב״ז) ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים (כתוב׳ סו:). ראה (ר״א בן הורקנוס) אבן שדימה ונטלה ונתנה לתוך פיו וי״א גללי הבקר היה (אדר״נ ו). שנתחייבו ישראל לאומה שפלה שבעכו״ם ולא באומה שפלה בלבד אלא לגללי בהמתן (שם יז). — ובכלל *כמו

1) משתף גם באשור׳, ערב׳, ארמ׳ וסור׳ במשמעות קצת מתחלפות.

2) בערבית אלג׳לה a). — והנה דעת קניג (ב 506), כי הברת אות ג ואחריו ל כפולה פעלה על המבטא שבמקום חירק תחת הגמל אמרו גללו בסגול. — [2]) כך ל בשוא לבד ברוב הספרים, ובקצת ספרים ל בחטף פתח.

3) עי׳ למעלה ערך גלל.

a) أَلْجَلَّة

זבל: מפני שעושה אותו (הגורן את הניר) ג ל ל (ב"ב כה.). — *כְּלֵי גְּלָלִים, כלי עשוי מגללים מעֹרב בעפר: כ ל י ג ל ל י ם [1]) כלי אבנים כלי אדמה (כלים י א, אהל׳ ה ה). בכל הכלים מקדשים אפילו ב כ ל י ג ל ל י ם בכלי אבנים ובכלי אדמה (פרה ה ה).

בִּגְלַל [2]), סמי׳ גָּלָל, עם ב בִּגְלַל, ככי׳ בִּגְלָלִי, בִּגְלָלְךָ, -לֵךְ, בִּגְלָלֵךְ, בִּגְלָלוֹ, בִּגְלָלָהּ, בִּגְלָלֵנוּ, בִּגְלַלְכֶם, -כֶן, בִּגְלָלָם, -לָן, — מלת הסבה, מבארת הסבה שגרמה שנעשה דבר פלוני, wegen ; à cause de, pour because of: ויברך יי׳ את בית המצרי בִּגְלַל יוסף (ברא׳ לט ה). נתון תתן לו (להעני) ולא ירע לבבך בתתך לו כי בִּגְלַל הדבר הזה יברכך יי׳ אלהיך בכל מעשך ובכל משלח ידך (דבר׳ טו י). כי תועבת יי׳ כל עשה אלה וּבִגְלַל התועבת האלה יי׳ אלהיך מוריש אותם מפניך (שם יח יב). ויתן את ישראל בִּגְלַל חטאות ירבעם אשר חטא (מ"א יד טז). ויי׳ צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה בִּגְלַל רעת בית ישראל ובית יהודה אשר עשו להם להכעסני לקטר לבעל (ירמ׳ יא יז). ונתתים לזועה לכל ממלכות הארץ בִּגְלַל מנשה בן יחזקיהו מלך יהודה על אשר עשה בירושלם (שם טו ד).—וכנ׳: נחשתי ויברכני יי׳ בִּגְלָלֶךָ (ברא׳ ל כז). אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בִּגְלָלֵךְ (שם יב יג). גם בי התאנף יי׳ בִּגְלַלְכֶם לאמר גם אתה לא תבא שם (דבר׳ א לז). לכן בִּגְלַלְכֶם ציון שדה תחרש וירושלם עיין תהיה (מיכה ג יב). — וגם *בלי ב השמוש: לחם ג ל ל תודה ואין תודה ג ל ל לחם (פסח׳ יג:). — ואמר הפיטן: דמי שירים יסוד הדרום, וטעון הפשט וכליל למרום. גְּלַל הנתיחה מרבה בדבור, שתיקה יפה ואימת צבור (סליח׳ ער"ה, תפלה תקח). — ופשט מנהג שמוש זה בספרות: יען ראינו וכו׳ ג ל ל

— [1]) רה"ג: פיר׳ כלים מצפיעי בקר. וכן הערוך. ורש"י פריש כלי שיש מלשון אבן ג ל ל, וכבר השיגו על זה בעלי התוספות. והרמב"ם אמר וז"ל: יש אומרים שכלי גללין הן כלי השיש והמרמר מאומרו אבן גלל וזה מאמר בטל לפי שהן נכנסין תחת כלי אבנים וכן השהם וכו׳ ואמנם כלי גללים הן כלים עשוין מרפת בקר והעפר ורבים מהן יעשו אצלנו בארץ מערב.

[2]) בערב׳ גַ׳לַל a), פעלה מן גַ׳לָלִב b) עשה בגללך, למענך.

a) جَلَل b) جَلَلك

בן נתנו רשות (פנק׳ קראקא, ס׳ שלא). והאשה הזאת בוכה וכו׳ ג ל ל כן אמרתי אין לך מצוה גדולה מזו וכו׳ (שו"ת גבעת שאול א). שהפצירה בי האשה אמה של העגונה בדברי בקשה ותחנונים ג ל ל כן פניתי עצמי בכל יום זמן מה לעיין בה מחדש (שם יד). הנה ימי הסתיו יקרבו ויאתיון ויִרבה ההפסד וכו׳ ג ל ל כן שחרו פנינו להמציא להם היתר (שו"ת חתם סופר, ׳ או"ח ס). ולהיותי אתמול ביום א׳ טרוד מאוד בעסקי הצבור כנהוג פה ג ל ל כן אחרתי מלהשיבו (שם. יו"ד שכו). — ובמשמ׳ יֵשֵׁם: וידרוש ג ל ל להושיעם מזה המצור (תולדה בומרונית, REJ Juillet 1902, 87). ומה ה ג ל ל לדבר הזה קוי ממך לא תכסי את ה ג ל ל מעלי (שם 95).

גָּלַל, פ"י, עב׳ גַּלֹּתִי, גָּלַלְתִּי, גָּלְלוּ, גּוֹלֵל, עת׳ אָגֹל, יָגֹל, יָגֵל, אֲגַלֵּל, צווי גֹּל, גַּל, גֹּלּוּ, — א) העתיק דבר ממקום למקום באופן שהדבר יתהפך ויסבוב סביב עצמו, walzen ; rouler ; to roll: ונאספו שמה כל העדרים וְגָלְלוּ את האבן מעל פי הבאר (ברא׳ כט ג). ויגש יעקב וַיָּגֶל [1]) את האבן מעל פי הבאר (שם י). ויאמר יהושע גֹּלּוּ אבנים גדולות אל פי המערה (יהוש׳ י יח). גֹּלּוּ אלי היום אבן גדולה (ש"א יד לג). כרה שחת בה יפול וְגֹלֵל אבן אליו תשוב (משלי כו כז). כל זמן ש ג ו ל ל ה (את הצואה) ואינה נפרכת (ברכ׳ כה.). והנהר ההוא (סמבטיון) ג ו ל ל אבנים וחול בלי מים ברעש גדול (אלדד הדני, שאל׳ אנשי קירואן מר׳ צמח גאון). — ובהשאלה, גַּלּוֹתִי החרפה וכדומה מעל, הסירותיה מעל: היום גַּלּוֹתִי חרפת מצרים מעליכם (יהוש׳ ה ט). גַּל מעלי חרפה ובוז כי עדתיך נצרתי (תהל׳ קיט כב). — והמעשים אל פלוני, שם אותם בידו, ברשותו, תחת מחסהו: גֹּל אל יי׳ מעשיך ויכנו מחשבתיך (משלי טז ג). כל ראי ילעיגו לי יפטירו בשפה יניעו ראש גֹּל [2]) אל יי׳ יפלטהו יצילהו כי חפץ בו (תהל׳ כב ח-ט). — ב) *כרך, קפל דבר ארוך כמו מגִלָּה: (אם נפל מידו ספר עשוי כמו מגלה) עד שלא הגיע לעשרה טפחים ג ו ל ל ו אצלו (ערוב׳ י ג). וקורא (הכה"ג לפני העם מתוך הס"ת) אחרי מות ואך בעשור ו ג ו ל ל את התורה ומניחה בחיקו (סוטה ז ז). ואם אינו יודע לקרות (בהספרים שמצא) ג ו ל ל ן אבל לא ילמוד בהן בתחלה (ב"מ ב ח). פותח (את

[1]) לפי דעת Barth הוא קל מעתיד יִפְעַל הקדום שלא נשאר ממנו בלשון אלא שארית מעט.—[2]) יש מגיהים

הס"ת) ורואה גולל ומברך וחוזר ופותח וקורא (מגי' לב.). הגולל ספר תורה גוללו מבחוץ ואין גוללו מבפנים (שם). המפקיד ס"ת אצל חביר גוללו כל שנים עשר חדש פותחו וקורא בו (ב"מ כט:). שגוללין נביא ברבים ואין גוללין ספר תורה ברבים (סופרים יא ב). מיד גולל (המפטיר) ספר תורה עד שלשה דפין ומגביהו ומראה פני כתיבתו לעם (שם יד יד). כשגוללין ספר תורה והכתב מכוסה (רש"י סנה' סח.).

— נפע', נָגֹל, *נִגְלַל, — א) נהיה מקפל וכרוך כמו מגִלָּה: ונמקו כל צבא השמים ונגֹלּוּ כספר השמים (ישע' לד ד). — *ונִגְלַל: מהצלות הפרוסות (לר"ה) מערבין ומטלטלין מזו לזו נגללו נאסרו (שבת קח:). אמר רב אחא בר יעקב ספר עזרא לתחלתו הוא נגלל (ב"ב יד:). אין לו אלא עמוד אחד ונגלל מתחילתו לסופו (רש"י שם). נטל (ר"א) שתי זרועותיו והניחן על לבו אמר אוי לכם שתי זרועותיי שהן כשני ספרי תורה שנגללין (סנה' סח.). אמר רבי יהושע בר נחמיה (לוחות הברית) מעשה נסים היו ונגללין היו (מד"ר שה"ש, ידיו גלילי). — ב) נִגַּל, עת' יִגַּל, יִגַּלּוּ המים, יזלו בשפע ועֹז: וְיִגַּל[1]) כמים משפט וצדקה כנחל איתן (עמוס ה כד). — ג) בהשאלה, ישגרמו ויסבבו אותו: לעולם אין אדם מעני מן הצדקה ואין דבר רע ולא היזק נגלל בשביל הצדקה שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום (רמב"ם, מתנ' עניים י א). — *ויעומד: יה"ר מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין (ברכ' ז.).

— פע', *גִּלֵּל: א"ל (ר' ינאי להרוכל) איזהו סם של חיים שאתה מוכר וכו' א"ל הבא לי ספר תלים הביאו לו וגיללו והוא מראה לו מה שאמר דוד מי האיש החפץ חיים (תנחומא מצורע ה).

— פע', גֹּלֵל, גֹּלַל, מגֹלָל, מְגוֹלָל: כי כל סאון סאן ברעש ושמלה מְגוֹלָלָה[2]) בדמים (ישע' ט ד).

— הפע', הופע', *הוּגְלַל: הוגללו הפרוכת הותרו זכין והמצורעים ליכנס שם (תעני' כא:).

— התפ', הִתְגֹּלֵל, — נעתק ממקום למקום ע"י גלילה. ובהרחבה היה מֻשלך, מונח במקרה פה ושם: ועמשא (אשר הרגהו יואב) מִתְגֹּלֵל בדם בתוך המסלה (ש"ב כ יב). — ואמר בן סירא: כן חובר אל איש זדון ומתגלל בעונתיו (ב"ס גני' יב יד). — ובהשאלה. הִתְגֹּלֵל על פלוני, בא עליו בעלילות דברים: וייראו האנשים (אחי יוסף) כי הובאו בית יוסף ויאמרו על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים לְהִתְגֹּלֵל עלינו ולהתנפל עלינו ולקחת אתנו לעבדים ואת חמרינו (ברא' מג יח).

גלם[1]), ממנו גֹּלֶם, גָּלַם, ולפי דעת קצת גלום, *גְּלִימָה

גֹּלֶם[2]), ש"ז, כנ' גָּלְמִי, מ"ר גְּלָמִים, סמי' גָּלְמֵי, — בכלל דבר בלי צורה, שעוד לא נשלמה צורתו, **Ungestaltetes; masse informe; shapeless substance**, וכן העֻבר במעי אמו בתחלתו, קודם שנכרו בו האברים, **Embryo**: לא נכחד עצמי ממך אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ גָּלְמִי ראו עיניך (תהל' קלט יה-יו). רואין שתי זרועותיו (של העובר) כמין שני חוטין של זהורית ושאר כל איבריו כמין גולם מצומתים (ירוש' נדה ג ג ד). שעה ראשונה הוצבר עפרו (של אדם הראשון) שנייה נעשה גולם שלישית נמתחו אבריו (סנהד' לח:). גלימא (נקראת כך משום) שנעשה בו כגולם (שבת עז:). גם כשהיה (דוד) גולם בלי צורה היתה הידיעה האלהית מקפת בו (העקרים ב כה). — ובהרחבה. 'גוף האדם בכלל, ואמר המשורר: שלום אין בעצמי. מפני חטאתי, ובבשרי וגלמי, אין מתום ממעותי (רמב"ע, בפתי רננות 19). קום ועלה אל הר העברים, וטמון גוֹלם בעפרים, בך לעתיד עם כמהים יגידו פועל אלהים (סמא"ל, פיוט' לש"ת, על משה). — ובכלים, *החמר שלא קבל צורה: יגולמי כלי מתכות (עדי' ג ט). גולמי כלי עץ (כלים יב ח). ואלו הן גולמי כלי מתכות שהן טהורין כל שהוא עתיד לשוף ולגרר ולכרכב לשבץ ולהקיש בקורנוס (תוספתא כל' ב"מ ב י). כלים ולא גולמין[3]) (ספרי, קנח). וקודם שיחדדנה (את המחט) וינקבנה נקראת אותה החתיכה גולם (ר"ח שבת קכג:). גולם

יִגַּל. אך אולי כך היו המלגלגים מכנים אותו „גֹּל אל יו" בכנוי של לצנות על שם שהיה סומך על ה'. — [1]) כך דעת המדקדקים והמפרשים שהוא נפעל מן גלל. אך אולי הוא קל מן נגל, ובמשמע' נגל a) בערב' שפרושו מים היוצאים ונובעים מהאדמה. ונוזלים ועוברים. — [2]) בקצת ספרים מגֹלָלה חסר.

a) نجل

---

[1]) עברית לבד. בערב' משמש שרש זה במשמ' תתיכה וכריתה. בסור' במשמ' קושי.

[2]) עברית בלבד. — [3]) בנוסחא' גלומין, אך בילקוט

שנקצצה מן החוט (של ברזל) ועומדת לינקב (רב"י שבת נב:). ליטול אחד מן הגולמין של יוצר ולתחוב אגרופו בתוכו ולחקוק נר (תוספ' כילה לב.). — *וככל': וכולן (השפופרת, הקרן והקרויה) שמצאן חתוכין ומנוקבין טמאין מצא גולמיהן[1] (ר"ל שלמים כברייתן) טהורין בידוע שאינן כלים (תוספתא כלים ב"מ, סוף ז). פשוטי כלי עץ טהורין וגולמיהן טמאין פשוטי כלי מתכות טמאין וגולמיהן טהורין (שם חול' א כא). — ב) בהשאלה, *אדם שאין לו דעת, שאינו בעל דרך ארץ, Ungebildeter ; homme sans éducation ; inaducated: שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם חכם אינו מדבר לפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמניין ואינו נכנס לתוך דברי חבירו וכו' וחלופיהן בגולם (אבות ה ז). כהגון מדות ובתפלה שלם, כזקן ורגיל ולא כגולם (סלית' שחר' יוה"כ, אין מי יקרא). וגולם הוא איש שיש לו מעלות שכליות ומעלות המדות אמנם אינם שלמות ולא הולכות על סדר כראוי אבל יש בהם ערבובים ובלבולים (רמב"ם כפרושו לאבות). אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומה"ע ורוב גולמי בני ישראל שהקב"ה גוזר על האדם מתחלת בריתו להיות צדיק או רשע (רמב"ם, הלכ' תשו' ה ב). קנאו ליודעים ובזו בלבבכם הגולמים (הוא, אגר' לבנו, דרך טובים). כי יפול זה החבור בלא ספק ביד אנשים רעים וכו' ולכסיל הגולם אשר לא ידע ערך מה שנעשה בו ויחשבהו מעט התועלת (הוא, על חבורו מו"נ, קוב' אגר' בוקסטורף). אותם הדברים שעשה הגולם שאינו משגיח בעולם הבא כולם ראו עיניך שעיינת בהם וכו' א"ר יצחק אין אדם עושה עבירה אלא מי שהוא גולם ולא אדם (זוהר, מדרש הנעלם, תיי ברה). אף שבאמת בדור הזה אין אחד יכול את חבירו להוכיח אבל האדם מחויב להטריח פן יכול לתקן את הגולם (דרך טוב, יוחל שן ב ע). — ג) *בכלל, בלשון המחקר, כמו גוף, גשם, כל דבר מהנמצאים שיש לו שלשה רחקים, Körper ; corps: והוא בורא כל גוף וכל גולם וכל מאורע וכל עסק שבעולם (ר"י ברצלוני, פי' יצירה). כל מה שברא הקב"ה בעולמו נחלק לשלשה חלקים מהן ברואים שהן מחוברים מגולם וצורה וכו' (רמב"ם, הלכ' יסוה"ת ב ג). ואין גולמם (של הגלגלים) כשאר גילמים (שם). ברא האל למטה מגלגל הירח גולם אחד שאינו כגולם הגלגלים (שם ג י). והאל

גולמי: — [1]) במהד' צוק"מ גלמי

נותן לכל גולם וגולם צורה ראויה לו (שם ד ו). לעולם אין אתה רואה גולם בלא צורה או צורה בלא גולם (שם ז). ברא לה (הקב"ה להארץ) ארבע צורות וקבע כל צורה מהן במקצת גלמה עד שנעשית ארבעה גלמים בארבע צורות (מדר' הגד', בכטר, והארץ היתה). הורדת רוחניות על הצלמים העשויים מגולם ידוע בשעות ידועות (ידעי' הכדרשי לרשב"א תיח). עין רואה כי גְלָמִים יתחברו איש את אחיו יעזור יתן לו כח (נפתלי ויזל, שיר ברכת ספ' רא"ב' למודים א). — ד) *צלם בצורת אדם: ויעש לו המלך גולם זהב ויתנהו בתוכו (יוסיפון כ). — ה) *צלם בצורת אדם מתנועע ועושה מה שמצוים לו בכח שם הקדש ששמו על מצחו: האמת יעידו. אשר אב לבן דר לדר יגידו, כי על פנת הגג בטמון ינוח, גוֹלֶם[1] תבנית אדם לפנים בו רוח (לטרים, נביא בישראל). מגור אריה וְגָלְמוֹ רבות שמענו, כי נפלאות עשה בו רבות ידענו (שם). ומלבד זה נודע בקרב עדת חסידי ארצות פולניא הגולם של בעל שם ואיך רבים מצדיקיהם וקדושיהם בראו להם בקבלה מעשיית ע"י שמות קדושים גולמי אדם לשמשם (רוכין, מעשי תעתועים).

א. **גָּלַם**, פ"י, עת' יִגְלֹם, — א) גלם את הבגד, כפל אותו, קפל וכרך אותו, **zusammenwickeln ; plier ensemble; to roll together**: ויקח אליהו את אדרתו וַיִּגְלֹם ויכה את המים ויחצו הנה והנה (מ"ב ב ח). — ב) *גָלַם על פלוני בחשבון, הטעהו, שלם לו פחות מהמגיע לו, **betrügen ; tromper; cheat**: שלא ימשכנו (את עבד העברי שנמכר לנכרי) ויצא יכול יגלום עליו (על הנכרי הקונה) ת"ל וחשב עם קונהו ידקדק עם קונהו (ספרא בהר ו ט, ב"ק קיג:). יכול יגלום החשבון ויטעהו (ערוך, ערך זה).

— נִפע', יִגָּלֵם, — נתלבש כמו בגלימה: משם והלאה מדור הצדיקים שהם הרוחות וכשנכנסות שם מיד נגלמות מאויר העליון הנושב בגן ומתלבשות בו במלבוש זך וקדוש (סדר ג"ע ב ג, ילינק ג).

— הָפע', יָהְגְלַם, יֻגְלַם, — יֻגְלַם החשבון, יהיה מוטעה, ההפך מן מְדֻקדק: היך לדקדק חשבון לכל דבר, לבל

—[1]) אעפ"י שעצם הענין של יצירת גלם נזכר במקורות יותר קדומים (כפי' יצירה, מיוחס לרסע"ג, וכשם הגדולים לחיד"א ערך ר' אליהו אב"ד דק"ק חלם), מכל מקום השם גלם לדבר זה לא מצאתי בספרים קודם. אבל אין ספק בדבר כי בפי העם היתה מלה זו נהוגה במשמעה זו. כבר בימי מהר"ל מפראג, ובודאי עוד קודם.

יִגָּלֵם חשבון וישטף ויעבר (תז רא"ית, פ' שקלים).

ב. *גָּלַם, פ"י, — עשה גֹּלֶם, גוף, ופעול גָּלוּם, גְּלוּמָה:
אצלות אמן בצרוף זקוקה, בנבכיה זאת בלם פקוקה, גְּלוּמָה עלומה ונקוקה, דבורה על אפן חקוקה (קרוב' לפ' פרה).

— נפע', יִגָּלֵם, — נעשה גֹלם, נעשה גוף: כי כאשר נ ג ל מ ו המים ברצונו וקבלו המדה הראויה להם כך נ ג ל ם האויר וקבל צורות האותיות והדברים הנשמעים לאזן הנביא או הקהל השומעים אותו בלי טורח (האמונות לרס"ג ח יב). בריאת השדים שנבראו בע"ש כמאמרם זכרונם לברכה ולפי שקדש עליהם היום ולא נגמרה עשייתם מכל וכל נשארו פורחים באויר ולא נ ג ל מ ו בגולם גמור ונשארו חסרים (צרור המור, ברא', סוף דבר). ודע כי מפריחת נשמתו של יצחק נ ג ל ם האיל שנברא בכח בלבד ע"ש בין השמשות (רמ"ע מפאנו, מאמ' טהור', חקור דין ב ח). ולסוף ק"ל שנה כתיב שת לי אלקים זרע אחר תחת הבל כי הוצרך (שת) ל ה ג ל ם בפועל דרך שיתה בחסד גמור שלא מטבע המחצב (שם ג ז). שמהיוד של שם ס"ג של המלבוש נתקן ו נ ג ל ם עולם האין סוף ועולם האצילות (עמה"מ, עולם הבריאה ג).

— הפע', *הִגְלִים, — עשאו גלם, במשמ' כסיל ובער: תובעי חפצם שפתם הפתח אל תאלימם, אל יהיו מוכשלים לפניך כבוערים לְהַגְלִימָם (סליח' שחר' יוה"כ, תנא תעא).

— הפע', *הָגְלַם, הוּגְלַם, יֻגְלַם, — כמו נפעל: אשר בעלי אשמה חקרת מקדם, בטרם יֻגְלַם ויוצר פרצוף אדם (סלי' ב עי"ת). עולם דמות סלם, לא בית וטרקלין, אם בו אנוש מוּגְלָם, לא בו בכן ילין (כנף רננים, פומ' לסכות, הכל). כי העולם נברא בדין ומרע"ה בחסד פשוט שלא ה ו ג ל ם לעצמו זולתי למשתיתו של עולם שלא יאבד (רמ"ע מפאנו, מאמ' טהור', חקור דין ג ז). גוונים בלתי מ ו ג ל מ י ם נובעים מן ההעלם הגמור (עמה"מ, כדור הטע' ה). השברי כלים שרשמו שם רושם של גג"ת נהי"ם מן הכלים הנשברים היה בח בספירות אלו דמלכות דאצילות לעשות בבריאה גג"ת נהי"ם חזקים ו מ ו ג ל מ י ם (שם, עולם הבריאה ז).

— התפ', *נִתְגַּלֵּם, — כמו נִגְלַם: היה רצונו ש י ת ג ל מ ו השמים ונגלמו כן הלוחות ה ת ג ל מ ו ברצונו ונכתבו בחפצו (האמונות לרס"ג ח יב). וכענין זה היה התפשטות המלאכים והיו מ ת ג ל מ י ם באויר לאברהם ויראו בצורת אנשים (תלימה לרמ"ק ח א כב). ונתפשט ו נ ת ג ל ם ונתגלה לאברהם מציאותם (של המלאכים) בהתלבשות הרוח בנפש ונפש בגוף (שם). ואחרי שהטאו (עזא ועזאל) נ ת ג ל מ ו כיון שהמלאך הוא ז' ימים בארץ נעשה עב כמו גוף שלנו ואי אפשר לכל עשרה כתות המלאכים ל ה ת ג ל ם ולהתעבות כל כך כמו כתות האישים ובני אלהים ואחרי ש נ ת ג ל מ ו באופ ששלט בהם יצר הרע וכו' ולא היו עוד במלאכים (עמה"מ, קרית ארבע קט). ואחר שנתפשטו (הספירות) בבינה נ ת ג ל מ ו ונצטיירו ציור יותר נגלה (של"ה, בית נאמן). כי בזמן המגפה מצד הדין הגדול מ ת ג ל מ י ם שלוחי הדין שיוכלו לראותם (ראש' חכמה, האהבה ו).

גַּלְמוּד[1], ת"ז, לנקי' גַּלְמוּדָה, — נוגה ועצוב ושמם, מצער, מבדידות, וכיוצא בזה, düster ; morne ; mournfull: הנה הלילה ההוא יהי גַלְמוּד אל תבוא רננה בו (איוב ג ז). ואמרת בלבבך (כאשר תראי קבוץ גליות) מי ילד לי את אלה ואני שכולה וְגַלְמוּדָה גלה וסורה ואלה מי גדל הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם (ישע' מט כא). — וכמו תה"פ: כי עדת חנף גַּלְמוּד ואש אכלה אהלי שחד (איוב טו לד). בחסר ובכפן גַּלְמוּד הערקים ציה אמש שואה ומשאה (שם ל ג). — והשתמשו במלה זו בקצת מקומות במשמ' *כנוי לאשה נדה: שכן בכרכי הים קורין לנידה ג ל מ ו ד ה[2] (סוט' מב.). אם ראית חוסר בא לעולם וכפן וכו' הוי רואה את אשתך כאלו ג ל מ ו ד ה (מד"ר ברא' לד). — ופשט השמוש בספרות יותר במשמע' בדידות, einsam ; solitaire ; loneley: על ידי שאיית ג ל מ ו ד שיהיו הבתים שואין מאין יושב יוכתו השערים (רש"י ישע' כד יב). פתאם קם שאון בין הפרודות ה ג ל מ ו ד ו ת ויהי ביניהן שיג ושיח (יל"ג ד, משלים יג). אחרי כן כי זקנתי ושבתי. במקצעת

---

[1]) בערב' ג'למוד a) אבן קשה, ואדם חזק, קשה. וסוברים כי מזה הסתעף מושג העצב והיגון, או הבדידות. — [2]) אין לעמוד על ברור הדבר באיזה מקום מכרכי הים קראו כך, ומי היו קוראים כך, אם יהודים ובלשון עברית, או אולי אחרים וזו מלה זרה. בירוש' (ברכ' ט ג) נאמר: ב א פ ר י ק א קורין לנידה גלמודה. ובמדרש ספרו שר"ל שמע אשה ערביה שקראו אותה ללכת למרחץ ענתה ג ל מ ו ד ה אני. אך בלשון ערבית אין מלה זו משמשת במשמעה זו כלל ועקר, גם לא בהשאלה, ולא נוכרת משמעה זו בשום אחד מהמלונים הערבים. ובגמ' שם דרשו מלה זו במדרש מלים המוני: מאי גלמודה גמולה (דה) מבעלה.

---

a) جلمود

רפת גלמודה העמדתי, מבקר עד ערב צמאתי רעבתי (הוא א, מגל כה). לא גלמוד בתבל שלחתי ואַאת (הוא, האמונה והדעת). עתה בת שוע על דרך חייה גלמודה עומדת אין בא לישועתה (הוא, קולו של יוד ד). ואנכי הולך עירירי גלמוד ובדד על עיי משפת ציון (הוא, אגר' א יג). בפעם הזאת ישב גלמוד כי המשגיח יצא לקנות דגים (פרץ בן מטה, גמול ישרים ז).

גלע[1], ממנו גָּלַע, *גִּלּוּעַ.

גָּלַע, קל אינו נהוג.

— הִתפ', הִתְגַּלַּע, — נתלהב, נִרתח דמו מכעס, מריב, sich entzünden; s'enflammer; become inflamed: כבוד לאיש שבת מריב וכל אויל יִתְגַּלָּע[2] (משלי כ ג), ר"ל כל אויל יתלהב וירתח ויתקוטט. לתאוה יבקש נפרד בכל תושיה יִתְגַּלָּע[2]) (שם יח א).—והריב בעצמו: פוטר מים ראשית מדון ולפני הִתְגַּלַּע[2]) הריב נטוש (שם יז יד).—ומצוי שמוש פעל זה בספרות במשמעות מתחלפות, במשמעת נתלהב במריבה: שיהיה חכם ונבון ולא יהיה מתגלע ומתאונן (לקוטי קדמ', נספת יב).—ובמשמ' יהיה פרוץ לעבר גדר הצניעות ולהסתכל במקום מוצנע: וזר לא יתגלע ראות קדש כבלע (רשב"ג, אזהר' יוס ב).—וכמו נפעל שלקמן, ביחס למכה: היתה בה מכה אע"פ שהיתה אם יכולה להתגלע ולהוציא דם ונמצא דם על בשרה תולה במכה (רמב"ם, איסו' ביאה ט כב). ואפילו נתרפאת (המכה) אם אפשר לה להתגלע ולהוציא דם על ידי חיכוך תולה בה (שו"ע יו"ד קצ יח).—ובמשמ' נראה לעיני כל במעמד של בזיון: שמור פיך ממותר המאכל ומשתה היין ואכלת כנפשך שבעך, ואל תתגלע[1]) ואל תתגנה על בלעך (שלמה אלעמי, אזן שומעת). אל תתרומם במהלל פיך פן תפול ולעיני כל תִּתְגַּלַּע (כ"ז, תרגום כ"ס א לא).—יועצם החרפה: קודם שתתגלע חרפתך נטוש את הריב (רש"י משלי יז יד).

— נִפע', *נִגְלַע, הִגָּלַע, להגלע,—נגלעה המכה, נתחדשה בה דלקת: אם יש בה (בהאשה ברחמה) מכה והיא יכולה להגלע ולהוציא דם הרי זו תולה בה (נדה ח ב). אמר לה (ר"ע להאשה שראתה כתם) שמא מכה היתה ביך אמרה לו הן וחייתה אמר לה שמא יכולה להגלע ולהוציא דם אמרה לו הן (שם ג).

— פִּע', *גִּלַּע,—גִּלַּע בו, לְגַלֵּעַ בדבר, התוכח בדבר עם

---

[1]) בערב' גַ'לַע (a) משמש במשמ' גלה המוצנע ופרץ גדר הצניעות ודבר נבול פה, וגם גַאלַעַ אלקום (b), התוכחו וע"ז בדברים מגונים בעת משחק או שתיה וכיוצא בזה. וכבר העיר על דמיון זה שבין גלע העברי לג'לע הערבי ר' זרחיה מברצלונה וכתב בפרושו למשלי (יז יד) וז"ל: התגלע נגזר מן הערבי שאומר מגאלעה למי שחולק על הדבר ויהיה פירושו כפוטר מים הוא תחלת המריבה. ועי' הערה להפעל.

[2]) אמר מנחם: ענינו יורה עליו ופתרונו לפני הלבט והתחיב הריב נטוש. ע"כ. והפעל הלבט נרדף עם התחיב, לפי פירושו של מנחם למלה זו. ריב"ג כתרגום ר"י בן תבון: ענינו הירטה. והנה ריב"ג בערך ירט אינו נותן שום פרוש לשרש ירט, רק נושא ונותן בדקדוקו, וכמו"כ בספר ההשגה, ואין בידי גוף הערבי של השרשים של ריב"ג, ולא ידעתי במה תרגם בערב' את השרש גלע, אפס יש לשער כי ר"י בן תבון נהג גם כאן כמו בהרבה מקומות שמצא בגוף הערבי מלה דומה למלה עברית, שהעתיק המלה כהויתה ולא תרגמה באחרת, וגם כאן בודאי תרגם ריב"ג את הפעל גלע בהפעל ורט הערבי והעתיקה ר"י בן תבון בירטה מפני שידע בודאי כי כך היתה דעת ריב"ג שהפעל (ירט הדרך) הוא הוא הפעל ורט הערבי, כמו שתרגם גם רסע"ג ירט בורט בהערבי, וריב"ג פרש א"כ התגלע במשמ' התנפל, הטיל א"ע לתוך הדבר, ועי' ירט. ויש שפרשו גלע כמו גלה, וביחוד גלוי דבר מבוער (מלבים, משלי יז יד).

a) جَلَع b) جَالَعَ القوم

---

[1]) ודומה לזה פסוק בבן סירא בגוף העברי: אכול כאיש נכח ואל תעט פן תגלו (כ"ס גני' לד יו), והגהה על הגליון פן תגלע במקום פן תגלו. ושם בפסוק שלאחריו נאמר: חדל... ון... ע...ר... ואל.. ל.... ן.. מאס. והנה בחלק הראשון של הפסוק אין ספק, ויפה שפצוהו החוקרים לפי הנוסח של הולגטה: חדל ראשון בעבור מוסר. ובחלקו השני יש מקום של ספק בהאותיות שאחרי המלה ואל, קודם ואחרי האות ל. יש מי שאמרו כי בגוף הכ"י נכרת רק בבואה של אות ת לפני הלמד ואות ע אחריה, וא"כ צריך לקרוא ואל תלע, ויש מי שראו שם רשומה של עוד אות אחת לפני הלמד, כעין אות יוד, ולכן צריך לקרוא תילע, ונוסחת כל הפסוק תהיה: ואל תילע פן תמאס. וכך Smend, ופרש תילע מן ולע' a) בערב' שיש במשמ' לקק כמו כלב. והנה לפי הנוסחה הרומית צריך לקרוא: ואל תרבה לאכול יותר מדי (et nolli nimius esse), ואפשר שבמקום תילע היה כתוב תגלע, והכונה היתה: אל תעבור גבול הנאות באכילה, והוא הוא הפסוק של שלמה אלעמי, והכונה בואל תתגלע היא מה שאמר בחלק הראשון מהפסוק שמור פיך ממותר המאכל וכו' והוא כפל הענין במלות שונות, ואולי היתה לו לשלמה אלעמי נוסחה מבן סירא העברי.

a) ولغ

חברו בדברים גסים או קשים: א"ר ביקשתי ולא מצאתי דברי בן שמוע באנדרוגינוס וחברה עליו חבורה ולמה משום שלא לגלע[1]) בו או משום שאינו כדיי וכו' היה דרכו לגלע (אם תאמר) משום שלא לגלע בו הרי גילועו בידו וכו' מה היה לו לגלע בו יורש וכו' (ירוש' יבמ', סוף ח).— וגִלֵּעַ את פלוני, *פרסם את קלונו: פעל שטימת בכורה לעכור, צמיתות צאן קדשים למכור, קלונו (של עמלק) החרט בעט לזכור, ראשית גוים לְגַלֵּעַ בזכור (קלוב' פ' זכור, אזכיר).

— הפע' *הִגְלִיעַ, עשה שיגלע: יוקש למישור וחטא ועון להקליע, יקר לזלזל בכל תושיה לְהַגְלִיעַ (סלי' מנח' יוה"כ, אורח לדקה).

***גֶּלַע**, ש"ז, — קטטה שנתגלעה בדברים מגונים וכיוצא בזה: לאיד הכינו צלע, נטוש מדני גלע[2]),

---

[1]) בנוסחאותינו שלא לגרוע בו, אך כבר הגיה בעל קרבן העדה כי צ"ל לגלע, כמו שנאמר לקמן בפרוש אין תימר שלא לגלע וכו', הרי שהיה כתוב למעלה לגלע ולא לגרוע. והנה פרשו המפרשים לגלע זה במשמ' גלה פשוט, ואמר בעל ק"ע וז"ל: וה"פ משום מאי חברו עליו אי משום שלא יגלה לו ר"א דעתו או משום שחשבו שאין ר' כדאי ללמוד תורה מר"א וכו' היה דרכו של ר"א לגלות דין זה וכו' אין תימר משום שלא לגלות הרי כבר גילה ר"א דעתו לענין קדשים וכו' ומה היה לו לגלות עוד באנדרוגינוס וכו'. וכעין זה גם בעל פני משה. אך קשה למה דוקא במקום זה בא הפעל המצוי גלה בצורה זרה זו גלע, ועוד מה טעם לא רצו תלמידי ר"א בן שמוע שלא יגלה רבם שאר הלכות אנדרוגינוס לרבי? וכבר הרגיש יסטרוב בקושיה זו, ולכן פרש הוא גלע לא גלה סתם אלא במשמ' חלק עליו זלגלג עליו וגלה לו ידיעתו. ואף שמכל סגנון ספור המעשה פה וגם בבבלי יבמ' סוף פרק זה לא נראה שהיה לו לרבי לחלוק וללגלג על ר"א בן שמוע, אלא להפך שהצטער שתלמידיו של בן שמוע לא הניחו אותו, את רבי, לשמוע דברי בן שמוע בהלכות אנדרוגינוס, וז"ל התלמוד בבלי שם: א"ר כשהלכתי ללמוד תורה אצל ר' אלעזר בן שמוע חברו עלי תלמידיו כתרנגולים של בית בוקיא ולא הניחוני ללמוד אלא דבר אחד במשנתינו רבי אלעזר אומר אנדרוגינוס חייבין עליו סקילה כזכר. ע"כ, — מ"מ צריך להניח שרבי היה טבעו להתוכח בדברים קשים ולכן עלה על הדעת שמפני זה לא הניחוהו תלמידי ר"א בן שמוע ללמוד לפני רבם, ואמרו אחרי כן: שהיה דרכו (של ר"א) לגלע, ר"ל שגם דרכו ומדתו היה להתוכח כך ואם כן הרי גלועו בידו. ויפה פרש יסטרוב את הפעל גלע, אעפ"י שלא מטעמו.

[2]) כך נראה לפי החרוז עם צלע, והמלה מדני היא א"כ מ"ר סמיכות מִדְנֵי ולא כמו שנקדו בקצת סדורים מְדָנֵי גֶּלַע.

בשר קדש קלע, מעם משול תולע (זולת שבת א' חנוכה, אין צור).

***גִּלְעָד**[1]), ש"ז, — מקום גבוה, הר, שמשם מכריזים ומפרסמים דבר למרחקים: הר שגלשתם מתוכו עשיתיו גלעד לאוה"ע (מד"ר שה"ש, פסוק שגלשו).

***גַּלְעִין**[2]), ש"ז, מ"ר גַּלְעִינִים, סמי' גַּלְעִינֵי, — כמו אבן או עצם שיש בפנים של הרבה פֵּרות, כמו זיתים, תמרים, אחונים, וכיוצא בזה, Kern; noyau; kernel: קליפי רימון והנץ שלו קליפי אגוזים והגלעינין (שביע' ז ג). גלעיני אגסין (ירוש' תרומ' יא מז ד). מדורת גלעינים כל שהן (שם שבת א ד:). גלעינים לנטיעה שתים (שם ח יא:). במה אכלן בגלעיניהן (שם סנה' יב כב ד). שהיו חולצין את גלעיניהן (שם ע"ז ב מב.).

***גַּלְעִינָה**, ש"נ, — גלעין אחד: גלעינה של רוטב (עוקצ' ב ב). גלעינה שמקצתה יוצאה (שם). מפני שגלעינתו (של הזית) ממעטתו (ירוש' ברכ' ו י.).

***גַּלְעַן**, ש"ז, מ"ר גַּלְעֲנִים, — כמו גלעין: קליפי אגוזים והגלענים[3]) (שביע' ז ג).

***גַּלְעֵנָה**, ש"נ, בכנ' גַּלְעֶנָתוֹ, — כמו גלען: זיתים פצועים ותמרים דטובות כל שהוא רוצה למוץ את גַּלְעֶנָתוֹ[4]) (טבו"י ג ו).

***גלף**, ממנו *גִּלֵּף, *גֶּלֶף.

***גֶּלֶף**, ש"ז, — דבר גלוף, צורה, פסל, Bild; figure: אין צור חלף, תבנית כל גֶּלֶף, לבושל חיול חולף, למכשל חית שולף (זולת שבת א' חנוכה, אין צור).

א. ***גִּלֵּף**[5]), פ"י, עת' יְגַלֵּף, — חתך וחרת ופתח באבן וכיוצא בזה לעשות צורה, eingraben formen; graver

---

[1]) את השם הפרטי גִּלְעָד פרש המקרא במדרש מלים המוני שהוא מרכב מן גל ומן עד ור"ל הגל הזה עד ביני ובינך (ברא' לא מח), והשתמשו בעלי המדרש במלה זו במשמ' מקום שממנו מפרסם דבר לזכרון וכיוצא בזה, ועי' הערה לערך ג.גלש.

[2]) כמו גרעין, עי"ש.

[3]) כך במדרב"מ, וכך במשנ' מנק' כ"י פרמה: וְהַגַּלְעֲנִים, וכן בהלכ' גדול' מהד' הלד' תרמ"ג.

[4]) כך במשנה מנק' כ"י פרמה, ובנוסח' גרעינתו. וכן במשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם.

[5]) החליטו רוב חוקרי הלשון שפעל זה נסתעף מן המלה היונית γλύφω, אעפ"י כבר העיר J. Löw

former; engrave, shape: עיקר מטרון לא היה לה וגלף לה הקב"ה עיקר מטרון (מד"ר כרא"ש מח). — יועשה צלם: גוי בנואש מלהגאל, גוזר אם אין לאיש גואל, גָּלַף מישפה תבנית הגואל, גש כאח לצרה לצחצח הגאל (קרוב' לפורים, את אסתר). — יגלף את הכבד, עשה בו חתוכים לנחש וקסם: כחי ללבי יעלוף, כחרבו צרי ישלוף, כבדו עלי יגלוף [1], כסופו בגנב לחלוף (שלמה ב"ר יוסף, קנך פיוט', כ"י המכורג).

— פָּע' *גֻּלַּף: עם שהוא מפרש בים הגדול שקעה ספינתו בים וירד לעמקי תהום והאיר הקב"ה את עיניו וראה מלאכי השרת מסתתין בו מגלפין בו מסרגין בו א"ל למי הוא זה א"ל זה שער מזרחי של ביהמ"ק (פסיק' דר"כ, עניה סוערה).

ב.*גָּלַף, פ"י, — כמו קלף, קלף קלפה דקה מעל העור, מעל הגויל, abschälen; peler; to peel of: ספר שנפסק או שנקד ראשי פסוקים אל יקרא בו גלפו [2] או שעירב אותיותיו אל יקרא בו (מס' ספר תורה ג 7).

א.גלש [3], ממנו א. גָּלַשׁ.

א.גָּלַשׁ [4], פ"ע, — הלך קצת קודם עלות השחר, כשהכסיפו פני רקיע: הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים מבעד לצמתך שערך כעדר העזים שֶׁגָּלְשׁוּ [5] מהר גלעד (שה"ש ד א). הסבי עיניך מנגדי שהם הרהיבני שערך כעדר העזים שֶׁגָּלְשׁוּ מן הגלעד (שם ו ה). — יולב"א: הריקים שביך חביבים עלי כיעקב ובניו שגלשו [1] לרדת מהר הגלעד כשהשיגם לבן שם (רש"י שה"ש ד א).

ב.גלש, ממנו *גָּלָשׁ, ב.*גָּלַשׁ.

*גָּלָשׁ [2], ש"ז, מ"ר גְּלָשִׁים, — מים רותחים, שעולים ויורדים בתוך הקדרה ועושים כמו אבעבועות גדולות או גלים קטנים, ומשמיעים קול ברתיחתם, עלייתם וירידתם, siedendes Wasser; eau bouillante; boilling water: המעיסה קמח שעל גבי מי גלשים [3], החליטה מי גלשים שעל גבי קמח (פסח' לז:).

בהערותיו לקרוים בערך גלף, כי מציאות השרש גלב גם באשור' נתן מקום לפקפק בזרותו של השרש גלף, ורגלים לדבר שהוא שרש שמי טהור. בסור' כמו בעברית.

[1]) לפי מה שנאמר ביחזק' (כא כו): כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד.

[2]) כך הגרסה במס' ס"ת מו' מסכתות קטנ' ירוש' הוצ' ר' קירכ'. ובמס' סופרים ג ז הגרסה גורפו, והגהות מיימונ' (הלכ' ס"ת י) הביא הלכה זו וכתב שגלעו במקום שגלפו או שגרפו. והרי"ט בדברי חמודות על הלכ' ספר תורה להרא"ש סי' עג, כתב: ופירוש שתיהן (ר"ל של גורפו ושל גלפו) לא אדע. ע"כ, והגיה גרעו, ר"ל מחק קצת מהאות. אך הכנוי גלפו מוסב כנראה על הספר ולא על האות, ויש לפרש פעל זה במשמעת הפעל גַ'לַף a) בלשון ערבית, שר"ל קלף העור, שרט מלמעלה.

[3]) בערב' עַ'לַשׁ b), במשמ' הנשף לפנות הבקר, וממנו הפעל, ועי' הערה שלקמן.

[4]) בערב' עַ'לַּשׁ c), אַעְ'לַשׁ d), עלה, הלך בנשף לפנות בקר. — [5]) אין לברר מה שמעו בעלי התלמוד בפעל זה, כי מה שהשתמשו בו במדרש סובל פרושים מתחלפים. התרגומים הקדמונים, השבעים והירונימוס תרגמו במשמ' עלה. וקצת בעין זה מנחם, אמר וז"ל: אין למלה זאת דמיון בתורה ופתרונו לפי ענינו שגלשו כמו שנראו שעלו מן הגלעד. ע"כ. רש"י פרש במשמ' גלש בארמ' נקרחו. ראב"ע כמו מנחם שנשקפו. קצת החדשים פרשו כמו ג'לש a) בערב' במשמ' ישיבה, אף על פי שבדבור הטבעי אין אדם אומר ישב מן, אלא ישב על. וקצת החדשים פרשו כמו ב.*גלש שלקמן, במשמ' רתיחה, ופרשו שגלשו שירדו כמו מים רותחים, כמו גלים וכדומה. אבל כל זה דחוק ואינו נותן הצורה המקומית והדברית להמליצה, שהמדבר פה הוא רועה ולפני עיניו תמיד דברים מחיי הרועים. וכמו שהעיר על זה בטוב טעם דר' א"ש יהודה במחברת Hapax legomena, ובאר שם כי הפרוש האמתי של מלה זו כבר הרגיש ריב"ג שאמר: אפשר שיהיה ענינו השכימו בשחר מלשון הערב שקורין לשחר ג'לס. ע"כ. והכונה היא להשם ע'לש b) בערב', שפרושו הוא הנשף באחרית הלילה לפני עלות השחר, וע'לש אלמא c), הלך לפני עלות השחר לשתות מים, והרועה דמה את השערות השחורות של רעיתו לשערות עדרי העזים, שהם בארץ ישראל כלם שחורי השערות, הגולשים בבקר בבקר, כשמתחילים פני הרקיע מכסיפים, אל מקום המים. — [1]) חוש הלשון של רש"י הניעו להשתמש בפעל זה כך אף שלפי פרושו הוא אין השמוש הזה עולה יפה.

[2]) נראה כי זו מלת חקוי ע"ש הקול שהמים עושים בשעת הרתיחה והעלייה והירידה. ודר' א"ש יהודה במקום המובא בהערה הקודמת שער כי משמעה זו נסתעפה בטעות מהפעל שגלשו הקודם, כשנשכח פרושו האמתי. אך בהמקומות שבאה מלה זו בעבר' וארמ' היא עושה רושם לא של מלה מלאכותית, אלא של מלה טבעית עקרית בלשון. — [3]) כך גרסת הערוך, ובנוסח' מוגלשים.

---

a) جلف b) غلش c) غلّش d) أغلش

a) جاس b) غلس c) غلس الماء

ב.*גָּלַשׁ[1]), קל לא נמצא.

— הִפְע', הֻגְלַשׁ, *מֻוּגְלָשׁ,—מים מוגלשים, רתוחים, שהעלו גלשים בכח האש: המעיסה קמח שעל גבי מ ו ג ל ש י ן[2]) החליטה מ ו ג ל ש י ן שעל גבי קמח (פסח' לז:).

— הִפְע', °הִגְלִישׁ,—עשה שיגלשו, הרתיח: פוטים במפוח, א ג ל י ש כסיר נפוח (אדכר מכרים, פכת, מחז' רומני).

ג.*גָּלַשׁ[3]), פ"י, עב' גָּלַשְׁתִּי, גְּלַשְׁתֶּם, עת' אֶגְלֹשׁ, — קבץ וצבר יחד, anhäufen: ramasser; heap up: הר ש ג ל ש ת י[4]) מתוכו עשיתי אותו גלעד לאומות העולם (מד"ר שה"ש, הנך יפה). — °והאשה, השערות מאחורי הראש, צמתה אותן יחד: ש ג ל ש ו שכל שערן הוא באחורי הראש[5]) והוא נאות ויקר (ספורנו, שה"ש ד א).

— הִפְע', *הִגְלִישׁ, — כמו קל: ומה גלשה ה ג ל ש ת י מתוכה (רש"י שם).

— נִפְע', °נִגְלַשׁ, — נצבר ונתקבץ במקום אחד: והדברי בצאתם מקרבי, אז ימשלו בי, וכו' ואם בלב נמצא להם שרשים, הסעיפים על הלשונות נ ג ל ש י ם, ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים (משא גי חזיון, הפתיקה).

ד.°גָּלַשׁ, פ"י, — הוציא, גָּלַשׁ דברים, הוציא מפי דברים, aussprechen; prononcer; pronounce:

[1]) בארמית: היכמא דקומקומא ג ל י ש על גיסיה שפיך (מד"ר קהל' ז).

[2]) כך בנוסח' ובאלפסי, וכן בפירוש ר"ח, — ואין לברר איזו גרסה היא הראשנה והעקרית ואיזו נשתבשה קצת אחרי כן, כי מן מי גלשים נשתבש על נקלה למוגלשים, ומוגלשים היה יכול להשתבש כמו"כ למי גלשים. אעפי"כ נראה יותר להכריע כי עקר הגרסה היא של הערוך, כי בנוסח' חסר עכ"פ השם מים להפעל מוגלשים.

[3]) עי' הערה שלקמן. — [4]) כך גרסת המ"כ, ובקצת ספרים גלשתן ונשנה דבור זה שם הרבה פעמים. ופרש מ"כ מלשון קריחה, כמו בארמ' במקום גבח. אך ממה שנאמר שם גלשתי גלשתם גם ביחס להמקדש ולהמשמרות והסנהדרין, קשה לפרש במשמ' קריחה אפילו בהשאלה, וכן לא תאות שם משמעת בריחה ומליטה מסכנה, כמו שפרש יסטרוב. והיותר נכון הוא משמעת צבירה וקבוץ, וכמו שהוא הולך ומונה שם בתשובה על השאלה מה גלשה הגלשתי: בזת מצרים ובזת הים, בזת סיחון ועוג, תרי"ג מצות, כ"ד משמרות וכיוצא בהם. — [5]) עפ"י פרושו של ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי שם: הדא אתתא כד שערה סגין היא עבדה לה גלשין גלשין. והנה פרש מ"כ אמנם גם זה במשמ' היא עושה אותם קרחים קרחים, אך קשה לחשוב שיש נשים שעושות כזאת ושלזה נתכון ר' יהושע, ויותר נראה כמו שמפרש שם בעל יפה קול: תלתלים תלתלים, וכמו שאמרו שם: האשה הזאת כשמצמתת שערה לאחוריה והוא תכשיט לה.

בל תתחבר ללצים, ג ו ל ש י ם דברים נמרצים (יוצר א שבוע', אטוס שפתיך).

— הופע', °הוּגְלַשׁ, — הוּצָא: דרשתו מכל חדשים, והנחלתו לקדושים, היות בו מקודשים, הזמנתו לשלישים, לאפרתים מ ו ג ל ש י ם, למנות בו עד שלשים (ר"א קליר, יוצר לפ' החדש).

ה.°גָּלַשׁ, פ"י, — גָּלַשׁ את האשה, אנס אותה ובעל אותה על כרחה, vergewaltigen; violer une femme; violate (a woman): ג ל ש[1]) בעילת אשה בעל כרחה (כפ' המליצ' לר' שלמה כר"ם, דר' ככר 21).

*גְּלָשָׁה, ש"נ, — צבור וקבוץ יחד: ומה ג ל ש ה[2]) הגלשתי וכו' בזת מצרים ובזת הים (מד"ר שה"ש ד א).

א.גַּם[3]), — מלת החבור להוסיף על הקודם, ותשמש: א) כמו אַף, במשמ' כמו זה כן זה, auch; aussi; also: ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכו' ותקח מפריו ותאכל ותתן גַּם לאישה עמה ויאכל (ברא' ג ו). ויאמר יי' אלהים הן האדם היה (אחר שאכל מעץ הדעת) כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גַּם מעץ החיים ואכל וחי לעלם (שם כב). מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה וכו' גַּם מעוף השמים שבעה שבעה (שם ז ב-ג). הנה נשאתי פניך גַּם לדבר הזה לבלתי הפכי את העיר אשר דברת (שם יט כא). ותאמר הבכירה אל הצעירה הן שכבתי אמש את אבי נשקנו יין גַּם הלילה ובאי שכבי עמו (שם לד). ויעש (עשו) גַּם הוא מטעמים (שם

[1]) המחבר אומר שם שהוא ההפך מן שגל. וכבר העיר שם דר' בכר כי נעלם ממנו המקור איה מצא המחבר מלה זו במשמעה זאת. עכ"פ אין לחשב כי ר"ש בדא מלה זו מדעתו, כמו שאר המלים הרבות שהביא המחבר הזה ושבודאי, כמו שהעיר דר' בכר, מצא בספרים שאינם מצויים עתה אצלינו. ואעפי"כ, אולי מלה זו היא אחת מהיצירות שיצר המחבר עפ"י הכלל שלו כי סרוס אותיות השרש שבכל מלה נותן גון אחר למשמעתה העקרית.

[2]) ויש גורסים הגלשה.

[3]) עבר' בלבד, וכמו"כ במוא' באבן מישע, ובקצת כתבות ארמיות של זינגרלי. וסוברים קצת החכמים שנגזרת מלה זו מן השרש ג'מם a) שמשמש בערב' במשמע' רבוי ומלוי וקבוץ, ומזה בערב' גַ'ם b) צבור, המון רב, וגַ'מַא c) בהמון רב. אך יותר יש לחשב כי זו מלה קדומה יסודית, שהונחה בתחלה לכונה שהיא משמשת בעבר', ואולי להפך מזה נסתעפה המשמעה האחרת.

a) جمم b) جَمّ c) جَمًّا

כו לא). ותאמר לה המילדת אל תיראי כי גם זה לך בן (שם לה יז). רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף (תהל׳ קז ה). אלהי בך בטחתי אל אבושה אל יעלצו אויבי לי גם כל קויך לא יבשו יבשו הבוגדים ריקם (שם כה ב-ג). ציה גם חם יגזלו מימי שלג (איוב כד יט). הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך (שה״ש ז יד). נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (תהל׳ לז כה).— גם שניהם, שתיהן, ר״ל האחד כמו השני, האחת כמו השניה: ותהיין גם שתיהן לו לנשים (ש״א כה מג). יי׳ עשה גם שניהם (משלי כ יב). מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת יי׳ גם שניהם (שם יז יח). וימתו גם שניהם (רות א ה). — ב) הוספה מגברה, במדרגה קצת יותר חזקה, כמו אפילו, במשמ׳ לא זה בלבד אלא אף זה: נפתלתי עם אחתי גם יכלתי (בראש׳ ל ח). ותאמר לה המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני (שם יח). ויאמר לו המלך (למפיבשת) למה תדבר עוד דבריך אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה ויאמר מפיבשת אל המלך גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדני המלך בשלום אל ביתו (ש״ב יט ל-לא). גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון מאז שכבת לא יעלה הכרת עלינו (ישעי׳ יד ח). גם אתה חלית כמונו אלינו נמשלת (שם י). גם שם לא ינוח לך (שם כג יב). והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם זקניכם חלמות יחלמון בחוריכם חזינות יראו וְגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי (יואל ג א-ב). וְגם עתה נאם יי׳ שבו עדי בכל לבבכם (שם ב יב). התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך הן על כפים חקתיך (ישע׳ מט יה-יו). מי שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת כי חלה גם ילדה ציון את בניה (שם סו ח). וְגם אלנתן ודליהו וגמריהו הפגעו במלך לבלתי שרף את המגלה ולא שמע אליהם (ירמ׳ לו כה). מדוע רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל (איוב כא ז). על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון (תהל׳ קלז א). אשר נסוני אבותיכם בחנוני גם ראו פעלי (שם צה ט). ויאמר גם אשר הם בונים אם יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם (נחמ׳ ג לה). אשר יעמל האדם לבקש ולא ימצא וְגם אם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצא (קהל׳ ח יז).—ואחרי ?שם או הפעל במקום לפניהם: הגוי גם צדיק תהרג (בראש׳ כ ד), ר״ל האם גם גוי צדיק תהרג. ויאהב גם את רחל מלאה (שם כט ל), ר״ל וגם אהב את רחל מלאה. ויאכל גם אכול את כספנו (שם לא טו), ר״ל ולא זה בלבד אלא גם את כספנו אכל. המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר כי תשתרר עלינו גם השתרר (במד׳ יו יג), ר״ל כי גם השתרר תשתרר עלינו. וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעמה (ש״א א ו), ר״ל וגם כעסתה צרתה כעס. — ויש שיאמר גם במשמ׳ אפילו זה אעשה: אולי נטתה (האתון) מפני כי עתה גם (גם זה עשיתי) אתכה הרגתי ואותה החייתי (במדב׳ כב לג).—ובמשמ׳ ועוד זאת: גם ענוש לצדיק לא טוב (משלי יז כו). גם בלא דעת נפש לא טוב (שם יט ב). גם הנה העץ אשר עשה המן (אסתר ז ט). — ולגזמה: ויאמר שאול לעבדיו הנצבים עליו שמעו נא בני ימיני גם לכלכם יתן בן ישי שדות וכרמים לכלכם ישים שרי אלפים ושרי מאות כי קשרתם כלכם עלי ואין גלה את אזני בכרת בני עם בן ישי (ש״א כב ז-ח). — ולתמה ושאלה במשמ׳ האם גם זה נעשה ?: ויאמר אליה (איוב אל אשתו) כדבר אחת הנבלות תדברי גם את הטוב נקבל מאת האלהים ואת הרע לא נקבל (איוב ב י).—ולפני כי: ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שמע ידיכם דמים מלאו (ישע׳ א יה). הכה אפרים שרשם יבש פרי בל יעשון גם כי ילדון והמתי מחמדי בטנם (הוש ט יו). גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי (תהל׳ כג ד). ותאמר רות המאביה גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין (רות ב כא). — ולשלילה: ולא נותר בו ובכל האנשים אשר אתו גם אחד (ש״ב יז יב). עד אשר לא נמצא שם גם צרור (שם יג). הכל סר יחדו נאלחו אין עשה טוב אין גם אחד (תהל׳ יד ג).—ג) לפני מלות הגוף, להבליט יותר את הגוף: והבל הביא גם הוא מבכרות צאנו (בראש׳ ד ד). וצלה גם היא ילדה (שם כב). ולשת גם הוא ילד בן (שם כו). ולשם ילד גם הוא (שם י כא). והצעירה גם הוא ילדה בן (שם יט לח). הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם הוא אמרה אחי הוא (שם כ ה). הנה ילדה מלכה גם הוא (שם כב כ). והכיתי אתכם גם אני (ויקרא כו כד). ונאספת אל עמיך גם אתה (במדב׳ כז יג). ואעשה בן גם אני (דבר׳ יב ל). ותהי עליו גם הוא רוח אלהים (ש״א יט כג). ונשמעה מה בפיו גם הוא (ש״ב יז ה). ארצה נא גם אני (שם יח :). ותלך ותזן גם היא (ירמ׳

ג ח). בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני (משלי כג טו). — ובפעול, עם מלת הגוף אני, אתה, וכו': ויאמר לאביו ברכני גם אני אבי (בראש' כז לד), ר"ל גם אותי. במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילקו הכלבים את דמך גם אתה (מ"א כא יט), ר"ל גם שלך. — ד) קצת כמו לכן, מדה כנגד מדה: deshalb ; par cette raison ; therefore : ולא שמעתם בקולי מה זאת עשיתם וגם אמרתי לא אגרש אותם מפניכם והיו לכם לצדים (שופט' ב ב-ג). ויאמר דוד אל נתן חטאתי ליי' ויאמר נתן אל דוד גם יי' העביר חטאתך לא תמות אפס כי נאץ נאצת את איבי יי' בדבר הזה גם הבן הילוד לך מות ימות (ש"ב יב יג-יד). באו בית אל ופשעו הגלגל הרבו לפשע וכו' וגם אני נתתי לכם נקיון שנים בכל עריכם וכו' וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר (עמוס ד ד-ז). אשר שכחת אותי ותבטחי בשקר וגם אני חשפתי שוליך על פניך ונראה קלונך (ירמ' יג כה-כו). וגם אני אגרע ולא תחוס עיני וגם אני לא אחמול (יחזק' ה יא). וגם נפשם בחלה בי (זכר' יא ח). ואתם סרתם מן הדרך הכשלתם רבים בתורה שחתם ברית הלוי אמר יי' צבאות וגם אני נתתי אתכם נבזים ושפלים לכל העם כפי אשר אינכם שמרים את דרכי ונשאים פנים בתורה (מלאכי ב ח-ט). אהבת כל דברי בלע לשון מרמה גם אל יתצך לנצח יחתך ויסחך מאהל (תהל' נב ו). — ה) במשמ' הואיל וכך הוא יהי כן: ויאמר (יצחק) מי אפוא הוא הצד ציד ויבא לי ואכל מכל בטרם תבוא ואברכהו גם ברוך יהיה (בראש' כז לג). ויאמר (אשר על בית יוסף לאחיו) גם עתה (כיון שדברתם) כדבריכם כן הוא (שם מד י). — ו) כמו אף על פי כן, בכל זאת, doch ; tout de même; yet : (אעפ"י שלבאורה הרשעים מצליחים בחייהם) גם אור רשעים ידעך ולא יגה שביב אשו (איוב יח ה). — ובשלילה: ותזני אל בני אשור מבלתי שבעתך ותזנים וגם לא שבעת (יחזק' יו כח), ר"ל ואעפי"כ לא שבעת.—ז) אחרי אם לתשובת התנאי, כמו אז, dann;dans ce cas;in this case: ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה (בראש' יג יו). היהפך כושי עורו ונמר חברברתיו גם אתם תוכלו להיטיב למדי הרע (ירמ' יג כג). אם ימשו החקים האלה מלפני נאם יי' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים (שם לא לו). כה אמר יי' אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו (שם לז). — ח) אחרי כי, כמו אף על פי ש: כי מבית הסורים יצא למלך כי גם במלכותו נולד רש (קהל' ד יד). אשר חטא עשה רע מאת ומאריך לו כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים אשר ייראו מלפניו (שם ח יב). — וגם בלי כי: כי בניתי את החומה ולא נותר בה פרץ גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים (נחמ' ו א). גם ישבו שרים בי נדברו עבדך ישיח בחקיך (תהל' קיט כג). — ובכפילת המלה גם פעמים אחדות, במשמע' כמו זה כן זה, כמו כן, וכיוצא בזה: ותאמר אליו (רבקה לאליעזר) גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום ללון (בראש' כד כה). ואמרה אלי גם אתה שתה וגם לגמליך אשאב (שם מד). למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו (שם מז יט). ויעל עמו גם רכב גם פרשים (שם נ ט). גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך (שמות ד י). גם צאנכם גם בקרכם קחו וכו' וברכתם גם אתי (שם יב לב). ולא ימתו גם הם גם אתם (במד' יח ג), ר"ל לא הם ולא אתם. גם קב לא תקבנו גם ברך לא תברכנו (שם כג כה). גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך (ש"א יז לו). יי' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים (שופט' ה ד). — גם וגם: והנער שמואל הלך וגדל וטוב גם עם יי' וגם עם אנשים (ש"א ב כו).—ובהגברה: ויען המבשר ויאמר נס ישראל לפני פלשתים וגם מגפה גדולה היתה בעם וגם שני בניך מתו חפני ופינחס (ש"א ד יז).—ובשלילה: לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי בלתי היום (בראש' כא כו). ותאמר (האשה האחת) בי אדני תנו לה את הילוד החי והמת אל תמיתהו וזאת אמרת גם לי גם לך לא יהיה גזרו (מ"א ג כו). הובישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו גם הכלים לא ידעו (ירמ' ו טו). גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם ביום עברת יי' (צפנ' א יח). כי גם חרבי וגם כלי לא לקחתי בידי (ש"א כא ט). ולא ענני עוד גם ביד הנביאים וגם בחלמות (שם כח טו). — ואחרי ומה: ומה גם-עתה (מ"א יד יד). ופשט שמוש של ו מ ה ג ם בספרות במשמ' בפרט, על אחת כמה וכמה, ועי' מה. — הגם: הגם הלם ראיתי אחרי ראי (בראש' יו יג). הגם שאול בנביאים (ש"א י יא). הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה (מ"א יז כ). הגם לחם יוכל תת (תהל' עח

ג). הן תחלתו נכזבה הֲגַם אל מראיו יטל (איוב מא א). הֲגַם לכבוש את המלכה עמי בבית (אסתר ז ח).— ובמשמ׳ ואעפ״י שֶׁ: הנה בנדון דידן ה ג ם כי הגאון מהר״ל יצ״ו היושב בשבת תחכמוני בק״ק פרנקפורט ראוי שכל התורה תהיה נפסקה על ידו מ״מ יש לחוש לצערן של ת״ח וראוי לנו לומר שיסלק הגאון מדינים הנוגעים בבי״ד הגאון הישיש (בו״ת רמ״א לא). ה ג ם כי מובטחים אנו במעלות גאוני אשכנז יצ״ו באם ישמעו דברי המשדר הגט כהוויתו יחושו לגזירת הקדמונים וכו׳ מ״מ הקדמנו עצמנו למצוה רבה זו (בס). אורה שבא לבעה״ב מחויב לעשות רצונו ה ג ם שאינו רגיל בכך (מפת׳ הזוהר, ערך אורח). — שֶׁגַּם: ידעתי שֶׁגַּם זה הוא רעיון רוח (קהל׳ א יז). ודברתי בלבי שֶׁגַּם זה הבל (בס ב יה).—בְּשַׁגַּם, מפני שֶׁגַּם: ויאמר יי׳ לא ידון רוחי באדם לעלם בְּשַׁגַּם [1]) הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה (בראש׳ ו ג).

ב.*גַּם[2]), ש״ז, מ״ר גַּמִּים, — א) שם האות השלישית בא״ב העברית: שלא יכתוב אלפין עיינין אלפין ביתין כפין כפין ביתין ג מ י ן[3]) צדין צדין ג מ י ן דלתין רישין רישין דלתין היהין חיתין חיתין היהין ווין יודין יודין ווין זיינין נונין נונין זיינין טיתין פיפין פיפין טיתין (שבת קג:). — ב) צורה דומה להאות ג בכתב העברי הקדום, והיא שני קוים מחוברים זה לזה בזוית פחות או יתר נצבת, ולכן צורת זוית נצבת, Rechteck rectangle: מפתח של ארכובה שנשבר מתוך ארכובתו וכו׳ ושל ג ם [1]) שנשבר מתוך גומו (כלים יד ח). וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו ארבע אמות מן הדרום וארבע אמות מן המערב כמין ג ם (מדות ג א). היתה (העיר) עשויה כמין קשת או כמין ג ם (ערוב׳ נה.). שתי שורות (חביות) שאמרו מן הארץ ועד שמי קורה ורבי יוחנן אמר שורה אחת כמין ג ם (פסח׳ ח:). מתנה אחת כמין ג ם (זבח׳ נג:). — מדת גַּמּוֹ שלדבר, מדת הארך והרחב יחד: (מי שאומר סימנים בבגד שמצא) מידת ארכו ומידת רחבו ומידת ג מ י ו ינתן למידת ארכו ורחבו (ב״מ כח.). — ג) בתפירת בגדים, הסימת השפה הכפופה מגוף הבגד, Saum;ourlet;hem האורג שני חוטין על גבי ה ג ם [2]) ועל גבי האימרא (תוספתא שבת יב א).

גמא[3]), ממנו גֹּמֶא.

גֹּמֶא[4]), ש״ז, — צמח שגדל במצרים במקום מים והיו עושים בו בגדים, נעלים, פותלים הבלים, מתקנים אניות

---

[1]) כך ברוב הספרים. אך ב ה ל ל י ובהרבה כ״י בְּשַׁגָּם. ואמרו קצת החדשים שהוא שַׁג מן שגג עם כנוי נסת׳ רבים, והכונה מפני שהם שוגגים. אך אין פרוש זה מוסיף שום טעם למליצת הכתוב, ואעפ״י שגם לפי פרוש המפרשים הקדמונים שזו היא המלה גם עם הוספת בְּשַׁ המליצה קשה, מ״מ כבר נתקבל שמוש זה בהספרות. ועי׳ עוד בערך דון.

[2]) דעת הקדמ׳ והאחרונ׳ שזו מלה זרה, והיא שם האות היונית גמא. אך אין זה מוכרח, ואפשר שזהו שם עברי קדום של האות השלישית בא״ב העברי, שקראוהו ע״ש המלה הקצרה גם שהיא מתחלת באות זו. ועי׳ הערה שלקמן. — [3]) מכל שמות האותיות המנויות פה, שכולם עב״פ שמיים, יש ללמוד שהשם גמים, בצורתו העברית, הוא שם ע ב ר י להאות השלישית. ולא השם היוני, כי אין שום טעם וסבה למה השתמש בעל המאמר במקום הזה בשם זר בתוך כל השמות שנושאים עליהם הותם העברית. ויש להניח כי ג ם הוא השם היותר קדום לאות זו, ונשמר עוד בפרט במ״ר ואדרבה ממנו לקחו היונים את השם ג מ א שלהם כמו שלקחו מהשמיים את שמות שאר אותיותיהם, וכמו השם פ י ף להאות שיש לה עוד שמה הרגיל פה. וטעם השם אולי מפני שבה מתחלת המלה הקטנה גם. ואולי היתה המלה גם שם לאיזה כלי או כלי מלאכה, כעין ק ר ד ו ם, והיתה צורתו דומה קצת לצורה הקדומה של האות בכתב הכנעני והעברי.— [1]) אמר רה״ג: ואות יונית היא וזו צורתו כמין ד הפוך. ע״כ. וכן רש״י בכל מקום שנזכרה המלה גם. אך לפי המבואר בהערה שלמעלה, אין זה מוכרח.— [2]) כך בפרוש בערוך דפוס ישן, וכן מוכרח מפרוש ר״ח, שהביאו הערוך בשם רה״ג: שהוא מקום מעוקם כמין ג מ א יונית. ע״כ. ובנוסח׳ ה ג ם, ולפי זה פרש רש״י ארוג הרבה. אך זה דחוק, ופרושו של רה״ג ור״ח הוא לפי הגרסה ג ם, במם בסוף. אפס אינו מבואר בדיוק מה היתה כונתם, רק המלה אִמרה העומדת אצלה מלמדת עליה שמשמעתה כמו״כ דבר הדומה לאִמרה, והואיל ואִמרה היא הוספה היצונית על התפר, וכמו שתרגם פה ר״ח בעצמו אימרה באל טראז, שהוא א ל ט ר א ז (המלה השניה ר ע ל ם לא נתבררה לי), והוא הפוי על השפה בסרט וכיוצא בזה, וכן הערוך ערך אמרה: בני אדם חשובים כשתופרים את הבגד מחפים את התפר בבגד נאה כארגמן, ע״כ, רגלים לדבר כי ה ג ם הוא כעין הסימה של התפר מעצם הבגד. וכן נראה כי הרמב״ם גרס הגם ולא הגס, מפני שכתב ביד החזקה (הלכ׳ גזל׳ ואבדה יג ז) בסימני מציאה, אמרותיו במקום ג מ י ו שבתלמוד, משמע שהוא פרש גמיו באמרותיו, בודאי כפני שסמך על המאמר על ה ג ם ועל האמרה.

[3]) כמו גמע, בערב׳ במשמ׳ זו גרע a).

[4]) אולי מצרית.

---

a) جرع

קטנות, וכיוצא בזה, Papyrus nilotica: היגאה גֹּמֶא[1]) בלא בצה ישגה אחו בלי מים (איוב ח יא). בנוה תנים רבצה חציר לקנה וָגֹמֶא (ישע' לה ז). — וכלי גֹמֶא: ותקח לו תבת גֹּמֶא ותחמרה בחמר ובזפת ותשם בה את הילד ותשם בסוף על שפת היאר (שמות ב ג). השלח בים צירים ובכלי גֹמֶא על פני מים (ישע' יח ב). — ועי' גֻּמִי.

א.*גָּמָא, קל לא נמצא.

— פִּע', גִּמֵּא, פ"י, — שתה ובלע משקה בשאיפת רוח, schlürfen; hemer; to quaff, — ובמליצה להסוס כשהוא רץ במהירות גדולה וכמו בולע את הארץ: ברעש ורגז יְגַמֶּא[2]) ארץ (איוב לט כד). — ואמר המליץ: הסוסים בהפכותם פניהם אל פאת קדים יגמאו הדרך כנשר השׁ לאכול (מנחם, גמא). רץ (הסוס) במרוצה לשעה קלה כברת ארץ כאילו גמא ושתה הארץ שלפניו (רש"י חבק' א ט). — *ובמשמעתו העקרית: חחושש בשיניו לא יגמא[3]) בהן את החומץ (שבת יד ד). לא יהא מגמא חומץ ופולט אבל מגמא הוא ומבליע (ירוש' שביע' ח לח.). מגמא חומץ של תרומה אחר טיבולו (שם שבת יד יד ד). — ואמר המליץ: גמאתי את כוס התרעלה (מא"ג, קרית ספר עג). — ובמשמ' יוצא לשלישי, כמו הגמיא שלקמן: ובברותו לענה ישים לצמאו רוש אותו יגמא (צוות ר"י אבן תבון).

— הִפע', הִגְמִיא, — עשה שיגמא, השקה: ותרד (רבקה) העינה ותמלא כדה ותעל וירץ העבד לקראתה ויאמר הַגְמִיאִינִי נא מעט מים מכדך (בראש' כד יו-יז). —ואמר המשורר: נודה לצור הפר עצת בדים ואם קצרו לשונינו ומבטאינו, הטה לפנינו נהר שלום בעת עֹצר ואין מים לְהַגְמִיאֵנוּ (רמב"ע, מגיד רשעת בוגדיו, דוקס 95,1).

ב.*גֹּמֶא[4]), ש"ז, מ"ר גְּמָאִים, —דברים ערבים לחך, מיני מגדים, Leckerbissen; délicatesse; delicacies: מיני גמאין[5]) האכילה אותן (ושתי את אורהותיה) ר' יצחק אומר מיני מתוקים האכילה אותן (מד"ר אסתר, גם ושתי).

.:גִּמְגּוּם, ש"ז, מ"ר גִּמְגּוּמִים, — שה"פ מן גִּמְגֵּם, פקפוק וספק בדבר מן הדברים, בדעה מהדעות: ולא פירשו רבותי כן שהם פירשו קרנות אלו גבולין ויש לי גמגומים בה הרבה (רש"י שבת פה:). אל נא אדוני יבאו הדברים סתומים יאירו דבריך ויגיעו בלי ספקות וגמגומים (חזות קשה לר"י ערמאה, פתיחה). הוי יודע שכל הגמגומים האלה שאמרו הם התול ואין בם מועיל (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). לפי שראיתי גמגומים במ"ש מרן וכו' אבאר דעתי ואח"כ ארדה נא לאותה תשובה (גינת ורדים, או"ח א כ). כי ישקיט בזה המיית לבו מן הגמגומים בהתברר אצלי שאין בפי הפלוסוף תוכחות מספיקות וכו' (קול יהודה, כוזרי א א). — ודבר שיש בו מקום לפקפק, שבוש הדפוס וכיוצא בזה: טעיות הדפוס אשר רבו מן הנהוג וכו' וגמגומים ושבושים היו לאין מספר (הלבוש או"ח, הקד' המגיה). — ובמשמע' דבר דברים קטועים, לא ברורים, כמו ילד: ראוי מדרך הטבע שהוא (הילד אשר גודל בין אלמים) ידבר או יגמגם גמגום שרובו יהיו מלות מדוברות (ר' זכריה הלוי, או"ג ב).

***גִּמְגֵּם[1])**, פ"י, — א) דבר בעכובים, בהפסקות, בחזרת קצת אותיות, ובכלל דבר בפקפוק, כמו איש שאינו יודע הדבר, שאין הדבר שגור בפיו, stottern; bégayer; stammer: מעשה באחד שעמד לקרות בתורה בנציבין כיון שהגיע להזכרה התחיל מגמגם בה אמר לו ר' יהודה בן בתירה פתח פיך ויאירו דבריך שאין דברי תורה מקבלין טומאה (ירוש' ברכ' ג ו ג). שיהיו דברי תורה מחודדים בפיך שאם ישאל לך אדם דבר אל תגמגם ותאמר לו אלא אמור לו מיד (קדוש' ל.). שאינו מגמגם בדברי תורה אלא חותכן בלשון ומוציאן בפה (רש"י אבות ו ה). —ובמשמע' דבר או קרא

— [1]) אמר ריב"ג: היא בלשון ערבי ברדי a).

[2]) אמר מנחם: כי הסוס לעת מרוצתו ישתה ארץ בלשון בני אדם. — [3]) כך בערוך, וכן בגמ' ירוש' יד יד ד. ובנוסח' יגמע.

[4]) אולי מן גמא הקודם. ועי' הערה שלקמן. — [5]) אומרים המפרשים כי המדרש דורש במשמעה זו המלה גם שבכתוב גם ושתי, ולא נתברר הדבר אם זה רק כעין סמך רחוק על הפעל גמא הקודם, או היה לו להמדרש איזה סמך אחר למשמעה זו להשם גמא. בלשונות האחיות אין לו חבר.

[1]) בארמ': ההוא ינוקא הוה מגמגם בלישניה (חגי' טו:). — בערב' גַ'מְגַ'ם a) הוציא מפיו מלים באופן לא מובן.

---

a) بردى

a) جمجم

בחטיפה, במרוצה, באופן שאי אפשר לשמוע את הדברים מחותכים והבורם היטב: היה קורא בתורה ונזכר שהוא בעל קרי אינו מפסיק ועולה אלא מגמגם וקורא (ברכ' כב:). היתה רוצה לומר בואי ואוכליך חלב ואינה מפרשת לחתוך תיבות זו מזו ולהשמיע כל תיבה ותיבה ומצטרפות שתי תיבות כאחת ומגמגמת התיבות ואומרת תאכליך לביא (רש"י ערוב' נג:). — ב) *גִּמְגֵּם בדבר, פקפק בו, היה לו ספק בו, היה קשה לו להסכים לדבר, **Bedenken tragen; hésiter ; hesitate**: כך לשון רבותי ולבי מגמגם (רש"י שבת לב:). ור"י מסומפונ"ט גימגם בזה (תוספ' יומא מג.). על הלכה זו ראיתי מגמגמים בפי' ר"ח ובדברי רב האי גאון ובאלפס (מרדכי כתוב' רל"ה). אך לבי מגמגם מה שכתב בה"ג (תשו' מהר"י קולון עד). ומחותני מהרר"ז מגמגם קצת מכח התוספתא (שות הר"י מינץ לט). כדעת קצת מגמגמים בקבלת רבותינו זכרונם לברכה (האמונות לרש"ע ד יט). — וגִמְגֵּם על. קצת במשמ' קרא תגר עליו, זלזל בו, גנה אותו: שקידשוהו (בי"ד את החדש) כהילכתו ולא יגמגם לב אדם עליו (רש"י סוכה נד:). והמפרשים האלה המגמגמים נגדו (נגד הרמב"ם) היו בנים לא אמון בם כי הפכו דבריו (ר"י אברבנאל, מפע' אלה' ד א). וכמה מהרבנים ראיתי מגמגמים על המאמר הזה ומגנים אותו מאד (שם ג). חביריך חברו עליך כתרנגולת של בית בוקיא וגמגמו עליך על אשר הורית להתר (שו"ת הר"י מינץ פח). אכן אני הצעיר גמגמתי על תירוץ זה (שו"ת פרי הארץ, או"ע א). — וקצת במשמ' קלקל הדבר: משקל וערך חלקי היופי המצטרך לפנינים וכמו כן הדברים המגמגמים אותם (שלטי הגבור' ס.). — פע', *גֻּמְגַּם, — דברים מגומגמים, לא מובנים, שיש מקום לגמגם בהם: הלשון מגומגם וכו' (תוספ' יבמ' יח.). כך פירשו רבותי ומגומגם הוא (רע"ב מעי' ג ו). לא כחביריך שרצו להמלט מהויכוח בדברים מגומגמים (אוהב משפט, ביאור' לאיוב לג ג). וכן הסברא נותנת אבל צריך ראייה כי ראייתם מגומגמת (שו"ת פרי הארץ, או"ח ד).

גמד[1], ממנו גֹּמֶד, ואולי גַּמָּד, *גַּמָּד, *גַּמַּד.

[1]) בערב' ג'מד a), בארמ' גמד, במשמע' הצטמצמות וקמוט. בעברית בעצמה דומה לו השרש קמט.

a) جمد

גֹּמֶד[1], ש"ז, מ"ר גְּמָדִים, גֹּמְדִים. — א) מדת הארך, וי"א כמו זרת, וי"א קרוב לאמה: ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות גֹּמֶד[2]) ארכה ויחגר אותה מתחת למדיו (שופט' ג יו). דייני גולה (אומרים כי שעור דרך היחיד הוא) שני גמדים ומחצה (כ"כ ק.). שיורדין בים עד התהום ומשערין גומדי אמות עמקה (רש"י יחזק' כז יא). — ב) *מטלית שנותנים בני אדם על פיהם מפני הקֹר או האבק: כפה של זקנה והגומדין[3]) של ערביין (כלים כט א). — ג) *המרפק: מקום גבשושית ועוקץ הבולט כשהזרועות נוטים לאמצעים נקרא בל"ה גומד וכו' ומהגומד ועד הכתפיים למעלה נקרא האבר בל"ה זרוע (עמודי השמים, תפארי אדם א).

גַּמָּד[4]), ש"ז, מ"ר גַּמָּדִים. — א) שם עם: בני ארוד והילך על חומותיך סביב וְגַמָּדִים[5]) במגדלותיך היו שלטיהם תלו על חומותיך (יחזק' כז יא). — ב) *קצר הקומה מאד[6]), **Zwerg ; nain ; dwarf**: ואותם הארוכים ביותר ממדה הנזכרת יקראו בשם ענקים והקצרים פחות ממדה הנזכרת יקראו בשם גמדים ואינם נמצאים המונים המונים מדינות מיוחדות לבני

[1]) אין בשאר הלשונות שם דומה לזה למדת הארך. בארמ' גרמיד, אמה. — [2]) השבעים תרגמו במשמ' זרת. וכתב רה"ג (כלים כט א): וגומד פירוש אמה. והביא הערוך וז"ל: וי"א גמד הוא שיעור אמה בלא אצבעות. וכן הרמב"ם כלים שם. — [3]) פרש רה"ג וז"ל: בגד שהוא אמה על אמה ונותנים אותו הערבים על פיהם ועל אפיהם יש לו איתקה והן לא יהיה אלא במדברות ובארץ אדום מרוב הקור. ע"כ. ואמר הרמב"ם: הוא מסוה שמשימים על הפנים. ובערב' גַ'מַאד וגִמַאד a) מין ממיני הבגדים. — ובקצת כ"י מנקדים: וּגְמָדִין.

[4]) עי' הערה שלקמן. — [5]) ת"י קפוטקאי. וכן רוב ההדשים הסכימו, לפי משמעת כל הענין, כי הכונה פה לעם מן העמים. י"א כי הכונה להעם גֻּמַּד שנזכר במכתבי תל אלעמרנה, ויש מגיהים במקום גמדים גמרים, מן גֹּמֶר, ויש מגיהים צמרים. ורוב המפרשים הקדמונים פרשו גמדים במשמ' בני אדם קצרי הקומה, מן השם גמד, ר"ל שקומתם אינו אלא גֹמד. כן רש"י ואחרים. וקצת דומה לזה קראו היונים לעם הגדי אחד פיגמאיו, ר"ל אגרופי, כמו אצבעי, ר"ל מלא האגרוף. ובמשמעה זו פשט השמוש במלה זו בלשוננו. — [6]) עי' סוף הערה שלפני זו.

a) جَمَاد b) جِمَاد

ענקים או לגמדים כפי אשר יאמינו הרכי לב (רלב״ג למוד׳ א, ט א). כי בוז יבוזו לו כל רואיו בחוץ ויתקלסו בו הנערים לאמר ראו זה הגמד ראו זה הגמד (כה״ע תקפב, הגמד הענקי, 109). כי באמת כגמדים מול ענקים המה (החינים) נגד אנשי אירופא לכל תכונה (שבי״ע ג, תיגא). מה ראיתי לבוא ולעמוד במקום גדולים אשר קטנם עבה ממתני וכגמד על גבי ענק אחשוב לפניהם (ה׳ דרנבורג, הקד׳ יושבי תבל).

***גֹּמֶד**[1]), ש״ז, — גבהו של גוף מהגופים, Höhe hauteur; heigth: היא (המגריפה שהיתה במקדש) אמה וגמדה[2]) אמה וקאתא יוצאה מימנה (ערכ׳ יא.).

***גָּמַד**[3]), פ״י, —א) מדד בגֹמד, ובכלל מדד, messen mesurer; to measure: ואח״כ ברא הקב״ה את השמים ואת הארץ ואת כל אשר בם וכללן ורדדן ויסדן וטפחן וגמדן ומתחן (תד״א לא). —ב) יצמצם והקפיא ועשה קשה, steifen; figer; to stiffen: בגלגל כוכבי אש גמד וינהגם וידגל (רסע״ג, עבודה). גומדי לך רצפת פשפש (הוא, תרי״ג מלות). — ובמשמ׳ פ״ע: שהעור (של הצבי) כווץ וגומד לאחר הפשטו (רמ״י כתוב׳ קיב.). — ופעול, בהשאלה: גמודי יד ימינם לא היו שולטים בה כאלו היתה אטומה (הוא, שופט׳ כ טז).

— נפע׳, ׳נִגְמַד, — נתכוץ ונצטמצם: שהחבל לח בימות הגשמים ומתפשט כל צרכו ובימות החמה מתוך יובשו הוא נגמד (רמ״י כ״מ כא:). איש קטן נגמד מכל שמו ומכלות עמו קנא מאד באחיו הגדולים ממנו במדה וקומת איש (כה״ע תקפ״כ, הגמד הענקי 109).

***גָּמָה**[4]), פ״י, עב׳ ככנ׳ גְּמָיו, מקור לגמות, —כמו גמא: המחה את החלב וגמייו (ירוש׳ יומא ח מה.). כמה אדם צריך לגמות בכוס (שם מעבר׳ ג כד). עלי קולקסייא שאסור לגמות בהן מים מפני שהצבאין אוכלין אותן (שם שביע׳ ב לד:). סתירה כדי טומאה כדי להקיף דקל וכו׳ בן עזאי אומר כדי לצלות ביצה ר׳ עקיבא אומר כדי לגמותה רבי יהודה בן בתירה אומר כדי לגמות שלשה ביצים זו אחר זו (ספרי, נשא ז). — ואמר הפיטן: צמאים גמות חדותיה, גלה להם עדותיה (שבת פרה, קפאון ת״ק).

*גַּמָּה, ש״נ, —כמו מַגְמָה: גמת פניו יצר לו (האשכ׳ י.).

*גָּמָה[1]), פ״ע, עב׳ גָּמָה, גָּמִית[2]), עת׳ יִגְמֶה, מק׳ לִגְמוֹת, — התְכַּוֵּן, היתה לו כונה לדבר. beabsichtigen avoir l'intention; to intend: באופן הפירוד באשר יגמה אותו (ספר הישר, (העריות) ישועה קראי 62). וזה ההפץ יתכן לגמותו בזו ובביוצא בה (שם). כי הוש הריח מתפעל ולא תבוא אזהרה עליו אלא כאשר יגמה ואולם במקום שיש לו רשות לטלטל יש לו לגמות להריח בבשמים אך במקום שאין לו רשות לטלטל אסור לגמות בריח אך אם הוא על כרחו אפשר שיריח בלי שיגמה בריח (ר״א הקראי, ג״ע, ענין שבת יט).

— פע׳, ׳גִּמָּה בו, עת׳ יְגַמֶּה, — היתה הכונה ל: זבל הוא עקר גדול (הקריבה אל האשה) באשר יגומה בנישואים (ספר הישר, (העריות) ישועה קראי 43).

— הופ׳, ׳הוּגְמָה, יוּגְמֶה, מוּגְמֶה, — כמו יִגְמֶה: והוב שיהיו הם המוגמים בו (שם. 42).

*גִּמּוּז[3]), ש״ז, — יציאת נצרים רכים: הביא מועד במלאתו לשבור בחורי גמוז, ורבה בו פעמים במסמוס ומזמוז (סלי׳ י״ז בתמוז, אמרר בבכי).

*גִּמּוּי, ש״ז, — כַּוָּנָה: נוגף בגמוי ובלא גמוי בכונה ובלא כונה (ספ׳ המלילה לר׳ שלמה בר״ש, בכר יא).

א. **גָּמוּל**, גָּמֻל, פת״ז, לנק׳ גְּמוּלָה, — פעול מן א.גָּמַל, ילד שגמלוהו מיניקה: ושעשע יונק על חר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה (ישע׳ יא ח). אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמל עלי אמו (תהל׳ קלא ב). את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים (ישע׳ כח ט).

ב. **גְּמוּל**, ת״ז, — פעול מן ב.גָּמַל, אדם שגמל אדם עליו טובה: כי יש לי שם כפר נחמד, יפיו לא ימד,

---

[1]) לא נתברר מקורו. — [2]) כך נוסחת הערוך. ובנוסח׳ וגבוה, והגיה שיטה מקובצת וגמדה, כמו בערוך, ופרש הערוך וגמדה וגבהה. ואולי קצת דומה לזה בערב׳ גַמַד a), מקום גבוה ותלול באדמה, אעפ״י שבנראה שם העקר הוא מושג הקושי.

[3]) בערב׳ גַ׳מַד a), בארמ׳ גְּמַד: וגמוד מסאניה (פסח׳ קיא.). — ובהשאלה, גמיד בידיה דימינא (ת״י שופט׳ כ טז).

[4]) עי׳ הערה לערך גָּמָא.

a) جمد

---

[1]) פעל גזרוהו הקראים מן השם מַגְמָה, עי׳ ז־ — [2]) רד״ק שרש גמא.

[3]) עי׳ גמז, גמזית.

וכל אנשיו הם עבדי, וגמולי חסדי (ר"י חריזי, תחכמ' י).

גמול, ש"ז, מ"ר גמולים, ככנ' גמלך, גמלכם, גמלו, גמוליו (נוהגים לכתוב הכל מלא), — א) מעשה טוב שאדם עושה לחברו מבלי שחברו זה הקדים לעשות לו דבר טוב, Gunst; grâce, faveur ; favour : וגם מה אתם לי צר וצידון וכל גלילות פלשת הגמול אתם משלמים עלי וכו' קל מהרה אשיב גמלכם בראשכם (יואל ד ד). ברכי נפשי את יי' ואל תשכחי כל גמוליו (תהל' קג ב). ולא כגמול [1]) עליו השיב יחזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף (דהי"ב לב כה). אמר יוסף (גמליאל) גמל אל עמי גמולים טובים (תנחו' נשא לג).—וכמו"כ גמול של ממון, הלואה של גמילות חסד: מלוה יי' חונן דל וגמלו ישלם לו (משלי יט יז). מעשר עני אין פורעין הימנו מלוה והוב ואין משלמין הימנו גמולים אין פודין בו שבויים ואין עושין ממנו שושבינות (תוספתא פאה ד יו, שביע' ז ט). — ובחבור עם השם יד, גמול ידיו: ועתה אם באמת ובתמים עשיתם ותמליכו את אבימלך ואם טובה עשיתם עם ירבעל ועם ביתו ואם כגמול ידיו עשיתם לו אשר נלחם אבי עליכם וישלך את נפשו מנגד ויצל אתכם מיד מדין ואתם קמתם על בית אבי היום ותהרגו את בניו (שופט' ט יו-יח). מפרי פי איש ישבע טוב וגמול ידי אדם ישוב לו (משלי יב יד). — ולהפך, מעשה רע שעשה אדם לחברו מבלי שעשה לו חברו זה רעה: אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו (ישע' ג יא). כי קרוב יום יי' על כל הגוים כאשר עשית יעשה לך גמלך ישוב בראשך (עוב' א יה). אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו אשרי שיאחז ונפץ את עלליך אל הסלע (תהל' קלז ח-ט). תן להם כפעלם וכרע מעלליהם כמעשה ידיהם תן להם השב גמולם להם (שם כח ד).—ואמר בן סירא: עד יוריש שבט זדון ומטה רשע גדוע יגדע עד ישיב לאנוש פעלו וגמול אדם כמזמתו (ב"ס גני' לב כג-כד). —ב) המעשה טוב או רע שעושה אדם לחברו בשביל הגמול שגמל חברו עליו, Vergeltung; rétribution; reward : המה לצריו גמול לאיביו לאיים גמול ישלם (ישע' נט יח). נסו מתוך בבל ומלטו איש נפשו אל תדמו בעונה כי עת נקמה היא ליי' גמול הוא משלם לה (ירמ' נא ו). תשיב להם גמול יי' כמעשה ידיהם (איכה ג סד). בעל הגמול ישלם לכם גמולכם ברוך אתה משלם הגמול (כתוב' ח:).— וביחוד הטוב והרע שמגיע לאדם בעולם הבא אחרי המות בעד המעשים הטובים והרעים שעשה בחייו: כי בראשו ובסופו (של ספר קהלת) גלה דעתו באמונת הגמול בראשו הודיע לנבונים שהגמול הוא לפי תלמוד תורה והכמה וכו' (הקד' מלמד התלמידים). שענין השכר הטוב והעונש הוא הגמול ושניהם משתתפים בענין הגמול והשלום ויש הפרש בין השכר שהוא גמול לטוב על העבודה והעונש שהוא גמול לרע (ר"י בן לטיף, עולם הקטן ד ב). המאמין שעקר הגמול בעולם הבא לגוף ולנשמה ביחד ושאין לנפש לבדה גמול בזולת הגוף וכו' אין זה כופר בשכר והעונש הרוחני חלילה (העקרים א ב). כשיעורבו יחד טובות העולם הזה המגיעות לרשע עם הרעות והעונשים המגיעות לו בעולם הבא וכן הרעות המגיעות לצדיק בעולם הזה עם הטובות המגיעות לו בעולם הבא נמצא שני הגמולים צודקים יחד (שם ח).

****גמול**[1]), גימול, ש"ז, — כעין שרתוע קטן של עץ שנותנים בפי העגל כדי למנוע אותו מלינק: ואין העגל יוצא בגימול[2]) (שבת ה ד).

גמולה, ש"נ, — כמו גמול: ולמה יגמלני המלך הגמולה הזאת (ש"ב יט לז). כבעל גמלות כבעל ישלם חמה לצריו גמול לאיביו (ישע' נט יח). כי בא עליה על בבל שודד ונלכדו גבוריה חתתה קשתותם כי אל גמלות יי' שלם ישלם (ירמ' נא נו). וכיון שבאו (ישראל) להר שעיר אמר הקב"ה למשה פורע גמולות אני מי שהוא עושה טובה אני פורע לו (לקוט' מדר' דבר', כוכב, בית תלמ' ד). גם כי רעיך אלה עשו גם הם כמעשיך עכ"ז אתה בפרט אני צריך לגמלך גמולה מיוחדת וכו' ואמר הטוב בעיניך ולא אמר הטוב בעיני כפי מאמר ברזילי לומר שכל כך הוא מחוייב לו בגמולה הזאת לפי קדימת טובתו אליו עד שחזרה הגמולה ההיא כאלו היא מאת ברזילי עצמו ודוד

---

[1]) בקצת ספרים כגמל חסר.

[1]) משקל צנור, משרש א.גמל, עי"ש, ועי' הערה לקמן. — [2]) כך תנה תנא אחד במשנתנו, ואמרו בגמ' ירוש' שם (ז ג): אית תניי תני גימול וכו' מאן דמר גימול (מפרש אותו עפ"י הכתוב) ותעלהו עמה כאשר גמלתהו וכו' מאן דמר גימול מסייע לאבא בר רב הונא (שפרש שם שמשמעתו הוא שרתוע), ע"כ. ואולי יש איזה יחס בין מלה זו והמלה הערב' לג'אם a) שמשמשת בלשון זו גם במשמעה זו של גמול שלנו. — ועי' ינק.

a) إجَام

הזא השליח לבד (רבנ"ל דורלן, תפלר' ישראל א).

א.**גִּמּוֹן**[1], גִּימוֹן, ש"ז.—עֹל קטן ישימוהו על העגל ללמדו לכוף ראשו: ואין העגל יוצא ב ג י מ ו ן[2] (שבת ה ז). — ואמר הפיטן: אם אומרה אעפיל, אטה לצור קדמון, כמי אשר השפיל, אבקע ללי ארמון, וקול ממרום יפיל, שוב חיש אלי ג י מ ו ן, נרדה לבן עמון, שבטי ואיש צורי (כנף רננים, פזמ' ליום ב, נסי ואוי).

ב.**גִּמּוֹן**, ש"ז, — כמו גִּמּוֹנִית, ואמר הפיטן: ארחץ בנקיון כפות, בלי חמס קחת סנסון כפות, גִּמּוֹנֵי פז לאגוד ולכפות, דשאי אשלים בם אף לכפות (יוצר ב' סוכות, ארחץ בנקיון).

***גִּמּוֹנִית**[3], גִּימוֹנִית, ש"נ, מ"ר גִּמּוֹנִיּוֹת,—אגד צר לאגוד בו דבר, Bändchen ; bandelette ; ribbon: אמר רבי מאיר מעשה באנשי ירושלם שהיו אוגדין את לולביהן ב ג י מ ו נ י ו ת[4] של זהב (סוכה ג ח).

***גִּמּוּעַ**, — שה"פ מן גִּמַּע: טמא טומאת מת ע"י ה ג י מ ו ע אעפ"י שאינו מיוחד לכך וכו' דחשיב כלי ע"י ג י מ ו ע מים (תוספ' שבת נט.).

***גמז**, ממנו *גִּמֵּז.

***גִּמֵּז**[1], פ"י.—קבץ וצבר העפר והחצץ מעל פני השדה ועשה מהם גלים קטנים: מסלקין מְקווצין מקטפין מסתתין ו מ ג מ ז י ן[2] עד ראש השנה (תוספתא שביע' א יא).

---

[1]) משקל צִנּוֹר, ולא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. —[2]) כך הנוסחה שבמשנה לפי אחד התנאים: אית תניי תני ג י מ ו ן וכו' (ירוש' שם ז ג), ואמרו שם: מאן דמר גימון מסייע לרב חישדא, (שהוא פרש גימון פ י נ ק ס ה). וסוברים רוב המפרשים כי פינקסה זו היא המלה פנקס הרגילה, שהיא מלה יונית ושמשמעתה הוא ל ו ח קטן, וכן פרש הערוך וז"ל: תולין ל ו ח בפיו שלא יוכל לשתות החלב. והביא הערוך פ"א: עץ קטן כמו עֹל, ע"כ, והן דברי ר"ח מלה במלה. וכן רש"י: עול קטן שמניחין לעגל בצוארו שיהיה למוד לכוף ראשו לכשיגדל. וכעין זה הרמב"ם, אלא שהלשון בנוסח' הנדפס קצת מגומגם. עכ"פ, רב הונא, שפירש גימון בבר נירא, שהוא בן עֹל, ר"ל עֹל קטן, ור"ח ורש"י מכריעים את הכף להחליט משמעה זו לגימון. ואעפ"י שגזרת ר' אלעזר שגזר מלה זו מן אגמון אינו אלא דרוש בעולם, אעפי"כ רגלים לדבר שזו מלה שמית, ולא יונית, כדעת קצת החדשים וקוהוט שראה בה המלה היונית קימוס שפרושה הוא סל שנותנים על פי הבהמה. אך לא נתברר מקורה האמתי של מלה זו. בערב' יש אמנם מלה ג'מאן a), שאעפ"י שמקורה בלשון פרסית, אך כבר השתמשו בה הערבים בזמן קדום (גואליקי, כהמערב), אפס אין במלה זו שום משמעה קרובה למשמעה שמלה זו משמשת בה בלשוננו. [3]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [4]) כך הצורה במשנה שבש"ס בבלי, וכך בפי' ר"ח וכן בערוך, ובמשנה שבגמ' ירוש' הצורה גימונו', והוא גימונות. והנה בפרוש המלה אין ספק, שהוא מוכרח לפי הענין שהיו הגימוניות פתילים או אטונים של זהב, וכך רש"י: חוטי זהב. והנה רש"י מדמה גימונית להשם ג י מ ו ן, וגוזר גם ג י מ ו נ י ת מן אגמון, אך קשה למצוא דמיון ושיכות בין גימון הקודם וגימונית שלנו, והגזרה מן אגמון אין לה רגלים. וכבר הזכרתי למעלה המלה הערבית ג'מאן a), שפרושה הוא כעין מזח או אזור מעור וכדומה מקשט בחרוזי חוליות מתחלפות הגונים, תחגור אותו האשה לנוי, אך אינו נראה, שהמלה ההיא, ששמשה במשמע' אזור פחות או יותר רחב, שמשה גם לאגד דק כמו לאגוד בו הלולב.

[1]) עי' הערה שלקמן.—[2]) כך בתוספתא בנוסחאות, ובמהד' צוק"מ חסר זה. והנה פרשו המפרשים כמו לו היה כתוב מ ג ז מ י ן, וכמו בגמ' בבלי (ע"ז כ:), ובירוש' פה, ועי' ערך ב.*גָּזַם. אבל יסטרוב פרש: מהר את בשול התאנים על ידי מה שתולים על התאנה ענפים מתאנה מדברית שיש בהפרי שלה זבובים קטנים, והם עוקצים את התאנה ופותחים אותה להשמש, Caprification. אך מהתוספתא בעצמה שם מוכח שלא היה נהוג בלשון האכרים היהודים פעל מיוחד לפעולה זו, אעפ"י שעצם הפעולה היתה ידועה להם, והוא מה שאמרה שם התוספתא בהלכה שקודם זו: אין תולין תחובין בתאנה, ובירוש' הגרסה תוכין והגיה שם רא"פ תובין והוא טובא בסורי, שהיא התאנה המדברית, והיא הפעולה הנזכרת (J. Löw, Pfln. § 335), ולא השתמשה בפעל מיוחד לזה אלא בהפעל תולין, וכן אין בלשון הערב' פעל מיוחד לזה, אעפ"י שבקצת מקומות בסביבות בגדד נהוגה פעולה זו (Prof. G. Dalman, שהגיד לי זאת על פה), ועוד, שאחרי שכבר הזכירה התוספתא מלאכה זו לא היה צריך להזכירה שוב. וכבר נתלבטו המפרשים בפרוש תוספתא זו, ואמר רד"פ בעל חסדי דוד: נראה שיש שבושים בכאן וכו', וכעין זה בעל מנח' בכור' והאחרון דר' שורץ בעל הגיון אהרן, שהגיה והוסיף לפני ומגזמין המלים: מזהמין ומתליעין, לפי המשנה. ומציין הדבר, כי הגר"א, שהיה מגיה על נקלה עפ"י הש"ס ירוש' ובבלי, לא הגיה כאן בלום, והניח הנוסחה כמו שהיא, מוכח שראה בה באמת ענין אחר, לא אותו הדבר שבמשנה ובגמ' ירוש' כאן ובגמ' בבלי ע"ז (כ:). ובאמת העקר הוא כמו שפרש בעל מנחת בכורים כי הלכה זו של התוספתא אינה מדברת במלאכות עבודת האילן אלא במלאכות נקוי קרקע בהשדה, וכן פרש גם בעל הגיון אהרן עד מצדדין, ובבדי שיהיה

a) جمان

a) جمان

***גַּמְזִית**[1]), ש"נ, מ"ר גַּמְזִיּוֹת, — א) כמו יגזיה, נצרים פרים מן השרשים, ובפרט ענפים של חרוב ושקמה, Zweig ; branche : מתירין ג מ ז י ו ת[2]) של הקדש (פסח' ד ח). ומתירין ג מ ז י ו ת של הקדש של חרוב ושל שקמה (גמ' שם נו.). אמרו (אנשי יריחו) אבותינו לא הקדישו אלא קורות ואנו נתיר ג מ ז י ו ת של הקדש של חרוב ושל שקמה (שם:). והקדישו (אנשי יריחו את האלנות) מתחילה כשהן מקוצצין וניתוסף לאחר מיכן ג מ ז י ו ת (רש"י שם נה:). — ב) פרי השקמה : ר' ישמעאל ורבי שמעון שזורי אומרים כל תרומה שאין הכהנים מקפידין עליה וכו' הקצח והכליסין והחרובין וג מ ז י ו ת[1]) ותורמסין ושעורין אדומיות (תוספתא תרומ' ה ו=ז).

גמח[2]), ממנו אולי *גַּמְחוֹן.

***גַּמְחוֹן**[3]), ש"ז, — אדם עקש, שעושה הכל רק על פי צביונו, בעקשות, בלי טעם, מפני שכך עלה לרצון לפניו : כלם (כל השמות של בני בנימין) לשון מרדות הם טבח טבחון, גחם ג מ ח ו ן[4]) (מד"ר בראש' נז).

***גֶּמִי**, ש"ז, — כמו גֹּמֶא : ג מ י כדי לעשות תלאי לנפה ולכברה (שבת ח ב). וקשרו את המקידה ב ג מ י (שם כד ה). כלי בית הבד ושל גת והעקל בזמן שהם של עץ מנגבן והם טהורים בזמן שהן של ג מ י מיישנן (טהר' י ח). נותן אדם מוך יבש וספוג יבש על גבי מכתו אבל לא ג מ י יבש ולא כתיתין יבשין (תוספתא שבת יג יא). ר' יוסי מטמא ב ג מ י מפני שהרופא נותנו על גבי המכה שהוא מוצץ את הליחה (שם כליס ב"ק ו יט). נעץ ארבע קנים בארבע זויות של כרם וקשר ג מ י מלמעלה (ירוש'

אפשר להסב את הפעל מגמזין, או מגזמין, לעבודת האילן הזכרח להכנים מדעת עצמו שני פעלים אחרים מזהמין ומתליעין; ולאמר כי מן מלת מזהמין התוספתא שיכת למשנה ד'. וכל זה מפני שראו במגזמין מלאכה ממלאכות עבודת האילן, ובאמת אינו כן, כי גם מגמזין היא אחת ממלאכות בקוי הקרקע של השדה, ומהות מלאכה זו אנו למדין מלשון ערב'. כי הנה בלשון זו משמש שרש גמז a) קצת דומה לשמושו בעבר' במשמ' נצר של אילן, עי' הערה לקמן לערך ג מ ז י ת, ובמשמעות אחרות גמז בערב' דומה לקמז b) והשם ג'מְזֶה c) והשם קֻמְזֶה d) שניהם משמשים במשמ' גביע שהזרע בתוכו. ומלבד זה יש עוד להפעל קמז משמ' ק ב ץ ו צ ב ר, וקֻמְזֶה מן אלחצי ואלתראב e), ר"ל ק מ ז ה של חצץ ועפר, פרשו המלונים הערבים באלצוּה f), והוא צ ב ו ר ו ת ל ו ל י ת של עפר והצץ. ולכן ברור הדבר, כי הכונה ב מ ג מ ז י ן בהתוספתא היא דומה להכונה מסקלין, והוא : מקבצין וצוברים את העפר והחצץ שעל פני הקרקע ועושין מזה גלים גלים, כמו שנהוג גם עתה אצל הערבים, שהם מקבצים את החצץ אשר על פני השדה ועושים מהם גלים גלים קטנים, כדי שלא יכאיב החצץ את כל פני השדה.

[1]) אולי דומה לגמז g) בערב', ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך הגרסה בנוסח' וכמו"כ בכ"י ובתוספתא וכו'. רק להר"ח היתה גרסה ג ו א ז י ו ת, ועי' גזיה. ופרש ר"ח הן נצרים הפרים משרשי אילנות, וכעין זה רש"י : גידולין, ענפים שגדלו בחרובין ושיקמין, והוסיף שם לבאר טיב הגידולים הללו ואמר : דרך חרוב ושקמה לקוצצו לשבע שנים והן חוזרין וגדילין ומיתוספין וקודם קציצתן קרי ליה בתולת שקמה ומשנקצץ קרי ליה סדן שקמה, והקדישו מתחילה כשהן מקוצצין וניתוסף לאחר מיכן גמזיות. ע"כ. נראה מדבריו שדעתו של רש"י ש ה ג מ ז י ו ת הן מה שצומח מהגזע אחרי שנקצץ חלק העליון. וכן נראה מכל הטענות שהיו בין אנשי יריחו והחכמים, כמו שמבואר בירושלמי שם : אמרו להם חכמים אי אתם מודים לנו ב ג י ד ו ל י הקדש שהן אסורין ? וע"ז ענו אנשי יריחו אבותינו וכו'. עכ"פ, לא נתברר מקור מלה זו. בערב' משמשת מלת ג'מוז h) במשמ' גביע שהזרע בו, וברור הוא שאינו ענין לכאן. אבל קצת דומה לגמזית שלנו משמעה אחרת שיש לגמז a) בערב' והוא מה שנשאר בדקל הזכר מעקר הענף של התמר. — [1]) כאן מנויים אותם הזרעים והפירות שאינם חשובים בעיני הכהנים. ולכן ברור הדבר שגם בהשם ג מ ז י ו ת נתכונו לאחת הפרות לא החשובות, כמו הכליסים והחרובים וכיוצא בהם.

[2]) בערב' גַ'מַח b) פרשוהו חכמי הלשון הערבית : רכב ראשה, רכב הואה, שר"ל עשה לפי צביונו, לפי דמיונו בעקשות בלי טעם, והשם גַאמִח c) אדם שיש לו טבע זה.

[3]) עי' הערה להשרש גמח, ועי' הערה שלקמן. — [4]) כך הגרסה במד"ר. ובילקוט גחמון, לפי השם גחם, וראו בו קצת החכמים את השרש הערבי גחם d) במשמ' שרפה. ואעפי"כ, אין גרסת הילקוט מכרעת נגד גרסת המדרש במקום זה, ואפשר שגרסת הילקוט היא ת ק ו ן ב כ ו נ ה כדי להשוות את הדרש להשם גחם ממש, ודוקא מפני הגרסה ג מ ח ו ן שאינו דומה ממש להשם גחם יש קצת יותר רגלים לדבר לחשב שהדרש הזה מיוסד על מלה ש ה י ת ה במציאות וידועה להדורש. והשרש הערבי גמח מכיע להדבר, ונהוגה מלה זו במשמעה זו בין המדברים עברית בא"י והשתמשו בה גם בהעתונים.

---

a) جمز b) قمز c) جُمْزَة d) قُمْزَة e) قُمْزَة من الحصي والتراب f) أُنْصُوَّة g) جمز h) جموز

a) جمز b) جَمَح c) جَامِح d) جحم

סוכה א נב.). כורך עליה (על המקום בבשרו שכתוב עליו שם קדש) גמי ויורד וטובל (שבת קכ:). כפיפה של גמי שמניחה על פי הגת (ר"ח ע"ז נו:).

***גְּמִיאָה**, ש"נ, — שה"פ מן גמא: חלב כדי גמיאה[1] (שבת ח א). כל מה שהירדן מכנים לשנים עשר חדשים הוא (הקב"ה) עושה אותה גמיאה אחת (פסיק' רבתי, קרבני לחמי). הגמיאיני נא מעט מים מכדך גמיאה אחת (מד"ר משלי יג כה). גמיאת שאיפת פניהם דומה לרוח הקדים (רב"י תנק' א ט).

***גְּמִיָּה**, ש"נ, — כמו גְּמִיאָה: מים כדי גמייה (ירוש' שבת ח יא). הגמיאיני נא וכו' גמייה אחת (מד"ר כלה"ש ס).

***גְּמִילָה**, ש"נ, — שה"פ מן ב.גָּמַל: הפיאה והביכורים והריאיון וגמילת[2] חסד ותלמוד תורה (תוספתא פאה א א).

***גְּמִילוּת**, ש"נ, — כמו גְּמִילָה, מעשה של גמילות חסד: אלו דברים שאין להם שיעור הפאה והבכורים והראיון וגמילות[3] חסדים ותלמוד תורה (פאה א א). ואין פוסקין הימנו (ממעשר עני) צדקה אבל משלחין הימנו דבר של גמילות חסדים (תוספתא שם ד יז). צדקה וגמילות חסדים שקולין כנגד כל מצות שבתורה אלא שהצדקה בחיים גמילות חסדים בחיים ובמתים צדקה בעניים גמילות חסדים בעניים ובעשירים צדקה בממונו גמילות חסדים בגופו ובממונו (שם יט). את הדרך זו גמילות חסדים ילכו זו ביקור חולים (ב"ק ק.). שנתגעשו ישראל לעשות גמילות חסד ליהושע (מד"ר רות, פתי' ב), ר"ל לעסוק בקבורתו כהגן. אחד מהעמודים שעומדת עליהם הארץ וויושביה הוא גמילות חסדים עם כל אדם (מנוה"מ, ה א רכ).

***גְּמִיעָה**, ש"נ, — שה"פ מן גָּמַע: חלב כדי גמיעה[4] (שבת ח א). כל מה שהירדן מכנים לששה חדשים היא עושה אותן גמיעה אחת (פסיק' דר"כ, את קרבני לחמי). משום שהיה (ר"ע) חולה ואמרו לו הרופאים כי גמיעת ביצה מיד בלא מלח באחרית היום היא רפואתו (ר"ח תענ' יח:). כי כגמיעה קלה הארץ לפניו שימהר לרוץ (ר"מ אלביק, איוב לט כד). כי בהחלו (הלויתן) לשתות יגמע גמיעה וישאוף המים הנוחלין ממקום פיו עד למעלה (שם מ כג). אדם עשוי לעמוד או לישב לפוש בהגיעו לכפר לשתות גמיעת שכר וכו' ולחזור אחר כך תכף לדרכו (שו"ת חות יאיר טו). ואלו קפצה (הפרעוש) לתוך הכף שבו רוטב חם שצריך ניפוח בגמיעתה הייתי אוסר הרוטב (שם קכ). כשאכל או שתה הרבה אלא ששהה יותר וכו' הרי נהנה בשתייתו על ידי גמיעות כמו בבת אחת (שו"ת שמש לצדקה, או"ח ב).

***גְּמִירָה**, ש"נ, — שה"פ מן גָּמַר: וכן בפירות האילן אם נגמרו שליש גמירתן (רמב"ם, מתנ' עני' ב ז).

∞גָּמִישׁ, ת"ז, לנק' גְּמִישָׁה, — מה שסגולתו לְהִגָּמֵשׁ על נקלה, biegsam; flexible, — נהוג בקרב מדברי עברית בא"י והשתמשו בו הרבה בהעתונים.

∞גְּמִישׁוּת, ת"נ, — סגולת דבר נגמש, — נהוג בין מדברי עברית בא"י.

***גֻּמִּיָּה**, גּוּמִית, ש"נ, מ"ר גֻּמִּיוֹת, גּוּמִיּוֹת, — כמו גומה, גממה: הלוקח עבוט ענבים מן הגוי ומצא תחתיו גומיות אסור (תוספתא ע"ז ז ה).

א. גמל, ממנו גָּמָל, *גְּמַל, *גַּמָּל, *גָּמֵל, *גַּמָּלָה, *גַּמָּלוֹן, *גַּמְלָן, *גַּמֶּלֶת, וי"א גם *גְּמָל.

גָּמָל[1], ש"ז, מ"ר גְּמַלִּים, — בהמה הולכת על ארבע, מעלת גרה, גבוהת כרעים וארוכת הצואר, ועל גבה יש בחטטרת אחת ויש בשתים, תשמש לרכיבה ולמשא, Kameel; chameau; camel: ותפל (רבקה)

---

1) כך גרסת הערוך. וכבר נשא ונתנו בגמ' שם (עז.) כדי גמיאה או כדי גמיעה והכריע ר"נ בר יצחק כמו בהכתוב הגמיאיני נא מעט מים.

2) כך בתוספתא מהד' צוק"מ, במקום וגמילות שבתוספתא בש"ס ווילנה, כמו במשנה.

3) הקרי הרגיל גמילות, אעפ"י שאפשר שזה מ"ר מן גמילה וצריך לקרוא גמילות. אך מהמאמר: הדרך זו גמילות חסדים ולא אלו, נראה באמת כי הקריא האמתי הוא גמילות ולא גמילות.

4) גרסת הספרים, והמשנה בגמ' ירוש', וכן בגמ'

שם שקל' ג הל' ב, ועי' הערה לערך *גמיאה.

1) אחת המלים הקדומות והמשותפות של כל הלשונות השמיות, ובאה גם להלשונות הארויות והחדשות. באשור' גַּמַּל, בערב' גַ'מַל a), בארמ' גַּמְלָא. ומ"ר גְּמַלִּים בע"פ פתוחה ול"פ דגושה, כמו שָׁפָן שְׁפַנִּים, קָטָן קְטַנִּים, וכבר נשא ונתן פ' לגרד (P. de Lagarde, Uebers. §17) בסבת שנוי זה מצורת שאר שמות משקל פָּעָל, ואמר שזו היתה פשרה בין הכלל הקבוע וההברה המסורה. ויותר

a) جمل

מעל הגמל (בראש' כד סד). את הגמל כי מעלה גרה הוא ופרסה איננו מפרים (ויקר' יא ד). וראה רכב צמד פרשים רכב חמור רכב גמל (ישע' כא ז). ומ"ר גמלים: ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו (בראש' כד י). ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים (שם יא). ותבא (מלכת שבא) ירושלמה בחיל כבד מאד גמלים נשאים בשמים וזהב רב מאד (מ"א י ב). ישאו על כתף עורים חיליהם ועל דבשת גמלים אוצרתם (ישע' ל ו). שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה כלם משבא יבאו זהב ולבונה ישאו ותהלת יי' יבשרו (שם ס ו). —וככנ': ואמרה שתה וגם גמליך אשקה (בראש' כד יד). ותרץ עוד אל הבאר לשאב ותשאב לכל גמליו (שם כ). והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט (שם לז כה). — וגם לנקבות: גמלים מיניקות ובניהם שלשים (בראש' לב יו). — ומשל: לפי הגמל[1] השחנה (כתוב' כז.). רבים גמלים[2] זקנים נושאים עורות של גמלים קטנים (ר"ה כנה' גכ.). הרבה גמלים זקנים שטעונין עורות גמלים יונקין (רש"י שם). לפי גמל[3] משאו ואדם לפי שכלו (כ"ס, תרג' ב"ן לו כ). — ומשל לאדם מקנא את אשתו: זולל כחזיר או נושך ככלב או מקנא כגמל (מחזני לדק, אלגזלי 37).

*גַּמָּל, ש"ז, מ"ר גַּמָּלִים, —מנהיג גמלים בדרך, שומר עליהם ועוסק בהם, Kameel-treiber; chamelier; camel-driver: אבא גוריון איש צדיין אומר משום אבא גוריא לא ילמד אדם את בנו חמר גמל ספר ספן רועה וחנוני שאומנותן אומנות לסטים רבי יהודה אומר משמו החמרין רובן רשעים הגמלים רובן כשרים (קדוש' ד יד). בקשר הגמלין ובקשר הספנין (שבת יה ב). מסרן (את האבנים) לגמל (והוזק בהן אחר) הגמל חייב (תוספתא ב"מ יא ה). החמרין והגמלין והספנין ושהיו עושין בשביעית (שם שביע' ו כו). והלא פישון הגמל מיאנה אשתו שלו בפניו (יבמ' קז:). חמר ונעשה גמל (כתוב' סב:). — חֲמָר-גַּמָּל, עי' חַמָּר.

*גִּמֵּל, פ"י, —משך והוליך הַגַּמָּל: היתה לו פרה מגמלת בעיר הרי זה עושה (ירוש' מו"ק ג פב:).

א.גמל, ממנו א.גָּמַל.

א.גָּמַל[1], — א) פ"ע, גמל הפרי, הגיע בגדולו למדרגה שלא יגדל יותר, קרוב לבשולו, reifen; mûrir; ripen: כי לפני קציר כתם פרח ובסר גמל יהיה נצה וכרת הזלזלים במזמרות (ישע' יח ה). גבעולין שלא גמלו (פרה יא ז). — ב) פ"י, גמל את הפרי, הגיעהו למדרגת גמר גמולו: והנה פרח מטה אהרן לבית לוי ויצא פרח ויצץ ציץ ויגמל שקדים (במדב' יז כג). — ג) גמלה את הילד, חדלה מלהניקהו, entwöhnen; sevrer; wean: ויאמר לה אלקנה אישה עשי הטוב בעיניך שבי עד גמלך אתו וכו' ותשב האשה ותינק את בנה עד גמלה אתו ותעלהו עמה כאשר גמלתו (ש"א א כג-כד). ותגמל את לא רחמה (הושע א ח). ותלד לו אחות תחפנים את גנבת בנו ותגמלהו תחפנס בתוך בית פרעה (מ"א יא כ). מניקה עד שתגמול את בנה נתנה בנה למניקה גמלתו או מת (נדה א ד). אותו היום שגמל אברהם את יצחק בנו עשה סעודה גדולה (ב"מ פז.).

— נפע', נִגְמַל, מק' הִגָּמֵל, עת' יִגָּמֵל, — שגמלו אותו מחלב אמו: ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק (בראש' כא ח). וחנה לא עלתה כי אמרה לאישה עד יגמל הנער והביאתיו ונראה את פני יי' (ש"א א כב). ויגדל הילד וכו' נגמל מהלבו (מד"ר בראש' נג). — ואמר המליץ: ושדי הבונה מימי ילדות עדן ינקה וגזרה בל תהי נגמלת (ר"י בן תנחו' ירוש' לרדב"א בן הרמב"ס).

ב.גמל, ממנו גְּמוּל, *גְּמוּלָה, *גְּמִילָה, *גְּמִילוּת, ב.גָּמַל, תַּגְמוּל.

ב.גָּמַל, פ"י, — עשה גמול לחברו, לטובה או לרעה: ויאמרו (אחי יוסף) לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אותו (בראש' נ יה), ר"ל הרעה אשר עשינו לו מבלי שהוא עשה לנו כל רע. כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך (שם יז). ויאמר (שאול אל דוד) צדיק אתה ממני כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך

נראה דעת הרואים בזה נטיית האותיות למד ונון לכפילה טבעית. ולא הסכימו החכמים בדבר מקור שם זה, אם נסתעף מן משמעת גמילת טובה, או מן משמעת יפי, או מן משמעה אחרת כמו משמ' נקמה שהיתה לפנים למלה זו (P. de Lagarde). — [1]) בארמ': לפום גמלא שיחנא. —[2]) גוף המשל בארמ': דאמרי אינשי נפישי גמלי סבי דטעיני משכי דהוגני (גמ' שם). —[3]) תרגום המשל בארמ': לפום גמלא שיחנא, על פי הפרוש הרגיל שיחנא משא.

[1]) י"א שעקר משמעתו הוא כמו גמר, וכמו כמל a) בערב', במשמ' השלים.

a) كمل

הרעה (ש"א כד יח). ולמה יִגְמְלֵנִי המלך הגמולה הזאת (ש"ב יט לז). אוי לנפשם כי גָמְלוּ להם רעה (ישע' ג ט), ר"ל עשו לעצמם רעה. אזכיר תהלת יי׳ כעל כל אשר גְמָלָנוּ יי׳ ורב טוב לבית ישראל אשר גְמָלָם כרחמיו וכרב חסדיו (שם סג ז). בטח בה (באשת החיל) לב בעלה ושלל לא יחסר גְמָלַתְהוּ טוב ולא רע כל ימי חייה (משלי לא יא-יב). הגומל לחיים טובים שגמלני כל טוב (ברכת הגומל). — ואמר המוסרי: וכן ירגיל אדם עצמו לשלם טובה למי שגמל עמו טובה כדי שלא יהיה מכפויי הטובה (מעל׳ המדות, גמילות).—ובפרט עם עַל, גמל על פלוני: ואם גֹּמְלִים אתם עלי קל מהרה אשיב גמלכם בראשכם (יואל ד ד). אשירה ליי׳ כי גָמַל עלי (תהל׳ יג ו). שובי נפשי למנוחיכי כי יי׳ גָמַל עליכי (שם קיו ז). הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך בי יכתרו צדיקים כי תִגְמֹל עלי (שם קמב ח). גְּמֹל על עבדך אחיה ואשמרה דברך (שם קיט יז). אם קידמך חבירך בעדשים קדמנו בבשר שהוא גמל עליך תחלה (מד"ר ברא׳ לח). — ובמשמ׳ תשלומים חלף מעשה שקדם להם: יִגְמְלֵנִי יי׳ כצדקתי כבר ידי ישיב לי (ש"ב כב כא). — ועם עַל, לרעה: ועתה הנה בני עמון ומואב והר שעיר אשר לא נתתה לישראל לבוא בהם בבאם מארץ מצרים וכו׳ והנה הם גֹּמְלִים עלינו לבוא לגרשנו מירושתך אשר הורשתנו (דהי"ב כ י-יא). — *גֹּמֵל חסדים: שכן דרכו של גומל חסדים לרוץ אחר דלים (שבת קד.). ג׳ סימנים יש באומה זו הרחמנים והביישנין וגומלי חסדים (יבמות עט.). אחינו גומלי חסדים בני גומלי חסדים המחזיקים בבריתו של א"א (כתוב׳ ח:). — *גומלים, שנים שעושים זה לזה טובה בשביל הטובה שכל אחד מהם גמל לחברו: הנכנס לעיר ואינו מכיר אדם שם אמר מי כאן נאמן מי כאן מעשר אמר לו אחד אני איני נאמן איש פלוני נאמן הרי זה נאמן הלך ליקח ממנו אמר לו מִי כאן מוכר ישן אמר לו מי ששלחך אצלו אע"פ שהן כגומלין זה את זה הרי אלו נאמנין (דמאי ד ו). כשם שברשותו אסור כך ברשות עכו"ם אחר נמי אסור וחיישינן לגומלין[1] ר"ש בן אלעזר אומר במה דברים אמורים ברשותו אבל ברשות נכרי אחר מותר ולא חיישינן לגומלין[1] (ע"ז סא:). אם כל אחד ואחד כתוב עליו סך ידוע בפני עצמו בשטר ואין ביניהם שותפות הרי הם מעידים זה על זה ואין חוששין

[1]) פרש"י: הנח לי ואגמול לך כיוצא בזו.

לגומלין לפי שאין אחד מהם נוגע בעדותו של חבירו (טור מלוה ולוה עז).

— נִפע׳, °נִגְמַל,—נִגְמַל חסד: אין רעה אלא שלא נגמלה חסד לפניו (והזהיר, משפטים).

—הָפע׳ °הָגְמַל, — כמו נגמל: מדת חמס גמלו, כן גמול הָגְמָלוּ, בסוף יאר קמלו, כראש שבלת נמלו (שבת א׳ חנכה, אין צור).

ג. °גָּמַל, — קל לא נהוג.

— הִתפ׳ °הִתְגַּמֵּל, — התאסף יחד [1]): עד יתמזגו בפגישת קצתם ויתגמלו ותנוח בהם צורה אחת כמשפט המזג (ר"מ נרבוני, מו"נ א עג). אחר כך ביאר שאלו היסודות יתגמלו ויתאחדו אצל הממוזגה (הכר׳ ביכאגו, דרך אמונה א א).

*גִּמֶּל[2]), גימל, — שם האות השלישית מאותיות האלף בית העברית: וכתוב בהן (בהקופות של הלשכה) אלף בית גימל (שקל׳ ג ב). כותבין על הקופות אלף בית גימל (תוספתא שם ב א). אלף בית אלף

[1]) בערב׳ גַ׳מַל, אַג׳מל a) אסף וקבץ יחד.

[2]) כך היא ההברה המסורה בפי כל היהודים, וכך גם בתרגום השבעים לאיכה (א 7) Γιμελ, וכך נקד אברהם בלמשי (מקנה אברהם א), ואין ספק בדבר כי הוא שם עתיק ונשמרה הברתו בצורתו הקדומה. והנה דעת רוב החכמים היא, כי פרושו של השם הוא גָמָל, ונקראה האות הזאת כך על שם צורתה שהיא דומה לגמל. אך שתי תשובות יש על זה: האחת, ששם הבהמה ההי אהוא גָמָל, או בצורתה הקדומה גַמַל ולא גמל. ושנית שצורת האות הקדומה אינה דומה כלל לצורת הבהמה ששמה גמל. ולכן סובר לדזוברסקי (Lid.Ephem.1 2 109) כי שמה הקדום של האות היתה גרזן, על פי צורתה שדומה קצת לקרדום. והוא דחוק, מפני ששמות האותיות בודאי נשמרו בהויתן ובהברתן הקדומה, וההשערה כי בתחלה היו להן שמות אחרים אין לה על מה לסמוך. ועכ"פ, אימתי שקראו לאות זו גמל על שם מה קראו לה כך? הלא גם צורתה החדשה של אות זו בכתב ה„אשורי" אינו דומה כלל לגמל, ועכ"פ הקושיה במקומה עומדת, מדוע נקראה גמל ולא גַמַל, כמו שנשמרה ההברה הקדומה של אַלף. בֵּית וכו׳? ולכן יש לאמר כי צורת אות זו ושמה אינם מהבהמה גָמָל אלא מגוף אחר, ואולי צורתה היא צורת קו, חבל כפופה קצת בקצה האחד, והשם גִמֶל הוא אולי השם גֻמְל b) בערב׳ שהוא חבל הספינה, וממנו מה שאמר הנביא: לא ידח׳לון אלג׳נה חתי ידח׳ל אלגמל (לפי קריאת אבן עבאש

a) جَمَلَ أَجْمَلَ b) جُمْل

בינה ג י מ ל [1]) דלת גמול דלים (שבת קד.). מהו זה א"ל בית א"ל אין זה בית אלא ג י מ ל א"ל מניין אתה יודע שזה אלף וזה בית וזה ג י מ ל אמר לו כך מסוי לנו אבותינו הראשונים שזה אלף וזה בית וזה ג י מ ל (אדר"נ יה). — גמל ושין,—לשו נקיה במקום השם ההמוני ג'ש, עי' זה.

גְּמַלָּה, ש"נ, מ"ר גְּמַלּוֹת. — נקבת הגמל, נאקה: לרבות את הגמל הנולד מן הפרה כנולד מן הגמלה (תוספתא בכור' א ט). אחד גמל הנולד מן ה ג מ ל ה ואחד גמל הנולד מן הפרה (גמ' שם ו:). ולפעמים ישתו (החולים) מחלב ה ג מ ל ה הערביית ושתנה (קאנון ג יד יא).

גַּמְלוֹן[2]), ת"ז,—גדול, גם: אפונין ה ג מ ל ו נ י ן [3]) משתרמלו (שביע' ב ח). וכן פולין ה ג מ ל ו נ י ן וכן כיוצא בהן מתעשרין לשעבר (תוספתא שם ב י ג). אף פולין ה ג מ ל ו נ י ן כיוצא בהן טהורין (שם טבו"י א א).

גַּמְלִי, ת"ז, נקי גְּמַלִּית,—מצורת הַגָּמָל: לשני אנשים שבא אחד והעיד שראה גמל אחד פורח באויר ובא שני והעיד שראה שלשה גמלים פורחים באויר ובידוע שאם יתכן להיות הראשון אמת גם השני יכול להיות אמת כי הצורה ה ג מ ל י ת אם היא גרמה לזה להיות פורח באויר גם היא גורמת לכל המין כלו להיות כן (אגר' הרמב"ם, ר' יהודה הרופא לרד"ק).

גַּמְלָן, ת"ז, מ"ר גַּמְלָנִים — כמו גַּמְלוֹן: אפונים ה ג מ ל נ י ם מין ירק (כלא' ג ב).

גַּמֶּלֶת, ש"נ, — אורחה, שירה של גמלים: החמרת וה ג מ ל ת העוברת ממקום למקום (סנה' י ה).

גמם[4]), ממנו *גָּמַם, *גֻּמָּה גּוּמָה.

ואחרים) פי' שם אלחיאט, — ר"ל לא יכנסו אל גן עדן עד שישוּח הגּמל והוא חבל עב של הספינה, בתוך קופה של מחט. וחלוף תנועת החירק במקום השורק מצוי בעצם הלשון העברית ובין שתי הלשונות האחיות. — [1]) בארמית שם: מאי שעמא פשוטה כרעיה ד ג י מ ל לגבי דלת, שכן דרכו של גומל חסדים לרוץ אחר דלים ומ"ט פשוטה כרעיה דדלת לגבי ג י מ ל דלימציה ליה נפשיה. [2]) בארמית: שומשמנא ג מ ל א (שבת סו:), תרבא דחיפושתא ג מ ל י ת א (ע"ז כח:), במשמ' גדול וגס. בערב' גַּמְלוֹן a) בצורת דבשת הגמל. — [3]) פרוש הערוך וכן הרמב"ם במשמ' גדול וגס.

[4]) בערב' ג'מם b) במשמ' חתוך וכריתה.

a) جملون b) جم

גָּמַם[1]), פ"י, עבר גָּמַם, בינ' גּוֹמֵם, עת' יִגֹּם, — חתך, בפרט חתך חלק העליון מעל פני דבר אחר, חתך חלק האילן מעל פני הארץ, וכיוצא בזה: אם רצה (לזרוע את שדהו שהיא נטועה אילנות) ג ו מ ם (את האילנות) עד פחות מטפח וזורע ואח"כ משרש (כלא' ב ד). אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית וכו' אלא או מגביה עשרה טפחים או ג ו מ ם מעל הארץ (שביע' ד ה). בית שמאי אומרים אין ג ו מ מ י ן אותו (את כרם רבעי) ובית הילל אומרים ג ו מ מ י ן אותו (תוספתא מע"ש ה יח). מברך בחורשין וג ו מ ם מעם הארץ ובלבד שלא יקוץ בקורדום (שם שביע' ג כ). — ואת הסלע: מחצב (את הסלע) וג ו מ מ ו עד פחות מהארץ טפח (שביע' ג ו). — וגיד מהגוף: גיד הנשה מחטט אחריו וכו' ר' יהודה אומר ג ו מ מ ו עם השופי (חול' עז:).—ועת': המדל בזיתים ב"ש אומרים י ג ו ם ובה"א ישרש ומודים במחליק עד ש י ג ו ם (שביע' ד ד). נודות יין ושמן וכו' אין מקבלין טומאה עד שיפח וי ג ם (תוספתא כל' ב"מ ז ג).—ופעול גָּמוּם: היה מהלך בדרך ומצא בהמה שפיה ג מ ו ם בודק בפרסותיה (חול' נט.).

— נפע' *נִגְמַם, — שגממו אותו: אילן ש נ ג מ ם והוציא חליפין מטפח ולמטה כנטיעה מטפח ולמעלה כאילן (שביע' א ח). חוטיו החיצונות שנפגמו או ש נ ג מ מ ו והפנימיות שנעקרו (בכור' ו ד). הקנונים הקטנים שיעורן ברובן וכו' נ ג מ מ ו שיעורן במה שהן (כלים יז ד). כאן ש נ ג מ מ ו (המסמרים) כאן שנעקרו (שבת ס:). נ ג מ מ ו כותלי בית הרחם (חול' ע.). ניטל (לחי) התחתון כגון ש נ ג מ ם עד מקום הסימנין (רמב"ם שחי' ח כג).—ובהשאלה: הגיע זמנה של ושתי ל י ג מ ם (מד"ר אסתר, גם ובתי).

— פִּע', *גִּמֵּם — כמו קל: הכרם הזה בשעה שאינו עושה מה ל"י עושין לו מ ג מ מ י ן אותו (מד"ר ברא' לח).

גֻּמְמִית, ש"נ, מ"ר גֻּמְמִיּוֹת, — כמו גומה: שלש ג מ מ י ו ת של נחל התחתונה והעליונה של עשרים סאה והאמצעית של ארבעים סאה (תוספתא מקוא' ג ד). שוקת ש ג מ מ י ו ת סובבות אותה (שם פרה ה ט).

---

[1]) בערבית ג'ם אלענב a), קטע מהזמורה מה שיש למעלה מהארץ.

a) جم غب

*גַּמָּמִית, ש"נ, מ"ר גּוּמָמִיּוֹת, — כמו גֻּמָּה: גוממיות שהן עמוקות טפח זורעין להוכה שלשה זירעונין (ירוש' כלא' ג כח ג). גוממיות שתחת האשכולות אסורות שבצידיהן מותרות (שם ע"ז ד מד.). בשתי גוממיות שבזו עשרים ובזו עשרים וכו' אבל שתי גוממיות שאין בשום אחת מקוה שלם לכ"ע אין מטבילין (תוספ' גיט' טז.).

*גָּמַע, פ"י, עת' יִגְמַע, — כמו גָּמָא: החושש בשיניו לא יגמע בהן את החומץ (שבת יד ד). כדי לגמוע שלש בצים זו אחר זו (תוספתא סוט' א ג). שהשקהו את החלב וגמעו (שם זבים ה ט). והביאו לו ביצה מגולגלת וגמעה בלא מלח (ערוב' מא.). המחהו (את הלחם) וגמעו (פסח' לה.). לגמוע את חלבו (חול' סט.). בדילצלות ביצה ר"ע אומר כדי לגומעה (סוט' ד.). עמוד מגמוע מים בזה הזוג או בזה הסנדל (תוספ' שבת נט.). ביצה מגולגלת משיקוב בה מקום לגומעה ממנו (רמב"ם טומאת אוכלין ו ב).

— פִּע', *גִּמַּע, — א) כמו קל: החושש בשיניו לא יגמע בהן את החומץ ויהא פולט אבל מגמע ובולע (תוספתא שביע' ו ג). הואיל וראוי (השופר) לגמע בו מים לתינוק (שבת לה:).

— הָפע', *הָגְמַע, יוּגְמַע, — שגמעו אותו: ואם הם (המים) יתר חמים מזה ויוגמעו על הצום (קהלון א כ ב יו). וראו ג"כ שיוגמע בעלין מיני הגמיעות שימהר בשולם מאד (קהולי גליגוס, כ"י פריז).

גמץ[1], ממנו גּוּמָץ, יְגַמֵּץ.

גָּמַץ, קל לא נהוג.

— פִּע', גִּמֵּץ, — נעשה גומץ: גמצו שיחות כר, שלוש עשרה כרכר, ראות ברכות סקר, בענוי השך נקר (זולת שבת א חנכה, אין צור).

א.גמר[2], ממנו א.גָמַר.

א.גָּמַר[3], פ"י, — כמו א.גָּמַל: אקרא לאלהים עליון לאל גֹּמֵר עלי ישלח משמים ויושיעני (תהל' נז ג-ד). —

[1]) בערב' ע'מצ' a), היה עמק באדמה, וע'מ'צ' b) מקום נמוך ועמיק באדמה.

[2]) עי' הערה להפעל.

[3]) אין חכמי הלשון מודים במציאות פעל גמר במשמ' גמל, וחושבים את המלות המובאות בערך זה

a) غمض b) غمض

ועם בעדי: על אף איבי תשלח ידך ותושיעני ימינך יי' יִגְמֹר בעדי יי' חסדך לעולם (שם קלח ז-ח).

ב.גמר[1], ממנו ב.גָּמַר, *גָּמָר.

ב.גָּמַר, עת' יִגְמֹר, — א) פ"ע, כמו כָּלָה, תם, חדל: הושיעה יי' כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם (תהל' יב ב). האפס לנצח חסדו גמר[2] אמר לדר ודר (שם עז ט). יגמר נא רע רשעים (שם ז י). — ובמשמ' *הגיעה לסופה: מכה זו מפני מה מתחלת בבני מעיין וגומרת בפה (שבת לג:). — ובמשמע' *נשלם, הגיע לידי המעמד הטבעי השלם, שיותר מזה לא יוכל להתפתח: איזהו בן שמנה כל שלא יצאו לו חדשיו ר' יוסי אומר סימניו (של בן שמנה חדשים) ניכרין בו שערו וצפרניו שלא גמרו (תוספתא שבת טז ז). — ב) *פ"י, השלים אותו, הביאו עד סופו, עד קצהו, עד שאין יותר: גומרו את הדבר (של בדיקת העדים) היו מכניסין אותן (סנהד' ג ז). בא ואמר לחבירו (מה שראה) לא הספיק לגמור את הדבר עד שיצאתה נשמתו (שקל' ו ב). גומר עליו (על הכוס) את ההלל (פסח' י ז). אחד המערה ואחד הגומר (את הביאה) (יבמ' ו א). מגופת היוצרין שהוא פותח בה טהורה ושהוא גומר בה טמאה (כלים ב ד). הגומר את זיתיו ושייר קופה אחת וכו' אפילו גמר את זיתיו ערב שבת שש שעות (תוספתא טהר' י ט). חוזר וגומרה (את הברכה) או אינו חוזר וגומרה (ברכ' יג:). רבינא אמר הואיל והתחיל במערכה גומר (יומא לג.). היה כותב שנים או שלשה שמות כגון אל אלהים ה' הרי זה גומר את אחד מהם ומשיב שאילת שלום (ירוש' ברכ' ה הלכ' א). רב אשי שחבר הגמרא וגמרו בימי בנו (הקדמ' הרמב"ם ליד החזקה). — ומקור בכנוי: מצורע מותר בתשמיש המטה בימי גמרו ואסור בימי סופרו (תוספתא נגע' ח ו). — ופעול *גָּמוּר, ר"ל שלם: שידוע שמדבר הגמור גורוין (הנמלים) כל הלילה (מעש' ה ז). — *פרות גמורים, כמו גמולים, שהגיעו לגמר בשולם: אכלה (בהמתו) פירות גמורים משלם

להערך ב.גמר שלקמן. אך זה מביא לידי פרוש דחוק, ולפי הענין הפרוש היותר נכון הוא במשמע' גמל.

[1]) בארמ' גמר, בערב' במשמ' זו כמל a).

[2]) יש מגיהים גָּזַר.

a) كمل

פירות גמורים (ב"ק ו ב).—*ביצים גמורות: השוחט את התרנגולת ומצא בה בצים אף על פי שגמורות הרי אלו מותרות (תוספתא יו"ט פ ב). —*צדיק גמור, שאין בו שום דבר של רֶשע, רשע גמור, שאין בו שמץ של צדק: שלשה ספרים נפתחין בר"ה אחד של רשעים גמורין ואחד של צדיקים גמורין וכו' צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה (ר"ה טז:).—*רשות היחיד גמורה, שאין בה שום צד של רשות הרבים, רשות הרבים גמורה, שאין בה שום צד של רשות היחיד: וגדר שגבוה עשרה ורוחב ארבעה זו היא רשות היחיד גמורה (תוספתא שבת פ ח). ומבואות המפולשין זו היא רשות הרבים גמורה (שם ב).--*גרושים גמורים, שאין בהם שום דבר שמבטל כחם, וכמו"כ חזרה גמורה: מפני שגירושיה (של קטנה) גירושין גמורין ואין חזרתה חזרה גמורה (תוספתא יבמ' יג ה). מאימתי מקבלין אותו (את המשחק בקוביה) משישבור את פסיפסיו ויחזור בו חזרה גמורה (ירוש' ר"ה פ נז ג). — חטא גמור: וחטא גמור הוא לומר לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים (רמב"ם תשו' ז ח).—*גָמַר בלבו, החליט כך או כך: הלוקח ירק מן השוק הרי זה בורר כל היום ואינו חושש משגמר בלבו הרי זה אסור להחזיר (תוספתא דמאי ד ח). גמר בלבו צריך שיוציא בשפתיו (שבוע' כו:). — ובלי בלבו. גמר ועשה: אם גמרת לצאת תבוא בשלום (ירוש' ברכ' ג ח). אדם יודע שקרקע אין לו וגמר ונתן לשום פקדון (ב"מ טו:). אדם יודע שאין קידושין תופסין באחותו וגמר ונתן לשום מתנה (שם). נימנו וגמרו בעליית בית נתזה בלוד כל עבירות שבתורה אם אומרין לאדם עבור ואל תהרג יעבור ואל יהרג חוץ מעכו"ם וגילוי עריות ושפיכות דמים (סנה' עד.).—וגווי: גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את דרכי ולשקוד על דלתי תורתי (ברכ' יז.). — ואמר המשורר: תסובבו מלתך, ויגיד תהלתך, בעוד יש בו נשמה, ועל עצמו תגמר[1], אך את נפשו שמר, בשובו אל אדמה (ראב"ע, אבני האש), ר"ל על גופו תחליט מה שתחליט. —וגמר בדעתו: לאחר זמן גמר רב ספרא בדעתו ליטול שמונה וכו' וגם הקונה גמר בדעתו ליתן עשרה (מנוה"מ מו).—*גמר באשה, עשה בה כל תאותו: וילך ויקח את גומר וכו' אמר רב שהכל גומרים בה (פסח' פז.). — *גומֵר, וְגוֹמֵר, וגו', מלה ישתמשו בהבאת כתוב או מאמר כשמביאים ממנו רק תחלתו יאמרו וגומר, ר"ל צריך לגמור השאר, etc.: ויעל יוסף לקבור את אביו וגו' ויעל עמו גם רכב וגם פרשים (סוט' פ ט). מאיזה מקום הוא כותב מאם לא שכב איש וגו' ואת כי שטית תחת אישך וגו' (שם ב ג). כי ה' אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם וגומר זה מחנה הארון (שם ח פ). ולהלן הוא אומר וינוסו אנשי ישראל מפני פלשתים ויפלו חללים וגו' (שם ו). בשעה שאמר לו פרעה ליוסף ובלעדיך לא ירים איש את ידו וגומר אמרו איצטגניני פרעה עבד שלקחו רבו בעשרים כסף תמשילהו עלינו (גמ' שם לו:).

— נִפע' *נִגְמַר, — קבלת הפעולה בכל משמעות הקל: אין תורמין מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו (תרומ' פ י). כלים הנגמרים בטהרה (חגי' ג ב). מוחל היוצא מן הזיתים עד שלא תגמר מלאכתו (תוספתא טהר' י ב).—ובמשמ' נשלמה בריותו הטבעית: שהזכר נגמר לארבעים ואחד והנקבה לשמונים ואחד (נדה ג ז). שאינה נגמרת (הביצה) לאפרוח עד שתצא לחוץ (ירוש' כילא פ ס.).—ובמשמ' ^הֻחְלַט: מפני ביטול תורה של הנערים הנשלחים להישובים בין הזמנים עלה ונגמר שלא ישלחו נערים להישובים בימות החורף (תקנות הקהלות מבנת בל"ז, האסיף תרנ"ד 170).

— פִע', *גִמֵּר, — כמו קל בנחץ הפעולה, גִמֵּר את נכסיו של פלוני, אִבֵּד אותם עד הסוף שלא נשאר מהם כלום: הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה שסוף מגמר ניכסי אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא ויוצא לפרשת דרכים ומלסטם את הבריות (סנה' עב.). — והשמיד: שבקשו לגמר ממונן של ישראל (פסח' פז:). — ובמשמ' גמר בשול של פירות: אין פירותיהם מגמרין (ירוש' שביע' ה לה ד).—והשלים: חטא זריעת כלאים לכלות ולְגַמֵּר (סלית' מוסף יוה"כ, הכל אנחנו).

—הֻפע', *הֻגְמַר, — הֻגְמַר הדבר לפלוני, הֻחלט לו: באשה שלא היה לך בה רשות עד שלא נכנסה לרשותך משנכנסה לרשותך הוגמרה לך שכשם שלא היה לך בה חלק כך לא היה לה לאחרים בה עמך חלק (ירוש' נדר' יא מב.). — ובמשמ' ^נשלם: הקוצר כל שדהו קודם שתוגמר (רמב"ם מתנ' עניים ב ז).

^ג. **גמר**, ממנו ג.*גֶמֶר, ^גֶמֶר, ^גְמֻרָה.

---

[1]) י"מ תגמור זה במשמ' כליה והשחתה, אך אין פעל במשמעה זו מזדוג עם המלה על.

ג.*גָּמַר[1]), פ"ע,—לָמַד, גמר דבר מדבר, למד זה מזה, שמה שיש בהאחד יש גם בהשני · תפילות מתמידין גמרי תפילו השחר מתמיד של שחר וכו' תפילת המנחה מתמיד של בין הערבים (ירוש' ברכ' ד א). ור' שמעון גמר קודש מכבשי עצרת מה להלן בחנם אף כאן בחנם (ערכ' כה:). — ולווי: גמור לדעת תורה שבכתב ושבעל פה (אזהר' ר"י ברצלוני ו).

א.·גַּמָּר[2]), בת"ז, — אדם שגמר הרבה, שלמד: וקראו להם אלה השמות שהיה רב יוסף גמר[3]) הרבה ורבה בעל פלפול וסברא (ר' יוסף בן עקנין, מבוא התלמוד).

ב.·גְּמָר[4]), ש"ז,—כמו ·גְּמָרָה: המחלקת הדחויה היא שלא נעתקה מגמר[5]) מקויים (מבוא התלמ' לר"ש הנגיד).

ד.·גמר, ממנו ד.גָּמַר.

ד.*גָּמַר, פ"ע,—כמו ב.גָּמַל: אלו הן היונקות גבעולין שלא גמרו[6]) תמרות שלא הניצו (תוספתא פרה יא ז).

—נפע', ·נִגְמַר: שאין לקיטתם (של התאנים) כאחת אלא יש באילן זה מה שיגמר היום ויש בו מה שיגמר לאחר כמה ימים (רמב"ם, מתנות עניים ב ב).

ה.·גמר, ממנו *גִּמֵּר, *מְגֻמָּר.

ה.*גָּמַר, קל לא נהוג.

— פע', *גִּמֵּר, פ"י, — א) הפך, עשה דבר לגחלת, שרף: לשון מאור תגמר נושבת ומנורה תכוה עין (ב"ם גני' מג ד). — ב) שם דבר טוב הריח על גחלים כדי שישרף ויעלה ריחו: המהלך בערבי שבתות בטבריא ובמוצאי שבתות בצפורי והריח ריח אינו מברך מפני שחזקתו אינו עשוי אלא לגמר בו את הכלים (ברכ' נג.). מחליקת להריח אבל לגמר אסור (ביצה כב:). — ואמר הפיטן: שלחיך בחר בעירין וקדישין, נרד וכרכם גִּמֵּר תמרותיך להעשין (יוצר ב פסח, גן נעול).

— התפ', *הִתְגַּמֵּר,—הבגד מתגמר, מתבשם בריח הבשמים הנשרף על הגחלים: מביאין עדסקאות של ברזל ומעשנין אותן מערב יו"ט ופוקקין נקביהן מערב יו"ט למחר כשאורחים נכנסין פותחין את נקביהן ונמצא הבית מתגמר מאליו (ביצה כב:). ומניחין מוגמר תחת הכלים ע"ש ומתגמרין והולכין כל היום כולו (שבת יח.).

*גֶּמֶר, גְּמָר, גֶּמַר, ש"ז, — כמו השלמה, סוף: כל המעמר למקום שהוא גמר מלאכה יש לו שכחה ממנו ולגורן אין לו שכחה למקום שאינו גמר מלאכה אין לו שכחה וכו' (פאה ה ה). המליח הישן וקוליים האיספנין שהדחתן זו היא גמר מלאכתן (שבת כב ב). העושה במחובר לקרקע בשעת גמר מלאכה ובתלוש מן הקרקע עד שלא נגמרה מלאכתו (ב"מ ז ב). איזהו גמר מלאכתו (של תנור) משיסיקנו כדי לאפות בו סופגנין (כלים ה א). מה העלאה מיוחדת שהיא גמר עבודה יצאו אלו (היוצק והבולל וכו') שאינם גמר עבודה (ספרא אחרי קד). בשעת גמר דין מלמד זכות חוזר ומלמד חובה (סנה' לד.). אף בגמר דבריו אדם נתפס (פסח' נג:). כל שגמרו בידי אדם אין בהם משום זוגות (שם קי:). מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה (מד"ר קה"ר). מחילה גמורה בפה ובלב בעולם הזה ולעולם הבא בגמר פי ודעתי והסכמתי (נוס' שטר אביזריה לרה"ג, הפסגה ג).

·גֹּמֶר[1]), ש"ז, — כמו גֹּפֶר: עצי גומר[2]) העלים שלו המה קטנים ועגולים כעדשים ותמיד ירוקים בקיץ ובחורף (ליגדא, רפאות למודים א ד).

גְּמָרָא, עי' ·גְּמָרָה.

·גְּמָרָה[3]), גמרא, ש"נ, כנ' גְּמָרָתֵנוּ, מ"ר גְּמָרוֹת, — שם כללי להחבור הכולל בתוכו המשא והמתן של האמוראים בדברי המשנה וכל ההלכות והתקנות

---

[1]) יש סוברים כי פעל זה נגזר מן השם גמרא. אך זה קצת דחוק.

[2]) משקל חַכָּם. — [3]) לפי הענין והסגנון זה ש"ה. ולפי הכתיב צריך לקרוא גַּמָּר.

[4]) צורה עברית מהשם גמרא בארמית, שהוא ש"ז, וכמו דָּגָן בעבר' דְּגָנָא בארמ'. — [5]) בדפוס ש"ם וילנה מלה זו סגורה בין חצאי לבנה ומהצד הגהה: צ"ל מאמר. אבל, להמלה מאמר אין כאן מקום, כי אין זה סגנון רגיל, וזו הגהה מפני שלא הבין המגיה היטב המלה מגמר, ולא ידע שזה כמו גמרא. וזו מלה רגילה בפי הקדמונים. וכן באגר' וזאת ליהודה לר"א אבולעפיה (גנזי הקב' ילינק 18), והמו"ל הוסיף (א) אחרי הריש, ולא נכון כי נמצא משקל עברי זה בקדמונים: וקד תבין פי גמר בתרא (פי' הרמב"ם בגוף הערבי, כל' א ב). ופי גמר נדה וזבו טמא (שם א ג). וכדא באן פי גמר שבת (שם טהר' ב ו).

[6]) כך במהד' צוק"מ, ובנוסח' שלא גמלו.

---

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) המחבר לועז בוכס בוים, ולא נתברר לי מאין לקח שם זה לאילן. ואין לאמר כי זה שבוש פשוט במקום גפר, שהרי המחבר הזה בעצמו משתמש בשם עצי גפר להעץ שעם שעושים ממנו פקקים.

[3]) בארם' גְּמָרָא, דבר שלמד אדם מפי רבו, שמסר לו זאת בקבלה: אמר להו (רבא להתלמידים) הני

וכו' שנוספו אחרי חבור המשנה: קריאת הגמרא על בוריו ושאלותיו ותשובותיו (ר"ש הנגיד, בתחלת מבוא התלמוד). כל האמוראין עד ימיהם לא היתה גמרא על הסדר וכו' ואותן שאמרו לפניהם הקושיות והתירוצין לא קבעום בגמרא על סדר המסכתות והמשנה (רב"י ב"מ פו.). ובכמה מקומות בגמרתינו שמזכיר טבילה לפני ההזאה (תוספ' מגי' כ.). ור' יוחנן חיבר הגמרא הירושלמית בארץ ישראל אחר חרבן הבית וכו' רבינא ורב אשי הם סוף חכמי הגמרא ורב אשי הוא שחיבר הגמרא הבבלית בארץ שנער אחר שחיבר ר' יוחנן הגמרא ירושלמית בכמו מאה שנה וענין שני הגמרות הוא פירוש דברי המשניות וביאור עמקותיה ודברים שנתחדשו בכל בית דין ובית דין מימות רבינו הקדוש ועד חיבור הגמרא (הקד' הרמב"ם ליד החזקה). וכל החכמים שעמדו אחר חיבור הגמרא ובנו בו ויצא להם שם בחכמתם וכו' למדו דרך הגמרא והוציאו לאור תעלומותיו וביארו עניניו לפי שדרך עמוקה דרכו עד למאוד ועוד שהוא בלשון ארמי מעורב עם לשונות אחרות לפי שאותה הלשון היתה ברורה לכל אנשי שנער בעת שחוברה הגמרא וכו' מי שאינו יכול לירד לעומקה של

מילי (שתלמיד הלומר מרב אחד אינו רואה סימן ברכה) סברא אבל גמרא מרב אחד עדיף (ע"ז יט.), וכן אמרו: הא גמרא היא וגמרא לא שמיע ליה (גיט' ו:), ר"ל זה דבר שבא בקבלה ולא שאפשר להשיגו בסברה, וקבלה זו לא שמע. וכן עוד: מאי טעמא (שדישון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש נרות) אמר אביי גמרא גמירנא סברא לא ידענא (יומא לג.), ר"ל בקבלה קבלתי הדבר אך לתת טעם לדבר מדעתי עפ"י הסברא לא ידעתי. — ושם (יד:) עוד: אביי מסדר מערכה משמיה דגמרא, ע"כ, ופרש"י: דבר מקובל מכל בני הישיבה שקיבלו מרבותיהם. ע"כ. ואח"כ העתק השם הזה בהרחבה לכל המשא והמתן בדברי המשנה. ואח"כ לכל החבור שכולל את המשא והמתן, ועוד היה בתחלה חי הרגש של מין הזכר של השם גמרא במשקל הארמי, ויעשו ממנו שם גְּמָר, והשתמשו בו בלשון זכר. גם בהצורה הארמית גמרא בסגנון העברי כמו ר"ש הנגיד. ואח"כ מפני דמיון הברת הצורה הארמית להברת צורת הנקבה בעברית התחילו לפקפק והשתמשו בשם גמרא בנקבה כאלו היה גְּמָרָה. ונראה פקפוק זה בדברי הרמב"ם שהוא משמש בלשון זכר ובלשון נקבה בערבוביה. עד שסוף סוף הכריעה שמיעת האזן על מראה העין, והחלו יותר ויותר להשתמש בהשם גמרא בלשון נקבה. ואמרו בבנוים גמרתנו, ובמ"ר גמרות. וגם ביחיד גמרה, והוא ע"מ מְעָרָה, מְצָדָה, בנטיות מְעָרַת, מְעָרוֹת, מְצָדוֹת סלעים.

גמרא וזו היא מלאכת ה' שעשו בה כל גאוני ישראל מיום שחוברה הגמרא ועד זמן זה וכו' ואין צריך לומר הגמרא עצמה הבבלית והירושלמית (שם). אבל לפי גמרתנו אינו נראה כן (שו"ת רשב"א א פה). מרימר ומר בר רב אשי סיימו הגמרא בשנת ד' אלפים רס"ה ושמנים שנה היה משהתחילו לחבר הגמרא עד שנחתם (יסוד עולם). כפי בעלי גמרות (עיטור, אות מ, מחלה). יתחייב להיות המחבר בקי בכל פנות גמרתנו בבלית ירושלמית (ס' החינוך, אגר' המחבר בראש הספר). ובגמרת ארץ ישראל יש מהם מי שאמר שהוא (איוב) היה וייסוריו לא היו (אוהב משפט, באור' לאיוב א א).

גמש[1], ממנו גִּמֵּשׁ, גָּמִישׁ, גְּמִישׁוּת.

גָּמַשׁ, — קל לא נמצא.

— נתפ', נִתְגַּמֵּשׁ, — נכפף, ובהשאלה נכפף תחת משא רוב הכמות שהוא עומס: חשך עצמו (יוסף) בורה מלשמש, בטוב כל גבולו יִתְגַּמֵּשׁ, וממגד תבואות שמש (משה בר שמואל. יוצר לש"ת. אחרי העם).

גַּן[2], ש"ז, כהפס' גַּן, כנ' גַּנִּי, מ"ר גַּנִּים, — מקום עפי"ר מוקף גדר ונטוע אילנות או ירקות או פרחים, למאכל או לתענוג. Garten ; jardin ; garden: ויטע יי' אלהים גַּן בעדן מקדם וכו' ויצמח יי' אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל וכו' ונהר יצא מעדן להשקות את הַגָּן (בראש' ב ח-י). מפרי עץ הַגָּן נאכל (שם ג ב). ויברחו ויצאו לילה מן העיר דרך גַּן המלך (ירמ' לט ד). אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כְּגַן הירק (דבר' יא י). תנה לי את כרמך ויהי לי לְגַן ירק כי הוא קרוב אצל ביתי (מ"א כא ב). והיית כְּגַן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (ישע' נח יא). עורי צפון ובואי תימן הפיחי גַנִּי יזלו בשמיו יבא דודי לְגַנּוֹ ויאכל פרי מגדיו באתי לְגַנִּי אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי (שה"ש ד יו—ה א). דודי ירד לְגַנּוֹ לערוגת הבשם לרעות

1) בארם: זימנין דגמיש ליה לרישיה. יומא סז.), ופרש הערוך דכייף, במשמ' כפיפה, ועי' הערה לגמיש.

2) מן שרש גנן, באשור' גַּנַּת, בארמ' גינתא. בערב' גִ'נַּה a), וחושב פ'רנקל (Fränkel, Aram. Frw. 148), כי זו מלה שאולה מארמ', כי אין לה גזרה נכונה מהשרש גנן בערבית.

a) جَنَّة

בגנים יללקט שושנים (שם ו ב). — גן עדן, הגן אשר בעדן, ששם היה אדם הראשון וחוה, ובתוך האילנות היו עץ החיים ועץ הדעת טוב ורע, וכאשר אכלו מפרי עץ הדעת נגרשו ממנו. ומזה השם *גן עדן, מקום התענוג להצדיקים אחרי המות, עי׳ עדן.

*גנאי, עי׳ *גני.

גנב[1], ממנו גנב, גנב, *גנב, גנבה, *גנבית, ׳גנבן, גניבת, *גנבת, ׳גנבתה.

גנב, פ״י, עת׳ יגנב, — א) לקח בסתר דבר של הזולת, stehlen ; voler; steal : וגנב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת (שמות כא יו). למה גנבת את אלהי (בראש׳ לא ל). ופן אורש וגנבתי (משלי ל ט). חטא ישראל וכו׳ וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם (יהוש׳ ז יא). לא תגנב (שמות כ יה). כי יגנב איש שור או שה וטבחו או מכרו (שם כא לז). ותגנב רחל את התרפים אשר לאביה (בראש׳ לא יט). לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו (ויקר׳ יט יא). הלוא יגנבו דים (עוב׳ א ה). —ובכנ׳ : ולא ידע יעקב כי רחל גנבתם[2] (בראש׳ לא לב). — ומק׳ : אלה וכחש ורצח וגנב ונאף (הוש׳ ד ב). — ופעול גנוב, דבר גנוב, דבר של הזולת, לקוח בסתר: כל אשר איננו נקד וטלוא בעזים וחום בכשבים גנוב הוא אתי (בראש׳ ל לג). מים גנובים ימתקו (משלי ט יז). — ובכלל, לקח דבר בסתר שלא יראוהו אחרים : ויקח את עצמות שאול ואת עצמות יהונתן בנו מאת בעלי יביש גלעד אשר גנבו אתם מרחב בית שן אשר תלום שם הפלשתים (ש״ב כא יב). ותקח יהושבע וכו׳ את יואש בן אחזיה ותגנב אתו מתוך בני המלך (מ״ב יא ב). ויאמרו אל המלך מדוע גנבוך אחינו איש יהודה (ש״ב יט מב). — ב) גנב את פלוני, לקח ממנו בסתר מה שהיה לו : למה נחבאת לברח ותגנב אתי ולא הגדת לי (בראש׳ לא כז), ר״ל לקחת ממני דברים בסתר. — ובהשאלה, גנב את לבבו של פלוני, הסתיר ממנו את כונתו האמתית רמה אותו, אמר לו דבר אחד כדי להסיח את דעתו מדבר אחר : ויאמר לבן ליעקב מה עשית ותגנב את לבבי ותנהג את בנתי כשביות חרב (בראש׳ לא כו). —*גנב העין : ומודים שלא יבור מעל פי מגורה שאינו אלא כגונב את העין (ב״מ ד יב). — *גנב דעת חברו : הלוה מעות לחבירו ליקח בהן פירות ולקח בהם כלים, כלים ולקח בהן פירות אסור מפני שגונב דעת המלוה (תוספתא מגי׳ א ה). שבעה גנבין הן הראשון שבכולן גונב דעת הבריות והמסרב בחבירו לאורחו ואין בלבו לקרותו וכו׳ שאילו היה יכול לגנוב דעת העליונה היה גונב שכל הגונב דעת הבריות נקרא גנב (שם ב״ק ז ח). ולא ירביץ חנוני בחנותו יין ושמן מפני שגונב דעת הבריות (שם ב״מ ג כז). אסור לרמות את בני אדם במקח וממכר או לגנוב את דעתם (רמב״ם, מכי׳ יח א). יש בני אדם שטופים בתחבולות לרמות לחבריהם בהראות להם שמכבדים אותם ואין כונתם אלא לגנוב דעתם (מנוה״מ מו). —*תשובה גנובה, שיש בה גנבת דעת, דחיה בקש : א״ר אושעיא תשובה גנובה השיבו ר״ג לאותו הגמון (ששאל אותו למה אתה רוחץ במרחץ של אפרודיטי וענה לו אני לא באתי בגבולה אלא היא באה בגבולי) (ע״ז מד:). תשובה גנובה השיבו ר״ע לאותו תלמיד וכו׳ (מעי׳ ז:). —׳תנועה גנובה, עי׳ תנועה. — ובהרחבה, גנב, הסיע בחוקה, הרוח את המוץ מהגרן וכיוצא בו : יהיו כתבן לפני רוח וכמץ גנבתו סופה (איוב כא יח). תשיגהו כמים בלהות לילה גנבתו סופה (שם כז כ).

— נפע׳ נגנב, עת׳ יגנב, — א) שגנבו אותו : ואם גנב יגנב (הפקדון) מעמו ישלם לבעליו (שמות כב יא). המפקיד אצל חבירו בהמה או כלים ונגנבו או שאבדו (ב״מ ג א). הגונב טלה מן הדיר והחזירו לדיר ואחר כך נגנב כל הדיר כולו וכו׳ הגונב חבית מן המרתף והחזירה למרתף ואחר כך נגנב כל המרתף (תוספתא ב״ק י לג). — ב) *שגנבו דבר ממנו : מי גדול גונב או נגנב הוי אומר נגנב שיודע שנגנב ושותק (תוספתא ב״ק ז ח).

— פע׳. גנב, — כמו קל בנחץ הפעולה, ובהשאלה : על הנביאים נאום יי׳ מגנבי דברים איש מאת רעהו (ירמ׳ כג ל). — ואת הלב : והשכים אבשלום ועמד על יד דרך השער ויהי כל האיש אשר יהיה לו ריב לבוא אל המלך למשפט ויקרא אבשלום אליו ויאמר אי מזה עיר אתה ויאמר מאחד שבטי ישראל עבדך

---

[1]) עבר׳ וארמית. בערב׳ ג׳נב a) משמש במשמ׳ צד. וי״א כי מזה נסתעף המושג שיש לשרש זה בעבר׳ והוא על שם שהגונב משתמט הצדה, וכמו שגם בערב׳ משמש השרש הזה במשמ׳ השתמט מפני פלוני. ואעפי״כ אולי יותר נכון לדמות לשרש גנב השרש הערבי שלב b), ש ל במקום ג נ. שהיא משמש בערב׳ במשמ׳ של גנבה.

[2]) מפני נסיגת הנגינה לעיל התו פתוחה.

---

a) جنب b) سلب

ויאמר אליו אבשלום ראה דבריך טובים ונכחים ושמע אין לך מאת המלך ויאמר אבשלום מי ישמני שפט בארץ ועלי יבא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט והצדקתיו והיה בקרב איש להשתחות לו ושלה את ידו והחזיק לו ונשק לו ויעש אבשלום כדבר הזה לכל ישראל אשר יבאו למשפט אל המלך וַיְגַנֵּב אבשלום את לב אנשי ישראל (ש"ב יה ב-ו). — *גִּנֵּב את עצמו מן פלוני, השתמט ממנו באופן שלא הרגיש: הלכו עמהן הזקנים (עם משה ואהרן אל פרעה) והיו מגנבין את עצמן ונשמטין אחד אחד (מד"ר שמות ה).

— פֻּעַ', גֻּנַּב, — שגנבו אותו: כי גֻנֹּב גֻּנַּבְתִּי מארץ העברים (ברא' מ יה). כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר וְגֻנַּב מבית האיש (שמות כב ו). — ובהשאלה, גֻּנַּב דבר אליו, בא לו הדבר בסתר, בלחש: ואלי דבר יְגֻנָּב ותקח אזני שמץ מנהו בשעפים מחזיונות לילה בנפל תרדמה על אנשים (איוב ד יב-יג). — *מְגֻנָּב, שגנבוהו: לפי שרוב המגונבים כשהם קטנים והם גדלים בארץ נכריה אינם מכירים אבותיהם (חזקוני, משפט' כא יג).

— הִתְפַּ', הִתְגַּנֵּב, — נכנס או יצא בסתר, בשתיקה, כמו ברצון שלא יראהו אדם ולא ירגיש בו איש: וַיִּתְגַּנֵּב העם ביום ההוא לבוא העיר כאשר יִתְגַּנֵּב העם הנכלמים בנוסם במלחמה (ש"ב יט ד). אבל המתגנב מאחר חבירו הולך ושונה פירקו וכו' (תוספתא ב"ק ז יג). והיו מתגנבים אלו בנשותיהם של אלו (פסיק' רבתי כא).

גַּנָּב, ש"ז, מ"ר גַּנָּבִים, — א) מי שדרכו לגנב, Dieb; voleur; thief: כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר וגנב מבית האיש אם ימצא הַגַּנָּב ישלם שנים אם לא ימצא הַגַּנָּב ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שמות כב ו-ז). כבשת גַּנָּב כי ימצא כן הבישו בית ישראל (ירמ' ב כו). חולק עם גַּנָּב שונא נפשו (משלי כט כד). בעד החלונים יבאו כַּגַּנָּב (יואל ב ט). לא יבוזו לַגַּנָּב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב (משלי ו ל). שריך סוררים וחברי גַּנָּבִים כלו אהב שחד ורדף שלמנים (ישע' א כג). אם בצרים באו לך לא ישארו עוללות אם גַּנָּבִים בלילה השחיתו דים (ירמ' מט ט). שבעה גנבין הן הראשון שבכולן גונב דעת הבריות (תוספתא ב"ק ז ח). — ומשלים לגנב: אומרים אנשים, אחרי הגנב[1] גנוב וטעים הטעם (ברכ' ה:). פרצה קוראה לגנב (סוכה כו.). לא העכבר הגנב[1]) אלא החור הוא הגנב (גיט' מה.). הגנב[2]) על פי המחתרת קורא להאלהים. כשירבו הגנבים תגלה הגנבה (עמנ', מחב' יח). אשר לא תמצא יד הגנב[3]) לגנוב יחזיק עצמו לאיש שלום (ר' יונה, בערי תבו'). הגנב בוער כובע שלו, כמשל הדיוט (ר"י יעבץ, מגי' ספר). — *גנב כעורב: והוא (העורב) אמוץ לב להתיצב גם נכח הטורפים הגדולים ממנו ערום ואוהב לגנוב בשר ומאכל וכו' על כן יאמרו המושלים גנב כהעורב (תוה"א לשינהק, העוף קכח). — ב) *אחת האונות: ואנו קורין ג"כ גנב לאותה אונה התלויה בכים (ס' החיים למהר"ל מפראג א ד).

*חותך כיסים. — *הָרָם. — חנן בישא, היה גנב מפורסם.

*משמוט, משמוטים, גונב מהכיסים.

*נרשאים, היו מפורסמים בגנבה. — ומשל: נרשאי[4]) נשקך מנה שְׁנֶיךָ.

***גְּנֶב**, ש"ז, בכנ' גְּנֵבוֹ, — כמו גְּנֵבָה: גונב אדם אפשר שיחזור גנבו ויתקן וכו' אבל הבא על אשת איש ואסרה לבעלה נטרד מן העולם (חגי' ט:). גניבו אלף ושוה חמש מאות וכו' אם היה גניבו כנגד ממכרו נמכר (קדוש' יח.).

גְּנֵבָה, ש"נ, בכנ' גְּנֵבָתוֹ, מ"ר גְּנֵבוֹת, — א) דבר שנגנב, d. Gestohlene; chose volée; theft: אם המצא תמצא בידו הַגְּנֵבָה משור עד חמור עד שה חיים שנים ישלם (שמות כב ג). לאחר זמן מצאו בעל גניבה ואמר לו משביעני עליך אם לא ראית אדם שטעון כלים ויצא מתוך ביתי (תוספתא ב"ק ז יג). — ב) עצם המעשה לגנב, d. Stehlen; le vol; stealing: אם אין לו (להגונב לשלם בעד מה שגנב) ונמכר בִּגְנֵבָתוֹ (שמות כב ב). — *גנבת לב: וכן מצינו באבשלום שגנב שלש גניבות לב אביו ולב בית דין ולב בית ישראל (מכי' משפט', מס' דנזי' יג). — *גנבת הדעת: ואינם רואים (האנשים המתוהבלים) כי כל לבבות דורש השם ומעניש יותר על גניבות דעת מעל גניבות ממון שזה בגופו וזה בממונו (מנוה"מ מו א).

***גַּנֶּבִית**, ש"נ, מ"ר גַּנָּבִיּוֹת, — אשה גונבת: ד' מדות נאמרו בנשים גרגרניות צייתניות עצלניות קנאניות

---

[1]) גוף המשל בארמית: דאמרי אינשי בתר גנבא גנוב וטעמא טעים.

[1]) בארמ': לאו עכברא גנב אלא חורא גנב. — [2]) בארמ': גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי. — [3]) בגמ' בארמ': חסרא לגנבא נפשיה לשלמנא נקיט. — [4]) בארמ' נרשאה נשקיך מני בכיך (חול' קכז.).

וכו' רבי לוי אמר אף ג נ ב י ו ת שנאמר ותגנוב רחל את התרפים (מד"ר בראש' מה). מדת הדלת שאם היא פתוחה היא ג נ ב י ת שהיא מוכנת לגנוב מה שבבית ואם היא סגורה היא נאמנת שלא יגנבו מן הבית כלום (תולדות יצחק להרי"ן קארו, משפט').

גַּנְבָן, ת"ז, לנק' גַּנְבָנִית, —כמו גנב: בעל הבית אחד ששכר שפחה עברית לשמשו ואח"כ נודע לו שהיא מוחזקת ל ג נ ב נ י ת (שו"ת שבות יעקב א קעד).

גְּנֻבַת, ס"נ. —כמו גְּנֵבָה: זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי טרפה לא הבאתי אליך אנכי אחטנה מידי תבקשנה גְּנֻבְתִי[1]) יום וּגְנֻבְתִי לילה (בראש' לא לח-לט).

גַּנֶּבֶת, ס"נ, מ"ר גַּנְּבֻתוֹת, — כמו גַּנָּבִית: כל הנשים ג נ ב ת ו ת הן רחל מעידה בהן שנאמר ותגנב רחל את התרפים (לקוטי פרדס מרש"י, הלכ' נדה בסוף).

גַּנֶּבֶתָה, ס"נ, —כמו גַּנֶּבֶת: מעשה באדם אחד שהיו לו ג' בנות אחת עצלה ואחת ג נ ב ת ה ואחת מספרת לשון הרע וכו' ו ל ג נ ב ת ה הפקיד לה כל הממון וכו' (מעשיות י, בית"מ ילינק ה).

*__גְּנֻגֶּנֶת__[2]), ס"נ, מ"ר גְּנוּגְנוֹת, — תרמיל של העני שהוא נותן לתוכו מה שהוא מקבץ: ורביעית של אליית ו ג נ ו ג נ ת[1]) העני (כלים יו ז).

∞**גנדר** ממנו הפעל ∞הִתְגַּנְדֵּר, ∞גַּנְדְּרָן, ∞גַּנְדְּרָנוּת.

— התפ', ∞הִתְגַּנְדֵּר, מִתְגַּנְדֶּרֶת[2]), — מתגאה, משתדלת למצא חן בהתיפות והתקשטות וכיוצא בזה, — נהוג בדבור העברי בא"י, והתשמשו בו גם בהעתונים.

∞**גַּנְדְּרָן**, ת"ז, לנק' גַּנְדְּרָנִית, — מי שמשתדלת למצוא חן בעיני הגברים בהתיפות והתקשטות ותנועות, וכיוצא בזה, coquettish; coquet, -te; kokett, — נהוג בדבור העברי בא"י, והשתמשו בו גם בהעתונים.

∞**גַּנְדְּרָנוּת**, ס"נ, —מדת הגנדרנית.

גַּנָּה[3]), ס"נ, מ"ר גַּנּוֹת, —כמו גַּן: כי תהיו כאלה נבלת עליה וּכְגַנָּה אשר מים אין לה (ישע' א ל). כי כארץ תוציא צמחה וּכְגַנָּה זרועיה תצמיח כן אדני יי' יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים (שם סא יא). זרעוני ג נ ה שאינן נאכלין (כלא' ב ב). — וככי': רטב הוא לפני שמש ועל גַּנָּתוֹ יונקתו תצא (איוב ח יו). ושבתי את שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו ונטעו כרמים ושתו את יינם ועשו גַּנּוֹת ואכלו את פריהם (עמוס ט יד). בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את פרין (ירמ' כט ה). עשיתי לי גַּנּוֹת ופרדסים ונטעתי בהם עץ כל פרי (קהל' ב ה). כי יבשו מאילים אשר חמדתם ותחפרו מֵהַגַּנּוֹת אשר בחרתם (ישע' א כט).

---

[1]) כבר השיג דונש על מי שפרש גנובתי במשמ' עמלתי וסיים דבריו: שאני אמרתי בפתרונה כי היוד יתירה היא באה כמו מלאתי משפט ויהיה פתרון גנובתי הגנובה מן היום ומן הלילה. ע"כ. ואמר ריב"ג וז"ל: אבל גנבתי יום וגנבתי לילה שעורו אצלי גנובת יום וגנובת לילה והיוד נוספת וכו' לאמר הגיע מהשתדלותי בשמירת צאנך עד שאני סובר כי הטרפה מהם אני הפושע בה וההוטא וכן הגנובה ביום ובלילה. וכן הדין בבית גנובתי שתהיה בקמץ גדול והוקלה כאשר הוקלה שין שהוא עמל שהם בהמה המה אל גוי שליו וכאשר הקלו בית נחבאים במערה והעם אשר המה נבאים להם וממ הבדרך אבתיכם אתם נטמאים וזולת זה. ע"כ. וראב"ע אמר וז"ל: גנובתי יום (בראב' לא) הנכון מה שאמר' אדונים רק לא פי' למה לא באה המלה מלעיל בעבור תוספת היוד כמו רבתי בגוים שרתי כי העברים שמו הפרש בין היוד הנוסף ובין היוד שהוא מדבר בעדו ובגנובתי יום עזבו המלה מלרע בעבור השתנות כמו מלאתי משפט ואחר שהפרישו בינה לפעול אין צריך להגדלה אחרת (צחות יתר יג). וכן דעת החדשים, שהיוד בסוף כמו רבתי עם, והיא יוד היחס הקדומה לסמי' יחס שממנו. ואעפי"כ יותר נראה שהוא שם נקבה משקל פעלת, כמו קטֹרת קטֹרתי, ורפיון ת גנבתי לא נתברר טעמו.

[2]) אין משקל פעפעת במשקלי השמות שבמקרא. ומקור שם זה לא נתברר, ועי' הערה שלקמן. — [1]) כך גרס' הערוך, ובנוסח' גנוגנית, ובמשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם גנונת, ועי' זה. —בפרוש רה"ג לא נזכרה מלה זו כלל, והערוך פרשה תרמילו של העני, וכן ר"ש. והרמב"ם פרש בענין אחר עי' גנונה. ולא נתברר מקור שם זה גנוגנת לפי פרושו של הערוך והר"ש.

[2]) בארמית: רבי מני הוה שכיח קמיה דר' יצחק בן אלישיב וכו' אמר (רבי מני) לא מיקבלי עלי אינשי ביתי (רש"י: אין אשתי מקובלת עלי שאינה יפה) א"ל (ר' אלישיב) מה שמה חנה תתייפי חנה ונתייפת אמר ליה (רבי מני) קא מ ג נ ד ר א עלי (רש"י: מתגדלת עלי מתוך גבהות יופיה) א"ל אי הכי תחזור חנה לשחרוריתה וחזרה חנה לשחרוריתה (תעני' כג:). — וסוברים כי מגנדרא הוא כמו מ ת ג ד ר, במשמ' מתגדל. ובערבית ההמונית תַעַ'נְדַר a) התהדר והתיפה בכסות ובהליכה, והשם עַ'נְדַרַה b), המדה הזאת, ועַ'נְדוּר c) מי שיש לו מדה זו, והוא coquet בלעז. ועפי"ז קבעתי צרוף זה להמושג הנזכר והחלו המדברים עבריה בא"י להשתמש בפעל זה ובהשם שלאחריו במשמעה זו.

[3]) מן גָּנַן, עי"ש.

---

a) تغندر b) غندرة c) غندور

כנחלים נטיו כגנות עלי נהר (במדב' כד ו). גנותיכם וכרמיכם ותאניכם וזיתיכם יאכל הגזם (עמוס ד ט). גנות העיר שדרך הרבים מהלכת עליהן (תוספתא טהר' ז יא). — ואמר המשורר: בואו ואל לחם עצבים תלחמו, סורו לגנה מכבוד אל רותה (ר"י הלוי, מי זאת).

גִּנָּה, ש"נ, סמי' גִּנַּת, מ"ר גִּנּוֹת, — כמו גַן, גַּנָּה: אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל (שה"ש ו יא). בחצר גנת ביתן המלך (אסת' א ה). בשדה בת תשעה קבין ובגינה בת חצי קב (כתוב' יא ז). ושאר ירקות וירקות הגינה (תוספתא כלא' א א). המוכר זרעוני גינה לחבירו (שם ב"ב ו א). גינה בזמן המשתמרת רשות היחיד (שם טהר' ז יא). קרפף שהוא יותר מבית סאתים שהוקף לדירה נזרע רובו הרי הוא כגינה (ערוב' כג:). שומרי פירות וכו' לוקחין מהן מפתח הגינה (ב"ק קיט.). עכו"ם שיש לה מרחץ או גינה נהנין מהן שלא בטובה (ע"ז מד:). — וככנ': היתה חורבתו בצד גינתו של חבירו (תוספתא ב"מ יא ד). — ומ"ר: חמש גינות משתמשות באמה אחת (שם כא). — ומשל: לפי הגינה הגנן (מד"ר ברא' פ). — ואמר הפיטן: פקוד גפן וכנתך, גורל חבל מנתך, ברם חמד גנתך (זולת שבת ב אחר פסח). למה פרצת גדרות הגנה (סמא"ל. סליח' לר"ה, נלכה יונה).

***גנה,** ממנו *גִּנָּה, *גַּנַּאי נָנִי, *גִּנּוּי, *גְּנוּת, *הִתְגַּנּוּת.

***גִּנָּה,** פ"י, — *גִּנָּה אותו, גִּנָּה את הדבר, אמר שזה לא טוב, לא נאה, לא יפה, tadeln ; blâmer ; to blame: פתח ר' יהודה ואמר כמה נאים מעשיהן של אומה זו (הרומאים) תקנו שווקים תקנו גשרים תקנו מרחצאות ר' יוסי שתק נענה רשב"י ואמר כל מה שתקנו לא תקנו אלא לצורך עצמן תקנו שווקין להושיב בהן זונות מרחצאות לעדן בהן עצמן גשרים ליטול מהן מכס הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם ונשמעו למלכות אמרו (הרומאים) יהודה שעילה יתעלה יוסי ששתק יגלה לציפורי שמעון שגינה יהרג (שבת לג:). מי שלקח מקח רע מן השוק ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו (כתוב' יז.). שגנה בו מה שלא מגנהו קודם (מו"נ א ב). זבך היו החכמים מגנים קניית העבדים (פי' הרמב"ם לאבות א ד). וחזקיה היו מגנים אותו כל העולם על שנסגר בירושלם ולא היה יוצא למלחמה (העקרים א א). — וגנה את פלוני במשמ' גרם שפלוני יהיה לא יפה, או יהיה נדמה כאלו הוא מכוער: שהיו (בני ציון) מגנין את הפז ביופיין (גיט' נח.). היו בהן (בישראל) בחורים שהיו מגנין את החמה ביופיין (סנה' לב:). א"ר יצחק יוצק זהב רותח לתוך פיו של אותו רשע (נבוכדנצר) שאילמלא לא בא מלאך וסטרו על פיו ביקש לגנות[1] כל שירות ותושבחות שאמר דוד (שם). וכבר הפליגו לגנות הכעס והרגזנות והחוק שבדבריהם אמרם כל הכועס כאלו עובד ע"ז (ר"ש ב"ת, פי' הרמב"ם לאבות ב י). וכבר זכר זה אריסטו וגנה אותם מאד על זאת האמונה (המעלות לרש"ט פלקיירא א). — ומק' ככנ': *גְּנוּתָם, שהם מגנים: דבר רע ומר מאד עד שגרם להם רב גנותם החכמה ההיא לתעות ולקרוא מעשי המרכבה להבלי שמות (הקד' מלמד התלמ').

— פע', *גֻּנָּה, — שגננו אותו, מְגֻנֶּה, *מְגוּנֶה, — דבר שראוי לגנותו: וכל הפוחת מאחד הרי זה מגונה (ברכ' מט.). הקורא את שמע וכופלה הרי זה מגונה (שם לג:). אמר ריב"ל לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקם הכתוב שמנה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו (פסח' ג.). על כל המתים כולן מדחה מטתו ה"ז משובח על אביו ועל אמו ה"ז מגונה (מו"ק כב.). כל ת"ח המזלזל בנטילת ידים הרי זה מגונה, מגונה ממנו האוכל לפני האורח מגונה ממנו אורח מכנים אורח (דא"ז ח). — ועבר לנק' *גֻּנְּתָה: ואם לא ידע לכלכל עמו והמונו ולרעות את צאנו ונתרשל ואבד גבולי ממשלתו גונתה אחריתו ולקח השם ממנו נקמתו (מאזני צדק, אלגזלי 67).

— נתפ', *נִתְגַּנָּה, — שגנוהו אחרים: מאוסה הערלה שנתגנו בה הרשעים (נדר' ג יא). — וגרם לעצמו גנות: לא יניח תינוק בתוך חיקו מפני שמביאו לידי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות (מו"ק כו:). אמרה לו (בת אלישע אחר לרבי) זכור לתורתו ואל תזכור מעשיו מיד ירדה אש וסכסכה ספסלו של רבי בכה ואמר רבי ומה למתגנין בה כך למשתבחין בה על אחת כמה וכמה (חגי' טו:). אמר רב ספרא אין בודקין את הנשואות שלא יתגנו על בעליהן (יבמ' מ:). ושיהו רוכלין מחזירין בעיירות משום תכשיטי נשים כדי שלא יתגנו על בעליהם (ב"ק פב:). ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא כדי שלא תתגנה על אשר נשקה (חזקוני כט יב). — ובמשמ' *נעשה פחות חשוב ממה שהיה קודם: ועד העולם לא תשתנה, ומאלהותך לא תִתְגַּנֶּה (שיר היחוד ג).

---

[1]) ופרש רש"י: שהיה מסדר שבחות נאות יותר מדוד ואילו אמרן הקב"ה היה נוטה אחריהן יותר מאחרי השירות שעשה דוד.

גָּנִיב גנוּבָה, עי' גנב.

*גְּנוֹנֶנֶת, עי' *גַּנְנֶנֶת.

*גָּנוּז, בת"ז, מ"ר גנוּזים. — דבר גנוז, ובפרט ספרים שלא נתקבלו בתוך ספרי הקדש המוסמכים, Apokryphen, apocryphes: בראשונה היו אומרים משלי ושיר השירים וקהלת גנוזים היו שהם היו אומרים משלות ואינן מן הכתובים יעמדו וגנזו עד שבאו אנשי כנסת הגדולה ופירשו אותם (אדר"נ א).

*גִּנּוּי, ש"ז, מ"ר גִּנּוּיִים, — כמו גְּנַאי גְּנִי: שלא להזכיר גנויין של ישראל (ירוש' יומא ו מג ג). הדבור הרע והגנוי (חו"ה, הכניעה ו).

א. *גִּנּוּן[1]), ש"ז, מ"ר גנונים, — פִּלָּה של החתנים וכדומה: להוטים היו ישראל אחרי שכינה כמד"א יבא דודי לגנו לגינונו (מד"ר שה"ש א ז). יבא דודי לגנו אל תהי קורא אלא לגנונו וכו' ביום שנכנסה הכלה להופתה (פסיק' רבתי ה).

*גִּנּוּן, גנוּנים, עי' *גִּנִּין.

*גִּנּוּן[2]), ש"ז, מ"ר גנוּנים, — אופן ודרך ומנהג ומדות. Benehmen, Manier ; manière ; manner: אמר רבי יוחנן בשעה שאמר לו פרעה ליוסף ובלעדיך לא ירים איש את ידו וגומר אמרו איצטגניני פרעה עבד שלקחו רבו בעשרים כסף תמשילהו עלינו אמר להן גנוני[3]) מלכות אני רואה בו אמרו ליה א"כ יהא יודע בשבעים לשון בא גבריאל ולימדו שבעים לשון (סוט' לו:).

*גִּנּוֹן, ש"ז, — בס"פ מן גנן: תחזק מקום לגוננו בגִנּוֹן (מוסף א ר"ה).

ב. *גִּנּוּן[4]), ש"ז, — בדקדוק בענין הברת האותיות, הוצאת האותיות בדבור דרך האף: ומוצא הלמד והריש והנון קרובים קצתם מקצתם אלא שהנון הנעה משקה בגנון והנון הנחה מהנחירים לבד (הרקמה, שער ג).

[1]) בארמ' גננא, גנונא, ועי' הָגֵן, משמעה ב.

[2]) לא נתברר מקורו ועי' הערה שלקמן. — [3]) כך בספרים שלנו, והערוך גרס גנוסי. והנה רש"י פרש גנונים גוונים, כמו גנינים גנינים (נדה כד:), שפרש שם רב אדא כמו גוונים. עי' גנין, אך אין משמע' גונים מתישבת פה לפי הענין, והעקר כפרושו של הערוך תכסיסי מלכות. ויפה תרגם יסטרוב באנגלית manner.

[4]) בערב' עֻ'נָּה a) מן עַ'נ b), דבר מתוך האף

a) غُنَّة b) غنّ

*גְּנוּנָה, ש"נ, מ"ר גנונות, — כעין סכך ממחצלת שטוחה על יתדות וכיוצא בזה ישימה לו האומן כשהוא עושה מלאכה תחת כפת השמים להיות לו למחסה משמש: ורביעית של אליית וגנונת[1]) העני (כלים יז ז). ורביעית המקוננת וגנונת העני (רמב"ם, כלי' ד א).

*גְּנוּנִית[2]), ש"נ מ"ר גנוניות. — מחלקה, כתה, למשל בבית ספר. Klasse ; classe: כשהחברים יושבין גנוניות גנוניות יעוסקים בתורה אני יורד אצלם ואני מקשיב לקולם (ערוך בשם ילמד' עקב).

*גְּנוּת, ש"נ, מ"ר גנויות, — דבר לא נאה, מעשה או דבור שראוי לגנותו. Tadel ; disgrâce; blame: מתחיל בגנות ומסיים בשבח (פסח' י ד). אפשר בגנות בהמה טמאה לא דבר הכתוב וכו' בגנות צדיקים דבר הכתוב (ב"ב קכג.). אדם אומר שבחו בקול נמוך וגנותו בקול רם (סוטה לב:). לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי גנותו (ערכ' יו.). מעתה אסור לספר בגנותן של אלו (יומא לח.). אחרי מה שסיפרנו משבחי מדת הבושת ותועלותיה נדבר מעט כנגד גנות מדת העזות (רשב"ג, תקון מדות הנפ' א ד). וכבר נמלאו הספרים מגנות החומד ואינו נעלם מאנשי לבב ומה שנאמר עליו מן הגנות וראוי שיתרחק מעליו (שם ד ג). והדעת הזה יש בו גנות גדולה לתת חסרון בידיעת השם יתברך (שו"ת ריב"ש קיח). כל שכן שיש לו לאדם להרחיק מלספר בגנותן של בני אדם (מנוה"מ מט). וכשישב (המלך או הגבור) במנוחות שאננות למקצועות המשכן הוא גנאי גדול אליו עד שנבחר לו המות משיסבול הגנות ההוא וכן עשה שאול

[1]) כך גרסת הרמב"ם בגוף פרוש הערבי ואמר וז"ל: וגנונת העני וקא אלצאנע והוא משתק מן קולה גנון והציל ויריד בה אלמטולה אלתי יעמל אלצאנע עלי ראסה ענד מא יכ'דם פי אלשמש אכת'ר מא תעמל ענדנא מן עוף, ע"כ. ובעברית: וגנונת העני מחסה האומן והוא נגזר מאמרו גנון והציל ויִרצה בו האהל אשר יעשה האומן על ראשו כשיעשה מלאכה בשמש ויעשוה אצלינו על הרוב מנצרים. ע"כ. והנה אין לברר אם כך היתה באמת הגרסה בנוסחה שהיתה בידי הרמב"ם, או שזו היא הגהתו. עכ"פ. מלבד שכך גרס במשנה כבר השתמש במלה זו בצורה זו ובמשמעה זו בספר יד החזקה שלו, ולכן היא מלה עברית לפחות מיצירתו של הרמב"ם.

[2]) לא נתברר מקור מלה זו. והגזרה מן גנון גנונה, דחוקה. עכ"פ. משמעתה מובנה לפי הענין.

שעם היותו יודע שימות במלחמה כמו שאמר לו שמואל וכו׳ לא נמנע מלצאת למלחמה כדי להנצל מן הגנות הזה (העקרים א א). ועל מרום הרים לצוות בגנותם (ר׳ זרחיה הלוי לר׳ הלל, אוצ״נ ב). — יומ״ר: ואמתת סברתם והגנויות אשר יחייבו להם הם אלו (ר״מ נרבוני, מו״נ א נג). וזאת ההנחה ישיגוה גנויות (שם). וכן לבישת הבושת אצל זכרון הגנוייות תורה על המעלה (נופ׳ צופ׳, מסיר ליצון ב ב). שיתחייב לזה האופן מהסכמת בטולים רבים וגנויות לא יסופקו (כבוד אלהים, יוסף ב״ע יט:). ואתה תמלא פיך גנויות ודברים של דופי (שו״ת מהרב״ד״ס, יו״ד קיא).

גנז[1], ממנו גֶּנֶז, גָּנַז.

א. **גֶּנֶז**[2], ש״ז, מ״ר גְּנָזִים, סמי׳ גִּנְזֵי, — מקום שמטמינים שם דברים יקרים, כסף וכדומה, כמו אוצר, Schatz; trésor; treasure: ועשרת אלפים ככר כסף אשקול על ידי עשי המלאכה להביא אל גִּנְזֵי המלך (אסת׳ ג ט). ערבות שבו צדק ומשפט וצדקה גנזי חיים וגנזי שלום וגנזי ברכה (חגי׳ יב:). ויראהו הכהן את היכל ה׳ ואת חצרות המקדש ואת גנזיו ואולמיו (יוסיפון, פרק ה). — ואמר המשורר: ולי נרות אחפש בם חדריו ואוציא מגנזיו הלשמים (ר״י הלוי, ידעתיך נלוד). וגנזי סוהרים תערוך לפניו והמלך הביאהו גנזיו (הוא, נאוה אכף). — *ועצם הדבר הגנוז: מצאתי אדם אחד ובידו מגילה אחת וכו׳ אמרתי לו זו מניין לך אמר לי לחיילות של פרס נשכרתי ובין גינזי פרס מצאתיה (סנה׳ לז:). — והמקום ששם טמונים בית גנזים: אין לו להקב״ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים (ברכ׳ לג:). כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב״ה סופרן ומניחן בבית גנזיו (שבת קה:). מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל (ביצה טז.). זה שהיה לו כשהוא הדיוט מניחו בבית גנזיו (רמב״ם ס״ת ז ב). — *והדבר בם״י: קום והפור תחתיך ותמצא שם גנז שלמה מלך ישראל וכו׳ וחפר תחתיו ומצא שם גנז שלמה אבנים טובות ומרגליות (א״ב של בן סירא). ובשביל שראיתיך בצער גדול הראיתי לו הגנז (שם).

ב. **גֶּנֶז**, ש״ז, מ״ר גְּנָזִים, סמי׳ גִּנְזֵי, — מין דבר ארוג, בגד, שטיח: המה רכליך במכללים בגלומי תכלת ורקמה וּבְגִנְזֵי[1] ברומים (יחזק׳ כז כד).

*__גָּנַז__[2], פ״י, — א) הטמין דבר כדי שלא יראוהו, הסתירו, קבעו באדמה, verstecken; cacher; hide: גנזו בני חשמונאי את אבני המזבח ששקצום מלכי יון (מדות א ו). מקק ספרים ומקק מטפחותיהם כל שהן שמצניעין אותן לגונזן (שבת ט ו). בראשונה היו אומרים משלי ושה״ש וקהלת גנוזים היו שהם היו אומרים משלות (אדר״נ א). גנז (יחזקיה) ספר רפואות (פסח׳ נו.). בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זא״ז ומפני מה לא גנזוהו מפני שתחילתו דברי תורה (שבת ל:). זכור אני ברבן גמליאל אבי אביך שהיה עומד על גבי מעלה בהר הבית והביאו לפניו ספר איוב תרגום ואמר לבנאי שקעהו תחת הנדבך אף הוא צוה עליו וגנזו (שם קטו.). הגליונים וספרי הצדוקים אין מצילין אותם מפני הדליקה ר׳ יוסי אמר בחול קודר את האזכרות שבהן וגונזן והשאר שורפן (שם קטז.). אמרו לפניו חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות (שם פח:). אמר (משה) לפניו רבש״ע חמודה גנוזה יש לך שאתה משתעשע בה בכל יום (שם פט.). נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד (שם קנב:). — ב) עשה גנזים, צבר כסף וזהב ואבנים טובות, Schätze sammeln; amasser des trésors; to hoord up: מעשה במונבז המלך שעמד ובזבז כל אוצרותיו לעניים שהיו לו בשני בצרות שלחו לו אחיו ואמרו לו אבותיך גנזו אוצרות והוסיפו על של אבותם ואתה עמדתה ובזבזתה שלך ושל אבותיך אמר להם אבותיי גנזו אוצרות למטה ואני גנזתי אוצרות למעלה שנא׳ אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף אבותיי גנזו אוצרות במקום שהיד

[1]) יש כופרים בשמיות השרש הזה וסוברים שהוא שאול מפרסית כנג׳, במשמ׳ אוצר. ואעפ״י שבלשון ערב׳ לא עשה שרש זה פרי הרבה, ונשאר רק במשמ׳ סתר וקבר, מה שנותן מקום לחשדו שאינו ערבי אמתי, ואעפ״י שהמלה גנזך בודאי נכריה, מ״מ יש מפקפקים להחליטו לנכרי גמור במשפחה השמית, מפני שהפעל גנז חי בלשון יותר מהרגיל בשרש נכרי כך גם דעת קניג (Kö. 2, 38).

[2]) עי׳ הערה להשרש.

[1]) הקדמונים פרשו גם גנזי זה במשמ׳ גנז הקודם. אבל, לפי הכתוב קודם לו גלומי תכלת ולפי רוח כל הפסוק נראה יותר כדעת רבים מהחדשים שהכונה בו היא למין דבר ארוג, ועי׳ ברומים. אך לא נתברר מה מקורה של מלה זו במשמ׳ זו. וברשי׳ המנחות של אוררהדין נזכרה מלה דומה לזו: אלף גנז רקה, אך עוד לא נתברר מהו.

[2]) עי׳ הערה להשרש.

יכולה לשלוט בה ואני ג נ ז תי אוצרות במקום שאין היד
יכולה לשלוט בה שנא' צדק ומשפט מכון כסאך וגו'
אבותיי ג נ ז ו אוצרות שאין עושין פירות ואני ג נ ז ת י
אוצרות שעושין פירות שנא' אמרו צדיק כי טוב כי פרי
מעלליהם יאכלו אבותיי ג נ ז ו אוצרות של ממון ואני
ג נ ז ת י אוצרות של נפשות שנא' פרי צדיק עץ
חיים ולוקח נפשות חכם אבותיי ג נ ז ו לאחרים ואני
ג נ ז ת י לעצמי שנא' ולך תהיה צדקה אבותיי ג נ ז ו
אוצרות בעולם הזה ואני ג נ ז ת י אוצרות לעוה"ב
שנא' והלך לפניך צדקך (תוספתא פאה ד יח).

— נפע', *נִגְנַז, — שנגנזו אותו: ובשנה השניה לאחזיה נ ג נ ז אליהו ולא נראה עד שיבא מלך המשיח (סעו"ר יז). עד שלא נמחקה המגילה אמרה איני שותה מגילתה נ ג נ ז ת ומנחתה מתפזרת על הדשן (סוט' ג ג). וחנניה בן חזקיה שמו אלמלא הוא נ ג נ ז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין דברי תורה (חגי' יג). ספר תורה שכתבו מין ישרף כתבו נכרי נ ג נ ז (גיט' מה:). מעשה בתורתו של אלכסנדרוס שהיו כל אזכרותיה כתובות בזהב ובא מעשה לפני חכמים ואמרו ת ג נ ז (סופר' א ט). הבהיקה כל לוד מאורן (של אבני בדכוד) והשליכן לארץ ו נ ג נ ז ו (פסיק' דר"כ, עניה סוערה). לפי שעה נבראתה ו נ ג נ ז ה (פסיק' רבתי, אנכי אנכי). שכתבה (את המגלה) שלא בדיו או שכתב את האזכרות בזהב הרי אילו י ג נ ז ו (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת לב). — ואמר המשורר: במקום ארונך אשר נ ג נ ז ובמקום כרוביך אשר שכנו חדרי חדריך (ר"י הלוי. ציון הלא).

— נתפ', *נִתְגַּנֵּז, — כמו נגנז: שאני מגיד וקורא שיתנו לי נשמות ל ה ת ג נ ז בי (עמה"מ. עולם התוהו עב).

גַּנְזָךְ[1], ש"ז, מ"ר גַּנְזַכִּים, כנו' גַּנְזַכָּיו, — בית הגנזים: ויתן דויד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליתיו וחדריו (דה"א כח יא). — ואמר המשורר: מלאכיו הפגיעוני, ומנעמיו השביעוני ו ג נ ז כ י ו הגיעוני, ומרעיו הודיעוני (ר"י הלוי, מכת' גר"א אלעמוני). תבל גנת ילדי רשע, על כן שאפה אל גן זכיו, ודבק בירוא האל אולי תהיה נפשך תוך ג נ ז כ י ו (רמב"ע, תרשיש ח). אם תאצור חכמה ב ג נ ז כ י לבך לך טוב מלשמיך, כי בה תאחז את קצת ההוד עד יעלה שיאך לשמיך (שם י).

1) מן גנז עם סוף פרסי. ואעפ"י שאין זו צורת מלה עברית בלל, מ"מ כבר השתמשו בה גם המשוררים.

***גַּנְזַן**[1], ש"ז, מ"ר גַּנְזַנִּים, — ארון: כדומה לגנז בו גנזנים[2] מבושמים ברכוש רב ידיה תמלאנה, בבשור חרוצות כפיה בפלך תתמכנה (בי"ר, הללת הבית, תרג' שיר שילר, כס"ע תקפ"א).

***גנח**[3], ממנו *גֶּנַח, *גְּנִיחָה.

***גָּנַח**[4], פ"י, עת' יִגְנַח, —א) שעל בקושי והוציא לחה מתוך הריאה, Schleim auswerfen; expectorer expectorate: לקח לו (ריב"ב) עז וקשרה בכרעי המטה והיה יונק ממני חלב רותח שהיה ג ו נ ח (תוספתא ב"ק ח יג). מעשה בחסיד אחד שהיה ג ו נ ח מלבו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה וכו' (גמ' שם פ.). ג ו נ ח יונק חלב בשבת (כתוב' ס.). יצא נח מן התבה ג ו נ ח מלבו (תנחומא נח יד). — ב) יהוציא[5] קולות של אנחה בהפסק זה מזה: דמעות מפה ומפה נובעים ומקלחים, שוחטים ונשחטים אלו על אלו ג ו נ ח י ם (סליח' מוסף יוה"כ, אלהים אל דמי). כל הוי שבמקרא לשון קובל וקינה כאדם ה ג ו נ ח מלבו וצועק אהה (רש"י יבע' כא ב). ש ג ו נ ח ה (אם סיסרא) כאדם ש ג ו נ ח מלבו כדרך החולים שמאריכים בגניחותיהם (סמ"ג מ"ע מב). שאין דרך האדם ל ג נ ו ח ולילל בנשימה אחת (בלטי הגבורים על הכרי"ק, תתקנ"ו). כאדם ה ג ו נ ח ומקונן בקולות קצרים (ריב"ב, שם). — ופעו' במקום פוע': שהיה (נח) ג ו נ ח ממה שהכישו הארי כך באן וכו' שאתה ג ו נ ח ומצטער בדבר שקשה עליך לצאת מהבית לסוכה בזמן גשמים (פענח רזא, אמור).

***גַּנַּי**[6], גַּנַּאי, ש"ז, — כמו גנות: נקנור נעשו נסים לדלתותיו והיו מזכירין אותו לשבח ואלו ל ג נ א י של בית גרמו וכו' (יומא ג יא). אף על פי שחזר וקרא אברהם אברם אינו ל ג נ א י אלא לשבח ליהושע הושע אינו ל ג נ א י אלא לשבח הוא אברם עד שלא

1) משקל כִּבְשָׁן. — 2) מלה חדשה המשורר הזה להמושג הרשום בפנים.
3) ארמ' ועבר'. בערב' משמש שרש זה במשמעות אחרות רחוקות ממשמ' שהוא משמש בעברית.
4) בערב' קצת דומה לזה נַחַם a). — 5) בארמ': ג נ ו ח י ג נ ח אי ילולי יליל (ר"ה לד.). ההוא תורא דנפל ואישתמע קול ג נ י ח ו ת י ה (חול' נא:).
6) מן גנה, משק' פַּעַי, שאינו בין משקלי השמות שבאו במקרא אבל מצוי במשקלוי השמות של זמן התלמוד.

a) نحم

נידבר עמו הוא אברם משנידבר עמו (תוספתא ברכ׳ א יו). ושם אמו (של המקושש) שלומית בת דברי למטה דן גנאי לו וגנאי לאמו וגנאי למשפחתו וגנאי לשבטו שיצא ממנו (ספרא, אמור רלו). למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב והיו מקלסין אותו בשל כסף והלא גנאי הוא לו (ברכ׳ לג:). ששה דברים גנאי לו לת״ח וכו׳ (שם מג:). מפני שגנאי לת״ח לצאת לשוק כשהוא מבושם (שם). גנאי הוא לת״ח שיצא במנעלים המטולאים לשוק (שבת קיד.). ועיני לאה רכות וכו׳ רכות ממש ולא גנאי הוא לה אלא שבח הוא לה (ב״ב קכג.). גנאי הוא לחזקיה וסייעתו שלא אמרו שירה עד שפתחה הארץ ואמרה שירה (סנה׳ לד.). כל המקראות הכתובין בתורה לגנאי קוראין אותן לשבח (מגי׳ כה:). לכנות לה (לע״ז) שם וכו׳ לא לשבח ולא לגנאי (ע״ז מו.). רצועות שחורות הלכה למשה מסיני וכו׳ אדומות לא יעשה מפני גנאי ודבר אחר (מנח׳ לה.). מלך שבורר לעצמו מנה ועמד אחד ואמר גנאי עליה כלום יש לו חיים (מד״ר במדב׳ כ). אפילו הדיוט מקלס בלשון זה גנאי הוא לו (שם שה״ש. מה יפו). — ואמר המשורר: אתחננה לך ולא תענני, איך תחשה עדן ותענני, לא אגועה ופיך תפתח, בגנאי או שבח (ראב״ע, שמש ביום). והלא גנאי הוא לאומן מהאומנים באבוד מלאכתו ובהפסדתה (מלמד התלמידים, נח). וכשישב (המלך או הגבור) במנוחות שאננות למקצועות המשכן הוא גנאי גדול אליו (העקרים ת א). — *וגני, גניי: כל המקראות שכתובים לגניי כגון ישגלנה וכו׳ בלשון הקודש הן גניי גדול בלשון הזה לפיכך משנים אותם שלא להוציא דבר מגונה מפיו (ר״ח מגי׳ כה:). — *וככי׳: הוספתי על אמונתי חזוק ותכנתי מחשבותי בעוצם אמוץ והאמנתי בשכל מאיל ביעורי הנפש וגנאיה וכו׳ (ברכיס הנקדן, הול׳ דר׳ גלונך לח).

***גַּנִּי**, ת״ז, לנק׳ גַּנִּית, מ״ר גַּנִּיִּים, גַּנִּיּוֹת, — מן הגן, של הגן: החסא הגנית והחסא ההררית וכו׳ הכרתי הגני (רמב״ם כלא׳ א ב). והמדבריים (הפירות) הם כלם יותר חזקים מהגניים (קאנון ב א ו). (הצמח) הגני הידוע הפראי והארסי (תוה״א לסינהק, הלמתים יח).

***גניבה**, עי׳ גְּנֵבָה.

***גְּנִיזָה**, ש״נ, — שה״פ מן גָּנַז: ואף על פי שכתובים (כתבי הקדש) בכל לשון טעונים גניזה (שבת יו א). אבני היכל שנפגמו אין להן פדיון וטעונין גניזה (תוספתא מגי׳ ג ה). לא יאצר זה בית אוצר ולא יחסן זה בית גניזה (פסח׳ קיח:). ס״ת שבלה והיה מונח בחלון אם גמר שתהיה שם גניזתו ה״ז ממעט בחלון (רמב״ם טומא׳ מת יח ב). וזה היה סיבה למנוע גניזת הספר ההוא (ספר קהלת) וכו׳ שגילוי אמונת הגמול היתה סיבה למנוע גניזתו (הקד׳ מלמד התלמ׳). גניזת האור הראשון כי נתמעט אורה של אותה נקודה (עמה״מ, עולם התוהו ג).

***גְּנִיחָה**, ש״נ, מ״ר גְּנִיחוֹת, — שה״פ מן גָּנַח: גנח גניחות ארוכות (רש״י ר״ה לד.). כאדם הגונח מלבו כדרך החולים שמאריכין בגניחותיהן (שם לג:). גניחה ויללה (סמ״ג מ״ע מב). וכן דרכם (של המקוננים) להתאנח ולקונן כעין גניחות הן קולות קצרים (שבלי הלקט, ר״ה רלח). שיש בתרועה שני קולות של גניחה (שם). ושמנן (של הבטנים) מועיל מן הגניחות וכאב הכליות והחזה והריאה ולנשיכת עקרב (מ׳ אלדבי ש״א ה, אות ב).

א. *גְּנִין[1], גנון, ש״ז, מ״ר גְּנִינִים, גנונים, — חתיכות בשר בלי צורה נופלות לפעמים מרחמה של אשה מעוברת: המפלת שפיר מלא מים מלא דם מלא גנינים[2] וכו׳ (בכור׳ ח ב).

ב. *גְּנִין, ת״ז, מ״ר גְּנִינִים, — סבים שיוצאים מן הקמח, Kleie ; son ; bran: בזמן שהיו הקרבנות היתה סאה ארבלית עושה סאה סולת סאה קמח סאה מורסן סאה סובין סאה קיבר סאה גנינין[3] (ירוש׳ פאה ז ב. ותנחומא תלוה יג).

---

[1]) עי׳ הערה שלקמן. — [2]) כך (גנינים. ביוד אחרי הנון הראשונה) הגרסה כאן, וכן בפרוש רה״ג למס׳ נדה, וכן הערוך. אך במשנ׳ נדה ג ג בכל הספרים גנונים, אחרי הנון הראשנה וו, וכן בגוף המשנה עם גוף פרושו של הרמב״ם בערבית. אבל בהפרוש הערבי כתובה מלה זו גנינים ולא גנונים, בעוד שביד החזקה (איסורי ביאה י ז): גנונים. — ופרש רה״ג חתיכות בשר וכן הערוך. והרמב״ם בפרוש המשנ׳ לנדה פרש מין תולעת, ולא נתברר מקור המלה באחת המשמעות האלה, רק מה שיש לדמות לזה, המלה הערבית גַ׳נִין a), שפרושה הוא הולד בתחלת יצירתו, כמו שכבר העיר על זה Fleischer בהערותיו ללוי.

[3]) כך גרסת הערוך גם בירוש׳, ובנוסח׳ גניינן. ולא נתברר מקור מלה זו, ופרושו נראה מהענין שהוא

a) جَنِين

גנן[1], ממנו. גן, גנה, גנה, גנן, מגן, הגנה, וי"א מגנה.

גנן[2], פ"י, עכ' גנותי, עת' יגן, מקור גנון, — גנן או גן על פלוני, ובעז פלוני, היה עליו למחסה ומנע שלא יגע בו דבר רע, schützen ; protéger ; protect : לכן כה אמר יי' אל מלך אשור לא יבוא אל העיר הזאת (ירושלם) ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפך עליה סללה בדרך אשר בא בה ישוב ואל העיר הזאת לא יבוא נאם יי' וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי (ישע' לז לג-לה). בצפרים עפות כן יגן יי' צבאות על ירושלם גנון והציל פסוח והמליט (שם לא ה). ויי' עליהם יראה ויצא כברק חצו ואדני יי' בשופר יתקע והלך בסערות תימן יי' צבאות יגן עליהם (זכר' ט יד-יה). ביום ההוא יגן יי' בעד יושב ירושלם (שם יב ח). — ואמר הפיטן: מים אבים בם גיא לעטר, לבל יעצרו בנשיון שטר, אמוצים גנון בם שואלי מטר (ר"א קליר, גשם, אף כי). הצלתו (את אברהם) מאור כשדים, גננתו בעמק השדים (סליח' ד עי"ת, איתן). המון אשר צמאה לך נפשו וכו' ישפוך לך שיח גנון לחשו (סמא"ל, סליח' לסכ' סוכה). בצדק נעקד ונשחט תמורו איל, גנן נא גזעו בזעקם בעוד ליל (סליח' יום א, כמואלי מנוחה). — ופעול: בגאות אפיקי מגנים, בצלם היות גנונים (סלוק לפ' זכור, אלהים). גאולי אנהל ואנהג על מבועי עיני, גנונים ענוגים כיום עלותם מפרך מעני (אל אל, יוצר שבת נחמו).

— *גונן, כמו הגן: ויחסה בצלה (של החכמה) משרב ומגורה תגונן עליו (כ"ס, תרג' ב"ז יד כח). — ובמשמ' קבלת הפעולה: איש חסיד היה, בלי מזון ומחיה, וכו' גונן בחשובה אשה וגם בבנים חמשה (זמי' למוצ"ש, אים).

— הפע', *הגן, הגנתי, — א) מגן על, מגנה, מגנות על, יוצא, כמו קל, גנן עליו, היה עליו למחסה, מה יונה זו כנפיה מגינות עליה אף ישראל מצות מגינות עליהן (שבת קל.). כל אותם האלפים והרבבות שעמדו לפני על הר סיני והגנתי עליהם (מד"ר שה"ש, כמגדל דוד). לא הגנתי עליכם אלא בזכות אותו שבא לאלף דור (שם). — ואמר הפיטן: אבי אל תהדפני,

---

החלק היותר גס מהקמח, לפי סדר הקמחים המנויים כאן בן סלת ועד גנינין. ופרש הערוך מורסן עבה.

[1]) בערב' גנן a), במשמ' כסה, הסתיר דבר.

[2]) עי' הערה להשרש.

---

a) جنّ

בניד הגן אספני (סליח' מנה' אויגניון, אין מלה בלשוני). — ב) הגן תחת דבר, בקש לו שם מחסה מפני חמה, מפני גשמים וכדומה, שכב שם במנוחה[1]: מפני שמצורעין מגינין תחתיהן (תחת כפות שערי העיר) בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (פסח' פה:).

— התפ', *התגונן, — בקש לו מגן ומחסה: ולהסתוכך בעור עקלתון אשר קשקשיו מפנינים ולהתגונן בחופותיו שהוקשרו ליציר בעדן גנים (תבו' בן מאיר על רסע"ג, הכריד והפליט מספר הגלוי. הרכבי). וכהן גדול בקיחת בתולה יתבונן, צרוף פר הבא על כל המצות בהעלם דבר מעיני עמי בו התגונן, ישראל לא ידע עמי לא התבונן (אזהר' ר"י ברצלוני יב:). ובצלך מתלוננים, ובאברתך מתגוננים, ובסתרך נצפנים, ובך נשענים (כתר' יוה"כ, מי יתנה). בצלם היות גנונים, ובאברתם מתגוננים, ועל חומותם מתמנים, לשוערים ולשומרים ממונים (סלוק לפ' זכור). חוס על כבוד קונך והתחנן להמציא לך אורים ויעמדו נגד ההבנה בם תתגונן (מסה ריאטי, מקדש מעט כ).

גנן, ש"ז, מ"ר גננים, — מי שיש לו גן, מי שעוסק בגן, ששומר הגן ומטפל בו, Gärtner; jardinier; gardner ויוצאין (שירי הדם) לנחל קדרון ונמכרין לגננין לזבל (יומא ה ו). קופות הגננים שיעורן באגודות של ירק (כלים יז א). כשהיה א' מהן הולך אצל הגנן ונותן לו ירק באיסר היה מוצא בעפרו זהב (מד"ר ויקר' ה).

∞**גננה**, גננת, ש"נ, — נהוג בדבור העברי בא"י, למי שיודעת לעסוק עם הילדים בגן ילדים.

א.***גם**, ת"ז, לנק' גסה, מ"ר גסים, גסות, — גדול, עבה, ההפך מן קטן, דק, gross; gros ; large : בראשונה היו אומרים מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים בתוך שלו כדרך שהוא מלקט מתוך של חברו את הגס הגס (שבי' ד א). חול הגס כדי ליתן על מלא כף סיד (שבת ח ה). נראין דברי ר' יהודה בחול הדק ודברי חכמים בחול הגס (תוספתא שם ט כ). — ולנק': היו לפניו תאינים ורימונים אין מחייבין אותו להיות יושב ומשער בין דקה ובין גסה אלא תורם כדרכו בבינונית (שם תרומ' ג ה). גומת הלוף בורר גסה גסה ומניח דקה דקה בתוך ידו (שם מעש"ר ג י). — ומ"ר: מעשה בעזים בית אנטוכיא שהיו דדיהן גסין ועשו להן כיסין כדי שלא יסרטו דדיהן (שבת נג:). נאמנין על כלי חרס גסין

---

[1]) בארמ' במשמ' זו גני, גנא, — במשמ' שכב וישן: גני אפוריא (סנה' קט:) דגני בשימשא (שם קכט.) ותרגום תחת צאלים ישכב: תחות טלליא יגני.

לקודש (חגי' כו.). — בהמה גַסָּה, פרה, שור, סוס וכיוצא בהם: אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני בהמה בין דקה ובין גסה (שבת כד ב). שאין בהמה טהורה יולדת מן הטמאה ולא בהמה טמאה יולדת מן הטהורה ולא גסה מן הדקה ולא הדקה מן הגסה (תוספתא כלא' ה ח). שמביאין בהמה דקה מחו"ל לארץ ואין מביאין בהמה גסה מחו"ל לארץ (שם ב"ק ח יא). השם בהמה מחבירו עד מתי חייב ליטפל בה בבהמה דקה שלשים יום ובגסה חמשים יום (שם ב"מ ה ז). סימן ולד בבהמה דקה טינוף בגסה שליא (נדה כה.).—עוף הַגַּס, כגון נשרים, אווזים וכיוצא בזה: דרוסת הזאב בדקה ודרוסת הארי בגסה דרוסת הנץ בעוף הדק ודרוסת הגס בעוף הגס (חול' ג א).—חיה גסה: כשם שאין מוכרין להן בהמה גסה כך אין מוכרין להן חיה גסה (ע"ז יו:). — מדה גַסָּה, במדה גדולה, בכמות רבה: כל המשפיעין במדה גסה רשאין למכור את הדמאי אלו הן המשפיעין במדה גסה כגון הסיטונות ומוכרי תבואה (דמאי ב ד). מקום שנהגו למוד בדקה לא ימוד בגסה (ב"ב ה יא). ובלח הין מידה גסה מהין ולמטה מידה דקה (תוספתא דמאי ג יב). את שדרכו למוד בדקה מודדו בין בגסה בין בדקה טפילה גסה לדקה (שם י). מידה גסה שאין אדם רשאי למוכרה דמאי (ירוש' שם ב כג:). — חריש הגס, חריש של תלמים רחביב: אין מחייבין אותו להיות חורש חריש דק אלא גס כתלמי הרביעה (תוספתא כלא' א יז). — כתיבה גסה: שאם היה חותם ידי העדים דק והכתב גס הולכין אחר הגס חותם ידי העדים גס והכתב דק הולכין אחר הדק (ירוש' ב"ב י יז ג). — אכילה גַסָּה, אכילה מרובה: משל לשני בני אדם שצלו פסחיהם אחד אכלו לשום מצוה ואחד אכלו לשום אכילה גסה (הורי' י:). רצה לתאבון אוכלה רצה אכילה גסה אוכלה אכילה גסה מי שמה אכילה והאמר ריש לקיש האוכל אכילה גסה ביוה"כ פטור מלא תעונה (יבמ' מ.). — פסיעה גַסָּה, במרחק בין שתי הרגלים: אל תפסיעו פסיעה גסה והכנסו חמה לעיר (תעני' י:). ששה דברים גנאי לו לת"ח וכו' אף לא יפסיע פסיעה גסה (ברכ' מג:). פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם (שבת קיג:). — נקבים גַסִּים, הרקת הגוף: בדקים אבל בגסים אם יכול לסבול יסבול (ירוש' ברכ' ב ג). — גַס רוּחַ, גא, יהיר, בלי דרך ארץ: שוטה רשע וגס רוח (אבות ד ז). ואין הצרעת בא אלא על גסי הרוח (תוספתא נגע' ו ז). השותה כוסו בבת אחת ה"ז גרגרן שנים דרך ארץ שלשה מגסי הרוח (פסח' פו:). אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח מישראל (סנה' לח.). גסי הרוח ומספרי לשון הרע ומדברי נבלה וחכמים בעיניהם (דא"ר ב). התיר מנעליו ויצא לשוק ה"ז מגסי הרוח (שם יא). — רוחו גסה עליו, הוא מתיהר: ששה דברים נאמרים בסוס אוהב את הזנות ואוהב את המלחמה ורוחו גסה ומואס את השינה ואוכל הרבה ומוציא קמעה (פסח' קיג:). עשרה דברים נאמרו בגרע מהלך על צידו ורוחו גסה ונתלה ויושב (קדוש' פב.). — וכמו"כ דעתו גסה עליו: שדעתו של תינוק גסה עליו (סוכ' כח:), ר"ל אינו מתירא לנפול. מעשה שבא ר' אלעזר ברבי שמעון ממגדל גדור מבית רבו והיה רכוב על החמור ומטייל על שפת נהר ושמח שמחה גדולה והיתה דעתו גסה עליו מפני שלמד תורה הרבה (תעני' כ.). אהרן אמר אלי היה דבור ולא פירשתי מאצל אשתי וכו' אבל הוא (משה) מפני שדעתו גסה עליו פירש הוא מאצל אשתו (אדר"נ ט).—לבו גס בפלוני, אינו מתביש ממנו: והארוסות ינשאו חוץ מן הארוסות שביהודה מפני שלבו גס בה (יבמ' ד י). לא תתיחד עמו אלא בפני עדים וכו' חוץ משפחתה מפני שלבה גס בה (גיט' ז ד). מביא חבל מצרי וקושרו למעלה מדדיה (של הסוטה) וכל הרוצה לראות בא לראות חוץ מעבדיה ושפחותיה מפני שלבה גס בהן (סוט' א ו). היו מייחדין את החתן ואת הכלה שעה אחת כדי שיהא לבו גס בה (תוספתא כתוב' א ד). אין משקין שתי סוטות כאחת שלא יהא לבה גס על חברתה (שם סוטה ה ו). אדם רשע שרואה את אשתו יוצאה וראשה פרוע ולבה גס בעבדיה לבה גס בשכניה וטווה בשוק ורוחצת עם בני אדם (שם ה ט). — ובמשמ' מקורב מאד אליו: ההולך לבית האבל אם היה לבו גס בו יברהו על מטות כפויות (מו"ק כו:).—יובלי המלה לב: ישראל במדבר עדיין לא היו גסין בשכינה (רש"י יומא נד.). שאין גסין זה בזה (שם).

ב. *גַס, ש"ז, מ"ר גַסִּים, — מטבע, כמו גדול: שאני חייב אל האדון מאי' יואן דוראנטאן שבעה ועשרים גסים ונדרתי לפרוע אל מאי' יואן הנזכר או לבא מכחו אלו השבעה ועשרים גסים הנזכרים (חשבונ' משנת א תכ"ב לחשבונם, REJ 1882, 282). נתחייב לפרע מכל ב' גסין ג' גסין וחצי (שו"ת מהר"י קולון ז). אתחייב לפרוע מכל ב' גסין ב' גסין.

של הוצאה (שם). ונתחייב ראובן שאם לא יתן את בתו לאשה לשמעון שיענש במאה ג ס י ם (שו"ת לחם רב נט). ולקח קרוב מאלף ג ס י ם (חרבות ישראל, דברי יבר' זהבי). וכתבו אותו סך בכתובה שהכניסה לבעלה מאה ג ס י ם (שו"ת פרח מטה אהרן י). אני נותן לו במתנה גמורה מעתה ומעכשיו סך שלשים ג ס י ם מסכים שטר כתובתי (שם מז). גם אני מנחת לבן אחי חמשה ג ס י ם מנכסי (שם נ). ומטילין על ראובן ערך אלף ג ס י ם ועל שמעון ג' אלפים (שם נה). ויהי היום שלחו ישׂשכר זבולון לראובן וחביריו אלף ג ס י ם שביליא בכים א' (שם סד). ולוה משכנם בידו בעד ה ג ס י ם שנתן בידו (שם קג). ועשה שט"ח עליו שהוא חייב למלוה מאה ג ס י ם (שם קכח). והיה כתוב בשטר התנאים שביניהם שאם א' מהם לא יקיים התנאים יתחייב אותו המפר ברית התנאים מאה ג ס י ם לתת לכשכנגדו (שו"ת תורת חסד כב). וצוה לפניהם שממיטב נכסיו יקח אלף ג ס י ם להקדש ישיבה אחת שילמדו וכו' ומריוח ה ג ס י ם יתנו הספקה לת"ח (שם לו). ראובן נדר להשיא יתומה עניה א' ולתת לה בתורת נדוניא מאתים ג ס י ם (שם לז). ראובן פסק נדוניא עם בתו לשמעון מאה והמשים ג ס י ם (שם עב). והכניסה לו בנדוניא אלף ג ס י ם שלא השאירה לעצמה מהסך שהכניסה ליעקב בתורת נדוניא אלא חמש מאות ג ס י ם (שם פא). ראובן שדך בתו עם שמעון ופסק לתת לו בנדוניא חמש מאות גסים (שם רכ).

°גַּס, הֵגֵס, עי' גָּסַס.

*גָּסָה[1]), פ"ע, עב' גָּסָה, גָּסִיתִי, עת' אֶגְסֶה, תִּגְסִי, לווי גֹּסֶה, גְּסִי, — כמו גָּהַק, והוא שעלו פתאם אדים מהקיבה אל תוך הפה והוציא אותם החוצה בקול עב, מפני מאכלים כבדים וכיוצא בזה, rülpsen, roter, to belch: אשה שראשה כבד עליה ואבריה כבדים עליה ירותתת וג ו ס ה (ניד' סג:). אני אמרתי לתת להם לחם קל כדרך שהמלכים אוכלים שלא יהיה אחד מהם ג ו ס ה (כפרי, ראב"ד דבר' ופסי' ר"כ, ותאמ' ציון). מי שהוא ת"ח לא יאכל מעומד ולא ילקלק

[1]) בערב' גַּשַׁא a), וכבר העיר על זה ר"נ בעל הערוך ואמר פי' גוסה לשון ישמעאל כגון קול היוצא מן הגרון מחמת מאכל כבד. ע"כ. ובעה"ק משנת שנב: מחמת מאכל כבד ומעלה לאדם קיטור בלא"ש גרעפצין. וכן

a) جشا

באצבעותיו ולא י ג ס ה[1]) מפני חבירו (דא"ז ס).

— נתפ' יִתְגַּסֶּה, — כמו גסה, הרבה פעמים: ו י ת ג ס ה (החולה) מבלי שובע (אסף הרופא, כ"י מינכן 18).

°גָּסָה[2]), — לא נהוג.

— נתפ', °נִתְגַּסָּה, — נעשה גס, עבה: וכלל פי' המראה כי הדבר שאינו גוף כשיהיה בו ההויה במחשבה הדקה הפשוטה תתעבה ו ת ת ג ס ה ותרד עד שתהיה גופנית ממש (אגרות הרמב"ם ה). ואם ישלשל הרבה מאד בחליו זה רע ואם אח"כ מ ת ג ס ה בטנו עוד יותר רע (כ"י לבלון, אולה"ת ה ו).

*גַּסּוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא גס, בפרט בהשאלה גַּסּוּת הרוח, גאוה, יוהרה, העדר דרך ארץ: ד' סימנין הן סימן לעבירה הדרוקן סימן לשנאת חנם ירקון סימן ל ג ס ו ת הרוח עניות (שבת לג.). בשביל ארבעה דברים נכסי בעלי בתים יוצאין לטמיון וכו' ועל ג ס ו ת הרוח ו ג ס ו ת הרוח כנגד כולן (סוכה כט:). חנופה ו ג ס ו ת הרוח שירדו לבבל (קדוש' מט:). כל אדם שיש בו ג ס ו ת הרוח לבסוף נכשל באשת איש (סוטה ד:). כל אדם שיש בו ג ס ו ת הרוח אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם (שם ה.). כל אדם שיש בו ג ס ו ת הרוח נופל בגיהנם (ב"ב עח:). ג ס ו ת הרוח שהיה בו בירבעם טרדתו מן העולם (סנה' קא:). ומנין ל ג ס ו ת הרוח שהוא כעובד עכו"ם (דא"ר יא). תחילת עבירה הרהור הלב שניה לה ליצנות שלישית לה ג ס ו ת הרוח (דא"ז ג). להרחיק מלבו מדת ג ס ו ת הרוח שהיא נקראת בלשון עברי בכמה שמות גבה לב ועינים רמות גאוה ורום (מנוה"מ קיח). — ובלי השם רוח: עשרה קבים ג ס ו ת ירדו לעולם תשעה נטלה עילם ואחד כל העולם כלו (קדוש' מט:). ואין לך ג ס ו ת כ ג ס ו ת של עילם (אדר"נ כח). התחיל (הקרתני) מדבר ב ג ס ו ת כנגדו (של המלך) (מד"ר שמות ו). — ובמשמעה העצמית, עובי וחומריות: כי אפשר לנפש שתעמוד בגוף לרוב דקותה ו ג ס ו ת ו מבלי מחבר אמצעי (רא"ע, ערוג' הבשם, ציון ב, 120).

*גָּסִי, ש"ז, — שה"פ מן גָּסָה, עליית האדים מן הקיבה, Rülps; rôt; belching: אוכל ולא ג ו ס י (ספרא בהר ג 7).

בסור' גְּסָא, ו א ת ג ס י, במשמ' זו ממש. — [1]) ואולי זה עתיד פִּעֵל, יְגַסֶּה.

[2]) מן שה"ת ג ס בהוספת ה בסוף.

א. גסס[1], ממנו *גַס, *גַסּוּת, א.*גָסַס גַס.

א.*גָסַס, גַס, מקור גִיס, לָגִיס, — עשה גַס, גַס לִבּוֹ, עשה לבו גס, שאינו מפקפק: והגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח (אב' ד ז). — והיה גס: א"ר יהושע מימיי לא גס לבי לומר לאדם צא ולקט לך תמרות של חרדל (תוספתא מע"ר ג ז). — לָגִיס דעתו, לעשות שתהיה דעתו גסה עליו, שלא יתביש: האומר איני מתפרנס משל אחרים וכו' אומרין לו הבא משכון כדי לגוס דעתו (תוספתא פאה ד יב).

— הִפע', *הֵגֵס, הֵגִיס, — עשה גס, כמו הקל, בפרט עם דעת, לב, הֵגֵס דַּעְתּוֹ, הֵגֵס לִבּוֹ, עשה, התנהג בגסות הדעת: מתרחק מן הכבוד ולא מגיס לבו בתלמודו (אבות ו ו). למלך ב"ו שנשא אשה והיתה מתבישת מלפניו ונכנסה אחותה אמרה לה על מה נכנסת לדבר זה אלא שתשמשי את המלך הגיסי דעתך ובואי ושמשי את המלך (ספרא, תחלת שמיני). היה אהרן רואה את המזבח כתבנית שור והיה מתירא ממנו וכו' א"ל משה ממנו אתה מתיירא הגס דעתך וקרב אליו (שם). והמגיס דעתו כלפי מעלה (כרכ' יט.). ואל תגיס דעתך בהוראה (דא"ז כ). למלך ב"ו שהיה משיא בתו קרא לקרתני אחד להיות סרסור ביניהן התחיל מדבר בגסות כנגדו אמר המלך מי הגיס את לבך לא אני הוא שעשיתיך סרסור (מד"ר שמות ו). הואיל שהגסת את לבי ואמרת לי שאשאל לפניך שואל אני לך שתשיאני בתך ושאיעשה חתנך אמר לו חייך כך אני עושה (פסיק' רבתי, פרה יד). ויכיר בוראו בכל לבבו והולך בתומו ובענוה ולא מגיס דעתו על חבירו (א"כ דר"ע). — והגיס לבד: משל למלך שהיה לו אוהב והיה מגיס בינו לבין המלך בדברים קשים ולא הקפיד עליו המלך לימים עמד והגיס לפני הלגיונות גזר עליו מיתה (תנחומא בובר, חקת לא).

***גָּסָס**[2], ש"ז, מ"ר גְּסָסִים, סמי' גְּסָסֵי, ככנ' גְּסָסֵיהֶם, —צד הגוף באדם מלפניו מן הצואר ועד המתנים: ר"ש בן אלעזר אומר בנות עשירים צד ימין ממהר לבא (להתחזק ולהשתדות השדים ולהיות גדולות כל צרכן) שנישוף באפקריסותן בנות עניים צד שמאל ממהר לבא מפני ששואבות כדי מים עליהן (ואם רצונך אמר) מפני שנושאין אחיהן על גססיהן (ניד' מח:).

ב. גסס, ממנו גוֹסֵס א.*גָסַס.

ב.*גָסַס, פ"ע, —היה גוסס: בנכסים שנפלו לו כשהוא גוסס (ב"ב קכז:). הכל מודים בהורג את הטריפה שהוא פטור בגוסס בידי שמים שהוא חייב לא נחלקו אלא בגוסס בידי אדם (סנה' עח.). וכשהיה ר"ש בנו של ר' עקיבא חולה וכו' בא השלישי ואמר לו גוסס (שמח' ה ח). —ואמר הפיטן: טהורים וזכים בגללו גוססים (סליח' שחר' יוה"כ, ה' אלהי הצבאות). ועי' ערך גּוֹסֵס.

— הִתפ', יִהְתְגּוֹסֵס, נזדעזע ורעד כמו גוסס: בחלאת קיאו (השכור) יתבוסס, ומרוב שכרותו יתגוסס (תוכח' מוסר, עזרא הבבלי כו). צרורות שקיך משפיעים במדות הגסים, ומחלאת מאכלך כל איבריך מתגוססים (שם נט.).

***גַּע**[1], — מלת קריאה של מאוס וזלזול, pfui; fi; fie: עשיר מדבר ועוזריו רבים ודבריו מכוערים מהופים דל מדבר גע גע ושא ודבר משכיל ואין לו מקום[2] (ב"ס גני' יג כא-כב).

---

[1]) רק בעבר' ובארמ'.

[2]) בארמ': על גססיהן תתנטלון (ת"י ישע' סו). בסור' גסא. וכבר דחה עמנ' לו (השערות קרוים Lehuw) ערך גיססא שאמר כי זו מלה שאולה מלשון יונית.

[1]) בסור' גוע, ופרש ב"ע בערב': או אף לך או אף מנך, ע"כ, והוא אף a) בערב' שהוא קריאה של מאום וגעל נפש וכעס. — [2]) כך היא הנוסחה בגוף הכ"י, במהדורת שכטר וטילור. והנה בתרגום הסורי צורת פסוק זה היא כך: מסכנא ממלל ואמרין לה גוע ואן אמר דשפיר לא יהבין לה אתרא. ועפי"ז הגיה שכטר: דל מדבר במקום דל נמוט, ובמקום ושא הגיה ישא, וכך אחריו פטרס ושמנד. אבל בהתרגום היוני כתוב במקום דל מדבר דל שנכשל ונפל, ולפי זה נראה כי הנוסח דל נמוט שבגוף הכ"י הוא יותר נכון, ומ"מ לפי הפסוק המקביל לו עשיר מדבר, בודאי הנוסחה של הסורי יותר נכונה. וצריך להנית, כי המלה נמוט שבכ"י היא טעות הסופר המעתיק מהפסוק הקודם עשיר נמוט, ולפי נוסחה מוטעה זו תרגם היוני, והסורי תרגם לפי נוסחה יותר מדויקה. ואפשר שבמקום מדבר היתה כתובה צורה מהצורות של הפעל נום שהיה נהוג בזמן ההוא ומצוי בתלמוד (נומיתי לו), וטעה המעתיק וחשב שהיא היא המלה נמוט שבפסוק שלפני זה. ובדבר שתי המלים גע גע אמר שכטר כי זו קריאה של חקוי הקול כמו וקעקע שבתלמוד, ותרגם hoot באנגלית. פטרס: Hohngelächter. שמנד: pfui! והנה בגוף המלים גע גע אין שום ספק כי במקום הזה בכ"י אין שום פגימה, והמלה גוע בסור' שכבר הזכירוה עלי וכר בהלול, ופרשוה במשמעת קריאה של זלזול ומאוס, היא עד כשר כי זו היא באמת כונת המלה גע שבגוף בן סירא העברי, וזו מלה עברית שהיתה על כל פנים נהוגה בתוך העם בימי בן סירא, ואולי גם קודם.

a) أُف

ג״ע, ר״ת: גן עדן.

***גַּעְגּוּעַ**, גִּעְגּוּעַ, ש״ז, מ״ר גַּעְגּוּעִים. —שה״פ מן גִּעְגַּע. — א) תשוקה וכלות הנפש, למשל מילדים לאבותיהם ולהפך, לראותם, להיות יחד, להשתעשע אתם, Sehnsucht; langueur; longing: בן שיש לו געגועין על אביו (שבת סו:). בתינוק שיש לו געגועין על אביו (שם קמא:). (נאנח רבן גמליאל א״ל הכופר מה זאת) א״ל בן אחד יש לי בכרכי הים ויש לי געגועים עליו (סנהד׳ לט.).— ואמר הפיטן: גשתי לרגליו, גרתי בצליו, געגועי עליו, קדם מפעליו (יוצר א׳ שבוע׳, אדון אמנני). אבל כשהוא נשוי מתחלה יש לו געגועים על אשתו היהודית (תוקוני, משפט׳ כא ג). והבחור הנ״ל וכו׳ היה היותר חריף וכו׳ מכל בני גיליו וכו׳ כי זולת זה לא ישלחהו אביו הגאון נ״י ללמוד בישיבה כי גדלו געגועיו אליו (שו״ת חתם סופר, חו״מ ח). בן שנתרחק מאביו והבן יש לו געגועים גדולים לאביו (מגיד שיחות כב). — ב) מעשה חבה בלי גבול למשל מאבות לילדים בדבור ובמשחק ובעשיית כל רצונם וכל מבקשם: בני עבדיך בדרך אדונים הנחית, געגועים כאב לבנים למו עשית, דבש מסלע אותם הנקת (אחרון של פסח, ארח עולם). והיה מלבישו (את הילד שנולד ממשרתת) ועושה לו געגועים כבן (שו״ת רשב״א תר״י). והגעגוע לפי מה שאמר אריסטו אשר יכוון להטיב נפש אשר עליו הגעגוע מזולת שיגיע מאותו הגעגוע תענוג (נפת צופ׳, מסיר ליאון ב ג). שלא ליסר בנו ולהרבות לו געגועין (פלא יועץ כ). שמראים געגועים לילדים (שם יב). ויהא (האורח) מרבה בכבוד בעה״ב וכבוד כל בני הבית ויראה געגועים וחיבה יתירה להילדים (שם, אורחים). — ובמשמע׳ פנוקים: ובית אביך בא להורות שתעזוב (אסתר) הגעגועים שגדלה עליהם (מלמד התלמ׳, חיי שרה). —ג) דברי תרעומות: ואין עליה לאדם בעולם מחמתי לא דין ולא דברים לא תרעומת לא תלונה לא געגוע לא לוזות לא שום מידי מכל אנפא בעולם (תכו׳ הגא׳, הלכתי עט). ובעבור שדברה (רחל) דרך געגועי הנשים האהובות להפחידו במיתתה חרה אפו (רמב״ן ברא׳ ל א). — ובמשמ׳ פטפוטי דברים: וכלם (כל הדברים שרבקה היתה בת שלש בהנשאה הם) געגועי בנות וחמוקיהם (REJ 1890, Oct. 257).—ובמשמ׳ התרגשות והתפעלות: כי בשירה מחמת געגועי שמחתו לא יכול להאריך וחלקו לשנים (רש״י דהי״א טו לד).

***גַּעְגַּע**, ש״ז, מ״ר גַּעְגָּעִים, — קרוב דעת גדול, **Intimität; intimité; intimacy**: משל למלך שאכל ובאו שני ב״א לפניו האחד אמר לו אדוני המלך תן לי ממאכלך שלח ידו בקערה ונתן לו ובא השני שיש לו געגעין על המלך ואמר לו אדוני המלך תן לי ממה שבפיך הוציא מפיו ונתן לו (ר״י ברצלוני, פי׳ יצירה 2).

***גִּעְגַּע**[1], פ״ע, בינ׳ מְגַעְגֵּעַ, מְגַעְגְּעִים, —א) מניע בידיו, ברגליו, חופר חפירה קלה באדמה, לשחוק ולשעשוע: אפרוחין מגעגעין באדמה (פסיקתא דר״כ, אחרי מות). וירא הנער את זקנו, עומד על מכונו, ויחל לשחק ולגעגע, לדלג ולהשתעשע (משל הקדמוני ה). — ב) מלל דבר בין אצבעותיו, למשל עשב כדי שינדף ריחו: ולא היו מסריחין מריח הזעה שלא היו מחליפים את בגדיהם אמר לו הבאר היה מעלה להם מיני דשאים והיו מגעגעים בהם והיה ריחם נודף מסוף העולם ועד סופו (מדר׳ תהל׳ כג). — ג) גִּעְגַּע לדבר, היו לו געגועים להדבר, השתוקק לו: הרי חתן נכנס לחופה לבו מגעגעת לחופה ולחיבת חתוניו (רש״י שה״ש ז ג).

— התפע׳, —א) *הִתְגַּעְגֵּעַ בְּ, התגעגע בעשב[2]), וכיוצא בזה, התגלגל ושחק והשתעשע: מתגעגעין היו בעשב הבאר (מד״ר שה״ש, נפת תנופה). — ובכלל השתעשע והתפנק: שאין ראוי לאדם שיתגעגע בנערותו יותר מדאי (מלמד התלמיד׳ תולדות). — ב) התגעגע עם פלוני, שחק אתו בקלות והשתעשע אתו, **sich amusieren; s'amuser; to amuse o. s.**: ואמרו אחרים שהוא (הפעל מתרפקת על דודה) כמו מתגעגעת (ר״י אבן תבון, הפרשים לריב״ג, רפק). כשתתחבר להכמים ואל אנשי המעלות אל תתגעגע עמהם ואל תתגאה עליהם אבל תהיה חברתם להודיע להם שתתקרב בעת שיקרבוך ואל תוסיף להתקרב אליהם (ר״ב א״ת, פי׳ הרמב״ם לאבות ב י). כשתעמוד לפני אדם גדול המעלה שים עצמך לנגדו קל ושמש אותו ועמוד לפניו כאשר ירצה ואל תוקיר נפשך לו וכשתהיה עם שחור השער רוצה לומר עם צעיר השנים לא תעשה כן אבל תוקיר נפשך עמו ואל תשחק ואל תתגעגע עמו אחר כן אמר לא תחשוב שמה שהזהרתיך מהתגעגע עם צעיר השנים יתחייב

---

[1] בארמ׳: אדוני כל יומין דהדא תרנגלתא מתגעגעה בקיטמא (מד״ר איכה ב ב).

[2] עי׳ הערה להתפעל.

שתקבל אותו בזעם ובפנים זועפים לא כן הכוונה (שם ג יב). — ג) הִתְגַּעְגַּע לפלוני, היה לו געגועים וכלות הנפש אליו: שהתגעגע יעקב להר המוריה (ר' בחיי, וילא). וירגיל עצמו לכסוף ולהתגעגע ולהשתוקק תמיד (מגיד מישרים לד).

*גַּעְדָה[1], ש"נ, — צמח טוב הריח: געדה הוא פוליון מהותו הוא ממין השיח ויש בו חום וחדות מעט וכו' ופרחו הוא שעריי לבן נוטה לכרכומות וכו' וראשו ככזברה ויש בו כשער לבן מקבל הריח עם הפחות שבבשמים (קאנון ב, לוח הסמים). עלי דלב או געדה וקלפתו בחמץ או מים (שם ג ז 7).

געה, ממנו גְּעָה, *גְּעִי, *גְּעִיָּה, *גַּעְיָה.

גָּעָה, גָּעוּ, פ"ע, — גָּעָה השור, גָּעֲת הפרה, הוציאה קול זעקה המיוחד להשור להפרה. brüllen ; mugir ; to low : וישרנה הפרות בדרך על דרך בית שמש במסלה אחת הלכו הלך וְגָעוּ ולא סרו ימין ושמאול (ש"א ו יב). הינהק פרא עלי דשא אם יִגְעֶה שור על בלילו (איוב ו ה). כיצד מעשרין (את הצאן) מעמיד אימהות מבחוץ והן גועות והבנים יוצאין לקראתן (תוספתא בכור' ז י). ולמה תוקעין בקרנות לומר חשבינו כאילו גועים כבהמה לפניך (ירוש' תענ' ב סה.). גועה בשעת שחיטה אין זה פירכוס (חול' לח.). — *וקול חיה אחרת דומה לקול הפר: עלה גור אחד לארץ ישראל ולא הניח אילן עד שעקרו ועשו תענית והתפלל ר' חייא וגעת אמו מן המדבר וירד לקולה (מד"ר כרא"ש' לא). — ובהרחבה, *קול יללה של בכי: מעשה בשני כהנים שהיו שניהן שוין ועולין בכבש קדם אחד מהן לתוך ד' אמות של חבירו נטל סכין ותקע לו בלבו עמד רבי צדוק על מעלות האולם ואמר אחינו בית ישראל שמעו הרי הוא אומר כי ימצא חלל באדמה ויצאו זקניך ושופטיך אנו על מי להביא עגלה ערופה על העיר או על העזרות געו כל העם בבכיה (יומא כג.). כיון שעלה עמוד השחר הכירו (האח והאחות שנשבו) זה את זה ונפלו זה על זה וגעו בבכיה עד שיצאה נשמתן (גיט' נח.). הניח (ר"א בן דורדיא) ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצתה נשמתו (ע"ז יז.). — ואמר הפיטן: בת ברדת לבית חמדתך, בעלוה אדונים ואין לצמדתך, גּוֹעָה לדודי אני מאורסת, גועל דודי איך נדרסת (סליח' יום ג, אין כמדת). כי אין מעש ובידי זכות אין, גָּעִיתִי הייתי כשכור וכגבר עברו יין (סליח' ער"ה, איככה אפלה). גשנו גדולים וקטנים בהשכמה, גּוֹעִים ותוהים על הרעה ושוב לנחמה (סליח' שחר' יוה"כ, אנא אלהי).

א. *גִּעוּל, ש"ז, מ"ר גִּעוּלִים, סמי' גִּעוּלֵי, — א) גִּעוּלֵי ביצים, שנפלו מהתרנגלת בסבת מכה שהכו אותה: גיעולי[1] בצים מותרות בצים מוזרות נפש יפה תאכלם (חול' סד:). — ב) הפעולה לגעל, להגעיל כלים ברותחים: כל יום ויום נעשה גיעול לחברו (ע"ז עו.). גיעולי נכרים (שם). ואסרו לאכול פיתן או בישוליהן ואפילו במקום שאין לחוש לגיעוליהן (רמב"ם מאכ' אסו' יז ט). אע"פ שהיורה אסורה מותר להגעיל לתוכה כלים אך אם ינקה אותה יפה שלא תהא מלאה זוהמא ואותו הגיעול שהיא פולטת הוא מתבטל במים עד שהמים מותרין בשתייה וכיון שבטל הגיעול במים אין בו כח לאסור את הכלים וכו' שהגיעול מעורב בהן והרי אותן המים מותרין בשתייה וכן נמי הגיעול שיצא מן הכלים נתבטל מן המים (שבלי הלקט, פסח' רז). וכפות של נכרים שהן מכסף שנשתמשו בהן חמין צריכין גיעול ברותחין (שם).

ב. *גֹּעוּל, ש"ז, — שה"פ מן א. גֹּעַל, במשמ' מאוס וכדומה: בכרעי עדיך גוחי ומחוללי, בל תפן בעקוש געולי, ברר לבן אודם מעלי (סליח' שחר' יוה"כ, אנא אלהי). אהבה ושנאה חמדה וגעול הנאה ועצב (קול יהודה. כוזרי א לג).

*גְּעִי, ש"ז, — קול מי שגועה, וביחוד זעקת בכיה ותחנונים: אל נא דורשיך בענפי ערבות, גְּעִיֵּם שעה מערבות (הוש' להוש"ר, אל נא תעינו).

*גְּעִיָּה, ש"נ, מ"ר גְּעִיּוֹת, — א) כמו גְּעִי, זעקה, בכי ויללה: נלאיתי נשא געיה, עולה לי מנשיה (ר"א קליר, אז כהלך). ...עִית נאנחים ענותם חזה, נחינת קומתם נא אל תבזה (סליח' יום ב. אזון תחן). אמן ומינקת בך מתעסקים, בשלך תחלה באזור דבקים, גְּעִית שוע ותחן מפיקים (יוצר ב שבוע', אמן). בצאת נפשה החזירו את נפשה בצעקה וגעיית קול בכיה (פענח רזא, וילא). בטובך הוציאנו לחופש, כי באו

[1]) בערב' גַעְדָה a).

a) جعدة

[1]) כך פרש הערוך.

מים עד נפש, גְּעִיָּתֵנוּ יהו נקשבים, גלותינו הישב לישובים (סליח׳ לעו״ג, אורך והמתך). — ובמשמעה הראשנה, קול השור הגועה: ויהי היום ויאבד לצפו פר בן בקר וילך לבקש את הפר וישמע געית הפר סביבות ההר (יוסיפון א כ). והגעיה לשור כמו הנהיקה לחמור (אוהב משפט, באור׳ לאיוב ו ה). — ב) בדקדוק, מתג שלפני השוא[1]: ולגעיה בשמות הנודעות (תקו׳ דונש על רסע״ג לה). ועתה אחל לבאר עניני הגעיה והוא על חמשת דרכים (דקדוק ר״י חיוג 196). וכן הגעיה והוא כמו הטפחה תחת התיבה אינן לא טעם ולא משרת אלא לפטם את המלה (הור׳ הקורא 90). והגעיה אינה טעם אלא סימן לפתיחת השוא בלבד (שם 64). הגעיה והוא צורת מקל נטויה לאחור שתמצא תחת התיבות במקצת מקומות אינה לא שר ולא משרת אלא לרמוז בה שצריך למשוך באותו האות מעט (שם 77). אמר מנחם קצתי בחיי מפני רוב הגעיות היתרות כנטולות דמי ששמו האשכנזים בספריהם וקוראים מתג (ר״מ מלונזנו, אור תורה, ברא״ש ז).

*גְּעִיָּה, ש״נ, — שה״פ מן געה, כמו גְּעִיָּה: בכו וגעי געייה אחת (תד״א ג).

*גְּעִילָה, ש״נ, — שה״פ מן א.גָּעַל: בקרבן כליל ועולה, רם אותה עֲלֵה, בחפץ ולא בִגְעִילָה (יוצר שבת פרה, א ס אשר).

*גְּעִירוּת, ש״נ, — שה״פ מן גָּעַר: איבה ושנאה בושה וקלון געירות גריעות דחקות וקושי (ר״י ברצלוני, יצירה 158).

*גְּעִישָׁה, ש״נ, — שה״פ מן גָּעַשׁ: על הר סיני דבר עמהם ברעש באימה וברעדה ובגעישה בקולות וברקים (לקוטי קדמ׳, נספח ב). — ואמר הפיטן: ברעישה וּבִגְעִישָׁה כבוד וכרו יפארו, ועבדיו בני ידידיו למטה הם יספרו (שבת ד את״פ, ידודון).

א.געל, ממנו, א.גָּעַל, גֹּעַל, יִגְעַל, גְּעָלָה, *גְּעִילָה.

א.גָּעַל, פ״י, עתיד יִגְעַל, — היה לו רגש של תעוב ומאוס להדבר, והרחיק והשליך את הדבר בשביל רגש מאוס זה, verabscheuen; abhorrer; to loathe: והשמדתי את במתיכם והכרתי את חמניכם ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם וְגָעֲלָה נפשי אתכם (ויקר׳ כו ל). והם ירצו את עונם יען וביען במשפטי מאסו ואת חקתי גָּעֲלָה נפשם ואף גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים ולא גְעַלְתִּים לכלתם להפר בריתי אתם (שם מג-מד). המאס מאסת את יהודה אם בציון גָּעֲלָה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא קוה לשלום ואין טוב ולעת מרפא והנה בעתה (ירמ׳ יד יט). בת אמך את גֹּעֶלֶת אישה ובניה ואחות אחותך את אשר גָּעֲלוּ אנשיהן ובניהן (יחזק׳ יו מה). ונתתי משכני בתוככם ולא תִגְעַל נפשי אתכם (ויקר׳ כו יא). ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי להפרכם את בריתי אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה (שם יה-יו). — ואמר הפיטן: גָּעַלְנוּ נתיבותיך הישרים והנכוחים דבקנו בתועבות ובמעשים זנוחים (סליח׳ יום א, איך נפתח). גונז חטא גועל רשע, דן לזכות מחפש צדק (סליח׳ שחר׳ יוה״כ, אך כך לכל). זה טורף וזה חורף וזה מואס וזה גועל (יברא כחירי, יוצר לשמע״צ). הנני עזובה ונטושה גְּעוּלָה ושנואה (סליח׳ מוסף יוה״כ, אך כך). אילו היה מכיר זה ממני היה מואס וגועל אותי (חו״ה, יחוד המעשה ה). ולבזות בני אדם ולגעול אותם ולספר בגנותם (שם, הכניעה ט). — וככנ׳ יגֹעֲלִי, מי שֶׁגָּעַל אותי: שובה הלצני מיד גּוֹעֲלִי, צורי גואלי (ר״י נאגארה זמי׳, עולת תמיד). — נפע׳, נִגְעַל, — נעשה מאוס ומשקץ: הרי בגלבע אל טל ואל מטר עליכם ושדי תרומות כי שם נגעל מגן גבורים מגן שאול (ש״ב א כא). — ואמר בן סירא: אכול כאיש דבר ששם לפניך ואל תעט פן תגעל[1] (כ״ס גני׳ לד יו). — ואמר החבר: וכן ראשי המטות ושבעים הזקנים אשר היו ראוים לנבואה מתמדת וכו׳ ואם היו ביניהם ממרים היו נגעלים (כוזרי א לה).

גֹּעַל, ש״ז, — רגש של מאוס ותעוב ושקץ לדבר, Verabscheuung; abjection; loathing: לא חסה עליך עין לעשות לך אחת מאלה לחמלה עליך ותשלכי אל פני השדה בגֹעַל נפשך ביום הלדת אתך (יחזק׳ יו ה).

*גַּעַל, ש״ז, — כמו גֹּעַל: העל המירו כבוד רע בבעל, וזה ללא זה פצחו במעל, וגחו בחרון אף לנגף וְגַעַל. חל בעדם חבר והצרי תעל (קרוב׳ פ׳ שקל׳, מסוד חכמים)

---

[1]) בצורה ארמ׳ געיא: ואלשבא עלי קדרהא דון געיא ואלוצע אלתאני ינטר פי חסן (ר״י הלוי, כוזרי ב פ, בנוף הערבי). ואם געיא תחתיו זכור תזכור (כשם קדמון ז). געיא הוא שם מיוחד למתגים הבאים עם שוא (ר״א בחור, טוב טעם ז).

[1]) ועל הגליון פן תגלו. והגהה פן תגלע.

ב·געל, ממנו ב·גַעַל, הִגְעִיל, *הַגְעָלָה.

ב·גָעַל[1], קל אינו נהוג.

— הִפע׳, הִגְעִיל, יַגְעִיל, — א) השחית הזרע בהרחם: שורו עבר ולא יַגְעִל [2]) תפלט פרתו ולא תשכל (איוב כא י). — ב) *הִגְעִיל הכלי ברותחים, טבל אותו במים רותחים כדי לנקותו משומן וכיוצא בזה, **ausbrühen**, **échauder; to scald**: הלוקח כלי תשמיש מן הנכרי את שדרכו להטביל יטביל להגעיל יגעיל ללבן באור ילבן באור (ע״ז ה יב). אחד שבישל בו ואחד שעירה לתוכו רותח וכו׳ טעונין מריקה ושטיפה וכו׳ והשפוד והאסכלה מגעילן בחמין (זבח׳ יא ז). וכולם שנשתמשו בהן עד שלא שף יגעיל הטביל וליבן הרי זה מותר (תוספתא ע״ז ח ב). קדירה שבשל בה תרומה מגעילה בחמין שלשה פעמים זדיו (ירוש׳ תרומ׳ יא מח.). כיצד מגעילין נותן יורה קטנה לתוך יורה גדולה וממלא עליה מים עד שיצופו על הקטנים ומרתיחה יפה יפה (רמב״ם מאכ׳ אסור׳ יז ד).

— נפע׳, *נִגְעַל, — שרחצוהו במים רותחים: על ידי האור נגעל ויוצא (ירוש׳ תרומ׳ יא מח.). כל כלי שנגעל צריך שטיפה בצונן לאחר הגעלה כדרך שאדם שוטף את הכוס (רשב״א, תורת הבית ד ד). מחמת פליטת הכלי הנגעל וכו׳ כשמסירין הכלי הנגעל מיד שופכין מים צוננין (התרומה, הלכ׳ או״ה נה).

— הָפע׳, *הֻגְעַל, — כמו נגעל: אם הוגעלה היורה תחילה אינה צריכה הגעלה פעם שנייה (שבלי הלקט, פסח׳ רז).

***הַגְעָלָה**, ש״נ, — כמו גַעַל: והגעלה לנפש חילוף התאוה (ספ׳ המלילה, ר״ש בר״ש, ככר, 11).

[1]) עברית בלבד. בלשונות האחיות אין דומה לו במשמעה שהוא משמש בעברית.

[2]) כך, חסר, בכל הספרים, ואפשר שהוא קל בעתיד יִפְעַל, אך הסכימו כל המדקדקים כי הוא הפעיל. ואמר מנהם כי גם זה משמעתו מאוס. אך אין למושג זה מקום כאן. וריב״ג אמר וז״ל: אבל שורו עבר ולא יגעל הוא אצלי נגזר מדברי רז״ל עץ פארור מגעילו ברותחין ובבלי ראשון ופרוש מגעילו יתיכנו והוא שההגעלה אצלם הוא ההתכה ר״ל שמתיך במים הרותחין מה שקפא עליו מן השומן ופרוש שורו עבר ולא יגעיל על הדרך הזה יעבר ולא יתך ורצו ר״ל טפתו כי השלמת העבור לא יהיה כי אם בקפיאת הטיפה כמו שנאמר הלא כחלב תתיכני וכגבנה תקפיאני וכאשר תזוב הטיפה ותתך לא ישלם העבור ואין אמרו יגעיל פועל לשור בזולתו אבל ר״ל שטפתו לא תהיה על התכונה הזאת ר״ל שלא תתך אעפ״י שלא זכר הזרע והטפה. ע״כ. וגם רש״י פרש יגעל זה כמשמ׳ הגעיל שבתלמוד, אלא שהוא פרש שהכונה בהגעלת הכלים היא לגרם שהכלי יפליט מתוך דפנותיו מה שבלע, ובכונה זו פרש גם ולא יגעל שבמקרא, ר״ל שלא יפלט הזרע לחוץ. וקצת מהחדשים פרשו ולא יגעל במשמע׳ געל נפש, ר״ל שאין לו געל נפש. אך כל זה בלי יסוד ודחוק, והמשמעה העקרית האמתית של הפעל במקרא ובתלמוד לא נתבררה, אך אין ספק בכונתו.

גער[1], ממנו גָעַר, יִגְעַר, גְעָרָה.

גָעַר, פ״ע, עת׳ יִגְעַר, — דבר לאדם בכעס, בתרעומות, בנזיפה, **anschreien; gronder; reprove**: ויספר (יוסף) אל אביו ואל אחיו (את החלומות אשר חלם כי השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לו) וַיִגְעַר בו אביו ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמת הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה (בראש׳ לז י). ועתה למה לא גָעַרְתָּ בירמיהו הענתתי המתנבא לכם כי על כן שלח אלינו בבל לאמר ארכה היא בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את פריהן (ירמ׳ כט כז-כח). ויצו בעז את נעריו לאמר גם בין העמרים תלקט (רות) ולא תכלימוה וכו׳ ולקטה ולא תִגְעֲרוּ בה (רות ב יה-יו). נשבעתי מקצף עליך וּמִגְעָר [2]) בך (ישע׳ נד ט). יִגְעַר יי׳ בך השטן (זכר׳ ג ב). מעשה בעכו״ם אחד שבא לפני שמאי אמר לו וכו׳ גיירני על מנת שתלמדני תורה שבכתב גער בו והוציאו בנזיפה (שבת לא.). ונכנס הורקנוס בנו (של ר״א) לחלוץ תפיליו גער בו ויצא בנזיפה (סנה׳ סח.). ופעם אחד גער בו (אברהם באליעזר) ומיראתו נפל ממנו שינו (סופרים כא ט). — ובפעול, גָעַר את פלוני, כמו בפלוני: גָעַרְתָּ גוים אבדת רשע שמם מחית לעולם ועד (תהל׳ ט ו). גָעַרְתָּ זדים ארורים השגים ממצותיך (שם קיט כא). גְעַר חית קנה עדת אבירים (שם סח לא). — ובהשאלה: וְגָעַרְתִּי לכם באכל ולא ישחת לכם את פרי האדמה (מלא׳ ג יא). גוער בים ויבשהו וכל הנהרות החריב (נחום א ד). הנני גֹעֵר לכם את הזרע (מלא׳ ב ג). בשעה שברא הקב״ה את הים היה מרחיב והולך עד שגער בו הקב״ה ויבשו (חגי׳ יב.). והיו

[1]) בערב׳ ההמונ׳ גַ׳עַר a). הוציא קול נהימה, כמו געה.

[2]) קריאת הגימל נוטה לקמץ חטף מפני העין שהיא נקראת בקמץ חטף ויש ספרים שהגימל נקודה בקמץ חטף (רד״ק, עט סופר, שער השוא).

a) جعر

דלתות ההיכל נפתחות מאליהן עד שגער בהם רבן יוחנן בן זכאי אמר לו היכל היכל מפני מה אתה מבעית עצמך (יומא לט:).—ובמשמ' *צעק, בכה: לתינוק שטמנו לו אצבעו בדבש פעם ראשונה ושניה גוער בהשלישית מצצה (נדה מה.).

— נפע', יִגָּעֵר, — שגער בו אדם: באמרו נגערתי בגוער נגערתי וסוער נסערתי (תכו' תלמי' מנח', ערך כברים). נזוף שהוא המנודה והנגער (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ו). והגערה גוררת כעס להגוער ומחלוקת וקטטה מן הנגער (פלא יועץ, גערה).

— פע', יְגַעֵר, — כמו קל בעז הפעולה: רם מְגַעֲרוֹ (את המחופה) בזעפה ארעדה ואפחדה (מוסף יוה"כ, בכתו מנחות).—וככי': שלא לכעוס עליהם ולא לגערם (פלא יועץ, הכאה).

— הפע', יַהְגְעִיר את פלוני, — עשה שפלוני יִגָּעֵר: שם ירקד שעיר. גדול רב וצעיר, לבי בו אגעיר, סר ויהי לו עיר (רי"ק, ספר הגלוי י).

***גַּעַר**, ש"ז, — כמו גְּעָרָה: שכבו בעלוף כתוא מכמר ואין דולה, המלאים גַּעַר ואין מרפא עולה (ר"א קליר, ת"ב, איכה תפארתי). ישום בְּגַעַר במעמקים יגלגלם במכונסים (ברכת ג' את"פ, אמץ דר).

גְּעָרָה, ש"נ, סמי' גַּעֲרַת, כנ' גַּעֲרָתִי, — הפעולה לגער באיש: בן חכם מוסר אב ולץ לא שמע גְּעָרָה (משלי יג א). תחת גְּעָרָה במבין מהכות כסיל מאה (שם יז י). מעשה בתלמיד אחד וכו' שסמך על העולה בעזרה מצאו תלמיד אחד וכו' שיתקו בגערה (תוספתא חגי' ב יב).—וכשמי': אלף אחד (ינוסו) מפני גַּעֲרַת אחד מפני גַּעֲרַת חמשה תנסו (כלכם) (ישע' ל יז). טוב לשמע גַּעֲרַת חכם מאיש[1] שמע שיר כסילים (קהל' ז ה). -- ובהשאלה, הרעש וכדומה: ירעם מן שמים יי' ועליון יתן קולו וישלח חצים ויפיצם ברק ויהמם ויראו אפיקי ים יגלו מוסדות תבל בְּגַעֲרַת יי' מנשמת רוח אפו (ש"ב כב יד-יו). בניך עלפו שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר המלאים חמת יי' גַּעֲרַת אלהיך (ישע' נא כ). הן בְּגַעֲרָתִי אחריב ים אשים נהרות מדבר (שם נ ב). כי הנה יי' באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגַעֲרָתוֹ בלהבי אש (שם סו יה). עמודי שמים ירופפו ויתמהו מִגַּעֲרָתוֹ (איוב כו יא). תהום בלבוש כסיתו על הרים יעמדו מים מן גערתך ינוסון מקול רעמך יחפזון (תהל' קד ו-ז). מִגַּעֲרָתְךָ

[1]) יש מנסחים מִשְּׁמֹעַ.

אלהי יעקב נרדם ורכב וסוס (שם עו ז).—ומ"ר: צריך למי שמתחבר עמו שישיבהו ממנה במיני תוכחת ובגערות כפי שיוכל עד שיסור ממה שהוא בו (רשב"ג, תק' מדות הנפש כ א).

געש, ממנו גָּעַשׁ, יְגֹעַשׁ, *יִגְעוֹשׁ, *גְּעִישָׁה, *גַּעֲשָׁה.

גָּעַשׁ[1], פ"ע, עב' גָּעַשְׁתִּי, עת' יִגְעַשׁ, — התמוטט,
א) גָּעֲשָׁה הארץ, התמוטטה בקול נהם והזדעזעה כמו בשעת רעש, **wanken; chanceler; to shake**: וַתִּגְעַשׁ ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו (תהל' יח ח). — ואמר הפיטן: ארח חיים מוסר תוכחת, בתתך לנושעים בשובה ונחת, גָּעֲשׁוּ עמודי רום ותחת, דבקיך בבואם מתנות לקחת (יוצר ב שבוע', ארח חיים). — ב) *גָּעַשׁ הים, התרגש ועלו ונשתפכו מימיו בנהם: דומה למערה פתוחה על שפת הים געש הים ונתמלא המערה (פסיק' רבתי, ויהי ביום כלות).—ואמר המליץ: ארי ירעש רעוש, וים יגעש געוש, ואף כי כל פרעוש, בעת קולו ירים (תכו' תלמ' דונש לתלמ' מנחם). ספר אשר החכמים בניבו כל בני תורה ולבות שוטנים געשו (ר' סעדיה אבן דאנאן, שיר בכבת מו"נ, כס' ד"ת).—ג) *כמו געה: מעשה בשור אחד שהיו מושכין לקרבן ולא נמשך בא עני ובידו אגודה אחת של טרוקסימון והושיט לו ואכלה וגעש השור והוציא מחט ונמשך לקרבן (מד"ר ויקר' ג).

— פֻּע', גֹּעַשׁ, עת' יְגֹעַשׁ, — יְגֹעֲשׁוּ עָם, יתגועע וינהר בקול נהם: רגע ימתו וחצות לילה יְגֹעֲשׁוּ עָם ויעברו ויסירו אביר לא ביד (איוב לד כ).

— התפ', הִתְגָּעֵשׁ, הִתְגֹּעַשׁ, — כמו הקל, הִתְגָּעֲשָׁה הארץ, הִתְגָּעֲשׁוּ המים: מי זה כיאור יעלה וכנהרות יִתְגָּעֲשׁוּ מימיו מצרים כיאר יעלה וכנהרות יִתְגֹּעֲשׁוּ מים ויאמר אעלה אכסה ארץ (ירמ' מו ז-ח). ותגעש ותרעש הארץ מוסדות השמים ירגזו וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כי חרה לו (ש"ב כב ח). אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו וַיִּתְגָּעֲשׁוּ ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברנהו (ירמ' ה כב). — וְהִשְׁתַּכֵּר, התמוטט על רגליו: קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקיתה אתו את כל הגוים אשר אנכי שלח אותך אליהם ושתו וְהִתְגֹּעֲשׁוּ והתהללו (ירמ' כה טו-טז). — ובהשאלה: ישראל שהיו מתגעשים ועוברים לצאת ממצרים (פסיק' רבתי, הוספה א ב). — ואמר המשורר: כי נוכל לדעת מראש את אשר יהיה ולא יתגעש לבנו פתאום (יל"ג, פתגמן

[1]) עברית בלבד במשמעה זו. בערבית משמש שרש זה למשמעות אחרות.

הסיר). — והסוס, *התגעש, התחיל לרקד ולקפץ כמו בשגעון: כדמות פרש רוכב על סוסו בהר גבוה קצר הדרך ויצהל הסוס ויתגעש ויחזיק הפרש רסנו וישקיטהו (ידע' בדרשי, פרדס ח, חולה"ס ג).—ובמשמ' *נתמוטט ונרתע לאחוריו: שנתגעשו ישראל מעשות גמילות חסד ליהושע (מד"ר רות, פתי' ב).

— הפע', *הִגְעִישׁ, — הגעיש את פלוני, עשה שֶׁיִּגְעַשׁ. רצה הקב"ה להרעיש וגם להגעיש עליהן ההר (מדר' קהל', טוב שם טוב).—ואמר הפיטן: ואילים רועשים, ודוק מרעישים, באברה עשים, וגיא מגעישים (מוסף יוה"כ, מחז' רומני).הצבת הבליעל, החזקת הסותר, הקימות המגעיש, העלית הזעף, הרימות הזעם, הוצאת הקצף. (כנף רננ'. וידוי). ובקול ענות חלושה מגעישים האשישים (ר"מ אלנקר, סי' לח). הוד האיש ההוא והדרו נכח גבורות לבו מרעיש כל הארץ ומגעיש לבות אנשי חיל (ר"א אבולעפיה, ספר האות, עטר' לבי לכב' גרן). והנה האיש הגעיש והרעיש ממש את פני העיר בטענתו (שו"ת גבעת שאול מב). — *תנועה מְגַעֶשֶׁת: כשהקור יניע שטח הגוף החיצון תנועה מגעשת ויזעזעהו בעת הכנסת העונה (פרקי משה ז).

***גַּעַשׁ**[1]), ש"ז, — פעולת דבר גֹּעֵשׁ: בחזיון לילה בחמה וסער, יסוער כמוץ כסופת יער, יגועש בגעש כישיש כנער, יחד כסיל ובער, יוקשים בני אדם (רשב"ג, מנח' יוה"כ, ה' מה אדם). ומיכאל וגבריאל מימינו ומשמאלו. ברכבי אש וסוסי אש נצבים להגדילו, ובגעש וקול רעש נותנים קול בהיכלו, וזה מזה וזה אל זה שואלים איה מקומו (ר"י הלוי, יקיריס). — וקצת הסופרים החדשים השתמשו בהשם גַּעַשׁ בצרוף להר, הַר־גַּעַשׁ, כנוי להרי האש.

***גַּעֲשָׁה**, ש"נ, סמי' גַּעֲשַׁת,—כמו גַּעַשׁ: ומלא (הרקיע החמשי) מלאכי גאוה ובתוכו ישתוקקון בפחד ומעמדם חיילות מפארים לחצבם מלהב וקול מרוצתם כגעשת הים ומהלכים בגלגלי רעש (רזיאל המלאך לד:).

א. ***גַּף**[2]), ש"ז, כנ' גַּפָּה, מ"ז גַּפַּיִם,—א) חלק העצמי והבשרי של הכנפים, שהנוצות תחובות בו, כמו אגף: שיבש גפה (של היונה) ושנסמית עינה ושנקטעה רגלה (זבח' ז ה).נשתברו גפיה נשתברו רגליה נמרטו כנפיה

[1]) במקרא (יהושע כד ל) הוא שע"פ לאחד ההרים בהרי אפרים. וגם: נחלי געש (ש"ב כג ל).

[2]) באשור' גַּפּ. בארמ' גדפא.

(חול' ג ד). בעוף אפילו לא כישכשה אלא בראש גפה ובראש זנבה (תוספתא שם ב יב). שמוטת גף בעוף (גמ' שם נז.). ועוף אפילו לא רפרף אלא גפו[1]) ולא כשכש אלא זנבו ה"ז פירכוס (שם לח:). כיצד מולקין חטאת העוף אוחז גפיו בשתי אצבעות ושתי רגלים בשתי אצבעות ומותח צוארה על רוחב גודלו ומולקה (זבח' סד:). — ובהשאלה, החלק העליון של הזרוע, המחבר לבית השחי: האשה שהיא מקשה לילד והוציאוה מבית לבית וכו' בזמן שהיא ניטלת בגפיים (אהל' ז ד).—ב) בכלי, כעין אזן מחברת לכלי ונעה, beweg1. Henkel ; anse mobile ; mov. handle: סרידה שהיא נתונה עפ"י התנור ושוקעת לתוכו ואין לה גפיים[2]) (כלים ח ג). עשה לה גפיים כל שהן טמאה רבי שמעון אומר אם אינה יכולה להנטל בגפיים טהורה (שם יז ג). סרוד של חייטין יש לו גפיים טמא אין לו גפיים טהור (תוספתא כל' ב"מ י ה). סרוד של צפורה אם יש לו גפים טמא אין לו גפים טהור (שם ה ה). — ג) גַּף הנהר, החוף, השפה שלו, Ufer ; bord ; bank: המעלה שק מלא פירות ונתנו על גף[3]) הנהר (מכשי' א ד). כשהיו (ישראל) חונין היתה הבאר מעלה על גפה מיני בשמים (ילמדנו, הובא בערוך).

ב. **גַּף**, כנ' גַּפּוֹ, — בְּגַפּוֹ, לבדו, בלי אשה ובנים, allein ; seul ; alone: אם בְּגַפּוֹ יבא (העבד העברי) בְּגַפּוֹ יצא אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו אם אדניו יתן לו אשה וילדה לו בנים או בנות האשה וילדיה תהיה לאדניה והוא יצא בגפו (שמות כא ג-ד).

ג. **גַּף**, ש"ז, מ"ר גַּפִּים, סמ' גַּפֵּי, — כמו גַּב, על גַּפֵּי על גַּבֵּי: שלחה (החכמה) נערתיה תקרא על גַּפֵּי מרמי קרת (משלי ט ג).

ד. ***גַּף**[4]), ש"ז, מ"ר גַּפִּים, סמי' גַּפֵּי, — גַּפֵּי ירק, מלא החפן של ירקות שתולשים מן הקרקע טרם שיעשו

—[1]) בס"א עינו, וכן בערוך.—[2]) פרש הערוך: אזנים של כלי וי"א לולאות. ע"כ. והרמב"ם פרש: זר שאין לה בית קבול. אבל כבר העיר הר"ש, כי מהתוספתא נראה בפרוש כי גפיים הם אזני הכלי. ואעפ"י שלא מצאתי מקום זה בתוספתא, ובדברי קוה' שכתב כי כונתו של הר"ש היא לשני המקומות בתוספתא שמובאים בפנים, אין ממש מפני שבאלה המקומות אין שום דבר מכריח משמעת אזן לגפים, וכן אין להכריח זאת מהתוספתא שם ו ז, מ"מ יש לסמוך על פרושו של הערוך בפרט במשמעה מיוחדה לאזן מחוברת ונעה. דומה לגף העוף. — [3]) כך גרסת רה"ג והערוך גיף. ובנוסח' גב.

[4]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן.

אגודות: היה מלקט ג פ י[1]) ירק ומניח בגנה תורם מאחת על הכל (תוספתא תרומ' ג ח).

ה.*גַף[2]), ש"ז, בכנ' גַּפֵּה, — שבועה, גַּפֵּה[3]) של רומי שאעשה כך וכך: אמרה לו (הזונה להאדם שנשמט ממטתה) ג פ ה של רומי שאיני מניחתך עד שתאמר לי מה מום ראית בי אמר לה העבודה שלא ראיתי אשה יפה כמותך (מנח' מד. וכן בספרי סוף שלח).

ג"פ, ר"ת: ג' פעמים.

*גֻּפָּה[4]), ש"נ, מ"ר גֻּפּוֹת, — סיג של קנים וכדומה לשדה, hedge; haie; Hecke: העומר שהוא סמוך לג פ ה[5]) ולגדיש לבקר ולכלים (פאה ו ב). וסומך (חרדל וחריע) לבור ולניר ו ל ג פ ה ולדרך ולגדר (כלא' ב ח). מצא אחר ה ג פ ה או אחר הגדר גוזלות מקושרין או בשבילין שבשדות הרי זה לא יגע בהן (ב"מ ב ג). העומר שהחזיקו בו להוליכו לעיר ונתנו בצד ה ג פ ה ובצד גדר (תוספתא פאה ג ב).

—[1]) כך הגרסה בתוספתא מהד' צוק"מ, וכן הרמב"ם (תרומ' ג יט) ברוב הספרים. ובנוסח' הדפו' של התוספתא כ פ ו במקום גפי, ובקצת נוסח' של הרמב"ם נפו. בערוך לא נזכרה מלה זו לא בערך גף ולא בערך כף ואין לנו באור מקובל, אך לפי הענין נראה שהכונה היתה כמבואר בפנים, וכן בעל הגיון אהרן.

[2]) עי' הערה שלקמן. — [3]) בסגנון ארמי ג פ א דרומאי (או דרומי, ד"ס), שבועה שנשבע ההוא מ י נ א ה בדבריו עם ר' אושעיה. ופרש הערוך: שם ע"ז שנשבעין בשמה. וכן רש"י. אך מקור מלה זו לא נתברר היטב. בנימין מוספיא אמר: אליל האלילים שברומי היו מכנים אותו הרומים במבטה שם ההויה (כונתו להשם Jovis) וחז"ל החליפו אות יוד לאות ג ואות וו לאות פא כי הם ממוצא אחד והבן זה. ע"כ. ולא יותר מחכמה מזו השערתו של זקש, שקבלה גם קרויס, כי פרוש גפה היא אהבה, או השערתו של קוה' כי גפה הוא אלהי האהבה Cupido. והנה, היותר מתקבל על הדעת, לפי הענין, היא השערתו של שד"ל כי הכונה בגפה של רומי היא להקפיטול הרומי, אבל עוד לא נתבאר באיזה דרך נעשה הקפיטול לגף, גפה. וכבר גזר עמנ' לו (בהערותיו לקרויס) כי דבור זה, גפה של רומי, נשאר גם עתה, כמו קודם לכן, חידה שלא נפתרה.

[4]) כך הנקוד לפי הקריאה המסורה של האשכנזים, ג קמוצה ופא רפה, ויש מי שנקד גֻּפָּא. אך אם נאמר כי מלה זו נגזרה באמת מן גוף גַּף, הדין נותן שנקרא גֻּפָּה ולא גֻּפָּא. — [5]) לפי דעת החכמים מן גוף הגיף במשמ' סגירה. ואמר ר"ח בפרוש משנת ב"מ הנזכ': הגפה סגירה מלשון יגיפו הדלתות, אך אין זו גזרה טבעית. ורש"י פרש: גפה סתימת כותל של עץ או של קנים.

*גַּפָּה, ש"נ, — כמו א.*גַף, משמע' ג, והוא שפת הנהר: נצר חמס לא ינקה בו ושרש חנף על שן סלע, בקרדמות[1]) על ג פ ת[2]) נחל לפני כל מטר נדעכו (ב"ס גגי' מ יה-יו).

א.*גִּפּוּף, ש"ז, — שה"פ מן גִּפֵּף, — א) סגירה: אמר רבי יוסי בשבת אתה הולך אחר הסיקו (של התנור) ובטומאה את מהלך אחר ג י פ ו פ ו (ירוש' שבת ד ה ד). — ב) *כמו חבוק: העובד כל עבודה אף ג פ ו ף[3]) ונשוק אף דרך בזיון בבדרכה וחייב מיתה (רש"י סנה' ס:). — ואמר הפיטן: הוכשל בנאפוף, בזרת גִּפּוּף, הֻצג בריב צפוף (מוסף ה' ר"ה, אתה דעי').

ב.*גִּפּוּף, ש"ז, מ"ר גִּפּוּפִים, — שארית כותל שנשבר: השוה את ג פ ו פ י ה (ערוב' לב:). ועל אלו ג פ ו פ י ן[4]) א' ת"ק פחות מג' (ר"ח שם פז:). מבוי שנפרץ במלואו לחצר ונפרצה חצר כנגדו וכו' ונשתיירובה ג י פ ו פ י ם מכאן ומכאן (רש"י שם ז:). שבנה מחיצות בתוך (החצר) הגדולה מכאן ומכאן עד שיקצרנה כמדת הקטנה וסילק את ה ג י פ ו פ י ן ע"י מחיצות הללו (שם לב:).

*גִּפּוּר, ש"ז, — שה"פ מן גִּפֵּר, זריית גפרית על הגפן לרפואה, נהוג בדבור העברי בין הכורמים בא"י.

גפן, ממנו גֶּפֶן, *גַּפְנִיִּת.

גֶּפֶן[5]), ש"נ, כהפס' גָּפֶן, כנ' גַּפְנִי, מ"ר גְּפָנִים, — אילן דק מתפשט, ובפרט עץ פרי נותנת הענבים שעושים מהם יין, vine; vigne; Weinstock: בחלומי והנה גֶפֶן לפני וּבַגֶּפֶן שלשה שריגם והיא כפרחת עלתה נצה הבשילו אשכלתיה ענבים (בראש' מ ט-י). ארץ חטה ושערה וְגֶפֶן ותאנה ורמון (דבר' ח ח). ותאמר להם הַגֶּפֶן (להעצים אשר בקשו ממנה כי תמלך עליהם) החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים (שופט' ט יג). והיה ביום ההוא יהיה כל מקום אשר יהיה שם אלף גֶּפֶן

[1]) סוברים כי צ"ל בקרומות או קרמים. עי' זה. — [2]) בתרגום הארמי: על גדנפא דנחלא.

[3]) בסגנון ארמי: למעוטי ג י פ ו ף ונישוק (סנה' נו:).

[4]) בסגנון ארמי: דאית ליה ג י פ ו פ י. ופרש ר"ח ג י פ ו פ י: כמו כתלים קטנים שנשארו מכותלי הגדולה (שם פט:).

[5]) באשור' גֻפְנֻ, בערב' ג'פן a), בארמ' גופנא.

a) جَفْن

באלף כסף לשמיר ולשית יהיה (ישע' ז כג). אבל תירוש אמללה גפן נאנחו כל שמחי לב (שם כד ז). על שדים ספדים על שדי חמד על גפן פריה (שם לב יב). גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו (הושע י א). נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן פתח הסמדר הנצו הרמונים (שה"ש ז יג). כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם (יואל ב כב). הגפן הובישה והתאנה אמללה (שם א יב). ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה (ירמ' ב כא). ויצמח ויהי לגפן סרחת שפלת קומה לפנות דליותיו אליו ושרשיו תחתיו יהיו ותהי לגפן ותעש בדים ותשלח פארת וכו' והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו ודליותיו שלחה לו להשקות אותה מערגות מטעה וכו' לעשות ענף ולשאת פרי להיות לגפן אדרת (יחזק' יז ו-ח). ולא תשכל לכם הגפן בשדה (מלא' ג יא). הגפן הזו אין נוטעין אותה במקום טרשים גדולים וכו' הגפן הזו כל שאתה מפנה תחתיה הרי היא משובחת (מד"ר ויקר' לו). —וככ': עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו (ישע' לו יז). יאכל גפנך ותאנתך (ירמ' ה יז). שם גפני לשמה (יואל א ז). והשמתי גפנה ותאנתה (הושע ב יד). יהרג בברד גפנם ושקמותם בחנמל (תהל' עח מז).— ומ"ר: התאנה חנטה פגיה והגפנים סמדר נתנו ריח (שה"ש ב יג). כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים כחש מעשה זית ושדמות לא עשה אכל (חבק' ג יז). ערים שהרב מאמצעו ונשתיירו בו חמש גפנים מכאן וחמש גפנים מכאן (כלא' ו ו). עשר גפנים טעונות מסרתי לך (ב"מ ק:). קנים המוהלקין שבהן מעמידין את הגפנים (שם קג:). שאכלה לולבי גפנים ויחורי תאנים (ב"ק נט.). בקנים ובגפנים מן הפקק ולמעלה (שם פא.).—ואמר המשורר: מים שתה מתוך בארך ובחר לך אשכול גפניך (ר"י הלוי, אם נפנך).—ישב תחת גפנו ותחת תאנתו, משל לשלום ושלוה בארץ: וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מדן ועד באר שבע כל ימי שלמה (מ"א ה ה). לא ישאו גוי אל גוי חרב ולא ילמדון עוד מלחמה וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מחריד (מיכה ד ג-ד). — גפן היין, ליותר באור: מכל אשר יעשה מגפן היין מהרצנים ועד זג לא יאכל (במד' ו ד). מכל אשר יצא מגפן היין לא תאכל (שופט' יג יד). — גפן שדה, צמח נותן פקעות, עי' זה: ויצא אחד אל השדה ללקט ארת וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקעת שדה (מ"ב ד לט). — גפן סדום, מין גפן רעה שנותנת ענבים רעים: כי מגפן סדם גפנם ומשדמת עמרה ענבמו ענבי רוש אשכלת מררת למו (דבר' לב לב). — צמר גפן, עי' צמר.

אדרת, גפן אדרת.—*ארכובה, בהגפן.—אשכול.—
באוש, באושים. — *כלש תחת הגפן. — בסר.
— בצירה, — בצר, בוצרים. — ברך, הבריך את הגפן.
*גפר בגפרית מפני התולעים. — *גרגר, כל ענב וענב. — *גרגר את האשכול.
*דלה, הדלה את הגפן. — דלית, דליות.
*זהם את הגפן. — זמיר, העת שזומרים את הגפנים במזמרה.
חמס, חמס בסרו.
יונקות הגפן. — יין.
כרם. —*כתף.
*לולב הגפן.
נטישה, נטישות הגפן. —*נטף.
סור, סורים, סורי הגפן. — סמדר.
עדר במעדר, לפתח האדמה. — עוללות,— עלל לקט את העוללות. — ענב, ענבים, פרי הגפן, הגרגרים שנותנים היין. — *עקץ את האשכול. — ערים.
*פסג, מפסגי גפנים. — *פסינה. — *פסק, פסקי ערים. — פרט, הנושר בשעת הבצירה.
*קרץ עם האשכול.
שורק. - שריג.
תולעת האוכלת בגפנים.

***גפניית**, ת"נ, — מטבע הגפן, והוא כנוי לעור השלישי שבעין: העור השלישית (שבעין) היא הנקראת גפניית וכו' והיא מלובשת בגוונים וכו' ויש באמצעה נקב עיגולי הנקרא אצלינו כוכב העין או אישון וכו' וזה הנקב של העור הגפניית הנ"ל נכסה ע"י עור שחורה הפרוסה עליו וכו' ומדובקת בסביב אל העור הנ"ל הנק' גפניית ותומכת עצמה על חלקי המקשיים של העור הגפניית (עמודי השמים, תפא' אדם ו).

***גפס**, ממנו *גפס, גפסית.

***גפס**[1]), פ"י, — דבק וסתם בגפסית: חבית שנתקלפה והזפת שלה עומדת וכן קבוצתים של

---

[1]) פעל נגזר מן השם גפסים, שהיא מלה זרה, γύψος ביונית, בהשמטת הסוף כדי לעשות פעל שלשי

מוריים שֶׁגִּפְּסָן ¹) עם השפה (כליס י ה). — ובכלל סתם בדבר מדבק: כפותין של מוריים שגפסן עם השפה ושפתותיהן נראין אעפ"י שהטיט שוקע לתוכן מלא זרת (תוספתא כלי ב"ק ז ז).

— נִפְע', *נִגְפַּס, — שדבקוהו בגפסית או בדבר אחר מדבק ומתיבש: ירד לתוכו עפר ונגפס ²) (מקוא' ד ג).

***גִּפְסִית ³)**, ש"נ, —חמר לבן כעין שיד. Gyps; gypse: חבית שניקבה ועשאה בבעץ ובקנטרין ובגפרית ובזפת ובסיד ובגפסית (תוספתא כליס ב"ק ג ז). נכוה בגחלת ברמץ בסיד רותח בגפסית רותח ובכל דבר הבא מחמת האור (חול' ת.). במה מכסין בסיד ובגפסית בזבל דק ובחול דק (רמב"ס, שחי' יד ב).

גפף, ממנו *גִּפּוּף *גָּפַף.

גָּפַף, קל לא נהוג.

— פִּע', *גִּפֵּף, — א) גִּפֵּף את פלוני בזרועותיו, חִבְּקוֹ, umarmen; embrasser; embrace: המגפף ומנשק ומכבד (סנה' ז ז). מפני שהנשים נדות מגפפות אותו (את הילד) ומנשקות אותו (תוספתא טהר' ג ח). למלך שהיה יוצא מפלטין שלו והיה מנשק בבתלים ומגפף ⁴) בעמודים ואומר הוי שלום ביתי הוי שלום פלטין שלי (פסיק' דר"כ, דברי-ירמיהו יג). כיון שמתו התחילו המלאכים מגפפין ומנשקין אותם (מד"ר שה"ש, תכו ממתקים). והיו בנות ציון וכו' אוחזות זו בזו והוזרות מבקשות (לחם) בתוך העיר ולא היו מוצאות והיו מגפפות את העמודים ומתות עליהם בראש כל פינה (פסיק' רבתי כו).— ואמר הפיטן: הושטת ימינך באהב לְגַפְּפִי, ועתה מושיעי לא תרפי, תהלת יי' ידבר פי (יולר יוה"כ, אדברה תהגונים).— ב) בהשאלה, הקיף דבר כמו בסיג וכדומה, umkreisen; entourer; surround: גיפפו (את הסרוד) מארבע רוחותיו (כליס יח ב).

— פע', *גֻּפַּף, מְגֻפָּף, — א) שגפפו אותו, שהקיפוהו: פיאה אינה מצלת מרוח אחת עד שתהא מגופפת מארבע רוחותיה (ירוש' כלא' ד כט). ובמבוי עד שיהיה מגופף מד' רוחותיו (סס סוכה א נא ד). ג' קרפיפות זה בצד זה ושנים החיצונים מגופפים והאמצעי אינו מגופף (עירוב' לג.).—ב) אוזניו מגֻפָּפוֹת ¹), סתומות: פיו בלום ורגליו מוהלמות וכו' אוזניו מגופפות בחסוסה אחת לא ישחט (תוספתא בכור' ד יג). איזה הוא נמוס כל שאין לו קרניים וכו' צומת שאוזניה מגופפות (סס יו).

גפר, ממנו ׳גֹּפֶר, גָּפְרִית, ואולי גם גִּפֵּר.

גֹּפֶר ²), ש"ז,— מין אילן סרק, ישמש לבנין אניות וכיוצא בזה, מין אשכרוע, Buchsbaum; buis; box (tree): עשה לך תבת עצי גֹפֶר (בראש' ו יד).
—ומ"ר ׳גְּפָרִים: וינצל אנוש ממי זדונים, בתיבה יעשה מעצי גפרים (כתי׳ הנפש והלחם, כ"י פריז).

***גִּפֵּר**, פ"י, — קִטֵּר או בשל בגפרית: לגפר את הכלים בגפרית (תשו' ר' קלוני', תשו' גא' קדמ' קמד).
— ונהוג בזמן החדש בין הכורמים בא"י לפעולת פזור אבק גפרית על הגפן לשמירה שלא תלקה.

— פע', *גֻּפַּר, מְגֻפָּר, — שבִּשְּׁלוהו בגפרית: עשר פוטסות נאות מגופרות (תוספתא ב"ב ו ג). — ובמשמ' שפזרו עליו גפרית, נהוג בין הכורמים בא"י.

—נתפ', *נִתְגַּפֵּר,—נתקטר בגפרית: נותנין גפרית תחת הכלים ע"ש עם חשיכה ומתגפרין והולכין (תוספתא שבת א כג). וכשמתגפרין הכלים כופין אותו ופורסין על אותו אובלא הבגדים ומתגפרים ומתלבנים (ערוך, ערך אבל). אע"ג שהכלים העליונים מתגפרים ונצבעים לא שייך שביתת כלים (תוספ' שבת יח:).

עפ"י הקש הלשון העברית. — ¹) כך נקוד במשנ' מנק' כ"י פרמה, ופרנקל (Fränkel 9) קורא שֶׁגִּפְּסָן, בפיעל.

—²) כך גרסת הערוך, ובנוסח' נכבש.

³) משקל גפרית, חרסית (Fränkel, 9). והוא משק' עברי מן גפסים. עי' הערה לערך גֶּפֶס. בערב' ג'בשין a). מלה מעורבת מן השם היוני (Fränkel, 9), שדחה דעת לוי ששער כי הוא שרש שמי).

⁴) בגוף הנוסחה מגפפת, והוא שבוש.

a) جبسين

—¹) בצורת הכפולים במקום הפעל נע"ו גוף, ור"ל לסגור וסתום.

²) לא נתברר הדבר איזה אילן הוא זה. אונק' תרגם אעי דקדרוס, והוא אחד ממיני הארז. וכבר נחלקו בעלי התלמוד (סנה' קח:) בדבר: רב אמר אדרא, דבי ר' שילא אמרו זו מבלינא (או זבלינא, או בלינה) ואמרי לה גולמיש. אך כל אלו השמות בעצמם מוטלים בספק. רסע"ג תרגם שמשאר, ואמר ריב"ג: וסובר אני שהוא הנקרא בקס בסמך. ואעפ"י שאינו ידוע, אם תרגומו זה של רסע"ג היה לו בקבלה או סברה שלו היא, מ"מ נוכל לסמוך עליו ולהחליט שם זה במשמעה זו. והיא הרשומה בפנים. ויש מי שכפרו בכל מציאות שם זה בלשון ואמרו כי זו טעות שטעה המתרגם העברי את ספור המבול של הבבלים, שהיה כתוב שם

גָּפְרִית[1], ש"נ, — גוף פשוט, חלמוני הגון, מתלהב על נקלה מאד וכשהוא דולק מוציא ריח שהנפש סולדת ממנו, Schwefel; soufre; sulphur: ויי' המטיר על סדם ועל עמרה גָּפְרִית ואש (בראש' יט כד). נשמת יי' כנחל גָּפְרִית בערה בה (ישע' ל לג). ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לְגָפְרִית (שם לד ט). אש וְגָפְרִית אמטיר עליו ועל אגפיו (יחזק' לח כב). ימטר על רשעים פחים אש וְגָפְרִית (תהל' יא ו). זפת וגפרית כדי לעשות נקב (שבת ח ז). פיר של גפרית מחפורת של צריף (כתוב' עט:). למה אדם מריח גפרית ונפשו סולדת לאחוריה שהנפש יודעת שהיא נידונית בה (פסיק' דר"כ, בחדש השליש').

גָּפְרִיתִי, ת"ז, לנק' גָּפְרִיתִית, מ"ר גָּפְרִיתִיִּים, — מטבע הגפרית: מימותיהם (של מקומות הדרומיים) יהיה מלוחים גפריתיים (קאנון א כ ב יא). והמים הגפריתיים והמים המלוחים (שם ד ז ג ז). הצמחים יש להם חוש טבעי והאות כי יקבלו המים המתוקים והארץ הטובה והמעובדת ויקוצו מפני המים המלוחים והארץ הגפריתית והנטרוניית (בן המלך והנזיר לג). ויברחו (הצמחים) וירחקו מן המים המלוחים והגפריתיים והארץ המלחה (שער השמי' ג א).

*__גֶּפֶת__[2], ש"נ, — הפסלת מה שנשאר מהזיתים אחרי שנסחט מהם השמן, (Oliven)-Treber; mare (d'olives); husks (of olives): אין טומנין לא בגפת ולא בזבל ולא במלח ולא בסיד ולא בחול (שבת ד א). מרחיקין את הגפת ואת הזבל ואת המלח ואת הסיד ואת הסלעים מכותלו של חבירו שלשה טפחים (ב"ב ב א). חרסין שנשתמש בהן משקין טמאין ונפלו לאויר התנור והוסק התנור וכו' וכן בגפת[1] חדשה אבל בישנה טהורה (כלים ט ה). התורם את הגת צריך שיכון את לבו על מה שבגפת (תוספתא תרומ' ג ו). מסיקין בגפת ובזגין של שביעית (שם שביע' ו יו). (כירה שהסיקוה) בגפת ובעצים (שבת לו:). קופה שטמן בה אסור להניחה על גפת של זיתים (שם מז:).—וככל': ולא ימכור אדם את תבנו ואת גִּפְתּוֹ[2] ואת זגיו למי שאינו נאמן על המעשרות להוציא מהן משקין (מעשר' ה ז).

*__גַּפְתָּן__[3], ש"ז, מ"ר גַּפְתָּנִים, — אדם קשה, גס הרוח: האמתנין והגפתנין[4] והזחתנין והזודנין ועזי פנים ובעלי זרועות (מס' דא"ר ב).

*__גַּפְתָּנוּת__, ש"נ, — מדת הגפתן, נהוג בדבור העברי בא"י, והשתמשו בו גם בהעתונים.

א. *__גֵּץ__[5], ש"ז, מ"ר גִּצִּים, — רסים ברזל מלבן באש שפוקע מן הברזל כשהחרש מכה עליו בפטיש, Funke; étincelle; spark: גץ שיצא מתחת הפטיש והזיק (ב"ק ו ו). לנפח שהיה פתוח באמצע פלטים ופתח בנו זהבי פתוח כנגדו וראה חבילות חבילות של קוצים נכנסו למדינה אמר אנה יכנסו כל החבילות הללו והיה שם פקח אחד א"ל מאלו אתה מתיירא גץ אחד יוצא משלך וגץ אחד משל בנך ואתה שורפן (מד"ר בראש' פד). לזהבי שהיה יושב ועוסק במלאכתו תלה תלמידו עיניו וראה גמלים הרבה שטעונין תבן התחיל לומר מי יוכל לעמוד כנגד אלו א"ל רבו אם גץ יוצא מן הכור הזה יהא שורף את

גֶּשֶׁר אֹרֶן, ור"ל קורות ארן, והמתרגם העברי חשב כי גשר הוא שם העץ וכתב עצי גשר ואחרי כן כתבו גפר (T. K. Cheyne, ZAW XVIII, 163).

[1]) בארמ' וסור' כבריתא, בתרגום גם גפריתא, בערב' כִּבְרִית a), שאול מארמית (Fränkel, 153), ולא נתברר מקורה האמתי של מלה זו. ויש כופרים בשמיותה וגוזרים שהיא מלה שאולה מלשון זרה.

[2]) כך הנקוד במשנ' מנקד', כ"י פרמה, וכן הקריאה המסורה. בערב' המדברת בא"י גִ'פְת b). ולא נזכרה מלה זו בהמלונים הערבים אף באותם שמביאים גם מלים המוניות. ואפשר שזו באמת מלה עברית שנשארה עוד בפי האכרים בא"י כמו שהיתה נהוגה קודם, ולקחוה הערבים כשבאו לא"י. והנה הברה זו של הערבים מעידה שאמרו לפנים היהודים גֶּפֶת, וצריך לאמר א"כ גִּפְתּוֹ.—[1]) במשנ' מנק' כ"י פרמה: בְּגֶפֶת.—[2]) כך מנקד במשנ' כ"י פרמה.

[3]) בערב' גַ'אפ a) אדם קשה, גס הרוח.—[4]) כך בש"ס ווילנה וורשה. ובספרים אחרים גיפתנים, יוד אחרי הגימל. והנה יש סוברים כי זו היא המלה גיותן, שהוא גאותן. אבל, השרש הערבי גפי b) שבלשון ההמונית שהוא משמש ביחוד במשמ' קושי וגסות, והשם גַאפִ, הם שנותנים זכות גם להמלה גפתן במשמעה מיוחדה זו.—ועי' *גּוּתָן.

[5]) בתרגום איוב בני רשף, גיצין דנתרין מן גומריא. וכן כידודי אש, גיצין דנור. בערבית אין לו חבר.

---

a) كِبْرِيت b) جِفْت

a) جَافِ b) جفى

כולם (תנחומא ויגש ד).—ומ"ר: אותן השברים שיוצאין מתחת הפטיש כשמכה על הברזל שבסדן נקראין ג י צ י ן (ערוך, ערך זה).

ב.*גֵּץ[1]), ש"ז, — טיט קצת קשה אך לא יבש עדין שבדרכים, בולט מהאדמה, קצת בצורת יתד: וטיט היון וטיט היוצרים וג ץ[2]) יוני איזהו טיט היון זה טיט הבורות וכו' וג ץ יוני אלו יתדות הדרכים (מקוא' ט ב).

ג.*גֵּץ[3]), ש"ז,—כמו גִּפְּסִית: ולפעמים יצטרך שיוטח ראשו ב ג ץ מרוכך או ב ג ץ מותך בחומץ (קאנון ג ה א ד).

גֵּר, ש"ז, מ"ר גֵּרִים, — א) אדם נכרי שבא לגור בארץ נכריה ובתוך עם נכרי לו, הוא גֵּר בארץ זו ובתוך העם הזה, **in fremdem Lande wohnende Person**, **personne demeurant dans un pays étranger; person living ont of his own country**: כי אמר (משה) גֵּר הייתי בארץ נכריה (שמות ב כב).

---

[1]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [2]) המשנה בעצמה מפרשת גץ יוני ביתדות דרכים, והתוספתא (שם ז) מפרשת יתדות דרכים: אלו הן יתדות דרכים אלו שמהלכין עליהן בימות הגשמים והן מתמעכין. ע"כ. והביא רה"ג תוספתא זו, אלא שבמקום בימות הגשמים כתוב אצלו בימות החמה. וזה בודאי שבוש, וכן הערוך והר"ש בגרסת בימות הגשמים. והוסיף הערוך על זה וז"ל והן כגון גומות מלאות מים ושפתי הגומות נקראו יתדות וכו' פ"א הפירות שעושין הבהמות ויתמלאו מים בחורף ובקיץ ומזיקין רגלי ההולך עליהן וכשהן לחים נקראין גץ יוני וכשיבשו נקראו יתידות דרכים שהן משופין כיתידות כשיבשו. ע"כ. והביא רשב"א בחדושיו (ב"ק פא.) דברי הערוך אלו בשם ר"ה. ופרש בנימין מוספיא את השם גץ והתאר י ו נ י וז"ל: פי' שם אות יונית וצורתו קו ישר אשר תחתיו קו אחר קצר מן הראשון משני צדדיו ותחת השני קו שלישי שוה לראשון ובני הכפרים עושין כמו יתדות בצורת אות זה מן טיט יבש לדלג מן יתד ליתד ולא יטבעו בבוץ רגליהם. ע"כ. והלך אחריו גם י' לוי, וכמו"כ ש' קרויס. וכבר דחה סברה זו קוהוט, ואמר כי התאר יוני הוא מן טיט היון, והסכים לזה גם עמנ' לֵו בהגהותיו לקרויס, ואמר שבודאי אין גץ מלה יונית, וצריך לקרא לא גץ יְוָנִי אלא גץ יְוֵנִי. אבל זה דחוק מאד, וכמעט אין זה מסגנון הטבעי של לשון המשנה. ועי' עוד ערך טיט, יון, יָתֵד.

[3]) בערב' גַּצ a) וגם קַצ b). וכבר פקפק ביחוסה השמי של מלה זו פרנקל (Fränkel, 9) ואמר כי מקורה בהמלה gyps.

---

a) جَصّ b) قَصّ

וכי יגור אתך גֵּר בארצכם לא תונו אתו (ויקרא יט לג). עשה (אלהי ישראל) משפט יתום ואלמנה ואהב גֵּר לתת לו לחם ושמלה (דבר' י יח). בן איש גֵּר עמלקי אנכי (ש"ב א יג). גֵּר יתום ואלמנה לא תעשקו (ירמ' ז ו).—ולעומת הגר—האזרח: משפט אחד יהיה לכם כַּגֵּר כאזרח יהיה (ויקרא כד כב). והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הַגֵּר את יי' הוא מגדף (במד' יה ל). — וככנ': אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וְגֵרְךָ אשר בשעריך (שמות כ י). טפכם נשיכם וְגֵרְךָ אשר בקרב מחניך (דבר' כט י). ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גֵּרוֹ (שם א יו).—ולצבור במ"י: כי גֵר יהיה זרעך בארץ לא להם (בראש' יה יג). — ומ"ר גֵּרִים: ואתם ידעתם את נפש הגר כי גֵרִים הייתם בארץ מצרים (שמות כג ט). יי' שמר את גֵּרִים (תהל' קמו ט). ויאמר דויד לכנוס את הַגֵּרִים אשר בארץ ישראל (דהי"א כב ב). ויספר שלמה כל האנשים הַגֵּירִים אשר בארץ ישראל (דה"ב, ב יו). תפלו אותה בנחלה לכם ולְהַגֵּרִים הגרים בתוככם אשר הולדו בנים בתוככם והיו לכם כאזרח בבני ישראל (יחזק' מז כב).—ובחבור עם תושב: גֵּר ותושב אנכי עמכם (בראש' כג ד). עי' תושב. וכי תשיג יד גֵּר ותושב עמך ומך אחיך עמו ונמכר לְגֵר תושב עמך (ויקר' כה מז). —ומשל: כלב[1]) לא במקומו שבע שנים לא נבח (ערוכ' כא.). — ואמר החכם: החכמים ג ר י ם לרוב הכסילים בעיניהם (המעלות לרב"ט פלקיירא ג). — ובהשאלה, במליצה: כי גֵרִים ותושבים אתם עמדי (ויקר' כה כג). כי גֵרִים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו על הארץ (דהי"א כט יה). — ב) ביהוד *אדם לא מישראל ש נ ת י ה ד, **jüd. Proselyt**, **prosélyte juif; jew. proselyte**: ג ר וכושי שירשו את אביהם (דמאי ו י). לעולם אינו ג ר עד שימול ויטבול (כרכ' מז:). ג ר שבא להתגייר בזמן הזה אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוויים דחופים וכו' (יבמ' מז.). קשים ג ר י ם לישראל (שם:). בספחת אין מקבלין ג ר י ם לימות המשיח כיוצא בו לא קבלו ג ר י ם לא בימי דוד ולא בימי שלמה אלא שנעשו ג ר י ם גרורים (ע"ז ג:). — גֵּרֵי אריות, גרים שנתגירו מפני פחד מהאריות שעלו עליהם ולא מפני ש ר צ ו להכנס לתוך כנסת ישראל: כותים ג י ר י א ר י ו ת הם (קדוש' עה:). ר' נהמיה אומר

---

[1]) גוף המשל בארמ': כלבא בלא מתיא שב שנין לא נבח.

אחד גירי אריות וכו' ואחד גירי מרדכי ואסתר אינן גרים עד שיתגיירו בזמן הזה (יבמ' כד:).—גֵרֵי חֲלוּמוֹת: אחד גירי אריות ואחד גירי חלומות[1] וכו' אינן גרים עד שיתגיירו בזמן הזה (יבמ' כד:). — ׳והשתמשו בשם זה בכלל לכל מי שמקבל דעה מהדעות לא מפני אהבה אלא מפני יראה.—גֵר צדק: נעמן גר תושב היה נבוזראדן גר צדק היה (גיט' נז:). וכיון שכלו הפושעים מתרוממת קרן צדיקים וכו' וכולל גרי הצדק עם הצדיקים (מגי' יז:). — ׳גר שער, ההפך מן גר צדק: הוא גר צדק לא גר שער (רמב"ע, שמות יב מט). — ג) ׳מלה זרה מלשון אחרת שנכנסה בלשון מהלשונות: והגר הוא אשר יהיה לאומה אחרת ויכניסהו המשורר בשירו (באור ס' השירים לאריסטוט, לאזיגים כו).—ולנק' גֵּרָה, עי' זה.

א.גָּר[2]), ש"ז, — מקום עמוק באדמה: פרץ נחל מעם גָּר[3]) (איוב כח ד).

ב.גָּר, ש"ז, מ"ר גָּרִים, — כמו כַּר כָּרִים: ורעו כבשים כדברם והרבות מחים גָּרִים[4]) יאכלו (ישע' ה יז).

גרב[5]), ממנו גָּרָב, *גַּרֶבֶת, *גַּרְבְּתָן.

א.גָּרָב[6]), ש"ז, — חולי מחליי העור, מין שחין, scabies ; gale ; Krätze: כל איש אשר בו מום וכו' או גָרָב או ילפת (ויקר' כא יח-כ). יככה יי' בשחין מצרים ובעפלים וּבַגָּרָב ובחרס אשר לא תוכל להרפא (דבר' כח כז). ובעל גרב[7]) ובעל יבלת (בכור' ו יב).—ומצוי בספרות הרפואית: גרב הוא נאצור מתחדש בקצה הפנימי הנקרא מוק (קאנון ג ג ב ז). ואמנם הגרב הלח וכו' יהיה מחומר עב (קבולי גלינוס, סבות החליים, כ"י פריז). ויתיילד לילדים הגרב והאיכול ממה שיהיה מן הדם הנפסד (מ' אלדבי, ש"א ה). לנפח ולגרב הנולדים באצבעות בחורף תרחצם במים חמין (שם ד).

ב.*גָּרָב[1]), ש"ז, מ"ר, גְּרָבִים, סמי' גַּרְבֵּי, — א) כלי חרס גדול במדת סאתים, כובשים בו דגים, מחזיקים בו יין ושמן, jar ; jarre ; ird. Gefäss: דג טמא שכבשו עם דג טהור כל גרב שהוא מחזיק סאתים (תרומ' י ח). העלו לו (לחנניה בן חזקיה) ג' מאות גרבי שמן וישב בעלייה ודרשן (שבת יג:). אמרו עליו על יוחנן בן נרבאי שהיה אוכל ג' מאות עגלים ושותה ג' מאות גרבי יין (פסח' נז.) הוא כנס שלש מאות גרבי יין מברורי המדות וחביריו כנסו שלש מאות גרבי שמן ממצוי המדות (ביצה כט.). דלית אחת הניח לי אבא ובצרתי ממנה יום ראשון ג' מאות אשכולות אשכול לגרב יום שני בצרתי ג' מאות אשכולות שתי אשכולות לגרב יום ג' בצרתי ממנה ג' מאות אשכולות שלש אשכלות לגרב (כתוב' קיא:). ומעשה בעכו"ם אחד שהביא גרב של חתיכות (דג) ונמצא סימן באחת מהן והתיר רשב"ג את הגרב כולו (ע"ז מ.). מצא בגרב שתי בילכיות שוטטות בו (ר"ה שם לט:). ישתה במדה יינו שבגרב, ובבשרו לא יפול גרב (תוכח' מוסר, עזרא הבבלי עג:).— ב) ׳שק של עור[2]) לבגדים וכיוצא בזה, כעין ע'ב: ומן הענין הזה ובגנזי ברומים ר"ל הכלים והגרבים שאוצרין בהן הבגדים האלה (כ"י א"ת. פרשי ריב"ג, גנז).

ג.׳׳גָּרָב[3]), ש"ז, מ"ר גַּרְבַּיִם, — לבוש הרגלים, עשוי מחוטים גדולים, Strumpf; bas; sock, stocking, נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו בהעתונים.

׳׳גָּרַב, קל אינו נהוג.

— נִתְפ', יִנְתַּגְּרַב,—נעשה כמו גרב, כמו שחין על העור: מה שיתגרב מהלפלוף כענן על הפנים מן הזיעה עד שישוב כאבק הוא מופת רע (פרקי משה ו).

---

[1]) רש"י: בעל חלומות אמר להם להתגייר. —

[2]) בערב' גַ'ר a), מקום עמוק באדמה. ועי' הערה שלקמן. — [3]) תרגום: מן אתרא דמזדחל מרזביא, עפי"ז פרש"י מקום הנגר. וכעין זה שאר המפרשים. אך המליצה קשה וגם החדשים לא מצאו פרוש נכון לזה, קצתם מגיהים מרגבים במקום מעם גר. ועי' עוד ערך נחל.

[4]) קצת החדשים מגיהים לפי היוני גְּדָיִם. ויש מגיהים זָרִים, וי"א שהוא כמו גֵרִים. ועי' עוד חָרְבָה, מֵח.

[5]) בערב' ג'רב b).

[6]) בערב' גַ'רַב c). — [7]) ואמרו שם בגמ' שיש שלשה מיני גרב, יבש בין מבפנים בין מבחוץ, לח מבחוץ ומבפנים, יבש מבפנים ולח מבחוץ, וזהו גרב של מצרים.

a) جَر b) جرب c) جَرَب

---

[1]) בערב' ג'ִראב a) כלי עשוי מעור, כעין נאד או חמת. וכן בארמ' וסור' גרבא: חייף רישיה בד' גרבי דמיא (סנה' לה.). אך בעבר' נראה שהיה שם לכלי חרס. — [2]) כמו בערב' ג'ִראב a).

[3]) בערב' ג'ִראב b), וכבר השתמשו במלה זו בארמ': מיסס גורביה ומיעל לאפוקי צורכיה (הלכ' גדולות קכד).

a) جِرَاب b) جُرَاب

*גרבת[1]), ש"נ, —חולי, שהגיד ארוך ביותר: ג ר ב ת [2]) בגיד (בכור' מד:).

*גרבתן[3]), ש"ז, —מי שיש לו מום ה ג ר ב ת, מי שגידו ארוך ביותר: ג ר ב ת ן[4]) זה בעל קיק (בכור' מד:).

א. **גרגור, ש"ז, — שה"פ מן גרגר: לשון ג ר ג ו ר שייך בזיתים (ר"ש טהר' ט ו).

ב. **גרגור, ש"ז, —קול צרוד בהנשימה: ואם יגיע רעת הנשימה עד שיהיה ג ר ג ו ר וקרקור הנקרא רומילאר תקח נטרי צלוי וכו' (קאנון ג י ס ג). ואם יהיה הצרות מלחית בקנה ומה שנלוה אליו יהיה עם האותות בנשימה ג ר ג ו ר ויצטרך אל אנקה הנקרא רומילאר (שם שם א ז).

א. *גרגיר[5]), ש"ז, — שם צמח, מין ירק שעליו נאכלים חיים ומבושלים. Rauke; roquette; garden-roquet, (Eruca sat.): אינו מתעשר זרע וירק אלא השחלים ו ה ג ר ג י ר בלבד (מעש' ד ה). ו ה ג ר ג י ר[6]) של אפר[7]) (שביע' ט א). השחליים ו ה ג ר ג י ר שזרען לזרע (תוספתא שם ב ט). המוצא ג ר ג י ר אם יכול לאכלו אוכלו ואם לאו מעבירו על גבי עיניו (יומא יח:). קח זרע ג ר ג י ר הוא איגזימון וזרע שחלים לבנים הוא קרדמון (אסף הרופא, כ"י מינכן כב:). ג ר ג י ר הוא אורוגא מהותו ממנו מדברי וממנו גניי (קאנון ב, לוח הסמים).

[1]) אולי מסורס מן גבר. — [2]) בנוסח' גרבתא, והגיה בעל שיטה מקובצת עפ"י הנוסחאות שהיו בידו ומחק אות א שאחרי התו. ובהערוך הגרסה היא גרבתן בגיד, ועי' הערה לערך גרבתן.

[3]) עי' הערה לגרבת, ועי' הערה שלקמן.—[4]) מוסב על בעל ג ב ר שבמשנה. ובערוך הגרסה: בעל קיק בביצים גרבתן בגיד, ופרש: גיד שלו ארוך עד הארכובה. ע"כ. והם דברי רגמ"ה.—ועי' קיק.

[5]) בערב' גִ'רְגִ'יר a), בארמ' וסורית גרגירא. במשנ' מנק' כ"י פרמה נקוד גִרְגֵר, ולא נתברר מקור השם. י"א על שם הזרע העגול, אך אין זה מיוחד לירק זה בלבד. אחרים אומרים מפני שהיו כובשים אותו בחֹמץ וכדומה והיו עושים מהעלים בעין גרגרים, וגם זה דחוק. — [6]) כך הגיה לֵו (Pfln. § 66) כמו סוכ' לט: במקום גרגר שבנוסח'.—[7]) בערב' ג'רג'יר ברי b), וכמו שהזכיר אסף במקום שמובא בפנים: שממנו מדברי וממנו גני.

a) جَرْجِير b) جرجير بري

ב. *גרגיר, ש"ז, — א) כמו גרגר: פסיגה של אשכול שריקנה טהורה שייר בה ג ר ג י ר אחד טמאה (עוקצ' א ה). ולוקט ג ר ג י ר מכאן ו ג ר ג י ר מכאן (רש"י כ"י מנח' פא. בש"ס וילנה). מלמולין פירוש טיט שעל היד שנמלל בידיו עד שנעשה כעין ג ר ג י ר י ן ומדובקין בידיו (בעלי הנפש להראב"ד, שער הטבילה). ודרך בני אדם כשיאספו הצימוקים שיפלו מהם ג ר ג י ר י ם מן התאנים ומן הענבים (ר"ש אבן תבון, פרוש רמב"ם לאבות ד ה). שהשי"ת לא נעלם ממנו ואפילו ג ר ג י ר דוחן (ר"מ נרבוני, המאמר בבחירה). ויש שצובעין אותו בתולעת והתולעת היא ג ר ג י ר י ם אדומים ביותר דומים לגרעיני החרובים והם כמו האוג והתולעת כמו יתוש יש בכל ג ר ג י ר מהן (סמ"ג, עשין, רלג).—ב) ג ר ג י ר י הקרא, תולעת במעים: ומהם (מהתולעים) מה שיתיילדו במעים העבים אשר למטה מן הטבור והם קטנים ונקראים ג ר ג י ר י ה ק ר א לפי שהם דומין לגרגירי דלועים (מ' אלדבי, ש"א ד, מעים).— גרגירי קוצים[1]): ג ר ג י ר י קוצים גדל גם הוא בכל הארצות שוכו מלא קוצים קטנים פירותיו המה עגולים לבנים ירקרקים או אדמדמים טובים המה למאכל גם יעשו ממנו מרקחת (ליגדא, ראשית למודים א ז). — ג ר ג י ר י ם אדומים[2]): ג ר ג י ר י ם אדומים יגדלו ביערות ובגנות על עשב נמוך סמוך לארץ (שם).

**גרגירי, ת"ז, —מטבע הגרגיר וצורתו: ופריו ה ג ר ג י ר י יפה בטעמו כגרגיר האדמה (תוה"א לבינהק, הלמתים מח). (הנחש) ה ג ר ג י ר י משכנו על אי יאווא במעמקי הנהרות ארסו הזק וממית (הוא, השרצים רח).

גרגר, ש"ז, מ"ר גרגרים, — א) פרי קטן בשרי פחות או יותר עגול שבקצת אילנות כמו זיתים, ענבים, וכיוצא בהם, Beere; baie; berry: ונשאר בו עללת כנקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר (ישע' יז ו). — ואמר בן סירא: כזית רענן מלא ג ר ג ר וכעץ שמן מרוה ענף (ב"ס גני' נ י). איזהו עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף וכו' ג ר ג ר יחידי ר' יהודה אומר אשכול והכ"א עוללת (פאה ז ד). טמא מת שסחט זיתים וענבים וכו' אפילו ג ר ג ר יחידי (טהר' ג ג). האוכל (זיתים) מן הסלים וכו' מן העבט ומן המשטיח של עלים ונפל ממנו ג ר ג ר יחידי (שם י ה). אפילו לא הביא אלא ג ר ג ר אחד באשכול (תוספתא

[1]) בלעז: שטאכעל בעערן. — [2]) בלעז: ראטהע בעערן, ערד בבערן.

מעש"ר א א).— ואמר המשורר: עלהערוגות תן לך מושב, זהיה בצלי ההדסים דר, וראה רסים לילה עלי עליו, נטפי בדולחים ו כ ר ג ר דר (רמב"ע, תרשיש ג).—ומ"ר *גַּרְגְּרִים: ב׳ ג ר ג ר י ם פרט וג׳ אינן פרט (פאה ו ה). אין מביאין מן ג ר ג ר י ם שנשרו במים (מנח׳ ח ג). — ב) *בכלל כל חתיכה קטנה פחות או יותר עגולה, כמו של מלח וכדומה: בפילפל ו ב ג ר ג ר י׳ מלח (שבת ו ה). וקמץ ועלה בידו צרור ג ר ג ר מלח או קורט של לבונה (תוספתא מנח׳ ס כא). — ג) *גל של צרורות: ג ר ג ר של צרורות או גל של אבנים (בכיע׳ ג ז). וכן אם היה לו בשדהו ג ר ג ר של צרורות (רמב"ם שמיט׳ כ א). — ד) *בפרט בעין גרגרים קטנים עשויים ממיני סמי מרפא כדי שיקל על החולה לבלע את הרפואה, כמו גלולה, Pille; pilule; pil : יעשה ממנו ג ר ג ר י ם גדולים ישתה אחר הנקוי הכללי (קאנון ג א ד ח). ומה שיועיל ממנו ג ר ג ר י ם בתאר זה אפיתמי פוליפודי אבן ארמיני זוז וכו׳ (שם). וזה מעשה ג ר ג ר י ם שעשה גלינוס יועילו מכל הרפשים הרעים הנולדים מחמת ליחה (לידה לאורחים, כ"י פלורנצה). — ובמליצה: הרפואה שאין עמה כל תחלואים הם ג ר ג ר י ה ה צ ל ח ה (ס׳ שעשועים לר׳ זכדא 28). — ה) *גַּרְגְּרֵי דלעת, מין תולעת במעים: התולעים הנקראים ג רגרי דלעת והם נקראים דלועים אוכלים כל מה שיזון האדם לבן מרזין הגוף (פרקי משה ז). דומים לתולעים שבהומץ יולדו בפי הטבעת והדומים ל ג ר ג ר י ה ד ל ע ת במעים הגסים (שם ט).—ו) *גַּרְגְּרֵי אדמה, גרגרים אדומים יגדלו על שיחים קטנים על האדמה, קצת דומים לתות. Erdbeer; fraise; -berey: בארוחה הזאת ינתן לפניו בחדש טבת סל ג ר ג ר י א ד מ ה עודם באבם (גוטלבר ממלרים. קאירה).

***גַּרְגַּר**, ש"ז, מ"ר גַּרְגְּרִים,—כמו גַּרְגֵּר: טחנן (את הזיתים) ונשתיירו מהן ג ר ג ר י ן שלמין (תוספת׳ טהר׳ יא ד).

א.*גִּרְגֵּר, פ"י, — א) קטף גרגר גרגר מהאילן: האומר לחבירו הילך איסר זה וכו׳ באשכול שאבור לי מ ג ר ג ר ואוכל (מעשר׳ ב ז). מ ג ר ג ר באשכול ופורט ברימון וסופת באבטיח (שם ג ט). — ב) גִּרְגֵּר את הזיתים, הניחן בשמש למען יתבשלו יפה: הזית הראשון מ ג ר ג ר ו[2] בראש הזית וכותש ונותן לתוך הסל וכו׳ הזית השני מ ג ר ג ר ו בראש הגג וכותש ונותן לתוך הסל (מנח׳ ח ד). הזית הראשון מ ג ר ג ר ו בראש הזית וכונסו לתוך הבד (ספרא אמור כי). המניח זיתיו בגג ל ג ר ג ר ם (טהר׳ ט ו).

— פע׳, *גֻּרְגַּר, — ש ג ר ג ר ו אתהזיתים בשמש: צפיתי אם אינו שמן זית זך מ גו ר ג ר, הלא משלשה זיתים שמן המאור ניגר (הקד׳ שמן המאור, בסוף שו"ת חות יאיר).

ב.*גִּרְגֵּר, פ"ע, — שפך משקה לתוך הַגַּרְגֶּרֶת: ההושב על מי חטאת לשתות וכו׳ רבי יהושע אומר כשישתה (פסול) ואם ג ר ג ר כשר (פרה ט ד). כשישתה (פסול) מפני שהוא משקה פיו ואם ג י ר ג ר כשר (תוספתא שם ט ו). אכלה (אשתו) בשוק ג י ר ג ר ה בשוק הניקה בשוק בכולן ר"מ אומר תצא (גיט׳ פט.). — ובפרט יהדיה את הגרגרת במים, וכיוצא בזה, gurgeln; gargariser; to gargle : וזה לך תרופתו ל ג ר ג ר נ ו בזרוע חרדל יעקר קרחה הנקרא פירתרון (אסף הרופא, כ"י מינכן 20).

— התפע׳, *הִתְגַּרְגֵּר, — גרגר את גרונו: ובכל פעם י ת ג ר ג ר בו ויעצירנו בפיו ובגרונו (אסף הרופא, כ"י מינכן 20). כל זה יבושל עד החצות אז ימלא פיו ו י ת ג ר ג ר עד שבע פעמים (שם 22).

ג.*גִּרְגֵּר, קל לא נמצא.

— התפ׳, *הִתְגַּרְגֵּר, — כמו נתגלגל: הנכנס למרחץ אינו מתעמל ואינו מ ת ג ר ג ר ואינו משתבר על השיש (דא"ר י).

***גַּרְגְּרָה**, ש"נ, מ"ר גַּרְגְּרוֹת, — כמו גַּרְגֵּר: ואלה הגרות ג ר ג ר ו ת חרוב הם (ראב"ע שמות ל יג).

***גַּרְגְּרוּת**, ש"נ, — כמו גַּרְגְּרָנוּת: ויהיה ערוך במפה נקיה ויאכל וישתה בנחת ולא ב ג ר ג ר ו ת (דרך ישרה, ד"א).

***גַּרְגְּרָן[1]**, ש"ז, לנק׳ גַּרְגְּרָנִית, מ"ר גַּרְגְּרָנִים, -רָנִיּוֹת, מי שהוא להוט אחרי אכילה ושתיה בפרט של מטעמים מתוקים וכדומה, Leckermaul; friand

---

[1]) בקצת ספרים: גרגיר. גלגל.

[2]) וישאלו בגמרה שם: מגרגרו תנן או מגלגלו, והכריעו שהוא כמו מגלגלו. ופרש רש"י מגרגרו לוקט גרגר גרגר. וזה דחוק. ורמב"ם בפרוש המשנ׳ לטהרות פרש עושה גרעינין, וגם זה אינו בדיוק. והעקר כמו הערוך: עוזבו עד שיתבשל יפה. וסמך לזה מערב׳ ההמונית גַּרְגַּר a), זיתים גמולים ומבושלים הרבה.

[1]) אולי מן גרגרת. והנה פרשו רוב המפרשים גרגרן מי שאוכל הרבה, אבל למושג זה יש המלה

a) جرجر

dainty (person): לא לזה גרגרן אלא לך לגלגן (ירוש׳ ברכ׳ ו י ג). השותה כוסו בבת אחת הרי זה גרגרן (פסח׳ פו: וביצ׳ כה:). ולא יאחז אדם כביצה פרוסה בידיו ואם עושה כן הרי זה רעבתן וגרגרן ולא ישתה אדם כוסו בבת אחת ואם שתה ה״ז גרגרן ורעבתן (דא״ר ו). ולא יאכל שום ובצל מראשו אלא מעליו ואם אכל הרי זה רעבתן וגרגרן ולא ישתה שתי כוסות ויברך ברכות המזון מפני שנראה כגרגרן (שם). הגדול שבהן שולח יד (לאכול) תחלה ואח״כ הקטן ואם שלח ה״ז גרגרן (שם ז). ולא יהא אדם לא נוקדן ולא עומקן ולא גרגרן ומוותר על קלקלותו ואינו מתכבד מקלון חבירו (דא״ז ו). לא יאכל אדם בכל אצבעותיו מפני שנראה כגרגרן (מס׳ כלה רבתי י). תלמיד חכם לא יהיה גרגרן אלא אוכל מאכל הראוי להברות גופו (רמב״ם דעות ה). בני ההבורה שהיה אחד מהן גרגרן רשאים להוציאו מהן (הוא, פסח׳ ב). שלא ילך בדרך הגרגרן הקרוא לסעודה כי בשיהתכו לפניו מצד א׳ חתיכה אחת יאמר חתוך מצד אחר (מלמד התלמידים, ואר״א). אם ישבור בו עצם נראה כרעבתן וגרגרן (חזקוני, בוא יב מו). לאכול בנחת ובמוסר כי השלחן לפני המלך הוא ואיך לא יתבייש מהמלך להיות גרגרן (הקנה, סדר השלחן). שלא יהא גרגרן ובלען בסעודתו (חמדת הימים א יד). יהיה בכבוד על שלחנו וכו׳ ויאכל בכבוד לא כרעבתן ולא יהיה גרגרן (לפורן במיר ה סב). גנאי גדול הוא לאדם להיות זולל וסובא גרגרן ורעבתן (בית מדות. הנדיבות). — ומ״ר: הצנועין מושכין את ידיהם והגרגרנים חולקין ואין מגיע לכל אחד מהם אלא כפול (תוספתא סוט׳ יג ז). אינו חייב סקילה עד שיגנוב משל אביו וכו׳ וישתה היין מזוג כדרך שהגרגרנים שותים (רמב״ם, ממרים ז ב). על החנות החדשה לגרגרנים מדוע העם האוהב נעימים את רבן דחפו וכו׳ ולפתה הזאת משכימים (יל״ג, על החנות). — ולנק׳ *גרגרנית, מ״ר גרגרניות: מפני שהנשים גרגרניות הן שהיא חשודה לגלות את הקדרה של חברתה לידע

רעבתן, ומרוב המקומות שבאה מלה זו נראה כי הכונה היא מי שלהוט אחרי אכילה וכמו״כ מי שאוהב מעדנים מתוקים, ובפרט מהרמב״ם (דעות ס). וכן משמע מהמאמר על הפסוק ויקחו האנשים מצידם: גרגרני בני דגרגרני דרחמי מידי דגרגרנותא אהבתיכו נמי הכי הוו וזכרנו את הדגה (כלה רבתי ז). ומהלשון דרחמי מידי דגרגרנותא משמע בבירור שהכונה למעדנים טובים.

מה היא מבשלת (טהר׳ ז ט). ארבע מדות נאמרו בנשים גרגרניות ציותניות עצלניות קנאניות (מד״ר בראש׳ מה). עד שלא ילדה האשה בעלה עומד עליה אם סבלנית היא זו אם לאו אם גרגרנית היא אם לאו (מה״ג, כ״י תימני, וישב). לא תהא גרגרנית ולא תאכל יתר מדי (ראש׳ חכמה, ד״א). — ובהשאלה, מי שאץ לבעול אשה קודם הזמן: טבלה ביום של אחריו ושמשה את ביתה וכו׳ הרי זה גרגרן (נדס י ח). לאותו שהיה בית הלל קורין אותו גרגרן רבי יהודה היה קורא אותו בועל נדה (תוספתא שם ט יט).

***גַּרְגְּרָנוּת**, ש״נ, — מדת הגרגרן: זה עשה בגרגרנותו אתה למה לגלגתה (ירוש׳ ברכ׳ ו י ג). שהוא שותת הרבה בזה נראה גרגרנותו (הלכות או״ח קע יא).

***גַּרְגְּרָנִית**[1], ש״נ, — צמח, עשב, כמו גדגדנית משמעה א׳, עי״ש.

גַּרְגֶּרֶת[2], ש״נ, מ״ר גַּרְגְּרוֹת, — א) כמו גָּרוֹן: חסד ואמת אל יעזבך קשרם על גַּרְגְּרוֹתֶיךָ כתבם על לוח לבך (משלי ג ג). — ב) ביחוד *הקנה שבתוך הגרון שהקול יוצא ממנו, Gurgel; gosier; trachea: שחט את הוושט ופסק את הגרגרת או שחט את הגרגרת ופסק את הוושט (חול׳ ב ד). אלו טריפות בבהמה נקובת הוושט ופסוקת הגרגרת (שם ג א). נשמטה הגרגרת ואח״כ שחט את הוושט שחיטתו פסולה שחט את הוושט ונמצאת הגרגרת שמוטה (תוספתא שם ב ד). — ובכנ׳: ברא הקב״ה מעין בתוך גרגרתו (של האדם) שהוא מוריד את הפת בשלום (מד״ר שמות כד).

א.***גְּרֹגֶרֶת**[3], ש״נ, מ״ר גְּרֹגְרוֹת, — תאנה יבשה, getrokn. Feige; figue sèche; dry fig: פועל שאינו מאמין לבעל הבית נוטל גרוגרת אחת ואומר זו ותשע הבאות אחריה עשויות מעשר על תשעים שאני אוכל (דמאי ז ג). כגרוגרת שאמרו לא גדולה ולא קטנה אלא בינונית (כלים יז ז). נקר בתאינה ונעשית גרוגרת בתמרה ונעשית יבישה (תוספתא תרומ׳ ז יו). עלה והיסב עמהן אפילו לא טבל עמהם אלא בציר ולא אכל עמהם אלא גרוגרת אחת מצטרף (ברכ׳ מח.). כל שאילו מחלקו למזון שתי

[1]) כך בסור׳, והגיה עמ׳ לו (Pfln. § 67) כך בכ״מ בתלמוד שבאה שם המלה גדגדנית.
[2]) אולי שם חקוי הקול.
[3]) לא נתברר מקור מלה זו.

סעודות ביניהן ואין מגיעות גרוגרת לכל אחד ואחד (ערוב׳ פ:). הוציא חצי גרוגרת לרה״ר והניחה וחזר והוציא חצי גרוגרת אחרת (כ״ב נה:). — ומ״ר: אין פוחתין לעניים בגורן מחצי קב חטים וכו׳ וקב גרוגרות או מנה דבלה (פאה ח ה). הקרובים מביאים התאנים והענבים והרחוקים מביאין גרוגרות וצמוקים (בכורים ג ג). מגריפה לגרוף בה את הגרוגרות (שבת יז ב). שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות (שם כב ג). הריני נזיר מן הגרוגרות ומן הדבילה (נזיר ב א). הפועלים לא יאכלו מגרוגרות של הקדש (מעי׳ ג ו). התורם ענבים לשוק עתיד לעשותן צמוקין תאינים עתיד לעשותן גרוגרות (תוספתא תרומות ג יו). התולעין שבגרוגרות ושבתמרים (שם ז יא). התורם גרוגרות ועתיד לדורסן תמרים ועתיד לדובשן (שם מע״ר ב ב). חותלות של גרוגרות ושל תמרים מתיר ומפקיע וחותך (שבת קמו.). בביתוס בן זונן שהיה מביא גרוגרות בספינה וכו׳ (ע״ז סה:). חולה שאמדוהו לגרוגרת אחת ורצו עשרה בני אדם והביאו עשרה גרוגרות (מנח׳ סד.). — וגם לתמרים: כדרך שמיבשין התמרים כשרוצין לעשותן גרוגרות (רגמ״ה מנח׳ פו.).

ב.*גַּרְגֶּרֶת, ש״נ, — כמו גַרְגֶּרֶת: שחט חצי גרוגרת בעוף ושהה כדי שחיטה ואח״כ שחט את כולה שחיטתו כשרה (תוספתא חול׳ ב ב). שחט את הוושט ואח״כ נשמטה הגרוגרת שחיטתו כשרה (שם ד).

גרד[1], ממנו גֵּרֵד, *גָּרָד, *גְּרָדָן, *גְּרִידָה, *מְגָרֵד, מַגְרֶדֶת.

א.**גֵּרֵד**, פ״י, — הכך בצפרניו וכדומה על העור במקום שמרגיש אִכּול, **kratzen; gratter; to skratch**: וממנו התפעל, הִתְגָּרֵד.

— התפ׳, הִתְגָּרֵד, — גרד את עצמו, **sich kratzen; se gratter; to skratch o. s.**: ויך (השטן) את איוב בשחין רע מכף רגלו עד קדקדו ויקח לו חרש להתגרד בו (איוב ב ז-ח). סכין וממשמשין בבני מעים אבל לא מתעמלים ולא מתגרדין (שבת כב ו). אין חפין ואין מתגרדין ביום טוב (תוספתא יו״ט ד י). הפות של מתכות של בעלי הבתים העשויה כביפה וכו׳ שעבדים מתגרדים בה (שם כלים ב״מ ב יב). — קל, *גָּרַד, — א) הוליך והביא חדו של דבר חד, כמו סכין או זכוכית על שטח גוף מהגופים, כדי לקלוף מעליו חלקים דקים מן הדקים כמו אבק, **schaben; gratter; to shave**: זכוכית כדי לגרוד בו ראש הכרכר (שבת ח ו). גרדו (את השופר) מבפנים ומבחוץ (תוספתא ר״ה ג ד). גרדו (את השופר) והעמידו על גלדו (גמ׳ שם כז:) — ב) הכך בהצפרנים או בכלי בעור הגוף: אין גורדין[1] במגרדת בשבת רשב״ג אומר אם היו רגליו מלוכלכות בטיט ובצואה גורד כדרכו ואינו חושש (שבת קמז:). סכו (את העבד) גרדו והלבישו והנעילו (כ״ב נג:). — ובפרט הכתב מעל הניר: הטועה בשם גורד את מה שכתב ותולה את מה שגרד (מנח׳ ל: וסופר׳ ה ד). העומדין לשרת את בני אדם (במרחץ) וגורדין בהן רגליהן (רה״ג, כלי׳ יב ד). כך אנו רגילים לגרוד כל הדבור ולחזור ולכתוב (רמב״ן, בו״ת רלב״ח א ג ד).

— פעו׳, גָּרוּד, עי׳ זה הערך.

— פע׳, *גֵּרֵד, — כמו קל בנחץ הפעולה: אין מגרדין לא מנעלים חדשים ולא מנעלים ישנים (תוספתא שבת ד יח). לצוות על המגיהים שלא יגרדו מכל מה שימצאו בספרים אפילו אות אחת (אגר׳ ר״ש אבן תבון).

— הפע׳, *הִגְרִיד: העושה עבודה זרה המחתיך והמעמיד הפסח והמקניח והמגריד[2] עובר בלא תעשה (תוספתא סנה׳ יג).

ב.***גָּרַד**, פ״י,—גֵּרֵד את הבגד, הניח לו גְּרָדִים, עשה לו גרדים: בגדים שגורדין[3] אותן כברייתן מכליהן ומשרדין מהן כלום (יומא עב:).

א.***גֶּרֶד**, ש״ז, מ״ר גְּרָדִים,—מקום שגרדו ממנו הכתב וכדומה, **radierte Stelle; gratture; erasure**: הטועה בשם גורד את מה שכתב ותולה את מה שגרד וכותב את השם במקום הגרד[4] (מנח׳ ל:) ואין כותבין האזכרות על מקום הגרד (סופר׳ ה ד). לצוות על המגיהים שלא יגרדו וכו׳ רק יגיהו מבחוץ לא על ידי גרד (אגר׳ ר״ש אבן תבון).

---

1) משתף בערב׳ ובארמ׳.

1) כך בכ״י, וכן באלפסי. בנוסחא׳ בריש במקום דלת.
2) כך בתוספ׳ שבש״ס וילנה. ובמהד׳ צוק״מ המגרר.
3) ופרש רש״י: כשהיו חותכין בגרדין שלהן מתוך כלי אריגתן. ונראה שכך גם פרושו של ר״נ בעל הערוך שהביא מאמר זה בערך גרד גרדים. ואפשר שכונתו היא במשמ׳ אריגה. וכר״ח הגרסה היא קצת אחרת: המשרדים אותם. אך עכ״פ רש״י בודאי השתמש בפעל זה במשמעה זו.
4) כך גרסת הערוך. בספרים גרר.

ב.*גֶּרֶד, ש"ז, מ"ר גְּרָדִים, — פתילים בולטים מדלדלים מקצה בגד וכיוצא בזה, לנוי, Franse ; frange fringe : עשאן (אתיהציציות) מן הקוצים ומן הנימין ומן הגרדין[1] (מנח' מכ:). אמרה שבשפת החלוק יהפך ויקפל מלמעלה שלא תהא סמוכה לבשרו מפני שראש מקום חתך הבגד שם הוא ויוצאין גרדים (ר"נ על הרי"ף, שבת נג.).

ג.*גֶּרֶד[2], ש"ז, מ"ר גְּרָדִים, — בגוף בע"ח, גרם בשרי או חלבי שאינו עצם ולא עצל ולא שחום : העצב לא יתחבר דבר ממנו בשחום ולא בקשור ולא בחלב ולא בעצם אלא בשיניים לבדם מכל העצמות כי מתחבר בשרשיהם עצב רך וכן לא יתחבר העצב בדבר מן הגרדים[3] (הם גראנדולשים) שעומדים במקום מלואי סְפָנַאי ומשעות[4] אמנם הגרדים הצריכים להם להולדת הליחות הצריך אליו הנה מתחבר בהם בפליאה מעט עצבים כמו שימצא בהם גם כן עורקים דופקים ובלתי דופקים (פרקי משה א). כבר ראו רבים שנולדו בהם עורקים נכונים בעצם וּבגרדים[5] (שם ג, העורקים).

א.*גַּרְדּוֹם[6], ש"ז, מ"ר גַּרְדּוֹמִים, סמי' גַּרְדּוֹמֵי, — השארית מדבר שנקטם ממנו קצהו : מצות אזוב שלשה קלחים ובהם שלשה גבעולים ושיריו שנים וגרדומיו[7] כל שהוא (פרה יא ט). גרדומי אזוב כשרין וגרדומי ציצית כשרין (תוספתא שם יב ב). מכמה גדילים אתה עושה (את הציצית) אין פחות משלשה וכו' אבל שיריה וגרדומיה כל שהוא (ספרי שלח קטו). גרדומי רצועות כשירות (מנח' לה:).

ב.*גַּרְדּוֹם[1], — תה"פ, מבלי לפרוט הפרטים : בוא וראה כמה חבב הקב"ה ביאתה של ארץ ישראל מיציאתה להלן כתיב סוסיהם פרדיהם גמליהם ברם הכא כתיב וילך איש גרדום אלא ע"י שהיו יוצאין מהארץ לחו"ל לא יחם את ממונם (מדר' רות א).

*גֵּרְדֵּם, אינו נהוג.

— פע', יְגַרְדֵּם, מְגַרְדָּם, מ"ר מְגֹרְדָּמִים, — שנפסק קצהו ונשאר החלק התחתון : שההוטים המגורדמים יכולים ליענב יחד (מעדני יו"ט, הלכ' ציצית ז ת).

*גַּרְדָּן, ש"ז, לנק' *גַּרְדָּנִית, — מי שרגיל להתגרד : שמא יאמרו גרדן הוא ומדם חטטיו נצבעו והאדימו הרצועות (רש"י מנח' לה.). הטטין של גרדנית (ר"ת מלוניל, ארח' חיים, טהר' הנדה).

גרה[2], ממנו גֵּרָה, *גֵּרוּי, תִּגְרָה.

---

[1]) פרשו רגמ"ה ורש"י פרינ"ש בלעז. והביא פרוש זה גם הערוך, כנראה מרגמ"ה, וז"ל : מן הגרדין שמשתיירין בסוף בגד לאחז אריגתו.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה 4 שלקמן.— [3]) כך נקוד ולעוז במהד' דפוס וילנה תרמ"ח. — [4]) כך במהד' הנזכרת. אך אין ספק שזה שבוש וצ"ל הפנאי ומשענות, כמו בהקאנון אאה וז"ל : ואחריו (אחרי העצלים והעצבים והמיתרים וכו') הבשר והוא מלוי פנאי הנחת אלו האיברים בגוף וכהם אשר ישען: עליו. ע"כ. וכן הוא קורא שם למעלה את האיברים הקשים משען הגוף. ומלואי הפנאי ר"ל המקום הפנוי שבין העצמות והעצלים והעצבים, שבמקומות הפנאי האלה עומדים הגרדים. והנה סובר דר' מזיא שהם הנקראים Glandulae lymphaticae; Fettklumpen; coussins adipeux. אלא שכללו בשם זה גם חלקים חלביים שבמקומות הפנאי.—[5]) בגוף הנדפס גררים, בשתי ריש, והוא שבוש.

[6]) לא נתברר מקורו. יש אומרים שעקרו גדם ונוספה ר.—[7]) בקצת ספר' וקרדומיו בקוף, וכתב ר"ש כאן : וקרדומיו כמו גרדומיו. והנה מכאן נראה ברור ההבדל בין שארית ושירַים ובין גרדומים, ששיריו הם מה שנשאר מהשלשה, וגרדום הוא מה שנשאר מכל אחד אחרי שנפסק ממנו החלק העליון. וכבר העיר ר"ש על הבדל זה, ואמר שזה לא כמו גבי ציצית (מנח' לט.). ובאמת יש שם מקום לטעות במשמ' גרדום, ששאלו שם : מאי שיריו ומאי גרדומיו (בענין ציצית) מאי לאו שיריו דאיפסיק מינייהו ואישתייר מינייהו גרדומיו דאיגרדום איגרדומי. ע"כ. ופרש רש"י : מאי לאו שיריו דאפסיקי מינייהו קצת מחוטיו ונשאר קצת גרדומין דאיגרדום איגרדומי ולגמרי נפסק צד העיקר. ע"כ. ונראה מזה כי שיריו הוא שנפסק קצת מהחוט ונשאר קצתו וגרדום שנפסק כלו מעקרו, אך כבר דחו שם התוספות פרושו זה של רש"י, ובארו הכונה האמתית של דאיפסיק מינייהו ואישתייר מינייהו, שר"ל שמהם נפסק ומהם נשארו, ר"ל שקצת החוטים נפסקו וקצתם נשארו. וכן נראה ברור פרושו של גרדום ממה שאמרו גבי מומי העין (בכור' מד.) : והתנן שנשרו ריסי עיניו פסול מפני מראית העין לא קשיא הא דאשתיור גרדומי הא דלא אשתיור גרדומי, ע"כ, ופרש רש"י שם : אשתייר גרדומי שרשין לא הוי מום.

[1]) יש סוברים כִּי זו היא המלה הקודמת. אבל אין לראות איך נסתעף מן המושג שארית דבר שנקטע קצתו המושג בלי כל פרטים.

[2]) עבר' בלבד. בארמ' גרא במשמ' שסה למלחמה. בערב' במשמ' זו ע'רי, אע'רי a).

---

a) غرى اغرى

א. גֵּרָה[1], ש"נ, מ"ר גֵּרוֹת, — א) שם מטבעת נחשת קטנה, חלק העשרים מן השקל: עשרים גֵּרָה[2] השקל (שמות ל יג). חמשת שקלים בשקל הקדש עשרים גֵּרָה הוא (במדב' יח טז). והשקל עשרים גֵּרָה (יחזק' מה יב).—ואמר המליץ: וכבר בארו אנשי הסגולה, כי הפרוטה איננה תהלה, וגרה איננה מעלה (עמנו', מחברת ה).—ב) *גרעין החרוב: שבעה גנבים הם וכו' המעוול במידות והמשקר במשקלות והמערב את הגירה בתלתן (תוספתא ב"ק ז ח). והמערב את הגירה[3] והחול בפול והחומץ בשמן (מכי' משפט', נזיק' יג). — ובמלאכת הרפואה, משקל גֵּרָה, משקל גרעין אחד מגרעיני החרובים: כרופא הבקי אשר הוא חושב על הנוסחא ומשים מכל סם שיעור ידוע ויהיו הסממנים חלוקים בשקליהם כמו שישים לזה במשקל הגרה (רסב"ג, תקון מדות הנפש).

ב. גֵּרָה[4], ש"נ,—חזרת המאכל הלעוס, החוזר מהקיבה אל הפה אצל קצת בעלי חיים כדי ללעס אותו שנית, d. Wiederkäute; rumination: ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא ושסע שסע פרסה והוא גֵּרָה לא יגר (ויקר' יא ז). — ובפרט יאמרו הֶעֱלָה גֵרָה: כל מפרסת פרסה ושסעת שסע פרסת מַעֲלַת גֵּרָה בבהמה אתה תאכלו (שם ג). אך את זה לא תאכלו מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וממפריסי הפרסה (דבר' יד ז).

ג. *גֵּרָה, ש"נ, מ"ר גֵּרוֹת, — כמו גָּרוֹן: העוקץ והרגל החזה והגרה ושתי הדפנות (יומא ב ג). החזה והגרה החזה באחד והגרה בשלשה (שם ז). בא לו לגרה והניח בה שתי צלעות מכאן ושתי צלעות מכאן חתכה ונתנה למי שזכה בה והקנה והלב והריאה תלוים בה (תמיד ד ג). נמצאו כולן עומדין בשורה והאברים בידם הראשון בראש וברגל וכו' הרביעי בחזה ובגרה החזה בימינו והגרה בשמאלו וצלעותיה בין אצבעותיו (שם).

גֵּרָה[5], פ"י, — גֵּרָה מָדוֹן, העיר בדברים או במעשים מריבה בין שני אנשים, erregen; exciter; to excite: איש חמה יְגָרֶה מדון וארך אפים ישקיט ריב (משלי טו יח). איש אף יְגָרֶה מדון ובעל חמה רב פשע (שם כט כב). — וְגֵרָה את פלוני בפלוני, *העיר בו רגשי איבה על פלוני, שסה אותו להרע לפלוני, reizen; exciter; incite: שלשה חלאין חלה אלישע אחד שדחפו לגחזי בשתי ידיו ואחד שגירה דובין בתינוקות ואחד שמת בו (ב"מ פז.). היה מתאוה שתדבר עמו ולא היתה רוצה מה עשה המלך גירה בה הליסטים כדי שתצעוק וישמע המלך (מד"ר שמות כא). והיה הקב"ה מבקש לשמוע את קולם פעם אחרת ולא היו רוצין מה עשה גירה לפרעה לרדוף אחריהם (שם). ממה שגירית בי שכניי הרעים (שם שה"ש, משכני). הייך שאני מגרה בך את הדוב (שם ברא"ש פז). רבש"ע גלוי וידוע לפניך כי יצר הרע מגרה אותנו ברחמיך הרבים קבל אותנו בתשובה שלימה (תד"א יג א). גריתם בנו פרעה ועבדיו (חזקוני, שמות ה כא). -- ובהשאלה, *דבר מְגָרֶה, מה שגורם התרגשות העצבים: והטחול יקרר את חום ריתוח הקרבים ומגרה את השחוק לשמח את הגוף (שבתי דונולו, סוף תחכמוני). כי הם (הכליות) החושבים ומגרים השיחה עם הקול ומגרים המשגל כי בתוכם יתלבן הזרע (שם פרק ה). ומן המנהג הטוב בחוש הזה (השמע) להטותו מהדברים המגרים (רסב"ג, תקון מדות הנפש).—התפ' הִתְגָּרָה, עת' תִּתְגָּרֶה, ומקצר תִּתְגָּר, צווי הִתְגָּר,—הִתְגָּרָה בפלוני, עשה דבר שעי"ז פלוני מתכעס ומתקצף ורוצה לשלם להמתגרה כמפעלו: נמצאת וגם נתפשת כי ביי' הִתְגָּרִית (ירמ' נ כד). — ובפרט למלחמה, התגרה מלחמה בפלוני, עשה דבר שהכריח את פלוני לצאת נגדו למלחמה, provozieren; provoquer; to provoque: אל תצר את מואב ואל תִּתְגָּר בם מלחמה כי לא אתן לך מארצו ירשה (דבר' ב ט). ראה נתתי בידך את סיחן מלך חשבון האמרי ואת ארצו החל רש והִתְגָּר בו מלחמה (שם כד). כיון ששמע (עמלק) שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד מיד נתגרה בהן (תנחומא חקת מב).—ומקור: אמר לו הקב"ה (לדוד) אני אמרתי לך אל תתגרו בם וביקשת להתגרות בם חייך שאינן נמנין לך (ירוש' ר"ה א נו:).—*ובין איש לאיש: שהרי גולייתין יורדין ומתגרין במלחמה וגבורים יורדין ומנצחין (ברכ' נג:).—*ובין איש לבהמה: וגם בני אדם התגרו עם החיות פעם בפעם ופעם יגבר האדם ופעם תגבר הבהמה (יוסיפון נה). — ובכלל התגרה בפלוני, רב

---

1) סוברים החכמים כי נגזרה מלה זו מן השרש גרר כמו גרגר במשמ' דבר עגול. — 2) ת"א מעין. וכן שאר הקדמונים, ואמר ראב"ע כי הכונה בה לגרעיני החרוב. — 3) גרסת הילקוט, ובתוספתא הנוס' ובקצת נוסח' המכי': הגררא. הגרדן.

4) מן גרר. בערב' אִגְ'רַאר a).

5) בארמ' גרא, בערב' אַעְ'רַי b).

a) إجْرار b) أغْرَى

והתקוטט אתו: עוזבי תורה יהללו רשע ושמרי תורה יִתְגָּרוּ בם (משלי כח ד). מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה (ברכ׳ ז:) — *והִתְגָּרָה בָּהּ, התחיל לדבר לה דברי פריצות: שמא תצא (הסוטה) מבית דין זכאה ויתגרו בה פירכי כהונה (סנה׳ מה.). — *ומתגרים זה בזה: למה נברא (האדם) יחידי שלא יהו משפחות מתגרות זו בזו ומה עכשיו שנברא יחידי מתגרות זו בזו אילו נבראו שנים על אחת כמה וכמה (תוספתא סנה׳ ח ד). אם ראית שני בני אדם שמתגרים זה בזה וכו׳ שתי משפחות המתגרות זו בזו שמין פסול יש באחת מהן ואין מניחין אותה לידבק בחברתה (קדוש׳ עא:). בראשונה היו אבלים עומדין וכל העם עוברין והיו שתי משפחות בירושלם מתגרות זו בזו זאת אומרת אני עוברת תחילה וזאת אומרת אני עוברת תחילה (סנה׳ יט.). — והִתְגָּרָה במשמ׳ התלהב והתחמם למלחמה: ומלך הנגב יִתְגָּרֶה למלחמה בחיל גדול ועצום עד מאד (דני׳ יא כה). ובנו יִתְגָּרוּ ואספו המון חילים רבים (שם י). — ובהשאלה, הִתְגָּרָה בְּרָעָה, גרם בידיו שתבוא עליו הרעה: הכה הכית את אדום ונשאך לבך הכבד ושב בביתך ולמה תתגרה בְּרָעָה ונפלתה אתה ויהודה עמך (מ״ב יד י). — *והתגרה בשנה, עשה בעצמו באופן שתאנסהו השנה: שמא יאמר אדם הואיל ולא הלכתי לטרטיאות וכו׳ אלך ואתגרה בשינה (ע״ז יח:). שמא יאמר אדם נצרתי לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה אלך ואתגרה בשינה (שם יט:). בזמן שיכול לעסוק בתורה ובמצות אם מתגרה בשינה לענג עצמו שאין ראוי לעשות כן (טוא״ח ברכ׳ רלא). — והתגרה ביין, התחיל ברצונו הטוב לשתות הרבה יין: תירוש שכל המתגרה בו נעשה רש (יומא עו:). *והתגרת המלחמה, התחילה לדלק ולשרף: ויחזקו עוד שני המלכים האלה את מעמדם ומלחמתם ותתגר עוד מלחמה גדולה ועצומה ביניהם (יוסיפון א ג). — ובהשאלה, יתגרת עליו הדרך, רגזה עליו, קרו לו בה מקרים רעים, השתבש בה וכדומה: אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תתגר[1] עליהם הדרך (כ״ח תעני׳ י:). — הפע׳, *הִגָּרָה, הִגָּרוּת, *להגרות, — כמו גָּרָה: והביא את אהרן אחיו וקישטו ככלה והושיבו באהל מועד מיד התחילו שונאי משה להגרות[1] בו את ישראל ואמרו משה מלך ואהרן אחיו כהן גדול ובניו מגני כהונה (תנחומא קרח ו).

*גָּרוּד, ת״ז, לנק׳ גרודה, גרודות, — פעול מן גָּרַד: נודות הגוים גרודות הרי אלו מותרות ופותות הרי אילו אסורות (ירוש׳ ע״ז כ מא:). ועי׳ גָּרַד.

*גֵּרוּד, ש״ז, — שה״פ מן גֵּרֵד: גירוד זה הוא תיכוך בכלי (ר״ח שבת קמז:).

*גְּרוּדָה, ש״נ, מ״ר גרודות, — מה שנגרד מדבר כשגורדים אותו בדבר חד: העושה כלים מן העשת וכו׳ מן השחולות ומן הגרודות טהורין (כליס יא ג). העושה כלים מן הגרודות טמאין (תוספתא כליס ב״מ א א). גרודה שגורדת מעשב ששמו חצב במשנה (תשו׳ הגא׳, הרכבי מז.).

*גֵּרוּי, ש״ז, — שה״פ מן גֵּרָה: ואל תתגר בם כל מיני גירוי (תנחומא בלק ג). ונראה לעינים שאין לך מהלוקת וגירוי איש באחיו גדולה מזו (תשו׳ מהר״י קולון ט). שנותן להיצה״ר כח וגבורה ומשסה אותו בו בגירוי עצום וחזק (עמה״מ, קרית ארבע נה). כל העובר עבירה ישנה כאילו הותרה לו שאין לו מנוחה מגירוי היצה״ר (שם). אין לך גירוי היצה״ר כל כך כמו הבעלי תשובה (פלא יועץ, כופה).

*גָּרוֹם[2], ש״ז, מ״ר גְּרוֹמִים — הוספה ועדף על המדה שרגיל המוכר ליתן להקונה: היה שוקל עין בעין נותן לו גירומין[3] אחד לעשרה (ב״ב ה יא). והייב להכריע לו טפח היה שוקל לו עין בעין נותן לו גרומים (ספרא קדוש׳ ט). מקום שנהגו שלא להשפיע ושלא להכריע נותן לו גירומין אחד מעשרה בלח ואחד מעשרים ביבש (תוספתא ב״ב ה ג). במקום שאין מכריעין נותן לו לבד המשקל את גרומיו (רשב״ס ב״ב פח). מכר לו עשר ליטרא לח נותן לו גירומין אחד מעשרה בליטרא ואם מכר לו עשרים ליטרין יבש נותן לו גירומיו אחד מעשרים בליטרא (רמב״ם גנב׳ ח יג).

גָּרוֹן, ש״ז, מ״ר גְּרוֹנִים, — א) במו צואר, Hals; gorge; neck: יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטוות

---

[1]) כך הגרסה בר״ח שם בדפוס ש״ס וילנה. ואעפ״י שאפשר לפקפק ולחשוד כי באה מלה זו במקום תרגז הכתוב שם בגמרה: שמא תרגזו עליכם הדרך, מ״מ הואיל ואין השמוש בהתגרה מתנגד לרוח הלשון אין לנו רשות לשבש הגרסה בעצמנו. — [1]) כך נראה שצריך לקרוא במקום להתגרות שבנדפס.

[2]) עי׳ שרש גרם. — [3]) כך בנוסח׳ וכן באלפסי. ופרש הערוך: תוספת. ורשב״ם שם: הכרע. והרמב״ב: התוספת שהוא מוסיף במכר.

גָרוֹן ומשקרות עינים (ישע' ג יו). ואעדך עדי ואתנה צמידים על ידיך ורביד על גְרוֹנֵךְ (יחזק' יו יא).—ב) החלל הפנימי של הצואר, שדרך בו עובר המאכל ויוצא הרוח והקול, Kehle; gosier; throot: קרא בְגָרוֹן אל תחשך כשופר הרם קולך (ישע' נח א). מנעי רגלך מיחף וּגְרוֹנֵךְ [1]) מצמאה (ירמ' ב כה). יגעתי בקראי נחר גְרוֹנִי (תהל' סט ד). וקרבם הוות קבר פתוח גְרֹנָם (שם ה י). ידיהם (של העצבים) ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו לא יהגו בִּגְרוֹנָם (שם קיה ז). יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם רוממות אל בִּגְרוֹנָם וחרב פיפיות בידם (שם קמט ה-ו). אבל חצי זית והקיאו וכו' הרי נהנה גרונו בכזית (חול' קג:). החושש בגרונו לא יערענו בשמן תחלה (ברכ' לו.). מה אבא היה להוט אחר גרונו אף אני להוט אחר גרוני (מד"ר ברא' לד). שאמר (עשו) הכי קרא שמו יעקב חיכך בגרונו והוציא את הזמורה (פסיק' דר"כ, זכור), ועי' זמורה, הכך.—ומ"ר ⁰גרונים, ⁰גְרוֹנִיָּה: איך תאמרו לי עדייך הורד ופשוט רבידה מגרוניה (רסב"ג, שתרים אקרא, התחיה 22). ניסן הוא מועד הצמחונים, בארץ, גם מועד שושנים, בו ירבו הסגורות והשחינים, בבשר, ונגעים בגרונים, מרב להחה עם דם השכנים, בבחורים אך לא בזקנים (ראב"ע, שמעו נא 70). לך צעקו עדי חרו גרונים (ספר המוסר לר"ז בן סעד', כ"י תימני כו). — ומשל, כעצם בגרונו: והוא יתברך הפיר מחשבות ערמותיו והקים לו שטן לשטנו ועמד לו ממוכן כעצם בגרונו במה שהשיב אותו תשובה נצחת לבטל טענותיו (רסב"ג דורון, מגי' ספר פז.). — ⁰אותיות הגרון, האותיות אהחע שמוצאן הוא הגרון: והחמשה מקומות (של מוצא האותיות) הם הגרון ואותיותיו הם אהח"ע ויש אומרים אלף דגושה וכו' והשפה והשינים וקצה הלשון (כ"י ברצלוני, פי' ילירה, כ"כ אותיות). והאלף הנקראת המוה היא אשר מוצאה יותר רחוק מכל אותיות הגרון וסמוכה לה ברחוק המוצא ההא ואלה הם הפנים השניים מאותיות הגרון במוצאיהם (הקדמה עבר ב). והנה אומר כי אותיות הגרון הם ארבעה (ראב"ע, לחות). שאין רחוק מאותיות הגרון יותר מאותיות השפה (שם).

⁰גָּנַח מגרונו. — ⁰גְּנִיחָה. —⁰גְּרוֹנִי. —⁰גְּרוֹנִיּוּת. —⁰גַּרְגֵּר. — גַּרְגֶּרֶת.

[1]) בקצת ספרים וגורנך כתיב.

⁰וֶשֶׁט, השפופרת הרכה מעבר המאכל.

⁰זפק.

⁰חִכְחֵךְ בגרונו, הוציא קול.

⁰כִּרְנֵשׁ, הוציא קול בנשימה כמו כבש שחוט.

⁰לְהָאָה, תוספת בגרון.

⁰עָרְלַת הגרון.

⁰קָנֶה, מעבר הקול.

⁰תרבץ הושט.

⁰גְּרוֹנִי, ת"ז, לנק' גְרוֹנִית, מ"ר גְרוֹנִיִּים, גְרוֹנִיּוֹת, — אותיות גרוניות, שיוצאות מהגרון, Kehl-guttural: וכשידגשו אותה (את ההא הקמוצה) תצא מכלל אותיות המבטא הקלות השלשה ונכנסה בכלל הגרוניות הנהוניות הארבעה שהן אהח"ע (כ"י ישראלי, פי' ילירה, קונט' המסר' מב). אהח"ע גרוני (כ"י ברללוני, פי' ילירה כב). אלא שהרחיבו החית להיותה אות גרונית (כ"מ בן תביב, דרכי נעם). לפני אחה"ע קולו (של השוא) הומה כדמות הגרונית תקרא אותו (מסה פרוביליאלו, כשם קדמון). בבואו לפני אותיות אחה"ע קריאתו נוטה לקריאת אות הגרונית (שם).—ומה שנוגע אל הגרון: אחד מהם (מהשריגים) בכל צד ויורד על קצה ההוה ימין ושמאל עד שיגיע אל הגרון וכו' וכשפוגע הגרוני בולט כת מהם אל העצל (קאנון א א ג). יורד ביושר מהבדל הגרוני (שם כב). ויגיעו העצלים הגרוניים לראשיהם אשר למעלה הם עוברים אל הגרון (שם ב).

⁰גְּרוֹנִיּוּת, ש"נ, — מסגולת דבר גרוני: כי הם (המלים אכול אמור) על משקל זכור אבל נרתבו לגרוניותם (כ"מ בן תביב, דרכי נעם).

⁰גָּרוֹס[1]), ש"ז, מ"ר גְרוֹסוֹת [1]), סמי' גְרוֹסֵי,—מי שעושה גריסים, מי שמוכר גריסים, Graupner; fabricant des gruaux; grist-maker: הציידין והדשושות והגרוסות עושין בצנעה (מו"ק ב ה). רחת של גרוסות טמאה (כלים יה ה). נתנוהו (את העומר) בריחים של גרוסות והוציאו ממנו עשרון שהוא מנופה בי"ג נפה (מנח' י ד). קבלו עליהן חמרי טבריה ודשושי עכו וגרוסי ציפורין שלא לעשות מלאכה בחולו של מועד (ירוש' מו"ק ב פא:). גורסה בריחים של גרוסות (רש"י ויקר' ב יד).

[1]) כך נקוד במשנ' מנק' כ"י פרמה.

א.*גֵּרוּעַ, ש"ז, מ"ר גֵּרוּעִים, — שה"פ מן גָּרַע במשמ' פחות ונכוי מן החשבון: אין מקדישין ליגאל בגירוע פחות משתי שנים (ערכ' כד:). שביעית לא תעלה לו מן הגירוע (ב"מ קו.). — ומ"ר בכנ': שאם בקשה ליגרע מתחילת השנה השישית תחילת גירועיה בפרוטה וסוף גירועיה בפרוטה (ירוש' קדוש' א נח ג). כשם שסוף גירועיה בפרוטה אף קידושיה בפרוטה (שם).

ב.*גֵּרוּעַ[1], ש"ז, מ"ר גֵּרוּעִים,—כמו בֹּסֶר: ואמר רב אסי הוא בוסר הוא גרוע (ברכ' לו:).

***גָּרוּעַ**, ת"ז, לנק' גְּרוּעָה, מ"ר גְּרוּעִים, גְּרוּעוֹת, — פחות טוב במעלה, ובכלל לא טוב, schlecht, bad; mauvais: כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית (שבת נג:). אם אנצה אותם הרי מוטב ואם לאו אתם אומרים מה הגרוע הזה שיעמוד עלינו (מד"ר ברא' סז). — ומ"ר: החשובים שבהם כך עשו הגרועים שבהם על אחת כמה וכמה (שם כח).

***גָּרֹעַ**, — כמו גָּרַע, עי"ז.

***גְּרוּעָה**[2], ש"נ, — מקום שקוע ועמק באדמה שמתקבצים שם המים ובוקעים לתוך האדמה ונשמרים שם, low ground; bas-fond; Niederung: גרועה[3] שבמדבר שמחזקת מימיה (אדר"נ יד).

***גְּרוֹפִית**[4], ש"נ, מ"ר גְּרוֹפִיּוֹת, — ענף של זית עם שרש, שנוטעים באדמה, Setzling (v. Oliven) layer (of olive) bouture (d'olives): גרופית של זית טהורה עד שתשלק (כלים יב ח). (הקונה מחברו) זתים לקוץ מניח שתי גרופיות (ב"ב ס ג). מעשה באחד שהביא גרופית של זית שהוא משופה כמגדל לפני ר' עקיבא ואמר על זו הייתי יושב וטימאה לו (תוספתא כלים ב"ב ב ב). (קנה) זיתים לקוץ אינו רשאי לשרש את כולן כאחד אלא מניח שתי גרופיות בעיקרן ונוטל את השאר (שם ב"ב ד ז). וקוטמים נטיעות בכל מקום חוץ מגרופיות של זית (ב"ק פא.). הכנים עמו (נח לתבה) זמורות לנטיעות יהורים לתאנים גרופיות לזיתים (מד"ר ברא' לא). ויטע כרם לא היה לו ליטע דבר אחר של תקנה לא יחור אחד ולא גרופית אחת אלא ויטע כרם (שם לו).—ובהשאלה: שאול גרופית של שקמה היה (ירוש' ע"ז ב מ ג).—ומשל לדלות: יפתה שהיה רש בתורה גרופית של שקמה היה (תנחומא בוכר, בחקתי).

*גָּרוּף, עי' *גָּרַף.

א.*גָּרוּר[1], ת"ז, מ"ר גְּרוּרִים, — גֵּר גָּרוּר, גֵּרִים גְּרוּרִים, גֵּרִים קַנָּאִים, או מראים עצמם כך, מתאמצים לקבל כל מנהגי העם שהם מתגוררים בתוכו: שנעשו (הגוים שדבקו בישראל) גרים גרורים ומניחין תפילין בראשיהן תפילין בזרועותיהם ציצית בבגדיהם מזוזה בפתחיהם (ע"ז ג:). כלם גרים גרורים הם לעתיד לבא (שם כד.). הללו בני מלכים הם ומה עשו פשטו ידיהם בגרים גרורים (יבמ' עט.). וכן הגבעונים שלא היו גרים של אמת אלא היו גרים גרורים ונתגיירו מפני היראה (תנחומא במדב' לא).

ב.*גָּרוּר, ת"ז,—כמו גָּרוּד: נודות העכו"ם גרורים[2] חדשים מותרין ישנים ומזופפין אסורין (ע"ז לג.).

ג.גָּרוּר, עי' גָּרַר.

***גֵּרוּר**[3], ש"ז, — כמו גֵּרוּי: אל תצר להם ואל תתגר בם כל מיני גירור ולמואב אמר אל תצר ואל תתגר בם מלחמה, מלחמה אי אתה עושה אבל שאתה יכול לחטוף מהם חטוף (מד"ר במדב' כ).

---

[1]) לא נתברר מקור מלה זו. י"א על שם הגרעינים המתחילים להתהוות בהפרי.

[2]) בערב' עַוְר a). — [3]) בקצת ספרים גרוע. והגיה הגר"ז ערוגה, וגרסה זו נמצאת בקצת נוסח'. אך קצת תמוה מה ענין ערוגה להמדבר? ולכן הגיה בעל בנין יהושע ערוגה עמוקה במקום ערוגה שבמדבר, כמו בדא"ז א. אבל, אם ערוגה יכלה להשתבש לגרוע, קצת קשה להניח כי עמוקה נשתבשה למדבר. ואין לנו יסוד נכון לדחות את הגרסה שברוב הספרים, ובפרט שאפשר למצא פרוש נכון ומדויק להמלה גרועה עפ"י לשן ערב' שהשם עַוְר משמש במשמעה מתאימה היטב להענין, ויש עוד בערב' עַאִיר b) שר"ל מים שוקעים באדמה.

[4]) לא נתברר מקור מלה זו. במשנ' כ"י פרמה נקוד גְּרוֹפִית.

a) غور b) غاير

---

[1]) מן השם גֵּר, משקל פַּעֲלוּל, נאפוף, בהוספת ־וּל להגדלת המושג וחזקתו ועצומו. רש"י ושאר המפרשים וחכמי הלשון סוברים כי הוא פעול מן גרר במשמ' משיכה, ואמר רש"י (ע"ז כד.): גרורים מעצמן נגררין להתגייר אע"פ שאין מקבלין אותן. ע"כ. אך משמע' הפעול גרור הוא ממש להפך, שגררוהו אחרים. אבל באמת אינו כלל מן גרר, כי אם מן עצם השם גֵּר, בהוספת ל"פ שרוקה להגדלת הפעולה.

[2]) גרסת הנוסחאות.

[3]) שה"פ מן תתגר כאלו היה זה מן פעל גָּרַר.

***גָּרוּשׁ**, ש"ז, לנק' גְּרוּשָׁה, — איש שגרש את אשתו ואשה שנתגרשה מבעלה, Geschiedene(r); divorcé(e), divorced: גרושה וחלוצה לכהן הדיוט (יבמ' ז כ). גרוש שנשא גרושה ארבע דיעות במיטה (פסח' קיב.). היה אוכל בתרומה ונודע שהוא בן גרושה (יבמ' לד.). — ובכב' המחזיר גרושתו והנושא חלוצתו (יבמ' ד יב). ואחיו שבא על אחות גרושתו (דא"ר א).

***גֵּרוּשִׁים**, — שה"פ מן גֵּרֵשׁ, והוא שם במ"ר למעשה הפרוד הגמור בין איש ואשתו, שמנתק ומבטל הקשר החקי שביניהם, Ehescheidung; divorce: ספק גירושין כתב (גט) בכתב ידו ואין עליו עדים יש עליו עדים ואין בו זמן יש בו זמן ואין בו אלא עד אחד זהו ספק גירושין (יבמ' ג ח). בישראל נתתי גירושין לא נתתי גירושין באומות העולם (ירוש' קדוש' א נח ג). כל שיש בקידושין יש בגירושין (יבמ' לא:). — ובכלל, כל גרוש אדם ממקומו, מארצו, Vertreibung; expulsion: דנתי אותו (את אדה"ר) בגירושין וכו' אף בניו הכנסתים לארץ ישראל וצויתים ועברו על הצווי ודנתי אותם בשלוחין ובגרושין וקוננתי עליהם איכה (מד"ר בראש' יט).

גֵּרוּת[1], ש"נ, מ"ר גרויות[2]. — א) מקום לגור בו זמן מועט, מלון, Herberge; auberge; shelter: וילכו וישבו בְּגֵרוּת[3] כמוהם אשר אצל בית לחם (ירמ' מא יז). — ב) *מעמד הַגֵּר: אמר רבי יודן עבדות וגרות בארץ לא להם ארבע מאות שנה (פסיק' רבתי טו). — ואמר הפיטן: ושאל (אברהם) אות להודיעו נכונה, וגרם גרות ארבע מאות שנה (יולר ב שבוע', בשורי מעבהו). — ואמר המשורר: ברחמיו יהי פנה לעבדו ואל יבזה ענותו בגרותו וצוקיו וקורותיו (ראב"ע. בשם אל). — ובמליצה, גרות האדם בעולם הזה: חשבון האדם עם נפשו בתנאי הגרות בעולם הזה ויחשוב מעלתו בו כמעלת אדם נכרי הגיע אל ארץ נכריה ולא הכיר אחד מאנשי המדינה שהגיע אליה ולא היה אחד מהם יודע בו אלא שאדוני המדינה חמל עליו לגרותו והורהו מה שיתקן ענינו בה (חו"ה. חשבון הנפש ג). קבל על עצמך אחי תנאי הגרות בעוה"ז מפני שאתה בו גר אמת והראיה על גרותך ויחידותך בו (שם). נסיון האדם בעולם הזה ומאסרו בו וגרותו והגזרתו מעולם הרוחות (שם, הפרישות ג). — ג) *מעמד מי שהתגיר ונתיהד: גירות לא שכיחא מיתה שכיחא (גיט' פה.). להאכילו נבילות עד שיגדל ויקבל עליו גירות (רש"י יומא פה.).

[1]) מן גור משקל עדות. — [2]) מסלול. — [3]) יש סוברים שזה שם מקום, ויש מגיהים גדרות במקום גרות.

גרז[1]), ממנו גָּרַז, ואולי גַּרְזֶן.

גָּרַז, פ"ע, — כמו גָּזַר, קל לא נמצא במקרא. — ואמר המשורר: ועמוד אש ועמודי עננים ועיני כל מצפות וחוזות, ומשם חצבו בעלי ברית אל ופנות עם יי' שב גרוזות (ר"י הלוי, ראה עריס).

— נפע', נִגְרַז, — נִגְרַז מנגד עיניו של פלוני, נדחה ונרחק: ואני אמרתי בחפזי נִגְרַזְתִּי[2]) מנגד עיניך אכן שמעת קול תחנוני בשועי אליך (תהל' לא כג).

***גַּרְזִיאֵל**, — שם מלאך ממונה על פחד ואימה: והממונה על כל מיני פחד ואימה שמו גרזיאל ומי שהוא ממונה על השלום נקרא שמו סנסניאל (ברית מנוחה י).

גַּרְזֶן[3]), ש"ז, מ"ר גַּרְזִנִּים[4]), — כלי מלאכה לחטב בו עץ, לחצב אבן וכדומה, Axt; hache; axe: היתפאר הַגַּרְזֶן על החצב בו אם יתגדל המשור על מניפו (ישע' י יה). ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בַגַּרְזֶן לכרת העץ ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת (דבר' יט ה). לא תשחית את עצה לנדח עליו גַּרְזֶן (שם כ יט). והבית בהבנתו אבן שלמה מסע נבנה ומקבות וְהַגַּרְזֶן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנתו (מ"א ו ז). הכו החצבם איש לקראת רעו גרזן על גרזן וילכו המים מן המוצא אל הבר (כתבת השלוח). — יומ"ל: ועתה כל פתוחיה בקרדום ובגרזנים יהלומון (דוגמ על מנחם. יחד). — ומשל, ילקח הגרזן בעץ יותר מהראוי, יאמרו לאדם שמרשה לעצמו דברים יותר מהנאות: השבו (הפלסופים) היות אפשרי להם כל דבר ושתו לשונם בכל דבר, ולקח הגרזן שלהם בעץ יותר ממה שראוי (האמונה רמה 87).

[1]) בערב' ג'רז a) במשמ' חתיכה וקטיעה. וסוברים רוב החכמים כי בעברית אין זה אלא סרוס מהפעל גזר.
[2]) בס"א נגזרתי, כמו איכה ג נד. ויש שהגיהו נגרשתי.
[3]) רק בעברית. בערב' יש אמנם כרזן b), אך כבר החליטו החכמים כי זו מלה זרה. ולא עמדו החכמים על משקל מלה זו. — [4]) מנחם ודונש.

a) جرز b) كرزن

***גָּרִיד**[1], ש"ז, — זמן היֹבש, שאין גשמים יורדים, Dürre ; sécheresse ; dry season : עדור עמי ואנכש עמך כל ימי גריד אחד כל ימי רביעה אחד לא יאמר לו חרוש עמי בגריד ואני אחרוש עמך ברביעה (ב"מ ה י). — ומקום הגריד, שהאדמה יבשה שם וקשה להרש אותה : ובחדש השני בשבעה ועשרים יום להדש זה מרחשון יבשה הארץ ונעשית גריד המתינו ולא זרעו עד שירדו להם גשמים (סדע"ר ד). היה מנכש בשלשה עשר ונעקרה בידו שותלה במקום הטינא אבל לא במקום הגריד (תוספתא מנח' י לא). עד כמה היא מזרעת עד כדי שתהא בארץ שלשה ימים וכו' לא במקום הגריד (ירוש' כלא' ב כז ד). ואין משקין שדה גריד במועד (מו"ק ו:). בכ"ז להדש יבשה הארץ נעשית כגריד זרעו אותה ולא צמחה (מד"ר ברא' לג). שנעשתה הארץ כמין גריד ולא יבשה לגמרי (רש"י ר"ה יא:).

***גְּרִידָה**, ש"נ, — שה"פ מן גרד : הגרידה בראש הסכין עד שתגרד מן העור והמחק בזמן שהדיו לח מעביר ידיו הסופר עליו ומוחקו (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת 25). יחסר גרידה כמו שיגרדו כלי מתכות אחר השיפה וכו' כמו שיעשה בברזל אחר הגרידה (פרוש הרמב"ם, כלים יא ג). אבל בגרידת חלק ממנה (מהאות) באופן שלא תשאר לה צורת אות כלל (בו"ת רלב"ח א). רק בגרידת כל האות אין הסכמתם כהסכמתי (שם). די בגרידת אותו דבק (של אות מ) (ר"מ אלשקר ה). — והעור מן הבשר : אמנם פירוק החבור (של העור מן הבשר) יפול בעור ויקרא גרידה או שריטה (קאנון א ב א ד).

***גְּרִים**[2], ש"ז, מ"ר גְּרִיסִים, — א) כמו גֶּרֶשׂ, דבר גרוס, ובפרט פולים גרוסים טחונים טחינה גסה ונעשו כגרגרים, (Bohnen)-Graupe ; gruau (de fèves); pounded beans : (כתם) כגרים של פול (נדה ח ב). גרים של פול וגרים של טפיח הרי אילו מין אחד (תוספתא תרומ' ו יא). האורז וגרים של טפיח בזמן שאינן קלופין (שם טבו"י א א). — ומ"ר : גריסין שנתבשלו עם עדשים (ערלה ב ז). (נדר) מן הגריסין אסור

[1]) סוברים כי נגזר מן גרד, במשמ' חכוך, ור"ל הזמן שהאדמה כמו גרודה, שאין עליה כלום. אבל זה דחוק ולא נתברר מקורו.

[2]) כך נקוד במשנ' מנק' כ"י פרמה, ונגזר מן גרם, עי"ש, ועי' גֶּרֶשׂ.

במקפה (נדר' ו י). חומץ שנפל על גבי גריסין (ע"ז ס ב). גריסין (שנתערבו) בעדשים יבור (תוספתא תרומ' ו יא). אמר קונם גרים שאני טועם אסור בחיין ומותר במבושלים גריסין שאני טועם מותר בחיין ואסור במבושלין (שם נדר' ג ו). גריסין שנתנן על גבי פרוסות להקפותן (שם עוקצ' ב ו). מי גריסין לעיסת גריסין של פול (שם נדה ח ט). היו מכין אותו (את שלמה בזמן גלותו) בקנה על ראשו ונותנין לפניו קערה של גריסין (פסיק' דר"כ קסט.). ומעשה ברבי יהושע שנתארח אצל אלמנה אחת וכו' אמרה לו מפני מה מעטתה בגריסין הללו (דא"ר ו). — ב) ימין ממיני החטטים שבראש : שנאת האשה לסרים, שנאת השור לארים, והראש לגרים[1] (עמנו', מחברת ה).

***גְּרִיסָה**, ש"נ, מ"ר גְּרִיסוֹת, — א) כמו גְּרִים, ובהשאלה לגרגרים קטנים עשוים מבצק בצורת גריסים : וכן עושין אצלנו שמרתיח שמן בכלי של מיני מתכות ועושין גריסות גריסות מן הבצק ומטגנין אותן כשהוא על האש והשמן רותח (תבו' גא' ליק מב). — ב) ∞תבשיל של גריסין, נהוג בדבור העברי בא"י.

***גְּרִיעָה**, ש"נ, — שה"פ מן גָּרַע : וזה שאמרו חכמים גורעין ומוסיפין ודורשין לא גריעה ממש וכו' אלא נראה כמוסיף וגורע (ערוך, ערך גרע). ודע כי הגריעה נגרע מכלל ומעט מהרבה (ר"ב בר"ב, המליצה, בבר 14). — ובהשאלה, כמו גְּרִיעוּת : הקנאה היא באה מגריעת הנפש (תורתת לדיק', הקנאה).

***גְּרִיעוּת**[2], ש"נ, מ"ר גְּרִיעֻיּוֹת, — ר"ע האיכות של דבר, חסרון ומדה רעה בנפש וכדומה, Fehler ; défaut ; defect : וזה הענין היה סיבה להשוד החכם בחטא גדול ולדמות גריעות גדולה בחכמתו (הקד' מלמד התלמי'). פעמים רבות יבחר לו האדם לעזוב מזון יום או יומים בשביל שיגיע בו אל ענג הנצוח לנצח חברו בשחוק הקוביא עם מה שיש בו מהגריעות והפחיתות (מאזני לדק, אלגזלי 13). שגדרו (של הבושת) הוא מכאוב יקרה לנפש בעת הפחד ממעשה הגריעות (שם 106). והמירן מגריעות לעלוי ומעלוי לגריעות (מיוחס לראב"ד, יצירה ב ב). והנה הכריתה ההיא כפילה לגריעות וחסרון דהיינו שחטאו בזה להוציא דבה ולקו על כך (פענח רזא, שלח). אבל הנותן

[1]) דר' מזיא : Favus, tinea lupinosa.

[2]) בארמ' גריעותא : אגרא מפשר ליה לגריעותא (ברכ' נו.). תרתי לגריעותא (ב"ק לט:).

דופי באדם אין לו ריוח והוא ג ר י ע ו ת הלב (אלח' לדיק', הפתיקה).— ומ"כ: ותכלית ה ג ר י ע י ו ת כמו כן הוא שיהיו נמצאות באדם בלי טורח ויגיעה זמאין מחשבה (מאזני לדק, אלגזלי 84). ראוי לך שתדע שרפואת הנפש במחות ה ג ר י ע י ו ת ממנה וקנות השלמויות אליה דמיונו הוא רפואת הגופות (שם 86).

***גְּרִיפָה**, ש"נ,—שה"פ מן גָּרַף: ג ר י פ ת תנור וכירים (כילה כח:). דמה ג ר י פ ה בחרש מן גבא לקלוף מפני שלוקחין ממנו המים זה אחר זה (ס' השרשים לריב"ג. פרש תסף). סחף וכו' ענינם ענין ג ר י פ ה והדיפה כי זרם המטר גורף ומוליך העצים והזרעים (פרשי רד"ק, סחף). כלם ענין הרחיצה בכח ו ה ג ר י פ ה (שם, שטף). והיו לנחל שוטף ענינם ג ר י פ ה ואולי כל ענין שטף כן הוא ר"ל ג ר י פ ת הטנף והסרתו (אכרהם בדרשי, חותם תכנית, מריקה).

***גְּרִיץ**[1], ש"ז, מ"כ גְּרִיצִים, — חלה עבה של לחם, ולא דקה ושטוחה: אמר רבן גמליאל מימיהן של בית אבא לא היו אופין פתין ג ר י צ י ן אלא רקיקין (כילה כו, עדי' ג י).—ונתיחד בדבור העברי בא"י לחלות לחם לבן מקמח לבן.

***גְּרִיצָה**, ש"נ, מ"כ גְּרִיצוֹת, — כמו גְּרִיץ: אין מסייעין את הנחתום העושה בטומאה ואין מוליכין עמו ג ר י צ ו ת לתנור (תוספתא ע"ז ז כ).

***גְּרִיר**, ש"ז,—כמו גְּרִיד: בהולדו (הקיטור) בתוך ארץ ינידה בהחתמה ולא בזמן גרירים[2] (כתי הנפש והלחשים ג).

***גְּרִירָה**, ש"נ,—שה"פ מן ג ר ר: המטלטלין מהו שיקנו ב ג ר י ר ה וכו' שדרכן ליקנות ב ג ר י ר ה (ירוש' ב"ק ג ג ג). ר"מ אומר כל השבטים קרויין קהל ר"י אומר כל שבט ושבט קרוי קהל וכו' מה ביניהן ג ר י ר ה ר"י אומר שבט אחד גורר כל השבטים ר"ש אומר אין שבט אחד גורר כל השבטים (שם הור' א מו). והלכה כר"ש ב ג ר י ר ה דתניא ר"ש אומר גורר אדם מטה כסא וספסל בשבת ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ (פסח' קא.) זה שמחוסר שפיכה ג ר י ר ה וכסוי (חול' פד.). ואם אין בו דברים הללו יוצאת נשמתו מגופו כ ג ר י ר ת קוצים מן הצמר (ראש' חכמה, היראה יכ).

---

[1]) בארמ' גריצתא תרגום של חלה, וכן בסור' גריצתא. וסוברים שהוא כמו קורצא.

[2]) ומפרש שם: ולא בעת ה ג ר י ר והיובש. וכן ר' שלמה בר"ש בספר המליצה (ככר, חלק הגרמני 78).

***גְּרִישָׁה**, ש"נ. — שה"פ מן ג ר ש: ואלי מאנה תבל להיות אמתו גרשה מהיות ג ר י ש ה (רשב"ג, כלפור. טל אורות לשד"ל). ג ר י ש ת טמאים אל מחוץ למחנה, וגזול הגר וכחש בעמיתו משלם קרן וחומש ומעילות (מוסף א שבוע', את שם המיוחד). וגם ב ג ר י ש ת העממים אל תמסרם בידי המלאך (רשב"ל דוכן, מג"א. ח"ש כ). ועוצר (האתרוג) ה ג ר י ש ה והקיא הבא מן האדומה (מ' אלדכי, ש"א ה כ). (הלחם) הגדול קליפתו דקה וקשה וחלושה לגדל הגופגים בהיותו קשה לבשל ומיבש ליחות ה ג ר י ש ה ולכן יעצור הבטן (שם).

גרל, ממנו גּוֹרָל. *הִגְרִיל, *הַגְרָלָה.

***גָּרַל**, — קל לא נהוג.

— הִפְע', *הִגְרִיל, — הטיל גורל: ה ג ר י ל מת אחד מהם מ ש ה ג ר י ל יביא שנים י י ג ר י ל (ספרא אחרי מות ב). שני שעירי יוה"כ עד שלא ה ג ר י ל עליהם רשאי לשנותן בדבר אחר מ ש ה ג ר י ל עליהן אינו רשאי לשנותן (תוספתא יוה"כ ד י). מ ש ה ג ר י ל חייב על של שם ופטור על של עזאזל וכו' שהט את הפר עד שלא ה ג ר י ל חייב (ירוש' שם ד מא ג). ויש מהן שהיו מ ג ר י ל י ן על כל שבוע ושבוע (שם תעני' ד סח.). מצוה ל ה ג ר י ל ואם לא ה ג ר י ל כשר (יומא לט:). לא ה ג ר י ל כשר לא התודה פסול (שם מ.). היכן מ ג ר י ל במזרח בעזרה בצפון המזבח (רמב"ם, עבוד' יוה"כ ג א).

—הָפְע', הֻגְרַל, — שהוטל הגורל: טמנה וסתרה מפרוע ירך, טמא כְּהֻגְרַל גפנה להברך (קרוב' לפורים, לפניו טבע).

א·גרם, ממנו גֶּרֶם, א·גֶּרֶם, ׳גַּרְמָה, ׳גַרְמִיּוּת.

גֶּרֶם[1]), ש"ז, מ"כ גְּרָמִים, כנ' גְּרָמָיו,— א) עצם, החלק הקשה שבגוף בע"ח שעליו מתרקם הבשר, Knochen, bone; os: חמר גֶּרֶם[2]) רבץ בין המשפתים (ברא' מט יד), ר"ל חמור חזק בעל עצמות חזקות. לב שמח ייטיב גהה ורוח נכאה תיבש גָּרֶם (משלי יז כב). בארך אפים יפתה קצין ולשון רכה תשבר גָּרֶם (שם כה יה).— ומ"כ גְּרָמִים, גְּרָמָיו: עצמיו אפיקי נחשה גרמיו כמטיל ברזל (איוב מ יח).— ב) גֶּרֶם המעלות, מדרגה, בפרט המדרגה הרחבה, שיש שם בית מושב.

---

[1]) בארמ' גרמא. בערב' ג'רם a) במשמ' גוף.— [2]) בערב' גַ'רים b), מי שהוא בעל גוף גדול וגס.

a) جِرْم b) جَرِيم

: Treppen-Absatz ; palier ; resting-place
וימהרו ויקחו איש בגדו וישימו תחתיו (תחת יהוא) אל גֶּרֶם המעלות [1]) ויתקעו בשופר ויאמרו מלך יהוא (מ"ב ט יג). — ג) כמו גוף, כל גוף מוחשי, בעל רחקים [2]), Körper ; corps ; body : וכשתהיה נפשו שפלה ונדודה ואין מעלתו להשיג אל המעלה ההיא לא יוכל לעלות אל מה שלא זמנוהו גרמי אותיותיו (רסב"ג, תקון מדות הנפש). כבר התבאר ממאמריו ביסודות שהגרמים העליונים והיסודות מספיקים בהוית ההויות (ראב"ע, ספר העלמים). שהבורא בראך מלא דבר בכלל מה שברא מן הגרמים הרוחניים ורצה לנשאך ולהרים מעלתך (חו"ה, עבוד' ה' ט). כי היא (השמש) מאירה מה שלמעלה ממנה כמו שהיא מאירה מה שלמטה ממנה מן הככבים והגרמים וכן אלה היחידים אשר ספרתי (שם, הפריבות ג). בהתברר אמיתת הענינים הטבעיים וכו' והזמן והמקום והתנועה והגרמים הגלגליים והגרמים היסודיים וההויה וההפסד (כוזרי ה יב). שגרמי הכוכבים גשמים נחים לעולם בעצמם וגרמי הגלגלים מתנועעים לעולם (מלמד התלמי' כוא). וכלם יתנועעו סביב הארץ תנועות מתחלפות מלבד התנועות אשר לגרמי כוכבי לכת בעיבי גלגליהם (אמונה רמה א ח). שקרא (משה) אלהים למלאכים ואדונים לגרמים השמימיים וכו' שגם הגרמים השמימיים ישפיעו כחות בזה העולם (ר"י אברבנל, ברא"ש, אלהים). יגיעו מניעי הגרמים השמימיים (הקד' רלב"ג למלחמ' השם). המעים העליונים ששה שלשה מהם דקים ושלשה גסים והם התחתונים מזגם קר ולח וגרם המעים עצבי כפול והאצטומכא שולחת שם המזון (לדה לדרך, מנא' כר זרת א א ח).

א.גָּרַם, פ"י, — גָּרַם הזאב לַבֹּקֶר, הניח חלק מטרפו לבקר : שריה בקרבה אריות שאגים שפטיה זאבי ערב לא גָרְמוּ לבקר (צפני' ג ג).

— פִּעֵ', גֵּרֵם, — גֵּרֵם את העצמות, אכל מהם כל הבשר ושבר ולעס גם העצמות, einen Knochen abnagen ; manger, désosser ; to gnaw bones : יאכל גוים צריו ועצמתיהם יְגָרֵם (במדב' כד ח). — ובהרחבה בכלל לדברים קשים, יבשים, כמו חרס וכיוצא בזה : כוס אחותך תשתי וגו' כוס אחותך שמרון ושתית אותה ומצית ואת חרשיה תְּגָרֵמִי (יחזק' כג לב-לד). — ואמר המשורר בדברו על האויבים : שועלים קטנים, לצלע נכונים, עוללו כרמו, ועוררו זעמו, וגרמו עצמו, ומצצו דמו (ר"י הלוי לר' דוד נרבוני). — ואמר המליץ : טורפי טרף יטרפוהו לנתחיו, וגרם יגרמוהו לעצמיו (מנח' בן סרוק, גרם). — ובהשאלה, יהחשך יְגָרְמֵהוּ, ידכא אותו כליל : אל נא שמש חיי אל תעזביני פן ימש חשך ויגרמני נה (יל"ג, חנה).

ב.*גרם, ממנו ב.*גָּרַם, *גֹּרֶם, *גְּרָמָה.

ב.*גָּרַם, פ"י, — סִבֵּב, היה סבה לדבר, verursachen ; causer ; to cause : וכל מצות עשה שהזמן גרמה אנשים חייבים ונשים פטורות (קדוש' א ז). מברך על היום ואחר כך מברך על היין שהיום גורם ליין שיבוא (תוספתא ברכ' ו א). הצד השוה שבהם שהם (האב והנשיא) גדולים ומעמך וגדולתן גרמה להם ואתה מוזהר על קללתם (ספרא קדוש' קד). שישיבתם של ישראל גרמה להם לכל המעשים הללו (שם אחרי קלא). אומרים לו דמך בראשך שאתה גרמת לכך (שם אמור רלט). חולה ששימש מטתו אמר רבי אמי אם הוא גרם לעצמו יטבול וימות (ירוש' ברכ' ג ו ג). כל מי שיש לו בהכ"נ בעירו ואינו נכנס שם להתפלל נקרא שכן רע וכו' ולא עוד אלא שגורם גלות לו ולבניו (גמ' שם ח.). לא מזל יום גורם אלא מזל שעה גורם (שבת קנו.). לא שק ותענית גורמין (חסד ורחמי אלוה) אלא תשובה ומעשים טובים גורמים (תענ' טז.). נחום איש גם זו שהיה סומא משתי עיניו וכו' אמרו לו תלמידיו רבי וכי מאחר שצדיק גמור אתה למה עלתה לך כך אמר להם בניי אני גרמתי לעצמי שפעם אחת הייתי מהלך בדרך וכו' ואמרתי עיני שלא חסו על עיניך יסומו (שם כא.). מה אעשה שעונותינו גרמו לנו

— [1]) אמר ריב"ג : אבל אל גרם המעלות פירושו אצלי אל המעלות עצמו כלומר שהושיבוהו על המעלות שהיו יושבין עליהן וכו' וכיון שהוא גרם בענין עצם משתמשין בו בענין עצם הדבר. ע"כ. וכן רוב החדשים. אבל אין משמעה זו מתישבת יפה לפי הענין, כי לא היה שום צרך לאמר על עצם המדרגה. ות"י תרגם על דרך, וכן דש"י, וגם זה קצת דחוק שהוא כמעט אותו הדבר. והיותר נכון לפי כונת הענין הוא מה שפרש בן מנחם מלשון ג'בה, כי העלוהו על המדרגה העליונה של המעלות שיש שם מקום פחות או יותר רחב למושב ושמו שם הבגדים שיהיה עוד יותר גבוה כדי שיהיה נראה לכל העם. — [2]) בערב' ג'רם a).

---

a) جِرْم

זכו' (סנה' סה:). כנעני זה שלא דיבר בפיו ולא הלך ברגליו גרם הצלה לו ולזרעו עד סוף כל הדורות (סוטה מו:). הלדרוש אותי אתם באים מאחר שגרמתם לי להחריב ביתי ולשרוף היכלי ולהגלות בני (מד"ר שה"ש. זאת קומתך). הוא בא ליזקק לה והיא אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ופורש ממנה מיד מי גרם לו שלא יקרב לה וכו' דברי תורה שרכין בשושנה (שם. סרכך).—וככל׳: בר קפרא אמר איקונין אחת טובה היה לי בתוך ביתך וגרמתני לכופפה (ירוש' ברכ' ג ו).

— פע', יִגְרֵם, — כמו קל: הם צועקים אליו והקב"ה שומע להם ומעיין עליהן ודן לאותם שגירמו צער זה על העניים (הליקוטי. אבן יקרה ב, משפט').

— הפע', יַהֲגְרִים, — כמו קל גָּרַם: כי היכול על ההגרמה יחייב שיהיה יכול על המגרים אותו (ספר הישר הסברות, ישוע בן יהודה קראי ה).

*גֶּרֶם, ש"ז, סמי' גֶּרֶם, — דבר שגורם, סִבָּה, שנולדה מעצמה או מפעולה אחרת, indirekte Ursache, cause indirecte; indirect production of an effect: גרם כבוי אסור (שבת קכ:). גרם מחק אסור (רש"י שם).

ג.*גרם, ממנו ג.*גֶּרֶם, *הַגְרִים *הַגְרָמָה.

ג.*גָּרַם[1], קל אינו נהוג.

— הפע' *הִגְרִים, פ"ע, — הגרים השוחט בשחיטה, הטה את הסכין למעלה או למטה ממקום הקבוע להשחיטה: מחלוקת בשהגרים שליש ושחט שני שליש וכו' אבל שחט שני שליש והגרים שליש דברי הכל כשרה (חול' יט.).

— הפע *הֻגְרַם, מֻגְרָם, מֻגְרֶמֶת, מוג׳, — בהמה שהגרים השוחט בשחיטתו: העיד רבי חנינא בן אנטיגנוס על מוגרמת שהיא כשרה (חול' יח:).

*גַּרְמָה, ש"נ, מ"ר גְּרָמוֹת. — כמו גֶּרֶם א. עצם: אדם באהבת עולם רצונו דומה לכלב לועס גרמות, דם משפטיו מוצץ וחושב. כי הוא מוצץ דם העצמות (ר"י קמחי בקל הקדש. ליון ב).

*גַּרְמָה[2], ש"נ, סמי' גַּרְמַת, ככנ' גַּרְמָתוֹ[3], מ"ר גְּרָמוֹת, — כמו *גֶּרֶם: וצריך הנפקד ליתנו למקבל וחוזר וגובה אותו מן הנותן כיון שמודה שלא היה לו בידו כלום ובגרמתו הוא נתחייב ליתן לזה (לבוש חו"מ קכו יד). מי שעשה גורן בתוך שלו וכו' (אם הוליך רוח מצויה המוץ והזיק) הרוח (הוא) שסייע אותו ואין כאן אלא גרמתו (שם, שכנים קנה לד). גרמת הצהוב (שבקשת) הוא עירוב האור להקל השחור וכו' וגורמת הארגמני הוא שחרורית העבים וגרמת הירוק הוא מפני עירוב הלבן (מ' אלדבי. ש"א ב ד). שאינו עושה הוא בעצמו אלא שע"י גרמתו בא ההיזק (סמ"ע חו"מ שפו). ואעפ"י שמתה (הפלגש בגבעה) בגרמתם (של המתעוללים בה) (ר"י עמדין, מגדל עז ע.). — ומ"ר: כל הגרמות אם יקבל בפרוש לשלם אם יגרום ההפסד חייב הוא לשלם (מרדכי, פרק הגוזל).

גַּרְמִיָה, ילגרמיה, עי' ילגרמיה.

*גַּרְמִיּוּת, ש"נ, — סגולת הַגֶּרֶם: ואמרו כי זרע הזכר כשיתערב בו פועל בכח ולא יהיה לחלק ממנו מבוא רב לישר גרמיות גוף העובר וכו' אבל רוב עזרו בגרמיות רוח העובר, ואמנם זרע הנקבה הוא היסוד לגרמיות גוף העובר וכו' (קאנון ג כ א ב).

גרן, ממנו גֹּרֶן.

גֹּרֶן[1], ש"נ, ככ' גָּרְנִי, גָּרְנְךָ, עם ה המקום גֹּרְנָה, מ"ר גְּרָנוֹת, סמי' גָּרְנוֹת, — א) המקום שאוסף האכר שמה את תבואת שדהו לדוש אותה, Dreschtenne; aire; thresh-floor: כתבואת גרן וכתבואת יקב (במד' יח ל). גרן ויקב לא ירעם (הוש' ט ב). הנה הוא זרה את גרן השעורים הלילה (רות ג ב). כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב (במד' יח כז). כמוץ יסער מגרן (הוש' יג ג). מרחיקין גורן קבוע מן העיר חמשים אמה (ב"ב כ ח). כי קבצם כעמיר גרנה (מיכ' ד יב). מדשתי ובן גרני (ישע' כא י). התאמין בו כי ישוב זרעך וגרנך יאסף (איוב לט יב). באספך מגרנך ומיקבך (דבר' יו יג). — ומ"ר: הנה פלשתים נלחמים בקעילה והמה שסים את

---

[1]) לא נתברר הדבר מה מקורו של פעל זה במשמ' שהוא משמש בענין שחיטה.

[2]) צורה עברית לפי הקריאה של השם גרמא בארמית, כמו שנהגו ברוב השמות ממשקל הארמי הזה שהשתמשו בו בנטיות בדרך ש"נ בעבר'. — [3]) משקל

מְעָרָה מְעָרָתוֹ.

[1]) בערב' גרן[a], אך אין למשמעה זו יחס טבעי עם שאר המשמעות ששרש גרן משמש בלשון זו. י"א כי עקר משמעתו היא הטחינה. אבל אין למשמעה זו שיכות לדישת התבואה. ואחרים סוברים כי נסתעף מן משמ' העמקות שיש להשם גרן בסור' במשמ' מקום עמוק בסלע, וגם כלי לרחוץ בו, ומזה גם בערב'. אך כל זה

[a]) جرن

הגרנות [1]) (ש"א כג א). ומלאו הגרנות בר והשיקו היקבים תירוש ויצהר (יואל ב כד). אהבת אתנן על כל גרנות דגן (הוש' ט א). הזורע את שדהו מין אחד אע"פ שהוא עושהו שתי ג ר נ ו ת נותן פאה אחת (פאה ב ה). התגר נוטל מחמש ג ר נ ו ת ונותן לתוך מגורה אחת (ב"מ ד יב). רחת של גרוסות וכו' של ג ר נ ו ת (כלים יד ה). שהיתה שנת רעבון וכל העם רציו ל ג ר נ ו ת (תוספתא סנה' ב ט). — ומ"ר *ג ר נ י ם, כנ' ג ר נ י ה ם: כל מעשיהן של ישראל משונין מאה"ע בחרישתן בזריעתן בנטיעתן בקצירתן בעמירן בדישן ב ג ר נ י ה ן (מד"ר שה"ש, תכו). — *והתבואה שבגרן: מעשה שנכנסה ג ר ן אחת של פול במירון (תוספתא דמאי ד יג). כל שיש לו ג ו ר ן קוצץ עמו כשער ה ג ו ר ן וכל שאין לו ג ו ר ן קוצץ עמו כל זמן שירצה (שם ב"מ ו ה). שאין תורמין ומעשרין לא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש כיצד הוא עושה צובר ג ו ר נ ו לתוכו ונמצא תורם ומעשר מן החדש שבו על החדש שבו (ר"ה יג:). ההולך למוד את ג ר נ ו אומר יה"ר מלפניך ה' אלהינו שתשלח ברכה במעשה ידינו (ב"מ מב.). — *והזמן שמאספים לתוך הגרן: החוכר שדה מחבירו וכו' ואמר לו תן לי חכורי אין שומעין לו אלא ימתין עד שתגיע ג ו ר ן (תוספתא ב"מ ט כד). איזהו ג ו ר נ ן למעשרות הקשואין והדלועין משיפקסו (מעשר' א ה). באתה ה ג ו ר ן מכניסין את הקש לאור (פסיק' רבתי י). — ובהשאלה גם לבע"ח: בשלשה פרקים בשנה תורמין את הלשכה וכו' והן ג ר נ ו ת למעשר בהמה (שקל' ג א). — ומפני שרוב הגרנות הן עגלות היו אומרים לשטח עג"ל *גרן: סנהדרין היתה כחצי ג ו ר ן עגולה (סנה' ד ג). — ב) כמו *ברכה, מה שאילן מביא פרי לפעם אחת: באילן שהוא עושה שתי ג ר נ ו ת בשנה אבל באילן שהוא עושה ג ו ר ן אחת בשנה כגון זתים ותמרים וחרובין וכו' הרי הן כלעתיד לבוא (ירוש' שביע' ה א). — וגם *בבע"ח, ביונות: יונה זו מחדשת בכל חדש וחדש גו ר ן (מד"ר שה"ש, הנך יפה). — ובהשאלה, *ג ר נ ה של תורה, זמן הלמוד: אין ג ר נ ה של תורה אלא בלילה (מד"ר שה"ש, ראשו).

א.גרס, ממנו א.גרס, *גרים, *גריסה.

א.גָּרַס, — א) פ"ע, נשבר לרסיסים דקים, zermalmt werden; être écrasé; be crushed, ובהשאלה, דחוק. — ועי' דוש, שדה תבואה. — [1]) כמו ארחות.

במשמ' מוסרות, בענין צער גדול: גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך בכל עת (תהל' קיט כ). — ואמר הפיטן: שני רשעים בחצץ תגרוס, שכול ואלמון אותם תהרוס (סלית' יום ד, איה כל). — ופעול: זכרו תורת משה במצות שבת גרוסה, חרותה ליום השביעי ככלה בין רעותיה משבצה (זמי' ליל שבת, כל מקדש). — ב) *פ"י, גרס את השעורים, הפולים, עשה ג ר י ס י ם: גריס של פול ושל טופיח ושל צפורי טמא מפני ששורין אותו במים בשעה ש ג ו ר ס י ן אותו (תוספתא מכשי' ג ו). — ובמשמ' *שבר בכלל: פצעני ובלע את בשרי ואכל כאב דמי וחלבי, ו ג ר ס כל עצמי בחמתו ויתנשא ויקום בי כלביא (ר"י אלחריזי, תלונה, או"ג ב).
— הפע', הגריס, עת' יגריס, עם ו המהפך ויגרס, — כמו קל ב, הגריס את השנים בחצץ, שבר אותם: ויגרס בחצץ שני הכפישני באפר (איכה ג טז).
— פע', *גֵּרֵס, — כמו הפעיל, שבר ופרך: דברי ר' יהודה בדבילה שמינה שלא ג י ר ס ה ודברי חכמים בדבלה שמנה ש ג ר ס ה (תוספתא טבו"י ב יב).
— פע', *גֹּרַס, גוֹרַס, גֹּרַסְתִּי, גוֹרַסְתִּי, — נשברתי ונפרכתי: בקרבי שחרתיך קראתיך ממעמקים, גורסתי לתאותך כאיל על אפיקים, דרשתיך ובקשתיך ברחובות ובשוקים (סלית' יום א, אויתיך).

ב.גרס, ממנו ב.*גרס, *גרסה.

ב.*גָּרַס[1]), פ"י, — א) למד: שהכל גורסין פרשיות אלה (רמב"ם תפילין א יב). אם אתה צריך ללמוד ולגרוס הוי שקד ללמוד מה שמשיב לאפיקורוס (ספ' המוסר לר"ז בן סעד', כ"י תימנ' ז). שאי אפשר שהתלמידים הגורסים שם קצתם גורסים וקצתם ישנים (הלכות או"ח עט ט). אמרו שמותר לגרוס בלחש בעת הקריאה וי"א דדוקא מי שתורתו אומנותו מותר לגרוס ולא איש אחר (שם קמו ג). — ב) עושה גרסה בספר, או סובר כי הגרסה בספר היא כך: מה שאתה משבש המשנה וגורס שלא יהא זכור וכו' אין צריך לשבש (אור זרוע, עירו"ב רע"ז). ויש ספרים שגורסים גרסא אחרת (תגמ' הנפש ה.).

*גִּרְסָא, עי' *גִּרְסָה.

[1]) בארמ' גְּרִיס, גריסנא: רב ששת מהדר אפיה וגריס (ברכ' ח.). ואמר אביי מריש הוה גריסנא בגו ביתאי ומצלינא בבי כנישתא כיון דשמענא וכו' לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא (שם). — וסוברים כי נסתעפה משמעה זו מן משמ' של טחינה שבשרש גרס.

גִּרְסָה[1], ש"נ, מ"ר גִּרְסוֹת, גִּרְסָאוֹת, — א) נוסחה בכלל, לשון הספר כמו שהוא, Text ; texte : ילמד אדם מרבו עד שתהא גירסת התלמוד ופירושו שגורה לו בפיו (רש"י ע"ז יט.). —ובכלל למוד, תלמוד: אל תיגע להעשיר לעשות גירסתך חבילות חבילות (הוה, משלי כג ד). ובמה יכל לו דוד בגרסתו שלא היה שותק לילה ויום (הריקנטי, אבן יקרה ב, יתרו). ולומד גרסתו בסוכה (ספר הקנה עו:). — ב) שנוי שבין נוסחה זאת ונוסחה אחרת בגוף הספר, Variant : יש ספרים משובשים שכתוב בהן וכו' וגירסת שוטים היא זו (רש"י כתוב' פ.). וכפי גירסת הלכות גדולות משמע וכו' (תוספ' נזיר נט.). לפי גרסת הספרים שלנו הבעיא בתער ממש (שם). והגרסה הנכונה תנא אקרא קאי (מלמד התלמ', נשא). לפי גרסת הירושלמי (תשו' הר"ן גירונדי יז). וכתב הרב בעל התוספות הספרים שגרסתן כיון דקא מודה וכו' ואת הגירסה היא בפקדון שלא נתן להוצאה (התרומות ז ג). — ומ"ר: אמנם משתי הגרסות משמע בביאור שעצם השמים אינו עצם גופי (תגמ' הנפש ה.).

גרע, ממנו גָּרַע, *גֵּרוּעַ, יִגְרָעָה, *גְּרִיעוּת, *גֵּרָעוֹן, מִגְרַעַת.

א. גָּרַע[2], פ"י, עת' יִגְרַע, — א) גרע ממנו, הפחית, עשה פחות, לא כל כך הרבה, ההפך מן הוסיף, vermindern ; diminuer ; diminish : ואת מתכנת הלבנים אשר הם עשים תמול שלשם תשימו עליהם לא תִגְרְעוּ ממנו (שמות ה ח). לא תִגְרְעוּ מלבניכם דבר יום ביומו (שם יט). שארה כסותה ועונתה לא יִגְרָע (שם כא י), לאמר יספיק לה בכמות לא פחות מקודם. את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אתו תשמרו לעשות לא תסף עליו ולא תִגְרַע ממנו (דבר' יג א). עמד בחצר בית יי' ודברת על כל ערי יהודה הבאים להשתחות בית יי' את כל הדברים אשר צויתיך לדבר אליהם אל תִּגְרַע דבר (ירמ' כו ב). לא תספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תִגְרְעוּ ממנו (דבר' ד ב). והנה נטיתי ידי עליך וָאֶגְרַע חקך (יחזק' יו כז). ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לִגְרֹעַ (קהל' ג יד). שכל המוסיף גורע (סנה' כט.). גורעין ומוסיפין ודורשין (יומא מח.). —ומצוי בחכמת החשבון: לגרוע חשבון אחד מחשבון אחר קל הוא וכו' כתוב החשבון שתרצה לגרוע ממנו בטור העליון וכתוב המספרים שתחפוץ לגרעם בטור השפל (ראב"ע, ספר המספר ד). והוצרכו לגרוע ממנה אמה כנגד תקרת התא (תוספות יומא נב). ואם נמשכה תקופת תמוז בתוספת הזאת יותר מחדש לבנה תגרע ממנו חדש לבנה והנשאר הוא מרחק תקופת תמוז מן החדש הה' לחדש תקופת ניסן (הרמב"ס, כראש הגיון הנפש לר"א בר חייא). — ומליצה, אינו גרע עיניו מפלוני, לא יחדל אף רגע להתבונן בו: לא יִגְרַע מצדיק עיניו (איוב לו ז).

— פעו', גָּרוּעַ, עי' זה הערך.

— נפע', נִגְרַע, — שגרעו ממנו: אתם לכו קחו לכם תבן מאשר תמצאו כי אין נִגְרָע מעבדתכם דבר (שמות ה יא). ואם אחר היבל יקדיש שדהו וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרת עד שנת היבל וְנִגְרַע מערכך (ויקר' כז יח), ר"ל שיגרע את הסכום מן הערך. והיו (בנות צלפחד) לאחד מבני שבטי בני ישראל לנשים וְנִגְרְעָה נחלתן מנחלת אבתינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגרל נחלתנו יִגָּרֵעַ ואם יהיה היבל לבני ישראל ונוספה נחלתן וכו' ומנחלת מטה אבתינו יִגָּרַע נחלתן (במדב' לו ג-ד). (בזמן שנתן) לה דינר תיגרע עד פרוטה (בזמן שנתן) לה פרוטה לא תיגרע כלל (קדוש' י[illegible]) באותה שעה (שחטא אדה"ר) נגרע גובה קומתו של אדם ונעשית של מאה אמה (מד"ר בס"ש, הנה מטתו). כי כבר נגרע ממנה אמה (תוספ' יומ' נב.). כשמסלקין חתיכה של ברזל מן האש ורוצה להקטינה מניחה על המסמר ומכה בקורנוס ונגרעת (ר"ש כלים יב ד). — יִגָּרַע השם מתוך המשפחה, במשמ' יוסר, ימחק, יאבד: אבינו מת במדבר וגו' ובנים לא היו לו למה יִגָּרַע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן (במדב' כז ג-ד). — ובהשאלה במוסריות נִגְרַע, היה פחות במעלה: אנחנו טמאים לנפש אדם למה נִגָּרַע לבלתי הקריב את קרבן יי' במעדו (במד' ט ז).

— פע', *גֵּרַע, — כמו קל: והפדה מלמד שמגרעת פדיונה ויוצאה (קדוש' יד:). שמגרע מדמיו לפי שנים שעברו (ערוך, ערך זה). וכשהיה מגרע חצי אמה מכל כותל וכו' נמצא התא התחתונה חמש על חמש (תוספ' יומ' נב.).

— הפע' *הִגְרִיעַ, — כמו גָּרַע בקל: כי זה הפתרון טוב מהוסיף ומהחסיר ולו לא יכלנו להוציא לו מוצא אזי

---

1) בארמ' גרסא: דלא הוה פסק פומיה מגירסא (שבת ל:). גירסא דינקותא (שם כא:).

2) רק בעברית. י"א שהוא כמו בארמ' וסור' גרע במשמ' גזז, אבל זה דחוק.

הוספנו ו ה ג ר ע נ ו (תבוכ' תלמ' מנח' פל דוגב. אלוף). באמרו תנור וכירים יתץ וכו' הוסיף בכירים ויו ולא ה ג ר י ע ה ולא החסיר המלה משתי קצותיה (שם).

— נתפ', יִתְגָּרַע, — נפחת ונתקלקל: שאתה חייב לערלים לאלפים ולרבבות ו נ ת ג ר ע בזה הימנותך (ש"ת חכס לכי קמז). ושמעון ממאן לחלוק באומרו ש י ת ג ר ע הבית בחלקו ויפחתו דמיו (ש"ת תרומ' הדשן רלו).

ב. גָּרַע[1]), פ"י, עת' תִּגְרַע, יִגְרַע, — גָּרַע שִׂיחָה, דבר הרבה דברים בלי ישוב הדעת, בקלות, בקושי והצפה: הוכח בדבר לא יסכון ומלים לא יועיל בם אף אתה תפר יראה וְתִגְרַע[2]) שיחה לפני אל כי יאלף עונך פיך ותבחר לשון ערומים ירשיעך פיך ולא אני ושפתיך יענו בך (איוב יה ג-ו).

ג. גָּרַע[3]), פ"ע, עת' יִגְרַע, — גָּרַע מים וכדומה, שתה ובלע בבת אחת, verschlucken; avaler; to swallow. ובהשאלה ביחס לחכמה ודעת, גָּרַע החכמה, בלע אותה בתאבון: הראישון אדם תולד ולפני גבעות חוללת הבסוד אלוה תשמע וְתִגְרַע אליך חכמה מה ידעת ולא נדע תבין ולא עמנו הוא (איוב יה ז-ט).

— פִּע' גֵּרַע, עת' יְגָרַע, — עשה שיבלע, השקהו. — — ואמר אליהוא בשבחו אלהים בגבורת הגשמים: הן אל שגיא ולא נדע מספר שניו ולא חקר כי יְגָרַע[4]) נטפי מים יזקו מטר לאדו אשר יזלו שחקים ירעפו עלי אדם רב (איוב לו כו-כח).

ד. גָּרַע[1]), פ"י, — גָּרַע השערות, חתך, מרט אותן: וגם אני אֶגְרַע[2]) ולא תחום עיני (יחזק' ה יא). — ואמר המליץ: טוב העולם מביתך יגרע, והרמה את זקנך ת ג ר ע (עזר' הבבלי, תוכח' מוסר לד:). — ופעול גָּרוּעַ, זקן גָּרוּעַ, שמרטו אותו: כי כל ראש קרחה וכל זקן גְּרֻעָה[3]) (ירמ' מח לז). — ובהשאלה יל ש ד ה שאכל הבהמה העשבים ועשאו קרחה: ואם תרצה ראות דמיון זקנו ראה עמק אשר ג ר ע ו כשבים (ריב"ג, השרשים, פלל).

ה. *גָּרַע[4]), פ"ע, — גָּרְעָה הגפן, התחילה לעשות גרגרי ענבים: החרובים משישרשו והגפגים מ ש י ג ר ע ו והזיתים משיניצו (ברכ' לו:).

— הִפע', *הִגְרִיעַ, — כמו קל: החרובין משישלשלו והגפנים מ ש י ג ר י ע ו והזיתים משיניצו (שבי' ד י).

ו. *גָּרַע[5]), פ"י, — הוריד ממרומים והביא אליו: מי ימריא למרום יסק שמים, י ג ר ע אלינו שמש בצהרים (יל"ג, אדו"מ).

— פִּע', יְגָרַע, — שלח למטה והפיץ את האור וכדומה: ופה יהל השמש בגבורתו יורה חצי נצוציו אף י ג ר ע נטפי אור ויחם לכל בשר (שבי"ע ג, אסטרתן וקאזאן).

*גָּרָע[6]), ש"ז, — סַפָּר, מקיז דם, שעוסק גם ברפוא פצעים, מפים מורסות ומקיז דם, ובכלל רופא פשוט

---

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) מנחם וריב"ג לא הזכירו מלה זו. ורוב שאר המפרשים הקדמ' וגם החדשים פרשוה כמו א.גרע, במשמ' המעטה והפחתה, ואמרו, שאליפז הוכיח את איוב שהוא ממעט בדברים או בתפלה לפני האל. וכך גם גזנ' וגם בוהל. אעפ"י שאין כל טעם במליצה זו. אבל הכונה האמתית של דברי אליפז כבר הרגיש רש"י בחושו, ופרש תגרע זה במשמ' ר ב ו י, ופרוש זה מוכרח מהענין וממה שכתוב לפני זה ולאחריו ומכל מהלך המחשבות של אליפז. אלא שיש לחשב עוד שהכונה בהפעל גרע כשהוא מתחבר עם שיחה ודבר הוא רבוי מלים בלי ישוב הדעת, בחצפה, דומה לזה בערב' הפעל מ ג ע a), שהוא הוא הצרוף של גרע, מ במקום ד, ושמשמש במשמעה זו של רבוי מלים בלי דעת. והפעל ג'רע b) בעצמו משמש בערב' בלשון ההמונית במשמ' אמץ לבו.

[3]) בערב' גַ'רַע c). — [4]) אמר ריב"ג: ענינו המניעה וההמנע. ע"כ. ודומה לזה רוב שאר המפרשים, גם החדשים. אבל גם כאן אין שום טעם למשמעה זו, רק המשמעה של הבלעת מים בהעבים נותן להמליצה את כל כחה. וכבר העיר על זה ר"י בן קריש, וכעין זה נראה שפרש ר' יונה בתלמוד ירוש' (שבי' ד י) שהסתיע מכתוב זה למשמ' משיזחילו מים להפעל משיגרעו, והביא ראיה: כמה דאת אמר כי י ג ר ע נטפי מים.

a) مجع b) جرع c) جرّع

[1]) אין בעלי השרשים מודים במציאות שרש מיוחד במשמעה זו, ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך למערבאי, ולמדנחאי אגרע כתיב אגדע קרי, וי"ס אגדע כתיב וקרי. והנה בתחלת הפרשה נצטוה יחזקאל לקחת תער הגלבים ולהעביר על ראש ועל זקנו לסימן, ולכן קרוב הדבר כי פה הכונה לעוטת זה מריטת הזקן, כעין מדה כנגד מדה. בארמ' ותגלח שבע מהלפות ראשו ו ג ר ע ת. בסור' גרע ר"ל חתך השערות, גזז. — [3]) בישע' (טו ב) במקום גרעה בריש גדעה בדלת. ואין לברר איזו נוסחה היא העקרית. ויש גורסים גם כאן בדלת כמו בישע', ויש גורסים להפך גם שם בריש ולא בדלת.

[4]) סוברים שנגזר מן השם גַּרְעִין, עי"ש.

[5]) ע"פ פרושם של קצת המפרשים בפסוק ותגרע אליך חכמה, יגרע נטפי מים, ועי' הערה לערך ג.גרע.

[6]) מן ג.גָּרַע, חתך שערות, גזז. בסור' ג ר ע א

ממדרגה תחתונה, חובש, Feldscher ; frater ; surgeon : ממסר הגרע[1]) טמא (כליס יב 7). והכובסים והגרע והבלן והבירסקי אין מעמידים מהם לא מלך ולא כהן גדול (קדוש׳ פב.). עשרה דברים נאמרו בגרע מהלך על צידו ורוחו גסה ונתלה ויושב ועינו צרה וכו׳ (בס). הגרע והבורסקי והבנאי אין מעמידין מהם פרנס על הצבור (דא״ז י). השריטות ששורט הגרע בצוארו של אדם ומוצץ הדם (ר״ח ע״ז כט.). עוצם כחך בהבל יגרע, ודמך ישפך בממסר הגרע, טוב העולם מביתך יגרע (עזר׳ הַבַּבְלִי, תוכח׳ מוסר לד:).

***גֵּרָעוֹן**, ש״ז, — מה שגורעים ומנכים מהחשבון, ובכלל המעטה, Abzug; décompte; déduction: עבד עברי נקנה בכסף ובשטר וקונה את עצמו בשנים וביובל ובגירעון כסף (קדוש׳ א ב). בורח ויוצא בגרעון כסף אין מעניקים לו (גמ׳ בס טז:). והיה השדה בצאתו ביובל דבת גירעון אין דלאו בת גירעון לא (ערכ׳ כה:). אדרבה אותה תוספת היא גרעון (תוספ׳ יומא נב.).—ובהשאלה, יפחיתות מוסרית: בעבור שהוא דרך גרעון שתרכב אשת הנביא על חמור אחד היא ושני בניה (ראב״ע שמות ד כ). והנה ידעתי גרעוני והכרתי חסרוני (הקד׳ בו״ת חות יאיר).

***גַּרְעִין**[2]), ש״ז, מ״ר גַּרְעִינִים, — הגוף הקשה פחות או יותר גדול שבתוך פרי העץ, וממנו כשיהיה טמון באדמה יצמח אילן חדש, כמו גלעין, Kern ; noyau ; kernel: גרעיני תרומה בזמן שהוא מכנסן (תרומ׳ יא ה). המוציא אוכלים כגרוגרת וכו׳ חוץ מקליפיהן וגרעיניהן ועוקציהן (שבת ז ד). קליפי אתרוג אסורין גרעיני אתרוג מותרין (תוספתא תרומ׳ י ב). שזולפין עליהן (על הזיתים) חומץ כדי שיהו חולצין את גרעיניהן (בס ע״ז ד ח). קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים והגרעינין חייבין בערלה (ברכ׳ לו:). המוציא גרעינין אם לנטיעה שתים אם לאכילה כמלא פי חזיר וכו׳ אם להסיק כדי לבשל ביצה קלה אם לחשבון שתים (שבת צ:). — ובהשאלה "למשקל קטן של כסף: נתן לנו אנחנו הח״מ ראובן בן יעקב משקל שני גרעיני כסף (מתפו׳ ר״י מיגש יג), ועי׳ כסף.

***גַּרְעִינָה**, ש״נ, — כמו גרעין: ככותבת הגסה כמוה וכגרעינתה (יומא ח ב). היה אוכל זיתים נגובין ותמרים יבשות כל שאינו רוצה למוץ את גרעינתו ונפל על בגדיו (טבו״י ג ו). גרעינה של נבלת טמאה שנמצאת בתוך ככר (תוספתא טהר׳ ד י). ונמצאת גרעינה בושט (והזהיר, ויקר׳ יד:). וכן המשל ההוה אשר בגרעינה מהאילן כי צורת הגרעינה נשקעת בה ולא תוכל אותה הגרעינה להראות הצורה הגשמית ולא הצורה הפנימית הנשקעת באותה הגרעינה אלא בעזרת הזמן (מאמ׳ מהות הנפש לאלפרבי, כ״י ברלין).

***גַּרְעֶנֶת**[1]), ש״נ, — חלי בעינים, כמו גרעינים על פני עור העפעף אשר מצד הפנימי, Trachoma.

א׳גרף, ממנו גָּרַף, *גְּרִיפָה, מַגְרֵפָה.

א׳גָּרַף, פ״י, — א) סחב ומשך בכח עז, למשל שבלת המים מה שמוצאת על דרכה, raffen ; emporter ; to sweep: נחל קישון גְּרָפָם (את חיל סיסרא) נחל קדומים נחל קישון (שופט׳ ה כא).—ואמר המשורר: אחרי אשר (השעירים) הדפוני ורדפוני, וכשחל טרופני, וכנחל

---

[1]) ספָּר ומקיז דם (ב״ע: אלחגאם אלמזמן חאלק באלמוש), והתיחד בעבר׳ לספר קצת רופא שעוסק ברפוא חבורות פשוטות וכיוצא בזה. וקצת דומה לזה בערב׳ גַ׳רַּאח a), רופא פצעים, מן ג׳רח b) פצע, וכמו לפנים השם barbier בצרפתית. — [1]) אמר הערוך: גורע הדם והוא הספר. וכן גזר רש״י (קדוש׳ פב.) מלה זו, ולא עוד אלא שפרש גרע פשוט אומן מקיז דם ואמר: ונקרא גרע על שם שהוא מגרע את הדם. ע״כ. אבל לבעל מלאכה זו ביחוד קבוע השם אומן, והגזרה מן גרע במשמ׳ פחת אינה טבעית בלשון חיה, כי העקר חסר מן המושג, ולמה יקרא גורע הדם גרע ולא גורע רבר אחר? ואין ספק כי עקר המשמעה הוא כדעת הערוך סַפָּר, וכן ממש בסורית, ומהפעל כל זקן גרעה.

[2]) לא נתברר מקורו. בערב׳ משמש במשמ׳ זו השם עג׳ם a) שיש בו שתי אותיות מהצרוף גרעין והאות מם במקום ריש אינו דבר זר, כי חלוף אותיות למנר רגיל. — ושאלו בגמ׳ (שבת עז:) אם גרעין או גראין, והכריעו: גרעין בעין, על סמך הכתוב ונגרע מערכך, אף שאין זה אלא מדרש מלים המוני.

[1]) מן השם גרעין, חדש דר׳ מזיא (מאמ׳ תורת הבריאות).

---

a) جَرَّاح b) جرح

a) عجم

גרפוני (ר"י הלוי, מכת' לר' אהרן). גרפני קישון, אפפני פישון, ויכני בלשון (הות, לר"ד נרבוני). — ב) *קבץ יחד ביד או בכלי מה שמפוזר וסלק ממקומו, fegen ; nettoyer ; to sweep : נוטל אדם קורנס לפצוע בו את האגוזים וכו' מגריפה לגרוף בה את הגרוגרות (שבת יז ב). גורפין מלפני הפטם ומסלקין לצדדין מפני הרעי (שם כ ד). גורפין מתחת רגלי בהמה בארבע עשר (פסח' ד ז). מגריפה גורף בה את הטיט מדיחה ומניחה במקומה (תוספתא ב"מ ב כב). הפותקין ביביהן והגורפין מערותיהן ברשות הרבים בימות החמה (שם ב"ק ב ו). — והתנור, האפר שבו : ואין גורפין (במועד) תנור וכירים אבל מכבשין (כילא ד ה). היתה גורפתו (את התנור) והכתה הקוץ ויצא ממנה דם (כליס ט יא). (א"ל ר' חייא לבתו) גרפי התנור והוציאי את האריח (אור זרוע, הלכ' יו"ט פסא). — ואמר המקונן בקינתו: לבי במכאובי כמו תנור אשר לא קטמו אותו ולא גרפו (ר"ע פרנסים, קינה על אשתו, ממזרח וממערב א).—ודבש מהכוורת : תחת שהיינו גורפים דבש הרי אנו גורפין רקבובית (ירוש' פאה ז כ:).— ואת החבית : גורפין לו (לאבל) את חביותיו (שמח' ה ב).—ופעול : מוליאר הגרוף שותין הימנו בשבת (שבת ג ד). שתי כירים המתאימות אחת גרופה וקטומה ואחת שאינה גרופה וקטומה (תוספתא שם ג ג). משהין (תבשיל בתנור) אע"פ שאינו גרוף ואינו קטום (גמ' שם לז.).—ואמר המשורר : אבניו משביב לבי שרופות, ועפרותיו במי דמעי גרופות (ר"י הלוי, יפי קול, לד). וצדקתי חתומה, וחלוני סתומה, וגחלתי קטומה, וכירתי גרופה (שיר על מדת התנופה, שלמה מדוכנא, המגיד יו לה).—ובהשאלה, גורף מחוטמו, מנפץ : ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי וכו' התחילה גורפת מחוטמה ומשלכת (מד"ר בראש' סז). התחילה (רבקה) בוכה וגורפת מחוטמה ומשלכת על הארץ ואומרת אם לוקח יעקב אשה מבנות חת למה לי חיים (מדה"ג שכטר). — וגרוף : לתשעה חדשים נולד (יצחק) שלא יהיו אומרין גרוף מביתו של אבימלך (מד"ר בראש' נג).

— נפע', *נִגְרַף. — שגרפו אותו : אם לך פרת גיחון ולך קישון, איך בנך נגרף בגליהם היום כחיל יבין במי קישון (ר"ע פרנסים, הקד' מתק שפתים). אלו צבא יבין בעיני פגעו, מהם כמי קישון אזי נגרפו (סוף קינה על אשתו, ממזרח וממערב א).

ב.*גָּרַף, פ"י, — גָּרַף את הקערה, כמו ב.גָּדַף : כאדם שאמר לחבירו גרפתה את הקערה וחיסרתה גרפתה את הקערה ולא שיירתה בה כלום (סנכ' גדולות תר"ז).

*גָּרָף, ש"ז, — כלי לקבלת הגללים, הרעי : גרף של רעי ושל מימי רגלים נוטלו ושופכו ונותן לתוכו מים ומחזירו למקומו (תוספתא שבת ד יב). וכי עושין גרף של רעי לכתחילה (גמ' שם קמג.). גרף של רעי ועביט של מימי רגלים מותר להוציאן לאשפה (בילה לו:).

*גריץ, ממנו *גְּרִיץ, *גְּרִיצָה, עי"ש.

גרר, ממנו *גָּרַר, *גְּרִירָה גֵּרָה, מְגֵרָה.

א.גָּרַר[1], פ"י, עבר גָּרוֹתִי[2] וגם גָּרַרְתִּי, עת' יָגֹר וגם יגרר, בכנ' יְגֹרֵהוּ וגם כמו שלמים, — א) משך את הדבר אחריו, לקחהו אתו ממקום למקום, ziehen ; tirer, attirer ; to drag : ותעשה אדם כדגי הים כרמש לא משל בו כלה בחכה העלה יְגֹרֵהוּ בחרמו ויאספהו במכמרתו (חבק' א יד-יה). שד רשעים יְגֹרֵם[3] כי מאנו לעשות משפט (משלי כא ז). ר' יודה אומר שבט אחד גורר כל השבטים רבי שמעון אומר אין שבט אחד גורר את כל השבטים (ירוש' הור' א מו.). שגררה מלכות אחריה (מד"ר ויקרא יג). — *והנמלים והחולדות דבר מאכל וכדומה : שמדבר הגמור גוררין (הנמלים) כל הלילה (מעשר' ה ז). אין חוששין שמא גררה חולדה (את הפת) מבית לבית וממקום למקום (פסח' א ב). חולדה שגררה את האירה (תוספתא כל' ב"ב א ד). — ובפרט, *העתיק ממקום למקום במשיכה וסחיבה על הארץ ולא הרימו מהקרקע, schleppen ; traîner ; to drag without lifting : לא היו קוברין (את הנפלים) אלא משליכין וחיה גוררתן (נדה ז ד). ואין גוררין אותה (את המוכני שבשידה) בשבת בזמן שיש בתוכה מעות (כלים יח ב). גורר אדם מיטה וכסא וספסל וקתדרא אצלו בשבת (תוספתא יו"ט ב יח). ומעשה בכובסים שהיו בירושלם שהיו גוררין את הכלים וטובלין בהן (שם מקוא' ד י). בשפחתו של מסיק אחד ברימון

[1]) בערב' ג'ר a) ברוב משמעות גרר בעבר'. — ועי' מָשַׁךְ, סָחַב, שָׁפַף. — [2]) ר"י חיוג, דקדוק. — [3]) יש

a) جر

שהשליכה נפל אחד לבור וכו' שדרך חולדה וברדלים להיות גוררין אותו (ירוש' פסח' א, כג ג). רצה היא (החולדה) אחר הבשר ואינה רצה אחר הפת וכו' בשר גוררת ואוכלת פת גוררת ומנחת (שם). שהוא טובע בנהר או חיה גוררתו (סנה' עג.). עמדו על נבוכדנצר וגררוהו מקברו והוציאוהו (תנחו' תזריע י). — ועתיד יָגֹר במשמ' זו: לא יגור אדם את הכסא ואת המיטה וכו' מפני שהוא עושה חריץ (ירוש' כלא' א כז:). — ובהשאלה, *דבר אחד גורר את השני, מושך אותו אחריו, גורם שיבוא, zur Folge haben; entraîner, beget: וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה. וגוררת עון (אבות ב ב). שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה (שם ד ב). — וגם כמו פ"ע, *מוטל ונוגע בארץ: דלת הגוררת מחצלת הגוררת וקנקן הגורר פותחין ונועלין בהן בשבת (תוספתא יו"ט ב יח). — ובמשמ' *נמשכת ורצה אחריו: אין אתה גורר הרעה ואין הרעה גוררת אחריך ואינה דרה אצלך (תנחו' תזריע יא). — ב) גרה הבהמה את הגֵּרָה, עת' יָגֹר[1], החזירה את המאכל הלעוס מן הקיבה אל הפה ללעוס שנית, העלתה גֵרָה, wiederkauen; ruminer; ruminate: והוא גרה לא יָגֹר (ויקר' יא ז). — *וכמו שלמים, את מי האף דרך הפה: הואיל ויכול לגוררן (את מי האף) ולהוציאן דרך הפה (נדה נה:). — ופעול: המוחילה שהיתה שותה ויורדת משקין ובא טמא והפסיקן העליונים טמאין מפני שהן גרורין על גבי ידיו (תוספתא טהר' ט יח).

— נפע', *נִגְרַר, — שגררו אותו ושנעתק מעצמו ממקום למקום בגרירה ע"ג הקרקע: נגר הנגרר נועלים בו במקדש (ערוב' י יא). עגלה של קטן טמאה מדרס ונטלת בשבת ואינה נגררת אלא ע"ג כלים (כילה כ י). דכשמרכיבים כבשי התמיד על הגמלים היו נגררים בארץ (תוספ' יומא יו:). אם סרו כל אופני המרכבה היתה נגררת בשוה ולא היה צער כל כך ולכן לא הסיר כי אם אופן אחד באמת מפני שהאחרים רצים וזה נגרר (פענח רזא, בשלח). — ובכלל, נמשך בכח, מי האף דרך הפה וכדומה: מי האף אמר רב בנגררין דרך הפה (נדה נה:). — *ובהשאלה: לפי שרוב הדינים נגררין אחר הסברה (מלמד התלמי', משפטים). אחינו היקרים, עד מתי אתם נגררים, אחרי דובר השקרים (יל"ג, נעוה לב).

— פִּעֵ', *גֵּרֵר, גִּירֵר, — כמו קל בנחץ הפעולה: גירר (חוקיהו) עצמות אביו על מטה של חבלים (פסח' ד ט). שנפלה עליו (על הגט) מפולת או שגררתו חיה או שנטלוהו ליסטין (תוספתא גיט' ב יב). היה מגרר (הכים שגנב) ויוצא (ב"ב פו.). נקבום (את הכותיים) בעקביהם ותלאום בזנבי סוסיהם והיו מגררין אותם על הקוצים ועל הברקנים (מגי' תענ' ט).

— הִפְע', *הִגְרִיר, — הִגְרִיר גֵּרָה, כמו בקל: אכל והגריר גרה וכו' ולא הגרירה (הלכ' טרפ' לאלדד הדני, ג כב).

— הִתְפ', *הִתְגָּרֵר, — כמו נגרר, מִתְגָּרֵר על הארץ, לבקש ולהתחנן לפני אדם: היו ישראל מתחננים ומתפללין לפני אביהם שבשמים כבן שהוא מתחנן לפני אביו וכתלמיד שמתגרר[1]) לפני רבו כך היו ישראל מתחננין ומתגררים[1]) לפני אביהן שבשמים ואומרים לפניו רבש"ע חטאנו לפניך שנתרעמנו על הים (מכי' בשלח ד א, ילקוט שמות רמז רנו).

— הֻפְע', *הֻגְרַר, — כמו נִגְרַר: אז כהרשת בתולה במהר וקדושים, ארץ פתרוס הֻגְרְרָה בין קדשים (זולת שבת הגדול, אז כהרבת).

ב. *גָּרַר, פ"י, מקור לָגוֹר וגם לִגְרוֹר, — כמו גָּרַד: זכוכית כדי לגרור[2]) בו ראש הכרכר (שבת פ ו). נוטל אדם קורנס וכו' ומגירה לגור בה את הגבינה (שם יז ב). דם שעל הככר גורר את מקומו ואוכל את השאר (תוספתא תרומ' ז יא). הצר בכלי צורה כל שהוא וכו' עד שיגרור את כולו (שבת קג:). אין גוררין במגררת בשבת רשב"ג אומר אם היו רגליו מלוכלכות בטיט ובצואה גורר כדרכו (שם קמו:). שמנונית שעל גבי הסכין גוררו (ביצה טז.). חולקו (את התנור) לשלשה וגורר את הטפילה (חול' קכד.). מנורה הואיל ויכול לגוררה ולהעמידה על חמש ליטרין (שבוע' מג.). — והכתב מהניר: הטועה את השיטה וכו' גורר אחת וכותב שתים

סוברים שזה עתיד מנע"ו. — [1]) כמו יָשֹׁם, יִקֹּד, יַשֹּׁת, ואולי בפעולת של חפ"נ.

[1]) כך הגרסה בילקוט. ובמכי' במקום הרשום בפנים, מתגדר מתגדרים, בדלת ע' פעל, ופרש בעל מאיר עין וז"ל: ופי' מתגדר נ"ל כלו' מקטין עצמו ועושה גדר בפ"ע. ע"כ. אך מי שעושה גדר בפ"ע אינו מקטין א"ע כלל. וכבר העירותי על דחק פרוש זה בהערה לערך ג. גָּדַר. ולכן נראה כי נוסח' הילקוט היא היותר נכונה, ועכ"פ לפי גרסה זו משמש התפעל מן גרר במשמ' זו.

[2]) כאן וכמו"כ ברוב המקומות שאחרי זה יש גרסות בדלת בסוף במקום ריש.

(סופר' ס ח). הכותב את השם וכו' גוררו וגונזה (שם יב-יג).

— פע', *גֵּרֵר. מְגָרֵר, — כמו גֵּרֵד: אם היו רגליו מלוכלכות בטיט או בצואה רוחץ כדרכו ואינו חושש או מגררן כדי שלא יטנפו כליו (תוספתא שבת יז-יט). שהוא עתיד לשוף ולגרר ולכרכב (שם כל' כ"מ כ י). המגרר ראשי כלונסות בשבת חייב משום מחתך (שבת עה:). טיט שעל גבי מנעלו מגררו בגב סכין ושעל בגדו מגררו בציפורן (שם קמא.). מגררין מנעל חדש אבל לא ישן (שם). גורר (שטה) אחת וכותב שתים או שתים וכותב שלש ובלבד שלא יגרר שלש (סופר' ה ח). לשבץ או לגרר (רמב"ם כלים ח ב).

— פע', גֹּרַר, — עשוי בַּמְּגֵרָה: אבנים יקרות כמדות גזית מְגֹרָרוֹת במגרה מבית ומחוץ (מ"א ז ט), ועי' מְגֵרָה.

— נפע', *נִגְרַר, — כמו נִגְרַד: מה שהחרש מוציא במעצד והנפסק במגירה הרי אלו של בעה"ב והיוצא מתחת מקדח ומתחת רהיטני והנגרר במגירה הרי אלו שלו (ב"ק קיט:).

— התפ', *הִתְגָּרֵר, — כמו הִתְגָּרֵד: סכין וממשמשין בבני מעים אבל לא מתעמלין ולא מתגררין (שבת כב ו). אין מתגררין במגוררת ביו"ט ואין צריך לומר בשבת (תוספתא שם יז יט).

*גְּרָר, ש"ז, — כמו א.גֶּרֶד, מקום הגרוד בכתב: אין תולין את השם ואין כותבין האזכרות על מקום הגרר (סופר' ה ז). ואל יפסיל שטר זה גרר או מחק טשטוש או טיוח (בו"ת תכס לבי ז).

*גְּרָרָא, עי' *גְּרָרָה.

א.*גְּרָרָה[1]), ש"נ, סמי' גְּרָרַת, — אַגַּב גררה, אגב גררת הדברים, מה שנגרר אחרי הדברים, לא בכונה לכתחלה אלא במקרה והזדמנות מה שנאמר קודם, gelegentlich; ocasionellement; ·onally: ולא שיודיעהו אגב גררת הדברים (כ"י אברבנאל, ש"א ז). — ובצורה ארמ' גררא: וביאור ענינים אחרים עוד שבאו לידי ונתבררו וע"ז אגב גררא (יסו"ע לר"י יצראלי מח.). ואגב גררא נאמר בטעם שכתוב שם מי שמך (פענח רזא, וילא).

ב.*גְּרָרָה, ש"נ, מ"ר גְּרָרוֹת, — עגלה בלי אופנים נגררת ומחלקת על השלג, משתמשים במלה זו בקצת בתים מדברים עברית בא"י וכבר השתמשו בהם בהעתונים.

[1]) מן גרר, בארמ' גררא: אגב גררא נסבה

גרש[1]), ממנו גֶּרֶשׂ, *גָּרוּשׁ, *גֵּרוּשִׁים, *גְּרוּשָׁה, מִגְרָשׁ, וי"א גם גֶּרֶשׂ.

גֶּרֶשׂ[2]), ש"ז, — צמח האדמה בפרט מה שאינו עשב, מה שעומד על שוק פחות או יותר קשה, Pflanze; plante: וליוסף אמר מברכת יי' ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רבצת תחת וממגד תבואת שמש וממגד גֶּרֶשׂ[3]) ירחים (דבר' לג יג-יד).

גֵּרַשׁ[4]), פ"י, עת' אֲגָרֵשׁ, עם ו המהפך וַיְגָרֶשׁ, — גרש את פלוני, הוציאהו מהבית, מהארץ, הרחיקהו מלפניו בכח, בכעס, בזלזול, verjagen, vertreiben; chasser, expulser; drive avay, expel: הנני גֹרֵשׁ מפניך את האמרי והכנעני והחתי והפרזי והחוי והיבוסי (שמות לד יא). — ופעול, אשה גְּרוּשָׁה מאישה, שהאיש גרש אותה, בטל את נשואיו אתה: ואשה גְּרוּשָׁה מאישה לא יקחו (ויקר' כא ז), ועי' ערך גֵּרוּשׁ. — ובהשאלה, בדברים לא בע"ח, המים גרשו רפש וטיט, וכיוצא בזה: כי השקט לא יוכל (הים) וַיִּגְרְשׁוּ מימיו רפש וטיט (ישע' נז כ). — ואמר המשורר: תשבת למשביח שאון ים בעת שיגרשו מימיו רפשים (כ"מ ד:). ועי' הערה לב.יגרמה.

[1]) בארמ' גרש ושגר, בערב' שגר a), שרח b), ועי' הערה לערך גֶּרֶשׂ.

[2]) בערב' שַׁגַ'ר c), פרשו המלונים הערבים: אלשג'ר מן אלנבאת מא קאם עלי שאק (לסאן אלערב). ועי' הערה שלקמן. — [3]) תרגם רסע"ג: ומלאד' אלחבוב אלקמרייה, ר"ל ממגד הגרעינים הירחיים. ומנחם אמר: תבואת שמש יורה על גרש ירחים, ולא באר יותר. ריב"ג אמר יותר בפרט: וקרוב מענין הזה (מענין גרוש) וממגד גרש ירחים פרות התרדף הירחים ר"ל הפרות ההווים בכל פרק מפרקי השנה על התרדפם ובואם זה אחר זה. ע"כ. אבל רש"י בחוש הלשון שלו כבר אמר וז"ל: גרש ירחים, יש פירות שהלבנה מבשלתן ואלו הן קשואים ודלועים. ע"כ. והנה בפרוש ירחים מן ירח מסיע לו ריב"ג, ולהמלה גרש יש לדמות המלה הערבית שג'ר שמשמעתה העקרית היא כל צמח שעומד על רגל, על שוק, להבדיל מן העשבים וכיוצא בזה, ואולי האמינו או כי אלה הצמחים מתבשלים בפרט בכח הירח.

[4]) בארמ' גרש רק במשמ' גרושים בין איש ואשתו. בערב' שַׁגַ'ר c) הרחיק מן, ובפרט שרח b)

a) شجر b) شرح c) شجر

(ר"י הלוי, התרדף).

— נִפע', נִגְרַשׁ, — שגרשו אותו: ואני אמרתי נִגְרַשְׁתִּי מנגד עיניך (יונה ב ה). — ובהשאלה: כי מכת הלבנה נ ג ר ש י ם ונדלאים הצמחים והזרעים שנגמרו (תכמוני לר"ש דונולו׳ ד). — ומי הים בשעת סערה: הים כשהוא סוער כל מימיו נ ג ר ש י ם ונרעשים ואין נכרתים ולא נפרשים (הגיון הנפש לבר חייא ב).

— הִפע', יַהְגְּרִישׁ, — כמו גֵּרַשׁ, ובהשאלה: טלול הקריש, טיעתו השריש, טמונים לְהַגְרִישׁ, טרוד ולהפריש (יוצר שבת בראש׳, אל נשא).

— פִּעֵ', גֵּרֵשׁ, — א) כמו קל בחזק הפעולה: הן גֵּרַשְׁתָּ אתי היום מעל פני האדמה (בראש׳ ד יד). וַיְגָרֶשׁ (אלהים) את האדם (מגן עדן) (שם ג כד). וַיְגָרֶשׁ אתם מאת פני פרעה (שמות י יא). וַיְגָרֵשׁ זבל את געל ואת אחיו משבת בשכם (שופט׳ ט מא). ויגדלו בני האשה וַיְגָרְשׁוּ את יפתח ויאמרו לו לא תנחל בבית אבינו (שם יא ב). נשי עמי תְּגָרְשׁוּן מבית תענגיה (מיכה ב ט). ותאמר (שרה) לאברהם גָּרֵשׁ האמה הזאת ואת בנה כי לא ירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק (בראש׳ כא י). גָּרֵשׁ לץ ויצא מדון וישבת דין וקלון (משלי כב י). — ובכנ׳: ארורים הם לפני יי׳ כי גֵרְשׁוּנִי היום מהסתפח בנחלת יי׳ (ש"א כו יט). כי שם שנאתים על רע מעלליהם מביתי אֲגָרְשֵׁם (הוש׳ ט יה). הלא אתם שנאתם אותי וַתְּגָרְשׁוּנִי מבית אבי (שופט׳ יא ז). לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך וַיְגָרְשֵׁהוּ וילך (תהל׳ לד א). ותבאנה (בנות רעואל) ותדלנה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן ויבאו הרעים וַיְגָרְשׁוּם [1] (שמות ב יז־יז). — ועם מארצו: גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ אתכם מזה (שמות יא א). וְגֵרַשְׁתִּי את הכנעני האמרי והחתי והפרזי החוי והיבוסי (שם לג ב). וגם אמרתי לא אֲגָרֵשׁ אותם מפניכם והיו לכם לצדים (שופט׳ ב ג). וַיְגָרֶשׁ מפניך אויב (דבר׳ לג כז). תְּגָרֵשׁ גוים ותטעה (תהל׳ פ ט). אולי אוכל להלחם בו (בישראל) וַאֲגָרְשֶׁנּוּ (במד׳ כב יא). כי אתן בידכם את ישבי הארץ וְגֵרַשְׁתָּמוֹ מפניך (שמות כג לא). לא אֲגָרְשֶׁנּוּ [2] (את עם הארץ) מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה מעט מעט אֲגָרְשֶׁנּוּ [2] מפניך (שם כט־ל). כי ביד חזקה ישלחם (פרעה את ישראל) וביד חזקה יְגָרְשֵׁם מארצו (שם ו א). — ואת הארץ, לאמר גרש את עמה ממנה: כי עזה עזובה תהיה ואשקלון לשממה אשדוד בצהרים יְגָרְשׁוּהָ ועקרון תעקר (צפנ׳ ב ד). — וגרם ע"י מחלה שיברח מן הארץ: ושלחתי את הצרעה לפניך וְגֵרְשָׁה את החוי את הכנעני ואת החתי מלפניך (שמות כג כח). ואשלח לפניכם את הצרעה וַתְּגָרֶשׁ אותם מפניכם שני מלכי האמרי לא בחרבך ולא בקשתך (יהוש׳ כד יב). — וסלק אותו ממשרתו, מכהונתו: וַיְגָרֶשׁ שלמה את אביתר מהיות כהן ליי׳ (מ"א ב כז).

— ב) *גֵּרֵשׁ הבעל את אשתו, בטל את נשואיו אתה על ידי מעשה חקי, נתן לה גט כריתות, sich (von der Gattin) scheiden; divorcer; to divorce: ה מ ג ר ש את אשתו ולנה עמו בפונדקי (גיט׳ ח ט). כתב ל ג ר ש את אשתו ונמלך (שם ח). האומר כתבו גט ותנו לאשתי ג ר ש ו ה כתבו אגרת ותנו לה (שם ו ה). אשתו יוצאה וראשה פרוע וכו׳ וטוה בשוק ורוחצת עם בני אדם זו מצוה ל ג ר ש ה (תוספתא סוטה ה ט). בעל שאמר ג ר ש ת י את אשתי נאמן (ב"ב קלד:). (אמרה האשה) ג י ר ש נ י בעלי מתפרנסת והולכת עד כדי כתובתה (כתוב׳ קז:). שאמר לאשתו קונם אם איני מגרשיך ו ג י ר ש ה (גיט׳ מו.). באומרת לבעלה ג י ר ש ת נ י (יבמ׳ קטז.).

— פֻּעַ', גֹּרַשׁ, — א) שגרשוהו מהבית, מהארץ: כי גֹרְשׁוּ (בני ישראל) ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם (שמות יב לט). מן גו יְגֹרָשׁוּ יריעו עלימו כגנב (איוב ל ה). — ב) *גֹּרְשָׁה האשה מבעלה, שגרש אותה ונפרדה ממנו לגמרה בדרך חקי, אשה מְגֹרֶשֶׁת: הזורק גט לאשתו והיא בתוך ביתה או בתוך חצרה הרי זו מ ג ו ר ש ת (גיט׳ ח א). היתה עומדת בר"ה וזורקו לה קרוב לה מ ג ו ר ש ת קרוב לו אינה מ ג ו ר ש ת (שם ב).

— נִתפ׳ *נִתְגָּרֵשׁ, נִתְגָּרְשָׁה, — כמו פֻּעַל, נתגרשה האשה: נ ת ג ר ש ה האשה נשתחרר העבד (ב"ק ח ד). בו מן ש נ ת ג ר ש ה מן הנשואין ומודים ב נ ת ג ר ש ה מן האירוסין (גיט׳ ח ט). מה ראתה אמן של אלו ל ה ת ג ר ש (נדל׳ ט ט). דברתורה שוטה מ ת ג ר ש ת (יבמ׳ קיג:). — ובמשמ׳ *יצא ברצונו הטוב לחוץ, להשדה: היינו מ ת ג ר ש י ם השדה עם האלהי כמוהר"ר שלמה אלקביץ הלוי נר"ו לעסוק בפסוקי התורה (פעמון ורמון, הקד׳ המגיה). — ובהשאלה, הפרות מן הארץ: הפירות מ ת ג ר ש ו ת מן הארץ (חזוקוי. כרכס לג יד).

שהוא כמו שלח בעבר׳, משמש במשמע׳ גרש אדם מעל פניו, ובפרט במשמ׳ גרושים בין איש ואשתו. — [1]) ברוב ספרים כ"י ונדפ׳ ריש בשוא לבד. — [2]) קריאת בן נפתלי אֲגָרְשֶׁנּוּ, בחטף פתח.

—ˇגרוּשׁ, בה"פ מן גֵּרֵשׁ: גֵּרוּשׁ ספרד, גֵּרוּשׁ צרפת, וכיוצא בזה: אלהים הן גרשת אותי ג ר ו ש אחר ג ר ו ש ואמרתי ועף ה' אשא (ש' בן וירגה, תחנה בסוף ספר שבט יסודה). אחר זה כחמשים שנה היה שם ג ר ו ש כולל מר וקשה מאד כי היהודים מ ה ג ר ו ש י ם שעברו שבו ע"י ממון וכו' כי אמר המלך שכבר קמו העם על היהודים ו ג ר ו ש שלהם הוא תקנתם וטובתם (שם כג). ובפרט במה שראינו לשעבר כמה ג ר ו ש י ם סבבו העם עלינו (שם כד). וכשהגיעו אנשי ה ג ר ו ש למלכות פיס נמצאו בו מאות נשים קצתן עגונות וקצתן זקוקות ליבם (שם).

ב. ּּ**גֶּרֶשׁ**, גְּרִישׁ, גְּרָשַׁיִם, — אחת הנגינות, וצורתה « ונקרא גם ט ר ס, עי' זה: ששה ר"פ בטעם ג ר י ש (מסורה, בראש' יא ג). והיתה ג בטעם אזלא ו ג ר י ש בנביאים (מסורה, ישע' כח ד). והיתה ב ג ר ש י ם (מסורה, ש"א יג כא). טרס הוא ג ר ש וישמשהו עד ה' משרתים וכו' וכן ל ג ר ש י ם וכו' ואם יש לטרס הברה אחת אחריו בתיבתו ויש לו משרת לפניו בתיבה אחרת אז הוא ג ר ש במקל אחד וכו' אבל אם הוא בהברה אחרונה אז הוא ג ר ש י ם בשתי מקלות (יעק' בן חיים, בסוף המסורה המערכית).

גְּרֻשָׁה[1], ש"נ, מ"ר גְּרֻשׁוֹת, בכנ' גְּרֻשֹׁתֵיכֶם[2], —ע"ל, לחץ ודחק מוסרי, Willkürherrschaft; tyrannie tyranny: כה אמר אדני יי' רב לכם נשיאי ישראל חמס ושד הסירו ומשפט וצדקה עשו הרימו גְּרֻשֹׁתֵיכֶם מעל עמי (יחזק' מה ט).

גֶּרֶשׂ[3], ש"ז, כנוי גִּרְשָׂהּ, — חטים או שעורים גרוסים, Grütze; gruau; groats: אביב קלוי באש גֶּרֶשׂ כרמל תקריב את מנחת בכוריך (ויקר' ב יד). והקטיר הכהן את אזכרתה מִגִּרְשָׂהּ ומשמנה על כל לבנתה (שם יו). מנחת עומר אעפ"י שבאה מן השעורין היא היתה באה ג ר ש וזו (של הסוטה) באה קמח (סוטה כ א). אלו נאמר אביב קלוי ג ר ש הדבר שקול אפשר יקלנו ג ר ש כשהוא אומר אביב קלוי באש וכו' הפסיק הענין (ספרא נדבה קנא). ג ר ש ושמן מעכבין ואין דבר אחר מעכב (מנח' יט:).

ˇגָּשׁ, גָּשִׁים, עי' נ ג שׁ.

***גִּשְׁגֵּשׁ**, פ"ע, — השמיע קול, הגיל בהפעמון וכדומה, ובהשאלה בדברים רוחניים, רוח הקדש באדם וכדומה: כיון שהתחיל רוח הקדש ל ג ש ג ש בשמשון בשלשה מקומות התחיל (מד"ר ויקר' ח).

***גִּשָּׁה**, ש"נ, — בה"פ מן נ ג שׁ: מי שאינו מחוסר אלא ג י ש ה יצא זה שמחוסר לבישה ו ג י ש ה (יומא לב:). כתיב בגשתם ולא כתיב בבואם וכו' על כל ג י ש ה ו ג י ש ה כתב רחמנא (זבח' יט:). — ומ"ר גִּשּׁוֹת: דגלי רבוע מחנם, גִּישׁוֹת ערך יחנונם, גמול חסד הנם (קליר' מנח' יוה"כ, לך ה' הצדקה).

***גָּשׁוּם**, ת"ז, לנק' גְּשׁוּמָה, — יום גשום, שנה גשומה, של גשמים, שירדו גשמים ביום זה או בשנה זו: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא השנה הזו ג שׁ ו מ ה ושחונה (תעני' כד:). אם שחונה תהא ג שׁ ו מ ה וטלולה (שם). שאומר שנה זו ג שׁ ו מ ה והיא ג שׁ ו מ ה שנה זו שחונה והיא שחונה שהכל לפי השעה המתחלת בכניסת השמש למזל (ר"נ על הרי"ף. שבת לב:).

∞**גְּשׁוּר**[1], בת"ז, לנק' גְּשׁוּרָה, מ"ר גשורים, גְּשׁוּרוֹת, — אדם שמוצא עז בלבו לעשות מעשים שקשה לעשותם, שיש בהם סכנה וכדומה ואינו נרתע לאחור, kühn; hardi, audacieux; bold: נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

∞**גְּשׁוּרָה**[2], ש"נ, — טבע ומדת אדם גשור, — נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

***גְּשׁוּשׁ**[3], ש"ז, מ"ר גְּשׁוּשִׁים, — מוט ארוך שמגששים בו במים לפני הספינה לדעת את עמק המים שם: ג שׁ ו שׁ[4]) של ספינה (שבת קכה:).

---

[1]) לא נתברר מקור מלה זו, ועי' הערה שלקמן. —[2]) תרגום: תקלתכון. ריב"ג: רעותיכם המתרדפות לבוא עליהם בכל ירח וירח ובכל פרק ופרק. ע"כ. ורש"י פרש מה שאתם מ ג ר שׁ י ם את עמי. והנה כל זה אינו מחור, ומכל מקום עלינו ליחס למלה זו משמעה לפי הענין.

[3]) בערב' גַ'רִישׁ a). בסור' גריסה.

a) جَرِيش

[1]) משק' גִּבּוֹר. בערב' גַ'אשִׁר a), ועי' הערה לשרש גשר.

[2]) משקל גְּבוּרָה. בערב' ג'שָׁארָה b).

[3]) מן ג שׁ שׁ, עי"ש. — [4]) פרש הערוך: עץ ארוך שמגששים בו המים לפני הספינה. ע"כ. וכן רש"י: עץ ארוך שמגששים בו המים לפני הספינה לידע שהוא בעומקו שתוכל ספינה להלך בהן. ע"כ. ותרגם הר"ח בלשון ישמעאל עירים ספינות.

a) جَاشِر b) جِشَارَة

***גְשִׁישׁ**[1], ש"ז, מ"ר גְשִׁישִׁים. — א) כעין כן ורגלים לו ישימוהו תחת רגלי המטה: ישבו על הנסר על הספסל על ה ג ש י ש[2] של מטה ועל האכלונס (זב' ג א). שאם ישב על גבי ג ש י ש של מטה וארבע טליות שתחת ארבע רגליו של ג ש י ש טמאות (תוספתא שם ד ד). לכלוכי צואה שבכסא וכו' על מטת בעל הבית ר' עקיבא אומר על ה ג ש י ש החיצון הוצץ ועל הפנימי אינו חוצץ (שם מקוא' ו יז). ו ה ג ש י ש י ן של קיטליאקי אף על פי שמופקדין ומונחין בארבע זויות הבית טמאין (שם כלים ב"מ ח ג). ה ג ש י ש החיצון של זהב הפנימי של כסף (מד"ר אסתר א ו). — ב) לוחות של עץ ארוכים דקים שמשתמש בהם הרופא להניחם סביב יד או רגל שנשברו כדי לחבשן יפה, כדי שיתאחד שבר העצם, Schienen; clisses; splints: והא גרשעל גבי המכה ו ה ג ש י ש י ן[3] שעל גבי השבר (תוספתא מקוא' ו ח).

גשם[4], ממנו גֶשֶׁם, *גָשׁוּם, הִגְשִׁים.

א. גֶשֶׁם, ש"ז, מ"ר גְשָׁמִים, סמי' גִשְׁמֵי, בכנ' גִשְׁמֵיכֶם, — כמו מטר, המים שנתכים מהעננים שבמרומי האויר, Regen; pluie; rain: ויהי מקץ ימים וייבש הנחל כי לא היה גֶשֶׁם בארץ (מ"א יז ז). והשמים התקדרו עבים ורוח ויהי גֶשֶׁם גדול (שם יח מה). ואדריהם שלחו צעוריהם למים באו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם בשו והכלמו וחפו ראשם בעבור האדמה חתה כי לא היה גֶשֶׁם בארץ (ירמ' יד ג-ד). רוח צפון תחולל גֶשֶׁם (משלי כה כג). אם ימלאו העבים גֶשֶׁם על הארץ יריקו (קהל' יא ג). — ועם ה הידיעה: ביום הזה נבקעו כל מעינת תהום רבה וארבת השמים נפתחו ויהי הַגֶּשֶׁם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה (בראש' ז יא-יב). וגם אנכי מנעתי מכם את הַגֶּשֶׁם בעוד שלשה חדשים לקציר (עמוס ד ז). כי כאשר ירד הַגֶּשֶׁם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזרע ולחם לאכל (ישע' נה י). כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הַגֶּשֶׁם (יחזק' א כח). כי הנה הסתו עבר הַגֶּשֶׁם חלף הלך לו (שה"ש ב יא). משיב הרוח ומוריד ה ג ש ם (תעני' א א). נשיאים ורוח וְגֶשֶׁם אין (משלי כה יד). כשחר נכון מצאו ויבוא כַגֶּשֶׁם לנו כמלקוש יורה ארץ (הוש' ו ג). — ומ"ר: אבל העם רב והעת גְשָׁמִים ואין כח לעמוד בחוץ (עזרא י יג). וישבו כל העם ברחוב בית האלהים מרעידים על הדבר וּמֵהַגְּשָׁמִים (שם ט). — וסמי': והורדתי הגשם בעתו גִשְׁמֵי ברכה יהיו (יחזק' לד כו). — ובכנ': ונתתי גִשְׁמֵיכֶם בעתם ונתנה הארץ יבולה (ויקר' כו ד). נתן גִשְׁמֵיהֶם ברד אש להבות בארצם (תהל' קה לב). הואיל ואין ה ג ש מ י ם אלא סימן קללה בחג (תעני' א א). על כל צרה שלא תבוא על הציבור מתריעין חוץ מרוב ג ש מ י ם מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שירדו ג ש מ י ם וכו' התחילו ג ש מ י ם מנטפין אמר לא כך שאלתי אלא ג ש מ י בורות שיחין ומערות התחילו לירד בזעף אמר לא כך שאלתי אלא ג ש מ י רצון ברכה ונדבה ירדו כתיקנן (שם ג ח). יצאו ניסן וירדו ג ש מ י ם סימן קללה הם (גמ' שם ג:). אין ה ג ש מ י ם נעצרין אלא בשביל מספרי לשון הרע (שם ז:). מיום שחרב ביהמ"ק אין ה ג ש מ י ם יורדין מאוצר טוב וכו' בזמן שישראל עושין רצונו של מקום וישראל שרויין על אדמתם ג ש מ י ם יורדין מאוצר טוב בזמן שאין ישראל שרויין על אדמתם אין ג ש מ י ם יורדין מאוצר טוב (ב"ב כה:). —*ימות ה ג ש מ י ם, הזמן בארץ ישראל משיתחילו

---

[1]) כך נקוד במשנ' מנק' כ"י פרמה, ולא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [2]) אמר רה"ג וז"ל: א"ד קשיש וטועין בכך פירוש כל מטה שאינה של טרסיים יש לה גשיש ומהו גשיש פירוש כל מטה שהיא של פרקים ומתפרקת זו מזו יש לה כמין עצים ארוכים שהם מדבקים אותה ונגששת זו עם זו ושם אותן העצים המדבקים ומגששין אותה גשישין ומנין שכן הוא דאמרינן לענין מי שנשברה זרועו או שוקו ובאין הרופאים ומביאין כמין דפין ולוחות ומניחין על גבי השבר ושמן גשישין וכו' וי"א שהוא בסיס למטה ויש לו רגלים כדתניא (תוספתא כ' ד ד) ישב וכו' (כמו שהעתק בפנים). ע"כ. והובא לשונו ממש של רה"ג בהערוך. והנה נראה מסגנון הדברים שפרושו הראשון של רה"ג אינו פרוש מסור בידו בקבלה, כיון שהוא מסתיע מהשם גשישים של מכה, וזה דמיון רחוק ודחוק מאד. ועוד, שלהלק זה של המטה יש שם אחר, והוא ארוכות המטה. ומלבד זה, הפרוש השני הוא יותר נכון לפי הענין בתוספתא זב' ד ד, כמו שאמר רה"ג בעצמו, ולכן הסכים לפרוש זה גם הרמב"ם זאמר בהחלט: קורות המונהות על הארץ תחת לוחות המטה כדי שלא יפסדו. ע"כ. עכ"פ לא נתברר מקורו, כי גזרתו של רה"ג מן גשש במשמ' מחבר ומהדק אינו נכון כלל, כי זה דחוק מאד. — [3]) גרסת רה"ג והערוך ובנוסח' הדפוס קשקשין, ועי' הערה למעלה דברי רה"ג.

[4]) שרש עברי בלבד. Barth מדמה לזה השרש שג'ם a) בערב' במשמ' נזילה ושפיכה.

---

a) شجم

הגשמים לרדת בחדש חשון ועד שיפסקו בחדש ניסן, Regenzeit ; saison de pluies; rainy season :
אלו הן ימות הגשמים משתרד רביעה שניה (תוספתא טהר׳ ז ח). עשה בה כל ימות החמה ומבקש למוכרה בימות הגשמים (שם ב"מ ה ט). ועי׳ מָטָר.

ב. גֶּשֶׁם[1]), ש"ז, כנ׳ גִּשְׁמָהּ, מ"ר גְּשָׁמִים, — בלשון החקירה להמדע, גוף בעל רחקים, גֶּרֶם, גֹּלֶם: למען היא (הנפש) אשר תחיה אמת אחרי כלות גִּשְׁמָהּ (רבב"ג, שה"ש זקש, ד). ודע כי כל גשם הוא מורכב על דעת אנשי שקול הדעת מעצמים רבים (ראב"ע לחות, שער האותיות). יודו אורות מאין לשון, חסד גמל אותם גשם, כי הוציאם מעפרותם ולאט גדל להם גֶּשֶׁם (רמב"ע, תרשיש ג), ר"ל גוף. נפש מדברת מכרת אינה גשם ואיננה נגבלת במקום (כוזרי א פט). והשלמות אם שלמות לגשם ואם שלמות לעצם אינו גשם והנפש שלמות לגשם זהגשם אם טבעי ואם מלאכותי (שם ה יב). ואם היה המחוייב המציאות גשם היה צריך אל אחר לפי שכל גשם מורכב (העקרים א יג). ועולם הגלגלי מכל אישיו קיימים באיש ובלתי נפסדים אבל הם גשם וישיגם מקרי הגשם שיש להם תמונה ותואר וממלאים מקום (שם ב לא). ואילם היה צודק בפועל הבעל גשם שלא יפעל במה שהוא בעל גשם דבר באומנות וכו׳ (רלב"ג, מלחמ׳ אלהים ג ד). ומציאות הצורות המלאכיות בגשמים המוחשים (אמונה רמה א א). כי יאמרו לא ה׳ פעל בכל המורכבים גשם נבחר מגשם הזהב (אמרי נעם לו). — ואמר המליץ: יפה גֶּשֶׁם טמא נפש ידומה דביר נאה ושוכנים בו בעורים (רלב"ת, בתי הנפש והלחשים). והנה גבירה לקראתינו מלאה הוד והדר, והטבע כלל בגשמה כל יופי איש לא נעדר (עמנ׳, מחברת ז). — ומ"ר. וצרכי לזמן נקל ונדמה כמו צרך נשמה לגשמים, אשר מדי יכילוה תהים ואם נלאו עזבתם צלמים (ר"י הלוי, ידעוני נדוד).

גֹּשֶׁם, ש"ז, — כמו גֶּשֶׁם: כי לא יסובב אותך גֹּשֶׁם, אף לא תדמה אל כל נשם (שלו"ת, יוס ג). למה נברא (האדם) גופו קטן וגולמו זעיר ודק ולמה לא נעשה גושם גדול וגולם עצום (ר׳ ברכיה הנקדן, הול׳ דר׳ גלנץ כג).

[1]) בערב׳ גִּשְׁם a)

a) جسم

כבר אבד הגושם ובטל הגולם וחזר להעדרתו ואפיסתו כמו שהיה מקודם היותו (הריקנטי, כהר).

א. גָּשַׁם, — ממנו הִגְשִׁים וכו׳.

— הִפע׳, הִגְשִׁים, — הוריד גשם: היש בהבלי הגוים מַגְשִׁמִים ואם השמים יתנו רבבים (ירמ׳ יד כב). — ואמר הפיטן: שפט רעה תבא עליהם והאשימם, למו עולל והתעולל בכבוד ישימם, מנת כוסם פחי מפח הַגְשִׁימֵם, השיבם שבעתים נקם ברית והשמם (סלית׳ יוס ג, אני יוס).

— פע׳, גֻּשַּׁם, — גֻּשְּׁמָה הארץ, ירדו עליה גשמים: את ארץ לא מטהרה היא לא גֻשְּׁמָהּ[1]) ביום זעם (יחזק׳ כב כד).

— הֻפע׳, *הֻגְשַׁם, *הֻגְשַׁם, — כמו גֻּשַּׁם: מיום שחרב ביהמ"ק לא הוגשמה רוח דרומית (ב"ב כה:). כיון שתראה כי רבו מי פרת עדות היא שהוגשמה ארץ המערב (ר"ת בכת סה:).

— קל, *גָּשַׁם: עדנים לעצמה, פרחים להעצימה, צמחים לְגָשְׁמָה, קרים לורמה (הוטע׳, אדם ובהמה). צאן עדרו יבקר, בעת תמיד הבוקר, גושם ועוצר, גליותינו יקצר, בזאת הפלת יוצר (שחר׳ יוה"כ, איומה). ועתה יקראו סופרי המלך העוצר וגושם (סלית׳ ער"ה, מלך אחד).

ב. גָּשַׁם, פ"ע, עת׳ יִגְשֹׁם, — האמין שהאלוה הוא גֶּשֶׁם: זה תמים עם אלהיו באמונה פשוטה מבלי עמק וחריפות זה יגשום בתומו וזה יטפל בקבלה וזה בפלוסופיא (אבן כתן לה).

— נִפע׳, *נִגְשַׁם, — נהיה גשם, גוף: שאין אנחנו יודעים איך נגשם הענין עד ששב דבור וקרע את אזנינו (כוזרי א פט). ובעקבותם (של ספרי הקדש) נגשמה האלהות (שם ד). כי זה מקרה פשוט וזה מקרה נגשם (שרשי ריב"ג, דמה). הנה הטפה הנ"ל וכו׳ צריכה להתלבש בלבוש דק כדי לרדת למטה ואמנם היא בעצמה אינה נגשמת ונתעבה מכמו שהיתה למעלה (מהרח"ו, עס"ח ו ה).

— הִפע׳, *הִגְשִׁים, — עשהו גשם, גוף, החליט ואמר עליו שהוא גוף: כי הדחק הביאנו להגשים הבורא יתברך ולספר אותו במדות הברואים (חו"ה, היחוד י). האזהרה מעבוד אלהים אחרים ומעשות פסל ותמונה ותבנית וכללו של דבר מהגשים

[1]) כך נקוד ברוב הספרים, ולפי הדקדוק היה צריך להיות ש דגושה ה בלי מפיק, ולכן ראו בו קצתם בנוי נקבה של שם גֶּשֶׁם כמו גֶּשֶׁם. אך אין זה מתישב על מליצת הכתוב, ואין למצא טעם לרפיון השין ודגשות ההא.

אותו (כוזרי א פט). הדוחק הביאנו להגשים הבורא וכו' כדי לשער ענין שיכנס מציאות הבורא יתברך בנפשות (מ' אלדכי, ש"א א א).

— הִפע', יַהֲגְשִׁם, הִגְשַׁם, מֻגְשָׁם, — כמו נִגְשָׁם: זוית מוגשמת אשר יקיפו ארבע זויות פשוטות נצבות (מו"כ ג טו). ואלה מאין ספק רואים העולם ההוא האלהי בעין נסתרת ורואים צורות ראויות לטבעיהם ומה שהרגילו מספרים אותם בתבניתם אשר ראום מוגשמות (כוזרי ד ג). צריך שתהיינה המלות והענינים כפי כח הבנת השומע כדי שיפול הדבר על לבו על דרך גשמותו המובן מן המלות המוגשמות בתחלה (מ' אלדכי, ש"א א א). קצת אנשים יקראו העצמים בלתי מוגשמים כולם צורות בשתוף השם (ההתחלות לאלפרבי, האסיף 6). ולכן אמר (הרמב"ם) שהמצא העולם המוגשם מלא דבר אינו נמנע אבל אפשר בחק הבורא יתברך (רלב"ג, מפעל' ה' ד ג). והכדור המוגשם היא תמונה מוגשמת מונדת משטח אי בלי זויות (יס"ר מקנדיה, מעין גנים נה ב).

— נתפ', ˚נִתְגַּשֵּׁם, — כמו נפעל, נעשה גשם: וכן ראה אותו (ישעיהו את האלהים) על כסא רם ונשא ויכונה בקדש הרוחני אשר לא יתגשם ולא יתלה בו דבר ממה שיתלה בגשמים (כוזרי ד ג). האור העליון שנתגשם ברצון בוראו יתברך וכו' מפני שקיומם אינו בדבר המתגשם (רמב"ן שמות טו ו). רוח אלהים הם אבל יתגשמו ולכו בתבנית איש ויצטיירו (ר' משולם כר"ש, שירה בגנות מו"נ). כי רוח הקדש נכנס בבטנה ונתגשם שם ונולד (קשת ומגן להרשב"ץ, הוצ' טוב כרלינר 1881). ירד ונתגשם לכפר על פשע וחטא אדם במיתתו (דוד נשיא, הודאת בע"ד ז). כי מתפחדים (המלאכים) להתגשם בהתלבשם באויר התחתון הזה (משנ' חסידים, ת"ת ד). והקב"ה עשה שיתגשמו (המלאכים אצל אברהם) ויהיו נראים אנשים בחוש הראות (תולדות יצחק להר"י קארו, וירא).

— פע', ˚גִּשֵּׁם, — עשהו גשם, ובהשאלה, עשה דבר רוחני גם וחמרי כמו גשם: ויזהר מאד שלא יגשם מחשבתו באהבת דבר גשמי שלא יאהב רק הדבר הרוחני המחיה והמקיים הדבר הגשמי ההוא (פלא יועץ, א"כ של לכי הירש).

˚גַּשְׁמוּת[1], גַּשְׁ-, ש"נ, — טבע של הַגָּשֶׁם: ולדעת רוחניות העולם הזה וגשמותו ומדברו ודוממו ונחו ונעו (חו"ה, הכחינה ג). ואיך לא נרוממהו (את האלהים) מהגשמות ואנחנו מרוממים קצת מבריאותיו מהגשמות כנפש המדברת אשר היא האדם (כוזרי א פט). אנחנו מקימים האחדות והקדמות לאלהים יתב' וכו' ונרחיק הגשמות בכלל ואם יראה ממנו שום דבר בדברינו נפרשהו ונאמר כי הוא דרך העברה (שם א ה). שבמקום שהיה קודם לזה הכדור ההוא כלה אחד ומדובק בגשמותו יהיה בו עתה אחרי התהוות הרקיע הבדל מורגש בין חלקיו (ר"י אלכרכני, כראש', יהי רקיע). בסוד גשמות, אם הוא בדמות, לדעת זאת אין לך רשיון (ר' משולם כר"ש, שירה בגנות מו"נ). איך סוד ה' כהויא חשבו, וכמושכי לב לומדים פרשו, כי שללו גשמות ובאשר שללו, בו חייבו חיוב ובו כהשו (ר' ספד' אבן דאנאן, בשבח מו"נ). ואין לאומר שיאמר כי אנחנו אמנם נשלול ממנו הגשמות להיות חסרון לנו וכו' שאם היינו מודים בשם הגשמות על מה שיורה עליו שם הידיעה ובשם הידיעה על מה שיורה עליו שם הגשמות היה הגשמות שלמות לנו (רלב"ג, מלחמ' ה' ג ג). י"ג עקרים שהם מציאות השם והאחדות והרחקת הגשמות ושהוא קדמון וכו' (העקרים א ג). ולפי מה שתגזרהו תורת משה הם האחדות וסלוק הגשמות ושאין לו יתברך יחס עם הזמן (שם כו). שאותם שיש להם אותם הכחות איננו להם מצד גשמותיהם כלומר מצד שהם בו גוף לבדו וכו' שיש שם בהווייתם ראשית אחרת נותנת שלימות שהוא דבר אחר איננו מגשמות כלומר מגופות (תגמ' הנפ' א:). כי המלאכים גשמיים וכו' עם היות גשמותם יותר דק מגשמות האש (קול יהודה, כוזרי ג יא). יתרון נפשך על גופך ומעלת עולמה על עולמו ועלותה מירידת ורוחניותה מגשמותו ועמידתה מחליפתו (חו"ה, תכנון הנפש ג). אבל הראוי לומר בהרחקת הגשמות וקיום האחדות האמתית אשר אין לה קיום אלא בהרחקת הגשמות (מו"נ א יח). וכן יסוד כל אחד מהיסודות הארבעה הוא החמר הראשון אשר לבש צורת הגשמות ונעשה גשם עצמי ולא השיגו ממקרה הגשמות אלא שהוא ממלא מקום (שם). ועל כן היה צריך שתהיינה המלות והענינים כפי כח הבנת השומע כדי שיפול הדבר על לבו על דרך גשמותו המובן מן המלות המוגשמות בתחלה (מ' אלדכי, ש"א א א). והתבאר במופת נאמן כי הוא נמצא אחד בלי גשמות (מסה ריאטי, מקדש מעט ב). ומכלל הרחקת גשמותו

---

1) בערב' גַ'שַׁאמַה a).

a) جسامة

שלא יישכון במקום (מנח' קנא' לר"י מפיסא כו). זאמר (הרמב"ם) שהוא מאמר כולל דוחה כל הספקות המורות גשמות בעצמותו יתברך כאשר האריך בספר המורה (שם מג). כתב החכם הנ"ז (ר' ידעיה) ז"ל ומתועלותיה הראשונים ההכרחיים בתורתנו שהיא תאמת לך מציאות ה' ית' ועוד יחודו ועוד הרחקת גשמותו (שם יח). דבריהם אמתיים בצד מה רצוני בהעדר הגשמות מאתו ית' (שם כ).

א.°גְּשְׁמִי, ת"ז, — של גשם, של מטר, שיש בו גשם, מטר: ואם יהיה הקיץ צפוני מעט הגשמים ויהיה החורף דרומיי גשמיי ורבה כאב הראש (קאנון ג א כ א).

ב.°°גַּשְׁמִי[1], ת"ז, — מטבע הגשם, הגוף: והעצם נחלק לשנים ממנו הרוחני וממנו גשם והרוחני כמו השכל והנפש והגשמי כגון הגוף הארוך הרחב העמוק (רמב"ע, ערוג' הבשם, ליון כ). שידע האדם נפשו כפי הראוי וידע כחותיו הרוחניים והגשמיים (שם). המלאכות וההכמות והמדות והדעות מתושיות והאותיות הנפשיות והגשמיות (שם). הכחות הפנימיות והגשמיות (שם). וזה ג"כ בהכנות והזמנות גשמיים ומחשביים (ראב"ע, ספר העצמים). התענוגים הגשמיים רוב ההמון לא תשבע בטנם מאספתם (ידעיה בדרשי, פרדס א, אולה"ס ג). גם בדברים הגשמיים תשתמש מהם (מהפסוקים המורים על ההגשמה) במה שאין מדרכו שימצא בו (ר"י אברבנאל, מפע' ה' א ד). הגשם הראשון אשר הוא המתנועע הראשון באמת הגשמיי בו עלת התנועה (מאמר במהות הנפש לאלפרבי). ועצם יחלק אל גשמי ובלתי גשמי הגשמי מיניו כולם או רובם נראים לחוש (אמונה רמה א א). לא תדמה לאחדות דבר אחר מכל מה שיקרא אחד מן העצמים הפשוטים כל שכן הגשמיים ולא יתאמת זה עד שנניח תחלה שיש במציאות עצמים בלתי גשמיים יקראו מלאכים (שם). אם אין שום שכר ועונש גשמי בעולם הזה ונפשיי בעולם הבא למה זה תסודר דת האלהית (העקרים א י). יש כמה מיני חלוקות אשר אי אפשר לעמוד בהם אם לא בציור גשמי שנצייר לפנינו רש"ע ספרוט, פרד' רמונ' ז ה). שמצינו בתורה מקראות רבים כתובים בהם מלות גישמיות אצל הבורא ית' (מעלות המדות, ידיע' הא'). כי כל גשמי לא יפעל כי אם בזמן בתנועה בנושא מתפעל אמנם הבורא פועל בלתי זמן ובלתי תנועה ובלתי נושא א"כ הבורא אינו גשמי (ספורנו, אור עמים ז). מי שמתחיל חקירתו וקודם הגיעו לשלמות המחקר נטה אל התאות הגשמיות (רשב"ן דוראן, מג"א, הקדמ' חלק אלוה ממעל). מי שהוא גשמי בדרכיו הרי הוא בעשיה והשינה שהיא המיתה מתגברת עליו (ראש' חכמה, הקדושה ז).

°°גַּשְׁמִיּוּת[1], גש', — כמו גַשְׁמוּת: כי אין שום אדם שיערוך וידמה אליו יתב' וכו' כי לא ימצא להם שום ערך עמו לגשמיותם (דרך אמונה, אברהם ביבאגו א א). תנועות היסודות אל מקומותיהם הטבעיים בצורותיהם המתחלפות לא בגשמיותם או המריהם המשותפים (אמונה רמה א א). נתלבשו (עזא ועזאל) בכח זה האויר אשר עלינו ונתגשמו גשמיות בני אדם ממש (עמה"מ, קרית ארבע עז). להיותי עדיין זכת האיכות ודקת הרוחניות ולא היה עדין מבא אל הגשמיות להתהות בי (ר"מ אלשיך, משלי ח ל). כי כוונת המצוה סוד שמו ית' ולולי זה אין דביקות מגשמיות הפעולה להרוחניות (הקד' של"ה).

°גַּשְׁמָנִי, גש', ת"ז, מ"ר גַשְׁמָנִיִּים, גַשְׁמָנִיּוֹת, — כמו §גַשְׁמִי: כל מלה גשמנית הנמצאת בשבחו של יוצר בתורתנו וכו' יש לה סבר וטעם ופלפול וביאור כראוי (מלחמ' ה' ליעקב בן ראובן, KEJ 1889, 49).

***גשר**[2], ממנו *גֶּשֶׁר, *גָּשַׁר, *גִּשֵּׁר, ∞גִּשּׁוּר, ∞גִּשּׁוּרָה.

***גֶּשֶׁר**[3], ש"ז, כנ' גִּשְׁרוֹ, מ"ר גְּשָׁרִים, — בנין מעץ או מאבן בנוי מעל לנהר משפתו האחת לשפתו השניה כדי לעבור עליו מעבר הנהר מזה לעברו השני, Brücke ; pont ; bridge: גדודיות גבוהות עשרה טפחים וגשרים ונפשות שיש בהן בית דירה (ערוב' ה א). הקבר והגשר שיש להן בית דירה (תוספתא שם ו ד). גשרים המפולשים (ירוש' סוכ'

---

[1]) בערב' גִ'שְׁמִי a).

[1]) קריאת הספרדים: גִשְׁמִיּוּת, גימל חרוקה.

[2]) בערב' גשר a), במשמ' אמץ וגבורת הלב והרוח. ועי' הערה לקמן.

[3]) בערב' גִ'שְׁר b). אולי מן מושג האמץ והגבורה ששרש גשר משמש בו בלשון ערב'.

a) جسمي

a) جسر b) جِسْر

א כב ג). אמר ריש לקיש (עונותיהם של ב"א נפקדים בפרט) בשעה שעוברין על הגשר (שבת לב.). מפני הדרכים ומפני הגשרים (סנה' יא.). — ואמר המשורר: וכגשר נחשב (זה העולם) לבל יהי נושר וכל עובר ושב כגרים נמשלים (רשב"ג, בה"ש לוקח ה). — ואמר המליץ: העולם ים זועף רב מצולה רחב ידים והזמן גשר רעוע בנוי עליו (כתי"ע, ח א-ב). ומכבדין בכל מקום חוץ מבדרכים ובגשרים (רמב' תכמה, ד"א).

***גִּשֵּׁר**[1], פ"י, — עשה גֶּשֶׁר: אומרים לפניו (הפרסים לפני הקב"ה ששאלם במה עסקתם) הרבה גשרים גשרנו הרבה כרכים כבשנו הרבה מלחמות עשינו (ע"ז ב:). — הפע', *הִגְשִׁיר, לווי הַגְשִׁיר, — כמו קל: טבועים ביון מצול בתלול הַגְשִׁיר, נגף אבן הסר ועקוב הישיר (יולר אחרון פסח, איום ונורא).

***גַּשָּׁר**, ש"ז, — בעל גשר, שומר הגשר: ויקחם ויעבירם את הנחל אמר ר' הונא בשם רבי אידי עשה עצמו כגשר (היה לוקח מפה ונותן שמה) (מד"ר בראש' עו).

***גֹּשֶׁר**, ש"ז, — כמו גֶּשֶׁר: לקראת הדסה השרויה על גשר[2] מי הסדיך להמשה (אלבכזי, פזמ' תימ', מינסקני).

גשש[3], ממנו גִּשֵּׁשׁ, גָּשׁוֹשׁ.

גִּשֵּׁשׁ, פ"י, — נגע נגיעה קלה ומשמש כמה פעמים בידו או ברגלו, כדי לידע ולהוש את הדבר, tasten; tâter; to grope: נְגַשְׁשָׁה כעורים קיר וכאין עינים נְגַשֵּׁשָׁה (ישע' נט י). היה מגשש ונכנס מגשש ויוצא (ירוש' יומא ה מב ג). כיון שמגעת הספינה במקום שהמים מעטין מתייראין שמא תשב הספינה בקרקעית הים או שמא תהיה שם סלע ותעבר עליו ותשבר ולפיכך מהלכין בני אדם ספנים מגששין ורואין המים (ר"ח שבת קא:). שמגששין בקרקע ומגלין הטמונות (הנ"ל, ב"מ מב.).

— קל, *גָּשַׁשׁ, בינוני גּוֹשֵׁשׁ, גּוֹשֶׁשֶׁת, — גָּשְׁשָׁה הספינה בקרקע, נגעה נגיעה קלה: בזמן שהספינה גוששת (חלה ב ב). ספינה שבאה מחוצה לארץ והיו בה פירות מן החוץ ולפנים הגוששת חייבות בחשבון (תוספתא תרומ' ב יג).

— נפע', *נִגְשַׁשׁ, — בא בנגיעה קלה: כל מטה שהיא של פרקים ומתפרקת זו מזו יש לה כמין עצים ארוכים שהם מדבקים אותה ונגששת זו עם זו (רה"ג זכ' ג א).

— התפ', *הִתְגּוֹשֵׁשׁ, — הִתְגּוֹשֵׁשׁ אתו, נפתל ונתאבק והתאמץ לגבור על חברו ולהפילו, ringen; lutter; wrestle: לב' אתליטין שהיו עומדין ומתגוששים לפני המלך (מד"ר בראש' כב). לארכיליסטו שהיה מתגושש עם בנו של מלך (שם שה"ש ג ה). לגבור מתגושש באבן מסיד (פסיק' דר"כ, כלית'). — וגם התגשש: נטל (הרועה) תיש גדול ומסרו לו (להזאב) אמר יהא מתגושש בזה עד שנעבור את הנהר ואח"כ אני מביאו (שם שמות כא). נתגוששת עם המלאכים של מעלה (שם כח).

גַּת[1], ש"נ, מ"ר גִּתּוֹת, — א) כעין בור גדול חצוב בסלע, חפירה או כלי שדורכים שם את הענבים, Weinkelter; pressoir; wine press: באו רדו כי מלאה גַּת השיקו היקבים (יואל ד יג). מדוע אדם ללבושך ובגדיך כדרך בְּגַת (ישע' סג ב). וגדעון בנו חבט חטים בַּגַּת (ולא בגרן) להנים מפני מדין (שופט' ו יא). והגת שבכרם עמוקה עשרה ורחבה ארבעה (כלא' ה ג). ובור של גת שגלת וירדו גשמים ונתמלאת (תוספתא מקוא' ג א). הבוצר כרמו לשוק אם לא מצא להן שוק מחוירן לגת ויתין לשוק לא מצא להן שוק מחוירן לבד וכו' זיתים וענבים שנכנסם לרשות הגת ולרשות הבד (שם טהר' יא ז). גוזל שנפל לתוך הבור של גת (שם ט יד). גפן שהיא נטועה בגת או בנקע (ירוש' כלא' ה כט:). — ובמליצה: גַּת דרך יי' לבתולת בת יהודה (איכה א טו). — וכנ' *גִּתּוֹ: אבל אוכל הוא בשר מליח ושותה יין מגיתו וכו' ויין מגיתו עד כמה כל זמן שהוא תוסס (תענ' ל.). אבל בשר מליח ושתה יין מגיתו אין נעשה בן סורר ומורה (סנה' ע.). — ומ"ר גִּתּוֹת: בימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים גִּתּוֹת בשבת (נחמ' יג טו). שביהודה נאמנין על טהרת יין ושמן כל ימות השנה ובשעת הגיתות והבדים אף על התרומה (חגי' ג ד). רחת של גרוסות טמאה של אוצרות טהורה של גתות טמאה (כלים יח ה). משפך של גיתות (תוספתא כל' ב"ב ה יג). ר"י אומר כל בית הגיתות

---

[1]) בערב' גִ'שְׁר a), בגה גשר.

[2]) וזה חורז שם עם נעור, ולכן ברור כי צריך לקרוא גֹשֶׁר ולא גֶּשֶׁר.

[3]) בערב' גַּשׁ b).

a) جسر b) جشّ

---

[1]) לפי דעת קצת החוקרים מְקֻצָּר מן גַּנָּת, מן

תפוסה אחת כיצד גת אחת לשתי בורות שתי גיתות לבור אחת שתי גיתות לשתי בורות וכו' (שם תרומ' ג ז). — ומ"ר *גִּתִּים, ככנ' גִּתָּיו: מי שהיו גיתיו ובדיו טמאין ומבקש לטהרן (תוספתא טהר' יא יו).—וגם כלי עשוי עץ: גת של אבן וכו' ושל עץ (ע"ז ס יא).—וזמן דריכת הענבים בגת: ובשעת הגיתות והבדים (נאמן אדם) אף על התרומה עברו הגיתות והבדים והביאו לו חבית של יין של תרומה לא יקבלנה ממנו אבל מניחה לגת הבאה [1]) וכו' נאמנין עליהן בשעת הגיתות והבדים וקודם לגיתות שבעים יום (חגי' ג ד). (השכיר לו) גת (מניחה לו) כל שעת הגת (תוספתא ב"מ ח כז).—ב) *חצר הקבר: ואיזה הוא חצר הקבר זו הגת שהמערות פתוחות לתוכו (תוספתא אהל' יה ז).—ובכלל חפירה רחבה בקרקע, לשרף שם נופות בע"ח או לערפן וכיוצא בזה: פרת חטאת ששרפה חוץ מגיתה [2]) (זבח' יד א). שרפה (את הפרה) חוץ מגתה או בשתי גתות או ששרף שתים בגת אחת (פרה ד ג). מקום גיתה [3]) (של העגלה הערופה) ותפיסתה (תוספתא סוט' ט א). — ג) יחלל במות יגיעו שמה הרבה ורידים [4]): ואחר כך ירדו (הורידים) מהמקום אל המות ויתפזרו משם פוזר הדופקים ויחזקו אותם כלם בשפל הקרום העבה ושולחים אותם אל המקום הרחב והוא המקום הריק אשר יהפך אליו הדם ויאסף בו ואחר כך יתפזר ממנו בין שני קרומים ונקרא גת ובערבי מעצרה (קאנון א א ה ג).

*בּוֹר שבגת. — *בעט. — *בְּעִיטָה.

דּוֹרֵךְ, מי שדורך את הענבים. — *דָּרַךְ, דַּפִּים.

הֵידָד, קריאה שקוראים הדורכים בשעת הדריכה.

*זָלַף, זולף את הבור.

יין. — יֶקֶב.

*לולבים.

*מָחַץ. — *מִשְׁטִיחַ. —*מִשְׁפָּךְ.

*נָפָץ.

*סָלוֹן.

*עדשים. — ענבים. — *עָקֵל, עקלים.

פּוּרָה.

תִּירוֹשׁ. — *תפוח של הענבים שתחת הקורה.

***גִּתָּה**, ש"נ, מ"ר גִּתּוֹת, — עי' ב.*גִּתִּית.

א.גִּתִּית[1]), ש"נ,—כלי מכלי הנגינה: למנצח על הַגִּתִּית מזמור לדוד (תהל' ח א).

ב.*גִּתִּית[2]), ש"נ, מ"ר גִּתִּיוֹת, — אשה עושה מלאכה בגת: וירא יי' כי שנואה לאה אף הגתיות [3]) מאחורי הקורות [4]) סונטים בה (מד"ר בראש' פא). בגתא ואבגנתא אמר ר"ש בר' ינאי אמר הקב"ה משחק אני עליהם אביא נתיות מאחורי הקורים (שם אסת', כיוס השביעי).

יג ז. — [1]) הערוך: פי' מניחה עם הארץ אצלו לשנה הבאה לשעת הגיתות. — [2]) הערוך: פי' גומה היא בקרקע צורת גת מתוקנת לשריפת הפרה. — [3]) כך בנוסח' הדפוס, ובתוספתא צוק"מ גיותה, ובירוש' גיסתא. — [4]) דר' מויא: Sinus.

[1]) לא נתברר היטב מקור מלה זו. ת"י על שם העיר גת, וזהו היותר מתקבל.

[2]) עי' הערה שלקמן. — [3]) כך בקצת נוסחאות. בערוך: אף הגיתות, ובקצת נוסחאות אף הנשים, ובספרי הדפוס אף הגוניות. והנה על אמתת הגרסה גתיות או גיתות מעיד המאמר במדרש אסתר: אביא נתיות. ואעפ"י שבמדרש אבא גוריון כתוב במקום אביא גתיות כאבגתיים, אעפי"כ נראה כי העקר הוא כמו במדרש אסתר, מפני שנראה כי בעל המדרש דרש את השם אבגתא כאלו היה מורכב משתי המלים אב = נתא, והוא אביא גתיות אוגתות. והגרסה כאבגתיים שהחליטוה ג' בהרטוש' קרויס (Lehnw. 11, 2) לאמתית וכארוה במשמ' שפחה, מהמלה היונית οἰκέτις, אינה מתישבת יפה בסגנון המאמר. וכבר דחה עמנו' לֹוֹ בהערות לקרויס השערה זו. וגם בהמלה קורות, מאחרי הקורות, יש גרסות מתחלפות. הגרסה קורות שבפנים היא זו של הערוך, ובנוסח' קורים, וכן בקצת כ"י. ויש גרסאות קורים, קוריים, ועוד. ועל סמך גרסה זו פרש מ.ספיא מלה זו מלשון יונית καίρος, במשמ' נול האריגה' וכבר נתחכמו המפרשים בפרוש מלת גתות או גתיות לפי. גרסה זו, ולא מצאו דבר מתקבל, ולכן מוטב שנקבל הגרסה קורות או קורים, ונפרש גתיות במשמ' הפשוטה מן גת, ר"ל אשה עובדת בגת מאחורי הקורות. וצריך לאמר, כי הנשים הגתיות היו מפורסמות בזמן ההוא שהן דברניות וצחקניות ביותר, וכך פלישר בהער' ללוי. — [4]) עי' הערה הקודמת.

שער הדלת

ד

ד האות הרביעית באותיות האלף בית העברי, ושמה דָּלֶת, עי' ערך ד ל ת.

אות זו מצינת אחד מחמשת הקולות דטלנת שמוצאם, מהלשון לפי דעת הקדמונים, או, לפי דעת החדשים, מבין ה ש נ י ם (Interdentale), לאמר שקצה ה ל ש ו ן נוגע בין שתי שורות השנים העליונה והתחתונה.

האות ד היא השלישית באותיות בגד כפת שהיתה להן בזמן מן הזמנים בפי העברים הברה כפולה [1], הברה יותר קשה בתחלת הברה, ויותר רכה ורפויה באמצע הברה אחרי תנועה פתוחה. וכדי לסמן שתי הברות אלו צינו ההברה הקשה בדגש בפנים, דּ, שנקראת דָּלֶת דגושה, וההברה הרפויה צינו באות ד בלי דגש בפנים, או בקו למעלה, ונקראת דָלֶת רפויה. בזמננו מפיקים כל היהודים בכל מקום שהם את שתי הדלתים כמעט באופן אחד אם היא בתחלת הברה או באמצעה.

האות ד לא תחֻבר בלשון העברית להאותיות ז, ט, ס, ולא יבואו הצרופים דז, דט, דס.

בלשון העברית האות ד היא מהשרשיות, אך בארמית משמשת אות דְ השואית כמו שֶ בעברית, ובקצת מלים מארמית שנכנסו בסגנון העברי משמשת גם האות ד בראש המלה כשמושה בארמית.

במספרים משמשת ד במקום המספר א ר ב ע ה: מהו סוד שנותיו של אדם, ס' ששים ו' ששה ד' ארבעה הרי שבעים שנה (תנחומא בובר, לך לך כג).

בין קצת אותיות השנים נבלעת אות ד, כמו שֵׁשׁ, שִׁשָּׁה, במקום שֵׁדְשׁ, שִׁדְשָׁה.

ד מתחלפת בעברית בעצמה באות ז, ס, ותבוא במקום טית בשאר הלשונות האחיות.

---

[1]) עי' אדות ההברה הכפולה של בגד כפת הערה לאות ב והערה לאות ג. בהתרגומים הקדמונים ביונית ורומית הדלת הדגושה והרפויה מעתקות באופן אחד. ויש אולי להוכיח מזה כי בזמן התרגומים האלה היתה הברה אחת לשתיהן. בזמן התלמוד נראה שהגליליים היו הוברים אות ד בפרט אחרי אהוי אולי כמו אות ת, כמו שספרו: ההיא א י ת ת א דבעיא למימר לחברתה תאי דאוכליך חלבא אמרה לה ש ל ו כ ת י ת ו כ ל י ך לביא (עירו' נג:) א"כ ד א ו כ ל י ך־ת ו כ ל י ך. בערבית יש ד a) ויש ד' b) והשניה נקראת כמו ז, ומדברי רסע"ג בפרוש ס' יצירה שהובאו בהערה לאות ג נראה כי הדלת הרפה בעבר' דומה בהברתה להאות ד'אל הערבית, כי הוא הזכיר שם רק האות ט' c) והאות צ' d) שהן מיוחדות להלשון הערבית, ואלו האות ד' b) הערבית לא הזכיר, משמע שזו האות ישנה גם בעבר'. וכבר העיד רבנו נסים בפרוש יצירה בשם הקורא הטברני רבנא יצחק בן רבנא שלמה שהיה קורא את האות ד שבמלת אפדנו בעין ט' ואת האות ד שבמלת וַיִּדְרְכוּ בעין אות צ', אמר וז"ל: והיה רבנא יצחק בן רבנא שלמה ז"ל אומר כי יש בלשון העברים אצל הטבריים הטא והצאד והיה קורא ויטע אהלי אפר"ט א פ ט נ ו והיה מיסד הטא בלשונו והיא בכתב דלת והיה קורא וידרכו את לשונם והיה מיסד הצאד בלשונו והיא בכתב דלת, וכל זה למה מפני שהיה בקי בקריאת בני טבריה (רבנו נסים, פרוש יצירה קונטרים המסורת, דוקס 73). וכן ר"י ברצלוני בפרוש יצירה: ואלוה כענין אפדנו (יציר', ברצלוני 229). החדשים הסכימו שבזמן שהיתה הברה כפולה להאות ד היתה הברת הדלת הרפויה בהשתתפות נשימה קצת דומה להברת th באנגלית.

---

a) د b) ذ c) ظ d) ض

***דָא**[1]), — קול חקוי של קריאה לגמל לזרז אותו בהליכה וכדומה: הנוהה של הגמל דא דא[2]) (פסח' קיב:).—ועי' קול.

דאב, ממנו דָאַב, °דָאַב, דְאָבָה, °דְאָבָה, דְאָבוֹן.

דָאַב[3]), פ"ע, — היה חלש ובלי כח וחש כמו קרוב להתעלף מפני צמא וכדומה, verschmachten languir; languish: כי הרויתי נפש עיפה וכל נפש דָאֲבָה מלאתי (ירמ' לא כה). והיתה נפשם כגן רוה ולא יוסיפו לְדַאֲבָה עוד (שם יב).—ובמשמ' יהיה נכאב ועגום. ואמר המשורר: מלכים אשר נשגבו, ואביונים ידאבו, יחד על עפר ישכבו (רמב"ע, תוכחה).—°ודאב על: דבב דָאַבְתִּי על נפשיך, דרוש אדרוש מבשר קדשך, דום כמו האמנתי ואנטשך (יוצר שבת א חנוכה, אודך). אדאב ואתעצב בלב נכאב כאב על בן אשר יאהב וגיל אשכיח (קינ' לאיש שנפטר בנו, כס' ד"ח).—ובהשאלה, דָאֲבָה העין מצער, מיגון ועוני: עיני דָאֲבָה מני עני קראתיך יי' בכל יום (תהל' פח י). — °והנפש: ולמה מברכים על הבשמים במוצאי שבת מפני שהנפש דואבת ליציאת שבת משמחין אותה ומיישבין אותה בריח טוב (רמב"ם שבת כט כט). שהנשמה העליונה מתאוה לשבת בגוף בדעתה המשכן הנכבד ההוא ובהסתלקה דואבת (תולדות יצחק להרי"ץ קארו, ויקר').—ובמליצה להחיים, °ימי הזקנה: ימי זקנתך שהם דואבים זבים ומתמוטטים (רש"י דבר' לג כה).—ופעול °דָאוּב, מי שתמיד דאב: דאוב נפש, לאין נוח ונופש (מחז' רומני, יוה"כ, אלהי אל תבישני).

— נפע', °נִדְאַב, — שנהיה דאב: בקרבי לב נכאב, נדוה ונדאב. נשארנו בלי אב, והיינו כיתומים (סליח' י' טבת, אבן הראשה). פארנו נתאב. ולבנו נִדְאַב, יען כי אין אב (סמא"ל, סליח' לו"ג, שחר אעירה).

— הפע', °הֶדְאִיב, — גרם שידאב: איזהו דבר שמכלה את העינים ומדאיב את הנפש הוי אומר אלו התחתוניות (נדר' כב.). עד שתדאיב[1]) (האש) נשמתן (כ"ב עט). — ואת העין: בני אל תלעג לחיי עני ואל תדאיב עיני מר רוח (ב"ס גני' ד א).—ואמר הפיטן: תרחק מחבורת גנבים, וכו' שבעים ללחם מרעיבים, נפשות מפיחים וּמַדְאִיבִים, מארבים על דרכים יושבים (יוצר א שבוע', תרחק). דיה לצרה שיתאוננו בה בשעה שתבא עליהם למה תדאיבם עכשיו בבשורה קשה (רש"י ברכ' ע:). וישקד (החולה) בשינה ובמרגוע ובמנוחה ויעזב הכעס והחמה ולא יורד עליו מה שידאיג וידאיב (קאנון ג יס ו). גאון רעים ובוז גיאיונים משטמת כסילים ושנאת מהבילים לא הדאיבו נפשותינו לא דלחו אף לא עכרו מימינו הנאמנים (הקד' בכי"ע ג). דאגה מדאיבה דאגת עשר והדאגה תניד שנה (ב"ס, תרגום ב"ז לא א). תשמח (המליצה) דואבים, תדאיב שמחים (אסף מה כא).

°דַאַב, ש"ז, — כמו דְאָבָה: אזכור מעללי יה, ואתן לו הודיה, ממעשה שהיה, בימי מתתיה, בהיות בזויה, שבורה ודחויה, מתוך דַאַב ודויה, הוציאה לרויה (זולת חנוכה, מחז' רומני).

דְאָבָה[2]), ש"נ, — הפעולה, הרגש ש. מי שדאב: בצוארו ילין עז ולפניו תדוץ דְאָבָה (איוב מא יד).—ועי' דוץ.

°דַאֲבָה[3]), ש"נ, — כמו דְאָבָה: הן שמתני נפשי לְדַאֲבָה, ונתתני לעין כל לזועה, והשכרתני ביין תאוה (רמב"ע, תחנה לעי"ת וב"ז חלק גרמני עברי, דאבה).

דְאָבוֹן[4]), ש"ז, סמי' דַאֲבוֹן, — דאבון נפש, כמו דְאָבָה: ונתן יי' לך שם (בגלות) לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש (דבר' כח סה). — ומצוי בספרות: בפחי נפש בדאבון נפש (רש"י שבת קכז:). — °ובלי נפש: ועינים ענין דאבון ויגון (שרשי רד"ק, נפח). — ואמר המליץ: מי יתנה אלין ביער בערב, אהים ואילילה בגודל דאבון (עמנ', מחב' ז). והשמן העשוי מחבושים וכו' יחזק כל איברי הגוף ויפטמו ויוסיף בלחותו וימנע הדאבון ויעצור הזיעה וישמח הנפש

---

[1]) בערב' דַאה, ד'ה a), קול קריאה להנאקה לבוא לולדיה. — [2]) בארמ': אמר רב ניזהא דתורא הן הן ניזהא דאריה זה זה ניזהא דגמלא דא דא ניזהא דארבא הילני הייא (שם). ופרש"י: לחש על השור שלא ינגחנו. אבל כבר דחה רשב"ם פרוש זה ואמר: ונראה בעיני שאינו לחש אלא גערה שגוער בו בלשון הזה להבריחו מעליו או כדי שיעשה מלאכה וכן כולן וכו' ניזהא דארבא כדי למושכה בחבל ולהוליכה לנהר. ע"כ. והוא הפרוש האמתי, כמו בלשון ערב', ועי' ערך נזהה.

[3]) רק עברית. ודומה לו אדב, הֶאֱדִיב, עי"ש.

a) دأه دأ

---

[1]) ואולי זה עומד כמו הקל.

[2]) משקל דְאָגָה, חֲרָדָה.

[3]) משקל זַעֲוָה.

[4]) כך רד"ק ועמנואל, וכן רוב המדקדק' החדש', אעפ"י שאפשר שיהיה מן משקל פַּעֲלוֹן.

(מ' אלדכי, ב"א ה י ב).—יוככי: שמך ינים ד א ב ו נ י, זיאר אפלת אישוני, ויערב זכרך על לשוני, כמו נופת צופים טעמתי (סדור רע"ג, סליח' ב). אם יש לבבך בשמיר ירך לרוב דראוני, איך תחשוב כי אני חי על דעתך ד א ב ו נ י, המעט היותי בתוך עם יחשוב שמאלי ימיני (תלונה לרשב"ג). והוא (היצר) מחטיא ולא יחטיא זבשערה קולע, וְדִאבוני על עוני השימני צולע (רמב"ע, תחנ' ליוה"כ). תאמץ לב לבל ימס כדונג ביום אידך וצער ד א ב ו נ ך (לרי היגון, רש"ט פלקיירא ב:). — *לדאבון לבי, לדאבון נפשי, השתמשו הסופרים החדשים בדבור זה במשמ' לצערי: לא אוכל ל ד א ב ו ן לבי למלאות מטעמים שונים (אגרות יל"ג א קיו). ל ד א ב ו ן נפשי ראיתי כי המרו דברי (שם א ד). — ובמשמ' *חלשה והתעלפות אבר מאברי הגוף: כי חסרון האוכל מכאיב הלב ומתוך כך מתעלף ופעמים אינו מתרפא ואפילו ד א ב ו ן אחד מאבריו אני קורא בו סכנה (מרדכי שבת תס"ד).

דאג[1]), ממנו דָּאַג, דְּאָגָה, יְדָאֵג.

דָּאַג, פ"ע, עת' אֶדְאַג, בהפס' יִדְאָג, ביני' דֹּאֵג, דֹּאֲגִים. —א) דָּאַג לפלוני, חש רגש של מורא ומגור שמא קרה לו לפלוני איזה מקרה רע, besorgt sein; s'inquiéter; be afraid: ושאול אמר לנערו אשר עמו לכה ונשובה פן יחדל אבי מן האתנות וְדָאַג לנו (ש"א ט ה). נמצאו האתנות אשר הלכת לבקש והנה נטש אביך את דברי האתנות וְדָאַג לכם לאמר מה אעשה לבני (שם י ב). — ובמשמ' *התבונן לו מה חסר לו, ואמר בן סירא: ראש שמוך אל תתנשא היה להם כאחד מהם ד א ג להם ואחר תסוב (ב"ס גני' לה א). ה ד ו א ג לעמו מחתף ומחזק עיר מצר (שם נ ד). — וְדָאַג אֶת הדבר, יש לו מגור מפני הדבר הזה: ויאמר המלך צדקיהו אל ירמיהו אני דֹּאֵג אֶת היהודים אשר נפלו אל הכשדים פן יתנו אתי בידם והתעללו בי (ירמ' לח יט). וְאֶת מי דָּאַגְתְּ ותיראי כי תכזבי (ישע' נז יא).— ומן הדבר: והרעב אשר אתם דֹּאֲגִים ממנו שם ידבק אחריכם (ירמ' מב טז). כי עוני אגיד אֶדְאַג מחטאתי (תהל' לח יט). שתה כל משקין ולא שתה מים ביום י ד א ג מן ריח הפה ובלילה י ד א ג מפני אסכרה (ברכ' מ.). — ובהחלט, בלי הדבר שגורם המגור: והיה (האיש הבוטח באלהים) כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא ירא כי יבא חם והיה עלהו רענן ובשנת בצרת לא יִדְאָג (ירמ' יז ח). מי שיש לו ארבעה וחמשה בנים היה ד ו א ג ואומר שמא לא ירד מן למחר (יומא עו.). אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים והיו ד ו א ג י ם ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כלייה (מו"ק ט.). מי שלבו ד ו א ג בקרבו (חגי' יג.). — יודאג על דבר: שנמצא מלך ירד ממלכותו והוא ד ו א ג על זה ורבים לא היה להם מלכות ואינם ד ו א ג י ם (רש"ט פלקיירא, לרי היגון ח.). אל ת ד א ג צרת מחר כי לא תדע מה ילד יום מחר בא ואינך ו ד א ג ת על עולם לא לך (ב"ס, תרג' ב"ז ל כג-כד). — ובינוני כמו יָשֵׁם: עד שיבכה ה ד ו א ג (ראב"ע קהלת ג ד). והוא המעציב גם כן ו ה ד ו א ג תמיד לכל אדם אם יפגע בו ואינו משמח כלל (ר"י אלברגלוני, שופט', משל יותם). ואמר החכם ה ד ו א ג אשר לא יתם יגונו מי שמבקש יותר מכדי ספוקו (מ' אלדכי, ב"א ה ט). וצריך שיבחרו לו (להנולד) מינקת שתהא נערה בינונית וכו' ולא אשת בסילות ולא בעסנית ולא ד ו א ג ת לפי שרוע הלב היא סבה להפסד החלב (שם שם ב). — ב) דָּאַג הים, רגש וזעף והעלה גלים: נמגו כים דאג[1]).

— נפע' יִנְדָאַג על דבר, מקור הִדָּאֵג, — כמו קל: כי הקור הרב עושה את האדם ואת העצבים עצלים ומאוחרים וקודרים ו נ ד א ג י ם וחולים (תכמוני, ילידה ד). ויהי כראותו את המראה הגדול אמר אוי לי כי מות אמות וכו' ו ב ה ד א ג ו על הדבר השיבו אחד מן השרים ויאמר אליו אל תירא (מנחם, עמא). כשהן גדילין גדילה פרנסתן ועושרן עמהן ואינך צריך להדאג עליהן (רש"י ערוב' נד.). כתבתי שורותי להשיב רוחו אליו ולבשרו על קורותיו כיש את לבי כי על כל צרותיו צר לי ו ב ה ד א ג ו נפשי דואגת ובהנחתו תשוב רוחי (תשו' ר"ת, הול' מק"נ 46). למה השתוקק משה להיים הללו ו נ ד א ג על פרידתם הואיל ויש עולם עליון (ר"י לטיף, אגר' התשו' נו).

— הפע', *הִדְאִיג, — גרם שידאג: ואעפ"י ש מ ד א י ג ומקרר שבת הגוף (ש' דונולו, תכמוני, יליר' ד). ולא עצבו אביו כלומר לא הרגיזו ולא ה ד א י ג ו (פרשי רד"ק, עלכ). וישקד (החולה) בשינה ובמרגוע ובמנוחה ויעזב

---

[1]) רק עברית. בערב' דומה לזה זעג' a).

a) زعج

[1]) כך מגיהים קצת החדשים הפסוק: נמגו בים דאגה (ירמ' מט כג).

הכעס והחמה ולא יורד עליו מה שידאיג וידאיב (קאנון ג י ס ו). אבל כדי להדאיג עוד את נפשו יבוא לארצו׳בקלון ובחרפה (ר״י אברבנאל, מ״ב כ). — ואמר הפיטן: מטריד בעוקצן ומדאיג חיות ורומסן (מחז׳ רומני, קינה לת״ב).

— התפ׳, יִתְדָּאֵג, — נתהוה בקרבו רגש המגור והצער: שאין טוב לאדם שיעשה המלאכה על צד ההכרח והאונס מתדאג עליה ובעל כרחו (ר״י אברבנאל, נחלת אבות א).

דְּאָגָה, ש״נ, מ״ר דְּאָגוֹת, — רגש של האיש הדאג, המגור והפחד מפני רעה קרובה לבוא, **Besorgnis inquiétude; appréhension**: ואם לא מִדְּאָגָה מדבר עשינו את זאת לאמר מחר יאמרו בניכם לבנינו לאמר מה לכם וליי׳ אלהי ישראל (יהוש׳ כב כד). בן אדם לחמך ברעש תאכל ומימיך ברגזה ובדאגה תשתה (יחזק׳ יב יח). דְּאָגָה בלב איש ישחנה ודבר טוב ישמחנה (משלי יב כה). — ואמר בן סירא: שקד עשר ימחה שאר ודאגתו תפריע שנה (ב״ס גני׳ לד א). וכבר אמרו הדאגה היא המיתה הטבעית (רכב״ג, תקון מדות הנפש, הדאגה). אל תתן דאגה בלבבך כי רבים הרגה הדאגה (א״כ של ב״ס). כי הדאגה תמס לב האדם (רכ״ע פלקיירא, אגרי היגון ד:). ואמר גלינוס אין שתיית סם המות קשה מהדאגה (מ׳ אלדבי, ש״א ה ט). אם דאגתך על העולם הזה יניח לך האלהים ממנו ואם דאגתך על הבא האלהים יוסיף לך דאגה (שם). ועניין הדאגה הוא העצבון על העתיד כשיתחזק בלבו (קול יהודה, כוזרי ב לח). שאמרו חכמי הטבע היגון חלי הלב והדאגה הוא כלות הלב (ר׳ יונה, אבות ב ז). דאגה מן הצרה קשה מהצרה עצמה (גינת ורדים א). כי רבים חללים הפילה דאגה וקטב ישוד רוח נכאה קנאה וכעס יענו כח ודאגה בלא יומו תזקין (ב״ס, תרג׳ כ״ז ל כו-כז). דאגה מדאיבה דאגת עשר והדאגה תניד שנה (שם לא א). כל אנוש נושא דאגתו בלבבו אם עשיר בעשרו ואם עני בעניו (שם מא ז). — ומ״ר: צרות או דאגות על מות הבנים (רמב״ע ויקר׳ י יט). ואמר (סוקרט) הדאגות מדווי הלבבות כאשר החוליים מדוה הגופות (אלחריזי, מוסרי הפלוסופים כ א). וישליו אוהלים לשדודי השכל והאוילים, ומשכנות בטוחות למרגיזי אל ועובדי אלילים, ודאגות לקמצים לאיש חיל רב פעלים (אגרי היגון, פלקיירא ג.). — ובהשאלה לים, רגז וזעף הים וגעשו גליו: נמגו בים דְּאָגָה [1] השקט לא יוכל (ירמ׳ מט כג), ר״ל בים סער. — ועי׳ פחד, צער.

דְּאָגִי, ־גיי, ת״ז, לנק׳ דְּאָגִית, ־גיית, — של דאגה, מטבע הדאגה: והמיוחסות (הקדחות) לעניינים נפשיים הם הדאגיית וכו׳ (קאנון ד א ט). קדחת יום דאגיית הנה תקרה מרוב הדאגה לדבר מבוקש (שם יג).

דאה[2], ממנו א.דָּאָה, ב.דָּאָה, וי״א גם דַּיָּה.

א.דָּאָה, פ״ע, עת׳ יִדְאֶה, עם ו המהפך וַיֵּדֶא, — טס באויר במהירות גדולה, כמו הנשר, **schweben voler vite; fly rapidly**: ישא יי׳ עליך גוי מרחק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר (דבר׳ כח מט). הנה כנשר ידאה (האויב) ופרש כנפיו אל מואב (ירמ׳ מח מ). הנה כנשר יעלה וידאה ויפרש כנפיו על בצרה (שם מט כב). וירכב על כרוב ויעף וַיֵּדֶא על כנפי רוח (תהל׳ יח יא). — ומקור: דליו בלוד דאות ארבע מאות, בלבנת יון לראות, עד יוחש אות (קרוב׳ לפורים, אזהרת כט). — בינוני: וכשהוא ממהר דואה על כנפי רוח (פרקי דר״א ד). שהוא עף ודואה כלומר הכרוב (ר״ש בן תבון, יקוו המים 148). — וכמו נע״ו: סלק מחבואים, שחים ודָּאִים, סמן לנבראים, סור מטמאים (יוצר שבת בראש׳, אל נשא).

ב.דָּאָה[3], ש״נ, — עוף טורף, **Gabelweihe; milan glede**: ואת הַדָּאָה [4] ואת האיה למינה (ויקר׳ יא יד). — ואמר המשורר: עורב אשר קנן עלי שערי, על מה כצל ברח ועוף דאה, מדי ימותי אאלה על כי ברח ותחתיו קננה דָאָה (רמב״ע, תרשיש ה). — ומ״ר דָּאוֹת: לכן קומו צאו מתוך ההפכה להתעופף

---

1) עי׳ למעלה הערה 1) הגהת קצת החדשים כים דאג.

2) עברית בלבד.

3) רק עברית. ואמרו כי נגזר השם הזה מן הפעל דאה, מפני מהירות מעופו. אך זה דחוק, מפני שמבחינה זו היה צריך לקרוא כך את הנשר. ויש אומרים שנגזר מן הפעל דוי בארמ׳ שמשמעתו הביט, והוא על שם שעוף זה הוא חד הראייה. וכל זה לא ברור. — 4) השבעים תרגמוהו שְׁטֵץ, אך הירונימוס תרגמו milvus, וכך גם רסע״ג: אלחדאה a) בערב׳, שהוא מין milvus, וכמו״ב ריב״ג: אלחדאה. — לפי דעת Vollers בערב׳ דהא b).

a) الحداة b) دها

כ ד א ו ת ולרוץ כצבאות (מחז' אוריון, שחר' יוה"כ).

*דַּאֲוָה, ש"נ, — כמו דְּאָבָה: וכשיראו בריחת אלו הבהמות מתחת ידיהם יעלה על לבם חמה וכעס ו ד א ו ה ויטרו איבה לבני השדים ומשטמה רבה (ר' קלוני', אגר' בע"ח ב א). גאות אדם תשפילנו לאחרית קיקלון ו ד א ו ה, ובמה יתגאה אנוש שבע יגון ומדוה (בעלי עה"ח, בנימין בר' אברהם הרופא 72).

*דַּאֲוֹן, ש"ז, — כמו דְּאָבוֹן: מרבה נכסים מרבה ד א ו ו ן [1] (אב' ב ז).

*דַּאי, עי' דַּי.

*דְּאִיבָה, ש"נ, — שה"פ מן דָּאַב: ו ה ד א י ב ה ללב ולכל נתחי הגוף (שלמה בר"ש, המלילה, ערך כאב).

*דְּאַר, ש"ז, מ"ר דְּאָרִים, — עי' *ד ו א ר.

דֹּב[2], דוב, ש"ז, מ"ר דֻּבִּים,—א) חיה טורפת הולכת על ארבע, עפי"ר מגשם בבנין הגוף, ובילדותו מקבל תרבות האדם ומתאלף לכל מיני תנועות ורקודים כרצון האדם, Bär ; ours ; bear : ויאמר דוד יי' אשר הצלני מיד הארי ומיד הַדֹּב הוא יצילני מיד הפלשתי הזה (ש"א יז לז). כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הַדֹּב (עמוס ה יט). ופרה וָדֹב תרעינה יחד ירבצו ילדיהן (ישע' יא ז). אפגשם כְּדֹב שכול ואקרע סגור לבם (הוש' יג ח). דֹּב ארב הוא לי אריה במסתרים (איכ' ג י). פגוש דֹּב שכול באיש ואל כסיל באולתו (משלי יז יב). ארי נהם ודֹב שוקק מושל רשע על עם דל (שם כח טו).—ועי' דוב, דֻּבָּה.—ומ"ר דֻּבִּים: ותצאנה שתים דֻּבִּים מן היער ותבקענה מהם ארבעים ושני ילדים (מ"ב ב כד). נהמה כַדֻּבִּים כלנו (ישע' נט יא). — *גרה בו את הַדֹּב, מליצה קבועה במשמ' הסית בו אדם וכדומה לפתותו לעבֵרה: (אמר הקב"ה ליוסף שהיה מתגאה ביפיו) חייך שאני מגרה בך את ה ד ו ב (מד"ר ברא' פז). אף היא שמחה שמתגרת בו ה ד ו ב (שם במד' יג).—*דֹּב הים, הדֹּב שבארצות הצפון: ד ו ב ה י ם מדתו קטן מחצי הארי הנזכר משכנו בקיץ בהים (שבי"ע ג, רוסיה באזיה). — *דֹּב הנמלים, חיה טורפת קטנה באמריקה, Myrmecophaga, Ameisenbär: ד ו ב ה נ מ ל י ם והמה ארבעה למיניהם הושם קטן וחוטמם ארוך מאד וחד ואין להם שנים כלל ומאכלם נמלים (ראש' למודים א ו). שנהבים ד ו ב ה נ מ ל י ם וזאבים גדולים מאד (שבי"ע ג, זעגעגאמביען). — ב) *שם לשנים מהמזלות, הדוב, הדֹּב הגדול, הדֹּב הקטן, Constell. Bär ; ours ; bear : ועש שהוא העגלה הוא הנקרא ד ו ב (ראב"ע עמוס ה ח). והצורות השמאליות אחת ועשרים וכוכביהם ש"ס האחת עיש ובניה וכוכביו ט' והשנית ה ד ו ב ה ג ד ו ל וכוכביו י"ז (הוא, ראשית חכמה א). ה ד ו ב ה ג ד ו ל הנה הוא הכוכב הבהיר והיפה ברקיע הצפון נודע ונכר הוא ע"י שבעה כוכבים הזכים והמאירים אשר בתוכו (למודי הטבע ט). ה ד ו ב ה ק ט ן כוכביו המה כהים מעט באורם ממנו וקרובים המה יותר זה לזה (שם י).—ואמר המליץ: יביט עש על בניה ושתים דֻּבִּים ימצא בפני הרקיע גם עגלה לו שם בה ישב לו עם עיש בה יאסור הַדֻּבִּים ובם ישוב הביתה (אלס הכהן, או"א ז).

דבא, ממנו דֹּבֶא, *דָּבָא.

א. *דֹּבֶא[1], ש"ז, כנ' דָּבְאוֹ, דָּבְאֶךָ, — תבואות הארץ ועשרה: ולאשר אמר ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחיו וטבל בשמן רגלו ברזל ונחשת מנעלך וכימיך דָּבְאֶךָ [2] (דבר' לג כד-כה).

ב. *דָּבָא, ש"ז, כנ' דָּבְאֵנוּ, — זמן הזקנה: אם פעמי רכבו כהיום אחרו, ישלח דבר פיהו וירפאנו, בו

---

[1] הביא גרסה זו רשב"ץ דוראן והעיר ע"ז וז"ל: כך הנוסחה בספר רבינו משה ז"ל ובספר צרפתים, וכן הוא במשניות שלנו והוא לשון דאגה וכו' ותרגום בינון שאולה בדאוונא (רשב"ץ דורחן ב ז).

[2] בערב' דֹּב a). בארמ' דֻּבָּא. והוא מן שרש דבב, עי"ש, על שם ההליכה המיוחדה להדֹּב.

a) دُبّ

---

[1] עי' הערה שלקמן.—[2] ת"א: וכיומי עולמתך תקפך. ע"כ. פרש דֹּבא במשמ' כח ועוז, וכן השבעים. וכן רסע"ג: ולתכון באיאמך הד'ל שגאעתך, ור"ל אמץ לבך. ריב"ג: וכימי בחורותיך יהיו ימי זקנותיך והוא לדאבון נפש והוא הפוך ממנו כאשר נהפך ממנו גם ולאדיב את נפשך. ע"כ. וכן פרש"י וז"ל: וכימיך שהם טובים לך שהם ימי תחלתך ימי נעוריך כך יהיו ימי זקנותך שהם דואבים זבים ומתמוטטים. ע"כ. — והנה כל הפרושים האלה הם דחוקים, ועכ"פ העקר חסר מן הספר, כי בהמלה וכימיך אין שום רמז לימי הנעורים. וקצת החדשים הגיהו מ א ד ך במקום דבאך, אבל גם בזה לא נרפא הכתוב. והנה רגלים לדבר כי כל הכתוב הנה משובש, אך לפי הנוסחה שלפנינו, היותר מה שאפשר לפרשו הוא לפי שנמצא בספרא הפעל בענין הבאת עשר להארץ, וכעין זה רשי"פ בהאוצר שלו. ואולי במקום וכימיך, צריך לקרוא וּכְיַמֶּיךָ, ר"ל כמו הַיַּמִּים שלך, ואולי וּבְיַמֶּיךָ, בהיַמִּים שלך.

חדשו לנו ימי עדנה, וכן כימי בחורינו ימי דְבָאֵנוּ[1]) (רמב"ע, מגיד רשעת בוגדיו).

א. *דָּבָא, — קל אינו נהוג.

— הִפע', *הִדְבִּיא, — שפך הדם: וְנִבָם (את פרחי הכהונה) באווי וְהִדְבִּיא[2]), בעֲזרת המלביא, אריוך כמו לביא, על דם כהן ונביא (קינה לת"ב, איך תנחמוני).

ב. *דָּבָא[3]), פ"י, בינ' דֹּבֵא, דֹּבְאִים, דֹּבְאוֹת, — א) עושית עֹשֶׁר: כל הארצות ד ו ב א ו ת כסף וזהב ומביאות לארץ ישראל (ספרא בחקותי). שתהא ארץ ישראל מלאה דגן ותירוש ויצהר וכל הארצות ד ו ב א ו ת למלאות אותה כסף וזהב וכו' שיהו כל הארצות ד ו ב א ו ת כסף וזהב לארץ ישראל (ספרי עקב מג).

דבב[4]), ממנו דִּבּ, דָּבַב, יִדְבֵב, *דְּבָב, ואולי דִבָּה.

דָּבַב[5]), בינ' דֹּבֵב, דּוֹבֵב, — א) פ"י, עשה שתרחשנה השפתים: וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דּוֹבֵב שפתי ישנים (שה"ש ז י), ר"ל היין ד ו ב ב את השפתים. — יובהשאלה: רוח צח שפיים תנהל הספינה לאטה ד ו ב ב שפתי קלעיה (אבן בחן פ:). — ב) *פ"ע, השפתים דֹּבְבוֹת, רוחשות, והענבים דֹּבְבִים, מתחיל לזוב מהם העסים: כומר של ענבים כיון שמניח אדם אצבעו עליו מיד ד ו ב ב אף תלמידי חכמים כיון שאומרים דבר שמועה מפיהם בעולם הזה שפתותיהם ד ו ב ב ו ת בקבר (יבמ' צז.). — ג) בהשאלה, יִדְבֵר: געו כלם בקינים, על חסרון בנים, ד ב ב ו בקול תחנונים, לפני שוכן מעונים (ר"א קליר, אז כהלך). אם אשר בצדק נתישנה, וכו' ד ב ב ה היום אני נדונה (הוש, א ר"ה). לעז שהיו אנשים ד ו ב ב י ן בו על חבר (רב"י משלי יח). אחד בפה ואחד בלב, לא אחשוב מלהיות ד ו ב ב, אני אברך, ולי נאה לברך (פרי הארץ ב, הקדמ' בן המחבר). — ואמר המשורר: ובחפצו לפעל פעל תעל רוחו אבר ומורשיו ירחשו לו עתידות וידובבו (יל"ג, מלחמ' דוד בפלשת' א).

[1]) לפי פרושם של ריב"ג ורש"י ואחרים למלת דבאך.
[2]) כך לפי הענין ולא נתברר מקורו.
[3]) לא נתברר מקור מלה זו במשמ' זו.
[4]) רק עברית. בערב' דַבּ a) הלך לאט על ארבע וזחל.
[5]) בהערוך הובא בארמית: חזינהו לסיפוותיה דקא ד ב ב ן. ע"כ. אך לא ידוע איה מצא זה. בגמ' (ב"ק קיז.) כתוב בכל הספרים דפרטיה שפוותיה.

a) دبّ

— פִּע', יְדַבֵּב, — כמו קל א: דִּבֵּב דאבתי על נפשך, דרוש אדרוש מבשר קדשך, דום כמו האמנתי ואנטלך (יוצר שבת א חנכה, כאו אכן). ומעתה בקול רנה ותודה, הנני לאל יתברך מודה, אשר על ידי גלגל וסיבב, שפתי ישנים ד י ב ב (הקד' פתחי תשובה, יו"ד), ר"ל גרם שידובבו בקבר ע"י מה שהביא את דבריהם בשמם בספרו.

— פוע', *דּוֹבַבְתִּי, — כמו דברתי: ד ו ב ב ת י לשפוך שיחה, הושיעני מרבה סליחה (סמא"ל, ערב' יוה"כ, בסס אלהי).

***דְּבָב**[1]), ש"ז, — איבה ושנאה, **Feindschaft; inimitié, enmity**: שיהא המות הורג אתכם מבפנים ובעלי ד ב ב מקיפים אתכם מבחוץ (ספרא בחקתי לג). רגום ירגמו בו כל העדה יהיו כל העדה כבעלי ד ב ב לו (שם, אמור רמד). אלו לא קבלו תורתי ומלכותי בסיני הייתי נעשה בעל ד ב ב לאלו (מד"ר שה"ש, וחכך). והשובבות הוא החטא נקרא שבב, ותשפיל ותפיל לפנינו כל בעלי ד ב ב (ר"ת על דוגש, שכב). — ומ"ר: ספר שנכתב בקדושה ימחה על המים ספרי מינים שמטילים איבה ושנאה וקנאה ועול ד ב ב ו ת עאכ"ו שימחו מן העולם (ספרי נשא טז).

°דֶּבֶב, ש"ז, — דבור: יערוף דֶבֶב לקח לקוחה, ונפת תטוף למתקה (אופן שבת תשובה, האזינו). דֶבֶב שיחו לתמר, יטיף תעודה לגמר (מחז' רומני, שמע"צ, אמרתי רנן).

***דַּבְדְּבָנִית**[2]), ש"נ, מ"ר דַּבְדְּבָנִיּוֹת, — א) ענבים גמולים ביותר שנתרככו ונתמעכו קצת והעסים זב מהן: והדבש והדבדבניות[3]) אעפ"י שמנטפין

[1]) בארמ' דְבָבָא.
[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [3]) כך הגרסה בנוסח' הדפוס בש"ס וילנה, וכך כתובה מלה זו בפרוש ר"ת, וכן בערוך, אך בקצת ספרים דברניות, ובמשנ' דפוס נפ': דמדמניות, ועי' זה. והנה, בפרוש ר"ת הנדפס בש"ס וילנה הסרות כאן מלים אחדות ששם לפי הנראה היה פרוש מלה זו, ולכן אין לברר אם הפרוש שהובא בהערוך לקוח מר"ת או אין. והביא הערוך שני פרושים: ציראס"י והוא חב אלמלוך a) וי"מ מין ענבים. ע"כ, והכונה בדבדבניות לפי הפרוש הראשון היא לאותם הגרגרים האדומים בגלעין בפנים שקראו להם גם גדגדניות, עי' זה הערך. וכהי"מ פרש גם רש"י: אשכולות של ענבים. ואעפ"י שהרמב"ם הלך בדרך אחרת ופרש דבדבניות:

a) حب الملوك

(ע"ז כ ז). דבש ודובדבניות ומה דובדבניות מענבים אף הדבש דבש מענבים (שו"ת הר"נ גירונדי ה). — ואמר המליץ: עד אשר יאפו לחם משונה מעשה רשת כעבין ולחמניות ועליהן דבש והדבדבניות[1]) (תכן כתן סה:).

דִּבָּה[2]), ש"נ, מ"ר דִּבּוֹת, — דברי גנות ודפי שאדם מספר על חברו או על דבר מהדברים, Verleumdung ; calomnie, dénigrement ; slander: וישבו (המרגלים) וילונו עליו את כל העדה להוציא דִבָּה על הארץ (במד' יד לו). מכסה שנאה שפתי שקר ומוצא דִבָּה הוא כסיל (משלי יית). — ובסמיכות להדבר שעליו מספרים הדבה: ויציאו (המרגלים) דִּבַּת הארץ אשר תרו אתה אל בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה ארץ אכלת יושביה הוא (במד' יג לב). — ועם רעה: וימתו האנשים מוצאי דִבַּת הארץ רעה (שם יד לז). — וכמו"כ בכנוי להדבר שעליו מספרים הדבה: ויבא יוסף את דִּבָּתָם (של אחיו) רעה אל אביהם (ברא' לז ב). — ובסמיכות להמספר את הדבה: כי שמעתי דִּבַּת רבים מגור מסביב (ירמ' כ י). ותעלו על שפת לשון וְדִבַּת עם (יחזק' לו ג). כי שמעתי דִּבַּת רבים מגור מסביב בהוסדם יחד עלי לקחת נפשי זממו (תהל' לא יד). — ובכנוי של מוציא הדבה: ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל פן יחסדך שמע וְדִבָּתְךָ לא תשוב (משלי כה ט-י).

***דָּבוּב**, ת"ז, לנק' דְּבוּבָה, — דָּבוּב לפלוני, חש בנפשו רגשי דבב ואיבה ושנאה לפלוני, feindlich; hostile: מעשה באשה אחת שהיתה דבובה לחבירתה ושלחה עירובה ביד בנה וכו' מתוך כך עשו שלום (ירוש' ערוב' ז כד ג). למלך שהיו לו שני לגיונות קשין והיו דבובין זה לזה כיון שראו שהוקשה מלחמתו של מלך עשו שלום זה עם זה כדי לעשות מלחמתו של מלך (מד"ר שה"ש, לחינה). — ובהשאלה לדברים לא בע"ח אש וברד דבובין זה עם זה כיון שראו מלחמתו של מלכי המלכים הקדוש ב"ה שהיא מלחמת מצרים עשו שלום ביניהם ועשו מלחמת הקב"ה במצרים (שם).

***דִּבּוּב**, ש"ז, מ"ר דִּבּוּבִים, — שה"פ מן דָּבַב, דִּבֵּב, במשמ' דִּבּוּר, תפלה, — ואמר הפיטן: קול דבובם ירחישו כהיום, רוגשים להריע למצוא פדיום (ר"ח קליר, ח ר"ה, חת חיל). — ובלי כנוי: כל ימי היותו בזה ובבא היתה (התורה) דבוב שפתו ככתוב הכל בספרי הקדמונים לכל אחד בהקדמתו (הקד' הלבוש, חו"ח).

דָּבוּק, עי' דָּבֵק.

***דִּבּוּק**, ש"ז, — א) שה"פ מן דִּבֵּק: והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים וכו' בשמוש חכמים בדבוק[1]) חברים ובפלפול התלמידים (אבות ו ה). מפני שהוא (המיחם) עשוי פרקים והוא מתיירא שמא נתאכל דיבוקו והוא מוסיף מים (ירוש' שבת ג ו). איזהו דיבוק שמאלו תחת לראשי (מד"ר שה"ש ב ו). לדבר על ענין דבוק האדם באשתו ולבאר משפטי חבוביהן ופרידותן (רחב"ד, הקד' בעלי הנפש). — ב) ידבוק רוח הקדש באיש: והנה עשה שמואל זה (להקריב קרבן לה') כדי להגיע אליו הנבואה והדבוק כי היו הקרבנות אמצעים עצומים לזה (ר"י אברבנאל, ש"א ז). מדרגות הדיבוק אלהי עם בני האדם הם אחד עשר זו למעלה מזו (יוסף דון יחייא, ה' מגלות, הקד' שה"ש). היא (נפש החכמה) יתר דבקה בו דבוק דיוקי מדבוק אבריו זה בזה (ריב"ל, עולם הקטן ב ג). ודבוק השכל הפועל באל ית' מצד שהוא מעלה ממעלות השכלים הנפרדים וכו' שמדרך הטבעי אין דרך בין הדבוקים הטבעיים ובין הדבוקים הרוחניים (שעה"ש לאבן לטיף כד). והיא (התורה) כלי אשר באמצעותו יגיע הדבוק האמתי באומה הישראלית עם ה' יתברך וכו' ולזה החקירה האנושית להגיע אל זה הדבוק הוא דבר בטל (ר"י מפיסא, מנחת קנאות 94). — ג) בפרט התחברות הככבים והמזלות זה לזה: שבתי וצדק מתחברים מעשרים לעשרים שנה בחלק אחד מן הבתים ולראש עשרים במזל התשיעי לדבוק ההוא וכן משפטם עד שישלימו הי"ב בתים לי"ב דבוקים (חזיונות הלאב"ע). אמנם הלבנה חגרה בעוז מתניה ותרץ ותתצב לפניו (לפני השמש) בכל מזל ומזל

החתיכות שרודין מן הכורת שבהן הדבש, ע"כ, ובפרוש הדברים הרמב"ם הוא בן סמך ביותר, מ"מ כאן נראים דברי המפרשים דבדבניות בענבים, וראיה לפרוש זה ממה שרמו שם בגמ' על משנתנו ממה שאמרו במקום אחר הבוצר לגת הוכשר, משמע קצת כי הדבדבניות הן כמו"כ ענבים, אלא שנראה כי הן ענבים מנטפים, מפני שהם כבר קצת מעוכים מרוב בשולם. — [1]) ואולי כונתו כמו פרוש א' של הערוך לגרגרי המלך.

[2]) בערב' דַבּוּב a) מוציא דברי לעז ומספרם לאנשים.

a) دبوب

[1]) גרסת הערוך, ובנוסח': בדקדוק.

שתי פעמים אחד בדבוקה ואחד בנגודה (ר"י אברבנאל, נחלת אבות א ו). תדע אדוני המלך כי נמרוד המלך כאשר הגידו לו חכמיו וחוזיו וקוסמיו וזמנו בדבוק מורה על הולד בארץ נולד יחלוק בדתו ובדת עובדי הצלמים הלא פחד נמרוד על עמו וממלכתו שלא יפסידה (ר' קלוני', אגר' בע"ח ס ה). דיני הדבוקים והסבובים וצומחי השנים והחדשים ודבוק המאורות והקבלה במולדות (שם). ועם כל אלו הנמנעות הוריות שהתיכוני מניח יביא ראיה לדבריו מחלקיות הירחיים והשמשיים שהם מושגים בחוש ומהמצא במבטים מדבוק הכוכבים שהוא מסכים עם הנהותיו (ר"י אלבו, העקר' ד כ). והחכם ן' עזרא ז"ל יש לו בזה דעת נכריה כי הוא רואה שזה השטן מבט ממבטי הככבים מורה זאת הרעה הבאה על איוב ויהיה לפי זה פי' ויהי היום יום שהיה זה הדבוק וזאת המחברת במערכת הככבים (אוהב משפט, בתור' לאיוב א ו). ומולד הלבנה בחלק אחד כנגד גלגליה והדבוק הוא כהרף עין ולאלתר נפרדות זו מזו (קול יהודה, כוזרי ב כ).

*דְּבוּקָה, ש"נ, מ"ר דְּבוּקוֹת, — דבר דבוק לדבר אחר, אות דבוקה לאות אחרת: ומה ששאלת בדבוקות של ספר תורה אם הפרידם (תשו' הרמב"ן, הובא בשו"ת רלב"ח א).

דְּבוֹר, דבורים, — עי' דְּבוֹרָה.

דָּבוּר, — עי' דבר.

*דִּבּוּר, ש"ז, מ"ר דִּבּוּרִים, — שה"פ מן דִּבֵּר, במשמ' עצם הפעולה, והמלים שיצאו מהפה, ובמשמ' צווי: שהיו נוסעין וחונין על פי הדיבור (ירוש' שבת טו יח.). כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי לא חזר בו (ברכ' ז.). כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה קושרים לו שני כתרים (שבת פח:). כל דיבור ודיבור שיצא מפי הגבורה נחלק לשבעים לשונות (שם). שלא יהא דיבורך של שבת כדבורך של חול (שם קיג:). כל דיבור ודיבור שיוצא מפי הקב"ה נברא ממנו מלאך אחד (חגי' יד.). עד שלא כלו מתי מדבר לא היה דיבור עם משה (ב"ב קכא.). כשם שהדיבור רע ליין כן הדיבור יפה לבשמים (כרית' ו:). זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו (ר"ה כז.). שתיקותך יפה מדבוריך (יומ' שם). כיצד היה הדיבור יוצא מפי הקב"ה (מד"ר שה"ש, ישקני). והקב"ה ממתיק בתכו הדבור (מד"ר שה"ש, חכו). — ובפרט הדבור האלהי, ובהרחבה, האלהות עצמה: שמכולן לא קרא הדיבור אלא למשה שנאמר ויקרא אל משה (מד"ר ויקר' א). ולא היה הדיבור מדבר עם משה עד שתמו כל אותו הדור (שם שה"ש, התאנה). — ותוך כדי דבור: שהתפיסו כולן בתוך כדי דיבור וכמה תוך כדי דיבור כדי שאלת שלום וכמה כדי שאלת שלום כדי שאומר שלום תלמיד לרב (נזיר כ:). שכפרו שניהן תוך כדי דיבור (שבוע' לב.).—ומשל: אם הדבור כסף השתיקה זהב (משלי חכמים, דרך טובים). עד שלא דברת הדבור אסירך וכשדברת אתה אסירו (פלא יועץ, סבלנות). — ובמשמ' מצוה ופקודה: ובעין יפה נעשיתי לו קבלן גמור עבור פב"פ שלוה ממנו כך וכך דינרין והוא לא נתנם לו אלא בדבורי ובמצותי שאמרתי לו תחלה תן לו ואני קבלן גמור (ר"י ברצלוני, השטרות 83). —ונאמן בְּדִבּוּרוֹ: עד שיגבה ממני ומן הבאים מכחי ומכל מה שימצא לנו משלם עד פרוטה אחרונה ויהא נאמן בדיבורו (שם). — ובמשמ' מִלָּה: כי הכפולות תאמרנה בשתי לשונות ברך ובקשה בין לבדן ובין לכל אחת ואחת בין בראש דבור בין בסוף דבור בין בתוך דבור בין בכל דבור (תכמוני, יצירה סט.). וצרף את האותיות הפשוטות זו עם זו ויעשאן דבורים רבים (שם עג:).

דְּבוֹרָה[1], ש"נ, — שם היחיד לדבורה אחת, והיא מין זבוב גדול עושה הדבש, Biene; abeille; bee: והיה ביום ההוא ישרק יי' לזבוב אשר בקצה יארי מצרים ולַדְּבוֹרָה אשר בארץ אשור ובאו ונחו כלם בנחלי הבתות ובנקיקי הסלעים (ישע' ז יח-יט). הדבורה הזו דבשה מתוק ועוקצה מר וכו' הדבורה הזו דובשה לבעלה ועוקצה לאחרים (מד"ר דבר' א). — ומ"ר דְּבֹרִים, דְּבוֹרִים: ויסר (שמשון) לראות את מפלת האריה והנה עדת דְּבוֹרִים בגוית האריה ודבש (שופט' יד ח). וירדפו אתכם כאשר תעשינה הַדְּבֹרִים ויכתו אתכם (דבר' א מד). סבוני כִדְבֹרִים דעכו כאש קוצים (תהל' קיח יב). המלקוט של בקר והחסום שלה והמדף של דבורים

---

[1] בערב' דַבּוּר a) וגם זֻנְבּוּרָה b), בארמ' דַּבַּרְתָּא, זִבּוּרָא. ולא נתברר על שם מה נקראת כבה.

a) دَبور b) زُنْبورَة

והמנפה (כליס יו ז). — *וככל׳: עד שאתה אומר לי הרחק חרדלך מן דבוריי הרחק דבורך מן חרדליי שבאות ואוכלות לגלוגי חרדליי (כ״ב כה:). —*ומשל: אומרים לה לצרעה לא מן דובשך ולא מן עוקצך (מד״ר במד׳ כ).—יומשל אחר: הדבורים בפיהם צוף אבל עקצו בצדו (י״ע פרנסים, לכי מולת 113). — וביחוד יאותם העושים הדבש: במיני הדבורים וכו׳ לפי שבמין הזה יש ג׳ מינים בכוורת הא׳ הנקראים דבורים והוא העושה הדבש והשני הנקראים מלכי הדבורים והג׳ הנקראים זכרים (רשב״ל דורן, מג״א, ת״י ג 7).

*נֵג, גזים.

דְּבַשׁ. — ד״נג.

*זיף, זיפים. — *זִמְזוּם הדבורים.

*חלה, חלות דבש.

*כַּוֶּרֶת.

*מדף.

*נחיל של דבורים. — נֹפֶת.

עֹקֶץ, של הדבורה.

צוף. — צִרְעָה, דומה לדבורה.

רָדָה הדבש מן הכורת.

ישעוה. — שְׁרִיקָה, ״שריקת הדבורים.

***דְּבוֹרִי**, ת״ז, — של הַדִּבּוּר, ובפרט שטה משטות הפלסופיה, החכם הדבורי, והם המדברים [1]: השיב החכם הדבורי דרכי כל ידיעה היא או ציור או הצדקה כהצדיקנו שיש לכל התחלה (המבקש לרמ״ע פלקיירא). — ועי׳ מְדַבֵּר, מְדַבְּרִים.

***דְּבוֹרִית**, ש״נ,—משפחת הדבורים בכורת: אמר הקב״ה כדבורית הזו יהיו בני מדברין על ידי נביאים ועל ידי צדיקים (מדר׳ דבר׳ ז, כ״י מינכן, בית תלמ׳ ד).

***דֻּבִּי**, ת״ז, מ״ר דֻּבִּיִּים, דובי. דֻּבִּיּוֹת, דובי. — של הַדֹּב, מטבע הַדֹּב: ואמנם ההעמדה מלחיות והוא ההעמדה הדובייית הנה ראוי בעבורו בעת ההריון החוקנים הדקים (קאנון ג כא כ י). וע״כ יקראו בני אדם היוצאים ממינם ברבוי הרשע דוביים וכו׳ וכן האיש הדובי (המבקש לרמ״ע פלקיירא).

[1]) בערב׳ מתכלמין a).

a) متكلمين

א. דִּבְיוֹן[1], ש״ז, מ״ר דִּבְיוֹנִים, — זבל, צֵאת היונים: עד היות ראש חמור בשמנים כסף ורבע הקב דִּבְיוֹנִים [2] בחמשה כסף (מ״ב ו כה).

ב. *דִּבְיוֹן, ש״ז, מ״ר דִּבְיוֹנִים, — כמו דָּאֲבוֹן: ולב מצרים המסית בדביונים, במכות גדלת וחלים רעים ונאמנים (יולר אחרון פסח, אמן גבורותיך).

דְּבִילָה, עי׳ דְּבֵלָה.

***דְּבִיקָה**, ש״נ, — שה״פ מן דבק: בג׳ לשונות של חבה חבב הקב״ה את ישראל בדביקה בחשיקה ובחפיצה (מד״ר בראש׳ פ). נכנס פנחס ומצא אותם שקבעם הקב״ה זה עם זה והיו כרוכין זה בזה ולא היו יכולין להפרד עצמן ודקר שניהם דרך דביקתן (שם במות לג). וטעם הדביקה האהבה הנאמנה והלב השלם בה (חו״ה, אהבת ה׳ א). וכי תחבקנה (את החכמה) רוצה בו הדביקה הגמורה החשקית ישיגך כבוד בחבוקה (מלמד התלמ׳, נשא). והכתוב חלק האהבה והדביקה בשתים וכו׳ שענין הדביקה היא אהבה הנאמנה והלב השלם (ר״א אזקרי, חרדים, מ״ע א). — וביחוד בתכונה, ידביקת החמה בלבנה: ויש מהם (מהאומות) מתחילים בחשבון ימי החדש מדביקת הלבנה בחמה כשהן נדבקין יחד (ר״א הנשיא כ ב). וענין הדביקה הזאת שיש לו עמה (להירח עם השמש) הוא שיקרא קיבוץ שני המאורות (יסו״ע לר״י ישראלי ג יא). ולכוין מתכונת גלגלי השמים וכו׳ ונטיותם לצפון ולדרום ונליזתם ודביקתם זה את זה (שם יח).

דְּבִיר[3], ש״ז מ״ר דְּבִירִים, — בכל בנין, חלק באחורי הבנין, ובפרט בהמקדש בירושלם החלק באחורי הבנין, היותר קדוש, במקום שהארון היה נתון, **adytum**: ודְבִיר בתוך הבית מפנימה הכין לתתן שם את ארון ברית יי׳ (מ״א ו יט). ויבאו הכהנים את ארון ברית יי׳ אל מקומו אל דְּבִיר הבית אל קדש הקדשים אל תחת

[1]) עי׳ הערה שלקמן.—[2]) כך הקרי במקום הכתיב חרייונים, וברור הוא שזה תיקון סופרים בשביל לשון נקיה במקום השם חרי הגם ההמוני, והכונה היא לצואת היונים. אך לא נתברר מה פרושו של החלק הראשון דִּב מן המלה דביונים.

[3]) בערב׳ דֻבר a) האחור וחלק באחורי כל דבר. בארמ׳ דוברא.

a) دبر

כנפי הכרובים (שם ח ו). שמע קול תחנוני בשועי אליך בנשאי ידי אל דְּבִיר קדשך (תהל, כח ב). רוני רוני השיטה התנופפי ברוב הדרך המהושקת בריקמי זהב המהוללה בדביר ארמון ומפוארה בעדי עדיים (ע"ז כד:). — ואמר בן סירא : ורמונים המון סביב לתת נעימה בצעדיו, להשמיע בדביר קולו לזכרון לבני עמו (כ"ס גני' מה ט). —ואמר המשורר : ינעם לנפשי הלוך ער"ם ויחף עלי חרבות שממה אשר היו דְּבִירָיִךְ (ר"י הלוי, ציון הלא). — ואמר המליץ : מכוני ומעוני בין הכפרים והכפירים, וביתי על הרי בתרים ודרך האתרים, ומשכני גיא הצבועים ומשכנות הרועים, והמדברות דביריו, ווחלי עפר עפרי (דברי חפץ, אגר' לבון הזהב לר"י אלחריזי).

דבל, ממנו דָּבֵל, דְּבֵלָה.

דָּבֵל, ש"ז, מ"ר דְּבֵלִים, — תאנים מכבשים יחד, **gepresste Feigen; figues pressées; pressed figs**: ותמהר אבוגיל ותקח מאתים להם ושנים נבלי יין וכו' ומאה צמקים ומאתים דְּבֵלִים ותשם על החמרים (ש"א כה יח). מאכל קמח דְּבֵלִים וצמקים ויין ושמן ובקר וצאן לרב (דהי"א יב מא).

א. **דְּבֵלָה**[1], ש"נ, מ"ר דְּבֵלוֹת, — עגול של דבלים, **Feigen-Kuchen; gâteau de figues pressées; cake of pressed figs** : ויתנו לו (להמצרי) פלח דְּבֵלָה ושני צמקים ויאכל ותשב רוחו אליו (ש"א ל יב). העגול של דבילה שנטמא מקצתו (תרומ' ב א). מצילין סל מלא ככרות ואעפ"י שיש בו מאה סעודות ועיגול של דבילה וחבית של יין (שבת יו ג). הריני נזיר מן הגרוגרות ומן הדבילה (נזיר ב א). מצא פירות מפוזרין וכו' ועגולי דבילה ככרות של נחתום (ב"מ ב א). אין מקיפין לא בדבילה שמינה ולא בבצק שנילוש במי פירות (כלים י ב). סקי תבואה ועיגולי דבילה וחביות של גרוגרת (תוספתא תרומ' ג י). ליטרא קציעות שדרסה וכו' בעיגול דבלה (שם ה יא). עני שנתנו לו פרוסות וגרוגרות וכו' ועשאן דבילה (שם דמאי ה ח). תאיני שביעית אין עושין אותן גרוגרות אבל עושין אותן דבילה (שם שבי' ו כט). ועושין אותן דבילה וכונסין אותן בחביות (שם ח א). וא"ר יוחנן בדבילה שמינה שנו (שבת ז:). שמתוקה בפי הכל כדבלה (פסח' פז:). לעשות שני עיגולי דבילה במכתשת שלפנינו (תעני' כח.). אכל דבילה קעילית ושתה דבש וחלב (סנה' ע:).

[1]) סוברים כי הוא מן שרש דבל a) בערב' שהוא משמש במשמ' קבץ ועשה כדור, כמו שמקבצים למשל ארז בהאצבעות. אך אולי יותר נכון שזה הוא הפעל דַ'בַל b) בערב', שפרושו הוא נכמש ונכוץ ונעשה קמטים וקמצים, ויאמר זה ביחס להעור, וגם ביחס להצמחים והפרות ואַד'בַל c) החֹם הכמיש וכוץ את הפרי. —ואמר רמב"ם : דבלה תאנה ידועה בתכלית המתיקות אי אפשר למצא ממנו בשום פנים אלא בארץ ישראל (דמאי ב א).

a) دبل b) ذَبَل c) أَذْبَل

ב. **דְּבֵלָה**[1], ש"נ, מ"ר דְּבֵלוֹת, —אחד ממיני המורסות, **Geschwür; tumeur; tumour** : במורסות הנקראות דבילה בשר (קאנון ג י ב). או לחתל פתיחת מורסה הנקרא דבילה שיקול ממנו דבר רב (שם ג יא ג ו). שבפעולות כבדו יש חולשה מבלי ענין נראה ממורסה או דבילה (שם יד ב א). רוע המזג וחולשת הכחות ממין החלושיי ופתיחת הסתימה ובקוע הדבילה ודהיית המות ממין החזוקיי כי הכח אם לא יחזק לא ידחה מוגלת הדבילה ומותר הדם הנפסד (שם שם ד א). אך אותות הדבילה ובשולה ובקיעתה הנה כבר ידעת (שם). ואותו שיהיה לסבת מורסות עצרו הדם והפסידוהו ואינם דבילות הנה אותותם שיהיה שם מורסא ואין שם אותות קבוץ מוגלא (שם). וגם ימצא לפעמים רבות המורסות הנקראות דבלות גשמים דומים לאבן ולחול ולחרס ולעץ ולפחם ולעכירת השמן ולשמרי היין וזולת זה ממינים רבים (פרקי משה ג). הדבילות המתחדשות בתוך הבטן וביחוד בקרבים הנה הרפואות הלקוחות בבשמים מועילים להם מאד (שם ט). הרפואות הנאותות לכל הדבלות המתחדשות בכל הגוף (שם). וכשיהיו אותם הליחות אשר ביציאות בתוך קרום יקפם למחק דומה או יקרא דבילה (שם כג). —ודִּבְלָה : הדבשנית והיא הדיבלה שבה לחה דומה לדבש (קבוצי גלינוס, כ"י פריז).

*__דַּבְלוּל__[2], ש"ז, מ"ר דַּבְלוּלִים, — קצה חוטים בולטים מן קשר, מן מעדני המתחצלת : מחצלת מאימתי

[1]) בערב' דֻבְלָה a).

[2]) לא נתברר מקור מלה זו.

a) دُبْلَة

מקבלת טומאה משיחסם ויקנב ר"י אומר משיקשר ראשי המעדנין שלה היו דבלולין יוצאין הימנה כל שלצורך המעדנין טמאה כל שלא לצורך המעדנין טהורה (תוספתא כלים ב"מ, סוף ז). מטה שנפחתו מעיין שלה ואין חבלים מחוברין לה וכו' היו דבלולין יוצאין ממנה הרי אלו טמאין מפני שהוא מחזירן (שם ט א). טלית של עני שבלתה אם היו רוב שפתותיה קיימות וכו' היו דבלולין[1] יוצאין הימנה כל שכנגד השפה חיבור (שם ב"ב ו א).

***דְּבֵלִי**, ת"ז, — מטבע המורסה הַדְּבֵלָה: ולפעמים נזל מהדבליי והמורסיי בתחלתו חלודה רקיקה ואחר בעת הבקיעה תצא המוגלא ולפעמים יזול ממנה דם (קאנון ג יד ד א).

***דִּבְלֵל**, לא נמצא.

— פֻּע', *דֻּבְלַל[2], בינ' מְדֻבְלָל, מְדוּבּ'. — שיש בו דבלולים, בולטים ויוצאים מחוץ לשורת השטח: הצמר המדובלל[3] בבכור את שהוא נראה מן הגזה מותר ואת שאינו נראה מן הגזה אסור (בכור' ג ד). סוכה המדובללת[4] ושצילתה מרובה מחמתה (סוכה ב ב). היה הסכוך מדובלל והוא הסכוך שיהיה מקצתו למעלה ומקצתו למטה (רמב"ם שם ה). בכור שהיה בו צמר מדובלל ושחטו את שהוא נראה עמו מן הגיזה מותר בהנאה ואת שאינו נראה עמו והוא הצמר שעיקרו הפוך בלפי ראשו אסור (הוא, בכור' ג יב). ויהא הצמר המדובלל נבלל עם שאר הגיזה ואינו נראה כמופרש ממנו וכו' וניכר לכל שמדובלל מן הגיזה (רע"ב שם ג ד).

דְּבֶלֶת, ש"נ, — כמו א.דְּבֵלָה: קחו דְּבֶלֶת תאנים ויקחו וישימו על השחין ויחי (מ"ב כ ז).

דבק, ממנו דָּבֵק, דָּבַק, דֶּבֶק, *דְּבִיקָה, *דְּבֵקוּת, *דְּבֵקִי, *דְּבֵקִיּוּת.

דֶּבֶק, ש"ז, מ"ר דְּבָקִים, — א) חבור והדוק ואחוד של שני חלקי כלי יחד בדבר מדביק ומרתך, Lötung ; soudure ; soldering: ויחזק חרש את צרף מחליק פטיש את הולם פעם אמר לַדֶּבֶק טוב הוא ויחזקהו במסמרים לא ימוט (ישע' מא ז). — ב) המקום ששני דברים מחברים ודבוקים שם: ואיש משך בקשת לתמו ויכה את מלך ישראל בין הַדְּבָקִים[1] ובין השרין (מ"א כב לד). חלהולת שניקבה וכו' א"ר יוחנן מקום הדבק[2] ברובו שלא במקום הדבק במשהו (חול' ג.). וקשרי הדבקים של העצמות ושל ידים ושל רגלים ושל אצבעות (חכמוני, יצירה א). — ג) *עצם הדבר, החמר המדביק שני דברים יחד, Leim ; colle ; glue: דבק כדי ליתן בראש השבשבת (שבת ח ד). ודובקן בדבק (ירוש' מג' א עא ד). לוקחין בדין דקין וטחין אותן דבק ומשימין אותן במקום שיש מאכל ובאין העופות אגב מאכל ונתפשין בדבק (ערוך, ערך דבק). — ד) *כמו בֶּדֶק ב, דִּבְקֵי מיתה, כמו בִּדְקֵי מיתה: ג' דבקי[3] מיתה (שבת לב.).

דָּבַק, דָּבֵק, — א) פ"ע, בהפס' דָּבֵקָה, דָּבֵקוּ, עת' תִּדְבַּק, תִּדְבְּקִי, בהפס' תִּדְבָּקִי, בהוספת ן, תִּדְבָּקִין, תִּדְבָּקוּ, תִּדְבָּקוּ, תִּדְבָּקוּן, בכנ' תִּדְבָּקֵנִי, — דָּבַק אֶל דָּבָר, בְּדָבָר, לְדָבָר, נאחז ונתחבר בו ע"י אמצעי טבעי באופן שאינו נפרש ממנו, ankleben (vn) ; coller ; be glued: כאשר יִדְבַּק האזור אל מתני איש (ירמ' יג יא). דָּבַק לשון יונק אל חכו בצמא (איכ' ד ד). ואת כל דגת יאריך בקשקשתיך תִּדְבָּק (יחזק' כט ד). בעורי ובבשרי דָּבְקָה עצמי (איוב יט כ). דָּבְקָה עצמי לבשרי (תהל' קב ו). תִּדְבַּק לשוני לחכי (שם קלז ו). — ובהחלט: מפלי בשרו דָּבֵקוּ (איוב מא יט). — ודָבַק דבר בידו, בכפו, לקח הדבר ונשאר בידו: ולא יִדְבַּק בידך מאומה מן החרם (דבר' יג יח). אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי ובכפי דָּבַק מאום

— [1]) כך בר"ש כלים כח ח. ובנוסח' הדפוס: דבדולים. [2]) נגזר מהשם דבלול, ועי' לקמן. — [3]) כך הגרסה במשנה שבמשניות, וכן גרסת הערוך ערך מדבלל, וכן הרמב"ם (במקום המובא בפנים), וכן הרע"ב. ובנוסח' מדולדל. ואמרו שם בגמ' (כו:): היכי דמי אינו נראה עם הגיזה א"ר אלעזר אמר ריש לקיש כל שעיקרו הפוך כלפי ראשו רב נתן בר אושעיא אמר כל שאינו מתמעך עם הגיזה. מכל זה מתברר היטב פרוש המלה מדובלל, שהכונה בה היא שנעקר ממקום שהוא מחובר בו ובולט ויוצא מחוץ לפני שאר השערות. — [4]) ושאלו בגמרה שם מאי מדובללת ופלגו רב ושמואל בפרוש מלה זו: אמר רב סוכה עגייה ושמואל אמר קנה עולה וקנה יורד. ע"כ. ואעפ"י שרב הוא בן סמך בפרוש המלים, מכל מקום כאן פרושו של שמואל יותר מכון לפי פרוש המלה של צמר מדובלל, וכמו"כ לפי הפרוש של השם דבלולים. וכן החליט הרמב"ם פרוש מלה זו כשמואל.

[1]) לא נתברר פרושו המדויק של מלה זו. אך נראה שהכונה היא להמקום ששם חלקי השריין דבוקים זה בזה. — [2]) ופרש"י: מקום הדבק שהיא דבוקה בירכים. — [3]) כך גם בירוש' (שבת ב ה:).

(איוב לא ז). — וידו אל החרב וכדומה, נגעה בה, אחזה בה: ותדבק ידו אל החרב (ש"ב כג י). — ובמליצה, בטנו, נפשו דבקה לארץ, השפל עד לארץ מעני ולחץ וכדומה: למה פניך תסתיר תשכח ענינו ולחצנו כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו (תהל' מד כה-כו). דבקה לעפר נפשי חיני כדברך (שם קיט כה). — ומחלה, דבקה מחלה בפלוני, התחיל לחלות בה, התהותה בו ע"י נגיעה בחולה, התמידה בו המחלה ולא רפתה ממנו: והשיב בך את כל מדוה מצרים אשר יגרת מפניהם ודבקו בך (דבר' כח ס). וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם (מ"ב ה כז). — ומעשה רע: לא אשית לנגד עיני דבר בליעל עשה סטים שנאתי לא ידבק בי (תהל' קא ג). — והרעה, דבקה ה[illegible] [illegible]לוני, השיגה אותו, באה עליו, חלה עליו: ו[illegible] לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הרעה ומתי (בר[illegible] יט יט). — והרעב, דבק אחריו, רדף והשיג אותו: והרעב אשר אתם דאגים ממנו שם ידבק אחריכם (ירמ' מב טז). — ובהשאלה, דבק בפלוני, התקרב אליו, היה אתו תמיד ולא עזב אותו: על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד (בראש' ב כד). — ואהב אותו, היה אתו תמיד בקשר ועשה כמעשיו: מן הגוים אשר אמר יי' אל בני ישראל לא תבאו בהם וכו' בהם דבק שלמה לאהבה (מ"א יא ב). כי אם שוב תשובו ודבקתם ביתר הגוים האלה הנשארים האלה אתכם והתחתנתם בהם ובאתם בהם והם בכם ידוע תדעו כי לא יוסיף יי' אלהיכם להוריש את הגוים האלה מלפניכם (יהוש' כג יב-יג). ותשק ערפה לחמותה (ותלך לה) ורות דבקה בה (רות א יד). הלוא שמעת בתי אל תלכי ללקט בשדה אחר וגם לא תעבורי מזה וכה תדבקין עם נערתי (שם ב ח). עם הנערים אשר לי תדבקין עד אם כלו את כל הקציר (שם כא). ותדבק (רות) בנערות בעז ללקט (שם כג). — ונפשו באשה, אהב אותה מאד: ותדבק נפשו בדינה (בראש' לד ג). הרוצה שיתעשר ידבק בזרעו של אהרן (פסח' מט.). — ובמלך, דבק בו, היה נאמן לו, לא בגד בו: ויעל כל איש ישראל מאחרי דוד אחרי שבע בן בכרי ואיש יהודה דבקו במלכם (ש"ב כ ב). — ובאלהים, דבק בו, עבד אותו, שמע בקולו ושמר מצותיו: את יי' אלהיך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע (דבר' י כ). לאהבה את יי' אלהיכם ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו (שם יא כב). וידבק (חזקיהו) ביי' לא סר מאחריו וישמר מצותיו (מ"ב יח ו). ובשם אלהיהם (של הגוים) לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום ולא תשתחוו להם כי אם ביי' אלהיכם תדבקו (יהוש' כג ז-ח). אחרי יי' אלהיכם תלכו ואתו תיראו ואת מצותיו תשמרו ובקלו תשמעו ואתו תעבדו ובו תדבקון (דבר' יג ה). — *ודבק עם, התחבר עמו: וכי דרכו של בעז ל ד ב ק עם הנשים (שבת קיג:). — ובמשמ' *נתקרב מאד לדבר: עד ש ד ב ק ו כל החיל לאותה בירה (ילק' בראש' קלג). — *והגיע, השיגו: דבק דולקי וצדני ברשתו, עלי ללטוש מחרשתו, דרך קשתו (קינה לת"ב, איכה אפתו). — ובדברים לא בע"ח, בהמצוות, בהעדות, שמר אותן, קים אותן: דבקתי בעדותיך יי' אל תבישני (תהל' קיט לא). — ובנחלתו, שלא ימכרנה לאחרים: ולא תסב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה כי איש בנחלת מטה אבתיו ידבקו בני ישראל (במד' לו ז). — ב) *פ"י, חבר בדבק: שופר שנסדק ו ד ב ק ו (ר"ה ג ו). ו ד ו ב ק ן [1] בדבק (ירוש' מגי' א עא ד). — ובמשמע' הקריב זה לזה: אלו בני אדם שהיו אוכלים ושותים זה עם זה ו ד ו ב ק י ן [2]) מטותיהן זו בזו (שבת סב:). אתה הוא ש ד ב ק ת זו בזו (ערוך, ערך זה). — ובינו"פ *ד ו ב ק, מי שהוא דבוק באחר: אוי להם לרשעים ו ד ו ב ק י ה ם ואשריהם לצדיקים ו ל ד ו ב ק י ה ם (תנחומא בראש' כא). שאהבת נפשו ד ו ב ק ת אחרי אשתו (פרקי דר"א לב). — ואמר המשורר: יד מי זה פה צוחקת, אל! ידך זאת הפליאה, אך בך נפשי ד ו ב ק ת (אד"ס, בש"ק, האביב).

— פעו', *דבוק, דבוקה: יבואו בני הנשוקה ויפלו ביד בני ה ד ב ו ק ה (סוט' מב:). ואתם הדבקים בה' אלקיכם ד ב ו ק י ם ממש (סנה' סד:). כשתי תמרות ה ד ב ו ק ו ת זו בזו (שם). מפני ש ד ב ו ק ה (הכתנת התחתונה) בבשרי (פסיק' דר"כ, שקלים). כתנות עור שהן ד ב ו ק י ן לעור (מד"ר בראש' כ). אתה מוצא בלוט על ידי שהיה ד ב ו ק באברהם העשיר כמותו (ילק' דבר' תתכ"ד). ועובר הרוח מתוך הכלי ההוא עם הזכוכית הנתכת והנמסת ה ד ב ו ק ה בקצה הכלי ההוא הנבוב (חכמוני יצירה א).

— פע', דבק, ידבקו, — שחברו והדקו אותם יחד: בצקת

---

1) כמו יאהבני וביוצא בו, וכמו ילבשם, ויתבאר בחלק הדקדוק. — 1) ויש גורסין ו ד ב ו ק י ן. — 2) ויש גורסים ומדבקין.

עפר למוצק ורגבים יְדֻבָּקוּ (איוב לח לח). איש באחיהו יְדֻבָּקוּ (אפיקי המגנים) יתלכדו ולא יתפרדו (שם מא ט). ישראל שמדובקין לחיי של עולם הבא (ילק' דבר' תתכל). — ובמשמ' "נמשך ואינו נפסק: וזה אשר תחשבהו מתנועע תנועה מדובקת הוא מחטא החושים וכו' להיות הגשם כולו גשם אחד ומדובק (מו"נ א עג). כסגולות ההבדל וההשתתפות בקוים ובשטחים והיות קוים מדובקים וקוים בלתי מדובקים (שם). הדברים שנמצא מציאותם מדובק כמו הגרמים השמימיים וכו' (רלב"ג, מלחמ' ה ו א ה). שהזמן בכללו הוא אחד ומדובק ואין בו רבוי בעצמו (שם יא). כי לא יתכן שיהיה מהתנועות הנכרכות זמן מדובק נצחי (שם). שיהיה הזמן החולף וכו' מתנועע נצחי הוא מתנועע בתנועה מדובקת (שם). ואין תנועה מדובקת אלא הסובבת (רנב"ל דוזן, מג"א, חלק אלוה ממעל א).

— נפע', *נִדְבַּק: בית יד של בגדי כהונה נארגת בפני עצמה ונדבקת עם הבגד ומגעת עד פיסת היד (יומא עב:). רות המואביה ששבה ונדבקה בבית לחם יהודה (ב"ב צא:). וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה (כתוב' קיא:). וכיון שעשה משה את הפסח גזר הקב"ה לארבע רוחות העולם וכו' הלכו ונדבקו באותו פסח (מד"ר שמות יט). כשם שהעמיד (הקב"ה) מלכים ונביאים וחכמים לישראל כך העמיד מאוה"ע ונדבקו מלכיהם וכו' של ישראל עם מלכיהם וכו' של אוה"ע (תנחומא, בלק א). אם חפץ אתה להדבק באהבת חבירך הוי נושא ונותן בטובתו (דרא"ז ב). —יוה"לי נִדְבָּק, שטבעו להדבק מחולה לחולה: גם רוקו (של הזוב) יזיק כי הזוב מהחליים הנדבקים (ראב"ע ויקר' טו ח). כי הצרעת היא מהחליים הנדבקים מהחולה אל השלם (שם יג ב). כי הראות באויר הדבר ובכל החלאים הנדבקים יזיק מאד וידביקם (הריקנטי, וירא). — ובמשמ' "נמשך ומתמיד בלי הפסק: והתבאר שזאת התנועה היא נדבקת ואין תכלית לה (שער השמים יג).

— פע', *דִּבֵּק, — א) עשה שידבק, חִבֵּר: שופר שנסדק ודבקו וכו' דיבק שברי שופרות (ר"ה ג ו).—ב) רדף אחריו: לאחד שהיה מהלך בדרך וראה אחר ודיבקו עד היכן עד שקשר עמו אהבה (מד"ר בראש' כט).

— הפע', הִדְבִּיק, — א) עשה שֶׁיִּדְבַּק, במשמ' הפשוטה: ולשונך אַדְבִּיק אל חכך ונאלמת (יחזק' ג כו). והִדְבַּקְתִּי דגת יאריך בקשקשתיך (שם כט ד). הדביק פת בתנור התירו לו לרדותה קודם שיבא לידי חיוב חטאת (שבת ד.). כדי צליית דג קטן או כדי להדביק פת בתנור (שם לה:). שהרתיח (את האלפס) ולבסוף הדביק (פסח, לז.). הדביק מבפנים והרתיח מבחוץ וכו' הדביק מבפנים ואבוקה כנגדו (שם:). מדביק אדם תורה נביאים וכתובים כאחד (ב"ב יג:). — ובמשמ' הקריב, במוסר': כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הִדְבַּקְתִּי אלי את כל בית ישראל (ירמ' יג יא). — ואת המחלה, הִדְבִּיק בו את המחלה, גרם שתדבק, שתתהוה בו: יַדְבֵּק[1]) יי' בך את הדבר עד כלתו אתך (דבר' כח כא). — ב) הִדְבִּיק אותו, הגיע אליו, השיגו, einholen; atteindre; reach anyone: וירדף אחריו דרך שבעת ימים וַיַּדְבֵּק אתו בהר הגלעד (בראש' לא כג). המה הרחיקו מבית מיכה והאנשים אשר בבתים אשר עם בית מיכה נזעקו וַיַּדְבִּיקוּ את בני דן (שופט' יח כב). — והדביק אחריו, רדף: וַיַּדְבִּיקוּ אחריו עד גדעם ויכו ממנו אלפים איש (שופט' כ מה). וכל איש ישראל המתחבאים בהר אפרים שמעו כי נסו פלשתים וַיַּדְבְּקוּ[2]) גם המה אחריהם במלחמה (ש"א יד כב). וַיַּדְבְּקוּ[3]) פלשתים את שאול ואת בניו ויכו פלשתים את יהונתן ואת אבינדב ואת מלכי שוע בני שאול (שם לא ב). — והמלחמה הִדְבִּיקָה אותו, השיגה אותו, שלא יוכל להמלט ממנה: ויפנו (אנשי בנימין) לפני איש ישראל אל דרך המדבר והמלחמה הִדְבִּיקַתְהוּ (שופ' כ מב).

— הָפע', הָדְבַּק, — כמו פֻּעַל: יבש כחרש כחי[3]) ולשוני מֻדְבָּק מלקוחי (תהל' כב טז).—ובהשאלה: ששון ויגון הודבקו (מו"ק כה.).

— נתפ', *נִדַּבֵּק, מִדַּבֵּק, מִתְדַּבֵּק: ואין ארור מתדבק בברוך (מד"ר בראש' נט). — ובמשמע' "לא מתחלק, נמשך ומתמיד ולא נפסק: והכמה ממנו מתדבק וממנו מתחלק (כל מלאכ' הגיון, הכמה). זה אחר זה היו הזמן והתנועה בב"ת בכמות מתדבק (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ח ג). והשנוי אשר בזמן הוא בהכרח מתדבק להיות הזמן מתדבק וכו' או שרצה באמרו

[1]) לא הכריעו חכמי הדקדוק מה מהותה של צורה זו במקום יַדְבִּיק, אם זו שארית מהצורה הקדומה יַדְבֵּק, בחירק קצר בע"פ כמו בערב'. או פשוט נולדה מפני הנטייה לקצור. — [2]) כמו וַיִּדְרְכוּ, ועי' הערה הקודמת, דעת חכמי הדקדוק שזו שארית מהצורה הישנה ידבק בחירק קצר בע"פ. וי"א כי זה נקוד מרכב. כדי להניח הברה בין וַיַּדְבִּקוּ ובין וַיִּדְבְּקוּ.—[3]) יש מגיהים חכי.

מתדבק תמיד נצחי (ר"ח קרשקש, אור ה' א יג). מצד מה שנראה מטבע החלוקה במתדבק ומטבע ההוספה במספר (רלב"ג, מלחמ' ה' ו יא). ואמנם יקרה לו (להגשם) העדר התכלית מצד ההוספה או מצד החלוקה בכמה המתדבק לבד (שם). סגולות השעור להיותו מתדבק ולזה יאמר בו רב ומעט מצד היותו ספירה ויאמר בו ארוך וקצר מצד היותו מתדבק (שם).— והשתמשו במְדַבֵּק במשמ' חולי שנדבק מאיש לאיש, כמו דְּבֵקִי שלקמן.

דָּבֵק, ת"ז, לנק' דְּבֵקָה, מ"ר דְּבֵקִים, דְּבֵקוֹת, — א) מי שנוגע ומחבר עם דבר: והכנף האחרת אמות חמש דְּבֵקָה לכנף הכרוב האחר (דהי"ב ג יב). — ובהשאלה, דָּבֵק ברוח, אוהב וכרוך אחריו: ויש אהב דָּבֵק מאח (משלי יח כד). ואתם הַדְּבֵקִים ביי' אלהיכם חיים כלכם היום (דבר' ד ד).—ובמשמ' ״מתמיד, שאינו נפסק, קדחת דְּבֵקָה: הקדחת הדבקה אע"פ שתנועתה כבדה ומתפשטת במ"ם יום אז היא ג"כ נמנית מחוליים החדים (פרקי משה י). — יוָדָבֵק לדבר, במשמ' הדבר מוכרח בטבע שיהיה בו: שהזמן הוא ממשיגי העצם כי הוא דבק לתנועה והתנועה דבקה למתנועע והמתנועע הוא גשם בהכרח (רלב"ג, מלחמ' ה' ו יא). — ב) ״להה דְּבֵקָה, שהיא נדבקת כמו דֶּבֶק: יחדש בעור הראש עלה ממין מורסא יהיו בה נקבים דקים קטנים מלאים ליחות דקה ודבקה (פרקי משה כג). — ובדקדוק, דָּבֵק כמו נסמך: פוגת דבק והטעם פוגת עין (ראב"ע איכה ב יח).

״דְּבֵקוּת, ש"נ, — א) סגולת דבר שהוא מְדַבֵּק, כמו דבק וכיוצא בו, דְּבֵקוּת הדבק, הרוק: אותות תגבורת הלחה הלבנה הוא לובן נוסף וכו' ורוב הרוק ודבקותו (קאנון א ג ב ז).—ב) עצם הפעולה להיות דָּבֵק בדבר ובהשאלה, דבקות רוחנית ומוסרית: וכל זמן שהיו רודפין אותו בתשובות השקר שעורכין לפי קוצר דעת האדם היה מוסיף דביקות בתורה (רמב"ם מעי' ת ז). ביחס הקנאה למלאכים שהם קדושי עליון ואין להם דבקות בחומר (מלמד התלמ', שבת סוכה). כי הבהמה והחיה אין להם דבקות בנקבותיהם אבל יבוא הזכר על איזו נקבה שימצא (רמב"ן ברא' ב כד). שהאיש הדבק באהבת השם כל זמן שהוא עומד בדבקית הוא באהבה שוה בשוה וכל זמן שתהיה זאת הדבקות אי אפשר שיקרה לו שום מקרה רע ממקרי המציאות הרעים (פי' משלי לזרחי' ברזלוני ה). כי אם עשה (משה) זה להיות המקום ההוא (הגבעה) נבחר לדבקות כי הלא משה היה תמיד דבק באלהים (ר"י אברבנאל, בבלא ה). האמונה בש"י ובתורתו היא המביאה את האדם אל ההצלחה הנצחית ואל דבקות הנפש בדבר הרוחני (העקרים א כא). והנה הבב (האלהים) שיקום יצירו חצות לילה להתבודד עמו בדבקות (ר"א אזקרי, חרדים, התשו' ד). — ובכנ': לדת אברהם ודבקותו בשם יתעלה (הקד' ספר הישר, ספורים). הטוב המתמיד בכל מקום ובכל זמן הוא הטוב האמתי כפי דבקותו בעליונים (מלמד התלמ', שמות). השכל החמרי אשר באדם לפי דבקותו בחומר ראוי להמשילו בערפל ובחשך ובענן ובאש (שם, לו). כי הוא (משה) ע"ה לא יסיח דעתו אפילו רגע ואין לו מונע יפריד בינו ובין שלמותו ודבקותו במדרגתו עד שיצטרך אל דברים ותחבולות להכין עצמו שתנוח עליו הרוח (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתרי התור' כו). — וכמו דבוק הירח בשמש: ומיד הוא (הירח בתחלת חדושו) שוקע לו ובא אחרי החמה להתגלגל כמוה ברקיע שמתחת על פי המסיבה המערבית ואז כבר נפרד לו מדביקותו אותה ועבר לפניה לצד המזרח (אלדבי, ש"א ג ד).—ובלשון החסידים, דבקות בשעת התפלה, התאמצות במחשבה ובתנועות הגוף ובזמר כדי לרכז את כל כונתו להתפלה ולהתעלות אל האלהות: ובפרט בענין הכונה והדבקות שהמחשבה בורחת ממנו ואינו יכול לכוין דעתו (פלא יועץ, רדיפה).— ובמשמעה האמתית, דְּבֵקוּת הידים, משחק של נפתולים והאבקות: ואמרו רבים שהיה מקום ששם היו עושין האנשים גבורותיהם והיו שם שוחקים בכדור ובדבקות הידים (ר"י אברבנאל, מ"א א). — ודבקות אות באות, ומ"ר: אמנם שאר דבקיות באות לאות זה אות נכרת אעפ"י שדבקה עם חברתה (אגר' ר"א בתשו' רלב"ח א).

״דְּבֵקִי, ת"ז, לנק' דְּבֵקִית, — שיש בו הטבע להדבק : ansteckend; infectueux; infectious

איך החולי הנורא (הַדֶּבֶר) הוא דבקיי (מעשה טוביה, משמ' הבית ב). קליפתו אדמוני ועצו קל ודבקי (י' שינהק, תולדות הלמתים).

״דְּבֵקִיּוּת, ש"נ. — כמו דְּבֵקוּת, טבע וסגולת דבר דבקי: והכבדות והעובי והדקות והדבקיות והזכוכיות (רשב"ל דורן, מג"א, ח"י ד).

א.דבר[1]), ממנו דִּבֵּר, דֻּבַּר, דִּבֵּר, *דִּבּוּר, ״דִּבּוּרִי, דִּבְרָה,

---

[1]) עברית, כנענ', מואב' וארמית. בערב' אין שרש

דברה, דברה, א.מדבר, ״מדבר, *דברן, ״דברנות.

דבר, ש״ז, סמי׳ דבר, מ״ר דברים, דברי, — א) מה שאדם מוציא מפיו בכלי הלשון, **Wort, Rede** **mot, parole; word, speech**: ואת העם צוה יהושע לאמר לא תריעו ולא תשמיעו את קולכם ולא יצא מפיכם דבר עד יום אמרי אליכם הריעו והריעתם (יהוש׳ ו י). ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו (ישע׳ ל כא). כי לא תאבד תורה מכהן ועצה מחכם ודבר מנביא (ירמ׳ יח יח). ושמעת מפי דבר והזהרת אותם ממני (יחזק׳ ג יז). — וסמי׳ דבר: הירא את דבר יי׳ (שמות ט כ). ויהי דבר שמואל לכל ישראל (ש״א ד א). ואתה עמד כיום ואשמיעך את דבר אלהים (שם ט כז). ויהי דבר יי׳ אל שמואל לאמר (שם יה י). הקימתי את דבר יי׳ (שם יג). ודבר אבנר היה עם זקני ישראל לאמר גם תמול גם שלשם הייתם מבקשים את דוד למלך (ש״ב ג יז). ויהי כשמע המלך את דבר איש האלהים אשר קרא על המזבח בבית אל וישלח ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשהו (מ״א יג ד). אמרת אך דבר שפתים (מ״ב יח כ). שמעו דבר המלך הגדול מלך אשור כה אמר המלך אל ישיא אתכם חזקיהו (שם כח-כט). ודבר שפתים אך למחסור (משלי יד כג). כי מציון תצא תורה ודבר יי׳ מירושלם (ישע׳ ב ג). — וככנ׳: עתה תראה היקרך דברי אם לא (במד׳ יא כג). אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי (מ״א יז א). כי שקד אני על דברי לעשתו (ירמ׳ א יב). יי׳ יהיה שמע בינותינו אם לא כדברך כן נעשה (שופט׳ יא י). באי עשי כדברך (מ״א יז יג). — ובלי הפעל עשה וכדומה, רק המלה כדברך בלבד, במשמ׳ כדברך אעשה: ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך וכו׳ ויאמר (פרעה) למחר ויאמר (משה) כדברך למען תדע כי אין כיי׳ אלהינו (שמות ח ה-ו). ויען מלך ישראל ויאמר כדברך אדני המלך לך אני וכל אשר לי (מ״א כ ד). איש כי ידר נדר ליי׳ וכו׳ לא יחל דברו ככל היצא מפיו יעשה (במד׳ ל ג). ואם תגידי את דברנו זה והיינו נקים משבעתך (יהוש׳ ב כ). —ומ״ר דברים: ויאמר משה אל יי׳ בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם (שמות ד י). קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים (דבר׳ ד יב). אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם (תהל׳ יט ד). ברב דברים לא יחדל פשע (משלי י יט). וקול כסיל ברב דברים (קהל׳ ה ב). —ובפרט עשרת הדברים (שמות לד כח) שהיו כתובים על הלוחות שהוריד משה מהר סיני. — וסמי׳ דברי: כשמע עשו את דברי אביו ויצעק צעקה גדלה ומרה עד מאד (בראש׳ כז לד). וישמע את דברי בני לבן לאמר לקח יעקב את כל אשר לאבינו (שם לא א). וישמע שאול וכל ישראל את דברי הפלשתי האלה ויחתו (ש״א יז יא). — ובפרט דברי הנביאים, החכמים, וכיוצא בזה: דברי עמוס (עמו׳ א א). עד הנה דברי ירמיהו (ירמ׳ נא סד). תמו דברי איוב (איוב לא מ). דברי אגור בן יקה (משלי ל א). דברי קהלת בן דוד (קהל׳ א א). — ובחבור: דברי השירה (תהל׳ יח א). דברי מרמות (שם לה כ). דברי בגד (משלי כב יב). דברי נרגן (שם כו כב). — — וככנ׳: נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו (דבר׳ יח יח). העם הזה הרע המאנים לשמוע את דברי (ירמ׳ יג י). בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך (משלי ד כ). ראה דבריך טובים ונכחים ושמע אין לך מאת המלך (ש״ב יה ג). ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך (מ״א א יד). ויוספו עוד שנא אתו על חלמתיו ועל דבריו (בראש׳ לז ח). ודבריו שמעת מתוך האש (דבר׳ ד לו). כי הציקה לו בדבריה (שופט׳ יד יז). ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה ליי׳ (בראש׳ כד נב). ואתם האסרו ויבחנו דבריכם האמת אתכם (שם מב יו). ותגדילו עלי בפיכם והעתרתם עלי דבריכם (יחזק׳ לה יג). ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא (בראש׳ מד י). ותאמר כדבריכם כן הוא (יהוש׳ ב כא). הנני מתפלל אל יי׳ אלהיכם כדבריכם (ירמ׳ מב ד). —והרבה מאד שמושו בלשון בכונות מתחלפות: שומע אני שהיה **הדבר** לאהרן ולמשה (מכי׳ בוא, פתי׳), כמו דבור. למשה היה **הדבר** ולא לאהרן (שם). במה **דברים** אמורים במידל לשוק אבל במידל בתוך ביתו נותן מן המשוייר על הכל (תוספתא פאה א י). — והרי **דברים** קל וחומר, עי׳ קל וחמר. והנושא ונותן **בדברים** לא קנה (ב״מ מח.), ר״ל לא בכסף או בשאר דרכי הקניה הקבועים, אלא בדבור פה. **ודברים** אין בהם משום מחוסרי אמנה (ב״מ מט.). לא היו **דברים** מעולם (ע״ז יז:). כאילו לא היו ביניהם **דברים** מעולם (הרמב״ם מכירה א א). — ור״ת: להד״ם. **דברים** שבינו לבינה (כתוב׳ עא:). —*מפליגה בדברים: כל תנאי

דומה לזה משמש במשמעה של הוצאת המלים מהפה.

שאי איפשר לו לקיימו בסופו והתנה עליו מתחילתו אינו אלא כמפלינה בדברים (גיט' פד.), ועי' פלג. — *דברים בגו, עי' ערך גו.—דין ודברים, תביעות, טענות: דין ודברים אין לי עמך (כתוב' לג.). האומר לחבירו דין ודברים אין לי על שדה זו ואין לי עסק בה וידי מסולקת הימנה לא אמר כלום (שם לה.). העשר שהוא הוסיף יתן הוא לבדו בלא דין ודברים (רגמ"ה ערכ' כז:), ועי' דין — *בעל דברים של פלוני, שיש לו דין ודברים עמו, משפט: לא בעל דברים [1] שלי אתה (ב"מ יד.). הנתבע אומר לו מי יאמר שבעל דברים שלי כתב ומסר לך (הרמב"ם מכירה ו יא). — הונאת דברים: זה הוניית דברים (שם יד יב), ועי' הונאה.—*לדבריך, לפי מה שאתה אומר: לדבריך אין זה קרוי שוגג אלא מזיד (שבת סח:). אמרו לו לרבן גמליאל לדבריך למה צבור מתפללין וכו' אמר להם ר"ג לדבריכם למה שליח ציבור יורד לפני התיבה וכו' להוציא את שאינו בקיא (ר"ה לד:).—זכרון דברים, עי' זכרון. — *דְּבַר תּוֹרָה, ר"ל על פי דברי תורת משה, בנגוד למה שאינו אלא מדברי סופרים: דבר תורה מעות קונות (ב"מ מח.). ואין דנין דברי תורה מדברי קבלה (נדה כג.).—*דברי סופרים, בנגוד לשל תורה, ר"ל מה שאינו אלא מדברי תורה שבעל פה: שניות מדברי סופרים (יבמ' ע ג).—ושל דבריהם: בין אבות של תורה בין של דבריהם (רמב"ם כלי' כז יו).—ודרשה: רשב"י אומר ר"ע היה דורש בו (בהפסוק) דבר אחד ואני דורש בו שני דברים ודבריי נראים משל רבי (ספרי בהעלתך לה). — *דְּבַר אַחֵר, ר"ל פרוש אחר, טעם אחר, דרשה אחרת: שלא יהו אומרין (הרמאים) כבר נתננו דבר אחר שלא יניח את היפה ויתן מן הרע (תוספתא פאה א ו). היא (הסוטה) עשתה בסתר והיושב בסתר משים פנים עליה וכו' דבר אחר שהוציא סתרין שלה בגלוי (שם סוט' ג ה). תבא אסרה של יוסף שאסר לילך לקראת אביו ותעמוד על אסרה של פרעה הרשע שהלך לרדוף את ישראל דבר אחר ר' שמעון בן יוחאי אומר תבא חרב יד דכתיב באברהם וכו' ותעמוד על חרב יד שעשה פרעה הרשע (מכי' בשלח ב א). ובני ישראל יוצאים ביד רמה בריש גלי דבר אחר שהיה ידן של ישראל רמה על מצרים (שם).—ומצוי שמוש זה מאד בספרי המפרשים. — *חכמת הדבר, הדברים, כמו הגיון, ויותר כללי כל דרך המשא והמתן ההגיוני והוכוחי, **Dialektik dialectic**: ראו חכמי הדורות ההם מן היונים והארמיים וכו' והולידו חכמת הדברים הזאת והתחילו להעמיד הקדמות מועילות להם באמונתם (מו"נ א עא). ויבין הערכים וההקשות שבחכמת השעור וצורות המופת אשר בחכמת הדבר ושאר החכמות והמלאכות שיארך זכרם (חו"ה, הבחינה ה). קנין מדות קודם לכל חכמה וחכמת הדבר לבלי קוב (מבה ריאטי, מקדש מעט ב). בם (בחמשת הנושאים המבוארים בספר מבוא פורפיריאוס) יסד (הפלסוף) מעונו והניחו אל חכמת הדבר ראשית (שם ד). — ב) כל מה שאומרים עליו דבר, כל מה שקוראים לו שֵׁם, **Sache; chose; thing**: היפלא מיי' דָּבָר (בראש' יח יד). כי תצא מחנה על איביך ונשמרת מכל דָּבָר רע (דבר' כג י). הנה אנכי עשה דָבָר בישראל אשר כל שמעו תצלינה שתי אזניו (ש"א ג יא). כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר יען נמצא בו דָּבָר טוב (מ"א יד יג). ולא היה דָּבָר רע בסיר (מ"ב ד מא). ויאמר דוד מה עשיתי עתה הלוא דָּבָר הוא (ש"א יז כט). דָּבָר לי אליך השר (מ"ב ט ה). יש דָּבָר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפנינו (קהל' א י). טוב אחרית דְּבַר מראשיתו (שם ז ח). — ועם ה הידיעה: מה ראית כי עשית את הַדָּבָר הזה (בראש' כ י). וירע הַדָּבָר מאד בעיני אברהם (שם כא יא). וישבע לו על הַדָּבָר הזה (שם כד ט). ויאמר חתן משה אליו לא טוב הַדָּבָר אשר אתה עשה נבל תבל גם אתה גם העם הזה אשר עמך כי כבד ממך הַדָּבָר לא תוכל עשהו לבדך (שמות יח יז-יח). את הַדָּבָר הקשה יביאון אל משה וכל הַדָּבָר הקטן ישפוטו הם (שם כו). וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הַדָּבָר נעשתה התועבה הזאת בקרבך (דבר' יג יה). ועתה זה הַדָּבָר אשר נעשה לגבעה עליה בגורל (שופט' כ ט). ויאמר האיש אל עלי אנכי הבא מן המערכה ואני מן המערכה נסתי היום ויאמר (עלי) מה היה הַדָּבָר בני (ש"א ד יו). ומדוע יסתיר אבי ממני את הַדָּבָר הזה (שם כ ב). ויאמר אליו דוד (להאיש שבא מהמחנה) מה היה הַדָּבָר הגד נא לי ויאמר (האיש) אשר נס העם מן המלחמה (ש"ב א ד). לבעבור סבב את פני הַדָּבָר עשה עבדך יואב את הַדָּבָר הזה (שם יד כ). ויישר הַדָּבָר (עצתו של אחיתפל) בעיני אבשלם ובעיני כל זקני ישראל (שם יז ד). ולמה זה חרה לך על הַדָּבָר הזה (שבני יהודה היו הראשונים להשיב את דוד) האכול אכלנו

— [1]) בארמ': לא בעל דברים דידי את (שם).

מן המלך (שם יט מג). ותאמר אלי טוב הדבר שמעתי (מ"א ב מב). וייטב הדבר בעיני אדני כי שאל שלמה את הדבר הזה (שיתן לו חכמה) (שם ג י). וזה הדבר אשר הרים (ירבעם) יד במלך שלמה בנה את המלוא וכו' (שם יא כז). וייטב הדבר בעיני המלך (אסת' ב ד). ויודע הדבר (כי רצו בגתן ותרש לשלח יד במלך) למרדכי ויגד לאסתר המלכה ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי ויבקש הדבר וימצא ויתלו שניהם (שם כב-כג). ויעש אבשלום כדבר הזה לכל ישראל (ש"ב יה ו). ד ב ר הלמד מענינו (ספרא, פתיחה). שהיה רבי עקיבא אומר ד ב ר ולא חצי ד ב ר (ב"ב נו:). כללו של ד ב ר כל כלי שאינו ראוי למשכב או למרכב וכו' (רמב"ם כלים כז יו). — רגלים לדבר, עי' רגל. — וסמי' דבר: על כל דבר פשע וכו' על כל אבדה וכו' עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כב ח). ולאיש הזה לא תעשו דבר הנבלה הזאת (שופט' יט כד). לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו (מ"א ח נט). אל נא תעשו את דבר התעבה הזאת אשר שנאתי (ירמ' מד ד). — ומ"ר: ויעשו דברים רעים להכעים את יי' (מ"ב יז יא). ויספר העבד ליצחק את כל הדברים אשר עשה (ברא' כד סו). אחר הדברים האלה (המלחמה עם כדרלעמר) היה דבר יי' אל אברם (שם יה א). ויהי אחר הדברים האלה (מה שעשה אליהו) חלה בן האשה (מ"א יז יז). כדברים האלה עשה לי עבדך (ברא' לט יט). למה תעשון כדברים האלה אשר אנכי שמע את דבריכם רעים מאת כל העם אלה (ש"א ב כג). אמרו עליו על רבי שמעון בן חלפתא שעסקן ב ד ב ר י ם היה (חול' נז:). — וסמי': במצאו האתנות אשר הלכת לבקש והנה נטש אביך את דברי האתנות ודאג לכם (ש"א י ב). חזית איש אץ בדבריו תקוה לכסיל ממנו (משלי כט כ). — ועם שלילה, במשמע' מאומה, כלום. **Nichts ; rien ; nothing**: לאנשים האל אל תעשו דבר (ברא' יט ח). ולא ימות מכל לבני ישראל דבר (שמות ט ו). לא חסרת דבר (דבר' ב ז). ולנער לא תעשה דבר (שם כב כו). כי שלום לך ואין דבר חי יי' (ש"א כ כא). קראים והלכים לתמם ולא ידעו כל דבר (ש"ב יב יא). — וגם גופים ממשיים: כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר (במד' לא כג). מקום אשר אין שם מחסור כל דבר אשר בארץ (שופט' יח י). לא היה דבר אשר לא הראם חזקיהו (מ"ב כ יג). הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך ואשר אצרו אבתיך עד היום הזה בבל לא יותר דבר (ישע' לט ו). המתנה ב ד ב ר שבממון תנאו קיים (ב"מ לד.). ומה סוטה ד ב ר שיש בו דעת לישאל אף שרץ ד ב ר שיש בו דעת לישאל (סוט' כח:). ד ב ר שיש בו דעת לישאל ברשות היחיד ספיקו טמא (שם). — *דבר אחר, דבר מגונה שאין אדם רוצה להזכיר שמו, פריצות, צרעת, חזיר, וביוצא בזה: המדיר את אשתו שלא תלך לבית האבל או לבית המשתה יוציא ויתן כתובה מפני שנועל בפניה ואם היה טוען משום ד ב ר א ח ר רשאי (כתוב' ז ה), ר"ל משום פריצות. — ועבודה זרה: הכהנים ששמשו בבית חוניו לא ישמשו במקדש בירושלם ואין צריך לומר לד ב ר א ח ר (מנח' יג י). ועל בנותיהן (גזרו) משום ד ב ר א ח ר (עבודה זרה) ועל ד ב ר א ח ר (שיהיה ילד עכו"ם מטמא בזיבה) משום ד ב ר א ח ר (משום משכב זכור) (שבת יז:). (רצועות) אדומות לא יעשה מפני גנאי וד ב ר א ח ר (מנח' לה.). הפרסיים הן צנועין באכילתן וצנועין בבית הכסא וצנועין ב ד ב ר א ח ר (ברכ' ח:), ר"ל בתשמיש המטה. —וחזיר[1]), וצרעת: פגע (אחרי הקזה) ב ד ב ר א ח ר (חזיר) קשה לד ב ר אחר (שבת קכט.). בנו (היונים) במה בבהמ"ק וישחטו ד ב ר א ח ר ויביאו את דמו אל עזרת הקדש (תמה"י ב, חנכה ב). החולי הזה כי נתעב הוא אפילו להזכירו האדם על דל שפתיו עד אשר כינו שמו ד ב ר א ח ר (שו"ת מהרי"ט, אה"ע יד). —*ודבר מן מעט מאד: ואם יתחיל הדפק יקטן וכו' תמהר להשקותו ד ב ר מן היין הריחני שיש בו קביצות (קאנון ג יו ב יב). —ג) עם המלה על לפני המלה דבר, על-דבר, במשמ' בענין, יען, למען, בשביל, בגלל, בסבת: וינגע יי' את פרעה נגעים גדלים ואת ביתו על-דבר שרי אשת אברם (ברא' יב יז). כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על-דבר אשתי (שם כ יא). וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף ויאמרו על-דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים (שם מג יח). ויצעק משה אל יי' על-דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה (שמות ח ח). מלבד המתים על-דבר קרח (במד' יז יד). כי צררים הם לכם בנכליהם אשר נכלו לכם על-דבר פעור ועל-דבר כזבי בת נשיא מדין אחתם המכה ביום המגפה על-דבר פעור (שם כה יח). וכל העם שמעו בצות המלך את כל השרים על-דבר אבשלום (ש"ב יח ה). עזרנו אלהי ישענו על-דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו (תהל' עט ט).

—[1]) באדם': א"ר פפא היינו דאמרי אינשי תלה ליה קורא לד ב ר א ח ר ואיהו דידיה עביד (ברכ' מג:).

— ועם אֲשֶׁר ופעל אחריו, עַל־דְּבַר אֲשֶׁר עָשָׂה, עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לא עָשָׂה: והוצאתם את שניהם אל שער העיר ההוא וסקלתם אתם באבנים ומתו את הנער עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לא צעקה בעיר ואת האיש עַל־דְּבַר אֲשֶׁר ענה את אשת רעהו (דבר' כב כד). — ועַל־דְּבַר אֲשֶׁר . . . וַאֲשֶׁר: לא יבא עמוני ומואבי בקהל יי' וכו' עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים וַאֲשֶׁר שכר עליך את בלעם בן בעור מפתור ארם נהרים לקללך (דבר' כג ד־ה). —*סוף דָּבָר, ולא סוף דבר... אלא אפילו, במשמ' לא דוקא, עי' סוף.

א. דָּבַר, פ"י, קל נהוג רק בינוני [1]), דֹּבֵר, דֹּבְרִים, דֹּבְרָה, דֹּבְרוֹת, דָּבֻר, דָּבוּר, מקור ככנ' דָּבְרוֹ דָּבְרֶךָ, — הוציא דברים מפיו, אמר לחברו דבר, sprechen; parler; speak: שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דֹּבֵר באזניכם היום (דבר' ה א). אך שמע נא הדבר הזה אשר אנכי דֹּבֵר באזניך ובאזני כל העם (ירמ' כח ז). שמע נא בקול יי' לאשר אני דֹּבֵר אליך וייטב לך (שם לח כ). וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות ואין דֹּבֵר אליו דבר (איוב ב יג). הבן בדברים אשר אנכי דֹּבֵר אליך (דני' י יא). — וְדֹבֵר לפלוני: וְדֹבֵר שלום לכל זרעו (אסת' י ג). — ובלי מלת היחס: ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני יי' למלחמה כאשר אדני דֹּבֵר (במד' לב כז). אני יי' דֹּבֵר צדק מגיד מישרים (ישע' מה יט). השר שאל והשפט בשלום והגדול דֹּבֵר הות נפשו (מיכ' ז ג). כן מטה בני יוסף דֹּבְרִים (במד' לו ה). כן בנות צלפחד דֹּבְרֹת נתן תתן להם אחזת נחלה (שם כז ז). — ודֹבֵר על פלוני, אומר דבר בנוגע לפלוני, על אדותיו: כן אנכי מביא עליהם את כל הטובה אשר אנכי דֹּבֵר עליהם (ירמ' לב מב). — ואַל במקום עַל: אל תעש את הדבר הזה כי שקר אתה דֹבֵר אל ישמעאל (ירמ' מ יו). — ועם ה הידיעה: ותקרא שם יי' הַדֹּבֵר אליה (ברא' יו יג). — וְהַדֹּבֵר בפלוני, כמו אל פלוני: ויאמר אלי המלאך הַדֹּבֵר בי אני אראך מה המה אלה (זכר' א ט). ויען יי' את המלאך הַדֹּבֵר בי דברים טובים (שם יג). — וְהַדֹּבֵר על פלוני בנוגע לפלוני, ביחס אליו: תאלמנה שפתי שקר הַדֹּבְרוֹת על צדיק עתק (תהל' לא יט). זאת פעלת שטני מאת יי' וְהַדֹּבְרִים רע על נפשי (שם קט כ). —

[1]) אך סברו קצת המדקדקים שרשאים אנו להשתמש בקל גם בעתיד: כיון שמצאת דובר ו ד ב ו ר יכול אתה לעשות ממנו אדבור ידבור תדבור וכו' (קונט' הדקדוק).

ובינוני כמו תאר: שנאו בשער מוכיח וְדֹבֵר תמים יתעבו (עמו' ה י). הלך צדקות וְדֹבֵר מישרים (ישע' לג יה). תאבד דֹּבְרֵי כזב (תהל' ה ז). כי יסכר פי דוֹבְרֵי שקר (שם סג יב). — ופָעוּל דָּבֻר, מה שאמרו, שיצא מן הפה: תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דָּבֻר על אפניו (משלי כה יא). — ואמר המשורר: כי חברת בימי הנעורים, מליצות נמרצות ושירים, על אופניהם ד ב ו ר י ם (עמנ' מחב' יט). — ומקור דָּבְרֶךָ: למען תצדק בְּדָבְרֶךָ [1]) תזכה בשפטך (תהל' נא ו).

— פע', דִּבֵּר, דִּבֶּר [2]), — כמו הקל, והוא רוב שמושו של פעל זה, דִּבֵּר, דִּבֵּר אליו, דִּבֶּר לו, דִּבֶּר אתו, דִּבֶּר בו, דִּבֶּר עמו: ויעש כדבר יוסף אשר דִּבֵּר (ברא' מד ב). שמעו שמים והאזיני ארץ כי יי' דִּבֵּר בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי (ישע' א ב). כה דִּבֶּר א ל י האיש (ברא' כד ל). וזאת אשר דִּבֶּר ל ה ם אביהם (שם מט כח). דִּבֶּר האיש אדני הארץ א ת נ ו קשות (שם מב ל). הרק אך במשה דִּבֶּר יי' הלא גם ב נ ו דִּבֵּר (במד' יב ב). כי היא שמעה את כל אמרי יי' אשר דִּבֶּר ע מ נ ו (יהוש' כד כז). — וככנ' דִּבְּרוֹ, דִּבֵּר אותו, את הדבר: אשר ידבר הנביא בשם יי' ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דִּבְּרוֹ יי' בזדון דִּבְּרוֹ הנביא לא תגור ממנו (דבר' יח כב). וַיְדַבְּרֵם באזני יי' (ש"א ח כא). לא אכל עד אם דִּבַּרְתִּי דברי (ברא' כד לג). וְדִבַּרְתִּי אתך מעל הכפרת (שמות כה כב). וירדתי וְדִבַּרְתִּי עמך שם (במד' יא יז). כן תעשה כאשר דִּבַּרְתָּ (ברא' יח ה). ובאת אל המלך וְדִבַּרְתָּ אליו כדבר הזה (ש"ב יד ג). — ועם סימן הנקבה הקדום לנכחית, דִּבַּרְתִּי כמו דִּבַּרְתְּ: הנה ד ב ר ת י [3]) ותעשי הרעות (ירמ' ג ה). ואחרי כן דִּבְּרוּ אחיו אתו (ברא' מה יה). שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דִּבְּרוּ אליך היטיבו כל אשר דִּבֵּרוּ (דבר' ה כה). הלא זה הדבר אשר דִּבַּרְנוּ אליך במצרים לאמר חדל ממנו (שמות

[1]) בקצת ספרים בְּדַבְּרֶיךָ. — [2]) במקום דִּבַּר, נשתנה עפ"י הנטיה של הלשון העברית בהפסק לתנועת פתח קטן, ולא בהפסק הוסיפו עוד לאמר דִּבַּר כמו שִׁבַּר אך בזמן יותר מאוחר גברה תנועת הפתח הקטן, השבר, בעין הפעל שלא בהפסק בשלשת הפעלים דבר, כפר, כבס, ונקדו את עיניהם בסגול שהוא סימן של פתח קטן, של שבר מזמן מאוחר. ולא נתברר סבת התגברות תנועה זו דוקא בשלשת הפעלים האלה ומדוע עוד הוסיפו לאמר שִׁבַּר ולא שִׁבֶּר, ועי' כבס, כפר, שבר. — [3]) כך הכתיב והוא סי' הנקבה לנכחית הקדום, והקריא: דִּבַּרְתְּ.

יד יב). גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו (שם יב לב). אם שמוע תשמע בקלו ועשית כל אשר אדבר (שם כג כב). בחלום אדבר בו (במד׳ יב ו). פה אל פה אדבר בו (שם ח). עמד על רגליך ואדבר אתך (יחזק׳ ב א). ואדבר אליכם ולא שמעתם (דבר׳ א מג). אדברה נא אל המלך (ש״ב יד יה). אדברה בצר רוחי (איוב ז יא). אל נא יחר לאדני ואדברה אך הפעם (ברא׳ יח לב). ואפתח פי ואדברה ואמרה אל העמד לנגדי (דני׳ י יו). גם אנכי ככם אדברה לו יש נפשכם תחת נפשי (איוב יו ד). אל נא יחר לאדני ואדברה (ברא׳ יח ל). האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי (דבר׳ לב א). פן תדבר עם ביעקב מטו עד רע (ברא׳ לא כד). למה תאמר יעקב ותדבר ישראל (ישע׳ מ כז). ותדבר אלי כזבים (שופט׳ יו י). ושפלת מארץ תדברי ומעפר תשח אמרתך (ישע׳ כט ד). למה ידבר אדני כדברים האלה (ברא׳ מד ז). ידבר נא עבדך דבר (שם יח). וידבר חמור אתם לאמר (שם לד ח). ולשונו תדבר משפט (תהל׳ לז ל). תדבר נא שפחתך אל אדני המלך דבר (ש״ב יד יב). ותדבר נא אמתך (ש״א כה כד). ותדבר אליו כדברים האלה (ברא׳ לט יז). מה נדבר ומה נצטדק (שם מד יו). אל תרבו תדברו גבהה (ש״א ב ג). כדבר הזה תדברון אל עשו (ברא׳ לב כ). האמנם אלם צדק תדברון (תהל׳ נח ב). ושמעת מה ידברו (שופט׳ ז יא). אל תאמן בם כי ידברו אליך טובות (ירמ׳ יב ו). ימיקו וידברו ברע (תהל׳ עג ח). ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו (ברא׳ לד יג). ויבא חמור ושכם בנו אל שער עירם וידברו אל אנשי עירם לאמר (שם כ). אם תדברנה שפתי עולה (איוב כז ד). ותדברנה הנצבות עליה (ש״א ד כ). — וביג׳: מה אדני מדבר אל עבדו (יהוש׳ ה יד). עוד זה מדבר וזה בא (איוב א יו). כי פי המדבר אליכם (ברא׳ מה יב). הנה עודך מדברת שם עם המלך ואני אבוא אחריך (מ״א א יד). עוד הם מדברים ואני אשמע (ישע׳ סה כד). חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען (שם יט יח).—מדבר, ש״ז, עי׳ מדבר. —ומקור: לא נוכל דבר אליך רע או טוב (ברא׳ כד נ). הלכים הלוך ודבר (מ״ב ב יא). למדו לשונם דבר שקר (ירמ׳ ט ד). שלח אצבע ודבר און (ישע׳ נח ט). ורבקה שמעת בדבר יצחק אל עשו בנו (ברא׳ כז ה). ובדבר אביון משפט (ישע׳ לב ז). ויהי כדבר אהרן אל כל עדת בני ישראל (שמות יו י). הנה נא הואלתי לדבר אל אדני (ברא׳ יח כז). כאשר כלה לדבר אל אברהם (שם לג). השמר לך מדבר עם יעקב (שם לא כט). ויכל משה מדבר אתם (שמות לד לג). הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד (ירמ׳ לא כ). בעבור ישמע העם בדברי עמך (שמות יט ט). ובדברי אותך אפתח את פיך (יחזק׳ ג כז). לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך (שמות ד י). כי קרן עור פניו בדברו אתו (שם לד כט). אז רפתה רוחם מעליו בדברו הדבר הזה (שופט׳ ח ג). — ודברו, דבר אתו: ולא יכלו (אחי יוסף) דברו לשלם (ברא׳ לז ד). ויהי כדברה אל יוסף יום יום (שם לט י). יען דברכם את הדבר הזה (ירמ׳ ה יד). וישמע יי׳ את קול דבריכם בדברכם אלי (דבר׳ ה כה). עבדו את יי׳ כדברכם (שמות יב לא). ויבך יוסף בדברם אליו (ברא׳ נ יז). — וצווי: ויאמר דבר (ברא׳ כד לג). בא דבר אל פרעה מלך מצרים וישלח את בני ישראל מארצו (שמות ו יא). ויאמר שמואל דבר כי שמע עבדך (ש״א ג י). דבר נא אל עבדיך ארמית כי שמעים אנחנו (ישע׳ לו יא). ויאמר דברי (ש״ב יד יב). עורי עורי דברי שיר (שופט׳ ה יב). דברו נא באזני פרעה (ברא׳ נ ד). דברו איכה נהיתה הרעה הזאת (שופט׳ כ ג). עצו ודברו (שם יט ל).—דבר על פלוני, דבר טוב או רע אדותיו: כי יי׳ דבר טוב על ישראל (במד׳ י כט). והנביא ההוא (שהסית לעבודת אלהים אחרים) וכו׳ יומת כי דבר סרה על יי׳ אלהיכם (דבר׳ יג ו). והיה כי יעשה יי׳ לאדני ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל (ש״א כה ל). ויי׳ דבר עליך רעה (מ״א כב כג). ויי׳ צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה (ירמ׳ יא יז). זכר עמדי לפניך לדבר עליהם טובה להשיב את חמתך מהם (שם יח כ). הנני מבי אל העיר הזאת ועל כל עריה את כל הרעה אשר דברתי עליה (שם יט יה). וינחם יי׳ אל הרעה אשר דבר עליהם (שם כו יט). — דבר משפטים עם פלוני, התוכח עמו, קבל והתרעם עליו: צדיק אתה יי׳ כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל בגדי בגד (ירמ׳ יב א). — ודבר אתו קשות, גזר עליו דין קשה: ויעלהו (את צדקיהו) אל נבוכדנאצר מלך בבל רבלתה בארץ חמת וידבר אתו משפטים וישחט מלך בבל את בני צדקיהו (שם לט ה-ו). עתה גם אני אדבר משפטים אותם הנה כעננים יעלה וכסופה מרכבותיו (שם ד יב-יג). — וגם ביחיד: וידברו אתו (את צדקיהו המלך) משפט (מ״ב כה ו).—

דִּבֵּר בְּאִשָּׁה, דבר לה שתתרצה להיות לו לאשה: וישלח דוד וַיְדַבֵּר באביגיל לקחתה לו לאשה (ש״א כה לט). שלח רבי ל ד ב ר באשתו (של ר״א שתנשא לו) שלחה ליה כלי שנשתמש בו קודש ישתמש בו חול (ב״מ פד:). ואם ד ב ר אדם באשה מניקה לא יתיחד עמה עד עשרים וארבעה חדשים (רב יהודאי גאון, הלכ׳ קצוב׳, גיטין). — דִּבֵּר על לב פלוני, דבר לו דברי רצון, דברי אהבה וחבה, דברי נחמה, פתה אותו: ותדבק נפשו בדינה בת יעקב ויאהב את הנער וַיְדַבֵּר על לב הנער (בראש׳ לד ג). ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וינחם אותם וַיְדַבֵּר על לבם (שם נ כא). ויקם אישה וילך אחריה לְדַבֵּר על לבה להשיבו (שופט׳ יט ג). ותאמר (רות אל בעז) אמצא חן בעיניך אדני כי נחמתני וכי דִבַּרְתָּ על לב שפחתך (רות ב יג). לכן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר וְדִבַּרְתִּי על לבה ונתתי לה את כרמיה משם (הוש׳ ב יו-יז). ועתה קום צא וְדַבֵּר על לב עבדיך (לאמר להם שאינו קוצף עליהם בשביל מות אבשלום) (ש״ב יט ח). נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם דַּבְּרוּ על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה (ישע׳ מ א-ב). וַיְדַבֵּר יחזקיהו על לב כל הלוים המשכילים שכל טוב ליי׳ ויאכלו את המועד שבעת הימים מזבחים זבחי שלמים ומתודים ליי׳ אלהי אבותיהם (דה״ב ל כב). — ודִבֶּר אֶל לב עצמו, עַל לב עצמו, חשב בדעתו, דבר בלחש: אני טרם אכלה לְדַבֵּר אֶל לבי והנה רבקה יצאת (בראש׳ כד מה). וחנה היא מְדַבֶּרֶת עַל לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע (ש״א א יג). — וכמו״כ בְּלִבּוֹ, עִם לִבּוֹ: דִּבַּרְתִּי אני עִם לִבִּי לאמר אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני על ירושלם (קהל׳ א יו). וְדִבַּרְתִּי בְלִבִּי שגם זה הבל (שם ב יה). — דִּבֵּר בִּפְלוֹנִי, דבר אדותיו לטובה או לרעה: וַתְּדַבֵּר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הכשית אשר לקח (במד׳ יב א). ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו כי דִבַּרְנוּ ביי׳ ובך (שם כא ז). ואני אֲדַבֵּר בך אל אבי וראיתי מה והגדתי לך (ש״א יט ג). וַיְדַבֵּר יהונתן בדוד טוב אל שאול אביו (שם ד). גם עוילים מאסו בי אקומה וַיְדַבְּרוּ בי (איוב יט יח). תשב באחיך תְדַבֵּר בבן אמך תתן דפי (תהל׳ נ כ). וַיְדַבְּרוּ באלהים אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר (שם עח יט). —*דִּבֵּר בשיר, שר: ובן לוי שהוא שומע את קולה (של המגרפה) יודע שאחיו הלוים נכנסים ל ד ב ר בשיר (תמיד ה ו). — ונהגו הסופרים לאמר גם דבר מן פלוני, מפלוני, במשמ׳ דבר על אדות פלוני: אבדו מכם בעת ש ד ב ר ת ם מפלוני ופלוני (תו״כ, הכניסה ז). ושממנו ד ב ר המשורר וכו׳ (ר״י אלחריזי, בראש׳ א). —דִּבֵּר בפתח ובקמץ, ר״ל באופן ברור, שאין מקום לטעות בו, עי׳ פ ת ח.

— נִפע׳, נִדְבַּר, נִדְבְּרוּ, — דברו יחד, דברו זה עם זה: ואתה בן אדם בני עמך הַנִּדְבָּרִים בך אצל הקירות ובפתחי הבתים ודבר חד את אחד (יחזק׳ לג ל). אז נִדְבְּרוּ יראי יי׳ איש אל רעהו (מלא׳ ג יו). חזקו עלי דבריכם אמר יי׳ ואמרתם מה נִּדְבַּרְנוּ עליך (שם יג). גם ישבו שרים בי נִדְבָּרוּ עבדך ישיח בחקיך (תהל׳ קיט כג). וכן בחמשה עשר בניסן נ י ד ב ר עם אברהם אבינו בין הבתרים (סעו״ר ה). דן אנכי מן הנביאים ש נ ד ב ר עמהם בחוצה לארץ אעפ״י ש נ ד ב ר עמהם בחו״ל לא נ ד ב ר עמהם אלא בזכות אבות (מכי׳ בוא, פתי׳). ומפני מה לא נ ד ב ר עמו (עם משה) תוך הכרך מפני שהיתה מלאה שיקוצים וגילולים (שם). זה משה ש נ ד ב ר עמו בדיבור ובחזון (ילק׳ תהל׳, רמז תתס). למלך היושב בהיכלו בא מצורע וטמא להיות נ ד ב ר עמו המלך יוצא לקראתו חוצה וכו׳ הוצרך להיות נ ד ב ר עם אוהבו ואשתו הכניסן להיכלו (פענח רזא, ויקר׳).—ובמשמ׳ יהדבר שדברו: ובא הכתוב ולמד כאן על כל דבור ש נ ד ב ר למשה שמסיני היו כלם (רש״י ויקר׳ כ ה).

— פע׳, דֻּבַּר, — דֻּבַּר באשה, השתדכו אליה, דברו בה לבקשה לאשה: מה נעשה לאחותנו ביום שֶׁיְּדֻבַּר בה (שה״ש ח ח). — ובכלל לדבר אדותיו: נכבדות מְדֻבָּר בך עיר האלהים (תהל׳ פז ג). — *דֻּבַּר ביניהם, שדברו זה עם זה: ונעשה שטר שיתוף בינם וזמן מוגבל מוכן ד ו ב ר בינם לבינם מבלי כתב (בו״ת מהר״י קולון קיח). — קוים מְדֻבָּרִים, בחכמת התשברת: קוים נבדלים באופן שאי אפשר שנגביל ערכם זה אל זה קוים מ ד ו ב ר י ם וקוים בלתי מ ד ו ב ר י ם (מו״נ א עג), ועי׳ קו. — אשה מְדֻבֶּרֶת, משדכת: תהיה האשה הַמְדֻבֶּרֶת בי צעירה בשנים (מא״ג, קרית ספר, נו).

— התפ׳, מִדַּבֵּר במקום מִתְדַּבֵּר: ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מִדַּבֵּר [1]) אליו מעל

---

[1]) אמר ריב״ג: עקרו מתדבר והובלע התו בלמד. ע״כ. והנה אעפ״י שבעצם הסגנון אין דבר מכריח לאמר הקול מתדבר ולא מְדַבֵּר, ואפשר שבאמת זה כדעת קצת החדשים נקוד מ ל א כ ו ת י לכונה מה שנקדו המנקדים ובחיי הלשון לא אמרו כלל מְדַבֵּר, מ״מ כבר הנהיגו

הכפרת (במד' ז פט). ותבא בי רוח כאשר דבר אלי ותעמדני על רגלי ואשמע את מִדַּבֵּר אלי (יחזק' ב ב). ואשמע מִדַּבֵּר אלי מהבית ואיש היה עמד אצלי (שם מג ו). ולפי שֶׁנִּדַּבֵּר עם אברהם וזולתו על ידי המלאך ולא באש נגלה להם (תשו' דונש על רסע"ג 152). — ונהגו קצת הסופרים מהאשכנזים הקוראים ת רפויה כמו ס לכתב מתדבר: הילכך אמתין לך לראות מה שתשיב על אלו קודם ואח"כ נוכל ל ה ת ד ב ר להלן עוד. (אגרות חכמה, מודע לבינה ד).

— הִפע', יַהְדְבִּיר, — הִדְבִּיר מלה מן המלים במשמעה מן המשמעות, ר"ל החליט כי זו היא משמעת המלה: ומ ד ב י ר אני את הנשיקה קרוב אל אופן תשוקה (שכל טוב, ברא' כט יא). ולבי רחש ל ה ד ב י ר ו על אופן צידה (שם כט כז). ועקב לא שמעתי הנכונה מפי אבי ורבי לכן אמרתי בגימגום כי יכולתי להדב יר ה על אופן כסוי (אבן בוחן, ערך כפר). כל מלה אשר יכול הפשטן לפשטה מכח המקרא ו ל ה ד ב י ר ה על אופן מלי המקרא אין לו רשות לפשטה מן המשנה בלבד זולתי בדומה למלי המקרא (שם 110). אחל ל ה ד ב י ר אותות השירות על אופנימו (שם 112).

אִב, מדבר מהבטן. — אִלֵּם, מי שאינו יכול לדבר. — *אִלְּמוּת. — אִמֵּר, אָמַר, אִמְרָה, מאמר, וכו'. — אֲרֶשֶׁת שפתים.

*גִּמְגֵּם בלשונו.

דִּבֵּב. — *דָּבַב. — *דְּבָרִי. נפש דְּבָרִית.—*דַּבְּרָן, *דַּבְּרָנִית. —*דַּבְּרָנוּת. — *דַּבְּרָנִי. — *דּוּמָה, דומת העיר. — דמם, לא דבר.

*הֲבָרָה, קול הברה. — הָגָה. — הִגִּיד.—*הֲלָצָה, חכמת ההלצה. הדבור היפה.—הפיק.

*וִכּוּחַ, התוכח.

חרש, החריש. — חוה.

לחש, לחש באזני פלוני, דבר לו ב ל ח ש, שלא ישמעו זולתו. — *לִמְלֵם, מלמלם.— *לעז, הוציא לעז על פלוני, ספר רעות עליו. — לשון, וכו', עי' זה הערך.

*מוצא, חמשה מוצאי הדבור, הגרון והחך וכו'.— *מחוג, דבר במחוג, בתנועות האצבעות. — מליץ, מליץ טוב, מי שמדבר טובות על חברו, ומי שיודע לדבר ב מ ל י צ ה. — מְלִיצָה, דברי חידה, שיר של שנינה, וכמו"כ *דברים מסדרים יפה, בלשון צחה. בשיר. — מִלֵּל, כמו דִּבֵּר. — *מָלַל.— *מְנָאֵם, דברים שאדם מדבר לפני קהל עם, על ענין מהענינים.—מָשַׁל.

*נָאַם, דִּבֵּר, נשא נְאוּם. — נבע, הִבִּיעַ, כמו דבר, הגה. — *נוּם, *נמתי, *נומיתי כמו דברתי.

*סָח, דִּבֵּר, ספר.— *סנט, סנט אחריו, דבר רעות על איש. — סרה, דבר סרה בפלוני.

פֶּה, פי המדבר אליכם.—*פִּטְפֵּט, דבר *פטפוטי מלים. פָּצָה פיו, פתח פיו לדבר. — פִּתְגָּם, דבור.

צחות, דבר צחות, בלשון צחה.

קול, נתן קול. — קִלֵּל, דבר קְלָלוֹת, דברים קשים, רעים. — קרא בגרון.

*רִטֵּן, דבר בתנועות שפתים, בלחש, דברים לא מובנים. — *רִגֵּן, רננו אחריו, דברו עליו רעה.

שָׂח, כמו סָח. — *שִׂיחָה.—שִׁעָה, השתעה, נדבר עם אדם על דבר. — שָׁתַק, השתיק, שתיקה וכו'.

דִּבֵּר[1]), ש"ז, — כמו דִּבּוּר: והנביאים יהיו לרוח וְהַדִּבֵּר אין בהם (ירמ' ה יג). — *ומלאכת הַדִּבֵּר, כמו מלאכת ההגיון, כמו חכמת הדבר: שער במלאכת הַדִּבֵּר (ידע' בדרשי, פרדס ה, אוה"ש ג).

ב·**דבר**, ממנו דֶּבֶר, *דְּבֶרִי.

דֶּבֶר[2]), ש"ז,—חלי מדבק מתפשט בארץ ומפיל חללים הרבה באדם או בבהמה, Pest; peste; plague: הנה יד יי' הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמרים בגמלים בבקר ובצאן דֶּבֶר כבד מאד (שמות ט ג). ויתן יי' דֶּבֶר בישראל מהבקר ועד עת מועד וימת מן העם מדן ועד באר שבע שבעים אלף איש (ש"ב כד יה). לפניו ילך דֶּבֶר ויצא רשף לרגליו (חבק' ג ה). ידבק יי' בך את הַדֶּבֶר עד כלתו אתך מעל האדמה (דבר' כח כא). ושלחתי בם את החרב את הרעב ואת הַדֶּבֶר עד תמם מעל האדמה (ירמ' כד י). הנני קרא לכם דרור נאם יי' אל החרב אל הַדֶּבֶר ואל הרעב (שם לד יז). החרב בחוץ וְהַדֶּבֶר והרעב מבית אשר בשדה בחרב ימות ואשר בעיר רעב וָדֶבֶר יאכלנו (יחזק' ז יה). אכנו בַדֶּבֶר ואורשנו (במד' יד יב). כי בחרב

הסופרים שמוש התפעל זה בספרות.

[1]) משקל קִטֵּל, שִׁלֵּם.

[2]) רק עברית, ולא נתברר מקורו. יש מדמים לו המלה דַבַאר a) בערב' במשמ' חרבן, כליה, או דַבַ b), שחין, מורסה, וַדַאבַר c), מת. אך כל זה מוטל בספק.—

a) دبار b) دبرة c) دابر

זברעב וּבַדֶּבֶר אני מכלה אותם (ירמ׳ יד יב). לא חשך ממות נפשם וחיתם לַדֶּבֶר הסגיר (תהל׳ עח נ). כי הוא יצילך מפח יקוש מִדֶּבֶר הוות (שם צא ג). מִדֶּבֶר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים (שם ו). — ומ״ר ככנ׳ דְּבָרֶיךָ: אהי דבריך [1]) מות אהי קטבך שאול (הוש׳ יג יד).

ג. דבר[2]), ממנו דֹּבֶר, ב. מִדְבָּר, *דַּבָּר, הִדְבִּיר.

דֹּבֶר[3]), ש״ז, כנ׳ דָּבְרוֹ, — שדה שמנהיגים שמה את העדר, Trift: pecage; pasture: קבץ אקבץ שארית ישראל יחד אשימנו כצאן בצרה כעדר בתוך הַדָּבְרוֹ תהימנה מאדם (מיכ׳ ב יב). ורעו כבשים כְּדָבְרָם וחרבות מחים גרים יאכלו (ישע׳ ה יז).

*דַּבָּר, ש״ז, מ״ר דַּבָּרִים, — מנהיג, בהשאלה במשמ׳ רוחנית ומוסרית, ראש הצבור, האֻמה, Führer; chef; leader: דבר אחד לדור ואין שני דברין לדור (סנה׳ ח.).

ב. דָּבַר, קל לא נמצא.

— הפע׳, הִדְבִּיר [4]), עת׳ יַדְבִּיר, פ״י, — הִדְבִּיר עם תחתיו, הכניעו, unterwerfen; subjuguer, assujettir; to subdue: האל הנותן נקמות לי וַיַּדְבֵּר עמים תחתי (תהל׳ יח מח). כי יי׳ עליון נורא מלך גדול על כל הארץ יַדְבֵּר עמים תחתינו ולאומים תחת רגלינו (שם מז ג-ד). — פע׳, דִּבֵּר, — כמו אִבֵּד, השמיד: ועתליהו אם אחזיהו ראתה כי מת בנה ותקם וַתְּדַבֵּר [5]) את כל זרע הממלכה לבית יהודה (דהי״ב כב י). — והנגף: והנגף יחל בירחי הסתיו כי אז ידבר המוגים ורבים חללים יפיל (שבי״ע א, מגלים).

דִּבְרָה, ש״נ, סמי׳ דִּבְרַת, כנ׳ דִּבְרָתִי, מ״ר דִּבְרוֹת, — א) כמו דָּבָר, דִּבּוּר: אולם אני אדרש אל אֵל ואל אלהים אשים דִּבְרָתִי עשה גדלות ואין חקר נפלאות עד אין מספר (איוב ה ח-ט). — ואמר המליץ: התבונן בני ואת האלהים ירא, ולב טהור לך ברא, וכל דברה [1]) על אופניה קרא (תשו׳ דונש על רסע״ג 120). — ב) על דִּבְרַת, בסמי׳, כמו עַל-דְּבַר, במשמע׳ בענין, בשביל, למען: אמרתי אני בלבי על דִּבְרַת בני האדם לברם האלהים ולראות שהם בהמה המה להם (קהל׳ ג יח). גם את זה לעמת זה עשה האלהים על דִּבְרַת שלא ימצא האדם אחריו מאומה (שם ז יד), ר״ל בשביל, כדי שלא ימצא. — ועם יוד הסמיכ׳ הקדומה דִּבְרָתִי, כמו דִּבְרַת: נשבע יי׳ ולא ינחם אתה כהן לעולם עַל דִּבְרָתִי [2]) מלכי צדק (תהל׳ קי ד). — והשתמשו החדשים במלה זו, עַל-דִּבְרָתִי, קצת במשמ׳ שבועה, כמו באמונתי: אבטיח על דברתי (ערך מלים, הקד׳ י). אנכי צפור ענה המתנכר שגית על דברתי (יל״ג, משלים ד).

דְּבֹרָה[3]), דְּבֹרָה, ש״נ, מ״ר דְּבֹרוֹת, בכנ׳ דַּבְּרֹתֶיךָ, — כמו דִּבְרָה: והם תכו לרגלך ישא מִדַּבְּרֹתֶיךָ [4]) תורה צוה לנו משה (דבר׳ לג ג-ד). בהגלותך מלכנו על הר סיני ללמד לעמך תורה ומצוות ותשמיעם את הוד קולך ודברות קדשך מלהבות אש (מוסף א׳ ר״ה, אתה נגלית).

*דִּבְּרָה, ש״נ, מ״ר דִּבְּרוֹת, — כמו דִּבְרָה: הואיל ונאמרו שני דברות זה בצד זה אחד פתוח ואחד סתום ילמד פתוח על הסתום (ספרא אחרי א). שכשם שהיה משה כלול לדברות כך היה אהרן כלול לדברות וכו׳ נמצא ממעט אהרן מכל הדברות שבתורה (מכי׳ בוא, פתי׳). כל הדברים האלה נאמרו בדיבור אחד ושאר כל הדיברות דיבור דיבור בפני עצמו (שם, יתרו ד). מפני מה לא נאמרו עשרת הדברות בתחלת התורה (שם ה). לפי שעברו על עשרת הדיברות יהא נותן כל אחד ואחד עשרת גרה (ירוש׳ שקל׳ ב מו ג). וקורין עשרת הדברות שמע והיה אם שמוע (ברכ׳ יב.). מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהם טוב ובדברות האחרונות נאמר בהם טוב (ב״ק נה:). שלא תאמר וכי לא נתנבא משה אלא עשר דברות מנין לכל הדברות שבתורה

[1]) בקצת ספרים: דברך.

[2]) בארמ׳ במשמ׳ נהג.

[3]) מן דבר במשמ׳ נהג. בארמ׳ דַּבְרָא, שדה, מחוץ למקום המושב, בערב׳ דבר a) במשמ׳ דומה לזה, אך כבר העיר פרנקל כי זו מלה שאולה מארמית.

[4]) בערב׳ דַבְּרָה b) ניסה ומנוסה לפני אויב. —

[5]) במ״ב (יא א) כתוב ותאבד במקום ותדבר.

a) دَبْر b) دَبْرَة

[1]) אין להכריע אם היתה כונתו במלה זו דברה בבית רפויה או דברה בבית דגושה. — [2]) הסכימו המדקדקים החדשים שזו יוד הסמיכות העתיקה כמו זו שבמלכי צדק, בני אתונו.

[3]) כך ב״ז (תל״ע, סי׳ קפו) ויש שנקדו דִּבֹּרָה, כמו דִּבְּרָה. — [4]) ת״א: נטלין על מימרך. ורסע״ג: ויתנאקלון כלמאתך. אך י״א כי המם איננו מם השמוש מן, אלא מם המשקל, והשם הוא מַדְבֵּרָה.

קלות וחמורות (ילקוט, דבר' תת). ולמה לא מנה דבר אחר בַּדִּבְּרוֹת, ולמה כל השירות במאמרות עשרה (ראב"ע, שאלות עה-עו). דעת הרבה מן החכמים שאין אנכי בכלל עשרת הדברות אבל היא הקדמה לשתי הדברות הבאים אחריו (ר"י אלבו, העקרים א יד). ונמצאו עשרת הדברות הכתובות בתורה מפרשות כל סדרי מצות עשה ומצות לא תעשה כדרך שהן מפורשות בתורה (הגיון הנפש לבר חייא ד). ויתברר לך מכאן בציור יפה וחזק שעשרת הדברות מספיקות לכל מבין את כללם היודע לחלק אתהן לחלקיהן במקום אשר הוא צריך אליו (שם). — ואמר המקונן: טעו להורות בעבודות זרות, יעצו לחצוב בארות נשברות, ואיך אתאפק על בטול עשרת הַדִּבְּרוֹת (ר"א קליר, ת"ב, אז בהלוך). — ואמר הפיטן: יום זה הוריד, לבן שריד, מצות צרופות מבוארות, להודיעם להשמיעם ביום זה עשרת הַדִּבְּרוֹת (אזהר' ר"י ברצלוני ב.).

דֹּבְרָה, ש"נ, מ"ר דֹּבְרוֹת, — רַפְסֹדָה, קורות מחברות יחד זו אצל זו שנעשו לשטח צף על פני מים ונושא עליו על פני המים כלים ואנשים כמו אניה, **Floss radeau; raft**: עבדי ירדו (עצי ארזים ועצי הברושים) מן הלבנון ימה ואני אשימם דֹּבְרוֹת בים עד המקום אשר תשלח אלי ונפצתים שם (מ"א ה כג).

*__דַּבָּרוּת__, ש"נ,—סגולת הַדַּבָּר: שהמדע לא ישאר בגוף לא עצם ולא עורקים ולא שחוס ולא דבר קשה אלא דברותו פולשת בו כלומר ניהולו וניהוגו בוקע בו (הער' קויפמן ליציר' ברצלוני 340).

*__דִּבְרִי__, ת"ז, לנק' דִּבְרִית, מ"ר דִּבְרִיִּים, דִּבְרִיּוֹת, — של הַדִּבֵּר, מטבע הַדִּבֵּר: וזה כח הדברי או השכלי (ראב"ע, ספר העצמים). מברכים (בלשכת הגזית) במנוי ברכה אחת, עשרת הַדִּבְּרוֹת ומוסיף בנחת, אמת ועבודה וברכת כהנים, יברכו העם ברכה נהנים (סלית' ער"ה, תפלה תקח). ומה שהשתתף בו האדם עם שאר החיים והוא הכח החיוני ומה שנתייחד האדם ויקרא כח דברי (כוזרי ה יב). דע כי אמתת הנבואה ומהותה הוא שפע שופע מאת שם יתעלה באמצעות השכל הפועל על הכח הדברי תחלה ואחר כן ישפע על כח המדמה (מו"נ ב לו). וכח יתן הנפש הצומחת לכל צמח וכח יתן הנפש החיה לכל חי וכח יתן כח הדברי לכל מדבר (שם ב עב). אלא שנמצא בו (באדם) כח הדברי מוסף על יתר בעלי חיים (רות חן א). שיזדכך שכלם ויגבר במקצתם כח הדברי עד שיתנבאו (רד"ק יואל ג א). הוא (הנביא) גם כן ישלים הכח הדברי עד שיגיע מפעולתו שידע ענינים נאמני המציאות (ר"י אברבנל, מפע' ה' א ב). וזה הכח הדברי המעשיי יעבוד הכח העיוני מלאכותיו (אמונה רמה א ו). הכח הדברי אשר הוא יתרון באדם בפרט (שם ה א). כל אישי האדם משתתפים ומסכימים בכח הדברי ובמושכלות הראשונות אשר בכל איש (ספורנו, אור עמים הנפש). — ומ"ר: כל מי שישתדל לקיים חדוש העולם או לבטל קדמותו באלו הדרכים הדבריים א"א לו מבלתי העזר באחת משתי ההקדמות האלה (מו"נ א עד). — ולנק': החכמות הטבעיות והמוסריות והדבריות מחכמת התורה (הקד' תו"ה). כי מעלות המדות הם הצעות למעלות הדבריות ואי אפשר היות דבריות אמתיות רוצה לומר המושכלות שלמות אלא לאיש מלומד המדות (מו"נ א לד). אך האדם איך שיהיה הוא מכל מה שתחת השמים משכיל עצמותו וכו' ולזה יש לו צורה דברית (אמונה רמה ו א). והאדם מחובר אל החומר והוא מורכב ממנו ומהצורה הדברית (שעה"ש לר"י אירירוה יב). שהנפש הדבריית מחברת ומקשרת השכל הפשוט עם הגוף החמריי (שם ז יב). אחד מכחות הנפש הדברית הוא השכל המעשי (זכות אדם 3). כאלו תאמר שהצורה הדברית תיחד לה צורת היות מיוחד להיות לה (שם 9). מהכחות הגופניים אשר הנפש הדברית נקשרת בהם (שם 18). מחלק הפילוסופיה לשלשה חלקים כפי חלוקת קצת המחברים רצוני לומר לטבעית מדינית דברית ואין ספק שהחלק השלישי רצוני לומר הדברית כלה ראויה למליץ וכו' (נופ' צופ', מסיר ליאון א כ). אם שיהיה מפני תשוקה דברית ואם מפני תשוקה דמיונית (שם ב ה). כי כלל בחכם כל החכמות העיוניות דבריות או בלתי דבריות (שם ד לג). ומן הנפש המחשבית אשר הושרש בטפה זרעית תבא הנפש הדברית (מנח' קנא' לר"י מפיסא 63).

*__דִּבְרִי__, ת"ז, לנק' דִּבְרִיִּית, מ"ר דִּבְרִיִּים, דִּבְרִיּוֹת,— של דֶּבֶר: הרוח הצפוניית מחזקת ומאמצת וכו' ומבריאה האויר המעפש הדבריי (קאנון א ב כ י). ותהיה ציאתו (של החולה) כציאת בעל קדחת דבריית בחוזק הבאשה והעופשי (שם ג ד יד א). וגם יקרה לקדחות הדבריות ברבים מאחרית החליים החדים נפח הבטן (שם שם ו). על דרך מקרי החליים הדבריים הנדבקים שיעצרו מעיר לעיר ומאדם לאדם (שם יו ג ג). ולהיותה (ירושלם) רבתי

אכרנגל, ש"ב כד). הנה אותה הקדחת היא דברייה כי זה המקרה שאינו נפרד מהקדחיות הדבריות (פרקי משה י). כשהאויר הדבריי הולך יתרחק אדם מלילך באמצע הדרכים לבל יקבלה בשלמות כח (פרדס רמונים לרמ"ע ספרוע ג). שפעם אחת קרה בארץ אטליה חולי דברי ממית ויעץ (הרופא) האנשים לקחת הטריאק (שם כא). ויכוך האויר המעופש הדבריי (בל"ה, בית אחרון). שהקדחות הם מקרים למורסות ההם לא שהקדחת היא דברית אבל מקרה אל המורסות ההם הדבריות (יצחק בן טודרוס, באר לחי 32). שיש חולאים מתדבקין כמורסא דברייה וחלאים אחרים (תולדות יצחק להרי"ן קארו, תולדות).

°דְּבָרִיּוּת, ש"נ,—סגולת מה שהוא דְבָרִי: וזאת אצלי (דבור המלאך עם האדם) העליונה שבמדרגות הנביאים אשר העידו הספרים בעניניהם אחר אשר התישב מה שהתיישב משלמות דבריות האיש כפי מה שיחייבהו העיון (מו"נ ב מה).

°דַּבְּרָן, ש"ז, — מי שטבעו לדבר הרבה, מי שיודע לדבר יפה: דברי התינוק ודברי מטורפי הדעת ומליצת הדברן ושירי המשורר (כוזרי ה ה). כי גדר האדם המודיע את שרשי יצירתו הוא החי הדברן (הגיון הנפש לבר חייא א). והדברן אינו נאמר בכאן על מלול הפה וצפצוף הלשון כי אם על הכח המדע להבין דבר מתוך דבר ולהפריש בין טוב לרע (שם). וקרא אותם לצים לפי שאין להם מין האנושית רק הדבור לא השכל וכן יאמר בלשון לעז דברן לפי שדבריו בלא שכל (מלמד התלמיד' קרח). עשיתי בתים אלו על איש דברן וחשב שדיבורו יהיה למלאות חסרונו (אברהם גאביזון, עמר השכחה). והיה אצל המלך מליץ דהיינו דברן בעל לשון ומליצה שהיה יכול לדבר ולהמליץ דברי צחות נפלאים (ספורי מעש' להר"ן עח.).

°דַּבְּרָנוּת, ש"נ, — טבע וסגולת הדברן: מרבית המחברת הזאת מלאה שיחות אנשים המרבים להג בדברנותם שאינה יודעת כל חק וגבול (המגיד א, אדר"ב תר"ס).

°דַּבְּרָנִי, ת"ז,—חכם בחכמה הדברית: מורי ורבי החכם התורני המדיני הלמודי הדברני הפלוסוף האלהי (אליס ליס"ר דלמידיגו, כתב מין).

°דַּבְּרָנִית, ת"נ, — אשה דברנית, אשה אוהבת לדבר הרבה, יודעת לדבר: לפי שהנשים דברניות הן (ברכ' מח:).—ואמר הפיטן: אפס הוד כבודה נאלמת דַּבְּרָנִית, בשפל ישבה התשה נחלשה גברתנית (ר"א בר' שמעיה, סליח' יוס ז). יצאנית ודברנית היתה אמנו חוה אשר ביום הבראה יצאה לאויר העולם עם היתה בהכנה רבה לקבל ההיזק הדבריי (ר"י ושמה למדבר פניה ללכת לקראת נחשים ולגלות לנו סתרי האל וסודותיו (זכות אדם 4). דברנית ובעלת לשון (רע"ב קדוש' ב ג).—ונפש דברנית, כמו דברית: וכאשר יגיעו לימי הבחרות תגבר ותראה חזקת הנפש הדברנית וכחה בפעולה (רשב"ג, תקון מד' הנפש). אבל הנפש הדברנית אשר יתיחד האדם בה משאר בעלי חיים היא עומדת לעולם אחר אבד האדם (אבר' בדרשי, חותם תכנית, נפש). בת דברי דברנית עם כל אדם (פענח רזא, אמור).

דבש, ממנו דְּבַשׁ, *דֹּבֶשׁ, *הִדְבִּישׁ, °דִּבְשׁוֹן, °דִּבְשִׁי, דַּבֶּשֶׁת.

דְּבַשׁ[1], ש"ז, בהפ' דְּבָשׁ, בכ' דִּבְשִׁי [2], — דבר מתוק מתהוה בגוף הדבורים מתמצית הפרחים שהם מוצצים ומפרישים מגופם בתוך הצוף בהכורת, Honig; miel honey: והנה עדת דבורים בגוית האריה וּדְבָשׁ (שופט' יד ח). מה מתוק מִדְּבַשׁ ומה עז מארי (שם יח). ותהי בפי כִּדְבַשׁ למתוק (יחזק' ג ג). הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מִדְּבַשׁ ונפת צופים (תהל' יט יא). אכל בני דְבַשׁ כי טוב ונפת מתוק על חכך (משלי כד יג).—וצוף דְּבָשׁ: צוף דְּבַשׁ אמרי נעם מתוק לנפש ומרפא לעצם (שם יו כד), ועי' צוף. — ובכנ' דִּבְשִׁי: אכלתי יערי עם דִּבְשִׁי (שה"ש ה א). — וארץ זבת חָלָב וּדְבָשׁ, ר"ל פוריה, שיש בה כל טוב בשפע רב: וארד להצילו מיד מצרים ולהעלתו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב וּדְבָשׁ (שמות ג ח). באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב וּדְבַשׁ הוא וזה פריה (במד' יג כז). כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבתיו זבת חלב וּדְבַשׁ ואכל ושבע ודשן (דבר' לא כ). ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם זבת חלב וּדְבַשׁ צבי היא לכל הארצות

---

[1]) כאשור' דִּפְשׁוּ, דַּפְשׁ היה מתוק, כל עצם מתוק ועבה מצמחים וכדומה. בערב' דִּבְשׁ a). בארמ' דּוּבְשָׁא. — [2]) מן הצורה דֶּבֶשׁ שהיתה נהוגה לפנים בלשון מקביל להצורה דִּבְשׁ שבערבית.

---

a) دِبس

(יחזק׳ כ ו). — דְּבַשׁ וְחָלָב, למושג המתיקות והנעימות היותר גדולה: נפת תטפנה שפתותיך כלה דְּבַשׁ וְחָלָב תחת לשונך (שה״ש ד יא). — נחלי דְּבַשׁ וחמאה, במושג שפע הטוב: אל ירא בפלגות נהרי נחלי דְּבַשׁ וחמאה (איוב כ יז). — הֵינִיקוֹ דְּבַשׁ מסלע, מצור, הספיק לו הטוב היותר גדול ממקום לא פורה: וינקהו דְּבַשׁ מסלע ושמן מחלמיש צור (דבר׳ לב יג). ויאכילהו מחלב חטה ומצור דְּבַשׁ אשביעך (תהל׳ פא יז). — ומשל: דְּבַשׁ מצאת אכל דיך פן תשבענו והקאתו (משלי כה יו). אכל דְּבַשׁ הרבות לא טוב (שם כז). — הֵלֶךְ דְּבַשׁ, עי׳ הֵלֶךְ. — יַעֲרַת דְּבַשׁ, עי׳ יַעַר. — *דְּבַשׁ תמרים: דבש תמרים ויין תפוחים (תרומ׳ יא ב). (הנודר) מן הדבש מותר בדבש תמרים (נדר׳ ו ט). — ימי דבש, משקה: ומי הדבש מחזק האצטומכא ואם יהיה מבושל יזיל השתן (מ׳ אלדכי, ש״א ה י ב). מוכרי מי דבש יתנו (מכס) מכל שמינית ד׳ גדולים (פנקס קארקא בכ״ה, אוצה״ס ד). ששם יושבים תמיד יהודים ושותים מי דבש הנקרא מעטה (כותן לדיק, מכתב ו).

דְּבוֹרָה. — ד׳נג.

הֵלֶךְ, הלך דבש.

חלה, חלות דבש. עי׳ במקומו.

יַעַר.

*כַּוֶּרֶת.

נֹפֶת.

צוּף.

רָדָה, רדה הדבש מן הכורת.

*שַׁעֲוָה.

***דֹּבֶשׁ**, ש״ז, — כמו דְּבַשׁ: הדבורה הזו דובשה לבעלה ועוקצה לאחרים (מד״ר דבר׳ א). אומרים לה לצרעה לא מן דובשך ולא מן עוקצך (שם במד׳ כ).

***דָּבַשׁ**, קל אינו נהוג.

— הפע׳, *הִדְבִּישׁ, — נתקלקל, נולדה בו תסיסה: שאני נותן ברכה בשדה לא כנימה ולא רקבובות תבנס בפירות ולא יין מחמיץ ולא שמן מבאיש ולא דבש מדביש (ספרי עקב). המפקיד פירות אצל חבירו והרקיבו יין והחמיץ שמן והבאיש דבש והדביש הרי זה לא יגע בהן (ב״מ לח.). שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש ואין דובשנו מדביש (סנה׳ קא:). חמורו של רבן גמליאל היתה טעונה דבש וכו׳ כשהדביש (שבת קנד:).

****דִּבְשׁוֹן**, ש״ז, — שם עוף, Nectarinia: לשון הצפור הזה ארוכה כתבנית הצנור ובראשו יש שערות כאגדת הצירים וכו׳ יצוד שרצים למאכלו ויונק מיץ הדבשי מהפרחים וע״כ יקרא דבשון ביותר נודע בארץ דבשון האדום (תולדות הטבע, העוף).

****דִּבְשִׁי**, ת״ז מ״ר דִּבְשִׁיִּים, — מטבע הדבש: ואם יהיה דבשיי הנה הפשוט ממנו מספיק (קאנון א ג ב ז). ויש (מהצמחים) דבשיי כחרובים ותמרים (רשב״ל דורן, מג״א, ח״י ד).

***דֻּבְשָׁן**, ש״ז, מ״ר דֻּבְשָׁנִים, — א) עגה עשויה בדבש: Honigkuchen; pain d'épice; honey-cake הסופגנין והדובשנין והאסקריטין וחלת המשרת והמדומע פטורין מן החלה (חלה א ד). — ב) חלת הדבש מהכורת: ותנאי בית דין הוא שיהא שופך יינו ומציל את דובשנו של חבירו ונוטל דמי יינו מתוך דובשנו של חבירו (ב״ק קיד:). שאין יינו (של רבי) מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש ואין דובשנו מדביש (סנה׳ קא.). לא חרדל מסרסן (את הדבורים) אלא מתוך שפיהן חד חוזרות ואוכלות את דובשנן (ב״ב פ.).

****דַּבְשָׁנִית**, ש״נ, — מין ממיני השחינים והמורסות: הדבשנית והיא הדיבלה שבה לחות דומה לדבש (קבולי גליגוס, כ״י פריז).

דַּבֶּשֶׁת[1], ש״נ, מ״ר דַּבָּשׁוֹת, — המקום הגבוה, החטוטרת שעל גב הגמל, Kamelhöcker : bosse (de chameau); camels bunch: בארץ צרה וצוקה לביא וליש מהם אפעה ושרף מעופף ישאו על כתף עורים חיליהם ועל דַּבֶּשֶׁת[2] גמלים אוצרתם (ישע׳ ל ו). — ואמר הפיטן: שקצת חיי משבצת מרוב בשת, טעונה כלמות ורוק מני דַּבֶּשֶׁת, תבוע אשית עד יבשת תחבשת (שבת ברא׳, אחבבה לדעת).

---

[1]) עברית בלבד, ולא נתברר מקורה. — [2]) החלק המקביל כתף עורים מעיד על דבשת גמלים מה משמעתה. ואמר ריב״נ וז״ל: דבשת גמלים חטטרת הגמל ואמר בו התרגום ועל חיטורת גמלין ובלשון הערב סנאם כן פירש רב שרירא גאון. ע״כ. וסנאם a) בערב׳ הוא חטטרת ובפרט של הגמל.

---

a) سَنام

דָּג, דָּאג, ש"ז, סמי' דַּג, מ"ר דָּגִים, סמי' דְּגֵי, — א) שם כללי לרוב בעלי חיים בעלי עצמות והולכים החיים במים, בימים ובנהרות, Fisch; poisson; fish: על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים בכל אשר תרמש האדמה ובכל דְּגֵי הים (בראש' ט ב). הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דְּגֵי הים יאסף להם ומצא להם (במד' יא כב). ותעשה אדם כִּדְגֵי הים כרמש לא משל בו כלו בחכה העלה יגרהו בחרמו ויאספהו במכמרתו (חבק' א יד-יד). תמשילהו (את האנוש) במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי צפור שמים וּדְגֵי הים (תהל' ח ז-ט). וידבר (שלמה) על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הַדָּגִים (מ"א ה יג). התמלא בשכות עורו ובצלצל דָּגִים ראשו (איוב מ לא). כי גם לא ידע האדם את עתו כַּדָּגִים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח (קהל' ט יב). — והיחיד: וימן יי' דָּג גדול לבלע את יונה ויהי יונה במעי הַדָּג שלשה ימים ושלשה לילות (יונ' ב א). והצרים ישבו בה מביאים דָּאג וכל מכר (נחמ' יג טז). (קונם) דג דגים שאיני טועם אסור בהן בין גדולים בין קטנים בין מלוחין בין טפלין בין חיין בין מבושלין (נדר' ו ד). (קונם) מן המליח אינו אסור אלא מן המליח של דג (שם ג). קונם דג שאני טועם אסור בגדולים ומותר בקטנים (תוספתא שם ג ה). — *דָּג מָלִיחַ: האוכל עלי קנים וכו' ושדרו של דג ודג מליח שאינו מבושל כל צרכו (ברכ' מד.). ומוריני בהמה ושדרו של דג (שם). לצלות לו דג קטן (נדר' לח:). דגים קטנים מלוחים אין בהם משום בישולי עכו"ם (ע"ז לח.). קירבי דגים ועוברן אין ניקחין אלא מן המומחה (שם מ.). דג טמא משריץ דג טהור מטיל בצים (בכור' ז.). דגים מטוגנין בקמח וציר ושומן שלהם (רש"י כתוב' ס:). — *דגי רקק, קטנים, לא חשובים, במליצה: לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק (מו"ק כה:). — *דָּג מָלוּחַ, בפרט במשמ' מין דג מיוחד שאוכלין אותו עפי"ר מלוח, Hering; hareng; herring: ושאלת מהו לאכול בפסח דגים מלוחים השרויים בעריבת א"י וכו' באשכנז נוהגים איסור בדגים מלוחים אף אותן שאינן שרויין במים (שו"ת הרא"ש כד ד). דגים מלוחים שקורין הערינג (צמח דוד מ ו). ונהגו העולם שלא לאכול בפסח לא גבינה ישנה ולא דגים מלוחים ולא יבשים (הלכות או"ח תמד ה). בדגים מלוחים שקורין הערינגים הנאכלין כמות שהם ומלפתין בהם את הפת (שו"ת חכם צבי קז). דגים מלוחים (הערינגע) יבואו בימי הבציר בהימים ונחלים אשר יתאחדו עם הים הקדמוני (שבי"ע ג, רוסיה באזיה).—ואמר המשורר: בתרח יאכלו בפסח דג מלוח (יל"ג, נהרא נהרא). ומעיר רוכלת העמים הישבת למבאות ימים דגים מלוחים ליצחק הביאו (שם). ויקן לו דגים מלוחים לרב להספיק גם לחנונים אשר במסיבו (שם). — ובחבור עם שמות אחרים, לציון קצת מיני הדגים: דגי הגליון גופם שטוח וחצי סנפירי גבם ארוכים על הרוב (י' ביינהק, הדגים רכט). —דג ההומה: דג ההומה וכו' כאשר יתפשו אותו ישמיע קול הומה (שם). דג ההומה כאשר יצודו אותו ישמיע קול (ראש' למוד' א ו).—דג הזהב: חינא היא ארץ מולדת דג הזהב העולה על כל הדגים ביופי מראהו בלול מזהב וכסף (שבי"ע ג, חינא). דג הזהב הוא היפה במעט מכל הדגים וכו' ארכו עד חצי אמה מראה רוב גופו יפה כשחר נוצץ לעין הזהב (תוס"א, הדגים רמח).—דג החול: דג החול וכו' אשר בעת חסור המים יהפרו אותו שם מן החול במזלגות (שם רכג). — דג החליל: דג החליל ארוך כאמה וצר חצוצרת ראשו ארוכה כרבע גופו (שם רמא).—דג החרב: דגי החרב הם' שני מיני דגים וכו' ונפלאים בלחים העליון אשר הוא מעצם ארוך ישר ושטות בתאר החרב (שם רכג).—דג החרבי: דג החרבי יש לו בראשו עצם חד וקשה ארכו כשנים או שלש אמות ורחבו כרביע אמה ובו יגוף ויצוד ציד בפיו או. ילחום נגד קמיו (ראש' למוד' א ו).—דג ידעוני: דג ידעוני וכו' כאשר נשימהו בזכוכית מים ונשליך קצת עפר בתוכו אז ישקוט וינוח כל זמן היות האויר צלול אולם כאשר יחפוז זנבו וידליח המים אז נדע כי קרוב הגשם לבוא (שם). — דג היונק (תוס"א לביינהק, הדגים רלב). — דג הירח: דג הירח גופו עגול בקערה ודומה בתארו לראש דג הנכרת מגופו משקלו לפעמים כחמש מאות לטרה מראהו ממעל שחור מצדיו כלבנת הכסף (שם ריט).—דג הלטאה: דג הלטאה דומה בתארו הרבה לדגי לאכס ונבדל מהם רק באוניו אשר הן כפולות ובעלי חצים הרבה מראה גבו כעין התכלת וסנפיריו אמוצים (שם רמא).— דג המגן: דגי המגן מיניה רבים אשר תאר גופן המזוה נוטה הרבה מתאר שאר הדגים ועטוף כלו בעצם או מגן אחד משכנם בימי ארצות החמות מקרוב להודו המזרחית והמערבית ומסביב אפריקא (שם ריח).—דג המחשוף:

דגי המכשוף וכו' קשקשיהם דקים ונופלים בנקלה מעל עורם ובשרם מתפצל כאשר יבושל (שם רכו). — דג המסרג: הדג המסרג וכו' הוא מין השוכן בים הגדול הצפוני וכו' ובראשו ממעל לפיו בולט עצם אחד מארך שנים או שלש אמות (ראש' למוד' א ו). — דג המקלות: דג המקלות ארכו אמתים וחצי (תוה"א, הדגים רכו). — דג המרגיז: הדג המרגיז וכו' מיד כשיגעו בו במקל או ביד יפיל חרדה ורגז באבר הנוגע בו (ראש' למוד' א ו). — דג המשור: דג המשור ארכו כשש או שבע אמות ונודע מכלי נשקו מתבנית משור היוצא ממול ראשו ארוך לפעמים כאמתים וחצי ובו עשרים וארבע שנים חזקות מעצם קשה (תוה"א, הדגים ריד). — דג הנחש: דג הנחש דומה לנחש בתמונתו ומשונה ממנו במראהו (ראש' למוד' א ו). — דג הסלעי: ויזונו במה שינגב מזונו ויקל עכולו באשכי התרנגולים והדג הסלעי (קאנון ד א לה). דג הסלעי הוא מהיר העכול ועם מהירות עכולו הוא בתכלית הטוב דק ורקיק ולא עב וגס (פרקי משה יז). — דג העִוֵּר: דג העִוֵּר דומה בתארו הרבה לדג בעל תשע עינים וכו' עינים גם לשון לא נכרו בו (תוה"א, הדגים רכד). — דג העכביש: דג העכביש וכו' סנפירו וגבו ארוכים הרבה (שם רכה). — דג הפורח: דג הפורח וכו' וכאשר יבאו האויבים מנגדם ללכדם יגביהו עוף מתוך המים ע"י הסנפירים הגדולים ויוכלו לעוף באויר עד יבשת הסנפירים (ראש' למוד' א ו). — דג הפטיש: דג הפטיש ידוע בתאר ראשו הנפלא אשר לא יעמוד שוה עם גופו כבשאר הדגים כ"א הוא נתקע עליו כפטיש לרוחב (תוה"א, הדגים רטו). — דג הפיצול: דג הפיצול ויקרא כן לפי שבשרו בהיותו מבושל יפוצל פצלות פצלות בדפי הספר (ראש' למוד' א ו). — דג הצב: דג הצב הוא מין דג בלתי גדול קשקשיו הקטנים ומכוסים בליחה הם מראה שחרחר ולבן על שפתם ראשו גדול ורחב ומתחת לחיו התחתון פתילי הזקן אחדים בלחיו גם בחכו שנים קטנות שנונות הרבה (תוה"א, הדגים רכו). — דג הקוצי: דג הקוצי משפחה ממינים רבים נקראים בשם זה לאשר להם קוצים מכסים את פני בטנם ונכרים בשני שנים רחבות אשר בכל אחת מלחייהם (שם ריט). — דג הקרבי (בכי"ע ב, גואינעא העליונה). — דג הרטט: דג הרטט ארכו באמתים וחצי ועורו קשה כבעור מעובד ומכוסה בליחה רבה מראהו כמראה זית אפל בטלואים אחדים בהירים (תוה"א, הדגים רכא). — דג הרתוק: דג הרתוק מראהו שחרחר בטלוא לבן עובר על פני כל גבו בתמונת רתוק ראשו ומפתח שפתיו קצרים ולחייו אחוזים בשנים שנונות (שם רכד). — דג השלח: דגי השלח הם חסרי סנפיר הזנב גופם ארוך וצר וסנפיר אחד עובר על פני גבם פיהם ארוכי ומלא שנים ומכסי אזניהם נצבים מקרוב לעיניהם (שם רכב). — דג השמש: דג השמש וכו' יפה ונוצץ (שם רל). — דג השפתים: דגי השפתים הם מיני דגים בעלי קשקשים בשפתים עבות הרבה (שם רלב) — ב) ישם אחד המזלות: ואחריו (אחרי מזל דלי) מה אתה בורא דגים (פסיק' רבתי כ). והדלי רוח חיים אין בקרבו, ומים אין בו, וכו' ודגים נפרדים בשתי פאות במחוה, אלה מזה ואלה מזה (ראב"ע, מכת' לר"ש גאמע). מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים (יסו"ע לר"י יבראלי ב א). קשת ודגים הנולד בשעת צדק ביום מזלו קשת ובלילה דגים (פלפלי הקבלי, הגלגלים א ב). שלפעמים המזלות עולים על האופק נזורים שור לפני טלה וטלה לפני דגים (נחמ' וגעיס, דוד גגז ה קו). שכל צורה וצורה מורה על ענין פעולה וממשלה מיוחדת הדומה לצורתה כמו האריה והשור מורים לגבורה והבתולה על אהבה והמאזנים למשפט וסרטן ודגים על המים וכן שאר הצורות (שם). מן י"ט פברואר עד כ"א מרץ ואזי יתחיל צידת הדגים נקראת התמונה הזאת דגים והוא מזל אדר (למודי הטבע כג:). — ואמר הפיטן: ישיב עם אשר בחקיו הוגים, אל ביתו בית תענוגים, ומעין יצא במזל דָּגִים, ועמדו עליו דוגים (אל חי, שמע"צ, קרובץ אלג'יר). — ידג הים, כנוי לקבוץ של כוכבים: והצורות השמאליות אחת ועשרים ובכוכביהם ש"ם האחת עיש ובניה וכו' והשבע עשרה דג הים וכוכביו (ראב"ע, ראש' חכמה א). שקראו לקבוץ או מחנה כוכבים אלו דוב הגדול ולמחנה אחרת כלב הנובח או נשר המעופף או דג הים משולש (נחמ' וגע', דוד גגז סה).

*אלתית.

באש, *דג מבאיש. — *ביצי דגים.

*זִים, במקום הנחירים שדרך בו הדג שואף אויר.

*חוֹטֶמֶת, מין דג, עי' חוטמת. — *חילק. — *חמור הים.

*כלבית.

לויתן, תנין, שמות לחיות גדולות שבים, ועי'

בעיכ־ס האלה.

*קְלְתְּנִיה.— סנפיר.

צ׳ד, צידת דגים, ועי׳ ערך צידה כל מה שנונע לצידת דגים. — *צחנה, שם דגים קטנים. — *ציר, שכו מולחים דגים.

*קְרָבֵי דגים. — *קַרְטַע, פרכס ונבו ודלג. — קשקשת.

*ראש,—משל : ה ד ג מראשו מסריח.—רֶשֶׁת.

*שבוט. — *שור הים.— *שפר.

(הערה : שמות ע ב ר י ם למיני הדגים לא נשמרו לנו גם במשנה ותלמוד, וגם בהדבור העברי לא נקבעו עוד שמות להדגים. השמות לא־העברים שבתלמוד יבואו בהכרך של מלים הזרות).

*דִּגְדֵּג[1]), פ״י, — עשה דִּגְדּוּג : וחלק שוקע לפי האצטומכא לדחות אליו יתרון העפוש החמוץ ותצא הראשון ו ת ד ג ד ג פי האצטומכא הדגדוג המעורר התאוה (קאנון א א ה ב). ו ת ד ג ד ג בפי טבעתו (של הילוד) באצבע זרת (שם א ג א). שהוא שם הליחה השחורה באצטומכא כדי ש ת ד ג ד ג בפי האצטומכא בעת צורך הבא אל המזון (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ד ה).

*דִּגְדּוּג[2]), ש״ז, — שה״פ מן דִּגְדֵּג, והוא משמוש קל וחוזר באצבעות בקצת חלקי הגוף, שגורם רגש קצת נעים וקצת קשה ומעורר צחוק, **Kitzel; chatouillement**, **tickle** : ואם יהיו שם פוקות וחפץ קיא אז ראוי שתעיר חום העלול ותעזור הטבע ב ד ג ד ו ג הגרון בנוצה ותעוררהו להקיא (קאנון ג יא ג ח). הן (הנשים) תמצאינה תענוג מתענג מועט יהיה לאדם גם כן כמותן קודם תנועה מהם ו ד ג ד ו ג ערב (שם ג כא א ב). בשחוק שיקרה לאדם ממשמוש האיברים הנמשכים לטרפס מחוץ וזה המשמוש נקרא ד ג ד ו ג (רשב״ל דורן, מג״א, ח״י ז). ואעפ״י ששאר הב״ח יקרה להם שחוק אצל ה ד ג ד ו ג וכו׳ ולזה אמר גאלינוס כי לא ידע סבת השחוק מפני ה ד ג ד ו ג (שם). — ובמשמ׳ גרוי כעין אכול מסבב רגש כעין הרגש מ ה ד ג ד ו ג באצבעות : ומה שיהיה סבתו (של כאב באזן) תולעים יורה עליה „תמדת ה ד ג ד ו ג עם יציאת תולעים

[1]) בערב׳ דַּעְדַּעַה a).

[2]) בערב׳ דַּעְדַּע b).

a) دَغْدَغَة دَغْدَغ

קאנון ג ד א ג). בעל החתך הזה אם ירים קול יחוש ד ג ד ו ג חזק (שם ג י ב א). ואם יהיה מן המות ימעט חוש תנועת הזרע ולא יהיה ה ד ג ד ו ג הצריך לתשמיש ממה שיעורר אותו (שם ג כ ה יו). ה ד ג ד ו ג יתחדש מפני ליחות חריפות עוקצות יעקצו האבר ויחדש בו דמיון התנועה המתחדשת מן ההנעה באצבעות תחת האצילים וכיוצא בו (פרקי משה ז). אם שתהיה הליחה העוקצת סבת העצם שיהיה העצם מועט הבשר ואז יחדש ה ד ג ד ו ג (שם).

א·דָּגָה, ש״נ, סמי׳ דְּגַת, — א) שם הקבוץ להדגים, **collect.** : הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם וְהַדָּגָה אשר ביאר תמות (שמות ז יז־יח). זכרנו את הַדָּגָה אשר נאכל במצרים חנם (במד׳ יא ה). והיה הַדָּגָה רבה מאד כי באו שמה המים האלה וירפאו וחי (יחזקא׳ מז ט). וירדו בִּדְגַת הים ובעוף השמים (ברא׳ א כו). והדבקתי דְּגַת יאריך בקשקשתיך והעליתיך מתוך יאריך (יחזק׳ כט ד). הקצור קצרה ידי מפדות ואם אין בי כח להציל הן בגערתי אחריב ים אשים נהרות מדבר תבאש דְּגָתָם מאין מים ותמת בצמא (ישע׳ נ ב). למינה תהיה דְגָתָם כדגת הים הגדול רבה מאד (יחזק׳ מז י). הפך את מימיהם לדם וימת את דְּגָתָם (תהל׳ קה כט). — ב) דג אחד : תבנית כל דָּגָה אשר במים (דבר׳ ד יח). ויתפלל יונה אל יי׳ אלהים ממעי הַדָּגָה (יונ׳ ב ב). — ג) בפרט *דג קטן, **kleiner Fisch ; petit poisson**, **little fish** : קונם דג שאני טועם אסור בגדולים ומותר בקטנים ד ג ה [1]) שאני טועם אסור בקטנים ומותר בגדולים (תוספתא נדר׳ ג ה). — ומאכל של דג : נותנין לו (לעני) מזון שלש סעודות שמן וקיטניות ד ג ה וירק (שם פאה ד ח). לא עירב ולא עירבו לו אחרים ר״י אומר צולה לו ד ג ה רב הונא אמר מחמם לו חמין (ירוש׳ ביצ׳ ב סא:). — ד) *דג נקבה : הדבר דומה ל ד ג ה גדולה דנפצא עוברה ומלאה ארעא (מד״ר בראש׳ לו). אני מזמין לו (ליונה) ד ג ה מעוברת בשלש מאות וששים וחמשת אלפים דגים קטנים וכו׳ אמרה ה ד ג ה לדג איש נביא שבמעיך שיגרני הקב״ה לבלעו (מדר׳ יונה, ביהמ״ד ילינק א).

ב·דָּגָה, פ״ע, עת׳ יִדְגֶּה, — יפרה וירבה כמו הדגים : המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים וכו׳

[1]) ואמרו בגמ׳ שם (נא:) : ד ג ה (שבמקרא) משמע גדולים ומשמע קטנים ובנדרים הלך אחרי לשון

וְיִדְגּוּ לרב בקרב הארץ (בראש' מח יו).—ולשאר בע"ח: ויבכרו הבקרים, גם הגמלים ינמולו, הגדיים גם יִדְגּוּ, הצאן תצאנה אלף (אדס, או"א יא). — וגם הצמח: השדות שדדו וכרמיו הכו חרם וכו', הדגן לא יִדְגֶּה ופריו לא עוד יפר (שם ז).

—פעו', יִדְגּוּי, דִּגּוּיָה, דִּגּוּיִם, דִּגּוּיוֹת, — שפרו ורבו כדגים: מלכו דִגּוּיִם, נטלו סגוים (ר"א קליר, אסיכס מלכי). דִגּוּיִם קמיו, רבים לוחמיו (מחז' רומי, יוה"כ, אדס איך ינקה).

—הפע', *הִדְגָּה,—עשה, גרם שֶׁיִּדְגֶּה: בטל שלאנן ושלו, טל פרח לְהַדְגָּא ולהשלו, צמחי תנוב כסלו (ר"א קליר, טל א פסח, אליס).— ובכנוי: לאוכל תלות לך עינים, לאדרו ולהדגו ממגד שמים (כות, תפל' גשם, יפתח). לעמוסי מעים, יַדְגֵּם בנחלי מים (הושע' בבת חוה"מ סכות, את עמי).

דָּגוּל, ת"ז, לנק' דְּגוּלָה,— פעול מן א.דָּגַל, עי"ש.

***דִּגּוּל,** ת"ז, מ"ר דִּגּוּלִים, — רמאות: אפילו אותם הדיגולים שדיגל יעקב באביו (מד"ר שה"ש ב ד).

***דִּגּוּן,** ש"ז, — בה"פ מן דָּגַן: דיגונך ולא דיגון נכרי (גיט' מז.).

***דִּגּוּשׁ,** דִּגּוּשָׁה, עי' *דִּגֵּשׁ.

***דְּגִילָה,** ש"נ,—בה"פ מן א.דָּגַל: גבורי כח גדולה, דהרוהו בבית דְּגִילָה (ר"א קליר, בחר' א ר"ה, אאפיד). באים לאמץ תהלתך, בועד בית דגילתך (יוצר ב סכות, אנא תרב).

***דְּגִירָה[1],** ש"נ,—בה"פ מן דָּגַר: שיש סוג מהעופות שלא יעזור הזכר לנקבה בדגירה וגדול הילדים (ר' קלוני', אגר' בע"ח ס ג). ויש מין עופות שאין להם רגלים והוא המין שנעשה באויר ומזגו האויר וכו' ודגירת ביציו וגדול אפרוחיו הוא בזה הענין כשתטיל הנקבה ביציה תקבלם בכנפיה ותחממם תחת כנפיה ואחר שיצאו תעלה אותם על גביה עד שיגדלו ויעופו (בער הסמים ד א). ולא תדגור הנקבה (של הפאון) כי אם פעם אחת בשנה והנקבה בעת דגירתה בורחת מן הזכר ושוכבת במקום נסתר (שם ס א). נוכל לדעת ע"י תכונת הבע"ח ביאת הברק והרעם התרנגולים יודיעו זאת בדגירתם התמידית (למודי הטבע ג).

ב"א. ע"כ. מוכח שבלשון ב"א נתיחד או דגה לדגים קטנים.

[1]) בארמית: אתיא דגירה דגירה כתיב הכא קורא דגר ולא ילד וכתיב התם ובקעה ודגרה

***דְּגִית,** ש"נ, — כמו דּוּגִית: דגית[1]) היינו ביצית (ערוך, ערך דגית).

דגל, ממנו א.דֶּגֶל, א.דָּגַל, *דִּגְלוֹן, *דַּגְלָן.

א.דֶּגֶל[2]), ש"ז, בכנ' דִּגְלוֹ, מ"ר דְּגָלִים, סמי' דִּגְלֵי, דְּגָלָיו, — א) פלוגה גדולה מפלוגות הצבא: **Abteilung; division; company**: וחנו בני ישראל איש על מחנהו ואיש על דִּגְלוֹ[3]) לצבאתם (במד' א נב). איש על דִּגְלוֹ באתת לבית אבתם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד יחנו והחנים קדמה מזרחה דֶּגֶל מחנה יהודה לצבאתם (שם ב ב-ג). כאשר יחנו כן יסעו איש על ידו לְדִגְלֵיהֶם (שם יז). כן חנו לְדִגְלֵיהֶם וכן נסעו איש למשפחתיו על בית אבתיו (שם לד). המעביר ד' אמות בר"ה מקורה פטור לפי שאינו דומה לדגלי מדבר (שבת צח.). והיו כולם (המלאכים) עשויים דגלים דגלים (מד"ר במד' ב). כדגלים של מעלה כגון מיכאל ודגלו גבריאל ודגלו (שם בה"ש, מי זאת). — ב) יחתיכה של אריג יקשרוה בראש הנס לסימן, לציין על ידי הגון המיוחד והצורה עם מעם, סיעה מסיעה, וכדומה, **Fahne; drapeau; flag**: כרוממות הדגל ופרסומו (הכרכים לריב"ג, דגל). וקדמונינו אמרו שהיה לדגל ראובן צורת אדם וכו' ובדגל יהודה צורת אריה כי בו המשילו יעקב ובדגל אפרים צורת שור מטעם בכור שור ובדגל דן צורת נשר (ראב"ע במד' ב ב). — ועצם הנס, *הבד שהגדיל תלוי בו: כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו צבעו של זה לא כצבעו של זה (רש"י במד' ב ב). — ואמר המשורר: מדתי און תאטמו, ממצותי עין תעלימו, דִּגְלֵי און לכם תרימו, הן לריב ומצה תצומו (רמב"ע, למוסף יוה"כ). — ופשט השמוש בהשם דֶּגֶל בספרות ובדבור רק במשמעת חתיכת האריג שבנס או הנס והאריג יחד: בעזר אלוה נלכה בדגלים

בצילה (חול' קמ:).

[1]) כך הגרסה בכל נוסח' הערוך בערך זה. ובערך ביצית: דוגית, כמו בנוסח' הגמרה.

[2]) בערב' דַגָּאלָה a), קבוצה עצומה של אנשים.—

[3]) כמו איש על מחנהו. ותרגם דנלהו טקסיה, ורסע"ג: מרכזה. וכן נראה מכל מקום שהשתמשו בו בתלמוד ומדרשים כי היתה כונתם בהשם דגל לעצם המחנה

---

a) دَجَالَة

למלחמה (מלחי דוד, תיזל כ ו). — ואמר הפייטן: על ירשית שונים ים יגאו וסער, שם תרנה מלחמת שופר יריע, וחניתות הורקו בעצי היער, אף הוד נחרת סוסים ארץ יבקיע, קול גלגל כרעם ירגיז שמים, דְּגָלִים נוססים עין שמש יחשיכו (יל"ג, חדו"מ ח). — ג) דבר עשוי מפח וכדומה בצורת דגל קצת וסובב על צירו במקום גבוה, על הגג וכדומה, לראות על פיו תפנית הרוח, Windfahne ; girouette ; vane: תשים פח אחד כעין ד ג ל או כל דבר קל התנועה מהרות יודע בנקל מי זה ואיזהו הרוח הנושב בכל רגע כי בנשיבה קלה וקטנה יניע עמו ה ד ג ל ויהפך עצמו לצד האחר (מעשה טוביה, הגלגלים כג).

א׳דָּגַל, פ״ע, עבר דָּגַלְתִּי, עתיד אֶדְגֹּל, נִדְגֹּל, — נתקבץ דגלים דגלים: נרננה בישועתך ובשם אלהינו נִדְגֹּל[1]) (תהל׳ כ ו). — יוֹדְגַל את פלוני אליו, משך אותו, חבר אליו: וקבוצתו ש ד ג ל נ י אליו אהבה היא עלי עודני זוכרת אהבתו (רש"י שה"ש ב ד). — נפע׳, נִדְגַּל, נִדְגָּל, נִדְגָּלוֹת, — נסדר דגלים דגלים: יפה את רעיתי כתרצה נאוה כירושלם אימה כַּנִּדְגָּלוֹת[2]) (שה"ש ו ד). מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה אימה כַּנִּדְגָּלוֹת (שם י), ועי׳ ערך נִדְגָּלָה. — פִּע׳, יְדַגֵּל את פלוני, — פאר אותו: ישועתך אלהים תשגבנו, ונהללה שמך בשיר וּנְדַגְּלֶנּוּ (יוצר ז׳ פסח, חסדי ס׳). נשמת דחויים לפני כפירים כמעט נטיו

שהתאחדו בו שלשה שבטים יחד. וכן החליט בוכמן גרי (JQR 99). ואולי נסתעף אחרי כן המושג השני של מלה זו, מפני שכל פלוגה ופלוגה של ארבעה שבטים היו מצוינים ב א ו ת י ו ת ובדגלים. והחדשים מפרשים דגל כפרוש הנהוג, במשמעה השנית: נֵס. אבל, העדר השם דֶּגֶל במשמעה זו בלשון ערב׳ מעיד כי אין משמעה זו עקרית וקדומה בלשון, כי למושג קדום כזה טבע הדברים מחיב שיהיה בשתי הלשונות אותה המלה, או לפחות שתי מלים דומות זו לזו במשמעתן, ובאמת יש בערב׳ מלה דומה לעברית והיא עַלַם a) שהיא דומה להשם א ו ת בעברית, ויש עוד מלה והיא רָאיָה b) מן ר א ה, אבל אין המלה דגל משמשת כלל במשמ׳ זו.

[1]) ופרש רש"י: נתאסף ונעשה חיל.

[2]) אמר ריב"ג ז"ל: ענינו הרוממות והפרסמות כרוממות הדגל ופרסומו. ע"כ. וכן שאר המפרשים וגם רוב החדשים. אך זה דחוק, כי בעקרו של דבר לא שמש כלל במשמעה המקובלה. ויש מגיהים הגהות מתחלפות.

a) عَلَم b) رَايَة

רגליהם תְּדַגֵּלְךָ, דבר על לבם כי לא מחשבותי מחשבותיהם (נשמת ידועי, שבת זכור). הקם כנס את דגלה, ובפרי מעשיך הטובים תְּדַגְּלָה (תוכח׳ מוסר לח.). — הִפע׳, יַהְדְּגִיל, — הִדְגִּיל את פלוני, פארו, גדלו ופרסמו: שמחת עולם בהגדילו, עלי באהב בְּהַדְגִּילוֹ, פנות אויב ולהשפילו, צאנו לרעות בצלו (יוצר ז׳ פסח, תרכעה). תגלה שנת שלומנו, תַּדְגִּיל לגדל שמנו (מוס׳ יוה"כ, תחמ׳ למחות). מה לי ולכם מחן הַדֶּגֶל, אף הטנפת פגל ולא התגלגל (שבת כרחם׳, תחכמה לדעת).

ב׳דגל, ממנו *דִּגּוּל, *דִּגֵּל.

*דִּגֵּל, פ"י, — דִּגֵּל דגולים בפלוני, רמה אותו, täuschen ; tromper; to deceive: אפילו אותם הדיגולים ש ד י ג ל יעקב באביו (מד"ר שה"ש ב ד). — הִפע׳, *הִדְגִּיל[1]), — הדגיל לו בהלכה, נתוכח אתו: שני ה... תלמידי חכמים ה מ ד ג י ל י ם זה לזה בהלכה הקב"ה אוהבן (שבת סג.).

ג׳דגל[2]), ממנו ב׳דֶּגֶל ב׳דָּגַל.

ב׳דָּגַל[3]), ש"ז, כנ׳ דִּגְלוֹ, — הַבָּטָה והתבוננות לדבר בהשתוממות והשתאות מפני יפי הדבר וזהרו: Bewunderung ; admiration: כתפוח בעצי היער כן דודי בן הבנים בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי הביאני אל בית היין וְדִגְלוֹ[4]) עלי אהבה סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני (שה"ש ב ג-ה).

[1]) פרשו החדשים במשמ׳ רמה, כמו הקודם. אך אולי הוא סרוס מן ג׳דל a) בערב׳ במשמ׳ התוכח.

[2]) באשור׳ דגל, ועי׳ הערה לקמן.

[3]) באשור׳ דָּגָל, דבר שמתבוננים לו. — [4]) פרשו ראב"ע ורוב הקדמונים וכמו"כ רוב החדשים במשמ׳ נס, כמו א׳דֶּגֶל משמ׳ ב, ותרגם Buhl: und sein Panier über mich ist Liebe. אבל, לו גם היתה להשם דֶּגֶל בעבר׳ בזמן הקדום משמ׳ נֵס, גם אז היה פרוש זה דחוק, מפני שאין זו מליצה טבעית בפי הרועָה, ומכש"כ שלפי מה שראינו קודם לא שמש כלל השרש דגל בעבר׳ הקדומה במשמעה זו, עי׳ הערה לא׳דֶּגֶל. וכבר הרגיש בזה גם רש"י, ופרש דגלו ק ב ו צ ת ו, והוסיף שדגלני אליו, כנראה במשמ׳ משך. אך מליצה זו לא יותר טבעית מהמליצה במשמע׳ נס. והפרוש היותר נאה ויותר מספיק ויותר מתישב על מליצה טבעית הוא עפ"י משמ׳ הפעל דָּגַל באשור׳ ש"ל הביט

a) جذل

ב. דָּגַל[1]), פ״י. פָּעוּ דָּגוּל. — שהכל מתבוננים אליו ומשתאים על יפיו וכיוצא כזה. bewundern; admirer; to admire: מה דודך מדוד היפה בנשים מה דודך מדוד שככה השבעתנו דודי צח ואדום דָּגוּל [2]) מרבבה ראשו כתם פז קוצותיו תלתלים שחורות כעורב וכו׳ (שה״ש ה ט-יא). — ואמר המליץ: הן רבבות אזנים קשובות לדברי ראש החוזים ולב אחד מאלף יבינם ואולם דובר צחות דגול מרבבה (א׳ מפו, אה״צ ח).

***דִּגְלוֹן**, ש״ז, — פעולת הרמת הדגל: אמרו במדרש [3]) כתיב נתת ליראיך נס להתנוסס וכו׳ נסיון אחר נסיון דגלון אחר דגלון בשביל נסותם בשביל גדלם כנס הזה של ספינה (ר״י אברבנל, ענין העקדה).

***דַּגְּלָן**, ש״ז, — ממונה על הדגל [4]): קפץ שמעון בחזקת היד ככה אנשי הדגלן וחטף הנכסים ההם והוליכם אל ביתו (שו״ת לחם רב קסח). וגזר הדיין שיתנו לתובע אחר הנהרגים ביד הדגלן לקונסו כי הוציא שם רע על החמר וכשהוליכוהו ליהודי לפני הדגלן הרגיש הדגלן שהדיין לקח שוחד מהרוצח ופטר אתו ונהפך נגד היהודי ואמר הדגלן ליהודי אל תירא וכו׳ הייתי חוזר על הכפרים של אדוני הדגלן וכו׳ ובהיות שאינם מהכפרים של הדגלן לא יכולתי לעשות להם דבר (שו״ת מהרשד״ם, אה״ע קל״ו).

דגם, ממנו *דגם *דָּגַם, *דֻּגְמָה.

***דָּגַם**, אינו נהוג.

— פע׳, *דִּגֵּם, מְדַגֵּם: דוגמא הוא ברבבה שלו וכו׳ כלומר מדוגם שאין כמותו בכל הרבבות (ערוך, ערך דוגמא).

והשקיף, ובפרט בהשקפה והבטה של השתאות והשתוממות. תדגל איבות ותכל אפר, ר״ל יראו אויבינו ויאכל עפר. ידגל ר״ל הם מתבוננים ומשתאים. אנ דגל כשת נש, — להשתוממותו והשתאותו של העם כלו (Dict. Mus Arnold).

1) עי׳ הערה הקודמת. — 2) פרש ריב״ג: ענינו הרוממות והפרסמות כרוממות הדגל ופרסומו. ע״כ. ובעין זה גם רוב החדשים. מצין, אבל גם מליצה זו אינה טבעית בפי הרועה, ובפרט שלא היתה כלל להמלה דגל בעקרה משמעה זו, ועי׳ בהערה להשם ב.דגל.

3) אין אני יודע באיזה מדרש מצא ר״י אברבנל זה הדרוש.

4) לא נתברר לי מתוך התשובות איזו שררה היתה לו להדגלן בזמן ההוא. משמעה אחרת לא מצאתי למלה זו, שלא מצאתי לה מקור אחר.

***דֻּגְמָה**[1]), דוגמא. ש״נ, כנוי דֻּגְמָתוֹ. מ״ר דֻּגְמוֹת, דוּגְמָאוֹת. — דבר שהוא דמיון ומשל לדבר אחר דבר מועט שהמוכר מראה מסחורתו להקונה שכך היא הסחורה כלה. Probestück; spéciment, échantillon; sample: המצניע לזרע ולדוגמא ולרפואה (שבת י א). לא יצא החייט במחטו וכו׳ ולא הצבע בדוגמא [2]) שבאזנו (תוספתא שם א ח). אין לוקחין מן הצבע לא אותות ולא דוגמות (ב״ק קיט). — ובכלל דמיון ומשל: שכן מצינו בימי שמעון בן שטח שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב וצררו מהם דוגמא לדורות (תענ׳ כג.). — ובמשמ׳ מוסרית, משל ללמוד ממנו: כיצד קצצה אחד מן האחין שנשא אשה שאינה הוגנת לו באין בני משפחה ומביאין חבית מלאה פירות ושוברין אותה באמצע רחבה ואומרים אחינו בית ישראל שמעו אחינו פלוני נשא אשה שאינה הוגנת לו ומתייראים אנו שמא יתערב זרעו בזרעינו בואו וקחו לכם דוגמא לדורות שלא יתערב זרעו בזרעינו (כתוב׳ כח:). — וככנ׳: (ישב ר״ג ודרש) עתידה אשה שתלד בכל יום שנאמר הרה ויולדת יחדיו ליגלג עליו אותו תלמיד אמר אין כל חדש תחת השמש א״ל בא ואראך דוגמתן בעוה״ז (יצא הראה לו תרנגלת) (שבת ל:). — ובמשמ׳ דבר שאינו אלא למראית עין ולא בפעל ממש: אין משקין (מים המאררים) לא את הגיורת (הסוטה) ולא את שפחה המשוחררת וחכ״א משקין אמרו לו מעשה בכרכמית שפחה משוחררת שהיתה בירושלם והשקוה שמעיה ואבטליון אמר להם דוגמא [3]) השקוה (עדי׳ ה ו). — ובמשמ׳ משל שאדם אומר: שעד שלא עמד שלמה לא היתה דוגמה (מד״ר שה״ש, פתיחה). — ומצוי שמוש מלה זו מאד בספרות: רפאל מנה (אותו האלהים) על מיני רפואות ומסר בידו כל מיני דוגמות שבעולם כדוגמות מים עליונים כן דוגמות מים התחתונים יש ערוגה אחת שבולה דוגמה אחת בגזירתו של מלך הוא שאפילו דוגמה אחת מיינקת מכולן ואם מתקבצים

1) משקל גֻּמָּה. — 2) ופרש״י בגמ׳ שסיא: מעט צמר צבוע אדום ומעט צבוע שחור וכן בכל מיני צבע שמראה בהם דוגמא לאחר כזה תרצו או כזה תרצו. — 3) ופרש הרמב״ם ז״ל: לא השקוה מי סוטה על אמיתתה אבל עשו תחבולה וחשבו שהם מי סוטה.

כל באי עולם אינם יכולים לעשות כ ד ו ג מ ה אחת (מדר' כונן, כיהמ"ד ילינק ב). גן עדן זה שבארץ יש בו דברים נפלאים ונוראים על שהוא כלול משתי ד ו ג מ י ת כ ד ו ג מ ת העולם הזה ו ד ו ג מ ת העולם של מעלה כי גן עדן של מעלה הוא ד ו ג מ ת הגן עדן של מטה (תכונת רוכל ב א). ספרו של אדם הראשון כתוב בו מעשה בראשית ומעשה מרכבה ברמזים ד ו ג מ ת משנת שמואל בעיסקי התקופות והמזלות (סדר התכ' וקור' העתים ·מהמחה ת, א תרמ"ה). כי מלת אוכלת מוסבת על השכינה האוכלת את האש ד ו ג מ ת נפשותיהם של צדיקים שמיכאל מקריב בכל יום (הריקנטי ברא"ב'). כי עשיית מצוה למטה היא מעוררת כחה ונשמתה ו ד ו ג מ ת ה למעלה (שם, ראה). העגול הזה מתפשט דרך קו ישר בבחינת אור ד ו ג מ ת העיגול ממש (מהרח"ו, עה"ת, א"ק א ב). אין לנו לדקדק בכל פרט ופרט ב ד ו ג מ ו ת באלו כאשר דברנו (קול יהודה, כוזרי ב כו), ועוד תדיר.

דגן, ממנו דָּגָן, *דגון.

דָּגָן[1], ש"ז, סמי' דְּגַן, כנ' דְּגָנִי, דְּגָנְךָ, — שם כללי להחטה, השעורה, וכיוצא בהם מתבואת השדה הגדלה בשבלים, Getreide; céréales; corn: ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דָּגָן ותירש (ברא' כז כח). ארץ דָּגָן ותירוש ארץ לחם וכרמים (ישע' לו יז). כַּדָּגָן מן הגרן וכמלאה מן היקב (במד' יח כז). וקראתי אל הַדָּגָן והרביתי אתו ולא אתן עליכם רעב (יחזק' לו כט). שדתינו וכרמינו ובתינו אנחנו ערבים ונקחה דָגָן ברעב (נחמ' ה ג). הנודר מן ה ד ג ן אסור בפול המצרי יבש דברי ר"מ וחכמים אומרים אינו אסור אלא בחמשת המינין (נדר' ז ב). מברכין על ה ד ג ן שהוא מן המובחר (תוספתא ברכ' ד יא). — ובפרט *במדרגה השלישית לבשול החטה והשעורה, כשמלאה השבלת גרגרים: אם (עלו מן הזרע) עשבים יופך ואם אביב ינפץ ואם הביאה (השדה) ד ג ן תדלק (כלא' ה ז). — דְּגַן שָׁמַיִם, כנוי להמן: וימטר עליהם מן לאכל ודגן שמים נתן למו (תהל' עח כד). — וכנ': לכן אשוב ולקחתי דְּגָנִי בעתו ותירושי במועדו (הוש' ב יא). וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דְּגָנְךָ ותירשך ויצהרך (דבר' ז יג). נשבע יי' בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דְּגָנֵךְ עוד מאכל לאיביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת בו (ישע' סב ח). נתתה שמחה בלבי מאת דְּגָנָם ותירושם רבו (תהל' ד ח). ונתתי עשב בשדך לבהמתך שתהא גוזז ומשליך לפני בהמתך כל ימות הגשמים ואתה מונע ידך ממנה קודם לקציר שלשים יום והיא עושה ואיננה פוחתת מ ד ג נ ה (ספרי עקב). — ומ"ר: וכל מעשר תרומה וגם מבחר דְּגָנֶיךָ (קנות, ליון מטרת). — ובהרחבה, לֶחֶם, Brot; pain; bread: לאמתם יאמרו (הילדים הרעבים) איה דָּגָן ויין (איכה ב יב). ישראל נמשלו לחיטים שהם ד ג נ ו של עולם (פסיק' רבתי י). — והשתמשו קצת הסופרים בשם זה ביחוד להמין הנקרא שפון: ה ד ג ן דומה לחטים בכל דבר בארכו במראהו ותועלתו לאדם רק שהקנה שלו הוא יותר ארוך וגם השבולת והגרעין הוא יותר דק וקטן משל חטים גם יבשלו מ ה ד ג ן מין משקה הנקרא יין שרף אשר הוא חזק מאד ומשכר (רלב' למוד' א ז). — *שבלת דגן, מין דג, עי' שִׁבֹּלֶת.

אביב. – אלם, מאלמים אלמים. — ארן. גרן.
*דורה. – דוש. — דחן. — דיש, דישה, מדושה.
*זון, זונים. – זרה. – זרע.
*זוטה. – *חטי תירס. – *חפורה. – תרמש.
טחן, וכו'.
ירקון.
כסמת.
לקט.
מגל, מגל קציר. — מורג.
עמיר. – עמר, עמרים.
צבתים.
קמה. – קציר. – קש.
ריחים.
שבלת, עי' במקומו. — *שבלת שועל. –
שחת. – שעורה. – *שפון.

דָּגַן, קל לא נהוג.

— פע', דִּגֵּן, סה"פ דגון, עי' ערך *דגון.

דגר[1], ממנו דָּגַר, *דְּגִירָה.

דָּגַר[2], פ"ע, עת' יִדְגַּר, — דָּגְרָה התרנגלת על אפרוחיה, ישבה, רבצה עליהם לחמם אותם והגינה עליהם:

---

[1]) גם בכנענ'. בערב' משמש שרש דגן במשמעות אחרות.

[1]) עי' הערה שלקמן.

[2]) בערב' משמש פעל דגר a) במשמעות אחרות.

[a]) دجر

שמה קננה קפוז ותמלט ובקעה וְדָגְרָה[1] בְצִלָּהּ (ישע׳ לד יה). קרא דָגַר ולא ילד עשה עשר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו (ירמ׳ יז יא). — ואמר המליץ: הרה ויולדת וגם דוֹגֶרֶת (עמנ׳ מחב׳ כ).—וגם התרנגלת על הביצים למען יבקע האפרוח, והשתמשו הסופרים רוב שמושו במשמעה זו האחרונה: ואווז של ישוב טוענת בצים הרבה ויולדת אותם ועוד ממלאת אשכול שלה בצים טובא ויורדת ודוגרת על כולן (ערוך, פרך שתלא). ואיך יכרעו (הדבורים) ראשם כאלו הם עולות מן הרחצה ואיך יטילו בצים וידגרו וישנו עליהם ימי הסתיו והקור והגשמים (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע״ת ד א). יבנו (הצרעות) בתיהם בקירות ובענפי האילנות כמו שיעשו הדבורים ויטילו בצים וידגרו לא יקבצו מזון בחורף ולא יאצרו דבר למחרתו (שם כ). ולא תדגור הנקבה כי אם פעם אחת בשנה (שער השמים ה א). התרנגולים ידגרו וימהרו לבוא למקום מנוחתם המיועד להם לכלוב או להלול שלהם כי ירגשו ג״כ כובד האויר קודם הגשם (למודי הטבע, פרחי אויר). — ואמר המשורר: ביצים עזובות מצאה התרנגלת ותדגר ותחמם עדי המליטה (יל״ג, כנים זרים).—ובהשאלה: ארץ עלולה שם לפנים קננה מינות ושמה כופרים דגרו, מהם במקצתם מתי מספר בלב עכור וחכמי הזמן עברו (ר׳ מעולם כר״ש, כגנות מו״נ).

— נִפְע׳, נִדְגַּר, — שהה במקום חם ובמנוחה עד שנתהוה ממנו ולד: עשה לנקבה רחם כדי להדגר ולהוורה בתוכה הזרע (תכמוני לר״ש דונולו, יליר׳ ה).

בארמ׳ קבוץ ואספה, ובתרגום לאיוב במשמ׳ חמום הביצים: ועל עפר תחמם (איוב לט יד) תרגומו ועל ארעא תדגר. אך תרגום איוב הוא מהתרגומים המאוחרים, ואין לסמוך עליו. ובתרגום איכה (א כ) תרגם מעי חמרמרו אידגארן, ולא ידוע מאיזו משמע׳ של חמרמר תרגם כך. — [1]) ת״י תרגם דגר כאן וכן ירמ׳ יז יא: דמכנש, וכמו״כ במשמ׳ זו השבעים. וכן ר״י קריש ואחריו גם ריב״ג, ומסתיעים מהמלה הארמ׳ דגורין שתרגם בו התרגום את השם צבורים (מ״כ י ח). ומנחם פרשו במשמ׳ גִּדֵּל, והביא גם ריב״ג פרוש זה. אבל, אין ספק בדבר כי בזמן הגמרה יחסו לפעל זה במשמ׳ רביצת העוף וישיבתה על אפרוחיה וביציה, ולכן אמרו כי אם קורא זכר רובץ על האפרוחים או על הביצים חיבים בשלוח הקן, מפני שנאמר בו דגירה (חול׳ קמ:). וכן תרגם גם הירונ׳ בהפעל fovere ברומית שר״ל חמם ולחיץ ללבו ולטף והגן, וגם ישב על הביצים. ונראה כי כך פרשו גם הגאונים, כיון שהערוך, שרוב דבריו לקוחים מהגאונים, השתמש במלה זו במשמעה זו.

— הִפְע׳, הִדְגִּיר,—כמו קל: היענה והיא מורכבת מעוף ובהמה וזה כאשר יתקבצו לה מהבצים ביותר תחלקם לשליש השליש תטמון בעפר והשליש תדגיר והשליש תעזוב לשמש (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע״ת ה ג).

***דגש**[1]), ממנו °דָּגֵשׁ, °דִּגֵּשׁ, °דְּגָשָׁה, °דִּגְשׁוֹן, °דַּגְשׁוּת, °דַּגְשָׁנוּת.

°דָּגֵשׁ[2]), ש״ז, מ״ר דְּגֵשִׁים, — נקודה בתוך האותיות לסמן הברה יותר מפורשת[3]), חזקה וקשה, כמו להבדיל בין אותיות בגד כפת לציון ההברה הקשה שלהם, והוא דגש קל, ומשמש עוד שמושים בדקדוק לחדד את הברת האות שהדגש נתון בתוכו, והוא דגש חזק, לסמן המשקל ולהשלים אות מובלעת ולעצר הקריאה וכיוצא בהם: לא ב בטעם ו דגש (מסורה ב״א ת יט). כל ששי חסר ו דגש (מסו״ג במד׳ ז מג). סימן ריש אשר יצא בדגש ואשר יצא ברפי והוא לבני א״י לבדם והוא קשור בלשונם אם יקראו במקרא ואם ישיחו בשיחתם והוא בפי האנשים והנשים ובפי הטף וכו׳ ובלבד שתהיה שוא תחת האות הסמוך לריש ואם לא יהיה שוא יצא בדגש (דה״ט, הריש ז). דע כי לכל האותיות יקרה דגש ורפה (מנחם, פתיחה). כל האותיות טעונות דגש ורפה לצחצח הלשון כפי הנעתם בפה ומושבן בלשון וכפי תוכן המלה וקרבת המלים הקרובים אליהם וכפי האותיות הדבוקות לה וגם בכה הם נבונים לדגש ורפה לא לצחצח ב״א לעניני פתרונות (שם). בשער ידיעת דגש ורפה (תשו׳ דונש על רסע״ג מ). היה דגש אמתה כמו חמה חמתה (שם א). — ומ״ר: במדה דדגשים (מסור׳ ויקר׳ יט לא). בענין המלכים והדגשים והרפין ושמותן וצורתן (הורית הקורא 16). כל תיפה של בגד כפת שמגורת חטופי למד פעל שסופם דגשים מן בכה ויבך מן פתה ויפת וכו׳ (רשב״ם שמות יח ט). אך לא הרגיש בדגשים (ר״י קמחי, ספר הגלוי). ואין דגשיהם לחסרון אות (ר״ת כהכרע׳ על דונש, ט).

°דָּגֵשׁ קל אינו נהוג.

— פעו׳ דָּגוּשׁ, ת״ז, לנק׳ דְּגוּשָׁה, — אות שיש בה דגש: תביאו א דגושה[4]) (מסו׳ גדו׳, ויקר׳ כג יז), ר״ל

---

[1]) בסור׳ דקר ועשה נקב.

[2]) כך נקוד בתשו׳ דונש דף 120. —[3]) במסורה גם לסימן המזת האלף: תביאו חד מן ד׳ אלפין דגשין (מסור׳ גדו׳. ויקר׳ כג יז). וגם לשוא נח פשוט: לצבוא על הר ציון לית דגש. וכן היא המסורה על הֶעְלֵם יַעְלִימוּ.

[4]) עי׳ הערה למעלה לערך דגש.

שלא צריך לקרוא תבייו. זה סימן ריש הדגוש וריש הרך (גנזכ' מסור' 11,5,45). כי אצק מים הצדי דגושה כי יוד יצק נבלעה בתוכה (דקדוק ר"י חיוג 22). הדלית דגוש (ערוך, ערך גד). דגושים פתוחים קמוצים (מסר' המסר' ג). — ובהשאלה: בימי אבילות דלות זלות הגליות המרים והקשים ריקים בקוקים בלוקים מחוקים גדושים ולא מתוקים עיפים ורפים דחופים יחפים כפופים רפוים ולא דגושים (חזוק אמונה, סקד' תלמ' המתכר).

—נפע', יִדָּגֵשׁ, — שיש בו דגש, שמפיקים אותו בהברה חזקה, חדה, כפולה: וכל המלה הראויה להדגש או לרפות וכו' לא תדגש ולא תרפה אות המלה ההיא (מנחם, פתיחה). ואפס לא לאלה לבדם יקרה מקרה זה כי אם לכל האותיות כלם ידגשון וירפיון עקב עניני פתרוניהם (שם). בג"ד כפ"ת בהיותם סמוכים ליהו"א ירפיון ובהעלותם ידגשון ואף בהיותם תחלת המלים וכו' כל האותיות ידגשון וירפיון בראשית המלה ובתוכה ואחריתה לפי פתרונה לבד חית ועין אשר לא ידגשון ולא ירפיון היטב כי אותיות הגרון המה (שם). ויתכן שיאמר אדם שהוא ונתוסרו ובולע התיו הנח בוו על כן נדגש וכמוהו ונכפר לכם הדם ונתכפר (דקדוק ר"י חיוג 40). אם יקרך עון בנין נפעל על כן נדגש בקוף (שם 132). ולכן לא נדגשה הנון כמו נון ולא תחנם וכו' ושני חטפין לא יוכל להדגש (ר"ת על דונש, נתנת). נדגשו התוין הללו וכו' מפני החטף אשר לפניהן הן נדגשות (רשב"ם שה"ש ד ו). ומלת ויליני שנדגשה אין לה להביא אות אחרת (ר"י קמחי, ספר הגלוי).

— פע', ידגש, מֻדְגָּשׁ: הוי יודע כי לא ידגשו המלות אלא לשום טעם ומאורע או להקל הדבור וכו' וגם מדגשין אותיות כדי לחוס עליהן שמא ישתנה שמע שלהן לשמוע וכו' לפיכך דגשוה שתראה המלה לשמוע וגם מדגשין אחר הה"י של ידיעה וגם ידגשו כשיפלו הנון של מן (ר"ש פרחון ל).

— הפע', יַהֲדְגִּישׁ, — הפיק את האות בהברה דגושה: ואם בוא יבוא הקורא להדגישה או לרפותה אין לו במה כי טבעם טבעת בינונית כי אלו יצאה רווחה היה מדגישה ואלו יצאה דגושה היה מרפה (מנחם, פתי'). ושני חטפין לא יוכל להדגש כי לא יוכל להדגיש בפה (ר"ת על דונש, נתנת). שפעמים רבות הם מדגישים בהפסק מה שאין טעם לדגשות (הרכסים לריב"ג, נזל). יש מקומות שנוטל אות הכפולה ומדגיש את האות (רש"י שמות כג כו). — ובכלל, *הבר בהברה מפורשה, ברורה, חזקה: אמר רב נחמן בר יצחק ובלבד שידגיש בדלת (עוה"ת, בשם ירושלמי [1]). כי אמר פטרוה לשון גם פטורין הוא שהדגיש וסיפר בלשון ארמי (רש"י גיט' סה:).

— הפע', מֻדְגָּשׁ: קשת על שם האומנות כמו חמר גמל ציד לפיכך השין מודגשת (רש"י ברא' כא כ). חנני נון הראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שני נונין (שם לג יא). שאילו מגזרת מיתה היה (המלה והמתי) אין הא שלו בפתח ולא מם שלו מודגשת וכו' והתיו מודגשת לפי שתבא במקום שתי תוין וכו' וכן ונתתי התיו מודגשת שהיא באה במקום שתים (הוא, שמות כג כז). שכתוב בו (בהמלה למשיסה) יוד והסמך מודגשת (הוא, תהל' סח י). מצרים נתנו יד הנון מודגשת כמו נתננו יד כלומר שנתננו להם יד (ר"י קרא, פי' איכה, זכור).

דְּגָשָׁה, ש"נ, — כמו דגש: בנגד כפת כלולים בשתי דרכים, ממקרא ערוכים, בחצים דרוכים, בשני פנים תמוכים, בדגשה נסוכים, וברפי רבים ומכים (דס"ט, מיוחס לבן אשר).

דִּגְשׁוֹן, ש"ז, — כמו דגש: ואין זה כי אם עקב דגשונם ורפיונם (מנחם, אות ג). דגשונם ורפיונם יבדילו ענינם (שם).

דַּגְשׁוּת, ש"נ, — סגולת אות דגושה: פתרון המלה תלוי באחת מהנה ובדגשותה וברפיותה יכון פתרונה וענינה (מנחם, פתיחה). והבינותי מקומות נפילתם מן המלים והתהפכם בפעלים ומקומות דגשות רפיונם (דקד' ר"י חיוג 17). ואם יהיה על הפנים השניים אשר הוספנו אנחנו בספר התוספת ויהיה עקרו הדגשות על הסברא הזאת והלשון הזה דומה ללשון הערב מפני שהם אומרים למריטה אימראט בשבר המם ודגשותה (הרכסים לריב"ג, מרט). דגשות הנון (במלת תִּשְׁכֹּנָּה) משמש תחת נון שניה כאילו כתוב תשכוננה (רש"י יחזק' יז כג). ומשפט המם ליחיד בכפל כמו ממני כי דגשות המם להבלע הנון ודגשות הנון להתבלע נון אחר (ראב"ע, ספר היסוד ג). ודגשות השני אינני כמו דגשות יסדת עז (אבן ג'יקטיליא, פוזננסקי 100). דגשות ורפיון האותיות (לשון למוד', ר"ד יחייא ה).

[1]) לא נמצא מאמר זה בירושלמי. (Bacher, Anfänge der hebräischen Grammatik).

רחצו הזכו ד ג ש ו ת הזין לחסרון תיו התפעל (כפר זכרון לר"י קמחי ג).

דַּגְשָׁנוּת, ש"נ, —כמו דַּגְשׁוּת: ו ד ג ש נ ו ת הפא (במלת אספה) יורה על ענינה כמו אפדה (מנחם, אסף). ד ג ש נ ו ת ם ורפיונם יבדילו עניַנם (דקד' ר"י חיוג 134). אבל בכח מלאותה יוצאת לא טעונה רפיון ולא טעונה דגשות אך אחרי ד ג ש נ ו ת נוטה רובה אעפ"י שיכולת הגרון משגת כמעט חוקתם ורפיונם (שם).

דַּד, ש"ז, מ"ר דַּדִּים, — א) עקץ השד, הפטמה, Zitze; mamelon; nipple: ותזנינה במצרים בנעוריהן זנו שמה מעכו שדיהן ושמה עשו דַּדֵּי בתוליהן (יחזק' כג ג). אילת אהבים ויעלת חן דַּדֶּיהָ ירוך בכל עת באהבתה תשגה תמיד (משלי ה יט). האשה שנטף חלב מ ד ד י ה ונפל לאויר התנור טמא (כלים ח יא). בטיפה המלובלבת על פי ה ד ד (שבת קמד:). ד ד זה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב (עירובי' נד:). מעשה באחד שמתה אשתו וכו' ונפתחו לו ד ד י ן כשני ד ד י אשה (שבת נג:). ונעשה נס בשרה אמנו ונפתחו ד ד י ה כשני מעינות והניקה את כולן (ב"מ פז.). כיון שראו את השכינה עולל הגביה צוארו ותינוק שמט ד ד מפיו ואמרו זה אלי ואנוהו (סוטה ל:). מה ה ד ד הזה תינוק מצטער בשעה שפורש ממנו כך היו ישראל מצטערים בשעה שפירשו מן המן (ספרי בהעלותך). —ואמר המשורר: בחמודות עולם אפדה, ליל אשר עשה את ד ד י. בו צבי חן תחתי ארדה, משפתיו צוף יין כרמי, ואנשק לחי אדומי (ר"י הלוי, שלו מעפרי). — ובהשאלה: גמולי חלב מניקים, דַּדֵּימו חכמה מפיקים (יוצר א' שבוע', אתו מלות). —ובהרחבה, *שָׁדַיִם: איזהו סימניה ר"י הגלילי אומר משיעלה הקמט תחת ה ד ד ר"ע אומר משיטו ה ד ד י ם (נדה ה ח). ואח"כ מביא חבל מצרי וקושרו למעלה מ ד ד י ה (סוט' א ו). מה ד ד זה עיקר לתינוק והכל טפל כך היה המן וכו' מה ה ד ד הזה אפי' תינוק יונק הימנו כל היום אין מזיקו כך נעשה המן (תוספתא סוט' ד א). שנתן (גחזי) ידו בהוד שביופיה בין ד ד י ה (ירוש' יבמ' ב ג ד). שעשה לה (להאשה) ד ד י ם במקום בינה (ברכ' י.). ד ד י ם הללו שנתת על לבי למה לא להניק בהן תן לי בן ואניק בהן (שם לא:). ואלו הן סימניה (של האילונית) כל שאין לה ד ד י ם ומתקשה בשעת תשמיש (יבמ' פ:). כל אשה ש ד ד י ה גסין משל חברותיה ה"ז מום (כתוב' עה.). אמר רבה בר בר חנה אני ראיתי ערביא אחת שהפשילה ד ד י ה לאחוריה והניקה את בנה (שם). סימני בוגרת וכו' כשיתקשקשו ה ד ד י ן (נדה מז.). מה עשה הקב"ה ייבש ד ד י נשותיהן של אומות העולם והיו מטרוניות באות ונושקות עפר רגליה של שרה ואומרות לה עשי מצוה והניקי בנים שלנו (פסיק' דר"כ, סוף אשים). — ב) *בליטה פחות או יותר בצורת ד ד בולט מכלי ודרך פי הדד יוצא המשקה שבכלי: בן קטין עשה שנים עשר ד ד לכיור שלא היו לו אלא שנים (יומא ג י). ד ד י הכיור שמקלחין מים (ר"ח שבת קיג:). עושה כיור נחשת והוא כדוד גדול ומנקב סמוך לשוליו שני נקבים זה כנגד זה ובהם קבוע כשני ד ד י ם המריקים המים שבתוכו לחוץ ולהגביה מקום ה ד ד י ם מן הארץ שיהיה נוח לכהנים לקדש ממנו (מעשה חושב ו ח). אותן שיש להם כיור קבוע בכותל ובתחתיות הכיור יוצא ממנו ד ד קטן ועליו סובבת ברזא קטנה לסתמו ולפתחו מאחר שקלות ה ד ד קטן ודק אין ליטול ממנו לידים (ברכ' שבהג', סדר נט"י טו). — ובפֵּרות, יבאתרוג, דַּדּוֹ, כמו שושנתו, פטמתו: נטל ד ד ו (של האתרוג) והוא הראש הקטן ששושנתו בו (רמב"ם, לולב ח ז). בחזוית על דדו ונקבים החסרים מכל דבר, שושנתו קיימת בו ודמותו הדור כמדובר (סמא"ל, פזמ' לסכות, ארבעת).

דֹּד, עי' דוֹד.

א. דדה[1], ממנו דָּדָה, הִדַּדָּה.

א. דדה[2], קל אינו נהוג.

— התפ', הִדַּדָּה במקום הִתְדַּדָּה, — התחרט והצטער בקצת רגש של צחוק ולעג על מה שעשה שלא כהגן, בלי סבה אמתית להדבר, bedauern; regretter; deplore: מה אדבר ואמר לי והוא עשה אֶדַּדֶּה[3]

---

[1]) אין המדקדקים החדשים מודים בשרש מיוחד דדה. ועי' בהערה להפעל.

[2]) עי' הערה שלקמן. — [3]) כבר התחבטו המפרשים והמדקדקים הקדמונים והאחרונים בפרוש מלה זו ודקדוקה. ת"י: מה אפלח ואשלם קדמוהי כל שניא דאוסיף על חיי ושזיב ממריר נפשי. רסע"ג תרגם: ואנא א נ פ ר ג'מיע נומי עלי מר נפסי, מנחם הביאו במחברת עם ידוד, מדד ערב, ותדד שנתי, ידדון ידדון, אך לא אמר מה פרושו בדיוק. וכבר התפלפל בזה ריב"ג בכתאב אלמשתלחק וז"ל: נכר ר"י חיוג שיהיה אדדה כל שנותי מהכפולים אך לא אמר מאיזה שרש הוא ואומר אני שהוא מעלולי הלמד והיה ראוי להיות התדדה אתדדה ונבלעה התו בהדלת ואמרו אדדה כל שנותי והוא התפעל וכו'. ע"כ. ואמר בהשרשים: אדדה כל שנותי וכו' כבר זכרתים בספר התוספת (הוא

כל שנותי על מר נפשי (חזקיהו, ישע' לח טו).—ואמר הפיטן: ואם אדדה כל שנותי, להודות אין די שפתי (קונט' הפיוט' פב).

ב. דדה[1], ממנו ב. דָּדָה *דִּדָּה, ידדוי.

ב. דָּדָה[2], קל לא נמצא.

— פע', *דִּדָּה, — סיע לילד קטן או לעגל וכדומה, שאינו יודע עדין ללכת היטב, ונהג אותו בהליכה מפוקפקת שלו: אשה מדדה[3] את בנה אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהוא נוטל אחד ומניח אחד אבל אם היה גורר אסור (שבת יח ב). מדדין עגלין וסייחין ברשות הרבים (שם). ותרנגולת שברחה מדדין[4] ומחזירין אותה למקומה (פסח' ד ז). מדדין בהמה חיה ועוף בחצר אבל לא את התרנגלת[5] (שבת קכח:). כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה חזרו ישראל לאחוריהן י"ב מיל והיו מלאכי השרת מדדין אותן (שם פח:). בשעה שבקש הקב"ה ליתן תורה לישראל היו מלאכי השרת מדדין להם לישראל (מד"ר שה"ש, כרס היה). — וכמו פ"ע: שאני גוזלות הואיל ועשויין לדדות (ביצה יג). כל המדדה אין מדדה יותר מג' (ב"ב כג:). בעיר ההיא הייתי מדדה והנה לקראתי זקן חביב (מסע ליאטי, מקדש מעט ד). כניפל הנמצא ברגלו אחד תוך הקן ורגלו אחד מחוץ לקן מבלי כח לדדות יותר הרחק (הקד' בעל תפא"י ישר' על ס' קדשים). — וגם בדברים לא בע"ח, העתיקו מעט מעט ממקומו: נקמז (הנגר) וכו' מדדהו בראשי אצבעותיו (ירוש' שבת יז יז). ר' דוסא אומר מטהו (את הסולם) מחלון לחלון אחרים אומרים משום רבי דוסא אף מדדין[1] בו (ביצ' ט:). — ובהשאלה, דִּדָּה עם פלוני, נשא ונתן עמו בדבר, התוכח עמו, התאמץ לבוא אתו לידי הסכמה: אל תקרי ידודון אלא ידדון שהיו (המלאכים) נושאין ונותנין עם משה אבי החכמה אבי הנביאות שעלה שמים והוריד התורה (ילקוט תהל' סח תשלה).—*וְדִדָּה הדשאים, הכריחם לציץ מעט מעט מהארץ: דידה הדשאים, רענני בכאים, הציץ פרי נושאים (קונט' הפיוט' ד). — *דִּדָּה פתקים לפני פלוני, הטיח דברים כלפי פלוני: זה הוא אחד המקומות שהיו מלאכי השרת מדדין פיתקין לפני הקב"ה שהיו אומרים לפניו רבש"ע ביהמ"ק חרב ורשע זה יושב ועושה מרזיחים (מד"ר אסתר, בימים ההם), ועי' פתק.

— התפ',* מִדַּדָּה, — הולך בפקפוק, בקושי, הילד בתחלת הליכתו וכדומה: (מצא אחר הגפה או אחר הגדר גוזלות קשורות לא יגע בהן) אמר רב עוקבא בר חמא במדדין (ב"מ כה:) והיו (ישראל) מדדין לפני הקב"ה ואומרים רבש"ע אשורך הוא הודך וכבודך הוא שתהיה תורתך בשמים (מד"ר שה"ש, כרס היה).

— פע', *דִּדָּה, — שדדו אותו: לויות המורד מעת הורדו, והטללים לברכה לא ירדו, כלבים רעים על במתי עם דדו (קינה על חרבן ביהמ"ק).

***דִּדּוּי**, ש"ז, — שה"פ מן דִּדָּה: לא הגביה את החררה אלא בדרך דידוי הובאה אל הגדיש ולא יצתה הגחלת (ר"ת ב"ק כב.). פתר אדדם עד בית אלהים מלשון

אלמשתלחק) ועניין המלות האלה ההנהגה כמו שנאמר במשנה מדדין עגלין וסייחין וכו'. ע"כ. וכן רד"ק. ובעין זה רוב החדשים, אלא שנחלקו בשרשו ובדקדוקו. Ges. הביא לו דמיון בערב' דַאדַא a), ואמר שמשמעתו הוא הלך לאטו, אך באמת משמעתו הוא הלך מהרה. וכן Ew., אלא שהוא הניח כי עקרו הוא דִּוְדָה ונצטמצם, וכעין זה רוב החדשים הבאים אחריו, קצתם מן דִּוְדָה וקצתם מן דאדא התדאדה (Stade § 20), ועכ"פ כלם במשמ' הליכה לאט. אך אין משמעה זו מתישבת יפה על מליצת הכתוב, ודמיון רחוק ולא טבעי הוא לאמר אתהלך לאט במשמ' בהכנעה, כמו שאומר גונ', ואין הלך אט דומה לזה. רק רש"י פרש בכונה אחרת ואמר: אתנודד מכל שנותי לקלם לפניו. ע"כ, והוא קצת יותר נאות להכונה. והנה בכלל רגלים לדבר כי נוסחת הכתוב משבשה קצת, אך לפי הנוסחה שלפנינו היותר נכון הוא כי אֶדַּדֶּה הוא התפעל מן שרש דדה, ששמש בעברית במשמעה הרשומה בפנים, וזו היא הכונה היותר נאותה לפי כל הענין, אחרי שספר חזקיהו שהרהר אחרי מדותיו של הקב"ה וסבר שכבר לא יראה יותר באור החיים וזעק והתאונן על מכאוביו, אך פתאם ראה שאין לו מה לדבר ואלהים אמר ועשה והצילו מרדת שחת. ואעפ"י שאין חבר גם למשמעה זו להמלה דדה לא בעברית ולא בערב', אך לפחות היא היותר נאותה ומתישבת על מליצת הכתוב.

[1]) עי' הערה להפעל.

[2]) רק בעבר'. בערב' במשמעה זו דַבּ b). — [3]) רש"י: אוחזתו בזרועיו מאחוריו ומסייעתו והוא מניע רגליו והולך. — [4]) גרסת הערוך, ובנוסחא' חסר פעל מדדין. — [5]) ופרש רש"י בד"ה מדדין לא: שלא יהא אוחזה בגפיה ורגליה נוגעין לארץ ומוליכה. — [1]) ופרש"י: אם החלון רחוק ואין ראש הסולם מגיע שם בה בהטיה מדדין רגליו של סולם מעט מעט. ע"כ, ור"ל מדחים רגלו אחת על הארץ ומסלקה ומדחים את השניה וכן זו אחרי זו בסירוגים.

a) دَادَا b) دَبَّ

דידוי (תשו' דונש על רסע"ג 15). — ואמר הפיטן: דלפה עיני וגרסה בזכר עניי ומרודי, דדוי אהבת חסד תאות דודי (יולר בכס"ג, אתי מלבנון).

דדם[1], ממנו דִּדֵּם אֲדַדֵּם.

דִּדֵּם[2], אינו נהוג.

— הִתפ', הִדַּדֵּם, עת' אֶדַּדֵּם, — הלך הליכה מדודה, חגיגית, ברוב המון חוגג, ברגשי והדר, **feierlich gehen marcher solennellement; walk w. solemnity** אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבר בסך אֶדַּדֵּם[3] עד בית אלהים בקול רנה ותודה המון חוגג (תהל' מב ה).

דהב ממנו דָּהַב הִדְהִיב.

א.*דָּהַב[4], קל אינו נהוג.

— הִפע', הִדְהִיב, — נגש וגבה ממון בלחץ שלחץ: **ונשאת** המשל הזה על מלך בבל ואמרת איך שבת נגש שבתה מַדְהֵבָה[1] (ישע' יד ד), ועי' מַדְהֵבָה. — *והדהיב פניו של פלוני, גרם שיוריקו, מבושה או מפחד: ר' שמואל בר נחמן אמר מלכות שהיא מדהבת פניו

1) אין רוב המדקדקים והמפרשים הקדמונים מודים במציאות שרש זה, ועי' הערה לקמן.

2) אין המדקדקים מודים בפעל זה, ועי' הערה שלקמן. — 3) כבר פלפל ריב"ג בכתאב אלמשתלחק בפעל זה ואמר וז"ל: וביוצא בה (בהמלה אדדה כל שנותי) אדדם עד בית אלהים עקרו אתדדם והמם בה כנוי נסתרים פעולים ואם יאמר האומר כי התפעל אינו מודוג עם פעול יש לנו לענות לו כי באמת ההתפעל מודוג עם הפעול כמו התגלחו את גזרו וכו' אחרי הכבס את הנגע וכו', ע"כ. והסכימו לזה גם ההדשים, והחליטו כלם כי אֶדַּדֵּם הוא מן דדה שלפני זה, ור"ל אדדה אותם, אנהיג אותם, אלך עמהם. אבל זה דחוק, ויותר נאות לפי המליצה מה שהזכיר כבר ריב"ג שם דעת אחרים כי מם אדדם הוא מן השרש, ואעפ"י שהוא קרא אותם בשם אנשים שאין להם חוש הדקדוק, אעפי"כ זה יותר נכון מהדחק שנדחק ריב"ג שם לתרץ את צרוף התפעל עם פעול אחריו, רק שאלה האחרים טעו במה שהחליטו אֶדַּדֵּם במשקל נפעל כמו אֶכָּבֵד, ולכן השיג עליהם ריב"ג מהדגש שבדלת השניה, ובזה צדק ריב"ג שהוא התפעל מן דדם. וכבר אמר גם ש' פוזננסקי (REJ 1895 Juillet 118) כי מם אדדם הוא מהשרש, אלא שפרשו במשמע' השם דֹּדֶם באשור' שהוא משכן, אך אין משמעה זו מתישבת על מליצת הכתוב.

4) לפי דעת רוב המפרשים מן השם דהב בארמ' במשמ' זהב, וזה דחוק. ואמר מנחם: פתרונו לפי עניינו ענין נוגש. וריב"ג: גבית הזהב.

של אדם בשעה שבא אצלה (מד"ר ויקר' יח).

ב.*דָּהַב, פ"ע, — כמו דאב: נתן הוד לשרי אלפים ומאות בהתהלכי בישימון דוהב[1] ושתי סנהדריות בארץ הדר שופטים ושוטרים צוהב (אזהר רסע"ג, מעשי גאוני').

***דֵּהֶה**, דיהא, ת"ז, לנק' דֵּהָה, מ"ר דֵּהִים, דֵּהוֹת, — גון דֵּהֶה, לא כל כך עז, לא לבן ביותר, לא שחור ביותר, וכדומה בזה, **dunkel; terne; dim**: (לבן) של שלג עזה ושל סיד דיהה ממנה (נגע' א ב). שחור כחרת וכו' דיהה מכן טהור (נדה ב ז). עמוק מכאן (מחרת) טמא דיהה מכן טהור (שם כ.). לבנונית שהיא דיהה מקרום הביצה ולמטה אינה צרעת אלא בוהק (רמב"ם טומא' צרעת א א). — וקצת גם במשמ' לא כל כך עבה: כל ששכבת זרעו דיהה[2] (יבמ' פו). זוב דיהה ודומה ללובן ביצה המוזרות שכבת זרע קשורה ודומה ללובן ביצה שאינה מוזרת (נדה לה:). — ומ"ר דֵּהוֹת, גם במשמ' קצת רכות: ענבים דיהות ונותקות את היין ויתין קשין ואינן נותקין את השמן (ירוש' תרומ' ג מב:). ובהשאלה, לשון דיהא, קצת כהה, לא עזה: כל מקום שנאמר מורשה לשון דיהא [illegible] ב"ב ח טו).

***דָּהָה**, פ"ע, — דֵּהָה הכתם, [illegible] ה עינו [illegible]תר כהה, פחות עז, **verblas[illegible]n; se [illegible]ner; become fainter**: עבר (הכתם) או שדיהה הרי זה כתם (ניד' סב.). רואין אותו כאילו הוא יין אדום אם דיהה מראהו כשר ואם לאו פסול (זבח' עח:).

— נִפע', נִדְהָה, — שנהיה דֵּהֶה: שנדהה ממראיתו יותר מדאי (רש"י ניד' כ.).

— הִפע', *הִדְהָה, — עשה דֵּהֶה: אין זכות תולה במים המרים שאם אתה אומר הזכות תולה במים המאררים מדהה אתה את המים בפני כל הנשים השותות ומוציא אתה שם רע על הטהרות ששתו (סוט' ג ה).

***דָּהוּי**, ת"ז, — כמו דֵּהֶה: זוב דומה למי בצק של שעורים ודהוי[3]) ודומה ללובן ביצה המוזרת (רש"י ויקר' טו ג).

***דָּהוּר**, ת"ז, מ"ר דְּהוּרִים, — מי שדהר: דְּהוּרִים ברגע ושבים בלי פגע אומרים קדוש (ר"י אכיתור, אפודי שם).

1) ובהערה שם: דוהב כמו דואב.

2) גרסת הערוך, בנוסח' דוחה. ופרש"י: שאינו קשור אלא צלול כמים.

3) כך גרסת כ"י ס' במהד' ברלינר.

***דְּהִימָה**, ש"נ, — שה"פ מן דָּהַם: ויקראוה (את התרדמה ההתעוררית) קצת הרופאים אלשבוץ כלומר דהימה בעינים פתוחות (קאנון ג א ג ח).

דהם[1], ממנו דָּהַם, נִדְהַם, *דְּהִימָה.

דָּהַם[2], קל לא נמצא במקרא.

—נפע', נִדְהַם, — שבאה עליו צרה פתאם והוא מֻכה בתמהון ואינו יכול כמעט לזוז, bestürzt; consterné; amazed: למה תהיה כאיש נִדְהָם[3] כגבור לא יוכל להושיע ואתה בקרבנו יי' ושמך עלינו נקרא אל תנחנו (ירמ' יד ט). — ומצוי בספרות: למה ולמה נפש נדהמה, תלבשי שממה, עלי תבל אדמה, כצאת הנשמה, גויה נאלמה (קונט' הפיוט' סט). ועוד נס אחר (נעשה ליונה) שלא נדהם אלא עמד בדעתו ובשכלו והתפלל (כד"ק יונה ב ב). צריך שלא נהיה דואגים עליו (על הדבר הנאבד) ונדהמים בעבורו כי זה ממדת החכמים שאינם נדהמים על מה שאבד מקניינם (לרי היגון, רש"ע פלקיירא ו.). אם מרבה היית להשכים או עמל כל הלילה בתורה הלא ביום היית מתנמנם כאיש נדהם (ר"מ אלשיך, איוב ו ד). ומדוע נהיה כאישים נדהמים ונכבוש פנינו בקרקע (חמה"י א, מעל' המוכיח יה). מנענע בראשו כאיש נדהם (פחד יצחק, מות נקיבתו). — ואמר הפיטן: עזבני כאיש נִדְהָם ושכור בלא יין אבל שכור בפידי (סמא"ל, קינה על המתים). — והשתמשו קצת הסופרים גם בקל במקום נפעל: כל עמה נאנחים לא מצאו חנינה, דָּהֲמוּ גבוריה מפני חרב היונה (סחר' ת"כ, דוק וחוג). ובעמדי על המעשים האלה והתבונני בעיוותים האלה זע לבי ותרדה רוחי וכו' ודהמתי ונהמתי לעמיתי ובני בריתי (תרגום או"ד מיוח' לברכי' הנקדן, פתי').

דהר[4], ממנו דָּהַר, דֹּהַר, דַּהֲרָה, *דָּהוּר.

[1]) בערב' דהם a).

[2]) בערב' דַהַם a) באה צרה על אדם פתאם.—

[3]) אמר מנחם: גם זה פתרונו לפי ענינו ואין לו דמיון בתורה ופתרון נדהם כמו חלש, כגבור לא יוכל להושיע יורה עליו. ע"כ. וריב"ג: פירושו איש שתקפה עליו הצרה ולא יוכל לדחותה והוא נמוך ממנו. ע"כ. וכן כל המפרשים.

[4]) רק עברית. בערב' משמש שרש זה במשמעות אחרות.

a) دهم b) دَهَم

דָּהַר, פ"ע, בינ' דֹּהֵר, דֹּהֲרִים, — דָּהַר הסוס, רץ במהירות ובהגפת רגליו באדמה, galoppieren; galoper; to gallope: קול שוט וקול רעש אופן וסוס דֹּהֵר ומרכבה מרקדה (נחו' ג ב). — ואמר המליץ: במדרגת הסוס הדוהר והצוהל היוצא לקראת נשק (זכות אדם 12). כל דוהר רץ ולא כל רץ דוהר (המליצה, שלמה בר"ש, בבר 15). — כי מסתר קנה החורשה יצא אריה משחית איום ונורא מראהו וכו' והנה הוא מזנק בהשקט ובבטחה קופץ ודוהר וכונן צעדי אונו על העדר אשר ראה מעבר ליובל המים (א' מפו, אה"ל ד). בעמק הנחמד ההוא ירוצון וידהרו אבירינו (שם).—ובהשאלה גם לאדם, ואמר רסע"ג: דוהר גבורים יחדו דהרו נשק ושריונות חגרו (הור' הקורא 140). דהרו לבוא בשלום (שם 141). — ואמר הפיטן: דוהֲרֵי דולקים ידובבו בקול, המוני המלה יהללו בקול (סחר' א' ר"ה, אדירי איומה). אפוד בקרבנו ואיך נשאל באוב. לוחות בידינו ולא נשברו, לנו בנו נחמן למגדל עוז, ואם לא צהלו קולם ולא דהרו (ר' משולם בר"ש, שירה בגנות מו"נ). — ובכנ': גבורי כח גדולה, דהרוהו בבית דגילה (סחר' א ר"ה, אאפיד).

— פע', יִדַהֵר. ובהשאלה בכלל הריץ, שלח במרוצה גדולה: דִּהֵר בגוף אותותיו למענכם, סכך עננו עליכם (יוצר שבת וחוה"מ סכות, אפאר). טסו אגפיו כנשר למהר, יעצו אביריו בחיל לְדַהֵר (יוצר ז פסח, אותותיך).— ובהשאלה: דִּהַרְתָּ אור על ארץ, בהעבירך בוהו מארץ, ואין מלבדיך מבהיק פני ארץ (מחז' רומני יוה"כ, אהלת).

א. *דֹּהַר, ש"ז,—כמו דַּהֲרָה: דוהר גבורים יחדיו דהרו (רסע"ג, הור' הקורא 141).

ב. *דֹּהַר, ש"ז, — כמו דּוֹאַר: ותקח סוסי בית הדוהר (רמא"ג, דביר ו).

***דַּהַר**[1]) ש"ז, — מזל, מסבות גורל הזמן, Schicksal; destin; destiny: והזמן נופל תחת הדהר ולמעלה מהדהר (מקור חיים לרשב"ג ג ז). את מצוי הזמן נכח הדהר (שם).

דַּהֲרָה, ש"נ, מ"ר דַּהֲרוֹת, סמי' דַּהֲרוֹת, — מרוצת סוס דֹּהֵר: אז הלמו עקבי סוס מִדַּהֲרוֹת דַּהֲרוֹת אביריו

[1]) בערב' דַהַר a).

a) دَهر

(שופט' ס כב). — יוככי' : ומריעין בקרנות וצווחין בקולם ורומסים בצהלות סוסיהן ודהרותם (רש"י סוט' מכ:).—ובהשאלה במליצה לאדם : משקרות עינים חרבות לטושות, לירות במו אופל חצי אהבים לדעות החלושות, כמעט נטיו רגלים בצבאות או באילות, מדהרות דהרות עלמות תופפות, ונשים יפות ומצהלות (אכן בחן ס:).

***דּוֹאָר**[1], ש"ז, מ"ר דּוֹאָרִים,—א) אדם מוליך ומביא המכתבים ששולחים אנשים זה לזה[2]) : לדואר שהיה מהלך ופרוזדוגייא בידו להכנים במדינה ועבר בתוך הנהר ונפלו הכתבים לתוך המים ונמוחו האותיות מה עשה אותו הדואר קרען (תנחומא, סוף עקב). — ועצם המכתים : והבחור הזה הבא עם דואר זה יעידני (תשו' ר"ת 152).—וכל המכתבים המובאים בעתים קבועות ע"י רשות מיוחדה, **courrier** : מכתבו הגיעני אל נכון היום הזה ומהתימה על איחור הדואר (שו"ת חתם סופר, חו"מ כז). בזו הרגע בא הדואר עם אגרת ממו"ח הגאון נ"י והוא לוטה פה (שם, יו"ד כט). — ועצם חרשות העוסקת בשלוח והובלת המכתבים ממקום למקום, **Post ; poste** : ימחול נא אמ"ו להשיבני על הדואר המוקדם שלא לעוות הדין (שם קפז). חשתי להשיב הפעם למען לא יחזור לכתוב על הדואר והתורה חסה על ממון ישראל (שם או"ח קכח). לפעמים היה ביום דואר אחד במה תשובות (הקד' תשו' ר"ע איגר א).—ובית הדואר, הבית שמשם ישלחו ושם יבואו המכתבים על ידי הרשות : בבדי שיגיע השליח למר לבית הדואר ולמר לבית הסמוך לחומה (רש"י שבת יט.). — ואמר המשורר : כלם פה אחד יעידו עליה כי אין בארץ אשת יפת תאר כיהודיה בת מחזיק בית הדואר (יל"ג, אשת עבריה). — ב) רְשׁוּת בכלל, **Behörde ; autorité; authority** : אבל בזמן שיודעין אנו כי דואר[3]) שלהם פושט ידיו ומוכר אם באמת או

[1]) מן השרש השמי ד ז ר, וי"א מן מלה פרסית דור. — [2]) בארמ' דואר דוור : דקביע דוור במתא (שבת יט.). כך בהערוך, ובאלפסי דואר, ובקצת כ"י דוואר. ופרש ר"ח : דואר איש ידוע שכל כתב אליו יובל והוא המשכיל (צ"ל המשכיר) ומשלח כל אגרת למי שנשלחה לו (ר"ח שבת יט.). והובא פרוש זה בלשונו ממש באלפסי שם. ובנוסח' בי דואר. — [3]) בארמ' : לא אמרן אלא בדינא דמגיסתא אבל בי דוואר אינהו נמי חד אמומתא שדי ליה (ב"ק קיז.). והכונה דיני שלטון המדינה.

בעול וכו' ואם נמצא להם יתרון שנמכר אנו ונפרע ונראה כי זאת יפה להם משימכר הדואר ויפרע מוכרין אנו ופורעין (תשו' סגא', סרככי שכד).

דוב עי' ד"ב.

דוג[1]), ממנו דַּוָּג, דּוּגָה, *דּוּגִית

דַּוָּג, ש"ז, מ"ר דַּוָּגִים,—מי שאומנותו לצוד דגים, **Fischer pêcheur; fisher** : יעמדו עליו (על שפת הים) דַּוָּגִים[2]) מעין גדי ועד עין עגלים משטוח לחרמים יהיו (יחזק' מז י). הנני שלח לְדַוָּגִים[3]) רבים נאם יי' ודיגום (ירמ' יו יו). — ואמר הפיטן : ישיב עם אשר בחקיו הוגים, אל ביתו בית תענוגים, ומעין יצא במול דגים, ועמדו עליו דַּוָּגִים (אל חי, שמע"צ, קרובץ אלג'יר).

דּוּגָה, ש"נ, — אניה קטנה של הַדַּיָּג לצוד בה דגים, **Fischer-Kahn; barque de pêcheur ; fishing-boat** : כי הנה ימים באים עליכם ונשא אתכם בצנות ואחריתכן בסירות דוּגָה (עמוס ד ב). בספינות קטנות כקדירות הקרויות דוגה (רשב"ם ב"ב עג.).

***דּוּגִית**, ש"נ, מ"ר דּוּגִיּוֹת, דּוּגִיאוֹת, — בארץ ישראל, שם לאניה קטנה תלויה בספינה הגדולה, שבה יורדין מהספינה ומגיעים לשפת הים, ובבבל קראו לה בצית, **Barke ; barque** : המוכר את הספינה מכר את הדוגית[4]) (ב"ב עג.).—יומ"ר : והן הדוגיות (פרשי רד"ק, סיר).—ומצוי שמושו בספרות : ובהיותם קרוב למחוז חפצם יצאה להם דוגית אחת מארץ אדום ומיראתם שלא יפלו בידם בשבי נמלטו על נפשם הישמעאלים דרך שיטה על פני המים (תשב"ץ א עד). אבן ראמאחץ אשר שלחו המלך עבד אל רחמן

[1]) סוברים רוב המדקדקים כי לא היה בעברית שרש ד וג, ושתי המלים שלקמן הן שמות נגזרים מן השם דָּג, שהוא בעקרו שם קדום בעל שתי אותיות שרשיות **(Barth, NB § 38)**.

[2]) כך הכתיב, והקרי דַּיָּגִים. — [3]) כך הכתיב, והקרי לדיָּגים. עי' זה.

[4]) ואמרו שם : אמר רבא ביצית היינו דוגית רבי נתן בבלאה הוה קארי לה בוצית כדאמרי אינשי בוציאתא דמיאשן סומכום דבר ארץ ישראל קארי לה דוגית כדכתיב ואחריתכן בסירות דוגה. ע"כ. ופרש הר"ח : הדוגית היינו ספינה קטנה ומנהיגין אותה לספינה הגדולה וכשרוצין לצאת ליבשה הולכין ובאין באותה ביצית. ע"כ. ורשב"ם : היינו ספינה קטנה שקושרין לספינה גדולה וכשרוצין לעלות ליבשה נכנסין באותה קטנה מהגדולה שהגדולה אינה יכולה להתקרב אל שפת הים.

מלך אספמיא ממונה על הציים והדוגיות שלו לשלול שלל ולבוז בז בארץ אדום ובארץ יון (רב סעד' אבן דאנאן, חמדה גנוזה כה). התועלת בדברים העצתיים יחלק אל ב' חלקים ר"ל אל הבטוח ואל ההגון הבטוח הוא אשר יכונן השמירה מהסכנות האפשריות בקרוב או לזמן רחוק באיזה אופן שיוכל ויחלק אל הכח והתחבולה אמנם הכח הוא בהרגל החיילות וערכי המלחמה בכלי זין בדוגיות שבייה באסיפת האנשים וקבוצם (נופ' צופ', מסיר כיאון ב יד). — ומ"ר דוגיאות, ודוגייאות: ושמע היהודי השומר הנ"ז שהיו בפלירם שמונה דוגיאות ויירא היהודי שמא יתפשוהו (תשב"ץ ג כא). ונדר בזה הלשון שאם הוא ואחיו יצאו חפשים מהמאסר שילך לא"י עם הדוגייאות שעוברין מויניזייא (שו"ת סר"י מינץ עא). מעשה שהיה בשנת השי"א ששלח המלך האדיר דזגייאות וספינות רבות ולכדו את טראבלוס אשר בבירבירייאה ונשבו בתוך העיר הנ"ל כמו מ' נפשות של יהודים ולקחם שר צבא הדוגייאות לחלקו והעלה את דמיהם כפלים משוויים (שו"ת נחלה ליהושע ה). ויתנני לחן ולחסד בעיני מושל העיר וצוה שיחזירו לי כל הספרים שלקחו ממני ובפרט בעיני השר קאנאליטו שר חיל הדוגיאות של ויניציאה ונכנסתי בשלום ויצאתי לשלום (קוכן ויכוחים כ). לקנות לו איזה סחורה בדוגיאות שהיו בנמל רחוק כשלשה פרסאות מהמדינה (ר"מ אלשקר לה). אולם נשיבת הרוחות בחלופם לפעמים שלא כסדרן עם רצון הסוחרים יושבו הספינות והדוגיאות או מבריחת הליסטים היושבים בים יוכרחו בעלי הספינות לשנות סדר המהלך (ארח' עולם י ב).

א. דוֹדִי[1], ממנו דוד, דודה דודים.

דּוֹד, ש"ז, מ"ר דודים,— א) אחי האב, **Oheim; oncle; uncle**: עזיאל דד אהרן (ויקר' י ד). אבינר בן נר דוד שאול (ש"א יד נ). אביחיל ד'ד מרדכי (אסת' ב טו). ויבא אלי חנמאל בן דודי (ירמ' לב ח). חנמאל בן שלם ד'דך בא אליך (שם ז). ויאמר שאול אל דודו הגד הגיד לנו כי נמצאו האתנות (ש"א י יו). ותהיינה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונעה בנות צלפחד לבני ד'דיהן לנשים (במד' לו יא). נאמר כאן דודו ונאמר להלן דודו מה דודו שנאמר להלן במשפחת אביו הכתוב מדבר אף דודו שנאמר כאן במשפחת אביו הכתוב מדבר (ספרא קדוש' י יג). דודו וכו' מן האב ולא מן האם (יבמ' נד:), ועי' מסרף.— ב) אהוב, חשוק, דודי קריאה של חבה להשוק בפי חשוקתו, **Geliebter; bien-aimé; belovod**: הנך יפה דודי אף נעים אף ערשנו רעננה (שה"ש א יו). דודי לי ואני לו הרעה בשושנים (שם ב יו). אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה (שם ה ב). השבעתי אתכם בנות ירושלם אם תמצאו את דודי מה תגידו לו שחולת אהבה אני מה דודך מדוד היפה בנשים מה דודך מדוד שככה השבעתנו דודי צח ואדום וכו' חכו ממתקים וכלו מחמדים זה דודי וזה רעי בנות ירושלם (שם ח-יו). מי זאת עולה מן המדבר מתרפקת על דודה (שם ח ה). אשירה נא לידידי שירת דודי [1] לכרמו (ישע' ה א). — ואמר המשורר: לחבצלת שרון נמתי סגרי עיניך גם העצימי, נבלמתי לנשוק דוד כי עינך ממני לא תעלימי (משה דרעי הקראי, לקו"ק ל). — ובהרחבה בכלל ידיד, אהוב וחביב, ואמר המליץ: מן החכמות החיצוניות דוד אל תהי נזור (ר"ע פרגס' הקד' מתק שפת').— ומ"ר דודים, אהובים, רעים: באת לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי אכלו רעים שתו ושכרו דודים (שה"ש ה א).—ועי' ערך דודים.

ב. דוּד, ממנו א.דוּד, ב.דוּד.

א. דוּד[2]), ש"ז, מ"ר דודים, דוּדַיִם, — א) כלי בשול גדול, **Kessel; chaudron; kettle**: ובא נער הכהן כבשל הבשר והמזלג שלש השנים בידו והכה בכיור או בדוד או בקלחת או בפרור (ש"א ב יג-יד). מנחיריו יצא עשן כדוד נפוח ואגמן (איוב מא יב). והקדשים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות (דהי"ב לה יג). היה נוטל שער ראש נזרו ומשלח תחת הדוד (נזיר ו ח).

ב. דוּד, ש"ז, מ"ר דודים, דוּדָאִים, סמי' דוּדָאֵי,—סל גדול ישמש לשום בו התאנים שאורים מן האילן, **Korb; panier; basket**: הראני יי' והנה שני דודאי תאנים מועדים

---

[1]) סוברים שהוא דומה להשרש ידד, ידיד, ובערב' וד a). באשור' דָד, אהוב. ובקצת מקומות אומרים בערב' דאד b) במשמ' קריאה של חבה למי שמגדל ילד של אחרים כמו אב את בנו.

a) ود b) دَاد

---

[1]) יש מנסחים דודים, במשמעה מפשטה.

[2]) באשור' דוּד, בסור' דוּדָ.

לפני היכל יי׳ וכו׳ הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הבכורות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע (ירמ׳ כד א-ב). ויקחו את בני המלך וישחטו שבעים איש וישימו את ראשיהם בדודים וישלחו אליו יזרעאלה (מ״ב י ז). — וסל יסבלו בו הבנאים טיט וחצץ: הסירותי מסבל שכמו כפיו מדוד[1]) תעברנה (תהל׳ פא ז).

דודא[2]), ש״ז, מ״ר דודאים, סמי׳ דודאי, — צמח טוב הריח ששרשו דומה קצת לצורת צלם אדם ויחסו לו בימים הקדמונים סגולה לעורר ולחזק תאות המשגל ולתת פרי בטן לעקרות, **Mandragaro**: וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים[3]) בשדה ויבא אתם אל לאה אמו ותאמר רחל אל לאה תני נא לי מדודאי בנך (בראש׳ ל יד). הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים (שה״ש ז יד). — ואמר הפיטן: יושר עורות גדים, וזולת מי דלים, ידעו פלאים, בירח דודאים, קוץ ודרדר, יזם לפור אדר (קרובׄ׳ לפור׳, אמל ורכן). — ודרש הדרשן: מה ה ד ו ד א י ם מולידים אהבה בעולם אף הם (הגוף והנשמה) מולידים אהבה בעולם (מדר׳ הנעלם, זהר, תולד׳). — והיחיד: רק ד ו ד א אחד יפרח להדד (יוסף הלוי, לתתונת רעי).

דודי, עי׳ ב.דוד, ועי׳ דודא.

דודה, ש״נ, מ״ר דודות, — אחות האב ואשת אחי האב, **Tante**: ויקח עמרם את יוכבד דדתו לו לאשה (שמות ו כ). ערות אחי אביך לא תגלה אל אשתו לא תקרב דדתך הוא (ויקר׳ יח יד). — ומ״ר: וכן מציאות האדם על הרוב עם אחיותיו ו ד ו ד ו ת י ו ואשת דודו (מו״נ ג מט).

דודים, ש״ז כמ״ר, — אהבים, ובפרט המגע והמשא הבשרי הגופני בין זכר ונקבה, **Liebe (erotische)**, **les amours; love (sexually)**: מרבדים רבדתי ערשי חטבות אטון מצרים נפתי משכבי מר אהלים וקנמון לכה נרוה דדים עד הבקר נתעלסה באהבים כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק (משלי ז יז-יט). ויבאו אליה בני בבל למשכב דדים[1]) ויטמאו אותה בתזנותם (יחזק׳ כג יז). ואעבר עליך ואראך והנה עתך עת דדים ואפרש כנפי עליך ואכסה ערותך ואשבע לך ואבוא בברית אתך נאם אדני יי׳ ותהיי לי (שם יו ח). לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן פתח הסמדר הנצו הרמונים שם אתן את דדי[2]) לך (שה״ש ז יב-יג). מה יפו דדיך אחתי כלה מה טבו דדיך מיין (שם ד י). — ואמר בן סירא: ילד ועיר יעמידו שם ומשניהם אשה נחשקת, יין ושכר יעליצו לב ומשניהם אהבת ד ו ד י ם (כ״ס גני׳ מ יט-כ). — ואמר הפיטן: ציון הדר כל חדר מטות וכל משכב **ד ו ד י ם** ידידך בבא חדרי חדריך (קנות, ציון ידידות).

דוה[3]), ממנו דוה, דוי, דוי, דוי, דוי, דווי, ידויון, ידוייה, מדוה.

א. דוה[4]), ת״ז, לנק׳ דוה, מ״ר דוים, דוות, — לא בריא, קצת חולה, ובפרט להאשה בימי וסתה: ואיש אשר ישכב את אשה דוה וגלה את ערותה את מקרה הערה והוא גלתה את מקור דמיה ונכרתו שניהם מקרב עמם (ויקר׳ כ יח). והדוה בנדתה והזב את זובו (שם יט לג). וטמאתם את צפוי פסילי כספך ואת אפדת מסכת זהבך תזרם כמו דוה[5]) צא תאמר לו (ישע׳ ל כב). — ב) בהשאלה, הלב דוה, ר״ל כאב, מצטער מאד: על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו (איכה ה יז-יח). מי שלבו ד ו ה עליו יצא זה שאין לבו ד ו ה עליו (נדה כג:). שלבו של אדם ד ו ה על עונותיו (רמב״ם, פסולי המוקדש׳ ז ה). — ואמר הפיטן: דוה לבו כבט ביאת צר, ויקונן עליו

---

1) מנחם: וגם הסירותי כפיו מעבדות חמר ומשים טיט בקופות. ע״כ. וכן גם החדשים.

2) בצורתו החיצונה משקל עוגב, אולם, ומ״ר דודאים בקמץ מתקים, כמו חטאי, אולי מפני האלף. כך המדקדקים הקדמונים. אך רוב החדשים סוברים כי הוא נגזר מן דודים במשמ׳ אהבה, ור״ל פרי מעורר אהבה. ומשקלו הוא דודי, ונתחלף היוד באלף, כמו צבי צבאים, וכן לולי, ודומה לזה חלכי. ברט (Barth NB § 231. 2) אינו מכריע מה הוא היחיד מן דודאים. וכבר השתמשו ביחיד ד ו ד א בספרות. — 3) ת״א: יברוחין, אסף: יברוחין מנדרגורא. וראב״ע (שה״ש ז יד): צמח כדמות צורת אדם.

1) בקצת ספרים דודים מלא. — 2) בקצת ספרים דודי מלא.

3) בערב׳ דוי a), ועי׳ הערה לקמן.

4) בערב׳ דוי b) היה חולה. — 5) י״א שהכונה בזה להבגד שלובשת האשה הדוה.

a) دوى b) دَوِىَ

איכה באיכה בעת צר (קינות, איכה את אשר קנית). — ולנק' דָוָה, ובסימן נקבה הקדום דָוַת: ובלבי מכות אש על הר קדשי ששמם ונות בית קן אין לה אומללה דָוַת (קונט' הפיוט' גכ). —ומ"ר: ולא יטיילו בשוק אלא יושבין משפחות משפחות דוים כל היום (רמב"ם אבל ט יח). לא תעורר אשה על מת שלה שלשים יום קודם לחג כדי שלא יבא החג והם דוים שאין המת משתכח מן הלב שלשים יום (שם יא ו). — ג) יום דָוֶה, יום שהחלי מתחזק בו: ערש דוי זה יום שביעי של חולה שהוא דוה מאד (רש"י תהל' מא ד).

דָּוָה, פ"ע, עבר דָּוִיתִי, עת' אֶדְוֶה, יִדְוֶה, יִדְוּ. מקור דְּוֹה, בכנ' דְּוֹתָהּ, — היה דָוֶה, בפרט האשה בימי וסתה: אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים כימי נדת דּוֹתָהּ תטמא (ויקר' יב ב). — ובפרט *במשמ' המוסרית: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתעמידנו בקרן אורה ואל תעמידנו בקרן חשכה ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו (ברכ' יז). על דבר זה ידוו הדווים (נזיר כג). אמר לו לשר בית האסורים אם מתי הרוג את הזקנים הללו ועד שישראל שמחים לי ידוו על רבותם (מגי' תענית יא). —ואמר הפיטן: אדוה בכל לב להמציאהו, ואדעה מלין בם לאמצהו (קינות לת"ב, אלהה). — ואמר המשורר: רעי התתאונן ותדוה על זה הזמן כי השקך רעל (ר"ש הנגיד, רעי). —ומצוי בספרות: ועל הכישוף ידוו כל הדוים חכמי לב כי הוא הנמצא בעם ה' והוא המעכב את ישועתנו (ירא"ס, סוף סי' פכ). על דברים טובים ונכונים כאלו ידוו כל הדווים והרבה יש לנו לדאג ולהצטער על מיתת אבות קדושים אשר בארץ (בו"ת שמש לדקה א). מי האיש אוהב ימים לא ידוה לבו מימים עברו ולא ידאג לימים יצרו (א' מפו, אה"צ טו).

— נפע', *נִדְוָה, — שנהיה דָוֶה: מה באתם לשמוח על אותו האיש שנדווה [1] (פסיק' דר"כ, עשר תעשר). — ואמר הפיטן: בקרבי לב נכאב, נדוה ונדאב, נשארנו בלי אב (סליח' י' טבת, אבן הראשה).

— הפע', *הִדְוָה, — עשה שיהיה דָוֶה: ר"י אומר אין כמתאוננים אלא כמדוים את עצמם שנאמר לא אכלתי לחם בעוני ממנו (ספרי בהעלותך). —ואמר הפיטן: לב מדוה יחלה, לתאוה יכלה, יישן עדי יעלה, עמוד שחריך (קינ' לת"ב, ציון ידידות). —ואמר המשורר: אסתיר מבני איש מה בלבי לבלתי יאמרו מדוה פתאים ותדע כי הלי

---

[1]) בתנחומא וילקוט ראה: שנדוהו.

אהב בלבי (רמב"ע, דוקס 97, 4).

ב־דָּוֶה, ש"ז, סמי' דְוֵה, מ"ר דָּוִי, — עי' דוי.

***דָּוּוִי**, ת"ז, מ"ר דְוּוִים, — כמו דָוֶה, דָוִים, במשמ' חלש, רפה כח, רפה נפש: הרשעים והטפשים שבהם (שבמצרים) היו אומרים מפני דוויין וכסופים הללו אנו בורחין (פסיק' רבתי, בשלח ב ס). יכול יהיו דוויים וסגופים תלמוד לומר תשיתמו שרים בכל הארץ (שם יתרו, החדש ב). שישראל בזמן הזה דווים דחופים סחופים ומטורפין (יבמ' מז.).

דָּוּוִי, ש"ז, — כמו דְוָוּן: ראה דוּוִי שעבוד ודוחק (סליח' מנח' יוה"כ, אבינו מלך).

***דָּוּוֹן**, ש"ז, — כמו דַאֲוֹן: מרבה נכסים מרבה דוון [1] (אבות ב ז). — ועי' עוד גידין.

*דווקא, עי' דַוְקָא, *דווקן, עי' דַוְקָן.

דוח [2]), ממנו דּוּחַ הֵדִיחַ, *הַדָּחָה.

א־דּוּחַ, קל אינו נהוג.

— הפע', הֵדִיחַ, —הדיח את הדם וכיוצא בו, שפך עליו מים כדי להסירו ולנקות הדבר ממנו, **abspülen; rincer, to wash**: אם רחץ יי' את צאת בנות ציון ואת דמי ירושלם יָדִיחַ מקרבה (ישע' ד ד). — ואת הדבר שאותו ינקו, שפך עליו מים או טבל אותו במים: שם יָדִיחוּ את העלה (יחזק' מ לח). ויעש כיורים עשרה וכו' את מעשה העולה יָדִיחוּ בם (דהי"ב ד ו). לא ינקב את הירק ולא יציע את המטות ולא ידיח את הכוסות (ספרא, אחרי עג). וכל שלא בא בחמין מערב שבת מדיחין אותו בחמין בשבת (שבת כב ב). עושין כל צרכי המת סכין ומדיחין אותו (שם כג ה). נטל את הקרביים ונתנן למי שזוכה בהם להדיחן והכרם מדיחין אותה בבית המדיחין כל צרכה והקרביים מדיחין אותן שלשה פעמים במיעוטה על שולחנות של שיש שבין העמודים (תמיד ד ג). שתה טמא ונפל ככר של תרומה אם הדיח טמא ואם לא הדיח טהור (מקוא' א א). הדיח בו (בהמקוה) סלי זיתים וסלי ענבים ושנו את מראיו (שם ז ג). יין של תרומה שנפל על גבי פירות ידיחם והם מותרין (תוספתא תרומ' ח יד). מעשה בתלמידו של ר"מ שנכנס אחריו לבית המרחץ ובקש להדיח קרקע ואמר אין מדיחין

---

[1]) כך גרסת הערוך, ועי' הערה לערך דאוון.

[2]) רק עברית.

(שבת מ:). קערות שאכל בהן ערבית מדיחן לאכול בהן שחרית (שם קיח.). מכבדין ומרביצין בבית האבל ומדיחין קערות וכוסות (מו"ק כז.). לישכת המדיחין שם היו מדיחין קרבי קדשים (יומא יט.). מדיחה אשה ידה אחת במים ונותנת פת לתינוק (שם עז:). הטבח צריך שני כלים של מים אחד שמדיח בו בשר ואחד שמדיח בו חלבים (חול' ח:). אין הבשר יוצא מידי דמו אלא א"כ מולחו יפה יפה ומדיחו יפה יפה (שם קיג.). שתרד מן המטה ותדיח את פניה (נדה יד:). לעולם ילמד אדם בתוך ביתו שתהא אשה מדיחה בית קמטיה במים (שם סו:).—ובהשאלה: הבה נדיח גרוננו בדם ענבים טרם ירחץ האויב פעמיו בדם חללינו (ח' מפו, אה"צ ד).

— הָפע', *הוּדַח, — שהדיחו אותו: הכופה קערה על הכותל בשביל שתודח (מכשי' ד ג). המוריד בהמה לשתות וכו' אם חשב שיודחו רגליה אף העולין ברגליה בכי יותן (שם ג ח). הדיח בהם כלים מודחים או חדשים כשרים (ידים א ד). מהו שיהא רשאי לברך על הכוס כשאינו מודח א"ר אחא בשם ר' יוחנן כוס של ברכה מצוותו שיהא מודח ושיהא עטור ושיהא מלא (פסיק' רבתי ע). ומביאין כוס מודח מבפנים (הרוקח נג).

— נפע' *נִדּוֹחַ, הִדּוֹחַ, לִידּוֹחַ: המניח טבלא תחת הצנור וכו' וקפה לידוח בין כך ובין כך אינה פוסלת את המקוה (מקוא' ד ג). עמד תחת הצנור להקר או לידוח (מכשי' ד ג). שמן טוב נופל על המים ונידוח שם טוב נופל על המים ואינו נידוח (מדר' קהל' ז א).

— פֻּע', *דּוּחַ, *מְדוּחַ, מְדוּחִים, — כמו מודחים: כל כלי עץ וכלי מתכות (הגעלתם) ברותחין ובכלי ראשון ובלבד שיהו מנוקין ומדוחים[1]) תחילה (מחז' ויטרי, הלכ' פסח ג).

ב. *דּוּחַ, פ"י, — כמו דָּחָה: דמו לטנף בזבחיהם אלעזר, דתו שמר ועז נאזר, דָּח ויבז דברי האכזר (יוסף בר"ש, יוצר שבת א חנכה, אודך כי).

דו"ח, ר"ת: דין וחשבון.

דּוּחָה, כת הדוחה, עי' דחה.

דּוֹחַן, עי' דֹּחַן.

דּוֹחֵק, עי' דֹּחַק.

דּוּחַק, עי' דחק.

[1]) מפני הנטייה לזוג עם מנוקים.

דְּוַי[1]), ש"ז, כהפס' דְּוָי, סמי' כמ"ר דְּוֵי, — כעין קלפת המכסה קצת דברים, וכעין קלפה קשה שעולה על גבי המכה, וכיוצא בזה, Kruste; croute; crust: מאנה לנגוע נפשי המה כִּדְוֵי[2]) לחמי (איוב ו ז).

דְּוָי, ש"ז, — חֹלִי, Krankheit; maladie; illness: יי' יסעדנו על ערש דְּוָי כל משכבו הפכת בחליו (תהל' מא ד).—ובכנ': וכי מראשית מחלתו ועד אחריתה נצרתו כאישון בת עינה בשמרו ערש דויו ובהפכה כל משכבו בחליו (המליץ א ו).

דַּוָּי, ת"ז, — כמו דָּוֶה, הלב דַּוָּי, כאב ומצטער: על מה תכו עוד תוסיפו סרה כל ראש לחלי וכל לב דַּוָּי (ישע' א ה). מבליגיתי עלי יגון עלי לבי דַוָּי (ירמ' ח יח). תבא כל רעתם לפניך ועולל למו כאשר עוללת לי על כל פשעי כי רבות אנחתי ולבי דַוָּי (איכ' א כב).

*דִּוָּיוֹן, ש"ז, — כמו דִּאָבוֹן, ב. *דִּבְיוֹן: אימצי שבחו בכל עת ועונה, אגדים בצרה לשפוך תחנה, את פני אלהיהם שופכים לב דִּוָּיוֹן (סליח' יום ג, מלאכי רחמים). — ובכנ': עלי הוא דויונו של בית (ילק' ירמ' רעט).

*דְּוִיָּה, ש"נ, — שה"פ מן דָּוֶה: דחופים דלתי דומה תדרש דְּוִיָּתָם בשופר (מחז' רומ', א ר"ה, אסופים).

[1]) בערב' דואיה a), משרש דוי b), קרום דק העולה על החלב, ודואה c) קלפת הענב והאבטיח וכיוצא בזה. ועי' הערה שלקמן. — [2]) נתלבטו המפרשים בפרוש מלה זו, ופרשוה במשמעות מתחלפות. מנחם: ענין תחלואים המה. ריב"ג לא פרש כלום. רש"י בשם ר' משלם רופא: כמפות שלחני, או כמפות שמסננין בהן את התבשיל, מלשון דוה וזבה. ועוד מלשון מבט, מלשון התלמוד דוז. ראב"ע: החבורות שמאנה נפשי וכו' המה חוליי גופי. וגם החדשים בעין זה, ואחרים משבשים הנוסחה ומגיהים הגהות מתחלפות, ובאמת נראה כי הנוסחה שלפנינו משבשה, אך לפי נוסחה זו, שעכ"פ אין אנו רשאים לפסלה בפרט כל זמן שאין לנו הגהה ברורה ומספקת, היותר נכון לפי הענין הוא ליחס להשם דוי המשמעה של קלפה שישלה למלה זו ממש בערבית, ונפרש לחמי במשמ' בשר, כמו שפרשה כבר במשמעה זו ריב"ג ואחרים והכונה שהשחין נעשה על בשרו כמו קלפה. וי"א כי כ כדוי אינה כף הדמיון אלא פ"פ, והשם הוא כְּדוּ, ועי' זה.

a) دَوَايَة b) دوى c) دَوَاة

דוך[1]), ממנו דוּךְ, מְדוֹכָה.

א. דוּךְ, פ"ע, עבר דַכְתִּי, דָּךְ, דָּכָה, עת' אָדוּךְ, — שבר לחתיכות קטנות בהכאה תכופה בדבר כבד וקשה, **to pound ; broyer ; stossen** : שטו העם ולקטו וטחנו ברחים או דָכוּ במדכה ובשלו בפרור ועשו אתו עגות (במד' יא ח). ושאר כל הנידוכין שדכן במשקין או את שדרכן לדון, במשקין ודכן שלא במשקין (טבו"י ב ג). כשלא דך מאתמול (ר"נ על הרי"ף, ביצ' ו:). במקום שיש מלח גסה ידוכנו בפך ובעץ הפרור וכו' שאדם עשוי לדוך תבלין ומלח לימים הרבה (שם). — ואמרו קצת הסופרים בבינוני דּוֹכוֹת כמו נל"ה : בשמים שהן (הנשים) דוכות במדוכה ומתקשטות בהן להיות ריחן ערב לבעליהן (רש"י יומא עה.), ולא נכון, וצריך לאמר דָּכוֹת. — ודוך דּוּכִים : לכל הדוכים במדוכה (ספרי בהעלותך).

— נִפע', *נִדּוֹךְ : בית שמאי אומרים תבלין נדוכין במדוך של עץ וכו' ובית הלל אומרים תבלין נדוכין[2]) כדרכן במדוך של אבן (ביצ' א ז). ושאר כל הנידוכין שדכן במשקין או את שדרכן לדוך במשקין ודכן שלא במשקין (טבו"י ב ג). דבר שנידוך במדוכה (יומא עה.). מפני שהיא נדוכת יפה בהצלאה מפני דקותה מה שאין כן בתבלין (ר"נ על הרי"ף, ביצ' ו:). שביצה השמאלית נידוכית באיזה מקומות (סו"ת נודע ביהודה, אה"ע ו). — וְנִדַּךְ, כמו כפולים : בין שנידך הגיד בין שנידכו הבצים בין שנידכו חוטי הביצים (יבמ' עה:).

ב. דּוּךְ[3]), ש"ז, — מקום, בפרט מקום נמוך, עמוק : שוכן ברום עליות, שליט בְּדוּךְ תחתיות, תומך זרועות עולם, תקיף ומכל נעלם (יוצר יוה"כ, אדר יקר).

דּוּכִיפַת[4]), ש"נ, מ"ר דּוּכִיפוֹת, — שם עוף ממין הקוקי, נוצותיו חלומות, וזנבו שחור, **huppe ; Wiedehopf ; hoopoe** : ואת החסידה האנפה למינה ואת הַדּוּכִיפַת ואת העטלף (ויקר' יא יט, דבר' יד יח). — וזכתה הדוכיפת להגדות רבות : הדוכיפת פרשוהו הגאונים תרנגלא ברא ועוף הוא שיש בראשו בלורית וכו' וזה העוף אם יתלה לשונו האדם על לוח לבו מצד ימין נוצח את בעל דינו בדין אפילו יהא בעל דינו מלך הרי זה נוצחו וכן אם תתלה האשה את עינו השמאלית בצוארה לא יאהב בעלה אשה אחרת זולתה לעולם ואפי' היא כעורה הרי זו רואה יפה כחמה וניסו חכמי יון והוא אמת (מחב' הערוך לר"ש פרחון, דכף). הדהד הוא עוף שקורין לו בלשוננו הקדוש דוכיפת ויש בראשו כמו כתר מהנוצה וקורים לו ג"כ שאוש סיידנא סליימן ונקרא בזה השם כי אמרו כי שלמה המלך ע"ה ואלכסנדר ואלו המלכים הגדולים כשהיו הולכים במדברות ובארץ ערבה ושוחה מיראתם שמא לא ימצאו מים וימותו בצמא היו מוליכים אותה עמהם ובבואם לארץ שרב וצמאון יפריחוהו באויר והמקום אשר יעמוד בו שם המים (יעקב גביזון, עמר השכחה). אם תתלה האשה עליה עינו של דוכיפת תמצא חן

---

[1]) בערב' דוך a). — [2]) בערוך : נידכין.

[3]) משקל עברי מן דוכתא בארמית.

[4]) צורה יחידה שאין דמיונה במשקלי השמות שבמקרא, ולא בארו המדקדקים הקדמונים צורתה. בעלי התלמוד אמרו : דוכיפת שהודו כפות (חול' סג.), וראו איפוא בשם זה מלה מורכבת. אך באמת אין זה אלא דרוש, כי החלק הראשון של ההרכבה, הודו, אין בדוכיפת אלא חציו, דו. גם קצת החדשים סוברים שזו מלה מורכבת. בוכ' ואולסה' (Boch. Hieroz. 11 467, Olsh. § 221) ראו בה הרכבה מן המלה הערבית ד'ו• ומן כיפת, ר"ל בעל הכיפת, אך הרכבה כזאת עם המלה ד'ו במשמ' בעל, שאיננה בעבר', קשה להניח, ואין לאמר כמו"כ שכל השם המורכב הוא ערבי, כי אין בכלל בלשון הערבית שם כזה לעוף מן העופות. אחרים סוברים שזוהי הרכבה מן השם דוכ, כמו דיכ a) בערב' תרנגול, ומן פת, אבל גם הרכבה זו אינה מניחה הדעת יותר מזו של אולסה'. יותר הסכמה יש בעצם משמעתה של מלה זו. אונק' תרגם דוכיפת בנגר טורא, ואמרו בגמ' (גיט' סח:) שהוא תרנגולא ברא, וכן תרגם רב שרירא גאון דוכיפת בתרנגול הבר, הביאו רד"ק בשרשיו. ואמרו עליי על ענן הקראי, כי הוא סבר שדוכיפת היא התרנגולת מפני שמצא כי בארמ' שמה דוכיפתא ולכן אסר את התרנגולת באכילה (לקו"ק 84). ואחרים אמרו כי כן שמה של התרנגולת בלשון ערבית העמוקה (שם 85). אך השבעים והירונ' תרגמו דוכיפת בשם העוף שקוראים לו בלשון המדע **Upupa epops**, וכן תרגמו גם רסע"ג באלהדהד b) שהוא שמו של העוף הזה בלשון ערבית. וכן דעת החכמים שלעוף הזה היתה גם כונת בעלי התלמוד בדרשם שהודו כפות, שר"ל בהודו הנוצות הזקופות שעל ראשו, שהוא מצטין בהן יותר מעופות אחרים, אך רש"י אמר שהכונה לטוס הבר, והוא

---

a) دوك

a) ديك b) هُدْهُد

גדול בעיני בעלה (מ' אלדכי, פ"א ד ג). אם תשא מעט מביצת הדוכיפת ומלשונו תצליח בדרכיך (שם ג). ילמוד אדם מדוכיפת כי כשלא השלים אמונתו לשר הים הנק את עצמו (ספר חסידים תתתכ"ח). הדוכיפת לא עשה לו שם טוב בארץ כאשר נראה משמותיו הרבים (תולדות הטבע לאכרמ', הדוכיפת). הדוכיפת קל הוא מאד ברגליו ובעופו יוכל כל עוף שמים לתפשו (שם). הדוכיפת מיניה רבים חרטומם ארוך כפוף ודק וקהה בראשו רגליהם במדה בעלי ד' אצבעות אשר אחת מהן נוטה אחורנית בארפה לא נמצא רק מין אחד מאלה הידוע לכלימה בצחנת ריחו הבאוש מאד (תוה"א לבינהק, העוף קכה). — וקצת הסיפרים השתמשו בשם זה גם לתרנגול הבר: דוכיפת תרנגול היער גדול כיונה ויוכל להתחבא זמן רב תחת השלג (רא"ב' למוד' א ו).

דּוּכָן, ש"ז, מ"ר דּוּכָנִים, — א) מקום גבוה מקרקע הבית עשוי לעמוד עליו, Estrade, ובפרט המקום שעמדו שם הלויים בביהמ"ק לברך את העם: אין בודקין לא מן המזבח ולמעלה ולא מן הדוכן

תרנגול הבר, ואולם בפרושו להתורה לעז דוכיפת הופרא, שהוא huppe בצרפתית, שהוא השם הצרפתי להעוף Uppupa, וכבר פלפל בענין זה גרינבוים בהקבץ המדעי הגרמני (Grünb. Z D M G,XXXI,212) ואמר שגם הכונה של תרגום אונק' בנגר טורא היא לזה העוף. וכן מספרים הערבים הספור בענין השמיר ושלמה על העוף הֻדהֻד. וכן השתמשו בשם זה בספרותנו. ובדבר הצורה הדקדוקית היותר נראה כי דוּכִיפַת היא צורת ההקטנה, ממש אותה צורת ההקטנה פֻעַיְל a) ולנק' פֻעַיְלָה b) הנהוגה בערב', והיתה נהוגה גם בלשון אשורית ובשאר לשונות השמיות, ורגלים לדבר כי צורת ההקטנה הזאת היתה נהוגה גם בעברית בזמן קדום, ויצאה אחרי כן מהשמוש הרגיל על פי הנטייה הכללית של הלשונות השמיות שעם התפתחותן ההמונית הלכה ההקטנה הלך והתמעט בשמוש הדבור ובמקומה השתמשו יותר ויותר בהוספת המלה קטן, כמו שאנו רואים זאת גם בלשון ההמונית הערבית של מצרים (Spitta § 45, g), וכמו כן בלשון הערבית ההמונית בארץ ישראל (L. Bauer, das Palestinische Arabisch § 44, 7). וכבר העירו קצת חכמי הדקדוק על צורות של שמות פרטים וכללים גם במקרא שאפשר לראות בהן שארית צורה זו של הקטנה כמו זְעֵיר, אֻזֵן בהשם הפרטי (דהי"א ז כד) אֻזֵן שארה (Olsh. § 180), וכמו"כ בלשון המשנה בודידה ושומירה, עי' בהערה לשני הערכים האלה. ואעפ"י שכפר ברט (Barth NB § 192,3) במציאות צורת ההקטנה הזאת בלשון העבר' הקדומה וטען כי בהשם אֻזֵן חסרה יוד ההקטנה, והמלה זְעֵיר היא ש"ת פשוט כמו זָעִיר, ושתי המלים בודידה ושומירה, שגם ברט מודה בהן שהן צורות ההקטנה, נתהוו לפי דעתו בלשון בזמן מאוחר תחת פעולת הלשון הארמית, מ"מ אין זה מכריע, וכבר דחה ברוקלמן פקפוקיו של ברט (Brok. Grundriss 137). ויותר יש להחליט בודאות שהצורה פֻעַיְל, שאין ספק בעתיקותה ושמיותה הכללית, היתה בודאי נהוגה גם בעברית, והמלים בודידה ושומירה אינן חדשות, שצמחו בלשון תחת פעולת הלשון הארמית, אלא הן מאותן המלים העבריות הקדומות שהיו נהוגות בדבור ההמוני בזמן קדום ושמרתן לנו המשנה בהויתן מכליון, ויש לחשוב גם השם תֻפִין (תֻפִינֵי מנחת פתים (ויקר' ו יד) בקצת נוסחאות תו מלא) משער זה, אעפ"י שלא הודו בזה חכמי הדקדוק מפני שהמלה חשודה בעיניהם שהיא משבשת, או שהיא משרש אפה והתו אינה שרשית, ועי' ערך תֻפִין. עכ"פ, צורת השם דוּכִיפַת היא ממש הצורה פֻעַיְלָה, עִי במקום עַי כנהוג בעבר', והתו הסופית היא הצורה הקדומה של סי' נקבה. והנה אין גם בערב' שרש דכפ ממש במשמעה שנוכל לראות בו בברור מקור השם דוכיפת, אך יש בה קצת צרופים קרובים להצרוף דכפ, כמו כדפ a) במשמ' קול הגה, ח'דפ b) במשמ' הליכה בפסיעות קצרות ומהירות מאד, כפת c) במשמ' התכוץ העוף לעוף מהרה, ואולי באחד מהמושגים של הצרופים האלה קראו העברים לעוף הזה, ובאמת הוא מצטין בקול ההגה שלו ובפסיעות מהירות כמו שמסופר עליו בתוה"ט המובא בפנים, ואעפ"י שאין סגולות אלו מיוחדות דוקא להעוף הזה בלבד, כמו שגם השם הערבי הֻדהֻד הוא על שם ההגה כמו יונה הוגה, ויהדוהו להעוף הזה. וגם אם נאמר כהשערת בונדי (Bondi, ZDMG 50, 292) שמקור השם דוכיפת הוא במצרית כְכַפֶת, עכ"פ העברים נתנו לו הצורה דוכיפת לפי הצורה הרגילה בפיהם, והיא צורת ההקטנה פֻעַיְלָה. ודבר מצין הוא, שגם בערב' קוראים לעוף זה גם בשם ההקטנה ומלבד הֻדהֻד יאמרו גם הֻדַאהִד d) ואמר אלשבאגי שהיא הקטנה, ואעפ"י שחלק ע"ז אלאצמעי מפני שאין כאן יוד ההקטנה, כבר אמר בן שידה כי יש מהערבים שאומרים דֻואבה להקטנה במקום דֻוַיבַה וכן הֻדַאהִד במקום הֻדַיהִד (לשאן אלערב). והכונה בהשם הֻדַאהִד איננה הֻדהֻד קטן אלא הוא השם העקרי להעוף הזה גם כשהוא גדול, וכן גם דוכיפת היא צורה של הקטנה גם לא בכונה לעוף הזה כשהוא קטן, וכמו שזה נהוג גם בלשונות הרומניות, כמו hirondelle לסנונית. וכיוצא בזה.

---

a) فُعَيْلٌ b) فُعَيْلَة

a) كدف b) خدف c) كفت d) هُدَاهِد

ולמעלה ולא מן סנהדרין ולמעלה (קדוש׳ ד ה). אין פוחתין משנים עשר לוים עומדין על ה ד ו כ ן (ערכ׳ ג ו). עזרת כהנים היתה אורך מאה ושלשים וחמש וכו׳ מעלה היתה שם וגבוה אמה ו ה ד ו כ ן נתון עליה (מדות ב ו). ואמר רבי יוסי מימי לא עברתי על דברי חברי יודע אני בעצמי שאיני כהן אם אומרים לי חבירי עלה ל ד ו כ ן אני עולה (שבת קיח:). ויעולה ממנו לעזרת הכהנים במעלה גבוהה אמה ועליה ד ו כ ן יש בו שלש מעלות (רמב״ם, בית הבחי׳ ו ג). — יוכבל׳: טבעו נכסו רובדי דוּכָנִי, בגיא המת בנקטל מכהני (קינ׳ לת״ב, אלכה תפארתי). שבועת בריתו יזכור לאמוני, ויבנה ביתו ויאדיר דוּכָנִי, ואז בתורתי יהגו כל המוני, וישמעו עגומים דברי נחומים (סמח״ל, פזמ׳ לסכות, זרע תכמיס). — יוכל מקום גבוה לעמד עליו או להניח עליו דבר: והקורא ראוי שלא ישען לא על גבי הכותל ולא על גבי ה ד ו כ ן שמניחין עליו ספר תורה (שבלי הלקט. תפלה ח). ראוי שיוקח לוח ארוך ורחב שעור שיוחזק ויכיל העלול ויוקח ד ו כ ן על השעור הזה קרוב מן כותל ויומתח לצד הכותל באורך ולא יהיה ירחקם מן הכותל יותר מרגל אחד ויושם עליו מצע מוצע לגשם העלול ואחר יחבש העלול וישטח על העץ אי על ה ד ו כ ן על פניו ואחר יושם על חזה העלול חתול מקופל פעמים (קאנון ד ה א כג).—ובהרחבה *עצם ברכת הלויים את העם בביהמ״ק: כהנים בעבודתן ולוים ב ד ו כ נ ן וישראל במעמדן כולן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה (מגי׳ ג.). — ובבתי הכנסיות, ׳מקום שעומדים שם הכהנים לברכת כהנים בתפלה: כהנים שאינם רוצים לעלות ל ד ו כ ן (מהר״א מזרחי א ג). שני כהנים ששונאים זה את זה חייבים לעלות ל ד ו כ ן (שו״ת מהר״י מינץ יב). כהן שעלה ל ד ו כ ן וכהן קטן עמו לא יקרא להם החזן כהנים (מהר״מ מטרלאני א סד).

דום, ממנו דוּמָה, דוּמִיָּה.

דוּם[1], פ״ע, עב׳ דָם, דַמֹּתִי דוּמִיתִי עת׳ אִדּוֹם, צווי דום, דומי, בינ׳ לנק׳ דוּמִיָּה. — המתין, יחל. **warten. hoffen; attendre, espérer; to wait, hope**: דום[1]) לי״י והתחולל לו אל תתחר במצליח דרכו (תהל׳ לז ז). אך לאלהים דוֹמִּי נפשי כי ממנו תקותי (שם סב ו). — ובינ׳: אך אל אלהים דוּמִיָּה[2]) נפשי ממנו ישועתי (שם ב). — ובל״פ דגושה כמו כפולים במקום עין נחה, דֹּמּוּ במקום דומו: אם כה יאמרו אלינו דֹּמּוּ עד הגיענו אליכם ועמדנו תחתינו ולא נעלה אליהם (ש״א יד ט).

---

[1]) בערב׳ דאם a), התמיד וארך וגם הרבה. —

a) دام

א. דוּמָה[3]), ש״נ, — א) כנוי להקבר, למקום משכן נפשות המתים, **Hades**: לא המתים יהללו יה ולא כל ירדי דוּמָה ואנחנו נברך יה (תהל׳ קיט יז-יח). לולי יי׳ עזרתה לי כמעט שכנה דוּמָה נפשי (שם צד יז). — ואמר המשורר: בינה אשר יקרה בעת זקן לאיש בטרם סור אלי דוּמָה, בהם אחוז כי בם לך מוסר ופקוד חרוזיהם באחלמה (רמב״ע, תרשיש ה). — ב) *ב״ז, מלאך הממונה לשמור על המתים בהקבר, **Engelwächter der Toten; ange gardien des morts; guardien angel of the ceased**: א״ר יוחנן איתו מלאך הממונה על הרוחות ד ו מ ה[4]) שמו נתקבצו כל הרוחות אצל ד ו מ ה אמרו לו שומר מה מלילה (סנה׳ לד.). מלאך אחד יש ושמו ד ו מ ה שהוא ממונה על הנשמות בא ונוטל נשמות של אותם האנשים

---

[1]) פרש רש״י: המתן לישועתו, כמו דומו דיהונתן. ע״כ. וזהו הפריש האמתי ורוב הקדמונים והחדשים מפרשים מלשון דמם במשמ׳ שתיקה.—[2]) רש״י: מצפה נפשי כמו דום לה׳. ע״כ. וגם כאן זוהי המשמעה האמתית של המלה, אלא שהבינוני הזה קצת זר בצורתו, שהיה צריך להיות דומִיָּה כמו בוכיה, ציפיה, אעפ״י שזה נע״ו ולא נל״ה. ואולי זה הוא צווי, ממש כמו בפסוק ו: אך לאלהים ד ו מ י נפשי, וההא אולי היא הא הנוספה בצווי. אעפ״י שאין חבר להוספה זו לצווי נקבה ואולי כך הוא הדין שבנבחת תתוסף ההא אחרי היוד בצירת פעליה.

[3]) סוברים כי דום שרש כפול לשרש דמם. שמשמעתו הוא שתיקה, ודומה הוא מקום השתיקה. אבל יותר נראה שזהו השרש דום a) הערבי, במשמ׳ ארך והתמיד, ודומה הוא המקום של ה ה ת מ ד ה, של ה נ צ ח י ו ת. —[4]) ואמרו בגמ׳ (ברכ׳ יח:): ד ו מ ה קדים ומכריז להו, ע״כ, ר״ל המלאך דומה מקדים ומכריז כי פלוני יבוא עתה להקבר. ואמרו (חגי׳ ה.): משלימנא להו ל ד ו מ ה, ע״כ, ר״ל שמלאך המות מוסר את המתים ל ד ו מ ה. — ובזהר: וההוא דממונא על גיהנם ד ו מ ה שמיה וכמה רבוא דמלאכי חבלה בהדיה וקאים על פתחא דגיהנם וכל אינון דנטרו ברית קדישא בהאי עלמא לית

---

a) دوم

ומקלען לארץ (פסיק' רבת' כג). — ואמר הפיטן: שוכנת עם נפשים עצורים, אשר ביד דומה מסורים, מקום אשר אסירי המלך אסורים (מחז' רומ' יוה"כ, את פני מכין). סביבתו (של המלך חגר) פחת, באש מתלקחת, ונפשו בשחת, בכל יום היא שבה, עדי אש על גופו, ודומה יניפו בקלע ידחפו, ונבהל מי זה בא (ספ' המוס', ר"ז בן סע', כ"י ת.מנ' יב). — ונזכר תדיר בספרות: כיון שהנשמה ניזונת מזיוה של מעלה הקב"ה אומר לאותו המלאך הנקרא דומה לך ובשר לגוף פלוני שאני עתיד להחיותו למועד שאני אחיה את הצדיקים לעתיד לבוא (זוהר ויחי, מדר' הנעלם). ומצאתי בדברי רז"ל מקום יש ששמו חצר מות ולפני החצר שדה ולפני השדה נחל ודומה משמרן (הליקוטי א, ברא"ש). שלשה ממונים שולטים בגיהנם והם תחת יד דומה והם משחית אף וחמה וכל האחרים ממונים תחתיו (רא"ש חכמה, סילה"ם יג). בהיכל א' וכו' ממונה אחד ושמו דומה והוא עומד כאן בהיכל הזה ועומד בפתח היכל ראשון מהקדושה מבחוץ (שם). — ואמר המשורר: מה שמך העלם הזה הגידה, מלאך דומה אני. משנה למות, כל יורדי בור תחת שבטי יעברו (יל"ג, הוי אח). — ג) *מדור ממדורות הגיהנם: היכל ג' יותר חשוך ונקרא דומה וכאן מלאכי משחית ואף והמה שאמר משה (האמונות לרמ"ע פלקיירא ה ס). המדור הג' נקרא דומה ושם נדונים כל אותם גסי הרוח המתגאים לבם בהלכה לפני העם שלא לשם שמים (רא"ש חכמה, סילה"ם יג). היכל ג' הוא הנקרא היכל אופל והוא יותר חושך ואופל מן הראשונים והוא נקרא דומה (שם). החמשי דומה כנגד שונא שם מקבלים הפתיקין של גזר דין קשה (מסכ' חסיד', היכל סקלס' ג).

ב.*דּוּמָה[1], ש"נ, — א) דברים שמדברים הבריות על אדם, בפרט לרעה, Gerede; caquets; evil report: אמר לה (ר' יוחנן להאשה שהיתה רואה דם בכל פעם שעלתה מטבילה) שמא דומה[2] עירין עלתה ביך (ניד' סו.). — ב) אש[illegible] יצא עליה לעז בעניני פריצות: אמר שמואל ישא אדם דומה ואל ישא בת דומה שזו באה מטיפה כשרה וזו באה מטיפה פסולה ור' יוחנן אמר ישא אדם בת דומה ואל ישא דומה שזו עומדת בחזקת כשרות וזו אינה עומדת בחזקת כשרות (סוט' כו:).

ג.דּוּמָה, עי' דָּמָה.

***דּוּמִיאֵל**, ש"ז, — שם מלאך: ואחד של דומיאל וכי דומיאל שמו והלא אביר גהידריה"ם שמו למה נקרא שמו דומיאל אמר ר' ישמעאל כך אמר ר' נחוניא בן הקנה בכל יום ויום בת קול יוצאת מערבות רקיע ומכריז ואומר בית דין של מעלה כך אומרים טעו"ם וכר מנצ"ה ופוכ"י גש"ש געש"ת יי' אלהי ישראל קרא אותו דומיאל על שמי ומה שאני מחריש כך דומיאל רשות שלי (ביהמ"ד ילינק ג, היכל' יח). וחותם שהיה חקוק עליו שמו של שר הפנים הראיתי לדומיאל השר העומד לשמאל המשקוף וכו' ולמה נקרא שמו דומיאל בכל יום ויום בת קול יוצאת מערבות רקיע ומכריז ב"ד של מעלה כך אומר ה' אלהי ישראל קרא אותי דומיאל על שמו ומה אני רואה ומחריש כך דומיאל רשות לו משקוף של ימין (מדר' י' הרוגי מלכות, קינה לת"ב).

א.דּוּמִיָּה[1], ש"נ, — א) ארך רוח, סבלנות, Geduld, patience: אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום בעד רשע לנגדי נאלמתי דוּמִיָּה החשיתי מטוב וכאבי נעכר (תהל' לט ב-ג). — ב) הקלת הצרה, Erleichterung; soulagement; relief: אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דוּמִיָּה לי (תהל' כב ג). — ג) עי' [illegible]ה, דום.

ב.*דּוּמִיָּה, ש"נ, — [illegible]סתר והעלם: כל מעשי משה היו בפרהסיא גלוי וידוע בלי תחבולות ודומיות (ברכיה הנקדן, דר' גלגן י).

***דּוּמִית**, ש"נ, — כמו דמיון: והבין כי דומית השאור בעיסה כדומית הגופני במושכל (נפש החכ', פי' הגדה לר"י ג'יקטיליה).

דּוּמָם[2], — א) תה"פ, בלי דברים, עצב ונוגה, still, niederschlagen; silencieusement,

---

ליה רשו למקרב בהו (הז"דמ' הזכר). ההוא ממונא קארי בחילא ואמר צננן תננא צננן יקידתא בההיא שעתא בבהילו מצנני לה ועאלין כלהו וטבלין ועברין וכל אינון חייבין אתמסרן בידא דדומה ועאלין בגיהנם (שם דכר', כהתוספת).

[1]) לא נתבאר מקור מלה זו. — [2]) גר' [illegible] הערוך, אך בגמ' דימה.

[1]) משקל תושיה, ע"ש. מן ב.דָּמָה, במשמ' המתין בארך רוח ובסבלנות.

[2]) סוברים כי זה משקל תה"פ מן דום, כמו חנם, ריקם. אבל כבר ראה בו ברט (Barth, NB § 216 e)

abattu ; silently : שבי דוּמָם ובאי בחשך בת כשדים כי לא תוסיפי יקראו לָךְ גברת ממלכות (ישע' מז ה). — ב) ש"ת, שותק ומקוה: טוב ויחיל וְדוּמָם לתשועת יי' (איכ' ג כו).—וכמו שם עצם, דבר שותק: הוי אמר לעץ הקיצה עורי לאבן דוּמָם (חבק' ב יט).

°דּוֹמֵם, ש"ז, — מ"ר דוֹמְמִים, — שם כללי לכל המחצבים, האבנים, המתכיות, וכיוצא בזה: אמר החבר איני רוצה לומר אלא מעלה תפריד את בעליה פרידה עצמית כהפרד הצמח מן הדומם והפרד האדם מן הבהמה (כוזרי א לט). והרכבתם (של הגשמים) מארבע יסודות ויחלקו לארבע מינים והם הדומם והצומח והחי והמדבר (רות תן א). כי הוא עשוי מן השפל שבנמצאות והוא הדומם כי הנמצאות שלשה חי צומח דומם (רד"ק ירמ' י ח). האדם מורכב מהיסודות הארבעה משתתף בהם עם הדומם אשר הוא תחלת הרכבת היסודות כמו שהאדם אחרית ההרכבה (המעלות לרש"ט פלקירא ב). אבל יסוד הרוח שבדומם הארץ יש בו מחלק האש יותר והוא ענין גידול ההרים שהוא ע"י הרוח שבארץ שההר הוא גידול הדומם שעולה שטח הדומם בגבהם למעלה (מאמר' יקר', ברכ' חתנים). — ומ"ר: ואתה תמצא שארבעה מהם היו מהמתכות והדוממים שהם מההרכבה הראשונה מהיסודות והם זהב וכסף ונחשת (ר"י אברבנאל, תרומ' א). שמות הדוממים זהב וכסף ונחשת את הבדיל ואת העופרת (רמב"ת, מרפא לשון, שם העצם). שחקר (שלמה) בדוממים בצמחים ובע"ח והכיר טבעיהם כחותם מזגם וסגולתם (תעוד' בישראל ג ו).

°דּוֹמְמִי, ת"ז, מ"ר דוֹמְמִיִּים, — מטבע הדומם: שאין להם (להמתכיות) שלמות נפשיי כי אם שלמות טבעי דוממי (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ז ד). כי הנה ההשחתה בדברים הדוממיים הוא כהכאה בבע"ח (הוא, מ"ב ג). — ולנק': ההעדר עם הדברים האובדים אשר אבדן מוחש על דרך הצורות הדוממיות והצמחיות בהפסד נושאיהן (ידע' הפניני, בחור' לח). שלשה הצורות ההיולאניות דוממית צומחית הרגשית (זכות אדם 9).

בינוני מן ע"ו כמו שובב, ויתכן שהוא בינוני מן כפולים כמו עולל, ונהפך החולם לשורק מפני פעולת המם שלאחריו. ובכלל, שני השרשים דום ודמם מתחלפים זה בזה גם בעברית וגם בערבית.

א.דון, ממנו א.דּוֹן.

א.דּוֹן[1], פ"ע, עת' יָדוֹן,— כמו דוּם, שהה, התמיד והתקים, dauern ; durer ; to last: ויאמר יי' לא יָדוֹן[2] רוחי באדם לעלם בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה (בראש' ו ג).

ב.דון[3], ממנו ב.*דּוֹן, א.מָדוֹן.

ב.*דּוֹן, פ"י, עת' אָדוֹן, מקור לָדוֹן, עבר דַּנְתִּי, — נשא ונתן בדבר הגיוני, עשה הקשים הגיוניים בדבר מהדברים כדי לברר מהותו ודינו ומשפטו, erörtern,diskutieren, discuter,débattre; to argue: שלשים וששה מזכין ושלשים וחמשה מחייבין זכאי שלשים וששה מחייבין ושלשים וחמשה מזכין דנין אלו כנגד אלו עד שיראה אחד מן המחייבין דברי המזכין (סנה' ה ה). אמר רבי עקיבא אני אובין ואדון לפניך כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נישאה ועץ רענן דע שיש שם עבודת כוכבים (ע"ז ג ה). אמר לו רבי אליעזר (לר"ע) ועליה אני דן ומה אם שחיטה שהיא משום מלאכה דוחה את השבת הזאה שהיא משום שבות אינו דין שתדחה את השבת (פסח' ו ב). אמר רבי עקיבא דנתי לפני רבי אליעזר ומה אם עצם כשעורה שאינו מטמא אדם באוהל הנזיר מגלח על מגעו ועל משאו רביעית דם שהוא מטמא אדם באוהל אינו דין שיהיה הנזיר מגלח על מגעו ועל משאו (נזיר ז ג). אר"ע דנתי לפני ר"ג ילמדנו רבינו בנשים זריזות או בנשים שאינן זריזות (פסח' מח:). וא"ר חייא דנתי לפני רבי לימדתנו רבינו יותם לא היה לו לעוזיהו אלא בימי חלוטו. אמר לו אף אני כך אמרתי (מו"ק ז:). דנתי וחילפתי בטל החילוף (ספרי חקת). ודנתי לפניו ולא הועיל לי הדבר (רש"י ביצ' כד:).—וכינו':

[1]) כמו דום, בערב' דאם a) עי' הערה לדום, וי"א כי בערב' ההמונית של מצרים אומרים גם דאן, ידאן b), במשמעת עשה דבר זמן ארוך. — [2]) ת"א: לא יתקים דרא בישא הדין קדמי לעלם. וכן התרגומים של השבעים ושל הירונ' במשמעה זו. המפרשים היהודים הקדמונים פרשו פעל זה במשמע' דין ומשפט, וכן רש"י: לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם. ע"כ. וראב"ע הביא עוד פרוש במשמע' נדן, וכן הפרחון. אך כל אלה הם פרושים דחוקים, רק משמעת ההתמדה והקיום מתישבת על הענין קצת, אבל גם זה דחוק.

[3]) שרש משתף עם דין, ומשמש במשמעה פחות או יותר דומה בכל הלשונות השמיות, ועי' דין.

a) دام b) دان يدان

הרי אתה דן הואיל ויום טוב הראשון ואחרון קרויין מקרא קדש וחולו של מועד קרוי מקרא קדש (מכי' כא ז). כסף ישיב לבעליו אין לי אלא כסף בהמה מנין הרי אתה דן נאמר כאן והמת יהיה לו ונאמר להלן והמת יהיה לו מה להלן בהמה אף כאן בהמה (שם משפטים יא). הרי אתה דן הואיל ואדם מטמא בנגעים ובגדים מטמאין בנגעים מה אדם טעון שילוח אף בגדים טעונים שילוח (ספרי נשא). הרי אתה דן נאמר כאן הפלאה ונאמר להלן הפלאה וכו' (שם). שאם שרה ענבים במים שהם בנותן טעם ומכאן אתה דן לכל איסורים שבתורה (שם). דנין דבר הנוהג לדורות מדבר הנוהג לדורות ואין דנין דבר הנוהג לדורות מדבר שאינו נוהג לדורות (חגי' ו.). דנין ימים סתם מימים סתם ואין דנין ימים סתם מימים שנאמר בהן חדש (כתוב' נז:). — ומקור: התחיל ר' חייא לדון נבלה לכל נאסרה כשהותרה במקדש אצל כהנים הותרה (יבמ' לב:). — ולדון בקל וחמר, בגזרה שוה: מוחזקני בך שאתה בקי בחדרי תורה ולדון בק"ו אי אתה יודע (ספרי קרח קיז). והרמותם ממנו מופנה להקיש ולדון ממנו גזירה שוה (שם, קכ). — ועתיד: אלמוד דבר מדבר ואדון דבר מדבר (ספרי נשא ו). — יגלוי: כל מקום שאתה מוצא שני כללות הסמוכין זה לזה הטל פרט ביניהם ודונם בכלל ופרט וכלל (חול' סו.). נמצאת יציאתה (של האות א) משלשה מקומות ודון על דרך זה (הור' הקורא 19). — ודן את דבריו, עין בהם היטב, שקל אותם ובחנם: הוי דן את דבריך עד שלא תוציא אותם מפיך (כלה רבתי ה). —דן אחרי פלוני, רנן אחריו, דבר בו רעות, הוציא לעז עליו: אפילו מכנים להם כל צאן ובקר סופם לדון אחריך (ספרי ואתחנן). — ועי' דין.

— נפע', נָדוֹן, — א) דן עם פלוני, התוכח אתו בדבר מהדברים, רב והתקוטט עמו, hadern; quereller; disputer; to contend together: ויהי כל העם נָדוֹן [1]) בכל שבטי ישראל לאמר המלך הצילנו מכף איבינו והוא מלטנו מכף פלשתים ועתה ברח מן הארץ מעל אבשלום (ש"ב יט י). — ב) *שדנו בו, שהקישו אליו ענין אחר: אמרו לו (לר"ט) דיו לבא מן הדין להיות כנדון (ב"ק כ ה, ניד' ד ו).— ומקור: יצאת זביחה לידון על הכלל כולו (סנה' ס:).

[1]) ברוב המלונים הובא נפעל זה בערך דין, אך יותר נראה שמקומו כאן.

ג.**דון**[1]), ממנו ב.מָדוֹן.

דּוֹנַג[2]), כהפס' דונג, ש"ז, — ח'מר מגון חלמוני, יעשוהו הדבורים ויבנו בו ב.יהם שישימו בו הדבש, Wachs; cire; wax: כהמס דּוֹנַג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלהים (תהל' סח ג). ונמסו ההרים תחתיו והעמקים יתבקעו כַּדּוֹנַג מפני האש (מיכה א ד). כמים נשפכתי והתפרדו כל עצמותי היה לבי כדונג נמס בתוך מעי (תהל' כב יה). הרים כַּדּוֹנַג נמסו מלפני יי' (שם צז ה). אילן דונג הזולולים במזמרות יכרותו (החינים) ייציקו עליהם מי אפר רותח אשר יוציא שמנותם ויטיפו דונג ירוק על הארץ ואחר אשר יקפא יאספוהו ויעשו ממנו נרות (שבי"ע ג, תיגה). — ועי' *שַׁעֲוָה.

***דּוֹנִי דָנִי**, — דבור של נַחש שהיה נהוג אצל האמורים לפנים: דוני דני[3]) יש בו משום דרכי האמורי (תוספתא שבת ח, וגמ' סז:). ועי' ערך *דַּן.

דוֹפִי, עי' דֹּפִי.

***דּוֹפֶן**[4]), שזו"נ, מ"ר דוֹפְנִים, דוֹפְנֵי, דְּפָנוֹת, — א) כותל בבנין או בכלים, Wand; mur; wall: וכמה תהא הדופן טפח היה לה חצי טפח מכאן וחצי טפח מכאן אינה דופן (אהל' ה ו). בתוכה (של חבית) ותחת דפנה[5]) אם יש בדפנות פותח טפח (שם ט טו). קדירה שהיא נתונה בצד דופנה של אוהל מבחוץ (תוספתא שם ו כ). מפני שהיא נראית כדופן עקומה (ירוש' סוטה א נכ ג). היתה (הסוכה) גבוהה מעשרים אמה ובנה בה איצטבא כנגד דופן האמצעי על פני כולה (סוכ' ד.). דופן עקומה מרוח אחת (שם). — ובכלים: חוט של ביצה שקרם על דפנה של לפס (טבו"י ג ג). כלי מיחם שיש לו דופן טפח (רמב"ם טומא' מת כב ד).—תלה בדופן, ר"ל הניח את הדבר תלוי ועומד, לא החליט החלטה גמורה: תליין יהושע (את הגבעונים) בדופן אמר

[1]) בערב' דון a) במשמ' היה שפל, נכנע, ומזה ב.מָדוֹן, עי"ש.

[2]) רק עברית ולא נתברר מקורו.

[3]) לא נתברר פרושו. רש"י: התחזקו חביותי. אך אין יסוד לזה ואינו אלא השערה בעולם.

[4]) עי' דפן. — [5]) בקצת ספרים וכן בתוספתא ובר"ש דופנה.

a) دون

אני לא מקרבן ולא] מרחקן אלא במי שהוא עתיד לבנות את בית הבחירה ואת שדעתו לקרב יקרב לרחק ירחק (ירוש' קדוש' ד סס:). — ב) בגוף בע"ח, דופן הבטן, הריאה וכדומה: יוצא דופן אין יושבין עליו ימי טומאה (נדה מ א). ר"ל ולד שיצא לא דרך מוצאו הטבעי אלא שפתחו את הבטן והוציאוהו יוצא דופן, והבא אחריו שניהם אינו בכור (בכור' מ ב). נתערבו (הזבחים) בשור שנעבדה בו עבירה וכו' וביוצא דופן ירעו עד שיסתאבו (זבח ח א). עלה לדופן הימנית היה הותך ויורד עד השדרה וכו' בא לו לדופן השמאלית והניח שתי צלעות רכות מלמעלן (תמיד ד ג). אין לי אלא היוצא ממקום הלידה יוצא דופן מניין ת"ל וילדי לו (ספרי תצא רטו). המקשה שלשה ימים ויצא הולד דרך דופן הרי זו יולדת בזוב (נדה מא.). — ומ"ר דפנות: ושאינה גבוהה (הסוכה) עשרה טפחים ושאין לה שלש דפנות ושחמתה מרובה מצילתה (סוכה ב א). למעלה מעשרים אמה אין אדם יושב בצל סוכה אלא בצל דפנות (גמ' שם ב.). — ובבע"ח: ושתי הדפנות והקרביים והסלת והחביתין והיין שלשה עשר כהנים זוכים בו (יומא כ ג). נמצאו כלן עומדין בשורה והאברים בידם וכו' החמשי בשתי דפנות של ימין בימינו ושל שמאל בשמאלו (תמיד ד ג). ושתי ידים ושתי דפנות העוקץ והרגל (יומא כה:). כי השומן כולו בדפנות הוא ע"ג הצלעות (ר"ת שם). — ובכלים: חבית שנפחתה והיא מקבלת על דפנותיה או שנחלקה כמין שתי עריבות ר"י מטהר וחכמים מטמאין (כלים ד א). שאין הכלים מצילין עם דפנות אהלים עד שיהיה להן (להכלים) דפנות (אהל' ה ו). הדקין שבכלי חרס וקרקרותיהן ודפנותיהן (כל' כ ב). — ושל פעמון: המקיש בדופני הזוג ומשמיע הקול (ר"ת שבת נח:). — ובבגדים: מהדקין אותם במשיחות לולאות דופני הכתונת מימין ומשמאל (מרדכי שבת ססח). — ובריאה: (חלב) שעל גבי דופני ריאה וכו' חלב שעל גבי דפנות (חול' מה:). — ירך האותיות: (אם אתה מוחק רגל הקוף) וכו' ודופן דח' וכו' וגגו דפא (רש"י נזיר ב.).

דּוֹפֶן, עי' דֹּפֶן.

***דּוֹפֵס**, ש"ז, מ"ר דופסים, — מדפיס, שיש לו דפוס של ספרים, שעושה מלאכה בדפוס. Drucker; imprimeur; printer: ויהי כראות הדופס כי נגמרה המלאכה, ויפתח את פיו ויעש הברכה, ברוך ה' אשר לא עזב חסדו, ונתן כח ותשועה להדופס עבדו (REJ 1882, Juillet 144).

א.*דּוּפֶק[1], ש"ז, — במערות הקברים, האבן בפתח הגת שהגולל דופק בו: הגולל והדופק וכו' איזהו הדופק[2] את שהגולל נשען עליו (אהל' ב ז). — דופק דופקים, אבן שהדופק נשען עליה: דופק דופקין טהור (שם). — ובהקברים החפורים באדמה, אבנים בצלעות הקבר שהמכסה נשען עליו: פתיל זה העודף צמיד זה הדופק (ספרי חקת קכו).

ב.*דופק, עי' דֹּפֶק.

דּוּץ[3], ממנו דוּץ, *דִּיצָה.

דּוּץ, פ"ע, עת' אָדוּץ, תָּדוּץ, עבר דַּצְתִּי[4], בינ' דָּצִים, דָּצוֹת, — קפץ קפיצה של שמחה. springen; sauter; to leap: בצוארו (של הלויתן) ילין עז ולפניו תָּדוּץ[5] דאבה (איוב מא יד). — ומצוי שמוש זה בספרות: דָּץ יוצר ושמח במעשיו, בהביטו כי טוב פעליו (עבודה לר' יוסי בן יוסי). אז בהר מור דָּץ יונת אלם, בקחתו איתן עולה שלם, גאה בחנו קח נא זה העלם תרומה לה' קדש (רבב"ג, סליח' ה עי"ת). דָּץ לביא ופקח עיניו, והנה מיכאל לפניו (קינה על חרבן ביהמ"ק). שש ודָץ שלול נות בית, עודו צג בפרוזדור הבית (יוצר ה שבוע' מן הסר). דָּץ הסוחר בראותו, כי נגמרה מלאכתו, כלולת מגדלים נאים, לפי ענין הבנאים (זמיר' למוצ"ש, איש חסיד). אתה גדלת ורוממת בנים להנק, כאשר ישא האומן את היונק, ולמה דודנים דצו לונק, ואריה גורותיו לחנק (קנות לת"ב, ואתה אמרת). יחדו בכל לבם דָּצוּ, לעשו רצונך רצו (סליח' ד עי"ת, איתן). הודו לזכר קדשו מוחץ רהבים, כעל זאת דָּצוּ ושבחו אהובים (אתכבה לדעת, זול' שבת ברא"ב). עלצו הבנות כנוסות וארוסות, לאבחת חרב לקדם דצות וששות, דמם על צחיח סלע לבלתי הכסות

[1]) עי' הערה לערך גולל. — [2]) פרש רה"ג וכן הרמב"ם דופק האבנים שבצלעות הקבר שהמכסה נשען עליו, וזה מפני שפרשו גולל לא עפ"י הצורה של מערות הקברים החצובים בסלעים שהיו נהוגים אצל היהודים בארץ ישראל.

[3]) בארמ' וסור' דוץ, קפץ והריע תרועת שמחה.

[4]) ר"י חיוג. — [5]) במשמעה זו פרשו המפרשים קדמונים ואחרונ' פעל זה כאן. אך אין זו מליצה טבעית. גם הגהת נלדקה: תרוץ בריש, אינה מרפאה את הפסוק.

(שם, אמרתי שעו). כצפעוני נושכים ומוחצים, לרע רצים ולאיד דָּצִים, מדנים בין אחים מנצים (יוצר א' שבוע', אתוס שפתיך). דַּצְתִּי בלובש אפוד וחשן המשפט אשר בם הוחק שמי לזכרון (מוסף א ר"ה, אפחד במעשי).— ופעול דָּצוּי, שש ושמח: ברבוע תשיב במָצוי, במקרא משלש בפצוי, אחר גמר מצוי אכול דָּצוּי ורצוי (סליח' מנח' יוה"כ לך ה' הצדקה).

— הִפע', יַהֲדִיץ: בבואך לְהַדִּיץ דאבי, מלל פצת להיטיבי (יוצר שחוה"מ פסח, אלה).

דוק עי' דַּק.

***דּוּקָא**[1], דווקא, תה"פ, — רק, בהחלט, כך ולא באופן אחר, **nur, durchaus ; seulement, absolument ; exclusively, absolutely**: רב אשי אמר (צריך לגמור) באמצע שיטה דווקא (מנח' ל.).— ומצוי מאד בתלמוד ומדרשים, ובכל הספרות, ונהוג גם בדבור העברי בא"י.

***דּוּקִיָּה**[2], ש"נ, מ"ר דוּקִיּוֹת, — מה שאדם מוציא ולומד בכח הסברה מדקדוק הלשון והכונה של מאמר מהמאמרים: וכמה דוקיות שאדם שומע מקו"ח מכח לשון התלמוד (מכת' ר"י ב"ר טודרוס לקהל' פרובנציה).

***דַּוְקָן**, דווקן, מ"ר דַּוְקָנִים, לנק' דַּוְקָנִית, מ"ר דַּוְקָנִיּוֹת. — א) ש"ז, מי שמדקדק, מי שמקפיד על כל דבר ודבר: דווקנין תופסין אותו על שהוציא עצמו מן הכלל (רש"י ברכ' ג.). אע"פ שתמצא כתוב במחזורים זכר לעולם בריתו הדווקנים אין אומרין אותו שהוא יתר (שבלי הלקט, ר"ה רל). אלו שאומרים כן דווקנים הם כי כהן גדול ביוה"כ כמו שהיה אומר אנא השם בשם המפורש כן היה אומר לפני יי' בשם המפורש (שו"ת ריב"ש ריט).— ב) תוז"נ, דבר מוגה ומתוקן בכל צרכו: ורבנו שמשון גרס (בהמשנה) מה שבתוכו טהור וכתב שכן מצא בסדר משנה דווקנית (מהר"ם מרוטנ', הלכ' ד ג).

***דַּוְקָנִי**, ת"ז, לנק' דַּוְקָנִית, מ"ר דַּוְקָנִיּוֹת, — כמו דווקן משמעה ב: במשנה דוקנית (ר"ש כל' כ יא). משניות דוקניות (שם יז יז).

[1]) מן דוק בארמ' במשמ' דקדוק ועיון, צורה ארמית, אך נכנסה כבר בתוך הסגנון העברי בספרות ובדבור.

[2]) בארמ' דוקיא: בדוקיא דהא מתני' קמיפלגי (כתוב' נא:), ויעוד, מן דוק. משק' דומיה, תושיה.

דּוּר[1]), ממנו דור, נ.דּוּר. *דירה, מדור.

דּוֹר, דֹּר, ש"ז, מ"ר דּוֹרִים, דֹּרוֹת, דּוֹרוֹת — א) תולדות נולדות זו מזו הן ביחס זו לזו דורות, האב והבן ובן הבן הם שלשה דורות, **Generation**: ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה ודוֹר רביעי ישובו הנה (בראש' יה יה-יו). לא תתעב אדמי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל יי' (דבר' כג ח-ט). לא יבא עמוני ומואבי בקהל יי' גם דור עשירי לא יבא להם בקהל יי' עד עולם (שם ד). עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם ובניהם לדור אחר (יואל א ג). האל הנאמן שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותו לאלף דור (דבר' ז ט). ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה וירא את בניו ואת בני בניו ארבעה דֹּרות (איוב מב יו). — וכללות כל האנשים החיים פחות או יותר בזמן אחד: ויחר אף יי' בישראל וינעם במדבר ארבעים שנה עד תם כל הַדּור העשה הרע בעיני יי' (במד' לב יג). ויקצף (אלהים) וישבע לאמר אם יראה איש באנשים האלה הַדּור הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבתיכם (דבר' א לד-לה). והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמנה שנה עד תם כל הדור אנשי המלחמה מקרב המחנה (שם ב יד). וגם כל הַדּור ההוא (שיצאו ממצרים) נאספו אל אבותיו ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את יי' (שופט' ב י). ואמר הַדּור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם (דבר' כט כא). כי אתך ראיתי צדיק לפני בַּדּור הזה (בראש' ז א). שם פחדו פחד כי אלהים בְּדור צדיק (תהל' יד ה). כי שאל נא לְדֹר רישון (איוב ח ח). למען תספרו לְדור אחרון כי זה אלהים אלהינו עולם ועד (תהל' מח יד-יה). דור לְדור ישבח מעשיך (שם קמה ד). אמר רבי יהושע מי יגלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן זכאי שהיית אומר עתיד דור אחר לטהר ככר שלישי (סוט' ה ב). אבל אמרו מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדבורו (ב"מ ד ב), האנשים שהיו בזמן שקרה מעשה המבול, ההפלגה. פני הדור כפני הכלב הבן אינו מתבייש

[1]) בערב' דור a) במשמ' של סבב, וכן בארמ' וסור' במשמעה זו.

a) دور

מאביו (כריתא כסוף סוט'). ואם ראית ד ו ר שאין התורה חביבה עליו כנס וכו' (ככר' סג.). אשרי ה ד ו ר שהגדולים נשמעים לקטנים (ר"ה כה:). מה יעשו גדולי ה ד ו ר שאין ד ו רן דומה יפה (תענ' כד:). אין ד ו ר יתום שרבי אלעזר בן עזריה שרוי בתוכו (חגי' ג:). ד ו ר שבן דוד בא בו בית הוועד יהיה לזונות והגליל יחרב (סנה' לז.). אם ראית ד ו ר שמתמעט והולך הכה לו (שם לח.). ראה שאתה מטיל בה גבול שהרי שני גדולי ה ד ו ר לא פירשו את הדבר (חול' לח.). ד ו ר לפי פרנס (ערכ' יז.). לפי שאין ד ו ר נ ו רואה אלא לפנים (סוט' מח.).—ומ"ר דֹרות, דורות, במשמ' כללות האנשים החיים בזמן אחד זמן אחר זמן: רק למען דעת ד רות בני ישראל (שופט' ג ב). קרא הַדֹּרות מראש (ישע' מא ד). זאת אות הברית אשר אני נתן ביני וביניכם ובין כל נפש חיה אשר אתכם לְדֹרֹת עולם (ברא' ט יב). שלא כ ד ו ר ו ת הראשונים ד ו ר ו ת האחרונים (ככר' לה:).—*לְדורות, לעולם, במשמ' ההפך מן לשעתו, לזמנו: יכול הוראת שעה היתה ת"ל ואל בני ישראל תדבר לאמר יהא מנהג ל ד ו ר ו ת (ספרא אמור רמא). — ובכנ': כי עד הוא בינינו וביניכם ובין דֹרותֵינוּ אחרינו לעבד את עבדת יי' (יהוש' כב כז). ובן שמנת ימים ימול לכם כל זכר לְדֹרֹתֵיכֶם (ברא' יז יב). וחגתם אתו חג ליי' לְדֹרֹתֵיכֶם (שמות יב יד). כל מלאכה לא תעשו חקת עולם לְדֹרֹתֵיכֶם בכל משבתיכם (ויקר' כג לא). וקם הבית אשר בעיר אשר לא חמה לצמיתת לקנה אתו לְדֹרֹתָיו לא יצא ביבל (שם כה ל). והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לְדֹרֹתָם לברית עולם (ברא' יז ז). הוא הלילה הזה ליי' שמרים לכל בני ישראל לְדֹרֹתָם (שמות יב מב). לו ו ל ד ו ר ו ת י ו ולדורות ד ו ר ו ת י ו (ספרא ויקר' ה יב). — הוֹר דּוֹר, לאמר דור אחרי דור. לעולם: זה שמי לעלם וזה זכרי לְדֹר דֹּר (שמות ג טו). מלחמה ליי' בעמלק מִדֹּר דֹּר (שם יז טז), לאמר מעולם. כי לא לעולם חסן ואם נזר לְדור דור [1] (משלי כז כד). ועפי"ר דור וָדור, במשמ' בכל הדורות זה אחר זה: לא תשב לנצח ולא תשכן עד דור וָדור (ישע' יג כ). עד עולם יירשוה לְדור וָדור ישכנו בה (שם לד יז). אתה יי' לעולם תשב כסאך לְדור וָדור (איכ' ה יט). ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור וָדור תקומם (ישע' נח יב). ושמתיך לגאון עולם משוש

[1]) כך הכתיב, והקריא וָדור.

דור וָדור (שם ס טו). עם רב ועצום כמהו לא נהיה מן העולם ואחריו לא יוסף עד שני דור וָדור (יואל ב ב). עצת יי' לעולם תעמד מחשבות לבו לדֹר וָדֹר (תהל' לג יא). הלעולם תאנף בנו תמשך אפך לְדֹר וָדֹר (שם פה ו). — ובמשמ' כל אחד ואחד מהדורות: זכר ימות עולם בינו שנות דֹּר וָדֹר (דבר' לב ז), של כל אחד ואחד מהדורות שעברו. אזכירה שמך בכל דֹּר וָדֹר (תהל' מה יח). אדני מעון אתה היית לנו בְּדֹר וָדֹר (שם צ א). —ודור דורים, כמו דור דור: ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים (תהל' עב ה). אלי אל תעלני בחצי ימי בְּדור דורים שנותיך (שם קב כה). וצדקתי לעולם תהיה וישועתי לְדור דורים (ישע' נא ח).— ב) בכלל, כנוי להאנשים, לבני האדם: דור עקש ופתלתל (דבר' לב ה). כי מאס יי' ויטש את דור עברתו (ירמ' ז כט). ולא יהיו כאבותם דור סורר ומרה דור לא הכין לבו (תהל' עח ח). דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך דור טהור בעיניו ומצאתו לא רחץ דור מה רמו עיניו ועפעפיו ינשאו דור חרבות שניו ומאכלות מתלעתיו (משלי ל יא-יד). — ועם ה הקריאה: הַדור אתם ראו דבר יי' (ירמ' ב לא). — ג) הזמן של דור אחד. ובכלל זמן, חלק מהזמן, תקופה: דור הולך וְדור בא והארץ לעולם עומדת (קהל' א ד). עורי עורי לבשי עז זרוע יי' עורי כימי קדם דורות עולמים (ישע' נא ט). — דורו של פלוני, זמן חייו בארץ: אמרתי לא אראה יה יה בארץ החיים לא אביט אדם עוד עם יושבי חדל דורִי [1]) נסע ונגלה מני כאהל רעי קפדתי כארג חיי (ישע' לח יא-יב). — ואמר המשורר: ואראה בוערים בעם שלוים ו ד ו ר י אחזה נוסע ונגלה (עמנ', מחב' ז). — ד) תהפוכות הזמן ורעותיו שבאות על האדם בחייו[2]), Missgeschick; adversité; misfortune: מעצר וממשפט לקח ואת דורו מי ישוחח כי נגזר מארץ חיים (ישע' נג ח).

א·דּוּר, ש"ז, מ"ר דּוּרִים, — א) עִגּוּל, מעגלה, Kreis; cercle; circle: וחניתי כַדּוּר עליך וצרתי עליך מצב והקימתי עליך מצרת (ישע' כט ג).—*ובמלאכת קליעת הסלים, שורה של נצרים: הקנונים הגדולים והסוגין

—[1]) יש מפרשים דורי זה במשמ' דירה, מדור.—[2]) בערב' דַּהר a), דולַה b), תהפוכות הזמן רעותיו.

a) دَهر b) دُولَة

הגדולים משיעשה שני ד ו ר י ם לרחב שלהם ים נפה וכברה וכף של מאזנים משיעשה ד ו ר אחד לרחב שלהן (כלים יו ג).— ב) כמו כדור: הנה יי׳ מטלטלך טלטלה גבר ועטך עטה צנף יצנפך צנפה כדור [1]) אל ארץ רחבת ידים (ישע׳ כב יז-יח).

ב. דוּר, ממנו ב.דור, מְדוּרָה.

ב.דוּר, פ״י, עבר דָּר, דַּרְתִּי, עת׳ אָדוּר, צווי דוּר, — דָּר את העצים תחת הסיר וכדומה, שמם והדליקם לבשל בהם מה שבסיר: שפת הסיר שפת וגם יצק בו מים אסף נתחיה אליה כל נתח טוב ירך וכתף מבחר עצמים מלא מבחר הצאן לקוח וגם דּוּר[2]) העצמים תחתיה רתח רתחיה גם בשלו עצמיה בתוכה (יחזק׳ כד ג-ה). — וישֵם, כמו מדורה: גם אש לבי עדי רום תעלה מְדוּר (רמב״ע, תרשיש ז).

ג דּוּר, פ״ע, עבר דָּר, דַּרְתִּי, עת׳ אָדוּר, — כמו גור, ישב, שכן בארץ, במקום, בבית לזמן קצוב, **wohnen**, **demeurer; dwell**: בהרתי הסתופף בבית אלהי מִדּוּר באהלי רשע (תהל׳ פד יא).—ואמר בן סירא: בשני גוים קצה נפשי והשלישי איננו עם יושבי שעיר ופלשת וגוי נבל ה ד ר בשכם (ב״ס גני׳ נ כה-כו). המלוה את חבירו לא י ד ו ר בחצרו חנם (ב״מ ה כ). לעולם י ד ו ר אדם במקום רבו (ברכ׳ ח.). לעולם י ד ו ר אדם בא״י אפילו בעיר שרובה נכרים ואל י ד ו ר בח״ל ואפילו בעיר שרובה ישראל שכל ה ד ר בא״י דומה כמי שיש לו אלוה וכל ה ד ר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה (כתוב׳ קי:). אין אדם ד ר עם נחש בכפיפה (שם עב.). מפני מה עיניהן של תרמודיין תרוטות וכו׳ מפני ש ד ר י ן בין החולות (שבת לא.). אין אתה גורר אחר הרעה ואין הרעה גוררת אחריך ואינה ד ר ה אצלך (תנחומא תזריע יא). — ואמר המשורר: צבאים שכנו מדבר וציה ובתי הנפשים הצבי ד ר (מעמוני מסתרים, הקדש ג ב).

[1]) אמר ריב״ג ז״ל: והכף הזאת בלשון אנשי המשנה שרשיה באמרם הכדור והפקעת וכו׳ וכן הפרחון.

[2]) הקדמונים ראו במלה זו שם, וכן גם קצת החדשים, אבל כבר הרגישו קצתם כי לפי הענין וסגנון כל הכתוב דור זה הוא צווי כמו שאר הפעלים שבפסוקים הללו: שפ׳ת יצ׳ק אס׳ף ורתח, וכבר הרגישו קצת המפרשים כמו״כ כי במקום העצמים שאחרי המלה דור צריך לקרא העצים, ר״ל דּוּר העצים תחתיה, והשם מ ד ו ר ה מעיד כי היה גם פעל ד ו ר לענין עשיית המדורה, ועי׳ זה הערך. בלשונות האחיות אין חבר לפעל זה כמו שאין חבר להשם מדורה, אך במשמעתו של דור אין לפקפק.

—התפ׳, *הִתְדַּר, [1])—אין הבית מ ת ד ר לי, אין נוח לי לדור בו: המשכיר בית לחבירו ובתוך הזמן רוצה לבנותו אינו יכול לכופו לצאת בתוך זמנו אפילו לבית שיפה ממנו שיכול לומר (זה הבית) מ ת ד ר לי (לגוש. בוכר שיב א).

*דוּרְדִּי, עי׳ *דּוּרְדִּי.

*דוּרְדְּיוֹת, עי׳ *דּוּרְדְּיוֹת.

***דּוֹרֵשׁ,** ש״ז, מ״ר דּוֹרְשִׁים, — מי שדורש דרשה, מי שאומנותו לדרוש: מלמד שהראה לו הקב״ה להדה״ר דור דור ו ד ו ר ש י ו דור דור וחכמיו (סנה׳ לח:). אבא ה ד ו ר ש (מד״ר שמות מב).

דוּשׁ, ממנו דוּשׁ, דַּיִשׁ, דִּישָׁה..

דּוּשׁ, דָּשׁ, פ״י, עבר דָּשׁ, דַּשְׁתִּי, עת׳ אָדוּשׁ, — דרך בכח ברגלו על האדמה, על דבר מהדברים, **treten**, **fouler; to tread on**: כי לא השאיר ליהואחז עם וכו׳ כי אבדם מלך ארם וישמם כעפר לָדֻשׁ (מ״ב יג ז). ותשכח כי רגל תזורה (את הביצה) וחית השדה תְּדוּשֶׁהָ (איוב לט יה). — ובפרט את התבואה ברגלי הבהמות על שטח הגרן, **dreschen; battre (le blé); to threash**: אפרים עגלה מלמדה אהבתי לָדוּשׁ (הוש׳ י יא). כי תפושי בעגלה דָּשָׁא[2]) (ירמ׳ נ יא). לחם יודק כי לא לנצח אָדוּשׁ יְדוּשֶׁנּוּ (ישע׳ כח כח). — וגם בכלי, במורג: הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות תָּדוּשׁ הרים ותדק וגבעות כמץ תשים (ישע׳ מא יה).—וגם האדם שמנהיג את הבהמה הדשה: וארנן דָּשׁ חטים (דהי״א כא כ). הזורע והחורש והקוצר והמעמר ה ד ש והזורה (שבת ז ב). ד ש י ם וזורעין ודורכין ומעמרין אבל לא קוצרין ולא בוצרין ולא מוסקין כלל (שביע׳ ו ב). הראשונים חרשו וזרעו ניכשו כיסחו עדרו קצרו עימרו ד ש ו זרו ברור טחנו הרקידו לשו קיטפו ואנו אין לנו פה לכל (ירוש׳ שקל׳ ה מח ג). ואם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר ו ד ש וזורה ובורר וטוחן ובלבד שלא י ד ו ש בפרות (מו״ק יב:). מהו שיאמר אדם לנכרי חסום פרתי ו ד ו ש בה (ב״מ צ.). — וגרוגרות וכדומה: הגרוגרות מ ש י ד ו ש ומגורה משיעגל היה ד ש בחסית ומעגל במגורה (מעשר׳ א ח). — ובהשאלה: בתת יי׳ את זבח ואת צלמנע

[1]) בארמ׳: אמר לית לי דוכתא למידר ביה א״ל אנא אוגר לך דוכתא א״ל לא טרחנא לא קא מ ת ד ד לי שוף אבריסך ועול ושוף אבריסך ופוק (ב״ב ז.).

[2]) בס״א דשה בהא.

בידי וְדַשְׁתִּי את בשרכם את קוצי המדבר ואת הברקנים (שופט׳ ח ז). על דּוּשָׁם בחרצות הברזל את הגלעד (עמו׳ א ג). בזעם תצעד ארץ באף תָּדוּשׁ גוים (חבק׳ ג יב). לאחד שהיה רכוב על הסוס ותינוק מושלך לפניו הסוס רץ בא לדוש הנער תפש אותו האיש הבלינוס עמד לו הסוס (פסיק׳ רבתי מב). — ואמר המשורר: בן איש ביראת אל עדה גאוה ובה הכנע גאון ימים וְדוּשׁ הרים ודק (ר״י חריזי, סענק ד סט).—ובמשמעת *דריסה ורמיסה ברגלים בארץ: בערוגה זו שהכל דשין בה (ערוב׳ נד.). כדי שיהיו דשין שם בני אדם העוברין בינתים (רגמ״ה ב״ב כב:). מה שדשין ברגל בין שני הכתלים תמיד מועיל לשני הכתלים להקשות קרקעות יסודות הכתלים ולא ימוטו (רש״י שם). כותל גינה מתוך שאין דשין אותה מבפנים צריכה דישה מבחוץ (שם). ואם נשתמש בה הלוקח כל שהוא ואפילו דש המצר שלה וערבו עם הארץ אינו יכול לחזור בו (רמב״ם מכיר׳ יט ב). — *דש בעקבו, מליצה לדבר שמזולזלים בו: עונות שאדם דש בעקביו בעולם הזה מסובין לו ליום הדין (ע״ז יח.). כתיב ידע שור קונהו ולא היו (ישראל) יודעין אלא שדשו בעקב וכו׳ וְהִיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה ולא הוה ידעה אלא שדשה בעקב (מד״ר ויקר׳ כז). — ובמשמע׳ התרגל בדבר: וכיון שדש[1]) בו נעשה לו כהיתר (והזהיר. ויקר׳ יז:). — דש בעירו: זבלגן לא ישא את כפיו ואם היה דש בעירו מותר (מגי׳ כד:). ההוא דש בעירו הוה (שם). — ובהשאלה לאבר הזכרות: שהכל דשין בה (בגמר בת דבלים) כדבלה (פסח׳ פז:). כל כ״ד חדש דש מבפנים וזורה מבחוץ (יבמ׳ לד:). מיעוך דדים ודש מבחוץ (רש״י שם נה:). ולא יבוא על אשתו בגנות וחצירות ולא ידוש עם אשתו בפנים ויזרה מבחוץ (עמה״מ, תיק׳ התשו׳ יב).— ואמר הפיטן: דרך היה לי עם נדה וזבה, דַּשְׁתִּי מבפנים ומבחוץ זרית (וידוי יוה״כ כנף רננים). — והנקבה, ואמר המשורר: ואני עגלה מלומדה ולדוש אהבה ולחושקים נפשי תבוער (עמנ׳, מחב׳ ז).

— נִפע׳, נָדוֹשׁ, מקור הִדּוֹשׁ, — שדשו אותו: כי תנוח יד יי׳ בהר הזה וְנָדוֹשׁ מואב תחתיו כְּהִדּוּשׁ[2]) מתבן במי מדמנה (ישעיה כה י). — *וְנִדַּשׁ: בית הפרס שנידש טהור (פסח׳ לב:). — ואמר הפיטן: בנין

— [1]) בארמ׳: כיון דדש דש (גיט׳ נו:). — [2]) התעכרות תנועת החולם שבא במקום פתח אי״ך לשורק.

הנארג נִדַּשׁ במורג אוי מה היה לנו (קינות לת״ב ולאכעותי). אדמו עצם מפנינים ספירים ונופכים, כמו טיט חוצות נִדָּשִׁים ונשלכים (שם, מי יתן). — ולנקב׳ נִדּוֹשָׁה: בעיר ישנה שנידושה היא מכמה שנים אם בא לסמוך סומך אבל בעיר חדשה אינו סומך בלא הרחקה מפני שצריכה דישה לחזק (רגמ״ה ב״ב כב:). — ונדושת: היתה תבואה נידושת אע״פ שאין מתכוין להנאתה וכו׳ (ר״ש פרה ב ג).

— הִפע׳, יְהֻדַּשׁ, מקור לְהֻדַּשׁ, — עשה שידושו: אל נערץ בקדש, גאולתם עתה תחדש, ושנאיך פתאם לְהֻדַּשׁ, וכל פה ירומם ויקדש (יולר פ׳ החדש, אות זס).

— הָפע׳, הוּדַשׁ, — כמו נדוש: לא בחרוץ יוּדַשׁ קצח (ישע׳ כח כז). —ובהשאלה נרמס, ואמר הפיטן: על חרבן בית המקדש כי הורס וכי הוּדַשׁ, אספוד בכל שנה ושנה מספד הדש, על הקדש ועל המקדש (קינ׳ לת״ב, על חרבן). שיבין האדם הדש בחרוץ או בעגלה מה שהוא מודש (רד״ק ישע׳ כח כח).

*דּוּת[1]), ש״נ, מ״ר דּוּתִים, דּוּתִיּוֹת,— בור חפור באדמה תחוחה ובונים לו באבנים את דפנותיו: (המוכר את הבית לא מכר) לא את הבור ולא את הדות[2]) (ב״ב ד ב). התוקע לתוך הבור או לתוך הדות (ר״ה ג ז). נתנו (את התנור) על פי הבור או על פי הדות ונתן שם אבן (כלים ה ו). — ואמר הפיטן: רבות חסדו, לבן ידידו. לנהגהו בכבדות, יחלצהו ויפצהו, יריצהו מבור וָדוּת (יולר שבת ב חנכה, אשר ילר). — ומ״ר דּוּתִיּוֹת: ואעפ״י שאמר לו הוא וכל מה שבתוכו אני מוכר לך לא מכר לא את הבאר ולא את השיח ולא את היציעין ולא את הדותיות ולא את המערות שבתוכו (תוספתא ב״ב ג א). מכונסים כגון מי גשמים בדותיות (ר״ח כיל׳ לט.).

דחה[3]), ממנו דָּחָה, *דִּחוּי, דְּחִי, *דְּחִיָּה, מִדְחֶה.

[1]) לא נתברר מקורו. בסור׳ חדותא, וכן בנוסח׳ גם בקצת מקומות בתלמוד חדות, ועי׳ ערך זה. וכבר אמר קוהוט שהעקר חדות, ונשתבשה ח בהא, וחשבוה להא הידיעה. — [2]) ושאלו רבינא ורב אשי: היינו בור היינו דות, וענו להם: אחד הבור ואחד הדות בקרקע אלא שהבור בחפירה והדות בבנין, ע״כ. ופרש רשב״ם: בהפירה בקרקע קשה שמחזיק מים בלא בניין.

[3]) בערב׳ קצת דומה דחא[a]). בארמ׳ וסור׳ דחא. בעבר׳ קרובים דחף, הדף, נדת.

[a]) دحا

א.דָּחָה, פ"י, עב' דָּחִיתִי, דְּחִיתַנִי, פת' אֶדְחֶה, צווי דְּחֵה, מקור דָּחֹה, דְּחוֹת, פעו' דָּחוּי, דְּחוּיָה, — א) נגע בדבר בכח והניעו וסלקו ממקומו, **stossen ; pousser ; to push** : דָּחֹה[1]) דְּחִיתַנִי[2]) לנפל ויי' עזרני (תהל' קיח יג). יהיו כמץ לפני רוח ומלאך יי' דוחה[3]) (שם לה ה). שמרני יי' מידי רשע מאיש חמסים תנצרני אשר חשבו לִדְחוֹת פעמי (שם קמ ה). **דחאו** (את השעיר המשתלח) ולא מת מהו שירד אחריו וימיתנו (תוספתא יומא ד יד). יצר תינוק ואשה תהא שמאל **דוחה** וימין מקרבת (סנה' קז:). —ועבר נסתרת בבנוי *דְּחָאָתוּ : אם מעצמו נפל הרי זה גט אם הרוח **דחאתו** אינו גט (גיט' ו ו). —ופעול, דָּחוּי, דְּחוּיָה : כקיר נטוי גדר הַדְּחוּיָה (תהל' סב ד). — ואמר הפיטן : נתץ קיר נטוי וגדר הַדְּחוּיָה, לדורות למד נהות נהי נהיה (קינ' לת"ב, איכה את אשר). —*דָּחָה אותו בקנה, בקש, השתמש בתשובה שאין בה ממש : ראה (ר"ג) תלמידיו מסתכלים זה בזה אמר להם קשה בעיניכם **שדחיתי** את אויבי בקש (חול' כז:). לאחר שיצא (הגוי מבית מדרשו של ריב"ז) אמרו לו תלמידיו לזה **דחית** בקנה לנו מה אתה אומר (תנחו' חקת כו, מד"ר במד' יט), ועי' קַשׁ. — ובכלל יתשובה על דברי חברו : ולא **תדחני** לומר כי אלה הקבוצים כלם רומזים לציאת הנשמות מגיהנום (מכת' ר"י אלורקי לדון שלמ' הלוי), ומצוי בספרות.— יכח **הדוחה**, הכח הדוחה את פסלת המזון החוצה : כח הזן הוא הכח המעמיד הגוף במזג שוה ומושך אליו מה שיאות לו **ודוחה** מעליו מה שיזיקהו והרופאים חלקוהו לארבעה כחות והם כח המושך וכח המחזיק וכח **הדוחה** (כוח חן כ). לפי שכל צומח יש בו כח מושך המזון אליו ואח"כ כח מחזיק ואח"כ כח מעכל מה שהחזיק בו המחזיק אחר כן **דוחה** ידחה מותריו **זה הדוחה** הוא המשרת אשר אין משרת אחריו (מאזני צדק, אלגזלי 39). —ובמשמ' *הכריחו באמצעם האמצעים להעתק ממקומו וללכת למקום הרצוי : תרנגולת שברחה **דוחין** אותה עד שתכנס (שבת יח כ). — וגרש אותו : חבר ונעשה גבאי **דוחין** אותו מחבירותו (תוספתא דמאי ג ד). בראשונה היו אומרים חבר שנעשה גבאי **דוחין** אותו מחבורתו חזרו לומר כל זמן שהוא גבאי **דוחין** אותו מחבירתו יצא מגבייתו הרי הוא כחבר (ירוש' שם ב כג.). —ב) *בהשאלה, גרש דבר מהדברים שהיה צריך להיות, שלא יהיה, בטל את כחו : אלו דברים בפסח **דוחין** את השבת שחיטתו וזריקת דמו וכו' (פסח' ו א). זהו החליל של בית השואבה שאינו **דוחה** לא את השבת ולא את יום טוב (סוכ' ה א). חביתי כהן גדול לישתן ואפייתן בפנים **ודוחות** את השבת טוחנן והרקדן אינן **דוחות** את השבת (מנח' יא ג). בא הכתוב ללמדך על רציחה **שתדחה** את העבודה שיהיה בדין ומה אם שבת שעבודה **דוחתה** אין רציחה **דוחתה** עבודה שהיא **דוחה** את השבת אינו דין שלא תהא רציחה **דוחתה** (מכי' משפט' ד). פסח שני **דוחה** את השבת ואינו **דוחה** את הטומאה ר"י אומר אף **דוחה** את הטומאה וכו' מפני טומאה **דחיתו** ויעשה בטומאה (יומא נח.). כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה אם אתה יכול לקיים שניהם מוטב ואם לאו יבא עשה **וידחה** את לא תעשה (יבמ' כ:). גדולה תשובה **שדוחה** את לא תעשה שבתורה (יומא פו:). טומאה **דחוייה** היא בציבור (סנה' יב:). ואיננו משגיח בסבות הטבעיות והמקריות וידע כי רעתם **דחויה** ממנו (כוזרי ה כ). — *דחה נפש מפני נפש, לא השגיח בהאחד והרע לו מפני טובת חברו : האשה שהיא מקשה לילד מחתכין את הולד במעיה ומוציאין אותו אברים אברים מפני שחייה (של האשה) קודמין לחייו יצא רובו אין נוגעין בו שאין **דוחין** נפש מפני נפש (אהל' ז ו), ר"ל אין רשות להמית את הילד כדי להציל את אמו. אמר להם (נבוכדנצר לסנהדרי גדולה) וכו' יהויקים מלך מרד בי תנו אותו לי ואני אלך וכו' אמר להם (יהויקים) כך עושים **דוחים** נפש מפני נפש (מד"ר בראש' לד). מה עבודה זרה מיוחדת שהיא מטמאה את הארץ ומחללת את השם ומסלקת את השכינה **ודוחין** בה את הספק כל שכן לפיקוח נפש **שידחה** את הספק (ירוש' סנה' ח כו ג). — ג) *בחשבונות הזמנים, המועדים והחגים, דחה את החג ליום אחר. לא עשהו ביום הקבוע מפני סבה מן הסבות : אמר ר"א ב"ר צדוק אני היינו מבני סנאת בן בנימן וחל תשעה באב להיות בשבת **ודחינו** אותו למוצאי שבת (ירוש' שקל' ד מז ד). תשעה באב שחל להיות בשבת היה **ודחינוהו** לאחר השבת (מגי' ה:). ודרך התיקון הוא על ענין זה אם יהיה מולד שאינו ראוי **דוחין** אותו אל היום הראוי אשר לפניו (ר"א בר חייא הנשיא, העבור ט). ומפני זה נצטרך **לדחות** (מולד) השנה הזאת מיום ב' ליום שלאחריו (שם). מפני שאינו

[1]) כך הכתיב, והקריא דחו. — [2]) פתוח ורפה בכל הספרים, ויש מגיהים דחוני.—[3]) לפי התרגום צ"ל דֹּחֵם.

ראוי לקבוע ראש השנה והוצרכת לדחותו ליום שני (שם). ואתה דוחה את הקיבוע מי"ח ולמעלה מיום הראוי (שם). אם היתה שנה פשוטה דוחין את ראש החדש ואין קובעין אותו בשלישי בשנה זו אלא בחמישי בשבת (רמב"ם קדוה"ח ז ד). לפיכך אם יהיה מולד ניסן בי"ג שעות ותרמ"ב חלקים צריך לדחותו ליום של אחריו שאם לא תדחהו יבוא מולד תשרי בי"ח (סמ"ג מ"ע, סי' מז). — ודחוי, דחויה, דחויות: וידיעה זו תתבאר אחר ידיעת הדחויות וענין הדחויות המולדות הדחויות כי כשיצא מולד שנה מן השנים בעין אותו מולד יהיה דחוי ולא יהיה ראש השנה באותו יום (ר"מ כמז"ל, חשבון העבור ו, בס' ד"ת).

— נפע', נִדְחָה, — שדחו אותו: ברעתו יִדָּחֶה רשע (משלי יד לב). לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה יִדַּחוּ ונפלו בה (ירמ' כג יב). — ואמר בן סירא: עשיר נמוט נסמך מרע ודל נמוט נדחה מרע (כ"ס גני' יג כא). — ובמשמעת התרחק מעל אדם, הניחו במנוחה: כותב לה כדי שתדחה מעלינו (רגמ"ס ב"ב קנג.). וראה אברהם כנענים ויתר האומות מהזיקים בארץ חשב שזה בסבת עון יגרום להדחות מעליה (נוה שלום א ד). — *ובהשאלה: הואיל ונדחה (החג) ידחה (מגי' ה:). רבי אומר אני הואיל ונדחו עיירות ממקומן ידחו ליום הכניסה (שם ד:). אלא כל הנדחה ידחה ליום הכניסה (שם). איש נדחה לפסח שני ואין ציבור נידחין לפסח שני (פסח' סו:). ואין לך קטנה שנדהית מפני המים (סוט' יז:). בעלי חיים אינן נדהין (יומ' סד.). כל דחוין הואיל ונדחו נדחו (שם). וכל הנדחה מפני השעה שעה נדחת מפניו (ברכ' סד.), ר"ל כל מי שנסוג לאחור ברצונו מפני המקרים הרעים ונותן להם לעבור וממתין בארך רוח, סוף שהשעה נדחה מפניו, ר"ל הזמן הרע עובר והוא משיג מטרתו. — *והטענה נדחתה: ולזה נדחית מעליו טענתו ונענתה בו צדקתו (נוה שלום א י). — *ובקביעות הזמנים וכדומה: מפני שמולד השנה הבאה אחריה נופל מי"ח שעות ולמעלה מיום ה' ונדחה אל יום ז' (ר"א בר חייא, העבור ט). אם יום שלאחריו אד"ו הרי זה נדחה לשל אחריו ויהיה ראש החדש קבוע בשלישי מיום המולד (רמב"ם קדוה"ח ז ג). ואם יהיה יום של אחריו מימי של אד"ו הרי זה נדחה (יום ר"ח) לשל אחר אחריו (סמ"ג מ"ע מז). נהגו לדחות אותה הפטרה של חתן שלא מצינו לה לא כתובה ולא שנויה מפי רבותינו לפיכך נדחית מפני הקבועות השנויות (מעש' הגאונ', בו"ת ר' משול' מגנצא נז).

— פע', דִּחָה, — כמו נפעל: שם נפלו פעלי און דֹּחוּ ולא יכלו קום (תהל' לו יג).

— הפע', *הִדְחָה: אין לך גדולה שמדחת את המים ואין לך קטנה שנדחית מפני המים (סוט' יז:). על כל המתים כולן מדחה מטתו הוז משובח (מו"ק כב.).

ב. *דָּחָה[1], קל לא נמצא.

— פע', *דִּחָה, פ"י, — דחה את בגדיו, פרשם ושטחם ותלם פרושים, **auslegen,-hängen; étaler; display**: המניח כליו בחלונות של אוליארין נעל וחתם אעפ"י שבא ומצא מפתח פתוח וחותם מקולקל טהור חותם שאמרו אפילו טיט אפילו קיסם המדחה[2] כליו בחלונות של אוליארין טהורין מפני שהגויים נשאלים עליהן (תוספתא טהר' ח ח).

*דִּחוּי, ש"ז, — שה"פ מן א.דָּחָה, כמו דְּחִיָּה: יש

דחוי אצל מצות (סוכ' לג.). יש דחוי בדמים (קדוש' ז:). ולענין כיסוי אינו כן לפי שאין דיחוי במצות

---

[1]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך הגרסה בדפוסים הקודמים. ובתוספתא מהד' צוק"מ המדחם, וכן במהד' וילנה החדשה. ור"ש (מכות שם ז ז) הביא תוספתא זו בגרסה חרש כליו במקום מדחה או מדחם, ואמר שם וז"ל: חרש כליו לא ידענא מהו ולפי הענין שהניחן בשינוי. ע"כ. הגר"א הגיה מדעת עצמו: נפרש כליו מחלונות, וזו הגהה הדה שאין לה על מה לסמוך. והנה מהענין בעצמו נראה כי יש פה פעל מיוחד בענין שימת הבגדים בחלונות של שמשי המרחץ, שהיא לא שימה פשוטה שהוזכרה קודם בהפעל המניח, ובזה בודאי כון הר"ש בחוש הלשון שלו להאמת, שאמר: ולפי הענין שהניחן בשינוי. אך שתי הגרסות של הדפוסים המדחה ושל הכ"י המדחם מכריעות נגד הגרסה חרש שהיתה בידי הר"ש. וכבר נשא ונתן בריל (Brülls Jahrb. VII,110) בענין זה, ושער כי צ"ל דחם בסמך, ור"ל שם את כליו דחוסים זה ע"ג זה, וכן יסטרוב. אך אין זה שנוי מספיק באופן שימת הבגדים, שיגרום כ"כ שנוי בדין. ולכן יש להכריע לגרסת הדפוסים המדחה, ולפרש מדחה במשמעת הפעל הערבי דחיa), ר"ל פשט ופרש ושטח, כמו שפורשים ושוטחים שטיח על הארץ, ורגלים לדבר שנתיחד בלשון העם לענין שטיחת ופרישת כלים ובגדים או תליתם כשהם לא מקופלים, וזוהי גם כונת הגרסה שהיתה בספרו של הר"ש וצריך רק תקון קל פרש במקום חרש.

---

a) دحى

(זכח' עח.). כי התשמיש צריך שיהא בו דחוי השמאל (בעל הנפש להראב"ד כז:). יפסיד כל חובו בדיחוי כל שהוא (מרדכי שבת רמז). וכמו כן תנועת הבליעה ותנועת היציאה ר"ל תנועת דיחוי מותר היציאה (שער השמים ט). שאי ידחות הדבר דחוי עולמי כי אם דבר נעדר ממנו האפשרות על הגיעו הטוב השלמות (נופ' צופ', מטיר לאון כ יג).

*דְּחוּל, עי' דָּחַל.

*דַּחֲוָן[1], ש"ז, מ"ר דַּחֲוָנוֹת, — שלחן של נוי, העומד בחדר האורחים וכדומה: הדחונות[2] שבטרקליניו בעלי בתים האוכלים עליהם (תוספתא כלים ב"מ ה ב).

*דָּחוּס, ת"ז לנק' דְּחוּסָה, מ"ר דְּחוּסִים, דְּחוּסוֹת, — דָּחוּס בדבר טעון הרבה, שיש עליו הרבה מאותו הדבר: beladen; chargé; crowded: מה הדם זה-חום[3] בעלים אף לאה דחוסה בבנים (מד"ר ויקר' כג).

דָּחוּף, עי' דָּחַף.

[1]) בארמ' דַּחֲוָן: ובת טות וְדַחֲוָן לא הנעל קדמוהי (דני' ויח), כך למערבאי ולמדנחאי דַּחֲוָן בהא. ופרשו רבים מן המפרשים חדוה. ומנחם אמר: פתרונו לפי ענינו מיני זמר הוא. ע"כ. וכן רבים מהקדמונים. אחרים פרשו מזון, וקצת החדשים פלגשים. אך כבר אמר דונש: ונודע כי דחון בספר תוספתא בשלחן (לונש על מנחם, ערך דחון), וכן הרד"ק בשם יש מפרשים. וכן ר"ת בהשגותיו: אמנם בלשון תוספתא הדחונות מענין השלחנות. וכבר העיר פלישר בהערות ללוי כי נגזר מן השרש דחא, דחו (a) בערב', שמשמש במשמ' פשט, פרש, שטח, וכמו שלחן מן שלח במשמעה זו. וכאן הכונה השלחן הערוך ברוב פאר לפני המלך.—[2]) בנוסח' כתוב החוונות, ובתוספתא כ"י הוצ' צוק"מ הרחווינות. אבל, כבר הביא רד"ק בשם התוספתא הדחוונות של בעלי בתים, ואין ספק בדבר שכונתו היא לתוספתא זו, והוא הוא מה שהזכירו דונש ור"ת, והגרסה הרחווינות של הוצ' צוק"מ היא האמצעית בין הגרסה האמתית דחוונות ובין הגרסה המשובשת לגמרה חזוונות, וכבר העירו ע"ז בספרי השנה של בריל (Brülls Jahrb. VII, III), והתוספתא בעצמה מעידה על זה שהוא כלי שעומד בחדר קבלת האורחים (טרקלין), ואינו משמש לאכילה אלא שלפעמים בעלי הבתים אוכלים עליו. וכבר העיר על זה קוה' בעה"ש.

[3]) גרסת הערוך ערך דחס, ובערך דחש גרס דחוש, ובנוסח' המדרש הגרסא רחוש, וכן בפסיקתא דר"כ ולקחתם לכם, וכן רש"י יחזק' כז יז, ועי' דחס.

a) دحا دحو

דָּחוּק, עי' דָּחַק.

דָּחוּשׁ, — כמו דָּחוּס, עי' הערה לערך דחוס.

דָּחָה, — כמו דחה; קל אינו נהוג.

— נִפע', נִדְּחָה, נִדְחוּ, יִדַּחוּ: לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו[1] ונפלו בה (ירמ' כג יב).

דֶּחִי, בהפס' דָּחִי, — הפעולה שיתפעל הנדחה, נפילה מכח הדחייה, Umsturz; renversement; overthrow: כי הצלת נפשי ממות הלא רגלי מִדֶּחִי (תהל' נו יד). כי חלצת נפשי ממות את עיני מן דמעה את רגלי מִדֶּחִי (שם קיו ח).

*דְּחִיָּה, דְּחִיָּה, ש"נ, מ"ר דְּחִיּוֹת, —א) שה"פ מן דָּחָה: ומאימתי מטמא (שעיר המשתלח) בגדים משיצא חוץ לחומת ירושלם רבי שמעון אומר משעת דחייתו לצוק (יומא ו ו). מניין שטעון (הנסקל) דחיה (ירוש' סנה' ו כג ג). מניין שבדחייה ת"ל ירה ומנין שבסקילה ת"ל סקל ומנין שבסקילה ובדחייה ת"ל סקל יסקל או ירה יירה ומנין שאם מת בדחייה יצא ת"ל או ירה יירה (גמ' שם מה.). ואמנם פעלו (של כח המעכל) במותרות וכו' או יקל בשולם להדחות מהאברים הנעצרים מהם בדחייה הדוחה בדקדוק עצמיהם (קאנון א א ג). או מזג קר מונע העכול והדחייה או חולשה באצטומכא (שם ג יד ג א). וזו היא דחיית השמאל (בעל הנפש להראב"ד כד). כי יהיה להם תמיד תוחלת ממושכה היותר נאות להם בדחיות שאתחבל להמשיך ולדחות (פענח רזא, לך לך). פעמים רבות נתרעם שמעון עם קרוביו וקרובי ראובן מדחיותיו וחלה פניהם שיגמרו פשר שכירות המרתף (שו"ת שמש לדקה ג). — ב) בטול כח של חובה מן החובות לזמן מה, Einstellung; suspension: שעיקר דחייתן שבת (ירוש' שבת יט יו ד). — ג) אחור דבר לאחרי זמן מה, Aufschub; ajournement; adjournment, בחשבון הזמנים, בקביעות החדשים, המועדים וכדומה: ועיקר שאר הארבע דחיות אלו הוא זה העקר שאמרנו שהחשבון הזה במהלך אמצעי (רמב"ם קדוה"ח ז א). יש שם סימנין שתסמוך עליהם כדי שלא תטעה בחשבון סדור חדשי השנה והן בנויין על עיקרי זה החשבון והקביעות והדחיות שביארנו דרכם (שם ח י). בספר רבינו משה לא הזכיר כל עיקר דחיות דניסן ופי' טעם דחיות דתשרי לפי

[1]) כך נקוד, ולפי הנקוד הוא עתיד נפעל מן דחח.

חשבון הזה הוא קיבוץ הירח והשמש בהילוכם לא במקומן האמיתי לפיכך עשוי יום קבועה ויום ד ח י י ה כדי לפגוע ביום קיבוץ האמיתי (סמ"ג מ"ע, מז). — ומשל: ד ח י ת דבר אינו בטול דבר (כ"ז, מלון גרמ' עברי, ערך אויפשיעבען).

°דחיל¹), ת"ז, — נורא, מי שדוחלים מפניו: יראתי בפצותי שיח להשחיל, קומי לחלות פני נורא ודחיל (רשות א ר"ה, יראתי).

°דחילות, ש"נ, — סגולת מי שהוא דחיל: קבץ ובקש אובדות וחזק נחלתך, צאן ההרגה והגזוזה בדחילותך (סליח' לו"ג, תשוב תרחמנו).

°דחיסה, ש"נ, — שה"פ מן ד ח ס: דהלשון צריך לכתחלה משמע ובדיעבד כשר בלא ד ח י ס ת רגליו (שו"ת הר"י מינץ כג).

***דחיפה**, ש"נ, — שה"פ מן דחף: נגיחה ו ד ח י פ ה (ירוש' שבת ז ט ד). אין נגיפה אלא לשון ד ח י פ ה והכאה (רש"י שמות כא כב). לא ליגח בקרן ולא ליגוף ד ח י פ ת גוף (הוא, ב"ק יה:).—ואמר הפיטן: ואף גם זאת שמעו שנוקשתי בדחיפתם, וכילק עלה עיפתם, שמעת חרפתם (קינ' לת"ב, איכה אשפתו).—ובמשמ' יהסתה והכרחה: לא נתכוונתי לקדשה אלא לראובן וכו' ואם אמרתי (הרי את מקודשת) לי לא היה רק מחמת ד ח י פ ת הבחורים (מלדכי קדוש' תקמז).

°דחיק, ש"ז, — בדקדוק, קרוב דחוק של שתי מלים זו לזו ברהיטת הדבור והקריאה, שעושה את שתי המלים כמו מלה אחת, ומבטל את כח האות הנחה של אהוי שבשבילה בגד כפת שאחריהן נאמרות רפות: ד ח י ק²) הוא הדוחק שיהיה בין שתי התיבות והוא שלא יהיה בין מקום טעם מלה ראשונה ובין טעם תיבה שניה אלא מלך אחד בלבד לפיכך נדחק הטעם על הטעם ותצא המלה בדגש (הור' הקורא 97). תורת בגד כפת קרוב ליהוא, רפי זולת מפסיק וגם מפיק, דחיק ומרחיק כי אמיץ הוא (משה פרוביגלו, כסס קדמון ד).

°דחיקה, ש"נ, — שה"פ מן דחק.

דחל³), ממנו °דחיל, °דחילות, °דחל.

¹) עי' דהל, בארמ' דחליא (תרג' תהל' עו ח).

²) עוד לא השתמש בן אשר במלה זו, Bacher, Anfänge, 31.

³) בארמ' וסורית דחל, כמו זהל בעבר', במשמ' פחד ומורא.

°דחל¹), פ"ע, —כמו ירא, פחד: צפון וימין חל, ים מערב וחל, כל ממך דחל, הודך בעת נגלה (קרובץ ארג'יל, א' שבוע', עת מעמד). דלף בין תשעים שנה אנכי, דחול אלהי במרמה תמליכי, דברך כלה ונחתים מלהפכי (אודך, יוצר שבת א חנכה).

°דחלול²), ש"ז, מ"ר דחלולים, — דמות בצורת אדם שמעמידים בגן וכדומה להפחיד את הצפרים ולהרחיקן מהפרות, **Vogelscheuche; épouvantail; scarecrow**, נהוג בדבור העברי בארץ ישראל והשתמשו בו בהעתונים.

°דחליל, ש"ז, — כמו דחלול, דחליל קטן.

דחן, ממנו דחן, °דחני.

דחן³), ש"ז, —מין ממיני הדגן, **Hirse; millet; milet**: ואתה קח לך חטין ושערים ופול ועדשים ודחן וכסמים ונתתה אותם בכלי אחד ועשית אותם לך ללחם (יחזק' ד ט). האורז ו ה ד ו ח ן והפרגין והשומשמין שהשרישו לפני ר"ה (שבי' ב ז).

°דחני, ת"ז, לנק' דחנית, מ"ר דחניים, דחניות, — כמו צורת הדחן, והוא כנוי למין נחש מהנחשים: ה ד ו ח נ י י המין הזה מן הנחשים הנה מראהו בברכמות דומה לדוחן (קאנון ד ו ג מד).

דחם⁴), ממנו *דחום, °דחם.

°דחם, פ"י, —הציג רגלו על הארץ בכח⁵): ומשמטת (היבמה) את המנעל מרגלו ובזה ג"כ לא יסייע היבם כלל אלא שיעמוד סמוך לכותל ו י ד ח ו ם רגלו יפה בקרקע והכל מעומד כמו שאמרנו (ספ' החינוך, תקלט).

¹) בארמ' זאעין ודחלין מן קדם אלהה (דני' ו כז).

²) מן דהל, משק, נאפוף. בארמ': דילמא מייתי עורב טומאה ושדי התם וסגי ב ד ח ל ו ל י בעלמא (ב"ב כז:), ופרש ר"ח: כגון שעושין צורות של עץ ונראין כבני אדם להפחיד העופות כשמנדנדת אותם הרוח יפחדו העופות ויברחו, ע"כ. והובא פרוש זה בהערוך, וכן פרש ר"י אבן מיגש. ואעפ"י שרגמ"ה ורש"י לא פרשו כן, מ"מ פרושו של הר"ח מכריע.

³) בערב' דחן a), וסוברים שהוא על שם גונו שהוא כעין העשן, דחן b) בערבית.

⁴) בארמ' דחם. בערב' אולי חדש c).

⁵) בארמ': צריך ל מ ד ח ס י ה לכרעיה (יבמ' קג.).

a) دُخْن b) دُخَن c) حدش

— הִפע', *הִדְחִים, — כמו קל: ויעמוד היבם אצל עמוד וידחים רגלו בארץ (כפר התיגוך, תקלט).

— פִע', *דִּחֵם, מְדַחֵם: ואם לא יוכל לחלוץ מעומד יחלוץ מיושב וידחם (בו"ת דר"י מינץ כג). כי בודאי אחר שמניח כפות רגליו על הארץ שפיר מדחם רגליו (שם).

*דַּחַס[1], דאחס, ש"ז, — מורסה על האצבע אצל הצפרן, דאחס: Nagelgeschwür; panaris; withlow הוא מורסה חמה ויציאה קורה בצד הצפרן חזקת הכאב (קאנון ד ז ד ח). והנה העיד גלינוס שהוא חזק התועלת לדחם (שם שם ט). ואולם הבשר הצומח בשרשי הצפרן הנקרא דאחס יהבשנו בלכלוך האזן (מ' אלדכי, ב"א ד ג).

*דְּחִסָה, ש"נ, — נגיעה בכח, דחיקה, Druck pression; pressure: אלא משום דחסה (יבמ' מד.).

דחף, ממנו דָּחַף, *דְּחִיפָה.

דָּחַף[2], פ"י, עבר דָּחַפְתִּי, אֶדְחֹף, פעו' דָּחוּף, — כמו א. דָּחָה, דחאו בכח: חולק לשון של זהורית חציו קשר בסלע וחציו קשר בין קרניו (של שעיר המשתלח) ודחפו לאחוריו והוא מתגלגל ויורד (יומא ו ו). בית הסקילה היה גבוה שתי קומות אחד מן העדים דוחפו על מתניו (סנה' ו ד). דחפו לתוך המים או לתוך האור ואינו יכול לעלות משם ומת (שם ט א). מעשה בעכו"ם אחד שבא לפני שמאי א"ל גיירני ע"מ שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת דחפו באמת הבניין שבידו (שבת לא.). ותקרבון אלי כולכם ותאמרי בערבוביא ילדים דוהפים את הזקנים זקנים דיחפים את הראשים (ספרי דבר' כ). רב כהנא אמר שהוחלקה במימי רגליה ובא אמר שדחפתה חברתה (ב"ק נח.). מעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו בערבי פסחים ולא רצה ליטמא לה ודחפוהו הביריו וטמאוהו על כרחו (שמח' ד ט). כיון שראה אותה (הנחש את חוה) עוברת לפני העץ נטלה ודחפה עליו אמר לה הא לא מיתת (מד"ר ברא' יט). למלך בשר ודם שמרדה עליו אשתו ובניו עמד ודחפן מביתו והוציאן לחוץ (שם ויקר' ב).

— פֻעו', דָּחוּף, מ"ר דְּחוּפִים, — ממהרים, כאלו דחף אותם איש: הרצים יצאו דְחוּפִים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה (אסת' ג יה). הרצים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו מבהלים וּדְחוּפִים בדבר המלך (שם ח יד). — ובהשאלה, *מיתה דחופה, שבאה במהרה: חלה יום אחד ומת זו היא מיתה דחופה (מו"ק כח.). — ובמשמ' *מרוחקים, מגורשים: שישראל בזמן הזה דוויים דחופים סחופים ומטורפין (יבמ' מז.). אמר הקב"ה מי גרם לי להטיב לעכו"ם אלא ישראל שכל זמן שעכו"ם שרויין בטוב הם דחופים ונזופים ומטולטלים (אדר"נ כ). — ואמר הפיטן: פרש זה ספר תולדות אדם, ונמצא דור שלישי דָחוּף מבני אדם, כהוחל לקרוא בשם מעשה ידי אדם (יוצר א' שבוע', פרש).

— נִפע', נִדְחַף, — שדחפוהו, ובהשאלה מהר בבהלה כאלו דחפו אדם: ויפן אליו (אל המלך עזיהו) עזריהו כהן הראש וכל הכהנים והנה הוא מצרע במצחו ויבהלוהו משם וגם הוא נִדְחַף לצאת כי נגעו יי' (דהי"ב כו כ). וישב מרדכי אל שער המלך והמן נִדְחַף אל ביתו אבל וחפוי ראש (אסת' ו יב). — *והלך על כרחו: בלעם על ידי לשונו נדחף לגיהנם (תנחומא מצורע א). לפי שבמסיבתם (של השמים) ובמרוצתם העצומה תמיד סביבה (של הארץ) היא נהדפת לה מפניהם מכל צד בשוה ולכן היא נדחפת לאמצע (מ' אלדכי, ש"א כ ב). — ובמשמ' ידחף את עצמו, העתיק את עצמו מעט מעט כמו בדהיפה, בקפיצה: יש קיטע שיבשו וכווצו גידי שוקיו ואפילו על ארכובותיו אינו יכול לילך ועושין כמין כסא נמוך ויושב עליו וכשהוא מהלך נסמך על ידיו בספסלים קטנים ועוקר גופו מן הארץ ונדחף לפניו וחוזר ונח על אחוריו והכסא קשור לו מאחריו (רש"י שבת סו.).

— פֻעַ', יְדֻחַף, דּוּחַף, — כמו נפעל: דרך דוּחַף (אדה"ר) מבית האוצר, והראהו כי המצע קצר, דוה לבו כבט ביאת צר (קינ' לת"ב, איכה את אשר).

דחק[1], ממנו דָּחַק, *דֹּחַק, *דְּחַק, *דְּחִיקָה, *דַּחֲקוּת.

דָּחַק, דָּחַקְתִּי, עת' אֶדְחֹק, — א) פ"י, לחץ אותו, נגע בו בכח עד שיחוש כֹבד או קצת כאב. drücken presser; to press: ואיש אחיו לא יִדְחָקוּן גבר במסלתו ילכון (יואל ב ח). — *ודחקו אל מקום פלוני, גם

---

1) בערב' דאחש a)

2) בארמ' דחף, בערב' דפע b)

a) داحس b) دفع

---

1) בארמית דְּחַק.

בדברים לא בע"ח, הכניסו בכח של דחיקה: של בית רבן גמליאל היה נכנס ושקלו בין אצבעותיו וזורקו לפני התורם והתורם מתכוין ודוחקו לקופה (שקל׳ ג ג). הוחלקה (הרטיה) למטה דוחקה למעלה למעלה דוחקה למטה (ערכי׳ קכ:). — ובהשאלה, במוסריות, דָּחַק אותו, הציק לו, צער אותו בכח שלטון עריצות, bedrücken; opprimer; oppress: כי ינחם יי׳ מנאקתם (של ישראל) מפני לחציהם וְדֹחֲקֵיהֶם (שופט׳ ב יח). — ובמשמ׳ *האיץ באדם לעשות דבר: היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק (אבות ב יה). אמר רבי אבהו מעשה באמו של רבי ליעזר שהיתה דוחקת בו לשאת את בת אחותו (ירוש׳ יבמ׳ יג יג ג). נתן עיניו רבן יוחנן בן זכאי בר׳ אליעזר ואמר ליה פתח ודרוש א"ל איני יכול לפתוח דחק עליו ודחקוהו התלמידים עמד ופתח ודרש (אדר"נ ו). — *ודחק את עצמו, התאמץ: דחקה (האשה) עצמה ועשתה יתר מן הראוי (רמב"ם אישות כא). — *דחק את השעה, התאמץ שיבוא הדבר יותר מהרה: כל הדוחק את השעה שעה דוחקתו (ברכ׳ סד.), ר"ל המקרים דוחקים אותו לאחור. — ב) *פ"ע, דחק ונכנס למקום, התאמץ ופנה לו דרך במאמצי כח ונכנס: למלך בשר ודם שעשה סעודה לעבדיו בא עני אחד ועמד על הפתח אמר להם תנו לי פרוסה אחת ולא השגיחו עליו דחק ונכנס אצל המלך א"ל אדוני המלך מכל סעודה שעשית קשה בעיניך ליתן לי פרוסה אחת (ברכ׳ לא:). רבי פתח אוצרות בשני בצורת אמר יכנסו בעלי מקרא בעלי משנה וכו׳ אבל עמי הארץ אל יכנסו דחק ר׳ יונתן בן עמרם ונכנס וכו׳ א"ל פרנסני ככלב וכעורב (ב"ב ח.). ר׳ אליעזר אומר יכול דחקו זבין ומצורעין ונכנסו לעזרה בפסח הבא בטומאה יכול יהו חייבין (פסח׳ סז:). ומה בר בטני כל הנשים של בית אביך כיון שמתעברות שוב אינן רואות פני המלך ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא לי בן מזורז ומלובן (סנה׳ ע:). — וגם לדבר לא בע"ח, בולט כמו בכח: ויאריכו הבדים וכו׳ הא כיצד דוחקין ובולטין בפרוכת ודומין כמין שני דדי אשה (מנח׳ לח:). — *דחק בממונו, על ממונו: מי דחק בממוניו של סיחון ועוג משה וכל המצומתים לו מי דחק על ממונו של סיסרא דבורה וברק (מד"ר ויקר׳ כח). ועי׳ לחץ.

— פעו׳, *דָּחוּק, דְּחוּקָה, דְּחוּקִים, דְּחוּקוֹת, — מקום דחוק, שאין שם די מקום: פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה מקום דחוק לתלמידים ויצא לשדה (שבת קכז.). פרצה דחוקה מותר ליכנס בה בשבת ואעפ"י שמשיר צרורות (נדה סז:). — לחם דחוק, שאין בו כדי שביעה: פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה פת דחוק לתלמידים א"ר אין כאן פלטר (שם ע"ז לה:). — ובמשמ׳ *לחוצים, שמציקים להם: הנה העת תרויח לַדחוקים. ותעשה דין ומשפט לעשוקים (סליח׳ יום כ, תויתיך). — עני דחוק: וסדר החלוקה (לעניים) כך הוא הדחוק שבדלים שרוצה להתפרנס בכל יום מן התמחוי נותנין לו בכל יום ערב ובקר מזונות (מנורת המאור רג).

— נפע׳, *נִדְחַק, — שדבר מהדברים דחקו, מכריח אותו לעשות, הוא נחוץ לעשות: מוסף התנור של בעלי בתים טהור ושל נחתומין טמא וכו׳ מפני שהוא אופה בו כשהוא נדחק (כלים ה ה). אמר הקב"ה ישראל סגולתי הם וכו׳ אין ערב לבעליה ליגע בה ואם נדחקה יד ונטל היומנה מיד הוא טרוד להחזיר כל מה שנטל היומנה (פסיק׳ רבתי יא). — ובמשמ׳ דחק את עצמו, הכריח א"ע, האיץ בעצמו: כביכול נדחק להיות מדבר מעל הכפורת מבין שני הכרובים (ילק׳ ויקר׳ תל). נדחק שאול לאמר לעבדיו שיבקשו לו אשה לשאול בה באוב (ר"י אברבנאל, ש"א כח).

— הפע׳, *הִדְחִיק, — כמו קל: לזאב שנפל על הצאן אמר בעל הצאן לרועה חשוב כמה חסרו להודיעך כמה הזנות מדחקת שזה יחיד ועל ידו נפלו כ"ד אלף מישראל (מד"ר במדב׳ כ). שראה אותו מדבר עם אשה בדרך וכו׳ ונתגלתה לפניו ואמרה לו ראובן אי אתה יודע שיהודית אני ואני פלונית בת פלוני ואתה מדחיקני כ"כ כיון ששמע דבריה פירש לו לצד אחר (תשו׳ גאו׳ מו"מ קעא, בית תלמוד ה).

— פע׳, *דִּחֵק, — כמו קל: מלך שיצא לו למדבר והביאו לו מטה קצרה התחיל מצטער בעצמו ומדחק באיבריו (מד"ר שה"ש, הנך יפה דודי). הממחק את הכרישה מדחק ידו על הכרישה להסיר ממנה הטל (ר"ש מכשי׳ א ה).

***דֹּחַק**, ש"ז, — מעמד אדם דחוק, הכרח, Not; besoin nécessité; need, distress: מחללין כסף על נחשת מדוחק (מע"ש ב ו). הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דוחקו (אבו׳ ב ג). הורו מדוחק להתיר (ירוש׳ סוכה א נב ג). שהיה שם גדר והיו עולין בנחת והוסיף עליו כל שהוא והשלימו לעשרה ונמצא שאין עולין אלא בדוחק

(רמב"ם. מכיר׳ א יא). — ומצוי השמוש בספרות: ואלו הייתי מוצא בארץ צרפת חבור זה בלשון הקדש וכו׳ לא הייתי מכנים את עצמי בכל הדוחק הזה (ר"א הנביא, הקד׳ ספר העבור). ואלו היינו מחסרים את השנה אשר עשינו שלמה או היינו מונים בסדר את החסרה לא נכנסנו בכל הדחק הזה (שם 68). אמרו (המלאכים ללוט) לא תשית עצמך בדוחק כזה כי ברחוב העיר נלין (צרור המור, וירא). -- ומ"ר: וחבה יתירה נודעת לשטה זו מצד מה שנפטרנו בה מידי הדוחקים הנכללים בדרך הראשון (קול יהודה, כוזרי א א). -- ובמשמ׳ ידחק חמרי או מוסרי, נגישה: וכשגדלתי יצאתי לראות דוחק אחי וראיתי איש מצרי מכה איש עברי מעמי והכתיו וטמנתיו בחול (מדר׳ ויושע, עזי). המהומה והצרות והחסרונות ומיני הדוחק והיגונות (רש"ט שפרוט, פרד׳ רמונ׳ יא יב).

*דְּחַק, ש"ז, — כמו דֹּחַק: הילוך על ידי הדחק שמים הילוך תשמיש על ידי הדחק לא שמיה תשמיש (שבת ק:). אין (הסוכה) התחתונה יכולה לקבל כריה וכסתות של עליונה וכו׳ דיכולה לקבל ע"י הדחק (סוכ׳ י.). אין מעבריו את השנה לפני ר"ה ואם עיברוה אינה מעוברת אבל מפני הדחק מעברין אותה (סנה׳ יב.). מעשה ועשה רבי כר"א לאתר שנכבר אמו בדי הוא ר"א לסמוך עליו בשעת הדחק (נדה ו:). אם למדת תורה בשעת הריוח אל תשוב לך בשעת הדחק (אדר"נ ג). ולא קבצנו בין שלש תנועות אלא ע"י הדחק (כוזרי ב עח). — ובמשמ׳ קושי בפרושים: והדחקים שרמזת אליהם בפירושי על דברי הר"מ ז"ל ואמרת שהם נעדרים לפי הפירוש (שו"ת ריב"ש קלב). — ובמשמ׳ נגישה: כל הצרות צרורות והדחקים דחוקות (כרית מנוחה ח).

*דַּחֲקוּת[1], ש"נ, — כמו דֹּחַק: כי על ידם באתי לדחקות עצומה שאין להסתירה ולהעלימה (הקד׳ אמרי יושר לר"מ דיין).

דטלנת, — סדר חמש האותיות שמוצאן מהשנים.

דַּי[2], בהפס׳ דָּי, סמי׳ דֵּי, כנו׳ דַּיִּי, דַּיְּךָ, דַּיּוֹ, דַּיָּהּ, דַּיֵּנוּ, דַּיְּכֶם, דַּיָּם, — א) ש"ז, כמות מספקת, שלא נצרך יותר מזה, Genüge; suffisance; sufficiency: ובחנוני נא בזאת אמר יי׳ צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי דָי (מלא׳ ג י), ר"ל בלי שעור, בלי מדה. — ואמר המשורר: ולו ישכיל יהי ממעית חפציו ואם רבו ודי לו מדלי מר (אלחריזי, תחכמ׳ ג). — וכסמי׳ דֵּי: ואם לא תגיע ידו דֵּי שה (כמה שצריך לקנות שה) והביא את אשמו אשר חטא שתי תרים (ויקר׳ ה ז). ואם לא מצאה ידו דֵּי השיב לו (כמה שצריך למען השיב לו) והיה ממכרו ביד הקנה אתו עד שנת היובל (שם כה כח). ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו דֵּי מחסרו אשר יחסר לו (דבר׳ יס ז-ח), כמה שנצרך למלא מחסרו. ולבנון אין דֵּי בער וחיתו אין דֵּי עולה (ישע׳ מ יו). כבשים ללבושך וכו׳ ודֵי חלב עזים ללחמך (משלי כז כו-כז). — ועם כ הדמיון, כְּדֵי, כמו הכמות הנצרכה לזה: ואיש כי לא יהיה לו גאל והשיגה ידו ומצא כְּדֵי גאלתו וחשב את שני ממכרו (ויקר׳ כה כו-כז). והיה אם בן הכות הרשע והפילו השפט והכהו לפניו כְּדֵי רשעתו במספר (דבר׳ כה ב), ר"ל לפי מדת רשעתו וגדלה. כי הם ומקניהם יעלו ואהליהם יבאו כְּדֵי ארבה לרב (שופט׳ ו ה). נכנסה עמו לבית הסתר ושהתה עמו כדי טומאה (סוט׳ א ב), כשעור שנצרך שתוכל להטמא. המוציא יין כדי מזיגת הכוס חלב כדי גמיעה דבש כדי ליתן על הכתית שמן כדי לסוך אבר קטן מים כדי לשוף בהם את הקילור (שבת ח א). דיו כדי לכתוב שתי אותיות כחול כדי לכחול עין אחת (שם ג). שיעור אתרוג הקטן רבי מאיר אומר כאגוז רבי יהודה אומר כביצה והגדול כדי שיאחוז שנים בידו אחת (סוכה ג ז). מעשה בסומא שירד לטבול במערה וירד מושכו אחריו ושהו כדי שתצא נפשם והשיאו נשותיהם (יבמ׳ יו ד). ועד מתי חייב להכריז עד כדי שידעו בו שכיניו (ב"מ ב ו). עד מתי מותר להחזיר כדי שיראה לתגר או לקרבו (שם ד ג). המפשיט בבהמה ובחיה בטהורה ובטמאה בדקה ובגסה לשטיח כדי אחיזה (חול׳ ט ג). נתכוין להכותו על מתניו ולא היה בה כדי להמית על מתניו והלכה לה על לבו והיה בה כדי להמית על לבו ומת פטור (סנה׳ ט ב). איזהו סימניה (של הבוגרת) רבי יוסי הגלילי אומר משיעלה הקמט תחת הדד וכו׳ רבי יוסי אומר כדי שיהא נותן ידו על העוקץ והוא שוקע ושוהא לחזור (נדה ה ח). איזהו אחר זמן כדי שתרד מן המטה ותדיח פניה (שם ב ג). פועלים שהיו עושין אצל בעל הבית אינן רשאין

[1]) בארמ׳ דחקותא (ת"י בראש׳ ל ח).

[2]) לא עמדו החכמים על מקורה של מלה זו ומשמעתה העקרית. בסורית כדו במשמעה זו, וסובר ברט (Barth, ES 35) כי העקר הוא כדו, כדי, כדאי, ונפלה הכף מרוב השמוש בו.

לגמור את כל השדה אלא משיירין **כדי** פאה (תוספתא פאה ג ו). אחד אילן עומד בית קביים ושנים עומדין בית ארבעת קבים אין חורשין להן אלא **כדי** צרכן (שם שבי׳ א א). שאור של תרומה ושל שביעית שנפל לתוך העיסה לא בזה **כדי** חמץ ולא בזה **כדי** לחמץ ונצטרפו וחמצו (שם תרומ׳ ח יג). הנחתומין לא חייבום חכמים להפריש אלא **כדי** תרומת מעשר וחלה (שם דמאי ג י). מאימתי קורין את שמע בשחרין אחרים אומרים **כדי** שיהא חברו רחוק הימנו ארבע אמות ומכירו (שם ברכ׳ א ד). שתתן לכל אחד ואחד **כדי** פרנסתו (גמ׳ שם כט:). אני ראיתי ערבי אחד שלקח ירך מן השוק וחקק בה **כדי** רביעה (ע״ז כג:). תוך **כדי** דיבור (ב״ק עג.). — ובכדי: ומרחיק מנטיעותיו של חבירו ומנירו **בכדי** שלא יזיק (ב״ב ב ח). יותר **מכדי** חסרונן דברי הכל מוכרן בב״ד (ב״מ לח.). — ויותר על כדי: המתמד ונתן מים במדה וכו׳ מוצא יתר על **כדי** מדתו מוציא עליו ממקום אחר לפי חשבון (מעשר׳ ה ב). אין פודין את השבויים יתר על **כדי** דמיהן מפני תקון העולם (גיט׳ ד ו). — ובכדי במשמעת יקרוב ל: החקירות אשר מצאתי להכמים הקדמונים מפורשות אשר היו לפני **בכדי** מאתים שנה ויותר (ס׳ העיבור ג א). — וכדי במשמ׳ לְמַעַן: למה אמרו חכמים (זמן ק״ש בערבית) עד חצות **כדי** להרחיק אדם מן העבירה (ברכ׳ א א). כופין את הסל לפני האפרוחים **כדי** שיעלו וירדו (שבת יח ב). וחכמים אומרים (אלפים אמה) מרובעות כטבלא מרובעת **כדי** שיהא נשכר את הזויות (ערוב׳ ד ח). אם אמרו יתומים אנחנו מעלין על נכסי אבינו יתר דינר **כדי** שיטלו כתובת אמן אין שומעין להן (כתוב׳ י ב). מרחיקין את הסולם מן השובך ארבע אמות **כדי** שלא תקפוץ הנמיה המוחילה ד׳ אמות **כדי** שיהא זוקף את הסולם (ב״ב ב ה). היה מביא את מנחתה (של סוטה) בתוך כפיפה מצרית ונותנה על ידיה **כדי** ליגעה (סוט׳ ב א). עשה רצונו (של אלהים) כרצונך **כדי** שיעשה רצונך כרצונו בטל רצונך מפני רצונו **כדי** שיבטל רצון אחרים מפני רצונך (אבות ב ד). סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה **כדי** שיהו רואין זה את זה (סנה׳ ד ג). הצנועים מוציאין בידם מעות ודברים הנאכלים ונותנין דבר מועט **כדי** שיאכלנו עד שלא יגיע לעיר (תוספתא פאה ב יח). **כדי** לחום על נכסיהן של ישראל (ירוש׳ פסח׳ א ח). ולמה באחד באדר **כדי** שיביאו ישראל את שקליהן בעונתן (שם שקל׳ א א). — ובכנ׳: והמלאכה היתה דַיָּם לכל המלאכה לעשות אתה והותר (שמות לו ז). אם בצרים באו לך לא ישארו עוללות אם גנבים בלילה השחיתו דַיָּם (ירמ׳ מט ט). אם גנבים באו לך אם שודדי לילה איך נדמיתה הלא יגנבו דַיָּם (עובד׳ א ה). — דַּיֶּךָּ: דבש מצאת אכול דַּיֶּךָּ פן תשבענו והקאתו (משלי כה יז). — ושאר הכנוים: אילמלא לא העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל דבר זה שאין מטמאין בשרצים **דיי** (ב״מ סא:). אם למדת מרב אחד אל תאמר **דיי** אלא לך אצל חכם ולמוד תורה (אדר״נ ג). עמד רשב״י ונשקו על ראשו אמר לו אילו לא באתי אלא לשמוע דבר זה **דיי** (פסיק׳ דר״כ א). בשעה שברא הקב״ה את העולם אמר לו לשר של ים פתח פיך ובלע כל מימי בראשית אמר לפניו רבש״ע **דיי** שאעמוד בתוך שלי (תנחומ׳ חקת א). שבא ראובן ועירער אמר **דיי** שקדמני יהודה למסעות אקריב אני לתולדות (ספרי נשא נב). למלך שגזר על בנו שלא יכנס עמו לפלטרין שלו נכנס פתח ראשון ושתקו לו בשני ושתקו לו בשלישי ונזפו אמר לו **דייך** עד כאן (מכי׳ בשלח, מס׳ דעמלק ב). אפילי שמע מן הנשים אומרות מת איש פלוני **דיו** (יבמ׳ יו ה). **דיו** לבא מן הדין להיות כנדון (ב״ק ב ה). הבדדין והבוצרים כיון שהכניסן לרשות המערה **דיו** (טהר׳ י ג). שכן אדם ישן קימעא **ודייו** (ירוש׳ סוכ׳ ב נג.). בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני **דיו** בקב חרובים מע״ש לע״ש (תענ׳ כד:). **דיו** לאבל שיעמוד באבלו (סנה׳ לז:). **דיה** לקורה שתהא רחבה טפח כדי לקבל אריח לארכו (ערוב׳ א ג). **דיה** להודאה שתכפר על הביאה (מכי׳ בשלח ה). שמאי אומר כל הנשים **דיין** שעתן (נדה א א). אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דַּיֵּנוּ (הגדה של פסח). — ולא די... אלא: לא **דייך** שהחמרתה עליה שאם נולדה ביו״ט לא תאכל וכו׳ אלא שאת מבקש להחמיר (ירוש׳ ביצה א ס.). אמר לו הקב״ה (לנבוכדנצר) רשע לא **דייך** שאמרת השמים אעלה וכו׳ אלא שאמרת אעלה על במתי עב מלמעלה (תנחומ׳ צו ג). אמר לו הקב״ה להושע בניך חטאו והיה לו לומר בניך הם בני חנוניך הם וכו׳ לא **דיו** שלא אמר כך אלא אמר לפניו רבש״ע כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת (פסח׳ פז.). לא **דיין** לרשעים שאינן חרדין ועצבין מיום המיתה אלא שלבם בריא להן כאולם (שבת לא:). שהיו (אחאב וצדקיהו) חוטאים בירושלם ולא **דיים** אלא משגלו לבבל היו מוסיפים חטא (תנחומא ויקר׳ י). לא **דיכם** שנטלו שלנו מתחת

ידיכם (מד"ל שה"ש, שניך כעלד). — כְּדֵי, כְּדַאי, עי' כְּדֵי.—*כְּדֵי כֵן, כמו בה במדה: יש עמל ויגע ורץ וכדי כן הוא מתאחר (כ"ס גני' יא יא). קרב נדיב היה רחוק וכדי כן יגישך (שם יג ט).— בְּדֵי, כמו כְּדֵי, במשמ' למען: אריה טרף בְּדֵי גרתיו ומחנק ללבאתיו (נחום ב יג). — וכמו לְ: כה אמר יי' צבאות חמות בבל הרחבה ערער תתערער ושעריה הגבהים באש יצתו ויגעו עמים בְּדֵי-ריק ולאמים בְּדֵי-אש ויעפו (ירמ' נא נח). ויגעו עמים בְּדֵי-אש ולאמים בְּדֵי-ריק יעפו (חבק' ב יג). — ובמשמ' ברוב: ברעש ורגז יגמא (הסוס) ארץ ולא יאמין כי קול שופר בְּדֵי שופר יאמר האח ומרחוק יריח מלחמה (איוב לט כד-כה). — מִדֵּי. א) יתר מן המדה הנצרכה: מרבים העם להביא מִדֵּי העבדה למלאכה אשר צוה יי' לעשת אתה (שמות לו ה). — ב) מִדֵּי שנה בשנה, מִדֵּי חדש בחדשו, מִדֵּי שבת בשבתו, ר"ל בכל שנה, בכל חדש, בכל שבת, בלי יוצא מן הכלל: והלך (שמואל) מִדֵּי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל את כל המקומות האלה (ש"א ז יו). ועלו מדי שנה בשנה להשתחות למלך יי' צבאות ולחג את חג הסכות (זכר' יד יו). צאו לערי יהודה וקבצו מכל ישראל כסף לחזק את בית אלהיכם מִדֵּי שנה בשנה (דהי"ב כד ה). והיה מִדֵּי חדש בחדשו ומִדֵּי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יי' (ישע' סו כג). — ועם פעל אחריו, במקור, בעבר ובעתיד, במשמע' בכל פעם שנעשה הפעל ההוא: וכן יעשה שנה בשנה מִדֵּי עלתה בבית יי' כן תכעסנה (ש"א א ז). ויצאו שרי פלשתים ויהי מִדֵּי צאתם שכל דוד מכל עבדי שאול וייקר שמו מאד (שם יח ל). ויהי מִדֵּי בא המלך בית יי' ישאום הרצים והשיבום אל תא הרצים (מ"א יד כח). ויהי מִדֵּי עברו יסר שמה לאכל לחם (מ"ב ד ח). שוט שוטף כי יעבר והייתם לו למרמס מִדֵּי עברו יקח אתכם כי בבקר בבקר יעבר (ישע' כח יח-יט). כי מִדֵּי אדבר אזעק חמס (ירמ' כ ח). הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מִדֵּי דברי בו זכר אזכרנו (שם לא כ). ואם לוא השחק היה לך ישראל אם בגנבים נמצאה כי מִדֵּי דבריך בו תתנודד (שם מח כז). —*מִדֵּי, *יותר מדי, מדאי, יותר מהמדה הראויה: שלא להתאבל כל עקר אי אפשר שכבר נגזרה גזרה ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר שאין גוזרין גזרה על הציבור אלא א"כ רוב ציבור יכולין לעמוד בה (כ"ב ס:). למלך שעשה סעודה והיה קורא בכל יום אומניות אומניות והיה לו אוהב אחד שהיה אוהבו יותר מדאי ולא קרא אותו עמהם (תנחומא בהעלותך ג). — מַדֵּי, לְמַדֵּי, עי' ערך מַדֵּי.

דִּיב, קל לא נהוג.

— הִפע', הֵדִיב, — כמו הִדְאִיב: מכלות עינים ומְדִיבֹת נפש (ויקר' כו יו).— ואמר המשורר: לך חרדו לבבות מצלעות, ואנחותם לחלמיש צור מְדִיבוֹת (רסע"ג, שירי שלמה, דוקס לה). ולא פגע סגור כי אם פתחו, ולא מצא צרור כי אם הֱדִיבוֹ (ר"י הלוי, זמן חסר). מליה הנפשות משיבות, והלבבות מדיבות (ר"י חריזי, תחכמ' א).

— פע' יִדַּיֵּב, — כמו הֵדִיב: נוצריה (של התורה) הקדשו להתחיב, וזללו חוללו לְדַיֵּב, כי גבר האויב (ר"ש כר"י, יוצר שבת לפני שבוע', אלוה אקראך במחסן). עמדה בראש מחנות האויב, עליצתיו להפג וחיליו לְדַיֵּב, על ראשו גמולו לחיב (יוצר שבת א חנכה, אודך).

דִּיג, ממנו הפעל דִּיג, והשם דַּיָּג.

דִּיג[1], פ"י, עב' דיגותי, דִּיג, דִּיגוּם. עת' אָדִיג. — צד דגים: הנני שלח לדוגים רבים נאם יי' וְדִיגוּם ואחרי כן אשלח לרבים צידים וצדום (ירמ' יו יו).

דַּיָּג, ש"ז, מ"ר דַּיָּגִים, — מי שאומנותו לצוד דגים, Fischer ; pêcheur ; fisher: ואנו הַדַּיָּגִים ואבלו כל משליכי ביאור חכה ופרשי מכמרת על פני מים אמללו (ישע' יט ח). הנני שלח לְדַיָּגִים[2] רבים ודיגום (ירמ' יו יו). — *דַּיַּג הַמֶּלֶךְ, ש"ז, מין עוף: דיג המלך וכו' נוצותיו יפות מאד כנפיו וקדקדו ירוקי עשב כהה בטלואים ממראה תכלת שכמו גבו וזנבו ממעל תכלת אפל נוצץ ונוצות מעופו שחורות (תוס"א לטיניק, העוף קכד). — *דַּיַּג הָחוֹמֶט: דיג החומט מינו רק אחד במשפחתו והוא גדול מעט מעורב הערפל חרטומו ארוך ושטוח ובראשו כתאר גרזן מראהו שחור (שם קטו).

***דַּיָּגוּת**, ש"נ,—מלאכת הַדַּיָּג ועסקו, Fischerei; pêche ; fishing: ובהתעסקות המלאכות המקורות כמו המלחות והדייגות (תרג' פרקי גלינוס, כ"י פריז).

***דִּיד**[3], פ"ע, עת' תָּדִיד,—התקשר עם אשה בקשר של נשואים: מקח כסף ושטר וביאה בם באשה תָּדִיד (רסע"ג, תרי"ג מצות).

---

1) כמו בין, ריב, בינותי, ריבותי.
2) כך הקרי, והכתיב לְדוּגִים.
3) מלשון ידיד, דודים.

דַּיָּה[1]), ש"נ, מ"ר דַּיּוֹת, — שם עוף דורס, והוא מין הדאה: ואת האיה וְהַדַּיָּה למינה (דבר' יד יג). שם נקבצו דַיּוֹת אשה רעותה (ישע' לד יה). ד י ה לבנה, ד י ה רגזנית (חול' סג.). או ה ד י ה למינה ניביו בלעז שאמרו עליו שמקנא אפילו בבניו בראותו אותם שמנים מכה אותם בפיו (אריס מודינו, לב האריה ג ו). בת היענה ושאר עופות החוממים (הנמצאים בארץ ערב) ד י ה המצרית אשר יטהר את הארץ מכל נבלה וטרפה כי יחוש לאכלם עד מהרה (שבי"ע ג, ערב). — 'וכנוי לאשה רגזנית: שאלתי זאת בדבר אשת פלוני הידועה לרום מכ"ת בשמה ובמעשיה ד י ה רגזנית קפדנית ועצרנית ולסיבה זו לא היה דעת אדם סובלתה (שו"ת חות יאיר קג). — 'דיה שחרחרת, 'דיה שכוית: ה ד י ה הזאת היא ש ח ר ח ר ת ראשה כמראה התכלת צדי הראש וגרונה כעין תפוחי זהב אחות לה ל ה ד י ה הנזכרת ושמה ד י ה ש כ ו י ת שחורה (תוה"ט לאכרמ', העוף ג). — 'דית הכרבל, 'דיות הפגר: ד י ו ת ה פ ג ר על ראשן אין כרבלתא ונקראת בלשון רומי מטהרות כי הן מטהרות את הארץ מנבלות (שם).

דְּיוֹ[2]), ש"נ, מ"ר דְּיוֹאוֹת[3]), — כעין צבע שחור עשוי מעפצים וכיוצא בהם ומשמש לכתיבה, Tinte; encre ink: מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כתב על הספר בַּדְּיוֹ (ירמ' לו יח). ד י ו כדי לכתוב שתי אותיות (שבת ח ג). ואינו כותב לא בקומוס ולא בקנקנתום ולא בכל דבר שרושם אלא ב ד י ו (סוט' ב ד). הלומד לילד למה הוא דומה ל ד י ו כתובה על נייר חדש והלומד לזקן למה הוא דומה ל ד י ו כתובה על נייר מחוק (אבות ד כ). הוציא ד י ו אם בקולמוס כדי לכתוב שתי אותיות אם בכלי צריך יותר (ירוש' שבת ח יא:). כל נקב שה ד י ו עוברת עליו אינו נקב (גמ' שם קח.). הלכה למשה מסיני שמסרגלין בקנה וכותבין ב ד י ו על העור (סופרים א א). ה ד י ו שנטפה על גבי הכתב מותר למוחקו (שם ה ז). כיצד מעשה ה ד י ו מקבצין העשן של שמנים או של זפת ושל שעוה וכיוצא בהן וגובלין אותן בשרף האילן ובמעט דבש ולותתין אותו הרבה (רמב"ם תפלין א ד). —וגם בלשון זכר: ראה כמה ד י ו משתפך וכמה קולמוסין משתבר (תנחומא לו י). ד י ו שהוא מבושל בשכר שעורים ובסממני ה ד י ו (שו"ת תרומת הדשן קכט). — ומ"ר *ד י ו א ו ת: אמר ר' אליעזר כמה ד י ו א ו ת משתפכות וכמה קולמוסין משתברין (מדר' שוח"ט, ש"א כז). על דבר השתוקי אם נאמנת אמו וכו' נשפכו הרבה ד י ו א ו ת ונשברו כמה קולמוסים (שו"ת רמ"א כו). — 'ודיות: כמה ד י ו ת נשתפכו וכמה קולמוסים נשתברו לכתוב החילוקים שנאמרו בהלכה זו (שו"ת מהרי"ט א ט). — וגם 'ד י ו ת י ם: וכמה ד י ו ת י ן נשפכין על אלו הוכוחים (אליס ליס"ר מקנדיה, כתב מין), ולא נכון. — ואמר המליץ: נורא ואיום כח העט ו ה ד י ו דם שמו בקרבו וטפי טלו משקים הארץ ומלחלחים יבשה (ספר האות לר"א בר"ש אבולעפיה, עטר' לבי לככוד גרן). — 'ב י ת ד י ו: ויש מפרשין אלמלפע בטיית והוא מקום שקבוע בו ב י ת ה ד י ו (רה"ג, כלים כד ז). — וכלי הדיו: ד י ו הוא שכותבין בו ועוד ה כ ל י שמניחין בו את ה ד י ו גם הוא נקרא ד י ו (ר"ח שבת פ.). על הדיו שהוא ב י ת ה ד י ו (שם). —קֶסֶת, עפצים, עט, וכו', עי' כתיבה.

דַּיּוֹ[1]), ש"ז, — כמו דַּיָּה: עוף הנקרא ד י ו (ערוך, 'ערך דיו).

***דִּיוֹן**, ש"ז,— כמו דִּוְיוֹן: מרבה נכסים מרבה ד י ו ן[2]) (אב' ב ז).

'דִּיּוּק, ש"ז, מ"ר דִּיּוּקִים,—בה"פ מן דַּיֵּק: ודבר תימה הוא מה ד י ו ק הוא זה (תוספ' ערוב' ע:). ונזכור אותם שהם הנהגות מדיניות ומעלות מדות ומה שדומה לזה ואיזה מהם ד י ו ק י ם שכליים במינים שונים נזכרם עוד (תמונה רמה, הקד').

':דִּיּוּקִי, ת"ז,—בדיוק ודקדוק: היא (נפש החכמה) יתר דבקה בו דבוק ד י ו ק י מדבוק אבריו זה בזה

---

[1]) סוברים שזו היא בעצמה הדאה. ולגת' תרגמה milvus, וכן רסע"ג אלחדאה a) בערבית.

[2]) משקל שְׁבוֹ, תְּאוֹ. — [3]) רד"ק. ואדם ביתרון לאדם על תל"ע (סי' כו) פקפק ואמר: הקבוץ אולי שבואים תאומים דיואים, ע"כ. אך כבר נקבע הרבוי דיואות. — בארמ' דיותא. בערב' דַוַאַה b). בית הדיו. לגרד גזר על מלה זו שהיא זרה, שאולה מלשון אירנית, אך יש לפקפק בדבר. בערב' לעצם הדיו משמשת מלה אחרת, חִבר c). וסובר פרנקל כי זו מלה שאולה מסורית.

a) الحداه b) دواة c) حبر

---

[1]) בארמית: ההוא ד י ו דשקיל בשרא (ב"מ כד:). מררתא ד ד י ו חיורתא (כתוב' נ.).

[2]) גרסת קצת ספרים במקום מרבה ד א ג ה.

(ריב"ז, עולם הקטן ב ג). הנה נתבאר ממה שאמרו שאינה (הנפש) גוף וכו' ודבקה דבוק דיוקי לגוף מדבוק קורבת איברי הגוף (מ' אלדבי, ש"א ו).

*דִּיּוּקוֹת, ש"נ, — סגולת מה שהוא מְדֻיָּק: אמר החבר זה הוא שרצה לומר עם דיוקות רב ודקדוק והפרש בין מה שיפעל במקרה ממה שיפעל בטבע (כוזרי א עה).

*דִּיּוּר ש"ז, מ"ר דִּיּוּרִים — כמו דִּירָה: אבל מדברי סופרים אסור לשכנים לטלטל ברשות היחיד שיש בה חלוקה בדיורין עד שיערבו כל השכנים כולן מערב שבת (רמב"ם ערוב' א ב). ראובן ושמעון בני אברהם ויצחק קנו יחד בשותפות חזקת בית אחת המוחלקת לשני דיורים (שו"ת שמש לדקה, חו"מ י).

*דַּיּוֹר, ש"ז, מ"ר דַּיּוֹרִים. — מי שדר בבית. Mieter locataire ; tenant: מה בין שותף מה בין דיור כשם שהשותף ממחה כך הדיור ממחה אר"י בבעל הבית ידורו (ירוש' מעשר' ג ג ד). דיור ישן (שם ג'יט' ה מז).—ומ"ר: סוכה על גבי סוכה העליונה כשרה והתחתונה פסולה רבי יהודה אומר אם אין דיירין בעליונה התחתונה כשרה (סוכ' א ב). בעיר חדשה שביהודה שיש בה חמשים דיורים (ערוב' ה ו). דיורין ממש או אפילו ראויה לדיורין (ירוש' סוכ' א נב:). נתמעטו דיוריהן מביאים אחרים תחתיהן (שם מכו' ב לא ד). עיר אחת היתה ביהודה וחדשה שמה והיו בה נ' דיורים אנשים ונשים וטף (ערוב' ס.). מלך בשר ודם כשהוא בונה פלטין משוה דיירין בעליונים ובתחתונים (ילק' שמעוני, תהל' פו). למלך שבנה פלטין והושיב בהן דיירין אלמים והיו משכימים ושואלין בשלומו של מלך באצבע וברמיזה וכו' הושיב המלך בתוכו דיורין פקחין עמדו והחזיקו בפלטין (שם לג, ומד"ר איכ' פרשה ליון). שהרבה דיורין מפסידין הבית ומקלקלין אותו (לבוש, נזקי שכני קנד ב). להיותה גברת ושלטנית כל ימי חייה על כל הנחלאות וכו' תוכל להכניס דיורים ולהוציא דיורים בכל הבתים ומקומות כאות נפשה (פנק' קרקא' ב. שנת ת, תולה"ס ד).

*דִּיּוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא דַּי: וכן נמצא דיות (בערבי כפאיה) נגזר מן די (אגר' ש"ס כרא ס' תגמ' הנפ', הערה).

*דִּיּוּת, ש"נ,—שה"פ מן דִּית, יציאת משקים דרך הנקבים הדקים שבגופים, בכלים, כעין זיעה, Transpiration : ואמנם הנופלים בזה מן הטיול הנה אותותם העדר האות ההיא ודיות העור ורפוי הנפוץ (קאנון א ג כ טו). ויתוקן ענין המים ומתקונם רוב זכוכם ורוב דיותם מן החרם המתדית (שם שם ה ז). לפעמים יקרה העלוף לרבים מחוזק מקרי הנפש וכו' ולפעמים יקרה להם דיות זיעה שיזיע גופם מבלי צורך לאותה הזיעה (פרקי משה ז). ואמנם נזונת הליחה הגלדיית בדיות הלחות הזכוכיית (שם ג). ואחר הגיע הדם אל הורידים הוא משתנה שינוי אחר ומתפשט על האיברים דרך דיות מהורידים כמו כלי חרס המתדייתים (רשב"ל דורן, מג"א, ת"י ב).

*דִּיכָה, ש"נ,— שה"פ מן דוך: זיתים ועגבים שריסקן מע"ש ויצאו מעצמן אסורין וכו' א"ר יוחנן במחוסרין דיכה (שבת יט:). מחוסרין דיכה הן וטעינתן היא דיכתן היא שוחקתן היא סוחטתן (רש"י שם). דיכת תבלין ומלח מלאכת אוכל נפש הוא (ר"נ על הרי"ף, ביצ' ו:). דכיון דאי אפשר לבשל ולאפות בלא עצים עשו אותו כדיכת מלח שהתירו אותה ע"י שנוי (שם יז:). אבל גיגית מלאה ענבים ובועטין אותן במקלות ושוהא שם היין קרוב לחדש עם הענבים בגיגית זהו מחוסרים דיכה שאינן בעוטין רק מעט לא ברגל ולא בקורה (התרומה, שבת רכג). שביצה השמאלית נידוכית באיזה מקומות באופן שהדיכה היא רק במיעוט הביצה (שו"ת נודע ביהודה, אה"ע ו).

דַּיָּל[1], ש"ז, מ"ר דַּיָּלִים, — שמש המביא המשקאות והמאכלים במסעדות ובבתי הקהוה, Kellner; garçon, —נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

דין[2], ממנו א. דִּין, ב. דִּין, *דַּיָּן, *דַּיָּנוּת, *דִּינִי.

---

[1]) בארמ' דיילא: דרגש בהו דיילא (פסח' פו:), ופירש ר"ח וז"ל: בני חבורה שנמנו על הפסח ובאו מקצת מהן בעת שדרך בני אדם להכנס ולאכול הפסח ושגרו הדיאלא פירוש דיאלא כגון השמש שהוא השמש שלהן וחפש אחריהם. ע"כ. ורש"י שם: שהודיעו לשמש שזה דרכן לצאת אחד אחד לפי שטורח הוא לו לשמש היחידים. ע"כ. וכן בסור' משמש שרש זה במשמעה זו, ווי"א שהוא שאול מיונית.

[2]) שרש משתף בלשונות האחיות. בארמ' וסורית באותה משמעה ממש כמו בעברית. בערב' דינ a) קצת גם במשמעה אחרת, במשמעה של דת והלואת ממון. ודומה לו בעברית שרש דון.

---

a) دين

א.דִּין, ש"ז, מ"ר דִּינִים, — א) טענות ותביעות שבין אדם לחברו בשביל דבר מהדברים, Streitigkeit ; contestation : כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דִּין לְדִין ובין נגע לנגע דברי ריבת בשעריך וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר יי׳ אלהיך בו ובאת אל הכהנים הלוים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך (דבר׳ יז ח-י). שמנו עשתו גם עברו דברי רע דִּין לא דנו דִּין יתום (ירמ׳ ה כח). דן דִּין עני ואביון (שם כב יו). אין דן דִּינֵךְ למזור (שם ל יג). גרש לץ ויצא מדון וישבת דִּין וקלון (משלי כב י). כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן הרי זה אינו אוכל פירות בחייה (כתוב׳ ט א). האומר לחבירו דין ודברים אין לי על שדה זו ואין לי עסק בה (גמ׳ שם לה.). העשר שהוא הוסיף יתו הוא לבדי בלא דין ודברים (רגמ"ה ערכ כז:). — *בעל דין, בעלי דינים, שני אנשים שיש להם טענות ותביעות זה על זה: וכשיהיו בעלי דינים עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין (אבות א ח). מאימתי התחלת דין וכו׳ משיפתחו בעלי דינים (שבת י.). שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חבירו (סנה׳ ז:). כך היו מנהגן של נקיי הדעת שבירושלם מכניסין לבעלי דינין ושומעין דבריהן וכו׳ ונושאין ונותנין בדבר (שם ל.). — ב) הטענה האמתית, הצדק והישר של אחד מבעלי הדין, Recht ; droit ; justice : להטות מִדִּין דלים ולגזל משפט עניי עמי להיות אלמנות שללם ואת יתומים יבזו (ישע׳ י ב). דִּין ומשפט יתמכו (איוב לו יז). ידע צדיק דִּין דלים רשע לא יבין דעת (משלי כט ז). על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום (אבות א יח). חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין (שם ה ח). — עשה דין פלוני, רב ריבו, נפרע מאיש ריבו : ידעת כי יעשה יי׳ דִּין עני משפט אבינים (תהל׳ קמ יג). כי עשית משפטי וְדִינִי ישבת לכסא שופט צדק (שם ט ה). — *עשה דין לפלוני, תבע זכותו של פלוני, עשה לו כצדקו : שעלו שמש וירח מרקיע לזבול ואמרו לפניו רבש"ע אם אתה עושה דין לבן עמרם אנו מאירים ואם לאו אין אנו מאירין (נדר׳ לח:). כל שיש לו קנאה על חברו ודומם שוכן עדי עד עושה לו דין (גיט׳ ז.). — *ועשה דין, במשמ׳ העניש: אשריהם לראשונים שאפילו על אונס שינה עושין דין שלא על אונס שינה על אחת כמה וכמה (תמיד כח.). יש לו לאדם לעשות דין לעצמו[1] (רמב"ם סנה׳ ב יג). — ג) עיון והכרעה שאדם בן סמך ובקי מכריע בין שני בעלי הדין, מי מהם הצדיק ומי הרשע, מי החיב ומי פטור, עם מי הצדק, Gericht ; jugement ; judgment : מלך יושב על כסא דִּין מזרה בעיניו כל רע (משלי כ ח), ר"ל הכסא שיושב עליו האיש בן סמך להכריע בין בעלי הריב להצדיק הצדיק ולהרשיע הרשע. מי שנגמר דינו וברח ובא לפני אותו ב"ד אין סותרים את דינו (מכות א י). אין מרחמין בדין (כתוב׳ ט ב). רבי ישמעאל בנו (של ר"י) אומר החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא (אבות ד ז). שאין הדין בטל מלפניו לעולם (מכי׳ כי תשא, מס׳ דשבת׳ א). ומנין לשלשה שיושבין בדין ששכינה עמהם שנאמר בקרב אלהים ישפוט (ברכ׳ ו.). יי׳ אלהיך דיינך בכל דין שדנך (חייב אתה לברכהו) בין מדה טובה ובין מדה פורענות (שם מח:). מאימתי התחלת דין וכו׳ משיתעטפו הדיינין וכו׳ עד מתי יושבין בדין אמר רב ששת עד זמן סעודה (שבת י.). שמואל הצדיק היה מתיירא מן הדין (חגי׳ ד:), היה ירא להכריע ולפסק דין בין שני בעלי דינים. משרבו רואי פנים בדין בטל לא תגורו וכו׳ ופרקו עול שמים ונתנו עליהם עול בשר ודם משרבו לוחשי לחישות בדין רבה חרון אף בישראל ונסתלקה השכינה (סוט׳ מז:). שנים שבאו לפניך לדין עד שלא תשמע דבריהן או משתשמע דבריהן ואי אתה יודע להיכן דין נוטה אתה רשאי לומר להן צאו ובצעו (סנה׳ ו:). כל דיין שדן דין אמת לאמיתו משרה שכינה בישראל וכו׳ וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמיתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל (שם ז.). ושפטתם צדק אמר ריש לקיש צדק את הדין ואח"כ חתכהו (שם:). עשרה שיושבין בדין קולר תלוי בצואר כולן (שם). שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה (שם ח.). שנים שדנו דיניהם דין (כתוב׳ כב.). יקוב הדין את ההר (יבמ׳ צב.). מה משה חכם גדול לא נשא לו (הקב"ה) פנים על ידי שאמר שמעו נא המורים נגזר גזירה שלא יכנס לארץ המענין את הדין והמעותין את הדין עאכ"ו (ספרי ואתחנן כט). שבעה דברים מכוסים מבני אדם אלו הן יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין (פסח׳ נד:). מיום שגבר אגרופה של חנופה נתעוותו הדינין (סוט׳ מא:). כל המטה דינו של גר כאילו מטה דינו של מעלה (חגי׳ ה.).

[1]) בארמ׳ : עביד איניש דינא לנפשיה (ב"ק כז:).

ביקש קהלת לדון דינין שבלב שלא בעדים ושלא בהתראה (ר"ה כח:). — יום הַדִּין[1], היום הקבוע שיושבים בו הדינים לעין בדינים. — ואומרים אנשים: לָן[2] הַדִּין בטל הדין. — *דִּינֵי מָמוֹנוֹת, דִּינֵי נְפָשׁוֹת, דִּינֵי קְנָסוֹת, העיון בטענות ותביעות בעניני ממון, בעניני נפשות וקנסות: דיני ממונות בשלשה וכו' וחכ"א בעשרים ושלשה מפני שיש בו דיני נפשות (סנה' א א). דיני ממונות הטומאות והטהרות מתחילין מן הגדול דיני נפשות מתחילין מן הצד הכל כשרין לדון דיני ממונות ואין הכל כשרין לדון דיני נפשות (שם ד ב). כל הראוי לדון דיני נפשות ראוי לדון דיני ממונות ויש שראוי לדון דיני ממונות ואינו ראוי לדון דיני נפשות (נדה ו ד). שלא דנו דיני קנסות וכו' שלא דנו דיני נפשות (שבת טו.). — *דִּינִים, סתם, דיני ממונות ונפשות: הלכות שבת חגיגות והמעילות הרי הן כהררים התלויין בשערה שהן מקרא מועט והלכות מרובות הדינין והעבודות הטהרות והטומאות ועריות יש להן על מה שיסמכו הן הן גופי תורה (חגי' א ח). — *בֵּית דִּין, הבית שבו יושבים הבקיאים בדבר ומעינים בהדינים ופוסקים הדין, Gerichtshaus, tribunal; court, וכללות השופטים היושבים שם: שלשה מבית דין הגדול שבירושלם היו יוצאין וכו' ואין בית דין שקול מוסיפין עליהן עוד אחד (סוט' ט א). שליח בית דין הבא למשכן הוא עומד בחוץ והן מוציאין לו את המשכון (תוספתא ב"מ י ח). אזהרה לבית דין שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חבירו (סנה' ז.). — עורך דין, עי' עורך. — ד) *כל העסק של תביעת הדין והבאת הדבר לפני השופטים, Prozess; procès; lawsuit: בגנבה באונס והוכר הגנב אמר אביי אם שומר חנם הוא רצה עושה עמו דין רצה נשבע אם שומר שכר הוא עושה עמו דין ואינו נשבע (ב"ק קח:). אדם עשוי למכור דינו (הלכ' פסוק', ר"י גאון סח). — ובהשא' לדין של מעלה: דור המבול אין להם חלק לעולם הבא ואין עומדין בדין (סנה' י ג). אילמלא בא הקב"ה עם אברהם יצחק ויעקב בדין אין יכולין לעמוד מפני תוכחה (ערכ' יז.). המוסר דין על חבירו הוא נענש תחילה (ב"ק צג.). וא"ר יצחק שלשה דברים מזכירים עונותיו של אדם ואלו הן קיר נטוי ועיון תפלה ומוסר דין על חברו לשמים (ברכ' נה.). — *נתן דין על מעשיו, עמד בדין וטען והצטדק: הסתכל בשלשה דברים וכו' ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון (אבות ג א). ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה (שם ד כב). עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקילקלו עתידין ליתן את הדין (ע"ז נד:). — ה) בפרט פסק קשה, בלי רחמים, ממש לפי מעשיו של הנשפט, וקצת במשמ' ענש: אתה נורא אתה ומי יעמד לפניך מאז אפך משמים השמעת דִּין ארץ יראה ושקטה בקום למשפט אלהים (תהל' עו ח-י). בשעה שעושה הקב"ה דין בקדושיו מתיירא ומתעלה ומתהלל (זבח' קטו:). וכיון שנתקבצו גליות נעשה דין ברשעים (מגי' יז:). כאילו נידון בשני דינים אש ומים (ברכ' ו:). כיון שרואה (הקב"ה) שנתחייב עולם כלייה עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים (ע"ז ג:). — ובפרט, *דינו של אדם לאחר המות לפני בית דין של מעלה: בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה (שבת לא.). עני ועשיר ורשע באין לדין לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה וכו' (יומא לה:). אין תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה (קדוש' מ:). גוף ונשמה יכולין לפטור עצמן מן הדין כיצד גוף אומר נשמה חטאת וכו' ונשמה אומרת גוף חטא (סנה' צא.). — *נטל דינו, נענש: משפט דור המבול שנים עשר חדש נטלו דינם ויהיה להם חלק לעוה"ב (מד"ר ברא"ב כח). — *מִדַּת הַדִּין: אמרה מידת הדין לפני הקב"ה רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו (שבת נה.). יודע אני בך שאין מדת הדין אתה עושה אלא מדת רחמנות (כתוב' כ:). וכי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה מי מעכב מידת הדין מעכבת (סנה' צז:), ועי' מִדָּה. — *גזר דין, עי' גזר. — *והצדיק עליו את הדין, אמר כי הדין הקשה, הענש שבא עליו מלמעלה היה בצדק: כל המצדיק את עצמו מלמטה מצדיקין עליו הדין מלמעלה (תענ' ח.). והצדק לעולם עליך את הדין והוצא את עצמך מן התרעומת (כלה רבתי ה). כוונו שלשתן את לבן וצדקו עליהם את הדין (ספרי האזינו שז). — *צִדּוּק הַדִּין, הסכמה שהדין הקשה נעשה בצדק: גדולים מעשים אלו שהם בעת צרתם הצמיחו ג' פסוקים של צדוק הדין מה שאין כן בכל הכתובים הללו (ספרי האזינו שז). כמה גדולים צדיקים הללו שנזדמנו להן שלש מקראות של צידוק הדין בשעת צידוק הדין (ע"ז יח.). — יותפלת

— [1]) בארמ': יומא דדינא (סנה' ח.). — [2]) בארמ': היינו דאמרי אינשי בת דינא בטל דינא (שם לה.).

מיוחדה שאומרים בפרט אחרי מותו של אדם להצדיק עליו את הדין שנגזר עליו למות וכיוצא בו: ואין פותחין בצדוק הדין על המת עד שתצא נפשו (אבל זוטרא א כ). וצדוק הדין אשר אתם אומרים אין אנו יודעים מה הם דבריו אם יש בהם ממין הספד כגון הוי או אבוי או בכי וכו' ואם דבר צדוק הדין בלבד (רה"ג, תורת האדם כח:). נהגו ישראל בכל מקום לומר צדוק הדין עם יציאת נשמה (רמב"ן שם). אין אומרים צדוק הדין בחולו של מועד (רא"ש מו"ק סי' קלד). מה שכתבת אלי על ענין צדוק הדין אם מותר לאומרו בימי חנוכה אם לאו כך נראה בעיני (שבלי הלקט, חנוכה קלב). שהקדיש אינו בא אלא בשביל הפסוקים של צדוק הדין (שם שמחות יג).—*יום הַדין, אחר המות, כשאדם עומד לדין בעד מעשיו בעוה"ז: ג' כתות הן ליום הדין אחת של צדיקים גמורין ואחת של רשעים גמורין ואחת של בינוניים (ר"ה טז:). עונות שאדם דש בעקביו בעולם הזה מסובין לו ליום הדין (ע"ז יח.).—ואמר המשורר: אנוש יאריך מאד לשון ויום דין יהי אלם בלי לשון ולא פה (ר"י חריזי, הענק ג).—ונרדף עם ח'ק: לא חרבה ירושלם אלא על שדנו בה דין תורה (ב"מ ל:), ר"ל שדנו על פי חקי התורה בכל חמר החק. כל דיין שנוטל מזה ונותן לזה שלא כדין הקב"ה נוטל ממנו נפשות (סנה' ז.). לא דיין לרשעים שנוטלין מזה ממון ונותנים לזה שלא כדין אלא שמטריחין אותי להחזיר ממון לבעליו (שם ח.). אעפ"י שדיניהם (של העכו"ם) בדיני ישראל אי אתה רשאי להיזקק להם (גיט' פח:). ד' דברים העושה אותן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים ואלו הן הפורץ גדר בפני בהמת חבירו וכו' (ב"ק נה:). אמר שמואל דין המלכות דין[1] (שם קיג:). התורה באמצע ודינים מלפניה ודינים מאחריה (מד"ר שמות ל). מלך שהיו דיני־ שכל מי שיתן המס הקצוב על כל איש ואיש ע"י שלא נתן ישתעבד בו (רמב"ם מלוה ולוה ה יז). ז) דינים של אסור והתר דתיים: חלוקי דינים (בענין אבלות) בין בני ארץ ישראל ובין בני בבל (תשה"ג, שערי צדק כ:). —ומצוי שמוש זה הרבה בספרי הפוסקים: דין ברכת בדיקת חמץ (טו"ע או"ח תלב). דיני בדיקת חמץ (שם תלג). דינים הנוהגים תיכף אחר הבדיקה (שם תלד). דין מי שלא בדק ליל י"ד (שם תלה).—*שורת הדין, לפי החק, לפי הדין הקבוע: עבד שעשאו רבו אפותיקי לאחרים ושחררו שורת הדין אין העבד חייב כלום (גיט' ד ד). המוכר פירות לחברו ואמר לו וכו' יין נסך הוא שורת הדין אינו נאמן (תוספתא תרומ' ב א).—*לפנים משורת הדין, ברחמים, לא לפי חמר הדין הקבוע: ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורם הדין (ברכ' ז.). (אביו של שמואל מצא חמור והחזירו לבעליו אחרי י"ב חדש) לפנים משורת הדין (ב"מ כד.), ר"ל אעפ"י שלפי הדין, לפי החק הקבוע, אין מחזירים אבדה אלא עד י"ב חדש. — וכללות החקים והידיעות הנצרכות לעשות דין: כל ידעי דת וָדין (אסתר א יג). — ו) *מה שמחיב השכל על פי הקש דבר לדבר, logischer Schluss; conclusion logique; logic conclusion: והלא דין הוא מה אם שחיטה שהיא משום מלאכה דוחה את השבת אלו שהן משום שבות לא ידחו את השבת (פסח' ו ב). ודין הוא מה שער לבן שאין שער אחר מציל מידו אינו מטמא אלא הפוך שער צהוב דק ששער אחר מציל מידו אינו דין שלא יטמא הפוך (נגע' י ב). אם מים שאין מפיגין טעמן הרי הן אסורין בבישול שאר המשקין שהן מפיגין טעמן דין הוא שיהו אסורין בבישול (מכי' בא ו). והדין נותן הואיל ויוצאה מרשות אב יוצאה מרשות אדון (שם משפטים ג). והדין נותן ומה אם עבודה שהיא דוחה שבת קבורת מצוה דוחתה שבת שעבודה דוחתה דין הוא שתהא קבורת מצוה דוחתה (שם ד). אם מעשר שאינו בא אלא משום תלמוד ויראה הרי הוא נוהג בכל תרומה חמורה דין הוא שתהא נוהגת בכל (ספרי נשא ה). והלא דין הוא ומה במקום שלא עשה ולד מן הראשון וכו' עשה עובר בילוד מקום שעשה ולד מן הראשון וכו' אינו דין שנעשה עובר בילוד (יבמ' פז.). שהיה בדין ומה אם עדות ראשונה שאין אוסרתה איסור עולם אינה מתקיימת בפחות משנים עדות אחרונה שאוסרתה איסור עולם אינו דין שלא תתקיים בפחות משנים (סוט' ו ג). שהיה בדין מה אם המוקדשין שהמום פוסל בהם אין אתנן ומחיר חל עליהן עופות שאין המום פוסל בהן אינו דין שלא יהא אתנן ומחיר חל עליהן (תמור' ו ד). שהיה בדין מה אם החדש והישן שאינן כלאים זה בזה אין מתעשרין מזה על זה הכבשים והעזים שהם כלאים זה בזה אינו דין שלא יתעשרו מזה על זה (בכור' ט א). שהיה בדין ומה אם במקום שאין מקצת אוכל נפש דוחה שבת מקצת

[1] בארמ': דינא דמלכותא דינא.

עבודה דוחה את השבת מקום שכל אוכל נפש דוחה יו"ט אינו דין שכל עבודה דוחה יו"ט (מכיל' בוא ט). שהיה בדין מה אם במקום שעשה קטנים כגדולים לא עשה נשים כאנשים כאן שלא עשה קטנים כגדולים אינו דין שלא נעשה נשים כאנשים (ספרי נשא כג). ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער והלא לא נבראו אלא לשמשני ואני נבראתי לשמש את קוני אינו דין שאתפרנס שלא בצער (קדוש' ד יד). ומה אם עדות אחרונה שאוסרתה איסור עולם הרי היא מתקיימת בעד אחד עדות ראשונה שאין אוסרתה איסור עולם אינו דין שתתקיים בעד אחד (סוט' ו ג). ומה אם במקום שאסר את הזכרים איסור עולם התיר את הנקבות מיד מקום שלא אסר את הזכרים אלא עד שלשה דורות אינו דין שנתיר את הנקבות מיד (יבמ' ח ג). ומה מן החי שהוא טהור אבר הפורש ממנו טמא המת שהוא טמא אינו דין שיהיה אבר הפורש ממנו טמא (עדי' ו ב). ומה אם במקום שהחמירה תורה באוכלי תרומה לזרים הרי היא עולה מתוך החולין להאכיל לזרים מקום שהיקילה תורה באוכלי תרומה לכהנים אינו דין שתעלה מתוך התרומה להאכיל לכהנים (תוספתא תרומ' ו ד). ומה אם במקום שמותר ללבוש שני חלוקין כאחד הרי זה אסור בתערובתן מקום שאסור לנהג שתי בהמות כאחד אינו דין שיהא אסור בתערובתן (שם כלא' ה ו). מה עגלה ערופה שמכפרת על שפיכות דמים הרי היא אסורה בהנאה שור הנסקל שהוא שופך דמים אינו דין שיהא אסור בהנאה (מכי' משפטים י). ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ אנו שעובדים אלהות הרבה אינו דין שנירש את הארץ (ספרי ואתחנן לא). ומה אם בשאר ימות השנה שאינו כשר לשמו כשר הוא לשם אחרים בזמנו שהוא כשר לשמו אינו דין שיוכשר לשם אחרים (זבח' יא.). ודין הוא ומה בן צאן שלא קבע לו כהן קבע לו צפון בן עוף שקבע לו כהן אינו דין שיקבע לו צפון (שם מח:). ומה במקום שלא הושוה קרבן לקרבן השוה מעשים למעשים מקום שהשוה קרבן לקרבן אינו דין שישוה מעשה למעשה (שם מ:). ומה במקום שאין מחשבה פוסלת בפנים פוסל דם שבפנים את שבחוץ מקום שמחשבה פוסלת בחוץ אינו דין שיפסל דם שבחוץ (שם פב.). אם הפקיעה בהמתם של לוים בהמה של ישראל במדבר דין הוא שתפקיע את של עצמן (בכור' ד.). ודין הוא בשל אחרים אני זוכה בשל עצמי לא כל שכן (ערכ' כט.). ומה מכורה כבר יוצאה שאינו מכורה אינו דין שלא תימכר (שם:). ודין הוא ומה בהמה טמאה שהקלתה במגעה החמרתה בחלבה מהלכי שתים שהחמרתה במגען אינו דין שתחמיר בחלבן (כרית' כב.). — ובמשמ' מה שמחייב השכל הישר, הצדק הכללי: לפי שלא זכיתי בדין צריך הכתוב להביאו בפני עצמו (מכי' משפטים יא). שלא יאמר יש לי בדין הואיל והשור ממונו והבור ממונו (שם). שלא יאמר יש לי בדין אם נדחו טמאים ממחנה ארון הקל ק"ו ממחנה שכינה החמור (ספרי נשא א). דין לבא מן הדין להיות כנדון (ב"ק ב ה). שהברזל נברא לקצר ימיו של אדם והמזבח נברא להאריך ימיו של אדם אינו בדין שיונף המקצר על המאריך (מדות ג ד). הרי שגזל סאה של חיטים והלך וזרעה בקרקע דין הוא שלא תצמח וכו' הרי שבא על אשת חברו דין הוא שלא תתעבר אלא עולם כמנהגו נוהג והולך (ע"ז נד:). בדין הוא שיקדים שמע לוהיה (ברכ' יד:). וכן בדין שלא יהא שלהנך מלא ושלחן רבך ריקם (חגי' ז.). בדין הוא שתהא בת ראויה להיות כבן סורר ומורה (סנה' סט:). אמר הקב"ה אינו דין שיהו בני מתקללין ואני מתברך (סופר' יב ב). בדין הוא שאצוה את הכהנים שלא ישתו יין (תנחומא שמיני ז). אמרו אינו בדין שיהא אבינו יושב ואנו מדברים לפניו ואינו בדין שיהא התלמיד משיב את רבו (רפ"י ויקר' יט). — *דן דין בעצמו, שקל את הדבר במאזני הצדק והשכל הישר: שדנה לאה דין בעצמה ואמרה שנים עשר שבטים עתידין לצאת מיעקב ששה יצאו ממני וארבעה מן השפחות הרי עשרה אם זה זכר לא תהא אחותי רחל כאחת השפחות (ברכ' ס.). — ז) *זכות שיש לו לאדם עפ"י החק או עפ"י הצדק הכללי לעשות כך וכך: מיד ענו כל פמליא של מעלה ואמרו דין גדול יש לך להטביעם בים (מדר' ויושע). לפי שיש עליו לאשתו דינין ואינו יכול לזוז מהם כל זמן שלא גירשה כמו העונה וזולתם (שו"ת הרי"ף קפח). היאך הדין באשת איש שיש עליה חובות ודינין מה מהן מתחייבת כשהיא אשת איש ומה מהן אין מתחייבת (שם רמח). — ומשל, *מי שאין לו דין נותן קולות, ר"ל עושה שאון גדול: שאעפ"י שהיה בלבם שאין יש יכולת בשי"ת חס ושלום לא התחזקו לאמרו בפה ואומר המשל מי שאין לו דין נותן קולות (תולד' יצחק להרי"ך קהלו קו:). — ח) ידת ואמונה: ובקשתי

להודיעך אמתת הדברים ממלכותנו ויחוסנו ואיך נכנסו אבותינו בדין ישראל (מכת' מלך הכוזר לר' חסדאי). אבל שואל אני מעמך שתאמר לי האמת דין ישמעאל ודין ישראל איזה מהם טוב (שם). — ומ"ר במשמעה זו: ויאמר אליהם (המלך בולאן) מבקש אני מכם שתבהרו לי איזה הטוב והישר מהדינים (שם). אחר כך הלך שמעו (של בולאן) בכל הארץ ושמע מלך אדום ומלך ישמעאלים ושלחו לו מלאכיהם בממון גדול ובמחנות רבות עם חכמיהם להטותו אל דיניהם (שם). —ט) *מנהג קבוע של דבר מהדברים, טבעו הקבוע: כבר בארנו בפ' חמשי דין חגורת המזלות ונטיתה מגלגל המישור חצי לצפון וחצי לדרום (יסו"ע לר"י ישראלי ב:). — ובכלל, *מה שראוי או אינו ראוי שיעשה האדם: דע שהדין בכמו אלא הענינים (באיזה דרך צריך אדם לבחר) הוא לפי ההשתדלות אשר יחייבהו ענין המשתדל. (מאזני צדק, אלגזלי 54).

ב. דִּין, פ"י, בינ' דָּן, דָּנִי, עת' אָדִין, תָּדִין, תְּדִינֵנִי, צווי דִּין, דִּינוּ, — עַיֵּן בדין, עשה דִּין, חתך ופסק דין, וכמו שפט גם במשמ' מָשַׁל, הנהיג את העם, richten, regieren ; juger, gouverner ; to judge, rull: דָּנַנִּי אלהים וגם שמע בקלי (בראש' ל ו). וגם את הגוי אשר יעבדו דָּן אנכי (בראש' טו יד). דָּן דין עני ואביון (ירמ' כב יו). אין דָּן דינך למזור (שם ל יג). הקב"ה דן את ישראל ביום הכפורים (ירוש' ר"ה א נז.). אמר הקב"ה בטובה שהשפעתי להן בה מכעיסין אותי ובה אני דן אותם (סנה' קח.). אמר הקב"ה אם איני דן את הנחש נמצאתי מחריב את כל העולם כולו (אדר"נ א). דין לא דָנוּ (שם ה כח). דן יָדִין עמו כאחד שבטי ישראל (בראש' מט יו). כי יָדִין יי' עמו (דבר' לב לו). יי' יָדִין אפסי ארץ ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו (ש"א ב י). כי בם יָדִין עמים (איוב לו לא). והוא ישפט תבל בצדק יָדִין לאמים במישרים (תהל' ט ט). וגם אתה תָּדִין את ביתי וגם תשמר את חצרי (זכר' ג ז). אלהים בשמך הושיעני ובגבורתך תְּדִינֵנִי (תהל' נד ג). כשם שדנתוני לכף זכות המקום ידין אתכם לכף זכות (שבת קכז:). נצב לריב יי' ועמד לָדִין עמים (ישע' ג יג). יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לָדִין עמו (תהל' נ ד). לא יכנס אדם (עד שיתפלל) למרחץ ולא לבורסקי ולא לאכול *ולא לדין ואם התחילו אין מפסיקין (שבת א ב). בית דוד כה אמר יי' דִּינוּ לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק (ירמ' כא יב). פתח פיך שפט צדק וְדִין עני ואביון (משלי לא ט). —דִּין לפני איש, הציע לפניו הטענות: דין לפניו ותחולל לו (איוב לה יד). — דִּין עִם פלוני, נשפט עמו, בא במשפט עמו לפני השופטים ותבע זכותו ממנו: ולא יוכל לָדִין עם שהתקיף ממנו (קהל' ו י).— *דָּן את פלוני, במשמ' חשב עליו שהוא טוב או רע: והוי דן את כל האדם לכף זכות (אבות א ו). ואל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו (שם ב ד). אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהן גזל ועריות (ערוב' כא:).

— נִפע'. *נִדּוֹן, — שדנו אותו: בארבעה פרקים העולם נדון בפסח על התבואה וכו' ובחג נדונין על המים (ר"ה א ב). בן סורר ומורה נידון על שם סופו אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב (סנה' ח ה). בית המשמש את הכותל ידון בקליפת השום (אהל' ו ו). היוצא לידון (גיט' ג ד). הילודים למות והמתים להחיות והחיים לידון (אבות ד כב). מי שהיו לו עשר שורות של עשרה עשרה עומרים ועומר אחד מהם לצפון ולדרום ושכח אין שיכחה מפני שנידון במזרח ומערב (תוספתא פאה ג ד). ושדה קנים נידונת כנטיעה (שם שבי' א ב). אין תחילת דינו של אדם נידון אלא על דברי תורה (סנה' ז.). אחז ואחזיה וכל מלכי ישראל שכתוב בהן ויעש הרע בעיני יי' לא חיין (בעוה"ב) ולא נידונין (בגיהנם) (שם קג:). פושעי ישראל וכו' יורדין לגיהנם ונידונין בה י"ב חדש וכו' ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו יורדין לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות (ר"ה יז.). ברותחין קלקלו (דור המבול) וברותחין נידונו (שם יב.). אין נידונין לא ללודים ולא לנהרדעים (פסח' סב:). בין העמודין נידון ככרמלית (שבת ז.).

— פִּע', *דַּיֵּן, מְדַיֵּן: מלכת שבא שהיתה מדיינת עמו (עם שלמה) בחכמתה ובשאלותיה ולא יכלה לנצחו (מד"ר קהל' ב ח). למלך שהיה לו שני איסטרטיגין אחד שליט ביום ואחד שליט בלילה והיו שניהם מדיינין זה עם זה זה אומר ביום אני שולט וזה אומר ביום אני שולט (שם בראש' ג).

— הִתפ', *הִדַּיֵּן, הִתְדַּיֵּן, — התדיין לפני פלוני, קבל את פלוני לְדַיָּן עליו, והִדַּיֵּן עם פלוני, בא בדין אתו, תבעהו לדין: שנוהגין בכל הקהלות שיחיד המדיין עם קהלו עבור עניני מסים שהקהל גובין ממנו המס תחלהן ואח"כ אם ירצה ירדו עמו לדין (מרדכי ב"ב תקכב). יחיד המדיין עם הרבים כגון בעסקי המס או בעני־

ביוצא בו שיש ליחיד תביעה על הקהל (לבוש חו"מ, דיינים ד א). ואלו לא נעשתה כבר ההמחאה והפטור היה חוזר בו אבל מכיון שכבר נעשו ההמחאה והפטור לא רצה להתדיין עם ראובן בראותו שלא היה זוכה בדין (שו"ת תורת אמת קנ). וכל העולם מעידים כי הוא היה המעכב את נכסי והוא הלך עד קורפו ונתדיין עמי (שו"ת מהרי"ט ג מו).

ג.***דִּין**, ש"ז, — כמו דּוֹן: אל תתן לדין[1] נפשך ואל תכשילך בעצתך (כ"ס גני' ל כא). הלא דין מגיע אל מות רע כנפש נהפך לצר (שם לז ב). המר בכי והחם מספד ושית אבלו כיוצא בו, יום ושנים בעבור זבה והנחם בעבור דין, כי מדין יוצא אסון כן רע לב יענה עצמה (שם לח יז-יח).

דַּיָּן, ש"ז, מ"ר דַּיָּנִים, — מי שאומנותו היא לדין, שופט, Richter; juge; judge: והיה יי' לְדַיָּן ושפט ביני ובינך (ש"א כד יו). אבי יתומים וְדַיַּן אלמנות אלהים במעון קדשו (תהל' סח ו). וכן דיין שדן דין אמת לאמתו וכו' וכל דיין שלוקח שוחד ומטה את הדין אינו מת מן הזקנה עד שעיניו כהות (פאה ח ט). הוא היוצר הוא הבורא הוא המבין הוא הדיין (אב' ד כב). על בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת (ברכ' ס:). לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו (יבמ' קט:). כל המעמיד דיין שאינו הגון כאילו נוטע אשרה בישראל (ע"ז נב.). כל דיין שנוטל מזה ונותן לזה שלא כדין הקב"ה נוטל ממנו נפשות (סנה' ז.). כל דיין שדן דין אמת לאמיתו משרה שכינה בישראל וכו' וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמיתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל (שם). אזהרה לציבור שתהא אימת דיין עליהן ואזהרה לדיין שיסבול את הציבור (שם ח.). דאין לדיין אלא מה שעיניו רואות (ב"ב קלא.). — *ובכל': זה פוסל דיינו של זה וזה פוסל דיינו של זה (סנה' ג א). שפתח בשבחו של מלך אשרי עולם ממלכו אשרי עולם מדיינו (ספרי, הברכה שמג). כל הנותן ד' דברים כנגד עיניו ועל לבו שוב אינו חוטא לעולם מאין הוא בא ולאן הוא הולך ומי שהוא דיינו ומה עתיד להיות וכו'. ידע שאין דיינו של בשר ודם אלא אדון כל המעשים ברוך הוא (דא"ר ג). — *ומ"ר: שני סופרי הדיינין עומדין לפניהן אחד מן הימין ואחד מן השמאל וכותבין דברי המזכין ודברי המחייבין (סנה' לו:). ד' אלהיכם הרבה אתכם על גבי דייניכם שאינו גובה מן הדיינים אלא נפשות (ספרי דבר' ט). — וסמי': דייני גולה קרנא (סנה' יז:). — דייני הערכה: בוררים עוד אנשים אחרים מהקהל נקראים דייני ההערכה שאם יטעון אחד שהמעריכים העמיסו עליו יותר מדאי וכו' ידונו ביניהם (שו"ת יעב"ץ א עח). — עורכי הדיינים עי' עורך.

דַּיָּנוּת, ש"נ, — אומנות ומשרת הדַּיָּן: ועל זה קנא הר' אשתרוק כעל כבודי וכשהלך תלמסאן הפיק לי כתב הדיינות מעצמו (שו"ת ריב"ש סא). אדות הדיינות לא נשתנו רק שבני ק"ק פוזנא רשאים לשלוח לכאן אחד מב' הדיינים שנבררו בשנה העברה (הסכמת דיריד גרמנץ שנ"ס). ר' יהוסף הדיין בר יעקב אבן סהל חכם גדול ופייטן ונסמך בדיינות בקרטבה (רס"ע אבן דאוד, מאמ' על ס' הדורות). דברי הצעיר שבדיינים וקטן שבתלמידים וכו' היושב לע"ע בדיינות פה (שו"ת חות יאיר לב). טוב לדיין שיחזיק בדיינותו (שו"ת ריב"ש פ). ומפני כן הוצרך להאציל כלי למעשיהו שיהיה מתייחד החסד אל חסידותו והגבורה אל גבורתו והדין אל דיינותו (עסיס רמונים ד א).

***דִּינִי**, ת"ז, מ"ר דִּינִיִּים: החכמים הדנים לפי דתם ונמוסם לחייב ולזכות כפי שורת הדין הדתיי וגם לפני כל יודעי המשפט הדיניי הנשפט לפי העת והזמן (מגי' ספר לרשב"ץ דוראן, ויאמר המלך). ונדבר ג"כ בעניינים הדיניים והמשפטיים (ר"א דלמידיגו, הקד' בחי' הדת). הבקיאים בהקשים הדיניים (שם).

***דִּינָר**[1], ש"ז, מ"ר דִּינָרִים, — שם מטבע יונית ורומית של כסף ושל זהב, denarius, נזכר הרבה פעמים במשנה וגמרה (כתוב' ה ז, כלים יב ט), ועוד. — ואמר המליץ: דינר קוצר, דינר בוצר, דינר מתיר. דינר אוסר, דינר מעמיד פרנס בור, על הצבור (משה חגיז, לקט הקמח).

***דִּים**[2], דַּיְסָה, — שעורים או חטים כתושים כדי להסיר מעליהם הקלפה ומובשלים: וישתה אחר

---

[1]) כך הנוסחה בכל מקום בגוף כתב היד, ובמשמ' המלה אין ספק שהיא כמו תוגה, כיכך הוא לפי התרגומים הקדמונים. אעפי"כ אי אפשר להחליט שזה שבוש פשוט וצריך להיות דון, כדעת חוקרי בן סירא, כי קשה להחליט ששבוש פשוט נשנה כמה פעמים, ולכן צריך לשער כי בזמן בן סירא אמרו דין גם במשמעה זו.

[1]) במשנ' מנק' כ"י פרמה: דֵּינָר.

[2]) בארמ' דייסא, וסוברים שהוא מן דוס כמו

שתות (מה שספרנו בשלש שעות דייסות השעור' בשמן שקדים (מ' אלדבי, ש"א ד ב).

דִּיעַ, עי' דֵּעַ.

***דִּיץ**, ש"ז, —כמו ב.*דיצה: דרכי דִּיץ סך להאבילו. ולגלות ששך הוביל, דוב אורב הוא לי (ר"א קליר, קינ' לת"ב, איכה אכפתו). חתן מתנדב וכלה רוצה, ועל מה זה מתאחר דִּיץ העליצה (יוצר לשבה"ג, אתי מלבנון).

א.*דִּיצָה[1]), ש"נ, מ"ר דִּיצות,—מין מגן קטן, ישתמשו בו במשחק, Schild ; bouclier ; shield : שלשה תריסין הם תרים הכפוף טמא מדרס ושמשחקין בו בקונפון טמא טמא מת ודיצת[2]) הערביין טהורה מכלום (כלים כד א).

ב.*דִּיצָה, ש"נ, מ"ר דיצות,—שמחה, ששון, Freude ; joie ; rejoicing : אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה גילה רינה דיצה חדוה (כתוב' ח.). וערב לו קילוסן והרבה להן בדיצה וכו' לאחר זמן הכעיסו אותו ומעט להן בדיצה (מד"ר כהא' י). — ואמר הפיטן : לי שת מועצות, לדוץ בְּדיצות, לא עשה קצות, ארץ וחוצות (יוצר א שבוע', אלון אמנני). העתר נא ורצה לקרא לעמוסיך, לך אכול ושתה בְּדיצה לחמך ועסיסיך (סמא"ל, סלית' נפילה, ידידיך מאמש). את חג המצות, תחוג בְּדיצות, ברחובות וחוצות (קוכן אגרות, בוקסטורף 25).

ג.*דִּיצָה[3]), ש"נ, — כאב העין : דיצה (כאב בעין) שנוקב בו הצער כמו מחט (ערוך, ערך דץ).

דיק, ממנו *דִּיּוּק, *דִּיֵּק, *דַּיָּק, *דַּיָּקוּת, *דַּיְּקָן, *דַּיְּקָנוּת, *דַּיְּקָנִי.

***דִּיֵּק**, פ"ע, — עשה הדבר בדיוק, בדקדוק, ממש כמו שהוא, ולא רק בקרוב : ודע כי לפעמים יצטרך

דוש : פינכא דדייסא (תענ' כה:).

[1]) בסור' דיצא, ולא נתברר מקורו. יש אומרים שנגזר מן דוץ במשמ' קפיצה ושמחה, ור"ל מגן שמשתמשים בו למשחק, אך זה דחוק. — [2]) רה"ג : תרים קטן ביותר ושמה בטיית אגפה, וצ"ל אלגַחְפַה a), והוא מגן עשוי בעור בלבד. והרמב"ם : ודיצת הערבים תרים קטן יקרא אלאגפה (צ"ל אלגחפה) אין ראוי לדבר וזולת ללעג ולצחוק.

[3]) בארמ' דיצא : רירא דיצא דמא דימעתא וקידחא (ע"ז כח:), במחלות העין.

a) الجحفة

המחשב המדייק ההוא להפך זמן שום ימים אמצעיים ידועים להחזירו כדי זמן הימים האמתיים שכנגדם (יסו"ע לר"י ישראלי ג ח).

— פע', *דִּיֵּק, מְדַיֵּק, מְדוּיָּק : אבל נראין דבריו של רבנו יצחק ב"ר יהודה שתורתו תורה מפולפלת ומדוייקת מכל צדי צדדיה (מעשה הגאונים 88).

***דַּיָּק**, ש"ז, —כמו מְדַקְדֵּק, חכם בדקדוק הלשון : וכבר התעוררו בזה גדולי עולם מהם רב חסדא הדייק והתוכן ר' אברהם בר' חייא וכו' והאריך שם לדבר בענין זה (נחמ' ונע', דוד גנז קסא).

דָּיֵק, ש"ז, מ"ר דָּיֵקִים, — חומה שבונה האויב הצר על העיר שיוכל משם להתבונן אל תוך העיר ולירות חצים אל תוכה, Belagerungswall; mur érigé par les assiégeants; wall cast up by besiegers : בא נבוכדראצר מלך בבל הוא וכל חילו על ירושלם ויחנו עליה ויבנו עליה דָּיֵק סביב ותבא העיר במצור (ירמ' נב ד-ה). קח לך לבנה ונתתה אותה לפניך וחקות עליה עיר את ירושלם ונתתה עליה מצור ובנית עליה דָּיֵק ושפכת עליה סללה (יחזק' ד א-ב). ולא בחיל גדול ובקהל רב יעשה אותו פרעה במלחמה בשפך סללה ובבנות דָּיֵק להכרית נפשות רבות (שם יז יז). לשום כרים על שערים לשפך סללה לבנות דָּיֵק (שם כא כז). ונתן עליך דָּיֵק ושפך עליך סללה והקים עליך צנה (שם כו ח). דיק והוא המגדל הגדול שעושים מעצים נגד העיר לכבשה (ר"י אברבנאל, מ"ב כה). אם יש בה (בהעיר) עץ גדול לבנות דייק להלהם (פענח רזא, בלק). — ואמר הפיטן : ערים בצורות תפוש, דָּיֵק וסולל שפוך, ארזי לבנון כרות (קינ' לת"ב, ציון גברת). — ובמשמ' סֹלְלָה, יגבה שמעמידים עליו את הכרים, האילים, המקלעות : והרומאים אז מחוץ לעיר מיסדים מקום מחניהם סביבות החומה כרצונם ובונים להם מקומות למצור ודיקים להושיב אילי הברזל (יוסיפון סב).

***דַּיָּקוּת**, ש"נ,— כמו דִּקְדּוּק, חכמת הדקדוק: והפרש יש בדיקות הלשון בין חכם למחוכם (ראב"ע שמות יב ט). והמבין סוד דיקות הלשון יבין טעם אשר לא יעבד בה (הוא, יסוד מורא ט). ובדיקות הלשון עשה (ר"י בן גנאח) הרקמה (רי"ק, הקד' ספר הגלוי). ובינותי בספרי החכמים האומרים בדיקות הלשון ובפשט המקרא (שם). ומפני פתאי עמנו אמרו כי אין דיקות הלשון חכמה (שם). ולא הגיע אליהם מספרי

הדיקות כי אם מחברת מנחם ותשובות דונש (שם). וראיתי חכמי הדיקות חולקים בתבה אחת (שם קנא). אך כאשר פרשתי פרשו גם גדולי הדיקות והמקרא (שם קג). ושבבים ושביבים אחד הם בדרך הדיקות (שם כו).

***דַּיְקָן**, ש"ז, מ"ר דַּיְקָנִים, — א) מי שמדיק בדבר: דייקנים במאכל (רש"י נדר' מט:). סופרים דייקנים עושים חטר לגגו של חית (סמ"ג מ"ע כה). — ב) מדקדק: וכן אמרו הדייקנים כי דגשות אשה בעבור נון מלשון אנוש לזכר (ר"י קמחי, ספר הגלוי לו). — ג) מי ששומר לעשות כל דבר במועד הקבוע בכל הדקדוקים והפרטים, pünktlich, נהוג בדבור העברי בא"י.

***דַּיְקָנוּת**, ש"נ, — טבע ומדת מי שהוא דיקן: ואולי יאמר גם בהפרדו כֶּבֶד בשני סגולים וכו' ואל תתמה על זה כי שמות דברים באים על כמה דרכים כאשר בסוד הדייקנות ידוע (חלקת השם, הערה 38, בשם ר"מ נקדן).

***דַּיְקָנִי**, ת"ז, — כמו דַיְקָן: אנכי הוא אליהו, מבית לוי הדיקני. שר בשירים על לב לא רע, חשבתי כי אין כמוני (ר"א כהור, בסוף ספר מכתב לדוד).

***דִּיר**, ש"ז, מ"ר דִּירִים, — מקום בנוי ישמרו בו הצאן, העצים וכדומה: היה דיר או סהר או מוקצה (ערוב' ב ג). הכונס צאן לדיר ונעל בפניה כראוי ויצאה והזיקה (ב"ק ו א). הכל נכנסים לדיר להתעשר (בכור' ט ד). כיצד מעשרן כינסן לדיר ועושה להן פתח קטן וכו' ומונה בשבט (שם ז). עצמות שנמצאו בדיר העצים שהם טמאים (עדי' ח ה). בלשכת דיר העצים היה הארון גנוז (ירוש' שקל' ו מט ג). לשכת דיר העצים ששם כהנים בעלי מומין עומדין ומתליעין בעצים (יומ' טז). אשה לא תכנס לדיר העצים ליטול מהן אוד (כלה לג.). פעם אחד מצאו עצמות בלשכת דיר העצים ובקשו לגזור טומאה על ירושלם (זבח' קיג). קרא לתשיעי עשירי ונשתייר עשירי בדיר התשיעי נאכל במומו והעשירי מעשר (בכור' נט). לא יאמר אברור עשרה ואכניסם לדיר ואטול מהם אחד והשאר פטורין אלא כונסן לדיר ומוציא עשרה ונוטל מהם אחד (שם:). — ואמר הפיטן: פנת מגדל עדר עופלה בשחרורי קדר, צפה להדרה בהדר, היות סכה וגדר, קנין צאן דִּיר, אשר נזרה להעדר (יוצר ב סכות, אנא הרב). — ומ"ר דִּירִים: כאימרא כדירין כעצים כאישים כמזבח (נדר' א ג). אימרא לאימרא כאימרא דיריים לדיריים כדיריים וכו' (תוספתא שם א ג).

***דַּיֵּר**, פ"י, — עשה דיר. שם בהמות בדיר בשדה כדי לזבל השדה: המדייר את שדהו עושה סהר לבית סאתים עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית נמצא מדייר בית ארבעת סאין (שבי' ג ד). חמרי גוים שהן מדיירין בעיר אינו חושש משום טומאה (תוספתא דמאי ד כו). אין מדיירין לא בשבתות ולא בי"ט (מו"ק יב.).

— נפע', *נִדַּיַּר, נִדַּיְּרָה, — שדירו אותה: שדה שנתקוצה תזרע במוצאי שביעית שנטייבה או שנדיירה לא תזרע במוצאי שביעית (שבי' ד ב).

א.*דִּירָה, ש"נ, מ"ר דִּירוֹת, — מקום. בית שאדם דר בו, Wohnung; logement; habitation: היו שם גדודיות וכו' וגשרים ונפשות שיש בהן בית דירה מוציאין את המדה כנגדן (ערוב' ה א). אף במקום שאמרו להשכיר לא לבית דירה אמרו מפני שהוא מכניס לתוכו עבודת אלילים (ע"ז א ט). כל הלשכות שבמקדש פטורות מן המזוזה חוץ מלשכת פרהדרין מפני שהיא דירה לכהן גדול שבעת ימים בשנה אמר ר' יהודה וכי אין שם בית דירה אלא זו בלבד אלא אמרו כל בית דירה חייבת וכל שאינה בית דירה פטורה (תוספתא יוה"כ א ב). אלו שמתעברין עמה וכו' והגשר והקבר שיש בהן בית דירה ובית הכנסת שיש בה בית דירה לחזן ובית עכו"ם שיש בה בית דירה למשרתים והאורוות והאוצרות שבשדות ויש בהן בית דירה (ערוב' נה:). בית מיוחד לדירה יצאו אלו שאין מיוחדין לדירה (יומא יא:). היתה (הסוכה) גבוהה י' טפחים וכו' דירה סרוחה היא ואין אדם דר בדירה סרוחה (סוכ' ז.). — ובכל': פעמים שאדם עושה דירתו כרפת בקר (ב"ב לח:). — *והעתיק דירתו, עזב הדירה שדר בה ונכנס בדירה אחרת: כשרוצה האיש להעתיק דירתו ממקום למקום אחר מיוחד לקבוע שם דירתו (שו"ת ריב"ש פא). רצה אבי הבחור להעתיק דירתו מהעיר ההיא והמנהג לכל מעתיק דירה במקום ההוא ששולח הכרוז בעיר להודיע לכל שהוא יוצא מהעיר (שם קכז).

ב.*דִּירָה, ש"נ, — מין תולעת קטנה שבדגן: הדירה והכנה שבתבואה כשרים מפני שאין בהם לחה

(פרה ט ב). האוכל את הדירה ואת הנמלה ואת הכנה שבתבואה חייב (תוספתא תרומ' ז יא). מים מקודשין שנפל לתוכן שקצים ורמשים וכו' כגון הנמלה והדירה והכינה שבתבואה (רמב"ם פרה אדומה ט יא).

דַּיִשׁ, ש"ז, — א) הזמן שדשים בו התבואה בגרן, Dreschzeit ; temps de battage ; threshing time : והשיג לכם דַּיִשׁ את בציר ובציר ישיג את זרע (ויקר' כו ה). — ב) עצם הפעולה לדוש את התבואה בגרן : לא תחסם שור בְּדִישׁוֹ (דבר' כה ד). כל מעשיהן של ישראל משונין מאה"ע בהרישתן בזריעתן בנטיעתן בקצירתן בעמירן בדישן בגרניהן (מד"ר בה"ב, תכו). — ובהשאלה, *פעימה ונגיעה בבח בקרקע : מקל שעשה בראשו מסמר להיות תופס בו ממקום הדייש (תוספתא כל' ב"מ ד ג), ר"ל מהקצה שהוא דש בו בהמקל, שהוא נוגע בו ופועם בו בהקרקע. מרכוף של זמר טהור שלא נעשה לשמש עם הקרקע עשה בראשו מסמר להיות תופס בו ממקום הדייש טהור (שם ה י), ר"ל הקצה שנוגע בו בקרקע כשהוא מעמידו. — ג) *התבואה הנדושה : מה דייש מיוחד שגדולו מן הארץ ותלוש מן הקרקע בשעת גמר מלאכתו (ספרי תצא רפז). בדייש שהוא מותר לך, בדייש שהוא אסור לך (ירוש' תרומ ט מו ג). דישו שלך ולא דישו של הקדש (מעי' יג.). בעולם הזה משולים (ישראל) בעפר מה עפר דייש עשוי לכל באי עולם כך ישראל עשויים דייש לכל באי עולם (פסיק' רבתי יא). — ומ"ר *דַּיִשִׁים, ואמר המשורר : וימוטו וינוסו קלעים, וינועו ויזועו קרשים, ויד רוח מצחקת במים כנשאי העמרים בַּדַּיִשִׁים, ופעם תעשה מהם גרנות ופעם תעשה מהם גדישים (ר"י הלוי, התרדף).

***דִּישָׁה**, ש"נ, מ"ר דִּישׁוֹת, — א) פעולת הַדַּיִשׁ : אין דישה אלא לגדולי קרקע (שבת עה.). רשאי בעל פרה להרעיב פותי כדי שתאכל מן הדישה הרבה ורשאי בעל הבית להתיר פקיע עמיר לפני הבהמה כדי שלא תאכל מן הדישה הרבה (ב"מ צ:). כל מעשיהם של ישראל משונים מאומות העולם בחרישתן ובזריעתן ובקצירתן ובעומרים ובדישתן ובגרניהם וביקביהם (פסיק' רבתי טו). — ב) בהשאלה, כתישת אבר הזכרות בשעת תשמיש : מאי מקום דישה א"ר יהודה מקום שהשמש דש (נדה מח:). היה משמש עם הטהורה שנכנס בהיתר ואמרה לו נטמאתי נכשיו ופירש מיד בקושי האבר חייב אלא יעמוד בלא דישה עד שימות האבר ויפרוש בלא קושי (רע"ב שבוע' ב ד). — ובכלל *דריכה ורמיסה ברגלים : שיהיו דשין שם בני אדם העוברין בינתים ומעלי ההיא דישה לכותל שניהם שמתחזקין היסודות (רגמ"ה ב"ב כב:). בעיר חדשה אינו סומך בלא הרחקה מפני שצריכה דישה (שם). כותל גינה מתוך שאין דשין אותה מבפנים צריכה דישה מבחוץ (רש"י שם).

***דִּישׁוּת**, ש"נ, — כמו דִּישָׁה משמעה ב : ובברייתא שנינו מקום הדישות ומהו מקום הדישות מקום שהשמש דש (והזהיר, תזריע).

דִּישֹׁן[1], ש"ז, — שם חיה, כמו איל, צבי, עז ההרים, Gemse ; chamois : איל וצבי ויחמור ואקו וְדִישֹׁן [2] ותאו וזמר (דבר' יד ה).

***דִּית**[3], ממנו *דִּיוּת, *דִּיֵּת, *דִּיְּתוּת, *דִּיְתִיּוּת.

***דִּיֵּת**[4], פ"י, — דִּיֵּת הכלי, הזיע, הוציא טפים דקים דרך הנקבים הדקיקים, schwiezen; transpirer; to sweat : הכלים שיזיעו וידייתו (קלונ ג י ג א). — ובשחין וכדומה : כי היא (המורסה) דמיית ושהיא מדיית הלאה (שם). וגם יהיה מהשחינים שהם מטפיחים ומדייתים (שם ד ד ג א).

— נתפ', *מִדַּיֵּת, מִתְדַּיֵּת, — יצא דרך הנקבים הדקיקים טפות טפות : ויתוקן ענין המים ומתקונם רוב זכוכם ורוב דיותם מן החרס המתדיית (קלונ א ג ה ז). אותות המתדיית ממורסה היא מעוטו (שם ג י ג א). יתדיית מהם (מהשחינים) חלודה כרכובית חמה (שם ד ד ג א). אמר גאלינוס הנכון שתרד הלבנה אל גב הערוה לא צד המקוה ואיך תתדיית אליה והיא לבנה ואיננה מימיות רקיקה (שם יד ד ד). והקרניית נזונת במה שמתדיית אליו מהכתונת הענביית (פרקי משה ג). ואחר הגיע

[1]) לא נתברר מקורו. י"א מן דוש, במשמ' קפיצה, אך זה דחוק. בערב' שאדן a), עפר גדול. ועי' הערה שלקמן. — [2]) ת"א ורימא. ורסע"ג תרגם אלארוי b) והוא עז ההרים הרשום בפנים.

[3]) עי' הערה להפעל.

[4]) בארמ' דיית : חזינא להו (להכלים) דמידייתי (ופרש"י : פולטין המשקין מדופנן החיצון) אלמא בלעי (פסח' ל:), ולא נתברר מקורו.

a) شادن b) الاروى

הדם אל הורידים הוא משתנה שנוי אחר ומתפשט על האיברים דרך דיות מהורידים כמו כלי חרס המתדייתים (רמב"ל דורלאן, מג"א, ת"י 7).

דִּיתוּת, ש"נ, — סגולת גוף מְדַיֵּת: כי הוקרה להם הדרך אל הדיתות (קאנון א כ כ יו). ולפעמים יהיה (השלשול) החלודיי בסבת דייתות מורסא או דבילה (שם ג יד ד א). שיקנה הויעה שלא יסתבך הדייתות הראשון על השני ויחדש סתימה (שם שם יד).

דִּיתִיּוּת, ש"נ, — כמו דִּיתוּת: ואמנם ההפרש בין (השלשול) החלודיי ההווה משחין או מדייתיות מורסא ובין ההוה מצדדים אחרים הוא שהראשון יהיה לפניו קדחת וכו' ובכלל הנה החלודה הכבדיית יותר נוטה ללובן ואודם וכאלו הוא דייתיות ממוגלה ודם (קאנון ג יד ד א).

דַּךְ, ש"ז, כהפס' דָּךְ, מ"ר דַּכִּים, —א) איש מענה ונכנע, niedergeschlagen; abattu; wretched: אל ישב דַּךְ נכלם (תהל' עד כא). ויהי יי' משגב לַדָּךְ משגב לעתות בצרה (שם ט י). תאות ענוים שמעת יי' תכין לבם תקשיב אזנך לשפט יתום וָדָךְ (שם י יז-יח). לשון שקר ישנא דַכָּיו[1] ופה חלק יעשה מדחה (משלי כו כח). דכים הם צדיקים חם (שבת קד.). מה נדבר ומה נצטד"ק נכונים אנחנו צדיקים אנחנו טהורים אנחנו דכים אנחנו קדושים אנחנו (שם קה.). — ואמר בן סירא: נפש חסירה אל תפיח ואל תחמיר מעי דך (ב"ס גני' ד ב). —ואמר הפיטן: זה סיני כַּדָּךְ לא הכלים, והטה אליו זבולים, העטירו ענגים וערפלים (יוצר א שבוע', תתו קול). — ואמר המשורר: ערב רב גם בשעיר עיר ומבצר ועמך מך ולחוץ חוץ גבולו תקרב רב בחסדך דך לחדרך (משה דרעי, לקו"ק ע). — ובמשמע' ע'ני: כי זה עשיר מאון רק זה מרשע גם נלוז הוא דך (רמב"ע, התרשיש ט). — ב) *מי שהוא פצוע דכה: דך בכולן בין שנידך הגיד בין שנידכו ביצים בין שנידכו חוטי ביצים (יבמ' עה:).

דַּךְ, ש"ז, — כמו דַּכִּי: תהומות יספו דך (רמב"ג, שירי שלמה, דוקס).

דכא, ממנו דִּכֵּא, דָּכָא, דַּכָּא, יִדְכָּאוּת.

דִּכֵּא, פ"י,— כתש ושבר לשברים דקים, zermalmen, écraser; to crush, ובהשאלה במשמעה הרוחנית והמוסרית, עִנָּה אותו והצר לו, הכניעו והשפילו וכדומה: יי' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם מלכם תְּדַכְּאוּ עמי ופני עניים תטחנו נאם אדני יי' צבאות (ישע' ג יד-יה). אל תגזל דל כי דל הוא ואל תְּדַכֵּא עני בשער (משלי כב כב). ישפט עניי עם יושיע לבני אביון וִידַכֵּא עושק (תהל' עב ד). עמך יי' יְדַכְּאוּ ונחלתך יענו (שם צד ה). לְדַכֵּא תחת רגליו כל אסירי ארץ (איכ' ג לד). כי רדף אויב נפשי דִּכָּא לארץ חיתי (תהל' קמג ג). אתה דִכִּאתָ[1] כחלל רהב בזרוע עזך פזרת אויביך (שם פט יא). — וככנ': וויי' חפץ דַּכְּאוֹ[2] החלי (ישע' נג י). ויאל אלוה וִידַכְּאֵנִי יתר ידו ויבצעני (איוב ו ט). עד אנה תוגיון נפשי וּתְדַכְּאוּנַנִי[3] במלים (שם יט ב). אף שכני בתי חמר אשר בעפר יסודם יְדַכְּאוּם[4] לפני עש (שם ד יט). ואני מדכאן (מד"ר תהל' לג ג). וידכאו ישראל (שם).

— נפע', נִדְכָּא, נִדְכָּאִים, עי' ערך נִדְכָּא.

— פע', דֻּכָּא, דֻּכְּאוּ, — שדכאו אותו, במשמעה העקרית של שבירה: והיו שתתיה[5] מְדֻכָּאִים (ישע' יט י). — ובהשאלה במוסריות: לא דֻכְּאוּ עד היום הזה ולא יראו ולא הלכו בתורתי (ירמ' מד י). אלמנות שלחת ריקם וזרועות יתמים יְדֻכָּא[6] (איוב כב ט). והוא מחלל מפשעינו מְדֻכָּא מעונותינו (ישע' נג ה).

— התפ', הִדַּכֵּא, במקום הִתְדַּכֵּא: ירחקו בניו מישע וִידַכְּאוּ[7] בשער ואין מציל (איוב ה ד). לכן יכיר מעבדיהם והפך לילה וִידַכָּאוּ[8] (שם לד כה).— ועכר

1) כך ברוב ספרי הדפוס וכ"י, ובקצת ספרים דכו, ופרשו רוב המפרשים וגם מהחדשים שר"ל כי לשון השקר שונא את מי שהוא מדכא, אבל זה דחוק ולא טבעי. תרגום הארמי תרגם דכיו ארחתא דקושטא, וכעין זה תרגום היוני. זה יותר טבעי, אעפ"י שהרעיון הוא פשוט יותר מדי. אך אין להשם דכיו שום יסוד במשמעה זו וצריך לאמר כי מקרא משובש הוא. ויש מגיהים ישגיא במקום ישנא, ור"ל לשון השקר מרבה חלליו. וי"א שהוא שם ע"מ עניו, ועי' ערך דָּכָא.

1) כמו נל"ה, כמו: מצינו במקום מצאנו וכיוצא בזה הרבה. — 2) מליצה קשה, והתלבטו בה המפרשים, ויש רואים במלה זו שם מן דָּכָא, ועי' זה.— 3) כך הכתיב, והקרי וּתְדַכְּאוּנַנִי, ואולי הכתיב הוא מן עתיד תדכאון. — 4) יש מגיהים יְדַכְּאוּ מלפני. — 5) עי' ערך שתת. — 6) לפי התרגומים הקדמונים נראה שהיה כתוב תְּדַכֵּא.—7) בקצת ספרים וִידַכְּאוּ, ואולי צ"ל וְיִדַּכְּאוּ.—8) כך ב"א. ב"נ וִידַכָּאוּ.

ינדכאו: שנצפעו או נדכאו[1]) ביצים שלו (ר״י דבר׳ כג ג). — ובהשאלה, °מתדכא, מצטער: מי שהוא חשוך בנים ורואה שאבי הבנים משתמר הם מתדכאים ולבבות יכאבו (פלא יועץ, עין הרע). והם מתדכאים הרבה שאין יכולים להגיד צערם ולהראות ערכם (שם ג ר).

— הפע׳, יהדכיא, — כמו דכא: השיבנו שישי שמע לגוי צאני, שבתם רמוס חצרי להדכיאני, שפתי משוררי דביר דממו להדאיבני (קינ׳ לת״ב, שבת סורו).

א. דַּכָּא, ש״ז, מ״ר דכאים, סמי׳ דכאי, — מי שהוא מדכא, נרדף עם שפל רוח: כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים (ישע׳ נז יה). קרוב יי׳ לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע (תהל׳ לד יט). תשב אנוש עד דכא[2]) ותאמר שובו בני אדם (שם צ ג). — וככנ׳: ויי׳ חפץ דכאו[3]) החלי אם תשים אשם נפשו יראה זרע יאריך ימים וחפץ יי׳ בידו יצלח (ישע׳ נג י).

ב. דַּכָּא, עי׳ דכה.

דַּכְּאוּת, ש״נ, — מעמד הדכא: הננו אתאנו לך בשברון רוח ודכאות לב, ודות לפניך כל פתול ועקשות לב (סליח׳ לו״ג, אמנת). רוח נכאה דכאות לב שברונים, רצון יעלו כחלבי קרבנים (סליח׳ ער״ה, ה׳ אלהים). המקריבים תקרובת מנחה רוח נשברה, ודכאות רוח תחת עולה תמורה (סליח׳ מנח׳ יוה״כ, אמונים). יזכיר אלהים דכאות נפשי יגנוז אצלו נשמתי (כו״ת חות יאיר, סוף רלח). יראה ה׳ בעוניי ודכאותי, מאד כי גברה חרטתי (שם). והנה על הרוב איש התם ומיתמם עם תמימים ימי חייו הם בצער ודכאות נפש (פענח רזא, שופטים). שפלות נפשי ודכאות לבי הושיבוני תחתיהם (אורחות צדיק, הגאוה א).

***דִּכְדּוּךְ**, ש״ז, — שבירה שלמה וגמורה, ובהשאלה במוריות, דכדוך הנפש, בפרט לפני המות: תשב אנוש עד דכא עד דכדוכה של נפש (הרשעים) מתקבלין (ירוש׳ חגי׳ ב עז ז). ויש רשעים גמורים מהרהרים תשובה בלבם עם דכדוכה של נפש לא נגלו תעלומות לבם בלתי לד׳ לבדו (אמר׳ טהור׳ לרמ״ע מפאנו, חקור דין ג טז). שהקב״ה מורידו שאול ויעל עמו נשמת רשע של ישראל שהיה מצפצף תשובה עם דמדומי מיתה דהיינו בדכדוכה של נפש (עמה״מ קיו). וגם יצוה עניניו שלא יהא נשאר חייב הוא וכן להפך ולא כמו שעושים המוניים שממתינים בדברים ההם עד דכדוכה של נפש שאז החולה בלי דעת ואינו מהרהר בתשובה גמורה (דרך ישרה, הלדקס). — ובכלל *צער נפשי: אחר שפררו ופצפצו ויסובו עליו רביו בשחין רע גםמחדש בכל יום תמיד דכדוך שמרגיש כאלו גבור רץ בחמת כחו על גופו (ר״מ אלשיך, איוב טז יד). — *דכדוך של מות, שבירה וכתיתה שגורם מות: כי הלא הוא דכא את החמר עד דכדוכה של מות וצוה ואמר אך את נפשו שמור (ר״מ אלשיך, איוב ט לה).

***דִּכְדֵּךְ**, לא נמצא.

— פע׳, *דכדך, מדכדך, — מדכדך הנפש: מסכן שהוא בזוי לכל וכו׳ דל מדולדל מן הנכסים דך מדוכדך רואה דבר ואינו טועם ואינו שותה (מד״ר ויקר׳ לד). — ואמר בן סירא: אל תבזה שאילות דל ואל תתעלב ממדכדך נפש (ב״ס גני׳ ד ד). — ואמר הפיטן: שעה צור לנבוכים, מדוכדכים מוכים, לבבות לך שופכים (סמא״ל, סליח׳ לצו״ג, בערב כפורים).

א. דכה, ממנו א. דכה, ואולי דכי.

א. דָּכָה, פ״ע, עבר דכיתי, עת׳ ידכה, — ישפל, יכנע: יארב (הרשע) במסתר כאריה בסכה יארב לחטוף עני יחטף עני במשכו ברשתו ודכה[1]) ישח ונפל בעצומיו חלכאים (תהל׳ י ט-י). — ופעול *דכוי, דכויה: נפלה עודנה בצול דכויה, עיני הכתה להוון בן ברכיה (קינ׳ לת״ב, שבת סורו).

— פע׳, דכה, — כמו דכא: תשמיעני ששון ושמחה תגלנה עצמות דכית (תהל׳ נא י). כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות (שם מד כ). — ואמר הפיטן: כי זנחנו דת צוית, ונשובה בלבב דכית, ונתענה ולא

— [1]) ואולי זה נפעל נדכאו.

[2]) מליצה קשה. י״ם כי זה שם במשמעת אבק, עפר, ויש גורסים עד דכאו תאמר, ומסרסים פסוק זה אחרי פסוק ד. — ואולי ד דכא הוא כפול ד עד. —

[3]) כבר אמר שד״ל כי דכאו הוא כנוי מן דכא, ור״ל הדכא שלו, של אלהים, שאלהים גרם שידכא, ונראה כי נשמטה אות אחת בסוף המלה החלי וצ״ל החליף, ור״ל אלהים רצה להחליף את דכאו אם ישים אשם נפשו וכו׳.

[1]) כך הכתיב, והקרי ידכה. והנה לפי הכתיב צריך לקרא אולי ודכה, והוא כמו דכא, והפעל ישח הוא יוצא, ר״ל שהוא ישח את הדכא, ועי׳ שחח. אך לפי הקרי ידכה פרשו רוב המפרשים שהכונה היא

עָנִית, למה צמנו ולא ראית (רמב"ע, תחנה ליוה"כ, סדור רומני). — יִדְכֶּה א"ע: כן דרך האורב שמדכה ומשפיל ומקטין עצמו כדי שלא יהא ניכר (רש"י תהל' י י).

— נפע', נִדְכָּה,—נשבר, שדכאו אותו: נפוגותי וְנִדְכֵּיתִי[1]) עד מאד שאגתי מנהמת לבי (תהל' לח ט). זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר וְנִדְכֶּה אלהים לא תבזה (שם נא יט).

— פע' דִּכָּה, מְדַכֶּה, מְדֻכֶּה, מדוכה: הולכים ומדוכים בתחלואים ושם מתים (מיוחס לרש"י, דהי"ב י).

ב.**דכה**[2]), ממנו אולי ב.דָּכָה, דַּכּוֹ.

ב.**דָּכָה**[3]), פ"ע,—יתחכם, יחבל תחבולות בחדוד שכלו: יחטף עני במשכו ברשתו יִדְכֶּה[4]) ישח ונפל בעצומיו חלכאים (תהל' י ט-י).

דַּכָּה[5]), ש"נ, — נרדף עם אֶשֶׁךְ, ביצת הזכר, Hode testicule; orchis: לא יבא פצוע דַּכָּה[6]) וכרות שפכה בקהל יי' (דבר' כג ב), מי שנפצעה הדכה, והוא האשך שלו.

דַּכּוֹ[1]), דַּכָּיו, ש"ז, —אדם חד השכל והדעת וזהיר בדבריו: לשון שקר ישנא דַּכָּיו[2]) ופה חלק יעשה מדחה (משלי כו כח).

דִּכּוּי, ש"ז, -- שה"פ מן דִּכָּה: שאמר שלא יענה השם מלבו ולא ייגה בני איש ולא יראה בדיכוי אסירי הארץ תחת רגליו כלומר תחת השמים השפלים (ר"ב אבן תכון, יקוו המים 113). וידכאני לשון טיחה ולא דכוי של חולי (אוהב משפט, איוב ו ט).

***דָּכוֹן**[3]), דכון[4]), ש"ז, — כלי חרס חלול וביצטחר העליון יש בו משפתים ימלאום רמץ וישפתו בהם הקדרות שהסירו מעל הכירה כדי שישמר חמם: דכון[5])

שהרשע מראה את עצמו כמו נדכה ושח. — [1]) בקצת ספרים נדכאתי, ובקצתם נדכתי.

[2]) בערב' דכי a) במשמ' חדוד השכל וההבנה והזהירות. ואולי זהו המקור לשתי המלים המספקים שלקמן.

[3]) עי' הערה להשרש, ועי' הערה שלקמן. — [4]) כך הקרי, ועי' הערה לא.דכה. ולפי הקרי הפרוש היותר מתישב לפי הענין הוא במשמ' שיש לשרש זה בערב'.

[5]) עי' הערה שלקמן. — [6]) בקצת ספרים דכא באלף, וכן בתלמוד (במשנה ותוספתא יבמ' יח ב, וכן במשנה שכירות' ובירוש' שם ח ט. ובבלי שם עט:). והנה בעצם כונת הכתוב אין ספק, שמדבר במום בהאשכים, והמסורה אומרת בלי פקפוק כי בפצוע דכה היתה הכונה למי שנכתשו ביציו: ואיזהו פצוע דכא כל שנפצעו הביצים שלו (יבמ' ח ב). ואעפ"י שנשאו ונתנו בגמ' ירוש' ובבלי שם להוכיח „שפצוע דכה הוא באותו מקום", מ"מ מכל המוה"מ נראה ברור, כי הפרוש הוא מקובל אלא שנעלם מהם מה הוא מקור פרוש זה. וכן תרגמו התרגומים הקדמונים השבעים והולגט', במשמ' זו. אך יש לפקפק בפרוש גוף המלה דכה, שפרשוה כל המפרשים משרש דכא, או דכך במשמ' כתישה, וזה דחוק מאד, כי א"כ דכה ופצוע אחד הוא, ואחת משתי המלים יתרה, ולא נצל הכתוב מדחק זה גם אם נאמר כמו החדשים כי ר"ל פצוע ע"י דַּכָּה, ע"י דכדוך הביצים, כי אין זה סגנון טבעי. והעקר א"כ חסר מן הספר, הביצים, אם לא שנאמר כי דַּכָּה נתיחד רק לדכדוך האשכים. ולא נרפא הכתוב גם ע"י השערת קניג (Kö. II § 83) כי המלה דכה אינה אלא פרוש מאוחר לפצוע, כי בפצוע בלבדו אינו מבואר באיזה אבר הוא פצוע, ומלבד זה החצי המקביל של הכתוב כרות שפכה מעיד כי גם בחציו הראשון צריכות להיות שתי מלים: הראשונה פעול פצוע, והשניה שם האבר שבו הוא פצוע. מכל זה מוכרח כי המלה דַּכָּה היא שם האבר המכון אליו, ר"ל ביצת הזכר. והנה אמרו בגמ' ירוש' שם דכא שבא בין עקביו, ע"כ, ובאמת בישיבה המזרחית הרגלים תחת העכוז הביצים הם ממש בין עקביו, ונראה שפרשו דכא דבר נמוך וכמו שאמר שם רבי חגי אין לך נמוך באדם בשעה שהוא יושב אלא ביצים בלבד. אבל קשה לשער כי בלשון טבעית יקראו לאבר על שם מושג כ"כ מורכב ובמלה שאין בה מהמושג הזה כלום, ואולי שהוא הוא השם הקבוע בלשון ערבית להאשך חַ'צי a) בהחלופים הרגילים בין שתי הלשונות ח'-כ, צ-ד. וכבר תרגם רסע"ג פצוע דכה במפדוג' אלכצי, ואעפ"י שיש מקום לטוען לטעון שרסע"ג תרגם לפי הכונה ולא מלה במלה, מ"מ קרוב הדבר שרסע"ג תרגם באמת עצם השם דכה בהשם הערבי ח'צי. וכבר הרגיש בעצם פרוש זה גם רי"פ, רק לא עמד על מקור המלה.

[1]) משקל גַּנָּב, עָנָיו, בערב' דַ'כִּי b). ועי' הערה לקמן—[2]). בקצת ספרים דַּכּוֹ, וכבר אמר בעל חלקת השם (סי' כה ובהערה ל' בסוף הספר) כי דַּכּוֹ או דַּכּוֹ הוא שם ע"מ עָנָו עָנָיו, ופרשו כי הַדַּכָּיו, ר"ל האיש הנדכה שונא את לשון שקר. ויותר נכון לפרש דכו במשמ' השם דַ'כִּי בערב', שהוא חד השכל והזהירות, ואמר כי האיש הנבון והזהיר שונא לשון שקר, או לשון שקר שונאה אדם נבון וזהיר.

[1]) כך מנקד במשנ' מנק' כ"י פרמה. — [2]) נקוד גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, ועי' הערה שלקמן. —[3]) רה"ג פרש: שיש בו כמין מכתשת של עץ וכירה עליו

a) دكى

a) خصى b) ذكى

שיש בו בית קבול קדירות (כלים ז ג).

דֳּכִי, ש"ז, כנ' דָּכְיוֹ, דָּכְיָם, — א) קול שאון גלים בהתנגשם יחד, Getöse der Wellen ; bruit des vagues ; roaring of waves : נשאו נהרות יי' נשאו נהרות קולם ישאו נהרות דָּכְיָם (תהל' צג ג).— ואמר המליץ : רוחי כשאון מים כבירים הנגרשים אל החוף והנסוגים אחור בהמון ד כ י ם (א' מפו, אה"ל טו). — ב) *כמו דִּכּוּי, צרה ומצוקה של אדם : תביט בְּדָכְיֵנוּ ועוד בל תכפישנו, תקרא דרור כמאז בו להחפישנו (יולר שבת שקל', קלונה). תזכור להעלות נשוא רחם מְדֻכָּיִם, תמוכים נזורים בהוד טוב עדים (שם). כי גוף לבד המה (הצלמים) ובלתי רוח, צורם וצלמם כְּדָכְיֵי ישוּת (יסו"ע לר"מ זכות, הן ממעונו). עמד לפני אחד החכמים איש זקן חולה מכלח ומקלו בידו והוא לא יכול לדבר מרוב ד כ י ו (משלי ערב, דרך טובים).

***דְּכִיָּה**, ש"נ, מ"ר דְּכִיּוֹת, — כמו דֳּכִי משמעה א : טהר זכיות, ושאג קול בכיות, טבע צול דְּכִיּוֹת, יפן ובם ימלך (ר"א קליר, מוסף א ר"ה, אנסיכה). מבשר עם זכיות, עצורים להעלות מצול דְּכִיּוֹת, פדוים חוה במשכיות (מוסף שבת פ' החדש). והרקיע והבקיע פלג מיות להשברה, ומהציתם בְּדָכְיָתָם יאדרו שם בתפארה (יולר הפסקה ב, שמך לעד).

***דְּכִיּוּת**, ש"נ, —שפע מי הים : גלי ים עברו עלינו, דְּכִיּוּת תהום כסתנו (סליח' יוס ב, אפפוני מים).

דכך[1], ממנו דַּךְ, *דִּכֵּךְ, וי"א גם דַּכָּה.

***דִּכֵּךְ**, פ"י,—כמו דִּכֵּא : וזה הומה להם וזה נובח וזה מושך וזה זובח וזה יביאהו וזה יובילהו איש ובצעו מקנהו וזה י ד כ כ ו וזה יהדפו וזה יוליכו וזה ימשוכו (מ' אלדכי, ב"א ב א).

— נפע', *נִדַּךְ, נִדַּכּוּ : בין שנידך הגיד בין שנידכו ביצים בין שנידכו חוטי ביצים (יבמ' עה:).

— פע', *דֻּכַּךְ, מְדֻכָּךְ : מלחשין אלו באלו להיכן אנו הולכים והם אומרים דרך ים וכו' מדוכ כים אנו קבלונו (מד"ר תהל' לג).

א. **דַּל**[1], ש"ז,—כמו דֶּלֶת : שיתה יי' שמרה לפי נצרה על דַּל[2] שפתי (תהל' קמא ג). יסדת עוז בדל שפתים, בה"ה וקול עצמה והיים (הלבון, ליון ב תר"כ). — —ובלי השם שפתים : ואנחנו לא נדע מהם (מהתהלות) כגרגיר חרדל, ואיך נעלה תהלותיו על ד ל, אבל נחדל ובמליצה נעצר (ר"מ אלבקר ז).—ובמשמ' העקרית של דלת בבנין: יום יום שחרי כדל דַּל בית אל, איום לדרוש בבה ואל, פדיום כי בלעדיו אין גואל (ר"י נאגארה, תוכחה ליוה"כ, נפשי קומי).

ב. **דַּל**, ש"ז, מ"ר דַּלִּים, נקב' דַּלָּה, דַּלּוֹת, — א) דל בגופו, חלש, כחוש ורזה, kränklich, mager; maladif maigre; weak, lean : ויאמר לו (יונדב לאמנון) מדוע אתה ככה דַּל בן המלך בבקר בבקר הלוא תגיד לי ויאמר לו אמנון את תמר אחות אבשלם אחי אני אהב (ש"ב יג ד). אשרי משכיל אל דָּל ביום רעה ימלטהו יי' וכו' יי' יסעדנו על ערש דוי כל משכבו הפכת בחליו (תהל' מא ב-ד). והנה מן היאר עלות שבע פרות בריאות בשר וכו' והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן דַּלּוֹת ורעות תאר מאד ורקות בשר לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרע (בראש' מא יח-יט).— ב) עני, שאין לו כדי צרכיו, arm ; pauvre; poor : ואם דַּל הוא ואין ידו משגת ולקח כבש אחד אשם לתנופה לכפר עליו (ויקר' יד כא). העשיר לא ירבה וְהַדַּל לא ימעיט ממחצית השקל (שמות ל יה). לבלתי לכת אחרי הבחורים אם דַּל ואם עשיר (רות ג י). טוב עין הוא יברך כי נתן מלחמו לַדָּל (משלי כב ט). יש ד ל נכבד בגלל שכלו (כ"ס גני' י ל). ארבעה אין הדעת סובלתן אלו הן ד ל גאה ועשיר מכחש וכו' (פסח' קיג:).—ולנק' *דַּלָּה: אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אעפ"י ש ד ל ה אני במצות לך אני (שם קיח:).— ומצוי בצרוף עם אֶבְיוֹן : כי היית מעוז לַדָּל מעוז לאביון בצר לו (ישע' כה ד). יחס על דַּל ואביון (תהל' עב יג). פלטו דַּל ואביון מיד רשעים הצילו

---

[1]) עי' הערה לדֶּלֶת. — [2]) רד"ק ורוב התדשים במשמע' דלת.

כדכתיב או דכו במדוכה. ע"כ. והנה מהסגנון נראה כי אינו זה פריש אלא ס ב ר ה, לפי השרש דוכ. אך אין זה פרוש מספיק, ויותר אמתי נראה הפרוש שהביא הערוך וז"ל : עושין בארץ ישמעאל מצבה מן החרש כמין איצטבא ותחתיה חלול ועושין בה מקום לקדרות מלמעלה והאש דולק תחתיה. ע"כ. וכן רמב"ם : היו עושים מחרס תמונה מרובע ארוך לו אורך ורוחב וגובה והוא חלול מתוכו ושטחו העליוני נקוב נקבים עגולים אחד לפי השני וימלא מתוכו באפר החם וירכיב כלים בראשו ויקרא ד כ ו ן.

[1]) בערב' דַּכּ a).

---

a) دَكّ

(שם פב ד). עשק דל חרף עשהו ומכבדו חנן אביון (משלי יד לא). — ומ"ר: השאפים על עפר ארץ בראש דלים ודרך ענוים יטו (עמוס ב ז). שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון העשקות דלים הרצצות אביונים (שם ד א). לקנות בכסף דלים ואביון בעבור נעלים (שם ח ו). להטות מדין דלים ולגזל משפט עניי עמי (ישע' י ב). — ובכלל מי שהוא בצרה, המעמד של שפלות ועני: יען בושסכם על דל ומשאת בר תקחו ממנו (עמו' ה יא). ולא נכר שוע לפני דל (איוב לד יט). ארי נהם ודב שוקק מושל רשע על עם דל (משלי כח יה). חכם בעיניו איש עשיר ודל מבין יחקרנו (שם יא). מלך שופט באמת דלים כסאו לעד יכון (שם כט יד).—ומעט הכמות וקל החשיבות: בי אדני במה אושיע את ישראל הנה אלפי הדל במנשה ואנכי הצעיר בבית אבי (שופט' ו יה). — ודלים בדעת: ואני אמרתי אך דלים הם נואלו כי לא ידעו דרך יי' משפט אלהיהם אלכה לי אל הגדלים ואדברה אותם כי המה ידעו דרך יי' (ירמ' ה ד-ה). — ואמר הפיטן: ואביתה תהלה מגלומי גוש מגרי גיא מדלולי פועל מדלי מעש (מוס' יוה"כ, אתה אימתך). ובעלות שופר מדלי צדקה (סלוק א' ר"ח). — ואמר הפיט: לך עינם מיחלת, כדל שוקד על דלת, ולך עז רם וממשלת (סמא"ל, פזמ' לסכות, במע).—*ובהשאלה לשדה, כרם: כרם שחרב אם יש בו ללקט עשר גפנים לבית סאה ונטועות כהלכתן ה"ז נקרא כרם דל (כלא' ה א). ואיזהו כרם דל א"ר דל בגפנים ועשיר בעבודות (ירוש' שם ה כט ד).

***דֶּלֶב**[1], ש"ז, — אילן, והוא הערמון: אמר לפני העם באיזה אילן מצאת אותם אמר לו בתוך דלב (מעביות, כיה"מ יל נק ו, ד).

דלג[1], ממנו דָּלַג, *דלוג, ידליגה.

דָּלַג, פ"ע, — א) דלג על דבר, קפץ ממקום למקום, העתיק את גופו בעקירת רגלים מעבר מזה של הדבר לעברו השני מעל להדבר מבלי לנגוע בהדבר, überspringen; franchir; to skip: ופקדתי על כל הדולג על המפתן ביום ההוא (צפנ' א ט). — ב) בהשאלה *בקריאה בספר וכיוצא בזה, דלג על פרשה אחת, לא קרא פרשה זו והתחיל לקרוא פרשה שלאחריה: הקורא בתורה אל יפחות משלשה פסוקים רב אמר דולג ושמואל אמר פוסק (תענ' כז:). ואם קרא ודלג על פסוק ולא קראו (סופרים יא ו).— ואמר הפיטן: מן המצר קראתיך בשנוני, דלגת קץ והושעת המוני, אף עמדה לי גם זכות איתני (קונט' ספיוט' מח). — ג) ידלג הזכר (בבהמות) על הנקבה, עלה עליה לרבעה: פעם אחת הביא מלך הצפון סוס אחד עם אמו וכסו את פניו שלא יראה אמו ודלג עליה (בעל הבמים ד).

— פע', דלג, — א) כמו קל בנהץ הפעולה: אז ידלג כאיל פסח (ישע' לה ו). קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות (שה"ש ב ח). כי בכה ארוץ גדוד באלהי אדלג שור (ש"ב כב ל). גבאי צדקה בשביעית מדלגין על פיתהן של אוכלי שביעית (תוספתא דמאי ג יז). אמר רבי אלעזר בר צדוק מדלגין היינו ע"ג ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל (ברכ' יט:). — ב) *בהשאלה בקריאה. כמו קל משמעה ב: מדלגין בנביא ואין מדלגין בתורה ועד כמה הוא מדלג עד כדי שלא יפסוק המתורגמן (מגי' ד ד). אפילו אדם יושב ועוסק בתורה ומדלג מהלכה להלכה ומפסוק לפסוק יאמר הקב"ה חביב עלי הוא (תנחומא במד' י).—ג) ידלג הפר על הפרה, קפץ עליה לרבעה: והפר מתחיל לדלג אחר שני חדשים (בעל הבמים ד). והפרים מתקוטטים זה עם זה בדלוג הנקבות ואשר ינצח ידלג וכשיחלוש לרוב החבור ינוצח ויבא המנוצח הראשון ויתקוטט עמו וינצח וידלג (שם). —*כוכבים מדלגים, עי' כוכב.

— פֻע', *דֻּלַּג, — שדלגו עליו: ואם קרא ודלג על פסוק ולא קראו אם קרא עשרה מן פסוק המדולג ביניהם אינו חוזר (סופר' יא ו).

— התפ', *הִדַּלֵּג, התדלג: שגלשו שנשקפו ונראו אז יתדלגו מן העין (רא"כ שה"ש ד א), ועי' קפץ.

א.*דִּלְדּוּל[1], ש"ז, מ"ר דלדולים,— כעין חתיכת בשר מהגוף בולט ומדלדל למטה: היבלות והדלדולין[2] אינן מיטמאין משום מחיה (נגע' ו ז). והדלדולין שבראש ישבוקן נידונין כעור הבשר (שם ח). אף בעלי

---

1) כך הנקוד במשנ' מנק' כ"י פרמה, ונגזר מן א.דלדל.— 2) אמר רה"ג: א"ד והתלתולין תאליל בטיית ופי' שנעשה כמין תל בשר ונדלדלו למטה. והנה הגזרה מן תל אינה אלא סברה והעקר כמו שהגאון בעצמו

1) בארמ' דולבא. בערב' דלב a).
2) עברית וכמו"ב בתרגום.

a) دُلب

הדלדולים[1]) פסולין באדם (בכור' ז ו). רבי אליעזר אומר היבולות והדלדולים והססמרות אינן מטמאין משום מחיה (ספרא תזריע, פ' נגע' ב א). גדלדלה כבד ומעורה בטרפשיה מהו א"ל דילדול זה איני יודע מהו (חול' מו.) אם חרך הראש להעביר השער מותר לאכול מן הדלדולין ומן ראש אזנים שנצלו בשעת חריכה (רמב"ם, מאכ' אסור' יז יט), לאמר התתיכות הבולטות שנצלו קודם, כמו קצות האזנים וכיוצא בזה. בעלי הדלדולין והוא שידלדל העור והבשר או הלחלוחית שיש בעור שנדלדל באיזה מקום שיהיה מכל הגוף הרי זה מום (הוא, ביאת המקד' ח טו). סרח העודף מבשר הצומח מהגוף ונעשה כמין דלדול שמצוי גם במקומות אחרים שבגוף (בו"ת יעבץ קעא).

ב. °דִּלְדּוּל, ש"ז, — שה"פ מן ב.דלדל, ירידה גופנית, חמרית או מוסרית בבריאות, במנין, או בדעת ומדות. **Verarmung, Verfall; appauvrissement, décadence; impoverishment, decay**: מפני שארבעה חכמים שהזכרנו כרתו חק הישיבות עד שבאו הישיבות לידי דלדול (ספר הקבלה להראב"ד). אחי, הטוב כי אלחמה דלים רשים ומה עללתי בדלדולם (ר' אבר' זמירו, כספ' עמר השכח'). אתם רואים עניו ודלדולי ואין לי מלאכה אחרת זולתי עבודת הגן (ביה"מ ילינק ה, מעשיות).

א. *דִּלְדֵּל[2]), פ"י, — דלדל את האבר וכדומה, נתקהו ממקום חבורו והניחו קצת מעורה בו והוא מתנענע הנה והנה: הושיט ידו למעי בהמה ודלדל עובר שבמעיה (שבת קז:). תלש בזקנו ודילדל בו עצם (קדוש' כד:). שדה שנחרש בו קבר וחשו חכמים שמא דלדלו כלי המחרישה את העצמות (רש"י ברכ' יט:).

— פע', *דֻּלְדַּל, מְדֻלְדָּל: האבר והבשר המדולדלין בבהמה (חול' ט ז). ועוד שאלן ר"ע (את ר"ג ואת ר"י) אבר המדולדל בבהמה מהו אמרו לו לא שמענו אבל שמענו באבר המדולדל באדם שהוא טהור (כרית' ג ח). ובשיליא המדולדלת בה (שבת נג.). לא אמר במוכי שחין ממש אלא בכל מכה שמדולדל אבר מחמתה (רגמ"ה כרית' טז:). הבא ביאה אסורה בלא קישוי אלא שהיה האבר שלו מדולדל כמו אבר המתים (רמב"ם אסורי ביאה א יא). זנב הגדי שהיה רך ומדולדל דומה לשל חזיר (הוא, איסורי המזבח ב ד). נמצאו סרכות מדולדלות מן הריאה אע"פ שאינן דבוקות לא לדופן ולא למקום אחר (הוא, שחיט' יא טו). — ובשערות: מעשה בזכר של רחלים וזקן ושערו מדולדל ראהו קסדור אחד אמר מה טיבו של זה אמרו לו בכור הוא (בכור' ה ג). שאי אפשר לגיזה בלא נימין המדולדלות (בכור' כו:). וצריך להזהר בשעה שלובש (הכהן) שלא יהא אבק בין בגדו לבשרו וכו' ולא יצא שערו מן הבגד ולא יהיה בבגד נימא מדולדלת (רמב"ם, כלי המקד' י ז). וצפורן המדולדלת (מקוא' ט ד). — והצפרן: וצפורן המדולדלת (מקוא' ט ד). — ובכלל ימה שמתנועע הנה והנה: ציץ של עור או משי וכיוצא בהן שתלה בהן חוטי צמר וחוטי פשתן מדולדלין על פני האדם כדי להפריח הזבובין (רמב"ם כלא' יב כ).

— נפע', *נִדַּלְדֵּל, — נעשה מדלדל: נדלדלה כבד ומעורה בטרפשיה מהו (חול' מו.). נידלדלה האבן ועמד עליה מהו (זבח' כד.). סימנים (הגרגרת והושט) שנדלדלו ברובן טרפה (חול' מד.). אבני הר שנידלדלו וכו' (ע"ז מו.). — °והשערות, ואמר המליץ: מחלפות ראשי חמודות כזהב ודלתם כארגמן נדלדלו ופרצים תצאנה (אבן בחן יא).

— נתפ', °נִדַּלְדֵּל, נִתְדַּלְדֵּל: שאילו נעקר (הקנה או הושט) קודם שחיטה היה מתדלדל ולא נשחט (רמב"ם שחיט' ג טז). נתדלדלו קורות הבית וירדו לאויר הבית אם הגיעו לתוך עשרה טפחים סותר ובונה (הוא, שכנים ד ו). — ואמר המליץ: והעצמות התקלקלו, והברכים התדלדלו, וחלחלה בכל מתנים, ופיק ברכים (ספר המוסר לר"ז אלצאהרי מה).

ב. *דִּלְדֵּל, פ"י, —עשהו דל מאד, בגופניות ומוסריות: אילמלא לא נקרא שמה דלילה ראויה היתה שתיקרא דלילה דילדלה את כחו דילדלה את לבו דילדלה את מעשיו (סוט' ט:). ומה הוא עושה לו (הקב"ה להאדם) מתחיל מנכסיו מדלדלו והוא מוכר נכסיו (תנחומא בהר).

— נפע', *נִדַּלְדֵּל, — נעשה דל מאד, ובמוסריות ירדו ממדרגתם: משחרב ביהמ"ק בושו חברים ובני חורין וחפו

מסים ונדלדלו למטה. — [1]) ברש"י: תלתולין בתו, ופרש: כמין תתיכות בשר יוצאות ותולות להם.

[2]) בערב' דַלְדַל a) למשל הזרועות בשעת ההליכה, נענע אותם הנה והנה.

a) دَلْدَل

ראשם ונדלדלו[1]) אנשי מעשה (סוט' מט.).

— פִּע', *דִּלְדֵּל, מְדַלְדֵּל, — כמו נפעל: רבי עקיבא עני ביותר ומדולדל היה (אדר"נ ו). אביונך לשון אבה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה (רש"י שמות כג ו). — ואמר הפיטן: דוּלְדַּלְתִּי עתה בתתקנ"ו לפרט, בנושאם עלי צלם כבודי נמרט (סלית' י"ז בתמוז, אמרר נבכי). אחינו בני ישראל סחופים ומדולדלים מבלי מצוא מקום מנוח דירת מנוחה אשר ייטיב להם (שו"ת חתם סופר, או"ח ס).

— נִתְפ', *נִדַּלְדֵּל. נִתְדַּלְדֵּל, — כמו הקודם: אם ראית פני חבירך שנתדלדל ומטה ידו אל תחזירהו ריקם (דא"ז ט). אמר הקב"ה לישראל (אהרן ובניו) הם שומרים משמרת הקדש כדי שלא יזוקו והם מתדלדלים בשבילכם אל תגזלו מהם המתנות שנתתי להם (מד"ר במד' ה). — ובהשאלה: אמר החבר מצא אותה (את השפה העברית) מה שמצא נושאיה נתדלדלה בדלותם וצרה במיעוטם והיא בעצמה החשובה שבלשונות (כוזרי ב סח). ואלו התרשל בו נתדלדלו כחותיו והתפרקו גופו ואיבריו (מאזני לדק, אלגזלי 134). ויקרה לנשים חכוך ברחם ומצוקת האם ובו יאפס הכח מהם ומתדלדלות תמיד ורזות (מ' אלדכי, ב"א ד ב). — ואמר המשורר: ואחרי כל זאת הסיבות התגלגלו, והגבעות התקלקלו, וההצלחות התדלדלו (עמנ', מחב' ה).

א. דַּלָּה, ש"נ, מ"ר דַּלּוֹת, — המפלגה התחתונה שבעם, העניים והפשוטים שבו, d. niedere Volk; bas-peuple; poor people: וכי הפקיד אתו (מלך בבל את גדליהו) אנשים ונשים וטף וּמִדַּלַּת הארץ מאשר לא הגלו בבלה (ירמ' מ ז). וּמִדַּלּוֹת העם ואת יתר העם הנשארים בעיר וכו' הגלה נבוזראדן (שם נב יה). וּמִדַּלּוֹת הארץ השאיר נבוזראדן רב טבחים לכרמים וליגבים (שם יו).

ב. דַּלָּה[2]), ש"נ, — א) השערות הנופלות ומכסות את המצח, Stirnhaar; toupet; fronthair: ראשך עליך ככרמל וְדַלַּת[3]) ראשך כארגמן מלך אסור ברהטים (שה"ש ז ו). — ואמר המשורר: עפרה אט על עבד יצעק בכאב נפש למאד דלה, נבהל בראות מראה שמש יאור תחת אפל דַּלָּה (רמב"ע, תרשיש ז). — ואמר המליץ: מחלפות ראשי חמודות כזהב ודלתם כארגמן נדלדלו ופרצים תצאנה (אבן כהן יא). — ב) בהשאלה, חוטי האריג שבהם האריג קשור אל הכבד, Trum; trome; thrum: קפדתי כארג חיי מִדַּלָּה[1]) יבצעני מיום עד לילה תשלימני (ישע' לח יב).

דלה[2]), ממנו דָּלָה, *דִּלּוּי, דְּלִי, *דְּלִיָּה.

א. דָּלָה, פ"י, דָּלִיתָ, יִדְלֶה, תִּדְלֶנָה, יִדְלֶנָּה, — א) שלשל את הדלי אל הבור ושאב המים והעלהו, schöpfen; puiser; to draw water: איש מצרי הצילנו מיד הרעים וגם דָּלֹה דָלָה לנו וישק את הצאן (שמות ב יט). ותבאנה וַתִּדְלֶנָה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן (שם יו). היה דולה בחבית ונפסק החבל ונפלה עליו והרגתו (מכות ב א). שתי ערוגות זו למעלה מזו לא ידלה מן התחתונה וישקה את העליונה (מו"ק ד.). המדלה מים מן הבור ובא חבירו ואמר לו הנח לי ואני אדלה מים (ב"ק נא:). לבאר עמוק מליאה צונן והיו מימיה צוננין ויפין ולא היתה בריה יכולה לשתות הימנה בא אחד וקשר חבל בחבל ונימה בנימה משיחה במשיחה ודלה הימנה ושתה התחילו הכל דולין הימנה ושותין (מד"ר ברא' לג). — ואמר המליץ: תבל בשמו הידוע, ידמה אל גשר רעוע, תהתיו נהל שוטף עמוק בו נתון חבל גרוע, דולה עצל ימיו כצל ראשו פרוע איש צרוע, ודלי רצוץ נבזה נפוץ קלוט שרוע קרוע, יום בא לדלות נפל ותשבר

---

[1]) ואולי זה התפעל.

[2]) בערב טֻרָּה a) השערות היורדות ומכסות את המצח. — [3]) כל המפרשים פה אחד פרשו מלה זו במשמ' שערות, וכן התרגומים. הירונ' coma. והוא מוכרח מענין הפסוק, וכמו שגם החלק השני מדבר בהשערות: מֶלֶךְ או מַלְּךָ, במקום מַלֵּךְ, המל שלך. ועי' ערך מל וערך רהט. וסוברים כי נגזרה מלה זו מן דלל במשמ' תלויה למטה, אך אין משמעה זו לדלל כ"א לדלדל. ורש"י גזרו מן הדלה, ואמר שערות שמודלות על הראש, וגם זה דחוק. ונראה כי זו מלה מיוהדה מן שרש אהר, ובערבית טֻרָה, בחלוף האותיות הרגילות, וע"י גזרה זו נקבע גם איזה חלק מהשערות קראו בשם דלה, והן השערות שבשפת הפדחת שיורדות ומכסות את רום המצח, לפי המנהג בארצות המזרח. — [1]) ריב"ג ואחרים פרשו דַלה במשמ' כהישות ורזון, אך רוב החדשים הסכימו כי פרושו הוא כרשום בפנים.

[2]) בערב' דלי a).

---

a) طُرَة

a) دلى

בד על המבוע (זכרי היגון לרש"ט פלקיירא ה.).—ובהשאלה במליצה: מים עמקים עצה בלב איש ואיש תבונה יִדְלֶנָּה (משלי כ ה). — ואמר הפיטן: אלי דְּלֵנִי מבור יגוני קומה לנגדי (קרובץ לארגי"ל, שבת תודה, נורא ואיום). גרום לבית בחירתך, ישע לראשם בתתך, דְּלֵם מבּ'של תגרתך. ותסוככם בגין אברתך (יוצר ב סכות, אנא תרב).

— הפע', *הֻדְלָה: המדלה מים מן הבור ובא חבירו ואמר לו הנח לי ואני אדלה מים (ב"ק נח:). המדלה עשרה דליים מים בזה אחר זה (נדה ג:). מדלין (מים במועד) לירקות כדי לאוכלן (מו"ק ד.).

ב. דִּלָּה, קל אינו נהוג.

— פע' דִּלָּה[1]), — דִּלָּה אותו, התנהג אתו בחסד, ברחמים, ברך, בנעם, Jem. milde behandeln; traiter qqn. avec douceur; treat a person with kindress: ארוממך יי' כי דִלִּיתָנִי[2]) ולא שמחת איבי לי יי' אלהי שועתי אליך ותרפאני יי' העליח מן שאול נפשי חייתני מיורדי בור (תהל' ל ב-ד). — דִּלָּה את פלוני מחלי, הקימו והצילו: מהרב הצלתנו, ומדבר מלטתנו, ומחלים רעים ונאמנים דִּלִּיתָנוּ (תפל' שחרית, נשמת).

ג. *דָּלָה, — קל אינו נהוג.

— הִפע', *הִדְלָה,—הדלה הדלית ע"ג אילן וכדומה, הרים ומשך את הגפן הארוכה על גב אילן או כותל וכדומה: הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסום וסיכך על גבה (סוכה א ד). המדלה את הגפן על מקצת אפיפירות וכו' וכן המדלה על מקצת אילן סרק (כלא' ו ג). הדלה אותן לכך אעפ"י שלא נענע, נענע אעפ"י שלא הדלה אותן לכך (ירוש' סוכ' א נב:).

— הָפע', *הֻדְלָה, מֻדְלָה, — שהדלו אותו: גפן של זהב היתה עומדת על פתחו של היכל ומודלה על גבי

[1]) בערב' דַאלֵי a), בסור' דלי הציל. ועי' הערה שלקמן. — [2]) פרשו רוב הקדמונים במשמ' הרים, הוציא מן הבור. ואעפ"י שהמשורר מדבר אח"כ על העלאה מן שאול, ולא עוד אלא שקרוב הדבר שהמלה חייתני בפסוק ד: חייתני מיורדי בור, היא משובשת במקום דליתני, אעפי"כ נראה כי הפעל דליתני שבראש המזמור הוא במשמעה הכללית שיש לו גם בערב', ועי"ז כל המליצה יותר נמרצה.

a) دالي

כלונסות כל מי שהוא מתנדב עלה או גרגיר או אשכול מביא ותולה בה (מדות ג ח). לבעל הבית שהיה לו כרם נתנו לארים והיה באותו הכרם אילן של חיים והיה מודלה על גב אילן של סם המות (תנחומא ברכה א). אוכל בתאינה המודלת על הגפן או גפן מודלה על תאינה (בב"י ב"מ צא:).—ומודלית: בדלית המודלית על גבי התאינה (כרית' טו.). עושה בגפן זה אינו אוכל בגפן אחר וכו' במודלית (ב"מ צא:). חמש גפנים הנטועות ומודלות ושוכבות על גבי כלונסות (רע"ב עדי' ב ד). — *ובשערות הראש: שהקליעה מודלת על גובה הראש (רש"י בה"ב ז ו). כל איש שאינו חלק ויש לו שערות כאיש שעיר בבית השחי או בלבו מודלה על גרונו ויתמאס מן הזיעה והן מתקלקלין (ערוך, ערך קלקי).

ד. דָּלָה, פ"י, — כמו הֵיִּם, הקים[1]): שכבו בעלוף כתוא מכמר ואין דולה, המלאים גער ואין מרפא עולה (קנות לת"ב, איכה תפארתי). השוחט תרנגול ידלה את כרעיו שלא יסריך ויעקר את הסימנין (והזהיר, ויקרא). רעי מליצי אל אל'ה דלפה עיני ולבי לזבול דליתי (ר"ע פרנבים, קינ' על אשתו, מו"מ א). — ופָעוּל: כי הוא (המקום שבו המות) דלוי ונשא מכל הגוף (המליצה לר"ש בר"ש, בכר 17).

*דִּלּוּג, ש"ז, מ"ר דִּלּוּגִים,—שה"פ מן דלג. בהשאלה ובמשמעתו העקרית: ראתה (האשה דם) יום חמשה עשר לחדש זה ויום ששה עשר לחדש זה ויום שבעה עשר לחדש זה רב אמר קבעה להוסת לדילוג ושמואל אמר עד שתשלש בדילוג (נדה סד.). עם הארץ שקורא לאהבה איבה כגון ואהבת ואויבת אמר הקב"ה ודילוגו עלי אהבה (מד"ר שה"ש, הביאני). וכל המדלג לא ישהה בדילוג אלא כדי שישלים המתרגם תרגומו (רמב"ם תפלה יב יג). ולמדנו זה מן הדלוג שנחלקו בו רב ושמואל וכו' והוא דילוג השוה בימי החדש וכו' וכן בדילוג המתקרב (בעל הנפש להראב"ד, הוסתות). הוסת הראשון הוא בימי החדש והשני הוא בהפלגה והשלישי בדלוג והרביעי הקבוע בסרוג (שם). תגדל הדאגה לו בלבם (של האבות) עת שיגיע לימי הבחרות וכבר למד לדבר על סדר ידלוג ויתחזקו כחות חושיו וכחות נפשו (תו"ה, הבחינה ה). ראתה שלש ראיות משלש עונות לשלש עונות מכוונות

[1]) השתמשו בשרש דלה במשמעה זו לפי מה שפרשו המפרשים את הפעל דִּלִּיתָנִי, ודַלִּיג, רגלין, עי' שרש דָּלִי.

שלא פחתה ולא הותירה נתגלה שהדילוג הראשון אינו סילוק דמים אלא שינוי וסת (תורת הבית ז ג).— ובמשמעתו העקרית: מיד אמר (משה) לאהרן קח את המחתה וכו' וכפר עליהם מהרה בדילוג זרז עצמך מה אתה עומד (מד"ר במדב' ס).—ואמר הפיטן: איכה נערת בנערך, לגלות ביד גאים גאוליך, ולא זכרת דליגת דלוג דרך אשר דלגת לדגליך (ר"א קליר, ת"ב, איכה אשפתו). והאנשים הדרים במישור כשיכניסו אותם להרים לא ידעו ללכת בהם במרוצה ודלוג (ר"י אברבנל, מ"א כ). ונקראת (הקדחת בבואה בסירוגים) וכו' אלגאב כלומר הדלוג בבואה בדלוג יום (קאנון ד א ב לו). — יובענין בע"ח הנזקקים זל"ז: והפרים מתקוטטים זה עם זה בדלוג הנקבות ואשר ינצח ידלג (שער השמים ד). — ידִּלּוּג רב, שם בדמיון ההברה לתלגרף: והנה חכם אחד בעמנו המליץ הנכבד ר' מרדכי וכו' רצה לכנותו בלשוננו בשם דלוג רב להשוות השמות בשתי הלשונות (גוטלבר ממלרים, על מסה"ב, בהערה). כבר נמשכו קוי הדלוג־רב על בקעת החול אשר במדבר (שם, סוען).

ידָּלוּחַ, עי' דָּלַח.

יּדִּלּוּי, ש"ז, — שה"פ מן דִּלָּה בענין דליית המים: ממקום עמוק קרוי דילוי (תוספ' מו"ק ד:).

יּדְּלוּל, ת"ז, מ"ר דְּלוּלִים. — דל מאד: ואביתה ההלה מגלומי גוש מגרי גיא מִדְּלוּלֵי פועל מדלי מעש (מוסף יוה"כ, אבר אימתך).

*דְּלוּם[1]), דְּלִים, דֶּלֶם, ש"ז,—חסרון, מום שיש במלאכה מן המלאכות, בסחורה מן הסחורות, Fehler; défaut; defect: שחיפו את ההיכל כולו בטבלאות של זהב שהן אמה על אמה כעובי דינר זהב ולרגל היו' מקפלין אותן ומניחין אותן על גב מעלה בהר הבית כדי שיהו עולי רגלים רואין שמלאכתן נאה ואין בה דלים[2]) (פסח' נז.). אין השמן מקבל דלים[3])

(תוספתא ב"ק ז ג).

*דְּלוּעַ, ש"ז, מ"ר דְּלוּעִים, — פרי אדמה ממין האבטיחים והקשואים, הבשר בפנים מגון החלמוני, יבשלוהו לאכילה, Kürbis ; courge ; gourd: הדלועין שקיימן לזרע אם הקשו לפני ר"ה ונפסלו מאוכל אדם (שבי' ב י). מחתכין את הדילועין לפני הבהמה (שבת כד ד). הנודר מן הירק מותר בדלועין ור"ע אוסר אמרו לו לר"ע והלא אומר אדם לשלוחו קח לי ירק והוא אומר לא מצאתי אלא דלועין וכו' אלא שהדלועים בכלל ירק (נדר' ז א). הקשואין והדילועין וכו' שדרכן להשתמר יום אחד תורמין עליהן יום אחד (תוספתא תרומ' ד ה). והקישואין והדילועין והמלפפונות ופול המצרי מין זרעים (שם כלא' ג יב). מרחיקין מדלועיו ומקשואיו ומנטיעותיו ומנירו של חבירו חמשים אמה כדי שלא יזיק (ב"ב כד:). נתפרסו עיגוליו נתפתחו חביותיו נחתכו דלועיו הרי אלו לא יאכלו (רי"ף ב"מ נג:). — ואין דלוע ביחיד נהוג, ועי' דלעת, ועי' קשואים.

יּדְּלוּעִי, ־עִיִּי, ת"ז, מ"ר דְּלוּעִיִּים, — דומה לדלועים, מטבע הדלועים: והתולעים הדלועיים ברוב יולדו במי שיוצא משני הילדות ואמנם העגולים ברוב יהיו בילדים ובבחורים וימעטו בזקנים (קאנון ג יו ה א). הרפואות החמות הממיתות התולעים וכו' ולפעמים ימית (השום) הדולעיים (שם שם ב). הרפואות המיוחדות בדלועיים הוא הקטראן יעשה בחוקנים וכו' ומה שיציאם בלי היזק שישתה שלשה אוקיות מסחיטת הדאסן הלח כי הוא מופלא מאד והנה זכרו החכמים שהוא מוציא הדלועיים (שם ג).

*דַּלּוּת, ש"נ, — מעמד הַדַּל: המתכבד בדלותו בעשרו מתכבד יותר והנקלה בעשרו בדלותו נקלה יותר (כ"ס גני' י לא, הגהה על הגליון). מה להצד השוה שבהן שכן אין קרבנו בדלות תאמר במצורע שקרבנו בדלות (נזיר מ:). שהרי בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו (רש"י ויקר' ה יג). שהשגחתו יתברך הניחה אותם עד שמתו וצעקו לבקש תשועה ולא הושיעם וכשהפליגו בתשובה ועצם דלותם וגבר האויב עליהם רחמם ופסק רצונו מהתמיד עמלם ודלותם (מו"נ א מא). וכן בענין דלות הגוף והשתנות הפנים (פרשי רד"ק, רוע). ואמרו בעלי המשלים ג' אין להם רפואה דלות שתתחבר עמה העצלות ושנאת

---

[1]) בערב' דַּלַשׁ a), אונאה שהמוכר למשל מרמה את הקונה במה שאינו מראה לו את החסרונות שיש בסחורה. אבל כבר החליט פרנקל (Aram. Lehw. 189) כי זו מלה שאולה ושמקורה גם בארמ', מיונית δόλος. — [2]) כך בכ"י מינכ' וכ"י רש"י. הערוך דלום. ובנוסח' דלם. ופרש ר"ח דופי וכן בלשון ערבי, והובא פרוש זה בלשונו בהערוך. — [3]) בנוסח' דלים.

---

a) دَلَس

שתביא הקנאה וחולי שתתערב בו הזקנה (בן המלך והנזיר כה). הסכלות והעצלות אחי הדלות, הגאוה והכילות תחלות השפלות (מראה המוסר כב). ואם יש דבר קשה מהמות הוא הכסילות, ואם תמצא כמוהו היא הדלות (ר"א מודינא, ספר המוסר). — בדלי דלות: זה קרבן אהרן ובניו וכו' מדלי דלות (הור' ט.). שהרי בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו וכאן בדלי דלות נאמר על חטאתו (רש"י ויקר' ה יג). או בעשירות או בדלות או בדלי דלות (שם). כי המלוה הזה עברו עליו זמנים הרבה שהגיע לדלי דלות והיה מתפרנס ברצון מן הצדקה (שו"ת הרא"ש סח כ). וגם השלש מצות באות ממידה שהיא עשירית האיפה והיא קרבן הבא בדלי דלות (אור זרוע, פסח' רנו). נעמה העמונית שנשאת לו (לשלמה) כשהיה בדלי דלות (עמה"מ, קרית ארבע קיב). כי עשירית האיפה הוא קרבן לדלי דלות (אבן ירחי, המנהיג, פסח' מט).

דלח[1], ממנו דָּלַח, *דְּלִיחָה.

דָּלַח, פ"י, עת' יִדְלַח, כנ' תִּדְלָחֵם, דָּלַח את המים, עשה אותם עכורים, לא צלולים, לא טהורים, trüben; troubler (l'eau); disturb (water): ואתה כתנים בימים ותגח בנהרותיך וַתִּדְלַח מים ברגליך ותרפש נהרותם (יחזק' לב ב). והאבדתי את כל בהמתה מעל מים רבים ולא תִדְלָחֵם רגל אדם עוד ורגל בהמה לא תִדְלָחֵם (שם יג). — ואמר הפיטן: מימינו דָּלַח והשכיר חציו מדם, כי יצא מן הבית וחרבו מלאה דם (קינ' לת"ב, את אכר). מימינו דָּלַח ונם אשימכם, גיא גלות אטילכם להכלימכם, והלכתי עמכם (שם, איכה אצפתו). עוררתי בניך עליון דולחך, אורה וצהלה הזרחתי לאורחך (קונט' הפיוט' מח). — יופעו': האם בלי ספר שלות, הבן כיתום אובד בלי שלות, וגן נעול הפקר כמלוח ומעין חתום נרפס דלוח (סלית' יוס ב, אין כמדת). — ובהשאלה: כי המה (הקדמונים) כתבו על פי מהלך החכמה הקדומה ועל פי ידיעתם במדעים אלה אשר גם מבועיהם דלוחים היו באמונות זרות ובכללים בדוים (מבוא לשבי"ע ג).

— הפע', *הִדְלִיחַ, — כמו קל, ובהשאלה: הושפרת מאחיך היושבים נכחיך, הִדְלַחְתִּי דולחיך נאוו לחייך (יוצר לפסח, אדבר מישרים, מחז' רומי).

[1]) באשור' דַלָחֻ, בארמ' וסור' דְלַח.

דְּלִי[1]), דְּלִי, ב"ז, כנ' דְּלְיוֹ, מ"ר דְּלָיִים, מ"ז דְּלָיַיִם, כנ' דְּלָיָו, — א) כלי עור או עץ שמשלשלים אותו בחבל אל הבור ושואבים שם המים ומעלים אותו בחבל, Schöpfeimer; seau a puiser; bucket: הן גוים כמר מִדְּלִי וכשחק מאזנים נחשבו (ישע' מ יה). מעשה ברבי טרפון שהיה יושב בצילו של שובך בשבת במנחה הביאו לפניו דלי של צונן וכו' (תוספתא ברכ' ד יו). — *וככנ': נפל דליו לתוך הבור נפל כליו לתוך הבור (ירוש' ביצה ב סא.). המכסה בורו בדליו של חבירו ובא בעל דלי ונטל דליו (ב"ק נ.). המדלה מים מן הבור ובא חבירו ואמר לו הנח לי ואני אדלה מים וכו' משימסור לו דליו (שם נא:). המוכר את הבור כיון שמסר לו דליו הרי זה כמו שאמר לו לך חזק וקנה (רמב"ם מכי' א ט). — *ומ"ר: הממלא בעשרה דליים ונמצא שרץ באחד מהן (טהר' ד ד). וכן הממלא בעשרה דליים זה אחר זה ונתן בעשרה כלים מדלי אחד לכלי אחר (רמב"ם אבות הטומ' יז א). ואם יש לדליים אזנים הרי כל הדליים עם כל הכלים טמאין (שם). — וככנ': יזל מים מִדָּלְיָו[2]) (במד' כד ז). — ואמר המשורר: הן רב מנשוא עונך משאת חטאתיך, כי את ראשית כל חטאת ומקור כל עולתה, מִדָּלְיֵיכִי יצאו כל נחלי הבליעל (אדם, או"א, מחזה יא). — ומשל: למה ישליך החבל אחר הדלי (נחלה ליהושע מ). הלך החבל אחר הדלי (יוסף דון יחייא, הקד' פי' שה"ש). — ב) *שם אחד המזלות הדרומיים, מזל דלי, Wassermann; Verseau; Aquarius: ואחריו (אחרי מזל גדי) מה אתה בורא דלי שאני זורק עליו מים טהורים לטהרו מעונו (פסיק' רבתי כ). דגל דן בצפון

[1]) בערב' דַלְוּ a), והנה הסכימו רוב המדקדקים, בקדמונים כחדשים, עפ"י הכנוי דָלְיוֹ, כי עקר צורתו היא דְּלִי, משקל פִּעְי כמו דְּמִי ולא דָּלִי משקל פַּעְי. — [2]) הסכימו המדקדקים שזה מ"ר כמו אָזְנָיו, ואלף קמוצה בקמץ חטף, אעפ"י שהוא ממתג במתג. כך החדשים, אבל המדקדקים הקדמונים שלנו העידו שקמץ זה הוא קמץ רחב: ואנחנו קבלנו קריאת שש מלות בקמץ רחב והם יזל מים מדליו בשר הקרבן ולהציב הדרבן וברקת וזהב כדרבונות ושהדי במרומים (ר"ד יחייא, לשון למוד' ה). — ויתבאר כל זה בהמבוא בחלק הדקדוק.

a) دَلْو

אשר ונפתלי עמו וכנגדן משמשין עם החמה בצפון גדי דלי דגים מן העגלה ולדרום (ילקוט שמות תיח). וחציו (של גלגל המזלות) לדרומה מגלגל המישור כגון כ״ד חלקים ובמחצית הזאת ששת מזלות נקראין מזלות דרום והן מאזנים עקרב קשת גדי דלי ודגים (ס׳ העיבור לר״א הנשיא א ב). קור כשהחמה בגדי ודלי וכנגדו חום כשהחמה בסרטן ואריה (שם ג ב). והוא הולך במזלות אחורנית מטלה לדגים ומדגים לדלי וכן הוא סובב תמיד (רמב״ם קדוה״ח טז ה). ואם תהיה השמש מתחלת מזל דלי עד חצי מזל דגים תגרע מאמצע הירח ט״ו חלקים (שם יד ה). והדלי רוח חיים אין בקרבו, ומים אין בו (ראב״ע, מכת׳ לר״ש גאמע). וסדר מערכת הי״ב מזלות אלו וכו׳ על הסדר בשמותם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים (יסו״ע לר״י ישראלי ב א). דלי ממזל אויר זכר וממזל יום תולדתו חמה ולחה ויורה על אויר משחית ובחלקו השדים וכל איש מבוער וכו׳ והנולד בו קצר קומה (לדה לדרך א א כח). — ואמר המליץ במליצתו על האדם: דולה עצל ימיו כצל ראשו פרוע איש צרוע, ודלי רצוף נבזה נפוץ קלוט שרוע קרוע, יום בא לדלות נפל ותשבר כד על המבוע (רש״ט פלקירא, אגרי היגון ה.). — ואמר הפיטן: שמן ודשן לרשם, בִּדְלִי שבט יצחצח כלשם, מים שפע לנפוחי נשם, וימלאו העבים גשם (תפלת גשם לשמע״ע, יפתח ארץ). — וככנ׳: וכי נכספה נפשך להבין שביליו, (של הרקיע) ולמנות חייליו, ומוצאם ומובאם, וסדור צבאם, ועקרבו ושורו ודלי; ואריו ונשרו (מכת׳ הרמב״ם לתלמידו ר׳ יוסף). — והוא מזל ישראל: כי בחר (המן) להשמיד את ישראל בחדש אדר וכו׳ בעבור חבור העליונים במזל גדי שהוא שנים עשר למזל דלי שהוא מזל ישראל (ראב״ע אסת׳ ג ז). כשמתחבר מזל דלי במערכה רעה הנה יבוא רעה לשונאי ישראל (רשב״ל דורהן, מג״א, ח״י ד).

דַּלְיוּ[1], פ״ע, עבר נסת׳ דַּלְיוּ, בהפס׳ דָּלָיוּ, עת׳ נסת׳ ידליו, — דַּלְיוּ שוקיו, נתכוצו ונתקצרו ונעשה פִּסֵּחַ: דַּלְיוּ[2] שקים מפסח ומשל בפי כסילים (משלי כו ז).

[1]) עי׳ הערה שלקמן. — [2]) כך כתבו ר״י חיוג, אך בספרים שלנו דַּלְיוּ בדלת פתוחה, וכן העיד רד״ק שכך מצא בספרים, אמר וז״ל: דליו שוקים מפסח גבהו כן כתבו ר׳ יהודה חיוג עם העוברים בבנין הקל ואנחנו מצאנוהו פתוח הדלת וכן כתבו ר׳ יעקב בן אלעזר. ע״כ. ואחזו בדעה זו גם רבים מהחדשים שמנה אותם קניג (Kö.I § 34,2),

דְּלִיאֵל, ש״ז, — שם מלאך שומר מעין הרע: והממונה לסתום את הפיות ושלא ישלוט בו עין הרע שמו דליאל (ברית מנוחה ו).

דְּלִיגָה, ש״נ, — שה״פ מן דלג: איכה גערת בנערך, לגלות ביד גאים גואליך, ולא זכרת דְּלִיגַת דלוג דרך אשר דלגת לדגליך (ר״א קליר, ת״ב, איכה אצפתו). ראה נא אחי איך אקפוץ בשתי רגלי בפעם אחת מצד זה לצד אחר וכו׳ ויאמר דלוג דליגה אחת ותהיה אל עבר הפחת (אורי ויבעי, התפלה יב).

דָּלִיָּה, עי׳ דָּלִית.

דִּלָּיוֹן, ש״נ, — הפעולה לדלות מהבור, ובהשאלה הצלה: אויה לי כי גרתי צול לכליון, אוננת וצוללת מאין דִּלָּיוֹן, אום אשר על כל גוי הושמה עליון (ר״א קליר, ת״ב, אאכיך).

דַּלְיוּת, ש״נ, — דליות השוקים, שדליו שוקיו, ואמר הפיטן: הננו אתאנו לך איום, הביטה וראה בשברון לב היום, דליות שוקים, ומצב רגלים דריכת מתנים, ומעד קרסלים (מוסף יוה״כ, אז מלפני).

דַּלִּיּוֹת, ש״נ, — חלי, הרחבת הערקים, Varix[1]): הדליות הוא הרחבת מעורקי השוק וכף הרגל לרוב

ודמו קצתם (Bö. § 1123, 4) דבר זה להברת l כפולה בהלשונות הרומניות (l mouillé). אבל כל פלפולו של קניג אינו מספיק לאמת מציאות מנהג זה בלשון העברית על סמך צורה זו שבאה פעם אחת במקרא. וכבר דחו אולסה׳ ואחרים מהחדשים דעה זו. ומלבד זאת, לו גם היה אפשר להניח כי אמרו גם דַלְיוּ במקום דַלּוּ, לא נרפאה מליצת הכתוב, מפני שאין כלל בפעל דלל משמעה נאותה לענין שוקי הפסח, כי אם אפשר אמנם לאמר כמו״כ דלו עיני למרום אין זה דבור טבעי לאמר כמו״כ דלו השוקים מפסח או של פסח. והנה החליט אולסה׳ כי אין נוסח הכתוב כתקונו, ויש מי שהגיהו דלוי במקום דליו, אך לפי הנוסח שלפנינו. שאין יסוד מספיק לשבשו, צריך להניח כי דָּלְיוּ הוא עבר לנסתרים מפעל מיוחד משלמים בעל ל״י, כמו חָסָיוּ בָּעָיוּ, ושמש ביחוד במשמ׳ לקוי בהשוקים הגורם פסחות. ועוד קצת קשה למה באה המלה פִּסֵּחַ עם מם בראשה, ועי׳ פִּסֵּחַ.

[1]) תרגום דר׳ מזיא, וכן בערב׳ ההמונית דאליה a). אולי ע״ש צורת הגידים שנתרחבו ושידמו קצת לשריגי

a) دالية

מה שירד אליו מן הדם (קאנון ג כב א ט). וכשיחלש הטחול מלנקות הכבד ומה שנלוה אליו מן השחורה תחדש בגוף חליים שחורים מסרטן ו ד ל י ו ת (שם טו א ב). ב ד ל י ו ת הכים ¹) וקשיים הנה יתראה ד ל י ו ת על הכים ובנלוה אליו (שם כ ב ח). ויולד בהם השטות והטחורים ו ה ד ל י ו ת והמורסות הרבות וכו׳ וירבה בנעריהם מלוי הכים וכו׳ ובגדוליהם ה ד ל י ו ת ונגעי השוק (שם א כ ב יו).

*דְּלִיחָה, ש״נ, — שה״פ מן דָּלַח: ה ד ל י ח ה תעכר המים ויגרש הרפש וירתיח הטיט (המליצה לר״ש כר״ב, ככר 11). ונהרותם שהיו סוערים ומתגעשים ב ד ל י ח ת רגליך ובהגחתך (ר״א מבלגגלי, פרוש יחזק׳).

*דְּלִיָּה, ש״נ, — שה״פ מן א.דָּלָה: ד ב ד ל י י ה אחת מושך הרבה לצורכו (תוספ׳ שבת קכב). שאיבה מן הנהר ו ד ל י י ה מן הבור (המליצה לר״ש כר״ב, ככר 17). כי דליתני אתה בכחך זאת ה ד ל י י ה והעליה הנוראה חלף העלייה שהיה מעלה אותי הרשע על העץ (מגי׳ ספר לרשב״ל דוראן קכ).

*דְּלִיל²), ש״ז, מ״ר דְּלִילִים,—פתיל דק: היה ד ל י ל³) קשור ברגליו (של התרנגול) או שהיה מהדם ומשבר את הכלים משלם חצי נזק (ב״ק כ א). ד ל י ל הפקר אמר רב הונא נקשר מאליו פטור קשרו אדם חייב (גמ׳ שם יט:).

*דְלִים, עי׳ *דלוס.

*דְּלִיפָה, ש״נ, — שה״פ מן דלף: וקורים אותו החלל (שבין שני הקרויים) בית ה ד ל י פ ה על שם הדלף כדי שאם יטיף הקירוי העליון יעמדו המים באותו החלל (פי׳ הרמב״ם, מדות ד ו). — ובהשאלה: ידלף הבית ענין רעף ונטף הם ו ד ל י פ ת הנפש בכיתה מתוגה כמו במסתרים תבכה נפשי (מנחם, דלף).

א.*דְּלִיקָה, ש״נ, — א) עי׳ דְּלֵקָה. — ב) שה״פ מן א.דָּלַק. — ג) דבר דולק, חתיכת עץ דולק: והאשה ההיא קמה בעוד לילה ובני הבית שוכבים ולקחה בידה ד ל י ק ה אחת מהעצים ונכנסה לחדר הפנימי ושרפה הבגדים ההם בפשיעותה כי אחוזה בהם האש מ ה ד ל י ק ה שהכניסה בידה (בו״ת תשב״ץ ד א).

---

¹) הגפן. — Varicocele.

²) לא נתברר מקורו. — ³) כך הגרסה בכ״מ, אך רש״י הביא גרסה ד ל י, וכן גרסת כ״י (ד״ס).

ב.*דְּלִיקָה¹), ש״נ, — הכרת האותיות בהדוק קצה החד של הלשון בשפתים: והן שלשתן רצוני לומר הלמד והנון והרש מכלל אותיות ה ד ל י ק ה ואותיות ה ד ל י ק ה שבע אלה השלש רצוני לומר הלמד והנון והרש והאותיות השפה שהם בומף כי ה ד ל י ק ה בדבור איננה כי אם בקצה הדוק הלשון והוא סופו החד ובשפתים (הרקמה, שער ב).

דָּלִית²), ש״נ, מ״ר דָּלִיּוֹת, — זמורת אילן בפרט ארוך ודק שאפשר ל ה ד ל ו ת ו, Zweig, Ranke; cep, branche; bough: זית רענן יפה פרי תאר קרא יי׳ שמך לקול המולה גדלה הצית אש עליה ורעו דָּלִיּוֹתָיו (ירמ׳ יא יו). — ושל הגפן: והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו ודָלִיּוֹתָיו שלחה לו להשקות אותה מערגות מטעה (יחזק׳ יז ז). והיה לארז אדיר ושכנו תחתיו כל צפור כל כנף בצל דָּלִיּוֹתָיו תשכנה (שם כג). בסעפתיו (של הארז) קננו כל עוף השמים ותחת פארתיו ילדו כל חית השדה ובצלו ישבו כל גוים רבים וייף בגדלו בארך דָּלִיּוֹתָיו כי היה שרשו אל מים רבים (שם לא ו-ז). — ואמר המליץ: יש אשר רוחי מרחפת על הר הזיתים ויתלונן בצל ד ל י ו ת הזית הרענן אשר חקוקים בו שמותינו (א׳ מפו, אה״צ טו). — והתיחד בפרט *לזמורת הגפן המודלה: הפאה ניתנת במחובר לקרקע ב ד ל י ת ובדקל בעה״ב מוריד ומחלק לעניים (פאה ד א). יצאו ה ד ל י ת והדקל שאין הקטן מושל בהם כגדול (ספרא קדוש׳ כב). אין מביאין מן ה ד ל י ו ת אלא מן הרגליות ומן הכרמים העבודים (מנח׳ ח ו). אוכלין בענבים עד שיכלו ד ל י ו ת שבאשכול (תוספתא שבי׳ ז יט). — וגם של ערבה וכדומה: וערבי נחל שתים ושתי ד ל י ו ת אחת שאינה קטומה וכו׳ (ירוש׳ סוכ׳ ג נג ג).

דלל, ממנו דַּל, א.דַּלָּה, יִדְּלוּת, א.דָּלַל.

א.דָּלַל, פ״ע, — א) עכר דָּלַל, דָּלְלוּ, נתמעט, דָּלְלוּ המים, חרבו: והאזניחו נהרות דָּלְלוּ וחרבו

---

¹) בערב׳ ד׳לאקה a), משרש ד׳לק המשמש במשמ׳ חד ושנון, ואמר לשאן אלערב באות בא ממש בזו הלשון: ושמית ד׳לקא לאן אלד׳לאקה פי אלמנטק אנמא הי בטרף אשל אללשאן, ע״ב, ובעברית: ונקרא ד׳לקא מפני שהד׳לאקה בהדבור היא בקצה חודה של הלשון.

²) בערב׳ דָאלִיָה b), אך זו מלה שאולה מעברית וארמית.

a) ذلاقة b) دالية

יארי מצור (ישע׳ יט ו).— ב) עבר דַל, דַּלֹּתִי, דַּלֹּנוּ, פת׳ יִדַּל, יִדַּלּוּ, היה דַל, בכל המשמעות של מלה זו, בגוף, בממון, בדעת: ויבאו (מדין ועמלק) בארץ לשחתה וַיִּדַּל ישראל מאד מפני מדין (שופט׳ ו ה-ו). והיה ביום ההוא יִדַּל כבוד יעקב ומשמן בשרו ירזה (ישע׳ יז ד). ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול ובין בית דוד ודוד הלך וחזק ובית שאול הלכים וְדַלִּים (ש״ב ג א). הקשיבה אל רנתי כי דַלּוֹתִי מאד הצילני מרדפי כי אמצו ממני (תהל׳ קמב ז). שמר פתאים יי׳ דַּלֹּתִי ולי יהושיע (שם קיו ו). מהר יקדמונו רחמך כי דַלּוֹנוּ מאד (שם עט ח). ד ל איש פלוני ממה שהיה (ספרא מצורע ד). ד ל ו מן המצוות (מד״ר ויקר׳ לד).— ובמשמ׳ *ה ר ח ק: ד ל בשרך מאשת חן כ(מ)נגד שלהבת של גחלת (א״ב של ב״ס).

— הִפע׳,— א) *הֵדַל, בינ׳ מֵדַל, מקור הָדֵל,—עשה שיהיה דל, בעבודת הגן, הֵדַל בגפנים וכדומה, תלש קצתן והניח קצתן למען יהיה יותר רֶוַח ביניהן: ה מ ד ל בגפנים כשם שהוא מ ד ל בתוך שלו כן הוא מ ד ל בשל עניים (פאה ז ה). ה מ ד ל נותן מן המשואר על מה ששייר (שם ג ג). ה מ ד ל בזיתים ב״ש אומרים יגום (שביע׳ ד ד). בשעיבה (את הצמחים) על מנת ל ה ד ל אבל אם עיבה על מנת שלא ל ה ד ל לא סוף דבר לביתו אלא אפילו לשוק (ירוש׳ פאה ג יז ג). מהו ה מ י ד ל נוטל אחד ומניח שנים או נוטל שנים ומניח אחד (שם שבי׳ ד לה:). אם ה י ד ל למכור בשוק (רמב״ם מתנ׳ עניים ג כג) ה י ד ל להביא בביתו (שם כד).— ובמשמ׳ *עשהו דל וירוד: ובכל נפות יונעם זמר לגדלך, מלכי ארץ מכבודם בְּהַדִּילָךְ, ובכל לשון יושגב שמך לבדך (שחר׳ יוה״כ, וככל תקף). והעשיר (הורדוס) בימיו את הנכרים ו י ד ל את היהודים (יוסיפון סא).—ב) *הִדְלִיל: כי קהלך עֻפָּה, בכל צרה ודריסה, גם בך לא חסה, ובעזוז הִדְלִיל עמוסה, בתוך אבן מעמסה (יוצר זכור, זכור את).

— נִפע׳, *נִדַּלַל,— נהיה דל: יושבת בדודה דמויה כי חשופה קלון שוליך, ונגלית ו נ ד ל ל כבודיך (קנות לת״ב, ציון לפירת).

— פֻּע׳, *דֻּלַּל, מְדֻלָּל, מְדֻלֶּלֶת, מדוללת,— שנעשה דל: (סוכה) מ ד ו ל ל ת בשצילתה מרובה מחמתה (ירוש׳ סוכ׳ ב נב ד).

ב. דָּלַל, עי׳ לנסת׳ דַּלּוּ, פ״ע,— דַּלּוּ העינים, הביטו למעלה: כסוס עגור כן אצפצף אהגה כיונה דַּלּוּ עיני למרום יי׳ עשקה לי ערבני (ישע׳ לח יד).— ואמר המשורר: אדע הכי יוציא כאור צדקי על כן לרום עיני לאל דַּלּוּ (ר״י חריזי, הענק ג).

ג. דָּלַל, עי׳ נסת׳ דַּלּוּ, פ״ע,— דַּלּוּ מאדם, אין אדם יודע אותם: פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל דַּלּוּ [1]) מאנוש נעו (איוב כח ד).

ד. דָּלַל, פ״ע, עבר דָּלְלוּ,—דללו הנהרות, יבשו ונחרבו: והאזניחו נהרות דָּלְלוּ וחרבו יארי מצור (ישע׳ יט ו).

דלם[2])

, ממנו *דְּלוּם, *דְּלִים *דֶלֶם.

*דֶלֶם, עי׳ דְּלוּם.

דלע[3])

, ממנו *דָלוּעַ, *דְלוּעִי, *דְלַעַת.

*דַּלְעָן[4]), ש״ז,— מִשְׂחַק בִּמְשחק הפספסים וכדומה: ד ל ע ן וכו׳ משחק בקוביא ב ד ל ו ע י ן (המליץ לר״ש כר״ש, בכר 54).

*דְּלַעַת, ש״נ,— אחד מהדלועים: אין נותנין זרע ד ל ע ת לתוך החלמית שתהא משמרתו מפני שהוא ירק בירק (כלא׳ א ח). נוטע אדם קישות ו ד ל ע ת לתוך גומא אחת (שם ג ה). הדלה עליה את הגפן ואת ה ד ל ע ת ואת הקיסום וסיכך על גבה (סוכ׳ א ד). קישואין שהיא קטנה ואדם אוכלה מיד חפץ בה ובוחר באכילתה מיד מאכילת ד ל ע ת שהיא צריכה איחור עד שתתבשל (ר״ת סוכ׳ נו:).—דלעת יונית, מצרית, דלעת רמוצה: הצנון והנפוץ החרדל והלפסן ו ד ל ע ת יונית עם המצרית והרמוצה אעפ״י שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא׳ א ה).— והלק כמו דלעת: ואת כל שערו יגלח וכו׳ מגלח כ ד ל ע ת (סוט׳ טו.).

דלף[5])

, ממנו דֶּלֶף, דָּלַף, *דְּלִיפָה.

---

[1]) לא נתברר מקור משמעה זו. קצת המפרשים פרשו במשמעת נתמעטו.

[2]) בערב׳ דלש a), הונה המוכר את הקונה במה שלא הראה לו חסרונות הסחורה.

[3]) בערב׳ קַרְעַה b), וזו ראיה לחלוף שתי האותיות ד-ק זו בזו בשתי הלשונות האחיות.

[4]) נגזר מן דלועים, ע״ש מעות הדלועים שהשתמשו בו למשחק זה.

[5]) בארמ׳ דְּלַף, וכמו״כ בערב׳ ההמונית דַלַפ c) ואַדְלַפ, הניח למי הגשמים שיפלשו דרך הגג.

---

a) دلس b) قَرْعَة c) دَلَف

דָּלַף, פ"ע, — דָּלַף הגג, הבית, פלשו מי הגשמים דרך הסדקים הדקים שבגג, בכותל, träufeln; dégauter; to drop : בעצלתים ימך המקרה ובשפלות ידים יִדְלֹף הבית (קהל' י יח).—°והכלי : דברים הלחין המשוכי; שטופלין בהן הפטסין של מים כדי שלא י ד ל ו ף הכלי הרי הן כגופו של כלי (רמב"ם כל' כ ד).—ובהשאלה, דלפה העין, זלגה דמעות : מליצי רעי אל אלוה דָּלְפָה עיני (איוב יו כ). דָּלְפָה נפשי מתוגה (תהל' קיט כח). מהאת עין ת ד ל ו ף דמעה מחאת לב תוציא חמה (כ"ס, תרג' כ"ז כב). — ואמר הפיטן : נפשי אויתיך, זרוחי לך שואפת, ונגדי שויתיך, למול עיני נוטפת, ויום צר קויתיך, בעין לך דולפת, לעומתי מצאתיך, זרוע עוז נחשפת (סמא"ל, סלית' לו"ג, רחמיך).

— פִּעֵל, *דִּלֵּף,—טפטף (דם הוסת וכדומה) : א"ר שימי בר חייא מ ד ל פ ת אינה כרואה (נדה י:).

— נִפְעַל, יִנָּדֵלַף, — נעשה דולף : על זאת כל לב מגו בשלף, ומקום עפעף נורם ונִדְלַף, בליל כל ששון לקינים נהלף (ערב' לת"ב, על ליל תרכן). שהניחם (החטים) במקום נאמן תחת התקרה אלא ש נ ד ל ף הבית על החטים (תו"ת תורת אמת עו).—והדבר שדלף : שמאי אומר הוכשרו ביין ה נ ד ל ף מהן על גביהן (רמ"י שבת טו). — והדבר שעליו דולף הדלף : דהניחה במקום שהמים באים על הצמר וכו' ש נ ד ל פ ה הצמר בדלף טורד (תו"ת תורת אמת עו).

דֶּלֶף, ש"ז, — מה שידלף דרך הגג וכדומה : דֶּלֶף טורד ביום סגריר ואשת מדונים נשתוה (משלי כז טו). הות לאביו בן כסיל וְדֶלֶף טרד מדיני אשה (שם יט יג). ומכסים פירות בכלים מפני ה ד ל ף (כילה ה א). חבית שיורד ה ד ל ף לתוכה (מכשי' ד ד). עריבה שיורד ה ד ל ף לתוכה (שם ה). נותנין כלי תחת ה ד ל ף בשבת (שבת מג.). — ובמשמ' °טפה : אם מהלך שנים נספוד אלפי אלף, דק מחול המה ממי ימים דֶּלֶף (אד"ס שמ"ק, לבקר רנה).

°דַּלְפוֹן[1], ש"ז,—כנוי לשוטה : ד ל פ ו ן אבלה (שוטה) המדליף [2] רירו על שפתו (המליצה, שלמה בר"ם, בכר 28). — ובמשמ' אדם דל, בזוי : ספור איש שבא לעירו כשהו עני מדכא והיה קטן בעיני הבריות ובזוי באדם וקראו לו ד ל פ ו ן (יל"ג, אגרות רמו).

[1]) כתוב שם המדליף, אך צ"ל המדליפ. — [2]) הוא שם אחד מעשרת בני המן, ונקבע בלשון ההמון של היהודים האשכנזים כשם כנוי לעני ואביון, ולא ידעתי מקור לזה, אם לא מפני המלים ד ל שבראשו.

א.דלק[1], ממנו א.דָּלַק, דָּלֵק, דְּלִיקָה, דְּלֵקָה, דַּלֶּקֶת, *הַדְלָקָה, °מַדְלִק.

א.דָּלַק[2], — א) פ"ע, עת' יִדְלֹק, דָּלַק בדבר, האחיז בו את האש, הבעירו, brennen; bruler; burn : והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש וְדָלְקוּ בהם ואכלום (עובד' א יח).—ופעול *דָלוּק, שהאש אחוזה בו : נר ה ד ל ו ק במסיבה וכו' מותר להשתמש לאורה (שבת קכב.). וכשבא (האדם) לביתו ומצא נר ד ל ו ק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך טוב אומר יה"ר שתהא לשבת אחרת כך ומלאך רע עונה אמן (שם קיט:). כשהוא זורק למערכה ד ל ו ק ה הוא זורק או למערכה שאינה ד ל ו ק ה הוא זורק (זבח' סב:). — ב) פ"ע, עת' יִדְלַק, דָּלַק הַנֵּר, היתה האש אחוזה בו ופעלה פעולתה : נכנס (הכהן) ומצא שתי נרות מזרחיים ד ו ל ק י ן וכו' ומניח את המערבי ד ו ל ק (תמיד ו א). עששית שהיתה ד ו ל ק ת והולכת כל היום כולו (ברכ' נג.). ארבעים שנה ששמש שמעון הצדיק היה גורל עולה בימין וכו' והיה נר מערבי ד ו ל ק מכאן ואילך פעמים ד ו ל ק ופעמים כבה (יומא לט.). — ועצם האש : מי שאמר לשמן ו י ד ל ו ק הוא יאמר לחומץ ו י ד ל ו ק (תענ' כה.). מה אש אינו ד ו ל ק יחידי אף דברי תורה אין מתקיימין ביחידי (שם ז.). — ובמשמ' נאחזה בו האש, התחיל לבער ודלקו : המדליק את הגדיש והיו בו כלים ו ד ל ק ו ר"י אומר ישלם מה שבתוכו (ב"ק ו ה). גמל שטעון פשתן והוא עובר בר"ה ונכנסה פשתנו לתוך החנות ו ד ל ק ה בנרו של חנוני (שבת כא.). — ובהשאלה, שפתים דֹּלְקוֹת, מדברות דברים חמים מאד : כסף סיגים מצפה על חרש שפתים דֹּלְקִים ולב רע (משלי כו כג). — דָּלֵק, דְּלֵקִים, כמו דֹּלֵק : שאסור להצית את האור במדורת קדשים והיא ד ל י ק ה והולכת בשבת (ירוש' שבת ג ד ג). קירבי דגים כל זמן שהן ד ל י ק י ן אין ריחן רע כבו ריחן רע עיטרן בין כבה בין ד ל ק ריחו רע (שם ד). — נִפְעַל, *נִדְלַק, יִדָּלֵק, — שנאחז בו האור, נשרף : בגד שצבעו בקליפי ערלה י ד ל ק נתערב באחרים כולם י ד ל ק ו (ערלה ג א). האורג מלא הסיט מצמר הבכור בבגד י ד ל ק הבגד ומשער הנזיר ומפטר חמור

[1]) בערב' לד'ע a).
[2]) בערב' לַדַ'ע b).

a) لذع b) لَذَع

בשק ידלק השק (שם ב). מה קוצים מיוחדין שדרכן לידלק אף אין לי אלא דברים שדרכן לידלק (ירוש׳ ב״ק ד ה ג).

— הִפע׳, הִדְלִיק, — הִדְלִיק האש, עשה שתדלק, האחיזה בדבר, anzünden; allumer; kindle : הרבה העצים הַדְלֵק האש (יחזק׳ כד י). עובד כוכבים שהדליק את הנר משתמש לאורו ישראל (שבת טז ח). ומניח את המערבי דולק שממנו היה מדליק את המנורה בין הערביים (תמיד ו א). המדליק בתוך שלו עד כמה תעבור הדליקה וכו׳ המדליק את הגדיש והיו בו כלים ודלקו (ב״ק ו ה). במה מדליקין ובמה אין מדליקין אין מדליקין לא בלכש ולא בחוסן וכו׳ אין מדליקין בשמן שרפה ביום טוב רבי ישמעאל אומר אין מדליקין בעטרן מפני כבוד השבת (שבת ב א-ב). ישראל שהדליק מן הגוי וגוי שהדליק מן ישראל מברכין עליה (תוספתא ברכ׳ ו ז). שש תקיעות תוקעין ע״ש וכו׳ שלישית להדליק את הנר (שבת לה:). ונכנסה פשתנו לתוך החנות ודלקה בנרו של חנוני והדליק את הבירה (שם כא:). — ובהשאלה: הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין יַדְלִיקֵם (ישע׳ ה יא).

— הֻפע׳, יֻהְדַלַק, — שהדליקו אותו: אור שהודלק בשבת לחולה ולחיה (רמב״ם שבת כט ג).

ב.דלק[1]), ממנו ב.דָלַק.

ב.דָּלַק[2]), פעו״י, עת׳ יִדְלֹק, מק׳ דְּלֹק, — דָּלַק אחרי אדם, דָּלַק אותו, זנק והזדרק במהירות גדולה לרדוף אחריו, ובכלל רדף אחרי האויב, sich stürzen, verfolgen ; s’élancer, poursuivre ; to rush, pursue : ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי מה חטאתי כי דָלַקְתָּ אחרי (בראש׳ לא לו). וישבו בני ישראל מִדְּלֹק אחרי פלשתים (ש״א יז נג). קלים היו רדפינו מנשרי שמים על ההרים דְּלָקֻנוּ במדבר ארבו לנו (איכ׳ ד יט). ולו הכין כלי מות חציו לְדֹלְקִים[3]) יפעל (תהל׳ ז יד), ר״ל עושה את חציו כמו רודפים אחרי האויב. בגאות רשע יִדְלַק[4]) עני (שם י ב). — ובהשאלה: ייגעו כל הדברים מִדְּלוֹק אחר שבחיו, מת לבן ימים ספורים אחרי נצח נצחיו (פר׳ יתרו, אמרות האל). — ואמר המשורר: נפשי פדות מזרק בליל אופל לפני מיודעי כנר דולק, יקריב ששוניהם ואחר כל עצבם לקצי ארצה דולק (רמב״ע, תרשיש ב כ). גבות צביה קשתות דרכו, לירות בחץ עינה ללב חושקה, דלק לנשק את שפתה ואש מלחיה דלקה בלב דולקה (שאל׳ ע״ד האנוסים לרס״ע אבן דנאן).

*דֶּלֶק, ש״ז, — א) שער הדלק (שקל׳ ו ג). — ב) דבר דֹּלֵק, כעין כדורים של אש שהיו הרומאים זורקים ממכונות המלחמה שלהם: שלא הוצת האור ברוב הדלק (ירוש׳ שבת ב ד ג). פתילה צריכה הצאתה ברוב הדלק (שם). אלו רשעים שמשליכים דלק עליהם (מד״ר קהל׳ ה ב).

*דְּלֵקָה[1]), דליקה, ש״נ, מ״ר דְּלֵקוֹת, — בְּעֵרָה, שְׂרֵפָה אש שנאחזה בבית וכיוצא בזה ותשרפהו, Brand ; incendie ; fire conflagration : כל כתבי הקדש מצילין אותן מפני הדליקה (שבת טז א). נפלה דליקה בלילי שבת מצילין מזון שלש סעודות (שם ב). ועושין מחיצה בכל הכלים בין מלאים בין ריקנים בשביל שלא תעבור הדליקה (שם ה). מעשה שנפלה דליקה בתנורי כפר סגנה (כלים ה ד). המעמר מפני הדליקה ומפני אמת המים אין להם שכחה (תוספתא פאה ג ח). המבעיר את הבערה הכל לפי הדלקה מעשה שעברה דליקה הירדן והזיקה מפני שהיא מרובה (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ ד). הרי שנפלה דליקה במדינה פלונית ונשרפה (שם יתרו, החדש ו). אין הדליקה מצויה אלא במקום שיש חילול שבת (שבת קיט:). בדליקה התירו לומר כל המכבה אינו מפסיד (כתוב׳ ע:). פעם אחת נפלה דליקה בעירנו ונשרפה כל העיר כולה (ע״ז נד:). — כמציל מן הַדְּלֵקָה, משל לעושה דבר בבהלה, בלי ישוב הדעת, התופס כל מה שנמצא בידו לראשונה: כי לא רצה יתברך שיתנו איזה דבר שיזדמן ויקחו מאתם כמציל מן הדלקה (ר״י אברבנאל, תרומה א).

דַּלֶּקֶת, ש״ז, — שם כללי למעמד לא טבעי בגוף האדם, hitziges Fieber; fièvre chaude; hoot feber : יככה יי׳ בשחפת ובקדחת ובדלקת ובחרחר (דבר׳ כח

[1]) בערב׳ דלק a).

[2]) בערב׳ דַלַק b), זנק הפרש בכח עז על אויבו. — [3]) המליצה קשה, ויש מפרשים דלקים זה מן א.דלק. ואחרים סוברים כי יש כאן שבוש. — [4]) אולי זה נפעל יִדָּלֵק. ויש מפרשים גם זה מן א.דלק.

[1]) כך נקוד בהלכ׳ ספר תורה של ר״י ברצלוני.

a) دَق b) دَلق

כג). מעשה בחסיד. אחד שהיה מגלגל בגילוים ולקה בדלקת וראו אותו יושב ודורש ביום הכפורים וצלוחית של מים בידו (ירוש' ע"ז ב מא.). כקדחת השורפת ונקראת דלקת ובלשון יוני פאריטוש (קאגון ד א ב מא).—ונתיחד כלשון חכמת הרפואה בזמן האחרון להגברת החם במקום מהמקומות בגוף האדם או באבר אחד ממנו. **Entzündung; inflamation.**

דלת[1], ש"נ, כנ' דלתו, דלתך, מ"ר דלתות, סמי' דלתות, מ"ר דלתים, סמי' דלתי, — א) דף סובב על צירים בתוך חלל הפתח בבית או בכלי וסוגר ופותח הבית או הכלי, **Thürflügel; battant (d'une porte) leaf (of a door)**: ויצא אלהם לוט הפתחה והדלת סגר אחריו (בראש' יט ו). ויאמר שלחו נא את זאת מעלי החוצה ונעל הדלת אחריה (ש"ב יג יז). ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך (מ"ב ד ד). ופתחת הדלת ונסתה (שם ט ג). ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך (ישע' נז ח). — וכהפס': ויפצרו באיש בלוט מאד ויגשו לשבר הדלת (בראש' יט ט). והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נסבו את הבית מתדפקים על הדלת (שופט' יט כב). — ולדמיון למה שנקל לפתח: אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז (שה"ש ח ט). — ומשל: הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו (משלי כו יד). — ומליצה *נעל דלת בפני פלוני, מנע ממנו האפשרות לעשות דבר: כדי שלא תנעול דלת בפני לוין (סנה' לב.). כדי לנעול דלת בפני עושי עול (לבוש חו"מ, הלכ' עדות לא). ודלת הנעלת (על האדם בפני ההצלחה) לא במהרה תפתח (ב"ק פ.). — ואמר הפיט: יחדו יסופו חטאיהם לעיניו ואל יגיפו דלת בפניכם (רמב"ע, פזמון לנעילה). צדק עבדך בדינו ומחול עונו וידך פתח לו וגמול פשעיו בחסדך ואל נא תנעול דלת בדרשו (סמח"ל, סליחי לו"ג, יומם ולילה).— *דלת אלמנה, שאיננה סובבת על ציר: דלת אלמנה הנגררת אין נועלין בה (ערוב' קא.).—וככ': ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חר בדלתו (מ"ב יב י). לך עמי בא בחדריך וסגר דלתך[2] בעדך (ישע' כו כ). — ומ"ז דלתים, לשתי צלעות הדלת: כל אלה ערים בצרת חומה גבהה דלתים ובריח (דבר' ג ה). קומו עלו אל גוי שליו יושב לבטח נאם יי' לא דלתים ולא בריח לו בדד ישכנו (ירמ' מט לא). לפתח לפניו (לפני כורש) דלתים ושערים לא יסגרו (ישע' מה א). — ובמליצה: ואשים (להים) בריח ודלתים ואמר עד פה תבוא ולא תסיף (איוב לח י-יא). — וסמי': והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו (יהוש' ב יט).—ואמרו בדרך ארץ: הוי זהיר בדלתי ביתך שלא יהו נעולות בשעה שאתה מיסב באכילה ובשתיה מפני שדלתי ביתך מביאין אותך לידי עניות (דא"ז ט).—ובמליצה: כי לא סגר דלתי בטני (איוב ג י). ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכל ודגן שמים נתן למו (תהל' עח כג-כד). — ובהשאלה להשפתים: דלתי פניו (של הלויתן) מי פתח סביבות שניו אימה (איוב מא ו). — וככ': בבכרו יסדנה ובצעירו יציב דלתיה (יהוש' ו כו). בחוץ לא ילין גר דלתי לארח אפתח (איוב לא לב). פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך (זכר' יא א). — ומ"ר: ושתים דלתות להיכל (יחזק' מא כג). עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים (נחמ' ו א). ודלתות לעזרה (דהי"ב ד ט). יגיפו הדלתות (נחמ' ז ג). ומביאין שורים ועל גביהם דלתות (תוספתא פרה ג ב). — וסמי' דלתות: ויסגר דלתות העליה (שופט' ג כג). ויפתח את דלתות בית יי' (ש"א ג טו). ויתו על דלתות השער (שם כא יד). ואת פתח הדביר עשה דלתות עצי שמן (מ"א ו לא). אני לפניך אלך והדורים אושר דלתות נחושה אשבר ובריחי ברזל אגדע (ישע' מה ב). — וככ': אשרי אדם שמע לי לשקד על דלתתי יום יום (משלי ח לד). ויעמידו דלתתיו (נחמ' ג א). ופתח הבית דלתותיו הפנימיות לקדש הקדשים (דהי"ב ד כב). וקירותיו ודלתותיו זהב (שם ג ז). דלתותיה (של ירושלם) ננעלות בלילה (עירו' קא.). ודלתותיהם צפה נחשת (דהי"ב ד ט). וכיון ששמעו שהן אסורות להן מיד נעלו דלתותיהן (מד"ר שה"ש, לכבתיני). — ועי' פתח — ב) דף, עמוד בספר, **Kolumne; page; column**: ויהי בקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הספר והשלך אל האש אשר על האח עד תם כל המגלה (ירמ' לו כג). — ג) במלאכת השיר, דלת וסוגר, חצי הראשון של הבית לעומת חציו השני שנקרא סוגר: ומה שנקבץ מן התיבות למשקל חצי בית נקרא דלת והדלת השני שהוא חצי בית האחרון

---

[1]) באשור' דלת, וסוברים קצת החדשים כי נגזרה מן ידל באשור' במשמ' סגר. עכ"פ רגלים לדבר כי היה נהוג עוד משקל אחד דלה, וממנו הכנוי דלתך, והזוגי דלתים. — [2]) ובהספרים דלתיך כתיב, דלתך קרי, וס"א דלתך כתיב וקרי.

בושא החרוז נקראהו סוגר ונקרא השתי דלתות בית (מלאכ' השיר לרס"ע אבן דנאן). השמות שנשתמשו מהם בעלי השיר וכו' והם תנועה יתד דלת סוגר בית פסוק שירה וכו' דלת הוא החצי הראשון משטת החרוז סוגר הוא החצי השני בית הוא הדלת והסוגר יחד (ערוגות הבשם לב). ודלת יקראו אצלם להצי הראשון מהשטה הנחלקת מהחרוז וסוגר הוא החצי השני מהשטה ולשתי הדלתות ר"ל הדלת הראשונה והסוגר מחוברים יקראו בית (שקל הקדש לר"ד יחייא יו). דלת הוא הצי שטה במעט הפסק בינו ובין הסוגר וכו' וסוגר השטה הבאה אחר הדלת (מתק שפתים, ר"ע פרנציס 42).

***דַּלֶת**[1], ש"נ, מ"ר דַּלְתִים, — שם האות הרביעית של אלף בית העברית: היה דלת ועשאו ריש ריש ועשאו דלת (ירוש' שבת ז י ד). אלף בית אלף בינה גימל דלת גמול דלים (בבלי שם קד.). העולם הזה נכתב ביו"ד ה"י ונקרא באל"ף דל"ת (פסח' נ.). כתב אלף למד מאלהים וכו' שין דלת משדי אלף דלת מאדני (שבוע' לה:). הכותב יהודה ולא נתן בו דל"ת יתלנו מלמעלה וכו' היה צריך לכתוב יהודה ונתכוון וכתב את השם אע"פ שלא כתב דל"ת מעכבו וכותב יהודה אחר (סופרים ה ג). אם אתה עושה דלת ריש אתה מחריב את כל העולם כלו (מד"ר ויקר' יט). וירכו של גימל סמוך לדלת מפני שגמילות חסדים אינה אלא לדל (הוריות הקורא 9). יש לכתוב ראש הַדָּלֶת ארוכה שלא תדמה לזין והרגל עבה לצד הגוף ולא יעשה ארוכה שלא תדמה לכף פשוטה (אגרת בלמבי, מקנה אברהם א). — ואמר הפיטן: דָּלֶת[2] דמות פניה למה כלפי הא מובא, כי כל מצליח בזה ידל לעולם הבא (ההלל, שבת לפני שבוע'). — ומ"ל: וכתבתם כתב שלם מכאן אמרו שלא יעשה לאלפים עיינים וכו' ולצדקים גמלים לדלתים רישים ולרישים דלתים (ספרי ואתחנן לו). שלא יכתוב אלפין עיינין וכו' דלתין רישין רישין דלתין היהין חיתין (שבת קג:). — וסמי':

[1]) כך הקריאה המסורה, וכך לפי העתקת השבעים δαλεθ (אעפ"י שיש גם נוסח' δελεθ וגם δελτ). וסוברים כי היא ע"ש צורתה של אות זו כעין הדֶלֶת, והיא ההברה הקדומה שנשמרה כהויתה, ומזה ראיה כי גם עצם השם דֶּלֶת היו אומרים בצורה זו דַּלְת. — [2]) כך נקוד בהמחזורים המנקדים, אך זה נקוד חדש, והוא עפ"י נקודו הדקדוקי של ר"א בחור.

ודלתי הדודים לעולם נקשרים (דונש על מנחם)' ר"ל שתי הדלתים שבמלת דוד הן קשורות יחד' לא תפתחתה.

דַּלְתּוֹת[1], ש"נ, — מקום שמתאספים שם הסוחרים לעניני המסחר, Börse; bourse: בן אדם יען אשר אמרה צר על ירושלם האח נשברה דַּלְתוֹת[2] העמים נסבה אלי אמלאה החרבה לכן כה אמר אדני יי' הנני עליך צר והעליתי עליך גוים רבים (יחזק' כו ב-ג).

***דַּלְתִּי**, ת"ז, —כמו דלת: גיד הדם הדלתי אשר משכנו למטה בבטן ויקבל הדם מתוך הקרב מהקיבה מהטחול מהמעים וכדומה ויוליך אותו אל תוך הכבד (רמב' למוד' א ט).

דָּם[3]), ש"ז, סמי' דַּם, כנוי' דָּמוֹ, דִּמְכֶם, מ"ר דָּמִים, דְּמֵי, כנ' דָּמַיִךְ דְּמֵיהֶם, —הדבר הנוזלי האדם שבגוף בע"ח היוצא מהלב ועובר דרך העורקים, Blut; sang; blood:

[1]) משקל חַכְמוֹת, ועי' הערה שלקמן. — [2]) פרשו המפרשים במשמ' מ"ר של דלת. אך שני הפעלים שלפני מלה זו ולאחריה, נשברה ונסבה הם ביחידה, וקשה לאמר כי שניהם משובשים, וכן קשה לאמר כי בשניהם אמר באמת יחזקאל ביחידה לדלתות ברבים. ולכן יש מיחסים דלת, ואולם עוד הכונה צריכה באור, והנה מהענין וממליצת הכתוב ומטבע העיר צר הרוכלת והתגרנית ברור הדבר שהכונה פה כי צר שמחה שבחרבן ירושלם יסב כל המסחר אליה, ואין ספק איפוא כי מלה זו דלתות היא כנוי לירושלם בענין מסחר, והמלה שלאחריה, העמים, מעידה שהכונה פה מקום קבוץ המסחר של העמים, כעין שוק גדול, יריד, ולכן הגיהו קצת החדשים רֹכלת במקום דלתות. אך זו הגהה חדה יותר מדי, ועוד נראה מפעל נשברה כי התכון הנביא לבנין, ולפי הנוסחה שלפנינו, שעכ"פ אין אנו רשאים לפסלה כל זמן שאין לנו יסודות חזקים לזה, עלינו לקבל השם דלתות כמו שהוא במשקל חכמות שכבר אמרו המדקדקים כי זה שֵׁם בסי' נקבה -ות קדום, והיה זה אולי שם נקבה בלשון צורית להבנין שהיה מקום קבוץ הסוחרים והמסחר, דומה קצת לבית אסף הסוחרים שיש בימינו בערי המסחר הגדולות. ואין צריך לאמר דוקא כי היה בנין כזה בירושלם, שיש מקום לפקפק בדבר, אלא שהיה זה בצור, והוא קרוב לודאי שבעיר המסחר צור היה מקום כזה כבר בזמן ההוא. ואנשי צור דברו על ירושלם בלשונם, לשון המסחר, ובקנאתם בירושלם שהיו עכ"פ כנראה באים הרבה סוחרים אליה בימים ההם, כנראה מהמזרח, היו אנשי צור קוראים אותה בלשונם דלתות העמים, ואעפ"י שעד כה לא נמצאה עדין מלה זו בכתבות הכנעניות אין מזה ראיה שלא היתה במציאות.

[3]) מִשְׁתָּף בכל לשונות השמיות, ורגלים לדבר

ויאמר אלהם ראובן (לאחיו אשר רצו להרג את יוסף) אל תשפכו דם (בראש' לז כב). וכל דם לא תאכלו בכל מושבתיכם לעוף ולבהמה (ויקר' ז כו). ויתגדדו כמשפטם בחרבות וברמחים עד שפך דם עליהם (מ"א יח כח). ושחטו אתו (את השה לקרבן הפסח) כל קהל עדת ישראל בין הערבים ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזת ועל המשקוף (שמות יב ו-ז). ועשית עלתיך הבשר והדם על מזבח יי' אלהיך (דבר' יב כז). למען תמחץ רגלך בדם (תהל' סח כד). וישחטו (בני יעקב) שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם (בראש לז לא). כי נפש הבשר בדם הוא (ויקר' יז יא). הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם והדגה אשר ביאר תמות ובאש היאר ונלאו מצרים לשתות מים מן היאר (שמות ז יז-יח). ורותה ארצם מדם ועפרם מחלב ידשן (ישע לד ז). — וכמי'. דם כל בשר לא תאכלו (ויקר' יז יד). ויצק דם המכה אל היק הרכב (מ"א כב לה). למה לי רב זבחיכם יאמר יי' שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי (ישע' א יא) אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר מדם חלל ושביה מראש פרעות אויב (דבר' לב מב). — וכנ': ועתה אל יפל דמי ארצה (ש"א כו כ). שפך דם האדם באדם דמו ישפך (בראש' ט ו). במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילקו הכלבים את דמך גם אתה (מ"א כא יט). כה אמר אדני יי' עיר שפכת דם וכו' בדמך אשר שפכת אשמת (יחזק' כב ג-ד). ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש (בראש' ט ה). ולקח הכהן מדמה (של החטאת) באצבעו וכו' ואת כל דמה ישפך (ויקר' ד ל). את דמם תזרק על המזבח (במד' יח יז). — ומ"ר: גם כי תרבו תפלה אינני שמע ידיכם דמים מלאו (ישע' א יה). ודמים בדמים נגעו (הוש' ד ב). — וסמי': קול דמי אחיך (אשר הרגת) צעקים אלי מן האדמה ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך (בראש' ד י-יא). — וכנ': והסרתי דמיו מפיו (זכר' ט ז). ואשטף דמיך מעליך (יחזק' יו ט). ואעבר עליך ואראך מתבוססת בדמיך (שם ו). — דם נקי, שפך דם נקי, ר"ל רצח איש נקי מכל חטא ועון: וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד (מ"ב כא יו). וגם דם הנקי אשר שפך וימלא את ירושלם דם נקי (שם כד ד). ואני הנני בידכם עשו לי כטוב וכישר בעיניכם אך ידע תדעו כי אם ממתים אתם אתי כי דם נקי אתם נתנים עליכם ועל העיר הזאת (ירמ' כו יד-יה). ויקראו (המלחים) אשר חפצו להטיל את יונה אל הים) אל יי' ויאמרו אנה יי' אל נא נאבדה בנפש האיש הזה ואל תתן עלינו דם נקיא כי אתה יי' כאשר חפצת עשית (יונ' א יד). ר"ל אל תחיבנו ותענישנו יען שפכנו דם נקי. — וכסמי' דם נקי, דם הנקי: ובערת דם הנקי מישראל (דבר' יט יג). וגם דם הנקי אשר שפך (מנשה) וימלא את ירושלם (מ"ב כד ד). — דמו בראשו, דמו על ראשו, ר"ל הוא בעצמו חיב בדבר והוא בעצמו גרם שהומת ונשפכו דמיו: הנה אנחנו באים בארץ את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון אשר הורדתנו בו ואת אביך ואת אמך וכו' תאספי אליך הביתה והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו ואנחנו נקים (יהוש' ב יח-יט). ושמע השמע את קול השופר ולא נזהר ותבוא חרב ותקחהו דמו בראשו, יהיה (יחזק' לג ד). ויאמר לו (שלמה לשמעי) בנה לך בית בירושלם וישבת שם ולא תצא משם אנה ואנה והיה ביום צאתך ועברת את נחל קדרון ידע תדע כי מות תמות דמך יהיה בראשך (מ"א ב לו-לז). ויקרא דוד לאחד מהנערים ויאמר גש פגע בו (בהנער שהרג את שאול) ויכהו וימת ויאמר אליו דוד (להנער המומת) דמך [1]) על ראשך כי פיך ענה בך לאמר אנכי מתתי את משיח יי' (ש"ב א יה-יו). סומכים ידיהם עליו ואומרים דמך בראשך שאתה גרמת לכך (כפרא אמור רלט). שותה כפלים דמו בראשו (פסח' קרי). — דמו בראשי, ר"ל אני חיב בדמו: וכל אשר יהיה אתך בבית דמו בראשנו (יהוש' ב יט). — השיב את דמו של פלוני בראשו של פלוני, שלם לו כמפעלו, העניש, המיתו מפני שהוא המית אחרים: ויאמר לו המלך (שלמה אל בניהו) עשה כאשר דבר ופגע בו (ביואב) וקברתו והסירת דמי חנם אשר שפך יואב מעלי ומעל בית אבי והשיב יי' את דמו על ראשו אשר פגע בשני אנשים צדקים וטבים ממנו ויהרגם בחרב (מ"א ב לא-לב). השיב עליך יי' כל דמי בית שאול אשר

שהוא מן השמות הקדומים השניים, ר"ל משתי אותיות השרש. באשור' דָמ, בערב' העתיקה דַמ a), והשתלש אחרי כן בערב' העתיקה לנל"י דמי b). ובערב' ההמוני' לכפול' דַמּ c) (Barth § 2 c). אעפ"י

a) دَمٌ b) دمى c) دَمٌّ

שקצת המדקדקים מהחדשים חושבים ששרשה של מלה זו הוא שלשי, מנל"י (Kö. II, § 119,3). ונראה כי אמרי גם דַם וגם דִם, ומזה דִמְכֶם. — [1]) דמיך כתיב.

מלכת תחתי (ש"ב יו ח). — שבו דמי פלוני בראש אלמוני, ר"ל אלמוני הומת בגלל אשר שפך דמי פלוני: ושבו דמיהם (של שני האנשים הצדיקים) בראש יואב ובראש זרעו לעלם (מ"א ב לג).—דמו בו, הוא בעצמו חיב במיתתו: מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו (ויקר' כ ט). מות יומתו שניהם דמיהם בם (שם יא). את כל התועבות האלה עשה מות יומת דמיו בו יהיה (יחזק' יח יג). — וכמו"כ דמיו עליו יטוש: הכעיס אפרים תמרורים ודמיו עליו יטוש וחרפתו ישיב לו אדניו (הוש' יב יה). — היו דמים על פלוני, היה חיב בדם אשר נשפך: ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך אשר יי' אלהיך נתן לך נחלה והיה עליך דמים (דבר' יט י). — דמים לו. הוא חיב בדם אשר שפך: אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו (להממית) דמים (אינו חיב במיתת הגנב) אם זרחה השמש עליו דמים לו (שמות כב א-ב). ורצח גאל הדם את הרצח אין לו (לגאל הדם) דם (במד' לה כז).—איש דמים, ששפך דם: וכה אמר שמעי בקללו (את דוד) צא צא איש הדמים ואיש הבליעל וכו' והנך ברעתך כי איש דמים אתה (ש"ב יו ז-ח). אנשי דמים ישנאו תם (משלי כט י). — עיר דמים, ששופכים בה הרבה דם, שעושים בה הרבה עול: הוי עיר דמים כלה כחש פרק מלאה לא ימיש טרף (נחום ג א). — בא בדמים, שפך דם בשגגה: אשר מנעך יי' מבוא בדמים (ש"א כה כו). וברוכה את אשר כלתני היום הזה מבוא בדמים (שם לג). — גאל הדם, עי' גאל. — עמד על דם פלוני, שמח על הריגתו: לא תעמד על דם רעך (ויקר' יט יו). — שמע דמים, שמע מעשה שפיכת דמים: אטם אזנו משמע דמים ועצם עיניו מראות ברע (ישע' לג יה). — בקש את דמו, דרש את דמו, תבע והעניש בשביל דמו של פלוני שנשפך חנם: אף כי אנשים רשעים הרגו את איש צדיק בביתו על משכבו ועתה הלוא אבקש את דמו מידכם ובערתי אתכם מן הארץ ויצו דוד את הנערים ויהרגום (ש"ב ד יא-יב). בן אדם צפה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אותם ממני באמרי לרשע מות תמות ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה לחיתו הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש (יחזק' ג יז-יח). ויען ראובן אתם (את אחיו) לאמר הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש (ברא' מב כב). והצפה כי יראה את החרב באה ולא תקע בשופר והעם לא נזהר ותבוא חרב ותקח מהם נפש הוא בעונו נלקח ודמו מיד הצפה אדרש (יחזק' לג ו). — כסתה הארץ את דמו של פלוני, ר"ל שאין דורש ומבקש את הדם, אין איש תובע העול שנעשה לו: ארץ אל תכסי דמי ואל יהי מקום לזעקתי (איוב יו יח). — *נתן דמו על הדבר, סבל הרבה צער כמו לו נשפך דמו כדי להשיג הדבר: נפשי נתתי עליה דמי נתתי עליה כשם שלמדתי אותה בצער כך תהיו אתם למדים אותה בצער (ספרי האזינו שו). — ומשל: מה [1]) ראית שדמך אדם יותר שמא דם של אותו האדם אדם יותר ר"ל אינך עדיף מחברך. סוף כל סוף הדם לא יהפך למים (משל לדיק לר"א מודינו ג). — ובהשאלה, דם ענבים יין: כבס ביין לבשו ובדם ענבים סותה (ברא' מט יא). ודם ענב תשתה חמר (דבר' לב יד). — ואמר בן סירא: הלב חטים חלב ודבש דם ענב יצהר ובגד כל אלה לטובים ייטיבו כן לרעים לרעה נהפכו (ב"ס גני' לט כו-כז) — ידם עסים. ואמר המשורר: נרד לגן הבשמים יעריגתו ושם נשמח וגם נשיש בקול עגור ותור עם עים ונשתה כוס דמי עסים (מבה דרעי הקרחי נקו"ק עב).— *דם ברית, דם מילה: גר שנתגייר כשהוא מהול וכו' צריך להטיף ממנו דם ברית (תוספתא שבת טו ט). והנולד מהול והמל עד שלא נתגייר צריך להטיף ממנו דם ברית (ירוש' יבמ' ח ט.).— *דם בתולים, עי' בתולים.—*דם הקזה, עי' הקזה.—*דם טהר, עי' טהר.— דם המת, כתם ירוק הגון בעור הגוף, בפנים: והדם המת (בפנים) יהיה לדם שכבר נתפתחו פיות עורק לנקות המלוי או שנסדקו הפיות להכאה וזולתה [2]) ונעצר תחת עליוני העור עצירה במקום משנה מראהו (קאנון ד ז ב ו). — *דם נדה, עי' נדה. — *דם ניקוף, עי' נקוף— *דם הנפש, עי' נפש.—*דם הקושי, עי' קשי.—*דם הראש, חלי, עי' ראש. — *דם השופי, עי' שפי. — *דם תנין, עי' תנין.

אחז, אחוז דם.

*בק, עי' במקומו. — *בשול הדם.

גיד, גידים. – *גנח דם.

*דמי. – *דמיות. – *דפק.

— [1]) בארמית: מאי חזית דדמא דידך סמיק טפי דילמא דמא דההוא גברא סמיק טפי. (יומא פב:) — [2]) מה שנקרא בלשון החכמה Ekchymose. דר' מזיא.

*הזה.

*וריד, ורידים.

*חלודה.

טחורים.

*יתוש.

כלי הדם, כרורי הדם, נסיוב הדם, עי' במקומו לב.

נזל, הדם נוזל בעורקים, וכו'.

*סבוב הדם בגוף. — *סבור. — *סטיפה

*עבטיט, קפיאת דם. — ערק, ערקים.

*פשפש.

צרר, נצרר הדם.

*רבד.

*שפע, אשה שופעת דם. — *שרף.

***דִּמְדּוּם**[1], ש"ז, מ"ר דִּמְדּוּמִים, — דִּמְדּוּמֵי החמה, אורות כהים שנשארים עוד ברקיע מהשמש אחרי שקיעתה: א"ר יוסי בן חנינא יהי חלקי עם המתפללים עם דמדומי חמה (ירוש' ברכ' ד ז). בשלקטום עם דמדומי חמה (שם מעשר' ד נא:). בשנקבר עם דמדומי חמה (שם פסח' ח לו:). ושל בן הערביים עם דמדומי חמה (שם ה לא ג). מעיד והולך עד דימדומי חמה (שם קדוש' א נט:). בערב שבת עם דמדומי חמה (שם מו"ק ג פג.). מצוה להתפלל עם דמדומי חמה (ברכ' כט.). בין הערבים שומע אני עם דמדומי חמה ת"ל בערב (מכי' בא, מס' דפסח' ה). נכנס עם דמדומי חמה וקבע תחומין מבעוד יום (מד"ר ברא"ש' יא). לאחד שהיה מהלך בדרך עם דמדומי חמה ובא אחד והדליק

1) לא נתבאר מקור מלה זו, אך מרוב המקומות בירוש' מוכרח כי הכונה בזה בעת שקיעת החמה בערב. והערוך פרש שהוא קודם שקיעת החמה. אך מדברי ר' נסים גאון נראה ברור כי הכונה בדמדומי לזהרורית שלאחרי השקיעה כל זמן שעוד לא החשיך. וכן אמר שם הירוש' בפרוש לעת מיצוי של יום, ואעפ"י שפרשו בעל פני משה וז"פ בעל אה"צ לתחלת הבקר הנה העקר הוא כפרוש בעל ס' חרדים: שמתמצה השמש מעל הארץ וכלה. וכן נראה ברור משאר המקומות בירוש'. ואף מבבלי מוכח שהוא כן שאמרו שם: לייטי עלה במערבא אמאן דמצלי עם דמדומי חמה מאי טעמא דילמא מיטרפא ליה שעתא, ע"כ. הרי שהכונה היא לזמן שיש לחשש שמא תטרף השעה, וזה נכון רק בערב בין השמשות.

לו את הנר וכבה וכו' אמר מכאן ואילך איני ממתין אלא לאורו של בקר (פסיק' דר"כ, קומי אורי). — *דמדומי מיתה: שהקב"ה מורידו שאול ויעל עמו נשמת שע של ישראל שהיה מצפצף תשובה עם דמדומי מיתה דהיינו בדכדוכה של נפש (עמה"מ קיו.). — וכינ' *דמדומה של חמה: כי מעת שקיעת החמה ועד שיסתלק זהרה מעל הארץ ויכסיף דמדומה מן הרקיע זהו בין השמשות (ר"נ גאון, ברכ' כט:).

א.*דִּמְדֵּם, לא נמצא.

— פע', *דִּמְדֵּם, מְדַמְדֵּם, — שתוי: שיכור מהו שיברך א"ל אכלת ושבעת וברכת אפילו מדומדם (ירוש' תרומ' א מ ד).

ב.דִּמְדֵּם, קל אינו נהוג.

פע', *דִּמְדֵּם, — ידים מְדַמְדְּמוֹת, מדומדמות, *מבקשות לשפוך דם: ידים מדומדמות שאם יש אדם שונא את רעהו וחושב בדעתו להורגו בזה קרוי ידים מדומדמות (ספ' גלחון ישן).

***דַּמְדְּמָנִית**[1], ש"נ, — ענבים שיבשו קצת באשכלותיהם ודומים לצמוקים: דמדמניות[2] שבכרם הרי אלו אסורות (ירוש' שבת א ד. כול' ג סב.). מביאין מן התאנים בנות שבע ומן הענבים הדמדמניות[3] מן המובחר (שם ביכור' א סג ד).

א.דמה[4], ממנו א.דָּמָה, *דִּמּוּי, דְּמוּת, דִּמְיוֹן.

א.דָּמָה, דָּמִית, דָּמְתָה, אֲדַמֶּה, יִדְמֶה, דְּמֵה, דְּמִי, דְּמִינָה, — א) פ"ע, דָּמָה אל פלוני, לפלוני, היה

1) בערב' ההמונית דמדמון a), ועי' הערה לקמן. — 2) פרש מוספיא: ענבים מנטפים מיץ. אבל כבר העיר המעריך וז"ל: בסוף הבציר מקבצין גרגירי ענבים שנשרו מהגפנים ודומין לצמוקין ונקראין בערב' דמדמון, והביא דברים אלה גם בעל תבואות הארץ, ואעפ"י שבהמלונים הערבים, גם אותם שיש בהם גם מלים מלשון ההמונית, לא נזכרה מלה זו, מ"מ אמת הדבר שכך קוראים בלשון הערבית ההמונית בא"י הענבים שכבר נצטמקו קצת, ועושים ממנו יין מתוק, ושגורה מלה זו בפי הערבים המוכרים ענבים, ורגלים לדבר, שזו מלה עברית עתיקה, שמצאוה הערבים כשבאו להארץ ושמרוה בלשונם. — 3) בנוסח' ויניציה לבלוניות ובכ"י סיריליה לבלוביות, אך כבר הסכימו כל החכמים שזה שבוש וצ"ל דמדמניות. 4) עבר' וארמ' בלבד. בערב' אין שרש כזה

a) دمدمون

כמו פלוני בדבר מהדברים, ähnlich sein ; ressembler ; be like : כל עץ בגן אלהים לא דָמָה אליו ביפיו (יחזק' לא ח), לא היה יפה כמהו. זאת קומתך דָּמְתָה לתמר (שה"ש ז ח), שהיתה גבוהת קומה כמו התמר. אל מי דָמִיתָ בגדלך (יחזק' לא ב). אל מי דָמִיתָ ככה בכבוד ובגדל בעצי עדן (שם יח). ברושים לא דָמוּ אל סעפתיו (שם ח).— וברותניות במוסריות : כסדם היינו לעמרה דָּמִינוּ (ישע' א ט). דָּמִיתִי לקאת מדבר הייתי ככוס חרבות (תהל' קב ז). דוֹמֶה דודי לצבי או לעפר האילים (שה"ש ב ט). סב דְּמֵה לך דודי לצבי או לעפר האילים (שם יז). כי מי בשחק יערך לַיי' יִדְמֶה לַיי' בבני אלים (תהל' פט ז). למי תדמיוני ותשוו ותמשלני ונִדְמֶה (ישע' מו ה). — דומה יפה, נאה, נראה כמו נאה : מה יעשו גדולי הדור שאין דורן דומה יפה (תענ' כד:). כוחלת נותנת כחול בין עיניה כדי שדומות נאים (רש"י מו"ק ט:). — ב) פ"י, ראה בדמיונו, חשב, צִיֵּר לו, sich vorstellen se représenter ; to imagine : הנוה והמענגה דָּמִיתִי [1]) בת ציון אליה יבאו רעים ועדריהם (ירמ' ו ב-ג). משל למלך שעשה סעודה והזמין כל האורחים והיה אוהבו מיסב ביניהם והיה דומה ליטול מנה יפה (שם ראה נג). בשעה שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר דומה אני שהותר לי נדרי (שם פינחס קלד). שבך אתה דומה שאין כאן אדם שיודע שמועה (והזהיר ויקרא).— וגם לרבים דומה ביחיד במשמ' הדבר דומה כאלו : משה אמר להקב"ה רבש"ע עבירה עברתי תכתב אחרי שלא יהיו הבריות אומרות דומה שזייף משה בתורה (ספרי ואתחנן כו). אמרה לו בבקשה ממך המלך הודיע סרחוני שלא יהיו בני המלך אומרים דומה שנמצא בה דבר ניאוף (שם). הרי שהיה חולה ומוטל במטה ואמרו לו נכסיך למי ואמר להן דומה שיש לי בן עכשיו שאין לי בן נכסי לפלוני היה חולה במטה ואמרו לו נכסיו למי אמר להן דומה שאשתי מעוברת עכשיו שאין אשתי מעוברת נכסי לפלוני (ב"ב קמז.).

— נִפע', *נִדְמָה,—א) נראה דומה, gleich erscheinen paraître comme; to appear like : צדיקים נדמה (יצר הרע) להם כהר גבוה ורשעים נדמה להם כחוט השערה (סוכ' נב.). אין היה שולטת באדם עד שנדמה לו כבהמה (שבת קנא:). שלחה מלכות הרשעה אצל גסטרא של בית פעור הראנו היכן משה קבור עמדו למעלה נדמה להם למטה למטה נדמה להם למעלה (סוט' יד.). מיד נהפך קלסתר פנים של יצחק ונדמה לאברהם (ב"מ פז.). כתלמיד חכם נדמה לו (המלאך ליעקב) (חול' צא.). לא נדמו (המלאכים) לו אלא לערביים (קדוש' לב.). — ומצוי השמוש בספרות. — ב) *פ"ו, עי' ערך *נִדְמָה.

— פִּע', דִּמָּה, — א) ראה בדמיונו, חשב, הִתְבּוֹנֵן, sich vorstellen, gedenken; se représenter, penser to imagine, to think : ויקמו עלי בעלי הגבעה ויסבו עלי את הבית לילה אותי דִּמּוּ להרג ואת פילגשי ענו ותמת (שופט' כ ה). נשבע יי' צבאות לאמר אם לא כאשר דִּמִּיתִי כן היתה וכאשר יעצתי היא תקום (ישע' יד כד). והיה כאשר דִּמִּיתִי לעשות להם אעשה לכם (במד' לג נו). אלה עשית והחרשתי דִּמִּיתָ היות אהיה כמוך (תהל' נ כא). והוא לא כן יְדַמֶּה ולבבו לא כן יחשב כי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים לא מעט (ישע' י ז). דִּמִּינוּ אלהים חסדך בקרב היכלך (תהל' מח י). הרי שגזרו בית דין גזירה ודימו שרוב הקהל יכולין לעמוד בה (רמב"ם ממרים ב ו). ולא ידעו משפט ישראל ודימו ששוב אין פותחין להם לשלום (שם מלכ' ו ה). — וְדִמָּה בנפשו : אל תְּדַמִּי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים (אסת' ד יג). וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה (גיט' יט.). — דִּמָּה לאיש, זמם עליו זממים רעים : האיש אשר כלנו ואשר דִּמָּה לנו נשמדנו מהתיצב בכל גבל ישראל (ש"ב כא ה). — יפ"ח הַמְדַמֶּה, הכח הנפשי, הסגולה שיש לו להשכל לְדַמּוֹת לו דברים, לצירם ולראותם ברוחו, בדמיונו : דמיון והוא כח המדמה אשר בפי החכמים תמיד וכו' ודע שמן הכח המדמה הזה יבאו שלשה עניינים האחד הוא השגת תכונת המוחשים והרכבתם קצתם על קצתם בעת ההרגש והשני שמירת המוחשים ושמירת הרכבתם בדמיון אחר העלמם מן החושים וממנו הזכרונות והג' הוא שמתעורר להרחיק הדבר המזיק ולכוין אל הנאות לו (רוח חן ב). וכן כח המשער אשר באדם שישיג בו עתידות עצומות הוא משלמות כח המדמה וכבר הודיעך הרב המורה צדק ז"ל כי שלמות כח המדמה יצטרך לענין הנבואה וכו' ואף הדברים שאינם גשמיים הוא מדמה אותם גשמיים כמו הקוים והנקודות (שם ז). כח פנימי שלישי הוא מדמה ומחשב כי הוא

במשמ' שהוא משמש בעברית. — [1]) י"א במשמ' השמדה ובליון, אך אין זה מתישב על ענין המליצה.

בבעל חיים מדמה ובאדם מחשב (המונה רמה א ו). הכחות הנפשיות כמצייר והמדמה והכחות שאינם גשמיים (העקר' ב לא). כי הצורות הדמיוניות אשר מהן תחלקנה המושכלות תתקלקלנה ויוסר רשמם מכח המדמה או החוש (מעשה אפוד יט). — ב) דִּמָּה דבר לדבר, בדק שני דברים אם הם דומים זה לזה, או חשב או החליט שהם דומים זה לזה, vergleichen : comparer ; to compare לססתי ברכבי פרעה דִּמִּיתִיךְ רעיתי (שה"ש א ט). מה אעודך מה אֲדַמֶּה לך הבת ירושלם מה אשוה לך ואנחמך בתולת בת ציון (איכ' ב יג). שאל ואמר לו הלכה למעשה ילך ויעשה מעשה ובלבד שלא ידמה וכו' שלא ידמה בטריפות (ב"ב קל:). — ג) עשה, הראה דמיונות, משלים: ודברתי על הנביאים ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אֲדַמֶּה (הוש' יב יא). — °דִּמָּה בפניו, עשה באופן שנדמה לו כאלו: האוחז את העינים ומדמה בפני הרואים שעושה מעשה תמהון והוא לא עשה (רמב"ם ע"ז יא).

— פע', *דֻּמָּה, בינ' מְדֻמֶּה, מדומה, ועם כ הדמיון כִּמְדֻמֶּה, — ודבור קבוע כִּמְדֻמֶּה אני, כאלו אני מְדֻמֶּה, כאלו אני רואה שהוא דומה, אני חושב, כך דעתי, es scheint mir; il me paraît ; it seems to me: אמר ר"י פעם אחת הייתי מהלך אחר ר' עקיבא ואחר ר' אלעזר בן עזריה והגיע זמן קרית שמע כמדומה אני שנתייאשו מלקרות מפני שהן עסוקין בצורכי ציבור קריתי ושניתי ואח"כ התחילו הן (תוספתא ברכ' א ב). כמדומה אני שאתם נכוים בפושרים עכשיו אי אתם נכוים אפילו בחמי חמין (גמ' שם טז:). אמר להן (הורקנוס) לחביריו כמדומה אני שדעתו של אבא נטרפה (סנה' סח.). צהבו פניו של יוסף הבבלי אמר לו (ר"א בן שמוע) יוסף כמדומה אני שלא כיוונו שמועתינו עד עתה (מנח' יח.). כמדומה אני ששחוק שחקו בי היהודים (שם פה:). ואמרה באונס השינה נתגלה הטלית ונתכסיתי בטליתו כמדומה אני שהוא טליתך (בו"ת הרי"ף עג). במדומין אנו שאין גשמים יורדין אלא להתיר שבועתך (תענ' כג.). — כמדומה לי, כמדומה הייתי: כמדומה לי שאין לו מוח בקדקדו (יבמ' ט.). — °יְדֻמֶּה הדבר, שידמו אותו, יראוהו בדמיון: וכדי שלא ידומה בזה שום שניות חלילה אמר במתן תורה וידבר אלהים (העקרים א יא). כי אין ראוי למנות עקר אלא מה שלא ידומה תורה אלהית זולתו (שם טו). גם התן שלמות בכל מה שידומה שהוא שלמות (שם ח). שהמקרה הוא לפי דברי אריסטו מה שאפשר שידומה שימצא ושלא ימצא ושיפסיד ועם כל זה ישאר נושאו קיים (תגמ' הנפש ב). שיש אל הנמנע טבע קיים אצל השכל האנושי ולא ידומה בטול העבר שיהיה (רמ"ע מפאנו, חקור דין ד ט). תורת השם תמימה לא ידומה עליה תוספת ולא חסרון (מרפא לנפש, רפאל מנורלי יח.). כי מה שידומה לאדם שהוא טוב ואינו כן כי לפעמים יחשב האדם בדבר מה שהוא טוב ובסוף הטוב ההוא ימצא הרע נמשך אליו (שם לח:). הזמן איננו המשך המדומה אלא המשוער בתנועת הגלגל (העקר' ב יח). האיש החפץ חיים ישנה וישלש במדות הטובות ועיון המושכלות עד ישוב המדומה מושכל והחטוף מורגל (נוה שלום ז א). — °דברים מְדֻמִּים, שאינם במציאות, רק בדמיון כוזב: הלובן והשחרות ויתר המראות וכן הקוים והשטחים (שאין להם מציאות אלא בדמיון) הם הדברים המדומים כמו שהצורות הן מושכלות (רות חן ה). ובאיזה דבר יובדל בין המדומה והמושכל (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ד א). וכן הקוים והשטחים נקראים מדומות כמו שהצורות הן מושכלות (בער השמים יא). וכל זה חולק על דעת התורה כי יצטרכו לומר שהמלאכים שמשתלחים לבני אדם הם ענינים מדומים לא דברים אמתיים בעצמם (העקרים ב יב). היות המקומות והצורות או הווים מוחשים או מדומים כאשר יבואר (אריה מודינא, ילב האריה א ט). כשישיג (האיש המלומד) טוב גדול מטובות העולם והם אשר יקראו הפלוסופים טובות מדומות לא יחרד עליו בשמחה רבה (רש"ע פלקיירא, אגרת הויכוח ג). שהם (העושר והכבוד) דברים עקריים לרוב ההמון הרודפים אחר הקניינים המדומים (אורח חיים, רפאל מנורלי כ:). ראיתי רוב העולם רודפים אחרי הצל והמדמה (שד"ל, אגר' פג).

— התפ', הִדַּמָּה במקום הִתְדַּמָּה, עת' אֶדַּמֶּה, — דִּמָּה את עצמו, חשב שהוא דומה לפלוני, עשה שיהיה דומה לפלוני: ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וכו' אעלה על במתי עב אֶדַּמֶּה לעליון (ישע' יד יג-יד). — °וְנִתְדַּמָּה, מִתְדַּמּוֹת: ומיני השמות המוסכמות המתדמות וזולתם נמנעות מלהצטרף אליו באמת (רמב"ם, ערוג' הבשם, ליון ב). שכל הנהגותיהם (של ישראל) מיוסדות על יחוד השם יתעלה לפי שמתדמים אליו בכל מעשיהם (אגר' הרמב"ן בענין

סוזוג א). וכמו שאליהו נתדמה למרע"ה בצד מה מהדמוי וכו' ככה עזרא הסופר נתדמה ג"כ למרע"ה בהרבה מהדמויים (הקד' ר"י אברבנאל, נחלת אבות). ויבאר במה תוכר הדת האלהית מן הדת המזוייפת המתדמה באלהית (העקרים, פתיחה). במה יודע אם הדת ההיא אלהית באמת או אנושית ומתדמה באלהית (שם א כד). רשאי בן ברית להשתנות להתדמות בבגדיו לגוי (שו"ת תרומ' הדשן קלז). — יגוף מתדמה, שכל חלקיו דומים: כי הוא טבע אחד פשוט ומתדמה ואין בו הרכבה כלל (ר"י אברבנאל, כראש' ויעש אלהים את שני המאורות). — *מתדמה החלקים, שחלקיו דומים ושוים זה לזה: מתדמה ושוה בכל חלקיו (שם, יהי רקיע). ואין צורה מתדמית בכל חלקיה בלתי צורה כדורית וגלגלית (השמים והעולם לאבן סיני י). אחר שנשלמו העליונים הוכנו היסודות לקבול צורות המתמזגים מתדמי החלקים (רשב"ל דוראן, מג"א, ח"י ד). וכן שאר הצורות הפשוטים והמתדמים החלקים אשר יתחלקו בהתחלק הגוף וכו' וזה אינו מתחלק כגשמים הפשוטים והמתדמי החלקים (שם טוב, מו"נ ב, הקדמ' יא). — יוהמזון ביחס להגוף, יתעכל ויהפך ויהיה דומה לו, ויהיה בשר ודם: כל מה שירד על הגוף (מזון ורפואות וכדומה) וכו' אם שיתדמה לגוף ואם שלא יתדמה ואשר יתדמה לו הוא המזון במוחלט (קאנון א ב ב טו).

ב·דמה, ממנו ב·דמה, דמי.

ב·דָּמָה, פ"ע, דָּמִיתִי, יִדְמֶה, — חָדַל, פָּסַק, לא עשה יותר מה שעשה עד כה, aufhören; cesser; to cease: עיני נגרה ולא תִדְמֶה מאין הפוגות (איכ' ג מט). תרדנה עיני דמעה לילה ויומם ואל תִּדְמֶינָה (ירמ' יד יז).

— נפע', נִדְמָה, מק' נִדְמֶה, — נעשה שיִדָּמֶה, שיחרב, vernichtet werden; être anéanti; be annhilated: בשחר נִדְמֹה נִדְמָה מלך ישראל (הוש' י יה). נִדְמָה שמרון מלכה כקצף על פני מים (שם ז). הילילו ישבי המכתש כי נִדְמָה כל עם כנען נכרתו כל נטילי הכסף (צפנ' א יא). באה קרחה אל עזה נִדְמְתָה אשקלון (ירמ' מז ה). ואמר אוי לי כי נִדְמֵיתִי כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי ישב כי את המלך יי' צבאות ראו עיני (ישע' ו ה). אם גנבים באו לך אם שודדי לילה איך נִדְמֵיתָה הלא יגנבו דים (עבד' א ה).

דֻּמָּה[1], ש"נ, מ"ר דֻּמּוֹת, — כעין בד ארוך וכיוצא בו אחוז בקרקע הים וצף מעל לפני המים, ישמש לסימן למקום סכנה או לאסר בו האניה, Boje; balise, bouée; buoy: ונשאו אליך (אל צור שנחרבה) בניהם קינה וקוננו עליך מי כצור כְּדֻמָּה[2] בתוך הים (יחזק' כז לב).

·דִּמּוּי, ש"ז, — שה"פ מן דִּמָּה במשמ' דמיון שני דברים זה לזה: אפשר שתהא כוונתן של חכמים בדימוי יראי שמים לדלועים בשביל הדבר הזה (ר"נ גאון, ברכ' נו:). הרחקת ההגשמה והסרת הדמוי וההפעליות מהשם (מו"נ א לה). בתארים מרחיקים ממנו יתעלה הדמוי והאיוך (שם נב). כתבו החכמים ששם נביא נאמר על משה ועל זולתו מהנביאים בשתוף השם

---

[1]) באשור' דֻּמְּת, עמוד, ועי' בהערה לקמן.—[2]) ת"י וליית דדמי, מן דמה במשמ' דמיון. שאר התרגומ' הקדומים והמפרשים פרשו במשמ' שתיקה או כליון. ריב"ג: כדמה בתוך הים וכו' אבל פרושם הוא אבדה. ע"כ. אבל, כבר הרגישו רוב החדשים כי אין זו מליצה טבעית, בפרט בפי מליץ כל כך נשגב וצח הלשון כמו שהיה יחזקאל. ולכן הגיהו החדשים הגהות מתחלפות: נדמה, כבדה, ברומה, וכדומה. והנה, ההגהה היותר מתקבלת על הדעת היא כּבדה, או כְּבֻדָּה, כמו שאמר למעלה (פסוק כה) ותכבדי מאד בלב ימים. אעפ"כ, בדברי סופר רחב המליצה ורב המלים והצורות כיחזקאל אין אנו רשאים לפסל מלה מפני שאין יודעים לפרשה עפ"י השרשים הידועים לנו בלשון, ולהגיה ולהחליפה באחרת. אדרבה, מה שאי אפשר לפרשה פרוש מספיק עפ"י משמעות המלים הדומות לה קצת מעיד שזו מלה מיוחדה, מתאימה בכונתה רק להענין המדובר עליו כאן. וברור הוא, כי יחזקאל, שאהב להשתמש במשלים וצורות מהמציאות, בדברו על צור „הישבת על מבואות ים רכלת העמים אל איים רבים" השתמש בצורה מענין הים ובמלה מיוחדה לזה בלשון אנשי הים בזמן ההוא. והיותר נאה לפי הכונה והמליצה הוא המשמעה שיחסתי להשם דֻּמָּה. ובאמת השם הזה ממש וגם כמעט מליצה זו בעצמה ישנה בלשון אשורית, דֻּמּ, עמוד וגם בד, ודֻמְּת, עמוד או בד העומד ונראה למרחוק, ונאמר אדות העיר מַגְנַבּ כְּמַ דִמְתִ, כמו דִמְתִ, היתה יושבת על צלע ההר. ונראה כי דִמְתִ, דֻּמָּה, היתה בכלל עמוד או בד נטוע באיזה מקום שהוא לסימן או לאות למרחוק וקראו כן גם את הסימנים שבים, ובודאי אנשי ים כמו הצורים כבר השתמשו בסימנים כאלה, והיתה מליצה זו שגורה בפי הבבלים ויחזקאל שהיה בבבל לא תמוה הוא שגם הוא השתמש במליצה זו. — ויש מי שפרשו כדמה משרש כדם, ובמשמ' השם כדומים האשכלונים שבמשנה, ועי' ערך כדום במקומו.

וכו' ולא אמר אדם שיהיו נקראים נביאים בשם מוסכם ב ד מ ו י שוה (ר"י אברבנאל מ"א יט). וכמו שאליהו נתדמה למרע"ה בצד מה מ ה ד מ ו י וכו' ככה עזרא הסופר נתדמה ג"כ למרע"ה בהרבה מ ה ד מ ו י י ם (הוא, הקדמ' נחלת אבות). והנה ידמה שיהיה זה (הוית העולם יש מאין) אפשר וכו' אלא שזה ה ד מ ו י כאשר הושתכל בו לא התבאר ממנו שיהיה אפשר שיהיה הגשם מלא גשם במוחלט (רלב"ג, מלחמ' ה' ו יז). ו ד י מ ו י מקצת על המקצת (תשו' דונש על רסע"ג 102). והנה על ה ד י מ ו י השלישי הוא מבואר שזכרה התורה התוארים הגופיים תמיד וכו' על ה ד י מ ו י השני אמר ושכנתי בתוך בני ישראל (חזות קשה, ר"י ערמאה ו).

דָּמוּם. עי' ב.דָּמַם.

∞דְּמוּמָה, ש"נ, מ"ר דְּמוּמוֹת, עי' ∞דְּמוּמִית.

∞דְּמוּמִית, ש"נ, מ"ר דְּמוּמִיּוֹת, — צמח של פרח אדֹם העלים מאד דומה קצת לפרגים. Anemone: החבצלות ו ה ד מ ו מ י ו ת יחד עם קוצים ודרדרים מרהיבים את עין איש בשלל גוניהם של קשר (השקפה ג ב).

*דִּמּוּעַ. ש"ז, — א) שה"פ מן דִּמַּע: שכשם שאימת שבת על עם הארץ כך אימת ד י מ ו ע על עם הארץ (תוספתא דמאי ה ב). נפל מריבוא לתוך שלשר ומשלשה למקום אחר ספיקו מותר מפני שספק ד י מ ו ע (שם תרומ' ה י). ואת אומרת ספק ד י מ ו ע כספק תרומת מעשר של דמאי (ירוש' דמאי ה כה.). חלה בזמן הזה דרבנן וכו' ד מ ו ע דרבנן (נדה מז.). תרומה שניטלה מן ה ד י מ ו ע מאחר שיש בהן חולין של בכורים עם הטבל של תרומה (רגמ"ה תמור' ז.). — ב) צמח [1]): ואלו הן מיני דשאים הקינרס והחלימה ו ה ד מ ו ע והאטד (ירוש' כלא' ו י:). — ג) *הזולת הדמעות: רעדה תאחוז כל שומע שמוע, ותזל כל עין דִּמּוּעַ, ונהפך לאבל כל שעשוע, על הריגת רבי אלעזר בן שמוע (אלה אזכרה, מוס' יוה"כ).

דְּמוּת[2]), ש"נ, מ"ר דְּמֻיּוֹת, וגם דְּמוּתִיּוֹת, דְּמוּתִים, — א) צורה דומה לצורה אחרת, Abbildung, image: ביום ברא אלהים אדם בִּדְמוּת אלהים עשה אתו (בראש' ה א). ויולד (אדם ילד) בִּדְמוּתוֹ כצלמו (שם ג). ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כִּדְמוּתֵנוּ (שם א כו). כל יהודי שאין עוסק בפריה ורביה וכו' כאילו ממעט ה ד מ ו ת (יבמ' סג:). — והצורה בכלל: ואל מי תדמיון אל ומה דְּמוּת תערכו לו (ישע מ יח). ומתוכה דְּמוּת ארבע חיות וזה מראיהן דְּמוּת אדם להנה (יחזק' א ה). וּדמוּת פניהם פני אדם (שם י). וּדמוּת החיות מראיהם כגחלי אש בערות (שם יג). ועל דמות הכסא דמוּת כמראה אדם (שם כו). מראה שלישים כלם דְּמוּת בני בבל (שם כג יה). והנה כִּדְמוּת בני אדם נגע על שפתי (דני' י יו). וּדמוּת בקרים תחת לו סביב סביב (דהי"ב ד ג). הציצי עיניהן וראו ד מ ו ת אדם בארובה (יומא לה:). ד מ ו ת דיוקנו של זה מנצחת לפני בבית מלחמתי (שם סט.). א"ר נחמן בר יצחק ד מ ו ת יונה מצאו להן בהר גריזים שהיו עובדין אותה (חול' ו.). יצתה בת קול ואמרה נסתכלת ב ד מ ו ת דיוקני בדיוקני עצמה לא תסתכל (ב"מ נח.). לפיכך היא (הנשר) פורחת למעלה לרקיע שלא ישיגוה אויביה ויהרגוה ויבטל ד מ ו ת מבריותיו של הקב"ה מן העולם (א"ב של ב"ס). כי יוצר כל העולמים אין לו ד מ ו ת כל עקר (ר"י ברצלוני. פי' ילירה א). אין לו ד מ ו ת הגוף ואינו גוף (יגדל אלהים חי). — ודברים לא בע"ח: וּדמוּת ידי אדם תחת כנפיהם (יחזק' י כא). וישלח המלך אחז אל אוריה הכהן את דמוּת המזבח (שראה בדמשק) ואת תבניתו לכל מעשהו (מ"ב יז י). כמראה אבן ספיר דְּמוּת כסא (יחזק' א כו). כמראה דמוּת כסא נראה עליהם (שם י א). ד מ ו ת צורות לבנות היו לו לרבן גמליאל בטבלא ובכותל בעלייתו שבהן מראה את ההדיוטות ואומר הכזה ראית או כזה (ר"ה כ ח). — ב) כמו תה"פ, מה שדומה לדבר מה, ähnlich, ressemblant; ressembling: קול המון בהרים דְּמוּת עם רב קול שאון ממלכות גוים נאספים (ישע' יג ד). חמת למו כִּדְמוּת חמת נחש (תהל' נח ה). — ומ"ר *דְּמֻיּוֹת: מפני מה כל ד מ ו י ו ת שבעולם בים

---

[1]) בערב' דמאעa), מין צמח, אך לא נתבאר מהותו.

[2]) משקל כְּסוּת, שְׁבוּת, פְּדוּת. והנה פסל לגרד צורה זו ואמר שלא היתה כלל במציאות בחיי הלשון, וגזר שחכמי בית המדרש בדוה, ועקר הצורה היא דְּמוּת: Ein Singular דמות hat in der wirklichen Sprache nicht exist. דמותא ist ein der Judenschule, nicht den Juden oder gar den Israeliten abgeborgtes Lehnwort (P. de Lagarde, Übers. üb. die etc. Nomina § 19) אבל, קורי עכביש כאלה יכול לטוות רק מוחו החריף של לגרד, וכבר באר ברט (Barth, NB § § 76 d, 79 f, 260 c) דרך התהוותה של צורה זו,

[a]) دماع

חוץ מדמות שועל שאינו בים (ח"כ צל ג"ס). כמה דמויות נדמיתי לכם בים נדמיתי לכם כגבור וכו' אמר הקב"ה לישראל לא נדמיתי לנביאים דמויות הרבה כשאמרו לך (פסיק' רבתי לג). מעשה חושב שני פרצופים שני דמויות אחד מכאן ואחד מכאן ומעשה רוקם דמות אחד פרצוף אחד (ילקוט שמות תכב).—ואמר הפיטן: הבת ישראל גרמה ענין הַדְּמוּיוֹת, והשם מוכיח מלהרהר בשתי רשויות (יוצר שבת א' אח"פ, יי' זין עטה). כי האותיות ביוצאם מן הפה ויפקידם ויניחם באויר פלחוהו כפלח ונתחדש ממנו דמויות מכוונות מפורדות מבוארות כנגד כח כל אות מהן (הריקנטי ויקרא). כל עול ורשע ושקר וכזב וכו' ובמות ואשרות ותמונות כל סמלות ודמותות ותבניתות כל אלה התועבות תלויות בדבור השני (ליקוטי קדמ', נספח 5).—ודמותים [1]: גוף הגלגל אי אפשר בו שיקבל דמות ואפשר שיראה עם הצחות בלילה באויר אדמימות ודמותים משונים (מ' אלדכי, ש"א כ ג).

*דְּמוּתִי, ת"ז, לנק' דְּמוּתִית, — מטבע הדמות, של הדמות: האדם החמרי בהיותו חמרי אי אפשר שיתקרב אליו (אל האלהים) קורבה תוארית והדמותיית (ר"א ביבאגו, דרך אמונה כה).

דֳּמִי, ש"ז, — שקט ומנוחה, Stille, Ruhe; tranquillité; quietness: על חומתיך ירושלם הפקדתי שמרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו המזכירים את יי' אל דֳּמִי לכם ואל תתנו דֳּמִי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלם תהלה בארץ (ישע' סב ו-ז). אלהים אל דֳּמִי לך אל תחרש ואל תשקט אל כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש (תהל' פג ב-ג). — ואמר המשורר: ליל נגרו עיני כאלו הַדֳּמִי בשביר עמידת כוכביו לקחו (רשב"ג, שירי שלמה, דוקס יח). צר לי על חושקים יבטחו בדמעה וביום כאב על הַדֳּמִי ישענו (רמב"ע, דיואן). בטרם רגבי הנדודים בחברת הידידים דבקו, ועפרות החברה למוצק הפרידה הוצקו, ועד לא העליצות בכור הדמי נמקו, ובנות התקוה נזמי החברה לא התפרקו (ר"י חריזי, תחכ' טז). מדמעות עיניכם בעדי שחדו אל תתנו דמי לו עד יגדור הפרץ אל תתנו דמי לו עד יגזור אמר כי גם היום יעל שמים (יל"ג, הוי אח). — וכסמי' דֳּמִי, ידמי הלילה, השקט והמנוחה של הלילה, ואמר המשורר: הוי הרי אבל

ותתבאר במבוא המלון, חלק הדקדוק. — [1]) כמו זנותים.

הרי בגלבע, אל לכם אור יומם אל אור השמש, ושכנכם הרעם ראשכם יריע, וברקים יכוכם בִּדְמִי ליל אמש (יל"ג, אדו"מ ע).

דְּמִי[1]), ש"ז, — רק בחבור עם ימים, בִּדְמִי יָמַי, במשמ' באמצע ימי החיים, בעצם תקפם: מכתב לחזקיהו מלך יהודה בחלתו ויחי מחליו אני אמרתי בִּדְמִי[2]) ימי אלכה בשערי שאול (ישע' לח ט-י).

א.דָּמָה, — כמו א.דָּמָה, ובפע' עת' תְּדַמְּיוּן: ואל מי תְּדַמְּיוּן אל ומה דמות תערכו לו (ישע' מ יח). ואל מי תְּדַמְּיוּנִי ואשוה יאמר קדוש (שם כה). למי תְּדַמְּיוּנִי ותשוו ותמשלוני ונדמה (שם מו ה).

ב.דָּמָה, — כמו ב.דָּמָה, עת' יִדְמָיוּ: יבער כמו אש כבדי, על נוד צבי חן ידידי, מר יבכיו עיני, כטל יזלו ולא יִדְמָיוּ (רמב"ע, איך ישליו).

*דְּמַי[3]), דְּמַאי, דְּמַיי, ש"ז, — דבר מְסֻפָּק, שיש מקום לפקפק בו ולחשדו, Zweifelhaftes; chose douteux; dubious thing, והשתמשו במלה זו לפנים בפרט בכנוי לפֵרות לקוחים מעם הארץ בזמן ההוא שלא היו זהירים בהפרשת מעשרות, והפרות שלהם היו חשודים והיה מקום לפקפק בהם אם הפרישו המעשרות מהם: אין מעשרין את הודאי ואין מטבילין את הכלים ואין מדליקין את הנרות אבל מעשרין את הדמאי ומערבין (שבת ב ז). היה עובר בשוק ואמר טלו

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) תרגום: בדון ימי. במשמ' דאבון. השבעים: במרום ימי, כמו מליצה, בצהרים של ימי. רסע"ג בטראטה איאמי, ר"ל בטריות ימי, בלחלוחיהם. וכן ראב"ע ואחרים. אך כל זה בלי יסוד מספיק, והוא דחוק. ואולי היה כתוב בחצי במקום בדמי. עכ"פ. לפי הנוסחה המקולקלה השתמשו במליצה זו הסופרים.

[3]) משקל פְּנַי פנאי, תְּנַי תנאי. כך ד שואית ומם פתוחה, נקודה מלה זו בקטע המשנ' המנק' בנקוד הבבלי (הקדס א). והכתיב דמיי מצוי בתוספתא ובירוש'. והנה צורת המלה מלמדת עליה שהיא שמית ועברית, ואין שום סבה לחשדה, כמו שעשה בנימין מוספיה, והסכים לזה גם ז"פ בהקד' לאה"צ, שיצאה ממקור זר, מיונית דימוס, ר"ל המון העם, ואדרבה זו מלה עברית קדומה, ויוחנן כהן גדול, שהוא גרם שנהיתה שגורה ביותר בפי הבריות, לא עשה אלא שהשתמש במלה קדומה וכללית זו לענין המיוחד שהתקין הוא. ופרושה האמתי של המלה כבר נתנה לנו הגמ' ירוש' (מע"ש ה נו ד, סוט' ט כד ג) דמי תיקן דמי לא תיקן, ונגזר משרש א.דמה, דומה להדבר. וראית

לכם תאנים וכו' אם הכניסו לבתיהם מתקנים ודאי טלו והכניסו לבתיכם וכו' אם הכניסו לבתיהם אינן מתקנין אלא ד מ א י (מעשר' כ א). כל דבר שאין אדם רשאי למכרן ד מ א י לא ישלח לחברו ד מ א י ר' יוסי מתיר בודאי (דמאי ג ג). מאכילין את העניים ד מ א י ואת האכסניא ד מ א י (שם א). שדרכו למכור ד מ י י (תוספתא שם ג יה). לא התירו למכור את הד מ י י אלא לסיטון בלבד (שם יג). וגזר (ר' יוחנן כהן גדול) על הד מ א י לפי ששלח בכל גבול ישראל וראה שאין מפרישין אלא תרומה גדולה בלבד ומעשר ראשון ומעשר שני מקצתן מעשרין ומקצתן אין מעשרין אמר להן בני בואו ואומר לכם כשם שתרומה גדולה יש בה עון מיתה כך תרומת מעשר וטבל יש בהן עון מיתה עמד והתקין להם הלוקח פירות מע"ה מפריש מהן מעשר ראשון וכו' וגזר על הד מ א י של עמי הארץ (סוט' מח.). — ובמליצה במשמעתו העקרית, בכלל דבר של ספק ופקפוק: ברח מן הספקות והעמידוב בחזקת זולתכם דעו כי טעימה הד מ א י גורמה ליגע מן הודאי (אגר' הרמב"ם לבנו).

¹דָּמִי, דָּמִיִּ, ת"ז, לנק' דָּמִיִּת, מ"ר דָּמִיִּים, דָּמִיּוֹת, — שיש בו דם, מטבע הדם, Blut; blutreich; sanguin; bloody, sanguine: ומאחורי השדרה נמתח עליו עורק דופק גדול חם בסבת חום רב רוחיי ודמיי ומתחבר בו וריד גדול חם בסבת חום רב ד מ י י (קאנון ג יג א א). הד מ י י שהוא חם ולח (ר"י אברבנאל, נחל' אב' ה). והד מ י י והשחוריי הם פועלים שני מיני האמצעיים (שם). שמתחלפים (בעה"ח) באכיותיהם ד מ י י ובלתי ד מ י י (רשב"ל דורהן, חלק כוסינו א). מי שהוא ד מ י י יקבל מהרה הדברים וישכחם מיד (שם, מג"א ה יג). ודע שטבעו (של האדם) הוא על שני פנים האחד מי שהוא ד מ י י ר"ל שגוברת בו האדומה שטבעה חם ולח והשני מי שגוברת בו הירוקה שטבעה חם ויבש (מעשה טוביה, עולם הקטן ב). האורח רענן הוא ד מ י י לבניי (ר"י עמדין, מגדל עוז לז.).

לזה שגם בערב' שרש שבה a), ששוה במשמעתו ממש לשרש א.דמה בעברית, משמש גם במשמעת היה הדבר בספק, ושִׁבְהָה b) דבר מספק, שיש מ ק ו ם ל פ ק פ ו ק בו, שאינו ידוע היטב טיבו, והפרוש שבתלמוד ד א מ א י, דין מאי, אינו אלא דרשה בעלמא.

a) شبة b) شبهة

הדיבור בב"ח בלתי ד מ י י ם והנה אלה המינים הם ממוצעים בין הצמח והב"ח (רשב"ל דורהן, מג"א, ח"י ד). לפי שהיופי באשה מורה על היותה ד מ י י ת ואדמומיות בטבעה (ר"י אברבנאל, מ"א א). ומנהגם שיקראו (המורסה) הד מ י י ת המזוקקת פלגמוניית (קאנון א כ א ה). והולד ניזון וחי עם לחות שרשית וחום טבעי אח"כ נולד סביב זה הולד שבשיליא פרשה אחד הנקרא מימברנא וכו' ויש אומרים שהיא ד מ י י ת ופעולתיה הם לקבל השתן שמשתין הולד (שלשל' הקב', יליד' הולד). השטות ההווה מהליחה הד מ י י ת פחות רע מההווה מהמרה השחורה (פרקי משה ו). אמנם אם יהיה התילדות החולי הזה מליחה ד מ י י ת שתתמזג עמה מרה כרכומית ימשך אחר זה כאב ודפיקה מתמדת ושריפה (מ' אלדבי, ש"א ד ב). לפי שאחרי שיצא הילד נעדרו הצירים והמכאובות ולא היו לה עוד ולזה לא יכלו לצאת המותרות הד מ י ו ת אשר היו ראויות לצאת אחריו (ר"י אברבנאל, ש"א ד).

דִּמְיוֹן, ש"ז, מ"ר דִּמְיוֹנִים, דִּמְיוֹנוֹת, — א) טבע דבר דומה לדבר, Ähnlichkeit; ressemblance; likeness: דִּמְיֹנוֹ כאריה יכסוף לטרף וככפיר ישב במסתרים (תהל' יז יב). — ומצוי שמושו בספרות המאוחרת[1]: יפה נוף הר ציון, אשר בחר עליון, לנפת שם ד מ י ו ן, ופלך וכפרים (דונש על מנחם), ר"ל כי מנחם שם המלה נוף דומה ל נ פ ו ת. התברר כי הבורא התעלה מכל ד מ י ו ן וערך אל דבר מבריאותיו (חו"ה, היחוד ז). וראיתי לבאר לך מן הענין הזה ד מ י ו נ י ם יורה על מה שלא זכרתי מהם (שם, יחוד המעשה ס). וכבר הובאו הד מ י ו נ י ם בתמורות קצתם בקצתם בספר אותיות הרפיון (הקדמה, שער ז). ואם הכלכלה בדרך הד מ י ו ן מכילה מן התאנים הבכורים מאה גרגרים וכו' (רמב"ם פי' המשנ', תרומ' ד ו). — והרבה פעמים בחכמת החשבון, משלים למעשי החשבון: ד מ י ו ן, יש חלקים יתרים על המעלות וכו' ד מ י ו ן אחר (המספר לראב"ע 58). ד מ י ו ן לבו מספרים שהאחד יש לו ערך והשני אין לו ערך (שם). ד מ י ו ן, בקשנו לדעת מרובע שעבר קרוב אל מאתים וכו' ד מ י ו ן אחר (שם 63). — ובכלל משלים: והנה אתן לך ד מ י ו נ ו ת אמר השם לקין ארור אתה

[1]) בתוך סגנון ארמי: וליתיה לסמיכה כלל אלא ד מ י ו ן בעלמא וזכר לסמיכה הוא כדי שיכנסו התלמידים במדות החכמים (ס' הפער' לר"י ברצלוני 133).

זכו' וקין אמר הן גרשת אותי וכו' ומי הוא שאין לו לב שיחשוב כי הטעם אינו שוה בעבור שנוי המלות (ראב"ע שמות כ א). סוף דבר **לדמיונים** הנזכרים ולשאר **דמיונים** הרבה נמשלה התורה והחכמה למים (מלמד התלמיד' בשלח).— ב) 'הדבר שאדם רואה בכח המדמה: ועל שני **הדמיונים** לא יתכן שיהיה דמותו אצל **הדמיון** אלא צורת הגדול שבבני אדם (כוזרי ד ג). וההרגש הפנימי והוא **הדמיון** משיג הענין ההוא ומצייר אותו ותופש תכונתו וכמותו **בדמיונו** עד שנשארו חקוקים שם (רות חן ב). דע כי בין השגת **הדמיון** ובין השגת השכל הפרש גדול כי השכל לרוב דקותו לא ישיג רק דברים שאינם גשמיים וכו' **והדמיון** בעבור שהוא כח גופני לא ישיג מכל זה דבר אמנם ישיג הגשם במקריו (שם ה). כי הלובן והשחרות שהם מקרים ממין האיכות וכן הקוים והשטחים שהם מקרים ממין הכמות אין להם מציאות כלל רק בגשם הנושא אותם **והדמיון** יפריד אותם מן הגשם (שם). והכח הזה (המדמה) נבדל **מהדמיון** כי **הדמיון** מקיים המוחשים וזה ידון במוחשים ענינים בלתי מוחשים (קאנון א א ו ה). **והדמיון** הוא אותו (הכח) אשר ישמרם (את המוחשים) אחר ההתקבצות ויחזיקם אחר ההסתר מן החוש (שם א ג ג ה). וכענין זה הוא הצומח עם הכח השכלי שנותן **דמיונים** גמורים ולוקח הדברים החשובים ומכלה אותם (מלמד התלמידים זכור). והם באמת **דמיונות** בני אדם שכאשר יקשה עליהם לדעת הדבר יעשו להם **דמיונות** כוזבים לשכך את האזן (ר"י אברבנל, ברא', יהי רקיע). לא ירחק היותו מעודר ההבנות החלושות הצריכות למשלים **ודמיונים** חושיים להשיג האמתיות השכליות (מאזני צדק, אנגולי 52). — ואמר הפיטן: המשילוך ברוב חזיונות, הנך אחד בכל **דמיונות** (שיר הכבוד לשבת).—ואמר המשורר: הן חכמים הגידו, גם אותותם העידו, כי החושים בחשים, **הדמיונים** מונים (אדם שש"ק, מבקש אמת).

*דִּמְיוֹנוּת, ש"נ, — סגולת כח הדמיון: כח המחשבה וכו' היא ממוצעת בין שתי כחות אלו שהן **הדמיונות** והזכרנות (מ' אלדבי, ש"א ד א).

דִּמְיוֹנִי, ת"ז, לנק' דִּמְיוֹנִית, מ"ר דִּמְיוֹנִיִּים, דִּמְיוֹנִיּוֹת, —של הדמיון, שאין לו מציאות אלא בדמיון, שהוא דמיון ומשל לדבר: אלו הם הד' פנים שמהם יהיה האצילות על הכח **הדמיוני** והכח השכלי (ראב"ע, ספר העצמים). המוחש בכח **הדמיוני** (מו"נ א סח). כי הקו להיותו דבר בלתי נמצא בעצמו והוא רושם או דבר **דמיוני** קראו תהו (ר"י אברבנאל, מפע' ס' ג ח). שלא יתנבא האדם בהיותו חכם ומוכן לנבואה כלומר בהיות כחו **הדמיוני** מוכן לזה (העקרים ג ח). ובמעשה המקלות ליעקב אבינו יש בו פועל **דמיוני** לבירור הנשמות הקדושות מכור הברזל (רמ"ע מפאנו, אם כל חי א ט). והבאת עדותו ומופת וראיה מספרים אשר גם הם גם שמם המצאת רוח **דמיוני** (אריה מודינא, הקד' ארי נוהם). הצורה **הדמיונית** הנמצאת בדמיון באיש אחר העלמו מן החושים (מו"נ א ג). יונחו שמות ולשונות לענינים **דמיוניים** שאינם בנמצא (מעשה אפוד כח). והסנהדרים היו מצווים שלא תעלם מהם חכמה מהחכמות האמתיות **והדמיוניות** וההסכמיות (כוזרי ב סד). ונטה אל תאוותיו **הדמיוניות** והנאות חושי הגשמיות (מו"נ א ב). ויזקק מדותיו זקוק רב וימית תאוותיו ותשוקותיו **הדמיוניות** (שם ה). כי השכל אשר ימצא באדם יש לו הקשר עם הצורות **הדמיוניות** באופן שאם יפסד הדמיון יפסד הוא (שם טוב מו"נ ב, הקד' יא). והחכמים קבאו לטובות זה העולם הכלה טובות **דמיוניות** ר"ל שאינם אמתיות גם רעותיו רעות **דמיוניות** ולפי האמת הכל דמיון גמור כי אין לא לזה ולא לזה העמדה וקיום. (צידה לדרך א ג ח).

*דַּמְיוּת, ש"נ, — טבע דבר דָּמִי: ויזונו הכליות בדשנות **ודמיות** אשר באותה המימיות (קאנון א א ד ב). וכבר נשתנה הדמיי מהם אל **דמיות** מה (שם ג כא א ב). והניח הכבד על עשב אחד ומצא הכבד ניזל **מדמיות** והחלודה שלו על העשב (פרקי משה כד). אם יהיה עם חוזק הגוף **ודמיותו** ובריאות המזג ובחרות השנים וכו' (קאנון ג כ א כב).

*דָּמִים[1]), ש"ז כמ"ר, סמי' דְּמֵי, כנ' דָּמַי, דָּמָיו, דְּמֵיהֶם, — כסף, מטבעות שנותן אדם במחיר דבר שהוא קונה, Geld ; argent ; money: לא תלוה אשה ככר לחברתה עד שתעשנו **דמים** שמא יוקרו הטים ונמצאו באות לידי רבית (ב"מ ה ט). כל הנעשה

[1]) לא נתברר מקורה האמתי של מלה זו ואף לא כמה היא קדומה ומתי נולדה בלשון. י"ם שנגזר שם זה מן א.דמה במשמ' דמיון, והוא כמו **שויו** של דבר. אבל, צורת המלה יותר דומה לשם נגזר מנע"ו. ויש רואים בדמים מלה שאולה מיונית δαπάνη, אך מלה זו נכנסה כהויתה

דמים באחר כיון שוכה זה נתחייב זה בחליפיו (קדוש׳ א ו). הריני מעיין (במשקל) במקום שמכריעים או הריני מכריע במקום שמעיינים לפחות מן הדמים או להוסיף על הדמים (ספרי תלא רלד). ואל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים (פסח׳ קיב:). מכר לו את הבקר לא מכר לו את הצמד ר״י אומר הדמים מודיעין כיצד אמר לו מכור לי צמדך במאתים זוז הדבר ידוע שאין הצמד במאתים זוז וחכ״א אין הדמים ראיה (ב״מ מ:). שיכול לומר חלוק גדול הייתי מבקש ואתה הבאת לי חלוק קטן וכו׳ רע בדמים (כתוב׳ לט.). דמי ידי עלי (ערכ׳ ה ג). כסבורין של אביהם היא וטבחוה ואכלוה משלמין דמי בשר בזול (כתוב׳ לד:). החליף דמי שור בפרה (קדוש׳ כח:). אלא בדמי אבידה הואיל וטרח בה (ב״מ כט:). ואם אמר לו אני אציל את שלך ואתה נותן לי דמי שלי חייב ליתן לו (ב״ק י ד). מפני תקון העולם כופין את רבו (של העבד ששחררו) ועושה אותו בן חורין וכותב שטר על דמיו (גיט׳ ד ד). המקבל בהמה מן העכו״ם וילדה מעלין אותו בשויו ונותן חצי דמיו לכהן והנותן לו בקבלה אע״פ שאינו רשאי קונסים אותו עד עשרה בדמיו ונותן כל דמיו לכהן (בכור׳ ב.). מעשה בצידון באחד שאמר לאשתו הרי זה גיטך על מנת שתתני לו אצטליתי ואבדה אצטליתו ואמרו חכמים תתן לו את דמיה (גיט׳ ז ה). צא ואכול ככר ואני נותן דמיה צא ושתה רביעית יין ואני נותן דמיה (תוספתא דמאי ה ג). ימכרו (הפירות) לאוכליהן ודמיהם יתחלקו לכל אדם (שבי׳ ט ט). פרה וחמור מטפל בהן עד י״ב חדש מכאן ואילך שם דמיהן ומניחן (ב״מ כח:). הלויני כור חיטין וכו׳ הוזלו נותן לו חיטים הוקרו נותן דמיהם (שם עה.). — ודבור דמים שנים במשמע׳ [1], ר״ל גם דָם, וגם כסף. — *דמים יקרים, כל אדם שמקחו גדול בעיניו ואינו מוכרו אלא בדמים יקרים (ערוך, ערך דמיס). — דבר שאין לו דמים, ר״ל שכל דמים שיתנו במחירו אינו מספיק: לסוחר גדול המהלך במקום הסכנה תפשוהו ליסטין ביקשו להורגו אמר להם בשביל חמשה מנים שיש בידי אתם הורגים אותי ולא היו יודעים שיש בידו אבנים טובות ומרגליות שאין להם דמים (תנחומא האזינו ג). — ואומר המשל: אנוש קובל על אבוד דמיו ואינו קובל על אבוד ימיו (מראה המוסר ח א).

[1]) בדבור היהודים בזמן ההוא, והוא השם טמיון. — באר׳: דמים תרתי משמע.

*דְּמִימָה,
ש״נ. — שה״פ מן דָּמַם: בניו (של אהרן) שקולים בו בכבוד ושקולים בו בדמימה (ספרא שמיני מא). לפי שהושוו בדמימה וקבלו עליהם גזירת המקום מאהבה (רש״י ויקר׳ יא ג). הם לשון שיתוק ודמימת חורבן (רד״ק חבק׳ ב כ). דום ענינו השתיקה הגדולה שאין בה מחשבה כדמימת האבן (אברהם בדרשי, חותם תכנית, דום).

*דְּמִיעָה,
ש״נ,—שה״פ מן דָּמַע: הגמיאיני נא מעט מים שהוא כמו דמיעה קטנה השיבה היא בנדבת לבה שתה אדוני כנפשך שבעך (גלוי המור, חיי שרה).

דמך,
שמנו *דָּמַךְ.

דֹּמֶךְ[1],
ש״ז,—רעננות הצמח ורויתו ממים. Üppigkeit (der Pflanze); Luxuriance; -ancy: אמך כגפן בדמך[2] על מים שתולה פריה וענפה היתה ממים רבים (יחזק׳ יט י).

*דָּמַךְ[3],
פ״ע, עת׳ יִדְמַךְ,—כמו שָׁכַב, יָשַׁן, schlafen, coucher, sleep: עם מנגינת אל תדמוך פן ישרפך בפיפיתם (ב״ס גני׳ ט ד. הוספה).
— נפע׳ יִנָּדֵמַךְ: יכלה עוז גויתך ויזוב דמך, ותשאר בתוך הקבר כאבן נדמך (עזרת הבבלי, הקד׳ תוכח׳ מוס׳).

[1]) עי׳ הערה לקמן — [2]) כך כתוב ומנוקד בְּדָמְךָ, וראו במלה זו כנוי נכח, כמו אִמְּךָ שקודם לה, אך נתקשו למצא לה פתרון נאה, כי להשם דָם במשמעתו הרגילה אין שום מקום כאן. ופרשו קצת הקדמונים (ריב״ג, רד״ק ואחרים) בדמך כמו בדמיונך, ויש שהגיהו עפ״י קצת כ״י כרמך במקום בדמך, אבל המליצה כגפן כרמך על מים שתולה אינה טבעית. וכבר פרש רה״ג בדמך במשמע׳ רטיבות ולחלוחית, ואם לא נרצה לשבש הכתוב, פרוש זה הוא היותר נאה לפי הענין, אלא שהמליצה כגפן ברטיבותך קשה, ולכן יש לאמר כי אין כאן כנוי נכח אלא שם במשקל דֹּבֶר, ואפשר להביא לזה גם סעד מערב׳ שהפעל צַ׳מַךְ a), ר״ל היה הצמח רוה ורענן, והחלוף של צ׳-ד רגיל בשתי הלשונות.

[3]) בארמ׳ דְּמַךְ, מצוי מאד בתרגומים ותלמוד ומדרשים במשמ׳ שכיבה ושנה וכמו״כ במשמ׳ מיתה.— ואולי הוא הוא השרש שכב העברי בחלוף ובסרוס האותיות ד-ש, מ-ב, וכבר העירותי על חלוף ד-ש בלשונות השמיות.

a) ضَمَكَ

דמל[1], ממני דמל.

דָּמַל[2], פ"ע. — דָּמְלָה האדמה, וכדומה, היתה יבשה וקשה ומקומטה מצמא, מהעדר מים. **vertrocknen; dessécher; become parched**: גוער בים ויבשהו וכל הנהרות החריב דֻּמְלַג[3] בשן וכרמל ופרח לבנון אמלל[4]).

[1]) בערב׳ ד׳בל a).

[2]) בערב׳ ד׳בַל b) אלנבאת, נכמש ונבל הצמח, וד׳בַל שפאתה ולשאנה מן עטש, יבשו ונשתו שפתו ולשונו בצמא. — [3]) עי׳ הערה לקמן. — [4]) זהו הפסוק בנחום א ד, רק ששם כתוב אֻמְלַל בשן וכרמל במקום דמלו. והנה כבר הרגישו החדשים כי כפל זו המלה בעצמה, אמלל, בתחלת חצי הפסוק ובסופו שהוא לא לפי טבע המליצה העזה של נחום, נותן מקום לחשד כי יש כאן שבוש באֻמלל הראשון או השני. ומלבד סגנון המליצה, יש ראיה יותר חזקה שנשתבש הכתוב והיא סדר אלף בית של פסוקי משא זה: א-ב בפסוק ג: יי׳ א׳רך אפים. יי׳ ב׳סופה ובשערה דרכו. ג׳ בתחלת פסוק ד: ג׳וער בים ויבשהו. ה-ו בפסוק ה: הרים רעשו, ו׳תשא הארץ מפניו. ז-ח בפסוק ו: לפני ז׳עמו מי יעמוד, ח׳מתו נתכה כאש. ט-י בפסוק ז: ט׳וב יי׳ וכו׳, וי׳דע חסי בו. ובין אות ג ואות ה חסרה אות ד. אין ספק איפוא, כי החצי השני של פסוק ד המקביל לגוער בים צריך להתחיל באות ד, במקום שהוא מתחיל באות א, בהמלה אֻמלל. ולכן כבר הגיהו החדשים הגהות מתחלפות. והנה ההגהה היותר זרה היא של ביקל (Bickell Hebr. Metrik, ZDMG,1880) דָּצַק בשן וכרמל. מלשון ערבית דצק c), שבר, מפני שהשבעים תרגמו במלה שר"ל שבר, ועל סמך זה החליט ביקל כי צריך להוסיף שרש זה במלון לשון העברית (Diese Wurzel ist also dem hebr. Lexikon zuzufügen). אך שרש זה אינו משמש בערב׳ אלא לשבירת זכוכית וכדומה, ואין בו כלום ממשמעת יבשת האדמה או כמישת הצמח ונבילתו. הגהות אחרות הן: דאבו, דָּכאו, דלו. אך הקושי בכל הגהות הללו הוא שכל המלים האלו אינן דומות כלל בצורתן להמלה אֻמלל, וקשה לשער איך נתהותה מהן זו המלה, ואם אמנם על כרחנו אנו צריכים לגזור כי יש פה שבוש, הואיל וחסר הסוגר באות ד המחויב לפי סדר אלף בית של כל המשא הזה, עכ"פ אין אנו רשאים להגיה אלא כמה שמוכרח לפי הצרך, והגהה שלפיה היתה ההשתבשות טבעית. ולכן צריך למצא פעל שמתחיל באות ד, ושמשמש במשמ׳ יבשת האדמה וכמישת הצמח, ומלבד זה שתהיינה העין והלמד שלו אותן שבפעל אמלל, או לפחות דומות להן. ופעל בעין זה יש בלשון ערב׳ והוא דַ׳בַל b), במשמ׳ הרשומות בהערה שלפני זו. ודבר ידוע הוא כי האות ד העברית באה גם במקום ד a) וגם במקום ד׳ b) בערבית, עי׳ למעלה בהערה לאות ד. ל"פ בשני אלה השרשים אותה בעצמה, ל, רק ע"פ כאן ב ושם בשרש אמל הוא מ. והנה יכלנו באמת לאמר כי היה גם בעבר׳ השרש דבל, והיה כתוב דבלו בשן וכרמל ונטשטש קצת הכתב ונשארה רק הבבואה של האותיות, ומפני שבכתב הדעץ האות ד דומה הרבה להאות א, והאות ב להאות מ נדמה לו להמעתיק כי גם פה כתוב אותו הפעל אמל שכתוב מיד אחריו. ואעפי"כ יותר נראה לי כי הפעל בעברית במשמ׳ זו היה לא דבל ע"פ ב, אלא דמל ע"פ מ, כמו שהוא ידוע כי שתי אותיות אלה מתחלפות תדיר בשתי הלשונות זו במקום זו, ולכן היתה ההשתבשות עוד יותר טבעית עם אמלל, כי רק בבואת האות ד, שהיא דומה מאד להאות א בדעץ השתבשה. ויש סמך לדבר כי בעבר׳ היה שרש דמל מפני שבעברית שמשו שתי האותיות מל למושג של כמישת הצמחים, בהשרשים מלל, אמל, קמל אעפ"י שגם הצרוף בל שמש במשמ׳ זו, בשרש נבל.

a) ذبل b) ذَبَل c) دصق

a) د b) ذ

א׳דמם, ממנו א.דמם, דמיה, דממה.

א׳דָּמַם, פ"ע, עכ׳ דַם, דַמּו, כהפס׳ דָם דמו, עת׳ אדם ידם, יִדמו במקום ידמו, לווי דֹם, דום, דמי, דמו. — א) נאלם פתאם, לא יכול יותר לדבר מפני בהלה, צער, וכיוצא בזה, **verstummen; perdre la parole; become silent**: הילילו אניות תרשיש כי שדד מבית מבוא וכו׳ דמו ישבי אי סחר צידון עבר ים מלאוך (ישע׳ כג א-ב). הנני לקח ממך את מחמד עיניך במגפה ולא תספד ולא תבכה ולוא תבוא דמעתך האנק דם (יחזק׳ כד טז-יז). ותצא אש מלפני יי׳ ותאכל אותם (את שני בני אהרן) וימתו לפני יי׳ וכו׳ וַיִּדֹּם אהרן (ויקר׳ י ב-ג). לכן המשכיל בעת ההיא ידם כי עת רעה היא (עמו׳ ה יג). ישב בדד וְיִדֹּם (איכ׳ ג כח). וָאֶדֹּם לא אצא פתח (איוב לא לד). אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו (תהל׳ ד ה). תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זרועך יִדמו כאבן (שמות טו טז). ישבו לארץ יִדמו זקני בת ציון (איכ׳ ב י). — ועת׳ למדב"ע עם הוספת ה בסוף: על מה אנחנו ישבים האספו ונבוא אל ערי המבצר וְנִדְּמָה שם (ירמ׳ ח יד). — ובמשמ׳ החריש ושתק והמתין לדבר: לי שמעו ויחלו וְיִדְּמוּ למו עצתי (איוב כט כא). — ובכלל חדל לדבר: למען יזמרך כבוד ולא ידם יי׳ אלהי לעולם אודך (תהל׳ ל יג). — וחדל לעשות מה שעשה קודם, שָׁבַת: נאספו עלי נכים

ולא ידעתי קרעו ולא דמו (תהל' לה יה).— ודברים לא בע"ח: הורידי כנחל דמעה יומם ולילה אל תתני פוגת לך אל [1]) תדם בת עינך (איכ' ב יח). מעי רתחו ולא דמו [2]) קדמני ימי עני (איוב ל כז). — ובמשם' עמד תחתיו ולא זז ממקומו: אם כה יאמרו אלינו דמו עד הגיענו אליכם (ש"א יד ט). ויאמר (יהושע) לעיני ישראל שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון וידם השמש וירח עמד עד יקם גוי איביו (יהוש' י יב). — ובמשמ' ירד מטה, צלל: יי' אל אבושה כי קראתיך יבשו רשעים ידמו לשאול (תהל' לא יח). — וכמו שלמים *דמם, דממו: והמים היו עומדין ו ד ו ם מ י ן והרשעים נידונין בהן כל אחד ואחד לפי מעשיו (סעו"ר ד). הן יושבין וקורין והוא (האבל) יושב ו ד ו מ ם (ברכ' יט.). ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו (בהקנה) אין מזיזות אותו ממקומו אלא הולך ובא עמהן ד מ מ ו הרוחות עמד הקנה במקומו (תענ' כ.). התחיל (ישעיהו) מיצר על הדבר וכו' שאילולי שיתפתי קילוסי עם קילוסם שלהם (של מלה"ש) הייתי חי וקיים לעולם כמותם היאך היה לי ש ד מ מ ת י (פסיק' רבתי לג). — ואמר הפיטן: עלי הגיון מחוליה, אשר דמם בעריה, ועל ועד אשר שמם ובטול סנהדריה (קינ' לת"ב, אלי ציון). ונפשי נבהלה מאד ומשתומם, ואתה יי' עד מתי רואה ודומם (יוצר פ' זכור, אלהים). — ומקור *דמים: וילכו חשבים כל הלילה וכו' הלוך ו ד מו ם אין דובר דבר כי גדול כאבם מאד (מח"ג, בלרפתים ברוסיה 64).

— נפע'. נדם, נדמו, עת' ידמו, בהפס' ידמו,—ישתתקו, ובהרחבה ונחץ המושג ישמו, יחרבו, ישמדו: קול צעקת הרעים ויללת אדירי הצאן כי שדד יי' את מרעיתם ונדמו נאות השלום מפני חרון אף יי' (ירמ' כה לו-לז). נסו מתוך בבל ומלטו איש נפשו אל תדמו בעונה כי עת נקמה היא ליי' גמול הוא משלם לה (שם נא ו). לכן יפלו בחוריה ברחבתיה וכל אנשי המלחמה ידמו ביום ההוא (שם מט כו). רגלי חסידו ישמר ורשעים בחשך ידמו (ש"א ב ט).— וגם ידם [3]) תדמי: אין עוד תהלת מואב בחשבון חשבו עליה רעה לכו ונכריתנה מגוי גם מדמן תדמי אחריך תלך חרב (ירמ' מח ב).—וכמו ישלמים: באותה שעה כיון ששמעתי את קול החזק הזה נרתעתי ו נ ד מ מ ת י ונפלתי לאחורי (סדר רע"ג, שחר' א).

— פוע', דומם,—עשה שידם: אם לא שויתי ודוממתי [4]) נפשי כגמל עלי אמו (תהל' קלא ב).

— הפע', הדם, הדמו, הדמנו: האספו ונבוא אל ערי המבצר ונדמה שם כי יי' אלהינו הדמנו [1]) ויצקנו מי ראש (ירמ' ח יב).—ואמר הפיטן: קומי דפקי שועי דמי, ותני כאוב מארץ קולך והומי, מי רוש השקני ו ה ד מ י (קינ' לת"ב, איכה תפארתי).—ואמר המליץ: וישומם שמני, וממרום רמני, ומהדומו ה ד מ נ י (ר"פ פרנבים, מתק שפת 79). לא הכבדת לבך ערפך קשית, יד האונם היתה הוא הדמנו (יל"ג, דרך בת עמי).—ו*הדמים, עשה שידם: זה יהושע שהוא מ ד מ י ם גלגל חמה ולבנה שהן שולטין מסוף העולם ועד סופו (מד"ר ברא' לו). —ואמר הפיטן: שמש ה ד מ י ם וזלזלו (כרת הזלזלים), וכו' עד בוא השמש הזחילו (ר"א קליר, יוצר פ' זכור). הגיגי בל ידמים, בצע אשמים, הלבנו בכפור אשמים (הוא, גשם לבמע"ל, אפיק מען). הטה אלהי אזנך לנאצי ישלחו באש מקדש מורא, ושמע מחרפיך מדמימי תודה וקול זמרה (הוא, קינ' לת"ב, הטה). גאון נוגשיכם יגדע וידמים, לבל תענשו בחגיגת שבעת ימים (יוצר ב סכות, דגול). — ובכנ': הן עד קם צור והדמימם במלה עד נבון היום (ר"י בן אביתור, עבודה). גבול לא ישיגו ולכת לא יאחרו עד משרת אהל י ד מ י מ ם בעמק (שם). — ומק': נתת כח ביהושע ל ה ד מ י ם החמה (רש"י תהל' ח ו). ומי יעצור כח וחיל ל ה ד מ י ם ולהשקיט כל פה דובר נבלה ושקר (הגר' ק"ק פוזנן לק"ק ברלין, שנת תל"ת). — ואמר הפיטן: מתי תתנשא ותתרומם, וזכר אמר פיך קוסם, בשלש עתות עמלק להמם, בשלש מיתות זכרם להדמם, בשלשת ימי אפלה נגהם להעמם (יוצר זכור, אלהים).—ויעומד: לערב זוגום בחדר אחד, והאדונים מבחוץ לבם כאחד, והם בוכים במר נפש ופחד, עד בקר בכיתם לא הדמימה (קינ' לת"ב, ואת נוי).

ב. דמם, ממנו ב. דמם.

ב. דמם, פ"י, פעו' דמום, דמומי, — שמשמיע קול

דממה: להשמיע רנן מדמומי קול (יוסי בן יוסי, מלכיות). אז היתה חנית סבו בועודי ועד בהוגי המלה בדמומי דקה (יוצר א' סכות, אז היתה).

ג. דמם, פ"ע, — בהברת האותיות, יצאה בהקשת

השפתים זו לזו. שלש אמות אמ"ש מם ד ו ם מ ת

---

[1]) ס"א ואל.— [2]) ס"א דמו.— [3]) לפי ההקש עם נע"ו. — [4]) כך ברוב הספרים, ופרשו המפרשים השתקתי והכנעתי. אבל, זה קצת דחוק. ובקצת ספרים ורוממתי וגם זה אינו נכון לפי הענין.— [1]) כך מפרשים רוב המפרשים שהוא הפעיל מן דמם, במשמ' השמיד, אך זה דחוק מאד, ועי' נדם.

באמירה שין שורקת אלף חוק מכריע בינתים (חכמוני, יציר׳ ג).

ד.*דָּמַם, — קל לא נהוג.

— פע׳, ידמם, — לכלך בדם: והדם היה מזנק ממנו עד מאד ו מ ד מ ם כל זיניו (מלך ארעות, או״ט כרלינר 1885).

ה.*דָּמַם, קל לא נהוג.

— הִפע׳, יהדמים, — בדקדוק, הדמים מלה למלה, אמר אותה בסמיכות: עדה שהיא עשרה כ ש ת ד מ י מ ה לתיבה שלאחריה הע׳ נחטפת וה׳ שלבסוף נתמרת בתיו כגון עדה ה׳ בעדת קרח (שכל טוב, ברא״ש כא ל).

דְּמָמָה, ש״נ, — א) שקט: ויצעקו (יורדי הים) אל יי׳ בצר להם וממצוקתיהם יוציאם יקם (אלהים) סערה לדְמָמָה ויחשו גליהם וישמחו כי ישתקו (תהל׳ קז כח-ל). על כן תהיה לכם ד מ מ ה ואז טוב לי ולכם (יוסיפון סד). ומתילדים ממנו (מהיין) הרעש ומישוך העצב והיתרים והבהלה ו ה ד מ מ ה והמרה השחורה (מ׳ אלדכי, ש״א ס ד).—ב) קול קל, דק, כמו קול נשיבה של רוח קל: ואחר הרעש אש לא באש יי׳ ואחר האש קול דְּמָמָה דקה (מ״א יט יב). ורוח על פני יחלף וכו׳ דְּמָמָה וקול אשמע (איוב ד יה-יו). מושיבין אותה (את הריאה) במים פושרין ונופחין אותה אם בקבק המים טרפה ואם לא בידוע שקרום התחתון בלבד ניקב והרוח תנהג בין שתי הקרומות ומפני זה ישמע בה קול ד מ מ ה בשעת נפיחה (רמב״ם שחיט׳ ז ז). עבר גדוד רביעי בשתיקה ואפי׳ קול רגל סוסים לא נשמעו אלא ד מ מ ה דקה (ס״ב של בן סירא כב.). — *ובהברת האותיות, הקשת השפתים זו לזו: אות מם נאמרה ב ד מ מ ה ואות השין נאמרה בשריקה (חכמוני, יציר׳ ג).

דמן[1], ממנו דֹּמֶן, *דִּמֵּן, מַדְמֵנָה.

דֹּמֶן, ש״ז, —זבל לְטַיֵּב את האדמה. Dünger; engrais; dung: והית נבלת איזבל כְּדֹמֶן על פני השדה (מ״ב ט לז). ונפלה נבלת האדם כְּדֹמֶן על פני השדה (ירמ׳ ט כא). לא יאספו ולא יקברו לדֹמֶן על פני האדמה יהיו (שם ח ב).

---

[1]) בערב׳ דִמְנ, דמאנ a).

a) دِمن | b) دُمّان

***דִּמֵּן**[1]), פ״י, — דמן את השדה. שם עליה דֹּמֶן: לאדם שנטע אילנות ונכש שרשיהם ונקה האדמה מן הקוצים ומן העשבים והשקה אותם בעת הצורך ו ד מ ן אותם ואחר כן הוא מיחל הפירות מאת האלהים יתברך (חו״ה, חשבון הנפש ג).

— פֻע׳, ידֻמן, מְדֻמָּן, — שדמנו אותו, שמלכלך בדֹמֶן: פץ רועה נאמן, כפוש באפר וּמְדֻמָּן, צאן אשר בחקי הזאמן, איך גזז בלא זמן (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, אז בהלך). פוסעים בהיותם (מרדכי והמן) פני בית המן, הפילה עליו בתו עציץ מְדֻמָּן (מחז׳ רומ׳, אכברה, לפורים).

דמם, ממנו *דִּמֵּם.

***דִּמֵּם**[2]), פ״י, — הסתיר, טמן: אני היא שהייתי חבויה ו ד מ ו ס ה בצלן של מלכיות (מדרש שה״ש, אני חבצלת).

א.*דמע[3]), ממנו א.דֶמַע, *דִּמַּע.

א.דֶּמַע[4]), ש״ז, —ראשית הדישה בגרן שהיתה לפנים קדש לגבוה: מלאתך וְדִמְעֲךָ [5]) לא תאחר בכור בניך תתן לי (שמות כב כח). והשלישי נאכל בנזיד ה ד מ ע (טהר׳ ב ג). המוציא את העפר ממקום טומאה אוכל ב ד מ ע ו המפקח בגל אינו אוכל ב ד מ ע ו (אהל׳ יו ד).— *ובית ה ד מ ע, הבית ששומרים בו את הדמע: כהן שניתן לו תרומה ומצא בו דברים אחרים הרי אילו אסורין שהכל משליכין לבית ה ד מ ע (תוספתא תרומ׳ י יו).

---

[1]) בערב׳ דַמַנ a).

[2]) בערב׳ דמש b).

[3]) שרש משותף ערב׳, ארמ׳ ואשורית.

[4]) עי׳ הערה שלקמן.— [5]) פרשו רוב המפרשים הקדמונים וכמו״כ החדשים מלה זו במשמ׳ דמעה, ואמרו שהכונה בו בהשאלה על היין או השמן. רסע״ג: רשאך, והוא היצהר. מנחם: הוא התירוש הצח והמזוקק שאין בו שמרים. ע״כ. ריב״ג אמר וז״ל: וענין אחר מלאתך ודמעך כנוי לשמן והדמע אצל הערב שם לכל נתך ממים וזולתם ועל כן אומרים ליין דמעת הכרם. ע״כ. ראב״ע כמו רסע״ג. וכעין זה רוב החדשים. אבל, בעצם הענין אינו מסתבר שבמקום שמדבר הכתוב בדבר חק ומשפט השתמש במליצה שירית כזו, ושנית אינו מובן פרוש לא תאחר השמן שלך, הלא אין כ ל השמן נותנים לגבוה, וזאת שלישית, כי דרך השמוש שהשתמשו במלה זו במשנה

a) دَمَن b) دمس

ב׳דמע, ממנו א.דָּמַע, דִּמְעָה, ב.*דֶּמַע

א.דָּמַע, פ"ע, עת' יִדְמַע, מק' דָּמֹעַ, -- דָּמְעָה העין, ירדו דמעות ממנה כמו בשעת הבכי: ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גוה וְדָמֹעַ תִּדְמַע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר יי' (ירמ' יג יז). אם היתה עינו דומעת בידוע שהמים עוברין פסקה מלהיות דומעת בידוע שהמים קבועין (תוספתא בכור' ד ד). בוכה עד שיהו גלגלי עיניו דומעות (ספרי קנז). עיניו תרוטות וצירניות דומעות דולפות טורדות (בכור' מד.). — *תדמע וכדומה הדמעה: עוד אגלי מספר על גריש ידמעו לרטוב רגבי עפר חתו עלינו (יל"ג, הוי אח).

— פע', *דִּמַּע, —כמו קל: דומה לנותן אצבע בעין שכל זמן שאצבע בעין עין מדמעת וחוזרת ומדמעת (נדה יג.).

— הִפע', *הִדְמִיעַ, — כמו קל, הוריד דמעות: וגם אם בעיניו ידמיע אויב אם מצא עת לא ישבע דם (כ"ס גני' יב יו). סמר בשרו וְהִדְמִיעַ כי נחשד (עבודה, אמיץ כח). ותקעו והריעו ביום חגינו כסה, והחרדו והתודו להסיר רוע מעשה, ולב קרעו וְהַדְמִיעוּ פני אל עון נשא (סבת לפני ר"ה, פתו לבכנס). הראית את הדמעות אשר הדמיע אדוני אחי המלך עלי (יוסיפון נט). ואם יקרה לעין שהם מדמיעות ידוק אפר צפורן המור וילוש אותו בחלב אשה מינקת זכר ויעשהו חמיצה ויתנהו למעלה מן העינים (מ' אלדבי, ב"א ד א).

— נִפע' *נִדְמַע, — נִדְמְעָה העין, שהורידה דמעות: ותחנת אשמורת, תהי כקרבן וקטורת, לפניך נקרבת ולנגדך נשמעה, פקח עיניך וראה עיני הנדמעה (סדר רב עמרם גאון, סלית' ב).

ב.*דֶּמַע, ש"ז, —מה שיורד מהעין בשעת בכי וכדומה, Thräne; larme; tear: מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע (ב"ב יה.). — ואמר הפיטן: קולי שמע, וראה דמע עיני, ריב ריבי, שעה ניבי (ערב' יוה"כ, קולי). — ואמר המשורר: אלו לפי אידי דמעי יזלון, לא דרכה רגל אנוש יבשת, אך לא למי נח לבד כרת ברית, כי גם לדמעי נראתה הקשת (רחב"ע, אלו לפי אידי). וכוסי בי על כים זכרתיו, אבל ייני במו דמעי מסכתיו, להדיח לחי מדם שפכתיו, עלי פני במי עיני רחצתיו (הקד' ספר בעבועים לר' זכדא). שברה כים וכמר מדלי כל דמע (יל"ג, הוי אח). ודמעי כגשם מעל כי יתכו (שם).

***דִּמַּע,** פ"י, —עשה דֶּמַע, ר"ל תרומה, נִדְמַע ודֻמַּע, נעשה דֶּמַע: סאה תרומה שנפלה לפחות ממאה ונדמעו ונפל מן המדומע למקום אחר ר' אליעזר אומר מדמעת כתרומה ודאי וחכ"א אין המדומע מדמע אלא לפי חשבון (תרומ' ה ו, ועוד במקומות רבים).

דִּמְעָה, ש"נ, מ"ר דְּמָעוֹת, — כמו ב.דֶּמַע: ודמע תדמע ותרד עיני דִּמְעָה כי נשבה עדר יי' (ירמ' יג יז). הורידי כנחל דִּמְעָה יומם ולילה (איכ' ב יח).

מעיד כי זו מלה קדומה במשמעה המיוחדה שהשתמשו בה בכל המקומות שהובאה שם. ולכן אין ספק בדבר, כי משמעתה האמתית והעקרית של דמע, ולא בדרך השאלה, היא זו שיש לה בשמוש הלשון של המשנה. וכמו שאמרו בפרוש ודמעך זו תרומה (מכי' משפט, מס' דכספא), ועוד שם: תרומה שהיא קרויה שלשה שמות ראשית ותרומה ודמע. וכן בגמ' (תמור' ד.): ודמעך אלו תרומה. וכן רמב"ם כמה פעמים בפרוש המשנ' שלו: התרומה שקרא אותה השם דמע (חגי' ג ד, דמאי א ג, ועוד). וזה אינו דרוש אלא עקר פרוש המלה. וגם חלקו השני של הכתוב בעצמו מלמד על חלקו הראשון, כי כמו שחלק השני מדבר בבכור אדם כן מדבר החלק הראשון בבכורות השדה, וכן מוצאים אנו במקום אחר שלעומת בכור בע"ח הכתוב מדבר קודם בראשית תבואות השדה: כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר יתנו ליי' לך נתתים וכו' ואח"כ: כל פטר רחם (במד' יח יב-יח). וממקום אחר ידענו כי המלאה היא מן היקב, והכונה ראשית היקב, ועוד מכתוב אחר אנו רואים כי בת זוגה של המלאה הוא הגרן: ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב (במד' יח כז), והכתוב המקביל לזה ממש הוא שם ל: ונחשב ללוים כתבואת גרן וכתבואת יקב, וכשם שתבואת יקב הוא כנגד המלאה שבפסוק כז כן כתבואת גרן הוא מקביל לכדגן מן הגרן, והוא בכל מקום בת זוגה של מלאה. ולמדנו מזה, שבת זוגה של מלאה שנאמר במקום אחר, והוא דמע, הוא ראשית תבואת הגרן, ולא רחוק הדבר לשער כי גם בפסוק כז היה כתוב בתחלה כדמע מן הגרן וכמלאה מן היקב, ונמחקו שתי האותיות מע ותקון סופרים הוא דגן בשביל האות ד שנשארה והשם גרן שאחרי כן. והיוצא ממשא ומתן זה הוא כי שש מלים משמשות בענין זה: ראשית, תרומה, בכור, בכורים, מלאה, דמע. השנים הראשנים הם כלליים, בכור הוא ראשית פרי בע"ח, בכורים ראשית פרי האדמה, מלאה ראשית היקב וגם הגת, ודמע ראשית הגרן, ראשית הדיש. מלאה ודמע הם שמות קדומים, ואח"כ דחק את רגליהם קצת השם תרומה, אך עוד נשאר השם דמע בשמוש הלשון במקום תרומה, ושמש גם במקום מלאה שנדחקה כליל מהשמוש הרגיל. ובדבר מקור השם דמע צריך לאמר במו רש"י: איני יודע מהו לשון דמע.

האכלתם לחם דִּמְעָה (תהל' פ ו). ואעפ"י ששערי תפלה ננעלו שערי דמעה לא ננעלו (ברכ' לב.). — וסמי': ושבתי אני ואראה את כל העשקים אשר נעשים תחת השמש והנה דִּמְעַת העשקים ואין להם מנחם (קהל' ד א). דמעת הסם ודמעת החרדל ודמעת קילורית ודמעת השחוק יפה מכולן (מד"ר איכה, כלו בדמעות). שמעה תפלתי יי' ושועתי האזינה אל דִּמְעָתִי אל תחרש (תהל' לט יג). שימה דִמְעָתִי בנאדך (שם נו ט). יגעתי באנחתי אשחה בכל לילה מטתי בְּדִמְעָתִי ערשי אמסה (שם ו ז). — ואמר בן סירא: בני על המת הזיב דמעה התמרר ונהה קינה (כ"ם גני' לח יז). לא יטש צעקת יתום ואלמנה כי תרבה שיח הלא דמעה על לחי תרד ואנחה על מורידה (שם לב יז-יח). — ומ"ר: כלו בְּדִמְעוֹת עיני חמרמרו מעי (איכ' ב יא). האכלתם לחם דמעה ותשקמו בִּדְמָעוֹת שליש (תהל' פ ו). בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם מוריד שתי דמעות לים הגדול וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו (ברכ' נט.). כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו (שבת קה:). שש דמעות הן ג' יפות וג' רעות של עשן ושל בכי ושל בית הכסא רעות וכו' (שם קנא:). שבוכין ומורידין דמעות כמעיין (ערוב' יט.). בשעה שאמר הקב"ה לאדם וקוץ ודרדר תצמיח לך זלגו עיניו דמעות אמר לפניו רבש"ע אני וחמורי נאכל באבוס אחד (פסח' קיח.). שלש דמעות הללו למה אחת על מקדש ראשון ואחת על מקדש שני ואחת על ישראל שגלו ממקומן (חגי' ה:). והיו הם יושבים ואוכלים ושותין והוא היה עומד ומשקה עליהן והיו דמעות נושרות מעיניו ונופלות בכוסיהן (גיט' נח.). בשכר ארבע דמעות שהורידה ערפה על חמותה זכתה ויצאו ממנה ארבעה גבורים (סוט' מב.). — ולשון דמעה: שופך לב וקורא בלשון דמעה, שוב מחרון אפך והנחם על הרעה (רמב"ע, בחר' יוה"כ, אקום להודות). — ובהשאלה באשה, *דמי וסתה: לאדם שנותן אצבע בעין כל זמן שאצבע בעין דמעה שוהא לבא נטל האצבע דמעה ממהרת לבא (נדה ס:). — *דמעת עב, מטר: תשמח ודמעת עב[1] בפניה רסיס, כזרוק בד'לח מענק זורקת (ר"י הלוי, ארץ כילדה). — *כמו אֶדְמַע: ביען שניהם יקרים בעין אל כמקריב לפניו מלאה וְדִמְעָה (ר"י תריוז, הענק ג).

[1]) כך בכ"י וכן נכון ולא כהגהת כהנא ודמעתה.

דַּמֶּשֶׁק[1], ב"ז, — כסת ישימוה בפאת הערש להשען עליה בהסבה, Kissen (zum Lehnen); coussin (pour s'accouder); cushion (for leaning): כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן כן ינצלו בני ישראל הישבים בשמרון בפאת מטה וּבִדְמֶשֶׁק[2] ערש שמעו והעידו בבית

[1]) קצת דומה לצורת מלה זו השם בְּדֹלַח, ועי' הערה לקמן. — [2]) בכל הספרים המדויקים בשין ימין. ואעפי"כ ראו בו השבעים, ולג' ותיב"ע את שם העיר דמשק, ופרשו: הישבים בדמשק בערש והנה מלבד שאין טעם למליצה זו, ומלבד שחסר ב' של בערש, קשה זה החבור של היושבים בשמרון ובדמשק. רד"ק פרש בדמשק ערש לפי ההקבלה עם פאת מטה, ואמר שבדמשק פרושו בזוית, כמו פאת, אעפ"י שאין לו חבר במקרא. וקצת החדשים פרשו דמשק במשמ' אריג של משי הבא מדמשק, שגם בלשונות המערביות קוראים גם עתה על שם העיר הזאת, Damast, damas, וסמכו על מה שגם בערב' קוראים דמקש (a) למין אריג של משי לבן. אבל כבר נדחתה סברה זו, מפני שקשה לחשב שבזמן כל כך קדום היה האריג של דמשק מפורסם כל כך ושקראו לו בשם העיר, ושלא נזכר השם הזה בשום מקום אחר שנזכרו שם אריגים יקרים, והשם דמקש בערב' כבר אמרו עליו חכמי הלשון הערבים שזו מלה זרה, אעפ"י שהשתמשו בה כבר הערבים הקדמונים, ואמרו שיאמרו גם מדקש (כתאב אלמע'רב 68). ואמר פרנקל שזו מלה שאולה מארמית מיטכסו, שהיא בעצמה שאולה מיונית (Lehnw. 40). ולכן הגיהו גרץ, נובק ואחרים בשמיכת במקום בדמשק, ודוהם ומרתי דֶּבֶשֶׁת במקום דמשק, מלשון דבשת גמלים. מכל זה נראה עד כמה מלה זו, בצורתה כמו שהיא, מעידה שנוסחת הכתוב לקויה. ובצדק העיר ולהויזן, שבהמלה בדמשק בודאי יש היסודות של מלה שמשמעתה היתה מקבלת להמלה פאת, וצריך למצא מה הן היסודות הללו. והנה ממקום אחר בחזיונות הנביא הזה (שם ו 4): השכבים על מטות שן וסרחים על ערשתם ואכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק הפרטים על פי הנבל וכו' אנו רואים כי הנוקד מתקומם קצף על המנהג של פניק ותפארה שפשט כנראה אז מקרוב בקרב שועי שמרון להסב על מטות תפארה בעת הסעודה, ואין ספק בדבר כי גם בהדברים בפאת מטה ובדמשק ערש היתה כונתו של עמוס למנהג זה, וכמו שכבר העירו קצת החדשים שחצי הפסוק, הישבים בשמרון וכו', אינו סופו של פסוק הקודם אלא ראשו של הכתוב שלאחריו, שמעו והעידו. ולהסב זה שמשו שני כלים, מטה מפוארה עשויה שן וגם ערש, כמו שנראה

(a) دمقش

יעקב נאם אדני יי׳ אלהי הצבאות כי ביום פקדי פשעי ישראל עליו והפקדתי על מזבחות בית אל (עמו׳ ג יג-יד). — והשתמשו קצת הסופרים במלה זו במשמ׳ שם לעצם הרפש: קרקע הבית מכוסה בשמיכה או עלים והיא שלחנם כסאותם ו ד מ ש ק ערשם (בכי״ע ג מד:).

***דַּן**[1], ש״ז, מ״ר דַּנִּים, כנ׳ רבים דַּנֵּי. הַדַּנִּים שלי. — כעין חבית ששוליה גבנונים ואינה יושבת אלא אם יחפרוה באדמה, **jar ; jarre ; gross. ird. Krug**: דונו ד נ י[2] (ירוש׳ שבת ו ח ג, בבלי שם סז:).

***דְּנָא**, — בארמית כמו ז ה בעברית. והשתמשו בו קצת הסופרים גם בסגנון העברי בפרט בכתיבת מכתבים לציַן החדש הנכחי, בהדבור, מכתבו מן יום כך וכך ד נא, ר״ל בחדש הזה שאנו עומדים בו בעת: נאותים אנחנו אל השכר אשר קצב מע״ל לטרחו במכתבו מן כ״ד ד נ א אף כי רבה היא (קרית ספר למה״ג ג). באספת חברינו אשר נדחתה עד יום א׳ ל״א ד נ א (אגר׳ יל״ג, א נג). ביום י׳ ד נ א שלחתי לך חוברות (שם פב).

***דְּנָב**, ש״ז, — כלי מכלי הבנאים, כעין לוח ישר ויד לו באמצעו יסמכהו הבונה אל הכותל לראות אם כלו על קו ישר: ד נ ב ו[1]) של אומן (המלילה לר״מ כר״ב, בבל 28).

דנג, ממנו דּוֹנַג, עי״ש.

***דַּנְדְּנָה**, ש״נ, — מין צמח, הוא מאכל בהמה יעפ״י הדחק גם מאכל אדם: כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וכו׳ ואיזה זה עלה הלוף השוטה ועלה ה ד נ ד נ ה העולשין והכרישין והרגילה ונץ החלב (שביע׳ ז א). עיקר הלוף השוטה ועיקר ה ד נ ד נ ה והעקרבנין (שם ב). עלה הלוף שוטה ו ה ד נ ד נ ה יש שיש לו שביעית ואין לו ביעור (נדה נא:). —ועי׳ לוף. ר״ס, ר״ת: דברי סופרים.

***דַּנַּן**, פ״ע, לווי דן. ד נ נ. דונג, — היה דן, היה חבית: ד ו נ ו[2]) דני (שבת סז:).

דֵּעַ[3]), ש״ז, מ״ר דֵּעִים,—מה שאדם יודע, מה שהוא חושב שהוא יודע, שהדבר כך או כך, **Wissen, Meinung ; savoir, opinion ; knowledge, opinion**: צעיר אני לימים ואתם ישישים על כן זחלתי

מהכתוב הנזכר, יאין ספק בדבר כי בערש ההסב הזה היו נותנים בפאת הערש מין כסת מיוחדה, להשען עליה, להטות עליה האציל, כמו שאומר בן סירא, עי׳ ערך אַציל, והיה מנהג זה ידוע גם להערבים. ויש בלשון ערב׳ הקדומה גם פעל לזה, אתבאא a), ואתכּא ענד פלאן, ממש כמו בעבר׳, הסב אצל פלוני, במשמ׳ סעד אצלו, והשם מתּכּא b) מטה של הסבה, בכסתות להשען עליהם, ולהכסתות האלה של הסבה יש בערב׳ גם שם: ושאד, ושאדה c), ופרשוהו המלונים הערבים ב א ל מ ת כ א. ויש לחשב כי בעבר׳ היה השם לזה הדבר אותו צרוף האותיות כמו בערב׳ אלא מסורס קצת, כמו ד ו א ש, או דֻוש, ונטשטשה האות ו או נמחקה, ונשארו האותיות ד ש, זבבואה של אות אחרת ביניהם, והשם ש מ ר ו ן שלפניו נתן מקום לחשב כי שתי האותיות ד ש והאות שהיתה ביניהם הן שארית כמו״כ של שם עיר שיש בהן האותיות האלה, והוא: ד מ ש ק. ובאמת גם עצם השם ש מ ר ו ן חשוד, כמו שכבר העיר על זה ון הונקר (van Honacker) בפרישו לתרי עשר, שאין כלל מקום לשם הזה כאן, ואולי היה במקום השם שמרון פעל של שכיבה והסבה, כמו שיש בהכתוב השכבים על מטות שן ו ס ר ח י ם על ערשותם, ואותיות הפעל הזה שהיו אולי כמו״כ מטושטשות נדמו כמו שמרון ולפיהן תקנו גם דמשק. זהו אולי סדר תולדתה של המלה דמשק שלנו, עכ״פ כיון שלשוננו מיוסדה על המקרא כמו שהוא. השם דמשק, אפילו אם נשתבש, יש לו זכות שם עברי במשמעה היותר נאה לו לפי הענין, ובפרט שיש דומה לו בצורתו בְּדֹלַח. וכבר השתמש בשם זה בעל שבי״ע, אעפ״י שכונתו הוא היתה אולי לא להכסת אלא לעצם מטת ההסבה.

[1]) בארמ׳ דנא, בערב׳ דנּ d), ועי׳ הערה שלקמן. — [2]) זה ל ח ש שיש בו משום דרכי האמורי, ואין פרושו האמתי ידוע. אך הערוך ורש״י פרשו השם דני במשמ׳ חבית, ואעפ״י שלפי פרוש הערוך „יוחזקו החביות״ דני הוא מ״ר ארמי. אך רש״י פרש דני כנוי רבים מדב״ע: התחזקו חביותי, וא״כ דני הוא מ״ר עברי החביות שלי. ובהיות שהשם דַּן במושג זה ישנו גם בארמ׳ וגם בערב׳, אעפ״י שפקפק פרנקל בערביותו וגזר שהוא שאול מארמית (Lehnw. 169), מכל מקום גם פרנקל אינו פוסל את שמיותו. ובהיות שרוב דברי הנחש שבאו שם בתוספתא ובגמ׳ הם בעברית, רגלים לדבר שגם נחש זה הוא מלשון עברית, והמלה דן היתה במציאות בלשון העברית.

[1]) ופרש שם בעצמו: שיתקן עליו האומן הכותל בעת הבנין שלא יבוא מעוקם (בל״ע) מסטרה. ע״כ. והנה בכ״י אחד כתוב זנבו במקום דנבו, וסובר דר׳ בכר כי עכ״פ דנב לקוח מהשם הארמי דנב במשמ׳ זנב.

[2]) עי׳ הערה לערך *דַּן.

[3]) מן ידע, עי״ש.

---

a) اتّكا b) مُتّكا c) وساد وسادة d) دَنّ

ואירא מחות דֵעִי אתכם (איוב לב ו). לכן אמרתי שמעה לי אחוה דֵעִי אף אני (שם י). אשא דֵעִי למרחוק ולפעלי אתן צדק (שם לו ג). — ומ"ר דֵעִים, תְּמִים דֵעִים: התדע על מפלשי עב מפלאות תְּמִים דֵעִים (שם לז טז), ועי' תָּמִים.—יְדַע פֶּתַע[1], ידיעה שבאה מהרה: תשלח דַע פֶּתַע עד אפסי ארץ (אד"ס שב"ק, המשורר).

דֵּעָה, ש"נ, מ"ר דֵעוֹת,—א) כמו מקור: כי מלאה הארץ דֵעָה את יי' (ישע' יא ט).— ב) עצם הידיעה, הדבר הידוע: את מי יורה דֵעָה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים (ישע' כח ט). ואמרו (הכופרים) איכה ידע אל ויש דֵעָה בעליון הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל (תהל' עג יא-יב). — וכמו חכמה: ונתתי לכם רעים כלבי ורעו אתכם דֵעָה[2] והשכל (ירמ' ג טו). — ומ"ר: כי אל דֵעוֹת יי' ולא נתכנו עללות (ש"א ב ג). כי אמנם לא שקר מלי תמים דֵעוֹת עמך (איוב לו ד), ועי' תָּמִים. — *והכח לדעת ולהבין דברים. כמו בינה, שכל: נתן הקב"ה דיעה באדה"ר מעין דוגמא של מעלה (פסח' נד.). וכל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו (ברכ' לג.). גדולה דיעה שניתנה בין שתי אותיות (סנה' לב.). אין עני אלא בדיעה (נדר' מא.). — ואמר המשל: אדם בלי כסף ומטבע לבסיל יחשב וחסר דיעה (מראה המוכר ו:). — *ומה שראוי וצריך שידע אדם, החכמות: אמר (המשל) דעה חסרת מה קנית דעה קנית מה חסרת (מד"ר ויקר' א, תנחו' שם. והובא כהמעל' של רב"ט פלקיירא ב). — ג) *טבע נפשו של אדם ונטיותיה ותכונתה והרגלה בדברים חמריים ומוסריים, Gemütsart; caractère; character: ארבע מדות בדעות נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו קשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד נוח לכעוס וקשה לרצות רשע (אבות ה יא). דעות הרבה יש לכל אחד ואחד מבני אדם וזו משונה מזו ורחוקה ממנו ביותר (רמב"ם דעות א א). ויש בין כל דעה ודעה הרחוקה ממנה בקצה האחר דעות בינוניות זו רחוקה מזו וכל הדעות יש מהן דעות שהן לאדם מתחלת ברייתו לפי טבע גופו ויש מהן דעות שטבעו של אדם זה מכוון ועתיד לקבל אותם במהרה יותר משאר הדעות (שם ב). כשם שהחכם ניכר בחכמתו ובדעותיו והוא מובדל בהם משאר העם כן צריך שיהיה ניכר במעשיו במאכלו ובמשקהו (שם ה א). דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו (שם ו א). חמשה דברים העושה אותם ימשך אחריהם תמיד וקשים הם לפרוש מהן לפיכך צריך אדם להזהר מהן שמא ידבק בהן והן כולן דעות רעות עד מאד (הוא, תשוב' ד ה). כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם או חכם או סכל או רחמן או אכזרי או כילי או שוע וכן שאר כל הדעות (שם ה ב). אשה רעה בדעותיה ושאינה צנועה כבנות ישראל הכשרות מצוה לגרשה (הוא, גרוש' י). אם נמצא (העבד) גנב או חוטף או גונב נפשות או בורח תמיד או זולל וסובא וכיוצא בדברים אלו אינו יכול להחזיר שכל העבדים בחזקת שיש בהן כל הדעות הרעות (הוא, מכי' טו יג). שהוא רוצה שלא יחזיקו אותו בעני וגם אינו רוצה שיחזיקו אותו בעשיר שיש דעות באדם (ר"י על הרי"ף, סנה' ח.). —ובמשמ' *טעם, מה שמוצא חן בעיני אדם: כשם שיש דיעות במאכל כך יש דיעות בנשים (תוספתא סוט' ה ט). כשם שיש דיעות במאכל ובמשתה כך יש דיעות באנשים (ירוש' שם א יז). — ד) *מחשבה שאדם חושב ומה שמעסיק את שכלו, Gedanke; pensée; Thought: גרוש שנשא גרושה ארבע דיעות במיטה (פסח' קיב.). — *ומה שאדם חושב ומרגיש אדות דבר מהדברים, Ansicht; vue; view: כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הלך אחר רוב דיעות (יבמ' פח:) — *ומה ששכלו של אדם רואה ודן בשאלה מהשאלות, Meinung; opinion: וכבר האריך רבינו סעדיה ז"ל וכו' מה שיתברר בו בטול דעות האנשים האלה (חו"ה עבוד' א' ד). וכבר בארנו גנות שתי הדעות האלה במה שקדם לנו (שם). נחלשו דעותינו מהשיג כח הוית חכמתו וצדקו (שם ח). וכן דעת כל החכמים התורניים שנמשכו אחר דעות הפילוסופים (העקרים ג כב). וראוי שנדבר בהוראת המערכת ונאמר שדעות האנשים בהוראת המערכת לפי מה שנמצא לקדמונים שנים (שם ד ד). כי אריסטו נקה דעות הפילוסופים כלם (אלגזלי, מאזני מצפט). והאמין (אריסטו) בה' ובמה שחייבוהו הדעות השלמות (שם). —*דעות נפרדות, כמו שכלים נפרדים, עי"ש: שהם חשבו שהמלאכים להם דיעות נפרדות והם השרפים העומדים ממעל לכסא כבודו (ר"ב ב"ת, יקוו המים ד).

— [1]) חקוי להשם dépêche בלשונות המערביות.

[2]) יש מגיהים לפי השבעים רְעָה.

*דָּעוּךְ, ש"ז, — בה"פ מן דָּעַךְ: נגלה לו קוצר ימיננו ועוצם לשוננו ויבוש מקורינו ודיעוך מאורינו (ר"י חריזי, איתיאל יו).

*דְּעִיכָה, ש"נ, — בה"פ מן דָּעַךְ: הדעיכה היא תפתוף הנר בעת שתחלוש הלהב קודם שתכבה (המליצה לר"ש כר"ס, ככר כ). אם ידעך חום האבר תכלית הדעיכה[1]) (קבולי גלינוס, כ"י פריז). — ובהשאלה, דעיכת מראה הפנים, שמראה הפנים נעשה קצת השוך: ואמנם אותות העתק רקיקת המוגלא אל החרחור בדעיכת המראה ומשיכת הגבות והעין (קאנון ג י ד טו).

א.דעך[2]), ממנו א.דָּעַךְ ידעוך. ידעיכה.

א.דָּעַךְ, — א) פ"ע, דעכה האש, דעך הנר הדולק, נתמעטה ונפסקה הלהבה וחדלה מהיות דולקת עד שכבתה, erlöschen; s'éteindre; be extinguished: גם אור רשעים יִדְעָךְ ולא יגה שביב אשו אור חשך באהלו ונרו עליו יִדְעָךְ (איוב יח ה-ו). אור צדיקים ישמח ונר רשעים יִדְעָךְ (משלי יג ט). מקלל אביו ואמו יִדְעַךְ נרו באישון חשך (שם כ כ).—ובמליצה בהשאלה במשמ' מת, נהרג, נשמד: יחדו ישכבו בל יקומו דָּעֲכוּ כפשתה כבו (ישע' מג יז). — ידעכה שלהבת הטבע, ר"ל חם התאוות: ולמי שארכו לו השנים עד שתדעך שלהבת הטבע ולהבו ואז לבו דואג בקרבו (מנח' קנא' לאכה מאיר, מכת' לה).— ופעול ידעוך. דעוכה: וכל מה שמאריכים להם ומרבים טובם הוא להשמדם עדי עד כי תהיה נשמתם דעוכה הרבה ואובדת לעד (ר"מ אלשיך איוב כא יז).

— נפע' נִדְעַךְ, נִדְעֲכוּ. — למשל המים בעת החם הגדול, נתיבשו, נשתו: בעת יזרבו נצמתו (הנחלים) בחמו נִדְעֲכוּ ממקומם (איוב ו יז).—והצמח, נפסק לחו ואבו: נצר חמס לא ינקה בו ישרש חנף על שן סלע בקרדמות על גפת נחל לפני כל מטר נדעכו (כ"ס גני' מ יח-יו). — והאור כהה: וכדשאים למול ארזי לבנון וכאזוב נגד רום תמרים וכדמות נר אשר נדעך לנגד מאור בוקר ויפעת המאורים (ר"מ דרעי, לקו"ק ל).—והריח, פג וכלה: ויהיה הריח (של השתן) שוה לא סרוח ולא נדעך (קאנון א כ גח). —ובהשאלה

1) בגוף הכ"י כתוב הדעוכה וצ"ל הדעיכה.
2) בערב' ח'מד, המד a), בארם דעך.
a) خمد همد

לבני אדם: אז נדעכתי ממקומי ועליתי בתוהו (ר"מ אלשיך, איוב כ). — והנפש, נדעכה הנפש ממקומה: כי יחם לבבי בשלהבת יה ובחומו נדעכת נפשו ממקומה (א' מפו אה"ל ו).

— פע', דִּעֵךְ, דִּעֲכוּ,—בהשאלה, נשמדו: סבוני (האויבים) כדבורים דֹּעֲכוּ כאש קוצים (תהל' קיח יב). — ואמר הפיט: אבלה נפשי וחשך תארי, בית תפארתי כנשף בו הארי, גם פליטתי אשר עזבו ושארי דועכו כהיום בשלשה בתשרי (סליח' לו"ג, אבלה נפשי).

— פע', ידַעֵךְ: המוציאי ממסגר לחפשי דִּעֵךְ וצמת מבאישי (יולר אחה"פ אלוליו). גדעני הניעני הכאני, אך עתה הלאני דִּעֲכֵנִי בשמונה בו שמאלית וימנית, הלא שלשתן קבעתי תענית (סליח' י' טבת, אזכרה).

— הפע', יהִדְעִיךְ: גל לאילת אהב לבא אל רהב, לְהַדְעִיךְ יקוד להב. מגזי רהב (קרוב' לפורים, תמימים).

ב.דעך[1]), ממנו ב.*דעך.

ב.*דָּעַךְ, פ"י,—מעך בחזקה, כתש ישבר, zermalmen; écraser; to crush: אין לי אלא שהרגו באלו שהוא חייב דחפו דחקו חנקו בעטו דעכו מנין ת"ל בידו מכל מקום (ספרי מסעי קס) אותם שדועכים העון ברגליהם בעקביהם (מדר' תהל' מט).

— *נפע' *נִדְעַךְ: באו והסתכלו במצרים עשר מכות בלבד הבאתי עליהם ולא יכלו לעמוד בהם אלא נדעכו והלכו להם (פסיק' רבתי לה).

*דֵּעָךְ, ש"ז,—הקול שמשמיעה השלהבת בשעה שהיא דועכת (אוה"ש, ב"ז, ת' גרמ עכרי).

דעץ, ממנו אולי *דַּעַץ, ידעץ.

*דַּעַץ[2]), ש"ז, שם כתב העברי העתיק, Benennung der althebr Schrift; nom de l'ancienne écriture hebr. name of the old heb. script: רבי אומר בתחלה בכתב זה (כתב אשורי) ניתנה תורה לישראל כיון שחטאו נהפך להן לדעץ[3])

1) בערב' דעך a), במשמ' מעך
2) עי' הערה לקמן. — 3) בנוסחא' כתוב לרועץ, והיתה גרסה זו גם בספרי ר"נ בעל הערוך, שהביא השם הזה בערך רעץ ופרש במשמ' צער אך כבר הזכיר שם ר"נ בעצמו ס"א שגורסים דעץ בדלת, וזו היא גרסת ר"ת, ואעפ"י שבפרושו הנדפס בש"ס ווילנה נדפסה
a) دعك

כיון שחזרו בהן החזירו להם (סנה׳ כב.). שניתנה תורה בכתב עברי ש׳ רעץ והוא הכתב שהחזיקו בו הכותים וכו׳ וכיון שחטאו נהפך להם לדעץ (תמו׳ הגא׳, סרכבי סנח).

דָּעַץ[1], פ״י,—דעץ את היתד בקרקע, תחבו: ויעקב תקע את אהלו כלומר תקע ידעץ כפס יתידות אהלי בהם (שכל טוב, ברא׳ לא כה).

דַּעַת, ש״נ, — א) כמו מקור, כמו שה״פ מן יָדַע: יעץ הַדַּעַת טוב ורע (ברא׳ ב ט). הלא היא הַדַּעַת אתי נאם יי׳ (ירמ׳ כב יו). ויאמרו לאל סור ממנו וְדַעַת דרכיך לא חפצנו (איוב כא יד). ואותי יום יום ידרשון וְדַעַת דרכי יחפצון (ישע׳ נח ב). ולבב נמהרים יבין לָדַעַת ולשון עלגים תמהר לדבר צחות (שם לב ד). כי תמלא הארץ לָדַעַת את כבוד יי׳ (חבק׳ ב יד). ואתנה לבי לָדַעַת חכמה ודעת הללות ושמחה (קהל׳ א יז). מִדַּעְתִּי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה ואגיד לך מאז בטרם תבוא השמעתיך (ישע׳ מח ד). כְּדַעְתְּכֶם ידעתי גם אני לא נפל אנכי מכם (איוב יג ב). — יַדַּעְתִּיךָ, שידעתי אותך: אך מיום דעתיך, מודה לא שמעתיך (תמו׳ ר״ת, הולי מק״כ 166). — בִּבְלִי־דַעַת, מבלי דעת שלא ידע דבר אדות זאת, וגם במשמ׳ כונה, בלי כונה, בלי רצון: אשר יכה את רעהו בִּבְלִי־דַעַת והוא לא שנא לו מתמל שלשם (דבר׳ יט ד). לנוס שמה (אל ערי המקלט) רוצח מכה נפש בשגגה בִּבְלִי־דַעַת (יהוש׳ כ ג). כי בִבְלִי־דַעַת הכה את רעהו ולא שנא הוא לו מתמול שלשם (שם ה). — *בְּדַעַת פלוני. מִדַּעַת פלוני, לְדַעַת פלוני, מִדַּעְתּוֹ של פלוני, לְדַעְתּוֹ של פלוני, ר״ל בידיעתו, כרצונו: מלוה ישראל מעותיו של נכרי מדעת הנכרי אבל לא מדעת ישראל (ב״מ ה ו). אין כותבין שטרי אירוסין ונישואין אלא מדעת שניהם והחתן נותן שכר אין כותבין שטרי אריסות וקבלנות אלא מדעת שניהם והמקבל נותן שכר אין כותבין שטרי בירורין וכל מעשה בית דין אלא מדעת שניהם ושניהם נותנין שכר (ב״ב י ד). ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו (אבות ג טז). מזין על האדם מדעתו ושלא מדעתו (פרה יב ב). יתומה שהשיאוה אמה או אחיה מדעתה וכתבו לה במאה או בחמשים זוז (כתוב׳ ו ו). על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן (פסח׳ פח.). זה הכלל כל (מום) שהוא לדעתו אסור ושלא לדעתו מותר (בכור׳ ה ג). תנור שהוסק מאחוריו או שהוסק שלא לדעתו או שהוסק בבית האומן (כלים ה ד). עכו״ם שהתנדב קורה ושם כתוב עליה בודקין אתו אם אמר בדעת ישראל הפרישתיה יגוד וישתמש במותר (ערכ׳ ו.). אין אונס לערוה לפי שאין קישוי אלא לדעת (יבמ׳ נג:). המאבד עצמו לדעת אין מתעסקין עמו בכל דבר (שמח׳ ב א). — ב) כח הידיעה שבאדם, כמו חכמה, בינה, תבונה, Einsicht, Weisheit intelligence, sagesse; wisdom: ונחה עליו רוח יי׳ רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דַּעַת ויראת יי׳ (ישע׳ יא ב). ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה וּבְדַעַת ובכל מלאכה (שמות לא ג). וילמדהו דַּעַת ודרך תבונות יודיענו (ישע׳ מ יד). מי זה מחשיך עצה במלין בלי־דַעַת (איוב לח ב). — ואמר בן סירא: באין אישון יחסר אור ובאין דעת תחסר חכמה (ב״ס גני׳ ג כה). לא אמרתי אלא במי שיש בו דעת להניח (ספרי חקת קכד). בני אדם שהן ערומין בדעת ומשימין עצמן בבהמה (חול׳ ה:). אדם שאין בו דעת (פסיק׳ דר״כ, כני עקרס). ודברים אלו אינן תלויים אלא בדעת הדיין

המלה לרועץ כריש, ברור הדבר שזה שבוש וצריך להיות לדועץ בדלת, כיון שהוא מפרש מלה זו עפ״י התרגום ויצג ודעץ. וכן היתה גרסת הגאון כמו שנראה מדברי תשו׳ הגאונ׳ שהובא בפנים. ויש ראיה עוד יותר קדומה, כמעט מזמן התלמוד בעצמו, שכך היתה הגרסה האמתית דעץ בדלת ולא בריש, והיא מדברי אבי הכנסת הנוצרית אפיפנוס (מזמן חצי השני של מאה הרביעית למנין הנוצרים, אולי רק כמאה שנה אחרי שנפסק השמוש בכתב העתיק) שנשארו בקטע אחד מספרו de XII Genus, ספר שם כי עזרא נתן להשמרונים את התורה בעצם הכתב שנתן אלהים על הר סיני והיהודים קוראים כתב זה deession (quam formam Hebraei deession vocant) והוא אומר שפרושו הוא חרות, גלוף (quod interpetatur in sculptum), והשמרונים משתמשים בכתב זה גם עתה וזה לא אותו הכתב שמשתמשים בו היהודים אלא אותו הכתב שהיה כתוב בלוחות האבן, רק עזרא כשעלה מבבל רצה להבדיל את היהודים מכל האמות ולכן שנה את כתבם, ונשאר הכתב העתיק שנקרא deessenon אצל השמרונים בלבד (G. Hoffman. ZAW, I, 343). והנה מדברי אפיפנוס אלה נראה, כי גם אז חשבו שפרושו של דעץ הוא ממשמע׳ נעיצה שיש לו לשרש זה בארמ׳, כמו שפרש גם ר״ת, ואעפי״כ נראה כי אין זה אלא פרוש עפ״י סברה, לפי השרש דעץ שבארמ׳, ופרושה האמתי של מלה זו עוד לא נתברר היטב. ועי׳ עוד לבונאי, וערך רעץ, ובהמבוא בפרק הכתב.

[1]) בארמ׳ דְּעַץ.

ועוצם בינתו (רמב"ם עדות ט ז).—וכנ': חכמתך וְדַעְתֵּךְ היא שׁיבבתך ותאמרי בלבך אני ואפסי עוד (ישע' מז י). יי' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בְּדַעְתּוֹ תהומות נבקעו ושחקים ירעפו טל (משלי ג יט-כ). משיב חכמים אחור וְדַעְתָּם יסכל (ישע' מד כה). — ואמר בן סירא: ויש חכם לנפשו נחכם פרי דעתו על גויתו ויש חכם לעמו נחכם פרי דעתו נאמן (כ"ס גני' לז כב-כג). — בן דעת (ב"מ ת.). ואפילו עבד ושפחה הואיל והן בני דעת וישנן במקצת מצות נעשין שלוחין למשא ומתן (רמב"ם שלוחין ב ב).—‏ומשל: לעולם אל ישליך אדם דעתו אחריו כי העינים הם לפנים ולא לאחור (אגרות הרמב"ם).—*דעת הבריות, גונב דעת הבריות, מרמה אותם: הראשון שבגנבים גונב דעת הבריות (מכי' משפט' יג). ובאה אל בית הגנב זה הגונב דעת הבריות שאין לו ממון אצל חבירו וטוענו ומשביעו (שבוע' לט.). אסור לרמות את בני אדם במקח וממכר או לגנוב את דעתם (הרמב"ם מכיר' יח א). — *וכח המחשבה של האדם: ואין לך שפל רוח יותר מרודף שלום וחשוב בדעתך איך הוא רודף שלום אם אינו שפל רוח (כלה רבתי ג). אמרה חוה בדעתה כל הדברים שהפקידני רבי מתחלה שקר המה (אדר"נ א). — *דַּעְתּוֹ של פלוני קלה, ר"ל תוכל להטותה כרצונך: נשים דעתן קלה עליהן (שבת לג:). — ואמר המשל: דעתן של נשים קלות ומלבושיהן ארוכות רחבות וגדולות (מרא׳ה המוסר יז.). — *שִׁקּוּל הַדַּעַת, מה שדעתו של אדם שוקלת ובודקת אם כך או כך הוא: הכל מודין שאם טעו בשקול הדעת שאין מחזירין (ירוש' כתוב' ט לג.). טעה בדבר משנה וכו' בשיקול הדעת (סנה' ו.). מנהג שאין לו ראיה מן התורה אינו אלא כטועה בשקול הדעת (סופר' יד יח). ואלה (המצית השכליות) היו ידועות בשקול הדעת לפני תת התורה ביד משה (ראב"ע. יסוד מורא ה). והגאון הביא ראיות משקול הדעת כי לא יתכן להיות שבר תחת שבר כמשמעו (הוא. ויקר' כד יט). בראיות וסברות על תחיית והמתים משקול הדעת (מגל' המגלה לר"א הנשיא כס' העבור). טעה בשיקול הדעת כגון דבר שהוא מחלוקת תנאים (רמב"ם סנה' ו ב). ועדיין נשארת להודיעני היאך זה משקול הדעת (אגר' הויכוח לרמ"ט פלקיירא). וזה היה התבוננות גדול מצד האשה ויואב ושקול הדעת אין כמוהו (נופ' צופ'. מסיר ליאון ב יג).—‏אנשי שקול הדעת, בעלי שקול הדעת, שׁשׁפטים על כל דבר לפי שקול דעתם: והכל במספר במשקל בגזירת האחד אשר אין לו ראשית ואין שני לו על כן אמרו אנשי שקול הדעת כי התוכחות הבאות על בן אדם יש מהן ליסר אותו (ראב"ע. הקד' איוב). וזדון בעלי שקול הדעת וגאותם בעיונם הביאם לשקול עניני התורה האמתיים והנשגבים בדעותם במאזני חקירתם (שעה"ש לר"י אבן לטיף כג). — *נטרפה דעתו עליו, נהיה משגע: כל שנטרפה דעתו מפני חכמתו סימן יפה לו וכל שנטרפה חכמתו מפני דעתו סימן רע לו (תוספתא ברכ' ג ד). חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמת שמא תטרף דעתו עליו (מו"ק כו:). אמר להן (הורקנוס) לחביריו כמדומה אני שדעתו של אבא נטרפה אמר להו דעתו ודעת אמו נטרפה (סנה, סח.). כל מי שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים אעפ"י שהוא מדבר ושואל כענין בשאר דברים ה"ז פסול (רמב"ם עדות ט ט). מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם (הוא. ממרים ו י). —*כוון דַּעַת וטירוף דעת: כשישראל נכנסין לבתי כנסיות וקורין ק"ש בכיוון הדעת בקול אחד בדעה וטעם אחד הקב"ה אומר להם היושבת בגנים וכו' אבל כשישראל קורין שמע בטירוף הדעת זה מקדים וזה מאחר ואינם מכוונים דעתם בק"ש רוח הקדש צווחת (מד"ר שה"ש. סיומא).—וכן נטלטלה דעתו: לכך נצטוה בהן שלא ישתה יין שלא תטלטל דעתו (תנחומא שמיני ז).—‏יצא מדעתו: כראותה שמשודכה יצא מדעתו עד שהשליך עצמו בבור (שו"ת שמש צדקה ב ה). במנהג ההוללים ששותים יין רב עד שיוצאים מדעתם (פלא יועץ ד). —*פלוני הוא בדעתו, שדעתו בריאה ושלמה עליו, שלא נטרפה: לשנים שרגמו איקונין של מלך אחד שכור ואחד בדעתו (תנחומא ויקר' טו). — ‏עָנִי בְּדַעַת, שאינו חכם גדול. ‏עניות הדעת: בעניותינו מתוך עניות דעתנו שאין אנו יודעים פי' המקרא (רש"י יבמ' לב:). — ‏חֲסַר דַּעַת, שוטה אויל: לא ראיתי ביישן חסר דעת ולא דעתן מבלי בשת (רשב"ג, תקון מדות הנפש). אל תגנה מקח חבירך ואל תחליש דעתו כי זה מנהג לחסרי דעת (ר"י מילי תפוחי זהב קכב.). *עלה על דַּעְתּוֹ דבר פלוני חשב כך: וכי על דעתנו עלתה שזקני ב"ד שופכי דמים הן (סוט' ט ו). וכי תעלה על דעתך שהאדם הולך לשופט שלא נמצא בימיו (ספרי שופט' קנג). לא תשכב

בעבוטו וכי עלתה על דעתך שישכב בעבוטו אלא שלא תשכב ועבוטו עמך (שם תלא רעו). וכי תעלה על דעתך שזה מהלך בשוק וזה נהרג (כתוב' לג:). חלילה וחלילה שעלה בדעתי זה (הקד' מלמ' פתלמ').—*הסיח דעתו מדבר, הטה והרחיק את מחשבתו מדבר זה, לא חשב בו: שתסיח דעתם כדי שלא יאמרו מעשה כשפים הם (ברכ' ט:). ומה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת אמרה תורה והיה על מצחו תמיד שלא תסיח דעתו ממנו תפילין שיש בהן אזכרות הרבה עאכו"כ (מנח' לו:). — *ועקר דעתו: לא עקר דעתו מהליכתו (רש"י ערוב' נב.). — *הֶסֵּחַ הַדַּעַת, עי' הסח. — *דַּעְתּוֹ על הדבר, מחשבתו, הוא חושב עליו: לא כל המקדיש נכסיו אין דעתו על כסות אשתו ובניו (ב"ק קב:). וכי דעתו של אדם על תפיליו (שם). כל הנודר אין דעתו על מה שהפקיר (נדר' מג:).— *נתן דעתו, חשב, רצה: נתן דעתו להושיבם בראש (הור' י.). תן דעתך עד שיצא מפיך השוב מעשיך בדרך ארץ ותן שכר לפסיעותיך (דא"ז ג). שים דעתך שתשאלנו כהוגן (רגמ"ה מעי' ה.). שאין אדם משים דעתו לדברים שאין בהן ממש (רמב"ם טו"נ ו ד).—*הסכימה דעתם, היתה הסכמה במחשבה, חשבו כלם באופן אחד: נתן המקום עצה בלב כל אחד ואחד (של ע"ב זקנים שתרגמו התורה ליונית) והסכימה דעתן לדעה אחת וכתבו לו תורה בפני עצמה וי"ג דברים שינו בה (סופר' א ח) — *הַדַּעַת נותנת, השכל מחיב, כמו הדין נותן: אבל הדעת נותנת והמחקר והסברא מעידים כי במקום אשר הוא רחוק מקו השוה ס"ט חלקים יהיה קוטב הצפוני עולה עליו ס"ט חלקים (העבור לר"א בר חייא א ג). כי הדעת נותנת שמציאות הטוב הרב עם הרע המועט יותר נבחר מהעדר הטוב הרב בעבור הרע המועט (כוזרי ב יג).—וכמו"כ *הדעת מכרעת: אין (גיד הנשה) נוהג אלא באחת (הירכות) ודעת מכרעת שהיא של ימין (תוספתא חול' ז א). — *הַגְבָּרַת הַדַּעַת, מצוי מאד בסגנון הקראים במשמעת מה שהשכל שופט בכח ההגיון: ואחר שנסתפק מכל זה אף אין בו הגברת רמז מתורת ה' ומהגברת דעתנו (יהודה הדסי האשכול לד). — *אין הדעת סובלת זאת, זה נגד השכל הישר: דבר שאין הדעת סובלתו (אלפסי כתוב' שמא). וזה תימה גדול ודבר שאין הדעת סובלת אותו (רמב"ם בלוחין ו ס). והירא את דבר ה' יאמין כל דבריהם ואף אם לא יסבלם דעתו ולא יבינם יתלה הדבר בחסרון דעתו (מ' אלדכי, ב"א ט). — *דברים של דעת, ר"ל של שכל הישר, של הגיון: ועוד דברים של דעת וכי מה היה לו לעשות (רמב"ם מלוה ולוה טו ב).—ג) מה שאדם יודע, הידיעות שקנה לו האדם אדות עולם ומלואו על ידי דעתו ושכלו, בחקירה ודרישה, בנסיון, עפ"י שמועה ששמע מאנשים חכמים, וכדומה, והוא נרדף עם חכמה, מדע, Weisheit, Wissensch.; sagesse, science; wisdom knowledge: כי שפתי כהן ישמרו דַעַת ותורה יבקשו מפיהו (מלא' ב ז). לב נבון יקנה דָּעַת ואזן חכמים תבקש דָּעַת (משלי יח טו). קחו מוסרי ואל כסף וְדַעַת מחרוץ נבחר כי טובה חכמה מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה (שם ח י–יא). ולבי ראה הרבה חכמה וָדָעַת (קהל' א טז). ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד דַּעַת את העם ואזן וחקר תקן משלים הרבה (שם יב ט).— ואמר בן סירא: דעת רופא תרים ראשו ולפני נדיבים יתיצב (ב"ס גני' לח ג). — ואמר המשל: דעת קנית מה חסרת דעת חסרת מה קנית (פסיק' דר"כ, פרה). דעת בלי עשר כרגלים בלי נעלים (הלבנון ג קמב). — ד) בכלל, *רוח האדם, נפשו, הרגשתו: והאיש משה עניו מאד עניו בדעתו (ספרי כז). לא היו מביאין דלתות כל עיקר מפני שדעתו של תינוק גסה עליו (סוכ' כא.). וכל מי שדעתו שפלה הקב"ה מצילו מן הפורעניות (כלה רבתי י). (ועובד הכה"ג ביום הכפורים כל היום וטורח) שלא תזוח דעתו עליו (יומ' יט.). אין מעמידין פרנס על הצבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו שאם תזוח דעתו עליו אומרין לו חזור לאחוריך (שם כב:). רבי יהודה אומר לא בבליים היו אלא אלסנדריים היו (שהיו רגילים לתלש בשערו של שעיר המשתלח וכו') אמר לו רבי יוסי תנוח דעתך שהנחת את דעתי (שם סו:). — *דעתו מיושבת עליו, נחה נפשו, שקטה: אפילו אוכל (הנחש) כל מעדני עולם אין דעתו מיושבת עליו עד שיאכל עפר (יומ' עה.). בזמן שאדם ענוותן ובני ביתו ענוותנין והלך לו למדינת הים ואמר מודה אני לפניך ה' אלהי שאשתי אינה עושה מריבה אצל אחרים לבו אין מתפחד עליו ודעתו מיושבת במקום עד שעה שיחזור (אדר"נ ז). עוברה שהריחה בשר קודש או בשר חזיר תוחבין לה כוש ברוטב ומניחין לה על פיה אם נתיישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה רוטב עצמו ואם נתיישבה דעתה

מוטב ואם לאו מאכילין אותה שומן עצמו (יומ' פג.) — *נתקררה דעתו, נחה נפשו, שקט כעסו, הוקל צערו בתפים: ותעלולים ימשלו בם א"ר פפא בר יעקב תעלי בני תעלי ולא נתקררה **דעתו** עד שאמר להם ירהבו הנער בזקן (חגי' יד.). בשעה שאמר הקב"ה לאדם וקוץ ודרדר תצמיח לך זלגו עיניו דמעות וכו' כיון שאמר לו בזיעת אפך תאכל לחם נתקררה **דעתו** (פסח' קיח.). ביקש הקב"ה להפוך את העולם כלו לדם כיון שנסתכל בחנניה מישאל ועזריה נתקררה דעתו (סנה' לג.). ביקש הקב"ה להחזיר את העולם כולו לתוהו ובוהו בשביל יהויקים נסתכל בדורו ונתקררה **דעתו** (שם קג.). בשעה שאמר לו הקב"ה לאברהם אבינו התהלך לפני והיה תמים אחזתו רעדה אמר שמא יש בי דבר מגונה כיון שאמר לו ואתנה בריתי ביני ובינך נתקררה **דעתו** (נדר' לב.)—*אין הדעת סובלת אותו, אין הנפש, הטבע האנושית יכולה לסבול זאת: ארבעה אין **הדעת** סובלתן אלו הן דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף ופרנס מתגאה על הציבור בחנם (פסח' קיג:). —*דעת הבריות, הרגשות בני אדם: לא ישתה אדם מן הכוס ויתננו לחברו לפי שאין **דעת הבריות** שוות (תוספתא ברכ' ה ט).— *וכמו דֵעָה דֵעוֹת, במשמ' טבע ותכונת הנפש, מדותיה ומנהגיה: הגיעה תורה לסוף **דעתו** של בן סורר ומורה שסוף מגמר נכסי אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא (סנה' עב.). ואל תרדוף אחר כבוד ואל תגיס **דעתך** בהוראה (דא"ז ג).—*נקיי הדעת, בעלי תכונות ומדות נאות: (כתב) איש פלוני בן איש פלוני ולא כתב עד כשר וכך היו **נקיי הדעת** שבירושלם עושין (גיט' ט ח). כך היו **נקיי הדעת** שבירושלם עושין לא היה אחד מהם הולך לבית המשתה עד שהוא יודע מי הולך עמו (מכי' מבפט' כ). מקום **שנקיי הדעת** צובעין (חגי' כב:). כך היו **נקיי הדעת** שבירושלם עושין לא היו חותמין על השטר אלא אם כן יודעין מי חותם עמהן (סנה' כג.). כך היו מנהגן של **נקיי הדעת** שבירושלם מכניסין לבעלי דינין ושומעין דבריהן וכו' ומוציאין אותן לחוץ ונושאין ונותנין בדבר (שם ל.). כך היו **נקיי הדעת** שבירושלם עושין כשהיו מוציאין את התורה ומחזירין היו הולכין אחריה מפני כבודה (סופר' יד יג). —*דַעְתּוֹ יפה, טבעו חזקה, יכול לסבול דברים, אינו רך הטבע: כהן שדעתו **יפה** שורפה (את הקיבה בחלבה) חיה (ע"ז כ ס). שאי אפשר לבשלו (את השעיר) בשבת והכהנים הבבליים אוכלין אותו חי (ולא מבושל) **שדעתן יפה** שאינן אניני **הדעת** (רגמ"ס מנח. ק.). ועי' אנין. — *דַעְתּוֹ קצרה, קצה, מי שהוא קצר רוח, אינו יכול לסבול: כל ימי עני רעים זה **שדעתו** קצרה וטוב לב משתה תמיד זה **שדעתו** רחבה (ב"ב קמה:). בזמן שדעתן (של יושבי לוז) קצה עליהן יוצאין חוץ לחומה והן מתים (סוט' מו:). קצרה **דעתו** של בן מלך (ילק' בלק תשעא). — *דַעְתּוֹ קרובה לפלוני, נוטה אליו: הואיל **ודעתו** של אדם קרובה אצל בנו (ב"ב קמב:). —יְקרוּב דַעַת, קְרֵבוּת דַעַת, הוא בקרבות דעת עם פלוני, ואצל פלוני, הם מקורבים זה לזה בנטיות הנפש והרצון זה לזה: מלאכים נסים ועבים שיש להם **קריבות הדעת** אצל בני אדם (עמס"מ, עולם העשיה קעו). — *דַעְתּוֹ מעורבת עם הבריות, מתקרב אליהם, מתנהג כמנהגיהם: לעולם תהא **דעתו** של אדם מעורבת עם הבריות (כלה רבתי י). כללו של דבר אל ישנה אדם **דעתו** מדעת חביריו ובני אדם (דא"ז ז). — ה) *כמו דֵעָה, במשמ' ראי השכל והשקפתו על דבר מהדברים כך או כך. **Meinung opinion**: אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד ואל תאמר קבלו **דעתי** שהן רשאין ולא אתה (אבות ד ח). כביצה שאמרו לא גדולה ולא קטנה וכו' אלא הכל לפי **דעתו** של רואה (כלים יז ו). הסכימה **דעתן לדעת** עליונה (ספרי נשא מה). כלום הגענו לסוף **דעתו** של ר"ש (מנח' ד.). אמר להם אם **כדעתכם** אתם חייבתם את כל ישראל בלייה (מד"ר שה"ש. זאת קומתך). ואין **דעתי** נוטה לדברים אלו (רמב"ם מכיר' כב יז). הספקות המחייבות לדעת **דעת** מאלה (ר"י אברבנל, מ"ב כד). ובכל דבר שאין מופת בביטולו לא נניח מה שהוא מתישב יפה מפני **דעת** קודם (רשב"ל דורלן, חלק בוסינו ב). — *דעת הבריות, מה שחושבים ב"א על דבר מהדברים: אל יתיחד אדם עם כל הנשים בפונדק אפילו עם אחותו ועם בתו מפני **דעת הבריות** (אדר"נ ב), ועי' בריות.—ובמשמ' *רצון, כונה: (לא אמרנו שמותר להחזיר את התבשיל בתנור) אלא **שדעתו** להחזיר אבל אין **דעתו** להחזיר אסור (שבת לח:). שהדיר את אשתו מלעלות לרגל ועברה על **דעתו** ועלתה לרגל (נדר' כג.). הנותן דינר לעני ליקח לו חלוק לא יקח בו טלית טלית לא יקח בו חלוק מפני שמעביר על **דעתו** של בעל הבית (ב"מ עח:).—*על **דעתו** של פלוני, לפי מחשבתו. לפי כונתו: ובשמשביעין אותו אומרים לו הוי יודע שלא

על דעתך אנו משביעין אותך אלא על דעת המקום ועל דעת ב"ד (שבוע' לט.). על דעת הראשונה אני נודר (נדר' כג:). הוי יודע שלא על תנאי שבלבך אנו משביעין אותך אלא על דעתינו ועל דעת בית דין (שם כה.). הוו יודעים שלא על דעתכם אני משביע אתכם אלא על דעתי ועל דעת המקום (שם). כל הנודרת על דעת בעלה היא נודרת (שם עג:). מי שנשבע ואמר שבועה שלא אוכל היום ועל דעתכם אני נשבע אין זה יכול לומר כך וכך היה בלבי שלא נשבע זה על דעתו אלא על דעת אחרים (רמב"ם שבוע' ב טו). —*על דעת ש, במחשבה שכך הוא: ולעולם לא ישאל החבר מע"ה לא אוכלין ולא משקין ולא כלי חרס אלא על דעת שהן טמאין (תוס, טומא' מח כג א). אבל אם נשבע שלא יאכל פת חטים ואכל פת חטים על דעת שהוא פת שעורים הרי זה אנוס ופטור (תוס, שבוע' ג ט).—*בטלה דעתו, בטלה דעתו אצל כל אדם, ר"ל לא כמו שהיא חושב ורוצה אלא כמחשבת רוב בני אדם ורצונם: כל ירקות שורען לזרע בטלה דעתו ירקן חייב וזרען פטור (תוספתא שבי' כ ז). בטלה דעתו אצל כל אדם (ברכ' לה:).

(הערה: חליפות הגונים של משמעות המלה דעת הן כ"כ דקות, שבקצת מקומות קשה לגדור באיזה גון מהגונים השתמשו במלה זו, ואפשר שקבעתי לקצתן מקום המשלים שאולי יש לפקפק אם זה מקומם הראוי ויש שנתכנו ליותר מגון אחד).

*דַּעְתָּן, ש"ז, מ"ר דַּעְתָּנִים, — מי שיש לו דעת, בעל שכל, בעל סברה ישרה: וכששמע לויתן בעדו (אדות השועל) שהוא דעתן קינא בשבילו (א"ב של בן סירא). דעתן מדבר הדברים ומגיע אל תכלית המעשה (מבחר הפנינים יז). ואמר (סוקרט) מי שמחזיק את עצמו בחזקת דעתן מחזיקים אותו בני אדם בחזקת שוטה (רשב"ג, תקון מדות הנפ'). לא ראיתי ביישן חסר דעת ולא דעתן מבלי בשת (שם). ולמה אם אדם דעתן ירבה לו אנחות (שאל' רתב"ע לג). דברי הדעתן המחשב מחבר מליצתו ובוחר דבריו כפי שיראה שהוא ראוי לכוונתו (כוזרי ה כ). לא ישובח הדעתן מן המלך והממלכה כי אם מה שהקנהו לשון הצדק (אלחריזי. מוסרי הפלסופ' ג כ). איזהו הישר שבאדם ואיזהו העול ואיזהו הדעתן ואיזהו המצליח (בן המלך והנזיר כו). והדעתן מי שהכין צידתו לדרך קדם נסעו (שם). הדעתן שבאנשים צריך לעצה (משלי חכמ', דרך טוב). ואמר החכם אין דבר שמורה על דעת הדעתן כמנהגו הטוב (רב"ט פלקיירא, המבקש). משל נפש האדם בגופו כמשל מושל בעירו ומלכותו וכו' והכח השכלי החושב הוא כמו משנהו ובעל עצתו הדעתן והנאמן (מאזני צדק, אלגזלי 64). וכבר זכרו חכמים כי הטובה שבבהמות צריכה לשוט וכו' והקטן שבפחתים לקפיצה והדעתן שבאנשים צריך לשאול עצה (עמנ', מחב' יט). אמת דבר החכם הפרסי שחברת השוטה טובה מחברת הדעתן (ס' שעשוע' לר' זבדא 30). דעת לפעמים יהיה נאמר על הדעת הטבעי הנמצא באדם בהיותו טוב ונקרא זה דעתן אצל ההמון (פי' משלי לזרח' הלוי, הכתר כ). — ובמשמ' יחזק בדעתו עומד על דעתו: וממעלליו נכר כי דעתן וקשה ערף הוא (אגר' יל"ג א עכ). — ומ"ר: ולא יהיה קל בכעסו כי הקלות מגונה מפני שאינה ממדת הדעתנים ואין החסידים מתנהגים בה (רשב"ג, תקון מד' הנפש ד ז). ולא כל המקומות שוין ולא כל הזמנים המשתנים ולא כל בני אדם דעתנים (מגדל עוז רמב"ם גנבה ט ח). אנשים סוחרים דעתנים (פלא יועץ, ישרות). שהם דעתנים ויראת ה' על פניהם (שם, תמיו). איש חכם בתורה וכו' אמתי שמו ולו היה בנים נאים והגונים חכמים ונבונים דעתנים ופייטנים (REJ 1891, 236).

*דַּעְתָּנוּת, ש"נ, — סגולת מי שהוא דַּעְתָּן: בחריצות ודעתנות (יל"ג, קפיצת הדרך).

*דַּף[1], ש"ז, מ"ר דַּפִּים, — א) לוח של עץ, Brett; planche; plank: הקיש על המריש על המלבן על הצנור ועל הדף אעפ"י שהוא עשוי בחבלים (זב' ד ב). — ודף קבוע בכותל להעמיד עליו כלים וכיוצא בזה: דף של נחתומין שקבעו בכותל (כלים יח ב). שנטלו (את הככר) מעל הדף והניחה לארץ (רש"י נדה ז.). — ומ"ר: הדפין והלולבין והעדשין (שבבית הבד) מדיחן (נדה סה.).— ושל מִשְׂחָק: כששוחקין במעות ומעות של שניהם

1) בארמ' דַּפָּא, והוא תרגום של לוח, קרש (ת"א שמות כו יז). בערב' דַּף a) לוח וצלע אחת של הדלת, דַּפָּה b) דפתא אלכתאב, הלוח המכסה את הספר הכרוך, אך כבר פקפק פרנקל (Lehnw. 251) אם אולי זה שאול מן דף בארמ'. עוד משמש דַּפָּה בערב' ההמונית כמו קרש בעבר' במשמ' הלוח המטה את האניה הנה והנה.

a) دَفّ b) دَفّة

מוכנין ומונחים על הדף שאז הדף והמקום קנוי לאותו שירויח (לבוש חו״מ רז יג). — ב) בהשאלה, דַּפֵּי חלוק, יריעות הבד שתופרים יחד ועושים מהם חלוק, וכיוצא בזה: שני דפי חלוק שנראה נגע באחד מהן (נגע׳ יא ט). אמר רבי יוסה במפתח חלוק שהוא עשוי כמין שני דפין ונשמט (ירוש׳ שבת יה טו.). וכן שני דפי חלוק שמעורות בחוט אחד (רמב״ם טומא׳ צרעת ט ט). — ג) דַּפֵּי ספר, דַּפֵּי מגלה, כל עמוד של שורות כתובות, Kolumne; page;column: שייר מקצת הגט וכתבו בדף השני והעדים מלמטה כשר חתמו עדים בראש הדף מן הצד או מאחריו בגט פשוט פסול (גיט׳ ט ז). אמרו פרושים קובלין אנו עליך צדוקי גלילי שאתם כותבין את המושל עם השם בדף (של ס״ת) (ידים ד ח) גמר כל (התורה) שייר בה פחות מדף מסרגו ועושה אותו דף קטן בפני עצמו (סופרים א יא). מניחין בין דף לדף שם בן ד׳ אותיות לא יכתוב שנים בסוף הדף ושתים בין דף לדף (שם ב ג). שיעור הדף כדי שיהא רואה ובקטן לא יפחות מטפח (שם ח). כתב על שני כותלי הבית על שני דפי פנקס (שבת יב ה). עושה אדם יריעה מבת שלש דפין ועד בת שמנה דפין וכו׳ ולא ירבה בדפין מפני שנראית אגרת ולא ימעט בדפין מפני שעיניו משוטטות (מנח׳ ל.). הכותב ס״ת בא לו לגמור לא יגמור באמצע הדף כדרך שגומר בחומשין אלא מקצר והולך עד סוף הדף (שם). ספר תורה שכתבתי אני רוחב כל דף ודף מדפיו ארבע אצבעות (רמב״ם ס״ת ט י). — *ובספרים מחוברים מהרבה גליונות מסדרים זה על זה נתיחד השם דף לכל גליון שלֵּם כתוב משני עבריו, ומה שכתוב על עבר אחד הוא עמוד: והדפוס והאותיות זהדף והעמוד (ארים מודינא, לב הארים א י). אחר קבלת העדות הנזכר מעבר לדף על אי־:ת האשה העגונה (שו״ת הכ״י מינץ כ). ראובן הלוה לשמעון בשטר מחתימת ידו וכו׳ והיינו שהלוה הותם חתימת ידו באמצע המגלה וכותב מעבר לדף וכו׳ משמעות שטר חוב זה על החתום מעבר לדף מסך מאה זהובים זמן פרעון לר״ח ניסן (שו״ת צמח צדק י).

דִּפְדֵּף, פ״י, — דפדף את הספר, הפך את דפי הספר זה אחר זה, blättern; feuilleter; turn over the leaves, נהוג בדבור העברי בא״י וכבר השתמשו בו בהעתונים: ידי מששות ומדפדפות בו (עתון האוספה א קכד).

דפה[1]), ממנו דָּפָה, דֹּפִי, יִדְפְּיוֹן.

דָּפָה, פ״י, עב׳ דָּפִיתִי, עת׳ אֶדְפֶּה, יִדְפֶּה, כנ׳ יִדְפֶּנּוּ, —דָּפָה את פלוני, גִּנָּה אותו, נתן בו דֹּפִי, tadeln; blâmer; to censure: פן תאמרו מצאנו חכמה אל ידפנו[2]) לא איש (איוב לב יג).

—פִּע׳, דִּפָּה, — דִּפָּה את פלוני, כמו הקל, השתמשו בו מחברי הקראים: כי הם יכולים עליך להאבידך בשמעם קללתם וכו׳ שאתה מדפה אותם (יהודה הדסי, האשכול רנא). גודל חכמתם זו היה לדפות לשם ה׳ ולמלאכיו ונביאיו (שם שסב).

*דָּפוּן, דְּפוּנָה,—עי׳ *דָּפַן.

***דְּפוּס**[3]), ש״ז, מ״ר דְּפוּסִים, — א) כלי שבו נותנים לגוף מן הגופים הצורה הרצויה, Form;moule;muld: ובדפוס[4]) היה עושה אותן (את שתי הלחם) וכשהוא רודן נותנן בדפוס[4]) כדי שלא יתקלקלו (מנח׳ יא א). הלוקח מן הפלטר מעשר מכל דפוס[4]) ודפוס (דמאי ה ד). אפשר יעשנה בדפוס ויקבענה כיון (פסח׳ לז.). גדלו (את האתרוג) בדפוס ועשהו כמין בריה אחרת (סוכ׳ לו.). שבא גבריאל שר של ישראל ונטל דפוס של לבנים שהיו עושין ישראל במצרים והראה אותה לפני הקב״ה (מדר׳ ויושע, וירא ישראל). — ומ״ר דְּפוּסִים: שלשה דפוסין הם (מנח׳ נד.). קערותיו אלו דפוסין כפותיו אלו בזיכין (שם נז.). שהכורים והדפוסים אשר יציקו בהם הנחשת וזולתו אין עושין אותו כי אם מן המשובח שבחומר והעב שבו (פירושי ריב״ג, ענה). ואמנם הדפוסים והמרזבים והם לוחות גדולות בהם מעט קערירות שיתישב על

---

[1]) הניחו שרש זה חכמי הלשון הקדמונים, ריב״ג, רד״ק ואחרים, וכמו״כ החדשים, ואמרו שממנו נגזר השם דפי. בלשונות האחיות אין שרש דומה משמש במשמ׳ דפי.

[2]) הנקוד יִדְּפֶנּוּ, דלת דגושה ופה רפויה, ולכן החליטוה רוב המפרשים לעתיד מן נדף, ובקצת כ״י יהדפנו, ובקצתם ירדפנו (.K), אך לפי הכתיב אפשר לפרשו בלשון דפי, והוא יותר נאה לפי הענין.

[3]) כך הקריאה המקובלת של כל היהודים ספרדים, אשכנזים, תימנים. ואין ספק בדבר שמקור מלה זו היא המלה היונית τύπος, וממנה ברומית typus. ואעפי״כ אין ספק בדבר שמעולם לא קראו היהודים דְּפוּס, כמו שהעתיק ש׳ קרוים (.Lehnw), כמו שכבר העיר שם על זה עי׳ לוֹ. — [4]) במשנה שבמשניות טְפוּס ובירוש׳ טיפוס, וכבר העירו שם בתוספ, כי הכל אחד.

החתולים והכריכות ולוחות ארך הרגל (קאַון ד ס ג יד).—ובהשאלה: וכל טיפה וטיפה (של המטר) כראתי לה דפוס בפני עצמה (כ"ב יו.). ולזה מה שקראוהו (את האדם) ׳לי׳ השלום עולם קטן כי שמוהו דפוס קטן יחותם מחוקים בו כל יצירותיו (ר"ת קרבקס, סקד׳ אור ס׳). — ב) מכונה שמדפיסים בה ספרים, וכללות הכלים שנצרכים לזה, ועצם הבית שמדפיסים בו [1], Druck ; imprimerie ; print : ויקרא (ר׳ ישראל נתן) לבנו וכו׳ הח"ס יהושע שלמה יצ"ו היושב בעיר שונצין אשר במדינות לונברדיה ויצו אותו לאמר אתה בנינו של עולם תרומם את קרנות החכמה ועשית ספרים בדפוס להיות בהם שתי תועליות וכו׳ פתח במסכת ברכות תחלה ועשה ממנה דפוס (גבריאל אהרן שטרס נורק, שנת רמ"ד, כספר G. Monzani, Annali typogr. dei Soncino, II, 10). וחקקום על ספר עשוי בדפוס עם פסקי התוספ׳ הביאו את ספר הדפוס שלם לפני וששתי כבעל כל הון (סוא,בס 23). וכתבוהו בדפוס למען רבות ממנו ההשפעה (בס, בלמה כינפוי, שנת רמד). אני יוסף האשכנזי אחי המעתיקים אשר העתיקו וחקקו בדפוסי ספרים ישרים (כספר תו"ה כנפולי, שנת ר"נ). החבור הגדול הלזה וכו׳ נעשה בעזר והתעוררות וכו׳ הח"ר אברהם תלמיד ספרדי יצ"ו כי אמץ כח לעשותו בדפוס למען זכות בו את הרבים (סיוס פי׳ המשנ׳ להרמב"ס, בסוף קנים, ס׳ רנג). על ידי המחוקקים המפוארים ר׳ דוד ור׳ שמואל בנו נחמייאש המה העושים את מלאכת הקדש מלאכת הדפוס בתכלית השלמות (ספר המלוות, קונבט׳ ס׳ רנח). ואהיה מחזיק ידי עושה מלאכת הדפוס מלאכת שמים (מס׳ ערוכ׳, פיזארו, ס׳ רעה). בעט ברזל ודפוס מהיר תורה ואגדה ודרש בהיר (בכוף ר׳ בחיי על התורה, שנת רעז). אולי לסבת מגיהי הדפוסים וזה ודאי חסר בכמה מקומות (מבס שונצינו, ס׳ רפס-רפו). אותיות מיושרות ומאושרות ונייר טוב לא נמצא כן בכל הדפוסים (הקד׳ מגיה ספר הזהר, דפוס מנטובה, שית). חשתי ולא התמהמהתי ולמלאכת הדפוס חיל אזרתי (כאב׳ דעת לר"מ אלבילס, הקד׳ המדפיס, ס׳ שמ"ג). התנצלות להקורא משכיל עבור הטעיות אשר בכל זה הדפוס נמצאות וכו׳ חכמת הדפוס כאשר עתה מצויה בידינו שאי אפשר בלא טעות (הקדמ׳ המגיה תנ"ך בוקסדורף). ואם יעבור המדפיס אז יבטלו הם מלאכת הדפוס ויחרימו את המדפיס וכל המתעסקים במלאכה (פנק׳ קראקה, שנת שנ"ה, אוצה"ס ד). אשר לגודל כמותו (של הספר) אין בידי די השיב אותו למלאכת הדפוס מחמת חסרון כיס וכו׳ ומנהיגי שלש ארצות וכו׳ החזיקו בידי ומכיסם סייעו למלאכת הדפוס ישלם ה׳ פעלם (הקד׳ כלי יקר על התורה). והדפוס והאותיות והדף והעמוד (אלי׳ מודינא, לב האריה א, ס׳ שע"ב). שראיתי שהוא טעות מוחלט שהדפוס קלט ופלט כי אי אפשר משגיאות המגיהים בדפוס להמלט (הקד׳ מנוה"מ, ס׳ ת"ס). חקוקים על ידי חרש ואומן ובמלאכת דפוס הוא ראש בקיאים (ר"י אברבנל, ביר ברא׳ פי׳ נביא׳ אחר׳ ס׳ ת"פ). ויביאני (ר׳ חיים) אל בית דפוסו וכו׳ ויקרא לאומנים הבקיאים בטוב הדפוס (ר"י בן חיים, הקד׳ למק"ג). להביאו אל בית הדפוס לזכות את הרבים להפיץ אותו לערים (המכריע לר"י מטראני, התגלות המגיה, ס׳ תקלט). בדורות ההם לא היו דברי המשנה בכתב והיה איסור לכותבם כ"ש שלא היה דפוס כי נתחדש קרוב לדורות הללו (בו"ת חות יאיר קכג, שנת תקל"ד). בדפוס שנתחדש בזמנינו מקרוב וכו׳ מצד העדר קדושת הכתב מפני שהוא כדפוס שכבר אסרוהו הפוסקים (שם קסד). ויגדל עון בת עמי ורבתה הפרצה בפרט כי יצאו הספרים מזה בדפוס ספרי הזוהר והתיקונים ומערכת אלהות וזולתם (אלי נוהס ג כט).— ואמר המשורר: בבנורי כבר הראתי, את מחזה שירי אשר כוננתי. מהם קצתם לדפוס הוצאתי, רבים בתוך אהלי טמנתי (ר"ע פרנסים, הקד׳ מתק שפת׳).—ועי׳ דפוס בכרך המלואים כל השיך לזה.

∞דְּפוּפָה, ש"נ, מ"ר דְּפוּפוֹת,—כלי עשוי דפים דפים זה למעלה מזה וְרוַח ביניהם, ומשמש לסדר על הדפים ספרים או כלים, Bücherbrett; étagère, book-stand, — נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

דָּפוּק, דְּפוּקִים. עי׳ דָּפַק.

דֹּפִי, ש"ז, כנ׳ דָּפְיוֹ, — דבר של גנאי, מום, Makel ; defaut ; fault: פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דֹּפִי (תהל׳

ולעז רש"י פורמ"א. — [1]) על פי הלשון האיטלקית, שהשתמשה לדבר זה בהשם tipo(grafia), מפני שהדפוסים הראשנים לספרי עברית נתכוננו באיטליה, ע"י משפחת שונצינו.

י יט-כ). כל האישכלות שעמדו להן לישראל משמת משה ועד שעמד יוסף בן יועזר וכו' אי איפשר ליתן בהם דופי משמת יוסף בן יועזר איש צרידה ויוסף בן יוחנן איש ירושלם ועד שעמד ר' יהודה בן בבא איפשר ליתן בהן דופי (תוספתא ב"ק ח יג). מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול מפני שלא היה בו שום דופי (יומא כב:). מנשה בן חזקיה שהיה יושב דורש בהגדות של דופי (סנה' צט:). היו ישראל מלמלאין על משה לומר למה לא הוקם (המשכן) מיד שמא דופי אירע בו (פסיק' רבתי ו). תלמיד חכם צריך שלא יהא עליו דבר של דופי (מד"ר בה"ש, נפת). הקב"ה מקלסן ומי נותן בהן דופי (מדר' קהל', ופניתי). בן חמי גולן וחמסן ויש בו כל דופי (מה"ג, כ"י תימנ', ויבכ). שהמאמין על פי האותות יש בלבו דופי שאפשר שיעשה האות בלט וכשוף וכו' שמעמד הר סיני לבדו היא הראיה לנבואתו (של משה) שהיא אמת שאין בו דופי (רמב"ם יסוה"ת ח א). שכל דבר שנתגלה טעמו ונודעה אמיתתו בראיות שאין בהם דופי אנו סומכין על זה האיש שאמרו (הוא, קדוה"ח יז כד). ומדקדקין עליהן (על העדים) ומסיעין אותן מענין לענין בעת השאלה כדי שישתקו או יחזרו בהן אם יש בעדותן דופי (הוא, עדות א ד). המלא מחמדים בלי דופי, כליל חכמה ומכלל יופי (מכת' ר"י תנחום לר"א בן הרמב"ם). שלא יראה בהם (בהכהנים) שום דופי בדעותיהם (מלמד התלמ', אמור). שמותר להשאל על השבועה ואין בזה דופי (סמ"ג, סי' רמה). — ואמר הפיטן : למשולי עפר ואפר, היותם נותנים כֹּפר, בלי דֹפי וחפר, בעד עונם לכפר (פר' בקל', אל מתנשא). —וכנו' *דפיו, *דפיי, *דפים : והתורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם (פסח' ל:). המחשבה מפאת האדם תראהו יפיו ודפיו (אלחריזי, מוסרי הפלסופ' ב יג). — ואמר הפיטן : אל תחמדו יפיו, אף כי לחיך ינעם, כי בו הלא דְּפָיו, כפרי אשר נפעם (כנף רננ', פזמ' לסכות, עוטר). — ואמר המליץ : ומסכלות האיש הזה ודפיו, יחשוב שכל שלמות לא ידמה אליו ביופיו (ר' קלוני', אבן בחן עא.). זרם והרחק הלאה דפיי גמלני בטובתך אדני ושבעני מטובך (שו"ת חות יאיר, תחנה אחרי סי' רלח). — ואמר הפיטן : דלים דינך פחדו ורהו, באים כמודה ועוזב לרחמהו, הן דְּפָיִם היום תכפרהו, כי יום כפרים הוא (ערב' ליוה"כ, אותך אדרוש). לא יצאו מידי דְּפָיִם לעולם (אגר' תמן מצפט לדון וידאל, תפא' שיבה

לגונן).—ומ"ר : העורכים מלחמות תורה זה לעומת זה יצאו בתריסים וחרבות שלופים בכמה מיני דופים (הקד' יהוס' כרוך לענין משפט על התלמוד), ולא נכון, וצ"ל דְּפָיִים.

°**דִּפְיוֹן**, ש"ז, — כמו דֹּפִי : וכעיני שפחה אל יד גברתה לך פונים, להרבות למו פדיונים, לכבסם מצחן דִּפְיוֹנִים, להצליל בצול זדונים (שחר' יוה"כ, מי יתנה).

°**דְּפִיסָה**, ש"נ, — שה"פ מן דָּפַס : בבית שונצינו נדפס שנית על ידי המחוקק וכו' וראינו בהגהתו מה שלא ראו הקודמים אותנו בדפיסתו כיד ה' הטובה עלינו (אבקת רוכל, בדפוס שוגליגו, רפו

°**דְּפִיקָה**, ש"נ, — שה"פ מן דָּפַק: כי כל דפיקה (של הדפק) הנה היא מורכבת משתי מנוחות ושתי תנועות (קאנון א כ ג א). חפץ קיא והולת ריר ודפיקת לב ולחיצה מדפק והשפלה (שם ד כ א ה). והקול הוא דפיקת אויר הנדפק מתנועת הגשמים אשר יצא מהם (מ' אלדכי, ש"א ד א). כי מרוב הקדחת גידיו הדופקים לא היו שוכבים גם בלילה אעפ"י שדפיקת הישן אינה חזקה בדפיקת הער (אוהב משפט, באור לאיוב ל יז).

א.***דָּפַן**[1], פ"י, עת' יִדְפֹּן, — א) טמן, שקע ונחב דבר בתוך דבר, eingraben ; enfouire ; to put in (the earth) : ופעול דָּפוּן, דְּפוּנָה : וחבית של שיטין וחבית דפונה בשולי המחץ (כלים כ ג).

ב.***דָּפַן**[2], פ"י, לווי בכנ' דְּפָנוֹ, — דָּפַן את פלוני, השתמש בכח הרשות וכיוצא בזה והכריח את פלוני לעשות מה שהחק מחיב אותו, zwingen (dem Gesetze zu gehorchen) ; forcer (d'obéir à la loi) ; to force to obey (the law) : מנין שאם אינו רוצה (הכהן לגרש את האשה) דפנו[3]

[1] בערב' דָּפַנ a), טמן וחפרו באדמה.

[2] המלונים הביאו גם פעל זה בערך הקודם. אך בכל שמושו של השרש הקודם גם בערב' אין שום דבר שממנו יכול להסתעף פעל במשמ' שיש לו לדפן זה. ולכן נראה כי זה שרש אחר, ומקביל לו בערב' נַפַד b) שר"ל הביא בדין ונדון אתו וגבה ממנו כל מה שהוא חיב לו. — [3] ובארמ' : אתו עליה בני משרוניא דפנוהו (ב"מ קז:). משום דפנוי (גיט'

a) دَفَن b) نفذ

ת"ל וקדשתו בעל כרחו (ספרא אמור א). דפנו בעדים (יבמ' פח:).

ג. *דָּפַן, פ"ע, — נגזר מהשם דוֹפֶן, דפן אל הדופן, נטה ונלחץ אל הדֹּפֶן כאדם רוהה ומפחד: פוחד סנדלפון, לצד דופן ידפון (יוצר שמע"צ, אראלים).

— הִפע' *הִדְפִּין, — התקין דופן: בעת יפריחו כבעלי דברים, יגישו למו איתני שורים, מַדְפִּינִים להחזיק ילדים גבורים (שבת פרה, אלילי עם).

דפס, ממנו *דְּפוּס, *דְּפִיסָה, *דַּפָּס.

*דָּפַס, פ"י, פת' יִדְפֹּס, — עשה על נייר צורת אותיות על ידי דחיקה על הניר באותיות של עופרת מסודרים יחד ומשוחים בדיו או בצבע מהצבעים, ובהרחבה עשה ספר באופן זה במכונה מיוחדה לזה ובכל כלי המלאכה הנצרכים, drucken; imprimer; to print: דפס בפיסרו שנת התק"י (מכוה אל האות' העבריות, ש' רע). בשנה ההיא (1513) התחיל לדפוס דניאל בומבירגו מאנווירשה והוציא מאפלה לאור הרבה בלה"ק (דס"י למלכי לרפת ואוטומן לר"י הכהן). ראו ספר גדול וכו' דפסהו נינו יוסף בהונו וכו' (כראש ס' דברי שלמה אלמולי). והסכמתי לדפוס גם אותן ההקדמות של שאר ספרים שהקדמתי בצירוף הסכמות של הרבנים (הקד' שו"ת חות יאיר). והזיל זהב מכיסו למען דפוס זה הספר להאיר לארץ ולדרים (המכריע לר"י מטראני, התגלגלות המגיה). כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לדפוס בלי טעויות (שם). בנסוע מאהבי הרבני המכובד אל עיר מושבך לדפוס ספר אחד מאשר הניח אביו אחריו ברכה בבית ישראל (מא"ג, דביר כ יב).

— נִפע' *נִדְפַּס: כי לא היה מחבר שזכה אלהים אותו, שראה לפני מותו, ספריו נמכרים ונעשים, וכמה פעמים נדפסים (ר"א כתור, הקדמה תרומת למסור' המסר'). נביאים ראשונים עם פירוש רד"ק ז"ל עם רב העיון נדפס על ידי צעיר המחוקקים (נביא' ראש' עם רד"ק, ש' רפ"ו). כי ההעתקה אשר ממנה נדפס היתה משובשת בתכלית (תתימ' מהר"י קולון בשאלותיו, ש' רע"ט). ונדפסו ונחקקו ע"י המרומם ומפואר וכו' דניאל בומברג (שם). נדפס בבית הישיש הנעלה דון יהודה (ילקוט שמע', ש' רפא). קצת טעויות נדפסו בספר העקרים אשר הדפיס שנית דון שלמה גליטי (העקר', דברי המדפ', ש' רפב). באמרם כי כל הנדפסים וגם הכתובים ביד אינם מכוונים איש אל אחיו וכו' ולקחתי מאשר תשיג ידו הנדפסים והכתובים ביד (מנח' שוליגו, ש' רפה-רפו). לפי שמה שנדפס ראשונה היו בו טעיות וכו' ונדפס שנית בשלמות וכו' נדפס בבית צעיר המחוקקים אליעזר (שער ס' לשון למוד', שנת הש"ג). נדפס שנית בעיון רב ובתוספת ביאור מלות החמורות (שער ספר תניא, ש' שכ"ה). גלוי וידוע כי זה חמשים שנה נדפס ויצא טבעו בעולם (שם, כראש הספר). ספרים הנדפסים פה או בלובלין אסור להדפיס באיטליא ואם ידפסו ישתדלו אצל ראשי הארצות שלא ימכרו אותם בארצות אלו עד זמן מה (פנק' קראקה, שנת שנ"ה, אוה"ס ד). ספרים ממדרשי רז"ל שלא נדפסו מעולם (מנח' מלוגזנו, הקד' שתי סידות, שנת שע"ת).

—הִפע' *הִדְפִּיס: והנה הסכמנו להדפיס זה הספר בשני עמודים (כסוף ס' מכלול, אוה"ש לרד"ק, ש' רנא). בן נזכה לעשות ולהדפיס ספרים הרבה אין קץ (תתי' ר"י קולון בשאלותיו, ש' רע"ט). הוא אשר הוציא לאור הספר המסולא הזה והדפיסו ראשונה על ידי בניו וכו' והנה קמו תחתיו אנשים מלאם לבם להדפיסו שנית (העקר', דברי המדפיס, שנת רפב). לכן הסכים החכם הרופא וכו' בן כבוד החכם השלם ה"ר דוד יחייא ז"ל מחבר זה הספר להדפיסו שנית (שער ס' לשון למוד', שנת הש"ב). ואון אם ראינו בלבנו והיא היתה בעמנו על המדפיסים ספרים חצונים וכו' כי היינו בלב אחד חברים מקשיבים ליכנס בתיגר הלז להדפיס הספר הקדוש מהזהר (הקד' מגיה ספר הזהר, דפוס מנטובה שי"ח). תדע שבימי התנאים אשר היה לבבם כפתחו של עולם והיו כמלאכים בקשו להעלים סתרי תורה וכו' ואיך יעיז אדם מצחו להדפיס ולפזר הספרים בכל פאות (שם, פסק הגאון ר"י דלטש). כן יניענו יי' להדפיס ספרים הרבה אין קץ לגבורה תפארת וגדולה (ר"י ג'יקטיליה, כסוף ספר שערי אורה, ש' שכא). וכאשר יזכנו השם להשלים הספר הזה נדפיס עוד ספר שערי דמעה (שער ס' ראש' דעת לר"מ אלבילה, שמ"ג). להחזיק בממונו והונו להדפיס על ידי ספר ראשית דעת (שם, הקדמ' המדפיס). הוא יחזיק במעוזי ויזכני להדפיס ספרים הרבה (שם). יבקש לו ספר קטן שידפיסהו בשצף כסף ובדמים מועטים (מנחם מלונזנו, הקד' שתי ידות.

לד.). ופרשו המפרשים כמו הלקוהו, אך ממה שהשתמשו בפעל זה דוקא במקרים של הכרת להכנע לפני הדין, נראה ששרש[ו] זה שמש רק במשמעה זו.

שנה שעה). אצטרך ללוות ברבית אם אמצא בהיתר ואם לא אמצא אפילו זה אז בעל כרחי אחדל מ ל ה ד פ י ס מחצית הספר (שם). אומרים לדל כסף קחה ה ד פ ס ספרך ואמתין עד תהי משלים (שם). הלך הלכתי כאשר נכסוף נכספתי בק"ק מנשובה עיר ואם בישראל ל ה ד פ י ס ספרי שער קרבן תודה וכו' הבאתי עמדי ל ה ד פ י ס ראשית כל פרי האדמה תורת ה' תמימה ספר מעבר יבק (הקד' מעבר יבק, ש' שפ"ו). שאם המצא תמצא ביד איש או אשה מאוזה עם שיהיה להזיק לו ל ה ד פ י ס ו שנית שיהיה ההפסד גדול וכו' (הסכ' הרבנים, בראש ספר שו"ת תורת אמת, שפ"ו). התחייב עצמו בתורת חיוב גמור ל ה ד פ י ס ספר הקדש שחיבר במהר"ר הירש וכו' (פנק' קראקא, שנת ת, תולה"ס ד). להעלות על לבם לקרבה אל המלאכה הזאת לדפוס או ל ה ד פ י ס ספר הזה (הסכמ' לפחד יצחק כתח' אות ה, תקי"ג).

— הפע', הֻדְפַּס, מֻדְפָּס: וכל מי שאריך מאד בספורים הנאמרים במליצה תמיד הרי זה משובח ועכ"ז בספריהם ה מ ו ד פ ס י ם בעט ברזל ועופרת מקצרים פעמים רבות המלות בהשמטת האותיות הצריכות להיות בתוכן (בלעי הגבור', לשון העמים). בכל אלו הדברים האריכו ג"כ הראשונים והאחרונים ז"ל כמו שיראה המעיין בספריהם ה מ ו ד פ ס י ם (שו"ת תורת אמת כג). בענין עונש החטא ללכת לערכאותיהם הדברים מ ו ד פ ס י ם בספרים (שם סג). אטומי לב יש להם זכירה טובה כי מפני הלחה נדמו לשעוה רך שיקבל צורה ה מ ו ד פ ס ת בו בנקל (ר"י עמדין, מגדל עז ק.). שירי ראויים לחקוק על יהלום אף כי לזכר על ניר י ו ד פ ס ו (לבי מודת 115). — ובהשאלה, יֻרְשַׁם בחזקה: בו (בכח הזוכר) יחקקו ו י ו ד פ ס ו המושכלות (ר"י עמדין, מגדל עז קה:).

*דִּפְּסָה, ש"נ, -- כמו דְּפִיסָה: לכל תכלה ראיתי קץ ד פ ס ת הארבע ועשרים ספרים (פיוטרו רעו).

דפק[1], ממנו דָּפַק, *דּוֹפֵק, *דְּפִיקָה, *דַּפָּק.

דָּפַק, פ"י, עת' יִדְפֹּק, — א) קצת דומה לדחק, דָּפַק את הבעיר, אִיֵּץ בבהמה ללכת מהרה, heftig antreiben; pousser la bête ; to drive hard: אדני ידע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי וּדְפָקוּם יום אחד ומתו כל הצאן (בראש' לג יג). — והַרְכֵּב את הסוסים למען ירוצו מהרה, ואמר המשורר: במחשבה זאת את נפשי שעשעתי, עת לכתי בשדה בדד לשות, חיש קול שוט קול רעש אופן שמעתי, וארא רכב אש יורד ברוח, וברכב ארבעה סוסי להב, וכרוב נער קטן נוהג במו, ובכוכב שבט יְדַפְּקֵם ימחץ, רהב ובמושכות הקשת יטה אותמו (יל"ג, בירת בלילה). — ובהשאלה: ואתה נבוך כבר ד פ ק ת ך הבהלה ונפשך החשובה תבקש ממך למצא דברי חפץ (ר"ש ב"ת, פתי' מו"נ). — ופעול: שימה בנאד, דמעת עשוקים, בנפש ובמאד, בשמך דבוקים, שחו עד מאד, ותמיד ד פ ו ק י ם, ממחוז חפצם, שבה רבצם (קונט' הפיוט' קכ). — ב) דָּפַק על הדלת, הקיש בהדלת בגוף קשה להשמיע קול למען יפתחוה, **klopfen (an die Thüre); frapper (à la porte) ; knock (at the door)**: אני ישנה ולבי ער קול דודי דוֹפֵק פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה (שה"ש ה ב). — ואמר הפיטן: קומי דְּפָקִי שועי אל דמי, ותני כאזוב מארץ קולך והומי (קינ' לת"ב, איכה תפארתי). — *והשתמשו בפעל זה בפרט לתנועת הדם בעורקי גוף בע"ח, **pulsieren ; battre (le pouls); pulsate**: העורקים ה ד ו פ ק י ם והבלתי ד ו פ ק י ם בכל הגוף מתחברים באברים אשר יתחבר בהם והם שוקעות בהם (פרקי משה א). העורקים ה ד ו פ ק י ם וכו' הדם והרוח ירוץ בהם אלא שמה שיש בעורקים ה ד ו פ ק י ם מן הדם הוא מעט (שם). עורקים ד ו פ ק י ם ובלתי ד ו פ ק י ם (רשב"ל דורלאן, מג"א ח"י, ד). יש מהם עצבים ומהם עורקים וגידין ד ו פ ק י ן וגידין שאינן ד ו פ ק י ן (מזת' לרמב"ד, ילי' א א). לעיין יפה בכל הגידין והווריזין והעורקים ד ו פ ק י ם ובלתי ד ו פ ק י ם עצבים ועצלים (שאי' יעבץ מא). כי מרוב הקדחת גידיו ה ד ו פ ק י ם לא היו שוכבים גם בלילה אעפ"י שדפיקת הישן אינה חזקה כדפיקת הער (חובת מצפט, כאור' לאיוב ל יז). — התפ', הִתְדַּפֵּק, מִתְדַּפְּקִים, -- הִתְדַּפְּקוּ על הדלת, נדחקו ודפקו על הדלת שיפתחו להם: המה מיטיבים את לבם והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נסבו את הבית מִתְדַּפְּקִים על הדלת ויאמרו אל האיש בעל הבית הזקן לאמר הוצא את האיש אשר בא אל ביתך ונדענו (שופט' יט כב). — ובהשאלה, יִתקרב קרבה דחוקה מאד: כל מלה שאינה ראויה לשר עושין לה משרת להחזיקה מעט ולא י ת ד פ ק ו

---

[1]) בארמ' דְּפַק. בעבו' קצת דומה דחק, הדף. בערב' דפע a).

a) دفع

המלות זו על זו (הורית סקורא 75). כבר אמרנו שהמשרתים הם טפילה לשרים והם מחזקים המלות שלא יתדפקו המלות זו לזו עד מקום השר בלבד (שם 83).
— נִפע׳, ״נִדְפַּק: והקול הוא דפיקת אויר הנדפק מתנועת הגשמים אשר יצא מהם (מ׳ אלדבי, ש״א ד א).
— פִּע׳, ״דִּפֵּק, מְדַפֵּק, — כמו הקל, ביחוד בדפיקת הדם בעֹרקים: אדם קדות בקדחת תמשש את גיד זרועו והוא מדפק קטנות ודקות ורפות (אסף הרופא 132).
— הִפע׳, ״הִדְפִּיק, — כמו הקל, הדפיק על, הקיש והשמיע קול: לאוהבו של מלך שהדפיק על פתחו יצא המלך לידע מה הוא מבקש (האשכל, תפלה וק״ש ט). והיו (היהודים) מדפיקים על מגניהם נכח הרומיים ללעג וקלס עליהם (יוסיפון פב).

״דֹּפֶק[1], דּוֹפֵק, דֵּפֶק, — דפיקת הדם בעֹרקי גוף בע״ח, pulse ; pouls ; Puls: הדפק הוא תנועה מכלי הרוח מחוברת מהתקבצות והתפשטות להנהיג הרוח בנשימה (קאנון א ב ג א). לחיצת הדפק במה שעבר המנהג בו מן החכמים הוא שיהיה הדפק בתחלת הענין קטן מאד מתחלף וכו׳ כשתניח אצבעותיך אל העורק שנחסר אז זה הענין יקרא הסרת הדפק והתחלפותו כאלו הוא העדר הפעל כלו אצל ההרגש (פרקי משה כג). תנועת הדפק והנשימה וזה מין אחר כי התנועה ההעתקיית אשר אמרנו תלוייה ברצון אמנם תנועת הדפק היא טבעית לא יכול הרצון למנעה או לעשותה (המורה רמה א ו). לפי שדפק האיש הישן אינו דופק בחוקה (רלב״ג איוב לא). ויהיו עפעפיו (של האיש החושק) כבדות ומראהו כרבומי לתגבורת המרה השחורה ויהיה דפק עורקיו הזק (מ׳ אלדבי, ש״א ה ח).—וכנ׳: שהאשה נקתה ונטהרה נקיון שלם ומששתי אני דפקה ונתברר לי שנשאר ברחמה שארית (פרקי משה כד). — ואמר המשורר: קול דופקו דופק עוד נותרה בו נשמה, אך ביתו חמרו הרס ויהי לשממה (יל״ג, בומרת יכס).— ומ״ר: אמרו (הכופרים) במתים החיו הנביאים בטול דפקים הם ולא נפגרו (מבולס בר״ש, שירה בגגות מו״נ). — והעֹרקים הדופקים: ויתוקנו גם כן כלי העכול ושאר האיברים ברוחות ההולכות אחריהם מן הדפקים והעצבים והורידים (כוזרי ב כו). הליחה ההיא אינה באה מחמת מכה וכו׳ או מן הורידים והדפקים (שו״ת שמש לדק׳, יו״ד כב). הדם והרוחות שבדפקים (ר״י להלון, אולה״ת ב א). ואז הלב והדפקים מוסיפים תנועתם יותר מטבעם (שם). בינותי יפה ענינו מתוך דפקי הידים ועביט של מימי הרגלים (אבן כתן לר׳ קלוני׳). — ״דֹּפֶק גבוה, גלוי, דולג, הולם, זנב העכבר, זריז, חזק, חלוש, חרד, מאוחר, מדלג, מהיר, מסודר ולא מסודר, מעורב, מתחלף, מתפשט, מתקבץ, נמליי, נרעד, עצל, קשה, רך, רץ, שוה ובלתי שוה, תכוף, תולעי, ועי׳ במקומם.

[1]) כך לפי הכתיב הרגיל דופק, ולפי הקריאה מלעיל, שגם הספרדים קוראים כך. והצורה השניה דֵּפֶק עפ״י הכתיב דפק בפרט בפרקי משה, וכן קוראים הספרדים לדבר זה גם דֵּפֶק, וכן נקד בן זאב. והנה לא נמצא בין פתקאותי מקור יותר קדום לשם זה מהקאנון. רק הפעל דִּפֵּק בענין זה כבר השתמש בו אסף, אך השם דפק לא נרשם בפתקאותי, ואינני יודע אם נמצא השם הזה בספר אסף, או אין. עכ״פ בודאי זה שם קדום מאד, אולי עוד מימי חיי הלשון, וראיה לדבר שלא לקחו הרופאים הראשונים שם לזה לא מלשון סורית לא מהלשון הערבית.

״דַּפְקָנִי, ת״ז, — מטבע הדֹּפֶק, כמו הדפק: ויהיה הבער הראש חזק מאד וכאב הראש דפקני הנה יפול רעיפה (קאנון ד ב א ה).

***דצ״ך**, — ר״ת של שמות שלש המכות הראשונות של מצרים, דם, צפרדע, כנים: רבי יהודה היה נותן בהם סימנים דצ״ך עד״ש באח״ב (ספרי תבא כא).

א. דַּק[1], ש״ז, — כתם לבן או שחור בעין, Ulcus corneae[2]) או איש אשר יהיה בו שבר רגל או שבר יד או גבן או דַק[3]) או תבלל בעינו (ויקר׳ כא יט-כ). דק משוקע הרי זה מום צף אינו מום וכו׳ דק שחור משוקע הרי זה מום צף אינו מום דק לבן משוקע אינו מום צף הרי זה מום (בכור׳ לח:). מי שהיתה נקודה לבנה בתוך השחור וזהו דק האמור בתורה (רמב״ם ביאת המקדש ז ה). היתה נקודה שחורה שוקעת בתוך השחור אף זה נקרא דק (שם).

ב. דַּק, כהפס׳ דָּק.

א. ת״ז, לנק׳ דַּקָּה, מ״ר דַּקִּים, דקות, — קטן מאד, כגרגרי

[1]) לא נתברר מה מקורו, ועי׳ הערה שלקמן. — [2]) תרגום דר׳ מזיא. — [3]) לפי דעת רוב ההדשים זה ת״ז, כמו ב.דק משמעה א, אך לפי שמוש מלה זו בתלמוד, שסגנון הדברים מעידים כי זה שמוש קדום ונהוג בלשון, אין ספק בדבר כי זה שם למום ממומי העין, ואין להחליט אם יש לו איזה יחס עם המשמ׳ של ב.דק.

חול, אבק, וכדומה, fine ; fin ; fein : והיה כאבק דק המון זריך וכמץ עבר המון עריצים (ישע' כט ה). דק ככפר על הארץ (שמות יו יד). ומלא חפניו קטרת סמים דקה (ויקר' יו יב). זבל וחול ה ד ק כדי לזבל קלח של כרוב (שבת ח ה). טומנין בכסות ובפירות בכנפי יונה ובנסורות של חרשים ובנעורות של פשתן ד ק ה רבי יהודה אוסר ב ד ק ה ומתיר בגסה (שם ד א). בכל יום היתה (הקטרת) ד ק ה והיום ד ק ה מן ה ד ק ה (יומ' ד ע). נותן אותה למכתשת בערב יוה"כ ושוחקן יפה יפה כדי שתהא ד ק ה מן ה ד ק ה (כרית' ו:). מכסין (את הדם) בזבל ה ד ק ובחול ה ד ק ובסיד ובחרסית (חול' ו ז).—וביחס הארך, ההפך מן עבה, המקל דק והאילן עבה: שער צהב דק (ויקר' יג ל). אומרים ד ק מקל זה ד ק קנה זה (נגע' י א). אבוב היה במקדש חלק היה ד ק היה של קנה היה ומימות משה היה (ערכ' י:). — וגם במשמ' קצר, למשל השער: ד ק שערו של פלוני (נגע' י א). — ובהשאלה, שבלים דקות, שגרעיניהן קטנות, דקות: והנה שבע שבלים דקות ושדופת קדים צמחות אחריהן ותבלענה השבלים הדקות את שבע השבלים הבריאות והמלאות (ברא' מא ו-ז). — פרה דקת בשר, כחושה, רזה, שאין בה בשר הרבה: והנה שבע פרות וכו' רעות מראה ודקות בשר וכו' ותאכלנה הפרות רעות המראה ודקות הבשר את שבע הפרות יפות המראה והבריאת (ברא' מא ג-ד). — ובהשאלה, בדברים מפשטים, קול דק וכדומה: ואחר האש קול דממה דקה (מ"א יט יב). — ובמשמ' *לא גדול, ההפך מן גס: דרוסת הנץ בעוף ה ד ק ודרוסת הגס בעוף הגס (חול' ג א), כמו סנונית וכיוצא בה, בנגוד לעוף הגס כמו הנשר וכדומה. —*בהמה דקה, כמו הצאן, בנגוד לבהמה גסה כמו הפרה והחמור: אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני בהמה בין ד ק ה ובין גסה (שבת כד ב). מקום שנהגו למכור בהמה ד ק ה לעכו"ם מוכרין (פסח' ד ג). בהמה גסה נקנית במסירה ו ה ד ק ה בהגבהה (קדוש' א ד). דרוסת הזאב ב ד ק ה ודרוסת הארי בגסה (חול' ג א). השם בהמה לחבירו עד מתי חיב לטפל בולדות ב ד ק ה שלשים יום ובגסה חמשים יום רבי יוסי אומר ב ד ק ה שלשה חדשים מפני שטיפולה מרובה (ב"מ סט.). — וכלים דקים, כמו כוסות וכיוצא בהן בנגוד לכלים גסים כמו חבית גדולה וכיוצא בה: ה ד ק י ן שבכלי חרס וקרקרותיהן ודפנותיהן יושבין שלא מסומכין שיעורן מכדי סיבת קטן ועד קדירות ה ד ק ו ת מהקדירות ה ד ק ו ת ועד חביות לודיות ברביעית (כלים ב ב).— *נקבים דקים, עי' נקבים.— *מאכל דק, ק ל ו ש, יותר קרוב לנוזלי מלמוצק: מאכל לא ד ק ולא עב קרי מקפה (ר"נ על הרי"ף, כוכ' יג.).

ב. ש"ז, מ"ר דקים, — א) אבק[1], Staub ; poussière ; dust : הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו הן איים כדק יטול (ישע' מ יח). — ב) *הדקים, המעים, Eingeweide ; intestin ; bowels : ניקבה המרה ניקבו ה ד ק י ן הכרס הפנימית שניקבה (חול' ג א). חלב הלב וחלב המעים והן ה ד ק י ן המלופפין וכו' בני מעים שצריך לגרור החלב שעליו וזהו חלב שעל ה ד ק י ן שאסור (רמב"ם מאכ' אסור' ז ט). ה ד ק י ן שהם בעוגל אם מלחן בקערה אין בכך כלום וכו' אבל השומן עצמו שסביב ה ד ק י ן צריך למלוח שיש בהם דם (התרומה, הלכ' או"ה סה). — ג) יחלק הששים מהמעלה ומהשעה, Minute : וכל מעלה ששים ד ק י ם ראשונים וכל ראשון ששים שניים וככה עד עשיריים (ראב"ע, ראש' חכמה א). וכל מעלה תחלק אל ששים ד ק י ם (ר"א בר חייא, אצפירא ב). תנועת השמש ממערב אל מזרח הם שתים האחת המיוחדת לו בגלגלו היוצא אשר יתנועע בכל יום ולילו ששים ד ק י ם בקרוב (שם ד). שהשעה האחת על דרך המשל ששים ד ק י ם ו ה ד ק ששים שניים והשני ששים שלישיים (מו"נ א עג, הקד' ג). שיהיה קצת כל יום מימי השנה אור וקצתו חשך וזה דבר ימשך עד מרחב ס"ו מעלות וכ"ה ד ק י ם ועד שם נמשך הישוב (רלב"ג איוב כו). וזמן סיבוב כוכב זה בגלגלו לפי דעת וחשבוני התוכניים האחרונים הם שס"ה יום ה' שעות נ"ה ד ק י ם מששים בשעה (נחמ' ונע', דוד גנז א ח). שהתוכניים הסכימו לחלק כל מעלה ומעלה מש"ס מעלות הגלגל וכו' לששים חלקים והם נקראים ד ק י ם (שם ל). שבעיגולים השמימיים עם המרחק שבין מעלה למעלה חלקו כל מעלה לששים ד ק י ם (ר"י מקנדיה, מעי' גנים, מספר). נמצא במאה שנה מעלה אחת ובכל יום ולילו עמו נ"ט ד ק י ם בקרוב (מ' אלדני. ס"א ב ב). שעה המורגל עליה בחשבון העבור נחלק לאלף ופ' חלקים ונקרא כל חלק מהם ד ק ובעת שיתקבץ לך אלף ופ' חלקים היא שעה שלמה (חשבון העבור לר"מ כמז"ל א).—ד) *החלק היותר קטן של הגוף, שאי אפשר לחלקו יותר, Atom :

גבול הדק הוא שלא יחלק הדק אין לו לא רטיבות ולא קרירות (אשכול הכפר כח). ההכרח הביאם להאמין במציאות הדק אשר לא יקבל חלוק והוא היוצא מן האפס (ע"ת לר"א הקראי 7). — ועי' קטן.

א.דֹק, דוק, ש"ז, — א) דבר דק שטוח, בגד, יריעה, וביוצא בזה, **feines Gewand ; fine étoffe; fine cloth**: הנוטה כַּדֹּק שמים וימתחם כאהל לשבת (ישע' מ כב). — ואמר הפיטן: יום זה ודאי זדון לבי אצלי גלוי, הוטי עונותי, עם דוק רשעי, דיני אני אדע באש קלוי (יוה"כ קטן, יום זה). —ובמליצה יכנוי להשמים, ואמר הפיטן: דוק וחלד יחרדו מאימת מלך (ר"ה קליר, ר"ה, ככוד אוהל). אדיר ונאור בורא דוק וחלד מי אל כמוך (מוסף יוה"כ, אדיר). דוק שמיך בירכתיהם גם שם אסק, הודך שם לשפטני על הנעסק (סלית' מוסף יוה"כ, יתכיאני). דופי בן קיש, הבין נין קיש, ותחן הלקיש, עד לַדוק הקיש (יוצר לפוריס, תמימים). וגיא וְדוק בי נבראו, ועל שמם נקראו (שם, אספרה). בהרות חקוקה, ובלות לב מחקה, מִדוק תלולה, ומשאול עמֻקה (שבת פרה, אמרתי אחכמה). נפלה עברה על ניני פצל לח ולוז וערמון, עד כי נטש מִדוק ארמון (קינ' לת"ב, זכור את). — ב) יקרום דק: ואם יחובש הברזל בשם או בדוק לא ימשכהו האבן (ראב"ע, ספר הנסיונות). ומקיף בשניהם (בשני קרומי המוח) דוק כרוך עליהם בחיצונם בדמיון קרום שלישי קשה וחזק (פרקי משה א). אין קיום לאדם ולא לכל כחות המות זולת הדוק זהשמלה אשר מקפת למוח (מיות' לרמב"ד, ילירי א). העצלים הם יתר רכים מן העצבים והם מתחרים עם העצבים של פרקים בדוק שעל גב שעליהם (שם א כ). — ג) יסגולת דבר שהוא דַק, שטוח ורחב ולא עבה: שהם (הביצים) באנשים יותר גדולים זבולטים ומתארכים נוטים לעגול ובנשים קטנים ועגולים נוטים אל הדוק (קאנון ג כא א א).

ב.*דֹק, דוק, ש"ז, מ"ר דְּקִים, דּוּקִים, — כמו א.דַק, חלי בעין: הא בדוק לבן הא בדוק שחור (בכור' לח:). ועל דבר זה אתה תמיה השמים האלו לא בדוק של עין הוא ואני עשיתים מסוף העולם ועד סופו (תנחומא לו טו). — ומ"ר: לא הכשיר ר"ע אלא בדוקין שבעין הואיל וכשרים בעופות (זבח' פה:). השוחט את הבכור ומראה את מומיו ר' יהודה אומר בדוקין שבעין אסור (בכור' כח.). בא ואראך בדוקין שהן משתנים (שם:).

***דִּקְדּוּק**, ש"ז, מ"ר דִּקְדּוּקִים, — א) שה"פ מן דִּקְדֵּק, פעולת מי שמדקדק בדבר, שמעין ושם לב: לדברים הדקים: והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים וכו' בדקדוק חברים ובפלפול התלמידים (אבות ו ה), ר"ל העיון והוכות בדברים הדקים שבתורה. ודרשת והגידו לך את דבר המשפט אלו דקדוקי משפט (ספרי שופט' קנג). מה הים הזה בין גל גדול לגל גדול גלים קטנים כך בין כל דיבר ודיבר דיקדוקיה ואותותיה של תורה (ירוש' שקל' ו מט ד). —ועצם הדברים הדקים והקטנים שנולדו מהדקדוק, **Kleinigkeit, minutie ; minuteness**: הריני נזיר מן החרצים ומן הזגים ומן התגלחת ומן הטומאה הרי זה נזיר וכל דקדוקי נזירות עליו (נזיר א ב), החיובים הקטנים של הנזיר. שאינן (הכותים) בדקדוקי מצה כישראל (תוספתא פסח' א-ב יה). כל פרשת סוטה היתה כתובה עליה (על טבלה של זהב) שממנה היה קורא ומתרגם כל דקדוקי הפרשה (ירוש' סוט' ב יח.). אין אנו בקיאין בדקדוקי ע"ז כיעקב אבינו (מד"ר ברא' פא). אמר לו (הקב"ה למשה) אמור להם (לישראל) דקדוקי דברים שהם יכולין לשמוע (שם שמות כח). שני דקדוקי שחיטה הם רוב שנים בבהמה ורוב אחד בעוף (שם ויקר' כב). ואמרו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות תוספתות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים וכו' שלא למד (אדר"נ יד). ר"י אמר בין כל דבור ודבור פרשותיה ודקדוקיה של תורה היו כתובים (מד"ר שה"ש, ידיו). מפני מה מעונין (הגרים) לפי שאין בקיאין בדקדוקי מצות כישראל (יבמ' מח:), בהפרטים הדקים של המצוות שחיב אדם לשמרם. גר שקיבל עליו כל דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו ר' יוסי ב"ר יהודה אומר אפילו דבר אחד מדיקדוקי סופרים (תוספתא דמאי ב ה). גר שקיבל עליו ד"ת חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו ולא עוד אלא אפילו דקדוק אחד מדקדוקי תורה או מדקדוקי סופרים (תנחומא ויקר' ג). אם תלמיד חכם הוא (הממזר) או אדם כשר שהוא בדוק בדקדוקי מצות הרי זה יירשנו (רמב"ם נחל' ד ו). —ואמר הפיטן: לבעלי אסְפות, הידותיה חשופות, וכל צרורות כסופות, דִּקְדּוּקֶיהָ ספות

---

[1]) בערב' ד̇קָה a), אבק דק שהרות ינדף.

---

a) دقّة

(יולר פרה, אלורה).—ועשיית דבר ממש במדה הראויה, לא פחות ולא יותר. Genauigkeit ; exactitude ; accuracy : לשון הבאי הוא ולא בדקדוק (תמו' גא' ליק כה), לא מכון ממש, בכל הפרטים הדקים. היו מחשבין ויודעין שעה שיתקבץ בו הירח עם החמה בדקדוק הרבה (רמב"ם קדוה"ח ו א). ולא כתבו אגרת בקורת שהיא דקדוק השומא וההכרזה וטעו והותירו שתות או פחתו שתות (הוא, מלוה ולוה יב יא). עשרה הללו אינן באין לדקדוק המלה לומר לא פחות ולא יותר (רמב"ם, קהל' ז יט). — יוהערה דקה על דבר מהדברים במשא ומתן של למוד והכמה: כלומר אותו דקדוק שאתה מדקדק (שמה שאמר רב מוסב על המשנה) שלך יהא אותו דקדוק (רגמ"ה מעי' טז). וכבר באר הרב רבינו המאמר הזה בענין אחר וכו' וזה אחד מדקדוקיו הטובים בדברי רבותינו (מלמד התלמידים, תולדות). יה"ר מלפניך אי"א שתפתח לבי בהלכה זו להבין דקדוקיה ופלפוליה (מגל' חסיד', ת"ת ב).—וכפרט *הברת האותיות כמו שצריך, לא להבליע זה בזה: אלו צריך דיקדוק על לבבך על לבבכם עשב בשדך ואבדתם מהרה הכנף פתיל (ירוש' ברכ' ב ד ד). הראה הקב"ה למשה דיקדוקיה יאותיותיה של תורה (שם שקל' ד מט ד). קרא וטעה אפילו בדקדוק אות אחת מחזירין אותו עד שיקראנה בדקדוק (רמב"ם תפל' יב ו). וידקדק ליתן ריוח בין הדבקים שלא יבליע אות באות וכו' וזה הדקדוק הנזכר הצריכו בכל השלש פרשיות (מלמד התלמיד', ואתחנן). —והשתמשו בכלל במלה זו בענין הלשון בדבר הקריאה הנכונה וההברה ובפרט עניני המלים והנקודות: לדעת עניני האותיות ודקדוקי תולדותיהם להתבונן מה מהם ליסוד ומה מהם למלאכה (מנחם, הקדמ' המחברת). עד הנה מעלת האלף מלבד פתיחתו וקפיצתו וקמיצתו ויתר דקדוקי נקודתו (שם). דין ודיקדוק ושיקול כל מלה (תשו' דונש על רסע"ג א). ואלו לא גלינו מארצנו והיתה לשוננו כולה נמצאה בידינו כירחי קדם בשבתנו בטח במשכנות שאננות אזי מצאנו כל דקדוקי לשוננו ומיני תוצאותיה וידענו משקלה (תשו' תלמי' מנחם על דונש). מוליכין את הקטן ממלמד למלמד אחר שהוא מהיר ממנו בין במקרא בין בדקדוק (רמב"ם, ת"ת ב ו). ומה תאמר בפלוסופים והם כאשר הם מן המחקר והדקדוק[1] והסכימו על הנצחות והקדמות לעולם(כוזרי א סב). ועלינו מדין ההכמה

[1]) בערבית: והם מן אלבחת' ואלתחריר.

לדעת יסוד כל מלה ומשרתיה כל דקדוק במקרא בפתח וקמץ וחזק (דונש ט יג).—ב) יכללות כל דרכי הלשון, נטיות הפעלים והשמות וכו' שנקבעו לפי אופן הדבור של כל העם[1], Grammatik; grammaire; grammar : ומן הדקדוק[2] שנתות אחת מהן שֶנֶת כגון החמות אחת מהן חמת קשתות קשת עשת עשתות (רד"ק, תמו' גא' הרכ', בפה). וזה מנכרין אותו בעלי הדקדוק היעשה ממלה משקלה פעל פעול (דונש סי' 32). תרתי בלבי לעשות ספר בסוד דקדוק שפת קדש (רסע"ג, הענק, בלאט הפתרון). וחכם ירושלמי לא ידענו שמו גם הוא תקן בדקדוק הלשון שמנה ספרים כספירים יקרים (ראב"ע, מאזנים). וזה דקדוק המלה דע כי שם התואר לשון יחיד זכר הוא דשא וכו' (הוא, צחות אות ד). ודרך אחרת יקראו ההא אנשי הדקדוק הא הקריאה כמו הקהל (שם, אות ה). והיה לו להיותו ייסר בפתח קטן תחת סמ"ך וכבר הזכרתי דקדוקו (הוא, שמות יד כה). הנה השלמתי הספר הזה הנקרא ספר השרשים שהוא החלק השני ממחברת הדקדוק על הדרך אשר העתקתי החלק הראשון (תתי' ר"י אה"ת בס' שרשי ריב"ג). ועל דרך זה כל מה שתמצא בספר בעלי הלשון והדקדוק (הור' הקורא 39). לפי דקדוק לשון הקודש היה לו לינקד אמתה מם דגושה (רש"י שמות ב ה). והוא

— [1]) כבר העירו דר' ברלינר ודר' בכר כי בחרו הראשונים בהמלה דקדוק במשמעה זו מפני שמושו של הפעל דקדק בתלמוד בענין קצת דומה: קרא ולא דקדק באותיותיה, ורגלים לדבר, כי הקראים, שהם היו הראשונים שהתחילו לחקר בדרך הלשון יסדו תחלת חכמה זו ללשון העברית, הם היו הראשונים שהשתמשו בהשם דקדוק, וכבר הזכירוה חכמי הקראים ר' יפת הלוי בפרושו לישעיהו נב ה: (אל דקדוקיין). וכן ר' דוד בן אברהם אלפסי (בזמנו של רסע"ג). וכן עב"ם במקדמה אלאגרון שלו (פי מא יתעלק באלדקדוק). ואחרי בן מנחם ודונש השתמשו תדיר במלה זו בענין החקירה והעיון בדרכי הלשון אעפ"י שעדין לא לגמרה במשמ' של שם קבוע מיוחד לחכמה זו. ר"י בן גנאח כבר השתמש בדקדוק במשמ' שם קבוע ספר הדקדוק בעצם לשונו (בערב' אלדקדוק) ובאר אותו: אשר ענינו בלשון העברי החקירה והחפוש (הקדמ' לספר הרקמה), ומאז נהיה דקדוק השם הקבוע היחיד לענין זה, אעפ"י שעוד השתמשו לפעמים בהמלה דִיקוּת. — [2]) והעיר ההכם הרכבי וז"ל: במלת דקדוק לחכמת הלשון השתמשו בספרד מימי מנחם ודונש, ובבבל לא מצאנוה עד עתה אצל הרבנים בימי הגאונים אף כי בלי ספק כבר היו לה אז מהלכים שמה.

לימד הגראמאטיקא בראשונה ר"ל ד ק ד ו ק הלשון והוא רבו של אריסטו (ר"א זכות, יוחסין ו. אפלטון). — ואמר החכם: ה ד ק ד ו ק במלה לדבור (משלי חכמ', בסוף ס' דרך טובים).— יומ"ר: בספרי ה ד ק ד ו ק י ן וספרי האגרונות (ר"י הדסי, אה"כ, סי' עג).— ודיני הדקדוק: שכל ד ק ד ו ק י הלשון אינם בנויים אלא על הרוב (הכוז' הקורא 71).

ׂאהח"ע, אותיות הגרון. — אות אותיות. — אלף בית.

ׂבומ"ף, אותיות השפתים.— ׂבנין.

ׂגזרה. – ׂגיח"ך, אותיות החך. — גרון.

ׂדגש, דגש קל, דגש חזק. —ׂדטלנ"ת, אותיות הלשון. — דליקה, ׂאותיות הדליקה.

ׂהברה. – ׂהוה.

ׂזוגי.—זסשר"ץ, אותיות השנים.

ׂחיך. – ׂחסר.

ׂטעם, טעמים.

ׂיוצא, פעל יוצא. — יחיד, יחידה. – ׂיחס.

ׂכנוי, כנויים. – ׂכפולים. – ׂכתיב.

ׂלמד פעל. – ׂלמנ"ר. – לשון.

ׂמדבר בעדו. – ׂמוצא, מוצאי הלשון. — מין, מין זכר ונקבה. — ׂמלא.— מלה, מלים, מלות, מלות קריאה. —ׂמלעיל.—ׂמלרע.—מספר.—ׂמסרת. – ׂמשקל.

ׂנְגִינָה, ׂנושא, ׂנשוא.—נָח, ׂנחי לה"פ, ׂנחי ע"ו, ׂנחי פ"א. — ׂנטיות. –ׂנכח. – ׂנסתר. –ׂנקוד. – נקודה, נקודות. – ׂנתוח.

ׂעבר. – ׂעומד, פעל עומד. — ׂעין הפעל. – ׂעלולים.—עֹמד, בלשון הקראים במקום הֹוֶה. — ׂעתיד.

ׂפה פעל. – ׂפִּעֵל, פֹּעל יוצא, פעל עומד.

קְרִי.

רבים.

ׂשְׁלֵמִים.— שֵׁם, שם היחס, שם מספר, שם העצם (כללי ופרטי), שם מקרה, שם תֹּאַר. —ׂשְׁנַיִם, שפתים ׂאותיות השנים, השפתים.—ׂשפתיות, אותיות שפתיות. — שֹׁרֶשׁ.

תֹּאַר, תאר הפעל (תה"פ). — ׂתְּנוּעָה, תנועות.

ב.ׂ**דִּקְדּוּק**, ש"ז, — כה"פ מן ב.דִּקְדֵּק, סגולת מה שהוא דק וקלוש מאד: שיהיה מה שנוסף ממנו דם בתכלית ה ד ק ד ו ק דומה לעצם הריאה (קאנון א כ כ ג). ובגזרות השם והשגחתו שהוא העקר נתדקדקו המים ונתרבו מאד ב ד ק ד ו ק ם עד שבמקום שהיו שם נכבשים תחת הארץ יצאו ונתפשטו עליה (ר"י אברבנ', נח).

ׂ**דִּקְדּוּקִי**, — א) ת"ז, לנק' דִּקְדּוּקִית, — מטבע הדקדוק: הכללים והשרשים של דרכי ההקשה והדעות ה ד ק ד ו ק י|ות|י ם (הקד' הברכים לריב"ג). בהקשה ד ק ד ו ק י ת וכותיה ובאורתיה שמה (בם, ברש ונו). — ב) ש"ז, הַדִּקְדּוּקִי, מ"ר הַדִּקְדּוּקִיִּים, כמו מְדַקְדֵּק: והכל מבואר בכתבי בעלי הלשון וה ד ק ד ו ק י י ן (הכוז' הקורא 52). כי כבר חברו בעלי הלשון וה ד ק ד ו ק י י ן שלא יעשו על אות אחת שוא ומלך אלא אחה"ע (בם 63).

א.*ׂ**דִּקְדֵּק**, פ"ע, — התבונן ועין יפה יפה, ושם לבו ודעתו לעשות הדבר כהגן ולכל פרטיו: י ד ק ד ק הכהן כיצד בא הנגע לביתו (ספרא מצורע ה) וחוקרים ומ ד ק ד ק י ם עד שידעו אם אפשר שיראה הירח בזמנו שהוא ליל שלשים או אי אפשר (רמב"ם קדוה"ח א ו). ויש מי ש ד ק ד ק הרבה ולא פגע בדרך הנכונה בחשבון ראית הירח (בם יא ג). אין ראוי להושיב מלמד אלא בעל יראה מהיר לקרות ו ל ד ק ד ק (הוא, ת"ת ב ג). —ואמר הפיטן: לפידים דולקים, וכבזק בוזקים, תשבחות מפיקים, וישעור רו מְדַקְדְּקִים, ואני שושנת העמקים עסוקה במצות וחקים (אופן שבה"ג, בלולי אש).—ועפי"ר עם ב אחריו, דִּקְדֵּק בְּדָבָר: קרא (פרשה שמע) ולא ד ק ד ק באותיותיה (ברכ' ב ג), לא קרא כל אות ואות בהברתה האמתית, הנכונה, ממש כמו שצריך. רשב"ג אומר כל מצוה שהחזיקו בה כותים הרבה מ ד ק ד ק י ן בה יותר מישראל (תוספתא פסח' א-ב יה). מכיון שלא עשאה (המצה) לשם פסח דבר בריא שלא ד י ק ד ק בה (בם כוכ' א גב:). מ ד ק ד ק י ן בכסות ואין מ ד ק ד ק י ן בחיי נפשות (בם פאה ח כא.), ר"ל מי שמבקש כסות מדקדקין בדבר אם הוא ראוי שיתנו לו. מה נפה זו מוציאה קמח בפני עצמו סובין בפני עצמם קיבר בפני עצמה כן ת"ח יושב ומ ד ק ד ק בד"ת ומברר ד"ת ומשקלם איש פלוני אוסר איש פלוני מתיר (ספרי עקב מח). כל הקורא ק"ש ומ ד ק ד ק באותיותיה מצננין לו גיהנם (ברכ' יה:). פעם אחת

היתה בתו מהלכת לפני גדולי רומי אמרו כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו מיד דיקדקה בפסיעותיה (ע"ז יח.). ר"ל שמה עוד יותר דעתה שתהיינה נאות. שלחו מושלי הרשעה שני סרדיוטות אצל חכמי ישראל למדונו תורתכם קראו ושנו ושלשו בשעת פטירתן אמרו להם דקדקנו בכל תורתכם ואמת הוא (ב"ק לח.). זהיה מדקדק בו (בהאדם) עד סוף כל הדורות וצפה שתולדותיו מקציפות (אליהו רבה, ה"ב, פא). שהגיהו (את הספר) בן אשר ודקדק בו שנים הרבה והגיהו פעמים רבות (רמב"ם ס"ת ח ד). לפי דקדוקן ביראתך בן מדקדקין בעברתך (ר"ח תענ' ח.). — ובמדה, במשקל, במנין, שם דעתו שלא יהיה פחות או יותר: דרך הנותן מתנה להיות נותן בעין יפה וכו' דרך הלקוחות להיות מדקדקין (ירוש' ב"ב ד יד ד). בכל מקום שאתה נותן אתה משפיע ובכל מקום שאתה מכה אתה מדקדק (תנחומא נח ח). למלך בשר ודם שהיו לו גרנות הרבה והיו כולם טנופות ומליאות זונין ולא היה מדקדק במנין (שם, במדב' כב). — ומדקדק בדבריו, במשנתו: דע כי התנאים המדקדקין כך שונין (תשו' גאו' הרכבי רסו). — דִּקְדֵּק עם פלוני, התנהג אתו בדקדוק, לא ותר לו כלום: שהקב"ה מדקדק עם סביביו אפילו כחוט השערה (ב"ק נ.). — דִּקְדֵּק אחריו, בדק בדבריו, במעשיו והשתדל למצוא בהם דפי: אמר להן רבי יוסי דיקדקתם אחרי וכו' דיקדקתם אחרי ולא העליתם בידכם כלום (כרית' יט:). שמתוך טובתו בא לידי רעתי שמדקדקין אחריו ואומרים לו אותו שאתה משבח הלא שמענו שעשה כך וכך (רגמ"ה ערכ' טז.). שאין מדת הדין מדקדקת אחריהן (ר"נ על הרי"ף, ר"ה ד:). — דִּקְדֵּק עליו, בפרט לחובה: כל המצדיק עצמו מלמטה ומחזיק דרך החסידות אפילו מעט אם יטה מדקדקין עליו מלמעלה ולוקחין הדין ממנו (ר"ח תענ' ח.). דקדק בו הקב"ה על ישראל שלא להזכיר שם משא על הנבואה (מלמ' התלמ', כראב"). מה שאבקש מהמעיין בחבורי זה שלא ידקדק עלי במקצת המלות היוצאות מן הגבול שמוש הלשון (הקד' סעה"ש לאבן לטיף). — ובפרט במשמ' יהעיר הערה דקה בדבר של מדע וכדומה, הקשה קושיה בכח הדקדוק והעיון, העמיק בדברים: בשאר לדקדק למה מטיב חמש (הנרות ומפסיק) וזורק הדם ומטיב אח"כ השנים (ר"ח יומא לג:). ועל זה מדקדק רב יוסף מ"ט דרב הונא (הות, תענ' יא:). ויש מן האחרונים מי שדקדק במלת עקר והוסיף וגרע בעקרי הרמב"ם ז"ל וכו' ויש לדקדק על זה (העקרים א ג). — ודִקְדֵּק מן, הוכיח והעלה דבר זה מן הדקדוק בדבר: ולכך אין לדקדק דבר זה מלשון יתן אבל יש לדקדק בו מלשון מפיו דעת וכו' (ר"י ברצלוני, פי' יציר' 57). מכאן דקדק רבינו חיים כהן אבי אמי שטבול יום שאכל תרומה במיתה (סמ"ג בה-בו). — מְדַקְדֵּק, מְדַקְדְּקִים, עי' מְדַקְדֵּק.

— פע' דֻּקְדַּק, — דֻּקְדַּק הדבר, דֻּקְדַּק הדין, וכיוצא בו, שדקדקו בו עד תכלית: אדון דין אם יְדֻקְדַּק, בחקר פועל אם יובדק, גבר לפניך לא יצדק (סלית' עיוה"כ, אלון דין). דברו לא בדק, היות צח ומדוקדק, ודונש לא צדק (תשו' תלמ' מנחם על דונש). — ספר מְדֻקְדָּק, שמוגה היטב ואין בו שבושים: וראינו משניות מדוקדקות שאין כתוב בהן ברישא דמתניתן חסר קורטוב (ר"ח, פי' על מס' מכות ד.). ועיקר הגרסא היא כמו שכתבנו בנוסחאות מדוקדקות וישנות (שבלי הלקט, פסח ריז).

ב. **דִּקְדֵּק**[1], פ"י, — במלאכת האריגה, מכה ודוחק ומהדק את חוטי הערב זה לזה: רבי יהודה מוסיף (על מלאכות האריגה) אף השובט והמדקדק[2] אמרו לו שובט הרי הוא בכלל מיסך מדקדק הרי הוא בכלל אורג (שבת עה:).

ג. **דִּקְדֵּק**, פ"י, — עשה דק, קלוש: שדה שנחרש בה קבר וכו' שדיקדקה המחרישה את

---

[1] עי' הערה לקמן. — [2] כך בכל הנוסח', וכן בערוך, וכן בהרמב"ם (שבת ט יט). אך בירוש' (שבת יג ג) וכמו"כ (פסח' יג:) המקטט, ועי' זה. ופרש הערוך: מדקדק על חוט הערב כדי להדחק ולהלחץ עם חבריו. ע"כ. והם דברי הר"ח, אלא שבפרוש הר"ח הנדפס הדברים משובשים קצת. וכעין זה גם רש"י במקום המובא בפנים וז"ל: לאחר שמתח החוט של ערב מכה בכרכר בב' וג' מקומות. ע"כ. ועוד פרוש אחר הביא שם רש"י וז"ל: וי"מ מדקדק משוה האריגה כשיש ב' חוטין כרוכין זה עם זה ומובדלים מן השאר משוה אותן בכרכר או במחט. אך במקום אחר (שם עה:) פרש"י באופן אחר, וז"ל: כשמותח חוט הערב מכה בכרכר עליו במקומות מקומות ליישבן שלא יהא מתוח יותר מדאי שהמתיחה מעכבתו מהתחבר יפה עם הארג. ע"כ. והרמב"ם פרש מדקדק במשמעה אחרת, אמר וז"ל: המדקדק את החוטין ומפרידן בעת האריגה הרי זה תולדת אורג. ע"כ.

העצמות ומגלגלתן (רפ"י נדה נז.). כי הבשול אמנם ידקדק המים בהסרת עובי הבור (קאנון א כ כ יו). הרפואות המנגבות הפותחות המדקדקות הבשמיות (שם ג ד יד א). והנה שתי החולדות הלבנה והשחורה הם היום והלילה מדקדקות חוטי חייהם אשר נתלו בהם עדי נתקו באחרונה ויפלו לגמרי (יעב"ץ, מגדל עז, בבס אבן כהן). — ולווי: שאם גזל מחברו אומר לו (המלאך בקבר) דקדק בשיניך לפי שאכלת גזל בשיניך (ראב' חכמה, היראה יב ה).

— פע', ׳דִּקְדֵּק, — נעשה דק, קלוש: עד שיתבשל (הדם) וידוקדק ויצא לבטני המוח (פרקי משה א). הרוחות המתפשטים מן הלב אל הגידים הדופקים ומתילדים מאיד יעלה מן המדוקדק שבדם (קול יהודה, כוזרי א כח).

—*מְדֻקְדָּק בעניות, עני מאד: שכל מי שהוא מדוקדק בעניות כאלו דבוקין בו כל יסורים שבעולם (מד"ר במות לא). שאם היה (האבל) עני מדוקדק בראשון ובשני אינו עושה מלאכה בשלישי הוא עושה בצינעה (שם כראב' ק).

— נתפ', *נִדְקְדֵּק, ׳נִתְדַּקְדֵּק — כמו פעל, נעשה דק, קלוש: רובע עצמות שנדקדקו ואין בכל אחד ואחד עצם כשעורה (אהל' ב ז). המקום שנחרש בו קבר שהרי נתדקדקו עצמות המת בתוך העפר ונתפרסו בכל השדה (רמב"ם טומ' מת י א). ובגזרת השם והשגחתו שהוא העקר נתדקדקו המים ונתרבו מאד בדקדוקם עד שבמקום שהיו שם נכבשים תחת הארץ יצאו ונתפשטו עליה (ר"י אברבנאל, נח). ובתנועה ההיא נתדקדקו חלקי האויר הנזכ' הסמוכים לגלגל (ספורנו, אור עמים, יסודות). — ובמשמ' נעשה דק וצר: והכסף יתדקדק מהצד החצוני ומתעבה מהפנימי (קאנון א א א יז). הטחול הוא עבה ארוך בראש האחד ומתדקדק מחציו ולמטה (בער המקיב ט).

׳**דַּקְדָּק**, —תה"פ: קח חלב שעושים ממנו הנרות ומשח על הנייר דקדק ושים הנייר משוח על הסודר (ארי' מודינה, סוד ישרים, סגול' כו).

׳**דַּקְדְּקָן**, בת"ז, מ"ר דַּקְדְּקָנִים — כמו מְדַקְדֵּק, בעל חכמת הדקדוק: ולכן תמצא בתנאי הדקדקנין מה שלא תמצאנו אותו על אנשי הלשון (יוסף הרופא הקראי, לקו"ק 199). — ובכלל מי שמדקדק היטב: ובודקים דקדקנים שיודעים ומדקדקים היטב (האשכול, בסה).

׳**דַּקְדֶּקֶת**, ש"נ, — פרורים דקים של בשר וכדומה: תבלין ודקדקת הבשר השוכנת בשולי קדרה (רש"י זבח' לה.). פי' קיפה דקדקת שבשולי קדירה (סמ"ג קלו).

א.***דַּקָּה**[1], ש"נ, — כעין במה קלה לפני פתח הבית לשבת שם, להתהלך וכיוצא בזה, Terrasse: מי שיש לו דקה לפנים מביתו (ירוש' ערוב' ו כד.). אחד מבני מבוי שעשה דקה[2] לפתחו (בבלי שם נט:). אנשי חצר ואנשי מרפסת וכו' אם יש לפניהם דקה ארבעה (שם ס.). בנה עלייה על גבי ביתו ועשה לפניה דקה כמו איצטב' רחבה ד' טפחים (ר"ח שם).

ב.׳**דַּקָּה**, ש"נ, — מחלה, שחפת המיבשת את הגוף ועושה אותו דל ורזה, hekt. Schwindsucht hectique; hectic: בדקה והיא איטיקה כבר ידעת שהאברים יש בהם ליחויות מתחלפי המינים וכו' ואם יתבערו האברים השרשיים וכש' הלב יהיה החולי הזה הוא חולי הדקה (קאנון ד א ג א). ולפעמים יביאן אל השקוי והדקה ומשרפים הגוף (שם א כ כ יו). דקת הזקנה ענינה ממשלת היובש על המזג מבלי קדחת וכו' ונקרא זה הענין זקנה ודקת הזקנה כי הגוף יקרה בעת הזקנה מה שיקרה לו באותו העת מצמוק וייבוש וכו' (שם שם ט). — ואמר המליץ: ברפיון נאסף בקראנו לעמיו, ואפלטון במורסה אל קרוביו, ובדקה ארסטו מת וגוע, וגאלייאנוס בשלשול מקרביו, ובן סינא בבובד היציאה, וקאנון לא עזרו מבאביו (יעקב גביזון, בסוף עמר השכחה).

***דַּקּוֹר**[3], ש"ז, מ"ר דַּקּוֹרִים, — כלי מכלי מלאכת הנגר: הקנטר של בנאי והדקור[4] של חרש (כליס יד ג).

---

[1]) משרש דקק, עי"ש. בערב' דַּכַּה a) מן דַּכ b), ממש כמו דקק. — [2]) כאן ובשאר המקומות שבאה מלה זו בגמ' פרש רש"י פתח נמוך וקטן. אבל אין פרוש זה מתישב היטב לפי הענין, בפרט בהסוגיה בערוב' עה. וכבר פרש ר"ח דקה באיצטבא והביא פרוש זה הערוך, וכן פרש הר"י אלפסי (ערוב' סי' תרכז). וכן כתב הרמב"ם (ערוב' ה כד) מצבה במקום דקה: ואם בנו מצבה על פתח המבוי וכו' ובונה כל מבוי ומבוי מצבה על פתחו, ע"כ, ועי' ערך מַצָּבָה. וכן הוא ממש השם ו"ערבי דַּכַּה. ואין כל יסוד לנקודו של יסטרוב שנקד דְּקָה.

[3]) משרש דקר, עי"ש. — [4]) ובאר הרמב"ם צורת אמר וז"ל: והדקור אלמנקאר ויקראו אותה הנגרים אלמרבוע והוא קנה מברזל מרובע בארכו כמו אמה ולו

---

a) دَكَّة b) دكّ

°דְקוֹר, ש"ז, — שה"פ מן דָקַר, דִקֵר: אנשי הארץ יספדו על זה הדקור (רד"ק זכר׳ יב יא).

°דַקוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא דק: והבישול מנקה אותם (את המים) דקות העצם (קאנון א ב ב ד יו). הנר יולד מאדיות הליחות ודקותם כפי מזג מה עצם דק הוא הרוח (שם שם ד). בקול דקות הרוח האמצעי והאות הצב בו (רמב"ן, יציר׳ ב ג). כמו מין האדם כי לדקותו ושווי מזגו יתפעל מן הקור ומן החום ומכל אחד מן ההפכים (העקרים א ה). הרכבת הדברים הנולדים מהאדים לפי שהאדים ההם או ישארו בבטן הארץ או יעלו באויר כפי העובי והדקות שבהם (ר"י אברבנאל, בראש׳ א). שהמזגים הולכים בהדרגה וסדור מהעובי אל הדקות (רלב"ג, מלחמ׳ ה׳ א יב). כי אי אפשר לנפש שתעמוד בגוף לרוב דקותה וגסותו מבלי מחבר אמצעי (רמב"ע, ערוג׳ הבושם, ליון ב). כי שמיב בא במקום הזה במקום יסוד האש לפי גבהו ודקותו וקרבותו לגלגלים (מלמ׳ התלמ׳, בראש׳). דע כי הנקודה הוא דבר שאינו מתחלק כלל ואפילו במחשבה. לא מפני דקותה בלבד אלא מפני שאינה ראויה לכך (יסו"ע לר"י ישראלי ב א).— בְּדַקוּת, באופן דק: ואולי נגרר (הכתב) כ"כ בדקות שלא ניכר מקומו עכשיו (בו"ת רשב"א ט).

°דַקִיק¹), ת"ז, מ"ר דַקִיקִים, — דק מאד: גללי בהמה דקיקין אם הטילם לכבשן האש (ר"ח שבת עד:).

°דַקִיקוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא דקיק: הקרומות הם בתכלית הדקיקות והרכות (פרקי משה א). וכשהוא משנה המותר מדקיקות לעובי ומעובי לדקיקות (רשב"ל דוראן, מג"א, ח"י ד). בבח הדמיון בדקיקות מפשיטות (רשב"ג, מקור חיים ב יא).

°דַקִיקִיוּת, ש"נ, — כמו דַקִיקוּת: הקרומות הם בתכלית הדקיקיות והרכות ואמנם הקשורים הם ברוב העניגים קשים וגסים (פרקי משה א).

°דְקִירָה, ש"נ, מ"ר דְקִירוֹת. — שה"פ מן דָקַר: שאין יכול לכסותו בדקירה אחת אבל יכול לכסותו בדקירה אחת מותר וכו׳ נגזר דקירה אחת אטו שתי דקירות (חולין ח). כי הדקירה אין לו רפואה לעולם (פי׳ משלי לגרתיה הלוי יב יח).

דקל¹), ממנו דֶקֶל.

א.*דֶקֶל²), ש"ז, מ"ר דְקָלִים. — אילן התמר Palmbaum; palmier; palmtree: הנאה ניתנת במחובר לקרקע בדלית ובדקל בעה"ב מוריד ומחלק לעניים (פאה ד א). דקל נערה וכו׳ שעושה שלש פעמים בשנה (ב"ב לו:). שאין כל דקל ודקל שבבבל שאין סוס של פרסיים נקשר בו (סנה׳ לח:). המשתחוה לדקל לולבו (ע"ז מז:). התמרים שהפילם הרוח מן הדקל והם מושלכים בדרך (ר"ח ב"מ כא:). — *דקל הרים, אינו עושה הרבה פרות. וכנוי של גנאי: אמר לו ר׳ אליעזר ישמעאל דקל הרים אתה (ספרא תוריע ה יג). — ומשל: מטייל והולך הדקל הרע אצל אילן סרק³). —ומ"ר. אילן העושה בריכה אחת כגון דקלים וזיתים וחרובין (ר"ה יה:). דקלים הרבה שמוקפות גדר (ר"ח ב"מ כא:). — ועי׳ תָמָר.

ב.דֶקֶל, — כמו דֶקֶר, עי׳ זה.

°דַקְלִי, ת"ז, — מי שעובד בגדול דקלים: מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת בחמתן ולא היתה עושה פירות עבר דקלי אחד וראה אותה אמר תמרה זו צופה מיריחו כיון שהרכיבו אותה עשתה פירות (מד"ר בראש׳ מא).

°דקן, עי׳ *זלדקן.

דקק⁴), ממנו א.דַק, ב.דַק, דֹק, דָקַק, דַקָה, °דַקוּת °דַקִיק, °דַקִיקוּת, °דַקִיקִיוּת.

דָקַק, עב׳ דַק, כהפס׳ דָק, עת׳ יָדֹק, ככי׳ יְדֻקֶּנּוּ, — א) היה דק מאד, נשבר ונכתש לרסיסים קטנים, fein zermalmt sein; être broyé; be crushed

---

בית יד מעץ יפסלו בו העץ מה שירצו לפסול ממנו ואצל הנגרים ממנו כלים רבים גדולים וקטנים

¹) בארמ׳ דַקִיק, מצוי הרבה

¹) עי׳ הערה לערך א.*דֶקֶל.

²) בארמ׳ דקלא. בערב׳ דַקַל (a תמרים גרועים. אך כבר העיר פרנקל כי זו מלה שאולה בערב׳ מארמ׳. —ולא נתברר מקורו.—³) בארמ: מטייל ואזיל דיקלא בישא גבי קינא דשרבי (ב"ק צב:).

⁴) שרש משותף לכל הלשונות השמיות אשור׳ ערב׳, ארמית.

a) دَقَل

ויקח את העגל אשר עשו וישרף באש ויטחן עד אשר דק ויזר על פני המים (שמות לב כ). ואכת אתו טחון היטב עד אשר דק לעפר (דבר' ט כא). — ואמר המשורר: ידק הרוח יזך בגבה, כל נר שם ידעך חיים חיש יתמו (אלס שב״ק, הדעת והמות). — ב) עשהו דק, שברו וכתשו לרסיסים דקים, zermalmen; broyer to crush: תדוש הרים ותדק וגבעות כמוץ תשים (ישע' מא יה). והמם גלגל עגלתו ופרשיו לא ידקנו (שם כח כח). — ולווי ידק, ואמר המשורר: בן איש ביראת אל עדה גאוה ובה הכנע גאון ימים ודוש הרים ודק (ר״י תריזי, הענק ג). — ומק' לדק, לדקו, לדוקו: וכשמסבבין עליו אופני העגלה לדוקו אפילו הגלגל הומם ומשתבר (רש״י ישע' כח כח). —

— וכינ' דק, דקים: ואת מי דקים בדברים קשים את הלחם של תבואה לפי שאינה נוחה ליהבק (שם).

— הפע', הדק, מקור הדק, עת' ידק, וידק, ככנ' אדקם, — כמו קל משמעה ב: ושחקת ממנה הדק (שמות ל לו). הדק לעפר ושרף אשרה (מ״ב כג יה). והאשרים והפסילים והמסכות שבר והדק ויזרק על פני הקברים (דהי״ב לד ד). וישרף אתה (את האשרה) בנחל קדרון וידק לעפר (מ״ב כג ו). ויכרת אסא את מפלצתה וידק וישרף בנחל קדרון (דהי״ב יה יו). קומי ודושי בת ציון כי קרנך אשים ברזל ופרסתיך אשים נחושה והדקות עמים רבים (מיכ' ד יג). ואשחקם כעפר ארץ כטיט חוצות אדקם ארקעם (ש״ב כב מג). — ואמר הפיטן: ותעשה דין ומשפט לעשוקים, ומוריהם שחתו ובקקום בוקקים, חמוסים נגושים ביד מדיקים (כלית' יוס ב, הויתיך). הנה אכלונו בכל פה מדיקינו, ואתה יי' שפטנו מחקקנו (שבת תוהמ״פ, מים רבים). — *ולווי: וכשהוא שוחק (את הקטרת) אומר הדק היטב היטב הדק (כרית' ו:).

— הפע', הודק, יודק: להם יודק כי לא לנצח אדוש ידושנו (ישע' כח כח).

— נפע', *נדק, נדק: כיון שהיה הבכור מת לאחד מהן (מהמצריים) היו עושין לו איקונין ומעמידו בביתו ואותו היום נשחקות ונידקות ונזורות (מכי' בא יג). היתה נידקת (האיקונין) ונשחקת וניזורת והיתה קשה עליו כאילו אותו היום קברו (פסיק' רבתי יז). והחטים אינם נידוקין להיותם נטחנין (רש״י ישע' כח כח).

דקר[1], ממנו דקר, *דקור, *דקר, *דקרן.

דקר, פ״י, — דקר אותו בחרב, ברמח, נעץ את החרב את הרמח בתוך גופו, durchbohren; transpercer; pierce: ויקח רמח בידו ויבא אחר איש ישראל אל הקבה וידקר את שניהם (במד' כה ז-ח). והביטו אלי את אשר דקרו (זכר' יב י). ויאמר שאול לנשא כליו שלף חרבך ודקרני בה פן יבואו הערלים האלה ודקרני והתעללו בי (ש״א לא ד). ודקרהו אביהו ואמו (זכר' יג ג). ויאמר לו שלף חרבך ומותתני וכו' וידקרהו נערו וימת (שופט' ט נד). שהנודר כילו (כאלו) נוטל חרב ודוקרה בלבו (ירוש' נדר' ט מא:). כל הבוטה ראוי לדוקרו בחרב (נדר' כב.). — *ובהשאל': בני אדם שאוכלין ושותין זה עם זה ודוקרין זה את זה בחרבות שבלשונם (יומא ט:). — ובמשמ' *נכנס לתוך, פתח: שהם (המים שישותה לרפואה) דוקרים את המרה (שבת קי.). ומי פרת קרבימו דוקרים (קינ' לת״ב, איכה את).

— נפע', נדקר, — שדקרו אותו ברמח: כל הנמצא ידקר וכל הנספה יפול בחרב (ישע' יג יה). בשעה שנדקר זמרי עמדו השבטים עליו ואמרו ראיתם בן פוטיאל זה שפיטם אבי אמו עגלים לע״ז הרג נשיא מישראל (מד״ר במד' כא). בבא היום שיתקבצו אל ירושלם כל הגוים אחרי מות הנדקר הנזכר (ראב״ע זכר' יד א). — ואמר הפיטן: בנים היקרים, בחרבות נדקרים, לוים המשוררים, וכהנים מקטירים (קינ' לת״ב, אלנעותי).

— פע', דקר, — כמו נפעל: כי אם הכיתם כל חיל כשדים הנלחמים אתכם ונשארו בם אנשים מדקרים איש באהלו יקומו ושרפו את העיר הזאת באש (ירמ' לז י). ונפלו חללים בארץ כשדים ומדקרים בחוצותיה (שם נא ד).

— פע', *דקר, — גרם כאב בגוף כעין כאב מנעיצת דבר חד: מדקר בצדדים (ספר רפואות אסף [1]).

— הפע', *הדקיר, — כמו קל, ואמר המשורר: ויום יעלה עשן אפם וזעמם בפטיש שיר יפוצצו הררים, וידם תאחז העט כרומח להדקיר סוררי עם וממרים (משה דרעי קראי, לקו״ק ל). — ואמר הפיטן: ממאסת כל עץ הדקיר המזנה, מעכו לנמרים רדף הבהנה, מחצם וכלם ויגד לאליפרני (יולר שבת א חנוכה, אודך).

*דקר, ש״ז, מ״ר דקרים, וגם דקל, דקלים, — א) כלי הפירה בקרקע, כעין מטה מברזל וחד בקצהו: אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית מחרישה

---

[1]) גם בארמ'. בערב' העתיקה שמ״ש שרש דקר במשמעות אחרת, בערב' ההמונית במשמ' עקיצה.

[1]) נשמט בהפתקה ציון הדף.

וכל כליה העול והמזרה והדקר (שבי׳ ה ו). שאם שחט שיחפור בדקר ויכסה (כילה א ב). שיש לו דקר נעוץ מבעוד יום (גמ׳ שם ז:). שיהפור בדקל[1]) (ירוש׳ סוט׳ ב יח.). בעשויין כמין דקרים (שם סוכ׳ א נב.). — ב) מי דְקָרִים, מֵי דְקָלִים, מים שנובעים ממעמקי האדמה ויש בהם חלקי גופים מחצביים. מלחים מתחלפים, Mineralwasser ; eau minerale; mineralwater : כל האוכלין אוכל אדם לרפואה וכל המשקין שותה חוץ ממי דקרים[2]) וכוס עיקרים מפני שהן לירוקה אבל שותה הוא מי דקרים לצמאו (שבת יד ג). השותה מים לצמאו אומר שהכל נהיה בדברו אמר ר׳ יונה חוץ ממי דקרים וכו׳ השותה מי דקרים מהו אומר ברוך שברא מיני רפואות (ירוש׳ סוף כילד מברכין). — ג) יכאב בגוף בעין כאב מדקירה : ורוב מיני דקרים בצד השמאלי (אסף הרופא, כ״י מינכן 22).

***דָּקְרָן**[3]), דוקי, ש״ז, מ״ר, דָקְרָנִים, דוקי, — קנה מפצל בראשו בעין שני קרנים או שִׁנַּיִם. ישתמשו בקנים כאלה למתוח עלהם דליות הגפנים : השרתוע והדוקרן והמעדיר והמלקוט של כובשין (תוספתא כל׳ ב״מ ג יד). מקל שעשה בראשו מסמר להיות נוטל בה פת מאפפיארות הרי הוא כדקרן[1]) ומטלטל בשבת (שם שבת יד־יה ג). — ומ״ר : המוכר את הכרם מכר את הקנים ואת הדוקרנים ואת זמורות שקמה שבתוכו (שם ב״ב ג ו). והיו שם פרצות יותר מעשר היה נוטל אעים וסותם ודוקרנים וסותם (ירוש׳ סוכ׳ א נב.). ארבעה סניפין של זהב היה שם מפוצלין מראשיהן כמין דקרנין[2]) היו (מנח׳ לה.).

דַּר[3]), ש״ז, מ״ר דְרִים, — מין ממיני הפנינים. Art Perle : espèce de perle ; kind of perle : מטות זהב וכסף על רצפת בהט ושש וְדַר וסחרת (אסת׳ א ו). — ואמר המשורר : על הערוגות תן לך מושב והיה בצלי ההדסים דר. וראה רסים לילה עלי עליו נטפי בדולחים וגרגר דַר (רמב״ע. תרשים ג). תאר לבנה על אמיר בשם פיה יפזר דַר בעת תטיף, נפשה כרית מור דרוד ושפת שני עסים רמון וצוף תטיף (שם ז). אשר ילבש לבוש רקמה וישכב בערש שן ועטה פז ודַר־דָר (ר״י חריזי, הענק ג). וכסף מאמר בלב כנסתיו, ודר שכל בעד רעיון לקטתיו (הקד׳ ס׳ השבועים לר׳ זכלא). — ומ״ר : ויהי היום בחפשי אמתחות החכמה ועיקריה, באָגרי אלומיה ועומריה בדבריה ודריה (ר״י מפיסא, הקד׳ מנח׳ קנא׳). — ומצוי השמוש בו בספרות : כי אנו מוצאים מהאבנים היקרות בתכלית העגול כמו הדר וזולתו הנקרא לולו בערבי ודר הוא נולד בחרסי הדגים בתכלית העגול ולא יחסר מהם דבר מוחש באלפים מהשנים (מורה המורה 99). — ואמר המליץ : והנה איש ראיתי מרחוק, הולך לתומו לבלי חוק, והזמן כפף קומתו, מתהלך במדבר על משענתו, ובידו אגרת, רצופה בדר וסוחרת (מטמוני מסתר׳ כ).

---

[1]) כך שם פעמים בכל הנוסח׳, ועי׳ עוד הערה לקמן. — [2]) כך במשנה שבירוש׳, ובמשנה שבבבלי דקלים, וכבר אמרו בגמ׳ ירוש׳ ברכות סוף כיצד מברכין : אית תניי תני מי דקרים ואית תניי תני מי דקלים מאן דמר מי דקרים שהיו דוקרין את המרה ומאן דמר מי דקלים שהיו יוצאין מבין שני דקלים. ע״כ. וכן בגמ׳ בבלי שבת קי, והוסיפו שם : מאי מי דקלים אמר רבה בר ברונא תרתי תלאי איכא במערבא ונפקא עינא דמיא מביניהו כסא קמא מרפי אידך משלשל. ע״כ. והנה מכל זה נראה ברור כי הכונה במי דקלים או מי דקרים היא למים שנובעים מהאדמה, ושהיו שותים לרפואה, לירוקה ולשלשול, והם הם מי מעינות מחצביים שמשתמשים בהם לרפואה גם היום, וזה שם קדמון ואין ספק בדבר כי אמרו מי דקרים וגם מי דקלים, במשמ׳ אחת, מפני שגם דֶקֶל משמעתו כמו דֶקֶר, כמו יחפור בדקל במקום יחפור בדקר, ושני הפרושים של מי דקרים ומי דקלים, שהם דוקרים המרה ויוצאים מבין הדקלים, אינם אלא מדרש מלים המוני, והעקר הוא כי זה שם קדמון למים הנובעים מבטן האדמה ושמחזיקים גופים מחצביים, ואולי הוא ע״ש החפירה בדקר או בדקל להוציא המחצבים מעמקי האדמה.

[3]) משקל שֻׁלְחָן, בערב׳ דקראן a). ואעפ״י שכבר הסכימו החכמים כי מלה זו איננה שמית בעקרה וממקור יוני מוצאה והיא המלה δίκρανον, וגם המלה הערב׳ ממקור זה יצאה, אעפי״כ יש רגלים לדבר, כמו שכבר העיר זה עמנ׳ לֵו בהער׳ לקרויס, כי המדברים עברית חשו במלה זו מלה עברית מהשרש דקר, ולכן יש לה זכות אזרח במִלּון עברי. — [1]) כך בתוספתא צוק״ם, ובנוסח׳ דוקרן. — [2]) רש״י גרס דוקרנין.

[3]) בערב׳ דֻר, דֻרַּה a), פנינים. והנה סברו החכמים כי יותר נכון שזה היה מין אבן דומה בעינה להדר, אך אינו מהנמנעות שבחצר הבלבות של אחשורוש היו פנינים קבועים גם ברצפה. ואולי הכונה היא להצדף הדומה לעין הפנינים.

a) دقران

a) دُر دُرّة

***דָּר**, ש"ז, מ"ר דָּרִים, — בצמח, עלה דומה קצת לקשקשת הדג יושב זה ע"ג זה: שהיא עשויה ד ר י ן ד ר י ן (מד"ר ברא' כ).

דרא[4]), ממנו דֵּרָאוֹן, *דָּרָא.

***דָּרָא**, — קל אינו נהוג.

— הִפע', *הִדְרָא, הִדְרָאוּ, — נהיו לְדֵרָאוֹן, לבושה וחרפה: ה ד ר א ו מתי הוללים, וצמתו לרגב חללים (יוצר א' סכות, אימתי).

דֵּרָאוֹן[2]) ש"ז, סמי' דִּרְאוֹן, — תועבה, חרפה ובזיון Abscheu; abomination: ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דֵרָאוֹן לכל בשר (ישע' סו כד). ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה להרפות לְדִרְאוֹן עולם (דני' יב ב). — ואמר המליץ: ואם לא ימצאה ישכון בדומה והתגלח בתער השכירה, והוא ימות בתבערה ומסה ו ד ר א ו ן לכל חמר וצורה (כפ' המוסר לר"ז אלנאהרי מה). כי יפגשך איש ד ר א ו ן בלצון שים גליון נוכח פניו ויניחך (אסף לה יט). — ואמר המשורר: מני אז לא אשיר שמחה ונחת, לא אקו לאור לא אוחיל לחפש, אשיר יום מר אשור עבדות נצחת, אהלום ד ר א ו ן עולם עבטיט ורפש (יל"ג, בעלות השחר). — *ובכנ' ואמר הפיטן: אזכיר סלה זכרון מעשים, בימים האלה נזכרים ונעשים, גחון גח מבין עכסים, דִּרְאונו להזכיר לרקב בעסים (קרוב' לפ' זכור, אזכיר). — והמשורר בתלונתו: שואל שלומי קרב נא ושמע כמו ים המוני, אם יש לבבך כשמיר ירך לרוב ד ר א ו נ י, איך תחשוב כי אניח על דעתך דאבוני (שיר התלונה לרשב"ג). — *ומ"ר: לפצותם מלעג שאננים, להצילם מגאיונים, להשיב שבותם כיונים, למלטם מתופת דִּרְאונים, מלהט מתהפכת בדמיונים (יוצר יוה"כ, מי יתנה). — ומר"נ: יפקד עליהם את העונות, לרוב ימים להמנות, לחשוב להם חשבונות, להפילם לתפת דִּרְאונות, והמון לאמים וכל הלשונות, על עוזר ועזור ישאו קינות (סלוק לפ' זכור).

דרב[1]), ממנו דָּרְבָן.

***דָּרָב**[2]), ש"ז, — מחלה, שלשול חזק, Diarrhoe: ויהיה מין שלשול הנקרא ד ר ב והוא דיראריה וישתלשל לזולת המימיות ולא יפסק (קאנון ג יו א ב).

דָּרְבוֹן, עי' דָּרְבָן.

דָּרְבָן[3]), דָּרְבֹן, ש"ז, מ"ר דָּרְבָנוֹת, — א) ברזל חד בראש המלמד לזרז בו את הבקר בעבודה, eisern. Stachel; aiguillon; goad: והיתה הפצירה פים למחרשות ולאתים ולשלש קלשון ולהקרדמים ולהציב הַדָּרְבָן (ש"א יג כא). מלמד שבלע את ה ד ר ב ן (כלים ט ו). המרדע יש לו אחוריים ותוך משבעה לחרחור מארבעה ל ד ר ב ן (שם כה ב). מסרק שיש בו ד ר ב ן הרי זה טמא (תוספתא כל' ב"מ ד ז). אם לפרתו עושה אדם ד ר ב ן ליצרו הרע שהוא מעבירו מחיי העוה"ז ומחיי העוה"ב על אחת כמה וכמה (ירוש' סנה' י כח.). מיני מתכות כל שהן וכו' שכן ראוי לעשות ממנה ד ר ב ן קטן (שבת ל.). ד ר ב ן זה מכוין את הפרה לתלמיה להוציא חיים לעולם (חגי' ג.). — ואמר המשורר: יעופף ליל לראות עופר כאלו בגבו נתנו דָּרְבָן ומתג, ויארך ליל

---

[1]) בערב' דרא a), במשמ' של העתקה ודחיה, וסוברים רוב החכמים כי מזה נגזר דראון.

[2]) משקל עֵרָבוֹן, הֵרָיוֹן. והנה קצת המדקדקים החדשים (Gesen., Olsh.) קבעו משקל מיוחד דְּרָאוֹן, כמו דְּאָבוֹן, ומזה דֵּרָאוֹן, אך אין זה מוכרח.

a) درا

---

[1]) בערבית ד'רב a) במשמ' חד ושנון.

[2]) בערב' ד'רב b), ואמרי המלונים הערבים שהיא מחלה שאינה נרפאת. אך כנראה היה לה אצל חכמי הרפואה משמעה מיוחדה לחלי קשה זה ובמשמעה זו השתמש בה מתרגם הקאנון.

[3]) מן דרב, עי' הערה להשרש. והוא משקל קָרְבָן, והנה סוברים כל החדשים כי קמץ הדלת הוא קמץ חטף ואעפ"י שהוא מתוג צריך לקראו בתנועת החולם, גזנ בפרוש, dorewan, וכן קניג. אך כבר העידו המדקדקים הקדמונים שלנו בפרוש כי זה קמץ רחב, ועי' בהמבוא חלק הדקדוק. — ואמר ריב"ג: הוא הברזל שנותנין אותו בראש העץ שמכישין בו הבקר והחמורים ונקראת פראשה אצל אנשי מזרח לפי מה שראיתי בפירוש המלות לקצת הגאונים ואיננה מלה ערבית אלא היא מלה נכנסת בלשונם והוא שאמרו עליו בתלמוד השוכר את הפרה היכא דלא שני מאן משלם רב פפא אמר דנקיט פ ר ש א משלם וראיתי בפירוש הגאונים מלמד בלישנא דרבני פרשא וראיתי לרב שרירא גאון ז"ל דרבן כמו מחט גסה שנותנין אותו במלמד הבקר בשעת הרישה שבכל זמן שהוא הולך נכחו במעגליו אינו מכאיבו וכל זמן שמתעקם נכנס בבשרו ומכאיבו נמצא מכון לתלמיו וזו היא ששנינו מלמד שבולע את הדרבן ובלשון ישמעאל קורין אותו בבבל מ ה מ א ז. ע"כ.

a) ذرب b) ذَرْب

תתעכבו (רי"ק, ספר הגלוי מג). — והקיז בדרבן: כשמקיז אותה (את הפרה) בדרבן ומוציא ממנה דם יראה פועל רע ואכזריות (ר"י אלנקוה, נהר פישון). — ומ"ר: דברי חכמים כַּדָּרְבֹנוֹת וכמשמרות נטועים בעלי אספות (קהל' יב יא). — ב) *שם לאחד מן הטעמים, הנגינות, והוא כצורת אזלה, בראש התיבה: וכן הדרבן והוא כצורת אזלה שיהיה בראש התיבה אינו לא שר ולא משרת אלא לרמוז שיוציא אותו פרידתו כאלו בחיים משכו להון ומתג (רמב"ע, תרשים ז). — *טען בדרבן, הכה את הבהמה בדרבן: כי אמר אל תתאחרו וטענו בעירכם בדרבן ומהרו ואל האות בהתזה (סורית הקורא 77). וכבר אמרנו שהדרבן והוא כמו אזלה בראש התיבה וכו' לפטם את המלה להתיז בדרבן וכו' והדרבן שהוא מתיז את התיבה (שם 90). — ג) *חרטום דק של הדבורה, היתוש וכיוצא בהם: ומהם (מב"ח בעלי חגליות) מי שאין לו דרבן ומהם מי שיש לו דרבן וכו' ומי שדרבנו לאחוריו מהם מי שהוא תוך גופו ויוציאהו בעת הנשיכה כמו הדבורה והצרעה (רשב"ל דורלאן, מג"א ת"יד).

דרג, ממנו מַדְרֵגָה, יִדְרַג, יִדְּרֵגָה, *דַּרְגָא, *הַדְרָגָה.

***דָּרַג,** פ"ע, — עלה על המדרגה: דרג ירבעם בן יואש במלכות אום שלישיה בשנת חמש עשרה למלכות אמציה (תלמיד חי הכלכי קטע, JQR XIII,361). — הפע', *הִדְרִיג, — א) עשה כעין מדרגה, כרת אילן בצורת מדרגה: הקוצץ קורה של שקמה הרי זה לא יחליק ולא ידריג אלא מכוין שיהא קיצתו שוה (תוספתא שבי' ג יד). לא יהא מחליק ומדריג מדריג ומחליק וכו' במקום שנהגו להחליק ידריג להדריג יחליק (ירוש' שם ד לה:). — ב) *במוסריות, הוליך אדם לאט לאט, ממדרגה נמוכה למדרגה יותר עליונה, וכדומה: כי כבר הדרגתי היצירה והבאתיה על סדר החכמה מן היסודות אל המחצבים אל הצמחים אל החי אשר באויר ובמים (כוזרי ד ג). שיחקור ויגלה יסודות המציאות וידריג עצמו ממדרגה למדרגה עד שיגיע למדע האלהות (ריב"ל, עולם הקטן, תכן הבער' ב). השווי וההדרגה שעשה לנפשו המשכלת בהדריגה להשגת השלימות כמו שידריגו הנער מדרגה אחר מדרגה במזונו (נוה שלום ט ט).

— הפע', *הֻדְרַג, הוּדְרַג: הגמול והעונש התלויים בה הנזכרים בפרשת כי תוליד בנים ומה שהודרג מפניו (כוזרי ג לד). הפעולות התוריות אשר החלק השכלי התחלתם בהיותו מודרג ומיושר מצד התורה האלהית (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ג). ולכל צדיק שחלקו נגמר מקום מודרג ושעור (מסה ריאטי, מקד' מעט, חלק הסיכל א). אבל תהיה ההרכבה מודרגת כמו שהוא בעצמות (קאנון א א ה). שישתנה תחלת שנויים מודרגים אל דמיון עצמותו (שם).

— נִתפע', *נִתְדָּרֵג, — הלך ועלה ממדרגה למדרגה: וכאשר נראה החיות מצויה בכל מקצת מבעלי החיים וכו' כך הוא יתברך מצוי בכל מקצת מן העולם ונתדרג מזה למעלת השכל והמדע ונקראהו מדע העולם (תרג' פי' יליר' לרסע"ג ד א). הנער הולך וגדל בתוספת ומתדרג בגדול (קאנון א א א. הסנים). ולא יתדרג האור לעבר אבל יעבר בבת אחת העברה שלמה (שם ג ג ד א). אח"כ יתרגל בהם (בהמים הקרים) ואז יתענג בהם בהתדרגו אל ההשתנות (שם א כ ב יט). ולפעמים יעתק הנביא ממין הנבואה שהיא בחלום אל מין הנבואה אשר בהקיץ כמו שיתדרג כל בעל חשיבות מן הנמצאים הגשמיים ממדרגה שפלה אל מדרגה יותר עליונה (אמונה רמה לג). ובאלו הארבעה מאמרות לבדם תמצא התנועה להמצא בהם ההפך היוצא מן הכח הפועל המתדרג לאט לאט והתנועה היא בזמן המשך ההדרגה (אבר' ביבאגו, דרך אמונה א א). ראה (עלי) את שמואל הולך וגדל ומתדרג לשלמות (ר"י אברבנאל, ש"א ב).

***דַּרְגָּה,** ש"נ, מ"ר דְּרָגוֹת [1], — א) כמו מדרגה: ויש כמה דרגות ביראה אשר על ידיהם יסיר ויפריד הרע מרמ"ח איבריו ומכל גופו וגם בדברים המותרים יפריד הרע מהם (דברי אלימלך בהעלותך). והנה ודאי גם בשתי הבחינות האלו יש כמה דרגות. אמנם אח"כ צריך לבוא לבחינת אהבה השלימה (שם, שלח). — ב) *שם אחד מן הטעמים, דרגה תביר, וצורתו s: השלישי (הטעם) דרגה והוא שלשלה פעם יורדת ופעם עולה (הור' הקורא 73). — ועפי"ר בצורה ארמית דרגא, ומשל: אל תתהדר אנוש גביר, אחרי דרגא יבוא תביר (JQR 1902, 794), ר"ל אחרי העליה שֶׁבֶר.

***דרד** [2], ממנו *דִּרְדִּי.

---

[1] כמו אשדות. עַשְׁתּוֹת.

[2] רק בארמית.

***דַּרְדּוּר**[1], ש"ז, מ"ר דַּרְדּוּרִים, — חבית של עץ, עשויה לוחות, **Fass; tonneau ; barile** : ד ר ד ו ר עגלה (כלים יח א). ה ד ר ד ו ר י ן[2] והקרבות של גוים ויין ישראל כנוס בהן אסור בשתייה (תוספתא ע"ז ד-ה ט). גוי שהיה מעלה ענבים בסלין ובדרדורין בגת (שם ז-ח ה). עכו"ם שהביא ענבים לגת בסלין ו ב ד ר ד ו ר י ן[3] אע"פ שהיין סולף עליהן מותר (ע"ז נט.). ולקח (אברהם) את ה ד ר ד ו ר וקשר במתניה (של הגר) כדי שיהא סוחף אחריה לידע שהיא שפחה (פרקי ר"א ל).

***דֻּרְדִּי**[4], ש"ז, מ"ר דֻּרְדִּים, — מה שנשקע מהיין וכדומה מהחלקים העבים והפסלת על שולי הכלי, **Niederschlag ; sediment** : והחם השורף יעבהו כ ד ו ר ד י י (קאנון ג יד ד א). ויהיה (הדם) תחלה רקיק חלודיי דיותיי ואחר יתעבה באחרית הענין לחולשת הכבד המתחיל מן הרחיציי וההולך אל ה ד ו ר ד י י (שם). וכשיהיה הדם אשר יצא עב כ ד ו ר ד י היין הנה זה מורה שהכבד שואף הדם וכשיהיה הדם רקיק וחלודיי מורה שהכבד יחליש הדם (פרקי משה ו). — ועי' קצפיות.

***דֻּרְדִּיּוּת**, ש"נ, — טבע מה שהוא כמו הדֻרְדִּי : הטחול אם יחלש משני דברים אחד מהם משיכת שמרי הדם ו ד ו ר ד י ו ת ו ואפריותו מן הכבד (קאנון ג א ד ט).

***דַּרְדִּיָּה**[5], ש"ז, מ"ר דַּרְדִּיהִים, — זבוב קטן יושב בקיץ על הקוצים, וכדומה: הם הזבובים השוכנים על הרתם הקוצים והזיתים בימי הקיץ (אסף 179).

***דַּרְדַּק**[6], ש"ז, מ"ר דַּרְדְּקִים, — ילד, האדם בעודנו צעיר, בעוד לא למד דבר, תלמיד שמתחיל ללמוד הקריאה והכתיבה : אל מקרי דַּרְדַּק ולמדקדק יהיה כמו מלמד ביד חורשים (חליצי ר"א כחור, בסוף ערבי רד"ק).

דַּרְדַּר[1], ש"ז, מ"ר דַּרְדְּרִים, —א) צמח קוצי יאכלוהו הגמלים, **Centaurea Calcitrapa L.** : ארורה האדמה בעבורך וכו' וקוץ וְדַרְדַּר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה (בראש' ג יז-יח). ונשמדו במות און חטאת ישראל קוץ וְדַרְדַּר יעלה על מזבחותם (הוש' י ח). ומאכל בהמה החוחים ו ה ד ר ד ר י ם (שבי' ז א). למלך שהיה לו פרדס וכו' ומסר לארים והלך לאחר ימים בא המלך והציץ בפרדס לידע מה עשה ומצאו מלא חוחין ו ד ר ד ר י ן הביא קצצים לקוצצו (מד"ר ויקר' כג). דרך בני אדם גודרים כרמיהם או שדותיהם בקוצין ו ב ד ר ד ר י ם בסירים ובחוחים (פסיק' רבתי י). לעת"ל אשן של צדיקים אוכלת הרשעים שנמשלו בקוצים ו כ ד ר ד ר י ם (פ' דר"א מ).— ואמר הפיטן : בל תתחבר ללצים ג'לשים דברים נמרצים, דַּרְדַּר זורעים עם קוצים, השוננים לשונם כחצים (יולר א שבוע', אטוס ספתיך). — *דַּרְדַּר הָאַוָּז, מין עשב : אם התרנגולים הולכים בחצר סגור טוב להאכילם לפעמים חציר ועשב שלש העלים (קלעע) ד ר ד ר- ה א ו ז ועשב ש ן א ר י ה (תוה"ט, העוף 254).

***דִּרְדֵּר**, — קל לא נמצא.

— התפ', *הִדַּרְדֵּר, מִדַּרְדֵּר, — כמו מתגלגל, בפרט למטה, למשל אגוז, האגוזים מדרדרים זה אחרי זה : מה אגוז

---

[1]) כך נקוד במשנ' מנק' כ"י פרמה. — [2]) ופרש הר"ח חביות של עץ והובא בהערוך וז"ל : חבית של עץ עגולה עשויה לוחות, וכן שאר המפרשים. — [3]) גרסת הערוך, ובנוסח' ובדודורין.

[4]) בארמ' דורדא : כחמרא דיתיב על ד ו ר ד י י ה (מגי' יכ:), כמו יין יושב על דרדיו, על השמרים שלו. בערב' דֻרְדִּי a), שאולה מארמית.

[5]) נעלם ממני מקור מלה זו.

[6]) בארמ', תרגום שחקו עלי צעירים : מגחכין עלי ד ר ד ק י ן, סך מקרי ד ר ד ק י עשרין וחמשה ינוקי (כ"כ כא.). בערב' דַּרְדַּק a), אך כבר אמרו שהיא מלה שאולה מארמ' (**Nö. Mand. Grami 185**).

[1]) בערב' דַּרְדַּאר b), ומשמש בלשון זו בשתי משמעות, שם לאילן גדול **Fraxinus**, וגם במשמ' שם למין קוץ והוא מאכל גמלים : ואלדרדאר אלמעריף ענד אלעאמה באלדנה : נבאת צע'יר שאיכ תרעאה אלאבל (אקראב אלמוארד, של אלשרתוני), ור"ל: והדרדאר הידוע אצל ההמון ב„דנא" הוא צמח קטן קוצי ירעהו הגמל. ובאר אותו **Prof. Aschersohn (L. Pfln. 427)** שהוא **Centaurea Calcitrapa**. — ובמדרש אמרו דרדר אלו עכביות, עי' זה, והביא ריב"ג בשם רב שרירא גאון שאמר וז"ל : דרדרא הוא דרדר הנזכר בתורה ונקרא בבבל כנגר יש עליהם קוצים מקלפים אותו ואוכלין מה שבתוכו. ע"כ. וכן קוראים בלשון הערב' ההמונ' גם בסוריה להחרשוף בערב' כ נ כ א ר, מלשון פרסית. ואסף תרגם דרדר בטריקולין ביונית ובקורטוב בארמ' : עשב הנקרא בלשון יוון טריקולין ובלשון ארם קורטובא ובלשון עברית ד ר ד ר (אסף 53).

---

a) دُرْدِي

a) دَرْدَق b) دَرْدَار

זה את נוטל אחד מהכרי וכולן מ ד ר ד ר י ן ומתגלגלין זה אחר זה כך הן ישראל לקה אחד מהן כולן מרגישין (מד"ר בה"ש ו יא).

— פע', יְדַרְדֵּר: החות הנץ מגלגל ודרדר, ומדור לדור גלגל וְדַרְדֵּר (יוצר פ' זכור, אזכיר סלה).

***דָּרָה**[1], ש"נ, —אבן יפה, דומה בעינה להדר: אבן טובה יש בכרכי הים ו ד ר ה שמה הושיבה באמצע סעודה ומאירה להם כצהרים (שמואל, מגי' יב.).

***דָּרוֹךְ**[2], ש"ז, מ"ר דְּרוֹכוֹת, — מי שאומנותו לדרך ענבים בגת: הפועלים אין להם רשות לתרום חוץ מן ה ד ר ו כ ו ת שהן מטמאין את הגת מיד (תרומ' ג ד).

דָּרוֹם[3], ש"ז, —צד העולם, מול צפון, והוא לימינו של האדם כשהוא עומד ופניו למזרח השמש, Süden; sud; south: ים ודרום ירשה (דבר' לג כג). שים פניך דרך תימנה והטף אל דרום (יחזק' כא ב). הולך (השמש) אל דרום וסובב אל צפון (קהל' א ו). ואם יפול עץ בדרום ואם בצפון (שם יא ג). בהשקט ארץ מדרום (איוב לז יז). במוצאי י"ט האחרון של חג הכל צופין לעשן המערכה וכו' נטה כלפי ד ר ו ם עניים עצבין ובעלי בתים שמחין (יומא כא:). פנת ה ד ר ו ם משם טללי ברכה וגשמי ברכה יוצאין לעולם (פדר"א ג). הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום שלא יאמרו מיכאל היה מותח ד ר ו מ ו של רקיע וגבריאל בצפונו והקב"ה ממד באמצע (מד"ר בראש' א). — ובבנין, הצד לדרום העולם: ויולכני דרך הַדָּרוֹם והנה שער דרך הַדָּרוֹם (יחזק' מ כד). ויביאני אל חצר הפנימי בשער הַדָּרוֹם (שם כח). —*הַדָּרוֹם, דרום של ארץ ישראל: יהודה בן דורתאי פירש הוא ודורתאי בנו והלך וישב לו ב ד ר ו ם (פסח' ע:). פעם אחת בא אדם אחד נזיר מן ה ד ר ו ם וראיתי שהוא יפה עינים (נדר' ט:). (סוברים) וקני ד ר ו ם טמא מת משלח קרבנותיו (זבח' כב:). — ועי' נֶגֶב.

***דָּרוֹמִי**, ת"ז, נקי' דְּרוֹמִית, — מצד הדרום: הלך וקנה סלע אחד בצד ירושלם ואמר חצייה צפוני אני נותן לפלוני עם מאה חביות של יין חצייה ד ר ו מ י אני נותן לפלוני עם מאה חביות של שמן (ירוש' פאה ג יז ד). ובא לו (הכהן) לקרן ד ר ו מ י ת מזרחית (זבח' סג). רוח ד ר ו מ י ת קשה לחטין (יומא כא:). רוח ד ר ו מ י ת מעלה רביבים ומגדלת עשבים (ב"ב כה:). מיום שחרב בית המקדש לא הוגשמה רוח ד ר ו מ י ת (שם). והפונים אל המערב ואל הדרום רעים וכ"ש בעת נשיבת ה ד ר ו מ י ת (קאנון א כ ב יז).

***דְּרוּס**, דְּרוּסָה, עי' דָּרַס.

***דְּרוּסָה**, ש"נ, מ"ר דְּרוּסוֹת, — תמרים דרוסים יחד: ו ד ר ו ס ו ת[1] של תמרה (תוספתא מע"ש א י).

א. דְּרוֹר[2], ש"ז, מ"ר דְּרוֹרִים, — חֵרוּת, חֹפֶשׁ, למשל לעבד מאדוניו, שהוא ברשות עצמו ואין לאחר שלטון עליו, Freiheit; liberté; freedom: וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דְּרוֹר בארץ לכל ישביה יובל הוא תהיה לכם ושבתם איש אל אחזתו (ויקר' כה י). אחרי כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלם לקרא להם דְּרוֹר לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש (ירמ' לד ח-ט). ותעשו את הישר בעיני לקרא דְּרוֹר איש לרעהו (שם יה). וכי יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד שנת הַדְּרוֹר (יחזק' מו יז). בזמן שנוהג ד ר ו ר בארץ נוהג בחוצה לארץ (ר"ה ט:). שקרא (אחשורוש) ד ר ו ר לכל בעלי סחורה (מגי' יב.). — ובמליצה: הנני קרא לכם דְּרוֹר נאם יי' אל החרב אל הדבר ואל הרעב (ירמ' לד יז).— יומ"ר: ואדם לא ידון, בנמכר על זדון, ביובל ומת אדון, ישלח ל ד ר ו ר י ם (רשב"ג, אזהר' יום א). ברכות וקללות, ומכם ונחלות, ושיד אבנים גדולות, ויובל ל ד ר ו ר י ם (שם). והעבדים תחונן בצאתם ל ד ר ו ר י ם (שם, יום ב). וכמה אנוש שר, ועת זר לבור סר, וקרא לנאסר, בחסדו ד ר ו ר י ם (מבה דרעי, לקו"ק א עה). איך קץ ה ד ר ו ר י ם ארך והם ביד שובים נתונים ומסורים (רני ושמחי, פזמ', לעומתי). זיו הדרם כמאורים כאפיקים הם בציה קץ מנוחה קץ ד ר ו ר י ם קץ פדות סוערה עניה (שם בקשות, אם לבי). — *וּדְרוֹרוֹת: וטוב מליו הלא כושל יקימון וגם רבות עזובות בו פזורות ובפרקים חקוקים הם בחכמה הלא תמצא למאסרך ד ר ו ר ו ת (אוהב משפ', כאור'

---

1) כך בתוספתא צוק"מ, וכן הגהת הגר"א, ובנוסח' תירסות.

2) באשור' דֻרַרֻ, חֵרוּת, עמידה ברשות עצמו. ודומה לזה השרש ח ר ר, המשמש גם בשאר הלשונות השמיות במשמ' חרות וחֹפש.

---

1) עי' הדר.

2) מן דרך, משקל לקוּחות.

3) עברית וארמית. בערב' אין שם זה, ולא נתברר מקורו.

לאיוב, שיר בסוף הספר). — וכו': שברי עול מעל צוארך, מוסרותיך נתקי, כי קרובה שנת דרוריך, בא עת נקמת דם נקי (ר"י נאגארה, פזמ' קו.).

ב. דְּרוֹר[1], ש"ז, מ"ר דְּרוֹרִים, — א) עוף מזמר, מקורו רחב קצר, כנפיו ארוכות צרות, ויקראוהו עוד סנונית, **Schwalbe ; hirondelle ; swallow** : גם צפור מצאה בית ודרור קן לה (תהל' פד ד). כצפור לנוד כדרור לעוף (משלי כו ב). ומביא (המצורע לטהרתו) שתי צפרים דרור שחט את אחת מהן על כלי חרש על מים חיים (נגע' יד א). שחט אחת מהן ונמצאת שלא דרור יקח זוג לשניה (שם ה). היה מביא שתי צפרין דרור ואלו הן הדרות בעיר (תוספתא שם ח ג). וצפור דרור צריך לקשור בכנפיה כדי שלא תתחלף באמה (כילה כה.). ואיזו היא יורה קטנה א"ר ינאי כל שאין ראש ציפור דרור יכול ליכנס בתוכה (ע"ז לח:). לאדם שמסר צפור דרור לעבדו אמר כמדומה אתה שאם אתה מאבדה שאני נוטל ממך איסר בדמיך נשמתך אני נוטל ממך (מנח' לט :). — ואמר המשורר : לצפור ביתך לבי מקנא ומי יתן אני אהיה דרורך, דרורך לא אבקש כי אני הוא אסיר חשקך ואיככה אמירך (ראב"ע, מקנא).—ומשל : דרור אחד לא יעשה קיץ (מהרשד"ם, הובא בפחד יצחק, דרור).— ומ"ר: שגם צפרים ודרורים יש בבית ה' שמצפצפים ומהגים בפיהם ובלשונם בלא כוונה (לויה לדרך, מנח' בר זרת א א ה). — ויחסו לו סגולות הרבה : ויהי החסיד ההוא שוכב יום אחד על מטתו והיה קן אחד דרור בביתו ויפקח עינו להביט אל הקן ויפול מזריקת הדרור בעיניו ותכהינה עיניו מראות (ספר שעשועים לר' זבארה 18). ויש מן בעלי החיים שאם מנקרים את עיניו ישובו לאיתנם כצפור דרור זמין אחד בשרצים (שער השמים ד א), עוף הנקרא דרור ב' אבנים קטנים נמצאים בקרקבן שלה והוא עוף שחור וכריסו לבן האבן הא' אדומה והא' שחורה הנוגע באדומה בבגד האדם מעורר שנאה והנוגע באבן השחורה בבגד האדם מעורר אהבה (דרך ישרה, סגולות). אבן הב' הנמצאת בבטן צפור דרור והיא בשתי צבעים אדומה ונוטה לשחרות אם תשטפנה ביין טוב ותכניסנה תוך העין יזהיר אותו וישיבהו לנערותו (שם).— ומנו חכמי תולדות הטבע מינים רבים של עוף זה: **דרור הבית** וכו' מראה גו הדרור הזה שחור תכלת הוא מלמעלה ומלמטה הוא לבן (תולד' הטבע, אכרמ', העוף 137). **דרור החוף** וכו' משכנו בארצות אירופה וכו' יתגורר תמיד אצל המים ויקנן בחורים אשר בסלעים ובחומות ובחפי היאורים (שם 142). **דרור הים** וכו' אשר בכנפיו הארוכות ובזנבו הפגום כתבנית הקלשון ידמה לצפור דרור ואמנם יבדל ממנו בדברים רבים עקר מראה בעלי המין הזה השונים הוא לבן (שם, 379). **דרור הים המצוי** וכו' רגלי דרור זה אדומות חרטומו אדום כמו כן ובקצהו הוא שחור וכו' משכנו בחלק העולם הישן והחדש (שם). **דרור הים הקטן**, רגלי הדרור הזה וחרטומו צהובות וזנבו לבן ופגום עד כדי שלישית מארכו ארכו תשע אצבעות משכנו על חפי ימים ויאורים גדולים בארצות אזיה ואירופה (שם). **דרור לבן הכנפים** חרטומו חום ורגליו אדומות משכנו בנגב אירופה (שם). **דרור הליל** וכו' כל בעלי המין הזה יצאו לפעלם בלילה וכו' באירופה יש שני מיני דרור הליל האחד יתגורר בכל הארצות מן ספרד התיכונה עד נארוועגיה וכו' ואולם אחיו השני ישכון כפי הנראה רק בנגב ארץ ספרד (שם 143). **דרור המגדל**, הדרור הזה שחור כלו וגרונו לבן משכנו בארצות אירופה וכו' (שם, 135). **דרור המערה**, משכן הדרור הזה הוא באיי הודו המזרחית ונודע בארץ בקנו הנפלא הנאכל למעדנים (שם, 142). **דרור הסלע** וכו' משכנו על תועפות הסלעים הגבוהים בארצות אירופה ואפריקי (שם, 136). **דרור העשן**, גו הדרור הזה מלמעלה הוא שחור תכלת כמראה דרור הבית וכו' משכנו בארצות אירופה אזיה ואפריקי (שם, 140). **דרור הפרדס**, חרטומו שחור ואדום בשרשו רגליו צהובות ואך לאחד אחד יבאו לחפי ארץ אשכנז (שם, 380). **דרור השחוק**, חרטום הדרור הזה ורגליו שחורות ארכו שש עשרה אצבע ימצא באירופה (שם). **דרור השחור**, חרטומו שחור ורגליו ממראה חום כהה ארכו עשר אצבעות משכנו בחצי כדור ארצנו הצפוני (שם).—ב) ימין עשב : והחכם גלינוס כתב בספר הסמים כי עשב שנקרא דרור מביאים אמותיהם לבנים כשהם עלולים בעיניהם ונקרא כן על שם רפואתם כצפור דרור והוא טובה מאד לכל עין בע"ח (שער השמים ד א).

---

[1]) אין בלשונות האחיות חבר לו, ולא נתברר מקור השם. יש אומרים שנגזר מהשרש דרר a) בערב' שמשמש גם במשמ' רץ מהרה.

a) درر

ג. דְּרוֹר, ש"ז, — דבר הנוטף מתוך העץ וכדומה, ובפרט מָר-דְּרוֹר, המֹר הנקי הנוטף מהעץ: קח לך בשמים ראש מָר-דְּרוֹר[2] חמש מאות וקנמן בשם מחציתו (שמות ל כג). — ואמר הפיטן: וכשמעו הדברים, אמר לשרה בחדוה, יצחק מור-הדרורים, גדל ולא נצטוה, אלכה אל ההרים, למושב האל אוה (סמח"ל, סליח' ר"ה, שומר לאנו). שבי בת תוך שבי שומרה דרורים, עדי תצאי כצאת מפח דרורים, וירצך אל כריח מר-דרורים (ר"י נאגארה, פזמ' לד).

דְּרוּשׁ[3], ש"ז, מ"ר דְּרוּשִׁים, — א) חקירה ומשא ומתן בשאלה מהשאלות, Thesis; thèse; thesis: דרוש חדוש העולם הוא גדול השעור ארוך ועמוק וכו' היות החכמים החוקרים כבר התחלפו בזה הדרוש זה אומר בכה וזה אומר בכה (דרך אמונה, כיכאנו ג ג). כיאלה הדרושים כלם הם ממה שנתקלו בהם הפנות התוריות וכו' והנה הסכמנו לזכור בדרוש דרוש מאלה הדרושים כל הדעות שיפלו בו שיקיים דעת דעת מהם ויבטל אותו וכו' בדרך שישלם לנו הגעת האמת בדרוש דרוש מאלה הדרושים (רלב"ג, הקד' מלחמ'). הוקשה לי מאד אם היה הדרוש הזה מקדמות העולם או חדושו (ר"י אברבנ', מפע' ה' ג ד). ואין הדבר כמו שחשבו כי הנה ארסטו יזכור בדרוש הזה לסיוע דעתו דברים הלושים מאד (שם ו א). אלו הם המופתים שבאו בדרוש הזה בספרי ארסטו וזולתו מהמחברים (ר"ח קרשקש, אור ה' א א). גם אין דרך אל באור השלשה דרושים היקרים באל יתברך אלא מן הפועל המיוחד לו (נרבוני, פתי' מו"נ). ואם היות שהרב ר' חסדאי וכו' וגם הרב ר' יוסף אלבו וכו' הפליגו לדבר בדרוש הזה לא אסוג אחור מלחוות דעי אף אני (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 21) — ב) הדבר שעליו דורשים, הנושא שעליו מדבר בהענין, Thema; sujet; theme: כי כשהדרוש גדול הערך ראוי שישתדל האדם השתדלות חזק להשי' וכו' והיה הדרוש הזה שהוא ידיעת עקרי הדתות דבר גדול הערך (העקרים, הקד' ר"י אלבו). וכל עוד שלא תתבאר ההקדמה הקטנה מזה ההקש לא יתבאר הדרוש וזה אמת (שם, הערה למאמ' ב). דרוש שני הספרים האלה (שמואל ומלכים) אחד מעניני מלכי ישראל (ר"י אברבנאל, הקד' לש"א). התחלפות הדרושים יביא אמירות מחודשות וכו' (הוא, לך לך). דרושי התורה המושכלים הם ג' מינים המין הא' דרושים כבר אמת אותם המופת השכלי וההיקש העיוני וכו' והמין הב' דרושים אין מבוא אל השכל האנושי וכו' והמין הג' דרושים שהשכל יחייבם והחוש יכזיבם בחקירה בהשגחה (אוהב משפט א). — °דרוש על המערכה, בחקירה, בדרכי הבאת המופתים לדעה מן הדעות, כשהדבר שממנו מביאים המופת עודנו מוטל בספק בעצמו, למשל מי שמביא מופת שהעולם הוא מחודש על סמך זו ההנחה בעצמה שהוא מחודש: ואם נרצה לבאר זה (חדוש העולם) מצד הסבה החמרית לעולם הנה זה יהיה דרוש על המערכה כי בו הוא המחלוקת אם הוא מחודש או קדום לנו ואנחנו מאמינים החדוש יש מאין וכו' שראיתי קצת מהמבינים חושדין זה מהרב ואמרו שהוא דרוש על המערכה וכי הרב עצמו הביא ראיה כמוהו מהמדברים בחלק ראשון פרק ע"ה וסתר אותו בהראותו שהוא דרוש על המערכה וכו' זה הדבור הוא דרוש על המערכת והוא הנחת התולדה להוראתה קודם שתתבאר וכו' ובחדוש העולם עצמו נבאר חדוש העולם והוא דרוש על המערכה תלי תניא בדלא תניא כי נבאר חדוש העולם אחרי אשר נביא שהוא אפשר בקבול ההיות והבלתי היות בשוה וזה לא יתאמת אלא לאחר ההודאה בחדוש העולם וכו' כי להיותו דרוש על המערכה לא נודה בו ואינו ראוי שנאמר ונשיב היותינו עושים מופת על חדוש העולם ואנחנו לא עשינוהו (דרך אמונה, כיכאנו ג ג). אשר לזה (מפני שאין להפלסופים הקדמות מקובלות) יולדו מה שירצו ויחשבו הולדו בטענה והוא דרוש על המערכה תלי תניא בדלא תניא (שם ב ג). — °מערכה על הדרוש, כשמקשים על הדרוש, על ההנחה, מעצם הדרוש, מעצם ההנחה, שעודנה מוטלת בספק, למשל, איך אפשר שהעולם מחודש והלא הוא קדמון?: הנה אם כן אמרם (מה שבעלי הקדמות אומרים) שאם היה העולם

---

[1]) סוברים כי נגזרה מלה זו מן השרש הערבי דרר, שמשמש גם במשמ' נזילה ונטיפה, כמו החלב מהדד, וגם הזיעה מהפנים, וכן הנטף מהעץ. — [2]) אמר ריב"ג: הוא הטוב הנמלט מזיוף ותערובת. ע"כ. ונראה שהוא מפרשו במשמ' הפשי, אך זה דחוק. עכ"פ, גם בערב' השם הרגיל להמֹר הוא מֹר צאפי, ר"ל המֹר הנקי, הנוטף מהעץ ומתקשה אח"כ. ועי' מֹר.

[3]) מן דרש, עי"ש. והנה לא נמצא בפתקאותי מקור יותר קדום להשם הזה, ואינני יודע מי חדשו, אעפ"י שבודאי הוא יותר קדום מהמקורות הנזכרים כאן. בתלמוד עוד לא בא שם זה.

הוא היה קודם להוויתו תנועת העתק והיה נמצא קודם אלוה מתנועע במקום הוא מערכה על הדרוש כי הנה בעלי החדוש אומרים שההויה המוחלטת היתה קודמת לתנועת ההעתק וכו' הטענה השניה בטולה מבואר לפי שביאר בה נצחיות התנועה מפאת נצחיות המתנועע הראשון והוא מקום המחלוקת שבעלי החדוש יאמרו שהמתנועע הראשון אינו נצחי אבל נברא ומחודש ואיך יוכיח הפלסוף ממנו נצחיות האין זה מערכה על הדרוש (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ה ג). ואח"כ ביאר נצחיות התנועה מצד נצחיות המתנועע כי הוא באמת הקש סבובי והודעת הדבר בעצמו או במה שלא יודע אלא בו הוא מערכה על הדרוש לפי שאין אחד מאלה נגלה ונודע אצלינו לא נצחיות התנועה ולא נצחיות המתנועע והמניע (שם). וגם רובן (של טענות הפלוסופים על דעת החדוש) הן בערך הדעת התורני מערכה על הדרוש (שם). ואיך לא הרגיש אריסטו שלמדנו דרכי המופת שהיו טענותיו אלה אשר עשה כנגד התורני מערכה על הדרוש (שם ד). אבל לומר שזה הטבע קיים בעצמו הוא במערכה על הדרוש כי הר"ל יכחיש זה (נוה שלום יא א). — ג) כמו דרש, דרך מיוחד לפרש הכתובים לא על פי פשוטם כי אם בדרך המדרשים: פרדס, פשט רמז דרוש סוד.

דְּרוּשִׁי, ת"ז, — בטבע הדרוש ותכונתו: והנה המנהג הזה לפרש דברי התורה והנביאים במקום הדחק לא עפ"י פשוטם כי אם פרוש דרושי רמזי הוא ישן נושן מאד (ר"ש זקש, שירי ברכה 43).

דֶּרֶז[1]), ש"ז, — מקום האחוי בין שתי עצמות המוח וכדומה, כמו תפר: וקפול המקום הזה יקובל תועלת בו שתהיה צמיחה לקשורי המסך הדבק במוח בנכהיות הדרז והוא השלב קדר המוח הנלוה אליו (קאנון א א א כ). ועור קצהו הפנימי (של הלשון) מחולק לחצאים נכח הדרז ההציי הוא השלב (שם ג ו א).

***דְּרִיכָה**, ש"נ, — שה"פ מן דָּרַךְ: דריכת[2]) זיתים וענבים (שבת קמה). ברגלים תרמסנה ענין הדריכה בהוקה ובהשתחתה (שרשי רד"ק, רמס). כי בהגעות זה הטוב ובדריכה אליו יצטרך עזר אלהי לרבוי המונעים אשר לאדם מהדריכה אליו (רלב"ג משלי כא). שהכח אשר לחמר הראשון על קבול הצורה האנושית הנה צאתו לפועל הוא התהוות אחד כי הוא דריכה אל תכלית אחד (הנ"ל, מלחמ' ה' א ו). הזמן האמצעי אשר תהיה ממנו הדריכה מהזמן הבעל תכלית אל הזמן הבלתי בעל תכלית (שם ו יח). שאנחנו לא הנחנו שיהיה זמן דריכתו אל ההויה בלתי בעל תכלית (שם כז). ואנחנו אם חייבנו שיהיה דריכתו אל ההויה בב"ת היה מקום לספק (ר"ח קרשקש, אור ה' ג א ג). — ובהשאלה בדבור: ולהטעים הספור בדריכה ובעמידה בחבור ובהפסק (כ"ז, הקד' תל"ע).

***דְּרִיסָה**, ש"נ, — שה"פ מן דרס, א) נגיעת הרגלים באדמה בהליכה: כל העזרה היתה אורך מאה ושמנים ושבע וכו' מקום דריסת ישראל אחת עשרה אמה מקום דריסת הכהנים אחת עשרה אמה (מדות ה א). — ובפרוש דריסת הרגל: שתי הצירות זו לפנים מזו עירבה הפנימית ולא עירבה החיצונה וכו' רבי עקיבא אוסר את החיצונה שדריסת הרגל אוסרתה וחכמים אומרים אין דריסת הרגל אוסרתה (עירוב' ו ט). איזהו צפון מקיר של מזבח צפוני ועד כותל העזרה וכנגד כל המזבח כולו צפון וכו' רבי מוסיף אף מקום דריסת רגלי הכהנים ואף מקום דריסת רגלי ישראל (יומ' לו.). — ובפרט במשמ' הליכה מועטה, רק דריסת הרגל: אין בין המודר הנאה מחבירו למודר ממנו מאכל אלא דריסת הרגל וכלים שאין עושין בהן אוכל נפש (מגי' א ו). — ובהחלט: המוכר שביל לחברו מקום דריסה הוא מכר או עד התהום מכר (ירוש' ביכור' א סג ד). טובה דריסה אחת שדרס הקב"ה במצרים וכו' ממלא חפנים פיח כבשן של משה ואהרן (מד"ר ויקר' ג). — ובכנ' עפר דריסתו: מי יתנני מצע תחת כפות רגליו (של רשב"י) ולוחך עפר דריסתו אשר אינני כדאי להזכירו בלי כריעה והשתחויה (אגרת מודיעה, אחרי נוהס יז). —*דריסת זיתים: דבר תורה אינו חייב אלא על דריסת[1]) זיתים וענבים בלבד (שבת קמה.). — ב) נעיצת חיה טורפת או עוף טורף את צפרניהם בגוף בע"ח: והנץ יש לו דריסה ואפילו בעוף גדול ממנו (רמב"ם שחיט' ה ה). ויש

---

[1]) בערב' דרז a), תפר.

[2]) כך בכ"י (ד"ס), ובנוסח' דריסת.

a) درز

---

[1]) כך בנוסח', ובכ"י דריכת.

לחולדה דריסה בעופות וכלב אין לו דריסה כל עיקר לא בעוף ולא בבהמה והיה והנץ יש לו דריסה בגדיים וטלאים וכו' אין דריסה אלא ביד הטורף וכו' ואין דריסה אלא בצפורן (שם ו-ז). ואם נשא הזאב שה מן העדר בפיו והצילו הרועה כבר בארנו שאין דריסה בשן ומותר (סמ"ג מ"ע, סי' סג). ודריסה הוא שזורק ארס כששולף צפרנו מעל הבהמה או מעל העוף (שם). בגדיים וטלאים יש דריסה לחתול וכ"ש שיש דריסה לחתול בעופות (שבלי הלקט, טרפ' כב).

***דְּרִישָׁה**, ש"נ, מ"ר דְּרִישׁוֹת, — שה"פ מן דָּרַשׁ, — א) שאלה וחקירה למשל לעדים כדי לעמֹד על אמתת הדבר, Ausfragen ; interrogation : אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה שנאמר משפט אחד יהיה לכם (סנה' ד א). — ובכלל השתדלות לדעת דבר על ידי חקירה ושאלות וכדומה : כל דרישה שאתה דורש לא יהיו אלא בשכגו של מקום (סנה' יח:). שהיא (המלה איפה) דרישה על מקום הענין (הקד' הראב"ד לפי' יליר'). ולהיות הדרישה באיוב על סבת מציאות כל הנמצאים מעלת העילות (שם). — ובמשמ' באור הכתוב בדרך דרש : כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה (פסח' כב:). — ובמשמ' חקירה למודית ומדעית : כי הדורש באלה הדרישות (מה למעלה ומה למטה) לא הם על כבוד קינו וכו' כי אלה הדרישות הן דרישות דמיוניות זמי שיחשב שהן דרישות שכליות יקח הדמיון תמורת השכל (דרך אמונה, ר"א ביאגו ב ג). — *דְּרִישַׁת שלום, שאלה בדבר שלומו של אדם ומעמדו : וכבר היה בין אבותינו אג־ות דרישת שלום והדבר הזה היה שמור בספרים ידוע לכל זקני ארצנו ונחדש מה שנקדם בין אבותינו ונשים אותה ירושה לבנינו (מנחם ב"ס, במכת' ר' חסדאי למלך הכוזר).

דרך[1], ממנו דוֹרֵךְ, דֶּרֶךְ, דָּרַךְ, מִדְרָךְ, *דְּרִיכָה, מַדְרֵכָה.

[1]) עברית וארמית. בערב' משמש שרש זה במשמעות אחרות, אך עוד יש בו גם קצת ממשמעות בעברית. קצת דומה לשרש זה השרש טרק a) בערב'.

a) طرق

דֶּרֶךְ, שו"נ, מ"ר דְּרָכִים, סמ' דַּרְכֵי, דַּרְכֵי[1]), מ"ז דְּרָכַי, דַּרְכֵיכֶם, וגם דַּרְכֵּיכֶם[2]), — א) דֶּרֶךְ ללכת בו ממקום למקום, שהעוברים ושבים ממקום למקום דורכים ברגליהם והוא פחות או יותר כבוש ויותר נ̇ח להליכה מהקרקע שמשני עבריו, Strasse, Weg ; chemin, voie ; road, way : וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב המתהפכת לשמר את דֶּרֶךְ עץ החיים (בראש' ג כד), ר"ל הַדֶּרֶךְ שבו יבוא אדם עד המקום ששם נטוע עץ החיים. וישרנה הפרות בַּדֶּרֶךְ על דֶּרֶךְ בית שמש במסלה אחת הלכו הלך וגעו ולא סרו ימין ושמאול (ש"א ו יב). סורו מני דֶרֶךְ הטו מני ארח (ישע' ל יא). ללכת נתיבות דֶּרֶךְ לא סלולה (ירמ' יח יה). אל דֶּרֶךְ עמדי וצפי יושבת ערוער שאלי נס ונמלטה אמרי מה נהיתה (שם מח יט). ויי' הלך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחתם הַדֶּרֶךְ ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה (שמות יג כא). ויגע בו (המלאך באליהו) ויאמר קום אכל כי רב ממך הַדָּרֶךְ (מ"א יט ז). אוליכם אל נחלי מים בְּדֶרֶךְ ישר לא יכשלו בה (ירמ' לא ט). אנכי בַּדֶּרֶךְ נחני יי' (בראש' כד כז). בַּדֶּרֶךְ אשר בא בה ישוב (ישע' לז לד). אעברה בארצך בַּדֶּרֶךְ בַּדֶּרֶךְ אלך לא אסור ימין ושמאול (דבר' ב כז). ושמתי כל הרי לַדָּרֶךְ ומסלתי ירמון (ישע' מט יא). דַּרְכִּי אשר אנכי הלך עליה (בראש' כד מב). אז תלך לבטח דַּרְכֶּךָ ורגלך לא תגוף (משלי ג כג). לך שוב לְדַרְכְּךָ מדברה דמשק (מ"א יט יה). לכן הנני שך את דַּרְכֵּךְ[3]) בסירים וגדרתי את גדרה ונתיבותיה לא תמצא (הוש' ב ח). ויעקב הלך לְדַרְכּוֹ ויפגעו בו מלאכי אלהים (בראש' לב ב). והשכמתם והלכתם לְדַרְכְּכֶם (שם יט ב). ונחבתם שמה שלשת ימים עד שב הרדפים ואחר תלכו לְדַרְכְּכֶם (יהוש' ב יו). ויהפכו נערי דוד לְדַרְכָּם (ש"א כה יב). — ומ"ר : בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דְּרָכִים ינוסו לפניך (דבר' כח ז). על דְּרָכִים ישבת להם כערבי במדבר (ירמ' ג ב). — וסמ' : דַּרְכֵי ציון אבלות מבלי באי מועד (איכ' א ד). — וכנ' : גדר דְּרָכַי בגזית נתיבתי עוה (שם ג ט). והמעיטה (חית השדה) אתכם ונשמו דַּרְכֵיכֶם (ויקר' כו כב). פח יקוש על כל דְּרָכָיו (הוש' ט ח). בכרה קלה משרכת דְּרָכֶיהָ (ירמ' ב כג). — עוֹבְרֵי דֶרֶךְ : הלא שאלתם עוברי דֶרֶךְ (איוב כא כט). וארוה כל עֹבְרֵי דָרֶךְ (תהל' פ יג).

[1]) מכלול (דף קמ). — [2]) עי' במבוא בחלק הנקוד. — [3]) יש גורסים דַּרְכָּהּ.

שמאי פסיקו בי עוברי דרכים (ברכ, קד(ג..— דרך המלך, הדרך הרחב, הכבוש היטב, המתקן פיעל הממשלה: אעברה בארצך לא נטה בשדה ובכרם לא נשתה מי באר בדרך המלך נלך עד אשר נעבר גבלך (במד' כא כב). — דרך כך וכך ימים, ר"ל מרחק שצריך ללכת בדרך כך וכך ימים עד באך שמה: וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב (בראש' ל לו). וירדף אחריו דרך שבעת ימים (שם לא כג). נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר (שמות ג יח). ויטש (השלו) על המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה סביבות המחנה (במד' יא לא). — *דרך היחיד ודרך הרבים: הנהל ושלולית דרך היחיד ודרך הרבים ושביל הרבים ושביל היחיד (פאה ב א). דרך היחיד ארבע אמות דרך הרבים שש עשרה אמה (ב"ב ו ז). — אם הדרך, המקום שמשם מתפצלים דרכים רבים: כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם (יחזק' כא כו). — *פרשת דרכים: ואין קוברין אותה בפרשת דרכים ואין תולין אותה באילן מפני דרכי האמורי (חול' ד ז). לאחד שהיה יושב בפרשת דרכים והיו לפניו שני שבילים (ספרי ראה נג). אין לך דרך שאין בה עקמימיות ואין לך דרך שאין בה כמנות ואין לך דרך שאין בה פרשות (שם דבר' כ). מקלט היה כתוב על פרשת דרכים כדי שיכיר הרוצח ויפנה לשם (מכות י:). לצור גבוה שהיה עומד בפרשת דרכים והיו בני אדם נכשלים בו (פסיק' דר"כ קסה). — ובהשאלה: הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה (ישע' מג יו). דרך הנשר בשמים דרך נחש עלי צור דרך אניה בלב ים (משלי ל יט). בעשתו למטר חק ודרך לחזיז קלות (איוב כח כו). אנכי הולך היום בדרך כל הארץ (יהוש' כג יד), הדרך שהכל הולכים בו, המות. — הלך, עבר דרך מקום פלוני, ר"ל עבר במקום פלוני כדי להגיע להמקום שהוא רוצה: ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף (שמות יג יח). אחד עשר יום מחרב דרך הר שעיר עד קדש ברנע (דבר' א ב), ר"ל אם תלך מן חרב לקדש ברנע בדרך שעובר בהר שעיר. ונסע מחרב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא ההוא אשר ראיתם דרך הר האמרי (שם יט). ואתם פנו לכם וסעו המדברה דרך ים סוף (שם מ). ונפן ונעבר דרך מדבר מואב (שם ב ח). וילכו דרך הערבה כל הלילה (ש"ב ד ז). — ובהשאלה, *עבר דרך דבר פלוני, שדבר פלוני נהיה לו כעין דרך לעבור: פיל שבלע כפיפה מצרית והקיאה דרך בית הרעי (ב"ב כב.), ר"ל שיצאה הכפיפה מבית הרעי, מפי הטבעת. — *דרך אכרים (נדה יג:), בין האברים, בין הרגלים, וכיוצא בזה. — ובמשמ' מול, אל פאת הדבר ההוא: כי יצא עמך למלחמה על איבו וכו' והתפללו אל יי' דרך העיר אשר בחרת בה (מ"א ח מד). ושבו אליך בכל לבבם ובכל נפשם בארץ איביהם אשר שבו אתם והתפללו אליך דרך ארצם אשר נתתה לאבותם (שם מח). דרך מבוא השמש בארץ הכנעני (דבר' יא ל). ויאמר אל נערו עלה נא הבט דרך ים (מ"א יח מג). ציון ישאלו דרך הנה פניהם (ירמ' נ ה). ופניהם (של הלשכות) דרך הדרום וכו' זה הלשכה אשר פניה דרך הדרום לכהנים שמרי משמרת הבית והלשכה אשר פניה דרך הצפון לכהנים שמרי משמרת המזבח (יחזק' מ מד-מו). — ועצם ההליכה בדרך, וקצת במשמ' עסק, Reise, Geschäft; voyage, affaire; journey business: כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו (מ"א יח כז), יש לו ללכת בדרך. ויבא (הלוי) הר אפרים עד בית מיכה לעשות דרכו (שופט' יז ח). — ב) בהשאלה במוסריות, הדרך שאדם הולך בו, ר"ל המעשים שהוא עושה בחייו, אם טובים ואם רעים בבחינה מוסרית, Wandel; conduite, voie; way of living: והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה (ש"א יב כג). אשכילה בדרך תמים (תהל' קא ב). דרך אויל ישר בעיניו (משלי יב טו). כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ (בראש' ו יב). דרכך ומעלליך עשו אלה לך זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך (ירמ' ד יח). דברתי אליך בשלותיך אמרת לא אשמע זה דרכך מנעוריך כי לא שמעת בקולי (שם כב כא). יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו (ישע' נה ז). דרך אויל ישר בעיניו ושמע לעצה חכם (משלי יב טו). — נתן דרכו בראשו, שלם לו כמעללו: ושפטת את עבדיך להרשיע רשע לתת דרכו בראשו (מ"א ח לב). וגם אני הא דרכך בראש נתתי (יחזק' טז מג). — פרי דרכו, ר"ל פרי מעשיו, מה שהגיעו בגלל מעשיו: ויאכלו (הרשעים) מפרי דרכם וממעצתיהם ישבעו (משלי א לא). ויהי דוד לכל דרכו משכיל (ש"א יח יד), השכיל בכל אשר עשה. — הלך בדרכו של פלוני, עשה כמעשיו: וילך בכל דרך ירבעם בן נבט ובחטאתיו אשר החטיא את ישראל (מ"א טז כו). וילך בכל דרך אסא אביו לא סר ממנו (שם כב מג). כי הלך (יהושפט) בדרכי דויד אביו הראשונים (דהי"ב יז ג). תחת אשר

לא הלכת בדרכי יהושפט אביך ובדרכי אסא מלך יהודה ותלך בדרך מלכי ישראל ותזנה את יהודה ואת ישבי ירושלם (דה״ב כא יב-יג). גם הוא הלך בדרכי בית אחאב כי אמו היתה יועצתו להרשיע (שם כב ג). — ומ״ז דרכים [1]: הולך תמים יושע ונעקש דרכים יפול באחת (משלי כח יח), ר״ל מי שרוצה ללכת בשני דרכים בבת אחת. טוב רש הולך בתמו מעקש דרכים והוא עשיר (שם ו). — ג) מנהג, אופן, הרגל, מה שהוא מצוי ורגיל, Art, Gewohnheit; manière, habitude; mannner costume: ותאמר (רחל) אל אביה אל יחר בעיני אדני כי לוא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי (בראש׳ לא לה), ר״ל וסתה. ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ (שם יט לא). — ומצוי שמוש זה מאד וגם בדברים לא בע״ח: שכן דרך בעה״ב להיות מוציא (מעשר) מלפסו (פאה ת ד). עד שעה שדרך בני אדם לשתות יין (נדר׳ ח ה). עד שעה שדרך בני אדם לאכול בשר (שם ו). דרך בנות ישראל משמשות בשני עדים (ניד׳ ב א). דרך מלכים להיות עומדים ואחרים מציעין להם תשמיש המרכבה ואוסרין אותה (מכי׳ בשלח א). אין דרך מלכות לשתות בלא אכילה (והזהיר ויקר׳ כא:). לא נתכוון זה אלא ממי שדרכו להוליד (נדר׳ ג ט). שמין פרה וחמור וכל דבר שדרכו לעשות ולאכול למחצה (ב״מ ה ה). בכלב שהוא פיקח שאין דרכו להניח את המזון ולילך למים (טהר׳ ג ח). הירק שדרכו להשתמר יום אחד (תוספתא תרומ׳ ד ה). וצרת הכסף בידך דבר שדרכו ליצרר (ספרי ראה קז). כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל (אבות ו ד). זו דרכה בכך (להסתיר מומיה מבעלה) (שבת נג:). מי שדרכה להוריע יצאה זו (האיילונית) שאין דרכה להזריע (סוט׳ כה:). בני מלכים סכין שמן ורד על מכותיהן שכן דרכם לסוך בחול (שבת יד ד). ולא זה וזה (שור ואש) שדרכן לילך ולהזיק (ב״ק א א). תבואה וקיטנית דרכן לימדד בדקה (תוספתא דמאי ג יא). לפי שאין דרכן של בני אדם להתחכך בכתלים (ב״ק כט:). לפי שאין דרכן של בני אדם לרכוב בעיר (ב״מ ט.). שאין דרכן של בני אדם להטמין בסלעים (ב״ב יט.). דרכן של תלמידי חכמים עניו ושפל רוח (דא״ז א). שדרכם של אנשים הולכים אחרי דעתן של נשים (פדר״א מא). (המוציא) במנעלו בסנדלו פטור שלא הוציא כדרך המוציאין (שבת י ג). גבאי קופה ביום טוב לא היו גובין ומכריזין ביום טוב כדרך שגובין ומכריזין בחול (תוספתא דמאי ג יו). כדרך שבני אדם מוציאין לזריעה חטה בקליפתה ושעורה בקליפתה ועדשים בקליפתן (מנח׳ ע:). מטבל הוא (פתו בחומץ) כדרכו ואם נתרפא נתרפא (שבת יד ד). קוצץ כדרכו בקרדום או במגל ובמגירה ובכל מה שירצה (שביע׳ ד ו). השוכר פרה מחבירו והשאילה לאחר ומתה כדרכה ישבע השוכר שמתה כדרכה והשואל ישלם לשוכר (ב״מ ג ב). ספחין של שביעית אין תולשין אותן ביד אבל חורש הוא כדירכו ובהמה רועה היא כדרכה (תוספתא שבי׳ ס כג). היו לפניו תאינים ורימונים אין מחייבין אותו להיות יושב ומשער בין דקה ובין גסה אלא תורם כדרכו בבינונית (שם תרומ׳ ג ה). (אשה) משמשת כדרכה והולכת (יבמ׳ ק:), כמנהג הרגיל, בלי מוך. אחת לכדרכה (באופן הטבעי) ואחת שלא כדרכה (סנה׳ סג.). תופרי כסות תופרין כדרכן ובלבד שלא יתכוונו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (כלא׳ ט ו). כל ידות הכלים שהכניסן שלא כדרכן או שהכניסן כדרכן ולא מרקן (מקוא׳ י א).—ובמשמ׳ כמו: לפי שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום (שקל׳ ג ב). כדרך שבא לראות כך בא ליראות (ערכ׳ ב:). וכדרך שאמרו בעצמות כך אמרו בס״ת (ברכ׳ יח.). איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה (יומ׳ כג.). משתמשת במדור כדרך שמשתמשת בחיי בעלה בעבדים ושפחות כדרך שמשתמשת בחיי בעלה (כתוב׳ קג.). כדרך שאתה נוהג בשלמים נהוג בולדיהם (נזיר כה.). — ועם על: המקנא לאשתו היה מוליכה לב״ד הגדול שבירושלם ומאיימין עליה על דרך שמאיימין על עידי נפשות (תנחומא נשא א). — ד) *אופן ואמצעי להשיג ולעשות דבר: האשה נקנית בשלש דרכים וקונה את עצמה בשתי דרכים נקנית בכסף בשטר ובביאה וכו׳ וקונה את עצמה בגט ובמיתת הבעל (קדוש׳ א). כללו של דבר בכל הדרכים שקונה הלוקח באותן הדרכים עצמן קונין השותפין זה את זה (רמב״ם, שלוחים ד א). — ובמשמע׳ ענין, מעמד,

—[1]) כמו מן דרך, לפי דעת קצת המדקדקים מפני נט יה לדמות הזוגי להרבים (Kö. 2, 16).

טֻמְטֻם: אנדרוגינוס יש בו דרכים שוה לאנשים ויש בו דרכים שוה לנשים ויש בו דרכים שוה לאנשים ונשים ויש בו דרכים אינו שוה לא לאנשים ולא לנשים כיצד שוה לאנשים מטמא בלובן כאנשים וכו' (ביכור' ד א-ב). הכונס את יבמתו והלכה צרתה ונשאת ונמצאת זו אילונית תצא מזה ומזה וכל הדרכים האלו בה (יבמ' לא:). — ועוד משמשת מלה זו הרבה שמושים בגונים מתחלפים. דרכי שלום: ומחזיקין ידי כושיים בשביעית אבל לא ידי ישראל ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום (שבי' ד ג). עני המנקף בראש הזית מה שתחתיו גזל מפני דרכי שלום וכו' אין ממחין ביד עניי ע"א בלקט שכחה ופיאה מפני דרכי שלום (גיט' ה ח). — *דרכי האמורי: אילו דברים מדרכי האמורי המספר קומי והעושה בלורית וכו' (תוספתא שבת ו-ז א). — *לפי דרכי. דרכך. דרכנו למדתי או למדני, כמו אגב, אגב ארח: ולפי דרכינו למדנו שהישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו (סוכ' ב א). לפי דרכך אתה למד שהאשה כותבת את גיטה וכו' (עדי' ב ג). לפי דרכנו למדנו שהלבנים קשין לכבס יותר מן הצבועין (ירוש' שבת א ד:). אין הצווי בכל מקום אלא זירוז שנאמר וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו לפי דרכינו למדנו שאין מחזקים אלא המחוזקים ואין מזרזים אלא למזורזים (ספרי נשא א). — *זה דרך, זה אינו דרך, ר"ל זה נאה, זה לא נאה: אמר הקב"ה אינו דרך משה שנצטער במשכן יהא עומד מבחוץ (תנחומא ויקר' א). — ידֶרֶךְ משל, למשל: שאם היה אפשר זה היה דרך משל נזון החלק האחד מהבשר אשר ביד מהחלק האחר (מלחמ' ה' א ו). — *על דרך הארך. לארכו של דבר: ומערער אמר כי לא יקרא צלע רק על דרך האורך (ראב"ע שמות כה יט). — ובמשמ' יכלל ודין, דרכי הנקוד. דרכי השוא: עתה אחל לבאר דרכי השוא כי הם נעלמים מדעת בני אדם (דקדוק ר"י חיוג 200).

יִדֶּרֶךְ אֶרֶץ, — א) עסקי העולם, מלאכה, משא ומתן, weltliche Beschäftigung; occupations mondaines secular occupation: יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון (אבות ב ב). כל שישנו במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא וכו' וכל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן הישוב (קדוש' א י). והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים וכו במיעוט דרך ארץ בארך אפים בלב טוב (אב' ו ה). מעשה שאירע בר' יאשיה ובר' מתיא בן חרש שהיו שניהם יושבים ועוסקין בדברי תורה פירש ר' יאשיה לדרך ארץ א"ל ר' מתיא בן חרש ר' מה לך לעזוב דברי אלהים חיים לשטוף בדרך ארץ אע"פ שאתה רבי ואני תלמידך אין טוב לעזוב דברי אלהים חיים ולישטוף בדרך ארץ (אדר"נ א). שיקנה אדם חבר לעצמו שיאכל עמו וישתה עמו ויקרא עמו וישנה עמו ויישן עמו ויגלה לו כל סתריו סתרי תורה וסתרי דרך ארץ (שם ח). — מנהגו של עולם: ילמדו כל אדם דרך ארץ מעמלק שבא להזיק את ישראל ואבדו הקב"ה מחיי עולם הזה ומחיי עולם הבא (מכי', מס' דעמלק ב). — ב) כלל המנהגים הנאים והמסכמים במשא ומתן עם הבריות, Lebensart; civilité; good manners: לימדה תורה דרך ארץ נתמנה לאדם פרנסה יקח בית ואחר כך שדה ואחר כך אשה (תוספתא סוט' ז ב). בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שכל זמן שאדם רוצה לדבר לחבירו לא יאמר לו קרב אלי אלא מושכו במה שרוצה ומדבר עמו (ספרי, בהעלותך קב). למדה תורה דרך ארץ שיחזור גדול עם קטן בשושבינות ואל ירע לו (ברכ' סא.). לימדה תורה דרך ארץ שלא יאמר אדם דבר לחבירו אלא אם כן קוראהו (יומא ד:). למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתיאבון (חול' פד.). למדה תורה דרך ארץ שלא ילמד אדם את בנו בשר ויין (שם). לימדה תורה דרך ארץ שישאל אדם באכסניא שלו (ב"מ פז.). לימדה תורה דרך ארץ שיבנה אדם בית ויטע כרם ואח"כ ישא אשה (סוט' מד.). הלך ר' יהושע וטפח על הדלת והיה פולסופוס ההוא מחשב בדעתו ואומר אין זו דרך ארץ אלא של חכם (דא"ר ה). וילמדו כל אדם דרך ארץ מן המקום שאמר לו לאברהם כלום אברהם אני צריך לו אמר לפניו רבש"ע הן (שם). מפני מה בני אדם הנכנסין אצלך אתה מלקה אותן ולי לא הלקית אמר לו רבי אתה חכם גדול ודרך ארץ יש בידך (שם ו). ומעשה בר"ע שעשה סעודה לתלמידיו וכו' אמר להם בניי ולא עשיתי לכם כל כך אלא לבדוק אתכם אם יש בידכם דרך ארץ אם לא (שם ז). לימדתך התורה דרך ארץ שלא יהא החתן נכנס לחופה עד שהכלה נותנת לו רשות (מד"ר במד' יג). כ"ו דורות קדמה דרך ארץ לתורה (ילקוט בראש' לד). את למד

דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה (פס פקודי תכב). מעלת דרך ארץ היא מדה חשובה עד מאד ובעבורה יקנה האדם חיי העולם הזה והבא (מכל׳ המדות כג). חביבה היא מדת דרך ארץ לפני המקום ב״ה לפי שאין ישובו של עולם כלום אלא בדרך ארץ וכל מי שאינו בדרך ארץ אינו חשוב לכלים אלא כבהמה וכחיות המדבר (פס). חביבה היא מדת דרך ארץ לפני המקום שכל זמן שיש באדם דרך ארץ הרי הקב״ה והבריות מתפארין בו ואף התורה מתפארת בו מפני שכל מי שיש בו דרך ארץ עם התורה היא מתקשטת בה ומתקנת את לומדיה והרי הוא מתוקן ומכובד בפני הבריות והבריות מתקרבין אצלו מפני דרך ארץ שבו וכל מי שאין בו דרך ארץ לא ידור עם בני אדם כי מעשיו אינן מקובלין ודבריו אינן נשמעין ובני אדם מתרחקין ממנו הרחקה יתירה תדע שכן הוא שכל מי שאין בו דרך ארץ אפילו הוא בן ק׳ שנה הרי הוא חשוב כנער הזה שעושה בו מעשה נערות ואין האדם מקובל בפני הבריות בעבור תורה ומעשים טובים ויראת שמים ובעבור חכמה ותבונה בלבד כי אם דרך ארץ מעורב עמהן (פס). — ג) הזדוגות של איש עם אשה, sexuelle Verhältnisse ; rapport sexuel ; sex. connection: כסותה כמשמעו ועונתה זו דרך ארץ (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ ג). שמונה רובן קשה ומעוטן יפה ואלו הן דרך ודרך ארץ עושר ומלאכה יין ושינה חמין והקזת דם (גיט׳ ע.). אילמלי לא ניתנה תורה היינו למידין צניעות מחתול וגזל מנמלה ועריות מיונה דרך ארץ מתרנגול שמפייס ואח״כ בועל (ערוב׳ ק:). ומעשה שמתה אשתו של רבי טרפון וכשנכנסתם הגולל אמר לאחותה בתוך האבל הכנסי וגדלי את בני אחותך ואע״פ שכנסה לא נהג בה דרך ארץ אלא לאחר שלשים יום (מדר׳ קהל׳ ט ט). ארבע מדות הן בדרך ארץ יש שנושאין אשה לשם זנות (תדבא״ז ג). זו פרישות דרך ארץ (הגדה של פסח).

ארח. — אֹרַח. — אֹרְחָה.

*גֵרוּת.

*דוּשׁ. — דרך.

חוץ.

יתד, *יתדות דרכים.

כָּבַשׁ, *דרך כבוש.

*מבוא. — מָלוֹן. — *מסלת ברזל, עי״ש. —

*מעגילה. — מעלות ומורדות. — מִשְׁעוֹל.

נסע, נסיעה, מסע, עי״ש. — נתיב.

*עקולי הדרך. — עקלתון.

*פרשת דרכים.

ציון, ציונים.

רחוב. — רכב. — רמס.

שביל. — *שבילת.

תמרורים.

דָּרַךְ, פעו״י, עת׳ יִדְרֹךְ, — א) דָּרַךְ בארץ, עַל הארץ, נגעה רגלו באדמה להליכה, treten ; poser le pied ; tread: ולו אתן את הארץ אשר דָּרַךְ בה (דבר׳ א לו). הארץ אשר דָּרְכָה רגלך בה לך ותהיה לנחלה (יהוש׳ יד ט). כל דֹּרֵךְ בה (בדרך זו) לא ידע שלום (ישע׳ נט ח). כל מקום אשר תִּדְרֹךְ כף רגלכם בו לכם נתתיו (יהוש׳ א ג). והציל מאשור כי יבוא בארצנו וכי ידרֹךְ בגבולנו (מיכ׳ ה ה). עשה שחר עיפה וְדֹרֵךְ על במתי ארץ (עמוס ד יג). כי הנה יי׳ יצא ממקמו וירד וְדָרַךְ על במותי ארץ (מיכ׳ א ג). ואתה על במותימו תִּדְרֹךְ (דבר׳ לג כט). על שחל ופתן תִּדְרֹךְ תרמס כפיר ותנין (תהל׳ צא יג). על כן לא יִדְרְכוּ כהני דגון וכל הבאים בית דגון על מפתן דגון באשדוד (ש״א ה ה). — וגם ביחס הפעול, דָּרַךְ ארח, הלך בדרך: הארח עולם תשמור אשר דָּרְכוּ מתי און (איוב כב טו). — ופָעוּל: (ותט האתון) מן הדרך הדרוך והלכה בשדה שאין שם דרך (רא״בע במד׳ כב כג). ואמנם ארח האנשים הישרים בפעולותיהם שאינם עצלים היא סלולה ודרוכה ילכו בה בקלות (רלב״ג משלי טו). — ואמר המשורר: יָשַׁו ערפי משנאיו בם הדוכים, ובמות כל גאון צריו דְּרוּכִים (רמב״ע, תרשיש א). — ובהשאלה, דָּרְכָה הנפש עֹז, התחזקה, לבשה עֹז: נחל קישון גרפם נחל קדומים נחל קישון תִּדְרְכִי[1]) נפשי עז (שופט׳ ה כא). — ובלי פעול ועם מ אחריו, דָּרַךְ מן, יצא ועלה: דָּרַךְ[2]) כוכב מיעקב וקם שבט מישראל (במד׳ כד יז). דָּרַכְתָּ בים סוסיך חמר מים רבים (חבק׳ ג טו). — ב) דָּרַךְ זית, גַּת, יקב, יין, פורה, רמס ברגליו זיתים או ענבים להוציא מהם שמנם ותירושם, keltern ; pressurer (raisins, olives); express (wine, oil): אתה תזרע ולא תקצור אתה תִּדְרֹךְ זית ולא תסוך שמן ותירוש ולא תשתה יין (מיכ׳ ו טו). ויבצרו את

---

[1]) י״ם כי נפל פה׳ שבוש, ואולי תדברי במקום תדרכי. — [2]) יש מגיהים זָרַח.

כרמיהם יִדְרְכוּ ויעשו הלולים (שופט' ט כז). ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן לא ירעע יין ביקבים לא יִדְרֹךְ הדרך (ישע' יו י). גת דָּרַךְ יי' לבתולת בת יהודה (איכ' א יה). מדוע אדם ללבושך ובגדיך כְּדֹרֵךְ בגת פורה דָּרַכְתִּי לבדי ומעמים אין איש אתי וְאֶדְרְכֵם באפי וארמסם בחמתי ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי (ישע' סג ב-ג). יקבים דָּרְכוּ ויצמאו (איוב כד יא). בימים ההמה ראיתי ביהודה דֹּרְכִים גתות בשבת (נחמ' יג יה). הרי שתרם שמן על זיתים לאכילה וכו' וענבים על ענבים לאכילה ונמלך ל ד ו ר כ ן אינו צריך לתרום (תרומ' א ט). — ג) דָּרַךְ קֶשֶׁת, שם רגלו בכח על הקשת לכֹף אותו כדי שבהתפשטו יורה החץ בכח. **den Bogen spannen ; tendre l'arc; bend the bow**: דָּרַךְ קשתו כאויב (איכ' ב ד). דָּרַךְ קשתו ויציבני כמטרא לחץ (שם ג יב). הרבו ילטוש קשתו דָּרַךְ ויכוננה (תהל' ז יג). כי דָרַכְתִּי לי יהודה קשת מלאתי אפרים (זכר' ט יג). חרב פתחו רשעים וְדָרְכוּ קשתם להפיל עני ואביון (תהל' לז יד). אל יִדְרֹךְ הַדֹּרֵךְ קשתו ואל יתעל בסרינו (ירמ' נא ג). תפשי דֹּרְכֵי קשת (שם מו ט). מפני חרב נטושה ומפני קשת דְּרוּכָה ומפני כבד מלחמה (ישע' כא יה). אשר חציו שנונים וכל קשתתיו דְּרֻכוֹת (שם ה כח). כי הנה הרשעים יִדְרְכוּן קשת כוננו חצם על יתר (תהל' יא ב). — ואמר המשורר: חניתות מחשבות שכלו מרוקים, וקשתותי סעיף לבו דרוכים (רמב"ע, תרשיש א). — ובהרחבה גם דָּרַךְ חץ: אשר שננו כחרב לשונם דָּרְכוּ חצם דבר מר (שם סד ד). יִדְרֹךְ חצו כמו יתמללו (שם נח ח).

— הפע', הִדְרִיךְ, — א) עשה שידרך בְּדֶרֶךְ, שילך: והכהו (את הנהר) לשבעה נחלים והִדְרִיךְ בנעלים (ישע' יא יה). והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אַדְרִיכֵם (שם מב יו). אני יי' אלהיך מלמדך להועיל מַדְרִיכְךָ בדרך תלך (שם מח יז). וישם רגלי כאילות ועל במותי יַדְרִכֵנִי (חבק' ג יט). וַיַּדְרִיכֵם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב (תהל' קז ז). — וכמו קל: לא הִדְרִיכֻהוּ[1] בני שחץ לא עדה עליו שחל (איוב כח ח). — הִדְרִיךְ הַגֹּרֶן, דָּרַךְ ושוה פניו: בת בבל כגרן עת הִדְרִיכָהּ[2] עוד מעט ובאה עת הקציר לה (ירמ' נא לג). — ובהשאלה, הִדְרִיכוֹ בדרך ישר, למדו לעשות טוב ויושר, הרגילו במעשים טובים, בצדק

— [1]) בקצת ספרים הדריכהו חסר. — [2]) ואולי זה שם דְּרִיכָה, כמו עת הקציר שאחרי כן.

ויושר: בדרך חכמה הריתיך הִדְרַכְתִּיךָ במעגלי ישר (משל' ד יא). האוהב את אשתו כגופו וכו' והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה (סנה' עו:). וידריך בדרך תבונה את הנערים (רלב"ע, הקדמ' פי' עה"ת). ואברהם אבינו לא ידעו השם וקראו אוהבי אלא על אשר הלך בדרך המשפט והדריך בו בניו (טור חו"מ, דיינים א). — ואמר המליץ: ויאמר השועל כמה יעצתיך והדרכתיך, ושומע לעצה לא מצאתיך (ס' שעשוע' לר' זבדא 5). — והדריכו באמת, במשפט, וכיוצא בזה: הַדְרִיכֵנִי באמתך ולמדני (תהל' כה ה). הַדְרִיכֵנִי בנתיב מצותיך כי בו חפצתי (שם קיט לה). יַדְרֵךְ ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו (שם כה ט). — ב) הִדְרִיךְ הקשת, כמו קל, ובהשאלה, הדריך את הלשון: וַיַּדְרְכוּ[1] את לשונם קשתם שקר (ירמ' ט ב). — ג) הִדְרִיךְ[2] את האויב, השיגו: כתרו את בנימין הרדיפהו מנוחה הִדְרִיכֻהוּ עד נכח הגבעה (שופט' כ מג). — ד) ˚עשה אדרכתא: שבא לפנינו פלוני בשטר מלוה שבידו וכו' ונתחייב לפרוע ולא מצינו לו נכסים והשבענוהו שאין לו והדריך המלוה הזה אחר לקוחות והזמין לפנינו פלוני שלקח ממנו שדה פלוני מאוחר לזמן המלוה הנזכרת (התרומות ג ו).

— הָפע', יֻהְדְרַךְ, הוּדְרַךְ, — שהדריכוהו בדרך הישר: שלוי היה מודרך ומיושר מן השמים לעשות את המעשה הזה (לקחת את יוכבד דודתו לאשה) עם כל זרותו (ר"י אברבנל, שמות). באופן שיושגחו ויודרכו לעוצמת ההצלחה האמתית (ר"י עמדין, מגדל עוז סב).

— התפ', יִתְהַדֵּרֵךְ, — הלך מעט מעט בדרך: הנה לב האדם יתבונן איך ראוי שיתדרך בדרכו במה שירצה לעשותו (רלב"ג משלי טז). לפי שההוה בזמן אין לו מציאות שלם ותמיד האדם מתדרך והולך האדם אל בית עולמו (ר"י אברבנל, נחלת אבות ג א). כי בזה יתדרך לפעל פעולות המעלה והשלמות (שם ב).

דַּרְכִּית[3], ש"נ, מ"ר דַּרְכִּיּוֹת, — כעין דוכן ומצבה פחות או יותר גבוה לעמד שם בני אדם להודיע זה לזה דבר מרחוק וכיוצא בזה: ודרכיות[4] היו

— [1]) יש מנקדים וידרכו בקל. — [2]) בערב' אַדְרַכַ a).

[3]) עי' הערה שלקמן. — [4]) מקור הדבר במשנה (יומא ו ח). אך שם יש שנויי נוסחאות. ברוב ספרי הדפוס בש"ס בבלי הגרסה דורכיאות, דורכיות, דרכיות. אך במשנה ש"ס ירוש' דידכאות, ובגמ' שם דידכיות, בדלת לפני הכף, וכן בבבלי כ"י, וכן בערוך דדכאות, והסכימו

a) أَدْرَكَ

עושין (השולחים את השעיר לעזאזל) ומניפין בסודרין כדי שידעו שהגיע שעיר למדבר (רמב"ם, פיוה"כ ג ז).

***דרם**[1])*, קל לא נהוג.

— הִפע', *הִדְרִים, — פנה לדרום, הלך לדרום: הרוצה שיחכים ידרים ושיעשר יצפין וכו' וריב"ל אמר לעולם ידרים שמתוך שמתחכם מתעשר (ב"ב כה:). — ואמר הפיטן: גבה תקרה קרה במקראי אל, גבולות הִדְרִים הצפין והציב בהר אל (את השם, ביוה"כ לסכות).

— הֻפע', *הֻדְרַם, מודרם, — שפונה לדרום: אין מביאין את העומר אלא מן השדות המודרמות שבארץ ישראל (מנח' פה:). עומר היה בא מבקעת בית מקלה כבת ג' סאין היתה ושדה מודרמת היתה ובה חמה זורחת וממנה חמה שוקעת (שם).

***דְּרָן**[2])*, דרנא, ש"ז, מ"ר דְּרָנִים, סמי' דַּרְנֵי, — תולעת שבעץ, בבגדים ובקרבי בהמות, מין עש, סס: יריעה שנפל בה דרנא (שבת עה.). קרש שנפל בו דרנא מטיף לתוכה אבר וסותמו (שם קג:). ואת נבלתם תשקצו לרבות את הדרנים שבבהמה (חול' כז:). עץ אחד יש בכרכי הים וחנון שמו ומביאין קיסם ומניחין לה (להרחל) בחוטמה כדי שתתעטש ויפלו דרני ראשה (שבת נד:).

דרס[3]), ממנו דָּרַס, *דְּרִיסָה, *מִדְרָס.

***דָּרַס**, פ"י, — א) כמו דָּרַךְ: דרסה (הבהמה) על הכלי ושברתו (ב"ק ב א). מי שישב ברשות הרבים ובא אחד ודרס על בגדיו (עהר' ה ז). מי

החכמים כי מקורו בלשון יונית διαδοχος, ור"ל מפקחים העומדים בקצת מרחק זה מזה. אך הרמב"ם השתמש במלה זו לפי הגרסה בריש, ובמשמעה שפרשה הערוך בערך דדכאית, אמר וז"ל: מצבות גדולות היו בונין בדרך מירושלם ועומדין עליהן אנשים ובידם סודרים, ע"כ, וכן בפרוש המשנ' להרמב"ם: דרכיות הם (מצבות) גדולות שהשומרים עומדים שם. ע"כ. ועפ"י שמוש זה של הרמב"ם יש לה, להמלה דרכית, זכות אזרח בלשון בתור מלה מחודשה בספרות שלאחרי התלמוד.

[1]) נגזר מן השם דרום.

[2]) לא נתברר מקור מלה זו. ונהוגה מלה זו גם בלשון ערב' ההמונית פה ויאמרו דַּרַנ a) להעש שבתוך עורות הבהמות, ויאמרו ג'לד אמַדְרַנ לעור הבקר ובפרט העגל והעז שיש בו נקבים במקום הנגב.

[3]) בערב' דרש b), בארמ' דרס.

---

a) دَرَن b) درش

שדרסה אשה על בגדיו (שם ח). אין נותנין את העור לפני הדורסין (כילה א ה). דרסה על נוד מלא שמן וכו' דרסה ע"ג הטבלא (ירוש' ב"ק א ב ד). רוק דורסו לפי תומו (שבת קכא:). היה באסקופה התחתונה שרוב בני אדם דורסין אותה (דא"ז ג). טובה דריסה אחת שדרס הקב"ה במצרים וכו' ממלא חפנים פיח כבשן של משה ואהרן (מד"ר ויקר' ג). וכשהיה (ר"א ב"ר יוסי) שוכב בחליו בתוך הספינה דרס על צוארו אחד מן הספנין בבלי דעת (רגמ"ה מעי' יז:). ומותר לדרוס הרוק שעל גבי קרקע והולך לפי תומו (רמב"ם שבת כא ב). שהיה ברשות הרבים שהרבים דורסין שם (הוה, מכי' ב י). — וגם בהיד: ואל יאמו אדם לחבירו דרוס ידך עלי בבית המרחץ (דא"כ י). - ואמר הפיטן: ולמה טבולו בהרפת, זכר לטיט שאשה גם בעלה דורסָת (סלוק שכה"ג, אין ערוך). שונאיהם בים דורסים, וכנגת ראשימו רופסים, כי בגוחם היו חוסים (שבת החדש, אות זה). — ב) דָּרַס תאנים וכיוצא בזה, דרך אותם ברגל כדי לעשותן גוש: הדורס ליטרא קציעות על פי הכד ואינו יודע איזוהי (תרומ' ד י). מצא גרוגרות אם דרסו רוב בני אדם חייב (מעשר' ג ד). ליטרא קציעות שדרסה על פי עגול ואינו יודע באיזה עגול דרסה על פי חבית ואינו יודע באיזו חבית דרסה (בילה ג:). שובר אדם את החבית לאכול הימנו גרוגרות וכו' א"ר אושעיא ל"ש אלא דרוסות אבל מפורדות לא (שבת קמו.). — ג) האכיל בהמה על כרחה, תחב המאכל לתוך פיה: אין אובסין את הגמל ולא דורסין אבל מלעיטין (שבת כד ג). — ד) דחק והתיז את הסכין בכח מלמעלה למטה בשעת חתיכה, בשעת שחיטה: שמא ישהו (בשעת שחיטה) שמא ידרסו ושמא יחלידו (חול' ב:). מפני שהוא (המולק) דורס (שם כ:). שנים אוחזין בסכין ושוחטין וכו' אין חוששין שמא ידרסו זה על זה (שם ל.). — ה) דרס הנשר או הארי, הכה בע"ח בצפרניו והמיתו: כל עוף הדורס טמא (חול' ג ו). רועה שהיה רועה עדרו והניח עדרו ובא לעיר ובא זאב וטרף ובא ארי ודרס פטור (ב"מ מא.). ארי ספק דורס ואוכל ספק אינו דורס ואוכל (סנה' ל:). מעשה ודרס שועל רחל במרחץ של בית היני (חול' נג.). מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו (סוט' ח:). כל עוף הדורס[1]) בידוע שהוא

---

[1]) והוסיף שם המחבר: ופי' דורס כלומר

ממיני הטמאים (ס' חינוך, ממיני קנז). כי העופות הדורסים גם הם הולכים יחידים ושאינם דורסים הולכים בחבור והטבע בזה כי מזון הדורסים אינו מצוי כ"כ כמו מזון שאינם דורסים שהוא צמחים וזרעוני שדה וגנה (בער המים ד).—ופעול דָּרוּס, דְּרוּסָה: דרוסת הזאב בדקה ודרוסת הארי בגסה דרוסת הנץ בעוף הדק ודרוסת הגס בעוף הגס (חול' נ א). דרוסת התול ונמייה בגדיים וטלאים דרוסת חולדה בעופות (גמ' שם נב :). יש דרוסה לחתול או אין דרוסה לחתול אמר לו אף לחולדה יש דרוסה וכו' אין דרוסה אלא ביד וכו' אין דרוסה אלא בצפורן וכו' אין דרוסה אלא מדעת (שם נג.). אם דרס ונהרג ועדיין ידו בדרוסה ולא שמט צפרניו ממנה אלא אחר מותו אין חוששין לה (רמב"ם שחי' ה ז). — ובהשאלה: היא אומרת מוכת עץ אני והוא אומר לא כי אלא דרוסת איש את (כתוב' א ז), בעולה על כרחה.

— נפע', *נִדְרַס: סימן העשוי לידרס לא הוי סימן (ב"מ כב:). — יושדרסו ארי וכדומה: שנדרסה בידי חיה ואין ידוע אם האדים בשר כנגד בני מעים (רמב"ם שחי' יא א).

***דְּרָסָה**, ש"נ, — התיכה בסכין לא בהולכה והובאה אלא בדחיקה והתזה מלמעלה למטה: שהיה דורס וחולדה (חול' ט ב). דרסה כיצד השוחט צריך שיוליך ויביא ואם לא עשה כן אלא התיז הסימנים בבת אחת כמו שהותך הצנון פסולה (טוי"ד, שחי' כד).

דרר, ממנו א.דְּרוֹר, ידָּרַר.

דָּרַר, פ"י, — נתן דרור: גאלת עמך בנבל קתרוס, דְּרַרְתָּם והברותם כסלת לָרֹם (קרוב' שבה"ג, אלהים).—ופעול: זכור דבר עתק בכל ערך, על חמוקי ירך, לִדְרוּרֵי מפרך (שבת זכור, זכור את).

— הפע' *הִדְרִיר, — כמו קל, שלחהו לחפשי: ירד אשר הוריד אמרים, וְהִדְרִיר בכור שור מחמורים (ר"א קליר, אמץ אדירי, מוסף א ר"ה). והדריר עם מפרך לוחצים ואצים (הושע' רסע"ג, כ"י). שושן תְּדָרֵר, גאלה תברר, שוכנים תזורר, בקול הערת שופר (ר"א קליר, ב ר"ה, אתה דעי). בקשתיו ולא מצאתיו ופצתי במפש, חמק עבר מֵהַדְרִיר לי חפש (מוס' פ' בקל', אבכול). אודך כי עניתני, מועד מפרך הִדְרַרְתָּנִי, לא ידעתי נפשי שמתני (יוצר ב פסח, אודך). יחידיך וידידיך סלה פקדוך, בל נדמיתה שגבוך לבדוך, משבי הִדְרַרְתָּם והכל יודוך (יוצר שבת א' חנוכה, אודך).

— הָפע', יהֻדְרַר, מְדֹרָר: שקד עליהם בליל שמורים, וקטל למענם בכורים, והוציאם בפדות מְדֹרָרִים (יוצר פ' החדש, אות זה). מארץ מצרים על מנת כן יצאתם מְדֹרָרִים, להיות לי לעם סגולה ככבים מאירים, מבית עבדים פדיתי אתכם סגנים כבירים (אילת השחר, שבוע', אנכי אדיר).

דְּרָרָה[1], ש"נ, מ"ר דְּרָרוֹת, — עסק, סכסוך, טענות ותביעות: שלדבריו אין להחנוני שום דררא בהפירות הללו (לבוש חו"מ, שבוע' לא ט). אם אמרו היורשים כי יש לאבינו עליך כך וכך מאותן השנים והוא אומר לא אדע אם יש לו עלי כלום כי היה דררות ביני ובינו משנים רבות (תב' הגא' שערי צדק ה).

דרש, ממנו דְּרַשׁ, 'דְּרוּשׁ, 'דָּרֵשׁ, *דְּרָשָׁה, *דַּרְשָׁן, 'דַּרְשָׁנוּת *דַּרְשָׁנִית, *מִדְרָשׁ.

דָּרַשׁ, דְּרָשׁוּנִי, עת' אֶדְרֹשׁ, מקו' דָּרֹשׁ, דְּרֹשׁ, דְּרשׁ, לווי בכנ' דָּרְשֵׁנִי, פעו' דָּרוּשׁ, דְּרוּשָׁה, —א) שאל ובקש, **fragen, suchen; demander, chercher; ask, seek**: ואת שעיר החטאת דָּרֹשׁ דָּרַשׁ משה והנה שרף (ויקר' י יו). ואספתו (את השה אשר מצאת) אל תוך ביתך והיה עמך עד דְּרשׁ אחיך אתו והשבתו לו (דבר' כב ב). דָּרְשָׁה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה (משלי לא יג). — ודרש אַחַר: יתור הרים מרעהו ואחר כל ירוק יִדְרוֹשׁ (איוב לט ח). — ובמו"כ דָּרַשׁ לְדָבָר, בקש וחפש אותו: כי תבקש לעוני ולחטאתי

שנועץ הצפרנים על עוף אחר ומטיל בו ארס כמנהג הנץ ושאר העופות שצדין בהן בני אדם.

[1]) בארמ' דררא: דררא דממונא (ב"מ ב: ב"ב לה:). דררא דטומאה (חגי' כא:). ולא נתברר מקור מלה זו ומשמעתה האמתית. ר"ח והערוך פרשו עיקר. אך אין פרוש זה מספיק. ר"י אבן מיגאש פרש וז"ל: פי' דררא דממונא איזו תלייא וסריכה לפי שאין לך תלייא וסריכה גדולה ממה שמצאנו השור שנגח את הפרה והעובר בצדו (שו"ת ר"י אבן מיגאש יד). ורש"י פרש נזק וחשש. מכל זה אנו רואים, כי לא נתברר היטב גם להקדמונים פרושו המדויק של מלה זו, ומקורו לא לא מצאו גם החדשים, כי מה שהביא קוהוט המלה הערב' צ'רורה, שר"ל נזק, אינו ענין לכאן. ואולי יש לדמותה להמלה הסורית דררא, דרורתא, במשמ' מלחמה ונפתולים ונחלש קצת מושגו בשמוש בעלי התלמוד, ודומה לזה עסק מן והתעשקו עמו. עכ"פ, כבר השתמשו הגאונים במלה זו בסגנון העברי ובצורה עברית במשמ' עסק וסכסוך.

תדרוש[1]) (שם י ו). — ב) שאל ובקש דבר בחזקה, תבע, fordern ; reclamer ; ask for : כי תדר נדר ליי׳ אלהיך לא תאחר לשלמו כי דרש ידרשנו יי׳ אלהיך מעמך (דבר׳ כג כב). ומה יי׳ דורש[1]) ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד (מיכ׳ ו ח). שם ארצם ושם אדרוש את תרומתיכם (יחזק׳ כ מ). הנני אל הרעים ודרשתי את צאני מידם (שם לד י). ודרשתי את צאני ובקרתים (שם יא). — וגם דרש על פלוני: ויאמר לו (המלך להכהן) מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה ומירושלם את משאת משה (דהי״ב כד ו). — דרש ממנו, תבע ממנו ונפרע ממנו בשביל שהרע לעשות וכדומה: והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו (דבר׳ יח יט). על מה נאץ רשע אלהים אמר בלבו לא תדרש (תהל׳ י יג).—דרש דם מעם פלוני, מיד פלוני, תבע ממנו את הדם אשר שפך ונקם בו בשביל זה: ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל חיה אדרשנו (ברא׳ ט ה). הוא בעונו נלכד ודמו מיד הצפה אדרש (יחזק׳ לג ו). כי דרש דמים אותם זכר לא שכח צעקת עניים (תהל׳ ט יג).—ג) שאל וחקר כדי לדעת הדבר לנכון, forschen ; s'enquérir ; inquire : ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך (דבר׳ יג יה). והגד לך ושמעת ודרשת היטב והנה אמת נכון הדבר (שם יז 7). ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני יי׳ לפני הכהנים והשפטים אשר יהיו בימים ההם ודרשו השפטים היטב והנה עד שקר העד (שם יט יז-יח). כי כל לבבות דורש יי׳ (דהי״א כח ט). עד שתדרוש את אחיך אם רמאי הוא (ספרי תצא רכג). — דרש לפלוני, שאל וחקר אדותיו, מה טיבו: וישלח דוד וידרש לאשה ויאמר הלוא זאת בת שבע (ש״ב יא ג). — וגם דרש על הדבר: וידרש יחזקיהו על הכהנים והלוים על הערמות (דהי״ב לא ט). — ד) דרש אותו, שאל עליו בחבה, דאג לו, רצה בטובתו, sich um etw. kümmern, se soucier de; to care for : ארץ אשר יי׳ אלהיך דרש אתה תמיד עיני יי׳ אלהיך בה (דבר׳ יא יב). היום ההוא יהי חשך אל ידרשהו אלוה ממעל ואל תופע עליו נהרה (איוב ג ד). לא תדרש שלמם וטבתם כל ימיך (דבר׳ כג ז). ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שמה והתפללו בעדה אל יי׳ (ירמ׳ כט ז). כי נדחה קראו לך ציון היא דרש אין לה (שם ל יז). — ה׳פעול, דרושה: ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה (ישע׳ סב יב). — דרש טוב לפלוני: דרש טוב לעמו ודבר שלום לכל זרעו (אסת׳ י ג). — דרש רעת פלוני, דרש לרעתו ודרשי רעתי דברו הוות (תהל׳ לח יג). כי האיש הזה איננו דרש לשלום לעם הזה כי אם לרעה (ירמ׳ לח ד). — ה) דרש את האלהות, שאל בעצתה: ויתרצצו הבנים בקרבה ותאמר אם כן למה זה אנכי ותלך לדרש את יי׳ (ברא׳ כה כב). כי יבא אלי העם לדרש אלהים (שמות יח יה). עוד (יש) איש אחד לדרש את יי׳ מאתו (מ״א כב ח). ואל מלך יהודה השלח אתכם לדרש את יי׳ כה תאמרו אליו (מ״ב כב יח). כה תאמרו אל מלך יהודה השלח אתכם לדרשני (ירמ׳ לז ז). — ודרש באלהות, בבעל, וכיוצא בזה: המבלי אין אלהים בישראל אתם הלכים לדרש בבעל זבוב אלהי עקרון (מ״ב א ג). ולא דרש ביי׳ וימיתהו (דהי״א י יד). השלח אתכם לדרש ביי׳ (שם ב לד כו). — ודרש אל האלהות, להאלהות, אל המתים: ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים (דבר׳ יח יא). ולא דרש לבעלים (דהי״ב יז ג). — ובמשמ׳ התקרב אל האלהות, התאמץ לעשות רצונו, ללכת בדרכיו, בקש עזרתו: ועת לדרוש את יי׳ עד יבוא ויורה צדק לכם (הוש׳ י יב). כי כה אמר יי׳ לבית ישראל דרשוני וחיו (עמו׳ ה ד). דרשו יי׳ בהמצאו קראהו בהיותו קרוב (ישע׳ נה ו). ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון (שם נח ב). ובקשתם אתי ומצאתם כי תדרשני בכל לבבכם (ירמ׳ כט יג). היש משכיל דרש את אלהים (תהל׳ יד ב). דרשתי את יי׳ וענני ומכל מגורותי הצילני (שם לד ה). דרשו יי׳ ועזו בקשו פניו תמיד (שם קה ד). כי דרשנו את יי׳ אלהינו דרשנו וינח לנו מסביב (דהי״ב יד ו). ואם תדרשהו ימצא לכם ואם תעזבהו יעזב אתכם (שם יה ב). — ודרש בעד פלוני התפלל: דרש נא בעדנו את יי׳ כי נבוכדראצר מלך בבל נלחם עלינו (ירמ׳ כא ב). — ודרש אל אלהים: אולם אני אדרש אל אל ואל אלהים אשים דברתי (איוב ה ח). ויאמרו להם (הכותים ליהודים) נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם (עזר׳ ד ב). וכל אשר לא ידרש ליי׳ אלהי ישראל יומת (דהי״ב יה יג). ולא דרש לבעלים (שם יז ג). ובכל מעשה אשר החל בעבודת בית האלהים ובתורה ובמצוה לדרש לאלהיו בכל לבבו עשה והצליח (שם לא כא).— ו) דרש את התורה, עין בה וחקר והתעמק בבינותיה ובדקדוקי פרטיה, erforschen ; étudier ; to studie : כי עזרא הכין

[1]) בקצת ספרים חסר וו.

לבבו לִדְרֹשׁ את תורת יי' ולעשות (עזרא ז י). — וביחוד. *באר את דברי הכתובים לא לפי כונתם הפשוטה אלא בכונה צדדית או מרחבה וכדומה בדרכים מיוחדים לזה: אמר ראב"ע הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא (ברכ' א ה). את זו דרש ר"א בן פתיא ואשה גרושה מאישה ולא מאיש שאינו אישה (יבמ' י ג). בו ביום דרש רבי עקיבא כל כלי חרש אשר יפול מהם אל תוכו כל אשר בתוכו יטמא אינו אומר טמא אלא יטמא לטמא אחרים (סוט' ה ב). ואין דורשין תחלות (מכי' משפט' כ). דרש רבי סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים (שבת פח.). קווצותיו תלתלים אמר רב חסדא אמר מר עוקבא מלמד שיש לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות (ערוב' כא:). ואף הוא (ראב"ע) פתח ודרש דברי חכמים כדרבונות וכו' נמשלו דברי תורה לדרבן לומר לך מה דרבן זה מכוין את הפרה לתלמיה להוציא חיים לעולם אף דברי תורה מכוונין את לומדיהן מדרכי מיתה לדרכי חיים (חגי' ג:). שהיה (נחום) דורש כל אתין שבתורה (שם יב.). רבן יוחנן בן זכאי היה דורש את המקרא הזה במין חומר (קדוש' כב:). ר' יוסי היה דורש לשון הדיוט (ב"מ קד:). אמר להן ר"ג לחכמים סופרים הניחו לי ואדרשנה כמין חומר (סוט' טו.). דרוש וקבל שכר (שם מז.). אמר לו הקב"ה לדואג הרשע מה לך לספר חוקי כשאתה מגיע לפרשת מרצחים ופרשת מספרי לשון הרע מה אתה דורש בהם (סנה' קו:). א"ר יוחנן רבי ישמעאל ששימש את רבי נחוניא בן הקנה שהיה דורש את כל התורה כולה בכלל ובפרט איהו נמי דורש בכלל ובפרט ר' עקיבא ששימש את נחום איש גם זו שהיה דורש את כל התורה כולה בריבה ומיעט איהו נמי דורש ריבה ומיעט (שבוע' כו.). א"ר יוחנן פרשה זו אליהו עתיד לדורשה (מנח' מה.). שמעון העמסוני היה דורש כל את ואת שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש אמרו תלמידיו רבי כל אתין שדרשת מה תהא עליהם אמר להם כשם שקיבלתי שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה (בכור' ו:). — *דָּרַשׁ בהגדה, במעשה מרכבה, למד ונשא ונתן בזה: אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה אפילו באחד (חגי' ב א). מנשה בן חזקיה שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי (סנה' צט:). באותה שעה היה אלישע יושב ודורש בשמונה שרצים (סנה' קז:). מעשה ברבי אליעזר שהיה יושב ודורש כל היום כולו בהלכות יו"ט וכו' (ביצ' טו:). —ובכלל *דבר ברבים, לפני קהל גדול, אדות ענין של הלכה, של אגדה, של מדע וספרות וכדומה: בו ביום דרש ר"י בן הורקנוס לא עבד איוב את הקב"ה אלא מאהבה שנאמר הן יקטלני לו איחל וכו' אמר רבי יהושע מי יגלה עפר מעיניך ריב"ז שהיית דורש כל ימיך שלא עבד איוב את המקום אלא מיראה (סוט' ה ה). דרש רבא אשה לא תכנס לדיר העצים ליטול מהן אוד וכו' (ביצ' לג.). דרש רבא עוברות ומניקות מתענות ומשלימות בו (ביום ת"ב) כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכיפורים (פסח' נד:). ראיתי לבן פדת שיושב ודורש כמשה מפי הגבורה (יבמ' עב:). דרש רבא במחוזא גר מותר בכהנת (קדוש' עג.). דרש רבי שמלאי תורה תחלתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים (סוט' יד.). דרש ר"י ברבי שלום כשם שמזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה כך חסרונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה (ב"ב י.). דרש רבא מותר לכבס מנעל בשבת (זבח' לד:). נתקבצו קהל גדול לקבור את בנו של ר"ע אמר להן הוציאו לי ספסל לבית הקברות ישב ודרש (שמח' ח). — *דורשי חמורות, דורשי רשומות, עי' חמורות, רשומות. — דוֹרֵשׁ, עי' ערך *דוֹרֵשׁ. — וביחוד, כתה מיוחדה מהכומרים הקתולים שעקר עבודתם לדרוש דרשות לפני העם, prêcheur: ולא נח לבבו הערל וידבר גם אל הדורשים הם הפידריקאדורי"ש כדברים האלה עד שהגיעו הדברים אל הקרדינא"ל (רד"ק לר"י אלפכר, אגר' הרמב"ם). והכת הדורשים כאשר שמעו היה זה להם לחרפה (שבט יהודה, גרוש לרפת כ). וכי נשמעו דבריהם לכת הדורשים הנקראין פרידיקאדוריש (שם ס).

— נִפְעַ', נִדְרַשׁ. — א) נִדְרַשׁ הדם וכיוצא בזה שדרשוהו, שתבעוהו, שנפרעו בשבילו: הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נִדְרָשׁ (בראש' מב כב). — ב) שחפשו אותו, שבקשוהו: בשנת הארבעים למלכות דויד נִדְרָשׁוּ וימצא בהם גבורי חיל (דהי"א כו לא). — ג) נִדְרַשׁ לפלוני, המציא את עצמו לפלוני: נִדְרַשְׁתִּי ללוא שאלו נמצאתי ללא בקשני אמרתי הנני הנני אל גוי לא קרא בשמי

(יבע׳ סס א). הלדרש אתי אתם באים חי אני אם אדרש לכם נאם אדני יי׳ (יחזק׳ כ ג). אתם נטמאים לכל גלוליכם עד היום ואני אדרש לכם (שם לא). עוד זאת אדרש לבית ישראל לעשות להם ארבה אתם כצאן אדם (שם לו לז).--ואמר המליץ: כי הוא (האל) הנדרש לדורשים, הנותן ליעף כח ואין וגבורה לחלשים (ר״י א״ת, כהקד׳ לס׳ הכרכים).—ד) *שדרש אותו על דרך הדרש, שדורשים אותו ע״ד הדרש: ל״ב מדות שהתורה נדרשת בהן (ספרא, פתי׳). זאת אומרת שמגילת אסתר ניתנה להידרש (ירוש׳ מגי׳ א ע). מגילה שמסר שמואל לדוד ניתנה להידרש (שם). דברים הנדרשין מן הכתב (שם פאה ב יז.). מקרא נדרש לפניו ולאחריו (מגת׳ יט.). שהפסוק הזה נדרש באברהם אבינו באהרן ובישעיהו (פסיק׳ רבתי לג). ומקרא זה למען ירבו ימיכם וימי בניכם נדרש לפניו שהיא המזוזה ולפני פניו בטול תורה (ר״ת שבת לב:). כך נדרש (הפסוק) בב״ר (רש״י ברא׳ יט ד). שכל אחד (מן הדבורים) נדרש לעצמו (שם כג א).

— התפ׳, *התדרש: ולו תהיה לאשה תלמוד הימנה לגזירה שוה מתדרש ולו תהיה וכו׳ אשה שראויה לו (ירוש׳ כתוב׳ ג כו ד).

דְּרָשׁ, ש״ז, — בס״פ מן דָּרַשׁ משמעה ששית, קריאה ומשא ומתן בדרך דרוש: שידרוש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח (רמב״ם, חמץ ומצה ז ד). ומתחיל בגנות וקורא עד שגומר דרש פרשת ארמי אובד אבי כולה (שם ח ג). — ובאור הכתובים על דרך הדרוש: רק יסמכו על דרך דרש וכו׳ ויש דרש הפך דרש (ראב״ע, הקד׳ פי׳ עה״ת). גם יש דרש להיות נפש חלושה וכו׳ גם יש דרש שהוא טוב לאחרים וכו׳ כדרש שהעולם נברא בבי״ת בעבור ברכה (שם).

דְּרָשָׁה[1], ש״נ, מ״ר דְּרָשׁוֹת, — כמו דְּרָשׁ, באור הכתוב על דרך הדרש, ובפרט מחקר תורני או מדעי או סתם הצעת דברים על ענין חשוב לפני הקהל, Vortrag ; conférence: לכך אני אומר יתישב המקרא על פשוטו דבר דבור על אופניו והדרשה תדרש (רש״י שמות ו יא). ולא שכח פסוק או מאמר או חדוש או מוסר או דבור יפה אשר השב לדבר ולומר בדרשתו ברבים וכו׳ (לב האריה, מוד״א א א). והנה הדרשנים המופלגים להמשיך לב שומעיהם היו מביאים בדרשותיהם משלים ואגדות וכו׳ ומאירים עיני התלמידים (רא״ע, מעדני מלך י.).

***דַּרְשָׁן**, ש״ז, מ״ר דַּרְשָׁנִים, — א) מי שיודע לדרש, מי שאומנותו בכך: שמעיה ואבטליון שהן חכמים גדולים ודרשנין (פסח׳ ע:). משמת בן זומא בטלו הדרשנין (סוט׳ מט:). א״ר לוי יש מן הדרשנים שהן דורשין כגון בן עזאי ובן זומא נעשה קולו של הקב״ה מיטטרון למשה בשעה שאמר לו עלה אל הר העברים (מד״ר ברא׳ ה). טוב לשמוע גערת חכם אלו הדרשנים מאיש שומע שיר כסילים אלו המתורגמנין שמגביהין קולם בשיר להשמיע את העם (שם קהל׳ ז ה). דרשן הוא בא לשמע דברי תורה (ר״ת ערוב׳ לו:). הייתי יושבת ושומעת קולו של דרשן (והזהיר, ויקר׳ לה.). כי אם יהיה מעיין פוסק או דרשן צורכו מרובה ממנה כלחם אשר הוא אוכל (לב האריה, מודינא א א). הדרשנין שדורשין בשבת לציבור (ערוך, ערך תרגם). הדרשנים המופלגים להמשיך לב שומעיהם (רא״ע, מעדני מלך י.). כמו שיעשו הדרשנים והמפרשים העניים החושבים כי ידיעת פירוש המלות היא החכמה (ר״ש א״ת, מו״נ ג כט). וכבר סרתי אני אותם השבושים והדמוים וכו׳ במאמר שעשיתי לדרשנים אשר בזמנינו זה אשר קראתי אותו עין הקורא (כבוד אלהים, יוסף ש״ט כב). אסור להתענות בשבת עד שש שעות והדרשנים אומרים אסמכתא לזה ממה שנאמר וקראת לשבת ענג וכו׳ חסר זו לרמוז שצריך לאכול קודם שש שעות (אבודרהם, סדר מוסף של שבת). מי נתן רשות לדרשנים לדרש ולחדש סודות (יש״ר מקנדיה, מלרף לחכמה יב). ומה להם לבטוח בדרשנים המסבבים בעיירות והמה דורשי דמים (שו״ת חתם סופר יו״ד רכו). — ב) שם עוף גדול, יפה מארץ ברזיליה, Tukan ; toucan: ונקרא (העוף פלפלוני) גם בשם דרשן מפני אשר בעת ינוחו כל בני משפחתו על העצים בשלום אז יעלה על צמרת העץ וישמיע את קולו הנערך כקול הדרשן בדברו (תוה״ט לחכמ׳, העוף 221).

***דַּרְשָׁנוּת**, ש״נ, — מלאכת הדרשן: זמן הדרשנות עם הרבנות (מלכת ר״ש ככהן, נפש׳ הצדיק׳ 34).

---

1) בארמ׳ דרשא, דרשה: שמע מינה לדרשא (מגי׳ יא.). א״כ לכתוב רק טוב מאי וטוב ש״מ לדרשא אימא תרי מדטוב לדרשה ורק נמי לדרשה (ב״מ פו:).

***דַּרְשָׁנִית**, ש"נ, מ"ר דַּרְשָׁנִיּוֹת, — אשה בקיאה לדרש: בנות צלפחד הכמניות הן ד ר ש נ י ו ת הן צדקניות הן וכו' ד ר ש נ י ו ת הן שהיו אומרות אילו היה לו בן לא דברנו (ב"ב קיט:).

****דַּשׁ[1])**, ש"ז, מ"ר דַּשִּׁים, — בבגד, כמו לשון נקפל לאחוריו במקום הפתיחה על החזה, ונהוג בדבור העברי בא"י.

דשא[2]), ממנו דֶּשֶׁא, דָּשָׁא.

דֶּשֶׁא, ש"ז, מ"ר דְּשָׁאִים, — עשב רך, רענן, יָרֹק, Gras ; herbe ; grass: תדשא הארץ דֶּשֶׁא עשב (בראש' א יא). יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי כשעירם עלי דֶשֶׁא וכרביבים עלי עשב (דבר' לב ב). כי יבש חציר כלה דֶשֶׁא ירק לא היה (ישע' יה ו) ויושביהן קצרי יד חתו ובשו היו עשב שדה וירק דֶּשֶׁא חציר גגות ושדמה לפני קמה (שם לז כז). כי גם אילת בשדה ילדה ועזוב כי לא היה דֶּשֶׁא (ירמ' יד ה). בנאות דֶּשֶׁא ירביצני עלי מי מנוחת ינהלני (תהל' כג ב). הינהק פרא עלי דֶשֶׁא אם יגעה שור על בלילו (איוב ו ה). ועצמותיכם כַּדֶּשֶׁא תפרחנה (ישע' סו יד). כי כחציר מהרה ימלו וכירק דֶּשֶׁא יבולון (תהל' לז ב). — *וככ': כתנות פסים לבש הגן וכסות רקמה מדי דִשְׁאוֹ, ומעיל תשבץ עטה כל עץ ולכל עין הראה פלאו (רמב"ע, על האביב והשושנה). מה לחציר גגות וארזי אל ואיך אל עץ הדסים ערכו דִּשְׁאֵנוּ, או מה לשועלים קטנים אחרי גורי אריינו וללבאינו (הנ"ל, מגיד רשעת בוגדיו). —ומ"ר *דְּשָׁאִים: בורא מיני ד ש א י ם (ברכ' ו א). איזהו חדש שהארץ מליאה ד ש א י ם ואילן מוציא פירות הוי אומר זה ניסן (ר"ה יא.). כי הנה ה ד ש א י ם והצמחים ביום השלישי נבראו (ר"י אברבנאל, מפע' ה' א ד). — וסמי' *דִּשְׁאֵי, ואמר הפיטן: גמוני פז לאגוד ולכפות, דִשְׁאֵי אשלים בם אף לכפות (יוצר ב סכות, ארחן).

[1]) בארמ' דשא, מ"ר דשי, מן דשא דלת: מפתח הלוקה פשיטא לא צריכא דאית ליה תרי ד ש י. ופרש"י: שתי פתחים היינו לאותן ליצונות והווין זו למעלה וזו למטה זו לימין וזו לשמאל ואם אינה מתרת אלא האחד יכולה לפיתמה וללובעה ברוחק

[2] באשור' דישׁ, ארמ' דתא, ערב' ת'אד a) במשמ' צמח רטב ורענן.

a) ناد

— *ובכנ' *דְּשָׁאָיו, ואמר המשורר: אמור לזמן יחבר הידידים, ולאהובים וירחיקו נדודים, ואל הכום ויפות רקחיו. אלי כל אף עדי ישקיט חרדים, ולמדבר ויוציא מ ד ש א י ו, לעין רואיו כפרים עם נרדים (ר"מ דרעי הקראי, לקו"ק פב). ומוצאיו ומובאיו ועציו וציציו וד ש א י ו, ופרדסיו והדסיו ואיליו וצבאיו (ספר בעשועים לר' יוסף זבארה 5). — ועי' עשב, צמח.

א. דָּשָׁא, פ"ע, דָּשְׁאוּ, עתיד יִדְשָׁא, — דָּשְׁאָה האדמה, נתכסו פניה דֶשֶׁא: אל תיראו בהמות שדי כי דָשְׁאוּ נאות מדבר (יואל ב כב). — ואמר המשורר: גביר לו יזלו עבים כידו אמת כי ד ש א ו סלע ושמיר (חבור מבותפים, הוצ' ברודי, הקדם ב ב).

— הפע', הִדְשִׁיא, תַּדְשִׁיא, תַּדְשֵׁא, — תַּדְשֵׁא האדמה, תצמיח דֶשֶׁא: ויאמר אלהים תַּדְשֵׁא הארץ דשא עשב (בראש' א יא). — ואמר הפיטן: יה בשלישי הטריח ברי, הִדְשִׁיא דשאים והפריא, עץ פרי עושה פרי (ר"א קליר, אתמיר). גילה אדמה לעבודת אנוש והִדְשִׁיאָהּ שיח ועשב מזריע זרע (יוסי בן יוסי, עבודה). למען חוברו מתום ויושר ו ה ד ש י א משדה חסד דשאים (ר"י הלוי, עמוד כמעט). —ומק' וכינ': והנה יש לארץ כח ל ה ד ש י א בדבר אלהים ובעבור היות ה מ ד ש י א גוף ממנו יצאו ואליו ישובו (ראב"ע קהל' ג כא). — ואמר הפיטן: לראשי הנשי לח הִדְשִׁיא, להרבות ולהפשיא, למזריע ולמַדְשִׁיא (יוצר שבת בראש', אל נשא).

— נפע', *נִדְשָׁא, — נעשה דֶּשֶׁא, צמח: כי מכח הלבנה נגרשים ו נ ד ש א י ם הצמחים והזרעים (חכמוני, יציר' ד).

ב. *דָּשָׁא[1]), שת"ז, לנק' דְּשָׁאָה, — מי שרועה בַּדֶּשֶׁא: העגלה האוכלת הדשא נקראת דָּשָׁא[1]) (דונש, דשא).

****דָּשֵׁא**, ת"ז, לנק' דְּשֵׁאָה, — כמו דָּשָׁא, דְּשָׁאָה: ויוצא מזה שיהיה התאר לנקבה מכי דשאו דְּשֵׁאָה לא דשא (הרקמה, שער ז). כי אלו היה כן

[1]) כך פרש דונש המלה דָּשָׁא שבכתוב: כי תפושי כעגלה ד ש א (ירמ' נ יא), והשיבו על זה תלמידי מנחם כי לפי פרוש זה היה צריך להיות דשאה, כי עגלה נקבה. ולכן פרשו דָשָׁא כמו דָשָׁה מן דוש, ובאה א במקום ה, וכן הסכמת גם כל החדשים. ואעפי"כ, רבים מבני סמך בלשון ובתוכם גם רד"ק, הסכימו לפרוש דונש, ואמרו שבאה דשא במקום ד ש א ה. ואם מכל מקום בפרוש הכתוב נראה כי אין הפרוש כך, עכ"פ יש לסמוך על רבי הלשון האלה להחליט עצם המלה דָּשָׁא, דְּשָׁאָה במשמעה זו.

היתה דשאה אני מלאה הלכתי (רמב"ע, לחות קמד).

***דִּשּׁוּן**, ש"ז, מ"ר דִּשּׁוּנִים,—א) שה"פ מן דִּשֵּׁן, הוצאת הַדֶּשֶׁן מן המזבח וכדומה: מי שזכה בדישון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיות דולקים מדשן את השאר ומניח את אלו דולקין במקומן (תמיד ג ט). מי שזכו בדישון מזבח הפנימי והמנורה היו מקדימין לפניהם (שם ו א). וסידור שני גזירי עצים קודם לדישון מזבח הפנימי (יומא לג.). דישון המנורה והטבת הנרות בבוקר ובין הערבים מצות עשה (רמב"ם תמיד' ומוספ' ג י). נר המערבי שכבה אין מדליקין אותו אחר דישונו אלא ממזבח החיצון (שם יג).— ואמר הפיטן: המסקלה והמעזקה, וְדִשּׁוּנָהּ דִּשּׁוּן למשמר חקה (קרוב' פרה, אלוהת אמן). — והדשן שדשנו: דישון מזבח הפנימי והמנורה לא נהנין ולא מועלין המקדיש דישון בתחלה מועלין בו (מעי' ג ד). מוראה ונוצה ודישון מזבח הפנימי ודישון המנורה נבלעין במקומן (יומ' כא.). ואח"כ מכבה את השאר הדולקין ומדשנן ומניח כל הדישונין הפסולות בתוך הכוז (רגמ"ה תמיד לג:). — יומשל: ומה שאצל העשיר הוא דישון אצל העני הוא ראשון (פלא יועץ, ותרגות), ר"ל מה שהוא אצל העשיר כמו דשן שמדשנים ומשליכים החוצה. — ב) שה"פ מן דִּשֵּׁן במשמ' עשה שָׁמֵן: מותר לאכול בשר באותו שבת ולענג ולדשן עצמו בכל ענוגים ודשונים (הלכ' קלוב' לר"י גאון, ת"כ).

***דָּשׁוֹן**, ת"ז, לנק' דְּשׁוֹנָה, — טעם דָּשֵׁן, כמו דָּשֵׁן: ומספר הטעמים הם תשעה המר והמתוק והחמיץ והמלוח והדשון והחריף וכו' (בעל הכמים ט).

***דַּשּׁוֹשׁ**, ש"ז, מ"ר דַּשּׁוֹשׁוֹת, דַּשּׁוֹשִׁים,—מי שאומנותו לדשוש: הציידין והדשושות והגרוסות עושין בצנעה לצורך המועד (מו"ק ב ה). רבי יוסי אומר דשושי ציפורי הן החמירו על עצמן (גמ' שם יג:).

דשן[1]), ממנו דֶּשֶׁן, דָּשֵׁן, *דֶּשֶׁן, דִּשֵּׁן, *דִּשּׁוּן.

דֶּשֶׁן ש"ז, כהפס' דָּשֶׁן, כנ' דִּשְׁנוֹ, — א) דבר שָׁמֵן, כמו שֶׁמֶן זית וכיוצא בזה. Fettigkeit; graisse; fatsness כמו חלב וָדֶשֶׁן תשבע נפשי (תהל' סג ו). ויאמר להם הזית החדלתי את דִּשְׁנִי אשר בי יכבדו אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים (שופט' ט ט).— ובכלל דברים שמנים, מאכלים ומשקאות שמנים ומתוקים לחיך: ורויתי נפש הכהנים דָּשֶׁן (ירמ' לא יד). שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בַּדֶּשֶׁן נפשכם (ישע' נה ב). שלחנך מלא דָשֶׁן (איוב לו טז). ירוין מִדֶּשֶׁן ביתך ונחל עדניך תשקם (תהל' לו ט).—ואמר בן סירא: תן מנחה וגם אזכרה ודשן ערוך בכנפי הוניך (ב"ס גני' לח יא).—והעסים של הפרות: עטרת שנת טובתך ומעגליך ירעפון דָּשֶׁן (תהל' סה יב).—ב) אפר, בפרט אפר גופות בעלי חיים שנשרפו, anim. Asche; cendre animal; anim. ashe: והרים את הַדֶּשֶׁן אשר תאכל האש את העלה וגו' והוציא את הַדֶּשֶׁן אל מחוץ למחנה (ויקר' ו ג-ד). והמזבח נקרע וישפך הַדֶּשֶׁן מן המזבח (מ"א יג ה). וכל העמק הפגרים וְהַדֶּשֶׁן (ירמ' לא מ).—שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן, מקום שהיו שופכים שם הדשן של הקרבנות: והוציא את כל הפר וכו' אל שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן (ויקר' ד יב). שלש בית הדשנין הן (זבח' קד:). ואעפ"י שהשוינו כל הדשנים היינו לאחר שהניחם אצל המזבח (תוספ' יומא נט:).— ואמר המשורר: בכה איש מלאו חלב עטיניו ופניו ירעפון תמיד דשנים, והתקדש ליום תשחר בארץ ובעפר תהי סם או דשנים (רמב"ע, תרשיש ח). — ובהרחבה גם אפר של הצמחים וכדומה: מקנח הדשן של פתילה כשהוא עמום (רגמ"ה מנח' קז.).

א.דָּשֵׁן, ת"ז, לנק' דְּשֵׁנָה, מ"ר דְּשֵׁנִים, דְּשֵׁנוֹת, סמי' דִּשְׁנֵי, — מי שיש בו דֶּשֶׁן, מי שהוא שָׁמֵן, רענן, לאדמה, לצמחים ולבע"ח, fett, saftvoll; gras plein de sève; fat, ful of sap: והיה דָּשֵׁן ושמן ירעה מקניך ביום ההוא כר נרחב (ישע' ל כג). עוד ינובון (הצדיקים) בשיבה דְּשֵׁנִים ורעננים יהיו (תהל' צב טו). אכלו וישתחוו כל דִּשְׁנֵי ארץ (שם כב ל). — וטעם דָּשֵׁן, טעם של דברים שמנים: חוש הטעם וכו' המתוק והדשן והמליח והמר והחריף (אמונה רמה א ו).

***דֹּשֶׁן**, דוֹשֶׁן, ש"ז,--כמו דֶּשֶׁן, בפרט אצל אדמה, דִּשְׁנָהּ של האדמה, שהאדמה דְּשֵׁנָה ונותנת הרבה פרי: כשהיו ישראל מחלקים את הארץ הניחו דושנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש מאות א"ל כל מי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטול דושנה של יריחו (ספרי בהעלותך פא). יודעים היו שבית המקדש עתיד להבנות בחלקו של יהודה ובנימין לפיכך הפרישו

---

[1]) בערב' דשם [a].

[a]) دسم

דושנה של יריחו מיריחו (שם, רלה סב). ר"ל האדמה הדשנה.

ב.דָשֵׁן, פ"ע, — היה דָשֵׁן: ואכל ושבע וְדָשֵׁן (דבר' לא כ). — יועתי: וכדת יאכל יִדְשַׁן, וביין ישן נושן (כנף רננ', פזמ' לפורים, לכן).

— פִּעֵ', דִּשֵּׁן, — א) עשה דָשֵׁן וְשָׁמֵן, **fett machen**; **rendre gras**; **make fat**: דִּשַּׁנְתָּ בשמן ראשי (תהל' כג ה). מאור עינים ישמח לב שמועה טובה תְּדַשֶּׁן עצם (משלי טו ל). — ואמר בן סירא: אשת חיל תדשן לבעלה (ב"ס גני' כו ב), תשביעהו דשן, תענוגים. מרפא כל מערף ענן טל פורע לדשן שרב (שם מג כב). ורחקנו ממכאובינו ודשננו בנאות ארצך (ברכ' כט.). באור פניך חנני, רזי צפונך הבינני, שמן ראש דשנני (שו"ת חות יאיר, תחנה בסוף סי' רלח). — ובהשאלה לפֵרות: משיב (האלהים) רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומפריח טללים ומגדל צמחים ומדשן פירות (פסיק' דר"כ, עשר תעשר), עושה אותם מלאים דשן, אב ולֵח. — ב) סלק והוציא את הדשן: וְדִשְּׁנוּ את המזבח (במד' ד יג). ועשית סירתיו לְדַשְּׁנוֹ ויעיו ומזרקתיו (שמות כז ג). הפיים השני מי שוחט מי זורק מי מדשן מזבח הפנימי ומי מדשן את המנורה (יומ' ב ד). ותפוח היה באמצע המזבח פעמים עליו כשלש מאות כור וברגלים לא היו מדשנין אותו מפני שהוא נוי למזבח (תמיד ב ב). מי שזכה בדישון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיות דולקים מדשן את השאר ומניח את אלו דולקין במקומן מצאן שכבו מדשנן ומדליקן מן הדולקים ואח"כ מדשן את השאר (שם ג ט).

— פֻּעַ', דֻּשַּׁן, — שדֻשְּׁנוּ אותו: ורותה ארצם מדם ועפרם מחלב יְדֻשָּׁן (ישעי' לד ז). ובטח על יי' יְדֻשָּׁן (משלי כח כה). נפש ברכה תְּדֻשָּׁן (שם יא כה). מתאוה ואין נפשו עצל ונפש חרצים תְּדֻשָּׁן (שם יג ד). — יוהחלב וכדומה: מתחיל בחלב הבקר הנחלב מיד לפי שעתו טעמו מתוק ומדושן וערב (אסף הרופא, כ"י מינכן 15). — יוהאדמה: מטע קרן שמן הַמְּדֻשָּׁן, מרמס מדוע כחרולי כבשן, נוצר למעלה לא יישן, נטעו למשלות פרות הבשן (סליח' יוס ג, אין כמדת).

— הִתְפַּ', הִדַּשֵּׁן, הֻדַּשְּׁנוּ במקום הִתְדַּשְּׁנוּ, — כמו דֻּשַּׁן: חרב ליי' מלאה דם הֻדַּשְּׁנָה[1]) מחלב מדם כרים ועתודים (ישע' לד ו).

— נִתְפַּ', *נִדַּשַּׁן, — א) נעשה כמו דם: נר שכבתה נידשן השמן נידשנה הפתילה כיצד עושה מטיבה ונותן בה שמן ומדליקה (מנח' פח:). — ב) נעשה שָׁמֵן וְדָשֵׁן: וכשיצא יעקב מאת פני יצחק אביו יצא מעוטר כחתן וככלה בקשוריה וירד עליו טל מן השמים ונדשנו עצמותיו ונעשה גם הוא גבור חיל וכח (פרקי דר' אליעזר לב). — יונתדשן: שנתדשנו אבריו משמחת השמועה (רב"י גיט' נו:). וכל מי שעינו טובה בממונו ומחלק ממנו לצדקה וגמילות חסדים ומאכיל פתו לעניים ומרוה אותן הרי הוא מתדשן ומתרוה מכל טוב (מעל' המדות, הכלות כב). ונתדשנה הליחה לזה (קאנון א א ג ב). — ובמשמ' נעשו אפר: ואם באנו לתלות בגזרת הכתוב שיהו הצאר מתדשנין וזה עומד ודולק (שו"ת רבב"א עט).

— נִפְעַ', *נִדְשַׁן, ואמר הפיטן: הבא שנת שלומים לאשר בדשן נִדְשָׁנוּ, יי' הט שמיך ותרד גע בהרים ויעשנו (הושע' יוס ג, אל פתחך). ודור עשירי נמוהו כעון אשר נדשנו ובלו ימיהם בטוב ובניהם שלא דאו טובה לקו (ר"מ אלביך, איוב כא כג). עופות וכל רמש לאוכליו נדשן מאד ושמן ברבוים (אכירי סתקוה, יוסף פינסו יב:).

— הִפְעִ', *הִדְשִׁין: בני אם יש לך היטיב לך ולאל ידך הדשן (ב"ס גני' יד יא).

— דִּשְּׁנָה, עת' יְדַשְּׁנֶה, — היה לו (לאלהים) לריח נחוח ריח דשן הקרבן שנשרף על המזבח: יענך יי' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך יזכר כל מנחתיך ועולתך יְדַשְּׁנֶה[1]) סלה (תהל' כ ב-ד).

---

[1]) כבר התפלפל ריב"ג (הרקמה שער ל) בדקדוק מלה זו, שעפ"י הדין הדקדוקי היתה צריכה להיות הִדַּשְּׁנָה, ואמר שהֻדַּשְּׁנָה, כמו התדשנה, מן הִתְפַּעֵל, והוקלה השין מפני סבה לא ידועה. וכעין זה גם המדקדקים החדשים.

[1]) אמר ריב"ג בהשרשים וז"ל: ועולתך ידשנה סלה ישימנה דשן כלומר ישרפה וישיבה דשן וההא נוספת בו להפלגה כאשר היא נוספת בואקראה לך. ע"כ. וכן בהרקמה (שער יד), וכן רד"ק. ורוב החדשים אמרו כי זו ה הנוספה בעתיד מדב"ע לבקשה ורצון ואחול, cohort., והיה צריך להיות ידשנה, נון קמוצה, אלא שהוקל לסגול מפני הסגול הבא אחריו בהמלה סלה. אך מלשון כל הפסוקים הקודמים נשמע שאין כאן בקשה ויחול אלא בשורה והודעה שכך יהיה, ואין מקום פה להוספת ה של אחול, וגם תקון קצת החדשים כי זו ה כנוי נסתרת וצ"ל ידשנה, ר"ל ידשן את העולה, אינו מרפא המליצה, כי זו הוספה בלי כל צרך למשכל

דַּשְׁנוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא דָּשֵׁן, ועצם החמר הדשן: אמנם הדשנות (של המוח) כדי שיהיה מה שיצמח ממנו מן העצבים דבקיו (קאנון א א א ב). זיזונו הכליות בדשנות ודמיות אשר באותה המימיות (שם שם ד ב). פרוש המלות האלה לחות ודשנות וכו׳ השתנית לחותי ודשנותי אל היובש והחורב (ריב"ג, השרשים, שדד). ישד מלכים וכו׳ שהם ענין לחות ודשנות (שרשי רד"ק, שדד). וכל עץ ועץ כפי שרשו וכפי המקום שהוא שתול בו יהיה דשנותו ורעננותו (מלמ׳ התלמ׳, חג הסכות). לא יותך רטיבותו ולא תתייבש דשנותו ורעננותו (נוה בלוס, אכר׳ שלוס ה יג). שמתחלת הבריאה היו האדים העולים מן הארץ שמנים וגסים מאד לחוזק הארץ ודשנותה בבריאה (ר"י אברבנאל, נח). ובעבור שהמה (אנשי סדום) התגאו בטובת ארצם ודשנותה היה מעונשם שתשחת ארצם בגפרית ומלח לא יעלה בה כל עשב (שם, וירא). מטה אהרן נכרת מגזעו ובלתי נאחז לא בארץ ולא במים החמריים שיעמוד ברעננותו ודשנותו שקדיו ופרחיו (הוא, נחל׳ אבות ה).—ודשנות הדם: היות לוקחים הכליות דשנות הדם ומזכבים אותה (דרך אמונה, כיבאגו ב).

דִּשְׁנִי, ת"ז, — מטבע הַדָּשֵׁן: הדק החם המתוק הדשני החריף מן המזונות (קאנון א א ד) ויש (מהצמחים) דשניי למשיחה (רפב"ל דוכן, מג"א ת"י ד).—ומגזון הדשן, האפר: ויש ממנו שלבונו, (של השתן) לובן דשני ומורה על המסת החלב (קאנון א ג ב ב) וידמה למראה השמן וכו׳ עם בהיקות דשניי וכו׳ ולפעמים יורה על המעט על הרקת חמרים דשניים על דוך הגבול (שם).

דִּשְׁשׁ[1]*, פ"י, בינ׳ דִּשֵּׁשׁ, דִּשְׁשִׁים, — כותת ושובר הגרעינים לעשות מהם כעין גרש: דשושי חילקא וכו׳ דוששין בצינעה לצורך המועד רבי יוסי אומר דשושי ציפורי הן החמירו על עצמן שלא יהו דוששין כל עיקר (מו"ק יג:). — ואמר הפיטן: כהושעת יקושי מלבן, מרמסת התבן, וכהדוש מתבן, דששת דוששי (הושע׳ יוס ה).

דָּת[2], ש"נ, מ"ר דָּתִים, דָּתוֹת, סמי׳ דָּתֵי, — א) מצוה ופקודה של המלכות, Verordnung; decret: להנתן דָּת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים להיות עתדים ליום הזה (אסת׳ ג יד). ואת פתשגן כתב הַדָּת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו (שם ד ח). ינתן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כְּדָת היום (שם ט יג). ויאמר המלך להעשות כן ותנתן דָּת בשושן (שם יד). — וחק ומשפט קבוע, Gesetz; loi; law: כי כן דבר המלך לפני כל ידעי דָּת ודין (אסת׳ א יג). כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דָּתוֹ להמית (שם ד יא). הגיע דבר המלך וְדָתוֹ להעשות (שם ט א). וְדָתֵיהֶם (של היהודים) שנות מכל עם ואת דָּתֵי המלך אינם עשים (שם ג ח). ויתנו את דָּתֵי המלך לאחשדרפני המלך (עזרא ח לו). — ב) *חקים ומנהגים שנקבעו בשם מצוה אלהית: העוברת על דת משה ויהודית ואיזו היא דת משה מאכילתו שאינו מעושר וכו׳ ואיזו היא דת יהודית יוצאה וראשה פרוע (כתוב׳ ז ו). או שתאמר לכל אדם דברים שבינו לבינה יוציא ויתן כתובה מפני שלא ניהג עמה כדת משה וישראל וכן היא שיוצאה וראשה פרוע תצא בלא כתובה מפני שלא נהגה עמו כדת משה וישראל (תוספתא שם ז ו). נשים שעברו על הדת

הסוגר של הבית. ולכן נראה, כי יְדֻשְּׁנָה היא צורה מיוחדה קדומה עתיקה, שארית המלים הקדומות העתיקות שהיו נהוגות בלשון בפרט בעניני הקרבנות, ונדחקו אחרי כן מהלשון על ידי מלים אחרות יותר חדשות, כמו שהעירותי בערך דֶמע, ואעפי"כ היו ידועות להמליצים והמשוררים והשתמשו בהן לפעמים בכונה מיוחדה, וכמו שכבר העיר ריב"ג על הפעל יזכ״ר שבפסוק זה, שהוא במשמעה הקדומה של ריח המנחה, כמו אזכרתה, והכונה ביזכר כל מנחתיך היא יערב לו ריחה הטוב (ריב"ג, ערך זכר), וכן הכונה ביְדַשְּׁנֶה, יערב לו דשנה של העולה. ואולי הוא פעל בנוי מהשם דשנָה שהיה נהוג בלשון. וכמו השם הקדום אִשָּׁה, וכמו לְבֹנָה, ואולי גם תפתָּה, שארית ממשקל פְּעֹלָה, הקדום, הנהוג הרבה בערב׳, ובעבר׳ נשארו ממנו רק שארית מעטה. ויתבאר במבוא בחלק הדקדוק.

[1]) בערב׳ דַשׁ a), נגזר מהשם דשישה b) שהוא שם למאכל מחטים כתושים וברור שזו מלה שאולה מארמ׳ (דר׳ בכר בהערה לספר המספיק).

[2]) הסכימו החכמים כי עקרה של מלה זו היא בלשון פרסית דָאתַ, והקדמונים ראו מלה זו גם בהמלה אשדת, בכתוב מימינו אשדת למו (דבר׳ לג ב), שבעלי המסורה קראוה מחולקה אש דת, ופרשוה אש של דת. אך רוב החדשים הסכימו כי הנוסחה משובשת כאן ואי׳ עוד אשדת.

a) دَسّ b) دشيشة

כל אילו שאמרו צריכות התראה (שם ז). בדת של תורה מה דת של תורה אכילה מרובה משתייה אף סעודתו של אותו רשע אכילה מרובה משתייה (מגי' יב.). כמצה זו שלא נתקנה בחימוץ כדת הלחם (רש"י גיט' כב.). אם השנים כתיקונם שיכולין ישראל להעמיד דתותיהן (ר"ה שם כ:). — ג) *כללות האמונות והדעות בעניני האלהות שמאמין בהם יחיד או רבים והדינים והמנהגים שנקבעו בשם רצון האלהות ושנחשב לחובה על כל אדם להאמין בהם ולהתנהג בהם למען ישיג עי"ז הטוב הזמני בעוה"ז והנצחי בעולם הבא, **Religion**: מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה והלכה ונשאת לסרדיוט אחד ממלכי יונים (סוכ' נו:). בו (בקרבן פסח) המרת הדת פוסלת ואין המרת דת פוסלת בתרומה (פסח' נו.). שלח לשאר האומות ואמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו אין אנו יכולין להניח דת אבותינו (פדר"א מא). אם שמרה עצמה ולא יצאה מהדת (ראב"ע, סוף שה"ש). עם אחד שיש להם דת אחת כי בהשתנות הדתות תתחדש הקנאה והשנאה (הוא, כראש' יא ו). ותהיה מגמתו (של המלך) להרים דת האמת (רמב"ם, מלכ' ד י). כללו של דבר אין מניחין אותן לחדש דת ולעשות מצות לעצמן מדעתן (שם י ט). ועל כל פנים אין סדור הויית דברים אלו ולא דקדוקיהן עיקר בדת (שם יב ג). וכל המאמין במשה רבינו ובתורתו חייב לסמוך מעשה הדת עליהן ולישען עליהן (הוא, ממרים א א). בית דין שראו לחזק הדת ולעשות סייג כדי שלא יעברו העם על ד"ת (שם ב ד). כפי מה שיראה (בית דין) לגדור פרצות הדת ולחזק הבדק (הוא, סנה' כד ו). שראוי לכל בעל דת שידע עקרי הדת ההיא שהוא מתייחס אליה (ר"י אלבו, הקד' העקרים). ובכלל כל מה שישמור הקבוץ המדיני ויתן אותו אל שיחיו האנשים באופן נאות והסדר הזה קראוהו החכמים בשם דת טבעית רוצה לומר שהיא מצטרכת אל האדם מצד טבעו (שם א ה). שם דת יפול על כל הישרה או ההנהגה שתכלול קבוץ רב מן האנשים וכו' והדת על ג' פנים אם טבעית ואם נימוסית ואם אלהית (שם ז). גם נאמר שחכמת הרמב"ם ז"ל הרצויה אצל כל בעל שכל ובעל דת ראוי להמשיך אחריך (דרך אמונה, ויכוחו כ ג). לזה אמר החכם השכל והדת שני מאורות (שם). תקנות ומנהגות שיורו בהן לרבים כדי להזק הדת ולתקן העולם (לקוטי מכי', דברים יז). וזה רבי אברהם הלוי נתלה על קדושת השם כי מלך ספרד רצה לאנסו על המרת הדת וכי לא יכול לו צוה שיתלוהו (שבט יהודה, שמד ה). שקם מלך אחד נקרא הורקנוס ומלך חסיד היה ואוהב הדת (שם ז). המאמין מציאות האל והחדוש והנבואה ושכר ועונש הרי הוא בעל דת (שם).—ואמר המשורר: הסכלים צרות עלי דָּת־אֵל ייקר בעיניו עד מאד דמם (ר"י חריזי, הענק ג). שומרת דתי הייתי (ראב"ע, סוף פי' שה"ש). וכן בוכה (היפת תואר) על דתה ואינו מונעה (רמב"ם, מלכ' ח ה). ואעפ"י ששמע (המומר) אח"כ שהוא יהודי וראה היהודים ודתם הרי הוא כאנוס (הוא, ממרים ג ג). וכהן שהמיר דתו לעבודת כוכבים וחזר בו (שבלי הלקט, תפלה לג). וידעתי שידעת בדת היהודים בקבלתם ובמנהגם ואתה תדע אם יש שורש בדתם בענין זה (שבט יהודה ז). אין ראוי להאמינו כי מי שהמיר דתו נקל לו להמיר הדברים (שם לב). רצוני הפשוט הוא שתשמרו דתי ואם לאו הרי החרב (שם ד). שאלות עמוקות יש לי על דתך (שם סד). שאי אפשר להוציא מלב היהודים את דתם אם לא באש (שם ז). היהודים אשר ראו אותם המעמדות הנוראות והקדושות ואותם הפלאות ואש מן השמים בנתינת דתם נתחזקה אותה צורה ושבה אליהם טבעית (שם). ענו היהודים תשועתנו היא שמירת דתינו אשר נצטוינו אנחנו עליה (שם ז). — ומ"ר: כי ספרי היהודים בדת הם הם ספרי האמת מכל ספרי אודות הדתות ויתר ספרי הדתות אשר לעובדי גלולים הלא המה הבל (יוסיפון יז). ותשאל נפשו (של תלמי) לקבץ ספרי הדתות אשר יוכל למצוא בכח מלכות לבטחון בהם דעות אנשי העולם (שם יז). ועוד נקראו הדתות אש ונמשלו דברי אל שדי לאש שנאמר מימינו אש דת למו (פי' י' הדברות לנסי בר נח). והמדינות והדתים והמאכלים (הקד' ראב"ע לקהלת). מומר לכל התורה כולה כגון ההוזרים לדתי העובדי כוכבים בשעה שגוזרין גזרה וידבק בהם (רמב"ם, תשוב' ג ט). ואצל בעלי הכמת הדבור דתות שכליות מפני שהם מתיחסות אל המושכלות התיחסות מה (אמונה רמה ה ב). המאמר הא' יחקור מעקרי הדתות כמה הם ואי אלו הם וההבדל שיש בין הדתות האלהיות והנימוסיות (ר"י אלבו, פתי' העקרים). ידיעת העקרים והבנת ההתחלות שעליהם דרכי יסודי הדתות בכלל סובבים (שם, הקד'). לפי שצפה הקב"ה שהיו עתידין לקום בעולם מניחי דתות (שם כ), וּמוֹסִכָם לכל כי

ה ד ת ו ת אינם מתקיימות כי אם עם הדמיון (שבט יהודה ז). — והקראים אומרים ד ת ענן, ד ת הרבנים וכדומה, לשטת כתה אחת בהדת הכללית.

ד"ת, ר"ת: דבר תורה, דברי תורה.

°דָּתִי, ת"ז, לנק' דָּתִית, מ"ר דָּתִיִּים, דָּתִיּוֹת, — של הדת, מטבע הדת, אדוק בדת, religiös ; religieux ; religious : ובכ"ז מסכימים בו הפלוסוף וה ד ת י וכו' וה ד ת י יראה שההשגחה דבקה באיש (רבב"ג דורחן, מג"ה ח"י ב). ובזה נחליץ ה ד ת י מקושיית הפלוסו' בענין צדיק ורע לו (שם). והנה צרפנו עוד אל אלו השאלות שתי שאלות ד ת י ו ת מסופקות (רלב"ג, הקד' מלחמ' ה'). ואחר כן נביא בזה החלק שתי שאלות ד ת י ו ת ונחקור בהם לפי מה שיתנהו העיון והתורה (שם ו ב א). שהיה (אפלטון) יותר ד ת י י מאריסטו (יעקב פרוביגללו, בו"ת בדבר למוד החכמ'). בין בדרכים ה ד ת י י ם בין בדרכים שאינם ד ת י י ם (טחו"מ, שמיט' ופלוו' סז).

°דָּתִיּוּת, ש"נ, — סגולת מי שהוא דתי, שהוא אדוק בדת, Religiosität ; religiosité ; -ty, מלה השתמשו בה הרבה בספרות החדשה.

שער ההא

𐤄 ה

ה, אות החמישית [1] באלף בית העברית ושמה הא, ע׳ זה. מוצאה מהגרון, ממקום פחות עמוק ופנימי ממוצא אות אלף ויותר עמוק ופנימי ממוצא אות חית, והברתה שוה כמעט בפי כל היהודים אלא שקצתם הוברים אותה יותר קרוב להברת אות האלף.

היא אחת מארבע אותיות הגרון אהח״ע, שיש להן קצת סגולות מיוחדות בלשון.

בלשון העברית בעצמה, וכמו כן ביחס להלשונות האחיות באה האות ה במקום אחת האותיות א, ח, ו, י.

האות ה יוצאת ונשמעת במבטא בין בראש ההברה ובין בסוף ההברה, באמצע תבה כמו נֶהְפַּךְ, ונקראת ה נעה. אך בסוף תבה יש שמפני סבות טבעיות בלשון ההלו להקל את הברתה עד שסוף סוף לא הפיקוה יותר כלל, ואעפי״כ לא השמיטוה מהכתב, ונשארה ה זו אלמה, נָחָה, ולא שמשה יותר אלא לסימן שהאות שלפניה היא תנועית, ואחרי כן התחילו גם להוסיף ה בסוף תבות לסימן תנועה לכל התנועות, פתח וקמץ, צירה, סגול והולם, חוץ מתנועת חירק ושורק, וכמו כן לקחה אות ה מקום ל״פ ו ול״פ י, כמו בנה, שתה, ולא הפיקו אותה, והיתה כל ה שבסוף תבה נָחָה, לא נשמעת במבטא, ופעמים שהיא נשמטת גם מהכתב כמו אַתָּה, אַתְּ וכדומה. ובכל מקום שהאות ה היא עצמית בסוף התבה וצריכה להפיקה נתנו בתוכה דגש, וקראוה מפיק, כזה הּ, כמו גָּבַהּ, יָהּ, וכדומה.

האות ה היא גם שמושית בעברית, ותחבר בראשי המלים ובסופן ותשמש לסימן ההודעה והקריאה השאלה, הבקשה ואחול, להליכה ופנייה למקום, לסימן נקבה וסימן הבנין והמשקל בפעלים ושמות.

ה ההודעה [1] נוספת בראש המלים, שמות ופעלים

---

[1]) אדות סדרן של האותיות באלף בית׳ ע׳ הערה להאותיות הקודמות.

[1]) למן י׳ ד׳ מיכאלים (J. D. Michalis) ביחוד נתקבלה בין החכמים הדעה, כי ה ההודעה העברית היא מלת ההודעה אַל הערבית, ובפרט אחרי שהודיע ולין (Wallin ZMG VI, 195) כי גם קצת שבטי הערבים הבדוים אומרים לפעמים הַל במקום אַל להודעה. ובאמת, סברה זו מתקבלת במשקל ראשון על הדעת, מפני שבזה תדמינה שתי אותיות האחיות, העברית והערבית, הדומות כ״כ בעקרי טבע הלשון ודקדוקה, בדבר יסודי וטבעי כ״כ, כמו סימן ההודעה, ושנית זה נותן באור מספיק להדגש שבא אחרי ה ההודעה בעברית. אחרי כן באו בֶּטְכֶר (F Böttcher) והֻפְּפֶלְד (Hupfeld) והטילו ספק בדבר, ואמרו כי ה ההודעה העברית היא מלת הרמז הַא השמית הקדומה הכללית, והדגש לא בא אלא מפני הדבֵקות הגמורה, והדחיקה של המלה הא להתבה שלאחריה, כמו מַזֶּה וכיוצא בה. ואעפ״י שבֶּטכר בעצמו חזר בו מדעתו זו ויתקיף עליה בעז פלפולו בספר הדקדוק שלו (Lehrb. hebr. Spr. § 603) ויקיפה בטענות רבות, וגם אֻולְד דחה סברה זו כלה, אעפי״כ נצחה דעה זו נצחון גמור בפרט אחרי מחקרו של ברט בשאלה זו (J. Barth. AJSL, 2, XIII). עקרי קנציו של ברט הם: הטענה מדמיון שתי הלשונות אינה טענה מפני שדוקא בדבר זה, בסימן ההודעה, לא נשתוו כל הלשונות השמיות וכמעט כל אחת מהן הלכה בדרך לבדה, ואפילו בתוך המשפחה הערבית בעצמה אין כל האחיות דומות, להדרומית, הסבייה, יש סימן הודעה אחר, לא כמו של הערבית הצפונית. ובדבר המלה הַל שמשתמשים בה קצת הבדוים כבר העיר גלדקה שהיא צמצום מן

ומשמשת לרמוז כי המושג שמדבר עליו הוא י ד ו ע באופן מה, ולפי טבע האותיות והתנועות שמתחלת בהן המלה שנוספה עליה ה ההודעה מתחלפת תנועתה של ה זו והיא באה בשלשה דרכים מתחלפים: פתוחה ודגש אחריה, הַ., פתוחה בלי דגש אחריה, הַ, קמוצה הָ וסגולה הֶ.

הַ., אם היא נוספת למלה שהאות הראשנה שלה עלולה להדגש, כמו הַמֶּלֶךְ, הַשֶּׁמֶשׁ, הַצָּרוֹת, הַגֹּאֵל, הַדְּ בַר. יוצאות מכלל זה קצת אותיות, שאע"פ שבעצם הן מקבלות דגש, מכל מקום הן רפות אחרי הא הידיעה, כמו י, ל, מ, צ. האות י היא דגושה אחרי ה הידיעה כשאחרי היוד ה או ע, כמו הַיְּהוּדִים, הַיְּעֵפִים, אבל הַיְאוֹר, הַיְלָדִים, הַיְסוֹד. האות ל בהשם הַלְּוִיִּם. מְ המשקל בראש המלים דגושה אחרי ה הידיעה כשאחרי המם ה, ע, ר ואין אחריהן אות דגושה, כמו הַמְּהוּמָה, הַמְּעָרָה, אבל הַמְהַלֵּךְ, הַמְעַטְרֵכִי [1] (תהל' קג ד), הַמְעַשְּׁקָה. אבל הַמְּשֻׁגָּע (מ"ב ט יא), בקצת ספרים. לפני אותיות לא גרוניות מְ אחרי ה הידיעה אינה דגושה. צְ לא דגושה במלת הַצְפַרְדְּעִים. וכמו"כ לפעמים לפני ע: הַעִוְרִים (ש"ב ה ו, ישע' מב יח), הַעֹזְבִים (משלי ב יג), הַעֹזֶבֶת (שם יז), הַעֹרְכִים (ישע' סה יא), וכן לפני ה ח לא קמוצות, הַהוּא, הַחֹדֶשׁ, הַחַיִל, הַחָכְמָה.

הָ, כשהיא נוספת למלה שהאות הראשנה שלה א, ר, כמו הָאַחֵר, הָאִישׁ, הָאֱלֹהִים, הָרֶגֶל, הָרֹאשׁ, וכן לפני הֵם, הֵהֵם. וכמו כן עפי"ר לפני ע: הָעַיִן, הָעִיר, הָעֶבֶד, הָעֲבָדִים, ואם האות ה ואות ע קמוצות ומנגנות בטעם ה ההדועה לפניהן לעולם קמוצה: הָעָם, הָהָר, הָהָרָה, וכמו"כ לפני עָ, הֶעָמָרִים, וכמו"כ לפני קצת ח, כמו הָחַי, הַחַמָּנִים, הַחֲרִיטִים.

הֶ, לפני עָ ולפני הָ לא מנגנים בטעם, כמו הֶהָרִים, הֶעָוֹן, ולפני חָ, חֳ לעולם כמו הֶחָג, הֶחָכָם, הַחֳדָשִׁים.

אם תבוא בְּ, כְּ, לְ לפני ה ההודעה תפול ההא, ונקודתה תבוא על האות ב, כ, ל, כמו בַּשָּׁמַיִם במקום בְּהַשָּׁמַיִם, כָּאֳנִיּוֹת במקום כְּהָאֳנִיּוֹת, בֶּהָרִים במקום בְּהֶהָרִים, כָּעָם כַּכֹּהֵן במקום כְּהָעָם כְּהַכֹּהֵן, לָעָם במקום לְהָעָם, לַחֲמוֹרִים במקום לְהַחֲמוֹרִים. רק אם נתחברה ה ההודעה לשם עצם פרטי אין לְ שלפניה גורמת נפילתה, כמו לְהָרָפָה (ש"ב כא כ), לְהַקּוֹץ (דהי"א כ ו). ובזמן מאוחר אמרו בָּהּ, כָּהּ, לָהּ במקום בְּ, כְּ, לְ, גם בשאר המלים: בְּהַשָּׁמַיִם (תהל' לו ו), כְּהַחַלּוֹנוֹת (יחזק' מ כה), וּלְהַהֲרָגִים (שם מו כג), בְּהַהֲדָרָה (נחמ' ט יט), לְהַחוֹמָה (שם יב לח), כְּהֶחָכָם (קהל' ח א).

ותבוא ה ההודעה, — א) על דבר ידוע ומפורסם לכל: בראשית ברא אלהים את הַשָּׁמַיִם ואת הָאָרֶץ (בראש' א א), ארץ החוילה אשר שם הַזָּהָב (שם ב יא), ואברם כבד מאד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב (שם יג ב). — וכמו"כ על דבר המצוי והרגיל: הכו בַּסַּנְוֵרִים (שם יט יא), פן יפגענו בַּדֶּבֶר או בַחֶרֶב (שמות ה ג), כי בַּחֶרֶב וּבָרָעָב וּבַדֶּבֶר אנכי מכלה אותם (ירמ' יד יב), הכיתי אתכם בַּשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן (עמו' ד ט), אכה כל סוס בַּתִּמָּהוֹן ורכבו בַּשִּׁגָּעוֹן (זכר' יב ד), והיתה הפצירה פים לַמַּחֲרֵשׁוֹת וְלָאֵתִים ולשלש קלשון וּלְהַקַּרְדֻּמִּים ולהציב הַדָּרְבָן (ש"א יג כא), כבאך מהול בַּמָּיִם (ישע' א כב), והיה אור הַלְּבָנָה כאור הַחַמָּה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הַיָּמִים (שם ל כו), ר"ל כאור שבעת ימי השבוע. — ב) כשהדבר שמדבר עליו כבר נזכר פעם בדבור: ויאמר אלהים יהי אוֹר ויהי אוֹר וירא אלהים את הָאוֹר כי טוב (בראש' א ג-ד), נעשה אדם וכו' ויברא אלהים את הָאָדָם (שם כו-כז), ויאמר המלך קחו לי חֶרֶב ויביאו את הַחֶרֶב לפני המלך (מ"א ג כד), ומצא בה אִישׁ מסכן חכם ומלט הוא את העיר בחכמתו ואדם לא זכר את הָאִישׁ המסכן ההוא (קהל' ט יה). — ג) כשהדבר מובן מאליו פחות או יותר: יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין הַיּוֹם ובין הַלָּיְלָה (בראש' א יד), ולמשל

הד'א אל a). ואולם, יש גם ראיה חיובית יותר מכרחת. אין ספק בדבר, כי שליש הלשונות, הערבית (הספרותית) והארמית והעברית מסכימות בחבור מלת הרמז הקדומה זָה עם מלת הרמז הָא: ערב' הָ'דַ'א b), ארמ' הָדֵין, עברית הַזֶּה. כמו"כ במ"ר: ערב' הָ'ולא c), ארמ' הָלֵין, עבר' הָאֵלֶּה. וכן בערב' האהוד'א d) בעברית הַהוּא. החבורים האלה הם קדומים בלשונות האלה, ובהיות שבארמ' ובערב' אין המלה הָא משמשת לסימן הידיעה, לכן אין ספק בדבר, כי זו היא מלת הרמז הָא המשתפה לכל לשונות השמיות. ועתה, מי שיחפץ להחליט כי במלות העבריות: הַזֶּה, הַהוּא, הָאֵלֶּה ההא היא ה ההודעה שבאה במקום סימן הידיעה הַל, אַל, קורע בחזקת היד את המלות האלה מהדומות לה בלשונות הערב' והארמית, ומי שיסכים כי באלה המלות ההא היא מטבע המלה הָא שבערב' וארמית, רק בשאר שמושי ה ההודעה היא תמורת המלה הַל, אַל, מפריד בין שמוש ה ההודעה בלשון העברית בעצמה. ברט הביא שם עוד ראיות והוכחות לחזק דעה זו,' ובזה הכריע את הכף לצדה.—[1]) כך ב"א, ב"נ המעטריכי בלי געיה.

a) هذا آل b) هذا c) هؤلاء d) هاهوذا

ביום ובלילה (שם יח). — ובכלל היום, ר"ל היום הנכחי. — הפעם, ר"ל הפעם הזאת. היה דבר יי' אל אברם במחזה (בראש' יה א), והשענו תחת העץ (שם יח ד), העץ שאתם רואים, שמובן הדבר שישנו פה, וכיוצא בזה.—וכמו"כ כשהדבר משמש לדמיון מפני שהוא ידוע לכל ורגיל שיהיה כך: נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כמלונה (ישע' כד כ), כי כבגד (שדבר מצוי הוא שיאכלהו עש) יאכלם עש וכצמר יאכלנו סס (שם נא ח), כלנו כצאן (שהוא רגיל לתעות) תעינו (שם נג ו), כי קבצם כעמיר (שרגילים בני אדם להכנים לגרן) גרנה (מיכ' ד יב), עטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה (תהל' קד ב), כצפור לנוד כדרור לעוף (משלי כו ב). — וכן במושג של כללות הדבר: אלה משפחת הלוי (שמות ו יט), את הצדיק ואת הרשע ישפט האלהים (קהל' ג יז), ר"ל צדיקים ורשעים. ומוצא אני מר ממות את האשה (שם ז כו), ר"ל כל הנשים שבעולם. המשחית (ש"א יג יז), האנשים שמהם מרכב גדוד המשחיתים. וכן הארבה, החלוץ, המאסף.

כשיבוא שע"פ עם ה ההודעה ועם ש"ת יוסיפו עפי"ר ה ההודעה גם להתאר: היום הראשון, העיר הגדולה. וכמו"כ עם מלה אחריו, המקום ההוא, ועם שם בכנוי תשמט ה ההודעה מן השם ונוספה רק להתאר: ידך החזקה (דבר' ג כד), וכמו"כ אם השם נסמך לשם אחד ותאר אחריהם: מעשה יי' הגדל (דבר' יא ז), עבדי אדני הקטנים (ישע' לו ט), וכן אם יש אחר תארים אחרים: האל הגדל הגבר והנורא (דבר' י יז), אבל יש שישימו את ה ההודעה רק להתאר ויחסר מן המתאר, בפרט בהשם יום כשהתאר הוא מספר סדורי [1]: יום הששי (בראש' א לא), ויברך אלהים את יום השביעי (שם ב ג), ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת ליי' אלהיך (שמות כ ט-י), מיום הראשן עד יום השבעי (שם יב טו). אבל אחרי ב מוסיפים ה ההודעה גם על המתאר: וביום הראשון, וביום השביעי (שם יו). — וגם עם תארים אחרים: והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה (ש"א יב כג), ויבא הלך לאיש העשיר (ש"ב יב ד), ביום ההוא יגלח יי' בתער השכירה (ישע' ז כ), וסרה מעליו רוח הרעה (ש"א יו כג), מי אתה הר הגדול [1] (זכר' ד ז), הרים הגבהים [1] ליעלים (תהל' קד יח), וקנה הטוב מארץ מרחק (ירמ' ו כ), על גבעות הגבהות (שם יז ב), החייב בשקדים המרים פטור במתוקים (חולין א ו), שקדים המרים קטנים חייבין (גמ' שם כה:), המבדיל וכו' בין קדש חמור לקדש הקל (שם כו:).— ואחרי את: ואת ספר הגלוי הזה (ירמ' לב יד).— ועם בינוני פועל: כפתרים היצאים מכפתר (דבר' ב כג). — *ועם פעול, במשמ' שהוא, שהן: ולא יפתח לו חביות המכורות להנוגי (חול' לז.).—ובבינונים של פעלים עם כנוים: המוציאך (דבר' ח יד), יותר במשמ' מלת הרמז, אותו שהוא מוציאך. המאכלך (שם יו), המעלך (שם כ א), המלבשכם (ש"ב א כד), המכהו (ישע' ט יב), המעלם (שם סג יא), המעטרכי (תהל' קג ד), המאזרני (שם יח לג), הנחמדים מזהב (שם יט יא).— וכן במשמ' *אם אחד: הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו (ברכ' ב ג), המתפלל וטעה (שם ה ה), החובל בחבירו (ב"ק ח א), השוחט בלילה וכן הסומא ששחט (חול' א א), השוחט המסוכנת (שם ב ו), המבכרת המקשה לילד (שם ד ב). — ובזמן המשנה נקבע דרך השמוש בהא ההודעה בהשם ותארו עפי"ר בדרך הזה [2]: ה ההודעה תבוא על המתאר כשיש שני מתארים שהם בנגוד זה לזה: קטן החולה (שבת יט ה), נגד קטן הבריא שקידם בפרק. נגר הנגרר נועלין בו במקדש וכו' והמונח כאן וכאן אסור (ערוב' י יא), ובנכסים הנכנסין ויוצאין עמה (יבמ' ד ג), פרות התלושין מן הקרקע וכו' והמחוברין בקרקע (כתוב' ח ג), נכסים הידועים לבעל וכו' שאינן ידועים לבעל (שם ב), מוציאין מנוה הרעה לנוה היפה (שם יג י), נכסים המיוחדים (ב"ק א ב), נגד נכסי הפקר. חוץ מרשות המיוחדת למזיק ורשות הניזק (שם), וגיזי צמר הבאות ממדינתן וכו' וגיזי צמר הלקוחות מבית האומן (ב"מ ב א-ב). — ואם העקר הוא התאר: גשרים

---

[1]) מאיר למבר סובר כי בתחלה אמרו היום הראשון, היום השני וכו', אחרי כן השמיטו את השם יום ואמרו הראשון, השני וכו', ונעשו אלה המספרים הסדוריים כמו שמות עצם, אחרי כן-התחילו שוב להוסיף את השם יום, והשתמשו בו כמו בסמיכות ולכן בלי ה ההודעה, ואחרי כן נשכח כי השם יום הוא בסמי' ולכן בכל מקום שלא היה צריך לשבש את הכתוב כמו אחרי ב, ל, אמרוהו ביום, ליום, עם ה ההודעה.— [1]) אולי למנוע ג' פעמים ה. — [2]) עפ"י מחקרו היפה של משה סגל בהקבץ JQRXX ,647, על דבר לשון המשנה.

המפולשים מטלטלין תחתיהן בשבת וכו' מערבין למבוי המפולש (ערוב' ט ד), משיאין לו (להיבם) עצה ההוגנת לו (יבמ' יב ו), חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים (אבות א יא), כמו למקום רע. כח היפה (ערכ' ט ז), נפש היפה (חול' ד ז), חטוטרת של גמל הרכה (שם ט ב), ועפר התיחוח (אהל' יח ח).—ויש מהם שהם דבורים קבועים וכבר קבלו כמו משמעה קבועה: ושור המועד (ב"ק א ד), נערה המאורסה (סנה' ז ד), עין הרע ויצר הרע (אב' ב יא), כמעין הנובע (ב"ב י ח), כמעין המתגבר (אבות ב ח), בשור הנסקל (קדוש' ב ט), שפחה המשוחררת (עדי' ה ו). — ויש שתבוא ה ההודעה על השם ולא על התאר: נאמנין על הירק חי ואין נאמנין על המבושל (פאה ח ד), סידר המערכה גדולה מזרחה (תמיד ב ד), עצי תאנה יפין לסדר המערכה שניה לקטרת (שם ה), הכנים ראשו (הטמא מת) לאויר התנור טהור טמאהו (כלים ח י), כל הספק טהור לתרומה טהור לחטאת (פרה יא ב) האומר תרומת הכרי זה בתוכו ומעשרותיו בתוכו (תרומ' ג ה), באומר פרוטה מן הכיס זה הקדש (מעי' ו ו).

ה ההודעה נוספת לפעמים גם על פעלים בעבר' יותר כמו מלת הרמז: הכצעקתה הבָּאָה [1]) אלי עשו (בראש' יח כא), קציני אנשי המלחמה ההלכוא אתו (יהוש' י כד), יי' אלהי ישראל הנִּרְאָה [1]) אליו פעמים (מ"א יא ט), השָׂמָה [1]) מעמקי ים דרך לעבר גאולים (ישע' נא י), תרומת בית אלהינו ההרימו המלך ויעציו (עזר' ח כה), וכל אשר בערינו ההשיב נשים נכריות יבא לעתים מזמנים (שם י יד), חזון נראה אלי אני דניאל אחרי הנראה אלי בתחלה (דני' ח א). וכל ההקדיש שמואל הראה (דהי"א כו כח), עמד הנמצאו פה (שם כט יז), וישמח יחזקיהו וכל העם על ההכין האלהים לעם (שם ב כט לו).

ה הקריאה, תבוא בראש שם שהמדבר פונה אליו בקריאה: האזינו השמים ואדברה (דבר' לב א), דבר סתר לי אליך המלך (שופט' ג יט), חי נפשך המלך אם ידעתי (שם יז נה), בן מי אתה הנער (שם נח), לכל אות נפשך המלך לרדת רד (שם כג כ), הושיעה המלך (ש"ב יד ד), דבר לי אליך

[1]) יש סוברים כי הכונה היתה בזה בתחלה לבינוני רק בעלי המסורה קראוה כמו עבר.

השר (מ"ב ט ה). החרשים שמעו והעורים הביטו לראות (ישע' מב יח), שמעו זאת הזקנים (יוא' א ב), חגרו וספדו הכהנים (שם יג), יי' עמך גבור החיל (שופט' ו יב). — וכן בשבועה: העבודה לא חיסרתם ולא הותרתם (בכר' לז:), לא שנו (שמותרת להתקשט) אלא ילדה אבל זקנה לא א"ל האלהים אפילו אמך (מו"ק ט:). המעון הזה אילו היו מניחים לי הייתי מביא (כרית' ו ג, ב"ב קסו.).

ה השאלה, נוספת גם היא בראש שמות ופעלים ומאמרים לסימן שאלה, ולפי האות שבתחלת המלה שהיא נוספת עליה ולפי תנועתה מתחלפת גם תנועת ה השאלה בשלשה פנים הֲ, הַ, הֶ.

הֲ לפני אותיות לא גרוניות מונעות בתנועה, כמו: הבוא נבוא (בראש' לז י), הטרם תדע כי אבדה מצרים (שמות י ז), הנהיה כדבר הגדול הזה (דבר' ד לב), הטוב טוב אתה מבלק (שופט' יא כה), הראית את כל ההמון הגדול הזה (מ"א כ יג), השמת, היש, הנם, הכי. יוצא מכלל זה הייטב (ויקר' י יט), במקום הייטב, אולי כדי להדגיש היטב ההברה ולמנוע התמזגות תנועת פתח ה השאלה עם היוד שלאחריה.

הַ, לפני אות שואית, והאות השואית אחריא עפי"ר רפויה: הברכה אחת הוא לך אבי (בראש' כז לח), הידעתם את לבן בן נחור (שם כט ה), הכזונה יעשה את אחותנו (שם לד לא), הלהרגני אתה אמר (שמות ב יד), המקנא אתה לי (במד' יא כט), המעט לנו את עון פעור (יהוש' כב יז), מה טוב לכם הממשל בכם שבעים איש וכו' אם משל בכם איש אחד (שופט' ט ב), הלירשנו קראתם לנו (שם יד טו), הנקלה בעיניכם התחתן במלך (ש"א יח כג). המצאתני אויבי (מ"א כא כ), המערת פרצים היה הבית הזה (ירמ' ז יא), הצרי אין בגלעד (שם ח כב), השכחתם את רעות אבותיכם (שם מד ט), הבסוד אלוה תשמע (איוב טו ח), הבעד ערפל ישפוט (שם כב יג), היספר לו כי אדבר (שם לז כ), התקשר מעדנות כימה (שם לח לא). — ויש שהאות השואית היא דגושה: הלבן מאה שנה יולד (בראש' יז יז), ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו (שם יח כא), הכתנת בנך הוא אם לא (שם לז לב), הבמחנים אם במבצרים (במד' יג יט), הכמות נבל ימות אבנר (ש"ב ג לג), הכמכת מכהו הכהו (ישע' כז ז), הבדרך אבותיכם אתם נטמאים (יחזק' כ ל), הגמול אתם משלמים עלי (יואל ד ד), הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר (עמוס ה כה), הברב כח

ירִיב עמדי (איוב כג ו). — וגם כשיש ר לאחריה: הֲרְאִיתֶם אשר בחר בו יי' (ש"א י כד), הַרְאִיתֶם האיש העלה הזה (שם יז כה), הַרְאִיתֶם כי שלח בן המרצח הזה להסיר את ראשי (מ"ב ו לב). — וכמו"כ לפני אותיות גרוניות לא קמוצות ולא חטופות: הַאִם, הַאֵלֵךְ, הַאַתָּה, הַאַרְצָה, הַאַתֶּם, וכדומה.

הֶ, לפני אותיות גרוניות קמוצות או חטופות חטף קמץ: הֶאָנֹכִי הריתי את כל העם הזה (במד' יא יב), וזאת העם הישב עליה הֶחָזָק הוא הרפה (שם יג יח), הֶחָפֹץ אחפץ מות רשע (יחזק' יח כג), הֶהָיְתָה זאת בימיכם (יואל א ב), הֶחֳדַלְתִּי את דשני וכו' הֶחֳדַלְתִּי את מתקי וכו' הֶחֳדַלְתִּי את תירושי המשמח אלהים ואנשים (שופט, ט ט-יג).

ותבוא ה זו לשאלה פשוטה, כשאין השואל יודע הדבר שהוא שואל ורוצה תשובה עליה: הֲמִן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת (בראש' ג יא), הַיְדַעְתֶּם את לבן בן נחור וכו' הֲשָׁלוֹם לו (שם כט ה-ו), שָׁאוֹל שאל האיש לנו ולמולדתנו לאמר הַעוד אביכם חי הֲיֵשׁ לכם אח (שם מג ז), הֲשַׂמְתָּ לבך על עבדי איוב (איוב א ח). — ועפי"ר אם באו שתי שאלות זו אחרי זו תשאל הראשנה בהא השאלה והשניה בהמלה אִם, הַאִם: הֲצֹאן ובקר ישחט להם ומצא להם אִם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם (במדב' יא כב), הַאַתָּה זה בני עשו אִם לא (בראש' כז כא). וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה הֶחָזָק הוא הֲרָפֶה הַמְעַט הוא אִם רב ומה הארץ אשר הוא ישב בה הֲטוֹבָה הוא אִם רעה ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הַבְּמַחֲנִים אִם במבצרים ומה הארץ הַשְּׁמֵנָה הוא אִם רזה הֲיֵשׁ בה עץ אִם אין (במד' יג יח-כ).—ובמשמעה של תמה והשתוממות, ור"ל האם אפשר כך, האם ראוי להיות כך, והתשובה הרצויה היא, בודאי לא: הֲשֹׁמֵר אחי אנכי (בראש' ד ט), בודאי אינני שומר אחי. הֲכִי אחי אתה ועבדתני חנם (שם כט טו), בודאי אינו ראוי שתעבדני חנם. הַאַתָּה תבנה לי בית לשבתי (ש"ב ז ה), בודאי ל א א ת ה תבנה אלא בנך שלמה. ויקרע (מלך ישראל) בגדיו (בשקרא האגרת של מלך ארם בדרישה שירפא מלך ישראל את נעמן מצרעתו) ויאמר הַאֱלֹהִים אני להמית ולהחיות (מ"ב ה ז), בודאי אינני אלהים. אם ימות גבר הֲיִחְיֶה (איוב יד יד), בודאי לא יחיה. — ועם מקור: הֲרֹב עם שדי יסור (איוב מ ב).—ובראש מלת השלילה לֹא, הֲלֹא, עי' זה הערך.

ה משמשת לסימן הבנין והמשקל בפעלים ובשמות. בפעלים בבנין הִפְעִיל, הִרְכִּיב מן רָכַב, הָפְעַל הָמְלַח והתפעל. ובשמות סימן המשקל הַפְעָלָה, הַרְוָחָה, לשמות הפעולה מן הפעיל הֶפְעָלוּת, הִתְפַּעֲלוּת, מן התפעל.

בסופי תיבות תשמש ה לסימן מדברת בעדה בעבר: אָמְרָה, כָּתְבָה, וכמו"כ בבינוני כֹּתְבָה, שֹׁמְרָה, ובשמות סימן מין נקבה ברוב השמות, מלך-מַלְכָּה, עבד-שִׁפְחָה, וכדומה, ובשמות התאר: גדול-גדולָה, קָטָן-קְטַנָּה, מָתֹק-מְתֻקָּה, נָדִיב-נְדִיבָה.

ה המקום, והיא האות ־ָה שיוסיפוה בסוף שמות להורות ההליכה והפנייה להמקום, להרוח והפאה שמלה זו מציינת, את הגבול המקומי והזמני שמשתוקקים אליו [1], ועל פי רוב אין הנגינה עליה והמלה היא מלעיל, ותבא בתשובה על השאלה אָנָה, לְאָן, אחרי הפעלים הביט, הלך, נשא עיניו, נתן פניו, חנה, פנה, נסב, השתחוה, העתיק, יצא, ירד, מוש, נוס, נסע, עבר, עלה, פוץ, פרץ, שוב, הגיע, בא, תאר, שלח, שית, השכים, קדד, נפל, גלה, הגלה, ברח, וכדומה: בַּיְתָה, אל הבית, בָּבֶלָה, אל בבל, אַשּׁוּרָה, אל אשור, עַזָּתָה, אל עזה, כַּרְמֶלָה אל הכרמל, תִּרְצָתָה, אל תרצה, קֵדְמָה, אל מול קדם, צָפוֹנָה, אל מול צפון, הָרָה: והנשארים הֶרָה נסו (בראש' יד י), אל ההר, לתוך ההר, שְׁאוֹלָה: כי ארד אל בני אבל שְׁאֹלָה (שם לז לה), אל שאול. ממול נֶגְבָּה (דהי"ב ד י), ממול להנגב. ממזרח יָנוֹחָה (יהוש' יו ו), ממזרח לינוח. וכן בהמלים מַעְלָה, מַטָּה. וכמו"כ עם ה הידיעה בראש, הָאֹהֱלָה, אל הָאֹהֶל: וימהר אברהם הָאֹהֱלָה אל שרה (בראש' יח ו), הַבַּיְתָה, אל הבית, הָהָרָה, אל ההר, הַחַדְרָה: ותבוא בת שבע אל המלך הַחַדְרָה (מ"א א טו), אל הר האלהים חֹרֵבָה (שמות ג א), על דרך תִּמְנָתָה (בראש' לח יד), אל כתף לִוְזָה (יהוש' יח יג). וכמו"כ במלה שהיא באה בסמי' אל מלה אחרת: בֵּיתָה יוסף (בראש' מג יז), ר"ל לבית יוסף. אַרְצָה הַנֶּגֶב (שם כ א), אל ארץ הנגב. בְּאֵרָה שבע (שם מו א), אל באר שבע. אַרְצָה מצרים (שמות ד כ), אל ארץ מצרים. יָמָּה סוף (שם י יט), נַחְלָה מצרים (במד' לד ה), מִדְבָּרָה דמשק (מ"א יט טו), אל מדבר דמשק. מִזְרְחָה שמש (דברים ד מא), מול מזרח השמש. ועם ש"ת אחריה התאר לא ישתנה:

---

[1]) סוברים ר"ב חכמי הדקדוק החדשים, כי זו שארית מיחס הפעול שהיתה נהוגה בזמן קדום בעברית כמו בשאר הלשונות השמיות ונשמר בלשון הספרותית הערב'

הימה הגדול (יהוש' יט יב). — וכן בשם מפשט במשמ' לעשות הדבר: קומה עזרתה לנו (תהל' מד כז), לעזרה. — ולפעמים בסגול לפניה: אנה ואנה, נֹבה, לנֹב. — וכמו"כ במ"ר: כשדימה (יחזק' יא כד), אל ארץ הכשדים. השמימה, אל השמים. מצרימה, אל מצרים. — ויש שיוסיפו ה המקום לא במשמ' ההליכה והנטיה אֶל המקום, כתשובה על השאלה אנה, אלא גם להכרות המקום ששם נעשה דבר, בתשובה על השאלה איה: אחינדב בן עדא מחנימה (מ"א ד יד), במחנים. הקים לנו יי' נבאים בבלה (ירמ' כט טו). — וכמו"כ המלה שמה, שר"ב שמושה היא במשמ' ההליכה וההתפנות, יש שתשמש גם כמו שם: קום וירדת בית היוצר ושמה אשמיעך את דברי (ירמ' יח ב), ויטמא את הבמות אשר קטרו שמה הכהנים מגבע (מ"ב כג ח). — ויש שתחלש משמעתה העקרית של ה המקום, ויוסיפו עוד בראש המלה להמקום: למעלה, למטה, ישובו רשעים לשאולה [1] (תהל' ט יח), למזרחה, לצפונה, לנגבה (דהי"א כו יז, דהי"ב לא יד), לחוצה, לפנימה (שם לב ה, כט יו), עד אפקה (יהוש' יג ד), במקום עד אפק. אל הצפונה (יחזק' ח יד). וכמו"כ בנגבה (יהוש' יט לא), במקום בנגב. באפרתה (תהל' קלב ו), באבלה (ש"ב כ יח), מבבלה (ירמ' כז יז), במקום מבבל, מינוחה (יהוש' יו ז), מצפונה (שם יט י), מפנימה (מ"א ו יט), מחוצה (יחזק' מ מ). מבעל שלשה (מ"ב ד מב). ובמלים רבות נמחקה במעט כליל משמעת ה המקום ואינה משמשת יותר כלום, כמו לילה במקום ליל [2], מותה במקום מות: יקר בעיני יי' המותה לחסידיו (תהל' קיו יה), נחלה במקום נחל: נחלה עבר על נפשנו (שם קכד ד), וכיוצא בזה. בקצת מלים עוד נשמר דבר מעט מעקר שמושה של ה זו במשמ' יחס הפעול, כמו: כעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי (ישע' ח כג), ר"ל את ארץ זבלון ואת ארץ נפתלי. וכן: כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו (הוש' ח ז). ויש שישתמשו בה רק כדי לתת יותר עז להמלה ולהשגיבה: תפל עליהם אימתה ופחד (שמות יט יו), רבים אמרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים (תהל' ג ג), להגיד כי ישר יי' צורי ולא עולתה בו (שם צב יו).

גבול הזמן תורה האות בהמלה ימימה: מימים ימימה.

בפעלים משמשת אות ־ה בסוף מדב"ע ולפעמים גם בנסתר להורות כונה ורצון ואחול: אקומה נא ואסובבה בעיר (שה"ש ג ב), ואקחה פת לחם (בראש' יח ה), אוציאה נא אתהן אליכם (שם יט ח), אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך (שם מו ל), אלכה נא ואשובה אל אחי (שמות ד יח), בתי הבתולה ופילגשהו אוציאה נא אותם וענו אותם (שופט' יט כד), אשמרה לפי מחסום (תהל' לט ב), ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבתימו (שם ב ג), אשקוטה ואביטה במכוני (ישע' יח ד), אבחרה דברי עמו (איוב ט יד), מי יתנני במדבר מלון ארחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם (ירמ' ט א). — ובנסתר: האמרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה (ישע' ה יט). — וכן בצווי, שמרה, שכבה, שמעה, ערכה, אספה, נצרה, מלוכה, חגורה. — ויש שיוסיפו ה במדב"ע עתיד עם ו המהפך גם במקום שאין משמ' כונה ואחול, רק אולי לנחץ או בלשון ההמון, וכדומה: ונחלמה חלום (בראש' מא יא), ונפתחה את אמתחתינו (שם מג כא), ואשלחה להגיד לאדני (שם לב ו), ואעברה אל בני עמון (שופט' יב ג), ואחזה בו ואהרגהו (ש"ב ד י). — ובפרט בזמן מאוחר פשט יותר מנהג שמוש זה: ואתנה לחרם יעקב (ישע' מג כח), ומעיך תמלא את המגלה הזאת וכו' ואכלה[1] ותהי בפי כדבש למתוק (יחזק' ג ג), ואפלה על פני ואזעק (שם ט ח), בפקודיך אשיחה ואביטה ארחתיך (תהל' קיט יה), ואשמרה תורתך (שם נה), ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת (קהל' א יז), ואשמעה אחד קדוש מדבר (דני' ח יג), ואתנה את פני וכו' ואתפללה ליי' אלהי ואתודה ואמרה אנא אדני (שם ט ג-ד), ואעמידה, ואעידה, ואשליכה, וכיוצא בהם הרבה.

מפני מקום ההא באלף בית העברית, משמשת אות זו במקום מספר חמשה: אל"ף חד למ"ד תלתין ה"א חמשה (ירוש' שבת ז ט:). למה זה אנכי שם כ"ב זי"ן שבע ה' חמש הרי י"ב (פסיק' דר"כ, זכור). ארבעה עשר הראה להם הבי"ת תרתי זיי"ן שבעה ה"א חמשה (מד"ר שה"ש, שוקיו). — ויוסיפו קו קטן למעלה ה': יום ה' בשבוע וכיוצא בזה.

ה', ר"ת במקום אלהים, במקום שם המפורש.

בהויתה. ועי' חלק הדקדוק. — [1]) הילדים המדברים עברית אומרים זמן רב אלך להעירה במקום אלך העירה, ורק מעט מעט הם פורשים מאופן דבור זה. — [2]) לפי דעת נלדקה במקום לילי. — [1]) כך המסורה, ובקצת ספרי המדקדקים ואכלה.

א.הָא¹), — מלת קריאה, במשמ' רְאֵה, הנה אני מראה לך, הנה אני נֹתֵן לך, ,הנה קח לך, sich, da ! voici ! ; behold : ויאמר יוסף אל העם הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה הֵא-לכם זרע וזרעתם את האדמה (בראש' מז כג). וגם אני הֵא דרכך בראש נתתי נאם אדני יי' (יחזק' יו מג). האומר לפועל הא לך איסר זה ולקט לי זרק היום (שבי' ח ד). אינו גט עד שיאמר לה (הבעל לאשתו) הא גיטיך (גיט' ח ג). האומר לזונה הא ליך טלה זה בשכרך וכו' וכן האומר לחברו הא לך טלה זה ותלין שפחתך אצל עבדי (תמור' ו ג). וכן אם אמר האומן הא לך דמי צמרך או דמי עצך ולך אין שומעין לו (רמב"ם, שכיר' י ד).

ב.*הֵא²), מ"ר הֵאִים, — שֵׁם האות ה: חמורים העריות שהוא פותח בהן ביוד הא וחותם ביוד הא (ספרא, אחרי קלו). צריך לכתוב ה"א למטה מארכובתו של למ"ד (ירוש' מגי' א עא ג). העולם הזה נברא בה"א והעולם הבא נברא ביו"ד וכו' מה ה"א פתוח מכל צד רמז לבעלי תשובה שיש להם פתח פתוח (פסיק' רבתי כא). — ואמר הפיטן: דלת דמות פניה למה כלפי הֵא מובא, כי כל מצליח בזה ידל לעולם הבא (אהלל, בכת לפני שבוע'). הֵא הגיונה משנה מכל האותיות, בכלם הרגש שפה ובהֵא אינו מצוי להיות (שם). וְהֵהֵא כאשר שמע מריבו, וצר לו וחמתו בערה בו (ר"ש ברכיע הזהב, מריבה). — יומ"ר: שההאין שלהם כתובים במקום אלף (ריב"ג, השרשים, כלא).

***הָא**, — מלת הרמז דומה לְהֵא, וכמו הִנֵּה, הֲרֵי, וקצת במשמ' אם כן, ומצוי בפרט לפני המלה כיצד, הא כיצד: קטן נימול לשמונה לתשעה ולעשרה וכו' הא כיצד כדרכו לשמנה נולד לבין השמשות נמול לתשעה וכו' (שבת יט ה). אי אפשר לומר אלף אמה שכבר נאמר אלפים אמה וכו' הא כיצד אלף אמה מגרש ואלפים אמה תחום שבת (סוט' ה ג). אל מול פני המנורה שיהו נרות מקבילים את המנורה ומנורה את הנרות הא כיצד שלשה כלפי מזרח ושלשה כלפי מערב (ספרי בהעלותך נט). עץ שומע אני כל עץ במשמע אי ארז שומע אני אפילו ענף ת"ל עץ הא כיצד זו בקעת של ארז (שם, חקת קכד). פעמים שהוא אחד ושוחטים אותו עליו ופעמים שהם עשרה ואין שוחטין אותו עליהם הא כיצד אחד ויכול לאוכלו שוחטים וכו' (שם, ראה קלב). לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הא כיצד אם היה בעל תשובה אל יאמר לו זכור מעשיך הראשונים (ב"מ נח:). יקריב אותו מלמד שכופין אותו יכול בעל כורחו ת"ל לרצונו הא כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני (ב"ב מח.). מה ת"ל יקרב בהוכשר [בשר] ליקרב הכתוב מדבר הא כיצד יש לו מתירין משיקרבו מתירין אין לו מתירין משיקדש בכלי (זבח' מה:). הא כיצד נולד לבן אדם בן בכור עד שלא נתגייר פטור משנתגייר חייב (מס' גרים א יא). — ולפני מה תלמוד לאמר, במשמע' כיון שידענו זאת מכתוב אחר אם כן למה הכתוב הזה: כשהוא אומר יתן ה' אותך לאלה ולשבועה בתוך עמך הרי שבועה אמורה הא מה תלמוד לומר ואמר הכהן לאשה ילמדה כהן סדר שבועה (ספרי נשא יב). הרי יבשים אמורים הא מה ת"ל לחים להביא את הבוסר (שם). פתח אוהל מועד כמשמעו אם אמרת כן הרי זו דרך בזיון הא מה ת"ל וגלח הנזיר פתח אוהל מועד בשלמים הכתוב מדבר (שם לה). לפי שהוא אומר בעת ההיא אמר ה' פסל לך לא היו משל צבור הא מה ת"ל קח לך עשה לך משל צבור (שם, בהעלותך עב). ומה אם במקום שריבה בדמים מיעט בחלבים כאן שמיעט בדמים אינו דין שנמעט בחלבים הא מה ת"ל ואת חלבם תקטיר (שם, קרח קיח). — ולפני מה אני מקיים: כשהוא אומר כחום היום הרי שש שעות אמור הא מה אני מקיים וחם השמש ונמס בד' שעות (ירוש' ברכ' ד א). כשהוא אומר אם לא ימצא הגנב הרי טוען טענת גנב אמור הא מה אני מקיים אם ימצא הגנב בגנב עצמו הכתוב מדבר (ב"ק סג:). כשהוא אומר אשה כי יזוב זוב דמה הרי אונס אמור הא מה אני מקיים דמה

---

¹) בערב' הא a).

²) כך הקריאה המסורה של כל היהודים, וראיה לקריאה זו מה שהשם הזה כתוב גם הי, יוד בסוף. ולא נתברר הדבר על שם מה קראו לאות זו בשם זה. יש אומרים כי לפנים קראו הא לחלון סרוג כעין סבכה לאשנב, והצורה הקדומה של אות זו דומה קצת היא לצורת אשנב אבל בשום אחת מהלשונות השמיות לא נשאר השם הֵא במשמעה זו, ולכן קרוב יותר שקראו לאות זו הֵא על שם המלה הקטנה הרגילה הֵא, אך לא נתברר על שום מה קבעו לה צורתה העתיקה.

---

a) ها

דמה מחמת עצמה ולא מחמת ולד (נדה לו:). — וכמו"כ לפני למה זה דומה: ה א למה זה דומה לתרומת תותים וענבים שנטמאו (פסח' לג.). ולא הודיעו הבורא אלא מנהגו של עולם ה א למה זה דומה לאומר העם הזה יהיה בהן צדיקים ורשעים וכו' (רמב"ס תשו' ו ס). — ובמשמ' מכאן אתה רואה: כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו וכו' יכול אפילו תקפה עליו משנתו תלמוד לומר ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך ה א אינו מתחייב בנפשו עד שישב ויסירם מלבו (אבות ג ח). שבתחלת הענין הוא אומר איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה אני ה' ובסוף הענין הוא אומר ושמרתם את משמרתי וכו' אני ה' אלקיכם ה א חמורים העריות שהוא פותח בהן ביוד הא וחותם ביוד הא (ספרא, אחרי קלז). קבלתם עליכם בו (בהר חורב) את התורה מניתי עליכם שבעים זקנים וכו' ה א הנאה גדולה היא לכם ישיבתכם בהר הזה (ספרי דבר' ה). עקיבא דורש מעצמו ומסכים להלכה ה א כל הפורש ממך כפורש מחייו (שם, בהעלותך עה). אדם לוקה על ראשו אינו אומץ אלא עיניו ה א אין לך חביב בכל הגוף כעין ומשל בה את ישראל (שם פד). צו את בנ"י ואמרת להם את קרבני לחמי לאשי ה א אין ציווי בכל מקום אלא חסרון כיס (שם, נשא א). הסך נסך שכר לה' חי אתה מנסך ואי אתה מנסך מזוג ה א אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון (שם כג). וכן הוא אומר וינזרו מקדשו בני ישראל וכו' וינזרו לבושת וכו' ה א אין נזירה בכל מקום אלא פרישה של יין (שם). אחר שריבה הכתוב ומיעט ה א אין עליך לדון אלא כדין הראשון (שם, תצא רמט). לא תרדה בו בפרך ה א אינו עושה לו אלא דבר קצוב (רמב"ס עבדים א ו). — וכמו"כ במשמע' על כל פנים: אין כותבין שטרי אירוסין ונישואין אלא מדעת שניהם ה א מדעת שניהם כותבין (כתוב' קב:). — ולפני לְמֵדַת, לָמַדְנוּ, מכאן אתה למד, מכאן אנו לומדים: ת"ל צו וגו' ויעשו כן בנ"י וגו' ה א למדנו שהציווי מיד בשעת מעשה (ספרי נשא א). וכל בגד וכל עור וכל מעשה עזים וכו' וכל כלי פתות וכו' ה א למדנו לארבעה כלים ולכלי מתכות ולכלי חרס (שם, חקת קכו). הלכה וניסת לאחד מן השוק והיו לו בנים ממנה ניסת לזה לא נמצאו בניו של ראשון ממזרים ה א למדת שאין זה כריתות (שם, תצא רסט). ורחץ במים את בשרו ולבש ה א למדת שכל המשנה מעבודה לעבודה טעון טבילה (יומ' לב.). ואמר וירא ישראל את בני יוסף יכשר לומר כך שהוא ראה את בני יוסף והלא אחריו נאמר ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות ה א למדת שראייה כזאת הכרת לב היא (פי' י' הדברות לנסי בן נח הקראי). ושבעה ימי נדה ושנים אחר ימי נדה ה א למדת שכל דם שתראה האשה אחר יום מלאת הוא תחלת נדתה (רמב"ס, איסורי ביאה ו יב). היתה אם אמו בת ישראל לכהן תאכל בתרומה בת כהן לישראל לא תאכל ה א למדת שהיא אוכלת בשביל זרעה (הוא, תרומ' ו יג-יד). ובכלים שהוא עושה בהן מלאכתו ביום או לובשן הוא אומר עד בוא השמש תשיבנו לו וכו' ה א למדת שהממשכן את העני דבר שהוא צריך לו ולא החזירו לו בזמנו עובר משום שלשה שמות (הוא, מלוה ולוה ג ה). וגר לא תונה זה הוניית דברים ולא תלחצנו זה הוניית ממון ה א למדת שכל המאנה את הגר עובר בשלשה לאוין (הוא, מכיר' יד טו). שטר שזמנו כתוב באחד בניסן בשמיטה אעפ"י שבאו עדים ואמרו באחד בניסן עמנו הייתם במקום אחר השטר כשר חיישינן שמא כתבו בו זמן מאוחר וכשר ה א למדת שאע"פ שלא היה בעיר ביום הכתוב בשטר שהוא כשר (סמ"ג, מ"ע ג). — ובמשמ מכאן אתה רואה ההפך, אבל: ונעלם מעיני אישה ולא שיהא רואה ומעידים ה א אם ידע בה בעלה אין רשאי להערים ולהשקותה (ספרי נשא ז). מה ת"ל כי אין לו בן שהיו חכמות ודורשות ה א אם היה לו בת ובן לא היינו תובעות (שם, פנחס קלג). על אשר לא קדשתם אותי ה א אם קדשתם עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר (שם קלז). כדברי ר' ישאיה ה א אם שלחה והחזיר בדרך את פניו פטור מלשלח (שם, תצא רכח). אין לי רשות ה א אם יש לי רשות אכניסם (שם, נצבים שה). אימתי אמרו קמה מצלת את העומר בזמן שלא ניטלה מבינתיים ה א ניטלה מבינתיים הרי זו אינה מצלת (תוספתא פאה ג ה). היו בה מומין ועודה בבית אביה האב צריך להביא ראיה ה א אם הביא האב ראיה יש לה כתובה (ירוש' כתוב' ו לא ג). יען לא האמנתם בי ה א האמנתם בי עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר מן העולם (שבת נה:). ראתה שני בני אדם ורצתה אחריהן משולחת ה א עומדת אינה משולחת (תענ' כב.). הרחיק את העדים שני שיטין פסול ה א שיטה ומחצה כשר (ב"ב קסב:). לא תאבה לו ולא תשמע אליו ה א אבה ושמע חייב (סנה' סא:). ואין מושיע לה ה א יש מושיע לה בבל דבר שיכול

להושיע (שם ענ.). כלום יש יבום אלא במקום שאין בן הא יש בן אין יבום (ערכ' כה:). ר"י מתיר בשבורה מפני שאינה יכולה להתרפאות הא יכולה להתרפאות אסר (בכור' כ:). רבא הוציא זוג שעושין בו הסרבל וספר הגדה וכו' הא שאר הזוגות ושאר הספרים אינן בכלל דין זה (רמב"ם, טו"ח ח י). — ובמשמ' הֲלֹא: שלא יהא כתמה חמור מראייתה והא מצינו כתמה חמור מראייתה לענין קדשים (ניד' נג:). אי אמרת חזקתו בדוק הא לא בדק אי אמרת חזקתו מתכבם הא מתכבם (שם נו:). וכי מהו מבקש מכם הא אינו מבקש מכם אלא קשת אחת או חץ אחת (אדר"נ ד). — ופשוט במשמ' זה: אמר רבי שמעון בן לקיש כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו וכו' א"ל ר' יוחנן הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו (ברכ' ה.). — ולפני שם עצם פרטי, סימן הקריאה: אמר לו הקב"ה לדוד הא דוד שכן רע אתה וכו' הם הרחיקוני מעליהם ואתה עומד ואומר למה ה' תעמוד מרחוק (פסיק' רבתי לא). אסף אף הוא אומר למה אלהים זנחת וכו' אמר לו הקב"ה לאסף הא אסף האני זנחתים תחילה הם זנחו אותי (שם).

***הָאֲבָקוּת**, ש"נ, — בה"פ מן הָאָבֵק: מרוצה רכיבה האבקות פוזז כרכור (נופ' צופ', ב יה).

***הָאֲדָמָה**, ש"נ,—בה"פ מן הֶאֱדִים: משום האדמת בשר שכנגדן (רש"י חול' נג:).

***הָאֲדָרָה**, ש"נ, — בה"פ מן הֶאֱדִיר: בני עמנו ההולכים בתורתו בדרכיו הישרים המכוונים בהאדרת התורה (מלמד התלמיד', ברא"ש').

***הָאוֹתוּת**, ש"נ, — בה"פ מן הָאוֹת: ואם לא יהיה במזג האותות ולא הכנה ליותר מזה השלמות עמד והיה צומח (אמונה רמה א ו). העין לא תשיג מתיקות הדבש ותשיגנו הלשון ואי אפשר שייוחס אל האותות הכלי ואל לא האותותו (שם). שהטוב אשר ראוי לו אחד מבני אדם מתחלף בהאותות והשעור (נופ' צופ', מיסיר ליאון ג יא). הדבור יחלק אל ד' חלקים אל ההאותות אל הרומז אל הספור אל השחוק ההאותות הוא מאמר עם כבדות מה עם שפלות הקול (שם). וביחוד עושה זה האותות הצעקה מחוזק הקול וכו' ומרכות הקול ההכרחי אל המליץ והוא נקנה מהאותות הצעקה ראוי שיסופר הנה היאך נוכל לשמור הקול שיהיה

במדרגה אחת מן הקיום (שם א יב). שאין האבן השואבת מניעה הברזל אלא שהצורה הברזליית הולכת ומניעה הגשם בכללה אל האבן להיותה נאותה לטבעו כהאותות המקום למקומם (אפודי, מו"נ ב, הקד' ט).

***הַאֲזָנָה**, ש"נ, — בה"פ מן הֶאֱזִין: היו השמים אומרים לא שמענו אלא בהאזנה וכו' ליתן האזנת ושמיעה לשמים והאזנה ושמיעה לארץ (ספרי האזינו שו). ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ (רש"י ישע' א ב). מנהג הקדמונים וכו' שהיה מדרכם שיטו השומעים אל ההאזנה וההשמעות והסברת הפנים למדבר (נופ' צופ', מסיר ליאון א יב). והדברים הכוללים אשר יהיה בהם הכבוד הם המדרגות במושבות והאזנה לדברי האדם (שם ב יח). ואני אתנהלה לאטי לספר קורותי רצית האזנתן על כן אמרתי שמע לי (כ"ש אוליוירו, אגר' איל' אהב' יד:).

הֶאָח, — מלת קריאה לשמחה, ושמחת נקמה: אף יחם ויאמר הֶאָח חמותי ראיתי אור (ישע' מד יו). יען אמרך הֶאָח אל מקדשי כי נחל ואל אדמת ישראל כי נשמה (יחזק' כה ג). יען אשר אמרה צר על ירושלם הֶאָח נשברה דלתות העמים נסבה אלי (שם כו ב). יען אמר האויב עליכם הֶאָח ובמות עולם למורשה היתה לנו (שם לו ב). וירחיבו עלי פיהם אמרו הֶאָח הֶאָח ראתה עינינו (תהל' לה כא). ישמו על עקב בשתם האמרים לי הֶאָח הֶאָח (שם מ יו). — ואמר בן סירא: האח למות כי טוב חקיך לאיש אננים וחסר עצמה (ב"ס גני' מא ב). — ובמליצה לסוס: בדי שפר יאמר (הסוס) הֶאָח (איוב לט כה).

***הַאֲמָנָה**, ש"נ, —בה"פ מן הֶאֱמִין, א) קיום ואשור: האמנת דברים (שבוע' לו.).— ב) כמו אֱמוּנָה: כדי הוא האמנה שהמינו בי ישראל שאקרע להם הים (מד"ר שמות כא). ובזכות האמנה שהאמינו זכו לומר שירה (שם כב). גדולה האמנה לפני מי שאמ' והיה העולם (ילקוט, ישע' רלו). אבל צריך האמנת הנבואה ותורה מן השמים שהשגה זו היא למעלה מהשגת הפועל המהווה לדברים הטבעיים (העקרים א יא). אבל האמנת החדוש יש מאין אעפ"י שהיא אמונה צריך כל בעל תורה להאמינה (שם יג). לפי שבהאמנת האחדות שני דברים (שם יד). כל זה היה מעט האמנה ואעפ"י שהוא אומר בלשון האמנה כי לא ינסה האל (רד"ק ישע' ז יב). שכל זה מחזיק וקובע האמנת הלב בשמוציא הדבר מן הכח אל הפועל (ס' חינוך, יתרו כה).

לא תמצא לעולם שיאמר הכתוב אלהים אחרים רק על האמנת הלב (שם כו). האמנת המופתים (רלב"ג, מלחמ' ה' ס יב).—וכל': כמו מציאות השם שהוא מבואר מענינו שהוא עקר שהאמנתו הכרחית לתורת אלהית (העקרים א ג).

***הַאֲמָתָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֶאֱמִית: והסוג השני מן הספור הוא אשר יקרה באחד מחמשה פנים אם לכוון בו ההאמתה וכו' שזה הספור הוא בא למען יתאמת להם העונש אם יעמדו במרדם (כוס' לופ', מסיר ליאון א ח). הצעת העצמיות אשר יורו עליהם במלות נפרדות על דרך ההבנה וההאמתה בהשגת העיון (אלגזלי. הקד' כוונ' הפלסופים). וביאור הדומה בין שנים הוא האמתה למציאות הדומה (באור ס' השירים לאריסט' כא). — וסמי': כי המבוקשים בהאמתת הדבר הם ד' לפי דברי הפלסופים (תגמ' הנפ' ג.). אחר נשוב אל הנפש האנושית בפרט ונשלים האמתתה (אמונה רמה א ו).

***הַאֲצָלָה**, ש"נ,—שה"פ מן הֶאֱצִיל: האצלות נפשיות[1].

***הָאָרָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵאִיר, א) והארת נרות (רה"ג, זכים ג ב). והארת הבית בנר (העקרים ב ג). גם כח פעל ההארה בשמש ובכוכבים הוא לאין תכלית (ר"י אברבנל, מפע' ה' ס ט). גם הנר אין לו הארה כי אם מצד האור האחוז בו (הקדמ' של"ה). כי המזל הזה (מזל דלי) הוא מהובר מכבבים רבים אשר כולם מאירים כאחד ומנצוצי הארתם יחד מתהוה הצורה הזאת (פרקי שירה, מאמר הפתיחה). — ב) בהשאלה, הָאָרַת פנים: אנו אין לנו אלא הארת פניך הושיענו ונושע (מד"ר תהל' פ). —ובפלסופיה של הקבלה, אצילות האור מן האלהות: כי הספירות הם הם הארות מאירות מן הא"ס ב"ה מודיעות מכמה כחותיו של האין סוף ב"ה בפעלו עם נבראיו (פתחי חכמ' לרמח"ל ב כ.). — ואמר הפַּיְטָן: והאיר אל עבר ספיר גזרתך, תפארת מחברתך, הָאָרוֹת מקבילות, אשה אל אחותה חוברות (כנף רננ', פזמ' ליום א, נפשי).

***הַאֲרָכָה**, ש"נ — שה"פ מן הֶאֱרִיךְ: שלא תהיה דעה כי אם בהארכת עיון בספרים ובהתמדת הלימוד (רשב"ג, תקון מד' הנפ' יא). —ובדקדוק: התו מעמד בהארכה להורות על הנוח שיש אחריו

(דקדוק ר"י חיוג 15). משפטי תנועות המלות במבטא הנקראות בשלשה פנים היינו בהמשכה או בהארכה או בסבוב משותף היינו משותף להמשכה ולהארכה גם יחד (שלטי הגבור', לשוני' הטעמים ט.). שאז קוראים התיבה ההיא מראשיתה בהמשכה ובסופה בהארכה (שם).

***הֶאָתוּת**, ש"נ, — כמו הֵאוֹתוּת: הרמיזה היא תקון הקול הפנים והאברים גם ההאתות לענין (נופת צופ', מסיר ליאון א ד).

א.הַב, -- שם שתי בנות העלוקה: לעלוקה שתי בנות הַב הַב (משלי ל יה), ועי' עֲלוּקָה.—*וקול הגיהנם: מאי הב הב אמר מר עוקבא שתי בנות שצועקות מגיהנם וכו' קול גיהנם צועקת ואומרת הביאו לי ב' בנות וכו' (ע"ז יז.).

ב.הַב,—צווי מן יָהַב, עי"ש.

***הֲבָאָה**, ש"נ, מ"ר הֲבָאוֹת, — שה"פ מן הֵבִיא: כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו (פאה א א). עד הבאת קרבן (ספרי נשא לא). שיהא חייב בטיפול הבאתם עד שיביאם אל פתח אהל מועד (שם כט). אף הקטנה שהיא איילונית בסימניה ואינה ראויה להבאת שתי שערות (רמב"ם, עבד' ד א). שאם היה צואר בהמה למעלה מן הסכין שמא תרד הבהמה בכובד גופה ותחתך בלא הולכה והבאה (הוא, שחיט' ב ח), כמו הובאה, עי"ש. שאי אפשר לי שלא אזכור לך ההקדמות שלהם ואפני הבאת ראיותיהם (מו"נ א עא). לא אדע לצאת ולבוא כי היציאה וההבאה למנהיג סבה חזקה להוציאם ולהביאם (מלמד התלמיד', וילא).—ואמר הפיטן: נלאתי נשא עול מדהבה, נואמת מדוד והבא הֲבָאָה רבה (סלית' יום ד, אוה כל). —ומ"ר: שתי הבאות (יומ' מז.).

***הֲבַאי**, עי' *הֲבַי.

***הַבְאָשָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן הִבְאִישׁ: ואין בני אדם באין לידי הבאשה אלא מתוך דרכיהם (ילקוט דבר', תתקמב). והיה לו (לפרעה) להיות נכנע לפחות בעבור הבאשת ריח שנשאר לו מן הצפרדעים (כלי יקר, וארא).

***הֶבְדֵּל**, ש"ז, מ"ר הֶבְדֵּלִים, — מה שמבדיל בין שני דברים, Unterschied ; différence: והענין אשר בו יכר ויִבָּדל המין מזולתו ויהיה הענין ההוא מעמיד לו נקרא הבדל (מלות הגיון י). ההבדל לאדם כי הוא יבדיל מין אדם ויכירהו מזולתו (שם).

[1]) נשמט מהפתקה המראה מקום.

יחקור מן הדתות בכלל כמה הם וכו' ויתן הבדליהן ויחקור על עקרי כל אחת מהן כדי שיתבארו עקרי הדת האלהית (העקר' א א). וראוי שנדע למה נקראו (ספרי הקדש) בשמות האלה (תנ"ך) ומהו ההבדל העצמי אשר ביניהם (הקד' ר"י אברבנאל לנביא' ראש').

***הַבְדָּלָה**, ש"נ, מ"ר הַבְדָּלוֹת,—א) שה"פ מן הִבְדִּיל: אם אין ידיעה הבדלה מנין (ירוש' ברכ' ה ב). כל המעכב בשחיטה מעכב בהבדלה (חול' כ:). הותזו ראשיהן וכו' כהבדלת עולת העוף (שם כא.). ויורדהו לשון הבדלת דיבוק של כל דבר הנדבק וכן לענין פת הנדבקת בתנור נקראת הבדלתו רדייה (רש"י שופט' יד ט). זכר גדולת היום (שבת) ומעלתו והבדלתו לשבח משאר הימים (ס' חינוך, יתרו לא). שמצאנו באופן חצי היום ובין שאר אופני הכדור שתי הבדלות אשר ההבדלות ההם בעצמם כבר מצאנו אותם בסמוך בין אופן המפריש ובין שאר אופני הכדור (נחמ' וגע', דוד גנז ב לו). — ודבור רגיל כשמזכיר אדם דבר קדוש ואח"כ דבר טמא, דבר גרוע וכיוצא בו, להבדיל באלף אלפי הבדלות: ממשלים אנו משל בהבדלת אלף אלפים ורבי רבבות לאין חקר ומספר בין קדש לחול וכו' האמן של זכוכית וכו' והאל הגדול וכו' (חכמוני, פי' ילי' ב א). — ב) נוסח ברכה מן הברכות בתפלת שמנה עשרה, שמתחלת המבדיל בין קדש לחול: מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים ושאלה בברכת השנים והבדלה בחונן הדעת (ברכ' ה ב). ב"ש אומרים נר ומזון בשמים והבדלה וב"ה אומרים נר ובשמים מזון והבדלה (שם ח א). כל מקום שיש תקיעה אין הבדלה וכל מקום שיש הבדלה אין תקיעה (חול' א ז). הנכנס לביתו במוצאי שבת מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים ואומר הבדלה במוצאי שבת ובמוצאי יום טוב (תוספתא ברכ' ו ו). אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר (פסח' קג:). המבדיל בין קודש לחול זו היא הבדלתו של רבי יהודה הנשיא (שם). — ומ"ל: הרגיל אומר הבדלות הרבה ושאינו רגיל אומר אחת או שתים (תוספתא ברכ' ו ו). אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות (ברכ' לג.). ילמדנו רבינו סדר הבדלות היאך (פסח' קג.). יום טוב שחל להיות באמצע שבת אומר המבדיל וכו' מ"ט סדר הבדלות הוא מונה (חול' כו:). שיש לו מעט יין ומונע שתייתו בשביל הבדלה וכו' על מה שאנו נוהגין במלכותינו בארץ כנען לומר הבדלות ופיוטים שנתפייטו מאליהו ז"ל במוצאי שבת (אור זרוע, מול"ש לה). -- ג) *אופן הדבור של חלק מהעם שמדבר בקצת שנוים ממה שמדבר שאר העם באותה הלשון, **Dialekt**, **dialecte**: וגם כי הלשון יוני אחד היה מיום הבראו ומספר וצורת האותיות היא אחת כאשר כבר האמנתי בכל ההבדלות עם כל זה אחרי עת הולדו במעט שנים נחלק והיה לחמשה הבדלות מיוחדות וכו' ובאלו כלם נמצאו הבדלות רבות פעם בחלוף האותיות זו תחת זו בתיבות ופעם בשינוי משפטי הדקדוק בפעלים (שלטי הגבור', לבוש' העמים ט.). — ד) *נר שמדליקים היהודים במוצאי שבת בשעת ברכת ההבדלה, נהוג בלשון העם.

***הַבְדָּלוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הֻבְדַּל: דע כי זו ההבדלות שקרהו שום פעם במקרה אין לו בה שום הסרון בעצמו (תגמ' הנפ' יב:). רצה בזה שהשכל הוא דבר נפרד מנפש ומזו ההבדלות נדבר לפנים מה היא (שם יד.). וזו ההבדלות תהיה או מכחות הנפש שהם גופיות או תהיה מן הגוף (שם:).

א. **הָבָה**[1], —מלת זֵרוז לזו"נ, ליחיד ורבים: ויאמרו איש אל רעהו הָבָה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה (בראש' יא ג). ויאמרו הָבָה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים (שם ד). ויאמר יי' הן עם אחד ושפה אחת לכלם וכו' הָבָה נרדה ונבלה שם שפתם (שם ו-ז). ויאמר (פרעה) אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו הָבָה נתחכמה לו פן ירבה (שמות א ח-י). ויאמר שאול אל יי' אלהי ישראל הָבָה תמים (ש"א יד מא). ויט אליה אל הדרך ויאמר הָבָה נא אבוא אליך (בראש' לח יז).

ב. הָבָה, הָבוּ, הָבִי, עי' יָהַב.

הַבְהָב[2], ש"ז, מ"ר הַבְהָבִים, כנוי הַבְהָבַי, — בשר מהבהב: זבחי הַבְהָבַי[3] יזבחו בשר ויאכלו יי' לא רצם (הוש' ח יג).

---

[1]) לפי דעת חכמי הדקדוק, צווי מן יהב, כמו דַּע, ובהוספת ה בסוף, ולכן מלעיל.

[2]) בערב' הבהבי a) צולה ,טַבָּח, וכבר העיר על זה ריב"ג. — [3]) רבו הפרושים בפסוק זה, והיותר נכון

a) هبهبي

°הַבְהַב[1], ש"ז, — כנוי לגיהנם וגלות: תגאל עמך מַהַבְהַב, כי עליך משליכים יהב, תנחם לעיר הבנויה, תשבי מנחם ונחמיה (סליח' כ עי"ת, אזרחי).

א. ***הִבְהֵב**, פ"י, — הִבְהֵב את הפתילה וכדומה באור, החזיקה על האש כדי שתיבש, שתחרך מעט וישרפו הציצים מסביב, sengen; griller; to singe: פתילת הבגד שקפלה ולא הבהבה (שבת כ ג). קצרוהו (את העומר) ונתנוהו בקופות הביאוהו לעזרה היו מהבהבין אותו באור (מנח' י ד). המהבהב בשדה הרי זה חייב (תוספתא מעש"ר ג א). המהבהב שיבולין באור (ירוש' שם ד נא.). אין גודלין אותה (את הפתילה) לכתחלה בי"ט ואין מהבהבין אותה באור (ביצ' לב:). מולגין את הראש ואת הרגלים ומהבהבין אותן באור (שם לד.). פועל מהו שיהבהב (את המלילות) באור ויאכל (ב"מ פט.). אפשר אש בנעורת ואינה מהבהבת (סנה' לז.). הכנים לפניו בשר שהיבהב ראה לנבוכדנצר אוכל ורירו יורד על זקנו (תנחו' וארא יח). וכן מנהג פשוט שאין מבשלין המוח של ראש ולא קולין אותו עד שמהבהבין אותו באור (רמב"ם. מאכ' אסור' ו ז). הכבד שבשלה ולא הבהבה על האור (שם ח). ולא יהיו בניו או אשתו (של הפועל) מהבהבין לו השבלין באור (הוא, שכיר' יב י). דכין אותם (את החרצנים) במדוכה עד שנעשים לפרורין קטנים ואותן הפרורין מהבהבין אח"כ במחבת על האש (שו"ת חתם סופר, יו"ד קיז).

— פע', *הֻבְהַב, — שהבהבו אותו, מהובהב: טרטימר חצי ליטרא הוא אינו חייב עד שיאכלנו מהובהב (ירוש' סנה' ח כו.). וקלי כיון שמהובהב הוא באש נתקשה ואינו ראוי לאכילה (רגמ"ה מנח' סח.). נהגו אנשים להדליק הפתילה ולכבותה כדי שתהא מהובהבת (תוספ' שבת כט.). והלכה כרבי עקיבא דמדליקין בפתילה שאינה מהובהבת (מרדכי, שבת רפט). כגון שצריך להבהבה (את הפתילה) שלא הובהבה מבעוד יום (שבלי הלקט, יו"ט רמז).

— נתפ', *נִתְהַבְהֵב,— נגעה בו האש: נתהבהב הלשון מביא לשון אחר ומקדש (יומא מח:). והמתחבר לרשעים דומה לאדם קרוב לכבשן האש שאם לא ישרף יתהבהב (ראש' חכמה, הענוה ד).

ב. ***הִבְהֵב**, פ"ע, — פקפק, סרב קצת, לא עשה בקשתו של פלוני: העובר לפני התיבה וכו' כיצד הוא עושה פעם ראשונה יסרב ב' מהבהב ג' פושט את רגליו ויורד (ברכ' לד.).

°הִבְהוּב, ש"ז, — שה"פ מן הִבְהֵב: רבן יוחנן חושש וכו' שלא יהא שהות לקצירתו ויהיבהובו באבוב של קלאין (רש"י ר"ה ל.). אבל הבהוב גמור להדליק ולכבות אין צריך לעשותו בע"ש (מרדכי, שבת רפט). ואותן הפרורין מהבהבין אח"כ במחבת על האש עד שמעלין זיעה ובשעת ההבהוב הזה מריחין מהן ריח יין (שו"ת חתם סופר, יו"ד קיז).

°הַבְחָנָה, ש"נ, — שה"פ מן הִבְחִין: ולא יתכן לומר כי מהעדר הבחנת חכמה אל האם תתיחס השמחה אל האב (ר"מ אלשיך, משלי י). שהנמלים הם בעלי חיים שאין להם הבחנה שכלית ולא דעת שיעשו בו עניניהם במחשבה מכוונת לתכלית מעשיהם (פי' משלי לזרחיה הלוי ו ח).

***הַבְטָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִבְטִיא, כמו בִּטֵּא: ולא יחל דברו לעשות הבטאה כשבועה (ספרי מטות קנג).

***הַבָּטָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִבִּיט: כאן בהגבהה כאן בהבטה (ב"מ קיח.). אין הבטה אלא מלמעלה (מד"ר בראש' מד). הבטה מקרוב וראייה מרחוק (שם איכ' ה א). ובאלו הלשון הבטה וההבטה חלק מחלקי הצחות (הרקמה, שער לח). הרבות העיון וההבטה (הוא, השרשים, נקר). יבוא השמע על ההבטה והדבור (רשב"ג, תקון מדות הנפש טו). ואם יקח אדם עז אחד מן העדר כל העזים יביטו אליו הבטה סכלה (שער השמים ד א). אבל ימצא לו התחלפות הבטה והיה נראה דרך משל במקום מהירת בהיותו עולה על האופק בזולת המקום אשר יראה בו בעת השקיעה לפי שהתחלפות ההבטה הוא מתחלף באלו המקומות וזה דבר לא יראה כן בזה הצל (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ט). והוא מבואר שהרבה מאלו הספקות חוייבו מזולת הבטה אל התאר אשר זה המציאות בו (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ד ג). כי הבטת הנשוך בצורת המשיך יעורר כאבו (הוא, מ"כ ח). הבדל וחלוף רב יש בין הקו היוצא ממרכז הארץ דרך מרכז תורת ונמשך עד הרקיע שהוא מקומו האמיתי במזלות

הוא מהפעל הבהב, ובפרט שכך גם בערב', וכבר פרשו במשמעה זו המפרשים הקדמונים.

[1]) עי' ערך הַב.

ובין קו ה ה ב ט ה היוצא מאישון עין הרואה העומד על גב הארץ והולך דרך מרכזו הירח ונמשך משם עד הרקיע אשר הישראלי קרה לזאת ה ה ב ט ה שנוי מראה הירח (נחמ' ונע', דוד גנז ח רח). ו ה ה ב ט ת המזלות הם על ארבעה פנים נוכח והוא שבאלכסונו ושליש והוא אותו שיש ביניהם צלע משולש וכו' ו ה ב ט ת הרביע והוא שיש ביניהם צלע המרובע המיתר לששים חלקים (אותות השמים לר"י בר"ש הכהן א).

***הַבְטָיָה**, ש"נ, — כמו הַבְטָאָה: יהללויה בְּהַבְטָיָה ובורא ניב שפתים (יולר הפסק' ב, שמך לעד).

***הַבְטָחָה**, ש"נ, מ"ר הַבְטָחוֹת, — שם"פ מן הִבְטִיחַ.
א) כמו בטחון, ידיעה ודאית: ואם אין שם כהן אלא הוא (הש"צ) לא ישא את כפיו ואם ה ב ט ח ת ו שהוא נושא את כפיו והוזר לתפלתו רשאי (ברכ' ה ד). רבונו של עולם אברהם בא עמך ב ה ב ט ח ה מפני שאמרת לו ואברכה מברכיך (תנחומא, לך לך ח). — ב) הפעולה ל ה ב ט י ח, ליעד דבר מה להזולת, Versprechen; promesse; promise: גדולה ה ב ט ח ה שהבטיחן הקב"ה לנשים יותר מן האנשים (ברכ' יז.). חשבון יפה ופרק טוב יש ה ב ט ח ה ויש אמתי (דא"ז ג). שהבטיח הקב"ה דבר בשמים ואהר וד"ו שנים באתה ה ה ב ט ח ה שהבטיח הקב"ה את הצדיק (מד"ר שמות לח). כל הבטחות ש ה ב ט י ח את הגר שהוא נותן לו להם ושמלה (שם יט). ה ב ט ח ה בתקיעת כף היה אומר רבינו תם שהיא כבריתות בריה (סמ"ג רמ). ונתקיים קצת הייעוד הטוב ו ה ה ב ט ח ה שהבטיח השם לכם (ר"י אברבנאל מ"ב ב ט). ושלח (מלך ישמעאל) וקרא ליהודים ואמר להם דברים טובים ו ה ב ט ח ו ת ושיעמדו בדת שירצו (שבט יהודה ג). ומה הנאה ב ה ב ט ח ת המלך ושופטי ארץ אם רצון העמים איננו עמנו ומבקשים תמיד רעותנו (שם כד). שנכתבו כמה רפין וכמה קונדרסין וכמה ספרים מ ה ב ט ח ו ת וכמה נחמות בירמיה בנביאים (ר' יונה, אב' א טו).

***הַבְטָלָה**, ש"נ, — כמו בַּטָּלָה: והמפנה לבו ל ה ב ט ל ה[1] הרי זה מתחייב בנפשו (אבות ג ד).

***הַבַּי**[2], הבאי. — דבר שעבר את הגבול הראוי, גבול האפשרות, Uebertreibung; exageration: ארבעה נדרים התירו חכמים נדרי זירוזין ונדרי ה ב א י ונדרי שגגות ונדרי אונסים (נדר' ג א). נדרי ה ב א י אומר קונם קונם אם לא ראיתי בדרך הזה כיוצאי מצרים (שם ב). נדרי ה ב א י מותרין שבועות ה ב א י אסורין היכי דמי שבועות ה ב א י וכו' באומר יאסרו פירות העולם עלי בשבועה אם לא ראיתי בדרך הזה כעולי מצרים (גמ' שם כד:). אמר ר' אמי דברה תורה לשון ה ב א י[1] דברו נביאים לשון ה ב א י דברו חכמים לשון ה ב א י (תמיד כט.). — ובמשמ' דברים בטלים, שאין בהם ממש: כי דברים אלה (שהנפש נעתקת מגוף לגוף וכו') הן ה ב א י והבל גדול (ר"א הכביה, מגל' המגלה). הנעור בלילה ומחשב בלבו דברי ה ב א י (רש"י אבות ג ד). מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד אלא הן מוציאות דברי תורה לדברי ה ב א י לפי עניות דעתן (רמב"ם ת"ת א יג). ולכן לא יתכן להמיר טוב ברע ולדבר נבלה שקר ורכילות ו ה ב א י (הוא, מכת' לבנו, דרך טובים). וזו שהוצרכנו לכתוב בחבורנו דברים שנראים דברי ה ב א י וכו' (קלוג זכר לצדיק, סד' החכ' וקור' העת' 92). — ואמר הפיט: אריה ביער דמיתי ונמשלתי בחובי, בטוי נואל מלתי לשון הַבַּאי (סלית' ב עי"ת, אריה).

הבל, ממנו הָבַל, הֶבֶל, הַבָּלָה, יַהֲבִלִי.

הֶבֶל, בהפס' הָבֶל, סמי' הֲבֵל, מ"ר הֲבָלִים, הַבְלֵי,
א) נשיבת הרוח, נשימת הפה, Hauch; soufle; breath: ואת כלם ישא רוח יקח הָבֶל (ישע' נז יג). פעל אצרות בלשון שקר הֶבֶל נדף (משלי כא ו). כמו הבל שינדף. אדם לַהֶבֶל דמה ימיו כצל עובר (תהל' קמד ד). והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך כי הילדות והשחרות הָבֶל (קהל' יא י). מתיירא אני שמא ישרפוני ב ה ב ל שבפיהם (שבת פח:). אין העולם מתקיים אלא

---

[1]) ונוסחתו (של הרמב"ם) היא ל ה ב ט ל ה כן היא במשניות שלנו (רשב"ל דורהן, מג"א ג ד).

[2]) משקל דְּמִי, פְּנִי, תְּנִי. אעפ"י שבכ"מ הכתוב כך מלא א, מ"מ אין ספק בדבר שזהו המשקל הרגיל של גל"י, והאלף אינו אלא במקום פתח. ולא נתברר מקורו, ואולי הוא משרש הבי [a] בערב' שמשמעתו היא אבק המתרומם באויר. — [1]) ופרשו שם: דברה תורה לשון הבאי דכתיב ערים גדולות ובצורות בשמים, ס"ד אלא גוזמא, דברו חכמים לשון הבאי הא דאמרן תפוח והשקו את התמיד בכוס של זהב, דברו נביאים לשון הבאי דכתיב וכל עם הארץ מחללים בחללים וגו' ותבקע הארץ בקולם. ע"כ.

[a] هبي

בשביל הבל תנוקות של בית רבן (שם קיט:). אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא (שם).—והאֵד הנראה העולה ממשקה רותח ומכל גוף חם, Dunst vapour ; vapeur : אבל הם עובדים לבבואה ולא לבבואה בלבד אלא להבל זה שעולה מן הקדירה (ספרי האזינו שכ). שהבל המרחץ רע לשיניים (ירוש׳ ע"ז ג מב ד). איזהו סרים חמה וכו׳ כל שרוחץ בימות הגשמים ואין בשרו מעלה הבל (יבמ׳ פ:). עד שהן עשויין הבל בתוך מעי אמן (מד"ר ויקר׳ כט). — ומ"ר : כאשר האורות נתפשטו מאזן וחוטם עד נגד הפה ששם התחברות כל ההבלים ואז במקום שמתחברים יש לכולם בחינת נפש לפי שאין הבל האזן יכול להתחבר להבל פה אלא בריחוק מקום וכן הבל החוטם (מהרח"ו, ע"ח, אלילות א ג א).—והחֹם הנאצל מהגוף או במקום סגור : הרודה פת המה ונתנה על פי חבית של יין וכו׳ שלא תאמר הואיל וההבל כובש יהא מותר (ירוש׳ תרומ׳ י מז.). בור שחייבה עליו תורה להבלו ולא לחבטו (ב"ק נ:). לאיזה הבל (נדמה האדם) אם להבל של תנור יש בו ממש אם להבל של כירה יש בו ממש (מד"ר קהל׳ א ב). ולא יכנים שם אספסתא וכיוצא בהן מדברים שעולה מהם הבל חם הרבה (רמב"ם שבת׳ ט יב). — ב) בהשאלה. דבר שאין בו שום ממש, ty· ; vanité ; Nichtigkeit : כי חקות העמים הֶבֶל הוא (ירמ׳ י ג). הֶבֶל המה מעשי תעתעים (שם יה). לריק יגעתי לתהו וְהֶבֶל כחי כליתי (ישע׳ מט ד). שקר החן וְהֶבֶל היפי (משלי לא ל). ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש והנה הכל הֶבֶל ורעות רוח (קהל׳ א יד). תנהומין של הבל ניחמך אביך (ב"ב יז:). — ובכנ׳ : את הכל ראיתי בימי הֶבְלִי (קהל׳ ז טו). כל ימי חיי הֶבְלֶךָ (שם ט ט). כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי חיי הֶבְלוֹ (שם ו יב). — ומ"ר : הֲבֵל הֲבָלִים אמר קהלת הֲבֵל הֲבָלִים הכל הָבֶל (קהל׳ א ב). כי ברב חלמות וַהֲבָלִים ודברים הרבה (שם ה ו). אמר רב נחמן כל הבלים וכזובים שבני אברהם אבינו עושים בעוה"ז כדאי הוא לכפר בעד כולם (מד"ר ויקר׳ כט).—וסמי׳ ובכ׳ רבים : מדוע הכעסוני בפסליהם בְּהַבְלֵי נכר (ירמ׳ ח יט). כנוי להאלילים. היש בְּהַבְלֵי הגוים מגשמים (שם יד כב). שנאתי השמרים הַבְלֵי שוא ואני אל יי׳ בטחתי (תהל׳ לא ז). הם קנאוני בלא אל בעסוני בְּהַבְלֵיהֶם (דבר׳ לב כא). — ובמו תה"פ : אנכי ארשע למה זה הֶבֶל איגע (איוב ט כט). ואיך תנחמוני הָבֶל (שם כא לד). — יהַבְלֵי עולם הזה : וממשפטיך סרנו, וּבְהַבְלֵי העולם הזה נתבלנו. ואל רהבים ושטי כזב פנינו (סליח׳ ער"ה, בכתנו). — יהבלי הזקנות : גם דברי הנביאים שנכתבו בלא ספק לתועלת גדולה אנו קוראין אותם לעתים רחוקים כדרך ספור הבלי הזקנות (הקד׳ מלמד התלמ׳). ופקחים שבאומות האמינו הבלי זקנות משיחות כשטוות לאור הלבנה ועלילות עריצים יבקשו עילה למלא חסרונם בעמל אחרים (שבט יהודה ז).

הָבַל, פ"ע, עת׳ יֶהְבַּל, תֶּהְבָּלוּ, — דבק בהֶבֶל, עסק בהבל : וילכו אחרי ההבל וַיֶּהְבָּלוּ ולא אמרו איה יי׳ המעלה אתנו מארץ מצרים (ירמ׳ ב ה-ו). ולמה זה הבל תֶּהְבָּלוּ (איוב כז יב). — יועשה אותו להבל : ועל חטאים נפלאים מנעורי גדלתי. וילדותי ושחרותי אחריהם הָבַלְתִּי (רמב"ע, זמן הכלי. מחז׳ אויניון). —הָבַל בדבר, בטח בדבר הזה לשוא : אל תבטחו בעשק ובגזל אל תֶּהְבָּלוּ (תהל׳ סב יא).

— הפע׳, הֶהְבִּיל, בינ׳ מַהְבִּיל, מַהְבִּילִים, — א) הֶהְבִּיל את פלוני, גרם שפלוני יֶהְבַּל, שיבטח בהבל : אל תשמעו על דברי הנבאים הנבאים לכם מַהְבִּלִים המה אתכם חזון לבם ידברו לא מפי יי׳ (ירמ׳ כג טז). — ובמשמ׳ יהחליט שהדבר הוא הֶבֶל : השער השני בשבת המוכית, המהביל עניני העולם ומפיץ ומדיח (תחכמוני, רלא שער ב). והתחיל להחביל להם השאלה ואמר אשר בקצה שדהו כלומר איני שואל ממנו השדה אלא המערה שהיא בקצה שדהו (צרור המור, חיי שרה). היו יושבים לפניו גדולי המדינה היא בורגוש והיו מספרים בענין השמות והוא היה מהביל עניניהם והם הביאו ראיות רבות לאמתם (ר"מ נרבוני, מו"נ א סב). שאם ידבקו בשם יתברך שישיגו החיים האמתיים וההתדבקות האמתי הוא להחביל עניני העולם הנפסד הזה ולאהבה את השם יתברך בכל לב ובכל נפש (נהר פישון, ואתחנן). יראו ויבושו המהגים והמצפצפים בדברי התורה ומהבילים חכמת הדקדוק באמרם כי הלמוד בה אבוד זמן (הכוזר, ריש קדוש׳, מובא בס׳ תעוד׳ בישראל א יד). — ב) *התחיל להוציא הבל בכח פעולת האש : אין נותנין אונין של פשתן לתוך התנור אלא כדי שיהבילו מבעוד יום (שבת א ו).

***הַבְלָגָה**, ש"נ, — שם"פ מן הִבְלִיג, (ברכת אברהם

לכבוד דר' ברלינר 291).

*הֲבָלָה, ש"נ, — כמו הֶבֶל: סוף התלמיד אשר ישים כונתו והשתדלותו לחלוק והוא המשיב רעה תחת טובה שלא ישיג לעולם האמתות רק ההטעאות וההבלות שהן הרעה שלא תמוש מביתו (מלמ' התלמיד' כרא"ש).

*הֶבְלִי ת"ז, לנק' הֶבְלִית — של הבל: ומדובר בו נכבדות על אמונה הוכה וההבלית ועל הכרח למוד המלאכה ועבודת האדמה (תעודה בישראל, בהטער).

*הַבְלָעָה, ש"נ, — שה"פ מן הִבְלִיעַ, בפרט במשמ' הכנסת דבר בתוך שאר דברים מבלי להזכיר את שמו של הדבר בפרוש, למשל מכר שור וחמור ושה יחד בסכום שיש בו גם כדי שויו של השה אבל הוא אמר שמוכר את השור והחמור בסכום הזה ואת השה הוא נותן במתנה: מעשר בהמה של יתומים מוכרין אותו בהבלעה (בכור' לא:). שנתן דמי מים ומלח בהבלעה (ערוב' כז:). שכר פיסוק בשבת וכו' הבלעה היא (נדר' לז.). הבלעת[1] תחומין (ערוב' מד:). הבלעה (בתחומים) דבר גדול הוא (רש"י שם מה.). — *הבלעה בדקדוק, הבלעת אות אחת באות הסמוכה לה במלה והשלמתה בדגש: ונון נדר להבלעה בוידר יעקב ונון נפל להבלעה ביפל (ריב"ג הקד' הרקמה). ואמרו ושדדו את בני קדם והראו והמנהג היא ההבלעה והיה הדין להיות ושודו בוא׳ המשך על דרך סובו ציון (שם כג). אבל הלמד נהגו בה המנהג הזה מן החסרון וההבלעה בשמוש לקח וכו' וההבלעה ביקה וזולתו (שם. שער יד). ויאמר מותפרק או מופרק בהבלעה וכו' מותטמאה או מוטמאה בהבלעה (שם). וזכרון ההבלעה וטעמה ומאיזה ענין התחיבה (שם כב). ובכלל אומר כי אפילו לא היה מנהג להבליע מה שהכשרתי להבליעו לא היה הכשרו נמנע אצלי הקשה על הבלעתם נון בן נון כי מן ההבלעה מה שמביאה עליו ההקשה כאשר אתה רואה (שם). אלה כלם (מה נאמר ומה נדבר וכו') קרואים בדגש מפני הבלעת הנחים אשר לפניהם (ההא שבסוף המלה מה) ונעשו שתי המלים במקרא מלה אחת (ר"מ

[1]) בתוך סגנון ארמי: מר סבר הבלעת תחומין מילתא היא.

ג'יקטיליה, אותי' הנוח לר"י חיוג).

*הֲבָנָה, ש"נ,—שה"פ מן הֵבִין: לפי שרתיחות הלחות מונעת זכות ההבנה (מלמד התלמיד' שופט). כי היה הסדור וההגבלה בדברים העיוניים ממה שיעזור אל ההבנה השלמה ויביא אל זכרונה (הקד' ר"י אברבנאל, לס' יהוש'). שהבנת ספרי הנבואה לקיום התורה כמשפט לא תהיה כי אם בהבנת חכמת הלשון היטב (הקד' ריב"ג להרקמה). אמתות נסתרית (של הדת) אשר הם נעלמים מהבנת ההמון (מו"נ ב ב). ידיעת העקרים והבנת ההתחלות שעליהם דרכי יסודי הדתות בכלל סובבים וכו' או יציירם הבנה ציורית כדי שיאמין בהם וכו' או יבינם הבנה ציורית הבאה בתחלת הענין (הקד' העקרים). וזה הענין נותן הבנה ציורית וכו' כמו שהגדר או הרושם נותן הבנה ציורית במה שיש לו גדר או רושם (שם ב ו). וכל החכמה שלו תלוי בזכרון ולא בהשגת הבנה והידיעה (פתחי חכמ' לרמח"ל ב יט.).—וכנ': ואם ימלט אחד בדור על דרך זרות לפי טבעו וקלות הבנתו ורב השתדלותו בלמוד היו מתים האחרים ולא בחכמה (מלמ' התלמ', כרא"ש). יען היות סימני ההפסקה בדבורים ובמאמרים דבר הכרחי מאד להבנת תכן הענין (הקד' המגיה לפי' אברבנאל לנבי' רא"ש). כי קיום המצות כמשפטם מהבנתם ועשייתם לא יהיה כי אם אחרי העמידה על הדקדוק (הקד' ריב"ג להרקמה). להוסיף ולשנות דברים בספורים שבאו בספרי הנביאים על צד הביאור ולהטיב הבנתם (הקד' ר"י אברבנאל לס' יהוש').

*הֲבָּעָה, ש"נ,—שה"פ מן הִבִּיעַ: כאשר אמר ופי רשעים יביע רעות וכו' עם ההגיה וההבעה (השרשים לריב"ג, לען).

*הֶבְעֵר, ש"ז,—שה"פ מן הִבְעִיר אש: ארבעה אבות נזיקין השור והבור והמבעה וההבער (ב"ק א א).—ואמר הפיטן: כי החמור נוער, במקום זמיר יפעם, שור בור ושן הֶבְעֵר, שתו נאות מרעם (כנף רענ', פזמ' ליוס ב).

*הַבְעָרָה, ש"נ, — א) כמו הֶבְעֵר: הבערה בכלל היתה (בתוך כל האסורים של עשיית מלאכה) ולמה יצאת (באסור מיוחד לא תבערו אש) להקיש אליה ולומר לך מה הבערה שהיא אב מלאכה וחייבין עליה וכו' (שבת ע.). אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים אם אני מכנים כל חיות שבעולם יש בהם

פרי תעליות יוזז אי כל העצים שבעולם יש בהם כדי הבערה אחת (פסיק' רבתי יו).—ב) השמדה וכליון, מן ובערת הרע: נאמר כאן ובערת הרע מקרבך ונאמר להלן ואתה תבער הדם הנקי מקרבך הבערה הבערה עריפה עריפה מה הבערה שנאמר להלן מול העורף אף כאן מול העורף (ירוש' סנה' ז כד:).

***הֶבְקֵר**, ש"ז,— בא"י כמו הפקר: בית שמאי אומרים הבקר לעניים הבקר (פאה ו א). ובית הלל אומרים אינו הבקר (לעניים) עד שיובקר אף לעשירים (עדי' ד ג). בשחרית אדם צריך לומר כל מה שילקטו העניים היום מבין העמרים הבקר וכו' אין הבקר אנסים הבקר שאין אנו אחראין לרמאין (ירוש' סוכ' ד נד:).

א.**הבר**[1], ממנו הֹבֵר, הֹבָר.

הֹבֵר[2], ש"ז, מ"ר הֹבְרִים, סמי' הֹבְרֵי, — מי שמתפאר שיודע להגיד עתידות לפי מעמד הכוכבים, Astrolog: יעמדו נא ויושיעך הֹבְרֵי[3]) שמים החזים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך (ישע' מז יג). — ומצוי שמוש זה בספרות במשמעה זו: אילו האל היה גוזר על האדם להיות צדיק או רשע או אילו היה שם דבר שמושך את האדם בעיקר תולדתו לדרך מן הדרכים וכו' כמו שבודים מלבם הטפשים הוברי שמים היאך היה מצוה לנו על ידי הנביאים עשה כך ואל תעשה כך (רמב"ם, תשו' ה ד). וחברו בזה ספרים מעטים חברום יחידים מבני אדם נפתה בהם מי שדעתו קלה בקצת ספרי ההוברים שכותבים בהם מניני עשרות אלפי שנים (כוזרי א סא). הוברי שמים הבורא שנאם כי הם משליטים הכוכבים על הכל ואין שם אדון בלעדיהם (ידע' בדרשי, פרדס ז, חולה"ס ג). יש מי שיכחיש היות הבחירה נמצאת באדם כדעת קצת הוברי שמים ויש גם כן מי שיכחיש התכלית בכל הפעולות כאפיקורוס (העקרים א ט). — ואמר הפיט: בינו וזאת יראו במחזה, דעת מי הכל מכונן, שוא שקד הוֹבֵר חוזה, שכל את ידיו מעונן (ס' יוסיפון, קרובץ תרג"יל). — וגם במשמ' יחכם בחכמת הכוכבים, וכן הנה ההובר הגדול בטלמיסו הורה הטעות שאפשר יפול במה שישפטהו ההובר עד שיחטיא הכונה כלה (נוס שלוש, אבר' שלוס ו א).

***הֹבֶר**, ש"ז, מ"ר הֹבְרִים, כנ' הֹבְרָיו, הוברייו, — ידיעת ההובר, Astrologie: היה (בלק) יודע בהוברייו שישראל נופלין בידו לפיכך הפקיר את בתו ונפלו בה כ"ד אלף (מד"ר במדב' כ).

ב.***הבר**, ממנו *הֲבָרָה.

***הַבְרָאָה**, ש"נ,— א) שה"פ מן הִבְרִיא, עשה בָּרִיא: יום הבראתו כיום הולדו (שבת קלז.), שהבריא הילד מהמילה. כל שחין יקשה הבראתו וסתימתו מפני לחיות יורדות אליו אם רבים ואם חמים מבלי שיגמר רוע מזג האבר אשר בו השחין הנה אנחנו נקראהו קשה ההבראה (פרקי משה כג).—ב) שה"פ מן הִבְרָה את האבל: ועוד יש ללמוד מדברי ר' אברהם שעושין הבראה בחוה"מ (מרדכי, מו"ק תתפד). דיני סעודת הבראה לאיש ולאשה (שו"ע יו"ד שעח). צריך להברותו הבראה ראשונה שבימי אבלות (שם, סוף הסימן). — ואמר הפיט: בכל יום ויום תרבה את ההַבְרָאוֹת, וכצבי תרוץ לאכול מפרות הבריאות (תוכח' מוסר, עזר' הבבלי י).

***הִבָּרְאוּת**, ש"נ,— שש"פ מן הִבָּרֵא, נברא: ולזה נראה הבראות השדים קודם האדם (רשב"ל דורן, מג"א ח"י ד).

***הֲבָרָה**, ש"נ, מ"ר הֲבָרוֹת, — א) קול שאינו לא ברור וצלול, Geräusch; bruit; noise: התוקע לתוך הבור וכו' אם קול שופר שמע יצא ואם קול הברה שמע לא יצא (ר"ה ג ז). לא היו ישנין כל הלילה כדי שישמע כהן גדול קול הברה ולא תהא שינה חוטפתו (יומא יט:). קול הברה שעושין הריחים (רגמ"ס ב"ב יח.). ריאה

---

[1]) קצת החכמים החליטו כי זהו שרש הבר a) בערב' שמשמש בלשון זו במשמ' חתך.

[2]) לא נתברר שרש שם זה. יש אומרים שהוא מן הבר בערב' במשמ' חתך, אך זה רחוק. — [3]) כך הקרי, ובקצת ספרים הקרי והכתיב. אבל ברוב הספרים הכתיב הברו, אך אין לכתיב זה שום מקום לפי משמ' הענין שנדרש דוקא בינוני פועל, והכתוב בעצמו מפרש משמ' מלה זו. ויש סברו כי זו היא בעצמה המלה חבר בחית, בחבריך, שנזכרה שם בפסוק הקודם, וכן חֹבר חבר. זו היתה דעת בן קריש, ואעפ"י שהשיג עליו מנחם בן סרוק, נטה לדעת זו גם ריב"ג. אך קשה לפי דעת זו הסמיכות לשמים, כי מה טעם יש בחֹברי שמים? גם פרושו של מנחם, מן ברור, אינו נכון.

a) هبر

שתשמע כה הברה בשנופחין אותה אם ניכר המקום שממנו תשמע ההברה מושיבין עליו רוק וכו׳ אם נתגדנד בידוע שהיא נקובה (רמב״ם שחיט׳ ז ז). ריאה שנופחין אותה ושומע הברה שלה (והזהיר ויקר׳ מג.). כי בקול הסירים באכול בם לשון אש שישמעו קול ליבשותם ודקותם ואין קול הברתם רק לרעתם כי אז ישרפו כן הוא שחוק הכסיל כי בעת הברת קול שחוק שמחתם אוי הם כנשרפים ונאבדים (ר״מ אלשיך, משלי ו כג). בקול מים רבים המוגרים במורד שיש להם קול הברה גדולה (מעין גנים לאיוב ג). ועל הברקים ועל הרעמים ועל קול הברה שנשמע בארץ ועל רוחות שנשבו בזעף (טוא״ח, ברכ׳ רכז). — ואמר המליץ: אשר יפרוץ ברעיונו הלא הוא כמו אבן בעמקי ים צלולה, וישתבש ולא ידע להשיב לבד קול אך וְהַבָרָה צלולה (ר״מ בן הביב, דרכי נעם). — ובמשמ׳ שמועה וספור דברים אדות ענין בלי יסוד ברור: מעשה בחסיד אחד שהיה חופר בורות שחין ומערות לעוברים ושבים פעם אחת היתה בתו עוברת לינשא ושטפה נהר וכו׳ מיד נפלה הברה בעיר באת בתו של אותו האיש (ירוש׳ דמאי א כב.). פעם אחת נפלה הברה בעיר ובאו סרקיים ונטלום ונתקלקלו הלוים בשיר (בם ר״ה נט:). לא שישמעו קול הברה (שפלונית נתקדשה) אלא כדי שיהו נרות דולקות ומיטות מוצעות ונשים טוות לאור הנר ושמחות לה ואומרות פלונית מתקדשת היום (גיט׳ פט.). מיד נפלה הברה בעיר פלוני בן פלוני נשכו נחש ומת (מד״ר כרא׳ י). — ב) יהוצאת האותיות והתנועות בהשמעת הקול שלהן, Aussprache prononciation: ותכיר הברת יתר המלים הנשרשים והבאים לשרת (מנחם בן סרוק, זרה). בבגדו כתיב ולא בביגדו אין הברת חירק בלא יו״ד ונקודה שתחת הב׳ במקום יוד משתמשת (רש״י קדוש׳ יח:). עשה לו (האלהים להאדם) גרגרת להעלות ולהוריד נשמת רוח חיים מן הלב מתוך הריאה אל הנחירים ואל הפה ולהוציא הברת קול הדיבור היוצא מתוך סימפוני הריאה (סמ״ג, מ״ע ג). שהן (התנועות) פעמים ארוכות ונמשכות בהברתן ונקראו בשם תנועות גדולות ופעמים קצרות ונמהרות בהברתן ונקראו בשם תנועות קטנות (תל״ע כ ז). — ג) יביחוד בדקדוק, האותיות והתנועות שאפשר להוציא ביחד בפסק אחד של הקול, Silbe; syllabe; ·ble: כל תנועה עם האות המתנועע על פיה להיות מרגשת במבטא נקראת הברה ויש מלה בת הברה אחת כמו אָב בֵּן אָח אֵם ויש מלות מרכבות משתים ושלש הברות ויותר עד חמש כי לא נמצא מלה עברית יותר מחמש הברות ומספר ההברות לפי מספר התנועות כי לפעמים שתים ושלש גם ארבע אותיות מרגשות בתנועה אחת ולהברה אחת תחשבנה כמו בֵּין בְּשׁוּב וכו׳ והתנועה אשר אין אחריה שוא נח ולא דגש חזק היא הברה פשוטה וכו׳ ד״מ בָּא הברה אחת ופשוטה, הֵבִיא בת שתים, הֵבִיאוּ בת ג׳ הברות פשוטות וכל תנועה אשר שוא נח או ד״ח אחריה המחברת אליה במבטא היא הברה מרכבת ד״מ קָם בת הברה אחת קַמְתֶּם בת ב׳ הברות מרכבות (תל״ע ט).

***הַבְרָחָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִבְרִיחַ: ההברחה וזכורה בתלמוד וכו׳ והפירות אוכל אותם הנברח כל זמן שההברחה אצלו (שו״ת הרי״ף רלו). עד שתכתוב בשטר זה מהיום נתונים (נכסי) לך ולכשארצה יש כאן הברחה מבעלה שאם בא לזכות תאמר איני רוצה (רש״י כתוב׳ עט.). משום דע״י הברחה הוו נכסים שאינם ידועים (תוספ׳ שם). ואין משביעין למקבל מתנה שלא היה הברחה בדבר (ב״י טוחו״מ לט). גם טוענין (האחים) שהכל היה דרך הברחה הן מהזקנה הן מאביהם ומעולם לא פרעו דבר משלהם רק משל אביהם (שו״ת רמ״א קט). אם מכוון שיתקיימו דברי השטר לא נקרא הברחה (תשו׳ חו״י רי). —ומ״ר: שראוי שיבטלו כל שטרי הברחות ותחבולות שיעשו עד היום הזה (טחו״מ, גביית חוב לט).

***הַבְרָיָה**, ש״נ, — כמו הַבְרָאָה: דין הספד וצדוק הדין והבריית אבלים בחנוכה (שבלי הלקט, חנכה קלב).

***הַבְרָכָה**, ש״נ, —שה״פ מן הִבְרִיךְ, למשל גפן וכדומה, באדמה: שוב בדקתי בעובדי כרמים ואמרו לי כי רוב כרמים מוברכים וכו׳ על ידי הברכה שקורים פרבימי״ר (סמ״ג, סי׳ קמו, בשם ר״ש).

***הַבְרָקָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִבְרִיק: בעופפי חרבי בעפעפי שחר ואמרנו שמה כי ענין הכל הברקה וליהוט (הפרסים לריב״ג, עוף). והברקת החרב היא משל להזהרת הנביאים (רד״ק יחזק׳ כא יח).

***הַגְבָּהָה**, ש״נ, —שה״פ מן הִגְבִּיהַּ, במשמ׳ לקח דבר מונח על הארץ והרים אותו: בהמה גסה נקנית במסירה והדקה בהגבהה (קדוש׳ א ז). לא

תהא חזקה גדולה מהגבההה שהגבההה קונה בכל מקום (כ"ב נג:). — ׳ביחס להקול: ענין הגבהת הקול (רד"ק ירמ' ז עז). — וכמשמ' התרוממות: הלל אומר השפלתי זו הגבהתי והגבהתי היא השפלתי (מד"ר שמות מה). הנה החרון אף יגיד הגבהה ונפילת אפים יגיד ההשפלה (חוה"ת, ברחש' ד ה).

***הַגְבָּלָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִגְבִּיל, שם גבול: בארבעה אמר להם מצות הגבלה (שבת פז.). ומה השיב משה לפני הגבורה זו מצות הגבלה (שם). מצות הגבלה נאמר לו בו ביום וכו' ועלה והגיד שקבלו עליהם מצות הגבלה ונאמרה לו מצות פרישה (רש"י שם).—ואמר הפיטן: וסדר ענינם ומצות הַגְבָּלָתָם, ובנה מזבח וכרת בריתם (יוצר ב שבוע', בשורי). —ובהשאלה: ככה חלקו אותם הראשונים על אלה החמשה המוצאים מבלי הפרש ולא הגבלה (הקדמה, שער ב). כי היה הסדור וההגבלה בדברים העיוניים ממה שיעזור אל ההבנה השלמה זיביא אל זכרונה (הקד' אברבנאל לס' יהוש'). וההגבלה מאלה השאלות אינו מגביל הנה אמנם עזב ההגבלה בזה עד השלישי מספרו וכו' אבל הוא מתחיל בו בכאן לדבר בהם קצת בדרך הגבלה ואומר שראוי שיהיו חלקים מנפש (תגמ' הנפ' טו:). שאם כן תהיה ההגבלה הזאת כהגבלת מגביל לא על צד החיוב אבל בכונת מכוון אשר כיון זה לתכלית קיום המציאות (דרך אמונה, ביכאגו א א). אותם הלשונות שיסבלו פירושים וכוונות בבלתי הגבלה בסבת שתופים נופלים בלשונות ההם (בו"ת תמת ישרים לד). ומן הנמנע הוא שתהיה הגבלה כזאת נופלת בכל אחד מהם במקרה (ספורנו, אור עמים, שמים). וכן אנו אומרים ולתפלתם שעה וכו' שמזה בא הגבלת כח העצמי לעזור ולהושיע לנגד כל מנגד (מאמ' יקרים. גביע הכסף ג).

***הַגְבָּרָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִגְבִּיר: מעשה הבורא והוא הגברת אבשלום והשליטו על כל אשר לדוד (האמונ' והדעות ד ה). ויהיה החפץ בואת התרגזך אלי העתרתך אלי בדברים והגברתך לשונך עלי (השרשים לריב"ג, רגז). וכוסף אל מדרגה למעלה ממדרגתו והיא המדרגה אלהית והוא עומד ומחשב במה שראוי לו לעשותו בהגברת טבעיו ומדותיו ואיננו נותן לכח הכעס רצונו (כוזרי ה י). —ובפרט בלשון ספרי הקראים, הוכחה והוצאת דבר מדבר על ידי הקש הגיוני, כהגברת הדעת: וכבר בארנו הגברת הוצאת העלה למשפט (ספר היּשר ליבוע הקראי, העריות 51). וכן האסור היוצא מעקר הששי בכלל שהוא ע"ד ההגברה לפי דעת רבי' ישועה (ספר העריות למשה בשיילי. הקדם 61). והדרך השביעית מה שהוא אסור בהגברה כמו שסבר רבי ישועה (שם 67).

הגג, ממנו הֻגִּיג.

***הַגָּדָה**, ש"נ, מ"ר הַגָּדוֹת, — שה"פ מן הִגִּיד, — א) ספור דברים ממעשים שארעו לפנים וכדומה, Erzählung ; narration: אומר לפניה (הכהן לפני הסוטה) דברים של הגדה ומעשים שאירעו בכתובים הראשונים (סוטה ז:). א"ר יהודה בן פזי מסורת הגדה הוא כי שרה אמנו כשירדה למצרים כדנוה בריחים (פסיק' דר"כ, ויהי בחצי הלילה). שבעה דברים אשר בהם יהיה המדע ובידיעתם יגיעו אל כל החכמות כאשר זכרום הפלסופים והם ההגדה והדמיון וההפך והחבור וההפרש והמופת וההשלמה (הקדמה, שער כח). נבואות או הגדת העתידות (הקד' ר"י אברבנאל לנבי' ראש'). להגיד הנבואות אשר נבא הנביא עליהם שלא יתכן הגדתם כי אם אחרי הצעת הספורים (שם). ההגדה הוא ספור הדברים הנעשים הרחוקים מזמננו (נופ' צופ'. מסיר ליחון ח). — והגדת עדים עדותם, Aussagen, déposition ; attestation; הלכה כר' יהושע בן קרחה בקרקעות ובמטלטלין דאפילו זה אתר וזה בין בהגדה[1]) ובין בראיה עדותו כשרה (ר"ח סנה' ל:). — ב) כמו *אַגָּדָה, עי' זה: ובמה היתה הגדת היום אמרו לו בפרשת הקהל (חגי' ג.). עקיבא מה לך אצל הגדה כלך מדברותיך אצל נגעים ואהלות (שם יד.). כל מקום שאתה מוצא דבריו של רבי אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בהגדה עשה אזנך כאפרכסת (חול' פט.). שנים עשר דברים שאלו אנשי אלכסנדריא את ר' יהושע בן חיננא ג' דברי חכמה ג' דברי הגדה ג' דברי בורות ג' דברי דרך ארץ וכו' ג' דברי הגדה כתוב א' אומר כי לא אחפוץ במות המת וכתוב אחד אומר כי חפץ ה' להמיתם כאן בעושין תשובה כאן בשאין עושין תשובה (נדה סע:). וראה ר' יוחנן בן זכאי יושב ומלמד תורה

---

[1]) בארמ' בגמ' שם: באקשי הגדת לראיה קמיפלגי וכו'.

והתלמידים יושבים לפניו בפרק משגמרו הפרק אמר להם הגדה (תנחומא לך לך ו).— ומ"ר: אין למדים מן ההגדות (ירוש' פאה ב יז).— ד) הגדה של פסח, מה שקוראים היהודים בלילה הראשון של פסח בשעת הסֵּדֶר, עי' זה: ואין עוקרין את השלחן אלא לפני מי שאומר הגדה (פסח' קיה:). סומא פטור מלומר הגדה (שם קיו:). ואין נכון להמתין עד לאחר ההגדה ולעשות (המוציא) עם טיבול המרור (מרדכי פסח', סדר הגדה בקצרה). נוסח ההגדה שנהגו בה ישראל בזמן הגלות (רמב"ם, סוף הלכ' פסח). דין מצות ההגדה וקריאתה וכו' והקוראין את ההגדה צריכין שיהו שלשה וכו' לשון ההגדה מסודרת על סדר הפסוקים (שבלי הלקט, פסח ריח). —ה) השתמשו בשם זה הסופרים החדשים במשמ' ספור פחות או יותר בדוי, דמיוני, שאין לו יסוד במציאות. .Mythe ; myth

°**הַגָּדִי**, ת"ז, — מטבע ההגדה: אם היה בספר התורה חלק הגדיי מהדברים אשר עברו וחלק נבואיי מהגדת מה שהיה (ר"י אברבנאל, הקד' פי' נביא' ראש').

°**הַגְדָּלָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִגְדִּיל: : וההרכבה (מן כביר ואביר) להגדלה (רד"ק ישע' י יג). תתאר התורה קצתם במלות ההגדלה יותר ממה שתתאר קצתם (אמונה רמה ד ג). ולזה היה ההגדלה לאלה החלקים ראויה ומחוייבת (הקד' ר"י אברבנאל לנבי' ראש'). ומפני זה גזר יהושע שההגדלה שיעשה היום הזה ושידעון ישראל שהיה האל יתברך עמו באופן שהיה עם משה אינו כי אם בקריעת הירדן (שם, יהוש' ג ז). ואולי בזה אזכה את ארחי לזכות בהגדלת התורה (שם). ותשאל עוד ותאמר מה תכלית ההתנשאות מן הארץ ותענה להגדיל וכו' ותשאל ותאמר ומה תכלית הגדלתו אצל מי שיראהו ותענה כדי שייראו ויפחדו ממנו (מו"נ א סט). הודיענו בכתוב הזה כוונת מתן התורה וצורך הגדלתה ורבוי מצותיה (מלמד התלמיד', בראש').

°**הַגְדָּרָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִגְדִּיר, בהשאלה במשמ' הנחת גדר לדבר שע"י יוגדר הדבר ויודע לנו מהותו: והמתואר בו במציאותו אם יותר או פחות ממין אחר ובזה תשלם הגדרתו (משה ריאטי, מקד' מעט ד).

הגה, ממנו הֶגֶה, הָגָה, הָגוּת, הָגִיוֹן, *הָגִיָּה.

א.**הֶגֶה**, ש"ז, — קול שאון ונהימה, Gemurmel ; bruit ; growling: שמעו שמוע ברגז קלו (של אלהים) וְהֶגֶה מפיו יצא תחת כל השמים ישרהו ואורו על כנפות הארץ אחריו ישאג קול ירעם בקול גאונו (איוב לז ב-ד). — וכמו"כ קול האנחה בשעה של קינה ובכי, Gestöhn ; gémissement ; groans: קינים וָהֶגֶה והי (יחזק' ב י). כי כל ימינו פנו בעברתך כלינו שנינו כמו [1]) הֶגֶה (תהל' צ ט), ר"ל באנחות וקינות.

ב.°**הֶגֶה**[2]), ש"ז, — הקרש שבאחורי האניות שעל ידו מטים את האניה הנה או הנה, Steuer ; gouvernail ; helm: כי הנה כַּהֶגֶה[3]) ביד המלח, ברצותו אוחז וברצותו שלח, כן אנחנו בידך אל טוב וסלח (מער' יוה"כ, כי הנה).

א.**הָגָה**, פ"ע, עבר הָגִיתִי, עת' אֶהְגֶּה, יֶהְגֶּה, מק' הָגֹה, — א) הָגְתָה היונה, הוציאה מגרונה קולה הטבעי, העגום והרך, gurren ; roucouler ; to coo: נהמה כדבים כלנו וכיונים הָגֹה נֶהְגֶּה (ישע' נט יא). כסוס עגור כן אצפצף אֶהְגֶּה כיונה (שם לח יד). — וגם האריה וכדומה, כשהוא משמיע קול סתום מתוך הגרון: כאשר יֶהְגֶּה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רעים מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה (ישע' לא ד). — וכן לכל קול דומה לזר מהגרון: ידיהם (של הפסילים) ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו לא יֶהְגּוּ בגרונם (תהל' קיה ז). ההוגים כיונים והמנמין והמפפין בידיהם והבועטין ברגליהם (דא"ר ב). הרגל גאותנות בימים ההם.—והאדם בשעת צערו, נאנח בקול סתום: לכן ייליל מואב למואב כלה ייליל לאשישי קיר חרשת תֶּהְגּוּ אך נכאים (ישע' יו ז). אל אנשי קיר חרש יֶהְגֶּה[4]) (ירמ' מח לא). — ובכלל השמיע קול המיה: למה רגשו גוים ולאמים יֶהְגּוּ ריק (תהל' ב א).—ב) הָגָה בספר וכדומה, עַיֵּן בו וקרא בו

---

[1]) צ"ל במו, ב במקום כ.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [3]) ממה שנאמר אחרי כן ביד המלח וברצותו אוחז וברצותו שלח, נראה ברור כי הכונה לדבר שאוחז המלח בידו להוליך בו את האניה. והנה י"א כי כונת הפיטן להמשוט, אך לזה לא היה לו צרך להמציא מלה חדשה, ולכן יותר יש לסבר כי כונתו בשם הגה היתה להקרש שבו מטים את האניה לפי רצון המלח. ואולי באמת בנה הפיטן מלה זו על פי הכתוב הגה ברוחו הקשה ביום קדים.

[4]) למדנחאי אֶהְגֶּה קרי.

וסבר בו, lesen, nachdenken ; lire, méditer read, meditate : לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וְהָגִיתָ בו יומם ולילה (יהוש' א ח). אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וכו' כי אם בתורת יי' חפצו ובתורתו יֶהְגֶּה יומם ולילה (תהל' א א-ב). לעולם ילמוד אדם תורה ואח"כ יהגה (ברכ' סג:). ולא אמר בהוגיה אלא בעושיה באלו שהן עושין את ד"ת (מד"ר דבר' יא). שחרי תורתי יפה אני נתתיה להגותה והוא אינו הוגה עד שמשכחה (כלה רבתי ח). וחכמי התלמוד בדורנו על דרכים רבים יש הוגה בו לדעת האסור וההיתר וכו' ויש הוגה בתלמוד להתפאר וכו' ויש אחרים שהוגים תמיד בתורה ובנביאים ובכתובים (ראב"ע, יסוד מורא א). ההוגה בתורת ה' אם יש לו לב היא תורהו ותשכיל נפשו יותר מאשר למדוהו והשכילוהו מלמדיו (שם ח).—והגה תורה מתוך תורה, הוכיח : הגה נה תורה מתוך תורה אמר כבר נאמר לי כירק עשב נתתי לכם את כל לאיזה דבר ריבה הכתוב בטהורין לקרבנות (ירוש' מגי' א עב:). — וגם בדברים מֻפשטים, בפעולות ומעשים, במשמ' התבונן אליהם וחשב בהם ודבר בהם : אזכיר מעללי יה כי אזכרה מקדם פלאך וְהָגִיתִי בכל פעלך ובעלילותיך אשיחה (תהל' עז יב-יג). זכרתי ימים מקדם הָגִיתִי בכל פעלך במעשה ידיך אשוחח (שם קמג ה). אם זכרתיך על יצועי באשמרות אֶהְגֶּה בך כי היית עזרתה לי (שם סג ז-ח). — והַלֵּב : לבך יֶהְגֶּה אימה איה ספר איה שקל (ישע' לג יח). לב צדיק יֶהְגֶּה לענות ופי רשעים יביע רעות (משלי יה כח). כי שד יֶהְגֶּה לבם (של הרשעים) ועמל שפתיהם תדברנה (שם כד ב). וינקשו מבקשי נפשי ודרשי רעתי דברו הוות ומרמות כל היום יֶהְגּוּ (תהל' לח יג).—ואמר בן סירא : והתבוננת ביראת עליון ובמצותיו הגה תמיד (כ"ס גני' ו לז). דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהן מוצא בהן טעם (ערוב' נד:). כך היה אומר לבי הוגה מרה ולענה (תנחומא לך לך יג). — ואמר המשורר : הֲגֵה תמיד לענות תשובות מוכנות (תשוב' תלמ' מנחם על דונש 28). הנפש הבהמית גוברת עליהם בימי ילדותם ובינה ובין הנפש ההוגה מלחמה וכו' אם הגבורה תהיה ביניהם שוה פעמים ההוגה ופעמים הבהמה יהיה הלק הבינוני הנמצא ברוב בני האדם ואם תהיה הנפש ההוגה גוברת באחרונה יהיה החלק הנחמד מכל השלשה ואם תהיה נפשו ההוגה נכנעת וכבושה וטבועה במצולות נפש הבהמית כל ימיה ולא יהיה לה גבורה כלל יהיה החלק הזה הרשע מכלם (הגיון הנפש לבר חייא ב). — והיה עסוק במחשבה : אז שגיתי באהבתך יפה-פיה, לבי הָגָה בך עיני צופיה (מפו. אה"ל כח). — ומק' הֹגו : פשע וכחש ביי' ונסוג מאחר אלהינו דבר עשק וסרה הרו וְהֹגוֹ [1]) מלב דברי שקר (ישע' נט יג).— ובחכמה : אשרי אנוש בחכמה יהגה ובתבונה ישעה (כ"ס גני' יד כ). — ואמר המליץ : הֲגֵה תמיד בתורת אל ודתו, ואוה וחשוק לישב בביתו (מוסר השכל). — ואמר הפיטן : קול דיצה וישועה מצפינים, באהלי צדיקים צפונים, ההוגים ביקרת מפנינים (יולר זכור, אלהים). — ג) בהרחבה, נרדף עם דִּבֵּר, sprechen ; parler ; to speak : שפתותיכם דברו שקר לשונכם עולה תֶּהְגֶּה (ישע' נט ג). אם תדברנה שפתי עולה ולשוני אם יֶהְגֶּה רמיה (איוב כז ד). פי צדיק יֶהְגֶּה חכמה ולשונו תדבר משפט (תהל' לז ל). כי אמת יֶהְגֶּה חכי ותועבת שפתי רשע (משלי ח ז). ולשוני תֶּהְגֶּה צדקך כל היום תהלתך (תהל' לה כח). גם לשוני כל היום תֶּהְגֶּה צדקתך (שם עא כד). לא יהא הוגה מפיו וקורא (ירוש' מגי' ד עד ד). משה שהוא הוגה בתורה בשבעים לשון (מד"ר בראש' מט). ומעמיד משה שהוגה את התורה בשבעים לשון (תנחו' לך לך כג). אלו סופרים ומשנים שהם הוגים ומשנים (מד"ר איכה, פתית'). ואשר יביאם אל זה הוא חלי שימצאו בנפשם לא יוכלו להגות בו

—[1]) כבר החליטו ריב"ג (הקד' הרקמ') למקור, ואמר כי אמרו ההא חלומה במקום קמוצה כדי לזוגו עם ה ו, שהוא, לפי דעת ריב"ג, הפעיל מן ירה, הורה. אך להפעיל זה אין כאן מקום לפי ענין המליצה, ולכן קצת קשה גם עצם דקדוקו של הֹרו, ומלבד זה ממשקל הכתוב, שהוא בנוי כלו על שלש שלש מלים, וכמו רוב שאר הפסוקים בפרשה זו, נשמע כי מלה אחת מאלה שתי המלים, הרו והגו, יתרה, ורגלים לדבר כי היתרה היא המלה הרו, שנכפלה אולי כהמלה סרה שלפניה, או מעצם המלה הגו, ועכ"פ אם לא נאמר כי הנקוד של הֹגו אינו מזמן תחית הלשון באמת אלא נתהוה אחרי כן מפני טעות הנוסחה ונתהותה המלה הרו, וחשבוה באמת להפעיל מן ירה, — קשה להבין נקוד הֹגו מפני טעמו של ריב"ג. וקצת החדשים ראו במלה זו מקור מן בנין פועל, אך כבר דחה ברט (NB § 15 a) דעה זו, ואולם גם דעתו שזה פעול מן קל אינו מחור, כי אין מקום כאן לפעול, ועאכו"כ שאין דעת הקדמונ' נכונה שזה הֻפעל. ואולי באמת נכונה דעת בֶטכר (Bö. Lehrb. § 498 c) כי אמרו לפעמים אות חלומה במקום פתוחה לתת להמלה יותר עז וכח. ועי' בהמבוא בחלק הדקדוק.

(מו"כ ג לא). — ואמר המשורר: במומי מעשי תבל פלאים וקצרו לַהֲגוֹת בהם לשונות (ר"י חריזי, הענק ג). —ואמר הפיטן: הוֹגֵי הדורים מפארים בשורו בסיני, ורצים ושבים מתיחדים בהטותו לסיני (שבת לפני שבוע', אורחות). — ד) *הוציא מלה או אות מהפה על ידי כלי הדבור: ההוגה את השם באותיותיו (סנה' י א). דע כי אותיות בגד כפת יהגו בהן בלשון עברית על שני דרכים (ר"מ ג'יקטיליא, אותיות הנוח לר"י חיוג). —וּפָעוּל ״הָגוּי: ההגוי באהיה אשר אהיה, וכל מאמינים שהוא היה והוה ויהיה (מוסף א ר"ה). לך יאתה כבוד ועוז הֲגוּיִם, חלד וכל שוכניה וכל האיים (קרוב' ב ר"ה, במו מפארים). אמת גמרת ששה פעמים אלהים חיים, מבראשית עד לעשות חתומים תווים, וכלם סופי תיבות המה הֲגוּיִם (סלית' ער"ה, אמת).

— נפע', *נֶהֱגָה, — שהוגים אותו, שאפשר להגותו, להוציאו מהפה בכלי הדבור: הכותב שתי אותיות וכו' והן נהגין זה עם זה (שבת יב ד). לא נוכל לקראו בשם ההויה ואינו נהגה כפי אותיותיו לדעת שאין הויתו הוית צורה (ר"י ג'יקטליה, גנת אגוז א, ההויה). שם בן ארבע אותיות הגדול והנורא הבלתי נהגה (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חקור דין א יא). הסכימו שתהיה התנועה נחלקת בשפתים שהם בומ"פ נהגות בצורת הבית ובצורת הואו ובצורת המם ובצורת הפא (בל"ה, בית נאמן יג.).

— הפע', הַהְגָּה, בינ' מַהְגֶּה, מַהְגִּים, — כמו קל, השמיע קול המיה לא ברור: וכי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הידענים המצפצפים וְהַמַּהְגִּים (ישע' ח יט). צופין (הקוסמים) ואיגם יודעין מה צופין מהגין ואינן יודעין מה מהגין (סוט' יב:). — ״והיונים: שהם מצפצפים כעגורים ומהגים כיונים (רש"י שם).

ב. הָגָה[1], פ"י, מק' הָגוֹ, — הגה סיגים מכסף וכדומה, הבדיל, הוציא והסיר את הסיגים מתוך הכסף או הזהב, eliminate ; éliminer ; ausscheiden: הָגוֹ סיגים מכסף ויצא לצרף כלי (משלי כה ד). — ובכלל הגהו לפני פלוני או מלפני פלוני, הסירו, הרחיקו: הָגוֹ רשע לפני מלך ויכון בצדק כסאו (שם ה). — פ'ע' קל, הָגָה מן, — הוסר, הורחק: ועמשא (שהרגו יואב) מתגלל בדם בתוך המסלה וירא האיש כי עמד כל העם ויסב את עמשא מן המסלה השדה וכו' כאשר הֹגָה[2]) מן המסלה עבר כל איש אחרי יואב (ש"ב כ יב-יג).

ג. הָגָה[1]), פ"י, —הָגָה הרוח הקדים את הקמה שעל פני השדה, להט ושרף אותה: בסאסאה בשלחה תריבנה הָגָה[2]) ברוחו הקשה ביום קדים (ישע' כז ח).

ד. *הָגָה, פ"י, — הגה את המכה, עשה איתה כאבת מאד: הביא עליהם איש צר ואיב זה המן והגה את מכתן (מד"ר איכה, כי לא יונה). בתולותיה נוגות שהיה זה בא ובועל והיה זה בא ובועל עד שהגו את מכתה והיא מר לה מר לה לערותה (שם, דרכי ציון). העמיד עליהם אדם קשה ביותר לנסותן זה נבוכדנצר ועמד והגה את מכתם (שם שה"ש, זאת קומתך).

״הָגָה, ש"ז, — כמו *אָגָה, מין קוץ, עי' *אָגָה.

״הַגָּהָה, ש"נ, מ"ר הַגָּהוֹת, — שה"פ מן הִגִּיהַּ, עי' נָגַהּ, א) עיון בדבר כתוב או נדפס לראות אם לא נפל שם טעות, ועצם תקון הטעות, das Korri- gieren ; correction: הגהת ספרים מסברא עברה היא וראוי לנדות עליה (רמב"ן, חיד' פרק יש נוחלין). ויש לי לספר כמה וכמה שמחקו ועקרו מן הספרים העיקר מדוקדק ומפולפל יותר מן הגהתם שהוא שבוש ומשגה (הרא"ד, פרק יש מדיר). מי שלא יקרא ההקדמה לא ידע משפט הקונטרים ומעשהו ולא יבין באיזה צד הוסדרה ההגהה ואיך יגיהממנו וכו' יען שבהיותי קורא במדרשים זה כמה שנים וראיתי הטעיות והשבושים שבאורך הזמן נפל בהם וכו' עשיתי בהם הגהה כפי יכולתי וכו' באתי במגילת ספר כתוב כל אותן ההגהות כדי שיוכל כל מי שירצה להגיה ממנו ספרי מדרשיו (הקד' אות אמת). ובפרט בהגהה מדויקת אשר השתדלתי בכל מאמצי כחי וכו' להסיר כל הטעיות והשגיאות שמצאתי בדפוס הראשון (חתי' המגיה לפי' אברבנאל על נביא' ראש'). ולי זעיר בגוברין נראה בעיניהם להציג על משמרת ההגהה (הקד' המגיה לס' הלבוש). ובשעה שהייתי כותב דבר זה היתה

---

[1]) רק עברית. בלשונות האחיות אין לו חבר במשמעה זו. — [2]) ר"י חיוג וריב"ג וכן קצת החדשים החליטוהו לְהִפְעַל מן יגה, וא"כ חסרה וו, ולכן יותר נראה שהוא פֻעַל או פֹּעַל קל, ויש קוראים הוסר או הוסב.

[1]) אולי קצת דומה להפעלים הַג' a), אַג' b) בערב' שמשמשים במשמ' הדליק האש, והיתה האש לוהטת מאד, והַגִ'ו c) היה היום חם מאד, ועי' בהערה לקמן. — [2]) נתלבטו המפרשים בפרוש פסוק זה, והחדשים הגיהו בו הגהות מתחלפות, ורגלים לדבר כי הכתוב קצת משובש, עכ"פ לפי הנוסחה שבידינו הפרוש היותר מתישב לפי הענין הוא הרשום בפנים. ועי' ערך סאסא.

a) هَجَّ b) أَجَّ c) هَجُوَ

שעת חירום מעסק אתו שטן שקם למשחית בק"ק פראג יע"א בעסק הגהת הדפוס מהש"ס והתפלות בהגהות שונות ומשונות (בֹּאל' יעבץ א לג). — ב) הערות והוספות בדברי מחבר וכדומה: הגה"ה ובסיפא דהריני נזיר מאה יום וכו' וצ"ל לרב מתנא וכו' (תוספ' נזיר יז:). זאת הגה"ה מורי רבינו יצחק וכו' נראה דלפי הגה"ה זאת ר"ל דלא בנזירות וכו' (שם). פירש רש"י בהגהה וכו' (התרומה, נדה לח). במקומות כאלה (שטעה המחבר במקום המאמר שהביא) עשיתי הגהות קצרות להורות בם הדרך האמתי (חתי' המגיה לפי' ר"י אברבנאל לנביאי' ראש'). — ג) יבמלאכת המליצה. מאמר קטן שבא כמו לפרש ולבאר מה שנאמר קודם: ההגהה היא מאמר כאשר יעזב בו דבר ויקח היותר נאות בענין כאלו הוא מגיה מה שכבר אמר והמשל מפלטי מאויבי אף מן קמי תרוממני כאלו הגיה מה שכבר אמר מפלטי מאויבי אמר שלא ההצלה לבד עשה מן האויבים אבל עשה עמו דבר מעולה יותר שעשה אותו נשא ומרומם יותר משנאיו שהוא גדול יותר מן ההצלה מהם (נופ' צופ', מסיר ליאון ד כג).

***הָגוּי**, ש"ז. מ"ר הגוים, — בה"פ מן הגה: פרשה דת הלכות שחיטה אל תתעלם ממנו בהגויים, מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים (הקד' לרבע"ג, קונן מעש' גאונ').

***הָגוּן**[1], ת"ז, לנק' הֲגוּנָה, מ"ר הֲגוּנִים, הֲגוּנוֹת, — ראוי, נכבד, חשוב, **worthy, fit ; digne ; würdig :** מלך רשע אתה ואין אתה הגון שיעשה נס על ידך (ספרא אמור קלז). אני אלך שמא ילך אדם שאינו הגון ויודיעו (ב"מ נט:). כל השונה לתלמיד שאינו הגון נופל בגיהנם (חול' קלג.). אין מלמדין תורה אלא לתלמיד הגון נאה במעשיו (רמב"ם, ת"ת ד א). כל בית ישראל שהוא הגון שכינה עמהם (הוא, סנה' ג ז). — ולנק' יהֲגוּנָה: שאליעזר עבד אברהם השליח לקחת אשה הגונה ליצחק אבינו בקש מהשם שיזמין לו אשה ראויה כמוהו (מלמ' התלמיד', חיי שרה). — הָגוּן פלוני לפלוני ועל פלוני: אמר לו הקב"ה למשה משה הגון עליך בצלאל אמר לו רבש"ע אם לפניך הגון לפני לא כל שכן וכו' הלך ואמר להם לישראל הגון עליכם בצלאל אמרו לו אם לפני הקב"ה הוא הגון ולפניך הוא הגון לפנינו לא כל שכן (ברכ' נה.). — והָגוּן לדבר פלוני: עד שאתה משאיל עליו אם הגון הוא למלכות אם לאו שאל עליו אם ראוי לבא בקהל (יבמ' עו:). ותרא אתו כי טוב הוא וכו' הגון לנביאות (סוט' יב.). למלך שהיה לו בת אחת ובא אחד ותבע בה ולא היה הגון לה וכיון שבא אחר שהיה הגון לה ותבע בה אמר קומי הנהרי (שבא) נהוריך (פסי' דר"כ, קומי אורי). כי אינו הגון מצד שנותיו וכחו לזה עדין (להמית מלך) (ר"י אברבנאל, שופט' ח כא). — ודברים לא בע"ח: מכאן לרואה בחברו דבר שאינו הגון צריך להוכיחו (ברכ' לא:). אמרה (הלבנה) לפניו רבש"ע הואיל ואמרתי לפניך דבר הגון אמעט את עצמי (חול' ס:). שהסנדל יש לו שתי תרסיות וכו' וכשנפסקה חיצונה אינו הגון שוב לתקנו (רש"י שבת קיב.). — ואמר הפיטן: אנשי אמונה אבדו ואין הגון להמציא תרופה (סליח' מנח' יוה"כ, אנשי אמונה). — ומ"ר: מעשה באשה אחת שהיצר לה בנה אמרה קינם כל מי ששילח עלאי איני מהזירתו וידעו בה שני בני אדם שאינן הגונין וקפצו עליה (תוספתא ב"ק ח יו). — ואמר הפיטן: ונתערבו דמי אחים ואחיות, ודמי חתנים וכלות, ודמי חכמים וחכמות, ודמי הֲגוּנִים וְהֲגוּנוֹת (סליח' ער"ה, אלה הכט). ודברו אליו דברים הגונים מה הגונים שאם היה הוא ילד והיא זקנה הוא זקן והיא ילדה ועמד ואמר שישאנה לו אומרים לו כלך אצל כמותך (ספרי, תצא רנ). — ובלי מתאר לפני פעל בעין תה"פ, במשמ' דבר הגון הוא: כלום הגון להם שתתן להם ותהרגם (ספרי, בהעלותך לה).

***הֲגוּנוּת**, ש"נ, — סגולת מה שהוא הגון: התיקונים והיפויים על צד ההגונות וההשמנ' (נופ' צופ', מסיר ליאון ב י). וסבל ההתעמלות ההגונות היא שררת הנפש ונצחונה בערך אל הדברים בלתי הגונים ובלתי תועלתיים (שם יד). שראוי ליכנס בסכנה בעד האבות וכו' שנאהב אותם לפי המשפט ונרגיל חלקי ההגונות (שם). ומה שקראוהו הגונות ויראת חטא הוא דבר רע נשחת נתעב ונאלח (שם).

הָגוּת, ש"נ, — מה שהלב הֹגה: פי ידבר חכמות וְהָגוּת לבי תבונות (תהל' מט ד). רוצים לגופם על הגות משנה ללמוד בכל עמל ויגיעה (ר"מ דרעי, לקו"ק עד). — ובמשמ' מבטא והוצאת המלים בכלי הדבור: נעדר מפינו הָגוּת קדש מעוזינו ותהי לנו חזות כל משאותיו ונאמי דבר פיהו כדברי הספר החתום (הקד'

[1]) עי' הגן.

עכּוית לס' האגרון, זכר' לרא"ב ה). הוו אעפ"י שנפלה מן הכתב (במלת ואכל) קיימת בהגות הלשון (ר"מ ג'יקטיליא, אות' הנוח לר"י חיוג).

***הַגְזָמָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִגְזִים : ולעוצם אורך זה הזמן אמר שהוא לאלף דור על דרך ההפלגה והגזמה (רלב"ג, באור על דה"י טז, אולה"ס ב). — ובמשמ' אִיּוּם : וישלח משם כתבים לראובן שאם ירצה ליפרע מחובו בבגדים לערך כך הנה מה טוב ואם לאו שלא יפרע ועוד הגזמות הרבה (שו"ת מהרב"ס, יו"ד קכ). האמת שהיה טוען שמעון בהגזמותיו שבדין היה עושה מטעמים ידועים אצלו (שם).

***הֲגָחָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵגִיחַ : ונהרותם שהיו סוערים ומתגעשים בדליחת רגליך ובהגחתך (ר"א מבלנגלי, פי' יחזק' לב יד).

הָגִיג[1], ש"ז, בכנ' הֲגִיגִי, מ"ר הֲגִיגִים, — דבור בלחש, בעמק הרגש, באנחה, מפני צער ושברון לב : אמרי האזינה יי' בינה הֲגִיגִי [2] (תהל' ה ב). חם לבי בקרבי בַּהֲגִיגִי תבער אש (שם לט ד). — ואמר הפיטן : ענה קוטרי רקת מרקחת, רחש ניב מלקחת, הֲגִיג בוער בקלחת (סמא"ל, הושע' ליוס ד, ענה איומה). דוק שמיך בירכתיהם גם שם אם אסק, הודיך שם לשפטני עַל כל הנעסק, וַהֲגִיגִי ברוב שגגי בכיור אש הנסק (סלית' מוס' יוה"כ, יתכיאני). בליל זה בשר לזרעם, הֲגִיגְכֶם לפני נבחר, וממעל תשמיע, זכותם לכם נצורה (סמא"ל, עכּוית לכפור, כך בטחו). — ואמר המשורר : יהגו ויגשו כי השבו הגיגם בין וגם דיעה (ר"מ דרעי, לקו"ק עד). לדבריו אלה פזרה עינו אש יוקדת, ולשונו תוך פיו מאש הֲגִיגוֹ נצרבה (יל"ג, מלח' דוד כפלשת' ב).

*הֲגִיָּה, עי' *הֲגִיָּיה.

הִגָּיוֹן[3], ש"ז, סמי' הִגְיוֹן, כנ' הֶגְיוֹנָם, — א) קול המית נימי הכנור וכדומה, Rauschen d. Saiteninstrumente ; Bruit des instruments à cordes ; sound of string instruments : להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות עלי עשור ועלי נבל עלי הִגָּיוֹן בכנור (תהל' צב ג-ד). הִגָּיוֹן סלה. (שם ט יז). —*וקול הרעם : הפקחים יודעין רמוזו והגיונו (מד"ר כרא"ב' יב). — וגם *קול השירה בפה : דור אחר דור היה לנו (לשון העברית) למורשת מדי היותנו בארץ ירושתנו, בחסדי קדושינו למלאכות מלכינו לשירות לוינו לנגינת כהנינו ביד נביאינו לחזון בפי שרינו לְהִגָּיוֹן (רסע"ג, הקד' סאגרון).—ואמר הפיטן : עלי הִגָּיוֹן מחוליה, אשר שמם בעריה, ועלי ועד אשר שמם ובטול סנהדריה (קינ' לת"ב, אלי ציון).— ב) כמו הָגוּת, מה שהלב הֹגֶה : יהיו לרצון אמרי פי וְהֶגְיוֹן לבי לפניך (תהל' יט טו).—ואמר הפיטן : מלאכי רחמים משרתי עליון, חלו נא פני עליון, במיטב הִגָּיוֹן (סלית' יוס ג, מלאכי). אאמיר בסתתר במעון חביון, אערכה פלאותיו זו לזו בְּהִגָּיוֹן (יוצר שבה"ג, אאמיר). חלבי ודמי הנמעט בצומי, תמורי חלבים ודמים, קבל הִגְיוֹן לבי אשר ערכתי היום בנעימי, זה עשרת הימים (סלית' מנח' יוה"כ, מחלת כפי). זדוני לגיוני, מחוק עם שגיוני, זכר לי בְּהֶגְיוֹנַי, ברית בין הבתרים (סלית' מוס' יוה"כ, אלהי). איכה הגת בְּהֶגְיוֹנֵךְ, להדוף ביד הוללים המונך (קינ' לת"ב, איכה אלת). אבינו מלך אנקת עמך ישראל ישועתו, ראה ממרום להסכית תחנתו, בטוי הגיונו יערב כמנחת קדמתו (סלית' מנח' יוה"כ, אבינו). סופקת כף אל כף והומה בְּהֶגְיוֹנָהּ, איה אפוא תקותי ותקותי מי ישורנה (סלית' יוס ז, בתולת).—ואמר המליץ : הגיון הנפש העצובה. בדפקה דלתי התשובה, ועל דלתותיה נצבה (הגיון הנפש לבר חייא א). העמוד הראשון, פתיחת ההגיון, בתשבחות לאל עליון (שם).—ובמשמ' *העיון והקריאה בספר בדבר חכמה, וכדומה : ספרי בן סירא וכו' להגיון ניתנו ליגיעה לא ניתנו (ירוש' סנה' יז כח.). הקול קול יעקב בהגיון תורה (פדר"א לב). שעל הגיון תורה תפסוהו (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת לד). — ואמר המליץ : אבל עינוגיו ושמחת לבו בהגיון דת אלהים להסתכל ולהבין באותותיו ובכל מעשיו הגבוהים הוא לעיני העולם הזה עשר (הגיון הנפש לבר חייא ב). אבל שמיעת דברי התורה והתמדת ההגיון במקרא לא הוא מכוסה ולא הוא נפלא מבני אדם (פי' י' הדברות לנסי בן נח הקראי). וראה מנוחת התורה כי טוב זהו הגיון התורה שצריכה מנוחת הגוף ויגיעת הנפש בהפך מעסקי העולם שצריכים יגיעת הגוף ומנוחת הנפש (ר' בחיי, ויחי). — ואמר המשורר : הסכת ושמע בדת

---

[1]) אין דמיון לו בשאר לשונות האחיות במשמעה שהוא משמש בעברית, ומשמעתו אנו לומדים רק לפי הענין. — [2]) חבר אותו מנחם עם הגה, ופרשו מלשון דבור ומלל. ובענין זה שאר המפרשים, ובמשמעה זו השתמשו בו הפיטנים והמשוררים.

[3]) משקל חִזָּיוֹן, נִקָּיוֹן. לפי דעת ברט (NB § 196 b) הדגש איננו עקרי לסימן המשקל, אלא יש לו סבה תנועית. נגינית, ועקרו הוא בלי דגש, ולכן בסמיכות נפל הדגש.

ה ג י ו נ י ם (ר"י הלוי, דיואן עג). — ובמשמ' דבור פה: וגם כי אלך בגיא צלמות, לא אירא לשאון המות, כי שפתי חניתי, ו ה ג י ו נ י אוני, וניבי חרבי, ומלי כלי, ולשוני קלשוני (דברי חפץ, אגר' לבון הזהב לר"י תריזי).—ג) דברי קנטור ושנינות נגד הזולת [1]), Satire: שפתי קמי והגיונם עלי כל היום (איכ' ג סב). כשחלה ר' אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבינו למדנו אורחות חיים ונזכה בהן לחיי העוה"ב אמר להם הזהרו בכבוד חבריכם ומנעו בניכם מן ה ה ג י ו ן [2]) והושיבום בין ברכי תלמידי חכמים (ברכ' כח:). — ואמר הפיט: ושמי אשר היה להגיון, נהפך בפי זרים ל ה ג י ו ן, מתפארים עלי בחזיון (הגב' א פסח, יודעי). — ד) *הוצאת האותיות בכלי הדבור: הא הגיונה משנה מכל האותיות, בכלם הרגש שפה זבהא אינו מצוי להיות (יוצר לשב' לפני שבוע', אהלל). — ה) *חכמת ההגיון, והיא המבארת ומלמדת חקי השכל באיזה דרכים הוא עושה הקשים ומדמה דבר לדבר ולומד דבר מדבר [3]), Logik ; logique ; logic: גם צורך יש למשכיל שידע לצורך התלמוד חכמת ה ה ג י ו ן כי היא מאזני כל חכמה (ראב"ע, יסוד מורא א). כי למה שנתברר מהם המופת בהכמות ההרגליות ו ה ה ג י ו ן בטחו הנפשות על כל מה שאמרוהו בטבע ובמה שאחר הטבע (כוזרי ה יד). ואם נמשיך דרכי ה ה ג י ו ן לקיים הדעות בם ולבטלם יכלו החיים בלעדי תולדה (שם). כמו שאמר אריסטאטלים בעל חכמת ה ה ג י ו ן (הקדמה, שער א). שאל שר אחד מבעלי חכמות התורתיות ומאנשי הצחות והמליצה בלשון ערב לאיש עין במלאכת ה ה ג י ו ן שיבאר לו עניני השמות הנזכרים הרבה במלאכת ה ה ג י ו ן ויבאר לו (הקד' מלות ההגיון). השם אשר יקראהו מדקדק הערב התחלה הוא אשר יקראו בעל מלאכת ה ה ג י ו ן הנושא ואשר יקראהו המדקדק ספור ההתחלה הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ה ה ג י ו ן הנשוא (שם א). הנה בעבור אלו הענינים אשר תועיל זאת המלאכה קראוה מלאכת ה ה ג י ו ן אמרו מדרגת מלאכת ה ה ג י ו ן מן השכל כמדרגת מלאכת הדקדוק מן הלשון (שם יד). וזה מבואר למי שנתהנך מעט במלאכת ה ה ג י ו ן (ר"מ נרבוני, המאמ' בבחירה). שני למודים לא יתכן לכלות בהם הזמן והם הדקדוק ו ה ה ג י ו ן ואמר כמו שלא לומד הנער לכתוב עד שיתקנו הקולמוס בידו כן לא למדו התלמידים למוד החכמות עד שהבינם מלאכת ה ה ג י ו ן והדקדוק (ידע' בדרשי, פרדס ה, אגה"ס ג). הנה ידיעת ה ה ג י ו ן היא אשר תכוין הסדור אשר בו נבדיל הנכון מהנגדו וההקש מהנפסד להבדיל הידיעה האמיתית מאשר איננה אמיתית וכו' היא מאזנים ומשקולת לחכמות כולן (אלגזלי, כוונ' הפלסופ'). והוא (אפלטון) היה מאתינש מיון והלך ללמוד למצרים וחלק הפילוסופיה לג' הלקים המדות שהיא איתיקא ו ה ה ג י ו ן שהיא לוגיקא והטבעיות וכו' (ספר יוחסין, מאמ' ו). ה ה ג י ו ן הוא מלאכת המלאכות וחכמת החכמות וכו' וקראו ה ג י ו ן מלשון והגית בו (מכלול יופי לר"י מסיד ליאון 80). ה ה ג י ו ן בחכמות כמלך במדינה (ר"י לטיף, רב פעלים יז). ובהיותי אצלם שאלוני מענין מעשי וענין גלותי וסבת הענין והרחיבו עלי פיהם ב ה ג י ו נ ם ובפילוסופותם עד החזיקו בי בחזקת עור (הקד' ספר עזרת ה', הפליט סד). — ואמר המליץ: אני בקי בהגיון, בטיב מינים וסוג עליון, ובהקש ובדמיון (עמנ', מחב' ט).

*גבול, גבול גדול, גבול אמצעי, גבול משותף. — גזרה.

*הקדמה. — *הקש, הקש התחברותי, הקש שנאיי. הקש מופתי.

זהדגש במוכרת שמר על החירק. — [1]) בערב' הג'א a).
— [2]) רבו הפרושים במלה זו. הערוך בשם הקדמונים: פי' מפתרון פסוק כצורתו. ע"כ. ורש"י: לא תרגילום במקרא יותר מדאי משום דמשכא, לשון אחר משיחת ילדים. וכבר הזכיר ר"ש אבן תבון כי היו מי שפרשו הגיון זה במשמ' חכמת ההגיון, עי' הערה שלקמן. ולוי פרש הגיון קריאה שטחית בלי סברה, והסכים לזה גם בכר (Agada), ואעפי"כ יותר נראה לפרש הגיון זה במשמ' שמלה זו הג'א משמשת בערב', וצווי זה שצוה ר"א את תלמידיו הוא המשך של הצווי הראשון הזהרו בכבוד חבריכם.— [3]) אמר ר"ש אבן תבון בפרוש מלים הזרות שלו: פרש קצת המפרשים מנעו בניכם מן ההגיון בחכמה שקוראים מנטק והערלים קורין אותה דיילטיקא בשם אחד מחלקיה ואני נמשכתי אחרי המפרשים לקראה מלאכה. ע"כ. והחכם ביבאגו (ג), בעל דרך אמונה אמר: הגיון הוא שם חדשוהו בני תבון המעתיקים כי קודם להם לא נקרא בשם הזה כי אם חכמת הדבר או חכמת המבטא. ע"כ. אך זה לא נכון, ואבי החדוש הזה הוא ראב"ע, כמו עוד הרבה מלות מלאכותיות שחדש ראב"ע ונתיחסו אח"כ להתבונים, והוא עפ"י לשון ערב': עלם אלמנטק b) ר"ל חכמת הדבור שהוא תרגום מן השם היוני λόγος, מן λοχιός.

---

a) هجاء b) علم المنطق

משפט.

נושא ונשוא, נושא בתולדה, נשוא בתולדה.

קו. — קל וחמר.

תולדה.

***הֶגְיוֹן**, ש"ז, — כמו הִגָּיוֹן: בראשית כל רעיון, ואחרית כל הגיון[1]), מבורך אל עליון, אלהי הרוחות (ראב"ע, חרוז בראש ספר לחות).

***הֶגְיוֹנִי**, ת"ז, לנק' הֶגְיוֹנִית, מ"ר הֶגְיוֹנִיִּים, -נִיּוֹת, — א) בעל חכמת ההגיון: שנים יתכן לירא מפניהם מפני כזבם ההגיוני והמשורר (ידע' בדרשי, פרדס ב, אוה"ס ג). כמו שנודע מטיטוס שהיה הלצי וההגיוני מדבר במשלים והלצות (דרך אמונה, ביבאגו ג). שאלה הכנויים יוקחו בב' פנים ההגיוני יקחם על דרך הנראה לבד וכו' והטבעי יקחם בדרך הוראת מציאות (תגמ' הנפ' ה:). כי הטוב שאתן לך אינו נתון לך מצד שאני מטיב לכל העולם כי אם מצדך כמו שאומר ההגיוני שהתאר שנתאר לראובן אם הוא סוגיי או מיניי לא יהיה לו מצדו כי אם מצד הסוג או מצד המין (נסר פיסון, מדר' תהל'). ואדע נאמנה כי הדיין והמדקדק ההגיוני וההנדסי הטבעי והפלוסוף המה לא יבינו המקרא והתלמוד וספרי בעלי אסופות אלה (הקד' תעודה בישראל). — ומ"ר: וזה המשפט יקרא אצל ההגיוניים מושכל ראשון (נכע' המורה, מו"נ א א). מה שירצוהו המדקדקים וההגיוניים בפעל (מעשה אפוד טו). וההגיוניים יקראו הפועל דבור (אלגזלי, כוונת הפלסופ'). ואחר כך יולידו התולדה אשר היא תכלית מכוונם כמו שנודע להגיוניים (דרך אמונה, ביבאגו ג). והשיבני דבר אם תוכל אך בתשובה ולא בחלוקים ומשלים וקול דברים כמנהג ההגיוניים וההלציים (כ"י מידינא, אגרי נוהם ל). — ב) מטבע ההגיון: כמו כן בלמוד התוריות יש דרכים ראוי להקדימם להם סגולות ההגיוניות (מבה ריאטי, מקד' מעט ב). במליצת השיר אשר הוא אחד מחמשה אופני הדבור ההגיוניי כי יהיה אם מופתיי ואם נצוחיי ואם הלציי ואם הטעיי ואם שיריי (כ"י דון יחייא, פי' ה' מגלות, שה"ש א).

***הֲגִיָּה**, הֲגִיָּה, ש"נ, — שה"פ מן הָגָה: שתהא הגיית יום ולילה שוה (ירוש' ברכ' א ח). והגה הוא שם מענין הגייה (רלב"ג איוב לז ב). ועם ההגיה הזאת (בתורה) תהיה חכם גדול (ר"י אברבנאל, יהוש' א). ולכן אמר שהעולם עומד על התורה ר"ל על ההגייה והעיון בה תמיד (הוא, נחלת אבות א). שלא יתייאש אדם מהגיית התורה אחר שאינו יכול לגומרה (רבנ"ל דולאן, מג"א ב טו). אל תפרד מהגיית חכמה ומוסר ותתאבק בעפר רגלי חכמים ותתחכם (תפוחי זהב לר"י מילי, הנהג' הרא"ש). — ובמשמ' הוצאת האותיות בכלי הדבור: ההגיה וההבעה (הערבים לריב"ג, לען). כי אותיות האלפא ביתא (משמשות) להגייה (קלוני' בר' קלוני', שמע הטבעי לאריסט' כ"י פריז). ולכן אמר אין אומר ואין דברים כלומר שאינם מספרים כבוד אל בדבור והגייה כי אין להם דבור וקול (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ג ג). והנה נפל שבוש גדול בהגיית קצת האותיות (רבנ"ל דולאן, מג"א ת"י ד). שאי אפשר שתהייה הגיית הבית כהגיית הויו בשום פנים ולא היתה כן הגייתנו בהיותנו בארצנו (שם). אך האות הנקראת אקא וכו' תשמש בלבד להשמיע במבטא באמוץ וחוזקה · קול הגית החמשה ווקאלי (שלטי הגבור', לשוני העמים ח:).

הֲגִין, ת"ז, לנק' הֲגִינָה, מ"ר הֲגִינִים, הֲגִינוֹת, — כמו הָגוּן: דרך בפני הגדרת הֲגִינָה [1]) דרך הקדים בבואן (יחזק' מב יב).

∞**הֲגִירָה**, ש"נ, — שה"פ מן ∞הִגֵּר, יציאת אנשים ממקום מושבם בכונה לא לשוב עוד שם אלא להשתקע בארץ אחרת, Emigration, — נהוג בדבור העברי בארץ ישראל והשתמשו בו הרבה בעתונים.

***הַגְלוֹת**, ש"נ, — שה"פ מן הִגְלָה: שההגלות היה במכת בכורות כי בעוד שהיה ההגלות הזה שבו יצאו ממצרים וכו' (ר"י אברבנאל, זבח פסח על הגדה ז ו).

***הַגְלָשָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן גָּלַשׁ, הִגְלִישׁ: הר שנגלשתם מתוכו עשיתי אותו גל ועד לא ומות העולם וכו' ומה הגלשה הגלשתן מתוכו (מד"ר שה"ש, שניך). ׳

---

[1]) מהמשקל נראה שכך הוא הנקוד האמתי ולא הַגָּיוֹן, אף שהוא במוכרת

[1]) פרשו ריב"ג ואחרים מלשון הגן. אך הנוסחה מגמגמת, והכתוב בודאי משבש. עכ"פ על סמך דברי המפרשים רשאים אנו להשתמש בתאר זה

*הֶגְמוֹן[1]), ש"ז, מ"ר הֶגְמוֹנִים, — א) שר צבא, ושר המדינה בכלל: אין לך כל רגל ורגל שלא בא לטבריה הגמון[2]) וקמטון ובעל זמורה (שבת קמה:). — ואמר הפיטן: צבאו פתח הֶגְמוֹן מעודן נבל וכלי, צהל לקראתם ואמר בואו לבדבם אלי (יוצר שבת ב חנכ', אודך). ידידות בית לאיש כזמון, ישכבנה אז תחלה ההֶגְמוֹן (שם). נבא למלך הֶגְמוֹנוֹ אביור, נדיב יועץ דוכס ואפיפיור (שם).—ומ"ר: כגון הגמונים ודוכסים ואפרכין שהם יוצאין לעיירות וגוזלין ובוזזין (מד"ר שמות לא). — ב) יתיחד בספרות העברית לגדולי הכהנים בפרט בכנסת הקתולית, החשמנים, Kardinal cardinal: זה ששת ימים בא אל מקומינו ושרת מושיענו הגמון אחד ודרש לרבים (שבט יהודה ו). ענה ההגמון הגדול שני לאפיפיור ואמר וכו' (שם, סוף סד). וינוסו רבים אל בית ההגמון כי יראו פן תדבקם הרעה (עמק הבכא לר"י הכהן 15). — ומ"ר: ויקרא תחלה לכל ההגמונים ויאמר להם ראו כי בני עמנו רובם כופרים ומינים (אגרי הרמב"ם, תשו' ר"י אלפכר לרד"ק 40). וכן שלחו אל האפיפיור והוא צוה לכל ההגמונים שתחת ממשלתו שיטילו חרם על הרועים (שבט יהודה ו). כפי מה ששמעה מההגמונים הקדושים (שם יד). ואני שמעתי מן האפיפיור וההגמונים שכל מי שאינו מקבל טבילת ישו הוא טמא לעולם (שם ט). אחר זה נתעצמו כל השרים וקצת מההגמונים ולא יכלו לנצח האפיפיור (שם, סוף סד). כאשר הייתי בימי חורפי, וכל ימי צבאי, עם היותי נבזה וחדל אישים, ולא למדתי חכמה ודעת קדושים, נתוכחתי עם הגמונים, ושרי המדינות הראשים (הקד' חזוק אמונ' לר"י בר' אבר').

הגן[3]), ממנו *הָגוּן, *הֹגֶן הוגן, וי"א גם *הָגִין.

א.*הֹגֶן, ש"ז, — מה שהוא הגון וראוי וכשר, Schicklichkeit; convenance; convenience: שלשה שאלו שלא כהוגן לשנים השיבו כהוגן לאחד השיבוהו שלא כהוגן ואלו הן אליעזר עבד אברהם ושאול בן קיש ויפתח הגלעדי (תענ' ד.). בשר ששאלו (ישראל במדבר) שלא כהוגן ניתן להם שלא כהוגן לחם ששאלו כהוגן ניתן להם כהוגן (יומ' עה.). לאדם נאמן שהיה בעיר וכל בני עירו היו מפקידין אצלו שלא בעדים ובא אדם אחד והפקיד לו בעדים פעם אחת שכח והפקיד אצלו שלא בעדים אמרה לו אשתו בוא ונכפרנו אמר לה וכי מפני ששוטה זה עשה שלא כהוגן אנו נאבד את אמונתינו (ע"ז נה.). אמר רבי בשביל שוטה זה שעשה שלא כהוגן (שמכר טרפה לנכרי למוכרה במקולין) אנו נאסור כל המקולין (חול' לה.). לא עשיתי כהוגן הקדמתי שלומו של חזקיהו לאליהו (מד"ר שה"ש, מלאוני). ואם תעלה על דעתך שלא עשיתי כהוגן למדני ואני עושה (תנחומא ויקרא י).—ובמשמ' 'כתקונו, בדיוק: רק לא נדע עיקר כל האותיות כהוגן בעבור חסרון דעתנו (ראב"ע, לחות יח:). — 'והתבונה הנכונה: מפשטי ההלכות והוגן הסוגיות (הקד' רמב"ן למלחמ').

ב.*הֹגֶן, הוגן, הוגין, — א) כמו *אֹגֶן עי"ש: כני כלים והוגניהם ואוגניהם וידות הכלים המקבלים שנפלו עליהן משקין (כלים כה ו). חביות שהן מוטות על צדיהן באויר הוגנה של זו על גבי דופנה של זו והוגנה של זו על גבי דופנה של זו גבוהות מן הארץ טפח ובהוגנין פותח טפח (תוספתא אהל' טו ג). גבוהות מן הארץ ואין בהוגניהן פותח טפח (שם).—ב) כמו עֹגֶן, עי"ש: לאדם שהביא שתי ספינות וקשרם בהוגנים ובעשתות והעמידן על גביהם ובנה עליהם פלטורים (ספרי, הברכה שמו). מלך בשר ודם עושה ספינה בתחלה הוא מביא קורות ואח"כ הוא מביא ארזים ואח"כ הוא מביא הוגנים (מד"ר ברא' יב).

ג.*הֹגֶן, ש"ז, מ"ר הֹגְנִים, — כמו בֵּכֶר, הקטן של הגמל: בכרי מדין הוגני מדין הם גמלים בחורים (רש"י ישע' ס ו). — ומשל: הרבה[1]) גמלים זקנים טעונים עורות של הוגנים (סנה' נב.).

*הָגַן, קל נהוג רק בהוה הֹגֵן, הֹגֶנֶת, — שהוא הָגוּן: נדר ליקח לו בית וליקח לו שדה אין מחייבין אותו ליקח לו מיד אלא עד שימצא את ההוגן לו (תוספתא ב"ק ח יו). — ולנק': מי שנדר

---

[1]) ביונית ἡγεμών — [2]) כך בערוך וכ"י, ובנוסחא' אגבין.

[3]) רק בארמ'. בערב' משמש שרש הג'ן a) במשמעה נגדית, בזוי, שפל. ובב"ן הג'אן b) ר"לטוב היותם.

a) هجن b) هُجَان

[1]) גוף המשל בארמית: היינו דאמרי אינשי נפישי גמלי סבי דטעיני משכי דהוגני (שם).

ליקח בית וליקח אשה בארץ ישראל אין מחייבין אותו ליקח מיד עד שימצא את ההוגנת לו (ב"ק פ.). הנושא אשה ההוגנת לו אליהו נושקו והקב"ה אוהבו והנושא אשה שאינה הוגנת לו הקב"ה שונאו ואליהו רוצעו (דא"ר א). אוי לו לפוסל את זרעו ולפוגם את משפחתו ולנושא אשה שאינה הוגנת לו (שם). שחצים היו (בני אהרן) הרבה נשים היו יושבות עגונות ממתינות להם ומה היו אומרים אחי אבינו מלך אחי אמנו נשיא וכו' איזו אשה הוגנת לנו (פסיק' דר"כ, אחרי מות).—ועצה הֹגֶנֶת: בא הוא ויבמתו לבית דין והן משיאין לו עצה ההוגנת לו (יבמ' יב ו). היה נוטל ממך עצה אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו (ספרא קדוש' לה).

— פע' הֻגַּן, מְהֻגָּן, מהוגן, מהוגנים: באשה אחת גדולה שהיתה גדולה בנוי וקפצו עליה בני אדם לקדשה ואמרה להם מקודשת אני לימים עמדה וקידשה את עצמה אמרו לה חכמים מה ראית לעשות כן אמרה להם בתחילה שבאו עלי אנשים שאינם מהוגנים אמרתי מקודשת אני עכשיו שבאו עלי אנשים מהוגנים עמדתי וקדשתי את עצמי (כתוב' כב.). כל הנושא אשה לשום ממון הווין לו בנים שאינן מהוגנים (קדוש' ע.). אמר ירמיה לפני הקב"ה רבש"ע אפילו בשעה שעושין צדקה הכשילם בבני אדם שאינן מהוגנים כדי שלא יקבלו עליהן שכר (ב"ק יז:). כל הרודף אחר צדקה וכו' הקב"ה ממציא לו בני אדם המהוגנים לעשות להן צדקה כדי לקבל עליהם שכרו (ב"ב ט:). וכיון שראה אותן (אברהם את המלאכים) חולקין כבוד אלו לאלו ידע שהן בני אדם מהוגנין (מד"ר בראש' מח).—ואמר הפיט: ואיפא מפגיע מְהֻגָּן ואיה כדי, וכיתי לבי יאמר וקושט מעבדי, חפו מפשע זכו מעשה ידי (סליח' יום ו, תקרא בשמך).

*הֲגָנָּה, ש"נ, — בה"פ מן הֵגֵן: להיותו מגן מכל החולקים והלוחמים על המחזיקים בתורתו ובלבד לחוסים בו והמבקשים הגנתו והם הסומכים בדבריו (מלמ' התלמיד, בראש').

*הֲגָסָּה, ש"נ, — בה"פ מן הֵגִיס, גוס: שהסחיטה מצרכי כיבוס היא כמו שההגסה מצרכי הבשול (רמב"ם שבת ט יא). אבל צמר ליורה אעפ"י שקלט הצבע אסור להגיס בו שעין הצבע מתוסף לעולם ע"י הגסה וכן עושין הצבעין מגיסין תמיד בה (הלכות א"ח, שבת שיח יח). וע"י רוב הבישול של כל הלילה וההגסה שעושים אחר כך מתמעכים הפולים (גינת ורדים, יו"ד א יח).

*הַגָּעָה, ש"נ, — א) בה"פ מן הִגִּיעַ: לפי שהוא אומר ולקחו מן הדם שומע אני טבילה אחת בכולם ת"ל והגעתם אל המשקוף על כל הגעת טבילה (מכי' בא, פסחא, יא). והמדרגה הזאת היא תכלית ההגעה המקוה לאדם השלם אחרי אשר תשוב נפשו מטהרה (כוזרי א א). כי אין ההלול בכל דבר אלא מצד ההגעה אל התכלית (העקרים ג ה). התנועה היא כל זמן שהיא בהגעה ולא הגיעה (שם טוב, מו"נ ב, הקד' ה). במה אדע איזה דרך ישכון אור לעבוד את ה' אשר אהיה בו בטוח ההגעה אל המכוון (ר"מ אלשיך, משלי ד כה). הגעת המציאות לזולתו (אמונה רמה א ו). אין ספק שבו רוב הגעת הטובות והתכלית המעלה (ידע' בדרשי, פרדס א, אולה"ם ג). שהיה העת מוכן להגעת החלומות (ר"י אברבנאל, ש"א ג ג). והוא (משה) נאמן בהגעת שליחותו (הוא, ראש אמנה א). — ב) יחכמת הלשון והדבור [1], Rhetorique: ויש לצחוק הזה שמות וכנויים והן לפי לשונות וביטוי הגעת האומות והגורם אשר יגיע אליהם זה הצחוק (ראב"ע, מעדני מלך יא:). והמפרש צריך לדעת ההשתתפות הזאת שבין הלשונות כדי שיהיה תרגומו בנוי על שרשי הצחות מיוסד על עמודי ההגעה (הכרע' לריב"ג, כמר).—ג) *הגדלה והגזמה וחזוק ונחץ [2]: כי היא (ההא שבשלשה וארבעה וכו') להגעה ולחזק בלבד לא לנקבה (הרקמה, שער ו). ויתכן שתהיה ההא להגעה כמו הא מכשפה לא תחיה (שם כח). ובמכשפה לא תחיה שרוצים בו הזכר והנקבה אבל באה עליו ההא להגעת וכו' אך מפני שהביאוה במספר הזכר להגעה ולנחץ ראוי להפילה ממספר הנקבה כדי שלא יתדמה בלשון (שם מד).

*הַגְעָלָה, ש"נ, — בה"פ מן הִגְעִיל: מריקה ושטיפה בצונן הגעלה בחמין (ע"ז עו.). דין הגעלת בלים וטהרתם וכו' אם הגעלה היורה

---

[1]) עפ"י דרך לשון הערב' בלע'ה a), צחות הלשון וחוקי הדבור, מן בלג' b), הגיע. — [2]) עפ"י לשון הערב' מ'באלע'ה c).

a) بلاغة b) بلغ c) مبالغة

תחילה אינה צריכה הגעלה פעם שנייה וכו' האלפסין שלנו שהן חתוכין מאבני שיש ראיתי מחלוקת בין החכמים בהגעלתן (שבלי הלקט, פסח כז). וקודם ההגעלה צריך לשופם (את הכלים) יפה במשחות וכו' אם יש בהם גומות ואינו יכול לנקותו יפה אין מועיל לו הגעלה (שו"ע או"ח, פסח תנא ג).—ומ"ר: הלכות ביעור חמץ ותערובת חמץ וההגעלות והלבון (מנוה"מ קמב ה).

*הֲגָפָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵגִיף, א) הקשת התריסים וכדומה: אל תיראו מפני הגפת תריסין ושפעת הקלגסין (סוט' ח א). וכולן היו צריכין להביא עדותן חוץ מן הירא ורך הלבב שעדיו עמו שמע קול הגפת תריסים ונבעת קול צהלת סוסים ומרתית (ספרי. שופט' קלב). שמע קול קרנות והרתיע הגפת תריסין והרתיע צחצוח חרבות ומים שותתין לו על ברכיו חוזר (סוט' מד:). — ב) סגירת צלעות הדלת: מעשה בר' יהושע בר חנניא שהלך לסייע בהגפת דלתות אצל ר' יוחנן בן גודגדא (ערכ' יא:).

∞הגר[1]), ממנו ∞הֲגִירָה, ∞הֵגֵר, ∞מְהַגֵּר.

∞הֵגֵר, פ"ע, — הֵגֵר פלוני מארצו, יצא ממנה, עזב אותה בכונה להשתקע בארץ אחרת, emigrieren, -ate; émigrer,— נהוג בדבור העברי בארץ ישראל והשתמשו [2]) בו הרבה בהעתונים.

*הַגָּרָה, ש"נ, —שה"פ מן הִגִּיר, מן נגר: יגיר הנדות הגרה גדולה וחזקה (רלב"ע, ספר הנסיונות ז), במה שמעציר הגרת דם הנדות (שם). המות הפתאומי ... קרה לבכורי מצרים היא בשינוי מזגיהם אל קדחת חזק מופלגת שורפת והגרת דם (המורה רמה ו ג).

*הַגְרָלָה, ש"נ, — שה"פ מן הגריל, הטלת גורל: אין הגרלה מעכבת (ילקו' יומא ד מא ג). מת אחד מהן מביא חבירו שלא בהגרלה (יומ' מ.). בע"ח אינן נידהין והגרלה אינה מעכבת (כרית' כח.).

*הַגְרָמָה, ש"נ, — א) שה"פ מן הֵגֵרִים הסכין וכדומה: אלו הן הלכות שחיטה שהיה דרסה חלדה הגרמה ועיקור (חול' ט.). הגרמה כיצד זה השוחט בקנה למעלה במקום שאינו ראוי (רמב"ם שחיט' ג יב).—ב) יכמו *גֹּרֶם, *גְּרָמָה: וזכרו מה שזכר רב האיי ריש גלות ישראל מן הגרמת העבור ואשר הוצרך אליו וכו' (ספר המלוות, מיוח' לר' לוי בן יפת).

*הַגָּשָׁה, ש"נ, מ"ר הַגָּשׁוֹת,— שה"פ מן הִגִּישׁ: כל היום כשר לקריאת המגילה וכו' לשחיטה לתנופה להגשה לקמיצה ולהקטרה (מגי' כ ס). יש טעונות הגשה ואינן טעונות תנופה וכו' מנחת כהנים מנחת כהן משיח אין בהן הגשה מפני שאין בהן קמיצה וכל שאין בהן קמיצה אין בהן הגשה (מנח' ה ס). אלו טעונין תנופה ואין טעונין הגשה לוג שמן של מצורע ואשמו וכו' תנופה היתה במזרח והגשה במערב (שם ו). מה מנחת נדבה טעונה הגשה אף מנחת חובה טעונה הגשה (גמ' שם ס:). הבנים לא עשו אלא הגשה לבד עם השפחות אמותם אבל לא רצו להשתחוות (חזקוני, ויבלח לג ה).—ומ"ר: הסמיכות והתנופות וההגשות והקמיצות וכו' נוהגין באנשים ולא בנשים (קדוש' א ח). ותנופות קודמות להגשות (מנח' ה ו). בן לוי שקיבל עליו כל עבודת לויה וכו' יציקות ובלילות תנופות והגשות (תוספתא דמאי ב ז).

*הַגְשָׁמָה, ש"נ, — שה"פ מן הִגְשִׁים. — החלטה שהאלהים הוא בעל גשם: מי ששומע דבריכם כי האלהים דבר עם המוניכם וכתב לכם לוחות וזולת זה הדין עמו שייחס אליכם דעת ההגשמה (כוזרי א פח). וחשבו כי האל יש לו צורת אדם ודמות והביאם זה אל ההגשמה הגמורה והאמינו בזה (מו"נ א א). ותמצא הכתוב ישתולל מן ההגשמה ויעיר על שהיא נאמרת בהעברה (המורה רמה ב ג). שפי' כל הפסוקים שבאו בתורה ובנביאים מורים על ההגשמה באופן מסכים אל האמת והוציאו אותן מפשוטן (העקרים א ג). —ובמשמ' עצם קבלת הגשמיות: כל הנוצרים מאמינים הגשמה גמורה הגשמת בשר (שבט יהודה סד). אמר המלך כמה יצא זה הטפש מן הדעת וכמה נתגשם האל במוחו המזוהם הגשמה מוחלטת (שם). — וכנוי למולד ישו שהנוצרים מאמינים שנתגשמה בו האלהות: פליניו אישתוריקו השני בן אחיו של פליניו הפילוסוף בספר בעלי חיים שנת קי"ב להגשמה (ספר יוחסין ו ח).

---

[1]) בערב' הגר a), במשמ' יצא ממקום למקום. וקרוב הדבר שממנו גם השם הָגָר שפחת שרה, ובודאי היה שרש זה משמש במשמ' זו גם אצל העברים.

[2]) השתמשתי בפעם הראשנה בפעל זה בעתון ההשקפה תתל"ה לתרבן, גליון ז.

هجر

הַד[1], ש"ז, — א) קול שאון, Geräusch ; bruit noise : באה הצפירה אליך יושב הארץ בא העת קרוב היום מהומה ולא הֵד[2] הרים (יחזק' ז ז). — ב) בפרט יבת קול שחוזרת כשפוגע הקול בקיר נצב וביוצא בזה[3], Echo : ויהי מה, אמר, אנכי ארימה ופני אמתך אל עיני יראו, „רע הוא !" הֵד קירות ההיכל ענהו (יל"ג, סוד אלוה). אך אנקת הינשוף ויליל הסער, בין הזלזלים כשעירים הריעו, אך הם קול קורא העירו ביער, ונקיקי הרים הֵד נורא ישמיעו (הות, אדו"מ א). — ובהשאלה, התפעלות וזעזוע הנפש מאיזה דבר : וסעפי לב מיכל כבר נקיו, ממקור השירה הקרו נבעו, על כן בהמות נבל גם הם המיו, וכמו אצבעות המנגן בם נגעו, ותנופת ידו עד נפשה נגעה, ולכל קול הֵד לבה ענה כסער (הות אדו"מ ב).

***הַדְבָּקָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִדְבִּיק : כחות או תוארים חלוקים בעצמם כפי ההכנות שיש לנפשותנו כפי הדבקתה אל החומר (הוספ' לתגמ' הנפש מו:).

***הִדַּבְּקוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִדַּבֵּק : יש אדם זך בטבע מאד ידע כל דבר מעצמו ויהיה לו הדבקות בהתחלות שכליות (רשב"ל דורלן, הקד' חלק אלוה ממעל). ואין אצלם (אצל הפלסופים) השארות אלא ההדבקות עם השכל הפועל (שם, חלק יעקב ד). שפעל הנס בהדבקות הנביא בשם יתברך (ר"י אברבנאל, מ"כ י ג). רצה על דרך ההשאלה ההדבקות מצד שפעולותינו ידמו לפעולותיו (נהר פישון, ותחנן).

הָדָה[4], פ"י, הָדִית, אֶהֱדֶה, — הָדָה את ידו, פשט אותה, שלח אותה, הושיט אותה, ausstrecken avancer (le bras); strech out : ושעשע יונק על חר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הָדָה (ישע' יא ח).

***הָדָה**, חדא, חדה, — קול קריאה של נַחש על אוד שמתיו ניצוצות : התוסס אוד בכותל ואומר הדה[1] הרי זה מדרכי האמורי אם מפני ניצוצות הרי זה מותר (תוספתא שבת ז ו). — ובעת שפיכת מים : השופך מים ברשות ואומר הדה הרי זה מדרכי האמרי ואם אמר בפני עוברים ושבים הרי זה מותר (שם יא).

הָדוֹם, עי' הֲדֹם.

***הִדּוּס**, ש"ז, — שה"פ מן *הִדֵּס : הידוס אינו מועד (ב"ק יז:).

*הִדּוּק, עי' הִדּוּק.

א.**הָדוּר**[2], ש"ז, מ"ר הֲדוּרִים, — עקמימות הדרך ועקוליו, Gekrümmtheit ; tortuosité; -ty : אני לפניך אלך וַהֲדוּרִים[3] אושר דלתות נחושה אשבר ובריחי ברזל אגדע (ישע' מה ב). — ובמשל באזן וכדומה : ויש בתוך חללו (של האזן) שבילים מעוקלים והדורים והולכין כך עד שיפגעו בגיד הצומח מהמוח (מ' אלדבי, ש"א ד, האזנים). — ובהשאלה ישבמוסריות : והרים מכשול מדרכיהם, ויישר הדורי מהלכיהם, ורפא הרוסי בניניהם (הקד' ר"י א"ת בס' הרקמה). — ואמר המשורר : ופנו את נתיב אמר בפיהם ובשפתם יישרו כל הֲדוּרִים (משה דרעי הקרא, לקו"ק ל).

ב.הָדוּר, עי' הדר.

ג.הָדוּר, הדורה, הדורות, עי' חָדוּר.

***הִדּוּר**, ש"ז, — שה"פ מן הִדֵּר, הִדּוּר פני זקן וכדומה : איזהו הידור (שחיב אדם להדר פני זקן) לא ישב במקומו ולא מדבר במקומו ולא סותר את דבריו (ספרא קדוש' פ). יכל יהדרנו בממון ת"ל תקום והדרת מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בו חסרון כיס (שם). — *הדור מצוה, עשיית המצוה בהִדּוּר, ביפי הרבה, בכל הדקדוקים : אמר רבי זירא בהידור מצוה עד שליש במצוה (ב"ק ט:).

---

1) בערב' הַד a) פרשוהו המלונים הערבים : צוּת ע'ליט', ר"ל קול עבה, ועי' הידד. — 2) פרשו מנחם וריב"ג מלשון הוד וזהר. אך שאר המפרשים פרשוהו במשמ' קול סתם וקצתם במשמ' בת קול : הד הרים הוא הקול הנשמע מבין שני הרים כשאדם קורא וישוב הקול אליו כפי הדבור היוצא מפיו ואין לו עקר אך הוא הקול יוצא מגיע עד מקום כלותו ויחזור לאחור והכונה בזה שהרעה הבאה על האומה היא אמתית ואינה כמו הד הרים שאין לו עקר (אבן ג'יקטליה, פוזננסקי 102). והחדשים במשמ' קול ששון ותרועה. — 3) עפ"י פרוש קצת המפרשים השם הד שבמקרא.

4) בערב' הֲדִי b).

a) هدّ b) هدى

---

1) כך במהד' צוק"מ, ובנוסח' חדא, חדה.

2) משרש הדר, עי"ש. — 3) אמר ריב"ג : הם הנתיבות העטופות והסבוכים של דרכים וכו' ורצה באמרו הדורים אישר הדרכים המעוקלים הקשים. ע"כ. וכן רוב המפרשים הקדמונים. והחדשים פרשו במשמ' נפיחה וצביה, ואמרו שהכונה בזה אל ההרים והגבעות. אך זו השאלה רחוקה.

***הֲדָחָה**, ש"נ, —שה"פ מן הֵדִיחַ, הדחת הכוס וכדומה: אלו דברים בפסח דוחין את השבת שחיטתו וכו' אבל צלייתו והדחת קרביו אינן דוחין את השבת (פסח' ו א). המליח הישן וקוליים האיספנין שהדחתן זו היא גמר מלאכתן (שבת קכ ב). י' דברים נאמרו בכוס של ברכה טעון הדחה ושטיפה וכו' הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ (ברכ' נא.). דין הדחת קדרות קערות וכוסות בשבת (שבלי הלקט, שבת לס). כלי אדמה לא היו טעונין מריקה ושטיפה אלא הדחה (שם, פסח רז). ואבן מלח הדחתה היא מטהרתה (שם).

***הַדָּחָה**, ש"נ, —שה"פ מן הִדִּיחַ: נאמר כאן הדחה ונאמר להלן הדחה מה הדחה האמורה להלן בסקילה אף הדחה האמורה כאן בסקילה (ספרי, ראה פו).—ומ"ר: ויש בפיו ובשפתיו מחבואות הסתותיו והדחותיו ומחלקותיו עם המשנה בהנהגתו (מאזני צדק, אלגזי 64).

***הֲדִיפָה**, ש"נ, — שה"פ מן הדף: והושם למרה שתי פיות פה מריק למסס להיות לעומת קירותיו, ולעורו על בשול המאכל ופה אחד מריק אל המעים כדי לעקצם ולעוררם על הדיפת מה שבא במו מהרפש (ר"י ישראלי, יצירה ס ג).

הדך[1], ממנו הָדַךְ.

הָדַךְ, פ"י, הָדַכְתִּי, אֶהְדֹּךְ, צווי הֲדֹךְ — הָדַךְ אותו תחתיו, הפילו ארצה ודרסו, niedertreten; renverser et écraser; tread down: ראה כל גאה הכניעהו והדך רשעים תחתם טמנם בעפר יחד פניהם חבוש בטמון (איוב מ יב-יג). — ואמר המשורר: ואם ישוב לשופני שפיפון, נעלי להדוך אותו מזומן (ריב"ג, בית כסוף כתאב אלתשויה).—ופעול: לפניו יכרעו אנשי תבונה ותחתיו כל מתי חכמה הדוכים, והקם על להורות משפטי על והציב קו אמת לפני חשובים (רשב"ג, שירי שלמה לדוקס כג).

— נִפע', נֶהְדַּךְ: ויש נשים ביבום וחליצה ובכתובות וגטין נהדכות (פזמ' תימני, כפי סיס לג).

— פִּע' הִדֵּךְ, — כמו הקל בנחץ הפעולה: וזה ידכו וזה יהדכו וזה יוליכו וזה ימשכו (מ' אלדבי. ב"א כ א).

[1]) בערב' משמש שרש זה ביחס לבנין במשמ' הריסה חרבן. ובעברית דומה לו הדף, דכא.

***הַדְלָקָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן הִדְלִיק: על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר (שבת כו). הדלקה עושה מצוה (גמ' שם כג.). אנו מוצאין בהרבה מקומות צוה הקב"ה על הנרות ועל הדלקתן בשמן זית (מד"ר במד' יס). אלמנה שהיא מוחזקת להדליק ההיכל של בית הכנסת של ירושלם וכו' ופרנסי הקהל והנאמנים תבעוה לדין באמרם רוצים למכור חזקה זו כמו שנוהגין למכור כל ההדלקות של כל השבתות (שו"ת רדב"ז ד יא). — ב) מדורת אש שמדליקים בשעת שמחה של חגיגה וכדומה, נהוג בפי העם.

הֲדֹם, הֲדוֹם, ש"ז, מ"ר הֲדֹמִים, הֲדוֹ-, — כעין ספסל קטן, שרפרף, המשמש למי שיושב על כסא גבוה לשים עליו את רגליו, Fussschemel; escabeau; footstool: כה אמר יי' השמים כסאי והארץ הדם רגלי (ישע' סו א). — ואמר הפיטן: נטע חוג להדומו ושחק למכון שבתו (יוצר שבת לפני שבוע', אהלל). — וכנוי מליצי להמקדש: השליך (אלהים) משמים ארץ תפארת ישראל ולא זכר הדם רגליו ביום אפו (איכ' ב א). אני עם לבבי לבנות בית מנוחה לארון ברית יי ולהדם רגלי אלהינו (דהי"א כח ב). רוממו יי' אלהינו והשתחוו להדם רגליו (תהל' צט ה). אמרו לו לא נבכה שהגוים עובדי ע"ז מזבחים לאלילים ומשתחוים לעצבים יושבים בשלוה ושאנן ובית הדום של אלהינו יהיה לשריפת אש (ספרי עקב מג). — *וכנ': זריות הֲדוֹמָךְ, ושרפת אולמך, הבט ממרומך, ועל הגוים שפוך זעמך (סליח' ג עשי"ת, יוסף בנבהי). — שם את פלוני הדם לרגלי פלוני, הכניעו והשפילו ושמהו תחת רגליו של פלוני: שב לימיני עד אשית איביך הדם לרגליך (תהל' קי א). — ומ"ז הֲדוֹמִים, *כנוי מליצי להארץ, תבל ומלואה: ענתה בת קול משמים, אם אשמע קול אחר אהפוך את העולם למים, לתהו ובוהו אשית הדומים, גזרה היא מלפני קבלוה משעשעי דת יומים (מוסף יוה"כ, אלה אזכרה). — וכמו"כ במ"ר: בונה מעלות במרומים, גודר תחתיות הדומים, דלת סוגר בעד הומים (יוצר א' שבוע', תתו קול). יושב בגבהי מרומים, ומביט בעמקי הדומים, ויודע כל תעלומים, ומבין כל סתומים (סליח' ג עשי"ת, יוסב). — והדומות: ירושלים הרים סביב לה עומדים כחומות. ויש מבוא

לעמו יוסד הֲדומות, עדינה תפיל לאין תקומות (סליח׳ ג עשי״ת, ירושלם). נצבים כחומות, ברתתים ואימות, מרכים תעצומות, לאל יוסד הֲדומות (אופן שכה״ג, כלולי).

הדם[1], ממנו °הָדָם, °מְהֻדָּם.

°הָדָם, ש״ז, — נתח: תבא רעת שמוני הַדָּמִין, ושתו שערי שוממין (קינ׳ לת״ב, איכה ישבה).

°הֻדַּם, קל אינו נהוג.

— פע׳, °הִדֵּם, מְהַדֵּם, מְהֻדָּמִים, — נחתך לחתיכות, נֻתַּח לנתחים: אללי לי מתי חרב מְהֻדָּמִים, באפס דמים, אוי לי נבלת תמימים, בלי מומים, היו שוממים (קינ׳ לת״ב, אבל העורר). לשפך הדמים, לשמך מְהֻדָּמִים, חטאי מאדמים, סלח נא מאהבה (סליח׳ מוס׳ יוה״כ, אני).

°הִדָּמוּת, ש״נ, — שה״פ מן הִדָּמָה: ומי יתן ואדע סבת השווי וההדמות הזה ואין ספק שהשווי וההדמות הזה לא נפל במקרה ובהזדמן (ר״י אברבנאל, הקד׳ לס׳ מלכים). בסתירת הראיה הראשונה שהיא ההדמות וכו׳ וכבר נמצא ההדמות לבן אל האב בצפרנים (רשב״ל דורא, מג״א ח״י ד). ואם יצאו מהאברים הפשוטים לא היתה ההדמות באברים הכליים (שם). ומטבע התקויים וההדמות עד שכאשר חלק שכלך אל חלקי הדבר הקהו אילן בעל הענפים וכו׳ (לב הארי׳, מודינו א ד).

הדם, ממנו *הִדּוּם, *הִדֵּם.

הֲדַס[2], ש״ז, מ״ר הֲדַסִּים, — שם אילן קטן ירק תמיד, ענפיו דחוסים עלים קטנים טובי הריח, Myrte: אתן במדבר ארז שטה וַהֲדַס ועץ שמן (ישע׳ מא יט). תחת הנעצוץ יעלה ברוש תחת הסרפד יעלה הֲדַס (שם נה יג). צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הֲדַס ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשת סכת (נחמ׳ ח יה). כשם שלולב אחד ואתרוג אחד כך הדס אחד וערבה אחת (סוכה ג ד). הרואה הדס בחלום נכסיו מצליחין לו (ברכ׳ נז.). למה היו דומים (יעקב ועשו) להדס ועצמונית כל זמן שהם קטנים אין אדם מפריש מזה לזה משיגדלו זה מפיח ריח טוב וזה מוציא קוציו (תנחומא תולדות ג). — ומ״ר: והוא עמד בין הַהֲדַסִּים אשר במצלה (זכר׳ א ח). שלשה הדסים ושתי ערבות (סוכ׳ ג ד). משל לשנים שהושיטו הדסים למלך אחד הושיטה לשמו ויצאת לשם זקנו ואחד הושיטה לשם זקנו ויצאת לשמו (פסיק׳ דר״כ, סליחות). — ואמר המשורר: הריח מר ואם הריח עסיסים, ואם רוח מנופפת הדסים, ואם דמעות עפרים על לחייהם, ואם על הורדים הרסיסים (ר״מ דרעי הקראי, לקו״ק נב). או תפרשי ציצים נחשים ישכו בינות הֲדַסַּיִךְ ושושניך, או תרבדי להם חטובות תמלאי אותם בשכיך ובצניניך (רמב״ע, על תהפוכ׳ העולם). ובראותו יופי המקום וחמדתו ונעמו ותכונתו ומוצאיו ומובאיו ועציו וציציו ודשאיו ופרדסיו והדסיו ואיליו וצבאיו שמח שמחה גדולה (ס׳ שעשועים לר׳ זבלא 5). — *הֲדַס שׁוֹטֶה, הדס הבר שיש לו רק עלה אחד או שנים בכל קן: א״ר חסדא הדס שוטה לסוכה ועץ עבות ללולב (סוכ׳ יב.).

***הִדֵּס[1]**, פ״ע, — הִדֵּס התרנגול, הִדְּסָה התרנגולת, דרסה וחזרה ודרסה באצבעות רגליה הדקים, רקדה, כטבע דריסת התרנגולים: היה דליל קשור ברגליו (של התרנגול) או שהיה מהדס[2]) ומשבר את הכלים (ב״ק כ א). תרנגולין שהיו מהדסין על גבי עיסה ועל גבי פירות (גמ׳ שם יז:). הידס והתיז (שם). — ובהשאלה לאדם רקד על קצות אצבעות רגליו (עי׳ הערה 2). — והשתמשו גם בקל: וכן הדין בתרנגולים שהדסו והעלו עפר או צרורות ושברו כלים (רמב״ם, נזקי ממון ב ד).

---

[1]) בארמ׳: הַדָּמִין תתעבדון (דני׳ ב ה), נתחים. ובת״י ותלמוד.

[2]) כך גם בערב׳ בתימן. יותר נהוג השם אָשׂ a), אך לפי דעת פרנקל הוא שאול מארמית.

a) اس

---

[1]) בערב׳ הדג׳ a), הלך בפסיעות רועדות. — [2]) כך בנוסח׳, ובערוך מחדס בחית. ופרש הערוך ענין דריסה. וכעין זה רש״י: מרקד. ורמב״ם פרש הפר ברגליו באדמה, אך ממה שנאמר היו מהדסין ע״ג עיסה וע״ג פירות, נראה יותר כי הכונה האמתית בפעל זה היא להדריסה הקלה של התרנגולים וכיוצא בהם. וכן נראה מהשמוש בירושלמי בענין רקוד של אדם על קצות אצבעות רגליו: רבי שמואל בר רב יצחק הוה נסיב שיבשתיה והוה מהדם קומי כליא (ירוש׳ פאה א יה ד), ואעפ״י שבנוסח׳ הדפוס הגרסה מקלס, אך רגלים לדבר שהעקר כגרסת פיטרקוב, והוא כמו מרקד שבבבלי (כתוב׳ יז.).

a) هدج

— פע' הֻדַּס, —שהֻדסו עליו: ידע רמז הקורות לעם מֻעפר ומֻהדס, כתב אסתר אסתיר ומור דרור מפורדם (סלית' תעני' אסת', אדס).

***הֲדַסִּי,** ת"ז, — של הדס, דומה לו בגונו או בריחו: ממה שיצבע הטבע צבע בינתים בינוני בין שני גוונים וכו' לא פוסתקי ולא הדסי רוחני לא מבורכם ולא מוצהב (ר"י כרללוני, פי' יליר' 240).

הדף[1], ממנו הָדַף, *הֲדִיפָה.

הָדַף, פ"י, ככל' הָדְפוּ, הֲדַפְתִּיךָ, עת' יֶהְדֹּף, יֶהְדָּפֶנּוּ[2], יֶהְדְּפֵם, יֶהְדָּפֵהוּ, הֲדֹף, הֲדָפָה, — הָדַף אותו, דחפו, נגע ופגע בו בכח, פגיעה מהירה, והעתיקו בחזקה ממקומו, stossen; pousser; to push: לַהֲדֹף את כל איביך מפניך (דבר' ו יט). בַּהֲדֹף יי' אלהיך אתם מלפניך (שם ט ד). ותבא (האשה) אל איש האלהים אל ההר ותחזק ברגליו ויגש גיחזי לְהָדְפָהּ ויאמר איש האלהים הרפה לה כי נפשה מרה לה (מ"ב ד כז). ואם בפתע בלא איבה הֲדָפוֹ (במדב' לה כב). מדוע נסחף אביריך לא עמד כי יי' הֲדָפוֹ (ירמ' מו יה). וַהֲדַפְתִּיךָ ממצבך וממעמדך יהרסך (ישע' כב יט). ויי' אלהיכם הוא יֶהְדָּפֵם (את הגוים) מפניכם והוריש אתם מלפניכם (יהוש' כג ה). ותוחלת רשעים יֶהְדֹּף (משלי י ג). יען בצד ובכתף תֶּהְדֹּפוּ ובקרניכם תנגחו (יחזק' לד כא). ואם בשנאה יֶהְדָּפֶנּוּ (במדב' לה כ). יֶהְדְּפֻהוּ מאור אל חשך ומתבל ינדהו (איוב יח יח). — ואמר בן סירא: העיר אף ושפוך חמה הכניע צר והדוף אויב (כ"ס גני' לג ח). אל תעמידהו (את השונא) אצלך למה יהדפך ויעמד תחתיך (שם יב יב). — ואמר הפיט: זרם מים לא ישטפך, ורוח כביר לא יֶהְדָּפֶךָּ, אף כל טנופת לא תטנפך (בהו"ת, יוס ג). איכה הגת בהגיונך, לַהֲדֹף ביד הוללים המוניך (קינ' לת"ב, איכה אלת). —ואמר המשורר: אם התלאות יֶהְדְּפוּ אותך גם היגונים לבך מחלים (ר"י תריזי, הענק ג). — ופָּעוּל *הָדוּף, הֲדוּפָה, מיתה הדופה, מהירה: מת באחד בשנים בשלשה בהיכרות לארבעה לחמשה מיתה הדופה לששה מיתת דרך ארץ (ירוש' ביכור' ב סד ד). — *פנים הדופות, זועפות: בפנים הרבה נראה להם הקב"ה בסיני בפנים זועפות בפנים הדופות בפנים מוריקות בפנים שמחות (פסיק' רבתי, י' דברות א).

— נִפע', נֶהְדַּף: במסיבתם ובמרוצתם העצומה (של השמים) תמיד סביבה (להארץ) היא נהדפת לה מפניהם מכל צד בשוה ונדחפה לאמצע (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). —ואמר הפיטן: במתגאים נתגאה ועתיד שרם נֶהְדָּף, והאלקים יבקש את הנרדף (יוצר שבת אחה"פ, אור ישראל). צפירת מעטפות, באיבה נֶהְדָּפוֹת, אויה לשכות היפות, ובית החלפות, אוי מה היה לנו (קינ' לת"ב, אלבעותי). לחדרי מות הם נשאפים, מעמקי שאול נֶהְדָּפִים, נופלים לשחת ולא נזקפים (יוצר א שבוע', אל תתערב).

— פֻּע', הֻדַּף: ומן בני אפרים צר הודף. פרעוש כמו רודף (רסע"ג, הור' הקורא 147). —ואמר הפיט: מיהדיך בנפשם, להרג הקדישם, מזֻנב התישם, הֻדְּפנוּ באיבה (סלית' מוס' יוה"כ, אני אני).

***הַדְפָּסָה,** ש"נ, — שה"פ מן הִדְפִּיס ספר: שאל יהרסו להעלות על לבם לקרבה אל המלאכה הזאת לדפוס או להדפיס הספר הזה וכו' מיום כלות הדפסת הספר אם לא ברשות מעלת המחבר (הסכמ' רבני ויניציה לפחד יצחק, תהלת אות ה). שלא יורשה שום בר ישראל לחזור ולהדפיס ספר פחד יצחק הנ"ל בתוך משך עשר שנים מיום גמר הדפסתו (שם). ואלמלא לא נתחדשה במלאכתיות ההדפסה כי נפלאת היא כי אם להוציא לאור החבור הנפלא הלזה מה טובה ומה יופיה (שם, הקד' המגיהים). ולא באתי להתכבד על ידי הדפסת הספר במרוצה כי אם יפוצו מעיינותיו חוצה (הקד' ילחק כינגא בס' מגיד מישר' לר"י קארו). ואבחר דרכי בהדפסת ספרים קדמונים וישנים מחוברי חבר אשר תורת ה' בפיהם (הקד' המכית לדפוס ס' גידולי תרומה).

***הדק[1]**, ממנו *הִדֵּק.

***הִדֵּק,** פ"י, — דחק ולחץ יחד, zusammendrücken; serrer; squeeze: הגולל ספר תורה גוללו מבחוץ ואין גוללו מבפנים וכשהוא מהדקו מהדקו מבפנים ואינו מהדקו מבחוץ (מגי' לב). לא יהדקנו (את הספר) מתוכו אבל מהדקו מבחוץ (סופרים ג י). כמין אצעדה שעושה לשוקיה מעל בתי שוקיה להדקן שלא יפלו על רגלה (רב"י שבת ס.).

[1]) כמו דחף, ובערב' דפע[a].

[2]) עי' במבוא, בחלק הדקדוק.

[a]) دفع

[1]) בארמ' הֲדַק, ודומה לזה חזק בעברית.

ומוסיף בעורות ו מ ה ד ק עד שיעשה הקף הכרך ששה טפחים (רמב"ם ס"ת ט ג). הרגילין לתפור בתי זרועותיהם בחוט או במשיחה וכשפושט עצמו מתיר אותם ומרחיבה וכשלובש אותם מ ה ד ק התפירה סביב זכו' וכן מנהג נשים לאחר שלבשו קמיזא"ש שלהם מ ה ד ק י ן אותם במשיחות לולאות דופני הכתונת מימין ומשמאל (מרדכי, שבת קסח).— ובמשמ' חִבר יחד, חִבר אל: וחשוריהם האמור באופני המכונה שהם זרועות העץ ה מ ה ד ק י ן וקושרין עגוליה יחד (רש"י מ"א כב יג). או שהגיף את הדלת ולא גמר ל ה ד ק ה (רמב"ם טומא' מת יד ו).

— פִע', *הִדֵּק, מְהַדֵּק, מהודק: ואח"כ גולל העורות בשוה ועושה מהן כרך אחד מ ה ו ד ק יפה יפה (רמב"ם ס"ת ט ג). מותר לישראל להפקיד יינו בכלי סתום ביד עכו"ם והוא שיהיה לו בו שני סימנין וזה הוא הנקרא חותם בתוך חותם כיצד סתם החבית בכלי שאינו מ ה ו ד ק כדרך שסותמין כל אדם וטח בטיט הרי זה חותם אחד היה כלי מ ה ו ד ק וטח עליו מלמעלה הרי זה חותם בתוך חותם (הנ"ל, מאכ' אסור' יג ה).

— נִתפ', *נִתְהַדֵּק, — נתחבר ונתדבק יחד בדחק ובכח: שמחבר ומקרב שני הבגדים של פשתן וכו' משני צדדין; ומתוך כך מ ת ה ד ק הצמר שבינתים (תוספ' שבת נז:). שהיו מסרטין לעגל בין קרניו כדי שיפול לו דם בעיניו שהיו רוצים להפילו לארץ ולשחטו בעזרה ואינו רואה ואינו מ ת ה ד ק כ"כ על רגליו (ר"ב מע"ש ה טו). שמשמעות מתלקחת היא שהיתה האש הולכת ומתאחזת ו מ ת ה ד ק ת עם הברד שהוא המים הנעצרים ונקפאים אליה והיא מתפזרת אליהם ובזה נעשו מהודקים ודבקים יחד בעצם אחד (הקד' תפלה' ישרא' לרבב"ל דולהן). שהן (הגידים) מחוברין ו מ ת ה ד ק י ן עד מקום שמתפשטין (שבלי הלקט, טרפות יח). שלא יתגרו מכנסיהם בחגור צמר שאינו מ ת ה ד ק ונקשר יפה (ר"א מבלגנלי, פי' יחזק' מד יח).

הדר, ממנו הָדָר, הֶדֶר, הֲדָרָה, *הִדּוּר *הַדְרוֹן.

הָדָר, ש"ז, מ"ר הדרים, סמי' הדר, הדרי, — א) יפי וקשוט. Schönheit, Schmuck; beauté, parure; beauty, odoring: ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הָדָר כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל (ויקר' כג מ). כבוד הלבנון נתן לה הֲדַר הכרמל והשרון (ישע' לה ב). והֲדַר זקנים שיבה (משלי כ כט). ויצא לך שם בגוים ביפיך כי כליל הוא בהדרי אשר שמתי עליך (יחזק' יו יד). מגן וכובע תלו בך המה נתנו הֲדָרֵךְ (שם כז י). — ב) יפי של גדלות ורוממות, Majestät; majesté; ·ty: המה יראו כבוד יי' הֲדַר אלהינו (ישע' לה ב). בוא בצור והטמן בעפר מפני פחד יי' ומֵהֲדַר גאנו (שם ב י). הֲדַר כבוד הודך ודברי נפלאתיך אשיחה (תהל' קמה ה). להודיע לבני האדם גבורתיו וכבוד הֲדַר מלכותו (שם יב). עדה נא גאון וגבה והוד והָדָר תלבש (איוב מ י). כי כל אלהי העמים אלילים ויי' שמים עשה הוד והָדָר לפניו עז וחדוה במקמו (דהי"א יו כו-כז). ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והָדָר תעטרהו (תהל' ח ו). קול יי' בכח קול יי' בֶּהָדָר (שם כט ד). — וההָדָר של הגבור, נשקו וכלי זינו: חגור חרבך על ירך גבור הודך וַהֲדָרֶךָ (תהל' מה ד). — והֲדַר העיר: ויצא מן בת ציון כל הֲדָרָהּ (איכ' א ו). וירד הֲדָרָהּ והמונה ושאונה ועלז בה (ישע' ה יד). —*הדר תורה וכו': ה ד ר תורה חכמה ה ד ר חכמה ענוה ה ד ר ענוה יראה ה ד ר יראה מצוה ה ד ר מצוה צניעות (דא"ז ה). — *הדר הפנים: והרוצה להרגיל עצמו בבושת ישב תמיד לפני מי שמתבייש ממנו ואל יחלל ה ד ר פניו לשאל מבני אדם כי כיון שתחלל ה ד ר פניך אי אתה מוצא מי שמחדשהו לך (ארחו' צדיק', הבושת). — *ומ"ר: דברי נכוחות לרעיך, להליץ עבורך, אף תצפצף להרים קול הֲדָרֶיךָ (קיר' לת"ב, ציון לפירת). — ואמר החכם: מי שבעסו במחשבה ייראה עליו הישוב ו ה ה ד ר ומי שבעסו שלא במחשבה תראה עליו השטות (רשב"ג, תקון מדות הנפש מ).

הֶדֶר, ש"ז, — כמו הָדָר: ועמד על כנו מעביר נוגש הֶדֶר מלכות (דני' יא כ). — ואמר המשורר: ויהי מרעה עדר אל מראה הֶדֶר, הרם לקרת וצחיח לצרית (יל"ג, אדו"מ א). מדבר אפרת נדם אבד כל הֶדֶר, הד נעים ברח מגבע ואחו (שם).

א. הָדַר, פ"י, הִדַּרְתָּ, עת' תֶּהְדַּר, — א) יִפָּה, קִשֵּׁט, פעו' הָדוּר, מְיֻפֶּה, מְקֻשָּׁט, prachtvoll; magnifique, splendid: מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה זה הָדוּר בלבושו (ישע' סג א). ראתה אותו (רבקה את יצחק) ה ד ו ר ותוהא מפניו (מד"ר בראש' ס). זה (האתרוג) ה ד ו ר וזה אינו ה ד ו ר (ירוש' סוכ' ג נג ג). הרואה אתרוג בחלום ה ד ו ר הוא לפני קונו (ברכ' נז.). — ומ"ר *הֲדוּרִים, ואמר הפיטן: חכם עלה לעיר גבורים, וירד עֹז מבטחה לַהֲדוּרִים, אמרים נעימים מפניגים יקרים (יוצר ב שבוע', ציר אמונים

הדורים בצאתם מעט מסוכסך, מחסה מעליהם לא נחשך, פרש ענן למסך (יוצר שבה״ג, אאמיר).—*הדור לו, נאה לו: מניחן על שלחנו וכן הדור לו (ברכ׳ כג:).—ב) הָדַר פניו של זקן וכדומה, נהג בו מנהג כבוד הראוי, ehren ; honorer ; to honour : מפני שיבה תקום וְהָדַרְתָּ פני זקן (ויקר׳ יט לב). — הָדַר פני פלוני בריב, במשפט, וכדומה, נשא לו פנים, הטה הכף לטובתו : ודל לא תֶהְדַּר בריבו (שמות כג ג). לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תֶהְדַּר פני גדול בצדק תשפט עמיתך (ויקר׳ יט טו).

— נִפע׳, נֶהְדַּר, — נֶהְדְּרוּ פני פלוני, נשאו פניו, השגיחו בו, חסו עליו : שרים בידם נתלו פני זקנים לא נֶהְדָּרוּ (איכ׳ ה יב).

— פִע׳, *הִדֵּר, — הִדֵּר את פלוני, נתן לו כבוד ויופי : יכול יהדרנו בממון ת״ל תקום והדרת וכו׳ הידור שאין בו חסרון כיס (קדוש׳ לב:). זה אברהם שהדרו הקב״ה בשיבה טובה (מד״ר ויקר׳ ל). סנהדרי גדולה שהידרה הקב״ה בשיבה טובה (שם). ואינו חייב לעמוד מלא קומתו אלא כדי להדרו ואפילו זקן כותי מהדרין בדברים ונותנים לו יד לסומכו (רמב״ם ת״ת ו ט). — ואמר הפייטן : נוהם מיכאל, וגועה גבריאל, זועק אוריאל, וגועש רפאל, וּמְהַדֵּר הדרניאל, הוד ליה אכתריאל, ואני כנסת ישראל, מעידה כי אין כאל (אופן לשבה״ג, כלולי אז).

— *מְהַדֵּר בדבר, משתדל לעשות הדבר ביופי, בהדור, בכל פרטיו ודקדוקיו : מצות חנוכה נר איש וביתו והמהדרין (במצות) נר לכל אחד ואחד והמהדרין מן המהדרין וכו׳ יום ראשון מדליק שמנה מכאן ואילך פוחת והולך (שבת כא:). וי״א שאין צריך אלא בכור אחד וכו׳ ואין צריך להדר אחר שתי בכורות (הלכות או״ח רלא ד).

— פֻע׳, *הֻדַּר, מְהֻדָּר, *מהודר : שיהא המזבח מהודר בקרבנו של עני (מד״ר ויקר׳ ג). וארא בשלל אדרת שנער ירצה בגד מהודר מאד מאשר יעשוהו בבבל הנקרא שנער (ר״י אברבנאל, יהוש׳ ז כא).

— התפ׳, הִתְהַדֵּר, — עשה את עצמו הָדוּר : אל תִּתְהַדַּר לפני מלך ובמקום גדלים אל תעמד (משלי כה ו). מלך ב״ו מתקלס במדינה וגדולי המדינה מתקלסין בו וכו׳ אבל הקב״ה אינו כן אלא הוא לבדו ברא את העולם וכו׳ הוא לבדו מתהדר בעולמו (מד״ר בראש׳ א).

ב. *הָדַר, — כמו חָזַר, קל אינו נהוג.

— פִע׳, *הִדֵּר, מְהַדֵּר : מהדר לו מה שקרא אתמול ומלמדו עוד פסוק יותר (רש״י קדוש׳ ל).

***הַדְרָגָה**, ש״נ, מ״ר הַדְרָגוֹת, — שה״פ מן הִדְרִיג : ואחרי כן זה השם נעתק אל כל שנוי יהיה לגשם מעט מעט בדבקות והדרגה כמו שיגדל מעט מעט או יחסר (אמונה רמה א ג). לא ידון עוד לעולם רוחי באדם פנים בפנים להשפט עמו יחד וכו׳ שלא יהיה עוד נחשב האדם להדרגה זו ותמצא כי כפי מעשיו מרחיק הדרגתו מטה מטה (תוס״ת בראש׳ ו ג). שבכל חכמה עיקרו הסדר וההדרגה הנכונה (שו״ת חות יאיר קכג). באותם המעלות אשר ירדה שעה אחר שעה חזר לאחור בהדרגה ההיא בעצמה אשר ירדה (ר״י אברבנאל, מ״ב כ יא). שיהיה זה הנס בשיחדש הקב״ה על דרך המופת אדים ורוחות מתנועעים לצד ההוא וגרש בהם ניצוץ השמש והביאהו במהירות נפלא אל המקום ההוא ובאותה הדרגה במעלות אחז אחורנית (שם). וגם היה בא (הפחד) בהדרגה אחר הפחד רעדה הגדולה הימנו ואחר כך מתפשט גם בעצמות (ר״מ אלשיך, איוב ד יד). אך מרקיע שלישי ולמעלה מתחיל הרוחניות בהדרגה (שם כב יב). כשתתבונן בפעולות האלהיות ר״ל הפעולות הטבעיות יתבאר לך מהם תחבולת הש״י והכמתו בבריאת הב״ח והדרגת תנועות האברים ושכונתם קצתם בקצתם וכן יתבאר לך חכמתו ותחבולתו מהדרגת ענייני כלל האיש ענין אחר ענין (אוהב משפט, באור לאיוב יו). היטבת מאד לסדר תכליותיך לפי הדרגתם ברצונך כי אולם באמת תכליתך הראשון הוא למצוא נחת לרוחך ושבעה לחמדת נפשך (דרך חכמה לרמח״ל ט). — ומ״ר : הנבואה תחול על האדם על ההדרגות שכתבנו (העקרים ג יא). בתת ה׳ שעור טובה בעוה״ז לאיש צדיק מתייהם אל צדקתו וכפי הדרגות עלותו במעלות צדקתו לעומתן טובו יעלה עמו (ר״מ אלשיך, איוב א א). כי ג׳ הדרגות יש ברשעים יש שכמו שהוא בלתי אפשר שאחר שכלה ענן וילך כי הנה איננה, כן יורד שאול לא יעלה וכו׳ (שם ז ט).

***הַדְרָגִי**, ת״ז, — בדרך הדרגה : רוצה לומר שהשנוי ההדרגי והוא הליכה מתואר אל תואר אחר השתנה אליו בהדרגה (אפודי, מו״נ ב, הקד׳ ד). שבל

תנועה הוא שנוי הדרגי וכל שנוי הדרגי הוא יציאה מן הכח אל הפועל (שם, סקד׳ ה).

הֲדָרָה, ש״נ, סמי׳ הַדְרַת, — כמו הָדָר: ברב עם הַדְרַת מלך ובאפס לאם מחתת רזון (משלי יד כח). הבו ליי׳ כבוד שמו השתחוו ליי׳ בְּהַדְרַת קדש (תהל׳ כט ב). ויעמד משררים ליי׳ ומהללים לְהַדְרַת קדש (דהי״ב כ כא). — *הדרת פנים: וגזרה (אשת מנוח) שהיה איש האלהים אם מפני הנבואה והייעוד שאמר אליה ואם לזוהר צורתו והדרת פניו (ר״י אברבנאל, שופט׳ יג ו).

***הַדָּרָה**, ש״נ, — שה״פ מן הדיר נדר: שאמר דור לי וכו׳ קודם הדרת הראש וכו׳ חייב לו שבועה בהדרת הראש (נ״י על הרי״ף, סנה׳ ח.). כשקבלו עליהם קודם פסק והדרה (שם).

***הַדְרוֹן**, ש״ז, — כמו הָדָר: שבים הדור וסהרונו, וציץ מקדש וארונו, ונר עמו והדרונו (פזמ׳ תימני, כילאך נור).

***הַדְרָכָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִדְרִיךְ: כי היראה מעשו אינו ההדרכה בסבות הנאותות והנה יראה זה מתפלת יעקב שאמר הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אותו וגו׳ והוא המורה שהיתה יראה ממש לא ההדרכה בסבות (ר״י אברבנאל, מפעלות אלהים י יב). שהחמשה הדברים הנזכרים (ההמצאה והסדר והצחות וכו׳) תקל עלינו עשייתם או הוצאתם אל הפועל אם מצד המלאכה אם מצד ההדרכה אם מצד ההשתדלות וכו׳ ההדרכה היא אשר למענה נתעורר עם ציור אמתי להדמות אל קצת האנשים במדרגת הדבור (נופ׳ צופ׳, מסיר ליאון א ד).

***הַדַרְנִיאֵל**, ש״ז, — שם מלאך: והיה משה מהלך ברקיע כאדם שמהלך בארץ עד שהגיע למקום הדרניאל[1]) המלאך שהוא גבוה מחבירו ששים רבוא פרסאות וכל דיבור ודיבור שיוצא מפיו יוצאים בדיבור שנים ברקים של אש אמר לו מה לך במקום קדושי עליון כיון ששמע קולו נבהל מפניו וזלגו עיניו דמעות וביקש ליפול מן הענן באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב״ה ויצתה בת קול ואמרה לו להדרניאל דעו שמימיכם אנשי מריבה אתם וכו׳ כיון ששמע הדרניאל כך אמר לפניו גלוי וידוע לפניך שלא ידעתי שברשותך בא עכשיו אני אעשה לו שליח ומהלך לפניו כתלמיד לפני רבו והיה מהלך לפניו עד שהגיעו לאשו של סנדלפון אמר לו הדרניאל למשה עד כאן היה לי רשות להלוך (פסיק׳ רבתי כ). ומי שהוא ממונה על הרצון רצון בני אדם אם טוב ואם רע נקרא הדרניאל מן אש השורף (כרית מנוחה ו). — ואמר הפיטן: נוהם מיכאל, וגועה גבריאל, זועק אוריאל, וגועש רפאל, ומהדר הַדַרְנִיאֵל, הוד ליה אכתריאל, ואני כנסת ישראל, מעידה כי אין כאל (אופן לשבה״ג, כגולי אש). בעד עמכם שאו קולכם בני יעקב ישראל, ערך תפלה מהללה רפאל וְהַדַרְנִיאֵל, ושרפים לאלפים צעוק חושו לעזיאל (שבת לפני ר״ה, שלו לבבכם).

1) ובזהר: עד דאיערע ביה (במשה) חד מלאכא דרבא ויקירא מן קדמאה ותאנא הדרניאל שמיה והוא עלאה על שאר מלאכין אלף ושתין רבוא פרסין (זוהר, בשלח נח.). בה שעתא אתרמיז לגביה הדרניאל מלאכא קדישא ואמר ליה אדם אדם הוי גניז יקרא דמארך דלא אתייהיב רשותא לעלאי למנדע ביקרא דמארך בר אנת (שם, בראש׳ נה:).

הָהּ, — מלת קריאה לצער וכאב, כמו אֲהָהּ: כה אמר אדני יי׳ הילילו הָהּ ליום כי קרוב יום וקרוב יום ליי׳ יום ענן עת גוים יהיה (יחזק׳ ל ב-ג). בימים ההם וכו׳ הה לאותן הימים (מד״ר אסת׳ א ב).

***הָה**[1]), ש״ז,—שם התולעת הנוקרת ברמונים, משתמשים בו בדבור העברי בא״י.

הֵה, עי׳ הָיָה.

הוּ, —כמו הוא, בפרט בהרכבות, כָּמוֹהוּ, מַשֶּׁהוּ, וכדומה. הוּ והו,—עי׳ והו.

הוּא[2]), — מלת הגוף לנסתר זכר, בע״ח ולא בע״ח, he; il; er, ויששמש, א) במקום השם של הגוף

---

1) בארמית: א״ר יהודה מקק דסיפרי תבך דשיראי ואילא דעינבי ופה דתאיני והה דרימוני כולהון סכנתא (שבת ל.), כך בנוסח׳, ובכ״י הא, חח, (ד״ס).

2) בעוד שבשני הגופים הראשנים, מדבר בעדו סנכח, כל לשונות השמיות מסכימות ומשתמשות באותן שתי המלות רק בשנוים קלים, הנה בגוף השלישי, של נסתר ונסתרת, נחלקו הלשונות האחיות לשלש כתות: של ש (שׁ), של ה, ושל שתיהן יחד גם ש וגם ה. בלשון האשור׳ משמשת לסמן גוף הנסתר לזכר ונקבה ש (ובמינ׳ שׁ), בערב׳. ארמית ועברית וכו׳ לזו״נ ה, ובמהרית לזכר ולנקב׳ ש. וסוברים קצת החדשים, יֶנסן, ברוקלמן, אונגנד (Jensen, Brokelman, Ungand) כי בלשון השמית הכללית הקדומה היה נהוג שמוש

הנסתר כשכבר נזכר פעם: ותלד עדה את יבל הוא היה אבי ישב אהל ומקנה ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תפש כנור ועוגב (בראש' ד כ-כא). וכוש ילד את נמרד הוא החל להיות גבר בארץ הוא היה גבר ציד לפני יי' (שם י ח-ט). ותקרא שמו מואב הוא אבי מואב עד היום (שם יט לז). — וכמעט *בלי צֹרך, רק ליתר באור: קשר את הספינה בדבר שהוא יכול להעמידה (תהל' ח ה), כמו בדבר שיכול וכו'. זה שהוא נכנס לבית הכנסת ומצאן עומדים ומתפללים (ירוש' ברכ' ג ב), במקום זה שנכנס. מלמד שתפסו משה להקב"ה כאדם שהוא תופס את חבירו בבגדו (ברכ' לב.), ר"ל כאדם שתופס. חריץ שהוא עמוק י' ורחב ד' וכן גדר שהוא גבוה י' ורחב ד' (בבת ו.), במקום חריץ עמוק י ורחב ד, וכן גדר גבוה י ורחב ד. כל מי שהוא מקבל לשון הרע אעפ"י שאתה הולך ומפייסו והוא מתפייס עדיין הוא בוער מבפנים (מד"ר בראש' לח), כמו כל מי שמקבל. — ובמשמ' "מי: אמר לו (אברהם ליצחק) יודעים אנו שאחריך מעט יהיו ימינו הוא שנחמנו עד שלא נולדת הוא ינחמנו מיום זה ואילך (מדר' ויושע א). — ובפרט להטעים ולנחץ את הנסתר ולהוציא זולתו: לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך (בראש' יה ד). יי' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי וכו' הוא ישלח מלאכו לפניך (שם כד ז). האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם (שם מד יז). והיה אשר אמר אליך זה ילך אתך הוא ילך אתך וכל אשר אמר אליך זה לא ילך עמך הוא לא ילך (שופט' ז ד). יי' מלכנו הוא יושיענו (ישע' לג כב). כי פי הוא צוה ורוחו הוא קבצן (שם לד יו). הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן וכו' הוא היה אומר אם אין אני לי מי לי (אבות א יב-יד). — וכמו"כ בשמוסיפים להנושא הנסתר עוד דבר חדש: ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו (בראש' יג א). וישב (לוט) במערה הוא ושתי בנתיו (שם יט ל). ויאכלו וישתו הוא (עבד אברהם שנזכר קדם) והאנשים אשר עמו (שם כד נד). והיה הוא (הקרבן) ותמורתו יהיה קדש (ויקר' כז י). — ועם גַּם אחרי הנושא לנחץ ולהוסיף על הקודם: ויבא קין מפרי האדמה מנחה ליי' והבל

*ס' הגוף לנסתר והנסתרת כמו שהוא בלשון מהרית, ר"ל לזכר ה ולנקבה ש, ומלבד זה היה עוד הבדל בהברה הקולית התנועית, שלזכר שמש השורק ולנק' החירק. ואחרי כן, כשנפרדו הלשונות האחיות ותחלנה ללכת כל אחת בדרכה המיוחד, שמרה רק המהרית את מנהגה של לשון האם הקדומה לציין את הנסתר הזכר באות לבדה והנסתר הנקבה באות לבדה, ור"ב הלשונות האחיות עזבו את כפילות סימן הגוף הנסתר בעצם האות, והשאירו קצתן (האשור' והמינ') את האות ש לזו"נ, וקצתן (ערבית, ארמית ועברית ועוד), את האות ה לזו"נ, ויסתפקו להבדיל בין הזכר ובין הנקבה בהתנועה בלבד, להזכר שורק ולהנק' חירק. ודבר טבעי הוא שהסימן של הזכר נסתר בלשון הקדומה, האות ה, הכריעה את הכף נגד הסי' של הנק' האות ש, וברוב הלשונות השמיות משמשה רק האות ה, ורק בלשונות אחדות, האשור' והמינ', נשאר שמושה של האות ש לשני המינים, ורק באחת מהן נשאר השמוש העתיק, של הלשון השמית הקדומה, בשתי האותיות יחד, האחת לזכר והאחת לנק'. ומהכתיב של מלת הגוף הזאת בעבר' א בסוף אחרי ו, שאין ספק בדבר שהיו מפיקים אותה בתחלה ורק אחרי בן רפתה והניחוה (קצת החכמים סוברים כי א זו היא א השמירה, אלף אלוקאיה בערב', אך אינו מחֻור), יש ללמוד, כי הצורה הקדומה של מלת הגוף לנסתר ונסתרת היתה הוּ-אַ, שִׁי-אַ (א מלת הרמז), ומזה הוא היא בעברית. (C Brock. Grundr. 104 §). וכבר נשאו ונתנו החכמים בטיבה של מלת הגוף לנק' נסתרת שבתורה, שגם היא כתובה בכל מקום, כמו הכתיב של מלת הגוף לזכר, רק הנקוד מבדיל ביניהם, שלנק' נפתחת המלה חרוקה כך: הִוא, יצאו אחד עשר מקום הרשומים במסורה לבראש' לח כה שבהן כתוב היא. וז"ל המסורה שם: י"א כתיב יוד בתורה וסי' היא צוער קדמא', תניי' דהלא הוא אמר לי, והיא שלחה אל חמיה, וכי ימות מן הבהמה, והיא הפכה שער לבן, ואם יראנה הכהן קדמא', שבת שבתון היא דאחרי מות, ואיש כי יקח את אחותו בת אביו, היא מחללת קדמא', ושכב איש אותה קדמא' דפסוק, ועבר עליו רוח קנאה תנינ' דפסוק, ע"כ. והנה קצת החדשים סברו כי הכתיב הזה הוא גם לנק' נשאר מזמן קדום בעת שעוד לא הבדילו במלת הגוף בין זכר לנק' ואמרו לשניהם הוא, כמו שאמרו נער גם לזכר וגם לנקבה. אך דעה זו קשה לקבל, כי כבר ראינו שקרוב לודאי שגם לשון שמית הקדומה הבדילה בין זכר לנקבה במלת הגוף, ומלבד זה קשה מדוע בא היא באחד עשר המקומות, ומדוע אין כתיב קדום זה, הוא לנק', גם בספר יהושע, שהוא בלי ספק כמעט מזמן אחד עם התורה? ולכן סוברים קצת החדשים כי זה הכתיב הוא לנק' הוא פשוט שבוש של סופר קדום אחד, שממנו העתיקו אחרי כן שאר הסופרים. אבל, זו דעה זרה ותמוהה עוד יותר, כי איך אפשר טעות סופר כזו לא במקום אחד אלא בכל מאתים המקומות שבתורה שבאה בהם הוא במקום היא? — ועי' עוד במבוא, בחלק הדקדוק.

הביא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבהן (בראש' ד ג-ד). — ובמשמ' הוא בעצמו: לכן יתן אדני הוא לכם אות (ישע' ז יד). — וגם אחרי אַתָּה: הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס שתו ישתו ואתה הוא נקה תנקה לא תנקה כי שתה תשתה (ירמ' מט יב). — וקצת במשמ' *בעוד שבאמת: לא יאמר לו בכמה חפץ זה ו ה ו א אינו רוצה ליקח (ב"מ ד י). — ובמשמ' *כל אדם, כל העולם, people ; on ; man: על פירות האילן ה ו א אומר בורא פרי העץ חוץ מן היין שעל היין ה ו א אומר בורא פרי הגפן ועל פירות הארץ ה ו א אומר בורא פרי האדמה (ברכ' ו א). לעולם ה ו א נותן משום פאה ופטור מן המעשרות עד שימרח (פאה א ו). — *ועם כְּשֶׁ בראשו: כ ש ה ו א נפנה מגלה לאחריו טפח ולפניו טפחיים (ברכ' כג:). כ ש ה ו א כורע כורע בברוך כ ש ה ו א זוקף זוקף בשם (שם יב.). שאין המים הללו דומין אלא לכם יבש ש ה ו א נותן על גבי בשר החי ואינו מזיקו (מד"ר במדב' ט). — *ולהראות המעמד שאדם נמצא בו כשעושה דבר: השמש שאכל כזית מצה כ ש ה ו א מיסב יצא (פסח' קא.). לא יאכל אדם בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה כדי שיכנס לשבת כ ש ה ו א תאוה (שם צט:). שלא יכנס לשבת כ ש ה ו א מעונה (ערוב' מא.). נקדימון נכנס לבית המקדש כ ש ה ו א עצב נתעטף ועמד בתפלה (תעני' כ.). ולר"מ דאמר אדם מקנה דבר שלא בא לעולם יכיר למה לי בנכסים שנפלו לו כ ש ה ו א גוסס (ב"ב קכז:). ושברו את עיניו ועשאוהו דוגמא ובוכה והלך לביתו כ ש ה ו א עשוי דוגמא (תנחו' קדוש' ח). — ויכלול בקרבו גם מושג הקשור בין שני שמות במקום הפעל הנצרך: ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך (בראש' כ ז). וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה יי' כי נורא הוא (שמות לד י). והנהר הרביעי הוא פרת (בראש' ב יד). וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו (שם יט). אתה הוא מלכי (תהל' מד ה). אנכי אנכי הוא מנחמכם (ישע' נא יב). מה ידעת ולא נדע תבין ולא עמנו הוא (איוב יה ט). סדר נחלות כך ה ו א איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו בן קודם לבת (ב"ב ח ב). אני ה ו א שעתיד ליפרע ממי שתולה מעותיו בנכרי ומלוה אותם לישראל בריבית (ב"מ סא:). עמד שמואל הקטן ואמר אני ה ו א שעליתי שלא ברשות (סנה' יא.). אתה ה ו א הלל שקורין אותך נשיא ישראל א"ל הן א"ל אם אתה ה ו א לא ירבו כמותך בישראל (שבת לא.). חזר בעלה ומצא המצרי יוצא מביתו שאל אותה שמא נגע בך אמרה הן וסבורה אני שאתה ה ו א (מד"ר שמות א). — ובשאלה, אחרי מי: מי אפוא הוא הצד ציד (בראש' כז לג). מי הוא ירשיעני (ישע' נ ט). זכר נא מי הוא נקי אבד (איוב ד ז). מי הוא יריב עמדי (שם יג יט). מי הוא לידי יתקע (שם יז ג). — ואחרי כמה: כמה ה ו א שיעורו (ערוב' ח ב). — ותבוא המלה הוא לפני פעולה ליחס פעולה זו אל הנושא הנסתר הנזכר קודם: שם (הנהר) האחד פישון הוא הסבב את כל ארץ החוילה וכו' ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההלך קדמת אשור (בראש' ב יא-יד). — ותבוא המלה הוא עם ה ההודעה בראשה במשמ' אותו הדבר הידוע, אם מפני שנזכר קודם, או שהוא דבר ידוע ומפורסם בעולם: ביום הַהוּא כרת יי' את אברם ברית (בראש' יה יח), ר"ל באותו היום שנזכר שם קודם. כי יום ליי' צבאות על כל גאה ורם ועל כל נשא ושפל וכו' ונשגב יי' לבדו ביום הַהוּא וכו' ביום הַהוּא ישליך האדם את אלילי כספו (ישע' ב יב-כ). איש היה בארץ עוץ איוב שמו והיה האיש הַהוּא תם וישר (איוב א א). — ולפני השם הרמוז: אמ"ו לא הניח ה ה ו א אדם לא חמר ולא גמל בא"י שלא משכו עמו (ספרי, וזאת הברכה שנה). ו ה ה ו א מקים כל טבחים שלהם ישראלים הם (והזהיר, ויקרא ח:). ה ה ו א שטר מתנה שהיו חותמין עליו שני גזלנים (שם לג.). גזרה היא מלפני אריסטו כי ה ה ו א יקרא שלם בעצם אשר לא יחסר כל בו (בעה"ש לר"א אירירו ג ב, תרג' ר"י אבוהב). — ויש שיאמרו גם בדרך דבור זה בלי ה ההודעה: וישכב עמה בלילה הוא[1] (בראש' ל יו). — ובלי יום, במשמ' מזמן קדום: אל גוי ממשך ומורט אל עם נורא מן הוא והלאה (ישע' יח ב). — ולפני אֲשֶׁר, במשמ' הוא הדבר אשר, הוא האיש וכדומה: ויאמר אלהם יוסף הוא אשר דברתי אלכם לאמר מרגלים אתם (בראש' מב יד). ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר יי' לאמר בקרבי אקדש (ויקר' י ג). וכי תאמר אלי אל יי' אלהינו בטחנו הלוא הוא אשר הסיר חזקיהו את במתיו ואת מזבחתיו (ישע' לו ז). — *וקצת במשמ' ולכן: ומה אם יעקב אבינו שהבטיחו הקב"ה ואמר לו הנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך נתיירא אנו עאכ"ו ה ו א שהנביא מקנטרן ואומר להם ותשכח

—[1]) במסורה: סבי' ההוא.

ה' עושיך (פסיק' דר"כ, אנכי אנכי). והוא שדוד אמר כי אבי ואמי עזבוני (מד"ר ויקר' יד). — *ובכלל במקום דבר זה: שתגלחת הנגע דוחה תגלחת הנזיר בזמן שהוא ודאי אבל בזמן שהוא ספק אינו דוחה (נזיר ח ג). עמד רבי יהושע על רגליו ואמר לא בושה וכלימה הוא לנו שנגזור טומאה על עיר אבותינו (זבח' קי"ג.). שכשם שהוא רחמן על האדם כך מרחם על הבהמה תדע לך שהוא כן שבשעה שבקש הקב"ה לאבד עולמו וכו' (תנחומא נח ח). — ובמשמ' אותו הדבר הנזכר: אימתי (משחק בקוביה ומלוה ברבית פסול להעיד) בזמן שאין להם אומנות אלא הוא אבל יש להן אומנות שלא הוא כשרין (סנה' ג ג). — ובמשמ' דבר זה אינו אלא בתנאי זה: ג' שנים שאמרו (בחזקה) הוא שאכלן רצופות (ב"ב כט.).—והוּא שֶׁ, במשמ' מה שאמור למעלה אינו אלא בתנאי: בריכה שנוטפת מים משדה בית השלחין זו מותר להשקות ממנה שדה בית השלהין אחרת וכו' אמר אביי והוא שלא פסק מעיין ראשון (מו"ק ד.). פול המצרי שהביא שליש לפני ר"ה אם זרעו לזרע מתעשר לשעבר וכו' והוא שליקט ממנו לפני ראש השנה (רמב"ם מע"ש וגט"ר א י). ישראל שהיה לו קרקע בסוריא והוריד לה ארים ושלח לו הארים פירות הרי אלו פטורים שאני אומר מן השוק לקחם והוא שיהיה אותו המין מצוי בשוק (הוא, תרומ' א יט). נשתברו שש (צלעות) מיכן ושש מכאן או אחת עשרה מכאן ואחת עשרה מכאן טרפה והוא שנשברו מחציין של מול השדרה (הוא, שחיט' י א).—ב) כנוי לאלהים: אני אני הוּא [1]) ואין אלהים עמדי (דבר' לב לט). אני יי' הוּא שמי וכבודי לאחר לא אתן (ישע' מב ח). שמע אלי יעקב וישראל מקראי אני הוּא אני ראשון אף אני אחרון (שם מח יב).

הָוָא[2]), פ"ע, עת' יֶהֱוָא, צווי הֱוֵא, — הֱוָא השלג על הארץ, ירד ונפל, niederfallen; tomber (de haut en bas); to fall down: כי לשלג יאמר הֱוֵא [3]) ארץ (איוב לז ו).

הֲוָא[1]), פ"ע, עת' יֶהֱוָא, — כמו היה: מקום שיפול העץ שם יְהוּא (קהל' יא ג). — ונצטמצם עוד בעתיד *אהא, תהא, יהא: הריני נזיר ע"מ שאהא שותה יין ומיטמא למתים (נזיר ב ד). מעשה בהילני המלכה שהלך בנה למלחמה ואמרה אם יבא בני מן המלחמה בשלום אהא נזירה שבע שנים (שם ג ו). אמר להם אהא בשלום אני ואתם (יומא סו:). למחר אהא לפניך בתענית יחיד (תעג' יב:). לא איפטר מן העולם עד שאהא נזיר (נדר' ג:). וכן אם אחז בשערו ואמר אהיה נאה או אהא מכלכל או אהא מסלסל (רמב"ם נזיר' א ו). כיון שהיא נותנת את המים מגבהת חלתה ובלבד שיהא שם חמשה רבעי קמח (חלה ג א). הבונה כמה יבנה ויהא חייב (שבת יב א). בשביל שיהא שמור (שם כב ד). הכל יהא מונח עד שיבא אליהו (ב"מ ג ד). כותבין גט לאיש אעפ"י שאין אשתו עמו ושובר לאשה וכו' ובלבד שיהא מכירן (ב"ב י ג). ובלבד שיהא ממש בדבריו (סנה' ו ב). הריני נזיר לכשיהא לי בן (נזיר ב ט). כדי שיהא נותן ידו על העוקץ והוא שוקע (נדה ז ה). שלשה אילנות בתוך בית סאה וכו' כמה יהא ביניהם (תוספתא שביע' א ה). לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה (ברכ' ו:). מי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר ויהא ריחו נודף (שבת לא:). שחרית בעל הבית עומד ואומר כל שילקטו עניים היום יהא הפקר (ב"ק סט.). שלא יהא כל אחד ואחד הולך ותוקף בטליתו של חבירו ואומר שלי הוא (ב"מ ג.). סלע שנפסלה והתקינה שיהא שוקל בה משקלות טמאה עד כמה תיפחת ויהא רשאי לקיימה (שם נב.). מעשה ועמדו קינים בירושלם בדינרי זהב אמר רשב"ג המעון הזה אם אלין הלילה עד שיהא בדינרין (של כסף) (כ"ב קסו.). המקשה עצמו לדעת יהא בנידוי (נדה יג:). ועוד יהא אדם שמח בייסורים יותר מן הטובה שאלו אדם בטובה כל ימיו אין נמחל לו עון שבידו ובמה נמחל לו ביסורים (ספרי ואתחנן לב). לא יהא אדם ער בין הישנים וכו, ולא בוכה בין השוחקים (דא"ז ה). אמר הקב"ה עד מתי יהא העולם מתנהג באפלה תבוא האורה (מד"ר בראש' ג). אמר דוד רבון העולמים כשאני עוסק בחקיך לא יהא רשות ליצר הרע להציץ בי (שם שמות יט). למדתך תורה דרך ארץ שכשיהא אדם

— [1]) אעפ"י שאפשר לפרש מלת הוא שבכל המשלים הבאים גם פשוט במשמ' מלת הקשור, מכל מקום נראה שהיה צרוף זה גם כנוי להאלהות, ולכן אולי הרכבת השמות עם הוא בסוף: אביהוא, אליהוא ועוד.

[2]) בערב' הֲוַי a). — [3]) כך פרשו החדשים.

a) ى

---

[1]) בארמ' הֲוָא, ועי' הָיָה.

עושה מצוה י ה א עושה אותה בלב שמח (שם ויקר׳ לד). ש ת ה א נידונית על שער העיר (ספרי תלא רלה). אם זה זכר לא ת ה א אחותי רחל כאחת השפחות (ברכ׳ ס.). אמר ת ה א שדה זו מופקרת ליום אחד לשבת (נדר׳ מד.). ו ש ת ה א אשה משכמת ו ש ת ה א אשה חוגרת בסינר (ב״ק פב.). מלמד שקפלה הקב״ה לכל א״י והניחה תחת יעקב אבינו ש ת ה א נוחה ליכבש לבניו (חול׳ צא:). — ובמשמעה סתמית: מה י ה א בדמים (ב״מ כ ז). כל אתים שדרשת מה ת ה א עליהן (פסח׳ כב:).

***הָוַאי**, ש״ז, — כמו הָבַאי: דברה תורה לשון ה ו א י דברו נביאים לשון ה ו א י דברו חכמים לשון ה ו א י [1]) (חול׳ צ:).

***הוֹאִיל**[2]), — מלת הטעם, לבאר הסבה של דבר, da, weil; puisque; since: כרם שהוא נטוע ערבוביא וכו׳ ה ו א י ל והוא נראה כתבנית הכרמים הרי זה כרם (כלא׳ ה א). מי שישב בדרך ועמד וראה והרי הוא סמוך לעיר ה ו א י ל ולא היתה כונתו לכך לא יכנס (ערוב׳ ד ז). ה ו א י ל והוא חייב באחריותן הרי אלו יאכלו בתרומה (יבמ׳ ז א). אחת (משתי הצרות שבאו ממדה״י) אומרת מת ואחת אומרת נהרג רבי מאיר אומר ה ו א י ל ומכחישות זו את זו הרי אלו לא ינשא ר״י ור״ש אומרים ה ו א י ל וזו וזו מודות שאינו קיים הרי אלו ינשאו (שם טו ה). הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים אדמון אומר ה ו א י ל והודה במקצת הטענה ישבע (כתוב׳ יג ד). הלך (בעל הבהמה) וישב לו ואמר ה ו א י ל ועליך מצוה אם רצונך לפרוק פרוק פטור (ב״מ ב י). ה ו א י ל ולצורה הן עובדין נתיר להם את האילן (ע״ז ג ז). ה ו א י ל והביאה עצמה לידי דברים הללו אף היא לא תצא מידי פורענות (ספרי נשא כא). ה ו א י ל ויש בו לאחרים הלק דין הוא שיצא מתחת ידו ויתחלק (שם ב). משיב משה לפני הקב״ה ה ו א י ל ואני נפטר בנסיון הראני אדם נאמן שיעמוד על ישראל (שם, גלגים סה). בשעה שהיה יושב (דוד) בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות אלא ע״ג קרקע וכו׳ אמר לו הקב״ה ה ו א י ל והשפלת עצמך תהא כמוני שאני גוזר גזירה ואתה מבטלה (מו״ק טז:). אמרה לפניו רבש״ע ה ו א י ל ואין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי מעשה העגל (ברכ׳ לב:). וזו ה ו א י ל ולא בדקה הפסידה עונתה (נדה ד:). ה ו א י ל ואת רוצה לילך ליאבד מן העולם קום לך (מד״ר במד׳ כ). ה ו א י ל ופרשו אלו מבניך אל תסתכל בחלקם תניהנו והאש אל תאכלנו (תנחומא קרח יח). אמר לו הקב״ה למשה ה ו א י ל שישראל אין נכנסין (לא״י) ושבטו של לוי נכנסין כשתבוא למנותן עשה הפרש בין ישראל לביניהם (מד״ר במד׳ ג).—ואחרי הדבר: אין מעברין את השנה ביום ל׳ של אדר ה ו א י ל וראוי לקובעו ניסן (ברכ׳ י:). אחר הכל עונין אמן חוץ מתינוקות של בית רבן ה ו א י ל ולהתלמד עשויין (שם נג:). (מעות שנמצאו בירושלם בשעת הרגל הן מעשר) הואיל ושוקי ירושלם עשויין להתכבד בכל יום (פסח׳ ז.). המזכה לעובר לא קנה וכו׳ ה ו א י ל ודעת של אדם קרובה אצל בנו (ב״ב קמב:). (חתיכת בשר אינה בטלה) ה ו א י ל וראויה להתכבד בה לפני האורחים (חול׳ ק.). אלו כהנים שהיו במקדש שהיו נוטלים מפתחותן בידן וזורקין כלפי מעלה ואומרים לפני הקב״ה רבש״ע הילך מפתחותיך שמסרת לנו ה ו א י ל ולא היינו גזברין נאמנין לעשות מלאכת המלך ולאכול משלחן המלך (אדר״נ ד). אמר אברהם לשרה זו היא מצרים יפה היא לשביתה ה ו א י ל והרעב בא (תנחומא לך לך ח).

***הוֹבָאָה**, ש״נ, — כמו הֲבָאָה, כשבא אחרי שה״פ הולכה כדי לזוג אותו עם הקודם לו: יש כאן הולכה או ה ו ב א ה [1]) (רש״י חול׳ ל:). שהכה בסכין על הצואר וכו׳ וחתך הסימנין בבת אחת בלא הולכה ולא ה ו ב א ה (רמב״ם שחיט׳ ג יא). וחושב ה ה ו ב א ה וההולכה בשיפה אחת להחמיר (הוא, איסורי מזבח ז ה). והשחיטה כשרה בהולכה בלי ה ו ב א ה או ב ה ו ב א ה

---

[1]) גרסת הערוך וכמו״ב קצת, כ״י ובנוסח׳ הבאי בבית, עי׳ למעלה.

[2]) לא נתברר מקור מלה זו. י׳ לוי ראה בה הרכבה מן הא—אילו, ולא העיר על זה כלום פלישר, והסכים לזה גם קוהוט. אבל, בשתי מלות הללו, הא אִלו, אין שום מושג שיתן מקום למושג הסבתי שבמלה החדשה ה ו א י ל. גם השערת יסטרוב כי זו הפעיל מן י ע ל, הועיל, בלשון תועלת, אינה מהורה כלל.

---

[1]) ככר העיר על ענין זה של זווג המלים ר״י חיוג וז״ל: ויתכן שאומר כי מלת מובא (שהיתה צריכה להיות מבוא) רדפה אחרי מלת מוצא להדמות לה במשקל (ספר הנוח 71). וכן ריב״ג: ואני סובר שהיה דעתם בשתי המלות (מוצאיו ומובאיו) לרדוף מה שלפניהם והיא סברת רבי יהודה בהם (הרקמה ל). וכן דעתו של ריב״ג במדיח ומליח (הקדמה שם).

בלי הולכה (רמ"ב חול׳ ז). גזירה הולכה אטו הובאה (רע"ב חול׳ א ב).

הוֹד, ש"ז, — יֹפִי נעלה ונשגב, Pracht ; magnificence ; splendour : יי׳ אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת (תהל׳ קד א). כי כל אלהי העמים אלילים ויי׳ שמים עשה הוד והדר לפניו עז ותפארת במקדשו (שם לו ה-ו). גדלים מעשי יי׳ דרושים לכל חפציהם הוד והדר פעלו וצדקתו עמדת לעד (שם קיא ב-ג). לך יי׳ הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וְההוד (דהי"א כט יא). — ולכהן גדול, למלך : והוא (יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול) יבנה את היכל יי׳ והוא ישא הוד וישב ומשל על כסאו (זכר׳ ו יג). גדול כבודו (של המלך) בישועתך הוד והדר תשוה עליו (תהל׳ כא ו). ויגדל יי׳ את שלמה למעלה לעיני כל ישראל ויתן עליו הוד מלכות אשר לא היה על כל מלך לפניו על ישראל (דהי"א כט כה). — והוד הקול וכדומה : והשמיע יי׳ את הוד קולו ונחת זרועו יראה בזעף אף (ישע׳ ל ל). — ואמר המשורר : עתה בדביר מלכות יפרוט בנבל, ובאזני מלך הוד קולו ישמיע ואביר זקי קסם בכפיר בבבל, רוח שגעון מקרבו יסיע (יל"ג, אדו"מ ב). — *וקרני ההוד של משה : כשמשה היה כותב התורה נשתמר בקולמוס קימעא והעבירו על ראשו ומשם נעשו לו קרני ההוד (תנחומא, כי תשא כ). — *הוד היֹפי : שאחזה (גיחזי את השונמית) בהוד יפיה (ברכ׳ י:), השָׁדַיִם. — *וקבוצת הנוצות בראש העופות : דוכיפת שהודו כפות (חול׳ סג.). — וככ׳ : ויאמר יי׳ אל משה קח לך את יהושע בן נון וכו׳ ונתתה מֵהוֹדְךָ עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל (במד׳ כז יח-כ). דור לדור ישבח מעשיך וגבורתיך יגידו הדר כבוד הוֹדֶךָ ודברי נפלאתיך אשיחה (תהל׳ קמה ד-ה). ואל תקרב אל פתח ביתה (של הזרה) פן תתן לאחרים הוֹדֶךָ ושנתיך לאכזרי (משלי ה ח-ט), ר"ל הכח והכבוד שלך. הגור חרבך על ירך גבור הוֹדְךָ והדרך (תהל׳ מה ד), ר"ל הנשק. ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון (הוש׳ יד ז), יפי הנוף והפירות. ושם אותם כסוס הודו במלחמה (זכר׳ י ג), יפיו וגאונו הטבעי. אלוה מתימן יבוא וקדוש מהר פארן סלה כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ (חבק׳ ג ג), זהרו ותפארתו. יהללו את שם יי׳ כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים (תהל׳ קמח יג). ואראה את המראה הגדלה הזאת ולא נשאר בי כח וְהוֹדִי נהפך עלי למשחית (דני׳ י ח), יפי גהת הפנים. — וגם הֹד : לא יספדו לו (להמלך) הוי אדון והוי הֹדֹה (ירמ׳ כב יח). — ואחת הספירות, אצל המקובלים.

***הוֹדָאָה**, ש"נ, מ"ר הוֹדָאוֹת, — שה"פ מן הוֹדָה, כמו תודה בשתי המשמעות : ועלה היה לי לכבוד ולמלמדי אתן הודאה (כ"ס גני׳ כא יז). נותן הודאה על שעבר וצועק על העתיד (ברכ׳ ט א). אם הטיב לך מעט יהי בעיניך הרבה וצריך אתה ליתן הודאה שספרוך (כלה רבתי ד). על כולן צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום (ברכ׳ נד.). — ומ"ר הודות, הודאות : ויתן בפלשתים ערים ועד היום שבר קרנם, בכל מעשהו נתן הודות לאל עליון באמרי כבוד (כ"ס גני׳ מז ז-ח). ברוך אתה ה׳ אל ההודאות (ירוש׳ ברכ׳ א ח). אל יעזבונו רחמיך ה׳ אלהינו ולא עזבונו ברוך רוב ההודאות (תעני׳ ו:). אלף אלפים ורבי רבבות ברכות והודאות אנו צריכין להודות לשמך על כל טפה וטפה שאתה מוריד לנו (מד"ר ברא׳ יג). — ונוסח ברכה : מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים ושאלה בברכת השנים והבדלה בחונן הדעת ר"ע אומר אומרה ברכה רביעית בפני עצמה ר"א אומר בהודאה (ברכ׳ ה ב). הכל שוהחין עם ש"צ בהודאה (ירוש׳ שם א ח). כל התפלות בטילות ההודאה אינה בטלה (מד"ר ויקר׳ ט). — ובמשמ׳ הודאה על האמת : שבועות הדיינין הטענה שוה כסף וההודאה בשוה פרוטה ואם אין ההודאה ממין הטענה פטור (שבוע׳ ו א). הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים וכו׳ אין הודאה ממין הטענה (כתוב׳ יג ד). חמש פרוטות הן ההודאה שוה פרוטה והאשה מתקדשת בשוה פרוטה וכו׳ (ב"מ ד ז). הודאת בעל דין כמאה עדים דמי (גמ׳ שם ג:). שההודאה באונס אינו הודאה (שו"ת הרי"ף מא). והיתה שמירת השבת היא בעצמה ההודאה באלהות אבל כאלו היא הודאה בדבר מעשי כי מי שמקבל מצות שבת בעבור שבה היה כלות מעשה בראשית כבר הודה בחדוש מבלי ספק ומי שהודה בחדוש הודה במחדש העושה יתברך (כוזרי ב נ). למה נצטרך (יהושע) להודאתו (של עכן) והנה לא היתה הודאתו צריכה להענישו כי אין הודאת בעל הריב בדיני נפשות מועילה כפי הדין שאין אדם משים את עצמו

רשע (ר"י אברבנאל, יהוש' ז).

***הוֹדָיָה**, ש"נ, — כמו הוֹדָאָה, במשמ' תודה וברכה הודיה ושבח לשמך לך גדולה לך גבורה לך תפארת (יוצ' נרכ' א ח). נותן הודייה לשעבר וצועק לעתיד לבוא (שם תענ' ב סס ג). לאה תפסה פלך הודיה ועמדה הימנה בעלי הודיה (מד"ר ברא' עא). תודה אינו אומר אלא תודות ההודייה וקרבן תודה (שם, ויקר' כו). כל ההודיות בטלין וההודיות תודה אינה בטלה לעולם (שם). — ואמר הפיטן : ואשמיע בקול הודיותך, ואספרה כל נפלאותיך (שפי"ח, יוס א). — ובמשמע' הודה על האמת : הטוען את חבירו שני מינין והודה באחד מהן הרי ההודיה ממין הטענה ונשבע (רמב"ם טו"נ ג יא). המודה בפני שנים שיש לפלוני אצלו מנה ואמר להן בדרך הודיה לא דרך שיחה וכו' הרי זה עדות (שם ז א). שטר הודיה שיצא ולא היה כתוב בו אמר לנו כתבו וחתמו ותנו לו (שם ד). כל המודה בפני שנים וכו' מחייבין אותו ליתן בהודית פיו שכל האומר בדרך הודיה הרי זה כאומר אתם עדי (שם ב). בית דין של שלשה שהיו יושבין וכו' ובא אח"כ התובע ואמר כתבו לי הודייתי (שם ג).

***הוֹדָעָה**, ש"נ, — שה"פ מן הודיע : שלא היה מקום להודעה הזאת בבאן (ר"י אברבנאל, יהוש' ו ח). הענין אשר יוכל להשיגו בביאור הלשון והצעת שרשיו והודעת תולדותיו (הקד' הרקמה). — ובדקדוק : ההודעה והסתם וכו' (הרקמה, שער לו). וההודעה מינים מהם השמות הנודעים וכו' (שם). ואפשר שיביאו ההודעה על הסמוך בלבד (שם). — הא ההודעה : וכאשר רצה להודיעו הכניסו עליו הא ההודעה (הרקמה, שער כ). אבל אם נפל אות ההודעה על חית לא יניעוה כי אם בפתחה בלבד (שם טו). — ומ"ר : מה שנקבצו בו שתי הודעות כמו אמר הארון הברית (שם לו).

הַוָּה[1], ש"נ, מ"ר הַוּוֹת, — א) תאוה עזה, Begehren ; desir ; desire : והגדול דבר הַוַּת נפשו הוא ויעבתוה (מיכ' ז ג). לא ירעיב יי' נפש צדיק והַוַּת רשעים יהדף (משלי י ג). — ב) בפרט תאוה רעה, ובהרחבה במשמ' כַּוָּנָה רעה, מחשבה של און ועול וחמס, schlechte Absicht ; mauvaise intention ; bad intentions : צדקת תמים תישר דרכו וברשעתו יפל רשע צדקת ישרים תצילם ובהות[1] בגדים ילכדו (משלי יא ה-ו). — ומ"ר : וינקשו מבקשי נפשי ודרשי רעתי דברו הַוּוֹת ומרמות כל היום יהגו (תהל' לח יג). הַוּוֹת תחשב לשונך כתער מלטש עשה רמיה (שם נב ד). הַוּוֹת בקרבה ולא ימיש מרחבה תך ומרמה (שם נה יב). היחברך כסא הַוּוֹת יצר עמל עלי חק (שם צד כ). מרע מקשיב על שפת און שקר מזין על לשון הַוֹּת (משלי יז ד). — ג) רעה, צרה, יסורים, Verderben, calamité ; calamity : לו שקול ישקל כעסי והותי[2] במאזנים ישאו יחד (איוב ו ב). נתסו נתיבתי להותי[2] יעילו (שם ל יג). ובצל כנפיך אחסה עד יעבר הַוּוֹת (תהל' נז ב). כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הַוּוֹת באברתו יסך לך (שם צא ג-ד).

הֹוָה, ש"נ, — כמו הַוָּה משמע' ב, צרה : ובא עליך רעה לא תדעי שחרה ותפל עליך הֹוָה לא תוכלי כפרה ותבא עליך פתאם שאה לא תדעי (ישע' מז יא). הֹוָה על הֹוָה תבוא ושמעה אל שמועה תהיה (יחזק' ז כו). — ואמר המשורר : הושו לעזרתי וידי חזקו, כי מחשבותי אחרי נאסרו, גם הדמעות גרעו חק נחלה, כי כאפיקי נחלה נגרו, אך הלבבות כשמירים חזקו, כי נשאו בזאת ולא נגזרו, הֹוָה אשר לא תוכל עוד כפרה, הֹוָה אשר כל לבבות חרו (רשב"ג, על מות ר' יקותיאל).

הוה, ממנו הֹוֶה, הָוָה, *הָוָיָה, *הֲוָיָה, *הִתְהַוּוּת.

הָוָה[3], פ"ע, כיו' הֹוֶה, לווי הֱוֵה, הֱוִי, *הֱוֵי *הֱווּ, — כמו הָיָה : הֱוֵה גביר לאחיך וישתחוו לך בני אמך (ברא' כז כט). יגורו בך נדחי מואב הֱוִי סתר למו מפני שודד (ישע' טז ד). אתה והיהודים חשבים למרוד על כן אתה בונה החומה ואתה הֹוֶה להם למלך (נחמ' ו ו). כי מה הֹוֶה לאדם בכל עמלו וברעיון לבו שהוא עמל תחת השמש (קהל' ב כב). שהנמייה נושרת עליהן והוה להן לזבל (ע"ז ג ח). וכל היישוב כולו אינו הוה אלא שעה אחת ביום (פסח' לד). בעון ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרין מלהוריד טל ומטר והיוקר הוה והשכר אבד (שבת לב:). — ואמר הפיטן : וגם המון צבא מלאכים, מנעימיו

[1]) בערב' הוי a) שיש בו גם משמ' תאוה עזה.

٥) هَوَى

— [1]) צ"ל וּבְהַוָּתָם. — [2]) כך הקרי, הכתיב וְהַיָּתִי, אך יש ספרים שגם הכתיב והותי.

[3]) כמו הָוָא, ועי' הָיָה.

יהו ממליכים, ומרוצות חיל זקים, כחם יהו מחזקים, וזיו משלח ברקים, פניהם יהו מבריקים, וחוצה למו הוֹיִים, מתעלסים באהבים, ועד מחיצתם לא באים, באִשם נלהבים (שבת החדש, וככן). — *בְּהֹוֶה, בדבר מצוי תדיר במנהג העולם: הבנים יוצאים בקשרים ובני מלכים בזוגין וכל אדם אלא שדברו חכמים **בהווה** (שבת ו ט). לא דברו בשיירא אלא **בהווה** (ערוב' א י), ר"ל מפני שדבר זה מצוי בשיירות. לא דברו חכמים בקציר (שאמרו אשה הבאה מן הקציר נאמנת לומר נשך הנחש את בעלי) אלא **בהווה** (יבמ' טו ב). אם כן למה נאמר שור או חמור שדבר הכתוב **בהווה** (ב"ק ה ז). לא דברו בנשיא אלא **בהווה** (נדר' מח.). — ובלשון המחקר, הֹוֶה, כל מה שיש ומתקים בעולם: כפי מה שגוזר מזג המעורב וכל **הוה** נפסד (מו"נ ח"ת, א עב). וכן הצורות הטבעיות **ההוות** הנפסדות כשנדקדק עליהן ונרדוף אחריהן נמצא כי קדמה לכל צורה מהן צורה אחרת (שם, חריזי א סח). המציא על החמר הזה **ההווה** והנפסד דברים בלתי **הווים** ונפסדים (אגר' מנח' הקרא', לקו"ק, נספח' 49). ואח"כ דבר על המורכבות ואמר הבל הבלים שהרי גם הם **הוים** ונפסדים (הקד' מלמ' התלמיד'). והיה מבואר שידיעתנו באלו **ההוים** הבעלי נפש אשר בכאן היא יותר חזקה מהידיעה אשר לנו בגרמים השמימיים (רלב"ג, מלחמ' ה' ח ג א). הנמצאות לא ימנע הענין בם משלשה חלקים אם שיהיו כלן בלתי **הוות** ולא נפסדות או כלן **הוות** נפסדות (העקר' ב ה). — *הַהֹוֶה הקדמון, כנוי להאלהות, לסִבַּת כל הסבות: והוא (האלהים) **ההווה** הקדמון אשר מאתו היה הכל (ר"י אברבנאל, ראש אמנה ז). ואמר ה' אלהיך כלומר **הווה** קדמון ומאתו היה הכל בחפץ ויכולת (מ' אלדבי, ש"א א א). — ובמשמ' הזמן הנכחי, שהוא עתה, Gegenwart; présent ואם **בהווה** יש ה' עמנו איך מצאנו כל זאת (ר"י אברבנאל, שופט' ו יג). — ואמר המשל: העבר אין, והעתיד עדין, וְהַהֹוֶה כהרף עין, אם כן דאגה מנין (מבחר המוסר ה.). — ובדקדוק: עבר, **הוה** ועתיד: דע כי כל דברי האדם נחלק לשלשה חלקים עבר עתיד **והווה** (ספ' פתח דברי על דקדוק). ואחר העבר בניתי הבינוני שהוא **ההווה** (שם). — ולווי: בכל מדה ומדה שהוא מודד לך **הוי** מודה לו (ברכ' ט א). יהי ביתך בית ועד לחכמים **והוי** מתאבק בעפר רגליהם **והוי** שותה בצמא את דבריהם (אבות א ד). **והוי** דן את כל האדם לכף זכות (שם ו). **הוי** מרבה לחקור את העדים **והוי** זהיר בדבריך (שם ט). **והוי** מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות (שם טו). **והוי** זהיר במצוה קלה כבחמורה וכו' **והוי** מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה (שם ב א). **הוי** מתפלל בשלומה של מלכות (שם ג ב). **הוי** רץ למצוה קלה כבחמורה ובורח מן העבירה (שם ד ב). **הוי** זהיר שמא תתהיל לפניך שלא תכוה (תמיד ו ג). וכי איזה מדה מרובה מדת טובה או מדת פורענות **הוי** אומר מדת טובה (ספרי נשא ח). איזה הן מעשה ידיו של אדם **הוי** אומר בניו ובנותיו של אדם (שבת לב:). **והוי** משתדל עם מי שהשעה משחקת לו וכו' **והוי** זהיר באשתך מחתנה הראשון (פסח' קיג.). כשהן משביעין איתו אומרים לו **הוי** יודע שלא על תנאי שבלבך אנו משביעין אותך (נדר' כה.). לדבריך אדם קל או מים קלים **הוי** אומר מים קלים (סוט' לד.). **והוי** מודה על האמת (דא"ז ב). **והוי** שמח במתנה שנתת מתוך ביתך (שם ט). עשה שכונה בארץ ישראל **הוי** נוטע **הוי** זורע **הוי** נציב (מד"ר בראש' סד). בשעה שהרוח יוצא מלפני הקב"ה משברו בהרים ומרשלו בגבעות ואומר לו **הוי** זהיר שלא תזיק לבריותי (שם ויקר' טו). ואימתי עונתה של עיסה להדבק בתנור **הוי** אומר בשעה שהוא מוסק (שם בראש' י). היה קולך ערב **הוי** פורם על שמע ועובר לפני התיבה (תנחומ' ראה ט). — ובפרט לפני הבאת דברי הכתוב, כמו הנה: אחר כל הכבוד שאני עתיד לעשות לבעלי תשובה אתם קורים תגר **הוי** ואל יאמר בן הנכר (מד"ר שמות יט). **הוי** והיה מספר בני ישראל כחול הים משלן בעפר משלן בכוכבים (שם, במדב' ב). מה שדי כי נעבדנו **הוי** בפשע שפתים מוקש רשע (תנח' נח טז). — ולרבים: **הוו** כעבדים המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל פרס (אבות א ג). **הוו** זהירין ברשות (שם ב ג). **הוו** יודעין שכל ימיו של רבי יוחנן היה מלמדינו (ר"ה כ.). **הוו** יודעים שלא על דעתכם אני משביע אתכם (נדר' כה.). אמר הקב"ה **הוו** זהירין בתפלה שאין לך מדה יפה הימנה (תנחומא וירא א). ואמרו לעדים **הוו** עלינו עדים שמכר זה ישלקח זה (רמב"ם מכיר' א א).

— פִּע', *הִוֵּה, — עשה שיְהֻוֶּה, שיהיה: **במהוה** עצמה הכתוב מדבר (כתוב' מ:). היא **מהוה** את עצמה

לו (רש"י שם לט:). ודע כי המהוה והמוליד צריכים אל דבר כח המשנה בדין בני חלוף (הקד' מיוח' לראב"ד בס' יצירה). שהכח המהוה לכל אלו ההויות השפלות הוא השכל (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ג א). שהשגה זו היא למעלה מהשגת הפועל המהווה לדברים הטבעיים (ר"י אלבו, העקרים א יא). כי רוח הב"ח ונפשו הוא הוה בהתהוותו והמהוה אותו הוא נפש העולם המשפעת הכחות ההוות ונפסדות (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ח ו). כאור השמש היחיד והכללי אשר על ידי אמצעיים ומראים שונים יהווה הארות מראות ממראות שונות (בעה"ש לר"א אירירו ה יב). כי הבורא יהוון לעת קץ בהתעדן הזמן (ר' קלוני', אגר' בע"ח ד ב). — ומקור לְהַוּוֹת: והנה הגלות והתפשטות השפע יהיה אז להוות למעלה דברים רוחניים וכו' או להשפיע טובות גשמיות בעולם הזה (ר"מ אלשיך, משלי ח ל).

— פֻּע', הֻוָּה, מְהֻוָּה, — שֶׁהֻוּוּ אותו, שחדשוהו: אחר שהניחו שהגשם השמימי מהווה (נרבוני, מו"נ א נג).

— נִתְפ', נִתְהַוָּה, — נעשה ויצא למציאות: וישתהוה ממנו בן יחיה וימות (ראב"ע, ספר העצמים). ועל דבר הנהר המתהוה מחמת ירידת גשמים (שו"ת מהר"י קולון קטו). — ובלשון המחקר: ושאר מה שאמרנו שיתהווה ממנו (ראב"ע, ספר העצמים, הגלגלים). וכן היסודות יתהוו קצתם מקצתם ויפסדו קצתם אל קצתם וכו' והיות כל מה שיתהוה מהם ויפסד אליהם חוזר חלילה וכו' כן הגלגל הוא המנהיג שאר חלקי העולם בתנועתו והוא ישלח לכל מתהווה כחותיו הנמצאות בו (מו"נ, תרג' א"ת, א עב). כי ידוע שלא יתהוה איזה דבר שיזדמן מאיזה דבר שיזדמן (הקד' מיוח' להראב"ד בס' יצירה) כי אין בנגלה גשם יתהוה מלא גשם (ר"מ נרבוני, מו"נ א נג). שהכח המהווה לכל אלו ההויות השפלות הוא השכל וממנו סודרו אלו הכחות לזרעים שיתהוה מהם מה שיתהוה בזה האופן מהשלמות והחכמה (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ג א). שזאת התנועה הגדולה הפועלת הלילה והיום אשר היא גם מניע לשאר הגלגלים היא מפשטת צורת הדברים הנפסדים ונותנת הצורות למתהוים במצות האל יתברך (אמונה רמה א ב). כלל ארבעה היסודות שהם האש והרוח והמים והעפר וכל המתהוה מהם (יסו"ע לר"י ישראלי א). שיש חומר ראשון קדום ממנו התהוו כל הנמצאים ברצון הבורא (העקרים א א). ובעבור שהיתה ההקדמה הזאת ר"ל שלא יתהוה דבר מלא דבר יסוד מוסד לכל דעת בעלי הקדמות (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ד א). ושהארץ היתה תהו ובהו ובחמלת ה' נקוו המים ונתגלתה היבשה ונעשו המאורות להאיר על הארץ ואז נתהוו ההווים (שם א ד). לא יכלו חכמי האומות לצייר אפשרות הבריאה בהיות נמנע אצלם שיתהוה דבר מלא דבר (ספורנו, אור עמים ו). כלי חרש שעשה אותו היוצר בחכמה מלאכותית אם היה אומר לעושהו לא עשני על דרך פועל באמת שפעולתו בכונה וברצון אבל נתהויתי מאתו בלתי כוונתו וחכמתו כמו שיתהוה החום והאור מן השמש או מן האש (שם לז:). — ומתהוית, נתהוית: מקרה התנועה מתהוית בכוונת המניע (גנת אגוז לר"י ג'יקטיליה ב סז). נפש יתירה השכלית והמדברת שנתהוית בו עתה מכח ויפח רוח חיים (פענח רזא, בראש'). — ומקור: והנה שתי אלה לא יעדרו מהתהוות על ידי התורה (ר"מ אלשיך, משלי ח ל). להיותי עדין זכת האיכות ודקת הרוחניות ולא היה עדיין מבא אל הגשמיות להתהוות בי (שם).

— נִפְע', נֶהֱוָה, — כמו מתהוה: רמשים שהן פרין ורבין מזכר ונקבה או נהוין מן העפר כמו הפרעושין (רמב"ם, שבת יא ב). התולעים הנהוין מבשר המת (הוא, טומא' מת ג י). וכל מה שברא הקב"ה הוא דבר שיש לו שם ונקרא יש כלומר דבר מצוי כמות מלאך או גלגל או אחד מארבעה יסודות או כל הנהוה מהם תחת השם הכל באים ועל פיו נקראים (הורית הקורא 12).

הוֹי, — מלת קריאה של כעס וקצף, wehe; hélas woe: הוי גוי חטא עם כבד עון זרע מרעים (ישע' א ד). הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם והיה כנור ונבל תף וחליל ויין משתיהם ואת פעל יי' לא יביטו (שם ה יא-יב). הוי משכי העון בחבלי השוא וכו' הוי האמרים לרע טוב ולטוב רע שמים חשך לאור ואור לחשך שמים מר למתוק ומתוק למר הוי חכמים בעיניהם ונגד פניהם נבונים הוי גבורים לשתות יין ואנשי חיל למסך שכר (שם יח-כב). הוי חשבי און ופעלי רע על משכבותם באור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם וחמדו שדות וגזלו ובתים ונשאו ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו (מיכ' ב א-ב). — ולאבל וצער ומספד: וינח את נבלתו (של הזקן) בקברו ויספדו עליו הוי אחי (מ"א יג ל). הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון ושאו

לאמים כשאון מים כבירים ישאון (ישע' יז יב). — ואמר בן סירא: הוי למות מה מר זכרך לאיש שוקט על מכונתו (ב"ס גני' מא). — ולקריאה זרוז: הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש השלח בים צירים ובכלי גמא על פני מים לכו מלאכים קלים אל גוי ממשך ומורט (שם יח א-ב). הוי כל צמא לכו למים ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכלו (שם נה א). — וכפול: הוי הוי ונסו מארץ צפון נאם יי' (זכר' ב י). מעשה באיש אחד באושה שנפל הבית על שני בניו ועל בתו וכו' ונתנו את החתנים בראש אחד ואת הכלה בראש אחד והיו מקלסין לפניהם ואומרים הוי הוי חתנים הוי כלה (מס' שמחות יא).

***הויה**[1], ש"נ, בכנ' הֱוָיָתוֹ[2], — שם מפשט מן הפעל הוה: בנות צלפחד שקולות היו שנאמר ותהיינה הויה אחת לכולן (ב"ב קכ.). כי תהיין לאיש שתי נשים במי שיש בהן הוויה יצאו שפחה ונכרית שאין בהן הוויה (ספרי תצא רטו). ת"ל תהיה בהויתה תהא (ע"ז נד:). אמר קרא והיו בהוייתן יהו (סוט' לג:). ניתן להם הוויה שיהיו קיימין לעולם ועד (פסיק' דר"כ, ויהי ביום כלות). שלא היו (האמות) בעולם ולא היה להם הוויה בעולם (תנחומא נח יט). אין סדור הויית דברים אלו ולא דקדוקיהן עיקר בדת (רמב"ם מלכ' יב ב). מפני שהוא יודע עצמו יודע הכל שהכל נסמך לו בהוייתו (הוא, יסוה"ת ב י). — ובלשון המחקר: ואי אפשר המצא חומר מבלי צורה ולא תמצא צורה טבעית מאלו ההויה הנפסדים מבלי חומר יהיה הענין אם כן בהויתם והפסדם (מו"נ א"ת, א עב). כי הדברים אשר יכינו לקבל הרשמים ההם האלהיים אינם ביכלת אדם ולא יוכל לשער כמותם ואיכותם וכו' אך הויתם וחבורם והזמון להם צריך בזה אל ידיעה שלימה (כוזרי א עט). החומר הראשון שקבל ארבע צורות בדרך ההויה וההפסד (הקד' מלמ' התלמיד). והיא (הצמיחה) צורתם העצמית ר"ל המעמדת עצם שלהם והיא הוציאה לאור הויתם ובה יבדלו מן הדומם (ר"י א"ת, רות חן א). וכן לא תאמר העדר צורת האפרוח מן העפר הוא סיבה להויית האפרוח אך העדר צורת האפרוח מן הביצה הוא סיבת הוויתו (שם ט). ראשו אחוז בחבלי ההעדר הקודם להויתו (כתר' עולם ח). האותות והמופתים בשמים ובארץ אשר תמעט הויתם ומציאותם אפשרי רחוק (שם יב). חזק יד חלושה היושבת לך באיתן, ובעת שוב הדברים להוייתן, תשנה לטוב מגינת הביתן (רמב"ן, מסתגלה לר"ה, מרלה). נפש כל הויה למטה לארץ דגי הים רמש וצפור כנף אדם ובהמה (הקד' רלב"ג למלחמ' ה'). החלק האחד (של המציאות) העולם התחתון שהוא עולם היסודות וההויה וההפסד (העקרים ב לה). הלא תראה שספרה התורה הוית הדשאים והצמחים ביום השלישי (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ג ו). עולם ההויה וההפסד (הוא, הקד' לנחלת אבי'). שיש שם בהוויתם (של בע"ח) ראשית אחרת נותנת שלימות שהוא דבר אחר איננו מגשמות (תגמ' הנפש א). המינים הנופלין תחת ההויה וההפסד (בעה"ב לאבן לטיף כד). והתנועה היא אחר הטבע ולמעלה מן הזמן וההויה היא בזמן (מ' אלדבי, ש"א א א). ואלו ההיזקים (מרעמים וכדומה) הם נופלים במקרה מהכרע טבע ההויה וההפסד ולא כיוון בהם השם יתברך בכוונה ראשונה (אוהב משפט, באור' לאיוב כב). שם המקרה תיבה מורה בהסכמה על כל דבר שתדומה הֱוָיָתוֹ והפסדו מבלתי שתדומה הֱוָיַת נושאו או הפסדו כמו חכמה גבורה עושר וכו' (רמב"ת, מרפא לשון א). אני הוא ההויה האמתית אשר מאמתתי נמצאו כל הנמצאים ושמי ואמתתי אחד הוא כי שמי סוד הויתי והויתי הוא סוד אמתתי (גנת אגוז לר"י גיקטיליה, ההויה א). — ומ"ר הֱוָיוֹת, וכנ' הֱוָיוֹתֶיךָ, ואמר הפיטן: אין חקר לגדלך, ואין מספר לתבונתך, אין עוד זולת הֱוָיוֹתֶךָ, חי וכל תוכל ואין בלתך (שהי"ת, יוס ג). — ומצוי בספרי המחקר: ויפסד הכל כמו ההויות הטבעיות אשר הן מתחברות מיחסים דקים לא תשיגם המחשבה לדקותם אשר אם יארע מכשול מעט ביחסים ההם היתה נפסדת ההויה ההיא (כוזרי א עט). מפני שראינו את האדם מבחר ברואי יתברך שמו ידענו שהוא עניין הכוונה בבריאות כל הגופות וההויות (רשב"ג, תקון מדות הנפ' ח). ועניין היצירה הוא שקבל היסוד הגבול והצורה הראשונה שבה יצא הכל מדין אפשרות לעניין המציאות וההויות (יסו"ע לר"י ישראלי א). יצא העולם מתחילה מדין האפיסה והשלילות לעניין המציאות וההויות (שם יז). שהוא יתברך ברא הטבע על עניין החדש הגופות

[1]) משקל קְעָרָה וכיוצא בה. — [2]) כך קוראים האשכנזים גם בכנוי.

באש פחם ומוציא כלי למעשהו וזה למה שמוציא כל הויותיו ע"י החום השמשי (העקידה לג). טהרת הנפש מההויות הרעות אשר יחייבו אותם התאוה והכעס (מאזני צדק, אלגזלי 47). כי ההויות הטבעיות משתערות ומתאזנות ונערכות בהמזגם מן הטבעים הארבעה (קול יהודה, כוזרי א סט).

***הֲוָיָה**[1], ש"נ, מ"ר הֲוָיוֹת, — עיון ושאלה ותשובה ופלפול וכותי בשאלה למודית וכדומה, **Diskussion**; **discussion**: בעל תלמוד שעוסק כל היום בהויות ותירוצים (רגמ"ה ב"ב קמה:). דלה עמוקות מתוספתא. ומצא מים חיים במכילתא, פרק כל קושיא, תרץ כל הויה (מכת' ר"י אנטולי להרמב"ם). ספרי החכמות העיוניות האמונות עלי מרכז העיון השכלי וכו' טענותיו והוויותיו תולדותיו למשפחותיו (הקד' ביכאגו לדרך אמונה). בהשכלתו ידע להקשות לרבו ולעשות עמו הויות ותירוצים ישרים ונכוחים (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ו).—ואמר המקונן: מי יקצה בגבעות, ומי יפרק הויות, ומי יתרץ שברים (קינ' לת"ב, התריבו).

***הוֹכָחָה**, הוכיח, ש"נ, — שה"פ מן הוֹכִיחַ, מן יכח. מה שמוכיח, משל וראיה, **Beweis; preuve**; **Proof, evidence**: גר שבא להתגייר אין מקבלין אותו אני אומר מעמון ומואב הוא ונעשה אותו הגר הוכיח לכל הגרים (ירוש' דמאי ב כב ג). סירקי שהיתה מסתפקת יום אחד מן האסור נעשה אותו היום הוכיח לכלהימים (שם ג כג ג). בשעה שהוכיחה קיים מותרת ובשעה שאין הוכיחה קיים לא כל שכן (שם, ניד' ב ג.).

***הוֹכָחָה**, ש"נ, מ"ר הוֹכָחוֹת, — שה"פ מן הוכיח, א) ראיה: ואם יש הוכחה שזה חבל בו כגון שהיתה החבלה במקום שאי אפשר לו לחבול בעצמו וכו' הרי זה נוטל בלא שבועה (שו"ע חו"מ צ יו). — ומ"ר: לאה שטוענת על ראובן וכו' ובזה הפסידה הרבה וקצת בירורה בעדים וקצת בהוכחות (טות"מ, שבוע' צ). כל מה שתוכל לברר בעדים שהפסידה יפרע לה

[1]) בארמ': הויה דר' מנא (ירוש' מעשר' מט ד). הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא (תעני' כד:). — והפעל: הוי בה ר' זירא (כתוב' עב:). והוינן בה מאי קא משמע לן (ברכ' מה:). והוינן בה מאי ואינו יכול לומר וכו' (גיט' ד:). ולא נתברר הדבר מה מקור משמע' זו לשרש הוה.

וכו' אבל בהוכחות לא (שם).

***הוֹלָדָה**, ש"נ, — שה"פ מן הוליד: כל איש מאישי המינים הטבעיים הצריכים להולדה (מו"נ ג יג). ולא תבטל בעבורה (בעבור המילה) ההולדה אבל תהסר בו התאוה (שם מט). שלא יהיה מאיש מצמח או מחי ההולדה עד שיגיע זה האיש לתכליתו וכו' אך הכריחו להשגיח בגידול אברי ההולדה מן האנשים והשדים מן הנשים יותר משאר האברים (אמונה רמה א ו). הכח הטבעי שבו ההזנה והגדול וההולדה בדומה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג ב).

הוֹלֶדֶת, — עי' יָלַד.

***הוֹלָכָה**, ש"נ, — שה"פ מן הוליך, מן הלך, ילך: אדם יודע שאין שליחות לקבלה וגמר ונתן לשם הולכה (גיט' סג.). איש הוי שליח להולכה שכן בעל מוליך גט לאשתו ואשה הויא שליח לקבלה שכן אשה מקבלת גיטה מיד בעלה (שם סג:). בקבלה ובהולכה ובזריקה (יומא מט.). בהולכת חטאות הפנימיות (זבח' יד.). מפני שפעמים נותן האיש טבעתו לאשתו להצניעה בבית ומנחת אותה באצבעה בעת הולכה (רמב"ם שבת יט ג). — והסכין בשעת השחיטה, תנועתה מהשוחט כלפי חוץ: שמא תרד הבהמה בכובד גופה ותחתך בלא הולכה והבאה (הוא, שחיט' ב ח).

הוֹלֵל[1], ש"ז, מ"ר הוֹלְלִים, לנק' הוֹלֵלָה, הוֹלְלוֹת. — לועג וליצן, מחרף ומגדף, **Spötter; moqueur**; **scoffer**: לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך שנאת כל פעלי און (תהל' ה ו). אמרתי לַהוֹלְלִים אל תהלו ולרשעים אל תרימו קרן (שם עה ה). כי קנאתי בַּהוֹלְלִים שלום רשעים אראה כי אין חרצבות למותם ובריא אולם (שם עג ג-ד). — ולנק': מה אמולה לבתך הבת השובבה וכו' יקראו לך טמאת השם סכלה הוללה גועלת אישה ובניה (הקד' נופת צופים).

הוֹלֵלוֹת, ש"נ, — דברי ההוללים ומעשיהם: תחלת דברי פיהו (של הכסיל) סכלות ואחרית פיהו הוֹלֵלוּת רעה (קהל' י יג).

הוֹלֵלוֹת, הֹלֵ=, ש"נ, — כמו הוֹלֵלוּת: ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת הֹלֵלוֹת ושכלות (קהל' א יז). ופניתי אני לראות חכמה וְהוֹלֵלוֹת וסכלות (שם ב יב). וגם לב בני האדם מלא רע וְהוֹלֵלוֹת בלבבם (שם ט ג)

[1]) עי' ב. הלל.

הכו בנים בסנורים ירדו במצולות ההוללות (הקד׳ נופת צופים).

הולם, — עי׳ הלם.

הום, —עי׳ הים.

הומה, הומיה. — עי׳ הימה, הומיה.

***הומה**, ש״נ, מ״ר הומות, — קול שאון וצעקה, Geräusch ; bruit ; noise : שיש הומות וקולות ואוושות ביום הגשמים כיום הדין (רש״י תענ׳ ח:).

א. הון[1], ש״ז, מ״ר הונים, — א) רכוש, אוצר, ממון, Reichtum, Geld ; richesse, argent ; wealth money : תרשיש סחרתך מרב כל הון בכסף ברזל בדיל ועופרת נתנו עזבוניך (יחזק׳ כז יב). כל הון יקר נמצא נמלא בתינו שלל (משלי א יג). לא יועיל הון ביום עברה (שם יא ד). בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים (שם כד ג-ד). הון ועשר בביתו (של ירא יי׳) וצדקתו עמדת לעד (תהל׳ קיב ג). בדרך עדותיך ששתי כעל כל הון (שם קיט יד). ורעה זונות יאבד הון (משלי כט ג). הון עשיר קרית עזו מחתת דלים רישם (שם י טו). אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו (שה״ש ח ז). ונמצא (הגנב) ישלם שבעתים את כל הון ביתו יתן (משלי ו לא). יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב (שם יג ז). בית והון נחלת אבות (שם יט יד). נבהל להון איש רע עין (שם כח כב). — ואמר בן סירא : טוב עובד ויותר הון ממתכבד וחסר מזון (כ״ס גני׳ י כז).—מכר דבר בלי הון, בלי שום דבר במחירו : תמכר עמך בלא הון ולא רבית במחיריהם (תהל׳ מד יג). — וככנ׳ : הונך ועזבוניך (יחזק׳ כז כז). כבד את יי׳ מהונך ומראשית כל תבואתך (משלי ג ט). מרבה הונו בנשך ובתרבית לחונן דלים יקבצנו (שם כח ח). — ומ״ר : ברוב הוניך ומעריביך העשרת מלכי ארץ (יחזק׳ כז לג). — ואמר בן סירא : תן מנחה וגם אזכרה ודשן ערוך בכנפי הוניך (כ״ס גני׳ לח יא). — ואמר המשורר בלנע״ל : בני איש יבטחו על ר״ב כבודם הכי פתח זמן אתם והונם [2], ופתע קרבה עתם ואבדו ולא נפדו בכל עשרם והונם (ר״י חריזי, הענק ג). — ואמר המליץ : ויזכור בימי בחרותו ימי זקנתו ובימי גבהותו ימי שפלותו וכו׳ ובימי הונו ימי אונו ובימי הודו ימי אידו ויכנע על עונותיו (מ׳ אלדכי, ש״א ו א).--ב) תה״פ, כמו די, רב, genug ; assez ; enough : שלוש הנה לא תשבענה ארבע לא אמרו הון וכו׳ ארץ לא שבעה מים ואש לא אמרה הון (משלי ל טו-טז).

ב.*הון, — מתינות, הלך להונו, הלך לאט לאט, בארך רוח, בסבלנות, ההפך מן אץ : ואני אתנהלה לאטי להוני אני מהלך (מד״ר בראש׳ עח). שש שנים היו הגחלים עמומות בידו של גבריאל סבור שישראל עושין תשובה וכיון שלא עשו תשובה בקש לזורקן עליהם בחימה קרא לו הקב״ה ואמר גבריאל גבריאל להונך שיש בהם בעלי צדקות. אלו עם אלו (שם, איכ׳ א יג).

הון, — עי׳ הין.

***הונאה**, ש״נ, מ״ר הונאות, — כמו אונאה, עי״ש : וזה שאמרנו שאם היה המכירה בשוויה בלא הונאה אבל אם היה בו הונאה בכדי ביטול מקח יטול אותה בעלה שלא בשבועה (שו״ת הרי״ף עו).

***הוניה**, הונייה, ש״נ, — כמו הקודם : ההונייה ארבעה כסף והטענה שתי כסף וההודייה שוה פרוטה (ירוש׳ מסכ׳ ב״מ ד ו). אחד הלוקח ואחד המוכר יש להם הונייה (שם שם ג). אין למקח הונייה לעולם אמר ר׳ יוחנן אם היה המקח מופלג יש לו הונייה (שם גמ׳ כתוב׳ יא לד ג). בשעה שהלוקח מתאונה וכו׳ היא הנייתו ומצטרפין עד שתות (שם ב״מ ד ע ד). הזהיר את ישראל על ההונייה (והזהיר, ויקר׳ קד). שההונייה במטלטלין שתות והעבדים והשטרות והקרקעות אין בהן הונייה (רמב״ם מכיר׳ א ג). בין שהונה במזיד ובין שלא ידע שיש במכר זה הונייה חייב לשלם (הוא, מכיר׳ יב א). היתה ההונייה פחות מזה בכל שהוא (שם ג). הכל אסור ומוזהר עליו בכלל הוניית דברים שהזהירה תורה עליה (הוא, תשוב׳ ז ח).

***הוספה**, ש״נ, — שם״פ מן הוסיף, יסף : וכל מה שתוסיף ישאר בו כח על ההוספה (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ו א יא). ולולא הוספת החדש

---

[1]) רק עברית. ואין בלשונות האחיות, ולא נתברר מקור משמעתו. — [2]) ר״ל והונה אותם.

[1]) בערב׳ ימשי הונא a), הולך לאט לאט, והינה b) אשה הולכת לאטה, והוינה c), פעולת מי שפועל לאט לאט.

a) هونا b) هونة c) هينة

חזה (בשנה מעוברת) הפסח בא פעמים בימות החמה ופעמים בימות הגשמים (רמב"ם, קדוה"ח ד א). וכהוספתם זולת אלה מאותיות התוספת ממה שאני עתיד לבארו (הקד' ריב"ג בהרקמה). — ובחכמת ההלצה: שההרחבה היא נחלקת אל ארבעה חלקים רוצה לומר הוספה הערכה הבדל ואחדות אמנם ההוספה הוא מאמר מתחיל מן השפל והולך במדרגה עד מרומים (נופ' צופ', מסיר ליאון כ יא). — ומצוי במשמ' דף וכדומה שמוסיפים לעתון, Beilage .Supplement

***הוֹפָעָה**, ש"נ, — שה"פ מן הופיע, יפע: ארבע הופעות הן ראשונה במצרים וכו' הופעה שנייה בשעת מתן תורה שלישית לימות גוג ומגוג וכו' רביעית לימות המשיח (ספרי, וזאת הברכה שמג). שתי הופעיות הללו למה אחת למידת טובה ואחת למידת פורענות (סנהד' לב.). — ׳והופעה רוחנית, אלהית: ושלמות (של הנפש) בשני דברים הנקיון וההופעה וכו' ההופעה הוא כשיפותחו בה תמונות האמת עד שיגלו אליה האמתיות האלהיות (אלגזלי, כונו' הפלסופ'). שהסכימו יודעי דעת ומביני מדע כי בעלי זאת החכמה (חכמת השיר) אינם ריקנים מההופעות האלהיות ורוח ה' תנוסס בם (אכר' גביזון, עמר השכחה). — ובלשון חכמי הקראים, הרחבת הדבר והתפשטותו: ההופעה ר"ל שבאמרו אמך היא מופיע הענין כל אם בבחו עד חוה (ספר העריות למ' בשיצי, הקדם א 68).

***הוּץ**, ש"ז, מ"ר הוּצים, — העלים של חריות הדקל, שיש להם כעין קוץ בקציהם: (המוציא) הוצין כדי לעשות אוזן לכפיפה מצרית (תוספתא שבת ח י). כלכלה משיהפה הפירות שבה בעלים ובהוצין וביוצא בהן (רמב"ם מעשר ג י). וכן כלי חלף והוצים וביוצא בהן מכפיפות שדורכין בהן יין (הוא. מאכ' אסור' יא כג). — ומשל בפי הבריות: עם ההוץ[1]) ילקה הכרב, לאמר עם הרע ילקה גם הטוב.

***הוֹצָאָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן הוציא: בשלשה פרקים בודקין את היין בקדים של מוצאי החג ובהוצאת סמדר ובשעת כניסת המים בבוסר (גיט' ג ח). בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתת (מו"ק כז:). בשעת הוצאת זבלים (ב"ק ל.). בשעת הוצאת פועלים ובשעתהכנסת פועלים (ערכ כא:). הוצאת נפש (חול' לח.). תנאי בית די הגדול הוא שתהא הוצאה משל בעל הבית והכנסה משל פועל (מד"ר ברא' עב).— ב) מה שאדם מוציא ממון לצרכי מחיתו וכדומה, Ausgabe expenditure ; dépense: המוציא הוצאות על נכסי אשתו וכו' מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל (כתוב' ח ה). שולחנין היו נוטלין אותן (את הקולבונות) בשכרן ויש אומרים להוצאת דרכים (ירוש' שקל' א מו:). משל לאדם שהלך לקיסרי וצריך מאה זוז או מאתים זו הוצאה וכו' (ספרי, האזינו שו). לעולם ישכים אדם להוצאת שבת (שבת קיז:). ראה כמה ישראל מחבבין את המצות כמה הן מוציאין הוצאות כדי לשמרן (תנחומא תזריע ז). ולעולם נוטל הלוקח ההוצאת מבע"ה כפשוטה (הרי"ף, ב"מ ח:). מי שהיה לו חורבה בין חורבות חבירו ועמד חבירו וגדר רוח ראשונה ושנייה ושלישית עד שנמצאת חורבה זו משלש רוחותיה גדורה אין מחייבין אותו ליתן לו ההוצאה כלום שהרי לא הועיל לו וכו' מגלגלין עליו את הכל ונותן חצי ההוצאה שהוציא זה בארבע רוחות עד ארבע אמות (רמב"ם שכנ' ג ג). ההוצאות שיוציא השליח על דין זה שהורשה (הוא. שלוח' ג א). הסדר הוא האמצעות בהוצאה והשמירה משני קצות הפזור והקמצנות (מאזני צדק, אלגזלי 108).

הוֹצָן, — עי' הצן.

***הוֹקָעָה**, ש"נ, — שה"פ מן הוקיע, יקע: מניין להוקעה שהיא תלייה דכתיב והוקענום לה' בגבעת שאול וכו' (סנה' לד:).

הוֹר, — עי' הר.

הו"ר, — ר"ת: הושענא רבא.

***הוֹרָאָה**, ש"נ, מ"ר הוֹרָאות, — שה"פ מן הורה, מן ירה, א) פעולת מי שמורה איך להתנהג בדבר, ובפרט הוראת בית דין בעניני דת ודין וכדומה, instruction ; Anweisung: תלמיד והוא ראוי להוראה והלך ועשה על פיהן (הורי' א א). תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה (סוט' כב.). וכל זקן שמורה הוראה אם ירצה שיקבלו אחרים הוראתו צריך הוא לקיימה תחלה (מד"ר שמות מג). הוראה היא השמועה שנתחדשה לחכמים בקהלות ומדרשות בענין מצוה והיא נקראת הוראה (מבוא התלמוד לר"ש הנגיד). בית דין הגדול שבירושלם הם עיקר תורה שבע

[1]) גוף המשל בארמית: בהדי הוצא לקי כרבא ב"ק צב.). ועי' כרב.

זהם עמודי ההוראה ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל (רמב"ם ממרים א ב). בעבור שנעדר מהם הקבלה ולא למדוה מאנשי ההוראה (ריב"ג, הקד' הרקמה). כמה הפליא לעשות פלוני בדרשה פלונית או בהוראה פלונית (ר"י פרובינצאלו, שו"ת בדבר למוד החכמ'). חכם אחד מחכמי ישראל וכו' שבאת לו מחלוקת בדין מן הדינים עם בית דין הגדול ולא חזר לדבריהם אלא חלק עליהם והורה לעשות שלא כהוראת גורה עליו תורה מיתה (רמב"ם ממרים ג ד). כבר נלאו עינינו מלראות וכו' הקטטות ומריבות בענין הוראת הדינים וכו' בסבת זה המנהג המקולקל שנהגו אלו הדורות האחרונים רובם להשען על דברי הפוסקים לכל דבר ההוראה ובכן היתה ההוראה למרמס ומסורה לכל הבא לשלוח ידו בה (שו"ת תמת ישרים לד). — *הוראת שעה, שהורה בית דין רק לשעתו, ולא לדורות: אמר רבי יוסי לזה הכשירו הוראת שעה (פרה ז ז). ור' יהודה אומר מקושש הוראת שעה היתה (להמיתו) (סנה' פ:). כענין אליהו בהר הכרמל שעבר על דת להקריב בבמה והיה הוראת שעה כדי לפרסם בתוך בני ישראל כי ה' הוא האלהים (ר"י אברבנאל, שופט' יד א). — ב) ˚מה שמורה על דבר, Bedeutung ; signification : סוף דבר גדולת זה השם (שם המפורש) והשמירה מלקרוא אותו להיותו מורה על עצמו יתעלה מאשר לא ישתתף אחד מן הברואים בהוראה ההיא (מו"נ א סא). כי כן היא הוראת כל שם נגזר כי הוא מורה על ענין ועל נושא וכו' (שם סב). ויזדמן במקרה שתהיה המלה ההיא בלשון השומע מורה על הפך העניין ההוא אשר רצהו המדבר ויחשוב השומע שהוראתה אצל המדבר כהוראתה אצלו (שם ב כט). ויקרא במו כן הוראה בעבור שהוא מורה כל מי שידובר עמו אל הכונות המבוקשות ויביאם אל אמונותיהם אשר בהם הצלתם ועליו תלויים רב הוראות ההגדות והדת אשר הם ראיה על הכופרים והוא הגדול שבמיני ההוראות ברב התועלת ויותר כולל בחק ההמון (מאזני צדק, אלגזלי 170). וכל אחד מאלה הד' יש לו הוראה מוגבלת מיוחדת לעצמו שבה יתאמת אמנם לפעמים בהוראת האחד תפול המקרה גם בהוראת האחר וכו' כדי לבארו בהוראתו שהיא הוראה עצמית אליו (תגמ' הנפ' ג.). — ˚הוראת הכוכבים : ואין בידם לשנות תהוראה ההיא ולהשפיע ההפך על המקבל (ר"י אברבנאל, מ"ב יז יז). המרגיז ארץ ממקומה וכו' יאמרו חכמי הטבע והחוזים בכוכבים שהוא הוראה על נצחון מלך על זולתו כנודע מדברי חכמי הטבע ושמורה על איזה מלך שיפול ושהוא הוראת הוברי השמים ולא יעלה על רוחם שהיא התראה שישובו עד ה' ולא יהפוך את הערים (ר"מ אלשיך, איוב ט ז). יסבב השם יתברך סבות להציל שומרי מצותיו מהוראת המערכת (מרפא לנפש כב:). וכן (אין) כח צדק להצליח ולהעשיר ואין בידו לשנות ההוראה ההיא ולהשפיע ההפך על המקבל (שם כג.).

˚**הוֹרָאִי**, ת"ז, נקב' הוֹרָאִית, — מטבע ˚ההוראה : אלה הם ראיות רש"ד וסיעתו על היות השכל בלתי נפש ולא חלק מנפש מהם לקוחות מפשטי נוסחאות אריסטו ומהם לקוחות מראיות מופתיות הוראיות (תגמ' הנפש יד:).

***הוֹרָדָה**, ש"נ, —שה"פ מן הוריד, ירד : ובית הורדת המים שלש אמות (מדות ד ז). משעת הורדה (ירוש' סוט' ט כד.). — ומעשה בית דין שמתירים להמלוה לירד לנכסי הלווה : ומשביעין את הטורף בנקיטת חפץ שלא נפרע חוב זה ולא מחלו ולא מכרו לאחר ואח"כ מורידין אותו לנכסי הלוקח בשומא שלו וכותבין הורדה (רמב"ם מלוה ולוה כב י). אם אותו כתב הורדה שכתב יעקב ללאה אשתו מתחת יד לאה יצא וכו' אין לה אלא מה שבאותו כתב הורדה שיצא מתחת ידה וכו' שכך כתב בשטר ההורדה וכו' הואיל ולא היתה ההורדה אלא מדה כנגד מדה (תשו' גאו' מו"מ קעא). — ˚הורדת הכחות הרוחניים וכדומה : ויהרגו (הכחות האלהיים) המורידים אותם כשלא יהיו בקיאים ויודעים לעשות ההורדה הרוחנית (ראב"ע, ספר העצמים). וסברות והקשות ממה שימצא בספרי החוזים והורדת הרוחניות ועשית הטלסמאות (כוזרי א עט).

א·**הוֹרָה**, ש"נ, כנ' הוֹרָתִי, — כנוי להאם, שהרת את הילד, Gebärerin ; mère ; mother : אחזתיו ולא ארפנו עד שהביאתיו אל בית אמי ואל חדר הוֹרָתִי (שה"ש ג ד). כי זנתה אמם הובישה הוֹרָתָם (הוש' ב ז). — ומ"ר הורים להאם והאב יחד, כמו אבות, Eltern ; parents : ברכת אביך גברו על ברכת הוֹרַי [1]) עד תאות גבעת עולם (בראש' מט כו). כל

---

[1]) כך לפי פרושם של הקדמונים. והחדשים מגיהים הררי עד.

השנים הללו הוא יושב ומכבד את הוריו תאמר שהוא בא עלי מכח כיבוד אב ואם (מד"ר בראש' עו). בעצת כבוד גדול שכיבד עשו הוריו שאתה עתיד להעלותינו (פסיק' רבתי כג-כד). עד שלא לקח אדם אשה אהבתו הולכת אחר הוריו לקח אשה אהבתו הולכת אחר אשתו (פדר"א לב). — ולהאב לבד *הוֹרֶה, ככנ' *הורו: אמר רבי חנינא הרבה סיבב עשו את הורו זה, זה אביו שהיה זקוק לו להאכילו (מד"ר דבר' א).

ב. *הוֹרָה, ש"נ, — כנ' הוֹרָתוֹ, — התעברות שאמו חבלתה: ונִתעברה בו, conception; Empfängnis: הגיורת שנתגיירו בניה עמה לא חולצין ולא מייבמין אפילו הורתו של ראשון שלא בקדושה ולידתו בקדושה והשני הורתו ולידתו בקדושה (יבמ' יא ב). יוכבד היתה והיא היתה הורתה בדרך ולידתה בין החומות (מד"ר שמות א). לידתה במצרים ולא הורתה (שם). מה הורתה שלא בצער אף לידתה שלא בצער (שם).

*הוֹרָיָה, ש"נ, — כמו הוֹרָאָה: הר המוריה וכו' שמשם הוריה יוצאה לעולם (ירוש' ברכ' ד ה). מאותה שעה גזרו שלא יהא תלמיד מורה הורייה וכו' תלמיד שהורה אפילו כהלכה אין הוראתו הורייה (שם שביע' ו לו ג). מלמד שכל הוריות אינן יוצאות אלא מפיהם (ספרי וזאת הברכה שנא). אהל מועד שמשם נתחייבו ישראל בהורייה (מד"ר [illegible]). — ואמר הפיטן: סלה אבירי מורי הוריה, ולא נזכר לי עקדת מוריה (קינ' לת"ב, איכה). שבוית מרום לקחה כהיום, מצותיה והוריותיה מפי איום, ממדבר נתונה ליוצאי פדיום (יוצר ב' שבוע', שבועות).

הוֹרִים, — עי' א.הוֹרֶה.

*הוֹשָׁטָה, ש"נ, — שה"פ מן הושיט: בבדי הושטת ידו (זבח' יד.).

*הוֹשֶׁן, הושני פשתן, — עי' הֹשֶׁן.

*הוֹשָׁעָה, ש"נ, — שה"פ מן הושיע: מה זכרון האמור למעלה הושעה וטובה אף זכרון האמור למטה הושעה וטובה (ילקוט במד', רמז תשכ"ט).

*הוֹשַׁעְנָא[1], ־נָה, ש"נ, מ"ר הוֹשַׁעְנוֹת, — א) הערבה שבאגודת הלולב בחג הסכות: ומקיפים כל ישראל והושענה ביד כל אחד (הרוקח, סי' רכ"ד). יש מי שאומר שהושענא שבלולב אעפ"י שנזורקה אין לפסוע עליה (שו"ע או"ח תרסד ח). — ומ"ר: ונהגו להצניע ההושענות לאפית מצות (מהרי"ל שם). נהגו לעשות ההושענות יפים (רמ"א, שם ז). ויאחוז הערבה שהם ההושענות שעושין לבד כל זמן שאומרים תחנונים על המים ומנענעים ההושענות וכו' ואח"כ חובטים אותה (שם ז). — *הושענה חבוטה, משל המוני לדבר שהיה הדור ויפה בתחלתו והיתה לו חשיבות וקדושה, ואח"כ כשנשתמשו בו נתנוּל בחיצוניותו ונאבדה גם חשיבותו, כמו בד הושענה זו כשהבטוהו ביום הו"ר. — ב) יום הושענא רבא, יום השביעי של חג הסכות: וכן בהושענא רבה מביא כל אחד ואחד עששית דולקת בכנסת (שבלי הלקט, יו"ט רמב). ביום שביעי (של סוכות) שהוא הושענא רבא (טוש"ע או"ח תרסד א). אם חל יום הושענא רבא ביום א' (שם יא). — ג) *הושענות, פיוטים לימי הסכות, שמתחילים בהמלים הושענא: יש מי שאומר שאין אומרים הושענא בשבת (טור או"ח תרס, בשם ר"ש גאון). ומנענעים ההושענות בשעה שאומרים ההושענות ואח"כ הובטין אותה (רמ"א, שו"ע או"ח תרס"ד ז).

[1]) צמצום המלים הושיעה—נא, הושע—נא, הושענא, שהיו קוראים במקדש בשעת ההקפה עם כפות התמרים (סוכה ד ה), ונראה כי נתפשט אח"כ המנהג לקרוא קריאה זו בכל הקפה ותהלוכה של שמחה שהלכו עם כפות תמרים בידיהם, כעדות ספרי החשמונאים: ויהי בשנת מאה ושבעים ואחת בחדש השני בשלשה ועשרים בו ויבואו אל המצודה בזמירות ובכפות תמרים בכנורות ובנבלים (חשמונ' א יג נג). ויחגו (היהודים בכ"ה בכסלו) חג ליי' שמנת ימים כימי חג הסוכות וכו' ויקחו ערבי נחל וכפות תמרים וישירו שיר שבח והודיה ליי' (חשמונ' ב י ט-י). והעידו ספרי הבשורה החדשה, כי העם היה קורא בהקפות של שמחה אלה הושענא, ומזה הדבור המצוי בכל הלשונות: קראו לפניו הושענא, ר"ל קבלוהו בששון ושמחה וכבוד. ואין ספק בדבר, כי בימי בית שני קראו בלשון ההמוני בארמית להאגודה של הלולב עם ההדס והערבה, ובפרט להערבה הושענא, ולכן בסגנון הארמי בא שם זה פעמים אחדות בגמרא: הושענא דאוונכרי גופייהו (סוכ' לז:). מעיקרא נמי לאסא הושענא קרו ליה (שם לז.). חילפא גילא כשר להושענא (שם לד.). אמר להו רבה להנהו מגדלי הושענא דבי ריש גלותא כי גדליתו הושענא דבי ריש גלותא שיירו ביה בית יד (שם לז.). לא לדוץ איניש לולבא בהושענא דדלמא נתרי טרפי והוי חציצה (שם:). אמר רבי זירא לא ליקני איניש הושענא לינוקא ביומא טבא קמא (שם מו:).

הוּת¹) ממנו הות.

הוּת, פ"ע, פוע' הוֹתת, עת' תְּהוֹתְתוּ, — נועדו יחד ונפלו על פלוני בכונה של איבה: עד אנה תְּהוֹתְתוּ על איש תרצחו כלכם (תהל' סב ד).

ה"ז, — כ"ת: הרי זה.

***הַזָּאָה,** ש"נ, מ"ר הַזָּאוֹת, — שה"פ מן הִזָּה, נזה: מה בין פסח מצרים לפסח דורות פסח מצרים מקחו מבעשור וטעון הזאה באגודת אזוב על המשקוף ועל שתי המזוזות (פסח' ט ה). לא היה מזה על האפר ולא על גחלים אלא על גגו של מזבח והיא נכפפת על הקיר ועל כל הזאה טבילה (תוספתא יוה"כ ד ג). הזאה צריכה שיעור (יומא יד.). אינה מטמאה בגדים בהזאה (חול' כט.). על כל הזאה טבילת אצבע בדם (רמב"ם, פרה אדומה ג ג). אין לי אלא הזאת מימיה וכו' מניין לרבות שחיטתה וקבלת דמה והזאת דמה ושריפתה (יומא מב:). — ומ"ר: הסמיכות והתנופות וכו' וההזאות והקבלות נוהגין באנשים ולא בנשים (קדוש' א ח). בן לוי שקיבל עליו כל עבודת לויה וכו' הקמיצות וההקטרות וקבלת הזאות (תוספתא דמאי ב ז). שבע הזאות שבפנים ושבמצורע (יומא כד.). היציקות והבלילות וכו' והקבלות וההזאות והשקאת סוטה (מנח' יט:). — ועי' הַזָּיָה.

***הוֹדָה,** ש"נ, — שה"פ מן הזיד: (למדנו) הזדה הזדה מזקן ממרא (סנה' טז.).

***הִזְדַּיְּנוּת,** ש"נ, — פעולת מי שמזדין, מצוי בכפרות החדשה.

***הִזְדַּכְּכוּת,** ש"נ, — פעולת מה שנזדכך, שנעשה זך: ושלא תיציאנו הקנאה וכו' לידי הכעס והנטירה ותטרד נפשו מהזדככות בעתות התפלות (כוזרי ג יא). וצריך שתדע שהזדככות המדרגות אלו על אלו הוא בערך הנשמה אל הגוף (ר"א אזקרי, חרדים ה). ואעפ"י שבחיות ועופות בקצתם נמצאים בני אדם דע שהם צדיקים גמורים בצאתם משם כי מעט הזדככות היו צריכים והרי הם כמלאכי עליון (הקנה, סוד כבהמות ועופות). כי כל המצות הם להזדככות החומר (קדושת לוי, קדושים).

***הִזְדַּכְּרוּת,** ש"נ, — פעולת מי שמזדכר דבר, שנזכר: הוא יתחיל בחקירה בזה המאמר מהזכרנות וההזדכרות (הכח והמוחש של אוירוטס, רשי' שטיינשנ', כ"י המכורג 255,7). ונראה שהמקומות שנאמר בהם לא תשכח הוא להזהיר על ההזדכרות שישתדל האדם להזדכר שלא ישכח ברוב הזמן (רשב"ל דוראן, מג"א ח"י ד). והנה הזכרון יהיה לצורות הקלות להשיבם וההזדכרות יהיה לצורות הקשות (שם). והמין השלישי מהחקוי הוא החקוי אשר יפול בהזדכרות וזה שינית המשורר דבר יזדכר בו דבר אחר (באור ספר השירים לאריסט' כ). זה הוא בדוק ומנוסה כי כל מה שיעלה בזכרונך או בהזדכרותך וכו' הוא מסובב ממקום או דבר מוחש (אריה מודינא, לב האריה א י).

***הִזְדַּמֵּן,** — מקור התפעל מן זמן במשמ' ש"ע מקרה, Zufall ; hazard: וייחסו (הפוקרים) כל הדברים ההוים אל ההזדמן וחשבו מרוצת הגלגל סביב סביב מבלי שום רוכב ומנהיג (חובת קבה לר"י ערמאה א). כי אין כל העלות הכרחיות ולא פעולתם הכרחית ויכנס בהם ההזדמן ושעתו וטובו והוא הנקרא טוב המזל (ר"מ נרבוני, המאמ' בבחירה). הייעודים הכוללים הרעים שבאו בפרשת הקללות שלא בהזדמן כי אם מכוונים (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ה). ואין ספק שהשווי וההדמות הזה לא נפל במקרה ובהזדמן כי מהשם היתה מסבה (הוא הקד' לס' מלכ'). שראוי לכל אדם בעל שכל שלא יפקיר אשתו ובניו הקטנים שאם יעזוב הכל אל הקרי ואל ההזדמן יקבוהו עמים ויועמוהו לאומים (ר"י פרוביגאלו, שו"ת כדבר למוד החכמ').

***הִזְדַּמְּנוּת,** ש"נ, — כמו הקודם, ובמשמ' מקרה בשעת הכשר, Gelegenheit ; occasion: אך בסבות אלהיות אינן אצלנו סבות מפני שאין אנו יודעים אותם ובהם יאמר כי לא יועיל בהם ההזדמנות והם הזימונים החושיים (כוזר ה כ). איננו מכחיש טבע האפשר כי אם מתעקש הנף יאמר מה שאיננו מאמין בו כי אתה רואה מהזדמנותו למה שהוא מקוה או ירא וכו' (שם). האפלה הוא הסכלות מידיעת השם שאין כמוהו חשך מוחלט ואופל אמתי וצלמות גמור והיתהה זדמנות

---

¹) בערב' הות a) ב, גער בו. והוש, תַּהַוַּשׁ עליו b), התחברו יחד נגדו והתנפלו עליו.

a) وت ب b) هوش تهوّش على

התאוות והבנתם הוא החלקלקות (ידע' בדרשי, פרדס א, אולה"ס ג). ברכת הנהנין וכו' שהיא כעין ה ז ד מ נ ו ת להנאה ושהיא כפל ההנאה (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור' חקו"ד א כא). ולו גם צרה עיניך בדמי הפאסט הלא היה דרך פתוחה לפניך להשיבני ב ה ז ד מ נ ו ת לריגא לידי ידידנו (מא"ג, דביר ב, מכת' כ). על' המגיד אשר שאלת אשלהלך ע"י ה ז ד מ נ ו ת בטוחה (אגר' יל"ג א ב). ומדאגה בדבר פן לא צלחה בידך עוד לעשות את אשר בקשתי ב ה ז ד מ נ ו ת ההיא הנני שולח לך ה ז ד מ נ ו ת אחרת (שם ח). — ומ"כ: שהנה נראה שחלופים רבים ו ה ז ד מניות משונים יקרו לאדם בעוד בחיים חיתו (ראבית דעת לר"מ אלבילא ג ו).

הָזָה[1]), ממנו הָזָה, *הֲזָיָה.

הָזָה[2]), פ"ע, בינ' הֹזֶה, — ראה בדמיונו מחזות זרים דמיוניים שאינם במציאות, דבר דברים כמו מתוך שינה, בקדחת, **phantasieren ; radoter, délirer ; to dream, ramble**: צפו עורים כלם לא ידעו כלם כלבים אלמים לא יוכלו לנבח הֹזִים[3]) שכבים אהבי לנום (ישע' נו י). — ועת': זאת ההזיה העצומה אשר י ה ז ו בה ויתחברו בה רוב כתות העולם בזמננו זה (פתית' מו"נ)

°**הֲזָהָבָה**, ש"נ, — שה"פ מן *הִזְהִיב, מצוי בדבור.

°**הֲזָהָרָה**, ש"נ, — שה"פ מן הזהיר, כמו *אַזְהָרָה: והתפלה אל האלהים נוהגת המנהג הזה או צווי כמו שמע ישראל וכו' או ה ז ה ר ה כאמרם אל תלכד בדרך אתם (הרקמה, שער א). כמו שאמרו על צד ה ה ז ה ר ה והמניעה בכלל ההוכחה דע מה למעל' ממך (ר"ש א"ת, מו"נ א מז). כבר זכרנו מה שיש ב מ ה ז ה ר ת התורה מצורף למה שנותן אותו השכל (שם, הקד' ח"ג). שהרי הקב"ה ב ה ז ה ר ת ו הראשונה במעמד הר סיני שאין עליו חולק הראה היתרון לחכם ולצדיק (הקדמ' מלמ' התלמי').

°**הֲזוֹן**, ש"ז, — מקור מן נזון, במשמ' שם: מתנועת הגידול ו ה ה ז ו ן (מקור חיים לרשב"ג ג).

°**הֲזָזָה**, ש"נ, — שה"פ מן הזיז: שאין לך עיר ומדינה להיות בתוכם מנהג אחד בלא ה ז ז ה אלא אלו מסבלי והדר מקדשי (הקנה, כוונת פו"ר). שהדלת זזה וסובבת עליה וסבת ה ז ז ת ה קבוע עליה (ר"ת מכלגנלי, פי' יחזק' מא כא).

°**הֲזָחָלָה**, ש"נ, — שה"פ מן הזחיל, זחל: שאין הנוטפין מטהרין ב ה ז ח ל ה (ר"ש מקוא' ה ד).

**הַזָּיָה*, ש"נ, מ"ר הַזָּיוֹת, — כמו *הַזָּאָה: למליקה ולקבלה ו ל ה ז י י ה ולהשקיית סוטה (מגי' ב ה). ודמן טעון ה ז י ה על בין הבדים ועל הפרוכת (זבח' ה א). ומי חטאת שאין בהם כדי ה ז י י ה (כלים א א). ה ז י ה שניה שהיה צריכים הלוים להזות (מד"ר במד' יב). ש ה ה ז י י ה אינה דוחה שבת (רמב"ם, פרה אדומ' ב ה). ומתכוון ורואה בפתחו של היכל בשעת ה ז י י ת הדם (מדות ב ד). קרבן שטעון ה ז י י ת דם באצבעו (רמב"ם, מעש' הקרב' ה ט). המים פסולים ו ה ז י י ת ו פסולה (פרה יב ו). ביום טהרתו ביום ה ז י י ת ו (מד"ר במדב' י). — יומ"ר, ואמר הפיטן: דרושה בזקוק שבעה משבעה, הַזָּיוֹת טבילות וכבוסים שבעה (שבת פרה, אמרה כנוגה). כהני גבוה אינם מתכפרים, כפרת טמאה בדמי צפירים, לבד מסליחתם ביום הכפרים, לדמי הפר בְּהַזָּיוֹת מספרים (סליח' מוס' יוה"כ, איך אבא).

°**הֲזָיָה**[1]), ש"נ, מ"ר הֲזָיוֹת, — מה שאדם הֹזֶה, מה שרואה בדמיון כזוב שאין לו מציאות בעולם, **Phantasie ; fantaisie ; (fantastic) vision**: זאת ה ה ז י ה העצומה אשר יהזו בה ויתחברו בה רוב כתות העולם בזמננו זה להיות כל אחד מהם רוצה שימצא עניינים למאמרים לא כוון בהם אומרם ממה שירצוהו (מו"נ, פתיחה). אם יפורשו האותיות גם כן כמו שעשו בעלי התוך מן הישמעאלים ויצא בזה

---

[1]) בערב' הד'א a), הד'י b), במשמ' פטפט ודבר דברי שגעון כמו בקדחת וכדומה.

[2]) עי' הערה להשרש. — [3]) אמר ריב"ג: ואמר בו התרגום נימין שכבין והוא ספור לכלבים והוא שהכלב ישן תדיר עד שהערב נושאין משלם בו ואומרים אריכות כתנומת הכלב ואומרים הוא בעל תנומה יותר מהכלב. ע"כ. אך רוב המפרשים וגם החדשים פרשו במשמ' הרשומה בפנים, ודומה לזה גם הד'י b בערבית.

a) هذا b) هذي

[1]) אמר ר"ש אבן תבון בפרוש מלים הזרות שבמורה הנבוכים וז"ל: ה ז י ה שם פעל נגזר מהוזים שוכבים שפרשו בו מדברים דברי הבל שאין בהם ממש כדברי המדברים בשינה דברי תהו ובקצת החליים והוא שקורין בלעז אולונא"ר ובערבי הריאן אין חילוק בין לשון הערבי והעברי בזה השרש רק בין ז' לד' רפה והערבי בנה בזה הענין וכן עשינו אנחנו.

למין מן ההזיה ואמנם אם יאמין הקדמות על הדעת השני וכו' לא יסתור יסודי התורה (שם ב כה). ולולי שפשטה ההזיה הזאת בכל האומות עד שרבים מבני עמנו מאמינים במציאות השדים בדרך שהם נמצאים בעצמם (מלמ' התלמיד, שבת סוכה). שלא יהיו כתובי התורה מלאים הזיות לא יאמין האדם בהם אם לא בעוד היותו בער וכסיל (אמונה רמה ו א). ואיך היו מגדלים אותו ובונים לו היכלות ותמונות וצורות בדאום מלבם מתחלפים כפי חלוף סכלותם והזיותם (דרך אמונ', ביכאגו א ב). נתחדשה כת רביעית אשר לא נמצאת בתחלה והיא בעלי ההזיות הבודים בדמיונם דברים וחשבום לנבואה וכו' הטועים אחרי ההזיות והבדויות בנמשכים אחר נביאי השקר הבודים מלבם ודמיונם חוקים לא טובים (חזות קשה לר"י ערמאה ז). אלא שכל אלה הדברים הם הזיות הדברים שאין להם יסוד (ר"י אברבנאל, מפע' ה' י ח). ומזה בלי ספק נולדו הזיות ספרי ההוברים שכותבים מניני עשרות אלפי שנים (שם ב ב). ורחמנא ליצלן מלומר הזיותיהם כמו שאמרו שלמה נשא נשים נכריות בדי למשול ולהכניע כחות הטומאה וכו (ארי נוהם יט).

***הַזְכָּרָה**, ש"נ, מ"ר הַזְכָּרוֹת, — א) שה"פ מן הִזְכִּיר: בעל חוב גובה שלא בהזכרה (כתוב' קז.). כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה (ברכ' יב.). השומע הזכרת השם מפי חבירו צריך לנדותו ואם לא נידהו הוא עצמו יהא בנידוי שכל מקום שהזכרת השם מצויה שם עניות מצויה (נדר' ז:). מה לולב ביום אף הזכרה (של גשמים) ביום (תענ' ב:). משעה שמפסיק לשאלה כך מפסיק להזכרה (שם). — ב) כמו אַזְכָּרָה, כנוי לשם האלהים: מעשה באחד שעמד לקרות בתורה בנציבין כיון שהגיע להזכרה התחיל מגמגם בה (ירוש' ברכ' ג ו ג).—ומ"ר: שמונה עשרה הזכרות שכתוב בהבו לה' בני אלים (ירוש' ברכ' ד ח).

***הֲזָלָה**, ש"נ,— שה"פ מן הֵזִיל, נזל: ולפעמים יתילד לנשים מדוה הפך זה שביארתי והוא הזלת דם הוספת יותר מדי וכו' ואם ההזלה הזאת תגדל ולא תעמוד אז סובלת האשה חלופי צבעים והאסתניסות והרזון (מ' אלדבי, ש"א ד ב).

***הֲזָמָה**, ש"נ, — שה"פ מן *הֵזֵם, זמם, הֲזָמַת העדים: שלשה אחים ואחד מצטרף עמהם הרי אלו שלשה עדיות והן עדות אחת להזמה (ב"ב נו ד). מה להצד השוה שבהן שכן אינן בתורת הזמה תאמר בעדים שישנן בתורת הזמה (ב"מ ד.). ומכחישין את העדים שלא בפניהן והזמה שלא בפניהן (כתוב' כ.). ויש עדים זוממין אחרים שאין עושין בהן דין הזמה כל עיקר אלא מלקות ארבעים (מכות ב.). וכן אם באו עדים להזים את העדים שראוהו בזמנו קודם שקדשוהו בית דין הרי אלו מאייכין על המזימין עד שלא תתקיים ההזמה ויתקדש החדש בזמנו (רמב"ם, קדוה"ח ג יט). ומה בין הכחשה להזמה ההכחשה בעדות עצמה וכו' וההזמה בעדים עצמן (הוא, עדות יח ב).

***הַזְמָנָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִזְמִין: למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא בהזמנה (חול' פד.). וצורך הא"ם לפעולות המלאכותיות להזמנת מזונו ולבושו ודירתו (ש' א"ת, מו"נ א מו). בראותם שעם כל שליחותם הוא היה מזמן ומכין עניני ההעברה וכבוש הארץ בהזמנת העם ובהכינו בני גד ובני ראובן (ר"י אברבנאל, יהוש' א יא). למה עשה יהושע הזמנה כל כך מופלגת ללכוד העי (שם ח א). — והכשרה לדבר מן הדברים: וצריך מי שירצה ללמדהו המדות האלו וההזמנה הרבה אשר זכר (מו"נ א סב). שהאיש המעולה השלם בשכליותיו ובמדותיו כשיהיה כוחו המדמה על מה שאפשר להיות מן השלמות ויזמין עצמו ההזמנה ההיא אשר תשמענה הוא יתנבא בהברה (שם ב לג). וזהו נביעות בליותיו שהיא הכנה מזגית והזמנת האל לאותה נביעה שהיא העזר האלהי (ידע' בדרשי, באור' על תהל' ב). — והזמנה לדין [1]: מכל הזמנה יותן להרב שני פץ (פנק' כמברג, אגר' הרבנ' מנית תל"ח). — ובמ"שמ' מוכן ומזומן: ואם אין לבעליהם הכסף משלהם בהזמנה עושקים החלושים שאין להם כח להמלט מידם (רד"ק עמוס ד א).

***הֵזֶן**, ש"ז, — כמו *הֲזָנָה: גם מחויב השתמש הנמצא ההוא בטוב ובמועיל לקיומו כגון ההזן וההרגש משאר פעולות הנפש הצומחת והמרגשת (זכות אדם 15).

***הֲזָנָה**, ש"נ, — שה"פ מן הזין, זון, הספקת מזונות, וחזוק הגוף ע"י המזון, Nahrung; nutrition, nourissement: וכשיוכן החמר ויקבל כה ההזנה וההרגש תראה פעולתה (רלב"ג, מלחמ' ה' א א). והמות

---

[1] בתלמוד בארמית: אייתי פיתקא דהזמנא (קדוש' ע.).

נותן החוש והתנועה אל הלב והכבד ומקבל מהם החיות וההזנה (העקרים ב לא). ולכן כשיתחבר באיזה נמצא שיהיה הרצון האלהי יזון כמו שיזון הלחם כי הרצון האלהי הנמצא בדבר ההוא יהיה סבת ההזנה (דרך אמונה, אבר' ביבאגו א א). והראשונה שבפעולות הראשיות ההזנה וענינה שהגשמים הנמזגים תמידי ההתכה למה שבהם מן החום והלחות וכו' כי אחר הארבעים שנה מחיי המין האנושי יסתלק הגדול לגמרי ותשאר ההזנה (אמונה רמה א ו). וימצא בו ג"כ הכח הטבעי שבו ההזנה והגדול וההולדה בדומה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג ב). וכח ההזנה הוא כח הנפש שעל ידי החום הטבעי המאכל נעשה בשר וגוף למלא ולהשלים מה שחסר ממנו תדיר וכו' ולכח הזנה צריכות ארבע כחות א' כח המושך כח המעמיד כח המבשל וכח הדוחה (אוצ"ח, ר"י לבלון ה ז).

*הַזְנָחָה, ש"נ, — שם"פ מן הזניח: קומי קומי קשבתי בהזנחה, קומי ולכי כי לא זאת המנוחה, קצתי בחיי מאנחה (קינ' לת"ב, איכה את).

*הֶזֵּק, היזק, ש"ז, מ"ר הֶזֵּקִים, הֶזֵּקוֹת, — שם"פ מן הִזִּיק, נֶזֶק, כמו נֶזֶק: המרביץ את שדהו עד שלא נכנסו עניים לתוכו אם היה הזקו מרובה על של עניים מותר ואם היה היזק של עניים מרובה על שלו אסור (תוספתא פאה ב כ). בכניסתו (למרחץ) אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתצילני משריפת האש ומהיזק ההמין ומן המפולת (ירוש' ברכ' ט יד:). היזק שאינו ניכר שמיה היזק (גיט' נג.). מה עשה ענה הביא חמורה וזיוג לה סוס זכר יצאת ממנו פרדה א"ל הקב"ה אני לא בראתי דבר של היזק ואתה בראת דבר של היזק (מד"ר בראש' פב). וכן אומר בצלמי טחוריהם כי היה הנרצה מהם עניין דחות הזק הטחורים לא תאר הטחורים (מו"נ א א). קום אתה לך עמהם ולא ימצאך היזק (ר"י אברבנאל, יהוש' ז י). כי המיתה לא היתה להם היזק חדש כי כבר היו נופלים בה (שם, מ"ב ז ד).—יומ"ר: דרך הרשעים היא כמו האפילה אשר בה יעשו בני האדם הרבה ממיני ההזקים (פי' משלי לזרח' הלוי ג). ושלטה בו אותם המאורעים ואותם ההזקים כמו שישלטו בשאר בני אדם (שם ה). ואלו ההיזקים (של הרעמים) הם נופלים במקרה מהכרע טבע ההוויה וההפסד (אוהב משפט, באור' לאיוב כב).

*הַזְרָחָה, ש"נ, — שם"פ מן הזריח: הזרחת שמש לרוצחים (מכות י.). העמדת השמש והזרחת השמש (תש' רה"ג, טעם זקנ' נח:), שיושפעו בציורו ובהזוחת אורו הצורות ההם תמיד וכו' והיה הזרחת הצורות מנותן הצורות מתמיד (נוה שלום א ע).

*הַזְרָעָה, ש"נ, — שם"פ מן הִזְרִיעַ: אבל הציור והשיעור וההזרעה וכל אשר יש בו חכמה לכונה לא יתיחס כי אם לחכם היכול המשער (כוזרי א עו). שהאדמה צריכה עבודה וההזרעה והגשמה להוציא מזון האדם (אוה"ת, בראש' ב טו). כי הפרחים בצמחים כמו ההזרעה בבעלי חיים (אמונה רמה א ו).

*הַחְבָּאָה, ש"נ, — שם"פ מן הֶחְבִּיא: וההחבאה הזאת (שהחביאה אלישבע את הילד) היתה אז לצורך שעה מפני עתליהו שלא תמיתהו (ר"י אברבנאל, מ"ב יא ב).

*הַחְוָיָה, ש"נ, — שם"פ מן חוה, החוה: לוים דברו בשיר הַחְוָיָה, לפרק תקיעה והשתחויה (סלי' ער"ס, תפלה תקח).

*הַחְזָקָה, ש"נ, — שם"פ מן החזיק, החזקת טובה: כל לשון חסד ואמת ענין החזקת טובה הוא (חזקוני, ויבלח לב יא). מימים ימימה לכוף ולחוות קידה בהחזקת טובה וחנות (אגר' ר' יונתן לקהל וילמיזא). — החזקת ישיבה: כי בכתבם לא נאמר מהחזקת ישיבה וסיפוקי לומדי תורה אשר יבואו להסות בצילי (מכת' מהר"י מפראג למיץ, שנת תקמ"ג).

*הַחְזָרָה, ש"נ, — שם"פ מן החזיר: וכל ההחזרות שמחזירין הכהנים בין בתחלה בין בסוף יהיו דרך ימין (הקנה, ברכ' כהנים לט).

*הַחְיָאָה, ש"נ, — שם"פ מן החיה: ותור הַחְיָאַת אח והלואת אביון והשבת העבוט (אזהר' ר"י ברצלוני י). אותו ואת בנו ביום אחד, וגיד הנשה ואבר מן החי ובשר בחלב, הַחְיָאַת אח והלואת אביון, הבילת רחים ורכב והשבת העבוט (מוסף א שבוע', תודה).

*הֶחְלֵט, ש"ז, — הסכמה גמורה בענין מהענינים, ובפרט גזרה על מי שנלקה בנגע שהוא מצורע אין בין טהור מתוך הסגר לטהור מתוך החלט אלא תגלחת וצפרים (מגי' א ז). לפטור את ההופך כולו לבן מתוך החלט או מתוך הסגר (נגע' א ג). — ובמשמ' "באופן מוחלט: שיש מניע ראשון קדמון נבדל בהחלט מכל חומר (ספורנו, אור עמים, אחדות)· כי לנעדר בהחלט מהזכרון בטבע גם זה יהיה לא

לעזר ולא להועיל (א' מודינא לב האריה, א יב). — ובמשמ' ׳בלי הגבלה, unumschrankt; absolument ונמשכה המלוכה מבבל למלכי אשור עד שבא נבוכדנאצר מלך בבל שהיה בראשונה תחת יד מלך אשור והחזיק במלכות בבל בהחלט ונמשך מלכות בבל לו ולבנו ולבן בנו (ר"י אברבנאל, מ"ב כ יב). שמנוי המלכים אפשר שיהיה באחד משני פנים אם שיהיה מלך נכנע למשפטי התורה והמצות ואם שיהיה מלך בהחלט לעשות המשפטים והתורות כרצונו כמו שהיו מלכי האומות מקדם (הוא, ש"א ח).

***הַחְלָטָה**, ש"נ, — שה"פ מן החליט, ובפרט במשמ' הסכמה גמורה בענין מן הענינים, Beschluss, resolution, — מצוי הרבה בדבור ובהעתונים.

***הֶחְלֵטִי**, ת"ז, לנק' הֶחְלֵטִית, — בהחלט, מטבע ההחלט: אם נאמין החדוש הוא ההחלטי מלא דבר ואחר ההעדר הגמור (ר"י אברבנאל, מפע' ה' כ א). אחרי שיחשב האבדון ההחלטיי בעם ה' (יוסף דון יחייא, מבוא לפי' שה"ש). — ולנק' הֶחְלֵטִית: ובן השונמית חשב המורה שלא היה ענינו מיתה החלטית כי אם חולי השתוק שפעמים יתרפא (ר"י אברבנאל, מפע' ה' י ט). הגאולה ההחלטית אשר אין שעבוד עמה ואין חרות זולתה (בן בועיר, קול כוכים כז:). הניח ב' טובות באויב א' צרופית מצד שמחתם ברעת ישראל והשנית ההחלטית שעלו לגדולה (שם מח.).

***הַחְלָקָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֶחֱלִיק, למשל על דבר חלק: וענינו ההחלקה בדרך שאין אדם יכול לעמוד בו ברצונו (רבד"ל ירמ' כג יב).

***הַחְלָשָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן החליש: אמנם ספור המתנצל ראוי להיות פשוט וצח עם נתינת הבנה בהחלשת החשדים שהביא המתרעם (נופ' צופים, מסיר ליחון כ ז).

***הַחְמָרָה**, ש"נ, — שה"פ מן החמיר, בסגנון הקראים במשמ' חֻמְרָה: והורו החכמים באסור מלאכות החרופות בחולי המועד על צד החמרה ולא בראיה נוכחת מן הכתוב (ג"ע לר"א הקראי, חג המצות ה).

***הַחְתָּכָה**, ש"נ, — שה"פ מן החתיך, חתך: וכשהתחך מן הגלגל בשעור שתות רביעי וכו' וזאת ההחתכה היא הנקראת אצל בני חכמת הטורה דרגה (ר"י ישראלי, פי' ס"י המיות' לריב"ן).

***הַטָּאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִטָּה: שם להטאה מן האמת ולעול (הכר"ם לריב"ג, נטה). הלא דמיתיו לך בשופט צדק שאין הטאה במדותיו (כוזרי כ ד).

הַטֹּב[1], הטוב, ת"ז,—צבוע בצבעים רבים מתחלפים, bunt; bariolé; variagated, נהוג בדבור העברי והשתמשו בו גם בהעתונים.

***הֲטָבָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵטִיב, א) עשיית טובה: מה הטבה רשות אף הרעה רשות (ספרא, ויקר' ב יב). דברים שיש בהן הרעה והטבה (שבוע' ג ה). מה הטבה אינה בביטול מצוה אף הרעה אינה בביטול מצוה (שבו' כז.). לרבות הטבת אחרים (שם).—ובפרט ׳גמילות טובה על צד ההנינה: וזהו הטוב לאיש הזה (שיהיה בעל מום) משיהיה כך שיהיה בריא ואנחנו נסבל ההטבה ההיא ואין זה על הענש לו אבל על צד ההטבה אליו (מו"נ ג יז). ורוב שמוש ספרי הנבואה במלת חסד הוא בהטבה למי שאין לו חק עליך כלל (שם נג). עבדוהו (את האלהים) כעבדים שאינם מקוים להטבה ולא לגמילות חסד (פי' אבות להר"מ א ג). תבוא הטבת הלב לבעל השמע כבא הקצף בהעדרו (רבב"ג, תק' מדות הנפ' טו). כי הטבת הלמוד גדולה מכל הטבה כי בה נותן צורה לנפש האדם (מלמ' התלמי', לך לך). להודיע שהסבה אצלו להמגיע ההטבה הוא העדר הידיעה לא זולתה מן הסיבות (ר"ש א"ת, יקוו המים יג). הפעל שיסודר ממנה על צד ההטבה והחנינה והוא נתינת הצורה לנמצאית (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א ד). שכבר הגיעה זאת ההטבה לרשעים עם הפלגת רשעם כן לא יתכן שיאמר שזאת ההטבה אשר תגיע לרשעים מצד הסדורים האלו אשר מהגרמים השמימיים הוא עול וכו' כי מדרך השם יתברך להיטיב לנמצאית בתכלית מה שאפשר וזה מבואר ממה שימצא מיתרון ההטבה והחנינה ביצירת כל אחד מאישי הנמצאות (שם ד ו). כי יושפע השפע מהעליונים על התחתונים על צד הנדיבות וההטבה לבד לא לקבלת שום תועלת מהם (העקרים ב לא). וזאת ההבנה (להשתלם) שמה הבורא יתברך שוה בכל איש ממין האדם ואתה קרא אותה הטבה או אהבה כמו שתרצה (חזות קשה לר"י ערמאה ד). כל הייעוד לא

[1] מן גלימא דהוטבי (נדר' מט:) לפי גרסת הערוך, דומה להמלה הטבות לפי דעת החדשים, ועי' ערך חטב.

יהיה רק שמירה ונצירה מהזק ולא הטבה קניינית (ר"מ אלשיך, משלי ד ז). והזר הדין לזכות יורשי שמעון בטענת הטבת העודף על הנדוניות (שו"ת שמש צדקה, חו"מ ז). ועכבוני שלא אשתדל לשכור הבית מיראתם שלא אבלבל כל הענין ותמנע מהק"ק הטבת הסרת הכמה (שם לה). יבהר דרכי העיון בקצת השרשים התוריים על צד ההטבה והתועלת (ר"י מקנדיה, בחינ' הדת ט:). כי מן היושר להשיג גמול על המטיב בכמו הטבתו אם אפשר ואם אי אפשר יהיה בהודאה בכל יכלת (אמונה רמה ג א). הנה התבאר מזה מהו תכלית הבריאה שהוא ההטבה והחנינה מהאל יתברך (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ז ד). — ומ"ר: הטוב והמטיב פותח ואינו חותם בברוך וכו' שצריך לומר ג' גמולות ג' הטבות כמו ג' מלכיות וכו' (תוספ' פסח' קד:). אמנם מן ההטבות המועילים אשר יגדל שעורם אל המקבלים הוא כשיהיה אדם מה נשגב השעור וכו' (נופת צופ', מסיר ליאון ב יה). שמפאת ההטבות אשר כבר קבלו ממנו הם מחויבים לעובדו ולאהבו (ר"י אברבנאל, נחל' אבות א). עשתה (רות) שתי פעולות מנפילתה אפים ומהשתחויתה לב' הטבות שקבלה ממנו וכו' כי לא קבלת ממני הטבות אשר למענם תתחייב להשגיח בי (ר"י דון יחייא, פי' מגי' רות). — ב) *הֲטָבַת הנר, תקון הפתילה: כאן בהטבת שתי נרות כאן בהטבת חמש נרות (יומ' יד:). הטבה כהטבת נרות (מד"ר ויקר' לב). וכיצד סדר ההטבה זה שזכה בדישון המנורה נכנס וכלי בידו וכוז שמו ושל זהב היה דומה לקיתון גדול מדשן בו את הפתילות שכבו ואת השמן הנשאר בנר והטיב חמשה נרות ומניח הכוז שם (רמב"ם תמיד' ומוספ' ג יז). כי בבקר צריכים הנרות תקון והטבה ובערב הדלקה לבערם במשפט (ר"א הקראי, ג"ע, תפלה ב). — וגם לקטרת וכדומה, הכנה: הטבה כהטבת הקטורת (מד"ר שה"ש ב יד). — ג) *הֲטָבַת חלום, סדר תקון להפך החלום לטובה: והמטיבים עונים אחריו שלש פעמים וכו' ויוסיפו עליהם כללות השלשה הטבות של חלמא טבא חזיתא שלש פעמים וכו' ובשיוסיפו עליו כללות הששה הטבות (מכ' חסיד', תעני' חלום א).

***הַטְבָּלָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִטְבִּיל: נגזור השקה אטו הטבלה (ביצ' יח.).

***הִטּוּי**, ש"ז, — שה"פ מן הִטָּה, כמו הַטָּאָה: אמרו לו הטוי סולם של עליה בא לידינו והתרנוהו (ביצ' ט:). ומה יאמר בהטוי טמא מת באפר הפרה (ג"ע לר"א הקראי, מילה ו).

***הַטָּחָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵטִיחַ: ואם בדרך הטחה הטיח על נזקי צלוחית חייב (ירוש' ב"ק ג ג ג). דומה שלא עלת בידי אלא הטחה זו בלבד (שם, שבת ו ח ג). — *הַטָּחַת דברים: כי עד עתה היה איוב שוגג ועל השגגות באו ייסוריו והיום הוא פושע ומזיד על הטחת הדברים (אוהב משפט, באור' לאיוב, כי יוסיף).

***הַטָּיָה**, הטייה, ש"נ, —שה"פ מן הִטָּה, כמו הַטָּאָה, הִטּוּי: לא כהטייתך לטובה הטייתך לרעה הטייתך לטובה על פי אחד הטייתך לרעה על פי שנים (סנה' א ו). משרבו מטילי מלאי על בעלי בתים רבה השוחד והטיית משפט (סוט' מז:). והמקבל שוחד להטות דיו אינו יודע עד היכן הגיע הטייה זו וכמה היא כחה כדי שיחזור (רמב"ם תשוב' ד ג). אם הרוב נוטים לרעה להרוג לא תהיה אחריהם עד שיטו הטייה גדולה ויוסיפו המחייבין שנים (הוא, סנה' ח א). — ובכלל: צחן טהר בקרבן ותחנה, שמח כלה בהטיית חנה (אזה' ר"א הזקן, קובץ מעש' גאו' 57). אל בהטיתך לטובה לרעות לרבים קשור, מעשות עול במשפט משפטי תשור (שם 69). והרגיש יואב זאת ההטיה מלבב דוד אל אבשלום (נופ' צופ', מסיר ליאון ב יג). — *הַטָּיַת הראש: ואם הוא (הדבור) ברמז צריך שיעשה זה עם הטיית הראש מעט (שם א יב). —ובתכונה: הזויות האחת מהן של צד ההטיה שהיא בעין זויות אהג או דהב (יסו"ע לר"י ישראלי א ב ב).

***הַטָּלָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן הֵטִיל: וכפי מה שזכרו חז"ל בהטלת הגורל לא היה מהבטל שישליכו שני הגורלות ראשונה (ר"י אברבנאל, יהוש' יד). מקום הנחת בריחים בקרשים ומקום הטלת שלשה חוטי גידין המשולשים (חזקוני, תרומ' כו כו). כשהייתי מדבר עמהם בבדיחות בלא הטלת אימה לא היו מאמינים מרוב אימתי אשר היתה בלבם (אוהב משפט, באור' לאיוב, אשחק). ואפילו הטלת חרם סתם (שו"ת שמש צדקה, חו"מ ז). — ב) שימת מסים על הקהל, Besteuerung; imposition: פרנס המדינה ששלחוהו בני המדינה וכו' להשתדל אצל המלך

ע"ד הטלת אלף ר"ט שלא כסדרן על בני המדינה לסיוע הוצאות המלך למלחמה עם שכנגדו (שו"ת חות יאיר כו). ראובן שהיה תושב עיר ארם צובא וכו' והיה פורע בדמשק כל הטלות צבור עמהן (גינ' ורדים, יו"ד ג יא). על אדות איש עשיר לימים שהיה פורע פרעונותיו מענין הטלות ועולי ציבור ועתה מטה ידו (שו"ת פרח מטה אהרן כג). נהגו כל תושבי העיר ההיא לפרוע המסים הנהוגים וכו' וכל ההטלות המוטלים על קהלי היהודים אשר שם (שם קכג).

***הַטְמָנָה**, ש"נ, — שה"פ מן הטמין: יחדן (את גיזי הצמר) להטמנה מטלטלין אותן (שבת נ.). שוכר ההטמנה שתי פעמים (ר"י אברבנאל, יהוש' ב ד). וענין הטמנת חמין תקנה גדולה היא ועונג שבת (שו"ת תמת ישרים ב סט). מנהגנו להטמין מערב שבת וכו' ואין אנו חוששין שמא יחתה בגחלים לפי שהטמנתנו היא לצורך מחר בשבת (תניא, הטמנה יב).

***הַטְעָאָה**, ש"נ, —שה"פ מן הִטְעָה: אתחיל לבאר לך הכרעתי לדעת חדוש העולם בראיות עיוניות פילוסופיות נקיות מן ההטעאה (ר"ש א"ת, מו"נ א עו). ואולי יחשוב חושב שבזה המאמר קצת הטעאה וכו' ואלו עשינו זה היתה הטעאה (שם ב יח). ודעת אמתי כשימשך אחריו לא ימצא בו דבר מן הטעות ולא מן ההטעאה ולא ישיגוהו הרחקות (שם ג כא). בא להזהיר התלמיד שלא יקבע תלמודו לפני רב שהוא מרבה דברים ומראה טעמים בדרכי ההטעאה שהם כזב ושקר ר"ל שמקדים הקדמות העשויות בדרך הטעאה כי לא תושג חכמה בדרך זה (מלמ' התלמיד' ואהבת). לפי שהדבר ההוא אשר יתפארו בו נעשה בלט ובדרך הטעאה (שם, ואתחנן). שער ההטעאה וכו' בשמעי מופת על מה שארחיקהו מיד אקראהו הטעאה (ידע' בדרשי, פרדס ו, אולה"ס ג). והטענה הזאת שעשה הטעאה נגלית היא (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ב ד).— ומ"ר: וידע אופני השמירה מהטעאות השכל (ר"ש א"ת, מו"נ א פה). ולא אטעה עצמי בשאקר' דרכי ההטעאה מופתים והיות האדם אומר שעשה מופת על שאלה אחת בהטעאות אינו מחזק אצלי האמנת המבוקש ההוא (שם ב יז). סוף התלמיד אשר ישים כונתו והשתדלותו לחלוק והוא המשיב רעה תחת טובה שלא ישיג לעולם האמתות רק ההטעאות וההבלות שהן הרעה שלא תמוש מביתו (מלמד התלמיד' כראה'). ובפרט כשיתחברו אליו הענינים הדמיוניים ובעבור החיבור הזה יקרא אל מושכליו טעות ושכחה כי הרכבת הענינים היו סבת ההטעאות (תגמ' הנפ' א ו). פרק אחד עשר מהטעאות קצת חלקי ההקשה התמימה מהספירה ומההרחבה והרחמנות (נופת צופים, מסיר ליאון ב יא). — והטעה: מלאכת ההטעה (ע"ח לר"א הקראי ב). ולא אשית את נפשי לזכר דרכי ההטעות והיות האדם מתפאר שיביא מופת על שום שאלה בהטעות (חריזי, מו"נ ב יז).

***הַטְעָאִי**, ת"ז, לנק' -אית, מ"ר הַטְעָאִיִּים, -איות, — מטבע ההטעאה: למען נוכל להשמר ממה שבכל אחד מההטעאות או להוכיח בהם המנגד ההצעה ההטעאיית כשנלך מחלקים מה או מרוכב אל הכלל וכו' ואם על המעט והוא מכחישו בכלל עוד ההצעה היא הטעאיית (נופ' צופ', מסיר ליאון ב י). ראוי שתדע שאופני ההקשות ההטעאיות הם שנים (שם). — ובמשמ' בעל הטעאה: אמנם אלישע בן אבויה היה הטעאיי וטעה או הוטעה במאמריו ושקריו אשר הוליד (דרך אמונה, ביכאגו ב ג). והמין החמשי הוא אשר יעשוהו ההטעאיים מהמשוררים (באור ס' השיר' לאריסטו', לאזונו ב).

***הַטְעִי**, ת"ז, לנק' -עית, —כמו הטעאי: במליצת השיר אשר הוא אחד מחמשה אופני הדבור הגיוניי כי יהיה אם מופתיי ואם נצוחיי ואם הלציי ואם הטעיי ואם שיריי (ר"י דון יחייא, פי' ה' מגי', שה"ש א). והוא הטעיי כי הוא סותר המאמר שאמרו (נרבוני, המאמ' בבחירה). ומה שהקיש ענין התורה להנהגה הרפואיית היא טענה הטעיית (ר"י אברבנאל, ראש' אמנ' יג). אם במקום שראוי לעשות השומע מחבב אני עושה אותו מקשיב או מתלמד או להפך עוד הפתיחה ההטעיית אשר אינה מחייבת אל השומע לא התלמדות ולא קשב ולא חבה (נופ' צופ', מסיר ליאון א ז). והגזרות המולידות תולדות הכרחיות מופתיות או נצוחיות או הטעיות או שיריות (כוזרי ה יב).

***הַטְעָמָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִטְעִים: שהטעמת היין שטועמין בו הצבור משום רפואה הוא (אבן ירחי, המנהיג, שבת יז).— ובמשמ' קריאה בטעם לפי כונת הענין בהרמת הקול וכו', — נהוג בדבור העברי בא"י.

***הַטָּפָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִטִּיף, נטף: בעשר לשונות נקראת הנבואה חזון נבואה הטפה דיבור אמירה צווי וכו' (מד"ר שה"ש, מלאוני). מה מועיל הטפת אבר (תוספ' ר"ה יט.), הטפת עופרת לתוך הנקב. וההעלאה וההטפה (של המים) בכלי ההטפה היא ממה שמתקן המים הרעים (קאנון א ב ב יו).

***הַטְפָּחָה**, ש"נ, — שה"פ מן *הִטְפִּיחַ, לחלח: ולזה היה ממנו ההטפחה והזיעה ואמנם ההטפחה לצמח ואולי הזיעה לחי (קלוני' כ"ר קלוני', הלמחים, כ"י פריז).

***הַטְפָּסָה**, ש"נ, — שה"פ מן הטפיס, העתיק טפס של שטר: הוציאו יורשי רחל בת אחרת שהיתה לו לראובן הטפסת שטר מתנה שכתוב בה שנותן אותו בית לרחל בתו וכו' ויורשיה מוציאים ההטפסה עשויה בב"ד וכו' עוד הוציאו יורשי רחל הטפסת שטר סילוק וכו' יורנו אדוננו באלו השטרות שהוציאו יורשי רחל אם תועיל הטפסת השטרות כשטרות עצמן (שו"ת הרא"ש סח כא). כל מי שהיה בא לפני לדין ומביא שטר על חבירו והיה בעל דינו תובע הטפסת השטר הייתי מצוה ליתנו לו (שם כד). ואם באולי לא נפק זה מאתו שיצוה שיתן הטפסה הנקרא טראשלאט לנתבע (דברי הברית מקהל' ספרד ש' הקט"ו, החלוץ ה תרי"ב). אם שאל המלוה שיטפיסו לו השטר ותשאר ההטפסה ביד בית דין (מוהר"י בן לב, א פא:). אבל בהטפסת שט"ח כגון שנמחק או נטשטש הרי אלו יקרעו הראשון או יזהרו שלא יכתבו בהטפסתם הוזקקנו לעדות השטר ונמצאת מכוונת (התרומ' נז ב). חלה החכם דון תם הנ"ז חולי ארוך ובהכביד עליו החולי ראה והנה היתה נשארת המלאכה בלי הטפסה קרא את שני בני היצהר וכו' ונתן להם ממונו נדבה להוצאת ההטפסה (הקד' המעתיק שו"ת תמת ישרים).

***הֶטְרֵחַ**, ש"ז, — שה"פ מן *הִטְרִיחַ: כלום יש סעודה שאין בה הטרח וחברה (מד"ר קהל' ט ח).

***הַטְרָחָה**, ש"נ, — שה"פ מן הטריח: וכשתכריח עיניך ותפליג בעיון ותטרח לעיין על רוחק גדול יותר ארוך ממה שבכחך לעיין ברוחקו או תסתכל בכתיבה דקה או פתוח דק שאין בכחך להשיגו ותכריח ראותך לאמתו לא יחלש ראותך על זה אשר לא תוכל עליו לבד אבל יחלש ג"כ על מה שבכחך שתשיגהו ויחלש ראותך ולא תראה מה שהיית יכול להשיגו קודם הפלגת ההבטה וההטרחה (מו"נ א לב).

***הַטְרָפָה**, ש"נ, — שה"פ מן *הטריף: וקורעין שטר האדרכתא וכותבין לו שטר הטרפה וכו' לטרוף בדין בחוב שפלוני חייב לו שהוא כך וכך בשדה פלונית שלקחה פלוני (לבוש חו"מ, גבי' מלוה לח ט).

א.***הֵי**, — כמו א.*הֵא, מלת הרמז: ובעצרת אומר לו הי לך מצה הי לך חמץ (ירוש' סוכ' ה נה.).— ועי' הילך.

ב.***הֵי**,—כמו אֵי, עי' *הֵיאַךְ.

ג.***הֵי**, — כמו הֵא, שם האות החמשית: הפותח ביוד הי וחותם ביוד הי הרי זה חכם (תוספתא ברכ' ז ב). העולם הזה נכתב ביוד הי ונקרא באלף דלת אבל לעוה"ב כולו אחד נקרא ביוד הי ונכתב ביוד הי (פסח' נ.). ידכה בהי זו שמאל (מנח' לז.). אלף למד חול יוד הי קדש (שבוע' לה:). הכותב אלף למד מארבע אותיות יוד הי מארבע אותיות אינן נמחקין (מס' סופר' ד ב).

הִי[1], — מלת קריאה ליגון ומספד וקינה: ויפרש אותה (את המגלה) לפני והיא כתובה פנים ואחור וכתוב אליה קינים והגה וָהִי (יחזק' ב י). וכשמת (הלל) אמרו עליו הי[2] חסיד הי עניו תלמידו של עזרא (סנה' יא.). וכשמת (שמואל הקטן) אמרו עליו הי חסיד הי עניו תלמידו של הלל (שם). — ואמר המליץ: מבטן קבריכם אתם ענוני, מכנף הארץ הי גדול השמיעו (יל"ג, הוי אח).

הִיא[3], הִוא[4], — מלת הגוף לנקבה נסתרת, sie, she ; elle, ומשמשת בכל השמושים שמשמשת מלת הגוף לזכר נסתר הוא: ובת איש כהן כי תחל לזנות את אביה הִיא מחללת (ויקר' כא ט). אותה קח לי כי הִיא ישרה בעיני (שופט' יד ג). חמור יוצא במרדעת בזמן שהיא קשורה לו (שבת ה ב). — ולחזק ונחץ: האשה אשר נתתה עמדי הִוא נתנה לי מן העץ ואכל (בראש' ג יב). ואת רסן בין נינוה ובין כלח הִוא העיר הגדלה (שם י יב). והיה העלמת

---

[1]) י"א שהוא מקוצר מן נְהִי, עי"ש.—[2]) כך בנוסח' הבבלי, וכן בפרוש הר"ח. ובירוש' (סוט' ט כד:) הוי.

[3]) בערב' הי a), ועי' הערה לערך הוא. — [4]) עי' המסורה בהערה לערך הוא.

a) هى.

היצאת לשאב וכו' הוא האשה אשר הכיח יי' לבן אדני (שם כד מג-מד). הוא הבאר אשר אמר יי' (במד' כא יו). ילדה לו גם היא בן (שופט' ח לא). — זכפול: וְהִיא גם היא אמרה אחי הוא (בראש' כ ה). — ואחרי השם העצמי, כשנוסף עליו עוד שם אחר: רק רחב הזונה תחיה היא וכל אשר אתה בבית (יהוש' ו יז). ותלך היא ורעותיה (שופט' יא לח). ותלך לארצה היא ועבדיה (מ"א י יג). ותלך היא וביתה (מ"ב ח ב). ותקם היא וכלתיה (רות א ו). ארץ מצרים לפניך הוא (בראש' מז ו). — ובמקום הפעל המקשר: כי יפה הוא מאד (בראש' יב יד). ואם בת הוא וחיה (שמות א טז). כי הוא כסותה לבדה (שם כב כו). מנחה הוא (ויקר' ב ו). חטאת הוא (שם ה יא). הבהמה אשר היא לכם לאכלה (שם יא לט). כי עקרה הוא (בראש' כה כא). לא טהרה הוא (שם ז ג). — ואחרי אַתְּ: הלוא את היא המחצבת רהב מחוללת תנין הלוא את היא המחרבת ים (ישע' נא ט-י). — וכמעט בלי צרך: וחנה היא מדברת על לבה (ש"א א יג). כי גדולה חמת יי' אשר היא נצתה בנו (מ"ב כב יג). האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה (קהל' ז כו). מניין לספינה שהיא טהורה וכו' מניין לערוגה שהיא ששה על ששה טפחים (שבת ט ב). מניין לסיכה שהיא כשתייה ביוה"כ (שם ד). ומורה שהיא קשורה בטפיח (שם יז ו). כל אהבה שהיא תלויה בדבר (אבו' ה טז). חבית שהיא מלאה משקין (כלים ח ג). האשה שהיא מקשה לילד (אהל' ז ד). חבית שהיא יושבת על שוליה (שם ט טז). מאימתי היא טהרתן (מקוא' א ה). לטיפה של דם שהיא נתונה על גבי חדה של סייף (ירוש' ברכ' א א). ומטלית שהיא פחותה משלש על שלש (ב"ק קיט:). — ובמשמ' סתמית, במקום הדבר הזה: ואביו ואמו לא ידעו כי מיי' היא (שופט' יד ד). וידע יהונתן כי כלה היא מעם אביו להמית את דוד (ש"א כ לג). וכאשר יעצתי היא תקום (ישע' יד כד). אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה (איוב ט כב). — כאשר היא, במעמד שהדבר נמצא בו: ויעזבו את אהליהם ואת סוסיהם ואת חמוריהם המחנה כאשר היא וינסו (מ"ב ז ז). — *כשהיא, להורות מעמד הדבר: ומצאו שדה כשהיא לחה (כ"מ טו:). וגרש את אשתו כשהיא מעוברת משלשה חדשים (מד"ר שמות א). — ועם ה ההודעה הַהִיא: ויזרע יצחק בארץ הַהִוא וימצא בשנה הַהִוא מאה שערים (בראש' כו יב). בשכן ישראל בארץ הַהִיא (שם לה כב). ויאכל וישתה וילך בכח האכילה הַהִיא ארבעים יום (מ"א יט ח). ויסתר פניו מהם בעת הַהִיא כאשר הרעו מעלליהם (מיכ' ג ד). — *וההיא לפני הגוף: אמרה אם תעמוד ההיא אשה מחוליה תלך ותעבוד לכל עכו"ם שבעולם וכו' אמרה מוטב שתחזור ההיא אשה לחוליה ולא תעבוד עכו"ם (סנה' סד.). — *בהיא השעה, באותה השעה בעצמה: ונתן למולים ולערלים נפסל בהיא השעה (יוצר שבה"ג, אין ערוך).

*הֵיאַךְ[1], — מלת השאלה, כמו אֵיךְ, אֵיכָה, wie comment how: א"ר אליעזר וכי היאך העני הזה מחליף דבר שלא בא ברשותו (פאה ה ב). א"ר דוסא בן הרכינס עדי שקר הן היאך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שיניה (ר"ה ב ח). ואומרים לו (להעד) אמור היאך אתה יודע שזה חייב לזה (סנה' ג ו). ישמעאל אחי היאך אתה קורא כי טובים דודיך מיין או כי טובים דודייך (ע"ז ב ה). אמר לו ר"ג (לר"ע) היאך מלאך ליבך לעבור על דברי חביריך (תוספתא דמאי ה כד). וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה תורתן היאך משתמרת ומלאכתן היאך נעשית (ברכ' לב:). מאחר שמדיבור ראשון יצתה נשמתן דיבור שני היאך קבלו (שבת פח:). ילמדנו רבינו סדר הבדלות היאך (פסח' קג.). שטר שזמנו כתוב באחד בניסן בשמיטה ובאו עדים ואמרו היאך אתם מעידין על שטר זה והלא ביום פלוני עמנו הייתם במקום פלוני (סנה' לב.). והלה אומר לו היאך נניח את אלהינו שבשמים ונעבוד עכו"ם (שם סו.). אמרו לי הלא פסול הוא היאך מרצה על הפסול (מעי' ז.). והיה פולסופוס מחשב בדעתו ואומר היאך אתן שלום לחכמי ישראל (דא"ר ה). היאך מתרחק

[1]) כך הקריאה המסורה של הספרדים, וכך נקודה במשנ' מנקד' נדפס' של מנטובה, וכך נקד בוקשד' ואחרים, לוי וקוה', וכן דלמן, וכן שטרק מס' ע"ז. והאשכנ' קוראים הֵיאָךְ, וכך נקדו ש' פ י ן בהאוצר שלו. אך אין ספק בדבר כי זו קריאה משבשה. והנה לפי המלה היכן, נראה כי גם מלה זו, היאך, היא הרכבה מן מלת השאלה הֵי, והמלה אַךְ, שהיא בעצמה הרכבה משני קולות הרמז אַ כָ, ומשמעתה העקרית כמו הֵן, כָּה, ואעפ"י שנתיחדה המלה אַךְ אח"כ למשמעה של הגבלה כמו אבל, בכ"ז עוד היה ברגש העם גם משמעתה העקרית, ונוצרה המלה הֵיאַךְ ממש כמו אֵיכָה. כן גם דעת פרופ' ג' דלמן (בביתה על פס).

אדם מיצר הרע שבמעיו (אדר"נ יו). אלולי שאמר לו הקב"ה על גחונך תלך היאך היה בורח לכותל ונכנס לחור וניצל (מד"ר בראש' כ). היכן אהרן אמרו להם מת אמרו היאך מלאך המות יכול לפגוע בו אדם שעמד במלאך המות ועצרו (שם ויקר' יט). אמרה האתון לבלעם לי אין אתה יכול להרגני אלא אם כן יש חרב בידך והיאך אתה רוצה לעקור אומה שלימה (תנחומא בלק יג). — ואמר הפיטן: ועדין לא שבנו מטעותינו, היאך נעיז פנינו ונקשה ערפינו (סליח' יוס א, לעיניכו).— ולא בשאלה גמורה אלא כמו באיזה אופן: אלא שמבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום (ספרי, בהעלותך לה). אמר רבי עקיבא העבודה אם יש בדור הזה יודע היאך מוכיחים (שם דבר' א). הוי יודע היאך רוח הקודש ניתנת בפי הנביאים (שם קעו). שלא יהו העוברים והשבים אומרים ראו היאך קצר איש פלוני שדהו ולא הניח פיאה לעניים (ירוש' פאה ד ג). היו אלופי אדום ומואב וכנען ועמלק עומדין ונותנין את העצה היאך לבא על ישראל (מד"ר שמות כ). הציץ המלך עליו זאמר לו יודע אני היאך היתה כוונך (שם לז). שהיו מבקשים עלילה היאך לחזור למצרים (שם במד' ז). אברהם שהכיר מעצמו להקב"ה ולא היה אדם שלימד אותו היאך להכיר את המקום (שם יד). לכך נתגרה בהם (בלק בישראל) ולא היה יודע היאך (תנחומא בלק ו). — ומצוי גם בספרות שאחרי התלמוד: והיה תמיה היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג (רמב"ם ע"ז א ב). והיאך יעשו אם רוצה להיות השכר או ההפסד לאמצע בשוה (הוא, שלוח' ו ב). ויחס השבעים אומות אל שם הב יפת בני נח והיאך נפרדו הלשונות (כוזרי א מג). וכן המלך או המנהיג המדינה היאך היו יכולים להכריח האנשים על עשיית הפעולות הטובות אם אין האנשים ברשות עצמם להרע או להטיב (עקרים א ט). ספר בראשית מדבר בתולדות אדם והיאך נמשך העולם ממנו (שם יח). למה שמספר איוב ממנהגו בממונו והיאך היה מוציאו בחובות הבורא (חו"ה, הכניעה ד). — והאיך: א"ר שמעון בן יוחאי תמיה אני האיך נחלקו אבות העולם בית שמאי ובית הלל על בריית שמים וארץ (מד"ר בראש' א). א"ל ר' עקיבא והאיך בני אדם יש מתים קטנים ויש מתים גדולים ויש מתים וזקנים (ביהמ"ד ילינק ג, היכל' כט)

***הִיגּ**[1]), ש"ז, מ"ר הִיגִים,—מין ממיני הקוצים, והוא מאכל לעגלים, Alhagi Camelorum (Poss): שנה עלתה ושנה נפקה ולא היו עולין לפעמי רגלים והיו הדרכים מעלין היגין[2]) (מד"ר איכ', פתיח' רבי נחמן). מסככין בהיזמין ובהיגין אביי אמר בהיזמין מסככין בהיגין לא מסככין (הלכ' פסוק' לר' יהוד' גאון, הלכ' סוכ'). היגים וקוצים (ילקוט ישע' שב). — ועי' *אָגָה.

***הֵידַד**[3]), עת' יְהֵידַד, — כמו הִלֵּל, יְהֵידַד יְהַלֵּל, יְשַׁבֵּחַ: ובכל יד יְהוּידַד שמע צלצולך, בירת שאים מחוסן בנצלך (יולר יוה"כ, וכבל תקף).

הֵידָד[4]), — מלת קריאה של שמחה, של זרוז, בפרט של הבוצרים בכרמים והדורכים ביקבים: ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן לא ירעע יין ביקבים לא ידרך הדרך הֵידָד השבתי (ישע' יו י). -- וענה הֵידָד על פלוני, במשמ' קריאת כעס וקצף: יי' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על נוהו הֵידָד כדרכים יענה אל כל ישבי הארץ (ירמ' כה ל). שכנתי על מים רבים רבת אוצרת בא קצך אמת בצעך נשבע יי' צבאות בנפשו כי אם מלאתיך אדם כילק וענו עליך הֵידָד (שם נא יג־יד).

הֻיְּדָה[5]), ש"נ, מ"ר הֻיְּדוֹת, —שירי תודה, Lobgesang, hymne; songs: והלוים ישוע בנוי קדמיאל שרביה יהודה מתניה על הֻיְּדוֹת הוא ואחיו (נחמ' יב ח).

---

1) בערב' חַאג' a), לפי דעת פליש' מן חיג' b). בערב', הקיף וסגר, מפני שמשתמשים בקוץ זה לסיגים, ויגדל בסוריה (בוסת נבאת סוריה ופלשתין, סי' מג). וכך עמנ' לו (Pfln. § 104). בארמ' היגא, היגתא. בסור' חגא, חגתא. — 2) וכן בכ"י מ' בערוב' לד: היגין במקום הגין שבנוסח', ואגין שבירוש' כלא' ל. והאגא שבתוספתא שבי' ה. ובארמ' היגי (ב"ק קיט:). דגדיר ליה בהיזמי והיגי (ע"ז מז: כ"י מ, וכנוסח' היגגי).

3) מן השם הֻיְּדוֹת (נחמ' יב ח), ועי' הערה שם.

4) גזרוהו רוב המדקדקים מן הדד, ואמרו כי מקורו בערב' הַדּ c) במשמ' הרס. וסבר ברט כי מקורו אולי בערב' היד d) במשמ' גער בפלוני. אך היותר נכון כי זו קריאה טבעית של התרגשות (Kö. 2, § 114).

5) מן ידה, הודה. אך הצורה היא זרה ואין לה הבר בתנ"ך. וגם בספר נחמיה בעצמו במקום אחר (שם כז) כתוב בתודות, ולכן יש מגיהים פה הודות

---

a) حاج b) حيج c) هدّ d) هيد

היה[1]), ממנו א. הָיָה.

א. הָיָה, פ"ע, לנסתרת הָיְתָה וגם הָיָת, עת' יִהְיֶה, תִּהְיֶה, יְהִי, תְּהִי, כהפס' יֶהִי, תֶּהִי, וַתְּהִי, יִהְיוּ תִּהְיֶינָה, ומצמצם *יְהוּ, מק' הָיֹה, הָיוֹ, הֱיוֹת, הֱיֵה, מִהְיוֹת, לִהְיוֹת, בִּהְיוֹת, לווי הֱיֵה, הֱיִי, הֱיוּ, הֱיֶינָה, בינ' הוֹיָה, הָיָה ערום (בראש' ג א). והארץ הָיְתָה (שם א ב). עבד הָיִיתָ (דבר' ה יה). ואת הָיִית בעברי (שופט' יא לה). גר הָיִיתִי בארץ (שמות ב כב). לא הָיוּ עבדיך מרגלים (בראש' מב יא). כי גרים הֱיִיתֶם (שמות כב כ). וִהְיִיתֶם כאלהים (בראש' ג ה). וכן הָיִינוּ בעיניהם (במד' יג לג). כי אֶהְיֶה עמך (שמות ג יב). וָאֶהְיֶה מתהלך (ש"ב ז ו). וֶאֱהִי לו לכהן (שופט' יח ד). יִהְיֶה בארץ (בראש' ב ה). יְהִי אור וַיְהִי אור (שם א ג). וִיהִי מבדיל (שם ו). וַיֶּהִי (יחזק' יו יט). והארץ תִּהְיֶה לפניכם (בראש' לד י). אל נא תְּהִי מריבה (שם יג ח). וּתְהִי אשה לבן אדניך (שם כד נא). וַתְּהִי ראשית ממלכתו בבל (שם י י). נע ונד תִּהְיֶה בארץ (שם ד יב). אל תְּהִי צדיק הרבה (קהל' ז יו). ולא תִהְיִי לאיש (הוש' ג ג). נִהְיֶה לבוז (בראש' לח כג). וַנְּהִי בעינינו כחגבים (במד' יג לג). ואתם תִּהְיוּ נקים (בראש' מד י). ואנשי קדש תִּהְיוּן לי (שמות כב ל). זכר ונקבה יִהְיוּ (בראש' ו יט). וַיִּהְיוּ שניהם ערומים (שם ב כה). וִהָיוּ דם (שמות ז יט). לשבע שני הרעב אשר תִּהְיֶיןָ בארץ מצרים (בראש' מא לו). שבע שבתות תמימת תִּהְיֶינָה (ויקר' כג יה). וַתִּהְיֶיןָ מרת רוח ליצחק (בראש' כו לה). וַתִּהְיֶינָה צררת עד יום מתן (ש"ב כ ג). ותהיינה נשיהם שכלות ואלמנות (ירמ' יח כא). יד יי' הוֹיָה במקנך (שמות ט ג). כי הָיֹה יהיה הדבר (מ"א יג לב). ואברהם הָיוֹ יהיה לגוי גדול (בראש' יח יח). לא טוב הֱיוֹת האדם לבדו (שם ב יח). לִהְיוֹת גבר בארץ (שם י ח). כאשר בִּהְיוֹת התבן (שמות ה יג). בִּהְיֹת הבקר (שם יט יו). מִהְיוֹת מלך (ש"א יה כו). עד הֱיוֹתִי על אדמתי (יונה ד ב). ביום הֱיוֹתוֹ בתוך צאנו (יחזק' לד יב). בִּהְיוֹתוֹ במדבר יהודה (תהל' סג א). מעת הֱיוֹתָהּ שם אני (ישע' מח יו). הטוב הֱיוֹתְךָ כהן (שופט' יח יט). תחת הֱיוֹתֵךְ עזובה (ישע' ס יה). נקל מִהְיוֹתְךָ לי עבד (שם מט ו). כל ימי הֱיוֹתָם בכרמל (ש"א כה ז). בִּהְיוֹתָם בשדה (בראש' ד ח). מִהְיוֹתָם (חגי ב יו). למען הֱיוֹתְכֶם לקללה (ירמ' מד ח). בִּהְיוֹתְכֶם מתי מספר (דהי"א יו יט). לִהְיוֹתְכֶם מורשה (יחזק' לו ג). ימי הֱיוֹתֵנוּ עמם (ש"א כה יו). בִּהְיוֹתֵנוּ בשדה (שם יה). הֱיֵה אתה לעם (שמות יח יט). וֶהְיֵה ברכה (בראש' יב ב). את הֱיִי לאלפי רבבה (שם כד ס). הֱיוּ נכנים (שמות יט יה). התחזקו וִהְיוּ לאנשים (ש"א ד ט). — א) נמצא בעולם, במקום מהמקומות, da sein, exister ; to be: ויוסף הָיָה במצרים (שמות א ה). הנפלים הָיוּ בארץ בימים ההם (בראש' ו ד). מלכי ישראל אשר הָיוּ לפניו (מ"א יו לג). איפה הָיִיתָ ביסדי ארץ (איוב לח ד). ואני הָיִיתִי בשושן (נחמ' א א). וכל שיח השדה טרם יִהְיֶה בארץ (בראש' ב ה). כי לא יִהְיֶה בך אביון (דבר' יה ד). ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש שאניחנו לאדם שֶׁיִּהְיֶה אחרי (קהל' ב יח). אתה דברת אל המקום הזה להכריתו לבלתי הֱיוֹת בו יושב למאדם ועד בהמה (ירמ' נא סב). מעת הֱיוֹתָהּ שם אני (ישע' מח יו). אשר לא ראו אבתיך ואבות אבתיך מיום הֱיוֹתָם על האדמה עד היום הזה (שמות י ו). לא הכלמנום ולא נפקד להם מאומה כל ימי הֱיוֹתָם בכרמל (ש"א כה ז). מזמור לדוד בִּהְיוֹתוֹ במדבר (תהל' סג א). לדוד בִּהְיוֹתוֹ במערה (שם קמב א). — הָיָה אֵת פלוני, עם פלוני, עזר לו, היה בהסכמה אתו: לא יתיצב איש לפניך כל ימי חייך כאשר הָיִיתִי עם משה אֶהְיֶה עמך לא ארפך ולא אעזבך (יהוש' א ה). וַיְהִי יי' את יהודה וירש את ההר (שופט' א יט). וצדוק הכהן ובניהו בן יהוידע ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים אשר לדוד לא הָיוּ עם אדניהו (מ"א א ח). — וכמו"כ הָיָה לְ: לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק הָיָה לי כי עתה ריקם שלחתני (בראש' לא מב). — הָיָה עם אשה, במשמ' מגע ומשא בשרי: ולא שמע אליה לשכב אצלה לִהְיוֹת עמה (בראש' לט י). האמינון אחיך הָיָה עמך (ש"ב יג כ). — ב) קרה ונתחדש

[1]) רק בעבר', ובארמ' הוי. בכנע' כמו בערב' ובאת' שמש למשמ' זו השרש כון. והנה סובר ברט, (ES, 72), כי שני השרשים היה וכון היה עקר משמעתם ההכנה, ובחרו להן העברית והארמ' השרש היה במשמ' ההויה, והשרש כון במשמ' ההכנה, והכנענ' והערב' השרש כון לענין ההויה, והשרש הָיָא a) במשמ' ההכנה והתכונה. אבל אעפ"י שקצת תמוה הדבר שבמושג קדום כל כך תבדלנה לשונות האחיות ולא תשתמשנה כלן בשרש אחד, מכל מקום קשה כמו"כ להניח כי למושג קדום ועקרי זה לא הניחו הלשונות שרשים לכתחלה במשמעה העקרית והשתמשו במשמעות מושאלות.

a) هيّا

בעולם דבר שלא היה קודם, **entstehen, geschehen**
se produire, se passer, arriver; become,
be done: ויאמר אלהים יְהִי אור (בראש' א ג). יְהִי
רקיע בתוך המים (שם ו). כי הוא אמר וַיֶּהִי (תהל'
לג ט). השמש באה ועלטה הָיָה (בראש' טו יז). הבקר
הָיָה ורוח הקדים נשא את הארבה (שמות י יג). וידעו
כי נביא הָיָה בתוכם (יחזק' ב ה). וַיְהִי ערב וַיְהִי
בקר יום אחד (בראש' א ה). וַיְהִי רעב בארץ (שם
כו א). וַיְהִי שחין אבעבעת פרח באדם ובבהמה
(שמות ט י). ביום השלישי בִּהְיֹת הבקר וַיְהִי קלת
וברקים וענן כבד על ההר (שם יט יו). וַיְהִי קול
מעל לרקיע אשר על ראשם (יחזק' א כה). ויי' הטיל
רוח גדולה אל הים וַיְהִי סער גדול בים (יונה א ד).
ומי המבול הָיוּ על הארץ (בראש' ז י). — ובמשמעה
זו בדרך פעל סתמי: ויהי כאשר פתר לנו כן הָיָה
אתי השיב על כני ואתו תלה (בראש' מא יג). כה
אמר אדני יי' לא תקום ולא תִהְיֶה (ישע' ז ז), ר"ל
לא יקרה הדבר שנזכר שם קודם. — ובפרט לפתיחה
לספור מעשה שהיה ואחריו פעל המעשה בעבר פשוט:
וַיְהִי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש
חרבו המים מעל הארץ (בראש' ח יג). וַיְהִי בימי
אמרפל מלך שנער וכו' עשו מלחמה את ברע מלך
סדם (שם יד א-ב). וַיְהִי אחר הדברים האלה והאלהים
נסה את אברהם (שם כב א). וַיְהִי השמש לבוא
ותרדמה נפלה על אברם (שם טו יב). — ועפי"ר
יבוא אחרי ויהי פעל עתיד עם ו המהפך: וַיְהִי
בנסעם מקדם וימצאו בקעה (בראש' יא ב). וַיְהִי בעת
ההוא ויאמר אבימלך ופיכל שר צבאו אל אברהם לאמר
(שם כא כב). וַיְהִי אחרי מות משה עבד יי' ויאמר
יי' אל יהושע (יהוש' א א). וַיְהִי אחרי מות יהושע וישאלו
בני ישראל ביי' (שופט' א א). וַיְהִי בבואה ותסיתהו
לשאל מאת אביה השדה (שם יד). וַיְהִי לתקפות הימים
ותהר חנה ותלד בן (ש"א א כ). — ולמעשה שיקרה
בעתיד וְהָיָה: והייתי נע ונד בארץ וְהָיָה כל מצאי יהרגני
(בראש' ד יד). וְהָיָה כי יראו אתך המצרים ואמרו אשתו
זאת (שם יב יב). וְהָיָה הנער אשר אמר אליה הטי נא
כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אתה
הכחת לעבדך ליצחק (שם כד יד). וְהָיָה כי יקרא
לכם פרעה ואמר מה מעשיכם ואמרתם אנשי מקנה
היו עבדיך (שם מו לג-לד). וְהָיָה כי תלכון לא תלכו
ריקם (שמות ג כא). וְהָיָה כי תבאו אל הארץ אשר
יתן יי' לכם כאשר דבר ושמרתם את העבדה הזאת
(שם יב כה). וְהָיָה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני
(שם כב כו). וְהָיָה כי תלך עמנו וְהָיָה הטוב ההוא
אשר ייטיב יי' עמנו והטבנו לך (במדב' י לב).
וְהָיָה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח (שם יז כ).
וְהָיָה אם שמע תשמעו אל מצותי וכו' ונתתי מטר
ארצכם בעתו (דבר' יא יג-יד). וְהָיָה כקרבכם אל
המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם (שם כ ב). וְהָיָה
בתת יי' לנו את הארץ ועשינו עמך חסד (יהוש'
ב יד). וְהָיָה כי יצאו לקראתנו כאשר בראשנה ונסנו
לפניהם (שם ח ה). וְהָיָה כתפשכם את העיר תציתו את
העיר באש (שם ח). וצלחה עליך רוח יי' והתנבית עמם
ונהפכת לאיש אחר וְהָיָה כי תבאינה האתות האלה
לך עשה לך אשר תמצא ידך (ש"א י ו-ז). ועתה אתה
אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו וְהָיָה אני אלך
מאתך ורוח יי' ישאך על אשר לא אדע (מ"א יח
יא-יב). וְהָיָה באחרית הימים נכון יהיה הר בית יי' בראש
ההרים (ישע' ב ב). וְהָיָה תחת בשם מק יהיה (שם ג
כד). וְהָיָה מרב עשות חלב יאכל חמאה (שם ז כב).
וְהָיָה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו (שם ח כא).
וְהָיָה הנס מקול הפחד יפל אל הפחת (שם כד יח).
וְהָיָה כי תאמרו תחת מה עשה יי' אלהינו לנו את
כל אלה ואמרת אליהם כאשר עזבתם אותי (ירמ' ה
יט). הנני נתשם מעל אדמתם וכו' וְהָיָה אחרי נתשי
אותם אשוב ורחמתים (שם יב יד-טו). אין נפשי אל העם
הזה שלח מעל פני ויצאו וְהָיָה כי יאמרו אליך אנה
נצא ואמרת אליהם כה אמר יי' אשר למות למות ואשר
לחרב לחרב (שם טו א-ב). מתאב אנכי את גאון יעקב
וארמנתיו שנאתי והסגרתי עיר ומלאה וְהָיָה אם
יותרו עשרה אנשים בבית אחד ומתו (עמוס ו ח-ט).
וְהָיָה לעת ערב יהיה אור (זכר' יד ז). — ועם ביום
ההוא, בעת ההיא: וְהָיָה ביום ההוא ישרק יי' לזבוב
אשר בקצה יארי מצרים (ישע' ז יח). וְהָיָה ביום
ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן (שם כא). וְהָיָה
ביום ההוא נאם יי' צבאות אשבר עלו מעל צוארך
(ירמ' ל ח). וְהָיָה ביום ההוא יעלו דברים על לבבך
וחשבת מחשבת רעה (יחזק' לח י). וְהָיָה ביום ההוא
ביום בוא גוג על אדמת ישראל נאם אדני יי' תעלה
חמתי באפי (שם יח). וְהָיָה ביום ההוא ושברתי
את קשת ישראל בעמק יזרעאל (הוש' א ה). וְהָיָה
ביום ההוא יטפו ההרים עסיס (יואל ד יח). וְהָיָה
בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות (צפנ' א יב).
— הָיָה לפלוני, קרה לו מקרה: כי זה משה האיש

אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה הָיָה לו (שמות לב א). זכר יי' מה הָיָה לנו (איכ' ה א). — ג) הָיָה לִפְלוֹנִי, היה קנינו של פלוני, פלוני היה בעל הדבר ההוא, השליט עליו, Jemand. angehören ; appartenir à ; appertain to וַיְהִי לו צאן ובקר (בראש' יב טז). וַיְהִי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה (שם לב ו). לעשיר הָיָה צאן ובקר הרבה מאד (ש"ב יב ב). ולו הָיָה בן ושמו שאול (ש"א ט ב). ולמיכל בת שאול לא הָיָה לה ילד עד יום מותה (ש"ב ו כג). כרם הָיָה לידידי בקרן בן שמן (ישע' ה א). לא יִהְיֶה לך אלהים אחרים על פני (שמות כ ג). כי תִהְיֶיןָ לאיש שתי נשים (דבר' כא טו). עזובות ערי ערער לעדרים תִּהְיֶינָה (ישע' יז ב). וַיְהִי לשלמה שבעים אלף נשא סבל (מ"א ה כט). וַתִּהְיֶינָה לצלפחד בנות (דהי"א ז טו). ע"א שהיה לה גינה או מרחץ (ע"ז ד ג). — ד) בחבור עם נשוא המשפט, המיחס להנושא איכות מה או מעשה: הוא הָיָה אבי ישב אהל ומקנה (בראש' ד כ). והנחש הָיָה ערום מכל חית השדה (שם ג א). והארץ הָיְתָה תהו ובהו (שם א ב). הוא (חוה) הָיְתָה אם כל חי (שם ג כ). וַיְהִי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים (שם יא א). כי גר יִהְיֶה זרעך בארץ לא להם (שם טו יג). וַיְהִי אברם בן תשעים שנה (שם יז א). וַתְּהִי נציב מלח (שם יט כו). — ועם בינוני של פעל מהפעלים בתור קשר וחבור בין שניהם, במשמ' התמדת הפעולה: יוסף בן שבע עשרה שנה הָיָה רֹעֶה את אחיו בצאן (בראש' לז ב). וַיְהִי בֹּנֶה עיר (שם ד יז). שבעים מלכים בהנות ידיהם ורגליהם מקצצים הָיוּ מלקטים תחת שלחני (שופט' א ז). ובניכם יִהְיוּ רעים במדבר ארבעים שנה (במדב' יד לג). ביום ההוא יִהְיוּ חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען (ישע' יט יח). עונתיכם הָיוּ מבדלים בינכם לבין אלהיכם (שם נט ב). הבקר הָיוּ חרשות והאתנות רעות על ידיהם (איוב א יד). וָאֱהִי צם ומתפלל לפני אלהי השמים (נחמ' א ד). וָאֱהִי עלה בנחל לילה וָאֱהִי שבר בחומה (שם ב טו). בימים ההם אני דניאל הָיִיתִי מתאבל שלשה שבעים ימים (דני' י ב). היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא (ברכ' ב א). היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי (שם ז ח). היה נוטל את מנחתה מתוך כפיפה מצרית (סוט' ג א). בזמן שכה"ג רוצה להקטיר היה עולה בכבש והסגן בימינו (תמיד ז ג). היה מהלך חוץ לכפר והריח רי (ברכ' נג.). היתה יושבת במטהועסוקה בטהרת (נדה א ב). עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו (ברכ' נג.). היו שנים רוכבין על גבי בהמה (ב"מ א ב). היו מעלין אותה לבית דין הגדול שבירושלם (סוט' ז.). אני הייתי בא בדרך והטיתי לקרות (ברכ' א ג). פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלם (גמ' שם ג.). ואמרתי לו מתיירא הייתי שמא יפסיקו בי עוברי דרכים (שם). כשהייתי למד תורה אצל ר"ע הייתי מטיל קנקנתום לתוך הדיו (סוט' כ.). בשביל שהיית חולק על דברי חכמים (תנחומא מקץ טו). ולמה אמרו שלש ארצות שיהיו אוכלין בכל א' וא' עד שיכלה האחרון שבה (שבי' ט ג). שלא יהיו עושין כן מפני תקון העולם (גיט' ד ב). כדי שיהא יודע להבחין בין מטבע למטבע (ירוש' ברכ' ח ז). תהא רואה אותה כאילו היא יצאה מירכך (מד"ר במד' יא). מעשה והיינו מלקטים תאנים אחר אביך ואמי לנו היו מונים (תוספתא תרומ' ג ד). מגורה שפנה ממנה חיטי תרומה אין מחייבין אותו להיות יושב ומלקט אחת אחת וכו' הבית של שמן שנשפכה אין מחייבין אותו להיות יושב ומטפח (תרומ' יא ו-ז). וכי אפשר לארון המת להיות מהלך עם ארונו של חי עולמים (ירוש' ברכ' ב ג). הבודק את החבית להיות מפריש עליה תרומה (ב"ב לו.). צריך אדם להיות מכיר כלתו (תנחומא וישב יז). — ועם לְ לפני הנשוא, הָיָה לְ, קצת במשמ' נשתנה והיה עתה מה שלא היה קודם: וַיְהִי האדם לנפש חיה (בראש' ב ז). וְהָיוּ (האיש ואשתו) לבשר אחד (שם כד). וְהָיִיתָ לאב המון גוים (שם יז ד). ואברהם הָיוֹ יִהְיֶה לגוי גדול ועצום (שם יח יח). ועתה הָיִיתִי לשני מחנות (שם לב יא). וישלח ידו ויחזק בו (בהנחש שהשליך) וַיְהִי למטה בכפו (שמות ד ד). קח את מטך והשלך לפני פרעה יְהִי לתנין (שם ז ט). והוא הָיָה לאבן (ש"א כה לז). כספך הָיָה לסיגים (ישע' א כב). וְהָיָה החסן לנערת ופעלו לניצוץ (שם לא). בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבתינו הָיָה לשרפת אש וכל מחמדינו הָיָה להרבה (שם סד י). וַיְהִי לאבל כנרי ועגבי לקול בכים (איוב ל לא). — ובמשמ' התנהג והחזיק את עצמו כך או כך: התחזקו וִהְיוּ לאנשים פלשתים (ש"א ד ט). הֱיֵה לי לבן חיל והלחם מלחמות יי' (שם יח יז). אם יִהְיֶה לבן חיל לא יפל משערתו ארצה (מ"א א נב). וחזקת וְהָיִיתָ לאיש (שם ב ב). — ולהורות התכלית והמטרה: יתו

מארת ברקיע השמים ל ה ב ד י ל בין היום ובין הלילה והיו לאתת ולמועדים ולימים ושנים והיו למאורת ברקיע השמים להאיר על הארץ (ברא׳ א יד-יה). והיתה (הקשת) לאות ברית ביני ובין הארץ (שם ט יג). והחמר היה להם לחמר (שם יא ג). להיות לך לאלהים (שם יז ז). הוא יהיה לך לפה (שמות ד יו). והיית לנו לעינים (במד׳ י לא). והיית לשמה למשל ולשנינה (דבר׳ כח לז). והייתה לנו לקצין (שופט׳ יא ו). והיית לנו לראש (שם ח). כי היה לי הלוי לכהן (שם יז יג). והיה השרון לנוה צאן (ישע׳ סה י). והיה לכם לציצת (במד׳ יה לט). הסר משוכתו והיה לבער פרץ גדרו והיה למרמס (ישע׳ ה ה). ותהי להשאות גלים נצים (שם לז כו). ונא תהיה להבקע (יחזק׳ ל יו). — ולהורות הדבר שצריך להעשות, שמוכן להעשות, שקרוב להיות ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם (ברא׳ יה יב). ויהי השער לסגור בחשך והאנשים יצאו (יהוש׳ ב ה). ה י ה ביתו לבנות גדרו לגדור שדהו לקצור (נדר׳ ד ז). — ובמשמ׳ *היתה ח ו ב ת ו לעשות: ואמר לי ה י ה לך להתפלל בדרך (ברכ׳ ג.). ה י ה לך להתפלל תפלה קצרה (שם). ש ה י ה לו לעמוד ולא עמד (ב״ק לא.).— ובמשמ׳ *יכול: זה ה י ה לו לפרש וזה לא ה י ה לו לפרש (ב״ב עא.). — ועם כ הדמיון: הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע (ברא׳ ג כב). והייתם כאלהים ידעי טוב ורע (שם ה). לולי יי׳ צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדום היינו לעמרה דמינו (ישע׳ א ט). והיה כצדיק כרשע (ברא׳ יח כה). והיה כאסף קציר קמה וזרעו שבלים יקצור (ישע׳ יז ה). והיה כעם ככהן כעבד באדניו (שם כד ב). והיה כחלום חזון לילה המון כל הגוים (שם כט ז). והיתה בבל וכו׳ כמהפכת אלהים (שם יג יט). אללי לי כי הייתי כאספי קיץ כעללת בציר (מיכ׳ ז א). — ה) *לקשור התנאי: אם ה י י ת י חותך את ראשך בסייף מי ה י ה תובע את דמך מידי (ברכ׳ לב:). אלו ה י י ת עומד לפני מלך בשר ודם ובא חברך ונתן לך שלום ה י י ת מחזיר לו א״ל לאו ואם ה י י ת מחזיר לו מה ה י ו עושים לך א״ל היו חותכים את ראשי בסייף (שם לג.). היו המצריים אומרים אם היו אלה רוצים לשקר בנו היו נוטלין אותם בימי החשך ולא ה י י נ ו מרגישים (מד״ר שמות יד). ואם ה י ה הענ׳ כמו שאמרו ה י ו המלכים מאריכים ימים (הו״ד ט) — וזאם היה ש, במשמ׳ אם באמת כהיה כמו שנומח קודם: כי אין ראוי למנות עקר אלא מה שלא ירומם תורה אלהית זולתו וכו׳ ואם ה י ה שימנה הנה הוא עקר פרטי לתורת משה (העקרים א טו). ראוי קודם שנחקור מענין השארות הנפש אם הוא נמצא אם לא ואם ה י ה שיהיה נמצא איך הוא נמצא (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א א). ואין אלו המושכלות גם כן הוות בעצמותם ואם ה י ה שתהיינה מתחדשות בשכל ההיולאני (שם ח). ואולי יחשוב אדם אם ה י ה שאנחנו נאמין ונעשה המצות שנתן לנו משה שהם אלהיות וכו׳ יתחייב שנאמין לנביא אחר שיבוא בדבר השם (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ י יא). אבל אם ה י ה שהטבע הגשמי הנברא הוא בהכר (שם נז). ואם ה י ה שכבר יוחד לענין בועז ורות ס׳ בפני עצמו לסבה מן הסבות אם כן יקשה למה סדרוהו חז״ל מכלל הכתובים ולא סדרוהו מכלל הנביאים (הוא הקד׳ לס׳ יהוש׳). ואם ה י ה שהוא כתב ספרו איך לא העידו הכתוב ג״כ (שם).—*בהיות, להיות, להורות הסבה של האמור אח״כ: ו ב ה י ו ת הענין כן הנה יראה שמה שתקרא לו ההכנה לקבל המושכלות הוא בהכרח צורה (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ב). ו ב ה י ו ת הענין כן יהיה האדם לבדו מבין שאר ההווים הנפסדים ראוי לגמול ועונש (אוהב משפט, באור׳ לאיוב יג). בעבור ה י ו ת שהנפש היא הדבר שבעבורה נהיה האיש איש וכי נמצא במציאות אנושית א״כ אין ראוי שנשכח אנחנו מה שעשתה אנחנו ר״ל מציאות עצמנו (תגמ׳ הנפ׳ א.). שמקרה התנועה אינה דומה למקרה השחרות והלובן וכלה אמת מצד הצורה אמנם מצד היסוד קרוב מקרה התנועה להיותו יסוד ולא מקרה (ר״י גיקטיליה, גינ׳ אגוז ב עד). שהרי אין עיניו של חבר נשואות בספור הזה אל קיום השבת עם ה י ו ת שהכוזרי לקח לו ממנו יתד לתלות עליו חובת קבלתו (קול יהודה, כוזרי א פו). — וקצת צורות משנות: בעבר לנסתרת הצורה הקדומה הית במקום היתה: ו ה י ת [1]) נבלת איזבל כדמן על פני השדה (מ״ב ט לז). הרי היא כמות ש ה י ת [2]) (נגע׳ ד ז). שתחזור בהרתו לכמות ש ה י ת [2]) (שם ח א). פרת כהן ש ה י י ת [3]) שומה אצל ישראל (תוספתא דמאי ז י). ושלהן ה י ת ושביעית ה י ת (הלכ׳ פסוק׳ לר׳ יהוד׳ גאון, קידוש׳). — תהיה במקום תהיה: אל תהיה לי [4]) למחתה (ירמ׳ יז יז).

[1]) כך הכתיב, ונקוד והית. אך רגלים לדבר שזו היא שארית הצורה הקדומה, כמו גלת, עשת, הרצת ומצוי בלשון המשנה. — [2]) כך במשנה שעם גוף הערבי של פרוש הרמב״ם, וכך במדב״מ. — [3]) כך בתוספתא צוק״מ. — [4]) וכן לפי ספר הללי אהיה (ירמ׳ לא א), ובא

— ועתיד מקוצר, אהא, תהא, עי' הָוָא. — *יְהוּ במקום יִהְיוּ: ובלבד שיהו עושין מעין מלאכה (שבת יז ה). התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו מקבלין עדות החדש בכל יום (ר"ה ד ד). שלא יהו העדים הולכין אלא למקום הוועד (שם). רבן גמליאל ובית דינו התקינו שיהו מותרין בעבודת הארץ עד ראש השנה (תוספתא שבי' א א). אמר דוד אזכה שיהו דברי נאמרין על שמי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (ירוש' ברכ' ב א). התקין ר' יוסי בן חלפתא שיהו המשפחות עוברות והאבלים עומדין (שם ג). שלא יהו ישראל כתרנגולין הללו (שם ג ד). העונה אמן יתומה יהו בניו יתומים (שם ח ט). היו יודעים שסרבנין וטרחנין הם אלא על מנת שתקבלו עליכם שיהו מקללים אתכם וסוקלים אתכם באבנים (ספרי, בהעל' צא). ר' יהודה אומר מרבה הוא (נשים) ובלבד שלא יהו מסירות את לבו (שם, שופט' קנט). עד שיהו פיו ולבו שוים (פסח' סג.). באו ונתקן להם לצרות שיהו חולצות ולא מתייבמות (יבמ' כז.). עזרא תיקן להם לישראל שיהו רוכלין מחזירין בעיירות כדי שיהו תכשיטין מצויין לבנות ישראל (ב"ק פב.). אל יהו משתעשעין ואל יהו נפשין ביום השבת (מד"ר שמות ה). א"ל הקב"ה קרא לזקנים ומנה אות בפניהם שלא יהו ישראל אומרים מעצמו נעשה כהן גדול (שם ויקר' ה). שיהו פירותיך מתוקים (שם במד' כ). — ואמר הפיטן: טוב נמת לאדירים, ישקלו כסף כפורים, כפר עון מכפרים, לעד יְהוּ משמרים (שבת שקל', אתה הסכת). כי אלה יְהוּ מכבנים, ואלה מלפניהם מפנים, ואלה הוצה למו פונים (יוצר זכור, אלהים). ונתן למולים ולערלים נפסל בהיא השעה, כדי שֶׁיְּהוּ בידם מצות מצויות להשתעשעה (יוצר שבה"ג, אין ערוך).

— נפע', נִהְיָה, נִהְיְתָה, נִהְיָתָה, נִהְיֵית, — היה אחרי ההעדר, נעשה, קרה, **werden, geschehen; devenir, se passer; to become**: אם מאת אדני המלך נִהְיָה הדבר הזה (מ"א א כז), ר"ל המעשה שעשה אדניה להכריז א"ע למלך. כי מאתי נִהְיָה הדבר הזה (שם יב כד), מה שנקרעו עשרת השבטים מעל בית דוד. כי שאל נא לימים ראשנים וכו' הֲנִהְיָה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש (דבר' ד לב-לג). כמהו (כמו הארבה ההוא) לא נִהְיָה מן העולם ואחריו לא יוסף (יואל ב ב). ואשלחה אליו לאמר לא נִהְיָה כדברים האלה אשר אתה אומר (נחמ' ו ח). — ולנק' נִהְיָתָה: והיתה צעקה גדלה בכל ארץ מצרים אשר כמהו לא נִהְיָתָה וכמהו לא תסף (שמות יא ו). והיה כל הראה (את הפלגש הנתוחה) ואמר לא נִהְיְתָה ולא נראתה כזאת למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים (שופט' יט ל). דברו איכה נִהְיְתָה הרעה הזאת (שם כ ג). מה הרעה הזאת אשר נִהְיְתָה בכם (שם יב). שמה ושערורה נִהְיְתָה בארץ (ירמ' ה ל). אל דרך עמדי וצפי יושבת ערוער שאלי נס ונמלטה אמרי מה-נִּהְיָתָה (שם מח יט). והיתה עת צרה אשר לא נִהְיְתָה מהיות גוי עד העת ההיא (דני' יב א). והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים הנה באה ונִהְיָתָה נאם אדני יי' (יחזק' כא יב). — ועם לְ אחריו, נִהְיָה לְ: היום בזה נִהְיֵית לעם ליי' אלהיך (דבר' כז ט).

— פע', *הִיָּה, — עשה שיהיה: כל שאתה מהייה הימנו הרי הוא כמוהו (קידוש' נח.).

ב.הָיָה[1], — קל לא נהוג.

נקוד זה עוד בקצת עתידים נל"ה: וַנַּעֲשֵׂה (יהוש' ט כד), תְּגַלֵּה בהפסק אצל תְּגַלֶּה בסמי': ערות אביך וערות לא תְגַלֵּה אמך הוא לא תגלה ערותה (ויק' יח ז, וכמו"כ שם יב-יז). וכבר נשאו ונתנו בזה החדשים, ואמרו קצתם כי זה חקוי להלשון הארמ' שבה נתמזגו נל"ה ונל"א ובשניהם עין צרויה בעתיד ובינ'. אך אין למצא כל סבה לחקוי בזה, ובפרט שבאו שתי הצורות זא"ז. וקצתם אמרו שבהפסק או בצווי למאוה נתחדד הסגול לצירה. ואין ספק אמנם כי בשתי הצורות תְּגַלֵּה ותגלֶּה בהמקומות הנזכרים למעלה הסב הבדל ההפסק והסמי' לשנוי הנקוד. ובהצורה תִּהְיֵה גרם לזה אולי באמת התחנה ואולי הדחיק עם לי שהמלה תהיֵה מוקפת אליה. עכ"פ לא נתחדד הסגול לצירה, כ"א להפך הצורה בצירה היא היותר קדומה, כי הצייה מעיד על קדמותה לעומת הסגול שהיא נקודה מאוחרה, כמו שהעירותי כבר ע"ז פעמים אחדות, וצריך לאמר שבקצת מקומות, אולי באמת בהפסקה ובדחיק ובתחנה וכדומה, התחילו עוד בזמן קדום להחליף את קול הפתח של העין בעתידי נל"י בקול צירה, והתמידו לאמר שאר העתידים בקול פתח, כמו שכלהעתידים האלה נקודים עוד בנקוד האשורי יִהְיַה וכדומה, ובזמן מאוחר התחילו לתת קול השבר בכל העתידים, ואותם נקדו אח"כ בסגול. ועי' עוד בהמבוא. בחלק הנקוד.

[1]) בכל המלונים אין ערך ב.היה, והנפעל שלקמן בא בנפעל של א.היה, וגוזרים משמעה זו מעקר משמעת היה. אך אין זו גזרה טבעית, ויותר נראה כי זה שרש

— נפע', נהיה, נהייתי, — נשבר למשל כח גופו של האדם לפני המחלה, ונחלה אחרי כן: ואני דניאל נהייתי ונחליתי ימים (דני' ח כז). — והשנה, נהיתה שנתו של פלוני עליו, נפסקה ונתבלבלה: ובשנת שתים למלכות נבכדנצר חלם נבכדנצר חלמות ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו (שם ב א).

***היה**, — כמו הא, הי, מ"ר היהים: שלא יכתוב אלפין עיינין וכו' ה י ה י ן חיתין חיתין ה י ה י ן ווין יודין (שבת קג:). שהיה קורא להיתין ה י ה י ן נראה כאומר (במקום והכיתי לה') והכיתי (רש"י מגי' כד:).

***היוא**, הייא [1]), — קריאות של זרוז, ושמות הגדיות של שני בני המלאכים הנפילים שמחזאי ועזאל: כיון שראו שמחזאי ועזאל כך עמדו ונישאו נשים והולידו בנים ה י ו ו א ו ה י י א (מדר' שמחזאי ועזאל). אמר להם (אביהם) אל תצטערו ששמותיכם לא יכלו מן הבריות שכל זמן שגוזר גזירות או מעלין אבנים או ספינות שמותיכם הם מזכירים ה י ו ו א ו ה י י א (שם).

היך, — מלת השאלה, כמו איך: ויירא דויד את האלהים ביום ההוא לאמר היך אביא אלי את ארון האלהים (דהי"א יג יב). והיך יוכל עבד אדני זה לדבר עם אדני זה (דני' י יז). ו ה י ך נבראו כאלפס וכביסוייה כך ברא הקב"ה השמים והארץ (תנחומא בראש' יט). — ואמר המשורר: ימין יי'! הלא את היית לעזור כנגדי, היך תטשיני כהיום בבור מצוקות לבדי (ר"י הלוי, ימין יי'). ה י ך ימלל אדם תהלתו, או יספר מקצת גדלתו (הות, אופן, יחדו נא). מכאן יש לדעת ה י ך דעת הזברי שמים (ג"ע לר"א הקראי, קדוש"ת ג). ה י ך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שניה (שם יא).

היכל, ש"ז, סמי' היכל, כנ' היכלו, מ"ר היכלים, היכלות, סמי' היכלי, כנ' היכליכם, — א) בנין גדול, מפואר, למשכן מלכים, למקדש, וכדומה, **Palast**, **palais**; **palace**: והילילו שירות היכל ביום ההוא (עמו' ח ג). כרם היה לנבות היזרעאלי אשר ביזרעאל אצל היכל אחאב מלך שמרון (מ"א כא א). והיו סריסים בהיכל מלך בבל (ישע' לט ז). תובלנה (רעות המלכה) בשמחת וגיל תבאינה בהיכל מלך (תהל' מה יו). ואשר כה בהם לעמד בהיכל המלך (דני' א ד). ויתנם (נבוכדנצר את כלי המקדש) בהיכלו בבבל (דהי"ב לו ז) וישכח ישראל את עשהו ויבן היכלות ויהודה הרבה ערים בצרות (הוש' ח יד). וענה איים באלמנותיו ותנים בהיכלי ענג (ישע' יג כב). שממית בידים תתפש והיא בהיכלי מלך (משלי ל כח). ומחמדי הטבים הבאתם להיכליכם [1]) (יואל ד ה). — ובפרט מקדש לאלהות: ושמואל שכב בהיכל יי' אשר שם ארון אלהים (ש"א ג ג). ויהי אדני יי' בכם לעד אדני מהיכל קדשו (מיכ' א ב). ואראה את אדני ישב על כסא רם ונשא ושוליו מלאים את ההיכל (ישע' ו א). כי בני הגולה בונים היכל ליי' אלהי ישראל (עזרא ד א). קול נסים ופלטים מארץ בבל להגיד בציון את נקמת יי' אלהינו נקמת היכלו (ירמ' נ כח). בצר לי אקרא יי' ואל אלהי אקרא וישמע מהיכלו קולי (ש"ב כב ז). דמינו אלהים חסדך בקרב היכלך (תהל' מח י).

א. ***היכן** [2]), — מלת שאלת המקום, כמו איפה **wo**; **où**; **where**: ה י כ ן פקדוני אמר לו נאבד משביעך אני ואמר אמן והעדים מעידין אותו שאכלו (ב"ק ט ז). אמר לשומר הנם ה י כ ן שורי אמר לו מת וכו' אמר לאחד בשוק ה י כ ן שורי שגנבת והוא אומר לא גנבתי (שבוע' ח ב-ד). אמר לאילמין ה י כ ן הוא משה ולא היו מדברים (ירוש' ברכ' ט א). וכשבאתי לעצרת אמרתי ה י כ ן יהודה בן נתן אמרו לי הלך לו (ספרי פנחס קמח). כשמת אהרן נתקבצו כלם אצל משה ואמרו לו ה י כ ן אהרן אחיך (שם, נלנים שה). אמר לו הקב"ה הא משה ה י כ ן עוד שלשה צדיקים (מד"ר דבר' ג). אמרה לו בא עמי ואראך ה י כ ן הוא (שם יא). ועוד אמר יצחק לאביו יותר מזה כשתשהטני ותבדל ממני ותלך לשרה אמי ותשאל אותך ה י כ יצחק בני מה תאמר לה (מדר' ויושע א). — ועם פעל אחריו: ממון של בית אביך ה י כ ן הלך (כתוב' סו:). קדושה שבהן ה י כ ן הלכה (מעי' יב.). אמר משה לפני הקב"ה אתה אומר לי לך והוצא את ישראל ה י כ ן אני משכים בקיץ מפני החמה

מיוחד שלא ידוע מקורו.

[1]) בארמ' בתלמוד: אשור ה י י א אשור ה י י א (שבת קיט.). ניזהא דארבא הילני ה י י א (פסח' קיב:), ר"ל קול הזרוז של מושכי הספינות הוא כך. וכן בערב' הַיָּא a). ועשתה ההגדה מזה שמות של שני בני המלאכים שנדחו מהשמים בשביל עזותם.

a) هيا

---

[1]) בקצת ספרים להיכלכם.

[2]) הרכבה מן מלת השאלה הי ומן כן, במשמ'

ובחורף מפני הצנה (מד"ר שמות ג). בשר ודם שראה גתו מלאה ענבים והכרם לבציר אמרו לו היכן אתה נותן שאר ענבים (שם טו). חיה הולך וקורא בלילה בכל שוק ושוק ואומר היכן הוא דר (תנחומא כא יט). כתיב צדיקים ירשו ארץ והרשעים היכן הן פורחין פורחין באויר (פסיק' דר"כ, ויהי ביום כלות). — עד היכן, עד איזה מקום, עד איזה גבול: עד היכן קורע עד טיבורו (מו"ק כו:). — ובמשמ' באיזו מלה, באיזה פסוק: טעה ואינו יודע היכן טעה יחזור (ירוש' ברכ' ב ה.). — ובאיזה ספר, באיזה מעשה: וכי היכן מצינו שהרג שאול את הגבעונים (ב"ק קיט.). היכן מצינו שזה אוסר וזה מתיר (גיט' פג:). בראשית ברא וגו' ולא פירש והיכן פירש להלן הנוטה כדוק שמים (מד"ר בראש' א). — ולא בשאלה: לפי שידע היכן הוא (ספרי, הברכה שנז). למלך שהיה מבקש לבנות לו פלטין על הים ולא היה יודע היכן לבנותו (מד"ר בראש' לד). אמר להם לא אכסנאי אני מכיר אני להיכן אלך (שם, דבר' ב). ושמור אותה כראוי שאם תאבד לא יש לך מהיכן לפרוע לי (שם ח). — לְהֵיכָן: הכל גולין ע"י ישראל וכו' להיכן גולין לערי מקלט (מכות ב ג-ד). ולהיכן[1]) מצילין אותן למבוי שאינו מפולש (שבת טז א). והיה מסתמך במקלו והולך אמרו לו פנחס להיכן אתה הולך (ספרי בלק קלא). כלים שאני עושה להיכן אכניסם (ברכ' נח.). בא שטן ועמד לפני יצחק ונדמה לו לנער כמותו אמר לו להיכן אתה הולך אמר לו ללמוד תורה (מדר' ויושע א). — מֵהֵיכָן: באמת אמרו החזן רואה מהיכן[2]) תנוקות קוראים (שבת א ג). בא לו להקיף את המזבח מהיכן הוא מתחיל מקרן דרומית מזרחית (תמיד ז ג). פעם אחת יבשה ארץ ישראל ולא ידעו מהיכן להביא (ירוש' שקל' המח ג). — ובמשמ' רוחנית: הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה ושלח את האם ולקח את הבנים ובחזרתו נפל ומת היכן אריכות ימיו של זה והיכן טובתו של זה (חול' קמב:) בוא וראה עד היכן פרצה טהרה בישראל (שבת יג.). שנים שבאו לפניך לדין וכו' ואי אתה יודע להיכן דין נוטה את ראשי לומר להן צאו ובצעו (סנה' ו:). אמר לו הקב"ה משה בוכה אתה והיכן חכמתך שאמרת דבר והבלעת

במקום הזה. — [1]) במשנה שבתלמוד ירוש' ובמשנ' שעם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם לאיכן. — [2]) בנוסחא' היכן.

לקורח ועכשיו אתה בוכה (מד"ר במות לג). הציץ המלך עליו א"ל יודע אני להיכן היתה כוונך מוטב שיתלה הסרחון בך ולא בבני (שם ויקר' י). — מהיכן, במשמ' מאיזה דבר: מאחר ששניהן יכולין למחות זה על זה רואין מהיכן ירק זה חי (כ"מ י ו). מהיכן הולד נוצר מראשו (סוט' מה:), ר"ל מאיזה אבר. מהיכן נבראת האורה א"ל מלמד שנתעטף בה הקב"ה כשלמה והבהיק זיו הדרו (מד"ר בראש' ג). מהיכן הקב"ה מציץ את האדם לעתיד לבא א"ל מלוז של שדרה (שם כח). מי שלא טרח בערב שבת מהיכן יאכל בשבת (ע"ז ג.), ר"ל מי יתן לו. — ובמשמ' באיזה דרך, מי הגיד זה: ומהיכן היו ישראל יודעין (איה כספם וזהבם של המצריים) אלא באותן ימי החשך היו נכנסין לתוך בתיהן ורואין כספם וזהבם (תנחומא בא ג). — כָּל הֵיכָן שֶׁ, הֵיכָן שֶׁ, במשמ' מלת היחס, בכל מקום שֶׁ: כל היכן שפקדוני מונח שיהא שמור יפה (מד"ר דבר' י). היכן שהיה הקב"ה רואה מקום עמוק היה נותן הר וכו' (שם תהל' ל).

ב.*הֵיכָן[1]), ש"ז, — מה שהוכן לדבר: אסור לבטל כלי מהיכנו מפני שהוא כסותר (רמב"ם שבת כה כג).

הֵילִיכִי[2]), — מֻרכבת מן הֵי כמו הֵא, ומן לִיכִי במקום לֵיכִי, כמו לך, ור"ל הנה לך: ותאמר לה בת פרעה הֵילִיכִי[3]) את הילד הזה והינקהו לי (שמות ב ט).

א.*הֵילָךְ[4]), — מלת המקום, כמו אֵילָךְ, עי"ש: שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד אלו הופכין את

[1]) מן כון, ובגמ' בסגנון ארמי: טעמא דרב חסדא (שאוסר לתת כלי תחת התרנגלת לקבל ביצתה) משום דקא מבטל כלי מהיכנו (שבת מג.), ר"ל שע"י שנתן את הכלי תחת התרנגלת נאסר הכלי מלטלטלו, וע"י זה בטל הכלי מהיכנו, שהיה מוכן לטלטלו.

[2]) כמו *הֵילָךְ לזכר, ועי' הערה שלקמן. — [3]) ת"א אובילי. וכן רוב המפרשים הקדמ' והאחרונ' כמו הפעיל מן הלך, ילך, וכמו היניקי (ראב"ע שם). וקצת מהחדשים אמרו כי זה פשוט שבוש במקום הוליכי. אבל, טעם המאמר דורש יותר במקום הזה הדבור הנה לך הילד, וכבר אמר באמת רסע"ג כי הוליכי הוא כמו הא לך (ראב"ע שם). וזו הרכבה כמו *הילך לזכר, והחלק השני ליכי היא צורה קדומה של מלת הגוף לנוכחת לָךְ, ונשמרה עוד במשנה בצורת לֵיךְ, עי' זה. וכן רש"י פה: הי שליכי, הא שלך.

[4]) הרכבה מן מלות הרמז הי, ל, כ, ודומה לזה

פניהם ה י ל ך ואוכלין ואלו הופכין את פניהם ה י ל ך ואוכלין והמחם באמצע (פסח' ז יג). ופנה את הגחלים ה י ל ך ו ה י ל ך וחתה (תמיד ה ה). זה מושך (את החבל) ה י ל ך וזה מושך ה י ל ך (זבים ג ב). שופע ה י ל ך ו ה י ל ך (ספרא תזריע, נגע' ב). ושני קנים יוצאין ממנו אחד ה י ל ך ואחד ה י ל ך ונמשכים ועולין כנגד גובה המנורה (רמב"ם, בית הבחי' ג י). — וביחס להזמן: בשקצר ואמר מיכן ו ה י ל ך אני מפריש פאה (ירוש' פאה ב ז). עד כאן בקדשי מקדש המקודשים מיכן ו ה י ל ך בחולין שנעשו על טהרת הקודש (בס חגי' ג עט). ויותר מבן עשרים שהביא שתי שערות מיכן ו ה י ל ך הוא איש (בס יבמ' י יא ג). מכאן ו ה י ל ך את נזקק מתחלה (הלכ' פסוק' לר' יהוד' גאון, הלכ' קדוש').

ב.*הֵילָךְ, — הרכבה מן הֵי לָךְ, כמו הֵא לך, הנה לך, הרי לך, עי' הֵא, הֵי: ובעצרת אומרים לו ה י ל ך מצה ה י ל ך חמץ (סוכ' ה ז). חבר שאמר לו עם הארץ ה י ל ך ככר זה (תוספתא דמאי ב כא). ה י ל ך מאתיים זוז ושקול תחתיי מן האוצר (בס ו ד). א"ל השאילני חלוקך א"ל ה י ל ך איני כמותך שלא השאלתני (יומא כג.). רצה אומר לו ה י ל ך מעותיך רצה אומר לו ה י ל ך קרקע כנגד מעותיך (ב"ק עז:). שהיו (הכהנים במקדש) נוטלים מפתחותן בידן וזורקין כלפי מעלה ואומרים לפני הקב"ה ה י ל ך מפתחותיך שמסרת לנו (אדר"נ ד). לאחר ג' ימים (מיום המיתה) כריסו של אדם נבקעת ומוסרת לפה ואמרה לו ה י ל ך מה שגזלת וחמסת ונתת לי (מד"ר ויקר' יח). לא יאכל סלת לבדה אלא יאכל סלת ובשר כאדם שאומר לחבירו ה י ל ך רכיך ה י ל ך בשר (מגי' תענ' ח).

*הֵילְכָךְ[1], הולכך, הלכך, — כמו לָכֵן: ה י ל כ ך כולן פטורין (סנה' עט:). ה י ל כ ך כינסין אותן לכיפה (בס). ה י ל כ ך תנור שיש בו אפר שראוי לבשל בו ביצה מותר לגורפו ביום טוב (הלכ' פסוק' לר' יהוד' גאון, הלכ' יו"ט). ה י ל כ ך עשו בו חכמים חציו מלוה וחציו פקדון (בס, הלכ' רבית). ה י ל כ ך אדומים לבנותיו ולבנים לבניו (בס, הלכ' קדוש'). ואפילו ידיו מטופחות במים מרובין צריך שלא יקנחם בבגד בעוד שהמים מרובין עליהן ה י ל כ ך מנהג כשר כשאדם רוחץ ידיו בשבת שיוריק המים מידיו (ירא"ים קב, המלבן). ה י ל כ ך במוציא מת לקברו אעפ"י שהוא מתכוין למלאכת הוצאה וכו ובכל מקום ישיבתו מקבל זיבתו ה י ל כ ך אינו צריך לגוף הדבר שמוציא (בס, המכבה). — והולכך: ה ו ל כ ך אשה זו נוטלת כתובתה (תבו' גא' JQR XX 104). — והלכך: א"ר חנינא ה ל כ ך בימות החמה אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו (תענ' ג:). ולהשביח דעתי הוא אומר לי כך ה ל כ ך ה"ז מקח טעות (רי"ף ב"מ מט:). ה ל כ ך כל מה שאדם ברצון אוכל ותאב יש לו לחפש אחריו ולקנותו לצורך השבת (אור זרוע, הלכ' ע"ש).

הִים, פ"ע, עת' אֶהִים, יָהִים, יְהִימוּ, תְּהִימֶנָה, — א) היה בהתרגשות הנפש עזה מאד, דבר דברים של התרגשות עמקה, **in Erregung sein; être en émoi be excited**: האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם מתחנתי הקשיבה לי וענני אריד בשיחי וְאָהִימָה מקול אויב מפני עקת רשע כי ימיטו עלי און ובאף ישטמוני לבי יחיל בקרבי ואימות מות נפלו עלי (תהל' נה ב-ה). — ב) הָמוּ הצאן להמרעה וכדומה, הלכו להן לפי צביונן, בחפזון, בבהלה [1]: אסף אאסף

בערב' הֹנאכa).

[1]) לפי ההרכבות של מלות הרמז הקודמות יש לשער כי מלה זו היא הרכבה מן הֵי, לַ, כַךְ. אבל כבר העיר בעל ד"ס בהקד' לפסחים כי בכ"י מינכן, שהוא אחד מהכ"י היותר ישנים, מלה זו כתובה הולכך, וכן היא כתובה גם בקצת תשובות הגאונים, וכן בספר המצוות של ענן שהו"ל דר' הרכבי. ושער בעל דקדוקי סופרים שם כי זו הרכבה מן הוא לכך. אך כבר העיר פרופ' בכר (JQR IX, 147, ובס XVII, 583) כי ההרכבה האמתית של מלה זו אפשר ללמוד מן קטע הכ"י של מסכ' כרית' שהו"ל שכטר ווינגר, ששם כתוב בכל מקום ה ו א י ל ו כ ך, ומרוב השמוש נצטמצמו שתי המלים ונתקצרו ונתהוה הולכך, ומזה הילכך, ומזה הלכך. וכבר אמר כך רה"ג בפרוש בערוך התלמ' שלו שקטע ממנו פרסם דר' הרכבי בהמחברת ממזרח וממערב (ג' דף לד) וז"ל בערך האל בלשון ערב': ופי אלתלמ' ג'מעת כלמתין הואיל וכך וכו' וג'עלה כלמה ואחדה מכ'תצרה הולכך. ובעבר': ובתלמ' נתחברו שתי המלים הואיל וכך וכו' ונעשו מלה אחת הולכך. ע"כ. ולפי זה הולכך היא הצורה היותר קדומה, וצ"ל שכבר בימי אחרוני הגאונ' היו נהוגות שתי הצורות.

[1]) כך בערבית: האמת a) אלנאקה תהים, ופרש לשאן אלערב: ד'הבת עלי וג'ההא לרעי, ר"ל הלכה הנאקה על פי צביונה להמרעה, והיאם b) הוא כעי

a) هناك

a) هات b) هيام

יעקב כלך [1] קבץ אקבץ שארית ישראל יחד אשימנו כצאן בצרה[2] כעדר בתוך הדברו תְּהִימֶנָה[3] מאדם עלה הפרץ לפניהם פרצו ויעברו שער ויצאו בו (מיכ׳ ב יב-יג).

*הֵימָ׳, הֵימָנוּ, הֵימֶנָּה, הֵימָךְ, — כמו ממנו: חבית שנשברה מצילין הימנה מזון שלש סעודות (שבת כב א). שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות (שם ג). בטלה הימנו גזרת שבעה (מו״ק ג ה). עשה מאמר ביבמתו ונתן לה גט צריכה הימנו חליצה עשה מאמר וחלץ צריכה הימנו גט (יבמ׳ ה ב). בת ישראל לכהן ובת כהן לישראל וילדה הימנו בת והלכה הבת ונישאת לעבד או לנכרי וילדה הימנו בן (שם ז ה). יטלנו (הגט) הימנה ויחזור ויתננו לה ויאמר לה הרי את מותרת לכל אדם (גיט׳ ט א). היטה את החבית ונטל הימנה רביעית (ב״מ ג יב). שהיה אביו מודר הימנו הנאה (נדר׳ ה ו). הימנו ולמטה מותר הימני ולמעלה אסור (שם ט ז). ניטל הכבד ולא נשתייר הימני כלום (חול׳ א ג). נטל מקצת פאה וזרק על השאר אין לו בה כלום ר״מ אומר קונסין אותו ונוטלין הימנו זו זוו (תוספתא פאה ב א). עני שנותן פרוטה לתמחוי ופרוטה לקופר מקבלין הימנו (שם ד י). והראהו גואל ישראל שעתיד לעמוד הימנו (ספרי, הברכה בנז). הרי גבור אלא שהלה גבור הימנו (שם, עקב ג). משיערה מעפרתו הימנו (שבת ע:). קלל את האדמה הכל ניזונין הימנה (יומ׳ עה.). בעבד שיש לו לרבו קורת רוח הימנו (כתוב׳ מ:). השני נוח לי הראשון קשה הימנו (כ״ב לו:). אין בע״ח גובה הימנו (שם מז:). מותר ליכנס לביתו ולשתות הימנו צונן (נדר׳ כח.). אינו צריך שיטול הימנה (מהירך) גיד הנשה (חול׳ לד.) טיפה שהצדיק נוצר הימנה (נדה לא.). נפטו ממנו (מרבו) ונוטל הימנו רשות (דא״ר ה). לבאר עמוק מליאה צונן והיו מימיה צוננין ויפין ולא היתה בריה יכולה לשתות הימנה (מד״ר בראש׳ לג). למלך שנטל אשה היה אומר אין נאה הימנה אין משובחת הימנה אין מיושבת הימנה (שם במד׳ ב). אין הימנו תוהלת (שם). באחד שהיה לו דין ובא אצל הדיין וכו׳ וחייבו יצא מלפניו ואמר אין דיין שוטה הימנו (שם, שמות לא). אפילו מצוה אחת שהיתה בידן נתערטלו הימנה (שם בראש׳ יט). באו חכמים אצלו ליקח הימנו אבן אחת טובה שנאבדה מכלי כהן (שם דבר׳ א). ופגע (יעקב) בעשו וניצול הימנו (תנחומא שמיני ג). מידרוני הימך הוא אסור וחבירו מותר (נדר׳ ה.). וכל הימך לומר שבשביל אלו המועדות עשה את הלבנה (מד״ר שמות טו). ר״ל האם תוכל לאמר שבשביל וכו׳. אני פורע מן השר שלך ומכה אותו בצרעת ואח״כ אני פורע הימנך (תנחומא תזריע טז). — לא כל הימנו, לא כל הימך, הימנך, וכו׳, ר״ל אין אנו משגיחים בו, אין לו הכח לזה: כתב סופר גט לאיש ושובר לאשה וטעה ונתן גט לאשה ושובר לאיש וכו׳ לא כל הימנו מן הראשון לאבד זכותו של שני (גיט׳ ח ח). המכיר כליו וספריו ביד אחר ויצא לו שם גניבה בעיר ישבע לו לוקח כמה נתן ויטול ואם לאו לא כל הימנו שאני אומר מכרן לאחר ולקחן זה הימנו (ב״ק י ג). האומר אם מת הוא לא תקברוהו מנכסיו אין שומעין לו לאו כל הימנו שיעשיר את בניו ויפיל עצמו על הציבור (כתוב׳ מח.). נכרי שניסך יינו של ישראל וכו׳ מתירין משום שני דברים וכו׳ שאומר לו לא כל הימנך שתאסר ייני לאונסי (ע״ז נט:). ועל ה׳ אלהינו אמרו לא כל הימנו לבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים (מד״ר בראש׳ לח). וראשון שאמר לשני טול דמים שנתת לי והחזיר לי עבד שלא כדין הוא עושה לאחר שגידלו שני והשביחו ולא כל הימנו אלא יתן לו דמי מומיו (תבו׳ הגא׳, JQR XX).

א.הִין, ש״ז, — שם מדת הלח, ששית הבת, ויכיל שנים עשר לֹג: ושמן זית הִין (שמות ל כד). ושמן הַהִין לאיפה (יחזק׳ מה כד). ועשרן סלת בלול בשמן כתית רבע הַהִין ונסך רביעית הַהִין יין (שמות כט מ). מנחה סלת שני עשרנים בלולה בשמן שלשית הַהִין (במד׳ יה ו). ונסכיהם חצי הַהִין יהיה לפר ושלישת הַהִין לאיל ורביעת הַהִין לכבש יין (שם כח יד). מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והִין צדק יהיה לכם (ויקר׳ יט לו).—

שגעון יאחז את הבהמות.—[1]) יש מגיהים כלו.—[2]) כבר אמרו קצת החדשים כי צריך לקרא בְּצִירָה, ופרשו צִירָה כמו בערב׳ ציארה a), גדרות צאן, והוא הכפל מן ד׳בר.— [3]) חלקו החדשים את שתי המלים האלה כך: הדבר ותהימנה, וכבר הזכרתי למעלה משמעת פעל הים בערב׳ כשמדברים על הבהמה היוצאת בחפזון ובבהלה להמרעה. וקצת במשמ׳ זו תרגם תרגום השבעים, במלה שמשמ׳ היא קפץ מתוך, וזה מסכים עם הנאמר לקמן פרצו ויעברו. רק המלה מאדם קשה לישבה פה, וכבר רצו קצת החדשים לקרא מֵעֵדֶם וכיוצא בזה.

a) صيارة

וגם אִין במקום הִין: הלל אומר מלא אין[1]) מים שאובין פוסלין המקוה (עדי' א ג). — ומשל: מטפה לטפה נתמלא ההין (תנחומא, הוספ' לשלח יט).

ב. הִין[2]), פ"ע, עת' תָּהִין, תְּהִינוּ, עבר הָן, הָנָה, הַנֹּתִי, — החליט, הסכים הסכמה גמורה, beschliessen, décider; decide: ותחגרו איש את כלי מלחמתו וַתָּהִינוּ[3]) לעלת ההרה (דבר' א מא). — והשתמשו בו החדשים במשמ' מצא את לבו, העיז, dare; oser; wagen: פאר ראשם וזקנם בשלג ילבינו, עיניהם ופניהם כבוד יאמרו, במעט בנשיא עם לנגוע יָהִינוּ, כי ילבו לשלחו יהד יתפארו (לטריס, נשיא בישראל א). אשר לא יהין איש לשלח ידו לפתחה (גוטלבר ממגרים 208). קרן ההשכלה רמה עד כי יהינו שוחריה לדבר בשער (אגר' יל"ג, נז).

הִיר, פ"ע, עבר הָר, הַרְתִּי, עת' יָהִיר, — היה זריז: אין יהיר[4]) אלא לשון זריזות שנאמר חזית איש מהיר במלאכתו (סדר אליהו רבא, א"ב טו).

הֲיְשָׁרָה, ש"נ, — שה"פ מן הַיְשֵׁר: כי הבדל גדול יש בין ההישרה למציאות הדבר ובין אמתת מהותו ועצמו כי ההישרה למציאות הדבר תהיה אפילו במקריו ואפילו בפעולותיו ואפילו ביחסים רחוקים מאד ממנו בינו ובין זולתו (ר"ש א"ת, מו"נ א מו). שהשמות הנגזרים הם לפי יחס הפעל אליו או לפי ההישרה לשלמותו (שם סא). ובזאת ההישרה די לפי כונת זה המאמר (שם ג נא). ויושכלו הדעות האמתיות בענין שלא יהיה בהם שום ספק כלל וזה לא יהיה אלא בהישרה אלהית (ר"י אלבו, פתיח' העקר'). מודיע לו על ידי מלאך או בזולתו דברים או ענינים אין בטבע האדם שידעם מעצמו וזה אם להישרתו ואם להישרת זולתו אל מול ההצלחה כדי להגיע האנשים אל תכלית האנושי (שם ג ח). שהטבע לא יפעל בעצמו לולי בהישרת השכל הפועל כי הוא המישיר אותו להביאו אל תכליתו לפי שהטבע אינו משכיל וכו' אמנם יביא אליהם באמצעות ההישרה וההשגחת השכלית (דרך אמונה, ביבאגו א א). וזה הישרה אל ההשתמשות בהם (בהמקרים הנפשיים) על דרך נאות (ר"מ בן חביב, דרכי נעם).

הַכְאָבָה, ש"נ, — שה"פ מן הכאיב: וגם לא ישר אצלם להכחיש השכל הנברא עם האדם עד שיאמר שהכאבת מי שאין חטא עליו אין עול בה (מו"נ ג יז). כשתחול עליו הכאבה במכות הנזכרות בתוכחה (מלמד התלמי', בחר). אין המלט לפי דעת אליפז משייוחס העול לש"י בזאת ההכאבת אשר הכאיבני (רלב"ג איוב ז).

***הַכָּאָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן הִכָּה: הכאה האמורה בבהמה וכו' הכאה האמורה באדם (ב"ק פג:). הכהו הכאה שאין בה שוה פרוטה (כתוב' לב:). המכה בפטיש הכאה אחת חייב (רמב"ם שבת י טז). רוצה לומר עם אנשי בית שמש היתה ההכאה כלה חמשים איש (ר"י אברבנאל, ש"א ו יט). והבנין והסתירה וההכאה בפטיש (ג"ע לר"א הקראי, שבת ה). — ובהשאלה, פגישת האור בגוף: ודעת חכמים שנבראו (השמים והארץ) כאחד הוא שבעת הכאת ניצוץ השמש במים לנגד הארץ לראות היבשה מאותם אידים העולים יתחדש הרקיע

---

[1]) כך בנוסח' המשנה עם גוף פרוש הרמב"ם בערב', והעיר על זה הרמב"ם, אמר וז"ל: שמעיה ואבטליון הם רבותיהם של שמאי והלל כמו שמבואר באבות והיו גרים ונשאר בשפתם לעגי שפת העובדי כוכבים והיו אומרים אין במקום הין והלל היה אומר כן מלא אין כמו ששמע מהם והיא מה שאמרו רבותינו ז"ל חייב אדם לומר בלשון רבו ויש מי שקורא מלא הן מלא הין ואומר שהשינוי כאילו הוא בין הן להין והקריאה הראשונה הוא שלמדתי מאבא מורי ז"ל שלמד מפי רבו ורבו מפי רבו ז"ל. ע"כ. ואמר רשב"ץ דוראן (מג"א א י): והנוסחא המדוקדקת היא מלא אין באלף וזהו שאמר שחיב אדם לאמר בלשון רבו שמעיה שקבל ממנו כי לא היה יכול לאמר הין לפי שהיה גר והעכו"ם אינם יכולים לומר ה"א ולא חי"ת ולא עי"ן ולא כ"ף רפה כמו שהוא מפורסם מהעכו"ם ובמקום הין היה אומר אין.

[2]) כך, משרש הין ולא הון, ר"י חיוג וריב"ג ורד"ק. ודמו לזה החדשים את השרש הונ a) בערב' במשמ' לאט, מנוחה. ועי' הערה שלקמן. — [3]) ת"א ושריתון, ר"ל והתחלתם. מנחם, רש"י, ראב"ע ואחרים פרשו מלשון הִנְנוּ ועלינו, ורש"י הוסיף עוד מלשון הֵן, אמרתם הן. ואעפ"י שבודאי אין זו מגזרה אחת, מכל מקום בעצם משמעת הפעל זו היא הכונה היותר נכונה לפי הענין.

[4]) ובהערת מאיר עין שם: לדעת בעל הספר שרש היר ענינו זריזות וכן בערבית הי"ר. ע"כ. אך היר b) בערב' משמעתו הרס.

---

a) هون b) هير

והוא שחבר מימי אוקינוס עד קצות השמים (רש"ע ספרוע, פרדס רמוג', סדר מועד). הכונה בזה לשמים הנראים כי הם נעשים בסבת הכאת ניצוץ השמש החם במים (שם). — *ובמחול ורקוד, כוון תנועות הרגלים לפי משקל הנגינה: לכוין לכל פרטי השיר דוקא דהיינו לפי אופן ההתפעלות התמצית המכוון מכל תנועה ותנועה שבניגון ירקד ברגל לגמור לתמצית כוונה זו ע"י הכאה זו שבריקוד הנקראת בל"א טאק (מאמ' יקרים, ברכ' חתנ' כא).—ומ"ר: היה בידם להתבזות על קדושת שמך ולקבל על עצמן הכאות מישראל בשם שהיו הנביאים סובלים (תנחומא תזריע יג). והאב התקצף על בנו ויכהו הכאות גדולות ומשונות (ידע' בדרשי, פרדס א, אולה"ס ג). — ב) *בחכמת החשבון, כמו כֵּפֶל: בכפל וחלוק וגם קניין הכאות מספרים והבדלם (מבה ריאטי, מקד' מעט ג). ואולם אם תחפוץ להפטר מטורח החלוקות ותבחר יתר בשתי הכאות תוריד מזוית א' עמוד אד על צלע גב (יש"ר מקנדיה, מעין גנים, סוד היסוד). אחר אשר הודעתי אופן הנחת המספרים צריך להודיע מינים המצטרכים לענינינו והם ארבעה קבוץ חסור הכאה וחלוק וכו' הכאה הוא קבוץ מספרים שוים (עוכר לסותר, פתיח'). ההכאה תחלק לג' חלקים והם הכאת אחדים על אחדים וכו' וכנגדם תראה היוצא מן ההכאה דהיינו המספר המכוון כנגד המכה והמוכה (שם ג א).

***הַכְבָּשָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן הכביש: המדרגה הא' שישיג אליה האדם היא ההכבשה רוצה לומר שיצרו מתגבר עליו והוא כובש אותו וכו' כי ההכבשה איננה מעלה (ר"מ אלכילה, ראש' דעת ז).

***הַכְזָבָה**, ש"נ, — שה"פ מן הכזיב: כי כל דבר שנודעה אמתעו במופת אין מחלוקת בו ולא הכזבה ולא מניעה (ר"ב א"ת, מו"נ א לא). הדעת ההוא לא יסתור יסודי התורה ולא תמשך אחריו הכזבת האותות וכו' במענים מגונים יקבצו ההכזבה והבטול לכל פשוטי התורה אשר אין ספק בהם למשכיל (שם ב כה).

***הֶכְחֵשׁ**, ש"ז, — שה"פ מן הכחיש: הכחיש עדות בתוך עדות בטלה העדות וכו' הכחיש עדות לאחר עדות לא בטלה העדות (ירוש' יבמ' יה טו).

***הַכְחָשָׁה**, ש"נ, — כמו הקודם, שה"פ מן הכחיש: הכחשה תחילת הזומה היא (כתוב' יט:).

בעדים שישנן בהכחשה ובהזמה (ב"מ ג:). ימה בין הכחשה להזומה ההכחשה בעדות עצמה וכו' וההזמה בעדים עצמן (רמב"ם עדות יח ב). מצד המציאות המכחיש אותו תכלית ההכחשה (חזות קשה לר"י ערמאה ד). אם הכחשתו כדברי הרלב"ג או המעטתו כדברי הר' חסדאי (ר"י אברבנאל, יהוש' י).

***הַכְלָמָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִכְלִים: לפי שעם ההכלמה תתבטל ותסור אדמימות הפנים (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג). באשר ירגישו בפעולותיהם מן התועלת יתחרטו מן ההכלמה ויבקשו מהם מחילה ויתנצלו במה שעבר (נופ' צופ', מסיר ליאון ג ב).

***הַכְמָנָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִכְמִין: מסית זה הדיוט להכמנה (סנה' סז.). שכל חייבי מיתות צריכין התראה וזה נהרג בהכמנה (רש"י שם).

***הֶכֵּן**, ש"ז, כנ' הֵכְנוֹ, — כמו ב.*הֵיכָן: אין לך דבר שהוא בעינו ואינו בהכנו אלא דבר אחד בלבד וכו' הרי מוקצה שיבש ולא נגע בו הרי הוא בעינו ואינו בהכנו (ירוש' שבת ג ו:). ביצים לאפרוחים הרי בעיינן הן ואינן בהכנן וכו' עיטורי סוכה הרי בעיינן הן ואינן בהכנן וכו' הרי מוכין שנתפזרו הרי בעיינן הן ואינן בהכנן (שם).

***הֲכָנָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן הכין: עשה לך הכנה לדרך (מכות י:). שבת ויום טוב רב אמר נולדה בזה אסורה בזה וכו' משום הכנה (ערוב' לח:). — *ועשיית למשל המאכל באופן שיהיה מוכן וטוב לאכילה, Zubereitung ; preparation: כפי הכנת המאכל האנושי יזך שכל האדם ללמוד התורה ולדעת (מלמ' התלמיד', עקב). — ב) *סגולה גופנית או רוחנית מה שעושה את הדבר מוכן לדבר מה, Anlage ; disposition: ותמצא האחד אשר יתגבר על המחנה וילחם עמו ותמצא מי אשר אם תזעק אשה עליו יפחד וירעד ואי אפשר גם כן מבלתי היות שם הכנה מזגית בעיקר היצירה ויוסיף זה ויצא מה שבכח בהוצאה (מו"נ ב לח). כי הדבר שיקנה האדם בחכמה בזקנה לבד הוא ההכנה לקבל מעלות המדות (שם ג נד). הכנת הגוף לקבלת הפגע (פרקי משה ג). ההכנה אשר בלוח לקבל הכתיבה (רלב"ג, מלחמ' ה' א א). עם היות להם הכנה להעתק אל המלאכות האחרות (שם ב ב). כי לפי הכנת האדם לקבול השלימות יצטרך שתהיינה פעולותיו אשר יהיה בהם צדיק וכו' ולזה אמר צופר שאם היה

אפשר שיגיד השם יתברך לאיוב תעלומות חכמת ההכנה הזאת אשר נברא בה היה יודע כי כפלים מהשלימות אשר קבל היה ראוי שיקבל לפי ההכנה ההיא (הנ״ל, איוב יא). כח טבעי וכו׳ הוא הכנה בגשם לדבר מה או לא הכנה אליו כמו שבשעוה הכנה לקבל הצורה ובאבן היקרה אין הכנה לזה (אמונ׳ רמה א א). צרך ההכנה הטבעית והעיונית למציאות הנבואה (ר״י אברבנאל, ראש אמנ׳ ח). שחנה אחרי שילדה את שמואל בסבתו קבלה הכנה רבה לנבואה שלא היה לה קודם לכן (הנ״ל, ש״א ב א). שהנפש האנושית היא כח והכנה בלבד (הנ״ל, מפע׳ ה׳ ח ה). כענין סופר מהיר במלאכתו מתרשל מהכתיבה אבל הוא מוכן ומזומן לה בכח הקרוב הכנה בקצה השלמות (מאזני צדק, אלגזלי 34). שזו ההכנה אשר בה ישיג השכל העיוני הנפרדים הוא ענין שיתחדש בשכל העיוני אחרי השלימות כמו שאומר לפנים עד שיהיה יחס ההכנה זו אל השכל הקנוי כלומר אשר בקנין השלם יחס ההכנה הנקראת שכל חמרי אל הנפש (תגמ׳ הנפ׳ א ו). ההכנה הנמצאת בצורות הדמיוניות (שם טוב, מו״נ ב, הקד׳ יא). ובזאת ההכנה נבדלת נפש המדמה מהאדם מנפש המדמה מהחי וכו׳ בהכנה שבה לקבל החוש (רשב״ג דוראן, מג״א ח״י ד). בני אדם שיש להם הכנה טבעית להתעורר למלחמות ולקטטות (פי׳ משלי לגרש׳ הלוי ו יט). ובאמת ההכנה הזאת והניאותות הזו אשר בין הנפש והגוף הוא מתת אלהים (שם יח כב). וזהו ענין סמיכת היד שהיו סומכין ידיהן המברכין על המתברכין לתת הכנה אל המתברך שיקבל השפע או הטוב (מרפא לנפש ל.). וכל דברי אדון הנביאים ע״ה וייעודיו נתקיימו אם בענין השכר ואם בענין העונש כפי הכנת המקבלים (ר״י אברבנאל, הקד׳ לס׳ יהוש׳). שראוי היה שאול שיבחר ה׳ בו למלך על ישראל מצד הכנתו הטבעית הרצונית והמסכמת (שם, ש״א ט א). — ומ״ר: ואין לו ההכנות שישיגהו הכח וכיוצא בו ואינו יתעלה בעל נפש שתהיה לו הכונה (מו״נ א נב). וכמה פעמים מתרגשת צרה על ידי הכנות טבעיות שמזדמנות לאיש (ר״מ אלשיך, איוב לד יא). וכן בשאר הנסים כלם יתחדשו הדברים ההם אבל לא מסבותיהם הטבעיות ולא כפי הכנותיהם הטבעיות (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ י י). מאיזה צד יבוא כל אחד מן הכתות לפי המורגל ברוב בני אדם כפי מדותיהם והכנותיהם הטבעיות (פי׳ משלי לגרש׳ הלוי יב א).

*הכני, ־ניי, ת״ז, לנק׳ הכניית, — של הכנה, מטבע ההכנה: כי ברא דרך משל החרטום לאפרוח בו יצא מהביצה ויבקענה וכו׳ וגם נתן לו בביצה ההיא כח הכניי אל שישתוקק לזה (דרך אמונה, ביכלגו ב ד). העקרי הוא שהתולדה הנולדה ממנו מיד הוא השגת התכלית וההכניי הוא שאין השגת התכלית נולדה ממנו מיד אלא אחר עיון אחר שיבוא אחריו שהוא העקרי וכו׳ וההכניי גם הוא יתחלק לשנים וכו׳ בבחינת עיון לא אמצעי לתכלית ולא הכני לעיון עיקרי אבל הוא הכניי לאמצעי אחר בלתי עיוני (דרך אמונה למתח״ל יב־יג).

*הכנסה, ש״נ, מ״ר הכנסות, ־־א) שה״פ מן הכניס: הכנסה והוצאה אחד הן ומנו אותן חכמים שנים יציאות השבת אין הכנסה בכלל (ירוש׳ שבת א ב:). הכנסה והוצאה שתים הן ולא נמצאת עוקר כל שם הכנסה (שם הור׳ א מו.). בשעת הכנסת כלים לנרתק שלהם (יומ׳ נד.). הערוה זו הכנסת עטרה (יבמ׳ נה:). תנאי בית דין הגדול הוא שתהא הוצאה משל בעל הבית והכנסה משל פועל (מד״ר ברא׳ עב). — *הכנסת אורחים, המעשה והמדה להכניס אורחים אל הבית וקבלתם בסבר פנים יפות: גדולה הכנסת אורחין כהשכמת בית המדרש (שבת קכז.). גדולה הכנסת אורחין יותר מהקבלת פני שכינה (שבוע׳ לה:). והשכמת בית המדרש והכנסת אורחים והבאת שלום בין אדם לחבירו (סדר תפל׳ כל השנה). — ב) הסכום שנכנס ממשא ומתן או מעסק משכר וכדומה, Einkünfte : revenus ; revenue: מה שלא יעשו השרים אשר להם הכנסת אלף כפולות לשנה (שבט יהודה ז).

*הכנסות, ש״נ, — שה״פ מן הכנס: אם אין ריקות נמצא יהיה הכנסות גשם בגשם וזהו נמנע (רשב״ג דוראן, מגן אבות ב ט).

*הכנעה, ש״נ, — שה״פ מן הכניע: שלא ישבו הגרים במקומות חזקים מיוחדים אליהם כי אם בקרב ישראל ועמהם בהכנעה (ר״י אברבנאל, שופט׳ ד יב). למה שיגיע בשאר התאוות והכחות מההכנעה והמוסר (מאזני צדק, אלגזלי 32). כל זה הרדפת המליצה בהכנעת הגאים (חושב מחשבת, באור׳ לאיוב, טמנס). והכנעתה היא רפואתה לשוב לעלייתה (שבט יהודה לב). — ואמר הפיטן: זכור זמורה שהשליך

למעלה, ואהוביך אין לחללה, עשיתם כמעי מפלה, חזק לשיתם כלה, אותם להפילה, בהכנעה ובהשפלה (יולר זכור, זכור את).

***הַכְסָפָה**, ש"נ, — שה"פ מן הכסיף: הכספת פנים (ר"ת פסח' מג.).

***הַכְעָסָה**, ש"נ,—שה"פ מן הכעיס: שיש דין ומשפט על כל מעשה האדם גורו לכם מהכעיס אותי כמו אלו ההכעסות כדי שלא תפלו בחרב (רלב"ג איוב יט). ועל אל אלים ידבר דברים של הכעסות על מלך עולמים (מיות' לרסע"ג, דני' יא לו). ובהמרותם ובהכעסתם אותי (רלב"ג איוב טו).

הכר, ממנו הָכַר, א.הַכָּרָה.

הָכַר[1], פ"ע, הָכַרְתִּי, עת' תֶּהְכַּר, תֶּהְכְּרוּ, — הכר לו, הראה לו פנים של זעם, התנהג אתו בגסות, בקושי, בזלזול, **rauh u. verächtlich behandeln; traiter qqn. sevèrement.; treat raughly a. w. scorn**: עד אנה תגיון נפשי ותדכאונני במלים זה עשר פעמים תכלימוני לא תבשו תֶּהְכְּרוּ לי (איוב יט ב-ג).

***הֶכֵּר**, היכר, ש"ז, — שה"פ מן הִכִּיר: צורת הפתח צריכה היכר ציר (ערוב' יא:). במזוזה הלך אחר היכר ציר (מנח' לג.). — יוסימן במה שמכירים דבר: שהעירוב שעושין בחצרות ומבואות מערב שבת משום הכר כדי שלא יעלה על דעתם שמותר להוציא מרשות לרשות בשבת (רמב"ם יו"ט ו). במחיצה שאינה אלא כדי לעשות היכר (הוא, שבת טו יג). — יוכח השכלי שבאדם להכיר ולהבחין דברים: ועם שיקול הדעת וההכר הנכון הם ארבעה חלקים שאין אדם יכול להוסיף עליהם ולא לגרוע מהם (הגיון הנפ' לבר חייא א).

א.**הַכָּרָה**[2], ש"נ, — הַכָּרַת הפנים, קושי מראה הפנים ויחס הזלזול לכל אדם, ונרדף עם חוצפה, **Frechheit;arrogance;effrontery**: הַכָּרַת[3] פניהם ענתה בם וחטאתם כסדם הגידו לא כחדו (ישע' ג ט).

ב.***הַכָּרָה**, ש"נ, — שה"פ מן הכיר: מעוברת משיודע עוברה וכמה הכרת העובר סומכוס אומר משום ר"מ שלשה חדשים (נדה ח:). כי המדה הזאת (הדאגה) נראית על הפנים וניכרת בה הכרה גמורה (רשב"ג, תק' מדות הנפ' לז). הנה הוא אומן גדול בהכרת האבנים וציורם (שבט יהודה לב). — ועצם כח הרוחני שבבע"ח להכיר ולדעת דברים, **Erkennungsvermögen ; cognition; perceptiv faculty**: הא למדת שראיה כזאת הכרת לב היא (פי' י' הדברות לנסי בן נח הקרא'). זאת ההכרה הנמצאת בנו אשר היא הנכבדת מן העניינים הנמצאים בנו (ר"ש א"ת, מו"נ א פב). ושפלות מי שנדחק בה מבלי הכרה ומאין ידיעה (ריב"ג, הקד' הרקמה). מי שדעתו חלושה והכרתו מועטה (שם). ומעוט הכרתם במצוקות בעלי החברים ודחק אנשי הסדורים (שם). ואעפ"י שאינן (הבהמות) בני דעת בכח ההכרה שיש בהם לרחק מן הנזק ולקרב אל התועלת יכירו מי שייטיב להם תמיד והם הבעלים (רד"ק ישע' א ג). — *הַכָּרַת פנים, א) סימנים שע"י אפשר להכיר הפנים: מחוטמו ממקום הכרת פניו (ירוש' סוט' ט כג ד). והזותי את ראשו וראיתיו מת והכרתי אותו בטביעות עינא שהיה משה אשכנזי הנזכר ומהכרת פניו וחוטמו שהיה עקום (שו"ת תורת אמת טו). — ב) יחכמת הַכָּרַת פָּנִים, שלפי שרטוטי הפנים שופטים על תכונת האיש וגורלו, **Gesichtskunde; physionomie ; -my**: והוא רבי ישמעאל של היכלות והכרת פנים ומעשה מרכבה כי ידע סודותיהם עד שהיה ראוי למדרגה קרובה מהנבואה (כוזרי ג סה). — *עשה הַכָּרָה עם: חפצי לעשות הכרה עם האיש הזה וכו' כי צורך לי לעשות עמו הכרה מכמה טעמים (כתר יצחק לריב"ל, תרגום מכתב). — יהַכָּרָה פנימית, השתמשו במלה זו החדשים במשמ' הרגש הפנימי של הנפש במה שטוב או רע, **Gewissen; conscience**.

***הֶכֵּרוּת**, ש"נ, — הַכֵּרוּת שיש בין שני אנשים, שהם יודעים ומכירים זה את זה, **Bekanntschaft; connaissance : acqnaintance**: האפיפיור אשר ברומי אשר שמענו מרחוק כי יש לאחינו שם ויושבי ארץ איטליה היכרות אצלו ודורש טוב לעמנו (כתב הגא' יהונתן לק"ק כורדוס, שנת תק"ה). ורצה ליכנס

---

1) בערב' כַּהַר a), הראה לאדם פנים זועמים וְהַכַּר b) זלזל אותו. וכבר פרש ריב"ג מלה זו עפ"י לשון הערב' ואמר: והלשון הזה אצל הערב' נופל על התמיהה הגדולה.
2) מן הָכַר שלמעלה. ועי' הערה שלקמן. — 3) במשמעה זו פרשו קצת החדשים, והמפרשים בכלל פרשו הכרה זו במשמ' ב.*הַכָּרָה.

a) كهر b) حكر

לעשות היכרות עמו (ספורי מעב׳ להר״ן מ). כי חפץ מאד לקנות לו הכרות כבודו ולבוא אליו בשאלת איזה פרטים לטובת בתי הספר (בחר יצחק לריב״ל, מכת׳ והמתבר). ולעשות לו היכרות עם איש (גוטלבר ממלריס 103).

***הַכְרָזָה**, ש״נ, מ״ר הַכְרָזוֹת, — שה״פ מן הכריז: כולן צריכין הכרזה בבית דין (סנה׳ כו:). ארבעה צריכין הכרזה המסית ובן סורר ומורה וזקן ממרא ועדים זוממין (שם פט). אותו מלאך שממונה על הכרזה כזוריאל שמו (מד״ר דבר׳ יא). והתחילו בית דין להכריז על נכסי הגזלן כדי להגבות מהם הלוקה ואחר שהכריזו הכרזות לקחה הגזל מיד הגזלן (סמ״ג, מ״ע עג).—והכרזה בדבר מכירת נכסים: וימי הכרזה שמונה עשר יום וכו׳ הרי ס׳ יום משהתחילה ההכרזה (רש״י ערכ׳ כב.). להמתין ימי הכרזתינו בלא רבית (שם). ומאימתי אוכל הטורף פירות שדה זו משיפסקו ימי ההכרזה (רמב״ם, מלוה ולוה כב יב). וכל שב״ד מוכרין בקרקע של אחרים בקרקע של יתומים או של הקדש או של בעל חוב צריכין הכרזה וב״ד שמכרו בלא הכרזה נעשו כטועין בדבר משנה (שו״ת רשב״א תריז). מלוה שירד לנכסי הלוה הוא עצמו בלא שומא והכרזה עד כדי חובו (תשו׳ הרא״ש סח יג). קרקע שצוו בית דין לעשות שומא והכרזה כדי להוריד בו המלוה וכו׳ אם יש להורידו על פי אותה שומא והכרזה או אם יש לעשות שומא והכרזה אחרת (שם פ ו). — ומכירה בהכרזה: ראובן היתה לו חצר בהכרזה ומכרה שמעון באותן דמים שהגיעה ולא היה לשמעון תשלום הדמים (שו״ת הרי״ף קח). עוד טען ראובן שהפירות הוזלו מחמת ההכרזה ובשביל זה רוצה לנכות לו מהדמים והשיב שמעון כי אמת שתכף אחר ההכרזה הוזלו וכו׳ אך אמנה אחר ההכרזה ימים או עשור חזרו השערים לכמות שהיו והוקרו יותר (שו״ת ר״מ אלשיך קכט). כל העזבון נשאר בתפיסת בית הכומר ושם נמכרו נכסיו בהכרזה והמעות יהיה ליהודי בחובו (שו״ת חת״ס. יו״ד קכו).

***הֶכְרֵחַ**, ש״ז, — שה״פ מן הכריח, מה שמוכרח שיהיה, מה שצריך דוקא, שאי אפשר בלי זה, מה שאיזה כח מכריח שיהיה, Notwendigkeit; nécessité; necessity: אשר הביא הכרח החכמה האלהית להגידם לנו במשלים וחידות ובדברים סתומים מאד (ר״ש א״ת, פתי׳ מו״נ). ולזה יאמר שהוא מן ההכרח שיסודר נימוס מחכם או חכמים להגביל הגאו המגונה והעול והיושר בין אנשי המדינה (עקרים א ט). שבני אדם עצבים כשמביא ההכרח אל שיהיו מעשי ידיהם נשחתים (שם ב יד). כי אין חפץ האל בדברים שהם על צד ההכרח כי אם בנדבה (שבט יהודה ז). כי מה ההכרח להזכיר הנה בשביל זה הענין (ג״ע לר״א הקראי, קדוה״ת ג). — ואמר החכם: ההכרה לא ישובח ולא יגונה (דרך אמונה לרמח״ל יב). — בהכרח: ואין כל איש שיש לו דבר אחד בכח ראוי בהכרח שיצא הדבר ההוא אל הפועל אבל אפשר שישאר על חסרונו (ר״ש א״ת, מו״נ א לד). כי כל מה שיתנועע במקרה ינוח בהכרח מפני שאין תנועתו בעצמו (שם ב, הקד׳ ח). יראה שמה שתקרא לו ההכנה לקבל המושכלות הוא בהכרח צורה (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ב). שהבורא הוא בהכרח אחד בלבד ואין נמצא זולתו (ספורנו, אור עמים, אחדות). שאלו המאורעים באו עליו להכרח החומר אשר אין מפלט ותחבולה להנצל מהם (אוהב משפט, באור׳ לאיוב א א).

***הַכְרָחָה**, ש״נ, — שה״פ מן הכריח: וההבזות לא יהיה כי אם עם ההכרחה והנצחון (הפרשים לריב״ג, חלל). וההכרחה (להמיר הדת) היא ללא תועיל (מקוה ישראל לר״מ בן ישראל כה.).

***הֶכְרֵחִי**, ת״ז, לנק׳ הֶכְרֵחִית מ״ר ־חִיִּים, ־חִיּוֹת, — מה שהוא הכרח, מטבע ההכרח, notwendig; nécessaire; necessary: ואין בהכרחי טוב ורע בלל אבל שקר ואמת (ר״ש א״ת, מו״נ א פב). עוד נגעי תקופות הימים הסובבים עלי בתמידות והדושם הכרחי (כתיב׳ עולם יב). כפילת החושים הנמצא בבעל חי כדי שיסודרו ענייניהם בענין יותר נאות ויותר שלם ואעפ״י שאינו הכרחי להם לתיקון חיותם (העקרים א ו). וזה (השארות הנפש) דבר הכרחי אל התורה כמו שאמרנו (שם יא). כי החיוב והשלילה חולקין האמת והשקר תמיד בכל החמרים ר״ל בהכרחי ובנמנע ובאפשר (שם ב כא). הדבור הראשון לחקור אם היה המלך הכוחי בקבוץ המדיני (ר״י אברבנאל, ש״א ח ד) ולא דבר הנה הכתוב אלא על מה שהוא הכרחי בהבדל (ג״ע לר״א הקראי, קדוה״ת א).—ולנק׳: וזאת ההקדמה הכרחית להם מפני ההקדמה הראשונה (ר״ש א״ת. מו״נ ב עג). כל ספור שתמצאהו כתוב בתורה הוא לתועלת

הכרחית בתורה (שם ג ג). וזאת האמונה אף על פי שאינה הכרחית לתורה אלהית בכלל ולא לתורת משה בפרט וכו' (העקרים א כג). שראוי שימשוך האדם אחר קבלת האבות וחכמי הדת אף על פי שהיא הכרחית לתורה אלהית (שם יד). שהיתה המלכתו הכרחית לתשועת העם (ר"י אברבנאל, ש"א ח ד). ממה שאמרו במעלות בני אדם כי ידיעת זה הכרחית למבקש החכמה כדי להדבק בה ולהתרחק מהפכה (המעל' לרש"ט פלקיירא א). ואם אינה מתנועעת בטבעיות ולא בתנועה מלאכותית כ"ש שלא בתנועה הכרחיית שאם תתנועע בתנועה הכרחיית אם כן לא תמצא לגוף חי שום תנועה רצונית בשום עת (תגמ' הנפ' ד.). זאת התנועה נקראת תנועה ההכרחית כי לדעת זה הגלגל מכריע ומכריח כל הח' רקיעים עם כוכביהם אל זאת התנועה בעצמה (נחמ' ונעים, דוד גנז א יב).—ומ"ר: וישמרוהו מכל הזק ויועילוהו בשמושיו ההכרחיים (ר"ש א"ת, מו"נ א נד). כי כמו שמן האיש האחד ילקח ראיה על כל אישי המין בידיעת הדברים שהם עצמיים והכרחיים למציאותו וקיום מציאותו כן ראוי שתלקח ראיה מן הדברים שבאו בתורת משה ההכרחיים למציאותה וקיום מציאותה (העקר' א יא). ולהיות שני הדברים הללו הכרחיים למציאות התורה וכו' בעבור זה כתב נעשה אדם (שם). שעם ההודאה שהיו המלכים הכרחיים באומות הנה בעם ישראל היו בלתי צריכים (ר"י אברבנאל, ש"א ח ד). ההקדמות הכוללות אשר הציעום המדברים וכו' והם הכרחיות בקיום מה שירצו לקיימו (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). וברוב יכנים (האדם) עצמו בסכנות עצומות ברכיבת הים ועבודת המלכים ותכלית כונתו להשיג אל אלו המותרות שאינם הכרחיות (שם ג יב). וכן פועל הגלגל רצוני לומר אשר המציאו על תכונות הכרחיות לבוא אל התכלית אשר בעבורו נמצא (ספורנו, אור עמים יח.).—וקצת במשמ' שֵׁם, מה שהוא הכרח לאדם, ואמר המליץ: ולא ישמח זהב יהב ורקב גבר תמים ולא ידרש יתרים, אבל ישמח בְּהֶכְרֵחִי[1] ולמעט יהי צריך להדמות לעירים (ר' לוי בר חיים, כתי הנפ' והלחש' א). כי כאשר נתבונן במציאות נמצא כי כל הרעות העולמיות אינן רק מצד מעוט ההסתפקות בני אדם בהכרחי (י"ג יסודות לר"ד בר יו"ט בן בילא ז).

[1]) כך נקוד בכ"י.

°הֶכְרֵחִיּוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא הכרח: והוא מבואר שאין ראוי לקראם כלם עקרים לפי שאין הכרחיותם לתורה אלהית בשוה (העקרים א טו). הא לך תועלת החכמה מה רב כחה והכרחיותה למלך בקיום מלכותו (נוה שלום ז א ח). הנה יהיה באמת מחשבתם בחיוב המלך והכרחיותו כוזבת (ר"י אברבנאל, ש"א ח ד). וכן קראו במקום אחר ספק עצום קשה להפרד ממנו יען וביען הרגיש בחוזק הטענה הזאת והכרחיותה (הנ"ל, מפע' ה' ט ע). — ומ"ר: ומי שנעדר הממון הוא טובע ביון הזמנים לבקש המזון והמלבושים והמשכן ויתר הכרחיות המחיה א"כ אין לו עת הפנאי לקנות החכמה (מאזני צדק, אלגזלי 120).

°הֶכֵּרִי, ת"ז, לנק' הֶכֵּרִית, מ"ר הֶכֵּרִיִּים, הֶכֵּרִיּוֹת, — של הֶכֵּר, של הַכָּרָה: הטענה מהנכתב והמשמעות מן הדתות ההכריות מן המסופק מן הגדר מן ההעתקה המדומה מהמכתב והמשמעות (נופ' צופ', מסיר ליחון א י).

***הֶכְרֵעַ**, ש"ז, מ"ר הֶכְרֵעִים, — שה"פ מן הכריע, א) מה שמכריע קצת את כף המאזנים, עודף שמוסיף החנוני על הכמות המדיקה כששתי כפות המאזנים עומדות עין בעין והעדף הכריע את הכף, Übergewicht; surpoids; overweight: כשהוא שוקל בהכרע הוא שוקל או עין בעין הוא שוקל (כרית' ה.). היה מבקש ממנו עשר ליטרין לא יאמר לו שקול לי אחת אחת והכריעה אלא שוקל לו כולן בבת אחת ונותן הכרע אחד לכולן (כ"ב פט.). אם יש מקום קבוע לבית הכסא מלא היד אם לאו כהכרע מדוכה קטנה של בשמים (שבת פא.). אין לך כל פורענות ופורענות שבאה לעולם שאין בה אחד מעשרים וארבעים בהכרע ליטרא של עגל הראשון (סנה' קב.). — ב) בהשאלה, הֶכְרֵעַ בשקול הדעת, נטייה מוחלטה בהדעת לאחד מצדדי האפשר: חמש מקראות בתורה אין להן הכרע (יומ' נב.), ר"ל שאין להכריע עפ"י שקול הדעת אם הפסוק מחובר לשלפניו או לשלאחריו. אבל אם עשאן (את שבע המצות) מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות העולם (רמב"ם, מלכ' ח יא). והדבר צריך הכרע (הנ"ל, סנה' ד יא), ר"ל עוד צריך להכריע כך או כך. כך הוא הכרע כל הדברים (הנ"ל, תשוב' ט א). וכן לפעמים יקרו רעמים וברקים ורעש מזיקים והופכים מקומות ואלו ההיזקים הם נופלים במקרה מהכרת.

טבע ההוייה וההפסד (חוהב משפט לאיוב כב). — ומ"ר: אלו ההכרעים (ירוש' מגי' ד עד ד).

***הַכְרָעָה**, ש"נ, מ"ר הַכְרָעוֹת, שה"פ מן הִכְרִיעַ, — א) הכרע במשקל: והקב"ה יודע בהכרעות (כרית' ה.). שלא היה שוקל ההכרעות לבד אלא מניחן כמות שהן והמקום יודע מה משקלו (רש"י שם). שטוב יותר ללוקח מדידה בדקה כדי שיקח הכרעה לכל מדה ומדה (טור מכיר' רלא). נותן לו את גרומיו הכרעותיו לכל י' ליטרא מוסיף לו עשירית וכו' והיה צריך ליתן לו הכרעות רבות (רע"ב ב"ב ה יא). — ב) הטיה בשקול הדעת לאחד הצדדים: אף הפשרה צריכה הכרעת הדעת (ירוש' סנה' א יח.). אין הכרעת שלישית מכרעת (פסח' כא.). וכבר ידעת הכרעתם דעת אומות העולם על דעתם בענייני התכונה האלו (שם ב ח). ואין צריך שיודחו הכתובים ויפורשו מפני הכרעת דעת שאפשר להכריע סותרו בפנים מן ההכרעות (שם כה). פרק ששי ידבר בהכרעת אמונת החדוש על אמונת הקדמות במין ממיני ההכרעות (הקד' בעה"ם להכן לט"ף). אפילו יאמר לך על שמאל שהוא ימין ע"כ צריך שתהיה ההכרעה מסורה ללב החכמים (מרפא לנפש יח.). — *והכרעת הרצון: שמאמרו שהעולם צריך למכריע יכריע מציאותו על העדרו מקום ספק גדול מאד כי ההכרעה וההתיחדות אמנם יהיו לנמצא אחד מקבל כל אחד משני ההפכים (ר"ש א"ת, מו"נ א עד). חשב אחד מן האחרונים שהוא מצא דרך טובה מאד יותר טובה מכל דרך שקדמה והוא הכרעת המציאות על ההעדר (שם). — ומ"ר *הכרעות, בענין המקראות שבתורה וכדומה: ויבינו במקרא אלו ראשי הפסוקים וכו' ההכרעות והראיות (מד"ר כראב' לו).

***הַכְרָתָה**, ש"נ, — שה"פ מן הכרית: והכרתת זרע עמלק קודמת לבנין הבית (רמב"ם, מלכ' א ב). וכבר מנינו למעלה העמדת המלך והכרתת עמלק (סמ"ג מ"ע, סי' קסג).

***הַכָּשָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן *הכיש: שהכישוה (את הבהמה) להוציאה וכו' שקנאוה במשיכה או הכשה ונעשו הם הבעלים (לבוש, נזקי ממון שלו ג).

***הֶכְשֵׁר**, ש"ז, — שה"פ מן הִכְשִׁיר, א) במשמ' הכנה, הכשר הנזק: הכשרתי במקצת נזקו חבתי בתשלומי נזקו כהכשר כל נזקו (ב"ק ה ב). — ב) מה שמכשיר דבר: הכשר מבוי בית שמאי אומרים לחי וקורה (ערוב' א ב), ר"ל צריך להתקין להמבוא לחי וקורה כדי שיהיה כשר עפ"י דיני מבוא. הכשר סוכה בארבע אמות (סוכ' ב:). עוף הכשרו מן הצואר (חול' כז:), ר"ל ששחיטה מן הצואר עושה אותו כשר לאכילה. בהמה שנבראת מן היבשה הכשרה בשני סימנים דגים שנבראו מן המים הכשירן בולא כלום (שם). עור מצה איני יודע לו הכשר לכלום לא לספר תורה ולא לתפילין ולא למזוזות ולא למגלה (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת יד). — ואמר באזהרותיו: קדושת הֶכְשֵׁר מצרי לשליש דורות להכניסו תחת חבלך (הוא, אזהר' כג:). כי זה הענין תכליתו הוא תמור הקרבן אשר הוא על ידי הכשר ותקון טהרה (ג"ע לר"א הקראי, תפלה). — ג) *בכלל הֶכְשֵׁר, תקון דתי בעניני או"ה להכשיר, והתעודה שנותן למשל הרב על הדבר שהוא מתוקן עפ"י התקון הזה. נהוג בדבור. — ד) *שם נרדף עם רבית: הלוה בכך וכך הכשר, ר"ל בכך וכך למאה. נהוג בדבור ההמוני.

***הַכְשָׁרָה**, ש"נ. — שה"פ מן הכשיר: הכשרת (מים) (תענ' י.). ויש לדעת הואיל ומצאנו הכש־תה (של התפלה) בגלות וישראל בגלות הם טמאים והתפלה היא ראויה מהם יכשר גם מן הטמא הוא הדין על הקריאה (ג"ע לר"א הקראי, תפלה).

***הֶכְשֵׁרוּת**, ש"נ, — סגולת דבר שהוכשר: סוררים היו אלא שנהג עמהם בהכשרות (מכי' בוא יו).

הֵל[1]), ש"ז, כנ' הֵלִי, הֵלוֹ, — הופעת האור, Schein, sheen; clarté: פרש ענן להאהילי, מגיה בליל הֵלִי, פגוקים שליש האכילי, דודי לי (יולר שבת תוהמ"פ, אהוביך). זהרי נפשים יגלו מֵהֵלוֹ, מוקדי רשפים יחצבו מקולו (ר"י הלוי, אופ' לסוכ', יה). — ואמר המליץ: ואשא עיני וארא על פני המדבר שבע נערות, כשפע מאורות, הארץ מאירה מהלם, ישכן עליהן אור נעלם (תחכמוני, שער כ). — ומ"ר: שיתנוצצו על שוכני הארץ הילים ומאורים עד אין מספר (תגמ' הנפ' א ד).

הֲלֹא, — עי' לֹא.

הָלָא[2]), — קל אינו נהוג.

---

[1]) מן א.הלל, עי"ש.

[2]) אין פעל דומה לזה בלשונות האחיות ורגלים

— נִפע', נֶהֱלָא, לנק' נֶהֱלָאָה, — שנתרחק, שהֻרחק, entfernter ; éloigné ; removed : ביום ההוא נאם יי' אספה הצלעה והנדחה אקבצה ואשר הרעתי ושמתי את הצלעה לשארית וְהַנַּהֲלָאָה[2]) לגוי עצום (מיכ' ד ו-ז). — והשתמשו בו הסופרים במשמ' זו : אפודת נזר לשבט מושלים הממלכה הנהלאה נעם ה' עליה (מנחם, אגר' ר' חסדאי להכוזר). — ואמר המשורר : וכראותי כי רדופי צפרים הם, רחוקות מלהשיג נהלאות, הכינותי מצודי מחשבותי, לתתם תוך כלוב הבין כלואות (ר"י סלוי, לך הסר).

— פִּע', *הִלֵּא, — הרחיק, גרש : הלא יגון שמח ונטוש יגונך, ואל תרגז לכל ילדי זמנך, ובצר לך חזק וסבול פגעיו, היה כצור לבלבל ים שאונך (רמ"ע פלקיירה, ספרי היגון כ:).

הָלְאָה[1]), — מלת רמז המקום והזמן, במשמ' אֶל הרחוק מפה או מהזמן הנכחי, weiterhin; plus loin farther : ויאמרו גש הָלְאָה (בראש' יט ט). וירם את המחתת מבין השרפה ואת האש זרה הָלְאָה כי קדשו (במד' יז ב). וחלפת משם וָהָלְאָה ובאת עד אלון תבור (ש"א י ג). הנה החצים ממך וָהָלְאָה (שם כ כב). — וּמֵהָלְאָה למקום פלוני, ר"ל אחרי המקום : ויט אהלה מֵהָלְאָה למגדל עדר (בראש' לה כא). והגלתי אתכם מֵהָלְאָה לדמשק (עמוס ה כז). סחוב והשלך מֵהָלְאָה לשערי ירושלם (ירמ' כב יט). — וביחס להזמן : והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני וָהָלְאָה ירצה לקרבן (ויקר' כב כז). מן היום אשר צוה יי' וָהָלְאָה לדרתיכם (במד' יה כג). ויהי שאול עון את דוד מהיום ההוא וָהָלְאָה (ש"א יח ט). אל עם נורא מן הוא וָהָלְאָה (ישע' יח ב). כי אני יי' אלהיהם מן היום ההוא וָהָלְאָה (יחזק' לט כב).

***הַלְבָּנָה**, ש"נ — שה"פ מן הִלְבִּין, הַלְבָּנַת פָּנִים, הביוש שאדם מְבַיֵּשׁ את חברו וגורם לו שילבינו פניו מבושה : והנה בהלבנת פנים לא נזכר ברית אלא בכללות התורה שכל המצות שוות בזה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג). וההלבנה הזאת שדברו בה חכמי ישראל היא במי שמביישין אותו בדברים (רשב"ץ דוראן, מגן אבות ג יא). ופניו מתכרכמים ומתלבנים וזהו שאמרו בענין ההלבנה דאזיל סומקא ואתי חיורא (רע"ב, אבות ג יא). צער ההלבנה מר ממות על כן יפיל אדם את עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים (אורח' לדיק', שער סבושת). אבק הרציחה היא הלבנת הפנים (שם).

***הַלְבָּשָׁה**, ש"נ, — א) שה"פ מן הִלְבִּישׁ. במקומות שנוהגים שעושים הלבשה לנערים (עולת תמיד על או"ח רכג ז). — ב) הַלְבָּשַׁת מעות בסחורה, ר"ל הכנסת מעות מזומנים בקניית סחורה, investement : תמכר כל הסחורה הנז' ותבוא הלבשתה לידו או ליד קרובו (שו"ת מהרשד"ם, חו"מ נו). שכבר החליף הגוי הסחורה ושלח ההלבשה לאחיך וכו' אתה תחסירהו פה באומרך שנאבד בהלבשה שבא משם (שם). הפסיד שמעון בהלבשת המעות יותר ממה שהיו קודם ההכרזה שאז הלביש הוא מעותיו בשעת עליית שערים (שו"ת ר"מ אלשיך קכט). ראובן שלח למצרים על יד פקידו לוי קצת בגדים לעשות בהם ברצונו במצרים ולא עלה ביד לוי לעשות מהם שום מכר או הלבשה וכו' הלך ונתייעץ עם יששכר הנפקד ואמר הנה זאת מצאתי הכר נא אם אעשה הלבשה זאת אם לאו כי לא מצאתי עד הנה להלבישם רק עם זאת ואם לא יכשר בעיניך אשיבה ידי לבטל ההלבשה הזאת (שו"ת לחם רב קז). ראובן תושב עיר צידון היה לו פקיד בעיר ויניציאה שהיה שולח כל סחורותיו לידו כל הימים והפקיד היה מוכרם והיה חוזר לשלות לו ההלבשה לעיר צידון וכו' וימכרם וישלח הלבשתם ליד ראובן וכו' ושלח יששכר אגרת לראובן להודיעו שהיה שולח לו הלבשתו וכו' לעיר צובה באופן שהוכרח ראובן ללכת לעיר צובה לקבל הלבשתו מיד זבולון (שם קפא). ולהלביש המעות בסחורות אחרות וכו' ומכר הבגדים ושלח ההלבשה לראגוזה (מהרש"ך א י). — ובמשמ' הלבשת בגדים הרשמים לאדם שנכנס במשרה מהמשרות, ועם זה עצם הַכְנָסַת הפקיד בפקודתו.

לדכר כי גם בעבר' לא היה פעל זה. ועי' הערה שלקמן.

— [1]) נגזר מן הלאה. כך חברו מנחם במחברת הלאה, ואמר ריב"ג וז"ל : והנהלאה לגוי עצום הנדחה והרחוקה והנודדת הנון בא לנפעל ומן הראיה הגלויה על מה שפרשנו בהנהלאה כי הוא מושב על אמרו אספה הצולעה והנדחה אקבצה הלא תראה שאומר ושמתי את הצולעה לשארית והנהלאה לגוי עצום ושם הנהלאה לְעמת והנדחה כי הוא בענינו. ע"כ. ואעפ"י שקרוב הדבר שהיה כתוב בתחלה והנחלה במקום והנהלאה, כמו את הנחלות לא חזקתם (יחזק' לד ד), מ"מ לפי הכתיב עתה הסכימו גם רוב החדשים שנפעל זה נגזר מן הָלְאָה.

[2]) הרכבה מן קולות הרמז והקריאה הַ, לַ, אַ, ועם ה התנועה להמקום. בארמ' הָלָּן, להלן.

***הַלָּהּ**[1], — מלת הרמז לזו"נ, במקום האיש ההוא או האשה ההיא, בנגוד להקודם לזה, זו, jener celui-là; that the there: אמר אחד יש לי ללמד עליו זכות הלה (ר"ל מי שנושא הדגל) מניף בסודרין והסוס רץ ומעמידו (סנה' ו א). אימת שירצה הלה (הלוקח) יבוא ויטול את מעותיו (ערכ' ט ד). אם משיצאה אבן מידו הוציא הלה את ראשו וקיבלה הרי זה פטור (ספרי, שופט' קפג). הרי שגזל הגר ונשבע לו ושמע שמת הגר והיה מעלה כספו ואשמו לירושלם ופגע באותו הגר וזקפו עליו במלוה ומת זכה הלה במה שבידו (ב"ק קט.). היא אומרת משארסתני נאנסתי ונסתחפה שדך והלה אומר לא כי אלא עד שלא ארסתיך והיה מקחי מקח טעות (כתוב' א ו). המוציא שטר חוב על חברו והלה מוציא שמכר לו את השדה (שם יג ח). הלוקח אומר גדול לקחתי והלה אומר איני יודע זכה בגדול (ב"מ ח ד). המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון א"ל סלע הלויתיך עליו ושקל היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלויתני עליו וסלע היה שוה (שבוע' ו ז). המטהר יינו של ע"א ונותנו ברשותו והלה כותב לו התקבלתי ממך מעות (ע"ז ד יב). היו מהלכין בדרך ואין לו מה יאכל נותן לאחר לשם מתנה והלה מותר בה אם אין עמהם אחר מניח על הסלע או על הגדר ואומר הרי הן מופקרים לכל מי שיחפוץ והלה נוטל ואוכל (נדר' ד ח). לאדם שאומר איש פלוני גבור וזה גבור אלא שהלה גבור ממנו (ספרי עקב נ). ובדרך לא היה והלה היה בדרך (פסח' נד.). המוכר שפחתו וילדה זה אומר ברשות ילדה והלה שותק זכה בה (ב"ק לו:). הנותן ערבון לחבירו ואמר לו אם אני חוזר בי ערבוני מחול לך והלה אומר אם אני הוזר אכפול לך ערבונך נתקיימו התנאין (ב"מ עז:). הנותן טליתו לאומן אומן אומר שתים קצצת לי והלה אומר לא קצצתי לך אלא אחת (ב"ב מה:). כיצד עושין לו (להמסית) מדליקין לו את הנר בבית הפנימי ומושיבין לו עדים בבית החיצון וכו' והלה אומר לו אמור מה שאמרת לי ביחוד והוא אומר לו והלה אומר לו היאך נניח את אלהינו שבשמים ונעבוד עכו"ם (סנה' סז.) האומר לחבירו קונם שאני נהנה לך אם אי אתה מתארח אצלי ותאכל עמי פת חמה ותשתה עמי כוס חמין והלה הקפיד כנגדו אף אלו נדרי זירוזין (נדר' כד.). — ולנק': מת אחד מבעלי אחיות ועשה בה מופנה מאמר ואח"כ מת אחיו השני בית שמאי אומרים אשתו עמו והלה תצא משום אחות אשה (יבמ' ג ס). — *הַלָּה וְהַלָּה, האחד והשני: שהלה הוציא את אשתו משום ערוה והלה נכשל בה (מד"ר במד' ט).

***הָלָה**[1], ש"נ, מ"ר הָלוֹת, — כעין עגול של אור סביב הלבנה, Halo: ואם עלתה (השמש) שחורה נוטה לירוקה או שהיה סביבה הלה אחת או שתי הלות תורה על מטר וכו' ואם היה (הירח) שחור או ירוק יורה על גשמים ואם היתה ההלה שסביבו אחת וזכה מתהלל מעט מעט תורה על צחות וכו' וכל מה שההלות יותר יהיו הדברים המורים עליהם יותר (אות' השמ' לר"י הכהן, משפטי הכוכ' ב).

***הִלָּה**, ש"נ, מ"ר הִלּוֹת, — כמו הֵל: די לך אהובת תאחוז שכלי, תפרח ותלמד תורה וסוד, הלת מאורך תאיר גבולי, תמצא מנוהה הדר והוד (רני ושמחי, פיוט', יפה כגלות). והיא מדרגה אחת משפע מוצק על הנושאים אל קבלתו כמו משל השמש והלותיו שהמשלתי למעלה (תגמ' הנפ' א ה).

***הַלְהָבָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִלְהִיב: והקבוץ וההעצר הבינוניים הלהבתם והוצאתם החום אל ההתנועעות פחות (קאנון א ב ג יב).

***הַלְוָאָה**, הלוואה, ש"נ, — שה"פ מן הִלְוָה: האומר איני מתפרנס משל אחרים וכו' נותנין לו לשום מתנה ונותנין לו לשום הלוואה (תוספתא פאה ד יב). שכיב מרע שאמר תנו הלואתי לפלוני הלואתו לפלוני (ב"ב קמח.). בהפקעת הלוואתו (ב"ק קיג:). משכנו שלא בשעת הלואתו (ב"מ פב.). בד"א בשטרי הלוואות אבל שטרי מקח וממכר כותבין חוץ מן האחריות שבו (שם קסח:). — יועצם סכום המלוה: אי זהו עושק זה שבא ממון חבירו לתוך ידו ברצון הבעלים וכיון שתבעוהו כבש הממון אצלו בחזקה ולא החזירו כגון שהיה ביד חבירו הלואה או

---

[1]) כך נקד ברט (Barth, AJSL XIII, oct.), לוי הַלָּה. ומרכב מן ל הרמז, כמו במלת הַלָּזֶה, עם ה ההודעה בראשו. — ומ"ר הַלָּלוּ, עי' זה הערך.

[1]) בערב' הַאלַה a) כנראה שאולה מן ל Halo (Fränkel, 205).

a) هاله

שבירות והוא תובעו ואינו יכול להוציא ממונו מפני שהוא אלם וקשה (רמב"ס, גזל' ואבד' א ד). — *הַלְוָאַת חן וחסד, ר"ל לא לשם עסק, לא ברבית: ששמעון בעל הממון היה חייב לו מאה פרחים בהלואת חן וחסד (שו"ת מהרש"ך ב ב). ראובן תבע משמעון י"ב אלפים מהלואת חן וחסד שהלוה לו יום פלוני (שו"ת לחם רב קכג). אשר קדשוני במלוה הלואת חן וחסד שהלוו לי להוציא בלי זה למעשהו (ר"י נאגארא, הקד' זמיר' ישראל). להלוותו הלואות חן וחסד (פלא יועץ, הלואה). — ומשל: ההלואה תחלתה אהבה וסופה מצה ואיבה (מראה המוסר כא).

*הלואי, — עי' *לואי.

*הַלָּווֹת, ש"נ, — שה"פ מן הָוָה: לכן בללה (לאה) שלשתם במספר אחד באמרה כי ילדתי לו שלשה בנים שההלוות שזכרה לא היה בסבת לוי בלבד כי אם בסבת שלשתם (ר"י אברבנאל, ויצא).

*הַלְוָיָה, ש"נ, — כמו לויה: לא בא על ידינו ופטרנוהו בלא הלויה ולא ראינוהו והנחנוהו בלא פרנסה (ירוש' סוט' ט כג ד).

*הִלּוּךְ, ש"ז, — שה"פ מן הִלֵּךְ: מקום הילוך רגלי הכהנים (מדות ג א). שהזבח נפסל בארבעה דברים בשחיטה ובקבול ובהלוך ובזריקה רבי שמעון מכשיר בהלוך (זבח' א ד). אפילו שהא כדי הילוך ארבע אמות (ירוש' ברכ' ד ו). כדי הילוך ארבעה מילין (פסח' מו.). שליש בישיבה שליש בעמידה שליש בהילוך (כתוב' קיא.). הלך על גבי אבנים שמזדעזעין בשעת הילוך (רמב"ס, טומא' מת י יא). הרגל מועדת לשבור בדרך הלוכה (ב"ק ב א). הילוכו בקדושה (ירוש' ברכ' ט א). שלא יהא הילוכך של שבת כהילוכך של חול (שבת קיג.). אמר לו אדוני המלך קבל אלו התאנים שאני הוא אותו זקן שמצאת בהילוכך (תנחומא קדוש' ח). — ובדברים לא בע"ח: שיש הילוך לקול וכו' והילוך לאש (מד"ר ברא' יט). אבל המזלות מהלכים סביב הילוך מועט ואין מקיפין את הגלגל (רש"י פסח' צד:). הוא הלוך האמתי לשמש בזמן חדוש הלבנה (ג"ע לר"א הקראי, קדו"ח ג). אבל מסביבה שנייה ולאחריה אינה מכה האדם אלא מכת המים בהילוכן (רמב"ס שחי' ב יג). — והמרחק שאדם מהלך: ומוצא הילוכה של גיהנם שני אלפים מאה שנה (מד"ר שה"ש, אחת היא). — ובמשמ' יאופן הליכתו של אדם: והם ה' סימנים קוי פניו מראית עינ, לבוש והילוך וצחוק (כ"ס, תרג' כ"ז יט). — ובהשאלה, *הִלּוּךְ הדבר, ר"ל אופן מנהגו: וכן הילוך הדבר בכאן כי הבינוני לא יתכן שנלמד מן הגדיל (מפת' לרבנו נסים, שבת, פרק ר' אליעזר). — *הִלּוּךְ מֵעַיִם, שלשול[1], Durchfall; diarrhée; diarrhoea: זה אחד מששה דברים שהן סימן יפה לחולה ואלו הן עיטוש זיעה קרי שינה חלום הלוך מעים בדרך ארץ (פסיק' דר"כ, אנכי אנכי. ומד"ר ברא' כ). הילוך מעים והילוך הבטן (אסף הרופא, כ"י מינכן). נקביו קשין עליו וצריך הוא להפתח בהילוך המעים כדי שלא ימות לשחת (רש"י ישע' נא יד). הוא הלוך המעיים בשלשול (הוא, ירמ' מח יב). — ואמר המליץ: ויאמר (הרופא) כי האחד בזיעה תהיה רפואתו, ולאחר אמר כי תהיה בהלוך מעיו ארוכתו (המבקש לרש"ט פלקירה). — ובכלל *נזילה חזקה, כמו נזילת דם: כאשר יולד הילוך מרחם האשה (אסף הרופא, כ"י מינכן יא).

הֲלוּכָה, ש"נ, כמו הִלּוּךְ, הֲלִיכָה: יזכר אדיריו יכשלו בהלוכתם[2] ימהרו חומתה (נחום ב ו).

*הִלּוּכָה, ש"נ, — כמו הוֹלָכָה, הלוכה והבאה: שהשחיטה בהילוכה ובהבאה (הלכ' פסוק' לר"י גאון 142).

הִלּוּל, ש"ז, מ"ר הִלּוּלִים, — א) רק במ"ר הִלּוּלִים קריאות של ששון ושמחה, וחגיגות של ששון בקריאות של שמחה, כמו בבצירת הכרמים ולקיטת שאר הפרות, Jubel; jubilation: ויצאו השדה ויבצרו את כרמיהם וידרכו ויעשו הִלּוּלִים ויבאו בית אלהיהם ויאכלו וישתו (שופט' ט כז). ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש הִלּוּלִים ליי' (ויקר' יט כד). — ואמר הפיטן: ולא תאכל ערלים בטרם הִלּוּלִים ולא תהדר גדולים ודלים נחפרים (אזה' לר"י ברצלוני, כלל שדי). — ובמשמ' *שה"פ מן הִלֵּל, נרדף עם תהלה, שבח: הללוהו (את האלהים) בהלולים הרבה (פסח' קיז.). — ואמר הפיטן: שמו מפארים עדע חבלו, ונערץ באראלי קדש הִלּוּלוֹ, ובהיכלו כבוד

---

1) בערב' ג'ריאן a), אשתטלאק אלבטן b).

2) כך הכתיב, לפי המערבים, והקרי בהליכתם. למדנחאי גם הכתיב בהליכתם, ובקצת ספרים בהליכותם.

a) جريان b) استطلاق البطن

אומר כלו (קרוב׳ א כ״ה, וככן). וכל יושבי תבל פצחו הלולו, ומלאכי מעלה הנעימו מהללו (יולר ב׳ שבוע׳, וכל העם). הלול קוני אקשיבה, ובחקר דתו אתישבה (יולר שבה״ג, אבוא בחיל). אל זכור נשכחות לך הלול, ועם תקטין ברגע מלול (סליח׳ יום ד, אם עונינו). סוגדים להם (להעצבים) ואליהם מתפללים, נותנים להם כבוד והלולים, משתחוים למו ומשאלותם שואלים (יולר ב שבוע׳ תעתועים). — *ובענין התפלות אצל היהודים, קריאת ההלל: תמרה זו אין בה פסולת אלא תמרים לאכילה לולבין ל ה י ל ו ל חריות לסיכוך (מד״ר במד׳ ג). — ב) *נרדף עם חתונה[1]: כל עדיה פתחה הכלה, כוס מזגה לקרואי הלולה, כבשו פניהם מהביט צלה (שבת א חנוכה, אודך). — ובהשאלה, *הלולא דרשב״י, יום פטירתו: ותלך (נפש הצדיק אחרי המות) צהלה ושמחה לחוג את חג אורות אשר עשתה בחברת הגוף כנכנסת לחופה לפני יתברך כי על כן קראו בספר הזוהר אל פטירת נפש צדיק ה ל ו ל א (ר״מ אלשיך איוב ל כג).

***הלום**, ש״ז, מ״ר הלומים. — שה״פ מן הלם, הלם, עטרת הלומים, שהולמת את הראש, מכונת לפי הראש: אל מלך מלא רחמים, בגדי ישע הלבישם וכתר ה י ל ו מ י ם, ראשם עטר בפז וחלי כתמים (שיר חרוזי בהקד ספר הלבוש). — ואמר הפיטן: סגלתי משכתיך חסד עטרת הלומים, התכללי בשלך שתים מתאמים (יולר שבת ה אחה״פ, סגלתי).

הלום, — עי׳ הלם.

הלז[2], — מלת הרמז לזו״נ, כמו הזה, הזאת. קח את הבשר ואת המצות והנח אל הסלע הלז ואת המרק שפוך (שופט׳ ו כ). לכה ונעברה אל מצב פלשתים אשר מעבר הלז (ש״א יד א). מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז והסיר חרפה מעל ישראל (שם יז כו). מה הציון הלז אשר אני ראה (מ״ב כג יז). רץ דבר אל הנער הלז לאמר (זכר׳ ב ח). ויקרא ויאמר גבריאל הבן להלז את המראה (דני׳ ח יו). — ולנק׳: ויאמר אל גיחזי נערו הנה השונמית הלז עתה רוץ נא לקראתה (מ״ב ד כה-כו).

---

[1]) בארמ׳ הלולא: רב אשי עבד ה ל ו ל א לבריה (ברכ׳ לא.). ברכושתא ושונרא עבדו ה ל ו ל א מתרבא דביש גדא (סנה׳ קה.). אגרא דבי ה ל ו ל י מילי (ברכ׳ ו:).

[2]) לפי דעת החכמים מקצר מן הלזה, הלזו.

הלזה[1], — מלת הרמז לזכר, כמו זה, להעומד בקצת מרחק, dieser ; celui-ci ; this: ותאמר אל העבד מי האיש הלזה ההלך בשדה לקראתנו (ברא׳ כד סה). ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלמות הלזה בא (שם לז יט).

***הלזה**, ש״נ, — שה״פ מן הליז, כמו הברה: ר׳ יוסי העלה ללויה על פי עד אחד ונפלה ה ל ז ה בעיר אמר להן ר׳ יוסי אין ה ל ז ה ראייה אלא כל מי שיש לו ערער יבוא ויאמר (תוספתא כתוב׳ ב ג).

הלזו[2], — מלת הרמז לנקבה, diese ; celle-la ; this: ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן עדן (יחזק׳ לו לה).

***הליון**[3], ש״ז, מ״ר הליונים, — מין ירק, לו קלחים ארוכים יאכל מבושל, Spargel; aspèrge ; asparagus: קח שרש ה ל י ו נ י ם והוא בלשון יון יספרגין (אסף הרופא, כ״י מינכן 170). ה ל י ו ן בלעז אשפרגש והוא ממ׳נע בין החום והקור (מ׳ אלדכי, ב״א ה). והאפונים והפולים והשמשמין ו ה ה ל י ו ן (שם).

הליך, ש״ז, מ״ר הליכים, כנ׳ הליכי, — פסיעה, Schritt ; pas; step: ברחץ הליכי בחמה וצור יצוק עמדי פלגי שמן (איוב כט ו). — ואמר המשורר: ואדדם לאט עד בית אלהים, ואורם להלך במרום ה ל י כ י ם, ה ל י כ י ם נוסדו על קו אמונה, בחקי אל נתיביהם סמוכים (רשב״ג, שירי שלמה לדוקס כג). — ובמשמ׳ ימנהג: יהודים המה בלבם ופניהם וחזותם ומלבושם ו ה ל י כ י ה ם כבני ארפה (אגר׳ יל״ג, א מז).

הליכה, ש״נ, מ״ר הליכות, — א) שה״פ מן הלך: יזכר אדיריו יכשלו בהליכתם[4] ימהרו חומתה (נחום ב ו). ואל תרבה בעמידה שעמידה קשה ללב ואל תרבה

---

[1]) מורכב מן קילות הרמז ה, ל, ומלת הרמז זה.

[2]) מן ה, ל, ומן זו.

[3]) כמו אביון. בערב׳ הליון a), ואעפ״י שהערבים בעצמם אינם חושבים אותו לזר, אף שיש להם עוד שני שמות לירקות דומים לזה, והם ג׳נג׳ל b) ויירמוע c), מכל מקום רגלים לדבר שמקור מלה זו הוא ביונית ἔλειος (J. Löw. Pfln. § 26). ובכ״ז הכנסתי מלה זו פה, מפני שהיא דומה בצורתה למלה עברית, ומפני שאין בלשוננו שם לצמח זה, ומפני שכבר השתמשו בה הסופרים.

[4]) כך למדנחאי כתיב וקרי. למערבאי רק הקרי.

a) هليون b) جنجل c) يرموع

בהליכה שהליכה קשה לעינים (כתוב' קיא.). העלים הקב"ה ממנו (מבלעם) שהליכתו מאבדתו מן העולם ומוליכתו לבאר שחת (מד"ר במד' כ). פעם אחת ראה העורב ליונה הולכת בטיב הליכה יפה יותר מכל העופות (א"ב בל בן סירא). —ומ"ר: ראו הֲלִיכוֹתֶיךָ ¹) אלהים הֲלִיכוֹת אלי מלכי בקדש (תהל' סח כה). — ובכונ' הנגוד לחזרה, *הֲלִיכָה וַחֲזָרָה: שלוחי מצוה אינן נזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן (פסח' ח:). חמור וגמל אוכלין ממשוי שעל גבן בדרך הליכתן (רי"ף, ב"מ נב:). — *ובהשאלה לכל תנועה שממנו ובנגוד לתנועה שאליו ובחזרה: השוחט במגל קציר בדרך הליכתה בית שמאי פוסלין (חול' א ב). —ב) בהשאלה, הֲלִיכוֹת הבית, וכיוצא בזה, מה שנעשה בבית: צופיה הֲלִיכוֹת ביתה (משלי לא כז). — *והליכת הנפש, תשוקתה ונטייתה: חוץ מהליכת הנפש מתאות העולם לקבל הון (רהב"ע, קהל' ו יא). ולמה יבקש הליכת הנפש עד שיהיה כפלוני ויתכן שלא ישיגנו (שם י). ולא יבקש הליכת הנפש עד שיעזב הממון (שם). — ג) הֲלִיכַת גמלים, ארחה, הרבה גמלים מחוברים יחד הולכים ונמשכים זה אחר זה בדרך, caravane: Karawane: הביטו ארחות תמא הֲלִיכֹת שבא קוו למו (איוב ו יט). — ד) *הֲלִיכוֹת המלה, ר"ל דרכיה במנהג הלשון: בהזכירנו כללים מן הבנינים וכללים מן המלות הזרות וכללים בענינים רבים והתגלגלו לנו בהם תועלות גדולות משמושי הלשון והעברותיה והליכותיה והתרועעה (ריב"ג, הקד' ספר הרקמה).

הֲלִימָה, ש"נ, מ"ר הֲלִימוֹת, — שם"פ מן הָלַם: לא נמצא הלימה בפתחי עץ או בכל מלאכת עץ כי אם שבירה (תבו' ר"ת על דונש, יחד). ותתפעם לשון פעימה והלימה (מיוח' לרס"י, דני' ב א). והנפיחה אשר אין עמה הלימה יפעלהו עצלי הגרון (פרקי משה ג). והגרם הזה הדומה ללשון המזמר מדרכו שיסגר ויפתח שיהיה בזה הלימת הקול (קאנון ג י א א). ונתקשה (גרם האזן) יתרון קושי שלא תהיה חלושה מתפעלת מהלימת האויר (שם ד א).—והלימת הדפק: הסוגים אשר מהם ידעו הרופאים ענין הדפק וכו' והסוג הלקוח מאיכות הלימת העורק לאצבעות (קאנון א ב ג א).

הלך, ממנו *הִלּוּךְ, הֲלוּכָה, הָלִיךְ, הֲלִיכָה, הָלַךְ, הֵלֶךְ, *הֲלָכָה, מַהֲלָךְ, תַּהֲלוּכָה.

הָלַךְ, פ"ע, הָלַכְתִּי, עת' אֶהֱלֹךְ, יַהֲלֹךְ, יַהֲלֹכוּ, אֵלֵךְ, תֵּלֵךְ, יֵלְכוּ, מקו' הָלוֹךְ, הָלֹךְ, לֶכֶת, לָלֶכֶת, בינ' הֹלֵךְ, הֹלְכָה, הֹלֶכֶת, צווי לֵךְ, לְכָה, לְכוּ, הִלְכוּ, לֵכְנָה, — א) הָלַךְ האדם או הבהמה אל מקום, העתיק את עצמו ממקום שהיה בו אל המקום שרצה להגיע שמה בשימת רגליו חליפות זו אחרי זו בקרקע, Gehen; marcher, aller; to go, to walk: ואבימלך הָלַךְ אליו מגרר (ברא' כו כו). וגם שאול הָלַךְ לביתו (ש"א י כו). לא הָלַךְ עבדך אנה ואנה (מ"ב ה כה). אשר הָלַךְ אריה לביא שם (נחום ב יב). וְהָלְכָה השפחה והגידה להם (ש"ב יז יז). ואהיה עמך בכל אשר הָלַכְתָּ (שם ז ט). למה לא הָלַכְתָּ אלי (במדב' כב לז). וצמת וְהָלַכְתְּ אל הכלים ושתית (רות ב ט). ופלשתים הָלְכוּ למקומם (ש"א יד מו). ויאמר דוד שאול אליו ואל נערו אן הֲלַכְתֶּם (שם י יד). אשר הָלַכְנוּ מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד (דבר' ב יד). וכל הולך על כפיו (ויקר' יא כז). אני הֹלֵךְ אליו והוא לא ישוב אלי (ש"ב יב כג). הֹלְכָה היא על כל הר (ירמ' ג ו). — הֹלֶכֶת, ובצורה קדומה הֹלַכְתִּי: ויאמר מדוע אתי הלכתי ¹) אליו היום (מ"ב ד כג). בכל החיה הַהֹלֶכֶת על ארבע (ויקר' יא כז). ונערתיה הֹלְכֹת על יד היאר (שמות ב ה). — הָלוֹךְ במשמ' צווי: הָלוֹךְ אל בית הרכבים ודברת אותם (ירמ' לה ב). אל נא תמנע מֵהֲלֹךְ אלי (במד' כב יו). כיון שהעיז פנים להלוך הלך (מד"ר במד' כ). פלטים מחרב הִלְכוּ אל תעמדו (ירמ' נא נ).—ועת' אֵלֵךְ, תֵּלֵךְ, וכו': מי אנכי כי אֵלֵךְ אל פרעה (שמות ג יא). שלחני וְאֵלְכָה אל ארצי (מ"א יא כא). עוד יוסף בני חי אֵלְכָה ואראנו בטרם אמות (ברא' מה כח). אֵלְכָה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים (שמות ד יח). הן קדם אֶהֱלֹךְ ואיננו ואחור ולא אבין לו (איוב כג ח). כי אל ארצי ואל מולדתי תֵּלֵךְ (ברא' כד ד). על גחנך תֵּלֵךְ (שם ג יד). אל אשר תֵּלְכִי אֵלֵךְ (רות א יו). אי מזה באת ואנה תֵלֵכִי (ברא' יו ח). כי יֵלֵךְ מלאכי לפניך (שמות כג כג). ויקם וַיֵּלֶךְ אל המקום אשר אמר לו האלהים (ברא' כב ג). וישלחה וַתֵּלֶךְ ותתע במדבר (שם כא יד). דרך שלשת ימים נֵלֵךְ במדבר (שמות ח כג). בנערינו ובזקנינו נֵלֵךְ (שם י ט). אתם אמרים נֵלְכָה נזבחה ליי' (שם ה יז). שלחה הנער אתי ונקומה וְנֵלֵכָה ונחיה

והכתיב בהלוכתם, עי' ערך הֲלוּכָה. —¹) יש מגיהים היכלותיך, וכמו"כ הליכות עולם (חבק' ג ו), היכלות, (REJ 1893, Avril 279).

¹) כך הכתיב והקרי הֹלֶכֶת.

ולא נמות (בראש' מג ח). נֵלְכָה[1]) נא דרך שלשת ימים במדבר (שמות ה ג). עתה נֵלְכָה [1]) שם אולי יגיד לנו את דרכנו (ש"א ט ו). וכל העם יֵלְכוּ איש למקמו (שופט' ז ז). הֲיֵלְכוּ שנים יחדו בלתי אם נועדו (עמוס ג ג). ותרכבנה על הגמלים וַתֵּלַכְנָה אחרי האיש (בראש' כד סא). — ומק' לֶכֶת: למן היום לֶכֶת המלך עד היום אשר בא בשלום (ש"ב יט כה). ויצאו אתם מאור כשדים לָלֶכֶת ארצה כנען (בראש' יא לא). הרחק לא תרחיקו לָלֶכֶת (שמות ח כד). טוב לָלֶכֶת אל בית אבל מִלֶּכֶת אל בית משתה (קהל' ז ב). ביום לֶכְתִּי מחנים (מ"א ב ח). בְּלֶכְתּוֹ אל ציקלג (דהי"א יב כא). — ומקור *לֵילַךְ: חברים שהיו מסובין ועקרו רגליהם ל י ל ך לבית הכנסת (פסח' קג.). אינו כבודך ל י ל ך עם אלו (תנחו' בלק ט). — וצווי: קום לֵךְ פדנה ארם (בראש' כח ב). לֶךְ-נא אל הצאן (שם כז ט). לֵךְ אמר לא חיה תחיה (מ"ב ח י). קח בידך מנחה וָלֵךְ לקראת איש האלהים (שם ח). לְךָ-נא אתי אל מקום אחר (במד' כג יג). לְכָה אלי ואתנה את בשרך לעוף השמים (ש"א יז מד). מהרה וּלְכָה כי פשטו פלשתים על הארץ (שם כג כז). לְכוּ אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו (בראש' מא נה). השקו הצאן וּלְכוּ רעו (שם כט ז). לְכִי אמרי לירבעם (מ"א יד ז). ואת קומי לְכִי לביתך (שם יב). ותאמר לה בת פרעה לֵכִי (שמות ב ח). לֵכְנָה שבנה אשה לבית אמה (רות א ח). שבנה בנתי לֵכְןָ (שם יב).—הָלַךְ בְּמקום פלוני: והוא הָלַךְ במדבר דרך יום (מ"א יט ד). ולא תשוב בדרך אשר הָלָכְתָּ (שם יג ט). ובני ישראל הָלְכוּ ביבשה (שמות יד כט). בכל הדרך אשר הֲלַכְתֶּם עד באכם עד המקום הזה (דבר' א לא). וישמרנו בכל הדרך אשר הָלַכְנוּ בה ובכל העמים אשר עברנו בקרבם (יהוש' כד יז). וַתֵּלַכְנָה בדרך לשוב אל ארץ יהודה (רות א ז). בשבתך בביתך וּבְלֶכְתְּךָ בדרך (דבר' ו ז). —הָלַךְ עם פלוני, אֶת פלוני, הלך עמו יחד: למה לא הָלַכְתָּ עמי מפיבשת (ש"ב יט כו). ושבתם אלי אל נכון וְהָלַכְתִּי אתכם (ש"א כג כג). אם תֵּלְכִי עמי והלכתי (שופט' ד ח). למה תֵלַכְנָה עמי (רות א יא). הֶהָלְכוּא [2]) אתו (יהוש' י כד). בְּלֶכְתּוֹ את צדקיהו (ירמ' נא נט). — הָלַךְ לְדַרְכּוֹ: ויעקב הָלַךְ לדרכו (בראש' לב ב). וגם בלק הָלַךְ לדרכו (במד' כד כה). וַיֵּלֶךְ דוד לדרכו (ש"א כו כה). וַתֵּלֶךְ האשה לדרכה (שם א יח). וַיֵּלְכוּ בני דן לדרכם (שופט' יח כו). ואחר תֵּלְכוּ לדרככם (יהוש' ב טז). -- ועם פעל מקורי אחריו, להורות המטרה, המעשה ש ה ל ך ל ע ש ו ת: ולבן הָלַךְ לגזז את צאנו (בראש' לא יט). כי הָלַכְתָּ להלחם במדין (שופט' ח א). וְהָלַכְתִּי להושיע לך (ש"ב י יא). ואברהם הֹלֵךְ עמם לשלחם (בראש' יח טז). וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט הוֹלְכִים להוריד מצרימה (שם לז כה). בְּלֶכְתּוֹ לדרוש אלהים (ש"א ט ט). אם ה ו ל ך לישן מתוך שמחה רואה חלום טוב (רמב"ם פסח' קיז.). — ועם יחס הפעול אֶת, בפעל או בכח, הָלַךְ אֶת הדרך, הָלַךְ הדרך, עבר בו: וַנֵּלֶךְ אֵת כל המדבר (דבר' א יט). ידע לֶכְתְּךָ אֶת המדבר הגדל הזה (שם ב ז). אי זה הדרך הָלָךְ (מ"א יג יב). *בימי יעל חדלו ארחות וְהֹלְכֵי נתיבות יֵלְכוּ ארחות עקלקלות (שופט' ה ו). — ועם מִן אחריו, וגם בהחלט, במשמ' הלך ו ע ז ב את פלוני, יצא מהמקום, weg-gehn; partir; go away: מי הָלַךְ מעמנו (ש"א יד יז). וְהָלְכָה מאתו והיתה לאיש אחר (ירמ' ג א). ואעזבה את עמי וְאֵלְכָה מאתם (שם ט א). בְּלֶכְתְּךָ היום מעמדי (ש"א י ב). וַיֵּלֶךְ דוד משם וימלט אל מערת עדלם (שם כב א). ועתה הָלֹךְ הָלַכְתָּ כי נכסף נכספתה לבית אביך (בראש' לא ל). אני מלאה הָלַכְתִּי (רות א כא). ויקח העבד את רבקה וַיֵּלַךְ (בראש' כד סא). ויקצף נעמן וַיֵּלַךְ (מ"ב ה יא). ויגרשהו וַיֵּלַךְ (תהל' לד א). לֵךְ מעמנו כי עצמת ממנו מאד (בראש' כו טז). הנה אשתך קח וָלֵךְ (שם יב יט). — ועם יחס שאליו אחריו, הָלַךְ לו, הָלְכָה לָהּ, הָלְכוּ לָהֶם, קצת במשמ' הָלַךְ לרצונו, לדעתו, לתכליתו: קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק וְלֶךְ-לְךָ אל ארץ המריה (בראש' כב ב). ויאמר יי' אל אברם לֶךְ-לְךָ מארצך וממולדתך ומבית אביך (שם יב א). אֵלְכָה-לִּי [1]) אל הגדלים ואדברה אותם (ירמ' ה ה).

—[1]) ברוב הספ' ל בלי חטף, ובקצת ב"י ל חטופה (M.). וכן בהור' הקורא (שער הבוא) וז"ל: וכן כל לשון הליכה לדגשה סמוכה בפתחה ערוכה בלשון לא ברוכה כמו אֵלְכָה-לִּי אל הגדולים השוא שתחת הלמד נפתח וכן נֵלְכָה-נָּא דרך, עתה נלכָה שם, כל המקרא על זה ירוץ בדבר חרוץ ולא פרוץ ושאר המקרא בלא פתחה נקרא. ע"כ. — [2]) כמו אבוא, נשוא, עי"ש. וכבר נשא ונתן ריב"ג בהרקמה (שער כב) בדבר א נוספה זו, ודחה דעת ר"י חיוג שהוא ע"ד לשון הערבית שהם מוסיפים א נחה אחרי הרבים, ואמר שגם בלשון הערב' לא היתה הוספה זו נהוגה בתחלה אלא הוא תקון סופרים במקום שהיה לחשש לערבים עם המלה שלאחריה. וכן החדשים מסכימים כי זה פשוט שבוש. ובפרט כאן האלף היתרה היא כפל אלף אתו שבאה אחריה. ועי' בהערה לאבה. [1]) עי' למעלה, הערה [1]).

ענה דודי ואמר לִי קומי לך רעיתי יפתי וּלְכִי-לָךְ (שה"ש ב יג). למלך בשר ודם שכעס על בנו ו ה ל ך ל ו הבן ההוא אצל אוהבו של מלך (ספרי, בהעלותך פו). פעם אחת נכנס צבי אחד עם הצאן ה ל ך ל ו אצל העיזים (מד"ר במד' ח). הניחוהו ו ה ל כ ו ל ה ם (שם, קהל' ח א). — *והלך לו, במשמ' מת: וכשבאתי לעצרת אמרתי היכן יהודה בן נחמן אמרו לי ה ל ך ל ו (ספרי פנחס קמח). נהפך ר' יהושע ואמר לתלמידיו ה ל ך ל ו בן זומא ולא היה ימים מועטים ובן זומא בעולם (ילקוט, בראש' ד). — ב) בהרחבה לכל תנועת העתקה ממקום למקום גם לא של בע"ח: וַתֵּלֶךְ התבה על פני המים (בראש' ז יח). כי אניות למלך הֹלְכוֹת תרשיש (דהי"ב ט כא). וירח יקר הֹלֵךְ (איוב לא כו). הוֹלֵךְ אל דרום וסובב אל צפון סובב סבב הוֹלֵךְ הרוח (קהל' א ו). — ולנזילת המים בנהרות וכדומה: ושם הנהר השלישי חדקל הוא הַהֹלֵךְ קדמת אשור (בראש' ב יד). זעלה (הנהר) על כל אפיקיו וְהָלַךְ על כל גדותיו (ישע' ח ז). ו י ל כ ו המים מן המוצא אל הברכה (כתב' השלות, שורה ד-ה). כל הנחלים הֹלְכִים אל הים והים איננו מלא אל מקום שהנחלים הֹלְכִים שם הם שבים לָלָכֶת (קהל' א ז). — וגם דברים לא ממשים, בענין תנועתם או התפשטותם, הצל, הקול, הריח, האש, וכיוצא בהם: הָלַךְ הצל עשר מעלות (מ"ב כ ט). ויי' נתן קלת זברד וַתִּהֲלַךְ [1]) אש ארצה (שמות ט כג). שתו בשמים פיהם ולשונם תִּהֲלַךְ [1]) בארץ (תהל' עג ט). מפיו לפידים יַהֲלֹכוּ (איוב מא יא). אומרים לפרת למה אין קולך ה ו ל ך אמר להם איני צריך מעשי מודיעים אותי (מד"ר בראש' טז). ועשו מצרים כלבים של זהב בכשפים שאם יבא אדם לשם יהיו נובחים וקולן ה ו ל ך בכל ארץ מצרים מהלך ארבעים יום (שם שמות כ). משל לנבלה שהיתה נתונה בזוית ועפר מכוסה עליה ואין ריחה עולה ובא אחד וגילה אותה ו ה ל ך ריחה (שם ה). וַיֵּלֶךְ שמו עד לבוא מצרים (דהי"ב כו ח). אתה הוא עקיבא בן יוסף ששמך ה ו ל ך מסוף העולם ועד סופו (יבמ' טז.). כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הוֹלֵךְ בכל המדינות (אסת' ט ד). — ומחלה: מדבר באפל יַהֲלֹךְ (תהל' צא ו). — ובהשאלה, במשמ' נמשך, גם בדבר דמיוני, למשל גבול וכדומה: וְהָלַךְ הגבול אל הימין אל ישבי עין תפוח (יהוש' יז ז). — הָלַךְ נפשו [1]), השתמשו החדשים במליצה זו במשמ' רגש פנימי ומחשבות הממלאות נפשו של אדם: ויהי דוד בשדה בודד בַּהֲלָךְ-נַפְשׁוֹ נחם נסתר מעיניו (שלום הכהן, ניר דוד, שיר ד). חזי הֲלָךְ רוחי תמהי השתאי (אדם הכ"ק, לבקר רנה). — ג) הָלַךְ לִהְיוֹת כך וכך, מתקרב לזה, עושה א"ע עלול לזה: אנכי הוֹלֵךְ למות ולמה זה לי בכרה (בראש' כה לב). מי שכלה שטר חובו והרי הוא ה ו ל ך להמחק מעמיד עליו עדים ובא לב"ד והם עושים לו קיום (רמב"ם, מלוה ולוה כג יב). — ד) לפני פעל אחר, הָלַךְ ועשה דבר פלוני, כעין פתיחה להפעולה: וְהָלְכוּ בניו ועשו משתה בית איש יומו (איוב א ד). וקראתם אתי וַהֲלַכְתֶּם והתפללתם אלי (ירמ' כט יב). הָלֹךְ וקראת באזני ירושלם לאמר (שם ב ב). הָלֹךְ וקראת את הדברים האלה צפנה (שם ג יב). הָלוֹךְ וקנית לך אזור (שם יג א). הָלֹךְ ועמדת בשער בני עם (שם יז יט). הָלֹךְ ואמרת אל צדקיהו מלך יהודה (שם לד ב). לֵךְ עבד אלהים אחרים (ש"א כו יט). הנה שלחתי לך שחד כסף וזהב לֵךְ הפרה את בריתך את בעשא (מ"א טו יט). ויגש הנביא אל מלך ישראל ויאמר לו לֵךְ התחזק ודע וראה את אשר תעשה (שם כ כב). לֵךְ בא ואשלחה ספר אל מלך ישראל (מ"ב ה ה). לֵךְ אהב אשה אהבת רע ומנאפת (הושע ג א). — ובפרט לְכָה, לזרוז, קצת כמו הָבָה, גם לנקבה: ותאמר הבכירה (שבבנות לוט) אל הצעירה וכו' לְכָה נשקה את אבינו יין (בראש' יט לא-לב). ועתה לְכָה נכרתה ברית אני ואתה (שם לא מד). הלוא אחיך רעים בשכם לְכָה ואשלחך אליהם (שם לז יג). לְכָה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים (במד' כד יד). ויאמר הנער אל אדניו לְכָה נא ונסורה אל עיר היבוסי הזאת (שופט' יט יא). ושאול אמר לנערו אשר עמו לְכָה ונשובה פן יחדל אבי מן האתנות ודאג לנו (ש"א ט ה). ויאמר שאול לנערו טוב דברך לְכָה נלכה (שם י). — וכמו"כ לְכוּ: ועתה לְכוּ ונפלה אל מחנה ארם (מ"ב ז ד). ועתה לְכוּ ונבאה ונגידה בית המלך (שם ט). לְכוּ ונשובה אל יי' (הוש' ו א). לְכוּ בנים שמעו לי (תהל' לד יב). לְכוּ שמעו ואספרה (שם סו יז). ויאמרו איש אל רעהו לְכוּ ונפילה גורלות (יונ' א ז). — ה) הָלַךְ אחרי פלוני, עשה רצונו, היה בהסכמה אתו, התנהג כמוהו, **folgen ; suivre**

— [1]) לא נתברר טעם הנקוד הזה. התו החזקה היא הצורה הקדומה, ואולי גם הלמד הפתוחה היא הצורה הקדומה, והצורה יַהֲלֹךְ היא שניה לה.

— [1]) נמצא בקהל' (ו ט): טוב מראה עינים מֵהֲלָךְ-נָפֶשׁ, אך לא נתברר פרושו האמתי.

to follow : ולא היית כעבדי דוד אשר שמר מצותי ואשר הָלַךְ א ח ר י בכל לבבו לעשות רק הישר בעיני (מ"א יד ח). לֶכְתֵּךְ אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמ' ב ב). והמה הָלְכוּ אחרי אלהים אחרים לעבדם (שם יא י). ואחרי לא יועילו הָלָכוּ (שם ב ח). והשחיתו מאבתם לָלֶכֶת אחרי אלהים אחרים לעבדם (שופט' ב יט). לָלֶכֶת אחרי יי' ולשמור את מצותיו ועדותיו (דהי"ב לד לא). עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל הָלַךְ אחרי צו (הוש' ה יא). כי אהבתי זרים ואחריהם אֵלֵךְ (ירמ' ב כה). ולכל צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום ואשר הָלְכוּ אחריהם ואשר דרשום ואשר השתחוו להם (שם ח ב). הוי על הנביאים הנבלים אשר הֹלְכִים אחר רוחם (יחזק' יג ג). ואחר עיני הָלַךְ לבי (איוב לא ז).—ואמר בן סירא : אל ת ל ך אחרי לבך וכוחך ללכת בחמודות נפשך (ב"ס גני' ה ב). תשע חנויות מוכרות בשר שחיטה ואחת מוכרת בשר נבילה נתחלפה לו חושש ולנמצא ה ו ל כ י ם אחר הרוב (ירוש' שקל' ז ד). גלוי היה לפני הקב"ה ששמשון היה ה ו ל ך אחר עיניו לפיכך הזהירו בנזיר שלא יהיה שותה יין (מד"ר במד' י). מאתים ארבעים ושמנה איברים שיש באדם אינן ה ו ל כ י ן אלא אחר העינים (שם רות, עיין בסדס). — וכמו"ב הָלַךְ בדרך פלוני עי' דֶּרֶךְ. — ובמשמ' *נחשב לו : היום ה ו ל ך אחר הלילה (חול' פ ה). — ובמשמ' *דומה לְ, מסבים עם : וכל מקום שיש קדושין ויש עבירה הולד ה ו ל ך אחר הפגום שבשניהם (קדוש' ג יב). הכל ה ו ל ך אחר התחתון (ב"ב ג). שאין המחשבה ה ו ל כ ת אלא אחר העובד (זבח' ד ו). אין הכל ה ו ל ך אלא אחר העובד וכו' שלא יהא הכל ה ו ל ך אלא אחר השוחט (חול' ב ז). הכל ה ו ל ך אחר המעמיד (שבת טו :). הכל ה ו ל ך אחר המראה (חול' כו.). — ו) הָלַךְ, במשמ' חדל, נפסק, אבד : וחסדכם כענן בקר וכטל משכים הֹלֵךְ (הוש' ו ד). הגשם חלף הָלַךְ לו (שה"ש ב יא). אם אדברה לא יחשך כאבי ואחדלה מה מני יַהֲלֹךְ (איוב טז ו). דור הֹלֵךְ ודור בא והארץ לעולם עומדת (קהל' א ד). עושה אתה והולך ואי אתה חושש שמא ה ל כ ה לה צרעתו (ספרי, תצא רעה). — ובמשמ' *נעלם : בפרטן של לוים אתה מוצא עשרים ושנים אלף ושלש מאות בכללן אתה מוצא עשרים ושנים אלף שלש מאות להיכן ה ל כ ו (בכור' ה.).—ז) הָלַךְ, במשמ' התמיד. וישמש במשמעה זו בפרט המקור הָלוֹךְ, הָלֹךְ עם המקור של הפעולה לפניו או לאחריו, או עם העבר, או עם תאר או בינוני : וישבו המים מעל הארץ הָלוֹךְ וָשׁוֹב (בראש' ח ג), ר"ל יותר ויותר שבו המים. והמים היו הָלוֹךְ וְחָסוֹר עד החדש העשירי (שם ה). ויסע אברם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הנגבה (שם יב ט). והמאסף הלך אחרי הארון הָלוֹךְ וְתָקוֹעַ בשופרות (יהוש' ו ט). וילך הָלוֹךְ וְאָכֹל (שופט' יד ט). וילך דוד הָלוֹךְ וְגָדוֹל ויי' אלהי צבאות עמו (ש"ב ה י). וילך הָלוֹךְ וְקָרֵב (שם יח כה). ויהי המה הלכים הָלוֹךְ וְדַבֵּר והנה רכב אש וסוסי אש (מ"ב ב יא). הָלוֹךְ וְטָפוֹף תלכנה (ישע' ג טז). הָלוֹךְ וּבָכוֹ ילכו (ירמ' נ ד). — ועם העתיד יֵלֵךְ בין שני המקורים : הָלוֹךְ ילך וּבָכֹה נשא משך הזרע (תהל' קכו ו). — ועם עבר של הפעולה : הלכים הָלוֹךְ וְתָקְעוּ בשופרות (יהוש' ו יג). וילך (ההמון) הָלוֹךְ וָרָב (ש"א יד טז). וילך הָלוֹךְ וַיִּתְנַבֵּא עד באו בנוית ברמה (שם יט כג). ושמעי הלך בצלע ההר לעמתו הָלוֹךְ וַיְקַלֵּל (ש"ב טז יג).—ועם תאר : ותלך יד בני ישראל הָלוֹךְ וְקָשָׁה על יבין (שופט' ד כד).—ובינוני של הָלַךְ עם עבר של הפעולה : ויהי קול השפר הולֵךְ וְחָזֵק מאד (שמות יט יט). וילך הפלשתי הֹלֵךְ וְקָרֵב אל דוד (ש"א יז מא). הולֵךְ וָאור עד נכון היום (משלי ד יח). ודוד הֹלֵךְ וְחָזֵק ובית שאול הֹלְכִים וְדַלִּים (ש"ב ג א). והעם הולֵךְ וָרָב את אבשלום (שם טו יב). ויהי יהושפט הֹלֵךְ וְגָדֵל עד למעלה (דהי"ב יז יב). — ועם תאר : כי האיש מרדכי הולֵךְ וְגָדוֹל (אסת' ט ד). — ועם בינוני : כי הים הולֵךְ וְסֹעֵר (יונ' א יא).—*והפעל הלך אחרי הפעולה : לעולם הוא פוחת ו ה ו ל ך שמא תפול לה ירושה ממקום אחר ויחזור ויגבה הימנה (כתוב' ה ז). לא זו האב להיות קובל ו ה ו ל ך (ספרי האזינו שו). לאדם שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו והיה מספר ו ה ו ל ך מעשה זאב (ברכ' יג.). מי שלא הבדיל במ"ש מבדיל ו ה ו ל ך בכל השבת כולו (פסח' קו.). בני חבורה שהיו מסובין וקדש עליהן היום וכו' אוכל ו ה ו ל ך עד שתחשך (שם קב.). ולואי שיתפלל אדם ו ה ו ל ך כל היום כולו (שם נד:). משמש ו ה ו ל ך ושומר פתאים ה' (נדה לא.). מקום תפוח יש למעלה מאותו מקום כיון שמגדלת מתמעך והולך (שם מז:). מנפח אדם בית הפרס ו ה ו ל ך (בכור' כט.). והוא למד כדרכו ו ה ו ל ך (שם ל:). והמעין נגר ויהי לנחל שוטף כשטף ים הגדול ו ה ו ל ך ושוטף בכל הארץ (מד"ר אסת', ויגד לו מרדכי). והתחיל ה ו ל ך ומשתבח בביתו לאשתו ולבניו (תנחומא קדוש' ח). עששית שהיתה דולקת ו ה ו ל כ ת כל היום כולו (ברכ' נג.). משמשת

כדרכה והולכת (יבמ' יב:). משבחת והולכת בידוע שהיא כשרה מתנוונה והולכת בידוע שהיא טריפה (חול' נז:). ברא את השמים ואת הארץ ואמר להם שיהיו נמתחים והולכים (תנחומא לך לך כה). — הברכים תֵּלַכְנָה מים, ר"ל ישפכו עליהן מי רגלים מפני פחד: כל הידים תרפינה וכל ברכים תֵּלַכְנָה מים (יחזק' ז יז). — *והלך על אשה, נזדוג לה: כשם שהיה אדם הולך על אשה שאינה שלו כך היתה הבהמה הולכת על מין אחר שאינו שלה (תנחומא נח ה). — ובמשמ' נטה הנה והנה: מה קנה יצאו ארבע רוחות העולם קנה הולך ובא עמהן (דא"ר ד). — ובעניני מסחר, *הולך מכך וכך, נמכר כך וכך מדות בסכום קצוב: אין פוסקין על הפירות עד שיצא השער אפילו ישנות הולכות מארבע אין פוסקין על החדשות מארבע עד שיצא השער לחדש ולישן (תוספתא ב"מ ו א). — *המעים הולְכִים, כשהם רפים, ונרדף עם שלשול: ולפעמים כשהמעים הולכים מחוקים (החלילקים) אותם (אסף הרופא, כ"י מינכן 31).

— נפע', נֶהֱלַךְ, — הלך שלא ברצונו, עבר, חלף: כי עני ואביון אנכי ולבי חלל בקרבי כצל כנטותו נֶהֱלָכְתִּי נִנְעַרְתִּי כארבה (תהל' קט כב-כג). — ואמר הפיט: הדר כבודך ועוז ידך מספרים השמים, בעת עלותם ועת פנותם ועת שחותם אפים, ומלאכים נֶהֱלָכִים בתוך אבני אש ומים (ר"י הלוי, יה שמך). הנה עבד עבדים, לפני מלך מלכים, עומד וידיו כבדים, ודמעיו נֶהֱלָכִים, לך יצוריו נעבדים (הוא, סליח' לג"ג, יעירוני).

— פע', הִלֵּךְ, — א) כמו הקל, וקצת בנחץ והתמדת הפעולה, הִלֵּךְ וְהִלֵּךְ: על הר ציון ששמם שועלים הִלְּכוּ בו (איכ' ה יח). קדר הִלַּכְתִּי בלא חמה (א וב ל כח). וכולן שיעבדן או שהילך [1] בהן כדי עבודה טהורין חוץ מעור האדם (חול' ט ב). פועלים עד שלא הילכו שתי וערב בגת אוכלין ענבים ואין שותין יין משהילכו שתי וערב בגת אוכלין ענבים ושותין יין (ב"מ נא:). ואם עבדו (את עור האדם) כל צרכו או הילך בו כדי עבודה (רמב"ם, טומא' מת ג יא). בארח זו אֲהַלֵּךְ טמנו פח לי (תהל' קמב ד). אם יְהַלֵּךְ איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה (משלי ו כח). וישכב בשק וַיְהַלֵּךְ אט (מ"א כא כז). אל יפסיע פסיעה גסה ואל יהלך בקומה זקופה (ברכ' מג:). כדי שיהלך אדם משתשקע החמה חצי מיל (שבת לד:). לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך (עירוב' יח:). לא יהלך אדם לסוף שדהו לידע מה היא צריכה (שם לח:). דבר בעיר אל יהלך אדם באמצע הדרך (ב"ק ס:). אני אמרתי יהלך בקומה זקופה עכשיו על גחונו ילך (סוט' ט:). עד שתהלך (הבהמה) מלא קומתה (ב"ב עה:). נקוה לאור והנה חשך לנגהות באפלות נְהַלֵּךְ (ישע' נט ט). ידיהם (של העצבים) ולא ימישון רגליהם ולא יְהַלֵּכוּ (תהל' קטו ז). עד שיהלכו רוב בני אדם (מקוא' א ד). באור פניך יְהַלֵּכוּן (תהל' פט יז). הַמְהַלֵּךְ על כנפי רוח (שם קד ג). פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום וכו' (אבות ו ט). הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי (שם ג ד). המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה (שם ז). אין אדם נכנס עמו ולא נר בידו אלא מהלך לאור המערכה (תמיד א ד). לאחד שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו (ירוש' ברכ' א ט). פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלם (בבלי שם ג.). היה מהלך חוץ לכרך וראה אור (שם נג.). לשועל שהיה מהלך על גב הנהר וראה דגים וכו' (שם סא:). היה מהלך ואינו יודע תחום שבת מהלך אלפים פסיעות בינוניות (עירוב' מב.). המהלך לימין רבו הרי זה בור (יומ' לז.). וכי תעלה על דעתך שזה מהלך בשוק וזה נהרג (כתוב' לג:). לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפילה ומתיירא וכו' (סוטה כא.). היה מהלך בספינה ואין לו מקום בספינה לשחוט (חול' מא:). (קונם) ידי עושה עמך רגלי מהלכת עמך (נדר' א ד). אין לך אדם בזוי ופגום בעולם אלא המהלך ערום בשוק (ספרי האזינו שכ). ראיתי את כל החיים הַמְהַלְּכִים תחת השמש עם הילד השני (קהל' ד טו). מהלכין כל אדם בשבילי הרשות עד שתרד רביעה שנייה (תענ' ו:). מעשה בריב"ז שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלם והיו תלמידיו מהלכין אחריו (כתוב' סו:). פעם אחת אני והוא מהלכין היינו בדרך (סנה' סח.). רבי ורבי יוסי ב"ר יהודה היו מהלכין בדרך (מד"ר בראש' עו). היו מפשיטין בגדיהם ומהלכין ערומים (תנחומא נח כו). שהיו (בנות ציון) מהלכות בקומה זקופה (שבת סב:). מי שראה את החדש ואינו יכול להלך (ר"ה א ט). אמר לו זה ישראל הוא ודרכו להלך בין הקברות אבל אתה כהן ואין דרכך להלך בין הקברות (מד"ר ויקר' כו). — וביחס הפעול, *הלך ועבר את

[1]) כך במשנ' שבגמ', ובקצת ספרים שהלך.

כל השטח: אנשי עיר גדולה מהלכין את כל עיר קטנה ואין אנשי עיר קטנה מהלכין את כל עיר גדולה (ערוב' ס ח). הילך בית הפרס למטה משלש אצבעות והוציא משם עפר טהור הילך בית הפרס זה לא יהלך בבית הפרס אחר ואם הילך טהור (תוספתא אהל' יז ט). — *הִלֵּךְ על האנשים, הלך לכלם, פנה בבקשתו לכאו"א מהם: מצוה בגדול לייבם לא רצה מהלכין על כל האחין (יבמ' ד ה). — הִלֵּךְ בדרכי פלוני, עשה רצונו, כמו הקל: וְהַלֵּךְ בדרכי לבך (קהל' יא ט), ועי' דֶּרֶךְ. — הלך באמת, בחקות פלוני, התנהג באמת, קים את החקים: בחקותי יְהַלֵּךְ ומשפטי שמר לעשות אמת (יחזק' יח ט). הורני יי' דרכך אֲהַלֵּךְ באמתך (תהל' פו יא). — ודברים לא בע"ה: שם אניות יְהַלֵּכוּן (תהל' קד כו). המשלח מעינים בנחלים בין הרים יְהַלֵּכוּן (שם י). וכי אפשר לארון המת להיות מהלך עם ארונו של חי העולמים (ירוש' ברכ' ג ג). בארבעה שבילין חמה מהלכת ניסן אייר וסיון מהלכת בהרים כדי לפשר את השלגין וכו' תשרי מרחשון וכסלו מהלכת בימים כדי לייבש את הנהרות (פסח' צד:). אין אנו יודעין אם פורחין הן (המזלות) באויר ואם שפין ברקיע ואם מהלכין הן כדרכן (מד"ר בראש' ו). לאשה שמהלכת בשוק ושפוליה מהלכין אחריה (שבת סח:), ר"ל נגררין. — וגם בדברים מפשטים: צדק לפניו יְהַלֵּךְ וישם לדרך פעמיו (תהל' פה יד). — ובמשמ' מתפשט, היה רקק מים ברשות הרבים מהלכת בו (שבת יא ד). כתב המהלך תחת הצורות (תוספתא שם יז-יח א). — *הִלֵּךְ אחר דבר, התנהג לפי הדבר: פירות לא הילכו בהן חכמים לא אחר הטעם ולא אחר הריח ולא אחר המראה ולא אחר הדמים אלא אחר הרוב (תוספתא דמאי ד יא). אלא הילכו בהן אחר הרוב אם רוב זכרים עולות אם רוב נקיבות זבחי שלמים (ירוש' שקל' ז ו). — הִלֵּךְ בדבר, עסק בו, החליט בו: לא הילכו בו אלא על עסקי שחיטה בלבד (חול' עד:). לא הילכו בו אלא על עסקי אכילה בלבד (שם). — *מכה מהלכת, מתפשטת ועוברת ממקום למקום: על השדפון ועל הירקון וכו' ועל החרב מתריעין עליהן מפני שהיא מכה מהלכת (תענ' ג ה). — וכן מחלה מְהַלֶּכֶת, עי' מחלה. — ועם פעל אחר, להתמדה: אימתי בזמן שקפצה (הדלקה) אבל אם היתה מצפצפת ומהלכת אפילו עד מיל הרי זה חייב (מכי' משפט' נזיק' יד). — *הִלֵּךְ את בני מעים, גרם שלשול: ומהלכת (השעועית) את בני מעיים (ירוש' כלא' א כז), ועי' *הִלּוּךְ מעים. — *הכשר מהלך שתי וערב, ר"ל יש בו עצלים מתפשטים בשתי וערב: היה מהלך במדבר ומצא בהמה שפיה גמום ופרסותיה חתוכות בודק בכשרה אם מהלך שתי וערב בידוע שהיא טהורה (חול' נט.). — ב) פ"י, דומה להפעיל, עשה שילך, הניח שילך: ערום הִלְּכוּ בלי לבוש (איוב כד י).

— הפע', הוֹלִיךְ, יוֹלִיךְ, יוֹלֵךְ, וַיּוֹלֶךְ, — עשה שֶׁיֵּלֵךְ, נהג, הביא, gehen lassen, führen; faire aller, conduire; to lead: ואת אם המלך ואת נשי המלך ואת סריסיו ואת אולי הארץ הוליך. גולה מירושלם בבלה (מ"ב כד טו). לכו אחרי וְאוֹלִיכָה אתכם אל האיש אשר תבקשון (שם ו יט). ובבל יוליך את צדקיהו ושם יהיה (ירמ' לב ה). ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר וָאוֹלֵךְ אתו בכל ארץ כנען (יהוש' כד ג). וְהוֹלַכְתִּי עורים בדרך לא ידעו (ישע' מב טז). ויקח אותם נבוזראדן רב טבחים וַיֹּלֶךְ אותם אל מלך בבל רבלתה (ירמ' נב כו). וירכבו את שלמה על פרדת המלך דוד וַיֹּלִכוּ אתו על גחון (מ"א א לח). ולא אמרו איה יי' המעלה אתנו מארץ מצרים הַמּוֹלִיךְ אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה (ירמ' ב ו). ושים קטרת והולך מהרה אל העדה וכפר עליהם (במד' יז יא). וזכרת את כל הדרך אשר הוֹלִיכֲךָ יי' אלהיך (דבר' ח ב). והוליכו בדרך לא טוב (משלי טז כט). ולא צמאו בחרבות הוֹלִיכָם (ישע' מח כא). הנה אנכי מפתיה וְהֹלַכְתִּיהָ המדבר (הושע ב טז). הוליכם אל נחלי מים (ירמ' לא ט). וַיּוֹלִכֵנִי דרך הדרום (יחזק' מ כד). והמטים עקלקלותם יוליכם יי' את פעלי האון (תהל' קכה ה). ויאסרהו (את מנשה) בנחשתים וַיּוֹלִכֻהוּ בבלה (דהי"ב לג יא). בעת מוֹלִכֵךְ בדרך (ירמ' ב יז). יי' אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים הַמּוֹלִיכֲךָ במדבר הגדל והנורא (דבר' ח יד-טו). בוקע מים מפניהם לעשות לו שם עולם מוֹלִיכָם בתהמות כסוס במדבר לא יכשלו (ישע' סג יב-יג). אנה המה מולכות את האיפה (זכר' ה י). ויאסרהו בנחשתים לְהֹלִיכוֹ בבלה (דהי"ב לו ו). השוכר את החמור להוליכה בהר והוליכה בבקעה בבקעה והוליכה בהר אפילו זו י' מילין וזו י' מילין ומתה חייב (ב"מ ו ג). — ובדברים לא בע"ח ומפשטים: ואני אנה אוליך את חרפתי (ש"ב יג יג). אז אשקיע מימיהם ונהרותם כשמן אוליך (יחזק' לב יד). כי עוף השמים יוליך את הקול (קהל' י כ). וטול לפני כלים להוליך לבית המרחץ (ספרי, שלח

קטו). ל ה ו ל י ך שופרו לביתו (שבת לה:). — *הוֹלִיךְ והביא, הניע דבר בהולכה והובאה: היה שוחט והתיז שני ראשין בבת אחת וכו׳ בזמן ש ה ו ל י ך ולא הביא או הביא ולא הוליך אבל אם ה ו ל י ך והביא אפילו כל שהוא (חול׳ כ ג). ה ו ל י ך והביא כמו לוטש פני חרב אשר היא ברוב ה ו ל י ך ורוב הביא לטושה (ר״ש הנגיד, בן משלי, בלוח׳ ר״י א״ת). — *הוֹלִיךְ את הבטן, המַעים, כמו *הֵלֵךְ המעים, גרם שלשול: חלב הרחלים בימי הקיץ הוא חם ולח ירכך את יובש הגוף ויהמם את קרת הכליות וכמעט מ ו ל י ך את הבטן (אסף, כ״י מינכן טו). חלילקים קרים י ו ל י כ ו את המעים (שם 31).

— הִתפ׳, הִתְהַלֵּךְ, יִתְהַלֵּךְ, — הָלַךְ וְהָלֹךְ, הָלַךְ בלי כונה מיוחדה להגיע למקום, אלא כך, לטיול, הלך אנה ואנה, einhergehen, umhergehen; aller ça et là, flâner; to walk about: וישמעו את קול יי׳ אלהים מִתְהַלֵּךְ בגן לרוח היום (בראש׳ ג ח). אם יקום וְיִתְהַלֵּךְ בחוץ על משענתו (שמות כא יט). ולכל המקמות אשר הִתְהַלֵּךְ שם דוד (ש״א ל לא). קום הִתְהַלֵּךְ בארץ לארכה ולרחבה (בראש׳ יג יז). לכו וְהִתְהַלְּכוּ בארץ וכתבו אותה ושובו אלי (יהוש׳ יח ח). ויקם דוד מעל משכבו וַיִּתְהַלֵּךְ על גג בית המלך (ש״ב יא ב). ויקם דוד ואנשיו כשש מאות איש ויצאו מקעלה וַיִּתְהַלְּכוּ באשר יִתְהַלָּכוּ (ש״א כג יג). סביב רשעים יִתְהַלָּכוּן כרם זלת לבני אדם (תהל׳ יב ט). לכו הִתְהַלְּכוּ בארץ וַתִּתְהַלַּכְנָה בארץ (זכר׳ ו ז). משוט בארץ וּמֵהִתְהַלֵּךְ בה (איוב א ז). ולא פקדנו מאומה כל ימי הִתְהַלַּכְנוּ אתם (ש״א כה יה). בְּהִתְהַלֶּכְךָ תנחה אתך בשכבך תשמר עליך והקיצות היא תשיחך (משלי ו כב). ובכל יום ויום מרדכי מִתְהַלֵּךְ לפני חצר בית הנשים לדעת את שלום אסתר (אסת׳ ב יא). — הִתְהַלֵּךְ את פלוני, עם פלוני, התקרב אליו, התחבר אליו, עשה רצונו, שמע בקולו: נח איש צדיק תמים היה בדרתיו את האלהים הִתְהַלֶּךְ נח (בראש׳ ו ט). וַיִּתְהַלֵּךְ חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אתו אלהים (שם ה כד). — וכמו״כ לפני אלהים: יי׳ אשר הִתְהַלַּכְתִּי לפניו ישלח מלאכו אתך (שם כד מ). אנה יי׳ זכר נא את אשר הִתְהַלַּכְתִּי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי (ישע׳ לח ג). האלהים אשר הִתְהַלְּכוּ אבתי לפניו (בראש׳ מח יה). וירא יי׳ אל אברם ויאמר אליו אני אל שדי הִתְהַלֵּךְ לפני והיה תמים (שם יז א). אֶתְהַלֵּךְ לפני יי׳ בארצות החיים (תהל׳ קיו ט). — ובמשמ׳ הִתקַיֵּם: אמור אמרתי ביתך ובית אביך יִתְהַלְּכוּ לפני עד עולם ועתה נאם יי׳ חלילה לי כי מכבדי אכבד ובזי יקלו הנה ימים באים וגדעתי את זרעך ואת זרע בית אביך מהיות זקן בביתך (ש״א ב ל-לא). — ובמשמ׳ אחרת, הִתְהַלֵּךְ לפניו, הלך תמיד לפניו, קודם לו, נהג אותו, עזר לו: ועתה הנה המלך מִתְהַלֵּךְ לפניכם ואני זקנתי ושבתי ובני הנם אתכם ואני הִתְהַלַּכְתִּי לפניכם מנערי עד היום הזה (ש״א יב ב). ובניתי לו (להכהן) בית נאמן וְהִתְהַלֵּךְ לפני משיחי כל הימים (שם ב לה). — ובהשאלה, הִתְהַלֵּךְ, התנהג: כרע כאח לי הִתְהַלָּכְתִּי כאבל אם קדר שחתי (תהל׳ לה יד). — והתהלך בתומו, בצדקו, באשם, באון, ר״ל מתנהג בתם לבב וכו׳: כי חסדך לנגד עיני וְהִתְהַלַּכְתִּי באמתך (תהל׳ כו ג). אֶתְהַלֵּךְ בתם לבבי בקרב ביתי (שם קא ב). מִתְהַלֵּךְ בתמו צדיק אשרי בניו אחריו (משלי כ ז). לא ידעו ולא יבינו בחשכה יִתְהַלָּכוּ (תהל׳ פב ה). למה זנחתני למה קדר אֶתְהַלֵּךְ בלחץ אויב (שם מג ב). — ובדברים לא בע״ח: קול נתנו שחקים אף חציך יִתְהַלָּכוּ (תהל׳ עז יח). אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכוס עינו יִתְהַלֵּךְ במישרים (משלי כג לא).

אָרַח. — אֹרַח. — אוֹרֵחַ. — אָשַׁר, אִשֵּׁר. — אשור.

בוֹא. — בִּיאָה. — *בקע דרך. — בָּרַח.

*דִּדָּה את הילד. — דִּדֵּם, הלך בהדר. — דָּהַר.

— דָּרַךְ. — דֶּרֶךְ, ועי׳ שם כל הנרדפים. — *דָּרַס.

*הֵדֵם.

טִיּוּל, טִיֵּל. — *טִיסֵן, מתהלך הנה והנה. — טפף.

יָצָא, יצא לדרכו.

*נער, גער בבהמה שתלך מהרה.

סָךְ, עבר בסך. — *סרטן, מהלך הסרטן, לאחור.

עָבַר, עובר ארח. — עָקֵב, עקבות הרגלים.

פִּסֵּחַ. — *פָּסַע — *פסיעה.

צו, צו לצו קו לקו, הליכת הילד. — צִלֵּעַ. — צעד.

*קלי קלי, הלך קלי קלי, לאט לאט, בלי כונה.

רָגַל, רִגֵּל. — רוץ, מרוצה.

שוב, התהלך הנה והנה. — שוח, הלך לשוח. — שוטט בחוצות. — *שְׁחִיָּה.

תַּהֲלוּכָה.

הֵלֶךְ, ש״ז, — א) מי שהֹלֵךְ בדרך, אורֵחַ, Reisender, Gast; voyageur, hôte; traveller, guest

ויבא הֵלֶךְ [1]) לאיש העשיר ויחמל לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לארח הבא לו (ש"ב יב ד).—ובדמיון יצר הרע: דימה את יצר הרע תחלה להלך שעובר לדרכו (רש"י ש"ב יב ד). — ב) נזילה, Fluss; écoulement; flowing: ויבא העם אל היער והנה הֵלֶךְ [2]) דבש (ש"א יד כו).—ואמר המשורר בהשתמשו במלה זו בשתי משמעותיה: צביה אט עלי תושב ואל נא תרצחי הֵלֶךְ, בשדים כמו חצים בפיהם מדבש הֵלֶךְ (רמב"ע, תרשיש ד). — ג) אופן ההליכה של האדם: איזה הֵלֶךְ מבוער לו! —נהוג בדבור ההמוני.

*הֲלָכָה [3]), ש"נ, כנ' הֲלָכתו, מ"ר הֲלָכוֹת,—מנהג קבוע שנהיה לחק ונוהגים על פיהו, ובהרחבה בכלל חק, החדש: überl. Gesetz; loi tradit.; tradit. law אסור מן התורה בכל מקום והערלה הלכה והכלאים מדברי סופרים (ערלה ג ט). אם אינו מכיר או שאינו בקי בהלכה (ערוב' ד ח), שאינו יודע הדין הקבוע בענין זה. אפילו תשעים ותשעה אומרים לבוז ואחד אומר לחלק לזה שומעין שאמר כהלכה (פאה ד ב), שומעים למי שאמר לפי המנהג הקבוע, לפי החק. וזו הלכה העלה רבי חנניה איש אונו מבית האסורין (של ר"ע) מקובל אני באומר לג' תנו גט לאשתי שיאמרו לאחרים ויכתבו (גיט' ו ז). הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק א' או דבור א' אפילו אות אחת צריך לנהוג בו כבוד (אבות ו ג). אמר לו למחר כשאכנס לבית הוועד עמוד ושאול את ההלכה הזאת למחר עמד אותו תלמיד ושאל את רבן גמליאל תפילת הערב מהו (ירוש' ברכ' ד א). מורה הלכה בפני רבך את וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה (ברכ' לא:). כמה שנים גדלנו בבית המדרש ולא שמענו הלכה זו (כרית' כז.). מיד נתרשלו ידיו של משה ונתעלמה ממנו הלכה וגעו כולם בבכיה (מד"ר במד' כ). כרם שנמוע כהילכתו ושורה אחת יוצא ממנו (תוספתא כלא' ג ו). תמיד כל השנה כולה קרב כהלכתו (פסח' נח:). כרם שחרב אם יש בו ללקט עשר גפנים לבית סאה ונטועות כהלכתן ה"ז נקרא כרם דל (כלא' ה א). ואלו מן ההלכות שאמרו בעליית חנניה בן חזקיה בן גוריון (שבת א ד). קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות (אבות, סוף ג). שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה (תמור' טז:). ספר ויקרא שהוא מלא הלכות רבות (מד"ר ברא' ג). והחכם אומר הריני לומד שתי הלכות היום ושתים למחר עד שאני לומדה כולה (שם שה"ש, ראשו). מלמד שהיה משה אומר להם לישראל הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת והלכות חג בחג (ספרא, אמור רח). שומרי פירות אוכלין מהלכות מדינה אבל לא מן התורה (ב"מ ז ח). שונה הוא בהלכות דרך ארץ (ברכ' כב.). ושאלוהו שלשים הלכות בהלכות סוכה (סוכ' כח.). היו בקיאין בהלכות טומאה וטהרה (סנה' לד:).— *הלכה למשה מסיני, הלכה קדומה מאד: אמר נחום הלבלר מקובל אני מר' מיאשה שקבל מאבא שקבל מן הזוגות שקבלו מן הנביאים הלכה למשה מסיני בזורע שדהו שני מיני חטים אם עשאן גורן אחת נותן פאה אחת (פאה ב ו). אם באת הלכה תחת ידיך ואין אתה יודע מה טיבה אל תפליגנה לדבר אחר שהרי כמה הלכות נאמרו למשה מסיני וכולהן משוקעות במשנה (ירוש' חגי' א עו ד). ואחד עשר יום שבין נדה לנדה הלכה למשה מסיני (נדה ז:). — ובנגוד למשא ומתן בדרך הקש: אמר רבי שמעון קל וחומר הדברים ומה אם במקום שאסר את הזכרים איסור עולם התיר את הנקבות מיד מקום שלא אסר את הזכרים אלא עד שלשה דורות אינו דין שנתיר את הנקבות מיד אמרו לו אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה אמר להם לא כי הלכה אני אומר (יבמ' ח ג).—וגם הק מחודש עפ"י הסכמות החכמים: מעשה שנכנסו רבותינו לעיירות של כותים שעל יד הדרך הביאו לפניהם ירק קפץ ר' עקיבא ועישרן ודאי אמר לו ר' גמליאל היאך מלאך ליבך לעבור על דברי חביריך או מי נתן לך רשות לעשר אמר לו וכי הלכה קבעתי בישראל (תוספתא דמאי ה כד). שאין הלכה נקבעת עד שיעשה מנהג (סופר' יד יח). זאת אומרת המנהג מבטל הלכה (רי"ף, ב"מ נג.). — ובכלל משא ומתן

---

[1]) משקל נֶפֶל (Barth, NB. § 118). — [2]) יש מנקדים הֲלָךְ במקום הֵלֶךְ, ויש משבשים המקרא לגמרה וקוראים והנה הָלַךְ דבֹרו, ועי' יער.

[3]) כמו מנהג. וכן בערב' מַדְ'הַב a) מן דְ'הַב b), ר"ל הלך, והכונה בו ממש כמו הלכה בעברית. וכבר העיר ר"נ בהערוך, אמר וז"ל: דבר שהולך ובא מקודם ועד סוף או שישראל מתהלכין בו כאשר תאמר בלשון ישמעאל אלסירה c). ע"כ.

---

a) مَذْهَب b) ذَهَب c) السيرة

בהחקים והדינים: אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה (ברכ׳ לא.). שני ת״ח המחדדין זה את זה בהלכה מצטרפין (שם מז:).—וההפך הלכה פסוקה, קבועה וכיוצא בזה: לא מתוך דין ולא מתוך הלכה אלא מתוך הלכה פסוקה (ברכ׳ לא.). הלכה רווחת בישראל (חול׳ נז:). הלכה נוצחת (הלכ׳ פסוק׳ לר׳ יהוד׳ גאון 2). הלכות קצובות (ירוש׳ ברכ׳ ה א). והזהרו בהן שהלכות קבועות הן (ב״ב סה.). — וגם בשאלות מחקריות: אין בין פצוע דכא לבין כרות שפכה אלא הלכות רופאין שפצוע דכא חוזר וכרות שפכה אינו חוזר (ירוש׳ יבמ׳ ו ט:). שמי שאין לו אלא (ביצה) אחת זהו סרים חמה וכו׳ זו מהלכת רופאים (ספרי, כי תצא רמז). הלכות כשפים, הלכות יצירה (סנה׳ סז:).—ענה כהלכה, כראוי, עפ״י ההקש והשכל: שואל כענין ומשיב כהלכה[1] (אבות ו ו). המן ששאלו אותו כהלכה ניתן להם בפנים מאירות (מכי׳ בשלח ד ב).—והחלק שבתלמוד הנושא ונותן בהלכות, בנגוד להגדה והמדרש: ומלמדו מדרש הלכות והגדות (נדר׳ ד ג). אמרו עליו על ריב״ז שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות תוספתות וכו׳ שלא למד (אדר״נ יד). זה חכם שהוא יודע הלכות ומדרשות ואגדות (מד״ר שמות ל). — כותבי הלכות: א״ר יוחנן כותבי הלכות כשורף התורה והלמד מהן אינו נוטל שכר (תמור׳ יד:).

***הֲלָכִי**, ת״ז, — מטבע ההלכה, השתמשו בו בספרות החדשה.

*הִלְכָּךְ, — עי׳ *הֵילְכָךְ.

***הַלְכָן**, ש״ז, — מי שיודע לְהַלֵּךְ הרבה, במהירות, שגור בפי העם.

א. הלל[2], ממנו א. הָלַל, הֵילֵל.

א. הָלַל[3], פעו״י, עב׳ הָל, הַלּוֹתִי, עת׳ אָהֵל, תָּהֵל, יָהֵל, — נרדף עם אור, האציל אור מעצמו, leuchten, luire; to shine: אם אראה אור כי יָהֵל וירח יקר הלך (איוב לא כו). בְּהִלּוֹ[4]) נרו עלי ראשי לאורו אלך חשך (שם כט ג).

— הִפע׳, הֵהֵל, פ״י, — עשה שיָהֵל: כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יָהֵלּוּ אורם חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו (ישע׳ יג י). עטישתיו תָּהֶל אור ועיניו כעפעפי שחר (איוב מא י).—ובמשקל השלמים *הֶהֱלִיל, ואמר בן סירא: תואר אשה יהליל פנים ועל כל מחמד עין יגבר (ב״ס גני׳ לג כז).

— הִתפ׳, *הִתְהַלֵּל, — הִתְהַלְּלוּ פניו, התחילו להיות מאירות: אמר ר׳ זעירא בשעה שבירך יעקב ליוסף יצא ופניו מתהללות (מדה״ג, כ״י תימני, ויכרך).

ב. הלל, ממנו ב. הָלַל, הִלֵּל.

ב. הָלַל, — קל אינו נהוג.

— פִּע׳, הִלֵּל, יְהַלֵּל, הַלֵּל, הַלְּלִי, הִלּוּךְ, מְהַלְלִים, — א) פצח בקול רנה וששון, jauchzen; pousser des cris de joie; to jubilate: כי כה אמר יי׳ רנו ליעקב שמחה וצהלו בראש הגוים השמיעו הַלְלוּ ואמרו הושע יי׳ את עמך (ירמ׳ לא ז). ושפתי רננות יְהַלֶּל פי (תהל׳ סג ו).—ובפרט לשבח ולפאר את האלהות וכיוצא בזה: ויראו אתו העם וַיְהַלְלוּ את אלהיהם כי אמרו נתן אלהינו בידנו את אויבנו ואת מחריב ארצנו (שופט׳ יו כד). ואכלתם אכול ושבוע וְהִלַּלְתֶּם את שם יי׳ אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא (יואל ב כו). שירו ליי׳ הַלְלוּ את יי׳ כי הציל את נפש אביון מיד מרעים (ירמ׳ כ יג). כי מאספיו יאכלהו וְהִלְלוּ את יי׳ (ישע׳ סב ט). אֲהַלְלָה שם אלהים בשיר (תהל׳ סט לא). יְהַלְלוּ שמו במחול בתף וכנור יזמרו לו (שם קמט ג). אספרה שמך לאחי בתוך קהל אֲהַלְלֶךָּ (שם כב כג). כי לא שאול תודך מות יְהַלְלֶךָּ (ישע׳ לח יח). בית קדשנו ותפארתנו אשר הִלְלוּךָ אבתינו היה לשרפת אש (שם סד י) הַלְלוּהוּ כל מלאכיו הַלְלוּהוּ כל צבאו הַלְלוּהוּ שמש וירח הַלְלוּהוּ כל כוכבי אור הַלְלוּהוּ שמי השמים והמים אשר מעל השמים (תהל׳ קמח ב-ד). הַלְלוּהוּ בתקע שופר הַלְלוּהוּ בנבל וכנור הַלְלוּהוּ בתף ומחול הַלְלוּהוּ במנים ועגב (שם קנ ג-ד).—הַלְלוּ-יָהּ, בפרט בתחלת המזמורים ותתימתם, כעין קריאה וזרוז להקהל: הַלְלוּ-יָהּ הודו ליי׳ כי טוב (תהל׳ קו א). ברכי נפשי את יי׳ הַלְלוּ-יָהּ (שם קד לה).— ונתאחדו שתי המלים למלה אחת הַלְלוּיָהּ, עי׳ זה הערך.—ועם לְ אחריו: ויקמו הלוים מן בני הקהתים ומן בני הקרחים לְהַלֵּל

---

[1] לפי גרסת קצת ספרים.

[2] עי׳ הערה להפעל.

[3] בערב׳ הַלَّ a), הופיע הירח באפק השמים.

[4] — נתלבטו המדקדקים בדקדוק מלה זו, ואמרו קצתם כי כנוי הנסתר של בהלו מוסב על נרו, ויש שאמרו כי הוא מקוצר מן בההלו. ואולי צריך לקרא בְּהָלוֹ, והוא מקור מן גל״ו במקום כפולים.

a) هَلَّ

לַיי' אלהי ישראל בקול גדול למעלה (דהי"ב כ יט). ועתה אלהינו מודים אנחנו לך וּמְהַלְלִים לשם תפארתך (דהי"א כט יג). וּמְהַלְלִים לַיי' יום ביום הלוים והכהנים בכלי עז לַיי' (דהי"ב ל כא). — ב) הִלֵּל את פלוני, ספר שבחו, loben; louer; praise: ויראו המצרים את האשה כי יפה הוא מאד ויראו אתה שרי פרעה וַיְהַלְלוּ אתה אל פרעה (בראש' יב יד-טו). ראוה בנות ויאשרוה מלכות ופילגשים וַיְהַלְלוּהָ (שה"ש ו ט). יְהַלֶּלְךָ זר ולא פיך נכרי ואל שפתיך (משלי כז ב).—ובהרחבה לדברים לא בע"ח: תנו לה (לאשת חיל) מפרי ידיה וִיהַלְלוּהָ בשערים מעשיה (משלי לא לא).

— פֻּעַ', הֻלַּל, בינ' מְהֻלָּל,—שהללו אותו: גדול יי' וּמְהֻלָּל מאד בעיר אלהינו הר קדשו (תהל' מח ב). ממזרח שמש עד מבואו מְהֻלָּל שם יי' (שם קיג ג). אלוה כל בריות, אדון כל תולדות, הַמְהֻלָּל ברב התשבחות (תפלת נשמת). לפי שכלו יְהֻלַּל איש (משלי יב ח). איך אבדת נושבת מימים העיר הַהֻלָּלָה [1]) אשר היתה חזקה בים היא וישביה (יחזק' כו יז). — הֻלְּלָה הבתולה, עשו לה הלולים, הכניסוה לחפה בשירים מספרים תהלתה ושבחה: בחוריו אכלה אש ובתולתיו לא הוּלָּלוּ [2]) (תהל' עח סג).

— הִתפ', הִתְהַלֵּל, — א) שמח וששׂ בהלולים, frohlocken; pousser des cris d'allégresse; to exult: ואתה תגיל ביי' בקדוש ישראל תִּתְהַלָּל (ישע' מא טז). ביי' תִּתְהַלֵּל נפשי ישמעו ענוים וישמחו (תהל' לד ג). ישמח צדיק ביי' וחסה בו וְיִתְהַלְלוּ כל ישרי לב (שם סד יא). לראות בטובת בחיריך לשמח בשמחת גויך לְהִתְהַלֵּל עם נחלתך (שם קו ה). הִתְהַלְלוּ בשם קדשו ישמח לב מבקשי יי' (שם קה ג). — ב) הִלֵּל את עצמו, התפאר, sich rühmen; se vanter; to boast oneself: אל יִתְהַלֵּל חגר כמפתח (מ"א כ יא). אל יִתְהַלֵּל חכם בחכמתו ואל יִתְהַלֵּל הגבור בגבורתו אל יִתְהַלֵּל עשיר בעשרו כי אם בזאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל השכל וידע אותי (ירמ' ט כב-כג). רע רע יאמר הקונה ואזל לו אז יִתְהַלָּל (משלי כ יד). אל תִּתְהַלֵּל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום (שם כז א).—הִתְהַלֵּל בְּדָבָר: והתברכו בו גוים ובו יִתְהַלָּלוּ (ירמ' ד ב).

בַּיי' יצדקו וְיִתְהַלְלוּ כל זרע ישראל (ישע' מה כה). הבטחים על חילם וברב עשרם יִתְהַלָּלוּ (תהל' מט ז). מה תִּתְהַלֵּל ברעה הגבור חסד אל כל היום (שם נב ג). איש מִתְהַלֵּל במתת שקר (משלי כה יד). — ג) כמו פֻּעַל, שהללו אותו: שקר החן והבל היפי אשה יראת יי' היא תִתְהַלָּל (משלי לא ל). בשעה שעושה הקב"ה דין בקדושיו מתיירא ומתעלה ומתהלל (זבח' קטז:).

הַלֵּל, — מקור כמו שֵׁם, כנוי לשירי תהלה, ובפרט מזמורים שתחלתם הַלְלוּיָהּ: ויענו בְּהַלֵּל ובהודת ליי' כי טוב כי לעולם חסדו על ישראל (עזרא ג יא). והכהנים על משמרותם עמדים והלוים בכלי שיר יי' אשר עשה דויד המלך להדות ליי' כי לעולם חסדו בְּהַלֵּל דויד בידם (דהי"ב ז ו). קראו את ההלל אם גמרו שנו ואם שנו שלשו (פסח' ה ז). רביעי גומר עליו את ההלל ואומר הלל הגדול וכו' ילמה נקרא שמו הלל הגדול א"ר יוחנן מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה (גמ' שם קיח.). פסלו של מיכה עומד בבכי וישראל אומרים את ההלל (שם קיז.). באחד בניסן לא היה בו מעמד מפני שיש בו הלל וקרבן מוסף (תענ' כח:). שמונה עשר יום בשנה יחיד גומר בהן את ההלל (שם). שאין אומרים הלל על נס שבחוץ לארץ (מגי' יד.). — ומ"כ: ולא היה שחיטת פסחיהן מארכת בבדי קריאת שלש הללות (רש"י סוכ' נד:). וישובו (חיל יהודה המכבי) בתודות ובהללות (בריד ופליט מספ' החשמו' קובץ על יד ז). — וכנוי לארבע מיני הלולב: ענה טועני מיני הַלֵּלוֹת, היחידים לך יושב תהלות (הושע' יום א, ענה אתוים).

ג.הלל, ממנו ג.הֹלֵל, הוֹלֵלוּת, מְהוֹלָל.

ג.הלל, פ"ע, עת' תָּהֹל, תָּהֹלּוּ, — היה שוטה, משוגע, היה ליצן, ועשה מעשי שטות ושגעון וליצנות, thöricht, wahnsinnig s.; être fou; be foolish: אמרתי לַהוֹלְלִים אל תָּהֹלּוּ ולרשעים אל תרימו קרן (תהל' עה ה). לא יתיצבו הוֹלְלִים לנגד עיניך שנאת כל פעלי און (שם ה ו). כי קנאתי בַּהוֹלְלִים שלום רשעים אראה (שם עג ג).

— פועֵ' הוֹלֵל, יְהוֹלֵל,—עשהו להולל, עשהו לשוטה, zum Thoren machen; rendre qqu. sot; make foolish: מפר אתות בדים וקסמים יְהוֹלֵל משיב חכמים אחור ודעתם יסכל (ישע' מד כה). מוליך יועצים שולל ושפטים יְהוֹלֵל (איוב יב יז). כי העשק יְהוֹלֵל חכם ויאבד את לב מתנה

---

[1]) לפי המסורה בודאי פעל עבר עם הַ במקום אשר, אך קצת החדשים מפקפקים בזה ואומרים כי הוא בינוני במקום מְהֻלָּלָה.— [2]) יש אומרים שהכתיב המלא מעיד כי הכונה האמתית היתה הוּלְלוּ במקום הִילְלוּ.

(קהל' ז ז).—מְהוֹלָל, עי' זה הערך.

— התפו' הִתְהֹלֵל הִתְהֹלְלוּ, ·לְלוּ, יִתְהֹלֲלוּ, ·לְלוּ, — נהיו הוללים, משוגעים, עשו מעשי שגעון, כמו שעושה אדם בשכרות, **unsinnig werden; devenir fou; become foolish**: קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקיתה אתו את כל הגוים אשר אנכי שלח אותך אליהם ושתו והתגעשו וְהִתְהֹלְלוּ מפני החרב אשר אנכי שלח בינתם (ירמ' כה יה-יו). כוס זהב בבל ביד יי' משכרת כל הארץ מיינה שתו גוים על כן יִתְהֹלְלוּ גוים (שם נא ז). —וכמו"כ לענין המרוצה של הרכב בשעת מלחמה: עלו הסוסים וְהִתְהֹלְלוּ הרכב ויצאו הגבורים (ירמ' מו ט). בחוצות יִתְהוֹלְלוּ הרכב ישתקשקון ברחבות מראיהן כלפידם כברקים ירוצצו (נחו' ב ה). —ב) הִתְהֹלֵל בְּדָבָר, השקיע את עצמו בשגעון בדבר זה: כי ארץ פסילים היא ובאימים יִתְהֹלָלוּ (ירמ' נ לח). —ג) התחפש והראה א"ע כמו הולל, כמו משוגע, **sich unsinnig stellen; feindre la folie; to feign madness**: וישנו (דוד) את טעמו בעיניהם וַיִּתְהֹלֵל בידם ויתו על דלתות השער ויורד רירו אל זקנו ויאמר אכיש אל עבדיו הנה תראו איש משתגע למה תביאו אתו אלי (ש"א כא יד-יה).

*הַלָּלוּ[1], — מלת הרמז לזו"נ, כמו אלה שם, **jene; ceux-là; those**: ולא אמרו כל השיעורין ה ל ל ו אלא למצניעיהן (שבת צ א). כל מי שיש בו שלשה דברים ה ל ל ו הוא מתלמידיו של אברהם אבינו (אבות ה יט). לא יאמר אדם לחבירו העל לי פירות ה ל ל ו לירושלם לחלק (תוספתא שבי' ו כד). שופרות ה ל ל ו עקומות היו קצרין מלמעלה רחבין מלמטה מפני הרמאין (ירוש' שקל' ו א). למלך שזימן את עבדיו לסעודה וכו' אמר ה ל ל ו שקישטו את עצמן לסעודה ישבו ויאכלו וישתו ה ל ל ו שלא קישטו עצמן לסעודה יעמדו ויראו (שבת קנג.). אלו ואלו לדומה נמסרין ה ל ל ו יש להן מנות וה ל ל ו אין להן מנות (שם קנב:). כל אמות באמה בת ששה אלא ה ל ל ו שוחקות וה ל ל ו עצבות (ערוב' ג:). דפנות ה ל ל ו שרובן פתחים וחלונות (שם יא.). בני האדם דומים לעשבי השדה ה ל ל ו נוצצין וה ל ל ו נובלין (שם נד.). בני אדם ה ל ל ו אנשים של צורה הם (מו"ק ט.). בשעה שנכנסו עכו"ם להיכל ראו כרובים המעורין זה בזה הוציאן לשוק ואמרו ישראל ה ל ל ו שברכתן ברכה וקללתן קללה יעסקו בדברים ה ל ל ו מיד הזילום (יומ' נד:). ואבוקות של אור בידיהן וכל הלילה ה ל ל ו הולכים מצד זה וה ל ל ו הולכים מצד זה עד שעלה עמוד השחר (שם סט.). אין הדברים ה ל ל ו אמורים אלא לדברי ר"ע שהיה עושה חלוצה כערוה (יבמ' נב:). כתב לה פירות כסות וכלים שיבואו עמה מבית אביה לבית בעלה מתה לא זכה הבעל בדברים ה ל ל ו (כתוב' מז.). ה ל ל ו מתמוטטין ועולין וה ל ל ו מתמוטטין ואינן עולין (ב"מ עא.). הואיל וה ל ל ו אומרים כך וה ל ל ו אומרים כך האלולין מתעשרין לעצמן (בכור' נח.). מפני מה מעטתה בגריסין ה ל ל ו (דא"כ ו). הקוצין ה ל ל ו אינם לא מתנכשים ולא נזרעים מאליהן הן יוצאים (מד"ר בראש' מה). בשקיימו כל התנאין ה ל ל ו שהתניתי עמכם (שם ויקר' לה). אמרו לו בן עמרם ה ל ל ו מים ליונקי שדים או לגמולי חלב (שם במד' יט). אלו ת"ח שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה ה ל ל ו מטמאין וה ל ל ו מטהרין ה ל ל ו אוסרין וה ל ל ו מתירין ה ל ל ו פוסלין וה ל ל ו מכשירין (שם יד). הנטיעות ה ל ל ו אם את מכסה שרשיהם בשעת נטיעתן הן מצליחות (שם שה"ש, אל גינת). מפני מה לא הוכחתיך כל השנים ה ל ל ו (ספרי דבר' ב). כל הנלקט מזה מחולל על המעות ה ל ל ו (ב"ק סט.). כל מצות ה ל ל ו נוהגות בה (ערכ' לב:). כל השנים ה ל ל ו הוא יושב בארץ ישראל (מד"ר בראש' עו). מפני מה לא עשית עם הנשים ה ל ל ו כדרך שבני אדם עושים לנשים (אדר"נ יו). וה ל ל ו שנשמע שטבעו בים אעפ"י שאין מתירין נשותיהם הקרובין יורדין לנכסיהן (תשו' גאונ' מו"מ טז). אמר להם בני לא לכם אני אומר אלא לה ל ל ו שיצאו שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה (כיל' טו:). בלעם ודואג ואחיתופל וגיחזי אתה מוצא שה ל ל ו מפני דבור פיהם נתחייבו לגיהנם (תנחומ' מצורע א).

הַלְלוּיָהּ[1], — מלה נהוגה כעין פתיחה וחתימה למזמורי הלל להאלהות, **Halleluja alleluia**: הַלְלוּיָהּ הללי נפשי את יי' (תהל' קמו א). הַלְלוּיָהּ

---

[1]) עי' הערה לערך *הַלָּה.

[1]) מְחֻבָּר משתי המלים הללו יה. בקצת ספרים כתובה שתי מלים ובקצתם מלה אחת. וזו מחלקת ישנה, עוד בזמן התלמוד: רב ושמואל חד אמר הללויה וחורנה אמר הללו יה מאן דאמר הללו יה נחלק ואינו נמחק מאן דאמר הללויה נמחק ואינו נחלק (ירוש' סוכ' ג ח).

הללו את יי' מן השמים (שם קמח א). כל הנשמה תהלל יה הַלְלוּיָהּ (שם קנ ו).—' ומ"ל : אחרי מקראות תהלים ה ל ל ו י ו ת (הרוקח, סי' שסג).

הלם, ממנו יהֹלם, הֲלֹם, הַלְמוּת, יַהֲלִימָה, מַהֲלֻמָּה.

***הֶלֶם,** ש"ז,—שם"פ מן הָלַם, א) כמו הלמות, פטיש : כל הכלים שהם לצרך המשכן ויתדות החצר וכן ה ה ו ל מ י ם (ראב"ע שמות כז יט). — ב) הֹלם פעם, פעולת ההלימה בפטיש וכדומה,—נהוג בספרות החדשה.

הֲלֹם, — מלת תה"פ של המקום, א) כמו פֹּה, hier ici ; there : הגם הֲלֹם ראיתי אחרי ראי (בראש' טז יג). — ב) כמו הֵנָּה, אל המקום הקרוב אלי, hierher (par) ici; hither : ויאמר אל תקרב הֲלֹם (שמות ג ה). מי הביאך הֲלֹם ומה אתה עשה בזה (שופט' יח ג). וישאלו עוד ביי' הבא עוד הֲלֹם איש (ש"א י כב). ויאמר הכהן נקרבה הֲלֹם אל האלהים (שם יד לו). ויאמר שאול גשו הֲלֹם כל פנות העם (שם לח). ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הֲלֹם ואכלת מן הלחם (רות ב יד).—הֲלֹם וַהֲלֹם, כמו הנה והנה : ויראו הצפים לשאול בגבעת בנימן והנה ההמון נמוג וילך [1] וַהֲלֹם (ש"א יד טז). — וקצת במשמ' בענין זה : הנה כלכם בני ישראל הבו לכם דבר ועצה הֲלֹם (שופט' כ ז). — ובמשמ' עד מדרגה זו : ויבא המלך דוד וישב לפני יי' ויאמר מי אנכי אדני יי' ומי ביתי כי הביאתני עד הֲלֹם (ש"ב ז יח).

א·הָלַם, פ"ע, עת' יַהֲלֹם, יַהַלְמֵנִי,—הכה, הכיש בפטיש, בכשיל וכדומה, schlagen ; frapper ; to strike : ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים והָלְמָה סיסרא מחקה ראשו ומחצה והלפה רקתו (שופט' ה כו). אז הָלְמוּ עקבי סוס (שם כב). גפן שבמה בעלי גוים הָלְמוּ שרוקיה (ישע' טז ח). ויחזק חרש את צרף מחליק פטיש את הולם פעם (שם מא ז). ועת פתוחיה יחד בכשיל וכילפות יַהֲלֹמוּן (תהל' עד ו). הכוני בל חליתי הֲלָמוּנִי בל ידעתי (משלי כג לה). יֶהֶלְמֵנִי [2] צדיק חסד ויוכיחני (תהל' קמא ה). — והתלונן המליץ באגרתו : הלא לעיניך ה ל מ ו נ י לפרום ביום מנוחת קדש מַדי וכו' צוית להחריב בניני ובידיהם ה ל מ ו ה ו בכשיל וכילפות (אגר' מנחם ב"ס לר' חסדאי). ובקרדומות פעם ה ו ל מ י ם, פעם קוצצים כחוטבי עצים (ר"ת על דונש, כשיל וכילפות).—ואמר הפיטן : אבל אזרו גבורה יתירה, לַהֲלוֹם ראש ולקפוץ שדרה (קינ' לת"ב, התריסו).—יוּלווי : שוכן עד תשב באיתן, בבית המלכות הלום, לבנות בית גינת ביתן, רצוף ספיר יהלום, מלכי ארץ דיין שעתן, מתנים קמיו ה ל ו ם (ר"ש כר"ש, פזמונ', שוכן עד). — וּפָעוּל : יונה הֲלוּמָה, בכף אח ואמה, חדי בי רמה (סמא"ל, פזמ' למילה, ברית). מי יסמוך נופל ם הֲלוּמִים, מי יענה עניים ואביונים עגומים (שם, סלית' יוה"כ, מי יפתח). והוצאתם ביד רמה חזקה מלובשים כלי חמדה רקמים, ובים עברו כולם ויצאו ואויביהם במהלומות הֲלוּמִים (שם, פזמ' לפסח, תמים). — ובהשאלה, הָלוּם היין, שכור, שהיין כמו הלה אותו : הוי עטרת גאות שכרי אפרים וציץ נֹבל צבי תפארתו אשר על ראש גיא שמנים הֲלוּמֵי יין (ישע' כח א). —ואמר המליץ : ישתו יין אשר יגדל בארצם אך לא כ ה ל ו מ י יין לכבות בו נר אלהים שכל אדם (שבי"ע ב, טוגים). וידום המון קריה רק מפה ומפה נשמעו עוד זמרות ה ל ו מ י יין וקול ענות הצופים ושומרי העיר (א' מפו, אה"ל ז). — יוהפעל, הלם את עצמו ביין : כנרת שפירותיה מתוקים ושם הם ה ו ל מ י ם עצמם ביין (רש"י ישע' כח א). — ובמליצה במשמ' *דחק והכרית: שהחליק (אברהם) פטישו ו ה ל ם את כל באי עולם בדרך אחת למקום (מד"ר בראש' מד).

— נפע', *נֶהֱלַם, — שהלמו אותו : אז הלמו עקבי סוס בלתי מתעבר בענין נ ה ל מ ו (השרשים לריב"ג בזה השרש). התמידין על היין והם נ ה ל מ י ם בו (תשו' דונש על רסע"ג 175). שיתרוצץ האבר ו י ה ל ם מחמת הנפילה (רמב"ם בחיט' ט ה). — ואמר הפיטן : נאלמים נֶהֱלָמִים ביד כל מכה ומוחץ. נעצבים מוצבים במטרה לחיץ (סמא"ל, סליח' לו"ג, תי בכל). הצרים ההולמים ופתוחי בית ה' נ ה ל מ י ן (ספ' הגלוי לר"י קמחי כא.).

— פע', *הִלֵּם, בינ' מְהַלֵּם, מ ה ו ל ם, — שהלמו אותו בחזקה: חייכם נכונו ללצים שפטים ומהלומות לגו כסילים מהלמות מ ה ו ל מ ו ת אם נשבעתי שאיני מביא מבול של מים אני מביא מבול של אש וגפרית (אגד' בראש', ביהמ"ד ילינק ז).

---

[1] לפי ת"ע צ"ל : הֲלֹם במקום וילך, וכן החדשים. והקדמונים פרשו הלֹם זה במשמ' מקור מן פעל הלם במשמ' נשבר.

[2] מליצה קשה להולמה. יש מגיהים יהלמני צדיק וחסיד יוכיחני (Brüll's Jahrb. VII,83). ויש גוזרים שכל הכתוב משובש.

ב.*הֹלֶם, ממנו ב.*הֻלַּם.

ב.*הֻלַּם[1], עת' יְהֻלַּם, הֻלֹּם, לְהֻלְמוֹ, להולמו,—הלמה העטרה את ראשו, וכדומה, ישבה על ראשו בדיוק, שהראש מלא את חלל העטרה בדיוק, **anpassen : sich anschliessen ; s'appliquer ; to fit**: שביקש (אדוניה בן חגית כשמרד באביו) ל ה ו ל מ ו ולא ה ו ל מ ת ו (סנה' כא:). א"ר יהודה א"ר עדות הוא לבית דוד שכל הראוי למלכות ה ו ל מ ת ו וכל שאינו ראוי למלכות אין ה ו ל מ ת ו (ע"ז מד.). קלתה סל שיש לו מלמטה בית קבול ל ה ו ל מ ו בראשו ובית קיבול מלמעלה לתת בו פלך ופשתן (רש"י כתוב' עב:). לפי שהטבעת עדי היד והוא סובב מקיף באצבע מבלי הבדל בדרך שאינו נופל מן האצבע ולא דוחק אותו אבל ה ו ל מ ו (מלמ' התלמי' במד'). — *ובבגדים: ואחר כן הלבישוהו בגדים ה ה ו ל מ י ם אותו (שם, בהעלותך). של כהן גדול קרוי מצנפת מפני שלא היה יכול ל ה ו ל מ ה מפני הציץ אלא שנפה מלמעלה צניפה בעלמה ושל כהן הדיוט קרוי מגבעת מלשון גביעים שהיה ה ו ל מ ו לגמרי ונתקבל הראש תוך בית קבולם (פענח רזא, תצוה). — ובהשאלה, בדברים מפשטים, *הלם את המאמר, באר אותו היטב, ישב אותו לפי ענינו: אבל הפרשה הזאת אי אפשר ל ה ו ל מ ה למי שלא שמע בסתרי תורה (רמב"ן שמות לג יד). ומעיני לא יפלא כי נמצאו פסוקים רבים אשר לא ידעתי ל ה ל ו ם אותם בדרכים הנזכרים (ר"ע מן האדומים, מאור עינים ס). ולכן יש לדעת ולהבין כי כל זה וכיוצא בו אי אפשר ל ה ל מ ו ולישבו על אופנו כי אם בדרך ה' סלולה היא החכמה הנאמנה (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתרי תורה יט). דרוש התארים בה' יתברך הוא מהדרושים העמוקים אשר בחכמת האלהות וא"א ל ה ו ל מ ן אלא עם הסכמת חכמינו הקדושים (מנח' קנא' לר"י מפיסא 21). ואולם השטה הזאת לפי הנראה קשה ל ה ו ל מ ה ולא תסכים מכל צד לדברי הכתוב (קול יהודה, כוזרי א לז). — ובמשמע' *הסכמה וקבלה: שלא להתנהג בדרכי האמורי והם מעשים אשר לא י ה ל ם מהעיון הטבעי (מחמ' השכל לרא"ב ל:).

הַלְמוּת, ש"נ, — כלי כעין פטיש, כשיל יהלמו בה, **Hammer ; marteau ; hammer**: ידה ליתד תשלחנה וימינה לְהַלְמוּת[1] עמלים והלמה סיסרא מחקה ראשו (שופט' ה כו).

*הַלָּן[2], — מלת הרמז להמקום, כמו הַלְאָה, בפרט בנגוד לכאן, במאמר או פסוק בספר, וכיוצא בו: תלמוד לומר כי מצא בה ערות דבר ו ל ה ל ן הוא אומר על פי שנים עדים יקום דבר מה דבר האמור ל ה ל ן על פי שנים עדים אף כאן על פי שנים עדים (סוט' ו ג). שנאמר הלא המה בעבר הירדן וגו, ו ל ה ל ן הוא אומר ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה מה אלון מורה האמור ל ה ל ן שכם אף אלון מורה האמור כאן שכם (שם ז ה). נאמר כאן מטר ונאמר ל ה ל ן מטר מה ל ה ל ן מטר (במשמ' גשם) אף כאן מטר (מכי' בשלח ג ה). נאמר כאן נזיר ונאמר ל ה ל ן נזיר מה נזיר האמור ל ה ל ן עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שלפני נזירות וכו' (ספרי נשא כה). נאמר כאן עליה ונאמר ל ה ל ן עליה מה ל ה ל ן במקום מצוה אף כאן במקום מצוה (יבמ' ג:). מה ל ה ל ן ברוב שנים אף כאן ברוב שנים (חול' כא:). נאמר כאן ברכה ונאמר ל ה ל ן ברכה מה ברכה האמורה ל ה ל ן בעמידה אף ברכה האמורה כאן בעמידה (מד"ר במד' יא). נאמר כאן רבוע ונאמר ל ה ל ן רבוע מה רבוע האמור ל ה ל ן גבהו שנים מרחבו אף כאן גבהו שנים מרחבו (שם ו). כאן הוא עשה נשמת רוח ו ל ה ל ן הוא עושה נשמת נפש (שם ברא' לב).

א.*הֲלָנָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵלִין: כהן המקטיר את החלב עובר בלא תעשה הואיל וישנו בכלל ה ל נ ת אימורין (פסח' סג:). כל שישנו ב ה ל נ ה ישנו בשחיטה (רש"י שם.). כל שישנו בעבודות שלהן באזהרת ה ל נ ה ישנו נמי באזהרת חמץ (שם:). ה ל נ ת ד י ן (סנה' לז.). כאשר דן בית דין של מטה בלא ה ל נ ת ד י ן כאלו היה שכל האדם נבדל בפעל וכו' (כתה"ג למהר"ל מפרא"ג ב).

ב.*הֲלָנָה, ש"נ,—שה"פ מן הֵלֵן, התלונן: מה ה ל נ ת היה שם אלא הצידה שהוציאו בידם ממצרים ע'

---

1) לא נתברר מקורו. יש מדמים לו את הפעל ח ל ם a) בערב' וגם בעברית במשמ' הדביק. וגם השרש הלם b) משמש בערב' קצת במשמ' של דבק. אך אין כל זה מכון להמושג המונח בפעל הלם שלפנינו.

a) حلم b) هلم

---

1) קצת קשה משקל השמות המפשטות לכלי גשמי.

2) בארמ' הַלָּן.

להם ס"א סעודות ואכלו אותו ל"א יום ושלם אותו הבצק ובערב הלינו (מד"ר שמות כה).

הלעטה, ש"נ, — שה"פ מן הלעיט: ואיזו היא הלעטה כל שמאכילו מעומד ומשקהו מעומד ונותן מים בפני עצמן וכרשינין בפני עצמן (תוספתא שבת יח ג). המראה למקום שאינה יכולה להחזיר הלעטה למקום שיכולה להחזיר (גמ' שם קנה:). והמראה בבלי הלעטה ביד (שם). ונראה בעיני שהיה משפטם (של המלשינים) לאכול בבית המקבל דבריהם איזה הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימים ומעמידם על האמת ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצין (רש"י ויקר' יט יו). — ובהשאלה, יכנוי לשחד: מקבלי שוחד אוהבי הלעטות (ר' בחיי, תולדות).

הלפות, ש"נ, — שה"פ מן הלפת: הלפות והחרדה והבעתה (ר"א בדרשי, חותם תכנ', יבן).

הלצה, ש"נ מ"ר הלצות, — א) שה"פ מן הליץ: והענין אשר הוסיפו אליהו לא זכרו אחד מהם הוא אשר המשילו בהלצת המלאך ואמר שהענין המפורסם הידוע שהאדם יהלה עד שיגיע אל שערי מות ויתייאשו ממנו ואם יהיה לו מלאך שיליץ ויעתיר בעדו אי זה מלאך שיהיה תקובל הלצתו ועתירתו ויקוממו כשלונו וינצל החולה ההוא וכו' אבל לא יהיה זה תדיר ולא יהיה שם עתרה והלצה מדובקת לנצה (ר"ש א"ת, מו"נ ג כג). ההלצה אשר הליץ בעדי מעכ"ת (שו"ת פרח מטה אהרן קכב). שאפילו אחד מאלף מאותו מלאך עצמו יכול לפדות נפשו ממות בהלצתו (אוהב משפ' לאיוב לג כג). — ב) חכמת ההלצה[1], חכמת הדבור וההקש, Rhetorik: ההלצה מחשבת מה גוברת תשקוט אליה הנפש אם שתשער הסתירה (מלאכ' הגיון, הלגה). חקות ההלצה ומשפטיה (הקד' נופת צופים). אמר אריסטוטולים בראשון מההלצה שענין ההלצה הוא כח עומס על עצמו ההספקה האפשרית בכל אחד מענינים הנפרדים (שם א). ואם נאמר שתכלית ההלצה היא חכמה אשר בענינים המשתפים והמיוחדים נוהגת דבור מלא ושלם וכו' או שהיא מלאכה מסודרת להפיק הרצון או חכמת אמרות טהורות מזוקקות כאשר יגיד קוינטיליאנו שיוי' נתן לו לשון האנשים המורגלים המופלגים בהלצה (שם). כי הידיעה הזאת ישתמשו בה אנשי המחקר במופתיהם ויקראוה הלצה וקצתם יקראוה הקש (רשב"ל דורא"ן, הקד' חלק אלוה ממעל). — ובמשמ' משל ודמיון לא לפי פשוטו של דבר: מין ב' והיא חכמת ההלצה אצלם אשר היו מדברים ומליצים בהלצות זרות מעיני ההמון והיא נקראת חכמת המשלים וההלצות (דרך אמונה, ביכאגו א ג). וזה דרך הלצה ופשוטו ידוע (צרור המור, לך לך). כסות עינים כמו חכלילי עינים מיין והוא דרך הלצה (שם, ויקא). אבל ראוי שיודע שזה על דרך ההלצה ההמונית וכן מהשיתואר בו (בהאלהים) מן הכעס (אמונה רמה ב ב א). כמאמר בעל ההלצה, שנפשו לא מצא, מעולם מנוצחת, כי אם מבעל מלאכת אחת (ר"א בחור, הקד' חרוז' למס' המס'). ראיתי מגלה עפת בהלצה יפה (אגר' דופי הזמן). אם יהיו כל חכמי בעלי הלצה בכף מאזנים וכ"ת בכף שניה תכריע את כלם (שם). וכל זה הוא יפי המשל ועומק הלצתו (זכות אדם 19). והלצתו צועקת מול כל איש איננו בחכמות אל תקרב הלום (מתק שפתים 104). ואיך הפריז על מדותיו והבאיש את ריחו בהלצותיו (יש"ר מקנדיא, ברא"ש מצרף לחכמ'). — הלצת הגוף: כמה גדול כחן של מדברי צחות בצרפם נועם דבריהם אל האותות מעשה הרמיזות והקולות ותקון הפנים עם תנועות כל איברי הגוף על השיעור הראוי לכל דבר ודבר לפי התחלף טבעו עד שעל פי מרקו טוליאו היתה שומה קריאת החלק הזה מהרמיזות הלצת הגוף (קול יהודה, כוזרי ב עב). — ב) הלצה, חדוד: וראיתי שבאים אנשים ואומרים איזה דבר הלצה שקורין (ווערטיל) ואח"כ מתקבצים עליהם עוד איזה בני אדם עד שנעשה איזה קיבוץ ואומרים איזה דברי הלצות והם מחייכים ושוחקים (ספורי מעשיות להר"ן ק.). הנה בכבד ראש עניתני תשובתך הנמרצה, ותשכה כי כתבתי רק בדרך הלצה (יל"ג, לזק"ן).

הלצי, ת"ז, לנק' הלצית, מ"ר הלציים, הלציות, — א) מטבע ההלצה: והגזרות המולידות תולדות הכרחיות מופתיות או נצוחיות או הלציות או הטעיות או שיריות (כוזרי ה יב). וזהו טענתם ההלציית כי כמו שהשור הבר יעשה בזנבו כדמות חצי עיגול כן אילו העיגולים חציים לבד נגלים לנו לעולם (ר"א בר חייא, הוספ' ב). ובכאן הותר זה הספק ההלציי

[1]) עפ"י לשון הערבית ח'טאבה a).

a) خطابة

(רלב"ג, מלחמ' ה' ו א יח). — ב) בעל הלצה: וחז"ל פרשו אם זרחה השמש עליו שהוא דבור ה ל צ י י בדרך משל (ר"י אברבנאל, משפט'). ולכן שמה התורה והנביאים שרשים מה ע"ד הקבלה והביאור ה ה ל צ י י והנצוחיי (ר"א דלמידיגו, הקד' בחי' סדת). ואמנם (הדעת) החמשי הוא ה ל צ י י וזה שבהנחתינו יש מאין לא היה לו נושא יקבל החלוקה ממחוייב (אור ה', ר"ח קרשקש ג א ה). כל הדבורים הכתובים בסה"ק הם שלשה הא' הוא ספוריי וכו' והב' הוא ה ל צ י י כגון ישעיה ירמיה יחזקאל וכו' (מתק שפתים 29). ולמך הוכיח אתהן בדבור ה ל צ י י ושיר כדי שיכנסו דבריו בלבן (שם 31). ואחר כן אמרה (אביגיל) כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו זה הקיום אשר בו הוכיחה שראוי לו לבלתי השים אל לבו כי בטבעו הוא לשלם רעה תחת טובה והנה בכאן אחד מהיפויים ה ה ל צ י י ם ר"ל ההעתקה (נופ' צופ', מסיר ליאון א ז). וראוי שתדע כי כל אלה הם מופתים ה ל צ י י ם לקוחים על צד הקינה והאוננות ולא יולידו תולדה צודקת (אבן בועיז, קול בוכים ב ט). כמו שנודע מטיטוס שהיה ה ל צ י והגיוני מדבר במשלים והלצות (דרך אמונה, ביכאגו ג). והנה עלה בידינו מכל מה שאמרנו ש ה ה ל צ י י מבני אומתנו ראוי שיקח הקדמותיו ממה שנמצא כתוב בספרים האלה התוריים (נופ' צופים, מסיר ליאון ב יז). יען יצטרך ה ה ל צ י לפעמים לבאר דבר יותר מועיל מדבר יתחייב המצא אצלו המקומות והמשקולות אשר בהם ישקל היות הדבר יותר מועיל ויותר משובח (שם ב יו). ובזה השתבשו החכמים ה ה ל צ י י ם מאומתנו ר"ל המעיינים בפשט התלמוד (ר"י אבן גרונדי, באור לאיוב). וחשיבני דבר אם תוכל אך בתשובה ולא בחלוקים ומשלים זקול דברים כמנהג ההגיוניים ו ה ה ל צ י י ם (ר"י מודינא, ארי נוהם ל).

***הַלְקָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִלְקָה: בן בביי (היה ממונה) על ה ה ל ק א ה ברצועה (פי' המשני' לרמב"ם, שקל' ה א). ולא תמנע ממנו (מבנך) בכל יום ה ל ק א ה וכו' ואם תראה שלא יועיל בו ה ל ק א ה עזוב אותו (א"ב של ב"ס) מה הזהב צריך ה ל ק א ה אף הנער צריך ה ל ק א ה (שם).

***הִלְקוּט**, ש"ז, מ"ר הִלְקוּטִים, — במלאכת הנתוח של רפואה כעין ציצים שנשארים בבשר אחרי שעשו נתוח בהם: וכשחותך את הערלה יש שמשתיירין ציצין בעיקר עטרה וכו' שהציצין עצמם נקראי' ה י ל ק ו ט י ן (תשו' גא' קדמ', דוד קסל, סי' פח).

א.*הִלְקֵט[1], פ"י, — הִלְקֵט את העוף, הכריח אותו שילקט בלשונו, במקורו, ובהרחבה הכנים אכל לתוך מקורו: ואין ממרים את העגלים אבל מלעיטין ו מ ה ל ק ט י ן לתרנגולין (שבת כד ג). מ ה ל ק ט י ן לאווזין ולתרנגולין וליונה הרדסייאות ונותן להם מים (תוספתא שם יח ד).

ב.*הִלְקֵט[2], פ"י, — במלאכת נתוח של רפואת, חתך את ה ה ל ק ו ט י ם: מ ה ל ק ט י ן את המילה ואם לא ה י ל ק ט ענוש כרת (שבת קלג:). — נתפ', *נִתְהַלְקֵט, — נחתכו ההלקוטים: וכשחותך את הערלה יש שמשתיירין ציצין בעיקר עטרה שכשנוטל אותם עטרה מ ת ה ל ק ט ת ויוצא אותו הזיז (תשו' גאו' קדמ', דוד קסל, סי' פח).

***הַלְקָשָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן הִלְקִישׁ: שמא אמרתי להכנים אתכם לארץ והלקשתי אתכם שאין מאפליה אלא לשון ה ל ק ש ה (מד"ר במד' כג).

***הַלְשָׁנָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִלְשִׁין: וראובן טען איך קודם זה גיזם ואיים שיעשה לו ה ל ש נ ה ומראה עדים כשרים בזה (שו"ת בנימין זאב תא). הנה באה ונהייתה מאתם תצא אש ה ל ש נ ת ם ביד רמה בהוציאם הרבה כספים על יד אויבי ישראל (אגר' ר' אבר' היכיני לנתן העזתי). ובזה ובכל כיוצא באלה ה ה ל ש נ ו ת והמסיריות הביאוהו לסכנה גדולה ועצומה (שו"ת מהרשד"ם יו"ד עו). שראינו את כל תוקף המסירות ו ה ה ל ש נ ו ת שעשו והביאו אותנו במצור ובמצוק (שו"ת מהרי"ט א יד). שהם (הקדושים) מסופקים וכו' והולדת הבנים הם אסורים ודאים וחמורים ו ה ה ל ש נ ו ת והרדיפות הן

---

[1]) פרשו בגמ' (שם קנו.) בפרוש מלשון לקיטה, שאמרו שם: ודלא לקיט בלישניה מהלקיטין ליה. ע"כ. והנה היה הדין נותן לאמר בעבר' מלקיטים, אך נשארה ההא נראה ויוצאת בהברה מפני שנתיחד לפעל מיוחד בפני עצמו.

[2]) אמר רה"ג (תשו' גא' קדמ', דוד קסל, סי' פח). וז"ל: אלא שאין אנו רואין הילקוט מלשון לקיטה וכו' ומדמי לן מהלקטין עושין אותה כהילקט וכו' ופירוש הילקט כמו זיז יוצא וכו' וכשחותך את הערלה יש שמשתיירין ציצין בעיקר עטרה שכשנוטל אותם עטרה מתהלקטת ויוצא אותו הזיז וכו' שהציצין עצמם נקראין הילקוטין ונטילתן אפשר דנק' הילקט ודברים אלו מסברא דילן אינון ולא מפי השמועה. ע"כ. וכן רב שלום גאון (כתב' הגא' מר"י טוב עלם).

איומים וגזומים ואין ספק מוציא מידי ודאי (שו"ת שמש לדק' כ ו). שהזיקו לאחים מאטו בהלשנותם והמסייעים אותם לעבירה זו עתידין ליתן את הדין (שו"ת ר"י לאטש 143). כשהיתה עגלה מוכנת לנסיעת נתהווה עליו הלשנה ונצרך לילך להקריין והוא הערכאות (זכרון טוב, מעבדות הלדיק ו).

הֵם[1], הָהֵם, בָּהֶם, וָהֵם[2], כָּהֵם, כָּהֶם, לָהֶם, שֶׁהֵם, מֵהֶם, — מלת הגוף לנסתרים, הרבים מן הוא, sie; eux; they, ותשמש בכל השמושים ובכל הדרכים שמשמשת המלה הוא: ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירמים הֵם (ברא' ג ז). ויאמר את אחי אנכי מבקש הגידה נא לי איפה הֵם רעים (שם לז יו). ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ (שמות יד ג). מזה ומזה הֵם (הלוחות) כתבים (שם לב טו). למען נסות בם את ישראל השמרים הֵם את דרך יי' (שופט' ב כב). ויאמרו בני בנימן נגפים הֵם לפנינו כבראשנה (שם כ לב). ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך היו לפני יי' אתה וָהֵם ואהרן מחר (במד' יו יו). אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו ולא ימתו גם-הֵם גם אתם (שם יח ג). ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם-הֵם חרטמי מצרים בלהטיהם כן (שמות ז יא). ואת מתכנת הלבנים אשר הֵם עשים תמול שלשם תשימו עליהם (שם ה ח). ומלאו בתי מצרים את הערב וגם האדמה אשר הֵם עליה (שם ח יז). והשכתי מעלי את תלנות בני ישראל אשר הֵם מלינם עליכם (במד' יז כ). ויהי הֵם מריקים שקיהם והנה איש צרור כספו בשקו (ברא' מב לה). הֵם יצאו את העיר לא הרחיקו ויוסף אמר לאשר על ביתו קום רדף אחרי האנשים (שם מד ד). הֵם עם האבן הגדולה אשר בגבעון ועמשא בא לפניהם (ש"ב כ ח). ויצאו הֵם וכל מחניהם עמם (יהוש' יא ד). — ובפרט להבליט את הגוף ולמעט אחרים: בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכל וממרא הֵם יקחו חלקם (ברא' יד כד). לא תאספון לתת תבן לעם ללבן הלבנים כתמול שלשם הֵם ילכו וקששו להם תבן (שמות ה ז). הֵם המדברים אל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל ממצרים (שם ו כז). כאשר מריתם פי במדבר צן במריבת העדה להקדישני במים לעיניהם הֵם מי מריבת קדש (במד' כז יד). — וכמו מלת הקשר בין הנושא והנשוא: אלה הֵם בני ישמעאל (ברא' כה יו). מקנהם וקנינם וכל בהמתם הלוא לנו הֵם (שם לד כג). שלשת השרגים שלשת ימים הֵם (שם מ יב). ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד באי אליך מצרמה לי הֵם (שם מח ה). הנפלים היו בארץ בימים הָהֵם וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם (שם ו ד). ויהי בימים הָהֵם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלתם (שמות ב יא). ויהושע בן נון וכלב בן יפנה חיו מן האנשים הָהֵם ההלכים לתור את הארץ (במד' יד לח). — ועם בכל"מ, בכל המשמעות של שמושי בכל"מ: והרעב היה על כל פני הארץ ויפתח יוסף את כל אשר בָּהֶם וישבר למצרים (ברא' מא נו). ויקרא בָהֶם שמי ושם אבתי (שם מח יו). את כל עבדתם אשר עבדו בָהֶם בפרך (שמות א יד). לא נשאר בָּהֶם עד אחד (שם יד כח). ואחרי הגוים אשר סביבתם אשר צוה יי' אתם לבלתי עשות כָּהֶם (מ"ב יז טו). וכנרות ונבלים לשרים ולא נראו כָהֵם לפנים בארץ יהודה (דהי"ב ט יא). כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח כָּהֵם יוקשים בני האדם (קהל' ט יב). ויוסף יי' אלהיך אל העם כָּהֵם וְכָהֵם מאה פעמים (ש"ב כד ג). ויעשו (אדם וחוה) לָהֶם חגרת (ברא' ג ז), ר"ל לעצמם. ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה ובנות ילדו לָהֶם (שם ו א). את בנתם נקח לנו לנשים ואת בנתינו נתן לָהֶם (שם לד כא). — *ועם יחס שאליו כפול: קרא להם לבניו (ספרי, ואתחנן לא). ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם (ברכ' ג.). ואמר להם לתלמידיו צאו וחשבו (שבת ג.). —ועתה לא יבצר מֵהֶם כל אשר יזמו לעשות (ברא' יא ו). מאת הגוים אשר סביבתיכם מֵהֶם תקנו עבד ואמה וגם מבני התושבים הגרים עמכם מֵהֶם תקנו וממשפחתם אשר עמכם (ויקר' כה מד-מה). — שֶׁהֵם: טובים היו חללי חרב מחללי רעב שֶׁהֵם יזבו מדקרים מתנובות שדי (איכה ד ט). הסבי עיניך מנגדי שֶׁהֵם הרהיבני (שה"ש ו ה). כמו להם

---

[1]) בערב' הֻם a), בארמ' הִמּוֹ, הִמּוֹן, ועי' עוד לקמן הערה לערך הֵמָּה. — [2]) וז"ל דה"ט: סימן הֵם והֵם: הֵם בכל מקום (קמץ קטן) בשתי נקודות וכשיצטרף לו ארבע אותיות בשל"מ בשלש נקודות מצויות בָּהֶם שֶׁהֵם לָהֶם מֵהֶם וכשיצטרף עמו ג' אותיות הכ"ו קרויות בשתי נקודות מצויות הָהֵם כָּהֵם וָהֵם חוץ מן אחד במקרא מיוחד לבלתי עשות כָּהֶם (מ"ב יז טו). ע"כ. ולא בארו המדקדקים טעם שנוי זה. ועי' במבוא, דקדוק שמות הגוף.

a) هم

ומים שאי אפשר בלא הם וכו׳ שגם אם לא בראם יכולין העולם לחיות בלא הם שלא בראם כי אם לתענוג (תוספ׳ ברכ׳ לז.).

המה[1], ההמה, כהמה, מהמה,—מלת הגוף לזכרים נסתרים, כמו הם, ומשמשת בכל שמושי הם: במשך היבל המה יעלו בהר (שמות יט יג). נתונם נתונם המה לו מאת בני ישראל (במד׳ ג ט). ככל המעשים אשר עשו מיום העלתי אותם ממצרים ועד היום הזה ויעזבני ויעבדו אלהים אחרים כן המה עשים גם לך (ש"א ח ח). את תלנות בני ישראל אשר המה מלינים עלי שמעתי (במד׳ יד כז). ויבאו כל החכמים העשים את כל מלאכת הקדש איש איש ממלאכתו אשר המה עשים (שמות לו ד). ותרמות לבם המה מתנבאים לכם (ירמ׳ יד יד). הנה המה אמרים אלי איה דבר יי׳ יבוא נא (שם יז יח). עד אשר יניח יי׳ לאחיכם ככם וירשו גם המה את הארץ (יהוש׳ א טו). ויראו את צררות כספיהם המה ואביהם וייראו (בראש׳ מב לה). הבקר אור והאנשים שלחו המה וחמריהם (שם מד ג). והפיצותים בגוים אשר לא ידעו המה ואבותם (ירמ׳ ט טו). המה נשיהם ובניהם ובנתיהם (שם יד טז). המה עם בית מיכה והמה הכירו את קול הנער הלוי (שופט׳ יח ג). המה מיטיבי את הבית והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נסבו את הבית (שם יט כב). המה יורדים בקצה העיר ושמואל אמר אל שאול (ש"א ט כז). אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם המה הגברים אשר מעולם אנשי השם (בראש׳ ו ד). וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע המה יבאו שמה (דבר׳ א לט). המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את יי׳ ויקדש בם (במד׳ כ יג). המה ישאו קולם ירנו בגאון יי׳ צהלו מים (ישע׳ כד יד). יבשו רדפי ואל אבשה אני יחתו המה ואל אחתה אני (ירמ׳ יז יח). ישבו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם (שם טו יט). והלחת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים (שמות לב טז). כלם אנשים ראשי בני ישראל המה (במד׳ יג ג). הלא המה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש (דבר׳ יא ל). באו אלי האנשים ולא ידעתי מאין המה (יהוש׳ ב ד). ויאמרו האנשים ההמה אליו אנחנו טמאים לנפש אדם (במד׳ ט ז). עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו (מ"ב יח ד). והיה לבתים לבדים לשאת אתו בהמה (שמות ל ד). וכל איש חכם לב אשר נתן יי׳ חכמה ותבונה בהמה לדעת לעשת את כל מלאכת עבדת הקדש (שם לו א). על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו (חבק׳ א טז). ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה (ירמ׳ לו לב). יהיו משלכים בחוצות ירושלם מפני הרעב והחרב ואין מקבר להמה (שם יד טז). ומאתות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה (שם י ב). ויתר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגעת בשר (קהל׳ יב יב). — ואמרו לפעמים המה גם לנק׳ [1]: ותשב נעמי ורות המואביה כלתה עמה השבה משדי מואב והמה באו בית לחם (רות א כב). ששים המה מלכות ושמנים פילגשים (שה"ש ו ח). וארא והנה שתים נשים יוצאות וכו׳ ואמר אל המלאך הדבר בי אנה המה מולכות את האיפה (זכר׳ ה י).

המה, ממנו המה, המיה, יהמיון, המון, יהמוני, יהמונות, יהמוניות.

המה, פ"ע, המיתי, המית, יהמה, המו, נהמה, יהמו, — השמיע קול עבה וגם מתוך החזה, כמו הקול שמשמיעים קצת בעלי חיים בפרט ברגזם, כמו הדב,

[1]) בנקוד האשורי המה רפה (מלנ"א 125). בערב׳ של מצרים הימא a), וגם הימא b). בירוש׳ בדבור ההמוני הים c) (L. Bauer, Palast. Arab. § 50). לפי דעת ברט (AJSL XXII, 197), נקוד המה הוא פעולת ההקש של מלת הגוף לנק׳ נסתרת הנה, עי׳ זה הערך. וכבר מנה בטכר (Bö. § 861) ומצא כי בכלל הם והמה מצויים בשוה בתנ"ך, הם רס"ח פעם והמה רפ"ה פעם. אבל בפרטם יש הבדל בין הספרים, הם: בראש׳ יח פעם, שמות יח, ויקר׳ יח, במד׳ כג, דבר׳ יז, יהוש׳ ז, שופט׳ יו, שמוא׳ יא, מלכ׳ מו, עזר׳ א, נחמ׳ י, דה"י כג, אסת׳ ג, תרי עשר י, ישע׳ ח, ירמ׳ יה, יחזק׳ ח, תהל׳ ג, שה"ש א, משלי ו, איוב א, קהל׳ ג, דני׳ ב. — המה: בראש׳ ד פעמ׳, שמות ד, ויקר׳ א, במד׳ י, דבר׳ ה, יהוש׳ ו, שופט׳ ה, שמוא׳ כג, רות א, מלכ׳ יה, נחמ׳ ז, דה"י כא, אסת׳ א, תרי עשר כג, ישע׳ יב, ירמ׳ נב, יחזק׳ נה, תהל׳ כה, שה"ש א, משלי ד, איוב ג, איכ׳ א, קהל׳ ג. — מרשימה זו נראה כי במליצה הפשוטה השתמשו יותר בהמלה הקצרה הם וביותר נשגבה יותר בהמלה המה, ובכלל השתמשו בהמלה המה יותר במקום שרצו להדגיש יותר את הגוף.

a) هما b) هُمّا c) هُمّ

[1]) וכן בערב׳ בקצת מקומות בדבור ההמוני כמו במצרים (Spita § 32, Brock. Grr. 305).

וגם קולות שאון של לא בע"ח כמו הים בהתגעשו, וכדומה, brummen ; mugir ; to growl : הָמוּ גוים מטו ממלכות נתן בקולו תמוג ארץ (תהל' מו ז). נֶהֱמֶה כדבים כלנו (ישע' נט יא). ישובו לערב יֶהֱמוּ ככלב (תהל' נט ז).—והיונים: כיוני הגאיות כלם הֹמוֹת (יחזק' ז יו). — ולשאון גלי הים: אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו ויתגעשו ולא יוכלו וְהָמוּ גליו ולא יעברנהו (ירמ' ה כב). וְהָמוּ גליהם כמים רבים (שם נא נה). קולם כים יֶהֱמֶה (שם ו כג). רגע הים וַיֶּהֱמוּ גליו (שם לא לה). יֶהֱמוּ יחמרו מימיו (תהל' מו ד). הוי המון עמים רבים כַּהֲמוֹת ימים יהמיון (ישע' יז יב). — וקול שופר ושאון גדול של עם רב בחלל האויר וכדומה: וישמע יואב את קול השופר ויאמר מדוע קול הקריה הוֹמָה (מ"א א מא). — ולקול כלי נגון הדומה לזה, ובהשאלה להמעים, להלב: על כן מעי למואב ככנור יֶהֱמוּ (ישע' יו יא). על כן לבי למואב כחללים יֶהֱמֶה ולבי אל אנשי קיר חרש כחלילים יֶהֱמֶה ולבי אל אנשי קיר חרש כחלילים יֶהֱמֶה (ירמ' מח לו). — ולקול אנחה מפני צער ויגון: הֹמֶה לי לבי לא אחרש כי קול שופר שמעתי (ירמ' ד יט). ערב ובקר וצהרים אשיחה וְאֶהֱמֶה וישמע קולי (תהל' נה יח). מה תשתוחחי נפשי ומה תֶּהֱמִי עלי הוחילי לאלהים (שם מב יב).— הָמוּ לו, הָמוּ עליו המעים, לרגש החבה וכלות הנפש שמרגיש אדם לזולתו, מפני רחמים, מפני חבה, וכיוצא בזה: הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד על כן הָמוּ מעי לו רחם ארחמנו (ירמ' לא כ). דודי שלח ידו מן החור ומעי הָמוּ עליו[1] (שה"ש ה ד), ועי' המי. — *הָמָה לדבר, משתוקק אליו, עי' בבנין פֻּעַל: שהמו אחרי המוני המוניות (מד"ר שה"ש, כרס). שהמו אחרי הבעל ולפיכך באו עליהם המונים שהמו אחריהם המוני מלכים (שם). ענו ושפל רוח בלתי הומה אחרי התאוות והכבודות (ר"י אלברגלוני, נחל' אבות ו). הגויים שלא ידעו את השם ולא קראו בשמו והמה הומים אחרי הבלי העולם וישימו תכליתם בקנין העושר (הוא, זכת פסת, צפון). שלב האדם הומה אחר ההבל (לידה לדרך, ר"מ כר זרת א ה). — והומה לקראת: באר מים חיים בתוכו להשקות ממנו כל איש אשר צמא ולקראתו הומה (ר"י מפיסא, מנח' קנא' יו). — ועם פעל אחריו: קודם ראותי את פניך הייתי הומה למצא איש כמוך וכו' ועתה נכפלה המייתי וכו' כי אהמה ללמוד (בן המלך והנזיר יו). משם (מארץ משך) יבאו הסוסים האבירים הזמים ומתאוים אל הנקבה (ברכי רד"ק, משך, בכס רלב"ע). ומי שהוא אוהב יין ויהיה הומה להתענג בהם לא יעשיר (רלב"ג, משלי כא).— יוהמה על דבר: כן החושק ההומה על חשוקו השמועה עליו תשקיט המיית לבבו (מלמ' התלמי', בצלח). כי טבע האדם שהוא הומה מאד על סתריו עד שיגלה אותם (שם, תולדות). ולכן נמנע מגזל ועריות ושפיכות דמים כי לא היו טבעיו רותחים ולא הומים על המשגל ורציחות ובלעם היה בו ההפך כי מזגי אבריו השרשים היו חמים מאד ולכן המו טבעיו עליו והיה איש משתלח אל העבירות (הוספ' לתנמ' סנפ' מה:).

— פע', *הֻמָּה אחר דבר, — השתוקק והתאוה לו: שכל מי שהומה ומהמה אחרי תורה ותלמוד אין לו מה הנאה יש לו (מד"ר ויקר' כב). שכל מי שהוא מהומה ומהמה אחר הממון וקרקע אין לו מה הנאה יש לו (שם, קהל' ה ט).

—פע', *הָמָה, בינ' מְהֻמֶּה, מְהֻמֶּה, מהומה, — השתוקק והתאוה, בהול: מתוך שמהומה לביתה לא בדקה (נדה ה.). מתוך שמהומה לביתה אינה מכנסת לחורין ולסדקין (שם). שכל מי שהוא מהומה ומהמה אחר הממון וקרקע אין לו מה הנאה יש לו (מד"ר קהל' ה ט).

הֶמֶה, ש"נ, ככנ' הֶמְהֶם, — נרדף עם המון: החמס קם למטה רשע לא מהם ולא מהמונם ולא מֶהֱמֵהֶם[1] ולא נה בהם (יחזק' ז יא).—ואמר הפיטן: בהם ארובות נתק, וימח המונם ומהמהם, הצפין תמים בנרתק, כי נמצא בן מנהם (עבוד' לרסע"ג, קובץ מעש' גא').—ומצוי השמוש בדבור זה במשמ' לא מהם ולא מכל מה ששיך להם: שונאי חנם הוציאו עלי דבה רעה כזו באמרם שאני חולק גם על הקדמונים וכו' לכן אינני חושש מהם ומהמהם אבן מחויב אני להוציא מדעתו שלא יכשל בחשד חנם (שאל' יעבץ ב כא). ולא ימס דונג לבבך מהם ומהמונם ומהמהם (בו"ח תורת אמת, הקד' נכד המחב'). בן אדם מהר המלט מהם, ובל תלחם במנעמיהם, לא מהם ולא מהמהם, כי אף יי' חרה בהם (תוכח' מוסר, עור' הכבלי א).

---

1) בקצת ספרים לְדוֹדִי.

1) אין ספק בדבר כי כל כתוב זה הוא משובש, וכבר התלבטו הקדמונים והאחרונים בפרוש צרוף המלים האלה ובפרט בפרוש מלת מהמהם, ולא עלה בידיהם כלום. עכ"פ לפי הנוסח המקובל פרשו רוב הקדמונים במשמ' המון, ויש שפרשו במשמ' קול שאון. ועי' עוד ערך *הֶמְהֶם.

הֶמְהֶם, — כמו הֵם, לכפל ולנחץ: וכבר כפלו הם לרבות ולנחץ באמרו ולא מ ה מ ה ם [1] (הברע' לריב"ג, הס).

המולה, — עי' המלה.

המון, ש"ז, מ"ר המונים, — א) קול שאון, כמו של גשם, של שיר, של המון רב, Geräusch ; bruit noise : עלה אכל ושתה כי קול המון הגשם (מ"א יח מא). לקול תתו המון מים בשמים (ירמ' י יג). הסר מעלי המון שריך וזמרת נבליך לא אשמע (עמו' ה כג). אכן לשקר מגבעות המון הרים (ירמ' ג כג). והשבתי המון שיריך וקול כנוריך לא ישמע עוד (יחזק' כו יג). —ואמר בן סירא: מכנסים כתנת ומעיל ויקיפהו פעמונים ורמונים ה מ ו ן סביב לתת נעימה (ב"ס גני' מה ח-ט). ואלו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כ ה מ ו ן גליו (תפל' נשמת). — ואמר המשורר: שואל שלומי קרב נא ושמע כמו ים ה מ ו נ י, אם יש לבבך כשמיר ירך לרוב דראוני (תלונה לרשב"ג, נחר). —וקול צעקה: וישמע עלי את קול הצעקה ויאמר מה קול ההמון הזה (ש"א ד יד). קול המון בהרים דמות עם רב קול שאון ממלכות גוים נאספים (ישע' יג ד). הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון (שם יז יב). והיה כחלום חזון לילה המון כל הגוים הצבאים על אריאל (שם כט ז). כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רעים מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה (שם לא ד). משביח שאון ימים שאון גליהם והמון לאמים (תהל' סה ח). וקול דבריו כקול המון (דני' י ו). שלש קולות הולכין מסוף העולם ועד סופו ואלו הן קול גלגל חמה וקול ה מ ו נ ה של העיר וקול נשמה בשעה שיוצאה מן הגוף (יומ' כ:). — ואמר המשורר: ונהר מי שחו כבדלח לטהר, על עפרות זהב יחצה לב היער, וכרעם אדיר סאן משמי זהר, משק המונו מערוץ כפים יער (יל"ג, אדו"מ א). —ובהשאלה, המון המעים, רגשתם: איה קנאתך וגבורתך המון מעיך ורחמיך אלי התאפקו (ישע' סג יה). — ב) קהל אנשים רבים יחד, Menge ; foule multitide : הראית את כל ההמון הגדול הזה (מ"א כ יג). הנם ככל המון ישראל אשר תמו (מ"ב ז יג). והיה כאבק דק המון זריך וכמץ עבר המון עריצים (ישע' כט ה). והשבתי את המון מצרים ביד נבוכדראצר מלך בבל (יחזק' ל י). בן אדם נהה על המון מצרים והורדהו (שם לב יח). ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין ואת רכבו ואת המונו ונתתיהו בידך (שופט' ד ז). לכן גלה עמי מבלי דעת וכבודו מתי רעב והמונו צחה צמא (ישע' ה יג). וקברו שם את גוג ואת כל המונה (יחזק' לט יא). הנני נתן לנבוכדראצר מלך בבל את ארץ מצרים ונשא המנה ושלל שללה (שם כט יט). — ואמר המשורר: ענה בי יגוני, ביום מות שר ה מ ו נ י, והחשיך את עיני (ר"מ דרעי. לקו"ק לח). והמות יעולל את המונם כסלסלות וילקט הנזרים (ר"י חריזי, הענק ג). גם הארצות יקראו אל שכניהם המונכם מחרת נקיא (שם). —ומ"ר: המונים המונים בעמק החרוץ כי קרוב יום יי' בעמק החרוץ (יוא' ד יד). אמר להם הקב"ה (למצרים) אתם עשיתם ה מ ו נ י ם על בני אף אני אעשה עליכם עוף השמים וחיות הארץ ה מ ו נ י ם (מד"ר שמות יא). שהמו אחר הבעל ולפיכך באו עליהם ה מ ו נ י ם שהמו אחריהם (שם שה"ש, כ"ס). בחרבות גבורים אפיל המונך עריצי גוים כלם (יחזק' לב יב). חרב נתנה משכו אתה וכל המוניה (שם כ). — ואמר הפלסוף: (אני מאמין) בכל מה שבא בתורה ובספרי בני ישראל אשר אין ספק באמתתם בעבור פרסומם והתמדתם והגלותם ב ה מ ו נ י ם גדולים (כוזרי א ד). —ואמר הפיטן: איכה הגת בהגיונך, להדוף ביד הוללים המוניך (קינ' לת"ב, איכה אלת). על הנבעות שאי קינה ותמרור וגם נהי בקול רם אשר הכו המוניך (שם, ציון תקונני). מן המצר קראתיך בשנוני, דלגת קץ והושעת המוני (יולר שבת ב אחה"פ). -- ומ"ר *ה מ ו נ ו ת : מה היה דבר בלעם אמר להם אפילו אתם מכניסים כל ה מ ו נ ו ת שבעולם לא אתם יכולים להם (ספרי מטות קנז). — ולא בהם ולא בהמונם, ר"ל כלל וכלל לא: והרבה בהם דברים לאין שיעור ואין לי צורך בהם ולא ב ה מ ו נ ם (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ה ג). — המה והמוניהם, ר"ל והדומים להם, והנמשכים אחריהם: וכן שאר הפילוסופים המה ו ה מ ו נ י ה ם (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 15). — והתיחד בפרט לההמון הפשוט, בנגוד להמשכילים, החכמים, החשובים והנכבדים: אחד מהם מה שיבינוהו ה ה מ ו ן ; והשני מה שיבינוהו היחידים וכו' (הרקמה שער ו). ויהיה שם ל ה מ ו ן בלומר לפחותים מבלתי מיוחדים (מו"נ א יד). וזה השיעור ספיק לקטנים ו ל ה מ ו ן בישוב דעותיהם (שם לה). כי כל מה

[1] אעפ"י שבודאי אין זה פרוש המלה מֶהֱמֶהֶם שבכתוב, מ"מ בעצם הדבר דעת ריב"ג מכרעת שנוכל לאמר ה מ ה ם בעבר' לנחץ למלת הגוף.

שידמהו ההמון חסרון או אי אפשר לציירו בחק השם יתעלה (שם מז). הרבה פעמים יעלה בלב ההמון שהרעות בעולם יהיו יותר מן הטובות (שם ג יב). שאין בטבע ההמון לסבול השגת העניין ההוא כפי מה שהוא (שם כח). וזה העניין גם כן לא יפורסם להמון (שם א נט). ההמון אינם יכולים להבין אותם הענינים וכו' כי מעט מזעיר הוא מה שישכילו מהם ההמון (פי' המשנ' לרמב"ם, חגי' ב א). ולפי שאין המון העולם מכירין רוב המינין (של הזרעים) טוב ליזהר מכולם (סמ"ג, לאוין רעט). אנשי זה החלק הם המון העם אשר אין להם עיון שכלי והם רוב העולם (המעל' לרש"ט פלקיירא ג). גם הרבה תלמידי חכמים עם ההמון עם במנהג זה (בו"ת תרומ' הדשן א).— זאמר המליץ: וכבר ידעתי ההמון ושיחו כי הוא אל כל רוח ינוד כמו נוד הקנה במים (ליטריס תהלה). אם רוח ההמון יעלה עליך איש דעת עבודתך אל תנח כי מה הוא ההמון (דביר למא"ג, התוכן והשמש). — ומ"ר: והוא (הבורא) שוכן בתוך רצויו מהמוני בני אדם (כוזרי א ד). מה שיאמרו המוני העמים הסכלים כיון שישב מדרכו שהיה הולך או צבי הפסיקו וכו' לא ירויח היום או שום מקרה רע יבואהו (ס' החנוך, מלוה רמט). — "ההמון מן, הרוב מן: ההמון מן המעברים קראוהו עיגול ואמרו שכן חוזר הקביעות של השנים לעולם (הלבוש, או"ת תכח). — ובמשמ' מספר רב: כי אב הֲמוֹן גוים נתתיך (בראש' יז ה). וישאל הֲמוֹן נשים (דהי"ב יא כג). כי אין קץ להמון הכסף ולזהב ולאבנים אשר בו (במקדש) כי אין מספר (יוסיפון יו). וגם אלך בהמון אניותי בתוך הארץ (שם סד). כאשר תראה איש חלוש צעיר הגוף ולפניו זה ההמון הרב מן הזהובים (ר"ש א"ת, מו"נ א מו). אולי תשקיט המיית לבבי ותסיר המון הספקות היושבות ממולי על אלו הדרושים (כתב ר"י אלורקי לדון שלמה הלוי). — ומשל: קול המון כקול שדי (מבחר חכמים רעו).

***הֲמוֹנוּת**, ש"נ, — סגולת דבר של המון העם: פשטה מעילי ההמונות ולבשה רוחניות (עמנ', מחב' יב). הפושטים מעילי ההמונות, והלובשים שקי הנזירות (שם יד).

***הֲמוֹנִי**, ת"ז, לנק' הֲמוֹנִית, מ"ר -ניִים, -נִיּוֹת, — של ההמון, מטבע ההמון: מה שאמר לו והעלהו שם לעולה ענינו ההמוני הוא שנראה כפשט הכתוב ר"ל והקריבהו קרבן (ריב"ג, הרקמה שער ו). ולא כל החכמים גם כן רואים זה הדעת ההמוני שהם כבר אמרו אין מיתה בלא חטא (ר"ש א"ת, מו"נ ג כד). יש מהם במדות האדם כגבורה והנדיבות וזולתם מן המדות הטובות הרצויות לקבוץ ההמוני ויש מהם בשכל ההמוני הוא מה שקוראים ההמון בעבורו האדם משכיל (ר"ש א"ת, יקוו המים יד). כל אדם המוני כשישמע דבר חכמה אמתי יקוץ בו ויבוז אותו (מלמ' התלמיד', כבלח). ורעה עוד מזאת עצם תשוקת איש ההמוני שתגיע תקופת הימים להגיע למבקשיו (כתיב' עולם ד). ויתעורר להבין היחיד סגולת פנימיות אותן הרמיזות וידע שההכמה נכללת בספרי הנבואה ויסתפק ההמוני בנגליהם (אמונה רמה א ב). כי היה איש המוני לא למד חכמה מימיו (מאזני לדק, אלגזי 49). זה מתיר הספק בדרך המוני וזה מתירו בדרך עיוני ושכלי (אוהב משפט לאיוב ב). ובזה ישותף החכם וההמוני מענין הדת (ר"א דלמידיגו, הקד' בחינ' הדת). ואני בטבעי אוהב הקבוץ המדיני נוהג צאני אחר המדבר ההמוני (הגר' אחוז לר"י דלמידיגו). הקדים תחלה סבת בחירתו למלך והוא יפי תארו ונועם דבריו לפי ששני ענינים אלה הם עניינים המוניים (מלמ' התלמ', חיי ברה). ולפיכך יאות להמשיל בו ההמוניים הנושאים משא המצות והאמונה בדרך קבלה (שם, דבר'). ולפי ההבנה ההמונית נמצאו בדבריו ובדברי זולתו מן הנביאים אמונות בטלות מאד (שם, שבת סוכה). כדי להרחיק ממנו הכונה ההמונית כמו שהרחיק כונה אחרת המונית במזמור הקודם (שם, לחג הסכות). כבעלי המקרא ובעלי נכסים המאמינים בתורה אמונה המונית (שם). מדרגת מי שהתאוה לראות בטוב אשר סופר לו מגן עדן והעולם הבא או פחד מענשו אשר הוגד לו מדינה של גיהנם ואשר תוקד בו לא תכבה וזאת היא המדרגה ההמונית והם רוב בני אדם (מאזני לדק, אלגזי 113). ואני המשלתי זה המשל בדברים שהם כמעט דברים המוניים למען יפנו אליך המסלה ותשיג יותר בקלות דברי ההוכחות משתי הכתות (תגמ' הנפ' א ז). כי דבר אחד בעצמו לא יקובל מבעלי הדעת השלמה ומההמוניים בשוה (נופ' צופ', מסיל ליחון ב יז). מחוייבים חכמי הדור להודיע את ההמוניים ולהזהירם על שמירת שבת (ספר

ד"ת, דעת חכמה, פרק יד). דברי איוב וחבריו הם זכותים סתומים וענינים עמוקים ולכן הביאו לשונות משונים וזרים בלתי מובנים להמוניים (מתק ספתים 38). וכן בענין התורה אין הנגלה ענין בפני עצמו מהנסתר כמו שמבינים ההמוניים דרך הנסתר לחוד ודרך הנגלה לחוד (של"ה, הקד' תולדות אדם). ולא כמו שעושים המוניים שממתינים בדברים ההם עד דכדוכה של נפש שאז החולה בלי דעת (דרך ישרה, שער הגלקה). כן הוא בכמה מנהגים שנתקלקלו אצל ההמוניים ונעשה להם היתר (שו"ת חתם סופר, או"ח קנט). דברי הגדות ודרשות המוניות שהיו דורשים בשבתות ובימים טובים להמון אנשים ונשים וטף כדי להמשיך לבם לתורה ולמצות ולאמצם לעבודת הש"י ב"ה (תגמ' הנפ' כ כ). וכשיזדמן מפני הטרדות ההמוניות שיתבלבל דעתו ויהיה נבוך במבוכה מה (מגי' סתרים, מיוח' להרמב"ס). איך מצאו מקום במוחך טענות המוניות כאלו השגורות בפי כל העם (שאל' יעבץ א לח).

°**הֲמוֹנִיּוּת**, ש"נ, — כמו הֲמוֹנוּת, סגולת דבר המוני: יפנו אליה (אל חכמת המדידה) לסכלותם ויפנו אל מה שיצטרך אליה רק להמוניות ובקשת כבוד וזה שאחד מהם יתפאר במדידת הגרמים השמימיים וכו' (ר' קלוני', אגר' בע"ח ס ו). לפי שעמי הארץ מכלים זמנם וכל עשתונותם בעסקי העולם ובהמוניות (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ג).

°**הַמְזָגָה**, ש"נ, — שה"פ מן המזיג: והסמים הנפרדים אשר נזכור שיש להם כחות מתנגדים הם מאותם שאין בהם אותה ההמזגה הכללית ומזה מה שהוא יותר חזק ההמזגה שלא יוכל הבשול והרחיצה להפריד ביניהם (קאנון ב א א). אמנם יש תכלית קרוב ויש תכלית רחוק כפי ההמזגה וכו' כלומר זמן מוגבל כפי המזגתו (פרדס רמוני', רש"ע ספרוט, סדר מועד). ואחר זה הזכיר יסוד האש ואמר קול יי' חוצב להבות אש להורות אל מה שיקנה מהשבירה וההמזגה הטבעית יסוד האש במזג המורכבים (נוה שלום א ז). והאמת שאין ההמזגה משתלמת ברוח לבד אלא עם יסוד העפר (פלח הרמון ט ג). וזה מורע מתדמה החלקים ומתדמה ההמזגות (קאנון א א ו ב). והחום והקור והלחות והיובש איכיות אשר מהם ובהם תהיינה ההמזגות וההויות (דרך

אמונה, אגר' ביגאגו א ב).

°**הַמְזָה**[1], ש"נ, — כנוי לאלף יוצאת ומפקר במבטא: כל אלף שהיא נראית ראיה מבוארת. תהית נחה או נעה באיזה תנועה שתהיה והיא נקראת המזה (הרקמה, שער ב).

א. °**הַמְחָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִמְחָה, מן ב.מָחָה, פעולת מי שהמחה להשני פקודה לאחד לשלם לשני, Anweisung; traîte; chec: ואל: לא נעשתה כבר ההמחאה[2] והפטור היה חוזר בו אבל מכיון שכבר נעשו ההמחאה והפטור לא רצה להתדיין עם ראובן (שו"ת תורת אמת קג). לא אשהה עוד אצלי את כ"ה הרו"כ אשר לך והנני שולחם לך בזה על ידי המחאה[3] אצל השלחני הײמאן בווילנה (אגר' יל"ג, ב רמז).

ב. °**הַמְחָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִמְחָה, מן ג.מחה: שהמחאת קמיע עדיפא מהמחאת הרופא (תוספ' שבת סא.). ואם יאמר (החובל) אני אביא רופא ממקום רחוק שיקח שכר מועט יכול הנחבל לומר לו הרופא שהוא במקומי הוא מוּקדק יותר שלא יפסיד המחאתו (טור, הלכ' חובל תכ).

°**הַמְחוּת**, ש"נ, — שה"פ מן נִמְחָה, מן א.מחה: והיה המעשה ההוא (של כניסת נח בתבה) כנגד דעתם ומורה על המחות זכרם (רד"ק יחזק' יד יד).

הָמָה, פ"ע, בינ' נק' הוֹמִיָּה, עת' אֶהֱמָיֶה, יֶהֱמָיוּן, — כמו הָמָה: תשאות מלאה עיר הוֹמִיָּה קריה עליזה (ישע' כב ב). אשת כסילות הוֹמִיָּה (משלי ט יג). משמים נשקפה הומיה בירכתי ביתה (ירוש' גו"ק ג תא ג). הוי המון עמים רבים כהמות ימים יֶהֱמָיוּן ושאון לאמים כשאון מים כבירים ישאון (ישע' יז יב). אזכרה אלהים ואֶהֱמָיֶה אשיחה ותתעטף רוחי (תהל' עז ד). כי הנה אויביך יֶהֱמָיוּן ומשנאיך נשאו ראש (שם פג

---

[1]) בערבי' המזה a), והוא מן המז, ר"ל עקץ.

[2]) כבר באה מלה זו בתשו' הגאונים: ואמא אל ההמחאה במעמד שלשתן לא תצה אלא אן יקול לה מנה שיש לי בידך תנהו לפלוני זה (תשו' הגא', הרכבי קלז). — [3]) ובהערה שם: במשנה ב"מ דף קיא נאמר המחהו אצל החנוני וכו' ומפה נ.כל לתאו שם עצם המחאה להוראת אנווייזינג וכו' לפי דעת' הוא ו' ב ר חדש. ע"כ. אך מהמובא בפנים נראה שאין זה חדש וכבר חדשוה הקדמונים.

---

a) همزة

ג). אך בצלם יתהלך איש אך הבל יֶהֱמָיוּן [1] (שם לט ז). —ועינים הֹמִיּוֹת, נעות ונדות: וכן תראה עיני הרשעים העזות הומיות ואינן נחות (רשב״ג, תק׳ מד׳ הנפ׳ יד).

הֶמְיָה, ש״נ, —קול הומה, של כלי נגינה, כנור וכיוצא בזה: הורד שאול גאונך הֶמְיַת נבליך (ישע׳ יד יא). וכבר היה ר״ג ור״י וראב״ע ור״ע נכנסים לרומי שמעו קול המייה של מפטילון עד ק״כ מיל (ספרי עקב מג). וכן תמצא מבני אדם אנשים בעלי קלות והמיה ותנועותיהם נבהלות מאד בלתי מסודרות (ר״ש א״ת, מו״נ א לד). במה שימשך מן העניינים הטבעיים תמיד כהתוך השלג כשייחם האויר והמית מי הים בהסתער הרוח (שם ב מה). כדרך אשת כסלות הומיה וההמיה ההיא היא הריסות הבית (מלמד התלמיד׳, שמיני). כאשר אנו רואין שהמלחמה לא תהיה כי אם בשמע והמיית קול (רשב״ג, תקון מדות הנפ׳ יא). ושין שהיא של אש משמעת קול המיה וצעקה ושריקה (פי׳ יציר׳ מיוח׳ לראב״ד ב א). ואעפ״י שידע המלך כי הכל שקר מפני המיית העם בקש להשליך מעליו תרעומות אלו (שבט יהודה יח). כי מפני המיית פתאים תגזור גזרה על עם אחד בלי שום חקירה (שם סד). ואעפ״י שיצעק (בנך) ויהמה בהכותך אותו לא תשא נפשך אל המייתו וצעקתו להתפעל ולחמול עליו מפני זה ולהמנע מליסרו (רלב״ג משלי יט). — ובהשאלה: לא זקנתי ועד עתה אני מוצא רתיחת טבע והמית הנערות (ר״ש א״ת, מו״נ א לד). והזכיר שם דברי המיית רחמים באמרו ונפשו קשורה בנפשו (מלמ׳ התלמיד׳, ויגש). כן החושק ההומה על תשוקו השמועה טובה עליו תשקיט המיית לבבו (שם, בשלח). כי טבע האדם שהוא הומה מאד על סתריו עד שיגלה אותם ופעמים מרוב המייתו יגלה אותם אל איש שיזיקנו בגלוי ההוא (שם, תולדות). צריך שתעשה רצונו של הקב״ה בקיום מצותיו בזריזות גדולה והמיית הלב ושלימות הכונה (ר״י אברבנאל, נחל׳ אבות ב). בבקר כשהתחיל היום להתחמם שאז עת המיית אדם שיצא כל איש לפעלו ולעבודתו ויסובבו עיר לעניני עסקיהם (הוא, ויקא א). דברתי ושאלתי לחכמי תורתנו וגם לחכמי הנוצרים שישקיטו המיית לבבי (כתב ר״י אלונקי לדון שלמה הלוי), ר״ל המצוקות מפני הספקות. אולי תשקיט המיית לבבי ותסיר המון הספקות היושבות ממולי על אלו הדרישים (שם). כי רתיחת הדם והמיית הנערות מונעים לאדם ומעכבין אותו ליכנס בחכמות (מנוה״מ ד א ג ג). — גבמשמ׳ תאוה: אמנם רב העמל ויתרון הטורח וההמיה לכסף מגונה מאד (מלמ׳ התלמיד׳, לך לך). בתחלת עניניו וראשית בחינותיו (של האדם) ימשך אל המיית הממונות וקבוצם כאלו יחשוב היות העושר ההצלחה האחרונה (דרך אמונה, ביכאגו ב ה). ההמיה אל התאוות והבלתי הסתפקות (ר״י אברבנאל, נחל׳ אבות ב). יש מן האנשים שטבעם קל וחזק והמייתם רבה ומהם שאין להם שכל ודעה למשול בטבעם החזק ונאמר שהסוס ידוע שהוא למלחמה לקלותו ולהמיית טבעו (מלמד התלמיד׳, זכור).

°**הֶמְיוֹן**, ש״ז, — כמו הֶמְיָה: המו כמו יין המיון בקול ששון ושמחה כמו שהומים שתויי יין (רש״י זכר׳ ט טו). לפי שלשון המיון נתלה בגוף האדם וכו׳ ואם היה המיון עושה לאחרים צריך להדגישו והימם (רשב״ם דבר׳ ז כג).

הֹמִיָּה, ש״נ, מ״ר הֹמִיּוֹת, — מקום הומה מאדם רב, רחבה גדולה, מקום אספת קהל גדול: חכמות בחוץ תרנה ברחבות תתן קולה בראש הֹמִיּוֹת תקרא בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר (משלי א כ-כא).

*__הֲמִים__[1]), ת״ז, — עצב ונוגה, בעל מרה שחורה, Melancholischer ; mélancolique ; -colic: מהו קורדייקוס אמר רב המים (ירוש׳ תרומ׳ א מ:).

°**הֲמִימָה**, ש״נ, — שה״פ מן הָמַם: ויכלו חיצי מכותיו ואתם לא תכלו דוגמת המימת הגלגל והעגלה (רש״י ישע׳ כח כט).

המל, ממנו הֲמֻלָּה.

הֲמֻלָּה[2]), ש״נ, מ״ר הֲמֻלּוֹת, — קול שאון והמיה גדולה, Geräusch; bruit; noise: לקול הֲמוּלָּה גדלה הצית אש עליה (ירמ׳ יא יו). ואשמע את קול כנפיהם כקול מים רבים כקול שדי בלכתם קול הֲמֻלָּה כקול מחנה (יחזק׳ א כד). — ואמר המשורר: ולו עוכר עברני

---

[1]) תקון למבר: אך הבל זהב והון; (REJ 1894, 284).

[1]) הסכימו חוקרי הלשון כי מקורו בהשרש המ a) שמשמש בערב׳ במשמ׳ דאגה ועצב ויגון.

[2]) בעבר׳, ואין לו אח בלשונות האחיות. יש סוברים כי הוא שרש משנה להמה.

a) هم

עבותיו כחדקל וכפרת ב ה מ ו ל ו ת, ורגלי בה כרגל הראמים ורגליו בה כרגלי הנמלות (רשב"ג, שירי שלמה, דוקס סט). וכשנערכנה (את הגבורה) בהקש אל הנפש נאמר שהיא הבערת הלב בעתות ה ה מ ו ל ו ת וקשר הנפש וקבוצה בעת הפחד (מחזוי לדק, אלגולי 143). —ואמר הפיט: המון עדים מרעידים ברגש יעריצו אל, הֲמֻלָּתָם קדשתם בעת שלוש קדשת אל (רמב"ע, אופן סקל', מלאכים). ארוני עוז, בקול מעוז, לנערץ בצבא הֲמֻלָּה, בוטים רון, בחיך וגרון, לך יי' הגדלה (אופן שבת א אחה"פ, ארוני עוז). כל אזנים תחרשנה מאנקת מתי רעב ה מ ו ל ו ת קרדומות ומהלומות כשיל וכילפות אשר יניפו מקרקרי קיר ונותצי הבתים (א' מפו, אה"ל כה). השמש יצקה אז יקרות וחום צח על נאות הרועים פלגים יבלי מים המו בשאון זרמתם ה מ ו ל ת עלה נדף מרות צח הנושבת מבין העפאים (שם ד).

המורה, המורות, — עי' המר.

י·**הַמְלָטָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן המליט: יוציא את ישראל מן הצרה לשון ה מ ל ט ה (רש"י ישע' לא ה). ויפליט ואין מציל הכל ענין הצלה ו ה מ ל ט ה (שרשי רד"ק, פלט). — ובהרחבה: כל יציאת דבר בלוע קרוי ה מ ל ט ה (רש"י ישע' סו ז). — ב) הטלת ביצים, ילידת ילד: כמו שיקרה לנשים ב ה מ ל ט ה (קאנון א ב א ה).

א·**הַמְלָכָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִמְלִיךְ: והיתה עוד צריכה ה מ ל כ ה והיא הקבלה שיקבלו ישראל אותו למלך (ר"י אברבנאל, ש"א י). ואמנם בענין ה ה מ ל כ ה גם כן פשעתם כי המלכתם את אבימלך בן אמתו (שם, שופט' ט יח). ענין עלי הכהן ושמואל הרואה ושאלת ישראל מלך ו ה מ ל כ ת שאול ועניניו והמלחמות אשר עשה (שם, הקד' שמואל). וכל עניני איש בשת מ ה מ ל כ ת ו ומיתתו (שם). יורה שהיתה ה מ ל כ ת ו הכרחית לתשועת העם (שם, ש"א ח ד).

ב·**הַמְלָכָה**, ש"נ, — שה"פ מן *נִמְלַךְ: שאם כן יראה כענין ה מ ל כ ה ועצה חדשה כי אחר שאמר אלהים יהי אור והיה אור ראה אותו כי טוב (רמב"ן בראש' א ד). ונראה מזה ענין ה מ ל כ ה ושנוי רצון (ר' בחיי, בראש'). לבאר לנו ה ה מ ל כ ה הזאת שזכר מהשליח והיא שלא נאמר כשהמשלח אומר לו תקנה לי בשר במשל ממליך הוא מיד ואומר איזה בשר תרצה וכו' אבל ה ה מ ל כ ה בכאן היא אחרי שהלך השליח ולא מצא מה שאמר לו המשלח (שו"ת רלב"ח ע). והעצה ו ה ה מ ל כ ה נמשכים מכח שכלי (זכות אדם 4). וכשנמלך בנשמותיהם של צדיקים אמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו ומטעם ה ה מ ל כ ה במלאכי השרת נאמר בלידתו של שת בתוקף תשובתו של אדה"ר ויולד בדמותו כצלמו ומן ה ה מ ל כ ה במעשה שמים וארץ נאמר ברא אלהים אדם בדמות אלהים (רמ"ע מפאנו, אמר' טסול', תקו"ד ד ה). ואין הכונה חלילה שהוא יתברך צריך לעצה ו ל ה מ ל כ ה מברואיו (כאה"ג למהרי"ל ג).

י·**הַמְלָצָה**, ש"נ, — שה"פ מן המליץ: כי חלילה להוציא דבה רעה על השופטים כאשר באמת לא נודע לי בבירור ואין להמליץ בשום ה מ ל צ ה בעדם (שו"ת חות יאיר קלו).

א·**הָמַם**, ממנו א.הָמָם.

א·**הָמַם**, הַמֹּתִי, עת' יָהֹם, וַיָּהָם, הֲמָמַנִי, הֲמָמַם, יְהֻמַּם, לְהֻמּוֹ, — א) הָמַם אותו, הביא עליו פחד ובהלה ובלבול, verwirren; confondre; disturb: ויהי באשמרת הבקר וישקף יי' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן וַיָּהָם את מחנה מצרים ויסר את אפן מרכבתיו וינהגהו בכבדת ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל (שמות יד כד-כה). את אימתי אשלח לפניך וְהַמֹּתִי את כל העם אשר תבא בהם (שם כג כז). ויבא אליהם יהושע פתאם וכו' וַיְהֻמֵּם יי' לפני ישראל ויכם מכה גדולה (יהוש' י ט-י). וירעם יי' בקול גדול ביום ההוא על פלשתים וַיְהֻמֵּם וינגפו לפני ישראל (ש"א ז י). וישלח חציו ויפיצם וברקים רב וַיְהֻמֵּם (תהל' יח יה). ברוק ברק ותפיצם שלח חציך וּתְהֻמֵּם (שם קמד ו). נסה אותו בודאי שלא יהיו אומרין ה מ מ ו ערבבו ולא היה יודע מה לעשות (מד"ר בראש' נה). ובעתים ההם אין שלום ליוצא ולבא כי מהומות רבות על כל ישבי הארצות וכתתו גוי בגוי ועיר בעיר כי אלהים הֲמָמָם בכל צרה (דהי"ב יה ה-ו). — ובהרחבה במשמ' השמיד: וַיָּהָם יי' את סיסרא ואת כל הרכב ואת כל המחנה לפי חרב לפני ברק (שופט' ד יה). וגם יד יי' היתה בם לְהֻמָּם מקרב המחנה עד תמם (דבר' ב יה). והפל (המן) פור הוא הגורל לְהֻמָּם ולאבדם (אסת' ט כד). — נפע', *נֶהֱמַם, — שהממו אותו: תהם צרי בצאת

קול מארמוני, כ נ ה מ מ ת י בריב והלכתי אף אני (ר"א קליר, קינ' לת"ב, איכה).

— פוע', יהוּמַם, — כמו הֻמַּם, בנחץ: טבעך יצא בעולם להכחיד כל צורריך, שאון קמיך תְּהוּמַם לנער כל צריך (יוצר לשבת הפסקה). מכור מכרתנו לקמיך, הוּמַם בקצפך וזעמך, כי חללו את משכנות שמך (סמא"ל, סלי' לשבת שובה). — ואמר המשורר: ושחים ירומם, וזרים מ ה ו מ ם, וגאים ישומם, כקש ועפרים (ר"מ דרעי הקראי, לקו"ק עה).

ב. הָמַם, ממנו ב.הָמַם.

ב. הָמַם[1], פ"ע, — הָמַם את הפרי וכיוצא בו, אכל מה שבפנים, את לבו, ועשהו חלול: אכלנו ה מ מ נ ו[2] נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק (ירמ' נא לד). — ואמר הפיטן: טלטלה ועצבון כי גברו ועצמו, זאבי ערבות אכלו הֲמָמוּ, טרפונו לבקר לא גרמו, אכזרי המה לא ירחמו (סליח' ער"ה, אליך). — ואמר המשורר: שם באשכלות שלח השנים, ויבחר האדם במו, ובכל אות נפשו הָמַם פרימו, עדי מבחר הגפנים היו חרם (מצלי יל"ג, א).

ג. הָמַם, ממנו ג.הָמַם.

ג. הָמַם, פ"ע, — כמו הָמָה, השמיע קול המיה: להם יודק כי לא לנצח אדוש ידושנו והמם[3] גלגל עגלתו ופרשיו לא ידקנו (ישע' כח כח). — ובלי: אפילו הגלגל ה ו מ ם ומשתבר (רש"י שם). — ולווי ה'מי: קומי דפקי שועי אל דמי, ותני כאוב מארץ קולך ו ה ו מ י (קינ' לת"ב, איכה תפארתי).

—נפע', נָהַם, תֵּהַם, — נעשה הֵמַם, נמלא קול שאון: ויהי כבאנה בית לחם וַתֵּהֹם כל העיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי (רות א יט). ויהי כבוא ארון ברית יי' אל המחנה וירעו כל ישראל תרועה גדולה וַתֵּהֹם הארץ (ש"א ד ה). ויעלו משם שמחים וַתֵּהֹם הקריה הוא הקול אשר שמעתם (מ"א א מה).

ד.*הָמַם, ממנו ד.*הָמַם.

ד.*הָמַם[1], פ"י, — הָמַם את הסחי מהבית וכדומה, טאטא, ausfegen; balayer; to sweep, ובהשאלה: ה מ מ ם (הקב"ה את ישראל) כבמכביד (מד"ר איכ' פתי', רבי אבהו ב).

***הֲמָמָה,** ש"נ, — שם מפשט מן הָמַם: אין ה מ מ ה אלא לשון מגפה (מכי' בשלח ב ג).

הָמַן[2], ממנו הָמַן.

הָמַן, פ"ע, — עשה מעשים רעים, חטא, פשע, Schlechtes thun; faire du mal; to do ill: לכן כה אמר אדני יי' יען הֲמָנְכֶם[3] מן הגוים אשר סביבותיכם בחקותי לא הלכתם ואת משפטי לא עשיתם וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם לכן כה אמר אדני יי'

---

[1]) בערב' הם a), ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך הכתיב, והקרי הֱמָמָנִי. והנה פרשו המפרשים, גם החדשים, פעל זה בעקר משמעתו של הפעל המם הקודם, אלא אמרו שבהרחבה משמש במשמ' של כליון. אך אין המשמעה המורחבה של המם נהלמת יפה א ח ר י הפעל אכלנו, והיה צריך לאמר הממנו אכלנו. ולכן רגלים לדבר, כי המם זה הוא הפעל הערבי הם a), שמשמש גם במשמ' של נ ק י ר ת התולעת באכל: וקעת אלשושה פי אלטעאם פהמתה b) המא, ר"ל נפלה התולעת בהאכל ואכלה לבו ועשתהו חלול.

[3]) הכתוב משובש ויש מגיהים הגהות מתחלפות, אך לפי הנוסחה המסורה זהו הפרוש היותר מתישב.

a) هَمّ b) فَهَمَّتْهُ

---

[1]) בערב' חַםּ a).

[2]) אין החדשים מודים במציאות שרש זה בעברית. ועי' הערה שלקמן.

[3]) מהכתוב הקודם: ותמר את משפטי לרשעה מן הגוים, יש לדון כי במקום המנכם היה הכתוב הֱמָרְתֶכֶם. וכן דעת קצת החדשים. וקצת הקדמונים פרשו המנכם זה מלשון המון, ואחרים במשמ' המה ובמשמ' זימן להם. אך כבר החליט ראש המדקדקים ריב"ג כי זה שרש מיוחד, אמר וז"ל: יען המנכם הוא על משקל יען אמרך את שני הגוים הנון לעמת הריש והוא למד הפועל ע"כ. וכבר העירותי כמה פעמים, כי לשוננו בנויה על ה ת נ " ך כמו שהוא עתה בידינו, ובכל מקום שאין הנוסחה שלפנינו סותרת את עצם יסודי הדקדוק הלשון עלינו לקבל את הנוסחה המסורה באוצר לשוננו. וכן הדין במלה זו המנכם, שאעפ"י שרגלים לדבר כי לא היה שרש המן בלשוננו בתחלה, בפרט במשמעה נאותה להענין כאן, מ"מ הואיל ואין לנו גזרה נאה מן השרשים שישנם בלשון, על כרחנו אנו חיבים לקבל צרוף ה מ נ לשרש מיוחד למשמעה היותר נאה והיתר נהלמת לפי הכונה פה, ובפרט שכבר קבל שרש זה ראש מדקדקי לשוננו הריב"ג, וכבר פרש ר"ש בר"ש (ספר המליצה, ככר, 18) הפעל המן במשמ' רע במעשיו, וצריכים אנו לקבל באוצר לשוננו פעל זה במשמעה זו, אף שאין לו סמך מלשונות האחיות.

a) خَمّ

הנני עליך גם אני ועשיתי בתוכך משפטים לעיני הגוים (יחזק' ה ז-ח).

***הַמְּנָעוּת**, ש"נ, — סגולת מה שהוא נמנע, נמנע, **Unmöglichkeit ; impossibilité ; =ty** : שזה אשר הורה המציאות על היותו פועלו וממציאו הוא אחד ואמהות דרכיהם בקיום האחדות שתי דרכים דרך ההמנעות ודרך ההשתנות והחלוק (ר"ש א"ת, מו"נ א עה). היה זה הדעת בלתי מחייב ההמנעות כלל (שם). וזה אמנם הוא סעיף מן ההמנעות (שם). וכאלו הוא דבר נמנע בחק התורה שלא יהיה בה דבר מזה הכת ואפני ההמנעות בו (שם ג כו). וכאשר יפגשו ויבטל ההמנעות יעזרו יחד על החמום (קאנון א כ ג). כי ההמנעות הוא סתירת האפשרות וסתירת הכח (רלב"ג, מלחמ' ה' ו כז). בבאור המנעות מציאות גדל נבדל בב"ת (ר"ח קרשקש, אור ה' א א א). שהוא (הרמב"ם) חתר לקים המנעות היות הדבר הקיים בעצמו שופע תמיד מזולתו (שם ג א ד).

המם, ממנו הֶמֶס.

א. **הֶמֶס**[1], ש"ז, מ"ר הֲמָסִים, — ענפים וורדים יבשים, **Reisig ; broutilles ; fagots** : מפניך הרים נזלו כקדח אש הֲמָסִים מים תבעה אש (ישע' סג יט-סד-א). — ואמר המשורר : אמרות יי' אמרות טהורות ודבריו כאש המסים, מגן הוא לכל החוסים (רשב"ג, רשות לאהב', שולמית שחרחרת). מה זה שם המון עם נקלה על הזמן המסיו, עד הוסר סלון עולה נשרף באש המסיו (ר"י הלוי, ראשי עם). —ואמר המליץ : קודח אש בהמסים, קורא דרור לתאוה (משלי אסף כא ט). זאת אש הֲמָסִים בשלג נוזלת (יל"ג, אשה עבריה).

ב. ***הֶמֶס**, ש"ז, — שה"פ מן המס, כמו *הֲמָסָה : וימשך אחריו המס מתחיל מהליחות ואחר מבשר הכבד (קאנון ג יד א יג). והמרטיבים המופלגים והמנגבים אחר ההמסים וההרקות המופלגות בזיעה ושתן ושלשול (שם שם ד ג).

***הֲמָסָה**, ש"נ, שה"פ מן הֵמֵס, מסס : והמעכל יצטרך להמסה והמזגה (קאנון א א ו ג).

***הֶמְסֵס**, — עי' *מֶסֶס.

***הַמְעָדָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִמְעִיד, מָעַד : הארכובה מהירות ההקעה ולפעמים תקע בלי סבה לבד הלוך קל או המעדה מועטה (קאנון ד ה א כו). ויש יתעצם יתר לעלות מבעלות לאסף בכסף נמרץ ומורד ההר ייגעהו יגיעה רבה עד שברדתו לשוב לביתו יסתכן בנפשו מאד כי לא יהיה בטוח מהמעדת קרסוליו (ר"י עוכל', אגר' דופי הזמן). — ובהשאלה : כי הנה יש בזה הדעת (שאין ראוי לבקש תכלית להמצוות) המעדה רבה מדרכי התורה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות א). ואין ספק שבזה המעדת רגל רב באמונת החדוש כי כאשר יפרשו ספורי הבריאה הראשונה המוחלטת על ההויה הטבעית בפרושים מדומים הלא תחלש אמונת חדוש העולם הכללי ותפול אמת ארצה (הוא, כרא"ש, יהי רקיע). וברוב דברים לא יחדל פשע מחסרון ההגעה לנקודת האמת וק"ו אם תמשך מזה המעדה מפסק הדין הישר ויגרום לבא לידי מעשה בהפך המשפט המצודק חלילה (הקד' גידולי תרומה). — *הַמְעָדַת הַמְּעַיִם, כשהמזון אינו מתעכל בהם, אלא עובר ויוצא בהויתו כמו שנכנס : ואמנם המעדת המעים הוא שיצא האדם מהמאכל מהרה ויהיה ענינו כשיצא כמו ענינו כשיאכל (קיבוצי גלינוס, כ"י פריז).

המע"ה, — ר"ת : המוציא מחברו עליו הראיה.

***הַמְעָטָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִמְעִיט : שנשתדל בהמעטת המזון ולמנעו כאשר נרפא החליים החדים וכו' ואמנם בחליים הנושנים הנה אנחנו נמעיט גם כן אך המעטה פחותה (קאנון א ד א). ויתדרגו (הילדים) בהמעטת התנועה ועזוב המיגעת ממנה (שם א ג א ד). אל תפחדו ואל תיראו מהמעטתכם (ר"י אברבנאל, זבח פסח, שפוך). שגם ימצאו מיני ההמעטה (בההלצה) כמו שימצאו מיני הגדלה וההרחבה (נופ' צופ', מסיר ליאון ב יא).

***הַמְצָאָה**, ש"נ, מ"ר הַמְצָאוֹת, — שה"פ מן הִמְצִיא, ובפרט עשיית דבר יש מאין, **Erfindung ; création** : הושאלה זאת המלה להמצאת הדברים הטבעיים בטרם הרים יולדו (מו"נ א ו). כאשר נמשכים אל זה גם כן ענינים רבים במציאות והמצאת המציאות בעצמו שאין אנו יודעים להם סבה אחרת (מלמ' התלמ', כרא"ש). ומלת ברא תורה על המצאת היש מאין (ר"י אברבנאל, כרא"ש א). ובכן יתחייב

[1]) כבר אמר ברט (ES, 57) כי זו היא המלה הערב' הַשִׁימָה, עוד אל השימה a). וכבר אמר ריב"ג : הקרוב שבפרושים בו הקש והוא העשב היבש.

a) هشيمة وعود الهشيمة

ש ה מ צ א ת הנמצאות אשר נמצאו באותה ההשכלה היתה ברגע בלתי מתחלק וכו' וזאת ה ה מ צ א ה היא הבריאה אשר רצינו לבאר (ספורנו, אור עמים, כריאה). מה שהורה דרך קבלת נבואה מענין המציאות ומאיכות ה מ צ א ת ו (מלמ' התלמיד', ברא"ש'). אם כן מצאתי נפשי מחויבת להפיק משאלך מצד כבודך ואי אפשר לה מבלי ה מ צ א ת ענינים ודעות מחודשים לא ימצאו לקודמים ויהיה זה מה שתקשה ה מ צ א ת ו (ידע' בדרשי, הפרדס, אולה"ם ג). — והכח להמציא דברים: שהתחייב אל המליץ המצא אצלו אלה החמשה דברים רצוני לומר ה ה מ צ א ה והסדר הצחות והזכירה והרמיזה ו ה ה מ צ א ה היא חקירת הדברים האמתיים או נראים אמתיים אשר ישימו הענין מפורסם (נופת צופים, מסיר ליאון א ד). — ובמשמ' תחבולה שאדם בודה לתכלית מה: ההשתדלות להפקיד בם בדמיונו הדברים המכוונים מאת האדם באיזה יחס שימציא לעצמו בהעלות לפניו זכרון המקומות ו ה ה מ צ א ה ההיא יזכור בנקל כל מה שירצה כאלו יהיה לפני עיניו החושים עצמם (לב הארי', מודיעה א ד). שלא ישתבח (האדם) בצדקותיו ובחסדיו והגם שלא יהיה בפירוש כי אם עושה ה מ צ א ו ת זכונתו להשתבח נענש על זה (מורה באצבע להר' חיד"א, א יד). כזה וכזה עשה ה מ צ א ו ת שוא ושקר להפחיד ולהבהיל את העולם ולספר נפלאותיו (התאבקות ר"י עמדין עם ר"י איבשיצר). — ואמר הפיטן: אותו תשחיתי בַּהַמְצָאוֹתַיִךְ, כי תקחיני בחלקלקותיך, לשוט בארץ ולהתהלך בה (כנף רננ', פזמ' ליוס ו, ארץ). — והשתמשו במלה זו בזמן האחרון במשמ' דבר חדש שאדם ממציא בעניני חכמה, מבונה חדשה וכדומה, Erfindung ; invention.

***הֲמָקָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵמִיק, מקק: ואולם אמרו ימיקו וידברו ברע עושק ממרום ידברו היא בתאר תכלית רשעים עד היכן הגיע ומה היתה שרשו וסבתו והוא ה מ ק ת ם ודברם ברעה (ר"ש א"ת, יקוו המים יד).

המר, ממנו מַהֲמוֹרָה.

***הֹמֶר**[2], הומר, ש"ז, — חִדּוּד, הֲלָצָה, דבור שיש בו חדוד השכל ומעורר קצת צחוק בהחדוש שבו, joke ; bon-mot ; Witz-Wort: אמר להן ר"ג לחכמים סופרים הניחו לי ואדרשנה כמין ה ו מ ר[3]) וכו' כשם שמעשיה מעשה בהמה כך קרבנה מאכל בהמה (סוט' יה.). רבן יוחנן בן זכאי היה דורש את המקרא הזה (ורצע אדניו את אזנו במרצע) כמין ה ו מ ר[3]) מה נשתנה אזן מכל אברים שבגוף אמר הקב"ה אזן ששמע קולי על הר סיני בשעה שאמרתי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע ור"ש ב"ר היה דורש את המקרא הזה כמין ה ו מ ר וכו' (קדוש' כב:).

א.***הַמְרָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִמְרָה, מן א.מָרָה: יכול תהא ה מ ר א ת ו ה מ ר א ה (סנה' יד:). — ואמר הפיטן: טכסו בקשב חברים גנת ישיבת, טרדו בַּהַמְרָאָה ובמזרחית קולטת שבת (יוצר לשבת שבין יוה"כ וסוכ', את השם).

ב.***הַמְרָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִמְרָה, מן ב.מָרָה: איזו היא ה מ ר א ה כל שמרביצו ופוקס את צוארו ונותן מים וכרשינין כאחד (תוספתא שבת יח ג). איזו היא ה מ ר א ה ואיזו היא הלעטה אמר רב יהודה ה מ ר א ה למקום שאינה יכולה להחזיר וכו' ו ה מ ר א ה בכלי הלעטה ביד (גמ' שם קנה:).

ג.***הַמְרָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִמְרָה עם חברו: מי שקבל עליו בשבועה שלא ישחוק שום שחוק אם ה מ ר א ה היא בכלל שחוק דע שבל שחוק של קוביא הוא ה מ ר א ה (שו"ת הרא"ש יא י).

***הֲמָרָה**, ש"נ, — שה"פ מן המיר, מור, הֲמָרַת הדת, יציאה מדת אחת לאחרת: בו (בקרבן פסח) ה מ ר ת דת פוסלת ואין ה מ ר ת דת פוסלת בתרומה (פסח' צו.). וזה רבי אברהם הלוי נתלה על קדושת השם כי מלך ספרד רצה לאנסו על ה מ ר ת הדת וכי לא יכול לו צוה שיתלוהו. (שבט יהודה ג). גדול

---

1) עי' הערה לערך מ ה מ ר ה.

2) עי' הערה לקמן. — 3) בנוסח' חומר, אך כבר אמר רסע"ג, והובא בהערוך ערך המר, וז"ל: יש גורסין חומר ומפרשין להחמיר עליו אבל אנו גורסין הומר בהא ופי' כמין מעשה שכן קורין המעשה בלשון ארמית אי המרא וכי יפגשו זה את זה אומר לחבירו מאי אהמרך כלומר מאי אורך ומאי טובך ומה מעשיך. ע"כ. והנה, אעפ"י שעדותו של רסע"ג נאמנה עלינו ובודאי היה דבור זה נהוג בארמית בימיו, מ"מ אין גזרה זו להשם הֹמר שלנו מחורה ביותר, כי אין בהמושג מ ע ש ה שום דבר שיאות למשמ' המלה המר לפי הענין. על כל פנים, גרסתו של רסע"ג מכרעת, ולפחות יש לה זכות כמו להגרסה חומר, ומשמעתה האמתית של המלה מוכחת מהטעם שנתן רבן גמליאל לקרבנה של הסוטה ור' יוחנן בן זכאי לרציעת אזנו של העבד, ששניהם אינם אלא ח ד ו ד נחמד.

(שהמיר את דתו) אין מתאבלין עליו וכו׳ אבל קטן מה שהמירוהו בהמרתם מה מעלה ומה מוריד (מרדכי מו״ק תתפו).— ומ״ר: וגלגל המרות גדולות כי בראות הפתאים שמשיח לא בא אז המירו (שלשלת הקבלה). ואע״פ שימיר כבודו הישראל אלף המרות לא יסור עול התורה מצוארו (רס״ע אבן דאנאן, שאל׳ ע״ד האנוסים). — *וחלוף ושנוי בכלל: וראו להמיר המלה בסגור על דרך התקון וכו׳ ונכתב השיר בקרטבה על השינוי ההוא וההמרה (הרקמה, שער יט). ככה יתחייב ג״כ בעליונים שמפני חמרם ישתוקקו אל ההמרה והשנוי בצורות והוא סבת ההפסד (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ כ ד). ונראה שהמרת מלת פשע בשתי מלות און ומרעה היתה סבה להמרת מלת נאום במלת דברי (ר״ש א״ת, יקוו המים יג).

*__הֲמָרוּת__, ש״נ, — מעמד אדם שהמיר דתו: יבם שהיה מומר לעבודת כוכבים בשעת קדושי אחיו ועדיין בשמת אחיו בהמרותו אינו זוקק אשת אחיו ופטורה מן החליצה ואפי׳ חזר בתשובה (דיני הגה׳ מרדכי קל).

*__הַמְרָיָה__, ש״נ, מ״ר הַמְרָיוֹת, — כמו א.הַמְרָאָה: שתי המריות המרו שם (ילקוט תהל׳ תתסד).

*__הַמְרָכָה__, ש״נ,— שה״פ מן המריך, מרך: איזוהי המרכה ואיזוהי המסמסה המרכה כל שנשפך בקיתון מסמסה כל שאינו יכול לעמוד (תול׳ מה:).

*__הַמְרָצָה__, ש״נ, — שה״פ מן המריץ: מפני שהשמירה כפי המרצת תועלתה במהירות בשול החולה יהיה המרצת התכה בכח (פרקי משה ח). ואין ראוי להמריץ בקשירה המרצה שיעלה מורסה (קאנון ד ד ג כ).

*__הַמְשָׁחָה__, ש״נ, — שה״פ מן המשיח, משח: והשמיט גם כן ענין עלי הכהן ושמואל הרואה ושאלת ישראל מלך והמלכת שאול וכו׳ והמשחת דוד וענין גלית הגתי (ר״י אברבנאל, הקד׳ שמואל).

*__הֶמְשֵׁךְ__, ש״ז,—שה״פ מן הִמְשִׁיךְ, וישמש א) במשמ׳ עצם שם הפעולה: ואח״כ הושאל להמשך הקולות באויר (מו״נ א כא). — ב) התמדה, Dauer, durée; duration: איך היה הבורא יתעלה וישתבח בטל לא יעשה דבר בשום פנים ולא חדש מתחדש בעניין אשר לא סר וארך המשך מציאותו הקדמון אשר אין תכלית לו לא יעשה דבר (ר״ש א״ת, מו״נ ב טו). כל מה שיעלה בשכל מהמשך מציאותו קודם בריאת העולם המשך אין תכלית לו (שם יג). ישתבח שמו הממשיך מהמשך השכל הנפש הכוללה הגלגלית בעלת כח ותנועות (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע״ח ג ז). ויהיה המשך להתלמדותם יותר עצום ויותר מתמיד (ידע׳ בדרשי, הפרדס, אולה״ס ג). כי ההמשך הוא הזמן בשילוח שאין בו קודם ומתאחר ולא סדר וזמנים אחר שאין בו תנועה ואולם אם הזמן איננו המשך המדומה אלא המשוער בתנועת הגלגל כמו שהוא דעת ארסטו יהיה ענין הקדמות והנצחיות שהוא קודם לכל הנמצאים (העקרים ב יח). ולכן החכימה ההשגחה האלהית להמציא מזמן לזמן אדם גדול יהיה כנר להאיר לדורות הבאים אחריו כאלו היה המשך הזמן דרך ארוך חשוך מאד ויתראו בו מתחום לתחום נרות ואורים ברואים להאיר ללכת יומם ולילה (ר״י אברבנאל, הקד׳ נחל׳ אבות). שההבדל העצמי באמות הנביא הוא האריכות וההמשך באמות דבריו (נופ״ה צופ״ם, אבכ׳ צלוס ה ב). טוב הממשלה היא אשר תהיה על דרך המוסר וההמשך במה שיחייבהו הנימוס (נופ׳ צופ׳, מסיר ליאון ב יז). —עַל הֶהֶמְשֵׁךְ, בתמידות, בלי הפסקה: כי אלו הכחות האישיות הוות נפסדות על ההמשך ומיני הכחות ההם נשארים לא יפסדו (ר״ש א״ת, מו״נ ב ו). מעניני הנמצאות המתחדשים הנמצאים על ההמשך המתמידים (שם ל). — בהמשך הדברים, ר״ל בתוך הדברים: ועוד בהמשך דברינו יתראו דברים מובאים על שם הגאונים (ש׳ רפפורט, הקד׳ לתש׳ גא׳ קדמ׳, דוד קסל).—ובמשמ׳ תולדה והשתלשלות דבר מדבר: איך אפשר לצייר הריבוי והתולדה והמשך אור מאור (רמח״ל, חוקר ומקובל). והתבונן על ענינם (של כללי המציאות) ועל יחסיהם וקשריהם בדקדוק גדול ותבחן יפה יפה המשכם והשתלשלותם איך נמשכים ענין מענין (הוא, הקד׳ דרך ה׳). —ובמשמ׳ חבור ושיכות דבר אל דבר: עוד יתכן על פי המשך הכתובים במה שנעיר בם וכו׳ (ר״מ אלשיך, משלי א י). דוק בהמשך הכתובים ודקדוקיהם ולשונותיהם ותמצא נחת (פענח רזא, ויגש). ואמנם מתוך המשך הספור שב זכרונו של מלך לאיתנו (קול יהודה, כוזרי ב מו). ע״ב אין לבקש בו (בספר משלים) סדר והמשך וחבור בין פסוק לפסוק (בן זאב, הקד׳ בן סירא). אך כפי המשך הענין מתישב יותר נוסח היונית לפי העתקתי (שם יז).

— ומ"ל: קול שפל והברה נוטה עם מנוחות תכופות והמשכיות ארוכים והשתניות גדולות (נופ' לופ', מסיל ליאון א יב). — ובמשמ' דבר הבא אחרי דבר, המשך: Fortsetzung; suite; continuation במחברת אייר (ציון תר"ח, בסוף דברי מהר"י אויב). ראיתי כי בין ההמשך שנדפס בנומ' 39 ובין הבא אחריו בנומ' 41 נשמט פרק שלם (אגר' יל"ג, א פח).

***הַמְשָׁכָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִמְשִׁיךְ: שהשאיבה מטהרת ברבייה ובהמשכה (תמור' יב:). המשכה (של מים שאובים) בלי רבייה ולא כלום היא (שו"ת ר"י אבן מיגאש מט). לשון המשכה שממשיך את האיברים מן העשת לכאן ולכאן (רש"י שמות כה לא). יש שהיו רוצים למצא חן בעיני הגוים והיו דורכים עמם בגיגית קודם המשכה (סמ"ג, סי' קמח). דין גיגית שיש בה ענבים דרוכים מתי קרוי המשכה לאסור אותו במגע גוי ודין יין האסור שנתנו בענבים דרוכים קודם המשכה וכו' שאם נתן סל בתוך גיגית דרוכה ולקח ישראל מן היין שבסל זהו המשכה (התרומה, יין נסך קסז). וכשלוקח מעט יין בכוס מן הגיגית כדי לנסות אם טוב ואם רע קודם שהמשיך ממנה יש לו ליקח יין וענבים יחד שלא יהא קרוי המשכה ויהא נאסר מכאן ואילך מה שבגיגית אם יגע בה הגוי (שם קסח). המים החמין של המרחץ שהן מתחממין דרך המשכתן בלא שאיבה (שו"ת הרדב"ז ד לה). — וכמו הֶמְשֵׁךְ, במשמ' ״התמדה: כי כל איש מאישי בעלי חיים לא יצטרך בהמשכת מציאותו אל מחשבה והשתכלות והנהגה (מו"נ א עב). — ובפלסופיה וקבלה, ״המשכת הנבואה, המשכת האורות וכדומה: זר' אלעזר בהמשכתו הנבואיית ראה בתשובת שאלתו כי לדרישת החכמה האלהית הזאת לא די לו בהיותו מחמר אחרי רבו אלא שירד מכל וכל מן החמור וכו' (דרך אמונה, ביכאגו א כ). דרך ההשכלה העיונית ודרך ההמשכה הנבואיית שתיהן יחד (שם ג ב). ומשם ידוד ילכו כל הצנורות וההמשכות לשם אדני ושם אדני הוא אוצר שבו כל טכסיסי המלך (ר"י גיקטיליה, שערי אורה ד:). וימשיך ע"י זה ממנו השפעה שבהמשכה יתודשו ענינים מה שיחודשו (רמח"ל, דרך ה' ג ב). ויכוין שכל ההמשכות האלה שהמשכנו הם למען יעקב ורחל (מבנ' חסיד', תפל' הלילות ז). — והמשכת דברים: בהמשכת דברים שאמר הן הן וכו' מקודשת כי יש ממש במלת הן (ספר הקנה, סוד קדוש').

***הַמְשָׁכוּת**, ש"נ, —שה"פ מן נמשך, הֶמְשֵׁךְ, כמשמ' הֶמְשֵׁךְ: שלא נעשית בריאת העולם בהמשכות זמני כי אם פתאם (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ז ג). כי אם לשכך את האזן להורות על המשכות גדולה כזמן אלף שנה אשר אתנו עתה (שם). ובזה שוער הזמן והמשכותו ושוערו הימים מבלי תנועת המאורות (הוא, כראש' א, שאלה ט). — ובמשמעת תולדה והשתלשלות: שזולתו (של הקב"ה) ימשך ממנו והוא אינו נמשך מזולתו ועל ההמשכות הזה שהוא מטבע מחוייב המציאות ועניו אמר הרב באותו ספר ממנין המצוות שיש שם אלה עלה וסבה (ר"י אברבנאל, ראש אמנה ז). פרשת שלש עשרה תספר המשכות מלכות יהודה אחרי מות אחזיה (הוא, מ"ב, הלעה לפר' יא). כי יהיה מן עול מצותו לעשותו אם לא ישיג בחפץ ובחוזק ההמשכות אל גבול הכרח (ג"ע לר"א הקראי, קדוה"ת יא). —ובהלצה: ההמשכות הוא כשנשאל מן הסמנים הנמשכים לעושי העברה או לנקי ממנה צד המתרעם שיאמר אם יוכל שאשר עליו התלונה התאדם או השתחר או שהיה מגמגם מתבלבל בדבורו נדר דבר מה ואלה כלם סמנים נמשכים לעוברים (נופת צופ', מסיל ליאון ב ז). ההמשכות הוא מאמר יבואו בו מאמרים רבים על תעשות הדבר או בלתי עשותו וישאר אחד מהם בהכרח משלילת כל מאמר מהבאים בספור זולתו (שם ד לג).

***הֶמְשֵׁכִי**, ת"ז, לנק' ־כית, מ"ר הֶמְשֵׁכִיִּים ־כִיּוֹת, — מטבע ההמשך: הזמן באדם הוא כצילו של עוף בשעה שהוא עף וזה כי כמו שאותו הצל ההמשכיי של העוף הוא העושה אותו והוא בעצמו סבת הפסדו וכו' כן הדבר בזה הצל שהוא הזמן (ראש' דעת לר"מ אלבילה ב ז). שרצו הכרח המצא למשיח שלשה שלימיות האחד שלימות טבעי והשני שלימות הרגלי והשלישי המשכי וכו' ואל השלימות ההמשכי והנבואיי אמרו שיהיה גבוה בזאת המעלה אל שתהיה לו השפעה מהמלאכים ומעולם השלם (דרך אמונה, ביכאגו ב ו, הקד' ה). וידעו כי ערומים הם בשולל מהם ההשגה ההמשכית השלמה ונשארו זולתה (שם ב ב).

***הֶמְשֵׁל**, ש"ז, — שה"פ מן המשיל, משל: אבל הכל על צד ההמשל והורות השכל לנמצא (מו"נ א מו). לפי מה שיתחייב מזה ההמשל מן

הדבור והמענה והחזרה (שם).

*הַמְתָּנָה, ש"נ, — שה"פ מן *הִמְתִּין, במשמ' מתינות: ולפוסקין את הדין אמרו לבל יסמכו במחשבה ראשונה אך בהמתנה גדולה ובעיון הדק לבל יטעו בשיקול הדעת (ר' יונה, אבות א א). אף על פי שלפעמים יהיו חלשתם ועצלתם והמתנתם נופלות בסבת מזג החום (קאנון א ב ב ג).—ובמשמ' שהיית זמן מה: ראובן לקח בגדים בהמתנה בויניציאה מסוחר אחד יון בעד ששה חדשים (שו"ת הרשד"ם, חו"מ קיח). אם לא שכר עליהם והפסיד מלאכתו ע"י המתנתו אין הפועלים צריכים לשלם לו היזיקו (לבוש, שכיר' פוע' שלג ו).

*הַמְתָּקָה, ש"נ, — שה"פ מן הִמְתִּיק: וכל הדברים האלה כהויתן ומשמען האריך בהמתקתן הרשב"א ז"ל (אמר' טהור', אס כל חי ג יט).

א. הֵן[1], בָּהֵן, כָּהֵן, לָהֵן, מֵהֵן, — מלת הגוף לנקבות נסתרות, ומשמשת בכל שמושי הוא, היא, הֵם: הערים אשר ישב בָּהֵן לוט (בראש' ע כט). חמתיך הגבהת והבצרות אשר אתה בטח בָּהֵן בכל ארצך (דבר' כח נב). והנה הוליד בן וירא את כל חטאת אביו אשר עשה וירא ולא יעשה כָּהֵן (יחזק' יח יד). הנה נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש אוציאה נא אתהן אליכם ועשו לָהֵן כטוב בעיניכם (בראש' יט ח). ויאמר לָהֵן (יעקב ללאה ולרחל) ראה אנכי את פני אביכן כי איננו אלי כתמל שלשם (שם לא ה). ויקרא מלך מצרים למילדת ויאמר לָהֵן מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיין את הילדים (שמות א יח). ולא בדרכיהן הלכת וכתועבותיהן עשיתי כמעט קט ותשחתי מֵהֵן בכל דרכיך (יחזק' יו מז). — ולפעמים גם לזכרים: גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים הֲלָהֵן תשברנה עד אשר יגדלו הֲלָהֵן תעגנה לבלתי היות לאיש אל בנתי (רות א יב-יג). — ובזמן מאוחר פשט שמוש זה הרבה: וכולן שחזרו בהן אין מקבלין אותן עולמית (תוספתא דמאי ב ט). בעון נדרים בנים מתים כשהן קטנים (שבת לב:). כשהן משערין ברוטב ובקיפה ובחתיכות ובקדירה (חול' לז:). הולכין אצל ע"ז שלהן ואינה עונה אותן והן רואין צרתן ובאין להן אצלך (מד"ר דבר' ב). — ובמשמ' הבריות: הצבי הזה שוחטין אותו ומפשיטין את עורו והן מבקשין להחזיר את הבשר לתוך העור ואינו מחזיק (תנחומא משפט' י). — *הֵן הֵן, הם בעצמם: שאלו לא נאמר אלא אחת הייתי אומר הן הן ימי בגרות (מכי' משפט', נזיק' ג). א"ר הונא הן הן פקיעין הן הן כיפין (שבת קיה.). אמר רב יהודה אמר רב הן הן צבתים הן הן כריכות (ערוב' לז.). פתח ר"א בן ערך במעשה המרכבה ודרש וכו' נענה מלאך מן האש ואמר הן הן מעשה המרכבה (חגי' יד:). הן הן החזירוני לנערותי (גיט' ע.).

ב. הֵן, — מלת הטעם, מקצרה מן הִנֵּה, ותשמש א) במשמ' תה"פ או קריאה, קצת במשמ' הֲלֹא, וכמו האין זה אמת? כעין פתיחה להוכיח דבר מתוך הדבר הראשון, behold, siehe; voici; : ויאמר יי' אלהים הֵן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם (בראש' ג כב). ויאמר קין אל יי' גדול עוני מנשא הֵן גרשת אתי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר והייתי נע ונד בארץ והיה כל מצאי יהרגני (שם ד יג-יד). ויאמר יי' הֵן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות (שם יא ו). ויאמר אברם הֵן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יורש אתי (שם יה ג). ותאמר הבכירה (שבבנות לוט) אל הצעירה הֵן שכבתי אמש את אבי נשקנו יין גם הלילה ובאי שכבי עמו (שם יט לד). ויאמר יעקב אל רבקה אמו הֵן עשו אחי איש שער ואנכי איש חלק אולי ימשני אבי והייתי בעיניו כמתעתע (שם כז יא-יב). ויאמר הֵן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה השקו הצאן ולכו רעו (שם כט ז). ויאמר אל אשת אדניו הֵן אדני לא ידע אתי מה בבית וכל אשר יש לו נתן בידי איננו גדול בבית הזה ממני ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו ואיך אעשה הרעה הגדלה הזאת (שם לט ח-ט). ויאמרו אליו למה ידבר אדני כדברים האלה חלילה לעבדיך מעשות כדבר הזה הֵן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו השיבנו אליך מארץ כנען ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב (שם מד ז-ח). ויאמר יוסף אל העם הֵן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה הא לכם זרע וזרעתם את האדמה והיה בתבואת ונתתם חמישית לפרעה (שם מז כג-כד). וידבר משה לפני יי' לאמר הֵן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה (שמות ו יב). ויאמר משה לא נכון לעשות כן כי תועבת מצרים נזבח ליי' אלהינו

[1]) מלה זו באה רק י"ח פעמים בתנ"ך.

הֵן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו (שם ח כב). וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעת הֵן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו (ויקר׳ כה כ). הֵן בעודני חי עמכם היום ממרים היתם עם יי׳ ואף כי אחרי מותי (דבר׳ לא כז). — ב) כמו מלת התנאי אִם, if ; si ; wenn : הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד (ירמ׳ ג א). הֵן יהרוס ולא יבנה יסגר על איש ולא יפתח הֵן יעצר במים ויבשו וישלחם ויהפכו ארץ (איוב יב יד-יה). הֵן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין לו (שם כג ח). שאל נא את הכהנים תורה לאמר הֵן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו וכו׳ היקדש (חגי ב יא-יב). — ג) במשמ׳ שאלה : כי עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו והתבוננו מאד וראו הֵן היתה כזאת ההימיר גוי אלהים (ירמ׳ ב י-יא).

ג. **הֵן,** —מלת הסכמה לדברי הזולת, ja; oui ; yes : ויאמר לבן הֵן לו יהי כדברך (בראש׳ ל לד). אמר להם הממונה צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה אם הגיע הרואה אומר וכו׳ האיר פני כל המזרח עד שבחברון והוא אומר ה ן (יומ׳ ג א). בודקין אותו שלשה פעמים אם אמר על לאו לאו ועל ה ן ה ן הרי אלו יכתבו ויתנו (גיט׳ ז א). מנה לי בידך אמר לו בפני עדים ה ן למחר אמר לו תנהו לי (ואמר) נתתיו לך פטור (שבוע׳ ו ב). מעשה באשה אחת שבאת לפני ר״ע אמרה לו ראיתי כתם אמר לה שמא מכה היתה ביך אמרה לו ה ן וחייתה אמר לה שמא יכולה להגלע ולהוציא דם אמרה לו ה ן וטהרה ר״ע (נדה ח ג). יהיה לך לאו צדק וה ן צדק (ספרא קדוש׳ פו). לאחד שנכנס במדינה וכו׳ עשה להם מלחמות אמר להם אמלוך עליכם אמרו לו ה ן ה ן (מכי׳ יתרו, החדש ה). משל לאדם שאמר לחבירו מכור לי חמורך זה אמר לו ה ן נותן אתה לי לנסיון אמר לו ה ן (ספרי דבר׳ כא). כשאדם נפטר מן העולם באים כל מעשיו ונפרטים לפניו ואומר לו כך עשיתי ביום פלוני ואי אתה מאמין בדברים הללו והוא אומר ה ן וה ן והוא אומר לו התום (שם, האזינו שז). אתה הוא הלל שקירין אותך נשיא ישראל א״ל ה ן א״ל אם אתה הוא לא ירבו כמותך בישראל (שבת לא.). שיהא הן שלך צדק ולאו שלך צדק (ב״מ מט.). מעשה באחד שבא לפני רבי יהודה ואמר לו נתגיירתי ביני לבין עצמי א״ל רבי יהודה יש לך עדים א״ל לאו יש לך בנים א״ל ה ן א״ל נאמן אתה לפסול את עצמך ואי אתה נאמן לפסול את בניך (יבמ׳ מז.). הביאוהו (את רבי חנינא בן תרדיון) וכרכוהו בס״ת והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור והביאו ספוגין של צמר ושראם במים והניחום על לבו כדי שלא תצא נשמתו מהרה וכו׳ אמר לו קלצטונירי רבי אם אני מרבה בשלהבת ונוטל ספוגין של צמר מעל לבך אתה מביאני לחיי העוה״ב אמר לו ה ן השבע לי נשבע לו (ע״ז יח.). רצונך שתסעוד אצלי אמר לו ה ן (חול׳ פז.). לאחר שאכלו ושתו מדד לו שמן במאה ריבוא אמר לו כלום אתה צריך ליותר אמר לו ה ן אלא שאין לי דמים (מנח׳ פה:). אמרתי לו כלום אתה בקי ברבי יהושע בר ממל אמר לי ה ן כך אמר לי וכו׳ (נזיר נו:). מכלל לאו אתה שומע ה ן (נדר׳ יא.). א״ל (רבי יהושע לר״ג) רבי רצונך ונקבל פני פולסופוס חבירנו א״ל ה ן (דא״ר ה). כותי אחד שאל את רבי מאיר אמר לו אפשר המים העליונים תלויים במאמר אמר לו ה ן (מד״ר בראש׳ ד). חזר בעלה ומצא המצרי יוצא מביתו שאל אותה שמא נגע בך אמרה לו ה ן וסבורה אני שאתה הוא (שם שמות א). ראית אדם שנכנס בו רוח חזזית אמר לו ה ן (שם במד׳ יט). אמר לו אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו אמר לו ה ן (שם שה״ש, לאיכה). הרי מסורה בידכם ברשותכם אם אמרתם ה ן ה ן אם אמרתם לאו לאו (שם שמות טו). מי שמבקש להקביל פני מלך בשר ודם לא דין הוא שילמוד איך יכנס ואיך יצא אמר לו ה ן (אדר״נ יה). אמרו לה יש כאן חבר אכסנאי אמרה להן ה ן (תנחומא לך לך י). ואמר למלאכי השרת ראויה שרה שתלד בן והסכימו כולן ואמרו ה ן והתם הקב״ה אחריהן (שם וירא לד). אמרו לו תלמידיו רבי לא היית יודע הפסוק הזה אמר להם ה ן אלא שבא זה ובירורו בידי (שם מצורע ה). א״ל יש לך צורות בתוך ביתך א״ל ה ן (שם נשא יג). בעוד שהיו מהלכין בדרך קדמו שטן לאברהם בדרך ונדמה לו לזקן אמר לו לאנה תלך אמר לו להתפלל אמר לו ומי שהולך להתפלל מה צריך לו לישא עצים על כתפיו ואש ומאכלת בידו אמר לו ה ן שמא נשב יום או יומים ונשחט ונאפה ונאכל (מדר׳ ויושע א). ותאמר לה ה ן דברתי (תולידה שומרנית 95), ומצוי הרבה בכל הספרות המאוחרת. — *אמר בהֵן צדקו, בהֵן שלו, ר״ל בדבור שלו, באמונתו : כל אחד ואחד יפרע בתיבה על ה ן צדקו מכל נכסיו משאיו ומתניו (בו״ת שמש צדקה,

תו"מ נ). והזהיר את האיש הנ"ל לבל יעיין כלל במכתב והוכרח האיש להבטיח לו ב ה ן שלו (מגיד מיחות יו). — *הֵן · · · הֵן, ר"ל הכל אחד כך או כך: בית כור עפר אני מוכר לך מדה בחבל פיחת כל שהוא ינכה הותיר כל שהוא יחזיר אם אמר ה ן חסר ה ן יתר אפילו פיחת רובע לסאה או הותיר רובע לסאה הגיעו (כ"כ ז כ). מדה בחבל אני מוכר לך ה ן חסר ה ן יתר בטל ה ן חסר ה ן יתר מדה בחבל הן חסר ה ן יתר מדה בחבל בטל מדה בחבל את ה ן חסר ה ן יתר (שם ג). מי שנצרך לביתו או לחצירו ומשכנו ביד חבירו בחמשים זהובים ה ן חסר ה ן יתר (ר"ש גאון, תשו' הגא', שע"ל כ כ). נקוב באמצע כשיעור סיט ה ן חסר ה ן יתר (ר"ח שבת קלח.). מניחין בגג מקום פתוח כגון זרת ה ן חסר ה ן יתיר ליכנס ממנו אור (שם קנו:). יש על המשכיל מארח המוסר ומדרך האמונה בשמעו נבוחה שיודה עליה ה ן לו ה ן עליו (אגר' מנח' כ"ס לר' חסדאי). אומר לתלמיד שוטה למוד ה ן אמת ה ן שבוש (רש"י ביצ' כד.). ה ן פחות ה ן מעט יותר (קבלה להראב"ד, הוצ' ניבויאר 69). שהכל עשה ועושה על סדר והנהגה ה ן הדברים הגבוהים ה ן הדברים השפלים (מלמ' התלמ', כי תשא). כל אשר ינתן לה ה ן רב ה ן מעט תקבל בשמחה (שם, חיי שרה). ואפילו בעסקי בני אדם ראוי לקצר הדברים ולהשיב הן או לאו ה ן בדין ה ן בענינים אחרים (שם, בלק). כי החי הוא יודע דבר שהוא עתיד לבוא אליו ה ן טוב ה ן מוטב (הגיון הנפש לבר חייא ד). והתירו גזרת חרם היישוב לראובן שנה ה ן חסר ה ן יתר ושוב רוצים לגרשו (מרדכי ב"ב תקיז). ב"ד של שלשה יושב על הכסא ודנין את העולם כפי הראוי ה ן לטוב ה ן לעונש אם לחיים אם למות (ר"י גיקטיליה, שערי אורה לו:). כי השם ברוך הוא מסבב סבות ומגלגל כמה ענינים כדי להבין ולקיים גזירותיו בנבראים ה ן לטוב ה ן למוטב (הוא, פי' הגד', עבדים היינו). כשיתאמת שליחות השליח הן שיהיה השליח גדול במדרגה יותר מאד ה ן שלא יהיה באותה מדרגה (העקרים א טו). צוה הקב"ה כל אדם שישא אשה חדשה לו ה ן בתולה ה ן בעולה ה ן אלמנה שישמחנה (ספר יראים קג). ה ן לו ה ן לאחרים (התרומ', הקד' לסי' רמח). ה ן רוחות טהרה ה ן רוחות טומאה (בנימין מוספיא, הערוך, דמא). ובאם ח"ו יש איזה עון בקהל ה ן באנשים ה ן בנשים מגלים לו מן השמים מיד (הקד' עמה"מ). להקדישו כולו לה' בקדושת שבת ה ן בדבור ה ן במחשבה ה ן במעשה (חמה"י, קדוש' הדבור והמעשה). אם יזדמן ח"ו איזה אורח חולה במדינה יהיה באיזה מקום שיהיה ה ן אצל היושבים תחת ההגמון או אצל היושבים תחת ממשלת הקיור' (פנקס ק"ק במברג ג). באם הסחורות שלקח בהקפה המה בעין בשעת מיתתו ה ן כולם ה ן מקצתן (שם יח). ונתנו לי כח ורשות לעשות להם דין ה ן קרוב לדין ה ן פשרה ה ן באומד הדעת (שו"ת מהרשד"ם, חו"מ לא). והנה בדבר הקנינים הנעשים בעת החתנה ה ן בין הזוגות עצמם ו ה ן בין אבי החתן ואבי הכלה וכו' (שו"ת חות יאיר נב). שהדין עמנו ה ן מחמת התנהגותם וגילוי דעתם ו ה ן מחמת צוואת הזקן וגילוי דעתו (שו"ת שמש לדקה, חו"מ ז). שכל משאו ומתנו מן בקר עד ערב הוא בד"א ה ן כשהטבת מביא לחנותו השומן חי מחותך לחתיכות דקות ה ן כשמתיכה ה ן כשמוכר שיורי השומן שהתיך ה ן בלישה בעריבה ובאפייה ה ן במגעם חם בחם או צונן בחם (שם יו"ד מז). — *ובא בכתיב ה י ן במקום הֵן: אני שקבלתם מלכותי עליכם במצרים א"ל ה י ן ו ה י ן אני הוא שקבלתם מלכותי בסיני א"ל ה י ן ו ה י ן (ספרא אחרי קלז). כיון שחשכה אומר להם (כל אחד מהקוצרים להעומדים) בא השמש אומרים ה י ן וכו' מגל זו אומרים ה י ן וכו' קופה זו אומרים ה י ן בשבת אומר להם שבת זו אומרים ה י ן וכו' שלשה פעמים על כל דבר ודבר והם אומרים לו ה י ן ה י ן (מנח' י ג). וכי כל העצים כשרים למערכה ה י ן כל העצים כשרין למערכה חוץ משל זית ושל גפן (תמיד ב ג). נטל (הכהן) עץ ארז ואזוב ושני תולעת אמר להן עץ ארז זה עץ ארז זה אזוב זה אזוב זה שני תולעת זה שני תולעת זה ג' פעמים על כל דבר ודבר והן אומרים לו ה י ן ה י ן ג' פעמים על כל דבר ודבר (פרה ג י). אם לא ראיתי שמעון אחי אמי שהיה חגר ברגלו שהיה עומד ומריע בחצוצרות אמר לו הין (ספרי בהעל' עה). אמר לו עבד שמכרו רבו לא יצא מרשותו אמר להם ה י ן (שם, בלק קטו). א"ל גביאה בן קוסם אדוני המלך אין אדם עושה מה שהוא רוצה לבניו אמר לו ה י ן (מד"ר ברא' סא). אדוני מלך אין אדם עושה לעבדו מה שהוא רוצה א"ל ה י ן (שם). אמר ליצחק בני רואה את מה שאני רואה א"ל ה י ן (שם נו). אמר באותו הזקן פגעה מדת הדין אמר לו ה י ן (שם סד). אמר לו רב יוסי כמי באיסי אמר לו ה י ן וסבורין אנו כמותו (הלכ' פסוק', ממונ'). שהטמין לו עדים

לחבירו בכילה ואמר לו מנה לי בידך אמר לו הין וכו' (שם). מה עשה הכלב הלך אצל זאב אמר אלך עמך הלילה ואלין אמר לו הין (א"ב של בן סירא), שיהא הין ולאו שלנו צדק (שבלי הלקט, יוה"כ שיז).

—*ההֵן, פ"ע, — אמר הֵן, נתן הסכמתו (כ"ז, מלון גרמ' עברי, ערך בילינגן).

ד·· **הֵן**, — בעברית של השמרונים, כי, אם: ויצוהו הן יהיה מאכלם כן עשב הקוץ (תולדה שומרונית 81). ויכתוב לוח נחושת הן לא ישכון איש יהודי בעיר שכם (שם 84).

א·* **הֲנָאָה**, ש"נ, מ"ר הֲנָאוֹת, — מה שגורם לאדם שיהנה, שיהיה לו נחת רוח, ענג, Vergnügen; plaisir; pleasure: היה משמש עם הטהורת ואמרה לו נטמאתי ופרש מיד חייב מפני שיציאתו הנאה לו כביאתו (שבוע' כ ד). שהיה לו לפרוש בהנאה מועטת ופירש בהנאה מרובה (גמ' שם יח.). היות הסכל משים ההנאה לבד תכלית מכוונת לעצמה (ר"ש א"ת, מו"נ ג לג). באומר הנאת מאכלך עלי (נדר' לג.). אמר לו בני כל זמן שרטיה זו על מכתך אכול ושתה מה שהנאתך ורחוץ בין בחמין בין בצונן (ספרי עקב מה). אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולם כלום נתכוון אבא ישי להעמידני והלא לא נתכוון אלא להנאתו (מד"ר ויקר' יד). כי רוב המחשבות הנודעים מאנשי החכמה נטרדות בהנאות זה החוש ונכספות אליו (מו"נ ב לו). כשהאדם נהנה מן העולם הזה בשום פנים חייב לברך לאדון הכל אשר כל ההנאות באות מטובו (מנוה"מ קכא). אם האדם שקוד בלימוד באהבה יעזוב בעדו כל העדונים וההנאות שבעולם (שם רלו). כל הנאותי לא היו אלא בדברי עבודתך (שם, הקדמ' לנר א). הנפש המתאוה היא נפש הבהמה המושלת על הכסילים והמושכת אותם לתאוות העולם והנאותיו (הקד' בעל הנפש להראב"ד). וכאשר גדלה תאוותו ורדף אחר הנאותיו ודמיוניו (מו"נ א פב). ההזהרה מהמשך אחר התאות הגופניות והנאותיהם (שם, פתיח'). — *בעל הֲנָאָה, מי שאוהב הנאות, תענוגים: שבנא בעל הנאה היה (סנה' כו:). משרבו בעלי הנאה נתעותו הדינין (סוט' מז:).—ובמשמ' תועלת חמרית או רוחנית ומוסרית, Nutzen; profit: ומוכרו (את החמץ) לעובד כוכבים ומותר בהנאתו עבר זמנו אסור בהנאתו (פסח' כ א). חמץ של עובד כוכבים שעבר עליו הפסח מותר בהנאה ושל ישראל אסור בהנאה (שם כ ב). שמיתתן של רשעים הנאה להן והנאה לעולם (סנה' ח ה). יין ושינה לרשעים הנאה להן והנאה לעולם (שם). המודר הנאה מחבירו שוקל את שקלו ופורע את חובו ומחזיר לו אבידתו מקום שנוטלין עליה שכר תפול הנאה להקדש (נדר' ד ב). השותפין שנדרו הנאה זה מזה אסורין ליכנס לחצר (שם ה א). (קונם) שאת נהנית לי עד הפסח אם תלכי לבית אביך עד החג הלכה לפני הפסח אסורה בהנאתו עד הפסח (שם ז ט). הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דוחקו (אבות ב ג). כאדם שאומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום (פסח' כב:). הנאה הבאה לו לאדם בעל כרחו (שם כה:). ומה ערלה שלא נעבדה בה עבירה אסורה בין באכילה בין בהנאה בשר בחלב שנעבדה בו עבירה אינו דין שאסור בין באכילה בין בהנאה (חול' קטו:). שתהא (האדמה) מעלה לך דברים ארורים כגון יתושים וזבובין פרעושין א"ר יצחק מגדלאה אף הן יש בהן הנאה (מד"ר בראש' ה). אמרו לו עבדיו מה הנאה יש לך באילני סרק הללו (שם שמות ז). כיון שאמר לינו פה הלילה הלכו להן זקני מדין שידעו בקסמים שלהם שאין בו הנאה (שם במדב' כ). אמר אברהם לפני הקב"ה רבון העולמים כל מה שהבטחת אותי מה הנאה יש לי בהם שאין לי בנים (שם כ). שאדם צריך להחזיק טובה למקום שיש לו הנאה ממנו (שם בראש' עט). — *טובת הנאה הכרת טובה בעד ההנאה שעשה: הלוקח כלים מן התגר לשגרן לבית חמיו ואמר לו אם מקבלין אותן ממני אני נותן לך דמיהם ואם לאו אני נותן לך לפי טובת הנאה שבהן (נדר' לא:). המשאיל קורדום של הקדש מעל לפי טובת הנאה שבו (ב"מ לט.). השכחה והפאה כולן אין בהן טובת הנאה לבעלים וכו' מעשר עני המתחלק בתוך ביתו יש בו טובת הנאה לבעלים (חול' קלא.). דרבי סבר טובת הנאה ממון ור' יוסי בר רבי יהודה סבר טובת הנאה אינה ממון (נדר' פה.). וטובת הנאה שלו שנותנה לכל כהן שירצה (רמב"ם, תרומ' ז ב). ואיש את קדשיו לו יהיו מגיד שטובת הנאת קדשים

לבעליהם (ספרי נשא ו). כשם כשהעידו עליה שגירשה בעלה ונתן לה כתובתה ונמצאו זוממין אינן משלמין לה כל כתובתה אלא לפי טובת הנאת כתובתה וכו' כן בכאן משלמין לאיש לפי טובת הנאתו בכתובת אשתו והיא תחתיו (ר"ת, מגדל חננאל על מכות ג.).

ב. *הֲנָאָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵנִיא: ואם הניא אביה אותה איני יודע הנאה זו מה היא כשהוא אומר ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר בבעל הוי אומר הנאה זו הפרה לימד בבעל שהנאה היא הפרה (ספרי מטות קנג).

*הַנְדָּם[1], ש"ז, — כמו *הַנְדָּסָה: מלה זו (מרכז) מורגלת אצל בעלי חכמת הנדם[1] (ערוך, מרכז).

*הִנְדֵּם, פ"י, — מדד, בפרט לדעת עמק המים באדמה: ובשעה שאתה רוצה להנדם[2] (אסף הרופא, כ"י מינכן 161).

*הַנְדָּסָה[3], ש"נ, — חכמת מדת השעורים של הקו והשטח והגוף, Geometrie: חכמת השעורים הנקראת הנדסה (הרקמה, שער א). להשיב לשואל שלא הורגל במופתי ההנדסה נאמר לו שישיב התמונה ההיא מרובעת (תכב"ץ א קסו). — ועי' שעור, חכמת השעור, השמות והפעלים הנהוגים בחכמה זו. — מהנדם, עי' זה הערך במקומו.

*הַנְדָּסִי, ת"ז, לנק' ־סית, מ"ר ־סיים, ־סיות, — של הנדסה, מטבע ההנדסה, וחכם בחכמת ההנדסה: הצירות ההנדסיות והמספריות והמשפטיות בלתי בעלות תכלית (כוזרי ה יב). קבלנו תועלת גדולה בתשובתך והנה בדרך קצרה לתלמידים מבלי השגחה אל הדקדוק ההנדסי בשביעי הנוסף על הכלל המסור בידנו (תכב"ץ א קסו).—ובמשמ' חכם בחכמ' ההנדסה: ואדע נאמנה כי הדיין והמדקדק ההגיוני וההנדסי הטבעי והפלוסוף המה לא יבינו המקרא והתלמוד (הקד' תעוד' בישרא').

1) עי' הערה להנדסה.

2) ר"ל: לדעת לכמה מקומות תמצא מים מתוקים או מרים או מלוחים (כך כתוב שם למעלה). והוא במשמעה העקרית של הפעל הזה בפרסית ובערב', עי' הערה לקמן.

3) בערב' הַנְדַסַה a). וכבר אמר גואליקי במעֻרב: אלמֻהנדס אלד'י יקד'ר מגארי אלקני חית' תחפר פהו משתק מן אלהנדאז והיא פארסיה פצירת אלזא שינא לאנה ליש פי כלאם אלערב זא בעד אל דאל ואלאשם אלהנדסה. ובעברית: אלמהנדם הוא מי שימדד אפיקי התעלות במקום שיחפרון והוא נגזר מן אלהנדאז והיא מלה פרסית ונהיתה הזין שין מפני שאין בלשון הערב זין אחרי דלת והשם הוא אלהנדסה.

a) هَنْدَسة

א. *הֵנָּה[1], —כמו א. הֵן: ותגשן השפחות הֵנָּה וילדיהן ותשתחוין (בראש' לג ו). ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טבת הֵנָּה ויקחו להם נשים (שם ו ב). ויאמר אבימלך אל אברהם מה הֵנָּה שבע כבשת האלה אשר הצבת לבדנה (שם כא כט). אל לכיש ואל עזקה כי הֵנָּה נשארו בערי יהודה ערי מבצר (ירמ' לד ז). שבע פרת הטבת שבע שנים הֵנָּה ושבע השבלים הטבת שבע שנים הֵנָּה חלום אחד הוא (שם מא כו). ותאמרן המילדת אל פרעה כי לא כנשים המצרית העברית כי חיות הֵנָּה בטרם תבוא אלהן המילדת וילדו (שמות א יט). והחטה והכסמת לא נכו כי אפילת הֵנָּה (שם ט לב). שתים הֵנָּה קראתיך מי ינוד לך (ישע' נא יט). הן כל הנפשות לי הֵנָּה כנפש האב וכנפש הבן לי הֵנָּה (יחזק' יח ד). למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן הָהֵנָּה במדבר (ש"א יז כח). ומה הערים אשר הוא יושב בָּהֵנָּה הבמחנים אם במבצרים (במד' יג יט). ירֹשש ערי מבצריך אשר אתה בטח בָּהֵנָּה בחרב (ירמ' ה יז). והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר לא ראיתי כָהֵנָּה בכל ארץ מצרים לרע (בראש' מא יט). כי ישלים חקי וְכָהֵנָּה רבות עמו (איוב כג יד). ואתנה לך את בית אדניך ואת נשי אדניך בחיקך ואתנה לך את בית ישראל ויהודה ואם מעט ואספה לך כָּהֵנָּה וְכָהֵנָּה (ש"ב יב ח). דמות ארבע חיות וזה מראיהן דמות אדם לָהֵנָּה (יחזק' א ה). נפש כי תחטא בשגגה מכל מצות יי' אשר לא תעשינה ועשה אחת מֵהֵנָּה (ויקר' ד ב). דרשו מעל ספר יי' וקראו אחת מֵהֵנָּה לא נעדרה אשה רעותה לא פקדו (ישע' לד טז).

ב. *הֵנָּה, — מלת הרמז להמקום והזמן, ותשמש א) כמו פֹּה, במקום הזה, בענין הזה, da ; ici; here : ועתה השבעה לי באלהים הֵנָּה אם תשקר לי (בראש' כא כג). וראיתי אני דניאל והנה שנים אחרים עמדים אחד הֵנָּה לשפת היאר ואחד הֵנָּה לשפת היאר (דני' יב ה). — ב) רוב שמושו במשמ' התנועה

1) מלה זו באה רק מ"ז פעמים בתנ"ך.

אל המקום הקרוב אצל המדבר, hierher ; par ici
hither : חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הֵנָּה (ברא׳ מב יה). לא אתם שלחתם אתי הֵנָּה כי האלהים (שם מה ח). הנה אנשים באו הֵנָּה הלילה מבני ישראל לחפר את הארץ (יהוש׳ ב ב). גשו הֵנָּה ושמעו את דברי יי׳ אלהיכם (שם ג ט). ואתם תכתבו את הארץ שבעה חלקים והבאתם אלי הֵנָּה ויריתי לכם גורל (שם יח ו). ודור רביעי ישובו הֵנָּה (ברא׳ יה יו). ואתם קרבו הֵנָּה בני עננה (ישע׳ נז ג). מי פתי יסר הֵנָּה (משלי ט ד). כי טוב אמר לך עלה הֵנָּה מהשפילך לפני נדיב (שם כה ז). ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הֵנָּה (ברא׳ מה ה). — ועד־הֵנָּה : עַד־הֵנָּה עזרנו יי׳ (ש״א ז יב). אמרו נא אל יואב קרב עַד־הֵנָּה ואדברה אליך (ש״ב כ יו). וְעַד־הֵנָּה בשער המלך מזרחה (דהי״א ט יח). הנה החצים ממך וָהֵנָּה (ש״א כ כא), ר״ל בינך ובין המקום הקרוב אלי. — התהלך אחת הֵנָּה ואחת הֵנָּה : וישב וילך בבית אחת הֵנָּה ואחת הֵנָּה ויעל ויגהר עליו (מ״ב ד לה), ר״ל התהלך בבית הלֹך ושוב מעבר לעבר. — הֵנָּה וָהֵנָּה : ולא היה בהם ידים לנוס הֵנָּה וָהֵנָּה (יהוש׳ ח כ). ויכה את המים ויחצו הֵנָּה וָהֵנָּה ויעברו שניהם בחרבה (מ״ב ב ח), ר״ל לצד זה ולצד זה. ויהי עבדך עשה הֵנָּה וָהֵנָּה והוא איננו (מ״א כ מ), עֹסק פה ושם. — דֶּרֶךְ הֵנָּה : הלוך ובכו ילכו ואת יי׳ אלהיהם יבקשו ציון ישאלו דֶּרֶךְ הֵנָּה פניהם (ירמ׳ נ ד-ה). — ג) ביחס להזמן, עַד־הֵנָּה, ר״ל עד העת הזאת, עד השעה הנכחית, bis jetzt ; jusqu'à présent; hitherto : כי לא שלם עון האמרי עַד־הֵנָּה (ברא׳ יה יו). ויצא האחד מאתי ואמר אך טרף טרף ולא ראיתיו עַד־הֵנָּה (שם מד כח). ותאמר דלילה אל שמשון עַד־הֵנָּה התלת בי ותדבר אלי כזבים (שופט׳ יו יג). כי מרב שיחי וכעסי דברתי עַד־הֵנָּה (ש״א א יו).

הִנֵּה, הִנְנִי, הִנֵּנִי, הִנְּךָ, הִנָּךְ, הִנָּהּ, הִנּוֹ, הִנֵּהוּ, הִנֶּנּוּ, הִנְּכֶם, הִנָּם, — מלת הרמז, א) רמז על איזה דבר שהוא קרוב להמדבר, da, siehe da voici ; behold : ועתה הִנֵּה אשתך קח ולך (ברא׳ יב יט). ויאמר אברם אל שרי הִנֵּה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך (שם יו ו). ויאמר אבימלך הִנֵּה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב (שם כ יה). ויאמרו אל המלך הִנֵּה ראש איש בשת בן שאול איבך אשר בקש את נפשך (ש״ב ד ח). עודנה מדברת עם המלך ונתן הנביא בא ויגידו למלך לאמר הִנֵּה נתן הנביא ויבא לפני המלך (מ״א א כב-כג). ויגידו לשמעי לאמר הִנֵּה עבדך בגת ויקם שמעי ויחבש את חמרו וילך גתה (שם ב לט-מ). הִנֵּה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום (נחו׳ ב א). גם עתה הִנֵּה בשמים עדי ושהדי במרומים (איוב יו יט).— ואחרי הנושא במקום הִנֵּהוּ : על כן קרא לבאר באר לחי ראי הִנֵּה בין קדש ובין ברד (ברא׳ יו יד). ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הִנֵּה באהל (שם יח ט). וישאל ויאמר איפה שמואל ודוד ויאמר הִנֵּה בנוית ברמה (ש״א יט כב). קום רד לקראת אחאב מלך ישראל אשר בשמרון הִנֵּה בכרם נבות אשר ירד שם לרשתו (מ״א כא יח).— וְהִנֵּה : ויפקח יי׳ את עיניהם ויראו וְהִנֵּה בתוך שמרון (מ״ב ו כ). כה הראני אדני יי׳ וְהִנֵּה כלוב קיץ ויאמר מה אתה רואה (עמו׳ ח א-ב). ואשא את עיני וארא וְהִנֵּה ארבע קרנות ואמר אל המלאך הדבר בי מה אלה (זכר׳ ב א-ב). ואשא עיני וארא וְהִנֵּה איש ובידו חבל מדה (שם ה). —הִנֵּנִי, בפרט תשובה לקריאה : ויקרא אליו מלאך יי׳ מן השמים ויאמר אברהם אברהם ויאמר הִנֵּנִי (ברא׳ כב יא). ויקרא את עשו בנו הגדל ויאמר אליו בני ויאמר אליו הִנֵּנִי (שם כז א). ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב ואמר הִנֵּנִי (שם לא יא). לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הִנֵּנִי (שם לז יג). ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הִנֵּנִי (שמות ג ד). — ובהפסקה קטנה ובסמיכות הִנֶּנִּי : ויאמר (יצחק אל אברהם) אבי ויאמר (אברהם) הִנֶּנִּי בני (שם כב ז). ויאמר (עשו ליצחק) אבי ויאמר (יצחק) הִנֶּנִּי מי אתה בני (שם כז יח). — הִנֶּךָּ : אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הִנֶּךָּ (תהל׳ קלט ח). הִנֶּנּוּ, הִנֵּנוּ : התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הִנֵּנוּ (איוב לח לה). ויעלו אל ראש ההר לאמר הִנֶּנּוּ ועלינו אל המקום אשר אמר יי׳ (במד׳ יד מ). — ב) לפתיחת בתחלת מאמר, להעיר את אזן השומע על האמור אחר כך, לתת לו כח יותר, כאלו הדבר עומד לפני עיניו : ויאמר אלהים הִנֵּה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע (ברא׳ א כט). ויגד לאברהם לאמר הִנֵּה ילדה מלכה גם הוא בנים (שם כב כ). ורבקה אמרה אל יעקב בנה לאמר הִנֵּה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך לאמר הביאה לי ציד וכו׳ ועתה בני שמע בקלי לאשר אני מצוה

אתך (שם כז ו-ח). ותאמר אליו (רבקה אל יעקב) הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך (שם מג). ויאמר (יוסף) הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי (שם לז ט). שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם נצבה והנה תסבינה אלמתיכם ותשתחוין לאלמתי (שם ו-ז). ופרעה חלם והנה עמד על היאר והנה מן היאר עלת שבע פרות יפות מראה (שם מא א-ב). הוא הדבר אשר דברתי אל פרעה אשר האלהים עשה הראה את פרעה הנה שבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל השבע (שם כח-ל). ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו הבה נתחכמה לו (שמות א ט-י). כה אמר יי' בזאת תדע כי אני יי' הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם (שם ז יז). ויאמר יי' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך (שם יט ט). ויאמרו אליה האנשים וכו' הנה אנחנו באים בארץ את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון (יהוש' ב יז-יח). הנה ארון הברית אדון כל הארץ עבר לפניכם בירדן ועתה קחו לכם שני עשר איש משבטי ישראל (שם ג יא-יב). ויאמר גדעון אל האלהים אם ישך מושיע בידי את ישראל כאשר דברת הנה אנכי מציג את גזת הצמר בגרן אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חרב וידעתי כי תושיע בידי את ישראל (שופט' ו לו-לז). הנה ימים באים וגדעתי את זרעך ואת זרע בית אביך מהיות זקן בביתך (ש"א ב לא). ותאמר אליו (בעלת האוב לשאול) הנה שמעה שפחתך בקולך ואשים נפשי בכפי וכו' ועתה שמע נא גם אתה בקול שפחתך (שם כח כא-כב). כי הנה האדון יי' צבאות מסיר מירושלם ומיהודה משען ומשענה (ישע' ג א). ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים (שם ח ז). ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחמות נחשת על כל הארץ (ירמ' א יח). הנה כעננים יעלה וכסופה מרכבותיו (שם ד יג). כה אמר יי' הנה עם בא מארץ צפון וגוי גדול יעור מירכתי ארץ (שם ו כב). בן אדם הנה בית ישראל אמרים החזון אשר הוא חזה לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא לכן אמר אליהם כה אמר אדני יי' וכו' (יחזק' יב כז-כח). הנה כל המשל עליך ימשל לאמר כאמה בתה (שם יו מד). הנה אמרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו לכן הנבא ואמרת אליהם כה אמר אדני יי' הנה אני פתח את קברותיכם והעליתי אתכם (שם לז יא-יב). הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר (עמו' ב יג). הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר (הוש' ב יו). כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא אשר אשוב את שבות יהודה וירושלם וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט (יוא' ד א-ב). הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד (עובד' א ב). כי הנה יי' יצא ממקמו וירד ודרך על במותי ארץ ונמסו ההרים תחתיו (מיכ' א ג-ד). כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד (זכר' יא יו). כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר (תהל' יא ב). ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל (שם עג יא-יב). הנה יסרת רבים וידים רפות תחזק וכו' כי עתה תבוא אליך ותלא (איוב ד ג-ה). כי הנה הסתו עבר הגשם חלף הלך לו הנצנים נראו בארץ (שה"ש ב יא-יב). ותאמר (נעמי לרות) הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה שובי אחרי יבמתך (רות א יה). דברתי אני עם לבי לאמר אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני על ירושלים (קהל' א יו). גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב על המלך עמד בבית המן (אסת' ז ט). — ועם נא אחריה: ויאמר אל שרי אשתו הנה-נא ידעתי כי אשה יפת מראה את (בראש' יב יא). ותאמר שרי אל אברם הנה-נא עצרני יי' מלדת בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה (שם יו ב). ויען אברהם ויאמר הנה-נא הואלתי לדבר אל אדני (שם יח כז). ויאמר (לוט) הנה-נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו (שם יט ב). אל נא אחי תרעו הנה-נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש אוציאה נא אתהן אליכם (שם ז-ח). ויאמר לוט אלהם אל נא אדני הנה-נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל חסדך אשר עשית עמדי להחיות את נפשי ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הרעה ומתי הנה-נא העיר הזאת קרבה לנוס שמה והוא מצער אמלטה נא שמה (שם יח-כ). ויאמר (יצחק לעשו) הנה-נא זקנתי לא ידעתי יום מותי ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה (שם כז ב-ג). וירא מלאך יי' אל האשה ויאמר אליה הנה-נא את עקרה ולא ילדת והרית וילדת בן (שופט

יג ג). ויקם האיש ללכת הוא ופילגשו ונערו ויאמר לו חתנו אבי הנערה הִנֵּה-נָא רפה היום לערוב לינו נא (שם יט ט). ויאמר לו (הנער לשאול) הִנֵּה-נָא איש אלהים בעיר הזאת וכו' נלכה שם אולי יגיד לנו את דרכנו אשר הלכנו עליה (ש"א ט ו). ויאמרו עבדי שאול אליו הִנֵּה-נָא רוח אלהים רעה מבעתך יאמר נא אדננו עבדיך לפניך יבקשו איש ידע מנגן בכנור (שם יו יה-יו). ויבא אבשלום אל המלך ויאמר הִנֵּה-נָא גזזים לעבדך ילך נא המלך ועבדיו עם עבדך (ש"ב יג כד). ויאמר המלך אל יואב הִנֵּה-נָא עשיתי את הדבר הזה ולך השב את הנער את אבשלום (שם יד כא). ויאמרו אליו עבדיו הִנֵּה-נָא שמענו כי מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם (מ"א כ לא). ויאמרו אליו (בני הנביאים לאלישע) הִנֵּה-נָא יש את עבדיך חמשים אנשים בני חיל ילכו נא ויבקשו את אדניך (מ"ב ב יו). ויאמרו אנשי העיר אל אלישע הִנֵּה-נָא מושב העיר טוב כאשר אדני ראה והמים רעים והארץ משכלת (שם יט). ותאמר (השונמית) אל אישה הִנֵּה-נָא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עבר עלינו תמיד (שם ד ט). ויאמרו בני הנביאים אל אלישע הִנֵּה-נָא המקום אשר אנחנו ישבים שם לפניך צר ממנו (שם ו א). ואולם שמע נא איוב מלי וכל דברי האזינה הִנֵּה-נָא פתחתי פי דברה לשוני בחכי ישר לבי אמרי ודעת שפתי ברור מללו (איוב לג א-ג). הִנֵּה-נָא בהמות אשר עשיתי עמך חציר כבקר יאכל הִנֵּה-נָא כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו (שם מ יה-יו). — ומצוי מאד אחרי הפעל רָאָה: וירא אלהים את כל אשר עשה וְהִנֵּה טוב מאד (בראש' א לא). וירא אלהים את הארץ וְהִנֵּה נשחתה (שם ו יב). ויסר נח את מכסה התבה וירא וְהִנֵּה חרבו פני האדמה (שם ח יג). וירא וְהִנֵּה הסנה בער באש (שמות ג ב). כי ראינו את הארץ וְהִנֵּה טובה מאד (שופט' יח ט). וראיתם וְהִנֵּה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו (שם כא כא). ראיתי את הארץ וְהִנֵּה תהו ובהו ואל השמים ואין אורם ראיתי ההרים וְהִנֵּה רעשים וכל הגבעות התקלקלו ראיתי וְהִנֵּה אין האדם וכל עוף השמים נדדו ראיתי וְהִנֵּה הכרמל המדבר וכל עריו נתצו מפני יי' מפני חרון אפו (ירמ' ד כג-כו).—וכן אחר הביט: ויבט וְהִנֵּה מראשתיו עגת רצפים וצפחת מים (מ"א יט ו). ונבט לארץ וְהִנֵּה חשך צר (ישע' ה ל).—ואחרי חלם: והיה כאשר יחלם הצמא וְהִנֵּה אוכל והקיץ וריקה נפשו וכאשר יחלם הצמא וְהִנֵּה שתה והקיץ והנה עיף ונפשו שוקקה (ישע' כט ח). — וכמו"כ להורות שתי פעולות תכופות זו אחרי זו או זו בשעת זו: ויהי הם קברים איש וְהִנֵּה ראו את הגדוד וישליכו את האיש בקבר אלישע (מ"ב יג כא). — ולהורות הנגוד בין שני דברים: ויקו למשפט וְהִנֵּה משפח לצדקה וְהִנֵּה צעקה (ישע' ה ז).

— הִנְנִי במקום הנה אני: ואני הִנְנִי מביא את המבול מים על הארץ (בראש' ו יז). ויאמר יי' אל משה הִנְנִי ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות יו ד). ועתה הִנְנִי הולך לעמי (במד' כד יד). כה אמר יי' אלהי ישראל הִנְנִי קרע את הממלכה מיד שלמה (מ"א יא לא). — הִנְּךָ, הנה אתה: ויאמר לו הִנְּךָ מת על האשה אשר לקחת (בראש' כ ג). ויאמר יי' אל משה הִנְּךָ שכב עם אבתיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ (דבר' לא יו). יען אשר לא שמעת בקול יי' הִנְּךָ הולך מאתי והכך האריה (מ"א כ לו). ויאמר הִנְּכָה ראה בעיניך ומשם לא תאכל (מ"ב ז ב). הִנְּךָ יפה דודי אף נעים (שה"ש א יו). כי מה אתה חסר עמי וְהִנְּךָ מבקש ללכת אל ארצך (מ"א יא כב). וְהִנְּךָ להם כשיר עגבים יפה קול ומטב נגן (יחזק' לג לב). ויאמר לה מלאך יי' הִנָּךְ הרה וילדת בן (בראש' יו יא). הִנָּךְ יפה רעיתי הִנָּךְ יפה עיניך יונים (שה"ש א יה, ד א). ויאמר יי' אל השטן הִנּוֹ בידך (איוב ב ו). ויבא אליו (בלעם אל בלק) וְהִנּוֹ נצב על עלתו (במד' כג יז). וארד בית היוצר וְהִנֵּהוּ[1] עשה מלאכה על האבנים (ירמ' יח ג). ועתה הִנְנוּ בידך כטוב וכישר בעיניך לעשות לנו עשה (יהוש' ט כה). הִנְנוּ עצמך ובשרך אנחנו (ש"ב ה א). הִנֶּנּוּ עבדים לאדני (בראש' מד יו). יי' אלהיכם הרבה אתכם וְהִנְּכֶם היום ככוכבי השמים לרב (דבר' א י). ואתם הרעתם לעשות מאבתיכם וְהִנְּכֶם הלכים איש אחרי שררות לבו הרע (ירמ' יו יב). ואני זקנתי ושבתי ובני הִנָּם אתכם (ש"א יב ב). ויתר דברי ירבעם אשר נלחם ואשר מלך הִנָּם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל (מ"א יד יט). הִנָּם ככל ההמון ישראל אשר נשארו בה הִנָּם ככל המון ישראל אשר תמו (מ"ב ז יג). והנה נותרה בה פלטה המוצאים בנים ובנות הִנָּם יוצאים אליכם וראיתם את דרכם (יחזק' יד כב). מחר רדו עליהם הִנָּם עלים במעלה הציץ ומצאתם אתם בסוף הנחל (דה"ב כ יו). אבי ואחי וצאנם ובקרם וכל אשר להם באו מארץ כנען וְהִנָּם בארץ גשן (בראש' מז א).

---

[1] בקצת ספרים: וְהִנֵּה-הוּא.

ואחמדם ואקחם וְהִנָּם טמונים בארץ (יהוש' ז כא). געל בן עבד ואחיו באים שכמה וְהִנָּם צרים את העיר עליך (שופט' ט לא).

***הנה**[1]), ממנו *הֲנָאָה, *הֵנָּה.

***הֵנָה**, פ"י, — הֵנָה את פלוני, הֲנָאוֹ, גרם לו הֲנָאָה, נחת רוח, **Vergnügen verschaffen; faire plaisir à; cause pleasure**: אמר לו רבי שמא מינות בא לידך והנאך ועליו נתפסת וכו' והנאני הדבר ע"י זה נתפסתי למינות (ע"ז יז). ראתה האשה דבריו של נחש והנאו לה (רש"י בראש' ג ו). — יְהַנֵּךְ, ברכה לאוכל, כמו רפואה וחיים: אמר לו יעקב (לעשו) אכול ויהנך[2]) (מדה"ג, שכטר, תולדות). — יְהֵנָּה לפלוני: יתעסק ימים תמימים עם האורח להקל טורח הדרך מעליו וּלְהָנוֹת לו את ישיבתו בקרבם (מה"ג דכיר, מכת' ב). — ורוב שמושו בנפעל.

— נִפע', *נֶהֱנָה[3]) מדבר פלוני, — קבל הֲנָאָה, קבל תועלת, **Vergnügen, Nutzen finden an; avoir du plaisir, profiter; be pleased, to profit**: אכלה (הבהמה) כסות או כלים משלם חצי נזק וכו' ואם נהנית משלם מה שנהנית כיצד משלם מה שנהנית אכלה מתוך הרחבה משלם מה שנהנית מצידי הרחבה משלם מה שהזיקה (ב"ק ב ב). נפלה לגינה ונהנית משלם מה שנהנית ירדה כדרכה והזיקה משלם מה שהזיקה (שם ו ב). והנהנה בשוה פרוטה מן ההקדש מעל (ב"מ ד ז). הנהנה כלום מן העולם מעל (ירוש' ברכ' ו א). איני נהנה מכבוד אבותי כלום (שם פאה א א). גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים (ברכ' ח.). כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות (שם ו:). אסור לו לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא ברכה וכל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה מעל (שם לה.). כל המבזה את הבגדים סוף אינו נהנה מהם (שם סב:). כל הנהנה מסעודת שת"ח שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו שכינה (שם סד.). כל הנהנה מסעודת הרשות לסוף גולה (פסח' מט). שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב (מו"ק ט). בתחילה הייתי נהנה מן הראייה ועכשיו איני נהנה אלא מן הטעם (מד"ר בראש' סה). כמריח באתרוג המריח נהנה והאתרוג לא חסר (שם שה"ש, לריח). כשותה בכוס מזוהם לא נהנה ולא מועיל (שם, כי טובים). אין לך כל נימא ונימא שלא ברא לה הקב"ה גומא בפני עצמה כדי שלא תהא אחת מהן נהנית מחברתה (שם ויקר' טו). ויהנו העינים וינפשו הגופות מעמלם ומיגיעם (פתיח' מו"ב). — ומקור לְהֵנוֹת, ליהנות: הרוצה ליהנות יהנה כאלישע ושאינו רוצה ליהנות אל יהנה כשמואל הרמתי (ברכ' י.). השוכר את הפועל לעשות עמו לגורן היום בדינר ולגורן יפה סלע אסור ליהנות הימנו (ב"ב סו). מצות לאו ליהנות ניתנו (ערוב' לא). — ונהנה בדבר פלוני: האשה שמתה נהנין בשערה (ערכ' ז:). מפני מה נתעקרו אמהות כדי שיהנו בעליהן בנויין (מד"ר שה"ש, יונתי). — נֶהֱנָה לפלוני, היה לפלוני דבר של הנאה: המדיר את אשתו מליהנות לו עד ל' יום יעמיד פרנס (כתוב' ז א). קונם שאני נהנה לבני נח מותר בישראל ואסור באומות שאיני נהנה לזרע אברהם אסור בישראל ומותר באומות שאיני נהנה לישראל לוקח ביותר ומוכר בפחות שישראל נהנין לי לוקח פחות ומוכר ביותר אם שומעין לו שאיני נהנה להן והן לי יהנה לאומות (נדר' ג יא). קונם אשתי נהנית לי (שם ב ד). קונם שאיני נהנית לאבא ולאביך אם עושה אני על פיך שאיני נהניה לך אם עושה אני על פי אבא ועל פי אביך (שם יא). קונם אשתי ובני נהנין לי (שם ג ד).

— הִפע', *הֶהֱנָה את פלוני, עשה שֶׁיֵּהָנֶה: בימות הגשמים (אסור לישן במטה עם המודר הנאה ממנו) מפני שהוא מהנהו[1]) (נדר' ד ד). כלום הנר מהנה אלא במקום חושך (מכי' יתרו, מס' דעמלק ב). אמר לו רבי אלעזר בן עוריה הרי אתה כמהנן ממון ואין אלא כמפסיד נפשות (ידים ד ג). המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו (ברכ' סג:). אחאב וותרן בממונו היה ומתוך שההנה תלמידי חכמים מנכסיו כיפרו לו מחצה (סנה' קב:). השוכר את הפועל לעשות בשלו והראהו בשל חבירו נותן לו שכרו משלם וחוזר ונוטל מבעל הבית מה שההנה אותו (ב"מ קיח.). לא יאמר אדם לחבירו

---

1) יש קוראים מְהַנֵּהוּ בפעל, וכמו"כ המשלים שלקמן, אך מהמשלים בעבר ההנהו ובמקור לההנות שלקמן נראה שגם אלה המשלים צריך לקרא מַהֲנֵהוּ.

1) בערב' הַנַאַ a.

2) בערב' הַנִי לַךְ b. — 3) בערב' תַהַנַּא c.

a) هَنَأَ b) هَنِيَ لَكَ c) تَهَنَّأَ

טול שמן מפך ריקם מפני שמהנהו טוב חנם (דא"כ ח). שההולך לארץ שאינה שלו ויש בידו צרכיו שלא ישתה ממה שבידו אלא שלו יהא מונח ויקנה מן החנוני בשביל להההנותו (תנחומא חקת לה). אם יש לך ממון לההנות עצמך אל תמתין עד למחר שמא תמות ושוב אין לך הנאה (רש"י ערוב' נד.). שאין כל אחד רוצה לההנות את חבירו (תוספ' פסח' פח.). נתן (האלהים) לגדולי הארץ וצמח האדמה כח לשאוב ולמצוץ את ליחות המים המחוברת אל עצם הארץ הנגשים בה לקנות מהן רטיבות שהוא מהנה להן (הגיון הנפש לבר חייא כ). והטוב הוא דבר שאדם חושש בו ומוצא לו הנאה וכו' כגון החיים אשר מהנה לחי ומועיל לו (שם ד). אמנם אחר המות לא ירגיש בעניינים המצערים והמהנים (רלב"ג איוב כא). לפי שרצו ישראל לעבור דרך המלך הוא דרך העיירות כדי לגבות המכס ולההנותם בענין מקח (חזקוני, חקת כ יח). — ובמשמ' *פעל פעולתו: לימים בא בעל הדינר (שהפקיד אצל האלמנה) ואמר לה הבי לי דינרי אמרה ליה יהנה סם המות באחד מבניה של אותה אשה אם נהניתי מדינרך כלום (גיט' לה.).

— התפ', *הִתְהַנָּה, — כמו נֶהֱנָה: ואסור למוכרו לכותים ולהתהנות מן כספו (והזהיר ויקר' ו). באופן שהשכנים מתהנין בזה במה שהוא שואל מהם (לבוש חו"מ, הלכ' דייני' ע א).

***הַנְהָגָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִנְהִיג: משיכה בגמל והנהגה בחמור (ב"מ ט.). — ובהשאלה: וכן הושאל ההליכה להנהגה במנהגים החשובים מבלתי הנעת גוף כלל (מו"נ א כד). צריך מאד לפי ההנהגה האנושית שלא לחלוק על האחד הנבחר (מלמד התלמ', קרח). נפש הדברית אשר יצרת לשחק בי לפניך בכל עת בהנהגת אדותיה ותוכחת שכניה אשר נתת עמדי לעבוד עבודתה ולשמור משמרתה (בחינת עולם יד). בקשת אחינו מאתנו זכרון הנהגה כללית במדות האנושית בדרכים אשר יאות שמושם לעסק האנושי עם נפשו ועם שכניו (ידע' בדרשי, הפרדס א). לרמוז שאליה צריכה ההנהגה לבד ושאין לו עסק בנסתרות (ר"י אברבנאל, שופט' יג יז). ואמר החכם מחק ההנהגה שיהיה האדם עם הימים (רש"ט פלקירא, המבקש ס כה). כאשר יאמרו בעלי הלשון הנהגת האדם ירצו לומר ענינו ופעולותיו וכו' (ר"א בדרשי, חותם תכנית נה ג). שהחפץ לתת עצה בנימוסים המועילים וההספקה בם אשר בתכלית צריך שידע מיני ההנהגה והנימוסים אשר ייחדו הנהגה והנהגה למה שבכל אחת מההנהגות נימוסים מועילים בה אשר בהם תהיה הצלת אותה המדינה וקיומה (נופ' צופ', מסיר ליאון ב יז). בדבר ההנהגה וההשתדלות בחיי שעה יבור לו האדם מהאפשריים אצלו הנהגה או אומנות שימצא עצמו מוכן להיות יותר שלם בו (מרפא לנפש יע.). למה לא למדתם הטוב מהם מישובם והנהגתם ומוסרם ולא עשיתם כן (שבט יהודה ז). ולא ירגיש ביושר דרכי השם שהם הנהגותיו לברואיו בדרך שישתדל ללכת בהם (מלמ' התלמי', ויצא). — יהנהגת המתבודד: השלישית (בחכמת המדות) בהלביש תקונים את איש יחיד הממדד ערכי פעולותיו בציונים יטהר נשמתו אף ישדד מערכת טבעו אל האמצע ונקראת הנהגת המתבודד (משה ריאטי, מקדש מעט ג). — יהַנְהָגָה ביחס לחולה, המנהג שצריך החולה להתנהג בעניני מזונו בפרט, **Diät ; diète ; diet**: אם יהיה חולשת העכול מסבה קלה או מלוי קדם בלתי גדול הנה יספיק הבין השינה ועזיבת התנועה והצעקה והמרחץ ועשיית הקיא במים פושרים ודקדוק ההנהגה (קאנון ג יג ג ד). ודע כי יש מהמזון וההנהגה מה שהוא דק מאד וכו' וההנהגה הנמרצת הדקות היא מניעת המזון והעבה מאד היא לקיחת מזונות הברואים (שם ד א ב ח). מי שיתרעם תמיד מכאב הראש כפי רוב חושי העצב והצומח בפי האצטומכא הנה רפואתו נכנסת במלאכת הנהגת הבריאות וזה שימהר בכל יום בלקיחת המאכל (פרקי משה יז). כמו שהרופא המובהק יתן הנהגה דקה אל החולה בתחלת חליו ואחרי כן בזמן הירידה (ר"י אברבנאל, ראש אמנ' ג). שהיה אריכות הימים ההם לאותם היחידים אם כפי ההנהגה והמזונות ואם בדרך הפלא וכו' והיה אפשר שאנשים אחדים יתנהגו בטוב ההנהגה ההיא ויתארכו ימיהם גם כן וכו' שהדורות הראשונים התחברו בהם לאריכות ימי חייהם סבה טבעית וסבה נסיית על דרך הפלא והטבעית היא הנהגתם הטובה במאכל ומשתה כפי הספוק מבלתי מותרות וכו' אמנם ההמון לא בחרו באותה הנהגה הדקה וכו' והיתה רוע ההנהגה ההיא שנתחדשה בבני אדם מכלה הלחות השרשי מקצרת החיים ולכן לא היו מאריכים

יכים ביחידים ההם (הוא, כרא״ש א). וקראתי הנתיב הזה הנהגת בריאות הנפש כי כשמו כן הוא שאין חולי גדול כשל הנפש (מ׳ אלדבי, ש״א ז). הטובה שברפואות היא ההנהגה במאכלים דקים וקלים הנאותים להריק המותר ולזון הגוף ולהעמידו בחזקתו קודם שיבא לידי חולשה (מנוה״מ ו ז א א). — *הנהגת הבית: אמנם מהאחרות (ההנהגות) זאת היא הנהגת הבית (המדות לאריסט׳ כ ו ה). בהנהגת האדם את בני ביתו האשה והבנים והעבדים שהיא ידיעת הנהגת הבית (ר״י אברבנאל, מ״א ג). — *הנהגת המדינה: הפילוסופיה נחלקת לג׳ חלקים חכמת הטבע וחכמת האלהות והנהגת המדינה (פי׳ משלי לזרח׳ הלוי ט א). ויחדנו המאמר השני לענין הדת ונזכור חלקיו ונבאר הנתלים מהם באמונה ונזכור אותם שהם הנהגות מדיניות ומעלות מדות ומה שדומה לזה (הקד׳ אמונה רמה). הנהגתו למדינה או למלכים כפי הצדק והמשפט וטובת הסדור והיא ידיעת הנהגת המדינה (ר״י אברבנאל, מ״א ג). — הנהגת הצבאות: בעבור קבוץ המחנה לצאת במלחמה וצריכים עצה והנהגה בעת לצאת ועת לבא במערכת המלחמה (ג״ע לר״א הקראי, קדוה״ת ג). — הנהגת הקהלות: בביוצא בזה אני משיב שולחי דבר כפי הנהגת הקהלות מצורף עם דין הגמרה וכו׳ להנהגת הקהלות אינו כן שכבר נהגו כל הקהלות בגביית המסים (שו״ת ר״כ גירונדי י יא).

***הַנְהָגִי**, ־גִיי, ת״ז, לנק׳ הַנְהָגִיית, מ״ר הַנְהָגִיים, ־גִיות, — של הנהגה, המתיחס להנהגה: והמדרגה ב׳ (מהנבואה) היא שימצא האדם כאלו עניין אחד חל עליו וכח אחד התחדש וישימהו לדבר וידבר בחכמות או בתושבחות או בדברי הזהרה מועילים או בעניינים הנהגיים או אלהיים (ר״מ א״ת, מו״נ ב מה). בין שיהיה זה בדברים העיוניים או במעשים ההנהגיים (ר״י אברבנאל, נחל׳ אבות ו). שעל המעט ישתלם בעניני השכל המעשי מי שהוא שלם בעיוני מפני שהתעסקו בעיוניות לא יוכל להתעסק בענינים ההנהגיים (הוא, מ״א ג).

***הַנְהָגָתִי**, ת״ז, — כמו הַנְהָגִיי: הסבותיי או התפעליי האותותיי ההנהגתיי (אליס לש״ר מקנדיה ב).

***הַנְהָלָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִנְהִיל, נהל: שערכו הספירה לב׳ מערכות וכו׳ ואמרו שהם לנה להעליונים והמערכת הב׳ תנהי״ם ואמרו שהם לנהל התחתונים ואף שאין ענין ההנהלה מוסכם אצלנו בענין החלוקה כוונו יפה (עסיס רמונ׳ א א). — והשתמשו בזמן החדש בשם זה במשמ׳ פקודת המנהל של מוסד מן המוסדות ומשרדו, Direction.

***הַנְוָיָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִנְוָה, נָוָה: סוד כיצא בְהַנְוָיָה, צאת עגומים לרויה, נהצו צירים לשביה, שני תאמי צביה (יוצר שבה״ג, תי וקיס).

הִנּוֹם הִנֹּם — עי׳ גֵיהִנֹּם

***הַנְחָאָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִנְחָה: והגמולים שזכר לצדיק מהאחיזה וההנחאה וכבוד צלמם בעיר קודמים בטבע להשארות צלמו (ר״מ א״ת, יקוו המים 96).

הֲנָחָה, ש״נ, — שה״פ מן הֵנִיחַ, מן נוּחַ, א) עשה הֲנָחָה לפלוני, הניח לו מאיזה דבר, ובפרט למדינה, הניח לה ממסים וכיוצא בזה, Erlass; remission; dispense: ויעש המלך משתה גדול לכל שריו ועבדיו את משתה אסתר וַהֲנָחָה למדינות עשה ויתן משאת כיד המלך (אסת׳ א יח). — ב) *כמו מנוחה: תמרורי רצון הנחה וצעקה ענן חשתה שועת דל עבים חלפה ועד תגיע לא תנוח (כ״ס גני׳ לב כ־כא). אין לו (ליצה״ר) הנחה בצד חבורה של רשעים אלא בצד חבורה של צדיקים (מד״ר ברא״ש׳ פו). — ואמר המליץ: הלא זה החבל, לשחת וחבל, ושמחתו אבל, ומתקיו מרים, וראשו בַּהֲנָחָה, וסופו לאנחה, ושיח וצוחה, ושאון ושברים (דונש בן לברט, דעה לבי). וזכרתיך בכור אבי, בערש ליל הֲנָחָתִי, וגזל זכרך מתוך שתי עיני תנומתי (ר״ש הנגיד, ימהר יוס). הֲנָחָתִי כעב עברה ואנחתי משומרה, ושמחתי ושלותי כבר תמה ונגמרה (הוא, הנחתי). — ואמר המשורר: איגע להבין ואדע בכלות בשרי ואוני, כי סוף אנחה הנחה עקב רזוני מזוני (רשב״ג, שירי שלמה לדוקס א). ויכון כל איש אשר ירחק וממו להשיג מבלי הפר אסריו, אשר לו אם יבקש קט הנחה גזרתיהו ושרפתי גזריו (שם יב). — ואמר רמב״ע באחד משיריו: וכל גבר אשר יזרע ששונים יגונים יהיו לו תבואות, ויש ישן עלי מטות הנחה תעירהו לעת בקר תשואות (רמב״ע). ויאבדו הפגרים בעפרים ולעד ישכנו מדבר ישימות, והרוחות בהיכלי ההנחות עליהן תעבור רוח נעימות (ביל ברא״ש אגר׳ תחיית המתים להרמב״ס). ויאמר אליה (הגמר לאשתו) חברי השועל, ואוהבי בלי מרד ומעל, הראני מקום לשכני מקום

הנחה ורוחה, אשר כל רואיו יחמדוהו, וכל שומעיו יאשרוהו (ספר שעשועים לר' זברא 5). — *הֲנָחַת רוח, כמו נחת רוח: ובעושה הנחת רוח של אביו (ירוש' פאה א א). הנחת רוח הוא להן שלא יהא קרבן מתקרב אלא משלהן תחילה (שם שקל' ג ה). — 'הנחה מהדבר הקצוב, מהקנס וכדומה, הפחתה קטנה: אותו שיהיה בביתו ולא יבא לבית הכנסת בעת התפילה יתן בכל פעם מדי עברו ששה פשיטים בלי הנחה ויהא הקנס לת"ת (פנקס ק"ק המבורג ב).--ג) 'הֲנָחָה מהמקח, הוזלה והפחתה מהמקח הקצוב, Rabbat ; rabais ; abatement : אבל מהם (מן הספרים בדפוס מהודר) אעשה לך הנחה[1]) יותר גדולה (יל"ג, אגר' ב רפו).

***הֲנָחָה,** ש"נ, — שה"פ מן הֵנִיחַ, א) שימת דבר במקום מהמקומות: מקום הנחת העצים (כלים ח ח). מקום הנחת הכוסות (שם כב א). עקירה והנחה (שבת ז.). הדלקה (של נר חנוכה) עושה מצוה או הנחה עושה מצוה (שם כב:). — והנחה מהיד, ר"ל עזיבה: ר"א אומר (מזכירים הגשמים) משעת נטילת לולב רבי יהושע אומר משעת הנחתו (תענ' ב:). ויותר שלם תהיה תשוקתו לעבירות והצטערו בהנחתו יותר גדול (ח' פרק' להרמב"ם ו). שהנחת שתיית היין קדושה (מו"נ ג לג). והגדול שבמופתים הנחת התענוגים הגופיים (העקרים א כד). — ב) אופן איך דבר מהדברים מונח, Lage ; position : הנפשות הנשארות אינם גשמים שיהיה להם מקום והנחה שימנע במציאותם האין תכלית (מו"נ א עד). ואיך ידמה משכיל שיהיו הנחות אלו הכוכבים ושיעורם ומספרם ותנועות גלגליהם המתחלפות ללא עניין (שם ב יט). כאשר השגנו תנועת הכוכבים העומדים כלם תנועת אחת לא תתחלף ולא תשתנה הנחותיה קצתם מקצתם (שם יא). טבע העץ להיות צף על פני המים לפי שהוא אוירי וכו' והנחת אויר הטבעית היא על המים (רוח חן א). ר"ל שלא יפשט (האבר) ולא יכווץ אבל ישאר על הנחה אחת כפי העצל הבריא אשר יפעל איתה הנטייה (פרקי משה א). ויהיו שם עד היום הזה ר"ל באותה הנחה ומצב (ר"י אברבנאל, מ"א ח). ומפגעי ההנחה (של האצטומכא) כמו שיהיה הנחתה במשל חוקת הבליטה בהוץ (קאנון ג יג א יג). ויקרה לה (להמקוה) חליי ההנחה מן הבליטה והשמטה (שם יט א ב). והמעי הזה יספיקהו פה אחד כי אין הנחתו כהנחת האצטומכא בארך הגוף (שם יו א א). והנה חשבו אנשי הודו ולא נתפשו בזה כי העטוש היתר נאות שבהנחות ראשו שיהיה נכח הזהו (שם ה ב ז). — ג) במלאכת הרפואות, דבר חם וכדומה שמניחים על מכה כדי לרככה, כדי שתגמול יותר מהרה, Umschlag ; application ; poultice : ויעשה הנחה חמה עליו במים וחומץ ויין עפוץ או במים שיורתח בהם ורדים (קאנון ג ג ב ג). ותניח ההנחה החמה בדחן וסובין (שם יד ד טו). והרפואות המועילות ההנחות החמות במים הפושרים בספוג או צמר טבול בהם (שם ג א ז). וההנחות החמות בשמן בזבובים קצוצי הראש (שם שם יא). והנה יונחו ההנחות האלה הנחה אחר הנחה להמשיך את הליחה (שם ז ד). ההנחה החמה הנקרא בערבי תרמי"ד נופל על מה שמחמם הגוף מחוץ ומיני ההנחות הרטוב והיבש והעוקץ והממוצע ושוה (פרקי משה כג). ההנחות הרטובות שיונחו חמות יקובל בהם התועלת במורסות המתחדשות מן הדם הרקיק המימי וההנחה השוה היא ההוה בפגיעת גשם חם בשווי (שם כא).—ד) בהשאלה, בחכמת הלשון, הנחת מלה מן המלים למשמעה מהמשמעות, ר"ל שהשתמש בה בעל אותה הלשון במשמעה ההיא: זה השם עקר הנחתו למקום המיוחד ולכולל (מו"נ א ח). כסא עקר הנחתו בלשון ידוע (שם ט). תחלת הנחת זה השם (ישיבה) בלשוננו לישיבת האדם על המקום (שם יא).—ה) במחקר, דעה וסברה שהניח החוקר בשאלה מהשאלות, Lehrsatz; proposition; maxime : כל הווה הוא הווה מהפכו ונפסד אל הפכו ויחויב מזאת ההנחה לפי הפך הסותר שמה שאי אפשר בו שיהיה הווה מהפכו ונפסד אל הפכו אינו הווה ולא נפסד (רלב"ג, מלחמ' ו א כו). אין ספק כי לכל חכמה התחלות והנחות אינן מבוארות בעצמן אבל ילקחו מקובלות מחכמה אחרת (העקרים א יז). ובעבור זה יבנה (התכוני) כל מופתיו עליהם ולא יחוש להנחות הטבעי ולהתחלותיו והטבעי יכחיש התחלות התכוני והנחותיו מצד העיון הטבעי (שם). בביאור ההקדמה אשר נתנה הרב על דרך ההנחה והיא האומרת שהזמן והתנועה נצחיים וכו' ולא ראינו לזכר טענת אריסטו במקום הזה לפי שהונחה על צד ההנחה לבד (ר"ח קרקש, אור ה' א כו). הנה המשנה הזאת באו בה שלשה חלקים

[1]) לא נמצא בין הפתקאות שלי מקור קדום מזה.

הנחה וקושיה ותירוץ כי ההנחה היא אומרו בעשרה מאמרות (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ה א). ואחר שאמר זה בדרך הנחה הוציא משם בדרך תולדה (הוא, מפע' ה' א ד). אמנם כשיאמר זה בהנחות התוריות הנה יצדק באמת כי התורה תניח באלדות דברים רבים שלא יגזרום הדעת (ר"י ערמאה, חזות קשה י). ואינני מקבל עלי להשיג כל מה שהניח הרב ז"ל כי יש להנחותיו טעם (יעקד' זרח' הלוי להמאור). — ו) מה שאדם מניח בצוואה לאחרים, Legat ; legs ; legato : מתנת שכיב מרע בלשון הנחה במחלוקת היא שנויה (שו"ת מהר"מ מרוטנ' ג נג). בלשון ב"א קורין למתנותיו (של שכיב מרע) הנהותיו זנכסי עזבונו (רשב"א ת"א שלב). שאחד מיחידי הקהל נפטר בפירפנייאן והיה ממנוי הקברים וכשצוה לביתו עשה הנחה לאותה חבורה (שו"ת ר"נ גירונדי עה). שאז הוסיף (על הצואה) ההנחות שבסוף צוואה זו (שו"ת תמת ישר' נה). וכל שכן אותם שיאמרו בלשון הנחה כגון אני מניח (שם).

***הַנָּחִי,** ת"ז, לנק' הַנָּחִית, מ"ר הַנָּחִיִּים, ־חִיּוֹת, — מטבע ההַנָּחָה, בדרך הַנָּחָה : שיעלם התחלפות הטבעי ברוב ההסכמה ההנחיית ויסודר הקבוץ (מו"נ כ מ). שדת הישמעאלים היא נמוסית הנחיית ואינה אלהית (העקרים ג כה). ואנשי הגבעה בקשו כן (לדעת את האיש הלוי) לא שיהיה זה דת הנחיי ולא שהיה כן מנהגם אלא למלאת תאותם עשו זה אותה שעה בלבד (ר"י אברבנאל, וירא). שאינו (הברית החדשה) תורת אלקים בדבריהם אלא היא הנחית (ר"י ב"ר אבר', מפת' לתזוק אמונה). שהוא מאמר הנחיי אל הקדמון בחיוב מציאותו וקיומו (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', אם כל חי א ד). כי המקומות הטבעיים הם מוגבלים ומוקפים והמקומות ההנחיים הם גם כן בלי תכלית לפי שהם בגשם ולגשם והגשם הוא בעל תכלית בהכרח (רלב"ג, מלחמ' ה' א יא).

***הַנְחָמוּת,** ש"נ, —שה"פ מן הִנְחֵם : וענין ההנחמות הזה הוא כשיובן כפי אמתתו בערכנו לא בערכו יתברך (ר"י אברבנאל, בראש').

***הֵנִי,** ת"ז, לנק' הֵנִית, — של הֵן, של הסכמה, נרדף עם חיובי : כי הדבר שהוא מה בכח מן הצד שיש בו דבר פלוני בכח לא יושכל בו גם לא יאמר בו אלא ההינית ולא השללית כאמרך יש בזרע צורת האנוש בכח וכו' אבל מסגולת האפשר הוא שיאמר ויושכל בו ההינית והשללית יחד (תגמ' הנפש א ג).

***הֲנָיָה,** הנייה, ש"נ, — כמו הֲנָאָה : ומעשה באחד שנדר מבת אחותו הנייה והכניסוהו לבית רבי ישמעאל וכו' (נדר' ט י). הנייה גדולה הוא לכם קבלתם עליכם בו את התורה (ספרי דבר ה). וכל צביונו של אדם אינו אלא על הארץ ומה הנייה לו (מד"ר בראש' י). שאדם צריך לשאול בשלום דבר שיש בו הנייה ממנו (שם פד). שבינוסן של צדיקים הנייה להם והנייה לעולם (שם במד' טו). ברא הקב"ה שבעים אומות ומכולן לא מצא הנייה אלא בישראל (תנחומא במדב' י). אכילתו ואכילת חברו הנייתו והניית חברו אכילתו והניית חברו הנייתו ואכילת חברו (מעי' ס ה). מרים שלא דברה אלא שלא בפניו של משה ול הנייתו של משה ולשבחו של מקום ולבניינו של עולם כך נענשה (ספר תלא רעה). שהזידו על הניותיו של הקב"ה (תנחומא בלק יט).

***הָנִי,** פ"י, הָנִיתוֹ, הנייתו, — כמו הֵנָה : אכל פתו והנייתו צבא לו עמדה בתוך גרונו והנקתו צבא עליו (מד"ר בראש' י).

***הֻנָּם,** ש"ז, — זנות, עריות : שהכל יורד לה (להגיהנם) על עסקי הנם[1] (ערוב' יט.).

***הַנְסָכָה,** ש"נ, —שה"פ מן הנסיך : והצביעה והטויה ועשיית הנירים והנסכת המסכות והאריגה (ג"ע לר"א הקראי, שבת ה).

***הֲנָעָה,** ש"נ, — שה"פ מן הֵנִיעַ, נוע : וכן הושאל ההליכה להנהגה במנהגים החשובים מבלתי הנעת גוף כלל (ר"ש א"ת, מו"נ א כד). כי כל גשם שיניע גשם אמנם יניעהו כשיתנועע גם הוא בעת הנעתו (שם ב, הקד'). ואם היה מיוחס לו הנעת גלגל אחד היה ענינו מתיחס ומשתתף לשאר מניעי הגלגלים (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ג יא). שלא יהיה מבוא לסבה הראשונה בהנעת הגלגלים (שם). שכאשר היה ההתנועעות בכח היתה ההנעה בכח (שם ו א כד). וזה שכאשר תיוחס אל המניע תקרא הנעה וכשתיוחס אל המתנועע

---

[1]) כך הגרסה בנוסח', וכן ברש"י. בעין יעקב חנם, וכך מגיה מהרש"א, ומפרש עפ"י הדרשה זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם זו עריות, וזה רחוק. והנה רש"י פרש עסקי הנם עריות, ואעפ"י שאין אנו יודעים מקור לזה, אך לפי הנוסחה ולפי הענין עלינו לקבל מלת הֻנָּם במשמעה זו.

תקרא התנועעות (ר"ת קרשקש, אור ה' ג א ג). והיו שם שתי תנועות יחד ההתנועעות ו ה ה נ ע ה (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ס ג). כי העכול ישלם בפירוק חלקי מה שהוא עב וגם וקיבוצם עצם מה שהוא רקיק ודק ואלה ה ה נ עות פרקיות והמזגיות (קאנון א א ו ג).

***הֲנָעוֹת,** ש"נ, — שה"פ, מן הֵנִיעַ, כמו התנועעות: שתהיה תנעת אלה העצמים הנכבדים לעצמי השמים רצוני על צד תשוקת המתנועע להדמות במניע לא על צד ה ה נ ע ו ת אשר כאשר הניעם המניע היה הוא ג"ב מתנועע (אמונה רמה 61). להניע כל כהותיו אלה ולהוציאם אל הפועל בכח מחשבותיו ו ה נ ע ו ת הכחות האלה אל הפועל למצוא בהם כל שלמות גופו ונפשו הוא הוא כח החכמה (אדם או"א, מחקרי המדברים, חכמה).

***הֲנְעָמָה,** ש"נ, — שה"פ מן הִנְעִים: הנה נדבר בדברים אשר בם תהיה ה נ ע מ ת העינים אשר יתקיים בם השיר (באור ספר השיר' לאריסטו). להנעים נפשותיהם ב ה נ ע מ ת נפשות המקובלים המצליחים (נופ' לופ' ג י). וה ה נעמ ה בממון הוא ההשתמשות על דרך ההתערבות ממנו (שם ב יה).

***הֶנֶף**[1], ש"ז, — שה"פ מן הֵנִיף: התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש ושיהא יום ה נ ף כולו אסור (ר"ה ד ג). אין עצרת חל אלא ביום ה נ ף (תוספתא ערכ' א יח). —ואמר הפיטן: אור יום הֶנֶף[2] ספירה הכשרה בנוגהים (מער' ב פסח, אור).

***הֲנָפָה,** ש"נ, — שה"פ מן הֵנִיף: שטעונים ה נ פ ה שתי פעמים אחת בשעת קריאה ואחת בשעת השתחואה (ספרי תבא שא). שאין לו רשות לאכול אלא בשעת ה נ פ ת מגל (ירוש' מעשר' ב ג). היפה ב ה נ פ ת העומר שלה (פסיק' רבתי מא). ה נ פ ת האיברים ומשיכת הרוח אל אפינו (ספר הערות, יפופה קראי נ). — יובהברת האותיות והטעמים: ונקראת געיא לפי שאין לה נעימה ו ה נ פ ה כשאר הטעמים והמשרתים אלא למשוך ולהחביר ולהרויח (הור' הקורא, בער הטעמ'). והוא מעיד על ה נ פ ת הואו (תשו' דונש על רסע"ג מח).

[1]) הספרדים קוראים הֶנֶף, אך האשכנזים קוראים הָנֵף, ועי' הערה לקמן. — [2]) והעיר שם בעל בית לוי זו"ל: כן הנקוד בשני כתבי יד ונכון הוא ולא יום הָנֵף.

***הָנֵץ,** ש"ז, — שה"פ מן הֵנִיץ, הנץ החמה, תחלת יציאתה על האופק: היו מתענין וירדו להם גשמים קודם ה נ ץ החמה לא ישלימו לאחר ה נ ץ החמה ישלימו (תענ' ג ט). פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים ביום אחת קודם ה נ ץ החמה ואחת לאחר ה נ ץ החמה (ברכ' ח:). ותיקין היו גומרין אותה עם ה נ ץ החמה (שם ט:).

***הֲנָצָה**[1], ש"נ, —שה"פ מן הֵנֵץ: לוז משעת ה נ צ ת ו עד גמר פריו כ"א יום (רגמ"ס בכור' ח.).

***הֲנָקָה,** ש"נ, — שה"פ מן הֵינִיק: וברכתיה ב ה נ ק ת שדים (רש"י ברא' יז טז). זמן ה נ ק ת תינוק עד שיהו לו י"ח חדשים (הוא, גיט' עה:). וראוי שתסתפק ב ה נ ק ת ו (של הילוד) ביום פעמים או שלש ולא תתחיל בתחלת הענין ב ה נ ק ת ו יניקה רבה (קאנון א ג ב, בהנהג' היונק). שהיתה ה ה נ ק ה עשרים וארבעה חדשים או איזה זמן שיהיה (ר"י אברבנאל, ש"א א כב).

***הֲנָקוֹת,** ש"נ, — שה"פ מן הַנָּקָה: והיא מלה יותר מורה על ה ה נ ק ו ת והפרת הערוב (דרך אמונה, ביאגו ג א). ומה שעלה בידו עד הנה הוא ה נ ק ו ת נבל מכל עון (נופ' לופים, מסיר ליאון א ז).

***הֲנְשָׁאוֹת,** ש"נ, — שה"פ מן הַנָּשֵׁא: והאופן אשר נעשהו מחבב מצד עצמנו אם נשכח משמרתנו ומעשנו בלתי ה ה נ ש א ו ת והמשמרה היא לפי ויטורינו המפרש בהלצה הישנה הדבר המוטל עלינו להשלימו אם מצד הדת ואם מצד הטבע (נופ' לופ' א ו).

הַס[2]). הַס, —קריאה של חקוי טבעי לצווי וגערה לשתוק: ויאמר דבר סתר לי אליך המלך ויאמר הָס ויצאו מעליו כל העמדים עליו (שופט' ג יט). ואמר הַס כי לא להזכיר בשם יי' (עמו' ו י). ויי' בהיכל קדשו הַס מפניו כל הארץ (חבק' ב כ). הַס מפני אדני יי' כי קרוב יום יי' (צפנ' א ז). הַס כל בשר מפני יי' כי נעור ממעון קדשו (זכר' ב יז).

הֵסֵב, ש"ז, — שה"פ מן הֵסֵב, ישיבה לשלחן לסעודה כשהוא מֵסֵב: כי זה צד סדר ה י ס ב בזמן שהן

[1]) בסגנון ארמי: אלא ה נ צ ה דעלה וחנטת דעלה (מנח' סט.).

[2]) בערב' ההמונ' ה'ס a), בערב' הספרות' צה b).

a) هس b) صه

שתי מיטות גדול מיסב בראשו של ראשונה וכו׳ (תוספתא ברכ׳ ה ה). עשה היסב בשדה טובל (ירוש׳ מעשר׳ ד נא:). כל היסב שיש בו יין קצב להיסב (שם). אבות דרך הסב הן קבורין (שם תעני׳ ד סח.). היתה חופתו בקיטון ועשה לו הסב בטריקלין (שם כ״ב ע יו ד). שמש שאכל כזית מצה בהסב יצא ידי חובתו (הלכ׳ פסוק׳, פסח).

***הֲסִבָּה**, היסיבה, ש״נ, — שם״פ מן הֵסֵב, א) כמו הָסֵב הקודם: כיצד סדר הסבה בזמן שהן שתי מטות גדול מסב בראש ושני לו למטה הימנו (ברכ׳ מו:). סדר הסבה אורחין נכנסין ויושבין על גבי ספסלין וע״ג קתדראות עד שיכנסו כולם (שם מג.). מצה צריך הסיבה מרור אין צריך הסיבה (פסח׳ קח.). אשה אינה צריכה הסיבה ואם אשה חשובה היא צריכה הסיבה ובן אצל אביו והשמש בפני רבו צריכין הסיבה וכו׳ והסיבת ימין אינה הסיבה וכן המיסב על ערפו או על פניו אין זו הסיבה (רמב״ם, חמץ ומצה ז ח). ואין הסיבה אלא הסיבת שמאל אבל הסיבת ימין אינה חשובה הסיבה (שבלי הלקט, פסח ריח).—ואמר המליץ: אוכלים למעדנים ושותים בהסבת שמאל כלם מסובין לאכול ולשבוע שמחים ומתענגים (ר׳ קלוני׳, אבן בחן כח).—ב) *הַסִּבַּת נחלה, העברת נחלה משבט לשבט ע״י נשואים וכיוצא בזה: וכל בת יורשת נחלה וכו׳ בהסבת הבעל הכתוב מדבר (ב״ב קיח:). כשהוא אומר לא תסוב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה הרי הסיבת הבן אמור (שם קיג.). מצות הסבת נחלה שלא היתה אלא לאותו הדור שהיו בחילוק הארץ בכניסתן לארץ (ס׳ החנוך, מצוה תכה).

***הַסְבָּרָה**, ש״נ, — שם״פ מן הִסְבִּיר, הַסְבָּרַת פָּנִים: השער השני הרצון והסברת הפנים (רשב״ג, תקון מד׳ הנפ׳ כה). וכן הזהיר שלמה ע״ה על האדם שישתדל אחר רצון המלך ושתהיה לו הסברת פניו וכו׳ המשיל רצונו (של מלך) והסברת פניו לטל שהוא מפריח ומגדל הצמחים (ר׳ בחיי, ויסב). ונצטווינו בו (בהגר) להאכילו ולהשקותו ולהסביר לו פנים והסברת פנים חשובה לו מן הכל וכו׳ שיהיה אותו מתק והסברת פנים מעצת נפשו השכלית דרך אהבה וחיבה (סוף, כד הקמח, גר). יבנם תחת טוב מדת הענוה הבשת והכלמה והסברת פנים והסבל וטוב הלב וכו׳ הסברת הפנים הוא ההתיא״ש מקצת מה שיש בו לאדם וכות ברצון ובטוב לבב (מאזני לדק, אלגזלי 107). ויאמרו הסברת הפנים אות אמת על מה שבנפש (שם 124). הסברת פנים הוא אות נאמן על הנדיבות כמו הנצנים שהם אות נאמן על הפרי (בן המלך והנזיר ח). שהיה מדרכם שיטו השומעים אל האזנה וההשמעות והסברת הפנים למדבר (נופ׳ צופ׳, מסיר ליאון א יב).

***הֶסֵּג**, ש״ז, — שם״פ מן הִסִּיג אחור: היראה בכל דבר הוא הסג הנפש אחור והתקבץ כחותיה אליה כשתשער איזה דבר מחרידה (מרפא לנפש, רפא׳ מגור׳ כא.).

***הַסְגָּלָה**, ש״נ, — שם״פ מן הִסְגִּיל: כונת התורה כי לא יקום עד אחד אע״פ שהוא נאמן ביותר ואולם זה ע״ד הגבלה והסגלה בשני מקומות לחיובי האיש בין לעניני דיני נפשות בין בדיני ממונות (ג״ע לר״א הקלאי, קדוה״ת י). שהוראת אלו המלות לא תורה להסגלת הצום אלא נראה שהרצון על כל איזה ענין שתתענה הנפש (שם, יוה״כ). כי הדבור הוא המליץ בענין החפץ ודין יש להרמיזו שהוא רוצה בהסגלה שאם לא כן ידמה סתירה (שם, סדר נשים ל).

***הֶסְגֵּר**, ש״ז, — שם״פ מן הִסְגִּיר, —א) עצם שה״פ, בפרט הסגר המצורע וכיוצא בו במקום לבדו עד שיודע אם הוא טמא בהחלט: אין בין טהור מתוך הסגר לטהור מתוך החלט אלא תגלחת וצפרים (מגי׳ א ז). מתוך החלט או מתוך הסגר (נגע׳ א ג). כשם שאין ימי חלוטו עולים לו מן המנין כך ימי הסגירו לא יעלו לו מן המנין (ספרי נשא לא).—ומ״ר: ולפעמים יסגר (המצורע) שני הסגרים שמא הרהר תשובה ולא תשובה שלימה לגמרי (ס׳ החנוך, תזריע קסט).—והשתמשו בזמן האחרון במלה זו בהעתונים ובדבור בא״י להסגר שקובעת הרשות לכל חולה בחלי מתדבק לבלתי תדבק המחלה באחרים, Quarantäne ; -tine. — ב) יכנוי לבתי מדרשות של רבנים אצל הספרדים בארץ ישראל: ואף בביהמ״ד בחברת רבני ההסגר כולם פה אחד עלתה הסכמה שלא יעשה בחור מחו״ל כ״א יום אחד (של מועד) כדי שלא לבטל המנהג (הלכ׳ קטנ׳ לר״י חאגיז ד). ויש בה (בירושלם) תשעה הסגרות והם בית יעקב נוה שלום יפאר ענוים חסד לאברהם ובנין שלמה כנסת ישראל גדולת מרדכי דמשק אליעזר מגן דוד מקור ברוך ונתייסדו ע״י נדיבי עם אלהי אברהם אשר באירופא וטורקיאה ולומדים בהם גמרא ותוספת ופוסקים (בבתי ירושלם

ליעקב כרוך). ויש שם (בחברון) ב׳ הסגרות הנקראים אמת ליעקב וכנסת ישראל (שם).

***הַסְגָּרָה**, ש״נ, — שה״פ מן הסגיר: הסגרה האמורה כאן (מד״ר ויקר׳ יז). ונראה שהפשיון מטמא אחר ההסגרה (ג״ע לר״א הקראי, טומא׳ וטהר׳ ג). וכל ענין הסגרות אלו (של המצורע) יורה השגחתו ב״ה על כל דרכי האדם (ס׳ החינוך, תזריע קסט).

***הַסְדָּרָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִסְדִּיר: אבל עתה שנהגו לכותבן (את התפלות) וכו׳ מה לי הסדרה בכתב מה לי הסדרה על פה (שבלי הלקט, תפלה יב). דין הסדרת שלחן ערב שבת מבעוד יום לכבוד ותפארת השבת (שם, שבת סח).

הָסָה[1], פ״י, עת׳ יַהֲסֶה, ועם ו המהפך וַיַּהַס, — הָסָה אותו, עשה שישתֹק בזה שקרא לו הס, **schweigen machen ; faire taire ; to still** : וַיַּהַס[2] כלב את העם אל משה ויאמר עלה נעלה וירשנו אתה כי יכול נוכל לה (במד׳ יג ל).

— פִּע׳, הַס, לווי הַסּוּ, — החריש, נשתתק, **schweigen ; se taire ; become silent** : והלוים מהשים לכל העם לאמר הַסּוּ כי היום קדש ואל תעצבו (נחמ׳ ח יא). מה עשה עכן עמד והשמיע קולו והסו כל הקהל לפניו (תנחומא מסעי ד). ויהי כאשר שמעו דברי אבנר הסו ויאמרו לא תשאלו ולא תנסו (ספ׳ המוסר, ר״ז בן סעד׳, כ״י תימני לה).

— הִפע׳, יְהֻהֱסֶה, — כמו קל: רש ידבר יְהַסּוּהִי לו דבריו טובים ונכוחים שומע אין להם (כ״ז, תרג׳ כ״ס יג כד).

***הֶסַּח**, ש״ז, — שה״פ מן הִסִּיחַ, נסח, הֶסַּח הַדַּעַת, העתקת הדעת והמחשבה מדבר, שלא תהיה דעתו עליו, שלא יחשב בו: תרומה בעינה היא אתה הוא שגזרתה לשורפה בכל מקום לא נפסלה בהיסח הדעת (ירוש׳ תרומ׳ ח מו:). היסח הדעת טעון עיבור צורה (ירוש׳ שקל׳ ז ג). דברי תורה אין משתכחין אלא בהיסח הדעת (תענ׳ ז:). שלשה באין בהיסח הדעת אלו הן משיח מציאה ועקרב (סנה׳ לז.). צריך שיהא מכיר עצמו זהיר וזריז ואמיד בדעתו לכוין בתפילתו מראש ועד סוף בלא היסח הדעת (טוא״ח ברכ׳ רלד).

***הֶסֵּט**, ש״ז, — שה״פ מן הִסִּיט, נסט, נגיעה בדבר שמסיר אותו ממקומו: שאין ע״ה בקיאין בהיסט (טהר׳ יא). שהזב מטמא בהסט (ירוש׳ מע״ש ב נג ד). השרץ מטמא בהיסט (שם שבת ט יא ד). היסט מחמת כוחו טמא מחמת רעדה טהור (ערוב׳ לה.). תולין על מגען ועל משאן ועל הסיטן ברשות היחיד (טהר׳ ד ו). — ומ״ר הֶסֵּטוֹת: בקיאין היו (הכהנים) בהיסיטות ולא היו בקיאין במדפות (ירוש׳ סוט׳ ה כ:). כגון מגעות והסטות משכבות ומושבות (בעל הנפש להראב״ד כב:).

***הַסָּכָה**, ש״נ, — שה״פ מן הסיך, מסך: והמסיך הוא המוסך את השתי והיא ההסכה נגזר מן המסכת הנסוכה (פי׳ המשנ׳ להרמב״ם, שבת ז ב).

***הַסְכָּמָה**, ש״נ, מ״ר הַסְכָּמוֹת, — שה״פ מן הִסְכִּים, א) נטית הדעת והרצון לדבר מהדברים, **Genehmigung, Zustimmung ; consentement, approbation ; assent, approval** : ומה שראינו בהסכמת בני קהלינו צוינו לכתוב (השטר׳ לר״י ברצלוני, שטר׳ זקניס 137). ופסקנו עליו בהסכמת בני קהלינו בכך וכך דינרים לשנה (שם). ויהיו בידינו אלף ספרים ונבחן בהם אלף דעות ואלף הסכמות מבני העולם (יוסיפון יז). הסכמות ענינים ודברים אשר עליהם נמנו וגמרו (ערוך, ערך סכם). — ב) החלטה בדבר מהדברים בלי סבה טבעית וכדומה אלא מפני נטיית הרצון בלבד: ומהם מסופקים פעם יחשב בהם שהם יאמרו בהסכמה ופעם יחשב בהם שהם משתתפים (מו״נ, פתיח׳). ההבדל אשר בין לשון האדם המדברת ובין לשון שאר בעלי חיים הנקראים בשם כפי ההסכמה (מלמ׳ התלמ׳, נח). סוגי המקרים אצל הפלוסופים תשעה לפי שהם ישתדלו למנות כמה הם הדברים הנלקחים בשׂכל האנושי ואם אפשר שיוכללו מושכליהם תחת ענין אחד יאמר על כלם בהסכמה וענין אמרנו בהסכמה הוא השם אשר יאמר על דברים רבים מצד השתתפם בענין אחד בשוה (אמונ׳ רמה א א). — ג) הסכמה בין שני דברים, בדעות וכדומה, **Einverständnis; accord** :

[1]) נגזר מן מלת הקריאה הַס, עי״ש, ועי׳ הערה שלקמן. — [2]) כבר נתפלפל ריב״ג ברסאלה אלתנביה שלו (Dereub. 261) אדות דקדוק פעל זה, והתלוצץ במי שגזרוהו מהכפולים, ותפס אותם בטענה שאלו היה מהכפולים היה צריך להיות הצווי הֹסּוּ, וגם מנל״ה קל קצת קשה כי היה הצווי צריך להיות הֱסוּ או הַסּוּ, ולכן גזר שאין זה פעל אמתי אלא נגזר מן המלה הַס ואינו מצטרף כלל, והכונה בוַיַּהַס קרא להם הס. ואעפי״כ הכשיר לבסוף גם דעת האומרים כי ויהס הוא קל גל״ה כמו ויעש, והסו הוא צווי מן פִעל הכבד, כמו צַו, צַוֵּה.

בריאות הגוף בהסכמת היסודות שהוא מורכב מהם (המעל׳ לרמ״ע פלקיירא ב). וממה שראוי לתת אל לבך ולבחון בו הסכמת בני אדם והתחברות לבותם עם רוב התחלקות מדותם למנות עליהם איש מהם (חו״ה, הבחינה ה). ומה שצריך לך לבחון בו ולהבין סימני החכמה העליונה והיד הטובה ממנו הוא הסכמת בני אדם על המקח ועל הממכר בזהב ובכסף והשתדלם להרבות מהם (שם). ומפני צרות החרבן לא עמדו על מקצת דברים שבהם בהסכמה אחת ועל כיוצא בזה הזהירה התורה אחרי רבים להטות (הקד׳ סמ״ג). ותראה כי לעולם לא יסכימו בהסכמה אחת (שבט יהודה ז). הסכמה בין הדתי והחוקר זה שקר מוחלט (כבוד אלהים, ר״י ב״ע כב.). הסכמת האיש והאשה בטבעיהם (ר״י אברבנאל, תיי שרה). כי נראה שהיא כסגולה לאומתנו העדר ההסכמה והתגברות קצתנו על קצתנו (ר״א דלמידיגו, בחי׳ הדת).— הסכמת הקולות, עי׳ קולות.—ד) תקנה וחק קבוע שהסכימו בני אדם ביניהם, למשל בעניני הנהגת הקהלות וכדומה: ונקהלו כל בני קהל קרטובה מנער ועד זקן ועשו לו הסכמה בנשיאות (ספר הקבלה להראב״ד). על דבר הסכמה אחת עשו גדולי הקהל לעמוד כנגד המלשינים ומזיקי הקהל (שו״ת ריב״ש עט). אם שנים או שלשה מהבינונים שבעיר יכולין להוציא עצמן מן ההסכמה שיעשו הקהל או מגזרת חרם שיעשו על שום דבר (שו״ת הרא״ש ו ה). מקום שיש להם הסכמה וז״ל וכו׳ הסכמנו אנחנו תושבי אנשי הקהל וכו׳ וכל איש מבני הקהלה אשר ירצה לבטל הסכמותינו אלה או אחת מהנה וכו׳ זהו נוסח ההסכמה אות באות (שו״ת מהרש״ך ב לז). טופס הסכמת רבני צפת שנעשית שנת הי״ש בענין הירושה וכו׳ ע״ב טופס תורף ההסכמה הנ״ל אות באות תבה בתבה ע״י סופר הב״ד שהדפיסה מספר ההסכמות (שו״ת ר״מ אלביך כז). — ה) הסכמה על ספר וכדומה, הסכמת בני סמך שהספר הוא טוב וראוי להדפיסו ושלא ידפיסו אותו בלי רשותו, וכדומה[1]: שלא יוכלו בעלי הדפוס להדפיס שום ספר שלא נדפס מעולם כי אם ברשות והסכמת שלשה רבנים סמוכים משלשה רבנים ועם הסכמת ראשי אחת הקהלות הקדושות הסמוכות אל מקום הדפוס אם יהיה בעיר קטנה ואם יהיה בעיר גדולה אז תספיק ההסכמה מראשי הקהלה ההיא עם השלשה רבנים סמוכים (תקנ׳ פירארא, משנת שיד). הסכמת רבני העיר (בראש ספר תורת אמת שנת שפו).

הַסְכָּמִי[1], הַסְכָּמִי, ת״ז, לנק׳ ־מִית, מ״ר הַסְכָּמִיִּים, ־יות, —שבהסכמה בלבד, של הסכם, מטבע ההסכמה: למדנו שהלשונות הסכמיות לא טבעיות כמו שכבר חשבו זה (מו״נ ב ל). והנהגות המדינות והחקים אשר יחוקקו ביניהם אנשי מחוז אחד או מלכות אחד לשמור היושר ההסכמיי (העקרים א ה). לפי שהלשון הסכמיי ופעל הלשון לא הסכים להניח שם לבלתי מוחש מהזמן (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ ע ז). תדע לך שהשעות הם זמנים הסכמיות ואינם זמנים מיוחדים רק הם חלקי הימים (נחמ׳ וגעים, דוד גנז לה). כי השכר והעונש אינם הסכמיים רק עצמיים (של״ה, הקד׳ תולד׳ אדם).

הַסְכָּנָה, ש״נ, — שה״פ מן הִסְכִּין (כ״ז, מלון גרמ׳ עברי, ערך אנגעוועהנען).

***הִסֵּס**[2], פ״ע, —הִסֵּס בדבר, פקפק בו לעשותו או לא לעשותו: zaudern; hésiter ; hesitate: אלא שעדיין לבי מהסס בדבר שהרי נגד הוראת המורה האכיל מבהמה זו לקצת יחידי הק״ק (פסקי ריקאנטי האחר׳ י). אך לבי מהסס על אותו גאון שחגר חרבו בישמעאל וכו׳ לסתור דברי רש״ל (שו״ת חות יאיר מג). — ועי׳ הסס, חסס.

הַסְמָכָה, ש״נ, —שה״פ מן הסמיך, כמו אַסְמַכְתָּה: מקרא הסמכה בעולם (הלכ׳ פסוק׳ 137). אם היה שם נוסף בו בתולדה אות הסמכנוהו בכל פני ההסמכה באות הנוספת כמו שילה שנוסף בו נון ונאמר בתולדתו שילני וכו׳ בקיבוץ השמות והסמכתן (תשו׳ דונש על רסע״ג ל). ומהם דינים ותקנות שנעשו בדרך הסמכה בדברים הנהוגים בין בני אדם (ר״י אברבנאל, הקד׳ נחל׳ אבות).

הִסֵּס[3], פ״ע, — כמו הִסֵּס: ורבינו יעקב מאורליינ״ש מתרץ זה וכו׳ ולבי מהסס שהרי בני קהת לא

---

[1]) כבר העירו דר׳ פרלס ודר׳ בכר, כי ההסכמה הראשנה נדפסה בספר „הבחור" שנת רעח (JQR X 1898), אך לא ידוע לי אם שם נזכר עצם השם הסכמה. אחרי כן „ההסכמות" מצויות בכל הספרים.

[1]) כך קוראים הספרדים מן הֶסְכֵּם.

[2]) בארמית: והוה קא מהסס למיתבה ליה (שבת קמז.). חזייה (רב אשי) לרב כהנא דהוה מהסס (כתוב׳ כ:). גרסת הערוך והר״ת, וכן גם האלפסי, ובנוסח׳ מחסם בחית, ועי׳ חסם.

[3]) עפ״י הגרסה הסס שבתלמוד במקום הנזכר

היו שם עדיין עד לאחר שהיו מכניסין כל הכלים לנרתק שלהם (תוספ׳ יומא עב.). כי גם ראב״ן מהסם לכפיו׳ וכו׳ (שו״ת מהר״מ מרוטנ׳ נג). ולבי מהסם לפי׳ שפירשו התוספות (שם ג נא), ובמקצת הפסקים האלו לבי מהסם ויש להשיב (מרדכי ב״מ שלח). ולבי מהסם בפירוש זה (רע״ב נזיר ט א), וגם במסתרים לבי מהסם לפוטרו (לבוש, מתנה רמג ז). עדיין לבי מהסם להחליט הדין (שו״ת חיים שאל א סג), מצד הדין מותר לשחוט אלא שלבי מהסם להתיר בדורות הללו (פ״ת, הלכ׳ שחי׳ א א, בשם תו״י קעח). מי אשר מחשבה רבה נגד פניו ולבו מהסם מאין ידעונים וכו׳ (אוצר נחמד, פי׳ הכוזרי א מח).

***הֶסֵּעַ**, ש״ז, — שה״פ מן הִסִּיעַ, הֶסֵּעַ הדעת, כמו הסח הדעת: למה (מטמא הפסח אחר חצות) מפני הסיע דעת או משום שעבר עליו חצות (ירוש׳ פסח׳ י לו ד). אמר רבי חגיי כלום אמרו אין מסתכלין (בשעת ברכת כהנים) לא מפני הסיע דעת (שם תענ׳ ד כ:).

***הַסָּעָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִסִּיעַ: לא מצא (מנחם) עתק לשון הסעה רק המעתיק הרים (ר״ת על דונש, המעתיק).

***הֶסְפֵּד**, ש״ז, — שה״פ מן הספיד, וכמו מִסְפֵּד: אין מניחין את המטה ברחוב שלא להרגיל את ההספד (מו״ק ג ח). במותם אין מטמא אבל עומד הוא בהספד ובשורה (ספרי נשא כו). ירדו להספד הרואין את הפנים פטורין (תוספתא ברכ׳ ב יא). וכל העסוקין בהספד מפסיקין לק״ש (ירוש׳ שם ג ב). הרואה הספד בחלום מן השמים חסו עליו ופדאוהו (בבלי שם נז.). ואותו היום מתה אמו של בן זזא והספידה ר״ג הספד גדול (ר״ה כה.). מעשה ומתו בניו של ר״ע נכנסו כל ישראל והספידום הספד גדול (מו״ק כא:). מהספדו של אדם ניכר אם בן העוה״ב הוא אם לאו (שבת קנג.). המוכר קברו ודרך קברו מקום מעמדו ובית הספדו (בכור׳ נב:). חכם כבודו בהספדו (הלכ׳ פסוק׳, אבל).

***הַסְפָּקָה**, ש״נ, מ״ר הַסְפָּקוֹת, — שה״פ מן הספיק, ובפרט הספקת פרנסה ומחיה לאדם: שהם היו מפרנסים ונותנים הספקה לתלמידי חכמים (פרדס רמוני, רש״ע שפרוט, סדר נזיק׳). אמר עליו שקרים כי קפח פרנסתו שעשה הקהל שלא יתנו לו הספקה (שו״ת ריב״ש ס). לפי שהחכם שיש לו הספקה מהקהל לא קבל העדות הנזכר (שם קעט). חברים יודעי דעת ומבינים מדע מקשיבים א׳ לחברו יותר חכמים ונבונים ויותר ראויים להספקה ההיא ורוצה לתת ההספקה ההיא לישיבה מהבית הכנסת האחרת (שו״ת מהרשד״ם, חו״מ לו). הח״ר שלמה שליח שלוח לדבר מצוה קובץ על יד לפדיון שמנה נפשות ודורש להספקת התלמידים (ר״י עובדיה, אגר׳ דופי הזמן). ומסרנו לידי השליח הנו׳ סכום כך פרחים לקיום הספקת התלמידים (שם). שמו לכל אחד מהם (מהת״ת) הספקה (הקד׳ עזר האמונה שנת ל״ד, REJ 1889). וההספקה שיתנו למ״כ מישיבה של אשכנזים תהיה חצי טאליר לשבוע (כתב שבחי האר״י). מהרה יבא אליך הון רב לתת לתלמידיך הספקה ויצא שמעך וטיבך בעולם (מגיד מישרים לר״י קארו, מקץ). ותחתמו הם הכתב וכו׳ כל קרוביהם ואוהביהם ומיודעיהם ובעלי חובותיהם ושכירי הק״ק ומקבלי ההספקה כדי להרבות החתימות (שו״ת מים רבים, חו״מ כג). לחלק הריוח והפירות הנ״ל בכל שנה ושנה לעניים עברים היושבים פה יותר על ההספקה הנהוגה שיש להם מהקהל בכל שבוע (שו״ת שמש צדקה, יו״ד יו). וכל הפירות שיעלו על הקרן יחלקו מחציתם להספקת התלמידים ולצרכי הת״ת (שם, חו״מ ט). כי הוא קובע בישיבתם ולו הספקה מהם ארבעים לבנים בשבוע (נחלה ליהושע, לוגלינו מ). ואיך שלם רעה תחת טובה להנדיב הגדול אשר גדלו ונשאו ואשר כלכל אותו ואת ביתו ובניו בהספקה גדולה ועצומה (התאבקות ר״י עמדין נגד ר״י איבשיץ). ויהי כאשר שמע החכם דברי התלמיד וכו׳ וינשאהו ויגדל מעלתו וכו׳ והוסיף על הספקתו (ספ׳ המוס׳, ר״ז בן סעדיה, כ״י תימנ׳ ו).— ב) בהלצה, במשמ׳ כמות מספקת: שענין ההלצה הוא כח עומס על עצמו ההספקה האפשרית בכל אחד מהענינים הנפרדים (נופ׳ צופ׳, מסיר ליאון א). שהחפץ לתת עצה בנימוסים המועילים וההספקה בם אשר בתכלית צריך שידע מיני ההנהגה והמדות (שם ב יו). כי ראוי שנתלבש באותן המדות אשר נשתדל ההספקת בהן כי בזה האופן יהיו דברינו נותנים ההספקה (שם ב יז).— ג) בסגנון הקראים כמו ספק: הבדלים רבים יש בין פסח מצרים לפסח דורות אבן בקצתם נפלה הספקה אם ישוה פסח דורות לפסח מצרים אם לאו (ג״ע לר״א הקראי, פסח ח).

***הֶסֵּק**, ש״ז, — שה״פ מן הִסִּיק: הראשונה כדי שיהיה כדי הסיקה והשניה כדי שני הסיקין *אפייה אחת (ירוש׳ פסח׳ ג ל:). מחלוקת בהיסק ראשון (של

* בהערה לערך הַסֵּס.

התנור) אבל בהיסק שני אפילו תלוי בצואר גמל (שבת קכה.). (ענף עץ לח מועיל) להיסק גדול (כילה לג.). ואין אויר ניכר בין דופן התנור לדופן הכור שיעכב את היסק התנור (ר"ש כליס ה ו).

*הַסָּקָה, ש"נ, — שה"פ מן הסיק, כמו הקודם: לפי שלא נתנו עצים אלא להסקה (כילה לג.). שאעפ"י שאין לו בה (בתרומה הטמאה) היתר אכילה יש לו בה היתר הסקה (פסח' לב.).

*הֲסָרָה, ש"נ, — שה"פ מן הסיר: על הסרת לבו הקפידה תורה (רמב"ס מלכ' ג ו). האחדות האמתית אשר אין אמת לה אלא בהסרת הגשמות (מו"נ א א). מי שיסור לבו מהשם הסרה גמורה (מלמד התלמי', קכח). ענין ההסרה והשלילה וכו' כי ההצלה היא הסרה מהלוקה אותו (רד"ק, שרש נצל). ולפי רוב הרגילות בהסרת האבנים והרמת המכשולים מן הדרך (שם, סלל). ואז יסור המקרה בהסרת הסבה והחולי (ר"י אברבנאל, מ"כ כ ח). — ואמר הפיטן: זרוים ענה ולא מלב לכלותם, חבו לפנים ורדם בַּהֲסָרַת טבעת להחלותם (סליח' תענ' אסת', אדס).

*הֶסֵּת[1], ש"ז, — שה"פ מן הֵסִית, שבועת הֶסֵּת: מנה לי בידך אין לך בידי פטור אמר רב נחמן ומשביעין אותו שבועת היסת (שבוע' מ:). מהו שבועת היסת שהטילו חכמים עליו שבועה (הלכ' פסוק', ממונ'). ויש שם שבועה אחרת והיא תקנת חכמי הגמרא והיא הנקראת שבועת הסת ואע"פ שבית דין משביעין אותה היום אינה נקראת שבועת הדיינין (רמב"ס, שבוע' יא ז). הטוען מטלטלין על חבירו וכפר בכל ואמר לא היו דברים מעולם או שהודה במקצת ונתנו מיד ואמר אין לך בידי אלא זה והילך או שאמר אמת שהיה לך אצלי אבל מחלת לי או נתת לי או מכרת לי או החזרתי לך או שטענו חטים והודה לו בשעורים בכל אלו פטור משבועת התורה אבל חכמי הגמרה תקנו שישבע הנתבע בכל אלו שבועת היסת ויפטר (הוא, טו"מ א ג). טען שעדיין שותפי אתה ונשאר לי אצלך כך וכך וזה אומר כבר חלקנו וכו' הרי הנתבע נשבע היסת שאין לו כלום בידו (הוא, שלוח' י ג). והסיתו הדיינים להשביע כל הנתבעים הכופרים בכל והיא שקראוה שבועת היסת על שם הסתתם שהסיתו הדיינים להשביע הנתבע הכופר בכל (הלבוש, הלכ' שבוע' פז א).

*הִסְתַּבְּכוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִסְתַּבֵּךְ: הכל מענין ההסתבכות וההסתעפות (השרשים לריב"ג, סבך). הסתבכות סעיפים זה על זה (שם, נקף). — ובהשאלה: ולו היה זה העיון החלקי נמסר לכל אחד מן החכמים היו בני אדם נפסדים לרוב המחלוקת והסתבכות הדעות (מו"נ ג מא). כשתסתבך הקדחת באברים השרשים הסתבכות ראשונה (קאנון ד א א). ויש אנשים שהבריאות מסתבך בהם הסתבכות חזק (העקרים ג ז). שכמו שבחליי הגוף בענין הסתבכות החום נכר יהיה על ג' פנים הנאמרים כן הדבר בחליי הנפש (ראשית דעת, ר"מ אלכוילה ה ה). והקולות היו מפני הסתבכות העשנים היבשים בתוך האידים הלחים והתנועעם לצאת מהם (ר"י אברבנאל, וארא). ויש מי שאינו משיב ידו אחור מאומת ענשי הנפש כי יקלו בעיניו לעוצם הסתבכותו בתאוותיו (עבוה"ק לר"מ גבאי, היחוד כו). תוקף אמונתם ביוצרם וחוזק הסתבכותם ודבקותם בו (ראש' חכמ', הענוה ג).

*הֲסָתָה, ש"נ, מ"ר הֲסָתוֹת, — שה"פ מן הֵסִית: אין הסתה אלא טעות וכו' אין הסתה אלא גירוי (ספרי דבר' פז). אין הסתה בדברים (חול' ד:). רוב ההסתה בדבר שהעניין שהאדם נסת בו יותר להיות התאוה מביאה אליו מאד (מו"נ ג מא). ענין ההסתה והפתוי (רד"ק, שרש נסת). חוזק ההסתה בדבר (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ב). כי יראה היות ההסתה קלה והפיתוי מהיר (דרך אמונה, כיתאגו א ב). כי יודע אני שיעמוד בנסיונו ואחר שיעמוד

[1]) אמר הגאון: ששאלתם מהו היסת שאין לה עקר מן התורה שלא שומר חנם ולא ש"ש ולא מודה מקצת טענה ולא פוגם שטרו ולא עד דכתי' לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת הוא דאמר דאינו קם אבל הא דר"נ דתנן מנה לי בידך והלה אומר אין לך בידי פטור א"ר ומשביעים אותו שבועת הסת שאין להם אסמכתא מן התורה כלל אלא בנפיל' הטילו חכמים עליו שבועה ושמה בלשון ארמית היסיתא (רה"ג, תש' הגא', שע"צ ה ע). ויש שבועה אחרת שנתקנה בדורות אחרונים מחכמי התלמוד והיא הנקראת שבועת היסת וכו' ואע"פ שגם ב"ד משביעין אותה אינה נקראת שבועת הדיינין והטעם מפני שהשבועות הראשונות היו מתוקנים בימות התנאים קודם שיסד רבינו הקדוש המשניות וכשחבר רבי את המשניות כללן בשם אחד במשניות וקרא כולן שבועת הדיינין במסכת שבועות וייחד להן פרק בפני עצמו והוא פרק שבועת הדיינין ושבועת היסת לא הוזכר שם בשום משנה מפני שעדיין לא נתקנה רק אח"כ בימי חכמי התלמוד הוסיפוה לכך קראוה בשם בפני עצמה (הלבוש, הלכ' שבוע' פז ח).

בנסיונו יצאת בודאי בקיטרוגך ועל חנם בלעתיו בהסתתך (אוהב משפט לאיוב עב). ויש בפיו ובשפתיו מחבואות הסתותיו והדחותיו ומחלקותיו עם המשנה בהנהגתו (מאזני צדק, אלגזי 46).

הִסְתּוֹפְפוּת, ש"נ, — שה"פ מן הסתופף: והוא ענין הסתופפות והתלוננות (הפרדס לריב"ג, גלה). שההסתופפות והיא העמידה המעטה בבית השם נבחרת מהדירה שהיא העמידה הרבה והמתמדת באהלי הרשעים (מלמ' התלמיד, תרומה). כי אין צריך לאמר שטוב הוא הסתופפות האדם בבית האלהים מדור באהלי מלך וכל שכן באהלי הרשעים (המעל' לרש"ט פלקיירא ב).

הִסְתַּחֲרוּת, ש"נ,—שה"פ מן הִסְתַּחֵר: לפי מה שראיתי עכשיו במדינות אלו שמורגל בין הסוחרים שמחמת רוב הסתחרות ומשא ומתן שיש להם זה עם זה הם נותנים הרבה בהקפה (לבוש חו"מ קכח א).

הִסְתַּכְּלוּת, ש"נ, — שה"פ מן הסתכל, הבטה, עיון והתבוננות פנימית בדבר מהדברים: ויהיה פרושו הסתכלות והשקפה אל האלהים (הפרדס לריב"ג, שכל). כוונת זה המאמר עם ההסתכלות חשובה מאד לבאר סבת הדבק בנו ההשגחה בעת השלמות (ידע' בדרשי, ביאור תהל' נג). כי למה יחס ההסתכלות הזה למצות לא תעשה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ב). והלבוב היא מעלת השכל אשר בה יהיה נעימות ההסתכלות והעצה עם מציאות המעלות המדותיות לו אשר המה מכשרון התשובה (נופ' צופ', מסיר ליאון ב ב). והעבודה היא התעסקות גדול והסתכלות נמרץ בתורה (אוה"ת, ברא' ב טו). שעקביה בן מהללאל סמך לאותם השני הסתכליות הראשונים הסתכלות שלישי (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג). — ובמשמ' הבטה בעיניו בעיון: וכדי לעורר אז הכונה טוב הוא להשים ידיו על עיניו כדי שלא יטרידהו ההסתכלות בשום דבר (מ' אלדבי, ש"א ז).

הִסְתַּכְּנוּת, ש"נ, —שה"פ מן הסתכן, מסירת אדם א"ע לידי סכנה, וטבע האדם להשליך את נפשו מנגד: מצוע בין המדות בין ההפלגה וההסרון ר"ל המצוע בין ההסתכנות ורכות הלב (קאנון א ב ב ד). ולכן נס משה מפניו (מפני הנחש) כי ירא מהמכשולות וההסתכנות הרב שהיה בזה אבל הורהו שהיציאה מההסתכנות ההוא אינו רק עם ההתאמץ לישר העקוב ולשומו למישור (ר"י אברבנאל, שמות).

הִסְתַּלְּקוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִסְתַּלֵּק: ואלו היו מעלים על לב הסתלקות השגחתו והנהגתו רגע אחד היה נפסד העולם כולו (כוזרי ג יא). אשר יחייבו בה קדמות העולם בהסתלקות המעוררים והחדושים והמונעים מהבורא יתברך (חריזי, מו"נ ב יט). אולם יבחן זה כפי קוצר העונה ואריכותה וגרוע המקרים ובהסתלקות אותם המקרים וכו' השקט הקדחת והסתלקה הסתלקות שלימה (פרקי משה י). ואולם היה אפשר בו שישב עם הסתלקות מציאות העמידה ממנו (רלב"ג, מלחמ' ה' ו כו). בזמן הסתלקות השכחה והוא לימות המשיח (נוה שלום א יז). כל זה מורה ששליחות המלאך היה אות הכרחי להסתלקות ההשגחה האלהית מהם (ר"י אברבנאל, משפטים). והעדרם תלוי כלו במציאות הרצון בהם או הסתלקותו מהם (הוא, מפע' ה' ז ב). ואם ידומה הסתלקות האויר תהיה מציאות האש נעדרת (ר"י אבן לטיף, רב פעלים ה.). ואם יעלה על הלב הסתלקות האחד תתבטל מציאות המספרים כולן (הוא, שעה"ש כג). כי נפרדו איש מעל אחיו בהסתלקות השכינה מביניהם (הקד' עבוה"ק לר"מ גבאי). שנשתמשו בו החסידים הגדולים ההם אחר הסתלקות הנבואה (שם, סתרי התורה כד). שאין בכחו למעלה שום הסתלקות רוח ושפע אורה (שם כג). שאותה הראיה היא ראיית פני המלך עם המלכות והסתלקות הדין משם (ספר הקנה, סוד שופר). כי איך יהיו מקדישים לו יתברך והאדם עם הגוף ולכך הוא מרקד (בשעת הקדושה) ומגביה עצמו והוא הסתלקות מן הגוף (באר הגולה למהר"ל כו.).— ובמשמ' עזיבת התביעות, או עזיבת העבודה: כיון שלא גרם ראובן הסתלקות חביריו (שו"ת מהר"י קולון קפז). אין השתל יוכל להסתלק אלא באופן שלא יפסיד בעל הקרקע כלום בהסתלקותו (לבוש, חכיר' וקבלנ' שכ ג). — ובמשמ' מיתה: בקש מבעל הרחמים שיגזור עלינו החיים האמתיים בתחלת הבריאה עד סוף ההסתלקות מן העולם הזה (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חקו"ד א א). בשנה האחרונה קודם הסתלקותו שלח וקרא אותו ללמדו כוונת נטילת לולב ואתרוג (זכרון טוב, ספורי מעשיות יד). הסתלקות מרן זצוקלה"ה היתה ביום ועש"ק פ' יתרו

כ"א שבט תרכ"ח (שם לח). קודם הסתלקותו אמר שכבר הוא עומד עכשיו על מדרגה זו שאי אפשר להשיג יותר בשום אופן (מגיד מיחות כו).

***הִסְתַּעֲפוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הסתעף: הכל מענין ההסתבכות וההסתעפות (הפרדס לריב"ג, סכך). הסתעפות ובלבול העלים (ר"א בדרשי, חותם תכנ', סכך). כי הוא (משה) השיג טבעי הדברים כלם עליונים ותחתונים הוא ראה וידע הבריאה הראשונה הכוללת כמו שנבראה יום ליום יביע אומר והסתעפות הדורות (ר"י אברבנאל, יתרו, מתן תורה). וראיתי שהם (ישראל) מסתעפים בהסתעפות והשתלשלות ישר זה מזה (הוא, זבח פסח, ויהי שם לגוי). שראוי שידעו ויבינו הסתעפות הדורות מתחילת הבריאה עד גלות ירושלם (הוא, הקדמ' לספ' יהוש'). שכתר המלכות ככתר הכהונה שניהם יבאו משרש אחד בהסתעפות ישר ר"ל הכהנים מזרע אהרן והמלכים מזרע דוד (שם, הקד' לספר מלכ'). אמנם שאר הפרטים שספרה תורה דבר יום ביומו והסתעפות הדורות וספור המבול והפלגה (הוא, מפע' ה' א ג). ושלשה אלו הם בכתר שבכתר הנקרא רצון וזה לא לתת מספר אלא מחוייב מההסתעפות התחתון כי מן התחתון יחייב כך בעליון (אילימה לרמ"ק, עין הכדולח א י). כי מזמנו ואילך מפורסם וידוע בקהל רב מהסתעפות הקבלה אשר ענפיה ארזי אל (קול יהודה, כוזרי א מג). — ומ"ר הסתעפיות: רבו הסתעפיות דעות החכמים בזה הדרוש (דרך אמונה, ביכאנו ג ג).

***הִסְתַּעֲרוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִסְתָּעֵר: ומדבר על ההרים והגבעות והימים ומהגלים הרמים והנשאים אשר ירומו והסתערות הרוחות (תעוד' בישראל ג ה).

***הִסְתַּפְּקוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִסְתַּפֵּק, א) הסתפק מהדבר הסתפקות שרצה, לקח ממנו לצרכו כמה שרצה: וב"ה מתירין שיסתפק ממנה (מן התרומה) בטומאה איזה הסתפקות שירצה (פי' המשנ' להרמב"ם, מע"ש ב ג). — ב) בפרט מדת הַהִסְתַּפְּקוּת, המדה להסתפק במה שיש לו, לא להיות פרוץ ביותר במאכל ומשתה ושאר צרכיו, Genügsamkeit ; contentement : ומעלות זה החלק רבות מאד בזהירות כלומר יראת חטא והנדיבות והיושר והענוה והשפלות וההסתפקות והוא שקראו חכמים עשירות באמרם איזהו עשיר השמח בחלקו (ח' פרקים להרמב"ם ב). ההסתפקות במה שיש לאדם והיא ממעלות המדות (הוא, פי' לאבות ב). והיה נהנה במה שחלק לו הש"י מה שאצלו במעלות ההסתפקות (שם ד). השלישית מדת ההסתפקות באמרו אם מחוט ועד שרוך נעל וכו' אחר שהיה לו די ספקו הסתפק באשר השיג (מלמד התלמ', לך לך). ומן המדה הזאת הסתפקות האדם במה שיש לו ושמחתו בחלקו (רשב"ג, תק' מדות הנפ', שער הרלון). ובפרט בענין ההסתפקות שצריך תמיד לאחוז בקצה האחרון (ראב' דעת, ר"מ אלבילא ב ב). כאשר נתבונן במציאות נמצא כי כל הרעות העולמיות אינן רק מצד מעוט ההסתפקות בני אדם בהכרח (י"ג יסוד' המשכיל לדוד בן בילא ז). ואין גבורה כהתאפקות ואין עשר כהסתפקות (פניני המליצ', גנזי יבר' כפע"ב, גורלנד). והיתה בו מדת ההסתפקות כי היא שרש לכל מדה טובה (אוהב משפט לאיוב, אם אשמח). אבל העשיר אשר יתהלל המתהלל בעושרו הוא ההסתפקות שישמח בחלקו (רשב"ל דוראן, מג"א ד א). ההסתפקות שמונעת בעליה מולות, טוב מן ההון המביאו לידי בזיון ושפלות (עמנ', מחב' יט). דעו בני כי מעלת ההסתפקות מעלה חשובה ויקרה עד מאד ואינה נמצאת אלא בחסידים שמסתפקין בדבר מועט (מעל' המד', ההסתפק'). אפשר היה לומר שאם ההסתפקות והוא עין טובה היא דרך טובה בקשת היתרונות אינו דרך רעה (רע"ב אבות ב ט). הסתפקות במאכל סיבת הבריאות ואורך החיים (ר"י להלון, אולה"ת א ג). ויותר טוב לאכול בהסתפקות בשעתו מלאכול הרבה ולעמוד אחרי כן בתענית (שם). — ג) במשמ' ספק: ויסירו השבושים הנמצאים ברוב דעות המעיינים מהסתפקות העניינים מקריים בעצמיים (ר"ש א"ת, מו"נ א לד). כמו כן במסופקים יהיה ראשון (המאמרים) המסופקים אשר לו בעצם וראשונה יאות אותו ההסתפקות (בעה"ש לר"א אירירו ד י).

***הֶסְתֵּר,** ש"ז, — שה"פ מן הסתיר: כל שאינו בהסתר פנים אינו מהם (מזרע ישראל) (חגי' ה.). — ואמר

המקונן : שמעו כי יצאתי בשביה, ונשטפה דם מרום שבויה, והושתי לשמה וערבוביה, ומֵהַסְתֵּר חבויה, נדה בית חוביה (קינ׳ לת״ב, איכה ישבה). — ובהשאלה, ˚בדברים שנאמרו בדרך סוד או רמז לא לפי הנראה הנגלה מהם : שהתלמוד הלך ע״ד המשל ו ה ה ס ת ר וחבור זה הלך על דרך ביאורו על דרך בעלי העיון והמחקר (הקד׳ פעה״ם לאבן לטיף). מפני הכרח כשרוצה להעלים אז ידבר במשלים אבל דברים שאינם צריכים ה ס ת ר והעלם אלא הדין נותן להיות הדבור מבואר ושלם (הקד׳ ר״א הקראי לג״ע).

˚**הַסְתָּרָה**, ש״נ, — שה״פ מן הסתיר : ויתכן שיהיה דומה ללשון הערבית אשר יאמרו כנפת בענין ה ס ת ר ת דבר (השרשים לריב״ג, כנף).

˚**הַעֲבָדָה**, ש״נ, — שה״פ מן העביד, במשמ׳ עבוד עורות : והשחיטה וההפשטה ה ה ע ב ד ה ומחיקת העור וחתוכו (ג״ע לר״א הקראי, שבת ה).

*****הַעֲבָרָה**, ש״נ, מ״ר הַעֲבָרוֹת, — שה״פ מן העביר. א) במשמ׳ הֲסָרָה : מה עשייה האמורה בראש ה ע ב ר ה (ר״ל הסרת השערות) אף עשייה האמורה בצפרנים ה ע ב ר ה (ספרי, כי תצא ריב). הרי זה חייב ב ה ע ב ר ת שער ובהבאת קרבן (שם נשא כח). ה ע ב ר ת העון הוא על שני פנים אם שיעבירהו על אדם אחר או על ענין מן הענינים (נופת צופ׳ א י). —ובמשמ׳ העברה מצד אל צד : דרך ה ע ב ר ת ו תעבירו (ר״ה לד.). ויניעו הנער ההוא על העשון ההוא שעל האש וזה מין ה ה ע ב ר ה באש (מו״נ ג לז). שהם נתעכבו מאד בהעברת הירדן (ר״י אברבנאל, יהוש׳ א א). בראותם שעם כל שליחותם הוא היה מזמין ומכין עניני ה ה ע ב ר ה וכבוש הארץ (שם יא). — ואמר הפיטן : סרחון כתמם לבן בְּהַעֲבָרַת סממניך, עונם תכבוש ותשליך בצול שאוניך (סלית׳ ד עש״ת, המנס). — ובמשמ׳ ˚העברת הגבול הראוי : וכן אם יעבור הזקן והנמלט מחולי בכמות המאכל ואיכותו ה ע ב ר ה מועטה יגיעהו היזק גדול (פרקי משה ג). —ובענין הַעֲבָרַת נחלה : לשון ה ע ב ר ה הזא במי שאינו מניח בן ליורשו (רש״י במד׳ כ ז). — ב) ˚בענין הלשון, הַעֲבָרָה, משמעה לא העקרית והטבעית של המלה אלא נתונה לה על ידי ה ע ב ר ת והעתקת המשמעה העקרית לצד אחר [1]), übertrag. Bedeutung ; métaphore ; metapher : שמו בני אדם השמים מקום הבורא על דרך ה ע ב ר ה לא על דרך האמת (ערוג׳ הבשם לרמב״ע). והמשכיל יפשיט העניינים ממעשה ה ה ע ב ר ו ת הגסות וילבשם מעטה נעימות עד אשר יגיע בהם על הענין המבוקש (שם). וכל שמותיו ומדותיו הרוחניים והגשמיים הם ה ע ב ר ו ת כדי להקריב אנחנו אל הנפש (שם). ולדעת השלם ממנה ואשר איננו שלם והמלא והחסר והלשון האמתי ולשון ה ה ע ב ר ה והנוהג והזר (הקד׳ הרקמה). והנה כסה את עין הארץ על ה ה ע ב ר ה כלומר פשט על הארץ (שם, שער כח). ואת הארץ תסחרו זה ה ע ב ר ה והרחבה (שם). ומן ההרחבה ו ה ה ע ב ר ה אמרם יד ה׳ ועין ה׳ וזולתם מן האיברים המיוחשים אליו על ההרחבה ו ה ה ע ב ר ה (שם). ונאמר על דרך ה ה ע ב ר ה והשאלה מבני אדם אבל תירוש (שרשי ריב״ג, שרש אבל). ופרושו נשכום במלחמה וזה לשון ה ע ב ר ה (שם, נכת). ואם יאמרו הפילוסופים שהוא בראך הם אומרים זה על דרך ה ע ב ר ה מפני שהוא עלת העלות בבריאת כל נברא לא מפני שהוא בכונה מאתו (כוזרי א א). ונרחיק הגשמות בכלל ואם יראה ממנו שום דבר בדברינו נפרשהו ונאמר כי הוא דרך ה ע ב ר ה וקירוב לשכלנו עם הודאתינו כי ספר תורתנו דברי אלקים (שם ה). ואם יקרא בהם (האֵל במדות הברואים) הוא דרך ה ע ב ר ה (שם ד ג). כי אם נאמר שהאש ישרוף והסייף ימית והנר יאיר לא יאמר זה אלא ב ה ע ב ר ה (העקרים ב ג). הפרק הראשון בזכר שתופים ו ה ה ע ב ר ו ת נפלו בלשון בעברי בשמות הנכבדים חייבו שבושים ומבוכות (אמונה רמה ו א). אבל דברנו בזה על דרך ה ה ע ב ר ה הלשונית לתת הבנה וקצת ציור בענין אצילות הספירות (עבוה״ק לר״מ גבאי, היחוד ב). — — ואמר המשורר : ומהללך אמתי ומהלל נדיבי עם בדרך ה ע ב ר ה, וקולך כקול מלאך אלהים וקול זולתך לא קול הברה (עמנ׳, מחב׳ ח). — ג) בלשון הפלסופיה, מה שאפשר בדמיון אעפ״י שאינו במציאות : ה ה ע ב ר ה אשר יזכרוה וזהו עמוד חכמת המדברים ושמע ענינה הם יראו כי כל מה שהוא מדומה הוא עובר אצל השכל וכו׳ לפי ה ה ע ב ר ה השכלית אמרו (מו״נ א עג). ושער ה ה ע ב ר ה הזה יש לי בו דברים תשמעם במקומות מזה המאמד (שם). עד שמי שירצה ללמד בלתי המשל וחידות יבא

---

[1]) לפי המלה הערב׳ אלמג׳אז a) שהיא בעצמה תרגום של המלה היונית μεταφορά.

a) المجاز

בדבריו מן העומק וההעברה מה שיעמוד במקום החשמל (שם, פתיח'). ההקדמה העשירית והיא העברת מה שירצו העברתו מן המדומים מפני התדמות העצמית והשתוות המקרים במקריותם (שם א ענ). ההעברה המחשבית עד שיקיים המיוחד או ההקדמה האחת עשרה (שם עד). — ד) בכלל, *מה שנאמר לא בדיוק, במדה יותר מהאמת, וכדומה: וזה שאמר שני לוגין תרומה ועשרה מעשר זה על דרך ההעברה אבל בענין האמת כשיהיו ב' לוגין תרומה יהיה המעשר י' פחות חומש (פי' המשנ' לרמב"ם, דמאי ז ד). והרב רבינו כתב במנין המצות בדרך העברה מצוה ליתן כל אדם מחצית השקל בכל שנה ושנה (מלמד התלמ', תשא). והמלך הראשון שנמשח בישראל היה שאול אבל נאמר כאן ובספר שופטים כלו מלך על צד ההעברה לכל שופט שוטר ומושל (ר"י אברבנאל, שופט' ח כב). — ה) *במשמ' מסירה: אף כי עקרתי דירתי חזקתי היא כי כבר העברתיה לך בשטר ושמעון טוען כי העברה זאת אינה העברה כי כבר עקר דירתו מפה מכל וכל (שו"ת לחם רב קלח). — ובמשמ' לא בעיון: רואה אנכי כי באמת קראת את שירי בדרך העברה כי בכל הדברים ובכל החזיון אשר דברת וכו' דברתי אני בעצמי (אגר' יל"ג רכב).

א. ***הַעֲדָאָה**, ש"נ, — שם"פ מן העיד: מנה לי בידך והלא אומר אין לך בידי כלום והעדים מעידים אותו שיש לו חמשים זוז נותן לו חמשים זוז וישבע על השאר שלא תהא הודאת פיו גדולה מהעדאת עדים (ב"מ ג.). על הודאת פיו אתה מחייבו ואי אתה מחייבו על העדאת עדים (שם ה). שלשה שישבו בב"ד לקיים השטר ובלא העדאת עדים שיעידו על כתב ידן (רש"י כתוב' כא:). היה חרש או שוטה או סומא בשעה שנמסר לו העדות ובריא בשעת העדאת העדות (שו"ע חו"מ לה יג). וזה טופס העדאת העדים הראשונים שהעידו על זה (שו"ת הרדב"ז נו). — ואמר הפיטן: איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם להוכיח בהתראות ובהַעֲדָאַת עדים (אזה' ר"י ברצלוני, אתוה).

ב. ***הַעֲדָאָה**, ש"נ, — שם"פ מן הועיד, פעולת שור המועד: מהו שתקבל (הבהמה) העדאה בדבר שהוא חוץ לגופה (ירוש' ב"ק ב ב ד). יש העדאה לצרורות או אין העדאה לצרורות (בבלי שם יח:).

***הַעֲדָה**, ש"נ, —כמו א.הַעֲדָאָה: אין נשבעין בהעדת עד אחד לעולם אלא אם כן יכחיש הנשבע את העד ויכפור בעדותו וישבע על זה (ס' החנוך תקנג).

***הַעֲדֵף**, ש"ז, — שם"פ מן הֶעֱדִיף, כמו הַעֲדָפָה: אך לא בכל סך ההעדף נאמרו הדברים (שו"ת שמש לצדקה, חו"מ ז).

***הַעֲדָפָה**, ש"נ, — שם"פ מן הֶעֱדִיף, שמא תעדיף עליו וכו' בהעדפה שלא ע"י הדחק (כתוב' סו.). מציאתה כהעדפה שע"י הדחק דמי (שם). המקדיש ידי עבדו אותו העבד לוה ואוכל וכו' להעדפה (גיט' יב.). ניזון מן הצדקה להעדפה (שם:). ואם בא אחד לפנינו ותבע ואמר לחבירו כיון שבין שנינו יש לנו לעשות מעקה לצורך גג או תעשהו כולו ואני נותן לך חצי ההוצאה או תן לי ואעשנו שומעין לו שמרויחין בזה ההעדפה וכו' שיבנה כל אחד החצי בהעדפה (טור, הלכ' שכני' קנט). עשה לו נקבי הנחירים להריח בהם ולהתנשם בהם ולהוריד בהם העדפת לחות הראש (אבודרהם, סדר שחרית). נדיב ושוע לא יחפוץ בנשך ומרבית ובהעדפה (אגרות רמ"ד יא). ובל עוד שיהיה הזפות יותר והשמרים יותר בהעדפה וממהרים לשקע הוא יותר מורה על הבשול (קינון א כ ג ב). וכשהיא אוסרת העדפתה עליו גוזלת לו פירות (מרדכי כתוב' קנ). — ובהשאלה, יתרון מעלה וכדומה: בעבור שאותה קדימה והעדפה יוחדה אליו יתברך לא לחמר ולא לדבר אחר זולתו (ר"י אברבנאל, מפע' ג ה).

***הֶעְדֵּר**, ש"ז, מ"ר הֶעְדֵּרִים, —שם"פ מן הֶעְדֵּר, במשמ' לא ההויה, Abwesenheit ; absence : תבוא הטבת הלב לבעל השמע כבא הקצף בהעדרו (רסב"ג, תקון מדות הנפ' טו). והושאל זה השם (ביאה) למבוא העניין שאינו גוף כלל וכו' עד שהושאל לקצת ההעדרים ויבא רע ויבא אופל (מו"נ א כב). האמינם שהעדרי הקנינים הם עניינים נמצאים בגוף נוספים על עצמו (שם עג). בה נוכל להתנחם ממעשה ההבל ומעצבון ההעדרים (בחינ' עולם ד). כי לא נמשך אותו הרע על צד העונש לראוי אליו כי אם להעדר ההשגחה (ר"י אברבנאל, יהוש' ז ג). עוד זכר ההעדר השני שהיה להם מהאמונה האלהית (הוא, זבח פסח, מתחלה). ועל שלשת ההעדרים האלה שהיו לאברהם מנחלת הארץ משלמות האמונה מקנין הבנים (שם). — ובפרט במחקר,

ההעדר קודם ההויה, Nicht-Vorhandensein, non-existence : יהיה העולם חדש אחר ההעדר או יהיה בלתי חדש אחר ההעדר הכל שוה (מו"נ ב כ). — ואמר המליץ : העולם ים זועף רב מצולה רחב ידים והזמן גשר רעוע בנוי עליו ראשו אחוז בחבלי ההעדר הקודם להויתו ותכליתו (בחינ' עולם ח). תבל מקור הבליה וההפסד המתהליך ניחל להתנחל להשאיר לנו אחרית ותקוה מוצא ההעדרים הממך נקוה למצוא שם ושארית (שם י). וכל מה שיקדם לו ההעדר הוא אפשרי המציאות ולא מחוייב המציאות (העקרים ב יח). ולזה יהיה ענין הקדמות והנצחיות הנאמר עליו יתברך שב אל ענין שוללי והוא שלילת ההעדר מצד ההתחלה ומצד התכלית (שם). ולא יהיה שם מוציא ומכריח מציאותם על העדרם ולא ימצא אם כן דבר מן הנמצאות (שם ה). ולפי שהיו צריכים אל מכריח יכריח מציאותם על העדרם הנה להם עלה בלתי עלולה (ר"ח קרשקש, אור ה' א ג). ושלא בראו מדבר אחר כלל אלא אחר ההעדר הגמור (ר"י אברבנאל, מפעי' ה' ד ב). אם כן ההעדר הוא סבת ההויה (מ' אלדבי, ב"א ב). ואחר אשר יצאה אל המציאות ואת ההויה מההעדר הגמור (רשב"ל דוראן, מג"א, חלק כוסינו א). ובהיות שהבריאה היא חדוש מציאות אחר ההעדר גמור יתחייב בהכרח שתהיה בלתי נושא קודם ובלתי זמן (ספורנו, אור עמים, בריאה). כי אמנם בין המציאות וההעדר לא יפול שום אמצעי להיותם שני חלקי הסותר (שם). שיש שני מיני העדר האחד הוא ההעדר הקורה מצורה לצורה וזה יהיה כאשר יקרה שישתנה הנושא השתנות עצמי וכו' ובזה המין מההעדר צדקו טענות ארסט' ואבן רשד וכו' אמנם המין השני מן ההעדר והוא מן המציאות אל בלתי מציאות במוחלט (שם, שמים).

***הֶעְדֵּרִי**, ת"ז, לנק' -רית, מ"ר הֶעְדֵּרִיִּים, -ריות, — של העדר, מטבע ההעדר : והניחו שני דרכים אחד העדרי שלא גלו האמת והשני קניני שגלו ההפך (בן סועיב, קול בוכים, איכ' ב יד) כי מתארי החסרון תארים העדריים ומהם חיובים (אמונה רמה ו ב). שיש להם סכלות העדרי וזהו העקשות וכו' היותכם סכלים בסכלות העדרי (דרך אמונה, ביאגו א ג). בשכלו העיוני אשר הוא נבדל מסכליות ההעדריים וקניניים וכו' להבדלו מהסכליות ההעדריים שנסתכל ביום המיתה (שם ב א). הזהירם שלא יפלו לא באפיקורוסות וכפירה העדריים (ר"י אברבנאל, יתרו). בא להזהיר בדבור השלישי הזה על האפיקורוסות והכפירה העדרית והוא שלא יקל האדם לכבוד הבורא יתברך (שם).

***הֶעָזָה**, ש"נ, — שה"פ מן העיז : גם אלה דברי העזה נגדו יתברך לומר שהיה לך דרך ארץ יותר חלילה (ר"מ אלשיך, איוב י ב).

***הַעֲלָאָה**, ש"נ, שה"פ מן הֶעֱלָה : העלאה מיוחדת שהיא גמר עבודה (ספרא אחרי קד). מקום שכפל את האיסור כפל את העלאה (ספרי קרח קכא). וההעלאה וההטפה (של המים) בכלי (קאנון א ב ב יו). הנה הש"י פירש בעבור העלאת האידים אורו וניצוצו וכסה אז האיד שרשי הים (רלב"ג איוב לו). והנה אירע בגורל הנ"ל שיצא מז"ט בהעלאה שניה והיה פלא בעיני הרואים שעלה פתח המז"ט מהר (שו"ת חות יאיר סא). — והעלאת הנרות, הדלקתם : חוץ ממקום שנאמר שם העלאה שהוא לשון הדלקה (רש"י שמות ל ז).

***הַעֲלִיָּה**, ש"נ, — כמו הַעֲלָאָה : העלייה שאינה מעכבת אם העלה זר וכו' העלייה מתוך קולפי מעכבת (ירוש' יומ' ד מא ג). — ובמשמ' הדלקת אש : אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים אם אני מכנים כל חיות שבעולם יש בהם כדי העלייה אחת או כל העצים שבעולם יש בהם כדי הבערה אחת (פסיק' רבתי יו).

***הֶעְלֵם**, ש"ז, — שה"פ מן הֶעֱלִם, שנעלם ממנו שדבר זה אסור וכדומה : הכותב שתי אותיות בהעלם אחד (שבת יב ד). אבל ושתה בהעלם אחת (יומ' ח ג). כל שיש בה ידיעה בתחילה וידיעה בסוף והעלם בנתיים (שבוע' א ב). הבא על אחותו ועל אחות אביו ועל אחות אמו בהעלם אחת (כרית' ג ז). אין חייבין אלא על העלם דבר עם שגגת המעשה (הור' ב ג). ולא היה לי מן המדע לעניי ורע מזלי ומיעוט דעתי והעלם סוד הלשון ממני (הקד' ריב"ג לספ' השרש'). דברים שאינם צריכים הסתר והעלם אלא הדין נותן להיות הדבור מבואר ושלם (הקד' ר"א הקראי לג"ע).

***הַעֲלָמָה**, ש"נ, מ"ר הַעֲלָמוֹת, — שה"פ מן הֶעֱלִים: הכותב שתי אותיות בשתי העלמות אחת שחרית

ואחת בין הערבים (שבת יב ו). העלמה למלקות (שבוע' ד.). ועיקר השמירה בראיית העין היא וכו' ובנגדה עיקר הפשיעות העלמת עין (רסע"ג, תשו' הגאו', הרכבי תקנ). כי אין לפני אלהיך העלמה ולא הנחה ולא שכחה (חו"ה, חשבון הנפש ג). נעמד על ההמשל וההעלם למה שצריך העלמתו (פתיח' מו"נ). ועם כל העלמתו היה מנוח ואשתו רואים ומשקיפים במעשיו (ר"י אברבנאל, שופט' יג כ). — ואמר החכם: העלמת הזכות ופרסום החובה מופת על שנאה ואיבה (אגרת גביזון, עמר השכחה). והתחייב ללמד את כמ' מאיר הנ"ל המלאכה הנ"ל ולא להעלים ממנו שום העלמה בעולם (פנקס קראקא, שנת תיא כה).

***הַעֲמָדָה**, ש"נ, —שה"פ מן העמיד: שעת העמדה בדין (ב"מ טז.). העמדה והערכה (תמור' לג.). העמדת בהמה בפונדקאות של עכו"ם (רש"י ע"ז טו.). וכבר מנינו למעלה העמדת המלך והכרתת עמלק (סמ"ג מ"ע, סי' קסג). — ב) *במקח וממכר, העמיד המכירה או המתנה בידו של הקונה העמדה גמורה, ר"ל שלא יוכל שום אדם לערער עליה: ועלי ועל יורשי אחרי לפצות ולהדיח ולהפיץ מעליו כל עורר וטוען בעולם ולהעמיד מכירה זו בחזקתו ובחזקת הבאים מכחו העמדה גמורה ושלימה בלא שום פסדתו בעולם (השטרות לר"י ברצלוני כו). ועלי להפיץ ולהדיח מעליה כל עורר וטוען עד שאקיים מכירה זו בידה קיום גמור והעמדה גמורה (שטר מכר, ד' תקעד, REJ. 182, 227). ועלינו ועל באי כחנו להעמיד מתנות אלו הנזכרות ביד בננו הנזכר וביד באי כחו העמדה גמורה (ש' הנ"ו, שם 115, 1885). —ג) במשמ' החזקת זמן: העמדת השמש והזרחת השמש (תשו' רה"ג נס' טעם זקנ'). ויתחבר מזה כי (כח) המחזיק יצטרך לקבוץ ולהעמדת תכונת קבוץ וזמן ארוך (קאנון א א ו ג). — ובמשמ' הפסקה, מנוחה: לפי שיש בכל שיר מרוצות והעמדות וצריך להזהר שלא תבוא עמידה באות שבאית (ר"א מלוזנו, מאמ' הליר' בבא כספ' שתי הידות).

***הַעֲמָקָה**, ש"נ, — שה"פ מן העמיק: העמקה והרחבה (השרשים לריב"ג, עמק). הם (החכמים) מבינים במעשי בראשית החכמה הטבעית וההעמקה בהתחלות המציאות (פי' המשנ' להרמב"ם, חגי' ב א). ואמנם (המים) הנחים יקנו בגלוי רוע אשר לא יקנוהו בהעמקה ובהסתר (קאנון א ב ב יו).

***הַעֲנָקָה**, ש"נ, —שה"פ מן הֶעֱנִיק: כי אנחנו יודעים שהענקה חובה ומוסר הנפש בכניעה ובשפלות חובה וההונאה מגונה (כוזרי ג ז). משכורת הוא הענקה מנכסיו (רש"י ברא' כט טו). וצוה בזה כאשר צוה בהענקה (רמב"ן שמות כא ח). ואשר ייטיבו לאנשים אוהבים לאשר ייטיבו אם לא תחובר בזאת ההטבה עבודה גדולה או דבר יותר רע ועצום מן ההענקה ההיא (נופ' צופים ג ד).

***הַעֲסָקוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הֶעֱסֵק: והעמידה מהתנועה וההעסקות וקצת מהחלאים הם ממה שיפעלו העצבון (נופ' צופ', מסיר יגון ג י).

***הַעֲקָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵעִיק: ישכיל כל הצורות באמתות מבלי שינוי ועוות והעקה (דרך אמונה, ביבאגו ב א). אותם הצורות שהם אחדות בנושא שיעיקו קצתם לקצתם העקה מה כשעור ערוב ההרכבה אשר לצורה המגעת עם המקבלה (נוה שלום ח ג).

***הַעֲרָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֶעֱרָה, ובפרט בעניני הזדוגות זו"נ: הערה זו הכנסת עטרה (ויש מי שאמר) זו נשיקה (ר"ל נגיעת האבר באותו מקום) (יבמ' יה:). הוקשו כל העריות כולן לנדה מה נדה (חיבים עליה) בהעראה אף כל בהעראה (שם נד:). כמה היא ביאה כדי העראה (מד"ר במד' ט).

***הַעֲרֵב**, —מקור מן העריב במשמ' ש"ז: טעון הערב שמש (טהר' א ה). בא ולימד על העוסקים בפרה מתחילה ועד סוף שיהו טעונים תכבוסת בגדים ורחיצת גוף והערב שמש (ספרי חקת קכד).

***הַעֲרָבָה**, ש"נ, —שה"פ מן הֶעֱרִיב, שיבה מהמלאכה עם הערב שמש: תניי ב"ד הוא שתהא השכמה של פועלים והערבה של בעה"ב (ירוש' ב"מ ז יא:). — ושהייה בערב, בלילה: דברי תורה צריכין השחרה והערבה (מד"ר ויקר' יט).

***הַעָרָה**[1], ש"נ, מ"ר הֲעָרוֹת, — א) שה"פ מן העיר: ואעמידה משמרות כלם ענין הערה והקצה (שרשי רד"ק, שמר). ולא אמרה אם תעירו שהוא מניעת ההערה אבל אמרה מה תעירו שהיא לקיחת מהות ההערה על הסדר (מלמ' התלמ', ויגש). והדרבן נע ומניע ומלאכתו הנעה והערה (שם, הקדמ').

---

[1]) בן זאב בחלק גרמני עברי ערך אנמערקינג נקד הֲעָרָה, וכן יש מי שהוברים מלה זו כך, אך זה נקוד זר ואין לו יסוד בלשון.

— ב) הערת החם, הרוח, וכדומה, Aufregung excitation : וישכון באיזה מקום שיזדמן לו וישכב עם איזו נקבה שימצא בשעת הערת חמומו (מו"נ א עג). מפני הצרים החושבים להשבית המלאכה היו צריכים להערת רוח לחזק את לבם (רד"ק תהי' א יד). — ג) הערת הדעת כדי שיתבונן לדבר ויחשב בו ויבין אותו, Anregung ; attention, exitation exhortation : הצורך אל ההערה על עבודת יי' וחלקיה הוא מפני שהאדם חייב בעבודת יי' ית' מדרך השכל (חו"ה, עבוד' ה' א). מפני שההערה התקועה בשכל נחלשת מג' פנים התחייבנו לחזקה בהערה התוריה (שם ג). ולא נמנעתי כל ימי התחברך עמי בשהוזכר פסוק או דבר מדברי רבותינו שיש בו הערה על ענין זר לבארו לך (ר"ם ב"ת, פתיח' מו"נ). וכן נכנס בדברי חבריו לו הערה על הסבל ונחמות ודברים לשכח צערו (שם ג כג). פסוק זה הושע הנביא אמרו בחתימת ספרו להשלים הערת התשובה שהקדים (מלמ' התלמיד, וילך). להעיר כח השכלי וללמדו ולהרגילו בדרישת החכמה ודי להם ז"ל הערה על דרישת החכמה (שם, הקדמה). שהסבה לזה לתת הערה לאנשים שהעסק בסודות האלהיים והעיון האמתי לא יתכן עם העסק בהשתמשות הגשמיים וטרדות העולם (ידע' בדרשי, באור תהל' מו). וזאת הערה טובה למי שמשתדל בשלימות הקנין (רלב"ג, משלי יג). או היה (מה שהביא דברי הרב) כדי להעיר הערה מה (חתימ' שם טוב כפי' מו"נ א). זה המאמר הערה גדולה לכל משכילים לתת לנפשו ההכרחי לבד כדי להשיג האמתות (ר"י פרובינצאלו, בו"ת בדבר למוד החכמ'). ובזה יהיה לנו הערה גדולה להשכיל מתוך כך ולהתבונן בגדולת מעלת יוצרם (מ' אלדבי, ש"א א). אך מה שיש לנו לומר כי ההערה בשמטות ויובלים שיש להם תלייה לענין הגלות והגאולה (ג"ע, חג השבוע' ט). וע"כ יבואו תחלה יסורים להערה ואם לא יתעורר האדם בהם אז יתיסר ביסורי המירוק (דרך ה' לרמח"ל ב ג). לפי שעיר פרא אדם יולד צריך להערות רבות להורות הדרך לפניו ולולי ההערות ההן כמעט שימצא אחד בדור שיזכה (מלמ' התלמיד, בראש'). אם בו (בהקרבן) הערות להקנות השלימות (רלב"ג משלי כא). — והערה אלהית למעשה מהמעשים : אמנם מה שיאמר בו ויבא אלהים אל פלוני בחלום הלילה אינה נבואה כלל ולא האיש ההוא נביא כי ענינו שבאה ההערה מאת השם לאיש ההוא ואחר כן באר לנו שההערה ההיא היתה בחלום (מו"נ ב מא). ופעם יהיה האדם במדרגה למטה מזו ולא תבא אליו ההודעה לא בנבואה ולא על ידי נביא אלא בהערה אלהית כמו שבא ליהודה הערה לנטות אל הדרך לתמר כלתו כדי שיצאו ממנו פרץ וזרח וכמו ההערה שבא לאביגיל לצאת לקראת דוד והכיר דוד שהיתה הערה אלהית (העקרים ד יא). ופעם תהיה ההערה האלהית לאדם כדי שיקח השם נקמתו ממנו על חטא קדם לו כמו ההערה שבא לאחאב לצאת למלחמה כדי שיהרג ויקח השם נקמת נבות ממנו (שם). — ד) הֶעָרָה בדבר מחקרי, מאמר קטן בעין הקדמה או השגה וכדומה : Anmerkung ; remarque ; remark : הערה, דע אתה האיש המעיין בזה המאמר וכו' (מו"נ א עג). ונשוב אל השלמת ההערה על דברי רבי חנינה וחכמותיו (שם נט). שאלה מגידים האמת בלא ראיה מופתית בלא חקירה והערה גלויה ואלה חוקרים ומביאים ראיות ומעירים הערות רבות (מלמ' התלמיד, הקדמ'). וכל הפרשה ההיא המצרכת כל ההערות ההן (שם). וקודם כל זה אכתוב הערה אחת הכרחית לכל מעיין בזה הספר (העקרים ב, הערה). על דרך ההערה שהעיר עליה זה הפילוסוף יתברר לך הדבוק העליון האמתי הנאמר עליו בתורה ובו תדבק (שעה"ש לאבן לטיף כד). ויש שיתפאר בעמק שכלו וכו' יאמר ששכלו הרק בהערה מעטה עייל בקופא דמחטא (ק' קלוני', אבן בחן לג). ותדע לך כי אלו ההערות שהעירונך עליה כשתתבונן בהן הן דברי אלקים חיים (ר"י גיקטיליה, גנת אגוז ב). עתה זה יספיק להערה מה בענין השופר בכלל כי להלן נדבר עוד בפרטות הקולות שבו (ראשית דעת, ר"מ אלכילא ו ב). לא הייתי מקדים להתחכם מהראשונים לדעת הערותיהם וישוביהם (הקד' אור החיים על התורה). כי אורה הערה אחת לאבן פנה לי אשר חכמים מאז הגידוה (הקד' שבי"ע).

***הָעֲרִיָּה**, ש"נ, — כמו הַעֲרָאָה : איזו היא הערייה וכו' כדי שתהא אצבע נראית בין השפיות (ירוש' יבמ' ו ז). הערייה בזכור מהו הערייה בבהמה מהו (שם כתוב' א כה:). וכמה היא ביאה כדי הערייה (שם סוט' א טז ג).

***הַעֲרָכָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן הֶעֱרִיךְ : העמדה והערכה (תמור' לג.). והתבניות ההם אמתיות בהערכתם אל מה שיבקשוהו המחשב

והדמיון והחוש ואינם אמתיות בהערכתם אלה עצם אשר יבקשהו השכל (כוזרי ד ג). — ב) ימה שהעריכו ראשי העדה על היחידים לשלם בעין מס להוצאות הצבור: יעשו הערכה על עגלות של פולין ליטא בשוה כנ"ל ואם לא יעשו הערכה על כל העגלות דוקא אזי פטור סוחרי ליטא מלתת מאומה (פנקס ליטא, שנת תמא). והקהל נלחמים בי ורוצים לשנות את סדר ההערכה אשר נהגו אבותם ואבות אבותם (שו"ת כאר עשק כב). ויחדיו למשפט נקרב לפני ב"ד קרוב המה ישפטו על הרבה פרטי תורת ההערכה הלזו מכמה דברים אשר חדשתם ושיניתם מן ההערכה הישנה (שם סד). זה כמו חמש שנים הסכימו שלא להטיל מס על אוכלי בשר אלא להעריך כל אחד הערכתו כדין וכהלכה וכו' רוצים להסיר מעל שכמם משא ההערכה ולהטיל על הבשר (שו"ת חת"ס, חו"מ קיז). שאלה על פלוני שמת שנתיים אחר שנעשו ההערכות ונמצא כפלי כפלים בעזבונו (שו"ת חות יאיר נז). אם לא נתרצה הנערך להערכתם (דברי חכמ' ודעת חכמה ב יז).

***הַעֲרָמָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֶעֱרִים, עשה ערמה, בפרט להשתמט מדבר שמוטל עליו, Ausflucht; évasion; ev•: לא חשו על הערמה (ירוש' פאה ו יט:). כל מתנה שהיא כמתנת בית הורון שהיתה בהערמה וכו' אינה מתנה (שם נדר' ו לט:). נתן לו חטין במנה וחזר ולקחן הימנו בב"ד סלע מותר ואסור לעשות כן מפני הערמת ריבית (ב"מ סב:). אמר ר' שמואל בר נחמני בהערמה זאת באו מצריים על ישראל אם משעבדים אותם באש יכול אלהיהם להלחם בנו באש מלמעלה וכו' אלא נשעבד אותם במים (מדר' ויושע א). אמר הלוקח כן הוא והערמה עשינו ומכירה היא בכך וכך קניתיה (רמב"ם שכנ' יג ב). עוצם הספק הוא אם ע"י הערמת השתתפות הפועל בחלק בלתי ידוע למאה מתבואת הארץ יפטר הישראל מחוקי התורה ומתנותיה ואל יפלא בעיני הקורא אם אקראנה הערמה כי באמת אחיזת עינים היא אחרי שהפועל בא בשכר מעותיו הקצובים ואינו נותן עיניו בתבואה (שו"ת שמש לדקה א יז).

***הֶעְתֵּק**, ש"ז, — שה"פ מן הֶעְתִּיק, א) העתק דבר ממקום למקום, Versetzung; transport; removal: התנועה היא העתק עצם פרדי מן החלקים ההם מעצם פרדי אל עצם פרדי סמוך לו (ר"ב א"ת, מו"נ א עג). עבר עניינו הראשון הוא בענין העתק גוף במקום ועקר הנחתו הראשונה לתנועת בעלי חיים על רוחק אחד ישר (שם כא). וכן לא נדע ולא נצייר העתק העניין מנפש איש ממנו לנפש איש אחר אלא בדבור והוא הקול אשר יהתכוהו השפה והלשון (שם מו). גשם מתנועע תנועת ההעתק (רשב"ל דורא, מג"א, חלק אלוה ממעל). ומשתמשת (המלה מלאכה) בהעתק הדברים ונשיאתם והנהתם (ג"ע לר"א הקראי, ענין שבת). — ובהנדסה, שנוי צורה הנדסית לצורה אחרת: כהעתק המרובע אל העגול כשיעשה מנושאה הצורה העגולה (בן המלך והנזיר לב). — ב) נרדף עם גלגול: דע כי מה שסברו מקצת הקדמונים שיש העתק מאדם לבהמה גם כן מצאתיו לקצת ב"א דורכין בדרכי הקבלה אין ראוי לשום בעל שכל להעלותו על לב (האמונות לרש"ט פלקיירא ז:א). — ג) העתק כתב מן כתב, כתיבת כתב שני ממש לפי הכתיב בגוף הכתב הראשון, Abschrift; copie: וכל שטר שמטפיסין מעתיקין אות באות וכותבין שהוא העתק (הגה' רמ"א, חו"מ מא ג). חששו שמא ימצא ההעתק ויגבה ראשונה בהשטר ואח"כ שנית בההעתק (סמ"ע, שם). ולא שאומר שישוה קונטרסי זה אשר הוא ההעתק וכו' (ר"י פרובינצאלו, שו"ת כדבר למוד החכמ').

***הַעְתָּקָה**[1], ש"נ, — א) שה"פ מן הֶעְתִּיק: נטלוה משם ע"י העתקה (רש"י סוט' לה:). ענין הדלוג וההעתקה מהמקום (רד"ק, שרש נתר). — והעתקת הגופים: והקרוב שבדמיונים בזה העתקת השמש בארץ שעור אמה תעתק בגלגל מילין הרבה וכן העתקת הצל (חו"ה, חשבון הנפש ה). כי הנה היום בא בוער כתנור ואיך נתעלם והנסיעה מחמדת וההעתקה תדירה והדרך ארוך (שם ג). שיהיה מזומן לנסיעה ולהעתקה (שם). תנועת ההעתקה היא הקודמת שבתנועות והראשונה שבהם בטבע (מו"נ ב, הקד' יד). כוכבי לכת ההולכים פעם לצפון פעם לדרום וכו' שאלו סבות גדולות לחדש תוספת המים במקום והעתקתם אליו וחסרון מים במקום והעתקתם ממנו (ר"ש א"ת, יקוו המים ג). כי ההעתקה היא הסרת גשם ממקום למקום (אמונה רמה ו א). — ובדקדוק, העתקת הנקודות מאות לאות: העתקתם הקמץ מהקוף אל מה שלאחריו (הרקמה, כט). — ובתכונה, העתקת הכוכבים וכדומה: וכמו כן הוכיחו

---

[1]) מפני שהאשכנזים אומרים ־תְּקָה ולא ־סְּקָה

שהעתקת הכוכבים המיושבים אינם שוה ולא על סדר המזלות אלא פעם הוא כלפי פנים ופעם הוא כלפי אחור (יסו"ע לר"י ישראלי ג ג). והראה כי כמו מעלה ומחצה היא מדת ההעתקה הזאת בכל מאה שנה (שם ג ו). — ב) מסורה, הנמסרה מדור לדור [1]: ושאלת הישנו לזה בתלמוד אם בהעתקה וכך יש בעשרה יוחסין (רה"ג, תשוב' הגא', הרכבי מז). והטעם האחד בדברי המעתיקים (ר"ל חכמי התלמוד) שהיו כלם צדיקים וכו' וחלילה חלילה להתערב עם הצדוקים האומרים כי העתקתם (של המעתיקים, של חכמי התלמוד) מכחשת הכתובים והדקדוקים (ראב"ע, סוף הקד' א לפרוש התורה). כי כל העתקה שאין לה סיוע מן הכתוב היא בטלה ואולם האומרים שיש לסמוך בהעתקה לבד מבלי שיש סיוע מן הכתוב וכו' שאין זה אלא מפני שקצרה יד שכלם ממצוא כח מדין תורה (ג"ע לר"א הקראי, קדוה"ת ז). ומנהג טוב הוא בהעתקה אליהם דור אחר דור כי מחיוב התורה אינו כי אם להשבית החמץ (שם, חג המצות ג). שנמשכנו בדברים רבים על המשך ההעתקה מסבל היורשים (שם, טומ' וטהר' ד). וכבר ידענו כי זה אינו עומד כנגד השכל ועוד מן הכתוב לא מצאנו סתירה לאלו המאמרים ואם ישען הוא בהעתקתו להוציא אלו הפסוקים ממשמעם בידוע כי הם עצמם לא סמכו על ההעתקה שהשלשה לבד יהיו באסור רק מדיוק הפסוק וכו' (שם, שחיט' כא). ההעתקה עצמה שהם נשענים עליה נפלה בה ההליקה שמהם אומרים (שמחרת השבת הוא) שבת בראשית ומהם אומרים יום טוב כאשר נתבאר וההעתקתם שבששה בסיון נתנה התורה נמצאת סתירה בדבריהם (שם, חג השבוע' ו). אחר שאין העתקתם אמתית ועוד שיש סתירה בכתוב על כן שבנו על מה שיאות מכח הכתוב (שם, טומא' וטהר' ז). — ג) נרדף עם גלגול: שמצאתי אנשים ממי שנקראים יהודים אומרים בהשנות וקוראים אותה (את אמונת גלגול הנפשות) העתקה וענינו אצלם שרוח ראובן תשוב אל שמעון ואח"כ בלוי ואח"כ ביהודה (ר"י א"ת, או"ד לרסע"ג). — ד) תרגום ספר וכדומה מלשון ללשון [1], **Uebersetzung; traduction, translation**: כל אלה המקראות והרבה כמוהם בהביטך בהעתקת המעתיקים אותם אתה מוצא כי זה אחז דרך וזה אחז דרך אחרת וכו' ולאמר זה העתקת התורה לא נכון וכו' האוחז דרך אחת ואומר זו העתקת המקרא הזה מבדה (רס"ג, תשו' הגאו', הרכבי רמת נח). כי ראיתי אשר למעתיק לדחוק עצמו מעט בבנינים מאשר ירדף אחרי המלות ויסתם הענינים כי החפץ הנרצה מן ההעתקה הוא הגעת המליצה על אפניה (ר"י א"ת, הקדמ' הרקמה). שראיתי קצת אנשים אשר אינם יודעים לקרא מלות הספרים לבדם מבלי רב ימלאם לבם להבין דברי החכמות מבלי מורה וכאשר לא יבינו הדברים הם תולים בקשי לשון ההעתקה ואינם תולים בקצר דעתם והסר בינתם (שם). הנה השלמתי העתקת הספר הזה הנקרא ספר השרשים (הנ"ל, התי' ספר השרש' לריב"ג). ואף על פי שהודעתים את קצורי בהעתקה מן הפנים שזכרתי אמרו לי אי אפשר בלתי שנקבל בה קצת תועלת ואם תהיה ההעתקה חלושה ומעוטה מן התועלת בעניינים הנכבדים אשר יכללם הספר הזה הוא הרבה בעינינו וכו' ועתה מפיל אני תחנתי לפני כל מעיין בספר הזה אשר אם ימצא בהעתקה טעות או שגיאה בלשון או בדקדוק המלות וכו' שיתקננה (ר"ש א"ת, פתי' מו"נ). ואני ירא מהכשל בכל אלה הענינים או ברובם בעת ההעתקה ואע"פ שבלבי לשוב ולחזק את בדק ההעתקה אחר השלימי אותה (שם). ויש בלשון ערב שמות שלא נמצאת להם העתקה עד כה (הקד' תרג' פי' המשנ' להרמב"ם, קדשים). — ומ"ר: כי ראיתי לספר הזה שהוא ספר השרשים שלש העתקות (הקד' ר"י א"ת בספר השרש' לריב"ג). — ה) כמו העתק ב: להגיה ולכוין גרסת העתקתו עם שני העתקות ישרים ונכוחים למוצאי דעת הנמצאות היום אצל נדיבי עמים (הקד' מגיה ספר הזוהר). אין לבית דין לכתוב העתקת שום שטר אם לא יראו שיש בו צורך (תשו' הרא"ש פ יח). ודעו נא וראו כי בהעתקתנו הראשונה אשר היה לנו ממנו וכו' (הקדמ' המגיה ספר לדה לדרך). ואין צריכין בית דין להעתקת שטר (הגהות רמ"א, חו"מ מח

נראה כי צריך לנקד העין בשוא נח. — [1]) וכבר העיר דר' הרכבי שם: ראוי להעיר כי השואל ר' אלחנן ישתמש במלת העתקה בהוראת קבלה ועל כי התשובה נכתבה בשנת אלף ש"ד לשטרות (993 למספר הנוצרים) אם כן הוא הסופר היותר קדמון הנודע עד עתה המשתמש במלה זאת ואינה מהודשת מהקראים כאשר יחשבו קצת.

— [1]) עפ"י לשון הערב' נקל a).

a) نقل

ג). שמא יגבה ב"ח בשני העתקות (סמ"ע סס). —ו) כל העתקה יחידה מספר וכדומה שהעתיקו ממנו העתקות רבות, Exemplare; -aire; copy: כמה העתקות[1] יש בלבך להדפים מבתולת בת יהודה התדע כמה העתקות נדפסו מכ"ח (פד"ל מכת' רמז). — ז) בחכמת ההלצה: ההעתקה היא כאשר יעתקו התבות במאמר עם חלוף או תוספת אות או אותיות גזר או גזרים או עם התחלפות ההוראה אשר אפשר שתעשה על פנים רבים מתחלפים (גופ' לופ', מסיר ליאון ד יח). ואחר כן אמרה כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו זה הקיום אשר בו הוכיחה שראוי לו לבלתי השים אל לבו כי בטבעו הוא לשלם רעה תחת טובה והנה בכאן אחד מן היפוים ההלציים ר"ל ההעתקה (כס א ז).

***הֶעְתֵּקִי**, ת"ז, לנק' הֶעְתֵּקִית, — של ההעתק, מטבע ההעתק: התנועה ההעתקיית אשר תלויה ברצון (אמונה רמה א ו, תנוע' הדפק והנפי').

***הַעְתָּרָה**, ש"נ, — שה"פ מן העתיר: ואם באנו שנדבר על כל טענותיו על ההעתרה וכל אשר עליו (על רסע"ג) מן הקושיות נצטרך לספר מופרד (ספר המלוות המיוח' לר' לוי בן יפת הקראי יח). העתרתך אלי בדברים (הפרפ' לריב"ג, רגז).

הֲפָגָה, הֲפוּגָה, מ"ר הֲפָגוֹת, הֲפוּגוֹת, — הפסקה, Aufhören; cessation: עיני נגרה ולא תדמה מאין הֲפֻגוֹת (איכ' ג מט). — *וקצת במשמ' שתיקה ומנוחה, ביחס להלב: לבי הלא נחלל מאין הֲפוּגוֹת אשר הומר ונחלף למר מתק מגדיך (קינ' לת"ב, ציון). לא אוכלה הרגוע אין הפוגות אל לבי כי תחת בוא כל דממה מתגבר הסער (רמח"ל, ליברים תהלה).

***הַפָּגָה**, ש"נ, —שה"פ מן הֵפִיג, הפיג צערו: בעבור שיגיע לאדם מידיעת אותם הספורים שום הפגה ושום הנחה אל נפש העמלה (מלך ארטוס מסנת ע"ל).

***הַפְגָּעָה**, ש"נ, —שה"פ מן הִפְגִּיעַ: ואמנם ההפגעה וההארה הראשונה שיוצאים אלו האורות בכח במרוצה מתוך היסוד דאמא אשר תחלה היו שם צרים ונגושים ודחוקים ועתה יוצאים בהפגעה ראשונה מאירין באור נמרץ וגדול מאד שם תיכף בצאתם (עה"ת למהרח"ו, פרלופי זו"נ ד). — ובמשמ' תפלה: הַפְגָּעַת טל תִּכּוֹן, מול מכון שבת כּוֹן, טל הנפת עב תתכון, במתנת טל פּ͏ִיוֹן (ר"א קליר, תפל' טל, אלים).

***הִפּוּךְ**, ש"ז,— א) שה"פ מן הִפֵּךְ: מהן מפשיטין את הצורה ולובשין צורה אחרת וכו' וההפוכין האלה נמצאין בהן בכל עת ובכל רגע (הגיון הנפש לבר חייא א). בהפוך טבע גוף הצדיקים שנהפכו לאבן (ר"י אברבנאל, מגע' ס' י ב). — הִפּוּךְ הרגלים, כנוי מליצי להפוך במחשבת האדם שיתחיל להאמין דבר סותר מה שהאמין קדם: ושמוהו משל כלומר הפוך הרגלים למי שישוב להאמין באמתת סותר מה שהיה מאמין תחלת אמתתו (ר"ש א"ת, יקוו המים יד).—ב) בדקדוק: לשון היפוך האותיות וחזרתן והיפוכן לזו עם זו (ר"י ברצלוני, פי' יציר' 209). דע כי ההפוך בדבריהם יהיה על שני דרכים האחד מהם במבטא והשני בענין (הרקמה, שער לב). — ובמשמ' צרופים מתחלפים של האותיות וכדומה: תש"ך הפוכי מלת בראשית כי בת ששה אותיות בונה תש"ך הפוכים לפי חשבון שתים בונות שתים שלש בונות ששה וכו' (פענח רזא, ברא'). — ב) בתכונה, הִפּוּךְ החֹם, הִפּוּךְ הקֹר הִפּוּךְ הקיץ, הִפּוּךְ החרף וכו', עת השנה שהשמש נתרחקה ביותר מקו המשוה, Sonnenwende; solstice: דקדק (בטלמיוס) בזמן רגע האביב וכן בהיפוך הקייצי הבא אחריו ומצא ביניהם צ"ד יום ומחצה ואולם בין ההיפוך הזה לשווי הסתוי שאחריו מצא צ"ב יום ומחצה וכו' הלכך תמצא מקום השמש האמצעי בהיפוך הקייצי ס"ג מעלות ט' חלקים ובשווי הסתווי ס"א מעלות י"א חלקים (יסו"ע לר"י ישראלי ג ו). במעבר האמצעי בין ההפוך הקייצי ובין ההפוך הסתוי (שעה"ש לאבי הרלב"ג יג). ובהגיע מרכז החמה לחנות נכח ראש מזל סרטן מהם ר"ל מהמזלות הקבועים אזי יגיע היום בכל מקום מהאקלימים לתכלית גדליו והלילה לתכלית קטנותה והרגע הזה יקראוהו חכמי התכונה היפוך החום לפי שאז תתהפך החמה ותסב את פניה מצפון ותשוב להביט אל דרום ובהגיע מרכז החמה לחנות ראש מזל גדי אזי תתהפך החמה שנית ותסב את פניה להביט אל צפון והרגע הזה יקראוהו חכמי התכונה היפוך הקור (מ' אלדבי, ש"א ב ג). גם תדע לך שהעגול הזה נקרא הפוך הקייצי מפני שאז מתחיל השמש להפוך פניה לצד צפון להתקרב אל הישוב מדי יום ויום ותקרב לנו כמו כן מדי יום ויום זמן הקיץ עד שוב השמש לראש מזל סרטן (נחמ' ונע', דוד גנז מא). ואולם השנה נחלקת לארבעת פרקים שהם שתי נקודות השווי ושתי נקודות ההפוכין שהן ראש מזל

— [1]) לא נמצא בין הפתקאות מקור יותר קדום אעפ"י שבודאי נמצא בספרות.

טלה וראש מזל מאזנים ושתי נקודות ההפוכין שהן תכלית הנטיות ראש מזל סרטן וראש מזל גדי (ג"ע לר"א הקראי, הכלל שנה מצוה א). משכנו בעגול הפוך הסרטן (שבי"ע ב יט). משכנה באזור החם בין עגולי הפוך הסרטן מקו המשוה (שם כה:). — ג) בחכמת הטבע, הִפּוּךְ הַנִּצּוֹץ, חזרת האור בפגעו בגוף מְלֻטָּשׁ: והראשון (ממיני האדים) הוא כטבע האויר ועולה למעלה מהפוך הניצוץ (נוה שלום, מאמ' שלוש א ז).

הָפַח[1]), פ"ע, — זחל ונכנס לבור להתחבא ולהסתתר, verkriechen; se fourrer dans; to creep: והוא עם בזוז ושסוי הָפֵחַ[2]) בחורים כלם ובבתי כלאים החבאו (ישע' מב כב).

***הַפְחָדָה**, ש"נ, — שה"פ מן הפחיד: שאם לא ימצא מי שיעבוד אותה (את הע"ז) תהיה אותה הפחדה לבטלה ויהיו הקללות כלם לבטלה (ח' פרקים להרמב"ם ח). קדושין באונס על ידי הפחדות (בו"ת לחם רב, מפתח' לסי' יט).

***הַפָּחָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵפִיחַ: כל צורריו יפיח בהם בהפחת רוח הוא מפיח בהם והם נופלים לפניו (רש"י תהל' י ה). — ובפרט לרוח היוצא מהגוף: כל הגופים נקיים בהפחה שיכולין להעמיד עצמן (רש"י שבת מט). אבל עיטוש והפחה אמרינן ממתין עד שיכלה הרוח (הרוקח, סי' שכה).

***הַפְחָתָה**, ש"נ, — שה"פ מן הפחית: ואם עשה בו מום משלם חצי ההפחתה אם הוא תם ואם הועד ישלם כלל ההפחתה (ג"ע לר"א הקראי, נזק השור).

[1]) אין חכמי הלשון מודים במציאות שרש זה בעבר', ועי' הערה לקמן. — [2]) החליטו הקדמונים מלה זו הפעיל מן פוח, וחשבו המלה בחורים מ"ר מן בחור, והחדשים כבר ראו אמנם כי מלת בחורים זו היא מ"ר מן ח̇ר, חור, עם ב השמוש, אך החליטו הפח במשמ' הפע' מן פח, שמו בפח. אבל גם זה אינו מציל את המליצה מהקושי, מלבד שקשה ליחס משמעה זו של שם בפח להפעיל כזה. ולכן נראה כי הפח בחורים הוא כפל דומה ממש להצי הכתוב השני ובבתי כלאים החבאו, ופרוש הָפֵחַ הוא כמו נחבא, ובערב' ח'פי [a]), אלא שנתיחד קצת בכונה מיוחדה.

a) خفي

***הַפְטָרָה**, ש"נ, מ"ר הַפְטָרוֹת, — שה"פ מן הפטיר [1]), ובפרט הפרשה מהנביאים שקוראים בבתי הכנסיות בשבת ויו"ט אחרי פרשת השביעי מהתורה [2]): לסדר הפטרות הוא חוזר (מגי' ל:). אם יזדמן חתן באותו שבת של ראש חדש טבת או בשבת של ד' פרשיות במה מפטירין נהגו לדחות אותה הפטרה של חתן (תשו' ר' משולם ממגנלא, מעש' הגא' כז). בשנה שעברה ישבו זקני קהלינו ונתיישבו בדבר ונמנו וגמרו שלא להחליף אותן ההפטרות שאומרים באלול (שם). בשבת שיש הפטרה מפסיקין בהפטרות וקורין בהפטרה מעין המאורע (רש"י מגי' ל:). מנהג להפטיר בשבת שכופלין וקורין שתי פרשיות בהפטרה של סדר פרשה בכל השנה ולא בהפטרה של פרשה שנייה לפי שיש בכל הפטרה מעין פרשה ראשונה ומעין פרשה שנייה כגון הפטרת נעמן וכו' (שבלי הלקט, שבת פ). ועל ענין ההפטרה בדברי הגאונים מצאתי וכו' שאין מזיזין הפטרת של ארבע פרשיות ממקומן (שם חנוכה קל). מפטירין בהפטרות פ' החודש (שם).

***הֲפִיגָה**, ש"נ, מ"ר הֲפִיגוֹת, — מעשים שעושים כדי להפיג השנה: ומעסיקין אותו (את הכה"ג בליל יוה"כ) בהפיגותם ובטיוליהם שלא יישן עד שמגיע זמן שחיטת תמיד של שחרית (רש"י יומ' יט:).

[1]) בארמ': לוז היה עומד על פתחה של מערה והיה לוז חלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה דרך המערה לעיר וכו' ורבי ישמעאל עבד לה (להדרשה הזו) הפטרה מה אם זה שלא הלך לא בידיו ולא ברגליו אלא על שהראה להם באצבע ניצול מן הפורענות ישראל שעושים חסד עם גדוליהם בידיהם וברגליהם על אחת כמה וכמה (מד"ר בראש' סט). — [2]) בארמ': הפטרה בחול מי איכא (מגי' ל:). — ואמרו המפרשים טעמים לשם זה: ומטעם זה נקרא הפטרה לפי שנפטרין בה מקריאת התורה בשעת הגזרה וי"א שנקראת הפטרה משום דאמרינן בסוטה פרק אלו נאמרין כיון שנפתח ס"ת אסור לספר אפי' בדבר הלכה וכו' ולאחר קריאת התורה הותר להם לפתוח ולדבר והוא מלשון יפטירו בשפה (הלבוש או"ח רפד א). מה שכתבו המפרשים בענין שם הפטרה שנקרא כן לפי שבה מסתלקים מתפלת יוצר ובס' תיקון יששכר ביאר עוד שהוראתו היא לפי שעד עתה היו אסורים אפילו בטעימה עד שיגמרו תפלת יוצר ויסיימו ההפטרה שאז נפטרין לבתיהם אם ירצו (שאלי יעבץ א מ). אך כ"ז אינו אלא דרך דרוש, והעקר הוא כמו השם הפטרה שהובא בהערה שלמעלה במשמ' סיום הדרשה.

***הַפִּיחָה**, ש"נ, — כמו ״הַפָּחָה: בשעת הרגל דבר הפיחה אמרה כשם שהפיחה זו אינה חוזרת למקומה כך אלעזר בן דורדיא אין מקבלין אותו בתשובה (ע"ז יז.). — ובמשמ׳ ״דבור: האיש הזה יצטרך להמציא כזבים אשר אין למו רגלים לתקן עותתו ומהפיחת כזבים הרבה יושקע בדבר עד יבוא להיות עד שקר (ר"מ אלשיך, מבלי ו יט).

***הֲפִיכָה**, ש"נ, — שה"פ מן הָפַךְ: המטלטלין נקנין בהפיכה (ירוש׳ ב"ק ג ג ג). ישלח בו חרון אפו א"ר מאיר על הפיכת סדום הכתוב מדבר (תנחומא וירא ח). — ״הפיכת השלחן, כנוי לבעילת אשה שלא כדרכה: כל מה שאדם רוצה לעשות באשתו עושה וכו׳ שאינו אלא על הפיכה השלחן וכו׳ והפיכת השלחן שהתירו אומר אני דוקא כשהיא מתרצית עמו לדעתה על ידי ריצוי אבל אם הוא כופה אותה באותה הפיכה ודאי אינו ניצל מן החטא (בעלי הנפ׳ להראב"ד, הקדושה).

הפך[1], ממנו הָפַךְ, הֵפֶךְ הֲפֵכָה, ״הִפּוּךְ, הֲפַכְפַּךְ, מַהְפֵּכָה, מַהְפֶּכֶת, תַּהְפּוּכָה, *הֲפִיכָה, ״הִפְּכִי, ״הִפְכִּיּוּת, ״הַפְכָן, ״הַפְכָנוּת, ״הַפַכְפְּכוּת, *הַפְכְּפְכָן, ״מַהְפְּכָנִי.

הָפַךְ, פיו"ע, עתיד אֶהְפֹּךְ יַהֲפֹךְ, צווי הֲפֹךְ, מק׳ הָפוּךְ, לַהֲפֹךְ, הָפְכִי, הֲפַכְתֶּם, לְהָפְכָהּ, — א) עומד, הָפַךְ מצד אל צד, החליף את מעמדו, הסב פניו וגופו מצד לצד בפרט בתנועה סבובית, sich wenden ; tourner, turn o. s. : ואיש ישראל הָפַךְ ויבהל איש בנימן כי ראה כי נגעה עליו הרעה (שופט׳ כ מא). כאשר הָפַךְ איש מעל מרכבתו לקראתך (מ"ב ה כו). בני אפרים נושקי רומי קשת הָפְכוּ ביום קרב (תהל׳ עח ט). וַיַּהֲפֹךְ איש ישראל במלחמה (שופט׳ כ לט). וַתַּהֲפֹךְ (מלכת שבא) ותלך לארצה היא ועבדיה (דה"ב ט יב). וַיַּהַפְכוּ נערי דוד לדרכם (ש"א כה יב). -- וְהָפַךְ השער לבן וכדומה, נשתנה גונו, שהיה שחור ונהיה לבן, sich werwandeln ; être changé ; be changed : ושער בנגע הָפַךְ לבן (ויקר׳ יג ג). ושערה הָפַךְ לבן (שם כ). — ב) יוצא, עשה שהדבר יהפך, שיסב וישנה מעמדו בתנועה סבובית, umwenden ; tourner, retourner ; to turn : הָפַךְ ישראל ערף לפני איביו (יהוש׳ ז ח). כאשר ימחה את הצלחת מחה וְהָפַךְ על פניה (מ"ב כא יג). ויאמר (מלך ישראל) לרכבו הֲפֹךְ ידיך והוציאני מן המחנה (מ"א כב לד). וַיַּהֲפֹךְ יהורם ידיו וינס (מ"ב ט כג). אך בי ישב יַהֲפֹךְ ידו כל היום (איכ׳ ג ג), מתעסק בי בידיו לרעה. מי שהפך את זיתיו (מו"ק כ א), ר"ל הפכם מצד אל צד במעטן וכדומה. הפכו פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה וכו׳ הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה (סוט׳ ז ה). הופכו (את הנסקל שנדחה לארץ) על מתניו (סנה׳ ו ד). ערכתי לו שלחן והפכו (נדר׳ כ:), כנוי לבעילת אשה שלא כדרכה. — *ובעבודת האדמה: מותר אדם לעשות לתוך שדהו תלמיות קטנות של טפח טפח וליתן לתוכן ארבעה מינין והופכן בארבע רוחותיה וכו׳ נוטע קישואין ודילועין וכו׳ הופך אילו לצד אילו ואילו לצד אילו (תוספתא כלא׳ ב י). — וּפָעוּל: אפרים היה עגה בלי הֲפוּכָה (הוש׳ ז ח). חמור וכליו הפוכין פרה רצה בין הכרמים הרי זה אבידה (ב"מ ב ט). זיתיו (של האבל) הפוכין טוענין לו (מו"ק יא:). עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה (פסח׳ נ.). — *והפך פניו: בנוהג שבעולם שני בני אדם נכנסו אצל הדיין אחד עני ואחד עשיר אצל מי הדיין הופך את פניו לא אצל העשיר (מד"ר ויקר׳ ג). שמאחר שעשו צרכיהן זה הופך פניו לכאן וזו הופכת פניה לכאן (שם יד). הפכתם פניכם ממני ועכשיו באתם אלי (פדר"א לו). אילו היו פני הפוכים לאחורי כמה היה נאה (ספרי האזינו כז). — הָפַךְ משכבו של פלוני, הפכו מצד אל צד כדי שיהיה יותר נוח לשכיבה: יי׳ יסעדנו על ערש דוי כל משכבו הָפַכְתָּ בחליו (תהל׳ מא ד). — וְהָפַךְ למשל הרוח וכדומה את האהל, וכדומה: ויבא עד האהל ויכהו ויפל וַיַּהַפְכֵהוּ למעלה ונפל האהל (שופט׳ ז יג). — והכסא וכדומה: וְהָפַכְתִּי כסא ממלכות וכו׳ וְהָפַכְתִּי מרכבה ורכביה (חגי ב כב). ארז זה אינו כן יצתה רוח צפונית מערבית עוקרתו מצד דרומית מזרחית עוקרתו והופכתו על פניו (דא"ר ד). — וְהָפַךְ עיר, ארץ, החריב אותה על ידי רעש וכדומה, שהבנינים כמו נהפכים ונופלים אל בטן האדמה: בַּהֲפֹךְ את הערים אשר ישב בהן לוט (ברא׳ יג כט). הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה לבלתי הָפְכִּי את העיר אשר דברת (שם כא). וַיַּהֲפֹךְ את הערים האל ואת כל הככר (שם כה). בערים אשר

[1] רק בעברית וארמ׳. קצת דומה לזה בערב׳ אפכ a), במשמ׳ כזב.

a) افك

הָפַךְ יי׳ (ירמ׳ כ יו). הָפַכְתִּי בכם כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה (עמוס ד יא). הָפוֹךְ רשעים ואינם ובית צדיקים יעמד (משלי יב ז). בחלמיש שלח ידו הָפַךְ משרש הרים (איוב כח ט). המעתיק הרים ולא ידעו אשר הֲפָכָם באפו (שם ט ה). הן יעצר במים ויבשו וישלחם וְיַהַפְכוּ ארץ (שם יב טו). — ופָעוּל: ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם הַהֲפוּכָה כמו רגע ולא חלו בה ידים (איכ׳ ד ו). — וְהָפַךְ עיר במלחמה: בעבור חקר את העיר ולרגלה וּלְהָפְכָהּ שלח דוד את עבדיו אליך (ש״ב י ג). — הָפַךְ רוּחַ, הקים רוח אחר: וַיַּהֲפֹךְ יי׳ רוח ים חזק מאד (שמות י יט). — הָפַךְ גון הדבר, או טיבו ותכונתו, החליפו, שִׁנָּה אותו, עשהו אחר, לא כמו שהיה קודם, **verändern**, **changer; to change**: והנה לא הָפַךְ הנגע את עינו (ויקר׳ יג נה). והיא (השאת) הָפְכָה שער לבן (שם י). הֲיַהֲפֹךְ כושי עורו ונמר חברברתיו (ירמ׳ יג כג). וַהֲפַכְתֶּם את דברי אלהים חיים יי׳ צבאות אלהינו (שם כג לו). הַהֹפְכִי[1] הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (תהל׳ קיד ח). כי אז אֶהְפֹּךְ אל עמים שפה ברורה (צפנ׳ ג ט). — ופָעוּל: שער לבן אינו מטמא אלא הפוך אף מחיה לא תטמא אלא הפוכה (ספרא תזריע ג ג). — ועפי״ר במשמעה זו עם לְ אחריו, הפך דבר לְדבר: הָפַךְ ים ליבשה (תהל׳ סו ו). הָפַךְ את מימיהם לדם (שם קה כט). וַיַּהֲפֹךְ לדם יאריהם (שם עח מד).—וגם דברים מפשטים: כי הֲפַכְתֶּם לראש משפט (עמו׳ ו יב). עשה כימה וכסיל וְהֹפֵךְ לבקר צלמות (שם ה ח). וְהָפַכְתִּי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה (שם ח י). הַהֹפְכִים ללענה משפט (שם ה ז). אז תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו וְהָפַכְתִּי אבלם לששון ונחמתים (ירמ׳ לא יג). הָפַכְתָּ מספדי למחול לי (תהל׳ ל יב). ולא אבה יי׳ אלהיך לשמע אל בלעם וַיַּהֲפֹךְ יי׳ אלהיך לךָ את הקללה לברכה (דבר׳ כג ו). וכשם שהפכת קללת בלעם הרשע לברכה כן הפוך כל חלומותי עלי לטובה (ברכ׳ נה:). משל למלך שהפכה המדינה שעבוד׳ על השבועיי׳ שבאו עליהם אף הוא הפך עליהם את הדין והרגם כן מצריים הפכו גזרתן על ישראל וכו׳ אף האלהים הפך עליהם את הדין והרגן בלילה (מד״ר שמות יח). אם זכיתם הריני הופך לכם קללות לברכות (מד״ר ויקר׳ לה).—והפך את הלֵב: וַיַּהֲפָךְ לו אלהים לֵב אחר (ש״א י ט). — ועם פעל אחריו: הָפַךְ לבם לשנא עמו להתנכל בעבדיו (תהל׳ קה כה). —יהופכי הצואר, מין עוף, עי׳ צַוָּאר.

— נִפעַ׳ נֶהְפַּךְ, — א) נתחלף מעמדו ממטה למעלה וכדומה, כמו קל א: והנה נתתי עליך עבותים ולא תֵהָפֵךְ מצדך אל צדך (יחזק׳ ד ח). ויסגו ויבגדו כאבותם נֶהְפְּכוּ כקשת רמיה (תהל׳ עח נז). אחד מן העדים דוחפו (את הנסקל) על מתניו נהפך על לבו הופכו על מתניו (סנה׳ ו ד). שמא לא נהפכה (האשה) יפה יפה (כתוב׳ לג.). הלמד שלא לעשות נוח לו שנהפכה שליתו על פניו (מד״ר ויקר׳ לה).—נהפך עליו דבר מה, שב והגיע עדיו: ופחד ורחב לבבך כי יֵהָפֵךְ עליך המון ים חיל גוים יבאו לך (ישע׳ ס ה). — ועם לְ: נחלתנו נֶהֶפְכָה לזרים בתינו לנכרים (איכ׳ ה ב).—נֶהֶפְכוּ צירי האשה עליה, אחזוה צירים וחבלים ללדה: ותכרע ותלד כי נֶהֶפְכוּ עליה צריה (ש״א ד יט), ועי׳ ציר. — והעיר, ברעש וכיוצא בזה: ויקרא (יונה) ויאמר עוד ארבעים יום ונינוה נֶהְפָּכֶת (יונה ג ד). ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נֶהְפַּךְ כמו[1] אש (איוב כח ה). — ובמליצה, "נהפך העולם: כאשר אומרים בימים האלה בארץ ישמעאל בבוא שמועות רעות ממלחמות נהפך העולם (ראב״ע חגי ב כא). ואל יאמר מה היה כמו שיאמרו הכסילים אם ירדו מגדולתם שנהפך העולם (הוא, קהל׳ ז י).—ובמשמ׳ נשתנה ונהיה אחר לא כמו שהיה, או נתחלף טיבו, גונו, וכיוצא בזה, ועפי״ר עם לְ אחריו: והמטה אשר נֶהְפַּךְ לנחש תקח בידך (שמות ז טו). והעם הנס המדבר נֶהְפַּךְ אל הרודף (יהוש׳ ח כ). הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר וְנֶהֶפְכוּ לדם (שמות ז יז). וַיֵּהָפְכוּ כל המים אשר ביאר לדם (שם כ). וְנֶהֶפְכוּ נחליה לזפת ועפרה לגפרית (ישע׳ לד ט). לקש נֶהְפְּכוּ לו אבני קלע (איוב מא כ). והמת מרו ועצבו את רוח קדשו וַיֵּהָפֵךְ להם לאויב (ישע׳ סג י). וצלחה עליך רוח יי׳ והתנבית עמם וְנֶהְפַּכְתָּ לאיש אחר (ש״א י ו). — והלב: ויגד למלך מצרים כי ברח העם וַיֵּהָפֵךְ לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו (שמות יד ה). עמדתי ותתבנן בי תֵּהָפֵךְ לאכזר לי (איוב ל כ-כא). — והגון: כי ישוב הבשר החי וְנֶהְפַּךְ ללבן (ויקר׳ יג טז). והנה נֶהְפַּךְ הנגע ללבן (שם יז). השמש יֵהָפֵךְ לחשך והירח לדם (יואל ג ד). וְנֶהֶפְכוּ כל פנים לירקון (ירמ׳ ל ו). באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי

— [1]) כמו המגביהי לשבת, המשפילי לראות, ועי׳ במבוא, בחלק הדקדוק. — [1]) בקצת ספרים במו, ב במקום כ.

קדירה (מו"ק ט.). — ובדברים מפשטים: נֶהְפַּךְ לאבל מחולנו (איכ' ה יה). והחדש אשר נֶהְפַּךְ להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב (אסת' ט כב). — ובלי לְ: והנה נֶהְפַּךְ שער לבן בבהרת (ויקר' יג כה). ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת ואיך נֶהְפַּכְתְּ לי סורי הגפן נכריה (ירמ' ב כא). — נֶהְפַּךְ בלשונו: עקש לב לא ימצא טוב וְנֶהְפָּךְ בלשונו יפול ברעה (מכלי יז כ). — ומקו' נַהֲפוֹךְ: ביום אשר שברו איבי היהודים לשלוט בהם וְנַהֲפוֹךְ הוא אשר ישלטו היהודים המה בשנאיהם (אסת' ט א).

— פִּע', *הִפֵּךְ, — כמו הקל בנחץ הפעולה: ל"ש אלא שלא היפך בהן (בהפירות) אבל היפך בהן הרי זה בכי יותן (חול' יג.). מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום כך תפלתם של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות (יבמ' סד.). — *הִפֵּךְ המים, וכדומה: על שם שמהפכין (המלחים) את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כאדם המהפך בכף ביצים טרופות לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה מהפכו באצבע או בבוך (רש"י שמות ל לה). — ובהשאלה: איש תהפוכות זה הנחש שהיפך דברים על בוראו (מד"ר ברא' כ). חורשי רע זמהפכי דברים ומעמיקי שפה ומחלקלקי לשון עליהם הוא אומר יהי דרכם חשך (תד"א טו.). — ובהשאלה, הִפֵּךְ בדבר, עסק בו, השתדל להשיגו: עני מהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו (קדוש' נט.). — הִפֵּךְ בקרקע [1], השתדל לקנותו. — *הִפֵּךְ בזכותו של פלוני, חפש והשתדל למצוא לו זכות: השיב המלך אין היהודים הארורים מהפכין בזכותינו [2] כמו שאנו מהפכין עליהם (שבט יהודה סד).

— הפע', הָהְפַּךְ, — כמו נֶהְפַּךְ: תחת שאה התגלגלו הָהְפַּךְ עלי בלהות (איוב ל יד יה), ר"ל יבאו עלי, יתגלגלו עלי.

— התפ', הִתְהַפֵּךְ, — הפך את עצמו מצד אל צד: והנה צלול להם שערים מִתְהַפֵּךְ במחנה מדין ויבא עד האהל ויכהו (שופט' ז יג). וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב הַמִּתְהַפֶּכֶת לשמר את דרך עץ החיים (ברא' ג כד). תִּתְהַפֵּךְ כחמר חותם (איוב לח יד). והוא מסבות מִתְהַפֵּךְ בתחבולתו (שם לז יב). אשה מזנה מתהפכת שלא תתעבר (יבמ' לה.). המתהפך משנתו

— [1]) בארמית: רב גידל הוה מהפיך בההיא ארעא אזל רבי אבא זבנה (קדוש' נט.). — [2]) בסגנון ארמי: מהפיכנא בזכותיה (שבת קיט.).

על הצדדין אומר פוקח עורים (דא"ר יא). כיון שראה שמתהפכת לכל הצדדים אמר בלבו מתיירא אני שמא ישלוט בי יצר הרע (תנחומא, הוספ' לפ' חקת א). — *התהפך החלב [1], נחמץ קצת ונתגבן מעט: והמובחר שבחלב הוא הלבן ושיעמד בצפרן ולא יגר ושיקחנו תכף שחולבין אותו כשהוא חם קדם שיתהפך (מ' אלדכי, ש"א ה).

הֵפֶךְ, הֶפֶךְ, ש"ז, — א) מה שהוא ממש הנגד מדבר אחר, **d. Umgekehrte, d. Gegenteil; le contraire, l'inverse; the contrary, reverse**: ויהי בך הֵפֶךְ [2]) מן הנשים בתזנותיך ואחריך לא זונה ובתתך אתנן ואתנן לא נתן לך ותהי לְהֶפֶךְ (יחזק' יו לד). — ומצוי בספרות במשמ' של נגוד: כל החכמות כאשר זכרון הפילוסופים והם ההגדה והדמיון וההפך והחבור וההפרש והמופת וההשלמה (הרקמה, שער כח). סבות הסתירה או ההפך הנמצא בספר מן הספרים או בחבור מן החבורים אחת משבע סבות (פתיח' מו"נ). כל הוה הוא הווה מהפכו ונפסד אל הפכו ויחויב מזאת ההנחה לפי ההפך הסותר שמה שאי אפשר בו שיהיה מהפכו ונפסד אל הפכו אינו הווה ונפסד (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א כו). שהארץ היבשה תאהב המים וכל הפך ישתוקק אל הפכו (ראשית דעת, ר"מ אלבילה ג ה). כי יחוייב ההרגש הנמצא בכל אישי המין לבקש הנאות להם ולברוח מהפכו כמו שתמצא ג"כ בשאר בע"ח (מנוה"מ ה ג א ב). — *ובני הֶפֶךְ: שמעוני בני הֶפֶךְ ואיך תוכלו הקשב ואזנים אטמתם, ורואות מרואות סגור אחום ועין לב מחזות יושר סגרתם (רמב"ע, מזכיר עון רעיו בבגדו בו, הגלמוד). — ומ"ר *הֲפָכִים: שהוא ישתדל להמציא מה שאינו נמצא ולברוא אמצעי בין שני הפכים אין אמצעי ביניהם (מו"נ א נא). כמו מין האדם כי לדקותו ושווי מזגו יתפעל מן הקור ומן החום ומכל א' מן ההפכים (העקרים א ה). עד שכבר יגיע מהתחלפותם שיהיו כמעט הפכים במדותיהם (שם כה). ואז נתחדשה בי תכונה אחת מורכבת משני הפכים יחדיו כלומר שמחה ועצבון (מכת' ר' הלל מוירונא ע"ד ספרי הרמב"ם). ואם המה הפכים משוני דרכים שתי

— [1]) כמו בצרפתית tourner.

[2]) כך בהרבה נוסחאות ה צרויה, ובקצת ספרי וכ"י הֶפֶךְ, ה סגולה. לפי הכלל של דה"ט (לו) בסמי' בשתי נקודות (צירה) ובמוכרת בשלש (סגול), ר"ל כי לפני הפסק פחות או יותר הוסיפו לאמר הֵפֶךְ.

הערב נארגים על כן המה נסוגים (הקד' ר"א הקראי לג"ע). כי המעשים הרצויים המתמידים ממלטין את הנפש מהפכיה ומקנין לה תכונות נפשיות מעולות (שעה"ש לאבן לטיף כד). ואיך יסכימו אלה ההפכים ואיך יתאהבו אלה המנגדים (ר"י פרוכינצאלו, בו"ת בלמוד הקכמ'). — ומליצה קבועה, שני הפכים בנושא אחד: דרך הנמנע אשר יבחרוה המונם וכו' שיתקבץ שני הפכים יחד בזמן אחד ונושא אחד (חריזי, מו"כ א עד). אין חסרון אצלנו אנחנו קהל המאמינים באחד בהיותו בלתי מחבר שני ההפכים במקום אחד (שם). שהאנשים ההם החליטו מלת החיוב והשאירו ענינו שהקבוץ מאלו העניינים ר"ל המציאות שלא סר ולא יסור והיותו בכוונה ורצון הואכקבוץ ב' הפכים בנושא אחד יחד (ר"י אברבנאל, מפע' ה' א ג). —²הפך הקיץ, הפך החרף, כמו הִפּוּךְ: שנחשוב משני הגלגלים זה על גב זה התפרד בעל כרת על שתי טפות זו כנגד זו יקרא שם הטיפה הא' ההפך לקיץ והשנית ההפך לחורף (ר"י כרגלוני, פי' יציר' 209). כי השמש בשתחול בראש הטלה יהיה השווי על תקופת ניסן ואחר כך היא הולכת בצד צפון עד שתחול בראש הסרטן ואז יהיה ההפך הקיצי וכאשר תחול בראש מאזנים יהיה השווי על תקופת תשרי ואחר כן אוחזת בהליכתה אל צד הדרום עד שתחול בראש הגדי ויהיה אז ההפך הסתוי (הברכיס לריב"ג, רוח).

הֹפֶךְ, ש"ז, כנ' הָפְכְּךָ, הָפְכְּכֶם —כמו הֵפֶךְ, בעין מלת קריאה, בפרט במשמ' דעת ומחשבה הפוכה ומעקלה: הוי המעמיקים מיי' לסתר עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי ראנו ומי ידענו הָפְכְּכֶם [1]) אם כחמר היצר יחשב כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר ליצרו לא הבין (ישע' כט יה-יו).

הֲפֵכָה, ש"נ, — הפעולה של כח שהפך דבר, שהחריב אותו על ידי הפיכה, Umwälzung ; renverse-ment ; overthrow: ויזכר אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההֲפֵכָה בהפך את הערים אשר ישב בהן לוט (בראש' יט כט). ג' הפכות וג' פדויות ושלש שלומות (ברכ' נה:). —והשתמשו בזה הסופרים במשמ' מהפכה מדינית: ההפכה הגדולה אשר התהוללה בצרפת והכתה שרשיה גם בארצות אחרות כי ראשית דרכי ההפכה ההיא היתה לפתח חרצבות האפרתים בעלי הנכסים מהאכרים עובדי האדמה וכו' כי בהשקט ארץ מסערת ההפכה האכר שב אל מחרשתו ואתו (קלמן שולמן, די"ע ה).

²הֲפְכִי, הֲפְכִּי, ת"ז, לנק' הֲפְכִית, מ"ר הֲפְכִיִּים. הֲפְכִיּוֹת, —מטבע ההפך, שהוא הפך מדבר זולתו: כי מי שהוא חכם לב יקח המצות בידיו ויוציאם אל הפעל ולא יספרם בשפתיו והאויל הוא הפכי לגמרי וכו' הוא מודיעם בשפתיו ומפרסם אותם לכל (ר' בחיי, נח). וארץ אחרת שימצאו פירותיה בהפך והב"ת הנזונים מהם יהיה מזגם הפכי אל אנשי הארץ האחרת (העקרים א כה). שהוא (החוש) לא יקבל מורגש אחר הפכי לו בעת שירגיש האחר (תגמ' הנפ' א ו). ביסוד האש שהוא הפכיי ליסוד הארץ מנגד אליו (ר"י אברבנאל, ש"ב כב). חולי הלב ארסיי נולד מדבר ארסייי הפכיי בעצמו ללב והוא נדבק מגוף לגוף (ר"י להלון, אולה"ת כ יט). כי הרבוי הפכי לאחדות (שבט יהודה ז). ואנחנו האמננו בשלמותה ואם כן תורה זולתה הפכיית ממנה תמצא חסרה מן השלמות (עה"ת לר"א הקראי לט). אבל בבחינת הגלגל ביון שאין לו חלקים נפרדים כמו שברחים ואין לו שכון אין לשם תנועה הפכית (הוא, ג"ע, הבדל בנה מבנה ד). הקנאה מדה מנגדת והפכית אל האהבה והשלום (למת לדיק, מודינא ז). ביכולת הטביעם בוראם בגזרתם היקרה נתנם בחלוף מצבם ומהלכים הפכיים מחייבי פעלים בשפלים בהנעת גופים שובבתים מתים (בחי"ע יב טו). והאופן השני שלא יהיה המזג בין האיכויות ההפכיים אמצעי מוחלט אך יהיה יתר נוטה לאחת הקצוות אם באחד משני ההפכיים אשר בין החם והקור והלחות והיבש (קאנון א א ג א). שאי אפשר שתהיינה ההתחלות הפכיים אחת ובעבור שההפכיים הכוללים אשר יכללו כל מיני ההפכים הם הטוב והרע יאמר שההתחלות שתים (העקרים ב יג). ונסים רבים אחרים חלוקים והפכיים בפעולותיהם (ר"י אברבנאל, מ"ב ח). שהדברים שהם הפכים לא יחולו בנושא אחד ופעולתם הפכיות (פרדס רמוני, רש"ט שפרוט, סדר מועד). ויקרע ויתפור ויסתור ויבנה וכאלו רבות עמו מפעולות הפכיות

---

[1]) כך בהרבה ספרים, ובכ"י וקצת ספרים הַפְכְּכֶם, וכן עדות ריב"ג: הפככם וכו' על משקל לנגה ורחך, ע"כ. והנה כבר התלבטו הקדמונים בפרוש כתוב זה, אמר ריב"ג וז"ל: אומר כי הפיכתכם והפכת ענינכם ושנותכם נקל בעיני כמו שמשנה היוצר חמרו והופכו לאיזה צורה שירצה ואם הנה לקיים דבר כמו אם זכרתיך על יצועי. ע"כ. והחדשים פרשו: אוי על ההפך שלכם, ר"ל הרוח ההפוך שלכם.

או מתחלפות (העקרים ב ח). כי אי אפשר לדבר אחד בעצמו היות לו שתי תנועות הפכיות כאלה שתהיינה אליו טבעיות (תגמ׳ הנפ׳ א ב). איך אפשר שיבקש האדם מלפני השם לעשות פעולות הפכיות (שם כב). שפעל האל יתברך עמהם פעולות הפכיות כי שם מאפל למצריים ולא עשה כן לישראל (ר״י אברבנאל, יהוש׳ כד ז). אבל מפני שהיתה הבריאה הראשונה כפי הרצון האלהי ולא בדרך הטבע היה אפשר שינתן בה לחמר האחר תכונות מתחלפות וגם הפכיות (הוא, מפע׳ ה׳ ב ד). ואם האדם יראה לעינים, בשמש אשר בשמים, פעולות הפכיות ואינם, כי מצד המקבלים ישנם (כנף רננ׳, פזמונ׳ לר״ח, הן אלהינו).

***הפכיות**, ש״נ, — טבע וסגולה של מה שהוא הפכי: ואי אפשר שיתקיים המורכב או שיקבל צורת השלמות והחיות אם לא בהיותו רחוק מהפכיות ולזה יתקיימו הגלגלים ויקבלו צורת השלמות והחיות לפי שאין בהם הפכיות (העקר׳ ד כא). שאם היה בהם (בהשמים) הפכיות תהיה בצורתם כי הנה הדברים ההפכיים הפכיותם הוא בצורתם והם דומים בחמרם (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ ה א). חלוף הפעולות והפכיותם מורה על מעלת הנם (הוא, מ״ב ח). כי לא בא לתת טעם למצות המרור בי אם להפכיות הפעולות (הוא, זבח פסח, עבדים). סבות ההפסד שנים והם הכחניות וההפכיות ואין שום אחד מאלה נמצאים בהם (בהגרמים השמימיים) וכו׳ ואין בהם שום הפכיות להיותם פשוטים (נוה שלום ד ב). שהפכיות היסוד הוא בכל כמו בחלק יתחייב שהוא בלתי קדמון (ספורנו, אור עמים, יסודות). שיש חומר אחד לכל הגשמים והמוחשים והוא בלתי נפרד אבל תמיד עם איזה הפכיות וממנו יתהוו הנקראים יסודות (שם, חומר א).

***הפכן**[1], ש״ז, — כמו הַפַכְפַךְ: פקרנו באמון כבן הפכן וסרבן, פדיון לחזוק יסורין חלפת קרבן (סליח׳ ג עי״ת, אמרנו נגזרנו). יום כפורים זה וכח הפכן וסרבן, מעל תבוע במשאת ערכן, על חטא שחויבנו עליו קרבן (סליח׳ שחר׳ יוה״כ, יום כפורים).

הפכפך, ש״ז, — מה שהוא הפוך מאד, שאינו הולך ישר, למשל דרך. gekrümmt; tortueux crooked: הַפַכְפַךְ דרך איש וזר וזך ישר פעלו (משלי כא ח). — ובהשאלה *למי שמתהפך במעשיו, בדבריו. unbeständig; versatile; fickle-minde באותה שעה אמר הקב״ה הפכפכין אתם טרחנין הם סרבנין הם לבלותן אי אפשר להחזירן למצרים אי אפשר (מד״ר רות, פתיח׳). מי שתאותו גוברת עליו שהוא הפכפך ואינו עומד על דבורו (רשב״ג, תקון מדות הנפ׳ לב). וכבר אמרו כי ההפכפך אינו עומד על ענין אחד ולא יהיה לו אוהב (שם ב ב). אין אוהב להפכפך ולא אמונה לעבד ולא מנוחה לחמדן (מ׳ אלדבי, ש״א ח). אריסטו אמר ההפכפך משים כל דבריו בחיק המערכת (למת לדיק, מודינא לא). גם היה הפכפך גדול שבכל שעה היה חושב מחשבות חדשות (פסקי ריקאנטי האחרונ׳ לז).

***הפכפכות**, ש״נ,— סגולת ההפכפך ומדתו: הנרצה מהם שיעזר בכח הכעסני המתואר בהפכפכות (חי בן מקיץ ח). ההפכפכות הוא לבלתי החזיק זמן רב בהסכמה אחת ומורה על רשע וסכלות בעליו (למת לדיק, א׳ מודינא לא). ההפכפכות סימן סכלות (שם). מאמר ההפכפכות (תולא׳ חיים, בספר שתי הידות).

***הפכפכן**, ש״ז, מ״ר הַפַכְפְכָנִים, — כמו הַפַכְפַךְ: ר״ג אומר (אחשורוש) מלך הפכפכן היה (מגי׳ יב:). הוא למטה והיא למעלה הרי זה דרך עזות שמא הולד הפכפכן (כלה רבתי א). כי דור תהפוכות המה דור הפוך וכו׳ הפכפכנים הם (ספרי האזינו שכ).

א. ***הפלאה**, ש״נ, — שה״פ מן הפליא, מן א.פלא: הפלאה האמורה להלן בנדר ובנדבה (ספרי נשא כב). לפי שלא ניתנה נזירות אלא להפלאה (נדר׳ כא.).

ב. ***הפלאה**, ש״נ, — שה״פ מן הפליא, מן ב.פלא: והפלא ה׳ את מכותך הפלאה זו איני יודע מה היא כשהוא אומר לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא הוי אומר הפלאה זו תורה (שבת קלח:). כשהוא אומר והפילו השופט והכהו לפניו הוי אומר הפלאה זו מלקות (מכות יג:). כמו איך אלך ואיך אעשה על דרך ההפלאה כאשר נאמר עוד ע״ד ההפלאה והגדלה בהספה איכה ישבה בדד (הרקמה, שער לה). ותהיה לתימה ולהפלאה כמו מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (השרשים לריב״ג, מה). בענין שמטה ויובל יש להפליא במחשבת הלב לדעת טעמם ואמת שנשגבו עניניהם בהפלאת ההנהגה במצות תוריות (ג״ע לר״א הקראי, שמטה ד).

---

[1]) בארמ׳ הפכנא, הפכנין (ת״י דבר׳ לב ה).

הַפְלָגָה, ש"נ, — שה"פ מן הפליג, א) הפלגת הספינה בים: ובים הוא (שיש) ההפלגה אבל בנהרות לא (ספ' העתים לברצלוני, ערכי שבתות א). נהגו בקצת מקומות להקל בעניין הפלגת הספינות (הלכות, או"ח רמח ד). — ב) בזמן, עדף זמן מהזמן הקבוע לדבר: הוספת הראשון הוא בימי החדש והשני הוא בהפלגה (בעל הנפש לראב"ד י.). וכן אם הרחיקה (האשה) הפלגותיה (של וסתה) משלשים יום לשלשים ואחד יום ולשלשים ושנים וכן כולן (שם ח.). ושמו הזמן בין חדוש לחדוש בהפלגות עצומות מרבוי השנים (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ב ב). — ובמקום, מרחק גדול: כי אחר שאנחנו ברחוק מזה הגשם על זאת ההפלגה הגדולה והוא נבדל ממנו (ר"ש א"ת, מו"נ ג יד). — ג) בהשאלה, מה שהוא יותר מן המדה הרגילה, מה שהוא יותר מהמציאות, **Äusserstes**, **extreme, utmost; extrême**: והענין השני שרצה בו ההפלגה וההגעה בשחיקתה כמה שנאמר ושחק ממנה הדק (הפרדס לריב"ג, מלח). ושאננך עלה באזני והיה משפטו להיות ושאונך וכפלו הנון על דרך הפלגה לשאון כי פרוש שאון קול והמיה (שם, שאה). שחסד עניינו ההפלגה באיזה דבר שמפליגים בו ושמשו בו בהפלגת גמילות הטוב יותר (ר"ש א"ת, מו"נ ג נג). ומכת ההפלגה אמרו כי עוף השמים יוליך את הקול (שם ב מז). והנני אעירך על עומק שכל אריסטו והפלגת השגתו (שם יט). ואם אין בו כח לעמוד על עומק דברי המשל והפלגתו מכל מקום מחשבתו לא תסור מחשוב בהם שהם למשל (הקד' זרח' הלוי לפי' משלי). ומה שאמר לא ישא פני כל כופר ולא יאבה כי תרבה שוחד הוא משל להפלגת זה האדם או זה הגבר בהיותו מעיז פניו כל כך ועומד נוכח שאר היצרים הטובים אשר בו שאינם יכולים להכניע יצרו וליסרו (שם ו). והנה הכבדת החטאת והפלגתה הועילה לנו להוכיח שעון כמוהו בחק האיש הזה נמנע למה שלא נמצא מעולם שעשה כדומה לזה (נופת צופ', מסיר ליאון א ז). אחרי ראותי הפלגת אבנר בקינתו, וכל מעשה תקפו וגבורתו, צהבו פני ואורו עיני (ספר המוסר לר"ז אלצאהרי מה). — ובמשמ' גוזמה: ולי גם כן טענה וסבה בקריאת לשוננו זה לשון הקודש ולא תחשוב שהוא הפלגה ממנו או טעות אבל הוא אמת (מו"נ ג ח). שהוא (לויתן) היצור הגדול שנמנע מבני אדם ומכל היצורים ולפי הפלגתו המשילו בו הטוב הצפון (מלמד התלמיד', נוח). ולעוצם אורך זה הזמן אמר שהוא לאלף דור על דרך ההפלגה והגוזמה (רלב"ג, באור דהי"א טז). ועשב כל השדה ייבש זה על דרך הפלגה וכן ספתה בהמות ועוף (רד"ק ירמ' יב ד). והנה להפלגת חשיבותו (של אברהם) נכרת עמו ברית (ר"ח קרשקש, הקדמ' אור ה'). השיבה היא הפלגה בזקנה (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ו). היש בהם פוצה פה ומצפצף נגד פשוטי התורה עם כל הפלגות חקירותיהם בחכמות (הוא, יהוש' בראש י). ומהפלגת התקון הזה כי אלה העשר תנועות חלוקות לב' חלקים חמש חזקות וחמש חלושות (רס"ע אבן דאנאן, פרק בשיר, מלאכ' השיר ניבויאר).

הַפָּלָה, ש"נ, — שה"פ מן הִפִּיל, א) עצם שה"פ: ענינם ענין הנטישה עם ההפלה (רד"ק, שרש רטש). ואפילו בהפלת השן כל שכן על זולת האברים (ר"ש א"ת, מו"נ ג לט). — ב) הַפָּלַת אשה הרה את ולדה, **Fehlgeburt; avortement; miscarriage**: בהנהגת ההפלה הנה יצטרך להפיל בעתים ממנו בעת שתהיה ההרה קטנה כשיפוחד ממנה שתמות (קאנון ג כא ב יב).

הַפְלָשָׁה, ש"נ, — שה"פ מן הפליש: בארץ הינדיאה וארץ כינא נוהגים להעביר מחט של זהב דק וארוך דרך כמה איברים וחלקי הגוף וע"י הפלשת המחט יתנו עידיהן שיוסר כל קדחת ויתרפא (מעש' טוביה, מעמ' הבית, הקד' פרק ה).

הַפְנָאָה, ש"נ, — שה"פ מן הִפְנָה: שלא יגמור ההפנאה (של האוצר בשבת) שמא יראה גומות למטה וישוה אותם בשבת (הלכות או"ח שלג א). ואם נתרצה בעל הגינה בכך ופינה אותם וחזר זה ואמר תן לי אבניו ואין לך אלא יציאותך אין שומעין לו שכבר זכה בהן זה בהפנאתו אותם ברשות לקחת לו (שם, שותפ' בקרקע קסו א).

הַפְּנוּת, ש"נ, — שה"פ מן נִפְנָה, הִפְנָה, במשמעת נפנה לעשות צרכיו: ויבא שאול להסך את רגליו והוא בענין ההפנות (הפרדס לריב"ג, סוך).

***הֶפְסֵד**, ש"ז, מ"ר הֶפְסֵדִים, — שה"פ מן הפסיד, א) עצם שה"פ במשמ' השחתה, **d. Verderben**, **destruction**: (אסור לפצוע זיתים בשבת) משום הפסד אוכלין (שבת נ:). אין משהין אותו (את העבד שלא רצה להמול) בא"י מפני הפסד טהרות (יבמ' מח:). ואחרי כן ראה הלשון באכילה שני ענינים העניין האחד הוא אבדת הדבר הנאכל כלומר הפסד צורתו

תהילה (מו"נ א ל). כי התלאות המפורסמות תכופות והם אשר תחריבם הקנאה ויהיה תכליתם ההפסד והאבדון (ידע' בדרשי, פרדס א). ועד עת ההפסד והחרבן והגלות ממנה (ר"י אברבנאל, הקד' לס' יהוש'). כי הדבר השפל מאד והנמוך קרוב מאד אל ההפסד (בכט יהודה ז). — ב) נזק, בממון וכדומה, ההפך מן שכר, רֶוַח, Verlust, Schaden; perte, dommage loss, injury: והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה (אבות ב א). נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו קשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו (שם ה יא). להפסד מרובה חששו להפסד מועט לא חששו (פסח' טו:). תורמין מן הטמא על הטמא וכו' ובשמן לא יעשה כן מפני הפסד כהן (ב"ק קטו:). ומה דבר שהוא פריעת חוב כתוב בו אריכות ימים דבר שהוא הפסד כים וחסרון נפשות על אחת כמה וכמה (תנחומא עקב ג). והלכה עיסקא זה אם המלוה נוטל חצי שכר נוטל שני שליש בהפסד (הלכ' פסוקות, רבית). ואם נתן לו דבר ואמר לו זה יהיה לשכר טורחך וטול מחצה בשכר ובהפסד נוטל שהרי לקח שכר עמלו ומזונו (שם). מעות של יתומים מותר להלוותן בקרוב לשכר ורחוק להפסד (שם). שם יש להן הפסד ליתומים כאן מה הפסד יש אלף זוז נתן אלף זוז לקח (שם, ממונות). נשתדפו כל השדות של השוכר או המקבל אע"פ שפשטה המכה ברוב השדות אינו מנכה לו מחכירו שאין זה ההפסד תלוי אלא בשוכר שהרי כל שדותיו נשתדפו (רמב"ם, שכיר' ח ה). יש מקומות שאם נמצאו סרכות מדולדלות מן הריאה וכו' אוסרין אותה ודבר זה הפסד גדול הוא ואיבוד ממון לישראל (הוא, שחיט' יא טו). — ובהשאלה, ינזק בכלל: ואפילו היה חכם גדול אומרים לו אין לך הפסד שתשיב על טענתו ותודיענו כיצד אין אתה חייב לו (רמב"ם טו"נ ו א). — ובמשמ' יקלקול: וכן תמצא מבני אנשים בעלי קלות והמיה ותנועותיהם נבהלות מאד בלתי מסודרות יורו על הפסד הרכבה ורוע מזג (מו"נ א לד).—ינזק מוסרי בדעות וכיוצא בזה[1]: ולא ימשך אחר שכלו אך ישליכהו אחרי גוו ויטה מעליו ויראה עם זה שהוא הביא עליו הפסד ונזק בתורתו (פתיח' מו"נ). ההרחקות העצומות וההפסדים הנראים המבוארים בכל האומות והתפשטות הדעות ואין מופת לו עליהם (שם ב כב). רק ההפסד כלו שהיה באותם הימים בא תחלה מאפיתגורס וסיעתו ומהם נתפשטו בעולם אמונות נפסדות רחוקות מכונת אמונתנו (הקד' זכח' הלוי לפי' מבלי). ועוד ימצאו כמה הפסדין בנאוף שתהיה סבה לבטל כמה ממצות האל עלינו שצונו בכבוד האבות ולא יוכרו לבנים (ספר החינוך, יתרו, מצוה לה). וכן בדברים האלה אם רצוננו לבארם על דרך ההקשיי ושנחלוק עם בעלי ריבנו בדרך זה יקרו מזה הפסדים רבים (בחינ' הדת, דלמידיגו ב). — ג) בלשון המחקר יהפלסופיה, ההפך מן ההויה, הפסד המציאות, בטולה, חרבנה: יאמרו שאי אפשר שימצא גשם בשום פנים אלא מורכב מאלה החלקים השוים הרכבת שכנות עד שההויה אצלם הוא הקבוץ וההפסד הוא הפרוד (ר"ש א"ת, מו"י ה עג). שעם השתנות ענייני הארץ והפסדם לא יהיה אצלו יתברך שינוי יחס (שם יא).— הויה והפסד: וכן תמצא כל סבת הויה והפסד מגעת בסוף לתנועת הגלגל (שם ב א). החומר הראשון שקבל ד' צורות בדרך ההויה וההפסד (הקד' מלמד התלמ'). החלק האחד העולם התחתון שהוא עולם היסודות וההויה וההפסד (העקרים ב לא). מפני שהמקרים יהיו בהפסד ההוויות ואם לא יהיה הפסד לא תהיה ההוייה (רשב"ג, תקון מד' הנפ' לז). ואלו ההיזקים הם נופלים במקרה מהכרע סבת ההוייה וההפסד (חובה מספט לאיוב כב). ולא תמצא צורה טבעית מאלו ההוייה הנפסדים מבלי חמר יהיה העניין אם כן בהויתם והפסדם (מו"נ א עב). והאיך תחילת ההוויות ואיך יהיה הפסדם ותכליתם (רשב"ג, תקון מדות הנפש כז). — ואמר המליץ: תבל מקור הבליה וההפסד המהבליך ניחל להתנהל להשאיר לנו אחרית ותקוה (בחינ' עולם י). והראיה נראית להם הכרחית מצד הפסד הויה לכל אשר תחת השמים (הרשב"א לר' שמוא' הסלמי).

°הַפְסָדָה, ש"נ, מ"ר הַפְסָדוֹת, — כמו הֶפְסֵד: ולא גנאי הוא לאומן באבוד מלאכתו ובהפסדתה חלילה חלילה לו יתברך (מלמד התלמי'. כז). שהעול והחמס הם סבות רוב ההפסדות ההוות בקבוצי בני האדם (ידמ' בדרשי. באור' לתפל' א ה).

°הֶפְסֵדִי, ת"ז, לנק' הֶפְסֵדִית. — מטבע הנפסד שהוא נפסד: והם היו התחלת יצירת העולם הזה

---

[1]) כמו בערב' פַשָׂאד a)

a) فساد

ההפסדי (מ׳ אלדבי, ש״א ב). שיחזק ההרגש בעונג הנצחי אחר הפרידה על ההרגש שהיה לו בעת החיבור מן העונג ההפסדי (תגמ׳ הנפש ב א).

***הֶפְסֵק**, ש״ז, — שה״פ מן הִפְסִיק, א) עצם שה״פ, Unterbrechung ; interruption : (אם אמר להיושבים אחרי שברך ברכת המוציא בטרם שטעם סב[1]) בריך) אין בו משום הפסק ברכה (אמר תן עשב לבהמות) יש בו משום הפסק ברכה (ירוש׳ ברכ׳ ו י.). בשבאו לה ימי הפסק (של הוסת אצל האשה) וימי טהרה בנתים (שם ב ה:). שניות (העריות) אין להן הפסק עולמית (שם יבמ׳ ב ג ד). כל מקום שנאמר נצח סלה ועד אין לו הפסק עולמים (ערו׳ נד.). כל מקום שנאמר רעש אינו אלא הפסק מלכות (מדר׳ תהל׳ קד). הפסק מאליך ויהא שכר להפסקך ואל יפסיקוך אחרים ויהא שכר להפסקם (אדר״נ כה). ויהיה (משמ׳ פעל עמד) בענין ההמנע וההפסק (מו״נ א יג). היה הפסקו מהתנועה ומנוחתו בעצם (ר״י אברבנאל, יהוש׳ י). — ב) *הֶפְסֵק בין המאמרים בדבור, בכתיבה, וסימני הפסק, הסימנים שעושים להפסיק בין פסוק ופסוק וכדומה : הצבתי ציונים וסימני הפסק בין דבור לדבור (הקד׳ המגיה לפי׳ אברבנאל לנביא׳ ראש׳, ליפסיה תמו).

***הַפְסָקָה**, ש״נ, מ״ר הַפְסָקוֹת — שה״פ מן הפסיק, א) כמו הקודם, הפסקת הגשמים, הדבור : סיון שהוא שביעי להפסקת גשמים (מד״ר בראש׳ לד). יכול (היה קריאה מאלהים למשה) אף להפסקות תלמד לומר וידבר לדבור היתה קריאה ולא היתה קריאה להפסקות וכי מה הפסקות היו משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין (שם במד׳ יד). — ב) *בנו׳ לשבת שמפסקת בין ארבע פרשיות, שקלים זכור פרה והחדש : (שבת) שניה להפסקה (מגי׳ ל.). בשבת של אחר הפסקה קורין זכור ובתוך שבוע שלאחריה יהא פורים (רש״י שם). וסימן מסורת הפסקת פרשיות כך זט״ו ב״ו ד״ד ובי״ו וזהו פרוש זט״ו אם בא ר״ח אדר בשבת יהא לך הפסקת פרשה ביום חמשה עשר (שם:). — ואמר הפיטן : שתי הַפְסָקוֹת קבעו נבונים ותמימים, אחת בשני בו ואחת בששה עשר מתאימים (יוצר להפסקה ב, את פני). —ג) *הַפְסָקוֹת, תעניות רצופות יום אחרי יום בהפסקת סעודה אחת ביניהם : מי שמתענה בכל יום ולפעמים רוצה להתענות איזה הפסקות ב׳ או ג׳ ימים (שו״ת יד אליהו ו). —ד) *הפסקה וסימני הפסקה בכתיבה, כמו הפסק ב : יען היות סימני ההפסקה בדבורים ובמאמרים דבר הכרחי מאד להבנת תכן הענין (הקד׳ המגיה לפי׳ אברבנאל לנבי׳ ראשו׳, ליפסיה תמו).

***הַפְעָלָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִפְעִיל : שער מם ממה שאמרוהו בלשון הנקבה בעבור הפעלה או תכונת הענין או האמרה או הערה (הרקמה, שער מב).

***הִפָּעֲלוּת**, ש״נ, מ״ר הִפָּעֲלִיּוֹת, — בלשון המחקר והפלוסופיה, קבלת פעולה מגוף אל גוף שגורמת בגוף הנפעל איזה שנוי ורגש[1]), Gefühl ; affection : כי בכל כח וכח ישלם כל אבר ואבר ופעולתו והפעלותו (ראב״ע, ספר העצמים). ואלו היה הוא יתברך מתפעל בשום פנים מאפני ההפעלות היה זולתו עושה בו ומשנה אותו (ר״ב ב״ת, מו״נ א נה). כי תכלית מעשי התורה כלם הוא להגיע אל האדם זה ההפעלות אשר כבר בארנו במופת בזה הפרק (שם ג נב). שיש נמצא שלם בלתי גשם ולא כח בגשם הוא האלוה לא ישיגהו מין ממיני החסרון ולזה לא ישיגהו ההפעלות כלל (שם א לה). כפעל ההוא אשר יבא מן האב על הבן אשר הוא נמשך לחמלה ורחמנות והפעלות גמורה (שם נד). וכל אשר הוא עלה לתנועה הוא למעלה מהזמן והפועל וההפעלות (מאמ׳ לאבוגלר אלפרבי במהות הנפ׳). שהתענוג הוא ענין מתחדש ממה שיגיע בנפש האדם מההפעלות בדבר המוחש והנראה והנאכל וזולתם (מאזני צדק, אלגזלי 12). והצורה הזאת המתחדשת אחר המזג פעמים יקרה שיהיה שלמותה ההפעלות מן הזולת (קאנון א ב ב טו). כי האדם העצב והדואג בנפשו על צרה גדולה כשיבואהו יגון מה מעט או רב קטן או גדול יזכור יגונותיו הגדולים ויפעל בו היגון הקטן ההוא הפעלות גדול לא מצדו כי אם מזכרונו הצרה העצומה האחרת (ר״י אברבנאל, ש״א א ו). שידומה בו שהוא כאותו ההפעלות או המדה כמו שידבר אדמוני הפנים מתפעל בהפעלות

---

[1]) בארמית : אהן דמר סב בריך סב בריך אין בו משום הפסק ברכה הב אחוונא לתוריא יש בו משום הפסק ברכה.

[1]) לפי הלשון הערב׳ אנפעאל, אנפעאלאת a).

a) انفعال انفعالات

הפחד (נופ' לופ', מסיר ליאון א יב). והש"י רחוק מאופני השנוי וההפעלות (עה"ח לר"א הקראי לג). שמות הבורא כולם חוץ מהמפורש הם מדות ותכניות טפליות נלקחות מהפעלות הברואים לו כפי גזרותיו ומעשיו (כוזרי ב ב).—ומ"ר: גוף יניעהו מי שירצה ויפעל על כמה פנים מאופני ההפעליות מהמקרה והחפץ (כוזרי ד ג). וסבות הפעלים האלה וההפעליות האלה כאשר תבקשם לא ימנע ממך השגתם (שם ה כ). כי השמחה איננה זולת עציבות הרצון והעצבון הוא התנגדות הרצון והם הפעליות נפשיים (נהר פישון, ויפלח). הפעולות כלם הם פעולות דומות לפעולות הבאות מבני אדם על הפעליות ותכונות נפשיות וכו' ולא ישלח רסן הכעס ולא יחזק מדות ההפעליות בו כי כל הפעלות רע (ר"ש א"ת, מו"נ א נד). כל הפעלות ירוחק ממנו (מהבורא) כי כל ההפעליות יחייבו שנוי ושהפועל להפעליות ההם בלתי המתפעל בלא ספק וכו' כי כל מי שלא ידע החכמות ההם לא ידע בחסרון ההפעליות ולא יבין עניין מה שבכח ומה שבפעל (שם נה). אמנם הרחקת ההגשמה והסרת הדמוי וההפעליות מהשם הוא עניין שראוי לבארו לכל אדם כפי מה שהוא (שם לה). והמשל הרביעי בתארך האדם באיכות המתפעלת ובהפעליות וכו' ואינו (הבורא) מתפעל שתשיגהו איכות ההפעליות (שם נג). שיכיר בהם (במיני הדומם, הצומח ובע"ח) הנבון המתבונן בהם מבני אדם מן הכחות והפעולות וההפעליות שהטביע השם בהם (ר"ש אבן תבון, יקוו המים כ יט). וההפעליות אשר יקוימו במאמר ההלציי או השיריי הם הפחד והכעס והרחמנות וההגדלה (באור ספר השיר' לאריסט' כא). ואמנם קבלת ההוראות ממהירות ההפעליות כמו שיחם מהרה או יקר מהר וכו' (קאנון ג א א ט). שעם היות אצלו מהכעס והנטירה והנקימה הרבה הנה הוא לא היה פונה אל ההפעליות הגשמיות האלה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ה). ובעבור שהשכל בימי הנערות מטורף בהפעליותיו לכן אמר בן ארבעים לבינה (שם). שאנחנו נכיר בפני האדם פחדו וכעסו שמחתו ויגונו חריצותו ועצלותו כפי האותות המפורסמים והנגלים המורים על כל אחד מאלה ההפעליות (הוה, מ"א ג). מיני ההפעליות כגון הקנאה והאהבה והכעס וזולתם (נופ' לופ', מסיר ליאון ג א). תזהירהו (את הילד) מן ההפעליות הנפשיות ויתנהג בדרך האמצעי עד שישוב לו קנין (לידה לדרך א ג יד). מדות האדם טובות או רעות וכו' וההפעליות כמו הכעס הבושת היראה (אריה מודינא, לב האריה ג ו).

°**הִפָּעֲלוּתִי**, ת"ז, מ"ר הִפָּעֲלוּתִיִּים,—מטבע ההִפָּעֲלוּת: ויותר מה שימצאו המשוררים משתמשים בזה הוא בשירים ההפעלותיים (באור ספר השיר' לאריסט' כח). המאמרים אשר יקראו ההפעלותיים (שם).

°**הִפָּעֲמוּת**, ש"נ, — שה"פ מן נִפְעַם, הִפָּעֵם: שלא היה הרוח האלקי אשר בו מיושב ומסודר לעשות תשועות כשאר השופטים ולא היה דעתו שלם אבל האל יתברך למשפט שמו וצור להוכיח יסדו ולזה השפיע בו רוח גבורה וחזוק מופלג והיה עם הפעמות ונמשך מזה שבראותו אשה תיטב בעיניו לא היה מעצור לרוחו (ר"י אברבנאל, שופט' יד א). ולא היו גבורותיו (של דוד) בסכלות והפעמות כשמשון ויהוא בן נמשי (שם, ש"א יח).

°**הַפְעָרָה**, ש"נ,— שה"פ מן הִפְעִיר פיו: והם יסבו הפערת פה ונזילת הריר תמהון וחולי ראש חזק מאד (בכי"ע ג, הודו).

°**הֲפָצָה**, ש"נ, — שה"פ מן הפיץ: כי ההשתתפות בלשון הוא סבה בחברה והאהבה וההתחלפות בלשון הוא סבת ההפצה והפרוד (ר"י אברבנאל, נח). — והשתמשו בו בלשון בזמן מאוחר לענין הרחבת דבר הרבה בין הקהל, הפצת העברית בקרב ההמון וכו'.

°**הֶפְצֵר**, ש"ז, — שה"פ מן הִפְצִיר, במשמ' התמדה ומאמצי כח בעשית דבר, das Bestehen, Beharrlichkeit; insistance, persistance: והקונה דבר שהתאוה בהפצר שהפציר בבעלים או בבקשה מהן (רמב"ם, גזלה ואבד' א יב). ובאשר ראה יתברך הפצר משה שידבר בכבודו אל העם פנים בפנים רצה למלאת שאלתם ולעשות בקשתם (ר"י אברבנאל, יתרו). לכן דבריכם אלה אשר אתם דוברים הם בכח והפצר ואתם עומדים עליהם (תולד' אלכסנדר 40). שאם עם אחיהם היה להם ההפצר והעצות כל שכן עם זרים (שבט יהודה ז). והיורש טוען ששמעון כתב לאפוטרופסו שלהפצר אחיו נתנם (את המעות) ללוי (שו"ת מהרשד"ם, חו"מ כג). מתהפך ומכריח בהפצר גדול להתנועע להוציא (פסלת המזון) מלמעלה (ר"י להלון, אוא"ת ט ב).

סיבת חולי זה מהמפצר חזק בעת שעושה צרכיו (שם). — והשתמש בו רש"י בהרחבה במשמ' רוב ורבוי: שיש לה (להמברד) הפצר פיות כלומר פיות וחדודים הרבה (רש"י ש"א יג כא).

הַפְצָרָה, ש"נ, — שה"פ מן הפציר, כמו הקודם: וענין אמרו לא כי מלך וגו' יורה שהוא עני ההפצרה ר"ל אעפ"י שיבא נחש וכל האויבים שבעולם לא נחזור מזה (ר"י אברבנאל, ש"א יב). — ובמשמ' בקשה רבה: העמסתני בשאלתך ולולי רובן הפצרתך לא פניתי להשיב לך (תרומ' הדשן, פסק' וכתב', עד). אם הוקרה המלאכה והם (הפועלים) הראו לו פנים זועפות ופייסם בהפצרת דברים ושתקו וגמרו מלאכתם אינם יכולין לומר לא נתפייסנו אלא על דעת שתוסיף לנו על שכרנו (לבוש, חכיר' וקבלנ' שלב ה).

א. **הַפָּקָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵפִיק, הפיק רצון, הפקת רצון, Zufriedenheit, Zustimmung consentement; contentment: לאי עתיק רגל ולא יניע עפעף אלא אחר הפקת רצון אדוניו בהם (חו"ה, עבוד' ה' ה). כשיכין המקבל עצמו לקבל השפע ההוא המגיע מצד טבע הכוכב הנגלה כמו לקבל הלחלות מצד הלבנה והחמום ע"י השמש אין זה ממה שיביא לטעות ולחשוב שהפעל ההוא מצד הפקת רצון הכוכב (העקרים ד טו). ומזה הצד אינו מגונה שיהיה למצוות תכלית בעשייתם בהפקת רצונו יתברך (ר"י אברבנאל, נחלת אבות א). שהשפע המגיע מהכוכב היה מצדו הפקת רצונו על ידי פעולה שהיו עושים לפניו (הוא, מ"ב יז יז). ומשמרתו (של החכם המליץ) היא שיוכל לדבר כפי מה שאפשר בכל הדברים שהם מיוסדים מצד הדתות והמדות אל ההרגל המדיני עם הפקת רצון השומעים (נופ' צופ', מסיר ליאון א ב). אבל יהיו מעשיך כלם ברצונך המיוחד בהפקת רצונך (רשב"ל דוראן, מג"א ב ד). עם כל זה להפקת רצונך אקח לפני אגרת רב שרירא וכו' ומתוכם אברר הדברים הנאותים (הקד' שלשלת הקבלה). מ"מ להפקת רצון השואל אימא מילתא בקיצור נמרץ (פסקי ריקאנטי האחר' לז). וכבר כתבו בעלי החזקה למנהיג החנות שלכל הפקת ראובן זה ימסור לו הסיגול (שו"ת כאר עשק פה). אך לא להכעיסם נתכוון ולא לפסוק דין אלא להפקת רצון שאלו דבר ולצרף וללבן אמיתת הדין (שו"ת שמש לדקה ב, חו"מ כ).

ב. **הַפָּקָה**[1], ש"נ, — שה"פ מן ב. הֵפִיק, במשמ' הסכים, נרדף עם הסכמה, Uebereinstimmung accord: להפיק בין התורה והטבע כי הטבע אומר במנהג והתורה אומרת בשנוי המנהג וההפקה ביניהם כי המנהגים שנשתנו הם בטבע מפני שהיה בחפץ מותנה בהם ומוסכם עליהם מששת ימי בראשית (כוזרי ג עג). אהח"ע יש ארבעים ושתים סגולה מהם י"ז בהפקת קריאת ארץ ישמעאל עם בבל (תרגום דברי רסע"ג זכר' לראש' ה סב). שהבינו שרשי ספר התורה ונזהרו בם והזהירו עליהם עם הפקת האמת בסתר ובגלוי (חו"ה, עבודת ה' ד). אין במה שזכרת מקושי ההפקה בין שני אלו הענינים הנמצאים בספרים גדול מה שימצא ממנו בפעל בדרך הבחינה (שם ח). וכבר ארכו מחלוקות החכמים באופני ההפקה בין ההכרח והצדק (שם).

---

[1]) ע"ד המלה הערבית אתפאק a).

---

a) اتفاق

תם כרך שני

«לעם»
הוצאת ספרים

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA

HIEROSOLYMITANO

VOL. III

HIEROSOLYMAE

IN AEDIBUS BEN IEHUDAE IN MEMORIAM ELIESER BEN IEHUDAE

Editio popularis
Praeceptorum Hebraeorum in Erez-Israel Corporationi
addicta

מלון הלשון העברית
הישנה והחדשה

חברו

אליעזר בן־יהודה
ירושלמי

כרך שלישי

ירושלים־תלפיות

בן־יהודה — הוצאה־לאור לזכר אליעזר בן־יהודה בע״מ

מהדורה עממית מיוחדת

להסתדרות המורים העברים בארץ־ישראל

A COMPLETE DICTIONARY

of

ANCIENT AND MODERN HEBREW

by

ELIEZER BEN YEHUDA

of Jerusalem

VOL. III

Jerusalem
Ben-Yehuda Hozaa-La'Or Le zecher Eliezer Ben-Yehuda Ltd.

Popular Edition
specially published for
Hebrew Teachers' Organisation in Eret..-Israel

מלון הלשון העברית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ״ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה וכמו״כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים, אשר מצא, אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרך שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות, באו בו חקירות והויות בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כלליים, המלות השיכות להם עפ״י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המבקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך שלישי

ירושלים – תל־אביב

ל״א להצהרת בלפור

נדפס מאמהות בדפוס «ספר» תל־אביב

לכבוד

ראש העיר בּרַדפוֹרד

הנדיב יעקב מוֹזר

ברגשי כבוד והכרת טובה

המחבר

הערה

הקדמה ומבוא גדול יבואו בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי התנ"ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, וחשבתי את כל זמן התנ"ך בשתי תקופות, בתקופה הראשונה רוב הספרים הכתובים בסגנון הלשון הטהורה, הקדומה, ובתקופה השניה—הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ"י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינוביץ (דקדוקי סופרים), וכמו"כ במשניות דבני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמבם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ' דר' שטראק, ובכ"י של המשניות המנקדות שבבית הספרים בפרמה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה.

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הזמנים. ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים הלועזות בגרמנית צרפתית ואנגלית כתבתי עפ"י הכתיב הנהוג בהמלונים של Toussaint—Langenscheidt.

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם:

בלי כל סימן הם מלים מהתנ"ך.

* מלים מגוף בן סירא מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

** מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

∞ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

לוח מקצת ראשי תבות

א.

א"א, ארך אנפין.

אב', מסכת אבות.

א"ב דר"ע, אלף בית דרבי עקיבא.

אג' המוס', אגרת המוסר.

אדו"ם, אהבת דוד ומיכל.

אדר"נ, אבות דרבי נתן.

אהל', אהלות.

אה"ע, אבן העזר.

אה"צ, אהבת ציון.

או"א, אמת ואמונה.

או"ד, לרסע"ג, אמונות ודעות

או"ז, אור זרוע.

או"ח, אורח חיים.

אולסה', אולסהויזן.

או"נ, אוצר נחמד.

אוצה"ח, אוצר החיים.

אוצה"ס, אוצר הספרות.

אוצה"ש, אוצר השרשים.

אוצ"ט, אוצר טוב.

אורח' צד', אורחות צדק.

איו', איוב.

איכ', איכה.

איל' אהב', אילת אהבים.

אי"ש, איש שלום (Friedman).

אמו"ר, אמונה רמה.

אמשד', אמשטרדם.

א"ס, אין סוף.

אסת', אסתר.

אעפי"כ, אף על פי כן.

א"ק, אדם קדמון.

ארנ' מוס, ארנולד...

ב.

באה"ג, באר הגולה.

באו"ת, בעל אור תורה (מנחם מלונזנו).

בארמ', בארמית.

ב"ב, בבא בתרא. — בר בהלול

בד"ה, בדבור המתחיל.

בוקשד', בוקשדורף.

ב"ז, בן זאב.

בחי"ע, בחינת עולם.

ביהמ"ד, בית המדרש.
בינ', בינוני.
בכו', בכורים.— בכורות.
ב"מ, בבא מציעא.
במד', במדבר.
ב"ס, בן סירא.
בסור', בסורית.
ב"ע, בר עלי.
בעבר', בעברית.
בע"ח, בעלי חיים.
בערב', בערבית.
ב"ק, בבא קמא.
ב"ר, בן רבי. — בראשית רבה.
בראש', בראשית.
בר"ד, בר דוד.
ברכ', מסכת ברכות.

ג.

גא', גאון. — גאונים.
גיט', גיטין.
ג"כ, גם כן.
גמ', גמרא.
גני', גניזה.
ג"ע, גן עדן, של ר"א הקראי.
גפה"ע, גוף פרוש הערבי.

ד.

ד"א, דרך ארץ.
דבר', דברים.
ד"ה, דבור המתחיל.
דה"י, דברי הימים.
דהי"א, דברי הימים א.
דהי"ב, דברי הימים ב.
דו"מ, דוד ומיכל.
ד"ח, דברי חכמים.
די"ע, דברי ימי עולם.
דל"ע, דקדוק לשון עברית.
דני', דניאל.
ד"ס. דקדוקי סופרים (שנויי נוסח' בתלמוד בבלי).
דרנב', דרנבורג.

ה.

ה"ג, הלכות גדולות.
הגר"א, הגאון ר' אליהו.
הוס' הוספה.
הוצ', הוצאת.
הור', הוריות.
הוש', הושע.
הלכ' פסוק', הלכות פסוקות.
הקד', הקדמה.
הרא"ש, הרב רבנו אשר.
הרדב"ז, הרב דוד בן זמרי.

ו.

ויקר', ויקרא.

ז.

ז"א, זעיר אנפין.
זבח', זבחים.
זד"ת, זואולוגי דס תלמודס. (Zoologie des Talmuds).
זכר', זכריה.
ז"ל, זה לשונו.

ח.

ח"א, חלק א.
חבק', חבקוק.
חגי', חגיגה.
חה"י, חמדת הימים.
חו"ה, חובות הלבבות.
חוה"מ, חול המועד.
חוהמ"ס, חול המועד סכות.
חוהמ"פ, חול המועד פסח.
חול', חולין.
חו"מ. חושן משפט.
חז"ס, חיים זליג סלונימסקי.
חס', חסר, חסרים.

ט.

טהר', טהרות.
טע' זקנ', טעם זקנים.

י.

י"א, יש אומרים.
יבמ', יבמות.
י"ג, יש גורסים.
יוא', יואל.
יו"ד, יורה דעה.
יוה"כ, יום הכפורים.
יחזק', יחזקאל.
יל"ג, יהודה ליב גורדון.
ילק' שמע', ילקוט שמעוני.
י"מ, יש מפרשים.
יסו"ע, יסוד עולם.
יסט', יסטרוב (M. Jastrow).
ירוש', ירושלמי.
ירמ', ירמיה.
י"ש, יהודה שלמה.
ישע', ישעיה.
יש"ר, יהודה שלמה ריגיו.

כ.

כ"י, כתב יד.
כ"מ, כסף משנה.
כמו"כ, כמו כן.
כנ', כנוי.
כנה"ג, כנסת הגדולה.
כרית', כריתות.
כשת', כשתלו (Castello).
כתוב', כתובות.

ל.

לד"א, לדוד אוז.

מ.

מ' לטריש, מאיר...
מ"א, מלכים א'. — מאיר אלדבי.
מ"ב, מלכים ב'.
מג"א, מגן אבות.
מד', מדות.
מדב"מ, מתניתא דבני מערבא.
מדב"ע, מדבר בעדו.
מד"ר, מדרש רבה.
מהד', מהדורה.
מהר"י קולון, מורנו הרב יוסף ...
מהר"מ מרוטנברג, ר' מאיר ...
מהרש"ך, הרב שלמה כהן.
מהרש"ל, הרב רבי שלמה לוריא.
מה"ש, משקלי השמות.
מו"ל, מוציא לאור.
מו"מ, מזרח ומערב.
מו"נ, מורה נבוכים.
מו"ק, מועד קטן.
מ"ז, משקל זכר.
מיכ', מיכה.
מיכאל', מיכאלים.
מי"ב, מיכה יוסף כהן.
מכי', מכילתא.
מכשי', מכשירין.
מל', מלא, מלאים.
מלא', מלאכי.

מל"א, מלון לשון אשורית.
מלא' ההג', מלאכת ההגיון.
מלה"ג, מלות הגיון.
מ"מ, מכל מקום.
מנח', מנחה, מנחות.
מס', מסכת.
מסו' מסורה.
מ"ע, מצות עשה.
מע"ר, מעשר ראשון.
מע"ש, מעשר שני.
מעשר', מעשרות.
מק"נ, מקיצי נרדמים.
מ"ר, מספר רבים.
מ"ש, מנחת שי.
משמ' משמעת.
מת' שפת', מתק שפתים

נ.

נגע', נגעים.
נדר', נדרים.
נוסח', נוסחאות.
נחו', נחום.
נחמ', נחמיה.
נחמ' ונע', נחמד ונעים.
ניד', נידה.
נל"ה, נחי למד הא.
נמס', נמסר.
נע"ו, נחי עין וו.
נע"י, נחי עין יוד.
נפ"י, נחי פה יוד.
נק', נקבה.

ס.

ס' פרנקל, סיגמונד...
סדעו"ר, סדר עולם רבה.
סוט', סוטה.
סה"ש, ספר השרשים, ספרי השנים.
סמא"צ, סדור מנהג ארם צובה.
סמ"ג, ספר מצות גדולות.
סמי', סמיכות.
סנה', סנהדרין.
סרע"ג, סדר רב עמרם גאון.

ע.

עב', עבר.
ע"ד, על דבר.
עדי', עדיות.
עה"מ, עמק המלך.
עה"ש, ערוך השלם.
עובד', עובדיה.
עוקצ', עוקצין.
ע"ז, עבודה זרה. — על זה.
עזר', עזרא.
ע"ח, עץ חיים.
עי', עיין.
עיוה"כ, ערב יום הכפורים.
עי"ש, עין שם.
עי"ת, עשרת ימי תשובה.
ע"כ, עד כאן.
עכ"פ, על כל פנים.
ע"מ, על משקל.
עמ' פרנס', עמנואל פרנסים.
עמה"מ, עמק המלך.
עמו', עמוס.
עפי"ר, על פי רוב.
ער"ה, ערב ראש השנה.
ערכ', ערכין.
ערל', ערלה.
ע"ש, על שם.
עת', עתיד.

פ.

פ"י, פעל יוצא.
פסח', פסחים.
פסק' רב', פסיקתא רבתי.
פסק' ר"כ, פסיקתא רב כהנא.
פ"ע, פועל עומד, פתחי עולם.
פעו"י, פעל עומד ויוצא.
פרש"י, פרש רש"י.
פתי', פתיחה.

צ.

צ"ד, צמח דוד.
צו"ג, צום גדליהו.
צוה"ת, צוהר התיבה.
צ"ל, צריך לומר.
צפנ', צפניה.

ק.

קהל', קהלת.
קוה', קוהוט.
קומ"ק, קונקורדנץ מנדלקרן.
קונט', קונטרים.
קינ', קינה.
קני' קנים.
ק"ס, קרית ספר.
ק"ש, קלמן שולמן.

ר.

ר"א קליר, רבי אליעזר...
ר"א מודינא, רבי אריה...
ר"א הקראי, רבי אהרן...
ר"א דלמידיגו, ר' אליהו...
ר"א בחור, רבי אליהו...
ראב"ד, רבי אברהם בר דוד.
ראב"ע, רבי אברהם בן עזרא.
רגב"ש, ר' גרשון בן שלמה.
רגמ"ה, רבנו גרשון מאור הגולה
רד"ק, רבנו דוד קמחי.
ר"ה, ראש השנה.
רה"ג, רב האי גאון.
ר"ח, רבנו חננאל.
רח"ו, רבי חיים ויטאל.
ר"י יעבץ, רבי יוסף...
ר"י נאגארה, ר' ישראל...
ר"י סטנוב, ר' יצחק...
ר"י אברבנל, ר' יצחק...
ר"י עמדין, ר' יעקב...
ר"יא"ת, רבי יהודה אבן תבון.
ר"י אלבו, רבי יוסף...
ר"י הלוי, רבי יהודה...
ר"י אלחריזי, רבי יהודה...
ר"י חיוג, רבי יהודה...
ריב"ג, רבי יונה בן גנאח.
ריב"ל, רבי יצחק בר לוינזון.
ריב"ק, ר' יהודה בן קריש.
ריב"ש, רבי יצחק בר ששת.
רי"ל בן חביב, ר' יצחק לוי...
ר"ל, רצה לומר.
רלב"ג, רבי לוי בן גרשון.
ר"מ, רבי מאיר, רבי משה.
ר"מ מרוטנברג, רבי משה...
רמא"ג, ר' מרדכי אהרן גנזבורג.
רמב"ם, רבנו משה בן מימון.
רמב"ן, רבנו משה בן נחמן.
רמב"ע, רבי משה בן עזרא.
רמ"ג, ר' מאיר גבאי.
רמה"ל, רבי משה חיים לוצאטו.
רמ"ע מפאנו, רבי משה עזריה...

רמ"ק, רבי משה קורדוביירו.
ר"נ, רבנו נסים.
רנה"ו, ר' נפתלי הירץ ויזילו.
רנ"ק, ר' נחמן קרוכמל.
רסע"ג, רב סעדיה גאון.
רע"ב, ר' עובדיה ברטנורה.
רע"פ, ר' עמנואל פרנסים.
ר"ש הנגיד, רבי שמואל . . .
ר"ש גמע, רבי שמואל . . .
רשב"א, ר' שלמה בן אדרת.
רשב"ג, ר' שלמה בן גבירול.
רשב"ם, רבי שלמה בן מאיר.
רשב"ץ דוראן, ר' שלמה בן צמח...
רש"ט פלקיירא, רבי שם טוב . . .
רש"י, רבנו שלמה יצחקי.
רש"ל, ר' שלמה.
ר"ת, רבנו תם, ראשי תיבות.

ש.

ש' בלאך, שמשון . . .
ש"א, שמואל א', שבילי אמונה.
ש"ב, שמואל ב'.
שבו', שבועות.
שבי', שביעית.
שבי"ע, שבילי עולם.
שד"ל, שמואל דוד לוצאטו.
שה"ג, שבת הגדול.
שה"כ, שיר הכבוד.
שה"פ, שם הפעולה.
שה"ק, שלשלת הקבלה.
שה"ש, שיר השירים.
שו"ע, שולחן ערוך.
שופט', שופטים.
שו"ת, שאלות ותשובות.
ש"ז, שם זכר.
שי"פ, שמואל יוסף פין.
שי"ר, שלמה יהודה רפפורט.
של"ה, שני לוחות הברית.
שמה"צ, שמות הצמחים.
שמו', שמות.
שמח', שמחות.
שמ"ע, שמיני עצרת.
ש"נ, שם נקבה.
ש"ע, שבילי עולם.
שקל', שקלים.
שש"ק, שירי שפת קדש.
ש"ת, שמחת תורה.
שת"ז, שם תאר זכר.
שת"נ, שם תאר נקבה.

ת.

ת"א, תרגום אונקלוס. — תרגום ארמית
ת"ב, תשעה באב.
תגמ' הנפ', תגמולי הנפש.
תד"א, תנא דבי אליהו.
תהל', תהלים.
תה"פ, תאר הפעל.
תה"ש, תאר השם.
תה"א, תולדות הארץ.
תוה"ב, תורת הבית.
תוה"ט, תולדות הטבע.
תוס', תוספות.
ת"ז, תאר זכר.
תחכ', תחכמוני.
ת"י, תרגום יונתן, ירושלמי.
תל"ע, תלמוד לשון עברי.
תמו' תמורות.
תמי', תמיד.
ת"נ, תאר נקבה.
תנח' בוב', תנחומא בובר.
תרג', תרגום.
תרומו', תרומות.
תענ', תענית.
תשו', תשובות

בסוף ההקדמה הגדולה תבוא רשימה שלמה מכל הספרים שהשתמשתי בהם לחבורי זה.

מפני טענות רבים החלטתי לא להכנים בגוף החבור אלא המלים העבריות, או המלים שכבר נכנסו לתוך הסגנון העברי ומצויות בהמקורות העברים. אך כדי שיהיה החבור מספיק לכל הספרות העברית, אתן בכרך מיוחד בקצרה אוצר המלים הארמיות וגם המלים הזרות, יוניות, רומיות ופרסיות שבתלמוד ומדרשים.

Barth, NB., Nominalbildung in den semitischen Sprachen.

Brock, Brockelmann.

Cis, Corpus inscriptionum Semiticarum.

Ew, Ewald.

Ges, Gesenius.

JAs, Journal asiatique.

JQR, Jewish Quarterly Review.

KMT, Kahle, Der masoretische Text des Alten Testaments nach der Überlieferung der babylonischen Juden.

Kö, König, Lehrgebäude der hebräischen Sprache.

Lehnw, S. Kraus, Griechische und lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrasch und Targum.

MF, Morgenländische Forschungen.

MOS, Mitteilungen des Orientalischen Seminars.

Nö, Dr. Nöldeke.

Olsh, Olshausen.

Pflnzn, Aramäische Pflanzennamen von Dr. J. Löw.

PSBA, Proceedings of the Society of biblical Archæology.

PSm, Payne Smith.

QGJD, Quellen zur Geschichte der Juden in Deutschland.

REJ, Revue des études juives.

SKr, S. Kraus.

Spi, Spitta, Grammatik des arab. Vulgärdialektes von Ägypten.

ZAW, Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft.

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שַׁעַר הַהֵא

— סוף —

***הַפְקָעָה**, ש"נ, — שה"פ מן *הפקיע, א) הפקעת ממון וכדומה, הפעולה להפקיעו ולהוציאו מידי פלוני: כאן בגזילו וכאן בהפקעת הלוואתו (ב"ק קיג:). עבד עברי הפקעת הלוואתו הוא (שם). — *הפקעת איסור, הפעולה להפקיע דבר מהאסור שעליו: דהמפקיר עבדו יוצא לחירות וצריך גט שיהרור היינו משום הפקעת איסור כדי להתירו בבת ישראל (תוספ' קדוש' עז.). — *והפקעה מהתחיבות וכדומה, מה שאדם מפקיע את עצמו מחובת דבר שיחול עליו: על אדות הנערה אשר הוציא עליה האיש ראובן שטר קדושין כתוב והתום וכו' אחר זמן רב הוציאו קרובי הנערה שטר הפקעה שהיא היתה אוסרת על עצמה כל ממון קדושין שיתנו לה בלתי אם תתקדש ברשות אביה וכו' שהרי רגלים לדבר שאין ההפקעה אמתית (בו"ת תורת אמת קעג). — *והפקעת שערים, העלאת השער של תבואה וכדומה, למכור דבר יותר ביוקר: ומרעב תמנע לחם בהפקעת שערים בהביאך יוקר בתבואות (מבפט לדק לאיוב, לא מיס). — ב) *הפקעה מבגד, הוצאת חוטים שמפקיעים מדבר ארוג כדי לעשותם מוכים: אבל הפקעת סודרין לא גזרו (תוספ' שבת לט.).

***הֶפְקֵר**, ש"ז, — שה"פ מן הֶפְקִיר: בית שמאי אומרים הפקר[1]) לעניים הפקר ובית הלל אומרים אינו הפקר עד שיופקר אף לעשירים (פאה ו א). שחרית בעל הבית צריך שיאמר כל מה שילקטו עניים מן העומרים הרי זה הפקר (תוספתא שם ב ה). הפקר אונסין הפקר (שם). הפקר ב"ד הפקר (גיט' לו:). דצדקה (לא ראויה) אלא לעניים אבל הפקר בין לעניים בין לעשירים (נדר' ז.). בזמן שנדרו קודם להפקרו (שם מג.). המדה הזאת (הנדיבות) כשמנהיגין אותה על דרך השוה הנכונה שלא יגיעו בה אל הפיזור וההפקר היא משובחת מאד (רשב"ג, תקון מדות הנפ' מג). — ובהשאלה: אמרו להן בית שמאי לב"ה ממאנת והיא קטנה אפילו ארבעה וחמשה פעמים אמרו להן בית שמאי אין בנות ישראל הפקר (שתארס ותמאן ותשוב ותארס לאחר) אלא ממאנת וממתנת עד שתגדיל ותמאן ותנשא (יבמ' יג א). מנהג הפקר נהגו בה (גמ' שם

---

[1]) כך בדפוס נאפולי בכל המשנה הפקר וכן משמע מפי' הר"ם שלא פירשו הבקר כמו הפקר שבגרסתו היה הפקר (ד"ס), ובנוסח' הדפוס' שתי פעמים הראשונות הבקר, ב אחרי ההא, ובכ"י הכל הבקר.

כו). כל מי שאינו עושה עצמו כמדבר הפקר אינו יכול לקנות את החכמה והתורה (מד"ר במד' א). סוף שהוא מתיר את העבירות ועושה אותן הפקר כמישור (שם י). אמרו (אחי דינה) מה הם נוהגים בנו כבני אדם של הפקר (שם ברא' פ). להרוס בהם יסודי הדת ונעשו הפקר ליד תאותם ותשוקת נפשותם הבהמיות (אגר' תימן להרמב"ם). שלא היתה היצירה על זה הדמות הפקר וללא טעם כאשר ידוע למבין סוד צורת האדם (מ' אלדבי, ש"א י).

*הֶפְקֵרוּת, ש"נ, — סגולת דבר הפקר, ובהשאלה מנהג אדם שאינו משגיח בשום חק ומנהג קבוע ומקובל וכדומה בזה: גם הפקירות אין צריכים אעפ"י שבאמת אצלי אינו נקרא הפקירות כלל אדרבא להיפך כשרודף אחר עסקי עוה"ז ורחוק מעבודתו יתברך זהו מופקר באמת (מגיד ביחות סט).

*הַפְרָדָה, ש"נ, — שה"פ מן הפריד: שאלו היה עצמם (של היסודות) גוזר ההפרדה לא היו מקבלים אחר כן הקבוץ (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ע ה). ולא יזיק אם ישתמשו הנה לפי מנהגם בהפרדה בין הנשואים העצמיים (כל מלאכ' ההגיון, מבוא). ירכיב המורגשות קצתם אל מקצתם ויפריד קצתם מקצתם הרכבות והפרדות משונות מקצתם כזב ומקצתם אמת (המעל' לרש"ט פלקיירא ב). — ובמשמ' פרוד בדעות: מי שיאמר שהפילוסופיה היא רעה שהיא תוליד ההפרדה (נופת צופים, מסיר ליאון ב י). כבר נודעה ההפרדה הקדמונית אשר נולדה בין בעלי התורה ובין חכמי הפלוסופיה מאחינו בית ישראל (ר"י פרוביגצאלו, בו"ת בדבר למוד התכמ'). בשמוע יהודה הפרדות בניו רע בעיניו ויקרא את שניהם וכו' (בו"ת באר עשק מד). — הפרדה והרכבה, בנו בזמן האחרון בשמות הללו את חכמת הכמיה.

*הֲפָרָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵפֵר, הֲפָרַת נדר וכדומה: האב זכאי בבתו בקדושיה וכו' וזכאי במציאתה ובמעשה ידיה ובהפרת נדריה (כתוב' ד ד). הפרת נדרים כל היום (נדר' ע ח). אין בין נידוי להפרה ולא כלום (גמ' שם ז:). שהפרת נדרים בשלשה הדיוטות (ב"ב קכ:). כל דבר קיום הנעקר ומתבטל בלא טעם קרוי הפרה (רש"י שם).

*הַפְרָחָה, ש"נ, — שה"פ מן הִפְרִיחַ: לשון נשיבה והפרחה (רש"י ברא' טו יא). ויישב אותם אברם ענין ההפרחה והרחוף (רד"ק, שרש נשב).

*הַפְרָטָה, ש"נ, — שה"פ מן הפריט, ספור דברים בפרטי פרטים: אז תעשה ההפרטה הזאת אחת אחת באופן שהמאמר היותר מאוחר ידבר יתר בפרטים וכו' ואעפ"י כן לא תהיה ההפרטה הזאת גדולה כל כך כהפרטת דבור השכלי (הקד המבאר לתהלים).

*הַפְרָכָה, ש"נ, — שה"פ מן הפריך: אסור לפועל להבהב השבולים באור למתק אותם או להפריכם ע"ג סלע אפילו אינו מתבטל ממלאכתו ע"י ההבהוב או ההפרכה כגון שיש לו אשה ובנות שיהבהבום לו (הלבוש, שכיר' ופועל' של יג).

*הֶפְרֵשׁ, ש"ז, — שה"פ מן הפריש בין, א) כמו הבדל, מה שמפריש ומבדיל בין שני דברים שעל ידי זה אינם דומים זה לזה, Unterschied: différence: כלב מין חיה רבי מאיר אומר מין בהמה מה הפרש בין רבי מאיר לחכמים (תוספתא כלא' ה ז). נותנין מזונות לפני כלב ואי נותנין מזונות לפני חזיר ומה הפרש בין זה לזה זה מזונותו עליך וזה אין מזונותו עליך (שבת קנה:). אמרו לו (לר"י) נבילה תוכיח שאסורה באכילה ואינה טעונה שריפה אמר להן (יש) הפרש נותר אסור באכילה ובהנאה וחמץ אסור באכילה ובהנאה (פסח כז:). כשם שיש הפרש בין חלון לחרך כך יש הפרש בין זכות אבות לזכות אמהות (מד"ר במד' יא). ומה הפרש בין קערה למזרק קערה גילדה עבה מזרק גילדו דק (שם יג). הפרש בין אדם המתנבל במקום שמכיר לאדם המתנבל במקום שאין מכיר (שם ט). כשם שהפרש בין כסף לזהב כך יש שבח ממון הים מבזת מצרים (שם שה"ש, תורי זהב). ודע כי הפרש גדול יש בין בנייני הפעלים ובין השמות (ראב"ע, לחות ג). ומה הפרש יש בין המוכר קרקע לזמן קצוב ובין המקנה אותה לפירותיה (רמב"ם, מכיר' כג ו). וכבר גרם זה לרבים להקל גם כן במסרת המקרא וההפרש אשר בין הקמץ והפתח ומלעיל ומלרע (רי א"ת, הקד' ריב"ג בהרקמה). וגם זה מחכמת הדקדוק רצוני לומר ההפרש בין הקל והכבד (שם). ואין הפרש בו אצל העברים זולתי כפי שייטב בעיני המדבר או יקל עליו (שם, שער יד). יש מן המדקדקים ששמו הפרש ביניהם ואמרו כי הנכתב בהא איפה מורה על השאלה והבא באלף איפוא מלה יתרה ללא ענין (שם,

בער לה). ואין הפרש בין שיתואר יתעלה באכילה ובשתייה או שיתואר בתנועה (ר״מ א״ת, מו״נ א כו). ואיך יהיה יחס בינו ית׳ ובין דבר מברואיו עם ההפרש הגדול באמיתת המציאות אשר אין הפרש יותר רחוק ממנו (שם נב). ויחשבו כי הפרש גדול יש בין אמרנו סבה ועלה ובין אמרנו פועל (שם סט). — ובהנדסה, יהפרש השטחים, Incommensurabel, -ilität; -lité; -ty: כי לפי המוקדמת הראשונה יתבטלו כל מופתי התשבורת ויחלק בה הענין לשני חלקים או שיהיה קצתם בטל גמור כמו כהות ההפרש והשתוף בקוים ובשטחים (חריזי, מו״נ א עג). — °והפרש בזמן, מרחק ורוָח בזמן בין שני מעשים: והנה יש ממנו מי שיברק לו הברק פעם אחר פעם במעט הפרש ביניהם עד כאלו הוא באור תדיר וכו׳ ויש מי שיהיה לו בין ברק וברק הפרש רב והיא מדרגת רוב הנביאים וכו׳ ומהם מי שיהיה בין בריקה לבריקה הפרשים רבים או מעטים (פתיח׳ מו״נ). — ג) °הֶפְרֵשׁ שנפל בין שני אנשים, טענות ומענות ביניהם בעניני עסק וכדומה שאינם יכולים להשתוות ביניהם: שנפלו דברי ריבות והפרשים בין שמעון ולוי אחים על ענין חלוקת בתים ידועים שנפלו להם בירושה מאביהם (שו״ת מהרשד״ס, חו״מ ד). על ההפרש שנפל בין שמעון ולוי על תביעת הרביע מהבתים (שם). כי אי אפשר שבתוך ימי השנה לא יפלו הפרשים בין איש לרעהו (שם יו״ד פז). ראובן ושמעון נפלו ביניהם הפרשים על ענין חזקת בתים אשר היה להם וכו׳ נכנסו שני אנשים יחידים כדי להטיל שלום ביניהם ולהשוותם על ענין ההפרשים הנ״ל (שו״ת תורת אמת קכג). ראובן ושמעון נפלו ביניהם הפרשים ודברי ריבות ע׳ משא ומתן שהיה ביניהם (שו״ת לחם רב פז). ראובן ושמעון נפלו ביניהם הפרשים וקבלו עליהם לדיינים ללוי ויהודה וישׂשכר שידונו ביניהם דין תורה (שו״ת תורת חסד קכא). נדרשתי לאשר שאלני החכם השלם וכו׳ שאעיין בדינו בדין ודברים והפרשים שנפל בינו ובין הגביר הדופא וכו׳ (שם קנג). ומתיירא אני שמא אחר פטירתי יפלו בין יורשי אשר חנני אלהים דברי ריבות והפרשים על חלוקת נכסי עזבוני (שם רלז). על אדות הפרשים שנפלו ביניהם לענין שהר׳ בונים הנזכר קנה בית וכו׳ (שו״ת פרח מטה אהרן קו).

*הַפְרָשָׁה, ש״נ, — שה״פ מן הפריש: אין העברה אלא הפרשה (מכי׳ בא, מסכ׳ דפסחא יח). לנפילה הבור ולהפרשת הר סיני (ב״ק ה ז). היה הולך להפריש תרומה בשעת הפרשתו אמר מעשר ראשון (תוספתא תרומ׳ ד יא). בשעת הפרשה יפה סלע בשעת כפרה יפה שתי סלעים (כרית׳ כז.). לפי שיצא איל נדר לידון בדבר חדש שהוא טעון בהפרשת זרוע (מד״ר במד׳ י). בכל יום ויום מימי ההפרשה שמזין עליו בהם מזין מאפר פרה מן הפרות שנשרפו כבר (רמב״ם פרה אדומ׳ ב ו). — ואמר הפיט: בְּהַפְרָשַׁת גיד הנשה בני הזהר ונפשך אל תתגאל (אזה׳ לר״י ברצלוני, אחוה דעתי). זו בנשיקה וזו בתשוקה, זו בכבישה וזו בְּהַפְרָשָׁה, זו בדרישה וזו בחרישה (סלוק פרה, אין נשותת). — והפרשה בים לדרכו: אף הַפְרָשַׁת הים הגדול (מד״ר ברא׳ ו). — °וטענות ומענות וכדומה: והנה עתה נולדו הרבה הפרשות וקטטות ביניהם וכו׳ (פסקי ריקאנטי האחרונ׳ לז). אחר כך קרא המפשר את שמעון ואמר לו שהוא יתקן הפרשותיהם אם יטיל על חיקו הפרשותיו: ושמעון נתרצה (שו״ת באר עשק כח).

*הֶפְשֵׁט ש״ז, — א) שה״פ מן הפשיט, הפשט העור מן הבהמה השחוטה, A. abziehen (der Haut), dépouillement: וטעונה (העולה) הפשט ונתוח וכליל לאישים (זבח׳ ה ד). מירק את ההפשט קרע את הלב והוציא את דמו (תמיד ד ב). נתחים שהיו בכלל הפשט (ספרא ויקר׳, נדבה ד ו). שלא יאכל אדם בשר קודם הפשט ונתוח (ביצה כה.). הפשיטן וניתוחן של אלו ואלו שוין (יומ׳ ב ז). כיצד דרך הֶפְשֵׁט: הראש והרגל העוקץ והרגל ושתי דפנות ושתי הידים החזה והגרה (גמ׳ שם כה:). — והפשט בגדים: ישטמוהו בעלי חצים ולא בהפשט שהפשיטוהו שנאמר ויפשיטו את יוסף (תנחומא וישב ז). — ב) °הֶפְשֵׁט המעים, שלשול עם כאב, stripping; disenterie; Ruhr: שלשול ההוה מהם (מהמעיים) אם שיהיה עם הפשט או בלי הפשט וההפשט הוא כאב הגרידה משטח המעים וזה הגורד הוא או ליחות אדומיות או דמיות חדות או חלודיות או מוגליות (קאנון ג יו א ב). לפעמים יהיה לכאבי המעיים מהחבלים והפשט המעים וקולנג חוק הכאב זולת זה ויחליש זה הכבד (שם יד ד ג).

*הַפְשָׁטָה, ש״נ, — שה״פ מן הפשיט, א) כמו הֶפְשֵׁט: כל שהוא עולה טעונה הפשטה (ספרא ויקר׳ נדבה ד ה). נתחים שישנן בכלל הפשטה (חול׳ כז.). שלא יוציא את האימורין קודם הפשטת העלו.

(שבת קיז). — ב) בחקירה והכמת ההגיון, הפשטת הדברים מחומריותם, מגשמיותם, שיהיו מופשטים, Abstraction: ואלו הדברים אין העלם בהם למי שהרגיל בהבנת העניינים כפי אמיתתם ובחנם בהשגת השכל להם והפשטתו אותם (ר"ש א"ת, מו"נ א נו). ואחרי אשר ישיגו החושים הדבר המוחש ההוא יביאוהו מופשט הפשטה מה אל ההוש המשותף והדמיון (דרך אמונה, ביכאנו ג א). ההתבונ' במושכלות ראשונות ופעולת ההפשטה וקבלת המושכלות וחבור המושכלות הראשונות עם המושכלות הקנויות בהפשטה (ספורנו, אור עמים, נפש).

הַפְשָׁלָה, ש"נ, — שם"פ מן הִפְשִׁיל: בהפשלת בליו לאחוריו (ערכ' יז). לפי שהפשלת חבלים צריך מקום מרווח פנוי (רש"י מגי' כח.). שהפשלת חבלים צריך מקום רחב ידים (רע"ב, מגי' ג ג).

הֶפְשֵׁר, ש"ז, — שם"פ מן הִפְשִׁיר, עשה שיהיה פושר, חמום כדי שיפשר מקפיאתו: שמן יש בו משום בשול והפשרו זהו בשולו (שבת מ:).

הַפְשָׁרָה, ש"נ, — שם"פ מן הפשיר, הפשיר המים ועשאם פושרים: וכמה שיעור הפשרתן (של המים להטיל בהם דבר שימוה בהם (רמב"ם, תוה"ב, בה"ג א).

הַפְתָּעָה, ש"נ, — שם"פ מן הפתיע, במשמ' Ueberraschung ; surprise.

הַצָּבָה, ש"נ, — שם"פ מן הִצִּיב: נאמר כאן יציאה והצבה ונאמר בגלית הפלשתי יציאה והצבה (מד"ר במד' יח).

הַצָּגָה, ש"נ, — שם"פ מן הִצִּיג, א) עצם שה"פ: והצגתים הנה במקום אשר ראיתי הצגתם שמה נכונה (הקד' הפרפים לריב"ג). — ב) השתמשו בו בזמן האחרון במשמ' הצגת אדם לפני חברו, לאמר מי ומה הוא, וכמו"כ הצגת מחזה בבתי החזיון, Vorstellung ; présentation.

הַצְדָּאָה, ש"נ, —מלחמת אנשים בהיות טורפות בפני הקהל: הם הגלום להביא היות לְהַצְדָּאוֹת[1].

[1] אין ספק בדבר כי כונת קליר היא לשור האצטדין, וסבר כי זו מלה עברית משרש צדה, בהתפעל, ואעפ"י שבאמת האצטדין מקורה במלה יונית, בכל זאת יצירתו של הקליר, אפילו בטעות, יש לה זכות אזרח בלשוננו.

לבן ערוב בא בגבולם להצדות (ר"א קליר יוצ' ג פסח).

הַצְדֵּק, ש"ז, — שם"פ מן הִצְדִּיק: המעלה והשלמות הז' היא האמות והצדק שהיה בנבואת משה וכל חלקיה מה שלא היה כן בשאר הנביאים (ר"י אברבנאל, יתרו).

הַצְדָּקָה, ש"נ, —שם"פ מן הִצְדִּיק: וישמח במה שהוא מלמד לבני אדם מהסבל והצדקת דין הבורא (כוזרי ג יא). אבל ראיתי שהצדקת הרבים דבר שאין ראוי לפחד עליו מן הסכנה (אגר' תימן להרמב"ם). — ובמשמ' האמתה: להצדקת ההנהגה באמת ויושר (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', תקו"ד א א). וכת המדברים אמרו כי הדרך בהצדקת מציאות האלוה יתברך הוא כי העולם וכל מה שבו עובר (רש"ט פלקיירה, מורה המורה לו יא, בשם רמב"ג).

הַצְדָּקוּת, ש"נ, —שם"פ מן נצדק: וכאשר יתקבץ למשתדל גמול הצדקות: אל גמול צדקתו וגמול אמונת לבו וסבלו יהיה ראוי לגמול העה"ב אצל הבורא (חו"ה, הבטחון ד).

הַצְהָלָה, ש"נ, — שם"פ מן הצהיל: אלה בְּהַצְהָלָה ושעט, ואלה בצהצוח ומעט, ואנחנו באור בשלמה עט (סליח' יום ז, תגנו).

הַצְטַיְּרוּת, ש"נ, — שם"פ מן הִצְטַיֵּר, צֻיַּר: ההצטיירות בפני המוח והיצרי באמצעיתו והזכרון במאוחרו והמחשבי בכללו (כוזרי ה יב). ואמתת הצטיירות הנפש את נפשה והצטיירות הדברים המושכלים מהמנינים והשעורים המלאכיים והשעורים הכוכביים וכו' והצטיירות הדברים האלהיים וידיעת התחלות המציאה (שם). והצטיירות הנפש לצורה שלמות לה (רשב"ל דוראן, מג"א, ח"י ד). כי ההצטיירות הזה ימשך מהסבה הראשונה על ידי הכח הכללי והעצם הבלתי מצוייר (בעפ"ש לר"א איריכו ס יב). ומהצטרפות סבתו הנזכרת יתהווה הצטיירותו (שם יג).

הַצְטָרְכוּת, ש"נ, — שם"פ מן הִצְטָרֵךְ, צרך: ואם הם (האיש והאשה) שני גופות אמנם לרוב הצטרכותם זה אל זה ישובו כגוף אחד (מלמ' התלמיד, במדב'). צדקה והסד אשר עשה עמדי ויהי לי למחסה ולמסתור ולסעד ולתומך בכל עת הצטרכותי מסייע לי בסיוע שיש בו ממש (הקד' מו"ת גבעת שאול). עכשיו הוא מרויח במה שמשתמש בכותל המזרחית

של בה"כ בלי הצטרכות לבנות מחיצה הרביעית (בתילת יענך ב נו). כי טרדות הצטרכות מלבושים ובגדים של אדם הם מבלבלין מאד את האדם (מגיד מיתות לו).—ומ"ר: וכל האנשים עם כל הצטרכותיהם בגשמיות וברוחניות יהיו נכללים בזאת התורה באותו העת (שם קלו).

הִצְטָרְפוּת, ש"נ,—שה"פ מן הִצְטָרֵף, א) הבוד דבר לדבר: ויהיה הצטרפות השעורים לחטה להקל (פי' המשנ' להרמב"ם, כלא' ב ב). — ב) יחס בין הדברים, Beziehung; relation: כי האדם נכלל בשער העיון כי הוא עין האדם המעיין והיודע ובשער הספירה כי הוא נברא מחלקים מקובצים ובשער התואר כי חוא לבן או שחור ובשער ההצטרפות כי הוא אב או בן (רמב"ע, ערוג' הבשם). והנה זה היחס בין הארוך והקצר ומה שדומה להם נקרא ההצטרפות ונקרא כל אחד מהם המצטרף (מלות הגיון יא). וכן אם תאמר זה הכנף כנף לעוף לא יתכן אחר כן שתאמר זה עוף עוף לכנף וזה כי אתה לקחת הכנף בענין ההצטרפות כי לא יהיה אלא למעופף (ראב"ד, אמו"ר א א). ואמנם יאבד באבדן אחד המצטרפים ענין ההצטרפות כאשר מת האב ונשאר הבן ונאבד ענין האבות (שם ז). ההצטרפות והמצורף חקקו ההצטרפות שהוא יחס בין שני דברים (ר"ב א"ת, פי' המלים הזרות במו"נ). אמנם שאין הצטרפות בינו ובין דבר מברואיו וכו' אין הצטרפות אם כן (שם א נב). יתואר בתארים מתחלפים מצד יחסים מתחלפים והטצרפיות מתחלפות (העקרים ב ח). כי אם יצוייר התחלפות בין שני המרים ראשונים הוא בהצטרפות אל הצורות בהיותן תמיד עמהן (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ב ד). וההצטרפות הוא יחס בין שני דברים כאשר יתוארו בהם כל אחד מהם יצייר עצמותו בהקש אל השני (כלמלאכ' הגיון, מאמ' בהצטרפות). ואיזה מהם נאמר על צד ההצטרפות (רשב"ל דורלאן, מג"א, חלק אלוה ממעל ה). והתנועה השלישית היא תנועה מצטרפת בהצטרפותה לגלגל המזלות (מ' אלדבי, ש"א ב ב).

הַצָּלָה, ש"נ,—שה"פ מן הציל, Rettung; délivrance, escap: כי אם החרש תחרישי בעת הזאת רוח והַצָּלָה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו (אסתר ד יד). דייה להצלה (שהציל יהודה את יוסף ממות) שתעמוד ותכפר על המכירה שנתן עצה למכרו ולא להשיבו אל אביו (מכי' בשלח ב ס). כנעני זה שלא דיבר בפיו ולא הלך ברגליו גרם הצלה לו ולזרעו עד סוף כל הדורות (סוט' מו:). מפני מה זכה ראובן למנות בהצלה תחלה מפני שהוא פתח בהצלה תחלה (מכות י.). א"ל הקב"ה (לראובן) אתה פתחת תחלה בהצלת נפשות חייך שאין מפרישין ערי מקלט תחלה אלא בתחומיך (מד"ר ברא' פד). כנגד שני מעשים טובים שביקש הצלת יוסף והתשובה נעשה שלם ונמנה עם אחיו (שם, במד' יג). וההצלה ממיני היפוי המביא אל ההונף (חו"ה, שער יחוד המעשה). והתאור על הצלת קהלות מלכותו ושם פרשים ושומרים בכל מדינה ומדינה (שבט יהודה ו). ומלבד הצלת הייכם שיהיה לבית אביך בכלל הנה לך רהב בפרט נעשה עוד חסד ואמת (ר"י אברבנאל, יהוש' ב יד). שאחר שההצלה היתה נמנעת בזולת נזק ברר מה שהיה בו פחות מן הנזקים (נופת צופים א י).

הַצְלָחָה, ש"נ, — שה"פ מן הִצְלִיחַ: ויהי שאול עוין את דוד בשביל הצלחתו (רש"י מגי' י:). לבן של פרושים עליך שונאיך הם ואין שמחים בהצלחתך (הוא, קדוש' סו.). ואולם הנהגת המדינה הנה היא חכמה תקנה בעליה ידיעת ההצלחה וכו' והשתמש במדותיהם בעזיבת ההצלחה המדמה (מלות הגיון יד). והיו נוהגים בעם כפי מחשבותם כח והצלחה (רמב"ן שמות ב ג). והוא ג"ב יחשוב כי בהדבק מהשבותם בו תוסיף לו הצלחה בכח נפשותיהם המכונות אליו (שם). וכוונת האלהית היא להישיר האנשים על השגת ההצלחה האמיתית שהיא הצלחת הנפש וההשארות הנצחי (העקרים א ז). שעל ידי הקשר ההוא תשיג האומה ההצלחה הנצחית לנפש והדבקות בשם (שם ב יא). ושמענו עמים רבים שפשעו והטאו יותר מהם (מהיהודים) ולא נענשו אבל להיפך כי הצליחו הצלחה גדולה (שבט יהודה ז). ומי שלא ראה בכבודם והצלחתם ותפארתם לא ראה מעולם תפארה (שם ה). ונמצא לשון ברכה על רבוי ההצלחות המתחלפות כי נמצא אותו על העושר בפנים מתחלפים (העקרים ב כו). וההצלחה היא הטוב האמתי וכל מה שיעשה האדם מפני שיגיע בו אל ההצלחה וישיג בו ההצלחה הוא כמו כן טוב לא מפני עצמו אלא מפני שהוא מועיל בהשגת ההצלחה וכל מה שהוא

מבטל ההצלחה בשום פנים ומסבב שלא תושג הוא הרע האמתי (המעל' לרש"ע פלקיירא א). ואומר כי הצלחת האדם האמתית אצלם הוא שיגיע אל תכלית מה שיש בכחו להגיע אליו מהשכל וישים כל כונתו בחיים ויגיעו להשיגו (שם). אמרו (הפלסופים) שההצלחה האחרונה לאדם היא בעיון חכמה הלמודית ובהנדסה ודומיהם וכו' כי תכלית ההצלחה לאדם אינה כי אם המדע העיוני (מנח' קנא' לר"י מפיסא 71). וחקר ההצלחות השלש אשר הן לבני אדם השוקות ואהובות ואליהן תכלינה העינים ויתאוו הלבבות והן הצלחת העשר והגבורה והצלחת החכמה אשר היא בנפש קשורה (המבקש לרש"ע פלקיירא). ספור התשועות וההצלחות אשר קבלו מהאל יתברך בחסדיו (ר"י אברבנאל, הקד' לס' יהוש'). אחרי רבוי הצלחותיו וה' הניח לו מסביב נתן בכלל שבח והודיה (שם). כי השליכו מעליהם טוב ההצלחות והמלכות ונתנו אותם בידינו (שבט יהודה יג). כי המלכתי על עצמי אלה ההצלחות המדומות כי הבל המה מעשה תעתועים (נוסח כתב ששלח ר"י אלורקי לדון שלמה הלוי). — ואמר הפיטן: עולצי בשמחות, ישישו ברוב הצלחות, ויתמלטו מכל אנחות (יוצר פר' החודש, אות זה).—והמשורר אמר: ואחרי כל זאת הסיבות התגלגלו, והגבעות התקלקלו, וההצלחות התדלדלו (עמג', מחב' א).

***הַצְמָחָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִצְמִיחַ: מצא שדה זרועה כלאים ועבדה הוא וצמחה ונתקים הכלאים בעבודתו שגרם לו הצמחה והפרחת פרי (ר"ח מו"ק כ:). והושאלה גם כן (המלה ילד) לעניין הצמחת הארץ מה שתצמיח דמות בלידה אמר והולידה והצמיחה (ר"ש א"ת, מו"נ א ז). ולא ייחס ההצמחה אל הארץ ולא לזולתה מן האמצעיים (ר"י א"ת, יקוו המים ב כ). — ובהשאלה: וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתיקון היכלך ובהצמחת קרן לדוד ועריכת נר לבן ישי (מחז' ויטרי מב).—והצמחת הבשר: ההמר הנשפך אשר ממנו יתכן לאבר הצמחת הבשר (קאנון א ד כח).

א.הֹצֶן[1], ש"ז,—סוס, בפרט סוס של מלחמה, וחיל של פרשים, Kampfross; cheval de bataille, war-horse: ובאו (הבבלים) עליך הֹצֶן [2] רכב וגלגל ובקהל עמים צנה ומגן וקובע ישימו עליך סביב (יחזק' כג כד).

ב.*הֹצֶן[1], ש"ז, מ"ר הֹצְנִים, הֹצְנֵי, — קנה הפשתן וכדומה, קודם שיכתשוהו, Stengel; tige (de lin), Stalk: שני הוצני [2] פשתן שכחה וג' אינן שכחה (פאה ו ה). סיכך בהוצני פשתן כשירה (תוספתא סוכ' א ה). סיככה באניצי פשתן פסולה בהוצני פשתן כשירה (ירוש' שם א נב:).

***הַצְנָעָה**, ש"נ, — שה"פ מן *הִצְנִיעַ: לא נאמרו כל השעורים הללו אלא לענין הצנעה (ר"ח שבת עח.). שלא היה זכור בהצנעתו בטלה לו מחשבתו ואין כאן לא השיבות מחשבת הצנעה ולא מחשבת הוצאה (רש"י שם לח.). שמירתו והנהגתו והצנעתו מן הפגעים (חו"ה, תקון הנפ' ג).

***הַצָּעָה**, ש"נ, מ"ר הַצָּעוֹת, — שה"פ מן הִצִּיעַ, א) הַצָּעַת המטה וכדומה: כל מלאכות שאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעלה חוץ ממזיגת הכוס והצעת המטה והרחצת פניו ידיו ורגליו (כתוב' ד:).—ב) הַצָּעָה על משנה, וכדומה, מן הציע לפניו משנה, נוסחה, Text: שלח רבין משמיה דרבי יוחנן כך היא הצעה של משנה (חול' מט: קא:). כך היא הצעה של משנה לעולם כרבנן (סנה' נא.). כך נראה לי הצעה של שמועה זו (שבלי הלקט, ברכ' קסא). — ג) הצעת דבר למודי, מחקרי, עריכתו וספורו ובאורו, Darlegung, exposition: ומשים מגמתו לענות הענין אשר יוכל להשיגו בביאור הלשון והצעת שרשיו (הקד' ריב"ג בהרקמה). כי לא היתה דעתנו למנות השרשים מבלתי

---

[1]) בערב' חִצַאן a), סוס, בפרט סוס אציל. — [2]) ת"י בלי זין, ודונש פרש אחד מכלי המלחמה, ורש"י: הקפת מתנות. החדשים קצתם פרשוהו במשמ' בלי זין, וקצתם במשמ' המון עם, ורובם גזרו שהכתוב משבש והגיהו הגהות מתחלפות. אך לפי המליצה בפרשה כו ז: כי כה אמר אדני יי' הנני מביא אל צר נבוכדראצר מלך בבל מצפון מלך מלכים בסוס וברכב ובפרשים וקהל ועם רב, נראה כי גם בפסוק שלפנינו הזכיר יחזקאל סוס ורכב, ולכן יש ליחס להמלה הֹצֶן משמעה של סוס, ובפרט סוס מלחמה. וכך יקראו הערבים לסוס, בפרט סוס של רכבה, סוס אציל, חצאן a), כמובא למעלה.

a) حِصان

[1]) רק בעברית.—[2]) פרש הרמב"ם: קני הפשתים קודם שיכתשוהו ושישרוהו כשיתלשו אותו. ע"כ. וכן הר"ש: כמו שנעקר הפשתן מן השדה.

a) حصان

ה צ ע ת השמוש ועל כן קראנו הספר הזה ספר הדקדוק (הוא, הקד' הצח"ם). ואחרי ה צ ע ת הכללים האלה אבוא לפירוש הספר (ר"י אברבנאל, הקד' לס' שופט'). ב ה צ ע ת העקרים והיסודות שצריכין לידיעת מנהג תהלוכת הירח ותוכן גלגליו הגורמים אותו (יסו"ע לר"י ישראלי ג ח). — ד) *הצעה למחקר גדול וכדומה, הקדמה ומבוא פחות או יותר ארוך בדברים קלים יותר להקל הבנת גוף המחקר [1]), **Vorbememekung, Einführung; introduction, Note préliminaire preliminary remark**: ואנחנו מציעים בתשובה זו ה צ ע ה ונאמר כי ההושים אינם משיגים מן המוחשים כ"א מקריהם (כוזרי ד ג). מה שקראת מחכמת התכונה ומה שקדם לך ממה שא"א מבלעדי ה צ ע ה להם מן החכמות הלימודיות (פתיח' מו"נ). והנה נביא פרקים בזה המאמר שלא יהיה בהם זכרון שם משתתף אבל יהיה הפרק ה צ ע ה לזולתו (שם). ואחר הקדימי זאת ה ה צ ע ה אתחיל בפרק אחר (שם א נה). וכוונתנו היתה בפרש ענייני אלו שלשה השמות ה צ ע ה לפרק הבא אחר זה (שם ג נג). וכלל ה ה צ ע ה היא כאשר נציע בקצור מה שנרצה להוכיח (נופ' צופ', מסיר ליאון כ י). וכאשר תספר מעשה ואיזה ספור קצר ב ה צ ע ת מליצתו לבא עד תכונתו ותכליתו לקח לך את הליצתו (אגר' המוסר לר"ש אלעמי). ואחרי הודיע אלהים אותך ה ה צ ע ו ת דע התכליות (המבקש לרש"ט פלקיירא). וכל החכמות מכונות לו והם כ ה צ ע ו ת לו (הקד' מלמ' התלמיד'). וכן לא יהרוס לעלות ולמהר ולהוציא דבר מתוך דבר בחכמת האלהות רק על הסדר בהקדים ה ה צ ע ו ת מעט מעט ראשון ראשון (שם, שמות). והסבה השלישית (המונעת התפתחות הלמוד בחכמות האלהיות היא) אורך ה ה צ ע ו ת כי לאדם בטבעו תאוה לבקשת התכליות והרבה פעמים יכבד עליו ויניח ה ה צ ע ו ת ודע שאלו היה האדם מגיע אל אחת מן התכליות מבלתי ה צ ע ו ת הקודמות לה לא היו ה צ ע ו ת אבל היו טירדות ומותרים גמורים (שם א לד). וכבר מצאנו רבים ילאה שכלם בקצת אלו החכמות וגם אם לא יקצר שכלם אפשר שיפסיק בהם המות והם בקצת ה ה צ ע ו ת וכו' וכבר באר שלמה כי הצורך ל ה צ ע ו ת הכרחי ושאי אפשר להגיע על החכמה האמתית אלא אחר ההרגל (שם). ואם לא התעסקו ב ה צ ע ו ת הקודמות הצריכות למי שירצה להבין מעט בזה המאמר גדול הערך הם בזה הענין כמו שיזון הנער היונק בלחם החטה והבשר ושתיית היין ואם הם מזונות טובים ימיתוהו (הקד' קרשקש לפיר' מו"נ). ואציע כל ההקדמות ו ה ה צ ע ו ת הראויות לאותו דבר כפי דעתי הצרה ולשוני הקצרה (יסו"ע לר"י ישראלי א א). כל מי שיכנים עצמו לעיין בחכמה קודם שידע ה צ ע ו ת י ה נקרא הורס (פי' המלים הזרות שבמו"נ לר"ש א"ת).—ובמליצה: אמר הנזיר מן הנראה בעיני כי לא אצטרך ל ה צ ע ו ת גדולות להודיעך חשק לבבי ואמונתי אליך (בן המלך והנזיר כט).—ד) *מעשה של התרגלות והכנה לדבר מהדברים, למנהג מן המנהגים, **Vorbereitung; préparation; prep.**: וידע כי רעתם דהויה ממנו אם בלמוד שיתקדם לו כ ה צ ע ה לרעה ההיא או בכבוד שיעשה לו בעת הרעה ההיא (כוזרי ה כ). ומפני זה יתקע בו (ביום ר"ה) בשופר כמו שבארנו במשנה תורה וכאלו הוא ה צ ע ה ופתיחה ליום הצום (ר"מ א"ת, מו"נ ג מג). וזה המין מן השלמות גם כן איננו רק ה צ ע ה לזולתו ואינו תכלית כונה בעצמו (שם נד). ויאמרו כך ויעשו כך והם על זאת ה ה צ ע ה המגונה (שם לז). שהנביא ידע כל ה ה צ ע ו ת הצריכות לפעול הטבע פעולותיו ועשה אותם כדי לפעול זה הנס (ר"י אברבנאל, מפע' ה' י ח). ש ה צ ע ו ת הטבע לפעול פעולתו כמעט שאין להם' תכלית (שם). — ו) השתמשו בו בזמן החדש בענין הצעה ועצה לעשות דבר, **Vorschlag; proposition**, נהוג בעתונים ובדבור העברי בא"י.

***הַצָּפָה**, ש"נ,—שה"פ מן הציף: ו ה צ פ ת מים שמים רבים צפים תמיד סביבותיו (ר"א מגלגלי, פי' יחזק' יז ה).

***הַצְפָּנָה**, ש"נ,—שה"פ מן הצפין: בקשת הרעה וערמימות ו ה צ פ נ ת הרשע (ר"א בדרשי, חותם תכנית, חשב).

***הַצָּצָה**, ש"נ,—שה"פ מן הציץ: ענין השגחה ו ה צ צ ה (רד"ק, שרש צוץ). יש מי שאומרים שפעולותיהם (של הכוכבים) בהארה ובנצוצי הזוהר המאיר שהם קוי ה ה צ צ ה והוא דעת בן סינא (דרך אמונה, ביכאגו כ ו). אלא שאין ה ה צ צ ה עומדת תמיד לסבת ההיולי המתהפך ללהט (נרבוני, פתיח' תרג' מו"נ). וכן הוא ה צ צ ת האמת בעיוניות פעם יאיר ופעם יעלם כאלו הוא להט החרב המתהפכת (ר"י אברבנאל, יתרו).

---

[1]) פרש ר"י הריזי בפרוש מלים הזרות שלו בתרגום המו"נ: הצעה עקרו יצע ופרושו להתחיל החכם בדברים קלים מקריבים לשכל השומע הענין העמוק והקשה אשר ירצה לזכור באחרונה.

***הַצָּקָה**, ש״נ, — שה״פ מן הֵצִיק, יצק: שענין הכל התכה והצקה (השרשים לריב״ג, ילק). ענין הצקה והרקה (רד״ק, שרש נתך). לשון הצקה שאינו נופל אלא על היוצא מהכלי (שם, ריק).

***הַצְרָכָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִצְרִיךְ, א) עצם שה״פ: בהצרכת סמוך לחפיפה טבילה (תוספ׳ נדה סו:).—ב) בסגנון לשון המשא והמתן התלמודי: וההצרכה היא הבאה לקיים שני ענינים (ר״ש הנגיד, מבוא התלמוד).

***הַצָּתָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִצִּית אש: למד על הצתת אליתא שלא תהיה אלא בראשו של מזבח (ספרא ויקר׳ ה). מניין להצתת האליתא שלא תהא אלא בכהן כשר ובכלי שרת (ירוש׳ יומ׳ ב לט ג). הצתת אליתא עבודה היא הדלקה לא עבודה היא (בבלי שם כד:).

***הֲקָאָה**, ש״נ, — שה״פ מן הֵקִיא: ענין ההקאה ידוע (רד״ק, שרש קוא).

הקב״ה, ר״ת: הקדוש ברוך הוא.

***הַקְבָּלָה**, ש״נ,— שה״פ מן הִקְבִּיל, א) הַקְבָּלַת פָּנִים, פעולת מי שהולך להקביל פנים של אדם גדול, של אורח וכיוצא בזה: גדולה הכנסת אורחין מהקבלת[1]) פני שכינה (שבת קכז.). אם היתה עיר או כפר וכו׳ ויש באותו מקום פרק או דבר מצוה כגון אבל או חתן או הקבלת פני רבו ומבקש לילך למחר בשבת לשם (והזהיר, שמות יח.). מנחת שלום של הקבלת פנים (רש״י מ״ב ה טו). להביא דורון של הקבלת פנים (הוא, ישע׳ נז ט).— ותנועה לפנים: ולא תסור זאת התנועה מההקבלה והנסיגה לעולם בזה הדרך (ראב״ע, ספר העצמים).—ב) בתכונה, *הַקְבָּלַת השמש והירח וכיוצא בזה, עמידתם באופן שהם מכֻוּנים זה מול זה: שעל נקודה ידועה מעמוד משופע צל הארץ הוא מקום הירח האמתי במזלות הונה ברגע כל הקבלה אמתית שבעולם וזה שגורם שילקה הירח בעת ההקבלה האמיתית ההיא וכו׳ שרגע אמצע זמן לקות הירח הוא עצמו רגע ההקבלה האמיתית (יסו״ע לר״י ישראלי ג יח). והוא התיקון המספיק לעתי הקבוצים וההקבלות כמו שהודעתיך הטעם בשעבר (שם ה ט).— ג) *פניית המתפלל וכדומה לכון פניו לצד מהצדדים[1]): הדבור הה׳ בהקבלת המתפלל במקדש כנגד המערב כאשר היה הארון במקדש לצד מערב וכו׳ על כן צריכה כל כניסה לעשות הלונות מכוונות כנגד המקדש ולא נמצא מכל ישראל הולק על זה זולתי מה שהועד בשביל משוי העכברי שבכל מקום שהיה מתפלל הקבלתו כנגד המערב (ג״ע לר״א הקראי, ענין תפלה). — ובכלל *סגולת מה שהוא מקביל לדבר, Parallelismus ; -lelisme: שכל שני מקבילים מהם לא יתקבצו יחד בנושא אחד מצד אחד ובעת אחת ובפרט החיוב והשלילה מבין האחרים שהקבלתם הקבלת מאמר פוסק לבד והקבלת הנשארים הוא הקבלת ענין נפרד בענין נפרד (כל מלאכת הגיון, מלילה). ואולם הגזרות המקבילות אשר נשואיהם הפכים הנה מספרם ג״כ שוה למספר אלו והענין בהקבלתם כענין בהקבלת הפשוטים וההעדרים (שם). הנה זה ענין הקבלות הגזרות הפשוטות עם המוסרות וההעדריות וההקש ביניהם ובין הקבלת המהייבות והשוללות (שם). — ובמליצה, בענין שני חלקי הפסוק הדומים זה לזה בצורתם ותכונתם: והעד הנאמן על זה היא הקבלת שני חלקי הפסוק (אגר׳ יל״ג רע).

***הַקְבָּעָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִקְבִּיעַ: גם תחלת השלמתנו והנעתנו והקבעתנו מפעולותינו יהיה בנגוב רב אשר יקרה לנו (קאנון א ג, שמיר׳ הבריא׳).

***הַקָּדָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִקִּיד, יקד: תשחט הכבש על הדמיון ותתלכלך בדמו והפשטתו וברחיצת מעיו והדחתו ונתוחו וזריקת דמו ועריכת עציו והקדת אשו ומערכתו (כוזרי ג נג).

***הַקְדָּמָה**[2]), ש״נ, מ״ר הַקְדָּמוֹת, — שה״פ מן הִקְדִּים, א) הקדמה ואחור בזמן: שמשנה זמן סעודתו בהקדמה או באיחור (ר״ח שבת קיט.). ההקדמה והאחור הרבה בדבריהם (הרקמה, שער לג). ולא הוצרך כאן אלא לצוותו בהקדמה כי תשומת הארון עם הלוחות יקדים לכל הכלים (רמב״ן שמות מ כ). והדברים המיוחסים ג״כ אל דבר אחד מהם

— [1]) בערב׳ קבלה a).

[2]) בערב׳ מֻקַדְּמַה b) בכל המשמעות של השם הקדמה, ועין ערך מקדמה.

a) قبلة b) مقدّمة

מה שיהיה יחסם אליהם במדרגה והקדמה ואיחור ביחס הרבה מהמאמרות ומיניהם אל העצם (כל מלאכ' הגיון, מבוא). וענין בניהו והשאר שזכר כלו היתה הקדמת ידיעה לספורי הספר אשר הזכיר אחריו (ר"י אברבנאל, הקד' לס' שמואל). כל אדם לפי ענינו אם ההקדמה עונג לו שנתעכל לו סעודת הלילה יקדים (טוא"ח, שבת רפח).—וככנ': ונבאר העלה המחייבת לתשומת השם והסבה המביאה אליו והמצריכה אל הקדמתו (הרקמה, שער א). — ב) הערה והצעה שמקדימים לגוף המחקר, **Vorbemerkung; note préliminaire preliminary remark**: והזכרתי זה הקצב והשיעור על דרך מקוצר להיות הקדמה לאשר בו אחריו (ס' העריות ליהודה הקראי 3). כי ההערה התוריה היא הקדמה ומבוא אל הערת השכל (חו"ה, עבוד' ה' ג). ואחר שזכרתי המשלים נקדים הקדמה והיא זאת וכו' (פתי' מו"נ). הקדמה, סבות הסתירה או ההפך הנמצא בספר מן הספרים וכו' והוא שיהיה ענין סתום קשה לציירו יצטרך לזכרו או ללקחו ההקדמה בביאור ענין קל הציור (שם). ואל זה העניין הובאה ההקדמה הזאת כולה (שם). הקדמה, דע כי מאמרי זה לא היתה כוונתי בו שאחבר בחכמה הטבעית או אבאר ענייני החכמה האלהית על קצת דעות (שם ב ב). כי ההקדמות המונחות למי שירצה ללמוד המלאכה הזאת רבות (מלות הגיון, הקד' הרמב"ם). וכבר התבאר בהקדמת התנצלותי שזה המשל הוציאו (רז"ל) מדברי שלמה עצמו (מלמ' התלמיד, בבלח). וכן ראיתי לחקור ראשונה בזה המאמר בהקדמה הזאת (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ד א). — ומ"ר: כי אלה הדברים הקדמות למקילים אותם (ספר העריות ליהודה הקראי 36). היותי מתיירא הרבה מאד לחבר הדברים אשר ארצה לחברם בזה המאמר מפני שהם ענינים נסתרים וכו' אבל נשענתי על שתי הקדמות האחת מהם אמרם בכמו זה העניין עת לעשות ליי' הפרו תורתך והשנית אמרם וכל מעשיך יהיו לשם שמים ועל שתי הקדמות אלה נשענתי במה שחברתי בקצת פרקי זה המאמר (פתיח' מו"נ). גם אלו מחלוקות גדולות הן בין גדולי העולם ותחלה אקדים לך הקדמות מפני שמחלוקתן תלוייה בהן (שו"ת רשב"א של). מה שיצטרכו להקדמות למודיות כמו שיוכלו להגיע אל המקצת ההוא של המדרגה הנבואיית (כתב הרשב"א לר"ש הסלמי). וראוי שנשקוד על בחינת הבנים והאנשים שנתיר להם ללמוד באלו העמוקות אם נשלמו להם ההקדמות הצריכות בכדי שיעשו בנים לה' (מנח' קנא' לאבא מארי לא). ואציע כל ההקדמות וההצעות הראויות לאותו דבר כפי דעתי הצרה ולשוני הקצרה (יסו"ע לר"י ישראלי א א). ואחר שסדרת במאמר שעבר כל ההקדמות וההצעות והביאותם שראיתי לסדרן (שם ב א). כי העם שעמדו שנים רבות בלחץ וצרה איך יפנו לבבם ללמוד דרכי ההיקש והמופתים ואיך ידעו חכמות המחקר עם כל הקדמותיה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 26). — ובהשאלה: להסיר מה שיהיה בשינים שלא יסבלו דבר קר ולא חם וכו' והוא הקדמה לכאב השינים (קאנון ג ז יז). שחזרת הנבואה היא הקדמת משיח (אגר' תימן להרמב"ם). —ג) כלל עקרי והנחה חשובה שצריך לדעתה קודם הדברים: ההקדמה הראשונה שכל חשבון העבור כל מה שיתקבץ לך מן הימים תשליך ז' ז' ותסכם הנשאר (ר"מ במז"ל, חשבון העבור). ההקדמה השלישית כי ראשית כל יום מתחלת הלילה וכשיוצא לך המולד ביום מן הימים בי' שעות אז תדע כי אותו מולד בי' שעות מן הלילה (שם). ועושים בזה הקדמה כוללת כי אנחנו החלפנו את התורה (קשת ומגן לרשב"ץ). ונמשך מנוח בזה אחרי ההקדמה המפורסמת אשר היתה בקדמונים (ר"י אברבנאל, שופט' יג כב). עם ההקדמה שהקדמתי כי התורה לא אסרה ולא התירה בחולו של מועד אלא במה שיסכימו הם על פי התורה אשר יורוך (ספר החנוך, מצוה שכג). אמנם האשה בפתיותה הכחישה הקדמתה כולה במה שסמכה על מניעת האכילה ההיא (חזות קשה לר"י ערמאה י).— ומ"ר: בבאור ההקדמות אשר בעבורם יתחייב הבטחון באלהים (חו"ה, הבטחון, פתיח'). אך ההקדמות אשר בברורן ואמתתן ישלם לאדם הבטחון באלהים הן חמש (שם ג). החקים השכליים והם ההקדמות וההצעות לתורה האלהית (כוזרי ב מח). להיותו (הענין) עמוק בעצמו ואורך ההוצעות וההקדמות הצריכות ללכת לפניו (הקד' תגמ' הנפש). ודע כי כל מה שאמרוהו הישמעאלים בעניינים ההם והם המעתזלה והאשערייה הם כולם דעות בנויות על גזרות והקדמות לקוחות מספרי היונים והארמיים (ר"ש א"ת, מו"נ א עא). ההקדמות הכוללות אשר הציעום המדברים לפי התחלף דעותם ורוב דרכיהם והם הכרחיות בקיום מה שירצו לקיימו באלו הארבעה בקשות שתים עשרה הקדמות הנני זוכרם לך (שם עג). ההקדמות שצריך אליהם

בקיום מציאות האלוה יתעלה (שם ב, הקד'). הנה לשמים חיות יותר נכבד מחיות הבעלי חיים המורכבים אלה ההקדמות לא יכחישם אלא מתעקש (ראב"ד, אמו"ר ב ח). כי בהיותי עמם ימים מעטים בקשו ממני לכתוב להם בקצרה הקדמות כוללות ממנין ידיעת השם הנכבד והנורא (אבולעפיה, אור השכל). ועשה אזניך באפרכסת לשמוע דברי רזי עתיק יומייא כי כלם הקדמות נכוחות למבין (עמה"מ, רישא דז"א ז). — וככנ': וזה המין מן הראיה נבנה על שאלת העצם הגדרי אשר הוא ראש הקדמותיהם וכו' וזהו דרך פילוסופי מופתי כשימשך האדם אחריו ויתבארו הקדמותיו (שם א עה). — ד) בהגיון ומחקר, כל אחד מהמשפטים הקודמים של ההקש שמהם תולד התולדה, Prämisse ; prémisse ; premisse : והגזרה בעצמה קוראים אותה במקום אחד הקדמה והוא כשיבינוה לחברה אל גזרה אחרת שאחד מגבוליה הוא אחד מגבולי הראשונה עד שיהיו שתי גזרות ושלשה גבולים וכו' וקוראים אז כל אחת משתי הגזרות המכוונות להוליד גזרה אחרת הקדמה רוצים להורות בשם ההוא שהקדימוה לחברה אל אחרת כדי שיולידו שתיהן גזרה שלישית וכו' והגזרה מן השתים המחוברות להוליד שנושאה הוא נושא בתולדה תקרא ההקדמה הקטנה כגזרת כל אדם חי במשלנו וכו' ואשר נשואה נשוא בתולדה תקרא ההקדמה הגדולה כגזרת כל חי צומח (ר"ש א"ת, פי' המלים הזרות שבמו"נ). וכן יעשה בכל תולדה תחובר אליה הקדמה צודקת ויולד מה שיתחייב (שם, פתיח'). וכל אחד משני המשפטים אז יקרא הקדמה וכו' וההקדמה ההיא מן ההקש אשר בה הקצה הראשון והגדול תקרא ההקדמה הגדולה וכו' וההקדמה מן ההקש אשר בה הקצה הקטן ההוא היא אשר נקראת ההקדמה הקטנה (מלות הגיון ו). ואמר הכל הבלים הראשון הוא במקום ההקדמה הקטנה מזה ההיקש והשני במקום ההקדמה הגדולה ומשתיהן תצא התולדה (הקד' מלמד התלמיד'). וכל עוד שלא תתבאר ההקדמה הקטנה מזה ההקש לא יתבאר הדרוש (העקרים ב, הערה). — ומ"ר: וכבר ידעת כי כפי ברור ההקדמות ורוב מספרם ויושר סדורם תהיה התולדה המיולדת מהם (תו"ס, תכון הכפ' ד). לפי שההיקש יאגר משתי הקדמות לעולם וההקדמות ההן מוציאות ופולטות בהכרת המבוקש מן האמת בענין ההוא (מלמד התלמיד', כרא"ש). שהוא דרך ההיקש הנקהל משתי ההקדמות כי כן יקרא בלשון יון (שם, הקד'). יודעים בתקון ההקדמות ובעשיית ההקש ובהשגת התולדה (אגר' מנחם הקראי, לקו"ק, נספח'). מי נתן לשכוי והוא השכל האנושי בינה להבין שהתולדה היוצאת מההקדמות היא ידיעה כי אין זה באדם אלא ברצון אלהי (העקרים א טו). וכאשר חפשתי ההקדמות אשר הולידו מהן זאת התולדה מצאתים ארבעה (ר"י אברבנאל, ש"א ח א). ומארבעה ההקדמות האלו הולידו שחיה שמואל נ"ב שנה וכו' (שם). ודעתי נוטה שאין ההקדמות האלו צודקות (שם). גם כתבתי טעם לשבת בפרקי ההקדמות שכתבתי לפני פרקי ההלכות (הקד' לדה לדרך). מפני שכל הקש יתחבר משתי הקדמות כמו שהתבאר (כל מלאכת הגיון, ספקש). — וככנ': ויביא מופת על מה שיורהו עליו מן המופתים המבהילים אשר אין הקדמותיהם אמתיות ולא תולדותיהם מחויבות (תו"ה, יחוד המעשה ס). שהוא (רשב"ג) התעסק לעשות הקשים ולא נתחייב שתהיינה הקדמותיהם אמיתיות אך הספיק לו לפי דעתו הקדמות מדומות בצורות הקש אמתי (פתי' הראב"ד לאמו"ר). — ד) דברים בראש שירה וכדומה: ועשיתי ג"כ זאת ההקדמה לפני המליצה הפשוטה, שלומות אל וטובות עם נעימות, כגלי ים כגלגלי מרומות (שירי ר"מ דרעי הקראי א פו-פז). — ובפרט דברים יקדים המחבר בראש חבורו, יבאר בהם מהות הספר ומה הניעו לחברו והדרך שהלך בו בחבורו וכיוצא בזה[1], Vorrede ; préface ; preface : כנוי הוא ליסוד שבולל עצם השמים וכל צבאם ויסודות העולם התחתון וכל ההוה מהם והוא הגוף במוחלט ממש ושכבר ידעת טעמו בהקדמתנו (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). ולא מצאתי אחד מחכמינו בזה דבר כי אם לאפוד בהקדמת

—[1]) לא נתברר לי מי היה הראשון שהשתמש בשם הקדמה במשמעה מיוחדה זו, כי מהספרים הקדמונים שיש בראשם הקדמה ורשום עליה השם „הקדמה" לא ברור הוא אם המחבר בעצמו כתב את השם הזה, או כתבוהו אחרי כן המעתיקים, המתרגמים או המדפיסים. וקצת ראיה יש לדבר כי בזמן הרז"ה בעל המאורות עוד לא היה שם זה נהוג, כי הוא קרא להקדמתו להמאור פתיחה ואמר: ואני משביע בחיי העולם לכל מעתיק ספרי זה שיעתיק הפתיחה זאת עמו ולא ישליכנה אחרי גוו כמנהג מעתיקי הספרים בארצות האלה. ע"כ. בראש יד החזקה של הרמב"ם כתוב גם בדפוסים קדומים „הקדמה", אך אין שום ראיה כי הרמב"ם בעצמו קרא כך לפתיחתו זו.

ספרו בדקדוק (הקד' ר"י אברבנאל לנבי' א'). למה נקרא הספר ההוא שמואל אחקור עליו בהקדמתו (שם, הקד' ליהוש'). ואני כבר זכרתי בהקדמתי לספר יהושע וכו' (שם, הקד' לס' שמוא'). היתה עמי רוח אחרת ותניעני להקדים הקדמה תהיה קודמת לו (להחבור) בסדר אעפ"י שהחבור קודם לה בזמן (הקד' בעה"ש לאבן לטיף). והנני מתחיל בעניני ההקדמה ואומר וכו' (שם). בזה נשלמה הקדמת המחבר ונתחיל הבאור בעה"י (הקד' אוהב משפט לאיוב). וכבר ידעת ממה שפרשתי לך בהקדמת הספר שם בני על איזה כת מן הכתות הוא נופל (פי' משלי לזרח' הלוי א י). שהפסוק הראשון לעולם כדמות הקדמה (שם י א). ואחר שהשלמתי הקדמת הספר אשים מגמתי אל פסוקי משלי לפרש משלי בהם (שם, הקד'). כי כל מה שוכר שלמה באלו הפסוקים שעברו הכל היה על דרך ההקדמה בתועלת הספר (שם א). ועתה קודם שנבאר הפסוק הבא נקדים הקדמה (שם). נשלמה ההקדמה שבה לנורא עלילה ובעזר הצור נתחיל הספר הנותן אמרי שפר (הקד' לידה לדרך). והוא על דרך שפרשתי אני בהקדמתי לספר פני משה על פסוק ויהי נועם (מאמץ כח לאלמוזנינו א). ואם ישמע מרבו הקדמת הספר או דף ועמוד הראשון הוא יתפאר בעצמו שיש לו הבנה ושכל וידיעה בספר (עמה"מ, רישא דו"א ט). אלה הדברים אשר עלו על לבי בהסכמה, להודיע ולהשמיע קול ברמה, בזו ההקדמה, והאל אשר מכל חי מקום כבודו נעלמה, וכו' ימהר גאולת יום נחמה (הקד' שו"ת חות יאיר).

***הַקְדָמִי**, ת"ז, — של הקדמה: וגם ד' במספר הקדמיי עשרה כי המספר עד ד' דהיינו אבג"ד עולה עשרה כי היא ספירה עשירית (של"ה, בית ה). שהניח (הרב קורדובירו) ט' מיני מספר מעגול הקדמי הכרחי מוספי מרובע כללי פרטי וכו' (א' מודינה, ארי נוהם י). ותשעה חלקי המספר מספר המעוגל מספר הקדמיי מספר הכרחי וכו' (מעבר יבק, מנח' אהרן ד יו).

***הֶקְדֵּשׁ**[1], ש"ז, מ"ר הֶקְדֵּשִׁים, -שׁוֹת, — שה"פ מן הִקְדִּישׁ, א) עצם שה"פ: הקדש טעות הקדש (נזיר ה א). המקדיש מעשה ידי אשתו הרי זו עושה ואוכלת המותר רבי מאיר אומר הקדש (כתוב' ה ד). הגנב והאנס והגזלן תרומתן תרומה ומעשרותיהן מעשרות והקדשן הקדש (תוספתא תרומ' א ו). שלא תאמר ההקדש פטור (ירוש' פאה ב ז). אי אתם מודים שההקדש בטעות הוא ותצא ותרעה בעדר (נזיר לא.). — והדבר שהקדישו בעצמו: והנהנה בשוה פרוטה מן ההקדש מעל (ב"מ ד ז). אמר לה העבודה הרי הן הקדש עליך ואין לך בהם אלא כאחד מעניי ישראל (תענ' כד.). תבוא מאירה לאדם שהוא נהנה מן ההקדש (מד"ר בראש' פא). הפודה את הקדשו מוסיף חומש (ב"מ ד ח). — ומ"ר: אלו דברים שאין להם אונאה העבדים והשטרות והקרקעות וההקדשות אין להם תשלומי כפל (ב"מ ד ט). מכאן אמרו ההקדשות שבה (שבעיר הנדחת) יפדו ותרומות ירקבו (סנה' י ו). שסתם הקדשות לבדק הבית (ירוש' שקל' ד ח). הערכין והחרמין וההקדשות (ר"ה ה:). שהעשירו מן ההקדשות הצפונות בלשכות (מד"ר בראש' ע). — ב) *אוצר המקדש, השררה המפקחת עליו: מקום שנוטלין עליה (על השבת אבדה) שכר תפול הנאה להקדש (נדר' ד ג). שהיה (שבנא) נהנה מן ההקדשות (מד"ר ויקר' יז).—ג) מה שמקדיש אדם להצבור, להקהלה, לדבר שבצדקה: ואלו שמכרו ההקדש והוציאו בערכיהם שלא כדין עשו ושלא כדין נהגו ויש עליהן לפדותו מן הלוקח ולהחזירו לחזקת ההקדש (שו"ת הרי"ף ו). ועוד הוא מקדיש בתים שיש לו בטורטושא להקדש קהל טורטושא (שו"ת רשב"א תרנו). ראובן צוה מחמת מיתה והקדיש בצואתו כרם אחד להקדש אשקלונה על תנאי שתקח אשתו פירות הכרם כל ימיה (תשו' הרא"ש ג יג). ושלא יאמר מטבע המלך ומעותיו הושלכו לים דרך בזיון תתנם להקדש או לתקן בית הכנסת שנפחתה או לצדקה (שו"ת ריב"ש קעא). חצרות של הקדש הקהל (שו"ת רלב"ח כה). והמחזיק בהקדשות כגון הקדש של עניים ושל בית הכנסת בזמן הזה אין להן חזקה (טור, שכנ' קמט). על דבר הבתים שנפלו דברי ריבות בין גבאי חברת ת"ת וגבאי חברת הקדש עניים (שו"ת לחם רב טז). חברה ת"ת אשר פה שאלוניקי יש חצרות והקדשות להיות פרותיהם לפרנסת החברה (שו"ת מהרשד"ם, יו"ד קעה). וכבר נגלה להם או לאיזה מהם בכל או במקצת מההקדשות והצדקות והעזבונות שעשה (שו"ת באר עשק קח). אחר ימים הוצרך ההקדש למעות ובא לוי שהיה פקיד כולל של ראובן ופרע החוב ההוא להקדש

---

[1] בקטע מהמשנ' המנֻקד' בנקוד העליון שפרסם האדון מרקון בהקדם א א נקוד השם הקדש ה בפתח קטן ד בצירה.

בנבכי ראובן (שו"ת תורת אמת עה). שבתי הקדש אשר לחברת קהל קדוש בית יעקב בחצר גארגולה הולכות ומתמוטטות ואין לאל יד ההקדש להחזיק את בדק הבתים (שו"ת פרח מטה אהרן קיח).—ד) בית להחזקת עניים, או זקנים, או חולים, והעניים בעצמם שמחזיקים אותם שם: שסתם בני אדם קורין הקדש לכל עניי ישראל בין בריאים בין חולים (שו"ת הר"נ גירונדי א). ובתי ההקדש ובתי החולים יהיה הכל מוטל עליהם (פנקס קראקא שנ"ה, אוצ"ס ד). ועל טוב יזכר שם כמר וכו' וכמ' אברהם אברלן בהקדש שהערו נפשם והמציאו ההרוגין הי"ד לקבורת ישראל (לקוטי פנקס ההקדש' של ק"ק וירמייזא סו). כ"א אלול נפטרו ונקברו אלו הארבע וכו' ובן איזק וישרלן בהקדש (שם 13). וביום השבת נפטרה מרת ברנדלי בהקדש (שם 15). מוהר"ר מתתיה ממירדינגן במדינת שוויץ שלח להקדש פה וירמישא כ"ף ד"ט נגד זה התרצה לו הקהל יצ"ו להזכיר נשמתו בכל שבת עם שאר צדיקים הנכתבים בס' הזכרת נשמות פה (שם).

***הַקְדָּשָׁה**, ש"נ,— שם"פ מן הקדיש: מי שאין רשאי בהקדשתו רשאי בהפרשתו (ספרי נשא ל).—והשתמשו בו בזמן האחרון בענין יחוד ספרו כדומה לכבוד אדם, Widmung; dédicace dedication.

***הַקָּזָה**, ש"נ,—שם"פ מן הִקִּיז, הַקָּזַת דם, Blutlassen; saignée; blood-letting: ודם עיקור ודם הקזה שהנפש יוצא בו (כרית' ה א). איזהו דם הקזה שהנשמה יוצאה בו כל זמן שמקלח יצא דם התמצית מפני שהוא שותת (גמ' שם כב.). איזהו אדום כדם המכה וכו' רב נחמן אמר כדם הקזה (נדה יט:). כל המיקל בסעודת הקזת דם מקילין לו מזונותיו מן השמים ואומרין הוא על חייו לא חס אני אחוס עליו (שבת קכט.). שמונה רובן קשה ומעוטן יפה ואלו הן דרך ודרך ארץ עושר ומלאכה יין ושינה חמין והקזת דם (גיט' ע.).-- ומצוי בספרות: אותן שירטות ששורטין להקזת דם (תש' הגא', הרכבי קפט). שצריך להקיז פעמים ושלש בכל שנה (מלמד התלמיד', נצבים). שההקזה היא סכנה שמא יחתוך וורידי הדם וימות (אבודרהם, הלכ' ברכ' ח).

***הַקְטָנָה**, ש"נ,—שם"פ מן הִקְטִין: הפעולות האלהיות אינן לתכלית הקטנה מזה ההקש מבוארת בעצמה והיא הקדמה מפורסמת (דרך אמונה, ביאגו א א). — ובפרט בדקדוק, צורת הַקְּטַנָּה [1]

***הֶקְטֵר**, ש"ז, — שם"פ מן הקטיר: כל הלילה כשרי לקצירת העומר ולהקטר חלבים ואברים (מגי' ב ו). זריקת דם והקטר חלבים (תוספתא דמאי ב ז).

***הַקְטָרָה**, ש"נ, — שם"פ מן הקטיר, כמו הקודם: שאין אכילה והקטרה מצטרפין (זבח' ב ה). להגשה לקמיצה ולהקטרה (מגי' ב ה). ששגג בביאה והזיד בהקטרה (יומ' נג.). יצאו שפיכות שיריים והקטרת אימורין שאין מעכבין את הכפרה (זבח' יג.). אחרי שהזהיר על עבודת השדים והזביחה להם הזהיר על הדם כי רוב הקטרתה הוא מהם (הניקוטי ב, אחרי).—ומ"ר: והקמיצות וההקטרות והמליקות וההזאות והקבלות (קדוש' א ח). בן לוי שקיבל עליו כל עבודת לויה וכו' הקמיצות וההקטרות וקבלת הזאות (תוספתא דמאי ב ז). אמנם בזמן מלאב היו הגויים עושין עבודות והקטרות ומגישין מנחות וקרבנות לז' כוכבי לכת (חזוק אמונה לר"י ב"ר אברהם א לח).

***הֶקֵּל**, ש"ז, — שם"פ מן הקל: ואולם קראנו החומר החמשי נושא על צד ההקל בשמות ואם אינו נושא על דרך האמת כמו שהתבאר בטבעיות (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ה ב ג).

***הַקְלָאָה**, ש"נ,—שם"פ מן הקל, במשמ' זלזול: ומיני הבזיון ג' הקלאה התול ולעג וההקלאה היא הזכרת הקלונות אשר יעשה האדם במי שיחשבהו חרפת אדם (נופת צופים ג ב). והתקיפים לפעמים יכעסו אף על היושר לרוע תכונתם ואשר לא ישערו בבזיון והקלאה לא יכעסו וזה לסבלותם (שם ד). ובנערים יתחייב מהם הבזיון אשר בתכלית הנבלה וההקלאה והרצון בנבלה הפרסום אצל בני אדם בענין מגונה וההקלאה כגון שיבוזה ויחמס ולא ימצא מושיע לו (שם ח).

***הַקָּלָה**, ש"נ, — כמו הקלאה, הַקָּלָה בכבודו של אדם: ומה אזכור או אספר בהקלותיך אותי בענין הזה (נזלת ר"י א"ת, בס' דרך טובים).

***הַקָּמָה**, ש"נ,—שם"פ מן הקים, א) הקמת בנין וכדומה: מכאן שהקמת הלילה (במשכן) פסולה לעבודה

---

[1]) לא נמצא אצלי פתקאות לשם זה.

ביום (פסיק׳ דר״כ א). שנת הארבעים וכו׳ להקמת המשכן (ר״ה ג:). ניהלם בזכות התורה עד הקמת המשכן (מד״ר במד׳ יב). ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן הניח לו הקב״ה הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים וכו׳ אמר משה לפני הקב״ה איך אפשר הקמתו ע״י אדם א״ל עסוק אתה בידך (רש״י שמות לט לג). כי בנסוע המחנות הלוים יורידו אותו ויקימו אותו ולא הוצרך לצוות עתה על הקמת שבעת הימים הראשונים וכו׳ שפירש לו עתה כי ביום החדש הראשון תהיה הקמתו (רמב״ן שם מ ב). ביום שכלו הקמותיו (של המשכן) בראש חדש ניסן (מד״ר במד׳ יב). — *הֲקָמַת מלך, מנוי מלך: מאחר שהקמת מלך מצוה למה לא רצה הקב״ה כששאלו מלך משמואל (רמב״ם מלכ׳ א ב). — *הֲקָמַת אבנים: הקמת האבנים מהירדן להוליכם אל המלון והקמת האבנים האחרות (ר״י אברבנאל, יהוש׳ ד י). — ב) *אִשּׁור וקיום דבר, הקמת נדר וביוצא בו: קיים ליכי ונשאל על הקמה ראשונה מהו (נדר׳ סט.). קיים ליכי ומופר ליכי ולא תיחול הקמה אלא א״כ חלה הפרה (שם). והזר המקיים ונשאל על הקמתו (שם סז.). שאין ההקמה מועיל אחר ההפרה (רמב״ם נדר׳ יג כב).

***הַקְנָאָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִקְנָה, הקנאת שטר וביוצא בו: המוצא שטר הקנאה בשוק יחזירו לבעלים (ב״מ טז.). וכלשון שכותב לישראל בהקנאה כך הוא כותב לגוי (תש׳ הגא׳, הרכבי רלח). אמר להם רבא בר רב שילא לאלו שכותבין שטרות כשתכתבו הקנאה אם אתם יודעין זמנה מוטב ואם לאו כתבו עכשיו (הלכות פסוקות, ממונות). שטר הקנאה העשוי בדינן של עובדי כוכבים (בו״ת רשב״א לב). שאם אותן זהובים שנתנם בקנין במתנה או באותו מקום הוא מטבע והם נושאין ונותנין בו כדרך שעושין במטבע של כסף הרי אותה הקנאה של אותה מתנה בטלה (התרומות סד ב). ומעשה באחד שהיה חייב להבירו מנה והקנה נכסיו לקטן כדי להבריחם מבעל חובו ואמרו שאין הקנאתו הקנאה (לבוש חו״מ, דיינים ב א). — ומ״ל: ולפנים בענין הרשאה כתבתי פסק גדול בעניין הקנאות הלואה על פי רבינו יצחק (סמ״ג עשין, פב). — ובדברים רוחניים ומוסריים מפשטים: וזו (התורה) מישרת להקנאת המוסר וההנהגה הישרה הן בקבוץ הבית הן בקבוץ המדינה (רלב״ג משלי כט). ואלה התנועות דרכם שיפעלו שתי פעולות אחת מהן קודם מציאות המצוייר והוא הקנאת החומר הכנה לשפע הצורה (ראב״ד, אמו״ר ד ג). החלק הנכבד הנמצא לאדם נאצל לו מצד הפועל והחלק הפחות הנמצא לו בא מצד המקבל שהפועל איננו כילי בהקנאת הטוב (נוה שלום, אבר׳ שלום ה ב).

***הַקְנָטָה**, ש״נ, — שה״פ מן הקניט: לא שגזרה משום הקנטה אלא משום שלא מצא תשובה (תש׳ הגא׳ הרכבי רג). קורא להקב״ה ויענהו מצער הקנטתכם (רש״י, יב ד). כל שכן לאיש אשר כמוני מה שאני בו מרוב ההקנטה ומיעוט השגת החפץ (רשב״ג, תקון מדות הנפ׳). אמנם נקרא לעג בשלא יכוון בו דבר אחר כי אם הקנטת הנלעג והבזיון בו (נופ׳ צופ׳, מסיר ליצון ג ב).

***הַקְנָיָה**, ש״נ,— כמו הַקְנָאָה: ואין לו דרך שיקנה אדם חוב בה אלא במעמד שלשתן והוא דבר שאין לו טעם כמו שביארנו או בהקניית שטר החוב עצמו בכתיבה ומסירה מפני שהוא מקנה השיעבוד שבו (רמב״ם מלוה׳ ושותפ׳ ג ז). קטן עד שש שנים אין הקנייתו לאחרים כלום (הוא. מכיר׳ כט ו).

***הַקָּעָה**, ש״נ, — שה״פ מן נקע, יָקַע, ברפואה, הקעת הארכובה וכדומה, **Ausrenkung (ein. Gliedes); dislocation**: ההקעה היא יציאת עצם ממקומו והנהתו אשר לא בטבע וכו׳ ואם לא יצא אז אמנם נקרא הסרה בלתי שלמה ורבים יקראוה שמט (קאנון ד ד ה א). בסבות ההקעה ושמיטת ההנחה הסרת האבר אם בסבת ממתחת כמי שימשך אבר ממנו וימתיה עד שיקע או תנועה כבדה על ההשענות שמסיר האבר ממקומו כמי שיהפך רגלו (שם א כ צ י). הארכובה מהירת ההקעה ולפעמים תקע בלי סבה לבד הלוך קל או המעדה מועטה (שם ד ה א כו). הקעה מן ותקע ירך יעקב ועל הרך שבירך (הנחת כוסות המציצה) לגיד הנשה והפחד (מועיל) מההקעה (שם א ד כא).

א. ***הֶקֵּף**, ש״ז, כנ׳ הֶקֵּפוֹ,— שה״פ מן נקף, א) הֶקֵּף העגול, הקו המקיף במרחק שוה מהמרכז, **Umkreis**; **circumference**; **périphérie**: כל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח (ערובי׳ . ה). עמוד שהוא מוטל לאויר אם יש בהקיפו[1] עשרים

---

[1]) במשנ׳ מנקד׳ כ״י פרמה נקוד הֶקֵּיפוֹ.

וארבעה טפחים מביא את הטומאה תחת דפנו (אהל' יב ז). כמה יהא בהקיפה (של הקורה) ויהא בה פותח טפח בזמן שהיא עגולה הקיפה שלשה טפחים (שם ו). ומרדע שאמרו אין בעביו טפח ויש בהקיפו טפח וגזרו על הקיפו משום עביו (שבת יז.). סוכה העשויה ככבשן אם יש בהקיפה כדי לישב בה כ"ד בני אדם כשרה (סוכ' ז:). הרוצה לדבק תורה נביאים וכתובים כאחד מדבק ועושה בראשו כדי לגול עמוד ובסופו כדי לגול היקף (ב"ב יג:). אין עושין ספר תורה לא ארכו יותר על הקיפו ולא הקיפו יותר על ארכו (שם יד.). בהמה שנשבר בה עצם ויוצא לחוץ אם עור ובשר חופה את רובו כשר וכו' ורובו שאמרו לרוב ארכו ורוב הקיפו (הלכ' פסוקות, שחיט'). שיתבוננו להיות הקיפו של ספר כארכו שאם הקפנו על הקיפו חוט יהיה מדתו ששה טפחים (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת כ). ומהדק עד שיעשה היקף הכרך ששה טפחים (רמב"ם, הלכ' ס"ת ט ג). כל שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפים שחופות רוב אורך גופו ורוב הקף גופו (שם, מאכ' אסור' א כב). והקו העובר על הנקודה הזאת יצא אל היקף הארץ אל שני צדיה והיה מבריח מן הקצה אל הקצה (הגיון הנפ' לבר חייא ג). גולגולת שנחבם רוב גבהה ורוב הקיפה (רמב"ם שחיט' י ו). ואם היה בהקיפה שלשה טפחים יש בה רוחב טפח (שם, שבת יז כו). — ב) "עצם פעולת דבר שמקיף את חברו: והסכים מהלכי הכבבים למה שיראה על שני שרשים אם גלגל היקף או גלגל יוצא חוץ למרכז וכו' גלגל הקף סובב על גלגל אחר ולא יהיה סבובו סביב מרכז הגלגל ההוא הנושא אותו וכו' והוא שיהיה גלגל ההיקף מתגלגל ומחליף כל מקומו (ר"ב א"ת, מו"נ ב כד). במצוע האור והחושך הנמשכים אחר יושרם זה הקפם סביב הארץ (שם א עב). והרבה פעמים יבחרו מולדי מולות לזריעה ועשונים והקפים יקיף אותם הנוטע או הזורע (שם ג לז). התנועות אשר לגרמי כוכבי לכת בעובי גלגליהם כי אינם תנועות סביב הארץ אבל על הקפים קראום גלגלי ההקפות (אמונה רמה א ח). — ובמשמ' "עגול, מעגלה: כיצד מפיסין עומדין בהיקף ומסכימין על מניין שמונים מאה או אלף (רמב"ם, תמיד' ומוספ' ד ג). — ג) בהגיון, "מה שכולל ומקיף הרבה דברים: ונקרא כל (במשפט כל אדם חי) ההקף הכללי המחיב (מלות ההגיון ב). ונקרא קצת (בהמשפט קצת האדם כותב) ההקף החלקי המחיב (שם). ונקרא אין אחד (בהמשפט אין אחד מבעלי החיים אבן) ההקף הכללי השולל (שם). ונקרא אין כל (בהמאמר אין כל האדם כותב) ההקף החלקי השולל ויהיו ההקפים ארבעה וכו' ואם יחובר בנושא המשפט הקף כלל כמאמרנו האדם כותב קראנו זה המשפט סתמי רצוננו לאמר שהוא סתום ולא נגדר בהקף (שם). והבדלת מיני הזיבות לאיש ולאשה וכמות הקפי הנדות (כוזרי ג סז). — ומה שמצוי בהרבה ענינים: הקף השביעיות סדור בהרבה ממצותינו הננו מחוקים במלאכה ששת ימים ובשביעי נשבות ואחר שבע שביעיות של שנים ג"כ נשבות שנה אחת (ס' החינוך, מצוה של).

ב.*הֶקֵּף, ש"ז, — כמו ב.*הַקָּפָה: גנב ופרע בחובו גנב ופרע בהקיפו לא עשו בו תקנת השוק (הלכ' פסוקות, ממונות).

*הַקְפָּאָה, ש"נ, — שה"פ מן הִקְפִּיא: ולפעמים יהיה קר ויעזר טבעו לסגולתו בהקפאת הרוח והחלישו (קאנון א ג ב טו). הפעל שעושה הזכר דם הנדות מהקפאה והעשוי (נוה שלום ב ז). ושלא היתה אותה הקפאה (של מי הים) כשאר הקפאת הקרח (רשב"ץ דוראן, מג"א ה ד).

*הַקְפָּדָה, ש"נ, — שה"פ מן הקפיד: הרי זה גיטך על מנת שתשמשי את אבא שתי שנים על מנת שתניקי את בני שתי שנים מת הבן או שאמר האב אי אפשי שתשמשני שלא בהקפדה (גיט' ז ו). טובה היא הארוכה שהאריך רבי יהושע עם עקילס הגר מהקפדה שהקפיד בו רבי אליעזר שאילולי כן חזר לסיאורו (מד"ר קהל', טוב אחרית דבר). בששכרה (את הבהמה) לשאת עליה משוי שאפשר להשליכו בלא הקפדה (רמב"ם שכיר' ה א). וענין ההקפדה הנה היא השמירה והזהירות (ר"י א"ת, הקד' ריב"ג בהרקמה). תורה שבעל פה נפלה בו הקפדת מהשאירו לעד בחיבור מפורסם לבני אדם כולם למה שיגיע בזה מן ההפסד (ר"ש א"ת, מו"נ א עא). הקפידה עליהם שכינה הקפדה גדולה לפי שכונו לגנות הארץ (מלמד התלמידי', שלח). איני רואה כ"כ הקפדה (ר"א מלוניל, ארח' חיים ב, גיט'). עשה מה שתוכל בין תשלום המלאכה בין לא תשלום כי אין הקפדה להשלימה שהרי אי אפשר אבל ההקפדת היא על הביטול (רשב"ץ דוראן, מג"א ב טו). וקצת

דברים כי יתן האיש את לבו אליהם להנצל ממדת ההקפדה וכו' שלא להקפיד על אשתו ומשרתיו ובני ביתו (פלא יועץ, הקפדה). ממה שהשגיחו עליו מהקפדתם להזהר בספרים האלה הקדושים כאשר נמצאו בצורתם (ר"י א"ת, הקד' ריב"ג בהרקמה). שמצא המוחזק טענה שתחול הקפדתו עליה (הלבוש, שוכר ביה ה).

א.*הַקָּפָה, ש"נ, — שה"פ מן הִקִּיף, א) הליכה סביב דבר מה: הקפה ברגל (סוט' ד.). כדי הקפת דקל (שם). יפה נוף שלה בהקפת המזבח (פסיק' רבתי מא). ועיר קוסטאנטינו בהקפת העיר יש בה י"ח מילין (מסע' ר' בנימין, 18). עד כאן הקפת ירושלם ועתה נתחיל הקפת צפת וכו' עד כאן הקפה קטנה מכאן והילך סדר הקפה גדולה (שבחי ירושלם). שהקפה באנשים רבים תבלבל ההנהגה (ר"י אברבנאל, יתרו). צוה שיעשו ההקפות (סביב יריחו) שבעה ימים ובשבעה כהנים ושבעה שופרות (הוא, יהוש' ו ה). והמנהג פשוט ליטול הערבה עם הלולב בשחרית בשעת הנענוע ובשעת הקפה עד שעת ההבטה (רמ"א, שו"ע או"ח תרסד ו). ובשביעי מקיפים אותה (את הבימה) שבע פעמים זכר למקדש שהיו מקיפים את המזבח וההקפות לצד ימין (שו"ע שם, תרס א). — ׳ובתכונה: וזה טעם למחשבי העבור לאחר שצרפו כל השעות והקפה של כל המחזורים (תוספ' ר"ה ח.). זה הוא הקפת הרקיע ותמורת עמידת החמה על הארץ (ס' העבור ב). והרקיע נסמך בהקפתו זו על שתי נקודות (שם). והם כדורים רבים אחד תוך שני אין פנוי ביניהם ולא רקות כלל אלא הקפתם מתוקנת מדובקים אחד באחד (ר"ש א"ת, מו"נ א עב). והגלגל הקטן הזה יקרא בשם גלגל ההקפה (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). כי אנחנו נשיג בו דברים גשמיים בלתי נראים כהשיגנו גלגל הנטייה וגלגל ההקפה (רלב"ג, אמו"ר א א). ומרכז גלגל הקיפת הירח יהיה במרחק הרחוק מגלגל הנושא (ג"ע לר"א הקראי, קדוה"ח ח). וכל אחת מאלו תשלים הקפתה בכ"ז יום ושבע שעות פחות או יתר כפי המהלך השוה לה (שם ב). ונשלם אז הרקיע שש הקפות שלמות בחמה (יסו"ע לר"י ישראלי ב יז). אם יסכים היות החדש תלוי בירח באלו ההקפות (ג"ע לר"א הקראי, קדוה"ח ב). — ואמר הפיטן: סובב בהקפתו, סדר תקופתו, סהר תכפתו, סתר כפתו (יוצר לשבת ור"ח, אילת). — ׳הקפה וסבוב: ויש חלוק בין הקפה לסבוב כי ההקפה היא השלמת הסבוב עד סופו והסבוב יכול יהיה סובב את מקצת העיר ולא יהיה משלים את כלה (אבודרהם, סדר התקופות). — *הקפת הראש, תספרת השערות סביב כל הראש: הקפת כל הראש שמה הקפה (יבמ' ה.). — *וסבוב השערות סביב אבר מן האברים: מאימתי נעשה בן סורר ומורה משיביא ב' שערות ועד שיקיף זקן התחתון וכו' הקפת גיד ולא הקפת בצים (סנה' סח:). — ב) ׳מַעְגָּלָה: והן (הכהנים) עומדין בהקפה (רמב"ם, תמיד' ומוספ' ד א). — ג) ׳בהשאלה, הקפת השכל ביחס למחשבה ורעיון, שהשכל מקיף אותו מכל צד, ר"ל מבין אותו בכל פרטיו: וכבר מנה דוד ע"ה העצם ורוב אלה המקרים וזכר הקפת חכמת האל יתברך בהם (רלב"ג, אמו"ר א א). ואני בעניי הכינותי להקפת האמת בדרוש הזה שלשה דבורים וכו' שהסכלות יותר נמצאת ביחיד וההשכלת ברבים עם הקפת האמת יותר נמצאת (ר"י אברבנאל, ש"א ח ד). כי יפה אמר החכם העמידה על הפסד הסברות קודם ההקפה במושג מהם שקר והוא השתדלות בעורון וטעות (אגר' אחוז דלמידיגו, בס' מלא תפנ'). ראוי והגון לנו לתלות החסרון במיעוט הקפתנו והשגתנו (שבי"ע א, מלרים).

ב.*הַקָּפָה, ש"נ, — שה"פ מן ב.הִקִּיף, הקרבת שני דברים זה אל זה: שתי מגורות בעליה אחת תורם מכל אחת ואחת סקי תבואה ועיגולי דבילה וחביות של גרוגרת כולם בהקפה אחת תורמין ומעשרין מזה על זה (תוספתא תרומ' ג י). (לא צריך) צירוף סל להפריש מזה על זה אלא הקפה בעלמא כדי לתרום מן המוקף (תוספ' פסח' מו:).

ג.*הַקָּפָה, ש"נ, — שה"פ מן ג.הִקִּיף מכירת בהקפה, לא לשלם במעות בעין מיד, אלא אחרי זמן קבוע, Kredit ; credit: שביעית משמטת את המלוה בשטר ושלא בשטר הקפת החנות אינה משמטת (שביע' י א). ראובן שקנה זהב מכותת משמעון פתוראה בהקפה לחדש אלול כל משקל בי"ב זוז (ר"ש גאון, תשו' הגא', שע"ל ב ג). כשהיו בונין היו בונין בהקפה ולא היו נותנים בהם מעות של הקדש שנתנדבו לעשות בניין עד שנעשה כל הבניין (תוספ' מעי' יד.). ולא ימכור בהקפה אלא דבר שדרכו להמכר תמיד בהקפה (רמב"ם שלוח' ושותפ' ה א). והחנוני מקיף יין בהקפה באמנת

לבני אדם (רע"י אבות ג טו). וילך למסעיו וכו' הלך לפרוע הקפותיו (מד"ר ברא' מא). לפי מה שראיתי עכשיו במדינות אלו שמורגל בין הסוחרים שמחמת רוב הסתחרות ומשא ומתן שיש להם זה עם זה הם נותנים הרבה בהקפה (לבוש חו"מ קכח א). שמחה שאתם עושים בשביל הקב"ה הרי היא מעווכם היא תעזור אתכם לשלם הקפותיכם ומלוותיכם שתלוו בשבילה (רע"י ביצה טו:). והחנוני (נשבע ונוטל) על פנקסו שכותב בו הקפותיו כך ציוני פלוני לתת לפועליו ונתתי להם (הוא, כתוב' פז:). ראובן ושמעון שנשתתפו וכו' וכשבאו לחלוק הביא ראובן עסק השותפות קצת במעות וקצת בסחורה וקצת בשטרות שמכר ליהודים בהקפה וכו' שמעון ישביע לראובן שאלו ההקפות הם מעסק השותפות ושעשאם לצורך העסק ולטובתם (טור, שבועה לג). ואם בן עיר אחרת יש לו הקפות בעיר יש לו רשות לעמוד שם אפילו כשאינו יום השוק למכור כשיעור שירויח כדי פרנסתו מן הריוח עד שיגבה הקפותיו (שם, שכנ' קנו). קרה לו כמקרה הרגיל אצל חנוני לקחת דבר יום ביומו לחם שלחנו ויין משתיו והפנקס פתוח וכל הקפותיו בספר נכתבין וכו' והנה אם יאמרו לאיש הזה בטרם מלאת לו שנת שלומיו הרבו הקפותיך אצל החנוני מקיף הלא יענה בכל לבו מעט מזער לא כביר ומי יודע אם עוד רבות מעותי אשר אתו מאשר לקחתי מידו (ר"מ אלשיך, משלי ו יא). החנות פתוחה ובני אדם נכנסים שם ולוקחים בהקפה וכו' הפנקס פתוח לכתוב בה ההקפות כדי שלא ישכח (רע"ב, אבות ג טז). ראובן נתעסק בהקפת סחורה לשמעון ובראותו כי התחיל להתמוטט לקח הסחורה מאתו וכו' (שו"ת חת"ס, חו"מ נג). והנה החנוני מקיף וכותב כל הקפותיו של בעל הבית עד לאחר חדש ימים (דרך ישרה, שער התוכחות).

*הַקְצָאָה, ש"נ, — שה"פ מן הִקְצָה, הפעולה להקצות דבר לשמוש מהשמושים: אבל בסוכת החג מצותה כל שבעה והקצאתה כל זמן מצותה (רש"י שבת מה.). נר עיקר הקצאתו הוא בין השמשות (תוספ' שם מד.). ויש אומרים שאין הכנה והקצאה בשל ע"א (לבוש או"ח שי ב). ואם נטמן בהם (במוכים) קדירה במקרה לא הוכנו בכך ואסור לטלטלן שנשארו בהקצאתן ולא בטלו להטמנה (שם רנט א).

א.*הֲקָצָה, ש"נ,—שה"פ מן הֵקִיץ. א) בהשאלה, הֲקָצַת המתים: לעתידל בוא בשעת הקצת המתים אני שבע לראות (מד"ר תהל' יז יח).—ובמשמ' העקרית *הֲקָצָה מן השֵנה: והואיל והתבאר מהות השינה ותועלתה נאמר שההקצה פעולת ההרגשות (ריב"ל, עולם הקטן ב ג).—ב) במשמ' מעמד ההפך מן שֵנה, היות עֵר: ותהיה (הנפש) מוכנת בטבע שתתפעל או בעת ההקצה או בעת השינה (המעלות לרב"ש פלקירא א). השינה וההקצה הם בחלק אחד מן הגוף או בחלק מן הנפש או משניהם וזה כי השינה וההקצה הפכים וכו' שההקצה היא סימן שירגישו החושים כל אחד ההרגשה המיוחדת לו (לידה לדרך א מ). דע שההקצה שם מונח על התרת החושים להרגיש כל אחד כפי עבודתו בכל עניני העולם הנודעים לכל חי מרגיש וכו' והשינה וההקצה צורך לכל חי מרגיש שכל דבר שיתבטלו הרגשותיו מרוב ההקצה צריך לישן ואז ינוח לו (שם). גם יזהר מרוב המרחץ ומרוב השינה ומרוב ההקצה כי כל אלה מזיקים מאד לראות העין (מ' אלדבי, ש"א ד). רבוי ההקצה מיבשת רטיבות הגוף והמוח (שם ה).

ב.*הֲקָצָה, ש"נ,—שה"פ מן ב.הֵקִיץ, הקצת שפתים: הקצת [1]) שפתיו (של המגדף) הוי מעשה (סנה' סה.). ולפיכך הקצת שפתים אינה חשובה מעשה שהרי יתכן לגדף בלבו בלא הקצת שפתים ולפיכך הקצת שפתיו ומחשבות לבו שאין בהן הקצה אחד הן וכו' ואעפ"י שאין בהן הקצת שפתים שאותיות אלו (איה) מאותיות הגרון הן ואין בהם הקצת שפתים שיש בהן מעשה לפיכך אעפ"י שהעיד בהקצת שפתים אינה חשובה מעשה שהרי אפשר לו להעיד בלא הקצת שפתים ונמצאת עדותן בהקצת שפתים ובלא הקצת שפתים אחד הן לפיכך אין הקצת שפתים חשובה מעשה (הרי"ף שם, סוף פרק ז).

*הַקְצָפָה, ש"נ,— שה"פ מן הקציף: מכה בלי תוזפה, נצח לחרפיך תשלח בְּהַקְצָפָה, ובעמך לא למגפה (סליח' ער"ה, אזעק).

*הַקְרָבָה, ש"נ, — שה"פ מן הִקְרִיב: בזמן שראוי (הכהן) לביאה ראוי להקרבה בזמן שאינו

---

[1]) כך בערוך, ובכ"י, וכך בפי' יציר' לברצלוני, ובנוסח' עקימת. ובנמ"י שם: הקשת.

ראוי לביאה אינו ראוי להקרבה (מו"ק טז). ועל ההקרבה שהקריבו קרבן שלא נצטוו (מד"ר ויקר' כ). מכאן את למד שיום הז' להקרבה שבת היה (שם במד' יד). גדול תלמוד תורה יותר מהקרבת תמידין (ערוב' סג:).—ובמשמ' עומד, שנקרב: יפה היתה הקרבת פרעה לישראל ממאה צומות ותפלות (שם, שמות כא). — ובסגנון הקראים במשמ' בקרוב, ההפך מן ברור: ואולם סימני ההקרבה כפי דתנו אנחנו בני מקרא נבארם כי מצות תוריות אע"פ שתלויות בדעתהברור כן תלויות בהקרבה וכשעושים בהקרבה עושים אך אם יודע בדעת הברור חוזרים מן ההקרבה אל דעת הברור (ג"ע לר"א הקראי, קדוה"ת ט). מפני שדעת ההקרבה קיימת וראויה להשתמש בה בין במנהג העולם בין בעניני המצות ואולם מה שמצאנו במנהג העולם שהדעת שופטת להתנהג בדעת ההקרבה במקום שאין שם דעת הודאי וכו' שמצאנו במנהג העולם שהאדם ירצה ללכת למדינת הים להרויח וזה אינו ידוע לו בבירור כי אם לפי דעת ההקרבה ויעשה על פי הקרבתו (שם י).

***הַקְרָשָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן הִקְרִישׁ: ושיקרה הקר המשוש הרך וכו' כמו השלג והשומן ואמנם השלג להקרשתו וקפיאתו (קאנון א ג ג). והשלג הוא מקרירות האויר והקרשתו (פי' יליר', מיוחס להרמב"ד א ב).

***הֶקֵּשׁ**[1], ש"ז, מ"ר הֶקֵּשִׁים. — שה"פ מן *הִקִּישׁ דב לדבר, א) הפעולה להקיש ולדמות שני דברים שיש בהם צד דמיון, ועצם הדמיון. **Analogie**: התחיל דורש להן מהיקש ומקל וחומר ומגזירה שוה מהיקש הואיל ותמיד קרבן ציבור ופסח קרבן צבור וכו' (ירוש' פסח' ו לג). דבר הלמד מהיקש חוזר ומלמד בק"ו (זבח' מט). אין היקש למחצה (כרית' כב:).—ובכלל *כח השכל להקיש ולדמות דברים זה לזה: וזה הדעת אשר אאמינהו הוא יותר מעט ההרחקות מן הדעות הקודמים ויותר קרוב אל ההקש השכלי (ר"ם א"ת, מו"נ ג יז). אבל מצד השגת הנבואה והתורה האלהית המצוה לעשות הדברים הנרצים אצל הש"י אף על פי שלא יגזרם ההקש (העקרים א יא). כי אנו הולכים עפ"י הכתוב וההקש והעתקה ולא על הקש היוצא מההקש כי הוא עקש ולא הקש (הערות למ' כשילי, הקדם א ב). שיש סגולות רבות לא יתאמתו מצד ההקש רק הנסיון כמו שיש אבן שכאשר תעבור על החומץ תשבר (רש"ט שפרוט, פרדס רמונ', סדל מועד). כי חוזק האמונה גבר על ההקש אשר היתה במחשבתו (ר"י אברבנאל, יהוש' יד ח). שצוהו אז במצות המילה כי היא היתה ודאי יוצאת מההקש השכלי (חזות קשה לר"י ערמאה ב). שאם היה הדבר כן למה העלים יעלימוהו וידברו בחידות ומשלים אם הם דברים שהאדם בהיקש שכלו ובמופתים יוציאם אל ההודעה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 14). ולקצת מקומות בקצת מצות בארה התורה אופן לאוטם והמעט יהא הקש על הרב (הקד' ר"א הקראי לג"ע). כאדם שסובל חולי גדול שההקש גוזר שלא תספיק רפואה לחולי ההוא (מרפא לנפש לא). וכשנתמעטה חקירת התלמידים והלש היקשם כשתעריכהו להיקש שמאי והלל רבותיהם אז נפלה מחלוקת ביניהם עיונם בדברים רבים לפי שהיקש כל איש מהם לפי שכלו ולפי העקרים המוצאים אצלו (מנוה"מ כ א ז א).—*בהקש אל, בדמיון אל: שהוא אדם בהקש אל החמור ובהקש אל המלאך איננו אדם כי אם מקרה (ראב"ד, אמו"ר א א). ויראה שאין ערך לנזקו בהקש אל תועלתו (שם ו ב). לאיש היודע בפעל בהקש אל הכה אשר לו (רלב"ג, מלחמ' ה' א ט). ואם הנפש לא קדמה בחמר בפעולות שש הימים קדמה בהקש אל המשפט הזרעיי (מאמ' הנפ' לרשב"ג). ואם אינה תולה (הנפש) מהגוף בהקש אל ישותה או בהקש אל תכליתה תולה על דרך מה בהקש אל התחלתה (שם). ואמרו שהחושים בהקש לעולם הבא הם בתכלית החסרון (מאזני צדק, אלגזלי 13). — ב) בפרט בהגיון, משפט הגיוני בנוי על פי הקי ההגיון מהקדמות ותולדה, **Syllogismus; syllogisme**: כי כל שני משפטים נבדלים לא יתחייב מהם דבר כלל וכו' ואם השתתפו במין אחד מן השיתוף עד שיתחייב מהם יחד משפט אחר אז יקרא הקש (מלות הגיון ו). וידע דרכי ההקש ועשות המופת (ר"ם א"ת, מו"נ א פה). יודעים בתקון ההקדמות ובעשיית ההקש ובהשגת התולדה עפ"י החקירה (אגר' מנח' הקראי, לקו"ק נספח'). שהדבר שיודע בהקש לא ימלט מחלוקה אם שיהיה נודע קודם לכן ולא יצטרך אם כן אל הקש ואם לא היה נודע מהיכן ידע האדם שידע אותו על ידי הקש (העקרים א טו). ולאנשי

[1]) בערב' קיאש a).

a) قياس

זאת המלאכה מין ממיני ההקש יקראוהו הקש החלוף וזה כי אנחנו כשרצינו לאמת משפט מה ובארנוהו בהקש אחד מן ההקשים המשאיים והוליד לנו המשפט אשר רצינו שנדע אמתותו הנה אנחנו נקרא אותו ההקש המשאיי הישר ואם אמתנו המשפט בדרך אחר והוא שנניח סות המשפט אשר נרצה לדעת אמתותו ונהבר ההקש שיהיה לנו המופת בו ויוליד שקר הסותר אשר הנהנו נאמר כי המשפט אשר הנחנו הוא אמתי בלי ספק ואז המשפט אשר נרצה לאמתו נקרא הקש החלוף ולנו מין אחר מן ההקש נקראהו הקש ההפוש והוא שיהיה משפט מה נודעו חלקיו והתאמת בחפוש קצת חלקיו הנה נקח המשפט ההוא כללי ונשימהו הקדמת הקש ולנו הקש אחר נקראהו הקש הדמיון ר"ל ההעתקה (מלות הגיון ז). ההקש מאמר יונהו בו דברים יותר מאחד ויתחייב ממנו בעצמות לא במקרה דבר אחר זולתם בהכרה (כל מלאכת ההגיון, ההקש). כי היה פעל ההקש במה שהוא הקש לבאר המוסכל בידוע (שם). התמדת המציאות המיני אי אפשר שידבק במציאות האיש הגשמי לפי שההקש יהיה כן כל גשם בעל תכלית ואין בעל תכלית אחד בו כח בלתי בעל תכלית (ראב"ד, אמו"ר א ו). כי בעל התלמוד לפעמים מביא וקובע בתלמוד דברי שום חכם אעפ"י שאין הדבר כמותו ויכריח שיהיה סותרו אמת כדי שלא יבוא אחר ויחזק בסברת אותו החכם וכו' וקרוב לדרך זה דרכו בעלי ההגיון בהקש[1]) הרתיעה (מכת' ר' חיים בן מוסא לר"י בנו, כי"ת כ). ואלו י"ד המינים ממיני ההקשים יקראו ההקשים המשאיים ואולם ההקשים התניים הנה הם שני מינים וכו' (מלות הגיון ז). ולנו הקשים אחרים נקראם הקשי הדינים התוריים ואין פנים לזכרם במה שאנחנו בדרכיהם (שם). אדע לטהר את השרץ משלשמאות טעמים ובהקשים מכוונים (ר' קלוני', אבן בחן לד). ואם ירצה לקבל זה ממי שידע המופתים בכל מה שיש עליו מופת יקבל ויבנה על זה הקשיו וראיותיו ואם לא יבחר בקבלה (ר"מ א"ת, מו"נ א עב).

גבול.

הקש, הקש מורכב, הקש החלוף, הקש תנאי, הקש מחובר, הלציי, חיובי, חלקי, כללי, נצוחיי, שכללי.
—הקדמה.—הַתָּכָה.

חומה.—חִפּוּשׂ, חִפּוּשִׂי.

ילד, הוליד. התילד.

מְבֻקָּשׁ.—מופת, מופתי. — מקום, מקומות.

קצה.

רתיעה, הקש הרתיעה.

הַקְשָׁאָה, ש"נ, — שה"פ מן הקשה, צווי הַקְשָׁאַת עורף פן תקשו כי היא רעה רבה (אזהר' ר"י ברצלוני, אחוה דעתי).—והקשאת הלב: הקשאת הלב ההריבה את בית המקדש ראשון (רלב"ג משלי כח). וענין הקשאת לב פרעה ולב סיחון היה ע"צ העונש לחטאים קדומים ומנע הא"י מהם בחירתם הטבעית (רשב"ל דוראן, מג"א, ח"י א).

הַקְשָׁבָה, ש"נ, — שה"פ מן הִקְשִׁיב: כמו החולים שהם מקשיבים לקול הרופא הקשבה יתירה ואינם עושים ממה שצוה אותם דבר (המעל' לרש"ט פלקיירא ג). שבשאר חלקי המאמר לפעמים אנו עושים מה שנעשה בפתיחה מן ההתלמדות והחבוב וההקשבה ואומר לדיינים שיטו אזניהם לשמוע (נופת צופים א ז). מה שאצטרך להכביד תשמע הקשבה כוללת שתי אזנים וכו' והנה ברטיית האוזן אשר היא ההקשבה לדברי תורתי תעלה ארוכת כל חולי וכל מכת חטא ועון כי תשמע ותהי נפשך (ר"מ אלשיך, משלי ד כ-כא).

***הַקָּשָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן הִקִּישׁ, נקש, נגיעה חזקה והכאה זה בזה: הקשת זרועותיו דבעל אוב הוי מעשה (סנה' סה.). כגון ההקשה שמקיש הזוב (ר"ח ב"ק יז:). אבל הקשת זוג ע"ג החרס והנחת סנדל של בהמה ברגלו כשבורת מן הקרב הוי מעין מלאכה ראשונה (תוספ' שבת נט.).

הַקָּשָׁה, ש"נ, — שה"פ מן הקיש, כמו הֶקֵּשׁ: כי כן אמר הפיתומי כי התורות לא יעשה זה ההקשה (אבו השם הקראי, לקו"ק, נספח'). ואין בעבודת האל סברא ולא הקשה ולא התחכמות (כוזרי א לט). וכבר שבנו אל ההקשה והסברא השכלית (שם ב מט). שלנבואה ראות יותר גלוי מההקשה (שם ד ג). ומן השמות יש שהם מפרשים שכאשר תשמע אותם יובנו לך עניניהם אשר יורו

[1]) והעיר שם אי"ש וז"ל: אולי הוא ההקש הנקרא apagogischer Beweis.

עליו בלשון ההוא מבלי שתצטרך אל הקשה בין הענין ההוא ובין דבר אחר (מלות הגיון יח). ואלו הענינים אשר לא יושגו מדרך ההקשה בטלום פלוסופי יון מפני שההקשה מרחקת מה שלא נראה כמוהו (מנח' קנא' לר"י מפיסא 87). ואל תכנים עצמך בחכמת שרשי המופת ואיכות הדיבור ומיני ההקשות ואופני הראיות ואיכות הילוך העילה עם המעולל (תו"ה, יחוד המעשה ה). וכן יעשה בכל תולדה תחובר אליה הקדמה צודקת ויולד מה שיתחייב יגיע העניין אחר הקשות רבות אל סתירה בין שתי התולדות האחרונות (ר"ש א"ת, תרג' פתיח' מו"נ). האמות הוא אשר יוכיח בהקשות רבות וכו' מאמר קצר מקיף בכל חלקי ההקשות (נופת צופים ב י). שבאלה ההקשות הערה מופלאה נכבדת במקצת דמיון לאשר רוח אלהים בו (שעה"ש לאבן לטיף כד). ואחר שדבר עמו הניח כל הקשותיו ושב לבקש רצון האלהים מעמו (כוזרי ד כז). — הקשת הלשון: והיתה ההקשה מחיבת אותנו לנהוג אותם מנהג זולתם מן הנפרדות אשר תרגשנה (הקד' ס' השרש' לריב"ג). בשער אשר נזכר בו המלות הזרות היוצאות חוץ מדרך ההקשה (הרקמה, שער יח). איננו יוצא חוץ מדרך ההקשה ולא רחוק ממנהג הלשון (שם יד). בעבור שהם מגנים אותה במה שנמצא ממלות זרות יוצאות חוץ להקשת הלשון (שם, הקד') — ובכלל הקשת השכל: וכשתהיה הדעת מחייבת זה מן ההקשה השכלית ומחכמת הקבלה (רשב"ג, תקון מדות הנפ' כז). ואשר הם מחכמת הדבר וההקשות (שם טו).

הֶקֵּשִׁי, ת"ז, לנק' ־שִׁית, — א) של ההקש, מטבע ההקש: הסגולה כשתהיה לא תלך ענינה כפי משפט הקשי ולא במופת הגיוני (ראב"ע, ספר הנסיונות א). ועתה ראה היאך נמשך זה המאמר התורני אחר עיון ההקשי (שעה"ש לאבן לטיף כד). הדברים אשר המחלוקת בהם מבוארת בין התורה והחכמה אם ימצא כזה אין ראוי שנבקש האמתה ע"צ הלמוד ההקשי אבל נשען בדברי התורה ובמפורסם מענין התורה (ר"א דלמידינו, בחינ' הדת ב). זה שאתה אומר היא הדת ההקשית [המנהגית] מביא אליה העיון (כוזרי א יג). ואחר תרכיבם הרכבה הקשית ותוליד מהם תועלת התולדות בעזר השכל הכללי הסומך אותם (שם ה יד). אבל השווי ההקשי כבר אפשר שישתנה כפי הכנת המקבלים (העקרים ג יד). וזאת המלאכה ואם היא הקשית הנה לא ישתמש בהקש בפעל (כל מלאכ' הגיון סח). תמונת המאמר ההקשי הנכלל תחתיהם והתמונות ההקשיות מהם מבוארים התולדה מעצמם ומהם בלתי מבוארים (שם כה:). לכן היה מחויב שיותקו חלקי זאת המלאכה בספר ולא יהיה מספיק הנמצא מזה בטבע לבד ולא בהרגל כמו הענין מהרבה מהמלאכות ההקשיות (נופת צופים א ב). ולהסכים דעתם עם הדעות העיוניות ההקשיות וטבע המצואים שאמתוהו המופתים החותכים (הקד' שעה"ש לאבן לטיף). והנה חכמתם הגדולה הזאת בענייני מציאות העולם התחתון והעליון אינה תלויה בהקדמות מופתיות ובראיות הקשיות (מנח' קנא' לר"י מפיסא 104).— ב) הכֹּבד ההקשי, הַקַּלּוּת ההקשית, הוא משקל המיני שיש לכל גוף וגוף, שע"י הוא נבדל ושונה משאר הגופים, **specifische Schwere; pésanteur spécif.; specif. gravity**: ואמנם המים גרם פשוט מושבו הטבעי שיהיה מקיף לארץ מוקף מן האויר בהיותם על הנחותיה הטבעיות והוא כבדם ההקשיי (קאנון א א ב, הקד'). האמנם האויר הוא גרם פשוט מושבו הטבעי מעל המים ותחת האש וזה קלותו ההקשית (שם).

הֶקְשֵׁר, ש"ז, — שה"פ מן הקשיר, חבור בין שני דברים: שמכאן הבינו חכמי הרפאה כשיחלח שום אבר בגוף שאעפ"י שיש להשגיח ברפאות אותו האבר השיתוף שיש לו עם אבר זולתו מצד התולדותו ממנו או מצד ההקשר שהוא נקשר בו עכ"ז הרפאות של האבר החולה היא המכוונת בעצם (תגמו' הנפש א ז). — ובהשאלה, חבור ויחס רוחני: שזה ההקשר שיש בין התחתונים והעליונים הוא' על ידי האומה הישראלית באמצעות התורה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 85).

הַר[1], ש"ז, הַהַר, הָרָה[2], הַהָרָה, הַרְכֶם, מ"ר הָרִים, הֶהָרִים, סמי' הָרֵי, הָרָיו, — א) מקום בארץ גבוה מאד מעל פני האדמה שמסביב, **Berg; montagne; mountain**: על הַר נשפה שאו נס הרימו קול להם (ישע' יג ב). כל גיא ינשא וכל הַר וגבעה ישפלו (שם מ ד). על הַר גבה עלי לך מבשרת ציון (שם ט). וירד יי' על הַר סיני אל ראש הָהָר ויקרא יי' למשה אל ראש

---

[1]) רק עבר' וכנענ'. אחד מהמושגים הקדמונים והעקריים שהלשונות האחיות נתרחקו בהם כל כך בשמות שקבעו לו.— [2]) לא נתברר מה טעם התחיל ורק בזה לסגל ההא ולא בההרה.

הָהָר ויעל משה (שמות יט כ). ויתיצבו בתחתית הָהָר (שם יז). היא רכבת על החמור וירדת בסתר הָהָר (ש"א כה כ). ושמעי הלך בצלע הָהָר (ש"ב יו יג). והנשארים הֶרָה נסו (ברא' יד י). ויעתק משם הָהָרָה מקדם לבית אל (שם יב ח). בערבה בָּהָר ובשפלה (דבר' א ז). והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הָרים ובקעת (שם יא יא). כל ישבי תבל ושכני ארץ כנשא נס הָרים תראו וכתקע שופר תשמעו (ישע' יח ג). והמים גברו מאד מאד על הארץ ויכסו כל הֶהָרִים הגבהים אשר תחת כל השמים (ברא' ז יט). בעשירי באחד לחדש נראו ראשי הֶהָרִים (שם ח ה). קול דודי הנה זה בא מדלג על הֶהָרִים מקפץ על הגבעות (שה"ש ב ח). יום ענן וערפל כשחר פרש על הֶהָרִים עם רב ועצום (יואל ב ב). ואמרו לֶהָרִים כסונו ולגבעות נפלו עלינו (הושע י ח). ותנח התבה בחדש השביעי בשבעה עשר יום לחדש על הָרֵי ארטט (ברא' ח ד). סב דמה לך דודי לצבי או לעפר האילים על הָרֵי בתר (שה"ש ב יז). לשבר אשור בארצי ועל הָרַי אבוסנו (ישע' יד כה). ואת עשו שנאתי ואשים את הָרָיו שממה ואת נחלתו לתנות מדבר (מלאכי א ג). — *הַר גָּבֹהַּ, תאר כבוד לאדם גדול, חכם מצוין: מסתברא מלתא דאמר רב נחשון גאון והר גבוה היה (תש' הגא', הרכבי נא). ומתוך שאתה תלמיד חבר לנו והר גבוה בתורה גלינו לך את רחישות לבבנו (שם, רנו). — *עוֹקֵר הָרִים, מפלפל מאד בחכמה, בתורה: עוקר הרים וטוחנן זה בזה בסברה (סנה' כד.) דרב יוסף סיני ורבה עוקר הרים (ברכ' סד.). שהיה סיני ועוקר הרים בחריפות ובבקיאות (כתר לאלחן רז:) — הכניס ראשו בין הרים גדולים, התערב במחלקת שני אנשים גדולים: מפני מה אתם מכניסין ראשי בין ב' הרים גדולים בין ב' מחלוקות גדולות בין בית שמאי ובין בית הלל (יבמ' טו). א"ר ברכיה כך דרשו שני הרי עולם רבי אליעזר ור' יהושע (מד"ר שה"ש, מס יפו). — ומשל: הר בהר לא יפגש אדם באדם יפגש[1]: החכם יחשוב בנפשו ההרים לא ימושו והאנשים יפגשו (מרפא המוסר כב). —ובמליצה, *השדים של האשה: ואני אשים פני בראשונה להלל יפעתה, אולי יישר בעיניה ואשכון על הריה ועל גבעתה (עמנ', מחב' יז). —*הַר סִינַי, מין מאפה של בצק לחג השבועות: ההר שתצייר על ראש הנ"ל לא יהיה גבוה ותלול כי אם מהמצויירים או מאותם שעושות הנשים של בצק לחג השבועות וקוראות לו הר סיני (א' מודינא, לב אריה כ יא). —*הָרֵי אֵשׁ, הרים מריקים אש: הגדולים והנפלאים שבין ההרים המריקים אש חמה הר עטנא וכו' (למודי הטבע סו.).

[1] בארמית: טורא בטורא לא פגע אינש באינש פגע.

אמיר.

בקעה, גיא, בין ההרים.

גבוה. — גבעה. — *גבשושית. — *גדוד — *גמזיה.

זקוף.

מורד. —*מִדְרוֹן. — מעלה.

עמק, שפלה, ההפך מן הר. —עָקֹב.

פסגה.

*צוק.— צלע.

ראש. — רגלי ההר. — רכס. —רָמָה.

שלשלת הרים.—*שפוע. — שפי.

תֵּל, תָּלוּל.

***הֶרָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵרָאָה: ואם הלשון יהיה מופקר ולא ייטיב לשמור מה שיש במצפונים יהיה שער האוצר פתוח ויצא מה שאינך חפץ בצאתו ויראה מה שאין הראתו טוב בעיניך וכשתשמור השער אתה שומר האוצר (חו"ה, הפרישות ה).

***הֵרָאוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הֵרָאָה: שמה שהניח הפלוסוף שהשם יתברך בלתי יודע אלו הדברים הפרטיים האפשריים כבר יחשוב לו שיהיה פנים מההראות (רלב"ג, מלחמ' ה' ג ב), ר"ל נראים הדברים ומתקבלים בלשון על הדעת. כי זה מספיק למליץ שהוא מוכיח מן המפורסמות ומהדברים שיש להם פנים מן ההראות (נופ' צופ', מסיר ליאון א ד). אמנם היאך יהיה לספור פנים מההראות הוא בזה האופן וכו' (שם ח). —ובמשמ' רק למראית עין: ואני אומר לך זה באמתות לא על דרך ההראות והאלהים יודע (נרבוני, מו"נ א מח). כי הנה תתגאה (הטוס) ותתעלם בכנפה ותגביהנה למעלה ותעשנו כמין עגולה מלא עינים וטוב רואי הדור למראה מאד ועל כ היא עושה כאשר ראינו ההראות ההוא שעת לכל אחד מרוחות העולם (ר"מ אלשיך, איוב לט יג).

הַרְבֵּה, תה"פ, —בכמות רבה, **viel; beaucoup; much**
וישמש עם שמות ופעלים: אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הַרְבֵּה מאד (ברא' טו א).

והארץ נשארה הַרְבֵּה מאד לְרִשְׁתָּהּ (יהוש׳ יג א). הנה הסכלתי ואשגה הַרְבֵּה מאד (ש״א כו כא). וגם הַרְבֵּה נפל מן העם וימתו (ש״ב א ד). לעשיר היה צאן ובקר הַרְבֵּה מאד (שם יב ב). ותתן (מלכת שבא) למלך מאה ועשרים ככר זהב ובשמים הַרְבֵּה מאד ואבן יקרה (מ״א י י). הביא מאפיר עצי אלמגים הַרְבֵּה מאד (שם יא). אחאב עבד את הבעל מעט יהוא יעבדנו הַרְבֵּה (מ״ב י יח). העמיק הרחב מדרתה אש ועצים הַרְבֵּה (ישע׳ ל לג). ויאספו יין וקיץ הַרְבֵּה מאד (ירמ׳ מ יב). זרעתם הַרְבֵּה והבא מעט (חגי א ו). מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הַרְבֵּה יאכל (קהל׳ ה יא). אל תהי צדיק הַרְבֵּה ואל תתחכם יותר למה תשומם אל תרשע הַרְבֵּה ואל תהי סכל (שם ז יו-יז). כי אם שנים הַרְבֵּה יחיה האדם בכלם ישמח ויזכר את ימי החשך כי הַרְבֵּה יהיו (שם יא ח). תקן משלים הַרְבֵּה (שם יב ט). ויהי ליחזקיהו עשר וכבוד הַרְבֵּה מאד (דה״ב לב כז). ואומרים לה (להסוטה) בתי הרבה יין עושה הרבה צחוק עושה הרבה ילדות עושה הרבה שבנים הרעים עושים (סוט׳ א ד). והלא הרבה יותר ממאתים פסחים יש לנו בשנה שדוחין את השבת (פסח׳ סו.). אמר הקב״ה ליעקב יעקב הרבה אתה יקר בעיני (מד״ר במד׳ ד). — ועם לְ, לְהַרְבֵּה: ובכל עיר ועיר צנות ורמחים ויחזקם רחבעם לְהַרְבֵּה מאד (דה״ב יא יב). בכל יין לְהַרְבֵּה (נחמ׳ ה יח). — מֵהַרְבֵּה: והתפלל בעדנו אל יי׳ אלהיך בעד כל השארית כי נשארנו מעט מֵהַרְבֵּה כאשר עיניך ראות (ירמ׳ מב ב).

***הַרְבָּעָה**, ש״נ, — שם״פ מן הִרְבִּיעַ: שלא נאסרה עמי בהרבעה (חול׳ קיד.). — הַרְבָּעַת בהמה: ואין אסורין (בני נח) אלא בהרבעת בהמה ובהרכבת האילן (סנה׳ נו:). מפי הקבלה שבני נח אסורין בהרבעת בהמה (רמב״ם מלכ׳ י ו).

***הַרְבָּצָה**, ש״נ, — שם״פ מן הרביץ, הרבצת בהמה: כדי הגבהה והרבצה (האגור, הלכ׳ שחיט׳). — יו הרבצת מים: הרבצה מועטת שרי בשביעית ובמועד אסור אפילו הרבצה מועטת (תוספ׳ מו״ק ו:).

הרג[1]), ממנו הָרַג, הֶרֶג, הֲרֵגָה.

הֶרֶג, ש״ז, — שם״פ מן הָרַג: והיה על כל הר גבה ועל כל גבעה נשאה פלגים יבלי מים ביום הֶרֶג רב בנפל מגדלים (ישע׳ ל כה). הכמכת מכהו הכהו אם כְּהֶרֶג הרגיו הרג (שם כז ז). הלוּ מקול מפלתך באנק חלל בהרג הֶרֶג בתוכך ירעשו האיים (יחזק׳ כו טו). ויכו היהודים בכל איביהם מכת חרב וְהֶרֶג ואבדן (אסתר ט ה). הצל לקחים למות ומטים לַהֶרֶג אם תחשוך (משלי כד יא). — *הֶרֶג מיתת בית דין: על חטאים שאנו חייבים עליהם ארבע מיתות בית דין סקילה שרפה הֶרֶג וחנק (תפלת ר״ה ויוה״כ).

הָרַג, פ״י, עת׳ אֶהֱרֹג, יַהֲרֹג, יהרג, וְאַהַרְגֵהוּ, הֲרֹג, הָרוֹג, לַהֲרֹג, הֹרֵג, הֹרֵג, הֲרוּגִים, הֲרֻגֶיהָ, — המית באיבה, מות לא טבעי, erschlagen; tuer; to kill: כל הֹרֵג קין שבעתים יקם (בראש׳ ד טו). לבוא חמס שבעים בני ירבעל ודמם לשום על אבימלך אחיהם אשר הָרַג אותם (שופט׳ ט כד). כי איש הָרַגְתִּי לפצעי (בראש׳ ד כג). כאשר הָרַגְתָּ את המצרי (שמות ב יד). שורי הרגת נטיעותי קצצת (ב״ק לא:). כי באפם הָרְגוּ איש (בראש׳ מט ו). ואותה בחרב הָרָגוּ (יחזק׳ כג י). איפה האנשים אשר הֲרַגְתֶּם בתבור (שופט׳ ח יח). יקרבו ימי אבל אבי וְאַהַרְגָה את יעקב אחי (בראש׳ כז מא). ונקי וצדיק אל תַּהֲרֹג (שמות כג ז). במסתרים יַהֲרֹג נקי (תהל׳ י ח). מה בצע כי נַהֲרֹג את אחינו (בראש׳ לז כו). ואת הבהמה תַּהֲרֹגוּ (ויקרא כ טו). וַתַּהַרְגוּ את בניו (שופט׳ ט יח). אלמנה וגר יַהֲרֹגוּ ויתומים ירצחו (תהל׳ צד ו). ויבאו על העיר בטח וַיַּהַרְגוּ כל זכר (בראש׳ לד כה). — ובע״ת, במשמ׳ המיתם לאכילה, נרדף עם שחט: הָרֹג בקר ושחט צאן אכל בשר ושתות יין (ישע׳ כב יג). — וצמחים, השחיתם: וַיַּהֲרֹג בברד גפנם ושקמותם בחנמל (תהל׳ עח מז). — ומק׳ נסמך: ויבקש (פרעה) לַהֲרֹג את משה (שמות ב טו). — ולווי: קום הֲרֹג אותם (שופט׳ ח כ). וְהִרְגוּ איש את אחיו (שמות לב כז). ועתה הִרְגוּ כל זכר בטף וכל אשה ידעת איש למשכב זכר הֲרֹגוּ (במד׳ לא יז). — וכנוי: שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל כי הֲרָגוֹ קין (בראש׳ ד כה). האמר תאמר אלהים אני לפני הֹרְגֶךָ (יחזק׳ כח ט). בא אביו ותפסו עם הזונה התחיל האב צועק ואומר הורגך אני (מד״ר שמות מג). לשני כלבים שהיו בעדר והיו צווחים זה עם זה בא זאב ליטול טלה מן העדר והיה אחד מהם מתגרה כנגדו אמר חבירו אם איני הולך ומסייעו עכשיו הורגו ותיכף עלי והורגני (ספרי מטות קנז). בראשונה שמעתי לכם נטלני וחבשני בבית האסורים ועכשיו הרי הוא הורגני (מד״ר ויקר׳ יח). איך אלך ושמע

[1]) רק עברית ומואבית.

שאול והרגני (ש"א יו ב). שלף חרבך ומותתני פן יאמרו לי אשה הרגתהו (שופט' ט נד). אם הרגם ודרשוהו (תהל' עח לד). והרגוני על דבר אשתי (בראש' כ יא). ואם ככה את עשה לי הרגני נא הרג (במד' יא יס). הלהרגני אתה אמר (שמות ב יד). ואמר להרגך[1] ותחס עליך (ש"א כד יא). והתורה אמרה אם בא להורגך השכם להורגו (סנה' עב.). הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך (בראש' כז מב). וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה (שמות כא יד). שורי הרגת נטיעותי קצצת אתה אמרת לי להורגו אתה אמרת לי לקוצצו (ב"ק לא:). נתמלא עליה חמה להרגה (מד"ר שמות א). ואחזה בו ואהרגהו בצקלג (ש"ב ד י). כי הרג תהרגנו (דבר' יג י). אל תהרגם פן ישכחו עמי (תהל' נט יב). והיה כל מצאי יהרגני (בראש' ד יד). ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו (שם ח). ועתה לכו ונהרגהו ונשלכהו באחד הברות (שם לז כ). פן יהרגני אנשי המקום (שם כו ז). ויצו דוד את הנערים ויהרגום (ש"ב ד יב). באותה שעה ביקש משה רבינו להורגן (נדר' לב.). רעה את צאן ההרגה אשר קניהן יהרגן ולא יאשמו (זכר' יא ד-ה).—ובמלחמה, בשדה קטל: רבים אשר מתו באבני הברד מאשר הרגו בני ישראל בחרב (יהוש' י יא). כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה קול בת ציון תתיפח תפרש כפיה אוי נא לי כי עיפה נפשי להרגים (ירמ' ד לא). הרבה הורגים יש לו למקום (תענ' יח:). עמך בחרב יהרג ומצבות עזך לארץ תרד (יחזק' כו יא). ויהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד הכל בני חיל (דהי"ב כח ו). — ובמשמ' השמיד, אבד מן העולם: ואת הכנעני הישב בעיר הרג (מ"א ט יו). סכתה באף ותרדפנו הרגת לא חמלת (איכ' ג מג). כי ארצך שחת עמך הרגת (ישע' יד כ).—הורג, כמו שם: לתת אותה (את החרב) ביד הורג (יחזק' כא יו). להוציא אל הרג בניו (הוש' ט יג). עד אחד אומר ראיתי את ההורג ועד אחד אומר לא ראית (סוט' ט ח). — הרוג, הרוגים, הרגי: ותחת הרוגים יפלו (ישע' י ד). לבש הרגים מטעני חרב (שם יד יט). באי הרוח ופחי בהרוגים האלה ויחיו (יחזק' לז ט). ראיתי אחד שרץ אחר חבירו להורבה ורצתי אחריו ומצאתי סייף בידו ודם מטפטף והרוג מפרפר (שבוע' לד.). מצאוהו חנוק ותלוי באילן הרוג ומושלך על גבי הסייף (במח' כ ג). השכמתי ומצאתי הרוג אחד והייתי מטפל בו בג' תחומי שבת (שם ד לד). —וסמי': ותהינה נשיהם שכלות ואלמנות ואנשיהם יהיו הרגי מות (ירמ' יח כא). משניתנו הרוגי ביתר לקבורה נקבעה הטוב והמטיב (ירוש' ברכ' א ג ד). ושמעתי שהיו אומרים הרוגי מלכות אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן (ב"ב י:).—וכנ': וגלתה הארץ את דמיה ולא תכסה עוד על הרגיה (ישע' כו כא). אם כהרג הרגיו[1] הרג (שם כז ז).—וחיה טורפת את האדם: וישלח יי' בהם את האריות ויהיו הרגים בהם (מ"ב יז כה). ראש פתנים יינק תהרגהו לשון אפעה (איוב כ יו). — ובהשאלה, במוסריות: כי לאויל יהרג-כעש ופתה תמית קנאה (איוב ה ב). כי משובת פתים תהרגם ושלות כסילים תאבדם (משלי א לב). כי רבים חללים הפילה ועצמים כל הרגיה (שם ז כו).

— נפע', נהרג, יהרג, — שהרגוהו: אם יהרג במקדש אדני כהן ונביא (איכ' ב כ). ובנותיה אשר בשדה בחרב תהרגנה (יחזק' כו ו). הנהרגים היו מתיזין את ראשו בסייף (סנה' ז ג). והיוצא ליהרג (גיט' ג ד). הואיל ונהרגו בו (ביום טוריינוס) שמעיה ואחיה אחיו (תענ' יח:). כל עבירות שבתורה אם אומרין לאדם עבור ואל תהרג יעבור ואל יהרג וכו' אבל בפרהסיא אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור (סנה' עד.). האשה היוצאה ליהרג מכין אותה כנגד בית הריון כדי שימות הוולד תחילה (ערכ' ז.).

— פֻּעַ', הֹרַג, — כמו נפעל: אם כהרג הרגיו הֹרָג (ישע' כז ז). כי עליך הֹרַגנו כל היום (תהל' מד כג).

***הָרָג**, ש"ז, — רוצח: הרי זה לא ימכרנה לא לתגר ולא לחרם ולא להרג מפני שמרמין בה את אחרים (ב"מ נב.). נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין (נדר' ג ד).

הֲרֵגָה, ש"נ,— כמו הֶרֶג: התקם כצאן לטבחה והקדשם ליום הרגה (ירמ' יב ג). ולא יאמר עוד התפת וגיא בן הנם כי אם גיא ההרגה (שם ז לב). כה אמר יי' אלהי רעה את צאן ההרגה (זכר' יא ד).

***הַרְגָּזָה**, ש"נ, — שם־פ מן הרגיז[2], רגז.

***הֶרְגֵּל**, ש"ז, מ"ר הֶרְגֵּלִים, — שם־פ מן הִרְגִּיל. א) מה שמרגיל ומביא את האדם לידי דבר מה,

[1]) כך ב"א, ב"נ להרגך, והעיד רד"ק בפרוש: הריש נקרא בקמץ רחב כי הימל נקודה בשוא ופתח.

[1]) בקצת נוסח' הֹרְגָיו.

[2]) לא נמצאו אצלי פתקאות למלה זו.

: Gewohnheit; accoutumance, habitude ; habit
לא יאכל הזב עם הזבה מפני הרגל עבירה (שבת א ג). אין לשין את העיסה בחלב ואם לש כל הפת כולה אסורה מפני הרגל עבירה (פסח' ל.). טוב מי שהוא מבאר משנתו ממי ששונה ורגיל בהרגל לשון והולך (מד"ר קהל', טוב מראה). ובזמנינו סבה רביעית (למחלקת בענינים) לא זכרה (אלכסנדר) שלא היתה אצלם והוא ההרגל והלימוד כי האנשים בטבעם אוהבים מה שהורגלו בו ונוטים אליו וכו' (ר"ש א"ת, מו"נ א לא). שאלו הנחת תנועת הלשון מצאת עצמך רץ ומהיר קל על לשונך לרב ההרגל בו (מאזני לדק, אלגזלי 50). ואין דבר מקרב הלבבות הרחוקות כהרגל האכילה אלו עם אלו (שבט יהודה ו). הנולד בעיר פרא צריך הרגל ולמוד עד עלותו במעלות השלמות (הקד' ר"א הקראי לג"ע). — ואמר הפיטן: רצונו רוע הֶרְגֵּל, רשענו צדק מעגל (סלית' מנח' יוה"כ, לך ה' הלדקה). — ואמר המליץ: בקלות הרגל שכלו ורוח בינתו בקצוי הבריאה מוליך ומביא מעלה ומוריד (בחינ' עולם ב).—ובכנ': כי תעזור אותך אמונתך הטובה והרגלך הטוב שהרגלת באמונת השם (פי' משלי לרח' הלוי ג כו). — ומשל: השכל מתנה והמוסר קניין וההרגל על כל דבר שלטון (רשב"ג, תקון מד' הנפ' כ). וירגילו נפשם בכל מדה רעה וכו' וההרגל הוא טבע שני ומרוב שהם מוטבעים במדות הגרועות הוא קרוב מן הנמנע להעתיקם מהם (המעל' לרש"ט פלקיירא ב). ההרגל יעשה אומן (הקדמ' לזהר התבה).— ומ"כ: ושירגיל עצמו להרגלים הטובים ויתאוה להם ויבחרם ויתעדן בהם (מאזני לדק, אלגזלי 82). כי הנמשך אחר ההנאות הגופניות והמתפשט בהם יותר מן הראוי יהיה קשה לו להפרד מהם כי ימשכוהו התאוות ההזקות וההרגלים (פי' משלי לרח' הלוי ה ג).—והֶרְגֵּל דבר, לשון נקיה בתשמיש המטה להשחוק וכדומה שלפני עצם המעשה: נטל כים דינרין והלך ועבר עליה (על הזונה המפורסמת) שבעה נהרות בשעת הרגל דבר הפיתה (ע"ז יז.). —*הרגל הלשון, במשמ' מנהג הנהוג בלשון: כי כשאמרנו זה היה על דרך העברה והרגל הלשון (ר"מ כמו"ל, תכון הטבור).— ועי' מִנְהָג.

הַרְגֵּלִי, ת"ז, לנק' הַרְגֵּלִית, מ"ר הַרְגֵּלִיִּים, -יוֹת. — של הֶרְגֵּל, מטבע ההרגל: שרצו הכרח המצא למשיח שלשה שלימויות הא' שלימות טבעי והשנית שלימות הרגלי והשלישי המשכי וכו' (לדך אמונה, ביכאנו כ ו). כי על כן היו המדות הרגליות לא טבעיות (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ה ז). — חכמות הרגליות, כמו חכמות שמושיות: למה שהתברר מהם המופת בחכמות ההרגליות וההגיון בטחו הנפשות על כל מה שאמרוהו בטבע ובמה שאחר הטבע (כוזרי ה יד). וזה המין הוא מה שקורין חכמי המחקר חכמת התכונה והוא חלק מהחכמות שקורין הרגליות או למודיות (ר"ש א"ת, יקוו המים יא).

***הֶרְגֵּשׁ**, ש"ז, מ"ר הֶרְגֵּשִׁים, — שם"פ מן הִרְגִּישׁ, א) עצם שה"פ: אין הפסקתן אלא להרבות הרגש מהלך פסיעות וקול תחילת עבודות בעזרה (רש"י יומ' לג:). — ב) הכח והסגולה שיש בבע"ח להרגיש, **Empfindung ; sentiment ; feeling** : שהשכל יביט בענינים עצמיים וכלליים בלתי חלקיים וההרגש בדברים חמריים (אגר' ב למנחם הקראי, לקו"ק נספח'). כי ענין החיות אשר היא ההזנה וההרגש נמצא בכל אלו המינים ומעמידם (מלות הגיון יג). והכח המדמה הוא אשר בו ישארו רשומי המורגשות אחר אשר הם נעלמים מההרגש וירכיב קצתם לקצתם (המעל' לרש"ט פלקיירא ב). כי ההרגש החיצון כמו הראות והשמע רואה הדברים ושומע הקול הנשמע וההרגש הפנימי והוא הדמיון משיג הענין (רוח חן א). ונמצאת בהם (בבע"ח) נפש הצומחת כאילנות אלא שנמצא בהם כח ההרגש מוסף על האילנות (שם). שאחר ההרגש האחרון אפשרות במציאות ההרגש הנה לא יתחייב מזה שלא ימצא שם הרגש אחרון לזה החי (רלב"ג, מלחמ' ס' ו כד). הנה הוקשה אצלי מאד התרות והרלב"ג לא התעורר עליה כלל והרד"ק הרגיש הרגש חלוש (ר"י אברבנאל, מ"ב יג). בחדר הראשון (של המוח) הוא כח ההרגש וטבעו חם ויבש (מ' אלדבי, ש"א ד). בחדר השלישי הוא כח השכל ונקרא שופט שהוא ישפוט על הדמיון כמו שישפוט ההרגש על המורגשות (שם). שהלשון מפני רכותה ורבוי עצבי הרגשו השיגה זה והעין להיותה יותר קשה לא תשיגנו (ראב"ד, אמונה רמה א ו). — ומ"כ: ובאמת כי כל שהוזכר בכתוב ראיית מלאך או דבור מלאך הוא במראה או בחלום כי ההרגשים לא ישיגו המלאכים (רמב"ן ברא' יח ב). וכל דבר שיגבר עליו העפר גבורת

גדולה אין בו אחד מן ההרגשים (מ' אלדכי, ב"א ד). הואיל ואין התנומה דבר אחר זולתי השקט ההרגשים (שם). שהענינים כבר נעשו בכלי ההרגשים (שם ה). ובהפרד הנפש מן ההרגשים אשר תרגיש הנפש נזק שיבא אליה מן התכונות הרעות (סעה"ש לאבן לטיף כח).

***הַרְגָּשָׁה**, ש"נ,— שה"פ מן הרגיש, א) עצם הפעולה, d. Empfinden; sensation: במשמש מטתו בחלומו שאי אפשר לשמש בלא הרגשה (נדה מג.). נעקרה (טפת הזרע) בהרגשה ויצאה שלא בהרגשה (שם). הרגשת מי רגלים (שם נז:). כי בהיות ההרגשה, הדעת מתאוששה, אעפ"י שהידיעה תחלה בנעדר ובנמצא, לבד בהיותו בלי שמצה (אגר' מנחם הקראי, לקו"ק נספח'). שההרגשה הכללית היא בלב (פי' משלי לזרח' הלוי יד י). וצריך לקרר המזג קרירות בינונית באכילת חורת שלוקה ובשתיית מי שעורים במי הבוסר אם אין אצטומכתו מחודדת ההרגשה (מ' אלדכי, ב"א ד). כי הנה יש באדם מציאות נפש כמו שיש לכל הבע"ח משמשת להרגשה והשכלה וכו' ובו תלוי ההרגש (דרך ס' לרמח"ל ג א). כי השם הוסיף בהרגשת אזניו כאשר הוסיף באור עיני נער אלישע (ראב"ע, במד' ז פט). וכן בענין העונש המגיע לנפש הנה הפלוסופים לא ייחסו לנפש הרגשת צער וכאב (מנח' קנא' לר"י מפיסא 82). כי הנשמה היא החכמה ומושבה במוח הראש וממנה יצא כח כל ההרגשות ותנועת החפץ (ראב"ע, שמות כג כה). בכל כחות הנפש החיונית כלומר בכל ההרגשות שהם סבות כל המעשים (מלמ' התלמ', ולתחנן). שאותן שאינן יכולין לישן יהיו פניהם ירוקין ויתקלקלו פעולותיהם והרגשותיהם (מ' אלדכי, ב"א ה). — ובהשאלה, ˚ברוחניות, Gefühl sentiment: היות יראתנו בלא הרגשה כמצות אנשים מלומדה (הקד' מלמד התלמידים). השלמים בני עליה שהרגשותיהם מכוונות נגד ה' (שם, ברא'). כל זה יורה אבוד הרגשותיכם ואבידת שכלכם (שבט יהודה ז). — ב) *כמו חוש, sense; sens; Sinn: כנגד ה' הרגשות וה' מורגשות (מד"ר במד' יד). אינם יסודות ולא גופות שיושגו בחמש הרגשות (ר"נ, פי' יציר', קונט' המסר'). שגם הבהמה יש לה ה' הרגשות כמו בבני אדם ראיה ושמיעה וריח ולעט ומשוש (פי' י, הדכרות לנסי בן נח הקראי). ודעבי החמש ההרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמצח (ראב"ע, שמות ה כא). שחמש ההרגשות הן על מדרגות חלוקות כפי צורך בעל ההרגשות (מלמ' התלמיד', כהעלותך). ויתר החושים יש לכל אחד מהם אבר מיוחד הנושא אותו החיך לטעום האף להריח האוזן לשמוע העין לראות וכל אלו החמשה הרגשות שרשם בתוך המוח וכו' ולזה ההרגשות הם חיצוניות והם ג"ב פנימיות (ר"י א"ת, רות חן ב). — ויחיד: לכל הרגשה והרגשה נתן הקב"ה תורה מה לעשות ומה לא לעשות ללב לא תתורו לעינים אחרי עינים לאזנים וכו' כשם שהקב"ה גזר על הבריות וכו' והתחתונים מה לעשות כן צוה לכל הרגשות האברים של אדם מה לעשות (מדר' תדשא, אפשטין ח). שהחיך שהוא כלי ההרגשה והטעם הושם באדם להבחין בין הטעם הטוב למזג האדם ויאכלהו ובין הטעם הרע וירחיקהו (המעל' לרש"ט פלקיירא א). — וסמי': והנה ידענו כי הרגשת העין נכבדת מהרגשת האזן (ראב"ע שמות כ א). — ג) *הַרְגָּשַׁת שפתים, בענין הוצאת האותיות בבלי הדבור, כמו הברה: שכל האותיות יש להן הרגשת שפתים אבל אות היוצאת מן הפה בלי הרגשת שפתים וכו' (מדר' אגדה, כוכר, ברא' ב).

***הַרְגָּשִׁי**, ת"ז, לנק' הַרְגָּשִׁית, מ"ר הַרְגָּשִׁיִּים, יות. — מטבע ההרגש: וההפרש השלישי אשר הוא שכל בלתי הרגשי לא תבקש לא עלה וסבה (אגר' מנחם הקראי, לקו"ק נספח'). הוא מורה השגחה אמתית במופת הרגשי בבחירתו לאומת ישראל (ג"ע לר"א הקראי, תפלה ב). לפי שאינו דבר המסור לכל אחר שלא נדע ידיעה הרגשית (מלמ' התלמיד' ברא'). הפשטים מוכרחים להשגה הרגשית והמושכלות מוכרחות להשגה שכלית (מ' אלדכי, ב"א ח). וכמו שהנפש הזונה היא הנושא לתכונת הנפש ההרגשית לקבל המוחשים כן הנפש ההרגשית היא נושא לזאת ההכנה אשר לכח הדמיון (רבנ"ל דורא"ן, מג"א, ח"י ד). אחר כן נבראו התחתונים שהם כולם המרים ושפלים והם שלשת הצורות ההיולאניות דוממית צומחית הרגשית (זכות אדם 9). אשרי האוהב אהבה שכלית לא הרגשית כי בזה מותר האדם מן הבהמה ועליה נאמר רשפיה רשפי אש

[1]) בסגנון ארמי: נשים לאו בנות הרגשה נינהו משזבחות אנשים דבני הרגשה נינהו תקצין (נדה יג.).

שלהבת יה (למת לדיק, אריה מודינא ו). ואם היא נעזרת ראשונה בכחות ההרגשיים איננה צריכה אליהם בציור אלה הענינים בעצמם וכו' וכאשר הכחות ההרגשיים משיגים בכאן במה שמרגישים מן המורגש כן הכחות השכליות בהפשטת הצורה מהחומר וההתדבק בה (כוזרי ה יב).

הרדליה, — עי' חרדלית.

***הַרְדָּמָה,** ש"נ, — שה"פ מן הרדים, נרדם: ואעפ"י שהחם יעשה זה במה שמחליש בפועל הקור בהרדמה (קאנון א ב, כ ב, כט). וכאשר תצטרך אל הרדמה הנה לא תעבר כמו אל כשכש כי הוא עם הרדמתו מורגל (שם א ד י א). והשינה ענין מה לגשם תהיה הנפש בו מבטלת לחושים הנראים על דרך ההרדמה להם (ראב"ד, אמו"ר 70). — ובהשאלה, במשמ' הפסקת הרגש של החוש, הפסקת כח התנועה של האבר: ולפעמים יבא באחרית בעשת הצד והריאה הרדמת החוש באחור זרוע בעליו (קאנון ג י ד א).

***הַרְדָּפָה,** ש"נ, — שה"פ מן הִרְדִּיף, א) ענש בית דין למסרה שאינו ציית לפסק הדין [1]. — ב) רדיפה אחרי האויב במלחמה: ומפני זה היה מהתחבולה בלוחמים כאשר לא ירצו בהתמדת ההרדפה ולא יחפצו להלחם עם הנרדף שיטו המרוצה לצד ימין או לצד שמאל (ר"י אברבנאל, ש"ב ב כא). — ובהשאלה: וראוי היה הויתור הזה יותר מההרדפה לפי שאדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (אוהב משפט, איוב יד ד). — ומ"ר: ולמה תרדפני כמו אלה ההרדפות (רלב"ג, איוב י). — ובמשמ' ישם נרדף: ולפעמים יאמר עכול ובשול על דרך ההרדפה (קאנון א א ו ג). — *הרדפת

[1]) בסגנון ארמי: ומנלן דכפתינן ואסרינן ועבדינן הרדפה דכתיב הן למות הן לשרושי הן לענש נכסין ולאסורים מאי לשרושי אמר אדא מרי וכו אמר רב יהודה הרדפה, מאי הרדפה אמר רב יהודה וכו' מנדין לאלתר ושונין לאחר ל' ומחרימין לאחר ששים (מו"ק טז). וכתב על זה הרא"ש וז"ל: גירסת הגאונים מאי הרדפה אמר רב פפא נצבי דקני פירש גאון שקושרין קנים זו לזו וחובשין אותו ביניהם כדי שלא יעמוד בבית האסורין בריוח ולא ילך לכאן ולכאן וגם לא יוכל לחכך בעין קסדא שעושין לחבושים. ע"כ. ורש"י פרש מלשון רדיפה. ומהרמב"ם (סנה' כד ט) נראה כי ר"ל בהרדפה: לדחוף ולסחוב על הארץ. — ולא נתברר מקורו, אך עכ"פ צורת המלה מעידה שהיא עברית, והיתה נהוגה בענין ענש בי"ד.

המליצה, ר"ל השתמשותה במליצות נרדפות למושג מהמושגים: כל זה (טמנם בעפר וכו') הרדפת המליצה בהכנעת הגאים (אוהב משפט, איוב מ יג).

הרה, ממנו א. הָרָה, ב. הָרָה, הֵרִיָּה, הֵרָיוֹן, הֵרוֹן.

א. הָרָה [1]), ת"נ, מ"ר הָרוֹת, — א) אשה שיש לה עֻבר בבטנה, **schwangere; enceinte; pregnant**: הנך הרה וילדת בן (בראש' יו יא). וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה (שמות כא כב). כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה (ישע' כו יז). כי ידעתי את אשר תעשה לבני ישראל רעה מבצריהם תשלח באש ובחריהם בחרב תהרג ועלליהם תרטש והרתיהם תבקע (מ"ב ח יב). — ב) בהשאלה, עיר מבצר העומדת על הספר בין שתי ארצות [2]), **befest.** Grenzstadt; **ville fortifiée. de la frontière;** fortified **frontier-town**: כה אמר יי' על שלשה פשעי בני עמון ועל ארבעה לא אשיבנו על בקעם הרות [3]) הגלעד למען הרחיב את

[1]) רק עברית, באשור' ארו. — [2]) עי' הערה שלקמן. — [3]) פרשו רוב הקדמונים והאחרונים הרות זו וכמו"כ הרותיה שבכתוב שלאח"כ במשמ' והרותיהם תבקע שבמשמ' הראשונה. אבל אין חצי השני של הכתוב, למען הרחיב את גבולם, מתישב כלל לפי זה, כי אין זה כלל דבור טבעי. וכבר הרגיש זאת מנחם בן סרוק ויפרש הרות שבכאן במשמ' הר, וכבר טענו עליו על זה דונש ותלמידיו, ואעפ"י שצדקו המשיגים עליו בענין הגזרה, שבודאי הרות אינו מן הר, אך בכונת הכתוב צדק מנחם מהם, כי אין ספק בדבר שהכונה פה להערים הבצורות שעל הגבול, והסכים לפרוש זה גם רי"א, וצריך לאמר כי בהשאלה נעתקה מלה זו למשמעה של עיר בצורה שעל הספר. ומקור המלה אולי בהפעל ארה באשור' שהוא משמש במשמ' הקיף ועשה כמו גדר וחומה סביב, ואולי זו היא משמעתו העקרית והראשנה, של שרש זה גם בעבר' וממנה נסתעפה אח"כ המשמעה המשאלה של הריון האשה. ויש קצת ראיה לדבר שאין המשמעה של הריון האשה הראשנה והעקרית לשרש זה. והוא, שהלשון הערב' לא השתמשה בו במשמעה זו, ואלמלא היתה משמעה זו קדומה לשרש הרה טבע הדבר היה נותן שגם היא תשתמש בו. ולכן רגלים לדבר, כי השרש העקרי שהניחה הלשון השמית למושג זה הוא חבל a), שבו משתמשת הלשון הערב' למושג זה וישנו גם בעברית, ועקר משמעתו של שרש הרה הוא מושג שבשבילו השתמשו בו לענין מבצר וחומה על הגבול, ובהשאלה החלו להשתמש בו אח"כ

a) حبل

גבולם (עמוס א יג). אז יכה מנחם את תפסח ואת כל אשר בה ואת גבוליה מתרצה כי לא פתח ויך את כל ההָרוֹתֶיהָ [1]) בקע (מ"ב טו טז). — ג) שם מפשט, כמו הֵרָיוֹן: אשר לא מותתני מרחם ותהי לי אמי קברי ורחמה הֲרַת עולם למה זה מרחם יצאתי (ירמ' כ יז-יח). היתה הרתן [2]) שלא בקדושה ולידתן בקדושה לא חולצין ולא מיבמין אבל חייבין משום אשת אח (הלכ' פסוקות כ). היתה הרתן ולידתן בקדושה הרי כישראל לכל דבר (שם). — ואמר הפיטן בהשאלה: היום הֲרַת [3]) עולם היום יעמיד במשפט כל יצורי עולם (מוסף ר"ה).

הָרָה. — הֵרָיוֹן.

יָלְדָה, לֵדָה וכו', עי' ילד.

*כֶּרֶס, כְּרֵסָהּ בין שניה.

מְעֻבֶּרֶת.

*עִבּוּר.

*רְחִיים.

ב-**הרה**, פ"י, הָרִיתִי, הָרְתָה, הָרִינוּ, אֶהֱרֶה, תַּהֲרִי, תַּהַר, תַּהֲרוּ, תַּהֲרֶינָה, — הָרְתָה האשה יֶלֶד, נהיתה הָרָה, חִבְּלָה, **schwanger werden; devenir enceinte; become pregnant**: ותרא (הגר) כי הָרָתָה (בראש' טז ד). הנה נא את עקרה ולא ילדת וְהָרִית וילדת בן (שופט' יג ג). וַתַּהַר (חוה) ותלד את קין (בראש' ד א). ויבא אל הגר וַתַּהַר (שם טז ד). וַתַּהַר לאה ותלד בן (שם כט לב). וַתַּהֲרֶיןָ שתי בנות לוט מאביהן (שם יט לו). האנכי הָרִיתִי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו (במד' יא יב). — ובהשאלה: הָרִינוּ חלנו כמו ילדנו רוח (ישע' כו יח). תַּהֲרוּ חשש תלדו קש (שם לג יא). הָרֹה עמל וילד און (איוב טו לה). הָרוֹ עמל והוליד און (ישע' נט ד).

— פ"ע, הֹרָה—הֹרָה יֶלֶד, נוצר ילד בבטן האשה, **empfangen werden; être conçu; be conceive**: יאבד יום אולד בו והלילה אמר הֹרָה [1]) גבר (איוב ג ג). דבר עשק וסרה הֹרוֹ [2]) והגו מלב דברי שקר (ישע' נט יג).

*__הִרְהוּר__[3]), הִרְהוּר, ש"ז, מ"ר הִרְהוּרִים, — שה"פ מן הִרְהֵר, מחשבות ורעיונות ועשתונות שעולים על הדעת, הנגד של דבור: (בודקים את הזב) במאכל וכו' ובחולי ובמראה ובהרהור (זב' ב ב). ואת אומרת הרהור כדבור דמי (ברכ' כ:). שיש בה (בפרשת ציצית) חמשה דברים מצות ציצית יציאת מצרים עול מצות ודעת מינים הרהור עבירה והרהור עבודת כוכבים (שם יב:). שלא יהא דיבורך של שבת כדבורך של חול דבור אסור הרהור מותר (שבת קיג:). כל המביא עצמו לידי הרהור (אשה) אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה (נדה יג:). כי התאב והמתאוה וכובש את יצרו אחר כן אינו נצול מן ההרהור (הגיון הנפ' לבר חייא ב). שאי אפשר לו (לת"ח) לעמוד בלא הרהור תורה (ברכ' כד:). ואל יזדקר לא לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור חטא ועבירה (שם מו.). שלש עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום הרהור עבירה ועיון תפלה ולשון הרע (ב"ב קסד:). — ואמר הפיטן: יפת תואר התרתי להרהור כעוריו, כי יצר לב האדם רע מנעוריו (אזהר' לר"א הזקן). יעלו משם לבית עזרה, זכים משגיאות הרהור זרה, להוציא דשן השמור לעזרה (יוצר שבת פרה, אלילי עס). תחילת עבירה הירהור הלב שניה לה ליצנות (דא"ז ו). שלא תטעו בהרהור הלב לעבוד אלו להיות סרסור ביניכם ובין הבורא (רמב"ם, עכו"ם ב א). והזהר מהרהור לבך ופתוי היצר לך (חו"ה, סוף שער הכניעה). וכל הנתפס בהרהור

גם לענין אשה הרה אולי ע"ש דמיון הצורה, ואח"כ גבר שמוש זה וכמעט דחה שמוש חבל מהלשון ולא השתמשו בו אלא המליצים, ואח"כ חזר וציץ השרש הזה שנית בלשון העם קצת בצורה אחרת, עִבֵּר, במקום חִבֵּל בחלוף ח-ע, ר-ל, ומה שעוד קצת ראיה הוא שגם השרש עִבֵּר משמש לענין ערים, טבורה של עיר: כיצד מעברין את הערים, עי' זה השרש. — [1]) רק אולסה' הזכיר צורה זו ויאמר כי צריך למחוק הה' הראשונה (Olsh. § 82 f). — [2]) כך, במקום הורתן. — [3]) והעיר ע"ז בעל שבלי הלקט (הלכ' ר"ה, סוף סי' לג) וז"ל: ופתרון היום הרת עולם יש מפרשין אותה על לשון המקרא ורחמה הרת עולם וכו' שהרי בתשרי נברא העולם וכו' ויש מפרשין הוא דין ומשפט העולם וראיה שלהם שכל מקום שנאמר במשלי ריב או מדון או מצה מתרגמינן אותו הרת וכו'.

[1]) כבר נתוכחו בדקדוק מלה זו ריב"ג ור"ש הנגיד (דרכנ', הקד' להמשתלחק), וקצת החדשים רצו להגיה הנה במקום הרה, עפ"י התרגום. — [2]) הסכימו החדשים להגיה הָרוֹ, מקור קל.

[3]) בארמ': חלם חזית וידחלנני וְהַרְהֹרִין על משכבי (דני' ד ב).

הלב הוא נוף ואפילו הרוח (ר"מ גבאי, דרך אמונה יד). — ואמר הפיטן: על חטא שחטאנו לפניך בהרהור הלב (תפל' ר"ה ויוה"כ). שהמתענה יהיה רחוק מכל טנופי העולם הזה בלב ובפה וכל אשר הנפש משתמשת בו בהרהורה ובדבורה (הגיון הנפ' לבר חייא ב).—הרהור היצר: והשלישי הרהור היצר ורמיזותו לאדם במה שיחבב אליו העולם הזה (חו"ה, יחוד המעשה ז). אבל הרהור היצר מתחלק לשני חלקים אחד מהם מחשבות מספקות על האמתות ומשבשות עליו אמונתו (שם).—ומ"ר: שלא יבהילוך לא חלומות רעים ולא הרהורים רעים (ברכ' נה). ואל יבהלוני חלומות והרהורים רעים (שם ס:). לפי שהלב מתפחד ומהרהר וחושש מפני פחד המלחמות לקרבתם אל המצור וכל פחות מג' ימים אין הלב נח מזעף אותן הרהורים ופחד המיתה (ספר העתים לברצלוני, ע"ש א). והמשחיתים הללו שולטים כל ימי השבוע מזמן תפלת ערבית ודנין אותם שהיו במחשך מעשיהם ומהרהרין הרהורים על משכבותם (הריקנטי, וילא). האשה המתקשטת לפני האנשים בזה היא מדלקת לבם ומכנסת הרהורים בלבם (אורח' צדיק', הגאוה א). — ואמר הפיטן: זבובי מות יבאיש עסיסים, זדונות ופשעים וְהִרְהוּרִים תוססים (סלית' שחר' יוה"כ, ס' אלהי). וכל שרעפים וכל הִרְהוּרִים, נלאים לשום בו שיעורים (שכי"ת, יוס ה). אין מראין לו לאדם (בחלום) אלא מהרהורי לבו (ברכ' נה:). הרהורי עבירה קשו מעבירה (יומ' כט.). אחרי הרהורי דברים שהיו שמה (מד"ר ברא' נו). כל הנותן ד"ת על לבו מבטלין ממנו הרהורי חרב והרהורי רעב הרהורי שטות הרהורי זנות וכו' (אדר"נ כ). מוזהרין אנו שלא להעלותה (הע"ז) על לבנו ולא נסיח דעתנו לכך ונחשוב ונמשך אחר הרהורי הלב (רמב"ם עכו"ם ב ג).

***הִרְהֵר**, פ"ע,—התרוצצו בדעתו מחשבות ועשתונות מתחלפות, nachdenken; rêvasser; to fancy: המהרהר (אדות התשמיש) בלילה ועמד ומצא בשרו חם (מקוא' ח ג). שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה (ע"ז כ:). שלא הרהרתי ביום לבא לידי טומאה בלילה (חול' לז:). אזהרה לכהנים שלא יהיה לבם מהרהר בשעת עבודה (ספרי עקב מא).—ובכלל חשב מחשבות שונות: ויהי אחר הדברים וגומר הרהורי דברים היו שם מי הרהר יוסף הרהר אמר כשהייתי בבית אבא היה אבא רואה איזה מנה יפה היתה שם והיה נותנה לי וכו' (מד"ר ברא' פז). וגם הרשעים הרהרו לעשות תשובה (שם שמות א). בשביל לפיים לכל באי העולם שלא יהרהרו לומר שלא היה (נח) צדיק אלא בדורו (תנחומא נח ו). התחיל אברהם מהרהר באו המלכים להלחם עם הסדומים (שם, וירא ח). ואני מהרתי לעשות רצונך ולא הרהרתי לומר אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע (מדל' ויושע א). התחילו מהרהרים היש ה' בקרבנו (והזהיר, שמות לד). לפי שהלב מתפחד ומהרהר וחושש מפני פחד המלחמות לקרבתם אל המצור (ספ' העתים לברצלוני, ע"ש א). — ואמר הפיטן: והיה אמון מהרהר למענה, ואמר בלבו אברא עולם בבינה בעבור אמנה (יוצר א' שבוע', יי' קנני). וזמו הרהר, זרוז מהר, זמן מוהר, ובולי טוהר (יוצר שבת ברא', אל נשא). — וְהִרְהֵר בלבו, בדעתו, בנפשו, ההפך מִדַּבֵּר בפיו: בעל קרי מהרהר בלבו (ירוש' ברכ' ג ד), ר"ל מחשב בדברי תורה במחשבתו ואינו מוציא בפיו. אין אדם נחשד בדבר אא"כ עשאו ואם לא עשה כולו עשה מקצתו ואם לא עשה מקצתו הירהר בלבו לעשותו (מו"ק יח:). והית אברהם מהרהר בלבו ואומר שמא חס ושלום נמצא בו פסול (מד"ר ויקר' כ). בפיהם אמרו זה לזה רבי פנחס אמר בלבם הרהרו (שם). אפלו דבר לא היו חסרין אלא מי שהיה מהרהר בלבו דבר והוא נעשה (שם שמות כא). אם מהרהרים אנו בלבבינו והוא יודע מה שאנו מהרהרים נעבדנו (שם כו). והיו נדב ואביהוא מהרהרין בלבם ואמרו אימתי שני זקנים הללו מסתלקין כדי שנטול שררה (תנחומא אחרי יג). מיד אותו איש מהרהר בדעתו וכי כזה הצדיק בא אלי לפייסני (כלה רבתי ג). שלא תהרהרו בנפשותיכם ולא בלבבכם חלילה חלילה שיש לבוראינו שום דמות (ר"י ברצלוני, פי' יציר' 14). — וְהִרְהֵר בדבר: בכל מקום מותר להרהר בדברי תורה חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא (ברכ' כד:). צונו הקב"ה שלא לקרות באותן הספרים כלל ולא נהרהר בה ולא בדבר מדבריה (רמב"ם, עכו"ם ב ב). וראוי לפנות בו הלבבות מהבלי העולם ולהסתכל באמונה במצות ולהרהר בם לא בהרהורי עבירה (מלמ' התלמיד', ואתחנן). — ואמר הפיטן: חבת ישראל גרמה ענין הדמויות,

והשם מוכיח מלהרהר בשתי רשויות (יוצר שבת א אחה"פ). — וביחס הפעול: ואמנם כאשר ינוח רוח החיים בשינה הנפש היא עומדת בכח הדמיון להרהר עניינים והן החלומות (מ' אלדכי, ש"א ה ג). — והרהר אחר פלוני, אחר דבר פלוני, על פלוני, התרעם עליו, השב מחשבות כי לא טוב עשה: פעולתו (של הקב"ה) שלימה על כל באי העולם ואין להרהר אחר מדותיו אפילו עוולה של כלום (ספרי האזינו שז). אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה (ברכ' יט.). בשעה שלא מצא (אברהם) מקום לקבור את שרה לא הרהר אחר מדותיך (ב"ב טו:). שלפי שהרהרתי אחר מעשיו נכשלתי (מד"ר שמות ו). מי הוא שיהיה רשאי להרהר אחר מדותיו של מלכי המלכים הקב"ה (שם). —ואמר הפיטן: מי יהרהר אחר מדותיך לדינה, נוכחיו להשיב מחלציו לזינה (סליח' יום ג, אני יום). — והרהר על: הרי כמה פעמים נגליתי על אברהם יצחק ויעקב באל שדי ולא הרהרו על מידותי ולא אמרו לי מה שמך וכו' בקש מקום לקבור את שרה ולא מצא עד שקנה בד' מאות שקל כסף ולא הרהר על מידותי (סנה' קיא.). בקשו מן נתן להם שליו נתן להם כיון שנתן להם כל צורכיהם התחילו מהרהרין ואומרים היש ה' בקרבנו אם אין אמר להם הקב"ה הרהרתם עלי חייכם שאני מודיע לכם הרי הכלב בא ונושך אתכם (פסיק' דר"כ, שקלים). — *והרהר אחר, כמו הרהר ב: ואין להרהר אחר יוצרנו, בלבנו ולא בספורנו (שהי"ת, יום ה). שזוכר את האשה כמו שהיא מלובשת בהן שמייפין אותה ומהרהר אחריה (רש"י ע"ז כ:).

ב. *הרהר, — עי' ב.חרחר.

*הרוחה, ש"נ, — שה"פ מן הרויח, ההפך מן דחק: כך דרך הרשעים · כשהן בצרה הם צועקים ובעת הרוחה חוזרין לקלקולן (מד"ר שמות י). ואתה בשרתנו בהרוחה נעשה עמך יום טוב (שם במד' י). — ועי' רוחה. —ובמשמ' רוח במסחר: ותכלית עושה הספינה אינו אלא ליטול שכר מלאכתו כי איננו מצפה לתכלית הנהגה וכ"ש להרוחה בסחורות (נפלאות יהוד' לר"י מוסקאטו ד). אם הרויח שם צריך לתת מס לפי ענין ההרוחה (לבוש, שותפ' בקרקע קסג ב).

הרון, ש"ז, — כמו הריון: אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרנך בעצב תלדי בנים (ברא' ג יז).

*הרום, ש"ז, — שה"פ מן הרם: וכל עוד שאנו מתעסקים בחכמת השכל ונמצא יסוד מן התורה אזי נוכל להסמך על יסוד קיום שאין לו צד השחתה והירום (גנת אגוז לר"י גיקאטיליה ב ע:).

*הרור[1], ש"ז, מ"ר הרורים, — שני הרים מדובקים זה בזה וגי צר ביניהם, וכנוי ללחיים התחתונים, להעגבות: אבל מעשה הרורים[2]) לא כלום הוא ואי אפשר לברר הדבר לגמרי מפני שהוא גנאי (תשו' ר' קלוני', בתש' גא' קדמ' מר"י טוב עלם).

*הרחבה, ש"נ,—שה"פ מן הרחיב, א) עצם שה"פ: וזה העניין ההארכה בו יתרון אלא מפני שהרגילוהו דעות ההמון כן צריך לבארו לאשר לקחו עצמם בשלמות האנושי ולהסיר מהם אלו המחשבות המתחילות משני הנערות אליהם במעט הרחבה כמו שעשינו (ר"מ א"ת, מו"נ א כו). אין ישיבת האדם ותנועתו ועסקיו והוא לבדו בביתו כישיבתו ותנועתו ועסקיו והוא לפני מלך גדול ולא דבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו כדבורו במושב המלך (שם ג נב). ואין המלט בהרחבת הדבור בפירוש הזה (ר"י אברבנאל, הקד' ס' יהוש').—ב) בדקדוק, הרחבת משמעת מלה מן המלות, Erweiterung, extension: ואת הארץ תסחרו זה העברה והרחבה כי הארץ לא יסחרו (הרקמה, שער כח). וממנו ג"כ על דרך הרחבה בשברי לכם מטה לחם כל מטה לחם שבר ועניינו הנה משען וחוזק (השרש' לריב"ג, נטה). והמעשה והעת אשר נאמר כאן הוא נאמר על הרחבת הלשון ועל דרך בני אדם (הגיון הנפש לבר חייא א). בהתעורר המשורר על שיר שקול ישפעוהו המון הדברים ורוב המשלים הצריכים הרחבת לשון (ידע' בדרשי, פרדס ח, אוה"ש ג). כי זאת הירידה והעליה (של הנפש) לא תאמר בה אלא על צד הרחבת הלשון ובדרך העברה (תגמ' הנפ' א ב). ולפיכך יאות לומר כי שם השנה אינו נאמר באמת לפי משמעות המלה אלא על שנת החמה בלבד

---

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) וזהו פרוש על מה שנאמר בסנה' סו: שהורדוס עשה במרים מעשה חדודים, ויש שנויי נוסחאות, והגאונ' גרסו הרורים, ואמר ע"ז הגאון: לא שמענו מרבותינו וגם לא ראינו פרושו אלא כך נראה לי שהוא כנוי לעגבות כנה אותו כמין שני הרים מדובקים זה בזה וכך אנו שונים שלשת מלין מירושלם עד בית הרורו ופרושו שני הרים מדובקים כמו את הגבעות הרורים ולא שלא כדרכה (שם).

יִמה שנאמר שנת הלבנה הוא על דרך דוגמא והרחבת לשון (יסו"ע לר"י ישראלי ג א). —וכמו"ב בכלל הרחבת מושג מהמושגים: ואמרנו כאן שם קדמון הוא על צד ההרחבה והישרה (ר"י אברבנאל, מפע' ס' א ג). והיה זה האריכות כלו על צד ההרחבה לשבח דוד שנצח אותו וכן מה שאמרו בישבי בנוב אשר בילדי הרפה ומשקל קנו שלש מאות משקל נחשת הוא על צד ההרחבה לשבח אבישי שהרגו (נופ' צופ', מסיר ליאון כ יא). אמנם קויטיליאנו לקח ההרחבה על צד שתובא ממנה הגדלה ותוספת בכל ענין בשבח או גנות או זולת כמו שהתבאר ג"כ בהרחבות והגדלות הנמצאות בספרי הקדש וביחוד ביחזקאל בנבואת צור וכו' (שם). — ובהלצה: זה ההרחבה שהיא כוללת החתימה וכו' ההרחבה הוא מאמר יעורר האדם אל הכעס או אל הרחמנות וכו' ההרחבה תחלק אל המקציף והמחונן המקציף הוא מאמר מרחיב העון מעורר השומע אל החמה והכעס והמחונן מרחיב הצרות והתלאות ויעורר לב השומע אל הרחמנות (נופ' צופים, מכיר ליאון א יב). פרק אחד עשר מהטעאות קצת חלקי ההקשה התמימה מהספירה ומההרחבה והרחמנות וכו' שההרחבה היא נחלקת אל ארבע חלקים ר"ל הוספה הערכה הבדל ואחדות (שם ב יא). — ובמדות, ביחס לחברה: יכנס תחת טוב מדת הענוה הבשת והכלמה וכו' והסדר בהוצאות והרחבת החברה והסדר במעשים וכו' ההרחבה הוא שידע האדם מדרגות החברים וישמר עתות המנוחה בהם ויתן לכל אחד חקו הראוי לו מהרחבת הדבור והשחוק בזמן הראוי בו (מאזני צדק, אלגזלי 108).

°**הַרָחָה**, ש"נ, — כה"פ מן הֵרִיחַ: ההרחה שהיא השגה חושיית (העקרים ב כא). ויקבץ ג"כ השאיפה אשר יבוקש בה ההרחה וכו' אצל כלי ההרחה (קאנון א א א ד). הכלב והצבע להם יתרון בהרחה מזולתם לאורך חרטומם (רשב"ל דוראן, מג"א, ח"י ד). שטעם הרחת בשמים במוצאי שבת מפני ששובת אור של גיהנם ואינו מסריח ובמוצאי שבת חוזר ושורף ומסריח (תניא, ערבית מו"ש).

*__הַרְחָצָה__, ש"נ, — שה"פ מן הרחיץ: מרחיצין (את הקטן הנמול) ביום הראשון וכו' הרחצת כל גופו או הרחצת המילה (שבת קלד:). כל מלאכות שהאשה עושה לבעלה אלמנה עושה ליורשים חוץ מטזיגת הכוס והצעת המטה והרחצת פניו ידיו ורגליו (כתוב' נו.).

*__הֶרְחֵק__, ש"ז, — כמו רֹחק, רֶוַח במקום, ובהשאלה רֹחק ביחס של קרבה: עדים פסולים אינן נעשין כהרחק עדות שלא באו אלא להכשרו של גט (ירוש' גיט' א מג ג). אם מאמינו את שהוא בנו האמינו שהוא כהן ואם אין את מאמינו שהוא כהן אל תאמינו שהוא בנו וייעשה כהרחק עדות ויהא נאמן עליו (שם כתוב' ב כו ד). — וכמו הַרְחָקָה: עשו הרחק לכלי ראשון ולא עשו הרחק לכלי שני (ירוש' מעשר' א מט:).

*__הַרְחָקָה__, ש"נ, — כה"פ מן הִרְחִיק, א) בהשאלה, מעשה כדי להרחיק אדם ממעשה אחר: הרחקה הוא (שעשו חכמים בשל תורה) (פסח' ב:). עובד כוכבים שעשה לבנו או לבתו משתה אסור ליהנות מסעודתו וכו' וכל ההרחקה הזאת מפני עבודה של כוכבים (רמב"ם, עכו"ם ט טו). והרב אומר במורה הנבוכים שהיא הרחקה שלא יבאו לעשות בהן צורה (רמב"ן שמות כ כג). שכל אלו ההלכות האמורות בטומאת אהלים וכו' מהן דברי קבלה ומהן גזירות והרחקות ולפיכך אין הנזיר מגלח עליהם (רמב"ם, טומא' מת יט ו). מעלות יתירות עשו בטהרת פרה אדומה והרחקות גדולות הרחיקו מטומאת המת בכל מעשיה (הוא, פרה אדומ' ב א). אבל השבח (ששבח ריב"ז את ר"ש בן נתנאל) שהיה עושה הרחקות גדולות בענינים מיראתו שלא יכשל בחטא (רשב"צ דוראן, מג"א ב ח). —ובמשמעה העקרית הפשוטה, °המעשה להרחיק דבר מדבר ברחוק מקום: ואע"פ שכל אצל הקרנות סמוכין זה לזה ואין ביניהם הרחקה ג' טפחים וכו' אבל בין זרע האמצעי לזרעוני הרוחות צריך הרחקה כדי יניקה (רש"י שבת פד:). כל ההרחקות והשיעורין האמורין בכלאים באמה בת ששה טפחים שוחקות (רמב"ם, כלא' ח יב). בנה כותל בצד החלון צריך להרחיק מן החלון כמלא רוחב חלון מלבד אלו ההרחקות ארבע אמות משום דישה (סמ"ג מ"ע פב). —ובהרחבה, °פרוד בין אנשים: שאין לך הרחקה יותר גדולה מהרחקת האנשים כי הם רחוקים אלו מאלו בדעותיהם ואמונותיהם אלו הפך מאלו (המעל לרש"ט פלקיירא ב). — ובמשמ' °גזרת חרם על אדם: וזה דבר ההרחקה שגזרו שלומי אמוני ישראל על שמעון המקדש השני (שו"ת שמש צדקה ב יב). — ב) בהשאלה, בענינים מפשטים, °הרחקת הטרדות וכדומה, דחיה ומניעה ופרישה: ליחד לבבו ולחוב

בחירתו בעבודתו בהרחקת טרדות העולם מלבו ועיניו (חו"ה, הבטחון ד). והרחקת החונף לבני אדם מעליך (שם, יחוד המעשה ה). הנה באר שהקדושה היא הרחקת המשגל (ר"מ א"ת, מו"נ ג לג). וזה תכלית ההרחקה מלשון הרע (פי' המשנ' להרמב"ם, אבות א). חברתו שמחה הרחקתו אנחה (חו"ה, שער הפרישות ד). — ג) *הַרְחָקַת דבר מדבר, החלטה שאין דבר זה נמצא בהדבר ההוא: אמנם מה שצריך שיאמר בהרחקת הגשמות והעמיד האחדות האמתית אשר אין אמת לה אלא בהסרת הגשמות הנה תדע המופת על כל זה מזה המאמר (ר"ש א"ת, מו"נ א א). ומזה הכת הוא הרחקת התארים העצמיים מהבורא יתברך (שם מו). והנה הרמב"ם ז"ל שם אותם י"ג עקרים שהם מציאות השם והאחדות והרחקת הגשמית (העקרים א ג). כמו אמרנו מה הוא הטבע ומה הוא הנפש ויהיה האמות קיום הדבר או הרחקתו וזה על שני פנים אם במוחלט כמו אמרנו הרקות נמצא ואם בתנאיי כמו אמרנו אם העולם מחודש (מכות לש' כל מלאכ' ההגיון). — ד) *דעה רחוקה, שקשה לקבל אותה ולהסכים עליה: שיכול היה להמציא בחילוף זה הנמצא סבותיו ומסובביו ותתחייב לו ההרחקה להמצא כל מה שנמצא זולת האדם ללא תכלית כלל (ר"ש א"ת, מו"נ ג יג). וקצת אלו הדעות האלוהיות אשר יאמינ' ובהם ההרחקות העצומות וההפסדים הנראים המבוארים בכל האומות (שם ג כג). יחייבו עלינו שתי הרחקות האחת מהן התלות הידיעה בהעדר הגמור והשנית היות ידיעת הדבר בכח דבר אחר (שם ג יו). והנה יתחייבו לשני חלקי הסותר הרחקות עצומות (העקרים א כד).

*הַרְטָבָה, ש"נ, — שה"פ מן הרטיב: ומה הרטבה הרטיב מהן (מד"ר שה"ש, קולות בתינו). יש ליסודות ולשמש ולירח ולכוכבים פעלים על דרך החמום והקירור וההרטבה והיובש (כוזרי א עז). פעולות החימום והקירור וההרטבה והיובש (ראב"ד, אמו"ר א ו). ואין הענין בקרור כענין בהרטבה (קאנון א ב ב ג). וראוי לו להתמיד בשתית חלב העזים וההרטבה בדברים המרטבים והמרחצאות (מ' אלדכי, ש"א ד). ובכלל שכונת הים מחייבת הרטבת האויר (קאנון א ב ב ח).

*הֲרֵי, — מלת הרמז, כמו הֵן, הִנֵּה, ומשמשת א) לפני שמות ופעלים קצת במשמ' הנה לך, **da; voici** **here**: אומר לו הרי שלך לפניך (ב"מ ו ג) לאדם שהיה מוכר ארגמן והיה מכריז הרי ארגמן (מד"ר דבר' א). הרי לך מה שרצית (שם במד' ט). שעשו עצמן קדרין והיו צווחין הרי קדירות מי שרוצה יבא ויקנה (תנחומא שלח א). אמר ישי לדוד בנו הרי השעה לקיים אותו הערבות של זקינך (שם ויגש ט). כל מי שהוא משמר את התורה באמת הרי גן עדן לפניו וכל מי שאינו משמר את התורה באמת הרי גיהנם לפניו (שם שמות י). — ועם ו החבור: אמר להם הרי הכסף והרי הדורון והרי אחיכם (מד"ר בראש' לא). אמר לו המלך ומה אתה מבקש שאתרצה לה הבא הנייר והלבלר משלך והרי כתב ידי (שם דבר' ג). והרי הדם מנטף אחר מותו ויורד לאותה גומא (שם יד). — וקצת במשמ' רְאֵה: מניח על הסלע או על הגדר ואומר הרי הן מופקרים לכל מי שיחפוץ (נדר' ד ח). שמע מן התינוקות אומרים הרי אנו הולכין לספוד ולקבור את איש פלוני (יבמ' יו ה). והלה אומר לו הרי פירות הללו נתונין לך במתנה (תוספתא בכיע' ו כה). אמר הרי זו עשויה תרומה ומעשר על פירות שיש לי בתוך ביתי (שם תרומ' ב ח). א"ל ר' יוחנן לרב שמן הרי אתה ברשותנו עד שתבוא אצלנו (סנה' ה:). שהוא (הבלן) אומר לו הרי המרחץ פתוח לפניך הכנס ורחוץ (מעי' ב.). אמר ר' לוי הרי אמרת את הקלה אמור את החמורה (מד"ר שמות א). מיכן ואילך אומרת לו ילדה (המואבית) הרי אתה כבן בית שב ברור לעצמך (שם במד' ב). — ועם ו החבור, קצת כעין תולדה או הפך מהקודם: מי שישב בדרך ועמד וראה והרי הוא סמוך לעיר (ערוב' ד ד). מעשה בצלמון באחד שאמר אני איש פלוני בן איש פלוני נשכני נחש והרי אני מת (יבמ' יו ו). קדשתיה וגרשתיה כשהיא קטנה והרי היא גדולה (קדוש' ג ח). שגזל שדה מחבירו ומכרה לאחר והשביחה והרי היא יוצאה מתחת ידו (ב"ק לה.). מעשה ונשתהה ולד א' אחר חבירו ג' חדשים והרי הם יושבין לפנינו בבית המדרש (נדה כז.). — ב) אחרי מאמר תנאי במשמ' אִם, משמש הֲרֵי לחשיבות התנאי קצת במשמ' אָז, אם כן, **then ; alors ; dann**: מרחץ שהוסקה בתבן או בקש של שביעית מותר לרחוץ בה ואם מתחשב הוא הרי זה לא ירחוץ (שביע' ח יא). נתערב

אחד מהם (מהמינים שחייבים בחלה) בכל המינים הרי זה עובר בפסח (חלה א ב). והמעמץ עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים (שבת כג ה). החכם שאסר את האשה בנדר על בעלך הרי זה לא ישאנה (יבמ׳ ב י). החולץ ליבמתו הרי הוא כאחד מן האחין לנחלה (שם ד ז). המגרש את אשתו ונשא אחיו את אחותה ומת הרי זו פטורה מן החליצה (שם ח). עשה מאמר ובעל הרי זו כמצותה (שם ה ב). המקדש בתרומות וכו׳ הרי זו מקודשת ואפילו ישראל (קדוש׳ ב י). השכיר לו את חצירו ואמר לו אם מעכשיו אתה נותן לי הרי היא לך בעשרה סלעים לשנה (ב״מ ה ב). הבית והעליה של שנים נפחתה העליה ואין בעל הבית רוצה לתקן הרי בעל העליה יורד ודר למטה עד שיתקן לו את העליה (שם י ב). קנה בה בית דירה הרי הוא כאנשי העיר מיד (ב״ב א ה). כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח (סנה׳ ה ב). הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי וכו׳ הרי זה מתחייב בנפשו (אבות ג ד). האומר אהא הרי זה נזיר וכו׳ הרי עלי לשלח פרע הרי זה נזיר (נזיר א א). כל שיש ממנו לאשים הרי הוא בבל תקטירו (ספרא ויקר׳ יב). אם נתן כן בין בתחלה בין באמצע בין בסוף הרי זו פאה (תוספתא פאה א ה). בעל הבית שנתן פיאה לעניים ובא עני אחר ונטל מאחריה הרי זה זכה (שם ב ג). אימתי אמרו קמה מצלת את העומר בזמן שלא ניטלה מבינתיים הא ניטלה מבינתיים הרי זו אינה מצלת (שם ג ה). ישראל שקנה שדה בסוריא הרי הוא כקונה בפרואר שבירושלם (שם תרומ׳ ב י). עבר עבירה שחייבין עליה חטאת הרי הוא חייב חטאת סקילה הרי הוא חייב סקילה כללו של דבר שכור הרי הוא כפיקח לכל דבר (שם ג א). היה עומד ומתפלל באסרטיא או בפלטיא הרי זה מעביר מפני החמור ומפני הקרון (ירוש׳ ברכ׳ ה א). הפועלים שהיו עושין מלאכה עם בעל הבית הרי אלו מברכין ברכה ראשונה (שם ח י). ראה מים ששוטפין ובאין הרי זה גודר בפניהם (ב״מ לא.). בזמן שאמר לו הוא וכל מה שבתוכו הרי כולן מכורין (ב״ב סה:). אם בראת פה לארץ מתחלת ברייתו של עולם הרי יפה ואם לאו יברא ה׳ עכשיו פה (תנחומא קרח ג, הוספה). — ג) לפני התחלת משפט כעין פתיחה ובמשמעת אִם, והערה לשומע שישים לבו להנאמר, wenn; si; if: אמרו לפני ר׳ יהודה הרי שהוא מועד לשבתות ואינו מועד לחול אמר להם לשבתות משלם נזק שלם (ב״ק ד ב). הרי שהיה עומד בשדה ערום או שהיה עושה מלאכתו ערום הרי זה מכסה עצמו בתבן ובקש ובכל דבר וקורא וכו׳ הרי שהיתה מטפחת של בגד ושל עור חגורה לו על מתניו הרי זה קורא (תוספתא ברכ׳ ב יד). הרי שבא בעל הבית ומצאו ואמר לו כלך אצל יפות אם היו יפות אינו חושש משום גזל (שם תרומ׳ א ה). הרי שהיה חייב לחבירו מנה ובא בב״ד ולא הספיק ליתננו עד שבא בעל חוב של נגזל וכו׳ (ספרי נשא ג). הרי שהיה עסוק עם המת בקבר והגיע עונת ק״ש הרי זה פורש למקום טהרה (ירוש׳ ברכ׳ ב ג). הרי שנתן לתוך פיו ושכח ולא בירך אם היו משקין פולטן (שם ו א). הרי שהיה שם כתוב על בשרו הרי זה לא ירחץ ולא יסוך (יומ׳ ח.). הרי שדחף את חבירו מראש הגג או מראש הבירה ומת (ב״ק לב:). הרי שאכלה שנה ראשונה בפני שנים שנייה בפני שנים שלישית בפני שנים מהו אמר לו הרי זו חזקה (שם ע:). הרי שבא ואמר אבד שטר חובי וכו׳ (ב״ב קסח:). הרי שהיו נושין בו אלף זוז ופרע מהן ה׳ מאות זוז עדים מקרעין את השטר וכותבין לו שטר אחר מזמן ראשון (שם קעא.). הרי ששקעה ספינתו של אחד בים ויש לו קרקע על הארץ יעמוד (מד״ר ויקר׳ כב). — ד) כמו הֲלֹא: לקחו גדיש של הבואה וכו׳ ואחר שיתפו צריך לעשר על הכל זה שהביא שהרי שבלים משלו וזה שהביא שהרי שבלים משלו (תוספתא דמאי ו יא). הרי אין אדם עושה כל שדה פיאה (ירוש׳ פאה א א). אבל מה אעשה שהרי אמרו חכמים אין ארוסה בת ישראל אוכלת בתרומה (ספרי קרח קיז). אל תהי רגיל לעשות כן שהרי שנינו לא היה מאריך בתפלתו כדי שלא להבעית את ישראל (יומ׳ נג:). כל הישוב כולו תחת כוכב אחד יושב תדע שהרי אדם נותן עינו בכוכב אחד הולך למזרח עומד כנגדו לארבע רוחות העולם עומד כנגדו (פסח׳ צד.). שהיו בעלים מרדפין אחריהם ואשה וקטן מסיחים לפי תומם וכו׳ ו הרי נחיל של דבורים מסיח לפי תומו הוא (ב״ק קיד:). ואת דכא ושפל רוח וכו׳ אני את דכא שהרי הקב״ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני (סוט׳ ה.). אין אומרין בטרפות זו דומה לזו שהרי חותכה מכאן ומתה חותכה מכאן וחיה (חול׳ מח:). בא וראה כמה

חביבה מצוה בשעתה שהרי מפניהם (של מביאי בכורים) עומדין ומפני תלמידי חכמים אין עומדין (שם נד:).—ובחבור עם מלת הגוף: האומר לבניו הריני שוחט את הפסח (פסח׳ ח ג). אמר הריני נזיר (נדר׳ כ ג). ראה אחד שהפריש תרומה ומעשר ואמר הריני כמה שאמר זה (תוספתא דמאי ח יב). אמר הריני תורם (שם תרומ׳ ה ו). אם אתם מקיימים אותם מוטב ואם לאו הריני נוטל נשמתכם (שבת לג.). א״ל ר״ע הריני מוסיף על דבריך (שם סח:). אמר להם בשבילכם הריני מוחל לו (תענ׳ כ:). הריני עליך חרם (נדר׳ ה.). שיכול לומר הריני כאילו התקבלתי (שם כד.). אמר להן הריני מוטל לפניהם כאבן שאין לה הופכים (סנה׳ יז.). כל מה שאתם רוצים הריני עמכם (מד״ר שמות א). אם זכיתם הריני הופך לכם קללות לברכות (שם ויקר׳ לה). אמר הקב״ה הריני מכתיב עליו (על שמואל) כל ימי חייו שיקבל שכר כל ימים שהיה בעולם (שם במד׳ ג). אלא הריני מניחן עד שיבא בעל הפרדס (תנחומא לך לך ה). עכשיו הריני נותן לך שני חלקים יותר מאחיך (שם י). אלא הריני קורא אותו שיכנס (שם ויקר׳ א). —והריני: אמר (אברהם) לפני הקב״ה רבש״ע מה הנאה יש לי בכל הברכות הללו והריני הולך מן העולם בלא בנים (מד״ר שמות לח).

***הֲרִי**, ש״ז, סמי׳ רבים הֲרֵי [1]), — איכות וסגולה שנופל בהן דבר מהדברים, שבזה הדבר נבדל מאחרים, Fall ; cas ; case: ארבעה אבות נזיקין השור והבור והמבעה וההבער לא הרי [2]) השור כהרי המבעה ולא הרי המבעה כהרי השור ולא זה וזה שיש בהי רוח חיים רהרי האש שאין בו רוח חיים ולא זה וזה שדרכן לילך ולהזיק כהרי הבור שאין דרכו לילך ולהזיק (ב״ק א א). לא הרי פרשת הנרות כהרי פרשת שלוח טמאים ולא הרי פרשת שלוח טמאים כהרי פרשת הנרות (ספרא, ברייית׳ דר״ש). לא הרי דבור הסנה שהוא תחלה לדברות כהרי דבור הר סיני שאינו תחלה לדברות ולא הרי דבור הר סיני שהוא לכל ישראל כהרי דבור הסנה שאינו לכל ישראל (שם ויקר׳ א א). לא הרי מילה כהרי תלמוד תורה ולא הרי תלמוד תורה כהרי מילה ולא זה וזה כהרי פדייה ולא הרי פדייה כהרי זה (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ יח). לא הרי דיין כהרי נשיא ולא הרי נשיא כהרי דיין ולא הרי זה וזה כהרי חרש ולא הרי חרש כהרי זה וזה (שם, משפט׳ נזק׳ ה). לא הרי המשכב כהרי המושב ולא הרי המושב כהרי המשכב (ירוש׳ ב״ק א ב:).

***הָרִי, הרי י**, ת״ז, לרב׳ הָרִיִּים, — של הר, שבהר, מטבע ההר: כמו שאמרו הטבעיים שהאנשים ההריים הם בעלי תחבולה ופקחות (ר״י אברבנאל ש״ב יד). המשכנים ההריים השלגיים משפטיהם כמשפט שאר ארצות הקרות (קהגון א ב ב יא).

***הֲרִיאֵל**, ש״ז, — שם מלאך: ותחת הממונה הזה יש שני ממונים אחד לימין שמו הריאל והשני לשמאל גדודיאל וכששוקל הזכיות שוקלם בימין והעבירות שוקלם בשמאל [1]) (עמה״מ קעו).

***הֲרִיגָה**, ש״נ, —שה״פ מן הָרַג: אבל לענין הריגה אפילו רבי יהושע מודה (שבת קז:). זכור ליצחק אביהם שפשט צוארו על גבי המזבח לישחט על שמך

---

[1]) כך קריאת ספרדים ואשכנזים. ועי׳ הערה לקמן. — [2]) בגמ׳ (דף ג: ודף ד.) השתמשו בכל מקום בהמלה ראי במקום הרי: לא ראי הקרן שאין הנאה להזיקו כראי השן שיש הנאה להזיקה ולא ראי השן שאין כוונתו להזיק כראי הקרן שכוונתו להזיק וכו׳ לא ראי הרגל שהזיקה מצוי כראי השן שאין הזיקה מצוי ולא ראי השן שיש הנאה להזיקו כראי הרגל שאין הנאה להזיקו, ועוד שם כמה פעמים. ואפי״כ אין ספק בדבר כי אין ראי הברה האמתית של המלה והרי הברה משובשה או מצומצמה, אלא השם הרי שבא במשנה ובספרא ובמכילתא הוא היותר קדום והשם ראי הוא פרי זמן מאוחר והוא שנוי טבעי בלשון או מלאכותי בכונה לקרבו אל השרש ראה שהוא מובן יותר. ולא עמדו חוקרי הלשון עד כה על מקור מלה זו, ומה שאמרו בה ר״ב מוספיא (מלשון יונית במשמ׳ נזק), ולוי (מצומצם מן הראי), וקוהוט (מן הרי a) בערב׳ יאות) אינו נאות לפי הענין והכונה ואין לזה שרש בטבע הלשונות, וצריך לאמר כי הרי היא מלה קדומה בלשון במשמעה מיוחדה שהשתמשו בה בעלי המשנה. ואולי מקורה במשמ׳ נפילה במהירות שיש לו להצרוף הרי b), הור c) בערב׳, וכמו שגם בלשון רומית נולד השם casus ממושג הנפילה.

[1]) בזהר בארמית: תחות האי ממנא אית תרין ממנן הד לימינא וחד לשמאלא חד לימינא הריאל שמיה חד לשמאלא גדודיאל שמיה וכד אתקלו זכיין וחובין דא אכרע לסטר ימינא ודא אכרע לסטר שמלא (זהר, פקודי רנב.).

---

a) جري b) هرى c) هور

ותצא הריגתו להריגת בניו (מד"ר שמות מד). כי אין טבעם סובל ראות הריגה אפילו משונאיהם (שבט יהודה ז). — והריגת בי"ד, של המלכות: נגמר דינה להריגה (ירוש' כתוב' ב כו ד). מעשה בקליאופטרא מלכת אלכסנדרוס שנתחייבו שפחותיה הריגה למלכות (נדה ל:). — *וכמו הרג, הריגת הרבה אנשים: עמדו בנסיון וקדשו האל הגדול וכאשר ראה המלך כי לא יכול להם גזר עליהם הריגה (שבט יהודה א).

הֲרִיָּה, ש"נ, מ"ר הֲרִיּוֹת, — כמו א.הרה משמעה א: תאשם שמרון כי מרתה באלהיה בחרב יפלו עלליהם ירטשו והריותיו יבקעו (הוש' יד א). כשנתן הקב"ה את התורה צפור לא צווח וכו' הים לא נזדעזע ההריות לא דברו אלא העולם שותק ומחריש ויצא הקול אנכי יי' אלהיך (מד"ר שמות כט).

הֵרָיוֹן, ש"ז, — התהוות ולד בבטן הנקבה, **Empfängnis**, **Schwangerschaft; grossesse, conception**: ויקח בעז את רות ותהי לו לאשה ויבא אליה ויתן יי' לה הריון ותלד בן (רות ד יג). אפרים כעוף יתעופף כבודם מלדה ומבטן ומהריון (הוש' ט יא). המלאכים שבאו לבשר את שרה בהריון (מד"ר במד' י). באותה שעה קרא הקב"ה למלאך הממונה על ההריון ואמר צא וצור אותן בכל קטורים של אבותם (שם שה"ש, גן נעול). שבזמן שהאשה מקבלת הריון היא מתבערת ומתעבבת (שם, יונתי בחגוי). — ואמר הפיטן: טרף אף וישחת רחם, וחומתו מקלוט בהריון יחם (יולר שבת זכור, אזכיר סלה). — *בית הריון, המקום בהבטן לעומת הנחת העבר: היוצאה ליהרג מכין אותה בנגד בית הריון כדי שימות הוולד תחילה (ערכ' ז.).

א. **הֲרִיסָה**, ש"נ, מ"ר הֲרִיסוֹת, — שה"פ מן א.הרס, במשמ' מה שנהרס, שנחרב: ביום ההוא אקים את סכת דויד הנפלת וגדרתי את פרציהן והרסתיו [1]) אקים ובניתיה כימי עולם (עמוס ט יא). — ובהשאלה: וכאשר גבר היצר על השכל ונמשכה הנפש אליו נטתה באדם אל הרבויים המביאים להפסדת ענינו והריסת גופו (חו"ה, הפרישות א). — *והריסה בדעות, בדת: יבאו להריסה גדולה והזקה (רלב"ג משלי י). ועם היות שהותרה אכילה בשבת לא יצא מזה הריסה לביטול הקדושה לששת ימי החול (ראב' חכמה, שער הקדוש' ב). ותורתנו

[1]) יש מגיהים פרציה והריסתיה.

היא נהרסת הריסות אחר הריסות מחסרון ידיעתנו (הקד' הקנה). וא"כ רבי אין אני מפויים לא מדבריך ולא מדברי חז"ל כי ההריסות מעצמם צועקות מתוך המצות (שם, יכוס). והחרימו גם כן כל הספרים אשר נמצאו בהן אחת מן ההריסות הנזכר' בטופס החרם וכל המחזיקים בהם (מנח' קנא' לאבא מארי פא). שיש מתוך המאמרים האלה הריסה אל דבריו (א' מודינא, ארי נוהם יד). —

ב. *__הֲרִיסָה__, ש"נ, — שה"פ מן ב.הרס, כמו חוצפה, עזות, **Vermessenhiet; audace; presumption**: ואין ראוי שיוחס זה לנו לעזות מצח ולהריסה בהכנסתנו בכמו אלה הענינים העמוקים (רלב"ג, מלחמ' ה' ה א). לא שיהרוס כדרך הדיוטות הקופצים בראש ומה שנמשך אל ההריסה הרבות דברים עליו יתעלה בתארים (מלמ' התלמיד, שמות).

הֲרִיסוּת, ש"נ, — שה"פ, כמו הריסה: חרבתיך ושממתיך וארץ הרסתך (ישע' מט יט). — *ומלא: כי זה ידוע כי כל מלכות צדק תעמוד כי הצדק כבנין והעיוות כהריסות ברגע יפול הקיר (רא"כ"ע, דבר' כה טו).

*__הֲרִיעָה__[1]), ש"נ, — שה"פ מן הריע: בעשרה לשונות נקרא שמחה גילה וכו' פצחה רנה צהלה חדוה הריעה (פסיק' דר"כ, רוני).

א. **הֲרִיפָה**[2]), ש"נ, — כמו ריפה: ערפה שמה ולמה נקרא שמה הרפה שהכל דשין אותה כהריפות [2]) (סוט' מב:). ויהי מאכלו ליום מעט סולת או הריפות היטים מבושלים (אסף הרופא, כ"י מינכן 13).

ב. *__הֲרִיפָה__, ש"נ, — שה"פ מן הרף עין: שהיתה הבאר מהלכת לפניו ובהריפת [3]) עין בא להרן

[1]) במקום הרעה, מרוב השמוש בהריע חשו בו המדברים כמו פעל שלישי הרע.

[2]) במקרא (ש"ב יז יט ומשלי כז כב) נזכר השם הרפות, הריפות, ומפני קמצות ההא החליטו הקדמונים והחדשים כי זו הא הידיעה והשם הוא רפה, ריפה, עי' זה. אך בעלי התלמוד במקום הנזכר בפנים בודאי חשבו ה הריפות מהשרש, ונראה כי באמת היה שרש הרף בעבר' מהשם הרפה, ועכ"פ כך השתמש אסף בהשם הריפה, ועי' עוד ריפה.

[3]) בסגנון ארמי: ר' אלעזר בן שמוע הוה מטייל על כיף ימא רבה חמא אילפא דמיטרפא בימא בהריפת עין טבעת וטבע כל מה דהוה בה (מד"ר קהל' יא א).

(מרל' תהל' לח). על היות שמידתו יתברך שופעת על ישראל וכי אינו מפקיר אותם ומסלק השגחתו מהם ואפילו כהריפת עין (גגת חגוז לר"י גיקטיליה כ כ:).

***הרך**, ממנו *הֶרֶךְ.

***הֶרֶךְ**[1], ש"ז, — כל דבר טוב הריח, חריף, ממיני הבשמים והתבלים וכיוצא בזה, **Spezerei ; épice ; spices**, תַּגַּר הֶרֶךְ, מי שמוכר מיני הרך, **Spezerei-händler : épicier , droguiste ; grocer, druggist**: א"ר אלעזר בר צדוק כך היו אומרים תגרי הרך[2] שבירושלם בואו וטלו לכם תבלין למצוה (פסח' קיו.). — ועי' הרך.

***הַרְכָּבָה**, ש"נ, — שה"פ מן הרכיב, א) נשיאת כבש וכדומה על הכתף: אלו דברים בפסח דוחין את השבת שחיטתו וכו' הרכבתו והבאתו מחוץ לתחום (פסח' ו א). — ב) הַרְכָּבַת יחור של אילן אחד על אחר כדי להוליד בכדומה להיחור המורכב, **d. Pfropfen ; grèfe ; grafting**: רבי יהודה אומר כל הרכבה שאינה קולטת ל' ימים שוב אינה קולטת (שביע' ב ו). ואין אסורין (בני נח) אלא בהרבעת בהמה ובהרכבת האילן (סנה' נו:). — ג) *חִבּוּר משני חלקים מתחלפים, משני גופים, משני יסודות, **Zusammensetzung; composition**: בעבור שההרכבה מזוגה מארבעה וכו' כי נוצרה (הנפש) ממקום קדוש בלי הרכבה (מנחם הקראי, לקו"ק 48). כי כל מורכב משני ענינים אמנם ההרכבה ההיא היא סבת מציאותו (ר"ש א"ת, מו"נ ב, הקד' כא). הטריאקה אינה סם אחד אבל היא מרקחת רבת ההרכבה יכנס בה שאור ודבש ובשר שקצים ורמשים (רמב"ן שמות ל לד). מה שוכר מהרכבת גוף האדם ושמושי כחותיו ונפשו (רמב"ע, ערוג' הבושם). וכן הרכבת המרקחת במלאכת הרפואות כי תועלת המרקחת וכח מעשיה יהיה כפי כח הסממנים אשר הורכבה מהם המרקחת (חו"ה, חשבון הנפש 7). ואין ספק שזה מספיק בהרכבת המחצבים (ר"ש א"ת, מו"נ א עב). אם לא היו מגיעים אליו (להאדם) החושים מה שנצטוו להגיעו אליו היה חבורו נפסד והרכבתו נתקת ובטלה הנהגתו (חו"ה, חשבון הנפש ג). — הרכבת שכנות: הדברים המורכבים הרכבת שכנות ר"ל שימצא אחר ההרכבה כל אחד מהדברים ההם בעינו בפעל (רלב"ג, מלחמ' ה' א 7). — ואמר המשורר: אני בקי בכל סודות, בהקדמות ותולדות, ובקוים ובנקודות, ובמזגים והרכבות (עמנ', מחב' ט). — ובמשמ' *מזג כחות הגוף, וחלושי ההרכבה, שמזג גופם חלוש: ויש אנשים הלושי ההרכבה צריך כמה תרופות להשיבם (שבט יהודה ז). כיון שהגוף מורכב מדברים נגדיים כשתשוה ההרכבה במזג שוה אז תמצא הנפש מנוח (ג"ע לר"א הקראי, טומא' וטהרה). — *והרכבת מאמר וכדומה: וכבר התבאר כי הרכבת המאמר והבורו על שלשה דרכים (הרקמה, שער א). — ובהגיון: ונקרא את התאר והמתאר מאמר הרכב הרכבת באור ותני וכו' אלה הסמיכיות בדקדוק נקראם גם כן מאמר הרכב הרכבת באור ותני (מלות הגין, יג). והחוק הוא מאמר הרכבתו הרכבת תנאי בהבנת הגדרים יבאר הענין המורה עליו (כל מלאכ' הסגיון, מכות

---

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) גרסת הערוך, ובנוסח' חרך, ובקצת כ"י הדך, ולא הביא הערוך שום פרוש למלה זו, וכן ר"ח הביא את המאמר והניחו בלי פרוש, ורש"י פריש: חנוונים היושבים אצל חלונותיהם ומוכרין כמו מציץ מן החרכים, ע"כ, וכן רשב"ם. אך פרוש זה צוח בעצמו ואומר שאינו אלא דרש דחוק על סמך המלה חרכים שנמצאה במקרא, ואין זה מתכונת לשון טבעית לאמר תגרי החלון, ועל אכו"כ שאין פרוש זה נכון לפי גרסת בעל הערוך, שאין ספק בדבר שבספריו היתה מלה זו כתובה בהא בתחלתה הואיל והוא סדר אותה בין ערכי המלים של אות ה, ורגלים לדבר כי זו היא הגרסה האמתית הקדומה, מפני שלפי גרסה זו יותר קשה למצא מקור להמלה, בעוד שלפי הגרסה חרך יש קצת דמיון במקרא, וכמו שכבר בארו החכמים שבכל מקום שיש לפניני שתי גרסאות שלאחת מהן קשה למצוא דמיון ופרוש ולהשניה אפשר למצוא דמיון ופרוש דחוק על נקלה, הסברה נותנת שהגרסה הראשנה היא היותר קדומה והשניה היא תקון סופרים עפ"י הסברה לפי הדמיון המדומה. והנה סגנון המאמר מעיד כי ר' אלעזר בר צדוק מסר לנו בזה עצם דברי החנונים הללו של ירושלם בלשונם ממש, ונראה ברור כי גם השם שקרא להם תגרי הרך היה נהוג כדבור ההמוני בירושלם בימי תחית הלשון, ולפי הענין אין ספק בדבר שהם היו מוכרים מיני תבלים, והיה שמם של החנונים שהיו מוכרים מיני תבלים אלה תגרי הרך, זהוא ממש כמו העטארין a) בערב' שבערי ארצות המזרח, שהם מוכרים כל מיני סממנים ותבלים וכדומה. ואולי דומה המלה הרך שלנו להמלה ארג b) בערב', שעקר משמעתה ריח טוב, והשם אריג c) דבר טוב הריח, בֹּשם, וגם הצרוף רהג d) משמש במשמ' בשם את ביתו בבשמים, וכמו עטר e) בערב' הוא כמו"כ בעצם דבר טוב הריח, יאעפ"כ העטאר הוא המוכר כל מיני תבלים וסממנים, כך היו גם תגרי הרך שבירושלם מוכרים לא בלבד דברים טובי הריח, אלא תבלים וסממנים וכו'.

---

a) عطارين b) ارج c) اريج d) رهج e) عطر

כסוג וכמין). והמורכבים שני מינים מין אשר הרכבתו הרכבת ספור והוא אשר מדרכו שיצדק או יכזב המאמר בזה מיוחד במאמרים הצודקים והמין השני הרכבתו הרכבת תנאי וקשור והוא הרכבה אשר לא יצדק ולא יכזב (שם).

***הַרְכָּנָה**, ש"נ, — שה"פ מן הרכין, הניע הראש: אינו גט עד שישמעו את קולו וכו' אפילו הרכין ראשו וכו' היא שמיעת הקול היא הרכנת ראש (ירוש' תרומ' א מ:). לשמיעת הקול פעם אחת להרכנת הראש שלשה פעמים (שם גיט' ז מח ג). שואלים לו דברים שהוא ראוי להשיב עליהן אם ראו דעתו מיושבת שמרמז על תשובת לאו הרכנה שדרך בני אדם להרכין על לאו ועל הין וכו' כותבין ונותנין אם מרכין על הגט הרכנת הין (רש"י גיט' סז:).

∞הָרָם[1], ש"ז, מ"ר הֲרָמִים,- בנין גבוה בעל צלעות רחב למטה והולך ומצר **למעלה**, **Pyramide**, — נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו גם בהעתונים.

***הֲרָמָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵרִים: מה תנופה מוליך ומביא אף הרמה כן (ספרי נשא יז). שכל מקום שיש תנופה יש הרמה (מד"ר במד' ט). הרמת ידו כאשר יעשה במלחמה מי שבידו הנס (ראב"ע שמות יז יא). מדרגת הרמת האדם פסיעותיו על הדרך הסלול (אמונה רמה ד כ ג). — *והרמת הראש: תחת שהייתי חייב לך הרמת ראש נתת לי תלוי ראש על ידי נתן הנביא (פסיק' דר"כ, שקלים).— *והרמת לֵב: ואם יתכן לבא שלוחנו אל ארצכם לחלות פני מלככם וכו' לפי שהאומות אומרים להם כי אין לישראל מקום ממשלת וממלכה שהיו ישראל נהנים מזה (ממציאות ממלכת הכוזרים) והיה להם להרמת לב ומענה לשון ושבח ותהלה בעיני האומרים להם כי אין לישראל שארית (מכת' מלך הכוזר לר' חסדאי). — *והרמת התרומה, במשמ' לקיחה: אין לך בהן אלא משעת הרמה ואילך (חול' קל:). — ובמשמ' יסלוק: הרמת הדשן צריכה כהן (רמב"ם, ביאת המקד' ח ט). ולפי רוב הרגילות בהסרת האבנים והרמת המכשולות מן הדרך (שרשי רד"ק, סלל). — ובהשאלה, במשמ' גאוה: לשון הרמה

וגדולה (רש"י שמות כ יז).

הַרְמוֹן[1], ש"ז, — כמו אַרְמוֹן: ופרצים תצאנה אשה נגדה והשלכתנה הַהַרְמוֹנָה[2]) נאם יי' (עמוס ד ג).— ואמר המשורר: תדע סוד האורב ומרגלי חרש, מחשבות מלך תחבלות שר החיל, תעלומות ההרמון רזי הערש, תדע סתרי כל חי מושל הליל (יל"ג, בירח בלילה).

***הַרְמָזָה**, ש"נ, — שה"פ מן הרמיז, כמו רֶמֶז, בפרט בסגנון הקראים: אין הדבר לא בדמיון ולא בצורה כי אם בהרמזה ובדעת הסברה (אגר' מנחם הקראי לר"ד הבבלי).

***הַרְנִי**[3]), ש"ז, — צמח יסֹב פניו לעומת השמש, **Sonnenwende : tournesol ; heliotrope**, נהוג בדבור העברי בא"י, ועי' *אחות השמש.

א. הרס[4]), ממנו הֶרֶס, הָרֵס, הֲרִיסָה, הֲרִיסוּת, *הֵרוּס.

א. הָרַס, פ"י, עת' יַהֲרֹס, אֶהֱרֹס, יֶהֶרְסוּ, יַהַרְסוּ, יֶהֶרְסֶם, הָרַס, הָרְסָה, לַהֲרֹס, הֹרֵס, הָרוּס, — א) שבר ונתץ

---

[1]) בערב' הֲרַם a).

a) هرَم

---

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) לא נתבררה כונת מליצה זו, ופרשוה המפרשים בפרושים מתחלפים, כמו ארמון, וכמו מבצר, וגם שם לארץ מהארצית. — וכבר השתמשו בספרות במשמ' ארמון.

[3]) בארמית: בדברא (אפשר להכיר שקיעת החמה ע"י) עורבי אי נמי הרני (שבת לה:). כך גרסת הערוך, בנוסח' ארני, ויש גרסאות אחרות ארוני, אדאני. ופרש הערוך וז"ל: הרני פי' עשב הוא ועלה שלו עגול ומצד אחד הוא פתוח ובלילה כפופה בקרקע וכשחמה זורחת היא עומדת ופתחה למולה וכשחמה מסבבת פניה למולה היא מתעגלת עמה עד ששוקעת החמה ואותו החריץ שהוא פתוח כנגד החמה לעולם וכשחמה שוקעת היא נכפפת בקרקע. ע"כ. ומסגנון הפרוש והפרטים נראה שהוא פרוש מקובל, ולפי הענין הוא פרוש נאות, וכן הביא רש"י בקצור פרוש זה. וכעין זה הוא פרושו של הר"ח, שהביא גם הערוך כאן, אלא שלפי פרוש ה"רח הכונה בהרני לעשבים קטנים שיש להם הסגולה להסגר ולהכפף עם שקיעת החמה. והנה הערוך תרגם הרני בלעז מלבא, וכמו"כ רש"י, מלווא, והוא **malva**, והביא לֶו בספרו על הצמחים (סי' שג) השם הסורי רוענא דומה לזה. אך כבר העיר לו שם כי אין לצמח זה הסגולה לסב לעומת השמש, ובהיות שלפי הענין סגולה זו היא העקרית, צריך לאמר כי עכ"פ הרני אינו הצמח מלבא, ועכ"פ בשמוש הדבור סמכו על הסגולה שלו שבזה אין ספק ולא על הלעז אעפ"י שיש לו סמך בהשם הסורי.

[4]) בערב' אולי הרש a) במשמ' קריעה וכתישה.

---

a) هرس

בנין, עיר והחריבם, zerstören, einreissen, démolir, détruire; destroy : הָרַס בעברתו מבצרי בת יהודה הגיע לארץ (איכ' ב ב). שם תבל כמדבר ועריו הָרָס (ישע' יד יז). הנה אשר בניתי אני הֹרֵס (ירמ' מה ד). וְהָרַסְתָּ את מזבח הבעל אשר לאביך (שופט' ו כה). והכרתי ערי ארצך וְהָרַסְתִּי כל מבצריך (מיכ' ה י). המה יבנו ואני אֶהֱרוֹס (מלא' א ד). הן יֶהֱרוֹס ולא יבנה (איוב יב יד). את מזבחתיך הָרָסוּ ואת נביאיך הרגו בחרב (מ"א יט י). ושחתו חומת צר וְהָרְסוּ מגדליה (יחזק' כו ד). והערים יַהֲרֹסוּ וכל חלקה טובה ישליכו איש אבנו ומלאוה (מ"ב ג כה). וירפא (אליהו) את מזבח יי' הֶהָרוּס (מ"א יח ל). רחם ה' אלהינו ברחמיך הרבים ובחסדיך הנאמנים עלינו ועל עמך ישראל ועל ירושלם עיר האבילה והחרבה וההרוסה והשוממה הנתונה ביד זרים הרמוסה ביד עריצים (ירוש' ברכ' ד ג). החזק מלחמתך אל העיר וְהָרְסָהּ וחזקהו (ש"ב יא כה). ויך יואב את רבה וַיֶּהֶרְסֶהָ (דהי"א כ א). חכמת נשים בנתה ביתה ואולת בידיה תֶּהֶרְסֶנּוּ (משלי יד א). — ואמר הפיטן: ערו יסודותיך וְהָרְסוּ כל פנות, הרשו ועקרו נויותיך ונבעו מצפונות (יוצר הפסק' ב, יי' אלהים). — ובכלל שבירה ונתיצה: אלהים הֲרָס שנימו בפימו מלתעות כפירים נתץ יי' (תהל' נח ז). — ובהרחבה, הריסת אנשים, עַם, וכדומה: וברב גאונך תַּהֲרֹס קמיך (שמות טו ז). ראה הפקדתיך היום הזה על הגוים ועל הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד וְלַהֲרוֹס (ירמ' א י). והשבתים על הארץ הזאת ובניתים ולא אֶהֱרֹס ונטעתים ולא אתוש (שם כד ו). כי לא יבינו אל פעלת יי' ואל מעשה ידיו יֶהֶרְסֵם ולא יבנם (תהל' כח ה). כל מי שאין לו בן כאלו הוא מת כאלו הוא הרוס (מד"ר בראש' מה). — *ובדברים רוחניים: דין שדנו ראשונים אתה בא להרוס (מד"ר בראש' ג). — יְהָרְסֵי עקרי האמונה: ולא כמחשבת ההורסים שחשבו שהשגחתו יתברך כלתה אצל גלגל הירח (ר"ש א"ת, מו"נ ג כד). לעשות סייגים לתורה ולגדור פרץ כה יעשה אלהים וכה יוסיף ויהיה ביתם כבית פרץ אז כל הורס ופורץ מידם ברוה יברח (מנח' קנא' לאבא מארי כ). ובכן יהרסו (החוקרים) בעיונם רוב עקרי התורה האלהית (נפוצות יהודה לר"י מוסקטו יד). — הָרַס את פלוני ממעמדו, הדפו ומגרו לארץ והחריבו: והדפתיך ממצבך וממעמדך יֶהֶרְסֶךָ (ישע' כב יט).

— נפע', נֶהֱרַס, — שהרסו אותו: כסו פניו (של הכרם) חרלים וגדר אבניו נֶהֱרָסָה (משלי כד לא). נפלו אשויתיה נֶהֶרְסוּ חומותיה (ירמ' נ טו). נשמו אצרות נֶהֶרְסוּ ממגרות כי הביש דגן (יואל א יז). ולקחו המונה וְנֶהֶרְסוּ יסודותיה (יחזק' ל ד). וְנֶהֶרְסוּ ההרים ונפלו המדרגות (שם לח כ). כי אני יי' בניתי הַנֶּהֱרָסוֹת נטעתי הנשמה (שם לו לו). לא ינתש ולא יֵהָרֵס עוד לעולם (ירמ' לא מ). בברכת ישרים תרום קרת ובפי רשעים תֵּהָרֵס (משלי יא יא). כי השתות יֵהָרֵסוּן צדיק מה פעל (תהל' יא ג).

— פע', הֵרֵס, הָרֵס, תְּהָרֵס, — כמו קל בנחץ הפעולה: ולא תעשה כמעשיהם כי הָרֵס תְּהָרְסֵם ושבר תשבר מצבתיהם (שמות כג כד). מהרו בניך מְהָרְסַיִךְ ומחריביך ממך יצאו (ישע' מט יז).

ב· **הֶרֶס**, ממנו ב. הָרַס.

ב· **הָרַס**, פ"ע, — הרס אל דבר, העיז ועשה דבר מה שלא היה ראוי לעשות, sich erdreisten; oser; to hav the audacity : רד העד בעם פן יֶהֶרְסוּ[1] אל יי' לראות ונפל ממנו רב (שמות יט כא). והכהנים והעם אל יֶהֶרְסוּ לעלת אל יי' פן יפרץ בם (שם כד). — ואמר המשורר: יעלת חן רחמי לבב שכנתיו מעודך, הדעי כי יום תנודי אסוני בנדודך, גם בעת יהרסו עיני להביט אל הודך, מלחייך פגעו בי נחשים יפרישו (ר"י הלוי, דיואן, הול' מק"נ). — והפיטן אמר: הָרְסוּ מרום הרים, ארצי בואו נהרים, לשפוך דם ממהרים (יוצר שבת ג אחה"פ). — והשתמשו בו הסופרים הרבה במשמעה זו: שאין ראוי למעיין בספריו שייחסהו במה שיחקור עליו לעזות או היותו משתבח ומתפאר והורס בדבר במה שאין ידיעה לו בו וכו' כי צריך לאדם שלא יהרוס לזה העניין העצום הנכבד (ר"ש א"ת, מו"נ א ה). אמנם אצילי בני ישראל הם הרסו ושלחו מחשבתם והשיגו אבל השגה בלתי שלמה (שם). שהם כלם אלו מצאו ענייני בני אדם מסודרים כפי מה שיראה להמון שהוא סדר לא היו נכנסים לדבר מזה העניין כלו ולא היו הורסים אליו (שם ג יז). ובלבד שהאיש בעל הדת ילך בה דרך ישרה ויחזיק בה כראוי ולא יהרס להרהר אחריה (מלמ' התלמיד, בראש'). שלא יתחכם יותר ולא יהרוס להביט במה שאין ראוי לו בהנהגת השם ושמירתו לעולם (שם). וכן לא יהרוס לעלות ולמהר ולהוציא דבר מתוך דבר בחכמת האלהות (שם, שמות).

[1] ופרשו במכילתא: פן יהרסו שמא ידחקו לראות (מכי' יתרו, החדש ד).

ומביא התלמיד ההוא להרוס ולעלות במקום שאינו ראוי לו ונופל מטה מטה (שם, ולהלן). והכת השניה המתחכמים יותר וההורסים להסתכל במה שאין ראוי להסתכל (שם, בראש׳). ואחר התמידו להיות עם השם עד שהתחזק שכלו והוא שלא הרס מהר להכחיש באמונה טובה מקובלת בידו בשביל ספק שיכנס לו בה (ר״ש א״ת, יקוו המים 95). ולכן אנשי לבב ישמעו לי ואל יהרסו לראות בספרי האחרונים הבנוים על פי שכלם האנושי (עמה״מ, עולם התוהו נו).

ג.* **הרם**, ממנו *הֲרָם.

*__הָרַם__[1], פ״ע,—הָרַם עם פלוני, התקוטט, התוכח עמו, **streiten; disputer; to argue**: ישן וראה חלום שהיו כל אבריו מהרסים זה עם זה אמרו הרגלים אין בכל האברים כמותינו וכו׳ ענו הידים אין כמותינו וכו׳ העינים אמרו אנו למעלה מן הכל וכו׳ (מדר׳ תהל׳ לט).

הֶרֶם, ש״ז, — כמו הֲרִיסָה: ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות ליי׳ צבאות עיר הַהֶרֶם[2] יאמר לאחת (ישע׳ יט יח). במעשה ההשחתה וההרם שמתעלל בהם (רד״ק, שרש עלל).

א.* **הֲרָעָה**, ש״נ, — שה״פ מן הֵרַע: דברים שיש בהן הרעה והטבה (שבוע׳ ג ה). איזהו הרעת אחרים אכה את פלוני ואפצע את מוחו (ב״ק לב:). אם כן יש ברצונו ההטבה והרעה הרמה והשפלה (רמח״ל, חוקר ומקובל). שהפורענות שהאל יתברך מביא על האומות בשביל הרעתן אל האומה הנקראת קדושה (מגי׳ ספר לרשב״ל דורהן קמ.).

ב.* **הֲרָעָה**, ש״נ, — שה״פ מן הֵרִיעַ: איזו היא הרעה[3] וכו׳ (ירוש׳ ר״ה ז נט ג).

*__הַרְעָפָה__, ש״נ, — שה״פ מן הרעיף: ואפשר שיש בין הזלה והרעפה הבדל בין ריבוי ומיעוט והעד כטל תזל (אוהב משפט, איוב לו כח).

*__הַרְעָשָׁה__, ש״נ, — שה״פ מן הרעיש: וכל זה הדבור שיהיה מהרעשת הארץ ושרפת המקומות משל להשחתת האומות ומפלתם (ר״י אברבנאל, ש״ב כב). אך אומרו המעתיק (בהפסוק המעתיק הרים) לא נאמר שידבר על ההרעשה רק על הפיכת הערים (ר״מ אלשיך, איוב ט ה). הנה אין הרעשת הארץ מספקת לתת התעוררות בלב רשעים (שם ו). — והשמעת קול חזק: והיא תנועת ההרעשה מרעדת האנשים (ר״י אברבנאל, ש״א ג יב). תצלנה אזניו ענין תנועת הרעשה (רד״ק ירמ׳ יט ג). כי ספק הוא ההכאה בהרעשה בכה הזורע לרב הצער והמצוקה (ר״א בדרשי, חותם תכני׳, ערך ספק). ואמנם הנעור פתאם וכו׳ ישוב לו דפק מהיר גדול תכוף מתחלף נוטה אל ההרעשה ולפי שהתנועה הזאת דומה להכרחית הנה היא לא תתמהמה (קאנון א כ ג יב). כי בהרעשה וכעס הוא יוצא למלחמה במהירות וקלות (אוהב משפט, איוב לט כד). רק בשביל הרעם והרעשת הלב ואנחתו בסתר כי בוחן לבות וכליות אלהים לדעה אם ישובו אליו בכל לב (נפולות יהודה לר״י מוסקטו מ). וכל זה בכח המים העליונים שיורדים באלה הרעשות ובטישות של הגלגל (פתחי חכמה לרמח״ל ב לה). — ובמשמ׳ קריאת תגר: זו אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם ויעש אלהים וכו׳ והלא במאמר בדבר ה׳ שמים נעשו ואין ההרעשה הזו מלשון ויעש לבדו (רמב״ן בראש׳ א ז). כי זו היתה הרעשתו של בן זומא הראות חכמתו וידיעתו העליונה חכמה מפוארה (ר״י אברבנאל, בראש׳). — ובמשמ׳ **בלבול וקצף**: ובגזרה נהגו שורה וגערו גערה על החברים הנשארים והפריחום והעבירום מן המגלה ונתפרדה חבילה ומתוך ההרעשה לא נשארו אלא שלשה (שו״ת ריב״ש רפא).

*__הֶרֶף__[1], ש״ז, — תנועת העפעף של העין, **Wink, Augenwink; clin d'oeil, clin; wink**, הרף עין, **wink of eye**: כמה הוא רגע רבי ברכיה בשם ר׳

---

[1]) לא נתברר מה מקור פעל זה במשמ׳ הרצויה פה.

[2]) כך ברוב הספרים. ובקצת ספרים, דפוס וכ״י החרס, בחית, וכן גם ת״ע. והנה לפי הנוסחה הרם בהא פרשו רוב המפרשים הקדמונים וגם החדשים מלה זו במשמ׳ הריסה, חרבן, אעפ״י שמשמעה זו אינה נותנת למליצת הכתוב רעיון טבעי, ועי׳ ערך חרם. עכ״פ במשמעה זו משמשת מלה זו בספרות.

[3]) בסגנון ארמי שם: איזו היא הרעה רבי חנניא ור׳ מנא חד אמר אהן טרימוטה וחורנה אמר תלת דקיקן.

---

[1]) סוברים שהוא שה״פ מן רפף, ועי׳ שם. בערב׳ טַרְף אלעין a), ולא נתברר אם יש איזה יחס בין שתי המלים האלה.

a) طرف العين

חלבו אמר כדי לאומרו ורבנן אומרין הרגע כהרף עין (ירוש' ברכ' א א). בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא (בבלי שם ב:). בסוף העולם הטיסו הקב"ה (את אבישי) והביאו בהרף עין שלא יהיה אותו צדיק עומד ומצטער (מד"ר ברא' נט). בהרף עין אני גוזר על האדם שימות והוא עושה תשובה ואני מתנחם עליו (שם שמות מה). העביר המלאך צאנו של יעקב בהרף עין (שם שה"ש, מי זאת). אין הלבנה חסרה מן השמים אלא כהרף עין אפילו יש בה כמלא חוט סובבת במזרח ובמערב (פדר"א ז). אמר רבי שמעון נשמתו של אדם מתרה בו ואומרת עד שיפוח היום וידמה בעיניך כהרף עין בעודך בעולם הזה (זהר וירא, מדר' הנעלם לט:). — ואמר הפיטן: ויאמר יי' נתתי רוזנים לאין, ותשועתי כהרף עין, וחלק רע אחלק, לבן אגג ועמלק (סדר לשבת זכור, יושב תהלות). — ובלי השם עין, הֶרֶף: בעיני איש אשר יבקש לנום ויהרף בעיניו הרף ממהיר (אסף הרופא 142). כל שמות הללו מצאם השכל לאלתר בבת אחת והרף אחד (מלחמ' ה' א). ברגע אחד ובהרף קטן (שם). — ואמר הפיטן: רחקו וינוסו יגון ואנחות, רודף ומתנקם בְּהֶרֶף להמהות (יוצר שבת א חנוכה).

*הֵרֵף, פ"ע, — הֵרֵף בעיניו, עשה תנועת הרף עין: בעיני איש אשר יבקש לנום ויהרף בעיניו הרף ממהיר (אסף הרופא 142).

*הרפעין, — מלה אחת מצמצום שתי המלים הרף עין: היום והלילה אלף קכ"ב עתות העת י"א רגעים וכו' והרגע שתי הרפעין (פי' יצירה לר"י ברצלוני).

*הַרְצָאָה, ש"נ, מ"ר הַרְצָאוֹת, — שה"פ מן הרצה, א) קבלה ברצון: להרצאת[1] אדון הוא (קדוש' יד:). כהרצאת כשר כן הרצאת פסול ומה הרצאת כשר עד שיקריבו כל מתיריו אף הרצאת פסול עד שיקריבו כל מתיריו (זבח' כח). ואין אדם יוצא ידי חובתו בהן (בד' המינים שבלולב) עד שיהו כולן באגודה אחת וכן ישראל בהרצאה עד שיהו כולן באגודה אחת (מנח' כז). מיום השמיני והלאה ירצה וכו' לילה לקדושה יום להרצאה (חול' פא). מה אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה הרצאת דם אף הם לא יכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים (כרית' ט). שכיון שהמנורה היתה בדרום והוא היה דרומו של עולם הבית כלו מזומן להרצאה (תשו' הגא', הרכבי תקכט). — ואמר הפיטן: מרד הזר ונכנס בטמאה, מקום טהרה ופרישותו ויראה, נכון כפור וגדי בהרצאה, נמחל זדונו בדמי הזאה (סליח' מוסף יוה"כ, איך אזא). — ב) שה"פ מן הרצה דברים לפניו, קרא לפניו כל הענין, Vortrag; exposition: שלשה הרצאות הן רבי יהושע הרצה דברים לפני רבן יוחנן בן זכאי ר"ע הרצה לפני ר' יהושע חנניא בן חכינאי הרצה לפני ר"ע (חגי' יד:). — והשתמשו בו בזמן האחרון בפרט במשמ' דרשה בקהל על דבר מה, Referat; conférence.

*הַרְצִיָּה, ש"נ, — כמו הַרְצָאָה: אני מכשיר בהבדלה שהיא לאחר הרציה ופוסל במליקה שהיא לפני הרציה וכו' והלא סמיכה קודמת להרציה אעפ"י שלא סומך כשר (ספרא ויקר' ז ט). — ואמר הפיט: צור פנה נא אל תפלת הערער, רצינו כְּהַרְצִיַּת נער (סליח' שחר' יוה"כ, אנא).

*הֶרְקֵד, ש"ז, — שה"פ מן הרקיד הקמח בכברה: טוחנן והרקדן (של חביתי הכה"ג) אינן דוחות את השבת (מנח' יא ג). טחינת סולתן והרקדן בחוץ (רמב"ם, תמיד' ומוספ' ג יט).

*הַרְקָדָה, ש"נ, — שה"פ מן הרקיד, כמו הקודם: בשעת קטיפה טחינה והרקדה (פסח' יא.). טחינה (ברחים של יד) הרקדה על גבי נפה (שם). מוטב שירבה במלאכה אחת בהרקדה ואל ירבה במלאכות הרבה (מנח' סג:). הזורייה והברירה והטחינה וההרקדה והלישה והאפייה (ג"ע לר"א הקראי, שבת ה).

*הֲרָקָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵרִיק: כן תתכו בתוכה ענין הצקה והרקה (פרשי רד"ק, נתך). ובין האפייה והבשול ובין האכילה יש עניני טלטולים כגון ההרקה מן הפרור והעתקת העוגות מן הכלי וכיוצא בם מסדור השלחן (ג"ע לר"א הקראי, שבת יח). — והֲרָקַת הַלֵּחוֹת מן הגוף: השכר עובר הגוף ומשלשל יותר ממה שעושה משקה ההרקה (ערוך, ערך מורין). שהבהלה הבאה לאדם פתאום בלי סבה ידועה היא מורה על חולי בא עליו ותועלתו הרקת הליחות (פרד' רמוני' לרש"ט שפרוט, סדר מועד). ואמנם מן החלאים המורכבים המורסות והצמחים

[1] בסגנון ארמי: ההוא להרצאת אדון הוא דאתא (שם). הני מילי בבכור דלאו בר הרצאה הוא אבל בקדשים דבני הרצאה נינהו אימא לא לירצו (כ"ס ה:).

והרקת מה שראוי להעצר וכו' ויתכן שתתחדש זאת ההרקה בסבה מתחדש מחוץ או מפנים וכשיקרה שיורק מה שראוי שיעצר יקרה מזה קור מזג בהרקת החמר המבעיר אשר יזון ממנו החם הטבעי וכו' (קאנון א כ כ יז). איך ומתי ראוי שתעשה ההרקה וכו' וראוי שתדע כי הכונה בכל הרקה אחד מענינים האלה הרקת מה שראוי להריק ותשאיר אחרים מרגוע וכו' וההקזה היא ההרקה המיוחדת ללחות וכו' (שם א ד ג). ברוע הנמשך מן הליחות הגוברות ביותר ממה שראוי או בדעת איכותם ותנגד מרביתם בחסר אותם ורעתם בתקן אותם אם אפשר או בהרקה או בחסר אותם (רמב"ד, אמו"ר א ה). שיקדים הרקת כל הגוף בשלשול והקזה (מ' אלדבי, ש"א ד). כמו שעושה הרופא כאשר רואה שמגיע הגבול לחולה מקדימו בהרקה מאותו דבר שיודע שהיה סבת החולי מחמת מלוי כרס או מלוי דם (מנוה"מ ה א כ ג). מי שהוא עלול ומעותד לחולי אשר ישיג הבריאות במבשלים והרקה והקזה (כפול' יהודה לר"י מוסקאטו כט). והמרטיבים המופלגים והמנגבים אחר ההמסים וההרקות המופלגות בזיעה ושתן ושלשול וכו' ורעה שבהרקות הרקת הדם (קאנון ג יד ד ג). שהירקון האדומיי אם שתהיה לרוב הולדו האדומה או להמנע הרקתָה ורוב מה שיולד ממנה (שם עו א ג).

הַרְקִיִּי, ת"ז, — של הרקה, מטבע ההרקה: קדחת הרקיית הנה תקרה מהתגעשות הליחות בעת השלשול תנועה לרוח מופלגת תבער בו קדחת לרב היגיעה (קאנון ד א כה).

הַרְקָעָה, ש"נ, — שה"פ מן הִרְקִיעַ: ולכן נבראו בראשון בריות כמו המלאכים וזולתן שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לומר שאותן הבריות סייעו לבורא בהרקעת הרקיע (ר"י ברצלוני, פי' יציר' 187).

הָרָר, ש"ז, מ"ר הֲרָרִים, סמי' הַרְרֵי, — כמו הר: ויתפצצו הַרְרֵי עד שחו גבעות עולם (חבק' ג ו). מן ארם ינחני בלק מלך מואב מֵהַרְרֵי קדם לכה ארה לי יעקב (במדי' כג ז). וממגד גרש ירחים ומראש הַרְרֵי קדם וממגד גבעות עולם (דבר' לג יד-יה). תשורי מראש אמנה מראש שניר וחרמון ממענות אריות מֵהַרְרֵי נמרים (שה"ש ד ח). כטל חרמון שירד על הַרְרֵי ציון (תהל' קלג ג). —*הררים: הלכות שבת חגיגות והמעילות הרי הם כהררים התלויין בשערה (חגי' א ח).

הָרָרִי[1], ש"ז, — מי שהוא פרוץ בזמה, בעבודת הזמה ונאפופים של העשתרת וכדומה, **ausschweifend, liederlich; libertin, débauché; debauched**: כזכר בניהם מזבחותם ואשריהם על עץ רענן על, גבעות הגבהות הֲרָרִי[2]) בשדה חילך כל אצרותיך לבז אתן במתיך בחטאת בכל גבוליך (ירמ' יז ב-ג).

---

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) הקדמונ' וגם רוב האחרונים פרשו מלה זו במשמ' ש"ת מן הר, ואמרו כי הוא כנוי ליושבי ירושלם וכדומה, ואף האחרונים לא מצאו בו פרוש מתקבל. קצת החדשים הגיהו במקום הררי בשדה הרים נשאים, ושמוהו כפל להגבעות הגבוהות שקודם לו, והתחילו הפסוק מן חילך, שדמיונו, בנוסחה יותר מתקנה, יש בפרשה י יז, והגהה זו מרפאה קצת מקרא זה קשה ההבנה. ויש עוד אולי להגיה הגהה פחות ושיש לה סמוכים ממקום אחר בדברי ירמיה, ובמקום הרים נשאים נגיה רק הרים והמלה בשדה נניח בהויתה, ומליצה זו של הרים בשדה דומה ממש להמליצה גבעות בשדה: נאפיך ומצהלותיך זמת זנותך על גבעות בשדה ראיתי שקוציך (שם יג כז). וכמו ביחזקאל: בבנותיך גבך בראש כל דרך ורמתך עשית בכל רחוב. ואעפי"כ לבי נוקפי לשבש את הכתוב רק מפני זרותה של הצורה הררי בשדה, ואדרבה רגלים לדבר שזרות צורתה היא עדות על קדמותה ואמתותה, ונראה לקיים את הנוסחה המקובלה, אלא שיוד הררי אינה לא יוד הקנין ולא יוד יחס התאר של הר, כ"א היא יוד נטיית הסמיכות הישנה, כמו גנבתי, מגביהי, משפילי, שאהב ירמיה להשתמש בה כמו: יושבתי במצור (י יז), ישבתי בלבנון מקננתי בארזים (כב כג), שכני בחגוי הסלע תפשי מרום גבעה (מט יו), שכנתי על מים רבים (נא יג). זו הנטיה הקדומה האהובה על ירמיה ושגורה בפיו בכל אלה המקומות מעידה שגם הררי בשדה, שהוא דומה ממש ליושבתי במצור, יושבתי בלבנון, שכני בחגוי הסלע, היא הצורה הקדומה של נטיית הסמיכות, והשם הישר הוא הָרָר, ובזה קבלה מליצת הכתוב בנין טבעי חלק ויפה, וצריך לפרש מלה זו לפי כונת כל הענין שהוא תאר ליהודה, שהוא פונה עתה לדבר אליו בנכח, לפי מה שהוא ספר עליו בפסוק הקודם, כזכר בניהם מזבחותם ואשריהם על עץ רענן על גבעות הגבוהות, וידוע שבעבודה זו היו שטופים בזמה, וכמו שספר ירמיה במקום אחר דרכי עבודה זו: נאפיך ומצהלותיך זמת זנותך על גבעות בשדה ראיתי שקוציך, כך גנה אותם גם פה בכנוי הררי בשדה, ר"ל השטוף בזמה בשדה, כמו זמת זנותך על גבעות בשדה שבכתוב ההוא. וכבר הזכרתי כי סגנון זה לפנות בנכח אל מי שהוכיח אותם היה אהוב עליו, וכמו המליצה שהובאה למעלה: שכני בחגוי הסלע תפשי מרום גבעה כי תגביה כנשר קנך משם אורידך, וכן: שכנתי על

***הֲרָרִי**, ת"ז, — א) של הר: חורת וחזרת גלים החסא הגנית והחסא ההררית (פי' המש' להרמב"ם, כלא' א ב). והמדבריים (הפירות) יותר חזקים מהגניים וההרריים יותר חזקים מהמדבריים (קאנון ב א ו). יש מהם (מהצמחים) גניי ויש מהם מדברי ויש מהם פרדסי ויש הררייי ויש ימיי ויש אגמיי (רשב"ל דורא, מג"א ח"י ב). — ב) יושב ההר, ובהרחבה אדם מתבודד, מתרחק מן חברת בני אדם, **Einsiedler, anchorit; anachoréte**: והמחסיר (מהחברות עם בני אדם) הוא הררי[1]) והקנין ההרריות הנשאר אשר הוא נח לחבריו יקרא ריע והאמצעות ריעות (ספ' המדות לארסט' ב ו). מי שהוא הררי וקדוש השכונים באהלים למה להם עושר ונכסים אחר שרוצה בקדושה וחיי ההתבודדות (אוריס ותומים, ירמ' יז ג).—ואמר המליץ: ייראו הררי בשדה יגורו כל הולכי על דרך כי מחסה אין למו (לישרים תהלה ג).

***הֲרָרִיּוּת**, ש"נ, — סגולת האדם ההררי המתבודד —עי' למעלה ערך הֲרָרִי.

***הַרְשָׁאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִרְשָׁה, כח נתון לאדם שמרשה לו לעשות דבר מה, **Ermächtigung, procuration**: הוכרו ולבסוף נתערבו כותבין הרשאה זה לזה לא הוכרו ובסוף נתערבו אין כותבין הרשאה זה לזה (בכור' מז:). אם ירצה אדם לשגר עמהם (עם הישמעאלים) גט לאשתו כרוך בבגד ויאמר לאחד מהן תן זה לפלנ' ישר' ויכתוב לאותו ישראל הרשאה שיתננו לאשתו בפני שנים וכו' (תשו' הגא', הרכבי ריב). העדות שהעידו עליה שני העדים באותו השטר על המורשה בעצמה נכונה ותלויה ועומדת עד שיתקיים שטר ההרשאה בשלשה (שם קפא). אבל ודאי אם הנשבע הזה יש לו תביעה הוא כותב הרשאה לאחר וכו' וכמשפט ההרשאות הנכונות (שם קפ). נהגו בני קירואן מימות אבותיהם ועד עכשיו לכתב בהרשאותיהן שיכתב המרשה לחבירו שירשהו ליקח לו ממון ממדינת הים יכתוב לו כך וכו' (שם קלט). שמי שמרשה חבירו ולאחר שנתן לו הרשאה נמלך ומבקש לבטלה ומרשה אחר (הלכ' פסוקות, ממונות). מי שהיתה לו קרקע תחת יד אחד או שהיו לו מטלטלין פקדון ורצה לעשות שליח לדון עם זה ולהוציא הקרקע או הפקדון מתחת ידו הרי זה כותב לו הרשאה וצריך לקנות מידו שהרשהו (רמב"ם, שלוח' ושותפ' ג א). וכל ההוצאות שיוציא השליח על דין זה שהורשה הרי המשלח חייב בהן שכך כותבין בהרשאה כל שתוציא בדין זה עלי לשלמו (שם). הגאונים תקנו שכותבין הרשאה אף על המלוה (שם ז). ראובן שבא בהרשאת שמעון ותבע לוי (שם יא). שהרי ראובן אומר לו תן לי הפקדון שיש לי בידך וזו הרשאתי תהי אצלך (שם י). ומן הדין היה שלא אשיבך על כתב זה שהגיע עתה בעבור ההרשאה אבל אהבתי ערוכה ושמורה וכו' (אגר' הרמב"ם לר"א הדיין).

***הַרְשָׁעָה**, ש"נ, — שה"פ מן הרשיע: לפי שלא היה ראוי לאליהוא שיחרה אפו עליהם אם הצדיקו משפט השם יתברך בהרשעת איוב כי גם הוא מרשיע את איוב (אוהב משפט, איוב מב ז).

***הֶרֶת**, ש"ז,—גוף לוזי בקרבת הגרון של העגל וכדומה, **Kalbsgekröse; ris de veau; calfs pluck**: ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתן רפואה ואלו הן כרוב ותרדין ומי סיסין דבש וקיבה והרת[1]) ויותרת הכבד (ברכ' מז:). ועוד ט' מקומות בודק אם נסרכה

מים רבים רכת אוצרת בא קצך, יושבתי בלבנון מקננתי בארזים מה נחנתי, ואף כאן: הררי בשדה חילך כל אוצרותיך לבז אתן. ואם אין ראיה מפורשת בלשון ערב' למשמ' זו של הרר, עכ"פ קצת סמך יש לזה, במשמ' רוע הטבע ונבול פה ששני הפעלים הר a) והרא b) משמשים בה, ועוד יותר הפעל עהר c) שמשמש במשמ' שטיפה בזמה, כי עכ"פ בשתי הלשונות שתי האותיות הר משמשות לכונה זו.

[1]) עפ"י פרוש המפרשים להמלה הררי בשדה,— עי' הערה לערך הָרָר.

a) هر b) هرا c) عهر

[1]) כבר אמר ר"נ בערך רת: מסתפקא לן אי הא יסוד אי לא. ע"כ. רש"י כאן: ולדיר"א שהולד נוצר בו. והביא זה גם הערוך בערך הרת. אך בערך רת הביא הערוך פרוש אחר בשם רה"ג וז"ל: היינו חתיכה רכה ולבנה של בשר שיש בכבשים קטנים שעדיין יונקין החלב הוויא על לובן כלפי צואר חתיכה יתירה זו היא הרת וקורין אותה בלשון לעז אנמלי. ע"כ, והוא באיטלק' **animella**. ואעפ"י שהעיד ר"א זכות בעיקרי התלמוד (הביא עה"ש) כי העולם מסכימים לפרוש הערוך, בכ"ז יותר נראה להכריע את הכף לצד פרוש הגאון, שלפי סגנון לשון הפרוש נראה כי הוא פרוש מקובל ולא מסברה, כיון שאינו מביא לו שום ראיה וסמך ממלה ידועה, ואלו הפרוש של הערוך ורש"י כי זהו הרחם הוא עפ"י הסברה מפני הדמיון להמלה הרת עולם.

טרפה והם שמנונית החזה ושומן הלב וטרפש דליבא ודכבדא גרגרת ושומן גרגרת קנה הלב ושמנונית שבסמפון בין שתי אומות והרת [1] (האשכל להראב"י, סדר י"ת טרפות). והריאה הסמוכה להרת (בו"ת הרא"ש כ ה).

***הַרְתָּחָה,** ש"נ, — שה"פ מן הרתיח: הלאתה וזהמתה שמוציאין מעל פיה על ידי הרתחה (רש"י יחזק' כד ו). הדביקה מבפנים והרתיח מבחוץ וכו' הרתחה קודם הדבקה (ס' יראים, סי' קפג). ג' היא הרתחת האדם בכעס ולדבר קשות ובכללם הרתחת עצמו באש היצר לעשות עבירה (ראש חכמה, היראה ז).

***הַרְתָּעָה,** ש"נ, — שה"פ מן הרתיע: תושם קרני המציצה עד שתמשוך הליחה המזקת מתוך הגוף לחצוני העור ולא איעץ להרתיע לעולם אלא בפלא שזה תורתע הרתעה כשלא יהיה שום כאב ויהיה הגוף נקי (פרקי משה ג).

***הַשְׁאָבָה,** ש"נ,—שה"פ מן השאיב, שאב מים: והוא תימה איך לא הרגום (את שלשת הגבורים אשר לדוד) בהיותם מתעסקים בהשאבת המים (ר"י אברבנאל, ש"ב כג יו).

***הַשָּׁאָה,** ש"נ,—שה"פ מן הִשִּׁיא, כמו הַפָּתָה: נכבדיו שריו וגם מליציו סעו כאחת בְּהַשָּׁאַת מפלציו (יולר ז פסח, אותותיך ראינו). — ובמשמ' השחזה: ואני המחבר אומר השאה ממש לשון השחזה כדאמרינן אין משחיזין את הסכין במשחזת של אבן אבל משיאין אותו על גבי חבירתה (שכל טוב, בראש' כח יד).

***הַשְׁאָלָה,** ש"נ,—שה"פ מן השאיל, א) עצם שה"פ: ואמרה (חנה) השאלתיהו לה' בלשון השאלה לומר שאינו במתנה גמורה לשיקחהו לו האלקים וימיתהו כי אם בהשאלה לעבדו ויהנו ממנו גם כן אביו ואמו (ר"י אברבנאל, ש"א א כד). — ב) בדקדוק, השאלת משמעת מלה, כמו *הַעֲבָרָה: כי אחות ואח יאמרו גם כן בשיתוף מצד ההשאלה כאיש ואשה (ר"מ א"ת, מו"נ א ו). ולפי זאת ההשאלה נאמר ועברתי בארץ מצרים (שם כא). ובדרך הדמיון וההשאלה מלאכת תְפיך (רד"ק, שרש תפף). שאיך יסבול השכל שיהיה שם אלהים

— [1]) ולעז שם אנמיליש, והעיר בנחל אשכל שם: אנמילי, והוא שקורין האשכנזים קראשערט והקצבים מילך או מילכור.

מונח בעצם וראשונה לשופטים ובדרך השאלה עליו יתברך (ר"י אברבנאל, בראש' א). ההשאלה לפי המכוון בה הנה הוא מאמר אשר הכונה בו זולת מה שתורינה עליו התבות והתחלף מן ההתיחסות שההתיחסות הוא בערך קצת התבות וההשאלת הוא בערך כל המאמר ותבא אם על צד ההדמות אם על צד ההגדלה או ההמעטה אם על צד ההפך (נופת צופים ד מז). — ומ"ר: במה שעובר אצלם (אצל הערב) בלשונם מההעברות וההשאלות (ר"י א"ת, הקד' ריב"ג בהרקמה). כי כשהגיד (ישעיהו) על נתיצת עם או אבדן אומה גדולה יספרהו בלשון שהכבבים נפלו והשמים אבדו ורגשו והשמש קדרה והארץ חרבה ורעשה והרבה מכיוצא באלו ההשאלות (מו"נ ב כט). והיא (התורה) רחוקה מן השתופים ומן ההשאלות (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חקו"ד ב יג). ויעידו אותם על שתוף השמות וההשאלותיהם אשר כלל אותם זה המאמר (מו"נ א לה).

***הַשְׁאָרָה,** ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁאִיר: שאין יתרון והשארה לאדם בכל עמלו בעולם השפל (הקדמ' מלמד התלמיד'). כבר העירותי אל מציאות התכלית האחרונה שהיא תכלית התכליות במה שקדם לנו בזה השער בדרך מדרכי העיון האמתי והוא השארת הנפש אחרי הפרדה מן הגוף (בעה"ם לאכן לטיף כו). ודע כי דוד ע"ה לא אמר הללויה עד שהרגיש להשארת הנפשות החשובות ואבדן הרשעות (ראב"ד, אמו"ר א ב). אבל כל אדם יש לו מקום מיוחד אשר שם יסודו והשארתו (פי' מבלי לזרח' הלוי ל ד). בא להזכיר הגמול אחרי השכל האמתי והוא השארתו אחר כלות הגוף (מ' אלדבי, ש"א ז). — ועי' הַשְׁאָרוּת.

***הַשְׁאָרוּת** [1]**,** ש"נ,—שה"פ מן הִשָּׁאֵר, בכלל התמדת קיום דבר אחרי גבול מה: לפי שהכונה במין האדם הוא זה ר"ל השארות צורה נפרדת ממנו לעולם (מלמ' התלמיד', תולדות). ההצלחה הנצחית היא אשר יאמר בה השארות בלי כליון (מאזני צדק, אלגזלי 9). והרי היא (שרה) עד מאה שנה כאלו היתה בהורה במעשיה ועשרים שנה שהיו לה אחרי כך היו שנות הזקנה עם השארות הכח (ר"י אברבנאל, חיי שרה א). אין הַשְׁאָרוּת לבן האדם

[1]) כך גם נקוד בפרוש הש׳ פאגר׳ חו"ם לדון וידאל המובא בפנים.

ואין לו תשועה (אגר' תו"מ לדון וידאל שלמה). להשתדל ולהתעסק בדברים אשר בהם יתקיים מציאותו והשארותו (מוסר הרופאים, מיוח' לר"י הישראלי). וזה הדבר אינו מזג אשר בהשארותו ישאר המזג ובהעדרו יפסד המזג (אמונה רמה א ו). שמעלת יסוד הגרמים השמימיים על יסוד האדם והוא היותר נכבד שבנמצאים המורכבים מן היסודות מעלה מבוארת ביאור נגלה בגדלם ואורם והתמדת השארותם (שם ח). לפי שכל טוב ישראל והשארותם נתלה בהתאחדם יחד (ר"י אברבנאל, שופט' כא ה). ורמזו בכנפים ענין השארותם והיותם עולים למעלה אל ההשכלה והדבקות האלקי (הוא, מפע' ה' ח ו). שאי אפשר השארותנו אלא בהכנעת יצרינו (שבט יסודה לג). — ובפרט הַשְׁאָרוּת נפש האדם אחר המות, Unsterblichkeit; immortalité; -lity: רצו לבאר שורש גדול בהשגחה ובהשארות הנפשות (ידע' בדרשי, באור תהל' לג). כי הפלוסופים נחלקו בענין זה ההשארות לשלש דעות וכו' ואם יראו שזה השכל ההיולאני יהיה אפשר בו ההשארות והקיום באשר יגיע למדרגה מהשלמות (רלב"ג, מלחמ' ה' א ח). שתורתנו תגזור לנפשות השארות ושמהלכם אל הצלחה או אל צער (אמונה רמה א ז). ובעבור זה יהיה בפלוסופים מי שהכחיש ההשארות הנפשיי מכל וכל (העקרים ג ג). וכוונת האלהית היא להישיר האנשים על השגת ההצלחה האמיתית שהיא הצלחת הנפש וההשארות הנצחי (שם א ז). היות נפש האדם עצם רוחני היה אפשר בו ההשארות אחר ההפרד למה שאין לו סבות ההפסד (ר"ח קרשקש, אור ה' ב ו א). וארחיב המאמר עוד במציאות הנשארות ובעניני הנפשות שהתפרדו מן החמרים איזה ענין תהיה ההשארות לכל אחת ואחת כפי תכונתה וכפי מעלתה (שעה"ש לאבן לטיף כד). ודוד ע"ה גלה דעתו שהוא מאמין במציאות זו ר"ל ההשארות (שם כו). שלא כיון ארסטו שיתחייב מזאת ההצלחה העצומה ההשארות אחר המות (כבוד אלה' לר"י ב"ט יו). השלישי הוא ההשארות הנפשיי או תחיית המתים שבכל אחד מזה כנוהו רבותינו וכו' רצו בזה להשארות הנפש (נוה שלום, אבר' שלום ב א). כל חכמי הקבלה והמחקר מסכימים שיש השארות לנפש וכו' שהוא (הבורא) נאמן לשלם לכל אחד שכר פעולתו ונותן שכרו בהשארות הנפש לעולם שכלו טוב וארוך ותמידי (מנוה"מ ג כ י ב). שהשארות הנפש נתאמת לחכמים בחקירה ועיון (שם ד ג ב ב). ועומדין בהשארות נפשם עדי עד כל אחד כפי מעלתו (שם). יעלה עתר ענן קטורת נשמתם אל האושר העליון בהשארות נצחי (נפלאות יסודה יד). וראיה להשארותה (של הנפש) הוא מה שאומר וכו' (מ' אלדבי, ש"א ו). ובענין הנפש וההשגחה עליה וההשארותה וכל הנתלה ממנה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 117).

***הָשֵׁב**,— מקור מן הֵשִׁיב בשמוש שה"פ: אבל משום השב אבידה לבעלים אמרו פועלין אוכלין בהליכתן מאומן לאומן וכו' (ב"מ ז ד).

***הֲשָׁבָה**, ש"נ, מ"ר הֲשָׁבוֹת,—שה"פ מן הֵשִׁיב: לנפילת הבור ולהפרשת הר סיני ולתשלומי כפל ולהשבת אבדה (ב"ק ה ז). הכל צריכין דעת בעלים חוץ מהשבת אבידה שהתורה ריבתה השבות הרבה (ב"מ לא.). וכבוד אבות והשבת הרשעים אל האלהים והורות בני אדם דרכי טובתו (חו"ה, הכניעה ז). שמח אני על עבודתך לאלהים עם במחובך הטוב עליו והשבתך כל עניניך אליו (שם, יחוד המעשה ה). כאלו המלך הפקיד אצלו פקדון ולא קצב לו זמן להשבתו וצוהו שיהיה מצפה לו בכל עת (שם, חשבון הנפ' ג).

***הֶשָּׁבוֹן**[1], ש"ז,— השבת גנבה או גזלה לבעלים: בן נח נהרג על פחות משוה פרוטה ולא ניתן להישבון (ע"ז עא:). לרבות תשומת יד להשבון (ב"מ מח.). את כל התועבות האלה עשה למיתה ניתן ולא להשבון (שם סא:). גזלן של רבים לא שמיה גזלן וכו' שלא ניתן להשבון (ב"ב לה:). גדולה הוניית דברים מהוניית ממון שזה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון וזה בממונו וזה בגופו (רמב"ם, מכיר' יד יח). — ואמר המליץ: המה בקשו חשבונות לא נתנו להשבון (אגר' תו"מ לדון וידאל שלמה).

***הַשְׁבָּעָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁבִּיעַ, א) עצם שה"פ בכלל: בכל זה לא אמרה אליו כי אם אחרי השבעתו אותו (ר"י אברבנאל, ש"א ג א).— ובפרט הַשְׁבָּעַת מלאכים ושדים ורוחות בכשפים וקסמים וכדומה, **Beschwörung; conjuration**

[1]) אין משקל הָפְלוֹן ואף לא הֶפְלוֹן במשקלי השמות שבמקרא.

exoreisme ; -eism : עד שיבהילו השומעים בספור הבלי ההשבעות ומיני הכשפים והקסמים הקדומים (מלמ' התלמיד, שבת שובה). הרי עשה בהשבעות שם המפורש ששום עין לא יקבל כשיתלוהו וכו' כי ידע הקב"ה שבהשבעות רצו לבטל גזירות (ס' חסידים, תתתרנ"ב). שלא יעשה השבעת מלאכים ושדים (שם, תתתתשמ"ח). ולכן בעלי ההשבעות האלה כלם צריכים הזמנה (ראב"ד, הקד' פי' יציר'). ואין ספק שאין הסמים ההם פועלים הכשוף בטבעם אלא שעושין מהם הקטרה ואומר בהן השבעות ולחשים וכו' ומעשה שדים הוא שע"י הקטרות או השבעות שעושין לשד הוא מזיק למי שמשביעין אותו עליו (שו"ת ריב"ש לג). ואותם ההבלים והשגעונות שספר לך אותו הגר שנתגייר במטמטא שבהשבעות היה מוריד הלבנה מן השמים מי שיש לו לב להבין לא יאמין לאותם הכזבים (שם לג). בכל ההשבעות והקמיעות והלחשים אין כח אפילו לגרש היתושים ולאסוף הפרעושים (אגר' אחוז דלמידיגו כס' מלא חפנ').

*הַשְׁבָּתָה, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁבִּית: (הוקשה) השבתת שאור לאכילת המץ (פסח' ה.). כנגד שלש השבתות שבתורה (שם י:).

*הֶשֵּׂג, ש"ז, — שה"פ מן הִשִּׂיג, הֶשֵּׂג יד, ר"ל מה שידו משגת, מה שהוא יכול לשלם: השג יד בנודר והשנים בנידר וכו' השג יד בנודר כיצד עני שהעריך את העשיר נותן ערך עני ועשיר שהעריך את העני נותן ערך עשיר (ערכ' ד א). שאינו נידון (המפרש את הערך) בהשג יד (גמ' שם ד:). המפרש את הערך ואמר ערכי עלי שלשים סלעים אינו נידון בהשג יד אלא לוקחין כל הנמצא בידו והשאר עליו חוב עד שיתעשר ויתן (רמב"ם, ערכ' ותרמ' ג ח). שהיבם הוא במקום רחוק מאד בעיר רומי והאשה עניה ואין בהשג ידה להגיע לשם (שו"ת חתם סופר, או"ח קמה). — ובמשמ' יאפשרות ויכלת: מרוב העיפוש מתהוים בהם תולעים ויתושים דקים והם נחבאים בגרעיני החוחים באופן שאין השג יד לבדקן (שו"ת פרי הארץ, יו"ד יג).

*הַשָּׂגָה, ש"נ, — שה"פ מן הִשִּׂיג, א) עצם שה"פ. השגת יד, מה שהשיגה ידו לעשות, Vermögen, pouvoir ; power, healt: תן לאל כמתכנתו לך בטוב עין וכהשגת ידך כי אלוה תשלומות הוא ושבעתים ישיב לך (ב"ס גני' לו יב-יג). מה השגת יד של עצמו אף השגת ידי אחרים לעצמו (ירש"ו קדוש' א נט). ונגיע לכל זה התכלית אשר נוכל להגיע אחר אשר נזהר בו כפי יכלתנו ונשמר כהשגת כחנו (הקד' הפרש' לריב"ג). ונמצא רוב בעלי חיים שיש להם מן ההכרה בדרכי טובות והתחבולה בהשגת מזונותם (חו"ה, שער עבוד' ה'). כי אין די אל השגת השלמות בהאמנת מציאות הפועל בלבד (העקרים א יא). כי לא תתכן השגת הצלחה כי אם בהדבקם עם השכל הפועל דבקות ההתאחדות (נפול' יהודה לר"י מוסקטו יד). גודל לב האדם ואורך מאוייו בעולם הזה וחסרון כחו והשגתו אותם (חו"ה, יחוד המעשה ה). ויבין חולשתו ומעוט השגתו וקצרת ידו מדחות מעל נפשו כל זה (שם, הכניעה ה). וכן אדות המלבושים מן העורות והצמר והצמחים יש מהם תמורה יותר מן המאכל והשגתם יותר מעוטה אלא לאחר זמן (שם, הבחינה ה). ואל יעלה בלבך כי השגתם היא השגת הטובה השלימה (רשב"ג, תקון מדות הנפש).—ב) במחקר, כח ההשגה [1] של חושי האדם ושכלו, הכח החושי והשכלי להשיג מושגים שעשו רשם על אחד מהחושים ולצירם לו בשכלו, Wahrnehmung ; perception : ובזאת ההשגה יקנה מעלות המדות (ראב"ע, ספר העצמים). שכל ראייה או חזייה או הבטה שבאה בזה הענין היא השגה שכלית לא ראות עין (ר"מ א"ת, מו"נ א ה). והושאלו לו (להבורא) הראות והשמע לראיה על ההשגה בכלל ולזה תמצא לשון העברים תעשה השגת חוש אחד במקום השגת חוש אחר (שם מו). ואמרו שההשגה אשר השיגה יחזקאל היא ההשגה בעצמה אשר השיגה ישעיה (שם ג ו). שלא יסמוך החכם בחכמתו ואפילו השיג השגה אנושית שלימה (מלמ' התלמי', עקב). שזאת ההשגה היא לכח אחד זולת הכח אשר ישיג האיש והוא הכח שנקרא שכל (כל מלאכ' ההגיון). אותו זמן (לעתיד לבא) ישגא החכמה בעולם וישיגו השגה מה שלא השיגו בזה העולם (זוהר תולדות, מדר' הנעלם קמ.). מאמינים שיש שם השגה שהיא למעלה מן ההשגה העיונית: יכשיר בעיניהם קבלת כל הסברות (הקד' י"ג יסוד' המשכיל לר"ד בן כילא).

---

[1] תרגום המלה הערב' אִדְרָאךְ a).

a) ادراك

כי הנפש בהיותה בעליונים מתעסקת בחכמה ומשגת השגה נפלאה ביחוד הנעלם (הקד׳ עבוה״ק לר״מ גבאי). העוה״ב אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו אלא ההשגה העליונית המכונה בשם עטרה באמור צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם (מנחת קנאו׳ לר״י מפיסא 79). או ישתבש בהשגה העליונה ויצא לתרבות רעה (שם 104). יודעים בתקון ההקדמות ובעשיית ההקש ובהשגת התולדה עפ״ החקירה (אגר׳ מנחם הקראי, לקו״ק 51). כי לולי השגת חוש ראותנו אותו לא היה מתקים בנפשותינו (חו״ה, עבוד׳ ה׳ ח). הוא (השם חכמה) נופל על השגת האמתות (מו״נ ג נד). לפיכך כשם שהשגת מהותו (של הבורא) מנועה אצלינו מפני שאין דרך להשיגה כן השגת דעתו מנועה (בעס״ש לאבן לטיף כג). שהאמת קלה מצד בערך ידיעת האנשים הרבים והשגת שכלם וקשה מאד בערך איש אחד לבדו (ר״י אברבנאל, ש״א ח ד). וכל התאוות הראויות הם בחכמה מצד שהיא השגת האמת ושרש לעבודה האלהית (מגוה״מ, הקד׳ לגר א). אבל מה שישיגו הנביאים הוא בהיפך כי ישיגו העלול באמצעות העלה שהיא השגת המאוחר עם הקודם (מנח׳ קנאו׳ לר״י מפיסא 118). והיום רד מאד ערכנו בהשגת הסודות (נפולות יהודה לר״י מוסקטו ז). וכל החכמה שלו תלוי בזכרון ולא בהשגת הבנה והידיעה (פתחי חכמ׳ לרמח״ל כ יט). אולי תשוקתו גדולה מהשגתו (ר״ש אה״ת, פתי׳ מו״נ). והנני אעירך על עומק שכל אריסטו והפלגת השגתו (שם ב יט). ובשכל יחובר מה שלא יתחבר באופן מאופני התחבולות כי השגתו בכל איש מאישי האנשים משותף להם (רלב״ד, אמו״ר א ז). עד שתהיה הבנתם קלה והשגתם קרובה (תק׳ מדות הנפ׳, העולם הגדול). אמנם העצמים הפשוטים אשר אין התלות להם בגשמים ובאלו שיש להם רשמים והופעות על הנפשות הנה לדקותם ודקות משכן רשומיהם יקשה השגתם (אמונה רמה ב ד ב). שהשלמנו בשער הזה מה שהיה ראוי לו מן הדברים כפי השגתנו (חו״ה, הכניעה ז). — ומ״ר: כמו שלחושים השגות ולא ישיגום על איזה מרחק שיזדמן וכו׳ ויתרון אישי המין זה על זה באלו ההשגות החושיות (מו״נ א לא). כי היו השגות רבות משתנות במיניהן ר״ל השגת החיות והשגת האופנים והשגת אדם אשר בעל החיות (ר״י תכיוו, מו״נ ג ה). וההשגות רבות מהם נגלות ומהם פנימיות והראשונות שבהשגות הנגלות שתי השגות והם המשוש והטעם (אמונה רמה א ו). השגות האדם מהם מושכלות ומהם מוחשות (שם ב ה). שהיו כל ההשגות אשר בו יתברך בב״ת בחשיבות ובנעימות והם נצחיות (העקרים ב ל). מצד החומר אשר הוא מסך בינינו ובין השגות האמתיות (פי׳ משלי לזרח׳ הלוי ל ד). כי בהשתנות מזג המוח דרך משל תלקה עמו פעולת הדמיון עם יתר ההשגות הפנימיות כלן או מקצתן (קול יהודה, כוזרי א א). כי העין אין מהמרחק בהלשון ברפיון מה שיחייב שלא תשיג דבר מהשגותיה (אמונה רמה א ו). ואין ספק שדברים אלו שזכר דניאל הם מכת הדברים שזכרו שאר הנביאים בהשגותיהם הנבואיות (פי׳ משלי לזרח׳ הלוי א ו). שמע עמי ואעידה לך כמה גדול כח התשוקה בלב איש להודיע השגותיו לבני אדם (הקד׳ נפול׳ יהוד׳ לר״י מוסקטו).—ג) הַשָּׂגָה על דבר פלוני, על ספרו וכדומה, קושיות ופרכות עליו, Rezension; recension: ותוספת ההשגות[1] עליה עד שהגיעה אל הפועל העומד וכו׳ (תשו׳ דונש על רסע״ג 122). ונקרא (ספרו של ריבג) בלשון עברי ספר ההשגה (הקד׳ ר״ש פרחון). ספר ההשגה וספר ההערה (הקד׳ הסרט׳ לריב״ג). ועל כן עשו הראשונים חבורים בלשון וחברום על לשון אלף בית כמנחם בן סרוק והשגת דונש הנקרא ר׳ אדונים (רי״ק, הקד׳ ספר הגלוי). וזהו מה שכתב הראב״ד בהשגות פ״ה דלולב (מהרח״ו, הקד׳ ע״ח). מפרש תו״כ אינו בעל ההשגות (בו״ת חות יאיר קח).—ד) בדקדוק, הַשָּׂגָה, במשמ׳ הגדלה ונחץ המושג: אך ההא נוספת בו להשיג הבנין הרביעי וכפלו הלמד בעבור ההשגה[2] וכו׳ ובתוספת ההא גם כן בלחלכה יצפנו להשגה ועיקרו אלף (הרקמה, שער יד).

הַשְׁגָּחָה, ש״נ, — שה״פ מן השגיח, א) עצם שה״פ: וכן כח המשער הזה הוא נמצא בכל האנשים ויתחלף במעט וברב וכל שכן בעניינים אשר לאדם בהם השגחה גדולה ומחשבתו משוטטת בהם (ר״ש אה״ת, מו״נ ב לח). והנה בזה האופן מההשגחה אשר ישגיחו הגרמים השמימיים באם היו האנשים

— [1]) אינני יודע מקור יותר קדום למלה זו במשמעה זו, אעפ״י שבודאי היתה שגורה בפי חכמי ישראל גם קודם. — [2]) תרגום השם הערב׳ אבלאע׳ a).

a) ابلاغ

נשמרים מרעות רבות נכונות לבא עליהם (רלב"ג, מלחמ' ה' ב ב). ענין ההשגחה היא הבטה עם התבוננות (ע"ח לר"א הקראי עח). ואם תהיה מחשבתך על תקון גופך ותשים כל השגחתך עליו תתעלם מתקנת נפשך (חו"ה, חשבון הנפ' ג). שההיה השגחתו (של האדם) חזקה והשתדלותו גדולה לקיים מה שחייבו הבורא מעבודתו (שם, הבטחון ג). וכאשר תחזק הכרתו (של הילד) משים בטחונו על אמו לרוב השגחתה עליו (שם ז). — ב) בפרט השגחה האלהית בעולם השפל, שמשגיח ומנהיג הכל עפ"י רצונו המוחלט, providence ; Vorsehung: השגחה שם משותף יאמר על עיון בני אדם בעיניו (כמו) משגיח מן החלונות ונאמר על צד ההשאלה בהשגחת השם בבריאה להמציאם ולהמציא להם צרכם ולהעמידם ולשמרם המדה שאפשר להם לעמוד (ר"ש א"ת, פי' המלים הזרות שבמו"נ). ואז היו ראוים להראות האור עליהם וזה השגחה ההיא הרבונית (כוזרי א לה). אתחיל לבאר דעות המעיינים בהשגחה (מו"נ ג יז). דעות בני אדם בהשגחה חמש דעות והם כלם קדומות וכו' הדעת הראשון הוא מאמר מי שחשב שאין השגחה כלל בדבר מן הדברים בכל זה המציאות (שם יז). ואשר אאמינהו אני בזאת הפנה רוצה לומר בהשגחה האלהית הוא מה שאספר לך וכו' והוא שאני אאמין שההשגחה האלהית אמנם היא בזה העולם התחתון (שם). אבל בפרשה הזאת ביאר ההשגחה בענינים פרטיים מכל איש ואיש והוא איך השגיח השם בקין להענישו (העקרים א יא). לפי שהוא מבואר מענין ההשגחה אשר הוא פנת התורה היותו יתברך משגיח על בני אדם להישירם אל ההצלחה (ר"ח קרשקש, אור ה' ב ב א). שהגיענו העיון להאמין כי ההשגחה נמשכת אחר השכל וכפי מה שיגיע לכל איש מן השכל תגיע לו מן ההשגחות (בעה"ש לאבן לטיף כד). היש השגחה ביהודים אחרי שחטאו (שבט יהודה סד). והיה מהשגחת האל יתברך שבא הגורל למטה יהודה באופן שהיה חברון בתוכו (ר"י אברבנאל, יהוש' יד).

***הַשְׁגָּחִי**, ־חִיִּ, ת"ז, לנק' הַשְׁגָּחִית, — של הַשְׁגָּחָה, מטבע ההשגחה: שכל מה שיראוהו מהפעולות היוצאות ויתרונות קצת האנשים על קצתן ייחסוהו לפועל השגחי ויתלוהו לפועל השגחי (ידע' בדרשי, באור תהל' מג). כדי שיכירו וידעו בני אדם גם בני איש שהוא עניין השגחיי לא בטבע ולא במקרה (ר"י אברבנאל, ש"ב כא). אל תתמה על החפץ האלהי ההשגחיי כי הטובות והרעות האלה החצוניות נמשכות מן המערכה ועולם כמנהגו נוהג (נפולות יהודה מא). שהוא בחמלתו ההשגחית יועיל אל השלם המושגח בתועלות כלן (ידע' בדרשי, באור תהל' א). כי התחדש ההצלחה ההשגחיית נמשך לפי עמידת האיש בשלמותו (שם לא). והנה היה סבת הריגתו (של אֵלה) מלבד הגזרה ההשגחיית לפי שזמרי ראה אלה שותה שכור מושלך ארצה ולכן בזהו בלבו וראה שלא היה נאה לאדנות והרגו (ר"י אברבנאל, מ"א יו ט). אם המלך אדיר בגבורה וכל הנמצאות גבורי כח עושי דברו בהנהגה טבעית והשגחיית לא יסורו מן המצוה ימין ושמאל (קול יהודה, כוזרי א כ). וכל הסיבות בין אלהיות והשגחיות בין מערכיות בחיריות יפעלו לטובתם ולזכותם (דרך ישרה, בער התחיות)

***הַשְׂגָּרָה**, ש"נ, — שה"פ מן שגר: השגרת לשון היא (ירוש' ברכ' ב ד).

***הַשְׁהָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁהָה: להחזיר בגרופה ובהשהאה דוקא (תוספ' שבת לז.).

***הַשְׁוָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁוָה, א) עצם שה"פ: וספר ההשואה וספר ההכלמה (ר"י א"ת, הקד' ריב"ג בהרקמה). כי זה אפשר אצל הסכלים בתכונה ובהשואת הכוכבים (ראב"ד, אמו"ר ב ב). המשיך תוצאות התעלומה והאמונה בהשואת האחדות שאין אנו יכולין לעמוד על עקרן (הריקנטי ברא'). כי ישים עליך לטוב להורות על השואת המדה (נפולות יהודה כח). ולהשואת הלשונות בו (בהשם מור) נראה שהוא המין ההוא (רמב"ן שמות ל כג). אבל לפי דעתי אין השואת המינים האלה שאלה כלל (שם יב). — ובמשמ' פשרה: יכתבו בפסק ההוא שיצטרך רק לחחזיקם (את הבתים) עד נובמבר שאחריו כדי שהשורה יוכלו לבקש להם מקום אחר אך אח"כ נשאר מהשוואה והשכיר להם על זמן (שו"ת רמ"א נא). —ב) בתכונה, השואת הקיץ, השואת החרף, העת שהשמש עובר קו המשוה ועושה שהיום והלילה שוים, equinox;équinoxe;Tag-und Nacht-gleiche: השואת הקיץ ובעלי מלאכת העיבור יקראו אותה תקופת ניסן (יסו"ע לר"י ישראלי ב ו). נוכח נקודת

השואת הקיץ או השוואת החורף (שם ג א). ובהגיע מרכז החמה לחנות נכח ראש מזל מאזנים אזי יגיע היום בכל מקום להיותו שוה ללילה והרגע הזה יקראוהו חכמי התכונה רגע השואת החורפי (מ' אלדבי, ש"א כ).

***השויה,** ש"נ, — כמו השואה: תחת התיקון וההשויה כלומר תחת תיקון השער שהיה יפה ושוה (רד"ק, שרש קשה). אבל בהשויית החכמה או בקרוב הודיעתנו התורה שרבוי הדיעות יסכימו לעולם אל האמת יותר מן המיעוט (החינוך, משפט' עח). כלומר תחת תיקון השער והשויתו תהיה קרחה (רד"ק, שרש ענה). — שטר השויה: עוד שטר אחר שעושין זקני הקהל והדיינין להשוות ביניהן כמה יתן כל אחד ואחד בכך וכך מס או בכך וכך צדקה והיא הנקראת שטר ההשוייה ואתה מוצאה על ענייני הכלל שעושין אותה ב"ד או זקני העדה הבקיאין בכל עסקי העיר להסיר המחלוקת והתנואות מפורעי המס וכו' כותבין בדבר כתב וחותמין לו שטר ההשויה ההיא לכל בני המס להסיר מהם המחלוקת וזהו נוסח שטר ההשוייה וכו' וראינו לעשות תקנה והשוייה לכל פורעי המס וכו' בין לצדקה בין לכל צרכי העיר שיצאו על הקהל והשוייה זו ותקנה זו קיימת וכו' וכל מי שיערער שום ערעור על תקנה זו ועל השוייה זו יהיו דבריו בטלין ומבוטלין (השטרות לר"י ברצלוני 137).

***השחזה,** ש"נ, — שה"פ מן השחיז [1]: דינין אלו של השחזת הסכין הם כדעת ההלכות (מ"מ, למב"ם יו"ט ד ט). מפני איסור ההשחזה הותר לחכם לראותה ולהשאילה (שם).

***השחנה,** ש"נ, — שה"פ מן השחין, נעשה לשחין: וזה (תקון הליחה) לא יהיה אלא בזמן יתחייב בו אם השחנת השחין ושובו נאצו' שלא יתדבק לעולם ואם שיתרחב שיתאכל חלק מן הריאה (קאנון ג י ד יו).

***השחרה,** ש"נ, — שה"פ מן השחיר, א) עשה בשחר: דברי תורה צריכין השחרה והערבה (מד"ר ויקר' יט). — ב) *עשה שחור: רצועות שחורות הלכה למשה מסיני שצריך השחרה לשמה (התרומה, הלכ' ס"ת קנא). השחרת כותלים בבית חדש היזק הוא אע"פ שבשאר בתים שאינן הדשים אינו חשוב היזק (שו"ת ריב"ש תנו).

***השחת,** ש"ז, — שה"פ מן השחית, כמו השחתה, ובמוסריות: ואנחנו רואים יום יום מן הנסיון כמה נערים נפלו במהמורות ההשחת מרוע ההינוך (המאסף, שנת תקמ"ד, קלח).

***השחתה,** ש"נ, — שה"פ מן השחית: אבן השכימו והשחיתו וכל השחתה שהיו עושין בהשכמה היו עושין אותה (ירוש' שקל' א מה ד). לא אעשה (בסדום) השחתה (ראב"ע בראש' יח כח). אבל אם הבעיר דרך השחתה פטור מפני שהוא מקלקל (הרמב"ם, שבת יב א). כל הקוצץ אילן מאכל דרך השחתה לוקה וכו' לא אסרה תורה אלא דרך השחתה (הוא, מלכ' ו ח). ואסור לקבור בתכריכין של משי ובגדים המוזהבין הרקומין אפילו לנשיא שבישראל שזהו גסות הרוח והשחתה ומעשה עכו"ם (הוא, אבל ד ב). וזכר שהיו עושים האויבים השחתה גדולה (ר"י אברבנאל, שופט' ו ה). בזמן מלך אחר נקרא מנחם אשר השחית מיהודים השחתה גדולה (שבט יהודה ז). לא די להם למצריים השחתת הצפרדעים אלא שהיה קולן של צפרדעים קשה להם ממכתן (מד"ר שמות י). ולמהתשחיתו ברעב ובצמא ובמצור ובמצוק ובחסר כל זולתי השחתת חרבות הרומיים בכם (יוסיפון פו). בהריסת מלכותם והשחתת ממשלתם (חו"ה, הכניעה ט). אעפ"י שיש עונות חמורים משפיכות דמים אין בהם השחתת ישובו של עולם כשפיכות דמים (סמ"ג, סי' קסג). כי ההריגה היא השחתת הכלי המקבל החיים (פי' יליר', מיוח' לראב"ד ג א). —*והשחתת השערות: הא כיצד גילות שיש בה השחתה הוי אומר זה תער (קדוש' לה:). שהוא (התער) מגלח גילוח של השחתה (מד"ר במד' י). שתים מכאן ושתים מכאן ואחת באמצע זה השחתת שבולת הזקן (הלכ' פסוקות, נדה ויולדת).

***השטאה,** ש"נ, — שה"פ מן השטה: אבל בנדון זה שלא היה זה תובעו כלום אלא שבית דין הכריזו דרך כלל שיגיד כל מי שחייב לו אין כאן תביעה ולא השטאה (שו"ת ריב"ש שלב). ואף שאנו יודעים שכוונתם להשטאות אפ"ה חוששים לדברים שבפה ולא לדברים שבלב (שו"ת שמש צדק' ב א).

***השטנות,** ש"נ, — שה"פ מן השטין, כמו שטנה: יורד (השטן) למטה ומתעה את הבריות לחטוא ועולה למעלה ומרגיז את חמת המלך בהשטנותו נוטל ממנו רשות להרוג את החוטא (רש"י ב"ב טז).

---

[1]) בסגנון ארמי: מאן תנא דהשחזה עצמה אסורה (אלפסי ביצ' טו).

***הַשִׂיגָה**, ש"נ, — כמו הַגָּשָׁה: בטרם תמות היטב לאוהב והשינת ידך תן לו (כ"ס גני' יד יג).

***הַשִׂימָה**, ש"נ, — כמו הַשָּׂמָה: ואם הכלה נזהרת להשימת רגלה השמאלית על רגל ימין החתן אז תשלוט היא עליו כל ימיה (דרך ישרה, ש' הסגול').

***הַשְׁכָּבָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁכִּיב, א) עצם שה"פ: ששכב בשלמתו שהשאיל לו זה דבר הקנוי לו ואם אינו קונה (העבוט) צדקה בהשכבה זו מנין על שלו שכב (רש"י פסח' לח:). — ב) תפלה על נפטר ביום מותו וכדומה: אודיעך מה שקרה פה בהשכבת החכם רבי אשתרוק הכהן נ"ע אני פתחתי בבית הכנסת ביום ההוא וכו' ישבנו לארץ ואני בראש האבלים ובקול רם ומר פתחתי וכו' (שו"ת ריב"ש ס). וכן ההשכבות שמשכיבים את המתים מנהג שטות הוא ואינם מועילים כלל (מנ' חסיד', גמיל' חסדים ג).

***הַשְׂכֵּל**, ש"ז, — מקור כמו שֵׁם, מן השכיל: בעשרה לשונות של שבח נאמר ספר תילים באישור בניצוח בניגון בשיר במזמור בהשכל ברינה בתודה וכו' (ירוש' סוכה ג נד.). ואפילו אומות העולם מכירין בחכמה ובבינה ובדיעה ובהשכל מגיעים לגופה של תורתך (מד"ר ויקר' ג). השיבו השם יען אשר שאלת את הדבר הזה ר"ל ידיעה והשכל ולא שאלת חיים ועושר ונפש אויבך וכו' הנה בשכר זה עשיתי כדבריך (ר"י אברבנאל, מ"א ג יא). וחננו מאתך חכמה בינה דעת והשכל (תפל' השנה, י"ח ברכות).

***הַשְׂכָּלָה**, ש"נ, — שה"פ מן השכיל, א) עצם שה"פ, כמו חכמה, תבונה: עבד משכיל זה אליעזר ומהו השכלתו אמר כבר קללתו של אותו האיש בידו וכו' מוטב לי להשתעבד בבית הזה ולא בבית אחר (מד"ר בראש' ס). ומה תקחו עצה מן העריץ משולל מהשכלה (שבט יהודה לב). כי יבוקשו לדעת הדברים הקדומים לקחת עצה מהם וזה מחשיבותם והשכלתם הטובה (שם ג). — ב) הבנה והשגה בדברים רוחניים: כי השכלת הנפש בדברים הנבדלים מחמריהם השערות ואומדות (העקרים ג ג). א"כ נייחס השכלת האור קודם היותו לזמן ויום מוגבל (ר"י אברבנאל, בראש' א). ואנחנו מדברים בענינים על דרך ההשכלה לא על דרך אמיתת העצם (שבט יהודה ז). לבאר ולגלות טעמי המצות אשר הם לקוחים מצד ההשכלה העיונית (מנח' קנא' לר"י מפיסא 109). האיש הנפרד והמתבודד בהשכלתו כשישיג דבר מה יבקש למה שתטהו תאותו (הקד' נפול' יהוד' לר"י מוסקטו). — ג) בספרות החדשה משמשת מלה זו במשמ' שֵׁם כללי לידיעות ולמודים שעושים את האדם למשכיל, שמאירים את עיניו בידיעות העולם והחכמות, Aufklärung, enlightenment; culture, civilisation: ומן הראוי ונכון לנו בית ישראל המתערבים בין העמים והם לנו לעינים בדרכי ההשכלה[1] וההארה וחפצנו וישענו להלוך בעקבותם ולאחוז בסנסניהם שיהיו לנו ספרים כאלה המאירים עיני שכלנו ומטהרים רעיונינו מהבלי שוא (יהודה בן יונה, חתי' בכך י"ב של בה"ע, נכתב בחדש אלול שנת תקלב). תשים לבך לכתוב מאמר בהשתלשלות ההשכלה בין יהודי ליטה בשנות השלשים בשלום תולדות חיי האנשים אשר הרימו את דגל ההשכלה אצלינו (אגר' יל"ג, ב ריה).

***הַשְׁכָּמָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁכִּים, א) עצם שה"פ, קימה והליכה למקום בבקר השכם: גדולה הכנסת אורחים כהשכמת בית המדרש (שבת קכז.). — ב) בְּהַשְׁכָּמָה, בבקר הַשְׁכֵּם: וכל השחתה שהיו עושין בהשכמה היו עושין אותה (ירוש' שקל' א מה ד). משה בהשכמה עלה (אל הר סיני) ובהשכמת ירד (שבת פו.). והיו הנוגשים הולכים לבתי השוטרים בהשכמה להוציאן למלאכתן בקריאת הגבר (מד"ר שמות א). אמר לו הקב"ה (למשה) לך אצלו בהשכמה עד שלא יצא מביתו (שם יג). — ואמר הפיטן: געשנו גדולים וקטנים בְּהַשְׁכָּמָה, גועים ותוהים על הרעה לנחמה (סליח' שחר' יוה"כ, אנא). — ומ"ר הַשְׁכָּמוֹת, במשמ' בקר: אם תשתין ט' השכמות בעקבך לא ישלטו בך כשפים (מ' אלדבי, ש"א ד).

***הַשְׂכָּרָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׂכִּיר: איזוהי השכרת מותרת ואיזו אסורה (שו"ע יו"ד קעו).

---

[1]) זו הפעם הראשונה שאנו נפגשים בספרותנו עם מלה זו במשמעה שנתנה לה אח"כ כל כך זהר ותפארה בקרבנו. „המאספים" עוד לא השתמשו בה, כ"א בחכמה, דעת, וכדומה. גם באחת עשרה שנה של בה"ע לא השתמשו עוד בה. רק בחתימה העברית לכרך י"ב השתמש יהודה בן יונה לבית יטלש בהשם השכלה במשמ' השם אויפקלערונג שכתב הוא בעצמו שם בהחתימה בלשון הגרמנית. וראוי לקבוע לו ליהודה בן יונה זה זכרון עולם במלון בעד המלה שתפסה אח"כ כל כך מקום גדול בחיי עמנו.

*הַשְׁלָחָה, ש"נ, — שה"פ מן שלח, הִשְׁלִיחַ, השלחת יד: ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו אמר רבי פנחס מכאן שהיו ראוין להשלחת יד (מד"ר במד' כ). — ועצב שה"פ: ונאמר בענין ההשלחה והרמיה והמשלחה את השעיר וכו' (הפרש' לריב"ג, שלח).

*הַשְׁלָטָה, ש"נ, — שה"פ מן השליט: וממה שהוא מענין ההשמטה וההשלטה וכו' (הפרש' לריב"ג, שלח).

*הַשְׁלָכָה, ש"נ, — שה"פ מן השליך: שלש על שלש שהשליכו באשפות טהורה החזירה טמאה לעולם השלכתה מטהרתה וחזרתה מטמאתה (כלים כו יב). והשליך אותה וכו' אותה בהשלכה ולא עולת בהמה בהשלכה (ספרא ויקר', נדבה ז ט). השלכת עץ ארז ואזוב ושני תולעת (יומ' מב:). ולא בהשלכה שהשליכוהו בבור (תנחומא וישב ז). כלומר השלכה והרחקה (רד"ק, שרש פלט). לא מאסם ולא השליכם מיאוס עולם והשלכה נצחית לכלותם ולהפר בריתו אתם (חזוק אמונ' לר"י ב"ר אבר' א פ). — ואמר הפיטן: ויחמום ויניצץ זירה, וירא הַשְׁלָכַת נזרה, ואימה נופלת עליו כבורה (קינ' לת"ב, איכה את). — ובהשאלה: כלות הנפש אל האלהים וכניעתה לפניו עם רוממותה לבוראה ושבחה והודאתה לשמו והשלכת כל יהביה עליו (חו"ה, תכון הנפש ג).

*הַשְׁלָמָה, ש"נ, — שה"פ מן השלים [1], א) עצם שה"פ: עלה אלול זכות השלמת (בנין) החומה של ירושלם שבו נשלמה (מד"ר אסת' ג ז). בשעת השלמת הבית היה הקב"ה מקדשו בענן (רבנ"ס שמות מ לה). ויתעסק בהשלמת ההצעות והבנת ההקדמות (ר"ש א"ת, מו"נ א ה). ונשוב אל השלמת ההערה על רבי חנינה וחכמותיו (שם נט). וראיתי מהשלמת התועלת והישור לך אחי שאקבץ ראשי עניני ספרי זה בעשרה בתים עבריים (חו"ה, סוף הקד' יי'). כי השלמת הדבור בידיעתו יתברך ורצונו איננה ממה שראוי בכוונת זה הספר (רלב"ד, אמו"נ ב א). ואחר כך יבטח על האלהים בהשלמתה ואם ישלימהו על ידו (חו"ה, הבטחון ד). כתמם באו עליך פרוש בהשלמתם (רד"ק, שרש תמם). והיתה השלמתו (של הספר) ביום האחרון מחדש אלול (ר"י אברבנאל, בסוף ס' מלכים). — ב) כמו שְׁלֵמוּת: ואמנם אמרם צער בעלי חיים דאורייתא וכו' הוא על דרך ההשלמה לנו שלא נלמד מדת האכזריות ולא נכאיב לבטלה ללא תועלת (מו"נ ג יז). ואין תקנת העולם שיתיחדו כל אנשיו בחכמה אחת ולא במלאכה אחת כי השלמת סדר העולם בכלן (חו"ה, הפרישות א). ויש מהם בהשלמת הדעות והמדות הטובות (רד"ק, שרש תמם). שהשלמת תכונת האבן היפה היא הציורים (שם, פתח). והשני להשלמת עצמו במדות והנהגתו בדברים המדיניים (ר"י אברבנאל, מ"א ג ט). — ג) עשיית שלום בין שנים: ולכן היה מהעצה שיחלל (אבשלום) את יצועי אביו באופן שתמנע ההשלמה ביניהם (ר"י אברבנאל, ש"ב יז).

[1]) בסגנון ארמי: אי אמרת חדא נזירות קביל עילויה מי הוי השלמה כלל (נזיר ח:).

*הַשְׁמָדָה, ש"נ, — שה"פ מן השמיד: אין לשון השמדה הכתוב כאן אלא לשון כילוי בנים ובנות (מד"ר ויקר' ז). ואחריו באו מלכים רשעי ארץ עליכם וכו' ומאז התחילה ההשמדה בארצכם (יוסיפון, פרק פד).

*הַשָּׂמָה, ש"נ, — שה"פ מן שִׂים, הֵשִׂים: שכך אמרת לנו הורידוהו אלי וגו' זו היא השמת עין נהפך הדבר שאמרת לסמיון עין (מד"ר בראש' צג). הוד והדרתשוה, משוה רגלי כאילות, כלם ענין השמה (רד"ק, שרש שוה). וכיוצא בם מסדור השלחן וההשמה ונשיאה בכלים (ג"ע לר"א הקראי, שבת יח). סגולה וסוד גדול אם החתן נזהר להשים רגלו הימנית על רגל שמאל הכלה בשעת אמירת ז' ברכות אז אותו השמת הרגל מסוגל שישלוט עליה כל ימיו (דרך ישרה, שער הסגולות).

*הַשְׁמֵט, ש"נ, — מקור מן השמיט, כמו שֵׁם: שלא תאמר כל שלשים יום אין רשאי לתובעו לאחר שלשים יום בהשמט כספים הוא לא יגבנו (ירוש' מכות א לא.). — ובהשאלה: תצרף לזה צרת השכחה ויגון ההשמט אחרי הקנין אשר אי אפשר מבלעדיו להיות הזכרון כח גשמי ויקרהו השנוי והלאות (ר"י אברבנאל, מ"א ג יב).

*הַשְׁמָטָה, ש"נ, — שה"פ מן השמיט, א) עצם שה"פ: השמטת כספים (ירוש' ר"ה ג נח ד). השמטת קרקע (ערכ' ז.). השמטת כספים חובת הגוף היא (קדוש' לח:). בעון גילוי עריות

ועבודת כוכבים והשמטת שמיטין ויובלות גלות בא לעולם (שבת לג.). גזרתי על השמטתם לבחירת הקצור (נפולות יהודה ד).—ב) בעניני מסחר, הַשְׁמָטָה, שהלוה אינו פורע את חובו, עשה שבר, Bankrott ; faillite ; bankrupt : וקצתם (של בעלי חובות) עשו השמטה, ויחזק את לב פרעה כפשוטה (הקדמ' אבי כעל תו"י בסוף שו"ת תו"י).

***הַשְׁמָנָה**, ש"נ, — שה"פ מן השמין: ומהם סכלים יחשבו שהאכילה ושאר ההנאות ההכרחיות האחרות שאי אפשר זולתן יהיה רוב הכמות מהם יותר מועיל ויותר ראוי בהשמנת הגוף (ידע' בדרשי, פרדס א). פרק ד' מן הלמוד הרביעי וכו' בהשמנת הכחוש (קאנון א ג ד ד). בחוק האברים החלושים והשמנתם (שם שם כ יא). — ובהשאלה בהלצה, השמנת הענין: ואם הענין הוא שפל ואיננו סובל מן ההשמנה וההרחבה נחסר היפוי (נופת צופים ב י).

***הִשָּׁנוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִשָּׁנוֹת, שנה: וכבר בארתי מהות ההשנות הזה בזולת החבור הזה ר"ל ספר ההכלמה (הקדמה, בעל כב). אחרי שהשלים (דוד) זכרון המלחמה שנלחם עם הארי או עם הדוב אמר עוד שלא קרה זה לו פעם אחת לבד אבל פעמים הרבה בהשנות גדול (ר"י אברבנאל, ש"א יז לז).

***הִשָּׁעֲנוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִשָּׁעֵן: תנועה כבדה על ההשענות שמסיר האבר ממקומו כמי שיהפך רגלו (קאנון א ב ב י). רק היה זה לצורך ההשענות באחרית המלה למען תמצא מנוח לכף רגלה (קול יהודה, כוזרי ב פ).

***הַשְׁעָרָה**, ש"נ, — שה"פ מן שִׁעֵר: וההשערה הזאת אין ספק שאינה מסורה לכל אדם ונמצא אותו אומר במקומות רבים מספר המדות שהפעולות הפרטיות ראוי שיושערו והוא לא ביאר ההשערה בהם נראה שדעתו לומר שההשערה הזאת היא לזולתו (העקרים א ח). והמעולה הוא קנין משער לכל פעל הוא טוב מצד אותה ההשערה או יחשב בו שהוא טוב (נופת צופים ב ב). וכמה וכמה צריך להעמיק בכל דבריו הנאמרים באמת ובהשערה ודקדוק עצום ונורא מאד (הקד' גידולי תרומה). בזכרון העבר ושמירת ההווה והשערת העתיד מתוך ההשקפה הצרופה בעבר ובהווה (נפולות יהודה יד). — ובמשמ' אמד דעת: ושהיה זה בהשערה ואומד מכמות הטבע ורבויו ומיעוטו (ר"י אברבנאל, יהוש' יד). ואת כל אלה אמרו וכו' בהשערתם והעולה על רוחם דרך התנצלות בלי שום מופת (הקד' אוהב משפט לאיוב). כי השכלת הנפש בדברים הנבדלים מחמריהם השערות ואומדות (העקרים ג ג). ואם נחפוץ לצלול בתהומות ההשערות שתים הנה השערותי (אגר' שד"ל, CCXXVI).

***הַשְׁפָּלָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁפִּיל, א) במשמ' יוצאת: ואין שלטון ביום המות ואין מות אלא לשון השפלה (מד"ר כהא' לו). — ב) במשמ' עומדת: וכן הלל אומר השפלתי היא הגבהתי והגבהתי היא השפלתי (מד"ר ויקר' א). — ואמר הפיטן: חוק לשיתם כלה, אותם להפילה, בהכנעה וּבְהַשְׁפָּלָה (יוצר שבת זכור, זכור את). יפלו ממועצותיהם וממחשבותיהם וְהַשְׁפָּלָתָם תחוינה עינינו (סלית' מוסף יוה"כ, ה' אלהי). הביטה והגבה את הַשְׁפָּלָתֵנוּ (מחז' רומני, סלית' לפני ר"ה).

***הַשְׁפָּעָה**, ש"נ,—שה"פ מן הִשְׁפִּיעַ, א) פעולת השפע שמשפיעים השכלים העליונים על התחתונים: וממנו (מהפעל שפע) בנו השפעה (ר"ש אה"ת, פי' המלים הזרות שבמו"נ). להורות השפעת השכליים על הנביאים (שם א מו). ההשפעה הראשונה המקפת על כל העצמים היא מחוייבת להשפעות מקצת העצמים על מקצתם (מקור חיים לרשב"ג ג). הבנה לשפע הצורה בענין יכריע השפעתו על לא השפעתו בהשפעת קצת הנקראים שכלים (רלב"ד, אמו"ר ב ג). והכל ברצון האל יתב' ובהשפעתו וסדורו (שם). לפי שההשפעת המזלות הוא בסך זה (שבט יהודה ז). הושפעה עליה השפעות מנועם האל יתברך והיה אל הקצה המכוון באדם (אמונה רמה ב, הקד'). מציאות העולם הגשמי או השפעת נוגה ואצילות עליו (שעה"ש לאבן לטיף ג ב). ומפני זה היה ראוי שיושפעו ממנו השפעות רוחניות פשוטות ואין להם שום תליה בחומר (י"ג יסודי המשכיל לר"דבן בילא). הסוד וההשפעה שהשפיע הוא יתב' עלי (שו"ת בנימין זאב א). ומה שפועלים העליונים בגשמיים נקראהו השפעה (מאמר העקרים לרמח"ל). בכלל ההשפעות הנשפעות ממנו יתברך לצרך בריותיו יש השפעה אחת עליונה מכל ההשפעות שענינה הוא יותר יקר ומעולה מכל מה שאפשר בנמצאים וכו' (הוא, דרך ה' ד ב). — וגם פעולת

דברים לא בע"ח: או (תארע שקיעת האדמה בעת הרעש) ב ה ש פ ע ת מי הים מבקע שיעשו בארץ הסמוכה להם שישקיעו חלק מן המקום החוא (ר"ם א"ת, פי' המליס הזרות שבמו"נ). — ב) חשתמשו בו בזמן האחרון במשמ' כח ופעולה שיש לו לאדם על אחרים, שהוא מטה אותם לרצונו, וכן פעולה שפועלים דברים או ענינים על דברים וענינים אחרים, Einfluss ; influence.

***הַשְׁקָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁקָה: בן לוי שקבל עליו כל עבודת כהונה וכו' ה ש ק א ת סוטה ועריפת העגלה וטהרת מצורע (תוספתא דמאי כ ז). כאשר תעזור החרישה ו ה ה ש ק א ה את הזרע בגידולו (פתי' תקון מדות הנפש לרשב"ג). ונהג בעליו (של הפרדס) שישקהו בכל יום פעם אחת ותהיה ה ה ש ק א ה ההיא ממוצעת וכו' וצוה לבנו שישקה הגן ולא תאר לו אופני ה ה ש ק א ה ולא זמנה וכמותה ושיעורה (ידע' בדרשי, פרדס א).

***הַשָּׁקָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִשִּׁיק, נשק: נגזור ה ש ק ה אטו הטבלה (ניל' יח.). אבל ב ה ש ק ת מים אין להוט כל כך להשיקן (תוספ' שם).

***הֶשְׁקֵט**, ש"ז, — שה"פ מן השקיט במשמ' שָׁקַט: לפי שבעולם הזה היו הרשעים עשירים ונתונים בשלוה וְ ה ש ק ט והצדיקים עניים (מד"ר שמות לא). ה ה ש ק ט והמנוחה מועלת אחר האכילה (מ' אלדבי, ש"א ה).

***הַשְׁקָטָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁקִיט: כלם ענין ה ש ק ט ה והנחה (רד"ק, שרש שוב). פרק ל מן האופן הד' ב ה ש ק ט ת הכאבים (קאנון א ד ל).

***הַשְׁקָיָה**, ש"נ, —כמו הַשְׁקָאָה: למליקה ולקבלה ולהזייה ו ל ה ש ק י ו ת סוטה ולעריפת העגלה (סוכה כ ה). —ומ"ר: ה ש ק י ו ת י ו של אותו רשע לא היו אלא בשל זהב (מד"ר אסתר, והשקות).

***הֶשְׁקֵעַ**, ש"ז,— שה"פ מן השקיע: הֶ ש ק ע מקומות יארע פעמים ברעש גדול (פי' המליס הזרות שבמו"נ לר"ש א"ת). וקראה הֶ ש ק ע במקום הנשקע בליעת הארץ (שם). אפשר לו ללכת במקומות האבק והעשן ו ה ה ש ק ע במים (רא"ד, אמו"ר א ו).

***הַשְׁקָעָה**, ש"נ,— שה"פ מן הִשְׁקִיעַ: אמנם התישב ושמירת השעות הראויות ו ה ש ק ע ת המחשבה בתוחלת ועצום העינים ברוב המקרים אין ספק שבו רוב הגעת הטובות (ידע' בדרשי, הפרדס א).

***הַשְׁקָפָה**, ש"נ, שה"פ מן הִשְׁקִיף, א) עצם שה"פ: בוא וראה כמה גדול כוחן של עושי מצוה שכל ה ש ק פ ה שבתורה ארורה וזה בלשון ברכה (ירוש' מע"ש ה נו ג). שיהיה מענין ה ה ש ק פ ה וההבטה אשר קדם זכרם (השרש' לריב"ג, שכל). וכי זה אנו חייבים להתקשט בעבודת האלהים בנראינו ובנסתרותינו לאלהים מפני ה ש ק פ ת ו עליהם בשוה תדיר ואילו היינו מעלים בלבינו כי ה ש ק פ ת המלכים על הנסתר ממצפונינו כ ה ש ק פ ת ם על הנראה מגופינו לא היינו מתעכבים לקשט מצפונינו ברצונם ממנו (חו"ה, חשבון הנפש ג). להורות כי טעם ה ש ק פ ת ו על בני אדם הוא לראות היש משכיל (שעה"ש לאבן לטיף כד). — ב) בהשאלה להשקפת השכל: מדרגת עיון ו ה ש ק פ ת שכל לא השקפת עין (ר"ש א"ת, מו"נ א ח). הבטת השכל ו ה ש ק פ ת ו על התבוננות הדבר עד שישיגהו (שם ד). ואולם נדע היותך נמצא זה חלקנו מכל עמל ההשתכלות וידיעות ה ה ש ק פ ה (בחינ' עולם יג). שיהיה המחבר במוסר יכון במאמריו עם כללותם שיהיו מובנים לשומעים ב ה ש ק פ ה שוה מבלי שיצטרך לזה התבודדות מופלאה (ידע' בדרשי, ספר הפרדס). — בתחלת ה ה ש ק פ ה, לפי מה שנראה טרם שיעין אדם בדבר היטב ויתעמק בו: ויצא לך שוה ליום אחד נ"ט דקין ח' שלישיות בקרוב אשר בתחלת ה ה ש ק פ ה יראה שסדר המדה השוה הזאת תהיה על כל יום ולילה לעולם שוים (נחמ' ונעים, דוד גנז קמא). — ג) מחשבה ודעה שיש לו לאדם על דבר מהדברים, Ansicht ; opinion: כי ראה במצרים וכו' כמה חנויות אשר תושבי הארץ נועלין בשבת והם ישמעאלים גמורים ושאל להם מה ענין נעילת החנויות והשיבו כי לא ידעו מזה דבר ואין להם ה ש ק פ ה אחרת אלא שכך ראו אבותיהן נועלין בשבת (שבט יהודה יא). ובמו"כ בין יתר ה ה ש ק פ ו ת הנאותות בשירי המצבות (כ"ע מן האדומים, מאור עינים ס). כמה עולמות של רעיונות ו ה ש ק פ ו ת חדשות יהיו לנחלה לאיש אשר נדבה אותו רוחו לנסוע המסע הקטן הזה (גוטלבר ממלרים, קאירה).

***הַשְׁרָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁרָה: ה ש ר א ת שכינתו (ד"ח ודעת חכמה א). בדברו עמו

(האלהים עם איוב) מבין שערות ראשו וכו' שמורה כי גם שם יש השראת שכינה (ר"מ אלשיך, איוב לח א).

°**הַשָּׁרָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִשִּׁיר, נשר, הַשָּׁרַת שערות, פֵּרוֹת, וכדומה: אין בו תקלת גרגנות והשרת פירות (רש"י תענ' ו.). צער דהשרת בתולים (תוספ' ב"ק נט.). שאין אדם סורק אלא אם כן יש נימין מדולדלין ואי אפשר להפרידן רק בהשרה אם כן עד כאן מכוין הוא להשירן (שו"ת ריב"ש שלד).

°**הַשְׁרָצָה**, ש"נ,—שה"פ מן השריץ: כעקרב שמשרצת ששים בהשרצה אחת (מדר' שכל טוב, לך לך). והשרצת המים רמזה ג"ב באומרו ועוף השמים וכו' כי מהרקק נבראו (אוה"ת, בראש' ב ה).

°**הַשְׁרָשָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁרִישׁ: בפירות הלכו אחר שליש ובאורז אחר השרשה ובירק בשעת לקיטתו ועישורו (ירוש' שבי' ב לד.). לעולם ביהודה ובהשרשה (פסח' נה.). משום שאינו רוצה בהשרשתן (ירוש' כלא' א כז.).

°**הִשְׁתַּבְּשׁוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּבֵּשׁ: וכן חולשת פעולותיו (של הגוף) כלם או בטולם או השתבשותם (ר"י חריזי, מו"נ ג ח). הדאגה והצער אשר תשיג הנפש בערבות השתבשות ההשתכלות ובהפסד האבדון והמות (נופת צופים ג ו). עתה שבנו אחורנית כי הפכה החכמה עורף ולא פנים ונתהפך הסדר לבלי סדר שממנו תוצאות ההשתבשות בעיונים (נפולות יהודה לג). גם הכח השכלי צריך שימור פן יפול בפח ההשתבשות בדעות (שם לד).

°**הִשְׁתַּגְּעוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּגֵּעַ: כי הם יהיו אז בזיון והשתגעות (באור ס' השירים לארסט' כג).

°**הִשְׁתַּגְּלוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּגֵּל: ומה שיהיה (סבת חלי הכליות) ההתרחבות (סבה לזה) הנה הרפיון המקשיות והחזוק ומניעות סבות ההתרחבות והוא עזיבת התנועה והמשגל ועזיבת ההשתגלות הרבה (קאנון ג יח א ט).

°**הַשְׁתַּדָּלָה**, ש"נ,—כמו הִשְׁתַּדְּלוּת: והתרת השבועות והנדרים במיני הערמות אשר הם עוברים אצל העיון הדיני מבלתי ההשתדלה[1]) התוריה וכו' ואם תעזוב הגבולים של דינים אשר הם סייג התורה ותסמוך על ההשתדלה יהיה סבה למינות ויאבד הכל (כוזרי ג מט). וכבר קם יהוא בן נמשי למחות את מעשי אחאב והשתדל ההשתדלה ההיא בתחבולה ההיא באמרו אחאב עבד הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה (שם ד יד). שתבחר בזריזות ובהשתדלה או בעצלה ובעכוב (שם ה כ).

°**הִשְׁתַּדְּלוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּדֵּל: באמת קבלתם התורה הזאת כראוי ועשיתם אותה בהשתדלות גדולה במקהלים בהזדמן אליה לשבח עליה ולזכור שרשיה (כוזרי ג ח). ואם תיקץ ותתן אל לבך מה שאמרו ז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים תשתדל בעניני התורה השתדלות מי שנתברר לו (חו"ה, יחוד המעשה ה). כי הבורא יתברך כבר צונו לבחור במעשה העבודה ולכוין אליה בהשתדלות והסכמה (שם, הבטחון ד). החשבון עם הנפש הוא השתדלות האדם בעניני תורתו ועולמו בינו ובין שכלו (שם, שער חשבון הנפ'). אבל ראוי לו שייחסוהו לזריזות והשתדלות בהמציא והעמיד אמונות אמתיות כפי יכולת האדם (ר"ש א"ת, מו"נ א ה). שני דברים יתקן באדם את עולמו מוסתר יתקן בו נפשו והשתדלות ייטיב בו חייתו (אלחריזי, מוסרי הפלסופ' ב). העמל בדברים שלמעלה מן השמש בהשתדלות השגת אמתיות בבחינת המציאות (הקד' מלמ' התלמיד'). ועל כל פנים השתדלות בלמוד ובהתבוננות טוב (שם, פרה). ואל ישיאך הרפיון והעצלה שיש לזמן גזרות רשומות כל השתדלות עמהן שקר כי זאת עצת נפתלי לבב (בחינ' עולם טז). כי הרגילות והשתדלות יצילו מן הדלות (אמרי נעם וגר ישראל לר"מ בר"י 39). ועל כן צריך האדם הרוצה שיקרב אל בוראו שיתבונן בנבראיו כפי היכולת כי הם הסולם לעלות עליו וההשתדלות לדעת אותם היא עבודתו (המעל' לרש"ט פלקיירא ב). כי תחבולה הענין אשר אדם מסדר לעשותו יקרא השתדלות (רמב"ן שמות כב עו). כי כשהדרוש גדול הערך ראוי שישתדל האדם השתדלות חזק להשיגו (הקד' העקרים). כי הפעולות הבחיריות בבחירה גמורה הן הנה שיפול בהן החריצות וההשתדלות ושעליהן ישובח האדם או יגונה (מרפא לנפש כו). — ובכנוי: כי אתם ידעתם חקרי והשתדלותי על הדרישה מימי עלומי (הקדמה, שער כב). בהתרפותך בו מפלתך ובהשתדלותך בו הצלתך וחיותך (חו"ס, עבוד

---

[1]) בגוף הערבי: אלאג'תהאד a).

a) لاجتهاد

כ' ה). שתעשה עיקר השתדלותך לקנות שלמות נצחי (ספורנו, קהל' ז יז). כי כפי מעלת הדבר המבוקש השגתו כן ראוי שיהיה עמל האדם והשתדלותו להשיגו (הקד' העקרים). כי מי שישים השתדלותו וטרחו לזה המין מן השלמות לא טרח רק לדמיון גמור (ר"מ א"ת, מו"נ ג כד). ויאמרו גם כן השתדלותנו וטרחנו בזה החולה היה לריק (שם כה). כי יש אנשים שהשתדלותם תמיד לבקש הדבר הנכבד והחיים התמידיים כפי חיוב צורתם הנכבדת (המעל' לרש"ט פלקיירא ג). — ומ"ר: בנין המזבח ועריכת העצים ושאר ההשתדלויות (ר"י אברבנאל, ויקרא). שאם כן (אם אין בחירה) בטלו כל ההשתדליות ולשוא משתדל האדם (אוהב משפט לאיוב ז). כאדם הקונה תחבולות והשתדליות נמרצות להשיג מבוקשו (שם, והוא מסכות).

***השתה**, ש"נ, — שה"פ מן הַשִּׁית: ושית י"ם הרפה וכן הוא הענין אבל אינו מלשון השתה וכו' וכן השתה על היא לשון שימה וכו' וכשהיא במם היא הפך השימה (אוהב משפט, איוב י כ).

***השתובבות**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתּוֹבֵב: ויכלו בהשתובבות ימיהם בלי נמוס ומוסר חסרי דעת אכזרים ונוקמי נקם (שבי"ע ג, רוסיה באזיה).

***השתוות**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּוָּה: שתקבלי עליך ממי שלמעלה ממך מה שאת רוצה שיקבל ממך עליו מי שהוא למטה ממך עם השתוות הערכים (חו"ה, עבוד' ס' ה). נמצא עם השתוות דין מציאותו והעדרו הוא ראיה על מכריע הכריע מציאותו על העדרו (ר"מ א"ת, מו"נ א עד). ולהשתוותם תמצא שכמו שאמר ביהויקים וכו' כן אמר בצדקיהו (ר"י אברבנאל, מ"ב כד כ). — ובמשמ' התיחסות ברוח שוה לדבר מן הדברים: סוד החכם ששאל לרוצה ההשתוות כי האמת מי שאינו שוה בעיניו טובות העולם הזה ורעותיו אינו מיחד וכו' (המגיד לר"י קארו, בשלח).

***השתוממות**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתּוֹמֵם: ותתמעטנה הדאגות והאנחות ותסור המחשבה וההשתוממות ותשמח הנפש בכל ענין (רש"ט פלקיירא, אגרי היגון ה). העיים והחרבות מהחומות הנשגבות שהיו בה יעירו ויעוררו גם עתה התפלאות וההשתוממות בלב רואיהם (שבי"ע א, מצרים). מהנפלאות אשר יפיחו להם ההשתוממות בלבות הרואים המה התעלות הנחצבות שם בהאבנים להגרת המים במורד (שם ג, רוסיה באזיה).

***השתוננות**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתּוֹנֵן: והכונה שלא תהיה העמידה אלא אחר ההתחמצות וההשתוננות (הקד' תפאר' ישראל, לרשב"ל דורמן).

***השתוקקות**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתּוֹקֵק: כי היה פרעה מפחד שמא ישארו בני יעקב בארץ כנען מפני מה שראה השתוקקות הזקן בחייו ובמותו אליה (ר"י אברבנאל, ויחי). גם התכונות המחייבות הכעס הם ההשתוקקות אל דבר עם דאגה וצער שאלה לקוצר רוחם יחשבו לעשות דבר כנגדם (נופ' צופ', מסיר ליאון ג ב). והגלגלים הם מציירים השתוקקות מניעיהם (רשב"ל דורמן, מג"א, חלק שוסינו א). המאכלים הגסים המולידים עובי בכלי הנפשות ויחשבו עליה זיוה והדרה מלהשיג השתוקקותה שעל כן צוה החכם היוני הזהרו בבריאות הגופים (אגר' התשו' לר"י לטיף). וגם יתאמת זה המדע בחקירת סגולת הטבעים ויקח מהם ראיה להשתוקקות העליון (שם). אומר זה המזמור על השתוקקות אהבה וחבה להתפלל לשם יתברך (ג"ע לר"א קקאלי, תפלה ד). תאותם של ישראל עצמן נקרא יראה פנימית שהשתוקקותם להיות עבדי הבורא לעשות מה שהוא חפץ כדי שיהיה לו תענוג לא בשביל שכר ועונש (קדושת לוי עה"ת עס). — ומ"ר בכנ': ועל דרך זה היא מציאות האהבה באדם כי בתחילה צריך שיקדים השתוקקיותיו להדבק באור העליון וכיון שהקב"ה רואה השתוקקותו מופיע בו מאורו העליון (ראש' חכמ', האהבה ב). — ובמשמ' קול המיה מרוב תשוקה וכלות הנפש: קודם הקידוש היה נוטל הכוס בידו והיה עומד זמן רב עם הכוס בידו לפני השלחן בשתיקה ולא היו שומעין ממנו כ"א קצת קול השתוקקות [1]) (מגיד שיחות קכג).

***השתחואה** ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּחֲוָה: נעלם ממנו זה וזה והשתחוה או ששהה בכדי השתחואה או בא לו בארוכה (בכוע' כ ג). לחייב על העבודה (של האלילים) בפני עצמה ועל השתחואה בפני עצמה (מכי' יתרו, בחדש ו). מלבד שטעונה הנפה שתי פעמים אחת בשעת קריאה ואחת בשעת השתחואה (ספרי תבא שא). בריעת

[1]) ואולי מן משק גבים שוקק בהם.

על ברכים וכו' ה ש ת ח ו א ה זו פשוט ידים ורגלים (ברכ' לד:). באימה ביראה בכריעה ו ב ה ש ת ח ו א ה (ר"י אלברגאלי, ס"א יח). ואין פירוש הכתוב לא תשתחוה על מנת לעבוד שנלמוד ממנו שהשתחואה לבד שלא לכוונת עבודה שלא יהא אסור שהרי במקום אחר נאמר בתורה כי לא תשתחוה לאל אחר שאסרה ה ש ת ח ו א ה לבד בשום צד (ס' חינוך, יתרו כח). — יומ"כ : ו ה ש ת ח ו א ו ת מדלה ומעני עבור ככר לחם תורה כי מחיר הככר אגורה (דונש על מנחם, אגורה). — ואמר הפיטן : קבועות היו למול הפרצות, בהשתחואות לאל חי לרצות (סליח' ער"ה, תפלה תקח).

***הִשְׁתַּחֲוָיָה**, ש"נ, — א) כמו הִשְׁתַּחֲוָאָה: על כל פרק תקיעה ועל כל תקיעה ה ש ת ח ו י ה (תמי' ז ג). לך כריעה לך כפיפה לך ה ש ת ח ו י ה (יוסי בכי' א ח). ואברהם לא חזר מהר המוריה בשלום אלא בזכות ה ש ת ח ו י ה וכו' ישראל לא נגאלו אלא בזכות ה ש ת ח ו י ה (מד"ר בראש' נו). — ואמר הפיטן : רגילים לקולה לוים וכהנים, לשיר וְהִשְׁתַּחֲוָיָה היות מזומנים (סליח' ער"ה, תפלה תקח). גדול בענקים כהשכים לזבח וְהִשְׁתַּחֲוָיָה דבקתו וחבקתו ותוציאו לרויה (סליח' מוסף יוה"כ, אל רב סמוך). — ואמר המשורר : ועינו ענתה בו, עלי ר"ע לבו, בקרבו שם ארבו, ועושה תמרוקים, ב ה ש ת ח ו י ת ו, לכל רואה אותו, מלא כל קומתו, ומשפיל חמוקים (ראב"ע, נדוד הסיר). — ומ"ר : ושלש עשרה פרצות היו בו וכו' וגזרו כנגדן שלש עשרה ה ש ת ח ו י ו ת (מדות ב ג). כל העזרה היתה אורך מאה ושמנים ושבע על רוחב מאה ושלשים וחמש ושלש עשרה ה ש ת ח ו י ו ת היו שם (שם ו). וכשהיה (ר"ע) מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת וכל כך למה מפני כריעות ו ה ש ת ח ו י ו ת (ברכ' לא.). התפילה והתחנונים והכריעות והקידות ו ה ה ש ת ח ו י ו ת והקימה בלילות (מאזני צדק, אלגזלי 164). — ב) כמו *בית ה ש ת ח ו י ה, מסגד מושלימים : המלך השני שיעמוד מישמעאל יהיה אוהב ישראל ויגדר פרצותיהם וכו' ובונה לו שם ה ש ת ח ו י ה על אבן שתיה (נסתר' של רשב"י, ביהמ"ד ילינק ג).

***הִשְׁתַּטְּחוּת**, ש"נ, — שה"פ מן השתטח : האדם היודע ורגיל להשיג השגה על ידי ה ש ת ט ח ו ת על קברות הצדיקים שאינם קרובים לקברי גוים (מגל' חסיד', היהודים א).

***הִשְׂתַּכְּלוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׂתַּכֵּל, עיון והתבוננות שכלית ומדעית : צריך לזמון הכנות רבות לא תשלם אחת מהן אלא במחשבה ו ה ש ת כ ל ו ת (ר"ש א"ת, מו"נ א עב). אבל הם עושים מעשים טבעים מבלתי מחשבה ו ה ש ת כ ל ו ת (שם). שאנחנו אמנם נדע כל מה שנדע מפני ה ה ש ת כ ל ו ת בנמצאות (שם ג כא). כשתסתכל בכל מה שאמרתיו ה ה ש ת כ ל ו ת שצריך להשתכל בו (שם כג). ואני מקוה עליך שעם ה ה ש ת כ ל ו ת הטוב תשיג כל העניינים שכללתי בו (שם נד). והנפש תשבע ותתענג במעט ה ש ת כ ל ו ת בחכמה שנושאה יקר ונכבד (מלמ' התלמיד', שמות). אנשים שהם מוטבעים בטבע שאר בעלי חיים שאין להם מחשבה ו ה ש ת כ ל ו ת במעשיהם (שם, פרה). ואולם נדע היותך נמצא זה חלקנו מכל עמל ה ה ש ת כ ל ו ת וידיעות ההשקפה (בחינת עולם יג). ובערבוב השתבשות ה ה ש ת כ ל ו ת ובהפסד האבדון והמות (נופת צופים ג ו). בראות עין ואזן קשבת מתענגים (הצדיקים בגן עדן) דרך ה ש ת כ ל ו ת (מ' ריאטי, מקדש מעט, היכל א). ה ש ת כ ל ו ת ו בעת שתטה נפשו לחברת בני אדם ולהשתעשע בהם (חו"ה, חשבון הנפ' ג). שכל עושה או מורה הלכה לפי ה ש ת כ ל ו ת ו אם לא יהיה בית דין הגדול או כהן גדול הוא מכת המזיד (ר"ש א"ת, מו"נ ג מא). ואלה הם אמתיות נראות למביטים בעין השכל וקשות על מי שקפא בו ה ש ת כ ל ו ת ו (מאזני צדק, אלגזלי 154).

***הִשְׁתַּלְּחוּת**, ש"נ, — שה"פ מן השתלח : שעור ה ש ת ל ח ו ת היונה בעיפה (השרש' לריב"ג, שגר). עזר תנועת הגלגלים ו ה ש ת ל ח ו ת ניצוצי הכוכבים (רשב"ל דוראן, מג"א, ח"י ד). — ובמשמ' התעתדות : ה ש ת ל ח ו ת ו והפתחו ללידה (השרש' לריב"ג, פטר). — ובהשאלה, הזדמנות : נמצא שמה שהיה נראה לכאורה שהוא בא במקרה והזדמן כפי ה ש ת ל ח ו ת הטבע והזמן לא היה ולא נברא אלא להוציא הטוב ההוא לפועל (רשב"ל דוראן, תפאר' ישר' א). — ובמשמ' חֵרות גמורה, בלי הגבלה : וענין הרצועה שמפשילין לו מתחת זנבו הוא רומז לעיכוב התאו והסימתה מ ה ה ש ת ל ח ו ת באותו הפועל לקצה האחרון שלוה אמר מפשילין כי ההפשלה נאמרה בדרך

הרוחה והשתלשלות לבד ואינה נאמרת על העויבה וההשתלחות (שם, מאמ' סעודת מלוה קלג.).

הִשְׁתַּלְּמוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּלֵּם, והשתמשו בו בזמן האחרון במשמ' ההגעה לשלמות גופנית ורוחנית ומוסרית, **Vervollkommung** **perfectionnement**: כי להבין ענין היפי נצרכת הנפש להשתלמות מה (המבאר כריל לתהל', הערה). איכה נוצר רוחם הכביר בקרבם ואיכה עלו במדרגות במעלות ההשתלמות ממדרגה למדרגה (אגר' יל"ג, א מה).

הִשְׁתַּלְשְׁלוּת[1], ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּלְשֵׁל, במחקר, התהוות הדברים קצתם מקצתם זה אחר זה כמו שלשלת: כל הידיעות מיוחסות אל העלה הראשונה על שני דרכים אם על הכוונה הראשונה אם על דרך ההשתלשלות (כוזרי ה כ). וכי כחותיו יתברך מגיעים אל הנבראים הגשמיים בהשתלשלות (ראב"ד, אמו"ר א ו). שאני מיחס לשי"ת בהשתלשלות הסבות שהוא יביאני אל מות (רלב"ג איוב ז). הנה זהו דעתי בהשתלשלות הדברים מן הסבה הראשונה (העקרים ב יא). לא הספיקה יד החקירה העיונית להגיע למציאות הסבה הראשונה ית' שמו וליחס אליו כל אלה הפעולות ע"ד ההשתלשלות (חזות קשה לר"י ערמאה ב). והשפיע עליון בתחתון והנכבד בנקלה באופן יתקשר המציאות כלו בהשתלשלות ההשפעות עם רבוי חלקיו מדרגה על מדרגה (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ז ד). השתלשלות בעלול ועלולים לבלתי תכלית עד שלא ימצא עלה בלתי עלול שקר (רשב"ל דורהן, מג"א, חלק אלוה ממעל א). שאתם רוצים לפרש השתלשלות איך שיצאו הנבראים מהבורא וכו' והחומר ההוא הולך ומתפעל מעט מעט הם הספירות (רמח"ל, חוקר ומקובל). כי כמו שבגלל השתלשלותו ירד ונפל אל התחתון כן בהתהפכו נשתלם ועלה אל העליון (פעה"ש לר"א אירירו ה יב). כל התורה כלה שמותיו של הקב"ה והיה בה צרופי אותיות רזין וסודות נעלמים אשר לא שופתן עין אלא שבהשתלשלותם לזה העולם השפל נתלבשו בלבוש עב (קדוש' לוי מב:). — ובכלל, יציאת דבר מדבר, דור מדור, מאורע ממאורע: השתלשלות קבלת תורה שבע"פ מן הנביאים ליהושע (הקד' שלשלת הקבלה). כי ספור סדר הקבלה והשתלשלותה נושא משך הזרע המיוחס הוא הדבר אשר הפקיד עליו מאד מרע"ה (שם). שכאשר הוצרך משה בתורה ליחס עצמו ועמו ספר התחלת העולם וחדושו ויצירת האדם שהיה ראשון במינו והשתלשלות הדורות ממנו כפי קבלתו וכו' (ר"י אברבנאל, מפע' ה' א א). — והשתלשלות המעשים בדה"י: כונת הספר הזה היא להעלות על ספר מה שקרה לאבותינו בבית שני וכו' גם אופן ההשתלשלות איך דרכו על ההפסד ואל אבדון (הקד' יוסיפון). אם תשים לבך לכתוב מאמר בהשתלשלות ההשכלה בין יהודי ליטה בשנות השלשים (יל"ג, אגרות ב ריס). — השתלשלות הנפשות, כמו גלגול הנפשות: טעם אסור המאכלות אסורות יוודע ענינו ליודעי האמת מדרך השתלשלות הנפשות (מנח' קנא' לר"י מפיסא 94).

הִשְׁתַּמְּשׁוּת, ש"נ, — שה"פ מן השתמש: וקרקע הוא נקנה בנתינת כסף ובנתינת שטר כולל עניני המכירה ובהשתמשות בו וזו היא חזקה (פי' המשנ' להרמב"ם, פאה ג ו). הרחקת התארים מעליו שרוב המוני הכתות משתבשים בהם ולא בהזכרתם וההשתמשות בהם לבד (ידע' בדרשי, אגר' לרשב"א). שלא תוכל מפני זה להשתמש בהשגות מתחלפות יחד השתמשות שלם (רלב"ג, מלחמ' א ג). אם אמתי ואם גר בלשון ואם מועתק מועט ההשתמשות (באור ספ' השיר' לאריסט'). שכבר תבוא הנבואה לקצת הנביאים השלמים בהשתמשות החושים (ר"י אברבנאל, ש"א ט). והוא בכלל רוב השתמשותו בהבדל מין ממין ואיש מאיש (כל מלאכ' ההגיון, מבוא). כי השתמשותם באלו המנהגים הוא על דרך נפלאה אחרת (ידע' בדרשי, אגר' לרשב"א). רמז להשתמשות הנפש המרגשת אשר השתמשותה ג"כ הכרחיי ומועיל (זכות אדם 18). — ומ"ל: שהעסק בסודות האלקיים והעיון האמתי לא יתכן עם העסק בהשתמשיות הגשמיים וטרדות העולם (ידע' בדרשי, באור תהל' מו). שישתדל בכל היכולת להסיר הסבות המונעות השגת האל והם צרכי החמר וההשתמשיות בגנויות המטרידים

---

1) בערב, שַׁלְשָׁלָה a).

a) شَلْشَلَة

והמבדילים (שם נו). אבל ההשתמשיות האלה מצד מה שהם טבעים מקבילים אי אפשר היותם בעת אחד ובזמן אחד יחד (זכות אדם 10). כי נתחזק יותר הכח התאווי אשר בגוף וגבר הרעב והצמאון וכל מיני ההשתמשיות אשר בגופנים (שם 18).

***הִשְׁתַּנָּה**, ש"נ,—שה"פ מן הִשְׁתִּין: אם הוצרך לנקביו וכו' השתנת מים והוצאת רעי (ר"ת ערוב' מא:). מפני מה ישתין החמור בהשתנת חבירו (א"ב בל בן סירא). כיון שתמיד השתנתה (של הבהמה) שותת בין ירכותיה יש בו לחלוחית לעולם (ר"ח שבת מח.). אשה שיש לה זפת קבוע שמוצאה כתמים אחרי השתנתה על הקינוח (שו"ת באר עשק ב). הכלב שהוא עושה השתנתו בקיר (ר"י אברבנאל, מ"א יד). אם תתן מדם של אצבע קמיצה שלך של ימין למי שתרצה באכילה שהוא אוכל או ג' טפין אחרונים מהשתנתך או ג' ביצים שנולדו ביום החמשי וכו' יאהב אותך אהבה רבה (מ' אלדבי, ש"א ד). דאגה והשתנה, פרעושים וכינה, חכוך האברים, חתולים ועכברים, יריעו לבקרים (מראה המוסר יז).

***הִשְׁתַּנּוּת**, ש"נ, -- שה"פ מן הִשְׁתַּנָּה: ענינו השתנות והתנכר (השרש' לריב"ג, חפש). ענין המלות האלו העוות והשתנות מהמנהג (רד"ק, שרש סור). ויפול ההשתנות במעורב עד שיתהוה מהם תחלה הקיבוצים כפי מיניהם החלוקים (מו"נ א עב). הדוחק והגליות ותכיפת הצרות והשתנות העתים והענינים (תק' מדות הנפ' לרשב"ג כה). כי יש איש אוהב צדק פעמים ואוהב רשע פעמים או לא ישנאנו להרחיקו לגמרי לפי השתנות הזמן עליו (מלמ' התלמיד, חיי שרה). מהטבע מתחייב השתנות הגוונים בצמחים (שבט יהודה סד). שהפסד זה העולם והשתנותו ממה שהוא עליו או השתנות דבר מטבעו והמשכו אל השנוי ההוא הוא דבר שלא באו אלינו בזה דברי נביא ולא דברי חכמים (מו"נ, ב כט). התחלפות כל אחד מפרטיהם והשתנותו מעת לעת ומזמן לזמן במקריו (יסו"ע לר"י ישראלי ב ח). —ומ"ר: וההשתניות ההם להיותם בקדימה ואיחור ישוער בהם הזמן לא הדברים המתחדשים פתאם שאין בהם שעור קדימה ואיחור (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ה ג). קול שפל והברה נוטה עם מנוחות תכופות והמשכיות ארוכים והשתניות גדולות (נופ' צופ', מסיר ליאון 41).

***הִשְׁתַּעְבְּדוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּעְבֵּד: כשיקנה אותו לעבדות בהשתעבדו בו כל ימיו כי זו רציחה בחיים וכו' ייחס ההשתעבדות שהוא הפך הצדקה לרציחה (ר"י אברבנאל, משפט'). שהיו כבר ישראל משוללים מהשלוה ועמוסים מההשתעבדות (הוא, מ"א יב). ולזה תפש בלשונו ע"ח ענין ההשתלחות שהוא רומז אל ההשתעבדות אליו לשמוע דברו ולהניח מאמר יוצרו כביכול (תפאר' ישראל לרשב"ל דורא ד). לחזק הקורא על קשר ההשתעבדות הראוי לכל חלק ממנו (נפולות יהודה לז).

***הִשְׁתַּעֲרוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּעֵר, במשמ' הַשְׁעָרָה: כשאנו מסופקים בדבר אם טוב ואם רע הנה השתערות טובתו מחייב לנו עשותו והשתערות רעתו מחייב לנו להיפך (יריעות שלמה א). מהדברים שאין להם שום מציאה פעלי כ"א מה שהם נשואים בהשתערות שהם מתגלים כך לעינינו (שם א).

***הִשְׁתַּעֲרוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּעֵר: הצער אשר אנכי מרגיש מההשתערות אשר נפשי משתערת לעמוד על ידיעת הענינים המובאים לה מן החושים (דרך חכמה לרמח"ל).

***הִשְׁתַּעַשְׁעוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּעֲשֵׁעַ: ההשתעשעות והנעימות בהנאת הנפש (רד"ק, שרש ענג). יש בני אדם שיבלו ימיהם עם השתעשעות הילדים (ר"י אברבנאל, נחל' אבות, ר' דוסא). שבשינת השחרית ושכרות הצהרים והשתעשעות הילדים הקטנים וספורי עמי הארץ יטריד האדם זמנו (שם).

***הִשְׁתַּפְּכוּת**, ש"נ,—שה"פ מן הִשְׁתַּפֵּךְ, ובהשאלה, הִשְׁתַּפְּכוּת הנפש, effusion: ולא יפרט הנושא אשר אליו יכונן הנשוא כי אם אחר ההשתפכות ההוא (הקד' המבאר כרול לתהל'). השתפכות הנפש בחגיגת שנת הששון (כה"ע תקפ"ט 183).

***הִשְׁתַּפְּקוּת**, ש"נ,—כמו הסתפקות: ההשתפקות מדה מחנכת משובחת ונאוה (אהרן חוריני, הלל, כה"ע תקפ"ד 30) נוטים מעט מן ההשתפקות בשווי אל הזהירות (שם).

***הִשְׁתַּקְּעוּת**, ש"נ, - שה"פ מן הִשְׁתַּקֵּעַ: כי ההסתכלות בידיעת השם סבה ליציאת מן

הטובות כמו שידיעת האל סבת ההשתקעות בוראתו ועבודתו (ידע' בדרשי, פרדס א). לפי שראייתו גם נגיעתו (של עץ החיים) היה טוב ומועיל בהולדת הדומה ומאותו צד ובחינה נברא בתוך הגן אבל אכילתו המביאה אל ההשתקעות והתאוה אל המשגל הנוסף לא היה שלמות אליו ולכן נאסרה עליו אכילתו (ר"י אברבנאל, בראש'). אין ראוי שנחשוב שהיה כל זה (הראות המלאך להגר) מפועל הדמיון כי אי אפשר שתהיה ההשתקעות בה כ"כ עצום שתשמע דברים מסודרים והגדת העתידות (שם, לך לך).

הִשְׁתַּקְּפוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּקֵּף: אם כן השתיקה יותר ראויה וההשתקפות בהשגת השכלים כמו שצוו השלמים (ר"ש א"ת, מו"נ א נט).

הִשְׂתָּרְגוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׂתָּרֵג: ואפשר שהוא לשון השתרגות והשתלשל דבר בדבר סביבו (מלמד התלמיד', נשא). והגדר הזה נבנה בתבנית ההשתרגות הנזכר על תכונת החלוקה הנזכרת והנה כמו שההשתרגות והחלוקה הנזכרים מתחילים ממקום צר ויתענפו לרחב יתיבוהו ההתפשטות כן יהיה הגדר הזה בטניי בתבניתו (קאנון א א א ב).

הִשְׂתָּרְרוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׂתָּרֵר: יעורר ישנים ויקיץ נרדמים משררות המחלוקת ומיין הרבנות וההשתררות ופעמים הולמים פעמים דלים השואלים הלכה ישוטטו לבקש דבר ה' (בו"ת תמת ישרים קיג).

הִשְׁתָּרְשׁוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתָּרֵשׁ: ואין אלו השתי מדרגות שהם כו"ח מראית השתרשות התמונות ושיעור תיקוני הכתר לרוב ההתעלות עד הגיע אל מדרגה אחרונה שבחכמה ושם יורה שצריך השתרשות האצילות בכתר (אלימה לרמ"ק, עין הכדולח א ח). שהרי הדינים אינם מתבטלים אלא מחמת השתרשותם בכתר (שם, עין רואי ד ו).

הִשְׁתַּתְּפוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּתֵּף: וכבר נתברר השתתפות החימה עם הקנאה (תק' מד' הנפ', חוש הריח). אין השתתפות בינו יתעלה ובין זולתו (מו"נ א סא). לומר לך שיש לך תועלת גדולה בהשתתפותך עם הצבור (רבנ"ל דורלאן, מג"א ב ד). אשת האב צרה לאם ובעבור השתתפותה לאם באסור חוב שתהיה אשת בעל האם אסורה (נ"ע לר"א הקראי, עריות ה). — ומ"ר: והוא השתתפיות שלילת הקריבה ושלילת המיתה באיש ההוא (סקד' יריע' שלמה).

הִתְאַבְּכוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַבֵּךְ, במשמ' נעשה עבה, סמיך, עי' ערך אבך, Verdichtung condensation: והשנית (הסבה השניה לקדחת יומית) המנע התוך מה שהיה נתך מהגוף כמו מה שיקרה מהתאבכות שטח הגוף בסבת הקור (תרג' פרקי גליונס, כ"י פריז 225). הקדחת המתחדשת מהתאבכות הגוף והתקשותו יודע במשוש ובשתן (שם). כמו מה שיקרה מקדחת יום המתחדשת מהתאבכות הגוף והתקשותו בסבת האויר שיתקבץ בפנים (שם). יהיה (העור של המקודח) קשה מאובך וכו' שהחום באותו הזמן בלתי יכול לצאת עד שירשום בו חום היד למקום הקושי וההתאבכות (שם). — ובענין העשן: דלקו שניהם יחד את האש ואת האח התאבכות גאות עשן קטור ועתר ענן (מנח' קנא' לאבא מארי נג). — ובהשאלה לענין כעס: לא כהתאבכות גאות עשנו של מלך אשור שבט אפו (נפולות יהודה נ).

הִתְאַבְּלוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַבֵּל: הכל אבל והתאבלות (הפרט' לריב"ג, אבל). כל עצי השדה עליו עלפה לרוב התאבלותם עליו (רד"ק, שרש עלף).

הִתְאַבְּנוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַבֵּן: כמו שיקרה בעת התאבנות הפרקים מחולי הפודגרה (קאנון א ב א ג). ולפעמים יתאבן בשרש השן התאבנות יקשה לעקרו (שם ג ו ט). ההתאבנות הוא מורסה קטנה מוציאה דם ומתאבנת (שם ג ג יד).

הִתְאַבְּקוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַבֵּק, במשמ' נפתולים, d. Ringen; lutte; struggle: וזה ההתאבקות (של יעקב עם המלאך) והדבור כלו (היה) במראה הנבואה (ר"ש א"ת, מו"נ ב מב). כי אשר יעשה פעולת ההתעמלות להתמיד בו הבריאות בשחוק בכדור או בהתאבקות או משיכת הידים או עצירת הנשימה (שם ג כה). וידוע כי אין התאבקות בשני אנשים אלא א"כ שוים (ר' כתיי, וישלח). כי זאת היא הברכה בין המתאבקים

או שיפיל האחד את חבירו ארצה ואז הוא הגובר עליו או שחבירו יברכהו ויודה שהוא גבור ממנו שאז אין צריך התאבקות עוד וילך לו (ר"י אברבנאל, וישלח). אחר תנועה כבדה מכאבת חזקה או נפילה או הכאה או רקוד או התאבקות או משא כבד (קאנון ג יו ג יג). שזה הענין נרמז יפה בענין התאבקות המלאך עם יעקב (ראש' דעת לר"מ אלכילא קעב). ובעודו מתקרב אליו קרה לו התאבקות המלאך שרו של עשיו ולא יכול לו (נפולות יהודה ב). — ובהשאלה, הִתְאַבְּקוּת הַלֵּחוֹת בגוף האדם, במחלה: פעמים שיקרה מהתאבקות שתי הליחות (קאנון ד א ד יח). שהבחראן הוא ההתהפכות המהיר אשר עמו קושי והתאבקות (קבוצי גלינוס, בימי הבחראן). מה שיהיה מפעולת הטבע בהתאבקותו עם החולי (שם).

הִתְאַהֲבוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַהֵב, אהבה זל"ז: וההתאהבות הוא שיהיה כל אחד משניהם בזאת התכונה (נופ' צופ', מכיר ליאון ג ד).

הִתְאוֹנְנוּת, ש"נ,—שה"פ מן הִתְאוֹנֵן: ופרשה זו מחוברת וקשורה למעלה לשני הענינים אשר קדמוה והם התאוננות העם ומנוי הזקנים (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתרי התורה כב).

הִתְאוֹתוּת, ש"נ, — שה"פ מן הֵאוֹת, נֵאוֹת, במשמ' נטיה והסכמה: ומי שיראה תנועת האבן המגנטים אל נקודת הקוטב הצפוני לא יפלא מהיות התאותות טבעי לחלקי הגלגל (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ג ג). כאלו תאמר הגלגל העליון מפני התאותות טבעי שיש לו לאותו מקום ושאר הגלגלים יתנועעו אל המזרח בעבור התאותות אשר להם בטבעם ויתחלפו תנועותיהם במהירות ואיחור כפי חוזק ההתאותות או חולשתו (שם). מפני שהוא יותר קל ויש לו יותר התאותות ונטייה אל המעלה (שם).

הִתְאַזְרְחוּת, ש"נ, — שה"פ מן התאזרח, השתמשו במלה זו בזמן החדש במשמ' היות אֶזְרָח בארץ מהארצות.

הִתְאַחֲדוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַחֵד: תצייר לעין שכלך הכחות הרוחניות אשר למעלה וכו' ותחשוב כי אתה מכללם ואין הפרש בינך ובינם מרוב התאחדות עצמך בעצמם (רמב"ע, ערוג' הבשם). כי אלו הארבעה ר"ל האבות ומשה רבינו התבאר בהם מן ההתאחדות בשם ר"ל השגתו ואהבתו (ר"ש א"ת, מו"נ ג נא). ונזה כי ההתאחדות בשכל הפועל אשר הוא ההצלחה האנושית (רלב"ג, מלחמ' ה' א ד). כי התאחדות השכל הנפרד הוא מהבלי הזקנות (אבונלר). שהשיג (משה רבנו) ענין התקשרות והתאחדות כל המציאות כלו (פרד' רמוני, רש"ע שפרוט כד). בהיותם במקום אצילותם יתענגו תכלית הענג בהתאחדות המשיג עם המושג (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ח ו). כדי שיתאחדו במקום התאחדות שני העצבים (רשב"ל דורהן, מג"א, ת"י ד). טבעי הגלגלים והתאחדותם (ר"י אברבנאל, כראש'). והתחברם (של כחות הזכירה) הוא רחוק מאד וקשה על האדם בי התאחדותם היא מפני השכל (רשב"ל דורהן, מג"א, ת"י ד).— ובהשאלה, התאחדות אישי קבוץ אחד בדעה אחת והסכמה אחת: ולכן היה אהרן אוהב השלום וההסכמה והתאחדות בני ישראל (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ב). אבל השלום הנאמר בהם (בבע"ח) הוא התאחדות וטיב הסדר (שם א). שהיה אוהב שלום ר"ל אוהב הסכמתם והתאחדותם (שם). להורות כי התאחדות אומה זו סבה חזקה לקיום הכל והצלחתם (נפולות יהודה מט).

הִתְאַחֲזוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַחֵז: לא נירא מהמקטרג הסובב בקטרוגו ועיניו צופיות להכנים קטרוגו ביתר שאת ויתר עז למעלה מצד התאחזות סיגי הכסף והזהב (כנף רננ', פזמונ' לר"ה, בהפרוש).

הִתְאַחֲרוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַחֵר ונאמר אחד לשלול הרבוי ונאמר ראשון לשלול ההתאחרות לא לקיים לו ההתחלה (כוזרי ב ב). כשיארך התאחרות הליחיות הנשפכות לחלל האברים אשר כבר יעלו בנפיחא במורסא (פרקי משה ב). שמאחר לאוהביו ואין משלם להם מיד ומי יחשוב שיהיה בזאת ההתאחרות גנות (יריעות שלמה א).

הִתְאַכְּלוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַכֵּל: והרפואות החמות המתיכות התיכה חזקה יתחדש מהם באבר בעל המורסא דבר דומה להתאכלות (פרקי משה ג). ואם תהיה המוגלא (בשחיני הכליות) חדה הפחד יותר רב ולא יפוחד ממנו מהם אלא ההתרחבות וההתאכלות ואמנם רעי הליחה

הנה יקרה מהם ההתרחבות עד שיגיע אל המות (קאנון ג יח כ ז). ואם יהיה שם התאכלות או בשר מת או ראוי שינקה ברפואה מנקה בשר המת (שם ג יג ד ה).

הִתְאַמְּצוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַמֵּץ, במשמ' עשיית מאמצי כח כדי לעשות דבר מה: ולזאת העיר ה' את לבבי לעשות השתדלות והתאמצות להעלותו בדפוס שנית למען ישיגו החכמים השלמים תאוותם (הקד' המביא לדפוס ס גידולי תרומ'). — ובמשמ' התחזקות: ובודאי יהיה להם מלחמה גדולה בדעתן למען יהיה להם למשיב נפש והתחזקות והתאמצות יותר כשיראו שכבר דברו מזה מקודם (מגיד שיחות נט).

הִתְאַמְּרוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַמֵּר: כי תנועת הגופים כדרך הראיה יתכן שתהיה עבודה לרבון העולמים ושירות והתאמרות לעבד מעבדיו יקרא מלאך ערכו אל האורות האמתיות האלהיות (משכיות האורות, בסוף שירי שלמה לדוקס).

הִתְאַמְּתוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַמֵּת: ויראה בתחילת המחשבה שיתואר הבורא יתעלה בזה המין מן התארים אמנם עם ההתאמתות ובדקדוק העיון יתבאר המנע זה (ר"ש א"ת, מו"נ א נג). כבר האריך גאלינוס בהתאמתות המאמר הזה בספורו במה שראה ולא יתן סבה לזה בשביל הספק אשר נרצה להתירו (פרקי משה א). ומאמרו אצל ההתאמתות והעיון הדק יותר אמתי (קאנון א א ה, במהות האבר). שאם לא היה הענין בזה התאר לא היה מגיע מזה הספר ההתאמתות בזאת החקירה (רלב"ג, הקד' איוב). להתאמת אצלם שהוא צדיק וישר יותר מן ההתאמתות אשר להם באנשים אשר הגיעם רע שהביאו ראיה מהם (שם יט). ולזה היה התאמתות שליחות השליח עקר כולל לכל הדתות האלהיות וכו' לפי שהתאמתות שליחות השליח המיוחד בכל דת ודת עקר פרטי אליה (העקרים א טו). כי הנה מציאות המחוייב אצל ההתאמתות המחייב בשלמות תנאיו הוא הכרחי (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ו א).

הִתְאַפְּקוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַפֵּק: אם לא תשיג שאלתך במתינות ובהתאפקות באיזה דבר (ר"י תלוזי, מוסרי הפלוסופים ב א). בארך אפים ירבו העוזרים ובהתאפקות ישתעבדו הלבבות (שם א י). ואין גבורה כהתאפקות ואין עשר כהסתפקות (פניני המליצות, גנזי ישראל כפע"ר, גולדנד). הפנינים מאוסים ליקרם, הישרים מאוסים לישרם, ההתאפקות ללבות יתרה, בהסתפקות או בחריצות תשלם הסחורה (עמנ', מחב' יא). לבשתי בעת האבל, מעטה ההתאפקות והסבל, ארצה מה שרצה יוצרי, והוא לבדו ישעי ואורי (שם יח). גבורת הלב וההתאפקות מרדוף אחר התאות (REJ, XXVI 224).

הִתְאַצְּלוּת, ש"נ, — שה"פ מן התאצל: ואחריו גלה סוד הספירות וכל העולמים הנעלמים והתאצלותם קשורם ואחדותם עם מקור מעיינם וסבתם (הקד' המתרגם שעה"ש לר"א אירירו). אל נקודת המרכז האחת והבלתי מתחלקת אשר ממנה התאצלותם ומוצאם מובאם וחזורתם (שם ד יא).

הִתְאַצְּרוּת, ש"נ, — שה"פ מן התאצר: וסברת ר' אדא שאמר דוחק את רגליו וכו' שזה יתילד להתאצרות ולהתילדות זה האיד העשני בגוף הארץ שהוא הדום רגליו (רמ"ע מפנו, פרד' רמונ' נג).

הִתְבַּהֲלוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְבַּהֵל: וכאשר נחלש כחם בשמיעת הקול ההוא פחד קראם ורעדה ומפני התבהלותם שמעו השמונה הדברות הנשארים ולא הבינו אותם (ר"י אברבנאל, יתרו). ולא זכר הכתוב אם בא הדבור הזה (שנאמר ברבקה שני גוים בבטנך) בחלום או במראה ולא שהתעוררה היא לדבר מה מפני התבהלותה למה שראתה (הנ"ל, מ"א ג). כי בהיותו נוח לכעוס מורה על התבהלות טבעו ורתיחת דמו (הנ"ל, נחל' אבות ה).

הִתְבַּדְּדוּת, ש"נ, — שה"פ מו הִתְבַּדֵּד, מן בָּדָד: וקנה (משה) כל זה בסיני מתוך התבדדותו שמה מבלי מאכל ומשתה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות א).

הִתְבּוֹדְדוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְבּוֹדֵד, כמו הקודם: והוא ילמדהו בעת התבודדותו ובעת היותו ישן (ראב"ע, ספר העצמים). על טהרת הנפש ועל ההפרשה ועל ההתבודדות לו יתברך (אגר' הרמב"ם לבנו). המקום הרמוז אליו מן ההר אשר בו היה ההתבודדות והשגת השלמות (ר"ש א"ת, מו"נ א ח). כל הלילה שהיא

העת המיוחד להתבודדות (ידע' בדרשי, באור תהל' ג). שיהיה המחבר במוסר יכון במאמריו עם כללותם שיהיו מובנים לשומעים בהשקפה שוה מבלי שיצטרך לזה התבודדות מופלאה (הות, הקדמ' הפרדס). כשיפרד השלם מהתבודדותו להתעסק בצרכי העולם (הות, אגר' לרמב"א). והמתיחד הוא הפרוש מבני אדם ומעסקי העולם ושם כל כונתו להשיג החכמה בלבד כי ההתבודדות על זה הדרך מתנאי השלמות (המעל' לרש"ט פלקיירא ג). לא היה מגיע לו רתת וחרדה בבא אליו הנבואה מפני ההתבודדות אשר לזה הכח (רלב"ג, מלחמ' ה' ב ו). כי כאשר הקיצותי מהתבודדותי בזה מצאתי כי עודי עמך ואינם דבר זולתך (העקרים ב כה). כי בסבת ההתבודדות ידבק האדם במקום הראוי יחדש אותות ומופתים (רש"ט בפרוש, פרד' רמונ' ג). וכאשר יתמיד בדבר הזה ויפליג ההתבודדות באהבתו אין ספק שיושפע עליו השפע האלהי אם לא יעיקהו מעיק (ר"ח קרשקש, אור ה' ב ד). שהזמנים היותר מוכנים אל ההתבודדות הם כשיעור אדם בלילה להשקט הקולות וצורכי העולם ולהתכת האידים העולים בשינה למוח (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג). והיה שם (בנוֹת) מושב בני הנביאים להיותו מקום מוכן להתבודדותם (הות, ש"א יט). כי הוא (אליהו) בהתבודדותו לא היה מביט אל דבר מפה ומפה (שם מ"א יח). והיו קוראים אותו (את יהוא) משוגע לפי שבהתבודדותו היה נראה להם משתגע (שם, מ"ב ט יא). ובחר (משה) התבודדות והבדל מבני אדם המטרידים אותו (רשב"ל דוראן, מג"א, חלק פוסינו ב). וגם בכמה חבורים נמצא שההתבודדות והפרישות והדביקות היו נוהגים בהם חסידי ישראל היינו שבהיותם לבדם מפרישים מדעתם עניני עולם ומקשרים מחשבותם עם אדון הכל (ס' חרדים ע). והאומן ההוא בעלותו למעלה אל מקום התבודדותו אין לו מכל זה הנעשה באומנות הזה דבר כלל (רמ"ק, שעור קומה י"ג תורה). וטעם החלום הנה סבתו התבודדות המחשבה וההרהור ומחוזק ההתבודדות בדבר ההוא אשר בו המחשבה יתחקה בנפש חקוי חזק ותתעלה הנפש כאלו היא נשללת מן הגוף מצד ההתבודדות ההוא ולא יעצרנה הגשם (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתרי התורה כז). שכן דרך המשוררים לדבר על עצמם כאלו הם זולתם כמו הקבצו ושמעו בני יעקב, נאום בלעם בנו בעור, עורי עורי דבורה, קום ברק ורבים כאלה והטעם הוא מפני שמרוב ההתבודדות יתעלה השכל וישאר הגוף כמו בלי נשמה ונראה להם שהם אינם אלא אחרים וכו' ותראה ג"כ שהמשוררים לפעמים כשהם מחברים שיריהם משתוממים ואינם מרגישים מאומה מרוב ההתבודדות (מתק שפת' לר"ע פרנסים 30).—ואמר המליץ: עבודת אל אשר גלוי בגלוי ואולם כל שארה בסתרים, ואם תאבה שמוע לעצתי בחר התבודדות וזנח חברים, ואם יראת אלהים אין בארץ ברח דודי דמה לך לעפרים (מנח' מלונזנו, דרך חיים). — ובדקדוק, סגולת פעל עומד: שהעברים כשרצו להוציא פעל מה מן ההתבודדות להתעברות הדגישו באות אחת (לשון למוד' לר"ד יחייא ה).

*הִתְבּוֹלְלוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְבּוֹלֵל, השתמשו בו בזמן החדש במשמ' התדמות גמורה של עם לעם אחר, Assimilation.

*הִתְבּוֹנְנוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְבּוֹנֵן: והתבוננות האדם בסוד הראיות השכליות היא מחשבה (רמב"ע, ערוג' הבשם). כי אין הדבר כמו שחשבתו בתחילת המחשבה אבל כמו שיתבאר עם ההתבוננות לזה הדבר (ר"ש א"ת, מו"נ א ב). התבוננות הדמיונות והמחשבות לא התבוננות הנמצאות והמושכלות (שם עד). אבל מי שיחשוב שטרחה (של התורה) גדול וקשה ושבה צער גדול כל זה טעות בהתבוננות (שם ב לט). לא ענין התבוננות בני אדם בהם (ר"ז חריזי, שם ב ו). ועל כל פנים השתדלות בלמוד ובהתבוננות טוב (מלמד התלמידים, פרה). והמאמין כי הוא בשמים ובארץ במעט התבוננות ישיג שאינו גוף כי הגוף יגבלהו מקום אחד (שם, ואתחנן). ונאמר שכבר יראה עם ההתבוננות הטוב שבכאן תארים נאמרים בשי"ת ובזולתו בקודם ובאחור (רלב"ג, מלחמ' ה' ג ג). לפי שכל אדם מדרכו לחשוב מחשבות וליחס לעצמו ההתבוננות והסברא והשכל יותר מכל מה שזולתו (העקרים ג כג). וכל איש משכיל שיקרא בו אני משביע בנפשו שלא יעבור עליו בשילות רק יתבונן בו במתון התבוננות מופשטת מתאוה ומקנאה (הקד' תגמ' הנפש). ואחרי זאת ההצעה שמע מה שאברוהו בזה הפרק והתבוננהו

התבוננות מיוחד מוסף על התבוננותך לשאר פרקי זה המאמר (ר"ס א"ת, מו"נ ב מח). לפי שידע אותו בעברו על הדבר ההוא לפי טוב התבוננותו וזכות עיונו (מלמ' התלמיד, ואלה). — ומ"ר: כשאני מקיץ מאותם ההתבוננויות שאני מתבונן ברבוי התארים אני רואה שכל אותן התארים אינן אלא בחינות שכליות מהוראות (העקרים ב כה).

***התבוששות**, ש"נ, — שה"פ מן התבושש: ותמיה נפלאה לי על התבוששות מכתבך וסבת המניעה לזמן כל כך ארוך (קבץ אגר' בוקסטורף 34).

***התבזות**, ש"נ, — שה"פ מן התבזה: ההתנשאות האומי שישא נפשו יותר מהראוי לה ויכבדה למעלה מחקה ההתבזות הוא ההשפל בעת הכבוד והיקר יותר מהראוי (מאזני צדק, אלגזלי 106).

***התבלבלות**, ש"נ, — שה"פ מן התבלבל: הכעס לפי דברי החוקר הוא התבלבלות המחשבה מצד דם מתנדנד והולך סביבות הלב מפני תשוקת נקמה (צמח צדיק, א' מודינא יא).

***התבלעות**, ש"נ, — שה"פ מן התבלע: ועוד יש סוד נעלם בזה הקטרוג וההתבלעות שלשנים אלה ירמזו למחלוקת יום שני שבו נחלק השמאל וקטרג על הימין (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתרי התורה יד). הנה יש להתבלעות זה עיקר ושורש כי בן הקטרוג למעלה (שם).

***התגאות**, ש"נ, — שה"פ מן התגאה: אל תתהדר לפני מלך ענינו התגאות והתיפות (הערש' לריב"ג, הדר), שלא יטה אל צד הגובה בהתגאותו במעשיו בעשותו לפנים רק על דבר אמת (מלמד התלמ', חיי שרה). ידוע שכל התגאות האדם יבא מצד דברים רוחניים והנפש שבו (פענח רזא, בהעלותך).

***התגבנות**, ש"נ, — שה"פ מן התגבן: ואתה ידעת ממה שכבר קדם לך וזכרונו אות כל אחד משני הענינים והרפואות המונעות מההתגבנות הרטיה בדבוג בקצת השמנים הדקים (קאנון ג יב א ד). ומן הרפואות המתיכות להתגבנות החמה וכו' ומן הרפואות המתיכות להתגבנות הקרה התמדת היציקה במים (שם).

***התגברות**, ש"נ, — שה"פ מן התגבר, א) עצם שה"פ, במשמ' כח: אמנם אנשי העולם והחמס וההתגברות המזיק מן הדברים אצלב והקשה שבהם שיהיה שם שופט ימנע ההתגברות (ר"ס א"ת, מו"נ ב לט). והמין השני מן הרעות הוא שיביא על קצת בני אדם מקצתם כמו נזק קצתם לקצתם וההתגברות קצתם על קצתם (ר"י חריזי, שם ג ב). ומהם ענינים יבואו מחוץ ויעוררו על התנועה התגברות וניצוצות (ראב"ד, אמו"ר א ח). שאמר חבקוק כשראה התגברות נבוכדנצר ורוב הרגו בבני אדם אמר ותעש אדם כדגי הים (אוהב משפט לאיוב יח). יגדל בעיניך המעט שבמעט מנצוחו והמצער מהתגברותו כדי שיהיה לך מדרגה אל מה שלמעלה ממנו (חו"ה, יחוד המעשה ה). דלדלונו תוקף יד מונינו והתגברותם עלינו (אגר' תימן להרמב"ם). — ובדברים לא בע"ח: ובהשתנות הזמן עליהם ויתבלבלו חדושי האויר והתגברות הטבעית (ר' קלונ', אגר' בע"ח מא). כי התגברות הדמיון באיש הבריא לא יהיה כי אם על המעט ולא יתרבה (ר"י אברבנאל, ש"א ג ו). ויתהפך החומר ויעשה צורה בהתגברות חלק הרוחני (אוה"ת, ברא' ג יט). כי מן הרוח לקח כח וגבורה וזיו החכמה לפי גדלו ומרוב התגברות המאור הזה בעלותו בגאותו ובגאונו נתחלק לשני חלקים (ברית מנוחה ס). והמדרגה הג' היא למעלה גם מזה והוא בהתגברות כח הרצון של מעלה מן הטעם (גביע הכסף, מאמ' יקר' ד). אמנם הדם כשיגבר וכו' יתחדש מן התגברותו כבד בשרש העינים (קאנון א ב ב ז). — ב) במשמ' התגאות: כי קצת בעלי העיון מאלה המדברים הגיע בהם הסכלות וההתגברות עד שאמרו שאלו היה אפשר העדר הבורא לא התחייב העדר זה הדבר אשר המציאו הבורא ר"ל העולם (ר"ס א"ת, מו"נ א סט). כי נראה שהוא כסגולה לאומתנו העדר ההסכמה וההתגברות קצתנו על קצתנו (ר"א דלמידיגו, בחינ' הדת).

***התגבריות**, ש"נ, — כמו התגברות: כי ידומה שיהיה הנרצה בזה הכוכב אצל הטבע התגבריותו (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ב ט).

***התגדלות**, ש"נ, — שה"פ מן התגדל במשמ' התגאות: גסי הרוח וגבוהי הלבבות אשר נפשם נפרדת ממקומה מהתגדלות וגבהות (הערש' לריב"ג, זחח). גם לא יכעס על מי שהוא קטון ממנו מאד למה שלא יחשב לנפשו התגדלות בהתנקם ממנו (נופת צופים ג ב). אני מוכרח להשיב לטענותיך

איוב לא מפני התנשאות והתגדלות כי כבר הנחתי מקום לזקנים וילאו (אוהב משפט לאיוב לב יא).

התגודדות, ש"נ, — שה"פ מן התגודד, במשמ' חכוך ואבוק: ואמנם האותות שיש בושט שחין ואיננו מורסא כי הבליעה במורסא תכאיב בגדל הלגימה והתגודדותה יותר מהכאבתה באיכותה (קאנון ג יג א ח).

התגוללות, ש"נ, — שה"פ מן התגולל: שכאשר הרגן (אחשורוש את ז' שרי פרס ומדי) לא הרגן אלא ע"י התגוללות והתנפלות ועלילות ברשע מפנים אחרים (מגי' ספר לרשב"ל דוראן לא.).

התגלגלות, ש"נ, — שה"פ מן התגלגל, בהשאלה קצת במשמ' השתלשלות: ולכן התחכם הצדיק לשאול ראשונה מאת בני חת ולדבר לעפרון אחרי התגלגלות הדברים ובפני כל עם הארץ כדי שיתבייש ולא יחזור מהדבר הכללי אשר אמר לו (ר"י אברבנאל, חיי שרה א). ובסוף המזמור נתן הסבה בכל הסדור וההתגלגלות הזה (הוא, זכת פסת, ברוך שומר). מלת בגלל לשון התגלגלות וסיבה שיהיה דבר סיבה בדבר אבל לא פועל בעצמו (יריע' שלמה א). — ובזמרה, התגלגלות הקולות: שנעימות הנגון טבוע עליו בלעדי עוד נעימות מקריות המצויות בנגון הכאת הקולות והתגלגלות היבבות ויופי הציצי שבקול (יריע' שלמה א ב א).

התגלות, ש"נ,—שה"פ מן התגלה: ענין התגלות והראות (הברש' לריב"ג, ידע). והתבונן במה שכתבנו למעלה מעין התגלות הארץ והראות היבשה (יסו"ע לר"י ישראלי ב ב). וכשתצא השלהבת לפועל לא יצא דבר מחודש כי אם התגלות מה שהיה נעלם (מנת' קנא' לר"י מפיסא 23). — ובהשאלה, התגלות האלהות וכדומה: להאיר ולהעיר את לב בני אדם לדרוש את ה' בכל לבו ונפשו והוא על שני דרכים הא' על התגלות אלהותו יתברך עם כל פרטי הנבראים וכו' (קדושת לוי, כי תשא). החומר הפשוט וההיולי שהצורה שבו אינו ממש ועצמי רק התגלות בתאר לבד (ברכ' חתנ', מאמ' יקר' ד). והתגלות אור השכל בדבור כהתגלות אור היום בשמש ואור האש בנר (הקד' תל"ע).

התגלחות, ש"נ, — שה"פ מן התגלח: שהוא צריך לטבול אחר התגלחת כדין מצורע שטובל אחר כל התגלחות (תוספ' נזיר נה:).

התגמלות, ש"נ, — שה"פ מן התגמל: אחר כך ביאר שאלו היסודות יתגמלו ויתאחדו אצל המזוגה ויפסד ההתגמלות אצל ההפסד ואמר עת לחבק שהוא ההתגמלות ועת לרחוק מחבק שהוא הפסד ההתגמלות ההוא (דרך אמונה, אבר' ביאגו א א).

התגנדרות, ש"נ, — שה"פ מן התגנדר, נהוג בדבור העברי בארץ ישראל, והשתמשו בו גם בהעתונים.

התגננות, ש"נ, — שה"פ מן התגנה: ונשקע בהתגננות ובהתנאות (ר"ש א"ת, מו"נ א ב). להעיר השלם ללמד ולהשלים אחרים ולהזהירהו שלא יתרשל מזה בהתגננותו אצל רוב בני דורו בזה (מלמ' התלמיד, לך לך). שהשטפה בזוטו של ים הם מחמדי העולם שישקיעוה בהתגננות ואולם השודדים שישללוה בדרך הם המונעים הבחיריים וההכרחיים (ר' קלוני', אבן בחן ס).

התגעשות ש"נ, — שה"פ מן התגעש: ואחר שאמר זה דרך ספור הוצרך לתת טעם לזה הרעש וההתגעשות לארץ ולהרים (ר"ש א"ת, יקוו המים 147). והנמהר והמשוגע יקרה לו התגעשות השכל מן הפחותה שבסבות (פרקי משה ו). ויתגעש שם וירגיז הארץ ויזדעזעה וההתגעשות ההוא הוא הרעש (שעה"ש לאבי הרלב"ג א ז). והתגעש פרעה כ"כ מאותו מראה עד שבסבת התגעשותו הקיץ משנתו (ר"י אברבנאל, מקץ א).

התגרות, ש"נ,— שה"פ מן התגרה: שאחד המוליך את הבהמה למקום גדודי חיות ולסטים או מביא את הלסטים בהתגרותו למקום הבהמה (רמב"ם, שכיר' ג ה).

התגשמות, ש"נ, — שה"פ מן התגשם: למה הלבישני בגדי התגשמות ופשטיות ויתנני למטה לארץ ולא החשיבני שלא שם חלקי בגורל מלאכי השרת (ר"מ אלשיך, משלי ח ל).

התדבקות, ש"נ,— שה"פ מן התדבק, כמו הדבקות: לפי שהפשוט יעבור ויכנס בחומרי אם הוא מטבעו ויתחזק בו להתדבקותו בו (ראב"ע, ספר העצמים). ולפעמים יקרו הסתומים להתדבקות המעבר בסבת ארוכת הנגע שבו (קאנון א ב ב ו).

והמים והעפר יש לכל אחד מהם שתי התדבקות המים מתדבק ברוח ובעפר והארץ מתדבקת במים וברוח וכו' והתדבקות האויר באש הוא יותר מהתדבקות במים (נחמד ונעים, דוד גנז א ו). שבכל י"ב חדש שהרוחות עומדות בג"ע של מטה עדין יש להם קצת התדבקות עם הגוף (מנח' קנא' לר"י מפיסא 78). — ובהשאלה במוסריות: כלם מביאים אותנו אל ההבטחה בשם יתעלה ואל ההתדבקות בו ובדבריו (סקד' ספר היש"ר, ספורים). וציור הנפש לצורה שלמות לה ויהיה לה בה ההתדבקות בעצם השכלי (כוזרי ה יב). שהוא סבת ההתדבקות הגדול באל (ידע' בדרשי, באור תהל' כ י). וכן רמז ויברא אלהים את האדם בצלמו על התדבקות מחשבתו ממעלה למעלה עד רום המעלות (צרור המור, ברא"ש). ושהם הסולם האמיתי לבא אל ההתדבקות הנצחי (העתק' מתכורי הלל, תגמ' הנפ' מב.). וכפי מה שירבה בשלימיות כך הוא מרבה האחוה וההתדבקות בו (דרך ה' לרמח"ל א ב). שבהיותם דורשים בהם היתה באה האש ומלהטת סביבותם לגודל התדבקותם בעליונים (מנח' קנא' לר"י מפיסא 103). · ובמשמ' המשך, בלי הפסק, Fortdauer, continuité; -ty: כי התנועות הנכרכות לא יתכן שתשלם בהם ההתדבקות[1] והתמידיות (רלב"ג, מלחמ' ה' ה כד). ואם היה רושם נקודה או קו בפעל כשהוא מתנועע בהתדבקות היה מחויב שיהיה בהם זמן יעמד באמצע וכו' ולא היה מבואר שההתדבקות איננו אפשרי אלא בתנועת ההעתק והסבובית ממנו ממה שממנו וממה שאליו ומזה הצד אפשר בה התדבקות ונצחיות (ר"ח קרשקש, אור ה' א יג).

הִתְדַּלְדְּלוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְדַּלְדֵּל: ובאלו האבר הזה מפני התדלדלותו והתרפותו משליך סבל עצמו על זולתו (הפרש' לריב"ג, סבל).

הִתְדַּמּוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְדַּמָּה, כמו הדמות: ישראל ישוגום החלאים מהתדמותם בגוים (כוזרי ב מד). ולזה היו הכרובים בצורת אדם מפאת התדמותם אליו בצלמו (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג). אין דבר בכל העולם כולו בלי התדמות ושתוף לדבר שני שנמצאו עמו במציאות (סקד' יריע' שלמה). האהבה תולד על ברכי ההתדמות והשווי אשר בין המצבים (סקד' סבי"ע).

הִתְהַוּוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְהַוָּה: בהתהוות[1] הצורה ישתנה הנושא מטבע היצירה (מנח' הקרא', מכת' לקהלת אלקהרא). שאנחנו לא אמרנו שהחמר הראשון נתהוה כהתהוות האדם מן הזרע או יפסד כהפסד האדם אל העפר (מו"נ ב יז). ההתהוות מלא דבר הוא מהנמנעות (ר"ח קרשקש, אור ה' ג ו א). הפועלים הצריכים לכל הויה והויה ואופני ההתהוות ושעורי היסודות הנכנסים בכל מורכב ומורכב כפי הראוי למינו (ר"י אברבנאל, מ"א ג). כי היה אצלם התהוות הדבר מלא דבר נמנע מפאת עצמו (הנ"ל, מפע' ה' ב ב). שאנחנו לא אמרנו שנתהווה (העולם) כמשפט התהוות הדברים הטבעיים (ר"מ בוטריל, פי' יליר' א). ענין התהוות הולד בבטן הנקבה (ברכ' חתנ', מאמ' יקר' ד). למה לא סדר (הבורא) בכמו אלו האנשים הקשה יום שלא יתהוו כי יותר היה להם זה טוב ויחס לזה התהוותם לשגגה אל השי"ת (רלב"ג, איוב י).

הִתְהַלְּכוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְהַלֵּךְ: ומזאת הבחינה נקרא העולם הזה דרך ויקראו היי האדם ופעולותיו בשם הליכה ותנועה והתהלכות (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ו). מעלת מדת ההתהלכות (עם ה') לא נזכרה רק בצדיקים כגון חנוך נח ואברהם (ר' בחיי, ברא"ש).

הִתְהַלְּלוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְהַלֵּל: אך שקר התהללות הגבור ביום רעה ושוא תשועת אדם ביום עברה (כתיו' עולם עז). וירימו כל קהל עדת בני ישראל את קולותם בשירות והתהללות והתרוממות לה' (תולדה בומרונית 93).

הִתְהַפְּכוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְהַפֵּךְ, א) עצם שה"פ: בין התהפכות התנועה בדרכו ובין התהפכות השכור בקיאו וההתהפכות היא התנועה אל צדדים שונים (הפרש' לריב"ג, תעה). ויש בו מדות שיביאוהו למאוס בעולם ולהניח ישובו מפני התהפכות עניניו בו והתמדת הפגעים והיגונות עליו (חו"ה, עבוד' ה' ג). כי הנכנע סובל

---

[1]) ע"ד הלשון הערב' אלתצאק a).

a) التصاق

[1]) אפשר שזה מקור התפעל.

בעת ביאת הפגעים אליו והתהפכות הענינים עליו (שם, הכניעה י). אמר פ' (מן השדים לשלמה) ההתהפכות בבני אדם טבעית (אלחריזי, מוסרי הפלסופ' יב כב). וסבת החולי בהם שנוי האויר וקלקולו והתהפכות ארבעה יסודות (ר' בחיי, ואלה). שהוא סבת ההתהפכות והתשוקה הבהמיית (תגמ' הנפש כג:). שלא קדם השתנות כלל בבריאה המוחלטת ההיא 'כי לא היה שם התהפכות מצורה לצורה (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ה ג). ויעשו גם הם הרטומי מצרים בלהטיהם רוצה לומר בהתהפכות ומהירות תחבולותיהם שהם כלהט החרב המתהפכת (הוא, ואלה). או התהפכות בני מעים מרוחות שבהם או מסם המות שבלע (אולה"ת לר"י להלון ט ב א). כי תהיה מדרגתם מדרגת הלקיחה וההתהפכות אשר אברי גופם יתהפכו לדבר רוחני (מנח' קנא' לר"י מפיסא 80). כי הסיבה המתחדשת מחייבת שנוי הענינים והתהפכותם מענין אל ענין (חו"ה, הבטחון ג). כי כל זמן שהם מזוגים יחד ועומדים על מתכונתיהם בשוה הגופות בריאים וחזקים ובהתהפכותם בא החלי (ר' בחיי, ואלה). — ב) בתכונה, התהפכות הקיצית, החרפית, כמו הִפּוּךְ הקיצי: ונקרא עגול עמידת השמש הקייצית כמו שבארנו או ההתהפכות הקייצית בהיות השמש שם יתחיל לבא להפך הצד וישוב אחור ונקרא עגול עמידת השמש ההורפיית או נקרא ההתהפכות החורפית כי אז השמש מתהפך אלינו (אספירא לר"א בר' חייא הנשיא ב). האחת (משתי הרצועות) היא בין ההתהפכות הקייצית והעגול הצפוני והאחרת היא בין ההתהפכות החורפית ובין העגול הדרומי (שם). —ג) התהפכות הנפש, רגש של קבס ושל בחילות חזקה שיחוש אדם קודם הקיאו: ואמנם היתר הזקה (בהולשת העכול) הנה יורה עליה הפהוק אשר יביא טעם המאכל אחר זמן וקרקורים והפץ קיא ומתיהה והתהפכות הנפש (קאנון ג יג ג ד). ופעמים רבות יתחדש מהם תעוב מאכל ומיאוסו ויעורר התהפכות הנפש לקיא כשתהיה התאוה נפסדת מצד אחר (פרקי משה ט). — ד) התהפכות ניצוץ השמש, חזרת קרני האור מכל גוף מלוטש, Reflexion: כי גבול האויר ההווה על הארץ אשר הוא חם בטבעו אינו כי אם עד תכלית התהפכות ניצוץ השמש (ר"י א"ת, רות חן ז). ולפיכך כאשר יתהפך ויכפל הניצוץ על נפשו הכפל נפלא הנה יכפל זה החום כאשר היה התהפכות הניצוץ יותר חזק והוא כאשר יקרב השמש לחדש זויות נצבות (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ב ו). ומן הדין היה כפי טבע המציאות שיכסו המים היבשה ואז לא יהיה איד כי הוא יתילד מהתהפכות הניצוץ בדבר הקשה (רש"ע ספרוט, פרד' רמוני, סדר מועד). ודע ששלשה הלקי האויר הם העליון הקרוב לאש הם ולח ומה שלמטה ממנו חם בסבת קורבתו מן האידים תעולים מן המים ומרוחק מהגיע אליו התהפכות הניצוץ ומה שלמטה מזה קרוב לארץ חם ויבש לסבת קורבתו מהתהפכות הניצוץ (שם). המים יכסו את היבשה ולא יכלה הכאת נצוץ השמש להאיר ולא להתהפך התהפכות מוחש מפני המים (ר"י אברבנאל, ברא"ש'). חלק מועט ממנו המתחמם במקרה בהתהפכות נצוצות מאורי אור (ספורנו, ברא"ש' א ב). האויר הקרוב לנו אשר בו התהפכות ניצוץ השמש (מ"ה בוטריל, פי' יציר' א יא). —ה) בהשאלה במוסריות, מדת מי שאינו עומד בדבורו, במנהגו: ומסעיפי המדה הזאת ההתהפכות וכו' כי ההפכפך אינו עומד על ענין אחד (תק' מד' הנפ' לרשב"ג ב ב).

הִתְוַדְּעוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְוַדַּע: בסבת ההכרה וההתודעות שהיה ביניהם (בו"ת ריב"ש לסו). והרמב"ם כתב שהתודעות לרשות הוא ממה שיפסיד האדם בתורתו (ר"י אברבנאל, נחל' אבות א). — ובהשאלה, ברוחניות: ראוי שנדע אם כתבו משה רבינו ע"ה כפי סברתו ועיונו או כפי קבלתו מאבותיו או אם היה זה אליו התודעות אלהי נבואיי (הוא, מפע' ה' א א). שספר בראשית וספור הבריאה ההדשה משה כתבו מפי הגבורה בסיני ושהוא התודעות נבואיי אלהי הגיע למשה מאת ה' מן השמים (שם ב). ושהנבואה פעמים תבוא לנביאים מושכלת בהתודעות ברור מגיע לשכליהם ופעמים תבוא מדומה בצורות אשר יראו בכחם המדומה (הוא, ש"א ג). — ומ"ר: ומפני זה היו צריכין להודיע שאותם ההתודעיות הנבואיות שהם היו מספרים בדבריהם ולשונם הגיעו אליהם מאת האלהים (הוא, מפע' ה' א ב).

הִתּוּךְ, ש"ז, — שה"פ מן הִתֵּךְ, התיך המתכיות בכור באש, Schmelzen; fonte: כְּהִתּוּךְ כסף בתוך כור כן תתכו בתוכה (יחזק' כב כב). — ונצוי . ספרות:

וימצא (השנוי) במאמר הכמה והוא הצמיחה וההתוך וימצא במאמר האיכות והוא ההשתנות (מו"נ ב הקד' ד). וימות הקיץ והקציר הם זמן הבשול וההיתוך והיובש (מלמ' התלמיד, בופט'). והשנית (הסבה לקדחת יומית) המנע התוך מה שיקרא מהתאבבות שטח הגוף בסבת הקור (תרג' פרקי גלינוס, כ"י פריז 225). כל בעלי בתים משתמשים בקדרות ברזל מצופים בהיתוך לבן (שו"ת חתם סופר, יו"ד קיג).

°הִתְוַכְּחוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְוַכֵּחַ: טענות המדברים על אמתת הקדמותיהם שבזה כלו ימיהם וכו' ויתחדשו עליה הספקות המתרגשות ויצטרכו לחבורים והתווכחות בקיום ההקדמה ההיא (מו"נ א עא). לפעמים יקרה כי אשא ואתן לענין פסק הדבר נפל בו מחלוקת בין גדולי הפוסקים ז"ל ואין זה אלא על צד ההתוכחות בהתחדשות איזה דקדוק והרגש (הקד' גידולי תרומ'). האם יהיה ראוי שלהתוכחותכם עמי תחשבו למלים ולרוח דברי מזולת שתבואו עליהם בטענה האם זה מחוק המתוכח השלם (רלב"ג איוב ז). שרבו כמו רבו הפלפולים אצל הפילוסופים והגישו עוצם התווכחותם בענין הטבע לדעת מה הוא (קול יהודה, כוזרי א עה).

°הִתּוּל, ש"ז, — שה"פ מן הִתֵּל: בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהן קלות ראש כגון שחוק והיתול ושיחה בטלה (רמב"ם, תפלה יא ו). וההתול הוא הסכמה נראה עם המהותל בדבר מזולת שיהיה הענין כן על דרך האמת (נופ' צופ', מסיד ליאון ג ב). — ועי' הִתֵּל.

°הִתּוּלִי, ת"ז, — מטבע ההִתּוּל: ודע כי לא במדה אשר אתה מודד מכתבים אחרים תמדוד את זה ענין התולי והנה ממאמר תשליך כבר יצא משפטו בטוב (יש"ר, מאמ' תשליך, ליון ב).

°הִתְוַעֲדוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְוַעֵד: שבכל עת אשר יהיה התוועדות ארבעה פרנסים ביהד אזי הטובי יהיה תמיד עמהם בהתוועדם (פנק ק"ק במברג ג). ומעשיהם מוכיחים כאלו כוונתם להרס כל התוועדות קדש דרוזני קציני ד"א אשר הוא מעמד ומצב הכלל כלו (אגר' קהל גרמניז, ש' תכ"ז).

°הַתָּזָה, ש"נ, — שה"פ מן הִתִּיז, א) הַתָּזַת הראש בחרב וכדומה: מה עגלה ערופה בהתזת הראש אף כל שופכי דמים בהתזת הראש (מכי' משפט, מס' נזיק' ד). מה עריפה שנאמר להלן התזת הראש אף כאן התזת הראש (ירוש' סנה' ז כד:). — ב) °הַתָּזַת צרורות, הפעולה להתיז הצרורות, שינתזו מתחת הרגל וכדומה: בעטה בארץ ברשות הניזק והתיזה צרורות מחמת הבעיטה והזיקו שם חייב לשלם רביע נזק שזה שינוי הוא בהתזת הצרורות (רמב"ם, נזקי ממון ב ו). (אין אנו גוזרים) התזת קנה שמא יעלה דרך האילן (רב"י ע"ז מב:). אם נתז שבר מן הכלי שנשבר ע"י התזה על כלי אחר ושברו (לבוש, נזקי ממון שצ ה). — ג) °הַתָּזַת האות, הכרתו בענין שישָׁמע קולו המיוחד היטב: וכן הדרבן והוא כצורת אולה שיהיה בראש התיבה אינו לא שר ולא משרת אלא לרמוז שיוציא אותו האות בהתזה (הור' הקורא, שער הטעמ'). ואם היה בין המארכה והטפחה שני מלכים וכו' תצא נעימת המארכה מיושבת בלא התזה (שם).

הִתְחַבְּרוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְחַבֵּר: ומן הִתְחַבְּרוּת אליו יעשה מרמה ועלה ועצם במעט גוי (דני' יא כג). — ומצוי מאד בספרות: בצאתי מביתי אל שער העיר שם ראוני נערים ונתחבאו וישישים קמו עמדו למען שער העיר מקום התחברות הקהלות ושבת בני אדם (מנח' עלדוגם, ערך קרת). ובהתחברות עפר אל עפרה יפה-פיה, שבל תעטה ברקמה ויפי תעדה כחליה (ר"י הלוי, אהבי נער). כי להענין האלהי התחברות בברואים והשגחה עליהם (כוזרי ג יא). ושניהם סובבים ממזל התחברותם אל מזל תשיעי בכל עשרים שנה (ראב"ע, שמות לג כא). כן בהתחברות הדברים יחד ראוים שיפול עליהם המניין (תקון מדות הנפ' לרשב"ג י). ולולי התחברות ההעדר לחומר לא הגיעה אליו הצורה (ר"ש א"ת, מו"נ א יז). כחיות הטורפות שהקבוץ וההתחברות רע ומזיק להם וכו' ב"ח שאי אפשר להם להיות ולהתקיים בזולת חבורה וקבוץ ושההתחברות הכרחי להם בקיום מציאותם כמו מין האדם (העקרים א ה). וכלל בזה כל התחברות בין בעסק משא ומתן בין בחברת אהבה (רשב"ל דורא̇ן, מג"א א ז). לא יפרד ממנו צער ולא ימלט מפגע בעוד התחברותך עמו (חו"ה, חשבון הנפ' ג). בעסקינו עם בני אדם והתחברותנו עמהם (שם, הפרישות ה). ענין מדינות האדם והתחברותו עם זולתו לא יגיע אלא באמצעות האהבה (מנח' קנא' לר"י מפיסא א).

התחברותי, ת"ז, — מטבע ההתחברות: הקש התחברותי הוא שתי גזרות שיש ביניהן שתוף בגבול אחד (ע"ח לר"א הקראי יב).

התחדשות, ש"נ, — שה"פ מן התחדש: ושאין שם התחדשות בשום פנים ולא בשום סבה (ר"ש א"ת, מו"נ ב כט). הנה יהיה זה בלי ספק התחדשות ידיעה ושנוי בחק ידיעת השם יתברך (רלב"ג, מלחמ' ה' ג ב). והוא ענין התחדשות הדבר בתמורת הדבר שחלף ועבר (רד"ק יבע' מ נא). ולא היה א"כ פעל הנס שנוידיעה וההתחדשות רצון או התהרטות ממה שעשה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ס). יציאת הדבר לפעל והתחדשותו אחר שלא היה (שם ג). התחדשות התורה שהוא מוסכם מכל האומות שהתחדשותה היה מזמן קרוב (רשב"ל דוראן, מג"א, חלק יעקב ד).

התחוללות, ש"נ, — שה"פ מן התחולל, הביטו וראו אם היה לשרה ביצירתה ובטבעה שום אפשרות להתחולל אפילו התחוללות מה כדרך הנשים העקרות וכו' היש מכאוב והתחוללות לאשה כזאת בשום צד בעולם כפי דרך הטבע והיצירה שהיה לה (רשב"ל דוראן, תפא' ישראל ה). שהאשה אשר היא על זה האופן מהבריאות אי אפשר לה לקבל זרע אפילו מעט מהימים ולהתחולל שום התחוללות בעולם (שם).

התחזקות, ש"נ, — שה"פ מן התחזק: התחזקות החום והתחזקות האור (קאנון א ב ג). והנה להתחזקות האהבה עתה אמר שעבד אחר זה עוד שבע שנים אחרות כי פרעון השכר אחר קבלת התועלת והעבודה לעולם יהיה בקושי ולא עשה כן יעקב (ר"י אברבנאל, ויצא). ובודאי יהיה להם מלחמה גדולה בדעתן למען יהיה להם למשיב נפש והתחזקות והתאמצות יותר כשיראו שכבר דברו מזה מקודם (מגיד שיחות נט).

התחיבות, ש"נ, — שה"פ מן התחיב, בהשאלה במשמ' הכרח דבר מדבר: ומהתחיבות הנבואה המישירה נתחיבה התורה (מנח' הקראי, לקו"ק 48). כי אם יאמר האומר שהאדם הוא גשם מדבר לא יאמר דבר כי לא יתארהו בשהוא חי מפני שכל מדבר חי אך זה הוראת התחייבות והיא הוראה בלתי נעשית אצל בעלי ההגיון (אמונה רמה ב). אבל החזיקו לפי דעתם שהעולם קדמון ולא סר ולא יסור לעולם כי הוא כהתחייבות הצל מן האדם (ר"מ בוטריל, פי' יציר' א). — ובמשמ' העקרית, קבלת החוב עליו: כי פרצו העם ליקח בשר מהכפרים בסתר ולא שלמו ההתחייבות וניזקו החוכרים (שו"ת חתם סופר, יו"ד ס). חזרתי על כל הצדדים ולא מצאתי שום טענה הגונה וכו' לפחות מהתחייבות השטר שחייב עצמו להספקת עשרים זהובים כל שבוע (שם, חו"מ ו).

התחככות, ש"נ, — שה"פ מן התחכך: על כן יבואו תמיד על הגעת מחשבתנו במחשבת זולתנו שהיא התחככות זו בזו למצואו גם כן את המבוקש (אדס, או"א, מתק' המדבר', חכמה).

התחכמות, ש"נ, — שה"פ מן התחכם, פעולת מי שמראה א"ע חכם, מי שמנקר יותר מדי: הלא הקדמתי לך בדברי כי ההתחכמות והסברא בתורה איננו מביא אל רצון האלהים (כוזרי ג כג). והחכמה בעניני ערממיות היא חכמה רעה וזה התחכמות לא חכמה (ר' בחיי, שמות). אשר התחכם השם כל זה ההתחכמות בעצות מרחוק לרככם ולהכניעם בעת שיבאו אל הבית (ר"ש א"ת, מו"נ ג מה). פעמים יהיה הערמה ההיא וההתחכמות או לקנות מעלות שכליות או לקנות מעלות מדות או ללמוד מלאכת מעשה (שם נד). להרחיק שתי קצותיו האחת היא מעוט הדרישה והלמוד והשנית יתרון ההתחכמות (מלמ' התלמיד בראש'). למנוע ההתחכמות וההתרשלות מן הלמוד (שם). רוב ההתחכמות שליח הכפירה (ידע' בדרשי, הפרדס ג). יסק שמים שמה מרכבות התחכמותו יציע שאול הנה עליות בתהמות יקרה (בחינ' עולם ב). ועם כל ההתחכמות וההשתדלות שעשה לא הועילו כלל (ר"י אברבנאל, יהוש' כד ט). וזאת היתה התחכמות גדולה ביוסף לתת התנצלות בשביל החכמים בענין שלא יקנאו בו ויסכימו כלם בגדולתו (צרור המור, מקץ). — ומ"ר: והצטרך הרלב"ג להקדמות והתחכמיות רבות ומעשה חדודין ותשובות משובשות להתנצל מהם (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ה ד).

***התחלה**, ש"נ, — שה"פ מן התחיל, א) עצם שה"פ: מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו התחלת הפורענות (מכי' בא, מס' דפסח' ז). מאימתי התחלת

תספורות אמר רב אבין משיניה מעפורות של ספרין על ברכיו וכו' ומאימתי התחלת בורסקי משיקשור בין כתפיו (שבת ט:). ואין ויואל אלא לשון התחלה כיון שנשא בתו התחיל וקבל עליו לרעות את צאנו (מד"ר שמות א). שכל התחלות קשות (מכי' יתרו, החדש ב). — ומצוי בספרות: כי הרעה הבאה עליך אם היא למחול עונך היא אמת ואם היא התחלה מאת האלהים לתת תמורתה הגמול הטוב על סבלך הנסיון היא חסד (חו"ה, חשבון הנפ' ג). צריך שיוקדם בלמוד לפני הראשון ההוא להיות ההתחלה לעולם בקל (פתיח' מו"נ). אם היה הנמצא מתהוה הנה לו התחלה אבל אם לא יתהוה הנה אין לו התחלה (כל מלאכ' הגיון, הלגה). וידוע שהתנועה הסבובית לא תצויר בה לא התחלה ולא תכלית שהדבר הכדורי אין לו התחלה ולכן התנועה שהיא דבקה בו אין לה התחלה ואולם התחלת היום והחדש והשנה תהיה בבחינת דבר אחר לא בבחינת עצמו (ג"ע לר"א הקראי, קדוה"ח א). כי הלומד מלאכה בהתחלתה יעשה מחלקיה כפי בינתו (חו"ה, חשבון הנפ' ג). אבל גם אצל הפלוסופים וחכמי האומות מקדם היו מסתירין הדברים בהתחלות ומדברים בהם בחידות (מו"נ א יז). העמידה על האמת בהתחלות היא נכבדה מאד (רלב"ג, הקד' מלחמ' ה').—ואמר החכם: ראה כי התחלה היא יותר מחצי הכל (ס' המדות לאריסטו א ה). וצדק מי שאמר שההתחלה היא יותר מחצי הכל (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ד). זה מצאתי והכרתי כי ההתחלה יותר מחצי הכל (הקד' כסס קדמון על דקדוק). ההתחלה חצי פעולה (ספר תרדיס ו). שההתחלה היא חצי פעולה והתחלת ידיעתי בזה הלימוד הוא ממורי הנ"ל (כסא' לבית דוד לה:). — ב) במחקר, התחלת הדברים, וכמו כן טבעים יסודיים שבסבתם הדברים הם מה שהם, וכללים עקריים של החכמות שעליהם בנויים שאר הכללים, **Grund-Ursache, Grundsatz; princip; principe**: ולא יבקש מה שאינו צריך לו ולא יוכל להשיגו בשכלו כמו עניני ההתחלה והתכלה (חו"ה, הכניעה ג). התחלות הנמצאות ההוות הנפסדות שלשה החמר והצורה וההעדר (ר"ש א"ת, מו"נ א יז). שתנועתו המקומית מורה על היות בו התחלה בה יתנועע בלא ספק (שם ב ד). עד שתהיה התחלת התנועה ההיא טבע לא נפש (שם). שהטבע הוא התחלה מה לתנועת מה

שהוא בו ומנוחתו בעצם ולא במקרה (ראב"ד, אמו"ר א ג). ואמנם צורתם לא תעשה הטבע אבל יושפעו מהתחלה יותר עליונה (שם ח). כי בעל התחלה הוא בעל התחלה בהתחלה וההתחלה היא התחלה לבעל ההתחלה (שם ב ג). ולזה ידמה שיהיה מחויב היות ההתחלה מתיחסת למה שהיא לו התחלה עד שתהיה התחלת הדברים הבלתי נפסדים זולת התחלת הדברים הנפסדים (רלב"ג, מלח' ל). וזה שאנחנו נראה עם היות אצלו ההתחלות המגיעות מן החוש בדרוש אחד לא יוכל לחקור בו בעת היות החושים טרודים בפעולתם (הוא, מלחמ' ה' א ד). כי מה שאחר ההתחלות ההם להיותו חולק על אלו ההתחלות והשרשים יצטרך שישיבהו תמיד אל ההתחלות ההם וידחקו להניח ענינו באופן שלא יחלוק על מה שהטביעהו והפך זה הוא בשרשים ובהתחלות אמיתיות (הוא, מלח' כג). אין ספק כי לכל חכמה התחלות והנחות אינן מבוארות בעצמן אבל ילקחו מקובלות מחכמה אחרת נתבארו בה אותן ההתחלות ועל ההתחלות ההן יבנו כל מופתי החכמה ההיא (העקרים א יז). דע שהחכמות העיוניות אינן מסכימות בכל דבריהם על ענין אחד אבל כל אחת חולקת על האחרת בשרשיה ובהתחלותיה וזה שכל בעל חכמה יאמן ויחשוב שהתחלות חכמתו אמתיות ומבוארות תכלית הביאור וכו' ובעל חכמה אחרת יכחיש אותן השרשים וההתחלות ויחשוב התחלות שרשיו שהן בהפך האחרות אמתיות (שם ד ג). ובעל החכמה הטבעית יניח שהתנועות הן שלשה מן האמצע ואל האמצע וסביב האמצע וזו היא הגדולה שבהתחלותיו וכו' ובעבור זה יבנה (התכוני) כל מופתיו עליהם ולא יחוש להנחות הטבעי ולהתחלותיו והטבעי יכחיש התחלות התכוני והנחותיו (שם). שלא כיון יפה מי ששם הבחירה והתכלית התחלות לדת האלהית (שם א ט). שלא יקרא רופא מי שלא ידע התחלות הרפואה ולא מהנדס מי שלא ידע התחלות ההנדסה ידיעה אמתית או לפחות ידיעה ציורית (שם, הקד'). מן ההתחלות החמריות המזונות הנכנסות בהעמדת גשמי האבות (תרגום אמו"ר ב ד ג). ובהם התחלות יזונו אותם ויולידו הדומה בהם (שם א ח). כל יסוד כאשר יצא מטבעו בהכרח ההתחלה העצמיית שבו תחזירהו לטבעו וכן להלן אל מקומו הטבעי והוא צורתו העצמיית

(ע"ת לר"א הקדמה ג). וידיעות ההתהלות הידועות בטבע נתנה לנו מה' יתברך כי הוא בורא טבעינו וההתהלות הללו הן בחכמה אלהית (קלור תומ' אקינה, יוסף כיתניס ז).—ואמר המליץ: ויסדרו אחר ההתהלות (של החכמה) אופני הדרגות בם יעלו לרום המעלות (מ' ריאטי, מקד' מעט ב). שהגלגלים כלם גשמים חיים בעלי נפש ושכל יציירו וישיגו התהלותיהם (מו"נ ב ד). ובכן זרחה שמש האמת הברור על התהלותיה של תורה הנמשכות אלינו בקבלה נאמנת (נפוצ' יהודה, לוח הדרוש' יב).

הִתְחַלְּפוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְחַלֵּף: להיות לי ולהם למזכרת לעת התחלפות העניינים והשתנות הזמנים והמקומות והשנים (תק' מד' הנפ' לרשב"ג יז). מהמזונות וההנהגה בשני הגדול והיונקים והתחלפות האויר והמים והארץ (כוזרי א לה). אבל אדם מורע ודם מתגברים בהם הטבעים ומתנצחים בהם המדות כפי התחלפות ההצלחה ורוע המזל (שם ג יז). כשיראה תהפוכות עניני הברואים בעולם ומהירות התחלפות הממלכות והממשלות (חו"ה, הכניעה ה). וכן נאמר בשאר בני אדם כי מה שחייבים בו יתחלף כפי התחלפות הכרתם והתחלפות הטובות עליהם (שם, תכנון הנפ' ג). היות החמר כל מה שתחת גלגל הירח חמר אחד משותף לכל אם כן מה עלות התחלפות אלו המינים הנמצאים הנה (מו"נ א יע). כי להתחלפות מזגי האנשים בהכרח יתחייב שיתחלפו מדותיהם (העקרים ג ז). שכל חי עכ"פ יתנועע ממקום למקום ועכ"פ יהיה בתנועתו התחלפות (תרגום אמו"ר א ח). אך יהיה בחמרי הגשמיים הפרש ובמזגיהם התחלפות והבדל (שם ז). לפי שאריסטו כבר נתן הסבה בהתחלפות המורכבים מחמר ראשון כפי המקומות והתנועות השמימיות (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ע ה). אבל כשנפוצו על פני כל הארץ דור הפלגה בוני המגדל ולא חלה הנבואה באיש מהם להתחלפות ובלבול לשונם אבדו קבלתם (שם א ב). לפי ששינוי המאמרים ורבויים התחייב מרבוי הדברים והתחלפותם (הוא, נחל' אבות ה). אולם ההתחלפות בגודל וקטנות זהו להתחלפות צרכו (רשב"ל, דורשן מג"א, ח"י ד). ואולם הדבור בשאר ענפי התורה אשר אינם דינים נפל התחלפות רב בין אנשי אומתנו (ר"א דלמידיגו, בחינ' הדת ה).— ומ"ר אמנם נטיית האופק היא סבה גדולה אל שתקרינה ההתחלפיות והבלתי שוים בבתים מהאזור (ר"א בר חייא, אספיר' ג). ועוד לרוב ההתחלופיות וההעדר בהם במה אשר בין הככבים בזה הענין על כן יתחלפו המשפטים לפי התחלף המצבים (ידע' בדרשי, בחור תהל' יא). ההתחלפויות לפעמים יהיו מסודרים ולפעמים בלתי מסודרים (קאנון א ב ג א). אלו הזמנים יחוייב שיתראו בהם התחלפויות גדולים (שם ד ב ב א). ואז יתחדש הרצון ותתחדש ההנעה ויתחדשו בו התחלפויות (אמו"ר ב ב). ראוי שנבא לפעמים מן הדבור הנשא אל הבינוני ומן הבינוני אל השפל והרגל אלה ההתחלפיות פעמים יצליחו (נופ' צופ', מסיר ליאון יד).

הִתְחַלְּקוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְחַלֵּק: סימן החכמה הנראה במיני שאר החיים וכו' וההולך על ארבע לפי התחלקות צורותם ומדותם ושמושם והנאתם ותועלתם בעולם (חו"ה, הבחינה ד). כמו דעת מניחי הרבוי ודעת אנשי התולדות ודעת הפהאים מחווי הככבים כפי התחלקות דעותם (שם, יחוד המעשה ה). אלו הסוגים ג"כ מתחלפים כפי התחלקות מיני כל חמר (קאנון א ב א ה). אם תאמר הוא (עלת העלות) פשוט אם כן מאויה מקור התחלקות האיכיות (הקד' פי' יציר', מיוח' להרמב"ן). ראוי להודיע אל הקורא שהתחלקות הזמן לשעות ולדקין הוא כפי שיסובב גלגל הישר על האופק (נחמ' וגע', דוד גנז קיו). אור האיד הקיטורי העולה מהארץ שנעשה מהתלהבותו כדמות זנב באויר ולפעמים כדמות כוכב מדלג וזה הוא התחלקותו שזכר בכאן (אוהב משפט, איוב לח יט).

הִתְחַמְּמוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְחַמֵּם: להשלים קור מזגם אשר בסבתו נעדר הביצים בהתחממותם כשהם פנים כנגד פנים (רשב"ל דורשן, מג"א, ח"י ד).

הִתְחַמְּצוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְחַמֵּץ: ולפעמים יעתק מן העפיצות אל המתיקות מבלי התחמצות (קאנון ב א ג). והכונה שלא תהיה העמידה על האמת אלא אחר ההתחמצות וההשתוננות (הקד' רשב"ל דורשן לתפאר' ישראל).

הִתְחַנְּכוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְחַנֵּךְ: והצעיר אשר עלה עליו הגורל שמטבעו נפשו חשקה בזה ההתחנכות לא בשביל זה הן אבא מוכה ברא

זיגרשהו מזה הלמוד וילך ללמוד לשון עם אחר ולשון עם ישראל מגורש מעמו ומופרש בלי נדרש (כסא' לבית דוד כ ע). ואראה ולא בחלומי כי טוב ויפה לפתוח הרבה פתחים לפני התלמידים להכין את לבבינו ללכת בדרכי המליצה בהתחנכות והתלמדות קל ומהיר (שם מא).

°הִתְחַסְּדוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְחַסֵּד: זה מאבד חלקו במרדותו וזה ישיא בני אדם בהתחסדותו (פניני המליצ', גנז' פטר"ב גורלנד 7).

°הִתְחַפְּשׂוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְחַפֵּשׂ: מהתחפשות והתלבשות האלילים והאלילות בגויות היצורים (שבי"ע ג, הודו).

°הִתְחַקּוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְחַקָּה: ידיעת הבדלי השמות היא ההתחקות על שרשי המלות ומקורי מחצבתן (הקד' יריע' שלמה).

°הִתְחַרְטוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְחָרֵט: ולא היה א"כ פעל הנס שנוי ידיעה והתחדשות רצון או התחרטות ממה שעשה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ה).

°הִתְחַשְּׁבוּת, ש"נ, — שה"פ מן התחשב: הנה אין פלא אם נפרד הזמן במחשבה והושם ימים ושעות ושנים והדשים וזה בשיעור ההתחשבות או בבחינת מספר התנועות (ר"מ נרבוני, פי' על מאמ' אבן רשד על הזמן).

°הִתְיַבְּשׁוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְיַבֵּשׁ: ויחסו התיבשות זה לאש של מעלה (רשב"ג דוראן, מג"א, חלק בוסינו א).

°הִתְיַהֲדוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְיַהֵד: רצה (רבשקה) לפרסם דבריו שהיו לעבודת מלך אשור ולא באופן אחר מהתיהדות ושהיו דבריו בלשון יהודית כדי שיבינו אותו כל העם (ר"י אברבנאל, מ"ב יח).

°הִתְיַחֲדוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְיַחֵד: ואם הוא משתתף בו עם זולתו ולא יהיה בו התיחדות (מו"נ א נח). מי הוא מיחד אלו הנושאים ומכינם לקבל צורות מתחלפות היש אחר הגלגל דבר אחר ייוחס לו זה ההתייחדות רק השם יתעלה (שם ב יט). ועונש ההודאה לשם וההתיחדות בעתות הפנאי הוא על כל העם (מלמ' התלמיד'. אמור). התנפלות אדון הנביאים לפני האל הוא התייהדו עם האל ההתיחדות היותר חזקה (ידע' בדרשי, כאור תהל' ג). אבל שאר הדברים מירושת הארץ והתיחדות ההשגחה וההנהגה האלהית הנה זה יעשה ליצחק (ר"י אברבנאל, לך לך). כי אין ספק שהתיחדות מקום נבחר לאיש מה או לאומה מה נכון הדבר מעם האלהים (נוה שלום א ד). בית המלכות ר"ל חדר בחדר שהוא מקום התיחדות המלך והמלכה (מגי' ספר לרשב"ג דוראן פג).

°הִתְיַחֲסוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְיַחֵס: ואצל בעלי הכמת הדבור דתות שכליות מפני שהם מתיהסות אל המושכלות התיחסות מה (אמונה רמה ב ה). וכן המן שירד ברדת הטל ובהום השמש ונמס שמורה שיהיה לו התייחסות עם כ"א ויראה שממנו יתהוה הטל (ר"י אברבנאל, מפע' ה' י ה). וכן היה באמת הדבר (של הריון שרה) רחוק וזר כפי התיחסות שניהם וערכם (הוא, שמות). שאין בספר דברי הימים כי אם קצת מספורי תורת משה בהתייחסות הדורות (הוא, הקד' לס' יהוש'). ראיתי שכשחוזרים מבית הקברות עוקרין עשבים ועפר וזורקים על ראשם ואומרים כי זה להבריח מלאך המות וכפי הטבע מה התיהסות לזה עם זה (שבט יהודה מא). הרי שנתבאר שיש לגוף האדם עם נפשו התיהסות והדמות (מנח' מלוגזנו, הקד' שתי הידות). הנה עדין לא נתבאר דבר איזה התיהסות יש לו עם שאר כחות הנפש (מנח' קנא' לר"י מפיסא 68). — ומ"ר: שחשבו אנשים מהטבעיים שגלגלי כוכבי לכת כולם בעל היים אחד ושמקור כהותיו כלם מן השמש למה שראו קשרים והתיחסויות שמורים בינו ובין השמש (אמונה רמה א ח).

°הִתִּיכָה, ש"נ, — כמו הַתָּכָה, הִתּוּךְ: והרפואות ההמות המתיכות התיכה חזקה יתחדש מהם באבר בעל המורסא דבר דומה להתאכלות (פרקי משה ג).

°הִתְיַלְּדוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְיַלֵּד: והוא מקום התילדות המים (ר"י א"ת, רוח חן ז). שהנפשות המוצקות בגופות אנשי העולם המה רבות כפי מספר הגופות שיוצקו בהנה והמה נבראות ומחודשות בכל יום בהתילדות הגופות (תגמ' הנפש ה). שזה יתילד להתאצרות ולהתילדות זה האיד העשני בגוף הארץ (רש"ע שפרוט, פרד' רמונ', סדר מועד). רוב המיניקות ברוב אינן מתעברות

ותועלתן להתילדות החלב שינק הילד (נידה לדרך א יג). אולם היה התילדות האלמוג ממקרה (רבכ"ל דורא̇ן, מג"א, ח"י ד). שהרי הדבור מתבחן לב' בחינות הא' הוא קביעות האותיות הב' הוא התיילדות האותיות וכו' הדבור הזה התילדות המתיילד ומתחדש (אילימה לרמ"ק, עין שמש ג סט). ובעבור שהיו המינים המתילדים בתמונה השנית והשלישית יתבאר התילדותם ברוב מזה בהשבת אל התמונה הראשונה (כל מלאכ' ההגיון, הקש).

***הִתְיַעֲצוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְיַעֵץ: כון בו אל העצה והתיעצות בלבד (הפרש' לריב"ג, נסך).

***הִתְיַפּוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְיַפָּה: הדר עניני התנאות והתיפות (ר"א בדרשי, תו"ת הדר). כי הזונה עושה כן מוכרת הזונים אחריה בכשפים ובהתיפותה בפניהם ועושה בהם כרצונה (רד"ק נחום ג ד).

***הִתְיַצְּבוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְיַצֵּב, א) עצם שה"פ: לא יתיצב איש לפניך עד השמידך אותם כי אחרי השמידו אותם אין שום ענין אל ההתיצבות לפניו (ר"י אברבנאל, ויחי). שלא אבד וימח את כל היקום על הב"ח בלבד אבל גם על כל שאר הענינים שהיה בהם קיום והתיצבות (שם, נח). ונצבת על הצור פי' ההתיצבות מדע והשתכלות (ע"ת לר"א הקראי מג). ואמנם המחנק הרע הנה הוא ממהר למנע הנשימה ואם ישכב בעליו תמנע נשימתו וכו' ויאהב ההתיצבות ויתעב השכיבה (קאנון ג ט ה). אם החולה ירד ממצעו מעט מעט וכל עוד שתשוהו ותיצבהו התיצבות טובה ויתהפך על גבו וכו' כל התיצבות מורגלת משכיבה והתפשטות (שם ד ב ב מב).— ב) ברפואה, הִתְיַצְּבוּת הנשימה, ציקות וקושי הנשימה: היה ראוי שיהיה בו התיצבות הבא מן הגניחה ואמרתי לו ש ההתיצבות יהיה בעת התקבצות הליחה העבה הדבקה בחלק קנה הריאה (פרקי משה כד). והוא (הקיא) רפוי חזק לגדום ולרוע המראה ולכפייה האצטומכיית ולירקון ולהתיצבות הנשימה (קאנון א ד יג). התיצבות הנשימה כלומר הנשימה המתיצבת היא הנשימה אשר לא יאות לבעליה שיתנשם אלא אם יתיצב וישוה עצמו (שם ג י א כו)׳ שזה החולה אין בו נשימת ההתיצבות ורצונו שנבאר בזה שאין בו מורסא בריאתו (כל מלאכ' ההגיון, מלילה). זה החולה אין בו נשימת ההתיצבות וכל מה שבו לא נשימת ההתיצבות אין בו מורסא בריאתו (שם).

***הִתְיַשְּׁבוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְיַשֵּׁב: ירידת האבות אל המדינה עצמה והתישבותן של ישראל בארץ מצרים (ר' בחיי, שמות). וזה קרה לה לפי שהיא ישבה בגוים כלומר היתה לה התיישבות ודירת קבע בין הקליפות (אבר' גלאנטי, קול בוכים, גלתה יהודה).—ובהשאלה, הִתְיַשְּׁבוּת הדעת, קצת במשמ' התיעצות: ושתעזור בכח התאוני לבטל כח הכעסני ויכנע בזה הכנעות ויתישב בעבור הנהגתך התישבות (ראב"ע, חי בן מקיץ ח). מי שהוא ממהר לעשות פעולותיו בזולת חקירה והתישבות אם ראוי שיעשה ואם לא ואיך ראוי שיעשה הנה לא יגיע לו מהם כי אם חסרון (רלב"ג משלי כא). ויעשה (האויל) מה שיעשה בזולת התישבות (שם י). מהתִישבותך לקבל החכמה (שם כג). ולהיות לקיחת אשה סכנה עצומה צריך סיוע אלהי והתישבות השכל ותבונה רבה להמלט ממוקשיה (ר"י אברבנאל, תולדות). והיתה שם ארבעים יום עד מלאות לה ימי התבודדות וההתישבות (שו"ת מהר"י קולון קס).

***הִתְיַשְּׁרוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְיַשֵּׁר: כשהיה ידוע בתכונת הטבת ההתישרות (כאור כ' הפירים לארסט' כד).

***הִתְכַּבְּדוּת**, ש"נ,—שה"פ מן הִתְכַּבֵּד: ומכלל כיבוד הורים וכו' הנה נכלל כאן למשכיל התכבדות המקדש והמשכן (מאמ' השכל לראב"ן, י' הדברות ה).

***הַתָּכָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִתִּיךְ, א) עצם שה"פ: שענין הכל התכה והצקה (הפרש' לריב"ג, ילק). היתה (הבהמה) טעונה עששיות של זכוכית מתיר השקים והן נופלין שאעפ"י שישברו אין בכך הפסד גדול שהרי הכל להתכה עומד (רמב"ם שבת כא י). שהגשמים הנמזגים תמידי ההתכה למה שבהם מן החום והלחות (ראב"ד, אמו"ר א ו). מרוב כלי הנחושת ומגדל הכלים לא יספיקו לו כורים ולא יתכן התכתם בכורים ויצקם בעבי האדמה (רד"ק, שרש עבה). וכן כאשר נשים המים על האש נראה לעין התכתם ושובם אויר (שם א ב). כי הכסף המזוייף הנעשה במלאכת האלקימי"א יש ממנו שאם יותך פעם

אחת לא תגלה רעתו אבל אם יותך שנית תגלה רעתו ויש שיסבול ב' התכות ויש שיסבול ג' או ד' או ה' (העקרים א ח). — ועצם הדבר המתך: כלי חרש המחופה בהתכת זכוכית (תוספ' כתוב' קו:).— ב) בהשאלה, התכת המזונות בגוף: אם ההתכה (ר"ל מה שנתך מן המאכל בגוף) אינה בשעור אחד אבל נוספת תמיד בכל יום ולא היתה התמורה מקוממת ההתכה וכו' (קאנון א א, במזגי הגיס). ולזה היו מיני זה הסוג שוים למיני ההשתנות אשר הם ההויה וההפסד והצמיחה וההתכה והשינוי וההעתק (כל מלאכ' הגיון, מאמ' שיתפעל). אבל יאמר שההתכה והרזון הוא אחד מאופני ההפסד (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ת ב). המזון המתמיד והשומר הנזון ומחליף התכתו באופן שישמור מציאותו אין ראוי שייוחס לעונש למי שנזון ממנו (זכות אדם 6).—ובחכמת ההגיון: בשנעמוד כלם בשכלנו אצל מה שנחקור מן המבוקש במה שניתך זה המבוקש אל חלקי הסותר בו במבוקשים אם בבטול אחד מהם אם בקיומו עוד נתיך המבוקש אל נשוא ונושא וכו' יקרא זה החלק מן ההגיון התכה (כל מלאכ' הגיון, הקס). בדרך אחד יצאו אלינו להשכיל אופן המצאת החכמה והמלאכה להכין אותה ולסעדה ולהעמידה על מתכונתה הוא הנקרא ההתכה והחלוקה (נפוצות יהודה ה). ככה יעשה לאיש החפץ ביקר מלאכת ההגיון כי יהיו הוצאותיה על פי סדר ההתכה (שם).

התכוצות, ש"נ, —שה"פ מן התכוץ: סבת השינה הכנס החום היסודי והתכוצותו לצד פנים (רשב"ל דורהן, מג"א, ת"י ד).

התכללות, ש"נ, — שה"פ מן התכלל: והכל ביופי שהיא התכללות הגוונים שבו ובתאר שהוא יופי טוב התכללות בציור ותמונת האברים (גביע הכסף, מאמר' יקר' ד). כי כל אחד כלול מחסד וגבורה ואז מתיחדים ביחוד גמור והוא בחינת התכללות יראה באהבה (דברי אלימלך, אמור). ובחינת ז' כוכבי לכת הם הז"ת מפאת עצמן ולא מבחינת התכללותן ביסוד (מהרח"ו, ע"ח, היכל א"ק ד ז).

התכנסות, ש"נ, — שה"פ מן התכנס: והאריך איך ההתכנסות ההוא (של הרוח בארץ) הוא סבה לשלשה המקרים האלה (ר"ש א"ת, אותות השמים). בקבוץ האנשים והתכנסותם בדבר שאין בו לא עבירה ולא מצוה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ד).

התכסות, ש"נ, — שה"פ מן התכסה: כי בהתכסותן (של ההרים בימי המבול) ודאי לא נתכסו הרי הצפון והרי אפריקה במדינות הכושים (אמונ' חכמים ה).

התל,
ממנו התל, התל, יהתול, התל, מהתלה.

התל[1], פ"ע, עב' התלת, — התל בפלוני, דבר או עשה לפלוני לא באמתות ורצינות כי אם בכונה להטעותו, לצחוק עליו, sich über Jem. lustig machen, ihn täushen; se moquer de qqn.: to mock, deride. ואתנה ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן ואביכן התל[2]) בי והחלף את משכרתי עשרת מנים (ברא' לא ו-ז). ותאמר דלילה אל שמשון הנה התלת בי ותדבר אלי כזבים (שופט' יו י). ותאמר דלילה אל שמשון עד הנה התלת בי

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) הסכימו כל החדשים כי התל זה וכמו"כ התל שלקמן הוא הפעיל מן ת ל ל, ויהתלו, תהתלו בקיום ה הפעיל גם בעתיד כמו יהודה, ומהפעיל זה נתהוה אח"כ פעל הדש התל, ומזה התלים ומהתלות. אך כ"ז דחוק מאד, ומה שיותר קשה הוא, כי אין במציאות בלשונ' השמיות שרש תלל במשמעה שמשמש בו הפעל התל, ומה שהביאו החדשים השרש דל a) בערב' הוא רחוק ממשמעה זו. ולכן הדעת נותנת כי העקר הוא כדעת הקדמונים כי ה התל והתל ויהתלו היא שרשית, וכבר הזכירו קצת החדשים שיש לו לשרש התל אח בערב' והוא השרש ח'תל b), אפס משמ' שרש ח'תל בערב', שר"ל בלשון ההיא ארב לו ורמהו, קצת רחוקה מהכונה בהתל העברי. ויותר נראה כי האח האמתי בערב' להתל העברי הוא הזל c), שפרושו האמתי הוא ממש דומה להתל שלנו, והוא: קצת שחוק וליצנות ורמאות. ובדבר הצורות התל, התל, יהתל שהן זרות בדקדוק, אמר ריב"ג וז"ל: ואבן התל בי הוא פועל כבד והיה עקרו להיות דגוש כמו רוח יי' דבר בי ובא זר משערו אל שער ושרת את אחיו ושאר שער אחהע"ר אבל היותו מלעיל בעבור כי כאשר הוא ידוע משוב הרבה ממה שעקרו להיות מלרע אל מלעיל בעבור מלה קטנה מלעיל שתבא אחריה וכו' ועל הזרות הזה מן הכבדות אל הקלות נהג רב הלשון הזה כמו התלת בי אם כהתל באנוש תהתלו בו. ע"כ. אבל באורו זה של ריב"ג אינו מבאר כלום אלא מקים שאלה הצורות הן זרות בדקדוק. והבאור האמתי הוא, כי התל התלת והתל יהתלו הן שתי צורות מיוחדסות משני בניני קדומים שהיו נהוגים

---

a) دلّ b) ختل c) هزل

ותדבר אלי כזבים (שם יג). ותאמר אליו איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי זה שלש פעמים התלת בי ולא הגדת לי במה כחך גדול (שם יה).

— פעל, התל, עת' יהתל, יהתלו, — התל, התל בפלוני, כמו הקל, בנהץ הפעולה: אל יסף פרעה התל לבלתי שלח את העם (שמות ח כה). איש מרעהו השמרו ועל כל אח אל תבטחו כי כל אח עקוב יעקב וכל רע רכיל יהלך ואיש ברעהו יהתלו ואמת לא ידברו למדו לשונם דבר שקר (ירמ' ט ג-ד). כי יחקר (האל) אתם אם כהתל באנוש תהתלו בו (איוב יג ט).

— הותל[1], ת"ז, — מי שטבעו להתל: לב הותל הטהו ולא יציל את נפשו ולא יאמר הלוא שקר בימיני (ישע' מד כ).

—פע', התל בפלוני, — צחק עליו, התלוצץ בו: ויהי בצהרים ויהתל בהם (בנביאי הבעל) אליהו ויאמר קראו בקול גדול כי אלהים הוא כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו אולי ישן הוא ויקץ (מ"א יח כז). — ואמר בן סירא: צורך לו (להעשיר) עמד והשיע, לך ושחק לך והבטיחך עד אשר יועיל יהתל בך פעמים שלש יעריצך (כ"ס גני' יג ו-ז).

—פע', התל, בינ' מהתל, מהותל, — שהתלו בו: וההתול הוא הסכמה נראה עם המהותל בדבר מזולת שיהיה הענין כן על דרך האמת (נופ' צופ', מסיר ליצון ג ב).

התל[2], ש"ז, מ"ר התלים, — דברי התול וליצנות, mocking; moquerie; Gespöt: רוחי חבלה ימי נזעכו קברים לי אם לא התלים[1] עמדי ובהמרותם תלן עיני (איוב יז א-ב). —ואמר המליץ: ידי הבוצרים והבוצרות עיפו וישטחו להם שטוח בכל פנות הכרם לצחק ולהחליף כח בהתולים משמחי לב (א' מפו' אה"צ ה). ואולם אנכי העידותי בך גברתי כי התולי לבבך יוליכוך שולל (שם ד).

התלבנות, ש"נ, — שה"פ מן התלבן: כי התלבנות השער סבה לתגברת השכחה (הקד' ילקוט המכירי על תהל'). הגשם המתלבן כשתשלם תנועת ההתלבנות תכלית התלבנות שיהיה הדבר בתכלית הלובן (שם טוב, מו"נ ב, הקד' ז).

התלבשות, ש"נ, — שה"פ מן התלבש, בהשאלה, התלבשות הצורה בגוף וכדומה, Verkörperung, incarnation: ואמנם הדעת השני מההתלבשות (של המלאכים אצל אברהם בדמות אנשים) דעתי נוטה לקבל אותו וכו' אם זו היא כוונתם ותחייב שיהיה ההתלבשות הויית אותו הגוף והפשטת ההתלבשות ההוא יהיה הפסד ומיתה (ר"י אברבנאל, וירא). גבריאל לא נראה לדניאל אלא במראה הנבואה לא בהקיץ בהתלבשות צורה במראה החושים (רשב"ל דוראן, מג"א, חלק שוסינו ג). אע"פ שיהיה השכל הזה בלהי מעורב אבל מלובש כבר יקח להתלבשותו מהצורות הדמיונות (דרך אמונה, ביכאגו ב ב). ומן המדה הזאת הנקראת מ"י והיא סוד התלבשות אלדים בשם ידו"ד (שערי אורה לר"מ גיקטיליה לת). ועתה המלאכים הם בהתלבשות השמים ובארץ נשמה אל הגוף והם חוץ מהשמים בפשיטות הגוף (אילימה לרמ"ק, עין כל סאין א כב). ונתפשט ונתגלם ונתגלה לאברהם מציאותם (של המלאכים) בהתלבשות הרוח בנפש ונפש בגוף (שם). שיש לכל אחד מצדיקי ישראל צלם ודמות עליון והוא לא נסתלק למשה אדוננו עד יום שבת וכו' יהיה ההתלבשות למשה באופן יותר רוחני ושלם (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חקו"ד ב יג). הכנה לשיהיה בו התלבשות דק לצדיקים לעתיד לבוא (ר"מ אלשיך, משלי כב יב). שאין בה שום התלבשות והתעבות כלל כמו שיש בזו (מהרח"ו, עץ חיים קא). ולהיותם מחלק האישיי והאווירי יטוסו באויר העולם

בזמן קדום בלשון והם בנין פעל ובנין פאעל, שהאחרון מהם נהוג גם עתה בערב' הספרותית וההמונית, והראשון נהוג עתה רק בערב' ההמונית, אך כבר העיר שפיטא (Spita § 91, 1, בהערה שם) כי רגלים לדבר שגם בערב' הקדומה הספרותית היה נהוג בנין זה, וכמו"כ נהוגה צורה זו גם בקצת שאר הלשונות האחיות (Brock. Gr. § 257,d), ועכ"פ מציאות צורת פעל בערב' ההמונית בלבד מספקת שנהיה רשאים להניח מציאות צורה זו גם בעברית הקדומה, ונשארו ממנה רק שארית מועטה ואחת מהן היא התל, והתל היא שארית מהצורה הקדומה פאעל, שלסבה מן הסבות לא נתחלף בזמן קדום קול הפתח הארוך לקול חולם עפ"י המנהג הכללי, כמו שארע לקצת צורות אחרות. ולכן העתיד יהתל, כמו בערב' יפאעל וקיום התנועה תחת הלמד בעתידים נסתרים וכמו"כ דגשות הלמד של יהתלו יבואר במבוא הספר, בחלק הדקדוק.

1) משק' שועל. ולפי דעת ההדש' זה הופעל מן תלל.

2) משקל פעל ולמד דגושה מפני נטיית הלמד להכפל, ועי' הערה לקמן. — 1) קצת החדשים רואים במלה זו פועל ומשבשים הנקוד המקובל ומנקדים התלים. בקצת כ"י התלים בחית, ובמקום עמדי עמדים.

ולא יורגשו בחוש העין כי אם בהתלבשות צורה (מנת' קנא' לר"י מפיסא 49). כוון בו להורות על התלבשות מטטרון בסנדלפון (נפולות יסודה נח). מהתחפשות והתלבשות האלילים והאלילות בגויות היצורים (שבי"ע ג, הודו).

הִתְלַהֲבוּת, ש"נ, — שם"פ מן הִתְלַהֵב, בהשאלה במשמ' התחממות רוחנית באיזה דבר: מתוך התנועה נתחדש לשפע חום ומן החום התלהבות ומן התלהבות ניצוץ ומן הניצוץ אש (פי' יליר', מיוח' לראב"ד א). ההתלהבות כי כל גוף מהיר התנועה מתלהב ומלהיב יקרא בשני השמות האלה (ר"ש א"ת, אותות השמ' לארסטו). ולפעמים יהיה האויר העולה אידיי עבה ויתמיד ההתלהבות בו זמן רב ויתנועע בתנועת הגלגל ויקרא כוכב בעל הזנב (אמונה רמה א ב). א"כ אינו נראה (האש) לעולם אם לא בהתערבו בגשם אחר ויהיה צורה לו כמו ההתלהבות הנראה שם (רשב"ל דוראן, מג"א, חלק טוסינו א). אור האיד הקטורי העולה מהארץ שנעשה מהתלהבותו כדמות זנב באויר ולפעמים כדמות כוכב מדלג (אוהב משפט, איוב לח כד). — ובהרחבה, התחזקות החֹם בגוף: ויקרה מנשיכתו כאב חזק והתלהבות אשיי בגוף ומורסא חמה בלשון (הפל"ט ל). — ובהשאלה להתלהבות הרוח: כי הנה הקנאה היא מהתלהבות הרוח החיוני (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ד). התלהבות אש התורה המתעוררת על ידי עסק התורה בטהרה וחיבה יתירה (ר"מ אלשיך, מבלי ת ל). התנאי ההכרחי אל הנביא הוא ההתלהבות את האלהים והעבודה אליו והדבקות בו (עכוה"ק לר"מ גבאי, סס"ת כא). והיא סבת התלהבות והבערת החשק אל הלמוד (כס"ע תקפ"ט 139) — ובמשמ' התפעלות הרוח, Verzückung; enthousiasme: וההתלהבות אשר התלהבו האנשים האלה בנגנם את זמירות השבת נתנה עדיה כי ממעמקי לבבם היא יוצאת (מא"ג, דביר א, מכת' מא"י ב).

הִתְלַהֲטוּת, ש"נ, — שם"פ מן הִתְלַהֵט, כמו התלהבות: והנה הזכיר שם במאמר ד' אשי"ן והם מה שמתלהט מן המלכות בסוד הדין שלה ויורד על מלכות דיצירה ועושה אש שהוא התלהטות של גבורות הנותן מציאות ועונש (פתחי חכמ' לרמח"ל ב כח).

הִתְלַהֲלְהוּת, ש"נ, — שם"פ מן הִתְלַהְלַהּ: הללו עוזרים והללו מתירין ומנתקין יחדי הרפיון העצלה וההתלהלהות מעל זרועותיהם כאשר ינתק פתיל הנעורת בהריח אש (כסא' לבית דוד כ ט).

הִתְלוֹנְנוּת, ש"נ, — שם"פ מן הִתְלוֹנֵן: והוא ענין הסתופפות והתלוננות (השרש' לריב"ג, גלה).

הִתְלוֹצְצוּת, ש"נ, — שם"פ מן הִתְלוֹצֵץ, פעולת הליץ: הגאוה וההתפארות וההתלוצצות והבזיון והעקשות ובקשת השררה (מאזני צדק, אלגזלי 143). והם (הגבירים) מכוונים אל הנאה והמועיל יחד ואינם אנשי הצדקה גמורה ולא ההתלוצצות גמור וכן בתאוה (נופת צופ' ג יז). שאמר (קין) לאחיו דברים אלו בהתלוצצות ולעג ככופר בם (פענח רזא, בראש').

הִתָּלוּת, ש"נ, — שם"פ מן הִתָּלָה בְּ, בהשאלה במשמ' שיכות הדברים זה לזה: אבל התלות העניינים ההם בו ויחוסם אליו כיחס התארים כולם (ר"ש א"ת, מו"נ א סה). והמין השני יש לו התלות בגוף האדם יותר מן הראשון (שם ג נד). לך לבדך נתנה הארץ ואין להם בתוכה ממשלה והכרח מה שיש לו התלות גמור בבחירה (כתיר' עולם טז), שבמציאות עצמים אינם גשמים ואין להם התלות בגשמים (אמונה רמה א ו). והוא יוכל להמציאו ולא ימנע התלות הידיעה בו (רלב"ג, מלחמ' ה' ג א). השכלים הנבדלים שאין להם התלות בגשמים והחלק הג' הנפשות שהן חלק ממוצע בין שני אלו כי הן נתלות בגשמים מין מה מן ההתלות (העקרים ב יא). וגם אלו יש להם התלות על צד החדוש מבלי לעיין בקדמות העולם או חדושו (ע"ח לר"א הקראי ג). אחד השולל כל דבוי גדר וגבול שווי וחברה דמיון ערך צרוף או תכונה עם הזולת וכ"ש התלות מהזולת (שעה"ש לר"א אירירו א ה). ואם המהות בעצמו הוא אותו אישיות הנה אם נמצא אותו מהות או שתהיה חל בו או שיהיה משכן לו או שלא יהיה חל בו אלא משכן לו אבל לו התלות עם המהות (רשב"ל דוראן, מג"א, חלק אלוס ממעל ב). הנה אין הכרח בה (בהנפש) אל הגשם אבל התלותה בו הוא לבטלה (אמונה רמה א ו). ואם להתלותם בהם בפנים אחרים מאופני ההתלות וכו' (כל מלאכ' הגיון, מבוא כצורת המלה).

הִתְלַחֲמוּת, ש"נ, — שם"פ מן הִתְלַחֵם עם עשה מלחמה עם, ובהשאלה בכחות הגוף: כל אחד

מהעצלים יסבול גודל ההתלחמות בו כאלו הוא סובל אבן (פרקי משה א). והתכלית והיא העמידה היא עת שיתחזק בו התלחמות מן הטבע והחבר (קאנון ד א ג).

***הִתְלַכְּדוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְלַכֵּד, השתמשו בו בספרות החדשה.

***הִתְלַמְּדוּת**, ש"נ,—שה"פ מן הִתְלַמֵּד: שאי אפשר (להנבא) מבלתי התלמדות והשלמות (מו"נ ב לב). וכן היה מתחייב ביטול הלמוד וההתלמדות ולמוד כל מלאכת מחשבת היה כל זה הבל ולבטלה (ח' פרקים להרמב"ם ח). התנאי הראשון (במליצת השיר וכו') צחות המלות אשר ידובר בהן במובן מן הכונות והצורך לתנאי זה שיערבו התנאים המכונים במוסר וימתקו ויהיה המשך התלמדותם יותר עצום ויותר מתמיד (ידע' בדרשי, ספר הפרדס). האושר אשר מן המדות נקנה להמאושר בהרגל והתלמדות (ספר המדות לאריסטו ב א). שהנבואה היא שלמות מגעת בהתלמדות (רלב"ג, מלחמ' ה' ב ו). כי רוב ב"ח הם שטים במי' בטבע בלתי התלמדות והאדם אינו כן (שעה"ש לאבי הרלב"ג ד א). ויתבטלו לפי זה המלאכות והאומניות וכל מלאכת מחשבת ויהיה בטל הלמוד וההתלמדות (העקרים ד א). האדם יעלה מן המדרגה הזאת אל הקדים הקדמות ועשית ההקשים והתלמדות המושכלות מצד הדברים הידועים (אמונה רמה א ז). שאם לא היה טבע האפשר נמצא והיה האדם מוכרח על פעולותיו היה ההשתדלות וההריצות דבר בטל והית מתחיב בטול הלמוד וההתלמדות (ר"ח קרשקש, אור ה' ב ה א). החכמה שיקנה הרופא בהתלמדות וכח השערתו בעניני החולה (ר"י אברבנאל, מקן א). כי תמיד תלה המצוות בידיעה ובהתלמדות (הוא, ראש אמנ' יז). כי כל זה נתלה בידיעה והתלמדות והידיעה וההתלמדות הם מפועל הרצון (שם כ). ההתלמדות בטענות והמופתים (שם יא, הקד' ע). להכין את לבבינו ללכת בדרכי המליצה בהתחנכות והתלמדות קל ומהיר (כסא' לבית דוד מא). ויש בדבר (של הנבואה) התלמדות כמו כל שאר החכמות והמלאכות וכו' שהיו עומדין (בני הנביאים) לפני הנביא להתלמד בדרכי הנבואה (דרך ה' לרמח"ל ג ד). והיה ג"כ זכרון שלשלת קבלתם ודרך נחלתם ומסירת התלמדותם וכו' (ר"י אברבנאל, הקד' נחל' אבות).

***הִתְלַעֲגוּת**, ש"נ, — שה"פ מן התלעג, לעג הרבה: שההתלעגות יחוייב שיקבץ אלו התארים השלשה שכבר ימצאו בפני המתלעג (באור ספר השירים לאריסט' ו).

***הִתְלָעָה**, ש"נ,—שה"פ מן הִתְלִיעַ: כסהו כסוי שיכול לעמוד בפני שורים וכו' והתליע מתוכו וכו' הוי פושע לענין התלעה (ב"ק נב:). ואין בו טירחא כל כך כמו בהתלעה ובזהימה (לבוש או"ח תקלז יב).

***הִתְלַקְּחוּת**, ש"נ,— שה"פ מן הִתְלַקֵּחַ: שיהיה קבלתם (של הסמים) להתלקחות וההבער (קאנון ב א ג).

***הַתְמָדָה**, ש"נ, — שה"פ מן התמיד: וענין הכל עקשות והתמדה על הדבר ושקידה עליו (הפרש' לריב"ג, פתל). והיא ההתמדה בדרישה ובעיון מאין הפסק (מלמ' התלמיד', בראש). והכונה בחבורו כדי להעיר הנפש משנת העצלה ולהזהירה תמיד על ההתמדה בלמוד ולרדוף אחר המעלה העליונה (הקד' המעל' לרש"ט פלקיירא). כל אשר השתדלו כתבי אדוננו בהתמדה והפצר להטות לבב חכמי הארץ הזאת (ידע' בדרשי, אגר' לרשב"א). יש לו להחזיק באחת מכל המצות בכח גדול ובהתמדה שלא יעבור עליה כל ימי חייו (ס' חרדים סד). כי אני לא הגעתי אל החכמה הזאת כי אם בהתמדת החקירה והעיון (ר"י א"ת, הקד' ריב"ג בהרקמה). כבר נתברר חיוב קבלת עבודת האלהים על בני אדם מצד התמדת טובותיו עליו (חו"ה, עבוד' ה' א). וכח המוליד בדומה הוא הכח הצריך להתמדת המין (ר"י א"ת, רוח חן ב). ובזאת ההקדמה חייב התמדת התנועה הסבובית ושאין לה תכלה ולא התחלה (מו"נ ב יד). כשהיו עושים שום חבור ואספה היו הולכים שם ובהתמדת ההליכה שם קראוה אבן האזל (רד"ק, שרש אזל). ואמר שיהיה בהתמדת הקריאה בספר התורה (ר"י אברבנאל, יהוש' א). מה שבא בתורה ובספרי בני ישראל אשר אין ספק באמתתם בעבור פרסומם והתמדתם והגלותם בהמונים גדולים (כוזרי א ד). הנה הוא אפשר שישאירהו לנצח נצחים ויתמידהו בהתמדתו יתעלה (מו"נ ב כז).—ואמר המליץ: אל תהיו כגשמים, אשר הם חיי נפשים, וברוב התמדתם יקוצו מפניהם האנשים (בן המלך והנזיר ח).

***הַתְמָדִי**, ת"ז, לנק' הַתְמָדִית, — **מטבע** ההַתְמָדָה: היתה תנועת הגלגלים השמימיים התמדית

אפשרית מצד עצמם (רשב״ל דורלון, מג״ה, ח״י ד).

התמהמהות, ש״נ, — שה״פ מן התמהמה: מטורה נשאו ביתם, פירותם התמהמהותם גר כצבאים לנחותם, נמלים לבוא משכנותם (רסע״ג, הור' הקורה 144). ולא יתמהמה די שיתבררו השמרים ממנו כהתמהמהות שאר הדברים העבים (קלק״ן ג יד א יח). אמר כי גורשו (ממצרים) שלא היה שהות והתמהמהות בנתיים בכדי להחמיץ (פענח רזא, בא). שאין שם לא התמהמהות ולא מרחק בפועל ולא מדה ולא הגבלה (יריע' שלמה א). כי הוא נמהר להרותם ולהמליטם כרגע מבלי כל יגיעת בחינה והתמהמהות (אדם אוה״א, מתק' שמות המדב', שקר).

התמוגגות, ש״נ, — שה״פ מן התמוגג, א) תנועה גלית: שתנועת הגלגל הראשון היא התנועה הגדולה אשר ממנה יתנועעו כל הגלגלים ממזרח למערב בכל יום סבוב אחד והיא ג״כ סיבת התמוגגות היסודות והתנועעם (אמו״ר א ב). שהתמוגגות היסודות והתנועעם הוא סבת הפסד קצת ההוים והוית קצתם (שם). קול הוא דבר יגיע באויר בסבת התמוגגות יפול באויר מתנועה חזקה (מכלול יפי, ספר הגדרים, קול). — ב) במשמ' התכה והמסה: התמוגגות ידוע שהוא לשון המסה והתכה והפסד (אוהב משפט, איוב ל כב).

התמוטטות, ש״נ, — שה״פ מן התמוטט: הצדיק כשהוא נמסר ונופל ביד הרשע והוא מתמוטט לפניו אותה ההתמוטטות היא לשעה אינה לעולם ועתיד להנצל מיד (ר' בחיי, וישלח). אבל התחכם למוטט רגליהם מעט מעט מבלי שירגישו בהתמוטטות כן עשה זמן רב עד שהשתגב בכח המלך (תגמ' הנפש כג). שכל פועל גאה יש לו התמוטטות מדה כנגד מדה (צרור המור, ויקר').

התמוססות, ש״נ, — שה״פ מן התמוסס, במשמ' נמס: ומי שאינו מרוה צמאונו ומקצר משיעורו משתיית המים יתייבש גופו ויחלש רגותי ויתמה התמוססות גופו (מ' הלדבי, ש״א ה ד).

התמזגות, ש״נ, —שה״פ מן התמזג: ההתמזגות הוא אמנם על שני מינים התמזגות מבלי דבר נופל מהוין כמו שיתמזג על דרך משל הצאבר בדבש וההתמזגות עמו דבר נופל מהוין גופו על עצמות הפוג כהתמזגות העפר היבש ושובו טיט רטוב (אמו״ר א ו). ולא ההתמזגות אשר לנצוציהם עם נצוצי ככביו ולא ההתמזגות אשר יהיה מנצוצי שאר קצת הככבים עם קצת (רלב״ג, מלחמ' ה' ס ג יא). ואחר יתעלה ההתמזגות הזה ויזדכך יותר ויומזג באופן שיוכן לקנות צורת החי (העקרים ג לא). כל הנבראים מורכבים מיסודות הארבעה ושההרכבה היא על דרך העירוב וההתמזגות וזה ההתמזגות יהיה בבישול (לידה לדרך א א ח). והחום ירחיב ירפה ויבשל ויגדל והקור יקבץ ויגביל המתהוה וזהו מהפעולות המיוחדות להם וזהו תחלת ההתמזגות שיתחדש מהם השני אידים (נוה שלום א ז). סבת הרפואה והבריאות המתהוה מטוב ההתמזגות וההסכמה (בעה״ש לר״א אירירו ג יא). כי מן האפשר הוא שמהתמזגות היסודות יולד בריה נקיה שתוכל להגיע בשכלה עד הסבה הראשונה (אגר' התשו' לר״י לטיף 48). ובסבות התמזגות זה הם קונים המורכבות איכיות שניות (רשב״ל דורלון, מג״א, חלק שוסינו א).—ומ״ר: להשיג אופני ההרכבות וההתמזגיות ושעורי הפשוטים הנכנסים בכל אחד מהמורכבים (ר״י אברבנאל, מ״א ג).

התמכרות, ש״נ, — שה״פ מן התמכר, השתמשו בו בזמן החדש במשמ' מסירת נפש ואמונה לאדם, או העסק תמיד בדבר מהדברים.

התמלאות, ש״נ, — שה״פ מן התמלא: מלוי כל השמות נק' כח כי הוא כחו והתמלאותו מלוי אחר מלוי (מסרת״ו, הקד' ע״ח).

התמנות, ש״נ, —שה״פ מן התמנה במשמ' פקודה ושררה, Amt; function: וכן יש להשתדל על שיקנה אדם שם והתמנות (ב״ז, תרג' ב״ם). שכל החפץ ימלא ידיו בהתמנות זו (ריב״ל, ילקוט, תולדות).

התמסמסות, ש״נ, —שה״פ מן התמסמס: כי הקש התמסמסות הזרעים והגרעינים בארץ והתוכם בקבוץ החם והלחות הוא כדמות התמסמסות המזון באיצטומכא ומרוכו בקבוץ החם והליחות (בעה״ב, מיות' לאבי הרלב״ג ג א).

התמססות, ש״נ, — שה״פ מן התמסס: וכל טפה וטפה הנה עד שלא תשוב להיות כרוהה סמוכה וסרוחה אל העפוש הגמור והאסיפה ההתמססות והפשט צורתה והצג אותה ערומה

בכל מכל כל לא יכלו להתחדש להתרקם ולהתלבש כדי להוליד בדומה (כסא' לבית דוד ג יו).

הִתְמַעֲטוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְמַעֵט: ולא אחדל מלתת טוב טעם דרך פשט להתמעטות הפרים בקרבנות שגם הוא מיוחד אליו בפרט (נפולות יהודה טו).

הִתְמַצְּעוּת, ש"נ,—שה"פ מן הִתְמַצֵּעַ, היה באמצע: בעבור התמצעותו בין המלבישכן שני עם ובין המעלה עדי זהב על לבושכן (הדרש' לריב"ג, עדן). והנה התמצעו בין חציך שנונים ולב אויבי המלך עמים תחתיך יפלו וזהו ההתמצעות שהוא אחד מן היפויים (נופת צופים ב ד).

הִתְמַשְּׁכוּת, ש"נ, — שה"פ מן וְהִתְמַשֵּׁךְ: וכאשר בראשונה לא ימצא היכולת אם בסבות הפועלות נניח התמשכות לאין תכלית כן לא ימצא בשניה אם בשלמיות המיניות יתכן התמשכות באין תכלה (בעה"ש לר"א אירירו ב ז). שהתמשכות שלשת ימים באיזה צער שיהיה הן הם יסורים גדולים להתם פשע ולכלות חטאת (מגי' ספר לרשב"ל דורא קכט.). שהנפלאות והמחשבות המה היו כלם הולכות ומשמשות בדרך נסים נסתרים עם שהיו נראים כדרכו של עולם ויצא מהם ומהתמשכותם בדרך ההיולי שפושט צורה ולובש צורה (הוא, תפאר' ישראל א).

הִתְמַשְׁשׁוּת, ש"נ,—שה"פ מן הִתְמַשֵּׁשׁ: המדובקים הם אשר קצוותיהם אחד והמתמששים הם אשר קצוותיהם יחדו וכשלא יהיה בהם התמששות והדבקות לא יתחבר מהם מדובק (רשב"ד, מנ"א, ת"י ד).

הִתְנָאוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנָאָה: ומפני זה מרה במצוה אשר בעבור שכלו צוה בה והגיעו לו השגות המפורסמות ונשקע בהתגנות ובהתנאות (מו"נ א ב). מי גרם לו ליתרון שתיית היין התנאות הגוף כי הנוי בלי ספק משיא האדם לבקש המותרות (מלמ' התלמיד', כשא). שהאדם כשמשתדל בהתנאות ובהתענג על היין ובשאר מיני התענוג יצרו מתגבר עליו ובא לטורדו מן העולם (שם). הנה גלוי שבל דמוי וחקוי אמנם יכוון בו ההתנאות וההתגנות (באור ס' השירים לאריסט' ג). רצוני שהוא ישתנה פעם אל ההתנאות בתוספת עליו (שם). וכיון שקיום העולם תלוי בקנאה ישים כל התנאות לשם שמים (הורה' לדיק', בער הקנאה).

הִתְנַבְּאוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנַבֵּא: הנה התבאר מזה הענין התנבאות שאול מה היה וענין פחדו מדוד (ר"י אברבנאל, מ"א יח). שהפועל הוא הש"י הפך מאמר האויבים ומנגד להתנבאות נביאי השקר (בן בועיר, קול בוכים, עשה כ').

הִתְנַגְּדוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנַגֵּד: ואולם אם היתה ההתנגדות בין שני משפטים בעלי הקפים הנה זה יש לו שם ייחדהו וכו' וזאת ההתנגדות נקראת הפך (מלות הגיון ד). כי הכאב אינו אלא הרגשת ההתנגדות מדבר המתנגד (קאנון א ב ב יט). חובה מוטלת על כל בעל שכל לעשות מצותו אף כי תנגדה שכלו וימאסה רצונו תכלית המיאוס וההתנגדות (חזות קשה לר"י ערמאה ג). ההתנגדות הוא מאמר ימצא בו ההפוך מצד המאמרים לא מצד התבות (נופת צופים ד נו). שאין פירושו התנגדות של מריבה אלא התנגדות של אהבה (כלי יקר, בראש' ב יח). ההפסד הוא מסובב מהתנגדות הפכים נמצאים בנושא אחד בהיותם מתקוממים זה על זה ומפסידים זה את זה (ספורנו, אור עמים מה.). כי אצלי הטענות תשובות והספקות תירוצים בקיום ההתנגדות (א' מודינא, ארי נוהם א). ואין זה כי אם מצד נצחונן במלחמת התנגדות היצר המתגבר עליו (נפולות יהודה לד). ואני נדרתי לאמי לטמון התנגדותי בחבי (מא"ג דביר ב, גלעד ד). ויטוש על מחנה שוק העולמי שלוה והשקט מתגבורת הפכיות והתנגדיות האיכיות יסודיות (כסא' לבית דוד א ז).

הִתְנַגְּחוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנַגֵּחַ: בעת קץ הגאולה יתעוררו מלחמות מהתנגחות ומהשתערות מלך הנגב הם הישמעאלים האוחזים בה ומלך הצפון הוא אלוף מגדיאל (רשב"ד, מנ"א, ח"י ג).

הִתְנַגְּרוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנַגֵּר, נעשה נַגָּר: אמנם ישוער כל ההנהגה כפי קרבת העמדת החולי ורחקו ואם הסכלת בזה לא תמנע מלנגר לחולה התנגרות גדולה ולא תמנע בעת מן העתים מרוע ההנהגה כשלא תדע מתי תהיה העמדת החולי (פרקי משה ח).

הִתְנַגְּשׁוּת, ש"נ,— שה"פ מן הִתְנַגֵּשׁ. השתמשו בו הסופרים בזמן החדש במשמ' פגישה בכח

עצום של שני כחות מתנגדים, **Zusammenstoss; choc.**

°התנדבות, ש"נ, — שה"פ מן התנדב: והיה הענין לבד רוב התנדבות (הערה' לריב"ג, נדב). ראוי היה מצד ההתנדבות האלהי להיות כל ענין אותו המעמד שלם בשלמות ונכבד (נוה שלום כ ז). ההתנדבות הוא מאמר כאשר יפרסם ההתנדבות דבר מה כלו בשלמות אל אשר חפצנו ביקרו לעשות בו כחפצו (נופת צופים ד לא).

°התנהגות, ש"נ, — שה"פ מן התנהג: מפאת התנהגותו בכבדות בתנועת עצמו וסבובו המיוחד לו ובמהלך ההכרחי ההפכי אליו הוא ממית עצמו (כסא' לבית דוד ג יז). שהדין עמנו הן מחמת התנהגותם וגילוי דעתם והן מחמת צוואת הזקן וגילוי דעתו (שו"ת שמש צדק', חו"מ ז).

°התנודדות, ש"נ, —שה"פ מן התנודד: שלמטה יצא התנודדות תחלה בסבת הרוח הנעצר שם ובסבת התנודד הארץ הסמוכה לארץ ההיא (רלב"ג איוב י). בראותי את עצמי מתנמנם להעביר שינה הייתי קם על עמדי ומתנודד אנה ואנה עדי נשף ובהתנודדות הייתי נעור ועוסק בעבודת שמים (ר"מ אלשיך, איוב ז ד).

°התנועעות, ש"נ, — שה"פ מן התנועע: ופירשנו בו (בהמלה ערער) המיה והתנועעות (הערה' לריב"ג, עור). שכאשר תיוחס (התנועה) אל המניע תקרא הנעה וכאשר תיוחס אל המתנועע תקרא התנועעות (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א כד). שכאשר היה ההתנועעות בכח היתה ההנעה בכח וכאשר היה ההתנועעות בפעל היתה ההנעה בפעל (שם). והקבוץ וההעצר הבינוניים הלהבתם והוצאתם החום אל ההתנועעות פחות (קאנון א ב ג יב). ואמנם התענוג הנה לפי שהוא התנועעות אל חוץ לאט הנה לא יגיע אל מה שיגיע הכעס (שם שם יח). כי הוא נגזר מלשון רחפו כל עצמותי שענינו הרעש וההתנועעות הבלתי מסודר (ר"י אברבנאל, בראש' א). והיו שם שתי תנועות יחד ההתנועעות וההנעה (הוא, מפע' ה' ה ג). א"כ הנקודה אי אפשר בה התנועעות לפי שיהיה הקו מחובר מנקודות (שם טוב, מו"נ ב, הקד' ז). שבאלו יתחזק התנועעות הנפש לקבול המעלות (באור ס' המדות לאריסט' טו).

°התנוצצות, ש"נ, — שה"פ מן התנוצץ: והנה למטה מג' קשרים יתנוצצו ג' ניצוצות הארות התפשטות והתנוצצות סוד קו המדה דרך ג' קשרים (אילימה לרמ"ק, עין רואי ו כז). ומכח ההארה ההיא יש בו כח לתת התנוצצות אפילו לבשר (ראש' חכמ', ש' האהבה). גדולה וגבורה הבאים מהתנוצצות הכתר והחכמה יחד (עמס"מ, ש' כדור הטהירו ג). ושמותם גורם שיתנוצצו זה בזה ויוצאים מהתנוצצות זה מלאכים רבים (שם, עולם הבריאה יא). וארא ראיה מועטת כי לא נתן רשות לעין לראות ועל כן בהתנוצצות הלהב לפי שעה ונעלמת לפי שעה היא ראיה חסרה (פנוה"ק לר"מ גבאי, סתרי התורה יט). כי אור המאציל חיה חוזר ומתנוצץ התנוצצות אחר התנוצצות שונה ומתחלף זה בזה בבחינתו (פתחי חכמה לרמח"ל ב ז). ע"י שהתנוצץ להם השכל בזאת החכמה שבא לאותו החכם התנוצצות מלמעלה (מגיד מישרים מו). התנוצצות קדושת שבת הוא אחר חצות (ספר ד"א ודעת חכמ' ב). והשמחה והיחוד של הזווג יוצאים בבטישתם ובהתנוצצותם אותיות ותיבות של שמות הנקראים תרין עטרין (עמה"מ, שער או"א מד).

°התנחמות, ש"נ, —שה"פ מן התנחם, א) התחרטות: כדי שלא יהיה בענין כעין התנחמות וכעין פתוי והסתה (ר"ש א"ת, יקוו המים יז). —ב) תנחומים: שמצד יראת שמים לא קבל (יעקב) ההתנחמות מהם יען ראה שבעונו מת (ר"י אברבנאל, וישב).

°התנכרות, ש"נ, —שה"פ מן התנכר, א) הראות נכרי וזר: כל אלה ענין התנכרות וזרות (רד"ק, שרש זור). שהטומאה ההיא תדבק בך לא מאהבתה אותך רק להאבידך וכל מה שתאהבנה תגדל התנכרותה אליך (ר"מ אלשיך, משלי ה יט). — ב) התחפשות שלא יכירהו אדם: ואחריהם קם עמוד העולם יסוד תורתנו מהר"ר שלמה בר יצחק המכונה רש"י איש שלם מאד וגלה ז' שנים באשכנז וריפת ותוגרמה ופרס בהתנכרות לראות אם פירושיו מסכימים לדעת הישיבות האחרות (רשימ' פיטנים במחז' לרפתי כ"י). ואפשר שלא היה התנכרותו (של יוסף עם אחיו) דבר אחר אלא שדבר אתם קשות להבהילם כדי שלא יהיה להם שהות ולא מנוחה להכיר בו (ר"י אברבנאל, מקץ). —ג) כפירה: וכנה ההתנכרות והכפירה על

שמו יתברך לא עצמו (נרבוני, מו"נ א סג). ושומם כלם מטבע האפשר והתנכרות הסבות המוחשות (שם).

הִתְנַעֲרוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנַעֵר, א) היות נער: ואחריו שְׁנֵי ההתנערות והם אחר האמין וצמיחת השנים קודם הבגרות (קאנון א א, במזגי השנים).—ב) פעולת תנועה לקום וכדומה: הנה כבר יקרה נפילה או הכאה על הכבד וכו' וזה יתקנהו חבוט והתנערות עם התיצבות (קאנון ג יד ג כא).

הִתְנַצְּחוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנַצֵּחַ: כן אלה העצמים הנכבדים כשישגיחו בדבר מאלה הנפשות האנושיות יצאו בעקבותיהם ולפעמים מהיותר חלושים במדרגה כמו שיראה לבן אדם ההתדבקות וההתנצחות (אמו"ר א ו).

הִתְנַצְּלוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנַצֵּל, במשמ' הסרת האשם ממנו, Entschuldigung;excuse: שיחסו ענין אלהי על מה שעשו בידם ורצונם מבלי מצות האלהים ויש להם התנצלות במה שקדם מהמחלקת ביניהם (כוזרי א לז). ואני אנצלנו ההתנצלות האמתי לפי מחשבתי שהוא לא הזיד על שבועתו אך ברוב סכלותו לא ידע ולא הבין (ר"ש א"ת, פי' מלים הזרות שבמו"נ). ורציתי בזה אצל מי שיגיע כתבי אליהם להתנצל התנצלות מבוארת (אלחריזי, מוסרי הפלסופים). ואם יעלה בדעתך שמאמין ההגשמה יש לו התנצלות בעבור שגדל עליה או לסכלותו וקוצר השגתו כן ראוי שתאמין בעובד ע"ז (מו"נ א לו). שהוא נאמר דרך התנצלות על השד הנראה בדבריו (הקד' מלמ' התלמידים). אמנם ההתפעליות הם רשומים נפשיים כמו הרחמנות והבושת והכעס מדבר שראה ושובו ממנו בשמעו ההתנצלות (אמו"ר א א). תם ונשלם כתב ההתנצלות שבח והודאה לאל (ידע' בדרשי, סוף אגר' ההתגלות). אהרן מתנצל למשה ואמר לו אל יחר אף אדוני וכו' וזהו התנצלות של אהרן טען כי לא אמרו לי רק שאעשה להם אלהים (רמב"ן, שמות לב א). שהמזמור הזה נראה מיוסד על התנצלות מהימים אשר היה מתחבר אל אנשי דמים ומרי נפש (ר"ת קרשקש, אור ה' ב א א). ואין לדיין הרשע הזה התנצלות במה שאמרו העדים שהיה נראה להם שאמר זה מרוב כעסו (שו"ת ריב"ש רנא). ולמד הכתוב התנצלות על אברהם למה עשה את הדבר הזה (ר"י אברבנאל, לך לך). כי לא ראתה אביגיל למצא התנצלות לנבל כי אם בהעתקת העון (נופת צופים א ז). אם אתנצל בדבר כולל כמו שאומר חטאתי מחמת הבחרות או מחמת הכעס או מחמת החשק שזה התנצלות הוא כולל לכל דבר (שם ב י). וקבל התנצלות מי שיתודה אליך (פניני המליצ', גנזי פט"ב גורלנד ד). והמודה מחול חטאו וההתנצלות קבל (שם). שיש ליהודי התנצלות מה (על מה שהוא מלוה ברבית) כי מי הכריחו לנוצרי שיקח מיהודי ברבית (שבט יהודה ז). ואין לכם התנצלות אלא סכלות שלכם (שם ח). אבל יש לכם התנצלות שאם לא שמעתם בקול אֵל איך תשמעו בקולי (שם). ואחרי הציעי דברי התנצלותי אלה למעיינים בספר הזה אשר בגללם כתבתי הפתיחה הזאת בראשו כי לא להתגדל וכו' אחל בהעתקת הספר (פתי' ר"ש א"ת למו"נ). התנצלותי על החיבור הזה מבואר משני פנים (רמב"ן, הקד' למלחמ' ה'). כשיחטא איש לאיש ויוכיחנו במסתרים יתנצל לפניו ויתקבל התנצלותו וישלם עמו (ס' החינוך, מצוה רלט). הנה א"כ הביא שלש טענות להתנצלותו (ר"י אברבנאל, שופט' יב ג). ענה הגזבר ואמר להתנצלותך אדרוש ואחקור בדבר (שו"ת ר"נ גירונדי ג). וכי ינצל אליך או יבקש מחילה עבור על פשעו וקח התנצלותו (ר"ש אלעמי, אגר' מוסר). והדבר ברור כי לשוא הם מתנצלים שהרי הם אינם מתיחדים בענין אחד בדרכי התנצלותם רק הם חולקים בתחבולותיהם לזכותם (ג"ע לר"א הקראי, קדוה"ח ד).—ומשל: התנצלות[1] מהריב מזכרת עון (עמר השכחה).

הִתְנַקְּדוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנַקֵּד: שיהיו כ"ב אותיות עם התנקדותם מורות על שני מאות ועשרים ענינים נבדלים (הקד' יריע' שלמה).

הִתְנַשְּׂאוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנַשֵּׂא, א) עצם שה"פ: ותשאל עוד ותאמר ומה תכלית ההתנשאות מן הארץ ותענה להגדיל היושב בעין מי שיראהו (מו"נ ה סט). עד כאן תגיע (הים) ולא תוסיף וכאן תיבש גאות והתנשאות גליך (הקד' פי' ילקוט, מיוח' לרא"ב"ד). — ב) בהשאלה: וההתנשאות הוא שיתכבד האדם יותר מן הראוי לו (ח' פרק' להרמב"ם ד). כי עיר פרא אדם

---

[1]) בערבית: אמדאת אלע'דר תד'כיר אלד'נב.

יולד ואין לא יתרון וההתנשאות על הבעלי חיים בפעל בעת צאתו לאויר העולם אבל יש לו עליהם יתרון בכח להטיב במעשיו ולהוציא מה שבכחו אל הפעל ולהכיר מעלת האדון ואם ייטיב מעשיו יהיה לו התנשאות עליהם (העקרים ג טו). ההתנשאות הוא מי שישא נפשו יותר מהראוי לה ויכבדה למעלה מחקה (מאזני צדק אלגזי' 106). ומזה יתחייב שמוט עשו נמשך מהתנשאות יעקב משום ורב יעבוד צעיר אבל מוט יעקב לא ימשך בעצם מהתנשאות עשו (ר"י אברבנאל, תולדות). ההכנעה הוא מאמר כאשר נפחית מן הטוב אשר נמצא בנו וכו' בין שיהיה טבעי או נקנה לברות מהתנשאות (נופת צופים ד מח). ועמדו שנים רבות שלא לבשו בגד יקר ולא הראו שום התנשאות (שבט יהודה ז). שהוא ית' מתעלה ומתנשא נפרד ונבדל מכל הדברים כלם כי הוא יתב' ההתנשאות הגמור והמוחלט (פעה"ם לר"א אירירו ס יב). אמנם מתנשא על כלם בהתנשאות האמור יאציל בשוה לכלם (שם יג). כי גדולת העם הזה והתנשאות מעלתו תלוי ועומד בהיותו עם חכם ונבון (נפולות יהודה לג). בלעדי החכם אשר ינוסה ויבחן לעיני המלך וגדוליו וחכמיו לא יצליח איש לעלות במרומי המעלות וההתנשאות להיות לו מהלכים בין גדולי ורגעי ארץ (שבי"ע ג, הודו). למען יתרחקו מרדוף אחרי ההתנשאות והגאות (אהר' תורניר, בה"ע תקפ"ט 32). וכל נסיעותיו היו בפשיטות כדרך אנשים פשוטים בלי שום התנשאות ובלי שום פרסום (מגיד שיחות יד).

הִתְנַשְּׁבוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנַשֵּׁב, הִתְנַשְּׁבוּת הרוח: וזה מפני שנודע שהחוטם בו התנשבות רוחא דחיי שהרי החיים אינו אלא מן החוטם ואבר הריאה שרות החיים מתנשב דרך בו (אילימה לרמ"ק, עין שמש ג ז).

הִתְנַשְּׁמוּת, ש"נ,—שה"פ מן הִתְנַשֵּׁם, Einatmen inspiration: ההתנשמות הוא הכנסת האויר מן השפוי כובע וקנה הריאה והנשימה הוא הפעל שיהיה בגוף כלו בהתפשטות העורקים הדופקים והתקבצותם (פרקי משה כג). ובאותו הנקב מנקה בב' חלקי ההתנשמות בשניהם נקוי תמידי בהכנסת האויר ויציאתו (שם א). בטול ההתנשמות הוא מחולשת הכח המניע להוה (שם ו). ואיזה מהם שיהיה הצרך אליו יותר צריך שיהיה התנועה להתנשמותו יותר והסבות בהתנשמות האברים האלו כלם התנועה הכבדה (קאנון ג י א ז). וקראנוהו אנחנו נפש גורנו לו זה השם מפני שהגשמים ינפשו בו אם בהתנשמות או בהתכה הנעלמת (אמו"ר ב ו).

הִתְנַתְּקוּת, ש"נ,—שה"פ מן הִתְנַתֵּק: וההשתדלות רפואה לנפש בהתנתקותה בשביל שתדרך הדרך הישרה והנכוחה (מאזני צדק, אלגזי 27).

הִתְעַבָּה, ש"נ, — שה"פ מן הִתְעִיב: מקדם שעשו את העגל לא צוה ה' כל ההרחקה מהאומות והתעבתם (אור החיים, שמות לד יא).

הִתְעַבּוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְעַבֵּה, בהשאלה: וע"י שני דברים אלו שהם התעבות האור וגם מיעוטו אז היה כח בתחתונים לקבל אור העליון (מהרח"ו, ע"ח, היכל הכתר', או"א ג). שאין בה שום התלבשות והתעבות כלל כמו שיש בזה (שם קא). שע"י מציאות התיקונים והלבושים האור נמשך דרך התלבשות והתעבות ובזה יש כח בתחתונים לסובלו (עמה"מ, רישא דז"א סז).

הִתְעַבְּרוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְעַבֵּר, בדקדוק, התעברות הפעל, היות פעל יוצא: בזכרון התעברות הפעלים והמקורים וכו' שיהיה ההתעברות פעם במלה שיביאוה על הפעול בו ויתכן להפילה ופעם מבלי המלה ההיא (הרקמה, שער טז). ונראה שקצת אלה הפעלים מתעברים כמו ועפעפינו יזלו מים ושחקים יזלו צדק כל שכן אשר יזלו שחקים הלא תראה שהוא אומר ירעפו עלי אדם רב בהתעברות (השרש' לריב"ג, נזל). שהעברים כשרצו להוציא פעל מה מן ההתבודדות להתעברות הדגישו באות אחת (כ"ד יתייא, לשון למוד' ה). — ובמשמ' העתק ממקום למקום, מענין לענין: הכאב אשר יתעבר התעברות רב הוא אותו שמתחיל משרשו ואחר ילך אל המקום אשר סביב אותו השרש (פרקי משה ו). כי מלת בעבור ענינו בהתעברות כך וכך ותמורתו אמר בעבור דוד עבדך וכו' וכן לבעבור נסות אותם בא האלהים לתמורת הנסיון ולהתעברותו בו (כ"ת נדרבי, חו"ת, ערך עקב).

הִתְעַדְּנוּת, ש"נ, שה"פ מן הִתְעַדֵּן: אנשי התועלת והטובים והם אנשי הפעלות ואשר

בם התעדנות (נופ' לופ' ג יד). שגרם (הנחש) לשלול מאדם יחוה התעדנות גן עדן (אופ"ת, כראש' ג יד).

***הִתְעוֹלְלוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְעוֹלֵל: כי אין אדם שיש לו דעת בוחר במות ואעפ"י ששאול המית את עצמו לא מבחרו המות אך לדחות התעוללות האויב בו (כוזרי ס כ).

***הִתְעוֹנְנוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְעוֹנֵן: שהתירו מכלל הנחשים והלחשים וההתעוננות בשבת (שו"ת רשב"א תיג).

***הִתְעוֹפְפוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְעוֹפֵף: ובספר תהלים ראה לשנות ולומר וידא וכו' מלשון התעופפות כמו שאמר ויעוף וידא (ר"י אברבנאל, ש"ב כב). שלא יתואר האדם בפחות נכבד כשלא תמצא לו תנועת ההתעופפות בצפרים עפות (נוה שלום ו כ ה). מקום התעופפות העופות (רשב"ל דוראן, מג"א, חלק שוסינו א). וזכר שני אלו העופות המשחיתים האחד שט בארץ ואוכל נבלות והוא העורב והאחד שהוא קל וחזק ההתעופפות כל זה למשל (פי' משלי לנרת' הלוי ל יז). ויהיה מלת ויאכלוה מהרה כמהירות הנשר בהתעופפותו (שם).

***הִתְעוֹרְרוּת,** ש"נ,— שה"פ מן הִתְעוֹרֵר, א) פעולת מי שמקיץ ומתעורר משנתו: לפיכך תכף התעוררותו משנתו בכל בקר יתגבר כארי לקום קל חיש מהרה לעבודתו (הלבוש, או"ח א א). — ב) מצוי בפרט בהשאלה, במשמ' התעוררות הרוח והמחשבה: שהכח השכלי טרוד בהתעוררות והדפיקה (ראכ"ע, חי בן מקיץ 6). שבאשר קלקלו בלשונם בדברי טמאה הנמשלים לתולעים באמרם כי חזק הוא ממנו כביכול וכו' עשו התעוררות בטבור הארץ הנודע אל המאשרים נוקבא דתהומא רבה והמשיכו עליהם מטומאתו (הוא, ערוג' הבושם כט). ומהם שיגיעו לשלמות אחר והוא שיתעוררו התעוררות רב להעיר אחרים ולמשכם אחריהם ולקרוא ולדרוש אליהם ליחד את השם (מלמ' התלמיד', מקן). ויד האיש כי באה לו התעוררות אלהי כדי להחזירו מטעותו (המבקש לרש"ט פלקיירא). ולפי שהיתה כוונת לבן להרע עם יעקב הוצרך ית' לצוותו ולהזהירו בחלום הלילה שעם היותו בלתי ראוי אליו הגיעתהו ההתעוררות האלהי לכבוד יעקב (ר"י אברבנאל, ויצא). וקודם התרועה הודיעם שתהיה העיר חרם היא וכל אשר בה והיה זה לפי דעת חז"ל התעוררות יהושע מעצמו (הוא, יהוש' ו יד). שהנביאים כשהיו רואים בעצמם התעוררות נמרץ לעשות דבר היו מכירים כי מאת ה' הוא (שם, ש"ב ח). אחרי כן אמרה מה שימשך מן הרעה הגדולה אם בני המשפחה ימיתו את הבן האחר והוא הכרת שם האיש ההוא החשוב וזה אחד מאופן ההתעוררות על החנינה (נופת צופים ב יג). וכמו אלה המשפטים הנקראים ראשונים המגיעים בהתעוררות אלהי בלי מחשבה ועיון (אמו"ר א ד א). אמי שמעי דברי והסתכלי בהם והתחזקי בטוב נהמה והתעלי מהדמות לשאר נשים בעייפות החרדה ובהתעוררות יגון האבל (רש"ט פלקיירא, לכי סיגון 14). מי שנותן אלף זוז לצדקה באלף פעמים זהו לפי רוב המעשה שנותן אותם בהרבה פעמים ובכל פעם ופעם יש לו התעוררות לעשות מצוה (רשב"ל דוראן, מג"א ג טו). ויש מבני אדם שיש כח שכלם מוכן בהקיץ להדבק בשכל הפועל עד שלא יצטרך להתיגע אלא יספיק ההתעוררות הנבואיי (שם, הקד' חלק אלוה ממעל). התעוררות אחרים היא לפי שעה והתעוררותו לעצמו הוא תדיר (שם א יד). וכל שכן עתה שקרובה ישועה להגלות הלא תראה ההתעוררות המופלג כי נגע בלב כל איש ואיש מיושבי הארץ לבקשו בדמים יקרים (פסק הרי"ן דלאטש על הזוהר). כי לפי התעוררות האדם ומעשהו יתפעל אל הדברים לעולם (ס' החינוך, יתרו לא). כי מגלת רות סבת כותבה הנביא היה התעוררות שבא מאתו בהיותו לבוש בדי רוח הקדש ולכן הושמה בכתבי הקדש (ר"י דון יחייא, הקד' חמש מגי' איכה). אין הרעשת הארץ מספקת לתת התעוררות בלב רשעים (ר"מ אלשיך, איוב ט ו). ועל זה נהגו בעלי הלשון הצחים להזכיר לשון התעוררות במקום הסרת העצלה והרשול (ר"א בדרשי, הו"ת, מקץ). סוד התפשטות המחשבה אשר נתן האלהים לבני האדם שמסר להם כח ההתעוררות והייחוד מלמטה לעורר כנגדו למעלה (הקד' עבוה"ק לר"מ גבאי). ולזה לא הוצרך כל ימיו ע"ה לשום התעוררות ממיני הניגונים להשרות עליו רוח נבואה (שם, סתרי התורה כג). ומה שאנו אומרים בר"ה שופרות כדי לעורר הלבבות בהתעוררות ולחזור בתשובה (גנ' אגוז לר"י גיקטיליה ב, תפל' ר"ה). עושים זכר להם להתעוררות לאור המאיר (רמח"ל, דרך

ס׳ ד ו) זמן החורף והוא האביב הוא חם ולח כטבע האויר ובו התעוררות הדם (ר״י עמדין, מגדל עוז נו). — ובמשמ׳ פעולה להעיר ולעורר את דעת השומע שישים לבו יותר להנאמר: והוציא בפסוק הזה גודל התענוג על דרך משל ומספרם יש שלש מאות ועשרה וזה על דרך התעוררות בלבד כי אותו התענוג גדול (פי׳ המשנ׳ להרמב״ם, סוף עוקצ׳). — ובמשמ׳ סבה להתעורר, לעין בדברים ולבדוק אותם מה כונתם: יש התעוררות גדולה בכוון כל דבור ודבור כנגד כל גלגל וגלגל ואם תכוין בהם תמצא הענין מורה על נפלאות הש״י וחכמת יצירותיו (ר׳ בחיי, יתרו). וכבר יש לך התעוררות באותיות לכה (שם, שמות). מקום נאות להתעוררות הכוזרי על ספק נתחדש לו בענינם (קול יהודה, כוזרי א קי). — ובמשמ׳ התחלת הנטיה להקיא וכדומה: ולפעמים יעזר בכלי זר כמו שיעזר בשעול באויר ואם בהתחלפות ההתחלות להם מן האברים בכמו השיעול והתעוררות הקיא (קאנון א ב ב א). ידוע כי אוכלי הסמים הממיתים יבא להם התעוררות קיא ומקיאים מזונם (אוהב משפט, איוב כ יה).

***הִתְעַטְּפוּת,** ש״נ, — שה״פ מן הִתְעַטֵּף במלבוש וכדומה: וההתעטפות בציצית יזכירהו כל המצות עד שיזכור באחרית כי הש״ת הוא הסבה הראשונה (ספ׳ המוסר לר״י אבן כספי).

***הִתְעָיָה,** ש״נ,—שה״פ מן הִתְעָה: ואין זו התעייה בלב (ראב״ע ברא׳ כ יג). לפי שבדרך זה תפול התעייה ויכשל בו הוא או אחר להאמין השניות (מלמ׳ התלמיד׳, יתרו). כי לפי הממשלה הנראית להם היא התעיה גדולה ליחס הממשלה והגדולה להם (שם, במדב׳).

***הִתְעַכְּבוּת,** ש״נ, — שה״פ מן הִתְעַכֵּב: והנה נתיחד לאשכים ולשדים וכו׳ כדי שיארך התעכבות הדם עד שיתבשל הזרע והחלב תכלית הבשול (פרקי משה א). אחרי שובי לביתי מצאה נפשי גם בדברי האדון פלוני תלונתו עלי עבור ההתעכבות של תשלום מעותיו (אגר׳ קבן בוקסט׳ 35).

***הִתְעַלּוּת,** ש״נ, — שה״פ מן הִתְעַלָּה: וכי הוא (משה) הגיע התעלותו מן האנושות עד המעלה המלאכותית ונכלל במעלת המלאכים (פי׳ המשנ׳ להרמב״ם, סנה׳, חלק). ובתחלתם היה הטבע אדו עליהם ובסופם לגודל התעלות נפשם נהפוך הוא שהיו המה אדונים על הטבע (ספר החינוך, מצוה תקמו). והתעלות הנפש על הגוף מבטלת הכחות הגופיות (רשב״ל דוראן, מג״א, ח״י ד). וכן הכתר נסתלק ההשגה בו מן הנאצלים מרוב התעלותו והעלמו ממקורו (אילימה לרמ״ק, עין הכדולח א ג). וכל מה שהם (הנמצאים) מתעלים יתרחקו מהשגתנו עד שיתעלו עד אין תכלית וסוף וכפי התעלותם יפלאו ויתעלמו (שם כ). בענין הה״פ שהם ממש התעלות השכינה לפי הנשמה (פתחי חכמה לרמח״ל ב כה).

***הִתְעַלְּמוּת,** ש״נ, — שה״פ מן הִתְעַלֵּם: ולא יירא סבה טבעית שצריך להתנות בה ולא סבה מקרית אלא בעת נכרי מחמת ההתעלמות וההתעלמות נכנס בסכלות (כוזרי ה כ). והסבה הששית התעלמות הסתירה והיותה בלתי מתבארת אלא אחר הקדמות רבות (פתי׳ מו״נ). ושלא יעלים ממנו דבר מהם כי ההגבה סותרת להתעלמות (ר״י אברבנאל, ויקח). שבאשר היה עובר המן לא היה מרדכי עושה בעיניו כאלו הוא ישן או שהיה פונה בראייתו לצד אחר וכיוצא בזה מההתעלמות (מגי׳ ספר לרשב״ל דוראן קיג:). כי המלאכים אין להם מעכב לא מצד עצמן כי אם בהתעלמות עוצם ההשגה הנעלמת באמתת הקדמון (גנת אגוז לר״י גיקטיליה ב מ). הסבות אשר גרמו התעלמות רוב המוננו ידיעת החכמה הזאת (כ״ז, הקד׳ תל״ע). שהבורא יתעלה יודע באמת רוע מעלליו והתעלמותו מפרוע חובות האלהים (חו״ה, הכניעה ד). כי המלך צוה אותנו שנתעלם משמירתך אם תתעלם ממצותו עלינו והקיץ מהתעלמותו וחזר מטעותו (שם, חשבון הנפ׳ ג). כי אתה נתבע כפי הכרתך ועונשך יותר חזק והחשבון על התעלמותך יותר מדוקדק (שם). ונתעוררו מהתעלמותם וראה לבם מה שחייבים בו לבורא לגודל טובו וחסדו עליהם (שם, עבוד׳ ס׳ ד). והנקודה ההיא לרוב דקותה והתעלמותה עדין כאלו היא בחביון אויר שאינו נתפשט (עבוה״ק לר״מ גבאי, סתרי התורה ס).—ואמר המליץ: לא ידאגו (החסידים) על מפקד הונם, ואבדן מקניהם וקנינם, רק ידאגו על פשעם ועונם, ועל ימי התעלמותם. ואשר לא נתנו אל לבם חסרון שלמותם. לא יתליפו לצבא רק להלחם ביוצרם (עמנ׳, מחב׳ יע)

***הִתְעַלְּפוּת**, ש"נ, — שה"פ כּן הִתְעַלֵּף: שלא להכביד עול הילד בלמוד בעודנו רך האיברים ורך הלבב עד שיגדל כח לבו ותוקף איבריו ועצמותיו ימלאו מוח ויוכל לסבול יגיעת הלימוד ולא יקרהו חולי ההתעלפות בסבת היגיעה הרבה עליו (ס' החינוך, מלוה תיט). איך יתרפא חולי הלב התעלפות הנקרא סינקיפו וליפוטימיאה שהוא חסרון כחות הלב בפתע פתאם עם מעוט הדפק (תולס"ת, ר"י להלון ח ח).

***הִתְעַמְּלוּת**, ש"נ,—שה"פ מן הִתְעַמֵּל. א) עצם שה"פ: רדיפת התאוות ההן מבקשת החכמה וההתעמלות בהגעתה הנה העמל ההוא יהיה לו לבדו (רלב"ג, משלי י, כו). — ב) במשמ' התנועות והפעולות שאדם פועל כדי להתעמל, לחזק את גופו ועצליו, Gymnastik ; -tique ; -tic : כמי שירקד לא לכוונת התעמלות להטיב העכול (ר"מ א"ת, מו"נ ג כה). כי אשר יעשה פעולות ההתעמלות להתמיד בו הבריאות כשחוק בכדור או ההתאבקות או משיכת הידים או עצירת הנשימה (שם). כי יש דברים רבים שהם הכרחיים או תועלתם גדולה אצל אנשים ואצל אחרים לא תצטרך כלל כהתעמלות הגוף כפי התחלף מיניו (שם). המשובח שבמיני ההתעמלות עם יגיעת הגוף שתרגיל הנפש ותשמח בו כמו הצידה והשחוק (פרקי משה יח). ראוי שתקדים ותחפף הגוף ותמרחהו קודם ההתעמלות ואחר יתעמל לאט לאט וידריג עד שיגיע לתכלית ההתעמלות (שם). כאמרך אומל רפואיי וסם רפואיי והתעמלות בריאותיי (מכות כל מלאכ' הגיון). כמו שיבחר האדם לפעמים התעמלות על המנוחה להיותו קל במנוחה ואף אם לא תהיה בזה סבה אחרת (נופת צופים כ יג). יועילם ההתעמלות שהוא יריק המותרות מהגוף ויבשל הליחות שמולידות הליחה הלבנה (מ' אלדבי, ש"א ד). המנוחה והרפיון ועזיבת ההתעמלות עם רבוי מאכל ומשתה (שם). התנועה וההתעמלות מזרזים חום טבעי (תולה"ת לר"י להלון א ה). ובן יתעוררו ויתגברו החלטים לפי ההתעמלות והמנוחה וכו' בהפלגת ההתעמלות (ר"י עמדין, מגדל עוז לז). בענין הבריאות לאיש המשיג אותה בהתעמלות לבדו (נפולות יהודה כט). הטיול וההתעמלות ולקיחת המזון שהאחד יוסיף כח לחבירו (שם כח). הנה הנקבות יתר קרות המזג וכו' ולמעוט התעמלותם גבם ועצם בשרן יתר רפה (קאנון א א, כמזגי השנים).

***הִתְעַנְּגוּת**, ש"נ,—שה"פ מן הִתְעַנֵּג: אשר תכוון נתינת הבנתו למקום מה שבם מההתענגות אשר הוא נמצא ברמזים (באור ס' השיר' לאריסט' ד).

°°הִתְעַנְיְנוּת, ש"נ,— שה"פ מן °°הִתְעַנְיֵן, במשמ' שימת לב בדבר והשתתפות בו בחבה, בדאגה וכדומה, נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו בהעתונים (הצלח יב כ).

***הִתְעַסּוּת**, ש"נ,—שה"פ מן הִתְעַסֵּה: וימעט (אויר הקר) הפֶשר להתעסות עצלי הטבעת (קאנון א כ ב ו).

***הִתְעַסְּקוּת**, ש"נ,—שה"פ מן הִתְעַסֵּק: הכונה בחפץ והתעסקותנו בו (ר"י אבן גיאת, פרשי רד"ק, ענה). שהוא לא ינוח מסגולת פעולתו מחיובי העריצות והשטיפה ע"י ארך ההתעסקות (ראב"ע, חי בן מקיץ 7). זמן ישיבה והליכה והתעסקות במלאכה (האשכל לראב"י, תפלה וק"ש ה). ולא יתכן שתהיה היום בערך ממה שהיתה מפני ששבה פחותה בהתעסקות בה השפחות והמכוערים מבני אדם (כוזרי ב סה). ההתעסקות בזולת הצרך יזיק לצורך (ר"י תריוזי, מוסרי הפלסופ' א יד). ההתעסקות בדבר האובד הוא איבוד העתים (שם י). כשיפרד (החושק) מחשוקתו חושב בצורתו וכו' וימנע מן המאכל להתעסקות המות (שם ב י). וב"ש בהתעסקות מחשבתן בכל עת באנחות הזמן ובמה שגזר האלהים עלינו מן הגלות והנדוד בארצות (סיום תרג' המבנ' להרמב"ם). ולהשגת זה השלמות נמצא בשני דרכים האחד ההתעסקות בתורה ובמצות והשני בייסורין (נהר פישון לז). שכל מה שימשך אל ההקש הטבעי מותר ההתעסקות בו (אגר' ידע' בדרשי לרשב"א). כי הלחות הזאת אינה טבעית שיתעסק בו החם הטבעי התעסקותו אמנם יתעסק בו התעסקות נכרית (קאנון ג א א ט). אבל השמשים מחויבים להתעסק עם המת ב"ם כל התעסקות השייך להם ולא יתרשלו בשום דבר (פנק' קראקא, שנת שנה). ואמר על התחלת הכל העושה כי הוא תחלת ההתעסקות וראשיתו כי עדיין לא בא אל טובו וגמר שלמותו (הקד' עבוה"ק לר"מ גבאי). שיתמלו על ילדי העניים הקטנים שילמדו תורה ולא יהיו בטלנים מכל התעסקות (כה"ע תקפט 145). כי המעשים

הנעשים בהתעסקות העמלים עמהם לא נגמרו מפני עסקו (רשב"ץ דוראן, מג"א ב ב). לא מצד שיאסר ההתעסקות במה שיקבל השכר עליו (שו"ת ר"י לאטעש מח). מי שעוסק בתורת שלא לשמה ותחלת התעסקותו בה לא היה אלא כדי לעשות אוכנות (תשב"ץ קמז). שכל התעסקותו הוא בלמוד התורה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ה).

הִתְעַצְּבוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְעַצֵּב: ולכך בדור המבול כתוב ויתעצב אל לבו ואף שאין התעצבות אל הש"י כי ח"ו לומר כזה רק מפני שהיו חוטאים בדור המבול והיו מוכנים להפסד וכאשר היו מוכנים להפסד ראוי התעצבות (כאה"ג, מהר"ל מפראג כא).

הִתְעַצְּלוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְעַצֵּל: או יענש (רוח האדם) על התעצלותו והעדרו מהם (מהמצוות) (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ד). והתחייב עצמו הנער הנ"ל להיות זריז וזהיר במלאכת כמ' דוד הנ"ל אשר יצונו בין ביום בין בלילה לא יתרשל ויתעצל בשום התרשלות והתעצלות (פנק' קראקא, שנת ת). שההתעצלות בזה בקטנותם לא לבד שתזיק כל ימיהם לבריאות (כה"ע תקפ"ע 144).

הִתְעַצְּמוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְעַצֵּם, א) השתדלות עצומה: כי כל ההתעצמות הוא המשך אחר השרירות וכל המשך אחר השרירות הוא רע אמיתי (פרקי משה כה). כן העולם מצד ההסתכן לקבוץ הממונות בים וביבשה ובמדברות ומהירות הנקמה על האויבים וההתעצמות על הזמן אין ספק שאחריתו האבדון (ידע' בדרשי, הפרדס א). והנה יולד מזה ההתעצמות ר"ל ממה שהתנצל בו המתנצל ומאחר שקיים התרעומת המתרעם המשפט מהדיין (נופת צופים א ג).—ב) כמו התגשמות, היות עצם, התאחדות עצם בעצם: ב' צורות האחרונות מגבלת לראשונה כדרך הצורות שהיותר מיוחדת תגביל לכוללת ובהתעצמות יהיה הנמצא הנגרר א' וכו' אבל מתאחדות התאחדות התעצמי כהתעצמות הצורה החיונית עם המדברות אצל האדם (דרך אמונה, ביכאגו מו). ירמוז על ההתעצמות ההיולי מהצורה כי הוא דבר נעלם איך יתעצמו ויתאחדו (שם יו). וזה כי למה שהנושא להכנה עצם חוץ לנפש הנה אם היה מתעצם בהשכלה היה משתנה מעצמות לעצמות יר' היות דעתו בהתעצמות קבלת השנוי בעצמות (נוה שלום ח ז). ומהאחדות החובק ההתעצמות וההעמדה ההסכמה והמדה הסדר והתמזגות הגבול והצורה (בעה"ש לר"א אירילו ה יב). אלא שחולקין (הפלוסופים) עליהם בענין התעצמותה (של הגשמה) שאינה מפני השגת המושכלים (רשב"ץ דוראן, מג"א, ח"י ד). שאין בם (בהחכמות) אלא ידיעת הענין ההוא ואין מגיע ממנו התעצמות יקר ומעלה בנפש הקורא (דרך ה' לרמח"ל ד ב). אשר לא ידע דבר רע לא בבחרות ולא בילדות וזה מצד ההתעצמות הנמשך לשם מאהבה (נפולות יהודה לח). ושאין לו א"כ שום התעצמות במה שאין לו מציאות פעליו שיש בו ממש (הקד' יריע' שלמה). כשהיה התעצמות של הספור במציאותו של דבר. דהיינו בנקודה הזמנית שהיה או שיהיה הדבר במציאות (שם). וימצא להם ממיני החסרון כל מה שימצא לשניים ויוסיפו עליהם בחסרון כי הרבוי אשר בו התעצמותם נוסף ממה שיתעצמו בו השניים (ההתחלות לאלפרבי, סאסיף 9). יחידים הם (השמש והירח) ולהם התעצמות מיוחדת משאר התעצמויות של הכוכבים הנבוכים וכל שכן מן הקיימים (ז' נתיב' התורה לר"א אבולעפיא).

הִתְעַקְּמוּת, ש"נ,—שה"פ מן הִתְעַקֵּם: חולי הטבור הוא ממית בודאי למה שהוא התחלת יצירת האדם וכו' וכן גם כן יובש העצמות והתעקמותם הוא אחד מאותות המות (ת"י לרשב"ץ דוראן ד).

הִתְעַקְּשׁוּת,—שה"פ מן הִתְעַקֵּשׁ: לא מהתעקשות נגד האמת נהיה הדבר (של"ה, מכת' עה).

א. **הִתְעָרְבוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְעָרֵב, למצוא הדבר ערב: מן הקנינים וההנעמה בממו הוא ההשתמשות על דרך ההתערבות ממנו לפי שהקנאה פועלת העושר וההשתמשות הוא העושר בעינו (נופת צופים, מסיר ליאון ב יה).

ב. **הִתְעָרְבוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְעָרֵב בדבר, נכנס בו: אם הוא מסופק בהבנתו מפני הדמות הכתיבה או המלות או לעומק עניניו ודקותם והתערבותם וצחות דבריו (חו"ה, תשכון הנפ' ג). ומה הגיע אליהם ממלחמות וגירושים וגליות ותפוציות המשפחות והתערבות עם בעם (הקד' יריע' שלמה).

הִתְעָרְכוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְעָרֵךְ: כי ההתערכות הוא השואת הערך (ס' המדות לאריסט' ה ד).

התעתדות, ש"נ, — שה"פ מן התעתד: ומורה (הכאב בכליות) על התעתדותו למורסה (קאנון א ב ג ב). והמקרים הרעים ג"כ כמו ההתעתדות לשלשול הנקרא בערבי דאריב (שם שם ד ג). וכשיקרה המלוי הדמי יפנה הטבע על דחיית הליחה אל איזה צד שיוכל בו בהלתו יותר חזק ההתעתדות לזה (שם ג י ב ב).

התפארות, ש"נ, — שה"פ מן התפאר: דע כי אני לא חברתי זה החבור כדי להתגדל בו בין היהודים ולא שיבא לי מזה התפארות (אגר' הרמב"ם בדבר המו"נ). אין התפארות כי אם במדות הטובות, לא במשפחה ובאבות (ר"י חריזי, אותיאל כה). ודמה (הנביא) חמדתם והתפארותם (של שכורי אפרים) כציץ העשב או האילן שהוא יפה בצאתו וכשהרוח נושבת בו הוא נובל ונופל לארץ (רד"ק ישע' כח א). כשם שהיא תפארת לגבור הנצחון כך הוא תפארת לחכם להיות מודה על האמת ומי שכונתו על הנצחון וההטעה או על התפארות זהו אוהב השקר ושונא האמת (פסק ר"י סולאזינה, בסוף שו"ת הרא"ש). ואמנם ידברו בם על דרך ההתפארות (כאור ס' השירים לאריסטו ד). ההתפארות הוא ההיצאה במה שאינו ראוי מההזדיין וזולתו (מאזני צדק, אלגזלי 105). הגאוה וההתפארות וההתלוצצות והבזיון והעקשות ובקשת השררה (שם 143). לא נמצא להם ענין כי אם קוצר ידיעה לא בהתפארות החכמה (ר"י אברבנאל, זבח פסח, תס). והם (הבחורים) אוהבים הכבוד ועל הכל הנצחון וזה שהבחרות ישתוקק ההתפארות והנצחון דבר מן ההתפארות ויכספו הכבוד והנצחון יותר מהממון (נופת צופים ג יה). כי כל רואם יאמר שתוכם כברם באהבה רבה שהוא התפארות בעיני ההמון (ר"מ אלשיך, איוב יז ה). שמתפארת (הטווס) בהראות תפארת כנפה לכל וכו' וכל כך עושה עיקר מההתפארות ההוא כי תעזוב לארץ ביציה ולא תשב עליהם (שם לט יד). שקצת אנשים דרך התפארות מאהבת הנשיא י"ץ התחילו לומר דברים שאין כדאי לאמרן (מנח' קנא' לאבא מארי לה). רום הלבב וההתפארות היא מבנות הגאוה (צ ז צדיק, א' מודינא כט). וכהנה רבבות גוזמאות והתפארות אשר תצלינה אזני השומע (ריב"ל, ילקוט, תולד' פלוני). וכל חיתו תלויה בהתפארותו (שם). כאשר שמע את ספוריו הכוזבים והתפארותו וישורר עליו (שם).

התפזרות, ש"נ, — שה"פ מן התפזר: כנוס אבנים התקבצות היכלות וקשורם וכו' להשליך אבנים התפזרות המרעים והאוהבים (אלימה לרמ"ק, עי"ש ד כ).

התפלאות, ש"נ, — שה"פ מן התפלא: הערים והחרבות מחומות הנשגבות היו בה יעיר ויעוררו גם עתה התפלאות והשתוממות בלב רואיהם (שבי"ע א, מצרים). החרבות השוממות הנמצאות בה גם היום יעירו ויעוררו בלבבות משכילי התרים את הארץ ההיא התפלאות והשתוממות על גדלה ויפיה הודה והדרה אשר היה לה מקדם (שם ג, ערב).

התפלגות, ש"נ, — שה"פ מן התפלג: ובראותו (אברהם) התפלגות לשונם ובלבולם הפך כונתם נתקיימה לו אמונת ההשגחה (רשב"ל דוראן, מג"א, הקד' חלק אלוה ממעל).

התפלספות ש"נ, — שה"פ מן התפלסף: ומה שאמר אדוננו שיעתק הילדים משדים ללמדם ההתפלספות ידע כבוד אדוננו יאריך השם ימיו שזה דבר שנזהרו עליו חכמי הארץ כל ימיהם (אגר' ידע' בדרשי לרשב"א). כפי ההכמה המדינית וההתפלספות (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ב). ונמצא ג"כ רבי יצחק ן' גיאת פנה לדרך ההתפלספות ורב סעדיה גאון רצה דרך ההתפלספות (ר"א דלמידיגו, הקד' בחינ' הדת). ואופן ההתלמדות המורגל בם בלתי מעמיק מאד בהתפלספות זרות פן יקרה ההפסד מדבריו (שם ע). כמו שחשב הרב בהתפלספותו כי הדעת הזה אינה שקר (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ח ה). שבחש גם בהויה הטבעית והתעצם לבאר שקרותם בהתפלספותו גם כפי השרשים הטבעיים (שם ה ב). כבר נמצאו מבני עמנו חכמים בעיניהם חכמים הם להרע שבהתפלספותם החזיקו בו ולא לבד קיימו וקבלו אותו כפי עיונם וחקירתם (שם ב א). ומה יועילו כל חכמותיהם והתפלספותם, הגיונם ועקשותם, ועקלקלות ארחותם (וכוח התורני עם הפלסוף). וזהו ההבדל בין התפלספותי ובין התפלספות אחרים (שד"ל, מכת' רמט).

התפסה, ש"נ, — שה"פ מן התפיס, — א) בעניני שבועות ונדרים: האומר איסר ככר זה עלי חייב קרבן אם אכלו שהאיסר לשון התפסת שבועה הוא (רש"י שבוע' ב.). וזהו מתפיס בשבועה

שהוא פטור כלומר זו היא עיקר התפסת שבועה שהוא פטור עליה (הרדב"ז, רמב"ם שבוע' כ ח). — ב) כמו הַשָּׂגָה, במשמ' קריאת תגר על: ואפילו הגהות אלו אם הייתי חושב או חושד שהיה אפשר לשום אדם להתפיסני עליהם באומרו מי הביאך עד הלום ומי שמך לאיש מגיה ההגהות בינינו לא הייתי מוציאם מתחת ידי וכו' אבל כיון שהגהות אלו אינן מלבי כמו שאמרתי לעיל באופן שאיני מוצא שום מקום התפסה בהן שמתי פני להוציאן ולהדפיסן (הקד' אות אמת, תקונ' כמדר').

***הִתְפַּעֲלוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְפַּעֵל: ופעמים תתחיל הנבואה במראה הנבואה ואחר כן ירבה הרתת ההוא וההתפעלות החזק הנמשך אחר שלמות פעולות המדמה ואז תבא הנבואה (מו"נ ב מא). אמנם האנשים המלומדים במוסרים וכו' לא תתעלפנה נפשותיהם לדברים אלו אלא התפעלות מעט וכל מה שיהיה האדם יותר רגיל במדות החכמה יהיה לו מיעוט התפעלות לשני המניינים ר"ל בשלוה ובחרדה (רש"ט פלקיירא, צרי היגון 6). אם לא היה החוש ההוא מתפעל זה האופן מההתפעלות לא היתה מתהדשת בו זה הצורה (רלב"ג, מלחמ' ה' א ט). כי נושא הפועל הוא הפועל ונושא ההתפעלות הוא המתפעל (אמו"ר א א). ובגרם העין דבר ג"כ בלתי גשמי הוא התחלות ההתפעלות מהצבעים (שם). והמשוש הוא התפעלות יתחדש בעור הבעלי חיים (שם). שכל מקבל התפעלות גופיי הוא גוף בהכרח והנפש מקבלת אחר הפרדה התפעלות גופיית כלומר עונשים גופיים (הקד' תגמ' הנפש). בהיות חמרו בטבע מוכן אל אותו ההתפעלות כמו שיקרה בהפסד ההווים ונפסדים (ספורנו, אור עמים, אחדות). שכל חום ולחות הם סבת הקל אל ההתפעלות וכל קור ויובש הם סבות קושי ההתפעלות (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ה). אשר מכוון כל זה (של הדמיון והמשל והחקוי והפלגת הגוזמא שבשיר) הוא להביא התפעלות בלב השומע אם לאהוב דבר או לשנוא אותו (דרכי נעם לר"מ בן חביב). מה בין התפעלות הראייה לשמיעה כי עשר ידות הראייה על השמיעה (ר"מ אלשיך, איוב כ יא). — ומ"כ: החמר שאין בו נגדיות איך לא יהיה בו נצחיות ותמידיות בלתי התפעליות (מנחם הקראי, לקו"ק, נספח' 49). לפי שהדבר או הדברים אשר יפעלו אלה הפעולות ויכינו הגשמים אשר הם אל אלה ההתפעליות (אמו"ר א ה). כל אחד יגיד ויורה כי רעים ודודים הם לך בכל פעולות התפעלותם בצרתך (ר"מ אלשיך, איוב יז ה). — וביחס להנפש והרוח: והנה אלו הדברים קשה מאד אל שכנגדו עד שהם יורדים אל חדרי בטנו ויתפעל לבו מהם התפעלות רב כי יקשה מאד לאדם שיאמרו לו שאמר או עשה דברים מגונים והוא יודע שאין הדבר אמת (רלב"ג משלי יח). וכשקם אדוניה (של הפלגש בגבעה) ויאמר לה קומי ונלכה ומצאה מתה ויקחה על החמור וילך לביתו בהתפעלות גדולה מאד (ר"י אברבנאל, שופט' יט כח). — ובלשון המקובלים האחרונים: וההתפעלות בהשכלה זו אינו רק מצד ישות השכל הזה בנפשו לומר שמבין ומשיג דבר חכמה עמוקה (ברכ' חתנ', מאמ' יקר' א). — והשתמשו בו במשמעה זו גם הסופרים החדשים: וכל איש אשר דמי ישראל נוזלים בעורקיו ירגיש כמוני את התפעלות הצער אשר רגשו על לבבי בקראי את הדברים האלה נרדמתי בהתפעלות לבבי ואשכח להטות את סוסי בדרך (מא"ג דביר א, מכת' מא"י ב). — ומ"כ: ועשות העצות האלהיות הצרופות מההתפעליות והעיון במושכלות (המעל' לרש"ט פלקיירא א). אמנם ההתפעליות הם רשומים נפשיים כמו הרחמנות והבושת (שם א). ועתה לא תמצא מאלו ההתפעליות ר"ל התפעלות הנפש כמו הדאגה והכעס והיגון שירשמו רושם גדול אלא באנשים שאין להם הבנה במוסרים (רש"ט פלקיירא, צרי היגון 6). ויתר ההתפעליות הגשמיים ראוי שיובנו על זה הדרך (העקרים ג יד). ולזה יתחייב לסלק ממנו יתברך כל מקרי הגוף וההתפעליות הגשמיות (שם). וכן עושים המרגילים ברשע ומופלגים בו שישמרו מההתפעליות יהיו סבה אלהגלות ענינם (נופת צופים ג ז). ועתה נבדיל כל אחד מן האחר ונכיר כל נפש בכחותיה ופעולותיה והתפעליותיה (אמו"ר א ו).

***הִתְפַּעֲלִי,** ת"ז, — מטבע ההתפעלות: וכאשר חובר הכח הפעליי בכח ההתפעליי וב"א משתי הכחות שלם היה ההתפעלות מגיע בהכרח (שם טוב, מו"נ ב, הקד' כו).

***הִתְפַּעֲלוּתִי,** ת"ז, לנק' ־לוּתִית, — כמו הקודם: וכמו שראינו במשל הכדור והמרובע שמהירות הכדור להתגלגל הוא תולדת הכנתת

ההתפעלותית ומהירות המרובע תולדת הכח הפועל הדוחק (יריע' שלמה א).

הִתְפַּעֲמוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְפַּעֵם: כי כבר ייוחדו החלומות הצודקים משאר החלומות שכבר יקרה מהם החרדה וההתפעמות הרוח (רלב"ג איוב ה). כי ההתפעמות הוא הוראה גדולה באמתת החלום (ר"י אברבנאל, מקץ א). וענין ההתפעמות שיעמד מחשב ונבהל לא יוכל לדבר (שם). והאות על החלום הצודק הוא התפעלות הנפש בחלום כמו שהורה זה התפעמות פרעה ונבוכדנאצר (רשב"ל דוראן, מג"א, ח"י ד). וכדין עמד התפעמות מחשבתי במקומו מה ראו על ככה ומה הגיע להמחמירים האלה במה שפסלו גט זה (שו"ת תמת ישרים לד).

הִתְפַּצְּלוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְפַּצֵּל: ומשם ולמטה התפצלות והתחלקות (מסכת"ו עץ חיים, דרושי הצלם ג).

הִתְפַּקְּחוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְפַּקֵּחַ: ואין ענין התפקחות זה בחכמה ולא בראיית העין ולא בהשגת שום קנין (ר' בחיי, כרא"ש').

הִתְפַּקְּרוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְפַּקֵּר: ועם אנשים במספר ערבים אל יבא שמהתפקרותו נעשה חתיכה דאיסורא ונהפך לאיש אחר (כסא' לבית דוד א ג). ויענה אתכם באש רובצת כארי היו תהיה על רוח הטומאה שלכם והיה זה שכרכם חלף התפקרותיכם בהתפלספותיכם (שם). ויהי כי ראתה כנסת המנאצים המתפרצים ההמה שהעקר הראשון מאמונת מציאות ה' ברוך הוא היה הולך ואור ומתגלה מאליו וכו' ונודע בגוים שיש אדון לבירה ולא יכלה התפקרותם עוד הצפינו (שם א ה). הביט און ביעקב שרש פרה ראש ההתפקריות ולב קצתם היה נוקפם היש ה' בקרבם (נפולות יהודה יב).

הִתְפָּרְדוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְפָּרֵד: כי הכונה אחר ההשגה היא להמסר אליו ולהשים המחשבה השכלית בחשקו תמיד וזה ישלם על הרוב בבדידות ובהתפרדות (מו"נ ג נא). והמדות האלהיות המה הסבה הראשונה מצד היותם אצולות ממנה ומבלי ההתפרדות ממקורם (שעה"ש לר"א אירירו ד יא).

הִתְפַּרְסְמוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְפַּרְסֵם: ואיך א"כ לא יתבייש מהתפרסמות חסרונותיו (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג א).

הִתְפַּשָּׁה, ש"נ, — שה"פ מן הִתְפִּישׁ, בעניני נדרים וכיוצא בזה: שיש חילוק בהתפשה בין נדר לשבועה (המכריע, יו"ד פט). ואין זו התפשה אלא כמוציא נדר מפיו (שם). ולא תיקרא התפשה אלא כשמתפיש חפץ בחפץ ואמר חפץ זה יהא כחפץ זה אבל על גופו אינה נופלת לשון התפשה (שם).

הִתְפַּשְּׁטוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְפַּשֵּׁט: מספר על התפשטות הארכה בארץ בהתפשטות האור באויר (הפרש' לריב"ג, שחר). שבעלי קשקשים אם יראו נחים היה להם התקבצות והתפשטות (כוזרי ה יב). ואמנם תנועת ההתפשטות היא רצונית והיא תנועה לעצל במקרה (פרקי משה א). כי הכמה ימצא בקו והוא דבר שיש בו התפשטות בצד אחד וימצא בשטח והוא לו התפשטות בשני צדדים ובגשם והוא עצם שיש לו התפשטות בשלשה צדדים (אמו"ר א א). בלב ובשריגים תנועה סבובית אשר יקראוה הרופאים תנועת ההתפשטות וההתקבצות (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ח ו). הואיל ואין לה (להנקודה) שום מדה ושעור ולא שום התפשטות ולא ממשות (הקד' עמודי השמים). כח ההזנה הוא היחוד מהמאכל בגוף עצמו וכח מגדל תנועת התפשטותו (אולה"ת לר"י אהלון ה ז ג). הגשם הטבעי הוא שבהתפשטותו שוה בו מכל צד ואין בו חילוף התפשטיות (יריע' שלמה ב, פתיח'). עצם שיש לו מן העובי והמקשיות מה שבהם אפשר שיונחו בו שלשה התפשטיות נכרתים על זויות נצבות (אמו"ר א ב). כמה וכמה שיעורים ומדידות בנויים על כמה התפשטיות אשר אין להם תכלית (אילימה לרמ"ק, עין כל ד מ). הנה לנו כאן ג' מיני התפשטיות מוחשות זה של ג' טפחים וזה של ב' טפחים וזה של טפח (יריע' שלמה ב, פתיח'). הכדור הוא טבעי במה שאין בו חלוף התפשטיות וזולתו מלאכותי מחמת חלוף התפשטיותיו שצריך לכונת מכוון (שם). — ונהרות, עננים, וכדומה: מקום התפשטות הנהרות (רד"ק, שרש פרץ). והוא התפשטות העבים (שם, פרש). כמו נהר יוצא מעדן להיות יוצא ונמשך הילוכו בהילוך והתפשטות לצאת להלאה למרחוק (ברכת תתנים, מאמרים יקרים ה). — והדפק: הקש שעורי יחס זמני ההתפשטות (של הדפק) אל הזמן אשר בין שתי ההתפשטיות (קאנון א ב

ג א). — והתפשטות הכח וכדומה: ואתם רואים התפשטות ממשלתם ורצון האל עמהם (שבט יהודה ח). — והתפשטות הדעות וכדומה: וקצת אלו הדעות האלהיות אשר יאמינם ובהם ההרחקות העצומות וההפסדים הנראים המבוארים בכל האומות והתפשטות הדעות ואין מופת לו עליהם (מו"נ ב כג). ולהתפשטות השמועה יאמר העברה (ר"י אברבנאל, ש"א ב כד). ואמנם לצורך חיותם כבר הספיק להם בהתפשטות הגבורות ונשארו עדיין למעלה (עמה"מ, קרית ארבע קיד). הוא סוד התפשטות המחשבה אשר נתן אלהים לבני האדם (הקד' עבוה"ק לר"מ גבאי). וטעם התפשטות המנהג הזה (הלבוש או"ח, נט"י ו ד).

התפשרות, ש"נ, — שה"פ מן הִתְפַּשֵּׁר, התפשרות השלג וכדומה: יקרא סתו ע"ש ההמסה והתפשרות הקר והשלג (יריע' שלמה א).

התפתות, ש"נ, — שה"פ מן הִתְפַּתָּה: קלות התפתות האדם אל המשגל (רלב"ג משלי ו). במה שיחקור עליו לרוב התפתותו (שם כד). שנענש על עברו מצות השם והתפתותו לנחש על ידי הוה (העקרים א יז).

התפתחות, ש"נ, — שה"פ מן הִתְפַּתַּח: התפתחות נשיאות הנמצאים באחדות השוה (הקד' פי' יציר', מיוח' להראב"ד). והיינו סוד התפתחות זה שהוא סוד החכמה הנפתחת ומתפשטת בל"ב נתיבות (אילימה לרמ"ק, עין שמש ד י).—והסופרים החדשים התחילו להשתמש בשם זה במשמ' השתלמות דבר לאט לאט, Entwickelung; développement.

התקה, ש"נ, — שה"פ מן הֵתִיק, נתק: ורמז באמרו קפדתי כאורג היי למהירות התקת האורג את בגדו ממנורו (השרש' לריב"ג, קפד). כי ממנהג העברים לקרא התקת הסדר הריסה (שם, נכת).

התקבצות, ש"נ, -- שה"פ מן הִתְקַבֵּץ: הליהה העבה הדבקה בחלק קנה הריאה או בעת ההתקבצות בעורקים הדבקים (פרקי משה א). ושם (במצפה) היה בית ועד להיות ישראל מקובצים כי יהיה להם דבר והיה התקבצותם לדעה מה זה ועל מה זה (ר"י אברבנאל, שופט' כ א). — ובמשמ' ההפך מן התפשט: המות יש לו תמיד תנועת ההתקבצות וההתפשטות הולך בדרך הדפק נמשך לתנועות העורקים הדופקים והלב (פרקי משה א). ויצרפו אליהם הפחד והכעס למה שימצא בהם מההתפשטות וההתקבצות (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ח ו). והנשימה הוא הפעל שיהיה בגוף כלו בהתפשטות העורקים הדופקים: והתקבצותם (פרקי משה כג).

התקדשות, ש"נ, — שה"פ מן הִתְקַדֵּשׁ: שעל ידי המצות יורידו החמר ויזככו אותם כפי התקדשותם במותר להם (ראש' דעת לר"מ אלבילא ד ז). ואופן התקדשות הזאת במחשבה ומעשה צריך ביאור ארוך (ר"מ מלונזנו, דרך חיים).

התקוטטות, ש"נ, — שה"פ מן הִתְקוֹטֵט, נטייה להתקוטט: והנה בתשובה זו נראה ענות רוח מנחם ותלמידיו והתקוטטות דונש (הער' לתשו' דונש על מנחם, ערך עשקה).

התקוממות, ש"נ, — שה"פ מן הִתְקוֹמֵם: הנה תוציאהו מדעתו ותקשט אליו רוע המעשה מן ההריגה וההתקוממות והרמאות (ראב"ע, תי כן מק"ן 20). ושמענו שאתה מחית בידם קצת מחוי והתקוממת בזה קצת התקוממות אל תעשה דבר זה ואנחנו מוחלים לכל מי שיעשה זה בשביל סכלותיו (תשו' הרמב"ם לר"מ בן גאבר). התגעשות מתחלפת מפני התקוממות רוחות עבות (פרקי משה ו). נברא המחלוקת שהוא התקוממות היסודות וחוזקם זה בזה (ר"י אברבנאל, בראש'). כי הגבורה היא ההתקוממות על המנגד (שם, נח). השינוי הנ"ל נולד מהתקוממות הטבע שעל ידי כח הדוחה מוציא ודוחה מהגוף מה שהיא נזק ורע (אולה"ת לר"י להלון ה יו). ולדחות המחלוקת עם התקוממות על בעל הריב לקפחו ולנצחו בדברים של טעם (שו"ת תמת ישרים לז).

התקנה, ש"נ, — שה"פ מן הִתְקִין: שטעם התשובה הוא התקנת האדם לעבודת הבורא יתברך (הו"ה, התשובה א).

התקפה[1], ש"נ, —שה"פ מן הִתְקִיף, קֻשיה, פרכה, בסגנון התלמודי: ועמד זה הקושיא וזו ההתקפה (מפתח הר"ן לשבת, פרק ר"א).

התקפלות, ש"נ, — שה"פ מן הִתְקַפֵּל: אותו העיבור הוא בשביל המלכות שלא היתה ניכרת בעיבור הראשון שהיתה אז בסוד זנב ולסבת ההתקפלות לא היה נראה אלא צד ההיצון של ההתקפלות שהוא נה"י האמצעי (עמה"מ, ק"א כט).

---

[1]) בארמ' אתקפתא.

התקצפות, ש"נ, — שה"פ מן התקצף: אינו מקפיד כי אם על הבזיון שמגיע לנפש האנשים מפאת התקצפות נשותיהן והתרגזותן עליהם (מגי' ספר לרמב"ל דורמן פח.).

התקרבות, ש"נ, — שה"פ מן התקרב: הבריחה מהדבר או הנמשך אליו או ההתקרבות לבד ללא ערבות אשר בדמיון (כל מלאכ' הגיון, כמאמ' השיר'). כי אהבה שם מונח להתקרבות שני אישים זה לזה לא להתקרבות גוף וכו' והאהבה השלמה היא התקרבות הצורות שהוא הדעת (לידה לדרך א לב). ואפילו הנשואות ירגישו בזה בעליהן כי לא יוכלו לחשוב סבה אחרת לזה! ההתקרבות הגדול ויקנאו את נשותיהם עד יפרד מהם (נופת צופים ב יא). לא כסף ישאר ממך כי אם עצה והתקרבות (מא"ג, דביר ב כג).

התקרות, ש"נ, — שה"פ מן התקרר, הצטנן: העניות נצבה כשומר על ראשי וממי אירא אפס כי כאב שנים עז מאד אשר הסבה לי ההתקרות לא נתנני התענג בצל העניות (מא"ג, קרית ספר לג).

התקררות, ש"נ, — כמו התקרות: ע"י אותה הצמיתה יתהוה התקררות בין המיתרים להבשר ואות הקרירה חוזרת חלילה בכל מקום שיהיה שמה הרוח ללכת (יריע' שלמה א).

התקרשות, ש"נ, — שה"פ מן התקרש: שיגיע היובש לבלות ליחות האברים אשר הם מעצם לח קרוב ההתקרשות והקפיאה כמו השומן והבשר (פרקי משה ח). ואמנם החוליים (השמריים) הנה יורו תמיד על חצץ נקרש בהתקרשות או אל ההתכה (קאנון א כ ג ו).

התקשות, ש"נ, — שה"פ מן התקשה: כי הגרם העליון הוא נקי מהאכיות אשר ישלם בהם הקרוש וההתקשות לדברים (רלב"ג מבלי ל ד). התנועה קודם התקשות האברים (קאנון א כ ב ה). והמורסות החדות בכליות הנה ימהר אליהם ההתקשות ואז יראו אותות ההתקשות (שם ג יח כ א). — וכהשאלה: ההתקשות הזאת ראוי לך אחי שתבין כי רוב הענין המכוון במצות שהם בגופים ובאברים הוא להעיר על המצות אשר תהיינה בלבבות ובמצפונים (חו"ה, חשבון הנפ' ג). התקשות ועקוימתכאחד והוא קשי והתקשות ועקלקלתו

(אלס או"א, מחקרי המדבריס, עקשית).

התקשרות, ש"נ, — שה"פ מן התקשר, א) חבור ודבוק זה בזה, במשמעה מוסרית: בין חלקי המציאות העליונים וחלקיו התחתונים התבאר שיש איזה סדר התקשרות אשר בו היה אחדות המציאות (ספורנו, אור עמים, ידיעה). מהם (מהמופתים) לקוחים מפאת העולם בכללו והתקשרות חלקיו זה בזה (ר"י אברבנאל, ראש אמנה כ). ודמיון זה תמצא באיברי האדם ובהתקשרות הנמצאות בסדר העולם זה בזה עד הסבה הראשונה יתברך (הוא, יתכו). אם להסיר את השנאה מביניהם (בין האיש והאשה) ואם לתת התקשרות אהבה וחשק ביניהם (שם, וילא). שהשיג (משה) ענין התקשרות והתאחדות כל המציאות כלו (רמ"ע מפאנו, פרד' רמונ', סדר מועד). —ובמשמ' שיכות: וקשה מאד איכה נדע את הדבר אשר אין לו התקשרות עם זולתו (א' מודינא, לב הארי ג ע). שזה הדבר יש לו התקשרות עם הדבר שקדמו וכו' מטעם שקדם לו אותו הדבר הידוע (יריע' שלמה א ג). — התקשרות העננים, התחברותם יחד בכמות גדולה: אבל אם תהיה ראיית הירח שחרית מסופקת כי אולי מצד התקשרות העבים נראית דמות לבנה ברקיע (ג"ע לר"א הקראי, קדוה"ח יא). — ב) קשר של תנאים והתחיבות בין שני צדדים בענין עסק: שבני ק"ק פוזנן צועקים על הר"ר שלמה וכו' איך שהוא עובר על ההתקשרות שנעשה ביניהם שלא יקח מאנשי ק"ק פוזנן מכם וכו' (מכת' ק"ק פוזנן, ש' שנ"ז). באו האלופים וכו' והתקשרו יחד וכו' ויהא להתקשרות זו כל תוקף ועוז מעשה ב"ד (פנק' קראקא יז, ש' ת"י). ועשו האפוטרופוסים שותפות והתקשרות חדש על זמן מה (שו"ת שבות יעקב א קסב).

*__התר__[1], התר, ש"ז, —שה"פ מן התיר, א) התר דבר קשור, : **d. Lösen; act. de dénuer ; loosing** וכשם שהוא חייב על קישורן כך הוא חייב על התירן (שבת יס א). — ב) התר דבר אסור, **Erlaubniss**, **permission**: היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמכו (חגי' א ח). מה נדה יש לה היתר לאחר איסורה אף אשת אחיו מאביו יש לה היתר לאחר איסורה (ירוש' שבת ז ט ד). ישראל

---

[1]) כך הברת האשכנזים בהא סגולה, וכבר הוכיחו שד"ל וניגר ואחרים כי אין זו קריאה משבשה.

יש להן היתר הכם (שם נזיר ט נו ג). לפי שהיתה בכלל היתר ונאסרה וחזרה והותרה יכול תחזור להיתירה הראשון (שם יבמ' ח ב.). היוצא מן הגפן שאין איסורו איסור עולם ואין איסורו איסור הנאה ויש לו היתר לאחר איסור עשה בו טעם כעיקר (ספרי נשא כג). כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה וכו' נעשית לו כהיתר (יומ' פו:). שאע"פ שאין לו בה היתר אכילה יש לו בה היתר הסקה (פסח' לב.). ראה מה אתה שואליני למחר בבית המדרש היתר שחיטה שנינו או היתר זריקה שנינו או היתר אכילה שנינו (מעי' ד:). מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור אתה תנהוג בו היתר (חול' ו:). חלב שעל גבי קבה כהנים נהגו בו היתר (שם מט.). ראה שאתה מטיל בה גבול היתר שהרי שני גדולי הדור לא פירשו את הדבר (שם לח.). אלו שהם נוהגים היתר בשפחות בעוה"ז עתידין הן להתלות בקדקדי ראשיהן לעתיד לבא (מד"ר ויקר' כה). — ובלי בין ה ובין ת: לא בקשת להשיאה דרך התר הרי נשאת דרך איסור (מד"ר ברא' עו). אמר שמשפטי ה' אמת זהם צודקים יחד ההתר והאיסור (העקרים א ח). איך יבוא במאמר כל מלאכת עבודה התר מעשה אוכל (ג"ע לר"א הקרא', יום תרועה). והתיר להם להשגיח זלהתענג בדברים הארציים התר משוער המספיק להשלים הגוף הארציי (שם, עריות). שהאומה ידעה בהתר אלו הדברים מצדיית השליח ע"ה והעתיקו אותם האומה דור אחר דור וכי שהכתוב ספר בהתרם (שם, שחיט' יז). — ואמר המליץ: לדעה סוד יסוד הֶתֵּר[1] ואיסור והזהר בקלים כבחמורים (בתי הנפ' והלחש', כ"י פריז א). — ג) הֶתֵּר שאלה קשה, **d. Lösen (einer Aufgabe); solution**: וירבה התר זה אצל המשוררים והמליצים ואצל מי שיחשוב שהוא עושה שיר (מו"נ א נט). וקודם שנאמר דבר בהתר הספק הראשון נציע הצעה אחת מועילה בזאת החקירה (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א יח). שהוא מבואר עם מה שקדם מהדבר שהתר זה הספק אינו ממה שיקשה (שם כו).

***התראה**, ש"נ, מ"ר התראות, — שה"פ מן התרה: ושאר כל חייבי מיתות שבתורה אין ממיתים אותם אלא בעדה ועדים והתראה ועד שיודיעוהו שהוא חייב מיתה (סנה' ח:). חבר אינו צריך התראה (שם). שבועה שאוכל ככר זה היום ועבר היום ולא אכלה וכו' אינו לוקה והתראת ספק היא והתראת ספק לא שמה התראה (שבוע' ג:). קום לך ואף את הדבר ללמדך שבהתראה הלך (מד"ר במד' כ). כל מי שהיה לו עדים והתראה היה מת בבית דין (שם ט). ההורג נפשות שלא בראיה ברורה או בלא התראה אפילו בעד אחד (רמב"ם מלכ' ג י). — ומ"ר: אבל שני גידין משתי ירכות וכו' בזה אחר זה ובשתי התראות (חול' פג.). וכמו כן תתמיד התורה ההתראות במה שיש עלינו להזהר בו מאד (ס' החינוך, מלוה שמג).

***התרבות**, ש"נ, — שה"פ מן התרבה: מפני חיוב התרבותה ברבוי הנושאים יתבאר שאי אפשר בה שתהיה נבדלת כי הצורה הנבדלת אי אפשר בה התרבות (רלב"ג, מלחמ' ה' א א). שחשבו שהתגבורת היה התרבות המים תמיד מבלי חסרון כלל (ר"י אברבנאל, נח). שהמים שהיו תחת הארץ נתחממו ונעשו רותחים ובזה נתדקדקו מאד וזה היה סבת התרבותם מלמטה (שם).

***התרגזות**, ש"נ, — שה"פ מן התרגז: הלא ארסטוטולים ראש המדברים בכל מקום יגיד לנו את כל דברי התורה בלחש בלא קולות וברקים וכו' ובלא התרגזות שמים וארץ (הנפש החכמה ב ב). הבזיון שמגיע לנפש האנשים מפאת התקצפות נשותיהן והתרגזותן עליהם (מגי' ספר לרשב"ל דוראן פח.).

***התרגשות**, ש"נ, — שה"פ מן התרגש: כי כשוד התרגשות לבי וסערת רוחי תקום לדממה אשוב אתבונן אל החללים אשר חוללה ידי בעים רוחי (אגר' יל"ג ב).

***התרה**, ש"נ, — שה"פ מן התיר, א) התרת קשר, כמו התר: עיקר חליצה התרת הרצועה (ירוש' יבמ' יב יב ג). אמר רבי יוסי (כל אלו שעורים שאמרו ביחוד האשה הוא) לאחר התרת הסינר (שם סוט' יו ג). כל מלאכות שהעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו חוץ מהתרת לו מנעל (כתוב' נו.). הבילה שהעלה ליבש ונמלך עליה לסככה וכו' שאין נתרת בהתרה אלא צריכה נענוע (הטור, הלכ' סוכ' תתקסג). והאריגה והבציעה והקשירה וההתרה והתפירה והקריעה (ג"ע לר"א הקרא', שבת ה). כאשר תעשה האם החומלת לבנה ברחיצתו והתולתו וקשירתו והתרתו על כרחו (תו"ה, הבטחון, פתי'). — ב) *התרת

[1] כך מנקד שם.

דבר אסור: קודם להתרת כליו (ירוש' שבת יז יז). מאימת התרתה (של השפחה) א"ר הונא משפרעה ואשה בשוק (סנה' נח:).—ג) *הַתָּרַת שאלה: והתרת זה הספק כבדה והיא דקה מאד (מו"נ ב יח). הנה הוקשה אצלי מאד התרתה (ר"י אברבנאל, מ"ב יג יב). כי לא טעם טעם שמחה מי שלא טעם שמחת ספיקות והתרתם (שו"ת רמ"א ה). — ד) *הַתָּרַת דברים מרכבים, **Auflösung; dissolution** רצה לומר שיהיה בכח אפשרותו (של הדבר המורכב) ההתרה לשוב אל טבעו אשר היה עליו (ר"א חסדאי תרג' ספ' יסוד' לר"י ישראלי). שיהיה שנוא לאותם הנשארים הרכבה ושנוא אליו התרה (ע"ח לר"א הקראי ג). —ה) *פרוק כלים בעלי אברים: והתרה שלו (של המכבש) דומה לסתירה (ר"נ על הרי"ף, שבת נח:). — ובכלל בטול: שטוען ראובן שהאפוטרופוס יפרע חצי חלק ההוצאות שהוציא על אחותו המשודכת בהתרת השדוך (פסקי ריקאנטי האחרונ' לו).

***הִתְרוֹמְמוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְרוֹמֵם: ענינם ענין תקומה והתרוממות (רד"ק, שרש עדד). ולמה שהוכרח האדם לקחת לו יתב' תארים מן הגדולה והתרוממות והאדנות והנשיאות (אמו"ר ב ו א). כי מי שמתגלה בהתרוממות ורואה על זולתו כמאיגר' רמא לבירא עמיקתא קרוב לשיוציא את עצמו מכלל כל אותו המין (יריע' שלמה ב ח).

***הִתְרוֹעֲעוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְרוֹעֵעַ: ההתרועעות התלויה בהסכמה או כתורות דברי אנשי החבורה (ס' המדות לאריסט' ד י).

***הִתְרוֹצְצוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְרוֹצֵץ: אם הייתי אני לבדי עקרה לא יהיה מהזורות התרוצצות הבנים בקרבי מפני שנוי מזגי והתחלפות טבעי בהריון (ר"י אברבנאל, תולדות).

***הִתְרוֹקְנוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְרוֹקֵן: נתעלם הצלם ונשאר הדמות והיא שגרמה לנו הורדת עדינו מהר חורב וההתרוקנות ממנו (אמרות טהורות, חקור דין ד ח).

***הִתְרַחֲבוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְרַחֵב: חליי המעברים והם שלשה מינים כי הם אם שיתרחבו כהתרחבות העין וכו' שיגדלו ויתרחבו כהתרחבות כים האשכים (קאנון א ב א ג). ואמנם המזג הרטוב הנה ימשך אחריו הגליות (בדפק) וההתרחבות (שם ג ח).—התרחבות הדעת כמו כאשר מדבר דברים שבתוך לבו לפני המלך שאז אין דעתו ושכלו בהתרחבות כלל (כרכ' חתנ', מ"י טו).

***הִתְרַחֲקוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְרַחֵק: כי אותו אור היוצא מתוך א"ק הזה הנה הוא כלו אור אחד דק רק ע"י התרחקותו וירידתו הוא מתעבה עיבוי אחר עיבוי (מהרח"ו, ע"ח, היכל א"ק ד ב).

***הַתְרָיָה**, ש"נ, — כמו הַתְרָאָה: מות יומת בהתריית עדים אתה אומר בהתריית עדים או אינו אלא שלא בהתריית עדים (מכי' משפט', נזיק' ד).

***הִתְרַכְּבוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְרַכֵּב: ובהתרכבותם (של החלקים) והמזגם יתהוו הגופות לתחיה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ד).

***הִתְרַכְּזוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְרַכֵּז, השתמשו בו הסופרים בזמן החדש.

***הַתְרָסָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְרִיס: לשון התרסה התרסתם כנגד מאמרו (רש"י דבר' א כו).

***הִתְרַעֲבוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְרַעֵב: אל תשאיר קיבתך בלי מאכל זמן רב וכו' כי ההתרעבות הרבה מביאה את הגוף לידי בלבול (ס' שעשועים לר' זבדא).

***הִתְרַעֲמוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְרַעֵם: זו היא התלונה שיש לגוף מהש"י אחר שסבל כל זה מה יתן לו ומה שכרו לולי הגמול המקוה בעת התחייה וזה אמרו פעם שנית כעונה לנחם לנפש ולהתרעמות החמר מה תשתוחחי נפשי וגו' (נוה שלום יא ה). ומן הסתם אברהם הרגיש בדבר ממה שמתרעמת שרה עליו קודם הודעת הדבר אליו והגם שאמרה אח"כ אין זו דרך הודעה אלא דברי התרעמות (תוס"ת, ברא"ש' טו ב).

***הִתְרַעֲשׁוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְרַעֵשׁ: יחדש בלבול בשתוף המות ועלוף חזק בשתוף הלב ובטול הנשימה בהשתתפם יחד ובשתוף ההתרעשות (קאנון ג כא ד ט). יאמר שהתרעשות הארץ ושרפתה לא ימנע יתברך מעשותה מפאת הוראת המערכת השמיימית (ר"י אברבנאל, ש"ב כב).

***הִתְרַפּוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְרַפָּה: אמרה הנפש והיאך יהיה ממני הכוסף לו או הרפיון בו אמר לה השכל אם יהיה כוספך לו אחר ידיעה

ברורה בעוצם מה שאת הייבת לאלהים מן הגמול ומעוט מה שיש ביכלתך ממנו וכי בהתרפותך בו מפלתך ובהשתדלותך בו הצלתך וחיותך כוספך אמת וחפצך נחוץ (חו"ה, עבוד' ה' ה). וכאלו האבר הזה מפני התדלדלותו והתרפותו משליך סבל עצמו אל זולתו (הערה' לריב"ג, סכל). זה המאחר נתיבתו ע"י שהוי והתרפות התנועות הפסדו מבורר (יריע' שלמה א ד).

·הִתְרַפְּסוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְרַפֵּס, התרפסות לפני הגדולים, וכיוצא בזה, — השתמשו בו הסופרים החדשים הרבה.

·הִתְרַצּוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְרַצָּה: הבחינה במפורסמות שהם הנאה והמגונה ובמושכלות הם האמת והשקר והוא התרצות דרכי איש והשלמת אויבו (ידע' בדרשי, הפרדס א). שהרי אין לך דמיון גרוע בכל בני אדם (ליחס להבורא) מהכעס וההתרצות שהם מדות נפשיות (אלימה לרמ"ק, עין כל ב א).

·הִתְרַקְּנוּת, ש"נ, — כמו הִתְרוֹקְנוּת: אבל ההתרקנות שאמרנו הוא בלי ספק חשק נמרץ למרק העון במיתה (אמר' טהור', חקו"ד ב ט).

·הִתְרַשְּׁלוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְרַשֵּׁל: מוטב השמירה הרחקת ההתרשלות (ר"י חריזי, מוסרי הפלסופים ב ב). למנוע ההתחכמות יותר וההתרשלות מן הלמוד (מלמ' התלמיד', ברא"ש'). שהוא (העצל) פעמים ישן שלא יביט כלל גם בדברי תורה והקבלה ופעמים יביט בה בהתרשלות ובהפסק (שם, ויגש). וכשתיקץ (נפש התלמיד) משנת ההתרשלות והתחילה לעלות במעלות החכמות והתמידה על זה הענין אז תהיה נאחזת בנפש הכללית (המעל' לרש"ט פלקיירא א). ענין הכל התרשלות בדבר הצרך והמנע מרשותו מפני לאות נפש (רד"ק, שרש עצל). והמון העם וגדולי מלכותו היו מיחסים שלמות תכונתו על עצלה והתרשלות ומורך לב (ר"י אברבנאל, מ"ב יח טו). אף רוחי בקרבי המס ימס מצטער על ההתרשלות הזה שעבר ודואג על העתיד (הקד' גידולי תרומה). לימוד המשניות הוא מובחר שירגיל אדם את בנו וכו' וישגיח שיחזור תמיד עליהם בלי התרשלות ובלי ליאות (שו"ת חות יאיר קכג). והאריך בהתרשלות באשר היה אפשר לגמור בהשתדלות בזמן קצר (שם כו). — ואמר הפיט: ולא יניחנה מתוך כעס וְהִתְרַשְּׁלוּת, ולא יאכל עמה לחם עצלות (אזה' ר"י ברצלוני, כתובה לשבוע'). מה מאד רעה התרשלותך ויתרונך בחסרונך (ר"י חריזי, מוסרי הפלסופ' ג ה). בעצלותו תחת חטה יצא חוח ובהתרשלותו תחת שעורה באשה (ר' קלונ', אבן בחן פ:). שהיה מוכיח אותו על התרשלותו בלימוד (שו"ת רדב"ז ד רעט).

·הִתְרַשְּׁמוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְרַשֵּׁם: שהתרשמות הקשת באויר אינו שוה להתרשמותה בענן (ר"י אברבנאל, נח). ומלת נשקד מפורשת לפי מקומה מהתרשמות וחקיקה (בן שויב, קול בוכים, נשקד). בסבת הבדל התנועות הנזכרות יסבבו ההתפעליות והתרשמיות צורות ומקרים נמשכים כפי קשורם למדרגות החום המשוער הנקנה באמצות התנועות (דרך אמונה, ביכאגו א ג).

·הִתְּשָׁה, ש"נ, — שה"פ מן הִתִּישׁ: שמעשי אותה הנשמה גרמו התשת כח להשגחה (אמר' טהור', אם כל חי ג יד).

הִתְשׁוֹטְטוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְשׁוֹטֵט: ועצה היא התשוטטות מחשבתו של אדם איזה דרך ישכון אור (נפולות יהודה י). כי אז יחרץ ויתנועע גופו ללכת אנה ואנה בעת התשוטטות מחשבתו (שם א). עמידת המחשבה בדבר והתמהמהותה שמה אחרי אשר כלתה התשוטטותה על כנפי רוח המחשבות החולפות על הנפש (יריע' שלמה א ג).

הָתַת, — עי' הות.

— פוע', ·הוֹתֵת את פלוני, — הפילו והשליכו וחבטהו בכח ארצה, niederwerfen; renverser; trowdown: ויהי בהשלימו החריש ונבט לארץ עד אשר אמרנו יד פגע תהותתהו[1] או רוח רעה תבעתהו (חריזי, איתי' יב).

[1]) במשמעה זו פרשו חכמי התלמוד גם את הפעל תהותתו שבמקרא (תהל' סב ד), ואמרו: עד אנה תהותתו על איש תרצחו כולכם כקיר נטוי גדר הדחויה מלמד שהיו נותנין עיניהן בבעלי ממון ומושיבין אותו אצל קיר נטוי ודוחין אותו עליו ובאים ונוטלין את ממונו (סנה' קט.), הרי שפרשו תהותתו על איש תשליכו עליו.

שער הוָו

ו׳

ו אות הששית [1]) באלף בית העברית ושמה *וָו, *ואו, *ויו, עי׳ ערך וָו.

אות זו הונחה לסימן הברת קול מָרכב שמתהוה בפתיחה מְעגלה של השפתים כמו בהברת אֻ וע״י חכוך הנשימה בין שפתים מרפרפות [2]), וכך מפיקים אותה היהודים התימנים גם עתה. אך שאר היהודים, ספרדים ואשכנזים, מפיקים אותה עתה בתחלת הברה ובסופה [1]) בִרבּרה פשוטה בחכוך רפרוף השפתים, זולתי כשהיא באה לפני אות שואית נעה יפיקוה כמו אֻ [2]) : וּקְחו כמו אֻקחו, וּדְעו כמו אֻדְעו, וכמו כן לפני אותיות השׂפה במפ : וּבֵין כמו אֻבֵין, וּמֶשך כמו אֻמֶשך, וּפִי כמו אֻפִי, ולסימן הברה זו משמשת נקודה בלב האות: וּ.

---

[1]) עי׳ אדות סדר האותיות באלף בית העברית בהערות לאותיות א, ב, ג. בקינות איכה ובאותם מזמורי התהלים המסודרים עפ״י סדר א״ב, הפסוקים שאחרי פסוקי אות ה מתחילים באות ו : היו צריה לראש וכו׳ ויצא מן בת ציון כל הדרה (איכ׳ א ה-ו), הנה תאבתי לפקודיך בצדקתך חיני, ו י ב א נ י חסדיך יי׳ תשועתך כאמרתך (תהל׳ קיט מ-מא), ועוד. — [3]) כך היא הברת אות ו a) בערב׳ כמעט בכל מקום, רק התורקים והפרסים הוגים אותה כמו האות v בלעז. והנה העדות היותר קדומה ע״ד איכות הברת אות ו נשמרה לנו מימי המשנה במסורת ר׳ יהודה (סוכ׳ ד ה) בדבר הברת שם המפורש, ואולי בעדות ר״א שם, ועי׳ לקמן הערה לערך והו, ובהעתקת הירונ׳ שהעתיק קצת מלים עבריות כהויתן בכתב רומי, ואלה הן : וְלא ulo, וְרֹחב urob, וְראיתי uraithi, וְאָשָם vasam, חוה ava, אָוֶן aven, כַּוָּנִים chauonim, יַהְוֶה illaue, שְׁוָרִים surim, אֵלָיו elau, פניו phanau, רַגְלָיו raglau, צַו לָצָו קַו לָקָו sau la sau cau la cau, בַּדָּיו baddau, כִּסְלָו caslau, עָוֹנָם onam (Siegfried Z A W 1884, 34-83). מהעתקה זו אנו רואים כי בימי הירונימוס, ר״ל קרוב לחתימת התלמוד, הִפִּיקוּ היהודים את האות ו ברובה כהברתה עתה בפי רוב היהודים לפני שוא נע ואותיות במפ, או כעין זה, והירונימוס העתיק הברה זו לפי האפשרות באותיות לשון רומית. וכבר דבר רשב״צ דוראן על שנויי הברת אות זו בפי היהודים, אמר וז״ל : כי הויו הוגים אותה הערבים ברפיון גדול וכן למדו מהם הישראלים השוכנים בתוכם והלועזים הוגים אותה בחוזק דבוק השפתים וכן הישראלים השוכנים בארצותם (מגן אבות, ח״י ד). ונשאו ונתנו החדשים הרבה בשאלה זו, בפרט פִּילִפִּי (Philippi, ZDMG, 1817) שהחליט כי שתי האותיות ו י היו בראשיתן בלשון השמית סימנים תנועיים, והשיג עליו קֶניג בספריו. ועוד יבואר הדבר בהמבוא, בחלק הדקדוק. — [1]) ככר גנה נלד׳ הברה זו ויקרא תגר עליה ויהליט כי צריך לעזב הברה זו : Die barbare Gewohnheit silbenauslautendes ו wie deutsch. w oder gar f auszusprechen statt rein vokalisch sollte auch im Hebr. aufgegeben werden (Nö. syr. Gram. 26). אך יש כעין ראיה לדבר, שגם בימי חיי הלשון נטתה הברתה בפי העם בפרט בסוף המלים קצת להברת פ רפויה, עי׳ הערה לערך והו, ומלבד זה בענין הברת האותיות בהלשונות אין כח גזרת החכמים יפה. — [2]) אמר ר״י חיוג וז״ל: שאנחנו קורין (כמו אֻ) זו התוספת המונעת בשרק אשר תהיה בראש המלה ויהיה אחריה אחת מאותיות במ״ף סימן הין שתהיה אחת מהן מונעת באחת משבעה מלכים או נחה בשבא או יהיה אחר הוו אחת משאר האותיות נחה בשבא בלבד והדמיון מן האחרונים שמרתם וקראתם ומן הראשונים ובאו שמה ומפתח אהל מועד ופותח

(a

בשרשים העברים אין אות ו מצויה עתה בראש השרש ובסופו כי עוד בזמן קדום כבדה על העברים הברת קול הוו, שקצת השרשים בלשון השמית הקדומה היו מתחילים או גומרים בה, ויחליפוה בקול היוד, שהיה יותר קל עליהם, ולא נשארו מהם אלא שרשים מעטים בעלי פ"ו ול"ו שנשאר בהם קול הוו כקול מפק, כמו וזר, ולד, ובפעלי נפ"י בהתפעל התודה, התוכח התועד, ובזמן מאוחר נוספו עוד מלים: *ודוי, *וכוח, *ועד, *ועוד, *ורד, *ושט, *ותר, *ותרן, ועוד, ובסוף גו, סתו, ענו, קו, שלו, שלו, תו, וכמו"כ מעטים השרשים בעלי ע"ו מפקת: און, גוע, דוה, חוה, חור, כון, עועים, עול, צוה, צות, קוה, שוע, רוה, רוה, תוה. לעומת זה רבים השרשים בעלי ע"ו נחה, שאין הקול מפק אלא נח ומשמש רק שמוש תנועה ארוכה להקול שלפניו, כמו החלומים: אור, בוש, והשרוקים: קום, שוב, וכיוצא בהם. והחלו אח"כ להשתמש באות ו לסימן לתנועה הארוכה של שורק ובאות ו לתנועה ארוכה לשל החולם, כמו גבול, גבור ודומיהם, ונתפשט המנהג, בפרט בנוסחאות לא מנקדות, להשתמש באות זו לתנועות שורק וחולם גם כשהם קצרים בטבעם.

האות ו היא אחת מאותיות השמושיות, ותחבר בסופי השמות להורות יחס וקנין גוף נסתר ותהיה נחה בתנועת הולם ו: ביתו, ספרו, ומפקת אחר חירק וקמץ: אביו, אחיו, פיו, בניו, עבדיו, וכמו"כ בסופי הפעלים להורות פעול נסתר: דברו, שפטו, שמרתיו, ונחה שרוקה ו בסופי הפעלים בעבר ועתיד להורות פעולת רבים נסתרים: כתב-כתבו, יכתב-יכתבו.

ותשמש עוד לחבר [1]) שמות ופעלים ומאמרים למה שנאמר קודם להם, ותחבר בשמוש זה בראש השמות והפעלים ותונע בתנועות מתחלפות לפי טבע האותיות והתנועות שהוו מחברת להן, עפי"ר ו, ולפני חטף פתח ו, ולפני חטף סגול ו, ולפני מלה מלעיל ו, ולפני יוד ו, לפני אות שואית ולפני במף ו, ונקראת וו החבור, וו העטוף, וו לוי, — ותורה:

א) חבור וקשר פשוט בין שני השמות, הפעלים והמאמרים, und ; et ; and: השמים והארץ, יהודה וירושלם, זכר ונקבה ברא אתם (ברא' א כז), ואברהם ושרה זקנים (שם יח יא), שם האחת עדה ושם השנית צלה (שם ד יט), בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (שם א א), ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה (שם ג יד), רעות המראה ודקת הבשר (שם מא ד), יפת המראה והבריאת (שם), שא נא כליך תליך וקשתך (שם כז ג), שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה (שם יו ט), הנה ברכתי אתו והפריתי אתו והרביתי אתו במאד מאד (שם יו כ), תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך (שם כו כח), יעבדוך עמים וישתחו לך לאמים (שם כז כט). — ואם צריך לחבר יותר משתי מלות יחד יש שיוסיפו ו החבור לכל אחת מהמלות המתחברות: בני יפת גמר ומגוג ומדי ויון ותבל ומשך ותירס (ברא' י ב), את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמני ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים (שם יה יט-כ), ויתן לו צאן ובקר וכסף וזהב ועבדם ושפחת וגמלים והמרים (שם כד לה), הנשר והפרס והעזניה וכו' ואת בת היענה ואת התחמס ואת השחף ואת הנץ למינהו (דבר' יד יב-יה), וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי (ישע' א יא), — ויש שיוסיפוה רק לאחת מהן, להאחרונה, או לאחדות מהן: ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב (ברא' יג ב), אמרפל מלך שנער אריוך מלך אלסר כדר-לעמר מלך עילם ותדעל מלך גוים (שם יד א), עקדים

אהל מעד ובה' ומה' ומאלהים ופרו ורבו לא תקרא וו כלל וטעם דבר זה נראה הוא שמוצא הוו במלים האלה כבד על הלשון ודבר זה מסורת בידינו מאבותינו הראשונים והעתקנוהו מזקנינו הקדמונים (אותיות הנוח, שער אהוי). וכן בתרגום ראב"ע: וכן קריאתנו וו החבור שהוא מקובץ בשורק כשיהיה אחריו אות נח וכן וו החבור שהוא מקובץ בשורק כשיבואו אחריו אחד מן ב"מ"ף יהיה נעים או נחים יקרא כמו אלף מקובץ כמו ושמרתם וקראתם וכמו ובה' ואלהיכם ומאולהי' ומה ופתח אהל מועד ופרו ורבו לא יקראו וו לעולם והסבה ידועה בעבור היות הוו כבד [על הלשון] כן ירשם מקדמונינו דור אחר דור (שם). וכן ראב"ע בפרושו: ואם ויו יאמרו שורק תחת חירק כאילו הוי"ו בקריאת א כמו וזבולן כי המלה תראה בקריאת אלף אוזבולן (שמות א ג). —

[1]) בערב' משמשות שמוש זה בכל גוניו שתי אותיות, האות ו a), והאות ف b), ובעברית נתחברו כל גוני שמושי החבור והעטוף באות ו לבדה. — ואמר ראב"ע: ויו ולא עליהם יהיה הגשם כפה רפה בלשון ישמעאל וכמוהו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ויעזב את עבדיו והאבן הזאת ואין יכלת באדם לפרש זאת בלשון אחרת כי לא ימצא זה הלשון כי אם בלשון ישמעאל ובלשון הקדש (רא"ע זכר' יז). וכן ר"ש אבן תבון: ו והארץ כפא רפה בלשון ישמעאל שדרכם לשומם בראשי המאמרים ובראשי התולדות ללא ענין עטוף ולא ענין התחלה (ר"ש א"ת, יקוו המים 126).

a' و b ف

נקדים וטלאים (שם ל לט).—ואם התיבה שהוו מחברת אליה היא מלעיל, ועפי"ר אם היא בעצמה מנגנה במפסיק או סמוכה למפסיק, תונע הוו בקמץ: בני נח שם חם ויפת (בראש' י א), פן תדבקני הרעה ומתי (שם יט יט), הנה רבקה לפניך קח ולך (שם כד נא), ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן (שם לג יג), אשר ימצא אתו מעבדיך ומת (שם מד ט), וירד עליהם הברד ומתו (שמות ט יט). ואת משפטי אשר יעשה אתם האדם וחי בהם (ויקר' יח ה), והחזקת בו גר ותושב וחי עמך (שם כה לה), וסקלוה אנשי עירה באבנים ומתה (דבר' כב כא), רבה צבאך וצאה (שופט' ט כט). ויעברו בארץ שעלים ואין (ש"א ט ד), ואם ישבנו פה ומתנו (מ"ב ז ד), האספי אל תערך הרגעי ודמי (ירמ' מז ו), הירה זקים חצים ומות (משלי כו יח), ורחצת וסכת ושמת שמלתך עליך (רות ג ג).—ולא בהפסק תנוע הוו בתנועות אחרות גם אם התבה מלעיל: וכי יכה איש את עבדו וכו' בשבט ומת תחת ידו (שמות כא כ).—וגם במלה שהיא בעצמה משפט שלם: ויאמר אבשלום ולא ילך נא אתנו אמנון אחי (ש"ב יג כו), ר"ל אם אתה לא תלך. ויאמר נעמן ולא יתן נא לעבדך משא וכו' (מ"ב ה יז), ר"ל אם לא תקח המתנה. — ובפרט אם שתי המלים המחברות הן זוג טבעי, למשל אם אותה המלה בעצמה נשנה פעמים: כה וכה (שמות ב יב), מי ומי (שם י ח), אלף ואלף (במד' כו נא), הנה והנה (יהוש' ח כ), אנה ואנה (מ"א ב לו ועוד), לדר ודר (תהל' י ו ועוד), בלב ולב (שם יב ג), אבן ואבן (משלי כ כג ועוד), לשער ושער (דהי"א כו יג), עיר ועיר (שם יא יב), איש ואיש (אסתר א ח), יום ויום (שם ב יא ועוד), עם ועם (שם ג יב ועוד). — או שהן קרובות זו לזו במשמען: תהו ובהו (בראש' א ב), נע ונד (שם ד יב), אימתה ופחד (שמות יה יו), שמחה וגיל (שם יו י), עון ופשע (שם לד ז), עצום ורב (דבר' כו ה), רעה ופשע (ש"א כד יב), ונין ונכד (ישע' יד כב), מושיע ורב (שם יט כ), והתו ובשו (שם כ ה), הפלא ופלא (שם כט יד), הבל וריק (שם ל ז), מסלול ודרך (שם לה ח), מאפס ותהו (שם מ יז), שרב ושמש (שם מט י), יד ושם (שם נו ה), רפש וטיט (שם נז כ), שד ושבר (שם נט ז), רע ומר (ירמ' ב יט), חמס ושד (שם כ ח ועוד), עני ודל (צפני' ג יב), לעולם ועד (תהל' ט ו ועוד). עמל ואון (שם י ז). טוב וחסד (שם כג ו), תם וישר (שם כה כא), כבוד ועז (שם כט א ועוד), כסיל ובער (שם מט יא), חלב ודשן (שם סג ו), עני ורש (שם פב ג), אהב ורע (שם פח יט), הון ועשר (שם קיב ג), חרפה ובוז (שם קיט כב), משפט וצדק (שם שם קכא), אבדון ומות (איוב כח כב), נער ורך (דהי"א כב ה), מכאבים וכעס (קהל' ב כג), בזיון וקצף (אסת' א יח). — או שהן הפכיות זו לזו: בהמה ורמש (בראש' א כד), טוב ורע (שם ב ט ועוד), וקר וחם (שם ח כב), וקיץ וחרף (שם), שמים וארץ (שם יד יט ועוד), שור ושה (שמות לד יט ועוד), בקר וצאן (במד' כג מ ועוד), עץ ואבן (דבר' ד כח ועוד), ושה ושור (שופט' ו ד ועוד), צאת ובא (מ"א ג ז), לילה ויום (שם ח כט), יצא ובא (שם יה יז), בהמות ועוף (ירמ' יב ד), מזרחה וימה (זכר' יד ד), בקר וערב (תהל' סה ט), אחור וקדם (שם קלט ה), עשיר ורש (משלי כב ב), ראש ועשר (שם ל ח). — או שיש ביניהם יחס טבעי במהותן: אני ואתה (בראש' לא מד), אני והוא (שם מא יא). אתה והם (במד' יו יו), הוא והיא (מ"א יז יה), לי ולך (דהי"ב לה כא ועוד), אב ואם (יחזק' כב ז), בן ואח (קהל' ד ח), יתום ודך (תהל' י יח), לחם ויין (בראש' יד יח ועוד), בר ולחם (שם מה כג), לחם ומים (מ"א יח ד ועוד), גרן ויקב (הוש' ט ב), תאנה וגפן (יואל ב כב), יין וקיץ (ירמ' מ יב), דגן ויין (איכה ב יב), סלת ושמן (יחזק' יו יח). חלב ודם (שם מד ז), יין ושמן (משלי כא יז), ושמן ויין (דהי"ב יא יא), ובשר ויין (דני' י ג), חח ונזם (שמות לה כב), רחים ורכב (דבר' כד ו), כנור ונבל (ישע' ה יב), בית והון (משלי יט יד), זהב וכסף (תהל' קיט עב), ועגל וכבש (ויקר' ט ג), פר ואיל (במד' כג ב ועוד), לביא וליש (ישע' ל ו), שחל ופתן (תהל' צא יג), סוס ורכב (יחזק' לט כ ועוד), וגלגל ורכב (שם כו י), צנה ורמח (דהי"א יב כה), ורכב וסוס (תהל' עו ז), גפרית ואש (בראש' יט כד), גפרית ומלח (דבר' כט כב), שד ושבר (ישע' נט ז ועוד), דם ואש (יואל ג ג), פחד ופחת (איכ' ג מז), וחיה רעה ודבר (יחזק' יד כא), ודבר ודם (שם ה יז), ושק ואפר (דני' ט ג ועוד), והליו וקצף (קהל' ה יז), חכמה וטוב (מ"א י ז), בשובה ונחת (ישע' ל יה), דברנו ביי' ובך (במד' כא ז), היודע ועד (ירמ' כט כג), מחסה ועז (תהל' מו ב), צדקה וחסד (משלי כא כא). המשל ופחד (איוב כה ב), הברית והחסד (נחמ' ט ה), דת ודין (אסת' א יג), רעה ופשע (ש"א כד

יב), רוח ותהו (ישע' מא כט), חמס ושד (ירמ' ו ז ועוד), כזב ושד (הוש' יב ב), ומרמות ותך (תהל' י ז), עמל וכעס (שם יד), מכלמות ורק (ישע' נ ו). דממה וקול (איוב ד יו), רך וטוב (בראש' יח ז), ורב ורם (דבר' ב י), נעור ורק (נחמ' ה יג), אלהים ימלך (מ"א כא י), עלה וזבח (מ"ב ה יז), מנחה ונסך (יואל א ט), כליות ולב (ירמ' יא כ), מעין ונחל (תהל' עד יא), יד ושם (ישע' נו ה), קח ולך (בראש' יב יט), קחו ולכו (שם מב לג), הלוך ושוב (שם ח ג), יצוא ושוב (שם ז), קהנו ובאה (ש"א כ כא), עברו ושובו (שמות לב כז), הולך ואור (משלי ד יח), לך ושוב (שם ג כח), הקבצו ובאו (ישע' מה כ), עושו ובאו[1]) כל הגוים מסביב (יואל ד יא), ולעומת זה: לכי ובאי אל המלך (מ"א א יג). — הולך ורב (ש"ב יח יג), נהג ולך (מ"ב ד כד).

ב) חבור במשמ' עם, with ; avec ; mit: אשלח אתכם ואת טפכם (שמות י י), ר"ל עם טפכם. צלי אש ומצות על מררים יאכלהו (שם יב ח), ר"ל עם מצות ומרורים. כי הם ומקניהם יעלו ואהליהם (שופט' ו ה), ר"ל עם מקניהם ועם אהליהם. כי כוס ביד יי' ויין חמר מלא מסך (תהל' עה ט), ר"ל כוס עם יין.—ובמשמ' או, or ; ou ; oder: ומכה אביו ואמו מות יומת (שמות כא יה), ר"ל אביו או אמו. ומקלל אביו ואמו מות יומת (שם יז), הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד (בראש' יז יז), ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה (ויקר' כב יג). — ותשנה הוו פעמים או יותר במשמ' הכל אחד זה או זה: וגנב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת (שמות כא יז), כי ימצא איש גנב נפש מאחיו והתעמר בו ומכרו (דבר' כד ז), ר"ל התעמר בו א ו מכרו. — ולהוספה והעדפה על הקודם, קצת במשמ' אף גם, עוד יותר, אפילו: ולמה את שאלת את אבישג השנמית לאדניהו ושאלי לו את המלוכה (מ"א ב כב), שאול ויהונתן הנאהבים והנעימם בחייהם ובמותם לא נפרדו (ש"ב א כג), ואפילו במותם לא נפרדו. ואם חי יי' יאמרו לכן לשקר ישבעו (ירמ' ה ב), ואפילו אם חי יי' יאמרו. זאת השיבו לו בני עמון ובשנה השנית והשלשית (דהי"ב כז ה). — ובמשמ' אלא, אבל: לא אדני (לא באנו לראות את ערות הארץ) ועבדיך באו לשבר אכל (בראש' מב י), ר"ל א ל א באנו לשבר אכל. ולאדם לא מצא עזר כנגדו (שם ב כ), כי ביצחק יקרא לך זרע וגם את בן האמה לגוי אשימנו (שם כא יב-יג), ר"ל א ב ל גם את בן האמה, וכו'. בחרו לכם היום את מי תעבדון וכו' ואם את אלהי האמרי אשר אתם ישבים בארצם ואנכי וביתי נעבד את יי' (יהוש' כד יה), ר"ל א ב ל אני וביתי. כי אמנם כי אם גאל אנכי וגם יש גאל קרוב ממני (רות ג יב), כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם יי' אלהינו (מיכה ד ה), הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר (משלי יא יג). — ולתשובת התנאי, אם כך יהי כך: הפרד נא מעלי אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה (בראש' יג ט), אם הרגם ודרשוהו ושבו ושחרו אל (תהל' עח לג), ואם עמדו בסודי וישמעו דברי את עמי (ירמ' כג כב). — וקצת במשמ' אשר, ש: ולה שפחה מצרית ושמה הגר (בראש' יו א), ר"ל ששמה הגר. ופילגשו ושמה רעומה (שם כב כד), ולרבקה אח ושמו לבן (שם כד כט), בתולה ואיש לא ידעה (שם יו), הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מרב (שם יו י), ר"ל עד שלא יספר. הנה ימים באים נאם יי' ולא יאמר עוד התפת וגיא בן הנם (ירמ' ז לב), ר"ל שאז לא יאמר. כי אמלט עני משוע ויתום ולא עזר לו (איוב כט יב), שאין עזר לו. — ותורה מעמד הדבר והויתו[1]): ויכסו את ערות אביהם ופניהם אחרנית (בראש' ט כג), ר"ל כשפניהם אחרנית. (אלהים נראה אליו) והוא ישב פתח האהל (שם יח א), ואחרי כן יצא אחיו וידו אחזת בעקב עשו (שם כה כו), (הוא בא אל האשה) והיא יושבת בשדה (שופט' יג ט), דברי שלום עם רעיהם ורעה בלבבם (תהל' כח ג). — ובמשמ' אחרי, הואיל, אעפ"י ש, אעפי"כ: אדני יי' מה תתן לי ואנכי הולך ערירי ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר (בראש' יה ב), כ י ו ן שאני הולך ערירי. הנה נא הואלתי לדבר אל אדני ואנכי עפר ואפר (שם יח כז), א ע פ " י שאנכי עפר ואפר. (הוא שם את ידו על ראש אפרים) והוא הצעיר (שם מח יד), אעפ"י שהוא הצעיר.—ובמשמ' הלא: הנך מת על האשה אשר לקחת והוא בעלת בעל

— [1]) קמוצה אעפ"י שהיא בדרגה מפני שהמלים „כל הגוים" הן קריאה.

[1]) בערב' ואו אלחאל a).

a) واو الحال

(בראש׳ כ ג), איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי (שופט׳ יו יה), יי׳ במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו ואתם בערתם הכרם (ישע׳ ג יד), הלהוכח מלים תחשבו ולרוח אמרי נאש (איוב ו כו). — ולתמה: האף אמנם אלד ואני זקנתי (בראש׳ יח יג), מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אתי (שם כו כז), מה לך לספר חקי וכו׳ ואתה שנאת מוסר (תהל׳ נ יו-יז). — קצת במשמ׳ ואם-כן, ולכן: ותאמרן איש מצרי הצילנו מיד הרעים וכו׳ ויאמר אל בנתיו ואיו למה זה עזבתן את האיש (שמות ב יט-כ), והמה צעקו ויאמרו מות בסיר איש האלהים ולא יכלו לאכל ויאמר וקחו קמח (מ״ב ד מ-מא), ר״ל אם כן קחו קמח. ועתה שמעי זאת עדינה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד לא אשב אלמנה ולא אדע שכול ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמן (ישע׳ מז ח-ט). — ובמשמ׳ כמו, להשוות שני הענינים המחברים בוו, ונקראת וו ההשואה [1]), waw adaequationis: מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק (משלי כה כה), ר״ל שמועה טובה מארץ מרחק דומה ושוה למים קרים על נפש עיפה. מעדה בגד ביום קרה חמץ על נתר ושר בשרים על לב רע (שם כ), דליו שקים מפסח ומשל בפי כסילים (שם כו ז), אזלו מים מני ים ונהר יחרב ויבש ואיש שכב ולא יקום (איוב יד יא-יב), ר״ל וכך אם איש שכב לא יקום. אבנים שחקו מים תשטף ספיחיה עפר ארץ ותקות אנוש האבדת (שם יט), ר״ל וכך האבדת תקות אנוש.—והמדמה הקודם לדבר שאליו ידמה: הלא אזן מלין תבחן וחך אכל יטעם לו (איוב יב יא), כמו שהחיך יטעם האכל.—ובמשמ׳ איפוא: הוי הוי ונסו מארץ צפון (זכר׳ ב י), כמו נוסו איפוא. — ולהורות התכלית, המטרה והאופן, במשמ׳ למען, כדי ש, באופן: על הר נשפה שאו נס הרימו קול להם הניפו יד ויבאו פתחי נדיבים (ישע׳ יג ב), ואל מי תדמיוני ואשוה (שם מ כה), מי הגיד מראש ונדעה ומלפנים ונאמר צדיק (שם מא כו), כי מי עמד בסוד יי׳ וירא וישמע את דברו (ירמ׳ כג יח), מי גם בכם ויסגר דלתים ולא תאירו מזבחי חנם (מלא׳ א י), כי לא [2]) אויב יחרפני ואשא לא [2]) משנאי עלי הגדיל ואסתר ממנו (תהל׳ נה יג),

ויתן לו מזהב שבא ויתפלל בעדו תמיד (שם עב יה).— ובמשמ׳ בזה הדרך: זאת עשו וחיו (בראש׳ מב יח), ר״ל בזה הדרך תחיו.

ג) תשמש הוו להורות חבור שני מעשים שנתהוו או שיתהוו זה אחר זה ביחסים מתחלפים, ותתחבר האות ו לפעל עבר ותהפך משמעת הפעל ל ע ת י ד, ולפעל עתיד תתחבר האות ו ותהפך משמעת הפעל לעבר [1]), ונקראת הוו בשמוש זה וו ההפוך, וו המהפכת [1]), waw conversivum, waw consecutivum.

ו המהפכת העבר לעתיד תנועתה כתנועת וו החבור הפשוטה: ו, ו, ו, ו, לפי טבע האותיות והתנועות שלאחריה: והיה, ובאת, והסירת, ומתנו, ומלבד זה

— [1]) גם בערב׳ תשמש ו שמוש זה. — [2]) יש גורסים לוא, ויהיה ואשא במשמ׳ אז אשא.

[1]) סגולה מצינה זו ואין משלה בשאר הלשונות אף לא בלשונות האחיות השמיות זולתי בלשון כנענית ומואבית, שהן כמעט עברית, נמצא דמיון לה, והיא נותנת לסגנון הספורי של המליצה העברית תכונה מקורית נחמדה. אך עד כה לא עלה בידי החכמים למצוא באור מספיק איך נולדה סגולה זו בעברית ובאיזה דרך טבעי הגיעה הלשון העברית לשמוש תמוה וזר זה נגד ההגיון הטבעי. הקדמונים לא חפשו טעמים לזה, ורק בתחלת המאה הי״ח של עמי המערב התחילו קצת חכמי הנוצרים (H. Scholze, 1735 ואח״כ Ch. Windheim 1744) לחקור מהותה וטעמה של ו זו, ויבא לכלל השערה כי ו המהפכת העתיד לעבר היא צמצום מהפעל והיה, ובמקום שאמרו אחרי כן ויאמר אמרו קודם והיה יאמר, כעין מנהג הלשון הערבית כאן יפעל [a]), והחזיקו בדעה זו רוב החכמים זמן רב עד שבאו החדשים והוכיחו עד כמה השערה זו רחוקה ממהלך הטבעי של התפתחות הלשון, ונטו רובם אחרי השערה אחרת כי שתי הצורות של העבר והעתיד הנהוגות בלשונות השמיות לא היו בלשון השמית הקדומה משמשות בהוראה קבועה לעבר ועתיד, אלא היו משמשות בערבוביה לשני הזמנים על פי סימנים נוספים כמו מקום הנגינה מלעיל או מלרע וכיוצא בזה, ולכן יכלה הלשון העברית להשתמש בשתיהן לעבר ולעתיד (Lambert, REJ, Bö. § 969 ff, ואחרים). אך כל זה איננו באור לסגולה זו התמוהה של הלשון העברית אלא שנוי שם במלים אחרות, כי סוף דבר הוראה הזמנית של שתי הצורות נקבעו בלשונות כבר בזמן קדום מאד עוד קודם שנפרדו זו מזו, הואיל וצורתן דומה בכל הלשונות האחיות כמעט זולתי האשורית, וקשה להבין מה ראתה העברית בלבדה

[a]) كان يفعل

עפי"ר תדחה הנגינה לפנים מן מלעיל למלרע, כמו שבה-ושבה[1]), כתבת • וכתבת : כי יכרית יי' אלהיך את הגוים אשר אתה בא שמה לרשת אותם מפניך וירשת אתם וישבת בארצם (דבר' יב כט), ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה ושבה אל בית אביה (ויקר' כב יג), כל המפתים אשר שמתי בידך (שמות ד כא), עבר. ושמתי פדת בין עמי ובין עמך (שם ח יט), עתיד. ספתה באף ותרדפנו (איכ' ג מג), עבר. וסכת על הארן את הפרכת (שמות מ ג), עתיד. — ואולם לפני הפסק תשאר הנגינה לעולם במקומה, גם עם וו המהפכת: ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת (דבר' יא יה), אם תלכי עמי והלכתי (שופט' ד ח), לעומת: והלכתי גם אני אתך בגורלך (שם א ג). כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה (דבר' כח לט), לעומת: ועבדת את איביך (שם מח).—ולפני נגינה: וישבתה בה (דבר' יז יד), ונתתי לו (שופט' א יב), ושלחתי אש בחומת עזה (עמו' א ז), ושברתי לה מטה לחם (יחזק' יד יג), ולקחתי אני מצמרת הארז (שם יז כב), אך לעומת זה והשקת בה ולקחת לך לאשה (דבר' כא יא). — וכמו"כ נשמרת הנגינה במקומה בנחי ל"א ול"ה, כמעט לעולם בל"א במדבר בעדו: ונלאיתי כלכל (ירמ' כ ט), ונמצאתי לכם נאם יי' ושבתי את שביתכם וקבצתי אתכם מכל הגוים (שם כט יד).— ובנל"י כשע"פ חרוקה: הנני עמד לפניך שם על הצור בחרב והכית בצור (שמות יז ו), ועשית ללאת תכלת (שם כו ד), ואת האשרה אשר עליו תכרת ובנית מזבח ליי' אלהיך (שופט' ו כה-כו). — אבל אם ע"פ צרויה התנועה יורדת, בנל"א כמו בנל"י: והבאת לאביך ואכל (ברא' כז י), והכיתי אתכם גם אני (ויקר' כו כד), וגליתי להם עתרת שלום (ירמ' לג ו), וכסיתי בכבותך שמים (יחזק' לב ז). — אך לעומת זה [2]): ויראת מאלהיך (ויקר' יט יד), ונקיתי דמם (יואל' ד כא), אז איתם ונקיתי מפשע רב (תהל' יט יד),— ואם אחרי הפעל מנל"א או נל"י תבוא מלה שמתחלת באלף תרד הנגינה: ובאת אל התבה (ברא' ז ח), ובאת אתה וזקני ישראל (שמות ג יח). — ולעומת זה [2]) : וקראת את שמו יצחק (ברא' יז יט), וקראת אליהם ולא יענוכה (ירמ' ז כו) וקראתי אל הדגן (יחזק' לו כט).—כי אהיה עמך והכית את מדין (שופט' ו יו), וצפית אתו זהב טהור (שמות כה יא), ולקחת סלת ואפית אתה שתים עשרה חלות (ויקר' כד ה).—ולעומת זה [1]): וצויתי את ברכתי לכם (שם כה כא). — ולפני ה : והבאתי השמש בצהרים (עמו' ח ט). — ולפני ע : והבאת עלינו אשם (ברא' כו י), והבאתי עלי קללה (שם כז יב), והבאתי עליכם חרב (ויקר' כו כה). — ולעומת זה [1]) : וקראתי עליו לכל הרי חרב (יחזק' לח כא). — בהפעיל שומרת ע"פ החרוקה את הנגינה גם עם וו המהפכת זולתי לפני ה ולפני א : והבאת שמה מבית לפרכת את ארון העדות והבדילה הפרכת (שמות כו לג), תקח לה שתי תרים או שני בני יונה והביאה אותם אל הכהן (ויקר' יה כט). — והא הבנין לפני אותיות גרוניות סגולה בעבר, האזין (דבר' א מה) עבר, ולעומתו והאזין: קולי אל אלהים והאזין אלי (תהל' עז ב). העביר (ברא' מז כא) עבר. ולעומתו : והעברת כל פטר רחם ליי' (שמות יג יב). העמיד (דה"א ו יו) עבר, ולעומתו : והעמדת אתו לפני אהרן (במד' ג ו). העתיר עבר, ולעומתו : הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל יי' (שמות ח כה), וכן חטף פתח במקום חטף סגול : השיבות מחרון אפך (תהל' פה ד) עבר, ולעומתו : וידעת היום והשבת אל לבבך (דבר' ד כט).

ז המהפכת העתיד לעבר מונעת בפתח ואחריה דגש : ויפעל, ולפני א מדב"ע היא קמוצה : ואמר, ואקום ואשמיד, ואשבר ה, ואשקלה, ואהי, וארא, זולתי: ואכסך [2]) משי (יחזק' יו י), ואמתתהו (ש"ב א י).—אם י שואית אחריה יפול הדגש : וידבר, ויהי, ויבקש, ויפיצם, וכיוצא בהם. גם פעולתה היא קצור תנועת ע"פ, ויחד עם הקצור שנוי התנועה, עתיד יפעיל, ועם ו ההפוך ויפעל: יבדיל ויבדל, יצמיח ויצמח, יוציא ויוצא, יביא ויבא, ימות וימת. בקצת פעלים הוסיפו עוד להניע בתנועה הקדומה, רק מקצרה, יקום, ועם ו ההפוך ויקם, ויקם, אך בזמן מאוחר ההליפוה : ויקם, ויקם, ויסב, ויסך, ויבן, ותיטב. במדב"ע אין הקצור הזה נוהג הרבה : ואקום, ואקים, ואשיב, ואוציא. בפעלי ל"ה ישמש עפי"ר אחרי ו ההפוך

לבה"ר בדרך תמוה זה בשמוש שני הזמנים שלה במשמעה הפוכה באופן זה. ויעוין עוד במבוא, בחלק הדקדוק.— [1]) בכל המשלים הבאים הנגינה היא אחרי התנועה הרשומה בפרוש. — [2]) סוברים החכמים כי מקור השנויים הללו הוא בדעות מתחלפות של בעלי המסורה שלא הכריעה אחת מהן לגמרה את הכף לצדה.— [1]) עי' הערה הקודמת.

[2]) דה"ט סי' ע"א : סדר קמצות כל העבר על הפקודים ענינו עין מצרי בר מן ואכסך משי. ע"כ. ואמר רד"ק : ואכסך משי הוי"ו פתוחה ואף על פי שהענין מורה לעבר וכמוהו ואעמוד עליו ואמותתהו.

העתיד המקצר בנפילת לה"פ : ויעש, ויעל, ויבן, ויפן, ואשת, ותרב, ויתכס, וימח, ותכה, ויהר, ויזר, וייף, וירא, וידא, וכיוצא בהם. במדב"ע תתוסף עפי"ר ה בסוף : ואתאבלה, ואבקשה, ואדברה, ואיחלה, ואכלה ואעברה, ואקחה, ואשמרה, ואשועה, ואתנה, וכיוצא בהם.

ו המהפכת העבר לעתיד תבוא אחרי פעל עבר אמתי : הנה ב ר כ ת י אתו והפריתי אתו והרביתי אתו במאד מאד שנים עשר נשיאם יוליד (ברא' יז כ), למענכם ש ל ח ת י בבלה והורדתי בריחים כלם (ישע' מג יד), אל שמועה כי ב א ה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח (יחזק' כא יב). — וכמו"כ במקום שהעבר מדבר על מעשה בעתיד : כי אם ז כ ר ת נ י אתך כאשר ייטב לך ועשית נא עמדי הסד והזכרתני אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה (ברא' מ יד), ויאמר להם הזית ה ח ד ל ת י את דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים (שופט' ט ט), חי יי' כי אם ר צ ת י אחריו (ר"ל ארוץ) ולקחתי מאתו מאומה (מ"ב ה כ). — ואחרי עתיד יפעל : ואד י ע ל ה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה (ברא' ב ו), ומשה י ק ה את האהל ונטה לו מחוץ למחנה (שמות לג ז), אף אני א ל ך עמם בקרי והבאתי אתם בארץ איביהם (ויקר' כו מא), ויש אשר י ה י ה הענן מערב עד בקר ונעלה הענן בבקר ונסעו (במד' ט כא), עד י ג מ ל הנער והביאתיו ונראה את פני יי' וישב שם עד עולם (ש"א א כב), ומעיל קטן ת ע ש ה לו אמו והעלתה לו מימים ימימה (שם ב יט), אף י ש י ק ואפה להם (ישע' מד יה). — ואחרי יפעל במשמ' הוה : ומשם י פ ר ד (הנהר) והיה לארבעה ראשים (ברא' ב י), ידה ליתד ת ש ל ח נ ה וימינה להלמות עמלים והלמה סיסרא (שופט' ה כו). — וכמו"כ אחרי יפעל במשמ' צווי : במים י ו ב א וטמא עד הערב (ויקר' יא לב). — וכמו"כ אחרי מקור ובינוני : ו ב ה א ר י ך הענן על המשכן ימים רבים ושמרו בני ישראל את משמרת יי' ולא יסעו (במד' ט יט), ב ק ר ב איש להשתחות לו ושלח את ידו והחזיק לו ונשק לו (ש"ב טו ה), ב ב ו א איש בית יי' ונתנו שמה הכהנים שמרי הסף את כל הכסף המובא בית יי' (מ"ב יב י), ומשפט הכהנים את העם כל איש ז ב ח זבח ובא נער הכהן וכו' והכה בכיור (ש"א ב יג-יד), ויהנתן ואחימעץ ע מ ד י ם בעין רגל והלכה השפחה והגידה להם (ש"ב יז יז). — וכמו"כ אם נשמט עצם היפעל : מחר חדש ונפקדת (ש"א כ יח), עד אור הבקר והרגנהו (שופט' טז ב), עד ערב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק קדש (דני' ח יד). — וכמו"כ אחרי עוד מעט : עוד מעט וסקלני (שמות יז ד), כי עוד מעט מזער וכלה זעם (ישע' י כה), הלא עוד מעט מזער ושב לבנון לכרמל (שם כט יז), עוד מעט ובאה עת הקציר לה (ירמ' נא לג), כי עוד מעט ופקדתי את דמי יזרעאל (הוש' א ד). — ואחרי אולי : א ו ל י יי' אותי והורשתים (יהוש' יד יב). — ואחרי פן : ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם (ברא' ג כב), פן תדבקני הרעה ומתי (שם יט יט), שלף חרבך ודקרני בה פן יבואו הערלים האלה ודקרני והתעללו בי (ש"א לא ד). — ואחרי למען : למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ (דבר' ד א), ולמען ילמדו ויראו את יי' אלהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת (שם לא יב). — ואחרי אווי : מי ישמני שפט בארץ ועלי יבא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט והצדקתיו (ש"ב טו ד). — ואחרי קריאת קצף וקללה : ה ו י בנים סוררים נאם יי' וכו' ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו לעוז במעוז פרעה ולחסות בצל מצרים והיה לכם מעוז פרעה לבשת (ישע' ל א-ג), א ר ו ר הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו (ירמ' יז ה), א ר ו ר האיש אשר בשר את אבי לאמר ילד לך בן זכר שמח שמחהו והיה האיש ההוא כערים אשר הפך יי' (שם כ טו-טז). — וכמו"כ אחרי אשרי : אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד וכו' והיה כעץ שתול על פלגי מים (תהל' א א-ג). — ומצוי אחרי זרוז : ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה והיה לעד ביני ובינך (ברא' לא מד), לך ונקרבה באחד המקמות ולנו בגבעה (שופט' יט יג). — וכמו"כ אחרי צווי : ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל ואספת אליך והיה לך ולהם לאכלה (ברא' ו כא), ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי הרנה וישבת עמו ימים אחדים (שם כז מג-מד), קום רדף אחרי האנשים והשגתם ואמרת אלהם למה שלמתם רעה תחת טובה (שם מד ד), מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו (שם מה ט), לך ואספת את זקני ישראל (שמות ג טז), לך ומשכת בהר תבור ולקחת עמך עשרת אלפים איש (שופט' ד ו), חגר מתניך וקח פך השמן הזה בידך ולך רמת גלעד ובאת שמה וראה שם יהוא בן יהושפט בן נמשי ובאת והקמתו מתוך

אחיו והבאת אתו חדר בחדר ולקחת פך השמן ויצקת על ראשו ואמרת כה אמר יי׳ משחתיך למלך אל ישראל ופתחת הדלת ונסתה ולא תחכה (מ״ב ט א-ג).—וכן אחרי עתיד כמשמ׳ צווי: ויאמר אלהים יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה והיו לאתת ולמועדים ולימים ושנים והיו למאורת ברקיע השמים (בראש׳ א יד-יה).—וגם אחרי מקור במשמ׳ צווי: המול לכם כל זכר ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם (בראש׳ יז י-יא), לקח את ספר התורה הזה ושמתם אתו מצד ארון ברית יי׳ אלהיכם והיה שם בך לעד (דבר׳ לא כו), הלוך ואמרת אל חזקיהו (ישע׳ לח ה), הלך וקראת את הדברים האלה צפנה ואמרת שובה משבה ישראל (ירמ׳ ג יב), לקוח מאת הגולה מחלדי מאת טוביה ומאת ידעיה ובאת אתה ביום ההוא ובאת בית יאשיה וכו׳ ולקחת כסף וזהב ועשית עטרות ושמת בראש יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול (זכר׳ ו י-יא). — ואחרי מקור במשמ׳ עתיד: עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו (בראש׳ כז מה), בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים (שמות א יו), אל נא תמש מזה עד באי אליך והצאתי את מנחתי והנחתי לפניך (שופט׳ ו יח), עד באי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם (מ״ב יח לב), ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול (יחזק׳ יח כד), עד בא אשר לו המשפט ונתתיו (שם כא לב).—ומצוי מאד אחרי הנה: והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשבתיך אל האדמה הזאת (בראש׳ כח יה), הנה מקום אתי ונצבת על הצור (שמות לג כא), הנה שם עמם שני בניהם אחימעץ לצדוק ויהונתן לאביתר ושלחתם בידם אלי כל דבר אשר תשמעו (ש״ב יו לו), הנה עיני אדני יי׳ בממלכה החטאה והשמדתי אתה (עמו׳ ח ח).—ועם בינוני פועל אחריה בכונה של עתיד: הנני מביא את המבול מים על הארץ וכו׳ והקמתי את בריתי אתך ובאת אל התבה (בראש׳ ו יז-יח), הנה אנכי נצב על עין המים ובנות אנשי העיר יצאת לשאב מים והיה הנער אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה (שם כד יג-יד), הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שמות ד יד), הנה ימים באים וגדעתי את זרעך (ש״א ב לא), הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך (מ״ב כ יז), הנה העלמה הרה וילדת בן וקראת שמו עמנו אל (ישע׳ ז יד), הנה ימים באים

נאם יי׳ ופקדתי על כל מול בערלה (ירמ׳ ט כד), הנה ימים באים נאם יי׳ והקמתי לדוד צמח צדיק (שם כג ה), הנה ימים באים נאם יי׳ וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה (שם לא לא), לכן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר ודברתי על לבה (הוש׳ ב יו), הנה ימים באים נאם אדני יי׳ והשלחתי רעב בארץ (עמו׳ ח יא).— ואחרי הנני אל: כה אמר אדני יי׳ הנני אל פרעה מלך מצרים ושברתי את זרעתיו וכו׳ והפלתי את החרב מידו (יחזק׳ ל כב). — ובכלל אחרי בינוני בכונה של עתיד: כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה ומחיתי את כל היקום אשר עשיתי (בראש׳ ז ד), אבל שרה אשתך ילדת לך בן וקראת את שמו יצחק והקמתי את בריתי אתו (שם יז יט), אני מרעיש את השמים ואת הארץ והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חזק ממלכות הגוים והפכתי מרכבה ורכביה וירדו סוסים ורכביהם (חגי ב כא-כב). — ויש שאחרי בינוני העבר עם ו ההפוך הוא בכונה של הוה: אם אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך (ישע׳ סו ט), המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה וירדו על הערבה ובאו הימה (יחזק׳ מז ח). — ועוד אחרי מלים אחרות שהעבר עם ו ההפוך יש לו כונה של הוה או עתיד: כי חק לכהנים מאת פרעה ואכלו את חקם (בראש׳ מז כב), ויאמר פרעה הן רבים עתה עם הארץ והשבתם אתם מסבלתם (שמות ה ה), רק באבתיך חשק יי׳ לאהבה אותם וכו׳ ומלתם את ערלת לבבכם (דבר׳ י יה-יו), הנה שלחתי אליך את נעמן עבדי ואספתו מצרעתו (מ״ב ה ו).—ואחרי שבועה: אני יי׳ והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצלתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם (שמות ו ו), אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש נאם יי׳ ושלמתי לך בחלקה הזאת (מ״ב ט כו), חי אני נאם אדני יי׳ ועשיתי כאפך וכקנאתך (יחזק׳ לה יא), על כן נשאתי ידי עליהם נאם אדני יי׳ ונשאו עונם (שם מד יב).—ואחרי כ״ה אמר: כה אמר אדני יי׳ ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה (יחזק׳ יז כב), כה אמר יי׳ ונפלו סמכי מצרים וירד גאון עזה (שם ל ו).— ובחשש ותקוה וגזימה לעתיד וכיוצא בזה: כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי (בראש׳ כ יא), כי עתה הרחיב יי׳ לנו ופרינו בארץ (שם כו כב), גם את הארי גם הדוב הכה עבדך

והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם (ש"א יז לו), אך איש אל ירב ואל יוכח איש וכו' וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה (הוש' ד ד-ה), וישכח ישראל את עשהו ויבן היכלות ויהודה הרבה ערים בצרות ושלחתי אש בעריו ואכלה ארמנתיה (שם ח יד). — ולהורות מעשה שיעשה בזמן עתיד או אחרי מעשה אחר: כי ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים (בראש' ג ה), ערב וידעתם כי יי' הוציא אתכם מארץ מצרים ובקר וראיתם את כבוד יי' (שמות יו ו-ז), וביום פקדי ופקדתי עלהם חטאתם (שם לב לד), זאת תהיה תורת המצרע ביום טהרתו והובא אל הכהן ויצא הכהן אל מחוץ למחנה (ויקר' יד ב-ג), בשברי לכם מטה לחם ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד (שם כו כו), בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד יי' אלהיך ושמעת בקלו (דבר' ד ל), בלכתך היום מעמדי ומצאת שני אנשים (ש"א י ב), במותי וקברתם אתי בקבר אשר איש האלהים קבור בו (מ"א יג לא), בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב (ישע' יו יד), הלוא (חפצתי) בשובו מדרכו וחיה (יחזק' יח כג), בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ומת עליהם (שם כו), בבואה וידעתם כי אני אדני יי' (שם כד כד), הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך אחר ובנית ביתך (משלי כד כז). — ולהורות יחס והצטרפות בין שני משפטים, שהשני משלים את הראשון, כמו לתשובת התנאי וכיוצא בזה, קצת במשמ' אז: אם תמצא בסדם חמשים צדיקם בתוך העיר ונשאתי לכל המקום בעבורם (בראש' יח כו), ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבעתי זאת (שם כד ח), אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה (שם לב ט), אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי (שם לג י), ואם לא תשמעו אלינו להמול ולקחנו את בתנו והלכנו (שם לד יז), ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ושמתם שרי מקנה (שם מז ו), אם בן הוא והמתן אתו ואם בת הוא וחיה (שמות א יו), והיה אם לא יאמינו גם לשני האתות האלה ולא ישמעון לקלך ולקחת ממימי היאר ושפכת היבשה (שם ד ט), ואם מן העוף עלה קרבנו ליי' והקריב מן התרים או מן בני היונה את קרבנו (ויקר' א יד), והיתה אם נטמאה ותמעל מעל באישה ובאו בה המים המאררים למרים וצבתה בטנה ונפלה ירכה (במד' ה כז), ואם אין מושיע אתנו ויצאנו אליך (ש"א יא ג), ועתה

אראה פני המלך ואם יש בי עון והמתני (ש"ב יד לב), אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם (מ"ב ז ד). — ואחרי כי, וכי: וכי ירק הזב בטהור וכבס בגדיו (ויקר' טו ח), איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו (שם כד טו), וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו (שם כה לה), כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום (דבר' כ י), כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך (שם כב ח). — ולשאלה ותמה אחרי הסבה: בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה (יחזק' יח יג). — ואחרי הנחה אפשרית: לו איש הלך רוח ושקר כזב אטף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה (מיכ' ב יא). — ואחרי הנחה מוחלטת: כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל (שמות יב טו), מכה איש ומת (שם כא יב), והיה כל הנשוך וראה אתו וחי (במד' כא ט). — ואחרי מקור של תנאי: בעברכם את ברית יי' אלהיכם וכו' וחרה אף יי' בכם ואבדתם מהרה (יהוש' כג טז). — ואחרי מלת הסבה: יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטוות גרון וכו' ושפח אדני קדקד בנות ציון (ישע' ג טז-יז), לפני יי' אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו לצות אתי נגיד על עם יי' על ישראל ושחקתי לפני יי' (ש"ב ו כא). — ואחרי שמות כשהפעולה המצטרפת אליהם תפול בעתיד: וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה (בראש' יז יד), כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה ולא יאסף הביתה וירד עלהם הברד ומתו (שמות ט יט), ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה (שם כא יג), איש אשר ירקח כמהו ואשר יתן ממנו על זר ונכרת מעמיו (שם ל לג), ואשה אשר ישכב איש אתה שכבת זרע ורחצו במים וטמאו עד הערב (ויקר' טו יח), והנפש אשר תפנה אל האבת ואל הידענים לזנת אחריהם ונתתי את פני בנפש ההוא והכרתי אתו (שם כ ו), והיה הטוב ההוא אשר ייטיב יי' עמנו והטבנו לך (במד' י לב), ודבר מה יראני והגדתי לך (שם כג ג), והאיש אשר יעשה בזדון וכו' ומת האיש ההוא (דבר' יז יב), הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי וכו' ומת הנביא ההוא (שם יח כ), אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי לאשה (יהוש' טו טז), הברכה הזאת אשר הביא שפחתך לאדני ונתנה לנערים (ש"א כה כז), המדבר אליך והבאתו אלי (ש"ב יד י), כל שמר שבת מחללו ומחזיקים בבריתי והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי (ישע' נו ו-ז), והנביא והכהן והעם אשר

יאמר משא יי׳ ופקדתי על האיש ההוא (ירמ׳ כג לד), והגוי אשר יביא את צוארו בעל מלך בבל ועבדו והנחתיו על אדמתו (שם כז יא), חי אני אם לא אלתי אשר בזה ובריתי אשר הפיר ונתתיו בראשו (יחזק׳ יז יט), ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה (מיכ׳ ג ה).

ו) המהפכת העתיד לעבר תבוא אחרי עבר פשוט להמשך הספור בזמן העבר, ולהגיד מעשים ומאורעות ומעמד ענינים שהם המשך זמני או הגיוני למה שהוגד מקודם: בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ והארץ היתה תהו ובהו וכו׳ ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור (בראש׳ א א-ג). והנחש היה ערום מכל חית השדה אשר עשה יי׳ אלהים ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל וכו׳ ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמתון (שם ג א-ד). והאדם ידע את חוה אשתו ותהר ותלד את קין ותאמר קניתי איש את יי׳ (שם ד א). זכר ונקבה בראם ויברך אתם ויקרא את שמם אדם (שם ה ב). כנמרד גבור ציד לפני יי׳ ותהי ראשית ממלכתו בבל (שם י ט-י). ובארבע עשרה שנה בא כדר-לעמר והמלכים אשר אתו ויכו את רפאים בעשתרת קרנים וכו׳ וישבו ויבאו אל עין משפט וכו׳ ויצא מלך סדם וכו׳ ויערכו אתם מלחמה (שם יד ה-ח). ואברהם זקן בא בימים ויי׳ ברך את אברהם בכל ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המשל בכל אשר לו שים נא ידך תחת ירכי וכו׳ ויאמר אליו העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי וכו׳ ויאמר אליו אברהם השמר לך פן תשיב את בני שמה וכו׳ ויקח העבד עשרה גמלים וכו׳ ויברך הגמלים מחוץ לעיר (שם כד א-יא). וכל הבארת אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר (שם כו יה). אשר נתן יי׳ לנו וישמר אתנו ויתן את הגדוד הבא עלינו בידנו (ש״א ל כג). הכו החצבם איש לקרת רעו גרזן על גרזן וילכו המים מן המוצא אל הברכה (כתב׳ השלח, שורה ד-ה). כאשר עזבתם אותי ותעבדו אלהי נכר בארצכם כן תעבדו זרים בארץ לא לכם (ירמ׳ ה יט). לגבר אשר דרכו נסתרה ויסך אלוה בעדו (איוב ג כג). כציץ יצא וימל ויברח כצל (שם יד ב). ביום קראתי ותענני תרהבני בנפשי עז (תהל׳ קלח ג)—ואחרי הנה: הנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל חסדך אשר עשית עמדי (בראש׳ יט יט), ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו כספנו במשקלו ונשב אתו בידנו (שם מג כא), והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פנות הבית ויפל על הנערים וימותו (איוב א יט).—ואחרי בינוני: וגם אמנה אחתי בת אבי הוא אך לא בת אמי ותהי לי לאשה (בראש׳ כ יב), מי אפוא הוא הצד ציד ויבא לי ואכל מכל בטרם תבוא (שם כז לג), ולו שתי נשים שם אחת חנה ושם השנית פננה ויהי לפננה ילדים ולחנה אין ילדים (ש״א א ב), העם הזה הרע המאנים לשמוע את דברי ההלכים בשררות לבם וילכו אחרי אלהים אחרים (ירמ׳ יג י), ואדני יי׳ הצבאות הנוגע בארץ ותמוג (עמו׳ ט ה), האל המאזרני חיל ויתן תמים דרכי (תהל׳ יח לג), ובתו שארה ותבן את בית חורון התחתון (דהי״א ז כד). — ואחרי מקור: כשמע עשו את דברי אביו ויצעק צעקה גדלה (בראש׳ כז לד), ויהי כהרימי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי (שם לט יח), בקרבתם לפני יי׳ וימתו (ויקר׳ יו א), ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו (במד׳ ז פט), בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו (שם יב יב), ובשלח יי׳ אתכם מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את הארץ אשר נתתי לכם ותמרו את פי יי׳ אלהיכם (דבר׳ ט כג), מכתב לחזקיהו מלך יהודה בחלתו ויחי מחליו (ישע׳ לח ט), כמרעיתם וישבעו (הוש׳ יג ו), ובשוב רשע מרשעתו אשר עשה ויעש משפט וצדקה (יחזק׳ יח כז), יען עשות אדום בנקם נקם לבית יהודה ויאשמו אשום (שם כה יב), יען עשות פלשתים בנקמה וינקמו נקם בשאט בנפש (שם יה), בצאת האיש קדים וקו בידו וימד אלף באמה ויעברני במים (שם מז ג), ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך (תהל׳ נ יו). — ואחרי הגדת זמן המעשה: ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחק (בראש׳ כב ד), בשנת מות המלך עזיהו ואראה את אדני ישב על כסא רם ונשא (ישע׳ ו א), כי בעלותם ממצרים וילך ישראל במדבר (שופט׳ יא ו), וכעת מותה ותדברנה הנצבות עליה (ש״א ד כ), וכשוב דוד מהכות את הפלשתי ויקח אתו אבנר ויבאהו לפני שאול (שם יז נז), בצאתי ויהיו כלי הנערים קדש (שם כא ו). — ואחרי עתיד בכונת עבר: ירכבהו על במותי ארץ ויאכל תנובת שדי וינקהו דבש מסלע (דבר׳ לב יג), ויאמר אעלת

אתכם ממצרים ואביא אתכם אל הארץ אשר נשבעתי לאבתיכם ואמר לא אפר בריתי אתכם לעולם (שופט׳ ב א). — ואחרי לו: לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו (ישע׳ מח יח-יט). — ואחרי הגדת סבה ומטרה: למען עבדי יעקב וישראל בחירי ואקרא לך בשמך (ישע׳ מה ד). — ובשני עתידים מהפכים שבא זה אח״ז יש שתבא הראשונה בכונה של סבה להשניה: וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת בת ישמעאל (בראש׳ כח ח-ט), ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלמות הלזה בא וכו׳ וישמע ראובן ויצלהו מידם (שם לז יט-כא). — וכמו פרוש להקודם, מפני ש: ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתהו (שמות ב י), ר״ל מפני שאמרה. ויקרא את שמה אבן העזר ויאמר עד הנה עזרנו יי׳ (ש״א ז יב). — ואחרי עבר קצת במשמ׳ ואף-על-פי-כן: כי ר א י ת י אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי (בראש׳ לב לא), ולא המציתך ביד דוד ותפקד עלי עון האשה היום (ש״ב ג ח), ידיך עצבוני ויעשוני יחד סביב ותבלעני (איוב י ח). — ואחרי שמות במשמ׳ ואעפי״כ, או לכן: הנמלים עם לא עז ויכינו בקיץ לחמם, שפנים עם לא עצום וישימו בסלע ביתם, מלך אין לארבה ויצא חצץ כלו (משלי ל כה-כז). — ומצוי הרבה במשמעה של לכן: מבלתי יכלת יי׳ להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר (במד׳ יד טז), יען מאסת את דבר יי׳ וימאסך ממלך (ש״א יה כג), מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה ואגיד לך מאז (ישע׳ מח ד-ה). — ואחרי שם או פעל, במשמ׳ ובנוגע לפלוני: ופילגשו ושמה ראומה ותלד גם הוא את טבח (בראש׳ כב כד), ואשר לא שם לבו אל דבר יי׳ ויעזב את עבדיו ואת מקנהו בשדה (שמות ט כא), כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש ויהי זהב התנופה תשע ועשרים ככר וכו׳ (שם לח כד), והאנשים אשר שלח משה לתור את הארץ וישבו וילונו עליו את כל העדה (במד׳ יד לו), וכל איש ישראל בראותם את האיש וינסו מפניו (ש״א יז כד), כי המגיד לי לאמר הנה מת שאול והוא היה כמבשר בעיניו ואחזה בו ואהרגהו בצקלג (ש״ב ד י), בניהם אשר נתרו אחריהם בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם ויעלם שלמה למס עבד (מ״א ט כא), ובני ישראל הישבים בערי יהודה וימלך עליהם רחבעם (שם יב יז), והעם הנשאר בארץ יהודה אשר השאיר נבוכדנאצר מלך בבל ויפקד עליהם את גדליהו (מ״ב כה כב), כי על דברי לא הקשיבו ותורתי וימאסו בה (ירמ׳ ו יט), שתי המשפחות אשר בחר יי׳ בהם וימאסם (שם לג כד), והנשברת ותעמדנה ארבע תחתיה (דני׳ ח כב), ר״ל ומה שנוגע לקרן הנשברת הנה עמדו וכו׳. — ובסוף ספור המעשה בעין חתימת האמור קודם, קצת במשמ׳ ובכן: ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה וכו׳ ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחזת קבר (בראש׳ כג יט-כ), וישלח דוד את ידו אל הכלי ויקח משם אבן ויקלע וכו׳ ויחזק דוד מן הפלשתי בקלע ובאבן (ש״א יז מט-נ), וידבקו פלשתים את שאול וכו׳ וירא נשא כליו כי מת שאול ויפל גם הוא על חרבו וימת עמו וימת שאול ושלשת בניו וכו׳ (שם לא ב-ו), ר״ל הנה ככה מת שאול עם בניו. — וכמו תולדה להאמור קודם, קצת במשמ׳ אם-כן: ויאמר יי׳ אל השטן השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע ועדנו מחזיק בתמתו ותסיתני בו לבלעו חנם (איוב ב ג), ר״ל אם-כן, מה שהסיתני בו היה חנם. — ואחרי עבר בכונה לפעולה נכחית: יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטוות גרון (ישע׳ ג טז). — ואחרי עבר במשמ׳ כי אז היה כך: אשר לא מותתני מרחם ותהי לי אמי קברי (ירמ׳ כ יז). — ואחרי שאלה: למה נחבאת לברח ותגנב אתי ולא הגדת לי ואשלחך בשמחה (בראש׳ לא כז), מי את ותיראי מאנוש ימות (ישע׳ נא יב), יי׳ מה אדם ותדעהו בן אנוש ותחשבהו (תהל׳ קמד ג), אם קראתי ויענני לא אאמין כי יאזין קולי (איוב ט טז). — ובמשמ׳ לכן: למה אמרת אחתי הוא ואקח אתה לי לאשה (בראש׳ יב יט)[1].

בזמן קדום שמשה ו גם לסימן קשור הסמיכות בין שני שמות[2], אך לא נשמר משמוש זה גם בספרותנו הקדומה אלא במלים אחדות: האזינה עדי

[1]) פרטי שמושי האות ו ובפרט ו ההפוך נסדרו כאן ברבם עפ״י ספרי הדקדוק של בטכר, קניג וגיז׳ קויץ.

[2]) לא נתברר לחכמי הלשון מקור סמיכות זו. קצתם (אולסה׳ ואחרים) ראו בה שארית מסימני הנטיה הקדומים וסברו שחולם זה בא במקום קול פתח ארוך קדום. על דעה זו ערער ברט והחליט כי מקורה בנטיית הסמי׳ של שמות הקרבה אבו, אחו, חמו, בנו. — וכבר העידו חוקרים אחדים כי בקצת מקומות נהוגה סמיכות זו גם בערב׳ ההמונית (MOS, III, 2, 82).

בנו [1]) צפר (במד' כג יח), נאם בלעם בנו [1]) בער (שם כד ג), בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה (בראש' א כד), כל חיתו שדי אתיו לאכל כל חיתו ביער (ישע' נו ט), ורבצו בתוכה עדרים כל חיתו גוי (צפנ' ב יד), כי לי כל חיתו יער (תהל' נ י), נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ (שם עט ב), ישקו כל חיתו שדי ישברו פראים צמאם (שם קד יא), תשת חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער (שם כ), ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (שם קיד ח).

במספרים תשמש ו במקום המספר ששה: מהו סוד שנותיו של אדם ס' ששים ו' ששה ד' ארבעה הרי שבעים שנה (תנחומא, לך לך כג).

במלים הלשון העברית אין צרופי וב, וג, וז, וח, וט, וכ, ומ, ונ, וס, ופ, וצ, וק, וש (מנחם בן סרוק).

*ואו, — עי' *וו.

*ואי, — עי' *וי.

*ודא, ודאו, ודאה, ודאם, — עי' ודאי.

***ודאה**, ש"נ, מ"ר ודאות, — ידיעה ברורה שאין ספק בה, Gewissheit; certitude; certainity: ומה ספיקות שלכם כך ודאות שלכם על אחת כמה וכמה (ב"מ פג:). ואין מציינין על הוודאות אבל מציינין על הספיקות (מו"ק ה:).

***ודאות**, ש"נ, — סגולת מה שהוא ודאי, שאין בו ספק: שאין לתת לה (לחכמת הרפואה) שם חכמה אלא שם מלאכה בהיות שהיא דבר נפעלת ואין לה ודאות בחכמה (אולה"ת לר"י אהלון ה א). שהמושג לו לאדם באחד מחושיו יוסיף לו ודאות על הנאמר לו דרך הגדה ועדות (סו"ת תמת ישרים לד).

***ודאי**, ת"ז, לנק' ודאית, מ"ר ודאים, ודאות,—שאין בו ספק, gewiss; certain; sure: חטאת ואשם וודאי מכפרין (יומ' ח ח). שאינו נערך אלא זכר ודאי ונקבה ודאית (ערכ' א א). האל הגדול הגבור והנורא וכו' והאמיץ והודאי והנכבד (ברכ' לג:). אם אמר הריני תורם תורם ומחשב זו היא תרומה ודאית (תוספתא תרומ' ה ו). נקבה ודאית ולא טומטום ואנדרוגינוס (ערכ' ד:). ובלבד שתהא תר"מ ודאית (רמב"ם תרומ' ג טו). שמא יאמר הרואה חיה ודאית היא (טוא, יו"ט ג). ספק דרוסה אסורה עד שתבדק כדרוסה ודאית (טוא, בהיט' ה יא).—ומ"ר: מניין למחוייבי חטאות ו אשמות וודאין שעבר עליהם יום הכפורים שחייבין להביא אחר יוה"כ (ירוש' שבוע' א לג:). היו עליה חמש לידות ודאות חמש זיבות ודאות מביאה קרבן אחד (ב"ב קסו.). אומרים לנתבע או תן לו כל מה שגלגל עליך מטענות ודאיות או השבע והפטר (רמב"ם טו"נ א יג). — וכמו שם: אין מעשרין את הודאי (שבת ב ז). על ודאי מגען שהוא ספק טומאתן שורפין את התרומה (טהר' ד ה). עד שלשה ימים ודאי מכן ואילך ספק (תוספתא תרומ' ד ח). ישראל שהיו לו עשרה פטרי חמורים ודאי בתוך ביתו שנפלו מבית אבי אמו כהן (בכור' יא.). סוטה ספק היא ועשאוה כודאי (נדה ג.). כל שודאי מטמא חולין גזרו על ספיקו (שם ז.). ואין ספק מוציא מידי ודאי (ע"ז מא:). אם היתה לו טענת ודאי משביעו עליה ומגלגל בה כל מה שירצה (רמב"ם, שלוח' ושותפ' ט ז). ודאן (של האסורים לבוא בקהל) בודאן מותר ודאן בספיקן וספיקן בספיקן אסור (קדוש' ד ג). אין לי אלא ודאיהם ספקותיהם ואנסיהם ושגגותיהם מנין ת"ל עונות לכל עונות (ספרא, אחרי קסג). התרומה ודאה אוסר במאה וספיקה אוסר בחמשים (רמב"ם, תרומ' יד ח). — ובמשמ' תה"פ: (יצא) כוכב אחד ודאי יום שנים ספק לילה שלשה ודאי לילה (ירוש' ברכ' א א). אשה ודאי מדליקה (נר חנכה) (שבת כג.). ראשונים ודאי יין אחרונים ודאי חומץ אמצעיים ספק (ב"ב לו.). אמר יהודה ודאי זה ירא שמים הוא (מד"ר בראש' לג). אמר (סמאל) ודאי שאין המלאכים יכולין ליטול נשמתו של משה (שם דבר' יא). אחריתו כנחש ישך ודאי כנחש מה הנחש קלל האדמה בשבילו שנאמר ארורה האדמה בעבורך כך היין נתקלל שלישו של עולם בשבילו (תנחומא שמיני ז).—ועם ב בראשו, בודאי: וכיון שראה הקב"ה את ביה המקדש אמר בוודאי זהו ביתי וזהו מנוחתי שבאו אויבים ועשו בו ברצונם (מד"ר איכה, פתיח'). שתי כתי עדים המכחישות זו את זו וכו' אין כאן עדות שהרי בודאי אחד מהן שקר ואין ידוע מי הוא משניהן (רמב"ם, עדות כב א), ועי' עוד ודי, ודיי.

ודה, ממנו *ודאה, *ודאי, *ודאות, ודה.

***ודה**, פ"ע, עבר ודיתי— כמו התודיתי: ודיתי עם שמים להזכיר גבורת גשמים (ר"א קליר, גשם, אפיק מען).

—[1]) נמסר: סבי' בן.

וַדָּה, התודה, — עי' יד ה.

***וִדּוּי**, ש"ז, מ"ר וִדּוּיִים, — שה"פ, מה שאדם מתודה על חטאיו וכדומה: שהמעשר והבכורים טעונים הבאת מקום וטעונים ו י ד ו י ואסורין לאונן (בכורים ב ב). כל היום כשר לקריאת המגילה וכו' ו ל ו י ד ו י הפרים ו ל ו י ד ו י המעשר ו ל ו י ד ו י יום הכיפורים (מגי' ב ה). מצות ו י ד ו י ערב יום הכיפורים עם חשיכה (תוספתא יוה"כ ה יד). מתפלל שבע ואם רצה לחתום ב ו ד ו י חותם וצריך לפרוט את החטא (שם). ועיקר ה ו י ד ו י הוא אבל אנחנו חטאנו (טאו"ח, יוה"כ תרז). בתפלת מנחה עיוה"כ אינו חותם ב ו י ד ו י אחריה (שם).—ואמר הפיטן: קבע תורתך ולבנים תשנה, ו ד ו י נמוך ומקרא רם תענה (הוש' לר"ה הזקן). על חטא שחטאנו לפניך ב ו ד ו י פה (תפי' ר"ה ויוה"כ). הוספנו בחטאינו חמה להבעיר, המתנדבים כבני בית להפעיר, ומה יעצור כח רב וצעיר, ו ד ו י יפלל לקדיש ועיר (סליח' יוס א, אין מי יקרא).—וככנ': שכיפר לו (לעכן) ו י ד ו י ו (סנה' ו ב). נתודה ושחטו ונשפך הדם וכו' צריך להתודות עליו פעם שנייה או כבר יצא ב ו י ד ו י ו של ראשון (ירוש' יומ' ו מג ג).—ומ"ר: ונהגו שהנלקה אומר ו י ד ו י י ם בשעה שנלקה (מנהגים).

***וַדַּי**, ודיי, — כמו וַדַּאי: אמר רבן שמעון בן גמליאל מעשה ששילח לי ר' יוסי בר' אתרוג בציפורי ואמר זה בא לידי מקיסרי ולמדתי בו שלשה דברים שהיה ו ו ד י י והיה טמא ולא היה בידו אלא זו בלבד (תוספתא דמאי ג יד). מעשה בלפת שהביאו למחווא יצא רבא וראה שהיא כמושה אמר זו ו ו ד י מאתמול עקרוה (הלכ' פסוקות, יו"ט). יכול לומר ו ד י י מסרתי ושלי מסרתי (שם 65). תרומה אוסרת ב ו ו ד י י ה במאה וספיקה בחמשים (ירוש' תרומ' ד מג.). מה אם מילה ש ו ו ד י י ה דוחה את השבת אין ספיקה דוחה את יום טוב כיסוי הדם שאין ו ו ד י י ו דוחה את השבת אין ספיקו דוחה את יו"ט (שם ביצה א ס).

***וֶדַע**, ש"ז,— מין ממיני צדף הים, ישמש לרפואה, Art Muschel; esp. de coquillage; sp. of shell: ו ד ע מהותו הוא צדף כלו מגן הדג (קאנון, לוח הסמים).

***וַהּ**[1], — מלת קריאה של שמחה: הקב"ה חכם והוא מכניסם (את הרשעים) בגיהגם והן אומרים זו היא גיהנם של הקב"ה ואח"כ הוא מוציאן לשלג והן אומרים זו היא צינה של הקב"ה בתחלה הם אומרים ו ו ה ולבסוף הם אומרים ווי (פסיק' דר"כ, עשר תעשר). בשעה שהצדיקים נוטלין גדולה חדוה ושמחה בעולם ו ה ו ה בעולם וכו' ו ה שמלך דוד וכו' ו ה שמלך שלמה וכו' ו ה שמלך אסא (מד"ר אסתר, ויהי). כשהצדיקים מתגדלין בעולם הכל ששון ושמחים כשהומלך דוד הכל אמרו ו ה מלך (אגד' בראש' לה).

וָהֵב[1], ש"ז,—נקע קטן של מים עומדים בין ההרים, Lache; mare; pool: על כן יאמר בספר מלחמת יי' את וָהֵב[2] בסופה ואת הנחלים ארנון ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב ומשם בארה הוא הבאר אשר אמר יי' למשה אסף את העם ואתנה להם מים (במד' כא יד-יו).

***וָהוּ**, — הוא השם המפורש יהוה, לפי ההברה שהיה נשמע במקדש בקריאה בצבור בקול של תרועה בשעת הקפת הערבות בימי החג: בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת ואומרים אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא רבי יהודה אומר אני ו ה ו[3] הושיעה נא (סוכה ד ה).

---

[1]) בערב' ואה a) לשמחה.

a) واه

---

[1]) משקל גֶּדֶר, ועי' בהערה לקמן. — [2]) כך ברוב הספרים א ת ו ה ב בשתי מלים, ופרשו חכמי התלמוד המלה והב בדרך דרש מלשון אהבה, ות"א ורש"י פרשוה במשמ' י ה ב, ושאר המפרשים, ריב"ג וראב"ע, וכמו"כ רוב החדשים אמרו שהוא שם מקום, ומקצת החדשים הגיהו הגהות מתחלפות עפ"י נוסח' התרגומים: זהב, להב, וכיוצא בהן. ואולם לפי ההקבלה עם חצי השני של הפסוק רגלים להשערה כי גם ו ה ב הוא שם למקוה מים או נחל וכדומה. ובאמת בערב' נגזר מן השרש ו ה ב a) שֵׁם מוּהֶבֶה b) לנקע קטן של מים, ובפרט למים עומדים בנקיעים בין ה ר י ם, ובאלף במקום ה אִלְוַאבֶה c), נקרה בסלעים יעמדו בה מים. אך בספר ירושלמי א ת ו ה ב מלה אחת, וכן העיד רד"ק שמצא ב:"י מלה אחת, ואפשר שהוא התפעל מדב"ע מן פעל וָהַב, אך קשה לברר הכונה האמתית של פעל זה.

[3]) התלבטו המפרשים בפרוש שתי המלים אני והו ולא מצאו ידיהם ורגליהם. רש"י פרש כי אני והו בגימ' אנא ה' והוסיף עוד וז"ל: ועוד משבעים ושתים שמות הן הנקובים בשלש מקראות הסמוכין בפרשת ויהי בשלח ויסע וגו' השם הראשון והו וי"ו של ויסע ה"א דכל הלילה וי"ו דויט ושם השלשים ושבע הוא אני אלֶ"ף דמאחריהם ונו"ן ראשון דהענן בחשבון של מפרע ויו"ד דרוח קדים. ע"כ.

a) وهب b) موهبة c) الوابة

ואין צרך להרבות דברים כדי להראות כמה מן הזרות יש בפרוש זה ועד כמה מן הנמנעות הוא שבתפלת צבור בבית המקדש בזמן ההוא השתמשו בשמות עפ״י צרופים תמוהים כאלה, וזהו המקום היחיד בכל פרושיו של רש״י על המקרא והש״ס שדעתו הצלולה לא עמדה לו להצילו מהמשך אחרי פרוש כ״כ לא טבעי. וכבר הקשו התוספות על פרושו ואמרו: ועדיין צריך טעם לזה למה נשתנו שני שמות הללו דאמרינן להו טפי מאחריני, ותרצו שם: משום דדרשינן באיכה רבתי קרא כתיב (ביחזקאל א) ואני בתוך הגולה וקרא דכתיב (בירמ׳ מ) והוא אסור בזיקים כביכול הוא בעצמו והיינו הושענא שיושיע לעצמו. ע״כ. והוא פרושו של ר״ת שם: פי׳ על השכינה הדברים אמור׳ כדכתיב בכל צרתם לו צר. והביא פרוש זה גם הרמב״ם בשם הגאונים והביא גם פרוש רש״י, ובעצמו פרש כי הכונה באני והו להפסוק אני אני הוא, וז״ל: וכאלו אמר אתה שאמרת ראו כי אני אני הוא הושיעה נא. ע״כ. מכל זה נראה כי לא נתקררה דעתם של המפרשים בהפרושים שמצאו ולכן חפשו פרושים אחרים, ובאמת כל בעל טעם יחוש כי כלם דחוקים ואין אחד מהם יכול להניח הדעת, וכבר העירו שאר נושאי כלי הש״ס, מהרש״א ומהר״ם, כי עדיין קשה למה שנו מנוסחת הכתוב. ומלבד הדחק שבפרושים האלה תמה גדולה היא, איך אפשר שתפול מחלקת ב מ ע ש ה, ש ה י ה נ ע ש ה בכל כך פרסום, בתפלה בצבור במקדש? הלא כל סגנון המשנה מעיד שיש כאן עדות של ע ד י ר א י ה ו ש מ י ע ה איך היה סדר מצות ערבה במקדש, ואיך אפשר ששני עדי ראיה ושמיעה, ת״ק ור׳ יהודה, העידו עדיות מתחלפות כל כך? ואעפ״י שגם במה שהיו אומרים בשעת פטירתם יש שם עדיות מתחלפות, שת״ק העיד שהיו אומרים יופי לך מזבח ור״א שהיו אומרים ליה ולך מזבח, מ״מ אין הרי בבה זו כהרי בבה הראשנה, כי במה שהיו אומרים בשעת פטירתם אין החלוף בין שתי העדיות כל כך גדול, ומלבד זה באמת אפשר שמקצתם אמרו כנוסחה של הת״ק ומקצתם כנוסחה של ר״א, כי זו לא היתה תפלה עפ״י נוסח קבוע, אלא היה דבר של רשות שהיו אומרים בשעת פטירה, לא כן במה שהיו אומרים בעצם שעת ה ה ק פ ה בהדרת קדש, אי אפשר שלא כל הקהל אמרו נוסח אחד, ואיך אפשר חלוף גדול כזה, שנוסחת הת״ק היא מקרא כצורתו שהיה ידוע ומפורסם ונהוג בתפלות המקדש, ונוסחת ר׳ יהודה היא דברים תמוהים וזרים שאין להם כל משמעה טבעית? אבל, האמת היא, שלא בא כלל ר׳ יהודה לחלוק על עצם עדותו של הת״ק ולא היה בדעתו כלל להעיד שלא היו אומרים את הפסוק אנא ה׳ הושיעה נא, ובעדות זו של הת״ק אין שום נדנוד של ספק ופקפוק, אלא שר׳ יהודה, שהוא היה מדקדק מאד בלשון, כמו שמעידים עליו כל דבריו בענין פרושי המלים שהיה ספק בהן לחכמים, הוא רצה למסור מ ס ו ר ה מ ד ו י ק ת א י ך אמרו את המלים אנא ה׳ הושיעה נא, כמו ששמעו אזניו בצאת המלים האלה מפי הצבור, והעיד שאת המלים א נ א ה׳ אמרו א נ י ו ה ו, ר״ל שבקריאה נגונית בהדרת קדש בצבור במקדש היתה המלה אנא נשמעת כמו אני, והשם המפורש כמו ו ה ו. זהו הפרוש היותר ט ב ע י של עדותו של ר׳ יהודה, ועדות זו היא חשובה מאד מפני שזו היא המסורה ה י ח י ד ה ה נ א מ נ ה מצורת קריאת שתי מלים, שהאחת מהן היא כל כך קדושה. זו מסורה איך קראו שתי המלים האלה בעוד הלשון בחייה הטבעיים. לפחות בקריאה נגונית בצבור במקדש. וקריאה זו של אלה שתי המלים לא היתה מלאכותית, ב כ ו נ ה לצרופי שמות, אלא ט ב ע י ת, ר״ל שבצורה זו יצאו אז שתי המלים בעצמן מכלי הדבור עפ״י טבע קריאת המלים בתנועותיהן בזמן ההוא. ועי״ז תתאמתנה לנו שתי מסורות של המדקדקים הראשונים שלנו, שרוב החדשים פקפקו בהן וקצתם דחו אותן. האחת היא בנגינת המלה אנא, שהעיד רד״ק כי היא לעולם מ ל ע י ל, ואעפ״י שגם קצת מדקדקים הראשונים סברו שנגינתה היא מלרע, אעפי״כ כבר הוכחתי בהערה למלת אנא כי העקר היא כעדות רד״ק, ולא כמו שהחליטו רוב החדשים, שהיא מלרע, עין הערה לערך אנא. והמסורה השניה היא בענין קריאת שוא נע לפני אותיות גרוניות, שהעידו כל המדקדקים הקדמונים שקריאתה היא כתנועת אות הגרונית שלאחריה וז״ל: אבל אם תצטרף (השוא) עם אחד מן ארבעה אותיות אחה״ע יהיה דרכה על דרך נקוד האות השני שבתיבה כמו בְּהוֹנוֹת ידיהם ורגליהם וכו׳ בְּאֵר מְאֹד שְׁאֵר מְעֻבָּה (דה״ט יה, סדר השוא). וז״ל של ר״י חיוג: שאם היה אחר השוא אחד מאותיות אחה״ע השוא נע יתנועע בצורת האות לעולם נְחוּשֶׁת, קְהָת, שְׂאִי סביב, וּרְאוּ בגוים, שְׂאוּ נס, ידמה בשוא לנוע האות באזני השומעים, וכן בהונות ידיהם, ע״כ. וכן הורית הקורא: כל אות שיהיה תחתיו שוא והיה סמוך לאחד מאותיות אהחע יצא אותו השוא ב מ ל ך (ר״ל תנועה) שהיא תחת אות אהחע הסמוך והוא כמלך חטף קל כמו ואם-ככה יצא הואו בחרק חטף וכו׳ כאלו הוא נקוד וִאִם וכו׳ וְאָמְרוּ וכו׳ כאלו הוא וָאָמְרוּ וכו׳ וְהָיָה כאלו הוא וָהָיָה וכו׳ לְעוֹלָם כאלו הוא נקוד לֹעוֹלָם (בער ידיעת השוא). עפ״י שתי המסורות האלה ועפ״י טבע הברת האות י יתבאר לנו בדרך טבעי מה ששמע ר׳ יהודה המלים אנא ה׳ כמו א נ י ו ה ו. כי בסבת הנגינה על התנועה הראשונה של המלה אנא, בפרט בקריאה המשוכה בקצת זמרה בהדרת קדש, נתקצרה בהכרת התנועה השניה הסופית שתחת הנון של המלה אנא, ולא נשאר ממנה אלא כחצי תנועה, ובדרך טבעי נטתה לעומת קול הסגול, כמו שנטה הפתח הקצר הקדום של הלשון השמית לעומת קול הסגול בעברית, וכמו שאנו רואים נטייה זו גם בערב׳ ההמונית שברוב השמות הפתח הסופי שלא בנגינה נתגון בגון קול הסגול, ואת ה ק ו ל הזה של תנועת הנון של אנא צֵין ר׳ יהודה באות י בסוף, כמו שהיה נהוג אז לצֵין קול זה ב כ ת י ב, קודם המצאת הנקוד, כמו שהעתיקו מלים רומיות שיש להן התנועה e בסוף באות י בסוף, כמו vive domine. ביבי דומיני והאות י, בפרט שואית, היתה יוצאת בהברה דומה לאות א, וכמו שאמרו לפעמים ה א י ש במקום ה י ש, א י ש

וְהוֹג[1], ש"ז, מ"ר וְהוֹגִים, סמי' וְהוֹגֵי, — יוקד, לוהט, ובהשאלה: כי הומי המולה בהגה יהודוך, כי וְהוֹגֵי[2] ותיקיך בועדם יועדוך (יוצר יוה"כ, כי אדוקי).

וָו[1], ש"ז, מ"ר וָוִים, — א) כעין אגמון, בד עץ או ברזל, פחות או יותר ארוך וראשו כפוף ומשמש לתלות בו דברים וכיוצא בזה, hook; crochet; Hacken: עשה (משארית הכסף) וָוִים[2] לעמודים וצפה ראשיהם (שמות לח כח). וָוֵי העמדים וחשקיהם כסף (שם כז י). ארבעה עמודי שטים מצפים זהב וָוֵיהֶם זהב (שם כו לב). כל עמודי החצר סביב מחשקים כסף וָוֵיהֶם כסף (שם כז יז). — ועי' *משלית. — ב) *ו א ו, וכמו"כ *ו י ו, שֵׁם להאות ו[3], Name des Buchst. ו; name of the ו; nom de ו: ושעיר ו י ו מוסיף על ענין ראשון (ירוש' שבוע' א לג.). אלו כתובין חסרין וי"ו וקוראין בוי"ו וכו' אלו כותבין וי"ו וקוראין יוד (מס' סופרים ז א-ד). שהיו אומרים וא"ו דגחון חציין של אותיות של ס"ת (קדוש' ל.). אל"ף יו"ד וי"ו נקוד למ"ד אינו נקוד (מד"ר ברא' מח). נקוד על וא"ו של ובקומה (שם נא). עפרן כתיב חסר וא"ו (שם נח). — ראה אביי (בהשטר) וו שהיה לו מקום (הלכ' פסוק', ממונות). — ואמר המליץ: וחסר וָו מסוה, והַוָּו במסוה, כַּוָּו מקוה מטוה, ואף וָו צוארים (דונש על מנחם, לדורש החכמ'). ולו בַּוָּיו יקרא, בפתרונו מרה, ואסר מֻתרה, והתיר נאסרים (שם). ואם לבך מלאך על פגם אח, לכה אל וָו אשר שת חח להוה (ר"ש פרכיע הזהב, מריבה). — ומ"ר: כתב לאלפים עיינים וכו' לווים יודים וליודים ווין לזיינין נונים ולנונים זיינים (ספרי ואתחנן לו). כתב זה

במקום יש י, וכמו שמעידה על זה בפרט העתקת הירונימוס הרבה מלים בתנ"ך שתחלתן י באות i ולא באות j, כמו יגר — igar, ידידה — idida, עי' בהערה לאות י, וכמו שאומרים גם בערב' ההמוני' אִד במקום יד. ובהיות שאות שואית שלפני אות גרונית היתה נקראת בתנועת האות הגרונית על כרחך שהיו קוראים את ההברה הראשנה של שם המפורש יְהוּ (כידוע החולם הוא תנועה מאוחרת במקום השורק השמי הקדום) אֶהוּ ר"ל וּהוּ, כמו שכבר נתברר שקריאת וּ שרוקה היא אוּ, כמו שהזכיר בפרוש ר"י חיוג המלים וּראוּ, שְׂאוּ, שצריך לקרא וּראו, וּשְׂאוּ. וראיה לדבר כי הברה כזו, של י שואית שאחריה אות שרוקה, היתה נקראת לפנים באופן זה, הוא השם יְרוּשלם, שעפ"י עדות מכתבי תל אלעמרנה היתה שמה הקדום אֻרוּשלם, וכמו קריאת יְרוּ היתה אֻרוּ כן קריאת יְהוּ היתה אהוּ או וּהוּ, רק בשמות של חול, כשמות האנשים יהושע וכדומה, שנו אולי קצת ההברה וקראו כמו שקראו י שואית בראש המלה לא לפני אות גרונית, והוא בקול פתח, כמו שהעיר ר"י חיוג שם: אם היה שוא באות הראשון מהמלה יתנועע בפתח כמו בְּראשית, גְּדולים, קְדושים, והדומה להם, כדי שלא תדמה להברת שם המפורש שנשמר בודאי בטהרתו הקדומה, ואף על פי כן, בודאי זה החלק מן השם המפורש, אפילו בהברתו הקדומה, לא היה השם המפורש שהיו נמנעים להגותו זולתי הכהן הגדול בקדש הקדשים, הואיל וזה החלק היה נהוג בראשי שמות של אנשים, רק השם בן ארבע כלי היה שם המפורש שהיה אסור להגותו. והנה יש לנו עתה מסורה נאמנה, שאין כל ספק בה, איך היתה קריאת השם המפורש במקדש, ונתאמת כמו"כ על ידי מסורה זו שהנקוד המקובל של שם המפורש יְהו שהוא יְהוּ הוא הנקוד האמתי, ולא כמו שהחליטו כמעט כל החדשים שזו היא נקודת השם אדני, וכבר ערער ע"ז י"ה לוי (JQR XV, oct. 97), ועי' אדות זה בהערה לערך יְהוָֹה.

[1]) בערב' וַהָאג' a) מן וַהַג' b) יקד. — [2]) פרשו המפרשים ישראל ההוגים בתורה שדבריה ותיקים. ע"כ. אך זה פרוש דחוק, כי הָוו בתחלת והוגי יתרה, וכמו"כ דחוק ליחס התאר ותיקיך לדברים. ויותר נראה כי וָהוֹג הוא תאר, ע"מ פָּעוֹל, כמו ועודי ועד בפיוט מלך עליון ומקורו בהתאר ו ה א ג' בערב' במשמ' היה יוקד ולוהט, והתאר ותיקיך מוסב לישראל, ור"ל הותיקים הלוהטים, כמו כל ותיקי בפיוט מלך עליון, והמליצה דומה ממש להבית הראשון של פיוט זה: כי אדוקי אש באימה יאפדוך, שנאמרה על המלאכים. ואין לתמוה מאין לקח הפיטן מלה זו, כי אולי היתה ידועה לו גם ממקורות אחרים מלבד לשון הערבית.

[1]) לא נתבאר מקורה של מלה זו, ואין בלשונ' האחיות אחות לה, ועי' הערה שלקמן. — [2]) ת"א הניח את המלה כצורתה. השבעים תרגמו במלה שמשמעתה טבעת, והירוני' במלה כפתור העמוד, רסע"ג: זראפין, והוא כעין טבעת. רש"י פרש אונקליות, והביא ראיה לפרושו זה מצורת האות וו: שהרי כמין ווין הם עשוים (שמות כו לא), ובאמת, אם שמה של האות ו נקבע ע"ש הכלי שנקרא וו, רגלים לדבר כי הכלי ההוא שקראו לו וו היה באמת בד בראש כפוף, שהרי צורת אות זו בכתב עברי העתיק היא קצת דומה לזה רק שיש לה בראשה עוד קו נטוי פוסק את הראש, או כעין חצי טבעת בראש הבד. עכ"פ כבר נקבע המנהג להשתמש בשם זה במשמ' שם לכלי הנזכר. — [3]) עי' בהערה הקודמת, והסכימו רוב החכמים כי נקראה אות זו כך על שם צורתה

a) وهاج b) وَهَج

לא נשתנה כל עיקר שנאמר ווי העמודים מה עמודים לא נשתנו אף ווים לא נשתנו (סנה' כב.). שלא יכתוב אלפין עיינין וכו' ווין יודין יודין ווין (שבת קג:). ומתקון השטרות להתבונן בשטר באווי"ן ווייני"ן שלו שלא יהו דחוקין בין התיבות (רמב"ם, מלוה ולוה כז יב). —וָו וַיְזָתָא, ר"ל האות ו שבשם ויזתא, אחד מעשרת בני המן, וישתמשו בדבור זה לדמיון לדבר ארוך, מפני שעפ"י המסורה כתוב שם זה במגלת אסתר בָוו יותר ארוכה משאר האותיות: נתלו ילידי איש שעיר, עמם גווית הצעיר, על עץ בעת שהושתה, ארוך כמו ואו ויזתא (רלב"ע, פזמ' לפור', קומה אלהים). ואתענה לְחרבן בית אלהי ועיר קדשי ועל הָגלת כבודי, ביום ארוך כמו ויו ויזתא בחמו נהפך חורב לשדי (עמנ', מחב' ט).

*וָזִיר[1]), וְזִיר, ש"ז,—שר עליון משרי הממשלה, הממונה על אחת מהמחלקות העקריות של הנהגת המדינה, Minister; ministre, וְזִיר הַגָּדוֹל, ראש שרי הממשלה בפרט בממלכה העותמנית, Grand Visir: ולא אבה שבתי שמוע אליהם וייראו הזקנים מאד וילכו לפני הוזיר הגדול ויפלו לפני רגליו (ר"ע פרנסים, בכתי לבי ונתן העזתי). — ונהוג שם זה בדבור העברי בא"י ובהעתונים.

א. וזר[2]), ממנו וָזָר.

וָזָר[3]), ת"ז,—מי שהוא כוזב ומזיף, falsch; faux; false: הפכפך דרך איש וָזָר[4]) וזך ישר פעלו (משלי כא ח).

ב. וזר[5]), ממנו *וָזִיר, °וִזָרָה.

°וִזָרָה[1]), ש"נ, — משרת וזיר, מחלקה אחת ממחלקות הנהגות המדינה שוזיר ממונה עליה, Ministerium, ministère, — נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

*וָטִיב, ש"ז, מ"ר וְטִיבִים,—אבר הזכרות, männl. Glied, membre viril; penis: (היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי) נועץ עשר ציפורניו בקרקע עד שימות וטיב[2]) (שבוע' יח.).—ועי' *גִּיד, *זָכָן, חָנָב, *מַשְׁגָּל.

*וַי, ואי, ווי,— מלת קריאה של צער ויגון, כמו אוי, הוי: כשהיו ישראל חונים על שפת הים היו דומים לטכסים של מלכים והיו מצריים נחנקים ואומרים ווי מה שלחנו מארצנו (פסיק' דר"כ, בשלח). וכיון שאחז (המלך אחז) בתי כנסיות ובתי מדרשות התחילו צווחים ווי (מד"ר בראש' מב). אברהם אוהבו של הקב"ה היה וכו' ובשבילו היה הקב"ה נזקק לכל העולם כולו באו בשדיים ונזדווגו אמרו ווי שאין הקב"ה נזקק בעולמו כמות שהיה (שם ויקר' יא). למדינה שהיתה חייבת ליפס למלך ושלח המלך גבאי טמיון לגבות מה עשו בני המדינה עמדו ותלו אותו וגבו אותו אמרו ווי כשירגיש המלך בדברים הללו (שם). כשהוקם המשכן צווחו הבכורים ווי מי אמר ווי מלאכי השרת אמרו ווי עכשיו אמרו הקב"ה מניח אותנו ויורד ודר בארץ (שם במד' יב). באותה שעה בכה יחזקאל וקונן והילל בעצמו ואמר ווי לשונאי ישראל אבדה שארית יהודה (שם שה"ש, זאת קומתך). בין זה לואי[3]) נמלט ר' יוחנן (שם איכ', היו צריה). לאחר שנפלה ירושה לו במקום אשפה והיה היורש עצל והלך ומכרה בדבר מועט וכו' וחפר בה (הקונה) ומצא בה סימא ובנה בה פלטין גדולה וכו' התחיל המוכר רואה ונחנק ואומר ווי מה אבדתי (שם, גן

---

1) בערב' וזיר a) במשמ' אדם נושא עליו משא הנהגת המדינה, ועי' בהערה לשרש זה.

2) עי' הערה שלקמן.

3) בערב' זור b) במשמ' כוזב, מזיף. — 4) פרשו הקדמונים ואדם זר, כאלו היתה האות ו שמושית, אך כל החדשים החליטו כי הוו היא שרשית והוא ש"ת וגזורה רובם מן וזר c) בערב' במשמ' אדם נושא נטל עונות וחטאים. אך אין זה מכון למושג של הפכפך שהוא מתואר בו, ולא להנאמר אחרי כן ישר פעלו, ולכן יותר נראה דעת ברט כי וזר זה הוא השרש זור b) בערב' שמשמש במשמ' כוזב.

5) בערב' וזר c) במשמ' משא כבד, ומזה וזיר עי' למעלה בהערה, וכן וזרה, משא הנהגת המדינה.

a) وَزِير b) زور c) وزر

---

1) בערב' וִזָארָה a), ועי' הערה שלפני זו.

2) גרסת הערוך, ובנוסח' וטוביה, ופרש רש"י ואשריו. אך זה דחוק, ולכן יותר נראה גרסתו של הערוך ופרושו שפרש שהוא שם אבר הזכרות. ואעפ"י שאין חבר לשם זה בלשונות האחיות, מ"מ פרושו של ר"נ מכריע, מפני שאין טעם כאן לקריאה של אשריו.

3) ששאלו טיטוס למה אמר ואי וענה לו שהוא אמר זה ולא ואי.

a) وَزَارَه

נעול). והיו אותן שני עורבים עומדים על אותו האיש (שהחיה את הארי באותו העשב) ואומרים ווי לך ווי לך שלקחת העשב לרעתך (א"ב של כ"ס ט). שם אחד מהם ידו בקרסטל בפי הראשון ומשש נחשים אמר ווי מה זה (שם). אין הקול הזה נראה קול עניית גבורים הצועקים נצחון ולא קול חלשים שצועקים וי או ניסה (רש"י שמות לב טז). באותה שעה צועקים ישראל ואומרים י ווי (אכק' רוכל ד). ומי שלא שלם עניית אמן עם ברוך הוא קרוב הוא לכופר וי לכם אנשי הגלות רודפי הגזל והחמס רודפי חטא ועון ואשמה (ספר הקנה, כוונת הקדיש). — ואמר הפיטן: והראוהו פצעים שפצעום פרחי נאמנים, וצוח וַי וַי וכל עבדיו אחריו עונים, ונמו מה זאת עשינו כסכלונים, כי שלחנו עבדים שתחת ידינו מכדנים (יוצר יוס אחרון לפסח, אמץ גבורותיך). בעת קשב (משה) ומות בהר אשר אתה עולה, וי וי צוח בפה מלא (יוצר לש"ת, אז כקשב). — ואמר המקונן: אוי לי ודעתי עתה, מרוב כאב נבעתה, וַי וַי יהי כל מענך הפעם, אז בהברת רעם (ר"י פרנסים, מתק שפת' 100). — ומ"ר: י"ג ווין נאמרו ביין (סנה' ע.). לעולם לא תהי להוט אחר היין שכל פרשת היין כתיב בה ווין י"ד פעמים (מד"ר ברא' לו).

וִכּוּחַ[1], ש"ז, מ"ר וִכּוּחִים, —א) כמו תוכחה: לעת יבוקרו פועלי שקר, להשפט בְּוִכּוּחַ אף וחקר, יסכר פי דוברי שקר (ר"א קליר, מוס' א ר"ה, אמץ אדיר). שכבו בעלוף כתוא מכמר ואין דולה, מלאו גער ואין מרפא עולה, אנושים בְּוִכּוּחַ ואם באלה (קינ' לת"ב, איכה תפארתי).— ב) רוב שמושו הוא במשמ' חליפות דברים וטענות ותשובות בין איש לחברו אדות ענין מהענינים, אדות שאלה עיונית וכדומה, **Diskussion**, **Disput; dispute, controverse; disputation**: כמו שזכרתי זה באגרת הויכוח (רש"ע פלקיירא, המעלות). ויכוח רבינו יחיאל מפארים וכו' עם המומר ניקולים (כ"י). ביום השני באנו לפני האפיפיור ומצינו כל החצר הגדולה מלובשת רקמה והוא מקום הויכוח ושם שבעים כסאות להגמונים הנקראים קארדינאליש וכו' וכן היו כל ימי הויכוח ונמס לבבנו ויהי למים (שבט יהודה, שמד מ, ויכוח עם לורקי). ביום הב' התחיל הויכוח והתחיל מאיסטרו גירונימו ואמר בתלמוד שלכם כתוב וכו' אדוננו האפיפיור אין

---

[1]) משרש י כ ח, עי"ש.

מהוק קדושתו שיכעס בעניני הויכוח וכמו זה הרשות נתונה (שם). ויכוח התורני עם הפלוסוף (טעם זקנים). ויכוח שנעשה פה פיוארה בחדש אפריל שנת שע"ז ביני ובין חכם אחד נוצרי דורש גדול (ויכוח על נלחיות התורה). — ומשל: (אומרים אנשים) ויכוח חצי מחלוקת (פלא יועץ, דבור).—ומ"ר: כי אלו אינם יודעים שום סוד טבעי אמתי כי אם בטוי לשוני ודרכי וכוחים שאין בהם ממש (ר"י פרוביניאלו, שו"ת בלמוד החכמ'). — ועי' מַחְלֹקֶת.

וִכּוּחִי, ת"ז, לנק' וִכּוּחִית, מ"ר וִכּוּחִיִּים, וִכּוּחִיּוֹת,— מטבע הוִכּוּחַ: בטענות ויכוחיות נצחיות כמו שעושים הפלוסופים (רשב"ל דוראן, מג"א, חלק שוכינו ג). השיר הלמודי העריצי הוכוחי הזה אשר כנהו מי שכנהו בשם איוב הוא נפלא (א' ל' הורוביץ, חקיר' על ספר איוב, ציון ב).

וכח, —עי' יכח.

וֹכַח, ש"ז, —כמו הוכחה, ברור דבר לאמתו: זכר וֹכַח כל פעל, בקו ופלס יעל, ואם במרד ואם במעל, רב חסד יזכור (ר"א קליר, מוסף א ר"ה, זכר תחלת). ובבוא שוטן לנקוב, ולחשוף שרעף העקוב, ובל ירשה לקוב, וֹכַח תולדות יעקב (וסף יוה"כ, לפה ככת תמותה). הזוכר ברית ראשונים מלגעלם, הוֹכַח עווים מצליל משאון להעלם (יוצר יוה"כ, התכן).

וִכַּח, פ"י, — כמו הוכיח: אם כה יאמר כה יוחש אות, והן עתה וִכַּחַת עיר מלאה תשואות, הרימה פעמיך למשאות (קינ' לת"ב, אי כה). יום כפרים זה וִכַּח הפכן וסרבן, מעל תבוע במשאת ערכן (סלית' שחר' יוה"כ, יוס כפורים). אדון בשפטך אנוש רמה, תזכור ברגז חנות רחם, בערכך דין אשמים לְוַכֵּחַ, שוגה ופתי זכה והצדק (סלית' ער"ה, אדון). —הִתְוַכֵּחַ, עי' יכח.

וֶכֶל[1], ש"ז, מ"ר וְכָלִים, — גליל, מדינה: ובכל חנת וסיע קומך ושובך, זרוייך לרבבות אלפיהם בהשיבך, ובכל וֶכֶל[2]) ימליכו אדנות יחודך, המון רשעים לאבדון בהכחידך (יוצר יוה"כ, וככל תקף).

---

[1]) עי' הערה שלקמן. —[2]) נחלקו המפרשים במשמ' מלה זו, קצתם פרשוה מלשון כח ויכ'לת, וקצתם במשמ' גליל ומדינה, וזה הפרוש יותר מתישב לפי הסגנון והענין. אך לא נתברר מקורה של מלה זה.

ולד[1]), כמו ילד, ומוה וָלָד,

וָלָד, ש"ז, מ"ר *וְלָדוֹת, *וְלָדֵי, *וְלָדוֹתֵיהֶם, — כמו יֶלֶד, child ; enfant ; Kind : ותהי שרי עקרה אין לה וָלָד (ברא' יא ל). ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד [2]) עד יום מותה (ש"ב ו כג).— *ובפרט במשמ' היותר כללית של נולד מזו"נ בלי משמ' החבה שיש בהשם יֶלֶד: ממזר שנשא שפחה הולד עבד (קדוש' ג יג). כל מקום שיש קדושין ואין עבירה הולד הולך אחר הזכר וכו' וכל מקום שיש קדושין ויש עבירה הולד הולך אחר הפגום שבשניהם וכו' וכל מי שאין לה עליו קדושין אבל יש לה על אחרים קדושין הולד ממזר וכו' וכל מי שאין לה לא עליו ולא על אחרים קדושין הולד כמותה ואי זה זה ולד שפחה ונכרית (שם יב). האשה שנתערב ולדה בולד כלתה (יבמ' יא ד). אם אמר (הריני נזיר) כשאראה כשיהיה לי ולד אפילו נולד לו בת טומטום ואנדרוגינוס הרי זה נזיר (נזיר ב ז). וכל וולד שהווה לבת ישראל מן פסולין אחר פסולין הולכין חוץ מן וולד ישראל מן גוי ועבד שהוולד כשר מה טעם אחריה הולך כיצד פסול אילו וולדות שיהיו מן בת ישראל (הלכ' פסוקות, עריות). — ואמר הפיטן: מדדן ודדנה ודודנים ודבוקיהם, מהם והימם והומם והמוניהם, מועד אדום וישמעאלים וְוַלְדֵיהֶם (סמא"ל, הושע' יום ג). חמש נשים שנתערבו ולדותיהן הגדילו התערובות ונשאו נשים (יבמ' יא ג). אלו קדשים שולדותיהן ותמורותיהן כיוצא בהן ולד שלמים ותמורתן וכו' (תמור' ג א). — ומיד בהוָלדו: כל שאין בו מצורת אדם אינו ולד (נדה ג ב). שליא שיצאתה מקצתה וכו' סימן ולד באשה וסימן ולד בבהמה (חול' ד ז). מכאן שמיילדין את הולד בשבת וכו' שרוחצין הולד בשבת (שבת קכט:). המקשה וילדה ולד דרך הדופן (רמב"ם, איסורי ביאה י ה). — וכשהוא במעי אמו: האשה שהיא מקשה לילד מחתכין את הולד במעיה ומוציאין אותו אברים אברים (אהל' ז ו). האשה היוצאה ליהרג מכין אותה כנגד בית הריון כדי שימות הוולד תחילה (ערכ' ז.). ארבעים יום קודם יצירת הוולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני (סוט' ב.). נחתך הולד במעיה ויצא אבר אבר (רמב"ם, איסורי ביאה י ו). — ושל בע"ח: ולד שלמים ותמורתן ולדן וולד ולדן עד סוף העולם (תמור' ג א).—ומ"ר: מקום שנהגו לחלוק את הולדות מיד חולקין מקום שנהגו לגדל יגדלו (ב"מ ה ה). המקבל צאן ברזל מן הנכרי ולדות פטורין (מן הבכורה) ולדי ולדות חייבין העמיד ולדות תחת אמותיהם ולדי ולדות פטורין וולדי ולדי ולדות חייבין (בכור' ב ד). הגוזל רחל וגוזה פרה וילדה משלם אותה ואת גיזותיה ואת ולדותיה (ב"ק צה.). — ובהשאלה, ולד הטומאה: מימיהם של כהנים לא נמנעו מלשרוף את הבשר שנטמא בוולד הטומאה עם הבשר שנטמא באב הטומאה (פסח' א ו).

[1]) בערב' ולד a).

[2]) כך הכתיב לפי המדנחאי, לפי המערבאי ילד.

(a ولد

***וֶסֶת**[1]), ש"נ, כנ' וֶסְתּוֹ, מ"ר וְסָתוֹת, — א) מנהג, אופן קבוע, הרגל, Gewohnheit , Regel habitude,manière;manner: אילו היית יודע שלמחר יהיו אומרים עליך כך היא וסתו של פלוני מגרש את נשיו וכו' (נדר' ט ט). כך היה וסתן של אומות העולם כיון שהיה אחד מהם לוקח עבדים היה הולך לו אצל אסטרולוגום וכו' (מד"ר ברא' פו). כך היא וסתו של פלוני להיות מקבל את הכל (מדה"ג דבר' א א). ואשר אמר שאין אדם יכול לעמוד בעולם שלא יבאו עליו חלאים ולא תגיע אליו מיתה מפני שאין וסת העולם נוהג על זה ולא בנינו נוסד על כן, אינו דברי חכם שהבין וסת העולם וידע סוד עקר יסודו (ר' א בר חייא הנשיא, מגל' המגלה ג). כך וסתו של רשע אם תמתיק בפיו רעה ואינו רואה לה עתה שעה שתחול יכחידנה תחת לשונו עד בא עתה שתצליח (רש"י איוב כ יב). — ואמר הפיטן: איכה הגת בהגיונך להדוף ביד הוללים המוניך, ולא זכרת ועוד ותק וֶסֶת אשר ועדת לוועודיך (קינ' לת"ב, איכה אלת). זנחנו טוב ועל בכה הגיע, זוכריך זעמת ביד עווננו להפגיע, חיים לירץ וְוִסְתְּךָ אף להרגיע, חושה לעזור כי אין מפגיע (סליח' ד עי"ת, אמרנו נגזרנו). — שנוי וסת, שנוי ההרגל: שינוי וסת תחלת חולי מעים (סנה' קא.). קרן תמה וכל תולדותיה קרי משונה

[1]) לא נתברר מקור מלה זו. יש אומרים כי היא שאולה מיונית, אך אין גורתם עולה יפה.

הואיל ושינו את ו ס ת ן שלא היה דרכן לכך (רש"י ב"ק יז.). ויש מרבותינו שאומרים דוקא בים אין מפליגין לדבר הרשות משום שינוי הוסת שאין נפשם חוזרת עליהם תוך שלשת ימים שירגילו בכך ואין להם עונג שבת (מרדכי, שבת רנ"ח).—קבע לו וסת: לא תלמד לשתות סמים מפני שתקבע להן ו ו ס ת ויהא לבך שואלך ותפזר מעות (רש"י פסח' קיג.).—וכדברים לא בע"ח: הכבד ו ס ת ו לבשל המזון במסס ומוצצו המסס אליו בגידים הנקראים גונבים (REJ 1884 129) — ובמשמ' האופן ודרך לעשות דבר: התקין רבא במחוזא הכתפין הנושאים את הקנקנים בדוחקא יעמסו אותן בשנוי הווסת (ר"ח ביצה ל.), ר"ל בשנוי האופן שהם נהגו לעמ"ס את הקנקנים. — ב) בפרט וִסְתָּהּ של אשה, דמים יוצאים ממקור רחמה בזמנים קבועים, **Menstruation**: כל אשה שיש לה ו ס ת דיה שעתה (נדה א א). וכל שקבעה לה שלש פעמים הרי זה ו ס ת (שם ט ח). ראתה יום ט"ו בחדש זה ויום ט"ז בחדש זה ויום י"ז בחדש זה רב אמר קבעה לה ה ו ו ס ת ושמואל אמר עד שתשלש בדילוג (ב"ק לז:). כיצד חוששת ל ו ס ת אם ראתה דם ב ו ס ת זו אפילו יום אחד תשב לנדתה מספק וכו' כל אשה שמרבה לבדוק עצמה תמיד ה"ז משובחת ואע"פ שיש לה ו ס ת קבועה שאפשר שיבוא דם בלא שעת ה ו ס ת (רמב"ם, איסורי ביאה ח י-יא). מלמד שהאשה משתוקקת על בעלה בשעה שהוא יוצא לדרך וכו' סמוך ל ו ס ת ה (יבמ' סב:). אזהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך ל ו ו ס ת ן (שבוע' יח:). וחייב אדם לפרוש מאשתו סמוך ל ו ו ס ת ה וכמה אמר רבא עונה (הלכו' פסוקות, נידה).—ומ"ר: ואלו הן ה ו ס ת ו ת מפהקת ומעטשת וחוששת בפי כריסה ובשפולי מעיה ושופעת (נדה סג א). היתה למודה להיות רואה בתחלת ה ו ס ת ו ת כל הטהרות שעשתה בתוך ה ו ס ת ו ת טמאות בסוף ה ו ס ת ו ת כל הטהרות שעשתה בתוך ה ו ס ת ו ת טהורות (שם ט). האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה ו ס ת ו ת ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה עידויים (מד"ר ברא' מח). ראיתי לפרש תחלה חשש ה ו ס ת ו ת לוסת הקבוע ולשאינו קבוע ואחר נפרש הזמן הראוי לקביעת הוסת (בעלי הנפש לראב"ד, תיק' הוסת'). שכל דם שתראה האשה אחר יום מלאת הוא תחלת נדתה ואין משגיחין על ו ס ת ו ת שמקודם (רמב"ם, איסורי ביאה ז יב). צריכות הנשים להזהר ב ו ס ת ו ת עד שתדע היום והשעה שנקבעה בה וסתה (שם ח ד). השער השלישי ה ו ס ת ו ת ואכלול בו שני עניינים האחד לבאר איזה ווסת קבוע ואיזה שאינו קבוע והשני' חושי ה ו ס ת ו ת ואכלול עם זה הוסת שחוששת לו סמוך לזמנו ואעפ"י שאינה חוששת בהן עדיין (רשב"א, תוה"ב, בית הנשים ג). ובאותן הימים היו בנות ישראל נזהרות מדבר זה ומשמרות ו ס ת ו ת י ה ן וסופרות תמיד ימי הנדה וימי הזבה (רמב"ם א"ב יא א).—ועי' נִדָּה.

ועד[1], ממנו *וַעַד, *יוֹעַד, *וִעוּד, *וַעֲדָה, *וְעִידָה.

***וַעַד**, ש"ז, מ"ר וְעָדִים,—א) פגישה במקום שקבעו לזה, **Stelldichein ; rendez-vous ; meeting**, בית הועד, מקום הפגישה: ובשם אלהים אחרים לא תזכירו שלא תעשנו בית ו ע ד לא יאמר לו היכן אתה שרוי במקום עבודה זרה פלונית אתה ממתין לי אצל עבודת זרה פלונית (מכי' משפט', מס' דכספ' כ).— ב) אספת אנשים במקום מן המקומות למטרה מן המטרות, לעין דבר, לדרוש ולחקור בשאלה מן השאלות וכדומה **Zusammenkunft ; reunion**: ועוד זאת התקין רבן יוחנן בן זכאי שאפילו ראש בית דין בכל מקום שלא יהו העדים הולכין אלא למקום ה ו ע ד (ר"ה ד ד). מחר, כשאכנס בבית ה ו ע ד עמוד ושאול את ההלכה (ירוש' ברכ' ד א). שאם היה תלמיד חכם עושים לו בית ו ו ע ד (שם מכות ב לא ד). שלא תנעול תשובה מבית ה ו ו ע ד (שם נזיר ח נג.). דור שבן דוד בא בו בית ה ו ו ע ד יהיה לזונות והגליל יחרב (סנה' צז.). פעם אחת הלכתי ל ו ו ע ד וראיתי נחש שהוא כרוך על הצב (חול' קכז.). לכניסה הגדול קודם ליציאה הקטן קודם לעליית הסולם הגדול קודם לירידת הסולם הקטן קודם לבית ה ו ו ע ד הגדול קודם לבית הכלא הקטן קודם (דא"ז ו). מעשה היה ביום סגריר ולא נכנסו חכמים לבית ה ו ע ד והיו שם תינוקות ואמרו בואו ונעשה בית ה ו ע ד (מד"ר ברא' א). יהושע הרבה שרתך והרבה חלק לך כבוד והוא היה משכים ומעריב בבית ה ו ע ד שלך הוא היה מסדר את הספסלים והוא פורס את המחצלאות (שם במדב' כא). — ואמר הפיטן: עלי הגיון מחוליה אשר דמם בעריה, ועל וַעַד אשר שמם ובטול סנהדריה (קינ' לת"ב, אלי ציון). מביעי טובך בְּוַעַד יתחברו, מתים חשוב תחן ידברו (יוצר יוה"כ,

[1]) כמו י ע ד, עי' זה.

מורה חטאים). — ואספת אנשים יחד לתפלה וכדומה: כדרך שנהגו כשמכניסים הילד למקום הועד למולו שאומר המוהל בקול רם ברוך הבא והעם עונים בשם ה' (נפולות יהודה כח). — ב) *אספת מורשי העם להנהגת המדינה: הקיסר רודולפוס יר"ה עשה יום ועד בקריה העליזה פראג אשר ביום הוועד הקיסר וכל שרי ויושבי מלכות ביהם קיימו וקבלו עליהם הקול ענד"ר החדש הנזכר בסמוך (צמח דוד ח"ב, אלף ו שמה). — ורוב שמושו בספרות החדשה ובדבור במשמ' חבר אנשים הממונים להנהיג ענין מן הענינים וכדומה: ועד העיר, ועד כל הכוללים, ועד חברת כי"ח, וכיוצא בזה.

*ועד פ"י, — כמו יעד: נשמת עניים משתוממים מיום אשר נסו צללי תועדך דובר צדק (סליח' שבת שמעו, נשמת ילדים). מאין כמוך בועדך להקוות זדוני שחץ (יוצר יוה"כ, מאין כמוך). — ופעול: נשמת ועודים אלי גיל במורא (פיוט נשמת אחווים, בקונט' הפיוט' סא). העת יושבת בגנים קול קלום לותקה, ועודים חברים מקשיבים מחשים דממה דקה (יוצר לשבת תשובה, האזינו). ביום זה אכלו מצה וצלי היותם על ישועת אל ועודים, ביום זה שמעה אזנם בשורות ואזני צר מלאות קול פחדים (פזמ' לפסח, תנו תודה). אך הוגים לענות ענייך, כי אתה רחום לכל פעל. אך ועודים בנצוח לנגנך, כי אתה רחום לכל פעל (יוצר יוה"כ, אך אתים). נשמת ועודים בארצות שבים, שרידיך פזוריך ירוממוך בעת תשיבם לצבי עדים (יוצר לש"ת, נשמת). כל ועודי ועד בישר מיפים, כל ותיקי וסת בכשר מכללים (יוצר ב ר"ה, כל בנאי). אין כמוך בהמוני מעלה, ואין כמעשיך בועודי מטה (יוצר יוה"כ, אין כמוך). אז היתה חנית סכו בועודי ועד, בהוגי המלה, בדמומי דקה (יוצר א סכות, אז היתה). — ואמר המקונן: איכה הגת בהגיונך להדוף ביד הוללים המוניך, ולא זכרת ועוד ותק וסת אשר ועדת לועודיך (קינ' לת"ב, איכה אלת).

— פע', *ועד, — כמו קל: כמה ויעודין ויעדתי בכם אהל מועד וגלגל ושילה ונוב וגבעון ובית עולמים שנים (מד"ר איכ', מה אעידך). ויזכר לפניך צדקת התם, ועד אהליך ובכסאך נהתם, וחלצני מפשע ומעון נכתם (יוצר א' ר"ה, מדבר בצדקה). יען ועד סוסי פלדות, במו רוכבים שנוסי לפידות, מופת הראת בתוך עיר נכבדות (יוצר שבת א חנכה, אודך). איכה הגת בהגיונך להדוף ביד הוללים המוניך, ולא זכרת ועוד ותק וסת אשר ועדת לוועודיך (קינ' לת"ב, איכה אלת). המון חיל שעיר, להקתם ככלה להסעיר, קול שאון מעיר, ועדו לקרן אפלה, בכבוד נוצרי להתהללה, והנה חשכה גדולה (יוצר שבת לפני שבוע', אלהים). עשוי למועדים, ערכיו מיועדים, עבורו מועדים, עדה ועדים (יוצר שבת ור"ח, אילת השחר). הצלתו מאור כשדים, גננתו בעמק השדים, ועדתו שכרך הרבה מאד, ותקתו עושר וכבוד (סליח' ג' עי"ת, איתן). — ובהשאלה: בגשמי ועד טוב תועד אדמה (תפי' גשם להוש"ר).

— פע', *יועד: פסח יועד לשפט מרשיעים, ולהעלות לציון מושיעים (מער' ליל א' פסח). ווּעד במוהר וקדושין וגם בכתבה לך ולעזרך והם ברור זבדיך (קינ' לת"ב, ציון לפירת). ברוחו שפרו שבעתים ויחדיו עמדו, ברוח פיו כל צבאיו וּוּעדו, התהללו בשם קדשו והודו (אל אלהים, שבת לפני ר"ה). לוהקנו וּוּעדנו זקנים ונערים, בבית תפלה מקדש מזערים (סליח' ג עפי"ת, שחרנוך).

— התפ', *התועד: ומנין להתועד בי' זקנים שנאמר החכמה תעוז לחכם מי' שליטים אשר היו בעיר (מד"ר שמות טו). עתיד אני להתועד להם ולהתקדש בהם (שם במד' יד). אוציא את בני אהרן שלא נתועדו בדבור עם משה ולא אוציא את אהרן עצמו שנתועד בדבור עם משה (שם). בבית שאתה מתוועד בו שמו אותותם אותות (רש"י גיט' נו:). בית הועד מקום שתלמידי חכמים מתוועדין שם ללמוד תורה (הוא, סנה' לז.). פעם אחת נתוועדתי עם זקן אחד בעל שיבה (ספר הקנה, ענין ודוי). שכשירצו להתקבץ החכמים ולהתועד יהי ביתך מוכן לזה (רשב"ד, מג"א א ד). לצים המתועדים יחד לדברים בטלים (פלא יועץ, דבור).

*ועדה, ועדה, ש"נ, — א) שה"פ: אמר ר' יוסי ועדה שכתוב בו במועדו לא שמע מינה כלום (ירוש' יומ' ו מג ד). קיים בפר משיח ועדה (שם). — ואמר הפיטן: בסלחך לעונות וחטאי עדה, בעשור סמוכים בבית הועדה (יוצר יוה"כ, אז כיום כפור). — ב) *ועד זמני להכין ענין מהענינים, או מחלקה מיוחדת מועד הכללי שעוסקת באחד מסעיפי עניני הועד הכללי וכיוצא בזה, Kommission ; com·, — נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בזה בהעתונים [1].

---

[1]) השתמשתי במשמ' זו בפעם הראשנה ב„השקפה" שנה ד כט: ואומרים כי נמנתה ועדה ומנית לערך רשימות של בוחרים ונבחרים.

וָעֶד, — עי׳ עַד.

*וִעוּד, ש״ז, — שה״פ מן וִעֵד: כמה ויעודין ויעדתי בכם אהל מועד וגלגל ושילה ונוב וגבעון ובית עולמים שנים (מד״ר איכה, מה אעידך). — ואמר הפיטן: ומי חפץ חיים ולער לא ישכל, ויעוד מצותי האזינו וחיו כל יודעי דעת ושכל (אזהר׳ ר״י כרללוני, מלות עשה). — איכה הגת בהגיונך, להדוף ביד הוללים המוניך, ולא זכרת וִעוּד ותק וסת אשר ועדת לועודיך (קינ׳ לת״ב, איכה אלת). גדלתך בעליונים, דתך בתחתונים, הודך בעליונים, וִעוּדְךָ בתחתונים (יוצר יוה״כ, אמונתך). אדיר בְּוִעוּדוֹ, ברום ובתחת הודו, גלה אור לעבדו (מוסף יוה״כ, מעשה אלהינו). יעלה זכרוננו מערב, ויבוא וִעוּדֵנוּ מבקר (מער׳ יוה״כ, יעלה תחנונו). אי כה טוב כשלח גאול עבדיך, כה תאמר לשלח עם לעבדך, והן עתה ישבו בוגדים בבית וִעוּדֶיךָ (שם, אי כה).

*וְעִידָה, ש״נ, מ״ר וְעִידוֹת, — א) שה״פ מן וִעֵד: על חטא שחטאנו לפניך בִּוְעִידַת זנות (תפי׳ יוה״כ, על חטא). נהדרך בהודיה, נודך בִּוְעִידָה, נזכירך בזמרה (שם, נאמירך). כהליכתך כן וְעִידָתֶךָ כִּוְעִידָתְךָ כן זהרתך (שם, מי יתנה). על ישראל הדרתו, על ישראל וְעִידָתוֹ, על ישראל זכירתו (שם, על ישראל). — ב) השתמשו במלה זו בזמן האחרון במשמ׳ פגישה שנועדה בין איש לחברו במקום ידוע, בשעה ידועה, Stelldichein, rendez-vous; appointment, — ובמשמ׳ אספת אנשים שנועדו להתיעץ בדבר מה, Konferenz; conference.

*וַקְוָק[1], ש״ז, — שם אילן הגדי: עץ אחד יש בעולם נקרא וקוק בעת ישלח אדם את ידו בו ללקט הימנו יצעק ויאמר וקוק (אשכל הכפר).

ורד, ממנו *וֶרֶד, *וַרְדִי, *הוֹרִיד.

*וֶרֶד[2], ש״ז, מ״ר וְרָדִים, — א) ששונה אדֻמה, פרח ידוע עפי״ר אד״ם הגון, טוב הריח, יגדל על שיח קוצי, Rose: הוורד והכפר והקטף והלוטם יש להם שביעית (שבי׳ ז ו). וורד חדש שכבשו בשמן ישן ילקט את הוורד (שם ז). החושש במתניו לא יסוך יין וחומץ אבל סך הוא את השמן ולא שמן ורד בני מלכים סכין שמן ורד על מכותיהן שכן דרכם לסוך בחול (שבת יד ד). הקנים והחבין והוורד[1]) והאטדין מין אילן ואינן כלאים בכרם (תוספתא כלא׳ ג יה). וורד של שביעית שכבשו בשמן של ששית (ירוש׳ שבי׳ ו לז ג). למלך שהיה לו פרדס וכו׳ וראה בו שושנה אחת של ורד נטלה והריח בו ושבת נפשו עליה (מד״ר ויקר׳ כג). לא פסק מעל שלחנו של שלמה לא וורד וכו׳ (מד״ז, קהל׳ 90). — ואמר הפיטן: כוורד הנתון בתוך גנת חמד מראה כהן (מוסף יוה״כ, כאהל הנמתח). בו וֶרֶד והדס ושושנים (פזמ׳ לחתן, תימני, משוש). — ואמר המשורר: כל מגדנות גני בו מעשות פרי לא יפסקו, ורד ושושנה חברו והתערבו בל נתקו (ר״י הלוי, איך מעינות עיני). — ומ״ר וְרָדִים: מעשה בגנת ורדים שהיתה בירושלם והיו תאנים נמכרות משלש ומארבע באיסר (מעשרות ב ה). — ואמר הפיטן: השב ידידך למטתך, וללון בצלך, ולטייל בסגת גן וְרָדַיִךְ (קינ׳ לת״ב, ציון לפירת). ולערוגה אשר תוך הר בשמים, תגלה מפרחיה ורדים (שירי ר״מ דרעי הקראי א כב). — *בְּתוּלַת הַוֶּרֶד, ורד סתום, שלא נתפתחו עדין עליו: המוציא ריח רע כל שהו שמן טוב כל שהו ארגמן כל שהוא ובתולת הוורד[2]) אחת (שבת ל.). — ובהשאלה, *צמר או צ״ג אד״ם כגַוֶן הורד: בטווה ורד[3]) כנגד פניה (כתוב׳ עב:). פתילת הוורד[4]) (ערוך, בשם הגאונים). שהיתה טווה בשוק וורד וכיוצא בו כנגד פדחתה או על לחייה

---

[1]) בערב׳ וַקְוַאק a).

[2]) כך נקוד במשנ׳ כ״י פרמה, וכן בפזמ׳ שהובאו לקמן. — בארמ׳ ורדא: ינקותא כלילא דוורדא (שבת קנב.), הילדות היא עטרת ורד. ורדא היורא (גיט׳ סח:). בערב׳ וַרד a), ואעפי״כ הסכמת החכמים היא כי אין זו מלה שמית (Löw, Pfln. § 88), וביונ׳ ὀρόδον. — [1]) כך בתוספתא שבש״ם, ובתוספתא צוק״מ: והזורד. — [2]) כך פרש הערוך, ור״ח גרס פתילת במקום בתולת ופרש באופן אחר, עי׳ הערה לקמן, ורש״י פרש עלה אחד, אך לא מסתבר כי למה דוקא כאן קרא עלה בשם זה. — [3]) כך פרש רה״ג וז״ל: וששי׳ ורד כנגד פניה הכין שמעתא בטווה וורד כנגד פניה ופירושו צמר אדום הצבוע בלכה ובכיוצא בו כי הגון האדום קורין אותו ורד בלשון ארמי צמר אדום קורין אותו ורדא וזו האשה אם טווה וורד בשוק שהוא צמר אדום כדי להראות פניה כנגדו שנופל זהרירו על פניה הרי זה עזות מצח ופריצות (תשו׳ הגא׳, הרכבי רנג). — [4]) גרסת ר״ח במקום בתולת הורד שנזכר למעלה.

---

a) وَقْوَق

a) وَرد

כדרך שעושות העובדי כוכבים הפרוצות (רמב"ם איסות כל יב). — *כתנת הורד, הקרום הפנימי של הריאה [1]). — ־ימי ורד, ימי הנעורים: חושו תנו כל הון ואם יקר בבת כרם ועוד תהיו לסובאים מונים, ושתו ימי וֶרֶד עלי הודו ואל תשעו לתוכחות וריבי מונים (רמב"ע, תרשיש ג). ימים ספורים הם ימי וֶרֶד לזאת אותם עלי יין היו נא מונים (שם). — ב) ־אחת מאונות הריאה לצד ימין והיא קטנה ואדמה: נתחלפו האונות ונמצאו שלש מן שמאל ושתים מן הימין בלא ורד [2]) או שהיה הורד עם השלש בצד שמאל (רמב"ם שחיט' ח ג). ובמדינות אלו נהגו להטריף בין שנמצאו ורדות או אם חסרה או אם שינתה מקומה וכו' אם נמצאו בה (בריאה) ב' ורדות ויש להן שורש אחד כעובי אצבע וכו' אם יש לו תאר ורד בשרש שלא כעובי אצבע (מהרי"ו וא"ז בהגה' רמ"א, שו"ע יו"ד לה ב). — ג) ־כנוי לנץ הרמון: וקפריסין הן נץ שעל ראשן שלאבינות כנץ של רמון הנקרא ורד (תוס' הגא', הרכבי שעח).

∞**וֶרֶד**, ורוד, ת"ז, לנק' וְרֻדָּה, ורודה, — מגון הורד, נהוג בדבור העברי בא"י, והשתמשו בו בספרות: היא לבשה שמלה ורדה (לות א' מ' לונץ, תתח שקד).

־**וַרְדִּי**, ת"ז, לנק' וַרְדִּית, — כגון הורד, כמו וֶרֶד: מדרגות האודם כצהוב הגמור והורדי וכו' ואחריו וזנגרי כלומר אל מראה ורדי ותכלתיי (קאנון א ב ג ב). כי השנוי יהיה מהלבן אל השחור בהיותו תחלה מהלבן אל הגון הורדי שהוא אמצעי ביניהם (מורה המורה סז).

***וְרִיד**, ש"ז, מ"ר וְרִידִים, — אחד מעורקי הצואר, Halsader, veine jugulaire; jugular vein: השוחט אחד בעוף ושנים בבהמה שהיטתו כשרה ורובו של אחד כמוהו ר' יהודה אומר עד שישחוט את הוורידין (חול' ב א). הצ.ו.זט צריך שיתן וורידין לתוך הכלי (זבח' כה.). (אמר להם ר' יהושע בן לוי לבניו

—[1]) בארמ': כיתונא דורדא דמנהא ביה ריאה (חול' מו.).
— [2]) בגמ' חול' מז: כל הני היוי ברייתא הכי אית להו וקרו לה טבחי עינוניתא דוורדא. ואמר הרמב"ם: וחמש אונות יש לריאה כשיתלה אותה אדם בידו ופני ריאה כנגד פניו שלש מן הימין ושתים מן השמאל ובצד ימין ממנה כמו אזן קטנה ואינה בצד האונות ויש לה כמו כים בפני עצמה והיא בתוך הכים ואוזן זו קטנה היא הנקרא ורדא מפני שהיא דומה לורד ואינה מן המנין (רמב"ם שחיט' ח א).

השלימו פרשיותיכם) עם הצבור שנים מקרא ואחדתרגום והזהרו בורידין כר' יהודה (ברכ' ח:). — ובכלל' ־הגידים הנושאים את הדם, **Veine; veine; vein**, כי הטחול מחמם לא בעצמיותו אבל בשריינים והורידים הרבים אשר בו (קאנון א א ד ב). הורידים והם דומים לשריינים אך הם מן הכבד נחים ונבראו להעביר המזון מן הכבד (שם שם ה).

־**וְרִידִי**, ת"ז, — של הוריד, מטבע הורידים: הריאה היא מחוברת מחלקים אחד מהם הקנה והשני שריגי השריין הוורידי והשלישי שריגי הוריד השרייני (קאנון ג י א א).

***וֶשֶׁט**[1]), ש"ז, מ"ר וְשָׁטִים, — א) השפופרת הבשרית שבגרון שדרך בה יורד המזון אל הריאה, **Speiseröhre**, **oesophage; -gus**: שחט את הוושט ופסק את הגרגרת או שחט את הגרגרת ופסק את הוושט (חול' ב ד). כליות יועצות לב מבין לשון מחתך פה גומר ושט מכנים ומוציא כל מיני מאכל קנה מוציא קול (ברכ' סא.). אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה (תענ' ה:). שני עורות יש לו לוושט חיצון אדום ופנימי לבן (חול' מג.). טפח בוושט סמוך לכרם זו היא כרם הפנימית (שם נ:). תורבץ הוושט (שם מג:). עשרה דברים משמשין את הנפש הושט למזון והקנה לקול וכבד לחימה והריאה לשתיה (מד"ר ויקר' ד). מקום השחיטה בושט (רמב"ם שחיט' א ה). — ובכנ': אמר רבא ושטו נקוב אמו טמאה ושטו אטום אמו טהורה (נדה כג:). — ומ"ר: וישאלת אם נמצא שתי גרגרות או שני ושטים דבר שאינו שאלת (שו"ת הרא"ש כ ט). — ב) נקב עגול בחלקי הספינה, בתרן וכדומה, שמכניסים בו בכח ובדחק גדול חבל עב יותר ממלוא הנקב, ואוצה על החבל בדחק: אמר רבי חנינא קשה יציאת נשמה מן הגוף כציפורי בפי הוושט [2]) רבי יוחנן אמר כפטורי בפי וושט (מו"ק כט.).

[1]) לא נתברר מקור שם זה. יש סוברים שנגזר מן שרש ישט, עי"ש, אך זו השערה דחוקה. — [2]) פרש הערוך: כאדם שרוצה להוציא הבל שיש בו קשר בחור של תורן ויש בו טורח גדול. ע"כ. וכן רש"י כאן: כחבל שיש בו קשר ויוצא בקושי מן התורן. ע"כ. וכן בברכות ח: ים אוקיינוס יש בו מקומות שאינו מקבל ברזל ומחברין לוחי הספינה ע"י חבלים ועקלים שתוהבים בנקביו ותוקעין אותו בדוחק לפי שהם גסין כמדת הנקב. ע"כ. ואעפ"י שיש מקום לפקפק בפרוש זה, מ"מ במשמ' זו של המלה ושט דיה הסכמת שני רבי לשוננו שנקבלה באוצר הלשון.

*וְתוּר, ש״ז, מ״ר וְתוּרִים, — כה״פ מן וִתֵּר: ר״א אומר אפילו ו י ת ו ר אסור במודר הנאה (נדר׳ לב:). חג היה וניסוך המים היה ו ו י ת ו ר במה היה (מד״ר רות ה). אין להם ו י ת ו ר (תשו׳ דונש על רסע״ג לא). ו י ת ו ר זהו כגון שלקח מדה של תפוחים בפרוטה ולאחר שמדד לו המדה מוסיף לו שתים או ג׳ (רש״י נדר׳ לב:).

*וָתִיק, ת״ז, לנק׳ וְתִיקָה, מ״ר וְתִיקִים, ־קוֹת, — מי שדעתו מיושבת עליו ורצין ונאמן וישר בדברו ובמעשיו שאפשר לסמוך עליו. ernst; solide, sérieux; earnest: לב עקוב יתן עצבת ואיש ו ת י ק ישיבנה בו (כ״ס גני׳ לו כה). יגע רבי בון בתורה לעשרים ושמונה שנה מה שאין תלמיד ו ו ת י ק יכול ללמד למאה שנה (ירוש׳ ברכ׳ ב ח). אפילו מה שתלמיד ו ת י ק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה בסיני (שם פאה ב ו). חביב נתתיך באומות מלך נתתיך לאומות ו ת י ק נתתיך באומות נאמן נתתיך לאומות (שבת קה.). תלמיד ו ת י ק היה ביבנה שהיה מטהר את השרץ במאה וחמשים טעמים (עירוב׳ יג:). תלמיד ו ת יק היה לו לר״ע והיה יודע לדרוש את התורה במ״ט פנים וכו׳ שהיה חכם במקרא ובקי במשנה ו ו ת י ק בהתלמוד וסבר בהגדה (מס׳ סופר׳ יו ז). שאותו הדבר צריך לפרש ואינו ראוי למתלמד גם לא ל ו ת י ק בזה הסוג אלא אחר הקדמות אחרות רבות (חשבון העבור לר״א בן חו״ט). — ואמר הפיטן: להוגה דעות בדין, לְוָתִיק ועשה חסד ביום דין (יוצר יוה״כ, אל עורך דין). אהלי אשר הנית מאז בתאיו מפה ומפה, למה לנצח זונח ביד זרים ונהית כְּוָתִיק יוצא חוצה ולא עבר מפה (קינ׳ לת״ב, אהלי אשר). וָתִיק הדש מכון אולמך, אמץ אהובים כוננת בצלמך (מער׳ ליל א׳ סכות).—ומ״ר: אנשים ו ו ת י ק י ם בסופים חכמים ונבונים (ספרי דבר׳ יג). שבעים איש שיהו בעלי חכמה בעלי גבורה ו ו ת י ק י ם ופסיפים (שם, בהעלותך לב). ה ו ו ת י ק י ן היו משכימין וקורין אותה כדי שיסמכו לה תפילתן עם הנץ החמה (ירוש׳ ברכ׳ א ה). וזה שאמרו מנהג מבטל הלכה מנהג ו ת י ק י ן אבל מנהג שאין לו ראיה מן התורה אינו אלא כטועה בשקול הדעת (מס׳ סופר׳ יד יח).—ואמר הפיטן: ענה המון חוגג שבעה, הַוְּתִיקִים מחכי ישועה (סמא״ג, הוש״ר, ענה אתוייס). כל וַעוּדי ועד בישר טיפים יי׳ מלך, כל וָתִיקֵי וסת בבשר מכללים יי׳ מלך (יוצר ב׳ ר״ה, כל שנאני). וְתִיקָיו יעצים וישגיב בכחו ברצונו להצילו, ומורה דרך לשובבים עד כסאו אצלו ישובו יושבי בצלו (שבת תשובה, אשחר).

[1]) בערב׳ וַתִיק a) במשמ׳ נאמן ויציב בדבורו.

*וְתִיקוּת, ש״נ, — מדה מי שהוא וָתִיק: ההוד וההדר לחי עולמים, הועד וְהַוְּתִיקוּת לחי עולמים (יוצר יוה״כ, האדרת). מי יזון זיו זהרך, מי יודה ועד וְתִיקוּתְךָ, מי יהגה הוד הדרתך (שם, מי יתנה).

*וָתִין[1], ש״ז, מ״ר וְתִינִים, — עֹרק הדופק שבצואר, ה ו ו ת ן[2]: Aorta; artère; aorte הגדול שבצואר (ספר הרפוא׳ לאסף ז).

ותק, ממנו *וָתִיק, *וְתִיקוּת, *וֹתֶק, *וִתֵּק.

*וֹתֶק, ש״ז, — עצם המקרה של הוָתִיק: שניך עורכי טעמי מס׳רת, כחוט השני וֹתֶק שפתותיך מדברת (יוצר שבת ותוה״מ פסח, לאנה). איכה הגת בהגיונך להדוף ביד הוללים המוניך, ולא זכרת ועוד וֹתֶק וסת אשר ועדת לועודיך (קינ׳ לת״ב, איכה אלת).

*וִתֵּק, פ״י, — וִתֵּק את פלוני, האדירו ושגבו, הכריז עליו שהוא וָתִיק: ומשתית אבן מקום הרמון טל, וִתֵּק להשתות שתותי טל (ר״א קליר, תפי׳ טל, אאגרה). הוגי הגה המולה, וִתְּקוּהוּ בהלל ומלה (הוש׳, יוצר א׳ ר״ה, אאפיד). הצָו ומכין למו ציד אבם, הוִּתֵּק הרים וגבעות והצמיח תנובם (יוצר יוה״כ, האמן). אדון בזו השעה וַתֵּק תק מנרתך כאור תוציא דיננו (סליח׳ ג׳ עי״ת, יסמיענו). ועדתו שברך הרבה מאד, וִתְּקתּוּ רוב עשר וכבוד (שם, איתן). הסכת צית ציר התבונן, החל דבריך אם לגונן, וִתְּקַתּוּ דרכיך חנון שנן, ובה במדה אותנו חנן (שם יום ד׳, אם עונינו). וִתְּקוּ כל גוים מלכות שמים, בכל יום פעמים (אכיגדול, רשות לברכו, אל דרכיו). העת יושבת בגנים קול קלום לְוָתְקָה, ועודים חברים מקשיבים מהשים דממה דקה (שבת שובה, האזינו אבירים).

[1]) משקל וָרִיד, בערב׳ וַתִין a), ועי׳ הערה לקמן. — [2]) כך כתוב בגוף הכ״י, ויש מקום לפקפק אם זה פיעל או פֻעל דגוש, ולכן עדיף לשקלו ע״מ ו ר י ד, ובפרט שגם בערב׳ זה משקלו. וכבר הזכיר הערוך מלה זו בשם ספר הרפואות וז״ל: ו ו ת ן הוא גיד בספר הרפואות (ערוך, ערך וותן).

a) وَتِيق

a) وَتِين

וָתַר. — עי' יתר, וממנו *וִתֵּר, יִוּתְּרוֹן *וַתְּרָן, *וַתְּרָנוּת.

***וִתֵּר**. פ"י, — א) נתן יותר: מוותרין בגפנים ומשמטין בקנים מקום שנהגו לוותר ולשמט קודם לחג מוותרין ומשמטין קודם לחג לאחר החג מוותרין ומשמטין לאחר החג (ירוש' שבי' כ לג ד). — וכמו הותיר: אין מלאך המות אומר הואיל ווה מלך נוותר לו עוד יום אחד או שני ימים אין לפניו באותו היום משוא פנים (מד"ר דבר' ט). — ב) בהשאלה, מחל על דבר שלו, אינו תובע אותו, verzichten ; renoncer ; to renounce : התנו (השותפים) ביניהן על מנת לוותר בחזקת שותפין הן (ירוש' נדר' ו לט.). יתומה שהשיאה אמה או אחיה וכתבו לה מאה וחמשים זוז וכו' גדלה ויתרה (שם כתוב' ד כט:). בכור שנטל חלק כפשוט ויתר מאי ויתר וכו' ויתר באותה שדה וכו' ויתר בכל הנכסים כולן (כ"ב קכו.). כאשר עשיתי עם המתים שנטפלתם בתכריכיהן ועמדי שויתרו לה כתובותיהן (מד"ר רות א ח). — ג) במוסריות, וִתֵּר על דברי פלוני, דחה אותם, מאֵן בהם: הכובש את נבואתו והמוותר על דברי נביא ונביא שעבר על דברי עצמו מיתתו בידי שמים (סנה' יא פ). — ובמשמ' אינו דורש הדבר ומחל על זה, nachsichtig sein; être indulgent; be indulgent: מצאנו שויתר הקב"ה לישראל על ע"ז וכו' ועל מאסם בתורה לא ויתר (ירוש' חגי' א עו ג). שהיה (איוב) מוותר על קללתו (שם סוט' ה כ ד). ואעפ"י שאין נפרעין ממנו מיד אל יחשוב שהקב"ה יוותר לו על עונו (מד"ר במד' יד). אל תהי צדיק הרבה שלא יהא אדם מוותר על התורה (שם כא). — ואמר הפיטן: לא וִתַּרְתָּ לשפיכת דם חסידיך, פקדת שלום הבטחת ליודעי סודך (יוצר יוה"כ, לא אמר). פנה אל תפלת הערער, ולו העתר צחן וַתֵּר, כתם כבם כבנתר, קוח תפקח בני תמותה הותר (סליח' יום ז, אפס). קרע שטרינו והובותינו וַתֵּר, רחם תזכור פנים בהסתר (שם, ד עשי"ת, אמנס).

— נתפ', *נִתְוַתֵּר: נתותרו מעיו (של בלשצר) כל אותו הלילה (מד"ר שה"ש, מלאוני).

***וִתְּרוֹן**, ש"ז, — הפעולה לותר, ומה שוִתֵּר: ואתה נוצר האדם, וִתְּרוֹן תנה לעודדם, רעבם וצמאם חזה, רעתם בלי תחזה (מוסף יוה"כ, לפה). שהצדיקים שוקלים בויתרון ונותנים משלהם (ספ' חסיד', תתתי"ז).

***וַתְּרָן**, ש"ז, מ"ר וַתְּרָנִים, — מי שמְוַתֵּר על כספו וכדומה, שאינו מדקדק בחשבון, נותן בנדיבות: שהיה (איוב) וותרן (ירוש' סוט' ה כ ד). אחאב וותרן בממונו היה (סנה' קב:). לימדה אותך התורה שתהא ותרן בתוך ביתך נשפך יין הוי ותרן (מד"ר במד' ט). — ומי שמְוַתֵּר על חטא ופשע: כל האומר הקב"ה ותרן הוא יותרו חייו (ב"ק נ.). — ולנק' וַתְּרָנִית: כיון שמלך ירבעם על ישראל התחיל מפתה את ישראל ואומר להן בואו ונעבוד עבודה זרה ע"ז וותרנית היא (ירוש' ע"ז א לט.). — ומ"ר: ביתו של אבינו אברהם וותרנים היו (מד"ר ברא' נג).

***וַתְּרָנוּת**, ש"נ, — מדת מי שהוא וַתְּרָן: אומדין לפי וותרנותו של אב או לפי קמצנותו וכו' לפי אומד עילוי דעת וותרנותו (רש"י כתוב' נ:). ולא יהיה המשפיע על גשם מה נפש הנביא ועל גשם אחר הנמלה או התולעת בכילות על זה ובותרנות על אלה אך יהיה בחמרי הגשמים הפרש ובמזגיהם התחלפות והבדל (אמו"ר א ז). אמנם מעלת הותרנות תבדל מהנדיבות בפחות ויותר שהותרנות יותר רב מהנדיבות ולכן יותר ראוי שנאמר שהותרנות הפכו הנבלה והנדיבות הפכו הכילות (נופת צופים ג ב).

שער הזַּיִן

ז

ז האות השביעית¹) באלף בית העברית, ושמה זַיִן, עי"ש.

האות ז הונחה לסימן לקול המתהוה ביציאת אויר הנשימה מבין השנים בנגיעה קלה של הלשון, והברתה כמעט שוה בפי כל היהודים ולא נשתנה כמעט ממה שהיתה לפנים. ויש לה קרבה עם קולות הברת שאר אותיות סשר"ץ, ועם האותיות ד, ט, וגם עם האות ר בהברתה האחת, ולכן תתחלף לפעמים באחת מאותיות האלה.

ז' היא שרשית בלבד ולא שמושית, ובשרשי הלשון העברית לא תבוא בצרוף עם ט, ס, צ, ש²).

במספרים היא מצינת מספר שבעה: תבא אסתר שהיא היתה בת בתה של שרה שחיתה ק' וכ' וז' (שנים) ותמלוך על ק' וכ' וז' מדינות (מד"ר בראש' נח). כנגד תרי"ג מצות וז' יתירות כנגד ז' ימי בראשית (שם במד' יג). מהו בזה וכו' ארבע עשרה הראה להם הבי"ת תרתי זיי"ן שבעה ה"א חמשה הרי ארבעה עשר (שם שה"ש, בוקיו).

ז' משמשת בזמן האחרון להעתיק בה קול האות g רכה או j שבקצת לשונות לעז, כמו צרפתית וכיוצא בה.

זאב, ממנו זְאֵב, *זְאֵבָה, *זְאֵבִי.

זְאֵב¹), ש"ז, מ"ר זְאֵבִים,—חיה טורפת קצת דומה לכלב, wolf ; loup ; Wolf : בנימין זְאֵב יטרף בבקר יאכל עד (בראש' מט כז). וגר זְאֵב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדו ונער קטן נהג בם (ישע' יא ו). זְאֵב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן (שם סה כה). על כן הכם אריה מיער זְאֵב ערבות ישדדם נמר שקד על עריהם כל היוצא מהנה יטרף (ירמ' ה ו). מה יהובר זאב אל כבש כן רשע לצדיק נאצל (ב"ס גני' יג יז).—ומ"ר: שריה בקרבה כִּזְאֵבִים טרפי טרף (יחזק' כב כז). שריה בקרבה אריות שאגים שפטיה זְאֵבֵי ערב לא גרמו לבקר (צפנ' ג ג). וקלו מנמרים סוסיו וחדו מִזְאֵבֵי ערב (חבק' א ח). — ואמר המליץ: דבריו יום קרב הבין חייליו, ורעיוניו כמו שרי אלפים, עדי שבו זאבי בין כבשים, ודמו כל כפיריו באלפים (רמב"ע, תרשיש א ט-י). — *בֵּין זְאֵב לְכֶלֶב, ר"ל בין השמשות, או לפנות בקר, בעת שאפשר להכיר בין זְאֵב לכלב, שהם דומים קצת ול"ז: (זמן ק"ש הוא משיכיר) בין זאב לכלב בין חמור לערוד (ירוש' ברכ' א ה). ר"מ אומר (קוראים את השמע) משיכיר בין זאב לכלב (גמ' שם ט:).— ומשל: בין הרועה ובין הזאב נבקע השה (מד"ר שמות ה). עד שהזאב בא לצאן פרשו לו מצודה

---

¹) עי' בהערה לאותיות א, ב, ג וכו'. בפרשיות איכה כתובים הפסוקים המתחילים באות ז אחרי הפסוקים המתחילים באות ו: ויצא מן בת ציון כל הדרה וכו' זכרה ירושלם ימי עניה ומרודיה, וכן בשאר הפרשיות, וכן במזמורי תהלים: ועזוז נוראותיך יאמרו וגדולתך אספרנה, זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו (קמה ו-ז), וכן במזמורים אחרים. — ²) מנחם בן סרוק, וכן ראב"ע: ז עם ט, ס, צ, ש, לא נמצא (צחות קנח:).

¹) באשור' זִיבֻ, בארמ' דִיבָ, בערב' דִ'יבa), וכעין זה גם בשאר הלשונ' השמיות, לחית טרף דומה לזאב. עכ"פ זו אחת המלים היותר קדומות בלשון השמית ושכל

a) ذِئب

(שם במד' כג). והזאב לא יעצרנו גדר, מבוא אל העדר (רשב"ג, כ"מ).—°חֹלִי הַזְּאֵב, רעב חזק: ולא מנעני אשר בלבי מחולי הזאב[1], ודאבון הרעב והכאב (אלחריזי, איתיאל יד). — °החיה נושאת הזאב, בחכמת הכוכבים, אחת מצורת מערכות השמים: החיה נושאת הזאב (נחמ' ונעים שה). — °זְאֵב המים, דג גדול, Seewolf; sea-wolf: הזאב המים משכנו בכל נהרות אירופא והוא טורף וחומס ובולע כל מיני דגים הקטנים ממנו (רא"ב למודים ו). זאבי הים פיהם עגולי ובכל אחד מלחייהם שני שנים שנונות ומלתעות רבות והם טורפים נוראים על ידי שניהם (תוס"א לסינהק, הדגים רכג).—°זאב הדבורים: הזאב דבורים שמו יעיד על מעשיו כי רודף תמיד אחרי הדבורים לצודם ולאכלם (רא"ב למוד' ו).

*זְאֵבָה, ש"נ, מ"ר זְאֵבוֹת, —א) נקבת הזאב: רומוס ורומילוס מתה אמן הזאבה נזדמנה והניקתן ועמדו ובנו שני צריפים גדולים ברומי (מדר' תהל' י יג). אלו שני יתומין שנשתיירו מהם רומוס ורומילוס וזימנתי להם זאבה אחת שהניקתם עד שהגדילו ונעשו מלכים גדולים (שם יז יד).—ב) °חלי בגרון Angina: כל אדם אשר אחזתו זאיבה[2] הוא סינכוס ותתנוק אותו ימות (ספר הרפוא' לאסף 146).

°זְאֵבִי, ת"ז, לנק' זְאֵבִית,—מטבע הזאב: וכמדומה לי הוא שקוראים לובי"ט כלומר זאבי תואר מזאב בעבור שהוא אוכל בשר חי כזאב (ר"ש א"ת, הקד' פי' המ"ז שכמו"כ).—°ענוה זְאֵבִית: לפי שיש אנשים מתראים ענוים ויראי אלהים ברמאות ובתוכם ישימו ארבם והז"ל קראוה ענוה זאבית (ר"י אלברצלני, נחל' אבות ו).

°זאג, — עי' ב.°זָג.

זא"ז,—כ"ת: זה אחר זה, זה את זה, זו אחר זו, זו את זו.

°זאי,—כמו זַיִן: אות זאי יבא במקום סמך כמו המזג במקום המסך (הור' הקורא א 34).

°זאיין, — כמו זַיִן: ואו והסדיו על כל עבדיו זאיין זרועו ישראל ידידיו (רני ושמחי, אלף אמלל).

*זאן, — כמו זַיִן: נכנס זאן והוא נוטה לכאן ולכאן (מדר' הגד' ברא"ש סד).

זֹאת[1], — א) ש"נ, דבר שכבר זכר המדבר, שאין צרך או אינו רוצה להזכירו, או הדבר שיפרשהו מיד, dieses; ceci; this, עם פעל נקבה לפניה או לאחריה: למה יי' אלהי ישראל היתה-זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אחד (שופט' כא ג). ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול לב לאדני ולשפך דם חנם (ש"א כה לא). כי ביי' נשבעתי כי (אם) אינך יוצא אם ילין איש אתך הלילה ורעה לך זאת מכל הרעה אשר באה עליך מנעריך עד עתה (ש"ב יט ח). ויאמר יי' לשלמה יען אשר היתה-זאת עמך ולא שמרת בריתי וחקתי אשר צויתי עליך קרע אקרע את הממלכה מעליך (מ"א יא יא). גם זאת (כל מה שנאמר שם) מעם יי' צבאות יצאה הפלא עצה הגדיל תושיה (ישע' כח כט). מידי היתה-זאת לכם למעצבה תשכבון (שם נ יא). הגידו זאת בבית יעקב והשמיעוה ביהודה לאמר (ירמ' ה כ). ההיתה זאת בימיכם ואם בימי אבתיכם עליה לבניכם ספרו (יוא' א ב-ג). נחם יי' על זאת לא תהיה אמר יי' (עמוס ז ג). הנה זאת הקרנוה כן היא (איוב ה כז). יתהי זאת תנחומתיכם (שם כא ב). תכתב זאת לדור אחרון (תהל' קב יט). והיה כל הראה (את הנתחים של הפלגש בגבעה) ואמר לא נהיתה ולא נראתה כָּזֹאת למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים (שופט' יט ל). ויאמרו אוי לנו כי לא היתה כָּזֹאת (שיבוא ארון האלהים אל תוך המחנה) אתמול שלשום (ש"א ד ז). כי עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו והתבוננו מאד וראו הן היתה כָּזֹאת ההימיר גוי אלהים (ירמ' ב י-יא). — ובלי פעל: ויאמר אלהים יוסף ביום השלישי זאת עשו וחיו (ברא"ש מב יח). ויאמר (יוסף) חלילה לי מעשות זאת (שם מד יז), ר"ל הדבר אשר אמר לו יהודה. כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וְזֹאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם (שם מט כח). זאת עשו קחו לכם מחתות (במד' יז ו). הליי' תגמלו זאת (דבר' לב ו). לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם איכה ירדף אחד אלף

הלשונות האחיות משותפות בה.—[1]) בערב' דא' אלד'יבa), מחלת הזאב, והוא הולי של רעב חזק. — [2]) בערב' אלד'יבה b), והיא מחלה בגרון הבהמות, והשתמש בו אסף לחלי בגרון באדם.

a) داء الذيب b) الذيبة

[3]) בערב' ד'את a) במשמ' עצם הדבר מהותו, וסובר' כי זו הרחבה מן ד'וּ b) בהוס' ת לסימ' נקבה, וכבר נשאו ונתנו ברט ופישר (ZDMG 59, 161, 445) ביהם שבין ד'את הערב' וזאת העברית. והנה כבר אמר אולסה' (Olsh. § 101, b) כי אפשר שהיתה זאת בעקרה שֵׁם, ועכ"פ דרך השמוש בה מעיד שהמדברים חשו בה שֵׁם נקבה, ולכן סדרתי משמעה זו בתחלה, — ועי' ערך זה.

a) ذات b) ذو

ושנים יניסו רבבה (שם כט-ל). זאת נעשה להם והחיה אותם (יהוש' ט כ). מדאגה מדבר עשינו את זאת לאמר מחר יאמרו בניכם לבנינו לאמר מה לכם וליי' אלהי ישראל (שם כב כד). ויען אבישי בן צרויה ויאמר התחת זאת (שבקש שמעי מחילה) לא יומת שמעי (ש"ב יט כב). ויאמר (דוד) הלילה לי יי' מעשתי זאת (לשתות המים שהביאו לי) הדם האנשים ההלכים בנפשתם (שם כג יז). כי מירושלם תצא שארית ופליטה מהר ציון קנאת יי' תעשה-זאת (מ"ב יט לא). מי בקש זאת מידכם רמס חצרי (ישע' א יב). מי יעץ זאת על צר המעטירה (שם כג ח). מי בכם יאזין זאת יקשב וישמע לאחור מי נתן למשוסה יעקב וישראל לבזזים (שם מב כג-כד). זכרו זאת והתאששו השיבו פושעים על לב (שם מו ח). ועתה שמעי זאת עדינה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד לא אשב אלמנה ולא אדע שכול ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמן (שם מז ח-ט). כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ (שם נד ט). שמו שמים על זאת ושערו חרבו מאד נאם יי' כי שתים רעות עשה עמי (ירמ' ב יב-יג). על זאת חגרו שקים ספדו והילילו כי לא שב חרון אף יי' ממנו (שם ד ח). שמעו נא זאת עם סכל ואין לב וכו' האותי לא תיראו (שם ה כא-כב). וישבו בה יהודה וכל עריו יחדו וכ' על זאת הקיצתי ואראה ושנתי ערבה לי (שם לא כד-כו). שמעו זאת הכהנים והקשיבו בית ישראל וכו' כי פח הייתם למצפה (הוש' ה א). קראו זאת בגוים קדשו מלחמה (יוא' ד ט). עקב כי זאת אעשה לך הכון לקראת אלהיך ישראל (עמוס ד יב). העל זאת (על כל המעשים הרעים שהזכיר למעלה) לא תרגז הארץ ואבל כל יושב בה (שם ח ח). זאת להם תחת גאונם (צפנ' ב י). ידעתי כי זאת עמך (איוב י יג), ר"ל כי כך וסתך ומנהגך. מי לא ידע בכל אלה כי יד יי' עשתה זאת (שם יב ט). הזאת ידעת מני עד (שם כ ד). הן זאת (כל מה שדברת קודם) לא צדקת אענך (שם לג יב). הזאת חשבת למשפט (שם לה ב). ואם בינה שמעה-זאת האזינה לקול מלי (שם לד יו). ויחי איוב אחרי זאת (אחרי כל מה שקרה לו) מאה וארבעים שנה (שם מב יו). יי' אלהי אם עשיתי זאת (מה שנאמר קודם) אם יש עול בכפי (תהל' ז ד). הלא אלהים יחקר זאת כי הוא ידע תעלמות לב (שם מד כב). מה נאמר אלהינו אחרי זאת (עזר' ט י). גם זאת זכרה לי אלהי (נחמ' יג כב). הלילה לי מאלהי מעשות זאת (דהי"א יא יט). ותקטן זאת בעיניך אלהים (שם יז יז). למה יבקש זאת אדני (שם כא ג). כל האומר אי אפשי בתקנת חכמים כגון ז א ת שומעין לו (ב"ב מט:). — ואחרי מלת השאלה מה: ויאמר יי' אלהים לאשה מה-זאת עשית (בראש' ג יג), ר"ל המעשה שעשתה לאכ'ל מעץ הדעת. ויקרא פרעה לאברם ויאמר מה-זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך הוא (שם יב יח). ויחרדו איש אל אחיו (על הכסף שמצאו באמתחותיהם) לאמר מה-זאת עשה אלהים לנו (שם מב כח). ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו (שמות יד ה). ולא שמעתם בקולי מה-זאת עשיתם (שופט' ב ב). ויאמרו לשמשון הלא ידעת כי משלים בנו פלשתים ומה-זאת עשית לנו (שם יה יא). — ועם בכל"ם: אך בזאת נאות לכם אם תהיו כמנו (בראש' לד יה), ר"ל בתנאי שאנו אומרים לכם. בזאת אדע כי כנים אתם אחיכם האחד הניחו אתי (שם מב לג). בזאת אכרת לכם (ברית) בנקור לכם כל עין ימין ושמתיה חרפה על כל ישראל (ש"א יא ב). בזאת יכפר עון יעקב וכו' בשומו כל אבני מזבח כאבני גר מנפצות (ישע' כז ט). בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי (ירמ' ט כג). ותרבי את תזנותך אל ארץ כנען כשדימה וגם בזאת לא שבעת (יחזק' יו כט). הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר יי' צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים (מלא' ג י). בזאת ידעתי כי חפצת בי כי לא יריע איבי עלי (תהל' מא יב). יואב בן צרויה החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל (דהי"א כז כד). לא לכם להלחם בזאת התיצבו עמדו וראו את ישועת יי' עמכם (דהי"ב כ יז). הלרשע לעזר ולשנאי יי' תאהב ובזאת עליך קצף מלפני יי' (שם יט ב). ולאביו שלח כזאת עשרה המרים נשאים מטוב מצרים וכו' (בראש' מה כג). ויעל משם פנואל וידבר אליהם כזאת (שופט' ח ח), ר"ל כמו שדבר לאנשי סכות. ותאמר לו אשתו לו חפץ יי' להמיתנו לא לקח מידנו עולה וכו' וכעת לא השמיענו כזאת (שם יג כג). ולמה חשבתה כזאת על עם אלהים (ש"ב יד יג). מי שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד (ישע' סו ח). ברוך יי' אלהי אבתינו אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את בית יי' (עזרא ז כז). וכי מי אני ומי עמי כי נעצר כח להתנדב כזאת (דהי"א כט יד). ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו ואל יסית אתכם כזאת (דהי"ב לב יה).

וידברו אליה כזאת (שם לד כב). — כזאת וכזאת: ויאמר (עכן) אמנה אנכי חטאתי ליי' אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי ואראה בשלל אדרת וכו' (יהוש' ז כ-כא). ויאמר חושי אל צדוק ואל אביתר הכהנים כזאת וכזאת יעץ אחיתפל את אבשלם ואת זקני ישראל וכזאת וכזאת יעצתי אני (ש"ב יז יה). ויבא ויגד לאדניו לאמר כזאת וכזאת דברה הנערה (מ"ב ה ד). ויאמר כזאת וכזאת אמר אלי לאמר כה אמר יי' משחתיך למלך אל ישראל (שם ט יב). ולא שת (פרעה) לבו גם לזאת (שמות כג), ר"ל לכל ההתראות שהתרה בו משה. אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו (איוב לז א). — אי לזאת: אי לזאת אסלות לך (ירמ' ה ז), ועי' אי. — ושחקתי לפני יי' ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני (ש"ב ו כא-כב). — בכל-זאת, במשמ' ואעפי"כ: על כן חרה אף יי' בעמו ויט ידו עליו ויכהו בכל-זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה (ישע' ה כה). וארא כי על כל אדות אשר נאפה משבה ישראל שלחתיה ואתן את ספר כריתתיה אליה וכו' וגם בכל-זאת לא שבה אלי בגודה אחותה יהודה בכל לבה (ירמ' ג ח-י). וענה גאון ישראל בפניו ולא שבו אל יי' אלהיהם ולא בקשהו בכל-זאת (הוש' ז י). ואף אלהים עלה בהם ויהרג במשמניהם ובחורי ישראל הכריע בכל-זאת חטאו עוד ולא האמינו בנפלאותיו (תהל' עח לא-לב). בכל-זאת לא חטא איוב ולא נתן תפלה לאלהים (איוב א כב). ובכל-זאת אנחנו כרתים אמנה וכתבים (נחמ' י א). —ב) מלת הרמז לנקבה יחידה, לרמוז על הנקבה שכונת המדבר אליה, diese; cette, celle this: ונתנה לך גם את זאת (בראש' כט כז). שלחו נא זאת מעלי (ש"ב יג יז). מי זאת עלה מן המדבר (שה"ש ג ו). מי זאת הנשקפה כמו שחר (שם ו י). הבט משמים וראה ופקד גפן זאת (תהל' פ טו). ויהי קצף על יהודה וירושלם באשמתם זאת (דהי"ב כד יח). אגריפס המלך עבר לפני הכלה ושבחוהו חכמים אמרו לו מה ראית אמר להם אני כתר נוטל בכל יום וזאת תטול כתריה שעה אחת (מס' שמחות יא). ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות (אסת' ד יד). ונתתה לנו פליטה כזאת (עזר' ט יג). לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת (בראש' ב כג). לכן קראתי לזאת רהב (ישע' ל ז). — וכמו ש"ת עם הגוף הנרמז תבוא המלה זאת עם ה הידיעה, הזאת, ועפי"ר אחר הגוף: גרש האמה, הזאת (בראש' כא י). והשבתיך אל האדמה הזאת (שם כח טו). קח לי את הילדה הזאת לאשה (שם לד ד). את האשה הזאת לקחתי ואקרב אליה (דבר' כב יד). אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד וכו' ותלד גם האשה הזאת (מ"א ג יז-יח). קרא לשונמית הזאת ויקרא לה (מ"ב ד יב). מה לנו ולצרה הזאת [1] (סנה' ד ה). ולא בקשתי בזה אלא התועלת שתושג ביציאות זאת התכלית והוא ידיעת האמת (תגמ' הנפש א). וזאת המלאכה מזה החיבור גם אם היא קטנה (שם). וזאת ההרחקה אשר בין המפורסמות והמושכלות מבוארת ג"כ בספרי הנביאים ז"ל (פי' משלי לזרח' הלוי ו ג). אשר אין להם (להנמלים) מנהיג ויעשו זה הסדר וזאת ההנהגה כ"ש האדם שהוא בעל שכל (שם). לפי שלא ראינו להם מאמר בזאת החקירה (רלב"ג, מלחמ' ה' א ו). — וקודם הגוף במשמ' ההלטת הגוף בחיוב או בשלילה בענין מן הענינים: זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם (בראש' יז י). זאת חקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו (שמות יב מג). זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ כל מפרסת פרסה ושסעת שסע (ויקר' יא ב-ג). זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה (במד' לד ב). הלא זאת בת שבע בת אליעם אשת אוריה החתי (ש"ב יא ג). והית נבלת איזבל כדמן על פני השדה בחלק יזרעאל אשר לא יאמרו זאת איזבל (מ"ב ט לז). זאת העצה היעצה על כל הארץ (ישע' יד כו). וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת (שמות כה ג). וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל (דבר' ד מד). וזאת הברכה אשר ברך משה (שם לג א). וזאת לפנים בישראל על הגאלה ועל התמורה לקים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה בישראל (רות ד ז). הזאת לכם עליזה מימי קדם קדמתה (ישע' כג ז). ותהם כל העיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי (רות א יט). הזאת העיר שיאמרו כלילת יפי (איכ' ב טו). — זאת וזאת, במשמ' האחת והשניה: זאת אמרת זה בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי בנך המת ובני החי (מ"א ג כג). — ועי' זו.

— [1]) אפשר שמליצה זו לא מדרך הדבור ההי של הזמן ההוא אלא עפ"י לשון הכתוב: באה אלינו הצרה הזאת (בראש' מב כא), ואין ראיה מזה לשמוש המלה זאת בזמן המשנה.

זֹאתָה[1], — כמו זאת, בפרט בקצת כונה של זלזול: כה אמר יי' אם ל.: תשמעו אלי ללכת בתורתי אשר נתתי לפניכם וכו' ונתתי את הבית הזה כשלה ואת העיר ה ז א ת ה [2]) אתן לקללה לכל גויי הארץ (ירמ' כו ד-ו).

זָב, ת"ז, מ"ר זָבִים, — מי שיזוב הזרע מבשרו, מי שלקה במחלה זו, **mit Gonorrhoea behatffeter; affligé de geuorrhéoa; afflicted with gon.**: איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זָב בקדשים לא יאכל (ויקר' כב ד). וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זָב וכל טמא לנפש (במד' ה ב). ואל יכרת מבית יואב זָב ומצרע ומחזיק בפלך (ש"ב ג כט). כל המשכב אשר ישכב עליו הַזָּב יטמא (ויקר' יט ד). וכי ירק הַזָּב בטהור וכבס בגדיו (שם ח). הרואה ראיה אחת של זוב וכו' בית שמאי אומרים ז ב גמור (זב' א א). אין בין ז ב הרואה שתי ראיות לרואה שלש אלא קרבן (מגי' א ;). —ומ"כ: מקצת ז ב י ם מביאים קרבן ומקצת ז ב י ם אין מביאים קרבן (ספרא, זבים ג ה). ה ז ב י ן והזבות טובלין כדרכן ביום הכיפורים (תוספתא יוה"כ ה ה). בני ישראל מטמאין בזיבה ואין עכו"ם מטמאין בזיבה אבל גזרו עליהן שיהו כ ז ב י ן לכל דבריהם (נדה לד.).

זבד, ממנו זֶבֶד, זָבַד, ״זוֹבְדָה.

זֶבֶד[3]), ש"ז, — כמו מַתָּנָה, gift; don; Geschenk: ותאמר לאה (כשילדה בן ששי) זבדני אלהים אתי זֶבֶד [4]) טוב (ברא' ל כ). —ומצויה מליצה זו בעצמה אצל הפיטנים [1]), ואמר המשורר: אין חפץ למלך במהר אך לעשות נקמה בצריהו במאה ערלות פלשתים מיכל תהי לך לְזֶבֶד (ניר דוד לגלוס הכהן). לך רק ואמר לו כי לי אתה עבד, אז יסף אל ראשך יובדך זֶבֶד (יל"ג, הכאת בכורים). אל אוצר המדינה הבא חילך, ובנכסיה קח חלק וְזֶבֶד, היה אדם בצאתך ויהודי באהלך, אח לבני ארצך ולמלכך עבד (הוא, הקיצה עמי). — ומ"כ: וועד במוהר וקדושין וגם בכתבה לך ולעזרך והן ברור זְבָדָיִךְ (קינ' לת"ב, ציון לפירת).

זָבַד, פ"י, עת' אֶזְבֹּד, —זָבַד את פלוני זֶבֶד, נתן לו מתנה: ותאמר לאה (כשילדה בן ששי) זְבָדַנִי אלהים אתי זבד טוב (ברא' ל כ). —ומצוי בספרות [2]): ומה יערב למלך רב ויתרצה ויתקרב, ומה זוֹבֵד יהי עובד למול אדון ויתערב, ותן חסדו ישו נגדו כאור יום מבלי ערב (ר"י הלוי, פזמ' ליוה"כ, תשלום אכודר', יד תתי). היה זוֹבֵד נא עבד חרד מדינך, וקחהו ונחהו עלי נחל עדנך (רמב"ע, יוה"כ, זמן הכלי). התקבצו חכמים ועמדו על עמדכם, כי זבד טוב א ז ב ד כ ם, לכו בנים שמעו לי כי יראת ה' אלמדכם (עלס לשון הרמב"ס, הקד' פי' המשנ'). והיתה תפלתו שיזמין לו וי ז ב ד ה ו ביום ההוא זבד טוב (ר"י אברבנאל, חיי שרה). בה בשם אדם קראתני, ושמחה טובה ברכה זְבַדְתַּנִי (פזמ' ליוה"כ, ה' לשמע). אלהים לנו מחסה ונרון באבוד רשעים

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך הכתיב, והקרי: הזאת. והסכימו רוב המדקדקים החדשים כי הכתיב הזה אינו אלא שבוש פשוט. ואולם קצת החדשים, בטכר (ZDMG, 59, 159) וכמו"כ ברט (Bö. § 897, 3) רואים בכתיב זה צורה אמתית שהיתה במציאות בחיי הלשון, וסמך לסברה זו הוא שירמיהו שמר לנו הרבה צורות קדומות או נהוגות אולי רק בענתות, ונוכל לקבל דעתו של בטכר (שם) כי השתמש ירמיהו בצורה לא רגילה זו בקצת כונה של זלזול.

[3]) בערב' זַבד a) מתנה. — [4]) ת"א: חלק טב. רסע"ג: פווצ'ני אללה תפויצ' ג'יד. וכבר ערער עליו דונש ואמר: ופתר זבדני אלהים אותי מן לשון פ י צ ה כמו יפוצו מעיינותיך חוצה והחריב מלה משולשת שלימה ועשאה מסובבת כמו ז ב ת חלב ודבש ואין בין זבדני וזבת תולדה כאשר אין בין הסוס הבחור לעיר השכור ומלה זו פתרונה כמשמעה מן לשון הגרי זבדני אלהים אותי זבד טוב כלומר נתן לי מ ת נ ה טובה. ע"כ. והנה טעה דונש בכונת רסע"ג, כי באמת גם רסע"ג התכון למשמעה של מתנה שישנה גם בפעל פוצ'a) הערבי. מנחם: אין למלה זאת דמיון בתורה ופתרונה לפי ענינה זבד כמו חלק. וכן רש"י וראב"ע. ריב"ג אמר כמו דונש וז"ל: הוא אצלי דומה לדברי הערב שמפילין הלשון הזה על המתנה. ע"כ. ובמשמעה זו פרשוה כל החדשים. ובספרות השתמשו בה בכונות מתחלפות אלו. — [1]) לפי קצת נוסחאות גוף ב"ס של הגניזה באה מלה זו שם בפרשה לג כד: חיך יטעם מטעמי ז ב ד ולב מבין מטעמי כזב. ובפרשה מ כט: איש משגיח על שלחן זר אין חייו למנות חיים, מגעל נפשו מטעמי ז ב ד ולאיש יודע יסור מעים. ע"כ. אך יש מקום לפקפק בגרסה זו, שאינה מתישבת היטב לפי הענין.

[2]) לפי נוסחה אחת של גוף בן סירא גני' בא פעל זה בפרשה ג כה: הוצא בת ויצא עסק ואל גבר נבון ז ב ד ה, במשמ' חבר, אך בנוסחה אחרת חברהו, ואין לברר איזו היא האמתית.

---

a) زبد

a) فوض

האומרים בתורתך מִזְּבוּד, ומה בצע בחרתם באל הכבוד (סליח׳ ער״ה, אלהים). — וְפָעוּל: הַזְּבוּדִים בזבד אומרים יי׳ אלהינו, החנונים בחיל עונים יי׳ אחד (יולר יוה״כ, האזורים כאהב). חמודים משמנים אבוסים ברבורים, זְבוּדִים דגי הים בגי יומה ותורים, קציעה זיין רקח ותירוש ויצהרים (מחז׳ ויטרי׳ ארוסת). זכרו ימים מקדם הייתי פליאה, זְבוּדָה זר ומקשטה בכלה נאה (סליח׳ יום ז, אל ימעט). זועה מאיבת טורף, זר משחית ושורף, זבודתך בלי תרף, זאת אויב חרף (ידע׳ כדרשי, מטמוני המכורג, המגיד יו). בשבת אהל מתחו, זבודיו משרתיו יצר הכינם וציינם בכחו, חתירת תפתה ערך לעוברי דברי שבחו (מחז׳ ויטרי הקדמה).
— נִפע׳, יִנָּזֵבד: כנפי דיר ארצכם, בהרחיבי ערי מגרש למשרתי להזבד, יצאתם לצבא קדשו מחניכם, וביד וביתר מהאבד (אזהר׳ רסע״ג, קכן מע״ג). כבודו כבוד למיחלים לו לכן תם נזבד זבוד, כסף שבת היכלו בלו אומר כבוד (ר״י בן אביתור, עכודה). לתורת בכורות ובכורים ולקיים מצות פריה ורביה הַזְבֵּד זבוד (אזהר׳ ר״י ברגלוני, את קולך במעתי). מען רצין העיר לאשכול כופר, לא כן יהי נזבד בהדו״ שפר, לנחש בקורת בד עפר ואפר (כנף רענ׳ פומ׳ לר״ת). לאיש אשר הכמה נזבד זבוד הוא (הספר) זכרון מאיר בית אוצרו (מ׳ ריאטי, מקדש מעט, חלק האולם). אישי תהי מנוחתו כבוד, מיום נזבד עלי זבוד, לא גער בי ולא הכלימני, וגברת על כל אשר לו שמני (ספ׳ בעבועים לר׳ זכלה 21). — ובמשמ׳ נתחבר: את ה׳ אלהיך תירא אותו תעבוד, בזה תשיג כל חפצך תפארת וכבוד, את חכמים תהיה נמנה ועם שלמים תהא נזבד זבוד (סא׳ יעבן א מא).
—פִּע׳, זִבֵּד: האל הנאמן במדה שמינית פדני, ואמת ה׳ לעולם עודדני, זבד טוב בחסדך זִבְּדֵנִי, הדריכני באמתך ולמדני (סליח׳ ליל העש״ל, מנס׳ אויניון, אל נגלה).
—הִפע׳, הִזְבִּיד,—כמו קל: הזבדתיך זבד טוב להחזיק בעץ החיים אשר הטבת (אזה׳ ר״י ברגלוני, את קולך).

זְבָדָה[1], ש״נ, — העבה והשמן המתקבץ על גבי החלב כשהוא עומד זמן מה וממנו יוציאו החמאה, Rahm, Sahne; crème; cream, נהוג בדבור העברי בא״י וכבר השתמשו בו בספרות[1], ועי׳ חָלָב, ועי׳ שְׁפוֹת.

***זָבָה**, ש״נ, מ״ר זָבוֹת, — אשה שהיא זָבָה: טומא בזב וטומא בזבה מה זבה מקום שמטמא בטומאה קלה מטמא טומאה חמורה אף זב וכו׳ (ספרא, זבים א א). טומאת האיש בלובן וטומאת הזבה בדם (שם). הזב והזבה שבדקו את עצמן ביום הראשון ומצאו טהורים וכו׳ הרי אלו בחזקת טהרה (שם ג ה). הזב והזבה המצורע והמצורעת בועל נדה וטמא מת טבילתן ביום (שבת קכא.). —ומ״ר: הזבין והזבות טובלין כדרכן ביום הכיפורים (תוספתא יומ׳ ה ה).

זְבוּב[2], ש״ז, מ״ר זְבוּבִים, — מין שרץ העוף קטן בכנפים זגות מצוי בבית בפרט בימי החֹם, והוא הזבוב הביתי, ויש מהם עֹקצים וארסיים והם הדבקים בבהמות, והזבוב המצרי, וכדומה, Fliege; mouche; fly: והיה ביום ההוא ישרק יי׳ לַזְּבוּב אשר בקצה יארי מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור (ישע׳ ז יח). חמשה נהרגין בשבת ואלו הן זבוב שבארץ מצרים וצירעה שבנינוה וכו׳ (שבת קכא:).— והזבוב הביתי: י׳ נסים נעשו לאבותינו בבהמ״ק לא הפילה אשה וכו׳ ולא נראה זבוב בבית המטבחיים (אבות ה ה). יש לך אדם שהזבוב נופל בכוסו ומניחו ואינו טועמו (תוספתא סוט׳ ה ט). אליהו ז״ל שאל לרבי נהוריי מפני מה ברא הקב״ה שקצים ורמשים בעולמו אמר לו לצורך נבראו וכו׳ זבוב לצירעה פשפש לעלוקתה נחש לחפפית (ירוש׳ ברכ׳ ט ג). יצר הרע דומה לזבוב ויושב בין שני מפתחי הלב (גמ׳ שם סא.). ושאר כל מיני פורעניות המתרגשות

---

[1]) בערב׳ זֻבְדָה a) ובלשון ההמו׳ זִבְדָה, מהשרש זבד, שמשמש כמו בעבר׳ במשמ׳ מתנה, וגם במשמ׳ קצף ואופי, ומזה השם הנזכר, הדבר העולה למעלה ודומה קצת לאופי, ומכנים בערב׳ בשם זה גם להאופי החלבי קודם שנעשה לחמאה וגם לחמאה, כמו שגם השם חמאה בעברית שמש לשני הדברים יחד, עי׳ ערך חמאה, ובהיות שהשם חמאה נקבע בשמוש ביותר למה שמתהוה מזה האופי החלבי בטריפה ונדנוד, לכן יחדתי השם זבדה להאופי קודם שנתהוית החמאה. — [1]) בהשלח יב ב: ובאפה ריח של לביבות אז בא, לביבות ממולאות בגבינה ורוחצות בזבדה (לביבות מבושלות). ותשם פניה למרתף, מרתף החצר, כי שם הגבינה וכדי הזבדה (שם).

[2]) בערב׳ ד׳בָאב a), באשור׳ זֻבְּבְ, בארמ׳ דבבא.

---

a) زُبْدَة زِبْدَة

a) ذُبَاب

כְּגון חיכך חגב ז ב ו ב וצירעה ויתושין ושילוח נחשים ועקרבים לא היו מתריעין אלא צועקין (תענ׳ יד.). אם זכה אדם אומרים לו אתה קדמת למלאכי השרת ואם לאו אומרים לו ז ב ו ב קדמך יתוּש קדמך (מד״ר ברא׳ ח). יש לך אדם ז ב ו ב שכן ע״ג כוסו והוא נוטלו ומניחו כמות שהוא (שם במד׳ ט). למה היה עמלק דומה ל ז ב ו ב שהוא להוט אחר המכה כך היה עמלק להוט אחר ישראל (תנחומא תצא יב). — ואמר המליץ: פעמים שיחנק האדם הגדול ב ז ב ו ב (מעל׳ המדות, מהכ׳ הא׳). והבער בעזבו את חמודות חברו עד יגלה את קלונו, דמותו כ ז ב ו ב עת יעזב כל מתום הגוף ויפול על שחינו (שירי מ׳ דרעי, לקו״ק לג). הזמן ישלח חפשי ה ז ב ו ב, ויתן הנשר בכלוב (ר׳ קלוני, אבן בחן עז). הענק לפעמים ב ז ב ו ב נחנק (עמנ׳, מחב׳ יא). — יוּכְנַף הַזְּבוּב, משל לדבר קל והלש: גם כי אתה כרת עמי ברית בהר, והתנית לי שלום כנהר, ואחרי זאת כ כ נ ף ה ז ב ו ב וכרגל הנמלה, הפרת ברית בנקלה, הכוה יעשה בתוך קהלה (רבב״א, מנח׳ קנא׳ מ). — וכמו ש״נ: ולא אצלתי מחכמת הכמים אלא כשם ש ז ב ו ב הזו הטובלת בים הגדול ומשהו מחסרה (מסכ׳ סופרים יו ח). — ומ״ר: זְבוּבֵי מות יבאיש יביע שמן רוקח יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט (קהל׳ י א). הצד ז ב ו ב י ן ויתושין (תוספתא שבת יב ד). ארורה האדמה בעבורך שתהא מעלה לך דברים ארורים כגון יתושין ופרעושין וז ב ו ב י ן (מד״ר ברא׳ כ). משל לבן מלכים שהיה ישן ע״ג עריסה והיו ז ב ו ב י ם שוכנים עליו וכיון שבא מניקתו וברחו מעליו (שם סע). אפילו דברים שאת רואה בעולם מיותרין כגון ז ב ו ב י ם ופרעושים ויתושין אף הם בכלל ברייתו של עולם (שם קהל׳, ויתרון ארץ). אמר רבי יוחנן הזהרו מ ז ב ו ב י בעלי ראתן (שם ויקר׳ טז). — וּזְבוּבֵי מָוֶת, יכנוי של גנאי לאנשים פחדנים: התחבאו זְבוּבֵי מָוֶת בואו בנקרת סלע הן עתה תעוז ידי אהשוף זרועי אני (ניר דוד לבלוס הכהן). — ואמר המשורר: אבל משפט הזמן יאכיל נשריו בשר רמה וצופו אל ז ב ו ב י ו (שירי משה דרעי הקראי, לקו״ק פג).

גז. — דבורה. — יזמזום. — *יבחושין. — *יתוּש. — צרעה. — קרץ.

***זְבוּבִי,** ת״ז, — כמו זבוב, מטבע הזבוב: ויתחלפו בתבניתם כי לפעמים יהיו גרגריים ויהיו יתושיים ויהיו ז ב ו ב י י ם ויהיו שעריים (קאנון ג ג ד ב).

***זְבוּחַ,** ש״ז, — שה״פ מן זָבַח: אינו חייב אלא על דבר שיש בו מעשה כגון ז י ב ו ח וקיטור וניסוך והשתחואה (סנה׳ סג.).

זְבוּל — עי׳ זְבֻל.

***זְבוּל,** ש״ז, — שה״פ מן זִבֵּל, כמו *זִבּוּחַ, בכונה של גנאי לעבודה זרה: אין הולכין לטרטיאות ולקרקסיאות מפני שמזבלין שם ז י ב ו ל [1]) לעכו״ם (ע״ז יח:). יום ז ב ו ל נילום היה והכל יצאו לז י ב ו ל נילום (פסיק׳ רבתי ו). יום נבול וז ב ו ל היה (מד״ר שה״ש א).

***זְבוֹרִית**[2]), זָבְרִית, זִבּוֹרִית, — נֵטֶל ישימו בתחתית האניה להחזיקה במעמד זקוף שלא תטה על צדיה, ובתחתית כלי נתונה על פני המים למשכה אל תוך המים, Ballast; lest: כלי שהטבילו דרך פיו כאילו לא טבל הטבילו כדרכו בלא ז ב ו ר י ת[3]) עד שיטנו על צדו (מקוא׳ י א).

---

[1]) הפרוש היותר נכון של לשון זו הוא של התוספות: מזבלין מזבחים ולשון גנאי נקט. ע״כ. ועי׳ לקמן בערך ז ב ח.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כך בנוסח׳, וברה״ג ולא זוברית, בערוך בשם רה״ג זיברית, במשנה עם גוף פרוש הר״מ בערב׳ זיבורית, ובר״ש בשם הערוך הזיברין, ובקצת דפו׳ הזיבורית. וכמו פקפוק הנוסח׳ כן הפקפוק בפרוש מלה זו. רה״ג פרש: לא עלתה להן נקיות וטהרה. ובאמת זה נאות לפי ס ג נ ו ן הלשון, כי לפני המלים עד שיטנו חסרות המלים אינו טהור כמו שכתוב שם בענין כלי שהוא צר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע: אינו טהור עד שיטנו על צדו. אך צורת המלה ז ו ב ר י ת זרה ואי אפשר להלמה לפי הדקדוק, שהיה צריך להיות בלשון זכר ובמשקל פועל או פֹּעַל. הערוך פרש ולא הטביל בית ידו, והביא גם פרושו של רה״ג, וכבר שדה הר״ש נרג בפרושו של הערוך. הרמב״ם הודה כי לא נתברר לו פרושם של דברים הללו, אמר וז״ל: וזיבורית הוא אלשי אלנאקץ אלהטיט ואלדי יריד בה הנא אנה הטביל את הכלי ולם יסתוף אטראפה באלטבילה אנ כאנת לה אטראף וזואיד ולעל כאן לבעצ׳ אלכלים זיאדה מא כאנוא יסמונא זיבורית לא ימכן אן ידכ׳להא אלמא חת ימיל אלאנא עלי ג׳אנבה. ע״כ. ובעברית: וזיבורית הוא הדבר החסר והגרוע ומה שהוא רוצה בו כאן הוא שהטביל את הכלי ולא השלים הטבילה בקצוותיו אם היו לו קצוות ותוספות ואולי היתה לקצת הכלים תוספת שמה זיבורית ולא היה אפשר שיכנסו בה המים עד שיטה הכלי על צדו. ע״כ. ודחק גורה זו מהשם זיבורית לקרקע כחוש אין צרך לברר, ועוד לפי פרוש זה המלה בלא היא נגד הכונה, שאדרבה אם יש להכלי זיבורית אז צריך להטותו, ולכן לא הביא הרמב״ם הלכה זו ביד החזקה כלשונה אלא שנה אותה

א. ***זְבוּרִית**[1]), ש"נ, — אדמה גרועה, כחושה, לא נותנת פרי, schlechtes Feld ; terrain mauvais ; bad field : הנזקין שמין להן בעידית וב"ח בבינונית וכתובת אשה בזיבורית[2]) (גיט' ה א). אין נפרעין מנכסי יתומים אלא מן הזיבורית (שם נ). אין נפרעין מנכסים משועבדים במקום שיש נכסים בני חורין ואפילו הן זיבורית (כתוב' לה.). אין לו אלא עידית כולן גובין מן העידית בינונית כולם גובין בינונית זיבורית כולם גובין זיבורית (ב"ק ז:). — ועי' *זְבֹרִית.

ב. ***זְבוּרִית**[1]), ש"נ, — קערה קטנה, **צפת**, kleiner Teller; petite assiette; saucer : אמר לו (עשו ליעקב) הלעיטני נתן לו בזיבורית[2]) אמר לו בזיבורית את נותן לי שפוך הקדירה לתוך פי (תנחומא בובר, תולדות ז).

***זָבוּת**, ש"נ, — מה שיזוב מהזב: שבשעה שהגלה נבוכדנצר הרשע את ישראל היו בהן בחורים שהיו מגנין את החמה ביופיין והיו כשדיות רואות אותן ושופעות זבות אמרו לבעליהן ובעליהן למלך והרגום ועדיין היו שופעות זבות צוה המלך ורמסום (סנה' לב:). — ומחלת הזָב: מעשה באחד בן ארבעים שנה שבא לו חולי של זבות מפני ששכב עם אשה זונה (תולה"ת לר"י להלון ט ח א).

זבח[3]), ממנו זָבַח, זֶבַח, *זִבּוּחַ, *זְבִיחָה, מִזְבֵּחַ.

זֶבַח[4]), ש"ז, כהפס' זָבַח, ככנ' זִבְחִי, מ"ל זְבָחִים. זִבְחֵי, — עצם פעולת הריגת בע"ח לסעודה, ועצם הסעודה,

---

בלשון אחרת במשמעה כללית: היה בו מקום שאין המים נכנסין בו עד שיטנו על צדו לא עלתה לו טבילה עד שיטנו על צדו. ע"כ. וכבר העיר ראב"ד ע"ז ואמר: זה עשה תחת שראה במשנה הטבילו כדרכו בלא זרבובית (אולי היתה זו גרס' הספר שביד הראב"ד) עד שיטהו על צדו לא ידע מהו זה ושם לו פתרון לפי שכלו. ולוי וקוה' נמשכו אחרי פרוש הערוך, בית יד, ואמרו שכך בסורית זרובא, אבל באמת זרובא בסור' אינו בית יד אלא מין קערה ארוכה, צפה. והנה הראב"ד פרש מלה זו במשמ' השם זרבובית, עי' זה הערך, ואמר: ואנו כבר הסכמנו עליו והעמדנו על מה שראינו בויק"ר (פ"ה) השותים במזרקי יין זרבוביות והוא קנישקנין והכלי שאין לו אלא נקב אחד אין המים נכנסין בכולו מפני הרוח וכשיש בו קנה פתוח מן הצד נכנסין בו. ע"כ. הרא"ש אמר: בלא זיבורית הוא צואר הכלי שהוא ארוך כמו שעושים לכלי זכוכית ואין המים נכנסין בו עד שיטנו על צדו. ע"כ. אבל לכל הפרושים קשה למה צריך דוקא להטות הכלי על צדו הלא אפשר להשקיעו עד מתחת לפני המים וימלא כלו מים ויהיו מושקים עם מי המקוה? ועוד קשה הלשון בלא זבורית, שאדרבה לפי כל הפרושים האלה כזבורית היה צריך לאמר הטבילו בזבורית? וכל הדחק הזה בכונת המשנה בא להם להמפרשים מפני שנעלמה מהם משמעתה האמתית של המלה זבורית או זוברית, ורק משמעת המלה הדומה לה בלשון ערבית צאבורה a), שפרשוה המלונים הערבים בזה הלשון: מא יוצ'ע פי בטן אל מרכב מן אלת'קל ליתקל ולא ימיל עלי ג'אנביה, — ר"ל מה שיושם בבטן האניה מן דבר כבד כדי שיכבד ולא יטה על צדדיה. רק היא מבארת יפה כונת ההלכה ומתישבת היטב לפי הענין והסגנון, כי אם טבל את הכלי כדרכה עם זבורית, ר"ל משקל בתחתיתה, אין צרך להטותה על צדה, כי המשקל ימשך אותה עד מתחת לפני המים, אבל בלא זבורית עד שיטנו. והנה אפשר שהמשא הזה נקרא כך על שם האבנים שמשמשים עפי"ר לזה, כי השם צבר בערב' משמש גם במשמ' אבן.

[1]) בערב' צַבָּארָה b), ועי' הערה שלקמן. — [2]) ראו קצת החכמים בשם זה מלה רומית sabulosa, במשמ' אדמת חול. אך כבר החזירה לוי למקורה השמי וגזר אותה מהפעל זַבַרַ c) הערבי שמשמש גם במשמ' זרק אבנים, ואמר כי זבורית היא שדה שהכאיבוה באבנים, או שיש באדמתה אבנים. והנה כבר ראינו בהערה הקודמת, בערך זבורית, כי במקום הצרוף זבר בעברית משמש בערב' גם הצרוף צבר. בצדי תחת הזין, והשם צבארה a) פרשו המלונים הערבים כך: אלארצ' אלע'ליט'ה אלמשרפה לא נבת פיהא ולא תנבת שיא, — ר"ל אדמה קשה אין בה צמח ולא תצמיח כלום.

[1]) בסור' זבורא, זבורתא, בערב' ט'רפ b). — [2]) כך הלשון בתנחומא בובר. ולא העיר המו"ל כלום על זה ולא חש שום צרך לפרש המאמר. ואולי מפני ששבר כי הכונה במלה זיבורית זו כמו זבורית הידועה בענין קרקע רעה. אך אין כל מקום למושג זה כאן, כי מה טעם יש במליצה זו: עשו בקש הלעיטני יתן לו יעקב בקרקע של זבורית, או אפילו נניח במאכל רע, ומה טעם שאמר לו עשו על זה: מאכל רע אתה נותן לי שפוך הקדרה אל פי? ולכן אין ספק כדבר, שפרוש זבורית זו הוא כמו בסורית קערה קטנה, צפה, ובערב' ט'רפ בכלל צלחת ובערב' ההמונית בפרט צלחת קטנה, צפה, גם מה שישימו תחת הכוס. ועי"ז כונת המדרש לפרש המלה הלעיטני מבוארת יפה.

[3]) בערב' ד'בח c).
[4]) בערב' ד'בח d).

a) صابورة b) صَبَّارَة c) زَبَرَ

a) صبارة b) ظرف c) ذبح d) ذِبح

ויזבח : Schlachtung ; immolation ; slaying
יעקב זֶבַח בהר ויקרא לאחיו לאכל לחם (ברא' לא נד). אמר לצפור כל כנף ולכל חית השדה הקבצו ובאו האספו מסביב על זִבְחִי אשר אני זבח לכם זֶבַח גדול על הרי ישראל ואכלתם בשר ושתיתם דם (יחזק' לט יז). טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זִבְחֵי ריב (משלי יז א). — ובמליצה, הריגה גדולה במלחמה וכדומה : כי זֶבַח לאדני יי' צבאות בארץ צפון (ירמ' מו י). כי קרוב יום יי' כי הכין יי' זֶבַח הקדיש קראיו (צפנ' א ז). והיה ביום זֶבַח יי' ופקדתי על השרים ועל בני המלך (שם ח). — ובפרט זֶבַח של קרבן להאלהות, Opfer ; sacrifice : ואם זֶבַח שלמים קרבנו אם מן הבקר הוא מקריב וכו' ושחטו פתח אהל מועד (ויקר' ג א-ב). אשר יעלה עלה או זָבַח (שם יז ח). לא לעולה ולא לְזָבַח (יהוש' כב כח). וסרני פלשתים נאספו לזבח זֶבַח גדול לדגון אלהיהם ולשמחה (שפט' יו כג). בְּזֶבַח ובמנחה (ש"א ג יד). מהר עתה כי היום בא (שמואל) לעיר כי זֶבַח היום לעם ברמה (שם ט יב). ועתה כל נביאי הבעל כל עבדיו וכל כהניו קראו אלי איש אל יפקד כי זֶבַח גדול לי לבעל (מ"ב י יט). זֶבַח רשעים תועבת יי' (משלי יח ח). כי חסד חפצתי ולא זָבַח (הוש' ו ו). למה תבעטו בְּזִבְחִי ובמנחתי (ש"א ב כט). — זֶבַח הַיָּמִים, שעושים מדי שנה בשנה ביום קבוע : ויעל האיש אלקנה וכל ביתו לזבח ליי' את זֶבַח הַיָּמִים (ש"א א כא). נשאל נשאל ממני דוד לרוץ בית לחם עירו כי זֶבַח הַיָּמִים שם לכל המשפחה (שם כ ו). — זֶבַח מִשְׁפָּחָה : ויאמר שלחני נא כי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לנו בעיר (שם כט). — וכרת ברית על זָבַח : אספו לי חסידי כֹרתי בריתי עלי זָבַח (תהל' נ ה). — ומ"ר : גם אתה תתן בידנו זְבָחִים ועלת ועשינו ליי' אלהינו (שמות י כה). הַזְּבָחִים ומנחה הגשתם לי במדבר (עמוס ה כה). ותקראן לעם לְזִבְחֵי אלהיהן (במד' כה ב). לעבד את עבדת יי' לפניו בעלותינו וּבִזְבָחֵינוּ[1]) ובשלמינו (יהוש' כב כז). לא הביאת לי שה עלתיך וּזְבָחֶיךָ לא כבדתני (ישע' מג כג). לא על זְבָחֶיךָ אוכיחך ועולתיך לנגדי תמיד (תהל' נ ח). למה לי רֹב זִבְחֵיכֶם יאמר יי' שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי (ישע' א יא). והביאו לבקר זִבְחֵיכֶם לשלשת ימים מעשרתיכם (עמוס ד ד). כה אמר יי' צבאות אלהי ישראל עלותיכם ספו על זִבְחֵיכֶם ואכלו בשר (ירמ' ז כא). עלותיכם לא לרצון וְזִבְחֵיכֶם לא ערבו לי (שם ו כ). לא יסכו ליי' יין ולא יערבו לו זִבְחֵיהֶם (הוש' ט ד). אשר חלב זְבָחֵימוֹ יאכלו (דבר' לב לח). — וגם זְבָחוֹת, זִבְחוֹתָם : ויבשו מִזִּבְחוֹתָם[1]) (הוש' ד יט).

זָבַח, פ"י, עת' יִזְבַּח, זֹבֵחַ, זְבֹחַ, זֹבֵחַ, זְבַח, זִבְחוּ, יִזְבָּחֵהוּ, — הרג, שחט בהמה, schlachten ; égorger ; to slaughter animals : וְזָבַחְתָּ מבקרך ומצאנך אשר נתן יי' לך כאשר צויתיך ואכלת בשעריך בכל אות נפשך (דבר' יב כא). ואכלתם חלב לשבעה ושתיתם דם לשכרון מזבחי אשר זָבַחְתִּי לכם (יחזק' לט יט). רק בכל אות נפשך תִּזְבַּח ואכלת בשר (דבר' יב טו). וַיִּזְבַּח יעקב זבח בהר (ברא' לא נד). וַיִּזְבַּח בלק בקר וצאן וישלח לבלעם ולשרים אשר אתו (במד' כב מ). וַיִּזְבַּח אדניהו צאן ובקר ומריא (מ"א א ט). ויקח את צמד הבקר וַיִּזְבָּחֵהוּ ובכלי הבקר בשלם הבשר ויתן לעם ויאכלו (שם יט כא). ולאשה עגל מרבק בבית ותמהר וַתִּזְבָּחֵהוּ ותקח קמח ותלש ותפהו מצות ותגש לפני שאול ולפני עבדיו ויאכלו (ש"א כח כד-כה). הוי רעי ישראל וכו' את החלב תאכלו ואת הצמר תלבשו הבריאה תִּזְבָּחוּ הצאן לא תרעו (יחזק' לד ב-ג). — ובפרט זָבַח זֶבַח קרבן לאלהים, Opfern ; immoler ; immolate : וַיִּזְבַּח שלמה את זבח השלמים אשר זָבַח ליי' (מ"א ח סג). שלח את העם לִזְבֹּחַ ליי' (שמות ח כה). למען זְבֹחַ ליי' אלהיך (ש"א יט יט). בְּזָבְחוֹ את הזבחים (ש"ב טו יב). זְבַח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך (תהל' נ יד). לכו זִבְחוּ לאלהיכם בארץ (שמות ח כא). לא תִזְבַּח ליי' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום (דבר' יז א). לא תִזְבָּחֶנּוּ ליי' אלהיך (שם טו כא). כי תועבת מצרים נִזְבַּח ליי' אלהינו (שמות ח כב). על כן הם צעקים לאמר נלכה נִזְבְּחָה לאלהינו (שם ה ח). לא תיראו אלהים אחרים וכו' ולא תִזְבְּחוּ להם כי אם את יי' וכו' אתו תיראו ולו תשתחוו ולו תִזְבָּחוּ (מ"ב יז לה-לו). וכי תִזְבְּחוּ זבח שלמים ליי' לרצנכם תִּזְבָּחֻהוּ (ויקר' יט ה). ולא יִזְבְּחוּ עוד את זבחיהם לשעירם (שם יז ז). על כן אני זֹבֵחַ ליי' כל פטר רחם הזכרים (שמות יג טו). עוד העם זֹבְחִים בבמות (דהי"ב לג יז). — וְזָבַח אדם, הרג אותו : הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו

— [1]) בקצת ספרים ובזבחנו חסר.

— [1]) כך ברוב הספרים. ובקצת ספר' מִזִּבְחוֹתָם.

וזבח עליך את כהני הבמות (מ״א יג ב). ויזבח את כל כהני הבמות (מ״ב כג כ). ותקחי את בניך ואת בנותיך אשר ילדתי לי ותזבחים להם לאכול (יחזק׳ יו כ).
— פע׳, זִבַּח, — כמו קל בנחץ הפעולה: ולכל הפסילים אשר עשה מנשה אביו זִבַּח אמון ויעבדם (דה״ב לג כב). זיבח וקיטר וניסך בהעלמה אחת אינו חייב אלא אחת (שבת עב:). וישפכו דם נקי דם בניהם ובנותיהם אשר זִבְּחוּ לעצבי כנען (תהל׳ קו לח). בגלגל שורים זִבֵּחוּ (הוש׳ יב יב). רק בבמות הוא מְזַבֵּחַ ומקטיר (מ״א ג ג). רק העם מְזַבְּחִים בבמות (שם ב). מְזַבְּחִים צאן ובקר אשר לא יספרו ולא ימנו מרב (דה״ב ה ו). וכן עשה לכל נשיו הנכריות מקטירות וּמְזַבְּחוֹת לאלהיהן (מ״א יא ח). כן עשה בבית אל לְזַבֵּחַ לעגלים אשר עשה (שם יב לב). להם (לאלהי ארם) אֲזַבֵּחַ ויעזרוני (דה״ב כח כג). על כן יְזַבֵּחַ לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו (חבק׳ א יו). על ראשי ההרים יְזַבֵּחוּ ועל הגבעות יקטרו (הוש׳ ד יג).
— נפע׳, *נִזְבַּח, — שזבחו אותו: לשם ששה דברים הזבח נזבח לשם זבח לשם זובח לשם השם לשם אישים לשם ריח לשם ניחוח (זבח׳ ד ו). כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים (שם א א). שעילו (החסידים) אותי ונזבחו על שמי (ירוש׳ סנה׳ כט ג).
— פע׳, זֻבַּח, מְזֻבָּח: חזירים גם מזובחים, תמור אלים מנותחים, מקים דבירי ואולמי, מקום ועוד קהל עמי (שירי מ׳ דרעי הקראי, לקו״ק סו).

א.*זְבִיחָה, ש״נ, — שה״פ מן זָבַח: זביחה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה ולומר לך מה זביחה מיוחדת שהיא עבודת פנים וכו׳ (סנה׳ ס:). זבח פסח הוא שתהא זביחה לשם פסח (זבח׳ ז:). אמר לו (משה להקב״ה) הזכר לבחוריהם ששלחתים והקריבו לפניך זבחים וכו׳ אמר להם עברו על הזביחה שנאמר ויזבחו לו (מד״ר שמות מג). שיקדים הלחם לזביחת האיל שאין הלחם קדוש אלא בדם הזבח (שם במד׳ י). זבח שלמים זביחה לשם שלמים (רש״י פסח׳ סא.). שתהא זביחתו לשם פסח (שם ס.). — ואמר הפיטן: מזבח בהיותו וקדשים לְזְבִיחָה, והביא איש את זבחו וחטאתו נמחה, אפס אני מכהן ואין זבח ואין מנחה, תודתי זְבִיחָתִי ושיחתי מנחתי (סליח׳ ג עשי״ת, שחר קמתי). ואין כהן אשר יכהן לכפר את חטאים, ואין מנחה ואין זְבִיחָה ואין לשכת הטלאים (סמא״ג, סליח׳ ר״ה, ישראל).

ב.*זְבִיחָה, ש״נ, — מחלה בגרון שמחנקת את החולה, כמו זְאָבָה, Angina: כי אם תהיה היגיעה בקול תתחדש החולי הנקרא זביחה (פרקי משה ג). הזביחה היא כל עילה שהיא בגרון שיחשוב בעליה ממנו צרות מות בעת הבליעה (שם ט). הזביחה היא מורסא תהיה בגרון (שם כג). והזביחה היותר בטוחה מה שלא יקשה הנשימה עמה (קאנון ג ט ה).

א.זבל, ממנו זְבֻל, זָבַל, זְבֻלָּה.

זְבֻל[1], זבול, ש״ז, מ״ר זבלים, זבולים, — א) משכן, דירה, Wohnung; habitation: בנה בניתי בית זְבֻל לך מכון לשבתך עולמים (מ״א ח יג). הבט משמים וראה מזבל קדשך ותפארתך (ישע׳ סג יה). — ואמר המליץ: שלשה אין צרי אל מחלתם עני בנו ידי עצלה זבולו, ושנאה מפני קנאה ומכאוב אשר תשיג ימי זקנה גבולו (בן המלך והנזיר כה). — ב) *כנוי לשמים: אפילו אותם שפשטו ידיהם בזבול יש להם בטחון לקרבן אי אפשר שכבר פשטו ידיהם בזבול (ירוש׳ ברכ׳ ט ב). — ואמר המשורר: תקרב רב בחסדך דך להדרך, ויורק רוק בקדר דר זבולו (ר״מ דרעי הקראי, לקו״ק ע). הבט שרי תבל גאו לעלות לִזְבֻל ויהרסו (ר״י תריזי, הענק ג).

זָבַל, פ״י, עת׳ יִזְבֹּל, יִזְבְּלֵנִי, — זָבַל את פלוני, קבע דירתו התמידית עם פלוני, bei Jem. wohnen; demeurer avec qqn; to dwell with: ותאמר לאה זבדני אלהים אתי זבד טוב הפעם יִזְבְּלֵנִי[2] אישי כי ילדתי לו ששה בנים (בראש׳ ל כ).

ב.זבל, ממנו *זֶבֶל, *זִבֵּל, *זִבּוּל.

*זֶבֶל[3], ש״ז, מ״ר זְבָלִים, — דֹּמֶן שמשימים על אדמת זרע כדי לְטַיְּבָהּ, להגדיל כחה ולהשיב לה קצת

---

[1]) לא נתברר מקור מלה זו, וסוברים רוב החכמים כי זה שרש עברי מיוחד, בלי אח בשאר הלשונות השמיות. ואולי יש קצת קרוב בין שרש זה ובין השרש הערבי וטנ a), במשמ׳ שכן, דר, שהה במקום, בחר לו המקום למקום דירתו הקבוע.

[2]) קרובה ההשערה כי זה הפעל הובא כאן כדי לפרש השם זבולון, שהכתוב בעצמו רצה מ״מ לסמכו גם על ענין זבד. ויש משבשים ומגיהים כאן הגהות מתחלפות.

[3]) בערב׳ זבל b).

---

a) وطن b) زِبل

חמרים שהצמח לקח ממנהיק בינתו ממנה. Dünger
fumier, engrais ; manure : אין טומנין לא בגפת ולא בזבל ולא במלח (שבת ד א). זבל וחול הדק כדי לזבל קלח של כרוב (שם ח ה). ויוצאין (דמי הקרבנות) לנחל קדרון ונמכרין לגננין לזבל (יומ' ה ו). אין פוסקין על הזבל אלא אם כן היתה לו זבל באשפה (ב"מ ה ז). רבי יוסי אומר אף לא (זורעים תחת הע"ז) ירקות בימות הגשמים מפני שהנמיה נושרת עליהן והוה להן לזבל (ע"ז ג ח). הזבל שבחצר מסלקין אותו לצדדין שברפת ושבחצר מוציאין אותו לאשפה (פסח' נה:). מרחיקין את הגפת ואת הזבל ואת המלח ואת הסיד ואת הסלעים מכותלו של חבירו שלשה טפחים (ב"ב יז:). מותר לאדם להוציא זבל מן הסהר של צאן ונותן לתוך שדהו כדרך כל מכניסי זבל (רמב"ם, שמיט' ויובל ב ד). עושה אדם את זבלו אוצר (שבי' ג ג). מוציא אדם זיבלו וצוברו על פתח ביתו ברשות הרבים (תוספתא ב"מ יא ח). — ומ"ר: מאימתי מוציאין זבלין לאשפתות משיפסיקו עובדי עבודה (שבי' ג א). המוציא את תבנו ואת קשו לרשות הרבים לזבלים והוזק בהן אחר חייב בנזקו (ב"ק ג ג). מוברין ומוציאין זבלים ערב שביעית (תוספתא שבי' א ד). רבי יהודה אומר בשעת הזבלים פורק אדם זבלו בפתח הצירו ברשות הרבים כדי שיתפרך ברגלי אדם ובהמה (ירוש' סוף ב"מ יב ג). — ובהשאלה, הפרש שבגוף: שלשה מרבין את הזבל וכופפין את הקומה ונוטל אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם ואלו הן פת קיבר ושכר הדש וירק (ערוב' נה:). (עשה נח בתיבה) תחתיים לזבלים שניים לו ולבניו ולטהורים והעליונים לטמאים (מד"ר בראש' לא). — *בית זבלים, שדה שנטיבה בזבלים: אין מביאין (מנחות) לא מבית הזבלים ולא מבית השלחים ולא מבית האילן (מנח' ח ב).

***זִבֵּל**, פ"י, — שָׂם זבל על פני השדה, טִיֵּב בזבל, düngen ; fumer ; to manure : מזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ר"ה (שבי' ב ב). עד כמה מזבלין עד שלש שלש אשפתות לבית סאה של עשר עשר (שם ג ב). זבל וחול הדק כדי לזבל קלח של כרוב (שבת ח ה). עד מתי מותר לזבל כל זמן שמותר לחרוש מותר לזבל (תוספתא שם א ז). שאין מזבלין (בשנת השמיטה) ואין מפרקין ואין מאבקין ואין מעשנין באילן (מו"ק ג.). השדה הזו כל זמן שאתה מזבלה ומעדרה היא עושה פירות (מד"ר בראש' עב). וכשיזבלו את כל הדיר מניח דופן אחד מדפני הדיר ועושה דיר אחר בצדו נמצא מזבל בתוך שדהו בית ארבעת סאין (רמב"ם, שמיט' ויובל ב ד).

—נתפ', *נִזְדַּבֵּל, — ששמו עליו זבל: שדה שנזדבלה בזבל עכו"ם וכו' תורע (ע"ז מט.).

—נפע', *נִזְבַּל, — ששמו עליו זבל: נזבלה (השדה) שהוליך הזבל בעגלות (רש"י מו"ק יג.).

—פע', *זֻבַּל, מְזֻבָּל: שמא לא ימצא לו זבל ונמצא מזבל את אותו מקום ולא כבר הוא מזובל מערב שביעית (ירוש' מו"ק א ב:).

—הפע', *הֻזְבַּל, הוּזְבַּל: כגון שנכנס נהר בשדהו אף על פי שלסוף תוזבל השדה ותשביח עכשיו רעה היא אצלו (אבודרהם קכ).

***זַבָּל**, ש"ז, מ"ר זַבָּלִים, — מי שאומנותו לשים זבל על השדה: פעם אחת השכמתי ומצאתי הזבלים והתבנים (מד"ר שה"ש א).

זְבֻלָה, ש"נ, — כמו זְבֻל: שמש ירח עמד זְבֻלָה[1] לאור חציך יהלכו (חבק' ג יא), כמו בִּזְבֻל.

***זַבֶּלֶת**, ש"נ, — המקום שמניחים צבורי הזבלים בשדה: מוציא אדם זיבלו וצוברו על פתח ביתו ברשות הרבים להוציאו לזבלתו (תוספתא ב"מ יא ח).

זבן[2], ממנו *זִבֵּן.

***זִבֵּן**, פ"י, — מכר, verkaufen ; vendre ; to sell : הולכים אנו ומביאים מלה ומזבנים עד שלא יביאנו אחרים (ילק' במעוני, תהל' יב).

*זַבָּן, — עי' זוּבָן.

א. זָג[3], ש"ז, מ"ר זַגִּים, — הקלפה הדקה הזוה של הענבים, Haut der Beere ; peau de raisins ; skin of grapes : כל ימי נזרו (של הנזיר) מכל אשר יעשה

---

1) יש מגיהים ומנקדים ל' חלומה ה' במקום ו'.

2) בארמ' זְבַן. וגם בערב' זבון a) כבר החליט פרנק' שהוא שאול מארמ' (Fränk. 189).

3) סוברים ע"ש שהיא זגה כמו זכוכית, ועי'

a) زبون

מגפן היין מחרצנים ועד זג [1]) לא יאכל (במד' ו ד). (אין טומנים חמים לשבת) לא בתבן ולא בזגים ולא במוכים ולא בעשבים (שבת ד א). החרצנים והזגין של עובדי אלילים אסורין ואיסורן איסור הנאה (ע"ז ב ד). והייב על היין בפני עצמו ועל הענבים בפני עצמן ועל החרצנים בפני עצמן ועל הזגים בפני עצמן ראב"ע אומר אינו חייב עד שיאכל שני חרצנים וזגן (נזיר ו ב). התורם את הבור צריך שיכוין את לבו על מה שבחרצין ועל מה שבזגין (תוספתא תרומ' ג ו). וסחיטת פירות תולדה דדש היא שמפרקן מתוך זג שלהן כמפרק תבואה מקש שלה (רש"י ביצה ג.). מופקדין הן (המשקין) בתוך הזג ואינן חיבור לו אלא כמי שנותנן בכלי וכשנטמא הזג לא נטמא משקה בכלל זג (תוס', פסח' לג:). וכן לא ימכור אדם את גפתו ואת זגיו למי שאינו נאמן על המעשרות להוציא מהן משקין (רמב"ם מעשר ב ו).

ב. *זָג, ש"ז, — כמו זוג, פעמון: והפעמונים הם זגים עם הענבלים שבתוכם (סמ"ג, מ"ע קענ). הבנים יוצאין בזגין הארוגים להם בכסותן אבל אם אינם ארוגים להם לא (הלכות א"ח, שבת בא כג), ועי' ב.זוג.

ג. *זָג[2]), ש"ז, — שאפשר לראות דרך בו, כמו הזכוכית, durchsichtig ; transparent, משתמשים בו בדבור העברי בא"י והשתמשו בו גם בהעתונים.

הערה שלקמן. — [1]) כבר נחלקו ר' יהודה ור' יוסי במשמ' מלה זו: אלו הן החרצנים ואלו הן הזגים החרצנים אלו החצונים הזגים אלו הפנימים דברי רבי יהודה רבי יוסי אומר שלא תטעה כזוג של בהמה החצון זג והפנימי עינבל (נזיר ו ב). אונק' תרגם מפורצנין ועד עצורין, ואעפ"י שהעיד רב יוסף (גמ' שם לט.) שאונק' תרגם כר' יוסי, מ"מ יש לפקפק בדבר מה היתה כונתו של אונק' בהמלה עצורין, שקצת קשה להחליט שעצורין הם הקלפה החיצונה. עכ"פ השם פורצנין, שאין ספק בדבר שמשמעתו היא גרעיני הענבים, שכך הוא משמש במקומות רבים בתלמוד גם בצורתו המשונה קצה פרצידא, וכן בערב' פִרְצִד a), מעיד שהכונה בזג היא להקלפה, ואעפ"י שהמשנה (שבת ד א) השתמשה בזג כנראה במשמ' גרעינים, שהרי קצת קשה לחשב כי ממנו חמין בתוך קלפות הענבים, ואולי גם הרמב"ם (מעש' ב ו) כונתו להגרעינים, עכ"פ רש"י בודאי השתמש בזג להקלפה, וכן נתקבל השמוש בספרות.

[2]) בארמ' זיג, וממנו זגיגותא, והיא זכוכית, וכמו"כ זגג.

a) فرصد

ד. *זָג[1]), זאג, — גוף דומה קצת במראהו לזכוכית, והוא מלח מתכותי, בפרט מלח גפרית הנחשת, Vitriol: זאג הוא ויטריאולא וכו' המהות ההפרש בין הזגים הלבנים האדומים והמכורכמים והירוקים וכו' וכבר חשב גאלינוס כי הזאג האדום יולד מהקלקט' (קאנון, לוח הסמים). להפסיק דם הנוזל תשחוק גפרית שני חלקים וזאג חלק וגפת (מ' אלדבי, ש"א ד ג).

זגג, ממנו *זגג, *זִגֵּג, *זגגי.

*זַגָּג[2]), ש"ז, מ"ר זַגָּגִים, — עושה זכוכית, מתקן זכוכית, Glaser ; vitrier ; glas-maker: מביאין כלים מבית האומן כגון כד מבית הכדד וכוס מבית הזגג אבל לא צמר מבית הצבע (מו"ק יג:). משל לעירוני שהיה עובר לפני חנותו של זגג והיה לפניו קופה מלאה כוסות (מד"ר ברא' יט). לזגג שהיתה בידו קופה מלאה כוסות דיוטריטין (שם רות א). — ומ"ר: כבשן של סיידין ושל זגגין ושל יוצרים טהורה (כלים ח ט). שלש מטות הן העשויה לשכיבה טמאה מדרס של זגגין טמאה טמא מת ושל סרגין טהורה (שם כד ח). נפש מאזנים תלויה באויר שלשה טפחים וכו' ושל צמרין ושל זגגין תלויה באויר שני טפחים וגבוה מן הארץ שני טפחים (כ"ב פט). הקדרין והזגגין שהיו מהלכין זה אחר זה נתקל הראשון ונפל ונתקל השני בראשון (ב"ק לא.). — ואמר המשורר: מה מאד חטא הזגג הארור, צפונה חטאתו ועונו צרור, אשר לא עשה הכוסות לדמיון הקדרה והפרור, כי אז יצאנו מעבדות לשחרור (עמנ', מחב' כה).

*זִגֵּג, פ"י, — עשה זכוכית: כי הנה כזכוכית ביד המְזַגֵּג, ברצותו חוגג וברצות ממוגג, כן אנחנו בידך מעביר זדון ושוגג (מער' ליל יוה"כ, כי הנה כחומר). — ואמר המשורר: ומי אתה אדוני, אני זגזגאל בנדבה עניי, האם המזגג לארכות שמים, לא כי הסופר לבני מרום אני (יל"ג, בירת בליל א).

— פע', *זֻגַּג, מְזֻגָּג, — נתכסה בזכוכית: וישחק שני זוזים כסף מזוגג בריח העפרת (קאנון, מזכר' הרפוא').

— נתפ', נִתְזַגֵּג: זוז זהב מוצק בכור וכו' עד שיתזגג הזהב וישחק (קאנון, מזכ' הרפואה).

[1]) בערב' זאג a), מפרסית.

[2]) בערב' זַגָּאג b)

a) زاج b) زَجَّاج

***זגגי**[1], ש"ז, — כמו זגג, או מוכר זכוכית: למה הדבר דומה למי שהיה יודע ג' אומניות זהבי ויוצר וזגגי כל מי שהיה מחבבו היה קורא אותו בנו של זהבי וכל מי שהוא שונאו היה קורא אותו של זגג (מד"ר במד' ב).

***זגזג**, פ"י, — זגזג את השמן וכדומה, עשהו זך וצלול, klären ; clarifier ; cbarify: אי זהו שפיר מרוקם שאמרו כל שתחילת בריתו דומה לרשון אין בודקין אותו במים מפני שהן עזין ועוכרין אותו אלא בשמן מפני שהוא מתון ומזגזג (ירוש' נדה ג כ ד).

***זגזגאל**, ש"ז,—שם מלאך: שהיתה תפלתו (של משה מעין שם המפורש שלמד מן זגזגאל רב וסופר של בני מרום (מד"ר דבר' יא). וירד הקב"ה משמי שמים העליונים ליטול נשמתו של משה ושלשה מלאכי השרת עמו מיכאל וגבריאל וזגזגאל מיכאל הציע מטתו של משה וגבריאל פירום בגד של בוץ מראשותיו וזגזגאל מרגלותיו (שם). — ואמר המשורר: ידעתי מי אתה הוא הקדימני, אתה המשורר פלמוני אלמוני, אמנם כן הוא ומי אתה אדוני, אני זגזגאל בנדבה ענני, האם המזגג לארבות שמים, לא כי הסופר לבני מרום אני (יל"ג, בירח בלילה א). על דבשת ההנופה עליתי שמים, ואמצא זגזגאל פרקו אז ישיר, ואגש ואספ'ק לו על הכתפים, ברוח נגידים ובעזות כעשיר, השלום זגזגאל ידידי קראתי, לא עוד משורר אני לא כנור אעירה, עשרתי מצאתי הון ולבקרך באתי, ויפסוק זגזגאל פרק השירה, ויס'ב אלי על כף רגל עגל, ויקרא שמח לך לבי ויגל (שם ב).

זד, ש"ז, מ"ר זדים, — גבה לב ורע וקשה והצוף, übermütig ; outrequidant ; proud: זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון (משלי כא כד). — ואמר בן סירא: תן לטוב ומנע מרע הקיר מך ואל תתן לזד (כ"ס גני' יב ז). — ומ"ר: ופקדתי על תבל רעה ועל רשעים עונם והשבתי גאון זדים וגאות עריצים אשפיל (ישע' יג יא). וכל האנשים הזדים אמרים אל ירמיהו שקר אתה מדבר (ירמ' מג ב). הנה היום בא בער כתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קש ולהט אתם היום הבא (מלא' ג יט). אלהים זדים קמו עלי ועדת עריצים בקשו נפשי (תהל' פו יד). גערת זדים ארורים השגים ממצותיך (שם קיט כא). זדים הליצני עד מאד מתורתך לא נטיתי (שם נא). כרו לי זדים שיחות (שם פה). ערב עבדך לטוב אל יעשקני זדים (שם קכב). למינים ולמלשינים אל תהי תקוה וכל הזדים כרגע יאבדו וכו' שובר אויבים ומכניע זדים (תפ' י"ח, למינים). — ואמר המקונן: מבפנים ומבחוץ להצמית אמוני, כי בני זדים צללו צפוני (קינ' לת"ב, איכה תפארתי).

א. זדה[1]) ממנו *זדה.

***זדה**[2]), ש"נ, — סדק וקרע בתוך סלע וכדומה, Riss ; fissure: ובעוד שלש אמת [להנקב] [נשמע] קל אש קרא אל רעו כי הית זדה[3]) בצר מימן (כתב' השלח, בורה ב-ג).

ב. זדה, ממנו זד, זדון, *זדוני *זדוניות.

זדון, ש"ז, מ"ר זדונים, *זדונות, —א) מדת הזד, כונה רעה וגאות רשע, Mutwille ; témérité ; temerity: והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת שם את יי' אלהיך או אל השפט ומת האיש ההוא (דבר' יז יב). אשר ידבר הנביא בשם יי' ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו יי' בזדון דברו הנביא לא תגור ממנו (שם יח כב). בא זדון ויבא קלון (משלי יא ב). תפלצתך השיא אתך זדון לבך (ירמ' מט טז). ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר אני ידעתי את זדנך ואת רע לבבך כי למען ראות המלחמה ירדת (ש"א יז כח). כן הובר אל איש זדון ומתגלל בעונתיו (כ"ס גני' יב יד). עד ימהץ מתני אכז"י ולגוים ישיב נקם, עד יוריש שבט זדון ומטה רשע גדוע יגדע (שם לב כב-כג). וחייב על זדון השבועה ועל שגגתה עם זדון הפקדון (שבוע' ה א). זה הכלל כל חייבי

---

[1]) בערב' זגאגי a).

a) زَجّاجِى

---

[1]) עי' הערה לקמן.

[2]) בערב' צדע a), ודומה לו בעברית סדק. ועי' הערה שלקמן. — [3]) הפעל הית מוכיח כי המלה זדה הכתובה אחריה היא ש"נ, ולפי הענין היותר נכונה היא משמעה זו, והסכימו לזה רוב החכמים. ויש מי שפרשוה במשמ' בת-קול.

a) صدع

חטאות אינן חייבין עד שתהא תחלתן וסופן שגגה תחלתן שגגה וסופן זדון תחלתן זדון וסופן שגגה פטורין (שבת יא יז). אין בין שבת ליום הכפורים אלא שזה זדונו בידי אדם וזה זדונו בכרת (מגי׳ א ה). קצר וטחן כגרוגרת בשגגת שבת וזדון מלאכות וחזר וקצר וטחן כגרוגרת בזדון שבת ושגגת מלאכות ונודע לו על קצירה וטחינה של שגגת שבת וזדון מלאכות. והזר ונודע לו על קצירה ועל טחינה של זדון שבת ושגגת מלאכות (שבת ע:). יחזור עליהם (על המצריים) הגלגל ויחזיר עליהם זדונם (מכי׳ בשלח ב ו). —ומ״ר: גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות (יומ׳ פו:). —ואמר המליץ: שמר נא לבך מכל זְדוֹנִים, ותלבש את בגדיך לבנים (רה״ג, מוסר השכל, ירא׳ האל). — ואמר הפיטן: גלי ים רמו, וכחומה קמו, בצאתי ממצרים, זְדוֹנִים שטפו, ועל ראשי צפו, בצאתי מירושלם (קינ׳ לת״ב, אם תוקד). על הר ציון צדו שאוני מדני, צפו על ראשי ציון זְדוֹנַי, צמתו בנזב לעמוד זְדוֹנַי, צוד נצרת לעורר מדני (שם, שבת סורו מני). ירושלם שממה ועריה נצתו בִּזְדוֹנַי, השלך חטאתיה במצולות זְדוֹנַי, והעלה לראש בזכות איתני (סליח׳ ג עשי״ת, ירושלם). — ב) גם שם כנוי למי שיש בו מדת הזֵד, כנוי להעם הבבלי: הנני אליך זָדוֹן נאם אדני יי׳ צבאות כי בא יומך עת פקדתיך וכשל זָדוֹן ונפל (ירמ׳ נ לא-לב). —ואמר ב״ס: אל תבחר בזדון מצליח זכר כי עד מות לא ינקה (כ״ס גני׳ ט יב). —ומ״ר: האמתנין והגפתנין והזחתנין והזדונין ועזי פנים ובעלי זרועות עליהם הכתוב אומר כי זרועות רשעים תשברנה (דא״ר ג).

זְדוֹנִי, ת״ז, לנק׳ זְדוֹנִית, — מטבע הזדון: אבל מיראתו את עשו בנו שהיה רשע ובליעל וזדוני הראה עצמו כאלו לא נסתפק בו מעולם (ר״י אברבנאל, תולדות). שהבשר מוליד באדם דם זדוני ואכזרי ומפני זה תמצא שהחיות הטורפות אוכלות הבשר הם אכזריות ורעות (שם, בשלח). אחרי שביארה הנה שלא היה זה מפני שכרות הוסיפה לבאר שאינו גם כן להיותה קשת רוח דברנית זדונית ולזה אמרה אל תתן את אמתך לפני בת בליעל (הוא, ש״א א טו).

זְדוֹנִיּוּת, ש״נ, —סגולת הזדון: והכוונה שהזדוניות שבהם מושלך שם מתחת כסא הכבוד ולא נשאר בלתי אם חלק השגגה שהוא נקל להתכפר (רמ״ע מפאנו, אמר׳ טהור׳, חקו״ד א ג).

זֶה[1], — מלת הרמז במקום גוף זכר, dieser; ce celui; this, ויבוא א) לבדו: ויקרא את שמו נח לאמר זֶה ינחמנו ממעשנו (בראש׳ ה כט). לא יירשך זֶה (הבן בית שהזכיר אברהם) כי אם אשר יצא ממעיך (שם יה ד). ותהר עוד ותלד בן ותאמר כי שמע יי׳ כי שנואה אנכי ויתן לי גם את זֶה (שם כט לג). ויאמר יעקב כאשר ראם (את המלאכים הנזכרים למעלה) מחנה אלהים זֶה (שם לב ג). ותקח המילדת ותקשר על ידו (של הילד הראשון) שני לאמר זֶה יצא ראשנה (שם לח כח). אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי ויצא האחד מאתי וכו׳ ולקחתם גם את זֶה מעם פני וקרהו אסון (שם מד כז-כט). ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל וכו׳ ולא קרב זֶה אל זֶה כל הלילה (שמות יד כ). הנה האיש אשר אמרתי אליך זֶה יעצר בעמי (ש״א ט יז). ובני בליעל אמרו מה ישענו זֶה ויבזהו (שם י כז). חסר משגעים אני כי הבאתם את זֶה להשתגע עלי (שם כא יו). ובמה יתרצה זֶה אל אדניו (שם כט ד). שימו את זֶה בית הכלא (מ״א כב כז). האלהים אני להמית ולהחיות כי זֶה שלח אלי לאסף איש מצרעתו (מ״ב ה ז). וקרא זֶה אל זֶה ואמר קדוש (ישע׳ ו ג). — ואמר בן סירא: כפרח עלה על עץ רענן שזה נובל ואחר צומח (כ״ס גני׳ יח). ולא זה וזה שיש בהן רוח חיים כהרי האש שאין בו רוח חיים (ב״ק א א). זה בא בחביתו וזה בא בקורתו נשברה כדו של זה בקורתו של זה פטור שלזה רשות להלך ולזה רשות להלך (שם ג ה). שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה (סנה׳ ד ה). זה מושך אצלו וזה מושך אצלו (שם ו ג). השוכר את האומנין והטעו זה

[1]) בכנענית ז, אז, בערבית דַ׳א(a), בערב׳ הדרומית ד׳נ, ד׳ת, בארמ׳ דֵן, דנא. והנה הסגול מעיד שגם בעברית אמרו זה בזין פתוחה, ורק בזמן מאוחר נטו לקול הסגול, וכן בנקוד האשורי: וכן כל סגול אצלנו בסוף המלה כשהוא מוטעם יהיה אחריו נח נראה או נח נסתר תמורת פתח גדול הוא כמו אש״ר אמ״ת גרז״ן כרמ״ל אמרפ״ל נגל״ה עוש״ה מקנ״ה ז״ה ודלא כהרד״ק שהוא תמורת צירה (מבוא לנקוד האשורי 54), וכך קוראים התימנים וכך הם אומרים גם בדבור זַה בזין פתוחה. וכבר דחה פישר (ZDMG, 59, 443) את דעת ברט כי בתחלה היתה המלה זי, וכן ברוקלמן.

a) ذا

את זה אין להם זה על זה אלא תרעומת (כ"מ ו א). לסטים מזויין בתוך ביתו של זה ואנו נכנסים אצלו (כ"ק פ.). כופין בני מבואות זה את זה שלא להושיב ביניהן לא חייט ולא בורסקי ולא מלמדי תינוקות (כ"כ כא:). וכי תעלה על דעתך שזה מהלך בשוק וזה נהרג (סנה' עת:). א"ר יוחנן הרי כמה שנים גדל זה בינינו ולא שמע הלכה זו ממני (כרית' כז.). אמר להם אם זה רבי אל ירבו כמותו בישראל (דה"ר ז). היכן טובו של זה והיכן אריכות ימים של זה (מד"ר רות, ליגי כליה). היהודים הללו שומרי שביעית הן ואין להם ירק ואכלו החוחים של זה והוא מתאבל עליהם (שם איכ'. פתיח'). ועלמות אין מספר אין קץ לתלמידים יכול שהן חולקין זה עם זה ת"ל אחת היא יונתי תמתי (שם שה"ש. אחת סיא). — ועם ה השאלה: הֲזֶה יבוא אל ביתי (ש"א כא יו). כי אינך יודע אי זה יכשר הֲזֶה או זה (קהל' יא ו). — ועם מלת הגוף לאחריה ולפניה: מי יתן והיה לבבם זֶה להם ליראה אתי (דבר' ה כט). בננו זה סורר ומורה (שם כא כ). אם לא תגידו את דברנו זֶה (יהוש' ב יד). לך בכחך זֶה והושעת את ישראל (שופט' ו יד). אם אחיה מחלי זֶה (מ"ב א ב). כי זֶה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו (שמות לב א). זֶה לחמנו חם הצטידנו אתו מבתינו (יהוש' ט יב). בן מי זֶה הנער (ש"א יז נה). הן ארץ כשדים זֶה העם לא היה (ישע' כג יג). ארץ רעשה אף שמים נטפו מפני אלהים זֶה סיני מפני אלהים אלהי ישראל (תהל' סח ט). זֶה הים גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר (שם קד כה). ביסדו זֶה הבית (עזר' ג יב). — ומצוי בספרות המאוחרת: שנים רבות חשב בזה הפסוק ולא ידע טעמו (ראב"ע שמות יט כג). וזה הדבר קשה מכל הקושיות שהיו לנו (שם כ א). והנה זה הזמן היה קרוב למסעם (שם יח א). וזה הענין היה סיבה לחשוד החכם בחטא גדול (הקד' מלמד התלמיד'). בעבור זה המעשה שהיה משה יודע שהוא עתיד ללכת עם המרגלים (רמב"ן שמות יח ט). אשר אין להם (להנמלים) מנהיג ויעשו זה הסדר וזאת ההנהגה כ"ש האדם שהוא בעל נפש (פי' משלי לגרש' סלוי ו ג). הביא זה המשל לרמוז על הזהירות הצריכה לבעל שכל (שם). הנה יהיה בהכרח כמו זה העולם בעצמו (כ"י אברבנאל, מפע' כ' ח ד). וכסברת זה החכם שלא ישיגנו (האדם את הבורא) מפאת שאינו כמו הבל (ע"פ נר"א סקראי מא). — ועם כל"ם: הנמצא כָּזֶה (כמו יוסף) איש אשר רוח אלהים בו (בראש' מא לח). ואם בגוי אשר כָּזֶה לא תתנקם נפשי (ירמ' ה ט). הֲכָזֶה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו (ישע' נח ה). דמות צורות לבנות היו לו לר"ג בטבלא ובכותל בעלייתו שבהן מראה את ההדיוטות ואומר הכזה ראית או כזה (ר"ה כ ח). הלוא לָזֶה (לדוד הנזכר למעלה) יענו במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו (ש"א כא יב). ודוד אמר אך לשקר שמרתי את כל אשר לָזֶה (לנבל שהזכיר למעלה) במדבר ולא נפקד מכל אשר לו מאומה (שם כה כא). הֲלָזֶה תקרא צום (ישע' נח ה). יצא השער פוסקין ואעפ"י שאין לזה יש לזה (כ"מ ה ז). אי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו (ירוש' סוכ' ג נג ג). ולא ידע נחת לזה מזה (קהל' ו ה). שני בתים זה לפנים מזה (כ"כ נג:). גבאי צדקה אינן רשאין לפרוש זה מזה אבל פורש זה לשער וזה לחנות (שם ח:) כי התועלת הנמשך מזה הלשון הוא גדול והכרחי לתורה (העקרים א יא). אומדין כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך (כ"ק ח א). ראה תלמידיו מסתכלים זה בזה אמר להם קשה בעיניכם שדהיתי את אויבי בקש (חול' כז:). — ב) כמו תאר אחרי הגוף עם ה הידיעה: אתך ראיתי צדיק לפני בדור הַזֶּה (בראש' ז א). קומו צאו מן המקום הַזֶּה (שם יט יד). התלכי עם האיש הַזֶּה (שם כד נח). היליכי את הילד הַזֶּה (שמות ב ט). — וקודם הגוף במשמ' ספור המשפט והחלטת הדבר בחיוב או בשלילה וכלול בו הפעל הָיָה: זֶה ספר תולדת אדם (בראש' ה א). הלוא זֶה אשר ישתה אדני בו (שם מד ה). זֶה קרבן נחשון בן עמינדב (במד' ז יז). זֶה האשה אשר תקריבו ליוי' (שם כח ג). זֶה חלק שוסינו (ישע' יז יד). זֶה גורלך מנת מדיך (ירמ' יג כה). הֲזֶה אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי (בראש' מג כט). זה הכלל כל השוחט והמקבל וכו' חוץ למקומו פסול (זבח' ב ג). זה הכלל העשוי לסייע בשעת מלאכה טמא (כלים יח ד). — ועם מלות הגוף: האתה זֶה בני עשו (בראש' כז כא). האתה זֶה אדני אליהו (מ"א יח ז). האתה זֶה עכר ישראל (שם יז). מי הוא זֶה ערב את לבו לגשת אלי (ירמ' ל כא). מי הוא זֶה מלך הכבוד (תהל' כד י). — ג) כמו זאת במשמ' רמז סתמי על מה שנזכר או שיזכר, במקום הדבר הזה: ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זֶה (שהיית היהודים במצרים) לנו למוקש שלח את

האנשים ויעבדו את יי' אלהיהם (שמות י ז). בעבור
זֶה עשה יי' לי בצאתי ממצרים (שם יג ח). שבע
מאות איש בחור אטר יד ימינו כל זֶה קלע באבן
אל השערה (שופט' כ יז). על זֶה היה דוה לבנו על אלה
חשכו עינינו על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו
(איכה ה יז-יח). ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת
הללות ושכלות ידעתי שגם זֶה הוא רעיון רוח (קהל'
א יז). אל תאמר מה היה שהימים הראשנים היו טובים
מאלה כי לא מחכמה שאלת על זֶה (שם ז י). כי
את כל זֶה נתתי אל לבי ולבור את כל זֶה (שם ט
א). וכל זֶה (כל הכבוד והגדולה שהזכיר למעלה)
איננו שוה לי (אסת' ה יג). מה נעשה יקר וגדולה
למרדכי על זֶה (שם ו ג). — וְעִם-זֶה, במשמ' אף
על פי כן: ואשר היה נעשה ליום אחד שור אחד
צאן שש ברֻרות וכו' וְעִם-זֶה לחם הפחה לא בקשתי
כי כבדה העבֹדה על העם הזה (נחמ' ה יח). —
ובמשמ' מלת היחס, כמו אֲשֶׁר: ואמר ביום ההוא הנה
אלהינו זֶה קוינו לו ויושיענו (ישע' כה ט). הר
ציון זֶה שכנת בו (תהל' עד ב). לויתן זֶה יצרת
לשחק בו (תהל' קד כו). אל מקום זֶה יסדת להם
(שם ח). שמע לאביך זֶה ילדך (משלי כג כב).
אחוך שמע לי וְזֶה חזיתי ואספרה (איוב טו יז). —
ואפילו למ"ר: תעבוני כל מתי סודי וְזֶה אהבתי
נהפכו בי (איוב יט יט). — ומצוי בספרות המאוחרת
עם שֶׁ או שֶׁהוא אחריה: ראה את המציאה ונפל
לו עליה ובא אחר והחזיק בה זה שהחזיק בה זכה
בה (ב"מ א ד). זה שהוא רואה חלום קשה (ירוש'
ברכ' ה א). זה שהוא הולך לבית הכנסת צריך
להקל את רגליו (שם). היה קורא בתורה ונשתתק זה
שהוא עומד תחתיו יתחיל ממקום שהתחיל הראשון (שם
ג). היה לזה פתח אחד ולזה שני פתחין זה שיש
לו פתח אחר נוטל ארבע אמות וזה שיש לו שני
פתחין נוטל שמונה אמות (ב"ב יא.). משל לב' שנכנסו
במרחץ זה שמזיע ראשון יצא ראשון (מד"ר ויקר'
יד). בנוהג שבעולם זה שעובר על גב הנהר אי
אפשר לו שלא ישתה (שם במד' כא). אמר משה
רבש"ע זה שהרג נפש בשגגה בצפון או בדרום
מנין יודע היכן ערי מקלט שיהא בורח לשם (שם
כג). וכן מבזין את זה ששמועתו רעה ומחרפין את
יולדתו (רמב"ם סנה' כד ס). תאמר בזה שאין לו בה
לא היתר אכילה ולא היתר הסקה (פסח' לב.). כזה
שהוא ממחה את הקערה (פסיק' רבתי טו). כזה שהוא
נותן חומץ על נתר וסותרו (מד"ר איכה, פתיח'). כזה
שהוא צווח באזני של חברו (שם). אמר (ר"ג) לזה
שעמו (לר' אילעאי) כלום שתינו רביעית יין האיטלקי
א"ל הן (ערוב' סד:). אמר להם למי אתם קורים רבי
אמרו לו לזה שמטייל אחריך (מס' ד"א ד). —*וכמו
מה שֶׁ: זה שאנו עושין בחוצה לארץ כל יום טוב
מאלו שני ימים מנהג הוא (רמב"ם, יו"ט ג). זה
שאמרנו שיש לו לערב שני עירובין בשתי רוחות
לשני הימים והוא שיהיה אפשר לו להגיע לכל אחד
משני העירובין ביום הראשון (טוש, ערוב' ח יא).
— אֵי-זֶה, עי' אֵי, אֵיזֶה. — ד) רֶמז המקום, עם ב, בָּזֶה,
במקום הזה, hier ; ici ; here : וישאל את אנשי
מקמה לאמר איה הקדשה הוא בעינים על הדרך ויאמרו
לא היתה בָזֶה קדשה (ברא' לח כא). ויאמר יוסף
אל אביו בני הם אשר נתן לי אלהים בָּזֶה (שם
מח ט). ואל הזקנים אמר שבו לנו בָזֶה עד אשר
נשוב אליכם (שמות כד יד). בנה לי בָזֶה שבעה
מזבחת והכן לי בָּזֶה שבעה פרים (במד' כג א). ויאמרו
לו מי הביאך הלם ומה אתה עשה בָּזֶה ומה לך פה
(שופט' יח ג). אני האשה הנצבת עמכה בָּזֶה להתפלל
אל יי' (ש"א א כו). ויאמרו להן היש בָּזֶה הראה
(שם ט יא). הגישו אלי איש שורו ואיש שיהו ושחטתם
בָּזֶה ואכלתם (שם יד לד). אם אתה תקח לך קח כי
אין אחרת זולתה בָּזֶה [1] (שם כא י). — ועם מִי, מִזֶּה
מן המקום הזה: הגידה נא לי איפה הם רֹעים ויאמר
האיש נסעו מִזֶּה כי שמעתי אמרים נלכה דתינה
(ברא' לז טז-יז). חי פרעה אם תצאו מִזֶּה כי אם
בבוא אחיכם הקטן הנה (שם מב יה). פקד יפקד אלהים
אתכם והעלתם את עצמתי מִזֶּה (שם נ כה). אחרי כן
ישלח אתכם מִזֶּה כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מִזֶּה
(שמות יא א). כי בחזק יד הוציא יי' אתכם מִזֶּה (שם
יג ג). לך עלה מִזֶּה אתה והעם אשר העלית מארץ
מצרים (שם לג א). ויאמר יי' אלי קום רד מהר מִזֶּה כי
שחת עמך (דבר' ט יב). אל נא תמש מִזֶּה עד באי אליך
(שופט' ו יח). לך מִזֶּה ופנית לך קדמה (מ"א יז ג). אל
תלכי ללקט בשדה אחר וגם לא תעבורי מִזֶּה וכה תדבקין
עם נערתי (רות ב ח). — מִזֶּה וּמִזֶּה, במשמ' מצד
זה ומצד זה: כרוב אחד מקצה מִזֶּה וכרוב אחד
מקצה מִזֶּה (שמות כה יט). והאמה מִזֶּה והאמה
מִזֶּה בעדף בארך יריעת האהל יהיה סרוח על צדי המשכן

— [1]) ס"א בָזֶה.

מִזֶּה וּמִזֶּה לכסותו (שם כו יג). לחת כתבים משני עבריהם מִזֶּה וּמִזֶּה הם כתבים (שם לב יה). ויעמד מלאך יי' במשעול הכרמים גדר מִזֶּה וגדר מִזֶּה (במד' כב כד). וכל ישראל וזקניו ושטרים ושפטיו עמדים מִזֶּה וּמִזֶּה לארון (יהוש' ח לג). ויהיו לישראל בתוך אלה מִזֶּה ואלה מִזֶּה (שם כב). שן הסלע מהעבר מִזֶּה ושן הסלע מהעבר מִזֶּה (ש"א יד ד). ופלשתים עמדים אל ההר מִזֶּה וישראל עמדים אל ההר מִזֶּה והגיא ביניהם (שם יז ג). וילך שאול מצד ההר מִזֶּה ודוד ואנשיו מצד ההר מִזֶּה (שם כג כו). וישבו אלה על הברכה מִזֶּה ואלה על הברכה מִזֶּה (ש"ב ב יג). וראש עגול לכסה מאחריו וידת מִזֶּה וּמִזֶּה אל מקום השבת (מ"א י יט). ושנים עשר אריים עמדים שם על שש המעלות מִזֶּה וּמִזֶּה (שם כ). והנה אל שפת הנחל עץ רב מאד מִזֶּה וּמִזֶּה (יחזק' מז ז). ועל הנחל יעלה על שפתו מִזֶּה וּמִזֶּה כל עץ מאכל (שם יב). — אֵי-מִזֶּה, ר"ל מֵאַיִן, מאיזה מקום: אֵי-מִזֶּה באת ואנה תלכי (בראש' טז ח). ולא שאלתיהו אֵי-מִזֶּה הוא (שופט' יג ו). אשר לא ידעתי אֵי מִזֶּה המה (ש"א כה יא). למי אתה וְאֵי מִזֶּה אתה (שם ל יג). אֵי מִזֶּה תבוא (ש"ב א ג). אֵי-מִזֶּה עיר אתה (שם טו ב). מה ארצך וְאֵי-מִזֶּה עם אתה (יונ' א ח).—ותבוא בחבור עם מלות הזמן והמספר קצת במשמ' עכשיו, כבר: ויעקבני זֶה פעמים (בראש' כז לו). זֶה עשרים שנה אנכי עמך (שם לא לח). זֶה לי עשרים שנה בביתך (שם מא). כי עתה שבנו זֶה פעמים (שם מג י). כי זֶה שנתים הרעב בקרב הארץ (שם מה ו). כי הכיתני זֶה שלש רגלים (במד' כב כח). והנה ברכת ברך זֶה שלש פעמים (שם כד י). זֶה ארבעים שנה יי' אלהיך עמך לא חסרת דבר (דבר' ב ז). זֶה ארבעים וחמש שנה מאז דבר יי' את הדבר הזה אל משה (יהוש' יד י). לא עזבתם את אחיכם זֶה ימים רבים עד היום הזה (שם כב ג). זֶה שלש פעמים התלת בי (שופט' טז טו). הלוא זה דוד וכו' אשר היה אתי זֶה ימים או זֶה שנים (ש"א כט ג). כאשה זֶה ימים רבים מתאבלת על מת (ש"ב יד ב). עתה זֶה ידעתי כי איש אלהים אתה (מ"א יז כד). הנה עתה זֶה באו אלי שני נערים מהר אפרים (מ"ב ה כב). זֶה שלש ועשרים שנה היה דבר יי' אלי (ירמ' כה ג). עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם ואת ערי יהודה אשר זעמתה זֶה שבעים שנה (זכר' א יב). האבכה בחדש החמשי הנזר כאשר עשיתי זֶה כמה שנים (שם ז ג). כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי וְזֶה שבעים שנה הצום צמתני אני (שם ה). זֶה עשר פעמים תכלימוני (איוב יט ג). ותבוא ותעמוד מאז הבקר ועד עתה זֶה שבתה הבית מעט (רות ב ז). — ה) אחרי מלת השאלה מַה, לָמָּה, מַה-זֶּה, לָזֶה, לָמָּה-זֶּה [1]), לחזק השאלה: ויאמר יצחק אל בנו מַה-זֶּה מהרת למצא בני (בראש' כז כ). וּמַה-זֶּה תאמרו אלי מה לך (שופט' יח כד). ויאמר העם איש אל רעהו מַה-זֶּה היה לבן קיש הגם שאול בנביאים (ש"א י יא). ותבא אליו איזבל אשתו ותדבר אליו מַה-זֶּה רוחך סרה ואינך אכל לחם (מ"א כא ה). וישובו המלאכים אליו ויאמר אליהם מַה-זֶּה שבתם (מ"ב א ה). ויאמר לי המלך על מַה-זֶּה אתה מבקש (נחמ' ב ד). ותאמר אם כן למה זֶּה אנכי (בראש' כה כב). הנה אנכי הולך למות ולמה-זֶּה לי בכרה (שם לב). ויאמר למה זֶּה תשאל לשמי (שם לב ל). ויאמר אל בנתיו ואיו למה זֶּה עזבתן את האיש (שמות ב כ). אדני למה הרעתה לעם הזה למה זֶּה שלחתני (שם ה כב). וילן העם על משה ויאמר למה זֶּה העליתנו ממצרים (שם יז ג). ויאמר משה למה זֶּה אתם עברים את פי יי' (במד' יד מא). ויאמר יי' אל יהושע קם לך למה זֶּה אתה נפל על פניך (יהוש' ז י). ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה-זֶּה ירדת (ש"א יז כח). הנה בא אבנר אליך למה-זֶּה שלחתו וילך הלוך (ש"ב ג כד). ועתה מת למה זֶּה אני צם (שם יב כג). ולמה זֶּה חרה לך על הדבר הזה (שם יט מג). למה זֶּה את מתנכרה (מ"א יד ו). למה-זֶּה לי לבונה משבא תבוא (ירמ' ו כ). למה זֶּה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון (שם כ יח). הוי המתאוים את יום יי' למה-זֶּה לכם יום יי' (עמוס ה יח). למה-זֶּה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין (משלי יז טז). אנכי ארשע למה-זֶּה הבל איגע (איוב ט כט). — ואחרי הִנֵּה, הֲרֵי: וישכב ויישן תחת רתם אחד וְהִנֵּה-זֶה מלאך נגע בו ויאמר לו קום אכול (מ"א יט ה). ועל משמרתי אנכי נצב כל הלילות וְהִנֵּה-זֶה בא רכב איש צמד פרשים (ישע' כא ח-ט). מרחץ שהוסקה בתבן או בקש של שביעית מותר לרחוץ בה ואם מתחשב הוא הרי זה לא ירחוץ (שביע' ח יא). אמרו לו הבא עדים ואמר אין לי עדים אמרו הבא ראיה ואמר אין לי ראיה ולאחר זמן הביא ראיה ומצא עדים הרי זה אינו כלום (סנה' ג ח). מצא כלי כסף וכלי נחושת וכו'

— [1]) בערב' לִמַאדַ'א [a].

a) لماذا

הרי זה לא יחזיר עד שיתן אות או עד שיכוין משקלותיו (ב"מ כג:). המוציא זבל על ראשו ותפילין בראשו הרי זה לא יסלקם לצדדים ולא יקשרם במתניו מפני שהוא נוהג בהן מנהג בזיון (שם קה:).

זה[1], — כמו זאת: לא זה הדרך ולא ז֗ה העיר (מ"ב ו יט). ז֗ה[2] הלשכה אשר פניה דרך הדרום (יחזק' מ מה). לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה־ז֗ה[2] עשה (קהל' ב ב). גם ז֗ה[2] ראיתי אני כי מיד האלהים היא (שם כד). וגם ז֗ה[2] רעה חולה (שם ה יה). ז֗ה[2] מתת אלהים היא (שם יח). כל ז֗ה[2] נסיתי בחכמה (שם ז כג). גם ז֗ה[2] ראיתי חכמה תחת השמש (שם ט יג). — כז֗ה וכזה: ויאמר אלהם כז֗ה וכזה עשה לי מיכה (שופט' יח ד). אל ירע בעיניך את הדבר הזה כי כז֗ה[3] וכזה תאכל החרב (ש"ב יא כה). הנה אשת ירבעם באה לדרש דבר מעמך אל בנה כי חלה הוא כז֗ה[3] וכזה תדבר אליה (מ"א יד ה).

***זה**, — מלת קריאה, זה־זה, קול קריאה להאריה להבריחו[4].

***זהא**[5], פ"ע, — התגאה: חפאו על שמואל ע"ה נביא ה', כי זהא וזדה ונתגאה באמרו כן לפני יי' את שור מי לקחתי (יהודה הדסי, האשכול סוף בסד). קצו נקצר, כחו מעוצר, לי לא נוצר, וזהא יקיץ, רודם ומקיץ, כחלום מהקיץ (מחז' רומ', שחר' יוה"כ, אדס).

זהב[6], ממנו זהב, *זהב, *הזהיב, *זהבי, *זהבי, *זהביה.

זהב, ש"ז, — א) מתכת יקרה, צהובת הגון, יעשו ממנה כלים יקרים, ויטבעו מטבעות היותר רבות המחיר, Gold; or; gold: ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב (בראש' מד ח). אחת לשלש שנים תבוא אני תרשיש נשאת זהב וכסף (מ"א י כב). ארץ החוילה

---

[1]) כבר החליטו רוב המדקדקים החדשים שאינה זו צורה מקוצרת מן זאת בהפלת התו, כמו שסברו החדשים קודם, ולפי דעת ברוקלמן (Brock. Crr. I, 321) זו היא הצורה העקרית של מלת הרמז ד'א ונהפך הפתח הארוך לחולם כמנהג, והשתמשו בה העברים לנקבה ולא נשאר ממנה אלא מעט מפני הצורה המארכה באות ת זאת שלקחה מקומה. —[2]) נמסר זו קרי, ובקצת ספרים זאת, זה. —[3]) נמסר כזו קרי.

[4]) בארמ': אמר רב גיזהא דתורא הן הן גיזהא דאריה זה זה גיזהא דגמלא דא דא (פסח' קיב:).

[5]) בערב' זהי a), ועי' זהה.

[6]) בערב' ד'הב b), בארמ' דהב.

---

a) زهى b) ذهب

אשר שם הזהב וזהב[1] הארץ ההוא טוב (בראש' ב יא־יב). ותמלא ארצו כסף וזהב ואין קצה לאצרתיו (ישע' ב ז). — ולתשמיש לעדי: מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב (ירמ' ד ל). ותעדי זהב וכסף ומלבושך שש ומשי ורקמה (יחזק' יו יג). — ומשל לדבר נחמד: הנחמדים מזהב ומפז רב (תהל' יט יא). נבחר שם מעשר רב מכסף ומזהב חן טוב (משלי כב א). חמודת כזהב (עזר' ח כז). — ולדבר נקי, טהור: וזקק אתם כזהב וככסף (מלא' ג ג). בחנני כזהב אצא (איוב כג י). — זהב אופיר, זהב שהיו מביאים מארץ אופיר, זהב טוב, עי' אופיר. — זהב סגור, עי' סגור. — זהב שחוט, עי' שחט. — ואמר ב"ס: אל תריב עם איש גדול למה תפול בידו אל תחרש על איש לו הון כי רבים הפחיז זהב והון השגה לב נדיבים (ב"ס גני' ח ב). — וזהב רותח, *יוצק זהב רותח לפיו של פלוני, קללה: א"ר יצחק יוצק זהב רותח לתוך פיו של אותו רשע שאילמלא בא מלאך וסטרו על פיו ביקש לגנות כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהילים (סנה' לה:). וזהב רותח יוצק בפי החכם הזה ממה שהשיב על רבותינו בענין פנחס וזולתו (הרמב"ן על הרא"ע). ודבר סרה על תורת משה רבינו ע"ה יוצק זהב רותח בפיו ובפי כל הנמשכים אחריו (מנח' קנא' לר"י מפיסא 86). — ומשל לאיש בר מזל שהשעה משחקת לו, יעפר יהיה בידו לזהב: קח עפר ויהיה בידך שוה זהב ע"ד משל הדיוט לאיש מצליח (אלגזי, אהב' עולם נ:). — ומשל: הכסף נכסף הדמים תמים אני הגבר, הזהב הב הב וממון במטמון יחפש בקבר (מראה המוסר ב). הוא אשר יאמר משל הקדמוני זהב זה הב, ובלעדיו אין כל אהב (משא גי חזיון). ובכנ': — כספי וזהבי לקחתם (יוא' ד ה). כי שלח אלי לנשי ולבני ולכספי ולזהבי ולא מנעתי ממנו (מ"א כ ז). כספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובים לי הם (שם ג). ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו (ישע' ב כ). כספם וזהבם עשו להם עצבים (הוש' ח ד). בכל יום היה זהבה ירוק והיום אדום (יומא ד ד). — ומ"ר *זהבים: שבעה זהבים הן זהב וזהב טוב וכו' (יומ' מד:). שבעה זהבים היו בבה"ה זהב טוב זהב טהור זהב שחוט זהב סגור זהב מזוקק זהב פרווים זהב מופז (מד"ר שמות לה). — *וזהבים, במקום בגדי זהב: חל ופשט

---

[1]) כמו וסאה, וסעדה, וצעקי, ושדה, ושבע, ושבה,

בגדי זהב וירד וטבל כמו שטבל, ז ה ב י ם מעביר ולבנים לובש שעבודת היום בבגדי לבן (יוסי בן יוסי, סדר עבודה, תכנת). —°זָהָב לבן, מתכת לבנה שחופה, יותר כבדה מן הזהב, ודומה בקצת איכיותיה להזהב, Platine: כל המתכיות צפין על פני הכסף החי חוץ מהזהב והפלטינא או ה ז ה ב ה ל ב ן הבא מהודו (אגר׳ חכמה א ג ד). — ב) חתיכת זָהָב במשקל קצוב שהיה משמש למשקל במסחר: ושני צמידים על ידיה עשרה זָהָב משקלם (בראש׳ כד כב). כף אחת עשרה זָהָב מלאה קטרת (במד׳ ז יד). ויהי משקל נזמי הזהב אשר שאל אלף ושבע מאות זָהָב (שופט׳ ח כו).—°זהב מכֻתת, חתיכות זהב: ראובן שקנה ז ה ב מכותת משמעון פתוראה בהקפת לחדש אלול (תשו׳ הגא׳, שע״ל ב).—ג) במליצה, כנוי לשמן על שם גונו: שתי שבלי הזיתים אשר ביד שני צנתרות הזהב המריקים מעליהם הזָהָב (זכר׳ ד יב).—ד) במליצה כנוי לרוח הצפון[1], Nordwind; vent de nord; north-wind: ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם מצפון זָהָב [2]) יאתה על אלוה נורא הוד (איוב לז כא-כב).—וכמו *זָהוּב: נטל זהוב אחד והשליך בתוכם והתחיל צווח ואומר האירו לי ז ה ב אחד היה לי ונפל ממני כאן (מד״ר דבר׳ ג).

אֶבֶן בֹּחַן, במה שבוחנים הזהב.— אוֹפִיר, בֶּצֶר חָרוּץ, פָּז, שמות נרדפים לזהב.

בָּחַן זהב. — בֶּצֶר, הזהב כשהוא עם הסיגים.

°זַהָב.—°זְהָבִי.—°זְהָבִי.—°הִזְהִיב.—°זָהוּב, מטבע של זהב. זַקֵּק זהב.

כּוּר, להתיך בו הזהב.

נָתַךְ, הִתִּיךְ זהב,

עַפְרוֹת זָהָב.

צִפָּה בזהב. — צָרַף זהב.

***זַהָב**, ש״ז, מ״ר זַהָבִים, — אומן בזהב, עושה מלאכת זהב, goldsmith; orfèvre; Goldschmied: שפופרת של ז ה ב י ן ושל זגגין ושל נפחין ושל עושה זכוכית שנחלקה לאורכה טהורה (תוספתא כלים ב״מ ג י). קורנס של ז ה ב י ם שנינו (שבת קכג.). ס׳ ריבוא בני אדם עשו אצלם רד״ו שנים מהם כספים ומהם ז ה ב י ם שנוטלים בשכרן דינר ליום (מד״ר בראש׳ סא). יצא כורש לטייל במדינה וראה המדינה שוממה אמר מה טיבה של מדינה זו שוממת איכן הם ה ז ה ב י ם איכן הם הכספים (שם שה״ש, קמתי אני).

°זָהַב, פ״י, עת׳ יִזְהַב, — יהיה כמו זהב: ועד מתי יהיו בני יונה כשרים כל זמן שעוקר כנף ומתמלא מקום עיקרו דם והתורים כשרים מ ש י ז ה ב ו (רמב״ם, איסורי מזבח ג ב).—ופֻעַל: ולא שילבש בגדי משי או מצנפת ז ה ו ב ה אלא מעבירין אותה ממנו (הוא, מלוה ולוה ב ז).

— הִפע׳, *הִזְהִיב, — נעשה כגון הזהב: מאימתי תורים כשרים מ ש י ז ה י ב ו ומאימתי בני יונה פסולים משיצהיבו (ספרא ויקר׳, נדבה ו ח). שיהא כנפי גופן (של התורים) גדולים ואדומים ו מ ז ה י ב י ם כזהב (רש״י חול׳ כב:).

נִשְׁמַע, נִשְׁקָה, נִתְבַּקְשִׁי. — [1]) על שם שהיא מטהרת את הרקיע, ועי׳ בהערה לקמן. — [2]) נדחקו המפרשים בפרוש מליצה זו. רובם פרשו זהב בכונה של טהר (בעלי התלמוד, מנחם, ריב״ג ואחרים), אך קשה לחשב כי כנו כך את טהר השמים, ועכ״פ אין הפעל יאתה מתישב היטב אם לא שנאמר כדעת הספרי כי בזהב כנו את רוח הצפונית הזכה. והנה לפי הכתוב רוח צפון תחולל גשם, אפשר שהכונה בזהב שיאתה מצפון כמו״כ לגשם, שזו משמ׳ ד׳הבה a) בערבית, אלא שנחלקו חכמי הערבים, יש אומרים שזהו המטר הדק, ויש אומרים להפך, הוא המטר היורד בשפע, ויש ראיות לשתי המשמעות בספרות הערבית, וכשנזכור כי ספר איוב כלו טבוע בטבע של ארץ דרומית ערבית ושיש בו הרבה מלים דומות למלות לשון הערבית יותר מכל ספר אחר מספרותנו, יראה לנו הדבר כמו ברור שהמלה זהב כאן דומה לאחותה הערבית ד׳הבה. אלא שבא״י אין הרוח הצפוני מביא מטר, וכבר נתקשו החכמים בפרוש הכתוב במשלי רוח צפון תחולל גשם. ובגמר׳ (ב״ב כה.) אמר רב יהודה: רוח צפונית ש מ ז ל ת את ה ז ה ב, ופרשו רגמ״ה ורש״י מזלת זו מלשון זול, ור״ל שרוח צפונית עושה את הזהב זול, והוסיף רש״י ז״ל: שמחממת ומביאה שרב ורעבון בא והזהב זול. ע״כ. וזה אינו מסכים כלל לטבעו של רוח הצפונית, ובפרוש אמרו בגמ׳ שם ע״ב וממזרים ק ר ה זו רוח צפונית. והנה רב יהודה מונה כאן ארבעה הרוחות בהכתוב יערף כמטר לקחי ובאר טבע של כאו״א לפי הכתוב הזה, ועל סמך הכתוב מצפון זהב יאתה באר כאן טבע רוח הצפונית, וכמו שאמר רב הסדא שם ע״ב, והכתוב הזלים זהב מכים לא הובא אלא לזכר שהפעל זול בא אצל זהב, ורב יהודה השתמש כאן בהשם זהב באותה המשמעה שיש לה בהכתוב באיוב לרוח צפונית, שמזלת את הזהב. ואמרו בספרי בפרוש: זה רוח צפונית שעושה את הרקיע נקייה כזהב (האזינו שו) ועי׳ ערך נ ז ל.

a) ذهب

— הִפְעִ׳, *הִזְהֵב, מוזהב: יוצאת אשה בסבכה המוזהבת ובטוטפת ובסרביטין הקבועין בה (שבת נז:). חופות חתנים אלו זהוריות המוזהבות (תוספתא סוט׳ טו ט).

***זְהָבִי**, שת״ז, — כמו זָהָב: לבן זהבי שיצא עליו שטר חוב והיה מתיירא תאמר ששטר חוב של מאה זהובים ושל מאתים זהובים הוא (פסיק׳ דר״כ, שמעו). משל לנפח שהיה פתוח באמצע פלטים ופתח בנו זהבי פתוח כנגדו (מד״ר ברא׳ פד). הדבר דומה למי שהיה יודע ג׳ אומניות זהבי ויוצר וזגגי כל מי שהיה מחבבו היה קורא אותו בנו של זהבי (שם במד׳ ב). למלך שכעס על אשתו וכו׳ ירד לשוק הלך לו אצל הזהבי אמר לו עשה לאשתי תכשיטים של זהב הלך אוהבו ומצא לו אצל הזהבי שעושה לאשתו תכשיטים הלך ואמר לשכנותיה וכו׳ עכשיו ראיתי אותו אצל הזהבי אומר לו עשה תכשיטין לאשתי (שם).

:זְהָבִי, זהביי, ת״ז, לנק׳ זְהָבִית, מ״ר זְהָבִיִּים, זְהָבִיּוֹת, — של זהב, דומה לגוון הזהב: וכאלו פירוש חרוצים הזהביים כלומר בעלי הזהב (פי׳ רש׳ לריב״ג, חרץ). כי אנחנו כשיונח לפנינו חתיכת זהב נאמר זאת החתיכה הזהבית אפשר שיעשה הצורף טבעת או כוס ואח״כ נראה שנעשה כוס (דרך אמונה, ביבאגו ג). ואם תהיה אדומה יהיה בו תעופה והתלהבות בלי רוב כבד ורוב שינה וכובד ודמיונות כרכומיות זהביות (קאנון ג א ה א).

:זְהָבִיָּה, ש״נ, — כנוי לאחת מצורות השירה: שירה במעלות בני אדם והיא השירה השנייה והיא השירה הנקראת הזהביה (המעל׳ לרש״ט פלקיירא א).

:זְהַדְרִיאֵל, — שם מלאך: שם הראשון הפונה תימנה הדריאל ושם השני הפונה צפונה זהדריאל וסודם למטה בחכמה הם הניקוד אות השנייה מן השם המיוחד (ברית מנוחה ב).

:זָהָה[1], פ״ע, זָהִיתִי, זֹהֶה, יִזְהֶה, — התגאה, התיהר: גוזרים גליו לבל יהיו זוהים, דק וחלד מאימתו נרהים (יוצר אחרון פסח, אלוה).

— הִפְעִ׳, *הִזְהִיהַ[2], — הִזְהִיהַ את פלוני, הביט עליו בזלזול: verschmähen; mépriser; to meprise: מכאן לת״ה שאמר דבר הלכה שאין מזחיהין[1] אותו (חול׳ ז.).

***זֶהוּ**, — מצמצם מן זֶה הוּא: זהו שעומד ומתפלל צריך להשוות את רגליו (ירוש׳ ברכ׳ א א). כל זמן שפני מזרח מאדימות זהו יום (שם). זהו מרגילה וזו היא מרגילתו (יבמ׳ פה:). — ובמשמ׳ זה הוא הדבר: יכול אתה פודה את החיה ואת המתה וכו׳ זהו שנשאלה בכרם ביבנה לפני חכמים (ספרי קרח קיח).

:זַהוּ, — מלת קריאה של שמחה בעת מחול וכדומה: ומרוב חבה ליום ההוא, נפשי אטהר יה אברכהו, אפזז ואכרכר זַהוּ זַהוּ (פזמ׳ לשבת, תימ׳, לקראת שבת).

***זָהוּב**, ש״ז, מ״ר זְהוּבִים, — מטבעות זהב, עפי״ר המטבע היותר גדולה בכל ארץ, Goldmünze; piéce d'or; gold coin: מה בין זהוב ומה בין טבעת זהוב עשוי להשתנות טבעת בעיינה הוא (ירוש׳ שבי׳ י לט ד). למי שאמר לחבירו השאילני זהוב אחד אמר לו איני מכיר חשבונך (מד״ר דבר׳ ד). אמר לו פלפל הוא שכרו זהוב אחד (שם ו). משל למלך שאבד זהוב מביתו או מרגלית טובה לא על ידי פתילה באיסר הוא מוצא אותה (שם שה״ש א). וראה אז כנגדו כמו ענן כדמות אדם שהיה נושא משא גדול ובידו זהוב וכו׳ הזהוב שנתת לת״ח העני (ספר חסיד׳, תתתשכ״ד). — ומ״ר: באחד ששכר מרחץ מחבירו בשנים עשר זהובים לשנה (ב״מ קב.). מכוערות שבהם מה היו אומרות קחו מקחכם לשום שמים ובלבד שתעטרונו בזהובים (תעני׳ לא.). לבן זהבי שיצא עליו שטר חוב והיה מתיירא תאמר ששטר חוב של מאה זהובים ושל מאתים זהובים הוא (פסיק׳ דר״כ, שמעו). הלוה לזה נ׳ זהובים ולזה ק׳ ולזה מאתים (מד״ר שמות מג). אני מוכר אותה לתגרין ואמלא כיסי זהובים (שם במד׳ ז). אמר אדרינוס לעבדיו טלו אותה ממנו ומלאוה אותה זהובים ועשו כך נטל הזקן את הכלכלה מלאה זהובים (תנחומא קדוש׳ ח). קונה אדם סחורה בששה זהובים ושוה חמשה זהובים (הלכ׳ קצוב׳ לר״י גאון, גטין). החמשים זהובים והשפחה שנתן ראובן לאמו במתנה יש מן הדין לראות אם אלו זהובים מטבע עובר בארצכם שקונין ומוכרין בו (שו״ת הרי״ף יד). עד היכן הוא

---

1) בערב׳ זַהֵי a), נצץ והזהיר, וזַהֵי ב, התגאה. — 2) בערב׳ אזדהי b) הביאו לידי יוהרה, וזלזל בו,

a) زهى b) ازدهى

— 1) כך לפי נוסח של ואמרי לה במקום מזיחין, ולפי גרסת הערוך במקום מזחיחין שבספרים.

כבוד אב ואם אפילו נטלו כיס של **זהובים** שלו והשליכו בפניו לים ולא יכלימם ולא יצטער בפניהם (רמב"ם, ממרים ו ז). אמר להם (שלמה המלך לשלשת הבחורים שבאו ללמד לפניו) בחרו לכם אחד משתים או אלמד לכל אחד מכם ג' דברי חכמה או אתן לכל אחד ואחד מאה **זהובים** (מעשיות, בהמ"ד ילינק ג). וא"כ הוא כאשר צמח טוען כי מאת **הזהובים** אשר אמרו חיים ושלום בבית דין כי נותרו עליו לראובן וכו' (רסע"ג, תשו' גאוני מו"מ יג). — ואמר המליץ: הרהבים להבים, **והזהובים** זבובים, ותענוגות בני האדם שדה ושדתין (בחינ' עולם ד).

***זָהוֹהַ**[1], ת"ז, מ"ר זְהוֹהִים, זְהוֹהֵי, זְהוֹהַ הַלֵּב, מי שלבו זֹהֶה, מתגאה ומתיהר, hochfahrend; arrogant. משרבו **זהוהי**[2] הלב רבו מחלוקות בישראל (סוט' מז:). — ואמר הפיטן: שונאיך בלבות **זהוהים**, לשונם מדברת גבוהים, שוא עבוד אלהים (יוצר שבת ד אחה"פ). נלחמים באנטוכיה עיר גדולה בעם **זהוהים**, נצחו בנים יוצאי צבא בשרו כמהים (יוצר שבת ב חנכה, אודך).

***זִהוּם**, ש"ז, מ"ר זִהוּמִים, — א) הפעולה לוהם האילנות: **זיהום**[3] משמש לקים את האילן (ע"ז כ:). מה בין המזהם לעושה לה בית מזהם (האילן) אינו אלא כמושיב שומר שלא ייבש אבל אינה גדילה מחמת **זיהום** (ר"י בן מלכי צדק, שבי' ב ד). — ב) *זִהוּם של כל דבר מזהם, של דם וכיוצא בו: דם נדה אדום דם בתולים אינו אדום דם נידה **זיהום** דם בתולים אינו **זיהום** (נדה סה:). ואם עבד **בזיהום** זיעתו או **בזיהום** פיו הרי חילל עבודתו (רמב"ם, ביאת המקדש ז יג). ואם עבד **בזיהום** פה הרי זה חלל עבודתו כשאר בעלי מומין כולן (סמ"ג, סי' ש"מ). — ובהשאלה: אמרו לה מת בעליך ונתקדשה וכו' אין לה אלא משום **זיהום** כהונה ואין בית דין מזהמין אותה (ירוש' יבמ' י יא). כי המצייר יפסד בהפסד ההוש ויזוהם **בזיהומו** (רשב"ץ דוראן, מג"א, ת"י ד). — ואמר הפיטן: זִהוּם הַטֻּמאה מגין ותולה, חטאו בסוף שוגג עולה, חובתו בשידע ביורד ועולה (סלית' מוס' יוה"כ, איך אשא). רוע זִהוּם וחטאת צחנה, קלוע בעופרת לבל תמצאנה (שם, תאות). — ומ"ר: כי הנבדל בהחלט לא ישפיע במקום אשר ימצאו **זהומים** וטנופים מזהמים הנפש והשכל (דרך אמונה, ביאגו עא:).

***זִהוּר**, ש"ז, מ"ר זִהוּרִים, — אור הנאצל מאור אחר: וזה האור שנברא ביום ראשון היה בו **זיהור** שצופין בו ומביטין באורו מסוף העולם ועד סופו (ר"ח חגי' יב.). עפעפי (שחר) **זיהור** (רש"י פסח' ב:). הירח אינו מאיר מעצמו אלא הזוהר שאנו רואין בו בכל ימי החודש פעם הולך לו מיום ליום ועודף ופעם הולך לו כמו כן וחוסר אינו אלא **מזהורי** חמה השופעים עליו כפי קירובו וריחוקו ממנו (יסו"ע לר"י ישראלי כ:). צורת הירח כדורי מקשה ויצירתה אינו ספירי כגוף השמים אלא שחור ומעובה ומזומן להזהיר ולקבל את האור מן השמש ולהאציל **מזהורו** על הארץ כי מהשמש שופעים **הזהורים** לירח (מ' אלדבי, ש"א ב ד). שיהיה אז (הירח) עומד ממוצע בין עיני בני אדם הרואים ומביטים בה חוצץ ומבדיל בינם ובינה ומונע אותם מלראות ומהגיע קוי ניצוצי **זהוריה** להאיר בני אדם הרואים את החמה (יסו"ע לר"י ישראלי נה:). — ובהשאלה: ידוע כי זרע האדם הוא חיי הגוף ומאור **זהורו** שהוא הדם הנבחר והנקי אשר בגוף (אגר' הקדש להרמב"ן ג).

***זְהוֹרִית**, ש"נ, — משי טוב צבוע בגון אדם, כמו שני, Karmesinseide; crimson silk: שקושרין לשון של **זהורית** בראש שעיר המשתלח (שבת ט ג). לעולם השלכתה מטהרתה וחזרתה מטמאתה חוץ משל ארגמן ושל **זהורית** טובה (כלים כז יב). איזהו אדמדם שבאדומים זה **זהורית** עמוקה (ירוש' סוכ' ג נג ד). בראשונה היו קושרין לשון של **זהורית** על פתח האולם מבחוץ הלבין היו שמחין לא הלבין היו עצבין ומתביישין (יומ' סז.). שהיא (ירושלם) מקשטת את בנותיה ומלבשתן **זהורית** ומעטרת אותן בזהב (פסיק' רבתי כו). — ומ"ר: חופות חתנים אלו **זהוריות** המוזהבות (תוספתא סוט' טו ט).

***זְהוּת**, ש"נ, — יהירות, גאוה: והם נתנו כל לשון גבהות וגאות **וזיהות** עליו (על משה) והכזיבו מאמר והאיש משה ענו מאד (ר"י הדסי, האשכ' בנט).

°**זֶהוּת**, ש"נ, — סגולת דבר שיאמרו עליו **זהו** בעצמו, שהוא שוה לדבר השני שויון גמור ומחלט, Identität; identité; someness, — נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

---

[1]) עי' שרש זהה. — [2]) גרסת הערוך, ובנוסח' זהוהי, בקצת נוסחאות זהיהי.

[3]) בארמ': **זיהום** אוקומי אילנא.

°זָהִיהַ, — כמו זָהוּהַ, ע״ש.

°**זִהְיוֹן**, ש״ז, — אור מבהיק, ואור הפנים, מראה של תפארה וגאוה, Glanz, Stolz ; splendeur, orgueil ; splendor, prides: מעוטרות בגאוה ובזהיון ועיני שדי נשואות בהן (היכל׳ ט). פנים של גאוה פנים של זהיון (שם יב ד). יורד ומסתכל בגאוה נפלאה ושררה משונה גאוה של רוממות ושררה של זהיון (שם יה ד). — ואמר הפיט: משולשת מקודשת ברכב אש וכם גאוה, גאון זִהְיוֹן וע׳ז חביון לשם יושב במערבה (אופן שבת אחר שבוע׳, כבודו). יתנשאו יתעלו בעלי זִהְיוֹן, יפארו יבארו להללו בצביון (ראב״ן, יוצר לברית מילה, אזורי). — ובקבלה: שמאותו התעוררות שלנו מתעורר התעוררות העליון שהוא זהיון רגיון הגיון הנזכ׳ בפ׳ היכלות וכו׳ וזהיון זה הוא ההתעוררות של אבא לבדו בלי זווג וכו׳ ולשון זהיון ג״כ לשון חיבה שאינה נגלית (עמה״מ, עולם הבריאה יא).

°**זְהִימָה**, ש״נ, — שה״פ מן זָהַם: ופתרת ותעל צחנתו ותעל זהימתו וטינופו והזהימה והצחנה לא הם כטינוף כי הצחנה והזהימה הם שמות הריח הרע המבאיש באף (דונש, לתנה). והזהימה היא הקלקול וההפסד (ר״ת על דונש, תכעס אם).—וכמו *והום האילן: מותר לסוך בשמן שלא יפסדו שזהו דבר האבד אם לא יעשהו ואין בו טירחא כ״כ כמו בהתלעה ובזהימה (הלכות, או״ת תקלז יב).

***זָהִיר**, ת״ז, לנק׳ זְהִירָה, מ״ר זְהִירִים, זהירות, — א) מתבונן ושומר לבל יכשל בדבר, behutsam, vorsichtig ; prudent, prévoyant ; careful: השמר והיה זהיר ואל תהלך עם אנשי חמס (ב״ס גני׳ יג יג). והיית זהיר באמת ואיש צנוע לפני כל חי (שם מב ח). הוי מרבה לחקור את העדים והוי זהיר בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר (אבות א ח). והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה (שם ב א). הוי זהיר בקריאת שמע ובתפלה (שם יג). הוי זהיר בתלמוד (שם ד יג). לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה (ברכ׳ ו:). הוי זהיר ברותח (שבת לא.). כל הזהיר בציצית זוכה ומשמשין לו שני אלפים וח׳ מאות עבדים (שם לב:). לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה קרובה (ב״מ נט.). הוי זהיר מן היועצך לפי דרכו (סנה׳ עו:). בשעה שהרוח יוצא מלפני הקב״ה משברו בהרים ומרשלו בגבעות ואומר לו הוי זהיר שלא תזיק לבריותי (מד״ר ויקר׳ טו). המשל אומר הוי זהיר שלא תתפס מקום דבורך (שם דבר׳ ב). — ומ״ר: הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן (אבות ב ג). אי אתה יודע שמאמש היינו זהירין בך (דא״ר ה). אמר הקב״ה לישראל בני הואיל וכך הדינין חביבים לפני הוו זהירין בהם (מד״ר דבר׳ ה).—ולנק׳: על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר (שבת ב ו). — ב) °כמו מזהיר, מבהיק, מאיר: גוף הלבנה אינו מאיר וזהיר מאליו כגוף החמה (ר״א בר חייא, צורת הארץ עו). אין גוף הרקיע השמיני זהיר ובהיר מענין אחד אבל יש בתוכו מקומות כגון כתמים מתעבים ומתחזקים (שם יז). שהצורה הזאה היתה עומדת על תכונה והאור זהיר בתוכה והיא אורה מפיץ על הצורה הראויה להדבק אל ההיולי (הוא, הגיון הנפש א). לפי שהספיר זהיר ומקבל כלל המראים (ע״ח לר״א הקראי מז).

***זְהִירוּת**, ש״נ, — סגולת הַזָּהִיר: תורה מביאה לידי זהירות זהירות מביאה לידי זריזות (ע״ז כ:). ווכרתי דברי האומר מן הזהירות שלא תרבה להזהר (הקד׳ חו״ה). הביא זה המשל לרמוז על הזהירות הצריך לבעל השכל והחכמה (פי׳ משלי לזרח׳ הלוי ו ג). אמר החכם מכלל הזהירות שלא תהא זהיר הרבה (פלא יועץ, שינה).

זהם[1], ממנו זֵהֵם, *זֵהוּם, *זְהָמָה, °זוּהָם, °זִהֵם.

זָהֵם, פ״י, — א) זֵהֵם אותו, את הדבר, זִהֲמוֹ, זִהֲמַתּוּ, גרם לו שיחוש געל נפש להדבר, Jem. Etw. ekelhaft machen ; rendre qqch. repugnant à qqn. ; to cause to loate: והוכח במכאוב על משכבו וריב עצמיו אתן וזהמתו חיתו להם ונפשו מאכל תאוה (איוב לג יט-כ). — ב) *דחה את הדבר, פסל אותו כמו דבר נבאש, verfwerfen ; rejeter ; to reject: הממאנת באיש וכו׳ אין בה משום זיהום כהונה ואין בית דין מזהמין אותה (ירוש׳ יבמ׳ יג יג ד). (נכרי הבא על בת ישראל)

---

[1]) בערב׳ זהם a).

---

a) زهم

אין מזהמין את הולד (בכור' מז.). — ג) *זִהֵם את האילן, משח אותו בדבר שמן או שם עליו זבל וכיוצא בזה, mit Fett bestreichen; enduire de gras; to grease with fat: מזהמין את הנטיעות וכורכין אותן וקוטמין אותן (שבי' ב ד). ומקרסמין ומזרדין ומפסלין ומזהמין את הנטיעות (רמב"ם שמיט' ויובל ג ט). — ובהשאלה, ברוחניות ומוסריות: במקום אשר ימצאו זהומים וטנופים מזהמים הנפש והשכל (דרך אמונה, ביבאגו עא:).

— פע', *זֻהַם, מְזֹהָם, מְזֹהָמִים, מְזֹהָמוֹת, — מְלֻכלך בדבר שמן, בדבר מסריח, לא נקי בחמר או ברוח: אלו שאין שוחטין עליהן וכו' וזקן וחולה ומזוהם ושנעבדה בו עבירה (בכור' ו יב). לחולה ולזקן ולמזוהם (ספרי, שופט' קמח). מצא בה ערות דבר וכו' מזוהמת היא מלפניו ואינו חשוד עליה וכו' הקדיחה תבשילו אינה מזוהמת מלפניו והוא חשוד עליה (ירוש' גיט' ח מט ד). שמזוהם פסול לעבודה (ברכ' נג:). וכהן שהוא מזוהם בזיעתו רוחץ ושף כל גופו בבושם ועובד (רמב"ם, ביאת המקדש ז יג). — ומ"ר: ידים מזוהמות פסולות לברכה (ברכ' נג:). מה גללים הללו מזוהמין אף הוא מזוהם (מד"ר ויקר' יו).— ובהשאלה, במוסריות: מפני מה עכו"ם מזוהמין שלא עמדו על הר סיני (שבת קמה:). שנדמו גלי הים לסוסיות נקבות ומצרים הרשעים לסוסים זכרים ומזוהמין והיו רצים אחריהם עד שנשתקעו בים (מד"ר שמות כג). כי המצייר יפסד בהפסד החוש ויזוהם בזיהומו ולא יפסד החוש בהפסד המצייר (רשב"ל דורלאן, מג"א, ח"י ד).— וּפָעוּל במקום מפועל: שאילו אתה אוחז חתיכת בשם ומריח בה אינך מוצא בה זוהמא כאשר אתה מוצא בידים זהומות (תשו' הגא', הרכבי לא).

— נפע', *נִזְהַם, — התלכלך, נהיה מזוהם: שמעו כי נִזְהַמְתִּי בצחנה, וסתם מני תחנה, ולא נתן לי רחמים וחנינה (ר"א קליר, קינ' לת"ב, איכה ישבה). חטא חזה בי בעון נכתמנו, תמור כי בצחיון נִזְהַמְנוּ, חסד ה' כי לא תמנו (שם, איכה אשפתו).

— הפע', *הִזְהִים, — א) פ"ע, עלה עליו זֹוהַם: עד עכשיו הן (העגלות והפרות שהביאו את הארון) קיימות לא הזהימו[1]) ולא הזקינו ולא הטריפו (פסיק' דר"כ א, רא"ביהם מאתים). — ואמר הפיטן: בכים צור שעה נא אשר בוכים ונוהים, עלי גודל חטאם אשר נלבט וְהִזְהִים, הדוף אותה לצולים (סמא"ל, סליח' לנעי', אבר).— ב) *כמו זִהֵם: כחיה וכבהמה שמזהימין ומלכלכים עצמן ברעי שלהם (רש"י ישע' מו א). יביע פתרונו לפי ענינו שמזהים ומקלקל השמן (רשב"ם קהל' י א).

— נתפ', נִזְדַּהֵם: הנבילות והזבלים והאגמים מעלים סרחון מתמיד באויר וכן כל האויר בכללו הולך ומזדהם לעולם וסופו לרקבון ולהבאש (אגר' חכמה א ג ג).

***זֹהֶם,** זוֹהַם, ש"ז, — כמו זֻהֲמָה, סגולת שעושה דבר למזוהם: לשון זוהם וטינוף (רש"י יואל ב כ). שילך זך ונקי מדפי העונות ומטוהר מזוהם החטאות (מעש' א, ביה"מ ילינק). — ואמר הפיטן: תהלל מלך בהרחיצך זוהם, אור הצפון לצדיקים תאיר ותזריח להגיהם, ליום שבת יולבש רביד כהן צדק באבני מילואים ואבני שוהם (מחז' ויטרי, אות מכראבית).

***זַהַם,** ש"ז, — כמו זֹהֶם: זַהַם מרבה ופסק ניתוח ממלח, חציצת חפיפת לכלוך שרץ הלח (סליח' ער"ב, אב נרחם).

***זֻהֲמָה[1]),** זהמה, זֻהֲמָה, זוהמא, ש"נ, — כמו זֹהֶם: רבי יהודה מתיר בצחנה שאינו אלא ליטול את הַזֻּהֲמָה[2]) (תרומ' י א). בשמים של בית הכסא ושמן העשוי להעביר את הזוהמא אין מברכין עליו (ברכ' נג.). פת תבואה שלא הביאה שליש שמניחה עפ"י קדירה ושואבת הזוהמא (פסח' מב:).—ובהשאלה: הוצרך לנקביו ואכל דומה לתנור שהסיקוהו ע"ג אפרו וזהו תחילת ריח זוהמא (שבת מא.). שבשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן עכו"ם שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן (שם קמו.). למת שנתעכר חומרנו בזוהמת נחש תעכב זוהמתנו לקבל בגוף ונפש מערכת שולהנו יתברך מלא דשן אשר הכין לנו לעתיד לבא (ר"מ אלשיך, משלי ט ד). אותה הזוהמא לא נפרדה מגופו של אדם עד שנזדקקה מעט מעט בצדיקים שבדורות (ר"מ גיקטיליה, שערי אורה נו). ואזי הקב"ה יחיה הגופות ויִנערם מעפרם לאחר שנתכלת זוהמתה ונתעבר מן הגוף

---

1) והעיר שם המו"ל וז"ל: בילקוט תורה שם נאמר לא הוזמו ומפרש בצדו לא חוסמו איני יודע כונתו וכו' ובמד"ר שם לא הוזמו והנוסחא לפנינו הזהימו אולי הוא מלשון המשנה (בכור' ו יב) זקן וחולה ומזוהם.

1) משקל טֻמְאָה. —2) כך הכתיב במשנ' ירושלים לו, וכן נהוד בכ"י פרמה.

הזוהמה ויהיה הגוף זך ונקי כשם שיצה"ר יתעבר ממנו ויהיה זך ומנוקה ואזי הנשמה שכבר נתעברה זוהמתה וכו' תמצא הגוף נקי מזוהמתו (אגקת רוכל ב כט). הרשעים הללו כל כך קבלו זוהמא עד שאין כח בגיהנם ובחבוט הקבר להוציא זוהמתן (עמה"מ, תיקוני התשובה א). כי עם חלאת הטבע וזוהמתה מים חיים הם למוצאיה ומביאיה להשקות מהם צמחי תבואתה (ארבע כוסות, כוס תנחומים ב). — ואמר הפיטן: שפה אחת מזמתם, לרכוב פילים בבהמתם, ולסוף בדם זהמתם, וזרמת סוסים זרמתם (יוצר שבת ב חנכה, אין מושיע).

זהר[1], ממנו זֹהַר, הִזְהִיר ‎*זָהוּר, ‎*זָהִיר, ‎*זְהִירוּת, ‎*זַהַר, ‎*אַזְהָרָה, ‎*הַזְהָרָה.

זֹהַר, ש"ז, מ"ר זְהָרִים, זָהֳרֵי, — אור מבהיק, Glanz; splendeur; brighteness: ואראה והנה דמות כמראה אש ממראה מתניו ולמטה אש וממתניו ולמעלה כמראה זֹהַר כעין החשמלה (יחזק' ח ב). והמשכילים יזהרו כְּזֹהַר הרקיע (דני' יב ג). שראה אותו (סמאל את משה) שהוא יושב וכותב שם המפורש וזוהר מראהו דומה לשמש והוא דומה למלאך ה' צבאות (מד"ר דבר' יא). וכל צדיק וצדיק מהלכת עמו שכינה בריבי רבבות מלאכי שרת ועמודי ברק סביב להן וניצוצין של זוהר מוקפות להן וזיקוקי זיו מבהיקים את פניהם (מדר' א"ב דר"ע ב). זוהר הכוכבים נקרא אור (ר"ח פסח' ב:). כי מעת שקיעת החמה ועד שיסתלק זהרה מעל הארץ ויכסיף דמדומה מן הרקיע זהו בין השמשות (ר"נ גאון, ברכ' ג:). הירח אינו מאיר מעצמו אלא הזוהר שאנו רואין בו בכל ימי החודש וכו' אינו אלא מזוהרי חמה השופעין עליו (יסו"ע לר"י ישראלי א יג). כבר התחיל להתיילד בה (בהירח בלילה הראשון) ולהראות כעין קשת דקה של זוהר ומיד הוא שוקע ובא (שם ז). צדיק אחד היה רוחץ באמבטי במים ואשתו יושבת אצלו והכה זהר של ראש הצדיק במים אמרה לו אשתו מה זה הזוהר אמר כשהקב"ה כותב הדיו הנשאר בקולמוס הוא מקנח בראש הצדיקים (ספר חסידים תתרנ"ט). — ואמר הפיטן: חנפים ארץ בדם מטמאים, זֹהַר שכינתי מתוכם מוציאים (יוצר ב שבוע', תוכחת). זָהֳרוּ מצא בנס לימים שמונה לשקדנו, קבעו לכן הימים האלה לדורות עדנו (יוצר שבת ב חנכה, אודך). — ומ"ר: אל ברוך גדול דעה הכין ופעל זָהֳרֵי חמה טוב יצר כבוד לשמו (תפי' יוצר). זָהֳרֵי אור בעין מאור פני נשר לארבעתם (יוצר שבת א אחה"פ, ארא"ים). זָהֳרֵי גו מחוץ ומגו יקודי להבי רשפים, חקוקי הוד בלב ומאד תהלהך מטיפים (שם, אלוגי עוז). כי זהריהם ממך יזהירו (ר"י הלוי, דיואן מח). — ובהשאלה: והרבה זמן הייתי נבוך על שלמה המלך ע"ה שכתוב בו ויחכם מכל האדם ואהוב מאלהיו איך נאבדו ממנו זוהרי החכמות השכליות כי לעת זקנתו נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים (הליקוטי ב, שופט').

‎*זַהַר, — כמו הַזְהָרָה: רב עם צעיר מעשרים להספר, ראויים לענש וְזַהַר בסדר להתפר (יוצר פ' שקלים, קלובה).

זָהַר, פֹּעל מן זֹהַר.

— הִפע', הִזְהִיר, — א) האציל זֹהַר, glänzen; briller; to shine: והמשכילים יַזְהִרוּ כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד (דני' יב ג). עיניך יאירו במאור תורה ופניך יזהירו כזוהר הרקיע (ברכ' יז.). מה הכוכבים מזהירין בכל הרקיע כך הם (ישראל) מזהירין לעתיד לבא (מד"ר במד' ב). סוטה ששתת והיתה טהורה ה"ז מתחזקת ופניה מזהירות (רמב"ם סוט' ג כא). — ובמשמ' פ"י, עשה שיזהיר, שיאיר: ובהגיעו (אור השמש) לחלקים ההם (הכתמים ברקיע) הוא מכה עליה בכח ומאיר אותם ומזהירם (תרג' אבן סיני, השמים והעולם יד). — ב) הזהיר את פלוני דבר, הודיע לו ובאר לו וצוה לו לעשותו, empfehlen; récommander; to recommend: וְהִזְהַרְתָּה אתהם את החקים ואת התורת והודעת להם את הדרך ילכו בה (שמות יח כ). — ג) הזהיר את פלוני, עשה לו אַזְהָרָה, הודיעו כי דבר רע עתיד לבוא עליו, או אמר לו לעשות דבר פלוני או לא לעשותו ואם אין ירע לו מזה, warnen; avertir; to warn: וישלח מלך ישראל אל המקום אשר אמר לו איש האלהים וְהִזְהִירֹה ונשמר שם (מ"ב ו י). וראה (הצופה) את החרב באה על הארץ ותקע בשופר וְהִזְהִיר את העם (יחזק' לג ג). ואתה כי הִזְהַרְתָּ רשע ולא שב מרשעו ומדרכו הרשעה הוא בעונו ימות (שם ג יט). וכל ריב אשר יבוא עליכם מאחיכם

[1]) בארמ' זהר, בערב' זַהַר ואזדהר a) משמשים ברוב שמושי זהר בעברית.

a) زَهَر ازدهر

וכו׳ וְהִזְהַרְתֶּם אתם ולא יאשמו לי״י (דהי״ב יט י). באמרי לרשע מות תמות ולא הִזְהַרְתּוֹ (יחזק׳ ג יח). כי הִזְהַרְתּוֹ צדיק לבלתי חטא (שם כא). — וְהִזְהִירוּ מִן דבר: ולא דברת לְהַזְהִיר רשע מדרכו הרשעה (יחזק׳ ג יח). ואתה כי הִזְהַרְתָּ רשע מדרכו לשוב ממנה ולא שב מדרכו הוא בעונו ימות (שם לג ט). רביעית דם נתתי בכם על עסקי דם הזהרתי אתכם ראשית קראתי אתכם על עסקי ראשית הזהרתי אתכם (שבת לב.). אמר לו הקב״ה לישעיה לא תהא סבור שמא לא הזהרתי אותם על ע״ז תחלה (מד״ר דבר׳ ב). אמר לו הקב״ה למשה לא בשביל שאני צריך לנרות הזהרתיך על הנרות אלא לזכותם (שם במד׳ טו). כמה גדיים יש לך ואין את מזהירנו ועל הצבי הזה בכל יום ויום את מצוינו (שם ח). אמר הקב״ה למשה הזהר לישראל על מצות הפסח (מד״ר שמות יט). ואתה בני איש טוב וממשפחה מיוחסת וטובה אתה ומזהירו ומשיבו מדרך רעה (תנחומא בלק א). — ואמר המשורר: כה יעשה לי אל וכה יוסיף אם אהיה מזין לקול מזהיר, לעזוב צבי החן אשר פניו דומים לעין הכוס והוא מזהיר (רמב״ע, תרשיש ב ס).

— קל, יַזְהַר, — א) כמו הזהיר במשמ׳ האיר אור: ודברו כאש וניצציה הרבה מצוות בכל דבור זוהרות (אזה׳ לרסע״ג, קובץ מעג״ק). ערך מאורי מופזי עששיות זוהרות בעיפתו (יוצר שבת ב אחה״פ, ארכן). — ובהשאלה: וכאשר סבבה (השמש) בטלה תהפוך הזמן אל בריאות ונעימות וזוהרה הארץ וכאשר סבבה בשור נוסף החום (RSO, III, 3, 234, תרג׳ אלפרגני). כי המעופפים הקטנים האלה אספו להם שלל צבעים מכל אשר מצאו בחדר הורתם הטבע הנדיבה זוהרים ממרחק כמוצק אבנים יקרות (תוה״א, יונקי הדבש טו קכו).—ב) כמו הזהיר במשמ׳ צוה: זהרו בזב ומגעותיו ובהטהרו הבו מעליכם, רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם (אזה׳ לרסע״ג, קובץ מע״ג). זויות חצר ואמצעיים, וגג יציע ורפת ולולים, ומתבן ואוצרות יין ושמן, חכמי עם נדיבות, זהרו לבדקם (ר״י הלוי, אזה׳ לשבה״ג, אגר׳ שד״ל CCIX). זַהֲרוּ לדחות פסח מבדו, ומאדו ראש השנה (יוצר שבת הפסקה, את פני מלך). — ופָעוּל, כמו זָהִיר: ללמדך כמה היו זהורים במצות (הלכ׳ פסוק׳, לולב).

— נִפע׳, נִזְהַר, נִזְהָר, — שָׂם לבו לדבר ושמר א״ע ממנו ונמנע מעשותו, וכדומה: ואתה כי הזהרתו צדיק לבלתי חטא צדיק והוא לא חטא חיו יחיה כי נִזְהָר (יחזק׳ ג כא). ושמע השמע את קול השופר ולא נִזְהָר ותבוא חרב ותקחהו דמו בראשו יהיה וכו׳ והוא נִזְהָר[1]) נפשו מלט וכו׳ ולא תקע בשופר והעם לא נִזְהָר (שם לג ד-ו). טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל אשר לא ידע לְהִזָּהֵר עוד (קהל׳ ד יג). ויתר מהמה בני הִזָּהֵר עשות ספרים הרבה אין קץ (שם יב יב). מלמדין אותו הזהר שלא תתחיל מפניך שמא תכוה (יומ׳ נג:). בא לקללו אמר לו הקב״ה הזהר שאם את מקללו לנפשך את מקלל (מד״ר ברא׳ סו). הזהר שלא ילקה אותו האיש בצרעת (שם לג). אמר פרעה ליוסף אע״פ שאמרתי לך אתה תהיה על ביתי וגו׳ שעשיתיך מלך על כולם הזהר שתנהוג בי כבוד והמליכני עליך (שם במד׳ יד). — ומ״ר: חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות (אבות א יא). אמר להם (ר״א לתלמידיו) הזהרו בכבוד חבריכם (ברכ׳ כח:). אמר להם הזהרו שלא יטעה אתכם יצר הרע (ספרי, עקב מג). אמר להם הזהרו שלא תמרדו בהקב״ה (שם). צאו והזהרו כל אחד איש בכבוד חברו (דא״ר ג).

— הִפעִ, *הֻזְהַר, מֻזְהָר, —שהזהירו אותו: אמר להם אף אני מוזהר כשם שאמרתי לך וקבלת כך אמור להם ויקבלו (ספ״א אחרי קלח). לא ראי דיין כראי נשיא ולא ראי נשיא כראי דיין הצד השוה שבהן שהם בעמך ואתה מוזהר על קללתם (שם קדוש׳ קד). לא פורע (המשוח מלחמה) ולא פורם ולא מטמא לקרוביו ומצווה על הבתולה ומוזהר על האלמנה (יומא עג.). ואין (הכה״ג) מטמא לקרובים ומוזהר על הבתולה (הור׳ יב:). — ומ״ר: לא זה הוא חמץ שמוזהרים עליו בבל יראה ובבל ימצא (פסח׳ ג ג). לרבות את הנכרים שמוזהרין על העריות כישראל (חגי׳ יא:). ויאמר קומו צאו אמר לו משה מוזהרין אנו שלא לצאת אלא בפרהסיא (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ יג). קודם מתן תורה היינו מוזהרים על שפיכות דמים (שם משפט׳, נזיק׳ ד). ללמדך שהגדולים מוזהרין על ידי הקטנים והם נענשים על ידיהם אם לא יוכיחו אותם (מד״ר במד׳ י). לא הוזהרו כשרות להנשא לפסולין (יבמ׳ פד:).

— פִּעֵ׳, יִזַהֵר, — כמו הִזְהִיר במשמ׳ צִוָּה: ויזהר קחת

[1]) אמר ריב״ג בהשרשים: ואני חושב כי הקמצות בהם לפי שהם מעמדים ואפשר שרצו לפאר המלה בעבור הריש כי ראיתים נקדו והוא נזהר נפשו מלט והוא הולף בקמץ והוא איננו בזקף ולא באתנח ולא בסוף פסוק. ע״כ.

תרומה, נטות לו אוהל שאנן (תוסר' לרסע"ג, קובץ מע"ג). ויהר שפודין חוץ מסכה, ואכילה ושתיה בתוך סכוכה (יולר שבת תוס"מ סכות, תפאר). — ובמשמ' האיר: זקק מטלית, זהר טלית, זוה אצטלית, זכרו מנטלית (יולר שבת ור"ח, אילת השחר).

— פע', יוּזהר, מזוהר, — מואר בזהר: ואם מכל צדי השמש לפנות ערב יהיו כמו עננים אדומים וצחים מזוהרים כשמש הם העננים יגידו על רוחות חזקות ומעוטות (רזיאל המלאך ב).

זהרה, ש"נ, — כמו זֹהר: גלמי, זהרתי ותבנית צורתי בטרם הולדי (רש"י תהל' קלט טז).

זהרור[1], ש"ז, מ"ר זהרורים — כמו זֹהר, אור נאצל מאור, Wiederschein; reflex; reflection: לערב חמה שוקעת במערב וזהרורי החמה מאדימין את המזרח כחלון דכשהחמה נכנסת בה מאדמת כותל שכנגדה (רש"י שבת לה.). ברקים למטר עשה הם זהרורי הרקיע המבריקים ומאירים לפני המטר (הוח, תהל' קלה ז). ויזרח (השכל) על ענן שכל ויאור כעב קשת בהפוך זהרורים (כס"ג והלתא' ה). ותמורים הם זהרורי האור הזורחים אחר עמוד השחר (תוה"מ, איוב י כב). שעיניו מאירים כזהרורי השחר (שם מא י).

זהרורית, ש"נ, — כמו זהרור: זהרורית שהחמה זורחת ממזרח (רש"י יומא לז:). צמר אדום היא טווה שיפול על פניה מזהרוריתו (תוספ' כתוב' עב:).

זהריאל, ש"ז, — שם מלאך: ובתוך העמוד הזה יש מלאך אחד ממונה וזהריאל שמו ולוקח אותה הנשמה ומעלה אותה (עמה"מ, שעשועי המלך לג). האור זהריאל מדליק אותם (שם. עולם הבריאה יח). ויכוין גם כן למלאך זהריאל שבהיכל נוגה (משנ' חסיד', תפי' התלי' יח).

זהריר, ש"ז, — כמו זהרור: האשה אם טוה וורד בשוק שהוא צמר אדום כדי להראות פניה כנגדו שנופל זהרירו על פניה הרי זה עזות מצח ופריצות (תשו' הגא', הרכבי רנג).

זהרירות, ש"נ, — כמו זהרורית: ובבקר מה שנראה בככב היוצא ממקומו זהרירות היום בא ונראה כזהרות בככב יוצא ממקומו (רזיאל המלאך כב).

זִו[1], ש"ז, — שם החדש שאחרי חדש האביב, הוא חדש אייר: בשנה הרביעית בחדש זו הוא החדש השני (מ"א ו א). בשנה הרבעית יסד בית יי' בירח זו (שם לז).

זו, — א) מלת הרמז כמו זה: יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם זו לעגם בארץ מצרים (הוש' ז יו). — ולנק' *כמו זאת: שתי גזוזטראות זו[2] כנגד זו ברה"ר (שבת יא ב). שהיה נשוי שלש נשים ומת כתובתה של זו מנה ושל זו מאתים ושל זו שלש מאות (כתוב' י ד). כל המנחות תחילתן וסופן בכלי שרת וזו (של הסוטה) תחילתה בכפיפה מצרית וסופה בכלי שרת (סוט' ב א). איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים זו מחלוקת הלל ושמאי ושאינה לשם שמים זו מחלוקת קרח וכל עדתו (אב' ה יז). זו לא שמעתי כיוצא בה שמעתי (פסח' לד:). א"ל מה היא לך זו אמר לו גרושתי היא (מד"ר ברא' לג). שע"י הדרך אדם מתבזה וזו עמדה ביפיה (שם מ). הנוטל צפורניו זו בזו (שבת י ו). שהרבים נכנסים בזו ויוצאים בזו (טהר' י ח). המושיט והזורק מזו לזו (שבת יא ב). אין מיתה מנוולת מזו (סנה' ז ג). מושיטין הקרשים מזו לזו (שבת יא ב). ומעשה באחד שפרע ראש האשה בשוק ובאת לפני רבי עקיבא וחייבו ליתן לה ארבע מאות זוז וכו' אמר לו רבי לזו אני נותן ארבע מאות זוז (ב"ק ח ו). ששלח עליהם המקום מכה קשה שלא היה כיוצא בזו מיום שיצאו ממצרים (ספרי, בהעלותך לח). — וכמו הדבר הזה: וזו היא שקשה בדיני ממונות (ב"ב קנח:). — ולפני השם: וזו טעות טעה נחום המדי (נזיר ה ד). וזו שאלה שאל טרנוסרופוס את ר"ע (ב"ב י.). זו שאלה שאל ר' יוסי בן תדאי איש טבריה את ר"ג (דא"ר א). והנה אנחנו קוראנו זו הפרשה שהיא פרשת וישמע יתרו ראשונה (ראב"ע שמות כ א). וכאשר חפשנו זו הגזרה מצאנו וכו' (שם יח י). וזו המצוה תקרא בדברי רבותינו קבלת מלכות שמים (רמב"ן שם כ א). — ועם ה הידיעה: ולא אצלתי מחכמת חכמים אלא כשם שזבוב הזו הטובלת בים הגדול ומשהו

---

1) משקל פעלול, כמו נאפוף. — בארמ': זהא דקאמר בתוך הנץ החמה בגילוייא הוה קאי וזהרורי בעלמא הוא (פסח' יג.). הא בגילויא קאי וזהרורי בעלמא הוא דחזא (סנה' מב.).

1) כבר אמרו שהוא כמו זיו, במשמ' זהר, אור: בירח זיו שבו זיוו של עולם (ירוש' ר"ה א יו ד), עי' בהערה לזה הערך, וכן דעת רוב החכמים. וי"א שזו מלה מצומצמת מן מלה אשורית.

2) בקצת נוסח' נקוד זוֹ, וכך קוראים הספרדים, ורוב האשכנ' קוראים זוּ, כמו זו שלקמן.

מחסרה (כופל׳ יו ח). אמר רבי תנחומא השאלה הזו שאלני באנטוכיה (מד״ר כרא״ש׳ יט). אביה (של רבקה) רמאי ואנשי מקומה רמאין וצדקת הזו יוצאת מבנתים למה היא דומה לשושנה בין החוחים (שם ויקר׳ כג). — ב) מלת הצטרפות כמו אשר: אם ישמרו בניך בריתי ועד̇תי זו אלמדם (תהל׳ קלב יב).

זוּ, — א) מלת הרמז לזו״נ גם כמו זֶה: אז חלף רוח ויעבר ואשם זוּ כחו לאלהו (חבק א יא). אתה יי׳ תשמרם תצרנו מן הדור זוּ לעולם תהל׳ יב ח). — ב) מלת הצטרפות כמו אֲשֶׁר: נחית בחסדך עם זוּ גאלת (שמות יה יג). עד יעבר עם זוּ קנית (שם יו). מי נתן למשוסה יעקב וישראל לבוזים הלוא יי׳ זוּ חטאנו לו (ישע׳ מב כד). עם זוּ יצרתי לי תהלתי יספרו (שם מג כא). טבעו גוים בשחת עשו ברשת זוּ טמנו נלכדה רגלם (תהל׳ ט יו). אשכילך ואורך בדרך זוּ תלך (שם לב ח). עוזה אלהים זוּ פעלת לנו (שם כח כט). ואתה ידעת נתיבתי בארח זוּ אהלך (שם קמב ד). הודיעני דרך זוּ אלך כי אליך נשאתי נפשי (שם קמג ח). — ולמ״ר: יתפשו במזמות זוּ חשבו (תהל׳ י ב). מפני רשעים זוּ שדוני איבי בנפש יקיפו עלי (שם יז ט). אחת דבר אלהים שתים זוּ שמעתי (שם סב יב).

זוּב, פ״ע, עב׳ זָב, עת׳ יָזוּב, יָזֻבוּ, הוה זָב, זָבָה, זָבַת, — זָבוּ המים, זב הדם, וכיוצא בזה, נע מעט מעט והלך לאט לאט ממקום למקום, למשל מים או דם או לֵחה ממכה, fliessen; couler; to flow: ולא צמאו בחרבות הוליכם מים מצור הזיל למו ויבקע צור וַיָּזֻבוּ מים (ישע׳ מח כא). הן הכה צור וַיָּזוּבוּ מים ונחלים ישטפו (תהל׳ עח כ). פתח צור וַיָּזוּבוּ מים הלכו בציות נהר (שם קה מא). — ודם הוָסת: ואשה כי יָזוּב זוב דמה ימים רבים בלא עת נדתה או כי תָזוּב על נדתה (ויקר׳ יה כה). — ובהרחבה על מה שממנו יָזוּב הדבר: ארץ זָבַת חלב ודבש (שמות ג ח). שהם (חללי הרעב) יָזֻבוּ מדקרים מתנובות שדי (איכה ד ט).

— הִפע׳ *הֵזִיב, — עשה שיזוב: בני על המת הזיב דמעה התמרר ונהה קינה (ב״ם גני׳ לח יו).

זוֹב, ש״ז, — פעולת יציאת לֵחה או דם מכלי הלֵדה של זו״נ, Ausfluss; écoulement; discharge: איש איש כי יהיה זב מבשרו זובו וכו׳ רר בשרו את זובו או החתים בשרו מִזובו וכו׳ (ויקר׳ יה ב-ג). ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עת נדתה או כי תזוב על נדתה כל ימי זוב טמאתה (שם כה). ומודים ביולדת בזוב שהיא מטמאה לח ויבש (נדה ד ג). הדואה כתם הרי זו מקולקלת וחוששת משום זוב וכו׳ וחכמים אומרים אין בכתמים משום זוב (שם ו יג). זובו של זב ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו ודם הנדה שהן מטמאין במגע ובמשא (כלים א ג).

***זוג**, ממנו *זוג, *זִוֵּג, *זִוּוּג, *זוגָה, *זוּגִי, *זִוּוּגִי, *זוּגִיּוּת.

א. ***זוּג**[1], זוג, ש״ז, מ״ר זוּגִים, -גוֹת, — א) שני דברים דומים ממין אחד, מבע״ח ולא בע״ח, Paar; paire; pair: המוצא תפילין מכניסן זוג זוג (של הראש ושל הזרוע) (ערוב׳ ט י). כיצד בודקין את העדים זוג שבא ראשון בודקין אותו ראשון (ר״ה ב ו). מעשה שעברו יותר מארבעים זוג ועיכבן רבי עקיבא בלוד (שם א ו). אמר רבי יוחנן הלכה כאותו הזוג (ר״ש ור״י בן קרחה) (בכור׳ לא.). — ומ״ר: היו מזדווגין (העדים) זוגות זוגות (סנהדרין ה ה). כל הזוגות שמנו חכמים מין במינו אינן כלאים זה בזה (תוספתא כלא׳ א א). כל מה שבראתי בראתי זוגות שמים וארץ זוגות חמה ולבנה זוגות אדם וחוה זוגות העוה״ז והעוה״ב זוגות אבל כבודי אחד ומיוחד בעולם (מד״ר דבר׳ ב). כל החיות מהלכות זוגות זוגות והנחש אינו מהלך בדרך אלא יחידי (שם ברא״ש׳ לט). אמרו שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לר״ע (יבמ׳ סב:). נטל כוליא מכל אחד (מקרבן הפסח) ונמצאו שם ששים ריבוא זוגי כליות (פסח׳ סד:). — ובפרט זוג של זו״נ נשואים זל״ז: הא (שמכריזים למעלה בת פלוני לפלוני) בזוג ראשון הא (שמזמנים לו אשה לפי מעשיו) בזוג שני (סוטה ב.). אשר צג זוג בגן עדן (תפ׳ הגא׳, הרכב׳ תלח). — ואמר הפיטן: וזוג נחמד נצמד עדי עד יוצמד ויוצב מטען (מחזור ויטרי תלו). — ומ״ל: בדבר הקנינים הנעשים בעת החתנה הן בין הזוגות עצמם והן בין אבי החתן ואבי הכלה (בו״ת חות יא״ר

---

[1]) בארמ׳ זוגא, בערב׳ זַוג׳ a), ואעפ״י שכבר בזמן קדום היתה מלה זו נהוגה בערבית, ושום ערבי לא פקפק במקורה הערבי, אעפי״כ כבר החליטו החכמים שהיא אינה שמית ומקורה בלשון יונית ζυγόν, ר״ל צמד בקר, וממושג זה נתפשט שמושה על כל מה שמחובר משני דברים דומים.

---

a) زوج

נג).—**חזוגות**, שנים שנים מתלמידי החכמים שחיו בזמן אחד ונשאו ונתנו תמיד בהלכה יחד, כמו הלל ושמאי וכדומה: אמר נחום הלבלר מקובל אני מר' מיאשה שקבל מאבא שקבל מן הזוגות שקבלו מן הנביאים הלכה למשה מסיני (פאה ב ו). — בן זוגו, אחד משני הדברים של זוג אחד: היו רושמין (שתי אותיות) על קרשי המשכן לידע איזה בן זוגו (שבת יב ג). — ובהרחבה, אדם דומה ממש לחברו: שאין זה (מי שנשא אשה גרושה) בן זוגו לראשון זה הוציא רשעה מביתו וזה הכניס רשעה לתוך ביתו (גיט' צ:).— יבת זוגו, אשתו: לפי שאינה בת זוגו (רש"י סוטה ב.). — *זוג ונפרד: ומהם (מההפכים) מה שאין אמצעי ביניהם כזוג ונפרד כי כל מספר אם זוג ואם נפרד (מלות הגיון יא). הנה יתבאר שכל זוג הוא בעל תכלית וכן הענין בזוג הזוג ובזוג הנפרד ובמספר הראשון והמורכב (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א יא). מיני הנגדיים כמו הראות והעורון והאור והחשך והזוג והנפרד במנין (פי' משלי לורת' הלוי ס יז). והיודעת כי שלשה חשבון נפרד וארבעה זוג (ר"א ב"ר חסדאי, התפוח). דמיון הראשון להמציא מספר שיהיה זוג ונפרד יחד (מלכך לחכמה, יש"ר מקנדיה יז). — זוג ופשוט: המושכלות הראשונות לא יחטאו לעולם כמו שהכל יותר מן החלק והמספר המורכב מזוגות ופשוט (יוס לדיק עולם קטן א). — ב) כלי מלאכה מרכב משני אברים שוים, כמו מספרים: נזיר שגלח בין בזוג בין בתער (נזיר ו ג). רבי עקיבא אומר (שתי השערות האמורות בנגעים) כדי שיהו ניטלות בזוג (נדה ו יב). כמה יהא בלבנונית (של השערות שבנגעים) רבי מאיר אומר כל שהוא ר"ש אומר כדי לקרוץ בזוג (נגע' ד ד). מגל יד ומגל קציר והשחור וזוג של ספרים שנחלקו (כלים יג א). לא ישב (האדם להסתפר סמוך למנחה) גזירה שמא ישבר הזוג (שבת ט:). ואינו מספר (הכה"ג) בתער אלא בזוג ראש שערו זו בעיקר זו (רמב"ם כלי המקדש ה ו). וצריך שישאו מן (השער) המאדים כדי שינטל בזוג שכל שערה שאינה ניטלת בזוג הרי היא כאילו אינה (הוה, פרה אדומה א ד). זוג שעושין בו הסרבל וספר הגדה בדברים העשויין להשאיל ולהשכיר וכו' הא שאר הזוגות ושאר הספרים אינן בכלל דין זה (הוה, טוען ונטען ח י).

ב.*זוג[1], ש"ז, — פעמון, Schelle; clochette; bell: אין חמור יוצא במרדעת בזמן שאינה קשורה לו ולא בזוג אעפ"י שהוא פקוק (שבת ה ד). הזוג והענבל חבור (פרה יב ח). בזוג של בהמה החצון זוג והפנימי עינבל (נזיר ו ב). הברזל שבתוך הזוג המקיש בדופני הזוג ומשמיע הקול (ר"ח שבת נח:). והזוג עם הענבול התלוי בין שניהם כאחד נקרא פעמון (רמב"ס, כלי המקדש ט ד). — ואמר הפיטן: יחד מאחם ומחברם כדבק זוג ועינבל (מרבות, מחז' ויטרי תפד). הבנים יוצאים בקשרים ובני מלכים בזוגין (שבת ו ט). בשלושים וששה זוגין בל"ו רמונים (נכנס הכה"ג לקדשי הקדשים) (מד"ר ויקר' כא). עכשיו יהו אומות העולם מקישות עלינו כזוג לומר מה אלו שהיו ברשותם הניחו והלכו להם היך [הם] שולחים לארם נהרים ולארם צובה להעלות להם מס ולהביא להם עבדים (מכי' בשלח ב א). זאת (חוה) היא שעתידה להקיש עלי כזוג (בס בראש' יח). שמקרקשין בזוג סימן שיתקבצו לחופה (רגמ"ה ב"ב קמה:). ועל דבר זוג המקשקש לשעות והוא עשוי באופן שכשדוחקין בו הוא מקיש כמנין שעות היום אשר בעת ההיא (בא' יעבץ ב סג)

***זוּג**, ש"ז, — כמו זג: אין טומנין לא בגפת וכו' לא בתבן לא בזוגין[1]) ולא במוכין ולא בעשבין (שבת ד א). בין העגולים לזוגין (טהר' י ח). מה נזיר אסור בחרצנים ובזוגין אף נשיאות כפים אסור בחרצנים ובזוגין (ירוש' תענ' ד סג:).

***זוּג**, — קל לא נהוג.

— הפע', *הזויג, — עשה זוג, חבר שנים יחד: החוסם את הפרה והמזויג את הכלאים פטור (תוספתא כלא' ה יא). כל שהוא מזויג את האומריות זהו אומן וכל שאינו מזויג את האומריות זה הוא הדיוט (ירוש' מו"ק א פ ד). הפקיע שהיה מזויג את הפתילות (והזהיר, כי תשא).

— פע', *זוג, — כמו הפעיל: החוסם את הפרה והמזווג בכלאים (ב"מ צ:). שלא לזווג לה (להצפור החיה של המצורע) אחרת קודם שלוחיה (חול' קמ.). — ובפרט בין זו"נ: אפילו ממזר אחד בסוף העולם וממזרת אחת בסוף העולם הקב"ה מביאן ומזווגן זה בזה (ירוש' קדוש' ג סד ג). אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו (סוט' ב.). כמה עבדים יש לי וכמה שפחות יש לי ואני יכולה לזווגם בשעה אחת (בס

---

[1]) לא נתברר מקורו.

[1]) כך בכ"י, ומנוק' בּזוּגִין.

ויקר' ח). אם קלה היא בעיניך קשה היא לפני הקב"ה בקריעת ים סוף ומה הקב"ה עושה מזווגן בעל כרח שלא בטובתן (פסיק' דר"כ, שקלים).—ואמר הפיטן: שביתי שפחה לבושת שנים וכו' שביתי עבד יפה עינים, כשמש בתקפו עת צהרים, בא וְנִזְוְּגם ונחלקה בינתים, בולדות כמו כוכבי שמים (קינ' לת"ב, ואת נוי). לערב זִוְּגוּם בחדר אחד, והאדונים מבחוץ לבם כאחד (שם). אלף עבדים בּיללה, וזיווגתם בלילה (מחז' ויטרי תלא). — ובדקדוק, יִזְוֵּג שתי מלים, אמר שתי מלים בצורה אחת אעפ"י שאחת מהן צריכה עפ"י הדין להיות בצורה אחרת, כדי שיהיו זוג: כי בא הפ"א בחולם לזווג התנועות (רד"ק ירמ' כה לד).

— הִתפ', *הִזְדַּוֵּג, — נתחבר עם בן זוגו והיו זוג אחד: היו מזדווגין (העדים) זוגות זוגות (סנה' ה ה). כל האותיות מזדווגין חוץ מב' אותיות הללו כיצד א"ט הרי י' ב"ח הרי י' ג"ז הרי י' ד"ו הרי י' נמצא ה' לעצמה (מד"ר שמות טו). — ובפרט זו"נ: ואותו הפרק (בחדש ניסן) זמן בהמה וחיה ועוף שמזדווגין זה אצל זה (ר"ה יא.). בקשו (שר המשקים ושר האופים) להזדווג לבתו של מלך (מד"ר ברא' פח). מלמד שתבא (שתבע) אותן (פרעה להמילדות) להזדווג להם ולא קבלו ממנו (שם שמות א). מעשה באשה אחת בצידן ששהתה עשר שנים עם בעלה ולא ילדה (באו לפני רשב"י ובקשו להתפרד זה מזה אמר להם חייכם) כשם שנזדווגתם זה לזה במאכל ובמשתה כך אין אתם מתפרשים אלא מתוך מאכל ומשתה (שם שה"ש, וגילה).—ובכלל נתחבר זה עם זה: לא ישא אדם אשה ממדינה זו וילך וישא אשה ממדינה אחרת שמא יזדוגו זה אצל זה ונמצא אח נושא אחותו (יומא יח:). לימים נזדווגו שלשתן למקום אחד (שבת לא.). כמה מלאכים נזדווגו לה (להגר) (מד"ר ברא' מה). יוסף קטנן של שבטים היה ונזדווגו לו שלשה מלאכים (שם עה). נזדווגו להן (לישראל בשעת כבוש הארץ) שלש משפחות רעות (שם לח). אין לך גדול משבט יהודה ואין לך ירוד משבט דן וכו' אמר הקב"ה יבא ויזדווג לו שלא יהו מבזין אותו (שם שמות מ). אמרו להם (אומה"ע להפלסופים) יכולין אנו להזדוג לאומה זו (שם איכ', פתית'). מה עשה הקב"ה הפליג דעתו מהם קימעא ובאו עמלקים ונזדווגו להם לישראל (שם רות א). יש מהרשעים שמזדווגין זה עם זה בעולם (שם ג). ולמה קורא אותו (להיצה"ר) זקן שהוא מזדווג לו מילדותו ועד זקנתו (שם קהל', טוב ילד). ולמה נקרא שמו (של היצ"ט) ילד כי אין מזדווג לאדם אלא מבן י"ג שנה ומעלה (שם). — ובמשמ' קרה לו דבר: אם נזדווג לך יום טוב עשה אותו מיד וכו' ואם נזדווג לך יום רע ראה איך לעשות תשובה ולהנצל ממנו (פסיק' רבתי, ביום השמיני עצרת). זו (הספינה) שהיא יוצאה מן הלמין לא היו הכל צריכין לשמוח שאינן יודעין באיזה פרק היא עומדה ומה ימים מזדווגין לה ומה רוחות מזדווגין לה (מד"ר שמות מח).— ובכונה רעה, להזיק לו, להלחם בו, לנסות כחו אתו: מאיכן ניזדווג לו משעיר (ירוש' תעני' א סז.). נזדוזג לו גוי לישראל נותנו לימינו (שם ע"ז ב מ ג). אמר לו הקב"ה רשע לי באת להזדווג חייך שאני עושה עמך מלחמה (פסיק' דר"כ, שור או כשב). אמר ר' אחא לא באו להזדווג אלא לתוך גלגל עינו של עולם עין שעשתה מדת הדין בעולם הם מבקשים לסמותה (מד"ר ברא' מב). משל לבן מלכים שנזדווג לו פדגוגו להמיתו (שם). כל מי שהוא בא להזדורג לישראל סוף שהוא נוטל את שלו מתחת ידיהם (שם מא). לרועה שהוא עומד ומביט בצאנו בא זאב אחד ניזדווג לו (שם נז). ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקולן אין אתם יכולים להזדוג להם (שם סה). נטל (יעקב) חרבו וקשתו ועמד לו על פתחה של שכם ואמר אם יבואו אימות העולם להזדווג להם לבני אני נלחם כנגדן (שם פ). למלך שהיה לו כלב אגריון וארי נמירין והיה המלך נוטל את בנו ומלבבו בארי שאם יבא הכלב להזדווג לו יאמר לו המלך ארי לא היה יכול לעמוד בו יאתה מבקש להזדווג לו כך שאם יבואו אומות העולם להזדווג לישראל אמר להם הקב"ה שרכם לא היה יכול לעמוד בו ואתם מבקשים להזדווג לבניו (שם עז). יעקב אבינו על ידי שבקש לישב שלוה בעולם הזה ניזדווג לו שטנו של יוסף (שם פד). אמר לו הקב"ה רשע לי באת להזדווג חייך שאני עושה עמך מלחמה (שם ויקר' כז). אמר להן (הקב"ה לישראל) אם ראיתם שמזדווג לכם ברחו לתורה (שם דבר' א). יום שנזדווג להם נבוכדנצר הרשע לישראל פשט מהם שני לבושים גדולים לבוש כהונה ולבוש מלכות (שם שה"ש, פשטתי).

— פִּע׳ זִוֵּג, מְזַוֵּג, מְזוּוָּגוֹת, — מחברות בזוג: רוח עצה וגבורה וכו׳ רוח דעת ויראת ה׳ וכו׳ ובאו מלות אלו כפולות ומזווגות כי האחת מהן שרש והתחלה אל השנית המזדווגת לה (נפול׳ יהודס י).

***זוּגָה**, ש״נ, מ״ר זוּגוֹת, — כנוי לאשה ביחס לבעלה, זוגתו של פלוני, אשתו, **Ehefrau; épouse spouse**: שעד שהוא בהר המוריה נתבשר שנולד זוגתו של בנו (מד״ר ברחש׳ נו). ונפטרה זוגתי והניחה בת (רשב״ח, תולד׳ חדס כו). על דבר היקרה זוגתו אשר בקשה ממנו היא וקרוביה לשלחה לפלוניא וכו׳ ומצפה שתחזור זוגתו אל ביתו (שו״ת רלב״ח כט). ראובן שאמר לשמעון חמיו תן לי זוגתי (מרדכי כתוב׳ קפד). לאה שטענה על ראובן אמרת לאישי מה לך להתיחד עם נפקת ברא כמו זוגתך וחרפתני (הוח, כ״ק פח). והביא ראובן עדים בפנינו והעידו ע״פ החרם ששמעו מפי שמעון שהודה בפניהם שנתרצה לזוגתו בצוואתה (הוח, ב״מ שיב). ועתה נפטרה זוגתך ורוצה אני לקיים צוויה (הוח, ב״ב תקכ״ד). לא לקחנו ממנו דבר ושום פרעון על הממון שהיה לזוגתו טמון בעדה (ר״י עוכדיה, חגר׳ דופי הזמן). וכמעט גרם קטטות ביני ובין זוגתי בתו (יעב״ץ, מגלת ספר 43). לקח יונתו תהי זוגתו כלה כנוסה יפה בהבל (כפר הפזמ׳, תימני, צור הדלו). וע״י הזכיות הנזכרים נתנוצצו ממנה ניצוצות בזוגתך זאת כדי שתוליד ממנה (ר״י קחלו, מגיד מישר׳, וישב). ונתן בו (האלהים באדם) להוליד כמוהו לקיום המין בהתחברו עם זוגתו (מנוה״מ ג ב ח ג). דעו רבותי שמרתי זוגתי דינה נפטרה לבית עולמה (שו״ת פרח מטה אהרן קיט). מכתבו הגיעני בזמנו באותה שעה שהיתה זוגתי הרבנית זצ״ל גוססת ולא יכולתי לעיין בו (שו״ת חת״ס, יו״ד קנג). כי לא זכיתי עדיין לבנים ולא ידעתי במי החסרון תלוי או בי או בזוגתי תחיה וכבר עשתה זוגתי כמה סגולות ורפואות מנשים זקנות (מגלה טמירין ז). מעשה באחד שישב בכפר והיתה אצלם גניבה גדולה ובא הוא וזוגתו לבקש ע״ז (זכרון טוב, ספורי מעש׳ כה). ויבוא וישאל בשפה רכה מה לך זוגתי כי הבהלתיני לעלות מן הרחצה, הגידה נא לי תנחום, שאלתו זוגתו בתשובה על שאלתו האתה הוא הרב בדריבישאק אם אין (יל״ג, כף רגל עגל).

***זוּגִי**, ת״ז, — של זוג, שיש בו זוג, שנים דומים זה לזה: רבוי זוגי המונה להוראת שני דברים מצד שהם זוג אחד מצד שהם שוים ודומים בתמונתם אם בטבע אם במלאכה הטבעים הם האברים הכפולים בבע״ח שתי עינים שתי אזנים (תל״ע סי׳ קז).

***זוּגִיּוּת**, ש״נ, — סגולת דבר שהוא זוג: אבל המספר הבב״ת אחר היותו בלתי מוגבל לא יתואר בזוגיות והפרידה (ר״ת קרשקש, אור ה׳ א ג). מה שלא יצוייר שיפרד אף במחשבה כמו התדבקות לנקודה והזוגיות לארבעה (יסוד׳ בר״ש נתן, כוונ׳ הפלסופ׳ לאלגזלי).

זוד[1], ממנו זוּד, זֵד, זָדוֹן, *זְדוֹנִי, *זְדוֹנִיּוּת, *הֲזָדָה, *מֵזִיד.

זוּד[2], פ״ע, עב׳ זָד, זָדוּ, עת׳ יָזוּד, יָזוּדוּ, — עשה בזדון, בכונה רעה ובעזות, **mutwillig sein; agir avec mauv. intention, être arrogant; to act insolently**: עתה ידעתי כי גדול יי׳ מכל האלהים כי בדבר אשר זָדוּ עליהם (שמות יח יא). השמיעו אל בבל רבים כל דרכי קשת חנו עליה סביב אל יהי [לה] פליטה שלמו לה כפעלה ככל אשר עשתה עשו לה כי אל יי׳ זָדָה אל קדוש ישראל (ירמ׳ נ כט). — ואמר הפיטן: זָד על אדוניו עבד יושב נגב (מוסף ב ר״ה, אהללה). זָדוּ אנשי מרמה, וערפו טמאה בהמה, והביאו את דמה, אל הקדש פנימה (שבת ב חנוכ׳, אין מושיע).
— הִפע׳, הֵזִיד, בינ׳ מֵזִיד, — כמו קל בנחץ הפעולה, עשה בצדיה, בכונה רעה: הנביא אשר יָזִיד לדבר דבר בשמי את אשר לא צויתיו לדבר (דבר׳ יח כ). וכי יָזִד איש על רעהו להרגו בערמה (שמות כא יד). ותמרו את פי יי׳ וַתָּזִידוּ ותעלו ההרה (דבר׳ א מג). וכל העם ישמעו ויראו ולא יְזִידוּן עוד (שם יז יג). והם ואבתינו הֵזִידוּ ויקשו את ערפם (נחמ׳ ט יז). והמה הֵזִידוּ ולא שמעו למצותיך (שם כט). כגון ששגג בביאה והזיד בהקטרה (יומ׳ נג.). — ואמר הפיטן: דם שופכים בשוגג בלא רואים, גולים לערי מקלט הנקראים, בַּהֲזִידָם להרוג בצלם ברואים (יוצר ב שבוע׳, תוכחת). — והֵזִיד על פלוני: כי ידעת כי הֵזִידוּ עליהם

---

[1]) יש מחליטים אותו לנע״י זיד.

[2]) יש סוברים כי עקר משמ׳ שרש זה היא בשל, הרתית, ומזה ויזד יעקב נזיד, ובהשאלה מושג הזדון. אך הפעל ויזד אולי שרשו נזד, עי׳ זה הערך, ומשמ׳ בשול ורתיחה אין גם להשרש זוד הערבי, ורחוק הוא לגזור משמ׳ הוספה ועדף מן רתיחה, ולכן צריך לאמר כי זה פעל עברי בלבד.

(נחמ' ט י). מהו ותוידו שהזידו על חניותיו של הקב"ה (מד"ר במד' יו).

*זָוָה¹), פ"י, — זָוָה דבר, נתן לו זֹהַר וזיו: זקק מטלית, זיהר טלית, זָוָה אצטלית, וזכרו מנטלית (יוצר שבת ור"ח, אִילת השחר).

*זָוָה²), — כמו זָוִית: יי' זָוָי³) שאול במחתרתו אף כי אציעה, חזותי והנך שם לחברה ולהפציעה (כליר' מוס' יוה"כ, יתכילני).

*זִוּוּג, ש"ז, — שה"פ מן זִוֵּג: שהיו כל הנביאים מבקשים זיווג לירושלם ולא מצאו (פסיק' רבתי, נחמו). —ובפרט זו"נ: הא (שמכריזים למעלה בת פלוני לפלוני) בזווג ראשון הא (שמזמנים לו אשה לפי מעשיו) בזווג שני (סנה' כב.). בת כהן לישראל אין זווגן עולה יפה (פסח' מט.). יש שהוא הולך אצל זיווגו ויש שזיווגו בא אצלו יצחק זיווגו בא אצלו וכו' יעקב הלך אצל זווגו (מד"ר ברא' סח). הקדים הכתוב לזכור זה בענין זווג יצחק (ר"י אברבנאל, חיי שרה). — ואמר הפיטן: נתמצעו תאומים בְּזִוּוּג חתנים, לדבר על לב כלה דברים הגונים (יוצר שבה"ג, אתי מלבנון). —ומ"ר: הקב"ה יושב ומזווג זיווגים בתו של פלוני לפלוני (מד"ר ברא' סח). כל הזיווגין מן הקב"ה (ספר חסיד', תתתתשכ"א), שהזהיר לכהנים שיהיו מובדלים יותר מכל העם מהטומאות ומזווגים ומלבושיהם (מנוה"מ, חתי' נר א). — ובקצת השאלה בסגנון המקובלים: ולהבין דרך הזיווג דע כי זיווג ת"ת ומלכות לא יהיה אפשר להיות אלא ע"י התעוררות תחתון מבני העוה"ז (עסים רמונ' ח יח). ואחר שביארנו דרך התעוררות הזיווג נבאר דרך התקשרות הזיווג דע כי אל הזיווג צריך שיקדם אליו החבוק (שם כא). ואחר שביארנו דרך החיבוק והנישוק נבאר דרך הזיווג העצמי ופריה (שם כב).

*זִוּוּגִי, ת"ז, — מטבע הזִוּוּג: עד עת קץ אשר בו ישתלם הייחוד והחבור הזווגיי עם השבת כל העטרות ליושנן (נפול' יהוד', לוח הדרוש' מג). ביום הדבקו באומתו חבור זווגיי (שם, דרוש לא).

זוז, ממנו א.*זוּז, *זִיזָה, מְזוּזָה.

¹) עשה הפיטן פעל גל"ה מן השם זיו.
²) עי' הערה לקמן. — ³) כנראה קצר הפיטן מן מזוה, ובארמ' זוי כמו זוית.

א.*זוּז¹), — א) פ"ע, נע תנועה קלה ממקום למקום, sich rühren; bouger; to move: נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך (תענ' ג ח). לא זז משם עד שהכישו נחש ומת (תוספתא סנה' ח ג). שכבר נשבעתי ליתרו שאיני זז מאצלו (ספרי ואתחנן כו). העבודה שאיני זז מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקין עליו אמרו לא זז משם עד שפדאו בממון הרבה (גיט' נח.). עגה משה עוגה קטנה ועמד בתוכה וביקש רחמים עליה ואמר איני זז מכאן עד שתתרפא מרים אחותי (אדר"נ ט). אמר משה אם מניח אני את ישראל וארד אין להם תקומה לעולם איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים (מד"ר שמות מב). באותה שעה אמר אברהם איני זז מכאן עד שתשבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד לעולם (שם במד' יז). שבועה איני זז מכאן עד שתמסרני בידם (שם כב). שאין (אוה"ע שבאו לירושלם) זזים משם עד שמתגיירים ובאים ומקריבים זבחים ועולות (ספרי, וזאת הברכה שנד). לא זזו משם עד שקבעו הלכה כר' יוסי (תוספתא ברכ' ה ב). אל תזוז אלמנתי מביתי ואל תספדוני בעיירות (ירוש' כתוב' יב לד ד). ימותו כל בני אלמנה ואל יזוז שמעון ממקומו (נדר' סו.). אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי וכו' אי אפשי לזוז מבית אבא (כתוב' יב ג). — ודבר לא בע"ח: ומשנה לא זזה ממקומה (יבמ' ל.), ר"ל לא נשתנתה לא בטלה. אמרה הזאיל ומן הפלך הזה התעשרתי עוד אינו זז מתחת ידי לעולם (מד"ר ברא' נו). לפי שתפס יעקב אבינו את שק לפיכך אינו זז לא ממנו ולא מבניו ולא מבני בניו עד סוף כל הדורות (שם פד). זכה (אהרן) וניתנה לו הפרשה הזו שאינה זזה ממנו ולא מבניו (שם ויקר' כו). בשר ודם אם יעשה לחבירו רעה אינה זזה מלבו לעולם (שם דבר' ה). — לא זָז מעשות דבר, לא חדל אף רגע: למלך שיצא בנו לתרבות רעה התחיל לקבול עליו באחיו וכו' התחיל לקבול עליו בקרוביו לא זז האב ההוא מלהיות קובל והולך עד שאמר לשמים למי אקבול עליו חוץ מאלו (ספרי, האזינו שו). למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה יותר מדאי לא זז מחבבה עד שקרא אותה אחותו לא זז מחבבה עד שקרא אותה אמו (מד"ר במד' יב). — ובמו"כ עם שֵׁם אחריו,

¹) רק עבריה וארמית. קרוב לזה הוא הַפעל זוע,

לא זָז מִדָּבָר פלוני: אלא אפילו באותה שעה (שחטאו ישראל בעגל) לא זז מחיבתן לוה להן ענני כבוד ולא פסקו מהן המן והבאר (מד"ר במד' כ). — ב) פ"י: נשבעתי לו (לאברהם) שאיני זז[1]) של מבניו לעולם (ירוש' ברכ' ס ב). נתקבצו כל נביאי הבעל ונביאי האשרה ולא יכלו לזוז את רגלו עד שפתח אליהו ואמר לו לך עמהם (מד"ר במד' כב).—ובהשאלה: ואין צריך לזוזו מלשון אל (רש"י ש"א ד כא).

— הִפע', *הֵזִיז, — עשה שיזוז: עושין כל צרכי המת סכין ומדיחין אותו ובלבד שלא יזיזו בו אבר (שבת כג ה). דומה לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו (אבות ג יז). שמזיז עפר ממקומו (שבת לט.). ולא היה מזיזה ממקומה (תמיד ד ג). כדי שלא יהא מזיזך (ספרי האזינו שו). לא יזיזנה ממקומה (ביצ' לז:). אין מזיזין אותו (את הגוסס) ואין מטילין אותו ע"ג החול (שמחות א ג). נוח לו לאדם להזיז כותל בנוי שש אמות בעובי מלהזיז רגלו אחת של אבנר (מד"ר קהל', שבתי ורא"ה). — ואמר הפיטן: חשות ברצוא ושוב מרעישות כסא, טסות כבזק ולא מְזִיזוֹת הוד כסא (מוס' א ר"ה, ותיות). — וכמו קל עומד: קביעתם במשמרתם תמיד לילה ויומם, לבל יליזון לבל יְזִיזוּן עדי עד ממקומם (יוצר שבת ד אחה"פ, ידודון).

ב.*זוּז[1]), ש"ז, מ"ר זוּזִים, — א) שֵׁם מטבע קטנה של כסף, רבע השקל: מי שיש לו ר' זוז לא יטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני (פאה ח ח). מי שיש לו נ' זוז והוא נושא ונותן בהם ה"ז לא יטול (שם ט). והיא כותבת התקבלתי ממך חמשים זוז (כתוב' ה א). זה נוטל חמשים זוז וזה נוטל חמשים זוז וכו' האחרון נוטל מנה ושלפניו חמשים זוז (ב"ק ד א). המקבל שדה מחבירו לשבוע אחת בשבע מאות זוז השביעית מן המנין קבלה הימנו שבע שנים בשבע מאות זוז אין השביעית מן המנין (ב"מ ט י). לאדם שהלך לקיסרי וצריך מאה זוז או מאתים זוז הוצאה (ספרי, האזינו שו). שור שוה מאתים שנגח שור שוה מאתים והנבילה יפה חמשים זוז (ב"ק לד.).—ואמר הפיטן: והסלע חציו בקע ורביע זוּז, והַזּוּז מתחלק לפלג וחומשו מעה, נמצא הַזּוּז חמש מעות כסף (יוצר פ' שקל', או ראית). — ומ"כ: אם ירצה לכתוב מתנת לאדם על עצמו והזובים או זוזים שיתן לו לזמן אחר שפעמים שלא יזדמנו לו הזוזים ליתנם לו באותו העת (תשו' הגא', הרכבי קלט). שאסור לו למוכר אפי' להראות הזוזים השמורים לצורך הפדיון (רגמ"ה ערכ' כט:). — ואמר המשורר: אעזבה בור תחתיות, ובני אדם יושבים בשפל, אעלה רום עליות, אשכון בערפל, שם בצלצלי החרוזים, אמיר צלצל הַזּוּזִים (יל"ג, גלגל החוזר). — ובכנ': זוּזִי ללא תתי לשכני בגילה, חבתי לתשלום דרכמון לעולי גולה (קרוב' פ' שקל', אלה אזכרה). אם היו (הזוזים) של לוקח טובים מזוזיו או ממהרים לצאת יותר מזוזיו (רמב"ם שכנ' יד א). — ואמר המשורר: גביר גבר ובזז החמדות והיו כל כלי חמדה בזוזיו, וקנה כל יקר ביקר אהביו וכל רע בדודיו לא בזוזיו (ר"י הלוי, נאם אסף). במלחמת מזמות מאוייו, וכתרי הוד ושכל טוב בזוזיו, יקנה כל בני חורים לעבדיו, בצוף לקחו וחסדו לא בזוזיו (יוסף בר"ת הירוש' לר"ד בר"א בן הרמב"ם), ר"ל הודו ושכל טוב הם בזוזיו, הוא בוז אותם ולקחם לעצמו, ואת כל בני חורים הוא קנה בדבריו המתוקים אך לא בהזוזים. — ומשל: זוז[1]) לקנות בו תבואה אינו מצוי ולמי שתולין אותו הנוגשים מצוי (ר"ת חגי' ה.). אחד שהיה בדרך נכנס לפונדק ובקש שיתנו לו לאכול בשני איסרין אמר לו בעל הפונדק ומה אתן לך בשני איסרין א"ל ולא שמעת המשל אומר לפי זוזי רקוד (מדר' תהל' טו).— ב) משקל: משקל עשרה זוז[2]) ביהודה שהן חמש סלעים בגליל (תרומ' י ח).—וברקוח הרפואות: קשטור משקל שלשה זוזים ניטרי זוז וחצי (אסף ג ד ג, ובהרבה מקומות).

*זוּחַ[3]), פ"ע, עב' זָח, זָחָה, עת' יָזוּחַ, — היה מְרֻצֶּה בעצמו, התגאה בנפשו, במעשיו: אל תזוח מפני לץ להשיבו כאורב לפיך (ב"ס גני' ח יא). — ומצוי בפרט עם המלה דעת, וְזָחָה דעתו של פלוני עליו, לא היתה לחוצה מפני בושה וכדומה: אין לו ואינו רוצה להתפרנס (מן הצדקה) אומרים לו

זעזע, שכמותו יש גם בערבית. — [1]) בכ"י סיר' מזיז.
[2]) לא נתברר מקור מלה זו. במד"ר דרשוה במדרש תלים תמוני: ולמה נקרא שמם זוזין שזזין מזה וניתנים לזה (במד' כב).— [1]) בארמ': היינו דאמרי אינשי זוזא לעללא לא שכיחא לתליתא שכיח (גמ' שם).—[2]) בס"א זין, עי"ש.
[3]) קצת דומה לזהה, עי"ש.

הבא משכון וטול כדי שתזוח דעתו עליו (כתוב' סז:). שחולי הרקת הדמים בנשים מחדש לחדש היה כדי שלא תזוח דעתן הקלה עליהן או כדי להרחיק קרבתן קצת מן האדם (ס' חינוך, תזריע קסו). כי זחה דעתם (של בני איוב) בעושרם (ר"מ אלשיך, איוב א ד). או זחה דעתך עליך במעלתך הגדולה (שם טז טו). — ויותר במשמ' התגאה בדבר: למה נברא (האדם) באחרונה שלא תזוח דעתו עליו אומרים לו יתוש קדמך במעשה בראשית (תוספתא סנה' ח ח). אר"ת בר אבא פעם אחת זמנני אדם אחד בלודקיא והביא לפנינו דיוסקו' אחד טעון בי"ו מוטות ובו מכל מה שנברא בששת ימי בראשית ותינוק אחד יושב באמצעיתו והיה מכריז ואומר ליי' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה כל כך למה כדי שלא תזוח דעתו של בעל הבית עליו (מד"ר בראש' יא). משל לבן מלכים שזחה דעתו עליו נטל את הצפורן לחתור בית אביו (שם שמות לז). נפלה אמו עליו (על האחרון בשבעת הילדים שהרג הקיסר) והיתה מחבקתו ומנשקתו ואמרה לו בני לך אצל אברהם אביכם ואמור לו כך אמרה אמי אל תזוח דעתך עליך ואמר בניתי מזבח והעליתי את יצחק בני הרי אמנו בנתה שבעה מזבחות והעלתה שבעה בנים ביום אחד (שם איכה, מעשה במרים).

***זוֹחֵל,** ש"ז, מ"ר זוחֲלִים, — א) בינוני מן זָחַל, עי"ש. — ב) *מין ילק, כמו זַחַל: פרח (עמלק) כזוחל (תנחומא תלא ט). — ג) *שרץ זוֹחֵל על הארץ, כמו התולעים וכדומה, Kriechtier; reptile: ומהם המעופף והשוחה והזוחל ומדותם ושמושם והנאותם ותועלתם בעולם (תרג' תו"ה, בית מדות ד, כספ' מגד' עוז). אבל הדג הוא בכלל הזוחל (שם). לזאת איפוא החל החוקר הטבעי קופיער לקרוא אותם (את השוכנים במים וביבשה) בשם זוחלים על שם הליכתם הזוחלת (תוה"ע ג, הזוחלים). הזוחלים שונים למאד בדמות תבניתם ובאברי גופם (שם).

***זוֹט[1]),** ש"ז, כנ' זוטו, — א) תחתית החרם שצדים בו דגים, עשוי כעין כים ושם יורדים הדגים שנכנסו אל הרשת, Beutel (d. Netzes); culaignon; bag (of a net): החרם טמא מפני זוטו[2]) (כלים כג ה). העושה בגד מן החרם טהור ומזוטו טמא (שם כח ט). — ב) קרקעית הים ששם נשארים הדברים שנפלו לתוכו: המציל מן הארי ומן הדוב ומן הנמר ומן הגיים ומן הנהר ומזוטו של ים (ע"ז מג.). בזוטו של ים ובשלוליתו של נהר (ב"מ כא:). זו בבל שהיא זוטו של עולם (ירוש' ברכ' ד ז:). והנמשל באלה דרך כלל לתוצאות המות המקרית אין תכלית לרבויים מקצרים החיים הטבעיים אולם שהשטפה בזוטו של ים הם מחמדי העולם שישקיעוה בהתגנות (ר' קלוני', אבן בחן פ.). — ובהרחבה, תחתית ההר וכדומה: מה חרמון[1]) זה כל טובו נתון בזוטו כך כהונה מיעקב לויה מיעקב מלכות מיעקב (מד"ר שה"ש, אתי מלבנון).

זָוִיָּה, — עי' זָוִית.

זָוִית[2]), ש"נ, מ"ר זָוִיּוֹת, — א) זָוִית הבית וכדומה, פִּנָּה, הרֶוח שמתהוה בין שני דפנות או בין שני קוים, שנפגשים וחותכים זה את זה, Ecke, Winkel; angle, coin; corner: ושתו המו כמו יין ומלאו כמזרק כְּזָוִיּוֹת[3]) מזבח (זכר' ט יה). האומר לבנו מעשר שני בזוית זו ומצא בזוית אחרת (מע"ש ד יב). (כתב) על שתי כותלי זוית ועל שתי לוחי פינקס (שבת יב ד). אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת (ברכ' לא.). לא הניח משה זוית ברקיע שלא נתחבט בה (מד"ר דבר' ג). לימדה תורה דרך ארץ שלא יהא אדם נותן כל ממונו בזוית אחת (שם בראש' עו). לא הניח משה זוית בקרקע ההר שלא נחבט עליה ומבקש תפלה ורחמים על ישראל (שם קהל', וטוב מבניהם). לחבית שהיא מלאה אבנים טובות ומרגליות ומוקפת צמיד פתיל והיא נתונה בזוית אחת ואין אדם יודע מה בתוכה (שם שה"ש א). לקרן זוית הסמוכה לרה"ר (שבת ז:).

---

[1]) לא נתברר מקורו אם הוא עברי או שאול, ועי' הערה לקמן. — [2]) כך בערוך. וברוב הנוסחא' וגם במשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם הזוטו. וגרסה זו הובאה בערוך במשנה שם כח ט. ורה"ג הביא שתי גרסאות הזומן והזוטן, ואמר: הזוטן איכא דאמרי הזומן ארעיתו ותחתיתו של מצודה ושל חרם. והנה שנויי הגרסות נותנים מקום לחשוד שאין מלה זו עברית ואולי גם לא שמית, וקצת מעיד על זה גם הצורה זוטו, ולא זוט. אך עד כה לא נמצא מקורו. — [1]) י"א כי חרמון זה כמו חֵרֶם.

[2]) בערב' זָאוִיָה a), אבל כבר הטיל פרנקל ספק בדבר אם זו מלה ערבית מקורית או שאולה מארמ' זויתא. — [3]) אמרו המפרשים שזויות המזבח היו מלאות דם.

a) زَاوِيَة

כגון שנפרץ בקרן זוית (ערוכ׳ לז:). היתה עומדת בקרן זוית (שם פז.). שצבורין ומונחין בקרן זוית (גיט׳ יג ו). ותורה מה תהא עליה הרי כרוכה ומונחת בקרן זוית כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד (קדוש׳ סו.). עד שיראה כשני גריסין על שתי אבנים בשני כתלים בזויות (נגע׳ יב ג). האבן שבזויות בזמן שהוא חולץ את כולה (שם יג ג). — ואמר הפיטן: ואם כל בהמות וחיות קרוצים, נתחים ערוכים על העצים, ואף זָוִיּוֹת מזבח מבוסים, דם כמים לים מכסים (שהי״ח, יוס א). מאחרי שבת בתי כנסיות, מלאי מצוות כרמון ובזויות (מוס׳ יוה״כ, אלה אזכרה). בבל זוית מוקטר ומוגש לך (שם יוצר, בכל און). — ובהשאלה, ״זוית השפה וכדומה: שפה (מותר לגלח) מזוית לזוית (מו״ק יח.). — ״זוית הנפש: ואז תמצא כל העולם הגשמי שקוע בנפשך ונכלל במחשבותיך עד אשר תוכל לכלול אותו בזוית מזויות נפשך (רמב״ע, ערוג׳ הבשם, ליון ב). — וגם העמוד העומד בזוית, וכדומה: אשר בנינו כנטעים מגדלים בנעוריהם בנותינו כְּזָוִיֹּת מחטבות תבנית היכל (תהל׳ קמד יב). — ובפרט ״בחכמת ההנדסה: וכן יאמרו הפילוסופים שהמציא מרובע שאלכסונו כצלעו או זוית מוגשמת שיקיפו בה ארבע זוית פשוטות נצבות וכיוצא בהם כל אלו מכת הנמנע (מו״נ ג טו). כמין ב׳ קוים החותכים זה את זה על נקודת ה מהם תקרא זוית והיא על ג׳ מדות יש שיהיו שני הקוים הנפגשים ההם ניצבים זה ע״ז כמו עמוד וכו׳ תקרא זוית ניצבת וכו׳ וכשיהיו ב׳ הקוים הנפגשים האלה נטויים זה ע״ז כמו קיר נטוי וכו׳ תקרא זוית צרה ותשאר אחותה שבצדה ר״ל שהיא כעין זוית אה״ד או זוית גה״ב המקבלת לה גדולה ממנה וגם מזוית ניצבת ותקרא לפיכך זוית מרווחת (יסו״ע לר״י ישראלי א ב). עצם שיש לו התפשטות בשלשה צדדים ואפשר שינוחו בו שלשה קוים נכרתים על זויות נצבות (אמונה רמה א א). שהמשולש זויותיו שוות לשתי נצבות (מבוא כל מלאכ׳ הגיון, ליור). שאין דרך שיגיעו ימים יאמן בהם אמונה אמתית שכל משולש זויותיו השלשה גדולות או קטנות יותר משתי נצבות (אמו״ר ד ג). — ״זוית הנפילה, הנסיגה: והזוית אשר תעשה דרך התנועה קודם הדחיפה על השטח שהוא בל״ע תקרא זוית הנפילה (כאס׳ למוד׳ ב ד קיד). והזוית אשר תעשה תנועת הנסיגה עם השטח שהוא אל״ד תקרא זוית הנסיגה (שם).

״אלכסון.

זוית ״נצבת, צרה, ״חדה, מְרוּחַת. — זויות מְצֻרְנִיוֹת, שיש להן צלע מְשֻׁתֶּפֶת. — זויות קדקדיות, שקדקד מְשֻׁתָּף לשתיהן.

יתר, המחבר קצות צלעות וזזוית הנצבת.

״מְרֻבָּע, שיש לו ארבע זויות. — ״משֻׁלָּשׁ, שיש לו שלש זויות.

עמוד.

צלע.

קדקד, — קו, ״קו נצב, ״קו נטוי.

ראש.

״הַבְרִיאָה, ״תבְרִית המחברת שתי זויות במְרֻבָּע. — ״תּוֹר, עי״ש. — ״תושבת המְשֻׁלָּשׁ, הצלע שמּמול ראשו. — ועי׳ ״הנדסה.

זול[1]), ממנו זול, זול, ״הַזָּלָה, ״זוֹלֶת.

א. זוּל, פ״י, עב׳ זָל, זַלְתָּ, עת׳ אָזוּל, בינ׳ זָל, זָלִים, — כמו שָׁפַךְ, ausschütten; verser; to pour out: הַזָּלִים זהב מכים וכסף בקנה ישקלו ישכרו צורף ויעשהו אל (ישע׳ מו ו).

— הִפע׳, הֵזִיל, הֵזִיל, — עי׳ הפעיל בערך יָזַל.

ב. *זוּל[2]), — פעל מן זול.

— הִפע׳, הֵזִיל, פ״ע, — נעשה בזול: מצרפין שקלים דרכונות וכו׳ ויעשו אותן מרגלית שמא תזיל המרגלית ונמצא ההקדש מפסיד (ירוש׳ שקל׳ ב מו ג). ואין פודין בכלים וכו׳ שמא יזילו הכלים ונמצא ההקדש מפסיד (שם). וגה חמש שנים הראשונים בין ביוקר בין בזול היו ביוקר והזילו אם הוא גרם נותן ביוקר (שם כתוב׳ יב לד ד). המשיכו להן פירות ליתומים הוקירו לא יהא כח הדיוט חמור מן ההקדש הזילו זו היא של רב נהילאי בר אידי (הלכ׳ פסוק׳, ממונות).

— הֻפע׳, *הוּזַל, — נעשה זול: המוכר יין ושמן לחבירו

---

[1]) לפי דעת החכמים כמו זָאל a) בערב׳ במשמ׳ הלך לו, חדל, נפסק.

[2]) רק עברית וארמית. ואולי בערב׳ ד׳יל b) במשמ׳ שפל, נמוך, מה שנוגע בקרקע.

---

a) زال d) ذَيل

והוקרו או שהוזלו (כ"ב ה ח). שהיה רבן גמליאל מלוה את אריסיו חטין בחטין לזרע ביוקר והוזלו או בזול והוקרו ונוטל מהן כשער הזול (ב"מ ה ח). אומר אדם לחבירו הלויני כור חיטין וקוצץ לו דמים הוזלו נותן לו חיטים הוקלו נותן דמיהם (גמ' שם עה.). ואם קבלן הוא (שחזר בו אחרי שהתחיל העבודה) שמין לו מה שעתיד לעשות בין שהוזלו בעת ששכרו בין לא הוזלו בין שהוזלה מלאכה אחר כן בין לא הוזלה (רמב"ם שכיר' ט ד). — ובמשמ' נפחת שויו: שיש בני אדם שאין רוצין לכתוב שטר על עצמו שלא יוזלו נכסיו (והזהיר, לו).

— קל, *זָל, — כמו הוזַל: שבאותו מקום היו מוכרים יין ביוקר וקודם שהגיע לשם זל היין בכל המקומות ופיחת מכדי דמים שקבלו (רש"י ב"ב לט.).

— התפ', *הִזְדוֹלֵל: מלמד שכל מי שסר מרע מזדולל על הבריות (מה"ג, פתי' מקן).

***זוֹל**[1], ש"ז, — ההפך מן יֹקר, מחיר מועט של סחורה, **Wohlfeil ; bon-marché ; low-price**: המוליך פירות מעשר שני ממקום היוקר למקום הזול או ממקום הזול למקום היוקר פודהו כשער מקומו (מע"ש ד א). שהיה ר"ג מלוה את אריסיו חטין בחטין לזרע וכו' ונוטל מהן כשער הזול (ב"מ ה ח). מפרישין תרומת מעשר ממקום יוקר למקום הזול או ממקום הזול למקום היוקר (תוספתא דמאי ה יו). שמא פרקמטיא בזול נזדמנה לך ולקחת בהן (שבת קכז:). משלמין דמי בשר בזול (כתוב' לד:). והחמרין מעלים במקום היוקר כבמקום הזול ואינן חוששין (ב"מ עג.). מעות בזול ופירות ביוקר (ב"ב לא:). שיקח בשר בזול ויאכל יין בזול וישתה (סנה' ע.). על הזול שהוא בא לעולם ועל השבע שהוא בא לעולם וכו' אומר ברוך הטוב והמטיב (מד"ר ברא' יג). יהי רצון מלפניך שתהא שנה זו גשומה שחונה וטלולה שנת רצון שנת ברכה שנת זול שנת שובע (שם ויקר' כ). — ואמר החכם: כל דבר זול יקר (ב"ז, תרג' ב"ס כ). מה שנראה שהוא ביוקר הוא באמת בזול (דרך חיים אבות כח).

זוֹלֵל[2], ת"ז, לנק' זוֹלֵלָה, מ"ר זוֹלְלִים, סמי' זוֹלְלֵי, — א) דבר של זול, דבר בזוי, **wertlos, verachtet; sans valeur, méprisé ; vile, abject**: ואם תוציא יקר מִזּוֹלֵל כפי תהיה (ירמ' יה יט). ראה יי' והביטה כי הייתי זוֹלֵלָה (איכ' א יא). — ב) אדם בינוני המבייש בושתו קשה מאדם זולל ומאדם חשוב (רש"י כתוב' מ.). — ב) בפרט מי שמרבה באכילה יתר מן המדה הראויה, **Schlemmer ; gourmand ; gormand**: בננו זה סורר ומרה איננו שמע בקלנו זולל וסבא (דבר' כא כ). אל תהי בסבאי יין בזֹלְלֵי בשר למו כי סבא וְזוֹלֵל יִוָּרֵשׁ (משלי כג כ-כא). — ואמר בן סירא: אל תהי זולל וסובא ומאומה אין בכיס (ב"ס גני' יח לג). גנב או חוטף או גונב נפשות או בורח תמיד או זולל וסובא וכיוצא בדברים אלו (רמב"ם מכיר' טו יג). שהרגיל מחשבותיו ודעותיו לרדוף אחר התאות והתענוגים הגופיים וכו' זולל כחזיר או נושך ככלב או מקנא כגמל או מתגאה כנמר (מאזני צדק, אלגזלי 37). שנות זולל תקצרנה ומכלכל ארחתו יאריך ימים (ב"ז, תרג' ב"ס לז לב). — ואמר המשורר: עַל כרם בן שמן חמד, לעין עבר שועל זולל וירא מנגד, על שריגי הגפנים ענבי מגד, ותכל נפשו לענבים וכי יין (יל"ג משל', א כ). — ומ"כ: שאם (יש) לאדם בנים גדולים אל יניחם לאכול בבית אחר שלא ימשכו לבם להיות זוללים וסובאים (ספר חסידים, תתרפ"ד). בל ישת לבי ביפת עין במחמדי זוללים וסובאים בל אפת (ב"ז, תרג' ב"ס כג ו). — ג) *שֵׁם חיה, **Vielfrass ; glouton ; glutton**: במלכות סויציאה יש חיה אחת טמאה נקראת בלשונם פיליפרוס וכו' לעולם הוא אוכל ולא ישבע וכו' בלשוננו הקדוש זולל ובלשון ארמי זלויל או אסית (פלטי הגבור' נג). הזולל כשמו כן הוא כי הוא אוכל כל היום כלו בלי לשבעה בתבניתו דומה לכלבים גדולים אצל המנקרים (רא"ש למוד' א ו). — *זולל הדבורים, **Bienenfresser; guêpier; mudwall**: זולל הדבורים וכו' חרטומם רבוע הצלעות וחדוד ורגליהם ממהרות לרוץ (תוה"א, מערכ' העוף קכד). — *זולל התאנים, עוף קטן, **Feigenfresser; sycophage; beccofico**: זולל התאנים ארכו רבע אמה מראהו ממעל שחרחר בטלוא לבן על כנפיו וכו' את התאנים יאהב מאד (שם קמו).

***זוֹלְלוּת**, ש"נ, — מדת הזולל: והסבה הג' (להתקצרות שנות האדם) היא על זוללות המזונות שנתחדשו בבני אדם (ר"י אברבנאל, ברא'). שהיה להם לחם מן השמים לשבוע והם לתגבורת התאוה והזוללות שאלו בשר (שם, בשלח). הנה ענין הבשר אינו מזון הכרחי והוא שאלת זוללות ומלוי מעים ותאוה

[1]) ארמית ועברית.

[2]) לפי דעת החכמים מן זלל, עי"ש.

גוברת (שם). ואחר היה מתקן לעצמו מאכלים ומטעמים בריאים ומאכיל אותם לעבדיו בפניו והוא היה מסתפק בקב של חרובין מערב שבת לערב שבת וכל זה לשבר הזוללות (מאזני צדק, אלגזלי 89). ויותר הורגת זוללות מהחרב (ר"י צהלון, אוצה"ח א ג, בשם אפלטון). זוללות ושתיית הרבה יין חזק (שם ט ו ג). לא יאכל דרך זוללות כי אם כאוכל לפני המלך דרך מוסר (כאר מים חיים, סעודה, הקד' ג). ומה יקרה לו מרבוי הזוללות והסביאה והזימה (מכת' רב טוב לב"י לז:). ומי שתתרבנה ליחותיו בסתו לזוללותו ומעוט תנועתו (קאנון א ב ב ו). נמצאת מדת הזוללות בעוף הנקרא אולטורי בלעז אשר מרוב היותו להוט אחר המאכל ילך מאה מילין לאכול בזית מבשר נבלה מוסרחת (צמח צדיק, א' מודינא לז). יגע המבקש לכבוש שאר תאוותיו ולא יכבוש הזוללות כי היא סבה לזנות וגאוה וכל הרעות (שם). איך ירוצו אליהם מהרה ובטרם יבא בכפם המאכלים יבלעום כשאול חיים לרוב זוללותם (ר' קלוני', אגר' בע"ח ב ו). אך לפעמים יקרה להם (להנערים) רוע עכול לזוללותם ורוע הנהגתם (קאנון א א, במזגי הגילים). הבשר שהיה לשכך תאותם וזוללותם (ר"י אברבנאל, בהלת).— ובמשמ' פריצות: רוב שירי הערב אמנם הם כמו שיאמר אבונצר בזוללות (באור ס' השירים לאריסטו).

זוּלַת[1]**, זוּלַת,**— א) מלה משמשת במשמ' אך, אַךְ, בלתי, בלעדי, חוץ מִן, רק, **excepté**; **ausser**; **besides, save**: והגלה את כל ירושלם ואת כל השרים וכו' לא נשאר זוּלַת דלת עם הארץ (מ"ב כד יד).—ועם כנוי זוּלָתִי, זוּלָתֶךָ, זוּלָתֵךְ, זוּלָתָהּ, זוּלָתֵנוּ, זוּלַתְכֶם: ויאמר הכהן חרב גלית הפלשתי וכו' אם אתה תקח לך קח כי אין אחרת זוּלָתָהּ בזה (ש"א כא י). כי אין כמוך ואין אלהים זוּלָתֶךָ (ש"ב ז כב). עין לא ראתה אלהים זוּלָתְךָ יעשה למחכה לו (ישע' סד ג). כי אין זוּלָתְךָ לגאול ואנכי אחריך (רות ד ד). יי' אלהינו בעלונו אדנים זוּלָתֶךָ לבד בך נזכיר שמך (ישע' כו יג). אני יי' ואין עוד זוּלָתִי אין אלהים (שם מה ה). הלוא אני יי' ואין עוד אלהים מבלעדי אל צדיק ומושיע אין זוּלָתִי (שם כא). ואנכי יי' אלהיך מארץ מצרים ואלהים זוּלָתִי לא תדע (הוש' יג

[1]) אמרו החכמים כי נגזרה מלה זו מן זול במשמ' הדל, פסק, שממנו גם הפעל הזולים זהב. והוא קצת דחוק.

ד).—ובהוספ' י בסוף[1]), זוּלָתִי: וישבע (אלהים) לאמר אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבתיהם זוּלָתִי כלב בן יפנה הוא יראנה (דבר' א לד-לו). קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים זוּלָתִי קול (שם ד יב). ואנחנו יחדו אין זר אתנו בבית זוּלָתִי שתים אנחנו בבית (מ"א ג יח). לא היה אחרי בית דוד זוּלָתִי שבט יהודה לבדו (שם יב כ). כי מי אלוה מבלעדי יי' ומי צור זוּלָתִי אלהינו (תהל' יח לב). — ולפני אֶת: רק כל הערים העמדות על תלם לא שרפם ישראל זוּלָתִי את חצור לבדה שרף יהושע (יהוש' יא יג), — ובלי השם: ביראתך פעלתי ואת לבלתי השתחוות לו (להמן) כי יראתי מפניך לבלתי תת כבודך לבשר ודם ולא רציתי להשתחוות לזולתך (מד"ר אסתר, ותאמר אסתר). — ומצוי בספרות במשמ' אַחֵר, אַחֶרֶת: שלא תתחלף לו שמועה ויאמר אותה בשם זולתי האמרה (ר"ת פסח' נב:), ר"ל שם של אדם אחר, לא של האמרה. לא אמרי' כלך אצל יפות רצון בעלים הן במה שנעשה אלא לענין תרומה בלבד וכו' אבל בזולתי תרומה לא (הוא, ב"מ כב.), ר"ל בדבר אחר שאינו תרומה. כי החמר השפל אשר עליו יתחלפו ההויה וההפסד על דעת הפלוסופים זולת החמר הגבוה (ר"י תריוזי, מו"נ א עד). שהתחלת הטוב הוא זולת התחלת הרע (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א יח). וענין המדע זולת ענין היכלת אצלו וזולת ענין החפץ (שם). שהמערער לא ישאר לו מקום לערער על זה ולסלף דברי צדיקים דברי הרב המורה לזולת כונתו (ר"י אברבנאל, מפע' ה' א ג).—ובמשמ' בְּלִי: שא"א להם (לבע"ח) לחיות ולהתקיים בזולת חבורת וקבוץ (העקרים א ה). בלתי אפשר שימצא חמר בזולת צורה באלו הנמצאות (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א יח). אמנם הדבר הניסי הוא המתחדש מזולת הסבות הטבעיות ההם (ר"י אברבנאל, מפע' ה' י י). הנה השדה יעלה כלו קמשונים ועם החטה יצא חוחים ויצטרך העובד להסירם כי בזולת זה יחנק העשב והצמח הטוב (זכות אדם 7). שהוא בלתי אפשר לצייר הדבר אשר תאר עצמי נמצא לו מזולת אותו התאר (מנח' קנא' לר"י מפיסא 22). — ו'דבר זוּלַת דבר: שאם היה הזמן עודף עליו מצד התכלית היה נמצא בזמן זולת זמן (העקרים ב ח). פעל עת

[1]) הוספת היוד שהיתה נהוגה בזמן קדום.

זולת עת אחר שיחסו על כל העתים יחס אחד (נוה שלום א ח). שלא תהיה (הארץ) לקצת בניו מזולת קצת (ר"י אברבנאל, ויצלח). ולכן זכר קצת הדברים זולת קצת כפי איכיותיהם (הוא, הקד' שמואל). מדוע היתה ההויה בעת זולת עת (הוא, מפע' ה' ו א). אם יספיק שנאמין שנתחדשו קצת חלקי העולם מזולת קצת (שם ב א). בשמוש המיוחד אשר יש לקצת האותיות זולת קצתן (ר"ד יחייא, פתיח' לשון למוד'). — על זוּלַת מה שהוא: ואפשר לאדם כי מי שיקרא למי שהוא מדומה אצלו על זולת מה שהוא (ידע' בדרשי, באור תהל' יב). או שיראה הדבר על זולת מה שהוא עליו (קאנון א ב ב א). שאם היה זה הכח מעורב עם צורה מהצורות היתה הצורה ההיא מונעת אותו משיקבל שאר הצורות או יקבלם על זולת מה שהם כמו הענין בחוש הטעם כשהיה בעל טעם שאם היה שיהיה משיג המוטעמים הנה הוא משיג אותם על זולת מה שהם עליו מהטעם (רלב"ג, מלחמ' ה' א ג). — ו"הזּוּלָת, הזולת של כל אדם, חברו, עמיתו, מי שאינו הוא, Anderer ; autrui ; other: שכל מציאותו וכחו של זה הזולת תלוי בזולתו ואם הזולת ההוא יחפוץ לבטל רצונו יתבטל בלי ספק (העקרים ב כו). הקנאה הוא דאגה תקרה לאדם מפני הצלחת הזולת וטוב מזלו (נופת צופים ג יב), ר"ל הצלחת אחר. אינו אחד שימצא בו תוספת ויתרון עם הזולת שיהיה הוא בזולת או הזולת בו שיהיה תלוי מהזולת ומביט אל הזולת אינו אחד שיפעול עם הזולת (שעה"ש לר"א אירירו א ה). להיותו מסולק מהערך וחבור הדבוק עם הזולת (שם ה יב). אם יתלונן עליו שלא בפניו לפני הזולת (ר"מ אלשיך, איוב ט לה). כי הכבוד הוא נראה אצל הזולת כמו שהוא נראה הלבוש (באה"ג, מהרי"ל מפראג ב). — וככנ': יתברך השם אלהי ישראל שהוא עצמו חכם ואין חכמתו דבר אחר זולתו הוא עצמו יודע הכל (הקד' ר"ג גאון לכרכ'). ולא למדת מבלעדיך, ולא קנית חכמה מזולתך (רשב"ג, כתר מלכות). כי כל המתדמה במחשבותינו הוא ענין זולתו (חו"ה, היחוד י). וכבר סדרנו אותות אלף בית בחלק הזה סדור שוה וישר לא השגיח עליו זולתנו (הקד' הפרס' לריב"ג). פצר בי אחד מרעי ומאוהבי לחבר לו מאמר קצר בעניני המדות מה שיספיק בו לאדם בעניני הנהגתו כלם עם זולתו ועם עצמו (הקד' ידע' בדרשי להפרדס). שלא נמלך בזולתו חלילה אבל בידיעתו הכללית והפרטית נמלך (העקרים א יא). האם הרשות נתונה בידו לבחור הדת שיראה לו יותר אמתית מזולתה אם לאו (שם). אמנם זה שאין הראשון יתברך מושכל לזולתו כפי מה שהוא אצל עצמו הוא מפני קוצר הזולת ההוא ופרטיותו (מ' אלדבי, ש"א א). ואם שמע שיר חברו זולתו יספרהו (עמנ', הקד'). שכן דרך המשוררים לדבר על עצמם כאלו הם זולתם כמו הקבצו ושמעו בני יעקב (ר"ע פרנסים, מתק שפת', יכין ובעז). זה הדבר אינו מאמר שאמר שלמה אבל הוא מאמר שאמרו זולתו או הוא מאמר המעתיקים (פי' משלי לזרח' הלוי כה). שם העצם תיבה מורה בהסכמה על כל דבר עומד בעצמו ואיננו נשוא בזולתו (רמב"ח, מרפא לשון). ואמנם ענין מדינות האדם והתחברותו עם זולתו לא יגיע אלא באמצעות האהבה (מנח' קנא' לר"י מפיסא א). נופלים איש על צוארי זולתו (דביר למא"ג ב). — זולתי מן: כאשר עשה זולתי מן המחברים אשר היו לפני (ר"י א"ת, הקד' הפרס' לריב"ג), ר"ל מחבר אחר, לא אני. — ב) שם לפיוטים יאמרו בתפלת שחרית אחרי אין אלהים זולתך, ונזכר הרבה אצל המחברים הקדמונים: וכן יסד הפייט בזולת אי פתרום (תוספ' פסח' קטז:). בשבת הגדול אומר יוצר אתי מלבנון כלה ואופן וזולת וקרובות (מהרי"ל, הלכ' שבה"ג). — ומ"ר: וממתינין לש"ץ ושותקים עד שיגמור זולתות ומי כמוך שאומרים בגאולה (תוספ' ר"ה לד:). (ועל זה אני סומך) לומר פיוטין ויוצרות וזולתות ואופנים (שבלי הלקט, תפלה כח). אין אומרין זולתות בר"ה ויוה"כ לפי שאנו צריכין לומר אמת ויציב (הרוקח, הל' ר"ה רא).

***זוּלָתִי**, ת"ז, לנק' ־תִיִּית, — מה שהוא זולַת הדבר המדובר עליו: הורו שמלכות שמים הוא דבר מתחלף וזולתי לאמונה ואין זה אמת (דרך אמונה, ביאגו ב ה). שכשנשארו המושכלות המגיעות בשכל א' רבות לא יתאח' בעצמו לפי שהוא זולתיי להם (נוה שלום ז ב ו). ומשכת את לבי לאהוב אותך תמיד ולא לזולתך במעשיך הטובים אשר האהבה הזאת היא חדשה וזולתיית מהאהבה אשר אני חייב לאהוב אותך באחד מעיניך (יוסף דון יחייא, פי' שה"ש, אתי מלבנון). להודיע בקרב הארץ חדשות וקורות מתרגשות מעניני מלחמה ושאר מאורעות זולתיות ההווים

בעולם יום יום (שאי׳ יעבץ א קסב).

*זוּלָתִיּוּת, ש״נ, — סגולת מה שהוא זולתי אליו, שאינו הוא: ר״ל שלא יהיה שם דבר קדמון זולתו לא זולתיות החלק לכל עד שיהיה מעצמותו ולא מושג מן המושגים ישיגנו (נרבוני, מו״נ א סח). מה שנאמר עליו ית׳ שאין דומה לו ולא שוה לו הם מלות מורות על הזולתיות בלבד כלומר שהוא יתברך זולת הנמצאים (העקרים ב ז). כי מה שיאמר בו הוא כבר ידומה בו זולתיות בצד מה כמו הוא אחשורוש וכו׳ שהם אנשים אחרים זולת אותם שביאר (שם כז). ולא יהיה בינו ובין נושאו זולתיות והלוף בו הנה המתהוה זולת מה שממנו יתהווה (מאמ׳ התמר הא׳ לשופט המעולה אבו נעפר בן סאכן, כ״י ברלין). והקדמונים יש מהם מי שאמר שהתנועה היא זולתיות וזה לפי שראו שהדבר המתנועע הולך ומשתנה ממה שהיה קודם (ראש׳ דעת לר״מ אלבילאג ב כ א). לפי שבסבת הרבוי הוא הזולתיות שבין השכל והמושכל ממנו (נוה שלום ז ב ו). כיון שאנשים אחים אנחנו ושלי שלך ושלך שלי והמריבה על מקנה המרעה תורה זולתיות ומעוט אהבה בינינו (ר״י אברבנאל, לך לך). סוגי ב״ח יבדל האחד מן האחר מכל וכל בזוהמא ובפתיות או בזולתיות (המדות לאריסטו ב ז). אם יהיה האוהב בתכלית הדבקות כאב לבן באופן שידמה שהוא הוא ויכסוף שיגיעו הטובות לו כמו לעצמו כי לא ישער זולתיות בינו לבינו (מרפא לנפש, רפאל מגולי כב).

זון[1], ממנו *זוּן, *זָן, *הַזָּנָה, מָזוֹן.

א. *זוּן, פ״י, עב׳ זָן, זָנְתָה, עת׳ אָזוּן, יָזוּן, — החזיק חיי בע״ח במה שהאכיל אותו דברים שמשיבים לגופו הכח שנאבד ממנו ע״י פעולות החיים, speisen, nourrir; to feed: שאם ירצה שלא לזון את עבדו רשאי ושלא לזון את אשתו אינו רשאי (גיט׳ א ו). מקום שנהגו לזון (את הפועלים) יזון (ב״מ ז א). הפקחים היו כותבין על מנת שאזון בת בתך חמש שנים כל זמן שאת עמי (כתוב׳ יב ב). ולא יזון את בהמתו בין טמאה בין טהורה (נדר׳ ד ג). מלמד הוא את בניו מקרא וזן את אשתו ואת בניו (שם). רבי אליעזר אומר זן את (הבהמה) הטמאה ואינו זן את הטהורה (שם). הקב״ה זן את כל העולם (ברכ׳ י). באומר כל הזן (יאסר) עלי (ערוב׳ ל). באושא התקינו שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהן קטנים (כתוב׳ מט:). לעשות צדקה בכל עת וכו׳ זה הזן בניו ובנותיו כשהן קטנים (שם נ.). כשירדו (יעקב ובניו) למצרים קבלם (פרעה) בסבר פנים יפות והושיבם במיטב הארץ וזן אותן בשני רעבון והאכילם כל טוב שבארצו (מד״ר אסת׳, אל על המלך טוב). לא יאמרו שניהם הרי אנו זנין אותה כאחד (כתוב׳ יב א). אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי אין היורשין יכולין לומר לה לכי לבית אביך ואנו זנין אותך אלא זנין אותה בבית בעלה (שם ג). הנושא את האשה ופסקה עמו כדי שיזון את בתה חמש שנים חייב לזונה חמש שנים (שם א). לא יאמר הראשון לכשתבא אצלי אזונה אלא מוליך לה מזונותיה למקום שהי׳ אמה (שם). אחד זנה ואחד נותן לה דמי מזונות (שם). זנה חמש שנים הראשונים בין ביוקר בין בזול (ירוש׳ שם יב לד ד). נושא אדם אשה ומתנה עמה על מנת שלא לזונה ולפרנסה ולא עוד אלא שתהא זונתו ומפרנסתו ומלמדתו תורה (שם ה כט ד). — *כח הַזָּן: והפועל הממונה על זאת הפעולה (לקים את הגוף ע״י מזון) יקרא כח הזן והוא נעבד מארבע כחות אחד מהם ימשך אליו מלחיות הארץ חלקים נאותים שיהיו תמורה ממה שיותך מן הגשם והשני יחזיק הנמשך אשר הוא מזון בכח בעוד שנעשה מזון בפועל והשלישי כח יקרא מעכל ומשנה (אמונה רמה א ו). — ובהשאלה: העושה מקום לקנה ולאספתי ולנר שיעורו כל שהוא וכו׳ לזון את עיניו ולדבר עם חבירו ולתשמיש בפותח טפח (אהל׳ יג ד). נכנס למדינה וראה וילון פרום על פתח המדינה ואבנים טובות ומרגליות קבועות בו מיד נפל לארץ אמרו לו ראה לא יכולת לזון עיניך עד שנפלת אלו נכנסת למדינה עצמה וראית פני מלך עאב״ו (ספרי, הברכה שנה). לולין היו פתוחין בעליית בית קדשי הקדשים וכו׳ כדי שלא יזונו עיניהם מבית קדשי הקדשים (פסח׳ כו.). משה לא זן עיניו מן השכינה (מד״ר ויקר׳ כ). נדב ואביהו פרעו ראשיהן וזנו עיניהן מזיו השכינה (שם שמות ג). נשמה זנה את כל הגוף (ברכ׳ י).

— נִפְע׳, *נִזּוֹן, נִזּוֹנִים[1], — נתנו לו מָזוֹן, קבל מזון, נכנס המזון בגופו ונבלע באברים: אלמנה נזונת מנכסי יתומים (כתוב׳ יא א). הבנות אינן ניזונות אלא לאחר מיתת אביהן (שם ד ו). בנותיהן נזונות

---

[1] רק עברית וארמית.

[1] במקום נָזוֹן.

מנכסים בני חורין והיא נזונת מנכסים משועבדים (שם יב ב). אין בין דין פוסקין לאשה פירות שביעית אבל ניזונת היא משל בעלה (תוספתא שבי׳ ה כב). הניח בנים גדולים וקטנים אין הגדולים מתפרנסים על הקטנים ולא הקטנים נזונין על הגדולים אלא חולקין בשוה (ב״ב ח ז). הניח בנות גדולות וקטנות אין הגדולות מתפרנסות על הקטנות ולא הקטנות נזונות על הגדולות (שם ח). שאי אתה יודע בצערן של תלמידי חכמים במה הם מתפרנסים ובמה הם נזונים (ברכ׳ כח.). כל העולם כולו נזונין בצדקה והם (הת״ח) נזונין בזרוע וכו׳ כל העולם כלו נזונין בזכותם והם אפי׳ בזכות עצמן אינן נזונין (שם יז:). כל העולם כולו נזונין בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת (שם). יכולה אשה לומר לבעלה איני ניזונית ואיני עושה (כתוב׳ נח:). יבמה ג׳ חדשים הראשונים ניזונת משל בעל מכאן ואילך אינה נזונת לא משל בעל ולא משל יבם (יבמ׳ מב:). בעליה התקינו שיהו בנות ניזונות מן המטלטלין (כתוב׳ נ:). כי הצומח ניזון מן העפר והחי ניזון מן הצומח (שבט יהודה ז). — ונזון: כי הנזון ישוב המזון אל עצם הנזון ויקנה לו צורת המתדמה החלקים הנמצאים בו כאלו תאמר שישיב המזון בשר (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ה ג ב). כמאמר האומר שבהמצא הנזון והמרגיש ימצא האדם לפי שבהמצא האדם ימצא הנזון והמרגיש (העקרים א ג). המזון המתמיד והשומר הנזון ומחליף התכתו באופן שישמור מציאותו אין ראוי שייוחס לעונש למי שנזון ממנו (זכות אדם 6). — ועת׳ יָזוּן, יְזוּנוּ: זה מדרש דרש ר״א בן עזריה לפני חכמים בכרם ביבנה הבנים יירשו והבנות יזונו (כתוב׳ ד ו). מי שמת והניח בנים ובנות בזמן שהנכסים מרובין הבנים ירשו והבנות יזונו נכסים מעוטין הבנות יזונו והבנים ישאלו על הפתחים (ב״ב ט א). — ומקור לָזוּן: עין שלא רצתה לזון ממה שאינו שלו אין עין הרע שולטת בו (ברכ׳ כ.).

ב. זוּן, — סוס מְזֻוָּן, כמו מְיֻזָּן, עי׳ ערך יזן.

ג. *זוּן[1], ש״ז, מ״ר זונים, זונין, — מין גרעינים שהורים רעים גדלים בתוך החטה, **Lolch ; ivraie ; darnel** :

[1]) בערב׳ זואן a).

a) زُوَان

החטין והזונין אינן כלאים זה בזה (כלא׳ א א). סאה תרומה שנפלה למאה אין מוציאין את הזונין שבה פחות מכן מוציאין זונין שבה (תוספתא תרומ׳ ו י). — ומשל: ״חטי עירך זונים[1] זרע מהם (מד״ר ברא׳ נט), ר״ל לעולם יהיה מה שבעירך חביב עליך.

זו״ן, — ר״ת: זכר ונקבה.

זוֹנָה[2], זֹנָה ש״נ, מ״ר, זונות, זֹנוֹת, — א) אשה המפקרת א״ע לכל איש, **Hure ; prostituée , putain harlot** : וירא שם אשה זונה ויבא אליה (שופט׳ יו א). ואשבע אותם וינאפו ובית זונה יתגודדו (ירמ׳ ה ז). ויראה יהודה (את האשה שישבה על הדרך) ויחשבה לזונה כי כסתה פניה ויט אליה אל הדרך ויאמר הבה נא אבוא אליך (ברא׳ לח יה-יו). ויאמרו (בני יעקב כאשר לקח שכם את דינה אחותם) הכזונה יעשה את אחותנו (שם לד לא). אשה זנה וחללה לא יקחו (ויקר׳ כא ז). ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם (ירמ׳ ג ג). לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית יי׳ אלהיך (דבר׳ כג יט). מה אמלה לבתך נאם אדני יי׳ בעשותך את כל אלה מעשה אשה זונה שלטת בבנותיך גבך בראש כל דרך ורמתך עשיתי בכל רחוב ולא הייתי כזונה לקלס אתנן (יחזק׳ יו ל-לא). ויבוא אליה כבוא אל אשה זונה כן באו אל אהלה (שם כג מד). לכן זונה שמעי דבר יי׳ כה אמר אדני יי׳ יען השפך נחשתך ותגלה ערותך בתזנותיך על מאהביך וכו׳ וגליתי ערותך אלהם (שם יו לה-לז). ויתנו הילד בזונה והילדה מכרו ביין (יוא׳ ד ג). כי בעד אשה זונה עד ככר לחם (משלי ו כו). כי שוחה עמקה זונה ובאר צרה נכריה (שם כג כז). פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות עשאה זונה (יבמ׳ סא:). זונה זו מופקרת (שם). אמרו עליו על ר״א בן דורדיא שלא הניח זונה אחת בעולם שלא בא עליה פ״א שמע שיש זונה בכרכי הים וכו׳ נטל כים דינרין והלך (ע״ז יז.). — ושירת הַזּוֹנָה: מקץ שבעים שנה יהיה לצר כשירת הזונה קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי (ישע׳ כג יה-יו). — ומ״כ: אז תבאנה שתים נשים זֹנות אל המלך (מ״א ג יו). וישטף את הרכב (שנתלכלך מדמי המלך אחאב המכה) על ברכת שמרון וילקו הכלבים את דמו וְהַזֹּנוֹת רחצו[3] (שם כב לח). כי הם עם הַזֹּנוֹת יפרדו ועם הקדשות

[1]) מנהון, בארמ׳: חטיא דקרתך זונין זרע. —

[2]) מן זָנָה, עי״ש. — [3]) אולי זה היה בעין

יזבחו (הוש' ד יד). לכל זונות יתנו נדה ואת נתת את נדניך לכל מאהביך ותשחדי אותם לבוא אליך מסביב בתזנותיך (יחזק' יו לג). ורועה זונות יאבד הון (משלי כט ג). תיקנתם שווקים להושיב בהן ז ו נ ו ת מרחצאות לעדן בהן עצמיכם (ע"ז ב:). גזרו עליו (על ר"ח בן תרדיון) לשריפה ועל אשתו להריגה ועל בתו לישב בקובה של ז ו נ ו ת (שם יז:). — ומשל: ז ו נ ו ת מפרכסות זו את זו (שבת לד.). ואומר המשל בן ה ז ו נ ה מסלק לאמו מהאשם (תולד' יצחק לר"י קארו לד.), כי עפי"ר פניו דומים לפני הבעל. — ובהשאלה למי שנוטה מדרך הטוב בכלל, שבוגדת במי או במה שהיא חיבת להיות נאמנה לו: איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים (ישע' א כא).

— ב) שם לכלי זין, weapon; arme; Waffe: והזנות [1]) רחצו (מ"א כב לח). — ג) *חלק מהאוכף, עצים הנתונים בקצהו מאחור ומלפנים: יש מי שמפרש התפיות ה ז ו נ ו ת [2]) והם העצים הנתונים עליו שמאחור ושמלפנים (ערוך, ערך אכפא).

שמות נרדפים לזונה: *יוצאת חוץ. — *מופקרת. — נואפה. — *נפקה. — סוטה. — *פרוצה.

אתנן, שכר הזונה. — גב, מקום משכבה. — נדה, נדן, כמו אתנן. — *קובה של זונות. — רחב הזונה, מפורסמת ביפיה. — שית.

זוע [3]), ממנו זוע, זועה, *זועה, *זיע.

א. **זוע**, פ"ע, — כמו א. זוז, ביותר חזק, תנועה של רעד, וכראות: zittern; trembler; to tremble המן את מרדכי בשער המלך ולא קם ולא זע ממנו וימלא המן על מרדכי חמה (אסת' ה ט). ביום שיזעו שמרי הבית והתעותו אנשי החיל (קהל' יב ג).

ואמר בן סירא: לא ז ע מכל ולא משל ברוחו כל בשר (ב"ס גני' מח יב). מעי מעי אוחילה חושש אני קירות לבי איברי ז ע ו עלי (פסיק' רבתי כו). והיה אותו אדם ז ו ע ומזדעזע ומרתיע מתבהל ונבהל מתעלף ונופל לאחריו (היכלות כג). — ואמר הפיטן: אלהי דרשתיך ירא ו ז ו ע, דל אל תבזה בעמדו משוע, דלו עיני כעני וגווע, הביטה ענני ה' אלהי (רשב"ג, שחר' יוה"כ, ארץ אשפיל). חלו וזעו ונעו כלמו, על רבי ישמעאל בן אלישע כהן גדול נשאו עינימו, להזכיר את השם לעלות לאדוגמו, לדעת אם יצאה הגזרה מאת אלהימו (קינ' על י' הרוגי מלכות). זעו ונתפלצו אבירים, רשע באסוף עדרים, עבר בין הגזרים (זולת שבת לפני שבוע', אלוהי). וסביביו שרפי אלים מפחדו ז ע י ם וחלים (אדר יקר, יוה"כ). חלים וזעים כלם, תרדים מבלי עקוב, הילים מזיעים בחלם חלוצים חשים מלעקוב (אופ' לשבת הפסק' א, מלאכי) בקשתי לצור גאוני, בקראי נחר גרוני, גרוני נחר ונבעת, גוי ונפשי ז ע ת [1]) (ר"ש בר"י, אדיר ימין).

— הפע', *הזיע, — עשה שיזוע: אבנים תושבות ומהרישה מ ז י ע ת ן אם יש בהן שתים על משאוי שנים שנים הרי אלו יינטלו (תוספתא שבי' ג 7). מתוך שאדם למד תורה ושוכחה אינו מזיז ואינו מ ז י ע את עצמו מדברי תורה (מד"ר קהל', ונתתי את). — ואמר הפיטן: חלים וזעים כלם, הרדים מבלי עקוב, חילים מזיעים בחלם, חלוצים הושים מלעקוב (אופ' לשב' הפסק' א, מלאכי).

ב. ***זוע** [2]), פ"ע, — יזוע הגוף, הפרי, וכדומה, תצא ממנו זעה, לחלוחית שמכסה פניו, schwitzen; suer; to swoo: ויתים מאימתי מקבלין טומאה משיזועו זיעת המעטן (טהר' ט א).

— הפע' *הזיע [3]), הזיע, — כמו הקל, עשה שתצא הזעה: שתה מים טמאים והזיע וכו' בא במים שאובים

סגולה להזונות לרחוץ בדמי אדם, ועי' משמעה ב. — [1]) כך ת"י: מני זינא, והזכיר זאת גם רה"ג, וכן מנחם, וכן ריב"ג: הם כלי זין. וכן רש"י ורד"ק, ועוד. ואעפ"י שיותר נראה הפרוש הפשוט זונות ממש, כמו שרשום למעלה במשמ' ראשונה של מלה זו, בכ"ז יש גם לה, למשמעה זו, שיחסו כל גדולי הלשון להשם זונה, זכות בלשון. והנה הביא אלמצבאה אלמניר השם זאנה, ומ"ר זאנאת a) ואמר שהוא כעין ר'מה קטן: אל ז א נ ה שבה מוראק ירמי בהא אלדילם ואלג'מע ז א נ א ת. ע"כ. אך שאר המלונים הערבים לא הזכירו מלה זו. — [2]) גם שמוש מלה זו במשמ' זו כמו"כ ממקור הפסוק והזנות רחצו מוצאו, כמו שמסים שם הערוך: כדכתיב והזונות רחצו יהם עצי המרכב.

[3]) גם בארמית. בערב' דימה לזה וזוע b).

[1]) כמו שבת, הצורה הקדומה של העבר.

[2]) עי' יזע, ולפי דעת החכמים כמו בערב' וד'ע a) במשמ' נזל. — [3]) כבר קרא ריב"ג תגר על קריאה זו, ואמר וז"ל: ודע כי חכמי ארצנו גורסין מזיעין בשוא תחת מם ע"ם מריקים שקיהם והוא טעות גדול כי הדמיון הזה

a) زانة زانت b) زعزع

a) وزع

והזיע וכו' נסתפג ואחר כך הזיע זיעתו טהורה (מכש' ג ה). שתי בריכות אחת טהורה ואחת טמאה המזיע קרוב לטמאה טמא (שם ג). ולא (יכנס אדם סמוך למנחה) למרחץ להזיע (שבת ט:). פקקו נקביו (של המרחץ) מעי"ט למחר נכנס ומזיע ויוצא ומשתטף בבית החיצון (שם מ.). היו רוחצין בחמין ואומרים מזיעים אנחנו (שם). נכנס ראב"ע ור"ע והזיעו בו ויצאו ונשתטפו בבית החיצון (שם). — *והזיע את הגוף, עשה שהגוף יזיע: ואם היה החולה יבש גוף ואינו יכול להזיענו והקדחת איננה חדה צו וירחצו רגליו (ספ' הרפוא' לאסף 150). הצמר מזיע את הגוף ומיגע את הבשר (מנחס, מחברת זע).

זְוָעָה[1], ש"נ, מ"ר זְוָעוֹת, — א) כמו זַעֲוָה, עי' בזה הערך. — ב) חרדה ופלצות: מדי עברו יקח אתכם כי בבקר בבקר יעבר ביום ובלילה והיה רק זְוָעָה[2] הבין שמועה (ישע' כח יט). — ואמר הפיטן: והרעים אל דעות, בקול הפליא זְוָעוֹת, מקפץ על הגבעות (אזהר' לרשב"ג, שמור לבי). — ג) *אבן האויר: זוועה הנקרא בלעז פולמין ובספרדי ראליו הוויתו אד גפריי ואשיי ההוה מגשמים אשר מתחת לגלגל הירח ומתנשא לתוך העננים וכו' שההבדל בין זוועה לברק הוא שהברק קטור אשיי וכו' אבל הזוועה הוא קטור המתלהב ומגיע עד גבול האוירי התחתון (מעשה טוביה, העולם כח). פרק שמנה ועשרים מדבר במהות ואיכות הזוועות הנקרא בלעז פולמין (שם).

***זְוָעָה**[3], ש"נ, מ"ר זועות, — כמו זְוָעָה: על הזיקין ועל הזועות[4] ועל הרעמים ועל הרוחות ועל הברקים אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם (ברכ' ט א). נפל הכותל מחמת הזועות ומחמת הגשמים (תוספתא ב"מ יא ז). אליהו ז"ל שאל לרבי נהוריי מפני מה באין זועות לעולם א"ל בעון תרומה ומעשרות (ירוש' ברכ' ט ג). מתריעין על הזועות (שם). משעלו בני הגולה פסקו הזיקין והזועות והרוחות והרעמים ולא החמיץ יינם ולא לקה פשתנם (חול' פו.). עיקר שלוותה של סדום לא היתה אלא חמשים ושתים שנה ומהם עשרים וחמש שנה היה הקב"ה מרעיש עליהם הרים ומביא עליהם זועות כדי שיעשו תשובה ולא עשו (מד"ר בראש' מט). על מה הזועות באות על הפסק בין מלכות למלכות (ילקוט במעוני ש"ב כב). אם נפסק הנהר שהיה משקה אותה או שחזר הנהר לעבור בתוכה ונעשית בריכה או שבאה זועה והשחיתה אותה (רמב"ם, מכיר' יט ה). — ואמר הפיטן: ירוצצו כברקים, חיל וזועות וזיקים, לפידים דולקים, וכבזק בזוקים (אופ' לשבה"ג, בגולי אב).

א.**זוּר**[1], ממנו זוּר, זָר, זָרָה, זָרוּת.

א.**זוּר**, פ"ע, א) עכ' זָר, זַרְתִּי, עת' אָזוּר, — זָר מפלוני, נטה וסב ממנו בקצת רגש לא נעים, **sich abwenden**, **se détourner; take a dislike to ap.**: אחי מעלי הרחיק וידעי אך זָרוּ ממני (איוב יט יג). ויאכלו וישבעו מאד ותאותם יבא להם לא זָרוּ מתאותם עוד אכלם בפיהם ואף אלהים עלה בהם (תהל' עח כט-לא). — ב) עכ' זוֹר, זֹרְתִּי, זֹרוּ, נטה מן הדרך, **abweichen; dévier; deviate from**: זֹרוּ רשעים מרחם תעו מבטן דֹברי כזב (תהל' נח ד). — ואמר הפיטן: צר נין אח ונבד שעיר, מרחם ושת זור, עם נפזר ומוסר מעיר, חש לאכול ולגזור (קרובץ הרג'יל, לפורים).

לא יהיה כי אם עלול העין וזעה עלול הפא ע"מ דעה מן ידע והנכון אם כן אצלי שיקרא מזיעין בפתחות המם ודגשות הזין על משקל והנה מציב לו יד מן ויתיצב וע"מ מציקים מן ויציקו את ארון האלהים ואם תהיה קריאתם על עיקר הגירסא יהיה זעה עלול העין ע"מ שיבה אע"פ שלא נכתב ביוד כמו שלא נכתב צרה בקצת המקומות וזולתו מן השמות העלולי העין ביוד. ע"כ.

[1]) מן זוע, כמו צְוָחָה, אעפ"י שאין זָוַע נהוג. — [2]) בקצת ספרים זעוה כתיב.

[3]) כן קריאת הספרדים וכן נראה מהכתיב בוו אחת ועי' הערה לקמן. והאשכנ' קוראים זְוָעָה עפ"י צורת השם זועה שבמקרא. לוי נקד זועה וגם זְוָעָה, יסטר' זְוָעָה. בסור' זועא, רעד ורעש. — [4]) כך הכתיב בכל הספר' גם בב"י וכמו"ב ירוש', רק בקצת ספרי הערוך זוועות בשתי ווים. ופרשו שם בגמ' (נט.) גוהא, ובאר

אובא טמיא שם: בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם מוריד שתי דמעות לים הגדול וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו והיינו גוהא. ע"כ. ורב קטינא אמר: סופק כפיו, ורבנן אמרו: בועט ברקיע.

[1]) יש להשֹב כי בשרש זה נתמזגו שרשים אחדים קדמונים שכל אחד מהם שמש במשמעה מיוחדה, ואולי היו גם מתחלפים זה באחת אותיות השרש. בערב' השרש זור a) משמש במשמעות דומות קצת למשמ' נטייה מן, והשרש זוע' b) משמש רק במשמעה זו.

a) زور b) زوغ

— נִפע', נָזוֹר, נָזוֹרוּ נָזֹרוּ, — כמו קל זֹרוּ: עזבו את יי' נאצו את קדוש ישראל נָזֹרוּ [1]) אחור (ישע' א ד). למען תפש את בית ישראל בלבם אשר נָזֹרוּ [1]) מעלי בגלוליהם (יחזק' יד ה). — והכוכבים במסלותיהם: ואל תאמר כי אין דן דינך למזור, כי הנה הכוכב יישר אחר היותו נזור, והשמש אחר אשר יערב יזרח ויחזור (עמנ', מחב' כד). אין לתמוה מן הירח אם הוא לפעמים במהלכו נזור, שהרי ביתו סרטן והוא אחורנית נזור (שם כז).

— הָפע', הוּזַר, מוּזָר, — נהיה זָר: מוּזָר הייתי לאחי ונכרי לבני אמי (תהל' סט ט).

ב.**זור**[2]) ממנו ב.זוּר.

ב.**זוּר**, פ"ע, — זָר לפלוני, העיר בקרבו רגש של געל נפש, **widerwillig sein; être répugnant à; be loatsome**: רוּחִי זָרָה לאשתי וחנתי לבני בטני גם עוילים מאסו בי (איוב יט יז-יח).

ג.**זור**[3]), ממנו ג.זוּר.

ג.**זוּר**, פ"י, עת' יָזוּר, עם ו המהפ' וַיָּזַר, — זָר את הצמר הרטוב וכיוצא בו, לחצו ודחקו וסחט המים שבו, **ausdrücken; exprimer; squeeze out**: וישכם ממחרת וַיָּזַר את הגזה (שעמדה כל הלילה בגרן וקלטה את הטל) וימץ טל מן הגזה מלוא הספל מים (שופט' ו לח). — ואת הביצה, להצה ברגליו וכדומה ושברה, **zerdrücken; écraser; to crush**: כי תעזב לארץ בציה ועל עפר תחמם ותשכח כי רגל תְּזוּרֶהָ וחית השדה תדושה (איוב לט יד-טו). ביצי צפעוני בקעו וקורי עכביש יארגו האכל מביציהם ימות וְהַזּוּרֶה [4]) תבקע אפעה (ישע' נט ה).

— פע', זֹר, זֹרוּ, — זֹרָה החבורה וכדומה, נלחצה בידים למען תצא הלֵחה: מכף רגל ועד ראש אין בו מתֹם פצע וְחַבּוּרָה ומכה טריה לא זֹרוּ [1]) ולא חבשו ולא רככה בשמן (ישע' א ו).

ד.*זוּר, — עי' *דוּר.

*‏**זוּר**[2]), ת"ז, — מי ששתי עיניו אינן מביטות לעומת נקודה אחת, **schielend; louche; squint-eyed**: הזיור [3]) והלופין והתמיר (בכור' מד.). — ועי' עין.

זורר, — עי' זרר.

*‏**זַח**[4]), ת"ז, מ"ר זַחִים, — זַח האבֵל, עָצֵב מאד ונרגז: (האבל שהוא) מר וזח [6]) (כתוב' סט:).

*‏**זָחוּחַ**, ת"ז, מ"ר זְחוּחִים, סמי' זְחוּחֵי, — זְחוּחֵי הַלֵּב, כמו זְחוּחֵי: משרבו זחוחי [8]) הלב רבו מחלוקות בישראל (סוט' מז:).

‏**זָחוּל**, ת"ז, — מי שזֹחל וירא: זחול סחרחר, בטח ירבץ ויסחר (יולר יוה"כ, אומה).

‏**זָחוּת**, ש"נ, — מדת הַזָּחוּתַ: כל הטמאים מותרים בתורה שאף הם יכולים להיות באימה וברתת אבל בעל קרי אינו אלא מתוך קלות ראש וזחות הדעת (רמ"י ברכ' כב.). מתוך קלות ראש חילוף של כובד ראש מתוך זחות לב ועתק (שם לא.).

א.**זחח**[7]), ממנו א.זָחַח.

א.**זָחַח**, — קל אינו נהוג.

— נִפע', נִזַּח, עת' יִזַּח, — נִזַּח הדבר ממקומו, נע ונעתק

---

[1]) כבר אמר ריב"ג (אלמסתלחק 77) כי אפשר שהוא מן שרש נזר.

[2]) עי' הערה לשרש א.זור.

[3]) עי' הערה לשרש א.זור. בערב' משמש שרש זיר a) במשמ' לחץ השפתים וכדומה, אך אין הדבר ברור שזהו השרש זור העברי.

[4]) כבר נתקשו חכמי הדקדוק בצורה זו, וקצתם סוברים שהיא במקום וְהַזּוּרָה, פועל, ואחרים רואים בה זוּרָה. — [1]) כבר נשא ונתן ריב"ג (אלמסתלחק 76) אם זה קל כמו אורו, או מה שלא נזכר פועלו, והכריע שהוא כמו חבשו, וקצת החדשים נוטים לראות בו פעול מהקל, ויש סוברים שהוא מהכפולים זרר.

[2]) בערב' אַזְוַר a). — [3]) גרסת הערוך. בנוסחא' זדיר, זויר. בתוספתא זיוד.

[4]) אולי כמו בערב' זח' b) בח' דגושה, במשמ' כעס ורגז. — [5]) פרש ר"ח וכן הערוך מלשון ולא יזח החשן, אבל, ולא יזח הוא נפעל, וכמו שכתב ר"ח בעצמו ניזח, ולא יתכן לאמר זח, גם אין טעם למשמ' העתקה בנוגע להאבל. וגם פרוש רש"י: מי שנפשו מרה ודעתו זחה ומעותקה מעליו, אינו מתישב היטב לפי הענין וטבע הלשון, ולכן יותר יש לפרש מלה זו מן זח' בערב' שהובא למעלה.

[6]) גרסת הספר', והערוך והוהי עי' בזה הערך.

[7]) בערב' זח c) בחית דגושה, הרחיק, וכמו"כ זיח, אזאח d) הסיר ממקומו

---

a) زير — a) أَزْوَر b) زخّ c) زحّ d) زيح ازاح

קצת מהמקום שהיה שם למקום אחר, sich verrücken ; se déplacer ; be removed : וירכסו את החשן מטבעתו אל טבעת האפוד בפתיל תכלת להיות על חשב האפוד ולא יִזַּח החשן מעל האפוד (שמות כח כח). —יועכר : (האבל) הניזח במרירות (ר"ת מו"ק כט.). האבל הניזח במרירות ומזדעזע (ערוך, ערך מרזח).

— הִפע', *הֵזִיחַ מֵזִיחַ, — הֵזִיחַ את הדבר, עשה שיזח ממקומו : המזיח חשן מעל האפוד והמסיר בדי ארון לוקה (יומ' עב.). א"ר אלעזר מזבח מזיח מזין מחבב מכפר וכו' מזיח גזרות ומכפר עונות (כתוב' י:). — ואמר הפיטן : ננעלו דלתות ידיעה, מסוגרות שמה בריחים, מפתוח בם מניעה, ובמנעולם מזיחים (גאולה לר"י בן יוסף אבן מגיר, פעמון הסיר).— ובהשאלה, הזיח את פלוני, דחהו בקצת זלזול : מכאן לת"ח שאמר דבר הלכה שאין מזיחין[1] אותו (חול' ז.).— ועי' נזה.

— הִפע' כמו שלמים, *הִזְחִיחַ, — כמו הקודם : מכאן לת"ח שאמר דבר הלכה וכו' אין מזחיחין[2] אותו (חול' ז.). ואל תזחיחני אם השבתי על דבריך (תשו' מהר"מ מרוטנ' ב עה). ואף עפי"כ כל המקיל וסומך בזה על אא"ז ז"ל אין מזחיחים אותו (פתחי תשובה, יו"ד מג א).

ב. *זחח, ממנו ב. *יָזַח.

ב. *זָחַח,— קל אינו נהוג.

— הִפע' *הֵזִיחַ,— חגר מזח, ובהשאלה חִזֵּק : לחם צורי לוחמי, וחדש את ימי, מחץ מתני קמי, וְהֵזִיחַ[3] חלציי (תשו' תלמידי מנח' על דונש, מזח).

*זָחִיל, ת"ז,— ירא ורועד מאימת הגדול ממנו וכדומה : העתר לנגשים ונחשבים כְּזָחִיל, הנון כהבטיחך לבנקרת מחיל, ועקי קשוב בעת אתחיל (יוצר ר"ס, ירחתי).

*זְחִילָה, ש"נ, — שה"פ מן א. זָחַל : זחילה לשון מרוצת המים על העפר וכן כל מרוצת דבר המשפשף על העפר והולך (רש"י דבר' לב כד). שהוא (חמר המים) נראה מהולק ביותר להלקים מרובים מהמת ספוגיותו וזחילתו (יריע' שלמה א, הקד').

*זָחִיר[1], ש"ז, — ח'לי, יציאת הצרכים בדחיקה וטחירת וכאב גדול, Stuhlzwang; tenesme; tenesmus : בעסוי הנקרא זחיר ובלטין טנשמון (קאנון ג יו ב טו). ואמנם (השלשול) ההוה מהמעי הישר והוא המעי הששי יש ממנו שיהיה עם כאב נקרא זחיר והוא עסוי הנקרא טנשמון (שם שם א ג).

א. *זחל[2]), ממנו א. זָחַל, *זַחַל, *זְחִילָה.

א. זָחַל, פ"ע, — זָחַל הנחש וכדומה על האדמה, העתיק א"ע ממקום למקום בזחילה, בשיפת גופו בארץ, kriechen ; ramper ; to creep : ושן בהמת אשלח בם עם חמת זֹחֲלֵי עפר (דבר' לב כד). —*ובהשאלה למים, נזלו לאט לאט, fliessen ; couler ; to flow : העיד רבי צדוק על זוחלין שרבו על הנוטפים שהם כשרים (עדי' ז ג). זוחלין שקלחן בעלה אגוז (שם ד). הזוחלין כמעין והנוטפין כמקוה (מקוא' ה ה). כל הימים מטהרין בזוחלין (פרה ח ח). מאימתי אין קוצצין וכו' אמר רבי יונה משיזחלו מים (ירוש' שבי' ד לה ג). — *ובהשאלה לרוח : רוח צפון ורוח דרום מכבדות וזוחלות כל בוסמי גן עדן ונותנים ריחם (מד"ר במד' יג). — ואמר הפיטן בהשאלה לאש : נהר גחל אש יִזְחַל ושם הדריך מסלותיו (הוש' שבת ר"ח, אכיר).

— הִפע', *הִזְחִיל את המים, — עשה שיזחלו : כל דבר שהוא מקבל טומאה אין מזחילין בו (מקוא' ה ה). — ואמר הפיטן : קול צנורות כי יַזְחִילוּ מהם מים, קולות יתנו תהומות שעות לצמאון מים (ר"א קליר, תפי' גשם, אקשטה כסל).

— הָפע', הֻזְחַל, *מוזחל : שיהיו מוזחלים בעפר (ספרי, האזינו שכא).

— נִפע', יִנָּזֵחַל : ביב ששופכין לו מים והן נזחלין והולכין תחת הקרקע ויוצאין לרה"ר (רמב"ם, שבת טו יח). מים אינם מתכנסין במקום מדרון אלא נזהלין מעליו ומתקבצים במקום אשבורן (הוא, ת"ת ג ט). לא ימלא אדם כלי חרש מים ויצטנן בו שהמים נזחלים מדפניו (הוא, שבית' עשור ג ד). שעשה

---

[1]) אולי הוא מלשון ד'יח a) בערב' במשמ' השפיל ובזה. וכבר אמר ריב"ג שמזיחים הולך בשער נזח.— [2]) כך לפי לשון ואמרי לה שם.

[3]) על פי דעת מנחם שחבר השם מֵזַח עם זחח, וחשב שהמם היא מ המשקל ולא מהשרש.

a)زيح

---

[1]) בערב' זחיר a), מן זחר b) דומה לטחר בעבר'

[2]) בתרג' דחל, בערב' זחל c) החליק.

a)زحير b) زحر c)زحل

מזחילה על כותלו כדי שיהיו המים נזחלין ויורדין לחצר חבירו (הוא, שכנ' ח ה). מעיין שמימיו יוצאין ונמשכין לתוך השוקת ואח"כ יוצאין מן השוקת ונזחלין הרי כל המים שבשוקת ושחוץ לו פסולין (הוא, מקוא' ט ט). כי בהחילו (הבהמות) לשתות ינמע גמיעה וישאוף המים הנזחלין ממקום פיו עד למעלה (ר"מ אלשיך, איוב מ כג).

ב.**זחל**, ממנו ב.זָחַל, יָזְחוּל, °זָחִיל.

ב.**זָחַל**[1], פ"ע, יָרֵא, פָּחַד, fürchten; craindre; to fear: צעיר אני לימים ואתם ישישים על כן זָחַלְתִּי ואירא מחות דעי אתכם (איוב לב ו). — ואמר הפיטן: זָחוּל תִּזְחַלוּ לנפש רוצח בלי ליקח כפר (אזהר' לר"י ברצלוני, אספרה). ביום זָחַלְתִּי זָחוּל, זרים נחלו נחול, מקדשי נחלת חבת (קינ' ליל ת"ב, אוי כי). רחמיך שאלתי, וכלו לישעך עיני, וְזָחַלְתִּי ונבהלתי, ונבהלו רעיוני (סמא"ל, סליח' לצו"ג, רחמיך). חלחלו מתננו וכיולדה מצירים, זָחַלְנוּ ונירא מעוונותינו היתרים (סליח' עשי"ת, שחרנוך). זוֹחֲלִים ורועדים מיום בואך, חלים כמבכירה מעברת משאיך, טנופם מחה נא ויודו פלאיך (סליח' יום א, במוצאי). אל חי הוא רועי וקוני, אודך בתוף ומחול, אבל מחטוא בלשוני, למאד זחלתי זחול (ר"י נגארה, פזמונים).

— הִפע' יְהִזָחִיל, — כמו קל: וקטנתי מעש לכן אֲהִזָחִיל, תבונה חסרתי ואיך אוחיל (יוצר א ר"ה, יראתי).

א.*°**זָחַל**, ש"ז, — מין ילק, כשהוא עדין זוחל בלי כנפים: אלו סימני הגבים כל שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפים וכו' אין לו עכשיו ועתיד לגדל לאחר זמן כגון הזחל הזה כשר (תוספתא חול' ג כה).

ב.°**זַחַל**, ש"ז, — מורא ובהלה: והיות בוערות מראיהן כגחלי אש, בזחל סובלות כם (כנימ' כר"ש, וחיות).

*°**זַחְתָּן**, ש"ז, מ"ר זַחְתָּנִים, — מי שדעתו זָחָה עליו: האמתנין והגפתנין והזחתנין והזדונין ועזי פנים ובעלי זרועות עליהם הכתוב אומר כי זרועות רשעים תשברנה וסומך צדיקים ה' (דא"ר כ).

זט"ה, זטה"ע, — ר"ת: ז' טובי העיר.

---

[1]) בארמ' דְּחַל. בערב' ד'חל a), השתומם והשתאה.

a) ذحل

*°**זַטּוּט**[1]), ואטוט, ש"ז, — נער: וישלח את זאטוטי[2]) בני ישראל ויעלו עלות (ספ' זאטוטי, שמות כד ה). ואל זאטוטי[2]) בני ישראל לא שלח ידו (שם יא), ועי' זעטוט. — ובהשאלה, °כנוי לאצילים קטנים, דלים: אמתלאי היתה בת אחת מזאטוטי בני פולין הם האצילים הקטנים (יל"ג, ספו' בניהם כאחד).

°**זִיב**, ש"ז, — כמו זוב, זִיבָה: יראך מלון כפה ודבוקת רגביך, נסים מגערתך זִיב משק גביך (יוצר יוה"כ, יראך).

*°**זִיבָה**, ש"נ, מ"ר זִיבוֹת, — כמו זוב, חלי הזָּב: בשבעה דרכים בודקין את הזב עד שלא נזקק לזיבה[3]) במאכל ובמשתה וכו' (נזיר ט ד). בני ישראל מטמאין בזיבה ואין העכו"ם מטמאין בזיבה (ספרא מצורע, זבים א א). בין דם נידה לדם זיבה לדם צרעת (ירוש' סנה' יח ג). שאם הפרישתן לזיבתה הראשונה לא תביאה לזיבתה שניה (ספרא מצורע, זב' ח ט). — ומ"ר: האשה שיש עליה ספק חמש לידות וספק חמש זיבות מביאה קרבן אחד וכו' חמש לידות ודאות חמש זיבות ודאות מביאה קרבן אחד (כרית' א ז).

*°**זִיבָה**, ש"נ, — בדבור ההמוני כמו זְאֵבָה: שלש נשים הביאו שלש קינין אחת אומרת לימתי ואחת אומרת לעינתי ואחת אומרת לזיבתי וכו' זו שאמרה

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך העיד ר"ש בן לקיש שמצאו כתוב בספר אחד שמצאו בעזרה במקום נערי שכתוב בהנוסחה המקובלה: אמר ר' שמעון בן לקיש שלשה ספרים נמצאו בעזרה ספר מעונה ספר זאטוטי ספר היא וכו' באחד מצאו כתוב וישלח את זאטוטי בני ישראל ובשנים מצאו כתוב וישלח את נערי בני ישראל וקיימו שנים ובטלו אחד (סופ' ו ה). ובמקום אחר (שם א ח) נאמר כי זה היה אחד מהשנויים שעשו ע"ב הזקנים שתרגמו התורה יונית לתלמי המלך שכתבו ואל זאטוטי בני ישראל במקום ואל אצילי. וכך היא גם הקבלה בגמ' בבלי (מגי' ט.) שזה שנוי של ע"ב הזקנים, וכן במקורות אחרים. אעפי"כ כבר הכריע עמנ' לו בהער' לקרוים כי העקר הוא בעדותו של ר"ש בן לקיש, וידחה את כל מה שנסו קצת החכמים לתת להמלה זאטוטי או זעטוטי מקור יוני ויחליט כי זו צורה מאורכה מן המלה הארמ' זוטא, במשמ' קטן, וצריך להגיה, כי מלה זו, יאטוט או זעטוט, היתה שגורה מאד בדבור העברי בזמן ההוא כל כך, שבשגרת הלשון כתבה סופר אחד בתוך המקרא במקום השם נערי. ולכן יש לה למלה זו זכות בלשוננו, בשתי הצורות זָטוּט וזְעַטוּט.

[3]) נ"א: לטומאה.

לזיבתי (סברו לומר) וזבה ממש א"ל בא זאב ליטול את בנה (ירוש' שקל' ה מח ד).

***זִבוּת**, ש"נ,— כמו זִיבָה, זָבוּת: שלקו בזיבות ובצרעת לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להן איש כי יהיה זב מבשרו (מד"ר ויקר' יח).

***זִיבַק**[1], ש"ז, — מתכת, כסף חי, Queck-silber vifargent; quicksilver: לקוח זיבק שתי ידות גופרית ירוקה יד אחת (ספ' הרפוא' לאסף 117). שמעתי כי בארץ שאש ופרגאניה עינות זיבק ויאמרו כי בני אדם יעמידו נערה עריה בלי מלבוש בגדים כ"א בעדי עדיים נגד העין תביעתו ובעת אשר תביט הנערה אל העין ירדוף זיבק אחריה והנערה תרוץ ותברח והזיבק רודף אחריה ואיש מוכן עומד על אותו העין תער של חרב בידו וישלוף חרבו מן תערה וכראות האיש כי השיג הזיבק אחרי הנערה יכה עם החרב את זיבק ויכרת לשנים אחוריו ישובו אל העין וחציו ישאוהו בני אדם ויעשוהו לחפצם (ר"י הלוי, הכוז' שעו).

***זִיֵּג**, זייג, פ"י, —כמו זִוֵּג, זַיֵּג את היום, את השבוע, החדש, עשה שיהיה מְכֻוָּן ממש ליום פלוני, למשל מי שהיתה לו פתקה כתוב בה בכך וכך לחדש והמתין לאותו היום בחדש אחר והשתמש בהפתקה לצרכו: (שאל השואל מה תועלת יש במה שעל החותמות שבמקדש היה כתוב שם היום מפני הרמאים) הגע בעצמך שזייג[2] אותו היום (ותרץ) שם משמר היה כתוב עליו (ושאל עוד) הגע בעצמך שזייג אותו המשמר (ותרץ) שם היום שם שבת שם חודש היה כתוב עליהן אפילו רוצה לזייג אין מצוי לזייג (ירוש' שקל' ה סוף הל' ד).

זיד,—עי' זוד.

זֵידוֹן[3], ת"ז, מ"ר זֵידוֹנִים,—מים זֵידוֹנִים, מתגעשים בזעם ואי אפשר להשביחם, wild (v. Wasser) furious; furieux (eau): אזי המים שטפונו נחלה עבר על נפשנו אזי עבר על נפשנו המים הַזֵּידוֹנִים (תהל' קכד ד-ה). — ואמר הפיטן: בהיות עולם חשך וצלמות ועיפה, במעטה לבושך אור בקר הגהת, בין זֵידוֹנִים חצת בקרח הנורא (עבודה, אמיץ). לכבס מצחן דפיונים, להצליל בצול זֵידוֹנִים, ולשתק בעלי דינים (יוצ' יוה"כ, מי יתנה).

***זִיו**, ש"ז, — זֹהר אור מבהיק, Glanz; splendeur splendor, ובהשאלה: משמת ר' יוחנן בן זכאי בטל זיו החכמה וכו' משמת רבי ישמעאל בן פאבי בטל זיו הכהונה (סוט' ט טו). שנתמלאו בתיהם מזיו השכינה (מכי' יתרו, החדש ה). אוהל מועד נתמלא מזיו השכינה (פסיק' דר"כ א). שהלכו ומצאו נשיהם בטהרה שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב (מו"ק ט.). חייך שאתה עתיד להיות אצלי בהר מ' יום ומ' לילה לא לאכול ולא לשתות ואתה עתיד ליהנות מזיו השכינה וכו' אבל נדב ואביהו פרעו ראשיהן וזנו עיניהן מזיו השכינה (מד"ר שמות ג). בשעה שגלגל חמה ולבנה נכנסין ליטול רשות מלפני הקב"ה עיניהם כהות מזיו השכינה ומבקשין לצאת להאיר לעולם ואינן רואין כלום (שם ויקר' לא). ויכתוב משה את התורה הזאת ומה שכר נתן לו הקב"ה זיו הפנים וכו' בשעה שכתב את התורה נטל משה זיו הפנים וכו' קינח את הקולמוס בשערו ומשם נטל זיו הפנים (שם דבר' ג). שכל העולם כלו בזיו אחד נברא (פסיק, רבתי כ). לפי שזיו השכינה היה מהלך מסוף העולם ועד סופו על אחת ששים וחמשה אלפים בגלגל חמה (היכלות ה). ויהי כי ארכו הימים וישקף ר' עקיבא בעד החלון וירא איש רוכב על סוס ועל ראשו זיו גדול וזהר מזהיר כשמש וכו' ויאמר לו אמנם עשית דבר גדול ועל כן הזריח הקב"ה על ראשך זיו גדול שראיתי (ביהמ"ד ילינק ה, מעש' ח). ומן האור המפיץ הזה הנוגע ברקיע היה זיו יוצא והולך עד הגיעו אל הגוף אשר צורתו מתחלפת ונוצרו מן הזיו כל שלשת בעלי חיים שהן השטין במים והפורח באויר וההולך על פני הארץ (הגיון הנפ' לבר חייא א). וכשירבה עלי אותו הזיו והאור ולא אוכל לשאת אותו ארד מהשכל אל המחשבה והעיון (המעלות לרש"ט פלקיירא א, בשם ארסטו). בראשונה מן הדרכים יוצא זיו דמותו כעין הזהב הצח והאדום ומאיר ונותן כח לגלגל העשירי וכו' בשנייה

[1]) מפרסית, וכן הוא שאול גם בערבית.

[2]) כך גרסת הספרים, אך בהריבב"ן ובכ"י הגרסה שזיוג. ופרש בעל תקלין חדתין: הגע עצמך כו' אמתניתין מהדר כלומר מה בכך שהיה כתוב עליו שם היום יכול הרמאי להמתין בשבוע האחרת שיגיע יום זה הכתוב בחותם, שם משמר, ומשני שהיה כתוב שם המשמר ובשבוע האחרת משמר אחר ולא יהיה יכול לרמאות ופריך הרי יכול להמתין עד שיחזור חלילה זה המשמר וזה היום ומשני שם יום ושבת וחדש כתוב שלא שייך שימתין זמן הרבה עד שיארע כך.

[3]) משקל חיצון תיכון, ולא נתברר היטב מקורו. רוב החכמים סוברים כי הוא מן זוד, במשמ' רתיחה, ויותר נראה דעת ברט (NB § 207 a), כי נגזר מן שם זֵיד במשמ' קצף וזעם, שעוד נשאר במשמעה זו בלשון מנדיית.

יוצא זיו לבן וחמדה שמכלכל לל"ב השרשים (כבית מגוהה ח). זיו הכוכבים ההם איה הם עתה (כ"י הדסי, האשכול שעה). — ואמר הפיטן: כברקים היוצאים מזיו החיות מראה כהן (מוסף יוה"כ, כאהל הנמתח). בהקיפך על גלגל האש גלגל הרקיע ובו הירח, ומזיו השמש שואף וזורח (רסב"ג, כ"מ). והעליונים מזיו הודך שבעים ומתמלאים (יוצר יוה"כ, מי יתנה). ואבית תהלה מזיו שונה מזהר כבה (שם מוסף, אשר אימתך). — וככי': כל המשחיר פניו על דברי תורה בעולם הזה הקב"ה מבהיק זיוו לעולם הבא (סנה' ק.). למלך שעמד (בנו) מחליו אמר פידגוגו ילך לו לאסכלו אמר המלך עדיין לא בא זיוו של בני מחליו והוא הולך לו לאסכלו אלא יתעדן בני שנים שלשה חדשים במאכל ובמשתה ואח"כ הוא הולך לו לאסכלו (פסיק' דר"כ, בחדש השלישי). כיון שיצאו (ישראל) ממצרים היו ראויין לקבל את התורה לאלתר והיו בהן בעלי מומין משעבוד טיט ולבנים אמר הקב"ה עדיין לא בא זיוון של בני משעבוד טיט ולבנים והן מקבלין את התורה (שם). כיון שפתחה (את התיבה שהיתה שרה נחבאה בתוכה) הבהיקה כל ארץ מצרים מזיוה (מד"ר בראש' מ). בזמן שהצדיק בעיר הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה זיוה פנה הדרה (שם סח). שכל השנים שהיתה שרה אמנו עקרה היתה יושבת בתוך ביתה ככלה בתוך חופתה כיון שעיברה נשתנה זיוה (שם שה"ש, יונתי). והנה דוד מלך ישראל בראש וכל מלכי בית דוד אחריו וכל אחד ואחד כתרו בראשו וכתר מלך דוד מובהק ומשונה מכל הכתרים וזיוו הולך מסוף העולם ועד סופו (סדור רע"ג, קדושה ליחיד). כח וגבורה נתן בהם (בהמאורות) להיות מושלים בקרב תבל מלאים זיו ומפיקים נוגה נאה זיום בכל העולם (תפי' שחר' לשבת). — ואמר הפיטן: האור בגיהו כשלמה עטה, הבהיק זיוו מעלה ומטה, הכהות גלגל חמה במבטה (איחד, מחז' ויטרי תעח). זיונו שונה מפני מחרפים יום יום, חורקים שן ושוחחים אך זה היום (סליח' יום ו, איה קנאתך).

א.*זִיּוּן[1], ש"ז, מ"ר זִיּוּנִים, — שה"פ מן זַיֵּן, עי"ש, א) קשוט ונוי, בפרט על ראשי קצת אותיות האלף בית העברית, Verzierung; décoration, ornement; adornement: שבעה אותיות צריכין שלשה זיונין[1] ואלו הן שעטנ"ז ג"ץ (מנח' כט:). דע כי אלו האותיות צריכות שלשה שלשה זיונין במזוזה אלא מיהו צריך לידע איך הן שלשה שלשה זיונין וכן הוא שעטנ"ז ג"ץ כל ראש מראשי כל אחת משבע אותיות הללו כיון שיש עליו שני ראשים משני צדדין וראש אחד יוצא מלמעלה אפילו מעט הרי אלו שלשה זיונין (תשו' הגא', הרכבי שפב). וכן תמצא לכל ספרי דווקני שמזיינין בזיון אחד כל אות משש אותיות בעלי גגות המסומנות (ספר תגין ו ב). — ״וקשוט ונוי בכלל: וחשוקיהם כסף ענינו הזיון (השרש' לריב"ג, חשק). וחשוריהם זיוניהם והם ראשיהם הדקים היוצאים למעלה (שם, חשר). כי האדם ושאר החיים הכינם הבורא לזיון העולם הזה (חו"ה, עבוד' ס' ח) ובדין היה לחמול עליה שראה אותה בכל זיונה ותקונה בגופה (ספר הגלוי לרי"ק ג). סימן החכמה הנראית במין האדם אשר הוא העולם הקטן אשר בו השלמת סדרי העולם ויפיו וזיונו ותמימותו (תרג' חו"ה, בית מדות ג, בס' מגדל עוז). — ואמר הפיטן: לבשה זיונה, שש ורקמת שני, אחוה סנסינה, אל גבול ארמוני (לי לביה, פזמ' תימני). — ב) *שימת כלי זין: ביום נשק ביום זיונם של ל"א מלכים (מד"ר במד' יד).

ב.*זִיּוּן[2], ש"ז, — שה"פ מן זָיַן, במשמ' זָן: אם יבשלוהו (את האורז) בשומן או בחלב או בשמן שקדים אז יזון זיון טוב ויוסיף בדם וירבה הזרע (מ' אלדבי, ש"א ה). טחול רע הזיון משביע מהרה וקשה להתעכל (שם). גדי רטוב וממוצע במזגו וכו' ובו מיעוט מותרות וזיונו חזק מפני שאין לו עובי (שם).

ג.*זִיּוּן**[3], ש"ז, — אפשרות פחות או יותר קרובה של סכנה, למשל בעסק של משא ומתן שמא יאבד הממון שהכניסו בעליו בו, **Risiko; risque; risc**, נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

***זִיּוּף**, ש"ז, — שה"פ מן זִיֵּף: א"ל ריש לקיש מעתה תחוש לגיטין הבאין ממדינת הים שמא נכתבו ביום ונחתמו בלילה א"ל זה זיופו מדבר אחר (ירוש' גיט' ב מד.). ולענין זיוף (שטרות) ודאי אנו חוששין

---

[1]) בערב' זְיַאן a).

a) زَيَان

---

[1]) — אולי משם האות זין, עפ"י צורת הזוין.

[2]) בארמ' זיונא (ת"א שמות כא יד, ברכ' מז.).

[3]) בארמ' זיונא: עסקא זוטא דזוטר זיונא אבל עסקא רבה דנפיש זיונא (כתוב' סו:), ופרש"י אחריות.

בכל מקום ואף הגוים הללו חוששין לזיוף ואין מקבלין שטר מכתב ידי עדיו (תשו' הגא', הרכבי רעח). חומץ שלנו ביד גוי אינו צריך חותם בתוך חותם אם בשביל ניסוך אינו מנסך אם בשביל זיוף כיון שיש חותם אחד אינו טורח ומזייף (הלכ' פסוק', יין נסך). לפי ראות הקונה לא הכיר בהם שום זיוף והוציאו היין ונמדד כמנהגו (שו"ת הר"כ גירונדי מג). והכסף הצרוף במעבה האדמה המזוקק פעמים הרבה הוא נקי מכל זיוף וסוג וחלאה (העקרים א ח). — ובהשאלה: ולפי שהפלוסופים לא זרח עליהם אור הנבואה אשר היא שרש הקבלה האמתית דברו בדויים וזיופים רבים ולא יכלו להוציא מכח המחקר ענייני הנפש ושכרה וענשה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 73).

***זִיוְתָן**, ש"ז, — בעל זיו: בשנה הרביעית בחדש זיו בירח שנולדו בו זיותני עולם (ר"ה יא.). ונהיר (פרושו) זיותן (רש"י שבת קנו.). — ואמר הפיטן: מסיני בא (אלהים) בקדש נאוה וזיותן, את פני כלה להקביל כחתן (יוצר שבת לפני שבוע', אדיר).

א.זִיז[1], ש"ז, מ"ר זִיזִים, — א) דד, הפטמה של השָׁדַיִם שהילד מחזיק בפה, nipple ; mamelon ; Zitze: למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מִזִּיז כבודה (ישע' סו יא). — ואמר המשורר: ושדים יש לה למען ארוה בכל עת משוד תנחומיה מזיז כבודה אמוץ לשדי (ר' קלוני, אבן כתן נט). ורחק מבית עשיר למוץ מידו שוד כבוד או זיז (רמב"ע. תרשיש ע), ר"ל מלוא השד או אפילו רק זיזה. להקת יונקי זיז, אנחנו משרתיו, ישיר כל איש עוזו, בדעת שפתיו (ר"ש אלוירו, אגר' אילת אהבים). מזיז כבוד בינתך ימץ בעול ימים יינק חלב שדים (שלמה דאפיירי, כב"י). — ב) בהשאלה, *קצוות קורות יוצאות מהכותל ובולטות, וכמו"כ אם לוחות נתונים עליהם. bracket ; console ; Kragstein: זיז שלפני החלון נותנין עליו ונוטלין ממנו בשבת (ערוב' יד). הזיז עד טפח יש לו חזקה (ב"ב ג ו). בית מלא מסרתי לך וכו' זה אומר עד הזיז וזה אומר עד החלון (שבוע' ו ו). זיז שהוא סובב את כל הבית (אהל' יד ד). זרק ונח על גבי זיז כל שהוא (שבת ז:). זיז היוצא מן הכותל ד' על ד' והניח עליו סולם כל שהוא (ערוב' עח.). זה מוציא זיז כל שהוא וממלא וזה מוציא זיז כל שהוא וממלא (שם פה.). זיז שלפני החלון היוצא לרשות הרבים נותנין עליו קערות וכוסות (שם לח:). המבקש להוציא זיז מכותלו על אויר חצר חבירו (רמב"ם, שכנ' ית א). זיז שהוא יוצא מפתח הבית ופניו למטה והיה גבהו מעל הארץ שנים עשר טפח (הוא, טומא' מת יג א). חלון העשויה לתשמיש וזיז יוצא על גבי החלון (שם ג). — ומ"ר: אין מוציאין זיזין וגזוזטראות לרשות הרבים (ב"ב ג ח). לקח חצר ובה זיזין וגזוזטראות הרי זו בחזקתה (שם). שני זיזין זה על גבי זה ויש בהן פותח טפח (אהל' יד ה). ואין מוציאין בה (בירושלם) זיזין וגזוזטראות (ב"ק פב:). אבנים יוצאות מן הקיר כזיזים כדי שלא יתופו ויתככו הבהמות ובני אדם העוברים ובאין בקירה ויהרסוהו (ר"ת שבת ו.). וששאלת ראובן הוציא זיזין במבוי שאינו מפולש ושתקו שכיניו ורצה אח"כ לבנות על אותם הזיזים כותל ולהתים אותו בכלל תשמישי ביתו (שו"ת ר"י אבן מיגש סו). המוכר בית לחבירו על מנת שדיוטא עליונה שלי הרי זו שלו ואם רצה להוציא בה זיזין מוציא (רמב"ם, מכיר' כד טז). המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה משתמש בזיזיה ובכתליה עד ד' אמות (ב"ב ו:).

ב.זִיז[1], ש"ז, — א) שם הקבוץ לכל החיות הקטנות: כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף ידעתי כל עוף הרים וְזִיז שדי עמדי (תהל' נ ו-יא). יכרסמנה חזיר מיער וְזִיז שדי ירענה (שם פ יד). — ואמר המשורר: במעון אריה וכהר נמר גורה ושכון שדה עם זיז, ורחק מבית עשיר למוץ מידו שוד כבוד או זיז (רמב"ע, תרשיש ע). — ב) *מין זבובים קטנים: וכל השרץ השורץ על הארץ להוציא את היתושין שבכליסין ואת הזיזים[2] שבעדשים ואת התולעים שבתמרים ושבגרוגרות (ספרא שמיני י יב). האוכל את הדירה ואת הנמלה ואת הכנה שבתבואה חייב את הזיז שבעדשים ואת היתושין שבכליסים וכו' פטור (תוספתא תרומ' ז יא). דבש הזיזין אסור שאינו אלא ריר (שם בכור' א ח). מה בינה לבין זיזין שבעדשין ליתושים שבכליסים

[1]) בערב' בקצת מקומות זיזה a).

a) زيزة

[1]) סוברים כי נגזרה משרש זוז במשמ' תנועה. באשור' זַזַ, שם למין שרץ. — [2]) ופרש"י: זיזין כוצונ"ש וכמין יתושין הן אלא שבעדשים וזיזין שמן (רש"י תו' [illegible]

להולעים שבתמרים (ירוש' תרומ' ח מה:). הצד זיזין זבובין הגזין יתושין (שם שבת יד יד:). היתושים הפורשים מכלי היין והזיזים שבעדשים וכיוצא בהם (מלמד התלמיד', שמיני). ולאחר שבשלן (את הפולים) מוצא הרבה זיזין שהם כמו זבובים קטנים בקערה (התרומ', תו"ס לה).— ג) *עוף הגדי: זיז[1]) עוף טהור הוא וכו' בשעה שהוא פורש את כנפיו מכהה גלגל חמה וכו' ולמה נקרא שמו זיז שיש בו כמה מיני טעם מזה ומזה (מד"ר ויקר' כב). כל תקופת תשרי נותן הקב"ה כח בזיז שדי ומתגבר ומגביה ראשו ומטפש בגפיו ומגביה ונותן קולו והעופות שומעין קולו ואימתו גופלת על פרס ועזניה (מדר' ה' בחכמה, ביהמ"ד ילינק ה). שור גועה וכו' גרפית מלבלב אדם מרנן שד מזמר זיז היה קורא וקולו היה עולה עד לשמים (שם, כסא שלמה). ויושבים ישראל לבטח אלפים שנה ואוכלים בהמות ולויתן וזיז בהמות שוחטין וזיז קורע לויתן בקרסוליו ומשה יבא וישחוט זיז שדי (שם ג, נסתר' רשב"י). אינו משחק עם בהמות בהררי אלף ועם זיז שדי (ס' חסיד', תתתשכ"ד). לפי שפעמים ראש לויתן בגן עדן לפי שאין לו בן זוג כדי שלא יצטער זזיז שדי שידע שעתיד ליחלק לצדיקים (שם). זיז שדי מתוקן לאותה סעודה לשרידים אשר ה' קורא אין בו לא סירום ולא צינון (אמר' טהור', אס כל חי ג כב). — ואמר הפיטן: מרק התעיף אברה ונוצה, מהם זיז ולויתן ריצה (מחז' ויטרי תעח). בטרם ברואים קדומה, פעולת זיז ותנינים סעודת נצח אסוטה (שם תעט). כף כפיו אל יספוק בשמה אום מאֻמות, בנחלת שלש מאות ועשרה עולמות, ותענוג זיז שדי לויתן ובהמות (יוצר שבת לפני שבוע', אהלל). פורשי אברה ונוצה, צפה ארחות ימים רבים להרבות ולהפריצה, צד מהם ומהם לעתיד דיצה, קראו זיז במעופפים לענג נמצא (יוצר שבת ג אחה"פ, מאורות). חיות ארץ וזיז שדי שרים כחוללים (יוצר יוה"כ, מי יתנה).

—[1]) לפי דעת רב אשי זה שם אותו העוף שספר רבה בר בר חנה עליה נפלאותיו ואמר: זימנא חדא הוה אזלינן בספינתא וחזינן ההוא ציפרא דקאים עד קרצוליה במיא זרישא ברקיע ואמרינן ליכא מיא ובעינן ליחות לאקורי נפשין זנפק בת קלא ואמר לן לא תיחותו הכא דנפל ליה חציצא לבר נגרא הא שב שני ולא קא מטיא אארעא ולאו משום דנפישו מיא אלא משום דרדפי מיא אמר רב אשי ההוא זיז שדי הוא דכתיב וזיז שדי עמדי (ב"ב עג:).

זִיזָה, ש"נ, — שה"פ מן א.זוז, תנועה: כי ויזות הגלגלים וזעזועם אינו אלא ברוח כי זולתה לא יתגלגלו המזלות (ר"י ברצלוני, פי' יציר' 212).

זִיזוּת, ש"נ, — כמו זִיזָה: והאש קלה מן הכל והיא חזקה מן הכל וכו' ובזיזותה התדירה העולם מתקיים ועומד ובנידתה הארץ עומדת בתוך הריק ככדור באמצע (כתב תמים בשם או"ד, או"נ ג).

זִיל, ש"ז, —נזילת מים, גשמים: אחלה פני צורי בְּזִיל אמרת טל, בפתחון פי אחלנו עלי טל (ר"א קליר, תפי' טל, אהגרה). יעיר ויחשוף זרוע ויד ממתים, בְּזִיל נטפי לקש להחיות מתים (יוצ' פרשת שקל', מעתיק).

זִילָה, ש"נ, — כמי הקודם: סדר הגיגי כשי יתשר, עתר פצחי בְּזִילַת חשר (אמיך, רשות שחר' יוה"כ).

זִילוּת, ש"נ,—א) בִּזיון: אמר רב נחמן אנו הורדנוהו ואנו העלינוהו ולזילות[1]) של בית דין לא נחוש (הלכ' פסוק', ממונות).— ב) מקח הזול: ונחקורה ליוקר הסחורות וְזִילוּתָם ועתות המכירה (עמכ', מתכ' ת).

זִים[2]), ש"ז, מ"ר זִימִים, — אבר הנשימה של חיות המים, הדגים וכדומה, ונמצא לא בפנים הגוף אלא בחוץ, עפי"ר בראש הדג במקום נחיריו, Kiemen, branchies; gils, נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בספרות החדשה.

א.זִין, ממנו א.זִין.

א.זִין[3]), פ"ע, עת' אָזִין,— כמו אָזַן, האזין: הן הוחלתי לדבריכם אָזִין עד תבונתיכם (איוב לב יא). מרע מקשיב על שפת און שקר מֵזִין על לשון הות (משלי יז ד).—ואמר הפיטן: בלי רדות תמתו בעבודתו להאנין, נכחו אם יזין, לשוטט ולהצנין (מחז' ויטרי תפב).—ואמר המשורר: ובכיתה כי יָזִין מבור תחתיה, הוא יזנח את קברו עפר גם רמה, יריד יבך תמרורים אף ייליל עמה

[1]) בארמ': אנן אחתיניה ואנן מסקינן ליה ולזילותא דבי דינא לא חיישינן (ב"ב לב.).

[2]) בארמ' זימא: זימנא חדא הוה קא אזלינן בספינתא וחזינן ההוא כוורא דאפקיה לרישיה מימא ודמיין עיניה כתרי סיהרי ונפוץ מיא מתרתי זימיה כתרי מברי דסורא (ב"ב עד.). —ובעברית: פעם אחת הלכנו בספינה וראינו דג שהוציא ראשו מהים ודמו עיניו כשתי לבנות, ונפץ מים משני זימיו כמו נהרות בסוריה.

[3]) כך ריב"ג: הזין והיוד והנון אזין וכו' מזין. והחדשים אינם מודים בשרש מיוחד זה, ושמו שני הפעלים הבאים בשרש אזן.

(אד"ס ומיכ"ל, אבל יחיד). מה קול אֱזִין, הזה דוד קולך, צלצלי נעם עז הנעורים עוררו, עורה כנור שחרות ימי העירה (הות, אחרית שאול).

ב.*זִין, ש"ז, — שם משקל, חצי הסלע: כל גרב שהוא מחזיק סאתים אם יש בו משקל עשרה ז י ן[1]) ביהודה שהן חמש סלעים בגליל (תרומ' י ח).

ב.*זין, ממנו, א.*זַיִן, *זֵיֵן, א.*זִיּוּן.

א.*זַיִן[2]), ש"ז,—א) כלי נשק, **Waffe; arme; weapon**:
אין מוכרין להן לא ז י י ן ולא כלי ז י י ן[3]) ואין משחיזין להן את ה ז י י ן (תוספתא ע"ז ב 7). שהיו (ישראל בצאתם ממצרים) מזויינים בחמשה מיני ז י י ן (מכי' בשלח ב, פתיח'). רבי יוחנן אמר ז י י ן בולע ז י י ן הראה להם (חזקיהו לשלוחי מרודך) (מד"ר שה"ש, מלאוני). אמר הקב"ה ז י י ן אני עושה לכל מי שהוא סוחר באמתה של תורה וכו' ואמתה של תורה ז י י ן הוא לבעליה (שם במד' יב). אמר רבי שמעון בן יוחאי ז י י ן נתן הקב"ה לישראל בסיני ושם המפורש כתוב עליה (שם). לא נשמטו מן ה ז י ן אלא עמדו במקומן (שם כ). למלך שהיה לו אוהב והיה עשיר יותר מדאי אמר המלך מה אתן לאוהבי כסף וזהב עבדים ושפחות ובהמה יש לו אלא הריני חוגרו ז י י נ י (תנחומא בובר, לך לך כג).—ומשל: במקום[4]) שהאדון תלה לו ז י י נ ו שם נבל רועה כדו תלה (סנה' קג.). — וּכְלֵי זַיִן: אשה כ ל י ז י י נ ה עליה (ע"ז כה:), ר"ל להאשה יש במה להציל א"ע מידי רוצח. אין אדם יכול לעשות כ ל י ז י י ן ולהנצל ממלאך המות (מד"ר דבר' ט).—ואמר הפיטן: והוא מגן ישעי חניתי וכלי ז י י ן (מחז' ויטרי תלב). ואדע כי נבזה אני וסופי אין, וכי דעי רזה ויצרי חגור זַיִן, לזאת דמי אזה כמו מימי עין (רמב"ע, שפתי רננות, הלל התולה). פסע אויב בְּזַיִן, ואבד טובי ושם לאין (זולת שבת א' אחה"פ, אין כמוך). מי יהרהר אחר מדותיך לדינה, נוכחיו להשיב מחלציו לְזַיְנָה, סרנו וסוערנו ונשמטה חרב היונה (סלית' יוס ג, אני יוס). כלי ז י נ ך לא תתן לו (להרשע) כי בו ילחם עמך (כ"ז, תרג' ב"ס יב ה).—ומ"ר *זיינות: כשירד הקב"ה ליתן תורתו לישראל ירדו עמו ס' רבוא של מלאכי השרת כנגד ס' רבוא של גבורי ישראל ובידם ז י י נ ו ת ועטרות ועטרו את ישראל בכתר שם המפורש (פדר"א מז).—ב) *שומרים מְזֻיָּנִים המלַוים את הנשים וכדומה: משל למטרונה שהיתה מהלכת ה ז י ן[1]) מכאן ו ה ז י ן מכאן והיא באמצע (מד"ר שמות ל).

ב.*זַיִן[2]), מ"ר זַיִנִים,— שם האות ז: נתכוין לכתוב חית וכתב שתי ז י י נ י ן (שבת יב ה). כתב לאלפים עיינים וכו' ל ז י י נ י ם נונים ולנונים ז י י נ י ם (ספרי, ואתחנן לו). מהו בזה וכו' ארבע עשרה הראה להם הבי"ת תרתי ז י י " ן שבעה ה"א חמשה הרי ארבעה עשר (מד"ר שה"ש, שוקיו). ז י " ן זה שמו של הקב"ה שהוא זן ומפרנס כל יצורי כפיו (מדר' א"ב דר"ע ז). וצריך להזהר בתגין של אותיות והן כמו

[1]) כך בכ"י פרמה, וכן במשנה ירוש' ווילים לו. גרסת הספר' ז ו ז, ואעפי"כ אין להזניח גרסת שני כ"י אלה, שמסכימים זה לזה מבלי היותם העתקה זה מזה.

[2]) בארמ' זיינא, בסור' זינא. בערב' זין a) משמש במשמ' יפוי וקשוט. ולא נתברר אם יש שיכות מה בין השרש הזה הערבי ומושג כלי הזין, שהלשון הערבית לא הניחה לו מלה משרש זה. ואולי יש איזה יחס בין המלה זַיִן שלנו והמלה זַיְן b) בערב' שהיא שֵם למין עץ שעושים ממנו הרמחים, ונתיחד אולי בארמ' ועבר' דוקא לנשק של ברזל. — [3]) כך הגרסה בתוספתא צוק"מ ובירוש' (ע"ז ב מ ג), ובבבלי שם (נה:). ובתוספתא בנוסח': לא כלי זין ולא זין. ופרשו כלי זין כמו התיקים וכיוצא בהם.— [4]) גוף המשל בארמ': היינו דאמרי אינשי באתרא דמריה תלא ליה ז י י נ י ה תמן קולבאי רעיא קולתיה תלא.—[1]) עפ"י הכתיב ביוד אחד צריך אולי לקרוא זְין, וקצת תמוהה צורה זו בדקדוק.

[2]) דעת רוב החכמים כי הוא על שם צורת האות ז, שהיא דומה קצת לכלי זין, לחנית. אך צורת אות זו בכתב העברי הקדום אינו דומה כלל לכלי זין, ואיך קראו לה בשם זה? ועוד, לו היה זה השם הקדום היו קוראים אותו זֵין, כמו שהיתה הברת השמות ממשקל זה בזמן הקדום, ולא זַיִן, שזו היא הברה מאוחרת, וכמו שנשמרה הקריאה הקדומה של שם האות ב, שכל היהודים קוראים בֵית ולא בַיִת. וראיה שלישית לדבר, שאין זה השם הקדום של האות ז, היא מה שכבר העיר עליה נסטלה (ZDMG 46) שביונית שם האות הוא ζετα, ר"ל זֵתָא. ולכן יש לאמר, כמו שכבר החליט שם נסטלה שבתחלה קראו שמה זֵית ע"ש עץ הזית, ונתחלף אח"כ לזַיִן, בעת שכבר קראו היהודים את משקל פֵּיל פַּיִל. ואולי היה לאות זו שני שמות, זֵית, וגם זַי, כמו שהיו שני שמות גם לאות ג גִּמֶל, גַם, עי' בזה הערך ואעפ"י שאין לברר עתה מה היה פרושו של השם זַי והאריכו אח"כ את השם מפני הנטיה לשלשות, עפ"י השם זַיִן שהיתה שגורה אז.

a) زين b) زَين

זיינין זקופות שיש להן תג (רמב"ם, תפילין ב ח). ומתקון השטרות להתבונן בשטר בואוין וזיינין שלו שלא יהו דחוקין בין התיבות (הוא, מלוה ולוה כז יב). א יש לה ג' זיינין לעיל כנגד מלאכי השרת שהם מזכירים את ה' לאחר שלש תיבות וכו' וב' זיינין למטה כנגד ישראל שמזכירין את ה' לאחר ב' תיבות שנאמר שמע ישראל ה' אחד (ספר תגין, מדר' ר"ע בן יוסף). — ואמר המשורר: אשר (האות זין) בזנות ישו בנות קדשות, יפת זפת וער עור קדשות, והזַיִן אזי חגר כזין, ולהרוג את מאד בעם בקין (ר' ב' ברכיה הזהב. מריגה).

***זִיֵּן**[1], פ"י, — זִיֵּן אותו, נתן לו כלי זין, bewaffnen, armer; to arm: ועצמותיך יחליץ ישמוט יזיין ישזיב ויניח (מד"ר ויקר' לד). א"ר לוי זיינם כלי זיין מבפנים והלבישן לבנים מבחוץ והתקין עצמו לשלשה דברים לתפלה ולדורון ולמלחמה (שם קהל', טובה חכמה). — ואמר הפיטן: חילות זִיְּנוּ, מקומם פנו, כארבה נמנו, אללי לי (קינ' לת"ב, אכל אעורר). — ובמשמ' קִשֵּׁט[2], יִפָּה אותו: לבחור בעבודת הבורא אשר צוה להתעסק בעולם לישבו ולזיינו ואם תגיעהו תועלת וכו' יודה האלהים לבדו (חו"ה, הבטחון ה).

— פעֻ' *זֻיַּן, מְזֻיָּן: לסטים מזויין גזלן הוא (ב"ק נז.). אין חמושים אלא מזויינים וכו' שהיו מזויינים בחמשה מיני זיין (מכי' בשלח ב, פתיח'). כשהיו ישראל נראין לעמונים נראין עטופים לשלום ולמואבים נראים מזויינין למלחמה (מד"ר במד' כ). — ובהשאלה: כל שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות זה גבור ואינו מזויין כל שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש חלש וזיין בידו יש בידו זה וזה גבור ומזויין (אדר"נ כט). — ובמשמ' יפוי וקשוט[3]: ויתחיל לגנות הזמן ויתמה ממיעוט דינו איך לא עזרו להגיע אל ממון גדול יקנה בו יין הרבה שישתכר בו תמיד ופלגשים רבות מזויינות במיני תכשיטי זהב ורקמה ואבנים טובות (מו"נ ג יב). — ובפרט יפוי וקשוט של ראשי האותיות: ג מזויינת בג' זיינין לעיל כנגד שלשה ימים שנשתמש העולם לאורו של הקב"ה ועוד ג' מזויינת לפי שביום ג' היו ג' דברים (ס' תגין, מדר' ר"ע בן יוסף). — ובמשמ' ישבעים במזון: סוס וחמור שהן מזויינין וצוהלים לרביעה (רש"י כתוב' סא:).

— הִתפ', יהִזְדַּיֵּן[1], — יִפָּה את עצמו: ותרבה להחזיק עצמך בחכם ותתכבד בסכל חבירך ותזדיין בהבלים בני גילך (חו"ה, יחוד המעשה ה). ואני לא ברחתי מאהבת השם והכבוד אלא שלא להזדיין לבני אדם ואתה מצוה אותי להזדיין להם בהנחת עבודת האלהים (שם). ותהיה כונת עושיהם (של המצות הנראות על האברים) להזדיין בהם אצל בני אדם (שם ג). הנקיות היא שלא יהיה האדם מלוכלך ולא מזדיין ביותר כנשים בין בצורתו בין במלבושיו (מאזני צדק, אלגזלי 108). ההתפארות הוא ההוצאה במה שאינו ראוי מההזדיין וזולתו לבקש המותר (שם 105).

***זִיֶּנֶת**, ש"נ, כנ' זִיַּנְתִּי, — אשה נותנת מזון: והקב"ה קורא להם (לישראל) רעיתי מאי רעיתי זיינתי באיזה צד קורא הקב"ה לכנסת ישראל זיינתי וכי יש אכילה לפניו אלא על שהן מקריבין לפניו תמידין (מדה"ג, כ"י תימנ', האלהים הרועה).

***זִיַע**, ש"ז, שה"פ מן זוע, רַעַד: אין נוע אלא זיע (מכי' יתרו, החדש ט). באימה וביראה וברתת ובזיע (ברכ' כב.). לא בא הכתוב אלא לאיים עליו כדי שתהא תורה ניתנת באימה ברתת ובזיע (יומ' ד:). למלך ששלח שלוחין שלו למדינה ועמדו בני המדינה ושמשו לפניהם באימה וביראה וברתת ובזיע (מד"ר ויקר' כו). ונכנסו האויבים שבאותו מקום עליהם וצרו עליהם והזיעו בהם זיע גדול והכו מהם מכה רבה (מגי' תענ' יב). לזועה לאימה ולזיע שיזועו כל שומעי מכותיך (רש"י דבר' כח כה). — ואמר הפיטן: אראלי הוד פוצחים הלולו, ברתת ובזיע מפארים סלסולו (ר"א קליר, מנח' יוה"כ, הראלי).

***זִיַע**[2], ש"ז, — כמו זְוָעָה: זורע חטים וקוצר קוצים ומאכלו עשב הארץ כבהמה ולחמו בדאגה ומזונו בזיע ואחר כל אלה המות (פדר"א יד).

***זִיעָה**, — עי' זְוָעָה.

***זִיף**[3], זִיף, ש"ז, מ"ר זִיפִים, זִיפִּים, — השער הקשה של החזיר: המוציא שני זיפין מן הקשה שבחזיר

---

[1]) נגזר מהשם זין. —[2]) בערב' זין, זאן a), קשט ויפה, עי' למעלה בהערה לערך א.*זַיִן. — [3]) כך בערב', עי' הערה הקודמת.

a) زين زان

---

[1]) לפי הלשון הערב', עי' בהערות הקודמות.

[2]) משקל רֵיַע.

[3]) בסור' זפא, זפתא, פרש בר עלי אלשער פי אלאג'פאן, ר"ל השערות שבריסי העין. ולא נתברר מקורו.

(תוספתא שבת ט"ו ג). זיפי חויר (ירוש' שבת ח יח:). — ושערות עפעפי העינים: תמיר (הוא) שתמו זיפין[1] (בכור' מד.).

א.* זִיף, ש"ז, מ"ר זִיפִים, — מין ממיני הדבורים ועושים דבש: זיפים[2] אלו דומים לדבורים וד' הן דבורים זיפים גזין וצרעין (רה"ג מכשי' ה ט).

ב.* זִיף, ש"ז, — כמו זִיּוּף: מעשה באחד שאמר להביר מה אתה מבקש בשדה זו אמר לו ממך לקחתי, וזהו שטר אמר לו שטר שקר הוא לחש לרבא אין שטר זיף הוא, אבל שטר כשר היה לי והלך ואמרתי אקח כל שהוא בידי (הלכ' פסוק', ממונות). שו מעשה באחד שאמר לחבירו תן לי מאה זוז שיש לי עליך וזה שטר אמר לו שטר זיף הוא לחשו לרבא ודאי שטר זיף הוא אבל שטר כשר היה לי והלך (שם).

***זִיֵּף**, פ"י, זַיֵּף שטר וכדומה, עשה בו זיוף, fälschen; falsifier; falsify: דומה שזייף משה בתורה (ספרי דבר' כו). המזייף דברי חבירו חייב מיתה המזייף דבריו של מקום עאכ"ו (שם רלה פו). אמרתי להם (להכותים) זייפתם תורתכם ולא העליתם בידכם כלום (סוט' לג:). שלא יהו ישראל אומרים דומה לנו שזייף משה את התורה או אמר דבר שלא נצטוה (מד"ר ויקר' לא). נתן להם תורה שבעל פה להיות מצויינין בה משאר האומות שעל כך לא נתנה בכתב כדי שלא יזייפוה אומות העולם (שם במד' יד). לא יכתוב אדם בסוף שיטה מפני שבאין לזייף (הלכ' פסוק', ממונות). — ודבר של מאכל, ערב בתוכו ברמאות מין גרוע: דבש שמזייפין בו (סוט' מח:). דבש שהוא עבה ויכולין לזייפו לערב בו משקין אחרים (רש"י נזיר ג.). — וזיף את הדבר, החליטו שהוא מזֻיָּף: מכאן זייפתי ספרי כותים שהיו אומרים אין מתים חיים (ספרי, שלח קיב). — פע', *זֻיַּף, מזויף, — שזִיְּפוּ אותו: מודה היה רבי אלעזר במזוייף מתוכו שהוא פסול (ב"ב קע.). שאם כתוב בו הוזקקנו לעדותן של עדים ונמצאת עדותן מזוייפת שהוא פסול (שם). בדורות הראשונים שהיו חכמי ישראל מוחזקין בהן (בהשטרות העולין בערכאות) שלא היו מזויפין (תשו' סגא', הרכבי רעה). — ומתכת מְזֻיֶּפֶת: הכסף המזוייף הנעשה במלאכת האלקימ"א יש ממנו שאם יותך פעם אחת לא תגלה רעתו אבל אם יותך שנית תגלה רעתו (העקרים א ח).— יודת מזיפת וכדומה: כשירצה לערוך דת אמת אל דת המזויפת הנפעלת יחשוב שיש ביניהן ערך ודמיון (אגר' תימן להרמב"ם). ואחר יבאר דרך המבחן במה תוכר הדת האלהית מן המזויפת המתדמה באלהית (העקרים א א).—יואדם מְזֻיָּף, שאין תוכו כברו: וחזר פניו אליהם ואמר מזויפים ושקרנים אתם השמרו לנפשותיכם שלא תבואו עוד בדבר כזה לפני (שבט יהודה כט). והמלך חקר ודרש ומצא כי המעלילים המזויפים היו מטילים האשמה על היהודים ונמלטו (שם יח). הכופרים בנסתר ומראים את עצמם נאמני ארץ מאמיני עקרי תורתנו אך הם מפת הצבועים המזויפים מתוכם (נפול' יהודה ד). — התפ', *נִזְדַּיֵּף,—נעשה מְזֻיָּף: אין כותבין לא על הנייר המחוק ולא על הדיפתרא מפני שהוא יכול להזדייף (גיט' כ ד). כתב שאינו יכול להזדייף (גמ' שם יט:).

***זִיְּפוּת**, ש"נ,—סגולת דבר מְזֻיָּף, לא אמתי: אם יקשו על אמונתך קושיות מזויפות שלא תוכל להשיב עליהם ולהסיר זייפות מלבביהם (אגר' הויכ' לרש"ט פלקי').

***זַיְּפִי**, זיפאי, ש"ז, — כמו זַיְּפָן: טבח ואופה וחובש ורופא, בורסי וחנוני וצבע ושלחני, נאמן וזיפאי ונדיב וכילי, והרודה בהם איש גבור וחכם בחכמתו ויחיד בתבונתו (ראכ"ע, אגר' חי בן מקיץ).

***זַיְּפָן**[1], ש"ז,—מי שדרכו לְזַיֵּף, Fälscher; fausseur; forger: אחיו של אדונינו עשו זייפן הוא יעקב שרימה לעשו וחשב ליטול ברכה להיות גביר לאחיו (רש"י ע"ז יא:).

***זַיְּפָנוּת**[2], ש"נ, — סגולת הזיפן, מלה רגילה בדבור והשתמשו בה הרבה בספרות החדשה.

***זִיק**[3], ש"ז, מ"ר זִיקִים, — א) כוכב שיש לו כמו זנב של אש, Komet; comète; comet: על

—[1]) והקשה המקשה שם: והני גבי מומין תנו להו והתנן שנשרו ריסי עיניו פסול מפני מראית העין? ותרץ: הא דאשתיור גרדומי הא דלא אישתיור גרדומי.

[2]) פרוש על דברי המשנה שם דבש הזופים, וכבר נחלקו ר' יוחנן וריש לקיש בפרוש מלה זו: מאי זיפים א"ר יוחנן דבש שמזייפין בו ור"ל אמר על שם מקומו כדכתיב זיף וטלם (סוט' מח:). אך רה"ג השתמש כבר במלה זו בפרוש כמו כנוי לאחד ממיני הדבורים.

[1]) בארמ' זייפנא: מרנא גופיה זייפנא הוא (ע"ז יא:).

[2]) בארמ' זייפנותא: מאי אהני לרמאה ברמאותיה ולזייפנא בזייפנותיה (ע"ז יא:).

[3]) סוברים כי עקר משמעתו ניצוצות של אש, וכן באשור' זקת ניצוצות, ובן בארמ' זיקוקי, ועי' לקמן

הזיקין[1]) ועל הזועות ועל הרעמים ועל הרוחות ועל הברקים אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם (ברכ׳ ט א). משעלו בני הגולה פסקו הזיקין והזועות והרוחות והרעמים ולא החמיץ יינם ולא לקה פשתנם (חול׳ צו.).—ואמר הפיטן: אלה העדות והחקים, אשר נתנו לעם חשוקים, בקולות ושופרות ולפידים וברקים, ברעש וברעד באימה וזיקים (יוצר א שבוע׳, אלה).— וכוכב קושט באויר, כמו זיקה משמ׳ ב: שתי לילות ויום אחד מי היה מאיר לו (לדוד כשהכה את העמלקים) הקדוש ברוך הוא בזיקים וברקים (מד״ר ויקר׳ כא). אם פחדה (הבהמה) בידי שמים כגון ששמעה קול רעם או ראתה זיקים וכיוצא בזה (רמב״ם שחיט׳ ח ט). —ואמר הפיטן: ירוצצו כברקים, חיל זועות וזיקים, לפידים דולקים, וכבזק בוזקים (הוש׳ שבה״ג, כלולי אם). — ובמשמ׳ ״ניצוץ: ניצוצין של זוהר מוקפות להן וזיקוקי זיו מבהיקים את פניהם וזיקי אור מקרין את עפעפיהם (מדר׳ א״ב דר״ע כ). — ואמר המשורר: אישים בכור מבחן צרוף ושרוף עויליהם בזיק, כבלי חרונך יעד להם והעבירם בזיק (רמב״ע, הרשים א לט-מ). — ב) *רוח חד וקשה: י״ג דברים נאמרו בפת שחרית מצלת מן החמה ומן הצנה ומן הזיקין ומן המזיקין (ב״מ קז:). — ובהשאלה ירוח, שֵׁד: אנא אלהים מחיה הפגרים וכו׳ וחזקני מכל זיקים המהלכים העומדים להשטין בדרכים (ר״י חריזי, אתיאל יב). המשדים וזיקים את גזורה, ישלח בך אלהים המארה (הוא, תחכמוני ו).— ג) עי׳ זִק.

זִיקָה[2]), ש״נ, מ״ר זִיקוֹת, — א) ניצוצות של אש, Brandpfeil; flèche ardente; burning dart: הן כלכם קדחי אש מאזרי זִיקוֹת[3]) לכו באור אשכם ובזִּיקוֹת בערתם (ישע׳ נ יא).—ואמר הפיטן: שמור פיך וידך עם ידידים, ואל תרבה צחוק עוד עם חברים. ודע כי מצעיר זיקות תהי אש, ועולם ריב יהי במעט דברים (שירי ר״מ דרעי הקראי א נג). — ב) *כוכב קושט בחץ בחלל האויר, Sternschnuppe; astéroide; shooting star: גערתו תחוה ברק ותנצח זיקות במשפט (ר״ס גני׳ מג יג).

א. ***זִיר**[1]), ש״ז, מ״ר זִירִים, — א) קנה של קצת הצמחים, כמו שבת ותלתן וכדומה, Stengel; caudet; stalk: השבת מתעשרת זרע וירק וזירין[2]) (מעשר׳ ד ה). כאן (שזרע את התלתן) לזרע כאן (שזרעו בכונה) לזירין (ב״ק פא.). שחת תבואת חיטין ושעורין קודם שתמלא בזירין (רש״י ע״ז כ).— ב) חבילה קטנה של עשבים, Bündel; paquet; buntch: מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה ומפספסין את הכיפין אבל לא את הזירין (שבת כד כ). וכמה היא חבילה עשרים וחמשה זירין (ירוש׳ תרומ׳ י מז:). הלך לו אצל חברו הלכו ומצאו שדה אחת מלאה זירים זה נוטל (נטל) שני זירים וזה נוטל ב׳ זירים והוא לא נטל כלום הלכו ומצאו שדה אחרת מלאה כרוביות זה נטל ב׳ כרוביות וכו׳ והוא לא נטל כלום (אדר״נ נוסחא ב כו).

ב. ***זִיר**[3]), ש״ז,—שם מִדָּה: ובמשורה זו זיר[4]) הגדול וי״א זו קיטית קטנה (ספרא קדוש׳ ט ח).

זיקה.—[1]) ופרשו שם בגמ׳ (נט:) מאי זיקין אמר שמואל כבבא דשביט ואמר שמואל נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא לבר מכבבא דשביט דלא ידענא מאי ניהו וגמירו דלא עבר כסלא ואי עבר כסלא חרב עלמא והא קא חזינן דעבר זיניה הוא דעבר ומתחזי כדעבר איהו, ע״כ,—ובעברית: מהו זיקים אמר שמואל כוכב השבט ועוד אמר שמואל ידועים לי שבילי הרקיע כשבילי נהרדעא חוץ מכוכב השבט שלא ידעתי מהו ולמדנו שאינו עובר כסיל. והלא אנו רואים שהוא עובר? זיוו הוא שעובר ונראה כאלו הוא בעצמו עובר.

[2]) עי׳ ערך הקודם, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) הקדמונים פרשו פשוט ניצוץ. והחדשים אמרו כי הכונה בזה לחצים של אש שזורקים על האויב, אך יש לפקפק אם היתה כבר המצאה זו ידועה כבר בזמן ההוא.

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) משלשה חלקי הצמח שמנה כאן מתברר מה הכונה בזירין. וכן מוכח מהמאמר בגמ׳ ב״ק שלקמן, שהגמ׳ מבארת שם: לזרע קשו לה עשבים דמכחשי לה לזירין מעלי לה דכי קיימי ביני עשבים מירכבא, ע״כ, ובעברית: לזרע העשבים קשים לה שהם מכחישים אותה לזירים העשבים יפים לה שכשהם עומדים בין העשבים מתרכבים. ולעז רש״י זירים טודיל״ש, והוא בלשון פרוב׳ tudel, ר״ל קנה. ורמב״ם פרש במשנ׳ מעשר׳ גבעול בראש הצמח שיצם הזרע, אך אין זה מתישב היטב בכל מקום.

[3]) עי׳ הערה לקמן.—[4]) לא נתברר ע״כ מקור מלה זו ולא דיוק משמעתה. הראב״ד פרש מלשון זֵר, אך אין לזה שום מקום כאן. בריל ואחריו ש׳ קרוים החליטוה לרומית sirus, שמשמ׳ הוא כלי לשמירת דגן. אך כבר דחה זאת לֵו ושער כי אולי מקורה בסורית זורא, ת״פן, ור״ל מדה כמלא החפן. וגם זה דחוק. אבל בערב׳ יש מלה זִיר a) ממש, והוא שֵׁם לחצב או כד גדול ישימו בו מים, ואמר לשאן אלערב: אלזיר אלחב אלדי יעמל פיה אלמא׳.

---

a) زير

ג.***זִיר**[1], ש"ז, מ"ר זִירִים, — יתר מְפֻתל חזק מאד, **stark gedrehte Sehne; corde bien tordue** **well twisted string** : עשה (אספסינוס כשהיה צר על ירושלם) קשת של ז י ר נתן בתוכה ראש חזיר היו מפקעין כמכליב ויורדין עד שעלה על האברים שעַ"ג המזבח וטמאתו (אדר"נ נוסח' ב, ז).— ומ"ר: הביאו לו (לאספסיינוס) קשת של ז י ר י ם [2]) ותיפ"א (ושימהו) כנגד החומה של ירושלם הביאו לו. נסרים של ארז ונתן לתוך קשת של ז י ר י ם והיה מכה בהן על החומה עד שפורץ בו פירצה הביאו ראש חזיר ונתנו לתוך קשת של ז י ר י ם והיה משליך אותו כלפי איברים שע"ג המזבח באותה שעה נלכדה ירושלם (נוס' שם ד).

ד.**·זִיר**, פ"י, הִפע' הֵזִיר,— עשה זִיר, עשה אגודה: ענפים של ארז שמ ז י ר י ן אותם (ר"נ על הרי"ף, שבת תקע"ו).

---

[1]) בערב' זִיר a), ועי' הערה לקמן.—[2]) כך בשתי הנוסח' של אדר"נ בכל הספר' זולתי בכ"י אחד זרדים. ולא הביא הערוך מלה זו לא בערך זר ולא בערך זרד, וכן לא הביאה לוי. בנין יהושע פרש כלי עץ של ארז ורמז לגמ' שבת קכג, ונראה כי כונתו לגמ' שם קנה. שפרשו זירין ד א ר ז י, אך זו טעות, ופרוש המלה דארזי עכ"פ אינו מלשון ארז. דר' שכטר בהערה לנוסח' א אות ע"א אומר וז"ל: ואופן המכונה כאן אינו מובן לי. ע"כ. והנה לפי הענין פה נראה כי הכונה בקשת של ז י ר י ם קשת שאפשר לירות בו לא חצים אלא דברים גסים וכבדים, כמו הנסרים וראש החזיר, ולכן קשת של זיר הוא קשת שכח היריה שלו היא יותר חזקה, ובערב' המלה זַוְרַא' b) משמשת במשמ' של כפיפה בנוגע להקשת: קוש זַוְרַא' c) פרשו לשאן אלערב מ ע ט ו פ ה, ר"ל כפופה היטב, ויאמרו רמי באלזורא, ירה בהקשת. ובאמת, בנוסח' כ"י שבוטיקן, שנדפס בסוף מהד' דר' שכטר, כתוב קשת של זורין במקום זירין: הביאו לו קשת של ז ו ר י ן ותופפה נגד חומות ירושלם וכל דבר ודבר היו מכין בה על גב החומה עד שפרצו בה פרצה הביאו לו נסרין של ארז ונתנן לתוך קשת של ז ו ר י ן. ע"כ. וגם השם ז י ר בעצמו, אלזיר d), יש בערב', והוא כנוי להיתר של הקשת ומשמש בשתי משמעות, יתר דק: אלזיר מן אלאותאר אלדקיק, ר"ל הזיר מן היתרים הוא הדק, ואלזיר מן אלאותאר מא אשתחכאם פתלה, ר"ל הזיר מן היתרים הוא מה שהוא מפתל יפה (לסאן אלערב, זור), ונראה כי משמ' ז י ר של אדר"נ היא כמשמעה השניה של זיר הערבי.

---

a) زِير b) زَوْرَاءُ c) قَوْس زَوْرا d) الزير

***זִירָה**, ש"נ, — מקום עגול לנפתולי המתגוששים וכדומה, **Arena ; arène** : אמר לו הקב"ה אתה הכנסת עצמך ל ז י ר ה ומי שהוא מכנים עצמו ל ז י ר ה או ניצוח או נוצח (מד"ר שמות כז). אמר לו הקב"ה אני ואתה עומדים ב ז י ר ה או נצחת או נצחתי (שם). — ובמשמ' יכל הבנין שבו נקבץ הקהל לראות במשחק הנפתולים וכדומה, **Circus** **cirque** : והמון עם כהמון מי טבר נהמו, אל ה ז י ר ה הגדולה יתר זרמו, וכבר האצילים לפניהם מהרו, כללו ה ז י ר ה ובכל הוד פארו, כי שם הכין תענוג לבני האדם, תענוג אכזרי שעשוע רצח ודם, כל שבויי החרב להרגה הקדשו, לפני חיתו טרף יתנום וירטשו (יל"ג, בין שני אריות ה). נפתחה ה ז י ר ה אל מולן מנגד, ולתוך המעגל יצא עלם חמד, עד לשתותיו חשוף ערֹם מבגד, ובידו חרב פיות ארכה גֹמד (שם).

זַיִת[1]), ש"ז, בהפס' זָיִת, סמי' זֵית, מ"ר זֵיתִים, *זֵתִים, זֵיתֵי, בכנ' זֵיתְךָ, זֵיתֵיכֶם, — אילן נותן פרי שממנו יעשו השמן, **Oelbaum ; olivier ; olive tree** : והנה עלה זֵית טרף בפיה (בראש' ח יא). הלוך הלכו העצים למשח עליהם מלך ויאמרו לַזַּיִת מלוכה עלינו ויאמר להם הַזַּיִת החדלתי את דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים (שופט' ט ח-ט) זַיִת רענן יפה פרי תאר (ירמ' יא טז). ילכו יונקותיו ויהי כַזַּיִת הודו (הוש' יד ז). כל ז י ת שיש לו שם בשדה כ ז י ת נטופה בשעתו ושיכחו אינו שכחה (תוספתא פאה ג ט). ז י ת אין עליו נושרין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים (מנח' נג:). — ומ"ר: זֵיתִים יהיו לך בכל גבולך ושמן לא תסוך כי ישל זֵיתֶךָ (דבר' כח מ). בניך כשתלי זֵיתִים סביב לשלחנך (תהל' קכח ג). ז י ת י ם משיכניסו רביעית לסאה פוצע ואוכל בשדה (שבי' ד ט). זה אומר ז י ת י גידלו וזה אומר ארצי גידלה (ב"מ ח ה). המוכר ז י ת י ו לעצים ועשו פחות מרביעית לסאה (שם). שטף נהר ז י ת י ו ונתנם לתוך שדה חבירו (שם). אמר הלה ז י ת י י אני נוטל אין שומעין לו וכו' משום ישוב (גמ' שם קא.). — זֵית שֶׁמֶן (דבר' ח ח). זֵית יִצְהָר (מ"ב יח לב).— ועצם הפרי, **Olive** : אתה תדרך זַיִת ולא תסוך שמן (מיכ'

---

[1]) בערב' זַית a) לְהשמן, ולהאילן והפרי זַיתוּן b).

---

a) زَيت b) زَيْتُون

ו יה). ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור (שמות כז כ). זית כבוש אומר עליו בורא פרי העץ (ירוש׳ ברכ׳ ו ה). זית על ידי שדרכו לאכל חי אעפ״י שכבוש בעינו הוא (שם). אני ראיתי את ר׳ יוחנן שאכל זית מליח (בבלי שם לח:). מהו לפצוע זיתים בשבת (שבת ג:). זיתים שמשך מהן שמן וענבים שמשך מהן יין (שם קמג:). חבית של זיתים מגולגלים (יבמ׳ טו:). רוח צפונית יפה לחטין בשעה שהביאו שליש וקשה לזיתים בזמן שהן חונטין (יומא כא:). מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל (מו״ק ב א). — וזתים: בראשונה שלא היו הזתים מצויין שבא אדריינוס הרשע והחריב את כל הארץ אבל עכשיו שהזתים מצויין (ירוש׳ פאה ז כ.). — כַּזַּיִת, כשעור גֹדל הזית: כזית שאמרו לא גדול ולא קטן אלא בינוני (כלים יז ח).— *וֵזִתים, במשמ׳ דבר כשעור זית: היה מחתך מבשרו זתים זתים ומאכילו לנעמיות (פסיק׳ דר״כ, זכור). — כֶּרֶם זַיִת, שדה נטוע זיתים: ויבער מגדיש ועד קמה ועד כרם זָיִת (שופט׳ יה ה). — וזַיִת בלבד במשמ׳ כֶּרֶם זַיִת: כן תעשה לכרמך לְזֵיתֶךָ (שמות כג יא). כרמים וְזֵיתִים אשר לא נטעת (דבר׳ ו יא). ואת כרמיכם וְזֵיתֵיכֶם הטובים יקח ונתן לעבדיו (ש״א ח יד). — חָבַט זַיִת, נָקַף זַיִת, להשיר את הגרגרים מן האילן: ונשאר בו עללת כנקף זַיִת שנים שלשה גרגרים בראש אמיר (ישע׳ יז ו). כי תחבט זֵיתְךָ לא תפאר אחריך (דבר׳ כד כ). — *מָסַק זַיִת: זיתי מסיק שנתערבו עם זיתי ניקוף (חלה ג ט). פועלין שהיו עודרין בתאנים וגודרין בתמרים ובוצרים בענבים ומוסקין בזיתים הרי אלו אוכלים ופטורים (ב״מ פט:). — מַעֲשֵׂה-זַיִת, העסק בזית, גדול הזית: כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים כחש מַעֲשֵׂה-זַיִת ושדמות לא עשה אכל (חבק׳ ג יז).—*זֵיתֵי שמן, זֵיתֵי כבש: וכן תורמין מזיתי שמן על זיתי כבש אבל לא מזיתי כבש על זיתי שמן (רמב״ם תרומ׳ ה יח).— ומליצה, *החזיר זתיו במעטן, לאמר השתדל לתקן את המעות שבו: שהתורה מאור שוה להאיר לכל השב בכל לבו ומי שירצה לומר בהפך זה אומר שאין שמנו צח ויחזיר זתיו במעטן (ר״י פרובינצלו, שו״ת בלמוד החכמ׳).

*אום.

בד, *בית הבד, עי׳ במקומו.

*גְּלְגַּל, זיתים מגולגלים. —גַּרְגַּר, כל אחד ואחד מפרי הזית. — *גִּרְגֵּר לקח הגרגרים. — *גרופית, ענף של זית לשתילה ולהרכבה.

*זוע, זָעָה.

חבט, נקף.

*טען, שמו במעטן.

*כופש, *כותש, סל גדול.—כמר.—*כתש.—כתת

*לקה, התחיל להרקיב קצת, נתמעך.

*מֹהַל, היוצא מזיתים כבושים. — *מחבוא, לנקוף הזיתים. — *מֹחַל, כמו מֹהל. — מָלַח הזיתים, זית מלוח. — *מָסַק, לקט הזיתים מהאילן. — מָסִיק, זמן המסיקה. — *מעטן, מקום שכובשים הזיתים שיכמרו ויתרככו. — *מפרכה, אחד מכלי בית הבד. — *מתן, נרטב ונתרכך.

נקף הגרגרים מן האילן, חבט במקל להשירם.

*עוטן, *עטון.— *עקל.

*פג, פגים.— פצע, בקע אותם קודם הכבישה. — *פרוד, *פרודים.—*פריצי זיתים.

*קופה. — *קשקש, חפר סביב האִילן.

זֵיתִי, ת״ז, —מגַון הזית: צבעו (של הרחם) ממעל ירוק ובטנו לבן זיתי ראשו אדום וקולו כאדם שוחק (תוה״א לשינהק, מערכת העוף קכג).

זַךְ, ת״ז, בהפס׳ זָךְ, לנק׳ זַכָּה, מ״ר זַכִּים, זַכּוֹת, — נקי, טהור, שאינו עכור, klar, rein; pur, clair; pure clear: ויקחו אליך שמן זית זָךְ כתית למאור (שמות כז כ). נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבֹנה זַכָּה (שם ל לד). — *זַךְ בזכוכית, שנראה האור מבעד לו: ובעבור היות הגוף זך העבור בו ראות העין (מו״נ א כז). שעצם המוח עצם דק רוצה לומר ספירי זך העצם (מ׳ אלדבי, ש״א ד). והראיה על זה שהמראה מזכוכית הזך אם לא היה מכוסה מצד אחד מעופרת ומן הזפת לא היו נראין בו הצורות על פניו (מ׳ אלדבי, ש״א ט). זכים בזכוכית וכספיר (בירת מגדל עוז, אול״ט כז:). — ובהשאלה במוסריות, טהור בלי כתם מוסרי, שאין בו שום עון, lauter; innocent: אם זַךְ וישר אתה כי עתה יעיר עליך ושלם נות צדקך (איוב ח ו). ותאמר זַךְ לקחי ובר הייתי בעיניך (שם יא ד). אך אמרת באזני וקול מלין אשמע זַךְ אני בלי פשע חף אנכי ולא עון לי (שם לג ח-ט). גם במעלליו יתנכר נער אם זַךְ ואם ישר פעלו (משלי כ יא). על לא חמס בכפי ותפלתי זַכָּה (איוב יו יז). הפילוסופים

אשר דק עיונם וזכה מחשבתם (כוזרי ב נד). שצורת האדם היא זכה יותר משאר בעלי חיים עד שהיא דומה לצורות הפשוטות (מלמ' התלמיד, תזריע). — ומ"ל במשמ' הטבעית והמוסרית: שתה מן הבור הזה שמימיו זכין וצוננן (מד"ר קהל', שמור רגליך). מפני שהגלגלים טהורים וזכים כזכוכית וכספיר (רמב"ם יסוה"ת ג). והדבר ידוע מהגשמים הזכים שבהקפל חלקיהם ובהתקבצם זה אל זה יתעבו וימעט ספיריותם (רמ"ע מפאנו, אם כל חי א כד). — ואמר המשורר: תבל גנת ילדי רשע על בן שאפה אל גן זַכָּיו, ודבק בירוא האל אולי תהיה נפשך תוך גנזכיו (רמב"ע, תרשיש ח).

זֹךְ, זוֹךְ, ש"ז, — סגולת הדבר הזַךְ: הועד והותיקות להי עולמים הַזּוֹךְ והזוהר לחי עולמים (יוה"כ, האדרת). כי הנה כל מה שהאדון ב"ה מאיר פניו מתרבה הזוך והשלימות וכו' וכפי שיעור ההארה כך הוא שיעור השלימות והזוך הנמשך ממנה (רמח"ל, דרך ה' ד).

זכה[1], ממנו זָכָה, *זְכוּת, *זַכַּי, *זִכּוּי, *זְכִיָּה, *זִכָּיוֹן.

זָכָה, פ"ע, אֶזְכֶּה, זָכִיתִי, — א) היה זַךְ, במוסריות, היה בלי חטא, **rein, lauter sein; être pur, innocent; be pure**: מה אנוש כי יִזְכֶּה וכי יצדק ילוד אשה (איוב יה יד). ומה יצדק אנוש עם אל ומה־יִּזְכֶּה ילוד אשה (שם כה ד). האֶזְכֶּה במאזני רשע ובכיס אבני מרמה (מיכ' ו יא). — ובמשפט ודין: למען תצדק בדברך תִּזְכֶּה בשפטך (תהל' נא ו). דנתי וחלפתי ובטל החלוף וזכיתי בדין מתחלה (מכי' משפט', נזיק' י). לפי שלא זכיתי בדין צריך הכתוב להביאו בפני עצמו (שם יא). אם זכיתי מן הדין מה תלמוד לומר כי יבער איש (שם יד). אם ראית רשע שהשעה מצחקת לו אל תתגרה בו שנא' יחילו דרכי בכל עת ולא עוד אלא שזוכה בדין (ברכ' ז), ר"ל הדינים מכריעים לזכותו ואומרים שהדין עמו. — ב) *זָכָה שיַּעֲשֶׂה דבר, הצליח שהדבר יֵעָשֶׂה, עלה הדבר בידו בהשתדלותו וכדומה[2], **Jemandem gelingen; réussir; to succeed**, אמר ראב"ע הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות (ברכ' סוף פרק א). — ובמשמ' נמצא ראוי לדבר בשביל צדקו, **würdig sein; être digne; be worthy**: אמר דוד אזכה שיהו דברי נאמרין על שמי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (ירוש' ברכ' ב א). שוכתה (רות) ויצא ממנה דוד (בבלי שם ז:). שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עובדי כוכבים (שם ט:). לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שיזכה וימנה עם עשרה הראשונים (שם מז:). היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש ועוסק בתורה זוכה ומקבל פני שכינה (שם סד.). הזהיר בציצית זוכה ומשמשין לו שני אלפים ושמונה מאות עבדים (שבת לב:). כל המטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים זוכה ויושב בישיבה של מעלה (פסח' נג:). בשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אבינו לתוך כבשן האש אמר גבריאל לפני הקב"ה רבש"ע ארד ואצנן ואציל את הצדיק וכו' אמר תזכה ותציל שלשה מבני בניו (שם קיח). זכתה (תמר מפני שכסתה פניה) ויצאו ממנה מלכים ונביאים (מגי' י:). (מפני שמסרה לאה לרחל הסימנים) לפיכך זכתה ויצא ממנה שאול (שם יג:). זכה צורפתו לחיים לא זכה צורפתו למיתה (יומ' עב:). כל המתאבל על ירושלם זוכה ורואה בשמחתה (תעני' ל:). כל השם אורחותיו זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה (מו"ק ה.). זכה (האיש או אשתו) עוזרתו לא זכה (היא) כנגדו (יבמ' סג.). חסרונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה זכה הלא פרוס לרעב לחמך לא זכה ועניים מרודים תביא בית (ב"ב י.). כל המלמד תורה בעה"ז זוכה ומלמדה לעה"ב (סנה' צב.). כל הזריז במצוה זו (מצות ציצית) זוכה ומקבל פני שכינה (מנח' מג:). זכה אדם ושער שחור צמח בו נרפא הנתק (מד"ר ויקר' טו). אם זכיתן הריני הופך לכם קללות לברכות (שם לה). אילו זכיתם הייתם קוראים בתורה תביאמו ותטעמו בהר נחלתך ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים תבא כל רעתם לפניך (שם איכה, פתיח'). — וברכה של דרך ארץ לאדם: הלך הארים אצל בעל העבודה שאל אותו מה האדמה עושה א"ל תזכה ותשבע מפריה מה השורים עושים א"ל תזכה ותשבע משמנן מה העזים עושים א"ל תזכה ותשבע מגדייהם[1] (ילקוט תהל' יט ז). — וְזָכָה לְדָבָר, היתה

---

[1]) אשור' זכו, טהור, חפשי. בארמ' דכא, טהור ונקי במשמ' גשמ', וזכא במשמ' מוסר'. בערב' זכא a) טהור במוסר'.

[2]) עקר משמ' נצח במלחמה, כן בארמ'.

a) زكا

---

[1]) בארמ': אזיל (הארים) לגבי מרי עיבידתא

לו הצלחה להגיע לדבר זה, Glück haben ; avoir de la chance ; be privileged: יוסף לא זכה למלכות אלא ע"י ששימר מצותיו של הקב"ה ואנו לא זכינו לכל הכבוד הזה אלא ע"י ששמרנו מצותיו של הקב"ה (ירוש' ברכ' ב ג). לא כל אדם זוכה לשתי שלחנות (בבלי שם ה:). בשכר שלש זכה (משה) לשלש בשכר ויסתר משה פניו זכה לקלסתר פנים בשכר כי ירא זכה לוייראו מגשת אליו בשכר מהביט זכה לותמונת ה' יביט (שם ז.). ואם משמחו (את החתן) מה שכרו אמר ריב"ל זוכה לתורה שנתנה בחמשה קולות (שם ו:). רבינו למדנו אורחות חיים ונזכה בהן לחיי העה"ב (שם כח:). דעו לפני מי אתם עומדים ובשביל כך תזכו לחיי העה"ב (שם). שמן זכינו לריחו וזכינו לסיכתו הדם לריחו זכינו לסיכתו לא זכינו (שם מג:). שני תלמידי חכמים המחדדים זה לזה בהלכה וכו' זוכין לתורה שניתנה בימין (שבת סג.). בני במה זכית לכך (לכל העשר הזה) (שם קיט.). בשכר וראך ושמח בלבו זכה לחשן המשפט על לבו (שם קלט.). נשא אשה ושהו עמה י' שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה שמא לא זכה להבנות ממנה (יבמ' סד.) כל העוסק בתורה ובג"ח זוכה לנחלת שני שבטים (ב"ק יז:). כל המוכיח את חבירו לשם שמים זוכה לחלקו של הקב"ה (תמיד כח.) אם להם לא זכיתי לא למקרא ולא למשנה (מד"ר במדב' ד). משה עד שלא זכה לתורה כתיב כי לא איש דברים אנכי כיון שזכה לתורה נתרפא לשונו והתחיל לדבר (שם דבר' א). לא ישבע אדם בחיי בניו ולא יאמר באביו ובאמו ולא יאמר כך אזכה לעולם הבא (ספר חסיד', תתתקל"ג). —ועם פעל ומקור: כל תלמיד שבועם עליו רבו פעם ראשונה ושנייה ושותק זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות (ברכ' סג:). לפי שאין מן הכל זוכה אדם ללמוד (ערוב' מז:). זו עילם שזכתה ללמוד ולא זכתה ללמד (פסח' פז.). הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך (תעני' כט.). אתם הקבלתם פנים הנראים ואינן רואין תזכו להקביל פנים הרואים ואינן נראין (חגי' ה:). אמר יעקב על ידי שהייתי עוסק בתורה שנמשלה כמים זכיתי להתברך בטל (מד"ר ברא' כו). — יִזְכּוּ לשנים רבות, ברכה נהוגה בא"י מאיש לחברו בימים טובים: ידידיך מאמש חי ותפלה סדרו, ולסליחת חטאתם ממך נפשם מסרו, ענה אותם ברחמיך אשר מעולם גברו, תזכו לשנים רבות תענו ותעתרו (רבב"ג, נעי' יוה"כ). שמחו עמי בנים ואבות, החיו ותזכו לשנים רבות (ר' הלל, פזמ' לסכות, סמח"ל, שמחו עמי). תחיו ותזכו לשנים רבות ולשנים נעימות, לעלות ולראות לפני המלך יי' לשנה הבאה בירושלם עיר הקדש (שם, פזמ' למילה, שרינו). כי כשהכהן לוקח הטנא היה מברך למביא ואומר תזכה לשנים רבות או ברוך המביאך לשלום וכיוצא בזה (צרור המור, כי תבא). — *פלוני זִכָּה לפלוני, גרם לפלוני שיזכה לדבר: האב זוכה לבן בנוי ובכח ובעושר ובחכמה ובשנים (עדי' ב ט). שהוא בן גדולים יותר ממני אשרי אדם שזכו לו אבתיו (ירוש' ברכ' ד א). — ג) *זָכָה בדבר, יש לו רשות על הדבר, הדבר נהיה שלו בכח הדין, הצדק, וכדומה, Auf etw. Recht erwerben ; acquérir un droit sur qqch. ; obtain a privilege: הכונס את יבמתו זוכה בנכסים של אחיו (יבמ' ד ז). מצוה בגדול ליבם ואם קדם הקטן זכה (שם ב ח). היה רוכב ע"ג בהמה וראה את המציאה ואמר לחבירו תנה לי נטלה ואמר אני זכיתי בה זכה בה אם משנתנה לו אמר אני זכיתי בה תחלה לא אמר כלום (ב"מ א ג). נערה המאורסה היא ואביה מקבלין את גיטה רבי יהודה אומר אין שתי ידים זוכות כאחת אלא אביה מקבל את גיטה בלבד (גיט' ו ב). כהן שזכה בקטרת אומר לזה שעמו זכה עמי במחתה (יומ' כה:). כתב לה פירות וכו' מתה לא זכה הבעל בדברים הללו (כתוב' מז.). נכסי עכו"ם הרי הן כמדבר כל המחזיק בהן זכה בהן (ב"ב נד:). (האומר) זכו בשדה לפלוני וכתבו לו את השטר חוזר בשטר ואינו חוזר בשדה (שם עז.). כיון שאמר הלה אי איפשי בהן כבר זכו בהן יורשין (שם קלח.). אמר תהא שדה זו מופקרת ליום אחד וכו' עד שלא זכה בה בין הוא בין אחר יכול לחזור בו משזכה בה בין הוא בין אחר אין יכול לחזור בו (נדר' מד.). ג' מתנות נבראו בעולם זכה באחת מהן נטל חמדת כל העולם זכה בחכמה זכה בכל זכה בגבורה זכה בכל זכה בעושר זכה בכל (מד"ר במד' כב).

משאיל מה ארעא עבדא א"ל תזכי ותשבע מן פריה מה תורין עבדין א"ל תזכי ותשבע מן שמניהן מה עדיעזיא ת א"ל זיב ות ןבעבשמן גדייהן (מד"ל ויקר')

—*זִכָּה לפלוני, נתן לפלוני זכות ורשות על דבר ; נותן אדם מעה לחנוני כדי שיזכה לו עירוב (ערוב׳ ז יא). ראה אותן רצין אחר מציאה אחר צבי שבור אחר גוזלות שלא פרחו ואמר זכתה לי שדי זכתה לו (ב״מ א ד). פועלין שהיו עודרים בתאנים וכו׳ אוכלים ופטורים שהתורה זכתה להם (ב״מ פט:).— *זִכּוּי לאדם, עושים דבר לזכותו של אדם, לטובתו, להנאתו : שאין מערבין לאדם אלא מדעתו וכו׳ בעירובי תחומין אבל בעירובי חצירות מערבין לדעתו ושלא לדעתו לפי שזכין[1]) לאדם שלא בפניו ואין חבין לאדם שלא בפניו (ערוב׳ יא, גיט׳ א ו). זכין לגדול ואין זכין לקטן (ב״ב קנו.). גם את זה לעומת זה עשה הקב״ה עניים ועשירים כדי שיהו זכין אלו לאלו (מד״ר ויקר׳ לד).

— פִּע׳, זִכָּה, —א) זִכָּה את לבו וכדומה, עשה אותו נקי וטהור מכל שמץ רע : ואמרו (הכופרים) איכה ידע אל ויש דעה בעליון הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל אך ריק זִכִּיתִי לבבי וארחץ בנקיון כפי ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים (תהל׳ עג יא-יד). מי יאמר זִכִּיתִי לבי טהרתי מחטאתי (משלי כ ט). במה יְזַכֶּה נער את ארחו לשמר כדברך (תהל׳ קיט ט). משה זכה וזיכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו (אבות ה יח). כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו (שם). רצה הקב״ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות (שם ו יא). אומרה (ההבדלה) בתפילה בשביל לזכות את התינוקות (ירוש׳ ברכ׳ ה ב). אשריהם לצדיקים לא דיין שהן זוכין אלא שמזכין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות (יומא פז.). אחד מעיר מזכה כל העיר כולה ושנים ממשפחה מזכין כל המשפחה כולה (סנה׳ קיא.).—ואמר הפיטן : זוכר צורים, זַכּוֹת יצורים, זועם צרים, לעדי עד ימלוך (מוס׳ א ר״ה, מלך עליון). וספר תהלוכות גל היום לְזַכּוֹת חוכיו (שם, אנסיכה). זכרנו לחיים מתקנים, זַכֵּה כתמינו צחים מלבנים, הטאת נעורינו מחה כעננים (סליח׳ ער״ה, ה׳ אלהי). — ב) *זִכָּה את פלוני בדבר, נתן לו זכות ורשות על הדבר, Jem. Recht verleihen, accorder un droit à qqn. ; to transfer a privilege to : שבולת של לקט שנתערבה בגדיש וכו׳ מזכה את העני בכל הגדיש (פאה ה ב). אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע אם אין לו מזכה הוא בתוך שדהו כל שהוא (שבי׳ י ו). מי שמת ונמצאת דייתיקי קשורה על יריכו הרי זו אינה כלום זיכה בה לאחר בין מן היורשין בין שאינו מן היורשין דבריו קיימין (ב״ב ט ו). שהכותב לנשיא אינו צריך לזכות והכותב להדיוט צריך לזכות (נדר׳ ה ה). זיכה לו על ידי אחר (ב״ב קלח.). — ג) *זִכָּה הַדַּיָּן את פלוני בדין, פסק דינו לזכות, החליט שלא חטא, פטר אותו, freisprechen; acquitter; to acquit : ולמחרת משכימין (העדים) ובאין לבית דין המזכה אומר אני מזכה ומזכה אני במקומי (סנה׳ ה ה). וב׳ סופרי הדיינין עומדין לפניהן א׳ מימין וא׳ משמאל וכותבין דברי המזכין ודברי המחייבין רבי יהודה אומר ג׳ אחד כותב דברי המזכין ואחד כותב דברי המחייבין והשלישי כותב דברי המזכין ודברי המחייבין (שם ד ג). עומדין (הַדַּיָּנִים) למנין שנים עשר מזכין ואחד עשר מחייבין זכאי שנים עשר מחייבין ואחד עשר מזכין וכו׳ שלשים וששה מחייבין ושלשים וחמשה מזכין דנין אלו כנגד אלו עד שיראה אחד מן המחייבין דברי המזכין (שם ה ה). יפה דנתי יפה חייבתי יפה זכיתי יפה טהרתי יפה טמאתי ולא בושתי (ברכ׳ ד.). רבונו של עולם יפה דנת יפה זכית יפה חייבת ויפה תקנת גיהנם לרשעים גן עדן לצדיקים (ערוב׳ יט.). דן את הדין זיכה את הזכאי וחייב את החייב וראה שנתחייב עני ממון ושלם לו מתוך ביתו זה משפט וצדקה (סנה׳ ו:). משל לדיין שבא דין של יתומה לפניו וזיכה אותה כך יהודה בא דין תמר לפניו וזיכה אותה מפני שמצא לה זכות (מד״ר שמות ל). שלא חייבתי את הזכאי ולא זכיתי את החייב (מד״ר במד׳ יח). — ד) *זִכָּה את פלוני לדבר, עשה שֶׁיִּזְכֶּה לדבר, שיוכל לעשות הדבר, שיוכל לראות הדבר או לאות ממנו : שהחייתנו וקיימתנו וזכיתנו וסייעתנו וקרבתנו להודות לשמך (ירוש׳ ברכ׳ א ג ד). אשריך שזכית וברוך המקום שזיכך לכך (שבת קיט.). יהי רצון מלפניך יי׳ אלהי שכשם שזכיתני לראות חמה בוריחתה כך תזכני לראות בשקיעתה (מד״ר בראש׳ סח). רננות והודיות מנחה היא שלוחה, לאל מנחיל קדש שבת ומנוחה, וזיכנו לגמור סעודה וארוחה (מחז׳ ויטרי תלד).

— התפ׳, הִזַּכָּה[1]), — א) זִכָּה את עצמו, במוסריות :

—[1]) במקום שזוכים, כדי לְזַוֵּג עם חָבִין.

— [1]) במקום הִזְדַּכָּה שהיה ראוי להיות לפי הדקדוק.

ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שמע ידיכם דמים מלאו רחצו הִזַּכּוּ הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע (ישע' א יה-יו). — ב) *נִזְדַּכָּה, יצא זכאי בדין: אלא אפילו נזדכה בטעות מחזירין אותו (ירוש' סנה' יא כב:). הרי שנזדכה מפי עצמו ונמצא עד ודיין (שם יג כג.). מדבריכם נזדכה פלוני (בבלי שם לב:). מעשה באי' שהיה לו דין ובא אצל הדיין וזיכה אותו ובא ויצא אותו שנזדכה ואמר פלוני השופט אין כמותו בעולם (מד"ר שמות לא). ומתוך טענותיהן וראיותיהן ועדות העדים פסקנו הדין עליהן וכו' ונזדכה פלוני מתוך דבריהם ונתחייב פלוני חבירו לתת לו כך וכך זוזים (ס' השטר' לר"י ברצלוני כ). ואין מזכירין שם תמוכין ולא שם המחייבין אלא בית דין של פלוני מדבריהם נזדכה פלוני (רמב"ם, סנה' כב ח).

***זִכּוּי**, ש"ז, — שה"פ מן זכה: שזוכה לו אותו דבר שהוא רוצה ליתן לו על ידי אחר בשעה שהוא מעיד ויקנה אותו בדין הזיכוי ועל זה אמרו שיזכה לו על ידי אחר (תשו' הגא', שע"ל כח, העתקה).

***זִכּוּךְ**, ש"ז, — שה"פ מן זִכֵּךְ: ושהלב בזכוך הרגשתו מפני זכות דמו ורב רוחו הוא מרגיש בדבר המועט שיפגעהו (כוזרי ב מא). הסירו את אלהי הנכר מתוככם ואחרי הזכוך הזה יבא המירוק שתכינו לבבכם ותעבדוהו לבדו (ר"י אברבנאל, ש"א ז ג). ההצלחה הנצחית שהיא ההצלחה האחרית התלויה בשלימות הנפש ושלימותה היא בזכוך וקישוט והזכוך הוא טהרת הנפש מן המדות המגונות (מ' אלדבי, ש"א ז). אמנם הוא זך ובהיר בתכלית הזיכוך והדקות והבהירות (מהרח"ו, ע"ח, א"ק א ב). ויפשוט כמעט לבוש החומר עד שידמה למלאך בענין זכוך נשמתו וגופו (ראש' חכמה, הקדושה ד). ה' מוצאות הקבועות בפיו שלא יהיה בהם סירכא אם בבחינות קול ודבור אם בבחינת זכוך הקול ודבור העולים למעלה (שם י). כי אין ענין היסורין זולתי זכוך ומירוק המדות הפחותות והמגונות (נפולות יסודה ט).

***זְכוּכִי**, ת"ז, לנק' זְכוּכִיּוֹת, — מטבע הזכוכית: ויש מן הלבנה (הלחה הלבנה) מין זכוכי עב גם דומה לזכוכית (קאנון א א, במסות הלחה). ובשיהיה (הפלצות) מבלגם זכוכי לא ימנע שיהיה כלו מעופש (קבולי גליונס). יש מין ממנו (ממיני הלחות) קר מאד מחדש כאבים בתכלית החוזק ודומה לזכוכית הנמסת ולכן יאמר הזכוכיית (פלקי מסה ב). כשיקרה בגוף הלבינה הזכוכית והליחה שהיא מן האדומה (שם י). קירור הגוף האנושי בסבת ליחה לבנה זכוכיית (קאנון א א ג). ופעמים שיראה בזבלו (של המעי) ליחה זכוכית ויקיא לחה לבנה (מ' אלדבי, ש"א ד). ואלו הם השלש ליחות (שבעין) הזכוכית והספירית וריר ההלמות וכו' והליחה האחרת היא זכה ובהירה ולכן נקראת זכוכית (שם). אחריה (אחרי הקלפה הקרחית שבעין) הזכוכיית דומה לזכוכית שנמס (לידה לדרך א יד).

*ואולי הוא נפע' מן זכך.

זְכוּכִית, ש"נ, — גוף זָכוּךְ, שקרני האור עוברות דרך בו, ועשוי מהתכת חול בהוספת גופים אחרים, Glas; verre; glass: לא יערכנה זהב וּזְכוּכִית ותמורתה כלי פז (איוב כח יז). שברי זכוכית לכסות בהן את פי הפך וכו' ושברי זכוכית לצוק לתוכן שמן (שבת יז ה). זכוכית כדי לגרוד בו ראש הכר (שם ח ו). חוט מאזנים של צמרים ושל שוקלי זכוכית (כלים כט ו). שפופרת של זהבין ושל זגגין ושל נפחין ושל עושה זכוכית (תוספתא כלים ב"מ ג י). קשים (דברי תורה) לקנותם כזהב ונוחים לאבדם ככלי זכוכית (ספרי, עקב מח). נותנין קיסם של תות ושברי זכוכית בקדירה בשביל שתתבשל מהרה (שבת סז:). הצר צורה בכלי והמנפח בכלי זכוכית (שם עה:). בראשונה היו משקין בבית האבל עשירים בזכוכית לבנה ועניים בזכוכית צבועה והיו עניים מתביישין התקינו שיהו הכל משקין בזכוכית צבועה מפני כבודן של עניים (מו"ק כז.). ולא יכנים אדם שמן לבית המרחץ בזכוכית מפני הסכנה (דא"ר י). שלש דברים בכלי זכוכית אינו בולע ואינו פולט ומראה כל מה שבתוכו (אדר"נ מא). מיום שחרב בית המקדש בטל יין קדוש וזכוכית לבנה ולמה קורין אותה לבנה שהיתה מתקפלת (מד"ר איכה, בני ציון). — ואמר הפיטן: כזכוכית ביד המזגג, ברצותו חוגג וברצותו מוגג (יולר יוה"כ, כי הנה כחמר). — ומ"ר: המצניע קוצותיו וזכוכיותיו לתוך כותל של חבירו (ב"ק ל.). חסידים הראשונים היו מצניעים קוצותיהם וזכוכיותיהם בתוך שדותיהן (שם). — וביחוד *משקפים להעינים לראות מרחוק: חלוש הראות בלתי רואה כי אם בזכוכית (ר"י אברבנאל,

בחל' אבות ג). — *זכוכית מגדלת: ויותר נפלא הוא כאשר יתראו בו (בהמרבה רגלים) ע"י **זכוכית** המגדיל גידים וורידין ועורקין ושאר מיני אברים קטנים (רחש' למודים א ו). שעם כל הבדיקות אין אנו יוצאין ידי חובתינו במה שיש שם עוד אלפים תולעים מצויים שאין החוש שולט עליהם אבל יהיו נראים באמצעות **הזכוכית** המגדיל הראיה (יריע' שלמה א כ ח). נקראים המינים האלה ג"כ **זכוכית** מגדלי הראות כי החומרים נראים ע"י תוכם יותר גדולים מאשר המה באמת (למודי הטבע פז:). — זכוכית שורפת: מיני זכוכית כאלה נקראים **זכוכית** שורפות בעבור שקרני השמש העוברים בתוכם נאספו בנקודה השורפת (למודי הטבע פז:). האופן לאסוף חומר האש למקום אחד הוא ע"י מין **זכוכית** שורף או מראה שורף (שם קט:). — ובהרחבה כוס של זכוכית: יש לי **זכוכית** קטנה של בשמים ועליה אני מברך (תשב"ץ, מנהגים מט).

*זָכוּר, — עי' זָכָר.

*זְכוּר,—עי' א.זְכוּר, משמעה ב.

א.זְכוּר[1], ש"ז, ככנ' זְכוּרוֹ, זְכוּרָהּ זְכוּרְךָ,—א) שם הקבוץ לכל הזכרים, males; les mâles; Mäunliches (coll.): שלש פעמים בשנה יראה כל זְכוּרְךָ אל פני האדן יי' (שמות כג יז, לד כג). ואם לא תשלים (העיר שיצאת למלחמה עליה) עמך ועשתה עמך מלחמה וצרת עליה ונתנה יי' אלהיך בידך והכית את כל זְכוּרָהּ לפי חרב רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר (לא תכה) (דבר' כ יב-יד). — ב)*זָכָר שמשמש עם זָכָר, בפרט הנבעל: הבא על האם ועל אשת האב ועל הכלה ועל **הזכור**[2]) ועל הבהמה (סנה' ז ד). המערה **בזכור** (יבמ' נד:). הבא על **הזכור** והביא עליו זכר (סנה' נד:). ודבק באשתו ולא באשת חבירו ולא **בזכור** ולא בבהמה (מד"ר ברא' יח). **והזכור** אתננו אסור (רמב"ם אסורי מזבח ד ט). — ואמר הפיטן: בושת אשה הנרבעת לבהמה ושוכב בִּזָכוּר תעל צהנתו ובאשו (אזהר' ר"י ברצלוני, איכה). — *משכב **זכור**: אל יצא כשהוא מבושם לשוק וכו' במקום שחשודים על משכב **זכור** (ברכ' מג:). גזרו על תינוק עובד כוכבים שמטמא בזיבה שלא יהא תינוק ישראל רגיל אצלו במשכב **זכור** (שבת יז:).

ב.*זָכוּר[1], פ"ז, — העלה בעל אוב את המת בזכורו, עשה פעולות מיוחדות באברי המת בכונה להעלותו או להעלות את רוחו מקברו למען יענה על שאלות שישאלוהו ויגיד העתיד לבוא, Toten beschwören, citieren; évoquer des morts; to conjure up the deads: דורש אל המתים זה המעלה **בזכורו**[2]) אחד המעלה **בזכורו**[3]) ואחד הנשאל בגלגלת מה בין מעלה **בזכורו** לנשאל בגלגלת שהמעלה **בזכורו** אינו עולה כדרכו ואינו עולה בשבת והנשאל בגלגלת עולה כדרכו ועולה בשבת (תוספתא סנה' י ג, גמ' שם סה. וספרי דבר' קעב). ר"ש

---

[1]) כמו לחום, רכוב, והסכימו המדקדקים החדשים בכל אלה שהם כמו מ"ר השבור הקדום, הנהוג הרבה בערב', ומ"ר מן דָּכָר a) בערב' הוא דֻכוּר b), וכמו שגם בערב' מ"ר השבור משמש לשם הקבוץ.— [2]) הספרדים קוראים זָכוּר.

a) ذَكَر b) ذُكُور

---

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) כך הגרסה בתוספתא שבש"ס וילנה, ובמהד' צוק"מ: זה אחד המעלה וכו', וחסרות המלים „המעלה בזכורו" שבין זה ובין אחד, ודבר ברור הוא שנשמט בהסח הדעת של הסופר. — [3]) בגמ' בבלי שם הובא מאמר זה בשם תנו רבנן לא לדורש אל המתים כ"א לבעל אוב, ודורש אל המתים פרשו זה המרעיב עצמו והולך ולן בביה"ק. ולא נתברר מהו בדיוק פרוש המלה זכור. הערוך לא הביא שום פרוש. רש"י פרש: מעלה ומושיב את המת על זכרותו. ע"כ. והמעביר ז' מיני זכור פרש שכבת זרע מז' בריות, וכל זה תמוה ודחוק, וכבר דחו התוספ' שם פרושו ואמרו וז"ל: ולא יתכן בבעל אוב דשאול אלא נראה דשם מכשפות כך הוא תרגומו דאוב וידעוני מתרגמינן בידין וזכורין. ע"כ. והנה בנוסח' התרגום כתוב ודכור, ולא זכור. אבל בת"י ב דבר' יח יא מוקי **זכורין**, וכמו"כ בסור' זכורין, והשם זוכרא, הפעולה של הזכורא, ונראה שאין זה מהשרש זכר במשמ' זכירה בכח הזכרון, כי למושג זה משמש בסור' השרש **דכר** ולא **זכר**, ואעפ"י ששתי האותיות **ד ז** מתחלפות זו בזו, מכל מקום קשה לחשב כי דוקא במושג זה נתחלפה הדלת המשמשת לפעל דכר בכלל בזין שבמשמ' זכירה לא באה לעולם בלשון זו. עכ"פ בזה עוד לא נרפא לנו, ועוד אין אנו יודעים מה הכונה במעלה **בזכורו**. וגם החדשים לא מצאו פתרון מדויק למלה זו. לוי שער כי זו מלה יונית, זקורוס, במשמ' כהן. אבל אין כאן שום מקום לכהן, ואין לשון המעלה בזכורו מתישבת כלל לפי פרוש זה. יותר אולי מתישב על הלשון פרושו של יסטר' שפתר זכור כמו"כ במשמ' אבר הזכרות, אך בכונה אחרת קצת, והוא שבעל אוב

אומר (מעונן הוא) זה המעביר שבעה מיני זכור[1] על העין (גמ' שם). ג' דברים נאמרו במי שמעלה מת בזכורו המעלהו רואהו ואינו שומע קולו מי שמעלה לו שומע קולו ואינו רואהו ומי שאינו צריך לו לא שומע קולו ולא רואהו כך האשה שהעלת את שמואל ראתה אותו ולא שמעה קולו שאול שהיה צריך לו שמע קולו ולא ראהו אבנר ועמשא שלא היו צריכים לו לא רואין אותו ולא שומעין אותו (מד"ר ויקר' כו). מעלה מת בזכורין (פסיק' רבתי כג).

*זְכוּת[2]), זְכוּת, ש"נ, מ"ר זְכֻיּוֹת, זְכִיּוֹת, — א) ההפך מן חובה, במשפטים וכדומה, דן הדַיָּן את פלוני לְזכות, פסק שאינו חייב, שלא עבר העברה שנדון בשבילה, Schuldlosigkeit; innocence; blamlesseness: דיני ממונות פותחין בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות פותחין לזכות ואין פותחין לחובה דיני ממונות מטין על פי עד אחד בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות מטין על פי עד אחד לזכות ועל פי שנים לחובה דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה דיני ממונות הכל מלמדין זכות וחובה דיני נפשות הכל מלמדין זכות ואין הכל מלמדין חובה דיני ממונות המלמד חובה מלמד זכות והמלמד זכות מלמד חובה דיני נפשות המלמד חובה מלמד זכות אבל המלמד זכות אינו יכול לחזור וללמד חובה וכו' דיני ממונות גומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה דיני נפשות גומרין בו ביום לזכות וביום של אחריו לחובה (סנה' ד א). ואפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלמדים עליו (על בעל תשובה) חובה ואחד מלמד עליו זכות ניצול (שבת לב.). כשם שדנתני לזכות המקום ידין אותך לזכות (שם קכז:). אמר (משה) להקב"ה יש לי זכות ללמד עליהם (מד"ר שמות מג). — וְלְכַף זְכוּת: והוי דן את כל האדם לכף זכות[1] (אבות א ו). נושא בעול עם חבירו מכריעו לכף זכות מעמידו על האמת (שם ו ו). ששה דברים אדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב ואלו הן הכנסת אורחין וביקור חולים וכו' והדן את חברו לכף זכות (שבת קכז.). עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו לכף זכות (מד"ר קהל', זבובי מות). — ב) *סגולת אדם צדיק וישר וטוב, שראוי לשכר טוב, Verdienst; mérite; merit: אם יש לה (להסוטה) זכות היתה תולה לה יש זכות תולה שנה אחת יש זכות תולה שתי שנים יש זכות תולה שלש שנים (סוט' ג ד). חייב אדם ללמד את בתו תורה שאם תשתה תדע שהזכות תולה לה (שם). וכל העמלים עם הצבור יהיו עמלים עמהם לשם שמים שזכות אבותם מסייעתן וצדקתם עומדת לעד (אבות ב ב). זכות יש לה קרן ויש לה פירות (תוספתא פאה א ב). שעמד להם (לבני אהרן) זכות אביהם (יומא פז.). מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב (תענ' כט.). אם יש לך זכות קח אמרי (מד"ר ויקר' כה). שמגלגלין זכות על ידי זכאי (שם במד' יג). כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים וכל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו (ברכ' י:). הכל לא נוצר אלא בזכות יעקב (מד"ר ויקר' לו). שבזכות משה הייתם אוכלים את המן וכו' ובזכות אהרן הקפתי אתכם בענני כבוד (שם במד' א). — ובמליצה גם בדברים לא בע"ח: פעמים שעושה (גשם) בזכות איש אחד בזכות עשב אחד בזכות שדה אחד (מד"ר ויקר' לה). — וככנ': שלא עניות מן האומנות ולא עשירות מן האומנות אלא הכל לפי זכותו (קדוש' ד יד). זכותך היא שגרמה (ספרי עקב לח). ואתה אמרת הטיב איטיב עמך הטיב בזכותך איטיב בזכות אבותיך (מד"ר בראש' עו). אומה שכל טובה שהיא באה לעולם אינה באה אלא בזכותה הגשמים אינן יורדין אלא בזכותה הטללים אינם יורדים אלא בזכותה (שם סו). ועננֵי כבוד (היו מתנהגים) בזכותו של אהרן (שם במד' א). שילח

משתמש באבר של זכרות, שלו בעצמו או של המת או של מת אחר, לסגולה להעלות עי"ז את המת. והנה כבר הזכירו החכמים בנוגע להשם אוב את השם הערבי זִכְּרָה a) שמשמש במשמ' נאד וגם במשמ' בטן, ובלשון ההמונ' בפרט בסוריה משמש שם זה גם במשמ' טבור שֶׁרֶר, ואולי באמת השתמשו בסגולה אז להעלאת המתים בהשרר או הטבור של המת או של איש אחר. — [1]) בספרא ובתוספתא (שבת ז יד) הסרות המלים „שבעה מיני זכור".

[2]) משקל שְׁבוּת, פְּדוּת, זְנוּת, כְּסוּת. כך קוראים אשכנזים, ספרדים ותימנים, ולפי"ז הדין הדקדוקי נותן שיהיה מ"ר זְכֻיּוֹת כמו הֲנִיּוֹת. ואעפי"כ מצאנו בתלמוד ותפלות מ"ר זכיות, והקריאה המסורה גם של ספרדים היא זְכִיּוֹת. — [1]) ר"ל מבקש לו זכות למה שעשה.

a) زُكْرَة

למשה ולאהרן ולמרים וכו ואע"פ כן בזכותן היו (המן וכו') מתנהגין (שס). אילולי ישראל לא היה מטר יורד ולא השמש זורחת שבזכותן הקב"ה מרויח בעולמו (שס). כדאי היתה גדירת ערוה עצמה שבזכותה נגאלו ישראל ממצרים (שס שה"ש, גן נעול).—ומ"ר: גדולה מילה שכל זכיותיו של משה לא עמדו לו בשעת דחקו (מכי' יתרו, עמלק א). גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות (יומ' פו:). אל יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושין לי נס וכו' (ואם גם עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו (תענ' כ:). מי שאין לו מצות שתכרע לו על זכיותיו (מד"ר קהל', זכוכי מות). רבש"ע כלום מתנו אלא בעון אבותינו יבואו אבותינו בזכיותינו (שס, ושכתי אני). כשם שהזכיות נמשלות בלובן ובאור כן העונות ראוי להמשילם בשחרות ובהושך (מלמד התלמ', מטות). ויש אחרים מקבלים כל זכיותיהם בעולם הזה כדי לאבדם מן העולם הבא (מנורת המאור ג י כ).—ואמר הפיטן: טהר זְכִיּוֹת, ושאג קול בכיות, טבע צול דכיות, יפן ובם ימלך (מוס' א ר"ה, אנסיכה). מבשר עם זְכִיּוֹת, עצורים להעלות מצול דכיות (שבת פ' החדש, מבשר). זְכִיּוֹת חפש לזרע אמונים, חמול עליהם כרחם אב על בנים (סליח' ג עשי"ת, אליך). — ומ"ר זכויות: רבות זכויות של אותה אשה שהיא הורגת בהן (ערוך, ערך אופי).—ומשל: אמר יעקב אני הייתי רוצה שיבשרני השם יתברך בזכותי ולא בזכות אבותי ואפילו המשל הדיוט מסכים על זה (צרור המור. ויצא). — ובמשמ' מעשה טוב שעשה אדם: א"ר עקיבא זו היתה תחילת זכותי לפני חכמים השכמתי ומצאתי הרוג אחד והייתי מטפל בו וכו' וקברתיו (שמחות ד לד). — ג) *יתרון, מעלה יתרה, Vorzug ; privilege: זכות הוא לעבד שיוצא מתחת רבו לחירות (ב"מ יט.). היו חופרין נהר להביא בו מים למדינה גובין אף מן היתומים שזו זכות להם כדי שישקו שדותיהם וכרמיהם (רמב"ם שכנ' ו ז). — ובמשמ' משפט חקי שיש לו לאדם על דבר מהדברים, Recht ; droit; right: שאין אתה בעל זכות בבית זה יותר ממני (רמב"ם שכיר' ו ט). ונפתלי בן שמעון הנזכר מת קודם נישואיה ולפני מותו נתן זכותו לראובן דודו (רשב"א א אלף קמט). שכל מי שיש לו זכות או תביעה על אותה קרקע שיבוא ויגיד להם תוך שלשים יום ואם לאו שיאבד את זכותו (שו"ת הר"ג גירונדי פט). אח"כ כרת ברית עם ראשי הועד ועשה להם רינונצ"י ר"ל בלשוננו שנתן להם זכותו כמשפט ה' חכמים וגם ביהדות מכל זכיותיו וחזקתו אשר אמר (שו"ת רמ"א נא). שימכור לו מחצית החצר הנז' עם כל זכיותיו הנלוים אליו בעד סך שקנאם ממנו (שו"ת לחם רב רח). מי שיש לו שטר וכו' יבא לב"ד ויהא מראה זכיותיו מהיום תוך שלשים יום ולאחר מכאן יתבטלו זכיותיו (שו"ת גבעת שאול כה).· ואני ממנה פקיד ומורשה להנבון הר' דוד וכו' על הבתים וכו' ועל כל זכיותיהן (שו"ת פרח מטה אהרן ג). — *זכות אדם, השתמשו בזה בזמן החדש למושג הזכות הטבעית שיש לכל אדם לאות במדינה מחקי הצדק והישר והחרות, Menschenrecht ; droits de l'homme ; law of mankind: ויגרשוה מהסתפח בנחלת זכות האדם (אגר' יל"ג א ד).

··**זַכּוּת**, ש"נ,--סגולת מה שהוא זַךְ, במשמ' הטבעית ובמשמ' הרוחנית: ונפרד (הנביא) מסוגו בזכות הנפש והשתוקקה אל המדרגות ההם והדבקו בענוה ובטהרה (כוזרי א קג). שזכות הכוכב אצל הגלגל כולו כזכות העין אל הגוף כלו (מלמ' התלמיד, כא). שרתיחת הלחות מונעת זכות ההבנה (שס, שופט'). צח וכו' ענין כלם הזכות והבהירות (רד"ק, שרש לחה). ומהן זכות התכונה וטוב ההבנה והיא לעמוד על הדבר ולהבינו מהרה (ח' פרק' להרמב"ם ב). והיסודות האלו לרוב קלותם וזכותם אינם חזקים כיסודות הכבדים אשר ב"ח מורכבים מהם (שער השמים ד א). והוכן האדם לקבל השכל לרוב זכות חום הטבעי שבו (מ' אלדבי ש"א ד). ומפני זכות דמו (של הלב) ורב כחו הוא מרגיש בדבר מועט (מנח' קנא' לר"י מפיסא 85). כפי הבנת החמר וזכותו כן יזמין עליו ה' יתברך נפש נקייה וטהורה (שס 83).

··**זַכְזוּךְ**, ש"ז, — שה"פ מן זִכְזֵךְ: חי זִכְזוּךְ קוּם תשמר לנו וצרותינו תגמר (סליח' מוס' יוה"כ, אלהים).

··**זִכְזֵךְ**, פ"י, — עשה זַךְ מאד: לנקות חבים, לזכות אֲשֵׁמִים, לְזַכְזֵךְ אֲשֵׁמִים (יוצר יוה"כ, מי יתנה).

—פע', זֻכְזַךְ: מצואתם רֻחצו מטנף צחנתם וכו, שלמים תמימים בבור כפימו זֻכְזָכוּ (עבודה, אמיץ כח).

***זַכַּאי**, זכאי, זכיי, ש"ז, מ"ר זַכָּאִים, זכאים, זכיים, — א) מי שהוא נקי מחטא, מי שזוכה בדין: ב' אומרים זכאי וא' אומר חייב זכאי שנים אומרים חייב ואחד

אומר זכאי חייב אחד אומר זכאי ואחד אומר חייב וכו' יוסיפו הדיינין (סנה' ג ו). בן סורר ומורה נידון על שם סופו אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב (שם ח ס). שלא חייבתי את הזכאי ולא זכיתי את החייב (מד"ר במד' יח). ומעיינין בדינה (של הנשמה) אם תצא זכאית בדינה מוסרין אותה לרחמיאל (עמה"מ, בעשועי המלך לג).--ומ"ר: וכשיהיו בעלי דינים עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין כשקבלו עליהם את הדין (אבות א ח). — ב) *זַכַּי בדבר, יש לו זכות בו, הדבר שייך לו עפ"י החק והצדק: האב זכאי בבתו בקידושיה בכסף בשטר ובביאה וזכאי במציאתה ובמעשה ידיה (כתוב' ד ד). שהמוכר זכיי בפיאה (ירוש' פאה ה ד). אם אמרתם בנשואה שכן בעלה זכאי במציאתה וכו' תאמרו בארוסה שאין בעלה זכאי לא במציאתה ולא במעשה ידיה (כתוב' עח:). — ומ"ר: ולא זה וזה זכאים לא במציאתה ולא במעשה ידיה (יבמ' י א). — וְזַכַּי לעשות דבר, רשאי, יש לו רשות לעשותו: כל שאני זכאי באמירתו רשאי אני להחשיך עליו (שבת כג ג). מאימתי קורין את שמע בערבין וכו' משעה שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן (תוספתא ברכ' א א). — ג) בגדף עם צדיק, ישר, מי שיש לו זכות: מגלגלים זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב (ספרי, פנחס קלג). יש כאן אחד שראוי שתשרה עליו שכינה [כמשה דבינו] אלא שאין דורו זכאי לכך (סנה' יא.). אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב (שם לח.). ולעולם ימוד אדם עצמו חציו זכאי וחציו חייב (שם קהל' זכוכי מות). — ומ"ר: כשהיו ישראל זכאים היו מעידים בעצמם (ספרי, האזינו שו). שהיו (בנות צלפחד) זכאות, בנות זכאי (שם פנחס קלג).

*זְכִיָּה, ש"נ, — שה"פ מן זכה: אין הבקר יוצא מתחת ידי הבעלים אלא בזכייה (ירוש' פאה ס יט:). אינו הבקר מחוסר לבעלין אלא בזכייה (שם דמאי ג כג:). ומתוך מסקנת ההלכות שם למדנו שלשה חלוקים באינו עומד בתוך שדהו שזכייתו שם מטעם שליחות (סמ"ג מ"ע, סי' עד). הרי בפירוש שזכיית הנשמה הקדושה ואפילו הרוח הכל הוא ע"י עסק התורה (ראש' חכמה, הקדוש' ד). צריך לזה זכיה גדולה שיזכה ליישב עצמו שעה אחת ביום (מגיד שיחות, הר"נ סד).

*זִכָּיוֹן, ש"ז, מ"ר זִכְּיוֹנִים, — כמו זְכוּת: להגביר מליצי ישר וְזִכְּיוֹנִים, ולהחסים קטגורים עמהם מְדִינִים (יולר יוה"כ, מי יתנה).

*זְכִיכָה, ש"נ, — שה"פ מן זכך: כי המה (ספרי הדינים) הצעות לזכיכת הדעות (ריב התלמ' והפלסופ', גנזי ישראל).

*זְכִירָה, ש"נ, — א) שה"פ מן זָכַר: ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מה זכירה נזכר לו שתיקה ששתק לאברהם בשעה שאמר אברהם על שרה אשת אחותי היא היה יודע ושתק (מד"ר בראש' נא). ויזכור אלהים את רחל מה זכירה זכר לה שתיקתה לאחותה בשעה שהיו נותנין לו את לאה היתה יודעת ושותקת (שם עג). — ב) *בפרט, כח הנפשי לזכֹּר הדברים: הזכירה ממנה טבעית ממנה מלאכותית הטבעית היא כח תקוע בנפשו עם מחשבה וכו' אשר בו נזכור הדברים הדמיוניים והשכליים והמלאכותית היא אשר תקוים מצד המלאכה וההרגל במדרגת מה שנמצא מהדברים הטבעיים וכו' שזאת הזכירה המלאכותית תעשה באמצעות המקומות והצורות (נופת צופים א יג). הא' ידיעת הדבר ההוא בלי הפסק והב' הידיעה בהם (בהדברים) אחר ההפסק וזה יקרא זכירה וההפסק יקרא שכחה וכשהדבר ההוא אינו נזכר מעצמו אלא אחר המחשבה בו והבקשה לזכרו יקרא הזדכרות (רשב"ל דורא, מג"א, ת"י ד). אדם אין בארץ חכם או סוחר או בעל מלאכה אשר לא תאוה נפשו להיות לו זכירה חזקה מאד כי היא במעשים בכל יום תרחיק ממנו הנזק ותקרב לנו התועלת (א' מודינא, לב הארי' א א). אל יקחך לבך להתפתות לבקש מנות אשר ייטב לך זכירתך ע"י פסוקים קמיעים השבעות ולחשים (שם ה).

זכך, ממנו זַךְ, *זֹךְ, זָכַךְ, *זִכּוּךְ, *זְכוּכִי, זְכוּכִית, *זְכִיכָה, *זַכָּךְ.

זָכַךְ, פ"י, עב' זַךְ זַכּוּ, עת' יָזֹךְ, — היה זַךְ: וכוכבים לא זַכּוּ בעיניו (איוב כה ה). זַכּוּ נזיריה משלג צחו מחלב (איכ' ד ז).

— הִפע', הֵזִיךְ, הֲזִכֹּתָ: אם התרחצתי במו שלג וַהֲזִכּוֹתִי בבר כפי (איוב ט ל).

— נִפע' עת', *יִזַּךְ, — יתהוה זַךְ: כפי הכנת המאכל האנושי יזך שכל האדם ללמוד התורה (מלמ' התלמיד, עקב).

— פע', *זִכֵּךְ, — עשה זך: לפי שצורת האדם היא זכה וכו' והיה רצון השם להרכיבה בחומר זכך החומר ההוא עד שמרוב זכותו צריך שמירה רבה מחום ומקור ומכל שאר ההפכים (מלמ' התלמיד', תזריע). אבל אם אתה תהיה גשמיי מאד ולא תזכך שכלך באופן שתגיע לראות אותי בהיותי כבר לוקח לא יהיה זה (ר"י אברבנאל, מ"כ ג).

—נתפע', *נִזְדַּכֵּךְ,—נתהוה זך: עד שנזדככה הקהילה ההיא שהיתה ראויה להול עליה האור (כוזרי ב כד). כפי מה שתזדכך הטפה כמו שאמרו בתרח (שם א לה). ולחכמים המתפלספים אהבה בפרידות כדי שתזדככנה מחשבותם לילד מסברותם התולדות האמתיות עד שיגיעו אל האמת (שם ג א). שלא תהיה הנבואה כאשר חשבו הפלוספים מנפש יזדככו מחשבותיה ותדבק בשכל הפועל הנקרא רוח הקדש (שם א פז). לפי שחומר האדם מורכב מהדברים שהורכב מהם חומר שאר בעלי חיים אלא שנזדכך יותר אי אפשר לו בלא מזון ושאר הנאות הגופיות ואמנם כפי מעלת חומר האדם על חומר שאר בעלי חיים בהזדככו יותר ממנו כן מעלת חומר הצדיק על מעלת חומר הרשע (מלמ' התלמיד', שמיני). והזרע בצאתו מן האיש הוא עב ולבן ואחר זמן מועט יזדכך כמים (שער השמים ח). וכת אחרת מהפילוסופים שנזדכך יותר ראות עינם השכלי הציצו וראו בחדוש העולם ובריאתו יותר מהראשונים (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ב ג). וזה יגרום שרות ראותם הוא עכור ועבה בצאתו ובהתפשטו ברחוק האויר מזככו והוא מזדכך ונעשה זך ובהיר (מ' אלדבי, ש"א ד).

•זַכָּךְ, ש"ז,—עושה זכוכית, כמו זגג: כענין כלי הזכוכית שהזכוכית בעצמה הוא ענין א' ונפח הזכך שהוא נופח בו הוא רוח החיים ממנו המודד אותו ומכה בו בתוכיותו ואומר לו גדל (הילימה לרמ"ק, עין, כל ד לז).

א.**זכר**[1], ממנו א.זכור, ב.*זכור, זכר, ב.זכר,*זכרות,*זכרי.

זָכָר[2], ש"ז, מ"ר זכרים, —א) האחד משני המינים שיש בפרט בבע"ח, זכר ונקבה, האיש הוא הזכר והאשה הנקבה, Männchen ; mâle ; male: ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אתו זכר ונקבה ברא אתם (בראש' א כז). ומכל החי מכל בשר שנים מכל תביא אל התבה להחית אתך זכר ונקבה יהיו (שם ו יט). אם מן הבקר הוא מקריב אם זכר אם נקבה תמים יקריבנו (ויקר' ג א). אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים וכו' וביום השמיני ימול בשר ערלתו (שם יב ב-ג). וזה הדבר אשר תעשו כל זכר וכל אשה ידעת משכב זכר תחרימו (שופט' כא יא). ארור האיש אשר בשר את אבי לאמר ילד לך בן זכר (ירמ' כ יה). ותעשי לך צלמי זכר ותזני בם (יחזק' יו יז). וארור נוכל ויש בעדרו זכר ונדר וזבח משחת לאדני (מלא' א יד). אמר לה בתי מי העלך (מן הבור) אמרה לו זכר של רחלים נזדמן לי וזקן מנהיגו (יבמ' קכא:). המבשרני במה נפטר רחמה של אשתי אם זכר יטול מנה ילדה זכר נוטל מנה (ב"ב קמא:). כיון שבא זכר בעולם בא שלום בעולם (נדה לא:). בא זכר בעולם בא ככרו בידו (שם). (אמר הקב"ה לנח) אם ראית זכר רץ אחר נקבה קבלהו (אל תוך התבה) נקבה רץ אחר זכר אל תקבלהו (מד"ר בראש' לא). אעפ"י שהתינוק הזה יוצא מתוך מעי אמו מלוכלך ומטונף מלא רירין ודם הכל מחבקין אותו ומנשקין אותו וביותר כשהוא זכר (שם ויקר' כז).—ומ"ר: כל העם היצא ממצרים הזכרים כל אנשי המלחמה מתו במדבר (יהוש' ה ד). וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים לייי' (שמות יג יב). מכר לו שחופות אבל לא לבנות זכרים אבל לא נקבות (חול' יא ב). זכרים המנגחין זה את זה אין חוששין משום ריסוקי איברים (גמ' שם נא.). — ובהשאלה לדברים לא בע"ח שיש להם קצת דמיון בתכונתן לזכר: אמר ר' לוי המים העליונים זכרים והתחתונים נקבות (ירוש' תעני' א סד:). — *לשון זכר, בדקדוק, צורת המלים שקבעה הלשון לזכר טבעי או הסכמי: שהשדה קרוי לשון זכר

---

[1]) באשור' זכר, בערב' ד'כר a) בארמ' וסור' דכר.

[2]) אשור' זכר, זכר, ערבית ד'כר b), ארמ' וסור' דכרא, וסוברים כי נקרא הזכר כן על שם אבר ההולדה ונגזר ממשמ' דקירה וסגירה וסתימה שמונחת בעקר השרש זכר. ואף על פי שהשם נקבה קצת ראיה שגזרו שם המין מהמושג הגופני, מ"מ קצת קשה גזרת השם זכר, כי עכ"פ בעבר' אין השרש זכר משמש למושג זה אלא סכר, ובערב' וארמ' כמו"כ אין שרש ד'כר או דכר במשמ' זו. ויש מי שאמר, כי נגזר מושג זה של זכר באדם ממושג ההזכרה, להאלהות שהיו עושים רק האנשים ולא הנשים, ומזה נתפשט השם על האיש בכלל וכל הדומים לו במין. ובערב' משמש ד'כר עוד במשמ' צרוף הברזל באש ובמים להקשותו ובמשמ' כלי נשק חד, אך לא נתברר איזה משני המושגים הוא העקרי ואיזה המשאל.

a) ذكر b) ذَكَر

בלשון הקדש (ספרא בחקתי ו יא). לפי שכל הענין אינו מדבר אלא בלשון זכר (ערכ' כ:). רוח הקדש פעמים משיח בלשון זכר ופעמים משיח בלשון נקבה (מד"ר קהל', ראה זה). — ב) *בהשאלה לכל כלי שיש לו קצת דמיון לצורת אבר הזכר: מכחול שניטל הכף טמאה מפני הזכר ניטל הזכר טמאה מפני הכף (כלים יג ב). ניטלו קרניים וטלפיים והזכר עמהן פסולה (תוספתא פרה כ ב). ושני הסנין יוצאין מן הקרשים שנים לכל אחד ואחד שמשקיע את הזכר בתוך הנקבה (משנת מלאכת המשכן, מובא ברמב"ן שמות כו יז). שיעשה שליבה יוצאה מן הקרש כעין הוצין זכרים וכנגדו בקרש שבצדו שליבה אחרת נקובה ומכנים הזכר לתוך הנקבה (שם).

ב.זכר[1]), ממנו זכר, זכר, זכרון, °זכרוני, אזכרה, הזכרה, מזכרת, *זכירה, °זכרן, °זכרנות, °זכרני.

זכר[2]), ש"ז, כנ' זכרי, זכרך, זכרו, מה שנשאר חקוק ועומד בדעתו של אדם מדבר שראה או שמע או שקרה בזמן שעבר כבר, **Andenken; mémoire; remembrance**: מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים (שמות יז יד). לכן פקדת ותשמידם ותאבד כל זכר למו (ישע' כו יד). לזכר עולם יהיה צדיק (תהל' קיב ו). הוד והדר פעלו וצדקתו עמדת לעד זכר עשה לנפלאותיו חנון ורחום יי' (שם קיא ג-ד). זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו (שם קמה ז). אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם (דבר' לב כו). והמתים אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר כי נשכח זכרם (קהל' ט ה). כי אין במות זכרך בשאול מי יודה לך (תהל' ו ו). פני יי' בעשי רע להכרית מארץ זכרם (שם לד יז). וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם (אסת' ט כח). ואתה יי' לעולם תשב וזכרך לדר ודר (תהל' קב יג). — ואמר בן סירא: נחמיה יאדר זכרו המקים את חרבתינו (כ"ס גני' מט יג). — ותדיר נרדף עם שם, במשמ' השם ההגוי בדבור פה, בארשת שפתים: זה שמי לעלם וזה זכרי לדר דר (שמות ג יה). לשמך ולזכרך תאות נפש (ישע' כו ח). זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב (משלי י ז). יי' שמך לעולם יי' זכרך לדר ודר (תהל' קלה יג). זכרו אבד מני ארץ ולא שם לו על פני חוץ (איוב יח יז). — ובמקום שם: זמרו ליי' חסידיו והודו לזכר קדשו (תהל' ל ה). ויי' אלהי הצבאות יי' זכרו (הוש' יב ו). — ובמשמ' שם טוב, פרסום השם לשבח ותהלה, **Ruf; renommée; renown**: ישבו ישבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כגפן זכרו[1]) כיין לבנון (הוש' יד ח). —*וברכה נהוגה כשמזכירין אדם שכבר מת, זכרו לטובה, לברכה, לחיים. וכדומה: אהוב אלהים ואנשים משה זכרו לטובה (כ"ס גני' מה א). זכרם לחיי עולם הבא (ראב"ע לחות קמז:).— ור"ת: ז"ל, זכרו לברכה. — וצ"ל, זכר צדיק לברכה. — ולהפך, °ימח שמו וזכרו, לקללה, עם מחה שם: כיון שבא לאותו מקום שאל עליו א"ל ישתהקו עצמותיו של אותו רשע שאל על אשתו א"ל ימחה זכרה מן העולם (אור זרוע, שבת ג).— *זכר לדבר מן הדברים, מעשה שעל ידו יזכר הדבר ההוא: משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש (סוכ' ג יב). ותתן לנו יי' אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום חג המצות הזה זמן חרותנו מקרא קדש זכר ליציאת מצרים (שחר' לפסח, אתה בחרתנו). נוטל מצה שלישית ובוצע ממנה וכורכת עם המרור וטובלה בחרוסת ואומר זכר למקדש כהלל (ש"וע או"ח תעה א). — *זכר לדבר[2]), במשמ'

---

[1]) כנע' סכר, ערב' ד'כר a), ארמ' וסור' ד'כר. באשור' זכר קרא בשם, דבר, נשבע.

[2]) במקום זכר הקדום, וכמו בערב' דכר b) משמש במשמעה זו. באשור' זכר, קריאה, שם, דבור, פרסום, וכדומה. ואמרו קצת החכמים כי אין עקר הוראת זכר הזכירה מה שנשכח וכדומה, אלא שימת לב ומחשבה בדבר מהדברים. — [1]) ריב"ג ורוב החדשים מפרשים זכר זה במשמ' ריח ערב, מן ב.זכר. עי"ש, וכמו שנאמר ריח לו כלבנון, אך אין הדיבר מוכרח, ומשמ' שם טוב, שבמשמ' זו משמש זכר גם באשורית, מתישב כאן יפה. — [2]) כבר נתפלפלו במשמעתו האמתית של דבור זה אה"ו (בית תלמ' א יב-יט), **Jacob** בהעתון לחקיר' התנ"ך **ZAW XVII 32** ופרופ' דר' בכר שם **Dr. Bacher, ib. 71**, ויקב שם **XVIII, 301**. אה"ו במקום הנזכר הביא את רוב המקומות שנזכר בהם דבור זה, ואחרי הביאו את דעות הקדמונים החליט כי פרוש זכר לדבר סי' לזכירת הדבר. דר' יקב שם דחה דעה זו ואמר כי הכונה בזכר לדבר שהדבר הזה נזכר בתנ"ך. על זה טען פרופ' בכר במקום הנזכר והביא את כל המקומות במשנה וספרא וספרי ותוספתא ותלמוד, ובאר אותם

a) ذكر b) ذِكر

רק זֵכֶר בעולם, כעין רֶמֶז ולא יותר, בנגוד לראיה גמורה: רבי מאיר אומר (חרס) כדי לחתות בו את האור וכו' אמר רבי מאיר אעפ"י שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר שנאמר ולא ימצא במכתיתו חרס לחתות אש מיקוד (שבת ח ז). מניין לסיכה שהיא כשתייה ביום הכפורים אף על פי שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר שנאמר ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו (שם ט ד). אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיאכל בשר וישתה יין שנאמר ז ו ל ל וסובא ואף על פי שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר שנאמר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו (סנה' ח ב). אין בידו בכל מקום אלא רשותו ואע"פ שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר ויקח את כל ארצו מידו (מכי' משפט', נזיק' ה). אין לו אלא סנפיר א' ואין לו אלא קשקשת אחת ת"ל קשקשת ר' יהודה אומר אף שני קשקשים ואעפ"י שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר שנא' ושריון קשקשים הוא לבוש (ספרא שמיני יא ג). מה בין הערבים מיוחד משפנה יום אף יום משפנה יום משש שעות ולמעלה אעפ"י שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר אוי לנו כי פנה יום כי נטו צללי ערב (שם אמור כג יא). לימד על בנות ישראל שהן מכסות ראשיהם ואף על פי שאין ראייה לדבר ז כ ר לדבר ותקח תמר אפר על ראשה (ספרי במד' יא). פתיל זה העודף צמיד זה הדופק ואע"פ שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר שנאמר ויצמד ישראל לבעל פעור (שם קכו). על ידך וכו' אתה אומר זה שמאל או אינו אלא ימין אעפ"י שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים (שם דבר' לה). כתב האמור כאן על הספר ובדיו ואע"פ שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו (שם לו). מאימתי קורין את שמע בערבין וכו' סימן לדבר צאת הככבים ואף על פי שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר חציים מחזיקים ברמחים מעלות השחר ועד צאת הככבים (תוספתא ברכ' א א). סימן לשפלה שקמים ואף על פי שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה (שם שבי' ז יא). השואל במקלו ואומר אם אלך אם לא אלך הרי זה מדרכי האמרי ואף על פי שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו (שם שבת ז-ח ד). שאור הנר יפה לבדיקה אף על פי שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר והיה בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות (שם פסח' א א). יש לה קרנים אי אתה צריך לשאל על הטלפים ואף על פי שאין ראייה לדבר ז כ ר לדבר ותיטב לײ' משור פר מקרין מפרים (שם חול' ג כא). היתה בחזקת מעוברת וראתה והפילה אחר כן דבר שאינו ולד דייה שעתה ואף על פי שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר הרינו חלנו כמו ילדנו רוח (שם ניד' א ז). ומביא בשר חמור גידים ועצמות שוקל ונותן לתוכה בשר כנגד בשר ועצמות כנגד עצמות ואף שאין ראיה לדבר (שבשר חמור דומה במשקלו כבשר אדם יש) ז כ ר לדבר אשר בשר חמורים בשרם (שם ערכ' ג ב). אין נידוי פחות מל' יום ואין נזיפה פחות מז' ימים ואף על פי שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר שנאמר ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים (מו"ק יו.). אין מחשבין בצדקה עם גבאי צדקה ולא בהקדש עם הגזברין ואע"פ שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר שנאמר ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים (ב"ב ט.). וכמה הכרת העובר סומכוס אומר משום ר"מ ג' חדשים ואע"פ שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר שנאמר ויהי כמשלש חדשים וגומר (נדה ח:). ומלת פריה ורביה באדם ברכה היא כמו בבריאת המים רק היא מצוה העתיקוה קדמונינו ז"ל ושמו זה הפסוק ז כ ר לדבר (רא"ע בראש' א כח). — והכח הטבעי שיש בבע"ח לזכֹר דבר: ואמנם כח הזכרון וכו' יחלק לשלש פעולות והם ה ז כ ר והזכרון והשמור ואולם ה ז כ ר יהא בדברים המושגים בזמן העבר (מ' אלדכי, ש"א ד א). אבל הנערים ימצא בהם השמור יותר מ ה ז כ ר (שם).

א. זָכַר[1], פ"י, זָכַרְתִּי, אֶזְכֹּר, אֶזְכָּרֵךְ, אֶזְכְּרֶנּוּ, זְכֹר, לִזְכֹּר, בְּזָכְרֵנוּ, זָכוֹר, זָכְרָה, — א) זָכַר את הדבר, שמר את הדבר בדעתו, נשאר שמור אצלו ולא מש משם,

זבא לידי החלטה כי העקר הוא כפרושו של אה"ו, שזכר לדבר הוא כעין Mnemonik, וכעין אסמכתא. חזר דר' יקב ורצה לקים את פרושו הוא. והנה בכלל אין ספק כי ברוב המקומות פרושו של אה"ו הוא הנכון, אעפי"כ יש מקומות אחדים שאולי יותר נכון לפרש כדעת יקב, ובאמת הדבור הזה כולל בכלל מה שאינו ראיה מפורשת אלא רק רמז, או סימן, או זכירה בעולם. והבאתי רוב המקומות שבהם נראות הכונות האלה.

[1]) בערב' זַכַר a), כמו בעבר', וגם במשמ' ספר דבר. בארמ' דְּכַר, באשור' זַכָרֻ, קרא, דבר, הציע, הכריז.

a) ذَكَرَ

gedenken; avoir dans l'esprit ; remember : ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו (בראש' מ כג). זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור (תהל' קה ח). לא תעשה (ביום השבת) כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך וכו' למען ינוח עבדך ואמתך כמוך וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים (דבר' ה יד-יה). זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמ' ב ב). ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים (שמות יג ג). זכור את יום השבת לקדשו (שם כ ח). זכר אל תשכח את אשר הקצפת את יי' אלהיך במדבר (דבר' ט ז). למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך (שם יו ג). אל תקצף יי' עד מאד ולא לעד תזכר עון (ישע' סד ח). — ב) העלה בדעתו, זכר דבר אחרי אשר שכחו, אחרי שנשמט מהדעת, sich erinern ; se rappeler ; to recollect : והיה בעננו ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן וזכרתי את בריתי אשר ביני וביניכם (בראש' ט יד-יה). ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום ויזכר אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר אתו בתבה ויעבר אלהים רוח על המים (שם ז-ח כד-א). ויכר יוסף את אחיו והם לא הכרהו ויזכר יוסף את החלמות אשר חלם להם (שם מב ח-ט). וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר את בריתי (שמות ו ה). אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר (ויקר' כו מא-מב). ואם זכרתי ונבהלתי ואחז בשרי פלצות מדוע רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל (איוב כא ו-ז). ויזנו אחרי הבעלים וישימו להם בעל ברית לאלהים ולא זכרו בני ישראל את יי' אלהיהם המציל אותם מיד כל איביהם מסביב (שופט' ח לג-לד). על שלשה פשעי צר ועל ארבעה לא אשיבנו על הסגירם גלות שלמה לאדום ולא זכרו ברית אחים (עמוס א ט). והיה כי יעשה יי' לאדני ככל אשר דבר את הטובה עליך וכו' והיטב יי' לאדני וזכרת את אמתך (ש"א כה ל-לא). והקימותי לך ברית עולם וזכרת את דרכיך ונכלמת (יחזק' יו ס-סא). על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון (תהל' קלז א). ויקרא שמשון אל יי' ויאמר אדני יי' זכרני נא וחזקני נא אך הפעם הזה (שופט' יו כח). ותאמר יזכר נא המלך את יי' אלהיך מהרבית גאל הדם לשחת ולא ישמידו את בני (ש"ב יד יא). עתה יזכר עונם ויפקד חטאתם (הוש' ח יג). אם הרגם ודרשוהו ושבו ושחרו אל ויזכרו כי אלהים צורם ואל עליון גאלם (תהל' עח לד-לה).

— פע', *זכור, — א) שזוכרים אותו : אם רצה (המלך) לחלוץ או לייבם ז כ ו ר לטוב (סנה' ב ב). ולא יפחות השער וחכמים אומרים ז כ ו ר לטוב (ב"מ ד יב). אורח טוב אומר ברוך בעל הבית ז כ ו ר בעל הבית לטובה כמה יין הביא לפני וכו' כל מה שטרח לא טרח אלא בשבילי (ירוש' ברכ' ט יב ג). ברם ז כ ו ר אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל (ב"ב כא.). ברם ז כ ו ר אותו האיש לטוב שאמרו שמועה מפיו (חול' נד.). — דבר זכור : בשדה שכוח מעיקרו הוי שכחה ז כ ו ר ולבסוף שכוח אין שכחה (ב"מ יא.). — וזכור ל ט ו ב, דבור נהוג אחרי הזכרת שם אדם גדול וחשוב : זה אליהו ז כ ו ר ל ט ו ב (מד"ר שה"ש, גן נעול). אליהו ז כ ו ר ל ט ו ב שלא חטא הוא חי וקיים (שם קהל', מה שהיה). — ב) הוא זכור דבר, זכור בדבר, זכור מדבר, שהדבר תמיד בזכרונו : ז כ ו ר אני בפלונית שיצתה בהינומא וראשה פרוע (כתוב' ב י). אמרה לו רבי ז כ ו ר אתה כשחתמת על כתובתי אמר להן לתלמידיו ז כ ו ר אני כשחתמתי על כתובתה של זו והייתי קורא בה אלף אלפים דינרי זהב (גמ' שם סו:). אמר (משה) לפניו רבש"ע אני יודע באי זה צער היא (מרים) נתונה שאני ז כ ו ר השלשלת שהיתה ידי לתוכה (מד"ר דבר' ו). אי אתה ז כ ו ר בשעה ששלחתיך לגאול אותן ממצרים (שם ט). אמר ז כ ו ר הייתי שהיה אבא מקריא אותי בצר לך ומצאוך (שם רות, ויאמר לה). כדי שישא אשה אחרת ולא יהא ז כ ו ר מן הראשונה (תוספ' מו"ק כג.). ז כ ו ר אני בפלונית שנישאת ונעשה לה מנהג הבתולות (רמב"ם עדות יד ג). נאמן גדול לומר ז כ ו ר אני כשהייתי תינוק וראיתי פלוני טובל ואוכל בתרומה לערב (הוא, אסורי ביאה כ טו). מתוך שלא הותרה לה (לטבול) אלא ע"י מלבוש ז כ ו ר ה היא (שאסור לטבול המלבוש בלבד) (ב"י יח.). שאמרה כנ"י לפני הקב"ה רבש"ע ז כ ו ר ה אני בטחון ושאנן ושלוה שהייתי שרוייה בו ועכשיו נתרחק ממני (מד"ר איכ', פתיח'). אמרו זה לזה היו ז כ ו ר י ם אותן הימים שהיינו מבשלין קדירות קדירות של בשר (שם במד' ז). אי אתם ז כ ו ר י ם כל מה שהנהגתי אתכם במדבר (שם דבר' ז).—וזכורני, מצומצם מן זכור אני : מעשה באדם אחד שהיה מסיח לפי תומו ואמר

ז כ ו ר נ י כשאני תינוק ומורכב על כתיפו של אבא והוציאוני מבית הספר והפשיטוני את כותנתי והטבילוני לאכול בתרומה (כתוב' כו.). אר"א בר' צדוק ז כ ו ר נ י כשהייתי תינוק ומורכב על כתיפו של אבא והביאו בת כהן שזינתה והקיפוה חבילי זמורות ושרפוה (סנה' נב:).

— נִפעַ', נִזְכַּר, — א) שזכרו אותו : והרעתם בחצצרת וְנִזְכַּרְתֶּם לפני יי' אלהיכם ונושעתם מאיביכם (במד' י ט). קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תִּזָּכֵרִי (ישע' כג יו). עלי חשבו מחשבות נשחיתה עץ בלחמו ונכרתנו מארץ חיים ושמו לא יִזָּכֵר עוד (ירמ' יא ט). אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יִזָּכֵר שם ישראל עוד (תהל' פג ה). והסרתי את שמות הבעלים מפיה ולא יִזָּכְרוּ עוד בשמם (הוש' ב יט). כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תִזָּכַרְנָה הראשנות ולא תעלינה על לב (ישע' סה יז). ולא ת ז כ ר ן [1] צדקתו אשר עשה (יחזק' ג כ). יען הִזָּכֶרְכֶם [2] בכף תתפשו (שם כא כט). והימים האלה נִזְכָּרִים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה (אסת' ט כח). — ב) *עלה פתאם הדבר בזכרונו : היה עומד בתפלה ו נ ז כ ר שהוא בעל קרי (ברכ' ג ד). ההולך לשחוט את פסחו וכו' ו נ ז כ ר שיש לו חמץ בתוך ביתו (פסח' ג ז). מתוך הדברים נ ז כ ר רבן גמליאל שנהרגו הרוגים בתל ארוא (יבמ' יו ז). מתוך שהוא ישן על מיטה כפויה הוא נוער בלילה ו נ ז כ ר שהוא אבל (ירוש' ברכ' ג ו). טעה ולא הזכיר של ר"ח בעבודה חוזר לעבודה נ ז כ ר בהודאה חוזר לעבודה (בבלי שם כט:). מעשה ועשה ר"י בר' אלעזר לאחר ש נ ז כ ר אמר כדי הוא רבי אלעזר לסמוך עליו בשעת הדחק (ערוב' מו.). פעם אחת יצאתי אני ואחד מבני בניהם (של בית אבטינס שהיו בקיאים במעשה הקטרת) לשדה ללקט עשבים וראיתיו ששחק ובכה אמרתי לו מפני מה בכית אמר לי כבוד אבותי נ ז כ ר ת י ומפני מה שחקת אמר לי שעתיד הקב"ה להחזירה לנו ומפני מה נ ז כ ר ת אמר לי מעלה עשן כנגדי (יומ' לח.). ראה מעשה ו נ ז כ ר הלכה (סנה' פב.). רבי ע"י שהיה סמוך לחורבן הבית היה נ ז כ ר והיה דורש ובוכה ומתנחם (מד"ר איכ', בלע ה'). ה ז כ ר שנסית אברהם בי' נסיונות (שם שמות מד). — ונזכר להם : ואמר הקב"ה לכשיבאו בניו של זה (של אברהם) לידי עבירות ומעשים רעים אני נ ז כ ר להם זה הריח ואתמלא רחמים עליהן (מד"ר שה"ש, סני סדיך). אמר לו (משה להקב"ה) ה ז כ ר להם כשהלכתי בשליחותך למצרים ואמרתי. להן שמך מיד האמינו והשתחוו לשמך וכו' הזכר לבחוריהם ששלחתים והקריבו לפניך זבחים (שם שמות מג).

— הִפעִ', הִזְכִּיר, — א) הזכיר דבר, הוציא את הדבר מפיו כדי שישמעהו אחר : ושם אלהים אחרים לא תַזְכִּירוּ לא ישמע על פיך (שמות כג יג). ובשם אלהיהם לא תַזְכִּירוּ ולא תשביעו ולא תעבדום (יהוש' כג ז). יי' מבטן קראני ממעי אמי הִזְכִּיר שמי (ישע' מט א). והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא כל אשר יַזְכִּיר אתה אליו יפחד (שם יט יז). ויהי כְּהַזְכִּירוֹ את ארון האלהים ויפל מעל הכסא אחרנית (ש"א ד יח). בכל המקום אשר אַזְכִּיר [1] את שמי אבוא אליך וברכתיך (שמות כ כד). מ ז כ י ר י ן יציאת מצרים בלילות (ברכ' א ה). מאימתי מ ז כ י ר י ן גבורות גשמים וכו' מי"ט הראשון של חג (תענ' א א). ולמה מ ז כ י ר י ן את דברי שמאי והלל לבטלה ללמד לדורות הבאים שלא יהא אדם עומד על דבריו (עדי' א ד). — ובמשמ' הוציא דבר מפיו כדי להודיע הדבר הזה : הַזְכִּירוּ לגוים הנה השמיעו על ירושלם נצרים באים מארץ המרחק (ירמ' ד יו). אַזְכִּיר רהב ובבל לידעי הנה פלשת וצר עם כוש (תהל' פז ד). — וכדי להעיר את פלוני שלא יסיח דעתו מזה : ועשית נא עמדי חסד וְהִזְכַּרְתַּנִי אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה (ברא' מ יד). — ב) כמו קל, במשמ' גרם שישמר זֵכֶר הדבר ולא ישכח, או העלה זכר הדבר אחרי שנשכח : וידבר שר המשקים את פרעה לאמר את חטאי אני מַזְכִּיר היום פרעה קצף על עבדיו ויתן אתי במשמר (ברא' מא ט-י). מנחת קנאות הוא מנחת זכרון מַזְכֶּרֶת עון (במד' ה יה). ואבשלם לקח ויצב לו בחיו את מצבת אשר בעמק המלך כי אמר אין לי בן בעבור הַזְכִּיר שמי (ש"ב יח יח). הַזְכִּירֵנִי נשפטה יחד (ישע' מג כו). תמיד לא יחשו הַמַּזְכִּירִים את יי' אל דמי לכם (שם סב ו). יען הַזְכַּרְכֶם [2] עונכם בהגלות פשעיכם (יחזק' כא כט). אמר לו עקיבא ה ז כ ר ת נ י פעם אחת הייתי מהלך בשוק וכו' ועברתי על מה שכתוב בתורה (ע"ז יז.). — ג) הזכיר שמו של פלוני או מעשיו בשבח והודיה, ספר

— [1]) כך הכתיב ברוב הספרים, והקרי תִזָּכַרְנָה, ובקצת ספרים כתיב וקרי תזכרנה. — [2]) כך הנקוד, אעפ"י שאפשר כי צ"ל כמו למעלה באותו הפסוק הִזָּכֶרְכֶם.

— [1]) אולי במקום תַּזְכִּיר. — [2]) ר' פתוחה ונשמטה

אותם והלל אותם: הודו ליי' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו הזכירו כי נשגב שמו (ישע' יב ד). חסדי יי' אזכיר תהלת יי' (שם סג ז). אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם יי' אלהינו נזכיר [1] (תהל' כ ח). מזמור לדוד להזכיר [2] (שם לח א, ע א). אזכירה שמך בכל דר ודר (שם מה יח). ויתן לפני ארון יי' מן הלוים משרתים ולהזכיר ולהודות ולהלל ליי' אלהי ישראל (דהי"א יו ד). — ד) הזכיר בשם יי', נרדף עם נשבע: הנשבעים בשם יי' ובאלהי ישראל יזכירו לא באמת ולא בצדקה (ישע' מח א).

— הפע', *הזכר, הוזכר: אף אלו כשרין לא ה ו ז כ ר ו (לפסול) אלא בזמן שנעשו בהדיוט (גיט' א ה). מאחר שלא ה ו ז כ ר ו וורידין אלא להוציא מהן דם (חול' כח:).

— התפ', *הזדכר, — כמו נזכר ב: וכאשר י ז ד כ ר אותו אז ימצא כי היתה לו זאת הידיעה (רלב"ג, מלחמ' ה' א י). כי כן הוא דרך מי שירצה ל ה ז ד כ ר דבר מה שחשב (ר"י אברבנאל, מקן). והם (שלשה כחות הזכירה שבמוח) שומר ו מ ז ד כ ר וזוכר (כתי הנפש והלחשים, כ"י פריז).

ג. **זכר**, ממנו אזכרה, ב. זכר,

ב. **זכר**, פ"י, — זכר ריח של קטרת וכדומה, הריח בו וערב לו: יזכר כל מנחתך ועולתך ידשנה סלה (תהל' כ ד).

— הפע', הזכיר, — א) עשה שיעלה ריח, הקטיר: מעלה מנחה דם חזיר מזכיר לבנה מברך און (ישע' סו ג). — ב) כמו קל, ערב לו הריח והתענג בו, ובהשאלה: הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך נזכירה [3] דודיך מיין (שה"ש א ד).

ג. **זכר**, — קל אינו נהוג.

— נפע', תזכר: וכל מקנך תזכר [4] פטר שור ושה ופטר חמור תפדה בשה (שמות לד יט-כ).

— פע', *זכר, זכר את המלה, השתמש בה בלשון זכר: כל דבר שאין בו רוח חיים ז כ ר ה ו [1] ונקבהו (ר"ש אבקולאטי, ערוג' הבשם ז כח).

— הפע', *הזכיר, — כמו זכר: שני שואין נעים האחד תחת האות המשרת והשני תחת האות הראשון של השרש בלשון נקבות ואין כח בלשון ל ה ז כ י ר ככה וכן משפט כל הלשון (ראב"ע ויקר' יט כ-כא).

ד. **זכר** [2], ממנו ב. זכרון.

זכרון, זכרן, ש"ז, סמי' זכרון, מ"ר זכרונות, -נים — א) כמו זכר עצם הפעולה לזכר דבר, **Andenken, Gedächtnis**

היוד אולי מפני פעולת הריש. — [1]) לפי ת"ע ות"ם נגביר. — [2]) לא נתברר היטב כונת דבור זה.

[3]) כך פרשו כבר קצת המפרשים והוא הפרוש היותר נאה לפי הענין ולפי הנאמר קודם בשבח ריח שמניו.

[4]) כך בנוסחא'. ות"א: וכל בעירך תקדש דכרין בכור תור ואימר. ע"כ. כך בכל נוסח' התרג', חוץ משנויים קלים תורא במקום תור, תקדיש במקום תקדש, וכדומה (נתי' לגר), ונראה מזה כי פרש אונק' תזכר במשמ' צווי נכח. ואמר ריב"ג וז"ל: וכל מקנך תזכר בנינו בנין הנפעל אלא שהוא מ ת ע ב ר אל וכל מקנך ופרושו הוציא הזכרים ממקנך ליי' כמו שאמר בו התרגום תקדש דכרין ו ה פ ת ח בכף תמורת צרי כמות שהוא בתשבר ותשכב. ע"כ. משמע מדבריו שבספרים שהיו לפניו היתה הכף פ ת ו ח ה, ולא קמוצה במו בספרים שלנו. אבל המסורה אומרת בפרוש קמץ בז"ק. ורש"י פרש תזכר במשמ' נסתרת למקנה וז"ל: וכל מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה אשר יפטור זכר את רחמה וכו' תי"ו של תזכר לשון נקבה היא מוסב על היולדת. ע"כ. וכן ראב"ע, ואמר: ומלת מקנך בא במקום הזה על לשון נקבה ושמות רבים ככה על לשון זכר גם לשון נקבה. ע"כ. ולפי דעתם הכונה בתזכר זה, היא: תתפעל מזכר. והנה קרוב לודאי שהנוסחה שלנו משובשה קצת, ובמקום תזכר היה כתוב הזכר בהא הידיעה, וכך נראה לפי תרג' השבעים, ונוסח' השומר' היא תזכיר. והחדשים (Olsh. § 265 a, Bö. § 492, I, b, ואחרים) הסכימו כי העקר כנוסח' השבעים הזכר. ואעפי"כ אין אנו רשאים להזניח לגמרה הנוסחה המסורה שלנו, שבאה עליה הסכמת רבי הלשון, ורשאים אנו להשתמש בנפעל תזכר במשמ' קבלת הפעולה מהזכר, ורגלים לדבר שבאמת לפחות בזמן המסורה כבר אמרו תזכר וזה לא היה נקוד ב ד ו י מבעלי המסורה. אלא כך נקבע באמת הדבור, אולי מפני שקודם היה כתוב הזכר, ואח"כ ראו בצורה זו של תזכר, במקום תזכר כונה להבדיל בין משמ' נפעל מן השם זכר ובין משמ' נפעל של זכירה. מפני שהוא נפעל נגזר מן שם, ורצו להניח את השם כמה שאפשר בצורתו העקרית כדי שתובן הכונה, כך בעקר הדבר גם קניג (Kö. I, 184). ולפי זה צריך לאמר בעבר נזכר, ולא נזכר כמו שכתב Ges K. 51 g, ולנקבה נזכרה, — ועי' אדות צורת נפעל זה, ובכלל אדות נפעל נגזר משם, במבוא בחלק הדקדוק, בבנין נפעל.

[1]) מאמר זה מיוחס בערוג' הבשם שם לראב"ע. וכן בתיו"ט נזיר ב ב. והנה כבר הוכיח ר"י רייפמן בבית תלמוד יצחק וויס (א, 188), שלא ראב"ע חדש הכלל הזה אלא המדקדקים שקדמוהו. ולא נתברר לי מי היה הראשון שנסח את הכלל הזה במליצה זו.

[2]) באשור זקר, היה רם ונשא, בפרט הר או בנין. חלוף שתי האותיות כ ק בין הלשונות השמיות מצוי הרבה.

souvenir ; remembrance : והיה היום הזה לכם לְזִכָּרוֹן וחגתם אתו חג ליי' (שמות יב יד). וגם לאחרנים שיהיו לא יהיה להם זִכָּרוֹן עם שיהיו לאחרנה (קהל' א יא). ולכם אין חלק וצדקה וְזִכָּרוֹן בירושלם (נחמ' ב כ). כי תביא חק וְזִכָּרוֹן להפקר כל רוח ונפש (מוס' ר"ה, זכרונ'). זה היום תחלת מעשיך זִכָּרוֹן ליום ראשון (שם). —ב) דבר לְזִכָּרוֹן, שהדבר סימן שעל ידו יזכרו דבר מה: והיה לך לאות על ידך וּלְזִכָּרוֹן בין עיניך (שמות יג ט). ושמת את שתי האבנים על כתפת האפד אבני זִכָּרֹן לבני ישראל ונשא אהרן את שמותם לפני יי' על שתי כתפיו לְזִכָּרֹן (שם כח יב). מנחת קנאות הוא מנחת זִכָּרוֹן מזכרת עון (במד' ה טו). כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה (העמדות בתוך הירדן) לכם ואמרתם להם אשר נכרתו מימי הירדן מפני ארון ברית יי' וכו' והיו האבנים האלה לְזִכָּרוֹן לבני ישראל עד עולם (יהוש' ד ו-ז). והעטרת תהיה לחלם ולטוביה וכו' לְזִכָּרוֹן בהיכל יי' (זכר' ו יד). — ג) דברים כתובים בספר וכדומה, כדי שישמרו הדברים ולא ישכחו, או דברים שראויים להזכר, Denkschrift ; mémorial: כתב זאת זִכָּרוֹן בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים (שמות יז יד). אז נדברו יראי יי' איש אל רעהו ויקשב יי' וישמע ויכתב ספר זִכָּרוֹן לפניו (מלא' ג טז). בלילה ההוא נדדה שנת המלך ויאמר להביא את ספר הַזִּכְרֹנוֹת דברי הימים ויהיו נקראים לפני המלך וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש (אסת' ו א-ב). — *זִכְרוֹנוֹת, אחת מתפלות ראש השנה, שנזכרים בה זכרונות עולם. — *זִכְרוֹן עֵדוּת, זִכְרוֹן דְּבָרִים, כתב שרשום בו כל פרטי דברי העדות שנגבו או פרטי הדברים שנאמרו ונדברו בשעת אספה וכדומה, Protocol : בשטרי מכירה או שטרי הלואה או שטרי מתנה או ז כ ר ו ן עדות כתבו בתוך השטר מקום שאתם יושבים שם בשעת כתיבה (רש"י ב"ב קסב.). ז כ ר ו ן עדות אשר היתה לפנינו (ר"א מלוניל, ארחות חיים ב, הלכ' גיט'). הסכמנו כלנו יחד שכל שטר בין שטרי מקח וממכר בין שטרי הלואות ומחילות אפילו איזה ז כ ר ו ן עדות שלא יהא כתוב מסופר העיר וחתום בו לעד מהיום והלאה יהיה כחרש הנשבר (שו"ת תורת חסד כד). קרא שני אנשים כשרים וקיים בפניהם כל מה שנגזר בשטר צוואה וכו' עכ"ל ה ז כ ר ו ן עדות (שו"ת שמש לצדקה א יז). בבכל מקום שאמרנו שלא היה לעדים לכתוב ולחתום והם עברו וכתבו וחתמו ונתנו למלוה אינו נחשב בשטר אלא בפנקס של ז כ ר ו ן דברים בעלמא (לבוש חו"מ, שטרות לט ו). — ד) הכרזה, פרסום בקול שופר וכדומה, Ausrufen proclamation: בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זִכְרוֹן תרועה מקרא קדש (ויקר' כג כד). — ה) *כח הזכרון, הכח הנפשי שיש בבע"ח לזכֹר דברים : ואמנם כח ה ז כ ר ו ן וכו' יחלק לשלש פעולות והם הזוכר ו ה ז כ ר ו ן והשמור (מ' אלדכי, ב"א ד א). והממונה על ה ז כ ר ו ן שמו זרניאל והוא מן מחנה האש השורף (ברית מנוחה ו).—*זכרון מ ק ו מ י : בעלות לפניו זכרון המקומות וההמצאה ההיא יזכור בנקל כל מה שירצה כאלו יהיה לפני עיניו החושיים עצמם ודבר זה נודע לכל חכמי האומות נקרא מאתם ז כ ר ו ן מ ק ו מ י על שם המקומות שמפקידים שם הדברים (לב האריה, א' מודינא א ד). הלמד הגדה מתוך הספר לא במהרה הוא משכח יען יזכור צורת הכתיב והדפוס כאמור וכל זה הוא ז כ ר ו ן מ ק ו מ י (שם י).

א. זִכָּרוֹן, ש"ז, מ"ר זִכְרֹנִים, -רוֹנִים,— כמו זִכָּרוֹן : אין זִכְרוֹן לראשנים (קהל' א יא). כי אין זִכְרוֹן לחכם עם הכסיל לעולם (שם ב טז). — *זִכְרוֹנוֹ לברכה, כמו זכרו לברכה : לאחר שנים עשר חדש (למות אביו) אומר ז כ ר ו נ ו לחיי העולם הבא (רמב"ם ממרים ו ה). הר"מ בר שניאור ז כ ר ו נ ו לברכה (ר"נ על הרי"ף, נדר' פג:). וכתב אדוני אבי הרא"ש ז כ ר ו נ ו לברכה בתשובה (טור, מלוה ולוה יט).

ב. זִכָּרוֹן[1], ש"ז, — מקום גבוה, רם, Erhöhung hauteur ; elevation, ומשמש בשתי משמעות, — א) מטה גבוהה למשכב דודים : hoher Lager couche elévée ; elevated couch : על הר גבה ונשא שמת משכבך גם שם עלית לזבח זבח ואחר הדלת והמזוזה שמת זִכְרוֹנֵךְ[2] כי מאתי גלית ותעלי הרחבת משכבך (ישע' נז ז-ח). — ב) מ"ר זִכְרֹנִים, משגב

---

[1]) באשור' זַקְרֻת, א) אמיר ההר, ב) מגדל, משגב : זִקְרַת בַּבְלִי, זקרת ברסיפ, זקרת אלשושן. — [2]) פרשו המפרשים הקדמונים והחדשים מלה זו מלשון זָכָר, ודחקו הכתוב בדרכים מתחלפים. הקדמונים פרשו במשמ' זִכָּרוֹן פשוט, וקצת החדשים אמרו כי הכונה בזכרון זה למפלצת של צלם זכר. וגם זה אינו מסתבר, כי במה ששמה את המפלצת א ח ר הדלת והמזוזה מחליש קצת את מעשה

להשגב בו מפני האויב, Turm ; tour ; tower: הלא שאתו תבעת אתכם ופחדו יפל עליכם זִכְרֹנֵיכֶם [1]) משלי אפר לגבי חמר גביכם (איוב יג יא-יב).

*זִכְרוֹנִי, ת"ז, לנק' -נית, — של הזכרון, מטבע הזכרון: התנועה הזאת (של החלום) תתחיל ביקיצה מן המוחשים אשר מחוץ ותכלה אל הכח הזכרוני (רשב"ג דורהן, מג"א, ת"י ד). עד כי עלתה חולדה בכח התחכמוני, ונחלש כח הזכרוני, ותחת אמור להכמה אחותי את ששוני, באתי להעלם דבר כפלוני אלמוני (הקד' כללי ע"ת בסוף שו"ת תו"י).

*זַכְרוּת, ש"נ, — האבר המיוחד להזכר, männl. Glied; membre viril: כל שזכרותו מבחוץ מוליד מבפנים מטיל ביצים (בכור' ח.). עור שקושרין להן תחת זכרותן כדי שלא יעלו על הנקבות (שבת נג:). שכיוון (פנחס) בזכרותו של איש ובנקבותה של אשה (סנה' פב:). לא אמרו טומטום ספק אלא באדם הואיל וזכרותו ונקבותו במקום אחד אבל בהמה מטיל מים במקום זכרות זכר במקום נקבות נקיבה (בכור' מב:). כיון את הרומח כנגד הקבה שלה כדי שתהא זכרותו נראה בתוך הקבה (מד"ר במד' כ). אנדרוגינוס שנבעל לפסול מן התרומה בין דרך זכרותו בין דרך נקבותו (רמב"ם תרומ' ז טז).—ובהשאלה, מה שדומה לאבר הזכרות: אמר רב אשי שקדחו (את השופר) בזכרותו (ר"ה כז:). נטלו קרנותן וזכרותן עמהן פסולה ואין פודין עליהן נטלו טלפיים וזכרותן עמהן פסולין ונפדין עליהן (בכור' מד.). לא שנו (שאסור לבקע עצים בקרדום) אלא בנקבות שלו אבל בזכרות שלו מותר (ביצה לא:).

*זַכְרוּתִי, ת"ז, מ"ר זכרותיים,—מטבע הזכר, מצורת הזכר: כי כבר נמצא שמות נקבותיים לזכרים וזכרותיים לנקבות (ר"ד יחיא, לשון למוד' כ ד).

*זִכְרִי, זכריי, ת"ז, לנק' זִכְרִיִּית,— של זכר, מטבע זכר: ואמנם התועלת מפני קניית שלמות התכונה והמזג הזכריי והנקבותיי אשר הם מן המקרים המחוייבים למיני ב"ח (קאנון א א ה, במהות האבר). כמו שנמצא זכר נקביי או נקבה זכריית במדותיהם ובתכונתם (רשב"ג דורהן, מג"א, ת"י ד). ואם יזול (דם הוסת) משמאלו לימינה תהיה נקבה זכריית (קאנון ג כא א יב). כי הזקן היא סגולה זכרית המבדלת בין זכר לנקבה (שער השמים ט). כי בהיות השכל שהוא הזכריי נמצא בשלמותו הנה הכח הנקביי שהוא החמר הוא מסתתר ובלתי נמצא (נפול' יהוד' לא).

*זַכְרָן, ש"ז, — מי שכח הזכירה שלו חזק: חכם בדרכיו כונס וזכרן מרבה להשיב (דא"ז ג). ואל בינתך אל תשען לומר חכם גדול אני וזכרן (רש"י שבת קמז:). מואס בגדולה ושונא השררה מיושב זכרן מודה רב בשת (חו"ה, הפרישות ד). דימה האיש הזכרן שיזכור כל מה שישמע ולא יבדיל בין האמת והשקר לספוג (רמב"ם אבות ה טו). וימצא זה ברוחב הלב וזכרן מאד (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ה). ואם שני תלמידים ואין לנו להספיק לשניהם נקדים הזכרן אעפ"י שהוא קשה לשמוע אל השכחן אעפ"י שהוא ממהר לשמוע (רשב"ג דורהן, מג"א ה יג). ולכן היו האנשים אשר מזג מוחם המזג הזה (מזג היבש) זכרנים טובים כי טוב הזכרנות יהיה מהשארות רושם הצורה הנזקקת בכח המדמה (שם). וזקן שלא גבר על מזגו הטבעי הליחה המקרית יהא זכרן וכו' ולפיכך ימצא במקצת הזקנים זכרן ולא שמרן (מ' אלדבי,

---

התועבה ונחלשה בזה התוכחה. אך מכל לשון ההוכחה נראה ברור כי רצה לאמר שהיא עזבה את משכב בעלה ותעל על משכב שהכינה מאחורי הדלת והמזוזה לעוגביה, וזכרון הוא כנוי למשכב דודים, ואולי בפרט משכב גבוה, כמו שהיה נהוג אצל הזונות בזמן ההוא, וכמו השם גב ורמה, כמו שספר יחזקאל: בעשותך את כל אלה מעשה אשה זונה שלטת בבנותיך גבך בראש כל דרך ורמתך עשיתי בכל רחוב (יו ל-לא), וכמו שספרו (מנח' מד.) על הזונה המפורסמה בכרכי הים, שהיו לה שבע מטות זו על גב זו והיו עולים אל העליונה בסולם. ועי' עוד בהערה שלקמן. — [1]) גם שם זה פרשו המפרשים במשמ' הרגילה של זכרון, אלא שהחדשים אמרו כי הכונה כאן לדבור שנאמר לזכרון. וכל זה דחוק. אבל מהקבלת שני חלקי הכתוב נראה כי זכרניכם מקביל להשם גבי, שהסכימו רוב החדשים שהכונה בו כעין משגב. וכונת המליצה בכלל נראה ממקום אחר באיוב שבאה שם המלה גבי: כי נטה (הרשע) אל אֵל ידו ואל שדי יתגבר ירוץ אליו בצואר בעבי גבי מגניו (יה כה-כו). אנו רואים, שזו היתה מליצה אהובה למחבר הספר איוב לתאר את הרשע בנלחם בכלי מלחמה באלהים, ואף כאן הוא אומר: הלא שאתו תבעת אתכם ופחדו יפל עליכם ומשגבכם שאתם חוסים בו הוא דומה לאפר וגביכם שאתם רוצים להלחם בהם הם כמו גבי חמר. והמליצה משלי אפר במשמ' דִמיון ולא במשמ' משל כמו משלי שלמה, כמו"כ נמצא באיוב במקום אחר: הֹרני לחמר ואתמשל כעפר ואפר (כס ל יט). ונגזרה גם משמעה זו של משגב ממושג הגֹבה והרֹם שבלשון אשור' לשרש זקר וכמבואר בהערה להשרש.

ס"א ד א). בן אחותי מתפאר היותו זכ ן אשר מעודו ראיתי לא שכח לעולם דבר ראהו או מפי אחר שמעהו (עמנ', מחב' יח). והיה בנערותו פקח ו ז כ ר ן עצום (כ"י עמדין, גת דרוכה). ימצא במקצת הזקנים ז כ ר ן (נזכר אחר ששכח) ולא שמרן (הוא בעל זכרון רצוף) אבל הנערים ימצא בהם השמור יותר מהזכר (הוה, מגדל עז קי). וידוע שהוא היה ז כ ר ן גדול יותר מאנשי ביתו (זכרון טוב, מעש' ל).—ומשל: שקרן צריך שיהיה ז כ ר ן (קובץ מכת' של Wagenseil 370).

***זַכְּרָנוּת**, ש"נ, — סגולת מי שהוא זַכְּרָן: כח השמירה אפשר שהוא כח ה ז כ ר נ ו ת עצמה אבל שמו הפרש בינו ובין ה ז כ ר נ ו ת כשאמרו שהשמירה שישמר בלי הפסק וה ז כ ר נ ו ת הוא ההפסק אך יזכרהו בלי עזר מדברים אחרים (שער השמים ט). מין האריה יש לו בחירה רצונית ו ז כ ר נ ו ת וכשזוכר הנאת תענוג המשגל יתאוה לחבור (שם ד א). בחקירה מזה המאמר מ ה ז כ ר נ ו ת וההזדכרות השינה והיקיצה (באור ס' החוש והמוחש, קלור בן רשד). ושבח ר' אליעזר ב ז כ ר נ ו ת שלא שכח לעולם דבר ממה שלמד (רשב"ל דורן, מג"א כ ח).

***זַכְּרָנִי**, ת"ז, — מטבע הזכרן: וכח ה ז כ ר נ י והוא שיזכור מה ששמר (שער השמים ט). וזה הכח ה ז כ ר נ י ת היא משגת לדברים אחרים כגון שתשיג כמות מוגבלת שכבר הרגישה אותם ודמתה אותם בדמיון (מ' אלדכי, ש"א ד א). וזו היא כח המחשבה ולפיכך היא ממוצעת בין שתי כחות אלו שהן הדמיונית וה ז כ ר נ י ת (שם).

***זַל**, ת"ז, — אדם שפל: מעשה בחבורה אחת של ז ל י ן שהיו יושבים ושותים יין עד חצי הלילה (מד"ר במד' י). אינו מכובד ביניהם אלא ז ל וקל (רש"י אבות ד א).

א. זלג, ממנו מַזְלֵג.

ב.*זלג, ממנו *זָלַג, *זְלוּג.

***זָלַג**, פ"י,—זלגו עיניו דמעות, הורידו, הזילו הדמעות. fliessen lassen; faire couler, verser; to shed: אגריפס המלך עמד וקבל (ספר התורה) וקרא עומד ושבחוהו חכמים וכשהגיע ללא תוכל לתת עליך איש נכרי ז ל ג ו עיניו דמעות אמרו לו אל תתירא אגריפס אחינו אתה (סוט' ז ח). מעשה באחד שהיה יוצא ליהרג וכו' אמר תהא מיתתי כפרה על כל עונותיי חוץ מן עון זה אם עשיתיו אל ימחול לי ובית דין ישראל יהא נקי וכשבא הדבר אצל חכמים ז ל ג ו עיניהם אמרו להחזירו אי אפשר שאין לדבר סוף אלא הרי דמו תלוי בצואר עדים (ירוש' סנה' יג כג:). וזכרו את ארץ ישראל וקפו עיניהם ו ז ל ג ו דמעותיהם וקרעו בגדיהם (ספרי ראה פ). בשעה שאמר הקב"ה לאדם וקוץ ודרדר תצמיח לך ז ל ג ו עיניו דמעות אמר לפניו רבש"ע אני וחמורי נאכל באבוס אחד (פסח' קיח.). אמר רבי כשהלכתי למצות מדותי אצל ר"א בן שמוע וכו' ז ל ג ו עיניו דמעות של ר"א בן שמוע אמר אשריכם תלמידי חכמים שדברי תורה חביבין עליכם (מנח' יח.).—ודם: ומה הן סימנין שהן בו ביהודה (כשהיה ומתמלא חמה) וכו' שני שילטונין ז ו ל ג ו ת דם (מד"ר ברא' לג). הסימנים של יהודה עינו של ימין ז ו ל ג ת דם (ילקוט איוב תתל"ז).

— נתפ', נִזְדַּלֵּג: עקל הוא מקום בתוך הספינות אשר מתקבץ בו המים ש מ ז ד ל ג י ן מבקיעות הספינות (פי' המשנ' להרמב"ם, מכשי' ה ז).

***זַלְדְּקָן**[1], ש"ז, —מי שזקנו דל, קטן, מעט השער: אני יודע שלא תעשה (האשה) לי כשפים מעולם מפני שבעלה הראשון ז ל ד ק ן[2] ואני עבדקן (א"ב של ב"ס ה). ז ל ד ק ן ועבדקן אל תהי מהם כי לא תדע מה נגזר עליך (שם ו). והנולד בפנים השנים יהיה אדום וקצר קומה ו ז ל ד ק ן ויש סימן שחור בעיניו (ר' אב"ע, ראש' חכמ', כ"י פריז). מ ה ז ל ד ק ן הדעת בורח, הזקן כשיגדל השכל פורח (עמנ', מחב' יא). פורח השכל כשיגדל הזקן, בורח הדעת מ ה ז ל ד ק ן (שם).

***זְלוּג**, ש"ז, — שה"פ מן זָלַג: עינייך בבואם לדינך אל תועם. שימה כנאדך זלוג דמעם (סלית' יוה"כ, תחנת).

***זְלוּף**, ש"ז, — שה"פ מן זָלַף: יין נמי ראוי ל ז י ל ו ף (פסח' כ:). חבית של יין של תרומה שנטמאת וכו' תעשה ז י ל ו ף (שם). לאכלה ולא ל ז י ל ו ף (ב"ק קכ.). יזלו בשמיו וזה ז י ל ו ף (מד"ר במד' יג).

זְלוּת, זֻלַּת, ז ו ל ו ת, ש"נ, — סגולת מה שהוא נבזה ושפל, Gemeinheit; bassesse; baseness: סביב

---

1) מלה מרכבת משתי מלים ארמיות, זל דקן, ועי' הערה לקמן. — 2) בארמ': זלדקן, זילדקן, הובא בשם בן סירא: דכתיב (בספר ב"ס) ז ל ד ק ן קורטמן עבדקן סכסן (סנה' ק:), ובכ"י דלדקן, זילדקן, ועוד. ופרש"י: מי שזקנו דקה וחלושה. ובירוש' (מגי' ד מה ג, תעני' ד סז:) רב חונה הוה מזכר ז ל ד ק ן.

רשעים יתהלכון כרם זֻלֻּת[1]) לבני אדם (תהל׳ יב ט). — ומצוי בספרות במשמעה זו: ואין בהם מעלות מדות ולא מעלות שכליות וכל עניניהם נוטים אל הכפירה ואל הזוללות ויוצאים מכלל מין האנושי (תגמ׳ הנפ׳ כ ג). כי הייתי זוללה לשון זול כלומר כי הייתי זוללות לבני אדם (פי׳ איכ׳ לר״י קרא). גש הלאה רם זלות חרפת הארץ (יל״ג, משל׳ א כג). — וכמו זול: ובענין הזוללות והיוקר יראה דלא משערינן בסחורות (מעשה חייא יז).

***זלוּת,** ש״נ, — כמו זֻלּוּת, א) במשמ׳ זול: כל זלות שער וכורים בני אדם (הלכ׳ פסוק׳, קדוש׳). וצופה עניני השער וחוקר אל יוקר הסחורות וזלותם עולתם וירידתם בכל קצוי הארץ (חו״ה, חשבון הנפש ג). טעות שאינו בא בזלות המקח אלא שהטעה בחשבון (תוס׳ כתוב׳ לח:). — ב) במשמ׳ שפלות: ויבין גדולת הבורא ועצמתו ואמתותו ורוממותו וישכיל קטנות ערך נפשו וזעירותו וזלותו ואח״כ יכיר רב טוב הבורא עליו וגודל חסדו עמו (חו״ה, הכנ׳ ה׳ ג). ועזבו עניני עולמם והנהגת גופיהם בלבותם ומחשבותם והתעסקו בהם בחושיהם הגופיים בעת הצורך והדוחק מפני זלותו (של הגוף) אצלם וקלותו בעיניהם (שם ז). ולולי הנדבה גברה יד הזלות, ושכנו הנכבדים בשפלות, ורמה יד אנשי הכילות (תחכמוני מב). הוא (היחם) מחסה כזב, הוא יחם גאות הסכלות, המעותד אל שבר וזלות (אגר׳ המוסר לר״ש אלעמי). ומי יבטח על שתיית היין וישבה נח, ומי ידע זלות הזמן ויהיה לו ריח ניחוח (עמנ׳, מחב׳ י). הסכלות והעצלות אחי הדלות, הגאוה והכילות תחלות השפלות, לצנות ותפלות אחות הזלות (מראה המוסר כב). כי אשב בחשך בגלות, ה׳ אור לי בימי משיח בלי דלות וזלות (האשכול לר״י הדסי רכד). בימי אבילות דלות זלות הגליות המרים והקשים ריקים בקוקים בלוקים מחוקים גדושים ולא מתוקים (חזוק אמונ׳, הקד׳ תלמ׳ המחבר). ומזה נקראו הצלמים גלולים לזלותם ולטנופם (רד״ק, שרש גלל). ועונות אבותינו בארך הגלות הזלות והדלות (יש״ר מקנדיה, הקד׳ מעין גנים).

---

1) כך ברוב הספרים, ובקצת ספרים זֻלּוּת, ולפי תרגום השבעים היתה במקום הזה איזו מלה אחרת. עכ״פ אין ספק כי הנוסחה משובשה, והמלה זלות לא היתה בודאי בלשון כלל, אך כבר השתמשו בה הרבה הסופרים בכל הדורות.

זל״ז, — ר״ת: זה לזה, זו לזו.

***זִלְזוּל,** ש״ז, — שה״פ מן זִלְזֵל: על חטא שחטאנו לפניך בזִלְזוּל הורים ומורים (ודוי יוה״כ, על חטא). וזדון לב רצח את רעהו אשר קם עליו כאורב, וזִלְזוּל עיר הנדחת לשומה תל עולם לדור ודור תחרב (אזהר׳ לר״י ברצלוני, איסרה).

***זִלְזֵל,** פ״י, — זִלְזֵל בדבו׳, חשב את הדבר לא חשוב, התיחס אליו ברגש של בוז, verachten, geringschätzen; mépriser, dedaigner; despise, treat lightly: דברים שעומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בהן (ברכ׳ ו:). המזלזל בנטילת ידים והמספר אחר מטתן של ת״ח (שם יט.). רבותי מפני מה אתם מזלזלין בטבילה זו (שם כב.). א״ל רבי חייא לרבי וכו׳ לא תזלזל בנשיאותך (חגי׳ ה:). לפי שזילזלה (רחל) בצדיק לפיכך אינה נכנסה עמו בקבורה (מד״ר בראש׳ עב). מזלזלים הן בבני השפחות וקורין להם עבדים (שם פד). כיון שראה הב״ה שהן מזלזלים בו (בפנחס) התחיל מייחסו (שם ויקר׳ לג). רוב אנשי זמננו זה אשר זלזלו בחכמת מצות האברים (הקד׳ חו״ה). — ואמר הפיטן: יוקש למישור וחטא ועון להקליע, יקר לזִלְזֵל בכל תושיה להגליע (סליח׳ מנח׳ יוה״כ, אורת לדקה). — ובמשמ׳ עשה זול, הפחית מהמחיר: זה שאומר ב׳ מזלזל שני סלעים ומחצה משוין וזה שאומר מנה מעלה בדמים שתי סלעים ומחצה (רש״י ב״ב קז:).

— פע׳, *זֻלְזַל, — זלזלו בו: אחי בני אמי חרה אפם בי וזולזלתי בעיניהם מפני דודי אשר נתרחק וישימוני נוטרה לשמור כרמים (רסב״ס, שה״ש א ו). — ובינ׳ מְזֻלְזָל: אם אדם מזולזל הוא שאינו מתבייש לרכוב בעיר (טור, מכיר׳ קלז).

— נתפ׳, *נִתְזַלְזֵל, — נעשה בזול: נתזלזלו בפחות מה שאמר (ערוך, ערך רבע). — ונִזְדַּלְזֵל, נתבזה: מיום שחרב בית המקדש שינו בושו חברים ובני חורים חפו ראשם נזדלזלו אנשי מעשה במעשיהם (מדה״ג, ויגש). ת״ח המזדלזל בפני ב״א וכו׳ ונמצא ש״ש מחולל על ידו (רש״י אבות ד ד). שאין דרך תלמידי חכמים להזדלזל לפני עם הארץ (רמב״ם, שבב׳ ו ו). אשת חן של לוה תתמוך כבוד ולא תערב לו מפני הכבוד בל תזדלזל בב״ד (ר״מ אלשיך, משלי יא טז). ידי יודעי תורה נזדלזלו וחכמת סופרים תסרח ויראי חטא נמאסו (בו״ת חת״ס, חו״מ קפב). — *והִזְדּוֹלֵל:

חשבוהו למתהולל, וסר מרע משתולל, ויהי בעיניהם מזדולל (ספ׳ המוסר לר״ז בן סעד׳ ד, כ״י תימנ׳).

***זלח**[1]), ממנו *זִלֵּחַ, *זֶלַח.

***זֶלַח**, ש״ז, מ״ר זְלָחִים, — דבר, בפרט בריח טוב, שמנים וזורקים בבית וכדומה: לאכל ולא לעשות ממנה זגחין[2]) ולא לעשות ממנה מלוגמא (ספרא בהר א א). אין מזלחין את הבית בכל מיני זלחין (תוספת׳ שבת יז ג).

***זָלַח**, — א) פ״ע, זָלַח השדה וכיוצא בזה, נמלא מים: פועלין (שהלכו) לנכש ומצאו שדהו זלחה נותן להן שכר הליכה וחזירה (ירוש׳ ב״מ ו ד). — ב) יוצא, מרעיף ומניף בשמים וכדומה: רוח צפון ורוח דרום מכבדות ומזלחות[3]) כל בוסמני גן עדן ונותנים ריחם (מד״ר במד׳ יג).

— פִּע׳, *זִלֵּחַ, — שפך או זרק מים על הארץ כדי להרביץ את האדמה וכדומה, **ausgiessen, sprengen; verser, arroser; to shed, sprinkle**: אין מזלחין את הבית בכל מיני זלחין (תוספת׳ שבת יז ג). מותר המת בונין לו נפש על קברו או יזלח לו זלח בפני מטתו (שם שקל׳ א יב). — ואמר הפיטן: כליות מתפלחים, לחצים משתלחים, ועיניהם מְזֻלָּחִים, כמים המוגרים (סליח׳ מוס׳ יוה״כ, אלהי העברים).

— פֻע׳, *זֻלַּח, — שולחו אותו: אם יזולח על אבר ברי יעורר עקיצה (קאנון, לוח הסמים, תנדקוקאי).

***זְלִיפָה**, ש״נ, — שה״פ מן זִלֵּף: זליפתן של כלים טמאין אוסרתן (ע״ז לו.).

זלל[4]), ממנו לפי דעת קצת זולל, ב. זָלַל.

א. זָלַל[5]), — קל אינו נהוג.

— נִפע׳, נָזֹל, נָזֹלּוּ, — נָזֹל ההר וכדומה, נזדעזע: לוא קרעת שמים ירדת מפניך הרים נָזֹלּוּ[6]) (ישע׳ סג יט, ושם סד ב). — ועי׳ נזל.

ב. *זָלַל, — קל אינו נהוג.

— פִּע׳, *זִלֵּל, — כמו זִלְזֵל: בכשפיו הללו. ובקסמיו חללו יום העמיד וְזִלְּלוֹ, שמש הדמים וזלזלו (ר״א קליר, אז קולן).

— פֻע׳, *זֻלַּל: ההוללה וזֻלָּלָה חוללה וכסוטה פרועה ונזרת כמו דוה ונטמאת כצרועה (סליח׳ יוס ז, אפס הוד).

— הִפע׳, *הִזְלִיל, — כמו זלזל: בושר המול ולא הִזְלִיל ומדרכיך לא סר (רסע״ג, עבודה).

***זֶלֶם**[1]), ש״ז, — בוז ודפי: ואל תבחר בכל יקר ועלם, ואל רעו בעין לעג וזלם (דיני ממונ׳ לרס״ג).

זלעף, ממנו זַלְעָפָה, *זִלְעֵף.

***זִלְעֵף**, פ״י, — זִלְעֵף את פלוני, פעל בו בזלעפה: קדוש כהביט לכל תופר ברית טל, זִלְעֵף רוח לילד ונפשו נטל (ר״א קליר, תפי׳ טל, תחת אילת). זכות עקוד מור, אין רחמים לכמור, זִלְעֵף בשר תמור, צרור המור (יוצר ב פסח, אפיק רנן). חנמל ברד ורשפים, זִלְעֵף בעלי כשפים, קרסו כרעו כשופים, עפר ארץ שואפים (יוצר שבה״ג, חי וקים). פסח זילעף במכתב שונן, מחנה מצרים בעמוד אש וענן (מחז׳ ויטרי, מער׳ ליל אחרון פסח, ויושע).

— פֻע׳, *זֻלְעַף, — שזלעפו אותו: אלהי זלעפתי עת דרשתיך, זעתי ונעתי עת כי שחרתיך, זכרתי וחלתי יום זכרתיך, זאת זכרה לי אלהי (רסג״ג, שחר׳ יוה״כ. ארץ אשפיל). שמעו עמים וברתת רופפו, אז פלילמו ברעד זֻלְעָפוּ, תפל צוחה עליהם ויחדיו יסופו (יוצר ז׳ פסח, ויושע אל). חלפה הדת ונפלו פגרים, וזֻלְעֲפוּ וזועמו מובסים ומוגרים (סליח׳ תענ׳ אסתר, במתי מספר). וזֻלְעַפְנוּ על חטאותינו, חולחלנו על רוב פשעינו (סליח׳ ליוס ב, אפפונו).

זַלְעָפָה[2]), זל׳, ש״נ, מ״ר זַלְעָפוֹת, זל׳, סמי׳ זַלְעֲפוֹת, — חם עז, כמו של רוח קדים וכדומה, **Glut, feux violent; heat**, בהשאלה, מהרעב: עורנו

---

[1]) כך גם בארמ׳: זילחא דמיטרא (מגי׳ כח:). בסור׳ זלח, בערב׳ דַאלַח a), ענן נותן הרבה מים.

[2]) בקצת נוסח׳ זלפין. — [3]) בנוסח׳ זוחלות. וכן בילקוט שה״ש תתקפח. אך אין כאן מקום להפעל זחל ודבר ברור הוא שצ״ל וזולחות במקום זוחלות, וכבר הגיהו כך החכמים.

[4]) בערב׳ ד׳ל b), היה קל, לא נכבד, שפל.

[5]) בערב׳ זלזל c).

[6]) כבר גזר ריב״ג שגם זה מן נזל ולא זלל ודגש הלמד הוא מפני שהוא מעמד ולא להבלע הכפל. ועי׳ נזל.

a) دَلَحَ b) زَلَّ c) زلزل

[1]) בסור׳ זלם מעקל, ובהשאלה עון, אשמה. בערב׳ זַלַם a) שגה, טעה, והעקר ט׳לם b), חמס, עריצות. ועי׳ ערך עלם.

[2]) לא נתברר מקור מלה זו. יש אומרים כי עקרת

a) زَلَمَ b) ظلم

בתנור נכמרו מפני זַלְעֲפוֹת[1] רעב (איכה ה י). — ושל הרוח: ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זִלְעָפוֹת מנת כוסם (תהל' יא ו). — ומפני כעס וחרון, בחבור עם רעדה: זַלְעָפָה אחזתני מרשעים עוזבי תורתך (שם קיט נג).

***זלף**[2], ממנו *זִלּוּף, *זְלִיפָה, *זֶלֶף *זַלָּף.

***זֶלֶף**[3], ש"ז, — כל מה שמזולפים: ואין עושין אותו (את היין של תרומה) זלף (תוספתא תרומ' ט יה).

***זִלֵּף**[3], פ"י, — זִלֵּף משקה מכלי וכדומה, שפך לאט לאט, טפות טפות: זולף (את הציר של זיתי חכבש) וגומר וגף כדרכו (מו"ק ב א). שלא יהיו מעכבין אותו בשעה שהוא זולף את המים (פרה ז ח). הזולף את הכור וכו' בזמן שהוא זולף בכל אחת ואחת (מהחביות) אבל אם היה זולף במחץ וכו' (טהר' י ז). זלף את המים ונמצא קדוש מלמטן (פרה ו ב). כמשמרת זו של יין שקולטת את השמרים וזולפת את היין (רש"י אבות ה טו). הזולף מים מן המעיין בידיו וברגליו ובחרסים ונתן לתוך החבית (רמב"ם פרה אדומה ו ח). — יודמעות: דמעות כתנין זוֹלְפוֹת, עוללי אשר טפחתי בעלף, איך גזו מני בחלף (קינ' לת"ב, אז בהלוך). — ועומד: מי שדמעיו זולפות תמיד (רמב"ם בית המקדש ת"ו). — ופעול: ענה וּזְלוּפַת בושם לפחת, חן וכבוד נמשחת, ולמלוכה נצלחת (הוש' יום ד, ענה אומה).

— פֻּע', *זֻלַּף, — כמו הקל: מרחיצין את הקטן בין לפני המילה ובין לאחר המילה ומזלפין עליו ביד אבל לא בכלי (שבת יט ג). כיצד יעשה יזלף עד שהוא מגיע לספוג (פרה ו ג). פעמים שאדם הולך לכרמו לידע אם הגיעו ענבים לבצירה או לא ונוטל אשכול ענבים לסוחטו ומזלף על גבי ענבים (שבת יז.). ומזלפין מי שליא על גבי ולד כדי שתריח ריחו ותרחם עליו (שם קכח:). מזלפין עליו (על הילוד) ביד אבל לא בכלי (שם קלד:). שאדם עשוי להסתפק

היא זעף בהוספת ל. ועי' הערה שלקמן. — [1]) אמר מנחם: דבר הלמוד מענינו פתרונו כמו שער קטב. ע"כ. ריב"ג הזכיר מלה זו ולא פרשה. ראב"ע הסכים למנחם. אך רש"י אמר: זלעפות לשון שרפה. ובמשמעה זו פרשו כל החדשים והביאו סמך לדבר שבערב' מצויה מליצה זו, אש הרעב: נאר אלג'וע.

[2]) דומה לזלח, עי"ש.

[3]) דומה לִזָלַח, זִלַּח, עי"ש.

סאתים מים בכל יום בארבעה אמות אדם רוצה לזולפן פחות מארבע שופכן (עירוב' פח.). אין מונעים לא שמן ולא חמין מעל גבי המכה בשבת ולא עוד אלא שמזלפין חמין על גבי המכה בשבת (מד"ר בראש' פ). ומותר לזלף מים על גבי הקרקע ואינו חושש שמא ישוה גומות (הרמב"ם שבת כא ג). חגבים וכבשים שמזלפין עליהן יין אסורין וכן אם היו מזלפין עליהן חומץ (הוא, מאכ' אסור' יז כד). — ועומד: ובדודורין אעפ"י שהיין מזלף עליהן מותר (ע"ז נט:). גול יגלה לפניך ישפך ויזלף, גם בפורפרך מלא גויות יגלף (סליח' מוס' יוה"כ, אלהים). — פֻּע', זֻלַּף, מְזֻלָּף: מזולפת (המטה) ומליאה טפין טפין (ר"א בדרבי, תות' תכל', רענן).

א. זִמָּה[1], ש"נ, מ"ר זִמּוֹת, — כמו זָמָם, מה שאדם זומם ומתכוין לעשות, לטובה ובפרט לרעה, Vorhaben; projet; purpose, design: ימי עברו זִמֹּתַי[2] נתקו מורשי לבבי (איוב יז יא). וכלי כליו רעים הוא זִמּוֹת יעץ לחבל ענוים באמרי שקר (ישע' לב ז). זִמַּת אולת חטאת ותועבת לאדם לץ (משלי כד ט). — ואמר בן סירא: (עזרתני) משפתי זמה וטפלי שקר וחצי לשון מרמה (ב"ס גני' נא ה). — ואמר הפיטן: שקר בהעידם יזממו בפרושים, תעשה למו כִּזְמּוֹתָם להאשים (יולר ב שבוע', אמרי כזב).

ב. זִמָּה[3], ש"נ, מ"ר זִמּוֹת, — תועבה, בפרט של זנות[4], Unzucht; fornication: ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה לא תקח לגלות ערותה שארה הנה זִמָּה הוא (ויקר' יח יז). אל תחלל את בתך להזנותה ולא תזנה הארץ ומלאה הארץ זִמָּה (שם יט כט). ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זִמָּה הוא באש ישרפו

[1]) מן זמם, עי"ש. — [2]) פרשו רוב המפרשים במשמ' זמם ומחשבה אעפ"י שיש לפקפק בדבר.

[3]) לא נתברר מקור מלה זו במשמעה הזאת. קצת החכמים גזורה מן השרש הערבי ד'מ a) במשמ' גִּנָּה דבר. וי"א שנתחלפה במקום זנה. וגם זה אינו מחור. — [4]) ופרשו בדרך דרש ואמרו: שצר (הקב"ה) צורת העובר בדמות הנואף וכו' ולפיכך נקרא זמה לפי שהן כופרים שניהם ואומרין לא עברנו עבירה והבריות אומרות אם בן זה מהו (מד"ר במד' ט).

a) ذمّ

אתו ואתהן ולא תהיה זמה בתוככם (שם כ יד). כי עשו (אנשי הגבעה במעשה הפלגש) זמה ונבלה בישראל (שופט׳ כ ו). זמה עשו בתוכך ערות אב גלה בך וכו׳ ואיש את אשת רעהו עשה תועבה ואיש את כלתו טמא בזמה (יחזק׳ כב ט–יא). כבוא אל אשה זונה כן באו אל אהלה ואל אהליבה אשת הזמה (שם כג מד). נאפיך ומצהלותיך זמת זנותך על גבעות בשדה (ירמ׳ יג כז). ותפקדי את זמת נעוריך בעשות ממצרים דדיך (יחזק׳ כג כא). והשבתי זמתך ממך ואת זנותך מארץ מצרים (שם כז). והשבתי זמה מן הארץ ונוסרו כל הנשים ולא תעשינה כזמתכנה (שם מח). מרבה שפחות מרבה זמה מרבה עבדים מרבה גזל (אבות ב ז). שהבטלה מביאה לידי זמה (כתוב׳ ה ה). נמצא בה דבר זמה או שאינה ראויה לבא בישראל יכול יהיה רשאי לקיימה (ספרי, תצא רלה). חמשה דברים צוה כנען את בניו אהבו זה את זה ואהבו את הגזל ואהבו את הזמה ושנאו את אדוניכם (פסח׳ קיג:). ברזילי הגלעדי שטוף בזמה היה וכל השטוף בזמה זקנה קופצת עליו (שבת קנב.). אלהיהם של אלו שונא זמה הוא (סנה׳ קו.). כך היו אומרים נמות הזכרים ונקח הנקבות לנשים לפי שהיו המצריים שטופים בזמה (מד״ר שמות א). אמר הקב״ה על הכל אני כובש ועל הזמה אני כועס (שם במד׳ ט). ואמרו בני ישראל להרגה (את דינה) שעכשיו יאמרו כל הארץ שיש בית זמה באהלי יעקב (פדר״א לח). — ואמר הפיטן: חבול טמאת שרץ, גן נעול השרץ, שתוק אסוף הפרץ, זמה ספק ארץ (יוצר שבת א חנוכ׳, אין צור). יהר ליץ והעמיד מסלה, טכום בחורי בזמה סלה (יוצר שבת זכור, תמימים).

***זָמָּה**, ש״נ, מ״ר זַמּוֹת, כנ׳ זַמּוֹתַי, — כמו א. זמה: ומה פשעי אם זמותי[1]) עברו פי ואשר המה לי לבי לא טמנתי בחבי ולא זכרתי בחפזי כי שגגת תלמיד כמוני עולה זדון (ר״ש בלוך, אגר׳ ליעקב ביק).

***זִמּוּם**, ש״ז, — כמו ב.*זמם: ויבא האיש הביתה התיר זמומיהם (של הגמלים) (מד״ר ברא׳ ס).

***זִמּוּן**, ש״ז, מ״ר זִמּוּנִים — שה״פ מן זִמֵּן: חיה שקננה בפרדס אינה צריכה זמון (ביצ׳ כה.). הזמינו לבית המרחץ מהו זימון מועיל או אין זימון מועיל (נדר׳ ז.). ואומר לה בפני עדים כשרים תהא לי מקודשת בטבעת זו כלומר תהי לי ולא לאחרים מזומנת ומוכנת וכו׳ וזה הזמון שתהי מזומנת לי יהיה כדת משה (אבודרהם, ברכת אירוס׳ ונשואין). — ֵוברוחניות: אך הויתם וחבורם והזמון להם צריך בזה אל ידיעה שלימה מפורשת תכלית הביאור מאת האלהים (כוזרי א עט). והם הזימונים החושיים אבל הזימונים הנפשיים והם סודות התורה למי שידעם והתחכם בהם הם מועילים מביאים הטוב ודוחים הרע (שם ה כ). — ובעניני הדת, *זִמּוּן וברכות, ברכה בזמון: ב׳ חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזמון (ברכ׳ ז ה). בעשרים נחלקין ובלבד שלא יהא בהן אחד שהפטיר את עצמו מן הזימון (תוספתא שם ה יט). ברכת הזימון מן התורה שנא׳ ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזימון (שם ז׳ו א). עד היכן ברכת הזמון רב נחמן אמר עד נברך (גמ׳ שם מו.).

***זְמוֹר**, ש״ז, — שה״פ מן זִמֵּר: שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור אין לי אלא זירוע וזימור מניין לניכוש ולעידור ולכיסוח (מו״ק ג.). מקרסמין מלשון קירסמוה נמלים והיינו זימור אלא שלשון קירסום באילן וזימור בכרם (ר״ש שבי׳ ב ג).

זְמוֹרָה[1]), ש״נ, מ״ר זְמוֹרִים, זְמוֹרוֹת, — א) שְׁלֻחָה ארכה דקה של הגפן, Weinranke; sarment; shoot of a vine: ויבאו עד נחל אשכל ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וישאהו במוט בשנים (במד׳ יג כג). על כן תטעי נטעי נעמנים וזמרת זר תזרענו (ישע׳ יז י). הזמורה אשר היה בעצי היער (יחזק׳ יח ב). כי בקקום בקקים וזמריהם שחתו (נחום ב ג). אין תוחבין זמורה של גפן לתוך האבטיח שתהא זורקת מימיה לתוכו (כלא׳ א ח). זמורה שהיא קשורה בטפיח ממלאין בה בשבת (שבת יז ו). ולא (נוטעין) זמורה בין שתי קורות שתיבלע ביניהן (תוספתא כלא׳ א י). מעשה באדם אחד מבקעת בית חורתן שנעץ ד׳ קונדיסין בארבע פינות השדה ומתח זמורה עליהם (ערוב׳ יא.). כשם שחולקין ביין כך חולקין בזמורות ובקנים (ב״מ ט א). גמל טעון פשתן או חבילי זמורות (ב״ב ב יד)

[1]) לפי הכתוב זמתי בל יעבר פי, עפ״י פרוש המפרשים. ועי׳ זַמֹּת.

[1]) עי׳ שרש זמר, והיא מלה עברית ואין לה

חבילי זמורות יטלטל (בשבת) מפני שהוא מאכל לפילין (שבת קכח.). ונקיף לה חבילי זמורות ונקלה (פסח' עה.). הביאוהו (את ר"ח בן תרדיון) וכרכוהו בס"ת והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור (ע"ז יח.). הנותן מעות לבעל הכרם על השריגים ועל הזמורות לכשיכרתו וכו' צריך להפך בהן כשהם מחוברים שנמצא כקונה אילן לזמורותיו (רמב"ם מלוה ולוה ח ו). — *בת הַזְּמוֹרָה, היין: בני תבל עדנים תאכילם ויינקו בה שדי בת הַזְּמוֹרָה (ר"י חריזי, הענק ג).— ובמנהגי ע"ז בימים הקדמונים: וישבו להכעיסני והנם שלחים את הַזְּמוֹרָה[1]) אל אפם (יחזק' ח יז). — ואמר הפיטן: הלכה ממפתן לחצר העזרה, וראתה שולחים אל אפם הזמורה, ונאמה את פני מהם אסתירה (קינ' לת"ב שכינה צועקת). קט ושן חרק, ונאצות שרק, וְזמורה באפו הרק, וחרבו הברק, למילה פרק, וכלפי מעלה זרק (יוצר שבת זכור, אז קולן). זכור יי' את יום זבולך, המתגאים ונואמים פה מה לך, השולחים זְמורות באף לחללך (שם, אלהים אל דמי). כח גבורתיך איפא יודע ובמה, לשולחים זמורות אף פעמים כמה וכמה (סליח' יוה"כ, אפס הוד). — *בעל הַזְּמוֹרָה, פקיד במלכות רומי לפנים שהיה נושא חבילה של זמורות בידו להלקות בהן את הנדונים למלקות, Lictor: הדבר דומה לאחד שקילקל בעיר מסרו לבעל האגמון וחבשו והיה קשה מבעל האגמון מסרו לבעל הזמורה וחבשו והיה קשה מבעל הזמורה מסרו לבעל הרצועה וסטרו (ירוש' סוט' ט כד:). אין לך כל רגל ורגל שלא בא לטבריה אגמון וקטמון ובעל זמורה (שבת קמה:). משל לבעל הזמורה שהיה מהלך בחוץ והזמורה בידו אמרו אולי שהזמורה בידו לא היה מתכבד שמע המלך ואמר לו העבר הזמורה ממך וצא לחוץ וכל מי שאינו שואל בשלומך אני נוטל את ראשו (מד"ר שמות כח). —*נתן לו זמורה: משל למלך שהיו לו עבדים הרבה ורצה לעשות אחד מהן בן חורין וליתן לו הזמורה (מד"ר במד' יח). — ב) *בהשאלה, אבר הזכרות, männl. Glied; membre viril; membrum v.: זה עמלק שנתגאה על הקב"ה בחירופיו ובגידופיו ובזמורה[1]) שהיה נוטל זמורתם[2]) של ישראל וזורק כלפי מעלה ומחרף ואמר בזו בחרת (פסיק' רבתי ז).— ג) *כיחה וניעה שמוציאים מהגרון או מהאף. Auswurf; crachat; saliva: חכך בגרונו והוציא הזמורה[3]) (פסיק'

אחות בשאר הלשונות. — [1]) אמרו המפרשים החדשים כי הכונה בדבור זה למנהג הפרסים הקדמונים עובדי השמש שבשעת תפלתם להשמש היו מחזיקים בידיהם ברצמן, שהוא אגודה של ענפים, קצת דומה לאגודת שלשה המינים של היהודים בחג הסכות. וקצת החדשים פרשו זמורה זו במשמ' המשאלה אבר הזכרות, עי' לקמן, אך תמוהה השליחה לאפם. והנה בספרי (דבר' קעג) מנו פסוק זה בין הפסוקים שכנה הכתוב מפני הכבוד, ונראה שר"ל כי הכתוב בעצמו, או הנביא בעצמו אמר לאפם במקום לאפי. אך המסורה (רלש במד' וכהן) מנתה לאפם בין שמנה תקוני סופרים, ואעפ"י שכבר אמרו גדולי הרבנים שאין הכונה בתקון סופרים שהסופרים נגעו בעצם נוסח הכתוב ושנו בו איזה דבר, אלא שהסופרים פרשו שכונת המקרא היתה לא ככתיב, בכ"ז אין ספק כי המסורה נתכונה באמת שהסופרים תקנו הנוסח. ועל כל פנים בין כך ובין כך נראה, כי המעשה של שליחת זמורה היה נחשב אצלם לדבר בזוי ומתועב מאד. עד שהיה ראוי בשביל זה שיכנה הכתוב בעצמו או שהסופרים יתקנוהו. ואעפי"כ רגלים לדבר, שבעלי התלמוד בעצמם עוד לא פרשו דבור זה במשמעה הגופנית שיחסו לו אחרי כן, הואיל והם השתדלו להוכיח שהאנשים עשו מעשה זה בדרך דרש ואמרו: ממשמע שנאמר ופניהם קדמה איני יודע שאחוריהם כלפי מערב מה תלמוד לומר אחוריהם אל היכל ה' מלמד שהיו מפריעין עצמן ומתריזין עצמם כלפי מעלה וקאמר נביא מי שעשה הרעה הזאת בישראל ימות על מיטתו, ע"כ, ואלמלא היו שומעים דבר זה בגוף בהדבור שולחים הזמורה לא היו צריכים להכרית זה מלשון היתרה שבכתוב. ולא ידוע איזה מעשה מתועב שמעו בעלי התלמוד בהמלים שלחים הזמורה וכמו"כ אחריהם עד מנחם בן סרוק, שבמחברתו אנו מוצאים בפעם ראשנה שיחס את המעשה שלמדו בעלי התלמוד מן ואחוריהם קדמה להמלים שולחים הזמורה, ואמר: והנם שולחים את הזמורה אל אפם דבר דופי וקלון הוא לפרוש השוה ריח מקטרתם וכעס קרבנם וניחוחם למלאכת תופי נקבים ואחוריהם אל היכל יי' יורה על הענין, ע"כ. וכן ריב"ג בפרוש: והנם שולחים את הזמורה אל אפם ר"ל הקול היוצא מן האדם מלמטה והוא כאשר אמר עליהם ואיש מקטרתו בידו ועתר ענן הקטרת עלה דמה העתר ההוא העולה מקטרתם לריח היוצא מלמטה לבער מעשיהם ולגנות קטרתם. ע"כ. וכן רש"י: והנם שולחים אל חוטמם את ריח רע של זמורה שהם מזמרים ברוח היוצא מפי טבעת. ע"כ. וכן רד"ק: והוא עטוש מלמטה. וכן שאר המפרשים. ועפי"ז השתמשו בדבור זה במשמעה זו הסופרים. — [1]) פרשו המפרשים במשמ' אבר הזכרות, אך יש מקום לפקפק בזה. — [2]) בנדפס זכרותם בכף. — [3]) כך פרש הערוך, אבל גם כאן

דר"כ. זכור). — ד) ישלח הזמירה לאפו של פלוני, התריז 1) : משום שדוחקות הרוחות בבטנו משלחת זמורה וכו׳ מיד מתחלחל ומתמלא בטנו רוח ומשלח זמורה (ערוך, ערך תרז). ויפול על הנשוך (מעקרב) שלוח זמורות כל שכן אם תהיה הנשיכה באברים השפלים (קאנון ד ו ה ג). כי לא אמרו רק לגבי שוכבת חיקו בקירוב בשר וישנה עמו בטלית א׳ שויעתו והבלו מעלה עשן בנגדה וזמורת זר אל אפה (שו"ת מהרי"ט, אה"ע עו). — ובמשמ׳ ימאס בו, בעט בו : בני תבל עדנים תאכילם ויינקו בה שדי בת הזמורה, ובסוף תחשף להם קלונה וגם תשלח לאפם הַזְּמוֹרָה (ר"י חריזי תפנק ג). — ובמליצה במשמ׳ עשה מעשה מגנה: הסתכל בעין השכל בצחנת פסולת מאוסף, הטמון בחובך עם מימי כיסך, השולחים הזמורה אל אפך להכעיסך (אג׳ המוסר לר"ש. אלעמי). שלחו זמורה אל אפם כזמרי לעיני משה ולעיני כל העדה (מנח׳ קנא׳ לאבא מארי כ). מנתקים מוסרות האמונה דרכם בגיא שולחים את הזמורה לאפם והוסמת היא את העוברים (שם מז). עמוד על גבולך עד יתברר לך הדבר כשמש אם ישלחו הם הזמורה אל אפם (שם לו). גידי להייך חדים כמזמרות, ושפתיך בלשון הרע מזמרות. בידך החזקה תכרות הזמורות. ולנגד אפיך תשלח הזמורות (תוכח׳ מוסר, עזרא הבבלי, תתפאר).

זְמְזוּם[2], ש"ז, — קול שאון שמשמיעים קצת בע"ח בכנפיהם, כמו זבובים, יתושים, וכדומה, נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו בספרות החדשה.

זִמְזֵם[2], פ"ע, — השמיע קול זמזום. זִמְזֵם הזבוב, זִמְזֵם היתוש, נהוג בדבור העברי בא"י, והשתמשו בו בספרות החדשה.

זַמְזַם[3], ש"ז, — מין חליל : שים על לשונך הרע זממיך, ולא תתעה אחרי קולות זַמְזַמֶּיךָ (תוכחת מוכר, עזר׳ הבבלי, הגאוה). תרבה לשקר עדות זוממיך, ועל במותי תרקד בְּזַמְזַמֶּיךָ (שם יד).

א. **זָמִיר**, ש"ז, — הזמן שבו זומרים וכוסחים את הגפנים Schneiteln; émondage; pruning of vines : כי הנה הסתו עבר הגשם חלף הלך לו הנצנים נראו בארץ עת הַזָּמִיר[1]) הגיע וקול התור נשמע בארצנו (שה"ש ב יא-יב).

ב. **זָמִיר**, ש"ז, סמי׳ זְמִיר, מ"ר זְמִירִים, — א) קול זמרה, Gesang ; chant ; song : כחרב בציון שאון זרים תכניע חרב בצל עב זְמִיר עריצים יענה (ישע׳ כה ה). — ואמר המשורר : בינות ערוגות שב ימי ניסן, עת יעלה נִצָּן וְרֹם ניסן, ועלוז עלי זְמִיר לקול אמיר, גם שיש להוד הציץ והסנסן (ר"י חריזי, תחכמ׳ ה). לשבת בין מעיינות המים תחת צללי האילנות לשמוע זמיר העופות ושריקות רינונם (רש"ט פלקירא, לרי היגון ט). ויהי כשמוע בעל הגן את הצפור שמח מאד עד כי חדל לספור וחשב כי מצא מציאה גדולה וחמל עליו חמלה וישמר את השבועה לבלתי יהרגהו ויעמד בבריתו וישלחה ויעף הצפור בקול זמיר ויעל לו בראש אמיר (בן המלך והנזיר כ). חמסי על זמן בוגד יצודד בני מוסר ויפילם במשמר, וימשילם לצפור בהטיבו זמיריו יתנו אותו במשמר (שם ה). לכו נא זמירי לבית הצביה, ועל כל שפאים תלו נא תלונה (עמנואל מחב׳ ג). בתי זמירך הזמן והב יצף (ר"י פרנכים. הקד׳ מתק שפת׳). טרם יצרך אל בבטן אמך בך משמי קדשו זמיר הופיע (שם). ואומרה הם זמירי למה תחלל חלילי, חדל להשכיל להטיב חדלי ומי לי לגאלי (שיר התלונה לר"ש כונפיד). המולת עלה נדף מרוח צח הנושב בין העפאים זמיר צפרים ושריקות העדרים (א׳ מפו, אה"ל ד). וכמו השחר עלה בא הרוח ויגע בנבל ויתריו המו, ובעינים דלו למקור אור זרוח ישב המזמר וזמיריו זרמו (יל"ג, אדו"מ יב). — ואמר הפיטן : קול תור בארצינו נשמע עת הזמירים הגיעו, בבכי שרפים ובדמע חשמל והיות הזיעו (רני ושמחי. פיוט, סיני מאור). — ב) ישם עוף מנעים זמר : ואמנם הזמיר בעל הלשונות ובעל הנגינות הוא זה העומד על ענף האילן קטן הגוף קל התנועה טוב הנגון (אגר׳ בע"ח, ר׳ קלוני׳ ב ז). ויקם אז נגיד העופות הבלתי דורסים והוא הזמיר ויאמר אמת הדבר כמו שאמרת אתה האדם (שם ה יא). וכן יעשו העופות הדורסים והסנוניות והזמירים וזולתם יאכלו הארבה והדומים להם (שם ג יב). מרורות

יש מקום לפקפק. — 1) עי׳ למעלה הערה להכתוב והנם שלחים הזמורה.

2) הברה מחקה הקול, וכן בערב׳ זמזם a), וי"ם כי העם זמזמים שבמקרא נקרא כך על שם קול דבורם הזר.

3) בארמ׳ : קלא דזמזומי (עירו׳ קד.), ופרש הערוך חליל.

a) زمزم

---

1) י"מ זמיר זה במשמ׳ ב. זמיר שלקמן.

הזמן תמתיק זמירי, ומסגרו יבשם קול זמירי[1] (ר"א כלדשי, תות"כ, חרב מתהפכת). יהיה נא הסוס לשופט אמר העורב אל הזמיר ויוכח ברוח מבינתו מי מאתנו מטיב נגן (דביר לרמח"ג, מטיב נגן). הצרעה אמרה לשכנה הַזָּמִיר, רב לך שבת בטל על ראש האמיר (יל"ג, הזמיר והצרעה). — *זמיר המים, יזמיר החומה: זמיר המים דומה בדרכי חיתו אל אדום הלוע לועו ובטנו במראה תכלת יפה (תוס"א לביגהק, מערכ' העוף קמה). זמיר החומה מראה גבו ובטנו אמוץ חזהו שחור ועל כנפיו שני טלואים לבנים משכנו בערים וכפרים על החומות הגבוהות אשר משם ישמיענו את קולו הנעים (שם קמו).

א.*זְמִירָה, ש"נ, מ"ר זְמִירוֹת, — שה"פ מן זָמַר את הענבים: הכל היה בכלל וריעה יצאת זמירה להחמיר (ירוש' כלא' ת לא ג). כרמים שלכם זמירה וחרישה שלהם מגיע בר"ח ניסן (תשו' גא' מו"מ פו).

ב.*זְמִירָה, ש"נ, מ"ר זְמִירוֹת, — כמו זִמְרָה: מפני מה נענש דוד מפני שקרא לדברי תורה זמירות וכו' אמר לו הקב"ה דברי תורה שכתוב בהן התעיף עיניך בו ואיננו אתה קורא אותן זמירות הריני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו (סוט' לה.). הגיע זמן שתעשו זמירות להקדוש ברוך הוא (מד"ר שה"ש, הנלנים). —ואמר המליץ: יסרוני כליותי לנטוש זמירות הידידים והרעים, ולבלם פי מלגנות הכילי אשר כליו רעים (רש"ע פלקיירא, המבקש). — יובפרט מזמורי התהלים שקוראים בתחלת התפלה: ויש מקומות שנהגו לקרות הלל הגדול בשבתות קודם פסוקי הזמירות (רמב"ם, סד' תפל'). — והפיוטים שאחרי המזמורים: ולפי דרכנו למדנו שהמוסיפים בפיוטים וזמירות אינן נוהגין בשורה (רמב"ן, חדוש' ברכ' מט.). ור' אלעזר בן צמח ראש הסדר והוא מיוחס עד שמואל הנביא והוא ואחיו יודעין לנגן הזמירות כמו שהיו המשוררים נוגנים בזמן שבית המקדש קיים (מסע' ר' בנימין, דר' גרינהוט 55). זמירות קדוש יום עלי כוס מזכירים (מחזו' ויטרי תלה).

[1]) והעיר שם שד"ל: זמירי הראשון ענינו שיר וזמר והשני שם צפור בעל קול ערב, כמו עת הזמיר הגיע לדעת קצת, וכן מצאתי בכ"י זה בשיר על האביב לר' שלמה בונפיד והתור והזמיר ישירון בראש אמיר וגם בספר בעלי חיים נזכר עוף ששמו זמיר.

א.זמם, ממנו א.זִמָּה, יְזִמָּה, *זִמּוּם, א.זָמַם, א.זְמַם, *הזמה, מְזִמָּה.

א.זָמָם, ש"ז, מ"ר זְמָמִים,—מה שהאדם דִמָּם לעשות, Plan, Anschlag; projet, plan; project, purpose: אל תתן יי' מאויי רשע זְמָמוֹ אל תפק (תהל' קמ ט). — ואמר הפלסוף: והחושית הנפשיים אשר הם הזכרון והמחשבה והרעיון והזמם וההכרה (תו"ס, סיחוד י). — ואמר המשורר: וגלי ים זממי סוערים כי עליהם עברה רוח קנאות הבאתים בין גדודי מלחמות בין ורצו כצבאות בין צבאות (ר"י הלוי, לב הכר).—ואמר בפיוטו: מרדתי וזממי אאר, המה היו במורדי אור (הול, ודוי, רכש"ע, אגר' שד"ל 520).—ובמשמ' *עדות שקר, falsches Zeugnis; faux témoignage, false testimony: בגניבתו ולא בכפילו בגניבתו ולא בזממו (קדוש' יח. ומכ' ב:).

ב.*זמם[1]), ממנו ב.*זָמַם, ב.*זְמָם.

ב.*זָמָם[2]), ש"ז, מ"ר זְמָמִים, — מחסום לפי בע"ח, שלא יזיקו וכדומה, Maulkorb; muselière, muzzle, ובהשאלה: אמר לפניו רבונו של עולם עשה לו זמם לעשו הרשע כדי שלא תהא לו נחת רוח שלימה ומה זמם עשה לו הקב"ה לעשו אמר רב חמא בר חנינא אלו בני ברבריאה וכו' שאדומיים מתייראין מהם (מד"ר בראש' עה). אם חשבת בלבך דבר מצוה לעשות ולא עשית נוח לך ליתן זמם על פיך ולא לפסוק (שם פא). ואני בוטח ברחמי הנותן לאדם לשון למודים כי אנכי לבדי אלכוד להם כל המעברות ואתן הזמם בפיהם וההטם באפם (ר' הלל, מכת' ע"ד ספרי הרמב"ם). — ומ"ר: שים על לשונך הרע זְמָמֶיךָ, ולא תתעה אחרי קולות זמזמיך (תוכח' מוסר, עול' הכבלי, הגאוה). — ובמשמ' העקרית: ואומר הר' רבי ברוך שאסור להניח זמם בחוטמו של עגל כמו שרגילין לעשות ויש בו יתידות דקות שלא יינק הפרה בשדה (סמ"ג, לאוין סה). בחוטם (פרושו) זמם של ברזל ונוקבים חוטמו ומכניסים אותו בתוכו (ר"נ שבת כז.).

[1]) בערב' זמ a) משמש במשמ' קשר, הדק, הסם.

[2]) בערב' זמאם b), מתג ורסן. בארמ' זממא: קיטרא דזממא (שבת קיא:). ויפתח הגמלים ת"י: ושרי זממי גמליא.

a) زمّ b) زمام

א. זָמַם[1]), פ"ע, עב' זָמַם, זָמְמָה, זָמְמוּ, זֹמֵם, זָמַמְתִּי גם זַמֹּתִי, עת' יָזֹם, יָזְמֹם, — א) חשב מהשבות לעשות דבר מה, ועל הרוב בכונה להרע, **sinnen, Böses planen; méditer, faire des projets to meditate, plan**: ועשיתם לו (לעד השקר) כאשר זָמַם לעשות לאחיו (דבר' יט יט). אל חומת בבל שאו נס החזיקו המשמר הקימו שמרים הכינו הארבים כי גם זָמַם יי' גם עשה את אשר דבר אל ישבי בבל (ירמ' נא יב). וישובו ויאמרו כאשר זָמַם יי' צבאות לעשות לנו כדרכינו וכמעללינו כן עשה אתנו (זכר' א ו). עשה יי' אשר זָמָם בצע אמרתו אשר צוה מימי קדם הרס ולא חמל (איכ' ב יז). כי כה אמר יי' צבאות כאשר זָמַמְתִּי להרע לכם בהקציף אבתיכם אתי אמר יי' צבאות ולא נחמתי כן שבתי זָמַמְתִּי בימים האלה להטיב את ירושלם ואת בית יהודה אל תיראו (זכר' ח יד–יה). זֹמֵם רשע לצדיק וחרק עליו שניו (תהל' לז יב). כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב בהוסדם יחד עלי לקחת נפשי זָמָמוּ (שם לא יד). זממתי להיטיב ולא אהפך כי אמצאנה חשקה נפשי בה ופני לא אהפך ממנה (ב"ס גני' נא יח–יט). וכאשר זממתי לעשות מה שהסכמתי עלי מחבור הספר הזה ראיתי כי אין איש כמוני ראוי להבר חבור כמוהו (הקד' חו"ה). — והשתמשו בו גם בספרות המאוחרת קצת בדרך הכפולים: אי כה זָם והרג מצרי בגן בקדש, ויפן כה וכה חתם בעדת קדש (ר"א קליר, קינ' לת"ב, אי כה). זָם והכין עץ, תקוע חג דת עץ (קרוב' לפורים, אותו מכהלת). זָם אנכי וקרא אלהי כל יצירה, חפוץ בהוקה טהרה לא תעבוד כל צורה (סמא"ל, פומ' לש"ת, אל עליון). — וענכ זַמֹּתִי: על זאת תאבל הארץ וקדרו השמים ממעל על כי דברתי זַמֹּתִי ולא נחמתי ולא אשוב ממנה (ירמ' ד כח). אם נבלת בהתנשא ואם זַמּוֹתָ[2]) יד לפה (משלי ל לב). וכבר זמותי לשום עליו מה שמצאתי מן הנפרדות האל השניות הנדגשות בבא הא הנקבה עליהן וכו' (הקד' הגרס' לריב"ג). — ואמר הפיטן: חשבתי עדן עדנים, עיני כלות לזמנים, לפי רוב השנים, זַמּוֹתִי לקץ זה אין חקר, אך לעת ערב יהיה בקר (יולר שבת ד לחה"ס, אלהי). — ועת' יָזֹם, מ"ר יָזֹמּוּ, ובהקלת הדגש יָזְמוּ: ועתה לא יבצר מהם כל אשר יָזְמוּ[1]) לעשות (ברא' יא ו). — ב) *זָמַם הָעֵד, העיד עדות שקר: כיצד העדים נעשין זוממין מעידין אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה או בן חלוצה אין אומרים יעשה זה בן גרושה או בן חלוצה תחתיו אלא לוקה מ' (מכות א א). אין העדים נעשים זוממין עד שיזומו את עצמן (שם ד). אם נמצאת אחת מהן זוממת הוא והן נהרגין (שם ט). (נמצא) אחד מן האחרונים זומם בטלה עדות שניה אחד מן הראשונים זומם בטלה כל העדות (ב"ק ז ג). עד זומם פסול מכל עדיות שבתורה (תוספתא מכות א יא). אלו הן הנחנקין המכה אביו ואמו וכו' והבא על אשת איש וזוממי בת כהן ובועלה (סנה' יא א). עדים זוממין שבאו אחרים והזימו זוממין פטורין (תוספתא מכות א י). שוטרי הרבים והנידון והעדים וזוממיהן וזוממי זוממיהן עומדים משורה החיצונה ולעם (שם סנה' ח ב). לפי שמצינו בכל עונשים שבתורה שוה מיתת איש למיתת אשה וזוממיהם כיוצא בהם וכו' אבל זוממיה (של בת כהן) לא שמענו מה יעשה להם (ספרי שופט' קע). — ועת' יזום: מה שלשה מזימין את השנים אף השנים יזומו את השלשה (מכות א ז).

— נפע', *נִזּוֹם, יִזּוֹם — נעשה זומם, הוברר שעדותו עדות שקר: אין העדים נעשים זוממין עד שיזומו את עצמן (מכות א ד). אין עד זומם משלם ממון עד שיזומו שניהם (גמ' שם ג.) — ומ"ר יִנְזָמִים, במקום נִזּוֹמִים: ומה שמתחייבים הנִזומים אינו אלא קנס לפיכך אין משלמים על פי עצמם (טור עדות לח). והם הניזומין נהרגין שהרי הוזמו (רע"ב מכות א ט).

— הפע', *הֵזִים את העד, — הוכיח שהוא זומם: באו אחרים והזימום ואפילו מאה כולם יהרגו (מכות א ה). שלשה מזימין את השנים (שם ז). מעידין אנו באיש פלוני שהרג את הנפש ובאו אחרים והזימום הנידון כשר (תוספתא שם א י). שהביא הבעל עדים שזינתה והביא האב עדים והזימום

---

[1]) בערב' זַנּ a), ט"נ b) חשב, דן, דִּמָּה. — [2]) אין המליצה מתבארת יפה, ולכן סוברים החדשים כי הכתוב משובש. — [1]) החליטו החדשים כי הוא עתיד מן זמם במקום יָזֹמּוּ בהקלת הדגש. אך הקדמונים ראו בו עבר מן יזם. ת"א: דחשיבו. ריב"ג קבע שרש מיוחד יזם. וכן ראב"ע: ומלת יזמו כמו זממו והם שני שרשים. — ועי' ערך יָזַם.

a) زَنَّ ظَنَّ

לעידי הבעל (סנה' ח:). וכל עדות שאי אתה יכול להזימה לא שמה עדות (שם מא.).

— הפע' *הוזם, הוזמו: עד זומם פסול מכל עדיות שבתורה וכו' בזמן שהוזם לעדות נפשות אבל לא הוזם אלא לעדות ממון אינו פסול אלא לאותה עדות בלבד (תוספתא מכות א יא). הוזם בדיני ממונות כשר לדיני נפשות (סיה' כז:). פלוני בא על נערה המאורסה והוזמו נהרגין ואין משלמין ממון (בא על) בתו של פלוני והוזמו נהרגין ומשלמין ממון (שם י.). כי שכרו עידי שקר נגד הכת העלובה והעידו עליהם עדיות רבות ורעות לפני שופטי הארץ והוזמו ובכן נדונו בקציצת לשונות (ר' הלל, מכת' ע"ד ספרי הרמב"ם). באומר העדנו והוזמנו בב"ד פלוני והייבנו ממון (מכות ג.).—°ועת' כדרך השלמים: קמים להעד חמס ולא בושים, רוחם יוציאו כסילים אנושים, שקר בהעידם יזממו בפרושים (יולר ב שבוע', אמרי כזב).

— פע', *זמם, מזמם, מזומם: אם היה יודע שהוא מזומם אומר תהא מיתתי כפרה על כל עונותי חוץ מעון זה (סנה' ו ב). כשתמצי לומר זומם מזומם ואפילו הם מאה (ספרי שופט' קל).

— פע', *זמם, — כמו הזים: דיני ממונות הקלים שלשה מזממים את השנים (ירוש' מכות א לח:). דיני נפשות החמורים שנים מזמין את השלשה שלשה אינן מזממים את השנים (שם).

—נתפ', *נזדמם, — כמו הוזם: עדים שנזדממו וחזרו ונשתקרו (ירוש' מכות א לא.). אם ניזדממו אחריך דברים (שים) יד לפה (מד"ר ברא' פא).

ב.*זמם[1]), פ"י,— זמם את הגמל וכדומה, שם עליו זמם: תולה כפיפות בצוארי בהמה ונותן לתוכן מאותו המין נמצא לא זומם את הבהמה ולא מאכיל את התרומה (תרומ' ט ג). שאנו צריכים למחות בידכם שאתם זוממין את הבהמה (פסיק' רבתי ג). — ובמליצה: כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו להתנשא ואם זמם יד לפה (ברכ' סג:). — ופעול זמום, זמומה, זמומים: בהמתו של אבינו אברהם היתה יוצאה זמומה ובהמתו של לוט לא היתה יוצאת זמומה (מד"ר ברא' מא). למה אתם משיאים ללוט שם רע ומוציאים בהמתו שלא זמומה (פסיק' רבתי ג). גמליו של אברהם אבינו היו ניכרים בכל מקום שהיו יוצאים זמומים (מד"ר ברא' נט).

[1]) עי' הערה להשרש ב.זמם.

— הפע', יהוזם: בלע פלג לשונם ויוזממו, הרוס שניטו בפימו וידממו (יולר יוה"כ, אדרה).

ג.*זמם[1]), פ"ע, —התהלך הנה והנה מבלי מצוא מקום מחסה לו, herumstreifen; rôder; tramp about: נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים ושל רשעים זוממות[2]) והולכות (שבת קנב:). לאחד שנטל את האבן ונתנה לתוך כף הקלע אע"פ שהופכה ממקום למקום אינה יודעת על מי שתסמוך כך נשמתן של רשעים זוממות והולכות ושוטטות בעולם ואינן יודעות על מי נסמכו (אדר"נ, הוספ' א לנוסח' ב ט). ודנה את הדין לאויבי דוד להיות נשמותיהם זוממות והולכות בתוך כף הקלע ובהכרח ידמו כאבן (אמר' טהורות, אס כל חי ב א).

זמן, ממנו זמן, *זמן, *זמון, °זמני, *הזמנה, °הזדמנות.

זמן, ש"ז, כנ' זמנם, מ"ר זמנים, — א) עת ושעה קצובה שיקרה בו דבר מן הדברים, bestimmte Zeit; temps propre; stated time: ויאמר לי המלך וכו' עד מתי יהיה מהלכך ומתי תשוב וייטב לפני המלך וישלחני ואתנה לו זמן (נחמ' ב ו). לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים (קהל' ג א). קימו וקבל היהודים וכו' להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה (אסת' ט כז). לקים את ימי הפרים האלה בזמניהם כאשר קים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה (שם לא). היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא (ברכ' ב א). וכל מצות עשה שהזמן גרמה אנשים חייבים ונשים פטורות וכל מצות עשה שלא הזמן גרמה אחד אנשים ואחד נשים חייבים וכל מצות לא תעשה בין שהזמן גרמה בין שלא הזמן גרמה אחד אנשים ואחד נשים חייבין (קדוש' א ז). נתנו לו זמן לקוץ את האילן ולסתור את הכותל (ב"מ י ד). תורין שלא הגיע זמנן ובני יונה שעבר זמנן (זבח' יד ב). ויקח בידו כפות תמרים אשר כרתו בזמן ידוע (יוסיפון ו). היה מקריב זבחים בירושלם אומר ברוך שהגיענו לזמן הזה וכו' ברוך שהחינו והגיענו

[1]) לא נתברר מקור פעל זה, ועי' הערה לקמן.—[2]) רש"י פרש חבושות בבית הסהר, מלשון זמם, אבל פרוש זה סותר להפעל והולכות שאחרי זוממות. אך לפי הענין אין ספק בדבר כי הכונה בזוממות כמפורש בפנים, אעפ"י שלא נתברר לי מקורו.

לזמן הזה (תוספתא ברכ׳ ה כב). על הנסים וכו׳ שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה (תפי׳ לחנוכ׳ ופורים). אמרו רבותינו בזמן שהאשה מיוחדת עם בעלה והיא משמש, עמו ולבה לאיש אחר שראתה בדרך אין לך ניאוף גדול מזה (מד״ר במד׳ ט).—ובמשמ׳ עונה, מדת זמן שבו יקרה דבר מהדברים, זמן הגשמים וכדומה, saison: אין גוזרין יותר משלש עשרה תעניות על הציבור וכו׳ לא מן השם הוא זה אלא מפני שיצא זמנה של רביעה (תענ׳ יד:). — ובמשמ׳ *התמדה של כמות שעות או ימים או חדשים או שנים, Zeit; temps; time: הרי זה גיטך כל זמן שאעבור מכנגד פניך שלשים יום (גיט׳ ז ז). כל זמן שמביא ראיה סותר את הדין (סנה׳ ג ח). שכל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם נאבדו רשעים מן העולם נסתלק חרון אף מן העולם (שם י ו). עד מתי מותר לזבל כל זמן שמותר לחרוש מותר לזבל (תוספתא שבי׳ א ד). זה הכלל כל זמן ששוטה הרי הוא כשוטה לכל דבר (שם תרומ׳ א ג). כל זמן שאתה מרחם על הבריות מרחמים עליך מן השמים (ספרי ראה לו).— *בזמן שֶׁ, ברגע שנעשה דבר: בזמן שכהן גדול נכנס להשתחות שלשה אוחזין בו אחד בימינו ואחד בשמאלו ואחד באבנים טובות (תמיד ז א). — *בזמן הזה, בימינו, בדורנו, בזמננו: אימתי בזמן שהשנים כתיקנן וישראל שרוין על אדמתן אבל בזמן הזה הכל לפי השנים הכל לפי המקומות הכל לפי הזמן (תענ׳ יד:). — *בזמנו בזמן הקבוע לדבר, חוץ לזמנו, חוץ לזמן הקבוע: הפסח בזמנו והחטאת בכל זמן (זבח׳ א א). כל השוחט והמקבל וכו׳ חוץ לזמנו פגול (שם ב ג). — *לזמן, כשבא הזמן הקבוע: ראובן היה סוחר עם שמעון ורגיל אצלו במקח וממכר והפקיד אצלו פקדון ולזמן תבע פקדונו (שו״ת הרי״ף פ). — והזמן בגדר הפלסופיה: ואחר כן המציא כל אלה הנמצאות כפי מה שהם כרצונו וחפצו לא מדבר ישהזמן עצמו גם כן מכלל הנבראים כי הזמן נמשך אחר התנועה והתנועה מקרה במתנועע והמתנועע ההוא בעצמו אשר הזמן נמשך אחר תנועתו מחודש (מו״נ ב יג). הזמן בכללות תוכל לציירו כמו שציירוהו הקדמונים זקן בעל כנפים ועל ראשו שעה של חול ובידו מגל גדול (א׳ מודינא, לב הארי׳ ג ז). ואמנם הזמן שהוא מקרה נמשך מהתנועה הוא מכלל המציאות (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 96). ושיהיה הזמן מחובר מעתות וכו׳ ויתחייב ג״כ שיהיה עתה דבק לעתה (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ג א ג).—ואמר החכם: הזמן יקר שבנמצאות (הקד׳ שלטי הגבור׳ על הרי״ף). אין אבוד כאבוד הזמן ואין עניות כעניות השכל (ר״ש אלמוליו, יד לשון). — ואמר המליץ: הן כזמן רופא אין אל כל פגע, אף אין כמו תוחלת מזור לכל מכה חלי ונגע (רמח״ל, ליבר׳ תהלה).— ובמשמ׳ חליפות הזמנים לפי השתנות הירח: ממנו (מהירח) מועד וזמני חוק (ב״ס גני׳ מג ז). —וזמן רשום על שטר וכדומה, איזה יום בשבוע, לחדש, ומספר חשבון השנים, Date: יש עליו (על הגט) עדים ואין בו זמן יש בו זמן ואין בו אלא עד אחד (יבמ׳ ג ח). זמנו של שטר מוכיח עליו (גיט׳ עב.). — *פרע לִזְמַנִּים, שלם חובו לא בבת אחת אלא בזמנים קבועים: ונשאר פרעון אחד אשר לא הגיע זמנו עדיין לפרוע כנהוג בינינו שמשתעבדים פוסקי הנדן לפרוע לזמנים (שו״ת מהר״י קולון פכ). — *בִּזְמַן, במשמ׳ אִם, באופן, בתנאי, wenn mit der Bedingung; si, à la condition; if; when, in the case of: הרואה את הים הגדול אומר ברוך שעשה את הים הגדול בזמן שרואהו לפרקים (ברכ׳ ט א). המקבל שדה לקצור אסור בלקט שכחה ופאה ומעשר עני א״ר יהודה אימתי בזמן שקבל ממנו למחצה לשליש ולרביע אבל אם אמר לו שליש מה שאתה קוצר שלך מותר בלקט ובשכחה ובפאה (פאה ה ה). עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה וכו׳ אם אין הרועים אוכלין ממנה אינה חייבת בחלה (חלה א ח). שתי נשים שעשו שני קבים ונגעו זה בזה אפילו הם ממין אחד פטורין ובזמן שהם של אשה אחת מין במינו חייב ושלא במינו פטור (שם ד א). פקק החלון בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקים בו ואם לאו אין פוקקין בו (שבת יז ז). והאשה מדדה את בנה אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהוא נוטל אחת ומניח אחת אבל אם היה גורר אסור (שם יח ב). נתנו (את עירובו) בראש הקנה או בראש הקונדוס בזמן שהוא תלוש ונעוץ אפילו גבוהה מאה אמה הרי זה עירוב (ערוב׳ ג ג). והבעילה בזמן שהיא בתחלה אין אחריה כלום באמצע ובסוף יש אחריה כלום (יבמ׳ ה ו). המדיר את אשתו שלא תלך לבית אביה בזמן שהוא עמה בעיר חדש אחד יקיים שנים יוציא ויתן כתובתה ובזמן שהוא בעיר אחרת רגל אחד יקיים

(כתוב' ז ד). מי שמת והניח בנים ובנות בזמן שהנכסים מרובין הבנים יורשין והבנות נזונות ובנכסים מועטים הבנות יזונו והבנים יחזרו על הפתחים (שם יג ג). הלוקח מסיקריקון נותן לבעלים רביע אימתי בזמן שאין בידן ליקח אבל יש בידן ליקח הן קודמין לכל אדם (גיט' ה ו). המגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי בש"א אינה צריכה הימנו גט שני ובה"א צריכה הימנו גט שני אימתי בזמן שנתגרשה מן הנשואין ומודים בנתגרשה מן האירוסין שאינה צריכה הימנו גט שני מפני שאין לבו גס בה (שם ח ט). רש"א אף איש אחד מתיחד עם ב' נשים בזמן שאשתו עמו (קדוש' ד יב). זה פוסל דיינו של זה וזה פוסל דיינו של זה דברי ר' מאיר וחכ"א אימתי בזמן שמביא עליהן ראיה שהן קרובין או פסולין אבל אם היו כשרין או מומחין אינו יכול לפוסלן (סנה' ג א). אמר רבי יהודה אימתי (סוחרי שביעית פסולין לעדות) בזמן שאין להן אומנות אלא הוא אבל יש להן אומנות שלא הוא כשרין (שם ג). רבי יהודה אומר מותר למכור לו תרנגול לבן בין התרנגולים ובזמן שהוא בפ"ע קוטע את אצבעו ומוכרו לו (ע"ז א ה). כהן קודם ללוי לוי לישראל וכו' אימתי בזמן שכלן שוין אבל אם היה ממזר ת"ח וכהן גדול עם הארץ ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ (הור' ג ח). לא הקריבו כבש בבקר יקריבו בין הערבים אמר רבי שמעון אימתי בזמן שהיו אנוסין או שוגגין אבל אם היו מזידין ולא הקריבו כבש בבקר לא יקריבו בין הערבים (מנח' ד ד). קוצר לשחת ומאכיל לבהמה א"ר יהודה אימתי בזמן שהתחיל עד שלא הביאה שליש (שם י ח). במה דברים אמורים (שצריך בסכין השחיטה מלוא הצואר) בזמן שהוליך ולא הביא או הביא ולא הוליך אבל אם הוליך והביא אפילו כל שהוא (חול' ב ג). כסוי הלפס בזמן שהוא נקוב ויש לו חדוד טהור אם אינו נקוב ואין לו חדוד טמא (כליס ב ה). כירת הטבחים בזמן שהוא נותן אבן בצד אבן נטמאת אחת מהן לא נטמאו כלן (שם ו ב). שלשלת של סיטונות טמאה של בעלי בתים טהורה אמר רבי יוסי אימתי בזמן שהוא מפחח אחד אבל אם היו שנים או שקשר חלזון בראשה טמאה (שם יב א). מוכני שלה (של השידה) בזמן שהיא נשמטת אינה חבור לה וכו' ואין גוררין אותה בשבת בזמן שיש בתוכה מעות (שם יח ב). חוץ שהוא תחוב באדם בזמן שהוא נראה חוצץ ואם אינו נראה טובל ואוכל בתרומות (מקוא' י ח). האביק שבמרחץ בזמן שהוא באמצע פוסל מן הצד אינו פוסל (שם ו י). כיזה צד סדר היסב בזמן שהן שתי מִטות גדול מיסב בראש של ראשונה והשני לו למטה הימנו ובזמן שהן שלש מיטות גדול מיסב בראשו של אמצעית (תוספתא ברכ' ה ה). צמר הגמלים והרחלים אסור במה דברים אמורים בזמן שהביא פשתן וטרף עמהם (שם כלא' ה יב). אמר רבי יודן אימתי בזמן שהתחיל עד שלא הביא שליש אבל אם הביא שליש אסור לקצור (ירוש' פאה ב א). איסקופה משמשת ב' רשויות בזמן שהפתח פתוח כלפנים פתח נעול כלחוץ (שבת ו.). ואין גוררין אותה (את המוכני) בשבת בזמן שיש עליה מעות (שם מו.). מצא שטר שיחרור בשוק בזמן שהרב מודה יחזיר לעבד אין הרב מודה לא יחזיר לא לזה ולא לזה (ב"מ יט.). המוכר את הבית וכו' בזמן שאמר לו הוא וכל מה שבתוכו הרי כולן מכורין (ב"ב סה:). — וכל זמן במשמעה זו: והיכי דמי צואה כחרס אמר רבה בב"ח א"ר יוחנן כל זמן שזורקה ואינה נפרכת (ברכ' כה.). — ג) ׳מְסִבּוֹת והסתבכות הדברים והמעשים שנדמה שאין סבותיהן גלויות וכמו כח נסתר מסדר אותן, **destiny ; destinée ; Schicksal :** וכל שכן לאיש כמוני אשר הזמן הכשילני ומדעתי הטרידני (מנח' סקרלי, לקו"ק נספח' 48). רעי התתאונן ותדוה על זה הזמן כי השקך רעל (ר"ש הנגיד, רעי). לכל זמן ולכל נדוד קץ ושפה, אך אין לנודי קץ וקצה עד אסיפה, ולתחלואים יש תרופה, אך לחליי מהזמן המר והרע אין תרופה (הוא, לכל זמן). בואו לגנתי ושושנים ריחם כרית מזר דרור בצרו, ושתו עלי ציצים וקול סיסים לשיר עלי טוב הזמן חִברו (הוא, הנס, ימי הקור). אבל ידע זמן רע כי בזיתיו וכי אמאס תנואותיו בעודי, ואם עלי במלכדתו יסובב, בצורי אלכדנו תוך מצודי ואם יכין בני קשתו אפלח בחצי לב זמן פלח כבדי (הוא, עלה אלי). זמן בוגד! עלי מה זה ולמה אלי אחי תאב וצמא (הוא, זמן בוגד). זמן בוגד אסרני בפידו, עד אחי המירני בבגדו (רשב"ג, שירי שלמה ד). ואתי הזמן הטוב והוא ידעני אבל כי ביגונים, ולא ידעו ילדיו כי לבבי מאד חזק והיה לאבנים (שם ט). אפפוני הדפוני מצוקים, וחצי הזמן נגדי נכונים, ויורוני בנות ימים כאלו אני שערה והם קלעו

אבנים (שם). ואיכה לא אייסר מעלליו, ועלי לא עלי אחר חמסו, וילך ה ז מ ן אחרי פעמיו, כאלו שבלול הולך בתמסו (שם ח). ושם תבל בידי כוס יגונים ועלי הפקדה למצות שמריו, והפקיד ה ז מ ן כל עצבותיו בנפשי כי אני נפש הגריו (שם יב). ופגש קדקדי בענן תלאות ועלי סחפו גשמי מטריו, ופתן ה ז מ ן נשך עקבי והייתי משעשע לחוריו (שם). ילדי ז מ ן תמיד לעולם סובבים זה יעלו וזה ישפילו (ר"י מיגש, ביר בהלופה להמגיד תרכת לט). הלא די ל ז מ ן יוביש חכמיו ולציו ימאסו נבון ויבזו (שירי ר"מ דרעי הקרחי ת כ). היתמוס ה ז מ ן אותי ואת בו ואריו את ויאכלוני כלביו, ומנך יאכיל לכסיל ואותי ישוה תוך צמאיו גם רעביו, אבל משפט ה ז מ ן יאכיל נשריו בשר רמה וצופו אל זבוביו (שם לט). מה לך צביה תמנעי ציריך מדוד צלעיו מלאו ציריך לא תדעי כי אין לדודך מ ז מ ן בלתי שמע קול שלומותיך (ר"י הלוי, דיואן כ ד). למד לבבי סבול פרידה מימיו, נשבע לבלתי ישת מ ז מ ן כוס תנחומיו, יום יום נביאיו בישרוני בשלומיו (הוא, אש הגדוד). צרכי נדיבים הפקדו עם ה ז מ ן, על כן נדיבים ל ז מ ן נכנעו, ובני בליעל חשוקי ה ז מ ן, ישנו עלי ברכיו וישתעשעו (הוא, לא העניים). אגז ואשליך פאר נזרי ואקב ז מ ן חלל בארץ טמאה את נזיריך (הוא, ציון הלא). צנפני ז מ ן אל מדברי נף, אמור ל ז מ ן יטלטל עוד ויצנף (הוא, לנפני). פשטו ימותי ז מ ן סות אבלים, והנם במדי חתנים הדורים ועל כן ביִיני אגדע בריחי יגוני ובלב אישר הדורים (רמב"ע, תרשיש ב). מה לי ולידידים ימי חרפי על כל לזות פי אמרו חסד, אכן בהתהפך ז מ ן עלי לנגיד דברי קראו חסד (שם ז). אם ה ז מ ן יצחק לך אל תהי מאמין בו או יהי רוקד כי אותך רמה (שם ח). אמת עיני זממיך פקוחות, ראות כי ה ז מ ן כלו אנחות, זהחכמה מחוה כי בזדון יצו רעות ובשגגות שמחות (הוא, Monats. 1876, 168). ידמה כי ז מ ן יעש רצונו בי חפצו והוא לא כן ידמה (הוא, כספר תלמחלרת). אם ישך אותך ה ז מ ן ותפל ותרד תהיה ירידתך בהתנשא (הכרס' לריב"ג, נכל). והלשון הזה מביאים אותו על המלחמה גם כן אצל הערב ועל צוק הזמן אומרים נשכתם המלחמה ונשכם ה ז מ ן (שם, נכת). נסהו אל בנדוד בנים עד אין לו באבות דומה, וז מ ן הסית את לבו בו ויפתה אותו וירמה (לוחת ר"י ח"ת, דרך טוב'). ומלמד נפשו שלא תהיה לו מחשבה כלל באחד מדברים בטלים ולא מהבלי ה ז מ ן ותחבולותיו (רמב"ם, יסוה"ת ז א). שמתאבק בעפר רגלי החכמים ומסיר התאוות ותענוגי ה ז מ ן מלבו (הוא, ת"ת ג ט). ופורש מדרכי כלל העם ההולכים במחשבי ה ז מ ן (הוא, יסוה"ת ז א). שהוא (השבת) יום קדוש להפנות בו מעסקי המחשבות בהבלי ה ז מ נ י ם (רמב"ן שמות כ ח). כי כלו בהבל ימי ולא נאמנו מימי כל שנותי אדדה לא לתורה ולתעודה כי אם בטרדות ה ז מ ן על המחיה ועל הכלכלה (הקד' המכית לדפוס ספר גידולי תרומ'). דרכי התמימים אשר בתורת ה' חפצם ובתורתו יהגו יומם ולילה ולא פנו אל רהבים רהבי ה ז מ ן ועסקיו (שם). הה כי עוני כפפו אתי אחר היותי ב ז מ ן כנם (ר"י חריזי, סענק ג). לכן ירא קרות ז מ ן טרם ספים יהא מרעיש ויך כפתר (שם). ובני ז מ ן רצים להשפיל כל גאון ומורידים ולא מעלים (שם). וחשב ה ז מ ן כדלי ויהיו בעינך נחלי טובו כמריו (שם). אשר נפחו בתענוג ה ז מ נ י ם וצוף טעמם וישתו יין נסיכם (שם). אראה ז מ ן סבל ומתגלגל על איש לזאת אקרא שמו גלגל (שם). יהא האדם חזק ואמיץ לשאת כובד צרותיו, ורחב לב להכיל קורתיו, ולסבול עול ילדי ה ז מ ן, לא ילכד ברשת הדאגה אשר לו טמן (רש"ט פלקיירא, אגרי היגון 4) הלאה יגון שמח ונטוש יגונך ואל תרגז לכל ילדי ז מ נ ך, ובצר לך חזק וסבול פגעיו היה כצור לבלבל ים שאונך (שם). כי אחרית שמחה יגון ואנחה, וכל גיל ליגון ישוב, ונופת ה ז מ ן לחמת עכשוב (שם). ולכן האיש הנלבב, ילך שובב, לא תטה אשורו מפחד ה ז מ ן, אשר רשת לכל יטמן (שם 5). ואם יתעוללו גם בך בני יום בעת הכך ז מ ן מכה עצומה, הלא אין קץ לכוכבי השחקים ולא יחשך לבד סהר וחמה (שם). כי ה ז מ ן נקרא עיר ההרס, כי הוא לדאגות ולתלאות ערש (שם 8). כי ה ז מ ן עיט צבוע, ותבל דומה לגשר רעוע, ותחתיו נחל שוטף עמוק ונתון בו חבל גרוע, והדולה עצל וצרוע, והדלי רצוץ וקרוע, ואם בא לדלות תשבר כד על המבוע (שם 9). אינו מן הראוי אל המשכיל להאמין שהגמול אשר יגמול השם אל ברואיו השומרים מצותיו יהיה בעולם הזה הואיל ותצי ה ז מ ן נגד הצדיק והרשע נכונים (י"ג יסוד' המשכיל לדוד בן בילא ז). בלב אמיץ עלי פגעי זמניו, יהי מאריך אנוש ימיו ושניו (שקל הקדש, ר"י קמחי, ליון ב). ומה לעשות רק להנהיג ה ז מ ן כהנהיגך חבר עקש ופתלתל (כחיכ' עולם 7). אפס כי

חברת הזמן מצללי ערב מהירות הנטיה וכעלם יאסוף אל ידו ניצוץ השמש מלא קמצו ובפתחו עומד מרעיד כי אינו רואה את כל מאומה בידו (שם). שאלו למשכיל מדוע פניך רעים אמר הזמן נבל ואני מבני חבורתו (ידע' בדרשי, הפרדס ב). והיחידים יקבלו מקניני הזמן מה שיספיקם לחיות בכבוד ולהבריא גופם (שם א). אחר אשר קנה וסוף יסוף בך, ימי זמן המר וצוף יסוף, על סוף וסוף [סער וסופה] מימיך, אני אקראך ים סוף (הוא, שירי ברכה 4). והמושלים אמרו במליצותיהם הזמן ישלח הזבוב, ויתן הנשר בכלוב (בן המלך והנזיר ה). הזמן הרע הזה תשקה נפשו ברוע מעללים וכל יש לו נתן בידו להשביעו מכל אשר שאלו עיניו על כן ירים ראש ולקדושי יי' יתן המהומה והמגערת לריב על כן יורידו לארץ ראשם (ר' קלוני', אבן בוחן עז). זמן הכה בחץ שנון לבבי וכליותי יפלח בקרבי, והכני ומכתו אנושה ודכני ושם נצח כאבי (ר"י אברבנאל, תלונה על הזמן). והנה איש ראיתיו מרחוק, הולך לתומו לבלי חוק, והזמן כפף קומתו, מתהלך במדבר על משענתו (ספ' המוס' לר"ז אלאהרי מה). מיודעי שאלוני עלי מה גברתך[1]) ממשך את ומורט, השיבותים יצאוני כספי והה דרכי לנגדי קם וירט, ויסר הזמן בכלל המוניו לחנפי לב ולי בכלל ובפרט (עמנואל, מחברת א). מן גו יגרשוני כהיום גואלי עלי כעל גנב יריעון ריע, יד הזמן אתם ועמם אהרי עם שופרות היובלים תוקע (שם). אראה זמני יום ליום נוסע, ולא אראה הדר שמשי והוא שוקע (שם). עזבנו הזמן ובאמת דבקנו, מאסנו החשק וצור מחסינו חבקנו, שכחנו בושת עלומינו, ואחרי הוודענו על ירך ספקנו (שם ג). ילדי הזמן סבוני סבבוני כטיט חוצות ידיקוני יבקיעוני וירעצו וירוצצו שעפי ועמודי שמי רעיוני ירופפו (אגר' אחוז לר"י דלמידיגו). בלבי צמחו היום שמחות, והשקם הזמן מימי מנוחות, ולבשו כל נאות מדבר רקמות, אדמדמות ירקרקות וצהוֹת (סמא"ל, פומ' לחתן, בלבי). ואמר אחד מהחכמים שלשה אין להם אמונה המלך והים והזמן (ספ' המוס' לר' אפרי' מודינא יג). — ד) °זמן למוד של ששה חדשים, מן פסח ועד ר"ה ומן ר"ה ועד פסח, שהוא זמן הלמוד הנהוג בישראל של המלמד עם תלמידיו: יש שהיו רוצים לומר שאותם שכירים מלמדי תינוקות אם חלו חצי זמן כמו כן לא יהיו משלימים את זמנן כמו עבד עברי וכו' מלמד אין גופו קנוי אלא שכר עצמו ללמוד עד הזמן וכשאינו יכול להשלים לא יטול אלא מה שהרויח (תוספ' קדוש' יז.). — °בין הזמנים, ימי החגים והמועדים שבין שני הזמנים, שהם ימי הפגרה לתלמידים. — ה) °מעמד האויר: שפעמים שאין הזמן צלול כל כך יפה ואין אדם רואה כוכב עד הלילה (שלטי הגבור' על הרי"ף, סי' של).

זִמֵּן, פ"י, — א) *זִמֵּן דָּבָר, הכין אותו שיהיה מוכן בזמנו, vorbereiten; préparer; prepare: זימן שחורים ומצא לבנים ומצא שחורים (כילה א ד). אלא זמן לו הקב"ה (ליוסף) שקים מלאים בשמים וכל ריחנין טובים שלא ימות מריח עורות הגמלים ומריח העטרן (מכי' בשלח ב ה). מה עשה הקב"ה זימן לו (לאדה"ר בליל מוצ"ש) שני רעפים והקישן זה לזה ויצא מהן אור ובירך עליה (מד"ר בראש' יא). מיד זימן לו הקב"ה (לר"ת) חמשה מלאכים בדמות בני אדם וכו' (שם, שה"ש א). מעשה בעקרב אחד שהלך לעשות שליחותו בעבר הירדן וזימן לו הקב"ה צפרדע אחת ועבר עליה והלך אותו עקרב ועקץ אדם ומת (תנחומא חקת א). איזה דבר זימן החמר ההוא הראשון (מו"נ ב יט). — °ולווי: אמי צוי לבנות מדינה גדולה ובצורה בעת שיגיעך שמע מות אלכסנדר וזמניבה מן המאכל והמשתה וקבצי עליה בני אדם מכל הארצות ליום ידוע לאכול ולשתות (תקון מדה"נ לרשב"ג לח). — ב) *זִמֵּן את פלוני לסעודה וכדומה, einladen, inviter; invite: מי שזמן אצלו אורחים לא יוליכו בידם מנות (ביצה ה ז). למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן (שבת קנג.). עכו"ם שעשה משתה לבנו וזימן כל היהודים שבעירו (ע"ז ח.). למלך שעשה סעודה וזימן את האורחים והכנים לפניהם תמחוי מלא כל טוב (מד"ר בראש' ט). לאחד שזימן את חבירו לסעודה והכיר בו שהיה מבקש להרגו (שם עה). מעשה באחד מגדולי כבול שהיה משיא את בנו וברביעי שלו זימן אצלו אורחים (שם ויקר' כ). א"ר דוסתאי אותי זימן (גוי אחד) לאותה סעודה עם כל בני עירו ולא היתה שולחנו חסר מכל מטעמים שבעולם אלא אגוזי פרך בלבד (שם במד' כא). למלך שעשה סעודה וזימן האורחין ונפל השרץ לתוך התמחוי (שם שה"ש, באתי

[1]) שבוש, ואולי צ"ל גבירנו.

לגני). למלך שעשה סעודה והיה לו שני שונאים וזימן אותם (פסיק' דר"כ, זכור). מה עשה אברהם אבינו הלך וזימן כל גדולי הדור ושרה אמנו זימנה את נשותיהם (ב"מ פז.). גוי אחד היה בעירנו ועשה סעודה לכל זקני העיר וזימנני עמהם והביא לפנינו מכל מה שברא הקב"ה בששת ימי בראשית (פסיק' דר"כ, את קרבני). שמא יש בלבו של מלך עלי כלום שלא זמנני בכל סעודות האלו (מד"ר שמות טו). היתה סבורה שהכיר בו מנות שהוא מלאך ואעפ"כ היה מזמנו לו לאכול שטועה היה כסבור שיש אכילה למעלה (שם במד' י).—וגם עם ל אחריו, זִמֵּן לִפלוני: המזמן לחבירו לאכול אצלו והוא אינו נאמן על המעשר (תוספתא דמאי ח ד).

— ג) *במנהגי דת היהודית, זִמֵּנוּ. אכלו יחד שלשה או יותר וברכו ברכת המזון במטבע מיוחדה ברכה בצבור: שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן (ברכ' ז א). ואין מזמנין בשם פחות מעשרה ובקרקעות תשעה וכהן ואדם כיוצא בהן (מגי' ד ג). קטן שיכול לאכול כזית מזמנין עליו ושאין יכול לאכול כזית אין מזמנים עליו (תוספתא ברכ' ס יח).

— פע' זֻמַּן, מְזֻמָּן, — שנקבע לו זמן, bestimmt ; assigné ; appointed: יבא לעתים מְזֻמָּנים (עזר' י יד). ולקרבן העצים בעתים מְזֻמָּנות ולבכורים (נחמ' יג לא). ונוהג בחיה ובעוף במזומן ובשאינו מזומן (חול' י א). יצתה בת קול ואמרה אדון זה מזומן לחיי העולם הבא (תעני' כט.). עת היא מזומנת לפורענות (סנה' קב.). אתם ותלמידיכם ותלמידי תלמידיכם מזומנין לכת שלישית (חגי' יד:). יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא (מו"ק ט.). ירושלם של עוה"ז כל הרוצה לעלות עולה של עוה"ב אין עולין אלא המזומנין לה (ב"ב עה:). אין מעברין את השנה אלא במזומנין לה (סנה' יא.). — ו'הוכן: כי אנחנו רואים אותו (את העולם) בהרגשותינו ישכלנו כבית הבנוי אשר זומן בו כל הצריך לו (חו"ה, היחוד ו). נדמו בזה אל אנשים עורים הובאו אל בית מוכן להם בכל תועלותיהם והושם כל דבר בו על מכונתו הטובה והותקן על התקון הנאה והנאות לתועלותם וכונת תקנותם וזומן להם בו עם כל זה כחלים מועילים ורופא חכם לרפאם (שם, הבחינה א).—*מְזֻמָּן לחכמות וכדומה: שהמנהיג עצמו במאכל בדרך השוה עד שימצא עצמו מזומן לחכמות אל יטריח שכלו בתחבולות העולם (מלות התלמיד', עקב). — *ומעות מְזֻמָּנים, שישנם בעין, bares Geld; argent comptant; ready money: שאמר ראובן לשמעון שאם יתן לו מאה ועשרים דוק' במעות מזומנים שהיה בדעתו שיתנם לו ובמעות מנויות (שו"ת מהר"י קולון קיח). לאה אשת ראובן נפלה לה מעות מזומנים בירושה ושמעון מחזיק בהם (שו"ת תרומ' הדשן שיב).

— הִפְע', *הִזְמִין, — כמו זִמֵּן: המזמין את חבירו שיאכל אצלו (דמאי ד ב). משל לעבדו של מלך שעשה סעודה והזמין כל בני כנסיותיו ולא הזמין רבו (מד"ר איכ', פתיח'). למלך שעשה סעודה והזמין אורחים כיון שאכלו ושתו אמר להם תנו את המנה הזאת לבעל הבית (שם במד' יג). הכניסם (אברהם את המלאכים) לביתו כמנהגו והזמינם לאכול והם לא רצו לבטל ממנו מנהג האכסנים ואכלו עמו (שם י). שהזמינן בתוך הקן ומצא לפני הקן שאסורין (ביצה כה.). הכתוב מדבר בשני בני אדם שהרגו את הנפש אחד הרג בשוגג ואחד הרג במזיד לזה אין עדים ולזה אין עדים הקב"ה מזמינן לפונדק אחד זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם וזה שהרג בשוגג יורד בסולם ונופל עליו והרגו (מכות י:). אמרה לו אשתו ומה אם כל שער ושער ברא לו הקב"ה מעין בפני עצמו שיהא שותה ממנו וכו' לא כל שכן שיזמין לך הקב"ה פרנסה (תנחומ' תזריע ח).

— נִתְפ', *נִזְדַּמֵּן, — נִזְדַּמֵּן לו דבר, הדבר בא לידו פתאם, במקרה, נפגש אתו: היה עומד בתפלה ונזדמן לו רוק מבליעו בטליתו (ברכ' כד:). מי שאין לו חלוק לקרוע ונזדמן לו בתוך שבעה קורע (מו"ק כ:). דף של ספינה נזדמן לי וכל גל וגל שבא עלי נענעתי לו ראשי (יבמ' קכא.). אמרת להם זכר של רחלים נזדמן לי וזקן אחד מנהיגו (ב"ק ג.). ישראל שנזדמן לו עכו"ם בדרך טופלו לימינו (ע"ז כה:). לכהן גדול שהיה מהלך בדרך ונזדמן לו חלוני אחד (מד"ר ויקר' כד). בעלי מלח הוא אם יזדמן לו מעט רוח תכף יבא (שם קהל', בכל עת). וכשיעשו כן אם יזדמן הפסד מן השמים הוא (תשו' הגא'. הרכבי קעח). עשה תלמוד תורה השרש וְהעקר וכל שאר עסקיך נמשכים אחריו אם נזדמן נזדמן ואם לא הזדמן לא הזדמן ואין נזק בהבצרו (פרוש רמב"ם, אבות א). בי באשר אל

יזדמן לאדם מה שיחפוץ יחפוץ במה שיזדמן לו (מלמ׳ התלמיד׳, מטות). לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך ואפי׳ אשתו נזדמנה לו על הגשר יסלקנה לצדדין (ברכ׳ סא.). שמא פרקמטיא בזול נזדמנה לך ולקחת בהן (שבת קכז:). כיון שנהרג סיחון המליכוהו (את בלק) תחתיו בעת ההוא שנזדמנה לו אותה שעה (תנחומא בלק ד). המתינו עד שנזדמנה שעה טובה לדבר (רגמ״ה ב״ב קיט:). נזדמנו לו נחשים ועקרבים הרגן בידוע שנזדמנו לו להורגן לא הרגן בידוע שנזדמנו להורגו ונעשה לו נס מן השמים (שבת קכא:). הגר שפחת שרה היתה ונזדמנו לה חמשה מלאכים (מד״ר בראש׳ עס). שפעמים שלא יזדמנו לו הזווים ליתנם לו באותו העת (תבו׳ סגא׳, הרכבי קלט). ודין הוא למי שנזדמנו לו כל הדברים האלה שתראינה בטבעו אותות המדה הזאת (רשב״ג, תק׳ מדות הנפ׳ לו). לאדם שתאותיו מזדמנות לו תדיר ולא עברה עליו דאגה (שם). שיש לו נפש נדיבה ויקרה אשר היא מקבלת העניינים כפי אשר יזדמנו ואיננו מצפה אל הגדולות (שם מא).— ובמשמ׳ שהֻזמן לסעודה: לאדם שנזדמן לסעודת חתן וכלה והיה אותו האיש מצפה ואומר מתי יגיעם שמחתם ואשמחה בה (מד״ר דבר׳ יא). רב אמי נזדמן לבית שמחתו של ר׳ שמעון בירך ובירך כולן רב אשי נזדמן לבית רב כהנא יום ראשון בירך כולן (הלכ׳ פסוק׳, נסים). —׳ ובמשמ׳ ׳שֻׁזְּמַּן אותו לדבר: אין גורפין תנור וכירים אבל מכבשין ואם אי אפשר אלא אם כן נזדמן הרי זה מותר (הלכ׳ פסוק׳, יו״ט). נדבר על מדת הגאוה ומה טוב שיזדמן לשער הזה שיהיה תחילה לכל השערים כפי חיוב הערך והמספר (רשב״ג, תק׳ מדות הנפ׳ כו). כי הטבעים מזדמנים לקבול המעשה ההוא כפי ערכם מהחום והקור והלחות והיובש (כוזרי ג כג). — ובמשמ׳ יהכין את עצמו: ואלו היינו מזדמנים לקראת אלהי אבותינו בלבב שלם ובנפש חפצה היינו פוגעים ממנו מה שפגעו אבותינו במצרים (כוזרי ב כד).

— נִפע׳, ׳נִזְמַן, — כמו הַפעל: והנזמן להזדמן לעֵמת, אשר ידרש קנסו שם ישׁמת, מדי יבא לרצותו בדינו, ואם הקשה ביותר אֵין לדונו (דיני ממונ׳ לרה״ג). מפני שהנזמן (לבא לב״ד) חייב לשלם לסופר שכר הכתיבה (לבוש חו״מ, דייני יא א). —ולסעודה: אם ישראל אחד מזמין את חבירו בי״ט לאכילה שאסור לאכול עמו שהרי לא היה דעת הנזמן עליו (הלבוש, או״ח תקטו ט).

׳זְמַנִּי, ת״ז, לנק׳ זְמַנִּית, מ״ר זְמַנִּיִּים, ־יּוֹת,—של הזמן, : zeitlich, vorübergehend ; temporaire אמנם לפי דעת המליצים דרכי זריחת המזלות ושקיעתם שלשה עולמית זמנית שמשית (הספיר׳ לר״א בר חייא ג). כי כל מחובר מורכב מבלי ספק מדברים יותר מאחד והדברים ההם אשר חובר מהם הם קודמים לו הקדמה טבעית וכן צריך שיהיה מחברו קודם לו הקדמה זמנית וטבעית (חו״ה, היחוד ה).שלא יתחייב שיהיה נמצא מה שדרכו שישתנה קודם שיהיה השנוי נמצא קדימה זמנית (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ו א כד). וגם אותם הקדמונים שאמרו אין מוקדם ומאוחר בתורה ושאין סדר במשנה לא אמרו כן בענין אחד בעצמו שלא יקדם בלמוד הקודם בסדר אלא בקדימות הזמניות אמנם בקדימות הדברים לפי גדריהם ועצמם הנה ממה שראוי שנשגיח בו מאד (ר״י אברב׳ מבפטים). — ובמשמ׳ רק לזמן: היות כל הדתות מסכימות באחת מהן שהיא אלהית אלא שהן חולקות עליה בשיאמרו שהיתה זמנית וכבר עבר זמנה (העקרים א כד). ההצלחה הזמנית אשר לא תעזור על האחרת (מאזני לדק, אלגזלי 127). ולמה לא יהיו הנהגותיהם זמניות משנה לשנה או פחות או יותר (ר״י אברבנאל, ש״א ח). אבל רשעים לתאבון בעבירות אחרות שהם כמו אנוסים ליצרם אינו מתחייב אבדון לנפשם מכל וכל אלא עונש זמני כדי למרק עונותיו שתתלבן הנפש ותשוב למקומה (מנוה״מ ב א א). — ובמשמ׳ של זמן קבוע: עד שכבר יראה שמפאת החיוב הזה משירות בעלה המוטל עליה נפטרו (הנשים) ממצוות הזמניות אלא שהבלתי זמניות לא היה בדין שתפטרנה (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ב ו א).--ושעות זמניות: שכל השעות אשר זכרו חכמים ז״ל בכל התלמוד הם שעות זמניות דהיינו בכל זמן חושבים י״ב שעות ביום וי״ב בלילה אם היום והלילה שוים או היום ארוך (תבוא׳ שרמב״ם). השעות על שני פנים שעות שוות ושעות עקֻמות ונקראות זמניות (ר״ע בן חביב, רמב״ם קדוה״ח ו ב). כי על ידי תנועתו תשאר השמש זמן חצי סבובו ר״ל י״ב שעות זמניות ממעל לארץ והוא זמן היום (נחמ׳ ונע׳ א יז).

א·זמר, ממנו ב.*זָמַר, ב.זָמַר ב.זָמִיר, ב.זְמִירָה, א.זִמְרָה, זמרה, ׳זמר, ״זומרת, מזמור.

א.זֶמֶר[1], ש"ז, כהפס' זָמֶר, מ"ר זְמָרִים, — חיה גבוהת קומה, ארוכת הצואר, חברבורת העור, Giraffe girafe: איל וצבי ויחמור ואקו ודישן ותאו וָזָמֶר [2] (דבר' יד ה).

ב.*זֶמֶר, ש"ז, מ"ר זְמָרִים, — כמו זמרה, נגינה: עשרה נקבים היו בה (בהמגרפה) כל אחד ואחד היה מוציא מאה מיני ז מ ר (ירוש' סוכ' ה נה ד). ארבעה לשונות נאין שישתמש בהן העולם ואלו הן לעז לז מ ר רומי לקרב וכו' עברי לדיבור (שם מגי' א ע"א: וסוט' ז כא ג). כל השותה בארבעה מיני ז מ ר מביא חמש פורעניות לעולם (סוט' מח.). הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין ז מ ר והקורא פסוק בבתי משתאות בלא זמנו מביא רעה לעולם (סנה' קא.). ז מ ר יווני לא פסק (מפיו של אלישע אחר) (חגי' טו:). כשאדם נער אומר דברי ז מ ר הגדיל אומר דברי משלות הזקן אומר דברי הבלים (מד"ר שה"ש א א). בן לוי בשעה שפותח פיו בשיר וכו' והיה מוציא כל מיני זמר עד שהיו כל אחיו הלוים נסקרין בבת ראש לאחוריהם (שם, מי זאת עולה). שהעופות נותנין ז מ ר וקול ערב להולכי דרכים (רב"י שה"ש ב יא). — ואמר הפיטן: במג (בד' המינים) להלל, בְּזֶמֶר והלל, ביום ולא בליל, לאין לפניו ליל (יוצר א סכות, אקתה). — ומ"ר: אמרו ישראל מה עלינו לעשות אלא לומר שירים וז מ ר ים (מד"ר שמות כג). אותה שעה כשתעשה לנו ניסים האל: אין אנו כפויי טובה אלא אף אנו אומרים שירים וז מ ר י ם (פסיק' דר"כ כט). — ואמר הפיטן: עלי גלות משרתי אל מנעימי שיר זְמָרֶיהָ, ועל דמם אשר שֻׁפך כמו מימי יאוריה (קינ' לת"ב, תלי ציון). — יכלי זמר, עי' כלי.

***זַמָּר**, ש"ז, מ"ר זַמָּרִים, — מי שאומנותו לזמר, Sänger ; chanteur ; singer: ז מ ר בכל יום ז מ ר בכל יום (סנה' לט:). אמו זנתה עם רקד שהיה ז מ ר ונתעברה הימנו (מד"ז איכה ה). פעם אחת הביא אביך ז מ ר והיה רקד והיה לו קול ערב (שם). האספו כלכם השואפים לעשות שירים ספרי עליכם יהי היום לעינים דרך ישרה לכל ז מ ר ומליץ ושר יורה (כ"ע פרנסים, מבוא למתק שפת'). — ומ"ר: חבורה שהיתה מבקשת לומר הימננו למלך אמר להם כלכם נעימים כלכם ז מ ר י ם (ילק' שמעוני ש"ב כב). — ואמר המקונן: זַמָּרַי שחק החשו מנעם, ונם מה לכם פה אין היום טעם, מה תקלסו למלך בשעת הזעם (קינה על חרבן ביהמ"ק). — ומשל: כל מה שמזמר הז מ ר אינו נכנס באזני הרקד כל מה שמזמר הז מ ר הבן הטפש אינו שומע [1] (מד"ר איכ', פתיח').

ב.זמר[2], ממנו א.זָמַר, *זִמּוּר, א.זָמִיר, א.*זְמִירָה.

---

[1]) בערב' זראפה a), ולא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [2]) ת"א דיצא. אך לא ידוע בדיוק לאיזו חיה קראו בארמ' דיצא. רסע"ג תרגם ואלזראפה, וכן ריב"ג. ואעפ"י שרוב החדשים אמרו כי הזמר הוא מין עז הבר, בכ"ז יותר ראוי לקבל דעת קדמונינו רבי הלשון, רסע"ג וריב"ג, שיש לה סמך וסעד גם בדמיון צרוף האותיות של שני השמות זמר וזראפה שאין הבדל ביניהם אלא שבהאחד מ ובהשני פ. אך התחלפות שתי האותיות האלה מצוי מאד בין שתי הלשונות האחיות. והנה המצבאח הביא בשם אבן דריד כי הוא פקפק אם המלה היא ערבית במקורה. אך הוא יחיד בזה, ואפילו אם נאמר כי באמת השם הערבי זראפה שאול מאיזו לשון אחרת, אפשר כי גם הלשון העבר' שאלה השם זמר מאותה הלשון, וכ"א משתי הלשונות הברה את השם הזר בקצת שנוי לפי טבעה. בעל שלטי הגבורים תרגם זמר בהשם אוריגי וכתב: ואולם הזמר הוא האוריגי שכתב אריסטוטילי בספר שני מספורי הב"ח שיש לו קרן אחד גם הוא במצחו והוא מפרים פרסה ומעלה גרה ולא החמור הבר כי הוא קלוט עם קרן אחת גם הוא במצחו ופרסתו אינה שסועה ואינו מעלה גרה ויקרא האוריגי זמר מפני שהוא אוהב מאד הזמרה ועל כי הבעל חי הזה הוא תקיף מאד ולא יוכלו הציידים לצודו כי אם ביגיעה רבה במקום העמל והטורח הם מבקשים בתולה יפה ומפשיטין אותה ערומה כי הב"ח הזה הוא אוהב הבתולות הרבה וכשהיא ערומה תזמר בזמרה רכה ונאה באופן שכשישמע הבעל חי הזה הזמרה ורואה הבתולה הערומה נגדו הוא רץ לקראתה וכורע על ברכיה ויניח ראשו על כרסה והבתולה תרדוף בזמרתה עד שהבעל חי הזה מרוב התענוג והעדון ישכב וירדם שם ואז הציידים משימים בכבל רגלו ונותנים שלשלת של ברזל על צוארו עד שנקרא זמר שהוא נצוד עם הזמרה (שלטי הגבור' נג). ויהודה הדסי הקראי חבר שני הפרושים יחד, וז"ל: חיה ק ט נ ה היא שמה ז ו ר פ י עורה צבוע בכל מיני צביעות חברבורות בכל יופי תפוש כשתתפש ברשת בוכה ומתחננת ומדמעת לפני תופשיה לשלחה מן הרשת מדברת בלשונינו כלשין ששומע את תופשו אך לא בלשון צח כלשונך (אשכול מו).

a) زرافة

---

[1]) גוף המשל בארמית: כל דזמר ז מ ר א לא עייל באדניה דרקדא כל דזמר ז מ ר א ברא דטפשא לא שמע.

[2]) בערב' ההמונ' זַבַּר a), וצרוף זה משמש בערב' גם במשמ' שֵׁם למזמורי התהל' זַבּוּר b).

a) زَبَر b) زَبُور

א.זָמַר, פ״י, פת׳ יִזְמֹר, — התך וכסח הענפים היתרים והמזיקים מהגפן, **schneiteln; émonder la vigne; to prune**: שש שנים תזרע שדך ושש שנים תִּזְמֹר כרמך ואספת את תבואתה ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת ליי׳ שדך לא תזרע וכרמך לא תִזְמֹר (ויקר׳ כה ג-ד). הזורע והזומר והנוטע והמבריך והמרכיב כולן מלאכה אחת הן (שבת עג:). הזומר את הגפן אחר שנודעו העוללות הרי זה זומר כדרכו וכשם שבורת האשכולות כך כורת העוללות (רמב״ם מתנ׳ עניים ד כד). שהמוסר כרמו לשומר בין באריסות בין בשמירות והתנה עמו שיחפור או יזמור או יאבק משלו ופשע ולא עשה (הוה, שכיר׳ כ ג).

— נפע׳ נִזְמַר, — נִזְמְרָה הגפן, שזמרו אותה: ועתה אודיעה נא אתכם את אשר אני עשה לכרמי הסר משוכתו והיה לבער פרץ גדרו והיה למרמס ואשיתהו בתה לא יִזָּמֵר ולא יעדר ועלה שמיר ושית (ישע׳ ה ה-ו). ופעמים שכרמים נזמרים קודם הפסח וגשמים מעכבין מלחרוש אותן והן מתלכלכים (תוס׳ נמ׳ מו״מ פו).— ובהשאלה למילה: הגיע זמנן של ישראל להגאל הגיע זמנה של ערלה שתזמר (מד״ר שה״ש ב יב).— ובמשמ׳ נהרג וכלה חלק גדול מהעם: הגיע זמן של מצרים שיזמרו הגיע זמן עבודה זרה שלהן שתעקר (שם). ולמה קורהו (את עכן) זמרי וכו׳ שנזמרו ישראל על ידו (שם ויקר׳ ט).

— פֻּע׳, זֻמַּר, — נחתך: קצין מוכמר נין צוף כמר, וישֻׁסף וישמר ולארבעה זֻמַּר (קרוב׳ לפור׳, תמ׳מים).

ב.זָמַר,—קל לא נמצא במקרא.

— פע׳, זִמֵּר, — זִמֵּר לפלוני, שבח והלל אותו בדברי שיר וזמר, בכלל שר בפה או נגן בכלי נגינה, **musizieren; chanter ou jouer d'un instrum.; to sing to play a music instrument**: שמעו מלכים האזינו רזנים אנכי ליי׳ אנכי אשירה אֲזַמֵּר ליי׳ אלהי ישראל (שופט׳ ה ג). על כן אודך יי׳ בגוים ולשמך אֲזַמֵּר (ש״ב כב נ). הודו ליי׳ קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו שירו לו זַמְּרוּ לו שיחו בכל נפלאותיו (דה״א יו ח-ט). טוב להודות ליי׳ ולְזַמֵּר לשמך עליון (תהל׳ צב ב). — ובכלי נגינה: הודו ליי׳ בכנור בנבל עשור זַמְּרוּ לו (שם לג ב). ענו ליי׳ בתודה זַמְּרוּ לאלהינו בכנור (שם קמז ז). יהללו שמו במחול בתף וכנור יְזַמְּרוּ לו (שם קמט ג). — וביחס הפעול, זִמֵּר את פלוני: זַמְּרוּ יי׳ כי גאות עשה (ישע׳ יב ה). הריעו לאלהים כל הארץ זַמְּרוּ כבוד שמו (תהל׳ סו א-ב). — ועתיד ימקור בהוספת ה בסוף: הללו יה כי טוב זַמְּרָה[1] אלהינו כי נעים נאוה תהלה (תהל׳ קמז א). אשמחה ואעלצה בך אֲזַמְּרָה שמך עליון (שם ט ג). גם אני אודך בכלי נבל אמתך אלהי אֲזַמְּרָה לך בכנור קדוש ישראל (שם עא כב). נכון לבי אלהים נכון לבי אשירה וַאֲזַמֵּרָה (שם נז ח). — וככנ׳: אודך בעמים אדני אֲזַמֶּרְךָ בלאמים (שם י). אודך בכל לבי נגד אלהים אֲזַמְּרֶךָּ (שם קלח א). למען יְזַמֶּרְךָ כבוד ולא ידם (שם ל יג). — ובמשמ׳ יאומרים זמירות לכבודו: החתן בשבת שקודם החתונה וכו׳ שמזמרין אותו חייב לעלות אבל אלמן שאין מזמרין אותו אינו חייב (הלכות א״ח, שבת רפב ז).

— קל, *זָמַר אותו: הוא זמרני ואני זמרתיו הוא קלסני ואני קלסתיו (מד״ר שה״ש, דודי לי).

— פֻּע׳, יְזֻמַּר,— שזמרו אותו: ריב לטוב יומר, ולשפלות עמק יְזֻמּוֹר, זאת קומתך דמתה לתמר (יולר א פסח, אסכוך).

ג.זָמַר, — קל אינו נהוג.

— הפע׳, הִזְמִיר, — כמו המזיר, עשה כמו ביצה מוזרת: למה נקרא שמו זמרי אמר רבי יצחק על שבעל אותה רשעה כמה פעמים עד שהזמיר בשרו כביצה מוזרת (ערוך, ערך זמר, בשם ילמדנו).

א.זִמְרָה, ש״נ, — א) כמו זֶמֶר: כי נחם יי׳ ציון נחם כל חרבתיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן יי׳ ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זִמְרָה (ישע׳ נא ג). שאו זִמְרָה ותנו תף כנור נעים עם נבל (תהל׳ פא ג). זמרו ליי׳ בכנור בכנור וקול זִמְרָה (שם צח ה). הסר מעלי המון שריך וְזִמְרַת נבליך לא אשמע (עמוס ה כג). — ב) ישם כללי למלאכת השמוש בהקולות בפה ובכלי בערך של הסכמה לפי טבעי הקולות, ונרדף עם נגינה, **Musik; musique; music**: שיש אצל המשוררין מינין הרבה מהזמרה המלאכותית עומדת על עמודי כמה תורות ותנאים לעורר תכונות הנפש פעם לשמחה פעם לדאגה פעם לכעס ופעם לרצון (שלטי הגבור׳ ד). גם מלאכת הזמרה [מוזיק] היא מולדת ארץ איטליה (ק״ש, מוסדי ארץ איטליה).— ואמר המשורר: אך יד הזמרה היא תכלא הרוח כי רב כחה ומקורה רם גבוה (יל״ג, אלו״מ כ).

---

[1]) כך ריב״ג: מקור ע״מ ליסרה אתכם. וי״ם זמרה זה במשמ׳ צווי.

ב.**זְמָרָה**[1], ש"נ, סמי' זִמְרַת, — פרי משבח, feine Frucht; fruit fin; fine fruit: ויאמר אלהם ישראל אביהם (לבניו) אם כן אפוא זאת עשו קחו מִזִּמְרַת[2] הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בטנים ושקדים (ברא' מג יא). — והשתמשו במשמעה זו בספרות, ובמשמ' תשורה ומתנה: אם יבאו מלאכים מן מלכי תרשישים וצורים מן כוש ומלכי איים לשאול לשלום המלך והגבירה ועמהם מנחה ו ז מ ר ה ותשורה הייב להראות להם גדולה וגבורה (פי' י' הדברות לנסי ב"ר נת הקראי א).

זָמִרָה[3], ש"נ, מ"ר זְמִרוֹת, — כמו זִמְרָה, ב.*זְמִירָה: נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הֻקם על משיח אלהי יעקב ונעים זְמִרוֹת[4] ישראל (ש"ב כג א). מכנף הארץ זְמִרֹת[4]) שמענו צבי לצדיק (ישע' כד טז). זְמִרוֹת היו לי חקיך בבית מגורי (תהל' קיט נד). נקדמה פניו בתודה בִּזְמִרוֹת נריע לו (שם לה ב). ולא אמר איה אלוה עשי נתן זְמִרוֹת[5] בלילה (איוב לה י).

זִמְרָת[6], ש"ז, — גבור ואמיץ מנצח ומכריע את אויביו, Siegreicher; victorieux; victor: אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליי' ויאמרו לאמר אשירה ליי' כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים עזי וְזִמְרָת[7]) יה ויהי לי לישועה (שמות יט א-ב, תהל' קיח יד). הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וְזִמְרָת יה יי' ויהי לי לישועה (ישע' יב ב).

---

1) עי' הערה שלקמן. — 2) ת"א: מדמשבח ארעא. השבעים תרגמו פרי, ובן דיב"ג: מפרי הארץ, וכן שאר המפרשים. ולא נתברר היטב משמ' האמתית של מלה זו, כי קצת קשה לגזרה באמת ממושג של זמרה ושיר. וקצת החדשים אומרים כי זמרה היא כמו ת'מר a) בערבית.

3) משקל שִׂרְקָה, שְׂרִקוֹת. — 4) יש לפקפק אם כאן הכונה לקול שיר וזמר, או במשמ' של קולות של זועה — 5) המליצה קשה לפי הנוסחה המסורה.

6) משקל אֲחֻזַּת, בְּכוֹרַת בן אפיח (ש"א ט א), גְּלִית, ועי' בהערה שלקמן. — 7) אחת המלים הקשות שבמקרא, וכבר נתלבטו בה הקדמונים והאחרונים ולא מצאו דבר מספיק. ת"א תרגם: תקפי ותשבחתי. כאלו היה כתוב וזמרתי, וכך במעט כל החדשים, וכבר נשא ונתן בזה גייגר (Urschr. 277) ואמר כי נבלעה היוד האחרונה של וזמרתי בדי לקרא וזמרתיה מלה אחת. אבל, אם בעצם הדבר אין זה מהנמנעות שתבלע היוד בפרט בכתיבה צרופה בין שתי תיבות, אין מליצת הכתוב מתישבת בלל לפי פרוש זה, כי אין זה טבעי בזמר לאמר פלוני

זמרתי במשמ' אני מזמר לו, וקשה גם ויהי לי לישועה שאחרי כן. והנה, מה שנתן מקום לראות בהמלה וזמרת שֵׁם ביחס של מדב"ע הוא מה שקדם לו השם עזי, שפרשוהו כמעט כל המפרשים העֹז שלי, אבל גם בזה יש מקום לפקפק, כי קשה נקוד העין בקמץ במקום שורק כדין השמות ממשקל פֹּל, שלפני דגש נשמר השורק הקדום בהויתו ולא נשתנה לקמץ כמו לפני שוא, כמו חָקך וכדומה. וכבר הרגיש בזה רש"י בחוש הלשון הדק שלו וערער על פרוש עָזִּי כמו עֻזִּי וזמרת כמו זמרתי, ואמר וז"ל: א"ת תוקפי ותושבחתי עזי כמו עזי בשור"ק וזמרת כמו וזמרתי ואני תמה על לשון המקרא שאין לך כמוהו בנקודתו במקרא אלא בג' מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וכל שאר מקומות נקוד שור"ק ה' עזי ומעזי עזי אליך אשמורה וכן כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מלאפו"ם כשהיא מארכת באות שלישית ו א י ן ה ש נ י ה ב ש ו " א ב ח ט ף הראשונה נקודה בשור"ק כגון עז עזי רק רקי חק חקי על עלו יסור עלו כל כלו ושלישים על כלו ואלו ג' עזי וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תהלים נקודים בחטף קמץ ועוד אין באחד מהם כתוב וזמרתי אלא וזמרת וכולם סמוך להם ויהי לי לישועה לכך אני אומר ליישב ל' המקרא שאין עזי כמו עזי ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא ע ז י ש ם ד ב ר הוא כמו היושבי בשמים שוכני בחגוי סלע שוכני סנה וזהו השבח עזי וזמרת יה הוא היה לי לישועה וזמרת דבוק הוא לתיבת השם כמו לעזרת ה' בעברת ה' על דברת בני האדם ולשון זמרת לשון לא תזמור וזמיר עריצים לשון כיסוח וכריתה עוזו ונקמתו של אלהינו היה לנו לישועה. ע"כ. ואעפ"י שהראב"ע השיג על דברי רש"י אלה והשיב עליו ממה שנמצא בשירה זו בעצמה נהלת בעזך עין קמוצה, הנה רש"י בטל מקודם פרכה זו במה שדקדק בלשונו ואמר: כשהיא מארכת באות שלישית ו א י ן ה ש נ י ה ב ש ו א ב ח ט ף, ע"כ, כי רק לפני שוא נשתנה השורק הקדום לקמ"ח, וכל מה שנדחק ראב"ע שם לישב המליצה עזי וזמרת יה שהוא כאלו היה כתוב עזי וזמרתי עזי יה, לא רפא את הכתוב מזרותו המליצית והדקדוקית. ואין ספק כי רש"י כון לאמתו של דבר, שהשם עזי הוא שם דבר, אלא שנעלם ממנו טבעו האמתי, והוא שאין זה השם עז בהוספת יוד כמו היושבי וכו', שע"ז טען הראב"ע בדין, אלא שֵׁם ע"מ עָנִי, ואינו כלל מן עז מ ה כ פ ו ל י ם, אלא מן נל"י ע'זי a) בערב', שמשמש במשמ' יצא למלחמה על האויב, והשם ע'אזי b) פרושו גבור מנצח, והוא שם תאר כבוד הנתון לשרי הצבא הגבורים הגדולים. והשם עזי שהוא שם מכרת ולא מדב"ע מלמד גם על

---

a) ثمر

a) غزى b) غازى

זִמְּרַת[1], ש"נ, —אשה שאומנותה לזמר, Sängerin, chanteuse, נהוג בדבור העברי בא"י.

זִמֹּת[2], ש"ז,—דבר מגנה, Etw. Tadelhaftes; chose blamable ; faulty thing: בחנת לבי פקדת לילה צרפתני בל תמצא זַמֹּתִי [3]) בל יעבר פי (תהל׳ יז ג).

חברו וזמרת שגם הוא שם מכרת, ובהוספות ת בסוף, שהיא צורה קדומה של שמות תאר ושמות עצם, כמו שכבר הזכירו המדקדקים, וגם לזָכר כמו השמות אחזת, בכורת, גלית, שבהם השם בכורת הוא שם עברי טהור, הואיל והוא שם של אחד מבני בנימין מאבותיו של המלך שאול, ושני השמות אחזת וגלית, אעפ"י שהם שמות של פלשתים, הם בכ"ז מעידים על מציאות צורה זו לשמות בזמן הקדום בהלשונות האחיות גם לזכרים, כי לשונם של הפלשתים היתה בודאי לשון שמית, ושמות הפלשתים היו דומים לשמות עברים, כמו אבימלך מלך פלשתים. ואפילו אם נניח כי שירת אז ישיר איננה קדומה ואינה מזמן יציאת מצרים, כמו שנראה ברור ממה שנזכר בה הר הבית והמלים מקדש אדני כוננו ידיך, בכ"ז קצת הלקי השירה הם בודאי קדומים, ועכ"פ המליצה עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה היתה בודאי מליצה קדומה, שגורה בפי העם, ולכן השתמשו בה המליצים והמשוררים, כמו בישע׳ יב ב, תהל׳ קיח יד. וכמו שהשם עזי מלמד על זמרת שזה שם מכרת, כן משמ׳ השם עזי מלמד על זמרת שגם משמעתו היא דומה וקרובה לזה, וכבר ראינו כי בהצרוף זמר נתאחדו ונתמזגו שרשים אחדים שבלשון הערב׳ הם מרכבים מאותיות אחרות קרובות ודומות להאותיות שבצרוף זמר, וגם השם זמרת אינו מהשרש זמר במשמ׳ שיר, אלא מהשרש הערבי תד׳מר a) שמשמש במשמ׳ היה גבור. ושה"ת דַ׳מִר, דַ׳מִיר b) גבור, אמיץ הלב. וקרוב לשרש זה הוא גם השרש ט׳פר c) בערב׳ במשמ׳ נצח, והשם מט׳אפר d) מנצח, כובש. והמליצה היא יפה ועזה: אלהים הוא עזי וזמרת, ר"ל גבור מלחמה וכובש ומנצח את כל אויביו, ויהי לי לישועה.

[1]) משקל נקבה מן *זַמָּר. בסור׳ זמרתא: עם זמרתא לא תסתור דלמא תובדך בשועיתה (כ"ס, תרג׳ ב"ז ט). — ותרגם בן זאב מְזַמֶּרֶת, אבל יותר היה ראוי לתרגם זַמֶּרֶת, בהסכמה להסורי, ובפרט אחרי שיש בעברית המשקל הזכר זַמָּר.

[2]) משקל כַּמֹּן, ועי׳ הערה שלקמן.—[3]) הקדמונים ורוב החדשים החליטו שזה עבר מדב"ע מן זמם, ואין הלשון מתישב היטב. וקצת החדשים סֹברים כי צריך לקרא זַמּוֹתַי, הרבים מן א.זִמָּה, וגם זה דחוק גם אחרי שנשבש הכתוב, ולכן עדיף לקבל המלה כמו שהיא, כשם זכר, ולהניח

זַן[1], ש"ז,—א) זמן הכנסת הדגן אל האוצר: מזוינו מלאים מפיקים מִזַּן אל זַן [2]) צאוננו מאליפות מרבבות בחוצתינו (תהל׳ קמד יג). — ב) ״פַּנָּה [3]): כי אצטרך תמיד ללכת מזן אל זן פעם בחוץ לראות את שלום הצאן וכו׳ ופעם לעבוד עבודתי (ר"י אברבנאל, נך נך). שאינו שוקט במקום אחד אבל ערום יערים מתנועע מן זן אל זן והיא ההערמה (הוא, ש"א כג). פן ילך מזן אל זן להסית ולהדיח ישראל נגדו (שם מ"א ג).

א.*זָן, ש"ז. — כמו מזון: בני בחייך נס נפשך וראה מה רע לה ואל תתן לה כי לא הכל לכל טוב ולא כל נפש כל זָן תבחר (כ"ס גני׳ לז כז-כח).

ב.··זָן[4]), ש"ז, מ"ר זָנִים, — כמו זֶנֶה, בשם ודבר של ריח טוב: ריח אפך ריח סמים וזנים וקוצותיך כידודי חמה (מתק שפת׳ לרע"פ 49).

זנב[1]), ממנו זָנָב, זִנֵּב, ״זְנָבָה, ״זְנָבִי, ״זִנּוּב.

שרש מיוחד זַמֹּת, במשמ׳ דבר מגנה, כמו ד׳ם בערבית.

[1]) לא נתברר מקורו ופרושו המדיק, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) נחלקו הקדמונים בפרושו. ת"י: משתא לשתא. ומנחם חברו עם בר ומזון ואמר שהוא לשון כלכלה. ואמר ריב"ג: והביא ר"י מפיקים מזן אל זן בעלולי העין עם בר ולחם ומזון ואין הענין מונע מזה אבל מונע אצלי מזה קצת מניעה היותם פתחין ולפיכך בעיני טוב שיהיו מענין זנים מרקחים אשר ענינו מינים וכאלו אמר מלאים ממין אל מין מהמאכלים כלומר מפיקים ממין אל מין והיה טוב בעינינו היותם מן הענין הזה בעבור שרוב השמות העלולי העין קמוצות ומיעוטם פתוחות אלא שאיננו רחוק היותם כמו שאמר ר׳ יהודה אבל רצינו לחדש בו ענין נאה. ע"כ. ולדעה זו של ריב"ג הסכימו רוב החדשים, אבל כל זה דחוק מאד, והיותר מתישב על לשון המקרא פרושו של רש"י שאמר וז"ל: משעת אסיף מזון לשנה זו עד זמן אסיף לשנה אחרת. ע"כ. ונראה כי גם הוא גוזר מלה זו מן זון, מזון, ואעפ"י שהגזרה בודאי אינה נכונה, אך הפרוש הוא היותר נאה וטבעי לפי הענין. ואולי מקורו בהשרש זנן באשור׳, שמשמש במשמ׳ מלא, מלא את הבית, את המקדש בכל טוב, ואפשר שעקר משמ׳ זן הוא שעת מלוא האוצרות בדגן ופרי וכדומה. — [3]) כך נראה שפרש ר"י אברבנאל, ואעפ"י שלא נודע מקור פרושו, עכ"פ גם הוא נאה לפי הענין וכבר השתמש בו הרי"א במשמעה זו, וכן השתמשו במשמעה זו גם בספרות החדשה.

[4]) עפ"י דעת קצת המפרשים שפרשו מזן אל זן במשמעה זו.

[1]) בערב׳ ד׳נב a).

---

a) ذمر b) ذَمِر ذَمِير c) ظفر d) مظافر

d) ذنب

זָנָב[1], ש"נ, מ"ר זְנָבוֹת, סמי' זַנְבֵי, — א) אבר יוצא מאחוריהם של רוב בע"ח, ובבע"ח הולכי על ארבע הוא עפי"ר תלוי ומדלדל בין הרגלים האחרוניות, Schwanz ; queue ; tail : וילך שמשון וילכד שלש מאות שועלים ויקח לפדים ויפן זָנָב אל זָנָב וישם לפיד אחד בין שני הַזְּנָבוֹת בתוך (שופט' יה ד). וישלכהו (משה את המטה) ארצה ויהי לנחש וינס משה מפניו ויאמר יי' אל משה שלח ידך ואחז בִּזְנָבוֹ (שמות ד ג-ד). פעם אחת היו תנוקות משחקין בשדה וקשרו זנבות טלאים זה לזה ונפסקה זנבו של אחד מהם וכו' (בכור' ה ג). א"ר יאשיה נאמתי לפני ר' יהודה בן בתירה ביצד המום בעובדיה והראני בין ב' אצבעותיו יוצא ולו ב' זנבות (ספרי חקת קכג). דומה לנחש הזה שאמר הזנב לראש עד מתי אתה מתהלך תחלה אני אלך תחלה אמר לו לך הלך ומצא גומא של מים והשליכו לתוכה וכו' מי גרם לו על שהלך הראש אחר הזנב (מד"ר דבר' א). — ובמליצה בהעברה במשמ' שפל ובזוי, ההפך מן ראש : ונתנך יי' לראש ולא לְזָנָב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה (דבר' כח יג). הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה הוא ילוך ואתה לא תלונו הוא יהיה לראש ואתה תהיה לְזָנָב (שם מג-מד). ויכרת יי' מישראל ראש וְזָנָב כפה ואגמון יום אחד זקן ונשוא פנים הוא הראש ונביא מורה שקר הוא הַזָּנָב (ישע' ט יג-יד). שהרי רב אשי שהיה סוף הוראה העיד על עצמו אנן כי אצבעתא בבירא לשכחה על אחת כמה וכמה זנבי זנבות כמונו (תשו' חכמי רומי לחכמי פרים). — והקצה של כל דבר גם לא של בע"ח שיש לו קצת צורת זנב או שהוא בקצה שלעומת הראש, זנב האוד וכדומה, ובמליצה לזלזול : אל תירא ולבבך אל ירך משני זַנְבוֹת האודים העשנים האלה (רצין ובן רמליהו) (ישע' ז ד). — "וכן קצה כל דבר : מי שלחלוחית נמשכת מראש עינו מכנגד ההוטם או מזנב עינו מצד צדעיו (רמב"ם, ביאת המקד' ח ו). שעמלק ירא מישראל ולכן בא להלחם בהם בזנב המחנה והחלושים שבהם (ר"י אברבנאל, בשלח). המהלך הנראה לכוכבי לכת וכו' דומה בענינו למהלך הנראה לאנשים ההם המהלכים על רגליהם בספינה כלפי זנבה בעוד שהיא רצה בלב ים (יסו"ע לר"י ישראלי א ז). —*זנב הסוס, חרישה גסה : אין מחייבין אותו להיות חורש חריש דק אלא גס כתלמי הרביעה רשב"ג אומר זנב הסוס היתה נקראת סוף שעפרה של זו נוגע בעפרה של זו (תוספתא כלא' א יז). — ובתכונה : הנקודה שממנה יתחיל הירח לנטות לצפון השמש היא הנקראת ראש והנקודה שממנה יתחיל הירח לנטות לדרום השמש היא הנקראת זנב (רמב"ם, קדוה"ח יו א). ותגרע האמצע מש"ם מעלות והנשאר הוא מקום הראש באותו העת וכנגדו לעולם יהיה מקום הזנב (שם ג). לעולם יהיה בין הראש ובין הזנב הצי הגלגל בשוה (שם ו). ומאהר שתדע מקום הראש ומקום הזנב ומקום הירח האמיתי התבונן בשלשתן אם מצאת הירח עם הראש או עם הזנב במעלה אחת בחלק אחד תדע שאין הירח נוטה לא לצפון השמש ולא לדרומה (שם ז).—*זנב הטלה, התלי, התנין, כוכבים שבקצות קצת כוכבים : מאי עש א"ר יהודה יותא וכו' זנב טלה (ברכ' נח:). כימה שהוא זנב טלה וכו' שמשעה שמתחיל לעלות עד ו' שעות מגיע לאמצע הרקיע ולסוף שמונה שעות משעלה הוי זנבו באמצע הרקיע נמצא באדר זנב טלה בסוף שעה עשירית באמצע הרקיע הוא (רש"י ב"מ קו:). כי בהתחבר עמו עם ראש התלי או זנבו לא תראה השמש אם היה ביום (ראב"ע שמות ג טו). ונקודה השנית ממנה שבנגדה והיא שעליה יעבור וממנה יפנה הירח ומתגלגל כדרכו לרוץ בחצי גלגלי הנוטה אל דרום הגלגל החמה תקרא על דרך פרט זנב התנין (יסו"ע לר"י ישראלי ב ח). ושתי נקודות הפגישה האחת לצד המזרח והשנית לצד מערב אשר במקומות האלו נקראות ראש התנין וזנבו וכו' נקודת הב' שבצורה נקראת זנב התנין (נחמד ונעים קפט). —ובחבור עם קצת שמות, כנוי לכוכבים, "זנב שור, זנב אריה, זנב סוס : אקרא גם אני אלו השני עגולים גדולים זנבי השור ע"ד השאלה כמו שביארנו וראוי שתדע ותתעורר ותבין כי זנב השור הרושם מקום עמידת השמש יעבור על שני קוטבי העולם ועל קוטבי אזור המזלות ויעבור ג"כ על נטיית השמש הגדולה והוא ראש גדי וראש סרטן (הספיר' לר"א בר חייא הנביא ב). שליצי לו זנב השור קראתיו והוא עובר בכל קטב מקורים (שם). זנב אריה והוא הנקרא אלצרפא

---

[1] בערב' דַ֫נַב.

a) ذَنَب

הוא במזל בתולה ארבעים מעלות שלשים ושמנה דקים (ראב"ע, כלי נחשת כט). ובדלי כוכב אחד והוא סוף זנב הסוס ובערבי דנב אלפרש וכו' ומהלכו קרוב למהלך זנב העקרב (יעקב אנטולי, תרג' אלפרגני, RSO, III, III, 239).—*כוכב בעל הזנב, זיק, כוכב השבט, שיש לו כעין זנב מאיר: ולפעמים יהיה האויר העולה אידיו עבה ויתמיד ההתלהבות בו זמן רב ויתנועע בתנועת הגלגל ויקרא כוכב בעל הזנב (אמונה רמה א ב). רוב כוכבי הזנבות לא יספו ולא יאבדו תוך שבעה ימים לזריחתם ולא יתקיימו יותר משמונים (נחמד ונעים רלג). שמכח תנועות השמים והמזגתם יתהוו שני אידים וכו' ולהתלהבו שם מתנועת הגלגלים יתהוו ממנו אותות השמים ויהיה המר אל נר השמים ובעלי הזנבות וכוכבא דשביט והוא הכוכב המדלג (נוה שלום א ז).—*זנב הסוס, העכבר, העקרב, כנוי לקצת מיני צמחים, *זנב הסוס [1]), (Equisetum) **Schachtelhalm ; prêle de bois ; shave-grass**: עשב הנקרא בלשון יוון איפוארים ונקרא עוד זנב הסוס (ספר הרפוא' לאסף 49). העשב הנקרא זנב הסוס יפסיק בשלשול מהמעים הדקים (ראב"ע, ספ' הנסיונות ה ג). וממה שמועיל לזה ג"כ מיץ תותים נאים בלתי מבושלים וכן משקה מעשב זנב הסוס (קאנון ג יו ב ו). — *זנב העכבר: והנה שבחו רפואה נקראת זנב העכבר אם תושם בחוקן יקובל תועלת בה (שם שם ד ג).—*זנב העקרב[2]), (**Heliotropium** peruv.): וגם הצמח הנקרא זנב העקרב בהדמותו לו (קאנון ד ו ה ג).—*זנב השועל [3]): אמאראוט הנקרא זנב השועל גדל פרא ברוסיא החמה בפרס ובפערו (תוה"א לשינהק, הלמת' ב עו). — *זנב העכבר, כנוי למין ממיני הדפקים לפי מדרגת מהירות הדפק וסדרו: התכיפה נוספת מאד וכן המהירות וישוב הדפק מן הידוע בזנב העכבר ואם יהיה משתיית היין החם יהיה מקום זנב העכבר המחטי (קאנון ד א ג ז).

זִנֵּב[4]), פ"י, — חתך הזנב, ובהשאלה זִנֵּב את המחנה, הכה את הקצה, ובכלל השמיד: ואתם אל תעמדו רדפו אחרי איביכם וְזִנַּבְתֶּם אותם אל תתנום לבוא אל עריהם (יהוש' י יט). זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים אשר קרך בדרך וַיְזַנֵּב בך כל הנחשלים אחריך (דבר' כה יז-יח). בשעה ששלח דוד את יואב לארם נהריים ולארם צובה פגע באדומיים בקש לזנבן הוציאו לו אפיסטולי שלהם וכו' באותה שעה שלח יואב אצל דוד אמר לו פגעתי באדומיין ובקשתי לזנבן הוציאו לי אפיסטולי שלהם (מד"ר בראש' עד). —ואמר הפיטן: שלח יד בחמוקי ירך, ועל כל ראש דרך, זִנֵּב כל עוברי דרך (יוצר שבת זכור, אז קולך). אמרו לכו ונכחיד נכשלים, אז כמאז זִנֵּב כל הנחשלים (שם, תמימים). הקדים ויצא בדרך, לְזַנֵּב כל ברך, לדוש בגאות ולהדרך (שם, זכור). מיחדיך בנפשם, להרג הקדישם, מְזַנֵּב התישם, הדפנו באיבה (סליח' מוס' יוה"כ, אני). יפיפית נמשלת ועתה קדורנית, בעון כי כשלת ולבך אחורנית, זֻנַּבְתְּ ונחשלת ראשונה ושנית (סליח' י' טבת, אכותי). — *זִנֵּב את הגפן, כרת את הקצה שלה: המזנב בגפנים והקוצץ קנים (שבי' ד ו). למלך שהיה לו כרם אחד ונזדווגו לו ג' שונאים הראשון מתחיל מקטף בעוללות והב' מזנב באשכולות והג' מעקר בגפנים (מד"ר בראש' מב). — ובמשמ' עשה זָנָב: וכמה היא מטעתה שלש כנגד שלש ניטלה אחת מן החיצונות כמה יהא ביניהם שתים כנגד שתים מארבע אמות ועד שמונה יזנב [1]) מארבע אמות ועד שמונה (תוספתא כלא' ג ג).

— פע', *זִנֵּב, מְזֻנָּב, — שיש לו זָנָב: שבראותם הלקיות והקדרות והשחרות וצאת הכוכבים המזונבות המורים על הדם ועל המות וכו' (רשב"ל דוראן, תפא' ישרא' ג).

***זַנְבָה**, ש"נ, מ"ז זַנְבָתַיִם, — זנב של הסרטן: ויש לו (לסוג הסרטנים שהוא אלקראבו) עשר רגלים עם כרבלתו הנקראת זנביל שהוא כפול והשני הוא הסרטן ויש לו עשר רגלים עם ב' הבורים קרויים זנבתיין וכו' והד' מאלו המינים יש לו ב' זנבתיין אלא שהזנבה הא' חסרת הבריאה (רשב"ל דוראן, מג"א, ח"י ב כ).

***זַנְבִי**, ת"ז, לנק' זַנְבִית, מ"ר זַנְבִיִּים, -יות, —שיש לו זנב: פרק אחד עשר מדבר בכוכבים החדשים ובזנביים ובכוכבים הקטנים וכו' מדוע הזנביים נראים בגוונים שונים מהם הדומה לעופרת מהם אדומיים מהם אשיים (מעש' טוביה, העולם יא). וכן הכוכבים דומות לזה.

---

1) תרגום מיונית. בארמ' דונב סוסיא, בערב' ד'נב אלהי'ל a), ד'נב אלפרש b).— 2) בארמ' דונב עקרבא, בערב' ד'נב אלעקרב c).— 3) בערב' ד'נב אלת'עלב d). 4) בערב' דַ'נַב e) פעל מן השם ד'נב במשמ'

a) ذنب الخيل b) ذنب الفرس c) ذنب العقرب d) ذنب الثعلب e) ذَنَب

---

1) כך במהד' צוק"מ מכ"י ארפורט. ובנוסח' והזנב, וכבר הגיה הגר"א ומזנב.

הזנביים הולכים אנה ואנה א"כ השכל יחייב שיש לכוכבים בהירה ויכולת לילך בגלגל אוירי (שם ג). ממה שמצאו האיצטגנינים שבדור הזה על דבר הככבים הזנביים בלשונם קומיט (אמונ' תכמ' כד).

***זַנְגְּבִיל**[1], זנגביל, ש"ז, — עקר צמח יצמח בארצות החמות חריף הטעם ומשמש כתבלים וגם לרפואה. Ingwer ; gingembre ; ginger: הפלפלין והזנגביל בזמן שהן רטובין מברך עליהן בורא פרי האדמה (רמב"ם ברכ' ח ז). הכוסס פלפלין וזנגביל יבש וכיוצא בהן פטור אבל זנגביל רטוב חייב (הוא, שבית' עשור ב ז). ישים עליהם (על הצדעים) תחבושת מזנגביל ומצטכי שחוקים ובלולים עם חלמון ביצה (מ' אלדבי, ש"א ד).

***זַנְגְּבִילָה**, ש"נ, — מין זנגביל: הזנגביל חם וכו' הזנגבילה לח (ספ' הרפוא' לאסף 31).

***זַנְד**[2], ש"ז, — עצם קצה הזרוע: ורוב ההקעה (במרפק) אמנם הקרה בזנד התחתון וזה יותר מגונה וגרוע למה שיקרה לו מן החזרה ואמנם הזנד העליון הנה ימעט מה שיקרה לו וכו' ואי אפשר שיקעו שני הזנדים אלא אם ירחק מהשני (קאנון ד ה א טו). הנה יקרה שישתברו שני הזנדים יחד ואם יזדמן שישבר אחד מהם ושבר הזנד העליון אם יפרד השבר באחד מהם וגם כי הזנד התחתון הוא הסועד והוא הנושא (שם שם ג י).

***זִנְדֵּז**[3], פ"ע, — פקפק, גמגם: אף אני אומר כן אלא שהתלמידים מזנדזין[4] בדבר (חול' מח.).
— התפ', הִזְדַּנְדֵּז: אלא שהתלמידים מזדנדזין בדבר (ערוך, ערך מזנדזין).

[1]) משקל אַלְגְּבִישׁ. ואמרו חכמי הלשונות כי מקור שם זה בלשון סנסקרית צרינגאבירא, מורכב מן צרינגא קרן, ומן בירא גוף, גוף של קרן, מפני קצת דמיון לקרן. בפרס' זנגביל, וכן בסור', וכן בערב' זַנְגַ'בִּיל a). בצורה ארמ' זנגבילא: כס זנגבילא ביומא דכפורי פטור (יומ' פא:). כל מילי דמעלי להאי קשה להאי ודקשה להאי מעלי להאי בר מזנגבילא רטיבי ופילפלי אריכתא (פסח' מב:).

[2]) כך בערב' זנד b).

[3]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [4]) כך בנוסח', ובערוך מזדנדזין. וסוברים קצת החכמים כי מזנדזין כמו מזדעזעים. אך זו השערה דחוקה.

a) زنجبيل b) زند

זנה[1], ממנו זָנָה, זוֹנָה, זְנוּנִים, זְנוּת, תַּזְנוּת, *זַנַּי.

זָנָה[2], פ"ע, עב' זָנְתָה, זָנִית, עת' תִּזְנֶה, וַתִּזֶן, זֹנֶה, זֹנָה, לִזְנוֹת, בִּזְנוּתֵךְ, — א) זָנְתָה האשה, נבעלה ברצונה הטוב למי שאינו בעלה בחק, huren; se prostituer forniquer ; to whore: ויגד ליהודה לאמר זנתה תמר כלתך (בראש' לח כד). ובת איש כהן כי תחל לזנות את אביה היא מחללת באש תשרף (ויקר' כא ט). אשתך בעיר תזנה (עמוס ז יז). הלכה היא על כל הר גבה ואל תחת כל עץ רענן ותזני[1] שם (ירמ' ג ו). ולא יראה בגדה יהודה אחותה ותלך ותזן גם היא (שם ח). שתים נשים בנות אם אחת היו ותזנינה במצרים בנעוריהן זנו שמה מעכו שדיהן ושם עשו דדי בתוליהן (יחזק' כג ב-ג). לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזנות יפרדו (הושע ד יד). ואמר אליה ימים רבים תשבי לי לא תזני ולא תהיי לאיש (שם ג ג). — ועם על אחרי הפעל, זנתה האשה על בעלה: ויקח לו אשה פילגש מבית לחם יהודה ותזנה עליו פילגשו (שופט' יט א-ב). — וזנתה תחת בעלה: ותזן אהלה תחתי ותעגב על מאהביה (יחזק' כג ה). — וזנתה אל: ותזני אל בני מצרים שכניך גדלי בשר (שם יו כו). — וזנתה בם: ותעשי לך צלמי זכר ותזני בם (שם יז). — וזנתה את: ותזני אל בני אשור מבלי שבעתך ותזנים וגם לא שבעת (שם כח). — וגם האיש עם אשה שאינה אשתו כחק: וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב (במד' כה א). — ובהרחבה, זנתה הארץ, נתרבה בה הזנות: ולא תזנה הארץ ומלאה הארץ זמה (ויקר' יט כט). — ב) בהשאלה, זנה אחרי דבר, נמשך אחרי דבר לא טוב ונדבק בו, זנה אחרי אלהים אחרים, אחרי שדים, אחרי עיניו ולבו וכיוצא בזה: ויאמר יי' אל משה הנך שכב עם אבתיך וקם העם

[1]) בערב' זני a).

[2]) בערב' זַנֵּי b).

[3]) הקדמונים ראו בזה עבר לנוכחת, אך תחלת הפסוק מדבר לנסתרת, ולכן סברו קצת החדשים כי באה הצורה ותזני במקום ותזנה. ואולי היא אחת הצורות המיוחדות להדבור של בני ענתות, ואולי אמרו ותזני, והשתמש בצורה זו ירמיהו לתת יותר עז לדבריו, ואח"כ השתמש בהצורה הקצרה הרגילה.

a) زني b) زَنَى

הזה וְזָנָה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו ועזבני והפר את בריתי אשר כרתי אתו (דבר' לא יו). כי זָנוּ (ישראל) אחרי אלהים אחרים וישתחוו להם סרו מהר מן הדרך אשר הלכו אבותם (שופט' ב יז). ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זֹנִים אחריהם (ויקר' יז ז). ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זֹנִים אחריהם (במד' יה לט). הבדרך אבותיכם אתם נטמאים ואחרי שקוציהם אתם זֹנִים (יחזק' כ ל). והכרתי אתו ואת כל הַזֹּנִים אחריו לִזְנוֹת אחרי המלך (ויקר' כ ה). ויעש אותו גדעון לאפד ויצג אתו בעירו בעפרה וַיִּזְנוּ כל ישראל אחריו שם (שופט' ח כז). וישובו בני ישראל וַיִּזְנוּ אחרי הבעלים וישימו להם בעל ברית לאלהים (שם לג). עיניהם הַזֹּנוֹת אחרי גלוליהם (יחזק' ו ט). — זָנָה מאחרי אלהים, מֵעַל אלהים, מתחת אלהים: כי זָנֹה תִזְנֶה הארץ מאחרי יי' (הוש' א ב). אל תשמח ישראל אל גיל בעמים כי זָנִיתָ מעל אלהיך (שם ט א). וַיִּזְנוּ מתחת אלהיהם (שם ד יב). — וְזָנָה מִן: הצמתה כל זוֹנֶה ממך (תהל' עג כז). — ועם יחס הפעול בהשאלה: ואת זָנִית רֵעִים רבים ושוב אלי נאם יי' (ירמ' ג א). — ובמליצה, במשמ' משא ומתן של מסחר ומקח וממכר: והיה מקץ שבעים שנה יפקד יי' את צר ושבה לאתננה וְזָנְתָה את כל ממלכות הארץ על פני האדמה והיה סחרה ואתננה קדש ליי' (ישע' כג יז-יח).

— הִפעִ', הִזְנָה,—א) עשה וגרם שיזנה, שתזנה: אל תחלל את בתך לְהַזְנוֹתָהּ (ויקר' יט כט). — ובהשאלה: ולקחת מבנתיו לבניך וזנו בנתיו אחרי אלהיהן וְהִזְנוּ את בניך אחרי אלהיהן (שמות לד יו). ותלך בדרך מלכי ישראל וַתַּזְנֶה את יהודה ואת ישבי ירושלם כהזנות בית אחאב (דהי"ב כא יג). גם הוא עשה במות בהרי יהודה וַיֶּזֶן את ישבי ירושלם וידח את יהודה (שם יא). — ב) כמו קל: ואכלו ולא ישבעו הִזְנוּ ולא יפרצו (הוש' ד י). סר סבאם הַזְנֵה הִזְנוּ (שם יח). אני ידעתי אפרים וישראל לא נכחד ממני כי עתה הִזְנֵיתָ אפרים נטמא ישראל (שם ה ג).

—פִּעֵ' *זִנָּה, זִנְּתָה,—כמו קל: עלובה כלה מְזַנָּה בתוך חופתה (שבת פח:). אשה מְזַנָּה מתהפכת שלא תתעבר (יבמ' לה.). כל המְזַנֶּה אשתו מזננת עליו (סוט' י.). הזונה נקראת פתיות שאינה מְזַנָּה עד שתצא מדעתה (מד"ר במד' ט). רחב בשמה זִינְּתָה יעל בקולה אביגיל בזכירתה מיכל בתשאול בראייתה (מגי' יה.). שומרת יבם שזִינְּתָה פסולה ליבמה (יבמ' פא.). כלה שזִינְּתָה בקרב חופתה (גיט' לו:). — יזונת במקום זִנְּתָה: מעשה של אותה האשה שזִינְּתָה עליו וקלקלה מאחיו (רב נמת גאון, שע"ל יד). —ובהשאלה: אמר רבי יונה מין חטין הן (הזונים) אלא שהפירות מזנין (ירוש' כלא' א כו ד). אף הארץ זינתה (בדור המבול) (מד"ר בראש' כח).

זְנֶה[1], ש"ז, מ"ר זְנִים [2], — דבר נותן ריח טוב, Wohlgeruch; senteur; perfume: ויקברהו (את המלך אסא) בקברתיו אשר כרה לו בעיר דויד וישכיבהו במשכב אשר מלא בשמים וּזְנִים מְרֻקָּחִים במרקחת מעשה (דהי"ב יו יד). — ובמשמ' מין: מועד אדום וישמעאלים וולדיהם, מזמרן וזעון ועקן וּזְנֵיהֶם, מחוי והתי וחמתי וחיליהם (סמא"ל, הושע' יוס ג, מחזור). החוח הוא אחד מזני העשב, אשר ינעם אל חך עגל וכשב (יל"ג, משל' ב א). — ועי' *זני.

***זְנוּב**, ש"ז, — שה"פ מן זִנֵּב: הזכיר בעירת אש השם בהם וזנוב עמלק (ראב"ע דבר' ט כב).

זְנוּנִים, שו"ר, סמי' זְנוּנֵי, — מעשי הזונה והזונה, Hurerei; fornication; whordom: ויגד ליהודה לאמר זנתה תמר כלתך וגם הנה הרה לִזְנוּנִים ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף (בראש' לח כד). קח לך אשת זְנוּנִים וילדי זְנוּנִים (הוש' א ב). ואת בניה לא ארחם כי בני זְנוּנִים המה כי זנתה אמם הובישה הורתם (שם ב ו-ז). עד זְנוּנֵי איזבל אמך וכשפיה הרבים (מ"ב ט כב). מרב זנוני זונה טובת חן בעלת כשפים המכרת גוים בִּזְנוּנֶיהָ ומשפחות בכשפיה (נחום ג ד). ותרא אחותה אהליבה ותשחת עגבתה ממנה ואת תזנותיה מִזְּנוּנֵי אחותה (יחזק' כג יא). ועזבוך ערם ועריה ונגלה ערות זְנוּנַיִךְ וזמתך (שם כט). ריבו באמכם ריבו כי היא לא אשתי ואנכי לא אישה ותסר זְנוּנֶיהָ מפניה ונאפופיה מבין שדיה (הוש' ב ד). — ובהשאלה: עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו כי רוח

[1]) משקל סְנֶה. — [2]) כמו סְאִים, מְתִים. ואמרו רוב המדקדקים כי עקר משמ' מלה זו הוא מין, כמו בארמ' תרג' למינו לזנוהי, וכן וזכל זני זמרא (דני' ג ה), ואמרו שזו מלה פרסית, וכמו גם השם specie התחיל אח"כ לשמש במשמ' מיני בשמים. ואמרו המדקדקים החדשים כי היחיד הוא זַן, ועי' למעלה בערך זַן.

זנונים התעה ויזנו מתחת אלהיהם (הוש' ד יג). לא יתנו מעלליהם לשוב אל אלהיהם כי רוח זנונים בקרבם ואת יי' לא ידעו (שם ה ד).

***זנוק**, ש"ז, מ"ר זנוקים, — שה"פ מן זנק: חבית שמונחת תחת הזינוק מים שבתוכה ושבחוצה לה פסולין צירף פיה לזינוק מים שבתוכה פסולין ושבהוצה לה כשרין (זבח' כה:). אי אתה מודה במזרק שאי איפשר לו בלא זינוק (שם). זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות (ילקוט דבר' תתקסב). — ומ"ר: עמדה שרה והפריעה עצמה והיו שני דדיה מוריקים חלב כשני זינוקים של מים (פסיק' רבתי מג).

זנות, ש"נ, זנותך, זנותיך, זנותיכם, — כמו זנונים: זנות ויין ותירוש יקח לב (הוש' ד יא). בבית ישראל ראיתי שעריריה שם זנות לאפרים נטמא ישראל (שם ו י). והיה מקל זנותה ותחנף את הארץ ותנאף את האבן ואת העץ (ירמ' ג ט). נאפיך ומצהלותיך זמת זנותך על גבעות בשדה ראיתי שקוציך (שם יג כז). והשבתי זמתך ממך ואת זנותך מארץ מצרים (יחזק' כג כז). ולא יטמאו עוד בית ישראל שם קדשי המה ומלכיהם בזנותם ובפגרי מלכיהם (שם מג ז). בית וועד יהיה לזנות והגליל יחרב (סוט' ט יה). נתייחדה עמו בדי בעילה חוששין לה משום בעילת זנות (ירוש' גיט' ד מח ד). ששה דברים נאמרים בסוס אוהב את הזנות ואוהב את המלחמה וכו' (פסח' קיג:). עשרה קבים זנות ירדו לעולם תשעה נטלה ערביא (קדוש' מט:). לא תתחתן בם וכו' אפילו דרך זנות (ע"ז לו:). ואין לך זנות כזנות של ערביים (אדר"נ כח). דור המבול נמחו מן העולם על ידי שהיו שטופין בזנות (מד"ר ויקר' כג). מימות אברהם לא נפרץ אחד בזנות כיון שבאו לשטים ושתו מימיו נפרצו בזנות (שם כ). פי החירות מקום קבוע לזנות היה (שם). שני יצרים ברא הקב"ה בעולמו יצר ע"ז ויצר זנות יצר ע"ז כבר נעקר ויצר זנות הוא קיים אמר הקב"ה כל מי שיכול לעמוד בזנות מעלה אני עליו כאילו עומד בשתיהן (שם שה"ש, זאת קומתך). — ומ"ר כסמי': ונשאו את זנותיכם[1] עד תם פגריכם במדבר (במד' יד לג). ותחניפי ארץ בזנותיך וברעתך (ירמ' ג ב).

[1]) החדשים אינם מודים ברבים זה, ואומרים כי גם זה יחיד בהוספת י ללא צרך.

זנח[1]), ממנו זנח.

זנח, — א) פ"י, דחה והרחיק הדבר ממנו בחמה וקצף, בבוז, reject ; rejeter ; verwerfen : זנח ישראל טוב אויב ירדפו (הוש' ח ג). זנח אדני מזבחו נאר מקדשו הסגיר ביד אויב חומת ארמנותיה (איכ' ב ז). אף זנחת ותכלימנו ולא תצא בצבאותינו (תהל' מד י). למה אלהים זנחת לנצח יעשן אפך בצאן מרעיתך (שם עד א). ואתה זנחת ותמאס התעברת עם משיחך (שם פט לט). הלעולמים יזנח אדני ולא יסיף לרצות עוד (שם עז ח). כי לא יזנח לעולם אדני (איכ' ג לא). עורה למה תישן אדני הקיצה אל תזנח לנצח (תהל' מד כד). למה יי' תזנח נפשי תסתיר פניך ממני (שם פח יה). — ואמר הפיטן: איכה זנחת בזעמך, לזולל ביד זדים זבולך (קינ' לת"ב, איכה אלת). איכה כונת בכעסך, לכלות ביד כושלים כרמך, ולא זכרת לא לזנוח לעולם אשר למדת ללקוחיך (שם). כי זנחנו דת צוית, ונשובה בלבב דכית, ונתענה ולא ענית (רמב"ע, מוס' יוה"כ, חטאנו). זנחו הטוב ורדפום מכניעים, זעקון ושמעת והעמדת להם מושיעים (סליח' יום ד, איה כל). הבט וזכור את כל התלאה, ההשיגה עדת צולעה ונהלאה, הלעולמים תזנח לרבת חלאה (יוצר שבת א חנכה, אודך). — ואמר המשורר: למה דוד תזנח יונתך בת הורים, ותשכח נאנח ונדח מערים (פזמ' תימנ', יעוף חלומי). אך הצפרדע נואשה לא אמרה את חפצה לא זנחה, ותלך הלך והתנפח עד כי נפשה נפחה (יל"ג, משל' ג כב). — *וכינ': תבין ותשכיל איך ישוב המבקש בורח ויחזור המתאוה מואס וזונח והרודף נהפך אל הנס (מאזני צדק, אלגזלי 133). — יופעול: ואם אני איש מדון וחמס, אינני על זה זנוח ונמאס (משל הקדמוני כ). ואז תהיה מחייתו מתוקה ומשובחה בעולם הזה ולא תהיה זנוחה ונקלה לעולם הבא (תולדות אלכסנדר 41). אביר כמה אהיה זנוחה, למתי אקוה לרוחה, מגורי היה בארץ מליחה, נקראתי

[1]) סוברים רוב החכמים כי זהו השרש זנח a) בערב' המשמש במשמ' צחנה ובאשה, ואומרים כי מזה נגזרה בהשאלה המשמעה שיש לו בעברית. אך השרש זנח a) משמש בערב' במשמ' שבח וגם דחה. וכבר אמר ברט כי השרש זנח העברי הוא השרש נזח b) בערב' שמשמעתו היא נתרחק.

a) زنخ b) زنح

בלא גט שלוחה (סמה"ג, ערכ׳ לכפור, בשם אלפי). זְנוּחָה זרחה בדם מתבוססת, חלצה ונגהצה ברחיצה ותכבסת (קרונ׳ לבבה"ג, אלהים). זרויה זנוחה מעודה, חטופה חמוסה חרודה (ר"י הדסי, שיר בסוף האשכול). ודלים זנוחים, למות לקוחים, ישיבם שמחים, ברנה ושירים (שירי ר"מ דרעי סקרלי כ רכב). — ובמשמ׳ ־דבר נתעב: דבקנו בתועבות ובמעשים זנוּחים, הלכנו אחרי משאות שוא ומדוחים (סליח׳ יוס א, איך נפתח). —וככי׳: וגברתי את בית יהודה ואת בית יוסף אושיע והושבותים כי רחמתים והיו כאשר לא זְנַחְתִּים (זכר׳ י ו). כי אתה אלהי מעוזי למה זְנַחְתָּנִי למה קדר אתהלך בלחץ אויב (תהל׳ מג ב). הלא אתה אלהים זְנַחְתָּנוּ ולא תצא אלהים בצבאותינו (שם ס יב). משל לטבח שבא לשחוט פרתו של מלך התחיל המלך רואה כיון שהרגיש שהמלך רואה התחיל משליך את הסכין ומשפשף בה וממלא את האבוס לפניה התחיל לומר תצא נפשי שבאתי לשוחטה והרי זנחתיה (מד"ר במד׳ כ). שקרא ושנה ופירש להבלי עולם והניח תלמודו וזנחו הרי זה בכלל בוזה דבר ה׳ (רמב"ם, ת"ת ג יג). — ב) פ"ע, זָנַח פלוני, נדחה, הרחק: זָנַח[1] עגלך שמרון (הוש׳ ח ה). וַתִּזְנַח משלום נפשי נשיתי טובה (איכ׳ ג יז). אף אתה מה עושה להם (להרשעים) מחליטם לגיהנם למה שרחקו וזנחו הימך (פסיק׳ רבתי, תקעו).

— נפע׳ ־נִזְנַח: דבריך זנח ונזנח מעדן ולא כליתו למען היותו יציר כפיך (עבודה, אתה כוננת). קבץ עדה נזנחה, אל מקום המנוחה, אז אגיל ואשמחה (פזמ׳ תימנ׳, סרס דגלי). אל תוך ציון עיר אפדנו ישיב שבות בת נזנחה (ר"י נאגארה, זמיר׳ ישראל, עו"ת פו).

— פע׳, ־זִנַּח: אהלי אשר חנית מאז בתאיו מפה ומפה למה לנצח זונח ביד זרים (קינ׳ לת"ב, אהלי). העל המירו כבוד רע בבעל, וזה ללא זה פצחו במעל, זִנְּחוּ בחרון אף לנגף וגעל (יולר שבת שקל׳, או). ומבני בניהם אנחנו, למה לנצח זִנַּחְתָּנוּ, וכמת מלב נשכחנו (סליח׳ ב עשי"ת, אלהים). זִנַּחְתָּנוּ ונחשבנו עם יורדי רגב, ויהי לאבל כנור ושיר ועגב (סליח׳ צו"ג, תשוב תרחמנו).

— הפע׳, הִזְנִיחַ, — כמו זָנַח: ואת כל הכלים אשר הִזְנִיחַ המלך אחז במלכותו במעלו הכנו והקדשנו (דהי"ב כט יט). —והִזְנִיחוּ מדבר, הרחיקו, מנעו מהדבר ההוא: כי עזבו הלוים את מגרשיהם ואחזתם וילכו ליהודה ולירושלם כי הִזְנִיחָם ירבעם ובניו מכהן ליי׳ (דהי"ב יא יד). אם תדרשנו ימצא לך ואם תעזבנו יַזְנִיחֲךָ לעד (דהי"א כח ט). תעינו מאחריך כאשה מבעלה אל תזניחנו כאות מי מרה (מו"ק כה:). מכאן לת"ח שאמר דבר הלכה וכו׳ אין מזניחין[1] אותו (חול׳ ג.). לחזק לבב התלמידים הלומדים תורה מעוני ומדוחק כדי שלא יהיה הלמוד עליהם לטורח ויזניחוהו (תגמ׳ הנפש ב ב). ואין להזניח הלכות מרווחות מפני פלפולים ודברי חדודים (שו"ת חת"ס, או"ח קיז). —ואמר המליץ: אל תוסף עוד התל ביעלה, אשר הקשיחה תאות העולם ללא לה, והזניח תבל ועמלה, וקשרה על הזמן קשר, ולבשה סות הענוה והיושר (עמנ׳, מחבר׳ ג). רודפי בזממו ישית, בראות צורי אותי ישסה, כי אותי מאז הזנית, והן הבל פיהו יפצה (פזמ׳ תימנ׳, יגדל). —־והזניח את עצמו מדבר: הרשעים שמחליטים עצמם בעבירות ומזניחים עצמן הימך (פסיק׳ רבתי, תקעו). — האֻזְנִיחוּ, עי׳ אונח.

***זַנַּי**, זַנָּאִי, ש"ז, — מי שהוא זונה, שעוסק בזנות: ספק זנאי ספק לא זנאי (כתוב׳ פא.).

***זְנִי**[2], ש"ז,—מהות ומראה הדבר לכל פרטיו, ausführl. Beschreibung; descr. détaillée; detailed descr.: יחזקאל ראה מראה ויגד זני[3] מרכבה (כ"ס גני׳ מט ח).

זנן[4], ממנו אולי זְנוּנִים, והפעל ־זָנַן שלקמן.

***זָנַן**, — קל אינו נהוג.

— פע׳, ־זִנֵּן, זִנְּנָה, מְזֻנֶּנֶת, — כמו זָנָה, זָנְתָה, מְזַנָּה: כל המזנה אשתו מזננת עליו (סוט׳ י.).

א.**זנק**[5], ממנו הפעל זִנֵּק שלקמן, ־זִנּוּק.

[1] אין כל החכמים מודים בשמוש זנח במשמ׳ לא מתעברת, ואומרים כי הכתוב קצת משבש באן. וכמו"ב הכתוב ותזנח צ"ל וַתִּזְנַח. — [1] לפי לשון ואמרי לה.

[2] לא נתברר מקורו, ועי׳ בהערה לקמן. — [3] בהנוסחה הארמ׳: גנסה דמרכבתא. ביונ׳ ורומ׳ תפארת. והנה סוברים המפרשים כי מלה זו היא המלה זנים, במשמ׳ מין. אך זה דחוק, כי אין המליצה נאה: הגיד מיני המרכבה, כי אם פרטי מראה המרכבה. ואולי נתיחדה בזמנו של ב"ס המלה זני במשמ׳ פרט.

[4] אין המדקדקים מודים בשרש מיוחד זנן, וסוברים כי מן זנונים שנתרחב מן זנה נסתעף גם הפעל זנן.

[5] בסור׳ זנק כמו זרק. בערב׳ נזק[a].

[a] נזק

זָנַק[1]. —קל אינו נהוג.

— פִּע', זִנֵּק, מְזַנֵּק, — א) פ"ע, קפץ בכח עז, הזדרק, hervorspringen; s'élancer; leap forth : דן גור אריה יְזַנֵּק מן הבשן (דבר' לג כב). — וּ: מר הפיטן: יעצה לחנק, בני גור מְזַנֵּק, בפה אחד לשנק (קינ' לת"ב, איך תנחמוני). -- 'ובהשאלה למים וכדומה: אכסה קלון אעבור עיני מהם ולא אחשוף רק המקור אשר לדעתי ממנו יזנקו כל מימי זדונים האלה (ר"ש בלוך, הקד' שבילי עולם א). — ב) *פ"י, בהשאלה למשקים נזורקים בכח: השוחט המסוכנת רשב"ג אומר עד שתפרכס ביד וברגל רבי אליעזר אמר דיה אם זינקה (חול' ב ו). השוחט בלילה ולמחר השכים ומצא כתלים מלאים דם כשרה שזינקה (שם). אמרו לא באו ימים קלים עד שמת ויש אומרים יצא חוטמו מזנק תולעים (ירוש' יומ' א לט.). ביושבת על שפת הספל ומזנקת בתוך הספל ונמצא דם בתוך הספל (נדה נט:). אבל עומדת אי אפשר לה לזנק (רש"י שם). —ואמר הפיטן: דדימו חכמה מפיקים, השפע מקור מים חיים מְזַנְּקִים, ומנפת צופים ומדבש מתוקים (יוצר א שבוע', אתו מלות).

ב.*זנק[2], ממנו ב.*זָנַק.

ב.*זָנַק, — קל לא נהוג.

— פִּע', *זִנֵּק, — זִנֵּק את פלוני במטעם, צער אותו באכלו את המטעם ולא נתן לו לאכל ממנו: אתם זינקתם את בני בבשר שהייתם אוכלין ולא הייתם נותנין להם אף אני אעשה לבני שישחטו את הצאן שאתם משתחוים להן והן אוכלין ואתם נמסים (מד"ר שמות יו).

'זָעַב[3], פ"י, — זָעֲבוּ האריה וכדומה, הבהילו בשאגתו ובנהמו: זְעָבַנִי תחלה ארי נוהם הצר, זבולי החריב ויביאני במעצר, חטפוני שני גוריו מצוק ומצר, חילי אפס זכותי נעצר (מחז' רומני, י' טבת, תהיינה עיניך).

זֵעָה, ש"נ, — טפות דקות יוצאות מבעד למִשְׁמֵי עור גוף בעלי חיים, Schweiss ; sueur ; sweat : בְּזֵעַת אפך תאכל לחם (ברא' ג יט). שכל המומין הפוסלין בכהנים פוסלין בנשים הוסיפו עליהן באשה ריח הפה וריח הזיעה (ירוש' כתוב' ז לא ג). ששה דברים סימן יפה לחולה אלו הן עטוש זיעה שלשול קרי ושינה וחלום (ברכ' נז:). אסרו את החמין (לרחץ בהם) והתירו את הזיעה ועדיין היו רוחצין בחמין ואומרים מזיעים אנחנו אסרו להן את הזיעה והתירו חמי טבריה (שבת מ.). היו עושין ריח רע מריח הזיעה של גופן (מד"ר שה"ש, נפת). שתה מים והזיע זיעתו טהורה בא במים שאובים והזיע זיעתו טמאה נסתפג ואחר כך הזיע זיעתו טהורה (מכשיר' ב א). וכהן שהוא מזוהם בזיעתו רוחץ ושף כל גופו בבושם ועובד (רמב"ם ביא' המקד' ז יג). שכל זיעות האדם היא סם המות חוץ משל פנים (ספר התיקון תקמו). —*ורטיבות דומה לזֵעָה שעל פני גופים אחרים גם לא בע"ח: זיתים מאימתי מקבלין טומאה משיזועו זיעת המעטן אבל לא זיעת הקיפה (טהר' ט א). זיעת בתים בורות שחין ומערות (מכש' ב א). (דבש תמרים) זיעה בעלמא הוא (ברכ' לח.). — וכן 'משקה היוצא ממיני צמחים ע"י כבישה או ע"י חם: זיעת הבוטנים היא תרביטינא (ספר הרפוא' לאסף 66). — וגם במינים מחצבים: כמו מאמר בן דקלים במי הים שהוא זיעת הארץ התקבץ במצותה (כל מלאכ' הגיון סח). ביטומי או אספאלטו הוא שומן או זיעה שעל פני אגם וכו' בוראצי הוא זיעת המיניראלי מזהב ומכסף ונחושת (אולה"ת לר"י לסלון ו כו).

זַעֲוָה, ש"נ, — דבר שאדם נבהל ומזדעזע ומתפלץ ממנו, Ggst. d. Schreckens ; objet de terreur ; subject of terror : יתנך יי' נגף לפני איביך בדרך אחד תצא אליו ובשבעה דרכים תנוס לפניו והיית לְזַעֲוָה לכל ממלכות הארץ (דבר' כח כה). כי כה אמר אדני יי' העלה עליהם קהל ונתן אתהן לְזַעֲוָה ולבז (יחזק' כג מו). ופקדתי עליהם ארבע משפחות נאם יי' את החרב להרג ואת הכלבים לסחב ואת עוף השמים ואת בהמת הארץ לאכל ולהשחית ונתתים לְזַעֲוָה[1] לכל ממלכות הארץ (ירמ' יה ג-ד). ונתתים לְזַעֲוָה[1] לרעה לכל ממלכות הארץ לחרפה ולמשל לשנינה ולקללה בכל המקמות אשר אדיחם שם (שם כד ט).

---

[1]) בערב' נַזַק a) היה (הסוס) מהיר ורץ ורקד ודלג.

[2]) אין בשאר הלשונות האחיות שרש דומה לו במשמעה קרובה לזו.

[3]) בערב' דַ'עַב b), הבהיל והפחיד.

a) نَزَق b) ذَعَب

---

[1]) כך הכתיב, והקרי לזועה.

ודפתי אחריהם בחרב ברעב ובדבר ונתתים לִזְוָעָה[1]) לכל ממלכות הארץ לאלה ולשמה ולשרקה ולחרפה בכל הגוים אשר הדחתים שם (שם כט יח). ויהי קצף יי׳ על יהודה וירושלם ויתנם לִזְוָעָה[1]) לשמה ולשרקה כאשר אתם ראים בעיניכם (דהי"ב כט ח). — ואמר הפיטן: הן שמתני נפשי לדאבה, ונתתני לעין כל לִזְוָעָה (רמב"ע, תחנ׳ לעשי"ת, להודות). — ואמר המשורר: שור נא! כידון נטוי בימין הנער עליו, הוי זעוה! ראש איש מת תקוע (יל"ג, אדו"מ ד). — יוכנוי לאבן האויר: כי נפל פלח רכב גדול במדינת אשביליא קרוב למגדל תועבותם והסכימו החכמים הרואים והשומעים בזעוה ההיא כי באויר נתילד הרכב ההוא מחלקים עפריים אשר עלו שם ונתקשו לאבן (שער השמים א ג).

***זְעוּנָה**[2]), ש"נ, — כעם וקצף: זימנא מטרונא לר׳ יוסי שיננא, זוגות זיווגתי הנה ונתפרדו בזעונה[3]), בחנתי בדבריכם אמונה מצאתי בכם, אמת אתם ותורתכם (מחז׳ ויטרי תלא).

זע"ז, — ר"ת: זה על זה, זו על זו.

***זַעֲזוּעַ**, ש"ז, מ"ר זַעֲזוּעִים, — שה"פ מן זִעֲזֵעַ: קשה לכותל אותו זיעזוע שמזעזעין הקרקע בשעה שמתקינין שם הריחים (רגמ"ה ב"ב יח.). גוזר הקב"ה למלאך וסופק כפים וכו׳ ויוצא זעזוע מביניהם (ערוך, ערך גהא). — ואמר הפיטן: רשם אסר בצבאותיכם, בִּזִעְזוּעַ חיל אילותכם, רחוק דחוק אתכם, השבעתי אֶתכם (יוצר א פסח, אור ישע).

זִעֲזַע, פ"י, — זִעֲזַע אותו, הניעו והנידו בחזקה, בכח: aufrütteln; secouer; to shake: הלוא פתע יקומו נשכיך ויקצו מְזַעְזְעֶיךָ והיית למשסות למו (חבק׳ ב ז). אבנים שזעזעתן המחרישה (שבי׳ ג ז). נעקר הסלע מצדו או שזעזעתו המחרישה או שזעזעו ועשאו בעפר (ערלה א ג). זעזע את הימים והראה את בן הפילים וכו׳ זעזע את הישוב והראהו את הצב וכו׳ זעזע את המדבר והראהו שם את הדואר (מד"ר שמות טו). תן דעתך שאם הטיתה את הדין שאת מזעזע את העולם שהוא אחד מרגליו (שם דבר׳ ה). אמר רב הונא נוח לו לאדם לזעזע כותל שש אמות על שש אמות ולא לזעזע אבר אחד מאבריו (של אבנר) (מדה"ג, ויחי). ולא ייגע ולא יזעזע גופו ולא יטייל עד שיתעכל המזון שבמעיו (רמב"ם, דעות ד ג). זעזעו (את האילן) ולא עקרו ואח"כ מלא סביבותיו בעפר (הוא, מע"ש י יא). — ואמר הפיטן: תסתר לאלם תרשישים מרון, כְּזִיעְזוּעַת עולם מפני חרון, כלהטה האש בין שני בדי ארון (קינ׳ לת"ב, על חורבן).

— נתפ׳, *נִזְדַּעֲזֵעַ: היה אוכל בתרומה והרגיש שנזדעזעו אבריו (נדה ס ב). ויחרד כל העם אשר במחנה מלמד שנזדעזעו (מכי׳ יתרו, פחדש ג). שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מה נאמר בהם ומראה כבוד יי׳ כאש אוכלת לא יראים ולא מזדעזעים (ספרי נשא א). כיון ששמע יעקב כן נזדעזע ואמר אוי לי שאירע לי פסולת בבני עד שנתבשר מפי המקום שחזר ראובן בתשובה (שם ואתחנן לא). מיד פתח בשר ודם את עיניו ורואה את מלאך המות ומזדעזע ונופל על פניו (כלה רבתי ג). לא הספיקו להגיע לחצי חומה עד שנעץ החזיר בחומה ונזדעזעה החומה וקפץ מ׳ פרסה מארץ ישראל (ירוש׳ ברכ׳ ד א). שכל העולם כולו נזדעזע בשעה שאמר הקב"ה בסיני לא תשא את שם ה׳ אלהיך לשוא (שבוע׳ לט.). מעשה בר"א ור׳ יהושע שהיו באין בספינה והיה ר"א ישן ור׳ יהושע נעור ניזדעזע ר׳ יהושע ונינער ר"א א"ל מה זה יהושע מפני מה נזדעזעת א"ל מאור גדול ראיתי בים (ב"ב עד:). בשעת פטירתו של חולה עומד (מלאך המות) מעל מראשותיו וחרבו שלופה בידו וטיפה של מרה תלויה בו כיון שחולה רואה אותו מזדעזע ופותח פיו וזורקה לתוך פיו (ע"ז כ:). אני רואה בגביע ששנים מכם החריבו כרך גדול של שכם ואחר כך מכרתם אחיכם לערביים מיד נזדעזעו ואמרו לו שנים עשר אנחנו אחים בני אבינו (מד"ר ברא׳ צא). כיון שראה יוסף סימנין של יהודה מיד נזדעזע ונבהל אמר אוי לי שמא יהרגוני (שם צג). כשנתן הקב"ה את התורה צפור לא צווח וכו׳ הים לא נזדעזע ההריות לא דברו אלא העולם שותק ומחריש (שם שמות כט). מיד נזדעזע משה מפני המחלוקת (שם במד׳ יח). ולא היו מתיראין ומזדעזעין ונפחדין (שם שה"ש, הנה מטתו). הר שבארץ מואב לא נזדעזע שבו המערות וההר מארץ ישראל נזדעזע שבו הסלעים כמין שדיים ונסמך להר שכנגדו (שם במד׳ יט). אמר לו (יצחק לאביו) אבא בחור אני וחוששני שמא

[1]) כך הכתיב, והקרי לזועה.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) לא נתברר מקור מלה זו. ואולי יצרה הפיטן מן זעם, וזעום, בשביל החרוז עם שיננא ואמונה.

ּנזדעזע גופי מפחדה של סכין ואצערך (שם כרה״ש׳ נו). לבש (משה) שק ונתעטף שק נתפלש באפר ועמד בתפלה וכתחנונים לפני הקב״ה עד שנזדעזעו שמים וארץ וסדרי בראשית (שם דבר׳ יא). באותה שעה (שבשרו לשרה עקדת יצחק) נזדעזעו מתניה ונתחלחלו כל אבריה (מדר׳ ויושע א). צריך שיהא חכם מובהק שנוטל ונותן בראשו והכל רואין ומזדעזעין (תקו׳ הגא׳, הרכבי רנט) ואפילו הרגיש גופה ונזדעזעה אינה חוששת (רמב״ם אסורי ביאה ה יז). נועץ צפרני רגליו בקרקע ושוהה ואינו מזדעזע (שם ד יא). אם הלך על גבי אבנים שמזדעזעין בשעת הילוך (הוא, טומא׳ מת י יא). — ואמר הפיטן: רשע הפושט עת הגיע למקום תפילין מצות ברה, צעק צעקה וְנִזְדַּעְזְעָה עולם וארץ התפוררה (קינ׳ לת״ב, אלו הלכנון).

— פע׳, ״זִעֲזַע, — שזעזעו אותו: קם המשיח ונכנס לשם ורואה אותם הדיוקנים (של הרוגי מלכות) ונושא קולו ושואג כארי וכל הגן וכל הצדיקים מזועזעים והעמוד אשר באמצע הגן מזדעזע ועולה ויורד (ביהמ״ד ילינק ג, סדר ג״ע ב). — ואמר הפיטן: הרימה נס גבורות משמיע ישועות, ופדה בנים פזורים ובנות מזועזעות, כי אתה אל דעות (אמרי נעס, בקבות, אבות).

״זַעֲזָעָה, ש״נ, מ״ר זַעֲזָעוֹת, — כמו זעזוע: וכיון שרואה משה שיהושע ניעור משנתו היה נכנס ונוטל חלוקו ונותנה לו בידו כיון שהיה יהושע מכיר היה מתבייש ונוטל חלוקו ומכסה גופו ולובש בזעזועות נפשו ונופל על רגליו של משה ואומר לו אל תהרגני רבי בחצי ימי מפני השררה שבאה עלי מפני הקב״ה (מדר׳ פטיר׳ משה. ביהמ״ד ילינק א).

***זַעֲטוּט**[1], ש״ז, מ״ר זַעֲטוּטִים, — נער משרת במשמרת קבועה ומיוחד לה: ג׳ ספרים נמצאו בעזרה אחד של מעונים ואחד של היא ואחד שנקרא ספר זעטוטים[2] (ספרי דבר׳ לג). ג׳ ספרים מצאו בעזרה ספר מעוני וספר זעטוטי[2]) וספר היא באחד מצאו כתוב מעון אלהי קדם ובשנים כתוב מעונה אלהי קדם וקיימו שנים ובטלו אחד באחד מצאו כתוב וישלח את זעטוטי[2] בני ישראל ובשנים כתוב וישלח את נערי בני ישראל וקיימו שנים ובטלו אחד באחד מצאו כתוב תשעה היא ובשנים כתוב אחת עשרה היא ובטלו אחד וקיימו שנים (ירוש׳ תענ׳ סח.). — ועי׳ ״זַטוּט.

[1]) עי׳ הערה שלקמן. — [2]) כך בעין במקום ואטוטי באלף שבגמ׳ בבלי מגי׳ ט. ומס׳ סופר׳ ו ד. ורגלים לדבר כי זו היא הגרסה הנכונה. מפני שהיא גרסת מקורים יותר קדומים ומפני שכך הוא המנהג הטבעי והנהוג שהקול הגרוני העמוק של העין יתמעך ויוקל להקול היותר פשוט של האלף ולא להפך שהאלף תהפך לעין. וכבר הובא בערך זטוט השערתו של עמנ׳ לֶו כי זו מלה ארמ׳ מלשון זוטא, זוטרא, במשמ׳ נער, ואחד התרגומים תרגם בה השם נערי והיתה שגורה על פי הסופר ובשגגה נמלטה מפי עטו ונכתבה בגוף הספר. ודר׳ בלוי בחבורו על מהות הספר׳ אצל היהודים הקדמוני׳ (Dr. Blau, Althebr. Buchw. 102) טען על השערה זו טענה שאין לכאורה לדחותה, שאם הסופר היה כ״כ מבלבל הדעת שהכנים בכתוב בטעות מלה ארמ׳ במקום המלה הרגילה נערי מדוע לא פלט עטו עוד טעיות כמו זו, ומדוע לא נמצא בספר ההיא עוד מלים ארמיות במקום מלים עבריות? ועל סמך מאמר אדר״נ נוסח׳ ב׳ שבמהד׳ שכטר שאת ספר מעוני פרש ר׳ יוסי: זהו ספר שנמצא בבית מעון, פרש דר׳ בלוי גם השמות ספר היא וספר זעטוטי במשמ׳ מעין זו, ואמר כי ספר של היא הוא ספר של אדם אחד ששמו היה היא, וכמו״כ ספר זעטוטי, או שהכונה בספר זעטוטי היא ספר קטן מאד, ורק עצם המעשה של מציאת אלה שלשת הספרים היא מסורה קדומה, ומה שספרו כדבר שנויי הנוסח׳ שהיו בספרים האלה מהנוסחה המקבלת אין זה אלא הוספה מאחרה, כעין ההוספות המאחרות על גוף המעשים שבמגלת תענית, והוא כעין מדרש מלים המוני כדי לפרש את שמות הספרים שכבר נשכחה משמעתם האמתית. ולכאורה זה פרוש מתקבל על הדעת, ויש לו סמך בדברי ר׳ יוסי שהובא באדר״נ. ואולם, כשנעין היטב יתברר כי יש גם בו מקום לגמגם. כי הלא על כרחנו אנו צריכים לאמר, ששלשה הספרים האלה הצטינו בדבר מה מהספרים הרגילים. שאל״כ למה טרחו לספר שנמצאו ולמה הזכירו גם את שמותיהם. וא״כ, מה הם השנויים שהיו בהם? ועוד קשה, שאם בשני השמות מעוני והיא אפשר להניח כי הם בעצמם נתנו מקום להספור בדבר השנויים בהכתוב מעונה אלהי קדם ובכתוב המלה היא, הלא תמוה הוא מאד איך עלת על הדעת לאמר כי השם זעטוטי היה כתוב במקום וישלח את נערי, ומדוע לא ספרו שהיתה מלה זו כתובת במקום נער או נערים שבספ׳ בראש׳ למשל? ולכן נראים הדברים כי המסורה, שמצאו שנויים בנוסחת הכתובים בשלשה הספרים היא מסורה קדומה אמתית, והשנויים במעונה והיא הם אולי שנויים קדומים, כי הנסחה מעונת אלהי קדם היא באמת חשודה, ואעפ״י שגם הנסחת מעון אינה מרפאה את הכתוב עכ״פ היא מעידה שהיו בכתוב זה נסחאות מתחלפות. ובהכתיב של המלה היא בקצת מקומות יש באמת שנויי נסחאות בספרים. אבל, השנוי זעטוטי במקום נערי הוא שנוי בכונה כמו

זְעֵיר[1], א) תה"פ, — מעט מאד, במדה קטנה, ein wenig ; un peu; a little : צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זְעֵיר שם זְעֵיר שם (ישע' כח י). כתר לי זְעֵיר ואחוך (איוב לו ב). ויצבט לה קלי קליל ז ע י ר בשתי אצבעותיו (מד"ר רות, ויאמר לה בעז).— ב) ת"ז, לנק' זְעֵירָה, קטן : והכוכבים אשר אורן נדעך וגופן מעט ו ז ע י ר מגופי הכוכבים הנראים (צורת הארץ לר"א בר חייא הנשיא לס). ושגגתך צבי החן שגגה בעיני החכמים לא ז ע י ר ה, אבל יאמרו בני מוסר והשכל שגגה בעצבים היא חמורה (עמנ', מחב' ח).

זְעֵירוּת, ש"נ,—סגולת מה שהוא זעיר : כי המעט הזך הוא רב והרב בלתי זך הוא מעט ואין בו תכלית וכל שכן שיהיה מעשיך עם מעוטו ו ז ע י ר ו ת ו בלתי זך לאלהים (חו"ה, יחוד המעשה ו). שיתבונן ערכו בין העליונים והתחתונים ויתבאר לו קטנותו ו ז ע י ר ו ת ו בין יצירות הבורא יתברך (שם, חשבון הנפש ג). ויבין גדולת הבורא ועצמתו ואמתותו ורוממותו וישכיל קטנות ערך נפשו ו ז עירותו

שכבר הרגיש בזה א' גיגר (Urschr. 243), והוא תקון סופרים אמתי כדי לתרץ הקושי שראה הסופר בדבר ששלח משה נערי בני ישראל סתם, לא כהנים ולא לויים, להעלות קרבנות, וכמו שכבר נתקשו בזה בעלי התלמוד (זבח' קטו:), וכמו שרצה לתרץ זאת ת"א במה שתרגם נערי בבכורות, והלכו בדרכו גם רש"י ורשב"ם. אלא שטעה גיגר במה שראה בזעטוטי את השם היוני זיטוטים ζητηταί, במשמ' דורש חכמה או מבקש השם, כי אין זה מתקבל על הדעת שהרשה לו סופר להכנים מלה יונית בגוף העברי של ספר התורה, והוא יכול להשתמש במקומה במלה עברית דומה לה כמו חכמי או יקירי וכיוצא בזה. ובזה יותר נכונה דעתו של לו, כי היתה מלה זו שגורה על פיהם מפני שבה היו באמת מתרגמים, מפני הטעם שנזכר למעלה, את השם נערי במקום הזה, והיא אולי מלה עברית קדומה או גם אם נאמר שמקורה בארמית עכ"פ היתה שגורה אצלם כ"כ גם בתוך הדבור בעברית שלא הרגישו בה זרות, והיתה משמעתה נער משרת במשמרת שהוא נועד לה, וכאן היתה הכונה, לפי דעתם, בנערי בני ישראל בנערים כ ש ר י ם לעבודה.

[1]) מן זער, עי"ש, וסוברים רוב החכמים כי זו צורת ההקטנה פְעֵיל, כמו בערב' ההמונ' זְעֵיר a), ובעבר' בשוא במקום השורק וצירה במקום הפתח. אך ברט (NB § 192 d) חולק ע"ז ואומר כי זה ת"ז פשוט, ושמש כמו שֵׁם.

a) زُغَير

וזלזותו ואח"כ יכיר רב טוב הבורא עליו (שם, אהב' פ' ג).

זעך, כמו דעך, ממנו זָעַךְ.

זָעַךְ, - קל לא נמצא במקרא.

— נפע', נִזְעַךְ, — כמו נדעך : רוחי חבלה ימי נִזְעָכוּ קברים לי (איוב יז א).— יוביחם להפנים, דלו וחשכו מפני רעב וכדומה : עד נאמן (כי שני ימים לא אכל) פניך, כי כחללים שוכבי הקבר הן נפלו נ ז ע כ ו (רמח"ל, מגדל עז כ ד).

— קל זָעַךְ, —כִּבָּה, ובהשאלה זָעַךְ את הכעס וכדומה, השקיטו : היו לנו (אנשי האמונה) לחומה ולמחסה ביום זעם, זוֹעֲכִים אף בלחשם, חמה עצרו בשועם (סליח שני וחמשי, אנשי). — ובהרחבה, זָעַךְ קומתו של פלוני, כפף אותו, הכניעו : דברת בית יעקב אש ובית יוסף להבה, הן עתה קש אורם כבה, חי זְעוּךְ קומתם בבעור היום הבא (מוס' יוה"כ, אלה אזכרה). — ופָעוּל : כמסון לא ז ע ו כ ה, רבצו עדרים בתוכה, והבקר לעולה למסיכה (רסע"ג, מנין האות' כ). הגוי העז החשובים, וממלכות אשכרים משיבים, זְעוּכִים רמוסים ונסחבים, חשוכים וכפשתה כבים (יוצר ז' פסח, אלופי אדומים). יצא הקפדה, מחרדה לחרדה, ז ע ו כ י ם בשית ימיר, והוא ישב בשמיר (סליח' אמ' יום ו, יחידה).

— פע', זִעֵךְ,—כמו זָעַךְ : זִעַכְתִּי קמיך להאמל, רצצתים כקנה קמל (יוצר ב פסח, אודך).

זעם[1], ממנו זַעַם, זָעַם.

זַעַם, ש"ז, בכנ' זַעְמוֹ, זַעַמְךָ, מ"ר זְעָמִים, — כעס וקצף עז וחזק, Zorn ; colère ; anger : כי עוד מעט מזער וכלה זַעַם ואפי על תבליתם (ישע' י כה). לך עמי בא בחדריך וסגר דלתיך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבור זַעַם (שם כו כ). הנה שם יי' בא ממרחק בער אפו וכבד משאה שפתיו מלאו זַעַם ולשונו

[1]) רק עברית. הלשון הערבית השתמשה בכלל למושג של כעס בשרשים אחרים. אבל השרש זע'ם a) שהוא משמש בערב' בעקרו במשמ' קול שמשמיע הגמל, התחיל לשמש בהרחבה גם לדבור האדם בשעת כעסו, ואמר לשאן אלערב : הד'א אלאצל ת'ם כת'ר התי קאלו תזע'ם b) אלרגל אד'א תכלם תכלם אלמתע'צ'ב מע תע'צ'ב ואלתזע'ם c) אלתע'צ'ב. — ובעברית : זה השרש נתרכז עד שאמרו תזע'ם האדם כשדבר דברים בכעס ותזע'ם כעס ועצב. ובערב' ההמונ' זעל d) משמש במושג כעס ותרעומות.

a) زعم b) تزغم c) والتَزَغُّم d) زعل

כאש אכלת (שם ל כז). לא ישבתי בסוד משחקים ואעלז מפני ידך בדד ישבתי כי זעם מלאתני (ירמ' יט יז). את ארץ לא מטהרה היא לא גשמה ביום זעם (יחזק' כב כד). ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה (תהל' עח מט). בזעם תצעד ארץ באף תדוש גוים (חבק' ג יב). שכח יי' בציון מועד ושבת וינאץ בזעם אפו מלך וכהן (איכ' ב ו). יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם (הוש' ז יז).—וככנ': הוי אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו לשלל שלל ולבז בז (ישע' י ה-ו). מקצפו (של אלהים) תרעש הארץ ולא יכלו גוים זעמו (ירמ' י י). לפני זעמו מי יעמוד ומי יקום בחרון אפו (נחום א ו). כי אפר כלחם אכלתי ושקוי בבכי מסכתי מפני זעמך וקצפך (תהל' קב י-יא). אין מתם בבשרי מפני זעמך (שם לח ד). באים מארץ מרחק מקצה השמים יי' וכלי זעמו לחבל כל הארץ (ישע' יג ה). פתח יי' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו כי מלאכה היא לאדני יי' צבאות בארץ כשדים (ירמ' נ כה). — ושפך זעמו: ושפכתי עליך זעמי באש עברתי אפיח עליך (יחזק' כא לו). כי משפטי לאסף גוים לקבצי ממלכות לשפך עליהם זעמי כל חרון אפי כי באש קנאתי תאכל כל הארץ (צפנ' ג ח). שפך עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם (תהל' סט כה).—*פנים של זעם: אמר לו הקב"ה למשה המתן לי עד שיעברו פנים של זעם ואניח לך (ברכ' ז.). אותם פנים של זעם שהיו ראויות לבא אליך יסירם ממך (מד"ר במד' יא).— ומ"ר *זעמים: וירד מיכאל המלאך להרגו בזעמים. וזעק הגוי גם צדיק תהרוג ותשפוך דמים (שחר' כ ר"ס, אשר מי). מלא רחמים. נא הפר זעמים. ויודוך עמים. אלהים אדירים (סלית' מוס' יוה"כ. אלהי סעכרים). זכור תזכור רחמים יום הדין, הפר כעס וזעמים עת תדין, ליראיך ולחושבי שמך המה יושבי על מדין (פזמ' תימנ', כת אהובת אל).— ומשל: בעת הזעם אלף אוהבים לא יצדיקוך, ובעת הרצון אלף שונאים לא יזיקוך (מבחר המוסר יג).

זָעַם, פיו"ע, עת' יִזְעֹם. צווי זְעֹם. זֹעֲמָה. — זָעַם את פלוני, זָעַם על פלוני, היה בְּזַעַם. zürnen; être en colère; be angry: מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם לכה ארה לי יעקב ולכה זֹעֲמָה[1] ישראל (במד' כג ז). מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם יי' (שם ח). אלהים שופט צדיק ואל זעם בכל יום (תהל' ז יב). ונודעה יד יי' את עבדיו וזעם את איביו (ישע' סו יד). וקראו להם גבול רשעה והעם אשר זעם יי' עד עולם (מלא' א ד). עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם ואת ערי יהודה אשר זעמתה זה שבעים שנה (זכר' א יב). אמר לרשע צדיק אתה יקבהו עמים יזעמוהו לאמים (משלי כד כד).—ופעול זָעוּם, שזעמוהו: שוחה עמקה פי זרות זעום יי' יפול שם (משלי כב יד).— ובמשמ' רע, ואמר המליץ: שרשי רתמים זעומים ואסונים מענים איש לרעהו קוצים מקיצים ושכים מציקים (כתיב' עולם יד). — ובהשאלה במשמ' דבר הנתון בעין רעה: האש בית רשע אצרות רשע ואיפת רזון זעומה (מיכ' ו י). — זעם על: ושב וזעם על ברית קדש (דני' יא ל). למלך בשר ודם שזעם על אוהבו ומיעט בסורחנו מפני חיבתו (זבח' מח:). — *ופנים זעומים, מפיקים זעם: שיביט בך (האלהים) בפנים מאירות ולא בפנים זעומות (מד"ר במד' יא). שאם נתן אדם לחבירו כל מתנות טובות שבעולם ופניו זעומות[1] בארץ מעלה עליו הכתוב כאילו לא נתן לו כלום (אדר"נ יג).

— נִפע'. נִזְעַם, — שזעמו אותו, שנמלא זעם: רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר (משלי כה כג).

— הִפע'. *הִזְעִים. —א) כמו זעזע: קול רעמו יחיל ארצו ובכוחו יזעים[2] הרים (ב"ס גני' מג יז).—ב) *גרם שיזעם: היה הולך לפני מזעימי, ובעסים דמי הטעימי. הייתי שחוק לכל עמי (ר"א קליר, קינ' לת"ב, איכה). כבדו שפתי קמי. כל היום מזעימי, כי כלו בעשן ימי (סלית'

---

[1]) אמר ריב"ג ז"ל: והיה עקרו להיות בקמץ תחת הזין והעין נחה כמו שמרה לפי וממנהג העבריים שיעתיקו כמו הקמץ הזה מן האות אשר הוא בה אל האות הגרונית אשר אחריה וכאשר היה זה כבד עליהם במלה הזאת והתנועעה העין בשבא ופתח כמנהג רב האותות הגרוניות נמשך הקמץ ושב חלם כמו שקרה גם כן במלת במצאכם אותו אשר היה עקרו להיות אל משקל כשמעכם את קול השופר כי כאשר התנועעה הצדי בעבור שהיה כבד עליהם נוחה עם האלף הנעה שהיתה לצדה בשוא ופתח נמשכה קמצות המם ושב הקמץ חלם. ע"כ. וכעין זה גם החדשים. אך באמת, החולם אינו במקום קמץ אלא במקום שורק הקדום, שהיה הצווי המארך זעמה מפני שהעתיד הוא יזעם, ולא יזעם. וכבר בזמן קדום כאשר התחילו לאמר הצווי יזעם בעין חלומה התחילו לאמר הצווי המארך בזין חלומה.

[1]) נ"א כבושים.—[2]) כך היא הגרסה מפורשת, ולא נתברר אם באמת היו משתמשים בזמן ההוא בלשון זו גם במשמ' זעזע, או זה שבוש, כמו שסוברים קצת החכמים.

נו"נ אורך). עצמותי המפצחות והמפלחות ממכעיסיך ומזועמיך. נאמתי נלאתי נשוא חרונך וזעמך (שם את ס'). צרי מזועמיך, באף חרפו עמך, ונשאתי אימיך. ברגש שאון קמיך (סליח' ב עשי"ת, כמ"זורת). גאלתיך מלחץ מזועמיך, לחוג חגי מנעימיך (יוצר ב פסח, אודך). על דם רע בזדון קמים, שאת כלי מות באף מזועמים, נקי רוצחים באין רחמים (יוצר א שבוע', לא תרלת). עון אבותינו הטעינו ובוסר הטעימנו, סף רעל השקנו הלעינו והזעימנו (סליח' נו"נ, תכוב). אוי לבית כי ישא על מריבת איש ואשתו כל ימותם מזועמים איש לרעהו (כחינ' עולם יד). — פע', יזעם, זעמו: רחן עמעם ואכור רעם, ומאז זעם ממלוך עלי עם (קרוב' לפורים, תמימים). וזעמו בעווים וממאוים נוסחו, וזרו באפסים ולא נחו, חבלה רוחם ולעפר שתו (סליח' ס עשי"ת, אזון תחן).

זעמיאל, ש"נ, — שם מלאך: זעמיאל שהוא ממונה על הזעם (מס' היכל', ביהמ"ד ילינק ה). השר השלישי אל המחנות שמו זעמיאל וכל מחנהו (פמס"מ, קרית ארבע יא).

זעף[1], ממנו זעף, זעף, זעף.

זעף, ש"נ, כנ' זעפו, — כעס וקצף גדול: זעף יי' אשא כי חטאתי לו (מיכ' ז ט). והשמיע יי' את הוד קולו ונחת זרועו יראה בזעף אף ולהב אש אוכלה (ישע' ל ל). נהם ככפיר זעף מלך וכטל על עשב רצונו (משלי יט יב). ויכעס אסא אל הראה ויתנהו בית המהפכת כי בזעף עמו על זאת (דהי"ב טז י). ותתרגו בם בזעף (שם כח ט). ובזעפו עם הכהנים והצרעת זרחה במצחו (שם כו יט). — ואמר המשורר: אם ילדי יום אותך ענו בעווז נפש אותם ענה, או לך מנו לילות עמל לבב כבד להם מנה, או ים זעפם לך יסתער לו לב רחב כחול פנה (ר"י בן כהל בשבח רמב"ע, איכה). —ובהשאלה להים בהתגעש מימיו: וישאו את יונה ויטלהו אל הים ויעמד הים מזעפו (יונ' א טו). ואיזהו השונית כל מקום שהים עולה בזעפו (אהל' יח ו). כשהלך ניקנור להביא דלתות מאלכסנדריא של מצרים בחזירתו עמד עליו נחשול שבים לטבעו נטלו אחת מהן והטילוה לים ועדיין לא נח הים מזעפו בקשו להטיל את חברתה (יומ' לח). רמז הקב"ה לשר של ים ועמד מזעפו (מד"ר ברא"ש' י). — *ולהגשמים כשהם יורדים בחזקה, ברוח עז ונפץ: התחילו גשמים מנטפין אמר (חוני) לא כך שאלתי אלא גשמי בורות שיחין ומערות התחילו לירד בזעף אמר לא כך שאלתי אלא גשמי רצון (תענ' ג ח).— *ולהרוחות: בשבאין (הרוחות) בזעף אבל שבאים בנחת אומר ברוך עושה בראשית (ירוש' ברכ' ט ג). — *ומ"ל: בקרבך תסתר רוח זעפים (תוכח' מוסר יה).

זעף, ת"ז — מי שהוא בזעף: וילך מלך ישראל על ביתו סר וזעף ויבא שמרונה (מ"א כ מג). ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף על הדבר אשר דבר אליו נבות היזרעאלי (שלא יתן לו את הכרם) (שם כא ד). אמר הקב"ה סר וזעף הוא זה (משה) לראות בצערן של ישראל במצרים לפיכך ראוי הוא להיות רועה עליהן (מד"ר שמות ב).

זעף, פ"ע, —היה בזעף, ביגון: וירא אתם (יוסף את ההבושים בבית הסהר) והנם זעפים (ברא"ש' מ ו). — והפנים זעפים, דלים ומפיקים עצב: למה יראה את פניכם זעפים מן הילדים אשר כגילכם (דני' א י). — יומקול: ודע כי המעט לתת בלב טוב, לך טוב מזעוף פנים וקטוב (רה"ג, מוסר השכל).—ובמשמ' כעס, קצף: אולת אדם תסלף דרכו ועל יי' יזעף לבו (משלי יט ג). ויאמרו לו (הכהנים למלך עזיהו שרצה להקטיר על המזבח) לא לך עזיהו להקטיר ליי' כי לכהנים בני אהרן המקדשים להקטיר צא מן המקדש וכו' ויזעף עזיהו (דהי"ב כו יח-יט). — ופעול *זעוף, כמו זעף: מלך בשר ודם יוצא למלחמה ומדינות קרובות באות ושואלות צרכיהן מלפניו אומר להן זעוף הוא למלחמה הוא יוצא לכשינצח וישוב באין אתם ושואלין צרכיכם מלפניו (מכי' בשלח, מס' דשיר' ד). ועל זה היה כעוס וזעוף (ר"י קמחי, הגלוי פא). -- *ובהרחבה לדבר לא בע"ח: ועמלו זעוף, וצדי רעוף, כדרור לעוף (מחז' רומני, יוה"כ, אדם).
— נפע', *נזעף: נתנדה משה (כשחטאו ישראל בעגל) ונזעף (מד"ר שמות מב).
— פע', *זועף.—זעף בפלוני: זעף בהרים ובחר בסיני, זהר אור הזריח זה סיני (יוצר ב' שבוע', בכר חכם).

זעפיאל, ש"נ, — שם מלאך: זעפיאל שהוא ממונה על הזעף (מס' היכל', ביהמ"ד ילינק ה).

---

[1] בערב' זעף [a] הרג אותו מיד, ובקצת מקומות משמש גם במשמ' קצף.

[a] زعف

השר השני הנקרא משנהו (של סמאל) שמו ז ע פ י א ל וכל מחנהו (ע״הא, קרית ארבע יא).

זעק[1], ממנו זעק, זעקה, ־זעק.

זַעַק, פ״ע, זעקתי, זעקה, זעקה, זעקו, אזעק, אזעק, יזעקו, ועק, זעק, זעקו, זעקו, זעקך, זעקך,—א) הרים את קולו בכח חזק, בפרט מצער, מכאב, לבקש רחמים ועזרה, schreien; crier; to cry: ותקח תמר אפר על ראשה וכתנת הפסים אשר עליה קרעה ותשם ידה על ראשה ותלך הלוך וזעקה (ש״ב יג יט). ויאנחו בני ישראל מן העבדה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבדה (שמות ב כג). גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי (איכ׳ ג ח). ואפלה על פני ואזעק ואמר אהה אדני יי׳ המשחית אתה את כל שארית ישראל (יחזק׳ ט ח). והמה אמרו אך מלך ישראל הוא ויסרו עליו להלחם ויזעק יהושפט (מ״א כב לב). והאיש בא להגיד בעיר (כי נגף ישראל לפני אויביו) ותזעק כל העיר וישמע עלי את קול הצעקה (ש״א ד יג-יד). ותזעק חשבון ואלעלה עד יהץ נשמע קולם (ישע׳ יה ד). הנה מים עלים מצפון והיו לנחל שוטף וישטפו ארץ ומלואה עיר וישבי בה וזעקו האדם והילל כל יושב הארץ (ירמ׳ מז ב). זעק והילל בן אדם כי היא היתה בעמי (יחזק׳ כא יז). הילילי ו ז ע ק י[2] (ירמ׳ מח כ). הילילו הרעים וזעקו והתפלשו אדירי הצאן (שם כה לד). חנון יחנך לקול זעקך (ישע׳ ל יט). בזעקך יצילך קבוציך (שם נז יג). — זעק קול, בקול, זעק זעקה: ויזעק המלך קול גדול בני אבשלום אבשלום בני בני (ש״ב יט ה). ואפל על פני ואזעק קול גדול ואמר אהה אדני יי׳ כלה אתה עשה את שארית ישראל (יחזק׳ יא יג). ותרא האשה את שמואל ותזעק בקול גדול (ש״א כח יב). ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדולה ומרה (אסת׳ ד א). — זעק אל פלוני, לפלוני, דבר לו, התחנן לפניו: ויעבדו בני ישראל את כושן רשעתים שמנה שנים ויזעקו בני ישראל אל יי׳ ויקם יי׳ מושיע לבני ישראל (שופט׳ ג ח-ט). ויהי כי זעקו בני ישראל אל יי׳ על אדות מדין וישלח יי׳ איש נביא אל בני

[1]) שרש משתף בעברית, ערב׳ a), ארמ׳ וסורית.

[2]) כך הכתיב, והקרי וזעקו. בס״א וזעקו קרי וכתיב.

a) زعق

ישראל (שם ו ז-ח). ולא זעקו אלי בלבם כי ילילו על משכבותם (הוש׳ ז יד). לכו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם בם המה יושיעו לכם בעת צרתכם (שופט׳ י יד). ומה יש לי עוד צדקה ולזעק עוד אל המלך (ש״ב יט כט). אל תחרש ממנו מזעק אל יי׳ אלהינו וישענו מיד פלשתים (ש״א ז ח). ויחר לשמואל ויזעק אל יי׳ כל הלילה (שם טו יא). אז יזעקו אל יי׳ ולא יענה אותם (מיכ׳ ג ד). זעקתי אליך יי׳ אמרתי אתה מחסי (תהל׳ קמב ו). לי יזעקו אלהי ידענוך (הוש׳ ח ב).—זעק אל דבר, לדבר, מפני חמלה על הדבר: לבי למואב יזעק בריחה עד צער (ישע׳ טו ה). על כן על מואב איליל ולמואב כלה אזעק (ירמ׳ מח לא). — זעק על דבר, בגלל הדבר הזה, בסבת הדבר, שהדבר הזה מצער אותו: מה תזעק על שברך אנוש מכאבך (ירמ׳ ל טו). — ובמליצה לדבר לא בע״ח: אם עלי אדמתי תזעק ויחד תלמיה יבכיון (איוב לא לח). — זעק מלפני דבר, שהדבר גורם לו לזעק: וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם ולא יענה יי׳ אתכם (ש״א ח יח). — זעק בכאבו: כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה (ישע׳ כו יז). —ובהשאלה, יהשמיע קול שאון, גם דבר לא בע״ח: כשמתבשל הקדירה בטוב ז ו ע ק ת תוך תוך (ערוך, ערך תך). — וככנ׳ זעקו, כמו זעק אליו: וכנוה להם ישובו לעשות רע לפניך ותעזבם ביד איביהם וירדו בהם וישובו ויזעקוך ואתה משמים תשמע ותצילם (נחמ׳ ט כח). — ב) זעק את העם, קרא אותם בקול זעקה לבוא יחד, zusammenschreien; crier pour rassambler; to call upon: איש ריב הייתי אני ועמי ובני עמון מאד ואזעק[1] אתכם ולא הושעתם אותי מידם (שופט׳ יב ב).

— נפע׳, נזעק, נזעקו, —נתקבצו יחד ע״י זעקה: והאנשים אשר בבתים אשר עם בית מיכה נזעקו וידביקו את בני דן ויקראו אל בני דן ויסבו פניהם ויאמרו למיכה מה לך כי נזעקת (שופט׳ יח כב-כג). ורוח יי׳ לבשה את גדעון ויתקע בשופר ויזעק אביעזר אחריו ומלאכים שלח בכל מנשה ויזעק גם הוא אחריו (שם ו לד-לה). ויזעק שאול וכל העם אשר אתו ויבאו עד המלחמה (ש״א יד כ). ויזעקו כל העם אשר בעיר לרדף אחריהם (יהוש׳ ח טז).
— הפע׳, הזעיק, — א) קבץ ע״י קריאה וזעקה: ויאמר המלך אל עמשא הזעק-לי את איש יהודה וכו׳ וילך

— [1]) ס״א ואצעק.

עמשא להזעיק את יהודה (ש"ב כ ד-ה). ויזעק ברק את זבולן ואת נפתלי קדשה (שופט' ד י). ויזעק סיסרא את כל רכבו תשע מאות רכב ברזל ואת כל העם אשר אתו מחרשת הגוים אל נחל קישון (שם יג).— ואיש אחד, הזעיק אותו, קראהו: ויזעק אתי [1] וידבר אלי לאמר (זכר' ו ח). — ב) הכריז בקול זעקה: ויזעק ויאמר בנינוה מטעם המלך וגדליו לאמר האדם והבהמה הבקר והצאן אל יטעמו מאומה (יונ' ג ז).— וכמו קל, צעק: מרוב עשוקים יזעיקו ישועו מזרוע רבים (איוב לה ט).

זַעַק, ש"ז,— כמו זְעָקָה: זַעַק ממצר, אקרא בעת צר, זה ירחיב לי בצר (ר"א קליר, גשם, אפיק). תשמע ברגע כל הקולות, זַעַק ולחש וכל התפלות (שהי"ת ליום ג). זך בשמי מעונים, זַעַק קשוב ממתענים (יוצר יוה"כ, אדר). המשל ופחד עמו והרבה פדות עמו, זַעַק ולחש עמו חש ומאזין ממרומו (שם, מעשה אלהינו). זחלתי ואירא בעד מחן, זַעַק להוות לחוקר בבוחן (סליח' יום א, אין מי יקרא). זַעַק תחנתי תבא נא עדיך, ואל תשב פני קטון משלוחי עבדיך (סליח' שחר' יוה"כ, אנא השם).

זְעָקָה, ש"נ, סמי' זַעֲקַת, כנ' זַעֲקָתִי, זַעֲקָתָם,—קול אדם זֹעֵק, Geschrei; cri; outcry: תשמע זְעָקָה מבתיהם כי תביא עליהם גדוד פתאם (ירמ' יח כב). ושמע זְעָקָה בבקר ותרועה בעת צהרים (שם כ טז). נשברה מואב השמיעו זְעָקָה צעוריה (שם מח ד). קול זְעָקָה מבבל ושבר גדול מארץ כשדים (שם נא נד). וגלתי בירושלם וששתי בעמי ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זְעָקָה (ישע' סה יט). ויצא (מרדכי) בתוך העיר ויזעק זְעָקָה גדולה ומרה (אסת' ד א). כי הקיפה הַזְּעָקָה את גבול מואב עד אגלים יללתה (ישע' יה ח). — וסמי': זַעֲקַת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד (בראש' יח כ), ר"ל הַזְּעָקָה שזועקים אנשים על מעשיה. כי מעלה הלוחית בבכי יעלה בו כי דרך חרנים זַעֲקַת שבר יעערו (ישע' יה ה). מִזַּעֲקַת חשבון עד אלעלה עד יהץ נתנו קולם (ירמ' מח לד). לקול זַעֲקַת חבליך ירעשו מגרשות (יחזק' כז כח). אטם אזנו מִזַּעֲקַת דל גם הוא יקרא ולא יענה (משלי כא יג). ארץ אל תכסי דמי ואל יהי מקום לְזַעֲקָתִי (איוב טז יח). ויחר לי מאד כאשר שמעתי את זַעֲקָתָם (נחמ' ה ו). וכאשר קימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות וזעקתם (אסת' ט לא).—ובמשמ' גערה: דברי חכמים בנחת נשמעים מִזַּעֲקַת מושל בכסילים (קהל' ט יז).

***זַעֲקָף**, ש"ז, מ"ר זַעֲקְפִים,—כמו זקיף: כחי וראשית אוני אלו ז ע ק פ י ה מ ל ח מ ה (מד"ר בראש' לח).

זער, ממנו זְעֵיר, *זְעֵירוּת, מִזְעָר.

זִפּוּת, ש"נ, — שה"פ מן זִפֵּת: והלא זו וזו ז י פ ו ת [1] הוא אלא אין למידין זו מזו ז י פ ו ת הכוזתא אם תשאר בלא ז י פ ו ת וכו' (ר"ח מו"ק יב:).

זִפִּיפָה, ש"נ,—שה"פ מן זִפֵּף: בשעה שהן (החביות) זפופות ונקלפה ז פ י פ ת ן (התרומה, יין נסך קכא).

זְפִיתָה, ש"נ, — כמו זִפּוּת: וחזר וזפתן על פני ההתימה והמגופה על גבי החביות ומסמנות כאותן שלנו על גבי ה ז פ י ת ה (תשו' רי"ל בר"י, מעש' הגאונים). שמא בשעת ז פ י ת ה או אחר ז פ י ת ה נתן בהם הנכרי יין (תוספ' ע"ז לג:). עתה שאינן רגילין להטיל בהם יין בשעת ז פ י ת ה אם נתן בהם יין אחר ז פ י ת ה היה ניכר (שם). לאחר ה ז פ י ת ה נותן הגוי יין בכלי ולא יוכל הישראל להבחין (התרומ', יין נסך קס). עכשיו אין הגוים נותנין בהן יין בשעת ז פ י ת ת ן (שם קסא).

***זפף**, ממנו *זִפֵּף, *זְפִיפָה.

***זִפֵּף**, פ"י, פעו' זֻפַּף, זְפוּפִים, זְפוּפוֹת,—כמו זִפֵּת: קנקנים של גוים חדשות מותרות ישנות ז פ ו פ ו ת אסורות (תוספתא ע"ז ד י). גת אבן ש ז פ פ ה גוי (הרוקח תלד).

— פע', *זֻפַּף, מְזֻפָּף, מזופפת, מזופפין, מזופפות: גזירה שמא יבצרנו בקופות מ ז ו פ פ ו ת (שבת יז.). אם היה שמן מזוקק אינו יוציא לו שמרים וכו' אמר ר"נ ב מ ז ו פ פ י ן שנו (ב"מ יז:). נודות העכו"ם גרורים חדשים מותרין ישנים ו מ ז ו פ פ י ן אסורין (ע"ז לג.). כלי שנקב בו ונסתם בזפת אינו חמור בכלי מ ז ו פ ף שהחמירו בו אפי' לפי שעה (תוספ' שם עד:). דרך בה נכרי בגת מ ז ו פ פ ת (רש"י שם). בכלים מ ז ו פ פ י ם יש להחמיר שרגילים ומצויים (תוספ' שם). גת של אבן מ ז ו פ פ ת שדרך בה העכו"ם (רמב"ם, מאכ' אסור' יא כא). חבית של ישראל מגופפת ו מ ז ו פ פ ת יפה (תשו' ר' משולם, מעש' הגא' פח).

— [1]) ס"א אותי מלא.

[1]) בארמ' זיפותא (ירוש' שבת ז י).

— נפע', יִנָּזֵף: (נודות) גרודים שלא נ י ז פ פ ו מעולם (רס"י ע"ז לג.).

— פִּע', זִפֵּף, מְזֻפָּף: שבימיהן היו רגילים ליתן יין בשעה ש מ ז פ פ י ן (הרוקח תלד).

***זֶפֶק**, ש"ז, — מראה, כעין כיס בגרון העופות, שמתקבץ שם המזון, Kropf; jabot; crop: ניקבה הגרגרת או שנסדקה וכו' ניקב ה ז פ ק (חול' ג ד). שיש לו אצבע יתרה וזפק וקורקבן (שם ו). נשר מפורש שאין לו זפק ואין לו אצבע יתירה (ספרי ראה קג). גגו של זפק נידון כוושט (חול' נו). והסיר את מראתו בנוצתה זו זפק (זבח' סה.). שהיתה מביאה זפק של תרנגול וממלא אותו אפלסמון ונותנת אותו בין עקיבה למנעלה (מד"ר איכ', כורו טמא). ומפני שאין לעופות שנים יש להם זפק שטוחן מזונם (מ' אלדני, ב"א ד). אמרו כי זפקי העופות מועילים לאצטומכא כי אין להם שנים וזפקם מעכל (ליד' לדרך א יג). — ובהשאלה כעין יציאה וצביה בצואר האדם, Kropf, goître; wen: או אקלים שהמים רעים או האויר וכו' שעושה זפק באנשים הוא נפיחה קשה בגרון (תולד' יצחק להרי"ן קאלו לה.).

זפת, ממנו זֶפֶת, *זִפֵּת, *זַפָּת, יִזְּפוּת, יִזְפִיתָה.

זֶפֶת[1], ש"נ, בהפס' זָפֶת, — מין שרף שחור שעושים מקצת מיני עץ והאור נאחז בה על נקלה ומשתמשים בה לאבוקות ולסתם בה סדקים וכדומה, Pech; poix; pitch: ותקח לו תבת גמא ותחמרה בחמר ובזפת (שמות ב ג). ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית והיתה ארצה לזפת בערה (ישע' לד ט). נוגע בזפת תדבק בידו וחובר אל לץ ילבש דרכו (ב"ס גני' יג א). אין מדליקין לא בלכש וכו' ולא בזפת ולא בשעוה (שבת ב א). דבק כדי ליתן בראש השבשבת זפת וגפרית כדי לעשות נקב (שם ח ד). חבית שניקבה ועשאה בזפת ונשברה (כלים ג ג). זפת שנטפה על החבית וכו' משפך של עץ ושל חרס שפקקו בזפת (שם ח). חמר מבפנים וזפת מבחוץ כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע (סוטה יב.). קנקנים של עכו"ם שהחזירן לכבשן האש כיון שנשרו זפתן מהן מותרין (ע"ז לג:). אמר רבי אבהו אני עמדתי על זפתן של קנקנים ואין נותנין לתוכן חומץ בשעה שזופתין אותן (ירוש' ע"ז ב מא:).

***זִפֵּת**, פ"י, — מרח זֶפֶת על מקום, סתם בזפת, וכיוצא בזה: גת של אבן שזפתה (ע"ז ס יא). כלי נחושת שזפתן (כלים ג ז). גוי עובדו וזופתו וישראל עומד על גביו (תוספתא ע"ז ג י). אמר רבי אבהו אני עמדתי על זפתן של קנקנים ואין נותנין לתוכן חומץ בשעה שזופתין אותן (ירוש' ע"ז ב מא:). זופתין קיתון ואין זופתין חבית (הלכ' פסוק', מועד). מהו לאגוד ולזפות חביות של מיעד לכתחלה (השו' ר' נתן, מעשה הגא' מח). שדרך הזופתין לזרוק בו יין (רש"י ע"ז עד:). וזופתין אותה (את החבית) מבפנים כדי שיתחזק היין והשכר (מרדכי מו"ק תתנ"ג). לפי שהגוי נותן בו יין אז בשעה שזופתו (התרומה, יין נסך קס). — וּפָעוּל: נודות הגוים גרודין מותרין חדשין וזפותין אסורין (תוספתא ע"ז ג י). היה כנוד בקוע שנתפתח להכניס הרוח וכערוגה עמוקה שמחזקת את מימיה וכקנקנה זפותה שמשמרת את יינה (דא"ז א). דדבר שאין מכניסן לקיום אם אינם זפותין אפי' ישנים משבשכן במים ודי בכך (תוספ' ע"ז לג:). ולפי זה אין להתיר הקנא"ש זפותות אע"פ שאין מכניסן לקיום (שם). — ובמליצה: שצפה הקב"ה בכל הקנקנים ולא מצא קנקן זפות מקנקנו של משה שפשט ידו וקבל את התורה (מד"ר קהל', אשר עוד).

— נפע', נִזְפַּת: אבל זפותים או שנזפתו ונשר זפתן אף חדשים אסורים (תוספ' ע"ז לג:). שצריך לומר שלא נזפתו מעולם שאם היו זפותים אסורין (התרומה, יין נסך קס). מכל מקום אסורין דשמא נתן בהן יין לאחר שנזפתו (שם).

— פֻּע', זֻפַּת, מְזֻפָּת, מזופתים: קנקנים של נכרים חדשים מותרין ישנים ומזופתין אסור (תוספ' ע"ז לג.).

***זַפָּת**, ש"ז, מ"ר זַפָּתִים, — מי שאומנותו לזפת: משפחת של זפתין ושל יוצרין ושל מפסלי אילנות (מקוא' ט ז).

א. זִק, ש"ז, מ"ר זִקִּים, — כמו זִיק, זִיקָה, דבר בוער ודולק, ובפרט חצים דלקים: כמתלהלה הירה זקים חצים ומות כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני (משלי כו יח-יט). — ובמשמ' ניצוץ[1], ואמר הפיטן:

[1]) בערב' זפת [a], בארם זפתא.

a) زفت

[1]) פרש ר' זרחיה הלוי משלי כו יח: וזיקים הם הניצוצות שיוצאות מתיכון הברזל באבן שתוציא פטיש

זִקִּים וּברקים מרעידים לפניו, חרדים להרעיד בכל פניו (ר"א קליר, מנח' יוה"כ, אדאלי). זִקֵּי זהרים ורזו בהשגיחו על הר סיני (יוצר שבת לפני שבוע', אורחות). הנקדש בְּזִקִּים זורחים, הנערץ בחצובי להבים (יוצר יוה"כ, הנקדש). יראך זהר זִקִּים וגלגלי רעמיך, חי הצורים נתצו מפני זעמך (שם, יראך).

ג. **זִק**[1]), ש"ז, מ"ר זִקִּים, — אסורים של ברזל וכדומה על הידים, Fesseln ; afers; fetters : אחריך ילכו בַּזִּקִּים יעברו ואליך ישתחוו (ישע' מה יד). גם היא לגלה הלכה בשבי וכו' וכל גדוליה רתקו בַזִּקִּים (נחום ג י). ואם אסורים בַּזִּקִּים ילכדון בחבלי עני (איוב לו ח). לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים לאסר מלכיהם בְּזִקִּים ונכבדיהם בכבלי ברזל (תהל' קמט ז-ח). — ואמר המשורר, בהשתמשו במלה זו בשתי משמעותיה : אישים בכור מבחן צרוף ושרוף עויליהם בזיק, כבלי חרונך יעד להם והעבירם בזיק (רמב"ע, תרשיש א לט-מ).

ג. ***זִק**[2]), זיק, ש"ז, מ"ר זִקִּים, — נאד : היה המקום דן את העולם כאכזרי חטאו אנשי דור המבול הציפם בזיקים על פני המים (ספרי האזינו שיא). שהיה נח הצדיק מוכיח בהם ואומר להם עשו תשובה ואם לאו הקב"ה מביא עליכם את המבול ומקפה נבלתכם על המים כזיקים (סנה' קח.).

ז"ק, — ר"ת: זקף קטן, זרע קדושים.

***זִקָּה**, ש"נ, מ"ר זִקּוֹת, — א) מה שמחבר ומקשר שני דברים זה לזה, ובהשאלה חבור וקשור מוסרי, בכח התורה והדין וכדומה, Band ; lien ; ties : מי שנתחייב בשתי מיתות בית דין וכו' נדון בזיקה הראשונה שבאה עליו (סנה' ט ד). שעליה זיקת יבם אחד ולא שעליה זיקת שני יבמין (יבמ' ג ט). כיון שהלץ לה נעקרה הימנה זיקת המת למפריעה (ירוש' יבמ' א כ ד). מה להלן זנות עם זיקת הבעל אף כאן זנות עם זיקת הבעל (סנה' נ:). שאין חליצה פחותה מסלקת זיקת יבום מבית זה עד שתחזור על כל האחין (רמב"ם, יבום וחליצה ה יב). ממאנת למאמרו ואינה ממאנת לזיקתו (יבמ' קז.). כיון שאי אפשר ליבם את אשתו כך אין חולצין לה אלא תשב לעולם בזיקתה (רמב"ם מלכ' כ ג). — ב) *חיוב שמוטל על דבר מהדברים, Pflicht ; obligation ; duty : מפני שיש בהן זיקת תרומה ומעשרות ולקט ושכחה אין בהן זיקת תרומה ומעשרות (ירוש' תרומ' ו מד:). מה דייש מיוחד שלא בא לזיקת המעשרות אף כל דבר שלא בא לזיקת המעשרות (שם מעשר' ב ג.). כל אלו כ"ד מתנות כהונה נתנו לכהנים חוץ מדבר שיש לו זיקת תרומה (ספרי קרח קיט). המלקט עצמות וכו' אם יש תפילתו (חבילתו) עליו הרי זה פטור (מלהתפלל) שזיקת שמירתו עליו ולא זיקת התפילה (מס' שמח' יג). מי שהוא חשוד למכור תרומה לשם חולין אסור ליקח ממנו כלל דבר שיש בו זיקת תרומה ומעשר (רמב"ם מעשר יב טו).

1) לפי דעת קצת החכמים מאשור' זִנְקֻ, ויש מדמים לזה בערב' זנאק a) ענק.

2) בארמ' זיקא. ערב' זִק b).

a) زناق b) زِق

זְקוּנִים, — עי' זְקֻנִים.

***זְקוּף**, ת"ז, לנק' זְקוּפָה, מ"ר זְקוּפִים, -פוֹת, — א) לא משכב לארץ : אין קורעין ולא חולצין ואין מברין אלא קרוביו של מת ואין מברין אלא על מטה זקופה (מו"ק ג ז). ההולך לבית האבל אם היה לבו גס בו יברהו על מטות כפויות ואם לאו יברהו על מטות זקופות (גמ' שם כו:). — ב) *מי שאינו כפוף, aufrecht ; debout ; uprigth : לא יפסיע (הת"ת) פסיעה גסה ואל יהלך בקומה זקופה (ברכ' מג:). המהלך בקומה זקופה אפילו ד' אמות כאילו דוחק רגלי שכינה (שם). שהיו (בנות ציון) מהלכות בקומה זקופה ומשקרות עינים (יומא עו:). — ובהשאלה, *פנים זקופות, שאינן נטויות למטה ומפיקות אמץ ושמחה : הראוהו (לזבדי בן לוי בחלומו) בני אדם פניהם זקופות בני אדם פניהם נמוכות וכו' א"ל אלו שפניהם זקופות תלמודן בידן אלו שפניהם נמוכות אין תלמודן בידן (מד"ר קהל', כל הבר). — ג) *שאינו נטוי, senkrecht; vertical; -caly : מעשה ברבי ישמעאל ור' אלעזר בן עזריה שהיו שרויין במקום אחד והיה ר' ישמעאל מוטה ור' אלעזר בן עזריה זקוף (תוספתא ברכ' א ו). לבינה זקופה ברה"ר וזרק וטח בפניה (שבת ז.). רמ"ח אברים יש בו באדם מהן רבוצין מהם זקופין (מד"ר ויקר' טו). ולשון זה נתון בין שני לחיים ואמת המים עוברת תחתיו ומכופל כמה כפולות בא וראה כמה שריפות הוא שורף אלו היה זקוף ועומד על אחת כמה

וכמה (שם). האשה הזו מהלכת זקופה והולד בתוך מעיה והקב"ה משמרו (תנחומא תזריע ה). מפני מה אחד (מהנונים) רובץ ואחד זקוף ועומד (מדר' א"ב דר"ע ג). בעין השוק עד פיסת הרגל שחציה זקופה וחציה שכובה (ערוך, ערך אסתוורא). וצריך להזהר בתגין של אותיות והן כמו זיינין זקופות שיש להן תג כמו שהן כתובין בספר תורה (רמב"ם תפילין ב ח).

***זְקוּפִית,** תה"פ, — בזקיפה: רוב אנשי גרמיזא קובעין המזוזה זקופית ארכה לאורך הקורה שבפתח, (רש"י, בהכ"ג של וירמיזא, א' אפבט').

א. זִקּוּק, ש"ז, מ"ר זִקּוּקִים, — כמו זיק, נצוץ: בשעה שהיו ישראל מתנודדין ממסע למסע היה עמוד הענן יורד ועמוד אש צומח ועשן המערכה עולה כמין שני זקוקין של אש יוצאין מבין שני בדי הארון ושורפים לפניהם נחשים שרפים ועקרבים (מד"ר שה"ש, מי זאת). החמה והלבנה מאירים לעולם ומהיכן הן מאירין מן זקוקי אור של מעלה הן חוטפים (תנחומא בהעלותך י). וכל צדיק וצדיק מהלכת עמו שכינה בריבי רבבות מלאכי שרת ועמודי ברק סביב להן וניצוצין של זוהר מוקפות להן וזיקוקי זיו מבהיקים את פניהם (מדר' א"ב דר"ע כ).

ב. *זִקּוּק, ש"ז, —שה"פ מן זִקֵּק, נרדף עם צרוף במשמ' טהרה: ספר הנביא השתדלות המתיך בזקוק מה שמזקק (סברשים לריב"ג, נחל). ומהן סבות יש בהן יגיעה וטורח כעבוד העורות והוצאת הברזל והנחשת מן מוצאיהם וזקוק הכסף בעופרת (חו"ה, הבטחון ג). אך בעת הבחינה לא יבחן אלא פעם אחת לתכלית הזקוק (ר"א בדרשי, חות"כ, בחן). — ובהשאלה בעיון השכלי: וכל אשר יהיה התבודדותך חזקה ונוהגת במשפט המעשה הנורא הזה יתבאר אליך הספק באור אמתי וצודק ויטהר רקיע שכלך בספיקות הגדולות בזקוק נמרץ עד אשר לא ישאר מקום ספק בעניני מבוקשך (מגי' סתר', מיוח' להרמב"ם). — ואמר הפיטן: דרושה בְּזִקּוּק שבעה משבעה, הזיות טבילות וכבוסים שבעה (יוצר שבת פרה, אמרה).

א. *זָקוּק, — עי' זָקַק.

ב. *זְקוּק, ש"ז, מ"ר זְקוּקִים, — שם מטבע: וטוען ראובן כי צוהו [לשמעון] שלא להחזיר הכתי נפש עד שיתן לו ב' זקוקין ושמעון טוען לא צויתני ועוד טוען ראובן לשמעון תענת ודאי וברור כי קבל ב' זקוקין מידו (תשו' ר"ת נג). חצי זקוק כסף פחות רביע אוקיא (ארח' חיים, פדיון הבן ב). ואמר להם אותו יהודי הראו לי אותו היכן הוא קבור אמרו לו אם תתן לנו זקוק נראה לך (מרדכי, כתוב' שו). ראובן שטען על שמעון השכרתי לך בית בקלוניא בחצי זקוק לשנה ואיניתני כי שוה השכירות זקוק לשנה ולא הייתי יודע (הוא, ב"מ שה). כותי שבקש את ראובן ושמעון להלות לו שלשים זקוקים וכו' והלך ראובן וקדם ונתן מחלקו לכותי ארבע זקוקים וחצי וכו' והלך ראובן לשמעון ולוי ואמר אם תרצו לחלוק עמי בחוב תנו לי שלישית שלכם דהיינו זקוק וחצי לכל אחד מכם (הוא, כתוב' רלו). וגם רבינו משה כהן שלח פעם אחת כסף ע"י יהודי ועכב כספו כשנתים וגבה ממנו בעל כרחו ריות י"ב זקוקים (הוא, ב"ק קכה). ונתוועדו יחדיו שנים עשר מהם לגלול ספר תורה כל אחד חדש שלו וליתן כל אחד זקוק כדי שיעלה שנים עשר זקוקים לשנה לצדקה (ספ' חסידים, תתתשל"ב). ואם יבא לידי מחלוקת אז יעשו החכמים לפי מה שיראו אם אלה נותנים שנים עשר זקוקים והאחרים עשרים זקוקים אבל אם אחד נותן זקוק ואחד אומר אני נותן זקוק ועשרה פשיטים אין לשמוע לו בדבר מועט (שם תתתשל"ג). ונוסיף על העונש הנ"ל וכו' קנס מאה זקוקים לשר חמשים זקוקים לשופט חמשים זקוקים לקהל (פנק' קראקא ב, שנת שלו"ה). ואם יעלה על לב שום איש לקבוע דירתו ברחוב היהודים אז שום בעה"ב אינו רשאי להכניסו בעונש הנ"ל ובקנס שלשים זקוקים לשר ירה"ה וט"ו זהובים לצדקה (שם ז). —ובמשמ' חתיכת כסף בלי צורת מטבע: וכן כל הלואת זהב או כסף בכסף שאינו מטבע העובר באותו מקום או זקוק כסף שאין בו עדין מטבע אלא שהן חתיכות גדולות של כסף הנמכרים במשקל (התרומות מו ה).

***זְקוּקָה,** ש"נ, — אשה שעפ"י הדין היא קשורה באיש, חיבת להנשא לו, כמו יבמה להיבם בדיני ישראל: שמא ישאה קודם שיעשה מעשה ונמצא פגע באחות זקוקתו (הלכ' פסוק', עריות). (ואם יבם אחת משתי היבמות הרי הוא נושא) אחות זקוקתו בחייה וזקוקתו היא כאשתו (רש"י יבמ' ת:). קינא לארוסתו או לזקוקתו ונסתרה אחר שנשאה (רמב"ם סוט' ב יד).

°זקות, ש"נ, — כמו *זקה: ראובן היה נשוי ללאה ונשתמדה ונשאת לגוי וכו' ומת ראובן בלא בנים פטורה רחל מ ז י ק ו ת ה מחמת המשומדת (שו"ת תרומ' הדשן).

°זקיאל, ש"ז, — שם מלאך: ואלה שמותן של שרים המנהיגים את העולם גבריאל מלאך האש וכו' ז ק י א ל שהוא ממונה על הזיקים וועיאל שהוא ממונה על הזוועות (מס' היכל', ביהמ"ד ילינק ה).

***זקיף,** ש"ז, מ"ר זקיפים, — אנשי צבא עומדים בקצה החיל לשמור שלא יברחו אנשים מהחיל: ופקדו שרי צבאות בראש העם ובעקבו של עם מעמידין ז ק י פ י ן לפניהם ואחרים מאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהן וכל המבקש לחזור הרשות בידן לקפח את שוקיו שתחלת ניסה נפילה (סוט' ח ו).

***זקיפה,** ש"נ, — שה"פ מן זקף: מה משה ידו ב ז ק י פ ה אף כולם ב ז ק י פ ה (ספרי ראה קיב). פריעת הראש (של האבל) חוזרת קרע לאחוריו ז ק י פ ת המטה חובה (מו"ק כז.). שבשזוקף גופו מאיליו ואינו נשען על ידיו בחזקה לדהוף גופו למעלה נמצא כל אונם ז ק י פ ת ו על מתניו (רש"י סוכ' נג.). (שניכרת) ז ק י פ ת ה (של הביצה) שרחבה יותר על עוביה וכשהיא זקופה נראית גבוה (תוס, ע"ז מו.).— ומ"ר: ותמרות עשן (פרושו) ז ק י פ ו ת מעלה עשן בגובה (תוס, יואל ג ג). —°וזקיפת סכום על פלוני, כתיבת הסכום על חשבון חוב פלוני: העמדה (של המליה בדין הרי) היא כ ז ק י פ ה (רש"י גיט' יח.). ומה שכתבתי לעיל ב ז ק י פ ת הרבית נעשה קרן היינו אפילו רבית שלא עלה עדיין דמיד שזקפו נעשה קרן ואם היה העובד כוכבים בא מיד אחר ה ז ק י פ ה ליתן לו הקרן לא היה נפטר בדיניהם מן הרבית והיה צריך ליתן לו הרבית (מרדכי ב"מ שלד). וכן מותר לעשות ז ק י פ ה עם חובותיו לכוללן יחד במועד כדי שיהא בטוח יותר (הלבוש או"ח תקלט ג).

°זקיק, ת"ז, — טהור וזך: גוף הלבנה אינו מאיר וזהיר כגוף החמה ואינו בהיר ו ז ק י ק כגוף הרקיע (נוה"א לר"א כר תיאת הנביא טו).

°זקיקה, ש"נ, — שה"פ מן זקק: זריזות שלמים וטמאת אדם נבלות ושרצים לטמא כל הנוגעים, ז ק י ק ת אבות הטמאות למנות בהם ראשון ושני נקבע על תולדותם כמסמרות נטועים (הוהר' ר"י ברצלוני, הלכרה).

°זקירה[1], ש"נ, — שה"פ מן זקר: וכולן נזקרין ב ז ק י ר ה[2] אחת (ר"ה יח.). ב ז ק י ר ה (פרושו) קפיצה (רש"י ב"ק כב.).

זקן[3], ממנו זקן א. זקן, ב. זקן, זקן, זקנה, *זקנות, זקנים.

זקן, ש"ז, מ"ר זקנים, — א) קצה פני האדם שתחת הפה, Kinn; menton; chin: ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן וראה הכהן את הנגע והנה מראהו עמק מן העור ובו שער צהב דק וטמא אתו הכהן צרעת הראש או הזקן הוא (ויקר' יג ל-לא). — פאת הזקן, השערות הארוכות הצומחות ומכסות את הזקן, Bart; barbe; beard: לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך (ויקר' יט כז). לא יקרחה קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו (שם כא ה). — ב) בהרחבה, זקן כמו פאת הזקן, ונקבע אח"כ רוב שמושו של זקן במשמעה זו: ביום ההוא יגלח אדני בתער השכירה בעברי נהר במלך אשור את הראש ושער הרגלים וגם את הזקן תספה (ישע' ז כ). ותחז יד ימין יואב בזקן עמשא לנשק לו (ש"ב כ ט). כשמן הטוב על הראש ירד על הזקן זקן אהרן שירד על פי מדותיו (תהל' קלג ב). ויורד רירו אל זקנו (ש"א כא יד). ויגלח (הנון מלך עמון) את חצי זקנם (של מלאכי דוד) ויכרת את מדויהם וכו' ויאמר המלך שבו

---

[1]) בארמ': כלבא ב ז ק י ר א וגדיא בסרכא (ב"ק כב.). — [2]) גרס' הערוך, והובאה שם גרסה אחרת נסקרין בסקירה, וכן נוסח' הספרים שלנו.

[3]) בערב' ד'קנ a), קצה הלחיים, מקום החבור של שני הלחיים. והשערות הצומחות מהמקום ההוא נקרא בערב' לחיה b), ר"ל השם שהשתמשה בו הלשון העברית לשני צדי הפנים, והחלק הזה קוראים בערב' ח'ד חדוד c). אבל, בלשון העם משמש גם השם ד'קן להשערות. ואמר אלתאג': אלד'קן מא ינבת עלי מג'תמע אללחיין מן אלשער הכד'א הו ענד אלעמא ופי שפא אלע'ליל אנהא מולדה וקאל אלזמח'שרי פי רבע אלאבראר אנהו אללחיה פי כלאם אלנבט.—ובעבר': אלד'קן הוא השאר שיצמח על חבור הלחיים כך היא בלשון העם ובשפא אלע'ליל נאמר כי זו מלה „נולדה" מחדש ואמר אלזמח'שרי שבלשון הנבטים הוא פאת הזקן. ע"כ. אבל אין ספק, כי גם בלשון ערב הקדומה התרחבה משמ' השם זקן גם להשערות, מפני שיש גם בערב' הקדומה השם ד'קן לאדם זקן, ומשמעה זו יכלה להסתעף רק משערות הזקן ולא מגוף קצה הלחיים. גם בארמ' משמש השם דקן רק לקצה הלחיים ולא להשערות.

---

a) ذقن b) لحية c) خدّ خدود

בירחו עד יצמח זקנכם ושבתם (ש"ב י ד-ה). ואמרתה משער ראשי וזקני (עזר' ט ג). הנוטל צפורניו זו בזו או בשניו וכן שערו וכן שפמו וכן ז ק נ ו (שבת י ו). —*נתמלא זקנו, גדלו שערותיו ונתרבו: נתמלא ז ק נ ו ראוי לעשות שליח ציבור לעבור לפני התיבה ולישא את כפיו (תוספתא חגי' א ג). — *חתימת זקן: שיצא (יוסף מעם אחיו) בלא חתימת ז ק ן ובא בחתימת ז ק ן (כ"מ לט:). —ומשל: אומר לאחד בשוק מה לך ז ק נ ך מגודל והוא אומר יהיה כנגד המשחיתים (ירוש' ברכ' א ו). לא תבא החכמה מפני ה ז ק ן (ר"א בלרבי, תות"כ, תיס). כבוד האיש ב ז ק ן (שם). אמנם בעונותינו בזמן הזה אין כבוד לחכמים וגם לא ליודעים חן לא נשאר הכבוד כי אם בכרס ו ז ק ן (יס"ר מקנדיה, מחב' אוריינות 452). — ובבע"ח: ויאמר דוד אל שאול רעה היה עבדך לאביו בצאן ובא הארי ואת הדוב ונשא שה מהעדר ויצאתי אחריו והכתיו והצלתי מפיו ויקם עליו והחזקתי בזקנו והכתיו והמיתיו (ש"א יז לד-לה). —ומשל: לו ז ק ן וכרם עלי חכמה מעידים, אין חכמים בעולם כתישים ועתודים (יס"ר מקנדיה, או"כ כ קפו). — 'דבר, נרגן מתחת זקנו: אך בסתר אהלם ירגנו מתחת ז ק נ ם על שם הספר (כ"ז, הקד' ספר כ"ס). — *זקן התחתון, השערות שצומחות מסביב לבית הערוה בזו"נ: מאימתי נעשה בן סורר ומורה משיביא שתי שערות ועד שיקיף ז ק ן התחתון ולא העליון (סנה' ח א). לפי שאין בן סורר ומורה נידון אלא בחתימת ז ק ן התחתון (יבמ' פ.). — ובהשאלה בצמחים, 'זקן השבלת: גבהו של שיבולת שקורין ז ק ן השיבולת והוא נשבר ונופל מאליו (רש"י סוט' ה:). מוץ הוא מ ז ק ן השבולת העליון (הות, שבת קמ.). הוא זקן השבולת שיוצא כמין שערות הזקן (ר"ש עוקצ' א ג). —'ז ק ן ה ת י ש, צמח: וכזברה ולשון השה ומיץ עשב ז ק ן התיש (קאנון ג יז א ד). וסחיטת ז ק ן התיש הוא תחת תועלתו (שם יח ב ד). וכן יש שאין לו אלא חוטר אחד חציו למטה וחציו למעלה כמו שראטוט הנקרא ז ק ן התיש (רשב"ל דורקן, מג"א ח"י). — יזקן האדום, ש"ז, דג נהרי, Rotbart; barbeau: ז ק ן ה א ד ו ם מראה גופו אדום בפצלות צהובות סנפיריו לבנים נוטים לעין התכלת ובטנו כלבנת הכסף (תוס"א לשינסק, הדגים רלה).

א.זָקֵן, א) ת"ז, נק' זְקֵנָה, מ"ר זְקֵנִים, זְקֵנוֹת, — מי שהוא בא בשנים, שכבר עברו עליו הרבה שנים מיום הולדו, alt; vieux; old: יש לנו אב זקן וילד זקנים קטן (בראש' מד כ). והנה איש זקן בא מן מעשהו מן השדה בערב (שופט' יט טז). ותאמר (בעלת האוב לשאול) איש זקן עלה והוא עטה מעיל וידע שאול כי שמואל הוא (ש"א כח יד). השלום אביכם הזקן אשר אמרתם (בראש' מג כז). וידברו בעיר אשר הנביא הזקן ישב בה (מ"א יג כה). ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית (יחזק' ט ו). — ב) ש"ז, מ"ר זקנים, איש זקן, Greis; vieillard; old men: מפני שיבה תקום והדרת פני זקן (ויקר' יט לב). ולא יהיה זקן בביתך כל הימים (ש"א ב לב). על זקן הכבדת עלך מאד (ישע' מז ו). גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחן (דבר' כח נ). ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד (ישע' ג ה). —ולנק': בתולה ומעוברת ומניקה ו ז ק נ ה (נדה א ג). איזו היא ז ק נ ה כל שעברו עליה שלש עונות (שם ה). לאדם שיש לו ב' נשים אחת ילדה ואחת ז ק י נ ה ילדה מלקטת לו לבנות ז ק י נ ה מלקטת לו שחורות נמצא קרח מכאן ומכאן (ב"מ ס:). שמשיאין לו עצה הוגנת לו שאם היה הוא ילד והיא ז ק נ ה הוא זקן והיא ילדה אומרין לו מה לך אצל ילדה מה לך אצל ז ק נ ה כלך אצל שכמותך ואל תשים קטטה בביתך (יבמ' מד.). איזו היא ז ק י נ ה כל שקורין אותה אימא פלנית ואינה מקפדת (מד"ר בראש' מז). — ומ"ר: כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף (ישע' כ ד). אז תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו (ירמ' לא יג). עד ישבו זקנים וזקנות ברחבות ירושלם ואיש משענתו בידו מרב ימים (זכר' ח ד). עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם (משלי יז ו). תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה (שם כ כט). ויועץ המלך רחבעם את הזקנים אשר היו עמדים את פני שלמה אביו בהיתו חי וכו' ויעזב את עצת הזקנים אשר יעצהו ויועץ את הילדים אשר גדלו אתו (מ"א יב ו-ח). שמעו זאת הזקנים והאזינו כל יושבי הארץ ההיתה זאת בימיכם ואם בימי אבתיכם (יוא' א ב). — ולנק' זקנות: עד ישבו זקנים וזקנות ברחבות ירושלם ואיש משענתו בידו מרב ימים (זכר' ח ד). ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון העלו עפר על ראשם חגרו שקים הורידו לארץ ראשן בתולות ירושלם (איכ' ב י). ויאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותנו (שמות י ט).

שאל אביך ויגדך זְקֵנֶיךָ ויאמרו לך (דבר׳ לב ז). והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם זִקְנֵיכֶם חלמות יחלמון בחוריכם חזינות יראו (יואל ג א). — ומשל: ז ק ן בבית רטנן בבית זקנה בבית אוצר טוב בבית[1] (ערכ׳ יט.). משל ממשש ה ז ק ן מה שלא אבד (ר״ה שבת קנג.). — ״הבלי הזקנות: גם דברי הנביאים שנכתבו בלא ספק לתועלת גדולה אנו קוראין אותם לעתים רחוקים כדרך ספור הבלי ה ז ק נ ו ת (הקד׳ מלמד התלמ׳). שם אבונצר יומו רד, יען אמר כי התאחדות השכל האנושי עם השכל הנפרד, הוא מהבלי ה ז ק נ ו ת, וכל אשר האמין גלגל הנפשות האנונות (עמנ׳, מחב׳ כח). שהמאמר בשוב האדם עצם הוא מהבלי ה ז ק נ ו ת כי ההוה נפסד לא ישוב נצחי (מנח׳ קנאות לר״י מפיסא 62). — ג) בפרט זְקַן הבית, זקן העדה, זקני העיר, השבט, וכדומה, החשוב, החשובים, הממונה על העבדים, על סדרי הבית, מנהיגי העיר, השבט, וכדומה: ויאמר אברהם אל עבדו זְקַן ביתו המשל בכל אשר לו שים נא ידך תחת ירכי (בראש׳ כד ב). ויעלו אתו כל עבדי פרעה זִקְנֵי ביתו (שם נ ז). ויצם דוד צום ובא ולן ושכב ארצה ויקמו זִקְנֵי ביתו עליו להקימו מן הארץ (ש״ב יב יו-יז). ויכרת יי׳ מישראל ראש וזנב כפה ואגמון יום אחד זָקֵן ונשוא פנים הוא הראש ונביא מורה שקר הוא הזנב (ישע׳ ט יג-יד). ואמר אבי הנער אל הַזְּקֵנִים את בתי נתתי לאיש הזה לאשה וישנאה והנה הוא שם עלילת דברים וכו׳ ופרשו השמלה לפני זִקְנֵי העיר ולקחו זִקְנֵי העיר ההוא את האיש ויסרו אתו וענשו אתו מאה כסף (דבר׳ כב יו-יט). ותשלח הספרים אל הַזְּקֵנִים ואל החרים אשר בעירו (מ״א כא ח). וישלח אשר על הבית ואשר על העיר וְהַזְּקֵנִים והאמנים אל יהוא לאמר עבדיך אנחנו (מ״ב י ה). ויאמר בעז לַזְּקֵנִים וכל העם עדים אתם היום כי קניתי את כל אשר לאבימלך (רות ד ט). לך ואספת את זִקְנֵי ישראל ואמרת אלהם יי׳ אלהי אבתיכם נראה אלי (שמות ג יו). ויעש כן משה לעיני זִקְנֵי ישראל (שם יז ו). ויבא אהרן וכל זִקְנֵי ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלהים (שם יח יב). אספה לי שבעים איש מִזִּקְנֵי ישראל אשר ידעת כי הם זִקְנֵי העם ושטריו (במד׳ יא יו). וילכו זִקְנֵי מואב וְזִקְנֵי מדין וקסמים בידם ויבאו אל בלעם (שם כב ז). ושלחו זִקְנֵי עירו (של הרוצח שרצח נפש בזדון) ולקחו אתו משם ונתנו אתו ביד גאל הדם ומת (דבר׳ יט יב). הקהילו אלי את כל זִקְנֵי שבטיכם ושטריכם ואדברה באזניהם את הדברים האלה (שם לא כח). ועמד (הרוצח שנס לעיר המקלט) פתח שער העיר ודבר באזני זִקְנֵי העיר ההיא את דבריו (יהוש׳ כ ד). וילכו זִקְנֵי גלעד לקחת את יפתח מארץ טוב וכו׳ ויאמר יפתח לְזִקְנֵי גלעד הלא אתם שנאתם אותי וכו׳ ויאמרו זִקְנֵי גלעד אל יפתח לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש לכל ישבי גלעד (שופט׳ יא ה-ח). ויאמרו זִקְנֵי העדה מה נעשה לנותרים לנשים כי נשמדה מבנימן אשה (שם כא יו). ויתקבצו כל זִקְנֵי ישראל ויבאו אל שמואל הרמתה ויאמרו אליו הנה אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך עתה שימה לנו מלך (ש״א ח ד). עתה כבדני נא נגד זִקְנֵי עמי ונגד ישראל (שם יה ל). ויבא (שמואל) בית לחם ויחרדו זִקְנֵי העיר לקראתו ויאמר שלם בואך (שם יו ד). והמלך דוד שלח אל צדוק ואל אביתר הכהנים לאמר דברו אל זִקְנֵי יהודה לאמר למה תהיו אחרנים להשיב את המלך אל ביתו (ש״ב יט יב). ויקרא מלך ישראל לכל זִקְנֵי הארץ ויאמר דעו נא וראו כי רעה זה מבקש כי שלח אלי לנשי ולבני וכו׳ ויאמרו אליו כל הַזְּקֵנִים וכל העם אל תשמע ולוא תאבה (מ״א כ ז-ח). יי׳ במשפט יבוא עם זִקְנֵי עמו ושריו (ישע׳ ג יד). זִקְנֵי גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך (יחזק׳ כז ט). נודע בשערים בעלה בשבתו עם זִקְנֵי ארץ (משלי לא כג). יעמדו נא שרינו וכו׳ ועמהם זִקְנֵי עיר ועיר ושפטיה (עזר׳ י יד). — וככ׳: כהני וּזְקֵנֵי בעיר גועו (איכ׳ א יט). ויאמרו אלינו זְקֵינֵינוּ וכל ישבי ארצנו לאמר קחו בידכם צידה לדרך ולכו לקראתם (יהוש׳ ט יא). ויצאו זְקֵנֶיךָ ושפטיך ומדדו אל הערים אשר סביבת החלל (דבר׳ כא ב). אתם נצבים היום כלכם לפני יי׳ אלהיכם ראשיכם שבטיכם זִקְנֵיכֶם ושטריכם כל איש ישראל (שם כט ט). וכל ישראל וּזְקֵנָיו ושטרים ושפטיו עמדים מזה ומזה לארון (יהוש׳ ח לג). כי מלך יי׳ צבאות בהר ציון ובירושלם ונגד זְקֵנָיו כבוד (ישע׳ כד כג). לאסר שריו בנפשו וּזְקֵנָיו יחכם (תהל׳ קה כב). ויכתב אליו את שרי סכות ואת זְקֵנֶיהָ שבעים ושבעה איש (שופט׳ ח יד). משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע ל ז ק נ י ם ו ז ק נ י ם לנביאים (אבות א א). אמר שמעון בן עזאי מקובל אני מפי שבעים ושנים ז ק נ י ם[1]

---

[1]) גוף המשל בארמ׳: סבא בביתא פאחא בביתא סבתא בביתא סימא בביתא. — [1]) נ״א: זקן.

ביום שהושיבו ראב"ע בישיבה (זבח' א ג). שאלו פלוסופין את הזקנים ברומי אם אלהיכם אין רצונו בע"א מפני מה אינו מבטלה (ע"ז נד:). — *וכנוי לראשי הישיבות וכדומה: הפך רבי (וראה את בר קפרא צוחק) אמר רבי איני מכירך זקן (ירוש' מו"ק ג פא ג). סמיכת זקנים ועריפת עגלה בשלשה (סנה' א ג). מעשה שהלכו זקני ב"ש וזקני ב"ה לבקר את ר' יוחנן (ברכ' יא.). —*ויועץ המלכות, Senator: משל לזקן שהיתה לו מעופרת והיה מצוה את תלמידו ואומר לו קפלה ונערה אמר לו אדוני המלך מכל מעפראות שיש לך אי אתה מצוה אותי אלא על זו אמר לו מפני שאותה לבשתי כשנתמניתי זקן (מד"ר ויקר' ב). — *זְקַן הקהל: אל זקן הקהל ר' מכלוף בן חנין וכו' והגבית במעמד זקני הקהל לשתי הנשים כתובותיהן (תשב"ץ יג). —ד) *אבי האב, Grosvater, grand-père; grand-father: בשעה שעשה אברהם זקינך רצוני נשבעתי לו שאיני זז מבניו לעולם (ירוש' ברכ' ה ב). שאול לא זכה למלוכה אלא על ידי שהיה זקינו מדליק נר לרבים (שם שבי' סוף ג). אמר רבי שמואל בר נחמן רכוב הייתי על כתיפו של זקיני ועולה מעירו לכפר חנן דרך בית שאן (מד"ר ברא' ט). שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקינו (שם לד). השבעה לי כשם שנשבע לי זקינך (שם פח). אמרה לו (רחל ליעקב) וזקינך לא היה לו בנים וחגר מתניו כנגד שרה (שם עא). ואיני תופש אלא מה שאמר זקני כי ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה (שם קהל', כי ברוב). לשני אחין שיצא שטר חוב על זקניהם פרע אותו אחד מהם (שם במד' יט). ואף תמר שלקחה יהודה זקניכם לא מפסול משפחה הוא אלא בתו של שם בן נח (שם רות, בסוף). ומה ראה (עמלק) לישב לו על הדרך שבך ציוהו עשו זקנו לקדמו לדרך (תנחומא שלח יח). ושוה בן חברך לך כבנך, ואביהו כאלו הוא זְקֵנְךָ (רה"ג, מוסר השכל). אדרש בעודי אחפש במצוות שלמה זְקֵנִי (רשב"ג, שירי שלמה א). ואפי' בניהן אינן זוכין בה בשביל אביהן אלא בזכות זקניהם אם היו מיוצאי מצרים (רש"י ב"ב קיז). וכן פירש רבינו זקננו בשבועות (תוס' ר"ת קנד). ורבינו שלמה זקיני פירשה בן (רשב"ם פסח' קז:). רבינו שמשון זקנו של רשב"א (תוספ' יבמ' מב.). הורה רבי שמואל בן רבי יהודה הכהן משם אביו לישב באבילות לבני בנים כשנפטר זקנם אבל זקן לא ישב לבני בנים שהן חייבין בכבודו (אור זרוע' אבילות תכח). ואם שמות זקיניהם שוין יכתבו סימן יחוסם כהונה או לויה או דורות (סמ"ג מ"ע, סי' לג). —ובמליצה בבע"ח: ויען הכלב וכו' זקני היה במצרים בשעת הגאולה (משל הקדמוני א). — *זְקֵנָה, זְקֵנְתִּי, זְקֵנְתּוֹ, אֵם אִמּוֹ: מעשה בשפחה אחת וכו' שנתגיירה זקינתה פחות מבת שלש שנים ויום אחד (ירוש' יבמ' ח ט:). אמר לה (יעקב לרחל) יכולה את לעשות כשם שעשתה זקנתי אמרה לו מה עשתה אמר לה הכניסה צרתה לתוך ביתה (מד"ר ברא' עא). זקינתו של זה (של בנימין) על ידי שמשכה פרעה לילה אחת לקה בנגעים הוא וכל ביתו (שם לג). אמר דוד חייב אני לעמוד בחצי הלילה ולקלסך על פלאות שעשית עם זקנתי (שם במד' טו). אמר לו הקב"ה למלאך שרו של עשו מה את עומד הוא בא עליך וחמשה קמיעות בידו זכותו וזכות אביו וזכות אמו וזכות זקנו וזכות זקנתו מדוד עצמך עמו (שם שה"ש, מי זאת). משפטים שהבאת על עמונים ומואבים וצדקות שעשית עם זקני ועם זקנתי (שם רות, חלות לילה). ושהתקינו כל הדברים על דעת הזקינה ועל דעת העדים (תשו' ר' שלמה, מעש' הגא' סה). שאמרה הנערה כל מה שזקינתי עושה מקובל עלי (שם). והלכו לכל הדברים על עסק הקידושין ועסק הכתובה על דעת זקינתה והנערה היתה מבפנים בחדר (שם). שמעולם לא הייתי אפטרופוס להיתומים ולאלמנה זקנתם אלא נתעסקתי בזה המכר כמו סרסור (שו"ת הרדב"ז תמט). ודינו יצא שילקח הבית לחזקתו אח"כ על בקשת זקינתם מרת לאה ואמם ואביהם פרעו סך זה (שו"ת רמ"א קט). וזקנתנו מעולם לא ערערה על זה (שם). ושמעון השיב בן דברת הבית של זקנך אמנם יודע לך שכשמתת יעקב גבתה אותו זקנתי בכתובתה (שו"ת פרי הארץ חו"מ י). ברוך נא בשמי לשלום את אביך ואמך ואם זקנתך (אגר' יל"ג א נא). — ה) *בדברים לא בע"ח, בצמחים וכדומה, מה שעבר עליו כבר זמן רב: נפלו לה זתים וגפנים זקנים ימכרו לעצים וילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות (כתוב' ח ה). זקינה ונראית כנטיעה הרי זו כנטיעה נטיעה ונראית כזקינה (הרי זו) כזקינה מה בין זקינה לנטיעה זקינה עד עצרת נטיעה עד ראש השנה זקינה מעין שלשה נטיעה מעין עשרה

(תוספתא שבי' א ב). שלש נטיעות שהן עושות בעשר שאינן עושות שלש זקינות שהן עושות בעשר שאינן עושות (ירוש' שם א ז). אילנות זקנים אינן נוחין לשרוף כמו אילנות בחורים (רש"י תמיד כט).

ב. זָקֵן, פ"ע, עב' זָקְנָה, זָקַנְתִּי, עת' אֶזְקַן, —היה או נהיה זָקֵן, : alt werden ; vieillir ; be old. ואברהם זָקֵן בא בימים (ברא' כד א). ויהי כי זָקֵן יצחק ותכהין עיניו מראות (שם כז א). ויהי כאשר זָקֵן שמואל וישם את בניו שפטים לישראל (ש"א ח א). הנה נא זָקַנְתִּי לא ידעתי יום מותי (ברא' כז ב). ויאמר יי' אליו (אל יהושע) אתה זָקַנְתָּה באת בימים (יהוש' יג א). ויאמר אלהם (יהושע להעם) אני זָקַנְתִּי באתי בימים (שם כג ב). ועתה הנה המלך מתהלך לפניכם ואני זָקַנְתִּי ושבתי (ש"א יב ב). הנה אתה זָקַנְתָּ ובניך לא הלכו בדרכיך (שם ח ה). נער הייתי גם זָקַנְתִּי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (תהל' לז כה). שבנה בנתי לכן כי זָקַנְתִּי מהיות לאיש (רות א יב). שמע לאביך זה ילדך ואל תבוז כי זָקְנָה אמך (משלי כג כב). וַיִּזְקַן יהוידע וישבע ימים וימת (דהי"ב כד טו).

— הפע', הִזְקִין, פ"ע, —כמו קל : חנך לנער על פי דרכו גם כי יַזְקִין לא יסור ממנה (משלי כב ו). — ואמר בן סירא : בת לאביה מטמונת שוא מפחדה לא ישן בלילה בקטנותה שמא תתפתה בנערותה שמא תזנה בגרה שמא לא תינשא נישאת שמא לא יהיו לה בנים הזקינה שמא תעשה כשפים (ב"ס, סנה' ק:). האיש אינו מזקין והאשה מזקנת (מד"ר ברא' מז). — ומצוי שמוש זה מאד : תלמידי חכמים כל זמן שמזקינין חכמה ניתוספת בהם וכו' ועמי הארץ כל זמן שמזקינין טפשות ניתוספת בהן (שבת קנב.). כל עיר שיש בה מעלות ומורדות אדם ובהמה שבה וכו' מזקינים בחצי ימיהן (ערוב' נו.). בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים ולאלמנה מנה והיו מזקינין ולא היו נושאין נשים (כתוב' פב:). עד עכשיו הן העגלות והפרות (שנשאו את הארון) קיימות ולא הוזמו ולא הזקינו ולא הטריפו (מד"ר במד' יב). מרוב טובה שהיה להם מרדו באלהיהם ועוד שהזקין אותו אלוה שלהם (שם אסתר ג ט). — ויוצא, הִזְקִין אותו, עשהו לזקן : קנאה ואף יקצרו ימים ובלא עת תזקין דאגה (ב"ס גני' ל כד).

— נתפ', *נִזְדַּקֵּן, — כמו קל והפעיל : אם נזדקנה אומתך עמוד וגודרה (ירוש' ברכ' ט א). האיש פוחת בהזדקנו יותר משליש (רש"י ויקר' כז ז). — ובהשאלה, נזדקן הדין, כבר עבר עליו הזמן הראוי : גדול שבדיינין אומר נזדקן הדין (סנה' מב.). אומר בדיני ממונות נזדקן הדין ואין אומר בדיני נפשות נזדקן הדין (שם). — 'והעין, וכדומה : נתישנה ונזדקנה עיני בכהיות אור (רש"י תהל' ו ח).

זֹקֶן, ש"ז, — מעמד הזקן, Greisenalter; vieillesse; old age : ועיני ישראל כבדו מזֹּקֶן לא יוכל לראות (ברא' מח י). — ואמר המשורר : נואש לבב שב להיות לעד לבנות עפרים מאנוש חובש, כי יש לכל מחלה צרי אך לא מצאו לאיש זֹקֶן ושב חובש (רמב"ע, תרשיש ה ל). סכלו אישים בימי נוער מאין משא עתק שחו, כי מי זֹקֶן מי אפסים ובבואו מצאו מי שחו (שם ע).

זִקְנָה, ש"נ, סמי' זִקְנַת, כנ' זִקְנָתוֹ, — א) שם"פ מן זָקֵן : ותלד שרה אשת אדני בן לאדני אחרי זִקְנָתָהּ (ברא' כד לו). — ב) מעמד הזקן, כמו זֹקֶן : ועד זִקְנָה אני הוא ועד שיבה אני אסבל (ישע' מו ד). אל תשליכני לעת זִקְנָה ככלות כחי אל תעזבני (תהל' עא ט). וגם עד זִקְנָה ושיבה אלהים אל תעזבני (שם יח). ויהי לעת זִקְנַת שלמה נשיו הטו את לבבו (מ"א יא ד). רק לעת זִקְנָתוֹ חלה את רגליו (שם יה כג). אם חכמה אין כאן זקנה אין כאן (ברכ' לט.). לשמונים מיתה של זקנה (ירוש' ביכור' ב סד ג). ימי הרעה אלו ימי הזקנה (שבת קנא:). וכל השטוף בזמה זקנה קופצת עליו (שם קנב.). מחמת זקנה נשרו (שערותיו של ר' יוחנן) (נזיר נט.). עד אברהם לא היה זקנה (ב"מ פז.). בישיבת הלך אחר חכמה במסיבה הלך אחר זקנה (ב"ב קכ.). אין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי קומה ובעלי חכמה ובעלי מראה ובעלי זקנה (סנה' יז.). דברים שאדם עושה בילדותו משחירים פניו לעת זקנתו (שבת קנב.). —ומשל : הזקנה אם השכחה (אותיות ר"י א"ת, דרך טוב').

זָקֵן, זֹקֶן, זִקְנָה, *זְקֻנוֹת, זְקֻנִים.

ימים, בא בימים, האריך ימים. — ישיש, זקן מאד. — *יְשִׁישׁוּת. — יָשָׁן.

עַתִּיק. — *עתיקות.

קדום, ימים הקדומים. — קדם, בימי קדם.

שֵׂיבָה, שָׂב. — שָׁנִים, בא בשנים.

***זְקֻנוֹת,** ש"נ, —כמו זִקְנָה : בנערותיך לא קבצת איך תשיג בזקנותיך (ב"ס גני' כה ג). אשריך ילדותי שלא ביישה את זקנותי (תוספתא סוכ' ד א). אל תאמן

בעצמך עד יום זקנותך (ירוש' שבת א ג:). גידלו וביֵרכו בנערותו ונתן לו אחרית ותקוה בזקנותו (שם קדוש' ד סו ד). כששמעו חכמים בדבר אמרו מה בזקנותו כך בילדותו על אחת כמה וכמה (ערוכ' כה:). למד תורה בילדותו ילמוד תורה בזקנותו היו לו תלמידים בילדותו יהיו לו תלמידים בזקנותו (יבמ' סב:). שכל אומנות שבעולם אין עומדת לו אלא בימי ילדותו אבל בימי זקנותו הרי הוא מוטל ברעב אבל תורה אינה כן עומדת לו לאדם בעת ילדותו ונותנת לו אחרית ותקוה בעת זקנותו (קדוש' פב:). אמר רבי חנינא חמין ושמן שסכתני אמי בילדותי הן עמדו לי בעת זקנותי (חול' כד:). וזה (יצה"ר) גדל עם אדם מנערותו עד זקנותו (מד"ר בראש' כד). אוי לו למלך שבקטנותו הצליח ובזקנותו לא הצליח (שם איכ', פתיח'). יש לך אדם שעושה מעשים רעים בנערותו ומשכח ובזקנותו הוא חוזר עליה (שם רות, ליני). אבנים שישבנו עליהן בנערותינו עשו עמנו מלחמה בזקנותינו (ירוש' כיל' א ס ג). יש מהן אומרים אשרי ילדותינו שלא ביישה את זקנותינו אלו חסידים ואנשי מעשה ויש מהן אומרים אשרי זקנותנו שכפרה את ילדותנו אלו בעלי תשובה (סוכ' נג.). רבי שנית לנו בילדותיך הכסף קונה את הזהב ותחזור ותשנה לנו בזקנותיך הזהב קונה את הכסף (ב"מ מד.).

זְקֻנִים, שו"ר, — ימי הזקנה: וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זְקֻנִים הוא לו (בראש' לז ג). יש לנו אב זקן וילד זְקֻנִים קטן (שם מד כ). ותלד שרה לאברהם בן לִזְקֻנָיו (שם כא ב). ותאמר (שרה) מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה כי ילדתי בן לִזְקֻנָיו (שם ז). — °ובמליצה, במשמ' אהוב וחביב: או אעזוב אותה (את החכמה) והיא כאם לי ואני ילד זקוניה (רשב"ג, שירי שלמה ז). — °וימי הזקנים: ערוך לימי קצירים הזריעה, ולימי הַזְקֻנִים הנטיעה (רס"ג, מוסר השכל). לא ראו בימיהם עשיר גדול בנעוריו ובא לידי עוני בזקוניו (ראב"ע בראש' כט לד). — ואמר המשל: לו היה לאדם חכמה בעלומיו, ויכלת בזקוניו, כי עתה יִתקנו כל עניניו (ב"ז, מלון גרמני-עברי, וויססען).

זקף, ממנו זָקַף, °זקוּף, °זָקִיף, °זְקִיפָה, °זָקָף, °זָקֵף, °זְקֵפָה.

זָקַף, פ"י, — א) עשהו זקוף, ההפך מן כפוף: יי' מתיר אסורים יי' פקח עורים יי' זֹקֵף כפופים (תהל' קמו ז-ח). סומך יי' לכל הנפלים וזוקֵף לכל הכפופים (שם קמה יד). יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתסמכינו מנפילתינו ותזקפנו מכפיפתינו (ירוש' ברכ' א ח). מלמד שזקף (החמס) עצמו כמקל ועמד לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע לא מהם ולא מהמונם (סנה' קח.). ומשנפלו אדומיים בימי אמציהו לא העמידו מלך במקומן ולא זקפו ראש עד היום (סעו"ר כ). — ועומד: כשהוא כורע כורע בברוך כשהוא זוקף זוקף בשם (ברכ' יב.). מי שהיה יושב לא היה יכול לעמוד (במכת החשך במצרים) והעומד אינו יכול לישב ומי שהיה רובץ אינו יכול לזקוף (מד"ר שמות יד). — ב) *העמידו בזקיפה: מקום היה למטה מירושלם ונקרא מוצא יורדין לשם ומלקטין משם מורביות של ערבה ובאין וזוקפין אותן בצדי המזבח וראשיהן כפופין ע"ג המזבח (סוכ' ד ה). ואת הכותל (מרחיקין) מן המזחילה ד' אמות כדי שיהא זוקף את הסולם (ב"ב ב ה). שלא תהיו יגעים לא לדרוך ולא לבצור אלא אתה מביאה בעגלה וזוֹקפה בזוית ומסתפק והולך כשותה מן הפיטום (ספרי האזינו שיז). שזקף ביצה להשתחות לה ולא השתחוה לה (ע"ז מו.). — ג) *זקף המטה, המנורה, וכדומה, העמידה כדרכה, לא כפויה, לא מפֻרקה: ואין זוקפין את המנורה ביום טוב (ביצה כ ו). בערב שבת הוא זוקף את מיטותיו ובמוצאי שבת הוא כופן (ירוש' ברכ' ג א). זה זוקף מטתו ונשמט והולך לו וזה זוקף מטתו ונשמט והולך לו (שבת מג:). ולא יזקוף את המטה לפרוס עליה סדין (ערוכ' מד.). — ובכלל, העמיד: למלך שנשא למטרונה והכניסה לו שנים אריסין אף המלך זקף לה כנגדן שני אריסין (מד"ר דבר' ג). — זקף עיניו: וזכרו את ארץ ישראל זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם (ספרי ראה פ). שכל מי שהוא מתודע לרשות נותנים פנים בו וזוקפים פנים בו (אדר"נ נוסח' ב, כב). — זקף חוטמו, בגאוה: פועה שהופיע פנים כנגד פרעה וזקפה חוטמה בו אמרה לו אוי לו לאותו האיש כשיבא האלהים ליפרע ממנו (מד"ר שמות א). — ד) *זקף המלוָה בחוב של פלוני, כתבה עליו: כתובת אשה פגמה וזקפה משמטת פגמה ולא זקפה זקפה ולא פגמה הרי זו אינה משמטת (תוספתא שבי' ח ד). ראובן שמכר שדה לשמעון באחריות וזקפן עליו במלוה (פסח' לא.). אונס וקנס ופיתוי וכתובת אשה שזקפן במלוה משמטין (גיט'

יח.). ישראל שהלוה לכותי וכו׳ אם מתחלה זקפן עליו במלוה גובה את הכל (מס׳ גרים א י). ואם זקף עליו השכר במלוה אסור (רמב״ם מלוה ולוה ג ז). אמר הנתבע כן חלקנו ונשאר לך אצלי וזה הנשאר אינו אלא חוב שזקפתו עלי (הוא, שלוח׳ י ב). כותי שבקש את ראובן ושמעון להלות לו שלשים זקוקים וכו׳ ופסקו עם כותי ברבית וזקפו עמו והלך ראובן וקדם ונתן מחלקו וכו׳ (מרדכי כתוב׳ רלז).

— נפע׳, *נזקף, — א) כמו קל עומד: הגיע זמן קרית שמע נזקף ר׳ ישמעאל והיה ר׳ אלעזר מוטה וכו׳ אמר לו אתה הטית לקיים כדברי בית שמאי אני נזקפתי לקיים כדברי בית הלל (תוספתא ברכ׳ א ו). המלך משהוא כורע אינו נזקף עד שהוא משלים כל תפילתו (ירוש׳ שם א ח). וכשהיה (רשב״ג) כורע היה נועץ גודלו בארץ וכורע ומיד היה נזקף (שם סוכ׳ ה נה ג). — ב) שזקפו אותו: דרגש נזקפת ואינה נכפית (ירוש׳ נדר׳ ג א). אלו העקרות שהן אסורות בתוך בתיהן ועלובות וכיון שהקב״ה פוקדן בבנים הן נזקפות תדע לך שכן לאה שנואת הבית היתה וכיון שפקדה הקב״ה נזקפה (מד״ר ברא׳ עא).—ובענין חוב: מאימתי נזקפים במלוה משעת העמדה בדין (גיט׳ יח.).

— הפע׳, *הוזקף, מוזקף: בלע בית לרום מוזקף, וכברזל סבבי נקף, בנה עלי ויקף (קינ׳ לת״ב, איכה אשפתו).

*זקף, ש״ז, מ״ר זקפים, — כמו *זקיף: שמעמידים זקפים[1]) לפניהם ולאחריהם וכשילין של ברזל בידיהם וכו׳ ואותם זקפים הן בני אדם העומדים בקצה המערכה לזקוף הנופלים ולחזקם בדברים (סמ״ג מ״ע, סי׳ קכ).

זקף, ש״ז, — שם אחד הטעמים המפסיקים בטעמי המקרא: ל׳ קמץ זקף וכל אתנחתא (מסור׳ ברא׳ יג יא). חד מן י״ד זקפין (שם כב ב). החמשי (שבטעמים) נקרא זקף, ממשיך המלך ועוקף, והוא מכל טעם שקף (הור׳ הקורא ג, 72). וכן הזקף פעמים הוא שתי נקודות זו על זו ונקרא זקף סתם ופעמים יהיה שתי נקודות ומקל ונקרא זקף גדול (שם 77).

זקפה, ש״נ, — כמו זקף: שלישי הוא הזקפה קטנה ערופה, רביעי הוא עגלה עם גלגל כלולה, חמישי הוא מן הטעמים לא פרושה, ששי הוא מרעם מיוחד בכל טעם (דה״ט לבן אשר).

א. זקק, ממנו זקק, *זקוק, *זקיק, *זקיקה.

א. זקק, פ״י, עת׳ יזק, יזקו, — א) יזק המטר, יעשה שיטפטף: כי יגרע נטפי מים יזקו מטר לאדו אשר יזלו שחקים ירעפו עלי אדם רב (איוב לו כז-כח). — ב) יזק הזהב וכיוצא בו, יעשהו בכח האש נקי וטהור: כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזקו ברזל מעפר יקח ואבן יצוק נחושה (שם כח א-ב). — ופעול *זקוק, זקוקה, ואמר הפיטן: אצולת אמן בצרוף זקוקה, בנבכיה זאת בלט פקוקה, גלומה עלומה ונקוקה (שבת פרה, אזולת אמן). בשירים נשקלים, חדשים נסגלים, במבטא נגבלים, זקוקים נחקרים (דונש, לכבוד הגאון חסדאי, יט).

— פע׳, זקק, — זקק את המתכת באש וכדומה, עשה שיצאו הסיגים, ובהשאלה ברוחניות: וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אתם כזהב וככסף (מלא׳ ג ג). כצורף הזה שמכנים הזהב לכור שנים או שלשה פעמים עד שמזקקו (מד״ר ויקר׳ לא). — ובהשאלה, *זקק את המזון: וישתכל בתועלת איברי גופו ואופני תקנתו בכל אחד מהם הידים לקחת וכו׳ והאצטומכא לבשל והכבד לזקק המזון (חו״ה, הבחינה ה).

— פע׳, זקק, מזקק, — שזקקו אותו, למשל משקה: שמנים ממחים שמרים מזקקים (ישע׳ כה ו). אם היה שמן מזוקק אינו מוציא לו שמרים (ב״מ ג ח). המוכר שמן מזוקק לחבירו כל ימות השנה הרי זה מקבל עליו לוג ומחצה שמרים למאה (שם). — ומתכת: אמרות יי׳ אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזקק שבעתים (תהל׳ יב ז). ולמזבח הקטרת זהב מזקק במשקל (דהי״א כח יח). ושבעת אלפים ככר כסף מזקק לטוח קירות הבתים (שם כט 7). — *ובהשאלה: שהמכוון האחרון בבריאת הגשמים אשר בעולם הטבע אמנם היה בעבור שיזוקק מעולם ההויה והפסד אשר כל האישים שבו נפסדים (אמו״ר א ו).

— נתפ׳, *נזדקק, — כמו זקק: צריך אדם לכוון שעת החבור שיהיה בשעה שנפשו מיושבת עליו וישקיטו טבעי הגוף מרתיחת המזון שאכל ונזדקק הדם וירדו השמרים למקומם הטבעי (רמב״ן, אגר׳ הקדש ג).

ב. זקק, ממנו ב. זק, ב. *זקק, *זקה.

ב. *זקק, פ״י, בינ׳ זוקק, פעו׳ זקוק, — א) אסר וקשר בזקים, fesseln; garotter; to fetter: וכי מה גבורה בבני אדם המהלכין בגולה ומה מלחמה עושין בני

[1]) כך, זקפים במקום זקיפים, גם בספרי פרש׳ שופטים.

אדם הזקוקין בזיקין ונתונים בשלשלאות (סעו"ר כה). —ב) בהשאלה, זָקַק את פלוני לדבר, קשר ואסר במוסריות לאיזה דבר, חִיֵּב אותו, verpflichten obliger ; to bind : מי שיש לו אח מכל מקום זוקק את אשת אחיו ליבום (יבמ' כ ה). תנוק בן יום א' מיטמא בזיבה ומיטמא בנגעים ומיטמא בטמא מת וזוקק ליבום (נדה ס ג). בהרת כגרים וחוט יוצא ממנה אם יש בו רוחב שתי שערות זוקקה לשער לבן ולפסיון (נגע' ד ה). איש איש כי תשטה אשתו הרי הכתוב זוקקה שתהא שותה מים המרים (ספרי נשא ו). שדין אחד הוא אם יהיה האח הממזר יהודי חסיד וכו' או משומד זוקק הוא את אשת אחיו (רס"ע אבן דנאן, שאלה ע"ד האנוסים). — ודבר לא בע"ח : שהנכסים שאין להם אחריות זוקקין את הנכסים שיש להם אחריות לישבע עליהן (שבוע' ז ג, קדוש' א ה). — וּפָעוּל, זָקוּק לדבר, צריך להדבר, צריך לעשות הדבר : אם היה עליו יתר על משאו אין זקוק לו שנאמר תחת משאו משאוי שהוא יכול לעמוד בו (ב"מ ב י). הכהה בתחלה רבי ישמעאל אומר יבבם ויסגיר וחכמים אומרים אינו זקוק לו (נגע' יא ה). שכשם שהוא זקוק לרפאת את זה כך הוא זקוק לרפאת את זה (מכי' משפט', נזיק' ו). מכיון שהוא זקוק לו להביא לו ארון ותכריכין (ירוש' ברכ' ג א). כבתה (נר חנכה) זקוק לה ומותר להשתמש לאורה (שבת כא.). המפרש והיוצא בשיירא קודם שלשים יום אין זקוק לבער תוך שלשים יום זקוק לבער (פסח' ו.). כל שזקוק לראשון (לפסח ראשון) זקוק לשני כל שאין זקוק לראשון אין זקוק לשני (שם צג.). עד מתי יהא זקוק לעמוד חי עד שעת כפרה (יומ' עא.). ואם היתה חצירו למעלה מגגו של חבירו אינו זקוק לו (ב"ב ו:). אינו זקוק לד' אמות אבל זקוק למחיצה י' (שם). כשבאה המצוה לידך אתה זקוק לעשות (דא"ז, פר' השלום). אמר משה לפני הקב"ה מה יעשו ישראל אמר לו אי אתה זקוק למה שאני עושה להם נס (מד"ר שמות כב). האב זקוק לבנו להאכילו ולהשקותו לרחצו לסוכו ולהלבישו (שם במד' יז). הרבה סיבב עשו את הורו זה אביו שהיה זקוק לו להאכילו (שם דבר' א). כל שבעת ימי האבל הוא זקוק לכל דבר של מצוה (שם ט). גוי שנכנס לחצירו של ישראל ובצק בידו אינו זקוק לבער (הלכ' פסוק' פסח). ועל כרחי זקוק אני לפרש שמכר כל הנכסים (רש"י ב"ב קכו.). בא ואמר לך הריני מוכר עצמי לעכו"ם אין אתה זקוק לו עד שימכר (רמב"ם עבד' א ד). ואם ראה אותם (שני מיני בע"ח) רובעים זה את זה אינו זקוק להפרישן (הוה, כלא' ט ב). כשהיו כולם זקוקין לכבר אחד (ירוש' ברכ' ו א). (אבא שאול) כנס שלש מאות גרבי יין מבורורי המדות וחביריו כנסו שלש מאות גרבי שמן ממצוי המדות והביאום לפני הגזברים לירושלם אמרו להם אי אתם זקוקים לכך (ביצ' כט.). העושין פירות יהיו זקוקין לשאין עושין פירות ושאין עושין פירות יהיו זקוקין לעושין פירות (מנח' כז.). מלך בשר ודם שיש לו מדינה והוא משלח בני אדם גדולים לתוכה שיהו נושאים משואיהם ועושים משפטים מי צריך להיות זקוק למזונותיהם לא בני מדינה צריכין להיות זקוקין להם (מד"ר במד' א). -- ובמשמ' מתחבר ומתרועע : אמר פרעה כשהיו ישראל אצלי היה הקב"ה זקוק לי והייתי ספון בפניו והיה משלח לי אגרת בכל שעה ואומר כה אמר יי' אלהי העברים שלח עמי (מד"ר שמות כ). — ואשה לאיש : שאע"פ שהיא משמשת לאחד אעפ"כ לשנים היא זקוקה שהיא כופרת בשנים (מד"ר במד' ט).

— נִפע', *נִזְקַק לְדָבָר, — נהיה זָקוּק לו, צריך לו : ספק נגעים בתחלה טהור עד שלא נזקק לטומאה משנזקק לטומאה ספקו טמא (טהר' ד יב). בשבעה דרכים בודקין את הזב עד שלא נזקק לזיבה (זבים ב ב). — ובמשמ' חיב לעסוק בדבר, לעין בו וכדומה : המסבב על הפתחים אין נזקקין לו לכל דבר (תוספתא פאה ד ח). אמרו לו (לאותו העד שנשכר להעיד שקר כראיית הלבנה) המעות נתונות לך במתנה ושוכריך יבואו וילקו מה ראית ליזקק לכך אמר להם לפי ששמעתי שביתוסין מבקשין לבוא להטעות את החכמים (שם ר"ה א יה). ניצל ראובן מאותו החטא ולא נזקק לאותו מעשה (ספרי, וזאת הברכה שמז). מעשה בשלטון אחד שבא ממדינת הים להשתחוות לפעור אמר להם הביאו פר אחד וכו' אמרו לו אין אנו נזקקים לו בכך אלא שתגלה עצמך לו (שם בלק קלא). כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי (שבת יב:). תבע הוא (לחלוץ) נזקקין לו תבעה היא אין נזקקין לה (כתוב' סד.). אין נזקקין לנכסי יתומין אלא א"כ רבית אוכלת בהן (ב"ק לט.). יש לו ואינו רוצה

להתפרנס אין נזקקין לו (ב"מ לח:). מי שנזר ועבר על נזירותו אין נזקקין לו עד שינהוג בו איסור (נדר' כ.). היוצא ליהרג מזין עליו מדם חטאתו ומדם אשמו חטא באותה שעה אין נזקקין לו (ערכ' ז.). אף הם (דתן ואבירם) עמדו ברשען ולא נזקקו להשיבו (מד"ר במד' יח). שלא נזקקו (שני בני אהרן) לפריה ורביה (תנחומא אחרי יג). שאם היו הנכסים כנגד הכתובה בלבד או פחותים ממנה אין נזקקין לה שהרי אין כאן זכות ליתומים שלא אמרו נזקקין לנכסי יתומים להפרע מהן הכתובה אלא כדי שלא יפחתו הנכסים מחמת המזונות (הרמב"ם, מלוה ולוה יב ד). ואין אנו נזקקין לכנוס לרשותו של עכו"ם ולבדוק אחריו שלא יעבידו בפרך (הוא, עבד' א ו). ואין נזקקין לירח בליל אחד ושלשים בין שנראה בין שלא נראה (הוא, קדוה"ח א ג). ומפני שהוא נזקק בתחלתו לכבוש את יצרו היתה התשובה יכולה להקרא עליו (הגיון הנפש לבר חייא ג). — ונזקק לאשה, במשמ' הִזְדַּוֵּג לה, ונזקקה לאיש, נזדוגה לו, בהזדוגות בשרית: מעשה בשומר כרמים שבא להיזקק עם אשת איש (ירוש' ברכ' ג ד). ונזקק לאשתו ואינו מתאוה לאשה אחרת (ב"מ קז). בשעה שכורעת (האשה) לילד קופצת ונשבעת שלא תיזקק לבעלה (נדה לא:). בשעה שהאשה יושבת על המשבר היא אומרת עוד איני נזקקת לבעלי מעתה (מד"ר ברא' כ). ואילולי שנתת לו (לאדה"ר) יום אחד משלך שהוא אלף שנה היאך נזקק להעמיד תולדות (שם כב). בנוהג שבעולם אדם נושא אשה בן ל' שנה בן מ' שנה משמוציא יציאותיו הוא בא לזקק לה והיא אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ופורש ממנה מיד (שם שה"ש, בכך). הריני כונסה לתוך ביתי ע"מ שלא אזקק לה (שם רות, ויקח בעז). אילולי שכתב בה (באשה רעה) אסורים ידיה היתה אוחזת באדם בשוק ואומרת בא והזקק לי (שם קהל', ומוצא אני). לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון זכר ונקבה בראם ואלמלא נזקקין זה לזה מחריבין כל העולם כולו (ב"ב עד:). מי מטיל כסותו בין לביא ללביאה בשעה שנזקקין זה עם זה (סנה' קו.). ושופחות (הנשים היהודיות במצרים) שתי קדירות אחת של חמין ואחת של דגים ומוליכות אצל בעליהן לשדה ומרחיצות אותן וסכות אותן ומאכילות אותן ומשקות אותן ונזקקות להן בין שפתים (סוט' יא:). עם אשתי שהיא בדמותי בצלמי ומותרת עלי לא אזקק לה ועם נקבתך שאינה בדמותי וכו' איך אזקק (א"בסל כ"ב ת). — ובמשמ' התחבר לפלוני והתקרב אליו והתרועע עמו ועסק בו: משל לאוהבו של מלך שהיה שרוי במדינה ובשבילו נזקק המלך למדינה וכיון שבאו לדברים ליזקק לו אמרו אוי לנו שאין המלך נזקק למדינה כמו שהוא למוד אם נהרוג את אוהבו (מד"ר ברא' מכ). אמרה (הגר) לא דיי שנזקקתי לדבור אלא למלכות וכו' לא דיי שנזקקתי עם גברתי לראות המלאך אלא שאפילו גברתי שהיתה עמי לא ראתה (שם מה). מעולם לא נזקק הקב"ה להשיח עם אשה אלא עם אותה הצדקת (שם). עכשיו שנמשך בנו של מלך מאצלי ואינו נזקק לי בדבר לכך אני צועק (שם שמות כ). אברהם אוהבו של הקב"ה היה וכו' ובשבילו היה הקב"ה נזקק לכל העולם כולו (שם ויקר' נא). בלעם נזקק לרוח הקדש וחזר להיות קוסם כבתחילה (שם כ). אמר (קרח) אם אני משיבו (דברים למשה) יודע אני בו שהוא חכם גדול ועכשיו יקפחני בדבריו ואני מתרצה לו בעל כרחי מוטב שלא אזקק לו (שם יח). אימתי שבחו של מלך להזקק ללגיונותיו במדבר או בישוב (שם איכ', פתיח'). בשעה שבקש הקב"ה להחריב את בית המקדש אמר כל זמן שאני בתוכו אין אומות העולם נוגעין בו אלא אכבש את עיני ממנו ואשבע שלא אזקק לו עד עת קץ ויבאו האויבים ויחריבו אותו (שם). באותה שעה נזקק הקב"ה למלאכי השרת אמר להם מה לכם קושרין מספד בענין הזה שורות שורות (שם). עכשיו שנזדרזת במלאכתך בוא והיזקק לבית מקדשי (פסיק' רבתי ו).

— הִפְע', *הִזְקִיק את פלוני, — הצריכו, חִיְּבו: ואם אין אתם מאמינים לי הרי מאתים זוז צרורין לי בסדיני אמרו לו מי הזקיקך לכך (ר"ה כב:). כיון שראה (משה) אותו סרחון שסרחו במעשה העגל אמר היאך אני נותן להם את הלוחות מזקיקני אותן למצות חמורות ומחייבני אותן מיתה לשמים (אדר"נ ב). הלך לו (עקילס) אצל אדרינוס אמר לו למה פניך משונות וכו' מעולה של תורה נשתנה זיוי אמר לו ומי הזקיקך לכך אמר לו לא כך נמלכתי בך (והזהיר, משפטים). אם היה גיעולן מועט ולא הזקיקן אלא לכיבוס מים מכבסים אותן אף בנתר ואהל (רש"י זבח' פח:). אם כן שמזקיקין לדבר עמם לך אל העם (הוא, שמות יט י). ולמה מזקיקו הכתוב

להעצים עיניו (רשב"ם ב"ב מז:). ויראה להם הבעל את הגט ויקראוהו קודם נתינה ויחזירוהו לו ויזקיקוהו לבעל לבטל כל מודעות (התרומ' גיט', סדר הגט).— ואמר הפיטן: נזדוגה לו לולי הִזְקִיקָתוֹ להפר נעם יום נפש המציאם כפר (כבת אחר כבוע', אליר).

— הפע' *הֻזְקַק, — עסק ב,: הכל מודין שאם כתוב בו **הוזקקנו** לעדותן של עדים ונמצאת עדותן מזויפת שהוא פסול (ב"ב קע.). שאם **הוזקקנו** לעונתו של שטר ונמצאת עונתו מכוונת בשבת או בעשרה בתשרי ששטר מאוחר הוא (שם קעא.). הכל מודים שאם **הוזקקו** זה לזה שמעכבין זה את זה (מנח' מו.). — והצטרך ל. כל מקום שנופלין (ישראל במגפה או במלחמה) **הוזקקו** למנין (מד"ר במד' כא).

— נתפ', *נִזְדַּקֵּק,— כמו נזקק: עמדו ונדוהו (את יתרו) שלא **יזדקק** לו אדם ולא יעשו לו מלאכה (מד"ר שמות א). אתן לכם זמן אימתי תרדו על **שנזדקקתם** להצילו לכבוד שמי (שם יח). ועל שבקש שאול **להזדקק** להם (להגבעונים) והרג הכהנים שהיו מספיקין מזונותן הרגתיו (שם במד' ה). מעשה באשה אחת **שנזדקק** לה אדם א' ואמרה לו לאי זה מקום תלך מה עשתה האשה הלכה ואמרה לאשתו והלכה אשתו ונזקק לה (שם ט). אם כן **אזדקק** לעשות שאשלחנו עמכם (רש"י בראש' מג יא).—וזו"ג: אמר איוב הלואי היתה אמי נדה משעה שבא אבא **להזדקק** לה (מד"ר בראש' סד). מלמד שהשביע (בעז) על יצרו שהיה מקטרגו ואומר לו את פנוי והיא פנויה הרי השעה **שתזדקק** לה (שם במד' טו). שקלקלו בני מינן **בהזדקקן** לשאינן מינן (אמר' טהור', תקו"ד ב יז).

***זַקָּק**, ש"ז, מ"ר זַקָּקִים, — עושה זִקִּים, או נושאי זקים מלאות מים: על איכוף של בעה"ב חוציץ (הזפת) ועל של **זקקין** אינו חוציץ (מקוא' ט ה).

***זֶקֶק**, ש"ז, — כמו ג.*זִק, נאד: אותם שיעשו **הזקק** וישאום על אלו האוכפות (הרמב"ם, פי' מקוא' ט ה).

***זקר**, ממנו *זָקַר, *זְקִירָה.

***זָקַר**, פ"י, — כמו זָרַק: והמשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו **זוקרו**[1] בבת ראש (יומ' סז:).

— נפע', *נִזְקַר: למקום שרובו הוא **נזקר**[2] (ערוב' כג:). כשהוא נותן קולו בנעימה מכנים גודלו לתוך פיו ומניח אצבעו בין הנימין עד שהיו אחיו הכהנים **נזקרים** בבת ראש לאחוריהם (יומ' לח:). — ואמר הפיטן: ידדון ידדון בהיל נִזְקָרִים אומרים קדוש (יוצר יוה"כ, אלי שתק).

— נתפ', *נִזְדַּקֵּר: כדי שלא **יזדקר** הגדי בבת אחת (ערוב' טז.). שנפרצה בה פרצה כדי **שיזדקר** בה גדי בבת ראש (סוכ' יד:).—ובהשאלה: ואל ישלוט שטן לא במעשי ידיו ולא במעשי ידינו ואל **יזדקר**[1] לא לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור חטא ועבירה (ברכ' מו.). ורז"ל שלא בושו לומר שטעות **נזדקר** בפניהם לפעמים (שאיל' יעבץ א לג).— ובפרט יקפץ או נפל באופן שיהיו הרגלים למעלה והראש למטה, purzeln, culbuter; tumble: **שנזדקרה** וכו' כיון שהגביה רגליה למעלה וראשה למטה (ארוכ' חיים. נדה ב).

א.זָר[2], א) ת"ז, לנק' זָרָה, מ"ר זָרִים, זָרוֹת, — איש זָר וכדומה, מי שאינו קרוב. שאינו מהמשפחה, fremd, étrange; strange: כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זָר יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה (דבר' כה ה). לא יקרב איש זָר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני יי' (במד' יז ה). ובת כהן כי תהיה לאיש זָר (ויקר' כב יב). אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זָר (תהל' מד כא). לא יהיה בך אל זָר ולא תשתחוה לאל נכר (שם פא י). ויקריבו לפני יי' אש זָרָה אשר לא צוה אתם (ויקר' י א). ר"ל שלא מהמזבח. ביי' בגדו כי בנים זָרִים ילדו (הוש' ה ז). — מַיִם זָרִים: אני קרתי ושתיתי מים זָרִים[3] ואחרב בכף פעמי כל יארי מצור (מ"ב יט כד). — ובמשמ' דבר תמוה, שאינו מצוי, שלא ראו כמותו: כי כהר פרצים יקום יי' כעמק בגבעון ירגז לעשות מעשהו זָר מעשהו ולעבד עבדתו נכריה עבדתו (ישע' כח כא).— *עבודה זָרָה, עי' עֲבוֹדָה.—*זָר מפלוני, או לפלוני, שהוא אינו רגיל בו, או משונה ממנו: מכור עצמך לעבודה שהיא **זרה** ממך ולא תצטרך לבריות (מד"ר שה"ש, סמכוני). תחת הראייה שהיו האומות מסתכלים בישראל כנגד זה יביא עליהם הקב"ה פורעניות משונות שיהיו **זרות** זו לזו כדרך שבאו על ישראל (שם במד' י). — ומצוי השמוש הזה בספרות בפרט בדקדוק הלשון וכדומה,

---

[1]) גרס' הערוך, וכן בכ"י, ובנוסח' וזרקו. — [2])

ס"א נזדקר. — [1]) כך בנוסח', וגרס' הרי"ף והרא"ש יוזדקק, וכן בטוש"ע.

[2]) עי' שרש **זור**. — [3]) כך רוב המפרשים שהוא מענין נכרי, ועי' ב.זָר.

ימה שאינו לפי דיני הלשון: והחפץ לבא עד קצה (של חכמת הלשון העברית) ולדעת השלם ממנה ואשר איננו שלם והמלא והחסר והלשון האמתי ולשון ההעברה והנוהג ו ה ז ר וזולת זה מתמורותיה (הקד' הרקמה). והביאה אותם מלרע והיא מלה ז ר ה (רא"ב"ע ויקר' טו כט). מלה ז ר ה בדקדוק (הוא, לחות ק:א:). בשער אשר נזכר בו המלות ה ז ר ו ת היוצאות חוץ מדרך ההקשה (הרקמה, שער יא). — ובכלל מה שהוא יקר המציאות, לא כרגיל, מה שהוא תמוה, קשה להבין: ולפיכך אמר המשא בשם הנבואה לפי שהוא ה ז ר בשמות הנבואה ודבר הכתוב ההוא היה בשמות ז ר י ם (מלמ' התלמיד', כרא"ש'). והדבר הזה ז ר אצלי מאד לפי שהיא בגידה רבה לדוד להכות אנשי הארץ (כ"י אברבנאל, ש"א כז ח). בפסוקים האלה ראיתי הכפל ויתור דברים הרבה ומאמרים ז ר י ם (הוא, ש"ב ז יח). — אשה זרה, אשת איש אחר, ובכלל אשה שאינה נשואה לו, זונה: להצילך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה (משלי ב יו). — ב) ש"ז, מ"ר זרים, איש זר, שאינו מהמשפחה, מהאומה, שהוא מארץ נכריה, Fremder; étranger; stranger: ואכל אהרן ובניו את בשר האיל וכו' וזר לא יאכל כי קדש הם (שמות כט לב-לג). מלחם אביה תאכל (בת הכהן) וכל זר לא יאכל בו (ויקר' כב יג). ושמרו (הלוים) את משמרת אהל מועד לכל עבדת האהל וזר לא יקרב אליכם (במד' יח ד). גרי ביתי ואמהתי לזר תחשבני נכרי הייתי בעיניהם (איוב יט יה). — ובכלל איש שאינו מהחבורה: אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד וכו' ואנחנו יחדו אין זר אתנו בבית זולתי שתים אנחנו בבית (מ"א ג יז-יח). להם לבדם נתנה הארץ ולא עבר זר בתוכם (איוב יה יט). אנכי הגדתי והושעתי והשמעתי ואין בכם זר ואתם עדי (ישע' מג יב). — ובכלל, אדם אחר זולת מי שמדובר בו: יהללך זר ולא פיך נכרי ואל שפתיך (משלי כז ב). לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר (שם יד י). רע ירוע כי ערב זר ושנא תוקעים בוטח (שם יא יה). בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך וכו' עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעיך (שם ו א-ג). פן תתן לאחרים הודך ושנתך לאכזרי פן ישבעו זרים כחך ועצביך בבית נכרי (שם ה ט-י). יהיו (בוריך) לך לבדך ואין לזרים אתך (שם יז). — וזרים לאשה, אנשים שאינם בעלה: ותפזרי את דרכיך לזרים תחת כל עץ רענן (ירמ' ג יג). כי אהבתי זרים ואחריהם אלך (שם יב כה). האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים (יחזק' יו לב).—ובפרט נכרים, בני אמה אחרת, נכריה: ארצכם שממה עריכם שרפות אש אדמתכם לנגדכם זרים אכלים אתה ושממה כמהפכת זרים[1]) (ישע' א ז). כאשר עזבתם אותי ותעבדו אלהי נכר בארצכם כן תעבדו זרים בארץ לא לכם (ירמ' ה יט). והיה ביום ההוא נאם יי' צבאות אשבר עלו מעל צוארך ומוסרותיך אנתק ולא יעבדו בו עוד זרים (שם ל ח). כי באו זרים על מקדשי בית יי' (שם נא נא). ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכרמיכם (ישע' סא ה). ונתתי אתכם ביד זרים ועשיתי בכם שפטים (יחזק' יא ט). אכלו זרים כחו והוא לא ידע (הוש' ז ט). ביום עמדך מנגד ביום שבות זרים חילו ונכרים באו שערו (עבד' א יא). נחלתנו נהפכה לזרים בתינו לנכרים (איכ' ה ב).—ואלהים זרים: יקנאהו בזרים בתועבת יכעיסהו (דבר' לב יו).—*ונתיחד ככנוי למי שאינו כהן: א"ר יוחנן ז ר שסידר שני גזירי עצים חייב (יומ' כד:). הולכה ב ז ר מהו (זבח' יד.). הוליכן ז ר והחזירו כהן וחזר והוליכו (שם יה.). משנמלקה אסורה ל ז ר י ם ומותרת לכהנים (ירוש' שבת ב ה.).—וככנ': והיה כאבק דק המון זריך[2]) (ישע' כט ה). — ובכלל במשמ' אויב קשה: אלהים שמע תפלתי האזינה לאמרי פי כי זרים קמו עלי ועריצים בקשו נפשי (תהל' נד ד-ה).—זרה, אשה זרה, עי' א.זרה.

ב.זר, ת"ז, מ"ר זרים, — מים זרים, מהורים וצלולים ומשיבים הנפש: היעזב מצור שדי שלג לבנון אם ינתשו מים זרים[3]) קרים נוזלים (ירמ' יח יד). — יוכמו זרמים: ואם מימיו לאט הולכים בעקב כגשם יהיו שוטפים וזרים (בתי הנפ' והלחש'. כ"י פריז).

זר[4]), ש"ז, כנ' זרו, מ"ר זרים, — א) דבר המקיף לדבר אחר ומקשט אותו, Leist; bord; border: ועשית

— [1]) רסע"ג גזר זרים זה מן זרם, ואמר שהוא שם ע"מ פעיל. וכבר השיג עליו דונש. — [2]) יש שהגיהו צריך.

[3]) כך פרוש מלה זו לפי הענין. וקצת הקדמונים פרשו כמו זרם. ויש מהחדשים שהגיהו זרמים. ואחרים מי מזרים.

[4]) אין לו אח בלשונות האחיות ולא נתברר מקורו. ואולי קצת דומה לזה בערב' השם טרה a), בריש דגושה, מן טרר, במשמ' שפה וקצה של דבר.

---

a) طُرَّةٌ

עליו (על הארון) זֵר זהב סביב (שמות כה יא). ועשית לו (להשלחן) זר זהב סביב ועשית לו מסגרת טפח סביב ועשית זֵר זהב למסגרתו סביב (שם כד-כה). ועשית לו (להמזבח) זר זהב סביב (שם ל ג). ושתי טבעת זהב תעשה לו מתחת לְזֵרו על שתי צלעתיו (שם ד).—*ומ"כ: א"ר יוחנן שלשה ז י ר י ם הן של מזבח ושל ארון ושל שולחן (יומ' עב:). — 'וקצה של דבר: מי שנסדקה שפתו והוא שנסדק מ ז ר שלה עד שתחלק לשני ראשים (הרמב"ם ביא' המקד' ז ו).— יובמשמ' עטרה. ואמר הפיטן: כֵּזֶר הנתון על מצח מלך מראה כהן (מוס' יוה"כ, כאהל). — ב) יעגול של מתכת וכדומה: ז י ר של נחשת או של ברזל כאותן שתולין הנרות לפני הארון ובו קבועין אונקלאות ותולין בהן כלי חרס מלא מים להתקרר (ערוך, ערך כדוס).

זָרָא[1]), ש"ז, — דבר המעורר געל נפש, שמעורר קיא, Ekel; repugnance; loating: לא יום אחד תאכלון ולא יומים ולא חמשה ימים ולא עשרה ימים ולא עשרים יום עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לְזָרָא[2]) (במד' יא יט-כ).—ואמר בן סירא: כי ברוב אוכל יקנין חולי והמרבה יגיע אל ז ר א (כ"ס גני' לז ל).

זרב, ממנו זָרַב, יְזֹרָב.

זָרַב[3]), — קל לא נמצא במקרא.

— פע'. זֹרַב, יְזֹרְבוּ, — זֹרַב הנהר הנגלד, נפשר הגליד מעליו: אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעברו הקדרים מני קרח עלימו יתעלם שלג בעת יְזֹרְבוּ[4]) נצמתו בחמו נדעכו ממקומם (איוב ו יה-יז).— ובהשאלה במשמ' נשמדו, ואמר הפיטן: חיל נוזלים קראת ושטפום ואבדו, טעו גאים ופצו סור לנגדך, טורפו בחום הומים וזורבו[1]) נצמתו (עבודה, אמיץ כח).

— קל, יָזֹרַב, עת' יִזֹרֹב, פ"י, — כמו שרף: זומם אם יְזֹרוב, עדת אל לחרוב, אשען במצדיק וקרוב (מוס' יוה"כ, אתא דעי).

*:**זָרָב**, ש"ז, — חֹם השמש: מדבר וציה יְשׂשׂום בטלול טל, זָרָב ושרב ושמש וחרב וחֹמת טל (כ"א קליר, תפ' טל, תחת אילת).

***זָרָב**[2]), ש"ז,—צמר וכדומה הנתון בתוך הנעל: ומנעל של ז ר ב[3]) אין בו משום כלאים (כלא' ט ז).

---

[1]) לא נתברר מקורו, והגזרה מאחד משרשי זור דהוקה, ועי' הערה לקמן. —[2]) ת"א: עד די תקוצון ביה. וקצת הקדמונים תרגמו מלה זו במשמ' קיא.

[3]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן.—[4]) רגלים לדבר כי הנוסחה לקויה, וכבר הגיהו קצת החדשים הגהות מתחלפות, אך אין אחת מהן מספקת לרפא את הכתוב. ולפי הנוסחה המסורה כבר נתבלטו בפרוש פעל זה הקדמונים, קצתם פרשוה במשמ' נזילה וקצתם במשמ' חם וקצתם להפך במשמ' קר. אמר רדב"א בהאגרון שלו: בעת יזרבו נצמתו פי וקת יזרבו ינקמעו יעני אלתלוג ענד מא תסכן אלשמס עליה תנחל וליס להא אשתקא (צ"ל אשתקאק) פי אלעבראני בל הוא ערבי מהץ (לקו"ק קמה). ובעבר': בזמן ש י ז ל ו יכנעו ר"ל השלגים כשישלח השמש עליהם חמו ימסו ואין לו גזרה בעברית אלא הוא ערבי ממש. וכן ריב"ק בהרסאלה. ומנחם אמר: מלה זו אין לה דמיון בתורה ופתרונה לשון חורב וציון ושרב. ע"כ. וההפך מזה ריב"ג, וז"ל: שהם בעת ק ר ו ת ם מעובים ונקבצים ואפשר שיהיה דומה לדברי רבותינו רב אשי א' כסא דכספא נמי אסיר משום דמזדריב כלומר שהוא מצטנן (כי סברתי באסרם את זה הוא מפני שהצטנן במים אשר בו אסור ביוה"כ). ע"כ. וכך נחלקו גם המפרשים האחרים וגם החדשים. והנה מה שהסתיע ריב"ג מלשון התלמוד (יומ' עח.) שאסרו להצטנן ביוה"כ בכוס של כסף במים משום דמזדריב בודאי אינו נכון, כי אין פרוש מצטנן אפשרי כאן, ויש כאן שנויי נוסחא', ועכ"פ הקדמונים לא פרשו כך. הרי"ף והערוך פרשו במשמ' תנועה וזעזוע, ורש"י במשמ' השתמטות. וגם מה שהביאו קצת החדשים סמך לזה ממשמ' סגר שיש לשרש זה בערב', למשל הצאן בתוך המכלה, אינו נכון, כי רחוק מושג סגירה זו ממושג קפיאת המים. ועכ"פ, לפי הנוסחה שלפנינו הכונה היותר טבעית של הכתוב הוא כדעת רדב"א וריב"ק שדומה לה גם פרושו של מנחם, וכמו"כ אבן גיקטיליה (דר' פוזננס' 116). אלא, שאעפ"י שהשרש זרב a) משמש בערב' במשמ' נזילה, מ"מ אולי אינו ממש זה השרש אלא השרש ד'רפ b) בערב' שמשמש במשמ' יציאת הדמעות מהעין, ר"ל התפרצות הדמעות ממקורן אחרי שהיו עצורות, וכן כאן הכונה המיוחדה של הפעל הוא התחלת נזילת המים אחרי שהיו קפואים, וכמו שתרגם רדב"א ב ד י ו ק תנחל, שהוא הפעל שמשתמשת בו הלשון הערב' למושג ה פ ש ר ת השלגים. ואולי יש איזה קרוב בין הפעל זרב במשמעה זו ובין הפעל פ ש ר שבתלמוד למושג זה בעצמו.—[1]) אולי השתמש הפיטן במשמ' חֹם ושרפה.

[2]) עי' הערה שלקמן. — [3]) כך בקצת ספרי ובמשנ' ירוש', ובנוסח' זרד. ופרש הרמב"ם: הוא דמות מנעל שנותנים תחת כף הרגל להלך בו על היצועים והכסתות. ע"כ. והר"ש פרש: מנעל עשוי לחימום הרגל ועושין מנעלים כפופין וביניהם משימים משי או פשתן.

---

a) زرب b) ذرف

***זַרְבּוּבִית**[1], ש"נ, מ"ר זַרְבּוּבִיּוֹת,—א) נצוק שנזרק ויוצא בכח, Strahl; jaillissement; jet: בשעה שראה נבוכדנצר את גבריאל נודעזעו כל איבריו ואמר זהו מלאך שראיתי במלחמתו של סנחריב שנדמה כזרבובית[2]) קטנה של אש ושרף את כל מחנהו (פסיק' רבתי לה). — ב) דד בכלי שהמשקה נורק בכח ועז, Hahn; robinet, chantepleure; tap: השותים במזרקי יין וכו' בכוסות שיש להם זרבוביות[3]) (מד"ר במד' י).

***זַרְבּוֹן**[4]), ש"ז,—פלג קטן: נבאו לברכות בחשבון, צמחיה עלי זרבון (רסע"ג, מנין המצות, הור' הקור' 144).

***זרד**[5]), ממנו *זֶרֶד. א.*זֵרֵד. *זרוּד.

א.*זֶרֶד[6]), ש"ז, מ"ר זְרָדִים, — א) מין אילן קטן יצמח בערבת הירדן יתן גרגרים אדמדמים, ולולביו נאכלים כשימתיקו, Zizyphus Spina Christi: לולבי זרדים והחרובין יש להם שביעית (שבי' ז ס). לולבי זרדים ושל עדל ועלי הלוף השוטה אינן מטמאין טומאת

[1]) אולי מן זרב במשמ' נזילה.—[2]) בגוף הפסיק' זרבוכי', בכף, וכבר הגיהו המפרשים זרבובית. ופרוש מלה זו כאן מבואר לפי הענין. — [3]) כך פרשו רבנן את השם מזרקי יין, וברור הוא כי הכונה בזה מקום שמשם היין נזרק.

[4]) מן זרב, במשמ' נזילה.

[5]) במקרא לא נשמר משרש זה אלא שע"פ של אחד הנחלים, נחל זֶרֶד בארץ מואב. והנה אין לברר בודאות על שום מה קראו המואבים את הנחל ההוא כך. אבל. השם נחל הָעֲרָבִים במואב. שבודאי נקרא כך ע"ש הערבים הרבים שצומחים בו, הוא כעין סמך לדבר. כי גם נהל זרד נקרא על שם הזרדים שצמחו בו בנחל זה, ובאמת. האילן zizyphus זה רב מאד בערבת הירדן (פוסת, נכחת סוריה ופלשטין 195), ולכן באמת יש לחשב השם זֶרֶד, במשמ' שֵׁם האילן הנזכר, בתוך המלים של התנ"ך. בערב' אין השרש זרד משמש באחד השמושים שאנו מוצאים לשרש זה בתלמוד, אך בארמ' יש השם זרדתא לאילן, והאמינו בימים ההם שבפרט תחת אילן זה חוסים הרבה שדים, ואמרו: הא זרדתא דסמיכה למתא לא פחתא משיתין שידי (פסח' קיא:). ותרגמה הערוך בהשם ייזבא, שהוא לפי דעת קוהוט zizibia באיטלקית. ובערב' שם האילן הזה הוא שִׂדר a). והוא דומה להשם זרד, שׂ במקום ז מצוי הרבה.

[6]) עי' הערה שלפני זו.

a) سِدْر

אוכלים עד שימתוקו (עוקצ' ג ד). לולבי הזרדין והחרובין עד שלא ימתיקו אין נקחין בכסף מעשר משימתיקו ניקחין בכסף מעשר (תוספתא מע"ש א יב).— ב) בהרחבה, קצות ענפים רטובים רכים, שאפשר לאכלם כשהם כבושים: חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדים אם התקינן למאכל בהמה מטלטלין אותן (שבת יח ב). המזרד זרדין לאכילה כגרוגרת לבהמה כמלא פי הגדי (תוספתא שם ט"י יו).— ובהרחבה עוד בכלל ענפים, נטיעים. ואמר הפיטן: מאין כמוך בטבסך מוצא דשא וּזְרָדִים, מאין כמוך ביצבך גן להצמיח מגדים (יוצר יוה"כ, מאין כמוך). וזכור סכת עניי מדבר ועשה סכה לפני בהלולה, זְרָדֵי לולב בימין ופרי עץ הדר בשמאל גם את זה לעמת זה תקת לסגלה (אזהר' ר"י ברצלוני, המנס).

ב.*זֶרֶד, ש"ז, מ"ר זְרָדִים, — מוקים ארוכים מגיעים עד הירך: ומנעל של זרד[1]) אין בו משום כלאים (כלא' ט ז).

א.*זֵרֵד, פ"י, — חתך זרדים מן האילן: אם היה מתעסק וזרד[2]) פטור (תוספתא שבת ט"י יו). — ומשל: כל הנשים זרדו[3]) וזרד אימא עלה

[1]) כך גרסת הערוך במקום זרב שברוב הספרים, ופרש: מנעלים של עור שמגיעים עד הירך. ע"כ. ולא נתברר מקור פרוש זה. עכ"פ, גם אם נאמר שפרוש השם זרב בבית הוא כפרוש הרמב"ם שהובא בערך ב.*זֶרֶד, מ"מ אין אנו יכולים לדחות גרסתו של הערוך ופרושו.

[2]) כך במהד' צוק"מ, ובנוסח' זירד. — [3]) משל זה הובא שם בשם הכהן הגדול ישמעאל בן קמחית, שהיו חפניו גדולים והיה לו כח עד שהיה חופן ארבעה קבים במלוא חפניו. והיה אומר כל הנשים זרדו וזרד אימא עלה לגג. ונחלקו שם במה הצליחה קמחית כ"כ בילדיה, יש אומרים שהאכילתם ערסן וי"א שהיא השתדלה בשעת תשמיש. ובעצם פרוש המלים זֵרֵד וְזֹרֶד נחלקו המפרשים הקדמונים. ר"ח וכן הערוך פרשון במשמ' ענפים, ורש"י פרשן במשמ' גריסים, כמו *זריד, עי' לקמן. ואעפ"י שגם פרושו של ר"ח אינו מובן ביותר, כי קצת קשה המליצה וזרד אימא עלה לגג, אעפי"כ יש לשער שאולי היו נוהגים אז שהזורדים היותר טובים היו מעלים לגג לשמירה, והפחותים היו משתמשים בהם מיד או היו משליכים, והיה זה שבח לאשה בין האכרים הכפריים שאת הזורדים שזורדה היא העלו לגג, ונתפשט אח"כ המשל בכלל לאשת חיל. וכבר העירו בתוספות ישנים שם כי ההבדל בין שני היש אומרים אינו פרוש להמשל כל הנשים זרדו, כפירוש רש"י, כ"א זה דבר לבדו לבאר במה הצליחה קמחית כ"כ בילדיה.

לגג (יומ׳ מז.), ר״ל הזורד שלה היה יותר בכמות ועדיף באיכות. — ויאמר לאשה שילדיה מצוינים ביותר בכח ובזריזות וכדומה. ואמר הפיטן: ענה זורדי זרד בל יהיו מחוברים, הדלה עליה גפן ודלעת נשברים (סמא״ל, הושע׳ ליום א, ענה).

— פע׳, *זֵרֵד, — כמו קל: המנכש והמקרסם והמזורד כל שהוא (שבת יב ב). מקרסמין מזורדין מפסלין עד ראש השנה (שבי׳ ב ג). קירסם (את האילן) וזירד נטל ממנה מקל או שרביט אילו עלה (ע״ז ג י). המזורד זרדין לאכילה (תוספתא שבת ט׳ יו). המנכש בעיקרי האילנות והמקרסם עשבים או המזורד את השריגים כדי ליפות את הקרקע (הרמב״ם שבת ח א).

ב. *זָרַד[1], פ״ע, — זָרַד הזאב, השמיע קול נאקה: שור גועה וכו׳ כבש חונב זאב זורד צבי מפרט דוב מגמגם (כסא שלמה, ביהמ״ד ילינק ה).

א. **זָרָה**, ש״נ, מ״ר זָרוֹת, — א) אשה זָרָה: כי נפת תטפנה שפתי זָרָה וחלק משמן חכה ואחריתה מרה כלענה חדה כחרב פיות (משלי ה ג-ד). באהבתה (של אשתך) תשגה תמיד ולמה תשגה בני בְזָרָה ותחבק חק נכריה (שם יט-כ). שוחה עמקה פי זָרוֹת זעום יי׳ יפול שם (שם כב יד). — ואמר הפיטן: הכשל בנאפוף, בְזָרַת גפוף, הצג בריב צפוף, בקול חרדת שופר (מוס׳ א ר״ה, אשא דעי). — ובהשאלה לעבודה זרה, לאלהות זרה: אבותינו זָרָה כהכניסו בחוריו אכלה אש, וזה זונה צועה הכנים ולא נכוה באש (קינ׳ לת״ב, זכור). — ב) דבר זר: אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכים עינו יתהלך במישרים אחריתו כנחש ישך וכצפעני יפרש עיניך יראו זָרוֹת ולבך ידבר תהפכות (משלי כג לא-לג).

זרה[2], ממנו ב. זָרָה, יזרעי, זרוּי, זְרִיָּה, יזריות, מִזְרֶה.

ב. **זָרָה**[3], פ״י, זָרִיתָ, אֱזָרֶה, יִזְרֶה, וַיִּזֶר, אֱזָרֵם, זָרֵה, — א) זָרָה את הדגן למשל בגרן, הניף הדגן הנדוש באויר והניחו לנפל בחזרה ארצה כדי שישא הרוח את המוץ הצדה וישאר הדגן נקי בלא מוץ, worfeln; vanner; to winnow: הנה הוא זֹרֶה את גרן השעורים הלילה (רות ג ב). רוח צח שפים במדבר דרך בת עמי לוא לִזְרוֹת ולא להבר (ירמ׳ ד יא). וְאֶזְרֵם במזרה בשערי הארץ (שם יט ז). הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות תדוש הרים ותדק וגבעות כמץ תשים תִזְרֵם ורוח תשאם וסערה תפיץ אתם (ישע׳ מא יה-יו). הדש והזורה הבורר והטוחן (שבת ז ב). קוצר בשעת קציר וחורש בשעת חריש דש בשעת שרב זורה בשעת הרוח (ספרי עקב מב). קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן (מו״ק יב:). כל שאינו זורה ברחת (ב״ב כד:). לאדם שזורה בבית הגרנות נוטל את האוכל ומניח את הפסולת (נדה לא.). הרי שחרשת וזרעת וכו׳ וקצרת ועמרת ודשת ועשית תבואה בגרניה אם אין הקב״ה מוציא לך מעט רוח שתזרה מהיכן אתה חי (מד״ר ויקר׳ כח). ואני נועל לפניכם בפסח ואתם יוצאים וקוצרים ודשים וזורים ועושים כל צרכיכם בשדה (שם שה״ש, מה יפו). וכשנכנסים אל הגורן יצא בעל הבית לזרותה הלך לו המוץ לרוח (שם, שלכן). — ובהשאלה, הפיץ ופזר דבר הנה והנה, כמו שהרוח מפיץ ומפזר את המוץ, zerstreuen; disperser; to disperse: וישרף באש ויטחן עד אשר דק וַיִּזֶר על פני המים (שמות לב כ). והשלשית תִּזְרֶה לרוח (יחזק׳ ה ב). המוצא כלים ועליהם צורת חמה וכו׳ שוחק וזורה לרוח או מטיל לים (ע״ז ג ג). אונן היה דש מבפנים וזורה מבחוץ (מד״ר בראש׳ פה). — ב) בהרחבה, השליך והרחיק: וירם (אלעזר) את המחתת מבין השרפה ואת האש זְרֵה הלאה (במד׳ יז ב). וטמאתם את צפוי פסילי כספך ואת אפדת מסכת זהבך תִּזְרֵם כמו דוה צא תאמר לו (ישע׳ ל כב). — ואמר הפיטן: בנים לפתחך באו ובכל לבם שבו, נא עונות אם רבו זְרֵם כי להרוג אבו (סמא״ל, סליח׳ לו״ג, ידיכם).

— נפע׳, נִזְרָה, הִזָּרֵה, הִזָּרוֹתְכֶם, — שֻׁזְרוּ אותו, ובהשאלה שהפיצוהו: ואפיץ אותם בגוים וַיִּזָּרוּ בארצות (יחזק׳ לו יט). והותרתי בהיות לכם פליטי חרב בגוים בְּהִזָּרוֹתֵיכֶם[1]) בארצות (שם ו ח). ביום שהיה בכורו של אחד מהם מת צר איקונין שלו בתוך ביתו ואותו היום (של מכת בכורות) היתה נדקת ונשחקת ונזרת[2]) והיתה קשה עליהם כאילו אותו היום קברום (פסיקי דר״כ, ויהי בחצי הלילה). — ואמר הפיטן: ותמור עזי וזמרת, קינים עליה נחרת, ובקצוי ארץ נִזֵּרֶת נצרת (קינ׳ לת״ב, איכה ישבה חבלת).

[1]) לא נתברר מקור פעל זה.
[2]) בערב׳ ד׳רי a) וד׳רה b) בריש דגושה.
[3]) בערב׳ ד׳רי c) כמו בעברית.

a) ذري b) ذرّة c) ذرى

— [1]) במקום בהזורותכם. — [2]) אולי ונזרית, ויש רואים

— פע', זרה, — זרה את האנשים בגוים, בארצות וכדומה, הפיצם, פזרם: והשמתי אני את הארץ וכו' ואתכם אזרה בגוים (ויקר' כו לב-לג). מזרה ישראל יקבצנו ושמרו כרעה עדרו (ירמ' לא י). ונתש (אלהים) את ישראל מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לאבותיהם וזרם מעבר לנהר (מ"א יד יה). והבאתי אל עילם ארבע רוחות מארבע קצות השמים וזרתים [1] לכל הרחות האלה (ירמ' מט לו). ושלחתי לבבל זרים וזרוה ויבקקו את ארצה (שם נא ב). וידעו כי אני יי' בהפיצי אותם בגוים וזריתי אותם בארצות (יחזק' יב יה). גם אני נשאתי את ידי להם במדבר להפיץ אתם בגוים ולזרות אותם בארצות (שם כ כג). אלו הקרנות אשר זרו את יהודה וכו' הגוים הנשאים קרן אל ארץ יהודה לזרותה (זכר' ב ד). והפיצותי אותך בגוים וזריתיך בארצות (יחזק' כב יה). תתננו כצאן מאכל ובגוים זריתנו (תהל' מד יב). וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל [2]) זרעם בגוים ולזרותם בארצות (שם קו כו-כז). —ובמשמ' מוסרית: מזרה רשעים מלך חכם (משלי כ כו). מלך יושב על כסא דין מזרה בעיניו כל רע (שם ח). —ובמשמ' הרחיב, נתן הרבה סביב סביב: שפתי חכמים יזרו דעת (שם יה ז).

— פֻּעַ', זֹרָה, — שֻׁוָּרוּ אותו: והאלפים והעירים עבדי האדמה בליל חמיץ יאכלו אשר זֹרָה [3]) ברחת ובמזרה (ישע' ל כד). —ובמשמ' פזור: יזֹרָה על נוהו גפרית (איוב יח יה). זֹרוּ רשעים מרחם תעו מבטן דברי כזב (תהל' נח ד). — ובמשמ' שטוח: כי חנם מְזֹרָה [4]) הרשת בעיני כל בעל כנף (משלי א יז).

ב. זרה, ממנו ג. זרה.

ג. זרה[5]), — קל לא נהוג.

— פע', זרה, זרית, — זרה את הדבר, התבונן לו וראה מהלך הדבר ומנהגו, **beobachten; observer, surveiller; to observe, watch**: יי' חקרתני ותדע אתה ידעת שכתי וקומי בנתה לרעי מרחוק ארחי

בזה נפעל מן זרר. — [1]) ס"א וזריתים. — [2]) כבר הגיהו החכמים לפי יחזק' יב יה ולפי התרגום הסורי, ולהפיץ במקום ולהפיל. — [3]) יש סוברים כי זה פעול מן הקל. ויש מגיהים זֹרָה בריש קמוצה. — [4]) כך ברוב הנוסח' חסר, וראו בו רוב המדקדקים מפֻעל מן זרה, אעפ"י שקשה הסתעפות זו של שטיחה מן זריה. וס"א מזורה מלא ו, ונראה כי זה פעול מן מ ז ר, עי' זה.

[5]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. —

ורבעי זרית[1]) וכל דרכי הסכנתה (תהל' קלט א-ג).

***זֵרוּד,** ש"ז, — שה"פ מן *זֵרֵד: רבי יהושע אומר כ ז י ר ו ד ה וכפיסולה של חמישית כך של ששית (שבי' כ ג). לפי שיש לאילן ענפין לחין יותר מדאי חותך מקצת ומניח מקצת וזהו ז י ר ו ד (הערוך, ערך זרד).

***זֵרוּז,** ש"ז, — שה"פ מן *זֵרֵז: אין הציווי בכל מקום אלא ז י ר ו ז (ספרי נשא א). אין צו אלא ז י ר ו ז מיד ולדורות (ספרא צו א). משה משה לשון חיבה לשון ז י ר ו ז (מד"ר שמות ב). כי חגורת מתנים הוא ז י ר ו ז כח (רש"י ישע' מה א). — ואמר הפיטן: וממו הרהר, זרוז מהר, זמן מזהר, ובולי טהר (שבת ברכה', אל נשא). צווי פרה בשלישית להתרגל, וברביעית החדש להתהבר עם סגל, בזרוז קדושה וטהרה לרגל (שבת הפסק' א, אור זרוע). —*נדרי זרוזים, מה שאדם נודר בכונה של

[1]) כבר נשא ונתן בפרוש מלה זו מנחם בן סרוק ואמר: כולם (זר והפעל זרית וכו') לשון הקפה וסיבוב ופתרו אנשי פתרון בארחי ורבעי זרית דרכי ורבצי מדדת והעמידו זרית מגזרת זרת ארכו וזרת רחבו (שמות כח טז) ושמים בזרת תכן (ישע' מ יב) ואין בזה תוכן הלשון ומשקולת המבטא כי כל תיבה מלשון עברית אשר באחריתה תי"ו יסוד במלה בהסב המדבר המלה לאיש אחר לאמר לו הצמת כרת וכו' ויש ממשפט האותיות ומקושט המלים להיות זרית כאחד מהם ובהיות ככה ישבות זרת מזרית ולא יהיה מגזרתו ולא מיסודתו כי היו"ד הבא בתוך המלה הפריד בין זר ובין התי"ו ולא הפריד בין זרת ובין תי"ו ואלו נגזר זרית מגזרת זרת היה על המחוקק לחקות זרתה ומוציא היו"ד מתוכו כגבול המלים העליונים אשר קדמו הנה אשר התווי"ן יסוד בהם כמו כרת שחת הצמת. ע"כ. וכונת מנחם בדבריו ופתרו אנשי פתרון לרסע"ג, כי רסע"ג גזר זרית מן זרת. וריב"ג הביא את הפעל זרית ולא פרש בו כלום, אך נראה שגם דעתו כדעת מנחם, כי אמר אחרי כן: ומן השרש הזה ומן הענין הזה אצלי זר זהב והוא שם חסר הלמד ופירושו רביד וכל דבר ה ס ו ב ב נקרא זר. ע"כ. וכן רש"י ואחרים. ומהחדשים, רובם רואים בו השאלה מן זרה את התבואה בגרן, וזה קצת דחוק. ברט (ZDMG 41, 607) שב לדעת רסע"ג, וגזר הפעל הזה מן זרת. ויותר נראה כי זה פעל מיוחד למשמ' ההתבוננות לדבר, כאדם שאורב לאדם או לדבר למען דעת מה הוא, וחבר לו בערב' הפעל דרי a) שמשמש גם במשמ' א ר ב להטרף וגם במשמ' הגיע לדעת הדבר בכח השגת דבר. — ובעין זה תרגמו השבעים והירונ'.

a) درى

זרוז: ארבעה נדרים התירו חכמים נדרי זירוזין ונדרי הבאי ונדרי שגגות ונדרי אונסים נדרי זירוזין ביצד היה מוכר חפץ ואמר קונם שאיני פוחת לך מן הסלע והלה אומר קונם שאיני מוסיף לך על השקל שניהן רוצין בשלשה דינרין (נדר' ג א). האומר לחבירו קונם שאני נהנה לך אם אי אתה מתארח אצלי וכו' והלה הקפיד כנגדו אף אלו נדרי זירוזין (גמ' שם כד.).

זָרוּי, ש"ז, —בה"פ מן זֵרָה: זֵרוּי רבעו הקפית בבטן חומדת (עבודה, אמיץ כח). היוכל גבר לזכות במשפט ואם יש בידו מעש להצטדק זֵרוּי יחומו מלֵחה סרוחה חבוי אורבו בקרבו מעת הולדו (סלית' ה' עי"ת, אדון).

זֵרוּי, שת"ז, מ"ר זֵרוּיִים, זֵרוּיֵי, — שזרו אותם לכל עבר: זמן ישעך לְזֵרוּיֵי מזרה, חסדיך יקדמונו יצורים בורא, טפשנו העבר ואפך אל יחרה (סמא"ל, סלית' לו"ג, דרוש נא). מוטות צרים שבר והכחידם, זֵרוּיֶיךָ קבץ וחנם תפדם (יוצר א כ"ה, לך יאתה). חמול זֵרוּיֶיךָ קדושנו, ורוח נדיבה תסמכנו (יוצר שבת א אחה"פ, אין כמוך).

זָרוּם, ת"ז, לנק' זְרוּמָה, מ"ר זְרוּמִים, זְרוּמוֹת,—כמו זֹרֵם: ונגלה בימין רוממה, בנים כשרו חימה זְרוּמָה, קצרה נפשם בגיא אדום לדעת על מה (כ"א קליר, קינ' לת"ב, איכה את). מי צרר מים בשמלה בבגד והוא זרום וזב (כ"י ברצלוני, יציר' 275).—ובמשמ' גרוף: אני ישנה זְרוּמָה, ואלי גני, פשטתי חלילי לקול נגוני (מחז' רומני, א' פסח, גן נעול). זרומים זְרוּמֵי זעוה תזיל זכותם בשופר, התומים חתומי חשכה תחפש חרדתם בשופר (שם ר"ה, אסופים). לובטתי מיד כל עובר, עבור שעשועי כי תעבתי מלחבר, זרומים העיר עלי להתגבר (התלון ט כ).

זְרוֹעַ[1], ש"נ, מ"ר זְרוֹעִים, זְרוֹעוֹת, סמי' זְרוֹעֵי, זְרוֹעוֹת, — כל היד למן הכתף ועד האצבעות, Arm, bras; arm: וגאלתי אתכם בִּזְרוֹעַ נטויה ובשפטים גדלים (שמות ו ו). כלביא שכן וטרף זְרוֹעַ אף קדקד (דבר' לג כ). ואקח הנזר אשר על ראשו ואצעדה אשר על זְרֹעוֹ ואביאם אל אדני הנה (ש"ב א י). איש בשר זְרֹעוֹ יאכלו (ישע' ט יט). והיה כאסף קציר קמה וּזְרֹעוֹ שבלים יקצור (שם יז ה). שימני כחותם על לבך כחותם על זְרוֹעֶךָ (שה"ש ח ו). ותשב באיתן קשתו ויפזו זְרֹעֵי ידיו (בראש' מט כד). ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זְרֹעָיו ויצא החצי מלבו (מ"ב ט כד). ותהיינה העבתים אשר על זְרוֹעוֹתָיו כפשתים אשר בערו באש (שופט' יה יד). וינתקם (שמשון את העבותים) מעל זְרֹעֹתָיו כחוט (שם יו יב). ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זְרוֹעֹתָיו (הושע יא ג). חגרה בעוז מתניה ותאמץ זְרוֹעֹתֶיהָ (משלי לא יז). ויקם המלך בבהלה מכסאו וירץ אל אסתר ויחבקה וינשקה וישלך זרועו על צוארה (מד"ר אסתר, ויהי ביום). אוי לכם שתי זרועותיי שהן כב' ספרי תורה שנגללין (סנה' סח.).—וגם בבע"ח: ולקח הכהן את הַזְּרֹעַ בשלה מן האיל (במד' ו יט). ונתן (האיש המקריב קרבן שור או שה) לכהן הַזְּרֹעַ והלחיים והקבה (דבר' יח ג). — ובמליצה למושג הכח והעז, ומצויה המליצה בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה במשמעה זו: הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה וּבִזְרוֹעַ נטויה ובמוראים גדלים (דבר' ד לד). חי אני נאם אדני יי' אם לא ביד חזקה וּבִזְרוֹעַ נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם (יחזק' כ לג). כי ישמעון את שמך הגדול ואת ידך החזקה וּזְרֹעֲךָ הנטויה (מ"א ח מב). אהה אדני יי' הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול וּבִזְרֹעֲךָ הנטויה (ירמ' לב יז). בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר יי' אלהיכם את גדלו את ידו החזקה וּזְרֹעוֹ הנטויה (דבר' יא ב).—ומליצות אחרות בעין זו: עורי עורי לבשי עז זְרוֹעַ יי' עורי כימי קדם דורות עולמים הלוא את היא המחצבת רהב מחוללת תנין (ישע' נא ט). חשף יי' את זְרוֹעַ קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו (שם נב י). מי האמין לשמעתנו וּזְרוֹעַ יי' על מי נגלתה (שם נג א). ואם זְרוֹעַ כאל לך ובקול כמהו תרעם (איוב מ ט), ר"ל כח כאל. פלשת עם ישבי צור וכו' היו זְרוֹעַ לבני לוט (תהל' פג ח-ט). לך זְרוֹעַ עם גבורה תעז ידך תרום ימינך (שם פט יד). והשמיע יי' את הוד קולו ונחת זְרוֹעוֹ יראה בזעף אף ולהב אש אוכלה (ישע' ל ל). ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זְרֹעוֹ ומן יי' יסור לבו (ירמ' יז ה), ר"ל יבטח על כח בשר ודם. הנה אדני יי' בחזק יבוא וּזְרֹעוֹ משלה לו (ישע' מ י). אלי איים יקוו ואל זְרוֹעִי ייחלון (שם נא ה), ר"ל אל כחי. ואביט ואין עזר ואשתומם ואין סומך ותושע לי זְרֹעִי וחמתי היא סמכתני (שם סג ה). תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זְרוֹעֲךָ ידמו כאבן (שמות יה יו). אל

[1]) בערב' ד'ראע a).

a) ذِرَاع

תעזבני עד אגיד זְרוֹעֲךָ לדור לכל יבוא גבורתך (תהל׳ עא יח). יי׳ חננו לך קוינו היה זרֹעָם [1] לבקרים אף ישועתנו בעת צרה (ישע׳ לג ב). כי לא בחרבם ירשו ארץ וּזְרוֹעָם לא הושיעה למו כי ימינך וּזְרוֹעֲךָ ואור פניך כי רציתם (תהל׳ מד ד).— וזרועו של דבר. כחו שהוא סומך עליו: משמת ר׳ עקיבא בטלו **זרועי** תורה ופסקו מעיינות חכמה (תוספתא סוט׳ טו ג). — ולקח דבר בִּזְרוֹעַ, בכח, שלא ברצון בעליו: משבא אלעזר בן פחורה ויהודה בן פתורה היו נוטלין אותה **בזרוע** והיה ספיקן בידן למחות ולא מיחה (ירוש׳ סוף מע״ש). עזרות קדשים בעלי אושפזיכנין נוטלים אותן **בזרוע** (יומא יב.). הדבר דומה למטרונא שילדה בן כל ימים שבנה קיים הייתה נכנסת בפלטין **בזרוע** מת בנה התחילה מבקשת ליכנס בתחינות (מד״ר דבר׳ ב). אמר רשב״ג פעם אחת הייתי מהלך בדרך מצאני אדם אחד והיה בא אלי, כבא על חבירו **בזרועו** אמר לי אתם אומרים ד׳ נביאים עמדו לאומות העולם (שם ויקר׳ ב). — איש זְרוֹעַ, בעל כח: ואיש זְרוֹעַ לו הארץ (איוב כב ח).—וְגָדַע, שָׁבַר את זְרוֹעוֹ, הרפה כחו, החלישו: הנה ימים באים וגדעתי את זְרֹעֲךָ ואת זְרֹעַ בית אביך מהיות זקן בביתך (ש״א ב לא). שבר זְרוֹעַ רשע (תהל׳ י טו). — נשברה זרועו, נחלש כחו: נגדעה קרן מואב וּזְרֹעוֹ נשברה (ירמ׳ מח כה). — ומ״ר: וחזקתי את זְרֹעוֹת מלך בבל ונתתי את חרבי בידו ושברתי את זְרֹעוֹת פרעה ונאק נאקות חלל לפניו והחזקתי את זְרֹעוֹת מלך בבל וּזְרֹעוֹת פרעה תפלנה (יחזק׳ ל כד-כה). כי זְרוֹעוֹת רשעים תשברנה וסומך צדיקים יי׳ (תהל׳ לז יז). אלמנות שלחת ריקם וּזְרֹעוֹת יתמים ידכא (איוב כב ט). —*בעלי **זרוע**: שהיתה (השדה) מכורה לבעל **זרוע** (ירוש׳ שבי׳ ו א). מצויין הן בעלי **זרוע** (שם). לא נתנה קרקע אלא לבעלי **זרועות** (סנה׳ נח:). (יש) בעלי **זרועות** (שחומסים ועושים) (יומ׳ כד:). — ״בית זְרוֹעַ, מ״ר בתי זרוע, — חלק בהבגד שהוא כסות להזרועות, Aermel ; manche ; sleeve : ורוצין לחבר בה בתי **זרועות** מבגד צמר (שו״ת תרומ׳ הדשן רלו). קטנין שעושין הנשים בבתי **זרועותיהן** ובבתי שוקיהן אסור לעשות (הלכות או״ח תקיט ח). — וגם בדברים לא בע״ח, מה שיש לו קצת דמיון לזרוע: שמוצא נילום הוא תחת הרי הלבנה שתחת קו השוה והתחלקו שם ממנו אגמים גדולים ומאותם האגמים יצאו שתי **זרועות** לצד אחד שהולך לצפונו של עולם עד ארץ מצרים וכו׳ והולכים היום אל כוש ומגיעים למקום שיכנס אותו **הזרוע** של נילוס בים כוש קורין אותו הנהר התקיף וגזרו אומר שהוא **זרוע** מנהר נילוס (ר״י אברבנאל, וארא). ואין יהודים בתוך המדינה כי העבירום אחר **זרוע** המים **וזרוע** ים סופיא מקיף עליהם (מסע׳ ר׳ בנימין, דר׳ גריננ׳ 21). ועשה ארמון מעבר הנהר על שפת **זרוע** נהר פרת (שם 54). וים סוף רחוק מהר סיני דרך יום והוא **זרוע** מים הודו וכו׳ האי אסקיליא היושבת על **הזרוע** הנקרא לוניץ (שם 100). ויעקש (הנהר) דרכיו וילך עקלתון לפאת צפונית מערבית שמה שתי **זרועות** השטף ישטפו מלפניו ויגבילו ב׳ איים (שבי״ע ב יט). — ובכלים: בסולם חזק **שזרועותיו** ושליבותיו כבדות (הלכות או״ח שעב ח). — וכן נהגו לאמר **זרועות** העגלה, המשקפים, וכיוצא בזה.

זֵרוּעַ[1], ש״ז, מ״ר זֵרוּעִים, בכנ׳ זֵרוּעֶיהָ,—מה שזורע: כל זרע זֵרוּעַ אשר יזרע (ויקר׳ יא לז). כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זֵרוּעֶיהָ תצמיח כן אדני יי׳ יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים (ישע׳ סא יא). — *ושה״פ מן זָרַע: שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור אין לי אלא **זירוע** וזימור מנין לניכוש ולעידור ולכיסוח (מו״ק ג.).

א.***זָרוּת**[2], ש״נ, — א) סגולת מי שהוא זר, לא כהן: איסור **זרות** בטל ואיסור טומאה לא בטל (ירוש׳ תרומ׳ ה מג ג). זר ששימש בשבת ובעל מום ששימש בטומאה יש כאן משום **זרות** ומשום שבת וכו׳ (יבמ׳ לג:). **זרות** אמרתי לך ולא אנינות (שם סח:). לכפר על המזבח מכל **זרות** ותעוב (רש״י שמות כט לו).—ב) סגולת מה שהוא זר, תמוה, לא תדיר: יקניאוהו בזרים שהלכו ועשו דברים של **זרות** (ספרי האזינו שיח). דע כי **זרות** המלה תהיינה על שני פנים או **זרות** מן ההקשה או **זרות** מן השער ר״ל מן השמוש והמנהג אפילו אם הוא בא על ההקשה (הרקמה, שער לא). ואמרו מאה ועשרים שנה הוא על דרך **זרות** וכאלו התנצל משה רבינו על מקרה המות אשר קרהו (מלמ׳ התלמיד, ברכה׳). והמפרשים לא התעוררו כי אם לפרש המלות והדברים לא לתת להם צורך והכרח ולהשמר מההכפל **והזרות**

---

[1]) וכבר הגיהו החכמים זְרֹעֵנוּ במקום זְרֹעָם. —

[1]) עי׳ זרע.

[2]) משרש זור, עי׳ זר.

(ר"י אברבנאל, ש"כ ז יח). וזרות הענין הנראה מפשוטיהם (של הדרשות והאגדות) היה כדי להסתיר הסוד מן ההמון (תנמ' הנפ' כה:). והתנאי השני (שהענינים האפשרים בטבע יהיו מופתים הוא) זרות האפשר ההוא על כל אפשר ממנו כמו שבא בארבה לפניו לא היה כן וכו' (מ' אלדבי, ש"א א). מה זרור יש להמטר אצל הארץ (ר"א בלמשי, מקנ"א כה).—ומ"ר: דברים שבכתב חקוקים כל כך משוטטים ומשובשים בגסות הלשון ובטעיות וזריות גלויות שהם באמת משחירות פנים המאירות (כסא' לבית דוד ב ע). שא"כ מה לנו ולצער הגדול הזה לסבול כל אותם הזריות (בתי' יעבץ א לג). — °וסגולת אשה זרה, לא יהודיה: שהאיש ההוא וכו' המיר ברומא ונשא זרה ושהה עמה כמה שנים ומתה בזרותה וזאת הבת אשר נולדה לו בזרותה מן הזרה ההיא באופן שאינה בתו אלא בת הזרה ההיא (שו"ת מהרימ"ט א מט).

ב. **°°זָרוּת**, ת"ז, מ"ר זְרוּתִים, זְרוּתֵי, — מדוד בזרת:
°עד לא זמן זְרוּתִים, בטרם חזק שחותים (ר"א קליר, וכגן). זְרוּתֵי זהר מרעיף נטפי אגליו, זכי שמי טהר תכו לרגליו (יוצר יוה"כ, אין מספר).

°°זְרוּתָה, ש"נ,—כנוי להארץ, שמדדה אלהים בזרת:
°אלהג אלמד השם השמיני לאום עמוסה, להג נשא אפענח במלה פרושה, להודיע כי הוא נושא זרותה וקצוי פלוסה (רבב"ג, ליל שבת בין ר"ה ויוה"כ, הללו).

***זרז**, ממנו *זָרַז, *זֵרֵז, *זָרִיז, *זְרִיזוּת, וי"א גם זַרְזִיר.

***זֵרֵז**[1], פ"י, — זֵרֵז את פלוני, האיץ בו והעיר אותו שיעשה דבר בזריזות, לא בהתרשלות ועצלות, instigate; exciter; anspornen: הדבר דומה לחולה שנכנס אצל הרופא אמר לו אל תשתה צונן וכו' בא אחר וא"ל אל תשתה צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כדרך שמת פלוני וזה זרזו יותר מכולם (ספרא אחרי א א). מזרזין לאדם בשעת תלמוד ומזרזין את האדם בשעת מעשה (מכי' יתרו, החדש ד). כי אתם באים אל ארץ כנען תזרזם לענין חילוק הארץ (ספרי נשא א). שיהא אדם מזרז בעצמו לקרותה בעונתה (ירוש' ברכ' א ג:). אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם זריתני וזרזתני (יומ' מז.). וכפר עליהם מהרה בדילוג זרז עצמך מה אתה עומד (מד"ר במד' ס). היו מוליכין אותן (את הילדים) לבתי כנסיות כדי לזרזם במצות (סופרים יח ה). כי הספרים האלה כולם מועילים למעין בספר הזה וממה שמזרז המעין בו לעמוד על כל מה שהפקדנו בחלק הראשון (ר"י א"ת, הקד' הפרש' לריב"ג). שיש לו (להרב) רשות לשאול אותם בענין אחר שאין עוסקין בו כדי לזרזם (רמב"ם ת"ת ד ו). — ואמר הפיטן: נפשי קצה על פרחי קדש תרומיה, מְזָרְזִים לאמותם כוס לעולה רצויה (סלית' מוס' יוה"כ, ברית). שמעיה הסופר זֵרֵז והתרם (שבת אחר שבוע', אדיר). חבלתם מעשיכם אבן כאדם תמותון בעברה, ומשה מְזָרֵז ומפים לכל שורה ושורה (יוצר ב שבוע', וכל העם).—ובמשמ' יהעיר וגרם תשובה: וראיתי לחתום פתיחת הספר הזה במשל נאה יזרז אותך לעמוד על ענייניו (הקד' חו"ה).

— פע', *זֹרַז, בינ' מְזֹרָז, מְזוֹרָז, מְזוֹרָזִים: בא הכתוב ללמדנו דרך ארץ מן התורה על יוצאי דרכים שיהיו מזורזין (מכי' בא, מס' דפסח' ז). אין חמושים אלא מזורזים (שם בשלח ב, פתיח'). שאין מחזקים אלא המחוזקים ואין מזרזים אלא למזורזים (ספרי נשא א). שיהא לי בן מזורז ומלובן (סנה' ע:). שמתוך כך נמצא הולד מלובן ומזורז (נדה לא.). כדרך בני אדם בהזהירם זה את זה בדבר חמור יכפלו תנאם וירבו דבריהם על הדבר כדי שיהא המזורז נזכר וזריז על הענין (החנוך שמג). — ואמר הפיטן: זקי זהרים זֹרְזוּ בהשגיחו על הר סיני (שבת לפני שבוע', אורחות). ירד מן ההר והשמיעם, טעמי מתק ואמרי נעם, חִבְּרוּ והשוו כאחד במדעם, זֹרְזוּ להקדים מעש למשמעם (יוצר ב שבוע', תמכו).

— נִתפע', *נִזְדָּרֵז, — מהר, עשה הדבר בזריזות: אמר לו הקב"ה (ליוסף) נזדרזת במלאכתך חייך לפני מלכים יתיצב (פסיק' רבתי ו). כה תאמר לבית יעקב וכו' לנשים תחלה שהן מזדרזות במצות (מד"ר שמות כח). ואעפ"י שנתבשר (משה) בשורות מות לא איחר הדבר אלא נזדרז וישלח אותם (שם במד' כב). לאחד שנפלה ירושה לו במקום אשפה והיה היורש עצל והלך ומכרה בדבר מועט קל והלך הלוקח ונזדרז וחפר בה ומצא בה סימא (שם שה"ש, גן נעול). הזהרו זהירים קדושים הבדלו מן הקדשים לחבר, הזדרזו בתנחום אבל לדבר על לבו וחילים יגבר (אזהר' ר"י ברצלוני, אמנס). והזדרז על כל מה שתשלוט (כתי' עולם עז). ייעדה התורה וגם חז"ל עונש למתרשל בזה

[1]) כך גם בסורית.

והבטיחו שכר למודרז להטיב לעצמו בכך (ח' מודינת, לב האריה ח ב). ראה והבן מדת החריצות בנמלה המזדרזת בימי הקיץ להכין טרף למאכלה בעד הסתיו (הות, למח לזיק יח).

***זָרָז**, ש"ז. — מין חגורה: איזהו המרכב המיוחד זרז האשקלוני ומדוכה דמדית ועביט של גמל וטפיטו של סום (ספרא מצורע, זבים ב ג). אלו טמאין משום מרכב זרז[1]) האשקלוני ומדוכה המדית וכו' (כלים כג ב). והעלה (אדם הראשון) זרזי תאנים על בשרו מאה ושלשים שנה (ערוב' יח:).

***זַרְזוּר**[2]), ש"ז, —כמו זַרְזִיר: אין שני זרזורים ישינים על דף אחד (מד"ר ברא"ש כה).

זַרְזִיף[3]), ש"ז, — שפך מטר עז, starker Regenguss; averse forte; downpour of rain: ירד כמטר על גז כרביבים זַרְזִיף ארץ (תהל' עב ו).

א.זַרְזִיר[4]), ש"ז, מ"ר זַרְזִירִים, — א) שם בהמה או חיה: שלשה המה מיטיבי צעד וארבעה מיטבי לכת ליש גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל זַרְזִיר[5]) מתנים או תיש ומלך אלקום עמו (משלי ל כט-לא). — ב) *שֵׁם עוף רננים[1]) ארוך ועגול המקור יחד בקצהו Star; étourneau; starling: יאת כל ערב להביא עורב עמקי ועורב הבא בראש יונים למינו להביא את הזרזיר (ספרי ראה קג). אנשי איש כפר תמרתא שביהודה היו אוכלין את הזרזירין מפני שיש להם זפק (תוספתא חול' ג-ד כג). בימי ר' חייא רבה עלה זרזיר אחד לארץ ישראל וכו' (מד"ר ברא"ש סה). בנוהג שבעולם אדם מגדל שני זרזירין בתוך ביתו אחד גדול ואחד קטן כביש את הגדול לפני הקטן בשביל לחום על ממונו (שם היכ', זכור). — ויאומר המשל: לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו (ב"ק לב:). ויהיה הלשון מסכים עם המחשבה לא יוסיף עליו ולא יבטא בתפלתו על דרך המנהג והטבע כמו הזרזיר אלא עם כל מלה מחשבה וכונה בה (כוזרי ג ה). אמר הטווס דע אדוני המלך כי יש בקבוצינו תרנגול החזן והיונה וכו' והתחמס ההרי והזרזיר הפרדסי והשליו המדברי (ר' קלוני', אגר' בע"ח ב ז). כמו הזרזיר יאות לחצוב מקצת האותיות (מ' אלדבי. ש"א ד). הזרזיר מיניה חמש חרטומם ישר שטוח מעט יקהה בראשו ורגליהם כוננו לצעד בארץ (תוכ"ח לשינהק. העוף קלו). זרזיר ההודי א' הידוע אורך גופי קריב לחצי אמה מראהו שחור נוצץ לעין התכלת ועל ראשו טלוא ירוק והוא קל ללמוד לבטא מלים יותר ממיני הפאפוגי"י (שם קלא).—ג) השתמשו בו קצת הסופרים גם במשמ' כלב, ובפרט בצרוף זרזיר מתנים: קח לך שתים ושלש כלבים עזי נפש וזרזירים והם יחרצו לשונם וינבחו עליהם שילכו דרך המלך (אורי וישעי, בתפילה יה). ובכל מיני ב"ח הזכרים הם קלים להתלמד לעשות פעולתם יותר מהנקבות אך מין הזרזיר הנקבה קלה להתלמד מן הזכר (שער השמים ד א). הכלבים מין זרזיר מתנים הנקראים ליבריא"ש כשיצאו מבטן אמם יתאהרו זמן רב לילך יותר משאר המינים (שם). אולם ביניהם היה כלב אחד זרזיר מתנים מבעלי האפים (יל"ג משל' ג יד).

ב.*זַרְזִיר[2]), ש"ז. מ"ר זַרְזִירִים. — במלחמת שנים כל אחד משני הנלחמים הוא זַרְזִירוֹ של חברו

---

[1]) כך הערוך וכך הכתיב במשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, ומנקד זֵרֵז. ובנוסח' זריז. — בעה"ש זָרָז בשני קמצים.

[2]) בערב' זרזור a).

[3]) בארמ' זרזיפא: אזל איתיב אדשא דרבי אבא בהדי דשדיא אמתיה מיא מטא זרזיפי דמיא ארישא (יומ' פז.), ובעברית: הלך וישב על פתחו של ר' אבא וכששפכה המשרתת מים הגיע שפך המים על ראשו. ולפי דעת רוב ההכמים השם זרזיף נגזר מן זרף, בכפילת פה"פ ליצירת שם חדש, אעפ"י שאין זה מצוי בלשון. וכבר הביא נלד' (Nö, Neus. Gr. 191) דמיון לזה מלשון ערב' זהזק b) כמו זהק c), וכן העיד שפיטא (Aeg. Vulgdial. 192) שבלשון ההמונית מכפילים גם פה"פ אחרי עה"פ, ואעפי"כ קשה המליצה כרביבים זרזיף, שהיה צ"ל כרביבי זרזיף ירדו ארץ, וכיוצא בזה. ולפי בנין הכתוב נראה כי זרזיף הוא הפעל לרביבים, ולכן יש שהגיהו יזריפו או יזרזפו ארץ.

[4]) לא נתברר מקורו ופרושו המדויק. לפי דעת קצת מן זרר, ולפי דעת אחרים מן זרז. — [5]) אעפ"י שלפי שלשה המנוים יש לחשב כי הכונה בזרזיר לבהמה או חיה הלכת על ארבע, אעפ"כ תרגמוהו התרגומים הקדמונים בתרנגול, וכן ת"י: אכבא. וכן העיד עלי בן סהל הקראי (לקו"ק). וקצת החדשים פרשו סום. — [1]) בערב' זרזור a).

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקטן.

a) زرزور b) زهزق c) زهق

a) زرزور

Antagonist : בנוהג שבעולם זה מבקש לנצח זרזירו[1]) וזה מבקש לנצח זרזירו (ירוש׳ ר״ה א נז.)׳

***זֵרְזֵף**, פ״ע. — זֵרוּף השמן וכדומה, עבר ויצא ונזל ונשפך מן הכלי: מה השמן הזה כוס מלא אינו מזרזף בשאר כל המשקים כך דברי תורה אין מזרזפין בדברי ליצנות (מד״ר שה״ש, לריח שמניך). — *והמטר, זרזף ארץ: וזרם מים עבות ברעם וברק יזרזף ארץ (שבי״ע ב כו). ובימי הגשמים יזרזף המטר ארץ ישקה האדמה וישים בישימון נהרות ובמדבר יאורים רחבי ידים (שם, מדבר ואהלות).

זרח[2]), ממנו אֶזְרָח, זֶרַח, *זְרִיחָה, מִזְרָח.

זָרַח, פ״ע, עת׳ יִזְרַח, — א) זרח השמש, התגלה על הארץ, כשפניה מתחילות להיות מְסֻבּוֹת לעומת השמש בבקר aufgehen (die Sonne); se lever (soleil) to rise (the sun): וַיִּזְרַח לו השמש כאשר עבר את פנואל (בראש׳ לב לב). כִּזְרֹחַ השמש תשכים ופשטת על העיר (שופט׳ ט לג). וכאור בקר יִזְרַח שמש בקר לא עבות (ש״ב כג ד). וישכימו בבקר והשמש זָרְחָה על המים ויראו מואב מנגד את המים אדֻמים כדם (מ״ב ג כב). תשת חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער הכפירים שואגים לטרף ולבקש מאל אכלם תִּזְרַח השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון (תהל׳ קד כ-כב). וְזָרַח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף זוֹרֵחַ הוא שם (קהל׳ א ה). אין הלבנה זורחת בשעה שהחמה שוקעת ולא שוקעת בשעה שהחמה זורחת (ירוש׳ ברכ׳ א ב:). ממקום שהחמה זורחת באחד בתקופ׳ תמוז עד מקום שהיא זורחת באחד בתקופת טבת (שם ערוב׳ ה כב ג). בשעה שהחמה זורחת ניצוצות יוצאין ממנה (יומא לז:). מיד נתפזרו העבים וזרחה החמה (תענ׳ כ.). וירא והנה זרחה השמש לכל הארץ ויאור העולם (מד״ר אסת׳, ויגד לו). שכיון שהחמה זורחת על התאנים הן מתליעות (שם שה״ש, דודי ירד). — ובכלל לכל אור, ובהשאלה לכל התגלות של תפארת ושמחה ואשר: יי׳ מסיני בא וְזָרַח משעיר למו הופיע מהר פארן (דבר׳ לג ב). וְזָרַח בחושך אורך (ישע׳ נח י). קומי אורי כי בא אורך וכבוד יי׳ עליך זָרָח כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יִזְרַח יי׳ וכבודו עליך יראה (שם ס א-ב). זָרַח בחשך אור לישרים (תהל׳ קיב ד). — ומקור: והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זַרְחֵךְ (ישע׳ ס ג). — ב) בהשאלה בהולי, להתגלות צרעת בעור וכדומה: והצרעת זָרְחָה במצחו (דהי״ב כו יט).

— הפע׳ *הִזְרִיחַ, — א) פ״י, עשה שיזרח: אמר לו הקב״ה למשה הזרח שמש לרוצחים וכו׳ הזרחת שמש לרוצחים (מכות י.). וישם ה׳ לקין אות וכו׳ הזריח לו גלגל חמה (מד״ר בראש׳ כב). עד שלא השקיע הקב״ה שמשה של שרה הזריח שמשה של רבקה (שם נח). כל מה שהבריות מגדלין במצות ובמעשים טובים בעולם הזה דיין שהקב״ה מזריח להם השמש (שם ויקר׳ כח). עד שלא ישקע שמשו של צדיק זה הוא מזריח שמשו של צדיק אחר (שם קהל׳, וזרח השמש). מה הנאה יש לבריות אשר מסגלות במצות ובמעשים טובים דיין שאני מזריח עליהם אורה (שם, מה יתרון). — ואמר הפיטן: גודר תחתיות הדומים, דלת סוגר בעד הומים, הַמַּזְרִיחַ מְאוֹרוֹת רמים, ומנהיגם לילות וימים (ר״א קליר, יוצר א שבוע׳, אזהר). — והזריח הצרעת: מלמד שהזריח לו (האלהים לקין) הצרעת (מד״ר בראש׳ כב). — ב) פ״ע, הלך למזרח: אמר להם (אברהם לבני הפלגשים) כל מה שאתם יכולים להזריח תזריחו שלא תיכוו בגחלתו של יצחק (מד״ר בראש׳ סא). — והשמש׳ כמו קל: וכן באומרו הוא מזריח הוא מעריב ואין מזריח בעבר׳ כי אם זורח (ספ׳ הגלוי לר״י קמחי נז). — ג) פ״ע, *הזריחה התאנה, התחילה להיות אדמדמה: הפגים משיזריחו[1]) אוכל בהם פתו בשדה (שבי׳ ד ז).

— [1]) כך הגרסה בכל הספר׳, וממים שם המאמר: אבל הקב״ה אינו כן וכו׳ לא לנצח יריב לא לנצוח יריב. ונראה מזה באמת כפרוש המפרשים שהכונה בזרזירו בעל מלחמתו. אך כל מקור לא מצאתי לזה, אם לא שנאמר כי גם מקורו הוא בהשרש זרז.

[2]) הדין נותן כי למושג קדום כזה תהיה בכל הלשונות האחיות מלה אחת או לפחות דומה בכלן. והנה עצם זה הצרוף ז, ר, ח, או שאיננו במציאות בשאר הלשונ׳ האחיות, או משמש במשמ׳ אחרת, ולמושג צאת השמש משמש בארמ׳ הצרוף דנח, ד במקום ז ובמקום ר—נ, ובערב׳ שרק a), במקום ז—ש, ובמקום ח—ק. והנה יש אומרים כי עקר משמ׳ הצרוף הזה היה כמו האדים, ונשמר עוד מערב׳ שאומרים שַׁרִק להעין, נתאדמה. ומזה מושג זריחת השמש.

[1]) כך גם בערבית הפעל שַׁרַק b), שהוא הפעל

a) شرق   b) شَرَقَ

***זְרִיבָה**, ש״נ, —שה״פ מן זָרַב, א) במשמ׳ נזילה ושטיפה: רבי יהושע בן לוי אמר עיקר זריבתן[1] (של דור המבול) לחולטנית היתה (ירוש׳ סנה׳ י כט:). —ב) במשמ׳ ח״ם האש, ואמר הפיטן: זמנת בו ביום עלוס כנף רננים, זְרִיבַת תפתה הכנת משני דינים, חדשים שנים עשר הכוות כל סרבנים (שבת ד אתה״פ, אשיתה).

***זָרִיד**[2], ש״נ, —גרש דק: סולת ואורז זריד[3] ועדסן (ירוש׳ נדר׳ ו לט ג). וסתם נשים מעוברות חולות ואוכלות זריד ועדסן שהן מיני מאכל חיטין וכו׳ כל הנשים מעוברות תקנו להם זריד ועדסן להברות אותן (רש״י יומ׳ מז.).

***זְרִיָּה**, ש״נ, כנ׳ זְרִיָּיתָם, —שה״פ מן ב.זָרָה: זרייתם לשעה היתה (מדר׳ תהל׳ לה). גדיש שהיה מחוסר הנחה בשמש שיבש ודישה וזרייה אינו פוסק עליו אלא א״כ יצא השער (רמב״ם מלוה ולוה ט כ).

***זְרִיּוּת**, ש״נ, —כמו זְרִיָּה: זְרִיּוּת הדומך, ושרפת אולמך; הבט ממרומך, ועל הגוים שפוך זעמך (כלית׳ נ עפי״ת, יוצר).

א.*זָרִיז[1], ת״ז, לנק׳ זְרִיזָה, מ״ר זְרִיזִים, זְרִיזוֹת, — מי שעושה דבר במהירות, בלי עצלות, hurtig; agile quick: אם היה בנו זריז ותורה מתקיימת בידו בנו קודמו (תוספתא בכור׳ ו י). יש זריז ונשכר זריז ומפסיד שפל ונשכר שפל ומפסיד (שם יבמ׳ ד ח). כהן גדל זריז הוא (יומ׳ יג.). מכבין ומפסיקין בפני הדליקה בשבת והזריז הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מב״ד (שם פד:). כל הזריז במצוה זו (מצות ציצית) זוכה ומקבל פני שכינה (מנח׳ מג:). דרכן של תלמידי חכמים עניו ושפל רוח זריז ממולא עלוב ואהוב לכל אדם (דא״ז א). שהיה אביו שולחו (את נפתלי) לכל מקום שירצה והיה זריז במשלחתו (מד״ר במד׳ יד). שחייב אדם להיות זריז ומזורז בהדלקת הנר (תנחומא מצור׳ יג). הולכת היתה (מרים) עם יוכבד אמה ועושה צרכיה והיתה זריזה (מד״ר שמות א). ותקרא גם האשה אשת חיל בהיותה זריזה ויודעת בהנהגת הבית (רמב״ן שמות יח כא). והיתה אשתו של ר׳ יהודה אשה יפה וצנועה והיתה זריזה בכבודו של ר׳ מאיר בכל פעם שבא לכאן (מדר׳ י׳ הדברות ז). אוכלי פסחין בשעתן זריזין הן כאוכלי תרומה (ירוש׳ מע״ש ג ב). והכהנים זריזין הן (שם שקל׳ סוף ד). עדות מסורה לזריזים חמץ לכל מסור (פסח׳ יב:). שהזריזין מקדימין למצות (יומ׳ כח:). מגיד הכתוב שמיד היו ישראל זריזים לקיים דברי המקום (מד״ר במד׳ ב). אותן מרגלים (ששלח משה לרגל את יעזר) זריזין היו אמרו בטוחין אנו בתפלתו של משה (שם יט). צוה אותם שיהיו זריזין בכבודי (שם כא). באת להעיד על בני שהם זריזין בחמשה חומשי תורה (שם איכ׳, פתיח׳). שהוא סוחר כדרך שהזריזין עושין שאין פושעין ואין קונין אלא מה שנראה להן כי יש בו יתרון (תשו׳ סגא׳, הרכבי קעח). — ואמר הפיטן: זְרִיזִים זהירים עקדה לגמור

המיוחד למושג זריחת השמש, משמש גם במושג התחלת התאדמות התמרים, ואומרים שַׁרַק אלנח׳ל, ופרשו המלונים הערבים אזהי a), והפעל זהי משמש ביחוד במושג תחלת התגונות התמרים והתאדמותם.

[1]) כך בירוש׳ שם, וכן במד״ר בראש׳ כה ברוב הספרים, וכן הובאה נוסחה זו בפרוש מעין גנים על תהל׳. ובכ״י זרימתם, וכן בקצת דפוס׳, והחליט דר׳ תאודור כי זוהי הגרסה האמתית, אך הגרסה בירוש׳ מכרעת להפך שהגרסה הקדומה היא זריבה בבית ולא במם, אבל הכונה בזריבה היא שטיפה, ולא כמו מ״כ, ור״ל עיקר שטיפתם של דור המבול היתה ברותחים, וזוהי הכונה בהמלה חולטנית, מלשון חלוט, כמו שכבר הרגיש בזה מ״כ, ולמד ריב״ל זאת מסוף הכתוב בחומו נדעכו ממקומם, וכמו שמפורש שם בסוף המאמר מהו בחומו ברותחים, וע״ז אמר רבי יוחנן שם: כל טיפה וטיפה שהיה הקב״ה מוריד עליהן היה מרתיחה בתוך גיהנם ומורידה עליהם הדא הוא דכתיב בחומו נדעכו ממקומם.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה שלקמן. — [3]) כך הגרסה גם בערוך וכמו״כ בגמ׳ בבלי (נדר׳ לז.) בכ״י, וכן בפרוש רסע״ג לברכ׳ (הוצ׳ שא״ו), ובנוסח׳ הדפוס׳ בבלי שם זריז. והובא בהערוך פרוש בשם הגמ׳: חילקא חיטי דמתברי באסיתא ב׳ כ׳ טרגים ג׳ ג׳ זריד ד׳ ד׳, וכן רסע״ג בפרושו לברכ׳ הנזכר: זריד ועדסן שעורים חלוקות. והנה בערב׳ מלבד השם ג׳ריש a) כמו בעבר׳, משמש במשמעה זו עוד השם גַ׳שִׁישׁ b), מן גַ׳שׁ במשמ׳ שבר וטחן. ואם נניח כי השם זריד או זריז אינו מלה זרה, אולי מקורה בהשרש ד׳ר c) בערב׳ שר״ל שבר דבר לרסיסים דקים, והשם ד׳ר גרעינים דקים.

[1]) עי׳ למעלה בשרש זרז.

a) ازهى

a) جريش b) جَشِيش c) ذر

ביד ורגל ביצחק בהר מור (סליח' ער"ה, תפלה). זריזות הן הנשים בפת יותר מן התבשיל (ירוש' שבת א ד:). חבורות זריזות הן (שם). מעשה היה וקדמו בנות לבנים ונמצאו בנות זריזות ובנים שפלים (נדר' לו.).—ואמרו חכמים: הזריז מי שלא ימנעהו גאותו בטובה מעשות לאחרים (בית מדות, שזריזות). הזריז מי שלא יטרידהו רוב הטובה מחשוב באחריתו ולא רוב הדאגה בתלאתו מלבקש להינצל ממנה (שם).

ב.*זָרִיז[1], ש"ז,— כמו *זָרִיד: סלת זריז וערסן ואורז (ברכ' לז.).

*זְרִיזוּת, ש"נ,—סגולת הַזָּרִיז: זריזות מביאה לידי נקיות (סוט' ט טו). בזריזות יצאו ישראל ממצרים (מכי' בא, מס' דפסח' טז). כל מעשה חמה במתינות זכל מעשה לבנה בזריזות (פדר"א ז). למה קראה הכתוב (את מרים) עלמה שהלכה בזריזות (מד"ר שמות א). השכים אברהם ונטלו בזריזות והוליכו זהעלהו להר המוריה (שם במד' יז). קדם (בלעם) ועמד בזריזות הוא בעצמו אמר לו הקב"ה רשע כבר קדמך אברהם (שם כ). הוא ינהגנו עלמות בעלימות זבזריזות (שם שה"ש, לריח שמניך). מיד הלכו ישראל בזריזות ועשו אומנות עמו (עם פרעה) כל היום לפי כחן (תנחומא בהעלותך כג). — וככי': ביום ההוא כל איש שורר בביתו, יתן קולו ממעונתו, זאמר אל אשתו, זריזותך הרב כיום הראיני, לבקש טלה חלב ומריא וצאן השמאילי הימיני (ר' קלוני, אכן בחן כח). — ואמר הפיטן: גם פלס ומשקל שם לרוח, טרם דברו בִּזְרִיזוּת תעש הרוח (יוצר יוה"כ, אל ברוב עלות). — ואמר החכם: ודרך הזריזות שינהג במדה בינונית (תק' מד' הנפ' לרשב"ג מ). הגבורה יכנס תחת טוב מדתה הנדיבות והזריזות וגובה הנפש וכו' ואולם הזריזות הוא אמצעי בין ההכנס בסכנה ובין הבריחה ממנה (מאזני צדק, אלגזלי 104). — וגם קצת במשמ' זהירות: על שרשי המלות אשר הם משתי אותות שאינני יודע גזרתם ראיתי כי מן הזריזות והחמלה על הלשון והזהירות באמונה שלא אגזור על הנפרדות השניות הנדגשות וכו' וראיתי כי מן הזריזות שאנהיגם מנהג הרוב (ר"י א"ת, הקד' שרש' לריב"ג).

[1]) עי' הערה לְזָרִיד.

*זְרִיחָה, ש"נ, — שה"פ מן זָרַח: שער חריסית שהוא מכוון כנגד זריחת החמה (ירוש' ערוב' ה כב ג). במנחה צריך אדם לומר יה"ר מלפניך יי' אלהי שכשם שזכיתני לראות חמה בזריחתה כך תזכני לראות בשקיעתה (מד"ר ברא' סח).— ואמר הפיטן: כרואה זְרִיחַת שמש על הארץ מראה כהן (מוס' יוה"כ, אוהל). — *וזריחת שחר: זמירות רנני תעירו בבקר בבקר ודרך מקדש מעט תדריכו, זְרִיחַת שחרים בעלות עמוד השחר לשכני תדרשו ושמי תמליכו (אזהר' ר"י ברזלוני, את קולך).

*זְרִימָה, ש"נ, —שה"פ מן זָרַם: עיקר זרימתם [1]) (של דור המבול) לחולטנית היתה (מד"ר ברא' כח, מהד' תאוד').

*זְרִיעָה, ש"נ, — שה"פ מן זָרַע: אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה (ברכ' לה:). הוציא כגרוגרת לאכילה ונמלך עליה לזריעה וכו' לזריעה ונמלך עליה לאכילה (שבת עו.). כל מעשיהן של ישראל משונין מאומות העולם בחרישתן בזריעתן בקצירתן (מד"ר שה"ש, חכו ממתקים).

*זְרִיקָה, ש"נ, — שה"פ מן זָרַק, זְרִיקַת דם וכדומה, והַטָּלָה: זריקת דם והקטר חלבים (תוספתא דמאי ב ז). זריקה תולדת הוצאה היא (ירוש' שבת תחל' יא). מהלך באלפיים ומטלטל בארבעת אלפים אמה על ידי זריקה (ירוש' ערוב' ד כא ד). לזה בזריקה ולזה בשלשול (שם ח כה.). יוצאין בזריקה בלא אכילה וכו' יוצאין בזריקה אחת (שם פסח' ז לד:). זריקה בכלל שפיכה ולא שפיכה בכלל זריקה (בבלי שם קכא.). אלו תלמידי חכמים שמלמדין לכהנים שחיטה והלכות זריקה וקבלה וקמיצה (מד"ר שה"ש, הנה מטתו). — *וזוֹצאה שהעוף זורק מגופו: ויהי החסיד ההוא שוכב יום אחד על מטתו והיה קן דרור אחד בביתו ויפקח עיניו להביט אל הקן ויפול מזריקת הדרור בעיניו ותכהינה (ס' שעשוע' לר' זבדא יח).

זרם[2]), ממנו זֶרֶם, זָרַם, זִרְמָה, *זְרִימָה.

[1]) עי' הערה למעלה, ערך זריבה.
[2]) רק עבר', ובתרג' זרמית. בערב' זרב a) וזרף b) וגם ד'רף c) משמשים במשמ' נזילה.

a) زرب b) زرف c) ذرف

א. **זֶרֶם**, ש"ז, מ"ר זְרָמִים, — שפיכת מים חזק, גשם חזק, : **Regenguss; verse; aoutpour of rain** ראוך יחילו הרים זֶרֶם מים עבר נתן תהום קולו (חבק׳ ג י). והיה איש כמחבא רוח וסתר זרם כפלגי מים בציון (ישע׳ לב ב). נפץ וָזֶרֶם ואבן ברד (שם ל ל). כְּזֶרֶם מים כבירים שטפים (שם כח ב). וסכה תהיה לצל יומם מחֹרב ולמחסה ולמסתור מִזֶּרֶם וממטר (שם ד ו). כי היית מעוז לדל מעוז לאביון בצר לו מחסה מִזֶּרֶם צל מחֹרב כי רוח עריצים כְּזֶרֶם קיר [1]) (שם כה ד), כמו זרם המים הנשפכים מהגג ע"ג הקיר. — זֶרֶם בָּרָד, ירידת הרבה ברד בתקף וזעם: הנה חזק ואמץ לאדני כְּזֶרֶם ברד שער קטב (ישע׳ כח ב). — זֶרֶם הָרִים, היורד ונתך מעל ההרים: ערום ילינו מבלי לבוש ואין כסות בקרה מִזֶּרֶם הרים ירטבו ומבלי מחסה חבקו צור (איוב כד ז-ח). — ומ"ר זְרָמִים, ואמר המשורר: ולו רֵע יהי בוגד כנחל אזי עמו משכוהו זְרָמָיו (רשב"ג, שירי שלמה לה). ובקר וערב, לקרת וחורב, למפנה זְרָמִים וְזִרְמֵי רויה (שבת שמעו, אשתר). — והשתמשו הסופרים החדשים במלה זו בשם׳ נזילה עזה של המים, של נחל וכדומה, ובהשאלה בדברים רוחניים, נטיה ומהלך בדעות, בספרות, וכדומה.

ב. **זֶרֶם**, ש"ז, מ"ר זְרָמִים, — עורקים וגידים: ואפילו אם היא (הבהמה שנגחה בהמה אחרת) עומדת ותהלך ונמצאו הזרמים [2]) מחותכות טרפה (אלדד הדני, הלכ׳ טרפ׳ ג יו). — ועי׳ עוד ב. זִרְמָה.

זָרַם [3]), א) פ"י, כנ׳ זְרַמְתָּם, — גרף וסחף, **wegschwemmen; emporter; to bear away**: כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבר ואשמורה בלילה זְרַמְתָּם [4]) שנה יהיו בבקר כחציר יחלף בבקר יציץ וחלף לערב ימולל ויבש (תהל׳ צ ד-ו). — ואמר המליץ: וישטוף (מלך אשור) עגלות בית און וגלולי דן ויסחוף את עובדיהם ויזורמם לחלח וחבור נהרי גזן וערי מדי (מפו׳ אס"ל ג). — ב) פ"ע, נזל בכח: צמחים לנשמה קרים לְזָרְמָה, רביבים לשלמה שתיה לרוממה (הושע׳, אדם ובהמה). שכבת זרע הזורם כזורם מים (רש"י כתוב׳ מד:). מההרים הרבים ההם יזרומו נחלים ויאורים רבים אשר ישקו את האדמה לרויה (שבי"ע ב, מרוקו). — ואמר המשורר: הוא הזורם דם ישראל כְּזֹרֵם מי מבוע, ויאדימו ממנו נהרות כל הארץ (יל"ג, מלחמ׳ דוד בפלשת׳). — פִעֵל, זִרֵם, זִרְמוּ, פ"י, — זִרְמוּ העבים גשם וכדומה, שפכו בכח ועז, **ausgiessen; verser; pour out**: ראוך מים יחילו אף ירגזו תהמות זֹרְמוּ מים עבות קול נתנו שחקים אף חצציך יתהלכו (תהל׳ עז יז-יח). — פֻעַל, מְזֹרָם, מְזֹרָמִים: והפתרון עד להדק ברציצי יומים, עד תומו על פה כמים המזורמים (תלמ׳ תוי, קטע כ"י, **JQR 1901, 365**). — פִעֵל, זֵרֵם את פלוני, — זֵרְמוּ, גרף אותו כמו בכח הזרם: קראתי ליושבי גבעון עוד הם זֵרְמוּנִי, קולי להשמיע בערב הגרימוני (קינ׳ לת"ב, שבת סורו). — הִפְעִיל, הִזְרִים, — הזרים את הדמעות, שפך: דמעי אַזְרִימָה, וקול מר אריםה, מימים ימימה (קינ׳ לת"ב, איך נוי שודד). ואת נוי חטאתי השמימה, ודמעתי על לחיי אַזְרִימָה, וביום זה נהי נהיה אריםה (שם, ואת נוי). — ואמר המשורר: הוא המית גם עמינדב ומלכי שוע, על שאול ובניו הביא הוא אז הקרץ, הוא הזורים דם ישראל כזורם מי מבוע, ויאדימו ממנו נהרות כל הארץ (יל"ג, מלחמ׳ דוד בפלשת׳ א). — נִפְעַל, נִזְרַם: על זאת כל לב מגו נשלף, ומקום עפעף נִזְרַם ונדלף, בליל כל ששון לקינים נחלף (קינ׳ ליל ת"ב, על ליל).

זִרְמָה, ש"נ, כנ׳ זִרְמָתָם, — כמו זרם, שפך מים וכדומה, ונתיחד לשפך שכבת הזרע: ותעגבה על פלגשיהם אשר בשר חמורים בשרם וזרמת [1]) סוסים זִרְמָתָם (יחזק׳ כג כ). — ובמשמ׳ נזילת המים בהפלגים:

---

[1]) המליצה דחוקה, והגיהו רוב החדשים קִר במקום קיר, ר"ל כזרם מים קרים. וגם זה דחוק.

[2]) לא נתברר מקור שמוש זה.

[3]) עי׳ הערה שלקמן. — [4]) כך היא הנוסחה המקבלה, הכתיב, והנקוד, ולפי הנקוד הזה אין ספק כי לפחות המנקדים ראו בו פעל עבר נכח בכנוי רבים, ובארוהו הקדמונים כלם מהשם זֶרֶם שלמעלה, במשמ׳ גרפתם וסחבתם כמו בזרם, וקצת החדשים רצו למצא מקור לפעל זה בהפעל זַרַם a) בערב׳ במשמ׳ הפסיק. אבל, כל נוסחת הכתוב חשודה מאד, כי המליצה שֵׁנָה יהיו אינה בלל טבעית, בפרט להזמן ההוא. ולכן כבר התלבטו החדשים והגיהו הגהות מתחלפות: זרע מתם שנה (.Welh) וזרעתם שנה שנה (Duhm), ולפי התרגום היוני והסורי זְרַמְתָּם שנה, ועוד, אבל כל זה אינו מספיק ואינו מרפא את נוסחת הכתוב ההרוסה.

a) زرم

[1]) קצת החדשים מגיהים וּזְמֹרַת במקום וזרמת

השמש יצקה אור יקרות וחום צח על נאות הרועים פלגים יבלי מים המו בשאון ז ר מ ת ם המולת עלי נדף מרות צח הנושב בין העפאים (א׳ מפו, אה״ל ד). — ובהשאלה, ״רבוי הדברים: אם פתח תפתח לי את ז ר מ ת לשונך ורוחך כנחל שוטף (אגר׳ יל״ג א ד).

ב. **זְרְמָה** ש״נ, — כמו ב. זֶרֶם: ואם בהמה נגחה את בהמה ונתחה העצם במקום נתחו ולא נשבר והזרמות עומדות במקומיה ולא נתחתכה והבהמה תשא את נפשה כשר הוא (הלכ׳ טרפ׳ לאלד׳ הדני ג יו).

זַרְנִיאֵל, ש״ז, — שם מלאך: והממונה על הזכרון שמו ז ר נ י א ל והוא מן מחנה האש השורף והוא נמשך בדין רפה (כרית מנוחה ו).

***זַרְנִיךְ**[1], ש״ז, —סם ידוע, גוף מתכתי שחוף הגון ובהרכבותיו הוא סם מות חד מאד, Arsenic: הוסיפו עליהן השחור והכחול ונקרת פיסולין ויש אומרים אף הזרניך (חול׳ פח). ומצאה (שלמה את מלכת שבא) כולה שער והביא סיד וזרניך וברר הסיד וכו׳ ומשחה ורחצה ונשר שערה (א״ב של בן סירא). מררות אדומות כמראה הזרניך האדום (פרקי משה ב). ואלו החדים והמעורבים בזרניכים יפוחד עליהם (קאנון ג יו ב ו).

זַרְנִיכִי, ת״ז, לנק׳ זַרְנִיכִית, —של זרניך, מטבע הזרניך: ולפעמים יצא בקיא מררות אדומות כמראה הזרניך האדום ונקרא המרה הזרניכיית (פרק משה ב).

זרע[2], ממנו זֶרַע, זָרַע, זֵרוּעַ, זֵרְעוֹן, זֵרָעוֹן, *זֵרְעוֹנִי, *זְרִיעָה, *זַרְעִי, *זְרָעִית, מִזְרָע.

זֶרַע[3], ש״ז, כהפס׳ זָרַע, מ״ר זְרָעִים, — א) מה שיושם באדמה החרושה כדי שיצמח ממנו הצמח, Same, semence; seed: ונהיה אנחנו ואדמתנו עבדים לפרעה ותן זֶרַע ונחיה ולא נמות והאדמה לא תשם (כרא׳ מז יט). זֶרַע רב תוציא השדה ומעט תאסף כי יחסלנו הארבה (דבר׳ כח לח). הנה ימים באים נאם יי׳ ונגש חורש בקוצר ודרך ענבים במשך הַזָּרַע והטיפו ההרים עסים (עמוס ט יג). הלוך ילך ובכה נשא משך הַזֶּרַע בא יבא ברנה נשא אלמתיו (תהל׳ קכו ו). עץ פרי עשה פרי למינו אשר זַרְעוֹ בו למינהו (כרא׳ א יא). אין נותנין ז ר ע דלעת לתוך החלמית (כלא׳ א ח). פול המצרי זרעו ל ז ר ע מתעשר לשעבר זרעו לירק מתעשר לבא (ירוש׳ שביע׳ ב לד.). אין בודקין את הזרעים באדמה בעציץ אבל בודקין אותן בגללין (שם ד לה:). —ב) מה שעלה מהזרע, התבואה, Saat, Getreide; blé; harvest: וכל מעשר הארץ מִזֶּרַע הארץ מפרי העץ ליי׳ הוא (ויקר׳ כז ל). עשר תעשר את כל תבואת זַרְעֶךָ היצא השדה שנה שנה (דבר׳ יד כב). התאמין בו כי ישוב זַרְעֲךָ וגרנך יאסף (איוב לט יב). ביום נטעך תשגשגי ובבקר זַרְעֵךְ תפריחי (ישע׳ יז יא). וְזַרְעֵיכֶם וכרמיכם יעשר ונתן לסריסיו ולעבדיו (ש״א ח יה). — ג) עצם פעולת הזריעה, לשים את הזרע באדמה, d. Säen; ensemencement; sowing: והיה בתבואות ונתתם חמישית לפרעה וארבע הידת יהיה לכם לְזֶרַע השדה ולאכלכם (כרא׳ מז כד).— ד) עת הזריעה, Saatzeit; saison de semailles; seed time: עד כל ימי הארץ זֶרַע וקציר וקר וחם (כרא׳ ח כב). והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זָרַע ואכלתם לחמכם לשבע (ויקר׳ כו ה). חצי תשרי מרחשון וחצי כסליו ז ר ע חצי כסליו טבת והצי שבט חורף חצי שבט אדר וחצי ניסן קור (ב״מ קו:). ששה ז ר ע י ם ושבעה אסיפין לא ששה ז ר ע י ן וחמשה אסיפין (ירוש׳ שביע׳ ב לד.). — ה) *ביחוד זֶרַע, זְרָעִים, כמו חרדל, ומיני נצנים וכדומה, להבדיל מן ירקות: כל מין ז ר ע י ם אין זורעין בערוגה (כלא׳ ג ב). הארוס והקיסום ושושנת המלך וכל מיני ז ר ע י ם אינם כלאים בכרם (שם ה ח). מיעט הכתוב את שאין דרך בני אדם להיות קורין ז ר ע י ם (ירוש׳ שם ח לא:). צובר את גורנו לתוכו ונמצא מעשר מ ז ר ע ו על ירקו ומירקו על ז ר ע ו (שם שבי׳ ב לד.). מנכשי ז ר ע י ם ועודרי ירקות (ב״ק קיט:). — *זֶרַע הָרֹאשׁ [1], מין ענבי שדה, (Labrusca): ז ר ע ה ר א ש הוא אגריאו איסטפודיו (אסף הרופא, כ״י מינכ׳ 20).—ה)

ואומרים שהכונה בזה לגיד, כמו שלחים הזמורה במשמעה זו, והוא כפל של בשר חמורים. אך אין זה מכרח.

[1] מלה פרסית נכנסה בכל הלשונות, גם בערב׳ זרניח׳ a) וגם בסור׳ זרניכא. ומצויה מאד בכל הספרות הרפואית העברית, ובנו ממנה גם תאר זרניכי.

[2] משותף לכל הלשונות האחיות השמיות. בערב׳ זרע b), וכן בארמ׳ וסורית.

[3] עי׳ הערה הקודמת.

a) زرنيخ b) زرع

[1] בערב׳ חב אלראש a) הוא זביב אלג׳בל b), ר״ל צמוקי ההר.

a) حب الراس b) زبيب الجبل

בבע"ת, מה שיוצא מכלי הזכר והנקבה בהזדוגם שמזה יתהוה הולד, semen virile, ועפי"ר בחבור עם המלה שִׁכְבַת: זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת זֶרַע לטמאה בה (ויקר' יה לב). וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זֶרַע וכבס במים (שם יז). ב' נקבים יש בו באדם אחד מוציא שתן וא' מוציא שכבת ז ר ע ואין בין זה לזה אלא כקליפת השום (בכור' מד:).— ז) יְלָדִים, Nachkommenschaft; descendants: ותלד בן ותקרא את שמו שת כי שת לי אלהים זֶרַע אחר תחת הבל כי הרגו קין (בראש' ד כה). ויאמר אברם הן לי לא נתתה זֶרַע והנה בן ביתי יורש אתי (שם יה ג). לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה עמו ונחיה מאבינו זָרַע (שם יט לב). כי ביצחק יקרא לך זָרַע (שם כא יב). בא אל אשת אחיך ויבם אתה והקם זֶרַע לאחיך (שם לח ח). ונתתה לאמתך זֶרַע אנשים ונתתיו ליי' כל ימי חייו (ש"א א יא). ישם יי' לך זֶרַע מן האשה הזאת (שם ב כ). יראה זֶרַע יאריך ימים (ישע' נג י). ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וְזֶרַע אין לה ושבה אל בית אביה כנעוריה מלחם אביה תאכל (ויקר' כב יג). וידע אונן כי לא לו יהיה הַזָּרַע (שם לח ט). הַזֶּרַע אשר יתן יי' לך מן הנערה הזאת (רות ד יב). ועתה השבעה לי ביי' אם תכרית את זַרְעִי אחרי ואם תשמיד את שמי מבית אבי (ש"א כד כב). ואיבה אשית בינך ובין האשה ובין זַרְעֲךָ ובין זַרְעָהּ (בראש' ג יה). ושמתי את זַרְעֲךָ כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זַרְעֲךָ ימנה (שם יג יז). וגם את בן האמה לגוי אשימנו כי זַרְעֲךָ הוא (שם כא יג). והנה הראה אתי אלהים גם את זַרְעֶךָ (שם מח יא). ויבאו מצרימה יעקב וכל זַרְעוֹ אתו בניו ובני בניו אתו בנתיו ובנות בניו וכל זַרְעוֹ הביא אתו מצרימה (שם מו ו-ז). כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו כי לא יצלח מִזַּרְעוֹ איש ישב על כסא דוד (ירמ' כב ל).—וצאצאים קצת יותר רחוקים: לא יקרב איש זר אשר לא מִזֶּרַע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני יי' (במד' יז יה). ואענה את זֶרַע דוד למען זאת (מ"א יא לט). והשלכתי אתכם מעל פני כאשר השלכתי את כל אחיכם את כל זֶרַע אפרים (ירמ' ז יה). ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זֶרַע אברהם אהבי (ישע' מא ח). וימאס יי' בכל זֶרַע ישראל ויענם ויתנם ביד שסים (מ"ב יז כ). ישמעאל בן נתניה בן אלישמע מִזֶּרַע המלוכה (שם כה כה). הדד האדמי מִזֶּרַע המלך (מ"א יא יד). הכהנים הלוים אשר הם מִזֶּרַע צדוק (יחזק' מג יט). אם מִזֶּרַע היהודים מרדכי (אסת' ו יג). אחשורוש מִזֶּרַע מדי (דני' ט א). כי גר יהיה זַרְעֲךָ בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה (בראש' יה יג). והיה זַרְעֲךָ כעפר הארץ וכו' ונברכו בך כל משפחת האדמה וּבְזַרְעֶךָ (שם כח יד). הרבה ארבה את זַרְעֲךָ ולא יספר מרב (שם טז י). ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם יי' ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זַרְעֲךָ מארץ שבים (ירמ' ל י). ושבו דמיהם בראש יואב ובראש זַרְעוֹ לעלם ולדוד וּלְזַרְעוֹ ולביתו ולכסאו יהיה שלום עד עולם (מ"א ב לג). הנני מקים את בריתי אתכם ואת זַרְעֲכֶם אחריכם (בראש' ט ט). כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נאם יי' כן יעמד זַרְעֲכֶם ושמכם (ישע' סו כב). באו ורשו את הארץ אשר נשבע יי' לאבתיכם לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם וּלְזַרְעָם אחריהם (דבר' א ח). ונודע בגוים זַרְעָם וצאצאיהם בתוך העמים (ישע' סא ט). וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זַרְעָם בגוים (תהל' קו כו-כז). קימו וקבל היהודים עליהם ועל זַרְעָם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור להיות עשים את שני הימים האלה וכו' וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מִזַּרְעָם (אסת' ט כז-כח). שאין ז ר ע ו של עשו נמסר אלא ביד ז ר ע ו של יוסף (ב"ב קכג:).

זָרַע[1]), פ"י, יִזְרַע, יִזְרַע, יִזְרַע, יִזְרְעוּ, יִזְרָעוּ, אֶזְרְעָה, יִזְרְעָה, יִזְרָעֵנּוּ, יִזְרָעֵם, זֹרֵעַ, זֹרְעִי, זְרַע, לִזְרֹעַ,— א) שָׂם הַזֶּרַע באדמה, säen; semer; sow: והיה אם זָרַע ישראל ועלה מדין ועמלק וכו' וישחיתו את יבול הארץ (שופט' ו ג-ד). הכל היום יחרש החרש לִזְרֹעַ יפתח וישדד אדמתו (ישע' כח כד). הא לכם זרע וּזְרַעְתֶּם את האדמה (בראש' מז כג). וּזְרַעְתֶּם לריק זרעכם ואכלהו איביכם (ויקר' כו יז). זָרְעוּ חטים וקצים קצרו (ירמ' יב יג). ושש שנים תִּזְרַע את ארצך ואספת את תבואתה (שמות כג י). שש שנים תִּזְרַע שדך ושש שנים תזמר כרמך (ויקר' כה ג). אתה תִזְרַע ולא תקצור (מיכ' ו יה). וַיִּזְרַע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא מאה

[1]) בערב' זַרַע a), וכן בארמ' וסור' ואתאפ', וגם במצרים ואשור.

a) زَرَع

שערים (ברא״ש כו יב). וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נִזְרַע ולא נאסף את תבואתנו (ויקר׳ כה כ). יובל הוא שנת החמשים שנה תהיה לכם לא תִזְרָעוּ ולא תקצרו את ספיחיה (שם יא). נירו לכם ניר ואל תִּזְרְעוּ אל קצים (ירמ׳ ד ג). וַיִּזְרְעוּ שדות ויטעו כרמים (תהל׳ קז לז). אֶזְרְעָה ואחר יאכל (איוב לא ח). אכול השנה ספיח ובשנה השנית שחיס ובשנה השלישית זִרְעוּ וקצרו (ישע׳ לז ל). בבקר זְרַע את זרעך ולערב אל תנח ידך (קהל׳ יא ו). ונתן זרע לַזֹּרֵעַ ולחם לאכל (ישע׳ נה י). הַזֹּרְעִים בדמעה ברנה יקצרו (תהל׳ קכו ה). הרוצה לעשות שדהו קרחת קרחת מכל מין עושה עשרים וארבעה קרחות וכו׳ וזורע בתוכה כל מין שירצה היתה קרחת אחת או שתים זורעם חרדל (כלא׳ ב ט). לא יאמר אזרע ואח״כ אשרש (שם ד). המקבל שדה מחבירו לזורעה שעורים לא יזרענה חטים חטים יזרענה שעורים (ב״מ ט ח). הרי שחרשת וזרעת וכו׳ אם אין הקב״ה מוציא לך מעט רוח שתזרה מהיכן אתה חי (מד״ר ויקר׳ כח).—וגם בנטיעת אילנות: על כן תטעי נטעי נעמנים וזמרת זר תִּזְרָעֶנּוּ [1] (ישע׳ יז י). -- וּפָעוּל: זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זְרוּעָה (ירמ׳ ב ב). היתה שדהו זרועה חטים ונמלך לזורעה שעורים (כלא׳ ב ג). היתה שדהו זרועה ירק ובא ומצאה אורז (ירוש׳ דמאי ב כב ד).—ומשל: שמר רוח לא יִזְרָע וראה בעבים לא יקצור (קהל׳ יא ד). — ובמליצה: הנה ימים באים נאם יי׳ וְזָרַעְתִּי את בית ישראל ואת בית יהודה זרע אדם וזרע בהמה (ירמ׳ לא כז). וּזְרַעְתִּיהָ לי בארץ ורחמתי את לא רחמה (הוש׳ ב כה). כי רוח יִזְרָעוּ וסופתה יקצרו (שם ח ז). זִרְעוּ לכם לצדקה קצרו לפי חסד (שם י יב). זוֹרֵעַ עולה יקצור און (משלי כב ח). רשע עשה פעלת שקר וְזֹרֵעַ צדקה שכר אמת (שם יא יח). כאשר ראיתי חרשי און וְזֹרְעֵי עמל יקצרהו (איוב ד ח).—ובמשמ׳ פזר: וָאֶזְרָעֵם בעמים ובמרחקים יזכרוני (זכר׳ י ט). ויתץ את העיר וַיִּזְרָעֶהָ מלח (שופט׳ ט מה).— וּפָעוּל, אור זָרוּעַ, זָרֻעַ, שפשט האור: אור זָרֻעַ [2] לצדיק ולישרי לב שמחה (תהל׳ צז יא).

—נִפְעַ׳, נִזְרַע, יִזָּרַע, יִזָּרֵעַ,—א) שזרעוהו, הזרע באדמה: כל זרע זרוע אשר יִזָּרֵעַ (ויקר׳ יא לז). נחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יִזָּרֵעַ (דבר׳ כא ד). גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תִזָּרַע ולא תצמח (שם כט כב). ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו וכו׳ ופניתי אליכם ונעבדתם וְנִזְרַעְתֶּם (יחזק׳ לו ח-ט). שדה שנתקוצה תזרע במוצאי שביעית שנטייבה או שנדיירה לא תזרע (שבי׳ ד ב). דבר שהוא נזרע ומצמיח יצאו כמהין ופטריות שאינן נזרעות ומצמיחות (ירוש׳ מעשר׳ א א). גריד מותר ליזרע בו כל מין שירצה (שם כלא׳ ב כח.). ושדה העומדת לפשתן וכו׳ אם לא תזרע בבכיר תזרע באפל אם לא תזרע פשתן תזרע ממין אחר (מו״ק יא:). מה ההרים ראוים להזרע ועושים פירות כך הצדיקים עושים פירות ומטיבין לעצמם ולאחרים (מד״ר ויקר׳ כז).—ובהשאלה: וצוה עליך יי׳ לא יִזָּרַע משמך עוד (נחום א יד).—ב) נִזְרְעָה האשה, נתעברה בזרע: ואם לא נטמאה האשה וטהרה הוא ונקתה וְנִזְרְעָה זרע (במד׳ ה כח).

—פֻּעַ׳, זֹרַע,—כמו נזרע: אף בל נטעו אף בל זֹרָעוּ [1] אף בל שרש בארץ גזעם (ישע׳ מ כד).

— הִפְעִ׳, הִזְרִיעַ, — עשה זרע, א) הצמח: עשב מַזְרִיעַ זרע (ברא״ש א יא).—ב) האשה: אשה כי תַזְרִיעַ וילדה זכר (ויקר׳ יב ב). איש מזריע תחלה יולדת נקבה אשה מזרעת תחלה יולדת זכר (ברכ׳ ס.). כגון שהזריעו שניהם (האיש והאשה) בבת אחת (שם). ונזרעה זרע מי שדרכה להזריע יצאה זו (אילונית) שאין דרכה להזריע (סוטה כה:).—ועי׳ אדמה, שָׂדֶה.

זֵרָעוֹן, ש״ז, מ״ר זֵרְעֹנִים, זֵרְעוֹנִים, — כמו זֶרַע, מה שזורעים, ובכלל ירקות וכדומה, Gemüse; légumes; vegetables: ויהי המלצר נשא את פתבגם ויין משתיהם ונתן להם זֵרְעֹנִים (דני׳ א טז). — ובפרט *הזרעים: ערוגה שהיא ששה על ששה טפחים זורעים בתוכה חמשה זרעונים ארבע בארבע רוחות הערוגה ואחת באמצע (כלא׳ ג א). (המוציא) זרעוני גינה פחות מכגרוגרת (שבת ט ז). זורעין זרעוני אילן באחת (תוספתא כלא׳ א יט). מכיון שהוקשו (הבצלים הסריסים) נעשו כשאר זירעוני גינה שאין נאכלין (ירוש׳ שביע׳ ב לד.). באמת אמרו זירעוני גינת שאינן נאכלין מצטרפין אחד מעשרים וארבעה בנופל לבית סאה (שם כלא׳ ב כו ג). הכוסס את האורז אומר עליו בורא מיני זרעונים (שם ברכ׳ ו ז). שאני מרבה לפת וזרעוני גינה שאינן נאכלין (ספרי ראה קה). זרעוני גינה שאינן נאכלים כגון זרע לפת וזרע צנון וזרע

— [1]) אולי יותר נכון תזמרנו. —[2]) אולי זָרַח.

— [1]) ואולי הוא פעול קל.

בצלים וכיוצא בהן (רמב"ם תרומ' ב ג). הזרעונין נחלקין לשלשה חלקים האחד מהם הוא הנקרא תבואה וכו' והשני מהן הוא הנקרא קטנית וכו' והשלישי מהן הוא הנקרא זרעוני גינה והן שאר זרעונין שאינן ראויין למאכל אדם והפרי של אותו הזרע מאכל אדם כגון זרע הבצלים וכו' כשיזרעו כל מיני זרעונים אלו ויצמחו נקרא הצמח כולו כל זמן שלא ניכר הזרע דשא ונקרא ירק (הנ"ל, כלא' א ח). כי הזרעון אינו גדל בלימזון שאנו רואים בהרגש שהזרעונים בנפלם לארץ לא יתכן לצמוח בלי מים ולחות שתהיה הארץ לחה (ריב"צ, עולם הקטן א ג). זרעונים בסיר סובבים, ישאו נהרות דכים, מקולות מים רבים, זרעו במים רבים כסובב בלב ים (גומפלין, שיר לעג לבני ריגוס). נפשם מלא זרעונים, ביום החמשי, עדשים גם ישנים, אך תותיר להששי (שם).

***זַרְעוֹנִי**, ת"ז, לנק' זַרְעוֹנִית, מ"ר זַרְעוֹנִיִּים, -ניות, — של הַזֵּרָעוֹן: ונראה שיהיה הזרעוני יתר נאות מן הקלפיי (קאנון ג י ה ב).

***זַרְעִי**, ת"ז, לנק' זַרְעִית, מ"ר זַרְעִיִּים, -עיות, — של הזרע, מטבע הזרע: ואם תאמר כי ואם הנפש לא קדמה בחמר בפעולות שש הימים קדמה בהקש אל המשפט הזרעיי אקביל באמרי שאם המשפט הזרעיי מהנפש קדם יתחייב היותו קודם בנברא מה או רוחני או גופני והדבר שבו ימצא המשפט הזרעיי מדבר מה הוא פועל לו (רשב"ג, מאמ' על הנפש). המותר הזרעי יוצא משביל המימיות (רשב"ג דוראן, מג"א, ח"י ד). כשתשתנה הטפה הזרעית אל צורה אנושית (אפודי, מו"נ ב, הקד' ד). ואמרו זרבעי רמז לטפה הזרעית שבאמצעות הכנתה יתהוה המזג וכו' ולפי דעתי תקרא הטפה הזרעית בלשון תורה רובע וקראה המשורר רבעי לפי שהזרע הוא מותר העכול (נוה שלום ז כו). בסגולת טבעיהם זכחותיהם הזרעיים כלליים ופרטיים (שעה"ש לר"א אירילו ג י). ופעמים יחלש הזכר בהוצאת זרעו ופעמים יקל עליו ויתענג וזה יהיה לפי שפע המותר ההוא הזרעי כי כשישפע עליו אז יקל עליו (שער השמים ח). בהוית העצמים מעדן נקודת הטפה הזרעיית (אילימ' לרמ"ק, עין כוא' ו יא). נקרא אותה נפש מחשבית אשר תושרש מהטפה הזרעית היא נפסדת בהפסד המורכב (מנח' קנא' לר"י מפיסא 54). ובחול הנפש האנושית בטפה זרעית תבא מושפעת מכל אלו הכחות באמצעות הגלגלים (שם 55). כי הנפש האנושית היא צורת הגוף האנושי והיא תתהווה מהטפה הזרעית וכחות היסודות (שם 56).

***זַרְעִית**, ש"נ, מ"ר זַרְעִיּוֹת, — כמו זֶרַע, במשמ' כל הדורות הבאים אחרי האדם: דיני נפשות דמו ודם זרעיותיו[1] תלויין בו עד סוף העולם שכן מצינו בקין וכו' דמי אחיך דמו ודם זרעיותיו (סנה' ד ה). דם אחיך אין כתיב כאן אלא דמי אחיך דמו ודם זרעיותיו וכו' את דמי נבות ואת דמי בניו דמיו ודם זרעיותיו (מד"ר בראש' כב). א"ל הקב"ה שטן משחית מה זה תתמה עכשיו יראה האדם זרעית וזרעית זרעיתו עד סוף כל הדורות (אלדד הדני, בשם מד"ר בראש'). קול דמי אחיך דמו ודם זרעיותיו אף כשאתה מקיים דמי אחיך עמך מעלה עליך חייו וחיי זרעיותיו שמדה טובה מרובה ממדת פורענות (רש"י ב"ב יא.). דע כי יש בדבר סוד נעלם כי לעולם יהיו הזרעיות על מחקק האבות וכן אתה מוצא כשקלקל אדם הראשון הביא מיתה לעולם (אגר' הרמב"ם לר"ח הנביא).

זרק[2]), ממנו זָרַק, *זְרִיקָה, מִזְרָק, יְזָרְקָא.

זָרַק, פ"י, עת' יִזְרֹק, — הטיל באוויר, בפרט דבר שמתפורר לרסיסים דקים, כמו אבק וכדומה. streuen, répandre; scatter: קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן וזרקו משה השמימה לעיני פרעה והיה לאבק על כל ארץ מצרים וכו' ויזרק אתו משה השמימה (שמות ט ח-י). בא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב ומלא חפניך גחלי אש מבינות לכרבים וזרק על העיר (יחזק' י ב). ויזרק (השברים הדקים) על פני הקברים (דהי"ב לד ד). ויקרעו איש מעלו ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה (איוב ב יב). — ומים, דם, וכיוצא בזה: ויקח משה חצי הדם וישם באגנת וחצי הדם זָרַק על המזבח (שמות כד ו). ולקחת את דמו (של האיל) וזרקת על המזבח סביב (שם כט יו). וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם (יחזק' לו כה). וזרקו את הדם על המזבח סביב (ויקר' א ה). ואת דמו

---

1) בנוסח' זרעותיו.

2) באשר' זרק, כמו בעבר'. וכן בארמ' וסורית זרק. בערב' ד'רק a), זרק b) רק במשמ' הטלת גללים.

a) ذرق b) زرق

יזרק על המזבח סביב (שם ז ב). ויקח משה את הדם ויזרק על העם (שמות כד ח). וימצאו בני אהרן אליו את הדם ויזרקהו על המזבח סביב (ויקר' ט יב). — ובהשאלה: אכלו זרים כחו והוא לא ידע גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע (הוש' ז ט). — ובמשמ' *הטיל והשליך בכלל: הזורק מרשות היחיד לרשות הרבים (שבת יא א). (המוציא) צרור או אבן כדי לזרוק בעוף וכו' כדי לזרוק בבהמה (שם ח ו). בזורק גט לאשתו וכו' זרקו לה בתוך ביתו או בתוך חצרו (גיט' ח א). אמר לו בעל חובו זרוק לי חובי וזרקו לו (שם ג). נטלוהו (את בן המלך) בידיו וברגליו וזרקוהו לאחר פלטרין (ספרי עקב מג). מושיטין הקרשין מזו לזו אבל לא זורקין (ירוש' שבת יא יג). שאזרוק צרור לים ושלא אזרוק שזרקתי ושלא זרקתי (שבוע' ג ה). ואבן שבקש לזרוק עוג מלך הבשן על ישראל (ברכ' נד.). שלשה דברים נאמרו בצפרנים הקוברן צדיק שורפן חסיד זורקן רשע (מו"ק יח.). ועלו (פרחי כהונה) לגג ההיכל ואמרו לפניו רבש"ע הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך וזרקום כלפי מעלה ויצתה כעין פיסת יד וקיבלתן מהם (תענ' כט.). נזדמנה לו תיבה בת שתי אותיות לא יזרקנה לבין הדפין אלא חוזר וכותב בתחילת השיטה (מנח' ל:). ישראל אומרים ארורות הידים שכך זורקות ואמוריים אומרים ברוכות הידים שכך סומכות (מד"ר דבר' א). בן כוזיבא היה מקבל אבני בליסטרא באחד מארכבותיו וזורקן והורג מהן כמה נפשות (שם איכ', בלע ה'). — ומשל: זרוק מטה לאויר לעיקרו נופל (שם במדב' כ). — ופָעוּל: אהל זרוק (לא שמו) אהל (ערוב' ל:). — וזרק המים: אין תוחבין זמורה של גפן לתוך האבטיח שתהא זורקת מימיה לתוכו (כלא' א ח). — ובהשאלה: זרוק מרה בתלמידים (כתוב' קג:). — וזורק דבר מפיו: אין עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יתומה ולא יזרוק ברכה מפיו (ברכ' מז.). יברך בנחת ובמתון וכו' ולא יזרוק ברכה מפיו במרוצה (ראש' חכמה, הקדושה ז).

—נפע', *נִזְרַק: זה היה יוסף שנזרק מאביו ונמכר למצרים (מד"ר במד' יד). נחש ושפיפון שהם נזרקים על הארץ שהיו להם רגלים והולכים על גחון (שם). מימיו (של אספרגוס) נזרקין אפילו בפני המלך (ברכ' נא.). — ובהשאלה: אמר רבי חייא בר גמדא נזרקה מפי חבורה ואמרו בגון שהיו בעלים טמאי מת (פסח' סד.).

—פע', *זֵרֵק. — כמו קל בנחץ הפעולה: מצרים שהיו שרויים באפלה רואים את ישראל שרויים באורה אוכלים ושותים ושמחים והיו מזרקים בהם בחצים ובאבני בליסטרא (מכילתא בשלח ב ד). שהיו תופרי יריעות מזרקין את המחטין אילו לאילו (ירוש' שבת יא יג.). מה הכדור של בנות מזרקין בו לכאן ולכאן כך היו הדברות מזרקין בסיני (מד"ר במד' טו). — ואמר הפיטן: ושמע זדים מְזָרְקִים למולך מילות קדושים (ר"א קליר, קינ' לת"ב, הטה).

—פע', זֹרַק, —שורקו אותו: כי מי נדה לא זֹרַק עליו טמא יהיה (במד' יט יג). אמר אברהם רבון העולמים תהא רואה כאלו דם יצחק זורק לפניך (מד"ר במד' יז).

זַרְקָא, זַרְקָה, ש"נ,—שם לאחד הטעמים המפסיקים: ג' ר"פ בטעם זרקא (מסור' ברא' כט ח). אם יש לפניה שופר ונעיה, וזרקא עמהם חנויה. נעימת שופר למטה שרויה (דה"ט כא). וכל שופר אחד לפני זרקא מיוחד, למעלה מאוחד (שם). שמות הטעמים והמשרתים לפי שינוי מקומם וצורתם כך הוא הפזר פזר גדול וכו' זרקה סגלה לגרמיה רביע תביר וכו' (הור' הקורא 72). ישמש בשני טעמים צמוד בזרקה ואתנחה ובסגולה שהיא תלויה לזרקה (שם 87).

זרר[1], ממנו זֹרֵר.

זָרַר, זורר, פ"ע,—התעטש מנחיריו, niesen; éternuer; to sneeze: ויעל (אלישע) ויגהר עליו (על הנער החולה) וַיְזוֹרֵר[2] הנער עד שבע פעמים ויפקח הנער את עיניו (מ"ב ד לה). — ופ"י, במשמ' יהעיר ע"י עטוש או קול אחר: שושן תדרר, גאולה תברר, שוכנים תְּזוֹרֵר, בקול הערת שופר (מוס' א ר"ה, אשא דעי). חבלי נומה זורר, והפיל בביתך חבל, ולההויק בך מתעורר, ושם תפלתו חבל (סמא"ל, סליח ר"ה, יחידה). שינה אזורר ואפקח עיני, ולבי אעורר לדרוש

---

[1] בערב' צר [a], בריש דגושה, במשמ' השמיע קול דומה להברת הצרוף הזה. בארמ' זרירא, במשמ' עטישה: תרגום עטישותיו זרירוהי.

[2] הסכימו כל המפרשים כי הכונה בפעל זה היא העטישה. רק ת"י כאן תרגם ואיתמורק, בעוד שעטישותיו תרגם זרירוהי.

---

[a] ضَرَّ

יו' (שם, סליח' שבת שובה, סיגה). מנוס אם קמתם, ולבית אל עליתם, ושינה זורַרְתֶּם, ורון התאויתם (שם סליח' ר"ה, אל דמי).

א. *זָרַר, — קל לא נהוג.

— פִּעֵל, זוֹרֵר, מְזוֹרָר, — פִּזֵּר: מכתי אנושה באין מתעיל ומְזוֹרֵר, על כן אמרתי שעו מני אמרר (קינ' לת"ב, מי יתן). שבר עצמותי זוֹרֵר ומפרר, סלה כל אבירי הטבור והשרר (שם).

ב. *זָרַר, פ"י, עת' יְזוֹרֵר,—כמו זור, במשמ' רמס בדריכת רגל: ואהבתך מסותרת בלבי וזאת יודה לבבי אף יברר, וחלילה שמוע ממלשנים אשר רגלי ומנעלי יזורר (רשב"ג, שירי שלמה נט).

זֶרֶת[1], ש"נ, מ"ר זְרָתוֹת, — מדת ארך היד מן קצה הבהן ועד קצה האצבע הקטן[2]: רבוע יהיה (החשן) כפול זֶרֶת ארכו וְזֶרֶת רחבו (שמות כח יו). גבהו (של גלית הפלשתי) שש אמות וָזָרֶת (ש"א יז ד). וגבולה אל שפתה סביב זֶרֶת האחד (יחזק' מג יג). מי מדד בשעלו מים ושמים בַּזֶּרֶת תכן וכל בשליש עפר הארץ (ישע' מ יב).—ואמר הפיטן: האמן כפי שחקים והקציבם, התכנם בַּזֶּרֶת ועם רגב השליבם (יוצר יוה"כ, האמן). מדת עולם כַּמְּזֶרֶת ועד אגודל, ומדתה בקו אשר מאד גדל (יוצר שבת שקל', אז ראית). כל אוצרות שלג ורוח פלס בשקלו, ומי בראשית מדד בשעלו, ושמי רום תכן זַרְתּוֹ מלא, וכל הררי קדם באצבעו שקלו (שם). — ומשל: רחב זרת לא יצר לשני אוהבים (פניני המליצ' 31). — *ושם מיוחד להאצבע הקטן: זו זרת זו קמיצה זו אמה זו אצבע זו גודל (מנח' יא.). — ומ"ז *זרתים: והיתה עושה קנה זרת ושבלת זרתיים (תוספתא מנח' ט ג).— ומ"ר *זְרָתוֹת: ולקחתי אני בחלקי מקום פלוני לרוח פלוני כך וכך זרתות באורך וברוחב ואני פב"פ במו כן וכו' כך וכך זרתות (ספ' השטר' לר"י ברצלוני 51). יוחנן בן מתתיה עשה לו חרב שתי זרתות ארכה וזרת אחת רחבה (מגי' אנטיוכוס). ואמה שלו (של הקב"ה) ד' זרתות וטפח וזרת שלו מסוף העולם ועד סופו (אות' דר"ע ז). ויש לו עצים ארוכים כשני זרתות ורחבים כשני זרתות (ערוך, ערך לוף). הרי אלף ושש מאות אמה אורך שהן שלשת אלפים ומאתים זרתות (רש"י ערוב' כא.). וכל אמה כשתחלקנה לשתי וערב יש בה ארבע זרתות (תוספ' שם). תעשה אמה מחמשה זרתות (תשו' הרמב"ם עו). ושם תלוי בתוך הארמון צלם מענק אחד ארכו תשעה זרתות ורחבו שתי זרתות (מכע' ר' בנימין, דר' גריגה' 43).—ואמר הפיטן: עשה (מתתיהו) הרב שתי זְרָתוֹת בתרמית, וחשב אויבי ה' להצמית (ר"י נאגארה, זמיר' לשבת חנוכה). — ובכנ': זה הרקיע והוא גשם מתנועע שכבר ידענו זרתותיו ואמותיו וידענו שעור חלקיו (מו"נ א נח). — ומ"ר *זְרָתַיִם: באמרנו שהשמונה זרתים נמצאים בקנה המדה (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א כ).

*זָרַת, פ"י — מדד בַּזֶּרֶת: רוממו זֶרֶת שחקים, קדוש הוא חכו ממתקים (יוצר יוה"כ, רוממו).

---

[1]) בארמ' זרתא. והנה מצאו החכמים בלשון מצרית השם צרת במשמ' יד, ורצו לראות בו מקור השם זרת, אפס כבר נדחתה השערה זו מפני שמשמ' השם צרת במצרית אינה יד סתם אלא חפן. ובדקדוק השם זרת אמרו קצת החכמים כי נגזר משרש זרה במשמ' מדד, וקצתם גזורהו מן זרר, במשמ' לחיצה, ויש מי שאמרו כי עקרו זְעֶרֶת, והכונה בזה האצבע הקטנה, ונצטמצם לְזֶרֶת. ובלשון ערב' משמשים למושג זה שני שמות שִׁבְר a), פִּתְר b), ואעפ"י ששני אלו הצרופים מתחלפים בקצת אותיותיהם מהצרוף זרת, מ"מ רגלים לדבר כי שלשתם מקור אחד להם, והוא שרש שמי קדום למושג הקדום הזה. וכבר תרגם הרדב"א הזרת בשבר הערבי (לקו"ק קלא). — [2]) כך הראשונים: ושיעור הזרת בפשיטת יד באלכסון מאצבע קטן ועד הגדול הוא זרת (שבלי הלקט, ציצית).

a) شبر b) فتر

שער הֵחית

ח

ח אות השמינית[1]) באלף בית העברי ושמה חֵית, עי' זה. האות ח היא גרונית וחִכִּית, ר"ל שהיא סימן לקול יוצא מהגרון בקצת חכוך הקול בגבה החֵך, ולפנים היתה גם בלשון עברית כמו בלשון הערב' ח כפולה[2]), האחת היתה סימן לקול יותר קרובה לקול האות ה, בנגיעה קלה מאד בהחך והשניה רחוקה ממנה ובחכוך יותר חזק בהחך הרך שבאחורי הגרון. אך אחרי כן נתמזגו שני הקולות יחד, ולא הברו אלא קול אחד משני אלה הקולות, ונחלקו היהודים בהברת הקול הזה לשתים: היהודים שבארצות המזרח וכמו"כ התימנים

[1]) עי' אדות מקום האות באלף בית בהערות לאות א, ב, וכו'. בהמזמורים המסדרים עפ"י סדר א"ב באו הפסוקים המתחילים באות ח אחרי הפסוקים המתחילים באות ז: זכרה ירושלם ימי עניה ומרודיה וכו' ראוה צרים שחקו על משבתיה, חטא חטאה ירושלם על כן לנידה היתה (איכ' א ז-ח). זאת היתה לי כי פקדיך נצרתי, חלקי יי' אמרתי לשמר דבריך (תהל' קיח נו-נז). — [2]) על טבע הכפילה של הקול הזה גם בעברית, מלבד הקש הלשון האחות הערבית שיש בה שתי ח, ח a) פשוטה ח' b) נקודה, מעידה גם הלשון העברית בעצמה במה שיש בה שרשים מתחילים באות ח ודומים זה לזה בשאר צרופי השרש, ומשמעותיהן מתחלפות זו מזו. ובפרט במקום שהמשמעות רחוקות מאד זו מזו ואחת מהן היא למושג קצת מְגנה שקשה לחשב שהשתמשו באותה המלה שמשמשת במשמעה זו גם למשמעה אחרת, כמו חרי אף וחרי במשמ' צואה, עי' ערכים הללו. ועדות יותר ברורה היא מה שהתרגום היוני לא העתיק את כל אות ח שבמקרא באות אחת מלשון יונית, אלא בשתי אותיות מתחלפות, קצתן באות α וקצתן באות χ: יצחק Ισαακ. אבל אָחָז Αχαζ. מזה נראה, כי להאות ח שבשרש צחק לא היה איתו הקול ממש כמו הקול ח שבשרש אחז. ובאמת, אלה שני השרשים ישנם גם בערב וםשמשים גם בה ממש באותן המשמעות שהם משמשים בעברית, אלא שהאחד כתוב באות ח צ'חכ c) והשני באות ח' אח'ד' d). ומזה נראה עוד, כי בזמן תרגום היוני לא נתמזגו עדין שני הקולות יחדיו, ועוד שמעו אותם המתרגמים מפי היהודים, לפחות של יהודה, בשני גוניהם המיוחדים, אלא שבהיות שלא היה בלשון יונית אות דומה ממש בקולה לקול הראשון של האות ח, העתיקוה באות α. רק הגליליים הברו את שני הקולות ככר בזמן ההוא באופן אחד, והיו הברים בגון אחד את הקול הראשון של השם חמור והקול הראשון של השם חמרא ליין, שבלשון ערבית הם שני קולות מתחלפים, הראשון קול ח והשני ח', ולעגו עליהם בני יהודה ושאלו: גלילי שוטה חמור לרכב עליו או חמר לשתות: בני גליל דלא דייקי לישנא מאי היא דההוא בר גלילא דהוה קאזיל ואמר להו אמר למאן אמר למאן אמרו ליה גלילא שוטה חמר למירכב או חמר למישתי (ערוב' נג:). והנה רגלים לדבר כי גם בימי התלמוד היה הבדל בין הברת ההא והחית, ולכן אמרו שאעפ"כ לא נמנעו החכמים לדרוש דרשותיהם בין שתי האותיות הא וחית: לא מתמנעין רבנן דרשין בין ה"א לחי"ת (ירוש' שבת ז ט:). אבל נראה כי הברו את האות ח כ"כ רך עד שהיו מי שהבליעוה בהאות שלפניה והפיקו את האות שלפניה בנקודת החית, ואמרו במקום שְׁחוזות שוּזות: אית תניי תני שחוזות ואית תניי תני שוזות (ירוש' שבת ה ז:). ואעפ"י שהתלמוד שם רוצה לראות בשוזות מלה אחרת מן שית זונה, ופרש מעתדן, אבל באמת זה אינו אלא הברה יותר קלה. והתמתקות זו של הברת החית היא סגולה של כל הלשונות השמיות הצפוניות, כמו הכנענית, שכבר בזמן קדום הברו אות זו קרוב מאד להברת אות א, והדבר הזה הלך והתפשט יותר ויותר עד שבזמן האחרון בלשון פונית לא היה יותר כמעט קול החית ובמקומה היה רק קול א. כמו שנראה מהעתקת המלים

a) ح   b) خ   c) ضحك   d) اخذ

הִבּרים את הקול הרך הראשון, ואת הקול השני הם הִבּרים באות כ רפה, עי' זה, והיהודים שבכל ארצות המערב הִברים את הקול השני, הקשה [1].

מפני טבעה הגרונית של האות ח נוהגים בה רוב דיני האותיות הגרוניות: אינה נדגשת, אך הדגש שהיה צריך לבוא בה אינו נשלם בתנועה ארוכה, למשל בהא הידיעה שלפניה, ובמקום שוא נע היא חטופה, ושומרת עפי"ר על קול הפתח שלפניה בטהרתו שלא יטה וישתנה לקול סגול, אך בקצת מלים גברה הנטיה גם לפני ח, כמו לֶחָם, רֶחָם, וכשה א בעצמה בסוף המלה מונעה בפתח יקראו א גנובה פתוחה לפניה והיא תנות, כמו נֹחַ יקראו נֹאחַ, כֹּחַ יקראו כֹּאחַ. ועי' עוד במבוא, בחלק הדקדוק.

ח היא אות שרשית ולא שמושית [2].

ח לא תבוא במלים הלשון העברית בצרופים חה, חע [3].

בתוך הלשון העברית בעצמה תתחלף ח בשאר אותיות הגרוגיות, וכמו"כ בקצת אותיות החכיות, וכמו"כ תבוא האות ח בעברית במקום קצת אותיות הגרוניות והחכיות שבשאר הלשונות השמיות.

במספרים תשמש במקום מספר שמנה: אל"ף חד למ"ד תלתין ח' תמניא (ירוש שבת ו ט:) י' (של יצחק) מול עשרה נסיונות צ' לתשעים שנה לשרה נולד ח' לשמונה ימים נמול ק' מאה שנים היו לאברהם (מד"ר במד' יח).

ח"א, — ר"ת: חלק א.

חֹב [4], ש"ז, כנ' חֻבּוֹ, —ההלל שבין החזה והכסות, Busen; sein; bosom: אם כסיתי כאדם פשעי לטמון בְּחֻבִּי עוני (איוב לא לג).

ח"ב, — ר"ת: חלק ב.

חבא [5], ממנו א. חָבָא, מַחֲבֵא, מַחֲבוֹא. ב.*חָבָא, ׳חָבוּא, ׳חֲבִיאָה.

א. חָבָא, — קל לא נמצא במקרא. — ופעול, ׳חָבוּא, מ"ר ׳חֲבוּאִים, ׳חֲבוּאוֹת: זעומים בלאומים נסערים רוח עועים, חבואים באימת לבאים ואין יוצא חוץ לקלעים (סלית' מבוד, ר' מא"י, ל' אדר). פגימה או גימום אינו ניכר בהם (בהשנים) שהרי חבואות בפה (רש"י בכור' לה.).

— נפע', נֶחְבָּא, נֶחְבֵּאת, נֶחְבְּאוּ, נֶחְבָּאוּ, נֶחְבֵּאתֶם, נֶחְבַּתֶּם, תֵּחָבֵא, יֵחָבְאוּ, הֵחָבֵא, בינ' נֶחְבָּא, נֶחְבָּאִים, —הסתתר במקום סתר שלא יראהו אדם, שלא ימצאהו sich verstecken; se cacher; hide o. s.: ויהרג (אבימלך) את אחיו בני ירבעל שבעים איש על אבן אחת ויותר יותם בן ירבעל הקטן כי נֶחְבָּא (שופט' ט ה). ויגד יהונתן לדוד לאמר מבקש שאול אבי להמיתך ועתה השמר נא בבקר וישבת בסתר וְנַחְבֵּאתָ (ש"א יט ב). וישלכם אל המערה אשר נֶחְבְּאוּ שם (יהוש' י כז). ההרה לכו פן יפגעו בכם הרדפים וְנַחְבֵּתֶם שמה שלשת ימים עד שב הרדפים (שם ב טז). —ועבר לנק' *נֶחְבֵּאת: ראתה (ההיה) שני בני אדם ורצתה אחריהן משולחת נחבאת מפניהן אינה משולחת (תענ' כב.). — ובינ': ויבקשהו (את שאול) ולא נמצא וכו' ויאמר יי' הנה הוא נֶחְבָּא אל הכלים (ש"א י כא-כב). הנה עתה הוא נֶחְבָּא באחת הפחתים (ש"ב יז ט). נמצאו חמשת המלכים נֶחְבָּאִים במערה (יהוש' י יז). — ועת': ויקרא יי' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה ויאמר את קלך שמעתי בגן ואירא כי עירם אנכי וָאֵחָבֵא (בראש' ג ט-י). וינסו חמשת המלכים האלה וַיֵּחָבְאוּ במערה (יהוש' י טז). אם יחתרו בשאול משם ידי תקחם ואם יעלו השמים משם אורידם ואם יֵחָבְאוּ בראש הכרמל משם אחפש ולקחתים (עמוס ט ב-ג). ביום ההוא אשר תבוא חדר בחדר לְהֵחָבֵא (דהי"ב יח כד). — ועם הפעל בָּרַח, נֶחְבָּא לברֹחַ, ברח בסתר, שלא הרגיש בזה אדם: למה נַחְבֵּאתָ לברֹח ותגנב אתי ולא הגדת לי (בראש' לא כז). —וכמו"כ עם פעלים אחרים: שאמר כתבו לי בה חבא (רגמ"ס ב"ב מ:). — ובמשמ' נרתע לאחוריו מפני יראה או בשת וכיוצא בזה: ראוני נערים וְנֶחְבָּאוּ וישישים קמו עמדו (איוב כט ח). והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדלה נפלה עליהם ויברחו בְּהֵחָבֵא (דני' י ז). — ובהשאלה להקול. נֶחְבָּא הקול נעצר. לא נשמע: קול נגידים נֶחְבָּאוּ [1] ולשונם לחכם דבקה (איוב כט י).

הפוניות בהמחזה הידוע של פלוטוס (Schrö. Phö. Gr. 35), וכן הדין בלשון מנדיית (Nö. Mand. Gr.). — [1]) כן גם היהודים האיטלקים: הק' יונית וכו' נקראת במעט כמו שקוראים אנחנו החית שלנו או הכאף רפה (שלטי הגבור' ס). — [2]) וי"א שהיא נוספת בראש קצת שרשים לבנין שמות חדשים, כמו בהשם חבצלת ובהשם חנמל, עי"ש. — [3]) מנחם בן סרוק.

[4]) בערב' ההמונ' ע'ב a), בארם עֻבָּא, בסור' חובא.

[5]) בערב' ח'בא b).

a) غبّ b) خبأ

---

[1]) צ"ל נֶחְבָּא, והוו כפיל מן ולשונם. ויש שהגיהו

—ונחבא במשמ' פָּעוּל, שאחר הסתיר אותו: ברעב פדך ממות ובמלחמה מידי חרב בשוט לשון תחבא ולא תירא משוד כי יבוא (איוב ה כ-כא).

— פע', חִבֵּא, — שהסתירו אותו: יטו אבינים מדרך יחד חֻבְּאוּ ענוי ארץ (איוב כד ד). — ואמר הפיטן: זמני קיציה מאד חתמו, ווהרות נרותיה בעברה נעתמו' חֻבְּאוּ נדחיה ובמסגר נסתמו (סליח' יוס ו, ארכו). וישטום שטימת ישישו המחבא, החל לבא מראש במחבא (שבת זכור, תמימים). סורו טמא קראו כסיל המחבא [1]), כי אין הצר בנזק שוה (סליח' ער"ה, אל אלהי).

—הפע', החביא, החביאה, ההבאתה, החביאני, — הסתיר: כי החביאה את המלאכים אשר שלח יהושע לרגל את יריחו (יהוש' ו כה). כי ההבאתה [2]) את המלאכים אשר שלחנו (שם יז). הלא הגד לאדני את אשר עשיתי בהרג איזבל את נביאי יי' ואחבא [1]) מנביאי יי' מאה איש חמשים חמשים איש במערה (מ"א יח יג). ואמר אליהו ביום האחר תני את בנך ונאכלנו ותחבא [1]) את בנה (מ"ב ו כט). ויהי בהכרית איזבל את נביאי יי ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם חמשים איש במערה (מ"א יח ד). בצל ידו החביאני (ישע' מט ב). בית שמחביאים בו את הכלאים (ירוש' כלא' ס ל.). חנן הנחבא מפני שהיה מחביא עצמו בבית הכסא (תענ' כג:). ממה שהיין מרובה להן היו מחביאין אותו במערות (מד"ר בראש' נא).

—התפ', התחבא, —החביא את עצמו: ויתחבא האדם ואשתו מפני יי' אלהים בתוך עץ הגן (בראש' ג ח). וראו ודעו מכל המחבאים אשר יתחבא שם (ש"א כג כג). ואיש ישראל ראו כי צר לו כי נגש העם ויתחבאו העם במערות ובחוחים ובסלעים ובצרחים ובברות (שם יג ו). ותקח יהושבע בת המלך יורם אחות אחזיהו את יואש בן אחזיה ותגנב אתו מתוך בני המלך הממותתים אתו ואת מינקתו בחדר המטות ויסתרו אתו מפני עתליהו ולא הומת ויהי אתה בית יי' מתחבא שש שנים (מ"ב יא ב-ג). ויבקש את אחזיהו וילכדהו והוא מתחבא בשמרון (דהי"ב כב ט). וכל איש ישראל המתחבאים בהר אפרים שמעו כי נסו פלשתים (ש"א יד כב). — ובהשאלה: מבטן מי יצא הקרח וכפֹר שמים מי ילדו כאבן מים יתחבאו ופני תהום יתלכדו (איוב לח כט ל). ר"ל שהגליד מכסה את המים.—ועי' סתר.

ב.* **חָבָא**, ש"ז, — כעין כרי עשוי מעלים על פני השדה לשמור לימי החרף: עלי קנים ועלי גפנים שגיבבן בחבא [2]) על פני השדה (ב"ק קא:).

נאלם. דר' חיות פרש מן ח'בא a) בערב' במשמ' כבא. — [1]) בית סגולה מפני ההרוז. — [2]) אמר ריב"ג וז"ל: כי החבאתה את המלאכים (יהוש' ו יז) דינו להיות החביאה וחסרו היוד ממנו והוא פועל חולף בעבור שהיה קל עליהם כאשר יחסרוה הרבה פעמים מהפעלים העתידים בעבור שהיה קל עליהם גם כן ר"ל מן וידבקו גם המה (ש"א יד כב) שדינו להיות וידביקו מפני שהוא נלקח מהדביק בראית פתחת היוד המורה בו על הכבדות ובמה שדומה לו ומיעשרנו המלך (שם יז כו) אשר דינו להיות יעשירנו ומן ויכום ויכתום (במד' יד מה) בקצת הפנים אשר זכרתים בו בספר הקרוב והישר (כתאב אלתקריב ואלתסהיל) ומן וידרכו את לשונם (ירמ' ט ב) אשר הוא מן הדריך בראית פתחת היוד ממנו וכאשר חסרו היוד מן החביאה נשאר החבאה והוסיפו עליה ההא כאשר הוסיפו אותה בנפלאתה והפכוה לתו בעבור הקבץ שני נחים רפים וטוב מהמליצה הזאת שאומר שהפכו הא החבאה לתו כאשר הפכו ושכרת ולא מיין (ישע' נא כא) מן הא ותו היא נפלאת (תהל' קיח כג) ותו גשור ומעכת (יהוש' יג יג) ותו שפעת אני ראה (מ"ב ט יז) ותו עוד תהלת (ירמ' מח ב) ותו אם אתן שנת לעיני (תהל' קלב ד) ותו כי אזלת יד (דבר' לב לו) ושבת לנשיא (יחזק' מו יז) מן הא והיא ההקשה ג"כ בישועתה וסופתה ועולתה והדומה לזה וכאשר המירו התוין מההין ואמרו ישועת וסופת ועולת כמו היא נפלאת, כי ההבאת, נפלאתה אהבתך לי, והמשפט באלף היא נפלאת בעינינו הרפה להראות כהראות אלף נפלאתה אהבתנו והרפיה אבל מה שאמר ר' יהודה בכי החבאת הוא יוצא מדרך ההקשה ושאינו יודע לתו בו ענין היה בעבור שנעלמה הקשתנו ממנו כאשר נעלם הרבה ממה שזמן לנו האלהים הבנתו והקרה לנו ידיעתו והעמידה עליו (הרקמה, שער ו). וכן הרד"ק וז"ל: ובא מלת ההבאתה בשני סימני נקבה כמו שכתבנו בתבאתה לראש יוסף וכן בשמות ישועתה עזרתה ושם כתבנו טעם הכפל ובהאריך התנועות במלת החבאתה מפני הכפל שבה תנועת הבי"ת לשו"א להקל כי משפטה בחירק כמנהג בעלי האל"ף ואל"ף החבאתה בפתח והמסורת עליו לית כוותיה ונקדו האל"ף בפתח כמו שהי' עם התי"ו בחסרון הה"א ההבאת מפני נח נראה שאחר האלף (דה"פ, שער גל"א).—וכתב בעל מ"ש בדבר נקוד האלף: בכמה ספרים האל"ף בקמץ ובספרים בפתח ומסורת עליו באחד מהם לית ופתח בהלף. ע"כ. ורוב החדשים רואים בצורה זו הנטיה שהלכה ופשטה בלשון לנה"ג בפעלי נל"א על מנהג נל"ה, וקרה כאן כך אעפ"י שעוד נשמרה האלף. — [1]) כך הכתיב והקריא, ואולי היה קדם קל.

[2]) בגמ' סוכ' מ. הגרסה לחובה, ובכ"י בהיבה

a) خَبَ

חבב[1], ממנו חָבַב, *חִבָּה, ׳חִבּוּב, *חָבִיב, ׳חֲבִיבוּת, חוֹבֵב, ׳חֲבָבָה.

חָבַב, פ"י, בינ' חֹבֵב, עת' אֶחְבֹּב,—כמו אָהַב, **lieben aimer; to love**: אַף חֹבֵב [2]) עמים כל קדשיו בידך והם תֻכּו לרגלך (דבר' לג ג). —יוערכר: גם חבה יתירה ח ב ב את השבטים (רש"י שם).

פִּעֵ', *חִבֵּב, — א) פ"ע, כמו קל: מי כתב מגילת תענית אמרו חנניה בן חזקיה וסיעתו שהיו מ ח ב ב י ן את הצרות אמר רשב"ג אף אנו מ ח ב ב י ן את הצרות אבל מה נעשה שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקין (שבת יג:). בא וראה כמה מ ח ב ב י ן זה את זה שאילו ר' יוסי קיים היה כפוף ויושב לפני רבי (שם נא.). חובב ש ח י ב ב את התורה (מד"ר שמות כז). הקב"ה ח י ב ב את ישראל והביאם לפני הר סיני ונתן להם את התורה (שם נא). למלך שנטל אשה ו ח י ב ב ה יותר מדאי (שם). היתה בת פרעה מנשקת ומחבקת ו מ ח ב ב ת אותו כאלו הוא בנה (שם א). ראה חיבה ש ח י ב ב הקב"ה את הלוים (שם במד' טו). אלו בני ראובן ובני גד שעשו את העיקר טפל ואת הטפל עיקר ש ח י ב ב ו את ממונם יותר מן הנפשות (שם כב). ואמר הבן לאביו אם אין אתה נותן לי הכסא שלך היאך הכל יודעים שאתה מ ח ב ב נ י (שם שמות טו). על שהיה מ ח ב ב ו נתן לו מתוך פיו (שם מא). למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה יותר מדי לא זז מ ח ב ב ה עד שקרא אותה אחותו לא זז מ ח ב ב ה עד שקרא אותה אמו (שם במד' יב). חבה יתירה ח ב ב הקב"ה לאדם הראשון שבראו ממקום טהור וקדוש (פדר"א יב). — ב) פ"י, *חִבֵּב הדבר בעיני פלוני, עשה שהדבר יהיה אהוב לפלוני: כל יום ויום אתה מ ח ב ב דבריי בפני יהודה ועכשיו אתה מ ח ב ב דברי יהודה בפניי (תוספתא ברכ' ס ב). אל הארץ אשר אראך ולמה לא גלה לו כדי ל ח ב ב ה בעיניו וליתן שכר על כל פסיעה ופסיעה (מד"ר בראש' לט). קח נא את בנך וכו' ולמה לא גלה לו כדי ל ח ב ב ו בעיניו (שם).

— פֻּעַ', ׳חֻבַּב, — שחבבו אותו: יְחֻבָּבוּ עושי צביונך ומצפים תפארת, כמתמר ועולה מקטר קטורת (סליח' מוס' יוה"כ, ברית כרותה).

— נִתְפַּ', ׳נִתְחַבֵּב,—פָּעוּל, נִתְחַבֵּב הדבר על פלוני, נעשה הדבר אהוב לו: חזקיה ששמח על מלאכי מרודך וכו' ובשביל ראות פניהם פעם אחת נ ת ח ב ב ו עליו והקפיד הקב"ה על הדבר (רש"י יחזק' כג יז). נ ת ח ב ב ת י עליו ונמצאתי שלימה לו (הוא, פסח' פז.). — ובמשמ' עשה א"ע אהוב לפלוני: ואל תתני את לבך עליו כי לא ישוב עוד והדבקי ו ה ת ח ב ב י לאחד מאוהבינו (רמב"ס שה"ש ב ז). לבבי חדש וטבעי חזק וכוחי גדול ל ה ת ח ב ב בחיבתך אם אני ראוי לכך (אגר' ר' הלל לר"י הרופא). — ובמשמ' חבבו זא"ז: שהבאתיו אל בית אמי בתוך החדרים ושם נ ת ח ב ב נ ו באהבת נעורים אני והוא (רמב"ס שה"ש ג א-ד). ובאי אלי ונטייל ו נ ת ח ב ב ה יחד תחת האילנות ופרחיהם ונצניהם (שם ו יא).

׳חֲבָבָה, ש"נ, מ"ר חֲבָבוֹת, — כמו חִבָּה: הנה קרוב יום פדיון, לקדם ח ב ב ו ת אפריון, ועברתם לחי בציון, שופר תרועה (ר"י הלוי, ליל ב ר"ה, אחרי העם).

חבה[1]), ממנו חָבָה ח־ב, חִבְיוֹן, ׳חֲבִיָּה, *חֶבְיוֹנָה, חָבִית.

חָבָה, פ"ע, עת' אֶחְבֶּה, לווי חֲבִי, — כמו נפעל מן חָבָא: לך עמי בא בחדריך וסגר דלתיך בעדך חֲבִי [2]) כמעט רגע עד יעבור זעם (ישע' כו כ). — ופָעוּל *חָבוּי, חֲבוּיָה, חֲבוּיִם, חֲבוּיוֹת: אני היא שהייתי ח ב ו י ה בצלן של מצרים (מד"ר שה"ש, אני חבצלת). אני מדבר והביב אני שכל טובות שבעולם ח ב ו י י ן בי (שם). בשעה שעמדו (ישראל) על הים וכו' שהיו ח ב ו י י ם בסתרו של ים (שם, יונתי). ח ב ו י ם היו מפני איזבל (והזהיר ויקר' כא:). — ואמר הפיטן: קנקן ה ח ב ו י שם בחפירה, מלא מאז אפר פרה, לתשע מאות וששים לתפארה (יוצר שבת פרה, אילי עס). ח ב ו י אורבו בקרבו מעת הולדו (סליח' ער"ה, אדון בפקדך).

(ד"ס). ופרש"י כאן בחבא לעשות מהן מחבוא לימי החרף. —והוא מנהג האכרים הערבים בארץ ישראל שהם צוברים תבן או עשבים כמו כובעים כובעים על פני השדה וטוחים אותם בזבל מבחוץ וזה נשמר לימי החרף.

[1]) בערב' חַבּ a).

[2]) רגלים לדבר כי הנוסחה משבשה ולא היה פה כלל הפעל חבב.

a) حَبَّ

[1]) בערב' חַ'בִי a).

[2]) אולי חֲפִי.

a) خَبِي

— נִפְעַ׳, נֶחְבָּה, הֵחָבֵה, — כמו נֶחְבָּא: ביום ההוא אשר תבא חדר בחדר לְהֵחָבֵה (מ"א כב כה). ויצאו מן המחנה לְהֵחָבֵה בהשדה (מ"ב ז יב). כי אני חשפתי את עשו גליתי את מסתריו ונֶחְבָּה[1] לא יוכל (ירמ' מט י).

*חִבָּה, ש"נ, מ"ר חִבּוֹת, — אַהֲבָה: חביב אדם שנברא בצלם חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם (אבות ג יד). שמואל שמואל לשון חבה ולשון זירוז (תוספתא ברכ' א יו). לשבעים מיתה של חיבה (ירוש' ביכור' ב סד ג). ראה שהתפיסתך התורה לשון חיבה (שם סוכ' ד נד ד). לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מב"ה ולא ב"ה מב"ש ללמדך שחיבה וריעות נוהגין זה בזה (יבמ' יד:). חזר וכלל מניינם ביחד להגיד שכולם שקולים לפני המקום בחיבה (מד"ר במד' ו). כמו שבא אדם בן ילך וכו' בא לעולם בחבה ונפטר מן העולם בחבה בא בעולם באנחה ונפטר מן העולם באנחה (שם קהל', כתבר ילא). כשהן מהלכין זה עם זה קשר עמו חיבה כיון שנכנסו לעיר הכניסו עמו והאכילהו והשקהו (שם, שלח לתמך). (דם קדשים) חיבת הקדש מכשרתן (חול' לג.). למלך בשר ודם שועם על אוהבו ומיעט בסירחונו מפני חיבתו (זבח' מח:). ומראין בו לעולי רגלים לחם הפנים ואומר להם ראו חיבתכם לפני המקום סילוקו כסידורו (חגי' כו:). אמר הקב"ה בשביל חיבתם של ישראל שניתי סדרו של עולם (מד"ר במד' ד). ראה חיבתן של ישראל להיכן גרמה להם הכבוד הזה המרובה (שם יד).—ובפרט אהבת זו"נ: שלא הוסיף לה אלא בשביל חיבת לילה הראשון (ירוש' כתוב' ה כט ג). בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגלגלין להם את הפרוכת ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה ואומרים להם ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר ונקבה (יומ' נד.). נכנסה לחופה ולא נבעלה מהו חיבת חופה קונה או חיבת ביאת קונה (כתוב' נו.). התאוה שמטיל חיבה בין איש לאשתו (מד"ר קהל', גם מגבוה). על חיבת העין בא (שם ברא' לג).—ומ"ר חִבּוֹת: לנדיב על נדיבות, זכרתיו ברוב חבות (תשו' ר"ת מס).

*חֲבוֹא, ש"ז, מ"ר חֲבוֹאִים, — כמו מַחֲבוֹא, המקומות הנסתרים: זקני גזית תמימים ממום, חֲבוֹאֶיהָ יבקרו לבל היות בה מום, טהורה תהיה לאדמות כממום. (קרוב' פר' פרה, אמרה סגונה).

— [1]) יותר ראוי ונחבה, מקור.

*חִבּוּב[1], ש"ז, מ"ר חִבּוּבִים, — שה"פ מן חִבֵּב: בדרך החבוב המין הזה שהאשה נתח מנתחי בעלה (מלמ' התלמיד, תרומ'). כי זהו כנגד כללי זאת המלאכה לקנות החבוב מהשומעים (נופת צופים כ י). הלא תראה שחבובינו במצות ציצית הוא שתהא הטלית נאה להתפאר בה הגוף (הקד' מלמ' התלמי').

*חִבּוּבִי, ת"ז, — של חבוב: שהטוב והנבחר לחושק שלא יבעל חשוקתו לפי שהבעילה יסתלק עמה לשעתה הרצון החשקי והחבובי (מלמ' התלמ', תרומ').

*חִבּוּט, ש"ז, — שה"פ מן חִבֵּט: חריות של דקל היו מביאין וחובטין אותן בקרקע בצידי המזבח ואותו היום נקרא יום חבוט חריות (סוכ' ד ו). — וכמשמ' מכות ומלקות: ויאמר המלך לפרושים ישפטו את הדבר הזה על הקללה אשר קלל אותי אלעזר ויענו ויאמרו יש עליו חבוט ממלקות (יוסיפון כט). ויצו ליסר אותם בכל מיני חבוט ויסורים קשים (שם לט). וישלח המלך ויתפשאת הפקיד אשר לאנטיפטר בנו נאמן ביתו ויחבטהו בחבוט אכזריות (שם).—חִבּוּט הקבר, המכות שמכים מלאכי חבלה את גוף האדם אחרי מותו בקבר. לפי אמונת ההמון: שאלו את ר' אליעזר כיצד דין חבוט הקבר אמר להם בזמן שנפטר האדם מן העולם בא מלאך המות ויושב לו על קברו ומכה אותו בידו ואומר לו קום וכו' א"ר יהושע כמין שלשלת יש ביד מלאך מות חציה של אש וחציה של ברזל מכה בה פעם א' ומעמידו ומחייבו בדין (מס' חבוט הקבר, ג). ותצילני מעונש חיבוט הקבר מהמלאך המשבר את עיני האדם אחר פטירתו בקבר (תפי' ליל הושע"ר ושבוע'). וכלם ינוחו על משכבם בשלום ותצילם מדינה של גיהנם ומחבוט הקבר (מעני לשון, תפי' על בי"ע, יס"ר).—ובהשאלה, חִבּוּט הקול באויר: בכל האותיות הלשון תבטא בם בחבוט חלקיה או האויר אשר תדחה בתנועתה באברים הנזכרים (ר"א בלמשי, מקנ"א, מולא האות').

*חָבוּי, — עי' חָבָה.

*חִבּוּל, ש"ז, — שה"פ מן חִבֵּל, השחית: ועם כמבול, אם יצאה לְחִבּוּל, זכרון ירח בול, לחמלה יזכר (מוס' א ר"ה, זכר תחלת). הבול טמאת שרץ, גן נעול השרץ (שבת א' חנכה, אין צור).

חָבוּל, — עי' חָבַל.

[1]) בארמ' חיבובא (תרג' מיכ' ו ז).

***חֲבוּלָה,** ש"נ, — כמו חֲבָלָה: אם חבלת חבולה אחת סוף שחובלין בך חבולות הרבה (מכי' בשלח ד א).—יומלאכי חבולה, כמו מלאכי חבלה: שצוה שיהיה בבית כל אחד מהם שה תמים צלוי ועל השערים לדחות מלאכי חבולה (אמו"ר ג א).

חִבּוּק, חִבֻּק, ש"ז, — שה"פ מן חִבֵּק: מעט שנות מעט תנומות מעט חִבֻּק ידים לשכב ובא כמהלך ראשך ומהסרך כאיש מגן (משלי ו י-יא). — וחבוק של אהבה: ויבקש (אנטיפטר) לחבק לאביו ולנשקו ויהדוף המלך את חבוקו מעליו ולא קבלו (יוסיפון ס).— ומ"ר: הדביקה הגמורה החשקית ישיגך כבוד בחבוקה לא כשאר החבוקים המביאים בעליהם לידי תקלה וקלון ויושיבו האדם בשפל המושבות (מלמ' התלמיד. נשא).—ובכלל הקפת הזרועות סביב דבר מה: והקִירה האילית אשר ספרנו עניניה חבוק עשרה אנשים עביה וארכה חמשים אמה (יוסיפון ע). ועובי כל קרן וקרן מהם כעובי חבוק איש אחד (שם).

***חִבּוּר,** ש"ז, מ"ר חִבּוּרִים, —א) שה"פ מן חִבֵּר: מגופת חבית אינה חבור (כלים ג ו). מוכני שלה (של השידה) בזמן שהיא נשמטת אינה חבור לה (שם יח ב). הניצוק וכו' ומשקה טופה אינן חבור לא לטומאה ולא לטהרה והאשבורן חבור לטומאה ולטהרה (טהר' ח ט). פליגין בחיבורין לפי שבכל מקום נשוך חיבור מעוך אינו חיבור (ירוש' דמאי ו כה ג). חוט משהשחילו למחט אפילו קשור מיכן ומיכן אינו חיבור לבגד החוט חִיבור לבגד ואינו חיבור למחט (שם כלא' ט לב ד). בית שאין בו ד' אמות על ד' אמות פטור מן המעקה וכו' ואין עושין אותו חיבור לעיר (שם סוט' ח כב ד). — וביחוד 'חִבּוּר האיש עם האשה: לדבר על ענין דבוק האדם באשתו ולבאר משפטי חבוריהן ופרידתן לכל תולדותם ומקריהם במצות הבורא (ראב"ד, הקד' בעלי הנפש). אם בשעת החבור תשוטט המחשבה מהאיש ואשתו בדברים בטלים ולהנאת הגוף אותה הטפה תהיה מוכנת לקבל נפש טמאה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 83). כי אין הדבר (מצות היבום) תלוי בקריאת השם (של המת) אך במחשבת היבם והיבמה בשעת החבור (שם 93). יש לנו לידע שמהות חבור זה כשהוא ראוי ובכונה ראויה הוא דבר טהור ונקי מסייע להויית העולם וחבור טהור בזה אין בו גנאי וכעור ובושה וכו' ואם הוא משחית דרכו והופך כוונת בריאותו וחוזר החבור לצורך הנאתו ולמלאת תאותו אז מדליק ביתו ומחריב זרעו (מנור' המאור קסא).—ב) יספר, מעשה ידי חכם שעשה את הספר ויצרו, **Werk; ouvrage composition; work, book**: ונתקבץ (רבנו הקדוש) עם חכמי דורו וקבץ העיקרים לאנשי אותו הזמן למשמרת לאות ותקנה תיקון יפה וחברה חיבור נמרץ כפי חכמתו ופלפולו וקראה משנה (הקד' ר' נסים [1]). ואחבר הכל על חיבור התלמוד פרק אחר פרק ומסכת אחר מסכת (שם). וכשתעמוד על החיבור ששיגרתי לך יתגלה לך מן הטעמים שהבאנו שכך הוא הדבר (הרי"ף, תש' הגא', הרכבי תקי). וכל ימי דרשתי והפשתי למצא חבור בלשון הקדש מפרש את ההכמה הזאת (ר"א בר חייא, לוה"א א). וכתב נמי רבינו סעדיה ז"ל בחיבור דברים שכתב בלשון ערבי וכו' (ר"י ברצלוני, פי' יציר' 35). וכתב בו רבינו סעדיה ז"ל בחיבורו הכי (שם 37). אזכירהו בקצרה כאשר התנינו בו בתחלת החבור הזה (ר"י א"ת, הקד' השרש' לריב"ג). אמנם מה שמנע אותנו מלהעתיקו אל המקום הזה הוא שהחיבור בעת ההיא כבר הוליכוהו הרוכבים ונתפשט במדינות (שם, ברש טף). וראיתי אני ספר חבור אשר חבר אחד מן הגדולים שהיו לפנינו (ר"ת על דונש 8). לפי שראה (רבנו הקדוש) שתלמידים מתמעטים והולכים והצרות מתחדשות ובאות ומלכות רומי פושטת בעולם ומתגברת וישראל מתגלגלין והולכין לקצוות חיבר חיבור אחד להיות ביד כולם ולא ישכח (רמב"ם, הקד' יד החזקה). והברו הכמי המשנה חיבורים אחרים לפרש דברי התורה (שם). ומפני זה נערתי חצני אני משה בן מיימון הספרדי ונשענתי על הצור ברוך הוא ובינותי בכל אלה הספרים וראיתי לחבר דברים המתבררים מכל אלה החיבורים בענין האסור והמותר וכו' וכמו שפרשו לנו הגאונים בכל חבוריהם

[1]) אינני יודע מקור יותר קדום לשמוש השם חבור במשמ' זו, וכן לא הביא צונץ (ג' נח) מקור יותר קדום מזה. באגרת רב שרירא גאון כתוב: ואע"ג דלאו כולהון פה אחד אלא טעמים ידועים דכולהון חד וחבורים משונים כל חד לתלמידיה. ע"כ. הדברים האלה קצת קשים להבין, ונראה כי נפל שבוש בהם ויותר נכונה נוסחת היוחסין: אבל הטעמים ידועים הם שהם שוים וכלהון חד וכל חד וחד מתני לתלמידית חבורים משונים זה מזה כל חד מאי דאגמריה רביה. ע"כ. אך אין לברר אם הכונה בהמלה חבורים שבכאן היא באמת להמושג של ספר.

וכו׳ וראיתי לחלק חיבור זה הלכות (שם). שכל מקום שנאמר בחיבור זה בגט שהוא בטל הוא בטל מן התורה (הות, גרוש׳ ג). דע כי סבות הסתירה וההפך הנמצא בספר מן הספרים או בחבור מן החבורים הם שבע סבות (תרגוס תריזי, הקד׳ מו״נ). יערער על ספר גדול שמת או על ספריו וחבוריו (מכת׳ דוד רלא הגולה). עמד (הרמב״ם) וחבר ספרים במשנה תורה הנקרא חבור ואין בי״ד צריך עם זה החבור שיחתכו הדין מחבורים אחרים (שם). שכן כתוב בחבור אדוננו הנשיא הרב אל ברג׳לוני ז״ל (שו״ת ריב״ש קו). וקורא לחכמים בעלי החבורים בעלי אספות לפי שאוספים דברי החכמות בספריהם (רד״ק, שרש אסף). כל הדעות הנמצאות בחבורים אשר הם חשובים בעיני חכמי הדור (ר״י לנדא, הקד׳ האגור). אין להקל בדבר שהחמירו בו החבורים שנתפשטו ברוב ישראל (רמ״א, שו״ע חו״מ כה א). ולחקור בעד פעולות תוכן מעוני, בחבורי חכמי קדמוני, ונדעה נרדפה לדעת את יי׳ (מ׳ אלדבי, הקד׳ ש״א).— ועצם המלאכה לחבר חבור: והאלקים יודע כי לא נתחברתי בחבור הספר הזה בזולת רעיוני (רס״ג, תק׳ מדות הנפ׳). כשראו הגאונים הראשונים שעמדו אחר חבור הגמרא שרבו הרמאים (רמב״ם, מלוה ולוה כ ב).—ג) בחכמת החשבון[1], אחד מארבעה מעשי החשבון העקריים, לחבר מספרים אחדים יחד ולעשות מהם סכום מספר אחד, Addition.

חַבּוּרָה[2], ש״נ, כנ׳ חַבָּרְתוֹ, חַבּוּרָתוֹ, מ״ר חַבּוּרוֹת, חַבּוּרֹתַי, חַבּוּרוֹתַי, — פצע שנעשה מנגיפה וכדומה, כויה תחת כויה פצע :Wund ; blessure ; wound תחת פצע חַבּוּרָה תחת חַבּוּרָה (שמות כא כה). מכף רגל ועד ראש אין בו (בהגוף) מתם פצע וְחַבּוּרָה ומכה טריה (ישע׳ א ו). כי איש הרגתי לפצעי וילד לְחַבֻּרָתִי (ברא׳ ד כג). חַבֻּרוֹת פצע תמריק ברע (משלי כ ל). הבאישו נמקו חַבּוּרֹתַי מפני אולתי (תהל׳ לח ו). זרק לעשות חבורה בין באדם ובין בבהמה ונזכר עד שלא נעשית החבורה (שבת יא ו). כואו בשפוד או במסמר ואפילו על ציפורנו מקום שאינו עושה חבורה אומדין כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך (ב״ק ח א). המכה אביו ואמו אינו חייב עד שיעשה בהם חבורה (סנה׳ יא א). אמר לו חבירו חבלת בי ועשית בי חבורה והוא אומר לא חבלתי ולא עשיתי בך חבורה (שבוע׳ ה ה). אין מקרדין את הבהמה ביום טוב מפני שהוא עושה חבורה (עד׳ ג יב). שמותר לבעול בעילה בתחילה בשבת וכו׳ באלמנה שאינה עושה חבורה (ירוש׳ ברכ׳ ב ה:). העושה חבורה ונצרר בה דם חייב (שם שבת ז יג). ומכה אביו ואמו מכה שיש בה חבורה (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ ה). מניין לחבורה שאינה חוזרת דכתיב היהפוך כושי עורו ונמר חברברותיו וכו׳ מה עורו דכושי אינה חוזרת אף חבורה אינה חוזרת (שבת קז:). ומפרישין את החתן מן הכלה לילי שבת תחלה מפני שהוא עושה חבורה (כתוב׳ ג:). יבואו עלי חבורות בשבילו (מד״ר ברא׳ כג).

א. **חֲבוּרָה**, ש״נ, כנ׳ חֲבֻרָתוֹ, — כמו חַבּוּרָה: והוא מחלל מפשעינו מדכא מעונותינו מוסר שלומנו עליו וּבַחֲבֻרָתוֹ נרפא לנו (ישע׳ נג ה).

ב. **חֲבוּרָה**, ש״נ, מ״ר חֲבוּרוֹת, — קבוץ של בני אדם יחד, Gruppe, Partei; groupe, partie; group, party: חבורה שאבדה פסחה (פסח׳ ט ט). ואין עושין חבורת נשים ועבדים וקטנים (שם ח ז). המקבל עליו (להיות חבר) בפני חבורה אין בניו ועבדיו צריכין לקבל בפני חבורה (תוספתא דמאי ב יד). ואל יסב (תלמיד חכם) בחבורה של עמי הארץ (ברכ׳ מג:). בני חבורה המקפידין זה על זה עוברין משום מדה ומשום משקל (שבת קמט.). בני חבורה שהיו מסובין לשתות ועקרו רגליהן לצאת לקראת חתן (פסח׳ קא:). היה אוכל בחבורה זו ורוצה לאכול בחבורה אחרת (כילה יע.). ומעשה באדם אחד שעשה משתה לבנו כיון שבאו בני חבורה והסבו נכנס להביא יין ראה את החבית שמליאה שמן וחנק את עצמו ומת (דא״ר ח). תלמידי חכמים נאים בחבורה ואין עמי הארץ נאים בחבורה (דא״ז ד). מעשה בחבורה אחת של זלין שהיו יושבים ושותים יין עד חצי הלילה (מד״ר במד׳ י). זכה זה שעשה (תשובה) בחייו ועמד בצד חבורה של צדיקים וזה עומד בצד חבורה של רשעים (שם קהל׳, מעוות). מת אחד מן הגיל ידאג כל הגיל חבר אחד מן החבורה תדאג כל החבורה (שם רות

---

[1]) השתמש בשם זה למלאכת קבוץ הסכומים לסכום אחד ראב״ע בספר המספר (דף 4 וכן דף 117). ר״א מזרחי בספר חכמ׳ המספר שלו השתמש בהשם קבוץ, אך בספרי החשבון שלאחרי כן הכריע השם חבור.

[2]) אולי מן ב.חָבַר, עי״ש.

ומת אלימלך). אני וזה הרגנו באחת זה עומד בחבורת צדיקים ואני בחבורת רשעים (שם, כאשר תמותי). בראשונה היו אומרים חבר שנעשה גביי דוחין אותו מחבורתו חזרו לומר כל זמן שהוא גביי דוחין אותו מחבורתו (ירוש׳ דמאי ב כג.). דניאל וסיעתו וחבורתו עלו (לא״י) באותה שעה (מד״ר שה״ש, קמתי אני). ויבא (המן) שמח הוא וכל בני חבורתו ופגעו במרדכי (שם אסת׳, אם על). -- ומ״ר: חמש חבורות ששבתו בטרקלין אחד (ערוב׳ ו ו). שתי חבורות שנתערבו פסחיהן (פסח׳ ט י). בר״ה ישבו החבורות של זקנים (סופרים יט ח). כשירד הקב״ה לסיני ירדו עמו חבורות חבורות של מלאכים מיכאל וחבורתו גבריאל וחבורתו (מד״ר דבר׳ ב). אלו ששים חבורות של צדיקים שיושבות בגן עדן תחת עץ החיים ועוסקות בתורה (שם שה״ש, אחת היא). בשהיה (משה) יוצא לשוק היה רואה את העמים עשוים כתות חבורות חבורות והיו מדברים איש בלשונו והיה יודע מה הם מדברים (פדר״א לט). — *וחבורה של בעלי אומנית אחת: בהיות שהחבורה של האומנים בלבירר ראו נערים המתפרצים באדוניהם ומחזיקים עצמם בדעת כרופאים מומחים וכו׳ בכן הסכימו יחד האומנים והבקיאים וכו׳ לאשר ולקיים כל המבואר למטה (פנק׳ קראקא ט, שנת ת). — *ובסדרי הצבא, מספר קצוב מאנשי החיל: תחלקו כל מחנה הלוחמים להמשה חבורות והשתי חבורות הראשונות יהיו אלף איש לכל חבורה וכן יהיו השתי חבורות הראשונות והחבורה האמצעית תהיה של ח׳ אלפים אולם בהבורה הראשונה של אלף איש תשימו בראשה ארבעה הצוצרות (שלטי הגבור׳ מג).

***חָבוּשׁ**, שת״ז, מ״ר חֲבוּשִׁים, — מי שחבשוהו בבית אסורים, **Gefangener ; prisonnier ; prisoner**: אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים (ברכ׳ ה:). אלא כחבושי מלכות ובן שכונה המונה בחלון (כ״ב כ.).

***חַבּוּשׁ**[1], ש״ז, מ״ר חַבּוּשִׁים, — פרי עץ, כעין תפוח גדול, קצת חמוץ הטעם, ואוכלים אותו חי ומבשל, **Quitte ; coign ; quince**: וכן אתה אומר באפרסקין וחבושין ובשאר כל מיני פירות (שבת מה.).

חבט, ממנו חָבַט, *חִבּוּט, ב.*חֶבֶט, *חֲבָטָה, *חֲבִיטָה.

חָבַט, פ״י, עת׳ יַחְבֹּט, — א) חָבַט את החטים וכדומה בגרן, הכה במקל, בשבט, כדי להוציא הבר מתוך השבלת, או הקלפה, **ausklopfen ; battre ; to thresh**: וגדעון בנו חֹבֵט חטים בגת להניס מפני מדין (שופט׳ ו יא). ותלקט בשדה עד הערב וַתַּחְבֹּט את אשר לקטה ויהי כאיפה שערים (רות ב יז). החובט משובח והדש כיצד יעשה תולה כפיפות בצוארי בהמה וכו׳ (תרומ׳ ט ג). בקנים ובקליחות חובטים אותו (את העומר) כדי שלא יתמעך (מנח׳ י ד). כל זמן שהבריות רגילין לחבוט (ירוש׳ תרומ׳ יא מז ד). — וחָבַט זיתים, במקל להשירם מהאילן: כי תַחְבֹּט זיתך לא תפאר אחריך לגר ליתום ולאלמנה יהיה (דבר׳ כד כ). ומשחובטין אותו (את הזית) מעלין אותן לגת (מד״ר שמות לו). — ובמליצה: והיה ביום ההוא יַחְבֹּט יי׳ משבלת הנהר עד נחל מצרים ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל (ישע׳ כז יב). —ב) *במשמ׳ הִכָּה: ובעכו״ם חובטין אותו ואומרים לו עשה מה שישראל אומרים לך (גיט׳ ט ח). נשרפה (הפרה) חובטין אותה במקלות וכוברין אותה בכברות (פרה ג יא). החובט על השלח חוץ למים (מכשי׳ ה ו). (אם) ניכר שהוא ישן חובטו במקלו (תמיד א ב). ועבדיהן חובטין את העם במקלות (פסח׳ נז.). (המפקחים) חובטין אותן כל י״ב חדש ואומרין להן מכרו בזול (יומ׳ ט.). נשתייר שם (בבית האסורים) אחד מהן ולא ברח כיון שבא השלטון התחיל לחבטו במקל (מד״ר קהל׳, את הכל). למלך שהיה לו שני בנים כעס על הראשון ונטל את המקל וחבטו ופרפר ומת (שם איכה, פתיח׳). למלך שכעס על בנו ומסרו ביד עבדו מה עשה התחיל חובט עליו במקל אמר לו אל תשמע לאביך (שם שה״ש, כרמי שלי). — ולמשל הפעמון: הרמון עשוי להיות הפעמון חובט ומקיש עליו להוציא קול (חוקוני, תצוה כח לד). — ג)

[1]) משק׳ תַּפּוּחַ. בארמ׳ חבושא: קרא וחבושא (כתוב׳ ס:), וכן בסורית. ולא נתבאר מקור מלה זו, ויש מקום של פקפוק גם במשמעתה האמתית. הערוך פרש: הן פרישין בלעז קוטניי, ובעה״ק קוויט״ן בל״א. וכן לעז רש״י קדויינץ (כך בכ״י). והנה המעריך השיג על פרוש זה של הערוך, וכן דחה פרוש זה הר״ש (כלא׳ א), וכן גם עמנ׳ לו (Pfln. § 103) מפני שהם נאכלים חיים, מה שאין כן בהפרי Quitte. אבל, אם משום זה אין סבה לדחות פרושו של הערוך ורש״י, כי בארץ ישראל אוכלים הפרי הזה גם עתה חי גם הערבים וגם היהודים ילידי הארץ, ובאין לנו יסוד לפרוש אחר עלינו לקבל את פרושם של הערוך ורש״י, ועי׳ פריש.

*השליך בכח גדול ארצה, schleudern; jeter, to throw: בא ו ה ב ט ן לפני המקום (כנה' פב:). בא אביו של תינוק מצאו שאוחז אחד (מהביצים) בפיו ושתים בידו ח ב ט ו בקרקע ומת (חול' לז.). כמין קול נשמע בעזרה שבא מלאך ו ח ב ט ו על פניו (יבמ' יט:). מיד בא גבריאל ו ח ב ט ן בקרקע וכו' כשבא גבריאל ו ח ב ט ן בקרקע הניח לה אחת מהן שלא דרך בת מלך לעמוד יחידה (מד"ר שמות א). באין אומות העולם ו ח ו ב ט י ן אותם ממקום למקום (שם לו). כשראה פינחס שעמד לבלותן ח ב ט ן בקרקע ועמד והתפלל וסילקן (תנחומא בלק ל). — חבט את הענפים וכדומה, כדי להשיר מהם העלים: חריות של דקל היו מביאין ו ח ו ב ט י ן אותן בקרקע בצידי המזבח (סוכה ד ו). אמר רב פפא ב ש ח ב ט ן (את ענפי הסכך) (גמ' שם ע:). — התקרה חובטת בקיר וכדומה, יורדת ונוגעת בה: היה מודד ובא וכלתה מדתו על שפת תקרה מותר לטלטל בכל הבית וכו' הואיל ותקרת הבית ח ו ב ט ת (ערוב' מג:). —ופָעוּל, חָבוּט, סיד חָבוּט, טרוף וממוחה כמו מים: נראין דברי ר' יהודה בזמן שביצה ודברי ר' נחמיה בזמן ש ח ב ו ט (תוספתא שבת ח כ). נראין דברי ר' יהודה ב ח ב ו ט ודברי ר' נחמיה בביצת הסיד (גמ' שם פ:). —ובמשמ' נוגע: או לבוד וכו' או ח ב ו ט (ערוב' ט.).

— נפע', *נֶחְבַּט, — נפל בכח חזק והכה בגופו בהדבר שנפל עליו: שנתקל באבן ו נ ח ב ט בקרקע (ירוש' ב"ק ג ג). עוף ש נ ח ב ט על פני המים כיון ששט מלא קומתו דיו (חול' נא:). ואם נתפש בכנפו אחד ונפל ממקום גבוה כיון שכנפו אחד לא נתפש פורח באויר ונשען עליו ואינו נ ח ב ט (ערוך, ערך דבק). — ובמשמ' הפיל עצמו בחזקה: לא הניח משה זוית בקרקע ההר שלא נ ח ב ט עליה ומבקש תפלה ורחמים על ישראל (מד"ר קהל', וטוב מסניהם). —ונחבט הזית, שחבטו אותו: הזית הזה עד שהוא באילנו מגרגרין אותו ואח"כ מורידין אותו מן הזית ו נ ח ב ט (מד"ר שמות לו). —והתבואה: שמעבירין עליו הבהמות (את המורג) והפגימות נכנסו בדייש והתבואה נ ח ב ט ת (רש"י ע"ז כד:).

— פִּע', *חִבֵּט, —ורקו בכח: ח י ב ט ה (את האשה) על גבי שיראין (כתוב' לט.). — וחבט א"ע, הפיל א"ע בחזקה: שהיה משה מ ח ב ט עצמו לפניהן ואומר להם אתם עוברים אני איני עובר (מד"ר דבר' ג). כשהיו רואין אותו (מלה"ש את הקב"ה) שהוא כועס על בניו מה הן עושין מ ח ב ט י ן כתריהן ומתירין את מתניהן ומכין על ראשם ונופלין על פניהם ואומרין התר התר יוצר בראשית (מס' היכלות יב).

— נתפ', *נִתְחַבֵּט, — הפיל עצמו ארצה, ובהשאלה התאמץ בתנועת כל גופו, השתדל והתאמץ בדבר: שהיה (יוסף) מ ת ח ב ט לפני רגליו של כל אחד ואחד (מאחיו) כדי שיתמלאו עליו רחמים ולא נתמלאו (מד"ר בראש' צג). לא הניח משה זוית ברקיע שלא נ ת ח ב ט בה (שם דבר' ג). גדי שנתפשט במים ו מ ת ח ב ט לצאת משם ואינו יכול (ר"ח פסח' ג:). וכששרפו אותו (את ר"ח בן תרדיון) כרכוהו בס"ת ושרפוהו והיתה בתו צועקת ובוכה ו מ ת ח ב ט ת לפניו אמר לה בתי אם עלי את בוכה אם עלי את מ ת ח ב ט ת מוטב שתאכלני אש שנופחה ולא אש שלא נופחה (שמחות ח). —ובמשמ' התחנן הרבה והשתדל בדבר: משה כמה נ ת ח ב ט ונתחנן לפי המקום עד שראה את הדמות (מד"ר שמות כג). כמה נ ת ח ב ט יהושע שינתן לו עורף ולא נתן לו (שם בראש' לח). וכי קלה היא בעיניך דבר ש נ ת ח ב ט עליו זקן (שם ע). מה ראו אבות העולם ל ה ת ח ב ט על הקבורה בארץ ישראל (מדה"ג, ויחי). — ובמשמ' נתלבט ואמץ את כחו בענין קשה: וכמה מהגדולים נ ת ח ב ט ו בזה שיש מי שאמר וכו' ויש מי שאמר וכו' (תשו' הרמב"ם פז). ולענין אם כתובה מן התורה אם לא נ ת ח ב ט ו החכמים יש מי שאמר שהוא מן התורה וכו' (ר"א מלוניל, א"ח, כתוב' א). וכבר נ ת ח ב ט ו בזה הדרוש כל גאוני עולם (מנח' קנא' לר"י מפיסא 45). וכמה פעמים נ ת ח ב ט ת י על זה אדות הנשים וכו' (עקידה, ויקרא כ). וכל אחד מהגאונים נ ת ח ב ט עליו (הקד' ר"י ברוך לע"מ על התלמוד). כי זה נתלה בדרוש עמוק נ ת ח ב ט ו בו הקדמונים (ראש' דעת לר"מ אלבילא א ג). וגל מה ש נ ת ח ב ט ו הקדמונים והאחרונים בענין ביול ההיולי והצורה וכר הוא (ר"א בן שמוע) ע"ה במלות קצרות מעטי הכמות ורבי האיכות (שם כ ס). אבל כבר בזה נ ת ח ב ט ו רז"ל בבראשית רבה וכו' (נהר פישון, ר"י א: הב, כא).

א.*חֶבֶט, חָבֶט [1]), ש"ז, —כעין קשר או טבעת בקצות רצועות הנעל להדקם היטב: אלו שאינם צריכים שיבאו בהם המים קשרי העור והנימין ו ח ב ט [2]) של

---

[1]) כך במשנ' מנק' כ"י פרמה. — [2]) פרש רה"ג: כמין אזנים שיש לרצועות הסנדל ושמם שדי בטיית. ע"כ.

סנדל (מקוא' י ג). סנדל שנפסקו אזניו נפסקו חבטיו (ירוש' יבמ' יב יב ד). נפסקה אחת מאזניו אחת מחבטיו (שם).

ב. *חֶבֶט, ש"ז, — הפעולה שעושה החביטה בגוף, Schlag; coup; shock : בור שחייבה עליו תורה להבלו ולא לחבטו (ב"ק נ:). ואם היה עומק הבור כרחבו אין לו הבל אלא חבט לפיכך אם נפל שם שור ומת וידוע שלא מן החבט מת כגון שהיו בו הרבה ספוגין ונפל על הספוגין (לבוש, נזקי ממון תי יז). — ובהשאלה: אלו פתרוני קדמונינו אשר נבונו בזו השמועה ואעפ"י כי מי שחבט בה כמה חבטין זלא עלה בידו בלום (תש' הגא', הרכ' תשה). שחובט בה כמה חבטים על ידי קנין שאינן בעד מפי עד (השטר' לר"י ברצלוני נו). (ומשנה זו) כבר חבטנו עליה כמה חבטים במקומה אבל אין כאן מקומה (שם סג). כמה מן המחברים שחבטו כמה חבטים וכו' (הוא, ספר העתים 155).

*חָבָט, חובט, ש"ז, — כמו א.*חָבַט : והן שיהיו חובטין של עץ (ירוש' יבמ' יב יב ד).

*חֲבָטָה, חבטה [1], ש"נ, — כמו ב.*חבט : יש חבטה בפחות מעישרה (ב"ק נ:). צריך לתפוס הערבה לבדה להכיר שהיא חובה ובשעת החבטה יטלנה בפני עצמה (טו"ע או"ח תרסד ז).

*חֲבִיאָה ש"נ, — שה"פ מן חָבָא : מקום החביאה (המליצ' לר"ש כר"ש, תכח).

*חָבִיב, ת"ז, נקב' חֲבִיבָה, מ"ר חֲבִיבִים, חֲבִיבוֹת, — רצוי ואהוב, lieblich ; agréable ; beloved : יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך (אבות ב י). חביב אדם שנברא בצלם (שם ג יד). יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך (שם ב יב). חביב עלי משפט וצדקה שאתה עושה יותר מן הקרבנות (ירוש' ברכ' ב ד:). יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו וכו' יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו (ברכ' שם סא:). למלך שהיו לו שנים עשר בנים והיה שם אחד והיה חביב עליו יותר מכלם ונתן לו חלק בפני עצמו (מד"ר ברא' לח). משל לבן מלכים שהזהירו אביו שלא יתקל בכל דבר וילקה והוא חביב עליו כבבת עינו (שם שמות לו). מה לי לברכך ומה יש לי לומר לך וכו' שתהא עומד במקום חביב (הרי) במקום חביב אתה עומד (שם במד' ב). קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו הרי לכם תשמיש החביב מן הכל (שם יח). חביב הוא השלום שנתנו הקב"ה לציון (שם דבר' ה). אין לה חביב לאשה הזאת יותר מצרור הבשם (שם שה"ש, אשכול הכופר). — ואמר הפיטן: השיבני חביבי, מה תוחיל לשובי, והרמה סביבי, והעפר רביבי (סמא"ל, קינ' על המתים, יום סוף השר). — ולנקב': שהתורה חביבה על ישראל והכל שמחין בה (תוספתא ברכ' ז כד). בעונתה חביבה היא (קריאת השמע) יותר מדברי תורה (ירוש' שבת א ג:). חביבה עלי כת קטנה שבא"י יותר מסנהדרין גדולה שבחו"ל (שם כנה' א יט:). אילה רחמה צר וחביבה על בועלה כל שעה ושעה כשעה ראשונה (ערוב' נד:). חביבה עליהן בהמתן של ישראל יותר מנשותיהן (ע"ז כב:). על ידי שהיתה (הגר) גיורת היתה חביבה (מד"ר ברא' נג). לפי שנתנה להם (המילה) בצער לפיכך היא חביבה ואין נשבעין אלא בה (שם נט). חביבה מילה שלא נתלה משה עליה אפי' שעה אחת (שם שמות ה). כאדם שיש לו סגולה חביבה עליו ביותר והוא מונה וחוזר מונה עד כמה פעמים כדי שידע חשבונה וישמח בה על כל מנין ומנין (שם במד' ב). מצות נר חנוכה חביבה היא עד מאד וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס (רמב"ם, חנוכה ד). וכשהאדם משתדל להשיג צורתו ישיג הכונה המבוקש בו על כל שאר המינים השפלים והוא חביבתו אבל מעט הם המשיגים הכונה (מלמד התלמיד', תולדות). — ומ"ר: חביבין ישראל שנקראו בנים למקום (אבות ג יד). רבי יונתן אומר חביבין יסורין כשם שברית כרותה לארץ כך ברית כרותה ליסורין (מכי' יתרו, החדש י). חביבין הגרים (אצל הקב"ה) שבכל מקום הוא מזהיר עליהם וגר לא תונה (שם משפט', נזיק' יח). תדע לך שדברי סופרין חביבין יותר מדברי תורה (ירוש' ע"ז ב מא ג). א"ל (ר"י לר"ח) חביבין עליך יסורין א"ל לא הן ולא שכרן (ברכ' ה:). אמר הקב"ה לישראל בני הואיל וכך הדינין חביבים לפני הוו זהירין בהם (מד"ר במד' ה). — ובמשמ' דוד, אחי האב[1]: אומר

זלא נתברר לי מה הכונה במלה שדי זו כי לא מצאתיה בערב' במשמ' זו. והרמב"ם בפרוש המשנה: לולאות.

[1]) כך הברת הספרדים.

[1]) בארמ': א"ר בא בר חנה לא הוה רבי חייא

אדם לאחי אביו חביבי (רס"ג, תשו' גאו' קדמ' עא).

*חֲבִיבוּת, ש"נ,—סגולת האדם החביב: בשאר מצות כגון אלולב וסוכה לא תקנו לברך לרואה אלא גבי נר חנוכה משום חביבות הנס (תוספ' סוכ' מו.). שעיקר חביבות התפלה בשעת הנץ וכו' שהיו קוראין אותו (את השמע) שלא כדין בשביל חביבות וממהרין אותו קודם זמנו (שם יומ' לז:). חייבין אנו להודות כפי הראוי על כל אשר גמל בני האדם כלם שנבראו בצלם והוא החביבות שגמלנו בחסדו (מלמ' התלמיד', לו). וכאשר ישתדל האדם להשלים צורתו זהו חביבותו (לידה לדרך א לג).

*חֲבִיָּה, ש"נ,—כמו חבית: אלו שמנקין הביבים והבורות מוציאין את הטיט ומריקין אותו בחבית ושופכין אותו שם אותו חבית חביה[1] (רה"ג מקוא' כ י).

חֶבְיוֹן, ש"ז, מ"ר חֶבְיוֹנִים,—מקום ששם יחבה דבר: ונגה כאור תהיה קרנים מידו לו ושם חֶבְיוֹן עזה (חבק' ג ד).— ואמר הפיטן: גבוה מכל גבוה ועליון מכל עליון ומכל חֶבְיוֹן (סהי"ת ליוס ה). אאמיר מסתתר במעון חֶבְיוֹן, אערכה פלאותיו זו לזו בהגיון (יולר שבה"ג, האמיר). עיניו כיונים פונות בכל חֶבְיוֹנִים, להיות בערוגת צומחות בשם רגיונים (יולר ב פסח, גן נעול).— והמליץ אמר: היחידה בלי ערך ודמיון, השתולה בשחקים חביון, ובחדרי הלבבות אפריון (אגר' לבון הזהב לר"י אלחריזי). אך האמן ואמור אמן כי יש מנהיג יושב חביון, ידע לבי צור משגבי מלך עשה לו אפריון (ר' משולם, שירה בגנות מו"ג).— ואמר המשורר: ובשוב האביב מחביון שמים, אל קול הזמיר צלצל בכנפים (יל"ג, אם מככה). שפתותיך שושנים דבש וחלב בחביונן (הוא, מזמורי יהודה ג).— ובהשאלה במשמ' יארמון, היכל: זהב וכסף אל ירב מלכה סוסים ונשים בחביוניו (רסע"ג, אזהרות).— וכנוי להמקדש: קרבן חלבים להניף חזה ושוק למשרתי חביון, לשרוף נותר לבקר עור העולה לכהני צביון (תרי"ג מצות לרסע"ג).— ובמשמ' דבר חבוי ונסתר, סוד: והיא הודיעה את כל חֶבְיוֹן סתורות, והיא קצבה כל מדות ספורות (יולר שקל', אז ראית).

חביבי פתר לה אלא כגון הדין בר קורא (ירוש' כ"ק י ז:). אזלון ואמרון לבר כוזיבא חביבך רבי אלעזר בעי לאשלמא מדינתא עם אדריאנוס (מד"ר איכה, בלע ה').

[1] וגרסת רה"ג שם במשנה בפי חביה במקום בפי חבית שבנוסח'.

*חֶבְיוֹנָה[1], ש"נ,— מין חבית קטנה: הפכין הגלילים והחביונות[2] שיעור קרקרותיהן כל שהן ואין להם דפנות (כליס ב ב).

*חֲבִיטָה, ש"נ, — שם"פ מן חבט: כנפילת החומת הנשגבה שישברו אבנים בנפילתה מפני שנחבטת חביטה רבה מפני גבהותה (רד"ק ישע' ל יג). ופי' כנוקף זית כחביטת עץ זיתים כשאדם חובט ונוקף אותו ישארו מעט זיתים שלא יפלו בחביטתו אחת הנה ואחת הנה (שם כד יג). חליצה רקיקת וחביטת המנעל בקרקע (אמר' טהור', העתים ג). הריחים קשים לכותל שמנידים את הקרקע בגלגול חביטתן (רע"ב ב"ב ב י).

*חֲבִיל, ש"ז, מ"ר חֲבִילִים, סמי' חֲבִילֵי,—כמו אגודה, קבוץ דברים קשורים ואגודים יחד, Bündel, paquet; bundle: היו לו חבילי תלתן של טבל כותש ומחשב כמה זרע יש בהם (תרומ' י ו). חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדים (שבת יח ב). מסכת פרוסה וחבילי המטה והמשפלות (אהל' ח ד). הפריש חבילי תלתן של מעשר (תוספתא תרומ' ח ח). חבילי סאה והקורנים שהכניסן לעצים אין מסיק בהן (שם שבי' ה יד). מי שהיו לו חבילי תלתן של כלאי הכרם ידלקו (יבמ' פא.). הביאוהו (את ר"ח בן תרדיון) וכרכוהו בס"ת והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור (ע"ז יח.).—ובהשאלה: מעיה של אשה עשויה קינין קינין פיקין פיקין חבילין חבילין (מד"ר ויקר' יד).

א.*חֲבִילָה, ש"נ, מ"ר חֲבִילוֹת, — א) כמו חֲבִיל: וכמה היא חבילה ר' יהודה בן בתירא אומר חבילה של לבונה אין פחות מחמשה מינין (ירוש' ע"ז א לט ד). המוליך חבילה ממקום למקום מצאו חבירו ואמר לו תנה לי ואני אעלה לך (ב"מ עב:). שבאתה חבילה לידו (שם עח). בכל יום ויום היה מביא חבילה של עצים (אדר"נ ו). מי שנכנס להורבתו של חבירו ופירק חבילתו לשעה (ירוש' ב"ק טו ד). שנים שבאו ממדינת הים ואשה עמהם וחבילה עמהם זה אומר זו אשתי וזה עבדי וזו חבילתי וכו' ואשה אומרת אלו שני עבדי

[1] כמו חבית, מן חבה, משק' אביון. — [2] אמר רה"ג: א"ד והאביונות חביות קטנות שנאמ' הנה בסמנו כיין לא יפתח כאובות. ע"כ. וכן גם הרמב"ם: וחביונות חביות קטנות.

וחבילה שלי (קדוש׳ סה:). פעמים שאדם בא מן השדה בערב **וחבילתו** על כתיפו ומעלה ומניחה על גבי סוכתו כדי ליבשה (סוכ׳ יב.). אבא תחנה חסידא נכנס לעירו ערב שבת עם חשיכה **וחבילתו** מונחת לו על כתפו ומצא מוכה שחין אחד מוטל בפרשת דרכים א״ל רבי עשה עמי צדקה והכניסני לעיר אמר אם אני מניח **חבילתי** מהיכן אתפרנס אני וביתי וכו׳ והכניסו למוכה שחין לעיר ובא ונטל את **חבילתו** ונכנס עם דמדומי חמה (מד״ר קהל׳, לך אכול). מי שהיתה **חבילתו** על כתפו ורץ בה אפילו כל היום אינו חייב עד שיעמוד (הרמב״ם שבת יג ט). — ומ״ר: הטביל ג׳ איזובו׳ זה בפני עצמו וזה בפני עצמו וכו׳ והן שבאו מג׳ **חבילות** (ירוש׳ ברכ׳ ז יא.). משל לנפח שהיה פתוח באמצע פלטים ופתח בנו זהבי פתוח בנגדו וראה **חבילות חבילות** של קוצים נכנסו למדינה אמר אנה יכנסו כל **החבילות** הללו (מד״ר ברא׳ פד). עמלק הפקיד אצלי **חבילות** של קוצים והחזיר לו הקב״ה **חבילות** של קוצים (שם נג).—ובהשאלה דבר שלם, שמחברים כל פרקיו: מטה מיטמאה **חבילה** ומיטהרת **חבילה** (כלים יח ט).—והרבה יחד. שאין עושין מצות **חבילות חבילות** (ברכ׳ מט.). אם עושה אדם תורתו **חבילות חבילות** מתמעט (ערוב׳ נד:). היקפתנו תשובות **חבילות** שאין בהן ממש (ב״מ פד:). אם עשית **חבילות** של עבירות עשה כנגדן **חבילות** של מצות (מד״ר ויקר׳ כא).—ב) קשר מוסרי שבין אנשים: (בשמת אנטונינוס) אמר רבי נתפרדה **חבילה** (ע״ז י:).

ב. ***חֲבִילָה**, ש״נ, — שם״פ מן א.חבל: והלוקח אשה שישמח בה לא יהיה עשוק שיצא בצבא **וחבילת** הרחים עושק וגם גונב נפש (ראב״ע דבר׳ כד ו).

***חָבִיץ**[1], ש״ז, מ״ר חֲבִיצִים, — מאכל עשוי מקמח ושמן וכדומה, **חביץ קדרה**, מבשל באור: **חביץ** קדרה וכן דייסא רב יהודה אמר (מברך) שה״נ בדברו (ברכ׳ לז:). תשע סאין אפתה (שרה להמלאכים) שלש לעוגות שלש **לחביץ** ושלש למיני מילוטמיה (מד״ר ברא׳ מח). גם יתיילדו (השחורים) מהתמדת אכילת הלחם הקר הישן ומיני **חביץ** קדרה ופולין ועדשים וכרוב ובשר מליח (מ׳ אלדבי, ש״א ד). — והשתמשו בשם זה לתבשיל מקמח גלוש בשומן ועשוי בצורות כדורים פחות או יותר גדולים: **חביצין** שאין בכל אחד כזית בכמותן וכן **חביצין** שעושין אותם מפרורי לחם אף שניכר תוארתן על כל אלה מברך לפניהן במ״מ (אמרי יושר לר״מ דיין ד). **החביצין** שעושין ממצה שנשחק אם אח״כ נטגנו בשמן ודבש ואין כזית בכל אחד יברך במ״מ (שם ג). **חביצין** שקורין קנידלך (כה״ג, בשם הרמ״ס).

***חֲבִיצָה**[2], ש״נ: **חביצה** פרורין מפת מחוברין יחד ע״י דבש או מרק בלי בשול (האשכול, נט״י וסעודה).

***חֲבִישָׁה**, ש״נ, — שם״פ מן חבש, א) עצם שה״פ, ובפרט חבישת אדם בבית האסורים: שאיים שמעון לראובן לפני נער המלך וגרם לו **חבישה** (תשו׳ גא׳ שע״ל ד ט). — ב) חבישת הפצעים וכדומה ע״י רופא, Verbinden; bandage; -ging: ואין נופל כאן לומר לא רוככו בשמן שאין מרככין אלא במקום המכה אבל המזור **והחבישה** נופל לשונם על כל הנ׳ (רד״ק ישע׳ א ו). אמרו קצת חכמים מבעלי **חבישות** השברים ראוי שיכוסה המקום בצמר טבול בשמן (קאנון ד ה ג ז). — ועצם הדבר במה שחובשים: ראוי שיהיה העצם (ר״ל החמר) אשר ממנו יעשו **החבישות** מקבץ עם קשרו (קאנון ד ה כ ז). באיכות הקשירות **והחבישות** הם אשטילש ראוי שיהיה בגד הקשירות נקי וכו׳ (שם). ולשום עליו **החבישות** הנקראות אשטילש ויושם **החבישות** על הקשירות (שם ג ג).

---

[1]) כבר העיר הרי״ף ואמר: חביץ קדירא קורין לו ישמעאלים כוביץ (ר״י אלפסי, ברכ׳ קמ), והוא חַ׳בִּיצ, חַ׳בִּיצַה a), והוא מאכל עשוי מתמרים וחלב ועמילה וכדומה. וכבר נחלקו המפרשים (הגאו׳ ורש״י ותוספות) אם הוא מבושל או אין, וכ״ז בנוגע להלכ׳ ברכות, ובספרות המאוחרת השתמשו במלה זו במשמ׳ הרשומה בפנים, ועי׳ חביצה.

[2]) עי׳ הערה למעלה, ותוספות (ברכ׳ לז:) פרשו: חביצא היינו פרורין הנדבקים יחד על ידי מרק או ע״י חלב כמו חביצא דתמרי שהן נדבקין. ע״כ. ועל סמך זה נקבע בדבור העברי בא״י, בהסכמת ועד הלשון, השמוש בשם זה לתבשיל עשוי מבצק בשומן וכדומה ומצומק בקדרה.

[1]) מן חָבָה, בערב׳ חַ׳אבִיָה a) מן חַ׳בִי b).

a) خَبِيص b) خَبِيصَة

a) خَابِيَة b) خَبَى

*חָבִית[1], ש"נ, מ"ר חָבִיּוֹת, — א) כלי חרס גדול מתחלף הצורות ישמרו בו יין וכדומה, grosser ird. Krug ; jarre ; (earthy) jug: הרודה פת חמה ונתנה על פי חבית של יין של תרומה (תרומ׳ י ג). חבית של שמן שנשפכה אין מחייבין אותו להיות יושב ומטפח (שם יא ז). מצא חבית והיא מלאה פירות וכתוב עליה תרומה (מע"ש ד יא). האומר לחבירו חבית זו אני מוכרה לך (שם ג יג). שהיה כל אחד ואחד מגיע לביתו וממלא לו חבית של מים ומדליק לו את הנר (ירוש׳ כלא׳ ט לב:). ממלא הוא אדם חבית של מים ונותנה כנגד המדורה לא בשביל שתיחם אלא בשביל שתפיג צינתה (שם שבת ג ו:). לחבית שהיא מלאה אגוזין כל מה שאתה נותן לתוכה שומשמין היא מחזקת (שם א ג ג). מגופת חבית וחרסיה (שם ח יא:). שנים במדבר ביד זה חבית מים וביד זה חבית דבש נסדק חבית מים תניי ב"ד הוא שישפוך זה דבשו ויציל זה מימיו (שם ב"ק ו ז ג). טורד אדם חבית של יין יינה ושמריה וניתן לתוך המשמרת (שבת קלט:). ממלא נחתום חבית של מים אע"פ שאינו צריך אלא לקיתון אחד (ביצ׳ יז.). לעבד שאמר לו רבו שמור חבית ושמור את יינה (ב"ב טו.). הדבר דומה לחבית של יין שהיתה מונחת במרתף של חומץ (סנה׳ קח.). בא וראה היוצר הזה אם יעשה חבית ויניח בה צרור כיון שיצאה מן הכבשן אם יתן אדם בה משקה מנטפת היא ממקום הצרור ומאבדת את המשקה שבתוכה מי גרם לחבית לנטף ולאבד מה שבתוכה היוצר שהניח בו את הצרור (מד"ר שמות מו). נכנס להביא יין ראה את החבית שמליאה שמן (דא"ר ח). — וככנ׳: זה בא בחביתו וזה בא בקורתו נשברה כדי של זה בקורתו של זה (ב"ק ג ה). ביתף עמו חבית בחבית את קונסו בחביתו עד כדי שברו (ירוש׳ ע"ז ס מד ג). — ימ"ר היתה (האבן) בין החביות מגביהה ומטה על צדה והיא נופלת (שבת כא ב). כסוי כדי יין וכדי שמן וכיסוי חביות ניירות (כלים ב ה). מהקדירות הדקות ועד חביות לודיות (שם ב). לא סוף דבר חרש אלא אפילו אזני חביות וכל דבר הנכנס לאור ויוצא (ירוש׳ שבת ח יא ג). יצאתה כת ראשונה וכו׳ אמר הללו בעלי חביות כת שלישית אמר הללו בעלי כדין (ביצ׳ טו:). מעשה בשפחה של רבן גמליאל שהיתה גפה חביות של יין וכו׳ (נדה ו:). נתפרסו עיגוליו נתפתחו חביותיו הרי אלו לא יאכלו (ב"מ ו ז). — ב) כלי של עץ צרה משני קצותיה ונפוחה באמצע עשויה מלוחות צרים, חשוקים בלמודים של עץ או של ברזל, ושני שולים לה ופתוחה בנקב דק באמצע, Fass ; tonneau ; cask: אבל אם חבית של עץ גדולה אין להקפיד (רשב"ם פסח׳ קו.). יש מקומות שיש להם חביות של עץ ממלאים אותן יין וטוענין אותן בעגלות (תשו׳ גא׳ קדמ׳ לג). ושמו היין בחביות עץ בלמודים בראשיהן (REJ 1899 Oct. 231). תיקון הגלגלים שקורין צירקל"ש וכידקי החביות האלו ודאי דבר האבד הוא (מרדכי מו"ק תתג"ג). וכן הדין בחביות פעמים נותנין עיסה בשולים לדבק הנסרים מותר היין לשתות בפסח (סמ"ג עח). שיש מחלקין בין חבית שלהן שהיו של חרס לחביות שלנו שהן של עץ (שבלי הלקט, שבת קטז). דין חבית שיוציא היין דרך סדקין וגוי נותן חשוקים להדקו (התרומה, יין נסך קפא). אבל חביות שלנו שהן של נסרים מעץ מחוברין זה לזה יכול להתחב חודו של סכין או מסמר בין הנסרים (שם קפד).

*חֲבִית, ש"ז, מ"ר חֲבִיתִים, עי׳ — חֲבִתּ.

∞חֲבִיתָה[1], ש"נ, — מאכל עשוי מביצים טרופות ואפויות במחבת, Omlette. נהוג בדבור העברי בא"י.

א. חבל[2]), ממנו חֶבֶל, ח֫בֶל, חִבֵּל, *חָבִיל, *חֲבִילָה, *חַבְלָה.

חֶבֶל[3]), ש"ז, כנ׳ חַבְלוֹ, מ"ר חֲבָלִים, חַבְלֵי, — א) חוטים ופתילים מפותלים ועבותים יחד לאסור, לסחוב וכדומה, Strick ; corde ; cord, rope: ותורדם בַּחֶבֶל בעד החלון (יהוש׳ ב יט). תמשך לויתן בחכה וּבְחֶבֶל תשקיע לשנו (איוב מ כה). החבל שהוא קשור בקופה (מקוא׳ י ה). החבל מאימתי הוא חבור למטה משיסרג בה שלשה בתים (כלים יט א). והשיאו כל ישראל אל העיר ההיא חֲבָלִים וסחבנו אתו עד הנחל (ש"ב יז

---

[1]) מן חבת, ע"ש.

[1]) מן חבת, משקל פְּעִילָה, כמו לְבִיבָה, שהוא משקל שמות רוב המאכלים גם בערבית, וכמו חֲבִתּ, חבית, שנגזר משרש זה במשמ׳ אפ׳ במחבת בעניני הקרבנות.

[2]) בערב׳ חבל a).

[3]) בערב׳ חֶבֶל b), וכן בארמ׳ וסורית.

a) حَبْل b) حِبْل

יא). נשימה נא שקים במתנינו וחבלים בראשנו ונצא אל מלך ישראל (מ"א כ לא). וישלחו את ירמיהו (אל תוך הבור) בחבלים (ירמ' לח ו). בחבלים חבשים וארזים במרכלתך (יחזק' כז כד). אחוז בחבלי בוץ וארגמן (אסת' א ו). אהל בל יצען בל יסע יתדתיו לנצח וכל חבליו בל ינתקו (ישע' לג כ). לא יקשור גמלים זה בזה וימשוך אבל מכנים חבלים לתוך ידו וימשוך (שבת ה ג). מקיפין שלשה חבלים זה למעלה מזה וכו' ובלבד שלא יהא בין חבל לחבירו שלשה טפחים שיעור חבלים ועוביין יותר על טפח (ערוב' א ט). אין מפשילין בתוכן (של ערי מקלט) חבלים ואין עושין בתוכן כלי זכוכית בשביל להרגל את הרגל לשם (ירוש' מכ' ב לא ד). היתה בהמתו טעונה כלי זכוכית מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה ומתיר החבלים והשקין נופלים (שבת קנד:).—*וחבל מצרי, גם וקשה: כהן מביא חבל המצרי וקושר לה (להסוטה) למעלה מדדיה (סוט' ח:). — *ומליצה, תפש החבל כשני ראשים, ר"ל בקש שני דברים מתנגדים זה לזה: א"ל הקב"ה משה אין אתה יודע מה לעשות אתה רוצה לאחוז את החבל[1]) בשני ראשין (מד"ר דבר' ז). ולהיות בלדד אין ולאו ורפיא בידיה הבטיחו טובה כאליפז ולא כמוהו בפשיטות אלא כמחזיק החבל בשני ראשים (אוהב מש' לאיוב לא).— ומשל: ומשל מפורסם הוא בעוד שהחבל בידך משוך פרתך (העקידה, קהל').—וחבלי הספינה: נטשו חבליך בל יחזקו בן תרנם בל פרשו נס (ישע' לג כג). — וחבלים של רשת ללכוד בהם אנשים וכדומה: טמון בארץ חבלו ומלכדתו עלי נתיב (איוב יח י). — ובמליצה: ואם אסורים בזקים ילכדון בחבלי עני (שם לו ח). בחבלי אדם אמשכם בעבתות אהבה (הוש' יא ד). הוי משכי העון בחבלי השוא[2]) וכעבות העגלה חטאה (ישע' ה יח). — ובהשאלה, *חבלי שנה וכדומה: ברוך המעביר חבלי שנה מעיני ותנומה מעפעפי (ברכ' ס:).—ובפרט חבל במדת ארך קצוב למדוד בו קרקע וכדומה: וימדדם בחבל השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות (ש"ב ח ב). ובניך ובנתיך בחרב יפלו ואדמתך בחבל תחלק (עמו' ז יז). אין מודדין (את התחום) אלא בחבל של חמשים אמה לא פחות ולא יותר (ערוב' ה ד). בית כור עפר אני מוכר לך מדה בחבל פיחת כל שהוא ינכה (ב"ב ז ב). מדה בחבל אני מוכר לך הן חסר הן יתר (שם ג). הלבנה סובבת את הרקיע גבוהה מן הארץ תש"ל חבלים בחבל השמים כל חבל יש לו ק"ן חבלים כחבל הארץ (ברייתא דר"ש הקטן ז). ימצאו אורך הצל בעלותו משטח הארץ עד הנקודה שהיא תכליתו כגון קס"ח חבל בחבל חצי קוטר הארץ (לוח"א לר"א בר חייא הנשיא יח). וחצי קוטר הארץ לחשבונם שלשת אלפים מיל מאתים וחמשים מיל והלבנה מתרחקת מן הארץ בהיותה בשפל רומה לג' חבלים וחצי בחבל חצי קוטר הארץ (שם לה). — ב) עצם האדמה שנמדדה בחבל: מדוע נתתה לי נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב (יהוש' יז יד). מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון (שם יט ח).—ובהרחבה, גליל מגלילי ארץ אחת: ונלכד את כל עריו בעת ההוא לא היתה קריה אשר לא לקחנו מאתם ששים עיר כל חבל ארגב ממלכת עוג בבשן (דבר' ג ד). הוי ישבי חבל הים גוי כרתים (צפנ' ב ה). ויגרש מפניהם גוים ויפילם בחבל נחלה (תהל' עח נה). לך אתן את ארץ כנען חבל נחלתכם (שם קה יא). — ובמליצה: כי חלק יי' עמו יעקב חבל נחלתו (דבר' לב ט). — ג) חבורה של אנשים: ויהי כבאך שם העיר ופגעת חבל נבאים ירדים מהבמה ולפניהם נבל ותף וחליל וכנור והמה מתנבאים (ש"א י ה). ויבאו שם הגבעתה והנהו חבל נבאים לקראתו (שם י). — *שפך חבל, ר"ל שפך בקלות, לא בזלוף, בזריקה: חבית של יין של תרומה שנטמאת בית שמאי אומרים תשפך חבל[1]) ובית הלל אומרים תעשה זילוף אמר רבי ישמעאל ברבי יוסי אני אכריע בשדה תשפך חבל בבית תעשה זילוף וכו' בחדש תשפך חבל בישן תעשה זילוף (פסח' כ:). — *וחבל של כלי מענים: וכאשר חקרני החוקר על זה הביאני במקום אשר אסירי המלך מקבלים החבל ובהיותי עומד על שמועתי שלא להודות מה שהיו אומרים אסרו ידי בעבותים והתחילו למשוך אותי בחבל אז אמרתי הורידוני (חקיר' על ישמע' חנינא,

— [1]) בארמית: ומה אתה תופש חבלה בתרין ראשין את בעי עלמא ובעי דינא סב לך חדא מנייהו (מד"ר בראש' לט). — [2]) יש מגיהים השור.

— [1]) כך הגרסה בנוסח' כאן וזו הגרסה היתה לפני רש"י, ופרש לשון חבילה כלומר תשפך יחד ולא לזלוף. ע"ב. ובב"ק קטז. הגרסה תשפך הכל, והסכימו לזה קצת מפרשי הש"ס, אבל אין מליצה זו לפני הכונה.

הבחר ב).— *חבל עניים, שם צמח: כמו מטה הרועה ואמד ומין קוריגולא הנקרא ח ב ל ה ע נ י י ם וכיוצא בהם (קאון ג י ס ו).

*אֶשֶׁל, *נֶאֱשַׁל. – גדיל, גִּדֵּל. –זיר. – יתר. –מוסר.–מושכות. – מיתר. – *משיחה. – *סיב *חבלים.—עב׳ת.–פתיל, פִּתֵּל. – פשתן.

ב׳ חָבַל[1], ממנו חֲבֹל חֲבֹלָה, א.חָבַל.

חֲבֹל[2], חָבוּל, ש״ז,—מַשְׁכּוֹן, חפץ יקר וכדומה שנותן הלוה להמלוה להיות לערבה בידי המלוה עד שיפרע הלוה נשיהו, Pfand ; gage ; pledge : עני ואביון הונה גזלות גזל חֲבֹל לא ישיב (יחזק׳ יח יב). ושב מחטאתו ועשה משפט וצדקה חֲבֹל ישיב (שם לג יד-יה).

א׳ חָבַל, פ״י, עת׳ תַּחְבֹּל, וגם תַּחֲבֹל, יַחְבְּלוּ, יַחְבֹּלוּ, חֲבֹל, חֹבֵל, חֲבַלְהוּ, — לקח בעל החוב מהלוה וכדומה ערבון בעד חובו, pfänden ; prendre un gage, **take a pledge** : אם חָבֹל תַּחְבֹּל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו (שמות כב כה). לא תטה משפט גר יתום ולא תַחֲבֹל בגד אלמנה (דבר׳ כד יז). לא יַחֲבֹל רחים ורכב כי נפש הוא חֹבֵל (שם ו). הלא רעתך רבה ואין קץ לעונתיך כי תַחְבֹּל אחיך חנם ובגדי ערומים תפשיט (איוב כב ה-ו). חמור יתומים ינהגו יַחְבְּלוּ שור אלמנה (שם כד ג). יגזלו משד יתום ועל עני יַחְבֹּלוּ (שם ט). חבל לא חָבָל וגזלה לא גזל (יחזק׳ יח יז). לקח בגדו כי ערב זר ובעד נכרים חַבְלֵהוּ[3] (משלי כ טז). ה ח ו ב ל את הריחים עובר בלא תעשה (ב״מ ט יג). ח ו ב ל כסות יום בלילה וכסות לילה ביום וכו׳ כר וסדין שדרכן לכסות בלילה ח ו ב ל ן ביום ומחזירן בלילה (ירוש׳ שם ט יג:). ה ח ו ב ל זוג של ספרין (שם). — ופָעוּל חָבוּל, חֲבֻלִים, חֲבוּלִים: ועל בגדים חֲבֻלִים יטו אצל כל מזבח ויין ענושים ישתו בית אלהיהם (עמוס ב ח).

[1] לפי דעת ברט זה שרש מיוחד, בערב׳ ח׳בל a).

[2] באשור׳ חַבַל, וכמו״כ בארמ׳ וסור׳ במשמ׳ רבית, נשך. בערב׳ ח׳בל b) הלואה.

[3] פרש ריב״ג חבלהו זה שהוא שם בכנוי נסתר. אבל רוב החדשים הסכימו כי הוא צווי אף על פי שעה״פ פתוח.

a) خبل b) خَبْل

ג׳ חֶבֶל[1], ממנו ב.חָבַל, *חִבּוּל, *חַבָּלָה, חֲבָלָה, *חֲבָל, *חָבָל, *חַבָּל, *חִבְלָן, *חַבְלָן, *חִבְלָנוּת, *מְחַבֵּל.

ב׳ חָבַל, פ״י, עת׳ אֶחְבֹּל, מקור חֲבֹל,—א) השחית, קלקל, התנהג בדרך רע, verderben ; se conduire mal ; act wickedly : חֲבֹל חָבַלְנוּ לך ולא שמרנו את המצות ואת החקים ואת המשפטים אשר צוית את משה עבדך (נחמ׳ א ז). כי אל אל האמר נשאתי לא אֶחְבֹּל (איוב לד לא).—ב) *הכה, עשה חבורה וכדומה, schlagen ; frapper ; to hurt : שמנה שרצים האמורים בתורה הצדן ו ה ח ו ב ל בהן (שבת יד א). ה ח ו ב ל בחבירו חייב עליו משום חמשה דברים (ב״ק ח א). חרש שוטה וקטן פגיעתן רעה ה ח ו ב ל בהן חייב והם ש ח ב ל ו באחרים פטורין (שם ד). אמר לו חבירו ח ב ל ת בי ועשית בי חבורה והוא אומר לא ח ב ל ת י ולא עשיתי בך חבורה (שבוע׳ ה ה). אמר לו ח ב ל ת בי שתים והלה אומר לא ח ב ל ת י בך אלא אחת (שם ו ג). זה אומר ח ב ל ת בי וזה אומר לא ח ב ל ת י הרי זה כשאר הטענות (ירוש׳ שם ו לז ד). זה היה סיסרא וכו׳ ש ח ב ל ת ו יעל בראשו עם היתד שבאהל (מד״ר במד׳ י). — ופָעוּל *חָבוּל: היו מעידין אותו שנכנס תחת ידו שלם ויצא ח ב ו ל (שבוע׳ ז ג).

— נִפְע׳, נֶחְבַּל: בז לדבר יֵחָבֶל[2] לו (משלי יג יג). ואלו נשבעין ונוטלין השכיר והנגזל ו ה נ ח ב ל ושכנגדו חשוד על השבועה (שבוע׳ ז א). כשהוא אומר ה׳ אחד נ ח ב ל י ם המתחבלים מפניו ומלחשין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (תנחומא בלק כג). והיכא שאינו נ ח ב ל בפנים ודאי נראה דבר פשוט שיוכלו להכירו אפי׳ אחר כמה ימים וכו׳ דהיכא ש נ ח ב ל בפרצוף אין מעידין עליו אלא בתוך ג׳ ימים (תוספ׳ יבמ׳ קכ.). ואסור ל נ ח ב ל להיות אכזר (סמ״ג מ״ע ע). החובל בחבירו אע״פ שלא בקש החובל מן ה נ ח ב ל צריך ה נ ח ב ל שיבקש עליו רחמים (ספ׳ חסיד׳ תתרכ״ד).

— פִּע׳, חִבֵּל, — השחית וקלקל, gâter ; verderben,

[1] יש מדמים בערב׳ ח׳בל a) במשמ׳ ה ח ל י ש. בארמ׳ משמש שרש זה כמו בעברית.

[2] יש מפרשים נפעל זה מן א.חבל. כך ריב״ג, וכן רוב החדשים. אך יותר נראה הפרוש המקבל שהוא במשמ׳ השחתה ונזק.

a) خبل

to corrupt: למה יקצף האלהים על קולך וְחִבֵּל את מעשה ידיך (קהל' ה ה). אחזו לנו שעלים שעלים קטנים מְחַבְּלִים כרמים וכרמינו סמדר (שה"ש ב יס). באים מארץ מרחק מקצה השמים יי' וכלי זעמו לְחַבֵּל כל הארץ (ישע' יג ה). וכלי כליו רעים הוא זמות יעץ לְחַבֵּל ענוים באמרי שקר (שם לב ז). הן אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו ואנכי בראתי משחית לְחַבֵּל (שם נד יו). משנתנה רשות למשחית ל ח ב ל אינו מבחין בין צדיק לרשע (מכי' בא, מס' דפסח' יא). ואל תעמוד לפני הנשים בשעה שחוזרות מן המת מפני שאני מרקד ובא לפניהן וחרבי בידי ויש לי רשות ל ח ב ל (ברכ' נא). לא שנו (שצריך הנחבל להשבע) אלא במקום שיכול ל ח ב ל בעצמו אבל במקום שאינו יכול ל ח ב ל בעצמו נוטל שלא בשבועה (שבוע' מו:). כיון שבא משה לירד (מן ההר) באו המלאכים להרגו מה עשה אחז בכסאו של הקב"ה ופרש הקב"ה טליתו עליו שלא י ח ב ל ו ה ו (מד"ר שמות מב). בא וראה כמה מופרשין דרכי הקב"ה מדרכי בשר ודם בשר ודם במתוק מרפא את המר אבל הקב"ה מרפא את המר במר הא כיצד נותן דבר ה מ ח ב ל לתוך דבר המתחבל כדי לעשות לו נס (מכי' בשלח ד א). הצאן אפילו מ ח ב ל ת את האילנות אין בעלים מעלין עליה (מד"ר שמות כד).
— ובמשמ' מוסרית: ח ב ל ת ם מעשיכם ואמרתם לעגל אלה אלהיך ישראל (שם לב).

— פע', חֻבַּל: והיה ביום ההוא יסור סבלו מעל שכמך ועלו מעל צוארך וְחֻבַּל על מפני שמן (ישע' י כז).
—ובמוסריות: רוחי חֻבָּלָה ימי נזעכו קברים לי (איוב יז א). וצפור שדרסו הנץ או כל דבר שדורס וכו' או שיש בהן מקום מ ח ו ב ל ואינו ידוע מי השהיתן (הלכ' פסוק', שחיט').

—הפע', יְהֻחְבַּל: הוּחְבַּל אווינו ונפרע פארינו, זבול בית מקדשנו חרב בעווינו (סליח' יום א, אשמנו).

— נתפ', *נִתְחַבֵּל,— כמו נֶחְבַּל: והלא בשר חי כשאתה נותן עליו דבלת תאנים מיד נסרח הא כיצד נתן דבר המחבל לתוך דבר ה מ ת ח ב ל כדי לעשות נס (מכי' בשלח דא).—ואמר הפיטן: עמלה תשלם אם תשמע לעצה, עד לא תִּתְחַבֵּל בבלה ונחרצה (יוצר שבה"ג, אז כאלרסת).

***חֲבָל**, ש"ז, —הכאה, ושכר שהחובל משלם להנחבל: בא ללמדך הכתוב ש ח ב ל אשה לבעל ודמי וולדות לבעל (מכי' משפט', נזיק' ח).

ג. חָבַל[1], ממנו חֵבֶל, ג. חֲבַל, *חֲבָל, תַּחְבּוּלָה.

חֵבֶל[2], ש"ז, מ"ר חֲבָלִים, סמי' חֶבְלֵי,— כאב, בפרט כאב של האשה היולדת, **Wehen (der Gebärerin)** **: douleurs (de l'enfantement); labour-pains** בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חֵבֶל לה והמליטה זכר (ישע' סו ז). ונבהלו צירים וַחֲבָלִים יאחזון כיולדה יחילון (שם יג ח). מה נחנתי בבא לך חֲבָלִים חיל כילדה (ירמ' כב כג). חֶבְלֵי יולדה יבאו לו (הוש' יג יג). ח ב ל י נקבה (כשנולדת נקבה) מרובין משל זכר (נדס לא). כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בַּחֲבָלֶיהָ (ישע' כו יז). תכרענה (האילות) ילדיהן תפלחנה חֶבְלֵיהֶם תשלחנה (איוב לט ג). — ובהרחבה, בכלל צער ויסורים קשים: אפפוני חֶבְלֵי מות ונחלי בליעל יבעתוני (תהל' יח ה). מה יעשה אדם וינצל מ ח ב ל ו של משיח יעסוק בתורה ובגמילות חסדים (סנה' צח:). שעל ידי היין נקנסה עליו מיתה וגרם להביא ח ב ל י מות לעולם (מד"ר במד' י).

ג. חָבַל[3], — קל לא נהוג.
— פע', חִבֵּל, — חִבְּלָה האשה את הולד, נתעַבְּרָה בו, תחת התפוח **: empfangen; concevoir; conceive** עוררתיך שמה חִבְּלַתְךָ אמך שמה חִבְּלָה ילדתך (שה"ש ח ה). — ובהשאלה, חִבֵּל מזמות, תחבולות, עִבֵּד את מוחו עד שעלו בו מחשבות בפרט של תחבולות: הנה יְחַבֶּל און והרה עמל וילד שקר (תהל' ז יד).
— התפ', *הִתְחַבֵּל,—חִבֵּל תחבולות: וכראות אספסיינוס את תחבולות יוסף ו י ת ח ב ל[4]) גם הוא ויעש במרמה (כיהמ"ד ילינק ג, מעש'). ואם אי אפשר בלהם שלא יסבל העלול מבלי מרחץ ראוי שתסתיר החבורה וכו' או להתחבל בדבר אחר מן התחבולות האפשריות (קאנון ד ד א ה). כי בחכמה יהיה האדם מ ת ח ב ל ומערים כדי שינצח בחכמתו למי שחולק עליו (פי' מבלי לורת' הלוי ה יב). שהם (הרשעים שבעיר) יולידו ביניהם קטטות ומריבות ו י ת ח ב ל ו על אנשי העיר לעונשם ממון שילשינום למלך (שם יא יא). יהיה להם תמיד תוחלת ממושכה היותי נאות להם בדחיות ש א ת ח ב ל להמשיך ולדחותם (פענח רזא, לך לך).

1) בערב' חבל a).
2) בערב' חֲבַל b).
3) בערב' חַבַל c), התעברה האשה.
4) אולי צריך לקרא וַיִּתְחַבֵּל, מן *תְחַבֵּל.

a) حبل b) حبل c) حبل

אז נתן אייבשיצר עינו במעותיו של הנער ו ה ת ח ב ל לאמר לו בדרך עצה טובה בני אל תוליך מעותיך עמך בדרך מסובבת כזו (התאבקות ר"י עמדין עם ר"י אבּיילר). כשידע ושמע המון השמועה כי באה מפפד"מ על אדות קמיעותיו ו י ת ח ב ל וישם דבר בפי תלמידו נאמן ביתו בעת ההיא (שם). הנה האיש הזה רצה ל ה ת ח ב ל במורי (אליס, כתב מגה מין). ולהשיב ל מ ת ח ב ל י ם כנגדנו בהקשים נצוחיים (הקד' מעין גניס ליא"ר מקנדיה).

°חֲבָל[1], מלת קריאה, במשמ' צער ויגון, leider : malheur ; pity : ר"ש בן מנסיא אומר ח ב ל על שמש גדול שאבד מן העולם שאלמלא [לא] נתקלל נחש כל אחד ואחד מישראל היו מזדמנין לו שני נחשים טובים וכו' (סנה' נט:). אמר בן עזאי ח ב ל עליך בן עזאי שלא שימשת את רבי עקיבא (נדר' עד:). ח ב ל על בן עזאי שלא שימש את ר' ישמעאל (תול' עא.). שהיה רואה (משה) בסבלותם ובוכה ואומר ח ב ל לי עליכם מי יתן מותי עליכם שאין לך מלאכה קשה ממלאכת הטיט (מד"ר שמות א). אמרו רבותינו ח ב ל לספינה שהלכה לה ולא נתנה המכם כלומר הצדיק הזה (שמת) לא מל (שם דבר' ב). אמר לו ח ב ל עליך קיסר מה אם אתה מתיירא מבני אדם שכמותך אני לא אתיירא ממלך מלכי המלכים הקב"ה אלהי עולם (שם איכ', מעש' כמריס).

א·חֹבֵל, ש"ז, מ"ר ח ב לים, — א) מי שעוסק בחבלי הספינה, ובכלל מַלָּח, Schiffer ; matelot ; mariner : וירדו מאניותיהם כל תפשי משוט מלחים כל ה ֹב לי הים (יחזק' כז כט). ישבי צידון וארוד היו שטים לך חכמיך צור היו בך המה ח ֹבְלָיִךְ (שם ח). הונך יעזבוניך מערבך מלחיך וח ֹבְלָיִךְ מחזיקי בדקך וערבי מערבך וכו' לקול זעקת ח ֹבְלָיִךְ ירעשו מגרשות (שם כז-כח). — רַב הַח ֹבְלִים, השר הממונה על הספינה, Schiffskapitän ; capitain : ויקרב אליו רב הַח ֹבֵל ויאמר לו מה לך נרדם (יונ' א ו). — ב) עי' חוֹבֵל.

ב·חֹבֵל, ש"ז, מ"ר ח ֹבלים, — שֵׁם מליצי נבואי לאחד מן המקלות בנבואת זכריה : ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נעם ולאחד קראתי ח ֹבְלִים[1] וארעה את הצאן (זכר' יא ז). ואגדע את מקלי השני את הַח ֹבְלִים להפר את האחוה בין יהודה ובין ישראל (שם יד). — ואמר המליץ : גם כי הרגזתני ותשם בפי חטר גאוה, ובידי מקל ח ו ב ל י ם להפר את שכני ברית אהבה (ר' קלוני', אבן בחן יט).

חִבֵּל[2], ש"ז, מ"ר חִבְּלִים, — בד עץ ארוך דק מחבר מִשכב לראש התרן והוא נושא את המפרש שיחברו אליו בחבלים, Rahe ; verge ; yard : אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכיס עינו יתהלך במישרים אחריתו כנחש ישך וכצפעני יפרש עיניך יראו זרות ולבך ידבר תהפכות והיית כשכב בלב ים וכשכב בראש חִבֵּל[3] (משלי כג לא-לד). — ואמר המשורר : שאלו חושקים אם יש אדון מאין פשע עבד חבל, לא רהם על הושק נומו נומת שוכב על ראש חִבֵּל (רמב"ע, תרשיש ז). — ועי' תרן.

°חֲבָל, ש"ז, — כמו מַחְבֵּל : אני נושא אני סבל, ולמעול אני עול, ולמחבל אני חֲבָל (עמנ', מחב' ס).

חֲבֹלָה, ש"נ, כנ' חֲב ֹלָתוֹ, — כמו חֲב ֹל : ואיש לא יונה חֲב ֹלָתוֹ חוב ישיב גזלה לא יגזל (יחזק' יח ז).

°חֲבָלָה, ש"נ, מ"ר חֲבָלוֹת, — שה"פ מן חָבַל, הכאה, ונגיפה : דיני ממונות בשלשה גזילות וחבלות בשלשה (סנה' א א). — ושכר החבלה : החובל בבת קטנה של אחרים חבלה למי (כ"ק פז.).

°חַבָּלָה, ש"נ, — שה"פ מן חִבֵּל, השחית וקלקל, מלאכי חַבָּלָה, העומדים מוכנים לְחַבֵּל את האדם בבואו לקבר : א"ר שמואל בר נחמן מלאכי ח ב ל ה אין להן

---

[1]) משקל אֲבָל, כן הקריאה המקובלה, וכך נקוד במה"ג בראש' : חֲבָל על תרין שמשין טובין וכו'. — בכתבות של מתים בתדמור מתחיל כל שורה בהמלה הבל כמו על מצבות היהודים פ"נ : ח ב ל נורבל ברתימא וכו' (RA 4, VIII, 254).

[1]) הקדמונים פרשו שם מליצי זה במשמ' השחתה, ורוב החדשים פרשו במשמ' חֶבֶל, ר"ל חבור ואחדות.

[2]) משקל כִּסֵּא, וסוברים שהוא נגזר מן חֶבֶל, ועי' הערה לקמן. — [3]) פרשו רוב הקדמונים במשמ' תרן. וריב"ג פרש : והוא דבר עשוי מחבלים צף על פני המים בים כשמעגנין את הספינות ובו ידעו מקום העגון וקורין לו הספנין בלשון הערב סמיה (כלומר סימן) ועל מקום העגון נאמר וכשוכב בראש חבל. ע"כ. וההדשים קצתם פרשו כהקדמונ' במשמ' תרן וקצתם במשמ' חבלי הספינה בכלל. ובאין יסוד מספיק להכריע יש לקבל דעת רוב הקדמונ' שהיא גם יותר נאותה לפי הענין אלא שהסברה נותנת שהכונה לא להתרן הזקוף שאי אפשר לשכב בראשו אלא להתרן המשכב, הרבוץ לערבו של התרן הזקוף ושהוא נושא את המפרש, וזכינו בזה גם לשם מיוחד לחלק הזה של התרן הכללי. ועי' תֹּרֶן.

קפיצין (ירוש' שבוע' ו לז.). איסתלגנית של מלאכי חבלה מצפין לו לאדם ואומרים אימתי יבא אדם לידי אחד מדברים הללו וילכד (ברכ' נח.). א"ל הקב"ה לגבריאל לך ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה ועל מצחם של רשעים תיו של דם כדי שישלטו בהן מלאכי חבלה (שבת נה.). הראני חברין דומין למלאכי חבלה (קדוש' עב.). לפי שמעשה כשפים ע"י מלאכי חבלה נעשים (מד"ר שמות ס). כיון שאמר לו הקב"ה למשה ברקיע קום רד מהר מזה שמעו חמשה מלאכי חבלה וביקשו להזיקו (שם דבר' ג). ואין לי מנוחה כי שלשה מלאכי חבלה הם הולכים עמי אל כל המקומות אשר אני הולך ומענישין אותי (עמה"מ, תיקו' התשו' ג). — ובכלל השחתה: את כל מגפותי כמה מיני חבלות אש וברד ואבני אלגביש גפרית שלג קיטור (תזקוני, שמות ט יד). — ובמשמ' אבוד: ולא יפסיד את הכלים וישליכם לחבלה מוטב לתתם לעניים ואל ישליכם לרמה ותולעה (רמב"ם אבל יד כד).

***חֶבְלָה**, ש"נ, כנ' חֶבְלָתוֹ, — כמו חֵבֶל משמעה ב, נחלה: מלך שבורר לעצמו מנה ועמד אחד ואמר גנאי עליה כלום יש לו חיים ואלו חבלתו ונחלתו וסגולתו (מד"ר במד' כ).

***חַבְלָן**, ש"ז, — מי שדרכו לחַבֵּל, לזבות ולפצע: מלמדין לאדם שלא יהא הובלן (שמחות סוף ט). —ולנק' הַבְלָנִית: סנהדרין ההורגת אחד בשבוע נקראת חובלנית (מכות א י).

***חַבְלָן**, ש"ז,—כמו הַבְלָן: שלא יהא (האיש) חבלן ולא יפסיד את הכלים (רמב"ם אבל יד כד).

***חבס**[1], ממנו *חָבַס.

***חָבַס**, פ"י, עת' יַחְבֹּס,—לחץ למשל דפנות דבר הלול ועשה אותו מקשה אחד, **zerdrücken; écraser, crush**, ובהשאלה הכביד עליו המשא מאד: אמר אביי בשחבסו[2]) לאלתר (ב"מ פ:).

— נפע', *נֶחְבַּס, — שחבסוהו: וגולגולת שנחבסה ברובה ובשר החופה את רוב הכרם ברובו (חול' מב:). וכן גולגולת שנחבס רוב גבהה ורוב היקפה טרפה אע"פ שהקרום שלם ולא חסר ממנה כלום נחבס רוב גבהה והרי רוב היקפה קיים או שנחבס רוב היקפה והרי רוב גבהה קיים הרי זו ספק טרפה (רמב"ם שחיט' י ס). לא אסר עד שיחבס רוב גבהה ורוב היקפה (כסף משנה שם). ורוב גובהה היינו שנחבס שלא בעיגול ההיקף אלא דרך גובהה שלה (כאה"ט, שו"ע יו"ד ל א). — ובהשאלה, ואמר הפיטן: הגרת לגיא המון פי בסת. ונקתה לארץ בטריה נֶחְבֶּסֶת, ונוחה זרחה בדם מתבוססת (יוצר שבה"ג, אלהים).

***חבץ**, ממנו *חָבַץ, *חָבִיץ, יחֲבִיצָה.

***חָבַץ**[1]), — קל לא נהוג.

— פע', *חִבֵּץ, —עשה חביץ, עשה למשל חלב וכדומה. שיהיה עבה יחד: המקפה והחמיטה של חולין ושמן של תרומה צף על גביהן ונגע טבול יום בשמן אל פסל אלא השמן ואם חיבץ כ"מ שהילך השמן פסל (טבו"י ב ד). החולב והמחבץ והמגבין בגרוגרת (תוספתא שבת ט יג). מפרפרין גלוסקין להולה בשבת ובלבד שלא יחבץ[2]) אבל מחבץ הוא מעשה קדירה ואוכל (שם יב יד). הולב חייב משום מפרק מחבץ חייב משום בורר מגבן חייב משום בונה (גמ' שם לה.).

— הפע', *הֶחְבִּיץ, — כמו חִבֵּץ, למשל שומשמים ואגוזים בדבש: אעפ"י שנותנים שומשמין ואגוזים לדבש לא יחביצם בידו (הלכות או"ח שמ יא).

— פע', *חֻבַּץ, מְחֻבָּץ, מחובץ: והלך לו היהודי לעיר אחרת ולוי עשה י"ו גבינות וי"ב מחובצות וכו' כשהלך לוי לשקול הגבינה מצא שם שלשים גבינות וי"ה מחובצות כלם מסומנים בחותמו (ב"ת בה"ר עבק קי).

***חֲבַצֶּל**, ש"ז,—כמו חבצלת: ואם קדה וקנמון וקנה עלי מתחות בבית משתה יקודים, ואם ריח לבונות ואהלים וריח אשכלות כופר המודים, ואם שושן עמקים וחבצל שרונים והדם בין צוף שקדים (שירי ר"מ דרעי סקרלאי א קפא).

חֲבַצֶּלֶת[3]), ש"נ, מ"ר חֲבַצָּלוֹת — שם צמח נותן פרח, יגדל בעמקים ובפרט בשרון: אני

---

[1]) לא נתברר מקורו.

[2]) גרסת הערוך, ובנוסח' הספרים בשהבטו.

[1]) בערב' ח'בצa).— [2]) בקצת נוסח' יחבוץ, בקל.

[3]) באשור' חַבַצִּלְתּ שם פרח, בסורית חמציליתא. ולא נתברר שרש השם אם העקר הוא חבצ, בהוספ' לֶת. או, כמו שסוברים קצת החכמים, שהעקר הוא בצל עם הוספ' ח לשמוש המשקל. וכמו"כ לא נתברר איזה צמח

a) خبص

חֲבַצֶּלֶת [1]) השרון שושנת העמקים (שה"ש ב א). ישֻׂשׂום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כַּחֲבַצָּלֶת פרח תפרח ותגל (ישע' לה א-ב).—ואמר המליץ: מה יפית חבצלת רכה וענוגה בהבקע עליך עפעפי שחר עת רויה כוסך מטל שמים (א' מפו, אה"ל ד).—וקראו הסופרים בשם זה להפרח הידוע לבן הגון, טוב הריח, lily ; lis ; Lilie: חבצלת הלבנה הפרח ההוא ריחו נודף מאד (כתנ' למוד', ליגדא א ז). בין הפרחים החבצלת היא תבנית הדרור כי לבנה היא ומום אין בה (גועלכר ממאריס 189). — ואמר המשורר: יסכרו מעינות דמעה ובכי, אל גלגל העין חשוב התכלת, אל גרון נטוי לבנת החבצלת, וצחוק שעשועים למקצעות הלחי (יל"ג משל' ד ט), וכן פשט המנהג בדבור העברי בא"י.

חבק[2]), ממנו חָבַק, חִבּוּק.

חָבַק, פ"י, חֹבֵק, חֹבֶקֶת, לַחֲבֹק, יַחֲבֹק,— חָבַק אותו, הקיף את שתי זרועותיו סביב צוארו ולחץ אותו אליו, על פי רוב לאות חבה ואהבה, umarmen ; embrasser ; embrace: למועד הזה כעת חיה אתי חֹבֶקֶת בן (מ"ב ד יו). עת לַחֲבוֹק ועת לרחק מחבק (קהל' ג ה). אמרתי לו וכו' עלי להקדישך לשמים וחבקתיו ונשקתיו על ראשו (ירוש' נזיר א נא ג). כאדם שחובק את חבירו וידו מגעת לכף ימינו של חבירו (חול' נא.). יצאה אחותה שזנתה לקראתה חבקו ונשקו זו לזו (מד"ר במד' ט). כזכר החובק את הנקבה (רש"י יומ' נד.). — ובהשאלה במליצה, ואמר הפיטן: ולא כשירי בן ברוק בפי הלבבות נשוקים, ולא כשירי רבי אדונים ביד החן חבוקים, ולא כשירי רבי יהודה בן גיאת בלב חקוקים (ר"י חריזי, תחכמוני ג).— וחָבַק את ידיו, החזיק ידיו זו בזו כאדם בטל שאין לו מה לעשות: הכסיל חֹבֵק את ידיו ואכל את בשרו (קהל' ד ה).—ופָעוּל יחָבוּק: שאהבו השינה מעט מעט והשכיבה עם ידיהם חבוקים מרוב עצלתם (פי' משלי לר' זרח' הלוי ו י).—ובמשמ' *דבוק ומחבר: שהיו (הגפנים) חבוקין לכותל (ירוש' כלא' ו ל:). מתיחת הגידין שחובקין הירך והשוק יחד סמוך לאותו קפץ (רש"י נדה נח.). —ובמשמ' הקיף הזרועות סביב דבר: חבית שנסדקה לארכה וקדם העכו"ם וחבקה כדי שלא יתפרדו החרסים (רמב"ם מאכ' אסור' יב ח).— ובהשאלה, במשמ' הכיל וכלל: השכל הראשון החובק בחיקו כל השכלים הנפרדים והפשוטים (בעה"ש לר"א אורירו ב ב). ובפרט כי במינים והמדרגות אשר רוממותו הבלתי בעל תכלית כולל וחובק ביתר השלמות הם שלמים וכן טובים (שם ד).

— פִעֵ', חִבֵּק, — כמו הקל בנחץ הפעולה: ויהי כשמע לבן את שמע יעקב בן אחתו וירץ לקראתו וַיְחַבֶּק לו וינשק לו (ברא' כט יג). ויגש אתם (יעקב את בני יוסף) אליו וישק להם וַיְחַבֵּק להם (שם מח י). ולמה תשגה בני בזרה וּתְחַבֵּק חק נכריה (משלי ה כ). עת לחבוק ועת לרחק מֵחַבֵּק (קהל' ג ה). שהולד הזה כשהוא יוצא יוצא מלא גללין וכל מיני סירוחין והכל מחבקים אותו ומנשקין אותו (מד"ר ויקר' יד). וירץ עשו לקראתו וַיְחַבְּקֵהוּ ויפל על צוארו וישקהו (ברא' לג ד). שמאלו תחת לראשי וימינו תְּחַבְּקֵנִי (שה"ש ב ו). באתה אחותו מבית מדון ונפלה עליו והיתה מחבקתו ומנשקתו (מד"ר שמות ה). צוה עליו להרגו נפלה אמו עליו והיתה מחבקת ומנשקתו (שם איכ', מעשה במרים). היה מוצא (ירמיה) אצבעות מקוטעין מושלכין בהרים והיה מלקטן ומגפפן ומחבקן ומנשקן (שם, פתיח'). ויקם המלך בבהל

קראו העברים והאשורים בשם זה. המלונים הסורים אומרים כי חמציליתא הוא שם להצמח colchium, אבל לא נתברר לי אם זו עדות על פי מה שהיה נהוג בחיי הלשון או זו השערה בעולם, ועי' הערה לקמן. — [1]) אמרו במדרש: לא היא חבצלת ולא היא שושנה אלא כל זמן שהיא קטנה הוא קורא אותה חבצלת הגדילה קורא אותה שושנה וכו' ולמה נקראת חבצלת שחבויה בצלה (מד"ר שה"ש, אני). ועדין אין אנו יודעים לאיזה פרח התכונו גם בהשם שושנה, כי יש גם בו מקום פקפוק, עי' בערך שושנה. אסף תרגם חבצלת באירים: חבצלת היא איריוס (אסף 57). וריב"ג אמר: חבצלת השרון נרקים ואמר רב יהודאי ז"ל חבצלת השרון היא נרקים ופרש רב האיי בנרקים דגנוניתא נרגים ואמר הוא חבצלת השרון. ע"כ. וכן רש"י נרקום חבצלת השרון בה"ג (רש"י ברכ' מג:). ורש"י כ"י קמברידש 237 לעז חבצלת-רוֹשָׂא, והוא כנראה ורד. ורוב החדשים החליטו על פי דעת מלוני הסורים כי הוא הצמח colchium. וי"א כי הוא מה שקוראים בערב' ח'באזי a), ואחרים פרשו שהוא הפרח הלבן שהוזכר בפנים. ואין להכריע בודאות, ולכן אין לקרא תגר על השמוש שנקבע בדבור העברי בא"י ושכבר השתמשו במשמ' זו גם קצת הסופרים.

[2]) עבר' וארמית. הלשון הערב' השתמשה למושג זה בשרשים אחרים. השרש חבק b) אינו משמש בלשון זו אלא במשמ' רחוקה מאד כמו קבץ בעברית.

a) خبازي b) حبق

מכסאו וירץ אל אסתר ו י ח ב ק ה וינשקה וישלך זרועו על צוארה (נס אסת׳, ויהי כיוס). — ובמליצה, במשמ׳ התקרבות ודבקות עזה בדבר: ראשית חכמה קנה חכמה ובכל קנינך קְנֵה בינה סלסלה ותרוממך תכבדך כי תְחַבְּקֶנָּה (משלי ד ז-ח). — וגם במשמ׳ נשען על דבר, מֻשלך עליו: האֱמֻנים עלי תולע חִבְּקוּ אשפתות (איכ׳ ד ה). מזרם הרים ירטבו ומבלי מחסה חִבְּקוּ צור (איוב כד ח).—ועי׳ *גִפֵּף. — ובמשמ׳ הקיף הזרועות סביב דבר: חבית מזומנת ליפול אילך ואילך וכשהוא מ ח ב ק ה מחבר כל היין זה לזה (התלומה, יין נסך קפא). — ובמשמ׳ הקיף, למשל הים, הנהר: ויסוב (חלק ארופה) ו י ח ב ק כל גלילות הארחיפלאגי ליון עד למעלה צפונו של ים וכו׳ (ארת׳ עולם ב). ויעבור (הנהר) מעברות היבשה סביבות פלשתים ואדום וכו׳ ו י ח ב ק הגבול הזה כל ארץ ישראל אשר אחורי ים יפו (נס ח).

— נפע׳ נֶחְבַּק, נֶחְבְּקוּ,—חבקו וא״ז: מרוב זכותם הנחמד וטהרתם הגדולה הוסיפו קדושה על קדושה ואהבה על אהבה ו נ ח ב ק ו כדמיון חיבוק (כרית מנוחה ט).

— פע חִבֵּק, מְחַבֵּק, מחובק, —שחבקוהו: ומה שיועיל תועלת גדולה (לקור הבטן) חבוק נער בשריו וכו׳ וראוי שלא יזיע הנער ה מ ח ו ב ק כי יקרר בזיעה (קאנון ג א כו). — ובהשאלה: שכל מי שיקיים מצות בוראו בו מ ח ו ב ק ונחשק הוא (ספ׳ גלחון יבן).

— התפ׳ הִתְחַבֵּק, נִתְחַבְּקוּ, — חבקו וא״ז: וישקו איש את רעהו ו י ת ח ב ק ו ויבכו בכי גדול (מעש׳ ג׳ ביהמ״ד ילינק ה). כשיושבות על המשבר הן מתאוות לראות בעליהן וכשיבואו לה צירים וחבלים י ת ח ב ק בעלה עמה ויקהה על זרועותיו (צרור המור, ויחי). נופלים איש על צוארי זולתו מ ת ח ב ק י ם ובוכים (דכיר לרמח״ג, מכת׳ ב). — ובמליצה: גברים יחשבו מות חיותם ולמות חניתיהם מרוקים, והם מ ת ח ב ק י ם על לוחמיהם כחושקים מהרו לחבוק חשוקים (ר״י חריזי, תחכמוני ז). ואני אחבר החושקים ואתה תפרידם, ואפריד היגונים ואתה תצמידם, והידידים בי י ת ח ב ק ו, איש באחיו ידובקו, ובך זה מזה ירחקו (נס לט). ומהדרו ומזיוו מ ת ח ב ק י ם כל המאורות איש אל אחיו (כרית מנוח׳ ו). — ובמשמ׳ התעטף יפה יפה בבגד: שהרועה עומד יומם ולילה במדבר עם הצאן ויתעטף ויתחבק[1] בבגדו היטב מפני קרח הלילה (רד״ק ירמ׳ מג יב).

חִבֻּק, — עי׳ חִבּוּק.

***חֶבֶק**[1], חֲבָק, ש״ז, — א) מין חגורה לחמור: שירי מיזרן שבעה טפחים כדי לעשותו ח ב ק לחמור (כלים יט ג). חמור וכליו אני מוכר לך ה״ז מכר את האוכף ואת המרדעת ואת הקילקלי ואת ה ח ב ק (ב״ב עח.). היות עליו (על הסוס) מתג ורסן וחנקי וח ב ק וגם הוא מזוין בכלי ברזל אולי יגיע עול סובלו אלף ליטרין (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע״ח א ז). — ומין ענק בצוארי הנשים: הבנות יוצאות בחוטין שבאזניהן אבל לא ב ח ב ק י ן שבצואריהן (שבת נז.). — ב) מקום חבור הירך והשוק: (ראתה כתם על שוקה ועל פרסותיה מבפנים וכו׳ עד מקום ח ב ק[2] וח ב ק עצמו כלפנים (נדה נח.).

חָבָק[3], ש״ז, — שם צמח טוב הריח ממין הנענע, Polei; pouliot; pennyroyal: ומן הרפואות המנוסות והנזכרות לזה שומן החמור וסחיטת שרש קנים לחים עם מעט דבש וח ב ק עם מלח עיסה (קאנון ד ז כ ה). ויריח ההדס וה ח ב ק שהם משמחים לב הדואג (מ׳ אלדכי, ש״א ה). ח ב ק נהרי (קאנון ב, לוח הסמים).

א. **חבר**[4], ממנו א. חָבַר, א. חֶבֶר חָבֵר, חֲבֵרָה, *חִבּוּר, ב. *חֲבוּרָה, *חֲבֵרָה, *חֲבֵרוּת חֲבֵרוּתָה, חֶבְרָה, חֹבֶרֶת, מַחְבֶּרֶת.

א. **חָבַר**, פ״ע, — א) נתקרב ונתאחד אל דבר, והִבְרוּ נתקרבו יחד לעשות יחד דבר, verbunden sein, être lié; be joined: כל אלה (המלכים שנזכרו קודם) חָבְרוּ אל עמק השדים (בראש׳ יד ג). — ואמר בן סירא: נוגע בזפת תדבק בידו וחו ב ר אל לץ

---

[1]) בערב׳ במשמעה זו תַחַבַּב a).

a) تَحَبَّكَ

---

[1]) כך מנקד במשנ׳ שבפרוש הרמב״ם בלשון ערבית. ובערב׳ חֻ̇בְּכה a), וגם חִקאב b) חגורה של אשה מקשטה במיני קשוטים. — [2]) ופרש״י: וכמדומה לי שהוא קפץ הירך והשוק שקורין יירי״ט וכו׳ וח ב ק היא מתיחת הגידין שחובקין הירך והשוק יחד סמוך לאותו קפץ.

[3]) בערב׳ חַבַק c), ומשמש בהרכבה עם שמות אחרים לקצת מיני צמחים. חבק אלבקר, חבק הבקר, Kamille, camomille; -ile, חבק אלפיל חבק הפיל, Majoran, marjolaine; marjoram.

[4]) עבר׳ וארמ׳. בערב׳ אין השרש חבר משמש במשמעה זו שבעברית.

a) حُبْكَة b) حِقَاب c) حَبَق

ילבש דרכו (כ"ס גני' יג א). כן חובר אל איש זדון ומתגלל בעונתיו (שם יב יד). — — *וחברו על פלוני, קצת במשמ' של איבה והתנגדות, נועדו יחד כנגדו: מעשה בהלל הזקן שהביא עולתו לעזרה לסמוך עליה בי"ט חברו עליו תלמידי שמאי הזקן אמרו לו מה טיבה של בהמה זו (ביצה כ.). א"ר כשהלכתי ללמוד תורה אצל ר"א בן שמוע חברו עלי תלמידיו כתרנגולים של בית בוקיא ולא הניחוני ללמוד אלא דבר אחד (יבמ' פד.). מעשה במונבז המלך שבזבז אוצרותיו ואוצרות אבותיו בשני בצורת וחברו עליו אחיו ובית אביו ואמרו לו אבותיך גנזו והוסיפו על של אבותם ואתה מבזבזם (כ"ב יא.). שאכל (ר"מ) עלה של ירק בבית שאן והתיר רבי את בית שאן כולה על ידו חברו עליו (על ר' יהושע שרצה להתיר דבר) אחיו ובית אביו אמרו לו מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור אתה תנהוג בו היתר (חול' ו:). וכשבא ליכנס (הזאב לחצר היהודים) חברו עליו במקלות (רש"י כנה' לט.). — ובמשמ' ינועדו והחליטו והסכימו דבר: כי צורות האותיות האלו ושמותם כבר חברו עליהם הראשונים מדורות קדמונים וכו' וסוף התשובה ככה חברו עליו העליונים והתחתונים (הקד' הור' הקורא). כי צורתן (של הטעמים) הוא ממה שחברו עליו האחרונים ואמרו זו היא צורת הקמצה וזו היא צורת הפתחה (שם 35). כי כבר חברו בעלי הלשון והדקדוקיין שלא יעשו על אות אחת שוא ומלך אלא אחהע בלבד (שם 63).—ודברים לא בע"ה, חָבַר אל דבר, היה דבוק אליו: חמש היריעת תהיין חֹבְרֹת אשה אל אחתה (שמות כו ג). שתי כתפת חֹבְרֹת יהיה לו (שם כח ז). חֹבְרֹת אשה אל אחותה כנפיהם (יחזק' א ט).—וככנ' יְחָבְרְךָ, יהיה לך חָבֵר: היְחָבְרְךָ[1] כסא הוות (תהל' צד כ).

— פע', חִבֵּר, חַבֵּר, יְחַבֵּר, — הדביק דברים יחד, הגיש שני דברים זה לזה וחוקם יחד, verbinden; lier ensemble, joindre; join together: וחמש יריעת חַבֵּר אחת אל אחת (שמות לו י). ויעש קרסי נחשת חמשים לְחַבֵּר את האהל להית אחד (שם יח). ועשית חמשים קרסי זהב וְחִבַּרְתָּ את היריעת אשה אל אחתה בקרסים והיה המשכן אחד (שם כו ו). וַיְחַבֵּר את חמש היריעת אחת אל אחת (שם לו י). וַיְחַבְּרֵהוּ (יהושפט את אחזיה) עמו לעשות אניות ללכת תרשיש (דהי"ב כ לו). השוקת שבסלע אין מטלין בה מפני שחקקה ואח"כ חיברה (ירוש' שבת ע יא ד). — ב) בפרט, יְחַבֵּר ספר, יצר ועשה ספר פעל רוחו ומחשבתו[1]), verfassen, composer un ouvrage; to compose, to pen: כאשר אבאר מקצת מה שאמצא לו בספר סדר מקבלי התורה אשר אני עתיד לחברו בעזרת שדי (הקד' ר"נ גאון על התלמוד). וקיבץ (רבנו הקדוש) העקרים לאנשי אותו הזמן למשמרת לאות ותקנה תיקון יפה וחברה חיבור נמרץ כפי חכמתו ופלפולו וקראה משנה וכו' ואחר כך חברו תלמידיו ר' חייא ור' אושעיא התוספתא (שם). ובימיהם היה ראש בארץ ישראל ר' יוחנן שקבל מר' אושעיא ברבי והאריך ימים כי פ' שנה היה ראש ישיבה והוא חבר תלמוד ירושלמי לחמש סדרים (ספר הקבלה להראב"ד). אז בראותי זה ההפך והשנוי אשר יקרה באותיות אלה חברתי בהם בעזרת ה' הספר הזה (ר"מ ג'יקטליא, הקד' אות' הנוח לר"י חיוג). כי לא חברתי זה הספר להראות כי עמדתי על חכמות שנגלו לי סודות להתפאר (ראב"ע, יסוד מורא ב). וראוי שנביא אחר כן מעט מוער מדברי החכמים ומליהם ולחבר אליהם ממה שחיברו אנשי המוסר בחרוזים (תק' מדות הנפ' לרשב"ג כד). העיר השם הנכבד והנורא את רוחי לדבר על ענין דבוק האדם

---

[1]) נתחבטו המפרשים בדקדוק מלה זו. אמר ריב"ג וז"ל: הוא אצלי פעל עתיד כבד מבנין פועל ועקרו שיהיה היְחֻבָּרְךָ בהכתב ואז פועל בו כי עתיד פועל הוא יפועל ובסגול תחת הבית למשוך הדברים וכאשר היה זה התקבצו שני נחים אחד מהם ואז המשך חסרוהו והורו עליו בקמץ (הרקמה סוף כה), וכן רד"ק, וכן קצת החדשים. אולסה' (Olsh. § 250 b) היְחָבְרְךָ במקום היְחַבֶּרְךָ כמו תאכלהו במקום תאכלהו לפי דעתו. וכן קניג במלונו (Kö Wb.), שנאבדה תנועת השורק מפני שבפעולת אות הגרונית הוקלה עה"פ מהדגש. אך כבר טען על פרוש זה בטכ' (Bö. § 409), כי הכנוי של יחברך קשה שיבוא על פעל, ולכן ההליטו לקל מבלי לבאר את זרות הנקוד. וכן גם גזנ' קויץ, כי יְחָבְרְךָ בא במקום יְחָבֶּרְךָ, וכמו"כ אינו מבאר סבת זרות הנקוד. והנה, בכלל יש מקום לחשד כי הכתוב הוא משבש, אך לפי הנוסחה המסורה נראים דברי ראב"ע שראה במלה זו פעל נגזר מן השם חָבֵר, אמר וז"ל: היחברך מלה זרה והטעם היהיה חבר לך. ע"כ. ואולי זו היתה גם דעת רש"י שפרש: היוכל להדמות לך. וכבר נתבאר בערך זכר, תזכר, שבפעלים הנגזרים משמות היו מניחים עד כמה שאפשר את השם בצורתו למען יובן יותר כי זה פעל נגזר מהשם—[1]) בערב' אלף [a]).

---

[a]) الفَ

באשתו ולבאר משפטי חבוריהן ופרידותן וכו' וחברתי מהם ספר וקראתי שמו ספר בעלי הנפש (ראב"ד, הקד' בעלי הנפש). שאלת ממני יחייך השם ויעזרך על דינך ועולמך שאחבר לך חבור שתלמד ממנו ידיעת מלאכת העבור (חשבון העבור להרמב"ם). רבינו הקדוש חיבר המשנה ומימות משה רבינו ועד רבינו הקדוש לא חיברו חבור שמלמדין אותו ברבים בתורה שבעל פה (הוא, הקד' יד החזקה). רב חיבר ספרא וספרי לבאר ולהודיע עיקרי המשנה ור' חייא חיבר התוספתא לבאר עניני המשנה וכן ר' הושעיא ובר קפרא חיברו ברייתות וכו' ורב אשי הוא שחיבר הגמרא הבבלית בארץ שנער אחר שחיבר ר' יוחנן הגמרא ירושלמית וכו' וראיתי לחבר דברים המתבררים מכל אלו החיבורים בענין האסור והמותר (שם). וחבר מחברות מוסר בכל ענין (הקד' אלחריזי כס' מו"נ).

— פע', חֻבַּר, — שחִברוּ אותו: על שני קצותו חֻבָּר (שמות לט ד). כי מי אשר יְחֻבַּר[1]) על כל החיים יש בטחון (קהל' ט ד). ירושלם הבנויה כעיר שֶׁחֻבְּרָה לה יחדו (תהל' קכב ג). — ואמר בן סירא: מין כל בשר אצלו ואל מינו יחובר אדם, מה יחובר זאב אל כבש כן רשע לצדיק נאצל (כ"ס גני' יג יו-יז). — ואמר הפיטן: שתות חֻבָּרוּ, מלואם הגברו, עבודתו יגברו, ופיו לא יעבורו (יוצר א' שבוע', אדון). — וביגוני *מְחֻבָּר, מחובר: העוקר שתלים מתוך שלו וכו' לקח במחובר לקרקע פטור (מעשר' ה א). העושה במחובר לקרקע בשעת גמר מלאכה ובתלוש מן הקרקע עד שלא נגמרה מלאכתו (ב"מ ז ב). אם השור שאינו אוכל במחובר הרי הוא אוכל בתלוש אדם שהוא אוכל במחובר אינו דין שיאכל בתלוש (ירוש' מעשר' ב ג). מהו בין כך ובין כך בין בתלוש בין במחובר (שם שבת א ד.). דבר התלוש מן הקרקע אפילו מקצתו אבוד מותר והמחובר לקרקע אפילו כולו אבוד אסור (מו"ק יב:). הזרעים והירקות המחוברים לקרקע (הכל' ת ה). — *ובפרט ספר: וחובר הירושלמי בקרוב ממאתים שנה אחר החרבן (ספ' הקבלה להראב"ד). וחכמים אחרים אחריהם חיברו מדרשות והכל חובר קודם הגמרא הבבלית (הקד' הרמב"ם ליד החזקה). לפי שאותה הלשון היתה ברורה לכל אנשי שנער בעת שחוברה הגמרא (שם). — *ומחובר, כנוי למליצה חרוזה: וכח מליצותם (של משורר ספרד) במחובר וגם במפורד (ר"י חריזי, תחכמוני ג).

— הפע', הֶחְבִּיר, — הֶחְבִּיר עליו במלים, דבר אליו הרבה מלים: לו יש נפשכם תחת נפשי אַחְבִּירָה[1]) עליכם במלים ואניעה עליכם במו ראשי (איוב יו ד). — וכמו חִבֵּר במשמ' כללית: והוא אשר יצפצף ויקריש והוא אשר יכונן גוף הילד, ויחביר תמונות לגלמים והוא אשר יקרום הגלד (רשב"ג, מלכותך). בליעל וידיח מדנים, ועז מצח ויפריד עצומים, לשון צדק ויחביר העמיתים ויקביע שלומים ביקומים (ר"י הלוי, על הבקל). ולהרויח בנעיה ולהחביר מלה לאחותה (הור' הקורא 90). החבירני עם חברים נוה נחמד (ר"י חריזי, איתיאל ג). — ובמשמ' *חִבֵּר דברי שיר. ספר: ספר דקדוקי הטעמים החביר ר' אהרן בן אשר (דס"ע). ואשר ידעה נפשי אחבירה, אמלל גבורות ואדברה (שהי"ת ליום א). ידועים לאביר, אשר חכמות החביר, ולנו בר משביר, לאל לא במחירים (תשו' יהודי אכן ששת על מנחם). ולו אחרי אשר החבירך כזאת בשירך החרשת ולא אוית להחביר ספר תשובות במחברת פשר ולא נודע שנגתך וכו' (תשו' תלמידי מנח' על דונש, ערך תנך). — ואמר המשורר: אני אשמה בשמחתו ואחביר אמרי בו לעיני כל קהלכם (ר"י הלוי, ידידי אל). בך הגביר יצחק לשוני תענה צחות ושיר תחביר ולא מפסקת (הוא, ארץ כילדה). רנה ותהלה אחביר לו סלה ערב ובקר, נורא תהלות עושת גדולות עד אין חקר (בקשות תימני, אל חי).

— התפ', הִתְחַבֵּר, — כמו קל, התחבר אל פלוני עם פלוני: ואחרי כן אֶתְחַבַּר[2]) יהושפט מלך יהודה עם אחזיה מלך ישראל (דהי"ב כ לה). כְּהִתְחַבֶּרְךָ עם אחזיהו פרץ יי' את מעשיך (שם לז). — ואמר בן סירא: כבד ממך מה תשא ואל עשיר ממך מה תתחבר מה יתחבר פרור אל סיר אשר הוא נוקש בו והוא נשבר (כ"ס גני' יג ב). משל לשני כלבים שהיו מריבין זה עם זה בא זאב על אחד מהן אמר השני אם איני עוזרו היום הורג את זה ולמחר יבא עלי לפיכך נתחברו מואב עם מדין (מד"ר במד' כ). כל המהיה עצמו בדברי תורה אין התורה מתחברת עמו (כלה רבתי ד), ומצוי השמוש בספרות. — ובמשמ'

---

1) ברוב הספרים כתיב יבחר וקרי יחבר. בס"א גם הכתיב יחבר. — 1) יותר נראה שהוא במקום אכבירה. ח תחת כ. — 2) במקום התחבר, א במקום ה.

הזדוגות וז"נ: אל תשפיל נפשך להביט אל בעלי חיים בהתחברם כי חרפה היא לך כי יתלבש דמיונך בהרהור המפעל ההוא (ר"ש הלעמי, הקד' אגר' המוכר).

— נפע', *נחבר, — כמו חבר: כשם שהכהנים הללו נחברים על הגורן ליטול את חלקם כך עשו שמעון ולוי בשכם (מד"ר ברא' פ). כל שהוא נפרד ונחבר ומתהפך לכל צד (הור' הקורא 12).

— ובהשבון: כי מנהג החושבים שהם בעלי סוד החשבון לכתוב באגרות הפרטים בראש האגרות יכתבו הכלל הנחבר מן הפרטים (ראב"ע שמות ל יב).

אגד. — אחד. — *אחה, מתאחה. — אסף.

דבק, הדביק. — *הדק, וההפך *רפט. — *זוג.

— יחד. — *נשק, השיק.

*ערה, מעורה במקצת.

פוץ, הפיץ. — פזר. — פרד, הפריד, ההפך מן חבר.

צבר, צבור. — צרף.

קבץ. — קהל. — קרב, הקריב. — קשר.

רכב, הרכיב על, הרכיב יחד. — רכז, *רכז. —

שתף. — תפר יחד בחוטים וכדומה.

ב.חבר[1], ממנו ב.חבר, ב.חבר, *חבר.

ב.חבר, פ"י, בינ' חובר, — עשה חברים: קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וחובר חבר ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים (דבר' יח י-יא). כמו פתן חרש יאטם אזנו אשר לא ישמע לקול מלחשים חובר חברים מחכם (תהל' נח ה-ו).

א.חבר, ש"ז, — א) כמו ב.חבורה, אנשים מחברים יחד: וכחכי איש גדודים חבר כהנים דרך ירצחו שכמה (הוש' ו ט). טוב לשבת על פנת גג מאשת מדונים ובית חבר[2] (משלי כא ט). — ב) *חבר עיר, צבור מסדר: ראב"ע אומר אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר[3] וחכ"א בחבר עיר ושלא בחבר עיר רבי יהודה אומר משמו כל מקום שיש שם חבר עיר יחיד פטור מתפלת המוספין (ברכ' ד ז). ונותנין אותן (את מעות שביעית) לחבר עיר בטובה (תוספתא שבי' ז ט). כשהוא שומען (את התקיעות) שומען על הסדר ועל סדר ברכות במה דברים אמורים בחבר עיר אבל שלא בחבר עיר שומען על סדר ברכות (ר"ה לד:). ויחיד שהלך לעיר אחרת ופסקו עליו צדקה תנתן לעניי אותה העיר וכו' כשאין שם חבר עיר אבל יש שם חבר עיר תינתן לחבר עיר (מגי' כז.). לא ילך אדם לבית האבל ובידו לגין וכו' ואם יש שם חבר עיר מותר (חול' לז.). עולין בחבר עיר על האיש ואין עולין בחבר עיר על האשה (מס' שמח' יא).

ב.חבר, ש"ז, מ"ר חברים, — להש שמלחשים החוברים על נחש וכיוצא בזה לבלתי יזיק, Bannspruch; charme; charm: לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וחבר חבר ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים (דבר' יח י-יא). חמת למו כדמות חמת נחש כמו פתן חרש יאטם אזנו אשר לא ישמע לקול מלחשים חובר חברים מחכם (תהל' נח ה-ו). ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמן כתמם באו עליך ברב כשפיך בעצמת חבריך מאד (ישע' מז ט). עמדי נא בחבריך וברב כשפיך באשר יגעת מנעוריך אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי (שם יב). — ואמר המשורר: אם יתליץ לך עולם לשון חשב אותו חובר חבר, כי טוב דרכו לתאים תוגות בלבבות ולהפריד חבר (רמב"ע תרשיש ח).

חבר, ש"ז, מ"ר חברים, — א) מי שהוא מתחבר לזולתו, שהוא אתו בידידות, בקרוב דעת, שהוא ידידו, דומה לו, Gefährte, Genosse; compagnon; fellow: גוזל אביו ואמו ואמר אין פשע חבר הוא לאיש משחית (משלי כח כד). חבר אני לכל אשר יראוך ולשמרי פקודיך (תהל' קיט סג). טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בעמלם כי אם יפלו האחד יקים את חברו ואילו האחד שיפל ואין שני להקימו (קהל' ד ט-י). ויאסף כל איש ישראל אל העיר כאיש אחד חברים (שופט' כ יא). היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך (שה"ש ח יג). שריך סוררים

---

[1]) לא נתברר מקור שרש זה. יש סוברים שמקורו באשור' ומשם בא להלשון העברית.

[2]) פרשו רוב המפרשים במשמ' חברה, ר"ל הבית שישבים שם בחבורה האיש ואשתו. — [3]) כבר הביא הערוך שני פרושים: פי' גאון ז"ל גדול העיר אשר יועדו עליו כל הזקנים וכו' פי' אחר צבור מקום שמתחברין בני העיר להתפלל. ע"כ. וכפרוש הראשון פרש גם רמב"ם ז"ל: ופי' חבר עיר חכם המדינה והוא כנוי בעד תפלת הקהל שלא יתקבצו אלא לפני החכם שבהם. ע"כ. וכן רש"י במגי': חבר עיר שמתעסק בצרכי צבור. ע"כ. אבל כאן פרש"י חבורת העיר וכמו"כ בגמ' ר"ה לד. וכבר נשא ונתן בזה א' גיגר (Urschr. 122) והכריע את הכף להקריאה חבר ולפרוש צבור, כמו פרוש השני של הערוך, וכן גרץ, וכך Schürer.

וְחַבְרֵי גנבים (ישע׳ א כג). הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים שלמה אהיה כעטיה על עדרי חֲבֵרֶיךָ (שה״ש א ז). אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מֵחֲבֵרֶךָ (תהל׳ מה ח). הן כל חֲבֵרָיו יבשו (ישע׳ מד יא).—*וחֲבֵר שֻׁלחן, מי שסועד על שלחן זולתו: יש אוהב נהפך לשנא ואת ריב חרפתך יחשוף, יש אוהב חבר שלחן ולא ימצא ביום רעה (כ״ס גני׳ ו ט-י). — ופשט מאד השמוש בלשון במשמ׳ הזולת של אדם: שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך (סנה׳ ד ה). הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה א׳ (אבות ו ג). לא יאמר אדם לחבירו הילך מאתים זוז ושקול תחתיי מן האוצר (תוספתא דמאי ח ד). שכל הקודם את חבירו חבירו מתחייב בו (ירוש׳ שם ה כד ג). שאסור לאדם לומר לחבירו הא לך את המעות וצא וקח לך בהם בשר לפסח (שם פסח׳ ז לד.). שהיה אחד מהן מקדש אשה וחבירו חוטפה מן השוק (שם יבמ׳ יה יד ד). המפקיד אצל חבירו בשטר ואמר לו החזרתיו לך נאמן (כ״כ ע:). ג׳ חייהן אינם חיים ואלו הן המצפה לשלחן חבירו ומי שאשתו מושלת עליו ומי שייסורין מושלין בגופו (בילה לב:). כאדם שאומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו (פסח׳ כב:). לאחד שזימן את חבירו לסעודה והכיר בו שהיה מבקש להרגו (מד״ר בראש׳ עה). והיו המצריים הרשעים מביאין קטנים ומכניסים אותן בבתיהם של ישראל ועוקצים אותם ובוכים והיה התינוק שומע קולו של חבירו שהיה בוכה והיה בוכה עמו (שם שמות כב). אילו היית עומד לפני מלך בשר ודם ובא חברך ונתן לך שלום היית מחזיר לו (ברכ׳ לב:). אם חבירך דומה כמי שלא טעם טעם בשר מעולם אתה על מה לגלגת עליו (שם לט.). ביום טובתו של חברך שמח עמו (מד״ר קהל׳, ביום טוב). אמר לזה שבידו המנה תן המנה לחבירך וכו׳ (אדר״נ לג). מעשה בבני לוי שהלכו לצוער עיר התמרים וחלה אחד מהם בדרך והביאוהו בפונדק ובהזרתם אמרו לפונדקית איה חבירנו אמרה להם מת (יבמ׳ טז ז). ומה שפחה של בית רבי לא נהגו חכמים קלות ראש בנידויה שלש שנים יהודה חביינו על אחת כמה וכמה (מו״ק יז). מפני מה אי אתם יודעין לפיים בבן אידי חבירנו (יבמ׳ לו:). לא יאמר הריני מזכה וחביריי מחייבין אבל מה אעשה שחביריי רבו עלי (סנה׳ לא). מימיהן של בעלי בתים לא נמנעו להיות מתארחין אצל בעלי בתים חביריהם (ירוש׳ דמאי ב כב ד). — ובבע״ח ראה שני צפרים מתנצין זה עם זה הרג אחד מהם את חבירו הלך והביא עשב והניחו על פיו והחייהו (מד״ר במד׳ יח).—ובדברים לא בע״ח: כל שהוא כלאים בחברו לא יתרום מזה על זה (תרומ׳ ב ו). ואין מין (של זרעים) פוגע בחבירו לחובשו (ירוש׳ שבת ע יא ד). אם הקדים מעשה לחבירו לא עשה כלום (שם יומ׳ ה מג:). טרדני הגל לחבירו וחברו לחבירו עד שהגיעוני ליבשה (מד״ר קהל׳, שלח לחמך). — וחָבֵר לפלוני, מסכים עמו בדעה: וחזורתי על כל תלמידיו ובקשתי לי חבר ולא מצאתי (ערוב׳ ב ו). וכשבאתי והרציתי הדברים לפני רבן גמליאל שמח לדברי ואמר מצאנו חבר לרבי יהודה בן בבא (יבמ׳ יו ז). — וחָבֵר בפרט במשמ׳ מי שלומד יחד עם איש אחר אצל רב אחד או בבית ספר אחד וכדומה, **Kamerad**, **camarade; school-fellow**: הרבה למדתי מרבותי ומחבירי יותר מרבותי ומתלמידי יותר מכולן (תענ׳ ז.). שני חברים שהיו עסוקים בדבר הלכה ונכבשין זה לזה בהלכה (מד״ר שה״ש, ברח דודי). — תלמיד חָבֵר, מי שהוא גם תלמיד וגם חָבֵר: בן עזאי תלמיד חבר דר״ע היה (כ״ב קנח:). — ב) *ביהוד חָבֵר, לפנים, בזמן בית שני, מי שהיה נזהר בעניני טהרה דתית ומדקדק בהלכות תרומות ומעשרות ושביעית וכדומה: המקבל עליו להיות חבר אינו מוכר לעם הארץ לח ויבש (דמאי ב ג). עם הארץ שאמר לחבר קח לי אגודת ירק (שם ו יב). אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נפה וכברה (שבי׳ ה ט). המקבל עליו ארבעה דברים מקבלין אותו להיות חבר שלא יתן תרומה ומעשרות לעם הארץ וכו׳ (תוספתא דמאי ב ב). חבר שהיה מיסב במשתה וסעודת עם הארץ (שם ג ז). אינו דומה חבר שקילקל לבן חבר שקילקל (שם ב יד). חבר ועם הארץ שירשו את אביהן (שם ו ח). משלם קרן וחומש לכהן חבר וחבר אינו נותן אותן דמים (שם תרומ׳ ז ז). אפילו חבר ששלה לחבר צריך לעשר (ירוש׳ דמאי ב כב ד). לא ישמש חבר במשתה עם הארץ (שם). רופא חבר שהיה מאכיל להולה עם הארץ נותן לתוך ידו (שם ג כג:). כל הימים שאדם חבר לא אכפת לו בצבור ואינו נענש עליו (מד״ר שמות כז). לכהן חבר שמסר לכהן עם הארץ כבר של תרומה (שם ויקר׳ יח). —ומ״ל: העומד על הגורן ובידו תרומה ואין מכיר אדם

שם הרי זה משאיל לחבירים ולעם הארץ (תוספתא דמאי ה ד). תנו רבנן חברים אין שאילת שלום ביניהן עמי הארץ ששואלין מחזירין להם בשפה רפה ובכובד ראש (תענ׳ יד.). — ״וכנוי כללי להכם, מלמד: וזכרתי מה ששמעתיו כבר מטענות החבר אשר היה אצל מלך כוזר הנכנס בדת היהודים (כוזרי א א). ואחר כן קרא (מלך הכוזר) חכם מחכמי היהודים ושאל אותו על אמונתו אמר לו החבר אנחנו מאמינים באלהי אברהם יצחק ויעקב וכו׳ (שם י־יא). וכאשר למד המלך התורה וספרי הנביאים לקח החבר ההוא לרב והיה שואל אותו שאלות עבריות (שם ב א).—״ושם תאר כבוד אצל היהודים בגרמניה למי שלמד הרבה תורה: ולאיש אשר אלה לו אמרתי מה שפרה נהלתו וראוי לכבדו ול׳ענדו עטרת לראשו ביתר שאת ויאות לרוממהו בקהל עם לקרותו בשם הבה׳ החבר נתן בן כפ׳ דודו וכו׳ כי יש תקנה במעהיין שלא לסמוך (בחורים) בסמיכת חבר (סמיכ׳ חבר, מרדכי כגעט, בנת תפ״ג, JEnc. Haber).—״חָבֵר עִיר, החשוב והנכבד בעדה[1]: שאלת צבור שהסכימו שכל מי שיקדש אשה שלא מדעת חבר עירם וזקני הקהל שלא יהיו קדושיו קדושים (תשב״ץ ב ה). — ג) ״אחד מהעדה: חבר[2]) רשאי ליתן למי שישר בעיניו אבל לא מורינו כ״א בהסכמת ב׳ פרנסים מהגמונים להגמונים (פנק׳ ק״ק במברג, העתק אגר׳ הרכב׳, ב׳ תל״ח). — ופשט השמוש בהשם חָבֵר במשמ׳ אחד מבני חֶבְרָה, Mitglied; membre; member. — ובהשאלה, בחכמת הלשון, ״חָבֵר למלה פלונית, דומה לה בצורתה, במשמעתה: חרוזים הם הקשורים מהאבנים היקרות ואין לו חבר (ראב״ע שה״ש א י א). — ובכלל דומה לדבר: וידוע שכל הדברים שבעולם יש להם חבר חוץ מן הגאוה שאין לה חבר (בגע יסודה ז).

א.*חֶבֶר, ש״ז, מ״ר חֲבָרִים, — כמו חוֹבֵר, מכשף: המקטר לחבר תובר חבר הוא (סנה׳ סה.). חובר חבר אחד חבר גדול ואחד חבר קטן ואפילו נחשים ועקרבים (שם).

ב.*חַבָּר[3]), ש״ז, מ״ר חַבָּרִים, — כהן פרסי עובד האש, Geber; guebre: תחת ישמעאל ולא תחת

[1]) עי׳ למעלה א.חָבֵר משמעה ב, בהערה. —[2]) והעיר שם דוד קופמן: שם חבר הנזכר כאן אינו שם החבר הנהוג ברוב מדינות אשכנז אשר היה עטרה שאינה הולמת אלא מי שהסכמת רוב הקהל מסייעתו.

[3]) מפרסית ע׳בר, עובד האש.

עובד כוכבים תחת עובד כוכבים ולא תחת חבר תחת חבר ולא תחת ת״ח (שבת יא.). שלשה שונאין זה את זה אלו הן הכלבים והתרנגולין והחברין (פסח׳ קיג:). בגוי נבל אכעיסם וכו׳ אלו חברין (יבמ׳ סג:). הראני חברין דומין למלאכי חבלה (קדוש׳ עב.). שהיו החברים מחזרין על הבתים ונוטלין נר מבית כל אחד ואחד בלילה שקוראין צדה כדי שיראו נרות מבחוץ (תוס׳ הגה׳, הרכבי רלח). ובמלכות פרסיים היו הברים שבהן מחזרין על בתי ישראל ומכבין את הנרות וחותין את הגחלים ומוליכין אותן לבית האור שלהן שהיא ע״ז ולא היו עוזבים לא אש ולא גחלים שילינו בלילה חוץ מע״ז שלהן שהיא בית נורא (שאילתות דרב אחאי גאון מב). שהיו פרסיים קורין לכומרין הברין והיו אותן חברין רעים מאד ומצירין לישראל (ערוך, ערך חבר).

*חֲבַרְבּוּר, ת״ז, מ״ר חֲבַרְבּוּרִים,— בעל חֲבַרְבֻּרוֹת: משם נסענו והנה שוחה עמוקה, בוקה ומבוקה ומבולקה, לא ישמע בה רק קול בכי וקול צעקה, ובתוכה אריות ונמרים, ועקרבים חברבורים (עמנ׳, מחב׳ כח). לא אאריך בספור אכילת הברבורים והנמרים החברבורים, ולא בסעודת הדגים, וביתר מיני התענוגים (שם יח).

חֲבַרְבּוּרָה, — עי׳ חברבֻרה.

*חֲבַרְבַּר[1]), ש״ז, מ״ר חֲבַרְבָּרִים,—לטאה גדולה ארסית: שהיה (ר״ח בן דוסא) עומד ומתפלל ובא חברבר והכישו ולא הפסיק את תפילתו והלכו ומצאו אותו חברבר מת מוטל על פי חורו אמרו אי לו לאדם שנשכו חברבר ואי לו לחברבר שנשך את רבי הנינא בן דוסא (ירוש׳ ברכ׳ ה ט.). מה עשה הב״ה זימן הכינא והעלה עליה חרדון ויצא ממנה חברבר

[1]) לא נתברר לא מקור השם הזה ולא לאיזה נחש או לטאה קראו בשם זה. ובגמ׳ ירוש׳ המובא בפנים נאמר עוד: מה עסקיה דהדין חברבריא כד הוית נכית לבר נשא אין בר נשא קדים למיא חברברא מיית ואין חברברא קדים למיא בר נשא מיית.—ובעבר׳: מה טיבם של אלה החברברים אם הכיש אדם אם האדם מקדים להמים ימות ההברבר ואם החברבר יקדים ומת האדם. ע״כ. ואולי הוא מה שקוראים הערבים ורל a), ואומרים עליו שהוא גדול מאד וערום ומזיק וזנבו דומה לנחש. ואולי דומה מלה זו להמלה חפרפרת, עי׳ זה הערך.

a) ورل

(שם ח יב:). מומיו לא יאמר לך אדם שעקצו חברבר והיה נשכו כלב שוטה והיה (שם). — ועי' חָוּרְבָר.

חֲבַרְבֻּרָה[1], ש"נ, מ"ר חֲבַרְבֻּרוֹת, — שורות וכתמים מתחלפי הגונים, כמו של נמר, Streifen ; raie ; spots: היהפך כושי עורו ונמר חֲבַרְבֻּרֹתָיו גם אתם תוכלו להיטיב למדי הרע (ירמ' יג כג). — יוגם בכלים וכיוצא בזה: כלי כסף מנוקדים ומצויירים בחברבורות וגוונים (רמ"י שה"ש א יא).

חֲבַרְבָּרִי, ת"ז, לנק' -בָּרִית, — שיש בו הברבורות: ואבקש הקסת והדיו וחקקתי, ועל הספר כתבתי, אגרת רחוצה בבורית, והיא חברברית, כי על אות אחת מאותיותיה נקודה, והשנית נקיה ובדודה (ר"י חריזי, תחכמוני כ).

***חֲבַרְבֻּרֶת**, ש"נ, — כמו חֲבַרְבֻּרָה: אולי תהי בעלות שהר מבשרת, ליל כבושי היהפך עור לעולם ורקיע כנמר ואיך יהסר חֲבַרְבֻּרֶת, עד נואשה עין מיהל לחזות זהרי המה אשר פעמי רכבה מאחרת (ר"י הלוי, פין נדיבים).

חֶבְרָה, ש"נ, מ"ר חֲבָרוֹת, — א) כמו חֲבוּרָה, חֶבֶר, אגודה, אנשים מחֻברים יחד לענין אחד, לכונה אחת, Gesellschaft ; société ; association: וארח לְחֶבְרָה עם פעלי און וללכת עם אנשי רשע (איוב לד ח). — ובמשמ' יחס של ידידות ורֵעות בין אנשים: כלום יש סעודה שאין בה הטרח וחברה אלו לאלו (מד"ר קהל', לכל עת). וכוונת הדת הטבעית להרחיק העול ולקרב היושר כדי שיתרחקו האנשים מן הגנבה והגזלה והרציחה באופן שתשאר ותתקיים החברה בין האנשים ויהיה כל אחד מנוצל מכף מעול וחומץ (העקרים א ז). שחברת הרבים לא תשלם כי אם בהיות ביניהם אהבה ואחוה (מנור' המאור שיג). שיש לו (לעם הארץ) מעלות המדות שתיטב בהם חברתו עם זולתו (פי' הרמב"ם לאבות ה). שיהיו בעלי עין טובה ונפש שפלה וחברתן טובה ודבורן ומשאן בנחת עם הבריות (הוא, סנה' ב ז). — ואמר המשורר: והן נוסף נדוד על שונאיהם ונתן משכנות חברה חרבות, ואמנם כל ימי אהב עמלים וקראו איש אהבות איש דאבות, ימי חברה באש אהבת משיקים ולילות נודד במר ונהי מעיבות, ולכן אפלה נא כל ימותי ביד חברה ולרעות או לטובות (רשב"ג, שירי שלמה לא). — ואמר המשל: אין חוציץ בפני התאוה בעצימת העינים ואין קיום לחברה בעצימות שפתים (מלאכה המוסר ו). — ב) יחבור הרבה אנשים לאיזו תכלית מיוחדה, חברות של צדקה, של חכמה, של עסקים: ועכשיו גבאי הקדש אולים הממונים על החברה הנזכרת תובעים לבן הנודר אעפ"י שבאר להקדש תלמוד תורה וכו' וגבאי חברת תלמוד תורה תובעים לבן הנוכר כל סך הנדר (תשו' הר"ן גירונדי א). ולא תקברו לו מת ולא תכניסו אותו לחברות מצוה ולא לחברות רשות (שו"ת ריב"ש קעג). נתרצו ויאותו הכתות הנ"ל ועשו ביניהם חברה ושותפות עד תשלום ב' שנים רצופים (שו"ת לחם רב קיב). — יחברה האנושית, החיים המנמסים של בני האדם: ולהועיל לחברה האנושית (שבי"ע ב כו).

***חֲבֵרָה**[1], ש"נ, מ"ר חֲבֵרוֹת, — א) אשת חָבֵר, או אשה שמתנהגת כמו חבר בעניני טהרה וכו': באשה חבירה עסקינן (סנה' ח:). — ומ"ר: מעשה בשתי נשים חבירות שנתחלפו להן כליהן בבית המרחץ (תגי' כ.). — ומ"ר יחֲבֵרְתּוֹת: וכן בשתי נשים חבירתות שנתחלפו כליהם וטמאום (ר"ת תגי' כ.). — ב) יְרֵעָה, ידידה: אשה יהודית היתה לה אשה חברה מעדת בני ישראל (תולדה שומרו' 95). — ובמשמ' ינערה לומדת יחד עם נערה אחרת בבית ספר, או עובדת אתה יחד איזו עבודה, או מתהלכת אתה תמיד, Kameradin; camarade, — נהוג בדבור העברי בא"י.

***חֶבְרוֹן**, ש"ז, — כמו חֶבְרָה: ושתיתי ומימי לי ערבים ונמתק לי בחברונך רגבי, וכי אז אזכרה נודך כמו אש לבבי הם ויכני שרבי (ר"י הכרכנאל, תלונה על הזמן).

***חֲבְרוּר**, ש"ז, — חבר של חבר: אמרה לו בתו (של רב יוסף לר"י) פסוק לי מזוני פסק לה

---

[1] לפי דעת החכמים מן חבר במשמ' צבוע. בערב' ח'בר a), והשם חברה b) בגד של צבעונים, והשם חַבִּיר c) ענן שיש בו רצועות לבנות ושחורות.

a) حبر b) حبرة c) حبير

[1] בֵּטכר (Bö. § 635, 785) קבע המשקל חֲבֵרָה לשם היושר מן הכנוי חֲבֵרְתֵּךְ, וכמו בהמתך מן בְּהֵמָה, שכנתך מן שכנה. אך בדבור העברי נקבע המנהג ליחד המשק' חֲבֵרָה, שקבעוהו רוב המדקדקים להנטיה חֲבֵרְתֵּךְ, למושג של עוזרת ומשתפת בחיים וכדומה, כמו אשה וכיוצא בזה. וחֲבֵרָה להמדרגה האחרת מהמושג הזה, לחברה של בתי ספר וכדומה.

וכו' פסוק לי שוראי אמר לה שוראי למה אמרה לו לך ולחברך ולחברורך (כתוב' סה.).

***חֲבֵרוּת**, ש"נ, — א) מעמד ומנהג של חָבֵר, כמו זהירות בהלכות טהרה וכדומה: עם הארץ שקיבל עליו דברי חבירות ונחשד על דבר אחד נחשד על כולן (תוספתא דמאי ב ג). בראשונה היו אומרין חבר ונעשה גבאי דוחין אותו מחבירותו (שם ג ד). אפילו תואר חברות אין עלינו לרעה (ירוש' ברכ' ב ט.). אשת עם הארץ שנשאת לחבר וכן בתו וכו' צריכין לקבל דברי חבירות (ע"ז לט.). הבא לקבל דברי חברות אם ראינוהו שנוהג בצינעא בתוך ביתו מקבלין אותו (בכור' ל:). — ב) כמו חֲבוּרָה: דניאל וחביריו מרדכי וחברותו עזרא וחברותו (פסיק' רבתי, החדש). — ג) ידידות ורעות: מדות הטובות ברחמים וענוה וכו' וַחֲבֵרוּת ורעות (כ"ז, הקד' בן סירא).

***חֲבֵרוּתָהּ**[1], ש"נ, — יחס של חברה עם הזולת: ואם תבוזה עוד השירים אשר אהבתי, אמחה אותך מספר החברותה אשר כתבתי (עמנ', מחב' ח). תועלת הספור המחבר מייעץ ומצוה וזוכר לכל אדם חלש המר שלא יעשה חברותה ושותפות עם שהוא יותר חזק ממנו (תידות איזופיט ו, בקבץ דה"י של משה). — ובצורה ארמית: לא נקרא אדם כל זמן היותו יחידי כי קודם לכן לא היה שלם ואחר שנברא החברותא נקרא אדם (מנח' קנא' לר"י מפיסא א).

חֲבֶרֶת, ש"נ, כנ' חֲבֶרְתּוֹ, מ"ר חֲבֵרוֹת, — ש"נ מהשם חָבֵר, אשה שהיא מחברת להזולת בקשר של ידידות או נשואים וכדומה, Gefährtin; compagnonne, (female) companion: כי יי' העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר אתה בגדתה בה והיא חברתך ואשת בריתך (מלא' ב יד). ויאמר לה המלך אסתר המלכה למה תפחדי כי הדת זאת אשר סדרנו איננו מוטלו' עליך באשר את רעיתי וחברתי (מד"ר אסת', ויהי ביום). — ובמשמ' *אשה שהיא זולת האשה שמדבר עליה: משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה (שבי' ה ט). וכי האשה (שואלת) מחברתה כברות (שבת כג א). כל הקודמת לחברתה אפילו שעה אחת (כתוב' י ס). לא תלוה אשה ככר לחברתה עד שתעשנו דמים (ב"מ ה ט). לא עשו דברי צרה אצל חבירתה כלום (ירוש' יבמ' יה יה.). ושמע שתי רוחות שמספרות זו לזו וכו' ואמרה לה חברתה חברתי מה שמעת מאחורי הפרגוד (ברכ' יח:). מעשה בשתי נערות שירדו לשתות ולמלאות מים אמרה אחת לחברתה למה פניך חולנית, אמרה לה כלו מזונותיה (מד"ר ברא"ש מט). מפני מה סוטה אינה שותה בכוס של חברתה שלא יאמרו בכוס זה שתת פלונית ומתה (שם ויקר' כו). מעשה בקרתנית אחת שהי' לה שפחה כושית שירדה למלאת מן העין היא וחברתה אמרה לחברתה חברתי למחר אדוני מגרש את אשתו ונוטלני לאשה (שם שה"ש, אל תראוני). — ומ"ר ככנ': הממאנת וחברותיה אין להן מנה מאתים אבל תוספת יש להן וכו' עוברת על דת וחברותיה אין להן תוספת וכל שכן מנה מאתים (כתוב' קא.). חברותי רואות ועושות כל צורכי (והזהיר, שמות קכז.). — ובבע"ח: הרי היא (פרתי) מושאלת לך היום שתשמור לי חברתה למחר הרי חברתה מושאלה לך היום שתשמרנה לי למחר (תוספתא ב"מ ח כב). — ודברים לא בע"ח: שתי הביות ובהן כשני חציי זיתים וכו' נפתחה אחת מהן היא והבית טמאים וחברתה טהורה (אהל' ח ו). אשה חוששת אחת מעיניה וכוחלת חבירתה ויוצאת לשוק (ירוש' שבת ח יא:). שתי שדות בניכסי הגר המיצר בנתיים תלש מאחת מהן לקנות חבירתה ולא לקנות המיצר היא נקנית וחבירתה אינה נקנית (שם ב"ב ג יג ד). מכאן ועד הרקיע מהלך ת"ק שנה והגשמים יורדין ואין טפה מתערבה בחברתה (מד"ר דבר' ז). זו נר מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מדליק ובה היה מסיים (שבת כב:). אחת מן הטבלאות של שיש שברצפה ראה (הכהן) גבוהה מחברותיה והבין שסילקוה מאחר שנסדרה שם (רש"י יומא נד.). ירקות שאמרו חכמים בפסח שאדם יוצא בהן ידי מרור חזרת ועולשין ושאר חברותיהן דקות הם (תוס', סוכ' יג:).

חֹבֶרֶת, ש"נ, נפס' חֹבֶרֶת, מ"ר חֹבְרֹת, — א) מה שמתחבר לדבר, והמקום ששם שני דברים מתחברים זה לזה: ועשית ללאת תכלת על שפת היריעה האחת מקצה בַּחֹבָרֶת (שמות כו ד). והמשים ללאת על שפת היריעה הַחֹבֶרֶת השנית (שם י). —

---

[1] בארמית: אמר ליה רב פפא לאביי ודילמא מעיקרא לא כוין דעתיה ולבסוף כוין דעתיה אמר ליה חברותא כלפי שמיא מי איכא (ברכ' לג:).

ב) יאחד העורות שבעין, Bindehaut; conjonctive junctiva-: השבע מחיצות (שבעין) הם אלו הרשת והשליא והקשה ויריעת העששית והענבית והקרנית והחוברת וכו' והמחיצה הרביעית היא החברת וגם נקראת ארוגה וצמיחתה מן העור שעל הגלגלת מצד חוץ (מ' אלדכי, ש"א ד). — ובזמן החדש נקבע השם חֹבֶרֶת לחבור דפים יחד לספר פחות או יותר דק, או לכל אחד ואחד מהספרים של קבץ שיוצא לעתים קבועות, כמו פעם בחדש וכדומה, Heft; fascicule: אבל כרדפי את התועלת ירדתי מדרגה מהחוברת הגדולה אשר אני מתעסק בה לעת כזאת (מא"ג, הקד' ק"ס). התהלה אשר מדו הבריות לְהַחֹבֶרֶת ההיא לאמר קרית ספר (הוא, הקד' דכיל). והנני בא היום בשתי חוברות קטנות אליך האחת הוא הספור אשר דרשת וכו' תוציאם אחד אחד ותדפיסם בקול מבשר או יותר טוב תוציאם בחוברת מיוחדת ונתת לי מספר העתקות (אגר' יל"ג א נט). השחר חֹבֶרֶת א', וכדומה.

חבש[1]), ממנו חָבַשׁ, *חֹבֶשׁ, *חֲבוּשׁ, *חֲבִישָׁה, *חִבְשָׁה.

חָבַשׁ, פ"י, חָבַשׁ, חָבְשָׁה, אֶחְבֹּשׁ, יַחֲבֹשׁ, יַחְבְּשׁ, אֶחְבְּשֵׁךְ, יַחְבְּשֵׁנוּ. — א) חָבַשׁ דבר אל דבר, על דבר, קשרו אליו, binden, umbinden; attacher to bind, למשל המגבעת על הראש: והגרת אתם אבנט אהרן ובניו וְחָבַשְׁתָּ להם מגבעת (שמות כט ט). ויחגר אתם אבנט וַיַּחֲבֹשׁ להם מגבעות (ויקר' ח יג). פארך חֲבוּשׁ עליך ונעליך תשים ברגליך (יחזק' כד יז). — ובהשאלה במליצה: אפפוני מים עד נפש תהום יסבבני סוף חָבוּשׁ לראשי (יונ' ב ו). — וְחָבַשׁ את פלוני בדבר, הלביש את ראשו בדבר: ואלבשך רקמה ואנעלך תחש ואֶחְבָּשֵׁךְ בשש ואכסך משי (יחזק' יו י). — ואת החמור, חָבַשׁ את החמור, ר"ל חבש לו האכף: וישכם אברהם בבקר וַיַּחֲבֹשׁ את חמרו (בראש' כב ג). וַיַּחֲבָשׁ לו החמור לנביא אשר השיבו (מ"א יג כג). ותחבש האתון ותאמר אל נערה נהג ולך (מ"ב ד כד). ויאמר אל בניו חִבְשׁוּ לי החמור וַיַּחְבְּשׁוּ לו החמור וירכב עליו (מ"א יג יג). חִבְשׁוּ לי את החמור וַיַּחְבְּשׁוּ (שם כז). כי אמר עבדך אֶחְבְּשָׁה לי החמור וארכב עליה ואלך את המלך (ש"ב יט כו). — ופָעוּל חָבוּשׁ, חֲבוּשִׁים, חֲבֻשִׁים: ויקם וילך ויב עד נכח יבוס היא ירושלם ועמו צמד חמורים חֲבוּשִׁים ופילגשו עמו (שופט' יט י). והנה ציבא נער מפיבשת לקראתו וצמד חמרים חֲבֻשִׁים ועליהם מאתים להם (ש"ב יו א). — ב) חָבַשׁ את המכה, הפצע, קשר על המכה בד בשמן או ברטיה אחרת לשמר עליה מפגע קלקול ולרפאותה, (eine Wunde) verbinden; bandager; bind up (a wound): ביום חֲבֹשׁ יי' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא (ישע' ל כו). את הנחלות לא חזקתם ואת החולה לא רפאתם ולנשברת לא חֲבַשְׁתֶּם ואת הנדחת לא השבתם ואת האבדת לא בקשתם (יחזק' לד ד). לשום תתול לְחָבְשָׁה להזקה (שם ל כא). — ובהשאלה ברוחניות ובמוסריות, תקן הקלקולים שבעם: כי יתפש איש באחיו בית אביו שלמה לכה קצין תהיה לנו והמכשלה הזאת תחת ידך ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חֹבֵשׁ[1]) ובביתי אין לחם ואין שמלה (ישע' ג ו-ז). — ובמשמ' נחם אדם, שמחהו מצרתו: יען משח יי' אתי לבשר ענוים שלחני לַחֲבשׁ לנשברי לב לקרא לשבוים דרור ולאסורים פקח קוח (ישע' סא א). — ג) *חָבַשׁ את פלוני, אסר אותו בבית אסורים: אם יקום והתהלך בחוץ מגיד שחובשין אותו (את המכה) עד שמרפא (מכי' משפט', נזיק' ו). כשחבשוהו ישראל אבל אם חבשוהו גוי אשר פיהם דבר שוא וכו' (ירוש' פסח' ח לו.). הדבר דומה לאחד שקלקל בעיר מסרו לבעל האגמון וחבשו והיה קשה מבעל האגמון מסרו לבעל הזמורה וחבשו (שם ט כד:). לא היו ימים מועטין עד שתפסוהו לר"ע וחבשוהו בבית האסורים ותפסו לפפוס בן יהודה וחבשוהו אצלו (ברכ' סא:). וכי תעלה על דעתך שזה מהלך בשוק וזה נהרג אלא מלמד שחובשין אותו (כתוב' לג:). היה פודה למי שרוצה וחובש למי שרוצה (מד"ר דבר' ב). אמרה לו (אשת פוטיפר ליוסף) השמע לי אמר לה לאו אמרה הריני חובשתך בבית האיסורין (יומ' לה:). — ופָעוּל: מי שנתחרש בעלה או נשתטה או שהיה חבוש בבית האסורין (סוט' ד ה). לאדם שהיה חבוש בבית האסורים והיו אומרים לו בני אדם מוציאין אותך למחר מבית האסורין (ברכ' ע:). שהיה לה כעס בבית בעלה או שהיה

[1]) בערב' חבש a).

a) خبش

[1]) יש מפרשים חבש זה במשמ' חבש בבית האסורים, לקמן משמ' ג' — ועי' ערך חוֹבֵשׁ.

בעלה חבוש בבית האסורין (כתוב' ס:). מעשה בר"ע שהיה חבוש בבית האסורים ועיבר שלש שנים זו אחר זו (סנה' יב.). עמד מנשה והכהו (את שמעון) מכה אחת והכניסו בבית האסורים ונתן עליו כבלים ואמר להם זה יהיה חבוש עד שתביאו את אחיכם (מד"ר בראש' לח). בנוהג שבעולם אדם חבוש בבית האסורין ואין כל בריה משגחת עליו (שם ויקר' יד). הדבר דומה למי שהיה חבוש תוך שני בתים זו לפנים מזו והיו שם שני שומרים (תנחומא נשא ט). עטופה כאבל ומנודה מכל אדם וחבושה בבית האסורין (ערוב' קד:). לבת אחת לסטין שהיתה חבושה בבית האסורין (מד"ר קהל', את הכל). חלה הוא או שחלתה היא או שניהם חבושים בבית האסורים (יבמ' סז.). כגון שהיו אביו ואמו חבושים בבית האסורין (חול' יא:). — ושמור במקום שלא יוכל לצאת משם: למען ינוח שורך וחמורך הוסיף לו הכתוב נייח אחר להיות תולש מן הקרקע ואוכל וכו' או אינו אלא יחבשנו בתוך ביתו (מכי' משפט', מס' דכספ' כ). לעוף שהיה חבוש בכלוב בא עוף אחד ועמד לו על גביו אמר לו אשריך מה מזונותיך מצויין לך (מד"ר קהל', שמח). — ד) *חבש הזרעים, זרע אותם דחוסים זל"ז: התלם ואמת המים שהן עמוקין טפח זורעין לתוכן שני זירעונין אחד מיכן וא' מיכן ואחד באמצע וכו' (ואי אפשר לזרוע חמשה יען) צד שכאן וצד שכאן חובש את האמצעי (ירוש' כלא' ג כח ג). היה שם גריד שורה ושורה גדר ושורה חובשין את השורה גבי של גדר בשדות (שם ב כח.). אין אדם חובש דבר שאינו שלו (שם). שהוא חובש בשתי רוחות וכו' אורכו בכמה חובש וכו' בשמונה (שם ג כח ד). עבודה פוגעת בעבודה ואין מין פוגע בחבירו לחובשו (שם שבת ט יא ד). ובלבד שלא תהא חבושה מארבע רוחותיה (שם כלא' ב כח:). רבי מאיר אומר אפי' חבושות אפי' סמוכות (שם.).

— פע' חִבֵּשׁ, — שחבשו אותו, בפרט את הפצע: מכף רגל ועד ראש אין בו מתם פצע וחבורה ומכה טריה לא זרו ולא חֻבָּשׁוּ ולא רככה בשמן (ישע' א ו). והנה לא חֻבָּשָׁה לתת רפאות (יחזק' ל כא).

— פע', חִבֵּשׁ, — חִבֵּשׁ הפצע, כמו חָבַשׁ, ובהשאלה: הרופא לשבורי לב ומְחַבֵּשׁ לעצבותם (תהל' קמז ג). — ובמשמ' סגר: מבכי נהרות חִבֵּשׁ[1]) ותעלמה יצא אור (איוב כח יא).

— נפע', *נֶחְבַּשׁ, — שחבשו אותו: האשה שנחבשה בידי עכו"ם על ידי ממון מותרת לבעלה (כתוב' כ ט). הדבר דומה לאשה עוברת שנחבשה בבית האסורין ילדה שם בן (מד"ר דבר' ט). אמר להם בראשונה שמעתי לכם לכך נחבשתי (תנחומא תזריע י). ואותן נחבשין תפוסין שיש להם כבלי ברזל ברגליהם ר"י מתיר לצאת בהם לרשות הרבים (מרדכי שבת בב"ג). — ובהשאלה בענין זריעה: מה אם מוקשה בין המוקשיות שיפיתה כוחו להציל בשמונה נחבש בשמונה מוקשה בין הבצלים שהורעת כוחו להציל בשתים עשרה לא כל שכן שלא יחבש אלא בשמונה (ירוש' כלא' ג כח ד). — ובמשמ' יארוג בתוך ארג, ואמר הפיטן: וצמר לא תלבש, במו פשתים נחבש, ולא תקטירו דבש, תמרים ושאורים (אזהר', רסב"ג לא תעשה).

— התפ', *נִתְחַבֵּשׁ, — כמו נֶחְבַּשׁ: וכעס (המלך) לקראת טפשין וכו' אמר כלי ינתנו לכובם והם יתחבשו בבית האסורים (שבת קנב:).

א. *חֹבֶשׁ, חובש, ש"ז, — כמו *חֲבוּשׁ: מים שהדיח בהן חובשין ודרמסקנין לחולה (תוספתא תרומ' ז יג).

ב. *חֹבֶשׁ, ש"ז, — במשמ' מה שחֹבשים על המכה, ואמר הפיטן: חֹבֶשׁ ארוכה וארך יום מבוכה חתולה למכה יעל בעת ימלך (מוס' א ר"ה, אנסיכה). רחצו והזכו כל קהלי, וחתלו חֹבֶשׁ עצב מחלי (יוצר פרה, אזילי). ושחין אשר פרח בגב לבו בשמן טוב דברך לו יהי חָבְשֵׁנוּ, גם אש תשוקתך במעינו במי מכתבך בבה יקוד אשנו (רמב"ע, לכבוד אבו אלפתח).

*חֲבָשָׁה, ש"נ, — כמו חֲבִישָׁה: ארשב"י תבוא חבשה ותעמוד על חבשה תבוא חבשה שחבש אברהם אבינו (את אתונו) לילך ולעשות רצונו של מקום וכו' ותעמוד על חבשה שחבש בלעם לילך ולקלל את ישראל (מד"ר בראש' נה).

*חֹבְשָׁה, ש"נ, — כמו חֲבָשָׁה: תבא חובשה של אברהם שהלך לעשות רצון המקום ותעמוד על חובשה של בלעם שהלך לקלל את ישראל (מכי' בשלח א).

חבת[1]), ממנו מַחֲבַת, חָבִת, *חָבִית, **חֲבִיתָה.

חָבִת, ש"ז, מ"ר חֲבִתִּים, — כמו *חָבִית: ומתתיה מן הלוים הוא הבכור לשלם הקרחי באמונה על מעשה החֲבִתִּים (דהי"א ט לא). והסלת והחביתין והיין שלשה עשר כהנים זוכים בו (יומ' ב ג). סלת קודמת

— [1]) יש מפקפקים באמתת נוסחה זו, ומגיהים חפש במקום חבש, ועי' ערך סבך. — [1]) רק עבר'.

לחביתין אעפ"י שזה לאישים וזה לאישים זה קרבן יחיד וזה קרבן ציבור חביתין קודמין לבזיכין (ירוש' שם כ לט ג). חביתי כהן גדול לא היו באות חציים אלא מביא עשרון שלם וחוצהו (מנח' ד ה). חביתי כ"ג לישתן ועריכתן ואפייתן בפנים ודוחות את השבת (גמ' שם כ:). — ואמר הפיטן: רצה עבודתם במקדש שביתם, כבית עולמים לעושי חֲבִיתָּם (סליח' ער"ה, תפלה). — ואמר המשורר במליצתו לחג החנכה: זנרות אהיה מדליק שמונה ושיקויי בנופת צוף מתוקים, זהיפות זרועותן חשופות ועיניהן ירוצין כברקים, ואחת עורכה שלחן ואחת תשדד אחריה העמקים, ואחרת תלבב הלביבות ואחרת תבשל הרקיקים, וצפיחית ומעשה הֲחֲבִתִּים ומרחשת מזוינו מפיקים (עמנ', מחב' ט).

***חֶבֶת**, ש"ז, — כמו א.*חֶבֶט: סנדל שנפסקו חבתיו שנפסקו תריסותיו וכו' נפסקה אחת מאזניו אחד מחבתיו אחת מתרסיותיו (ירוש' שבת ו ח).

חַג[1], חַג, ש"ז, כנ' חַגִּי, מ"ר חַגִּים, חַגֵּיכֶם, — א) שמחה ויום טוב שעושים לכבוד מעשה מן המעשים, לכבוד אלהות וכיוצא בזה, **Fest; fête; festival**: וירא אהרן ויבן מזבח לפניו (לפני העגל) ויקרא אהרן ויאמר חַג ליי' מחר (שמות לב ה). ויעש ירבעם חָג בחדש השמיני בחמשה עשר יום לחדש כֶּחָג אשר ביהודה (מ"א יב לב). ויעש שלמה בעת ההוא את הֶחָג וכל ישראל עמו קהל גדול וכו' שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום (שם ח סה). השיר יהיה לכם כליל התקדש חָג (ישע' ל כט). ושבעת ימי הֶחָג יעשה עולה ליי' (יחזק' מה כג). ויאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו נלך כי חַג יי' לנו (שמות י ט). את חג המצות תשמר (שם כג יה). וְחַג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה וְחַג האסף בצאת השנה (שם יו). הנה חַג יי' בשילו מימים ימימה וכו' וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו מבנות שילו (שופט' כא יט-כא). ולא ילין חלב חַגִּי עד בקר (שמות כג יח). ושמחת בְּחַגֶּךָ אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך (דבר' יו יד). והשבתי כל משושה חַגָּהּ חדשה ושבתה וכל מועדה (הוש' ב יג). תקעו בחדש שופר בכסה ליום חַגֵּנוּ (תהל' פא ד). אותו היום יום חגם היה והלכו כולן לבית ע"ז שלהם (סוט' לו:). ספו שנה על שנה חַגִּים ינקפו (ישע' כט א). ובחַגִּים ובמועדים תהיה המנחה איפת לפר (יחזק' מו יא). שנאתי מאסתי חַגֵּיכֶם ולא אריח בעצרתיכם (עמו' ה כא). והפכתי חַגֵּיכֶם לאבל וכל שיריכם לקינה (שם ח י). ותנחילנו זמני ששון וחג, נדבה ותורישנו קדושת שבת וכבוד מועד (ברכ' לג:). — ב) *בפרט חג הסכות: יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת מוליכין את לולביהם להר הבית (סוכ' ד ד). שחייב אדם בהלל ובשמחה ובכבוד יום טוב האחרון של חג כשאר כל ימות החג (שם ח). מאימתי מזכירין גבורות גשמים רבי אליעזר אומר מי"ט הראשון של חג רבי יהושע אומר מי"ט האחרון של חג וכו' ואין הגשמים אלא סימן קללה בחג (תענ' א א). ומיום הכפורים עד החג כל ישראל עסוקין במצות זה עוסק בסוכתו וזה בלולבו וביום טוב הראשון של חג כל ישראל עומדין לפני הקב"ה ולולביהן ואתרוגיהן לשמו של הקב"ה (מד"ר ויקר' ל). — ג) *תנועה וזעזוע: כשתקשקשו שניהם עד עלות אבק ועפר לשמים מרוב תקפם חגם ונענועם (מחברת מנחם, חכק). — *וכמו חגיגה, מקום שהולכים אליו המאמינים ביום חג להשתטח שם: כי היא (ציון) מקום עליית הנביאים אל השמים ושהיא מקום מעמד יום הדין והוא לכל מקום כונה וחג (כוזרי ב כג).

*אַיד, כמו *עֵיד, חג. — *אסרו חג, יום הראשון אחרי החג.

הלל. — *מוסף. — *קדוש.

*זבול, *יום זבול של נילוס.

*חָגָא, כנוי של גנאי לחגים של הנוצרים. — *חגיגה, **חגיגות, **חגיגי. — חול, ההפך מן חג. — *חול המועד.

יובל, חג היובל, לפנים אצל היהודים, אחת לחמשים שנה. ובהרחבה בזמן החדש, חג של מספר שנים למוסד, לאדם גדול וכדומה. — *יום טוב.

מועד. — *מועדים לשמחה, *זכה לשנים רבות, ברכות החג בין אדם לחברו. — *מוצאי החג.

*סֵדֶר, ליל הסדר של פסח.

*עִיד, הֵעִיד, ברך בברכת החג. — *עלה לרגל, לפנים כשהמקדש היה קיים, לימי החג. — עֶרֶב, *ערב החג.

רגל, רְגָלִים, שלשה החגים הגדולים.

פסח, שבועות, סֻכות, ראש השנה, יום הכפורים, *חנכה, פורים.

---

1) עי' שרש חגג.

***חָג**, ש"ז, — כמו אגא, מין קוצים: הקנים והחגין[1] והוורד ואטדין מין אילן הן (תוספתא כלא' ג יח)•

חגא[2], ממנו אולי חגא.

חָגָא[3], ש"ז, — דבר של פחד ובהלה, **Schrecken** **terreur; terror**: והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא[4] כל אשר יזכיר אתה אליו יפחד מפני עצת יי' צבאות אשר הוא יועץ עליו (ישע' יט יז). — ואמר המקונן: בנות ישראל איכה שם צר להגא כל כבודה הרכה והענוגה איכה אכלה פגה על חרבן הקהלות (יעק' אלמאלית, ZDMG 50, 238, בכ' כת"ק). — •והשתמשו בשם זה ככנוי להחגים הנוצרים בפרט: אם חל ל"ג בעומר ביום א' שאין הגוים מסתפרין משום חגא שלהן יכולין להסתפר ביום ו' שלפניו (מהרי"ל, הלכ' שבוע'). ונהוג בלשון הדבור.

חגב[5], ממנו חָגָב.

חָגָב[6], ש"ז, מ"ר חֲגָבִים, — א) מין ממיני הארבה והיה נאכל, **Heuschrecke; esp. de sauterelle; locust**: את אלה מהם (מהשרצים שיש להם כרעים לנתר) תאכלו את הארבה למינו ואת הסלעם למינהו ואת החרגל למינהו ואת החגב למינהו (ויקר' יא כב). הן אעצר השמים ולא יהיה מטר והן אצוה על חגב לאכול הארץ (דהי"ב ז יג). המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב או נשרפה (ב"מ ט ו). אכלה חגב אכלה גובאי קרסמוה נמלים (תוספתא פאה א ח). כל מיני פורעניות המתרגשות כגון חיכך חגב זבוב וצירעה (תענ' יד.). חגב הואיל וצוארו דומה לצואר בהמה (ע"ז נא.). — ומ"ר: ושם ראינו את הנפילים בני ענק מן הנפלים ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם (במד' יג לג). הישב על חוג הארץ וישביה כחגבים (ישע' מ כב). חגבים טמאין שנכבשו עם חגבים טהורים (תרומ' י ט). ובחגבים כל שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפים וקרסוליו וכנפיו חופין את רובו (חול' ג ז). הצד חגבין בשעת הטל (תוספתא שבת יב-יג ה). מעשה שנפלה דליקה באשת קנים ובאגם תמרים והיו שם חגבים ונצלו (ירוש' ע"ז ג מא ד). שבעה מאות מיני דגים טהורים ושמנה מאות מיני חגבים טהורים ועופות לאין מספר וכלן גלו עם ישראל לבבל (מד"ר איכ', פתיח', על הסריס). למה הם דומים לצנצנת מלאה ועלו חגבים עליה הראשון נפל השני נפל ולא למד השני מן הראשון (תנחומא נח כד). שתנועת החגבים ממקום למקום יהא בקפיצה לעולם (מלמ' התלמיד', זכור). — ובמשמ' •אנשים קטנים דלי הערך, ואמר המליץ: ומה כבודנו חגבי ספרד לעומת הנפילים היו בארץ (יהושע הספרדי למורו ר' נסים ב"ר יעקב). ואמנם כי אני איש אל ענקי ולא ילד לצחק עם חגבי, ולקרב למדו ידי ועטי ולא אערך לנמהרים קרבי (רס"ע אבן דנאן, שיר בסוף ספר הסרכים שלו). — ב) בהשאלה, כנוי להאשך: וינאץ השקד ויסתבל החגב[1] ותפר האביונה כי הלך האדם אל בית עלמו (קהל' יב ה).

---

1) יש שנויי נוסחאות במלה זו, ועי' אגא.

2) אולי כמו הגא a) בערבית.

3) לא נתברר היטב מקורו ודקדוקו, ועי' לקמן.

4) כך ברוב הספרים, ובס"א לחגה, ובקצת ספרים לחגא כתיב לחג קרי. — ות"י: לדחלא, וכך הקדמונים וגם החדשים, ואמר ריב"ג: וענין לחגא נלקח מזה (מן חגג) כלומר שמתלבלבים ומתנועעים בעת זכרה. ע"כ. וכן החדשים אומרים כי חגא במקום חגה, וזו אחת המלות המעטות שבאו בתנ"ך בצורה ארמית, כמו מטרא (איכ' ג יב), מרא (רות א כ), קרחא (יחזק' כז לא), וסוברים כי הן שארית מזמן ששמשה א כמו ה בסופי הברות בשמות נקבה. אבל, כל עקרו של גזרה זו מן חגג אינו טבעי, ואולי הוא שם משרש חגא a) בערב' שמשמש גם במשמ' בושה, ודגש הגימל אולי מפני שסברו גם בעלי המסורה שהוא מן הכפולים. —

5) בערב' משמש שרש זה במשמ' סתר למושגים אחרים.

6) רק עברית, ולא נתברר מקורו. בין השמות הרבים למיני הארבה בלשון ערבית, היותר דומה להשם חגב הוא ג'נדב a), מין ארבה שחור, צועק, אך אין לברר אם יש איזה יחס בין שם זה ובין חגב שבעברית. ואולם כבר החליטו רדב"א בהאגרון וריב"ג כי הוא מה שקוראים בערב' גנדב, ואמרו חכמי הלשון הערב' שהוא יעופף בעת חוק החם ויצעק. ובתלמוד אמרו: חגב זה גדיאן (חול' סה.), אך לא נתברר מהו גדיאן. — 1) אמרו במדרש: זה לוז של שדרה (מד"ר מצורע יז). ובמדר' קהל' אמרו: אלו קרסולים. וריב"ג אמר: ויסתבל החגב נאמר כי הוא רוצה לאמר תאות המשגל ושהחית מומרת מעין ותעגבה עליהם ואני אומר כי הוא כמו החגב ונאמר על דרך הדמיון והמשל והחפץ בו הביצים כמו שדמה הזכר לשקד. ע"כ. וכן הזכיר ריב"ג עוד במקומות אחדים כי הכונה בהחגב האשכים. רש"י: העגבות, ראב"ע: הקרסול, כמו המדרש, והביא גם פרושו של ריב"ג.

---

a) حجا

a) جُنْدُب

חגג[1], ממנו חַג, חָגָג, חֲגִיגָה, ••חֲגִיגוּת, ••חֲגִיגִי, •חוֹגֵג.

חָגַג[2], פעו"י, חַגֹּתִי, חַגֹּתֶם, אָחֹג, יָחֹגּוּ, תְּחָגֻּהוּ, חָגִּי, חֹג, לָחֹג, חוֹגֵג, חֹגְגִים. — א) פ"ע, עשה מעשים ומנהגים שעושים ביום חג, feiern : célébrer ; celebrate : כה אמר יי' אלהי ישראל שלח את עמי וְיָחֹגּוּ לי במדבר (שמות ה א). —*ועכר : מי שלא חג ביום טוב הראשון של הג (חגי' א ו). עבר הרגל ולא חג אינו חייב באחריותו (תוספתא שם א ז). — ב) פ"י, יָחֹג את החג : והיה היום הזה (של י"ד ניסן) לכם לזכרון וְחַגֹּתֶם אתו הג ליי' לדרתיכם הקת עולם תְּחָגֻּהוּ[3] (שמות יב יד). שלש רגלים תָּחֹג לי בשנה את חג המצות וכו' והג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה וחג האסף בצאת השנה (שמות כג יד-יו). שבעת ימים תָּחֹג ליי' אלהיך (דבר' יו יה). אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ תָּחֹגּוּ את הג יי' שבעת ימים (ויקר' כג לט). וְחַגֹּתֶם אתו חג ליי' וכו' בהדש השביעי תָּחֹגּוּ אתו בסכות תשבו שבעת ימים (שם מא-מב). הנה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום חָגִּי[3] יהודה חגיך שלמי נדריך כי לא יוסיף עוד לעבור בך בליעל כלה נכרת (נחו' ב א). זאת תהיה חטאת מצרים והטאת כל הגוים אשר לא יעלו לָחֹג את חג הסכות (זכר' יד יט). כי אעבר בסך אדדם עד בית אלהים בקול רנה ותודה המון חוֹגֵג (תהל' מב ה). מי שלא חג ביום טוב הראשון של הג חוֹגֵג את כל הרגל (חגי' א ו). מי שלא חג שבעת ימי הפסח וכו' שוב אינו חוֹגֵג (גמ' שם יז:). — וכמו שלמים : מפני מה לא הֲגַגְתֶּם חגיגה בשבת (פסח' ע:). — ובמשמ' רקד : והנה נטשים (הגדודים) על פני כל הארץ אכלים ושתים וְחֹגְגִים בכל השלל הגדול אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה (ש"א ל יו). — •וחגג אל מקום המקדש, הלך שמה לחֹג החג[1] : כי בכל שנה היו חוֹגְגִים הישמעאלים אל הבאר הזאת (ראב"ע בראש' טז יד). שהם מרוממים אותו (את ציון) עם העדר הראות השכינה עליו ושכל האמות חוֹגְגִים אליו ומתאוים לו זולתנו מפני גלותנו ולחצנו (כוזרי ב כ). ואומרים כי הוא מקום עליית הנביאים ושער השמים ומקום מעמד הדין וכו' ורוב מה שכתוב בתורה וחוֹגְגִים אל המקום הנכבד ההוא (שם ד י). העוף שתולדתו לברוה מיישוב בני אדם יָחוֹג למקום הכבוד מקום הקרבנות הקרבים לפניו (אבן גיקטילית, פוזנ' 112). — ג) התנועע ודשדש ולא יכול לעמד על רגליו, כמו שכור, taumeln ; chanceler ; to reel : יורדי הים באניות עשי מלאכה במים רבים המה ראו מעשי יי' ונפלאותיו במצולה ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו יעלו שמים ירדו תהומות נפשם ברעה תתמוגג יָחוֹגּוּ[2]) וינועו כשכור וכל חכמתם תתבלע (תהל' קז כג-כז).

•חָגַג, ש"ז, — כמו חַג : שור קצב לְחָגַג וכשב ועז במלל, רנן עלימו קריאת הלל (ר"א קליר, ב פסח, בור). קדש בראשו ושלישו והציו ורבו לשמר, לקדש לקחת לְהָגַג לקצור יגמר (יולר החדש, אדון מקדס).

••חֹגְגוּת, ש"נ, —זעזוע : ומן התנועות החזקות התנועות המעוררות חוֹגְגוּת והוא שיתחזק האדם בבקר באיזה חוֹגְגוּת עד תכלית ואחר יסוג אחור חוזר אחורנית ולא יסור חסר ומהלך כל פעם עד שיעמד באהריתו על אמצע (קאנון א ג כ ב). וירבה הצער מגעש וחוֹגְגוּת חוק יהייבהו מלחמת החמר והכח (שם ד א כ ב). דם שור לה יקרה לשותהו לח קשי הנשימת וכו' וחפץ קיא גדול וצער וחוֹגְגוּת (שם ד ו כ יו). הענינים אשר יקובל מהם מופת על עניני האצטומכא הוא מעניני המאכל בסבול האצטומכא אותו והעדר סבלה אותו ומעכלה אותו ומדחיתה אותו ומתאוה למאכל ומשתה ומתנועתה וחוֹגְגוּתָהּ בדפיקת הלב האצטומכתית (שם ג יג א יד).

•חַגָּה, ש"נ, — ביהוד חג הנוצרים : אפילו החסידים ואנשי מעשה שבינינו נושאים ונותנים עמהם לא

---

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) בערב' חַג a), הלך למקומות הקדושים. וכבר הזכיר ריב"ג הדמיון הזה, אמר וז"ל : כאשר היא בלשון הערב שאומרים פלוני הג אל בית האלהים כשהוא בא אליו וחג אלינו פל' כשהוא בא וחגותי אל הדבר שהוא הולך ובא אליו. ע"כ. ולא נתברר איזו משמעה היא העקרית ואיזו הנגזרת, אם זו של העברית או של הערבית, ואם העקר הוא תנועה בכלל ורקוד וממנו חג, או להפך. — [3]) במקום חָגִּי, כמו גְּזִי נזרך, רָנִּי, וכיוצא בהן, וסברים כי זו פעולת האותיות שלפני הדגש או לאחריו, שלא עמד כחו של הדגש לשמר על קול השורק שיתקים בטהרתו ולא יתמעך לקול החולם כנטיה הכללית של הלשון העברית שהלכה ופשטה

a) حَجّ

יותר ויותר במרוצת הזמן. — [1]) כבר השתמשו קצת במשמ' זו רה"ג ושמואל בן חפני, עי' חוגג. — [2]) בקצת ספרים יָחֹגּוּ חסר, ויש סוברים שהוא מן חוג, עי' זה.

בלבד ג' ימים קודם חגותיהם אבל גם בימי החגות עצמם ואפילו עם האחים והגלחים שבהם (יסמע' חניכה, תקיר' על עניני הכולרים, הסחר כ ח).

חַגַו[1], ממנו חֲגָו.

חָגָו[2], ש"ז, מ"ר חֲגָוִים, סמי' חַגְוֵי,—כעין הלל בתוך הסלע, Kluft; creux; cleft: יונתי בְּחַגְוֵי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעני את קולך כי קולך ערב ומראיך נאוה (שה"ש ב יד). שכני בְּחַגְוֵי הסלע תפשי מרום גבעה כי תגביה כנשר קנך משם אורידך (ירמ' מט יו). זדון לבך השיאך שכני בְּחַגְוֵי סלע מרום שבתו אמר בלבו מי יורדני ארץ (עובד' א ג). — 'וככל': ברא הרים הגבוהים ויש בגבהם תועלת ליעלים שלא יוכלו בני אדם ורבות מן החיות לעלות עליהם וסלעים מחסה לשפנים בחגויהם ובנקרותיהם (ר"ש א"ת, יקוו המים 156).

חֲגוֹר, ש"ז, כנ' חֲגוֹרוֹ, מ"ר חֲגוֹרִים, סמי' חֲגוֹרֵי, — אֵזור שאדם קושר סביב למתניו, ובפרט אזור חשוב, יפה, או אזור שאליו צמודה החרב, Gürtel; ceinture; girdle: סדין עשתה ותמכר וַחֲגוֹר נתנה לכנעני (משלי לא כד). ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו ויתנהו לדוד ומדיו ועד חרבו ועד קשתו ועד חֲגֹרוֹ (ש"א יח ד). — ושגור שמוש משקל זכר זה גם בזמן המשנה ואח"כ: ראתה (כתם) על חלוקה מן החגור ולמטה טמאה מן החגור ולמעלָה טהורה (נדה ח א). חגור שבמתנים כגון אבנט רחב (ר"ח שבת נט:). אין רגילות לקבוע מפתח בחגור עצמו (מרדכי שבת ב"נ).

חֲגוֹרָה, חֲגֹרָה, ש"נ, כנ' חֲגֹרָתוֹ, מ"ר חֲגֹרוֹת, — א) כמו חֲגוֹר: והיה תחת בשם מק יהיה ותחת חֲגֹרָה[3] נקפה ותחת מעשה מקשה קרחה (ישע' ג כד). ועלי לתת לך עשרה כסף וַחֲגֹרָה אחת (ש"ב יח יא). וכל מואב שמעו כי עלו המלכים להלחם בם ויצעקו מכל חגר חֲגֹרָה ומעלה ויעמדו על הגבול (מ"ב ג כא). פשטה וערה וַחֲגוֹרָה[4] על חלצים (ישע' לב יא). ויתן (יואב שהרג את אבנר ועמשא) דם מלחמה בַּחֲגֹרָתוֹ אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו (מ"א ב ה). ויתפרו (אדם ואשתו) עלה תאנה ויעשו להם חֲגֹרֹת (בראש' ג ז). — ובהשאלה, *הקף מסביב דבר, חגורה של אבנים, של הבלים וכדומה: אין עושין פסין אלא לבאר הרבים בלבד ולשאר עושין חגורה גבוה עשרה טפחים (ערוב' ב ד). מקום עגלה ערופה (מציינים) בחגורה של אבנים (ירוש' מע"ש ה נה ד). — ב) 'חֲגוֹרַת הַמַּזָּלוֹת, העגול הדמיוני ברקיע של המזלות, Tierkreis; zodiaque; zodiacus בדמות רצועה רחבה שהתחברו בה כוכבים רבים שחוגרת הגלגל בהדבק ראשה עם סופה ונקרא כל אותו החיבור חגורת המזלות לפ. שהוא כמי שלקח חגורה רחבה שבה כוכבים רבים וחגר בה הגלגל (ראב"ע, ספר העלמים). ויותר רחוק מן השמש בזה הגלגל הנוטה רצוני חגורת המזלות (אמונה רמה ד כ). חגורת המזלות וזה לפי שהגלגל וכל אחד ממזלותיו כאלו חגור בה על מתניו נמצאת החגורה הזאת לפי המחשבה נחלקת (יסו"ע לר"י ישראלי יט). להיקף העגול הרוחב הזה קראוהו חגורת המזלות ובל' לטין קורין לו צודיאקו"ס (נחמ' וגעים קז).— וכנ' ורכיס: שיהיה יציאת הצורות המתחלפות ממה שיעזור בו גלגל המזלות בנטיית חגורתו וסבוב כוכבי לכת עליהם ויהיה לזה פעם צפוניים ופעם דרומיים פעם על חגורות הגלגל הישר (אמונה רמה ד ג). — ובכלי הנחשת: פני האש ישתנו הסובב והוא נחלק לש"ם מעלות ונקראת ג"כ חיק ונקראת ג"כ החגורה (כלי נחש' לראב"ע א).

אבנט. — אגד. — אֵזור. — אזר. — *אזמה. —*חָבָק. — חלצים. המקום שחוגרים שם החגורה. — חֵשב האפוד. — ירך. — מזח. — מחגרת. — מתנים. *סרך. — *קמר.

***חָגָז**, ש"ז, מ"ר חֲגָזִים, — מין דבורה של מדבר: הצד הגבין חגזין[1] צרעין ויתושין בשבת (שבת קו:). דבש חגזין[1] והצירעין טהור ומותר באכילה (בכור' ז:).

---

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) משקל עָנָו. בערב' כַהף a), מערה, נקרה בסלע.

[3]) חִלופ' שבין מדנח' ובין מערב', להמדנח' חסר ולמערב' מלא. — [4]) בס"א חסר. וכבר נתפלפלו בדקדוק מלה זו ר"ש הנגיד וריב"ג, שר"ש הנגיד ראה בה צווי ובשביל זה קרא אותו בן בלעם סכל (הקד' דרנב' למשלחק). וריב"ג ההליטה למקור כמו חגור בהוספ' ה, ובמשמ' צווי כמו זכור וכדומה (משלחק 100), ומהחדשים ברט (ZDMG, 56'247) לא השגיח בנזיפתו של בן בלעם והחליטה גם הוא לצווי לרבות במקום חגרנה ע"ד לשון ארמית, שהצווי לרבות נקבות מקצר בה לפעמים; אך אין הכרח, וגם אם זה שֵׁם ג"כ המליצה מתישבת היטב.

a) كَهف

[1]) כך בכ"י (ד"ס). באלפסי דפוס קושט' חיגזין, בנוסחא' גזין, הגזין, ועי' הערה לערך *גז.

***חֲגִיגָה**, ש"נ, מ"ר חֲגִיגוֹת, — שה"פ מן חָגַג: מפני מה לא חגגתם חגיגה בשבת (פסח' ע:). ותורישנו קדושת שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל (ברכ' לג:).—ומ"ר: הלכות שבת החגיגות והמעילות הרי הם כהררים התלויין בשערה (חגי' א ח). — והקרבן שהיו מביאים בחג: חגיגה היתה באה מן הצאן מן הבקר ומן הכבשים (פסח' ו ד). יום טוב הראשון שהוא טעון חגיגה (מכי' כא, מס' דפסח' ז). חגיגה הבאה עם הפסח היתה נאכלת תחילה כדי שיאכל הפסח לשבע (ירוש' פסח' ו לג ג). שלש מצות נצטוו ישראל בעלותם לרגל ראייה וחגיגה ושמחה וכו' יש בחגיגה מה שאין בשתיהן שחגיגה ישנה לפני הדבור מה שאין בשתיהן (חגי' ו:). ושאינו ראוי לבוא עם כל ישראל אינו מביא וישלח חגיגתו ביד אחר (ירוש' שם א עו.). —והשתמשו הסופרים בזמן החדש בשם זה לכל חג בקצת משמ' חג קטן וכדומה.—ובמשמ' *הליכה למקום קדוש: לשום מגמת פניו אל הדרך מסע אחר מסע וכו' לשוטט במקום החגיגה (אמונה רמה ב א). שאם יכינו סבות החגיגה וההגעה אל תכלית המכוון (שם).

°חֲגִיגוּת, ש"נ, — סגולת מעשה בדרך חגיגי, Feierlichkeit; solennité; solemnity, נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו בהעתונים.

°חֲגִיגִי, ת"ז, לנק' חֲגִיגִית, מטבע ודרך של הגיגה, feierlich; solennel; solemn, נהוג בדבור העברי בארץ ישראל.

א.*חֲגִירָה, ש"נ, — שה"פ מן א.חָגַר: וחגרת אותם אבנט אהרן ובניו משמע חגירתם של אב ובנים בסדר אחד וכו' שבצוואה נאמר חגירתם באחת וכו' ולא נאמרה חגירה באהרן כסדר לבישת בגדים ובעשייה נאמרה חגירתו כסדר שאר בגדיו וחגירת בניו לעצמו בסדר בגדיהם (רש"י יומ' ס.). כי החגירה נאמרת ג"כ על הלבישה (בלטי הגבור' מא).—ובהשאלה: *חֲגִירַת אבנים וכדומה: מקום עגלה ערופה מציינין אתו בחגירה של אבנים (תוספתא מע"ש ה יג).

ב.*חֲגִירָה, ש"נ, —שה"פ מן ב.*חָגַר: פגימה כל שהוא אפילו פחות מחגירת הצפרן (האשכל לראב"י. שחי' ח). כתב הרמב"ם אפילו בפגימה קטנה ביותר מטרפת ולא הזכיר חגירת צפורן (האגור, הלכ' קהיט').

א.חגר[1], ממנו חָגוֹר, חֲגוֹרָה, א.חָגַר, א.*חֲגִירָה, מַחֲגֹרֶת.

א.חָגַר, פ"י, יַחְגֹּר, יַחְגְּרוּ, יַחְגְּרֶהָ, חָגוֹר, לַחְגֹּר, חֹגֶרֶת, חָגוּר, חָגוּר, — שָׂם חגורה סביב למתניו, gürten; ceindre; to gird: ואת בניו תקריב והלבשתם כתנת וְחָגַרְתָּ אתם אבנט (שמות כט ח-ט). כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו ובאבנט בד יַחְגֹּר ובמצנפת בד יצנף (ויקר' יו ד). ויאמר לגיחזי חֲגֹר מתניך וקח משענתי בידך ולך (מ"ב ד כט). ואלישע הנביא קרא לאחד מבני הנביאים ויאמר לו חֲגֹר מתניך וקח פך השמן הזה בידך ולך רמת גלעד (שם ט א). ומכנסי פשתים יהיו על מתניהם לא יַחְגְּרוּ ביזע (יחזק' מד יח). באמת אמרו האשה החוגרת בסינר בין מלפניה ובין מלאחריה חייבת (שבת י ד). נער חָגוּר אפוד בד (ש"א ב יח). ויואב חָגוּר מדו (ש"ב כ ח). מתניכם חֲגֻרִים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם (שמות יב יא). וארא והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חֲגֻרִים בכתם אופז (דני' י ה). — וחֲגוּרֵי: צלמי כשדיים הקקים בששר חֲגוֹרֵי[2] אזור במתניהם סרוחי טבולים בראשיהם (יחזק' כג יה).—*וחוגרני, במקום חוגר אני: וחוגרני צידעי מן הפסח עד העצרת (נדר' מט:). — ובפרט חָגַר חֶרֶב או נשק אחר: ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות גמד ארכה וַיַּחְגֹּר אותה מתחת למדיו על ירך ימינו (שופט' ג יז). וַיַּחְגֹּר דוד את חרבו מעל למדיו (ש"א יז לט). וַתַּחְגְּרוּ איש את כלי מלחמתו ותהינו לעלת ההרה (דבר' א מא). ויאמר דוד לאנשיו חִגְרוּ איש את חרבו וַיַּחְגְּרוּ איש את חרבו וַיַּחְגֹּר גם דוד את חרבו (ש"א כה יג). חֲגוֹר הרבך על ירך גבור (תהל' מה ד). שש מאות איש חָגוּר כלי מלחמה (שופט' יח יא). ושש מאות איש חֲגֻרִים כלי מלחמתם נצבים פתח השער (שם יו). — וחֹגֵר חֲגוֹרָה, במשמ' איש שהגיע לשנים שאדם חֹגֵר חרב למלחמה: וכל מואב שמעו כי עלו המלכים להלחם בם ויצעקו מכל חֹגֵר חגרה ומעלה ויעמדו על הגבול (מ"ב ג כא). —ומשל, אל יתהלל חֹגֵר כִּמְפַתֵּחַ, ר"ל מי שחֹגֵר החרב ללכת למלחמה כמו מי שמפתח אותה בשובו מהמלחמה אחרי שנצח: וישלח אליו בן הדד

---

[1]) עברית וארמית. בערב' משמש שרש זה בכלל במשמעות אחרות, רק בקצת משמעותיו אפשר לראות רשמים ממשמ' של הקף סביב. גם השרש חגג בקצת משמעותיו דומה קצת למשמ' השרש חגר.

[2]) יש סוברים כי זה שֵׁם, אך קצת קשה המליצה חגור של אזור, וכבר ראו הקדמונים במלה זו פעול,

(מלך ארם למלך ישראל) ויאמר כה יעשון לי אלהים וכה יוספו אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי ויען מלך ישראל (להשליחים) ויאמר דברו (למלך ארם) אל יתהלל חֹגֵר כִּמְפַתֵּחַ (מ"א כ י-יא).
—ובמליצה בהשאלה, חָגַר את מתניו בעֹז וכדומה, ר"ל התחזק והתאמץ בדבר: חָגְרָה (אשת חיל) בעוז מתניה ותאמץ זרועתיה (משלי לא יז).—*וחגר מתניו נגד פלוני, עמד נגדו בעֹז וכה: אמרה לו (רחל ליעקב) וזקינך לא היה לו בנים ו ח ג ר[1]) מתניו כנגד שרה (מד"ר בראש' עא).
—וחָגַר חֵמָה: כי חמת אדם תודך שארית חמת תַּחְגֹּר (תהל' עו יא).—וחָגַר שמחה וגיל: עטרת שנת טובתך ומעגליך ירעפון דשן ירעפו נאות מדבר וגיל גבעות תַּחְגֹּרְנָה (שם סה יב-יג). — *וחגר בתפלה, התאמץ בה: ויאמר להשמידם מיד התחיל חוגר בתפלה הוי ויחל משה את פני יי' אלהיו (מד"ר שמות מג).
—וחָגַר דבר, במשמ' נדבק הדבר בו ולא עזבו: ויאהב קללה ותבואהו ולא חפץ בברכה ותרחק ממנו וילבש קללה כמדו ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו תהי לו כבגד יעטה ולמזח תמיד יַחְגְּרֶהָ (תהל' קט יז-יט). אם ת"ח נוקם ונוטר כנחש הוא חגריהו על מתניך אם עם הארץ הוא הסיד אל תדור בשכונתו (שבת סג.). — וחָגַר שק, לצער ולאבל: ויקרא אדני יי' צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולַחֲגֹר שק (ישע' כב יב). על נבו ועל מידבא מואב ייליל בכל ראשיו קרחה כל זקן גרועה בחוצתיו חָגְרוּ שק על גגותיה וברחבתיה כלה ייליל (שם יט ב-ג). ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון העלו עפר על ראשם חָגְרוּ שקים (איכ' ב י). וכל ברכים תלכנה מים וְחָגְרוּ שקים וכסתה אותם פלצות (יחזק' ז יז-יח). וַיַּחְגְּרוּ (עבדי בן הדד) שקים במתניהם וחבלים בראשיהם ויבאו אל מלך ישראל ויאמרו עבדך בן הדד אמר תחי נא נפשי (מ"א כ לב). ויאמר דוד אל יואב ואל כל העם אשר אתו קרעו בגדיכם וְחִגְרוּ שקים וספדו לפני אבנר (ש"ב ג לא). בת עמי חִגְרִי שק והתפלשי באפר אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים כי פתאם יבא השדד עלינו (ירמ' ו כו). הילילי חשבון כי שדדה עי צעקנה בנות רבה חֲגֹרְנָה שקים ספדנה והתשוטטנה בגדרות כי מלכם בגולה ילך (שם מט ג). אלי כבתולה חֲגֻרַת שק על בעל נעוריה (יואל א ח). — ובלי השם שק: חִגְרוּ וספדו הכהנים הילילו משרתי מזבח (שם יג). — ובהשאלה, *חגרו במשמ' הקיפו בקו רשום בצבע וכדומה: וחוט של סיקרא חוגרו (את המזבח) באמצע להבדילה בין דמים העליונים לדמים התחתונים (מדות ג א).
— פע', *חִגֵּר, מְחֻגָּר, — שבגד חגור עליו: תוכן בוץ ועריכת אבן, מחוגר בכלם כמלאך השרת (יוסי בן יוסי, עבודה, אתה כוננת).
— נפע', *נֶחְגַּר, — כמו חָגַר: והולכים ברמחים לפניו הם שחים, ומחזיקי שלחים כלי קרב נֶחְגָּרִים, ורוכבי הסוסים הלא גם הם נסים, נמוגים ונמסים נפוצים ופזורים (תשו' תלמידי מנחם על דונש). ויניף יד רמה, משוש מלחמה, לבל תפול אימה, בלב הנחגרים (אזהר' רשב"ג, שמור לבי). הלא פתחו נסגר, ובשקים נחגר, ועדו בן הגר, ביד מות נשבה (ספר המוסר לר"ז בן ספר', כ"י תימני, מחב' יב).
—הפע', *הֶחְגִּיר,—כמו חָגַר: מתניך בחֵמה עלי תחגירי, ואת רגלי בסד תסגירי (תוכח' מוסר יג).

ב. חָגַר, פ"ע, — חגר ממסגרותיו, כמו חָרַג: בני נכר יבלו וַיַּחְגְּרוּ ממסגרותם (ש"ב כב מו).—ואמר המשורר: ירוץ כעופר עת עלי ירך הרב תשועה לעזור יתגור, יבהיל ילידי הענק גם כל יולד להרפא מאד יתגור[1]) (רמב"ע, תרשיש א קכא).

ב. *חגר[2]), ממנו ג. *חָגַר, *חִגֵּר, *חֲגֻרוּת.

ג. *חָגַר, פ"ע, — חָגְרָה למשל הצפרן בפגימת הסכין, נעצרה ונתעכבה מעט פתאם: איזו היא פגימה כל שנותן אצבעו עליה והיא חוגרת (תוספתא בכור' ד א). וכמה פגימת המזבח כדי שיחגור בה צפורן (חול' יח.).
— הפע' *הֶחְגִּיר, — החגיר הנסר, הכסא וכדומה, נטה מצד לצד הנה והנה, ולא עמד על כל ארבע רגליו בשוה: ישבו על הנסר על הספסל על הגשיש של מטה ועל האכלונס בזמן שהן מחגירין (זבים ג א). כשהספסל או הנסר או הגשיש או הכלנוס יושבות מד' פיאות ע"ג קרקע ואינן מטרפין ולא מתנענעין

אעפ"י שהוא חלום, ואולי היתה זו הברה מיוחדה של יהזקאל. — [1]) ובארמית: והרי לא מצינו פתח לנדרים אלא מיכן אמר ליה שמואל חגר עליה מותנא (ירוש' נדר' ד לז ד).

[1]) ורשום בצדו: מלשון יתגרו ממסגרותם.
[2]) בערב' רגח a).

a) رجح

ולא מתנדנדין הן כהוגן ואינן מ ח ג י ר י ן וכשהן מתנדנדין שמן מ ח ג י ר י ן כאדם חיגר שאינו יכול להניח שתי רגליו באחת (ערוך, ערך חגר). —והצפרן, כמו חִגֵּר: וכמה ישבור וכו' עד כדי שתהא היד מ ח ג ר ת (ירוש' פסח' לה:).

— נִפְע', יֵחָגֵר, — נחגרה הרגל בחריץ וכדומה, נעצרה פתאם והתחילה לחגר: כמו רגל המהלכת במישור כשמגעת בחריץ נ ח ג ר ת (ערוך, ערך חגר).

— הִתְפ', יִתְחַגֵּר, — כמו נֶחֱגַר: ובבואו לבית והנה הבית מלא כלים ונכשל בהם ו נ ת ח ג ר ובהכשלו צעק וקרא המס מי עשה הרעה הגדולה הזאת לתת מכשולות ואבני נגף בחצי הדרכים להמית העוברים והשבים (ידע' כדרשי, הפרדס א).

*חִגֵּר, ש"ז, לנק' חִגֶּרֶת, מ"ר חִגְּרִים, חִגְּרוֹת, — פִּסֵּחַ, lahm; boiteux; lame: וכל מי שאינו לא ח ג ר ולא סומא ולא פסח ועושה עצמו כאחד מהם אינו מת מן הזקנה עד שיהיה כאחד מהם (פאה ח ט). היה אחד מהם גידם או ח י ג ר או אלם או סומא (סנה' ח ד). (הרואה) את ה ח י ג ר ואת הסומא ומוכי שחין אומר ברוך דיין האמת (תוספתא ברכ' ז ו). הצד צבי ח י ג ר וחולה וקטן פטור (שם שבת יב ד). אקפח את בניי אם לא ראיתי אחי אמי ח י ג ר באחת מרגליו עומד בעזרה וחצוצרתו בידו ותוקע (ירוש' יומ' א לח ד). בלעם ח י ג ר ברגלו אחת היה (סנה' קה.). ב ח י ג ר שאינו יכול להתפשט וסומא שאינו יכול להתפתח (חגי' ו.). (היה) ח י ג ר ביום ראשון ונתפשט ביום שני (ערכ' כ:). — ולנק': הגונב את הקיטעת ואת ה ח י ג ר ת ואת הסומא (תוספתא ב"ק ז יה). כשם ש ח י ג ר ת וגידמת לא היתה שותה וכו' כך הוא אם היה חיגר או גידם לא היה משקה (סוט' כז.). אמרו להן ב"ש לב"ה לדבריכם אפילו ה י ג ר ת או סומא יאמרו לה כלה נאה והסודה (דת"כ ו). — ומ"ר: ותפשו בו אביו ואמו ולא גדמין והוציאו אותו ולא חגרין ואמרו ולא אלמין (סנה' ח ד). שהיו ח ג ר י ן עד הפרק וכשהגיע הפרק נתפשטו (תוספתא עדי' א יד). וענן ה' עליהם יומם על ה ח י ג ר י ם ועל הסומים ועל המצורעים (ספרי בהעלתך פג). א"ר יוחנן בן דהבאי ד' דברים סחו לי מלאכי השרת ח י ג ר י ן מפני מה הוויין מפני שהופכים את שלהנם (נדר' כ.). —ומשל, *הרכיב חִגֵּר על גבי סומא: למלך בשר ודם שהיה לו פרדס נאה והיה בו בכורות נאות והושיב בו שני שומרים אחד ח י ג ר ואחד סומא א"ל ח י ג ר לסומא בכורות נאות אני רואה בפרדס בא והרכיבני ונביאם לאכלם רכב ח י ג ר על גבי סומא והביאום ואכלום (סנה' צא:).

*חִגָּרוֹן, ש"ז, — שה"פ, כמו א.חֲגִירָה: במוף בסף ובמשקופות ו ב ח ג ר ו ן חלץ יצאתם (מזהר' רסע"ג).

*חִגְּרוּת, ש"נ, —מום החִגֵּר: הילוך ו ח ג ר ו ת ראיה וסמיות שמיעה והרישות ים ויבשה מעשה ובטלות (מדר' תמורה, ביהמ"ד ילינק א).

א.חַד[1], ת"ז, לנק' חַדָּה, מ"ר חַדִּים, חַדּוֹת, — שקצהו או שפתו קשה ודק מאד עד שהוא עוֹקֵץ או חוֹתֵךְ, למשל חֶרֶב, תער, קוֹץ, וכיוצא בזה, scharf; aigu; sharp: וישם פי כחרב חַדָּה (ישע' מט ב). קח לך חרב חַדָּה תער הגלבים תקחנה לך והעברת על ראשך (יחזק' ה א). שניהם חנית וחצים ולשונם הרב חַדָּה (תהל' נז ה). חַדָּה כחרב פיות (משלי ה ד). — ובמשמ' ההפך מן רחב: ואלו הן סימני ביצים כל שכודרת ומגולגלת ראשה אחד כד וראשה אחד ח ד טהורה ב' ראשיה ח ד י ן וב' ראשיה כדין טמאה (ע"ז מ.). לפי שחלה עשויה כמין ספינה רוקדת ח ד ה מלמטה ונסכה ורחבה למעלה (מד"ר במד' ד). — ובהנדסה, זוית וכדומה: להיות המקצוע האחד ישר גם השנים המקצועות יהיו ה ד י ם וכו' והדרך השלישי יקרא ח ד המקצוע כי כל מקצעותיו ח ד י ם (ראב"ע, ספ' האחד 22). ותקרא זוויות צרה או ה ד ה (עמודי השמים א). — ובהשאלה, במשמ' *חריף, ופיו חד, למשל אחרי שאכל ח ר ד ל: לא חרדל מסרסן (את הדבורות) אלא מתוך שפיהן ח ד חוזרות ואוכלות את דובשנן (ב"ב פ.). — והקול חַד: הנהר חדקל שהוא ח ד בקולו (מד"ר בראש' טז). וקולות הנשים והסריסים ח ד י ן מקולות האנשים לפי שהן קרים בטבעם וקנה שלהם צר (מ' אלדבי, ש"א ד). — וביחס למחלות, מחלה חַדָּה, שמהלכה מהיר, שמתחזקת מהרה: שנוי האיכות מעצם האברים יהיה נתך אם באורך חליים נושנים או בהדיות חליים ח ד י ם או בקדחות שהם סבה מהמס האברים (פרקי משה ז). והגופים החמים היבשים ג"כ מעותדים לקדחות ה ח ד ו ת (קאנון ד א ה ב). הכויצה היבשה וכו' הם מן ה ח ד י ם מאד והשלישית האמתית והדלקת ח ד י ם מאד (שם שם ד). החליים

[1]) מן חדד, עי"ש. בערב' האד a).

a) حادّ

שני מינים הנה מהם נושנים ארוכי הזמן ומהם ח ד י ם קצרי הזמן (קבולי גלינוס, כ"י פריז). כל מוקדחי קדחת ח ד ה תכלה קדחתו בבחראן (כל מלאכ' סגיון כ ד). המות הפתאומי אשר קרה לבכורי מצרים היה בשינוי מזגיהם אל קדחת ח ד ה מופלגה שורפת והגרת הדם (אמונה רמה ו ג). — ובהשאלה, במשמ' עז: שהדכא הקדימו שטבעיו ח ד י ם מצד המערכת אמנם השפל האהירו בעבור שרוחו נמוכה (ע"ח לר"א הקראי קיד).

*חרחור. — *חריף. — *טריז. — *מחט. — מסמר. — *מקדח. — מרצע. — *נשא, השיא הסכין. —עָמֵר, סכין שעמדה, שחדלה מהיות חדה. —*עִקְקַץ עָקֵץ. — קהה. —קוץ, וכל מיני קוצים, עי"ש. — *שחז. השחיז הסכין באבן וכדומה, שתהיה חדה. — שנון, שנן. — *שפוד. —*תחב.

ב.חַד[1]), — כמו אֶחָד: ואתה בן אדם בני עמך הנדברים בך אצל הקירות ובפתחי הבתים ודבר חַד [2]) את אחד איש את אחיו לאמר באו נא ושמעו מה הדבר היוצא מאת יי' (יחזק' לג ל). — ואמר הפיטן: והם שכנים זה לעומת זה הונים, ויספרו זה לזה ענינים, ח ד אמר משבית ציונים, שביתי שפחה לבושה שנים וכו' ורעהו בענין זה פי שנים, בעד עבדו ספר לו כפלים (קינ' לת"ב, איך נוי). — ואמר המשורר: ח ד נואשי הלבבות מנו, ו ח ד במראה חלום אראנו (ר"י הלוי, שלום לגבר). —*לחד, בלבד, בפני עצמו: נפרצה מחיצה ביניהם ונתפרדו חצים ל ח ד והצים ל ח ד נעשו כשתי חבורות בפסח אחד (ר"ת פסח' פו:). —*ב ח ד, באחד: עצתו נמהרה ודעתו נקצרה מקום בי"ת כ"ף קרא ב ח ד המזמורים (תשו' תלמ' מנח' על דונש).

*חֹד, חוד, ש"ז, מ"ר חֻדִּים, — עצם המקום החַד, הקצה החד. Schneide, Pointe ; tranchant, pointe ; edge, point: לטיפה של דם שהיא נתונה על גבי ח ו ד ה[3]) של סייף נהלקה הטיפה לכאן ולכאן זהו בין השמשות (ירוש' ברכ' א ב:). הנוד הזה אם יהיה בו נקב כ ח ו ד של מחט כל רוחו יוצאה ממנו (מד"ר ברא' א). אמר הקב"ה לישראל בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כ ח ו ד ה של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו (שם

[1]) כך בארמ', ועי' הערה לקמן. — [2]) יש סוברים שזה שבוש פשוט.

[3]) כך בכ"י, ובנדפ' הדה.

שה"ש, אני ישנה). —ושל אילן, קרן וכדומה: מן איבו של אילן ולא מן ח ו ד ו של אילן (ב"ק פא.). ומחטא ויורד כנגד ח ו ד ה של קרן עד שמכלה כל הדם שבאצבע (זבח' נג.). נותן ב ח ו ד ו של קרן מזרחית צפונית (הזאה) אחת ונחשבת לו כשתים וכו' ודין העולה שתים ב ח ו ד ם של קרנות ונחשבות ארבע (ר"ח יומ' טו.).

חדד[1]), ממנו א.חַד, *חֹד, חָדָד, חֲדוּד, *חִדּוּד, ב.*חֲדוּת.

חָדַד, פ"ע, — היה חַד, ובהשאלה היה מהיר ועז מאד, למשל הסוס במרוצתו: וקל מנמרים סוסיו וְחַדּוּ מזאבי ערב (חבק' א ח). — *ופָעוּל כמו תאר: כלומר ש ח ד ו ד י ן כשינים (רגמ"ה חול' נט.). והעוקץ (של המהט) שהוא ה ד ו ד ראוי לשלחני לכתוב בו על פנקסו (ר"ש כלים יג ה).

— הִפע', הֵחַד, עת' יָחַד, (יֵחַד), —עשה שיהיה חַד, השחיז באבן וכדומה, schärfen ; aiguiser ; sharpen: ברזל בברזל יָחַד[2]) ואיש יַחַד פני רעהו (משלי כז יז).

— פִע', *חִדֵּד, — כמו הפעיל: ל ח ד ד ראשו של שפוד (ירוש' ביצ' ה סג:). ברזל זה אחד מ ח ד ד את חבירו (תענ' ז.). אין משחיזין את הסכין ביו"ט וכו' לא אמרו אלא ל ח ד ד ה (ביצ' כח.). ואין מ ח ד ד י ן את השפוד ואין מתקנין אותו (הלכות פסוקות, יו"ט). וקודם ש י ח ד ד נ ה (האומן את המחט) וינקבנה נקראת אותה ההתיכה גולם (ר"ת שבת קכג:). — ואמר הפיטן: מאכלת חִדַּדְהָ ולא תפסול שהיטתי, לשרה בתוך ידיה קה לך משרפתי, וזרוק על בגדיה עדי תזכור אהבתי (סמא"ל, סליח' ר"ה, שומר). — ובהשאלה, חִדֵּד את השכל, הדעת: לא אמרה ר' עקיבא אלא ל ח ד ד בה התלמידים (ערוב' יג.). שני תלמידי חכמים ה מ ה ד ד י ן זה לזה בהלכה הקב"ה מצליח להם (שבת סג.). מה ברזל זה אחד מהדד את הבירו אף שני תלמידי הכמים מ ח ד ד י ן זה את זה בהלכה (תענ' ז.). — *וחִדֵּד את הפה ע"י אכילת דבר הריף: שאוכלין (הדבורים) את ההרדל ו מ ח ד ד את פיהם ואוכלות את דבש שלהן (רש"י ב"ב יח.). — ובמשמ' זרז והסית: כלומר שהוא מ ח ד ד לריב עמו בעבור חמות רעהו (ראב"ע משלי כז יז).

— הָפע', הוּחַד, הוּחָדָה, — שהֻחַדּוּ אותו: כה אמר יי'

[1]) בערב' חד a).

[2]) י"א במקום יָחד.

a) حدّ

אמר הרב חרב הוּחדה וגם מרוטה למען טבח טבח הוּחדה למען היה לה ברק מרטה (יחזק' כא יד-יט).

— פע', *חִדֵּד, מְחַדֵּד, מְחֻדָּד, — שחדדו אותו, ובהשאלה דברים מחֻדדים, שיוצאים מהרה בלי גמגום: שיהיו דברי תורה מחודדים בפיך שאם ישאל לך אדם דבר אל תגמגם ותאמר לו אלא אמור לו מיד (קדוש' ל.). — *ואדם מחֻדד, חריף השכל, ובפרט בעל חדודים, הלצות שנונות: ואריסטוטלים נער משכיל ונלבב מחודד (אלחריזי, מוסרי הפלסופ' א ט). (שהיה ר"א בן ערך) חריף ומחודד יותר מדאי אבל רבי אליעזר לא היה חריף כמוהו (פי' מיוח' לרש"י, אבות ב ח). יעקב היה איש תם לא מחודד ביותר ולא בעל ערמימות (ר"י אברבנאל, תולדות). בנו של רש"י חיבר ספר הישר והיה חכם גדול בכל חכמה והיה מפולפל ומחודד מה שלא נראה לחכם (הקבלה לראב"ד ה). וכבר עמד אחד מן המחודדים בספרד וחבר ספר בענין הקץ על דרך הכוכבים (אגר' תימן לרמב"ם). אבל הנוע השני הם המחודדים משאר המושלים והחכמים מיתר הלשונות כמו האדומים והפרסיים (שם). ולכן הנכונים והאוילים יקראו מחודדים (ספר המדות לאריסטו ב ט). כלומר חריפה ומחודדת ויודעת ושומרת עצמה שאדם לא יוכל לרמותה (פי' משלי לנרח' כלוי ז). — *והרגשה, מרגשת על נקלה: וצריך לקרר המזג קרירות בינונית באכילת הורת שלוקה ובשתיית מי שעורים במי הבוסר אם אין אצטומכתו מחודדת ההרגשה (מ' אלדבי, ש"א ד). — ובהנדסה, זוית מחֻדדת, גוף מחֻדד, דק וצר כמו עֹקֶץ: מי שסכל מדידת מחודד האצטוונה (מורה המורה א לו). שאחר שקיעת החמה יתיצב על שטח הארץ צל של אופל במראיתו ככובע וכמחודד (נחמ' וגע', דוד גנז רכא). שכל החלק הזה דומה למשולש או למחודד (שם עא). — ועי' ימְחֻדָּד. — ובחכמת הלשון, *אות מחֻדדה באות אחרת, כשהאחת צריכה להיות יותר חדה במבטה מפני האחרת הבאה לאחריה: יש בית מחודדת בויו כגון זהב וכסף וכל דומיהם מן האותיות המחודדות אשר ברעותיה בהיות אחת מהן בסוף התיבה ואחותה בראש תיבה שלאחריה (יקבי הנקדן, עין הקורא, אזהר'). יש דלת מחודדת בזין כגון ויולד זקונים ובשין כגון עד שוב יש הא מחודדת בהא כמוה במזוכנה הקטן ויש הא מחודדת באלף כגון פדנה ארם (שם).

— נִתפ', *נִתְחַדֵּד, — נעשה חַד, הושחז: אין סכין מתחדדה אלא בירך של חבירתה (מד"ר ברא' סט). — ובהשאלה: הטוב לי שאלמד ואתחדד בהשבת הדעות הנפסדות הסכלות (כוזרי ה א). יבאו התלמידים לשמוע דבריהם חדשים ולהתחדד עמו וללמוד ענין הסברא המתחדשת (פי' ר' יונה לאבות ב ז). כשאני מתערב ומתמץ לבבי וכליותי אז אשתונן ואתחדד ואדע כי קודם ההמון הייתי רחוק מהאמת (רשב"ל דוראן, מג"א א א). כמו שהברזל מתחדד בברזל כן החברים מתחדדים זה את זה בדבר העיון (רלב"ג משלי כז יז). — ובמשמ' *התקוטט: שאין ראוי להתחדד עם אדניו כמו עם רעהו (ראב"ע שם יח). — *והיין, התחזק טעמו: גזירה שמא יחתה בגחלים כגון יין קרוש המתפשר ומתחדד בחריפות כוחו על ידי המימות האש (מתו' ויטרי רלג).

חדה[1], ממנו חָדָה, חֶדְוָה, יַחְדִּו, *חֶדְוָן.

חָדָה, פ"ע, עת' יִחַדְּ, עכ' חָדִיתִי, — שָׂמַח, sich freuen; se réjouir; rejoice: ויספר משה לחתנו את כל אשר עשה יי' לפרעה ולמצרים על אודת ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצלם יי' וַיִּחַדְּ יתרו על כל הטובה אשר עשה יי' לישראל (שמות יח ח-ט). — ועכ' יחָדִיתִי: אל יעלה בלבבכם כי שמחתי וחדיתי בהנצלי מן המדוה הגדול (ר"א בר חסדאי, ספר התפוח). — ואמר הפיטן: רקדו וְחָדוּ כל הלילה, רנן הנעימו לנורא עלילה (שבת א חנכה, אודך).

— פע', חִדָּה, פ"י, — חִדֵּה פלוני, עשה שיחד, שישמח: כי תשיתהו ברכות לעד תְּחַדֵּהוּ בשמחה את פניך (תהל' כא ז). — ואמר המשורר: בבלי שיר שם חִדּוּף, במחול מעגל שמהוך, להול עם בת גילך (אד"ם שש"ק, שירת דודים).

חִדּוּד, ש"ז, מ"ר חִדּוּדִים, סמי' חִדּוּדֵי, — א) דבר חַד, מחֻדד: תחתיו (של לויתן) חדודי חרש ירפד חרוץ עלי טיט (איוב מא כב). — ב) *קצה חד, בליטה חדה בכלי: כסוי הלפס בזמן שהוא נקוב ויש לו חדוד[2] טהור אם אינו נקוב ואין לו חדוד טמא (כלים ב ה). החרס שאינו יכול לעמוד מפני אזנו או שהיה בו הדור והחדוד מכריעו

---

[1]) באשור' חדו. שמח. בארמ' וסור' חדא.

[2]) כך הנקוד במשנ' מנק' כ"י פרמה. ובמשנ' מנק' נדפס' חדוד. ופרש הרמב"ם: חדוד דומה לאבוב של קנה היוצא מגב הכסוי ומגביה אותו בו.

טהור ניטלה האוזן נשבר החדוד טהור (שם ד ח). היו בה (בהכלי) חדודים יוצאין כל המקבל עמה בזיתים מטמא במגע (שם ג). נכנסה הטומאה באויר הגסטרא אפילו היתה כנגד החדוד לא נטמא החדוד (רמב"ם כלים יט י-יא).

חִדּוּד, ש"ז, מ"ר חִדּוּדִים, — א) כה"פ מן חדד: ליבן סכין ושחט בה שחיטתו כשירה חידודה קודם לליבונה (חול' ח.).—ובהשאלה חִתּוּךְ וקמוט: שנעשה חדודים חדודים כל בשרו[1] (סנה' לז.). כי נעשה בשרי חידודין כאשר באתי לכתוב מהו יסוד המאמינים האלו (א' מודינא, ארי נוהם ל).— ומעשה חִדּוּדִים, בין זכר ונקבה, נגיעות במקומות בהגוף לענג: ומתו גם שניהם וכו' אמר רבא למעוטי מעשה חידודים[1]) וכו' מעשה חידודים לאו כלום הוא (סנה' סו:). משכבי אשה ולא מעשה חדודין (חזקוני, קדוש' כ יג). והיה הארום חובק ומנשק ועושה מעשה חדודים לפני כל עובר ושב (שו"ת תמת ישרים קע).—וכמו חִדּוּד, בליטה חדה, עֹקֶץ: כיון שיעמדו הריחים מלטחון מנקרין בהן נקרין קטנים כמין חידודין כדי לטחון במהרה (ר"ת מו"ק י.). וכן הסיף ד"מ חמרו הברזל ופעלו הנפח וצורתו האורך ומעט הרוחב וחדוד הקצוות ותכליתו שיהרג בו (מלות הגיון ח).— ב) זריזות ומכירות ברבר: והכלב אי אפשר שיתנועע מבלתי העת הצריך אליו וכו' והגבלת שיעור זו התנועה היא מסורה אל הציד כפי חדודו במלאכת הצייד ושיתנהג הכלב כפי מה שיצוהו (המעל' לרש"ט פלקירא ב).—ג) חִדּוּד השכל, חריפות: אבל בידיעתי עוצם פלפולך וחדודך נקל עלי חבור קצר כמה לידיעתי באמת כי אתה תבין אותו תכלית ההבנה (תכון העכור להרמב"ם א). והצטרך הרלב"ג להקדמות והתחכמיות רבות ומעשה חדודין ותשובות משובשות להתנצל מהם (מפע' ה' ס ד). ומה שכתב לי מר במה שהבאתי ראיה מן המחברים וכו' כבר קבלתי עלי שלא להשיב על מעשה חדודין רק להשיב על עיקר שנראה בעיני שאיני רואה שום תפיסה עלי בנדון זה (שו"ת רמ"א ז). ומי

---

[1]) כך הגרסה בספר', ופרש רש"י: מחדד ומקשה אברו בבשרה מבחוץ. ע"כ. וכן הביא הערוך בערך הרדום, ופרש: מעשה חדודים פי' דרך איברים בחור שבין אצילי ידיה. ע"כ. אבל הגאונ' גרסו הרורים, עי' ערך זה. — ופרש"י: קמטין קמטין שהיה. (יתרו) מיצר מאד על מפלת מצרים.

כי לו על כל שכל אנושי יתרון (ר"י פרנסים, מתק שפת' 104). — ובמשמ' דבור מְחֻדָּד, מליצה שנונה, Witz pointe; wit, joke: ואחרון אחרון חביב ר' עמנואל אחי אשר חדש פרחים בשיר כבגנות האביב, ויעש לו זר זהב סביב, המזמר לספרדים בלשון גאונם, ואל הלועזים בחדודם ולשונם, ואל היהודים ככתבם וכלשונם (שם). ועל דרך חידוד נראה לי ליישב ואומר וכו' (שו"ת חת"ס, או"ח קיז).— וחִזּוּק הקדחת וכדומה: וידעתי כי הצמח היה במחיצתו (של הריאה) מחידוד הקדחת וקושי נשימתו ויובש שעולו בתחלתו (המבקש לרש"ט פלקירא). ועילת זה החולי (השחין) הוא מחדוד האדומה ומהתלהבותה (מ' אלדכי, ש"א ד). — וחדוד המזונות, חריפותם: קנקן של חומץ יש בו מחידוד ריח החומץ יותר מן החומץ עצמו (תשוב' הגאונ', הרכבי, לא). ויזון במזונות החום והחדוד ויתמיד המרחץ (מ' אלדכי, ש"א ד). ואם יאכלוהו (את הדבש) חי יוליד רוח ונפח וניחיר החזה ויעורר הקיא בחדודו ויזיק לבעלי הירוקה (שם ה). — וחדוד הקול, דקיתו ורומו: וחדוד הקול ועביו הוא מפני תכונת האברים (שם ד).— ג) חִדּוּד המחט, כמו חֹד: האדם דומה לנוד מלא רוח ואם יעשה בו נקב כחדודה של מחט הרוח יוצאת (אבן ירחי, המנהיג, בשם מד"ר בראש').

חֶדְוָה[1]), ש"נ, מ"ר חֲדָוֹת, — שמחה, רוח שמח וצח, עליצות, Freude, Heiterkeit; joie, gaité joi, gladness: הוד והדר לפניו עז וְחֶדְוָה במקמו (דהי"א יו כז). לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדנינו ועל תעצבו כי חֶדְוַת יי' היא מעזכם (נחמ' ח י). וקיימו מצות חדוה[2]) (כיל' יה:). בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל גילה שישה שמחה רינה וכו' עלזה חדוה (מד"ר שה"ש, נגילה). ותומה וענוה, ויין קדוש וחדוה, ויראת מקדש, וחכמים עם הורים (אזהר' רסג"ג, שמור לבי). חדוות מזומוטי חתנים וכלות עישים סעודה (רש"י קהל' י יט). אוהב לאותו הגוף ומתנחם עמו והוא עת לצחוק וההדוה בעולם (זוהר, מדר' הנעלם, חיי שרה). יראי יי' הוחילו לתשועתו לחדות עולמים ולחסדו כרב משה זכות בחידה יחיד חדודו, אין עוד מלבדו, שכלו הגיע אל קצה האחרון, וכמעט אומר

---

[1]) מן חדה, עי' שם. בארמ' חדותא. — [2]) גרסת הערוך, נשמט בנוסחא'.

(כ"ס, תרג' ב"ז ב ח).

·חֶדְוִי, ת"ז, נְקֵ' חֶדְוִית, — של חֶדְוָה: קדחת יום חדויית כלומר משמחה הנה תקרה מהשמחה והחדוה קדחת כמו שיקרה מהכעס (קאנון ד א כא).

·חַדְוָן, ב"ז, —בעל חֶדְוָה, עושה שבני אדם יהיו בחדוה: חַדְוָן (כ"ז, מלון גרמני עברי, ערך לוסטיג).

***חִדּוּק**[1], ב"ז, מ"ר חִדּוּקִים, — דבר שנותנין לתוך נקב וכדומה לסתום אותו: הטופל כלי חרם הבריא וכו' וכן בחידוק[2]) הקרויה (כלים ג ה). מעשה בענבול באחד שנפחתה גלגלתו ועשו לו חידוק של קרויה וחיה (חול' נז:).

***חִדּוּשׁ**, ש"ז, מ"ר חִדּוּשִׁים, — בה"פ מן חִדֵּשׁ, א) עצם שה"פ: מקיש ירושתך לירושת אבותיך מה ירושת אבותיך בחידוש כל הדברים הללו אף ירושתך בחידוש כל הדברים הללו (כעו"ר ל). חידוש הוא שחידשה תורה בקנס (כתוב' לה:). שמרהו (את חדש האביב) עד שיבוא בחידושו (ירוש' פאה ה יח ד). אמר הקב"ה תורה חדשה מאתי תצא חדוש תורה מאתי תצא (מד"ר ויקר' ג). ואשר לא יושג ולא יודע כלל הוא חידוש כל הדברים איך נבראו ואיך יצרם היוצר (ר"י ברגלוני, פי' יציר' 274).— וחדוש הלבנה וכדומה: אין חדושה של לבנה פחותה מעשרים ותשעה יום ומחצה ושני שלישי שעה וע"ג חלקים (ר"ה כה.).— ·ואמונת החדוש, שהעולם מחדש, שנברא יש מאין: אמונת החדוש יש מאין אם היא אמונה צריך לכל בעל דת אלהית להאמינה כמו שיחוייב המאמין בתורת משה להאמין שפצתה הארץ את פיה וכו' (העקרים א יב). שיסוד התורה אשר עליו אדניה הטבעו הוא אמונת חדוש העולם הכללי המוחלט (ר"י אברבנאל, מפע' ה' א ג). — ובמשמ' *דרוש חדש, דעה חדשה: וכשבא רבי יהודה בן דורמסקית אצל רבי אליעזר בלוד אמר לו מה חדוש היה לכם בבית המדרש היום (ידים ד ג). והקבילו (ר"י ור"א) פני ר' יהושע בפקיעין אמר להן מה חידוש היה לכם בבית המדרש היום אמרו לו תלמידיך אנו ומימיך אנו שותין אמר להם אי אפשר

[1]) עי' חדק. — [2]) אמר רה"ג וז"ל: פי' הדוק זה פירושו כמין עגול של עץ או מתכת שנותנין על הטפיח שהוא קרויה והוא נטלה ולמה נקרא חדוק מפני שהוא דוחק וצר הכלי כמו שאמרו לענין ספר תורה כשהוא מהדקו. ע"כ. וכן הערוך. ודומה לזה גם הרמב"ם: וחידוק הוא כמו הידוק והוא החתום והקשור.

לבית המדרש בלא חידוש (תוספתא סוט' ז ט). — ·ומקרים המתחדשים בעולם: ואחר כן יהיה עתיד לרפואה החדשית שהיא זמן כפרה לכל תולדות החדשים וחדושי הימים (כוזרי ג ה).—ובמשמ' מעשה תמוה, זר, פלא: לא שהם עצמם ראו זה (שהלכו על הגליד של הנהר בפסח בפראג) רק שלמאה פעמים שמעו חידוש זה בקטנותם (צמח דוד, רע"ג לאלף ו). ויאסר המלך זיגמונד את מרכבתו ויצא השד לקראת ארוסתו עם כל שרי המלוכה בשדה גדולה ברוכבים ורגלים לאלפים ולרבבות ונעשו אז בשדה חדושים ענינים נפלאים לצחוק וחדוה אשר שמחה גדולה כמותה שם לא היה ממאה שנים ועד הנה (בס, שנב לאלף ו). — ובמשמ' ·שמועות ע"ד מקרים ומאורעות שנעשים בעולם, Neuigkeit ; news nouvelles: ובני אדם שסיפור שמועות ודברי חדושים עונג להם מותר לספרם בשבת כמו בחול (הלכות או"ח שז א). — ·ופתקי חדושים, עתונים: הני פתקי חידושים שנוגעים על פי הרוב לכלל או לפרט וביחוד בזמן שיש מלחמה ושעת הירום בעולם שלפעמים יש צורך גדול לידע איזה צד גבר (בהיל' יעבן א קסב).

א. ***חֲדוּת**[1], ש"ז, — כמו דות, סהר בנוי על שטח הארץ להקוות בו המים: נתנו (את התנור) על פי הבור או על פי החדות[2]) ונתן שם אבן (כלים ה ו, ז א). החדות שבבית ומנורה בתוכו והפרח שלה יוצא וכפישה נתונה עליו שאם תנטל המנורה הכפישה עומדת על פי החדות (אהל' יא ח). חורי הבית העליונים והתחתונים והיציעו והחדות והעלייה וגג הבד וגג המגדל בית התבן ובית הבקר ובית העצים וכו' (ירוש' פסח' א כז:). חדות הבנוי בתוך הבית וכו' אם תנטל מנורה והכלי המציל עומד ה"ז מציל על כל שבחדות וכלים שבין שפת הכלי ושפת החדות טהורים וכו' ואם היו כתלי החדות רחבים משל בית וכו' וכשם שמציל החדות בתוכו כך מציל בכתליו (רמב"ם טו"מ כא ז-ח).

[1]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. —[2]) כך גרסת משנ' מנקד פרמה, והנקוד: הַחֲדוּת, ובמשנ' מנקד' כ"י אוקספ' והַחֲדוּת (REJ 1887, 273). וכן הגרסה חדות, בחית, בכל מקום בהלכ' פסוק' מר"י גאון (הלכ' ר"ה והלכ' ממונ'), וכן העיד הערוך בפרוש בערך דות: במשנ' כולם כתובים חדות. וכן הרמב"ם במקום המובא בפנים, ובנוסח' הדות. בסור' חדותא, לאצור בו חטה ושעורה בשדה: חדותא בחקלא דחטא ודשערא (בר עלי).

ב·**חדות**, ש"נ, —סגולת דבר חד: חדות המאכלת קצור ענין השחיטה להקראים (ספר דוד מרדכי). — ובהשאלה, חדות המחלה: והחליים החדים מהם מה שיוחם בתכלית החדות והם אשר הבחראן בהם בשביעי (קבולי גלינוס, בימי הבחראן). עפוש הריח וחדותו מורה על חום (קאנון ג א א ח).

חדידה, ש"נ, —כמו *חוד, והקצה החד, הצר: ונאמר כי המזלות הם ספיריים מרובעי הצלעות בסיסם ומושבם הוא השטח אשר יקרא מזל בגלגלו וחדידתו הוא תוך הארץ (אספירא לר"א בר חייא ג).

חדילה, ש"נ, —שה"פ מן חדל: חדילה היא הכרת המעשה מכללו (המליצה לבלמה בר"ש, חדל).

חדל[1], ממנו חדל, חדל, חדל, *חדילה.

חדל, חדל, חדלת, חדלו, חדלו, אחדל, אחדל, יחדל, ויחדלו, יחדלון, חדל, חדל, חדלו, חדלו, — א) פ"ע, שבת, נפסק, היה ואחר כן לא היה יותר, **aufhören ; cesser ; cease to be**: וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקלת ויסף לחטא (שמות ט לד). שבת משוש תפים חדל שאון עליזים שבת משוש כנור (ישע' כד ח). בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות והלכי נתיבות ילכו ארחות עקלקלות חדלו פרזון בישראל חדלו עד שקמתי דבורה (שופט' ה ו-ז). אחי מעלי הרחיק וידעי אך זרו ממני חדלו קרובי ומידעי שכחוני (איוב יט יג-יד). כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על כן אנכי מצוך לאמר פתח תפתח את ידך לאחיך לעניך ולאבינך בארצך (דבר' יה יא). אם יכרת (העץ) ועוד יחליף וינקתו לא תחדל (איוב יד ז). הקלות יחדלון והברד לא יהיה עוד (שמות ט כט). ויחדלו הקלות והברד (שם לג). —ועם ל אחריו, במשמ' פעל סתמי: ואברהם ושרה זקנים באים בימים חדל להיות לשרה ארח כנשים (ברא' יח יא). — ועם מקור פעל אחריו, הפסיק לעשות הפעולה של הפעל ההוא: ויצבר יוסף בר כחול הים הרבה מאד עד כי חדל לספר כי אין מספר (ברא' מא מט). ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל (ירמ' מד יח). ויפץ יי' אתם משם על פני כל הארץ ויחדלו לבנת העיר (ברא' יא ח). ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה (רות א יח). רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע (ישע' א יו). — ועם שם אחריו: שם רשעים חדלו רגז (איוב ג יז). — ובמשמ' מנע את עצמו מעשות דבר מהדברים, לא עשה הדבר ההוא כלל: **sich enthalten; s'abstenir; to abstain**: והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח ונכרתה הנפש ההוא מעמיה (במד' ט יג). כי תדר נדר ליי' אלהיך לא תאחר לשלמו כי דרש ידרשנו יי' אלהיך מעמך והיה בך חטא וכי תחדל לנדר לא יהיה בך חטא (דבר' כג כב-כג). ולשאול הגד כי נמלט דוד מקעילה ויחדל לצאת (ש"א כג יג). חדלו גבורי בבל להלחם ישבו במצדות נשתה גבורתם (ירמ' נא ל). — ועם מ אחריו בשתי המשמעות האלה: כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו (שמות כג ה), ר"ל תמנע את עצמך מעזב. ויהי כשמע בעשא ויחדל מבנות את הרמה (מ"א יה כא), ר"ל הפסיק הבנין שהתחיל קדם. — ואחרי פעל, במשמ' הפסיק או נמנע מעשות המעשה של הפעל שלפניו: ויאמר להם שמשון אם תעשון כזאת כי אם נקמתי בכם ואחר אחדל (שופט' יה ז). האוסף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימן אחי אם אחדל (שם כ כח). האלך על רמת גלעד למלחמה אם אחדל (מ"א כב ו). ועתה הנה פתחתיך היום מן האזקים אשר על ידך אם טוב בעיניך לבוא אתי בבל בא ואשים את עיני עליך ואם רע בעיניך לבוא אתי בבל חדל ראה כל הארץ לפניך (ירמ' מ ד). אם טוב בעיניכם הבו שברי ואם לא חדלו וישקלו את שברי (זכר' יא יב). — והפעל חדל בלבדו, בלי פעל אחר לפניו או לאחריו, במשמ' הכללית המנע מעשות דבר שהמדבר עסוק בו ונשמע מענינו: כה הראני אדני יי' והנה קרא לרב באש אדני יי' ותאכל את תהום רבה ואכלה את החלק ואמר אדני יי' חדל נא מי יקום יעקב כי קטן הוא (עמו' ז ד-ה), ר"ל המנע מעשות מה שהתחלת, מה שבדעתך. הלא מעט ימי יחדל[1] ישית ממני ואבליגה מעט (איוב י כ), ר"ל הניחה אותי במנוחה. — וחדל לו: ויהי בדברו אליו ויאמר לו הליועץ למלך נתנוך

---

[1] דמו חה"ל לשרש זה את השרש הערבי ה'ד'ל a) שהוא משמש במשמ' עזב, נטש.

a) خذل

---

[1] כך ברוב הספר' הכתיב, והקרי וחדל, ובס"א וחדל כתיב וקרי. אך יותר מסתבר כי היוד שלפני השרש

חֲדַל-לְךָ למה יכוך (דה״ב כה יז). — וחדל מן פלוני, הרפה ממנו, הניחו: הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים (שמות יד יב). מאסתי לא לעלם אחיה חדל ממני כי הבל ימי (איוב ז יז). — וחדל לו מן: חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא (ישע' ב כב). וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך מלך יהודה לא עליך אתה היום כי אל בית מלחמתי ואלהים אמר לבהלני חדל לך מאלהים אשר עמי ואל ישחיתך (דה״ב לה כא). — ב) פ״י, חדל את הדבר, הפסיקו: הלוך הלכו העצים למשח עליהם מלך ויאמרו לזית מלוכה עלינו ויאמר להם הזית החדלתי¹) את דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים וכו' ותאמר להם התאנה החדלתי את מתקי ואת תנובתי הטובה וכו' ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים (שופט' ט ח-יג).

— נפע', נֶחְדַּל, — כמו קל: ואין בתוך ממך נבדל, ואין מקום דק ממך נחדל, ואינך נאצל מכל ונבדל, ואין מקום רק ממך ונחדל (בחי״ת ליום ג). בעשותך כל לא נבדלת, מתוך מלאכתך לא נחדלת (שם). והמסלה השנית דרך הרשע אשר השלום ממנה נאבד ונחדל (הגיון הנפ' לר״א בר חייא ב). והחי הנזכר בגדר הזה הוא הגוף הצומח והגדל מאליו והוא הולך ומתגדל וסופו להאסף ולהחדל (שם א). שלא יחשדום שמפני מלאכתן הן נחדלין מלבוא לעבוד עבודה (רש״י פסח' פב). כי חדלו פרזון וכו' בישראל לבד חדלו ולא נחדלו כזה באומות וכל זה עד שקמתי אם בישראל מרחמת עליהם כאם שתרחם על בניה (ר״י אברבנאל, שופט' ה).

— הפע', יֶהְחְדִּיל, — עשה שיחדל: טהר טבילות מקוה מהם החדיל, טמו קדושים מנשיהם להבדיל (שבת א חנכה, אופן). יה רעיון לבך מעשות מי יחדיל, זכר רב טובך אין חקר להגדיל (ר' יו״ט הקדוש, פיוט לאלו פינו). בימי כורש שהתחילו לבנות את הבית והלשינו עליהם הכותים והחדילום (רש״י אסתר ט י).

— פע', חִדֵּל, פ״י, — עשה שיחדל: למען טוב הולך וגדל, מעקשות לב עדה חדל, בשום עם מחטא צות שאב מים (הושע' להוש״ער, למען תמים).

חָדֵל ת״ז, סמי' חֲדַל, — מי שימיו מדודים, ספורים, וקרוב לחדל ולעבר מן העולם: הודיעני יי' קצי ומדת ימי מה היא אדעה מה חדל אני (תהל' לט ה). — וקצת במשמ' אדם בשפל המצב, בזוי: לא תאר לו ולא הדר ונראהו ולא מראה ונחמדהו נבזה וחדל אישים איש מכאבות וידוע חלי (ישע' נג ב-ג). יבמה שנפלה לפני יבם שאינו הגון לה כלל מכמה פנים אם מפני שהוא יותר קטן ממנה אם מפני שהוא חדל אישים (תשב״ץ חלק ב קפ). — וכמו בינוני: השמע ישמע והחדל יחדל (יחזק' ג כז). שבשעת השתחואה בשעת הקטרת היה ראש המעמידים מעמיד את הטמאים בשער המזרח וכו' ויודעים שמפני הטומאה הם חדלים ליכנס שם (רש״י תמיד כו).

חֶדֶל, ש״ז, כהפס' חֶדֶל, — הארץ, עולם הנפסד והכלה: אני אמרתי בדמי ימי אלכה בשערי שאול פקדתי יתר שנותי אמרתי לא אראה יה יה בארץ החיים לא אביט אדם עוד עם יושבי חדל¹) דורי נסע ונגלה מני כאהל רעי קפדתי כארג חיי (ישע' לח י-יב). — ואמר המשורר: יום הולדו (של האדם) ויום הפרדו ביד אשר בידו מחקרי ארץ קצב חדלו וגזר עמלו (ר״י הלוי, אליכם קורא). בנתי לצדקתך וראיתי חילך הוד קולך שמעתי והמנעתי חדלך קרני רוממת ופדעתיהו לרגלך והיה למשיב נפש (מחז' אויניון, יוה״כ, מחוס).

***חָדַם²)**, פ״ע, — כמו הֵדַם: היה דליל קשור ברגליו (של התרנגול) או שהיה מחדם³) ומשבר את הכלים (ב״ק כ א). תרנגולין שהיו מחדסין³) על גבי עיסה ועל גבי פירות (גמ' שם יז:).

היא כפל יוד הכנוי שבסוף המלה ימי שלפניה. — ¹) אמר ריב״ג ז״ל: ויש בו (בפעל חדל) כבד בלתי מתעבר גם בן החדלתי את דשני החדלתי את מתקי החדלתי את תירושי משקלו הפעלתי כמו כאשר השכלתי השמדתי את האמרי אבל קמצות החית אין לה פנים אצלי זולת רצונם לפאר המלה והרבה עושין זה ברב האותיות הגרוניות אשר הם דבקות לתנועה באמרם החרב נחרבו המלכים בפאור החית בקמץ חטף והיה דינה שתהיה בשוא ופתח כמו החרם את כל העיר מתם. ע״כ. והרד״ק בפרושו סבר שהוא הפעל, אמר ז״ל: החדלתי מבנין הפעיל והוא מפואר *(כצ״ל ולא מבואר כמו במקר' גדול' ורשא) או מבנין הפעל כמו החדלתי בקמץ ההא. ע״כ. וכן החדשים, קצתם (Bö. § 412) כמו ריב״ג, וקצתם (Olsh., Kö. WB) כמו רד״ק. ואעפ״י שקשה להחליט כי שלש פעמים זו אחר זו נשתבשה המלה, מ״מ יותר מסתבר כי בעקרו היה פה.קל.

¹) בקצת ספרים חלד כתיב חדל קרי, ובס״א חלד כתיב וקרי.

²) עי' הערה לערך *הֵדַם. — ³) גרס' הערוך, ובנוסח' מהדם, מהדסין.

חדק[1], ממנו חֵדֶק, *חָדַק.

א. חֵדֶק[2], ש"ז, מ"ר *חֲדָקִים, — א) מין ממיני הקוצים, solanum cordatum : דרך עצל כמשכת חדק וארח ישרים סללה (משלי יס יט). טובם כְּחֵדֶק ישר ממסוכה (מיכ' ז ד). — ומ"ר : הדלת שבמוקצה וחדקים שבפרצה ומחצלות אין נועלין בהן אלא אם כן גבוהים מן הארץ (ערוב' י ח). כשם שחדקים הללו מגינין על הפירצה כך טובים שבנו מגינים עלינו (ערוב' קא.). קוצים וחוחים וסלונים וחרולים וברקנים וקמשונים וחדקים וסרפדים וסירים שמותם במקרא כעשרים התבונן לרוחב שפת העברים (דונש על מנחס, סרבים). הפורץ גדרת סירים ומסוכות חדקים ליישר לפניהם הדרך (רש"י מיכ' ב יג).— ומליצה, *מכלה חֵדֶק, משבית כל דבר רע : מכלה לכל חדק, מחזק ידי בדק (מכת' לר"א בן עטאר, JQR). וכן חדקים שסותמין בהן הפרצה (רמב"ם שבת כו ח). — ואמר הפיטן : היום חזק ואמיץ ליי' לריב יריבי, אדום וישמעאל מהרסי ומחריבי, חרבם מעטה לטבח כחדק טובי (סלית' מוס' יוה"כ, מלכי). הלעד בי משגבי, הלעד אפך יעשן. גדור פרצי בבן פרצי, ומחדק לקוט שושן (שעה נאסר, י"ז בתמוז, ספרד').—ב) *חרטום המארך של הפיל[3], Rüssel, trompe; trunk : הפילים הם בהמות גדולות וכחם גדול וכו' על גביהם ישאו מגדל גדול מלא עם מזויינים וחדק אחד יוצא מפיו אשר בו יקבל מאכלו והחדק רחב בו יבלע אדם בפעם אחת (צל עולם ו). ואלכסנדר מוקדון וכו' עשה אנשי אש בכלי נחשת בצורות איש ובהלחמו עם רוכבי הפילים הקריב אנשי האש נגדם והפילים שלחים החדק לבלע אותם ונשרפים (שם).

ב. **חֵדֶק[4], ש"ז, מ"ר חֲדָקִים,— כעין חתך באיזה דבר, Kerbe; coche, entaille; notch : שקרני החיה עשויות כן וכו' חדוקות כקרני העז ויהי החדק נבלע בהן (התיכון, שמיני קנג). — ומ"ר : היו בה (בהמנורה) חדקים והיא נראית כבעלת חוליות (רמב"ם שבת כו יח). כקורת בית הבד (שהוא) טרוף חדקים חדקים (רש"י נדר' כה.).

א. *חָדַק, פ"י,—כמו הֵדַק, ופע' חִדֵּק : שמחדקין[1] את אומות העולם לגיהנם (ערוב' קא.). כמו שאמרו לענין ספר תורה כשהוא מחדקו (רס"ג כליס ג ס).

ב. חָדַק, פ"י, — קל לא נהוג.

— התפ', *הִתְחַדֵּק, — נתחב בדבר כמו חדק : כשם שהסוכה הזו של קוצים מתחדקת בבגדיו של אדם והוא מפשר אותם מצד זה והיא מתחדקת מצד אחר כך הוא מלכותו של עשו וכו' (פסיק' רבתי י). — נפע', *נֶחְדַּק, — נעשה לחדק, לקוץ : הנה אם נחפש ונבדק, הושת כולו סג נאלח ונחדק, היו יהיה כאבן דק (רשב"ג, מנח' יוה"כ, ה' מה אדם).

ג. *חָדַק, פ"י, — עשה חדק, חתך, ופעול חָדוּק, שיש בו חדק : (קרנים) כרוכות חדורות וחדוקות[2] (חול' נט:). שקרני החיה עשויות כן כרוכות חדוקות הדורות כרוכות כקרני השור חדוקות כקרני העז ויהי החדק נבלע בהן והדורות כקרני צבי (ס' תיכון, שמיני קנג).

חדר[3], ממנו חֶדֶר, חָדַר, *חַדְרָן.

חֶדֶר, ש"ז, כהפס' חָדֶר, סמי' חֲדַר, עם ה המקום חַדְרָה, חָדְרָה, מ"ר חֲדָרִים, חַדְרֵי, —אחד מהבתים של בית גדול, Kammer; chambre; chamber : והארב ישב בַּחֶדֶר (שופט' יו יב). ויאמר אמנון אל תמר הביאי הבריה הַחֶדֶר ואברה מידך (ש"ב יג י). כמעט שעברתי מהם עד שמצאתי את שאהבה נפשי אחזתיו ולא ארפנו עד שהביאתיו אל בית אמי ואל חֶדֶר הורתי (שה"ש ג ד). יצא חתן מֵחֶדְרוֹ וכלה מחפתה (יוא' ב טז). — בא חֶדֶר בְּחֶדֶר. לאמר בחדר היותר

---

[1]) בערב' חדק a).

[2]) בערב' חֲדַק b). — [3]) לא נתברר מקורו.

[4]) בערב' חד'ק c), חתך. בארמ' חידקא : כעין חוליות דאית בה חידקי (שבת מו.), ופרש"י : חיתוכין סביב לה קרנו"ש ודומה לפרקים.

a) حدق b) حدَق e) حذق

---

[1]) גרסת הערוך, וכן ר"ח : טובם שבישראל מחדקין את עובדי כוכבים בגיהנם (ר"ח ערוב' קא.). ובנוסח' : שמהדקין את הרשעים לגיהנם. ובכ"י שמהדקין אומות העולם (ד"ס).

[2]) גרס' הערוך, וכן רגמ"ה, ופרש : דאינן חלוקות, ובנוס' חרוקות.

[3]) לפי דעת החכמים בערב' חדר a) במשמ' הקיף, וכמו חזר בארמ'. אך להשם חֶדֶר הביאו דמיון מערב' ח'דר b), וא"כ לא השרש חדר כ"א השרש ח'דר הוא השרש חדר שלנו.

a) حدر b) خدر

פנימי. להסתתר שם מבני אדם: ובן הדד נס ויבא אל העיר חדר בְּחדר (מ"א כ ל). ביום ההוא אשר תבא חדר בְּחדר להחבה (שם כב כה). והביאת אתו (את יהוא בן נמשי) חדר בְּחדר ולקחת פך השמן ויצקת על ראשו (מ"ב ט ב-ג). — ועם ה המקום: וימהר יוסף כי נכמרו רחמיו אל אחיו ויבקש לבכות ויבא החדרה ויבך שמה (בראש' מג ל). ותבוא בת שבע אל המלך החדרה (מ"א א יה). ויפקד שמשון את אשתו בגדי עזים ויאמר אבאה אל אשתי החדרה ולא נתנו אביה לבוא (שופט' יה א). ותקח תמר את הלבבות אשר עשתה ותבא לאמנון אחיה החדרה (ש"ב יג י). —חדר המשכב, המטות, וכיוצא בזה: ועלו (הצפרדעים) ובאו בביתך וּבחדר משכבך ועל מטתך (שמות ז כח). והוא שכב על מטתו בחדר משכבו (ש"ב ד ז). כי אלישע הנביא אשר בישראל יגיד למלך ישראל את הדברים אשר תדבר בחדר משכבך (מ"ב ו יב). ותקח יהושבע בת המלך יורם אחות אחזיהו את יואש בן אחזיה וכו' ואת מינקתו בחדר המטות ויסתרו אתו מפני עתליהו (שם יא ב). ויאמרו אך מסיך הוא את רגליו בחדר המקרה (שופט' ג כד). — ומ"ר: בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים (משלי כד ג-ד). מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה (דבר' לב כה). הראית בן אדם אשר זקני בית ישראל עשים בחשך איש בחדרי משכיתו כי אמרים אין יי' ראה אתנו (יחזק' ח יב). גם במדעך מלך אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר (קהל' י כ). שרץ ארצם צפרדעים בחדרי מלכיהם (תהל' קה ל). לך עמי בא בחדריך וסגר דלתיך בעדך (ישע' כו כ). הביאני המלך חדריו (שה"ש א ד). ויתן דויד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליותיו וחדריו הפנימים (דה"א כח יא). — ובמשמ' *סתר: כשם שהנביא מגלה חדרים וסתרים כך היה המן מגיד לישראל חדרים וסתרים (מכי' בשלח ד ב). — *חדרי חדרים, במקום היותר נסתר: כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור (כיל' ע.). — ובהשאלה, חדרי בטן, פנימיות הבטן: דברי נרגן כמתלהמים והם ירדו חדרי בטן (משלי יח ח). חברות פצע תמריק ברע ומכות חדרי בטן (שם כ ל). נר יי' נשמת אדם חפש כל חדרי בטן (שם כז).—ובמשמ' *מקום ההריון: היא (הנדה) קולקלה בחדרי בטנה לפיכך תלקה בחדרי בטנה (שבת לא:). — ובמליצה, לפי אמונת הקדמונים כעין מדור מיוחד בשמים שממנו יוצאות הרוחות והסופה: מן החדר תבוא סופה וממזרים קרה (איוב לז ט).—ב) חדרי תימן, כוכבים של השמים הדרומים: עשה עש כסיל וכימה וחדרי[1] תמן (איוב ט ט).— ג) *ביחוד החלק הפנימי של הרחם: משל משלו חכמים באשה החדר והפרוזדור והעליית דם החדר טמא (נדה כ ה). דם היוצא מן החדר אף על פי שבידוע שדם המכה (תוספתא שם ח ג).— ד) *כ"א מחללי הלב: חדרי הלב (הנמלא להרמב"ם, בן גרני XI).—ה) *חללי הפרי שבהם הזרע: דהיינו חדרי הזרע שהגרעינין בתוכם (רש"י סוכ' לו.). אתרוג נמי אם ניקב עד חדרי הזרע שהגרעינין לתוכן פסול (תוספ' שם).—ו) *כנוי לבתי הספר של ילדים קטנים: מקום צל ליל וחדרי מות הן המה בתי ספרנו הנקראים חדרים (תעוד' בישראל א טו, בהערה).

חָדַר[2], פ"ע, — א) חָדַר לפלוני, ארב לו, lauern guetter; to lie in wait: חרב חללים היא חרב חלל הגדול החֹדֶרֶת[3] להם (יחזק' כא יט). —ובמשמ' ישב בחדר: וזה כמו שאומרים ליושבת בחדרים חודרת (השרש' לריב"ג, נוה). — ב) ונכנס לפנים: ידי פתחה שעריה ולה אחדר ואביט בה (כ"ס גני' נא יט). מי יחדור חדרי מחשבות אדם ומי בלעדי טהור עינים יראה ללבב (הקד' שבי"ע א). — ואמר המשורר: מדוע חרדת קדש לא תחדרני, מדוע בשפתי קפאו הנשיקות (יל"ג, חנה).

— נפע', נֶחְדַּר, — נתחב, נכנס לפנים: כבר נעשו הגרעינין מתמצעין באמצע העצים ונחדרים בפנימית האילנות והמאכל (ר' ברכיה הנקדן כא).

חַדְרָן, ש"ז, —משרת החדר, Kammerdiener; valet de chambre; valet: דפקו בכח עד שהחדרן מהשר אשר עליו השמירה אותו הלילה וכו' שמע קול ההדפקה (מגי' איכה לרי"ט הלר 14). ויצו השר להחדרן שלו לתת לו מכתב הקיר"ה יקרא הפקודה לפניהם (שם). מנהג הוא בארץ הזאת כשהמושל בא לעיר וכו' צריכין היהודים הדרים שם לתת כ' ליטרא וחצי זוינער למרשל"ק שלו והוא מחלק קצת לעצמו קצת לחדרנים קצת לשומרי הפתח ולנערים נושאי חרבו (שו"ת תרומ' הדשן שמו).

---

[1]) כך פרשו ריב"ג (הקד' דרכנורג להמשתלתק). ובן ראב"ע ורלב"ג.

[2]) לא נתבררה משמעתו האמתית, ועי' לקמן.—[3]) פרש ריב"ג: כלומר האורבת בחדר. ואחרים פרשו הנכנסת בתוך חדריהם. והחדשים פרשו המקפת אותם.

חדש[1], ממנו חָדָשׁ, חֹדֶשׁ, חִדֵּשׁ, חֲדָשָׁה, *חִדּוּשׁ, *חִדְּשִׁי, *חִדֵּשׁ, *הִתְחַדְּשׁוּת.

חָדָשׁ, ת״ז, לנק׳ חֲדָשָׁה, מ״ר חֲדָשִׁים, חֲדָשׁוֹת, — שאינו ישן, שאינו עתיק, שהוא מזמן קרוב, שלא היה עוד קודם, שלא השתמשו עוד בו, neu ; neuf, nouveau ; new : ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף (שמות א ח). מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו (דבר׳ כ ה). כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך (שם כב ח). וישבו בפתח שער יי׳ החדש (ירמ׳ כו י). הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות תדוש הרים (ישע׳ מא יה). וקרא לך שם חדש אשר פי יי׳ יקבנו (שם סב ב). שירו לו שיר חדש היטיבו נגן בתרועה (תהל׳ לג ג). יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפנינו (קהל׳ א י). כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא (דבר׳ כד ה). ועתה קחו ועשו עגלה חדשה אחת (ש״א ו ז). והוא מתכסה בשלמה חדשה (מ״א יא כט). קחו לי צלחית חדשה ושימו שם מלח (מ״ב ב כ). וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית אשר כרתי את אבותם (ירמ׳ לא לא-לב). ונתתי להם לב אחד ורוח חדשה אתן בקרבכם (יחזק׳ יא יט). ואלה נאדות היין אשר מלאנו חדשים והנה התבקעו (יהוש׳ ט יג). הנה בטני כיין לא יפתח כאבות חדשים יבקע (איוב לב יט). ויאסרהו (את שמשון) בשנים עבתים חדשים ויעלוהו מן הסלע (שופט׳ יט יג). אלהים לא ידעום חדשים מקרב באו (דבר׳ לב יז). יבחר אלהים חדשים (שופט׳ ה ח). ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך (שה״ש ז יד). כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשנות (ישע׳ סה יז). — וקצת במשמ׳ ש״ז, דבר חדש : מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין כל חדש תחת השמש (קהל׳ א ט). — ובפרט, *תבואה חדשה : החמרים שנכנסו לעיר אמר אחד שלי ח ד ש ושל חבירי ישן (דמאי ד ז). ג׳ דברים תלויין בארץ ונוהגין בארץ ובחו״ל ה ח ד ש והערלה והכלאים ה ח ד ש אסור מן התורה בכל מקום (ספרא אמור י יא). ח ד ש שאין איסורו איסור עולם וכו׳ נהוג בין בארץ בין בחוצה לארץ (קדוש׳ לח.). — ובמשמ׳ *טרי, שלא נתישן עדין, שלא נתקלקל : ביצים ח ד ש י ם ויין אדום עם מרק שמן של עופות עם סולת מזון טוב מחזיקין הגוף (תולה״א לר״י להלון א י). הלחם חלב גבינה ח ד ש ה ביצים ח ד ש י ם מוח בהמות יין מתוק עושין הגוף שמן (שם).

חֹדֶשׁ[1], ש״ז, בכנ׳ חָדְשׁוֹ, מ״ר חֳדָשִׁים, חָדְשֵׁיכֶם. —א) מולד הלבנה, התראות אור הלבנה בכל ארבעה שבועות ויותר אחרי הסתרו מעיני שוכני הארץ, Neumond ; nouvelle lune ; new moon : הנה חדש מחר ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול (ש״א כ ה). מדוע אתי הלכתי אליו היום לא חדש ולא שבת (מ״ב ד כג). לא תוסיפו הביא מנחת שוא קטרת תועבת היא לי חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל (ישע׳ א יג). שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח (יחזק׳ מו א). מתי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר (עמו׳ ח ה). תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו (תהל׳ פא ד). אב ובנו שראו את ה ח ד ש ילכו (להעיד) לא שמצטרפים זה עם זה אלא שאם יפסל אחד מהן יצטרף השני עם אחר (ר״ה א ז). מי שראה את ה ח ד ש ואינו יכול להלך מוליכין אותו על החמור (שם ט). אין אומרים למי שלא ראה את ה ח ד ש יבא ויעיד (תוספתא שם א ה). זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה (במד׳ כח יד). והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני (ישע׳ סו כג). והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה וכל מועדה (הוש׳ ב יג). ועל הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים ובחדשים ובשבתות בכל מועדי בית ישראל (יחזק׳ מה יז). ולעולת התמיד השבתות החדשים למועדים ולקדשים ולחטאות (נחמ׳ י לד). העלות עלות ליי׳ לשבתות לחדשים ולמעדים (דה״א כג לא). חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי (ישע׳ א יד). — ב) מדת הזמן בין מולד הלבנה למולדה, שהוא קצת יותר מתשעה ועשרים יום, Monat ; mois ; month : וישב עמו חדש ימים (ברא׳ כט יד). וכלכלו (הנצבים) את המלך ואת ביתו חדש בשנה יהיה על אחד לכלכל (מ״א ד ז). בשנה הרביעית בחדש זו הוא החדש השני למלך שלמה על ישראל (שם ו א). בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח ליי׳ (ויקר׳

1) בערב׳ חדת׳ a), בארמית חדת.

a) حدث

1) בכנענית חדש.

כג ה). וכלכלו הנצבים האלה את המלך שלמה וכו' איש חָדְשׁוֹ לא יעדרו דבר (מ"א ה ז). — *וחדש העבור: מעשה בציפורי באחד ששכר מרחץ מחבירו בי"ב זהובים לשנה מדינר זהב לחדש ובא מעשה לפני רשב"ג ולפני ר' יוסי ואמרו יחלוקו את חודש העיבור (ב"מ ת ח). לא נצרכה אלא לחדש מעובר רב אשי אמר אפילו תימא לחדש חסר (תענ' יח.). — ומ"ר: ותאמר אל אביה יעשה לי הדבר הזה הרפה ממני שנים חֳדָשִׁים ואלכה וירדתי על ההרים וכו' ויהי מקץ שנים חֳדָשִׁים ותשב אל אביה (שופט' יא לז-לט). ושלשה חֳדָשִׁים מלך בירושלם (מ"ב כג לא). אם חרוצים ימיו מספר חֳדָשָׁיו אתך חקו עשית ולא יעבר (איוב יד ה). שמות החדשים עלו בידם מבבל (ירוש' ר"ה א ט ד). אין כל חדשי השנה שוין (שם נו.). וגדר החדש הוא מדת מהלך הלבנה מעת שהיא נדבקת בחמה עד שהיא נדבקת עמה פעם אחרת (ר"א הנביא, העבור ב א). ואשר אומרים חדשי חמה או חדשי שנת החמה היא הרחבת הלשון (שם). כי יש חדשים אמצעיים ויש כנגדם ולעומתם חדשים אמתיים וכי החדש האמצעי הוא הזמן הנמשך מרגע מולד האחד ועד רגע מולד שני סמוך לו ושהחדש האמיתי הוא הזמן הנמשך מרגע קיבוץ אמיתי אחד ועד רגע קיבוץ אמיתי שני סמוך לו וכו' שיש לפי זה כמה חדשים אמתיים כל אחד מהם הוא גדול במדתו מכדי מדת חדש האמצעי שכבר ידעתו ועודף עליו בכמה שעות והלקים וכל חדש זה יקרא חדש ארוך ויש כזה חדשים אמתיים נגדם שכל אחד מהם הוא קטן במדתו מכדי חדש האמצעי בכמו שעות כמו כן וחלקים וכל חדש כמה זה יקרא חדש קצר (יסו"ע לר"י ישראלי ג יא). דע שאין לחמה חדש כלל כי החדוש דוקא ללבנה כמו שהתבאר ומפני זה יקרא חדש שהוא מלשון הדוש ואיננו רק ללבנה המתחדשת וכו' ומה שאומרים חדשי חמה כתב הר"ר דוד אבודרהם שהוא ע"ד השאלה (נחמ' ונעים, דוד גנז לג). סדר החדשים המלאים והחסרים לפי השבון זה כך הוא תשרי לעולם מלא והדש טבת לעולם חסר ומטבת ואילך אחד חסר ואחד מלא על הסדר (סמ"ג, מ"ע מז). — ומ"ז *חֳדָשִׁים: אם מת לו מת חדש או חדשים קודם המועד לא יערער (רש"י מו"ק ח.). ואם היו מוחכרין או מושכרין הם או בהמתם אצל אחרים למהלך חדש או חדשים הרי אלו יעש

הם לעצמן ולא יפסידו כל שכרן (שם יא:). ודבר זה צריך אומנות גדולה לגלה לקטן בן הודש כי בשרו רוטפש ושמא עד חדשיים יניחוהו שיתקשה בשרו כמעט (פי' מס' מבק' לר"ש בן היתום).

איתנים, חדש האיתנים. — יָרֵחַ. — *מוֹלָד. —*מלא. — *חסר. — *עִבּוּר, הוספת חדש אחד פעם בשתים או שלש שנים להשוות שנת הלבנה עם שנת החמה. — *עִבֵּר, עשה עִבּוּר. — *קְבִיעַת חדשים. — *קִדּוּשׁ החדש. — *ראייה. — שנה, זמן של שנים עשר חדש: ניסן, אייר, סיון, תמוז, אב, אלול, תשרי, חשון, כסלו, טבת, שבט, אדר (א' וב').

חִדֵּשׁ, פ"י, — קל אינו נהוג.

— פִּע', חִדֵּשׁ, — חִדֵּשׁ דבר, עשה שיהיה חָדָשׁ, **erneuern**, **renouveler ; renew**: ובנו חרבות עולם שממות ראשנים יקוממו וְחִדְּשׁוּ ערי חרב שממות דור ודור (ישע' סא ד). ויעבר (אסא) את השקוצים מכל ארץ יהודה ובנימן ומן הערים אשר לכד מהר אפרים וַיְחַדֵּשׁ את מזבח יי' (דהי"ב טו ח). ויהי אחרי כן היה עם לב יואש לְחַדֵּשׁ את בית יי' (שם כד ד). תשלח רוחך יבראון וּתְחַדֵּשׁ פני אדמה (תהל' קד ל). — ודברים רוחניים: ויאמר שמואל אל העם לכו ונלכה הגלגל וּנְחַדֵּשׁ שם המלוכה (ש"א יא יד). נכונן אותה שנית לתת לה כח חדש. השיבנו יי' אליך ונשובָ חַדֵּשׁ ימינו כקדם (איכ' ה כא). השיבה להם זהרם ותפארתם כמו שהיו לפנים. לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חַדֵּשׁ בקרבי (תהל' נא יב). עשה לי רוח נכון אחר, לא כמו לפנים. אמר רבי יהושע דבר חדש חדשו סופרים ואין לי מה אשיב (כלים יג ז). קטן שהשיאו אביו כתובתו קיימת ואם חידש נוטל מה שחידש (תוספתא כתוב' ט ז). שער הדש ששם חידשו סופרים את ההלכה (ירוש' ערוב' ה כב ג). למה בכה (יעקב כשנשק את רבקה) שראה האנשים מלחשים אלו לאלו מפני שנשקה מה בא זה לחדש לנו דבר ערוה (מד"ר בראש' ע). למלך שכעס על מטרונה וטרדה והוציאה מתוך פלטרין שלו לאחר זמן בקש להחזירה אמרה יחדש לי דבר ואחר כך הוא מהזירני (שם במד' יג). יתן לי דבר חדש. על שאתה מחדשינו בכל בקר ובקר אנו יודעים שאמונתך רבה לגאלינו (שם בראש' עח). —ובמשמ' שב לעשות עוד ועוד פעם: ותשב תתפלא בי תְּחַדֵּשׁ עדיך נגדי ותרב כעשך עמדי (איוב י טז-יז). — ובמשמ' הוליד

מה שלא היה קֹדם, hervorbringen; produire; to product : ואם היה תכונת החֹמר הנדחה אל העור רק דק יחדש חכוך ואם יהיה עב יחדש גרב (מ' אלדכי, ב"א ד). כי המאכל הגס תגבר הליחה הדומה למזג אותו מאכל ותחדש קדחת עיפושית (שבט יהודה סד). צריך על כל פנים אם יש שם דבר מחודש להגיע אל מחדש בלתי מחודש (ר"י חריזי, מו"נ ב יג). שתי התחלות וסבות פועלות במציאות אחת מהן מחדשת הטובות והשנית מחדשת הרעות (ספורנו, אור עמים, אחדות). שאין שום דבר וכו' יכול להתחדש בלי סבה אמצעית קודמת לו והיא אשר חדשתהו ר"ל שהוציאתהו לידי מעשה (בעה"ש לאבן לטיף כג).

— התפ', הִתְחַדֵּשׁ, — נעשה חדָשׁ : המשביע בטוב עדיך תִּתְחַדֵּשׁ כנשר נעוריכי (תהל' קג ה). חדש כשמו הוא מתחדש מה נורא בהשתנותו (ב"ס גני' מג ח). למה קורין את ההלל כל שבעת ימי החג כנגד הלולב שהוא מתחדש כל שבעה (ירוש' סוכ' ה נה.). (שבכל יום) טעם חדש מתחדש לו (כלה רבתי ח). בעון נבלות פה צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות ובחורי שונאי ישראל מתים (שבת לג.). והתורה חוזרת לחדושה ומתחדשת לישראל (מד"ר בה"ב, התאנה). בשתעברו את הירדן דברים אחרים יתחדשו לא תהיו סבורין כשם שהייתם במדבר (שם דבר' ג). — ואמר הפיטן : די מחסור תן לי מאוצרות טובך, כי לחסדיך אין קץ ואין תכלה, יתחדשו[1] גילי טרפי ושובתי, תסיר יגונותי מכאב ומאפלה, הנה ימי מעשה מתחדשים תמיד, יתחדשו[1] בהם שלום וטוב סלה (רס"ע בן יוסף המאוחר, לבי). — ובמשמ' נתהוה מה שלא היה קודם : אי אפשר למתחדש בלי סבה שתחדשהו (כוזרי ה יח). יודעת כי טבע היצורים להתחדש בהם פגעים ומקרים ויצברו אותם חמרים חמרים (רב"ש פלקירא, לרי היגון ב). והמשוש הוא התפעלות יתחדש בעור הבעלי חיים (אמונה רמה א ו). כי האור הוא ענין באויר יתחדש בו כשהזריח עליו גשם מאיר (שם ו ב). שמתוך מנוחתם ורוב אכילתם יתחדש בהם אחד ממיני החליים הרעים וימותו פתאם (פי' מבלי לזרח' הלוי א לב). שאם אני עוסק כל ימי בחכמה ובמה שהוא ממנו יותר אין ספק שיתחדשו עלי ספקות ושיבושים (שם ל ט). שאין שום דבר פרטיי עצמיי או מקריי יכול להתחדש בלי סבה אמצעית קודמת לו (בעה"ש לאבן לטיף כג).

— פע', חֻדַּשׁ, — שחֻדְּשׁוּ אותו : התורה יום נשרפה חודשו עלי יגוני, ושבתו מעיר קדש ישישי וזקני (ואתן שפל, י"ז בתמוז, ספרד'). — ובמשמ' שיצרוהו יש מאין : כי כל מחובר מוגבל וכל מוגבל מחודש (בעלי הנפש לראב"ד כה). ויסבב עמו כל הגלגלים בשיחודשו בזה בהיולי הזאת אשר היה בחלל גלגל הירח שנויים כפי תנועות הגלגל (כוזרי ה ב). צריך על כל פנים אם יש שם דבר מחודש להגיע אל מחדש בלתי מחודש (ר"י חריזי, מו"נ ב יג). שאם כן יהיה הוא ית' מחובר מן המחודשים וכל המחובר מן המחודשים מחודש ולא יהיה אם כן קדמון בשלות (העקרים ב יט). שהתורה העידה שהעולם היה מחודש וכו' הנה לא יקרא שום אחד קדמון במוחלט בקדמות האל לפי שכאשר נעריכהו אליו הוא מחודש ואינו קדמון והקדימה הזאת אינה לבד קדימת סבה כי אם ג"כ קדימת המחדש למחודש (מפע' ה א ג). אם נאמר שהוא (הבורא) קונה שלמות שבלי מן המחודשים ממנו יתחייב שיהיה הוא סבה למציאות עצמו (ספורנו, אור עמים, ידיעה). — ואמר הפיטן : חדש ונושן לא נמצאת, חדשת כל ולא חֻדַּשְׁתָּ (בסי"ח ליום ג).

חֲדָשָׁה, — א) ת"נ, עי' חָדָשׁ. — ב) ש"נ, מ"ר חֲדָשׁוֹת, דבר חָדָשׁ : עד מתי תתחמקין הבת השובבה כי ברא יי' חֲדָשָׁה בארץ נקבה תסובב גבר (ירמ' לא כא), דבר חדש, מנהג חדש. הנני עשה חֲדָשָׁה עתה תצמח הלא תדעוה (ישע' מג יט). השמעתיך חֲדָשׁוֹת מעתה ונצרות ולא ידעתם (שם מח ו). הראשנות הנה באו וַחֲדָשׁוֹת אני מגיד בטרם תצמחנה אשמיע אתכם (שם מב ט). — ובזמן החדש נתיחד שם זה לידיעות על דבר מאורעות בעולם, בעניני המדינות וכיוצא בזה, **Neuigkeiten ; nouvelles ; news** : עתון לחדשות ולספרות.

***חֲדָשִׁי**, ת"ז, לנק' חֲדָשִׁית, מ"ר חֲדָשִׁיִּים, -שִׁיּוֹת, — של חדש : ואחר כן יהיה עתיד לרפואה החדשית שהיא זמן כפרה לכל תולדות החדשים וחדושי הימים (כוזרי ג ה). האחד מפני התנועה החדשיית אשר ישלמו ממנו תקופות ארבע (ר"י אברבנאל, מלחמ' ה' ב ט).

ח"ו, — ר"ת : חס ושלום, עי' חוס.

— [1]) בכ"י יתחדשה.

חוב[1], ממנו חוב, *חוב, *חוֹבָה, *חַיָּב, *חָיַב.

חוֹב[2], ש"ז, — מה שאדם צריך להשיב לחברו שלקח ממנו בתורת מלוה וכדומה, **Schuld; dette; debt**: ואיש לא יונה חבלתו חוב [3] ישיב (יחזק' יח ז). מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל ח ו ב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה (שבי' י ד). מצוה על היתומים לפרוע ח ו ב אביהן (כתוב' צא:). הניחו לגבאי שיגבה את ח ו ב ו (ירוש' יומ' א מה:). שלא בכל שעה אדם זוכה לפרוע ח ו ב ו (שם ע"ז א לט). — *בַּעַל חוב, מי שהלוה: הנזקין שמין להן בעידית ובעל ח ו ב בבינונית וכתובת אשה בזיבורית (גיט' ה א). בבעל ח ו ב שאינו דוחק (ירוש' כתוב' יג לה ד). אמר לו בעל ח ו ב ו זרוק לי חובי (גיט' ח ג). חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל ח ו ב ו (ב"ק קז.). ואם אינו רוצה או שאין לו לוה ובעלי ה ח ו ב באים ונפרעים (ב"ק ט י). כתב לזון את בת אשתו ואת בן אשתו הרי הן כבעלי ח ו ב הן קודמין לכל אדם (תוספתא כתוב' י ב). — ומ"ר בעלי חובים: האומר לאשתו קונם שאני נהנה ליך לווה ובעלי ח ו ב י ן באין ונפרעין (נדר' מז:). נפרעין בעלי ח ו ב י ם מהירושה שליש החוב (טור, הלכ' גזילה שסו). — ושטר חוב: ב' שהוציאו שטר ח ו ב זה על זה וכו' זה גובה שטר ח ו ב ו וזה גובה שטר ח ו ב ו (כתוב' יג ט). הפורע שטר ח ו ב ו לחבירו שלא מדעתו (ירוש' שם יג לה ד). שטרי ח ו ב המוקדמים פסולים (שבי' י ה). מצא שטרי ח ו ב בזמן שאין בהן אחריות נכסים בזמן שהלווה מודה יחזיר למלוה (תוספתא ב"מ א ה). — ובהשאלה: וראה אפלטון איש מרבה לדבר וממעיט לשמוע ויאמר לו פרע ח ו ב אזניך מפיך כי הבורא ית' יצר לנו שתי אזנים ולשון אחת כדי שנשמע יותר ממה שנדבר (אלחריזי, מוסרי הפלוסופ' ב ב). — ובמליצה: ויהי היום ויצא הקול כי חבר הקיני פרע חובו וצפרני המות דבקו בו (ר"י אלחריזי, תחכמ' יט). — ומשל: לין בלי סעודה והשכם בלי ח ו ב (אוצר ר"י א"ת, דרך טובים).

א.***חוּב**[1], פ"ע, עב' חָב, עת' אָחוּב, לָחוּב, — היה מוטל עליו דבר לעשות, **verpflichtet sein; être obligé; be obliged**: הצד השוה שבהן שדרכן להזיק ושמירתן עליך וכשהזיק ח ב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ (ב"ק א א). כל ש ח ב ת י בשמירתו הכשרתי את נזקו הכשרתי במקצת נזקו ח ב ת י בתשלומי נזקו (שם ב). ושמא תאמרו מה לנו ל ח ו ב בדמו של זה והלא כבר נאמר באבוד רשעים רנה (סנה' ד ה). הכמים הזהרו בדבריכם שמא ת ח ו ב ו חובת גלות (אב' א יא). שאם אמר לא אכלתי לא אכלתי ח ב על כל אחד ואחד (ירוש' נדר' א לו ד). —ואמר הפיטן: זרוים ענה ולא מלב לכלותם, חָבוּ לפנים ורדם בהסרת טבעת להחלותם (סליח' תענ' אסת', אדם כקוס). צלול כְּחָבוּ משליכי יאור זכרים, פורע פלשם סוף היות סכורים (יוצר אחרון פסח, תתכולות). וסגלם לו לחבל נחלה מקבעים, וּכְחָבוּ גרות ועינוי וקבעום קובעים, נתגלגלו רחמיו לסוף שלשים שבועים (שם, אדני תלד). — וְחָב לפלוני, הטיל עליו חוב, עשה דבר שהוא לחובתו, לנזקו: לפי שזכין לאדם שלא בפניו ואין ח ב י ן לאדם שלא בפניו (ערוב' ז יא, גיט' א ו). אבל אשה אינו כן אלא ח ב י ן לה מזונות ופוסלין אותה מן התרומה (תוספתא גיט' א ה). אין מעמידין אפוטרופוס ליתומין ל ח ו ב להן אלא לזכות להן ואם ח ב ו ח ב ו (ירוש' גיט' ה מו.).

—התפ', יִתְחוֹבֵב,—קבל עליו חובה: ה ת ח ו ב ב ללמד את הבחור (מא"ג, ק"ס קכ). והנה כבר נ ת ח ו ב ב ת י לך תשובתי על מכתבך הראשון (אגר' יל"ג א א).

ב.***חוּב**[2], ש"ז, מ"ר חוּבִים, — חוּב האילן, גזע האילן

---

[1]) בארמ' חוב, וגם בערב' ח'אב a) אך סוברים החכמים כי זה שרש שאול מארמית, ויש סוברים כי גם בעבר' שאול הוא מארמית.

[2]) עי' הערה להשרש. — [3]) יש סוברים כי מלה זו היא רק פרוש נוסף להמלה חבלתו, וי"ס כי במקום חוב צ"ל שוב.

[1]) כבר העידו בתלמוד (ב"ק ו:) כי זה לשון ירושלמי חָב במקום חָיַב: ח ב המזיק ח י י ב המזיק מיבעי ליה אמר רב יהודה אמר רב האי תנא ירושלמי הוא דתני לישנא קלילא. ע"כ. והבדל זה בשמוש נע"ו וע"י יוצאים במבטא יש גם בערב' בין המזרחיים והמערביים, שהמזרחיים משתמשים יותר בנע"ו וע"י והמערב' בהצורה החזקה, ובמזרח הצורה החזקה נחשבת לא מצחות הלשון (Vollers, Volksspr. 19), וכן השתמשו לפעמים קצתם בהשרש בוע a), מכר, במקום ביע b).

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן.

a) خاب

a) بوع b) بيع

עד התחלת הענפים, כמו אוב: ושאר כל האילנות מן חובו[1]) של אילן ולא מן חודו (ב"ק פא.).

ג.*חוֹב[2]), ש"ז, מ"ר חוֹבִים, —תחיבת המחט, תפירה אחת, Stich; point; stitch: הכובס נוטל שני חוטין העליונים והן שלו ולא יטול בו יותר מג' חובין ולא יסרוק הבגד לשתיו אלא לערבו (ב"ק קיט:).

*חוֹבָה, ש"נ, מ"ר חוֹבוֹת, — א) מה שמוטל על אדם לתת או לעשות, Pflicht; obligation; duty: בראשון בארבעה עשר יום וכו' הכתוב קבעו חובה (מכי' בא, מס' דפס' י). ואם תקריב מנחת בכורים חובה אתה אומר חובה או אינו אלא רשות תלמוד לומר תקריב וכו' חובה ולא רשות (שם משפט', נזיק' יט). במלחמת חובה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה (סוט' ח ז). אדע חובתי ואעשנה (ירוש' שם ס כ ג). אם חוזר בו מוטב ואם אמר כך היא חובתנו וכך יפה לנו העדים ששומעין מבחוץ מביאין וסוקלין אותו (סנה' סז.). — ויצא ידי חובתו, מלא ועשה מה שהיה מוטל עליו וכמו שהיה מוטל עליו: האוכל מהם (מחמשת המינים) כזית מצה בפסח יצא כדי חובתו (חלה א ב). הישן תחת המטה בסוכה לא יצא ידי חובתו (סוכ' ב א). האומר הרי עלי במחבת והביא במרחשת (הרי עלי) במרחשת והביא במחבת מה שהביא הביא וידי חובתו לא יצא (מנח' יב ב). אפילו אם אתה עושה להם (להפועלים) כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהן (ב"מ ז א). כל המשנה על המטבע שטבעו חכמים לא יצא ידי חובתו (ירוש' ברכ' ו י:). --ומ"ר: ואם תניח צרכי היום וחובותיו למחר דיו ליום השני לעמוד בצרכיו וחובותיו ואיך יעמוד בשל אתמול (תשו' הגא', הרכבי שנו). — ב) החלטה שהאדם עשה באמת מה שהוא חשוד בו, Schuld; culpabilité; guilty: המלמד חובה מלמד זכות אבל המלמד זכות אינו יכול לחזור וללמד חובה (סנה' ה ה). היה יושב לפני הדיין ויודע זכות לעני וחובה לעשיר אי אתה רשאי לשתוק (תוספתא שם א ח). אין מעמידין להן (אפוטרופוס ליתומים) בין לזכות בין לחובה (ירוש' גיט' ה מו.). אפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלאכים מלמדין עליו חובה ומלאך אחד מלמד עליו זכות הקב"ה מכריעו לכף זכות (ירוש' קדוש' א סא ד). ורוח הקודש גבך שדנתני לכף חובה ולא דנתני לכף זכות (ברכ' נא:). שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב (שבת לב.). — "ושם לאחד מהיכלי הטמאה בגיהנם: היכל ד' (משבעה היכלות הטומאה) הוא נקרא טיט היון ונקרא כנגד זה יצה"ר אבן מכשול היכל זה נקרא חובה מטעם שהוא כנגד היכל זכות וכל חובות בני אדם ועונות יש בהיכל זה (ראש' חכמה, היראה כח). — "ושם בקבלה לקליפות: יש קליפות נקראים חובה הם מטין את האדם לכף חובה ולפי שמים אחרונים חלקם בסעודה חובה עלינו לתת להם חלק זה שהוא זוהמת הידים (דרך ישרה, שער המזון).—ג) כמו חוֹב, נשיו של אדם, שלוה מאיש: א"ל הקב"ה למלאך טול לי רב שבהם שיש בו ליפרע מהם כמה חובות (ברכ' סב:). וחובות שיש לי אצל בני אדם בין בשטרי יהודים בין בשטרי ישמעאלים (שו"ת ר"י מיגש לו).

*חוֹבֵל, ש"ז, מ"ר חוֹבְלִים, — א) כמו א.חֹבֵל, מַלָּח: משל לחובל גבור שהיה לו ספינה כבש את המים ואת הרוחות בא עליו פירטו"ן ועמד והרג כולן (מדר' אגד' בראש' לד). — ומשל: על כן אמרו המושלים ברוב חובלים תטבענה הספינות (מעש' ב, ביה"מ ילינק ה). — ב) "שם לכומרים חגורי חבל: cordeliers: ויבא דבתינו אל המלך ואל (היקפונש) והחובלים וההגמונים פלילים וכל ראשי הגלחות אשר בעיר פריש (ויכוח ר"י מפריש, הקדמ'). ויאמר בלבו כל מצפוניו אבעה ואונו וגאונו בעזרת החובלים המתהללים באלילים (שם).

*חוֹבֵר, ש"ז, — כמו א.*חָבֵר, מי שמלחש נחשים וכדומה: מי יחון חובר נשוך וכל הקרב אל חית שן (ב"ס גני' יב יג). אך על אלה אל תבוש ואל תשא פנים לחטא וכו' על חשבון חובר וארח ועל מחלקות נחלה ויש (שם מב א-ג).

חוֹבֵשׁ, ש"ז, מ"ר חוֹבְשִׁים, — עי' חֹבֵשׁ, ונתיחד בספרות בזמן האחרון לרופא ממדרגה תחתונה, למי שעוסק בחבישת פצעים.

חוג, ממנו א.חוג, ב.חוג, מְחוּגָה.

א.חוּג, ש"ז, מ"ר חוּגִים, — א) עגול, הקף שמקיף דבר, Kreis; cercle; circle: ואמרת מה ידע אל הבעד ערפל ישפוט עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך (איוב כב יג-יד). הישב על חוג הארץ וישביה כחגבים

---

[1]) גרסת הערוך וכ"י (ד"ס). בנוסחא' איבו, ועי' ערך אב.
[2]) לא נתברר מקורו.

תנוטה כדק שמים וימתחם כאהל לשבת (ישע' מ כב). בהכינו שמים שם אני בחקו חוג על פני תהום (משלי ח כז). — ואמר ב"ס: ראה קשת וברך עושיה כי מאד נאדרה בכבוד, חוג הקיפה בכבודה ויד אל נטתה בגבורה (ב"ס גני' מג יא-יב). — ואמר הפיטן: עצתי תחוג עולם נהוג ענד במחוג בהקו חוג (יולר א' שבוע', אלון אמגני). דוק וחוג רעשו ותשכון עלי ענגה, וכל מאורי אור קדרו וחמה ולבנה (ערבי' לת"ב, דוק וחוג). — ב) יכמו מחוגה: שדומה לחוג שהוא הכלי שעושים בו קו העגול (פי' משלי לורח' הלוי ח כז).

ב. חוּג, פ"י, — עשה חוג: חק חָג על פני מים עד תכלית אור עם חשך (איוב כו י). — ובמשמ' ירשם עגול במחוגה: קח לבנה של שיש או של נחשת וכו' שוה עד מאד ביושרו וחוג בו עגולה קוית באיזה מדה שתרצה (יסו"ע לר"י ישראלי ב ד). וקח המחוגה וחוג עליו עיגול אחד סביב (נחמ' ונעים ג). ועתה נציע משולש אב"ג שזויות ג ממנו היא ניצבת הנ"ה ונחוג עליו חצי עגולה (עמודי השמים, קדוה"ת כו).

חוֹגֵג[1], ש"ז, מ"ר חוֹגְגִים, — מי שהולך לבקר מקומות קדושים: החוגגים הישמעאלים לא יבאו למצרים אלא משנה לשנה (ר"ס בן חפני, תבו' כגא', הרכבי שיב). מר יעקב החוגג הליוני[2] (הרקמה 197). יהודה בן ר' פרטן החוגג (תכול' CII).

חוד, ממנו חוּד, חִידָה.

חוּד, פ"י, עבר חָד, חַדְתָּ, עת' אָחוּד, צווי חוּד, — שאל חידה, ein Rätsel aufgeben; proposer un enigme; propose an enigma: ויאמר להם שמשון אָחוּדָה נא לכם חידה אם הגד תגידו אותה לי שבעת ימי המשתה ומצאתם ונתתי לכם שלשים סדינים ושלשים חלפת בגדים (שופט' יד יב). ותבך אשת שמשון עליו ותאמר רק שנאתני ולא אהבתני החידה חַדְתָּה לבני עמי ולי לא הגדתה (שם יז). — ובמשמ' דַּבֵּר דברי חידה: בן אדם חוּד חידה ומשל משל אל בית ישראל (יחזק' יז ב).

חוה[2], ממנו א. אַחֲוָה, חַוָּה, מַחֲוֶה.

[1]) בערב' חאג' a). — [2]) בנוף הערב' אלחאג'.
[3]) בארמ' חוי, בערב' וחי b) גלה, הודיע.

a) حاج b) وحى

חוה, — קל אינו נהוג.
— פע', חִוָּה, אֲחַוֶּה, אֲחַו, אֲחַוֶּה, אֲחַוְּךָ, מקו' חַוּוֹת, — הודיע, גלה דעתו, אמר, verkünden; déclarer; declare: לכן אמרתי שמעה לי אֲחַוֶּה דעי אף אני (איוב לב י). צעיר אני לימים ואתם ישישים על כן זחלתי ואירא מֵחַוֹּת דעי אתכם (שם ו). יום ליום יביע אמר ולילה ללילה יְחַוֶּה דעת (תהל' יט ג). עת רעה תשכח תענוג ואחרית אדם תחוה עליו (ב"ס גני' יא כו). אביעה במשקל רוחי ובהצנע אחוה דעי (שם יז כה). מחוה חליפות ונהיות ומגלה חקר נסתרות (שם מב יט). חיוה לה אדם הראשון (לאשתו) כמה דורות אבדה (מד"ר ברא' כ). — ואמר הפיטן: חשק חבת רעותי, וחפץ חלבי רעותי, חִוָּה לחפת יריעתי (יולר א' פסח, אור). אשר לפניו לגיוניו עומדים רבי רבבות, ומהללים ומגדלים יקר הודו לְחַוּוֹת, ומתמידים ומיחדים שמו לעד ברוב אהבות (רמב"ע, תחנ' לעבי"ת, מתי בכל). — ועת' יְחַו, ואמר הפיטן: עלה לגלגל רום ועל שיריך, דעה יְחַו שקל בקו גן בין ירו פריו תאו אם בו תקו אשריך (רשב"ג, שירי שלמה לו). רם על כל כבודו, וכל פה יחוו הודו, ברוך אשר בידו, נפש כל חי (ראב"ע, רבות לנשמת, לכי וכברי). יְחַו לשון חוות אישון אשר יחזה פלאיך, כפי כחו ישו שיחו ולא כפי מוראך (שבת בין יוה"כ וסכות, יחו). — וכנ': אֲחַוְּךָ שמע לי וזה חזיתי ואספרה (איוב טו יז). כתר לי זעיר וַאֲחַוֶּךָּ כי עוד לאלוה מלים (שם לו ב). — *ופעול: רודי ארץ במלכותם ואנשי שם בגבורתם יועצים בתבונתם וחוזי כל בנבואתם (ב"ס גני' מד ג).
— פעֻ', חֻוָּה: האם בלאטי ידך רקם או אם בקסם עינך התוה, ספר בספיר לחיך סֻפַּר ודיו בנפך שערך חֻוָּה (ר"י הלוי, אל כתלוס).

חַוָּה[1], ש"נ, מ"ר חַוּוֹת, חַוֹּתֵיהֶם, — קבוץ של אהלים הרבה יחד, כפר של אהלים, Zeltdorf; village de tentes; of tents: ויאיר בן מנשה הלך וילכד את חַוֹּתֵיהֶם (של האמורים) ויקרא אתהן חַוֹּת יאיר (במד' לב מא). ושלשים עירים להם להם יקראו חַוֹּת יאיר עד היום הזה (שופט' י ד).

[1]) סוברים שהוא מן חַי a) בערב', במשמ' שבט, משפחה.

a) حيّ

חוז, מזה אולי מָחוֹז.

***חוז**, — כמו אָחַז.

— הִפע', *הֵחִיז, מַחִיזִים, — כמו הֶאֱחִיז, מַאֲחִיזִים: ומחיזין[1]) את האור במדורת בית המוקד ובגבולין כדי שיצת האור ברובן (ירוש' שבת ב ד ג).

חוזֶה, — עי' חֹזֶה.

***חוֹזֵר**, ש"ז, — מי שחוזר לפני השומעים תורת המורה, Repetent, répétiteur, נהוג אצל החסידים, החוזר של הרבי. — ובזמן האחרון משתמשים בשם זה במשמ' מכתב שלוח להרבה אנשים, Rundschreiben, circulaire; -lar.

א. **חוֹחַ**[2]), ש"ז, מ"ר חוחִים, ח'חִים, — מין ממיני הקוצים, ועוקץ חד בקצהו, Art Dorn; esp. d'épine; a thorn (Notobasis syriaca): ועלתה ארמנתיה סירים קמוש וָחוֹחַ במבצריה (ישע' לד יג). תחת חטה יצא חוחַ ותחת שערה באשה (איוב לא מ). קימוש יירשם חוחַ באהליהם (הוש' ט ו). חוחַ עלה ביד שכור ומשל בפי כסילים (משלי כו ט). התשים אגמן באפו וּבְחוֹחַ תקב לחיו (איוב מ כו). — והחוח ביחס להארז, משל' לדבר דל וקטן שרוצה להדמות לדבר חשוב וגדול: הַחוֹחַ אשר בלבנון שלח אל הארז אשר בלבנון לאמר תנה את בתך לבני לאשה ותעבר חית השדה אשר בלבנון ותרמס את הַחוֹחַ (מ"ב יד ט). משל להדס ועצבוני' שהיו גדלין זה על גבי זה וכיון שהגדילו והפריחו זה נותן ריחו וזה חוחו (מד"ר בראש' סג). — ומ"ר: כשושנה בין הַחוֹחִים כן רעיתי בין הבנות (שה"ש ב ב). ומאכל בהמה החוחים והדרדרים (שבי' ז א). לאחר ימים בא המלך והציץ בפרדס לידע מה עשה (הארים) ומצאו מלא חוחין ודרדרין הביא קצצים לקוצו והציץ באותן החוחין וראה בו שושנה אחת של ורד (מד"ר ויקר' כג). שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים רוח צפון יוצא ומטה אותה כלפי צפון והחוח עוקצה אעפי"כ לבה מכוון למעלה (שם שה"ש, כשושנה). — ואמר הפיטן: ואותם בזרוע הוצאת, וכל המוני חם כחוחים הצית (יוצר ב פסח, בעבר מכות). ושושנים כלקטו מבין החוחים, רנן והלל ושיר משוהחים (שם, ולאח פסחת). — יוחוח המצרי: פרי עץ ומיצו עב הנקרא חוח המצרי ויש דעת אומרים שהוא סנה בל"מ

[1]) אין זה אולי שרש מיוחד אלא פשוט הבלעת אות א במבטא. — [2]) בארמ' חוחא. באשור' חָאחְ.

וגדל בהר סיני ויש לו סגולות ברפואה לדחוק השלשול (ב' מוספיא, ערוך, ערך אקקיא). — ועי' ח'חַ.

ב. **חוֹחַ**[1]), ש"ז, מ"ר חֲוָחִים, — כמו חָגוּ: ואיש ישראל ראו כי צר לו כי נגש העם ויתחבאו העם במערות וּבַחֲוָחִים[2]) ובסלעים ובצרחים ובברות (ש"א יג ו).

חוּט[3]), ש"ז, מ"ר חוּטִים, — א) מה שמתהוה מליפי פשתן וכיוצא בזה שזור ונוז בין האצבעות או בפלך, Faden; fil; tread: הרמתי ידי אל יי' אל עליון קנה שמים וארץ אם מִחוּט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך (בראש' יד כב-כג). ותקח דלילה עבתים חדשים ותאסרהו בהם ותאמר אליו פלשתים עליך שמשון והארב ישב בחדר וינתקם מעל זרעתיו כַּחוּט (שופט' יו יב). וְחוּט שתים עשרה אמה יסב את העמוד השני (מ"א ז טו). קטלה שחוליות שלה של מתכת בחוט של פשתן או של צמר (כלים יא ח). חוט שהשחילו למחט אפילו קשור מיכן ומיכן אינו חיבור לבגד (ירוש' כלא' סוף ט). כיצד הוא יודע רבי יונה אמר משיקשר עליו חוט (שם שבי' ה לה ד). כיצד הוא יודע אם מכוונות הן מביא חוט ומותח (שם כלא' ה כט ד). הניסין שבים את רואה אותן כאילו חוט מתוח מטוורס אמנם ועד נחל מצרים מהחוט ולפנים ארץ ישראל מהחוט ולחוץ חוץ לארץ (שם חלה ד ס.). — ומ"ר: והעושה שתי בתי נירין והאורג שתי חוטים והפוצע שני חוטים (שבת ז ב). דומה לצילצול קטן שארג בו שני חוטים על רוחב ג' בתים (ירוש' שם יג יד.). הבנות יוצאות בחוטין שבאזניהן (בבלי שם סו.). אלו חוצצין באדם חוטי צמר וחוטי פשתן (מקוא' ט א). — ובהשאלה,

[1]) עי' הערה שלקמן. וכבר טען דונש ואמר כי הוחים והוָחים הכל אחד, וז"ל: וחלקת (את השם חוחים) לשני חלקים ויתחבאו במערות ובחוחים (ש"א יג ו) כשושנה בין החוחים (שה"ש ב ב) והם חלק אחד ואשר אמרת כי חוחים הם כפחתים וכשיחים אין אמריך בהם נכוחים כי החוָחים הם החוחים ואם תאמר למה הונע זה וּבַחֲוָחִים אומר יש לנו במשקל חוחים והוָחים דוָדים ודודים והאחד מדוָדים ודודים דוד כאשר האחד מחוָחים והוחים חֹחַ וכו' והתבונן לדבר בצחות תהי לך החכמה אהות. ע"כ. ואעפי"כ נראה יותר כי אם בכלל המלה הוָחים אמתית היא ממקור אחר. — [2]) י"ס ובחורים, ואולי ובהגוים. — [3]) בערב' ח'יט a).

a) خيط

חוט של חסד: כל העוסק בתורה בעוה"ז שהוא דומה ללילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד לעוה"ב שהוא דומה ליום (חגי' יב:). אסתר ירקרוקת היתה וחוט של חסד משוך עליה (סוכ' יג:). כל המוכיח את חבירו לשם שמים זוכה לחלקו של הקב"ה וכו' ולא עוד אלא שמושכין עליו חוט של חסד (תמיד כח.). — וחוט של אש: שני חוטין של אש יצאו מבית קדש הקדשים וכו' (ספרא בתחל' שמיני).—חוט הַשָּׁנִי, אדם הגון: את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון (יהוש' ב יח).—ובמליצה: כְּחוּט השני שפתותיך (שה"ש ד ג). — חוט מְשֻׁלָּשׁ, פתול ושזור משלשה ליפים או חוטים דקים: וְהַחוּט המשלש לא במהרה ינתק (קהל' ד יב).—*מַפְתֵּל חוטים, כנוי לאדם מתחיל להכין הכנות למעמד לעתיד רחוק ומספק: מה שמביא אל הכמת התכונה לבד ומהם מפתל החוטים ואמרו מפתל החוטים הוא שם קראו איש מחכמי הישמעאלים מדמה ענין האדם בעולם לענין איש עבד שהבטיחוהו להוציאו לחירות ולהמליכו ג"כ וזה באמרו לו אם תעלה לרגל ותחוג יהיה לך החירות והממלכה ואם תלך הדרך ויעיקך מעיק מהגיעך יהיה לך החירות לבד ואם לא תלך הדרך לא יהיה לך החירות הנה לו שלשה מינים מן ההשתדלות וכו' והיותר מעט ממה שבהכנת הסבות פתול החוטין אשר באולי יתפור בהם החמת אשר באולי ישא בם המים (המו"ל ב א). — *חוט השערה. כל אחת ואחת מהשערות: יוצאה אשה בחוטי שער בין משלה בין משל חבירתה (שבת ו ה).—כחוט השערה, דמיון לדבר דק מאד: ואם נשתייר מהעטרה אפילו כחוט השער כשר (יבמ' מז ב). חתכה (את המכה) והניח בה כחוט השערה (יוכ' נזיר ו גם ד). ובין אות לאות כמלא חוט השערה (מנח' ל.). — וחוט של מתכת: חוט של מתכת וחוליות של אבנים טובות ומרגליות ושל זכוכית נשתברו החוליות והחוט בפני עצמו קיים (כלים יא ח). ויתלו את הקורה האילית בין שניהם בחבלים חזקים עשוים מקנבוס חזק וחוטי ברזל (יוסיפון ע). — *חוט המאזנים, שהכף תלויה בו: חוט מאזנים של חנונים של בעלי בתים טפח וכו' חוט מאזנים של צמרים ושל שוקלי זכוכית טפחים (כלים כט ה-ו). —*חוט המשקֹלת, שהאנך של הבנאי והנגר תלוי בו: חוט המשקולת שנים עשר של חרשין שמונה עשר של בנין חמשים אמה (כלים כט ג). אמר שמואל לא שנו אלא שאין חוט המשקולת יורד כנגדו אבל חוט המשקולת יורד כנגדו מודדו מדידה יפה (ערוב' נח.). — *חוט של בצק, בצק דק וארוך כעין חוט: שני חצאי זתים (של בצק) וחוט של בצק ביניהן (פסח' מה:). — וקו עשוי בצבע, בדיו: וחוט של סיקרא חוגרו (את המזבח) באמצע להבדילה בין דמים העליונים לדמים התחתונים (מדות ג א).— *חוט השדרה, עי' שִׁדְרָה.—ב) הגידים הדקים שבגוף: חוטין שביד אסורין וכו' חוטין שבעוקץ אסורין (חול' צג.). חמשת חוטים של כסלים שנים משמאל מתפזרין לשלשה וכו' (והזהיר, ויקר').

ארג. - *אַשְׁוָיָה, כעין גלגל של עץ יכרכו עליו החוטים. — *דליל. — חבל, וכדומה. — טָוָה, עשה חוטים מן צמר וכדומה ע"י טויה בכישור, בפלך, וכדומה. —*טְוִיָּה. — כישור. — *כריכה של חוטים. — *ליף. —*מחט.—*מַסְתֹּרֶת, כלי לכרוך החוטים.— *משיחה. *נוז. — *נים. — *סיב, *ציב.— סָרָט. — סתר, *סתר הפקעת. — עלה, *העלה מפקעת לחברתה. — פלך. -- *פצע חוטים. — פשתן.—*קבֹּרת.—קורי עכביש, החוטים הריריים שהעכביש עושה. — שזר, משזר. — *שחל, השחיל החוט במחט.

חוֹטֵא, חוטֶא, ש"ז, מ"ר חוטאים, — כמו חַטָּא, מי שעושה חטאים, Sündiger; pêchuer; sinner:
טוב ינחיל בני בנים וצפון לצדיק חיל חוטא (משל' יג כב). הן צדיק בארץ ישלם אף כי רשע וְחוֹטֵא (שם יא לא). ומוצא אני מר ממות את האשה וכו' טוב לפני האלהים ימלט ממנה וְחוֹטֵא ילכד בה (קהל' ז כו). כי הנער בן מאה שנה ימות וְהַחוֹטֶא[1]) בן מאה שנה יקלל (ישע' סה כ). טובה חכמה מכלי קרב וחוטא[1]) אחד יאבד טובה הרבה (קהל' ט יח). כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה וְלַחוֹטֶא[1]) נתן ענין לאסף ולכנוס (שם ב כו). אין החוטא נשכר (שבי' ט ט), ר"ל אינו ראוי שהחוטא עוד ירויח מחטאו. א"כ מצינו חוטא נשכר (יבמ' לג:). — ובינוני מהפעל חָטָא, עי' בזה הערך.

חוֹטֵב, חוֹטְבִים, — עי' חָטַב.

***חוּטָה**, ש"נ, מ"ר חוטות, — כמו חוט, גיד דק: ואם ביניהם כמו אריגת עכביש חוטות

1) לפי דעת קצת החכמים מפני הדמיון עם בינוני מנחי ל"ה. ואין זה אלא קריאת שם אחר לעצם הצורה הזרה, ואולי מפני פעולת האות ט הוסיפו לאמר כמו מקודם חוטא, ונשתנה לקול הציר רק בזמן האחרון, ולכן נקדוהו בסגול.

ח ו ט ו ת ונתנפח ברוח ולא נפרעו ופרעתה במאכלת ונמצאו ה ח ו ט ו ת דבוקות באזנים טרפה (הלכ' טרפ' לאלדד הדני ב ז).

***חוּטִי,** ת"ז, לנק' חוּטִית, מ"ר חוּטִיִּים, ־טִיוֹת, — מטבע החוט: החנטל הזכר הוא ח ו ט י (קאנון, לוח סמים). ואמנם הורד החוזר מן המות לפי שהעצבים החוטיים אלו עלו באלכסון בלתי ישרים (שם א א ג ב).

חוֹטֶם, — עי' חֹטֶם.

חוֹטֵף, — עי' חָטַף.

***חִוְיָא[1],** ש"ז, — נחש: ויאמר איש ישראל אל החוי וכי ח ו ו י היו אלא שעשו מעשה ה ו י (ירוש' קדוש' ד סה ג). — ואמר המליץ: פקח את עיניך וראה נשיכות חִוְיֶיךָ, ואנה תוכל לברוח ממלאכי חבלה דחוייך (תוכח' מוסר, עזר' הבבלי יו).

***חוֹכֵר,** ש"ז, מ"ר חוֹכְרִים, מי שחכר דבר לעבד, להשתמש בו וכדומה, Pächter; fermier; tenant: מה בין שוכר לח ו כ ר שוכר במעות ח ו כ ר בפירות (תוספתא דמאי ו ב). האריסין וה ח ו כ ר י ן ובתי אבות וגוי שמישכן שדהו לישראל (שם תרומ' ב יא). והשוכר בפירות הוא הנקרא ח ו כ ר (רמב"ם שכיר' ח א). — ועי' חָכַר.

א. חוּל, ממנו א.חוֹל.

א. חוֹל[2], ש"ז, — עצם מחצבי, כמו גרגירים דקים, צהוב הגון הנמצא על שפת הים ובקרקעיתו וכמו"כ בקרקעית הנהרות וכרומה, ובמדברות, Sand; sable; sand: אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו (ירמ' ה כב). ויך את המצרי ויטמנהו בַּחוֹל (שמות ב יב). (המוציא) זבל ו ח ו ל הדק כדי לזבל קלח של כרוב וכו' ח ו ל הגס כדי ליתן על מלא כף סיד (שבת ח ה). מכסין בזבל הדק ו ב ח ו ל הדק[3] ובסיד ובחרסית וכו' אבל אין מכסין לא בזבל הגס ולא ב ח ו ל הגס (חול' ו ז). — ולדמיון הרבוי העצום: אשר לא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים (ירמ' לג כב). והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וְכַחוֹל

---

[1]) בארמ' חיויא, בערב' חיה a).

[2]) בארמ' חולא. בערב' חאל b), חמר בתערובת חול. — [3]) ואמרו שם בגמ' (פת.): היכי דמי חול הדק אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן כל שאין היוצר צריך לכתשו.

a) حية   b) حالُ

אשר על שפת הים (בראש' כב יז). ושמתי את זרעך כְּחוֹל הים אשר לא יספר מרב (שם לב יג). ויצבר יוסף בר כְּחוֹל הים הרבה מאד (שם מא מט). עם רב כַּחוֹל אשר על שפת הים לרב (יהוש' יא ד). ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים ויהי כַחוֹל זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו (ישע' מח יח-יט). ויאסף כַּחוֹל שבי (חבק' א ט). עצמו לי אלמנותו מֵחוֹל ימים (ירמ' יה ח). אספרם מֵחוֹל ירבון (תהל' קלט יח). — ולדמיון המשא והכֹּבד: כבד אבן ונטל הַחוֹל וכעס אויל כבד משניהם (משלי כז ג). לו שקול ישקל כעשי והיתי במאזנים ישאו יחד כי עתה מֵחוֹל ימים יכבד (איוב ו ב-ג). — ומ"ר *חולות: בהופר ב ח ו ל ו ת (ירוש' כ"ק א ב ג). מפני מה עיניהן של תרמודיין תרוטות וכו' מפני שדרין בין ה ח ו ל ו ת (שבת לא.).

ב. חוֹל[1], חוּל, ש"ז, — עוף הגדי, שהאמינו הקדמונים שהוא חי הרבה מאות שנים ואח"כ ישרף בקנו ומהאפר יחדש נעוריו, Phönix: ואמר עם קני אגוע וְכַחוֹל[2] ארבה ימים (איוב כט יח). הכל שמעו לה (לחוה) ואכלו (ונגזר עליהם מיתה) חוץ מעוף אחד ושמו ח ו ל (וע"כ אינו מת) (מד"ר בראש' יט).

ג. *חוֹל, — עי' *חֹל.

ב. חוּל, ממנו א.חוּל.

א. חוּל[3], פ"ע, עת' יָחוּל, יְחוּלוּ, יָחִלוּ, — נפל וחנה על דבר, stürzen, treffen; tomber; to fall, — הרוח: הנה סערת יי' חמה יצאה סער מתגורר על ראש רשעים יָחוּל (ירמ' ל כג). — ודמי הנרצח: נקי אנכי וממלכתי מעם יי' עד עולם מדמי אבנר בן נר יָחֻלוּ על ראש יואב (ש"ב ג כח-כט). — והחרב: וְחָלָה חרב בעריו וכלתה בדיו (הוש' יא ו). — והידים, נגעו לרעה: ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם ההפוכה כמו רגע ולא חָלוּ בה ידים (איכ' ד ו). — וביחוד *בעניני הזמנים, המועדים, וכדומה: ח ל ערב פסח להיות בערב שבת נשחט (התמיד) בשש ומחצה (פסח' ה א). ארבעה עשׂר (ניסן) ש ח ל להיות בשבת

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) בקצת ספרים וכחול, וכן נהרדעי. — ואמרו במדרש: אלף שנה הוא חי ובסוף אלף שנה אש יוצאה מקינו ושורפתו ומשייר בו כביצה והוזר ומגדל אברים וחי' ר' יודן בר"ש אומר אלף שנים חי ולסוף אלף שנים גופו כלה כנפיו מתמרטין ומשתייר בו כביצה וחוזר ומגדל אברים (מד"ר בראש' יט).

[3]) במשמ' זו רק בעברית.

מבערים את הכל מלפני השבת (שם ג ו). חל להיות יום י"ד (אדר) בשני כפרים ועיירות גדולות קורין בו ביום (מגי' א ב). ר"ח אדר שחל להיות בשבת קורין בפרשת שקלים חל להיות בתוך השבת מקדימין לשעבר (שם ג ד). גוזרני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביום הכיפורים שחל להיות בחשבונך (ר"ה ב ט). השוכר חנות מחבירו אין פחות משנים עשר חודש במה דברים אמורים בזמן שחל שנים עשר חודש להיות במוצאי החג (תוספת' ב"מ ח כז). אם חל לתוכן חמשה עשר בשבט והוא יודע איפתי חנטה (ירוש' שבי' ה לה ד). פעם אחת חל ארבעה עשר לחיות בשבת (פסח' סו.). —*וחלה עליו הקדושה, החובה, השעבוד וכדומה: הקור אין קדושת שביעית חלה עליו (ירוש' שבי' ד לה ג). שהשבת הלה על הכל ושביעית אינה חלה אלא על עבודת הארץ בלבד (שם שבת ז ח ד). ומעשרות אינן חלין אלא על אוכלי אדם בלבד (שם ט.). שלא תלך אצל הזקן ויתיר לה את נדרה וקידושין חלין עליה למפרע (שם כתוב' ז לא ג). ואין שבועות הלות על האיסורין (שם נדר' ב לז:). ולכשיהיו לו נכסים חל שיעבודו מעתה (תוספ' כתוב' נד:). כי משעה שנכתב השטר חל השעבוד לאלתר (התרומות סא ב ג). — ובפלסופיה, חל הענין האלהי וכדומה: וזה היה תחלת חול הענין האלהי על קהל אחרי אשר לא היה נמצא כי אם ביחידים (כוזרי א לה). מה שהוא מתחלק לא יחול בבלתי מתחלק (מו"נ ב, הקד' יא). שהדברים שהם הפכים לא יחולו בנושא אחד ופעולתם הפכיות (רב"ע בפרוש, פד' רמוג', סדר מועד). כמו שנראה הרבה מן השלימות שלא יגיעו אל תכליתם אלא אחרי חול עליהם אמצעים רבים בקבלת העלמות אחר הילדות והבחרות אחר העלמות (תגמ' הנפ' א ו). כי התנועה לפי הוויה אינו כ"א חול הצורה בהוה שמפשיט צורה אחרת ולובש צורה זו אשר חלה עליו (בער הסמים יא). הנה עוד תחול עליו הנשמה העליונית (מנח' קנא' לר"י מפיכא 89). ובחול הנפש האנושית בטפה זרעית תבא מושפעת מכל אלו הכחות באמצעות הגלגלים (שם 55). — ואמר הפיטן: לא יחולו זקנה ובחרות עליך גם שיבה ושחרות, ולא חלו בך שמחה ועצב ודמיון נוצר וכל דבר קצב (שסי"ח ליוס ג).

— התפוע', התחולל, — כמו קל: הנה סערת יי' חמה יצאה וסער מתחולל על ראש רשעים יחול (ירמ' כג יט).

ג.**חול**, ממנו ב.חול, ועי' עוד שרש חיל.

ב.**חול**, פ"ע, עב' חל, חלתי, עת' תחול, — א) כמו חיל, הרגיש המכאובים של האשה בלדתה והתחיל לנוע ולהתפתל מכאב, sich winden ; se tordre ; to writhe (in pain) : חלתי ולא ילדתי (ישע' כג ד). הרינו חלנו כמו ילדנו רוח (שם כו יח). כי חלה גם ילדה ציון את בניה (שם סו ח). חולי וגחי בת ציון כיולדה (מיכ' ד י). — ובמשמ' רעד ורגז בכלל: היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך (דבר' ב כה). מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב (תהל' קיד ז). — ואמר הפיטן: עב בקע מראש, יחידים מגו גרוש, חל וילך ויפרוש, וישב על גבי חרוש (יולר שבת זכור, חזן קולן). — ובמשמ' הרגיש, חש: הכיתה אתם ולא חלו כליתם מאנו קחת מוסר (ירמ' ה ג). — ב) יצא במחול, sauzen ; danser ; to danse : ויצו את בני בנימן לאמר לכו וארבתם בכרמים וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו (שופט' כא כ-כא). ובנות ירושלם יוצאות וחולות בכרמים (תענ' ד ח). ס' רבוא מלאכים היו חלים לפני יעקב אבינו בכניסתו לארץ (מד"ר בראש' עד). צדיקים מכאן וצדיקים מכאן והקב"ה באמצעם והם חלים לפניו בעלמות ומרמזין אלו לאלו באצבע ואומרים כי זה אלהים אלהינו עולם ועד (שם שה"ש, לריח).

— הפע', היחיל, יחיל, — עשה שיחיל: קול יי' יחיל מדבר יחיל יי' מדבר קדש (תהל' כט ח). — ואמר בן סירא: קול רעמו יחיל ארצו ובכוחו יזעים הרים (ב"ס גני' מג יז).

— הפע', הוחל, יוחל: מי שמע כזאת מי ראה באלה היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת כי חלה גם ילדה ציון את בניה (ישע' סו ח).

— פוע', חולל, יחולל — כמו החיל: קול יי' יחולל אילות (תהל' כט ט). — ובהרחבה ילד, הוליד: בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל (תהל' צ ב). — ובמשמ' הביא: רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר (משלי כה כג).

— פועל, חולל, — כמו הוחל, במשמ' נברא: באין תהמות חוללתי באין מעינות נכבדי מים בטרם הרים הטבעו לפני גבעות חוללתי (משלי ח כד-כו).

ג.**חול**, — עי ב.חיל.

***חוֹלַאַת**, ש"נ, — כמו חֹלִי: והיה מוטל בחולאת שמת בו עד שני חדשים ובא אצלו כר"ר שמשון מכאן וראה אותו ואומרים הרופאים שמוטל בסכנה גדולה ומת מתוך חולי הנ"ל (שו"ת נודע ביהודה, אה"ע מב). שיתרחק עצמו מאד בתכלית הריחוק מלעסוק ח"ו ברפואות ודאקטורים ואפילו מי שיש לו חולה בתוך ביתו ואפילו אם החולאת חזק ח"ו ר"ל אעפי"כ ישליך על ה' יהבו (שיחות הר"נ סה).

חוֹלֶד, חולדה, — עי' חֹלֶד, חלדה.

חוֹלֶה, ש"ז, מ"ר חוֹלִים, — אדם שאינו בריא, שלקה במחלה מן המחלות, Kranker ; malade, sick person : וכי תגשון עִוֵּר לזבח אין רע וכי תגישו פסח וְחוֹלֶה [1]) אין רע (מלא' א ח). והבאתם גזול ואת הפסח ואת הַחוֹלֶה והבאתם את המנחה (שם יג). חולה אומר יכול אני (לצום) ורופא אומר אינו יכול שומעין לרופא רופא אומר יכול הוא וחולה אומר אינו יכול שומעין לחולה (ירוש' יומ' ח מה:). מה בין מסוכן מה בין חולה חולה כדרך כל הארץ ומסוכן כל שקפץ עליו החולה (שם גיט' ו מח.). ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתו רפואה (ברכ' נז:). בנוהג שבעולם אדם שהולך לבקר את החולה אומר לו מן השמים ירחמו עליך (מד"ר קהל', כי בכוב). אל תוסיף בביקור החולה ואל תאריך לשבת אתו (מוס' הרופאים). ששה דברים אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ואלו הן הכנסת אורחין וביקור חולים ועיון תפלה וכו' (שבת קכז.). שרוב חולים לחיים וכו' שרוב גוססין למיתה (גיט' כח.). ומבקרין חולי נכרים עם חולי ישראל (שם סא.).

***חוֹלָה**, ש"נ,—כמו מחול : עתיד הקב"ה להעשות ראש חולה לצדיקים לעתיד לבא (ירוש' מגי' ב עג: ומד"ר שה"ש, לריח). שמא יכולין אתם לעשות לנו כחולה שעתיד הקב"ה לעשות לצדיקים לעתיד לבא (שם, שובי). אתם יכולין לעשות לנו כחולה שנעשה ליעקב אבינו כשיצא מבית לבן (שם).

חוֹלִי, — עי' חֹלִי.

***חוּלְיָה**[2]), ש"נ, מ"ר חוּלְיוֹת, — א) דבר עגול כעין כדור קטן וחלול באמצע ומשחילין בו חוט, Perlchen ; grain ; bead : קטלה שחוליות[1]) שלה של מתכת וכו' חוט של מתכת וחוליות של אבנים טובות ומרגליות ושל זכוכית נשתברו החוליות והחוט בפני עצמו קיים (כלים יא ח). — ובפרט כל עצם ועצם של השדרה, Wirbel; vertèbre, vertex : ושמנה עשר חוליות בשדרה תשעה בראש שמונה בצואר וכו' (אהל' א ח). שדרה שגורר רוב חוליות שלה אעפ"י ששלדה קיימת טהורה (תוספתא אהל' ב ה). המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה (ברכ' כח:). וכמה חסרון בשדרה בש"א שתי חוליות וב"ה אומרים חוליא אחת (ערוכ' ז.). בנתות החוליה אשר בין הזרוע וכף היד (קאנון א א א כא).— ושל הזנב : שהיה ראש הזנב מפציל עצם או שיש בשר בין חוליא לחוליא מלא אצבע (בכור' ו ה). זנב הגדי שהוא דומה לשל חזיר ושאין בה שלש חוליות הרי זה מום (שם ט). שהיה ראש הזנב מופצל לשני עצמות או שיש בשר בין חוליה לחוליה כמלא חוליה (תוספתא שם ד ז). — ושל הקנה : מקיפין בקנה א"ר פפא לא אמרן אלא באותה חוליא אבל מחוליא לחוליא לא (חול' נ.). מקיפין בקנה ואפילו מחוליה לחוליה ומבר חוליה לבר חוליה אבל לא מחוליה לבר חוליה (הלכ' גדול', הלכ' שחיט' תקל"ב). — ובהשאלה, כלי של חוליות, שמורכבה מפרקים בצורת חוליות : תנור שחתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא (עדי' ז ז). תנור של חוליות שבכל אחת ואחת פחותה מארבעה טפחים (תוספתא כלים ב"ק ד יד). במנורה של חליות (ירוש' שבוע' ו לז:). בע"א של חוליות ובהדיוט שיכול להחזירה (ע"ז מט:). —ובגדיל, המקום שחוטים כרוכים עליו כמו חוליה : אין לו תכלת מטיל לבן אמר רבא ש"מ צריך לקשור על כל חוליא וחוליא (מנח' לח:). — ב) חוליה של בור, אבן[2]) בנויה על פי

---

[1]) כך מלא י בקצת ספרים כ"י ודפוסים, ובספרינו חלה חסר.

[2]) אולי הצורה האמתית היא חֻלְיָה, משק' טֻמְאָה, ואולי נגזר מן חלל.—[1]) במשנ' מנק' כ"י פרמה שְׁחֻלְיוֹת. — [2]) פרשו רוב המפרשים הקדמונים מלה זו במשמ' חול ועפר. אמר ר"נ גאון : הא דאמר [רב אחא] הכא אין הבור מתמלא מחוליתו מתפרשא לך מההיא דבפרק הרואה מקום (דף נט) דתניא בשעה שבקש הקב"ה להביא מבול לעולם נטל ב' כוכבים מכימה והביא מבול לעולם וכשבקש לסתמם נטל ב' כוכבים מעיש וסתמן ומדאקשינן וליסתמה בדידה ופרקינן אין הבור מתמלא מחוליתו שמעת מינה דהכין הוא פירושה שהבור אם תחזיר

הבור ובאמצעה חלולה ודרך החלל הזה מכניסים את הדלי אל תוך הבור ומוציאין אותו משם: ח ו ל י ת[1] הבור והסלע שהן גבוהין עשרה ורחבין ארבעה (שבת יא ב). חפר כראוי וכיסה כראוי עשה לו ח ו ל י א כראוי גבוהה עשרה טפחים (תוספתא ב"ק ו ו). ח ו ל י י ת הבאר יש לה ארבע אמות באר הקרוב לאמה מתמלא ראשון (שם ב"מ יא יה). אין הבור מתמלא מ ח ו ל י י ת ו (ברכ' נט.). ראה תינוק שנפל לבור עוקר חוליא ומעלהו (יומ' פד:). כגון שעקרו שניהן ח ו ל י א בבת אחת והשלימה לעשרה (ב"ק נא.). חוליות הבור והסלע שהן גבוהים עשרה טפחים (ערוב' ח ג). החרב

לתוכו העפר שניטלת ממנו אינו ממלא אותו אלא צריך להוסיף עפר אחר (ר"ג גאון, ברכ' ד.). וכן ר"ח (סנה' יו.): פי' החופר בור אם יחזור העפר שהוציא ממנו לתוכו אינו מתמלא עד שתוסיף בו עפר אחר. ע"כ. והוסיף שם עוד פרוש אחר: ועוד ראינו מפורש אין בור מתמלא מחולייתו מן המטר היורד מן השמים עד שתמשך לו אמת המים מבחוץ. ע"כ. והובאו הפרושים האלה בלשונם בהערוך. ורש"י קצת באופן אחר: עוקר חוליא מבור עמוק וחוזר ומשליכה לתוכו אינו מתמלא בכך, ע"כ, ואינו מברר מה כונתו ב ח ו ל י א. וכבר דחו פרוש זה התוספות והביאו י"מ וז"ל: דקרקע שרגילין להניח על שפת הבור קורין הוליא כי ההוא דתנן חולית הבור והסלע שהם גבוהים עשרה. ע"כ. וכבר הביא הערוך פרוש זה, והוא הפרוש היותר ק ר ו ב להאמת, רק שאין הכונה ל ע פ ר שעל פי הבור, אלא לאבן מנוקבה באמצעה, כידוע בא"י צורת הבורות שאבן חלולה נתונה על פיהם, שדרך שם משלשלים את הדלי אל תוך הבור לשאב המים, אבל לא מדרך שם מ ת מ ל א הבור, אלא מפתיחה שבכתלי הבור מצדו הפתוח אל מקוה קטן ששמה נקוים מי הגשמים והעפר שוקע על קרקע המקוה והמים הנקיים משתפכים אל הבור. וקוראים לאבן זו בערב' בלשון ההמונית ח'רְזֶה אל ביר [a]), וח'רזה, שהוא חרוז בעבר', הוא ממש חוליה, כי ח'רַז [b]) הוא חוליה של זכוכית וכדומה ש ח ו ר ז י ן ע ל ח ו ט לעשותו לענק על הצואר, וח'רז אלט'הר [c]) ר"ל חרוז הגב, היא חוליה של חוט השדרה. והשתמשה הלשון הערב' לשם להאבן החלולה הזאת שעל פי הבור במלה דומה ממש ל ח ו ל י ה בכל משמעותיה. ופרוש אין הבור מתמלא מחוליתו לפי זה הוא דומה להפרוש השני שהביא הערוך. וכבר פרש הרי"מ פינס חולית הבור במשמעה זו (קבץ ירושלם, רא"מ לונץ ה). — [1]) כך בנוסח' וכן בכ"י וכן במשנ' שבירוש', ובגמ' שם ת ו ל י י ת. אבל בערוך וכן בקצת דפוס': ת ל י ו ת.

a) خرزة البير b) خرز c) خرز الظهر

שפרשה עם יתדות המתרישה הרי זו טמאה מפני שהוא מנקר בה ח ל י ו ת של באר (תוספתא כלים ב"ב א ז). — והפרקים של האצבע: קשרי אצבע הם ה ח ל י ו ת שכופפין ופושטין בהם (רש"י סוט' לט:).

חוֹלָם[1]), חוֹלֵם, חוֹלֶם, חֹלֶם, חֹלֶם, חֳלָם, ש"ז, — שם אחת התנועות הקוליות בלשון העברית, שהיא בנקוד הבבלי העליוני שתי נקודות וקופות על האות כך: אֹ, אֹ, ובנקוד הטברני נקודה אחת ותושם על ראש האות כך: אֹ: וקמץ ופתח ו ח ל ם וסגל וחרק ו צרי ו שרק [2]) (פי' יליר' לרסע"ג). ומה שבין ה ח ל ם

[1]) כך, בצורות מתחלפות אלה נמצא שם זה בספרי הדקדוק הקדמונים. הספרדים אומרים חוֹלֵם, בטעם מלרע. החדשים כלם מעתיקים את השם הזה בצורת משקל פֹּעֶל: Chôlem. ואעפ"י שהצורות בלי ו אחרי ח הן כנראה יותר קדומות, בכ"ז שמתי ערך זה כאן עפ"י ההברה הרגילה של שם זה. ובדבר פרוש השם הזה, הנה אמרו כל הקדמונים כי נגזר מהשרש חלם במשמ' חזק ש ב ו ת ח ל י מ נ י, ועתים חלום: ונקרא חולם כמו שאמרו כל הראוי למלכות ח ו ל מ ת ו (הור' הקורא 54). ונקרא חולם בעבור היות תנועתו שלמה מגזרת ותחלימני ובדברי הקדמונים ז"ל עתים חלום (רא"כ"ע, לחות א). אבל, קצת יש לפקפק בזה, מפני שאין במושג של חזק ובריא דבר המציין את הברת קול תנועה זו. בהמסורה נקראת תנועה זו מלא פום: מעוך ל' מלא פום וחד ומעוך וכתות (מסור' ש"א כז ב). כותה ל' מלא פום וחד קבוץ וכעת מותה (שם ש"ב ו כג). חד מלא פום וחד קמץ האמיר תאמר אלהים אני האמור בית יעקב (אכלה ואכלה נה). חד פתח וחד מלאפום ישוּעַת ישעות (שם רז). מלאפום והוא חולם קבוץ פום והוא שורק (ספ' דקדוק במסור' בל גנזבורג). ויש מי שיקרא שמו (של החולם) מלא פום כי כן הוא (רא"כ"ע, לחות א). וכן רש"י בהרבה מקומות: היה לו (להשם פֹּעֶלו) לינקד ופעלו חטף קמץ וכו' עכשיו שהוא נקוד מלאפום (ר"ל חולם, כן הגהה בגוף רש"י) (רש"י ישע' ה לא). וסובר דר' בכר (Anf. d. hebr. Gr. 16) כי זו היא הכונה גם בהשם חלם. אך זה קצת דחוק, ויותר נראה השערה אחרת של דרנבורג (הער' להורית הקורא), והיא שהשם הזה נגזר מן המשמעה האחרת של השרש חלם בארמ', במשמ' של דבוק וקבוץ, ונאמר גם על השפתים: זימנא ד ח ל י ם שפתיה (קדוש' כה.) ודומה איפה השם חולם להשם ק מ ץ, ובאמת הקדמונים קראו לחולם גם קמץ (מכות הנק' האבורי, דף סח). — [2]) בגוף הערבי הלשון כך: אלשבע נעמאת אעני קמץ ופתח וחלם וסגל וחרק וצרי ושרק. וכבר העיר דרנבורג על זה כי הוא המאמר היותר קדום שנזכרו בו כל שבע הנקודות. במסורה הקדומה לא נזכרו אלא קמצה ופתחה, ועוד מלא פום קמץ פום. והמסורה שנזכר בה השם חולם, שהובאה בפנים, היא כנראה מזמן מאוחר, לפחות

והשורק (שם). ואי ושמו סגול ואי ושמו חרק ואו ושמו חֹלֶם ואו ושמו שרק (דקדוק לר״י חיוג 18). שם הנקודות קמצה פתחה צרי סגול חֹלם שרק הרק (דה״ט [1], סי׳ י). חלם [2]) חרק סגול פתח קטן פתח גדול צרי קמץ שרק (רסאלה אלתנביה 276). ראי ו׳ בחולם (מסור׳ כרמה׳ כד סב, שם כה יח). חולם ונקרא מלא-פום והוא נקודה אחת בין שני אותיות מלמעלה כמו עשהקנה (הור׳ הקור׳, בער במותהמלכ׳). החולם עקרו עיקר הלשון ובית הבליעה כמו אותיות אחה״ע (שם). וכאשר חפשתי דברי התנועות הנקראות שבעה מלכים מצאתי המוסדים מהן הם שלשה חוֹלם והרק ופתח גדול (רמב״ע, צחות ה). תנועת הקבוץ והיא החלם וצורתה או (מחב׳ סב״ג). אוי עם גדולי הנקודים, קמץ אלף ואו שורק וחולם, חירק וצירי יוד המה מודים (כסא קדמון 7). או תנועה גדולה נקדה אחת מלמעלה ושמה חולם (ספר הזכרון לרי״ק, בער התנועות). חולם אומר שומר שהטעם סמוך לה לא תאריך החולם אך אומרים שומרים הטעם בריש תאריך החולם (שם). (התנועה) השלישית או ושמה חולם (רד״ק, מכלול, בער הניקוד). זאת המלה (ותפוצותיכם) באה שלא כמנהג כי הפא בחולם והתו בהירק וכו׳ ונאמר כי בא הפא בחולם לזווג התנועות (הוח, ירמ׳ כה לד). ושנית (התנועה השנית) שבה תגבה השפה העליונה למעלה במוצאה שהיא או ושמה חֹלם (ר״א בלמשי, מקנ׳ אבר׳ ב).

ונחלקו היהודים בהברתו. היהודים הספרדים ורוב שאר יהודי המזרח קראים אותו בהברת אות O [1]) ברוב לשונות לעז, והיהודים האשכנזים קצתם, בפרט בגרמניה, קראים אותו קצת כמו תנועה כפולה של פתח ושורק או au ברוב לשונות לעז, וקצתם, בפרט במדינות ליטה, מוציאים אותו בקול קרוב לתנועה כפולה של סגול ושורק, או eu בלעז. הברת התימנים של תנועה זו קרובה לזו של האשכנזים.

***חוֹלָנִי**, ת״ז, לנק׳ חוֹלָנִית, מ״ר חוֹלָנִיִּים, -נִיּוֹת, — דומה לחולה, מטבע החולה, קצת חולה, **krankhaft** **maladif; diseased**: פעם אחת ירד (אבא יהודה) מנכסיו וראה רבותינו (שבאו מעסק מגבת חכמים) ונתייאש מהם עלה לו לביתו ופניו חולניות אמרה לו אשתו מפני מה פניך חולניות (ירוש׳ הור׳ ג מח.). פגע בו רבי יהושע (בר״ג) ופניו חולנית אמר למה פניך חולנית אמר לו שאלה אחת נשאלתי ולא יכולתי להשיבה (מד״ר בראש׳ כ). מעשה בשתי נערות שירדו לשתות ולמלאת מים אמרה אחת לחברתה למה פניך חולנית אמרה לה כלו מזונותיה וכבר היא נטויה למות (שם מט). ראה (ר״ש בר נחמן) פניו (של רבי) חולניות אמר לו למה פניך חולניות (שם סג). אמנם המין השני הוא מה שיאמר כחטבעי כמו הבריא והחולני ואין זה הענין ענין הבריאות וההולי כי לפעמים החולני יהיה בריא (תמונה

במה שנוגע להלשון. ומסגנון הלשון של רסע״ג נראה כי בימיו כבר היו כל השמות האלה מקבלים, מזמן פחות או יותר רב. — [1]) כבר שער למבר׳ (Lambert R E J XVIII, 123) כי פסקה זו היא הוספה ואינה מגוף דה״ט של בן אשר. והעיר ע״ז פרופ׳ בכר במקום המובא למעלה, כי אין סבה להשערה זו כיון שכבר הזכיר בן דורו של ב״א, רסע״ג, את השמות האלה. ובאמת, מבחינה זו אין סבה להטיל ספק ביחוסו של מאמר זה לבן אשר, אך מעצם דברי בן אשר שם נראה ברור כי הוא לא קרא בשם אלא קמצה ופתחה וקמצה קטנה, וז״ל שם: שבע נקדות למאד כבדות מקרא מלמדות וכו׳ ראשונה היא קמצה בפה היא קבוצה ושניה היא פתחה מגדת נכוחה ושלישית פתחה קטנה כל פתיים מבינה ורביעית קמצה קטנה שתי נקדות מכונה וחמישית נקדה אחת לבדה מונחת וששית ושביעית אי ואו האמצעית והם שבעה מלכים, ע״כ, ואם אנו איפא, כי ב״א בעצמו קרא את החולם נקודה אחת. ונראה, שהסופר שמואל בן יעקב שהעתיק את דה״ט של ב״א בהכ״י שנמצא בפטרופו׳ בשנת 1010 למספרם, הוא שהוסיף את שמות שבעת התנועות, ואפשר כי השמות האלה נולדו בבבל, ובטבריה בימי בן אשר עוד לא היו ידועים. — [2]) כן שם עוד בערב׳: אן אלחלם ואלקמץ מפרעון מן אלשרק (שם). אלשרק פוק אלחלם ואלחלם פוק אלקמץ (שם). — [1]) אין כמעט ספק בדבר כי זו היתה הברת תנועה זו בזמן קדום, וכמו״כ בזמן תרגום השבעים והתלמוד. על זה מעידות שתי עדיות כשרות: האחת היא העתקת השמות העברים כמו נֹח, נחור, יעקֹב, סדום, ועוד ועוד כמותם בתרגום השבעים, שבמעט בכל מקום החולם הועתק ע״י ω או o, והכל מודים כי אלה שתי האותיות הקוליות לא נשתנו בלשון היונית בגון הברתן בכל הדורות, וכמו שהיא עתה כן היתה מעולם, כי הלא להתנועות הכפולות נקבעו בלשון יונית אותיות כפולות. בהשם משה העתיקו השבעים את החולם ע״י שתי הקוליות ωυ וקראו השם מואיסס. אבל אפשר שזה היה שנוי בכונה כדי לקרב את השם משה יותר להשם המצרי למים, אולי עפ״י הברת השם ההוא שהיתה שגורה עוד בימים ההם בפי היונים שבמצרים, ועפ״י הדרש שדרשו את השם משה, כמו שנראה מדברי ידידיה האלכסנדרוני בספרו חיי משה. והעדות השניה מצד האחר היא העתקת המלים היוניות בתלמוד, שבכל מקום הקוליות היוניות ω, o, העתיקו ע״י אות ו, כמו פגדוג, אנתרופון, פוליטיקון, ארכון, וכיוצא בהן הרבה. — ועי׳ במבוא בחלק הדקדוק, שער התנועות.

רמה א). במה שמזיקו בגופו מחמת שהוא חולני
או חלוש המזג (שו"ת ריב"ש קלו).

***חוֹלֵף**, ש"ז, — כמו חֵלֶף: יד בן חולף חמשה
ושל חולף עשרה (תוספתא כלים ב"ב ז ג).

***חוֹלֵץ**, ש"ז, — כלי מלאכה, שחולצים בו מסמרים
וכדומה: חולץ של נגר שהוא מוציא בו את
המסמרים טמא (תוספתא כלים ב"מ ד ה).

***חוֹלֶת**, ש"נ, — שטח גדול מכוסה חול, Sandfläche
plaine sabloneuse; sand plain: אחד המקדיש
בחולת המחוז ואחד המקדיש בפרדסות סבסטי נותן
בזרע חומר שעורים חמשים שקל כסף (ערכ' ג ב).

חוּם[1], ת"ז, — גון קרוב לשחור, **dunkel, schwarz**
brun: וכל שה חום בכשבים וטלוא ונקד בעזים (בראש'
ל לב). ויתן פני הצאן אל עקד וכל חום בצאן לבן (שם מ).
חוּם, — עי' חֹם.

חוֹמָה, חֹמָה, ש"נ, מ"ר חומות, חֹמֹת, — **קיר גבוהה**
של אבנים סביב עיר שלא יכנס בה האויב, **Mauer**,
Stadtmauer; muraille; wall: כל אלה ערים
בצרת חומה גבהה דלתים ובריח (דבר' ג ה). ועל כל
מגדל גבה ועל כל חומה בצורה (ישע' ב יה). כלם
ישבים באין חומה ובריח ודלתים אין להם (יחזק' לח
יא). נבנה את הערים האלה ונסב חומה ומגדלים
דלתים ובריחים (דהי"ב יד ו). ואחרי כן בנה חומה
היצונה לעיר דויד מערבה וכו' ויגביהה מאד (שם לג
יד). ויריעו העם תרועה גדולה ותפל החומה תחתיה
ויעל העם העירה (יהוש' ו כ). ותתצו הבתים לבצר
החומה (ישע' כב י). לכן יהיה לכם העון הזה כפרץ
נפל נבעה בחומה נשגבה אשר פתאם לפתע יבוא
שברה (שם ל יג). עד כלתו לבנות את ביתו ואת
בית יי' ואת חומת ירושלם סביב (מ"א ג א). ויבאו
ירושלם ויפרץ בחומת ירושלם בשער אפרים עד שער
הפנה (מ"ב יד יג). יזכר אדיריו יכשלו בהליכותם
ימהרו חומתה והכן הסכך (נחום ב ו). ואת חומת
ירושלם סביב נתצו כל חיל כשדים (מ"ב כה י). אל
חומת בבל שאו נס החזיקו המשמר הקימו שמרים
(ירמ' נא יב). והעליתי עליך גוים רבים כהעלות הים
לגליו ושחתו חמות צר והרסו מגדליה (יחזק' כו ג-ד).
היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלם (תהל'
נא כ). ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם טוב (ישע'
נו ה). והצר לך בכל שעריך עד רדת חֹמֹתיך הגבהת
והבצרות אשר אתה בטח בהן בכל ארצך (דבר' כח
נב). נפלו אשויתיה נהרסו חומותיה (ירמ' נ יה). על
חומתיך ירושלם הפקדתי שמרים כל היום וכל הלילה
(ישע' סב ו). ומחי קבלו יתן בחֹמֹתיך[1] ומגדלתיך
יתץ (יחזק' כו ט). — ומ"ז חֹמֹתַיִם, שתי חומות:
ומקוה עשיתם בין החֹמֹתַיִם[1] למי הברכה הישנה
(ישע' כב יא). ויברחו ויצאו לילה מן העיר דרך גן
המלך בשער בין החֹמֹתַיִם (ירמ' לט ד). — ובהשאלה:
והמים להם חומה מימינם ומשמאלם (שמות יד
כב). — ובמליצה, הוא היה חומה עליו, לאמר הגן
עליו, שמר עליו: והאנשים טבים לנו מאד ולא
הכלמנו ולא פקדנו מאומה כל ימי התהלכנו אתם
בהיותנו בשדה חומה היו עלינו גם לילה גם
יומם (ש"א כה יס-יו). הון עשיר קרית עזו וכחומה
נשגבה במשכתו (משלי יח יא). ואני אהיה לה נאם
יי' חומת אש סביב (זכר' ב ט). — הוא היה כחומת
נחשת, ר"ל שלא יכול אדם לגבר עליו: ונתתיך לעם
הזה לחומת נחשת בצורה ונלחמו אליך ולא יוכלו לך
(ירמ' יה כ). — *וחומת ברזל כל שמירה שאמרה
תורה אפי' הקיפו חומת ברזל אין משערין אותו
אלא בגופו (ירוש' ב"ק סוף ד). המתפלל בתוך ביתו
כאילו מקיפו חומה של ברזל (שם ברכ' ה א ד).
מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בין
ישראל לאביהם שבשמים (בבלי שם לב:). — ובחכמת
ההגיון, גזרות בעלות חומה: וכל אחת מאלו הגזרות
אם שיהיו בעלות חומה ואם בזולת חומה והם
הגזרות אשר נושאיהם ענינים כללים והחומות
ארבע וכו' ומהם הסותרים והם אשר יתחבר באחת מהם
חומה כללית ובאחרת חומה חלקיית וזה שני מינים
אם שיהיה החומה הכללית בחיוב והחלקי בשלילה
כאמרנו כל אדם חי ואין כל האדם חי או קצת האדם
אינו חי וכו' ומהם מה שלא יתחבר בהם חומה
כלל חוץ מה"א ההודעה והם הסתמיות (כל מאלכ'
הגיון, מ"לה). כי מקום מלת השלילה אם באישית הנה
עם הקשר כאמרנו ראובן איננו חכם ואמנם בבעלי
החומות היה עם החומה כאמרנו אין כל אדם
ימצא לבן או הוא לבן (שם).

איל הברזל, לקעקע החומה. — בֹּחַן. — בְּצַר
החומה, עיר בצורה, שחומה סביב לה. — חֵל. —

---

[1]) רק בעבר'. ולא נתברר מקורו.

[1]) כך ברוב הספר', ובקצתם מלא.

מִבְצָר. – מִגְדָּל. – מָצוֹר, שם מצור על העיר, העיק מסביב לחומה. – נָתַץ החומה. — עֹפֶל. – פָּרַץ בחומה, חומה פְּרוּצָה. — קָשַׁר החומה, בנה אותה. שׁוּר. – שער, שערי החומה.

חוֹמֵס, — עי׳ חָמַס.

***חוֹמְסָן**, — עי׳ חַמְסָן.

חוֹמֶץ, — עי׳ חֹמֶץ.

***חוּמָשׁ**, ש״ז, מ״ר חוּמָשִׁים, — כ״א מחמשה הספרים של תורת משה, וגם כל חמשת הספרים יחד: אם היתה (המגלה) כתובה חומשין אין קוראין בה ברבים (ירוש׳ מגי׳ ג עג:). מטפחות תורה וחומשין (יכול למכרם ובהכסף) לוקח בהן נביאים וכתובים (שם ג עג ד). תורה וחומשין קדושה אחת הן (שם שם עד.). אין עושין תורה חומשין אבל עושין חומשין תורה (שם). אין קוראין בחומשין בבית הכנסת משום כבוד צבור (גיט׳ ס.). מדביק אדם תורה נביאים וכתובים כאחד וכו׳ בין חומש לחומש של תורה ארבעה שיטין וכן בין כל נביא לנביא (ב״ב יג:). אין עושין שני חומשין כאחת ולא חומש ומחצה כאחת (סופרים ג ד). שיעור הגליון מלמטה טפח וכו׳ ובחומשין מלמטה שלש אצבעות (ר״י ברצלוני, הלכ׳ ס״ת כב). לא יגמור באמצע הדף כדרך שגומר בחומשין אלא מקצר ועולה (שם מח). וכיון שראו שהתחילה הגלות ונתבלבלה הלשון עמדו וסימנום (את הטעמים והמלכים וכו׳) והקקום ונקדו בהן החומשין בדי שילמדום הכל במהרה (הורית הקורא 54). ראובן ושמעון היו בטולטולה והפקיד ראובן אצל שמעון ספר חומש כרוך וכו׳ (שו״ת הרי״ף ריז). ומה שאמרו הכמים אין קורין בחומשין מפני כבוד הצבור לא בחומשין (שלנו אמרו) אלא בספרי חומשין של חמשה חומשי תורה (שבלי הלקט, תפלה לה).

חוּם[1], ממנו חוּם.

חוּם, פ״ע, עת׳ יָחוּס, יָחֹס, יָחוּס, — בפרט עם השם עין, חָסָה עינו על פלוני, היה לו רגש של חמלה ונמנע מלעשות לו רעה, sich erbarmen, schonen, avoir pitié, épargner ; have compassion, spare : ועינכם אל תָּחֹס על כליכם כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא (בראש׳ מה כ). ואכלת את כל העמים אשר יי׳ אלהיך נתן לך לא תָחוֹס עינך עליהם (דבר׳ ז יו). לא תאבה לו (להמסית אותך) ולא תשמע אליו ולא תָחוֹס עינך עליו ולא תחמל ולא תכסה עליו כי הרג תהרגנו (שם יג ט-י). ונתנו אתו (את הרוצח) ביד גאל הדם ומת לא תָחוֹס עינך עליו (שם יט יב-יג). וקצתה את כפה (של האשה שאחזה במבושים) לא תָחוֹס עינך (שם כה יב). ופרי בטן לא ירחמו (חיל מדי) על בנים לא תחוס עינם (ישע׳ יג יח). וגם אני אגרע ולא תָחוֹס עיני וגם אני לא אחמול (יחזק׳ ה יא). עברו בעיר אחריו והכו על [1]) תָּחוֹס עיניכם ואל תחמלו (שם ט ה). לא חָסָה עליך עין לעשות לך אחת מאלה לחמלה עליך (שם יו ה). וַתָּחָס עיני עליהם משחתם ולא עשיתי אותם כלה במדבר (שם כ יז). — ובלי השם עין: ונפצתים איש אל אחיו והאבות והבנים יחדו נאם יי׳ לא אחמול ולא אָחוּס[2]) ולא ארחם מהשחיתם (ירמ׳ יג יד). והכם (נבוכדנאצר) לפי חרב לא יָחוּס עליהם ולא יחמל ולא ירחם (שם כא ז). אני יי׳ דברתי באה ועשיתי לא אפרע ולא אָחוּס ולא אנחם (יחזק׳ כד יד). יָחֹס על דל ואביון ונפשות אביונים יושיע (תהל׳ עב יג). חוּסָה יי׳ על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשל בם גוים (יואל׳ ב יז). גם זאת זכרה לי אלהי וְחוּסָה עלי כרב חסדך (נחמ׳ יג כב). הרואה הספד בחלום מן השמים חסו עליו ופדאוהו (ברכ׳ נז.). אם על בניו ועל בני ביתו לא חס על אחרים הוא חס (מד״ר שמות כט). הדבר דומה למלך שכעס על אשתו אמר מגרשה אני ואיני חס על בניה (שם במד׳ ב). אם חס המקום על עוברי רצונו עאכ״ו שיחוס על עושי רצונו (שם ט). חסה התורה עליו לפטור עצמו בקרבן עני (שם י). מה עשה עכן עמד והשמיע קולו לכל הקהל וחסו כל הקהל לפניו (שם כב). — וע״ד לא בע״ה: אתה חַסְתָּ על הקיקיון אשר לא עמלת בו ולא גדלתו וכו׳ ואני לא אָחוּס על נינוה העיר הגדולה (יונ׳ ד י-יא). הקנים היוצאים מן הערים וחס עליהן לפסקן (כלא׳ ו ח). המכבה את הנר וכו׳ כחס על הנר כחס על השמן כחס על הפתילה (שבת ב ה). על מה חסה התורה על כלי חרסו ועל פכו ועל תפיו אם כך חסה התורה על ממונו הבזוי ק״ו על ממונו החביב (נגע׳ יב ה). כחס על שדהו (תוספתא

[1]) רק עברית וארמית.

[1]) כך הכתיב, והקריא אל. — [2]) כך למערבאי, למדנחאי אָחוֹם.

א דמאי א). אין מכבין את הבקעת בשביל לחוס עליה (ירוש' כיל' ד סב ג). התורה חסה על ממונן של ישראל (יומא לט). יהא אדם חס על נכסיו ואל יקדיש פחות משתי שנים (ערכ' כז.).—*ועל כבודו: וכל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם (חגי' ב א). הקב"ה חס על כבודן של בריות (מכי' משפט', נזיק' יב). כדי שיהא אדם יודע לחוס על כבוד קונו (ירוש' חגי' ב עז). חס הוא אדם על כבוד אלמנתו בין מן האירוסין בין מן הנישואין (שם כתוב' יא לד:). כשם שאדם חס על כבוד אלמנתו כך חס על כבוד גרושתו (שם). אנשי הגליל חסו על כבודן ולא חסו על ממונן אנשי יהודה חסו על ממונן ולא חסו על כבודן (שם ד כט:). ומה אם בשעת הקלקלה חס על כבודן ושוקד לטובתן כשיעשו רצונו על אחת כמה וכמה (מד"ר במד' ט). כשם שלא חסה (הסוטה) על כבוד המקום כך אין חסין על כבודה (שם). אמר הקב"ה אם על כבוד בניי חסתי דין הוא שנחוס על כבודו (פסיק' דר"כ, רני עקרה). — *חס ושלום, כמו חלילה: ועל שנתעצל (משה) במילה שעה אחת ביקש המלאך להרגו וכו' רבי יוסי אומר חס ושלום לאותו צדיק שנתעצל במילה (מכי' יתרו, ד מס' עמלק א). כך אני מקובל מבית אבי אבא מכור עצמך לע"ז ואל תצטרך לבריות א"ל חס ושלום לא אמר כן אלא מכור עצמך לעבודה שהיא זרה לך ואל תצטרך לבריות (ירוש' ברכ' ט יג ד). אמר להן אבויה רבותיי מה באתם לשרוף את ביתי עלי אמרו לו חס ושלום אלא יושבין היינו וחוזרין בדברי תורה (שם חגי' ב עז:). אמר אברהם לפני הקב"ה רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שבשעה שאמרת לי להעלות את יצחק בני היה לי מה להשיב וכו' חס ושלום לא עשיתי כן אלא כבשתי את יצרי ועשיתי רצונך (שם תעני' ב סה ד). אמר רשב"ג חס ושלום לא ביקש המלאך להרוג למשה אלא לתינוק (שם נדר' ג לח:). (חלש דעתו של ר"ג אמר שמא) חס ושלום מנעתי תורה מישראל (ברכ' כח.). ואמרו לאחינו שבגולה אם שומעין מוטב ואם לאו יעלו להר אחיה יבנה מזבח חנניה ינגן בכנור ויכפרו כלם ויאמרו אין להם חלק באלהי ישראל מיד געו כל העם בבכיה ואמרו חס ושלום יש לנו חלק באלהי ישראל (שם סג:). ואמרתי לה בתי בימי נדותך מה הוא אצלך אמרה לי חס ושלום אפילו באצבע קטנה לא נגע בי (שבת יג:). שמא חס ושלום קיבל רבי עולמו (סנה' קא). ועל דבר זה היה משה דואג אמר שמא חס ושלום מעלתי בשמן המשחה (הור' יב.). אמר להם אם זה רבי אל ירבו כמותו בישראל אמרו לו חס ושלום (דא"ר ז). ונתעטפו לבנים ונכנסו אצלו אמר להם מה באתם לשמות על אותו האיש שנדווה א"ל חס ושלום לא באנו אלא לשמוח עמך (פסיק' דר"כ, עשר). יודע היה (יוסף) צדקן של אחיו אמר חס ושלום אין אחי חשודים על שפיכות דמים (מד"ר ברא' צג). וכיון שבאו (ישראל) לצאת וגזר עליהן הקב"ה לעשות פסח באו המצריים לאכול עמהם א"ל האלהים חס ושלום כל בן נכר לא יאכל בו (שם שמות יט). בא אליהו ואמר שדי לא מצאנוהו שגיא כח מי ששמע הפסוק הזה אומר שמא חירופין הוא חס ושלום (שם לד). והיה אברהם מהרהר בלבו ואומר שמא חס ושלום נמצא בו פסול ולא נתקבל קרבנו (שם ויקר' כ). באותה שעה נתיירא יעקב ואמר שמא חס ושלום כשם שלאלו ירידה אף לי כן (שם כט). רבי שמואל ב"נ אמר חס ושלום לא היו בני קהת מניחין את הארון (שם במד' ה). אמר אברהם איני זז מכאן עד שתשבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד לעולם שאם חס ושלום לא הייתי שומע לך אבדתני כל אשר יגעתי מימי (שם יז). אמר להם רבותי מצוה אחת הייתם עושין לי ואתם מבקשין למנעה ממני אמרו לו חס ושלום (אמר להם) ומפני מה הנחתם מקומכם וישבתם במקום אחר (אמרו) שמא אתה חושדנו אמר להם חס ושלום (שם שה"ש, דודי ירד). ואם חס ושלום לא ימצא הכל כי אם מקצתם ינתן לבני סעדן וכו' (תש' הגא', הרכ' שע). שאם חס ושלום יהיה זה המת סרוח או זאת הנבילה סרוחה (המפתח לר"נ, שבת כח:). שאם חס ושלום יארע בה דבר מיתה מזמן שטר זה עד סוף ארבע שנים רצופות (שו"ת הרי"ף כה). לפי שיש אדם שהוא מדוכא ביסורין ובשעה שהוא ישן בלילה ואין הנשמה רוצה לחזור מפני עול הצרות שהוא סובל אומר לה הקב"ה חס ושלום לא אכפור באמונתי לעולם אלא אשלם לו הפקדון שהפקיד אצלי (פי' מיוח' לרס"י, אבות ד כב). מלאכת מצוה וכו' התירו חכמים כדי שלא ימנע בשום ענין מפקוח נפש המוטלת חובה עליו אבל במלאכת הרשות חס ושלום (ר"נ על הרי"ף, שבת לח.). — *וחוס ושלום: המסורת שבידנו צריכין אנו להתחזק בה בכל יכלתנו שלא לעבור חוס ושלום על מאי דכתיב לא תוסיפו על הדבר וכו' ולא תגרעו ממנו (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת לא).

חוסן, — עי' חֹסֶן.

חוֹף[1], ש"ז, מ"ר חוֹפִים,— הארץ שקרוב לשפת הים, Küste ; rivage ; sea coast : (המלכים היושבים) בהר ובשפלה ובכל חוף הים הגדול אל מול הלבנון (יהוש' ט א). ויי' צוה לה אל אשקלון ואל חוף הים (ירמ' מז ז). הנני נוטה ידי על פלשתים והכרתי את כרתים והאבדתי את שארית חוף הים (יחזק' כה יו). זבולן לְחוֹף ימים ישכן (ברא' מט יג). אשר ישב לְחוֹף ימים ועל מפרציו ישכן (שופט' ה יז). פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב וּבְחוֹף הים ארץ הכנעני (דבר' א ז). — וגם במשמ' מפרץ, ששם תעמדנה הספינות: והוא לְחוֹף אנית (ברא' מט יג).

[1]) רק עברית, בערב' ריף a). והנה החליטו ריב"ק וריב"ג ורד"ק כי הוא מהכפולים משרש חפף. אמר ריב"ג וז"ל: וממנו (מן חופף עליו כל היום) והוא לחוף אניות וצריך שתדע אופן היות לחוף אניות מענין חופף עליו כי יש בו קצת קושי אומר כי ענין חופף עליו יהיה לו למחסה ולמסתור ופרוש לחוף אניות מחסה הספינות והוא הנמל שהספינות חוסים ונסתרים בו מן הרוחות וכו' אבל לחוף ימים אפשר להיות מזולת ענין חופף עליו וכו' והוא שיהיה מדברי המשנה בנזיר לא יחוף באדמה וכו' ויהיה פרוש לחוף ימים על זה מקום חִכּוּך הימים כלומר מקום שמחככין בו גליהם ר"ל שפתו. ע"כ. וכן ראב"ע: ופי' לחוף מחוז והוא מגזרת חופף עליו כל היום כי האניות לא תעמדנה במקום מגולה לרוח. ע"כ. וכן רד"ק. אבל, כבר העיר ריב"ג שם כי חוף אינו דוקא עצם המפרץ, מקום מעמד האניות, אלא הוא כל הארץ הקרוב לשפת הים, אמר וז"ל: ואני נוטה בלחוף ימים אל הענין הזה (שהוא מלשון חכוך) מפני שבא הלשון הזה במקומות מן המקרא אין ראוי לפרשם בהם בענין נמל אלא ב ש פ ת ה י ם. ע"כ. וכן ת"א תרגם חוף גם ב ס פ ר וגם במחוז: זבולן על ספר ימיא שרי והוא יכבש מחוזין בספינן (ברא' מט יג), וכן ת"י ביהוש' ושופט'. ויש מקום לפקפק גם בגזרתו של ריב"ג, כי קצת קשה לחשב שהשתמשו בזמן ההוא במליצה זו של ח כ ו ך לגלי הים, ומלבד זה ברור הדבר כי אין הכונה בחוף שפת הים, מקום ח כ ו ך הגלים, אלא לכל שטח הארץ הקרוב לשפת הים. ואם נדמה להשם חוף השם ריף a) הערבי שהובא למעלה, יהיה גם זה עדות שאין חוף מן הכפולים, אלא מנע"ו, ומעיד על זה גם מה שהוא בכ"מ חוף מלא ו ולא ח֯ף חסר. וכן החליטו קניג (Kö. 2, 49) שהוא מנע"ו. ולפי"ז יהיה הרבים חופים ולא חפים כמו שנהגו הסופרים על סמך ההחלטה שהוא מהכפולים.

a) سيف,

*חוּף,— עי' ב. חָפַף.

חוץ[1]), ממנו חוּץ, *חוּצִי.

חוּץ, ש"ז, מ"ר חוּצוֹת, חֻצוֹת, ועם ה המקום חוּצָה, — א) ההפך מן פנים הבית, מה שלא בתוך הבית, draussen ; dehors ; without : אחותך בת אביך או בת אמך מולדת בית או מולדת חוץ (ויקר' יח ט). ויגד לשני אחיו בַּחוּץ (ברא' ט כב), שלא עמדו בבית. כי תשה ברעך משאת מאומה לא תבא אל ביתו לעבט עבטו בַּחוּץ תעמד (דבר' כד י-יא). ויהוא שם לו בַּחוּץ שמנים איש (מ"ב י כד), ר"ל מאחורי בית הבעל. ויצא אותה משרתו הַחוּץ ונעל הדלת אחריה (ש"ב יג יח).— ולא ב ת ו ך המחנה, הכפר, העיר: ויאמר (לבן לאליעזר שעמד על עין המים) בוא ברוך יי' למה תעמד בַּחוּץ (ברא' כד לא). פשט גדוד בַּחוּץ (הוש' ז א). מִחוּץ שכלה חרב בבית כמות (איכ' א כ).—וכמו"כ בכלי וכדומה, הצד החיצון שלו: וכפרת אתה (את התבה) מבית וּמִחוּץ בכפר (ברא' ו יד). וצפית אתו (את הארון) זהב טהור מבית וּמִחוּץ תצפנו (שמות כה יא). דרך אגודה ליתור והוא נותן מה שבפנים ב ח ו ץ ומה ש ב ח ו ץ בפנים (ירוש' דמאי ה כד ד). בית צביעה שאמרו בין בפנים בין ב ח ו ץ כדרך שהנקיים תופסין בו (שם חגי' ג עח ד). —*חוּץ לְ: יצא לו ח ו ץ לתחום כיון שחשיכה יתחיל לקצור (ירוש' מגי' ב עג ג). — וּמִחוּץ לְ, מִחוּץ לָעִיר, לַמַּחֲנֶה, לָאֹהֶל, וכיוצא בזה: ויצאהו וינחהו מִחוּץ לעיר (ברא' יט יו). ויברך הגמלים מִחוּץ לעיר אל באר המים (שם כד יא). ומשה יקח את האהל ונטה לו מִחוּץ למחנה הרחק מן המחנה (שמות לג ז). וישב מִחוּץ לאהלו שִׁבעת ימים (ויקר' יד ח). הכשדים הצרים עליכם מִחוּץ לחומה (ירמ' כא ד). מִחוּץ לפרכת העדת באהל מועד יערך אתו אהרן (ויקר' כד ג).—*לחוץ: מן המודיעית ולפנים נאמנין על כלי חרס מן המודיעית ו ל ח ו ץ אין נאמנין (חגי' ג ה).— *מבחוץ, לבחוץ: ולא מבפנים הוא (הכ"ג) עובד ולא מ ב ח ו ץ הוא נשאל וטועין בין דבר מבפנים ל ב ח ו ץ (ירוש' מגי' א עב:). אמר הקב"ה אינו דרך משה שנצטער במשכן יהא עומד מ ב ח ו ץ ואני עומד מבפנים אלא הריני קורא אותו שיכנס (תנחומא ויקר' א). ישראל היו שומעים את הקול מ ב ח ו ץ (שם). — *בלחוץ:

[1]) רק עברית.

איסקופה משמשת ב׳ רשויות בזמן שהפתח פתוח כלפנים פתח נעול כ ל ח ו ץ (שבת ו.). — ועם ה המקום חוצה: לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה (שמות יב מו). ויקבלו הלוים להוציא לנחל קדרון חוצה (דהי״ב כט יז). ומגרשי הערים אשר תתנו ללוים בקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב (במד׳ לה ד). — החוצה, להחוץ, מחוץ להבית: ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט נא השמימה (בראש׳ יה ה). וירץ לבן אל האיש החוצה אל העין (שם כד כט). ויעזב בגדו בידה וינס ויצא החוצה (שם לט יב). שלחו נא את זאת מעלי החוצה (ש״ב יג יז). ויראו ראשי הבדים מן הקדש על פני הדביר ולא יראו החוצה (מ״א ח ח). — ועם הוספ׳ אֶל או ל קודם: ובקרניכם תנגחו כל הנחלות עד אשר הפיצותם אותנה אל החוצה (יחזק׳ לד כא). ויעל על המגדלות ולחוצה החומה אחרת (דהי״ב לב ה). — ומחוצה ל: ומחוצה לשער הפנימי לשכות שרים (יחזק׳ מ מד). אין חורשין להן אלא מלא האורה וסלו הוצה לו (שבי׳ א ב). החמירו תוכו יותר מחוצה לו (ירוש׳ כלא׳ ד כט ג). חורש קרקע שתחתיה וקרקע שחוצה לו (שם שבי׳ א לג:). אלא אם כן עשה חוצה לה כעיר הדשה שביהודה (שם ערוב׳ ה כב ד). — *חוצה לארץ, לחוצה לארץ, בחוצה לארץ: המוכר עבדו לעכו״ם או לחוצה לארץ יצא בן חורין (גיט׳ ד ו). חיוב המינין האלו על ידי שאין כיוצא בהן בחוצה לארץ צרכו חכמים למנותן (ירוש׳ דמאי ב כב:). בארץ אתם חייבין לעשות ואי אתם חייבים לעשות בחוצה לארץ (שם שבי׳ ו לו:). שישראל שבחוצה לארץ שמותן כשמות גויים (שם גיט׳ א מג:). — והחוצה במשמ׳ לא בתוך המשפחה, השבט: כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה (דבר׳ כה ה). — יצא חוץ, ישב חוץ, לשון נקיה ליציאת אדם לצרכיו הטבעיים: ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ ויתד תהיה לך על אזנך והיה בשבתך חוץ וחפרתה בה ושבת וכסית את צאתך (דבר׳ כג יג-יד). והארכתי כל כך בעבור מפרשים שהיו אומרים שהיה (אבימלך) עצור לצאת לחוץ (רא״ב״ע בראש׳ כ יז). — *יוצאת חוץ [1]), כנוי לזונה: חלוק של יוצאת החוץ העשוי כסבכה טהור (כליס כח ט). — ב) דרך בין שתי שורות של בתים בערים ובכפרים למהלך בני אדם ובהמה, Strasse; rue; street: ויפקדו את ירמיהו בחצר המטרה ונתן לו ככר לחם ליום מחוץ האפים (ירמ׳ לז כא). שפך על עולל בחוץ ועל סוד בחורים יחדו (שם ו יא). ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעברים (ישע׳ נא כג). להכרית עולל מחוץ בחורים מרחבות (ירמ׳ ט כ). מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אשקך גם לא יבוזו לי (שה״ש ח א). חכמות בחוץ תרנה ברחבות תתן קולה (משלי א כ). המיה היא וסררת בביתה לא ישכנו רגליה פעם בחוץ פעם ברחבות ואצל כל פנה תארב (שם ז יא-יב). אמר עצל ארי בחוץ בתוך רחבות ארצח (שם כב יג). — ור״ר חוצות, חצות: בכל רחבות מספד ובכל חוצות יאמרו הו הו (עמוס ה טז). ותהי נבלתם כסוחה בקרב חוצות (ישע׳ ה כה). ומספר חצות ירושלם שמתם מזבחות לבשת (ירמ׳ יא יג). עולליך העטופים ברעב בראש כל חוצות (איכ׳ ב יט). גם עלליה ירטשו בראש כל חוצות (נחום ג י). עתה תהיה למרמס כטיט חוצות (מיכ׳ ז י). צוחה על היין בחוצות (ישע׳ כד יא). בחוצות יתהוללו הרכב ישתקשקון ברחבות (נחום ב ה). אל תגידו בגת אל תבשרו בחוצת אשקלון (ש״ב א כ). שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה (ירמ׳ ה א). בערי יהודה ובחצות ירושלם הנשמות מאין אדם ומאין יושב (שם לג י). והשבתי מערי יהודה ומחצות ירושלם קול ששון וקול שמחה (שם ז לד). בחוצתיו חגרו שק (ישע׳ יה ג). ונפלו חללים בארץ כשדים ומדקרים בחוצותיה[1]) (ירמ׳ נא ד). הרביתם חלליכם בעיר הזאת ומלאתם חוצותיה חלל (יחזק׳ יא ו). בפרסות סוסיו ירמס את כל חוצותיך (שם כו יא). החרבתי חוצותם מבלי עובר (צפנ׳ ג ו). צאוננו מאליפות מרבבות בחוצותינו אלופינו מסבלים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחבתינו (תהל׳ קמד יג-יד). — ובמשמ׳ שכונה מיוחדה למושב חלק מיוחד מיושבי העיר: הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב וחצות [2]) תשים לך בדמשק כאשר שם אבי בשמרון (מ״א כ לד). — ובמשמ׳ מקומות מושב, ישוב: בטרם הרים הטבעו לפני גבעות חוללתי עד לא עשה ארץ וחוצות וראש עפרות תבל (משלי ח כה-כו). — ג) תה״פ, חוץ מן דבר, מלבד הדבר ההוא, שהדבר

---

[1]) בארמ׳ נפקת ברא (Grunb. ZDMG 1885).

— [1]) כך ברוב הספרים, ובס״א בחצותיה, בחוציתיה, בחציתיה. — [2]) ת״י שוקין.

ההוא אינו בכלל, ausser ; excepté ; besides :
כי מי יוכל ומי יחוש חוץ ממני (קהל' ב כה). — ופשט שמוש זה אח"כ הרבה מאד: רבי יהודה אומר לכל הוא נותן חוץ מדבר שיש בו חומץ וציר (שבת ג ה). כל השופרות כשרים חוץ משל פרה (ר"ה ג ב). הכל חייבין בראייה חוץ מחרש שוטה וקטן (חגי' א א). כל המעלות שהיו שם רום מעלה חצי אמה וכו' חוץ משל אולם כל הפתחים והשערים שהיו שם גובהן כ' אמה ורחבן י' אמות חוץ משל אולם (מדות ב ג). כל ספק נגעים טהור חוץ מזה ועוד אחר (נגע' ה א). כל נכסי נתתי לפלוני עבדי חוץ מאחד ברבוא שבהם וכו' חוץ מעיר פלונית חוץ משדה פלוני (תוספתא פאה א יג). שכן מצינו בנביאים הראשונים שהיו חותמין את דבריהן בדברי שבח ובדברי נחמות וכו' חוץ מירמיהו שהתם בדברי תוכחות (ירוש' ברכ' ה א ד). בת קול יוצאת מבית קודש הקדשים ואומרת שובו בנים חוץ מאלישע בן אבויה שידע כחי ומרד בי (שם חגי' ב עז:). כל מיני פירות יפין לחלום חוץ מפגי תמרה כל מיני ירקות יפין לחלום חוץ מראשי לפתות (ברכ' נז:). בכל מתרפאין חוץ מעצי אשירה (פסח' כה.). — *חוץ מדעתו של פלוני, בלי דעתו, בלי ידיעתו: יודע אני שיעקב אביכם כשנתן לו לבן בנותיו נטלן והלך לו חוץ מדעתו (מד"ר שמות א). אמר הקב"ה למשה יכול הייתי לעשות לאחיך כהן גדול חוץ מדעתך אלא שהייתי מבקש שתהא גדול עליו (שם לז). —וחוץ מרשותו: לחכם שנטל קרובתו ועשתה עמו י' שנים לא ילדה אמר לה בקשי לי אשה אמר לה יכול אני ליטול חוץ מרשותיך אלא שהייתי מבקש ענותנותיך (מד"ר שמות לז). —*וחוץ מן הכבוד, מטבע של ד"א כשמשיגים על דברי אדם גדול, במשמ' אין השגה זו נוגעת בכבודו של פלוני: ומה שכתב הרב שהאש היסודי הוא חשוך כי אלו היה מאיר היה נראה בלילה חוץ מכבוד חכמתו אין הדבר כן כי הוא אינו חשוך ואינו גם כן מאיר אבל הוא ספירי (ר"י אברבנאל, ברא' א). וחוץ מכבוד הכמתו אינו נראה כלל (מנח' קנא' לר"י מפיסא 16). —וחוץ ממעלת תורתו: דעת הרב חוץ ממעלת תורתו הוא שקר מבואר (ר"י אברבנאל, ברא' א). וחוץ ממעלת תורתם אין הדבר כאשר חשבו וכו' (הוא, מפע' ה' א ג). — חוץ מן הכבוד, חוץ מכבודו, חוץ מן הפנים, בעין בקשת מחילה על מלה לא נקיה שהמדבר רוצה להוציא מפיו, עי' בערך כבוד.

***חוּצִי**, ת"ז, לנק' חוּצִית, — שבחוץ, שמחוץ לדבר מהדברים: לא יעשה זה בכח המונח בטבע ההתפשטות הטבעי כ"א בכח מכרית חוציי (יריע' שלמה ב א). האמתות הם שני מינים האחד הוא אמת פנימיי והשני הוא אמת חוציי וכו' והאמת החוציי הוא מה שיש לו מציאות אמת מבחוץ יאמת אותו השכל או לא (מוסד' תבל, הלוגה ג). והיא החומה הקטנה החוצית הבלתי מקפת כי אם החלל שבין חומה לחומה (יריע' שלמה א א).

חוצל, חוצלת, — עי' חצל.

חוצן, — עי' חֹצֶן.

חוּק[1], ממנו חוק.

חוּק, פ"י, — כמו חָקַק: בשומו לים חקו ומים לא יעברו פיו בְּחוּקוֹ מוסדי ארץ (משלי ח כט). בהכינו שמים שם אני בְּחוּקוֹ חוג על פני תהום (שם כז).

חוֹק, ש"ז, — כמו חֵיק: למה תשיב ידך וימינך מקרב חוקך[2] כלה (תהל' עד יא).

***חוֹק**[3], ש"ז, מ"ר חֲוָקִים, — שלבי הסלם: (איזהו סולם המצרי) כל שאין לו ארבעה חווקים (ערוב' עז: וב"ב נט). שהראה הקב"ה לעקב אבינו שרה של בבל עולה ע' חווקים[4] ושל מדי נ"ב (מד"ר ויקר' כט).

***חוֹקֵר**, ש"ז, מ"ר חוֹקְרִים, — א) בינוני מן חקר. — ב) כהן מכנסת הנוצרית הקתולית שחוקר אם לא כפר אדם באמונתו, Inquisitor; -teur: לימים קמו עליהם (על האנוסים) חוקרים והתחילו לשרף ולקחת שסיהם עד שקם מלך אחד וצוה שלא ימצא שום חוקר במלכותו (שבט יהודה יא). ויתנו שני המלכים האלה על האנוסים חוקרים לראות הילכו באורחותם אם אין (עמק הבכא 84). שנתנו שוחד לשרי החוקרים לבל ירעו להם (שאר' ישראל יט). אחרי כן חקר אותו החוקר אם המאמין באיש אחד שהוא אלקים וכו' (ישמעאל תכינה, הסחר ב, שנת שכח). אשר החוקר והמוסר בנו עליו פנה גדולה וכו' וכאשר

---

1) בערב' חוק a) הקיף והִבִּיק.
2) כך הכתיב, והקרי חיקך, וס"א גם הכתיב חיקך.
3) לא נתברר מקורו. — 4) גרס' הערוך, ובנוסח' עווקים.

a) حوق

קוני החוקר על זה הביאני במקום אשר אסירי המלך (שם). ואנו מתרפאים מהם כל היום ומסתפרים מהם כל שעה והם ממנו במצות מעלת החוקר והשרים (פחד יצחק, הקד'). — ג) חוקר ודורש בעניני פלסופיה: אמר החוקר שלום לך אחי מה טוב בואך לשלום לעת הזאת אשר אני צריך לך מאד. אמר המקובל איך חוקר יצטרך למקובל (רמח"ל, חוקר ומקובל א).

חור[1], ממנו חָוַר, יֶחֱוַר.

חָוַר, פ"ע, עת' יֶחֱוַר, — היה לבן כהה, כמו פני האדם מבהלה פתאם, blass sein ; être pâle ; to be pale: לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יֶחֱוָרוּ (ישע' כט כב). — ואמר המשורר: מה זאת ראיתי אויה זה עתה, זה עתה בחלומי הוי קץ וקרץ, כאבן כצור הוי ירדה פה מטה, ודמות אשה לה משמים ארץ, ושני לפידי אש בשתי ידיה, ומה עצבו הה מה חָוְרוּ פניה (אדם הכ"ק, המככה).

— פע', *חִוֵּר, — עשה לבן, ובהשאלה עשה שיהיה ברור, בלי ספק: כבס ביין לבושו שהוא מחוור להן דברי תורה ובדם ענבים סותה שהוא מחוור להם טעיותיהן (מד"ר ברא' צח).

— פֻע' *חֻוַּר, — שחִוְּרוּ אותו, ובהשאלה שעשו אותו ברור, דבר מְחֻוָּר, ברור, שאין בו מקום לפקפק: המחוור שבכולן זו חצר בית שמירה (ירוש' מעשר' דנא.). ג' ירידין הן יריד עזה יריד עכו ירידה של בוטנה והמחוור שבכולן יריד בוטנה (שם ע"ז א לט ד). זאת אומרת שאין טומאת עבודה זרה מחוורת (שם שבת ט יא ד). זאת אומרת שאין שנתו של בעל מום מחוורת (שם ר"ה א נו ג). הגיעוך סוף מלאכ' המים שאינם מחוורים דבר תורה (שם ברכ' ב ה.). זה אחד משלשה מקריות מחוורין בתורה (שם תרומ' א מ ד). זה אחד מג' מדרשות שהן מחוורין בתורה (שם ב מא ג). והוא פירוש מחוור מאד להנצל מרוב הספקות (ר"י אברבנאל, ש"א ז).

— נתפ', *נִתְחַוֵּר: לא סוף דבר ופרשו השמלה אלא עד שיתחוורו הדברים כשמלה (ירוש' כתוב' כח ג:). זו ההגדה אינה מאותן שסומכין עליהן שהרי לא נתחורה (פי' יציר' לר"י ברצלוני 45). ובזה ההגדה שהיא בתלמוד שהיא מדוקדקת מכולן מפני שנתחורה והוזכרה בתלמוד (שם 89). וראיתי למפרשים אחרים בזה ממה שלא נתחור בעיני (ר"נ על הרי"ף, ר"ס ב.). באמת עדין לא נתחור לי מה שפרש בזה הרב (בד"ל, מלתכים רנו).

*__חִוֵּר__[1], ת"ז, לנק' חִוֶּרֶת, מ"ר חִוְּרִים, חִוְּרוֹת, — מגון הלבן, כמו לבנת הפנים של חולה, של מתביש וכדומה, blass ; pâle ; pale, — נהוג בדבור העברי בא"י ובספרות החדשה.

א. **חוּר**, ש"ז, — ארג לבן ישר ודק מאד מפשתן או צמר גפן, weisses Linnen ; byssus: חוּר כרפס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן (אסת' א ו). ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וָחוּר ועטרת זהב גדולה (שם ח טו).

ב. **חוּר**, חור, — עי' חֹר.

חור, בני חוֹרים, — עי' חֹר.

*__חוּרְבַּר__, ש"ז, — כמו חברבר: אל יאמר לך אדם שנשכו כלב שוטה וחיה שעקצו הוורבר וחיה שבעטתו פרדה וחיה (ירוש' יומ' ח מה:).

*__חוֹרֶג__[2], ש"ז, לנק' חוֹרֶגֶת, מ"ר חוֹרְגִים חוֹרְגוֹת, — בן אשתו של אדם מבעל אחר, Stiefsohn ; beau-fils ; step-son: וחמיו וגיסו הן ובניהן וחתניהן וחורגו לבדו (סנה' ג ד). אף אחי אביו יהא אסור באשתו הואיל ומותר באשת חורגו וחורגו מותר באשתו (ספרא אחרי ט יג). ומותר אדם באשת חמיו ובאשת חורגו ואסור בבת חורגו וחורגו מותר באשתו ובתו ואשת חורגו אומרת לו אני מותרת לך ובתי אסורה לך (יבמ' כא.). והוא ממהר אליו (אל הממון) ומשתדל עליו ואפשר שיקבצנו לבעל אשתו אחריו ולחורגו ולגדול שבשונאיו (חו"ה, הכנעה ד). — ומ"ר: שני חורגים שגדלו בבית אחד אסורין להינשא מפני מראית העין (ירוש' יבמ' ב ג ד). — וחורגתו: מותר הוא אדם באשת חורגו ואסור בבתו אלא חורגתו שמא אינו אסור בה (שם). אשת בן חמיו מותרת חורגתו ערוה אשת חורגו מותרת בת חורגתו ערוה (יבמ' כא:). שמעון וראובן אחים וקדש ראובן בת אשת אחיו חורגתו של שמעון אחיו (שו"ת בא"ר עשק עו). —

[1]) בערב' חור a), וכן בארמית.

a) حور

[1]) בארמ' חִיוָר, לבן.

[2]) לא נתברר מקורו. ועי' תרג.

ומ"ר חורגות: יעקב נשא לאה וילדה לו בנות ואח"כ נשא רחל וילדה לו בנים וכו' ואחר כל זאת השיא יעקב בנותיו שילדה לאה לבעליה ונתן להם קרקע וכו' ורוצה רחל זו שתטול אותן מקרקעי שבכתב החילופה למה שלא נטלה היא קנין על נתינתו לחורגותיה (ר' חנוך, תשו' גא' מו"מ קעה), לאמר בנות לאה. — ופשט השמוש במלה זו גם על האבות והאחים והאחיות. °אם חורגת, אשת האב: אף לא ידי אמי חורגתי היו בעצם המעל הזה (דביר למא"ג, גלעד ב). צרתה היא אמי חורגתי (שם). ויהי במות המלך הכבידה אינה אשת המלך את אכפה על בנו ובתו כי היא היתה חורגתם (ק"ב, מוסדי ארץ קונסטנטינ'). פרצה יוליאנה אם חורגתם עם אנשים אחדים (דבי"ע ז, 586). — °ואחות חורגת: אמרתי לא אראה את פני אחותי חורגתי (דביר למא"ג, מלפה ג). —°ואבות חורגים, כולל אב חורג ואם חורגת: יתומים מעונים תחת ידי אבות חורגים (שם ט).

חוֹרִי[1]), חורי, ש"ז, — כמו חור: ובשו עבדי פשתים שריקות וארגים חוֹרָי (ישע' יט ט).

א.**חוּשׁ**[2]), ממנו א.חוּשׁ חִישׁ.

א.**חוּשׁ**, פ"ע, עת' אָחוּשׁ, צווי חוּשָׁה, —מַהֵר, עשה הדבר במהירות וזריזות, eilen;se hâter;make haste: מרחוק יבאו יעפו כנשר חָשׁ לאכול (חבק' א ח). מהר שלל חָשׁ בז (ישע' ח ג). כי קרוב יום אידם וְחָשׁ עתדת למו (דבר' לב לה). ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חוּשָׁה אל תעמד (ש"א כ לח). רצה יי' להצילני יי' לעזרתי חוּשָׁה (תהל' מ יד). חַשְׁתִּי ולא התמהמהתי לשמר מצותיך (שם קיט ס). — ואמר המליץ: על כן יחושו נחליו, ויתרוצצו גליו, להנות בגבוליו (מכת' ר"י בן תבון הירוס' לר"ד ככד הרמב"ם). — ובפעל חוּשׁ[3]), חוּשִׁים, חָשִׁים, במשמ' מהירים: ואנחנו נחלץ חֻשִׁים[4]) לפני בני ישראל עד אשר אם הביאנם אל מקומם (במד' לב יז).

— הפע', הֵחִישׁ, יָחִישׁ, אָחִישׁ, אֲחִישָׁה, וַתַּחַשׁ[1]), — א) כמו קל: והארב הֵחִישׁוּ ויפשטו אל הגבעה (שופט' כ לז). אם הלכתי עם שוא וַתַּחַשׁ על מרמה רגלי (איוב לא ה). — ואמר המשורר: ולו צוה עלי שמש לכתר אזי לא היתה לרוץ מחישה (רשב"ג, שירי שלמה טו). — ב) פ"י, הֵחִישׁ את הדבר, עשה שהדבר יבוא מהרה, beschleunigen; hâter; hasten: האמרים ימהר יָחִישָׁה מעשהו למען נראה (ישע' ה יח). אָחִישָׁה מפלט לי מרוח סעה מסער (תהל' נה ט). אני יי' בעתה אֲחִישֶׁנָּה (ישע' ס כב). וצדקות שעשית עם זקני ועם זקנתי שאילו החיש לה קללה אחת מאין הייתי בא (מד"ר רות, תלות).

ב.**חוּשׁ**[2]), ממנו ב.חוּשׁ, ג.°חוּשׁ, °חוּשִׁי, °מַחוּשׁ, °מוּחָשׁ.

ב.**חוּשׁ**, פ"ע, עב' חָשׁ, עת' אָחוּשׁ, — הרגיש הדבר, : fühlen, empfinden; sentir, éprouver ; to feel: אין טוב באדם שיאכל ושתה והראה את נפשו טוב בעמלו גם זה ראיתי אני כי מיד האלהים הוא כי מי יאכל ומי יָחוּשׁ חוץ ממני (קהל' ב כד-כה). אחד מארבעה צדיקים שנתן להם רמז שנים חשו ושנים לא חשו משה נתן לו רמז ולא חש יעקב נתן לו רמז ולא חש דוד ומרדכי נתן להם רמז וחשו (מכי' בשלח, עמלק ב). — חָשׁ בראשו וכדומה, הרגיש כאב: פעם אחת חש רבי מאיר במעיו ובקשנו לטרוף לו יין ושמן (שבת קלד.). חש בראשו יעסוק בתורה (ערוב' נד.). חש בגרונו וכו' חש במעיו וכו' חש בעצמותיו יעסוק בתורה (שם). מבקש אתה שלא לחוש באזניך ולא אחד מאיבריך הטה אזניך לתורה ואת נוחל חיים (מד"ר דבר' י).

— הפע', יְהוּחַשׁ, מוּחָשׁ, — שהושג באחד מהחושים: כי נפש האדם היא הויה דקה עד מאד אינה מוחשת כלל ומושגת באחד מן ההרגשות (האמונ' לרס"ע פלקיירא י ב). שכל מקום שנזכר שם ירושלם ולא יאות לעינינו על עיר ירושלם המוחשת תדע כי הוא נאמר למשל (מלמד התלמיד, שופט'). שזה האור איננו אור מוחש כי אם אור שכלי (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ג

---

[1]) לפי דעת המדקדקים כמו דודי, לולי, גובי. אך יש משבשים הכתוב ומגיהים במקום חורי חורו וקראים חָוָרוּ, והוא כפל להפעל זבשו שבראש הפסוק.

[2]) אומרים חל"א כי באשור' חָאַשׁ ר"ל מהר. ברם מדמה לזה הפעל הערבי חת' a).

[3]) כמו מולים וכיוצא בזה, ועי' הערה לקמן. —[4]) ת"א מבעין. ורסע"ג מסרעין, ר"ל מהירים. וכן שאר הקדמונים, וגם רוב החדשים. וקצת החדשים מגיהים חֲמֻשִׁים. — [1]) במקום וְתָּחָשׁ.

[2]) בערב' חשׁ a). בארמ' חשש.

a) حثّ

a) حسّ

ז). וזאת האש הנמצאת אצלנו המוחשת איננה היסודית שזכרנו כי היסודית סבת ההויה והמוחשת היא סבת ההפסד (לידה לדרך א א ז). —ובמשמ׳ שהכל רואים ויודעים זה: וזה הענין מוחש לעיני כל העמים (שנשדפו הכרמים) (בו״ת תורת חסד רכו). — *מוּחָשׁ*, ש״ז, הדבר שהושג בחוש, עי׳ ערך מוּחָשׁ.

ג. *חוּשׁ[1]), ש״ז, מ״ר חוּשִׁים, — הכח הטבעי שלב״ח לחוש דבר Sinn; Sens; sense: וחוש המישוש סמוך לחוש הטעם והוא ממנו והנאתו (ר״י א״ת [2]), תק׳ מד׳ הנפ׳ לרבב״ג). ואומר כי ראש כל החושים והחשוב שבהן הוא חוש העין מפני שמעלתה מן הגוף כמעלת השמש בעולם (שם). ה׳ החושים והם חוש הראות וחוש השמע וחוש הריח וחוש הטעם וחוש המשוש חוש הראות הוא הדק והנכבד שבכלם וכו׳ ואחריו חוש השמע והוא דק להשיג מרחוק בערך אל חוש הריח ואחריו חוש הריח וגם הוא משיג מרחוק בערך אל חוש הטעם וחוש המשוש שהם חושים גסים ולא ישיגו מושגיהם עד הדבקם בהם ופגעם אותם וחוש המשוש אין לו אבר מיוחד אך הוא נמצא לכל שטח הגוף (רוח חן ב). כחוש הראות וכליו העין וחוש השמע וכליו האזן וחוש הריח וכליו הנחירים וחוש הטעם וכליו הלשון וחמישי הוא חוש המשוש וכליו כל אברי הגוף (ר״ש א״ת, פי׳ המלים הזרות שבמו״נ). לפי שהשגת החוש למוחש הוא בהתפעלות החוש (ראב״ע, ספר העצמים). והצורות אשר לא נשיגם כי אם בחוש הראות בלבד וכקולות והנגונים אשר לא נשיגם כי אם בחוש השמע בלבד וכן הריח ומיני המורחים בחוש האף וכן מיני המטעמים בחוש הטעם בלבד והחום והקור והרבה מעניני האיכות בחוש המשוש (תו״ס, היחוד י). ותמצא יתרון השגת השכל על השגת החוש באשר החוש יצטרך בהגעת השגותיו אל היות נמצא הדבר המושג (אמונה רמה 55). והאספוג הוא אמצעי בין הצומח והחי שהרי יש לו חוש ההרגש (שבט יהודה ז). מדוע החיות חזקי החוש יותר מהאדם כי אמרו שהארי שומע למרחוק מאד והעורב מריח למרחוק וכן הדבורים והנשר רואה כמה פרסאות (שם לב). כי החוש נאמר על מינים רבים מהם טבעי ונפשי ושכלי אם היה בעל החוש הרגשו נפשי והיה חושו והרגשו נפשי (שער השמים ג א). שאעפ״י שהאדם לא ישיג את המושכלות זולתי בחוש אין זו ראייה שלא ישיגם הבורא יתברך בלתי חוש (ספורנו, אור עמים, השגחה). ולא יורגשו (השדים) בחוש העין כי אם בהתלבשות צורה (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 49). מה שלא יעיד עליו החוש לא יבא מופת עליו (שם 82). אך חוש הטעם ואם הוא במעלה פחותה מכל החושים דרך הנהגת השמוש בו מעולה מכלן (תק׳ מד׳ הנפ׳ לרשב״ג). והאיך התחזק בנפשכם הדבר הגדול הזה שיהיה לבורא הגופות וכו׳ אשר נתעלה והתקדש והתגדל מהשגת השכלים כל שכן מהחושים חבור עם הבריאה (כוזרי א סח). כי אם לא יהיה משם לא יהיו חושים ואם לא יהיו לו עינים לראות בהם לא ראה שהיין רותח בחביות (אמונה רמה 37). ואח״כ יצא הולד אל העולם הזה והוא חלש בחושיו זולתי חוש המשוש והטעם (תו״ס, הכניעה ה). במה שאנו מתיחדים בו זולתם בחושינו הגופיים ואברינו הנראים (שם, הפריבות ה). — וביחוד חוּשׁ הַמִּשּׁוּשׁ, כנוי לתאות המשגל: ובלבד החוש הממשש אשר באר אריסטו במדות ואמר בשזה החוש חרפה לנו וכו׳ כי רוב מחשבות הנודעים מאנשי החכמה נטרדות בהנאות זה החוש ונכספות אליו (מו״נ ג לו). וכל שכן חברת הנשים אשר היא חרפה לנו ביחוד יותר מכל מושגי חוש המשוש אשר עליו התיחסה חרפת האדם (ידע׳ הפניני, שו״ת לרשב״א). ובפרט אחרי חוש המשוש אשר הוא חרפה כמו שאמר הפילוסוף חוש המשוש חרפה (ש״ט כרש״ט, דרש׳). תאות חוש המשוש אשר חרפה הוא (רמ״א, תורת העולה סב). [1]) ואלו היה חוש המשוש חרפה לנו כדברי ארסטו והנמשכים אחריו לא היו מעלים עינינו כל כך רז״ל והאמת כי חוש המשוש כאשר נשתמש בו על צד המותרות והביאות אסורות הוא חרפה אל האדם השלם אשר לו נתן השכל והידיעה (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 83).

ד. *חוּשׁ[2]), ש״ז, מ״ר חוּשִׁים, —חוּשׁ של קנים, חֹרשה של קנים הרבה כמו במקום בצה של מים וכדומה,

---

[1]) בערבית חאשה a). — [2]) לא נמצאו אצלי פתקאות מזמן קודם לר״י א״ת, אך אין ספק כי כבר היתה מלה זו נהוגה קודם.

a) حاشة

[1]) ועוד הרבה מאמרים דומים לזה הובאו בסוף הספר על החושים של ד׳ קויפמן.

[2]) בערב׳ הישה a), ועי׳ ערך חישה.

a) حيشة

Gebüsch ; broussailles ; bushes : שהיו (בני דן) מרובין בחושים[1] של קנה (ב"ב קמג:).

*חוּשִׁי, ת"ז, לנק' חוּשִׁית, מ"ר חוּשִׁיִּים, ־שִׁיּוֹת, — מהחוש, מטבע החוש: ואם לא עין והוא כלי חושיי לא היה ראות (מאמ' במהות הנפ' לאבובכר אלפרבי). יתחייב שיהיה בזרע כלי חושיי וזה מבואר הבטול כי אין בזרע כלי כל שכן שאין בו כלי חושיי (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ג ד). כיון שהצורה שתי צורות חושיית ושכליית (מאמ' במה' הנפ' לאבובכר אלפרבי). כמו שניחס אליו ההרחה שהיא השגה חושיית באמרו וירח ה' את ריח הניחוח (העקרים ג כח). ידיעה מושכלת וידיעה חושיית (ר"י אברבנאל, בפס' א). וטעם זה שהוא (רוח הנבואה) היה נאצל עליו (על משה) בהקיץ למעוט עסקו בדברים החושיים (ספר העצמים). היותר יקרה שבידיעות והיא ההשכלה כי היו הידיעות החושיות תחת זאת כמו שהודעתי במקומו (מי נן מקין ד). אלו המלות כולם אשר באו בזה הענין מורות על השגות חושיות לאורים ברואים אם מלאכים או זולתם (מו"נ א ה). הרחקת ההגשמה מהבורא יתעלה והשים ההשגות ההם כולם שכליות ולא חושיות (שם כח). כי אלו ההשגות החושיות אינם נובעות אך יחסרו בשילקחו קצתם אחר קצתם עד שאפשר שילקחו כולם (רלב"ג, משלי ס). שבתחיה לא יהנה אדם מההנאות החושיות (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ד יז).

*חוּשִׁית, תה"פ, — כמו חוּשִׁים, במהרה: ואם טוב בעיניך הוציאני מן המקום הזה חושית ולא תהיה זאת להם אהבה שלישית (לאהבת יעקב ליוסף ואהבת אשת פוטיפר לו) (ר"א בר"ת, בן המלך והנזיר ו).

חוש"מ, — ר"ת: חולו של מועד.

חושן — עי' חֹשֶׁן.

*חוֹשֵׁק, ש"ז, מ"ר חוֹשְׁקִים, —אוֹהֵב, מי שחשק באשה. Liebhaber ; amant ; lover : שתכלית חשק בעלי חיים זה עם זה הוא נמצא בחושק עם חשוקתו (מאמ' התלמיד', חיי ברכה). החשק הוא דבקות המחשבה באהבה גדולה ועזה שאין מחשבת החושק נפרדת מן החשוק כלל (ר' בחיי, כד הקמח, אהבה). וידוע כי החושקים ואוהבים אשר אומרים שיעשו גבורות ונפלאות עד אין מספר וכ"ש אם החשוקה היא לפני החושק והאוהב שיכנים עצמו בסכנה לעשות מה שאין בחוקו לעשות (צרור המור, ויצא). — ואמר המשורר: ומה לנפת תטפנה שפתותיך ואין נושק, ומה חשק בחיים ואין חושק (עמנ', מחב' ג). וקול התור (בניסן) עלי מפתן וכפתור ואראה על פתחי כל מגדים, וחושק עם חשוקה בין ערגות בשמים רוכבים יחדיו צמדים (שם ט). אמנם לה אחות יפה כפי מה שנאמר, עמד טעמה בה וריחה לא נמר וכו' היא מתענוגי החשק והידידות אחור נסוגה, ובשושני הנזירות והבדידות סוגה, קצה בחושקים ובבני בליעל, ולה הברכים אשר לא כרעו לבעל (שם ג). כל החושקים עת בואה יקוו, וקם כל העם והשתחוו (שם). איך תחרישי בעת הזאת ברה כחמה, ודמי החושקים צועקים מן האדמה (שם). ותקח מגלת ספר ותכתוב בה מליצה צחה, ותגד לי בה את כל רוחה, וכי לבה מאהבת החושקים ייחם, ועל ימי בכיתה אשר עברו תתנחם, אשר נתנה את מצחה חזק לעומת מצחם (שם). חושו החושקים הנעימים כי אתם נזר הימים. צבי עדיים וגאון תפארתם (שם). והגידי בזאת, בחידות ורמיזות, לבנות עליזות, אשר אמרו הב הב. בבתי החושקים, מזויים נחשקים, מלאים מפיקים, בלב יעלות אהב (שם ז). הייך שר החושקים, כי בעלי אינו נוטה אהלי ויריעות מקים (שם). ומה בצע בבטנך ערמת חטים, ואת בגלגל וחושקיך בשטים (שם ג).

*חוּת[1], פ"ע, — חתה נפשו מדבר, נרתעה לאחוריה מרגש של געל ומאוס: ולא סוף דבר פישפש אלא כל דבר שנפשו של אדם חתה ממנו (ירוש' תרומ' ח מה ג). כל הפירות נופלים לארץ מתלכלכים ונפשו של אדם חתה מהם לאכלם (פסיק' רבתי יא). — ועי' חָתָה.

*חוֹתָל, ש"ז, מ"ר חוֹתָלִים, — כעין מעטה, שחותלים בו דבר. Hülle ; enveloppe : חותל שהוא נותן לתוכו ונוטל מתוכו טמא ואם אינו יכול עד שיקרענו או עד שיתירנו טהור (כלים יו ה).

— [1]) פרש רגמ"ה: כלומר רוב בנים היו לו כאותן שרטוטין של קנים שיש בקנים שהן ארוכות ואית דאמרי בחושים של קנה בעלים של קנה שהן קליפות הרבה זו ע"ג זו. ע"כ. אך יותר נראה דעת הערוך שהביא זה יחד עם המלה חישה.

[1]) לא נתברר מקורו. אך בפרושו אין ספק, כנראה מהענין, וגם שם בגמ' מעשר' (א מח ד) תרגם ר' חייא בר ווא את הפעל בחלו בחיתה והביא לשון הכתוב וגם נפשי בחלה בהם.

חותל שהוא מלא גלעינים אם מכונסות ברובן אם מפוזרות ברוב כל פרידה ופרידה (ירוש׳ שבת א ד:). חותל של תמרים ופטיליא של תמרים קורע ומתיר ובלבד שלא יקשור (שם יח טו.). כחותל הזה של תמרה משעה שאתה מנערו אינו יפה למאומה (פסיק׳ דר״כ, שובה). — ומ״ר: חותלות של גרוגרות ושל תמרים מתיר ומפקיע וחותך (שבת קמו.).

•חוֹתֶלֶת, ש״נ, — כמו חוֹתָל, כעין שק: החותלת העבה שהיא כמו חמת שבתוכה נוצר הולד (רמב״ם, איסורי ביאה י).

חוֹתָם[1]), ש״ז, סמי׳ חוֹתַם, בכנ׳ חוֹתָמוֹ, מ״ר חוֹתָמִים, חוֹתָמוֹת, — א) כלי שחותמים בו, Siegel; sceau; seal: שתים עשרה (אבנים) על שמתם פתוחי חותָם איש על שמו (שמות כח כא). חֹתָמְךָ ופתילך ומטך אשר בידך (בראש׳ לח יח). ותכתב ספרים בשם אחאב ותחתם בְּחֹתָמוֹ (מ״א כא ח). טבעת של מתכת וחותם שלה של אלמוג (כלים יג ו). וכן היה רבי נחמיה אומר בטבעת (אנו הולכים) אחר חותמה (ירוש׳ שבת ו ח:). הכל משתמר בחותם בתוך חותם חוץ מן היין שאין משתמר בחותם בתוך חותם (ע״ז לא.).— והצורה הטבועה שעושים בהחותם על דבר, ובמליצה, הוֹתָם על הזרוע, על הלב, לדמיון של דבוק חזק: שימני כחוֹתָם על לבך כַּחוֹתָם על זרועך (שה״ש ח ו). אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חוֹתָם על יד ימיני (ירמ׳ כב כד). ביום ההוא נאם יי׳ צבאות אקחך זרבבל בן שאלתיאל עבדי נאם יי׳ ושמתיך כַּחוֹתָם כי בך בחרתי (חגי ב כג). — ואמר הפיטן: ומשה עלה והושם כַּחוֹתָם, ונצטוה לך אל העם וקדשתם (יוצר ב שבוע׳, בשורי מעבהו). נכספה וגם כלתה נפשי לראותם, ולשום אותם על לבי חותם (עמנ׳, מחב׳ יט). — *חותמו של אברהם אבינו, כנוי להמילה: אמר להם אם אין חותמו של אברהם בבשרכם לא תטעמו ממנו (מד״ר שמות יט). — *ודבר חתום: יוצא העבד בחותם שבצווארו אבל לא בחותם שבכסותו (שבת נח.). — ב) *כעין מטבע עשויה ממתכת או חמר אחר לסימן, Marke; timbre; mark: אלו הן הממונין שהיו במקדש יוחנן בן פנחס על החותמות אחיה על הנסכים וכו׳ (שקל׳ ה א). ארבעה חותמות היו במקדש וכתוב עליהן עגל זכר גדי חוטא. (שם ג). מי שהוא מבקש נסכים הולך לו אצל יוחנן שהוא ממונה על החותמות נותן לו מעות ומקבל ממנו חותם (שם ד). ארבע לשכות היו שם. אחת לשכת הטלאים ואחת לשכת החותמות ואחת לשכת בית המוקד ואחת לשכת שהיו עושין בה לחם הפנים (תמיד ג ג). אמר ר״י כשאתה בא ועומד על פתח היכל ה״א טול ב׳ חותמות בשתי ידיך א׳ של טוטרוסיאי ה׳ ואחד של סוריאה שר הפנים של טוטרוסיאי ה׳ הראה אותו לעומדים לימין ושל סוריאה הראה אותו לעומדים לשמאל (היכלות יט). — ג) •חוֹתָם של השררה, המלך, פקודה וחק מיוחד שנותן המלך זכות מיוחדה: הרי שקהל קדוש אחד מקטלוניא יש להם חותם מאדוננו המלך יר״ה נותן כח לשלשת הנאמנים ולבית דין שיעשו ברירת שלשים אנשים וכו׳ וזה לשון הקפיטו״ל שבתוך החותם וכו׳ (שו״ת ריב״ש רכח). שעמד כמה שנים בפרץ להציל הקהלות מגזרות ולהפיק להם חותמות מועילים (שם ס). ראובן היו לו חותמות מאבותיו שנתן אדוננו המלך להם ולזרעם (רבנ״א, תולד׳ אדם ריג). שאם יש לשמעון חותם אחד וכתוב על שם ראובן ויש לראובן חותמות אחרים כתובין על שמו ובא המלך ונוטל חותם שמעון בשביל מתנת ראובן שיש לו לראובן לשלם לשמעון (מרדכי ב״ק, סי׳ קנג). על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת למעלתו עלינו ראינו אור באורו בחותמות אשר הוציא מאדוננו המלך (עמנ׳, מחב׳ כג). שישתדלו הנבררים להוציא חותם מאת אדוננו המלך (תקנ׳ הקהל, התלון תריב). ובכן נבוא אל המלך כדת להתחנן וכו׳ לתת לנו על דבר הסכמותינו ולאמץ כח הנבררים חותמות מספיקים (שם). עשה המלך חותם גלוי (QGdJ Deutschl. II 34). על ענין קהל אח׳ שהשיגו חותם המלך לעשות הממונים ואח״כ עשו ברירה חדשה (שו״ת שמש צדקה ב יב). — ד) •סימן מיוחד שהיו היהודים בקצת ארצות אנוסים לעשות בבגדיהם: ששום יהודי לא ילבש משי ועוד שישאו חותם אדום לשיכירו שהם יהודים (שבט יהודה ז). שנת קע״ו גזרה מלכות הרשעה על עמנו שיהיו מצויינים בחותם נכר מי״ב שנה ולמעלה האנשים בכובעיהם והנשים בצעיפיהם (שם סד). — ה) טבעתיו

[1]) בערב׳ חַ׳אתִם a), במשמ׳ הותם וגם במשמ׳

a) خاتم

נאוה אפיקי מגנים סגור חוֹתָם¹) צר (איוב מא ז).

*חוֹתֵם, ש"ז, מ"ר חוֹתְמִים, — מי שחותם על דבר, Unterzeichner; signataire; subscriber: כל השטרות העולים בערכות של עכו"ם אע"פ שחותמיהם עכו"ם כשרים (גיט' א ה). נוח לי לקיימו בחותמיו ולא לצרף עשרה בני אדם (ירוש' שם א מג:). שאין קיום הגט אלא בחותמיו (שם ב ה). שנים אדוקין בשטר מלוה אומר שלי הוא ונפל ממני ומצאתיו ולוה אומר שלך הוא ופרעתיו לך יתקיים השטר בחותמיו (ב"ב קע.).

חוֹתָמָה, ש"נ, מ"ר חוֹתָמוֹת, — כמו חוֹתָם, עי"ש.

חוֹתֶמֶת, חֹתֶמֶת, ש"נ, — כמו חוֹתָם: הכר נא למי החֹתֶמֶת והפתילים והמטה האלה (בראש' לח כה). — *ובמשמ' טבעת, למשל טבעת שבגרגרת: ואם הגיעה מאילת לטבעת הגדולה ולא נשארה בלתי חותמת אחת מן הקנה של ריאה טהור הוא ואם חתך בחותמת אשר מתחת טבעת הגדולה כחוט השער טרפה (הלכ' טרפ' להלכ' הלני ב ה).

חוֹתֵן, חוֹתֶנֶת, — עי' חֹתֵן חֹתֶנֶת.

א. חזה, ממנו חָזֶה, *חֲזִיָּה.

חָזֶה¹), ש"ז, סמי' חֲזֵה, מ"ר חָזוֹת, — החלק בהגוף מתחת להצואר, במקום השדים, Brust; poitrine; breast: ולקחת את החזה מאיל המלאים (שמות כט כו). את החלב על החזה יביאנו (ויקר' ז ל). כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם ואתן אתם לאהרן הכהן (שם לד). וישימו את החלבים על החזות וכו' ואת החזות ואת שוק הימין הניף אהרן תנופה (שם ט כ-כא). מפשיטין את הפסח עד החזה (כרכ' קיו:). איזה הוא חזה כל שרואה את הארץ מלמעלה ועד שמגיע לצובר וכו' (תוספתא חול' ט יג).

ב. חזה, ממנו א. חָזָה, א. חֹזֶה, חָזוֹן, חִזָּיוֹן, חָזוּת, מַחֲזֶה, מֶחֱזָה, *חֲזִיָּה, *חֲזִית.

א. חָזָה, פ"י, חָזִית, חֲזִיתִיךָ, אֶחֱזֶה, אֶחֱזֶה, תֶּחֱזֶה, חֹזֶה, חֲזֵה, חֲזוּ, חָזוֹת, — א) רָאָה, ראה והתבונן לדבר, schauen; régarder; to look: ויחזו (אצל בני ישראל) את האלהים (שמות כד יא). ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים (שם יח כא). יחזו ויבשו קנאת עם (ישע' כו יא). מלך ביפיו תחזינה עיניך תראינה ארץ מרחקים (שם לג יז). חֲזֵה ציון קרית מועדנו (שם כ). שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך מה תחזו בשולמית כמחלת המחנים (שה"ש ז א). אהבת משכבם יד חזית (ישע' נז ח). — ומצוי בדבור המליצי הרבה במקום ראה, בפרט בזמן קצת מאוחר: ישמח צדיק כי חזה נקם (תהל' נח יא). חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב (משלי כב כט). חזית איש אץ בדבריו תקוה לכסיל ממנו (שם כט כ). אחוך שמע לי וזה חזיתי ואספרה (איוב טו יז). כל אדם חזו בו אנוש יביט מרחוק (שם לו כה). הן אתם כלכם חזיתם ולמה זה הבל תהבלו (שם כז יב). לכו חזו מפעלות יי' (תהל' מו ט). אשר אני אחזה לי ועיני ראו ולא זר (איוב יט כז). ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר (משלי כד לב). שמאול בעשתו ולא אחז יעטף ימין ולא אראה (איוב כג ט). שבתי בבית יי' כל ימי חיי לחזות בנעם יי' ולבקר בהיכלו (תהל' כז ד). כן בקדש חזיתך לראות עזך וכבודך (שם סג ג). — ולרעה, במשמ' ראה ושמח על רעתו של פלוני: ועתה נאספו עליך גוים רבים האמרים תחנף ותחז בציון עינינו (מיכ' ד יא). — ב) בפרט ראה ברוחו, בדמיונו, בחלום, בנבואה: נאם שמע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה נפל וגלוי עינים (במד' כד ד). — וספר והגיד לפני הקהל מה שחזה בדמיונו, ברוח הנבואה: הדבר אשר חזה ישעיהו בן אמוץ על יהודה וירושלם והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית יי' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים (ישע' ב א-ב). משא בבל אשר חזה ישעיהו בן אמוץ על הר נשפה שאו נס הרימו קול להם וכו' קול המון בהרים דמות עם רב (שם יג א-ד). דברי עמוס אשר היה בנקדים מתקוע אשר חזה על ישראל בימי עזיה מלך יהודה וכו' יי' מציון ישאג ומירושלם יתן קולו ואבלו נאות הרעים ויבש ראש הכרמל (עמוס א א-ב). דבר יי' אשר היה אל מיכה המרשתי בימי יותם אחז יחזקיה מלכי יהודה אשר חזה על שמרון וירושלם שמעו עמים כלם הקשיבי ארץ ומלאה וכו' כי הנה יי' יצא ממקומו וירד ודרך על במותי ארץ ונמסו ההרים תחתם והעמקים יתבקעו (מיכ' א א-ד).

טבעת. — ¹) תרגום היוני: סגורו חוֹתַם צ"ר.

¹) משקל שָׂדֶה, שָׂדוֹת. בארמית הדיא, וסוברים שהוא מערב' חד'א a), מה שהוא נבהו, ממולו.

a) حذا

המשא אשר חָזָה חבקוק הנביא עד אנה יי' שועתי ולא תשמע (חבק' א א-ב). נביאיך חָזוּ לך שוא ותפל (איכ' ב יד). חָזוּ שוא וקסם כזב האמרים נאם יי' ויי' לא שלחם (יחזק' יג ו). כי התרפים דברו און והקוסמים חָזוּ שקר וחלמות השוא ידברו (זכר' י ב). הלוא מחזה שוא חֲזִיתֶם ומקסם כזב אמרתם וכו' יען דברכם שוא וַחֲזִיתֶם כזב לכן הנני אליכם נאם אדני יי' (יחזק' יג ז-ח). אשר אמרו לראים לא תראו ולחזים לא תֶחֱזוּ לנו נכחות דברו לנו חלקות חֲזוּ מהתלות (ישע' ל י). וַיֶּחֱזוּ לך משאות שוא ומדוחים (איכ' ב יד). לכן שוא לא תֶחֱזֶינָה וקסם לא תקסמנה עוד (יחזק' יג כג). החזון אשר הוא חֹזֶה לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא (שם יב כז). ונביאיה טחו להם תפל חֹזִים שוא וקסמים להם כזב (שם כב כח). והיתה ידי אל הנביאים החֹזִים שוא והקסמים כזב (שם יג ט). נביאי ישראל הנבאים אל ירושלם וְהַחֹזִים לה חזון שלם ואין שלם (שם יו). — והשתמשו הפיטנים בפעל זה גם כאלו היה מנע"ו ואמרו חָז במקום חזה: צורת מטבע כְּחָז אבי הוזה צוה צור לצור כן תת מתן זה (יוצר פר' שקל', מעתיק). בסמוך לה יקר מעלה וכם מלכות לחי עולם, בזויות כבוד חיות כְּחָז חוזה במפעלם (אופ' לשבת אחר שבוע', כבודו). אז מאז כְּחָז יודע נגן, אריה בן זאב לישע הוגן (קרוב' לפורים, ואהבת). פרזות מושב צבאך, סבב כְּחָז נביאך (יוצר ב פסח, טכסים גיסיו בגיסו לצאת עלימו, חָז כי בא יום גמולימו (יוצר אחרון לפסח, תתכולות). רנתי לך תערב כתמים חָז סולם פגיעה (רני ושמחי, אשתחוה לך). — יֶחֱזֶינּוּ, עי' חזי.

ג. חזה[1], ממנו ב.חָזָה, ב.חֹזֶה, ג.חָזוֹת.

ב. חָזָה[2], פ"י, עת' יֶחֱזֶה, — חזה דבר, הקים וכונן ויסד וחזק את הדבר לבל ימוט, errichten; établir; to establish: רטב הוא (החנף) לפני שמש ועל גנתו יונקתו תצא על גל שרשיו יסבכו בית אבנים יֶחֱזֶה[3] אם יבלענו ממקמו וכחש בו לא ראיתיך (איוב ח יו-יח).

א. חֹזֶה, ש"ז, סמי' חוזה, חֹזֵה, מ"ר חֹזִים, חוזים, — נָבִיא, ובפרט החוזה בככבים, Prophet; Sternkundiger; profête; astronom: ויאמר אמציה אל עמוס חֹזֶה לך ברח לך אל ארץ יהודה ואכל שם לחם ושם תנבא (עמו' ז יב). ויעד יי' בישראל וביהודה ביד כל נביאו כל חֹזֶה לאמר שבו מדרכיכם הרעים (מ"ב יז יג). ודברי דויד המלך הראשנים והאחרנים הנם כתובים על דברי שמואל הראה ועל דברי נתן הנביא ועל דברי גד הַחֹזֶה (דהי"א כט כט). ודברי רחבעם הראשנים והאחרונים הלא הם כתיבים בדברי שמעיה הנביא ועדו הַחֹזֶה (דהי"ב יב יה). ויצא אל פניו יהוא בן חנני הַחֹזֶה ויאמר אל המלך יהושפט וכו' (שם יט ב). להלל לוי' בדברי דויד ואסף הַחֹזֶה ויהללו עד לשמחה (שם כט ל). וידבר יי' אל גד חֹזֵה דויד לאמר (דהי"א כא ט). כל אלה בנים להימן חֹזֵה

---

1) רק עברית, ועי' הערה לערך ב.חָזָה.

2) עי' הערה לקמן. — 3) כבר חבר מנחם את יחזה ואת חָזָה במחברת אחת מיוחדה, לא במחברת חזה במשמ' ראיה, ויחס להשרש הזה משמעה מיוחדת לו, משמע' גבול. וכן ר"י חיוג יחס לשני אלה ענין אחד. והשיג עליו ריב"ג ואמר: ואני אומר שהם שני ענינים ופרוש בית אבנים יחזה תוך האבנים יסתבך כלומר בין האבנים יפרד מאמרו קרן חזות חזות ארבע וחזותיה לסוף כל ארעא אשר פירוש הכל סבך ר"ל הסעפים המסתבכים שיוצאים ממנו. ע"כ. ולפי התרגומים הקדמונים, השבעים והירונ', יש לשער כי הם קראו בין במקום בית. ויחזה במקום יחזה, וקצת החדשים מגיהים הגהות מתחלפות, יאחז, יחזרו, וכדומה לזה. אבל גם בפסוקים הקודמים, י"ב וי"ה, נזכרו שני המשלים של צמח ושל בית: עודנו באבו וכו' ישען על ביתו וכו', ולכן אין שום מניעה מעצם הענין שיזכרו גם כאן שני המשלים של הצמח ושל הבית, והשם חֹזֶה במשמ' נרדפת עם ברית שאין ספק במציאותו בלשון, נותן לנו בית אחיזה למצוא משמעה עקרית שע"י תבואר גם הכונה של הפעל חָזָה כאן, וגם גזרה נכונה למשמעת ברית של השם חֹזֶה, ובבחינה זו בודאי יותר נכונה דעתם של מנחם ור"י חיוג, שלשתי מלים הללו משמעה מיוחדה ואינם ממשמעת שרש חזה הנרדף עם ראה. והנה מה שיחס מנחם לשתי המלים משמ' גבול, מפני שחבר אותן במחברת מחוז, עכ"פ אינו נכון גם עפ"י הדקדוק, כי מחוז הוא משרש אחר, וגם משמעת מחוז בעצמה אינה כלל גבול, ומלבד זה, משמעת גבול אינה נאותה כלל לא להשם חֹזֶה במשמ' ברית, ולא להפעל חָזָה. אבל כונתו של מנחם איננה גבול ממש, אלא ענין קרוב לזה, והמשמעה האחת המספקת ומבארת היטב את שתי המלים לפי הענין היא מה שרשום בפנים, הקים וכונן דבר על יסודות חזקים לבל ימוט. ואולי יש קצת יחס וקרבה בין זה השרש חזה ובין השרש הערבי עהד a), שמשמש במשמ' בטח, הבטיח, ובמשמ' ברית.

a) عهد

המלך (שם כה ה). כי נסך עליכם יי׳ רוח תרדמה ויעצם את עיניכם את הנביאים ואת ראשיכם החזים כסה (ישע׳ כט י). ובשו החזים וחפרו הקסמים ועטו על שפם כלם (מיכ׳ ג ז). אשר אמרו לראים לא תראו ולחזים לא תחזו לנו נכחות (ישע׳ ל י).—וביחוד במשמ׳ הוזה בכוכבים: שה ח ו ז י ם בכוכבים שבזמן הזה סוברים דברים המכחישין (ר״ח פסח׳ לד.). בטלמיאוס וכו׳ ה ח ו ז ה הגדול מופלג על כל אנשי דורו (צמח דויד, אלף לשף ו). והמיעוט בוטחים על ח ו ז י הכוכבים ויש שבוטחים במעשה שדים ובכשפים (ס׳ חסיד׳, תתתתכפ״ג).

ב.חֹזֶה[1], ש״ז, מ״ר חֹזִים, — הנחה שהונחה והסכמה ונתכוננה בין איש לרעהו אדות ענין מהענינים, **Abmachung**; stipulation: כי אמרתם כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חֹזֶה שיט שוטף כי עבר לא יבואנו כי שמנו כזב מחסנו ובשקר נסתרנו (ישע׳ כח יה).

***חֲזוּת**, ש״נ, — מראה מיוחד של הפנים לפי מעמד הרוח, לפי הכונה, **Miene**; mine; mien: (כ״ז, מלון גרמני עברי, געטערדע).

חָזוֹן, ש״ז, סמי׳ חֲזוֹן, — מה שאדם חֹזֶה ברוחו, בדמיונו, מה שראה בחלום, בדמיון הנבואי, **Vision**: והיה כחלום חֲזוֹן לילה המון כל הגוים הצבאים על אריאל (ישע׳ כט ז).—והזון נבואי, הדברים שהנביא שמע בדמיונו: ודבר יי׳ היה יקר בימים ההם אין חָזוֹן נפרץ (ש״א ג א). ודברתי על הנביאים ואנכי חָזוֹן הרביתי וביד הנביאים אדמה (הוש׳ יב יא). כתב חָזוֹן ובאר על הלחות למען ירוץ קורא בו (חבק׳ ב ב). גם נביאיה לא מצאו חָזוֹן מיי׳ (איכ׳ ב ט). ובקשו חָזוֹן מנביא ותורה תאבד מכהן (יחזק׳ ז כו). באין חָזוֹן יפרע עם ושמר תורה אשרהו (משלי כט יח). הֶחָזוֹן אשר הוא חזה לימים רבים (יחזק׳ יב כז). מהבלים המה (הנביאים) אתכם חֲזוֹן לבם ידברו לא מפי יי׳ (ירמ׳ כג יז). לילה לכם מחזון וחשכה לכם מקסם (מיכ׳ ג ו). אז דברת בְחָזוֹן לחסידיך ותאמר שויתי עזר על גבור (תהל׳ פט כ). — ועצם המראה הדמיוני שראה הנביא בדמיונו: בשנת שלוש למלכות בלשאצר המלך חָזוֹן נראה אלי אני דניאל וכו׳ ואראה בֶחָזוֹן ואני הייתי על אובל אולי ואשא עיני ואראה והנה איל אחד עמד לפני האבל ולו קרנים והקרנים גבהות והאחת גבהה מן השנית והגבהה עלה באחרנה ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו לפניו (דני׳ ח א-ד). ויהי בראתי אני דניאל את הֶחָזוֹן ואבקשה בינה והנה עמד לנגדי כמראה גבר וכו׳ ויאמר אלי הבן בן אדם כי לעת קץ הֶחָזוֹן (שם יט-יז). מדבר באברהם שנדבר עמו בדיבור ו ב ח ז ו ן (מד״ר ויקר׳ א). — וכללות הדברים של הנביא שחזה ושדבר בימיו: חֲזוֹן ישעיהו בן אמוץ אשר חזה על יהודה וירושלם (ישע׳ א א). חֲזוֹן עבדיה כה אמר אדני יי׳ לאדום שמועה שמענו מאת יי׳ (עובד׳ א א). ספר חֲזוֹן נחום האלקשי (נחו׳ א א). ויתר דברי יחזקיהו וחסדיו הנם כתובים בַחֲזוֹן ישעיהו בן אמוץ הנביא (דהי״ב לב לב).

***חִזּוּן**, ש״ז, מ״ר חִזּוּנִים, — שה״פ מן חִזֵּן: ובעלי ה ח ז ו ן בפיוטים החדשים למצוא חן בעיני בני אדם מבלעדי האל יתברך (חו״ה, יחוד המעשה ה). מי ומי יראה את קולו לשורר בקול ח י ז ו ן אוחילה וזכרנו (פלא יועץ, ר״ה). כי לא טוב ה ח י ז ו ן והראות הקולות בימים אלו (שם). המתפללים בצבור ובעלי ה ח ז ו ן בפיוטים החדשים (ספר ד״ת ודעת חכמה ב כב).

***חִזּוּק**, ש״ז, מ״ר חזוקים, — א) שה״פ מן חִזֵּק: בצק שבסידקי עריבה עשאו ל ח י ז ו ק אינו חוצץ ואם לאו חוצץ (תוספתא פסח׳ ב א). שולחן שחיפהו בשיש לאכול עליו אעפ״י שעשה לו עץ רחב להיות מקבל בו את השיש טהור שלא עשהו אלא ל ה י ז ו ק להיות מקבל בו את השיש (שם כלים ב״ב א י). קטלא שחליות שלה של אילמוג ואוחזות באונקלאות של מתכת וכו׳ שאינן עשויות אלא ל ח י ז ו ק (שם כלים ב״מ א ט). א״ל רבי יודה בר שלום ל חיז וק בתים נעשית (ירוש׳ ערוב׳ ס כב ד). מפני שהזמן הגיע לאחרית תקפו ו ח ז וק ו וכו׳ כי תוקף כל דבר ו ח ז ו ק ו איננו נמצא לא בתחלתו וכו׳ (ספר העבור ב). כוחות ו ח ז ו ק י ן (רגמ״ה ב״ב קנב.). שני ח ז ו ק י חומה היו בה חיצונה ופנימית העיר (רש״י ב״ב יב כו). עושה לו ח י ז ו ק י ם בין ל ח י ז ו ק בין לנוי במיני עצים המשונים זה מזה במראיהן (רש״י ישע׳ מח יד). -- ובדברים מפשטים, חזוק לדבריו וכדומה: וחכמים עשו ח י ז ו ק לדבריהם יותר משל תורה (כתוב׳ פג:). ולבן הלכו שרי גלעד שם (למצפה) לעשות ח ז ו ק י ה ם (ר״י אברבנאל, שופט׳ יב).— ותזוק

---

[1]) עי׳ הערה [3] לערך ב.חָזֶה, בדבר מקור השם. ומשקלו קצת תמוה, ורק עוד שם אחד נמצא במשקל זה של פֹעֶל במשמ׳ דבר מפשט, והוא רֹאֶה: שגו בָרֹאֶה (ישע׳ כח ז, באותה הפרשה שנמצא שם גם השם חֹזֶה), והיה צריך להיות לפי הקש הלשון חָזֶה, כמו קָצֶה, ומלעיל, ועי׳ הערה לרֹאֶה.

טובה, כמו החזקת טובה: בטובת הנאה דבר מועט שאינו אלא כ ח י ו ו ק טובה (רש"י כתוב' פה:). — ב) קיום בי"ד או הרשות: (השטרות של ומננו שיש בהם) התראה וכמה מיני ח י ו ו ק י ן (וכותבין בהם ליפרע פלוני בפני ושלא בפני בית דין (תשו' הגאו', הרכבי רלד). ראובן ודינה אשתו היו מתעצמין בדין ובתביעות רבות ובררו להם גוי אחד נכבד לדיין ולפישרן בקומפרומ"ש עשו מזה בגופן של גוים בקיומין ו ח ז ו ק י ן וקנסים לקבל עליהם כל מה שיפסוק ויגזור ביניהם (שו"ת ריב"ש רז). לשון ערב שנעשית בה תקנת הנישואין ושהורגלו סופרי ארצנו לכתוב בה שטרי הודאות והלואות ומקח וממכר וכל מיני ח ז ו ק י ן וכו' (שו"ת הרא"ש נה ט ב). כל זה כתוב עם ח ז ו ק י ם וחומרות ואלות וכו' (שו"ת מהרשד"ס, חו"מ מא). ועל זה בנו יסוד תקנתם ועשו לה ח י ז ו ק (שו"ע מהרי"ט, חו"מ ג לז).

***חִזּוּר**, ש"ז, — שה"פ מן חִזֵּר, ובמשמ' תה"פ. חזור לדבר, סביב לו: ששה עשר מיל ח י ז ו ר ח י ז ו ר לצפורין הן הן ארץ זבת חלב ודבש (ירוש' ביכור' א סד:). — *וכמו חורה: כגון מבוי עקום וכשמגעת לעקמומיתה קודם שתפנה לצד אחר אוכלת מפתח ההנות כנגדה בלא ח י ז ו ר (תוספ' ב"ק כא.). אכלה בלא ח י ז ו ר כגון שצידי הרחבה בולטין ואכלה מאותה בליטה (שם).

א.חָזוּת, ש"נ, — א) כמו חָזוֹן: חָזוּת קשה הגד לי הבוגד בוגד והשודד שודד (ישע' כא ב). ותהי לכם חָזוּת הכל כדברי הספר החתום אשר יתנו אתו אל יודע הספר לאמר קרא נא זה ואמר לא אוכל כי חתום הוא (שם כט יא). — ואמר המשורר: אשרי עין ראתה חָזוּת מאד נוראה, וחוט שני הלבין להראות קו סליחה (רמב"ע, יוה"כ, אברי עין). — ב) *כמו מראה: כל אחד ואחד מביא ספר תורה מביתו וקורא בו כדי להראות ח ז ו ת ו לרבים (יומ' ע.). שאני זית הואיל ו ח ז ו ת ו מוכיח עליו (ב"מ כא:).

ב.חָזוּת[1], ש"נ, —כמו ב.חֹזֶה: וכפר בריתכם את מות וְחָזוּתְכֶם את שאול לא תקום שוט שוטף כי יעבר והייתם לו למרמס (ישע' כח יח).—ואמר המליץ: עת מותך לא ידעת ו ח ז ו ת שאול מי הראה לך (ע"ס, תרג' ב"ז יד יד).

---

[1]) עי' הערה לערך ב.חֹזֶה.

ג.חָזוּת[1], ש"נ, — הסתעפות, דבר שמסתעפים ממנו סעיפים, Verzweigung ; ramification : והצפיר קרן חָזוּת[2]) בין עיניו (דני' ח ה). נשברה הקרן הגדלה ותעלנה חָזוּת[2]) ארבע תחתיה לארבע רוחות השמים (שם ח).—וכמו ב.חָזִית: שתהא הרוח מנשבת בה באותה ח ז ו ת ותדלק (האש) יפה (רגמ"ס תמיד ל:).

חזז[3]), ממנו א.חָזִיז, *חִזֵּז.

***חִזֵּז**, פ"י,—עשה חזיזים, האיר אור ע"י חזיזים: קבועם מזוז, קדירתם לְחַזּוֹז, קרישתם לפזוז, ממעל בעזוז (יוצר א שבוע', אדון אמוני).

— פע', *חֻזַּז, — כמו קל, בנחץ הפעולה: מים חֻזַּז בגבורה למביני עתי ברה (ר"א קליר, תפי' גשם, יפתח ארץ), ר"ל הן מים ע"י חזיזים.

***חֲזָז**[4]), חואז, ש"ז, — עפרורית כעין סבין בראש: Kopfschinnen ; pellicules : מימיו (של החרשף) מסירים ה ח ז א ז[5]) (קאנון, לוח סממים, תרבף).

---

[1]) בארמ' הזות, ועי' הערה שלקמן. — [2]) פרשו רוב החדשים חזות זו מלשון א.חזות, ר"ל שיש לו מראה. אבל, אין משמעה זו מתישבת כאן בדרך טבעי. אבל כבר פרש ריב"ג חזות זו במשמ' הסתעפות והסתבכות, אמר וז"ל: קרן חזות חזות ארבע וחזותיה לסוף כל ארעא אשר פרוש הכל סבך ר"ל הסעפים המסתבכים שיוצאים ממנו. ע"כ. וכן ראב"ע ורלב"ג. והנה, אעפ"י שאין הכר למלה זו בערב' במשמ' של ענפים וסעפים, ואעפ"י שגם המלה ח ז ו ת י ה פרשוה קצת הקדמונים וכמו"כ רוב החדשים במשמ' מראה, או החליטו שהוא שבוש והגיהו במקומו חזור, אעפי"כ, שתי המלים האלו, חזותיה בארמ' בפרשה ד שם וחזות בסגנון העברי כאן, מעידות זו על זו שהמלה היא אמתית, לא משבשת, ומכל מליצת הכתוב שבאה שם המלה חזותיה: רבה אילנא ותקף ורומה ימטא לשמיא ו ח ז ו ת ת ה לסוף כל ארעא, ע"כ, אנו למדים בודאות גמורה, כי משמ' חזות כאן היא ענפי האילן המתפשטים רבוצים קצת, והוא נרדף עם השם נוף. וכמו כן אצל קרן חזות היא הסעיפים המסתעפים הנה והנה, ופרושם של רבי לשוננו מכריע.

[3]) עי' הערה לערך א.חָזִיז.

[4]) בערב' חַזַאז a). — [5]) ושם (ד ז א כד) מבואר מהו החזז, אך כתוב במ"ר במשקל ערבי: ח ז א ז הוא סובין וסנפירין ההווים בראש וכו' ה א ח ז א ז הוא הסובין ההווה בראש הוא מין קלוף יקרה לראש להפסד מזגו מיוחד הרשם בשטח העליון מן העור.

---

a) حزاز

*חֲזָזִית[1]), ש"נ, מ"ר חֲזָזִיּוֹת, — מין שחין על העור שמתפצל מן העור כמו פצלים, Flechte ; dartre ; lichen : ובעל גרב ובעל יבלת ובעל חזזית וזקן וחולה (בכור' ו יב). גרב זה החרס ילפת זו חזזית המצרית (בכור' מא.). כאן בחזזית המצרית כאן בחזזית דעלמא (שם). לפפתו (רות את בועז) כחזזית התחיל ממשמש בשערה אמר רוחות אין להם שער (מד"ר רות, תלות לילה). — ובהשאלה על פרי : עלתה חזזית על רובו (של אתרוג) נטלה פטמתו (סוכ' ג ו).

חָזִי[2]), פ"י,—כמו חָזָה : יי' רמה ידך בל יֶחֱזָיוּן יחזו ויבשו קנאת עם (ישע' כו יא). — ואמר המשורר : הודו כשמש בצאתו לו יֶחֱזָיוּ יורדי שאול תארו ויפיו חיו (ראב"ע, איך ישליו).

*חִזּוּי[3]), הזוי, ש"ז, — הַזָּיו של דבר, מראהו וטיבו : אמר רבי טרפון אקפח את בני שהלכה זו מקופחת אינו יודע חזויו[4]) של דבר מה הוא אלא ששמע השומע וטעה (תוספתא אהל' טו יב).

*חָזִי, ת"ז, לנק' חָזִיָּה, מ"ר חָזִיִּים, חָזִיּוֹת, —של החזה, מטבע החזה : הרפואות החזיות הם הרפואות המנקות החזה (קאנון ג י א ה). שהאברים החזיים יתנועעו כלם בהיות כלם חלושים (שם). ולא ישלם זה אלא בתנועה מחוברת מהעצלים החזיים (שם).

*חֲזִיָּה, חזייה, ש"נ, — א) כמו חזוה : כל העם קורין בשלהן כדי להראות חזייתן[5]) לציבור (תוספתא יוה"כ ד יח). — ב) שה"פ מן חזה : זאת החזיה העצומה אשר יחזו בה ויחברו בה רוב כתות העולם בזמננו זה (פתיח' מו"נ). שכל ראיה או חזיה או הבטה שבאה בזה הענין היא השגה שכלית לא ראות עין (שם א ה). שחזו את האלהים והיא השגה בלתי שלמה כי חזיה למטה מראיה (דרך אמונה, כיכאגו כ ב).

*חֲזִיָּה, ש"נ, מ"ר חֲזִיּוֹת, — בגד קצר בלי בתי זרוע על החזה, Weste ; gilet ; vest, — נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים (הצופה א 176).

1) בערב' חזאז, חזאזה a).
2) הצורה הקדומה.
3) משק' ח'לי. — 4) כך בתוספתא מהד' צוק"מ. בנוסח' רוויו, והגיה הגר"א הזיזינו או חזויו.
5) כך בתוספתא במקום חזות שבגמ' יומא ע.

a) حزازة

חִזָּיוֹן, ש"ז, מ"ר חֶזְיוֹנוֹת, — א) כמו חָזוֹן, א.חזות : ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה כן דבר נתן אל דוד (ש"ב ז יז). והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו בהנבאתו (זכר' יג ד). והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם זקניכם חלמות יחלמון בחוריכם חזינות יראו (יוא' ג א). —ואמר הפיטן : המשילוך ברוב חזיונות, הנך אחד בכל דמיונות (שיר הכבוד, אנעים).—גיא חזיון, כנוי לירושלם : משא גיא חזיון מה לך אפוא כי עלית כלך לגגות (ישע' כב א). — וחזיון של חלום : בחלום חזיון לילה בנפל תרדמה על אנשים בתנומות עלי משכב (איוב לג יה). ראיו יאמרו איו כחלום יעוף ולא ימצאהו וידד כחזיון לילה (שם כ ז-ח). בשעפים מחזיונות לילה בנפל תרדמה על אנשים פחד קראני ורעדה ורב עצמותי הפחיד (שם ד יג-יד). ותחתני בחלמות ומחזינות תבעתני (שם ז יד). — ובמשמ' יהבטה, וחכמת החזיון, חכמת ההבטה : בה יודע כל זה באין ספק, ותקרא חכמת החזיון, וזאת אשר בחכמות תתרפק, והשנית חכמת הנסיון (מבחר ריאתי, מקד' מעט ג). — "וכלי חזיון, כלים שיביטו ויתבוננו בהם אל הכוכבים וכדומה : שחכמי התכונה מצאו ומדדו בכלי חזיונם שחמשה כוכבי הנבוכה פעם ילכו לפנים פעם ילכו לאחור (נחמד ונעים רלב). — ובמשמ' יההבטה לצרופי הכוכבים לשפוט לפיהם על עניני העולם, לפי אמונת הקדמונים : בטלמיאוס וכו' החוזה הגדול מופלג על כל אנשי דורו כתב בחזיון לוח שנתו שכוכב שבתאי היה במערכה רעה ונשפט מזה לצרת והריסת היהודים (צמח לדיק, שלד לאלף ו). — ובמשמ' ימראה סתם, מראה החיצון : אנוש בפה מתוק ילבו מר פנימו לא כחיצונו, כמו תפוח אשר הותלע ונאה הוא בחזיונו (מראה המוסר י). — "חזיוני הטבע, מה שנראה בהטבע, בהאויר, בהרקיע, Erscheinung, phénomène ; phenomen : מתכונות דחיקת האויר יבואר לנו חזיונים שונים כלי זכוכית בצואר צר אם נמלא במים לא ישפכו מתוכו לארץ אם יהפך הכלי הזה בפיהו למטה (למודי הטבע, תכונ' האויר). — ובזמן החדש השתמשו בשם זה במשמ' ספור מעשה בדוי שרואה הסופר בדמיונו, Dichtung, fiction ; imagination : לו מנו לילות עמל אשר יעבוד בם סופר החזיון עבודתו בנפול תרדמה על אנשים ולבו ער (א' מפו, הקד' אה"צ). ומה אשיב לך כל תגמוליך עלי הן מכל חזיונותי לא מצאתי

חזון ובך חזיתי חזות הכל (שם). — וכמו"כ משחק שמשחקים בפני קהל רואים, וספור מעשה בדוי שמראים לקהל במעשים ותנועות ע"י משחקים שמדברים ופועלים כמו בפעל ממש, Schauspiel ; spectacle, ובית חִזָּיוֹן, בית ששם מראים חזיונות, Schauspielhaus; théatre.

***חֲזִיוֹן**[1], ש"ז, — חֲזִיוֹנָה של סֻכָּה, של ענף: אמר ר"ל (סוכה שכחה רע היא) כל שנחבאת בחזיונה[2] (ב"מ קה:). — ועי' כּוֹכָה.

א. חָזִיז[3], ש"ז, מ"ר חֲזִיזִים, — קול גלגול הרעם, Rollen d. Donners ;roulement du tonnerre

1) לא נתברר משמעת מלה זו בודאות, ועי' הערה לקמן. — 2) כך הגרסה בכל הספרים וגם בערוך וכן בפרוש ר"ח שהובא בש"מ למאמר זה. רק בהערוך בקצת דפוסים חדשים: בחיזונה, והב"ח הגיה באחזיונה. והנה במאמר זה באר ריש לקיש דברי המשנה (זב' ג ח). עלו (הזב והטהור) באילן שכחו רע בסוכה שכחה רע באילן יפה, ושאלו שם: היכי דמי סוכה שכוחה רע? וענה ר"ל: כל שנחבאת בחזיונה. ופרש הערוך וז"ל: בחזיונה באחיזתה כשאוחזו אדם מחבא האמיר בתוך ידו כלו' נבלע ונקף בכף ידו ואצבעותיו ונמצא גודלו נוגע באצבעו והסוכה בתוך כף ידו ואצבעותיו מובלעות. ע"כ. וכבר העיד רב"א בש"מ כי זה לשון פרוש ר"ח. וכן רש"י: בחזיונה שנטמנת באחיזתה שהאוחז בה טומנה בכף ידו. ע"כ. אבל, אין ספק בדבר שאין פרוש זה פרוש מקבל מזמן חיי הלשון, כי אין להבין למה בחר ר"ל הצורה חזיון לאחיזה, ואחיזה אינה כלל הקף. ומדוע לא בחר לשון יותר פשוטה. כל שיד אדם מקיפה, וכדומה? וכבר השיגו התוספות גם על עצם הפרוש, ואמרו: תימא אמאי קרי אין כחו רע לפי שאינה נחבאת באגרופו הלא היא רותת תחתיהן. ע"כ. ונראה כי גם הרמב"ם לא פרש כך ונסח את דברי ר"ל באופן אחר, וז"ל: שנחבא בה ודוחק אותה תזוז בו (מטמאי מו"מ ח ז). ואמר רז"ק בכ"מ שם: ומפרש רבינו בחזיונה כשאוחז בה והיא נחבאת תוך ידו וכופף אותה היא מזזת אותו. ע"כ. אבל אין כל זה בדברי הרמב"ם כלל, ואדרבה מדברי הרמב"ם נראה ברור שאינו מפרש כך את מאמר של ר"ל. ואין לפקפק בעצם מציאות מלה זו בלשון, כי סגנון מאמרו של ר"ל מעיד שזו לא מלה בדויה עתה בפיו, אלא מלה ידועה, שעל ידה תובן היטב כונת המאמר סוכה שכחה רע, והכל הבינו אז שאם הסוכה, ר"ל הענף, נחבא בחזיונו, כחו של הענף רע, ר"ל אינו חזק ואם ישב עליו אדם יזיז, — ועי' עוד בהערה לסוכה. 3) בערב' הָזִיז a) קול גלגול הרעם, וכמו"כ קול

a) هَزِيز

rumbling (of the thunder): בעשתו למטר חק ודרך לַחֲזִיז קלות (איוב כח כו). מי פלג לשטף תעלה ודרך לַחֲזִיז קלות (שם לח כה). דומה חזיז קולות בהרעימו בעב לנפץ נבל יה (ר"ש הנגיד, הנה יחידתי). וירעם מן השמים יי' ובחזיזים נוראים קולו השמיע ויך כל מושלי צור וכל סרני פלשת הכרית (כ"ס, תרג' ב"ז מז יו-יז). — ובכלל, רעמים, שואת גשמים בברקים, Gewitter ; orage ; (thunder) storm: שאלו מיי' מטר בעת מלקוש יי' עשה חֲזִיזִים ומטר גשם (זכר' י א). — ואמר בן סירא: נאה רצונו בזמן מצוקה כעב חזיזים בעת בצורת (כ"ס גני' לב כו). חיל מעול כנחל איתן וכאפיק אדיר בחזיז קולות (שם מ יג). שכל צדיק וצדיק הקב"ה עושה לו חזיז[1] בפני עצמו (תעני' ט:). — ובמשמ' ענן, Wolke ; nuage, cloud, ואמר הפיטן: בבן חניטיו (של יעקב) סעו ראשית סכותה, ושבעת חזיזי משי[2] עלימו סכתה (ר"א קליר, ב ככות, אליס). אל נא ידך הרחב ורבה חֲזִיזֵי מעונים, וברך בטנים ושקדים ורמונים (קרובץ אהג'יל, ה:בע"ר, אל נא). יעקב למשסה וישראל לבוזזים, כבודה שבעת חפת חזיזים (סליח' ה עבי"ת, אתה תלקי). חציו כאש אוכלת מבין חזיזים אז כי יתמלטו אזני רשעים בם למוסר יגל (רמח"ל, ביר הלולים). ישא ברכה מגד חשרת מים מבין חזיזים אז ירד הגשם ירוה גדודי ארץ (שם). — ב) *חליפות האויר: ומבלי השמר מן הקור והחום והחזיזים הכף הרופא 127). וכות החזיזים לרוחות שלהם כי לא ידמו חזיזי מצרים לחזיזי הלבנון ולא ידמו חזיזי ארץ הצבי לשאר חזיזי הארצות (שם 146). — ג) *השתמשו בו קצת סופרים במשמ' אור הברק המופיע פתאם: אורו אשר לנו מאיר עינים, גנוב יהי אתו ובו ישפיע, שמץ חֲזִיז שמש אשר יגיע, אליו בעוד נגדו יהי אפים (מתק שפת' לר"ע פרנסים 25). כל מראות מרום גם רעם ברק וקשת ח'ק מטר וברד קרח וכפור ושלג מדות אור חם וקר וחזיזי עבי שחק (אדס או"א, מחזה ט). לו עיניו לא רצו כחזיז שמים (מיכל, קבלת). שם אריה משחית כעב קל שלות יחלוף חשכת יער כחזיז שמים (יל"ג, אדו"מ 7).

ילֶלת הרוה. — 1) ואמרו שם: מאי חזיזים אמר רב יהודה פורחות א"ר יוהנן סימן למטר פורחות מאי פורחות אמר רב פפא עיבא קלישא תותי עיבא סמיכתא. — 2) ופרשו המפרשים עננים עשה"כ ואבסך משי. ואמרו במדרש חזית זה היקף ענני כבוד.

ב.*חָזִיז, ש"ז, — א) העשב הרך הצץ מיד אחרי הזריעה: שור כשהוא חורש הולך ובוכה ובחזירתו אוכל חזיז מן התלם (תענ' ה.). — ב) מן ירק נאכל, Flechten ; lichen : מערבין בפעפועין ובחלגלוגות ובגודגדניות אבל לא בחזיז[1]) ולא בכפניות (ערוב' כח.). כשות וחזיז[1]) מערבין בהן ומברכין עליהן בורא פרי האדמה (שם). לא תאכל עמו דברים הרעים לחלב וכו' כגון כשות וחזיז[1]) ודגים קטנים (כתוב' ס:). אמר רב יהודה כשות וחזיז[1]) אין בהן משום גזל (ב"ק קיט:).

חָזִינָה[2]), ש"נ, מ"ר חֲזִינוֹת, — ראש עגול כעין רמון או תפוח ממתכת וכיוצא בזה שבראש מקל להחזיקו ביד, Knopf ; pommeau ; knob : מקל שעשה בראשו מסמרות כמין חזינא[3]) (כלים יד ג).

חֲזִיר, ש"ז, מ"ר חֲזִירִים, — א) בע"ח הֹלך על ארבע, גזון מדברים לא נקיים ואינו מעלה גרה, ואין היהודים והמושלמים אכלים אותו, Schwein ; cochon ; pig swine : ואת החזיר כי מפרים פרסה הוא ושסע שסע פרסה והוא גרה לא יגר טמא הוא לכם (ויקר' יא ז). העם המכעסים אתי על פני תמיד וכו' האכלים בשר החזיר ופרק פגלים כליהם (ישע' סה ג-ד). אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו נאם יי' (שם סו יז). חזיר זה בשעה שהוא רובץ הוא מפשיט את טלפיו כלומר שאני טהור (מד"ר בראש' סה). ולא יגדל ישראל חזירים בכל מקום (ב"ק ז ז). — ומשל: נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם (משלי יא כב). מקור דרי תבונה לנבונים, ואל תשלך פנינים לחזירים (כתי הנפש והלתש' א). פניך דומים למגדלי חזירים ולמלוי בריבית (ברכ' נה.). א"ל ההוא צדוקי לר' יהודה פניך דומין אי כמלוי רביות אי כמגדלי חזירין (נדר' מט:). — *וחזיר בין שנים: אל תאמר לו (להגר) אמש היית עובד הבל ואתה מקודם עד עכשיו חזיר בין שיניך אתה עומד ומדבר עמי (מס' גרים ד א). — וחֲזִיר מִיַּעַר: יכרסמנה חזיר מיער וזיז שדי ירענה (תהל' פ יד). — *וחזיר הבר: שור ושור הבר חמור וחמור הבר חזיר וחזיר הבר אעפ"י שדומין זה לזה כלאים זה בזה (תוספתא כלא' א ח).

וחזירי הבר הם מתקוטטים בעת החבור ויהמו (ספר השמים ד א). — *חזיר הקוצי: שחל ונמר חתולים אדומים וכו' חזיר הקוצי ארנבת, ארנבת הדולג צבי חזיר היער וכו' (שבי"ע ב, אפריקה התיכונה). החזיר הקוצי השוכן באפריקא באזיא החם וכו'. מאכלו שקצים ורמשים נחשים ועקרבים וכדומה ולו עוקצים אשר הקצר מהם הוא רביע אמה אורך ומהם אשר ארכם אמה ויותר וכאשר יראה אויבו מרחוק יתקמץ ויתחבא בעורו עד כי ידמה לתמונת כדור עגולי מלא קוצים ומוקצים (רא"ש למוד' א ו). —*חזיר הים: חזיר הים דומה לחזיר בתוארו בקולו ובמאכלו אך הוא קטן מאד ממנו כי איננו גדול מחתול בן יומו (שם). חזיר הנהר משכנו בחלק אמעריקא באחו על שפת הנהרות ואגמים ובגדלו דומה לסוס קטן (שם). — ב) יבמחלות, מין שחין ומורסה, בפרט תחת הלחי, Skrofel ; scrofule ; ·la : לשחין הנצמח בגרון ותחת הלחי ונקרא בכל לשון חזירים ומראיהם כאגורות (אסף הרופא 108). פרק ג' בחזירים אמר דיסקור' אם יתלה השורש אסיטושא ריגליציאה על מי שיש לו חזירים בצואר יועיל מאד (רא"כ"ע, ספר הנסיונות ד ג). אם תחבוש החזירים בדם הארנבת יועילו מאד (שם). התחלואים שיקרו באלה המקומות כמו חולי החזירים ועוות הצואר (הוא, רא"ש' חכמה). הבשר הרך אשר בחלבים ובארבות הידים כשיתחדש בהם מורסות חמות ויתקשו אותם הגידים ויתחזקו תקרא אותה העלה החזירים (פרקי משה כג). ומהם החזירים והם מורסות יתחדשו מבלגם לח כבר התעבה הרבה (קנוני גליגוס ב, כ"י פריז). בחזירים הם אישקרופלי דומים לסלע ויש חלק ביניהם שאינם מובדלים מן הבשר כהבדל הסלע (קאנון ד ג ב ט). והאדם היתר מעותד קצרי הצואר רטובי המזג נראה שנקראו חזירים לרוב הקרותם לחזירים לרוב וזללותם (שם).

א.*חֲזִירָה, ש"נ, — שם"פ מן חָזַר: פרחה בכולו ואח"כ חזרו בו ראשי אברים ר' ישמעאל אומר כחזירת ראשי אברים בבהרת גדולה ראב"ע אומר כחזירת ראשי אברים בבהרת קטנה (נגע' ח ט). וכמה היא חזירת ראשי איברין ר' מאיר אומר כל שהוא ור' יוסי אומר כעדשה (תוספתא שם ג ז). הגונב טלה מן העדר וכו' אם ידעו הבעלים בגניבה צריכין לידע בחזירה לא ידעו בגניבה

[1]) בערוך חזין.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן. — [3]) כך במשנ' עם גוף פרוש הערבי להרמב"ם, ובכ"י פרמה חזינת, ונקוד חֲזִינָה.

אין צריכין לידע בחזירה (ירוש' ב"מ ה ז ג). לליסטים שברח מפני קוסטינר אמרו לו מעט בריצה שלא תתיגע בחזירה (פסיק' דר"כ, סוכה). הפועלין אוכלין בהליכתן מאומן לאומן ובחזירתן לגת (ירוש' מעשר' סוף ג). פריעת ראש חזירה קרע וקיפת המיטה חובה (שם מו"ק ג פב ד). שלוחי מצוה אינן נזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן (פסח' ח:). שור כשהוא חורש הולך ובוכה ובחזירתו ואוכל חויז מן התלם (תעני' ה.). אמר לו הקב"ה (ליעקב) אתה סימן לבניך מה אתה בצאתך השקעתי חמה ובחזירתך החזרתי לך גלגל חמה כך בניך בצאתם אומללה יולדת שבעה ובחזירתן וזרחה לכם יראי שמי (מד"ר ברא' סח). ובחזירתו היה (ירמיהו) מוצא אצבעות מקוטעין מושלכין בהרים (שם פתיח' איכ', על הסרים). צפירה לשון סביבה וחזירה הוא (רס"ג כליס יו ג). אינה הליכה וחזירה ממש אלא נראות הולכות וחוזרות כמראה הבזק (ר"ת חגי' יג:). — ואמר הפיטן: ומלאכי השרת ירדו לסיעם משמי שפרה, ומלאכי צבאות ידדון בהליכה ידדון בחזירה (יוצר ב שבוע', וכל העס).

ב.*חזירה, ש"נ, מ"ר חזירות, — א) נקבת החזיר: אין פרה וחזירה יוצאה מאלכסנדריאה עד שהם חותכין את האם שלה בשביל שלא תלד (בכור' ו ד). שלא יסתכל אדם באשה נאה וכו' ולא בחזיר ולא בחזירה ולא בעופות בזמן שנזקקין זה לזה (ע"ז כ:). — ב) ׳כמו חזיר משמעה ב, שחין ומורסה: כי יצמח שחין בכל הפה ובצואר ובעורף כמין חזירות (אסף ברופא 43). לחזירות שבצואר יאכל שקל מצבר סקוטרי בבל יום (מ' אלדבי, ש"א ד ג).

***חזית**[1], ש"נ, — בליטה וגבנונית על גבי הכותל לנוי וכדומה, **Auskragung ; saillie ; sally**: מקום שנהגו שלא לגדור אין מחייבין אותו (את השותף להשתתף בגדר) אלא אם רצה כונס לתוך שלו ובונה ועושה חזית[2] מבחוץ (ב"ב א ב). — והצד והמקום בהבנין שעושים שם חזית לנוי, ששם פני הבית, **Frontispiz ; frontispice**: היה שם אחד (מבני החצר) מעכב הופך את החזית אצלו (תוספתא ב"מ יא כב). בית שיש לו שני פתחים נותן (את המזוזה) ברגיל היו שניהן רגילין נותן בחזית היו שניהן חזית נותן על אי זה מהן שירצה (ירוש' מגי' ד עב ג). — ובכלל, הצד העקרי מאיזה דבר: ועושין אותה (את המערכה) כמין מגדל ומפתחין בה חלונות וחזיתה[1] מערבה (פרה ג ח). סידר המערכה גדולה מזרחה וחזיתה[2] מזרחה וראשי הגזירין הפנימים היו נוגעים בתפוח (תמיד ב ד).

חז"ל, — ר"ת: חכמינו זכרונם לברכה.

***חזם**[3]), ממנו *חזם.

***חזם**, פ"י, עת' יחזום, — חזם את העלים מן הלפת, הצנון וכיוצא בזה, הסיר את העלים בכלי או ביד בכח ובמהירות, **abschneiden, reissen ; arracher ; pull of**: הרוצה לחזום[4] עלי ירק להקל ממשאו לא ישליך עד שיעשר (דמאי ב ב). — הפע', *החזים: הרוצה להחזים[5] עלי ירקו להשליך ממשואו (תוספתא דמאי ד ב).

חזן[6]), ממנו *חזן, *חזן, יחזון, *חזנות.

---

[1]) דעת רוב החכמים שנגזרה מלה זו מן א.חזה במשמ' ראה, ופרושה כמו מראה, ועי' הערה לקמן. — [2]) ואמרו בגמ' שם (ד.): מאי חזית אמר רב הונא אכפיה ליה לקרנא לבר ונעביד מלגיו עביד חבריה נמי מלבר ואמר דידי ודידיה הוא אי הכי השתא נמי גייז ליה חבריה ואמר דידי ודידיה הוא גיזוזא מידע ידיע איכא דאמרי א"ר הונא מיכפא לקרנא מלגיו וניעביד מלבר גייז ליה חבריה ואמר דידי ודידיה הוא א"ה השתא נמי לייף ליה חבריה ואמר דידי ודידיה הוא ליפופא מידע ידיע. ע"כ. והנה כאן אין המשמ' של ראיה מבארת אלא בדחק את שמוש השם חזית, ואולי אין מלה זו משרש א.חזה, אלא משרש ב.חזה, שממנו נגזר השם ב.חזות, בהשם קרן חזות, וכמו כן השם הארמי חזותיה, שכמו שנתבאר במקומו נסתעף מהמושג של בליטה והתפשטות. — [1]) פרש רה"ג וז"ל: פי' פניה של מערכה ומראיתה כדאמר בהשותפין ועושה חזית מבחוץ וכתיב ומחזה מול מחזה פי' מראה. ע"כ. וכן הרמב"ם: ר"ל עיונה מצד המערב כלומר פני המערכה והוא המקום אשר יושלך ממנו האש. ע"כ. וכן הר"ש: מלשון מחזה מול מחזה פני המערכה ומראיתה מקום שמאחיזין בה האור למערב. — [2]) ופרש רגמ"ה: כלומר מניח בין העצים ריוח מעט כעין חלון לצד מזרח.

[3]) בערב' ח'ד'ם a), קטע במהירות.

[4]) פרש הרמב"ם: לכרות או לקצור או לארות עלי הירקות. ע"כ. ור"ש: שמפשח העלין מן הקלחין להקל ממשאו שלא יכבד עליו. ע"כ. והערוך פרש לשלוף העשבים הרעים, וגם לעשות אגד, אך שתי משמעות אלה אינן לפי הענין. — [5]) בנוסח' להחזיר, אבל אין ספק שזה שבוש, וכבר הגיהו המפרשים להחזים.

[6]) לא נתברר מקורו. יש גוזרים אותו מן חזה ;

a) خذم

***חַזָּן**, ש"ז, מ"ר חַזָּנִים. — א) שַׁמָּשׁ מפקח בבית הכנסת, בבית ספר, בבית דין וכדומה, Küster marguillier ; sexton : באמת אמרו החזן רואה היכן תנוקות קראים אבל הוא לא יקרא (שבת א ג). חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת (יומ' ז א). כיצד מלקין אותו כופה שתי ידיו על העמוד הילך והילך וחזן הכנסת אוחז בבגדיו וכו' והאבן נתונה מאחריו חזן הכנסת עומד עליו ורצועה של עגל בידו (מכות ג יב). חזן הכנסת נוטל חצוצרות ועולה לראש הגג (תוספתא סוכה ד יא). לפיכך אם הוסיף לו חזן אפילו אחת רצועה ומת הרי זה גולה על ידו (שם מכות ה יג). והיה רבן גמליאל יושב ודורש ורבי יהושע עומד על רגליו עד שרינגנו כל העם ואמרו לרבי חצפית התורגמן הפטר את העם אמרו לרבי זינון החזן אמור התחיל ואמר התחילו ועמדו כל העם על רגליהם ואמרו לו כי על מי לא עברה רעתך תמיד (ירוש' ברכ' ד ז ד). ובימה של עץ באמצע וחזן הכנסת עומד עליה (שם סוכ' ה נה:). מניין שהחזן צריך לומר להם אמרו ת"ל אמור להם (ספרי, נשא לט). בית הכנסת שיש בה בית דירה לחזן הכנסת חייבת במזוזה (יומ' יא.). בגואל ישראל מאריך וכו' והן עונין אחריו אמן חזן הכנסת אומר להם תקעו בני אהרן תקעו (תענ' טז:). למחר נכנסו לבית הכנסת ושמעו קול החזן מכריז (מי) גנב לשמעון ולוי (מד"ר ויקר' ו). עבר אביו ואמו על עבירה שלוקין עליה והיה הוא חזן לפני הדיינים לא יכה אותם (רמב"ם ממרים ה). — ומ"ר : יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת מוליכין את לולביהם להר הבית והחזנים מקבלין מהן וסודרין אותן על גב האיצטבא וכו' למחר משכימים ובאין והחזנים זורקין אותם לפניהם והן מחטפין (סוכה ד ד). מסרום (את הכהנים שלא זכו להפיס) לחזנים היו מפשיטין אותם את בגדיהן ולא היו מניחין עליהן אלא מכנסים בלבד (תמיד ה ג). ולמחר משכימין לבית דין החזנין קורין לכל אחד ואחד פלוני ופלוני מוכה הייתי (תוספתא סנה' ט א). אין מעמידין חזנין (להלקות את הרשעים) אלא חסירי כח ויתירי מדע (מכות כג.). נהגו החזנים שכותבין הכתובות וכותבין מקום שילכו בהן שם למחר לעשות החופה (סמ"ג, מ"ע נ). שהיה שמואל הצדיק מחזר בכל מקומות ישראל ודן אותם בעריהם וכו' והם (בניו) לא עשו כן אלא ישבו בעריהם כדי להרבות שכר לחזניהם ולסופריהן (שבת נו.). — ב) בפרט בבתי הכנסיות, שליח צבור, העומד לפני התבה וקורא התפלה בקול, בשירה וזמרה, והצבור עונים אחריו, Vorbeter, Kantor; chantre; precentor והמפטיר נותנו לחזן[1] הכנסת והוא חוזר התורה (סופרים יד יד). ואל תאמר לפני המלאך זה החזן כי שגגה היא (מד"ר קהל', אל תתן). דרך חתנים כחזן מה דרכו של חזן עומד ומברך לכלה בתוך חופתה כך הקב"ה עמד וברך לאדם ולעזרו (פדר"א יב). וכחזן שהוא עומד ומברך את הכלה בחופתה כך עמדו וברכו את רבקה (שם יו). ליל יום טוב שחל להיות בשבת אין החזן אומר מעריב ופיוט בתוך המחזור לאור הנר (סמ"ג, לאוין סה). שאסור להפסיק ולדבר משיתחילו ברוך שאמר עד שחותם החזן ישתבח (שבלי הלקט, תפלה ז). ראוי לחזן להתפלל מתוך הספר (שם יב). שמעתי עליך שאתה אוסר לחזן שהוא כהן או לוי שיקרא כהן אחר לקרוא בתורה ופו' ובצרפת ראיתי רבינו תם זצ"ל מגביה קולו עם החזן ובארץ יון הקורא קורא והחזן שותק (שם לה). אם אין הקורא יודע לקרות בדקדוק יש על החזן לסייעו ולקרות עמו בלחש (שם לו). — ובמליצה, יכנוי להתרנגול : אמר הטווס דע אדוני המלך כי יש בקבוצינו תרנגול החזן והיונה המסולסל (ר' קלוני', אגר' בע"ח ב ו). — ומ"ר : שהחזנים רובם אינם יודעים להתפלל כמנהג הסיסיליאני (שו"ת מהרשד"ס, או"ח לו). ובבית הכנסת לפני ארון קדש הקדשים שחטו בחלפות המשוררים והחזנים והשמשים (מגי' עיפה להר' שבתי כהן), — ואמר המקונן : חסרה ערבות קול, חַזָּנִים מזמור, מפטיר ומוצניף וגם פיטן לחוד (קינ' לת"ב, יסודה). — ואמר המשורר בשנינתו : הוי גבורים לשמר חטין, ואנשי חיל לפס'ל גטין, מפיחי קריה עקב שוחט, ובעד חַזָּן יגרו מדון, שתף של עמלק קהלתו סוהט, ובכל גבאי היא קונה לה אדון (יל"ג. דור המדבר). — וככנ' : ועוד עד אחד מסייעו כי רבי משה החזנינו מעיד שמיד הראהו ואמר שאין שוה ואנו מטילין עליו מכח זה וישבע ויטול (מרדכי כתוב' רו).

שהן אמרו הקהל חזן על משקל חמן לפי שחזן מן חזה כחמן מן חמה (תשו' דונש על רסע"ג 170), אבל כל זה דחוק.

[1]) אפשר כי גם במקום הזה הכונה לשליח צבור.

*חזן, פ"ע, עת' יחזן, — היה חזן, מלא תפקידו של חזן הכנסת: חזן הכנסת העומד לקרות אחד עומד ומחזן[1] לו עד שעה שיקרא (תוספתא מגי' ג יג). שהכהן עומד ומחזן כמנהג כל המקומות שיש חזן שקורא כל הקוראין לעמוד ולקרות ואותן הקרואין הן קוראין בתורה וכו' שאין אדם קורא בתורה עד שיהא אחר מחזן עליו (שבלי הלקט, תפלה יב). שצריך החזן להעמיד כל קורא וקורא והחזן אינו רשאי לקרות אלא א"כ יעמוד אחר ויחזן במקומו (שם)

*חזנות, ש"נ, — הפיוטים והמזמורים שקורא ומזמר החזן: כמו פרשה הצריכה לשבת או חזנות שצריכין לאותה שבת (רה"ג, תשו' גה' ליק נט). כל המתרצה להיות ש"צ שלא מתוך אגודה אחת אין רוח חכמים נוחה הימנו ויחיד מוחה בחזנות (האגור, ברכ' ג). — ומשרת החזן: ראובן שהיה חזן אמרו לו לשמעון רוצים לתת החזנות ובלבו שמעון שאינו רוצה להיות חזן וכו' יש לשמעון להודיע לראובן שלא יפחד כי לא יכנס בחזנות ולא ירד לחייו (ספר חסיד', תתתת"א). ובדין גביית שכר תחזנות יש פנים לכאן ולכאן וכו' ויש חילוף בזה במנהגי הקהילות (הלכות תו"ת נג כג).

חזק[2]), ממנו חזק, חזק, חֹזק, חזק, חזקה, הזקה, חזקה, *חזקה, *חזוק, *החזקה.

חזק, ת"ז, נקב' חזקה, מ"ר חזקים, חזקות, — שיש לו הרבה כ"ח, שקשה לגבר עליו, **stark; fort; strong**: עודני היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה ככחי אז וככחי עתה למלחמה ולצאת ולבוא (יהוש' יד יא). כי רכב ברזל לו כי חזק הוא (שם יז יח). גאלם חזק יי' צבאות שמו ריב יריב את ריבם (ירמ' נ לד). וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה החזק הוא הרפה (במד' יג יח). לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו (שם לא). כי פדה יי' את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו (ירמ' לא יא). וירא מיכה כי חזקים המה ממנו ויפן וישב אל ביתו (שופט' יח כו). — ודברים לא בע"ח, רוח חזק: ויהפך יי' רוח ים חזק מאד (שמות י יט). ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני יי' (מ"א יט יא). — קול חזק: ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר וקל שפר חזק מאד ויחרד כל העם אשר במחנה (שמות יט טז). — ח'לי חזק: חלה בן האשה בעלת הבית ויהי חליו חזק מאד עד אשר לא נותרה בו נשמה (מ"א יז יז). — ורעב חזק: והרעב חזק בשמרון (שם יח ב). — יד חזקה, כח עז: כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו (שמות ו א). כי ביד חזקה הוצאך יי' ממצרים (שם יג ט). למען דעת כל עמי הארץ את יד יי' כי חזקה היא (יהוש' ד כד), ר"ל שיכולה לעשות מעשים גדולים. — וכמו"כ זרוע חזקה: ונלחמתי אני אתכם ביד נטויה ובזרוע חזקה (ירמ' כא ה), בכח עז, בלי חמלה. -- מלחמה חזקה: ותהי המלחמה חזקה על פלשתים כל ימי שאול (ש"א יד נב). הבו את אוריה אל מול פני המלחמה החזקה (ש"ב יא יה). — חרב חזקה: יפקד יי' בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש ברח (ישע' כז א). — עיר חזקה: העיר ההללה אשר היתה חזקה בים (יחזק' כו יז). — מצח חזק, פנים חזקים, שאינם משתנים מבהלה וכדומה: הנה נתתי את פניך חזקים לעמת פניהם ואת מצחך חזק לעמת מצחם כשמיר חזק מצר נתתי מצחך לא תירא אותם ולא תחת מפניהם (יחזק' ג ח-ט). כי כל בית ישראל חזקי מצח וקשי לב המה (שם). והבנים קשי פנים וחזקי לב (שם ב ד), שאינם מקבלים מרות.

חזק, פ"ע, כהפס' חזק, חזקה, עת' יחזק, יחזק יחזקו, יחזקו, צווי חזק, חזקו, — א) היה חזק, בגוף או ברוח, **stark sein, werden; être fort, be strong**: ויהי כי חזק ישראל וישם את הכנעני למס (שופט' א כח). אנכי הלך בדרך כל הארץ וחזקת והיית לאיש (מ"א ב ב). הלוא צויתיך חזק ואמץ אל תערץ ואל תחת כי עמך יי' אלהיך בכל אשר תלך (יהוש' א ט). איש את רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק (ישע' מא ו). ועתה חזק זרבבל נאם יי' וחזק יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול וחזק כל עם הארץ נאם יי' (חגי ב ד). שלום לך חזק ואמץ (דני' י יט). ויאמר אליהם יהושע אל תיראו ואל תחתו חזקו ואמצו כי ככה יעשה יי' לכל איביכם (יהוש' י כה). אל תיראו הלא כי אנכי צויתי אתכם חזקו והיו לבני חיל (ש"ב יג כח). אמרו לנמהרי לב חזקו אל תיראו (ישע' לה ד). וישמע כי חלה ויחזק (שם לט א). למען תחזקו

[1]) כך הגרסה בתוספתא שבש"ס וילנה, וכן באלפסי, ובמהד' צוק"מ מחזק.

[2]) בארמ' חזק, בערב' חזק [a]) במשמ' קשר בכבה ועז, וכבר הזכרתי פעמים אחדות כי בפרט אצל בני שם היה מושג הקשירה והכח והעז משתתפים.

[a]) حزق

ובאתם וירשתם את הארץ (דבר' יא ח). — יחזק, קריאה של ברכה שנהגו לקרוא בסיום התורה בצבור: חזק! חזק ונתחזק! — ונהגו הפיטנים והמשוררים להוסיף המלה חזק בראשי החרוזים אחרי אותיות שמם [1]. — וכמו"כ בחתימת ספר: חזק ונתחזק ברוך נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה (חתי' כ"י א"ת כספ' הפרס' לריב"ג). — חזק וברוך, ברכה שקוראים למי שעלה לתורה, בפרט אצל הספרדים: שאומרים חזק ברוך חזק ברוך עד שאינו נשמע קול הקריאה (פלא יועץ, ספר). — ובזמן האחרון התחילו משתמשים בו כעין קריאה של זרוז למי שעשה דבר נאה ויפה: חזק! Bravo. — וחזק מפלוני, היה יותר חזק ממנו, גבר עליו: אלהי הרים אלהיהם על כן חזקו ממנו (מ"א כ כג). ויחזק דוד מן הפלשתי בקלע ובאבן ויך את הפלשתי וימתהו (ש"א יז נ). ויחזק ממנה ויענה וישכב אתה (ש"ב יג יד). אם תחזק ארם ממני והיתה לי לישועה ואם בני עמון יחזקו ממך והלכתי להושיע לך (שם י יא). ואולם נלחם אתם במישור אם לא נחזק מהם (מ"א כ כג). — וכמו"כ חזק עליו: וילך שלמה חמת צובה ויחזק עליה (דהי"ב ח ג). ויחזק עליו (מלך הנגב על מלך הצפון) ומשל ממשל רב (דני' יא ה). — וביחס לדברים לא בע"ח, ממשיים ומפשטים, הידים, חזקו ידיו של פלוני, נהיה חזק, בא בקרבו רוח גבורה, לבלתי יירא ויפחד ולא יתיאש: ושמע כל ישראל כי נבאשת את אביך וחזקו ידי כל אשר אתך (ש"ב יו כא). ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל (שם ב ז). היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אותך (יחזק' כב יד). תחזקנה ידיכם השמעים בימים האלה את הדברים האלה מפי הנביאים (זכר' ח ט). — וחזקה ידו על פלוני, הכריחו לעשות דבר: ואלך מר בחמת רוחי ויד יי' עלי חזקה ואבוא אל הגולה (יחזק' ג יד-יה). — והלב, חזק לבו, לא רצה לשמע להדברים שאמרו לו, לא נבהל: ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהם (שמות ז יג). ויחזק לב פרעה ולא שלח את בני ישראל (שם ט לה). — הרעב: ויחזק הרעב בארץ מצרים וכל הארץ באו מצרימה לשבר אל יוסף כי חזק הרעב בכל הארץ (בראש' מא נו-נז). כי מכרו מצרים איש שדהו כי חזק עלהם הרעב (שם מז כ). — הממלכה: ויהי כאשר חזקה הממלכה בידו ויך את עבדיו המכים את המלך אביו (מ"ב יד ה). — המלחמה: וירא מלך מואב כי חזק ממנו המלחמה ויקח אותו שבע מאות איש שלף חרב (מ"ב ג כו). — המוסרים: אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי מאת אדני יי' צבאות על כל הארץ (ישע' כח כב). — והדבר, חזק דבר פלוני אל פלוני ועל פלוני, צוה לו בכל תקף: ויאמר המלך אל יואב שר החיל אשר אתו שוט נא בכל שבטי ישראל מדן ועד באר שבע ופקדו את העם וידעתי את מספר העם ויאמר יואב אל המלך ויוסף יי' אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים ועיני אדני המלך ראות ואדני המלך למה חפץ בדבר הזה ויחזק דבר המלך אל יואב ועל שרי החיל ויצא יואב ושרי החיל לפני המלך לפקד את העם (ש"ב כד ב-ד). ודבר המלך חזק על יואב ויצא יואב ויתהלך בכל ישראל (דהי"ב כא ד). — וחזקו הדברים על פלוני, במשמ' שהיו קשים לשמעם: חזקו עלי דבריכם אמר יי' ואמרתם מה נדברנו עליך אמרתם שוא עבד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו (מלא' ג יג-יד). — ב) חזק הדבר בדבר, נאחז בו, hängend bleiben, s'accrocher; be caught by: ואבשלום רכב על הפרד ויבא הפרד תחת שובך האלה הגדולה ויחזק ראשו באלה ויתן בין השמים ובין הארץ (ש"ב יח ט).

— פע' חזק, — עשה חזק, את הגוף וכדומה: אדני יי' זכרני וחזקני נא אך הפעם הזה (שופט' יו כח). לא יעמד בי כח ונשמה לא נשארה בי ויסף ויגע בי כמראה אדם ויחזקני וכו' ואמרה ידבר אדני כי חזקתני (דני' י יז-יט). — ואת ההולה: ולנשברת אחבש ואת החולה אחזק ואת השמנה ואת החזקה אשמיד (יחזק' לד יו). את הנחלות לא חזקתם ואת החולה לא רפאתם (שם ד). — ודברים לא בע"ח, חזק אותו, שלא יוכלו להזיזו, שלא יוכלו לשברו: הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי (ישע' נד ב). מי מצור שאבי לך חזקי מבצריך (נחום ג יד). ויחזק את המצורות (דהי"ב יא יא). בחדש הראשון פתח את דלתות בית יי' ויחזקם (שם כט ג). — חזקו במסמרות וכדומה, שלא יזוז, שלא ימוט: במסמרות ובמקבות יחזקום ולוא יפיק (ירמ' י ד). ויחזקהו במסמרים לא ימוט (ישע' מא ז). כי חזק בריחי שעריך (תהל' קמז יג). — וחזק את פלוני, נתן לו כח, נתן לו רוח גבורה ואמץ לב: יהושע בן נון העמד לפניך הוא יבא שמה אתו חזק כי הוא ינחלנה את ישראל (דבר' א לח). וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו

[1]) כבר ערך צונץ (Synag. Poesie 369) רשימה מהפיוטים שבאה בהם מטבע זו.

כי הוא יעבר לפני העם הזה (שם ג כח). — ועזר לו: ויחזק חרש את צרף מחליק פטיש את הולם פעם (ישע' מא ז). — וחזקו על פלוני, נתן לו כח שיגבר על פלוני: ויחזק יי' את עגלון מלך מואב על ישראל (שופט' ג יב). — חזקו לדבר: ויעמד הכהנים על משמרותם ויחזקם לעבודת בית יי' (דה"ב לה ב). — וחזק את זרועותיו, נתן לו כח ועז: ואני יסרתי חזקתי זרועתם ואלי יחשבו רע (הוש' ז יה). וחזקתי את זרעות מלך בבל ונתתי את חרבי בידו (יחזק' ל כד). — ואת ידיו, עזר לו, הפיח בו רוח גבורה: בעלי שכם אשר חזקו את ידיו להרג את אחיו (שופט' ט כד). ובנבאי ירושלם ראיתי שערורה נאוף והלך בשקר וחזקו ידי מרעים לבלתי שבו איש מרעתו (ירמ' כג יד). חזקו ידים רפות וברכים כשלות אמצו (ישע' לה ג). הנה יסרת רבים וידים רפות תחזק כושל יקימון מליך וברכים כרעות תאמץ (איוב ד ג-ד). ולחזק ידי רשע לבלתי שוב מדרכו (יחזק' יג כב). כי כלם מיראים אותנו לאמר ירפו ידיהם מן המלאכה ולא תעשה ועתה חזק את ידי (נחמ' ו ט). אף אנו מחזקים ידי עובדיהן (ירוש' ע"ז ד ז). — וחזק את ידיו בדבר: ויקם יהונתן בן שאול וילך אל דוד חרשה ויחזק את ידו באלהים ויאמר אליו אל תירא כי לא תמצאך יד שאול אבי (ש"א כג טז-יז). — ועם ב הדבר שהוא צריך לעשות: לחזק ידיהם במלאכת בית האלהים (עזר' ו כב). — וחזק בידו, עזר לו: וכל סביבתיהם חזקו בידיהם בכלי כסף בזהב ברכוש ובבהמה (עזר' א ו). — חזק את לבו, נתן לו אמץ לעמד על דעתו, הקשהו, שלא יאבה ולא ישמע: וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם (שמות יד ד). ואני הנני מחזק את לב מצרים ויבאו אחריהם (שם יז). ויחזק יי' את לב פרעה ולא שמע אלהם (שם ט יב). כי מאת יי' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם (יהוש' יא כ). — חזק פניו, שלא יתבייש, שלא יכנע: הכיתה אתם ולא חלו כליתם מאנו קחת מוסר חזקו פניהם מסלע מאנו לשוב (ירמ' ה ג). — חזק מתניו, קבץ כ"ח: צפה דרך חזק מתנים אמץ כח מאד (נחום ב ב). — חזק את הבית, תקנו: כי לעשי המלאכה יתנהו וחזקו בו את בית יי' (מ"ב יב טו). — ואת בדק הבית: והם יחזקו את בדק הבית לכל אשר ימצא שם בדק (מ"ב יב ו), ועי' בדק. — חזק לו דבר רע, החליט בכל תקף לעשות ולהוציא לפעל מזמתו: תסתירני מסוד מרעים מרגשת פעלי און אשר שננו כחרב לשונם דרכו חצם דבר מר לירות במסתרים תם פתאם ירהו ולא ייראו יחזקו למו[1]) דבר רע יספרו לטמון מוקשים (תהל' סד ג-ו).

— הפע', החזיק, החזקתי, עת' אחזיק, יחזיק, יחזק, ויחזק, ויחזק, — א) כמו חזק, עשה חזק: אל ירע בעיניך את הדבר הזה כי כזה וכזה תאכל החרב החזק מלחמתך אל העיר והרסה (ש"ב יא כה). ויתן מנחם לפול אלף ככר כסף להיות ידיו אתו להחזיק הממלכה בידו (מ"ב טו יט). אל חומת בבל שאו נס החזיקו המשמר הקימו הארבים (ירמ' נא יב). והחזקתי את זרעות מלך בבל וזרעות פרעה תפלנה (יחזק' ל כה). ויד עני ואביון לא החזיקה (שם טז מט). — וכפ"כ: אמרה להם יש לי יום אחד שעתיד מלכי להיגלות עלי שהוא מחזיקני ומעמידני על רגליו (פסיק' רב' לו). — והספינה, החומה, השער וכדומה, תקן אותם: זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך (יחזק' כז ט). ואת שער הישנה החזיקו יוידע בן פסח ומשלם בן בסודיה (נחמ' ג ו). — ב) החזיק בדבר, לדבר, את דבר, אחז בו, תפש בו, **ergreifen ; saisir ; to seize**: ואם בשדה ימצא האיש את הנער המארשה והחזיק בה האיש ושכב עמה (דבר' כב כה). והיה בקרב איש להשתחות לו ושלח את ידו והחזיק לו[2]) ונשק לו (ש"ב טו ה). ושלחה ידה והחזיקה במבשיו (דבר' כה יא). פעם בחוץ פעם ברחבות ואצל כל פנה תארב והחזיקה בו ונשקה לו (משלי ז יב-יג). ויקם (הדוב) עלי והחזקתי בזקנו והכתיו והמיתיו (ש"א יז לה). והחזיקו שבע נשים באיש אחד ביום ההוא (ישע' ד א). והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם (זכר' ח כג). והחזיקו איש יד רעהו ועלתה ידו על יד רעהו (שם יד יג). ויאמר שמשון אל הנער המחזיק בידו הניחה אותי (שופט' טז כו). ואל יכרת מבית יואב זב ומצרע ומחזיק בפלך (ש"ב ג כט). ויאמר יי' אל משה שלח ידך ואחז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו (שמות ד ד). ותגש אליו (תמר לאמנון) לאכל ויחזק בה ויאמר לה בואי (ש"ב יג יא). ויחזק האיש בפילגשו ויצא אליהם החוץ (שופט' יט כה). ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף מעילו ויקרע (ש"א טו כז). ויחזק דוד בבגדו ויקרעם (ש"ב א יא). ויקם וילך ויחזק בקרנות המזבח (מ"א א נ). ותבא אל איש האלהים אל ההר ותחזק ברגליו (מ"ב ד כז). ויתמהמה ויחזיקו

—[1]) לפי הסורי לנו, ויש סוברים כי הכתוב בכלל משבש.
—[2]) ס"א בו.

האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנתיו (בראש' יט יו). וישברו הכדים ויחזיקו ביד שמאולם בלפידים וביד ימינם השופרות לתקוע (שופט' ז כ). ויקמו ויעברו במספר שנים עשר לבנימן ולאיש בשת בן שאול ושנים עשר מעבדי דוד ויחזיקו איש בראש רעהו וחרבו בצד רעהו ויפלו יחדו (ש"ב ב יה-יו). באחת ידו עשה במלאכה ואחת מחזקת השלח (נחמ' ד יא). — *החזיק בדבר, אחז בו: העומר שהחזיק בו להוליכו אל העיר ושכחו (פאה ו ג). ראה את המציאה ונפל לו עליה ובא אחר והחזיק בה זה שהחזיק בה זכה בה (ב"מ א ד).—והחזיק בידו, בימינו, במליצה, במשמ' הנהיגו: כי אני יי' אלהיך מחזיק ימינך האומר לך אל תירא (ישע' מא יג). כה אמר יי' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו לרד לפניו גוים (שם מה א). אין מנהל לה מכל בנים ילדה ואין מחזיק בידה מכל בנים גדלה (שם נא יח). ביום החזיקי בידם להוציאם מארץ מצרים (ירמ' לא לב).—ובמשמ' עכב אותו, לא נתן לו ללכת: ויחזק בו חתנו אבי הנערה וישב אתו שלשת ימים (שופט' יט ד). ויהי היום ויעבר אלישע אל שונם ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכל לחם (מ"ב ד ח).— ודבק בו: ואין קורא בשמך מתעורר להחזיק בך (ישע' סד ו). — ובדבר מפשט, דבק בו, אינו מניח אותו: ועדנו מחזיק בתמתו (איוב ב ג). עד אגוע לא אסיר תמתי ממני בצדקתי החזקתי ולא ארפה (שם כז ה-ו). החזק במוסר אל תרף (משלי ד יג). אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שמר שבת מחללו ושמר ידו מעשות כל רע (ישע' נו ב). כי כה אמר יי' לסריסים אשר ישמרו את שבתתי ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי (שם ד). עץ חיים היא (החכמה) למחזיקים בה (משלי ג יח). בני החזק בכבוד אביך ואל תעצבהו כל ימי חייו (ב"ס גני' ג יב). תפילין צריכין גוף נקי מפני מה לא החזיקו בהן מפני הרמאין (ירוש' ברכ' ב ד ג). כל מצוה שהחזיקו בה כותים הרבה מדקדקין בה יותר מישראל (חול' ד.). — והחזיק בו, במשמ' תמך בו, עזר לו: וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו (ויקר' כה לה). — *והחזיק ידו במשמעה זו: ומחזיקין ידי כושים בשביעית אבל לא ידי ישראל (גטי' ד ג). שאין מחזיקין ידי עוברי עבירה (שם ה ט). אם ראית עיירות שנתלשו ממקומן בארץ ישראל דע שלא החזיקו בשכר סופרים ומשנים (ירוש' חגי' א עו ג).

—ודבר לא בע"ת, צרה, שמה החזיקתהו, נפלה עליו: כי החזיקך חיל כיולדה (מיכה ד ט). רפתה דמשק הפנתה לנוס ורטט החזיקה צרה וחבלים אחזתה כיולדה (ירמ' מט כד). שמענו את שמעו רפו ידינו צרה החזיקתנו חיל כיולדה (שם ו כד). על שבר בת עמי השברתי קדרתי שמה החזקתני (שם ח כא). שמע מלך בבל את שמעם ורפו ידיו צרה החזיקתהו (שם נ מג). — *החזיק לו טובה, היה נפשו מלאה רגשי תודה לו בעד הטובה שעשה, dankbar sein; être reconnaissant; be grateful: אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת (אבות ב ח). והעושה סייג לדבריו אינו מחזיק טובה לעצמו (שם ו ו). אמר להם צריך אני להחזיק טובה לבניכם שיקיימו את התורה אחרי אף אתם צריכים להחזיק טובה לבניכם שיקיימו את התורה אחריכם (ספרי האזינו שלה). רבש"ע החזק לי טובה שהודעתיך בעולם (מנח' נג.). בואו ונחזיק טובה לרמאין שאילמלא הן היינו חוטאין בכל יום (כתוב' סח.). שאדם צריך להחזיק טובה למקום שיש לו הנאה ממנו (מד"ר בראש' עט). צריכין אנו להחזיק טובה לאומות העולם שהן מכניסין מומסין לבתי טרטייאות (שם פ). בשר ודם אם מהלך באפילה ובא אדם והדליק לו את הנר אינו צריך להחזיק לו טובה אבל הבריות ישינים ואני מעלה להם את האורה ואינן צריכין להחזיק לי טובה (שם שמות מח). בנוהג שבעולם אדם חבוש בבית האסורים ואין כל בריה משגחת עליו בא אחד והתירו והוציאו משם אינו מחזיק לו טובה (שם ויקר' יד). לא נחזיק טובה לזה שהניח כל המדבר הרחב הגדול במקום כל החיות ובא ועמד בחצר (שם במד' ח). שלא תהא מחזיק לי טובה שהייתי מלווך בדרך (שם טו). עבד אם יהיו מעשיו טובים ויהא רבו מסתכל בו בסבר פנים יפות אין מחזיקין לרבו טובה ואימתי מחזיקין לו טובה בזמן שהעבד של תרבות רעה ומעשיו רעים ורבו מסתכל בו בסבר פנים יפות (תנחומא שלח יד). — ג) *החזיק הכלי כך וכך מים וכדומה, הכיל, enthalten; contenir; contain: כל גרב שהוא מחזיק סאתים (תרומ' י ח). צלוחית של זהב מחזקת שלשה לוגים היה ממלא מן השלוח (סוכ' ד ט). חבית שניקבה ועשאה בזפת ונשברה אם יש במקום הזפת מחזיק רביעית (כלים ג ג). כוורת הקש וכוורת ספינה אלכסנדרנית שיש להם

שולים והם מחזיקים ארבעים סאה בלח (תהל׳ ח א). המפנה חרסין מתוך השוקת בשביל שתחזיק מים הרבה (פרה ז ח). לא מצא הקב״ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום (עוקצ׳ ג יב). מקוה שהוא מחזיק ארבעים סאה (תוספתא מקוא׳ א ח). לחבית שהיא מלאה אגוזין כל מה שאתה נותן לתוכה שומשמין היא מחזקת (ירוש׳ שבת א ג ג). מדת בשר ודם כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק אבל הקב״ה אינו כן מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק (ברכ׳ מ.). קלפי של עץ היתה ושל חול היתה ואינה מחזקת אלא שתי ידים (יומ׳ לט.). בשאינה מחזקת (הסוכה) אלא כדי ראשו ורובו ושולחנו (סוכ׳ ג:). צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו (גיט׳ נז.). הביא את הענבים שבכרם והחזיק הגת כל הענבים (מד״ר שמות טו). זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה (שם ויקר׳ י). פעם אחת נכנסו (עולי רגלים) להר הבית ולא היה מחזיקן והיה שם זקן אחד רמסוהו (שם איכ׳ א א).—*החזיק לו, החזיק אותו: אם מחזקת היא (הטלית) לך הרי היא שלך (פסיק׳ דר״כ, עשר). — ד) *החזיק שדה וכדומה, שלט בו, השתמש בו ועשה אותו לקנינו, אכל פרותיו וכדומה, **Besitz ergreifen; prendre possession; take**: והמחזיק בנכסי הגר נעל וגדר ופרץ כל שהוא הרי זו חזקה (ב״ב ג ג). גר שמת ובזבז ישראל את נכסיו המחזיק במחובר לקרקע חייב בכל וכו׳ החזיק בקמה פטור מן הלקט (תוספתא פאה ב י). ראובן שמכר שדה לשמעון שלא באחריות ויצאו עליו עסיקין עד שלא החזיק בה יכול לחזור בו משהחזיק בה אינו יכול לחזור בו (ב״מ יד.). מצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו (ב״ב יב.). נכסי עכו״ם הרי הן כמדבר כל המחזיק בהן זכה בהן (שם נד:). ישראל שלקח שדה מנכרי ובא ישראל אחר והחזיק בה אין מוציאים אותו מידו (שם נה.). מעשה באדם אחד שפתח חלוניו לחצר השותפין ובא לפני ר׳ ישמעאל בר ר׳ יוסי אמר לו החזקת בני החזקת (שם נט:). — ופ״י, *החזיקו בדבר, עשה שיחזיק: ונפסק פסק דין ואנו החזקנוה (את האלמנה) בכל מה ששמנו לה וכו׳ וקרענו הכתובה (השטר׳ לר״י ברצלוני כ). ועכשיו אני רוצה להחזיק את מרת רייינה ומרת שולטאנא הנזכרות בכל הבתים והחצרות (**REJ 1885, 116**). — ה) *החזיק אותו או בו שהוא כך וכך, חשבו שהוא כך: היו מחזיקין אותו שהוא משפחתו נאמן (ירוש׳ קידוש׳ ד סו:). היו מחזיקין בו שהוא בנו (שם).—ו) *החזיק ישיבה וכדומה, מספיק הוצאותיה, **aushalten; entretenir; entretain**, נהוג בדבור.— והחזיק בית אורחים וכדומה, **halten; tenir; to hold**.

— הפע׳, *הֻחְזַק, הוּחְזַק, — החזיקו אותו כך וכך, מפני שכבר ראוהו בכך הרבה פעמים, הרבה זמן: הטובל לחולין והוחזק לחולין אסור למעשר טבל למעשר והוחזק למעשר אסור לתרומה (חגי׳ ב ו). וכל שהוחזקו אבותיו משוטרי הרבים וגבאי צדקה משיאין לכהונה ואין צריך לבדוק אחריהן (קדוש׳ ד ס), שנתקבל הדבר איש מפי איש. נאמנת חיה לומר זה יצא ראשונה וכו׳ ר״א אומר אם הוחזקה על עומדה נאמנת (תוספתא ב״ב ז ב). נתחלפה קופתו אצל הטחון אם הוחזק עם הארץ להיות טוחן שם באותו היום חושש (ירוש׳ דמאי ג כג ג). מנה מניתי לך בצד עמוד זה א״ל לא עברתי בצד עמוד זה מעולם (והעידו עליו עדים) שהשתין מים בצד עמוד זה אמר ר״נ הוחזק כפרן (שבוע׳ לד:). כגון שהוחזק כתב ידו בבי״ד (ב״ב קנט.), שפעמים אחדות ראו בבי״ד בעיניהם את כתב ידו. כל שהוחזק שמו בעיר שלשים יום אין חוששין לו (שם קסז:). האיש הוחזק (למומחה) והקמיע לא הוחזקה (והזהיר, שמות יז). אם הוחזק אחד אצליכם לאיש נאמן ודובר צדק והגנבה נמצאה בידו (שבט יהודה ז).— מֻחְזָק, מוחזק, מה שמחזיקים בו: היו שם נכסים בראוי אינן כבמוחזק (כתוב׳ יג). שכן נוטל בראוי כבמוחזק (ערכ׳ כה:). כל מצוה שמסרו ישראל עצמן עליהם למיתה בשעת גזרת המלכות וכו׳ עדיין היא מוחזקת בידם (שבת קל.). — והחזק, בפעול במשמ׳ פוּעַל, הוא מחזיק, ברור לו: שלח לו מוחזק הייתי בך שאתה בקיא בהדרי תורה (תוספתא כתוב׳ ה א). מוחזקני בך שאתה בקי בחדרי תורה (ספרי קרח קיז). מוחזקני בזה שהוא כהן (כתוב׳ כה:). — והוחזק, במשמ׳ הוא מחזיק: היו מוחזקין בו שהוא בכור ובשעת מתנה אמר אינו בכור אינו נאמן (תוספתא ב״ב ז ג). מעשה במערה בשיחין שהיו מוחזקין בו טומאה בדקוה והיתה חלקה בצפורן (שם נדה ח ו). מעשה בסלע בית חורין שהיו מוחזקין בו טומאה ואינן יכולין לבדקו מפני שהיה מדרון (שם ז). היו מוחזקין בו שהוא בכור ואמר אביו על אחר שהוא בכור (ב״ב קכז:). — הוחזק, נקבע הדבר למנהג קבוע: וכשהקרא רבי

הזרקנוס תחת האלה בכפר עיטם וגמר את כל הפרשה הוחזקו להיות גומרין כל הפרשה (יבמ׳ יב ו). והשיא רבן גמליאל הזקן נשותיהן על פי עד אחד והוחזקו להיות משיאין על פי עד אחד והוחזקו להיות משיאין עד מפי עד (שם יו ז).

— התפ׳, הִתְחַזֵּק, — א) קבץ כח, עשה כל מה שיכול למען יהיה חזק: ויגד ליעקב ויאמר הנה בנך יוסף בא אליך וַיִּתְחַזֵּק ישראל וישב על המטה (ברא׳ מח ב). וַיִּתְחַזֵּק העם איש ישראל ויספו לערך מלחמה במקום אשר ערכו שם ביום הראשון (שופט׳ כ כב). ויגש הנביא אל מלך ישראל ויאמר לו לך הִתְחַזֵּק ודע וראה את אשר תעשה (מ״א כ כב). הִתְחַזְּקוּ והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם (ש״א ד ט). וְהִתְחַזַּקְתֶּם ולקחתם מפרי הארץ (במד׳ יג כ). וכשמע אסא הדברים האלה והנבואה עדד הנביא הִתְחַזֵּק ויעבר השקוצים מכל ארץ יהודה (דהי״ב יה ח). ובשנה השביעית הִתְחַזֵּק יהוידע ויקח את שרי המאות (שם כג א). ואמציהו הִתְחַזֵּק וינהג את עמו וילך גיא המלח (שם כה יא). וַיִּתְחַזֵּק ויבן את כל החומה הפרוצה (שם לב ה). חזק וְנִתְחַזֵּק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו (ש״ב י יב). וְנִתְחַזְּקָה בעד עמנו (דהי״א יט יג). ואני הִתְחַזַּקְתִּי כיד ה׳ אלהי עלי ואקבצה מישראל ראשים לעלות עמי (עזר׳ ז כח). אמר לו (הקב״ה למשה) אחוז בכסא כבודי והחזר להם דבר מיד נתחזק והחזיר להם תשובה (פסיק׳ רבתי כ).—וְהִתְחַזֵּק עם פלוני, דבק בו והתחבר אליו והיה נאמן לו ועזר לו והשתדל אתו בדבר: ויהי בהיות המלחמה בין בית שאול ובין בית דוד ואבנר היה מִתְחַזֵּק בבית שאול (ש״ב ג ו). ואלה ראשי הגברים אשר לדויד הַמִּתְחַזְּקִים עמו במלכותו עם כל ישראל להמליכו (דהי״א יא י). ואין אחד מִתְחַזֵּק עמי על אלה (דני׳ י כא). — ב) עשה א״ע חָזָק, נהיה חזק: וַיִּתְחַזֵּק שלמה בן דויד על מלכותו (דהי״ב א א). וַיִּתְחַזֵּק המלך רחבעם בירושלם וימלך (שם יב יג). וַיִּתְחַזֵּק יותם כי הכין דרכיו לפני יי׳ אלהיו (שם כז ו). ואני מעתה לא יעמד בי כח ונשמה לא נשארה בי ויסף ויגע בי כמראה אדם ויחזקני ויאמר אל תירא איש חמדות שלום לך חזק וחזק וכדברו עמי הִתְחַזַּקְתִּי [1]) ואמרה ידבר אדני כי חזקתני (דני׳ י יז-יט). — והִתְחַזֵּק עַל: וימלך יהושפט בנו תחתיו וַיִּתְחַזֵּק על ישראל ויתן חיל בכל ערי יהודה הבצרות (דהי״א יז א-ב).—ובמשמ׳ ׳גבר על: נערה המאורסה אם יאמר לה הישמעאלי השמעי לי ואם לאו הנני הורגך תהרג ואל תשמע לו ואם תפסה ונתחזק עליה אין לה חטא מות (ר״ת פסח׳ כה:). — ׳נִתְחַזֵּק שטר וכדומה, הוחזק [1]) : וזה נוסח השלישות נתחזק שטר חוב באלפים זהובים לראובן על שמעון ונתחזק שטר חוב אחד לשמעון על ראובן באלפים זהובים ונתנו איתם בשלישות ביד לוי (שו״ת הרא״ש קה ה). ראובן ושמעון אחים ונתחזק עליהם שטר חיב ללוי (שם שם ח). — ומטבע של ברכה, כמו חָזָק: כגון שראהו חורש או זורע אומר לו תתחזק או תצליח וכיוצא בדברים אלו (רמב״ס, שמיט׳ ויובל ח).

חָזֵק, פ״ע, — כמו חָזַק: ויהי קול השפר הולך וְחָזֵק מאד (שמות יט יט). ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול ובין בית דוד ודוד הלך וְחָזֵק ובית שאול הלכים ודלים (ש״ב ג א).

חֹזֶק, ש״ז, בכנ׳ חָזְקוֹ, — כ״ח, תכונת הדבר החָזָק, Stärke; force; strength: בְּחֹזֶק יד הוציאנו יי׳ ממצרים מבית עבדים (שמות יג יד). והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חֹזֶק ממלכות הגוים (חגי ב כב). האמרים הלוא בְּחָזְקֵנוּ לקחנו לנו קרנים (עמו׳ ו יג). — ׳ובענין הרמת הקול: ואם היה החוזק באמצע המלה יהיו שני פשטין (הור׳ הקורא 76). שהמשרת יהיה לאחר המלך בכל אות שיהיה עליו החוזק כמו אֵלֶּה (שם). וטעם אלו הפזרין הגדולים אמרו לפי שיש בפסוקים אלה חוזק ביותר ונגבהין יותר מדאי (שם 92). — ובמשמ׳ ׳מצודה: הסולטאן סולימאן לכד בערמה את החוזק הגדול עיר המלוכה שבאונגארן (צמח דוד, רפא לאלף ו). התוגר סולטאן סולימאן לכד את יולי באונגארן ומשם עלה על החוזק הגדול סינעט והיו תיך המבצר אלף ומאתים אנשי חיל (שם שם שכו).

חֵזֶק, ש״ז, בכנ׳ חִזְקוֹ, — כמו חֹזֶק: ארחמך יי׳ חִזְקִי יי׳ סלעי ומצודתי (תהל׳ יח ב-ג).

חָזְקָה, ש״נ, — כמו חֹזֶק: והוא לחץ את בני ישראל בְּחָזְקָה עשרים שנה (שופט׳ ד ג). וּבְחָזְקָה רדיתם אתם ובפרך (יחזק׳ לד ד). ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלהים בְּחָזְקָה (יונ׳ ג ח). ויאמרו אליו איש אפרים מה הדבר הזה עשית לנו לבלתי קראות לנו

— [1]) ואפשר כמו״ב כי הכונה כאן כמשמ׳ א, קבץ כח.

— [1]) בארמ׳: היכא דאיתחזק איתחזק (חול׳ י:). והוא דאיתחזק תלתא זימני (שם לה:).

כי הלכת להלחם במדין ויריבון אתו בחזקה (שופט' ח א).

חָזְקָה, ש"נ, — כמו חָזְקָה: כי כה אמר יי' אלי בְּחֶזְקַת היד (ישע' ח יא). ויהי כהכין מלכות רחבעם וּכְחֶזְקָתוֹ[1]) עזב את תורת יי' (דהי"ב יב א). וּכְחֶזְקָתוֹ גבה לבו עד להשחית (שם כו יז).

***חֲזָקָה**, ש"נ, סמי' חֶזְקַת, מ"ר חֲזָקוֹת, — א) הפעולה לאחוז דבר ביד: עבד כנעני נקנה בכסף ובשטר ובחזקה (קדוש' א ג). — ועשיית מעשה כמו שאדם עושה בתוך שלו: אלו דברים שיש להן חזקה ואלו דברים שאין להם חזקה היה מעמיד בהמה בהצר וכו' ונותן זבלו בחצר אינה חזקה אבל עשה מחיצה לבהמתו וכו' הרי זו חזקה (ב"ב ג ה). איזו היא חזקה כל שעוקר רגליו מן המים או שהיו רגליו במים טבל לקל שבהן והוחזק לחומר שבהן מה שעשה עשוי (תוספתא חגי' ג א). איזו חזקת קרקעות נעל וגדר ופרץ כל שהוא הרי זו חזקה (שם קדוש' א ה). לא תהא חזקה גדולה מהגבהה שהגבהה קונה בכל מקום (ב"ב נג:). — ב) *מה שאדם מחזיק דבר ברשותו זמן ואין מערער על זה, שזו הוכחה שהדבר הוא שלו: כל חזקה שאין עמה טענה אינה חזקה כיצד אמר לו מה אתה עושה בתוך שלי והוא אמר לו שלא אמר לי אדם דבר מעולם אינה חזקה (ואם השיב לו) שמכרת לי (או) שנתת לי במתנה אביך מכרה לי אביך נתנה לי במתנה הרי זו חזקה (ב"ב ג ג). עיקר חזקה הכנסת פירות (ירוש' יבמ' יב יב ג). חזקת הבתים והבורות וכו' חזקתן שלש שנים מיום ליום שדה הבעל חזקתה שלש שנים ואינה צריכה מיום ליום (ב"ב ג א). נכסים בחזקתן כתובה בחזקת יורשי הבעל נכסים הנכנסים ויוצאים עמה בחזקת יורשי האב (יבמ' ד ג). — והזכות שקנה לו אדם ע"י חזקה, ע"י שדבר זה היה ברשותו זמן רב: שתי חזקות לכהונה בארץ ישראל נשיאות כפים וחילוק גרנות (תוספתא פאה ד ו). ושמעון טוען שחזקתו של ראובן אינה חשובה לכלום לפי שלא נכתבה בזמנו בספר החזקות של הק"ק כפי הסכמת פרנסי וממוני העיר (שו"ת מים רבים, חו"מ יג). ראובן שהיה לו חזקת בית בחזקות הנהוגות בזמננו ושמעון היתה לו עלייה על ביתו גם כן בזכות החזקות הנזכרות ועתה ראובן מכר הבית הנז' ללוי ושמעון מוחה מטעם מצרנות (ש"ת תורת אמת קכז). ובתיקון כל ההסכמות של החזקות ראובן החזיק בבית אחד תחתית בחצר האחים התוגרמים (שו"ת תורת חסד קפו). — ובהרחבה, עצם הבית שהוא בידו בחזקה: ונתנו הקהל ביד ראובן שלש חזקות של שמעון אחת בנויה וב' הרוסות ושיקח ראובן מעות ויבנה הבתים ההרוסים (שו"ת מהרשד"ם, יו"ד ס). — ג) *חֲזָקָה, דבר מקובל, הכל מחזיקים וסוברים כך, מפני שכן הדעת נותן, כן הוא דרך הטבע, מפני שכך הוא המנהג הרגיל: המלוה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני להיות מפריש עליהן מחלקן מפריש עליהן בחזקה שהן קיימין ואינו חושש שמא מת הכהן או הלוי (גיט' ג ז). כשם שהתרומה חזקה לכהונה בחילוק גרנות כך מעשר ראשון חזקה לכהונה בחילוק גרנות (תוספתא פאה ד ה). חבר ששימש במשתאו של עם הארץ ובסעודתו הרי זו חזקה למעשרות (שם דמאי ג ו). חזקה שאין ב"ד מתעצלין (ירוש' חלה א נז ג). חזקה שאדם מעמיד בכבוד אביו ואמו (שם נדר' ט מא:). אמר רב אדא בר מתנה חזקה אין אדם מניח פתח גדול ונכנס בפתח קטן (ערוב' יז:). חזקת אין אדם מעמיד עצמו על ממונו (יומא פה:). מפני מה אמרה תורה מודה מקצת הטענה ישבע חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו (ב"מ ג.). חזקה אין אדם תובע אלא אם כן יש לו עליו (שבוע' מ:). קטנה שהגיעה לכלל שנותיה אינה צריכה בדיקה חזקה הביאה סימנין (נדה מח:). הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים וכו' הרי זו בחזקת בעולה (כתוב' א ו). המביא גט והניחו זקן או חולה נותנו לה בחזקת שהוא קיים וכו' השולח חטאתו ממדינת הים מקריבין אותה בחזקת שהוא קיים (גיט' ג ג). במה דברים אמורים שהיתה בחזקת מוסכנת אבל אם היתה בחזקת בריאה אפילו אין בה אחד מכל הסימנים הללו כשרה (חול' ג ו). כל הנשים בחזקת טהרה לבעליהן הבאין מן הדרך נשיהן להן בחזקת טהרה (נדה ב ד). שאין דרך האיש להוציא דם אלא שחזקת דמים מן האשה (שם ע ב). חזקת חרסין הנמצאין בכל מקום טהורין (תוספתא כל' ב"ק ב ח). חזקת טיט וגממיות שבפתחי חניות ברשות הרבים בשעת הגשמים הכל טהור (שם מקוא' א ה). המוכר פירות לחבירו בחזקת שיש לו ונמצא שאין לו (שם ב"מ ד א).

---

[1]) אולי מקור?

הלוקח שור מחבירו בחזקת שהוא תם ונמצא מועד (שם. ב"ק ד ו). חזקת בני מעיים כשרים (ירוש' ברכ' ט יד.). שחטה ואכלו זאבים בני מיעיה כשרה שחזקת בני מיעים כשירין (שם ביצ' ג כב.). הרי שהיה צלוב או מגוייד ורמז ואמר כתבו גט לאשתו כותבין ונותנין בחזקת שהנשמה תלויה בו (שם גיט' ז מח ג). בדקה ביד שאינה בדוקה או שהטית גופה לבית תורפה חזקת הגוף כבדוק הוא (שם נדה ב מט ד). אשה זו בחזקת היתר לשוק עומדת ומספק אתה בא לאוסרה אל תאסרנה מספק (יבמ' ל:). כנסה בחזקת שהיא כן ונמצאת שהיא כן יש לה כתובה (כתוב' קח:). כל הדרכים בחזקת סכנה וכו' כל החולים בחזקת סכנה (מד"ר קהל', עת ללדת). בראשונה היה חומץ שביהודה פטור מפני שחזקתו מן התמד עכשו שחזקתו מן היין חייב (תוספתא דמאי א ב). המהלך בערבי שבתות בטבריא וכו' והריח ריח אינו מברך מפני שחזקתו אינו עשוי אלא לגמר בו את הכלים (ברכ' נג.). החמרת היורדת לכזיב חייבת מפני שחזקתה מן הגליל (תוספתא דמאי א י). העמד אשה על חזקתה ואשה בחזקת טהורה עומדת (נדה ב.). המפקיד פירות אצל עם הארץ הרי הן בחזקתן למעשרות ולשביעית (תוספתא דמאי ד כב). אשת חבר שנישאת לעם הארץ עבד חבר שנמכר לעם הארץ הרי הן בחזקתן עד שיחשדו (שם ב יז). השרישו (הבצלים) בקופה הרי הן בחזקתן למעשרות ולשביעית (ירוש' מעשר' ה נא ד). — ואמר החכם: מי שמחזיק את עצמו בחזקת דעתן מחזיקים אותו בני אדם בחזקת שוטה (תק' מד' הנפ' לרשב"ג). — ומ"ר חֲזָקוֹת: הורגין על החזקות ואין שורפין על החזקות (ירוש' קדוש' ד סו:).

***חזר**[1], ממנו *חֵזֵר, *חֲזִירָה, *חֲזָרָה, יְחִזּוּר יִתְחַזֵּר, *חֲזָרָן, *מַחֲזוֹר.

***חָזַר**, פ"ע, עת' אֶחֱזֹר, יַחֲזֹר, — א) שב למקום שהיה שם קודם, להדבר או להמעמד של קודם, **zurückkehren; retourner; return**: ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו וכו' ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו אם יכול לחזור ולבער ולחזור למצותו יחזור ויבער וכו' ולשבות שביתת הרשות יחזור מיד וכן מי שיצא מירושלם ונזכר שיש בידו בשר קדש אם עבר צופים שורפו במקומו ואם לאו חוזר ושורפו לפני הבירה (פסח' ג ז-ח). תרומת מעשר של דמאי שחזרה למקומה (דמאי ד א). הלוקח פירות שוגג יחזרו דמים למקומן (מע"ש א ה). מהלכין על כל האחין לא רצו חוזרין אצל גדול (יבמ' ד ה). קברו את המת וחזרו ולפניהם שני דרכים (ברכ' יט:). כשהיא חוזרת לבית אביה חוזרת לתרומה ואינה חוזרת לחזה ושוק (יבמ' פז.). לבת מלכים שהלכה לעשות רגל ודופים בבית אביה סוף שחוזרה לביתה בשלום (מד"ר שה"ש, אם תומה). כך משהיתה שכינה יוצאה מבית המקדש היתה חוזרת ומגפפת ומנשקת בכתלי ביהמ"ק (שם איכ', פתיח'). — ולהמעמד הקדום: חזרו הדברים ליושנן (ירוש' ברכ' סוף ב). חורו וגדרוהו וחזר לכמות שהיה (שם סוכ' ה נה ד). רב אמר מעות חוזרין ושמואל אמר מעות מתנה (ב"מ טו:). שבים לבעליהן, להקונה. שהכהו על ידו וצמתה ידו וסופה לחזור (ב"ק פה:), ר"ל לשוב למעמדה הקודם, לאיתנה. ראה (הרופא) את האחד שהיה חוזר לחיים אמר לב"ב כך וכך מאכל יאכל (תנחומא שמיני י). — ב) עשה עוד פעם מה שכבר עשה פעם, **reiterate; réitérer; wiederholen**: ותם (הוא השור) משיחזור בו שלשה ימים (בלי נגיחה) (ב"ק ב ד). חזר להיות טבול יום אסור בקדש וכו' חזר להיות בעל קרי אסור בשלשתן חזר להיות בועל נדה מטמא משכב תחתון כעליון חזר להיות זב שראה שתי ראיות מטמא משכב ומושב וכו' חזר להיות מצורע מוסגר מטמא בביאה (כלים א ה). מעשה בזקן אחד בערדסקות שהיה שוקל כלכלתו מליאה וחוזר ושוקלה ריקנית (תוספתא תרומ' ג ד). האומר איני מתפרנס משל אחרים וכו' נותנין לו לשום מלוה חוזרין ונותנין לו לשום מתנה (שם פאה ד יב). אכל וחזר ואכל וחזר ואכל (שם יוה"כ ה ג). לפי שהיה ירמיה חוזר ומתנבא על בית המקדש (ירוש' ברכ' ה א). נפסק היה קושרו חזר ונפסק וכו' חוזר ומתיר את הראשון (שם שבת ז י ג). מי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר (שבת לא:). ערער חזר וערער חזר וערער (ב"ב לט:). הוציא חצי גרוגרת לר"ה והניחה וחזר והוציא חצי גרוגרת אחרת (שם נה:). כיסהו הרוח (את הדם) חייב לכסות וכו' לא שנו אלא שחזר ונתגלה אבל לא חזר ונתגלה פטור (חול' פז.). כזה שהוא מברר הרעה מהיפה שוב אינו חוזר ומברר

---

[1]) בארמ' הדר.

אבל הסבר היפה מן הרעה שוב חוזר ומברר (מד"ר שה"ש, תכו). — דבר חוֵר, שמתחדש כמה פעמים: אמר רב לא שנו (שאומר המשכיר לשוכר הרי שלך לפניך) אלא באנגריא חוזרת אבל אנגריה שאינה חוזרת חייב להעמיד לו חמור (ב"מ עח:). — חָזַר על למודו, למד וחזר ולמד עד שהיה שגור בפיו, עד שנקבע בזכרונו: יש לך אדם שהוא למד תורה בנערותו ומשכח ובזקנותו הוא חוזר עליה (מד"ר רות, ליגי). — ומשל: חזור חזור ואל תצטרך לבלדור (עי' בלדור). — ג) עשה ההפך ממה שעשה קודם: יטלנו הימנה ויחזור ויתננו לה (גיט' ט א). אחזו קולו של ר"ג וקולו של ר"א חזרו לנהוג כדברי ר"ג (חלה ד ז). וחזרו ב"ה להורות כדברי ב"ש (גיט' ד ה). אמר כתבו גט לאשתי ואחזו קורדייקוס וחזר ואמר אל תכתבו (שם ז א). הדבר דומה לאחד שהיה מתאוה לבנים ונולדה לו בת נודר בחייה חזר ונולד לו בן הניח הבת והיה נודר בחיי הבן (מכי' בא, מס' דפסח' טז). שאלתם לחם לפי שאי אפשר לבשר ודם בלא לחם ונתתיו לכם חזרתם שאלתם בשר ממלא מעים הרי אני נותנו לכם (שם בשלח ד ג). חזר ר' טרפון להיות שונה כדברי ר' עקיבא (תוספתא מכשיר' ב יה). שמא יטמאו משקין שבמפה מחמת השולחן ויחזרו ויטמאו את האוכלין (שם ברכ' ו ג). אבותיך אע"פ שנגאלו חזרו ונשתעבדו (ירוש' שבי' ו לו:). ראית מימיך מאחר שאדם מכה את חבירו במקל הוא חוזר ומכה אותו ברצועה (מד"ר בראש' כ). שנית לנו בילדותיך הכסף קונה את הזהב ותחזור ותשנה לנו בזקנותיך הזהב קונה את הכסף (ב"מ מד.). אמר לו ר' יהושע (לר"א) חוזרני חלילה חזר ר"א ודנו דין אחר (זבח' י:). — ובמשמ' *נעשה דבר משנה ממה שהיה קודם: ומלך (פיליפו) ז' שנים והיה ערבי וחזר נוצרי (ספ' יוחס' ו ח-ט). ואחר י' שנים למלכו חזר (גאלירוש) נוצרי (שם) — *חָזַר בו, נתחרט ושב מדבריו: הורו בית דין וידעו שטעו וחזרו בהן (הורי' א ב). עקביא בן מהללאל העיד ארבעה דברים אמרו לו עקביא חזור בך בארבעה דברים שהיית אומר ונעשך אב ב"ד בישראל וכו' שלא יהיו אומרים בשביל שררה חזר בו (עדי' ה ו). הנותן עירבון טבעת לחבירו וביקש לחזור בו חוזר בו (ירוש' שבי' סוף י). ר' יוסי שאל לר' פנחס-היך סבר רבי א"ל כרבי ירמיה א"ל חזור בך דלא כן אני כותב עליך זקן ממרא (שם יבמ' י יא). בזמן שהמוכר חוזר בו יד לוקח על העליונה וכו' ובזמן שלוקח חוזר בו יד מוכר על העליונה (ב"מ עז:). הנותן עירבון לחבירו ואמר לו אם אני חוזר בי ערבוני מחול לך והלה אומר אם אני חוזר בי אכפול לך ערבונך נתקיימו התנאין (שם). המפקיד את שדהו כל שלשה ימים יכול לחזור בו מכאן ואילך אין יכול לחזור בו (נדר' מג:). אמר תהא שדה זו מופקרת ליום אחד וכו' עד שלא זכה בה בין הוא בין אחר יכול לחזור בו משזכה בה בין הוא בין אחר אין יכול לחזור בו (שם מד.). — חוזרני: ערב שנתפייס להיות ערב וחזר ואמר למלוה חוזרני בי קודם ההלואה יכול לחזור בו (טור ערב וקבלן קלא). — ובמשמ' נתחרט על עונותיו: וכולן שחזרו בהן אין מקבלין אותן עולמית (תוספתא דמאי ב ט). אפילו רשע וחזר בו הקב"ה מקבלו (מד"ר ויקר' טו). ואף בנגעים כן בתחלה הן באין על ביתו אם חזר בו מוטב ואם לאו הרי הן טעונין חליצה (שם רות, וימותו). — וחזר בתשובה: אמר להן נביא לישראל חזרו בתשובה אמרו לו אין אנו יכולין (סנה' קה.). — ד) חָזַר בַּמָּקוֹם, הלך ושב הרבה פעמים וסבב בכל המקום: יכול יחזור בהרים וגבעות כדי שימצא קן (חולי' קל"ט:). — חָזַר עַל הפתחים, חזר על האנשים, הלך מפתח לפתח, הלך מאיש לאיש: הבנות יזונו והבנים יחזרו על הפתחים (כתוב' יג ג). אמר רבי אלעאי שמעתי מרבי אליעזר אפילו היא כבית כור וכו' וחזרתי על כל תלמידיו ובקשתי לי חבר ולא מצאתי (ערוב' ב ו). שר' יהודה פסול שנה לי וחזרתי על כל תלמידיו ובקשתי לי חבר (מנח' יח.). חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו מקום ששמו אטד (מד"ר בראש' ק). אמר לפניו רבש"ע חזרתי על רמ"ח איברים שיצרת בי ולא מצאתי שהכעסתיך באחד מהן (שם קהל', כי כרוב). — חָזַר אחר דבר, הלך פעם אחר פעם ובקש את הדבר, השתדל להשיגו וכדומה: שדרכו של איש לחזור[1]) אחר אשה ואין דרכה של אשה לחזור אחר איש (קדוש' ב:). למחר השכים בעל התאנה ללקט תאנתו ולא מצאן חזר אחריהם ומצאן (מד"ר קהל', מתוקה שנת). — ובחכמת הטבע, *חָזַר האור, נתז ושב מגוף מלטש וכדומה: כלי זך קשה או זכוכית מלאה מים שמניחין אותה כנגד עין השמש עד שיחזור נגהה לפשתן

---

[1]) כך הערוך, ובנוסח' לחור על, בפעל, ובגמ' נדה לא: מחזר.

וכיוצא בו וידלק (רמב"ס, יו"ט ז). — יאור חוזר, reflex: דע כי ניצוצי האור הם משני פנים הראשון אור ישר והשני אור חוזר ונצוצי אור חוזר הם רבים מאד א"א לעמוד עליהם כי מכים וחוזרים זמכים ממקום למקום מה שאין כן בנצוצי האור הישר (אזמו' תכמים ב).

— פע', *חִזֵּר, — חִזֵּר על, כמו חָזַר על: איש הר הבית היה מחזר על כל משמר ומשמר ואבוקות דולקות לפניו (מדות א ב). והרוכלין המחזרין בעיירות אוכלין עד שמגיעים למקום הלינה (מעשר' ב ג). בראשונה היו שלוחי בית דין מחזרין על פתחי עיירות כל מי שמביא פירות לתוך ידו היו נוטלין אותן ממנו (תוספתא שביע' ח). לא כל מסך שאהא מחזר עמך על בתי דינים (ירוש' ב"ק ב ג). שהיה שמואל הצדיק מחזר בכל מקומות ישראל ודן אותם בעריהם (שבת נו.). מפני מה איש מחזר על אשה ואין אשה מחזרת על איש משל לאדם שאבד לו אבידה מי מחזר על מי בעל אבידה מחזיר על אבידתו (נדה לא:). למלך שעשה סעודה והזמין אורחים והיתה עינו יפה באורחים והיה מחזר עליהם ואומר להם יערב לכם יבסם לכם (מד"ר במד' יג). בשר ודם אם יש לו שונא הוא מבקש ומחזר מה לעשות לו (שם דבר' ה). היה הקב"ה מחזר על פתחיהן של אומות העולם לשמוע מה הם אומרים (שם איכ', פתיח'). היה מחזר אצל רופאים אחרים ולא היו מוצאים לו רפואה (פסיק' רבתי לג).—ועבר, חִזַּרְתִּי עַל: א"ר ישמעאל חיזרתי על כל מידות חכמים ולא מצאתי אדם שמידתו שוה בקטנה חוץ ממידות ר"א (ירוש' יבמ' יב יג ג). (אמר) ר' חנין בשם ר' יהושע בן לוי חיזרתי על כל בעלי לשונות לידע מהו דיאתימון ולא אמר לי אדם דבר (שם ב"ב ח יו ג). רבון העולמים חיזרתי על מאתים וארבעים ושמונה איברים שנתת בי ולא מצאתי שהכעסתי אותך באחד מהן (שם סנה' ו כת ג). א"ר חיננא בר פפא חיזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שנקראו ישראל ציון אלא זה (שם מגי' ג עד:). — וחִזֵּר בְּ, במשמ' זו: היה מחזר בכל העולם כולו ורואה אי זו נטיעה יפה בעולם ונוטעה בתוך פרדסו (ירוש' ברכ' ב ח). חיזרנו בכל המקרא ולא מצינו מקום ששמו אטד (שם סוט' א יז). אמר משה לפני הקב"ה אתה אומר לי שאמנה אותן מבן חדש יכול אני להיות מחזר ומסבב בחרצותיהם ובתוך בתיהם לספור כל אחד ואחד (מד"ר במדב' ג). — ובהשאלה: מכאן ואילך תורה מחזרת על אכסניא שלה (ב"מ פה.).

— הפע', *הֶחֱזִיר, —א) פ"י, עשה שיחזור, שישוב מדרכו: אף הוא העלה את בניו ובני ביתו לעשות פסח קטן בירושלם והחזירוהו שלא יקבע הדבר חובה (חלה ד יב). מי שיצא לילך לעיר שמערבין בה והחזירו חבירו (ערוב' ד י). מיד אמר להם משה בני להחזיר אתכם אי אפשר שכבר נגזרה גזרה אלא המקום יחזיר אתכם במהרה (מד"ר איכ', פתי'). למלך שכעס על מטרונת וטרדה מתוך פלטין שלו לימים בקש להחזירה אמרה יכפול לי כתובתי ואני חוזרת אצלו (פסיק' רבתי כא). — ובמשמ' הֵשִׁיב, נתן למי שלקח ממנו, zurückgeben, rendre; return: המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה ממנו הלווה מן הגר שנתגיירו בניו עמו לא יחזיר לבניו ואם החזיר רוח חכמים נוחה ממנו (שבי' י ט). שור שנגח ארבעה וחמשה שוורים זה אחר זה ישלם לאחרון שבהם ואם יש בו מותר יחזיר לשלפניו ואם יש בו מותר יחזיר לשלפני פניו (ב"ק ד א). הפקדת אצלי ואיני יודע אם החזרתי לך אם לא החזרתי לך (שם י ז). המפקיד אצל חבירו בשטר ואמר לו החזרתיו לך נאמן (ב"ב ע.). ברוך אתה לשמים שהחזרת לי אבידתי (ב"ב נג.). — הֶחֱזִיר שלום לחברו: ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום (אבות ו ט). ואם נתן לו (חברו שלום) ולא החזיר נקרא גזלן (ברכ' ו:). מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך בא שר אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום וכו' בשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי שלום (שם לב:). — וְהֶחֱזִיר דָּבָר למקומו, שם אותו במקום שהיה שם בתחלה, או במעמד שהיה בתחלה, wiederherstellen; retourner, to restore: ואין מעצבין את הקטן ואין מחזירין את השבר (שבת קכ ו). עשרה דברים מחזירין את החולה לחליו (ברכ' נז:). פורקן (את החלות של המנחות) עד שמחזירן לסלתן (שם לז:). א"ר יוחנן הן הן (הרפואות הנזכרות) החזירוני לנערותי (גיט' ע.). לאחר פטירתו של ר"א החזיר רבי יהושע את הדבר ליושנו (נדה ז:). —*החזירו בתשובה: השיבנו אבינו לתורתך וקרבנו מלכנו לעבודתך והחזירנו בתשובה שלמה לפניך (תפלת י"ח, השיבנו). — *החזירו, עשה שיתחרט בו, שיחזור מדעתו: שאמר הקב"ה למשה הריני אומר לך דבר ואתה מחזירני ואני מודה לך (מכי' יתרו, בחדש ב). — ב) הֶחֱזִיר

במקום, במשמ' פ"ע, כמו חוזר, סובב: עניים שהיו מחזירין בין הגרנות (תוספתא פאה ב יח). עזרא תיקן להן לישראל שיהיו רוכלין מחזירין בעיירות (ב"ב כב.). מעשה ברוכל אחד שהיה מחזיר בעיירות (מד"ר ויקר' טז). מתוך שרואים את הפגין בצוארי הן יודעין שבשבילן אני מחזרת (שם לא). — ובמשמ' פ"י, עשה שיחזור: כל מי שילקוט ויאכל מפירות שביעית יהו מחזירין אותו בקמפון (מד"ר ויקר' לא). — והחזיר עַל, כמו חָזַר עַל: אילו תרנגלתו של אחד מהם אבדה היה מחזיר עליה כמה פתחים להביאה (מד"ר כראש' כד). שהיה משה מחזירע' האומנין בכל יום (שם כמד' יג). לפי שהחזירתו למשה על כל המצריות להניק אותו (שם שמות א). זכרי יום שהחזירך הקב"ה על כל אומה ולשון ולא רצו לקבלך (שם איכ', פתי'). כשנתת תורה לישראל החזרת אותה על כל שבעים אומות ולא קיבלוה עד שקיבלוה ישראל (פסיק' רבתי ל). — ג) הֶחֱזִיר את פניו, הסב את פניו לאחור, לצד אחר: אין לו דבר לעשות מחיצה מחזיר פניו ואוכל (מו"ק כג:). — הפע', *הֻחְזַר, הוחזר, — שהחזירוהו: מי שהחזיק בדרך והחזירו חברו הרי הוא מוחזר (ערוכ' כב.). שור שהמית עד שלא נגמר דינו וכו' החזירו שומר לבעליו מוחזר משנגמר דינו וכו' אינו מוחזר (ב"ק לח:). — התפ', *הִתְחַזֵּר: ניקב קרום של ריאה והרוח מתחזר מבפנים ואין ניכר מקום הנקב (והזהיר, שמיני). שהיה פרעה מתחזר על כל בתי עבדיו (שם שמות).

*חָזֶר[1], ש"ז, מ"ר חֲזָרִים, — ירק שעושה ממנו מליח, Lattich ; laitue ; lettuce: וזורעין תחתיה ירקות בימות הגשמים אבל לא בימות החמה והחזרין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים (ע"ז ג ח). שרשי החזרים והצנון וכו' הרי אלו מיטמאין ומטמאין ומצטרפין (עוקצ' א ב). (עלי ירקות) הלבנים מצטרפין בכרוב מפני שהן אוכל ובחזרים מפני שהן משמרין את האוכל (שם ב ז). החזרין הללו תחלתן מתוק וסופן מר (מדה"ג, כ"י תימני, ויגש). אין משרבטין את האדם במים של חזרין וכיוצא בהן כדי שיתפח ויראו פניו שמנים (למכ"ס מכיר' יח ג).

*חָזָר, ש"ז, — שם אחד הטעמים של ספרי אמ"ת (איוב משלי תהלים): ראשם (מטעמי אמת) מכונה חזר כגבור בכח נאזר (קונט' המסור' 58).

*חֲזֶרֶד, — עי' *חֻזְרָר.

*חֲזָרָה, ש"נ, — שה"פ מן חָזַר: המלוה בריבית אין יכול לחזור בו עד שיקרע את שטרותיו ויחזור בו חזרה גמורה (תוספתא סנה' ה ב). אין מקבלין אותו עד שתגיע שביעית אחרת ויבדק ויחזור חזרת גמורה וכו' רבי נחמיה אומר חזרת ממון לא חזרת דברים (ירוש' שבוע' ז לו ד). הרהור מביא לידי תאוה ותאוה מביאה לידי אהבה וכו' להודיעך כמה קשת חזרתו מזו לזו (כלה רבתי ב). שגירושיה (של קטנה) גירושין גמורין ואין חזרתה חזרה גמורה (תוספתא יכמ' יג ה). מעשה בבני לוי שהלכו לצוער עיר התמרים וחלה אחד מהם בדרך והביאוהו בפונדק ובחזרתם אמרו לפונדקית איה חבירנו אמרה להם מת (יכמ' יו ז). ואימתי חזרתן (של משחקי בקוביא) משישברו את פיספסיהן ויחזרו בהן חזרה גמורה (סנה' כה:). —*ומ"ר: כלומר התעוררו חזרותי וחרטותי (הפרש' לריב"ג, נחס). — ובמשמ' סבוב: וכמה עדות טומאה וכו' כדי חזרת דקל (תוספתא סוט' א א). אמר אביי הקפה (סביב להדקל) ברגל חזרה ברוח (גמ' שם ד.). — ובמשמ' הסב הצדה לאחור: חזרת קרע לאחוריו (מו"ק כד.). — ובחכמת הטבע, חזרת האור מגוף מלטש: חציו (של קשת האור) יוצא מן הפנימי מחזרת המראות הפנימיות כחזרת אור ניצוץ השמש על המים אל הקור או כחזרת אור המראה אל הגוף שכנגדו (שער השמים א ז). וכלל גדול הוא בחכמה זו כי זוית חזרת האור שוה לזוית הנפילה וכו' עכ"ז נצוצי חזרת האור הם מועטים (אמונ' חכמ' ב).

*חֲזָרוּת, ש"נ, — מלאכת החוזרה על הלמודים: מלמד הלכות או תוספות או חזרות בחורף התושב י"א שעות והגר שמנה שעות ושכירות שלהם שמנה זהובים (פנק' קראקא ד, שנ' שנ"ה).

*חַזְרָן, ש"ז, — מי שחוזר אחרי דבר, מי שמשתדל ומבקש לעשות הדבר: יהי גבר חזרן וכו' חזרן במצות (שבת קנו.).

*חֻזְרָר[1], ש"ז, מ"ר חֻזְרָרִים, — מין פרי אילן, תפוח קטן חמצמץ ומלא מיץ, Mispelapfel ; nèfle ; medlar: התפוח והחוזרר[2] הפרסקים השקדין

---

[1]) אולי אין יחיד חזר, ומ"ר חזרים הוא אולי מהיחיד חזרת, ולא נתברר מקור מלה זו, ועי' הערה לחזרת.

[1]) בסור' חזור ברא, וחזרר, תפוח הבר, והוא mespilus. — [2]) כך בערוך, וכך בש"ס כ"י וכך במשנת

והשיזפין והרימין אע"פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא' א ד). אני ואבא עלינו לחמת גדר והביאו לפנינו בצים קטנות כ ח ז ר ר י ן וטעמון יפה בפינקריסין (ירוש' תרומ' כ מא ג). והפרישין ו ה ח ז ר ד י ן [1] משיקריחו (שם מכו' מעשר' א ג).

*חֲזֶרֶת[2]), ש"נ, -- שם ירק נאכל במליח. Lattich laitue ; lettuce : ח ז ר ת והזרת גלים וכו' אינן כלאים זה בזה (כלא' א ב). ואלו ירקות שאדם יוצא בהן חובתו בפסח ב ח ז ר ת בעולשין וכו' ובמרור (פסח' ב ו). הביאו לפניו (מיני ירקות) מטבל ב ח ז ר ת עד שמגיע לפרפר את הפת (שם י ג). הרי אינו קרוי ח ז ר ת אלא מתוק וכו' ח ז ר ת תחילתה מתוק וסופה מר (ירוש' שם ב כט ג). אנטונינוס ורבי שלא פסק משלחנם לא צנון ולא ח ז ר ת ולא קשואין (ברכ' נז:). צנון מחתך אוכל ח ז ר ת מהפך מאכל קישות מרחיב מעיים (ע"ז יא.). וצריך לקרר המזג קרירות בינונית באכילת ח ז ר ת שלוקה (מ' אלדבי, ש"א ד). — ואמר הפיטן : בעוד יש לך בתוך שלחן ירקות ו ח ז ר ת ערוך כלה בלולה (סמא"ל, פזמ' לפסח). —ואמר המליץ : ויקח העבד קערה אחת וכו' והיא מלאה ח ז ר ת וכו' ויאמר אלי אכול מן ה ח ז ר ת טבולה בחומץ כי היא מעירה התאוה תכבה חום הכבד ואינה על הגוף מאכל כבד ועל כן נקרא שמה ח ז ר ת כי היא חום הכבד לבריאות מחזרת (ס' שעשוע' לר' זבדא). — 'חזרת החמור : ח ז ר ת החמור ונקרא ג"כ סנגאר וסנפאר והוא קוציי שערי נחור ושחור (קאנון ב, לות הסמים).

חָח, ש"ז, מ"ר חַחִים, — כמין טבעת, לתכשיט נשים, ויש בה בלבה כעין מחט חדה לתח'ב לתוך הבגדים [3]), Broche : ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו חָח ונזם וטבעת וכומז (שמות לה כב). — ומכניסים אותו באף ובלחיים, לחיה רעה, או לשבוי, למשך אותו בו : יען התרגזך אלי ושאננך עלה באזני ושמתי חַחִי באפך ומתגי בשפתיך (ישע' לז כט). ושובבתיך ונתתי חַחִים בלחייך והוצאתי אותך ואת כל חילך (יחזק' לח ד). —ואמר המשורר : יפו בך ימים כמו כלה אשר תתיף ב ח ח, אך מתגך תשים עלי אפם וימשכו בחח (רמב"ע, תרשיש א מד).

*חֹט[1]), חוט, חֵט, ש"ז, מ"ר חֳטִים, חוטים חיטין, — אחד מהשִׁנַּיִם ההדים שעומדים באמצע מתחת להאף, Schneidezahn; dent incisive ; incisor : ח ט י ן[2]) החיצונות שנפגמו ושנגממו (בכור' ו ד). ח י ט י ו החצונות שנפגמו ונגממו ופנימיות שנעקרו (ספרא אמור קיג). חִ ט י ה החיצונות שניקבו או שנפגמו אע"פ שנשאר מִקצתן (רמב"ם איסורי מזבח ב).

*חֵט, ש"ז, —כמו חֵטְא : אל תקשור לשנות ח ט כי באחת לא תנקה (ב"ס גני' ז ח). אפילו דברים שאין בהן ח ט נכתבין לאדם על פינקסו (ירוש' חגי' ב עז.). חסידים הראשונים מתאוין להביא קרבן חַטאת לא היה המקום מספיק בידם ח ט וכו' ח ט זה על נפשו שמנע עצמו מן היין (שם נדר' א לו ד). נתכפר מקצת ה ח ט לא נתכפר כולו (שם הור' ג מז ד). כן היתה סיבה לכפר על ח ט שאול שלא הרגו לשמעי שיצא ממנו מרדכי (מתז' ויטרי רמט). — ירא ח ט, יראת ח ט : כל מי שהיה כשר וירא ח ט באותו הדור היה מביא את בכוריו ונותנן לתוך הסל וכו' (ירוש' תענ' ד סח:). ענוה

מתניתא דבני מערבאי. ובנוסח' חורד, וכן בכ"י פרמה, ונקוד חֻזְרָד, — [1]) במשנ' בבלי והעוזרדין.

[2]) לא נתברר מקורו. אך במשמעתו אין ספק, כי אמרו בגמ' (פסח' לט.) : חזרתַ ח ס א.

[3]) כך הרד"ק : כעין מחט שנוקבים ומחברים בו

שתי שפתות החלוק.

[1]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך גרס' הערוך ערך חט. ובנוסח' חוטי' וכן ברש"י, ובפי' רגמ"ה שנדפס בש"ס ווילנה, והעיד קוה' שבגרמ"ה בכ"י הגרסה חיטין, וכן הגרסה בספרא כמובא בפנים. ולא ידוע אם הכונה היא חִטין כמו חֵץ חִצִּים, או חֵטִין כמו עֵד עֵדִים. וכמו בצורה כן יש ספק במשמ' מלה זו. הפרוש היותר קדום שנמסר לנו הוא של רגמ"ה : החוטין השינים החיצוניות שעומדות לפני הפה (בכור' לה.), והביא פרוש זה הערוך. ורש"י פרש כ כ י דשיני שקורין ינציב"ה, החיצונות אותם שלפנים כנגד חוטמו שניטל (כך הגהת ש"מ שם) מהם מעט, ע"כ. ואין ספק בדבר, כי כונת רש"י בהלעז ינציבה להמלה הצרפתית gencive, שהוא בשר השנים, החניכים, כי כך אמרו התוספות (ע"ז כח.) בפרוש : בכי פ"ה מקום מושב השינים וינציב"ש, ע"כ, והקשו שם על רש"י בשביל זה, ולא כמו שמשער קוה' שכונתו של רש"י היתה להמלה הצרפתית incisive, והוא השנים החותכות, כי בודאי ידעו בעלי התוספות היטב כונתו של רש"י. ולכן נראה כי רש"י פרש פה חט, החניכים, בשר השנים שכנגד החוטם. וכן סמ"ג : אם נעקרו ח ט י ה הפנימיות שהשינים הגדולות קבועות שקורין מיישליירש ובעת שפותחת פיה וצווחת הן נראין חסירין (סמ"ג סי' שטו). והרמב"ם פרש : חוטין הן שני החוטים הבולטים בגופו של חיך קרוב לשיפוע כובע והן נראין לעין בשעה שפותחת בע"ח את פיו, ע"כ, והביא גם פרושו של רגמ"ה : וי"א חוטיו שניו. ואין הכרע בדבר, וראוי לקבל פרושו של היותר קדום, הרגמ"ה.

(מביאה) לידי יראת חט יראת חט לידי רוח הקדש (שם שבת א ג ג). בוא בשלום רבי ותלמידי רבי בחכמה ותלמידי ביראת חט (שם כ"ה סוף ג).

א. חטא[1]), ממנו חוטא, *חט, חטא, א. חטא חטא, חטאה, חטאה, חטאת, *חטוי, *חטי, *חטיה, חטת.

חטא[2]), ש"ז, כנ' חטאו, חטאה, מ"ר חטאים, חטאי [3]), חטאי, חטאיכם,—מעשה לא טוב שאדם עושה, שלא לפי החקים המוסריים והמקבלים, **Vergehen, Sünde** ; **faute , péché ; sin, fault**: השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל יי' והיה בך חטא (דבר' יה ט). כי תדר נדר ליי' אלהיך לא תאחר לשלמו כי דרש ידרשנו יי' אלהיך מעמך והיה בך חטא וכי תחדל לנדר לא יהיה בך חטא (שם כג כב-כג). הן בעוון חוללתי ובחטא יחמתני אמי (תהל' נא ז). — חטא מות, חטא משפט מות, ר"ל חטא שבגללו דנים אדם למות, ראוי שידינוהו למות: וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אתו על עץ (דבר' כא כב). ולנער (שאנס אותה אדם בשדה) לא תעשה דבר אין לנער חטא מות (שם כב כו). ואל יזדקר לא לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור חטא ועבירה ועון מעתה ועד עולם (ברכ' מו.). אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא (פסח' פז.). —וככנ': מה יתאונן אדם חי גבר על חטאו[4]) (איכ' ג לט). לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות איש בחטאו יומתו (דבר' כד יו). וכפר הכהן על הנפש השגגת בחטאה בשגגה (במד' יה כח). — נשא חטא, עשה דבר שיחשב לו לחטא ויענש בגלל זה: ולא יקרבו עוד בני ישראל אל אהל מועד לשאת חטא למות (במדב' יח כב). איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו (ויקר' כד יה). כי קרבן יי' לא הקריב במעדו חטאו ישא האיש ההוא (במד' ט יג). ואיש אשר ישכב את דדתו ערות דדו גלה חטאם ישאו ערירים ימתו (ויקר' כ כ). ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי יחללהו (שם כב ט). ולא תשאו

[1]) משתתפות בו רוב לשונות השמיות. אשורית חטו, ערב' ח'טי a), ארמ' חטא.

[2]) כמו שוא, גיא. בערב' חט, חט, חטא, חטא' b). — [3]) בסבת פעולת האות ט. — [4]) כתיב.

a) خطي b) خط خط خطأ خطأ

עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו (במד' יח לב). אשר הערה למות נפשו ואת פשעים נמנה והוא חטא רבים נשא (ישע' נג יב).— נשא חטא על פלוני, חשב בלבו שפלוני עשה דבר שיש בו חטא: לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא (ויקר' יט יז). — ומ"ר: כי מרפא יניח חטאים גדולים (קהל' י ד). את חטאי אני מזכיר היום פרעה קצף על עבדיו ויתן אתי במשמר (ברא' מא ט-י). כי השלכת אחרי גוך כל חטאי (ישע' לח יז). הסתר פניך מחטאי וכל עונתי מחה (תהל' נא יא). אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו (ישע' א יח). מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו[1]) (איכ' ג לט). כי בחטאינו ובעונות אבתינו ירושלם ועמך לחרפה לכל סביבתינו (דני' ט יו). לא כחטאינו עשה לנו ולא כעונתינו גמל עלינו (תהל' קג י). חטאי ירבעם בן נבט (מ"ב י כט). ונתנו זמתכנה עליכן וחטאי גלוליכן תשאינה (יחזק' כג מט). —*ירא חטא: אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד (אבות ב ה). לשכת חשאים יראי חטא נותנים לתוכה בחשאי (שקל' ה ו).—*יראת חטא: וענוה מביאה לידי יראת חטא ויראת חטא מביאה לידי חסידות (סוט', ברייתא בסוף). — ומשלים: ומשל לפנים הכי הון עונים מסתר ועשר מכסה חטאים (לא"ע, כרם חמד ד פה). אמר החבר חטא (העגל) שהגדילוהו עליהם לגדולתם והגדול מי שחטאיו ספורים (כוזרי א לג). אין ערוד ממית אלא החטא ממית (ברכ' לג.). שיהא ריחו הטוב נודף כשמן הטוב הפך הרשע שריחו רע מאד מכל מיני צואה וטינוף שבעולם ועליו אמר המשורר חטאי לו יריחון בם שכני, אזי ברחו ורחקו מגבולי (ספר הרדים פג:). — וחטא במשמ' *חסרון השלמות, חטא החושים, שאינם שלמים בתכלית השלמות: וזה אשר תחשבהו מתנועע תנועה מדובקת הוא מחטא החושים (מו"נ א עג).—*וחטא בענין הנהגת אכילה וכדומה: לדעת עניניהם האם היו רבים ומקבלים העפוש או האם חטא בסדר לקיחתם (של המאכלים) והתנועת עליהם מין מהחטא (קאנון ג יג ג ה). ואמנם החטא בסדרו (של האכילה) שיסדיר המהיר להתעכל על המאוחר להתעכל וכו' והראוי בסדר שיוקדם הקל על הכבד (שם שם ג). להזהיר החולים שלא יקדם חטא (בכ"י חט) בהנהגתם בלוקחם המזונות המנגדים

— [1]) כך הקריא. ובקצת ספרים גם הכתיב.

(כאֹר לחי, ר"י בן טודרוס).

און. – אשם. – גהינם. - גן עדן, ההפך. — גזלה. – גנבה, וכדומה. — דין. – זדון, זדונות.– במזיד.–*זכאי. - *זכות.–זנות וכדומה. — חובה, *הכריע לכף חובה. — חטא, חוטא, חטא, חטאה, חטאת. – חטאת, הוא השטן. – חף מפשע, נקי. – *חרטה. – חרם, החרים.–טמאה, *שקוע בשערי טמאה. — כזב וכדומה. — כפרה. – יום כפורים. – יכח, הוכיח. – יסר.– יצר הרע, מסית לחטא, מוסר, נגד המוסר.— מזבח. - *מחילה.–*מוחלן. משגה. – משובה. – נחם, נחם על חטאתו.— ˙סגופים.–סדם, אנשי סדום היו רעים וחטאים מאד. – סליחה. – סלחן. – *סרח, כיון שסרח. — *עבר עברה. – *עברין.–עון.–ענש, בעד החטא. – *פרע, נפרע ממנו, העניש. —*פרענות, רעות הבאות על החוטא בשביל חטא. *פרענות מתרגשת על. — פשע. –צדיק, ההפך מן חוטא.—צום.–˙קלפה, בסגנון הקבלה, קלפות שנבראות מהחטאים.—קרבנות. – רמיה. – *רמאות. – *רמאי. – רצח.–רשע. שגיאה. – שטן. – שכר בעד הצדק. — שפט. משפט. – תענית. – תפלה, התפלל. – תשובה, *חזר בתשובה, שערי תשובה, ˙תשובת המשקל.

א. **חָטָא**[1]), פ"ע, חֲטָאָה, חַטָּאת, בהפס' חֲטָאָה, חָטְאוּ, חָטָאוּ, יֶחֱטָא, יֶחֶטְאוּ, תֶּחֱטָא, תֶּחֶטְאוּ, תֶּחֶטָאוּ, חֲטֹא, חָטוֹ, חָטוֹא, חֹטֵא, חֹטֵאת, חֹטְאִים, חֹטְאוֹת,— א) עשה חֵטְא, אדם לחברו או לאלהים: ויאמר יי׳ אל משה מי אשר חָטָא לי אמחנו מספרי (שמות לב לג). חָטָא ישראל וגם עברו את בריתי אשר צויתי אותם וגם לקחו מן החרם (יהוש׳ ז יא). בכל זאת לא חָטָא איוב ולא נתן תפלה לאלהים (איוב א כב). חטא חָטְאָה ירושלם על כן לנידה היתה (איכ׳ א ח). ערכו על בבל סביב כל דרכי קשת ידו אליה אל תחמלו אל חץ כי ליי׳ חָטָאָה (ירמ׳ נ ד).— וע"ד ל"ה, חֲטָאת:

[1]) כן גם בארמ׳, בערב׳ חַ׳טִיַ a). באשור׳ חַטוּ.— והנה אפשר שעקר המשמ׳ היה: טעה ונכשל ולא מצא הדרך, ולא מצא הדבר שבקש, וכדומה, כמו ששרש זה משמש בקצת הלשונ׳ האחיות, כמו באתיאופ׳ רוב שמושו הוא בענין נאבד לו, וכן גם בערב׳, ובעבר׳ בהפעיל החטיא המטרה. וגם בקל יש בעבר׳ במשמ׳ זו, ואעפי"כ סדרתי המשמעה של חטא ופשע בתחלה מפני רוב שמושו ומפני ששמוש זה נמצא בהמקורים היותר קדומים. —

a) خَطِيَ

תבן אין נתן לעבדיך ולבנים אמרים לנו עשו והנה עבדיך מכים וְחָטָאת[1]) עמך (שמות ה יו). גוף אומר נשמה ח ט א ת שמיום שפירשה ממני הריני מוטל כאבן דומם בקבר (סנה׳ נא.).—זמדב"ע וכו׳: ויאמר (פרעה למשה ולאהרן) חָטָאתִי ליי׳ אלהיכם ולכם (שם י יו). ויאמר בלעם אל מלאך יי׳ (שהוכיחו על הכותו את אתונו) חָטָאתִי כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי בדרך (במד׳ כב לד). ואנכי לא חָטָאתִי לך ואתה עשה אתי רעה להלחם בי (שופט׳ יא כז). ויאמר שאול אל שמואל חָטָאתִי כי עברתי את פי יי׳ ואת דבריך (ש"א יה כד). כי בכרתי את כנף מעילך ולא הרגתיך דע וראה כי אין בידי רעה ופשע ולא חָטָאתִי לך (שם כד יב). כי ידע עבדך כי אני חָטָאתִי והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף לרדת לקראת אדני המלך (ש"ב יט כא). ויאמר דוד אל יי׳ חָטָאתִי מאד אשר עשיתי ועתה יי׳ העבר נא את עון עבדך (שם כד י). ויאמר ירמיהו אל המלך צדקיהו מה חָטָאתִי לך ולעבדיך ולעם הזה כי נתתם אתי אל בית הכלא (ירמ׳ לז יח). — ואמר בן סירא: אל תאמר ח ט א ת י ומה היה לי כי יי׳ ארך אפים הוא (כ"ס גני׳ ה ד). מימי הגבעה חָטָאתָ ישראל (הוש׳ י ט). הבט שמים וראה ושור שחקים גבהו ממך אם חָטָאתָ מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו (איוב לה ה-ו). אחר הדברים האלה חָטְאוּ משקה מלך מצרים והאפה לאדניהם למלך מצרים (ברא׳ מ א). כרבם כן חָטְאוּ לי כבודם בקלון אמיר (הוש׳ ד ז). אבתינו חָטְאוּ אינם אנחנו עונתיהם סבלנו (איכ׳ ה ז). והצרתי לאדם והלכו בעורים כי ליי׳ חָטָאוּ (צפנ׳ א יז). וארא והנה חֲטָאתֶם ליי׳ אלהיכם עשיתם לכם עגל מסכה (דבר׳ ט יו). ויבא העם אל משה ויאמרו חָטָאנוּ כי דברנו ביי׳ ובך (במד׳ כא ז). ויזעקו בני ישראל אל יי׳ לאמר חָטָאנוּ לך וכי עזבנו את אלהינו ונעבד את הבעלים (שופט׳ י י). נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו כי ליי׳ אלהינו חָטָאנוּ אנחנו ואבותינו (ירמ׳ ג כה). הוי גוי

[1]) כן בכל הספרים. ות"א וְחָטוּ עליהן עמך. ואמר ריב"ג: אבל וחטאת עמך הוא אצלי פועל חולף לנקבה כמו חטא חטאה ירושלם והרפו האלף והמירו ההא בתו כמו שהמירו אותה במלת ושבת לנשיא ובאזלת יד [ובוקראת אתכם הרעה אשר עיקרו וקראה והרפו האלף ונקבצו שני נחים רפים והם האלף הרפה והא הנקבה והפכו בעבור זה את ההא לתו כאשר לא יוכלו לקבץ במבטא שני נחים רפים] ולשון הנקבה בוחטאת עמך לעדה. ע"כ, וכך ראב"ע, רש"י וקצת אחרים, וכמו"כ קצת החדשים אמרו

חֹטא עם כבד עון (ישע' א ד). הנה העם חֹטאים [1]) לי״י לאכל על הדם (ש״א יד לג). הנפש החֹטאת היא תמות (יחזק' יח ד). האיש אחד יֶחֱטָא ועל כל העדה תקצף (במד' יו כב). כי אין אדם אשר לא יֶחֱטָא (מ״א ח מו). לאדם אחד שהיה לו בן הרחיצו וסכו וכו' והושיבו על פתח של זונות מה יעשה אותו הבן שלא יחטא (ברכ' לב.). ולמה תֶחֱטָא בדם נקי (ש״א יט ה). ואם נפש כי תֶחֱטָא ועשתה אחת מכל מצות י״י אשר לא תעשינה (ויקר' ה יז). בלבי צפנתי אמרתך למען לא אֶחֱטָא לך (תהל' קיט יא). הן אתה קצפת ונֶחֱטָא (ישע' סד ד). הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תֶּחֶטְאוּ בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש (ברא' מב כב). ושחטתם בזה ואכלתם ולא תֶחֶטְאוּ לי״י (ש״א יד לד). ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תֶחֱטָאוּ (שמות כ כ). רגזו ואל תֶּחֱטָאוּ אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו סלה (תהל' ד ה). אשר יֶחֶטְאוּ לך ושבו אליך והודו את שמך (מ״א ח לג). וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקלת ויסף לַחֲטֹא ויכבד לבו הוא ועבדיו (שמות ט לד). ויוסיפו עוד לַחֲטֹא לו למרות עליון בציה (תהל' עח יז). חלילה לי מֵחֲטֹא לי״י מחדל להתפלל בעדכם (ש״א יב כג). ואחשך גם אנכי אותך מֵחֲטוֹ לי (ברא' כ ו). וצדיק לא יוכל לחיות בה ביום חֲטֹאתוֹ (יחזק' לג יב).—*וחָטָא על פלוני: הדבר דומה לשני בני אדם שחטאו על המלך (תנחומא ויקר' יא). —*וכלל: כיון שיצאו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב אינו חוטא (יומ' לח:). אין אדם חוטא ולא לו (ערכ' כג.).—*ומשל: טוביה חטא וזיגוד מינגד (פסח' קיג:). שילא חטא ויוחנא משתלם (מד״ר רות א א). — *ודברים לא בע״ח, אינו לפי הרגיל, לא כמו שנהוג להיות: הדם שבבית הרחם ירבה או ימעט או חוטא בתנועתו או באיכותו (אול״ה לר״י להלון יא א כ). — ב) חָטָא בלכתו, נכשל, עשה פסיעה לא כראוי [2]), **ein Fehltritt machen; faire un faux pas; make a false step**: גם בלא דעת נפש לא טוב ואץ ברגלים חוטא (משלי יט ב). — ובמשמ' לא מצא: כי מצאי מצאי חיים ויפק רצון מי״י וחֹטאי חמס נפשו (שם ח לה-לו). — ובמשמ' חסר לו דבר, לא מצא מה שהיה לו: וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תֶחֱטָא (איוב ה כד), ר״ל תמצא בו הכל בתקונו ולא חסר בו דבר. — וחָטָא שָׁנָיו, לא הגיע לשנות הזקנה: לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו כי הנער בן מאה שנה ימות והַחוֹטֶא [1]) בן מאה שנה יקלל (ישע' סה כ).

— פע', חִטֵּא [2]), חִטֵּאת, חִטְּאוּ, וַיְחַטֵּא, וַיְחַטְּאֵהוּ, תְּחַטְּאֵנִי, חַטֵּא, — חִטֵּא את דם הקרבן, זרק והזה את דמו על המזבח או על מקום אחר לסגולה, לכפרה, על החֵטְא: וישחטום הכהנים (את השעירים) וַיְחַטְּאוּ את דמם המזבחה לכפר על כל ישראל (דהי״ב כט כד). ופר חטאת תעשה ליום על הכפרים וְחִטֵּאתָ על המזבח בכפרך עליו ומשחת אתו לקדשו (שמות כט לו). הכהן המְחַטֵּא אתה (את החטאת) יאכלנה (ויקר' ו יט), ר״ל אשר עשה בדם הקרבן הדברים שעושים בדם הקרבנות, שהזה ושם במקום הראוי. ויקרב את קרבן העם וכו' וישחטהו וַיְחַטְּאֵהוּ כראשון (שם ט טו). — וְחִטֵּא את הדבר שעליו מְחַטְּאִים את הדם: ולקח לְחַטֵּא את הבית שתי צפרים וכו' ושחט את הצפור האחת וכו' והזה אל הבית שבע פעמים וְחִטֵּא את הבית בדם הצפור ובמים החיים (ויקר' יד מט-נב). וישחט ויקח משה את הדם ויתן על קרנות המזבח סביב באצבעו וַיְחַטֵּא את המזבח (שם ח טו). ולקחת מדמו (של הפר) ונתתה על ארבע קרנתיו ואל ארבע פנות העזרה ואל הגבול סביב וְחִטֵּאתָ אותו וכפרתהו (יחזק' מג כ). בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים וְחִטֵּאתָ את המקדש ולקח הכהן מדם החטאת ונתן אל מזוזת הבית ואל ארבע פנות העזרה (שם מה יח-יט). וְחִטְּאוּ את המזבח כאשר חִטְּאוּ בפר בכלותך מְחַטֵּא תקריב

כי הכונה בזה וחטאת לעמך, ויש שהגיהו הגהות אחרות. — [1]) במסור': חֹטאים כתיב חֹטים קרי. — [2]) עי' הערה שבראש הערך אדות משמ' זו. — [1]) אפשר שהכונה כאן במשמעה הרגילה. — [2]) אמרו כל חכמי הלשון כי המשמ' העקרית של פִּעֵל זה הוא: הסיר החטא, ומזה טהר. וכבר אמרו בגמ' (חול' כז.) ממאי דהאי חטהו לישנא דדכויי הוא דכתיב וחטא את הבית ואיבעית אימא מהכא תחטאני באזוב ואטהר. ע״כ. אבל בשום מקום לא מצאנו חִטֵּא בעצם משמעה זו, הסיר החטא, אלא בכ״מ רק בענין המעשים שעושים בדם הקרבן, וכיוצא בזה. ולכן יש לשער כי אולי פעל זה בא מאיזה שרש אחר, ואולי משרש חטא a) בערב' במשמ' זרק והשליך ארצה, וחטא אלקדר בזבדא, דחפה הקדרה וזרקה את הקצף והאופי בעת הרתיחה. וכבר אמר אבן אלעראבי כי עקר משמעת זה השרש הוא תנועת הדבר וזעזועו (לסאן אלערב). ואעפ״כ סדרתיו כמו פִּעֵל מהשרש א. חטא לפי המסכם.

a) حطأ

פר בן בקר תמים (שם מג כב-כג). התחיל מ ח ט א ויורד מהיכן הוא מתחיל מקרן מזרחית צפונית וכו' רבי אליעזר אומר במקומו היה עומד ו מ ח ט א ועל כולן היה נותן מלמעלה למטה (יומ' ה ה).—ובמי עפר שרפת הפרה האדמה, וכיוצא בזה: ולקח אזוב וטבל במים (מעפר שרפת הפרה) איש טהור וכו' והזה הטהר על הטמא ביום השלישי וביום השביעי וחטאו ביום השביעי וכבס בגדיו (במד' יט יח-יט). תחטאני באזוב ואטהר תכבסני ומשלג אלבין (תהל' נא ט).—אחטנה, עי' חטה.

— התפ', התחטא, — א) חטא את עצמו בדם הקרבן וכדומה: הנגע במת לכל נפש אדם וטמא שבעת ימים הוא יתחטא בו (באפר הפרה) ביום השלישי וביום השביעי יטהר ואם לא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי לא יטהר (במד' יט יא-יב). כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר אך במי נדה יתחטא (שם לא כג). וכל נגע בחלל תתחטאו ביום השלישי (שם יט). וכה תעשה להם (להלוים) לטהרם הזה עליהם מי חטאת וכו' ככל אשר צוה יי' את משה ללוים כן עשו להם בני ישראל ויתחטאו הלוים ויכבסו בגדיהם (שם ח ז-כא). — וכמו יוצא: וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ תתחטאו (שם כ). — ב) התחטא מפני דבר, נרתע לאחור בכח ועז כמו מפני בהלה וכדומה [1]), zurückprallen; réculer; to recoil: משתו (של הלויתן) יגורו אלים משברים יתחטאו [2]) (איוב מא יז).

— הפע', החטיא, החטי, להחטיא, ותחטיא, ותחטא, יחטא, יחטיאו, — א) החטיא המטרה וכדומה, לא פגע בהמטרה שאליה ירה, das Ziel verfehlen; manquer le but; to miss the mark: שבע מאות איש בחור אטר יד ימינו כל זה קלע באבן אל השערה ולא יחטא (שופט' כ טז). — ב) החטיא את פלוני, עשה וגרם שיחטא, שיעשה חטא: בגלל חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל (מ"א יד טז). אשר חטאו (בעשא ואלה בנו) ואשר החטיאו את ישראל להכעים את יי' (שם טז יג). גם אותו (את שלמה) החטיאו הנשים הנכריות (נחמ' יג כו). וידא ירבעם את ישראל מאחרי יי' והחטיאם חטאה גדולה (מ"ב יז כא). אשר עשה להחטיא את ישראל (מ"א טז יט). ויבנו את במות הבעל וכו' לעשות התועבה הזאת למען החטי [1]) את יהודה (ירמ' לב לה). — ולהטיא: אל תתן את פיך לחטיא את בשרך (קהל' ה ה). כי תועבה הוא לפני יי' (לקחת בחזרה אשה גרושה אחרי היותה לאיש אחר) ולא תחטיא את הארץ (דבר' כד ד). ותלך בדרך ירבעם ותחטיא את עמי ישראל להכעיסני (מ"א טז ב). אל הכעס אשר הכעסת ותחטא את ישראל (שם כא כב). ויחטא (מנשה) את יהודה בגלוליו (מ"ב כא יא). לא ישבו (הגוים) בארצך פן יחטיאו אתך לי (שמות כג לג). מחטיאי אדם בדבר ולמוכיח בשער יקשון (ישע' כט כא). וכל ה מ ח ט י א את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה (תוספתא יומא ה יא). והאפיקורסים שכפרו בתורה וכו' ושחטאו ו ה ח ט י א ו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו (ר"ה יז.). מניין ש ה מ ח ט י א את האדם יותר מן ההורגו שההורג הורג בעולם הזה ויש לו חלק לעוה"ב ו ה מ ח ט י א הורגו בעוה"ז ובעולם הבא (מד"ר במד' כא).—יוהחטיאו, במשמ' חשבו לחוטא: כל שכן שלא היה מ ח ט י א ם ובוזה את חכמתם (הקדמ' הרקמה). ותהיה אתה נצל מן הספק ואנצל אני ממחשבתך עלי והאשימך ו ה ח ט י א ך אותי (שם). והלב אשר כאלה קראוהו והלאוהו והניאוהו אין ל ה ח ט י א ו כאשר קצר מהגיע אל התמימות (הקד' זכת' הלוי להמאור).

ב.*חטא[2]), ממנו ב.*חטא, *התחטא.

ב.*חטא, — קל אינו נהוג.

— התפ', *התחטא לפניו, התחטא עליו, — עשה שפלוני יעשה כל רצונו, כל בקשתו: אלמלא חוני אתה גוזרני

— [1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כבר התלבטו בפרוש מלה זו כל המפרשים הקדמונים והאחרונים. אמר ריב"ג: מפחדם שברו אותם יבקשו כפרתו כלומר יכנעו לו. ע"כ. רש"י ואחרים פרשו יתחטאו במשמ' יחסרו, ר"ל הגלים י ח ס ר ו ממנו. תרג' ולגתה במשמ' טהרה. והחדשים שבשו והגיהו בדרכים מתחלפים: יחתו, יתחבאו, ועוד. והנה כבר הזכרתי בהערה לחטא את השרש הערבי חטא, במשמ' זריקה והשלכה, ובמשמ' זריקת הקצף והאופי בשעת הרתיחה, ודעת אבן אלעראבי כי עקר ההמשמעה הוא זעזוע, ומשמש זה הפעל בערב' עוד עם ע ן אחריו, במשמ' הסב ודחף אותו מ ן דבר, ושמוש טבעי הוא התפע' מזה נדחף ונהדף ממנו, ר"ל המשברים נהדפים ונדחפים לאחוריהם בקול המיה כמו בפחד ובהלה. ועי' ערך משבר אדות מלה זו. — [1]) החטיא קרי.

[2]) בערב' חט'י a), השיג מפלוני דבר, היה חשוב אצל פלוני, היתה לו השפעה על פלוני.

---

a) حظى

עליך נידוי אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן שהוא מתחטא על אביו ועושה לו רצונו (תענ' ג ח). נושא ועולה ומתחטא[1]) וכו' נישא וניתן ונעלה ונתחטא[1]) באהבי' (ספרא, נדבה יג). בזכות שני דברים ישראל מתחטאים לפני המקום בזכות שבת ובזכות מעשרות (פסיק' דר"כ, עשר). — והתחטא לפני פלוני, התנהג אתו באהבה, בחסד ורחמים: אהבתו של אברהם שהיה מתחטא לפני מלך סדום וכו' אהבתו של דניאל שהיה מתחטא לפני בלשצר (מד"ר שה"ש, מה יפית). על יד כל מדות אלו תהיה מתחטא לפני המקום כבן שישלו געגועין על אביו לשאול כל אשר יתאוה ועושה לו (ר"מ אלשיך, איוב כב כו).

חַטָּא, — א) ת"ז, נקב' חַטָּאָה, מ"ר חַטָּאִים, חַטָּאוֹת, שדרכו לַחֲטֹא, sündig; pécheur; sintful: ואנשי סדם רעים וחַטָּאִים ליי' מאד (בראש' יג יג). והנה קמתם תחת אבתיכם תרבות אנשים חַטָּאִים לספות עוד על חרון אף יי' אל ישראל (במד' לב יד). הנה עיני אדני יי' בממלכה הַחַטָּאָה והשמדתי אתה מעל פני האדמה (עמו' ט ח). — ב) ש"ז, מ"ר חַטָּאִים, חַטָּאֵי, חַטָּאֶיהָ, אדם שדרכו לַחֲטֹא: Sündiger; pécheur; sinner: וירם את המחתת וכו' את מחתות הַחַטָּאִים האלה בנפשתם (במד' יז ג-ד). לך והחרמתה את הַחַטָּאִים את עמלק (ש"א יה יח). פחדו בציון חַטָּאִים אחזה רעדה חנפים (ישע' לג יד). אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חַטָּאִים לא עמד (תהל' א א). יתמו חַטָּאִים מן הארץ ורשעים עוד אינם (שם קד לה). בני אם יפתוך חַטָּאִים אל תבא אם יאמרו לכה אתנו נארבה לדם (משלי א י-יא). אל יקנא לבך בַּחַטָּאִים כי אם ביראת יי' כל היום (שם כג יז). לשום הארץ לשמה וְחַטָּאֶיהָ ישמיד ממנה (ישע' יג ט). — ובמשמ' אשמים: והיה כשכב אדני המלך עם אבתיו והייתי אני ובני שלמה חַטָּאִים (מ"א א כא).

חַטָּאָה, ש"נ, — א) כמו חֵטְא: מה עשית לנו ומה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חֲטָאָה גדלה (בראש' כ ט). מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו (בעגל שעשית להם) חֲטָאָה גדלה (שמות לב כא). חטא העם הזה חֲטָאָה גדלה ויעשו להם אלהי זהב (שם לא). והחטיאם חֲטָאָה גדולה (מ"ב יז כא). אשרי נשוי פשע כסוי חֲטָאָה (תהל' לב א). בהשפטו יצא רשע ותפלתו תהיה לַחֲטָאָה (שם קט ז). — ב) הקרבן שמביא החוטא לכפר על חטאו: זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית לי עולה וַחֲטָאָה לא שאלת (שם מ ז).

חַטָּאת, ש"נ, סמי' חַטַּאת[1]), כנ' חַטָּאתִי, חַטָּאתְךָ, חַטַּאתְכֶם, חַטָּאתָם, מ"ר חַטָּאוֹת, סמי' חַטֹּאת, חַטֹּאות, חַטֹּאתַי, חַטֹּאתֵינוּ, חַטֹּאתֶיךָ, חַטֹּאתֵיכֶם, — א) כמו חֵטְא, חֲטָאָה: נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וְחַטָּאָה (שמות לד ז). הוי משכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חַטָּאָה (ישע' ה יח). ותהי חַטַּאת הנערים גדולה מאד את פני יי' כי נאצו האנשים את מנחת יי' (ש"א ב יז). כי חַטַּאת קסם מרי (שם טו כג). חַטַּאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר (ירמ' יז א). זאת תהיה חַטַּאת מצרים וְחַטַּאת כל הגוים אשר לא יעלו לחג את חג הסכות (זכר' יד יט). וסלחת לְחַטַּאת עמך ישראל (מ"א ח לד). ויגדל עון בת עמי מֵחַטַּאת סדם ההפוכה כמו רגע (איכ' ד ו). מה פשעי מה חַטָּאתִי כי דלקת אחרי (בראש' לא לו). חטאתי ליי' אלהיכם ולכם ועתה שא נא חַטָּאתִי אך הפעם (שמות י טז-יז). כי תבקש לעוני וּלְחַטָּאתִי תדרוש (איוב י ו). הרבה כבסני מעוני וּמֵחַטָּאתִי טהרני (תהל' נא ד). גם יי' העביר חַטָּאתְךָ לא תמות (ש"ב יב יג). וסר עונך וְחַטָּאתְךָ תכפר (ישע' ו ז). והקריב על חַטָּאתוֹ אשר חטא פר בן בקר (ויקר' ד ג). צרור עון אפרים צפונה חַטָּאתוֹ (הוש' יג יב). להגיד ליעקב פשעו ולישראל חַטָּאתוֹ (מיכ' ג ח). ומה עוננו

---

[1]) הספרא דורש שם הרבה מלים בדרך הרכבה וראשי תבות: כרמל רך מל, בצקלונו בא ויצק לנו ואכלנו ונאוה היה, ירט יראה ראתה נטתה, והביא גם הפעל עלס שבא בשני מקומות: כנף רעננים נעלסה, ונתעלסה באהבים, ודרש הספרא נעלסה: נושא ועולה ומתחטא, ונתעלסה נישא וניתן ונעלה ונתחטא באהבים. והנה שני החלקים הראשונים של הרכבת שתי המלים נעלסה ונתעלסה מחורים, הנון היא ר"ת נושא, והעין והלמד ר"ת עולה, וכן בנתעלסה הנון היא ר"ת נישא, והנון והתו ניתן, והעין והלמד עלה, נעלה. אבל מהחלק האחרון של שתי המלים האלה, שהוא סה, נתעל—סה, איך דרשוה נתחטא? הלא שתי הברות האלה סה-טא, הן רחוקות זו מזו? אם לא שנניח, כי היתה להם בזמן ההוא עוד הברת ט רפויה, ט' כמו בערב', שהברתה היתה קרובה להברת ז, וכמו שבאמת בערב' משמש במשמ' של חשיבות ותענוג שרש חט'י a), ולא חטו.

a) خطى

[1]) יש מיחסים הסמי' והרבים וכו' להשם חַטָּאתִי

ומה חטאתנו אשר חטאנו ליי׳ אלהינו (ירמ׳ יו י). אעלה אל יי׳ אולי אכפרה בעד חטאתכם (שמות לב ל). זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד (ברא׳ יח כ). שא נא פשע אחיך וחטאתם (שם נ יז). וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם (שמות לב לד). והתודו את חטאתם אשר עשו (במד׳ ה ז). כי אסלח לעונם ולחטאתם לא אזכר עוד (ירמ׳ לא לד). כמה לי עונות וחטאות (איוב יג כג). איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעל מעל ביי׳ (במד׳ ה ו). בגלל חטאת ירבעם אשר חטא (מ״א יד יו). בימים ההם ובעת ההיא נאם יי׳ יבקש את עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאינה (ירמ׳ נ כ). חטאת נעורי ופשעי אל תזכר (תהל׳ כה ז). ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאותי (שם יח). מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך [1] (ישע׳ מד כב). על רב עונך עצמו חטאתיך עשיתי אלה לך (ירמ׳ ל יה). על חטאתיו [1]) אשר חטא (מ״א יו יט). כי לקחה מיד יי׳ כפלים בכל חטאתיה (ישע׳ מ ב). כי יספנו על כל חטאתינו רעה (ש״א יב יט). והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך (תהל׳ עט ט). כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם (ויקר׳ יו ל). ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם (שם כו יח). כי ידעתי רבים פשעיכם ועצמים חטאתיכם (עמו׳ ה יב). עונותיכם הטו אלה וחטאותיכם מנעו הטוב מכם (ירמ׳ ה כה). לא ישא לפשעכם ולחטאותיכם (יהוש׳ כד יט). וכפר על הקדש מטמאת בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם (ויקר׳ יו יו). עתה יזכר עונם ויפקד חטאתם [1]) (הוש׳ ח יג). ויעמדו ויתודו על חטאתיהם ועונות אבתיהם (נחמ׳ ט ב). — ב) הדבר שחטא אדם בו: ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי ואשרף אתו באש (דבר׳ ט כא). — ג) הענש של העון: הנה חטאתם ליי׳ ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם (במד׳ לב כג).

חטאת[2]), מ״ר חטאות, — א) ש״ז, מי שמסית לחטא, שטן, **Satan**: ויאמר יי׳ אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת [3]) רבץ (ברא׳ ד ו-ז). — ב) ש״נ, כמו חטאה, חטא: כי אדני אל נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו (במד׳ יב יא). לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת (דבר׳ יט טו). הוי בנים סוררים נאם יי׳ לעשות עצה ולא מני ולנסך

— [1]) ס״א מלא.

[2]) נתמזגו בצורה זו שני משקלים, האחד צמצום מן חטאת, כמו צואר מן צואר, והשני מן חטאת, כמו גבחת. הראשון הוא משקל זכר, והשני משקל נקבה, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) אחד הכתובים שנתלבטו בו כל המפרשים הקדמונים והאחרונים ולא מצאו בו ידיהם ורגליהם. כי מלבד שאין הענין מבואר היטב, קשה הפעל רבץ בלשון זכר לחטאת שבכל מקום היא נקבה. אונק׳ תרגם: ואם לא תיטיב עובדך ליום דינא חטאת נטיר. ע״כ. רסע״ג כמו חטא. וכבר קבץ ראב״ע את פרושי רוב הקדמונים ואמר: חטאת רובץ יש אומר שחטא תחת עון גם יש מפרשים לפתח הקבר ירבץ עוניך ביום הדין וכו׳ ואחרים אמרו על היצר ואיננו כתוב ואלה אמרו כי לפתח ביתך חטאת רובצת והיא הולכת עמך ויש אומר לפתח הפה כטעם שמור פתחי פיך והנכון בעיני שחטאת סמוך ויצר לב האדם הוא רובץ עמו. ע״כ. והיותר תמוה הוא תרגום השבעים שתרגמו כאלו היתה לפניהם נוסחה כעין זו: ואם לא תיטיב לבתר (או לנתח) חטאת רבץ, ורבים מהחדשים הסכימו כי זו הנוסחה התמוהה והמוזרה, היא אמתית, ואמרו שהכונה היא אם לא תטיב לבתר או לנתח הקרבן הרי חטאת, ולכן רבץ באשמתך ואל תפתח פה להרהר אחרי מדתי. אבל חוש הלשון היותר פשוט יחיש כמה מליצה זו אינה עברית ואינה טבעית ואינה ברוח המליצה העתיקה. ונוסחה זו הכנים **Haupt** בתוך גוף התנ״ך המגון שלו! ואחרים, כדי להמלט מהקושי של הפעל בלשון זכר לחטאת, שהיא נקבה, הגיהו חטא במקום חטאת, ויש מי שהגיה לפתח חטא תרבץ. והנה, אם אמנם הכתוב בכללו קשה, ונכונה השערת החכמים כי הוא קצת לקוי, עכ״פ הקושי בדבר הפעל רבץ בל״ז לחטאת בא להמפרשים מפני שנעלם מהם, כי זה השם חטאת שבכאן אינו השם חטאת המצוי בכל שאר המקומות, ומתחלף הוא מהשם המצוי ההוא לא בלבד במשמעתו אלא גם בצורתו הדקדוקית, והיא אחת המלים היותר עתיקות בלשון שנשארו עוד בצורה הקדומה שאחרי כן חדלה הלשון להשתמש בה. כי השם חטאת המצוי הוא משקל הנקבה פעלת, כמו גבחת וכדומה, ומפני טבע האלף נדחתה התנועה על שלפניה ונהיתה ארוכה, והשם חטאת של כאן הוא משקל הקדום פעלת, שהיה משמש בזמן קדום גם לבנין שמות זכרים במשמ׳ של שם תאר, בעל הדבר של המושג שבהשרש שממנו נגזר השם, וכמו שבארתי בהשם זמרת שכונתו בעל זמר, בעל גבורה ונצחון, אף כאן חטאת בעל החטאים, המסית לחטאים וכדומה, ונצטמצם לחטאת, כמו צואר במקום צואר לפי דעת רבים (Olsh. § 38 d ואחרים) ומלאכה במקום מלאכה לפי דעת הכל, וכיוצא בזה, והוא השם הקדום העברי להמושג שטן, שבמשמ׳ זו אנו פוגשים את השם שטן בכתבים מזמן מאוחר.

מסכה ולא רוחי למען ספות חטאת על חטאת (ישע' ל א). ראשית חטאת היא לבת ציון כי בך נמצאו פשעי ישראל (מיכ' א יג). וכפר עליו הכהן מחטאתו אשר חטא (ויקר' ה י).— ואמר בן סירא: אש לוהטת יכבו מים כן צדקה תכפר ח ט א ת (ב"ס גני' ג ל). — ג) קרבן שאדם מביא לכפר על חטאו שחטא: ואת בשר הפר וכו' תשרף באש מחוץ למחנה חטאת הוא (שמות כט יד). ושחט אתו (את שעיר העזים) במקום אשר ישחט את העלה לפני יי' חטאת הוא (ויקר' ד כד). והביא את קרבנו אשר חטא עשירת האפה סלת לחטאת לא ישים עליה שמן ולא יתן עליה לבנה כי חטאת הוא (שם ה יא). זאת תורת החטאת במקום אשר תשחט העלה תשחט החטאת (שם ו יח). ויקרב אהרן אל המזבח וישחט את עגל החטאת אשר לו (שם ט ח). ושרף אתו (את הפר) כאשר שרף את הפר הראשון חטאת הקהל הוא (שם ד כא). חטאת עמי יאכלו ואל עונם ישאו נפשו (הוש' ד ח). קרב אל המזבח ועשה את חטאתך ואת עלתך (ויקר' ט ז). והקריב הכהן לפני יי' ועשה את חטאתו ואת עלתו (במד' ו יו). הן היום הקריבו את חטאתם ואת עלתם לפני יי' (ויקר' י יט). והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבדת בית אלהינו וכו' ולקדשים ולחטאות לכפר על ישראל (נחמ' י לג-לד).

א. חטב[1], ממנו א.חטב, *חטבה, ב.*חטיבה, ∞חטב.

א. חטב, פ"י, עת' יחטב, יחטבו, — חטב עצים וכדומה, כרת גזעי האילנות ועשה מהם גזרי עצים להסקה וכדומה, hauen; couper (bois); hew wood : ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרת העץ ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו (דבר' יט ה). ולא ישאו עצים מן השדה ולא יחטבו מן היערים כי בנשק יבערו אש (יחזק' לט י). — חטב, חוטב, חטבים, מי שמלאכתו לחטב עצים: מחטב עציך עד שאב מימיך (דבר' כט י). ויהיו חטבי עצים ושאבי מים לכל העדה (יהוש' ט כא).

ומליצה טבעית היא ביחס להשטן שהוא רבץ להפתח, ובענין זה כבר אמרו קצת המפרשים הקדמונים שלנו שהכונה בחטאת ליצר הרע.

[1]) בערב' משמש שרש חטב a) במשמ' עצים להסקה, השם לעצם העצים והפעל לאספת העצים. אך יש השם מחטב b) במשמ' מגל, חרמש, ונראה מזה כי משמ' החתיכה היה קודם גם בערב' לשרש זה.

a) حِطب b) محطب

כי בחיל ילכו ובקרדמות באו לה כחטבי עצים (ירמ' מו כב).— וחטב, כמו שם: והנה לחטבים לכרתי העצים נתתי חטים (דהי"ב ב ט).

— פע', חטב, — שחטבו אותו, נתנו לו צורה ע"י חתיכה וכדומה, aushauen; sculpter; carve : אשר בנינו כנטעים מגדלים בנעוריהם בנותינו כזוית מחטבות[1] תבנית היכל (תהל' קמד יב).

— פע', יחטב: שער בת רבים, מקום תמורות וכרבים, תחטבו[2] בהטובים, במסגרות ושלבים (יוצר ב סכות, אנא).

∞**חטב**, ש"ז, —אמן במלא' החטוב, Bildner, sculpteur, sculptor, נהוג בדבור והשתמשו בהעתונים.

ב. חטב[3], ממנו חטבה.

ג. *חטב[4], ממנו ב.יחטב, יחטוב ב.*חטיבה.

ב. ∞חטב[5], פ"ע, — דרש והלל ושבח: קביעות הסדר תקן כי טוב, קרות ודרוש בענין היום לחטוב, ודבר בעתו מה טוב (שבת בין יוה"כ וסכות, את השם). צרפנו מקור רטוב, צמאון לא קורטוב, פצנו רע הטוב, פרקנו עול מלחטוב (סלית' מנח' יוה"כ, לך ה' הצדקה).

— פע', חטב, — כמו קל: מה דודך, שאלוני תמיד מהטבת ומאמרת, נערץ ונשגב תכן שחקים בורת (יוצר שבת ה"מ פסח, שני שדיך). חי וקים גואלנו, אותו נעבוד ונחטבנו, בעת צרה ישועתנו (שבת א חה"פ, אין כמוך).

— הפע', החטיב: תישר לבבנו ביראך להחטיב ולהאמר, קימנו לחיים ונודך לעולם ונזמר (מוס' יוה"כ, אנוש).

ד. *חטב[6], ממנו ג.*חטב, *החטיב.

ג. *חטב, — קל אינו נהוג.

— הפע', *החטיב, — העביר קו על מלה כתובה, ausradieren; raturer; to erase : הכותב שני שמות של קודש מקיים את הראשון ו מ ח ט י ב[7] את האחרון רבי יהודה אומר אם היה האחרון בסוף הדף מ ח ט י ב[1] ומוחק את הראשון ומקיים את

[1]) עי' ערך זוית. יש אומרים שפעל זה הוא מן ב.חטב, ועי' הערה לערך זוית. — [2]) אולי מן חטב, עשה כרובים ע"י חטוב. והמפרשים מן ב.יחטב.

[3]) בערב' חטב a) היה מתחלף הגונים, וכן בסור' חטב.

[4]) בערב' ח'טב b) במשמ' של דרשה והתחתנות.

[5]) עי' הערה להשרש.

[6]) בערב' שטב c), ועי' הערה לקמן.

[7]) כך הגרסה במס' ספר תורה משבע מסכתות

a) خَطَبَ b) خطب c) شطب

האחרון (מס' ספר תורה ירוש' ה א). היה צריך לכתוב את יהודה ונתכוין וכתב את השם אע"פ שנתן בו דלית מ ח ט י ב ו וכותב יהודה אחר (שם ד).

ד. *חָטַב[1], פ"ע, — חָטַב באשה, או חָטְבָה האשה באיש, תבע או תבעה לתשמיש: אילולי שכתב בה אסורים ידיה היתה ח ו ט ב ת[2]) באדם בשוק ראה מה כתיב ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי (מד"ר קהל', ומולא).

חֲטֻבָה[3], ש"נ, מ"ר חֲטֻבוֹת, — מצע או מכסה רב הגונים, לכסות המשכב, bunte Decke ; couverture en couleurs variées ; varigated tapestery : מרבדים רבדתי ערשי חֲטֻבוֹת[4] אטון מצרים (משלי ז יו).

***חֲטָבָה**, ש"נ, — שם"פ מן חטב עצים : מה ח ט ב ת עצים רשות אף כל רשות (מכות ב ב).

חטה[5], ממנו חִטָּה.

חָטָה, — קל אינו נהוג.

— פע', חִטָּה, אֲחַטֶּנָּה, כנ' אחטנו, — חטה דבר לפלוני, השיב לו מה שאבד מפלוני, מה שלקח מפלוני, נתן לו אחר חליפתו, ersetzen ; rendre, restituer ; restore : זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי טרפה לא הבאתי אליך אנכי אֲחַטֶּנָּה[6]) מידי תבקשנה (בראש' לא לח-לט).

חִטָּה, ש"נ, מ"ר חִטִּים, — גרגרים צמחים בשבלים מהאדמה, יעשו ממנו קמח ויאפוהו לחם, Weize(n) ; froment ; wheat : ארץ חִטָּה ושערה וגפן ותאנה ורמון (דבר' ח ח). וְהַחִטָּה והכסמת לא נכו כי אפילת הנה (שמות ט לב). — ואמר איוב בתלונתו : אם עלי אדמתי תזעק ויחד תלמיה יבכיון אם כחה אכלתי בלי כסף ונפש בעליה הפחתי תחת חִטָּה יצא חוח ותחת שערה באשה (איוב לא לח-מ). אפילו ח י ט ה אחת נכנסת לתוך שעורין ושעורה אחת נכנסת לתוך שדה חיטין מותר (תוספתא כלא' ב ג). — ומ"ר : וילך ראובן בימי קציר חִטִּים וימצא דודאים בשדה (בראש' ל יד). זרעו חִטִּים וקצים קצרו (ירמ' יב יג). שהם אומרים למודות ערב שביעית להיות ח ט י ם יפות (ספרא קדוש' יט ו). — *וככנ' : אמר לו תן לי ח י ט י שאני רוצה למכרן וליקח בהן יין אמר לו הרי ח י ט י ך עשויות עלי בשלשים דינרים (ב"מ ה א). היו ח י ט י ה (של שדה) יפות לא יאמר לו הריני לוקח מן השוק (שם ט ז). שמא יאמר לו נשרפו ח י ט י ך בעלייה (ערוב' פא:). — חָבַט חִטִּים : וגדעון בנו חבט חִטִּים בגת (שופט' ו יא). — דָּשׁ חִטִּים : וארנן דש חִטִּים (דהי"א כא כ). — חלב חִטָּה : חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים עם חלב כליות חִטָּה (דבר' לב יד). ויאכילהו מחלב חִטָּה ומצור דבש אשביעך (תהל' פא יז). חלב חִטִּים ישביעך (שם קמז יד). — ועי' חֵלֶב. — חִטֵּי מִנִּית : יהודה וארץ ישראל המה רכליך בְּחִטֵּי מנית ופנג ודבש ושמן וצרי (יחזק' כז יז). — ומשל, אומרים לאדם שאין בו דעת : לא אכל אדם זה פת ח ט י ם מימיו[1]). — ועי' דגן, תבואה, עבודת האדמה.

א. *חִטּוּב, ש"ז, — שם"פ מן א.חִטֵּב : הגלה בת מלך הימן המליץ בְּחִטּוּב לחטוב, הכין גן נעול לכלתי

קטנ' ירוש' הוצ' קורכהים. ובמס' סופרים מעבב במקום מחטיב, והגיהו הט"ז והגר"א מ ח ט ב ו, ופרשו המפרשים קודרו מלשון חטב עצים וכדומה. אבל זו טעות גמורה, כי הכונה בחטב פה העביר בהעט קו בדיו על השם הכתוב לסימן שאינו צריך לקראו, ובערב' שַׁטַב a).

[1]) לא נתברר מקורו, ואפשר שהוא מן א.חטב. ועי' הערה לקמן. — [2]) כך הגרסה ברוב הספר', ובקצת ספרים הוטפת. אך אין ספק שהגרסה חוטבת היא הנכונה, וכונת מלה זו מבארת במד"ר במדב' ט : לא היתה מנחת לאדם שלא תהא תובעתו. וכן בילק' קהל' רמז תתקעו : כיון שאדם יוצא לשוק היתה אומרת לו בא ושמש עמי.

[3]) עי' הערה להשרש, בערב' חֻטְבָה b) עצם הגון. אדם או ירק. — [4]) כבר פרש רב שרירא גאון, והביא פרושו ריב"ג, מסומנות, במשמעת סימני רקמה. אך מלה זו כאן אינה תאר, כי קשה לחשב מרבדים במין נקבה. ויותר נכון כי חטבות הוא מ"ר מן ש"נ חֲטֻבָה, והיא כפל למרבדים. וגזרו רוב החדשים שהוא מן חטב בערב' במשמ' רוב הגונים.

[5]) חכמי הלשון אינם מודים במציאות שרש מיוחד זה, ועי' עוד הערה להפעל. — [6]) במשמעת פעל זה אין מקום לפקפק, ואמרו חכמי הלשון כי הוא פעל מן חטא, ונבלעה האלף. אבל, בכל מקום בפעל נשמרה האלף, וגם משמ' הסיר החטא, וכפר, וכדומה, אינו מתישב פה בדרך טבעי. ולכן יותר נראה שהוא שרש מיוחד חטה, ובערב' אדי a) משמש ממש במשמ' השיב הדבר הנאבד וכדומה.

[1]) גוף המשל בארמ' : כד לא הוה בבר נש דיעה אינון אמרין לא אכל ההוא אינשא פיתא דחיטי מן יומוי (מד"ר בראש' טו). וכן בפסיקתא כ : בנוהג שבעולם אדם שאין בו דעת הבריות אומרים הכים הוא דין דלא אכל פיתא דחיטין מן יומוי.

a) شَطَب b) حُطْبَة

a) ادى

גן נעול רטוב, ודבוק נאה הדביקני והעלני מקטוב (ר"י ברללוני, אזהר' לשבוע', א' זה מקום).

ב.**חִטּוּב**, ש"ז, — שה"פ מן ב. חִטֵּב: שער בת רבים, מקום תמורות וכרבים, תחטבו בְּחִטּוּבִים, במסגרות ושלבים (יוצר ב סכות, אגא תרב).

חָטוּב, ש"ז, — כמו חֲטֻבָּה: והזקנה שמה האדרת תחת החטוב אשר בעלה רגיל לישב שם ותלך לה ויבוא בעלה בערב וישב על החטוב והרגיש באדרת שהיתה תחתיו (משלי סנדאבר).

חִטּוּט, ש"ז, — שה"פ מן חִטֵּט: כי התרנגול מנקר וכו' ונפסק החבל בחיטוטו (ר"ח ב"ק יח.).

***חִטּוּי**, ש"ז, — שה"פ מן חִטֵּא, כאלו היה מן חִטֵּה: וישחטהו ויחטאהו כראשון מה הראשון טעון חיטוי אף זה טעון חיטוי (ספרא במיני ט). ואיש אשר יטמא ולא יתחטא הטעון חיטוי חייב על ביאת מקדש ושאין טעון חיטוי אינו חייב על ביאת המקדש (ירוש' נזיר ז נו ד).

חִטּוּף, ש"ז, — שה"פ מן חִטֵּף: והאשה נתיעצה עם אמה ודודה ושאר קרוביה ואוהביה ובדעת צלולה ומיושבת עשתה מה שעשתה וכו' אין כאן לא אונס ולא חיטוף ולא טעות (שו"ת שמש לדקה, אה"ע ו).

א.***חִטְחֵט**[1], פ"י, — זעזע קצת, למשל קליעה וכדומה, שלא תהיה אוצה: סלין של גת ושל בד אוצין צריך להטחט ורפין צריך לנער (תוספתא מקוא' ז ב).

ב.***חִטְחֵט**[1], פ"י, — כמו חִטֵּט: שק מצוי לחטחט אחריו שיער אין מצוי להטחט אחריו (ירוש' ערלה ה סג.).

א.***חטט**, ממנו א.*חָטַט, ׳חִטּוּט, ׳חֲטִיטָה.

א.***חָטַט**, פ"י, עת' יַחְטֹט, — חפר והוציא, ausgraben; entfernen; curer; hollow out: החוטט בגדיש לעשות בו סוכה אינה סוכה (סוכ' א ח). ומתקנין את קילקולי המים שברשות הרבים וחוטטין אותן (מו"ק א ב). החוטט בצנור לקבל צרורות (מקוא' ד ג). בורות שיחין ומערות של יחיד כונסין מים לתוכן אבל לא חוטטין ולא שפין את סדקיהן ושל רבים חוטטין אותן ושפין את סדקיהן (מו"ק ה.). — חָטַט את עיניו: הרי שהיתה עינו סמויה וחטטה עבד יוצא בהן לחירות (קדוש' כד:). וכן עשה להם (נבוכדנצר לבני צדקיהו) שחטם לפניו ואח"כ חטט את עיניו ונתנם בתנור והוליכו בבלה (פסיק' רבתי כו). שאילו היה (היצר הרע) נותן בו עד שהוא במעי אמו היה חוטט את בני מעיה ויוצא (מד"ר בראש' לד). והחוטט בשבלים מקום לקטן להצילו מן השמש (רמב"ם, טומא' מת יג ג). כמו משל אומרים בני אדם הכף שחטטו בני אדם וכו' בתוכו שורפין חרדל שלו (ר"ח פסח' כח.). כן איש חטט במערת רב טובי ואחז בזקנו וסוף גזייה במספרים (מ' ריאטי, מקד' מעט ז). לפי שמצד המהומה והשגעון אדם חוטט בצפורניו בחכוך גדול על ברכיו ועל שוקיו עד שמוציא דם ועושה חבורות ונהפך לשחין רע (צרור המור, כי תבא). — ופָעוּל ׳חָטוּט: שיהא חטוט כל צרכו (רמב"ם חול' כה:). כי הצינור אינו חטוט לקבל צרורות (מרדכי קדוש' תקס). רצפה עשה להם באבנים חטוטות כלומר שלא באו לידי אדם אלא בטורת (רש"י מגי' יב.). — פִּע', *חִטֵּט: שהיו המצרים מקוברים בבתיהם והיו כלבים באין לשם ומחטטין ומוציאין את הבכורות מתוך כוכיהן (מכי' בא, מס' דפסח' יג). היו מחטטין (התרנגולים) בחבלו של דלי ונפל ונשבר (תוספתא ב"ק ב א). גיד הנשה מחטט אחריו כל מקום שהוא ונוטלו (שם חול' ז ד). (החלב) שעל הכסלים זה חלב שבין פקוקרות שהוא מחטט אחריו כל מקום שהוא ונוטל (שם ט יד). אמר אביי שמחטטין[1] בה פתילות ומקנחין בה נרות (מגיל' קז.). כאדם שמושיט אצבעו לתוך עינו ומחטטה (ספרי בהעל' פד). אמרו לא מתו עד שראו מחטטין בעיניו (שמחות ח). חמשה חוטים יש בעוקץ וכו' שאם שולפן עד שהן חמין משתלפין ואם לאו צריך לחטט אחריהן (הלכ' פסוק', בחיט'). והירא שלא תבא חיה רעה להסתופף בצל הקבר מפני חום השמש ויריח את המת ויחטטנו נועץ קנה וכו' שלא יהא נוטה לו צל (רש"י ערוכ' מג:). — ובהשאלה, ׳מחטט אחרי דבריו של פלוני, מתקיף עליהם: והדבר הזה אירע לנביאי האמת עם נביאי הבעל שהיו מכחישים נבואתם ומחטטים אחריהם ומכחישים דבריהם עד שלא היה מספיק להם אות אחר אות

[1]) בערב' חַ׳צְ׳חַ׳צְ׳ a), הניע, וחַ׳טְחַ׳ט b) בהליכתו, נטה מצד לצד.

a) خَضْخَض b) خَطْخَط

[1]) גרסת הערוך שמוחטין.

ומופת אחר מופת (ס' החינוך, מצוה תכד).

—נִפע', *נֶחֱטַט,—שחטטו אותו: שיבש גפה ושנהטטה[1]) עינה ושנקטעה רגלה מטמאה בבית הבליעה (זבח' ז ה). יבשה גפה נקטעה רגלה נחטטה עינה (קדוש' כד:). ואמרו רז"ל בעון חיים מתים נחטטים (רד"ק ירמ' ח ב). מקומו של גיד הנשה היה ניכר אם נחטט הימנה (רע"ב חול' ז ב). — ואמר הפיטן: ליל שמרים כוכם נֶחֱטַט ונכאו, הפך לילה וידכאו (מער' ליל ב פסח, ליל שמרים).

— נִתפע', *נִתְחַטֵּט,— שחטטו אותו: בעון חיים מתים מתחטטין (יבמ' סג:).

ב.***חטט**, ממנו ב.*חָטָט.

ב.***חָטַט**[2]), — קל לא נמצא.

— הִתפוע', *הִתְחוֹטֵט,— הִתְחוֹטֵט החפין עליו, נעשה יקר לו, חביב עליו: (ברצפת היכל אחשורוש היו) אבנים שמתחוטטות[3]) על בעליהן (מגי' יב.).

***חָטָט**[4]), ש"ז, מ"ר חֲטָטִים, — כעין צמח של שחין או מורסה קטנה על הפנים, על העור, Blatter, bouton ; pustule: החושש בראשו ומי שעלו בו חטטין סך את השמן ואינו סך יין וחומץ (תוספתא תרומ' ט יד). שמואל בר אבא עלו בו חטטין (ירוש' מו"ק ג פב ד). הרי שעלת חטטין מי מהלך בה או מסיית (שם יבמ' ח ט:). רוחצין במי טבריה ובמי משרה ובימה של סדום ואע"פ שיש לו חטטין בראשו (שבת קט:). ואם היה חולה או שהיו לו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש (יומ' עז:). לא היו אומות העולם ראויים שיהיה בהם מעלה חטטים ולמה יש בהם מעלה חטטים אלא שלא

— [1]) גרס' הערוך, בנוסח' שנחסמית.

[2]) לא נתברר מקורו ומשמעתו, ועי' הערה לקמן. — [3]) פירש ר"ח: מחטיאות בעליהן כלומר מי שנמצאת בידו מתחייב למלכות שאינן ראויין להדיוט אלא למלכות בלבד וכן בעליהן כיון שנמצאת בידיהן נסים ובורחים שמתיראין מן המלכות. ע"כ. ורגמ"ה: שמקריבן אצלו כמו הטה. ע"כ. והערוך: פי' ענין עינוג. ורש"י: רצפה עשה להם באבנים חטוטות כלומר שלא באו לידי אדם אלא בטורח שמחטטים ומחזירים בעליהן אחריהן עד שמוצאין אותן בדמים יקרים. ע"כ. מכל הפרושים האלה נראה, כי לא היה להם להקדמונים שום פרוש מסור, ושום אחד מפרושים הללו אינו מספיק ואינו מניח הדעת.

[4]) בערב' חִטאט a). ולא נתברר מקור משמ' זו.

a) حِطاط

יהיו מונין את ישראל ואומרין להם לא אומה של מצורעים אתם (מד"ר ברא' פח). בשעה שהשנים רעות גופן של בריות מעלה חטטין (שם פט). ע"י שהאדם הזה משתפל לקנח גופו כראוי יעלה גופו חטטין (שם ויקר' יט). — *חטטים יבשים: ומיץ החלב משלשל האדומה וויועיל למי שהזיקו יין והירקון והגרב ולבוהק ולחבורות לחטטים היבשים (מ' אלדבי, ש"א ה).

***חֲטֹטֶרֶת**, חטוטרת, ש"נ, מ"ר חֲטוֹטָרוֹת, —כעין גבנון על גבו של הגמל, Höcker; bosse; hump: עור חזיר הבר ועור חטוטרת של גמל הרכה ועור הראש של עגל הרך (חול' ט ב). הכילון והלפתן וכו' ובעלי החטוטרות[1]) ר' יהודה מכשיר וחכמים פוסלין (בכור' ז א). זה השוחה בשעת הילוכו עד שנמצא גבו כגב בעלי חטוטרת (פרקי רבנו הקדוש ז). — ובהשאלה, בצורת האותיות: והחתי"ן יעשם בשני רגלים וחטוטרת רגל ימין כוי"ו ישרה ושל שמאל כזי"ן וקו החטוטרת שעל רגל ימין יהיה עב ושל רגל שמאל יהיה דק (מסכ' חסיד', תק' תפילין א).

***חֲטִי**, ש"ז, — כמו חֵט, חֵטְא: אין כל דור ודור שאין בו אונקי אחת מחטיו של עגל (ירוש' תענ' ד סח ג). התחיל אותו הילד (שנולד לאמו החבושה) לצוות אדוני המלך למה אני חבוש בבית האסורים אמר לו המלך בחטייה של אמך את נתון כאן כך אמר משה וכו' למה אתה גוזר עלי מיתה אמר לו בחטייה של אדם הראשון אתה מת שהביא מיתה לעולם (מד"ר דבר' ט). כל זמן שהקב"ה מבקש להזכיר חטיין של ישראל מה שעשו ברפידים וכו' הוא אומר להם זכור את אשר עשה לך עמלק (פסיק' דר"כ, זכור).

א.***חֲטִיבָה**, ש"נ,— שה"פ מן א.חָטַב, כמו *חֲטָבָה: מה חטיבת עצים רשות אף כל שהוא רשות (ספרי שופט' קפב). עשיית אוכל נפש דוחה יו"ט ולא מכשירי אוכל נפש כגון חטיבת עצים מן היער לבשל ביו"ט (ר"ח שבת קלג:). — ובהשאלה במליצה: חזיתו לבד ושַׂחת אעשה לו עזר אם יסלף ארח תהי לו למכשול חטיבת שֵׂנה עליו המתקת צלע אצלת ובשר כוננת (עבודה, אתה כוננת, קמע"ג).

ב.***חֲטִיבָה**[1]), ש"נ, מ"ר חֲטִיבוֹת,—דבר נכבד וחשוב, Wichtige Sache ; affaire importante

[1]) בקצת כפר' בעלי חטרות.

[2]) דעת רוב החכמים שהוא שה"פ מן ב.חטב

import. thing.: א"ל הקב"ה לישראל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם שנאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנא' ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ (ברכ' ו.).—ופרסום: ומתוך שישראל מוסרין עצמן על דברי תורה ועל קדושת שמו לפיכך עשה להם הקב"ה חטיבה וברכה בעולם שנאמר את ה' האמרת היום וגו' וכשם שישראל עושין חטיבה לפני הקב"ה כך הקב"ה עושה להם חטיבה (תנחומא כי תבא ג). — ואמר המשורר: יצחק זה למד בולזון בישיבה, ויהי בחור אוכל ימים, מתמיד הולך תמים, וראש הישיבה עשה לו חֲטִיבָה, והאמירו לבחיר התלמידים (יל"ג נהרא). — *עשה דבר בחטיבה אחת, בבת אחת: שלא היו יכולין לאמר קדושה בתפילה בחטיבה אחת (ליקוטי פרדס לרש"י, עניני תפלה). שבזמן הזה אנו אומרין קדושה בחטיבה אחת בתוך התפלה (שבלי הלקט, תפלה מד). ואנו קורין הקדושה בחטיבה אחת בתוך התפלה (הלכות או"ח קלב א).

***חֲטִיבוֹת,** ש"נ, — כמו א.*חֲטִיבָה: זויות הבית עושים אבני גזית ומחוטבות היטב עד שידמו כל אבני הזוית מרוב חטיבותן בישר כאלו הן אבן אחת (רד"ק, שרש חטב).

***חֲטִיָּה,** ש"נ, — כמו חֵטְא, חֵטְא: להודיעך מאיזו חטייה קפץ עליהם אותו הרשע מתוך שראה אותן מתעסקין בדרך ארץ ונתאוה לה (מד"ר בראש' יח) הטאת פימו מחטייה שתוציאו מפיהם אמרו א' לאלף ותרנ"ו שנה הרקיע מתמוטט אלא בואו ונעשה סמוכות וכו' (שם לח). לא זז (משה) משם עד שפנה חטייה שלהם שנאמר ויפן וירד משה כיון שפנה חטייה שלהם אמר משה הרי היה לישראל מי שבקש עליהם אני מי יבקש עלי וכו' אמר לו הקב"ה אל תצטער וכו' שאת מבושר שמחלתי לך על חטייה שלך (שם שמות מו). מטרונה שאלה את ר' אליעזר מפני מה חטייה אחת בעגל והם מתו בה שלשה מיתות (שם במד' ט). אמר משה רבש"ע תכתב חטייה שלי לדורות שלא יהיו ישראל אומרים זייף

במשמ' הלל ושבח ופאר, מערב' חט'ב, עי' הערה לערך ב.חטב. — הערוך פרש: ציור. דבר ניכר. בערב' חַטַב a) דבר חשוב.

a) حطب

משה בתורה (שם דבר' ב). בביאה אחת שנכנס מנשה לבית קדשי הקדשים היתה חטייה לישראל שעשה צלם של ד' פנים והכניסו להיכל (שם). אדם עושה לו פטרון והוא עושה חטייה והדיין גוזר עליו שישרף היכן הוא והיכן פטרונו (שם). וכנגדן נכתבה חטייה שלהם בד' מקומות (שם איכ', ידו פרש לד).

***חֲטִיטָה,** ש"נ,—שה"פ מן א.חָטַט: היו מחוסרין כן הוגן אזון ויד טמאין מחוסרין חטיטה טהורין (תוספתא כל' ב"מ ב יז). ומתקנין את קילקולי המים שברה"ר וכו' חטיטה אין חפירה לא וכו' אין יחיד צריך להם אפילו חטיטה נמי אסור (מו"ק ה). בחבל גרוע וישן ובלוי (שדרכו) ליפסק בחטיטה מועטת שמחטטין (התרנגולים) למצוץ המים שבחבל (תוספ' ב"ק יח). וקודם החטיטה אם יש בו עפר כבוש שנעשה כעין גפסים כבר נסתם אותו בית קבול (כעה"נ לראב"ד, שער המים ד). הקרדום שחופרין בו הארץ והכלים שנושאין בהן העפר וכו' וחטיטת המקומות שמקבצין בהן המים על החוכר או על המקבל (רמב"ם, שכירות ח ב). והסיף שלהם משימים אותו הקוברים תחת ראשיהם שימצאו המוצאים בחטיטת הקברים כלי מלחמתם בקבר (רד"ק יחזק' לב כז). התכנית והחטיטה אשר בצלם שהוא מוצרך לאותה מלאכה שיצקה בו הצורף וציירה בו המצייר (ריב"ל, עולם הקטן ג).

חטייה, — עי' *חֲטִיָּה.

א.*חֲטִיפָה, ש"נ. —מריקה בכלי כדי לעשותו מבריק, d. Polieren; fourbissage; furbisging: ר' עקיבא אומר (כלי מתכת) המחוסר חטיפה[1] טמא והמחוסר לטישה טהור (כלים יד א).

ב.*חֲטִיפָה, ש"נ, מ"ר חֲטִיפוֹת,—שה"פ מן חָטַף: טרף פתאום בטריפה ובחטיפה והעלה שני גורלות אחד בימין ואחד בשמאל (רש"י יומא לט). אבל חזקה שהחזיק בה אחר שעירער זה עליה אינה

1) גרסת הספרים. רה"ג: חטפא איכא דאמרי הטפא. ע"כ. ולא פרש מהו. וכן בערוך חטפא, והגיה ב' מוספיא: הרמב"ם גרס הגפה. אך במשנ' עם גוף פרוש הרמב"ם בערב' אין הגרסה הגפה אלא חטפה. אך רע"ב גרס הגפה, וכתב תוי"ט שכך הוא בדפוס ישן, וכבר העיר קוה' כי אולי צ"ל השפה כמו בתוספתא כל' ב"מ ד (גרס' הנוסח', ובמהד' צוק"מ הטפה). ופרש הערוך מלה זו בגרידה וז"ל: כלים עשויים וגמר מלאכתן גרידא ואלו עדיין לא נגרדו. ע"כ. אך הרמב"ם פרש חטיפה מרוק פשוט, לעומת לטישה שהוא מעשה אומן.

כלום (שעדים אנחנו) שבתורת חטיפה באה לידו (רשב"ם ב"ב לג:). שחטפתו מן האילן וחטיפתו מעידה עליו שאילו מצאתו על פני המים כדרך שאר עלין שנושרין מן האילן על ידי רוח לא היה טרוף אלא שלם (תוקיני נח ח יא). — ומ"ר: שהשדים יעשו בבני אדם חטיפות וטרפות והפחדות בנעריהם ונשיהם עד שיאמרו יגער השם בשטן (ר' קלונ', אגר' בע"ח א ז).

***חֲטִיפוּת**, ש"נ, — כמו ב. *חֲטִיפָה, מהירות: וכולם קריאתם בחטיפות לא תעכבם (ספ' זכרון לרי"ק יח). ודגשות הנון באלה (במלת למני אשור) מפני חטיפות המלה כי לא יתכן בלתי דגוש אם לא יולד נח בין המם והנון (רד"ק, שרש מן). וזה לא יהיה בפתע פתאום ובחטיפות אלא אחר שקידת הזמן בראות ובנסיון הרב (נוה שלום יג ב). — וחטיפות לב, דפיקת הלב משמחה וכדומה: ויאסור יוסף מרכבתו וכי לא היה לו לא עבד ולא משרת שיאסור לו אלא להודיעך ששמח יוסף שמחה גדולה ולא נטל גדולה באותה שעה והשמחה הוטפת את הלב וכו' אף יהודה מרוב שמחתו וחטיפות לבו שאירעה לו לא ביקש מאביו שימחול לו (מדה"ג כ"י תימנ', ויגש).

חטם, ממנו חָטַם, *חֹטֶם, *חָטָם.

חָטַם[1], פ"ע, עת' יֶחְטֹם, — התאפק מכעס וקצף, האריך רוחו: למען שמי אאריך אפי ותהלתי אֶחֱטָם[2] לך לבלתי הכריתך (ישע' מח ט). — ואמר המשורר: גם כי ישא איש מכאובו ויסבול פעמים או שלש אם עד עשר יֶחְטֹם להגרת רשע ויתן גוו למכים ולמורטים להי הלא באחרית ילאה נשוא עמל וכעס (שלום הכהן, כיר דוד 169). — ובמשמ' *נשם באף, הריח: לא למשמע אזן יצוד ולמראה עינים כי אם יחטם ולמרחוק יריח (יל"ג משל' ג יד). — ובמשמ' *עשה תנועת באפו: יש אשר תקרוץ העינים ובדברה תחטם ותעקם השפתים ותמלא להיה רוח כצנצנת (יל"ג, מעשה נערות).

***חֹטֶם**, ש"ז, בכנ' חָטְמוֹ, מ"ר חֳטָמִים, — אף, כלי הריח שבגוף בע"ח, Nase; nez; nos: אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם אעפ"י שיש סימנין בגופו ובכליו (יבמ' טז ג). עשרים וארבעה ראשי איברין באדם וכו' וראשי אזנים וראשי החוטם וראש הגויה וכו' (נגע' ו ז). תוך העין תוך האוזן תוך החוטם ותוך הפה (שם ח). חרום שחוטמו שקוע חוטמו ובלום חוטמו סולד חוטמו נוטף (ספרא אמור כא ג). מאין היו מודדין (כשנמצא חלל סמוך לעיר) ר"א אומר מטיבורו ר"ע אומר מחוטמו ר"א בן יעקב אומר ממקום שנעשה חלל מצוארו (סוט' ט ד). רואין שתי עיניו (של הולד במעי אמו) כמין שתי טיפין של זבוב שני נקובי חוטמו כמין שתי טפין של זבוב (ירוש' נדה ג נ ד). לא באו ימים קלין עד שמת ויש אומרים יצא חוטמו מזנק תולעים (שם יומ' א לט). עינים לראות ואזנים לשמוע חוטם להריח פה לדבר (ברכ' לא:). לנבלה מושלכת בדרך כל עובר ושב מניח ידו על חוטמו ומתרחק ממנה והולך (אדר"נ יא). או שהיה דם שותת מחוטמו רוחץ כדרכו ואינו חושש (הלכ' פסוק', יוה"כ). — ומ"ר: ובקרן מערבית דרומית היו שני נקבים כמין ב' חוטמין דקים (מדות ג ב). ניקבו חוטמין זה לתוך זה מבחוץ ה"ז מום (בכור' לט.). — וסימן בחלום, חֹטֶם שנישר: א"ל בר קפרא לרבי ראיתי (בחלום) חוטמי שנישר א"ל חרון אף נסתלק ממך (ברכ' נו:). — בעל החֹטֶם: בא אדם אחד לביהמ"ד ואמר בעל החוטם מתבקש בעל החוטם מתבקש (תענ' כט.). — נשף בחוטמו: ויש אומרים בחוטמן נשף בהן (גבריאל בחיל' סנחריב) ומתו (סנה' צה:). — גרף מחוטמו, בכעס: התחילה (רבקה) גורפת מחוטמה ומשלכת (מד"ר ברא' סד). — זקף בו חֹטְמוֹ, בכעס עליו: פועה שהופיעה פנים כנגד פרעה וזוקפה חוטמה בו אמרה לו אוי לו לאותו האיש כשיבא האלהים ליפרע ממנו (מד"ר שמות א). כאדם שהוא עובר במקום מטונף ועוקם את חוטמו (שם איכה, פתח ה). — מֵי הַחֹטֶם: מפני מה מי החוטם סרוחין שבזמן שאדם מריח ריח רע אם לא מי החוטם סרוחין שמעמידים אותו מיד מת (תנחומ' חקת א). — *חֹטֶם של שעוה, משל: אומרים כי המשפט יש לו חוטם של שעוה, נכפף לכל צד ולכל תאוה (ר"י כעז, הקדמ' עין משפ' על הרי"ף). — ובהשאלה, *פטמת הדד: ואלו הן סימני של בוגרת ר"א בר' צדוק אומר משיתקשו הדדין ר' יוחנן בן ברוקא אומר משיכסף ראש החוטם (תוספתא נדה ו ד). — *ופטמת האתרוג: עלה הזוית על רובו (של אתרוג) וכו' על חוטמו אפילו כל

---

[1]) בערב' חַטַם a) שָׂם חָטָם לפי הגמל. ואפשר שגם בערב' היה נהוג שמוש זה. ויש מפקפקים בעקר מציאות שרש זה בערב' וסוברים כי כלו שאול מא-מית. עכ"פ מהכתוב נראה שהוא כמו כפל להאריך אף. — [2]) בקצת ספרים אחטום, ונמס' יתיר ו.

---

a) خَطَم

שהוא פסול (הלכ' פסוק', לולב).—יקֶרֶן הַחֹטֶם, עי' קרן. — ובהשאלה, חֹטֶם של כלי, של מנעל, קצהו החד, במקום האצבעות: נפסק עקבו (של סנדל) ניטל חוטמו או שנחלק לשנים (כלים כו ד). נשמטו רצועות מנעל וסנדל נוטל ומחזיר ובלבד שלא יקשור חוטמו שנשמט וכו' מותר להחזיר (ירוש' שבת יה טו.).

*חָטָם[1]), ש"ז, מ"ר חֲטָמִים,—כמו זָמָם, ישימו להבהמה על פיה: יוצא הגמל באפסר ונאקה בחטם וכו' וסוס בשיר (שבת ה א). — ובמליצה, יִנתן הַחָטָם באפו, גבר עליו, הכריחו לעשות מה שרצה המדבר: ואני בוטח ברחמי הנותן לאדם לשון למודים כי אנכי לבדי אלכוד להם כל המעברות ואתן הזמם בפיהם זה החטם באפם (מכת' כ' הלל ע"ד ספרי הרמב"ם).

‧חֹטֶמֶת, ש"נ,—הזים, הנקב שבראש הדג שמשמש כמו כלי הנשימה: בחיה מימיי שאין לו ריאה כמו הדג וזולתו למיעוט צרכם לינפש ויש להם חלף ממנה (מהריאה) החוטמת שבצד פיו ומהם יעלה לו הבל מועט מהמים זולתי המים עצמן (מ' אלדכי, ש"א ד ג).

חטף[2]), ממנו חָטַף, *חִטּוּף, ב.*חֲטִיפָה, *חֲטִיפוּת, ‧הֻטַּף, *חֲטַפּוּת, *הַטְפָּן.

חָטַף, פ"י, עת' יַחְטֹף, — לקח דבר בתנועה מהירה, בכח, בחמס, erhaschen; attraper; to catch: וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וַחֲטַפְתֶּם לכם איש אשתו מבנות שילו (שופט' כא כא). יארב במסתר כאריה בסכה יארב לַחֲטוֹף עני יַחְטֹף עני במשכו ברשתו (תהל' י ט). יצוקים ואראלים תפוסין בלוחות הברית וגברה ידן של אראלים וחטפו את הלוחות (ירוש' כלא' ט לב:). שנים שהיו מתכתשין על העומר ובא אחר וחטפו זה שחטפו זכה בו (שם גיט' ח מט ג). והיה משה תפוש (בלוחות) בטפחיים והקב"ה בטפחיים וטפחיים ריוח באמצע כיון שעשו ישראל אותו מעשה (של העגל) ביקש הקב"ה לחוטפן מידו של משה וגברה ידו של משה וחטפן ממנו (שם תענ' ד סח ג). מלחמה אי אתה עושה אבל

מה שאתה יכול לחטוף מהן חטוף (מד"ר במד' כ). החמה והלבנה מאירים לעולם ומהיכן הן מאירים מזיקוקי אור של מעלן הן חוטפין (שם טו). מה שאתה יכול לחטוף מן החוץ חטוף (תנחומא בלק ג).—ואמר הפיטן: טעונו ובגדו שוללים כאויבים, חוֹטְפִים וטורפים כזאבים, זה עמלם לריק חושבים (יוצר א' שבוע', תרחק). — וחטף את נפשו: זה לבן שרדף אחרי יעקב לחטוף את נפשו (פדר"א לז).— *הוֹטֵף, בינוני במשמ' שֵׁם, מי שחוטף: אם נמצא גנב או חוטף או גונב נפשות או בורח תמיד (רמב"ם מכיר' טו יג). שכן דרך מי שאבד מעותיו בשחוק שחוטף מחבירו שהרוית מה שתשיג ידו לקחת מלפניו וכו' דרך הנגזל ההוא להכות החוטף ההוא על ידו או על שאר איבריו (מלמ' התלמ', כהר). — *וחוטף, *חוטפים, אנשים שהיו חֹטְפִים אנשים מישראל למסרם לעבודת הצבא ברוסיה בימי קסר ניקולאי: ע"י התעסקותו בין החוטפים[1]) מצא מקום לפסע על ראשי עם הארץ (ריב"ל ילקוט, תולד' פלוני הכוזי). — ובלי כוונת חמס: ר' אליעזר אומר חוטפין מצה לתנוק כדי שלא יישן (תוספתא פסח' י ט). למלך שכעס על בנו וישב על בימה ודנו וחייבו נטל את הקולמוס לחתם גזר דינו מה עשה סונקתדרו? חטף את הקולמוס מתוך ידו של מלך כדי להשיב חמתו (מד"ר שמות מג). מעשה בר"ע שנתארח אצל אדם אחד נטל את הפרוסה וסמך בה את הקערה חטפה ר"ע ואכלה (דא"ר ט). — ודברים מפשטים: הרביעיות שלהן מי יוכל למנות אוכלוסין שיצאו מאותן שהיו חוטפות ומחבבות את המצות (מד"ר במד' כ). אין אומה בעולם כיוצא בהם הרי הן ישנים מן התורה ומן המצות ועומדין משנתן כאריות וחוטפין קריאת שמע וממליכין להקב"ה ונעשין כאריות ומפליגין לדרך ארץ למשא ולמתן (שם).— *חָטוּף, חֲטוּפָה, שבא במהירות: מת פתאום זו היא מיתה חטופה חלה יום אחד ומת זו היא מיתה דחופה (מו"ק כח.). — ובהשאלה, *חטף בקריאת מלה, קרא אותה במהירות: כל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו וכו' ובלבד שלא יחטוף בחי"ת (ברכ' יג:). אין עונין אמן יתומה ולא אמן קטופת ולא אמן חטופה (ירוש' ברכ' ח יב ג). כל העונה אמן יתומה יהיו בניו יתומים חטופה יתחטפו ימיו (ברכ'

---

[1]) בערב' חִטַאם a), זמם לפי הגמל.

[2]) בערב' חַטִף b).

a) خطَام b) خطب

---

[1]) בהערה שם: בעלי התמנות זו (ר"ל לחטף אנשים מישראל ולמסרם לצבא, לפנים ברוסיה) מהיהודים נקראים כן פה במדינה.

שם מז.). — ובהשאלה, השנה חטפתי, נפלה עליו פתאם: שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא ואחר כך אקרא ק"ש ואתפלל וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה (ברכ' ד:). מיקירי ירושלם לא היו ישנין כל הלילה (של יוה"כ) כדי שישמע ב"ג קול הברה ולא תהא שינה חוטפתו (יומ' יט:). — חטפה השמחה את לבו, הפתיעה אותו והבהילתו: ויאסור יוסף מרכבתו וכי לא היה לו לא עבד ולא משרת מי שיאסור לו אלא להודיעך ששמח יוסף שמחה גדולה ולא נטל גדולה באותה שעה והשמחה חוטפת את הלב (מדה"ג, תימני, ויחי). — ובדקדוק, יקרא תנועה בחטף: אלו המלות (שְׁמָרָה וכדומה) אין לשוא בתחלתן לא טעם ולא עילה ואי אפשר להוציאו בפה ולא עשו אותו אלא כדי לחטוף בקמץ ולהקל, בן כדי שלא יכבד (הור' הקורא 66). ולא נאמר אותם בשוא כמו דעו דעי וחביריהם שלא לחטוף ההא (רד"ק, מכלול, בדה"פ). ומן שנה שנת מפני העין שלא לחטוף עליה (שם). ומפני זה כשהשוא והנקודה באות באחת באות אחת או נקרא היחיד ההוא חטף כי השוא חוטף בפרוש התנועה ההיא אף כי לא יעמיד האדם מוצא פיו באותה התנועה אך יחטוף אותה באלו נגזרה (מקנה אברהם, בלורת הנקוד'). — *חָטוּף, מנֻקד בחטף: אבל אם תדגש האות שאחריה ינקדו הקמץ לבדו כי אין לטעות בו כי בודאי הוא חטוף (מכלול, בדה"פ). והקמץ מלא פום הנקרא קמץ חָטוּף כשיבטא בו האדם תהיה הנחתו אמצעית בין הקמץ והחולם (מקנה אברהם, בלור' הנקוד').

— פע', *חִטֵּף, — כמו חָטַף בנחץ הפעולה: והחזנים זורקין אותם (את הלולבים) לפניהם והן מחטפין ומכין איש את חברו (סוכ' ד ז).

— נפע' *נֶחְטַף, — נקוד בחטף: ועשקה הוא נחטף, וידע זאת כל טף, ואף כי אש שוטף, בימים ויאורים (תשו' תלמ' דונש על תלמ' מנחם). אבל החמש (תנועות) הקטנות תחטף קריאתם (מכלול, בער הנקוד). ופעמים תחטף גם אות גרונית כמו ולא תַחְמול לא תחמוד (שם). והתנועה הקטנה אעפ"י שמשפטה להחטף אם תבוא על אות גרונית תעמידנה (שם).

— הפע', *הֶחְטִיף, — הוציא מפיו אות בתנועה חטופה: שמור אשר הוא נקודה בשוא השין ראוי לך להחטיף את תנועתו ולצרפה לחולם המם [1]).

[1]) — נשמט המראה מקום מהפתקה.

— התפ', *הִתְחַטֵּף, נִתְחַטֵּף, — בהשאלה, נתחטפו שנותיו, מת בעודו צעיר לימים: העונה אמן יתומה יהיו בניו יתומים חטופה יתחטפו שנותיו (ירוש' ברכ' ח יב ג).

***חֲטַף** [1]), חֲטָף, א) ש"ז, — בדקדוק, שם לנקודת שוא נע, שקריאת האות המונעת בו היא חטופה: ויבאו ז' חטפין (מסור' ירמ' ג יח), ר"ל וְ מונעת בשוא ולא וַ פתוחה. בְּאהל ח' חטפין (שם במד' יט יד). זְהב ה' חטפין (שם שמות לח כד). ושעור החטף הוא חצי תנועה ואפי' היתה שבא עם פתח וגעיא אשר שעורה אצל הקוראים שעור הפתח או יותר היא אצל המשוררים כשיעור השבא הפשוטה בלא יותר (רס"ע אבן דנאן, בספ' הברב', מלכ' השיר). בשלשה יתחתן (השוא) דת נתנה, בסגול במו פתח ואת קמץ, חֲטַף יקרא לו טעמו שנה (בשם קדמון ו). — ומ"ר: פיסחים על שתי הסעיפים, שם תמצאם ולשמות אין חק: זאת אות ברית אהה"ע וַחֲטָפִים (בשם קדמון יא). — חטף קמץ, קמץ קטן: א' בחטף קמץ וא' בחולם (מסור' ברא' ג יא). היה משפט הבית (של המלה סבבו) בחטף קמץ כמו את עול סבלו אשר הוא חטף מפני שהוא קודם הסמיכה (הברב' לריב"ג, סבב). לפי מה שנכתב היה לו לקדות חטף קמץ בבגדו לשון בגידה כמו שאתה קורא בשמעו (רש"י קדוש' יח:). — ובפרט חֲטַף קמץ, חֲטַף פתח, חֲטַף סגול, כששלש התנועות האלה מחברות עם שוא לפניהן במקום שוא נע תחת אהח"ע: ואמנם החֲטַף קמץ הוא ידוע שהוא עבד וכו' במו ראה עֳנִי וכו' דמיון החטף פתח חֲרדה וכו' ובן החטף סגול כמו אֱמור (רמב"ת, דרכי נעם). חטף פתח תנועתו מורכבת כמו צורתו מן השוא והפתח וכו' וכן חטף סגול כתנועת הסגול חטופה (מקנ' אבר', בלור' הנקוד'). למה לא נמצאו אלא שלשה חֲטָפִים וכו' כי נמצא חטף קמץ וחטף סגול (שם). ובזה יבדל (הקמץ חטף) מן החטף קמץ (שם). ואם הוא (השוא) מרכב בפתח נקרא חֲטַף פתח כמו עֲשה תעֲבוד ואם הוא מרכב בסגול נקרא חֲטַף סגל כמו אֱמור אֱמת ואם הוא מרכב בקמץ חטף נקרא חֲטַף קמץ כמו אֳנִי (כ"ז, תל"ע, הבכ' האות' ב).

— ב) ת"ז, תנועה שקוראים אותה בחטף: יש סופרים דבר אמת מודים ונסחי ישרים במקומות רבים קמץ חטף קורים כגון ונפתחה וכו' ויש סופרים אחרים אין קמץ חטף קורים (דס"ט יד). וזה הנקרא בלשון יהודית קמץ

[1]) כך נקוד בבשם קדמון, וכך גם במקנה אברהם, ויש קוראים חֲטָף.

חטף וצורת נקודתו כה הוא קמץ גדול ושב"א שהוא כ' נקודות באלה הֳדִשׁוּ (תבוב' תלמי' מנח' על דוגש). אמנם זה המשקל מעוּת ומעוקל כי לא יתכן לשקול בו לשוננו למען השמידו אותה והכריתו קמץ חטף ושומו מקמץ פתח ומהאות ההונה נע ומהנע חונה (שם). ואם יסמך (משקל פֹּעַל) אל שם מכונה יסור השוכן הנעלם אשר בשבילו נקרא מלעיל והוא הוו וישאר קיבוץ על ראשו כדי שיהיה הקיבוץ מורה על הוו הנופל זוה בלשוננו קמץ חטף (ר"י חיוג, הנקוד 190). אֳ ושמה קמץ חטף והיא כתנועת החולם אלא שהיא נפלה ממנה (רד"ק, מכלול, בע' הנקוד). והקמץ חטף כמו שָׁמְרֵנִי זָכְרֵנִי ופעמים משתתף עם הקמץ שוא להודיעך כי הוא חטף והוא כאשר תנקד האות שאחריה באחת התנועות ולא תדגש כמו אֳנִי חֳלִי (שם). אבינה בדברי קמץ חָטֵף איך היה לו משנה דת וחק (כוס קדמון יב). — ובכלל, תנועה מהירה: כל אות שיהיה תחתיו שוא והיה סמוך לאחד מאותיות אהח"ע יצא אותו השוא כמלך שהוא תחת אות אהח"ע הסמוך והוא כמלך חטף קל כמו וֶאֱ-ככה יצא הואו בחרק חטף (הורי' הקורא 61).

*חֲטִפוּת, ש"נ, — תכונת תנועה חטופה: ואיזו אות שיהיה דינה שתונע בקמץ חטף החטפות בה במכתב ובלשון יחד (הרקמה, שער יה). ואלו היה סבכו קודם הסמיכה סבך על משקל סלם היתה הבית נמשכת בקמץ גדול והחסירו החטפות להקל כמו שיחסרוה משבלי הזיתים (השרש לריב"ג, סבך).—ומ"ר חטפיות: תבאנה גם בזה חטפיות, לכן לבעבור תברכם, אתן לך אותות אמתיות (כוס קדמון יח).

*חַטְפָן, ש"ז, מ"ר חַטְפָנִים, —מי שדרכו לַחְטֹף: נבא (יעקב) על שיהיו עתידים (בני בנימין) להיות חטפנים וחטפתם לכם איש אשתו (רש"י ברא' מט כג). — ואמר הפיטן: עם עצום עז פנים, פרועי ראש רעבנים, כנשרים חטפנים, ושוד שדונו (רבי ושמתי, יס).

חטר[1], ממנו חֹטֶר, יַחְטֵר, *חֹטֶרֶת.

חֹטֶר[2], ש"ז, —ענף, מקל, Zweig, Ruthe ; branche, branch, sucker : ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה (ישע' יא א). — ובמליצה: בפי אויל חֹטֶר גאוה ושפתי חכמים תשמורם (משלי יד ג). — ובהשאלה, יחֹטר האות, קו וקוף: והחוטר שתחת הה' (של המלה משמני) מודיע כי הוא נשמע כך (ככל טוב, ברא' כז לט). רגל שמאל של החי"ת הוא דבוק למעלה בחטר עב כמו רגל ימין (הלכ' קטנ' לר"י תגין רעז). וו יעשה לה כמין יוד מלמעלה ופני חטרה שוים למעלה ולמטה (ר"א בלמשי, מקנ"א, מספ' האות'). טית יעשה ראשה עב וחוטרה כפוף למטה (שם).

[1]) יש סוברים שהוא השרש הערבי חטר (a שמשמש בשמ' תנועה וזעזוע, ועי' הערה שלקמן. —[2]) באשור' חֻטַרֻ, מקל, שרביט המלכות. בארמ' חוטרא.

(a خطر

*חָטַר, פ"י, —עשה חֹטֶר באות: סופר שבא לחטור גגה של ה"א או של שאר אותיות (הלכ' קטנ' לר"י תגין רעז).

*חֹטֶרֶת, ש"נ, — כמו חֻטֶּרֶת: לא יצא גמל במטוטלת התלויה בחטרתו שתיכנס בו הרוח אבל יוצא הוא בזנבו הקשורה לו בחטרתו (תוספתא שבת ד ג). יש שחולקין בחזיר בין חטרתו לשאר גופו (שם ח א). עור של חזיר הבר עור חטרת גמל הרכה (ירוש' פסח' ז לה.). יוצא הוא (הגמל) במטולטלת הקשורה בזנבו ובחוטרתו (שבת נד.). — ומ"ר: הזבלגנים והקרחנין ושאין להם שניים בעלי חטרות כשרין אבל פסולין משום מראית העין (תוספתא בכור' ה ב). — ואמר המקונן: ראשי משמרות סבוכים בצרות, ושרי העשרות ביד בעלי חטרות (קינ' לת"ב, אלגבעותי).

חַטָּת, ש"נ, — כמו חַטָּאת: ועשו כל העדה פר בן בקר אחד לעלה לריח ניחח לי"י ומנחתו ונסכו כמשפט ושעיר עזים אחד לְחַטָּת (במד' טו כד).

חַי, ת"ז, חַי, הַחַי, הֶחָי, הֶחַי, לנק' חַיָּה, מ"ר חַיִּים, חַיּוֹת. א. שאינו מת, שיש בו רוח נשמה, באדם ובבהמה, lebend, lebendig ; vivant ; alive, living כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה (ברא' ט ג). וישלחם (אברהם את בני הפלגשים) מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה (שם כה ו). והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד חי לפני יי' (ויקר' טז י). בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם (יהוש' ג י). ואת מלך העי תפשו חי ויקרבו אתו אל יהושע (שם ח כג). בהיות הילד חי דברנו אליו ולא שמע בקולנו (ש"ב יב יח). מה יתאונן אדם חי גבר על חטאו (איכ' ג לט). בני אל חי (הוש' ב א). ומכרו את השור החי וחצו את כספו וגם את המת יחצון (שמות כא לה). ותאמר האשה האחרת לא כי בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי בנך המת ובני החי וכו' ויאמר המלך גזרו את

הילד החי לשנים (מ"א ג כב-כה). כל נפש חיה אשר אתכם (בראש' ט יב). את הצפר החיה יקח אתה (ויקר' יד ו). אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים (שמות ד יח). ופצתה האדמה את פיה ובלעה אתם ואת כל אשר להם וירדו חיים שאלה (במד' יו ל). ואתם הדבקים ביי' אלהיכם חיים כלכם היום (דבר' ד ד). כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש (שם ה כג). אם לשלום יצאו תפשום חיים (מ"א כ יח). אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו (תהל' קכד ג). נבלעם כשאול חיים (משלי א יב). ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהרות (ויקר' יד ד). — **חי אני**, לשבועה: ויאמר יי' סלחתי כדברך ואולם חי אני וימלא כבוד יי' את כל הארץ כי כל האנשים הראים את כבדי ואת אתתי וכו' אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם (במד' יד כ-כג). כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעלם אם שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי אשיב נקם לצרי (דבר' לב מ-מא). שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך חי אני נאם יי' כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה (ישע' מט יח). חי אני נאם המלך יי' צבאות שמו כי כתבור בהרים וככרמל בים יבוא (ירמ' מו יח). לכן חי אני נאם יי' צבאות אלהי ישראל כי מואב כסדם תהיה (צפנ' ב ט). לכן חי אני נאם אדני יי' אם לא יען את מקדשי טמאת בכל שקוציך ובכל תועבתיך וגם אני אגרע ולא תחוס עיני (יחזק' ה יא). חי אני נאם אדני יי' אם בנים ואם בנות יצילו (שם יד יו). חי אני נאם אדני יי' לא יצילו בנים ובנות (שם יח). חי אני נאם אדני יי' אם עשתה סדם אחותך היא ובנותיה כאשר עשית את ובנותיך (שם יו מח). חי אני נאם אדני יי' אם לא במקום המלך הממליך אתו אשר בזה את אלתו ואשר הפר את בריתו אתו בתוך בבל ימות (שם יז יו). מה לכם אתם משלים את המשל הזה על אדמת ישראל לאמר אבות יאכלו בסר ושני הבנים תקהינה חי אני נאם אדני יי' אם יהיה לכם עוד משל המשל הזה בישראל (שם יח ב-ג). חי אני נאם אדני יי' אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם (שם כ לג). חי אני נאם אדני יי' אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו (שם לג יא). חי אני נאם אדני יי' ועשיתי כאפך וכקנאתך אשר עשיתה (שם לה יא). חי אני אם לא אשר בחרבות בחרב יפלו ואשר על פני השדה לחיה נתתיו (שם לג כז). חי אני נאם אדני יי' אם לא יען היות צאני לבז וכו' לכן הרעים שמעו דבר יי' (שם לד ח-ט). — **חי יי'**: ויאמר אחי בני אמי הם חי יי' לו החיתם אותם לא הרגתי אתכם (שופט' ח יט). כי חי יי' המושיע את ישראל כי אם ישנו ביונתן בני כי מות ימות (ש"א יד לט). חלילה חי יי' אם יפל משערת ראשו ארצה (שם מה). וישבע שאול חי יי' אם יומת (שם יט ו). קחנו ובאה כי שלום לך ואין דבר חי יי' (שם כ כא). ואולם חי יי' אלהי ישראל אשר מנעני מהרע אתך כי לולי מהרת ותבאתי לקראתי כי אם נותר לנבל עד אור הבקר משתין בקיר (שם כה לד). חי יי' כי בני מות אתם אשר לא שמרתם על אדניכם (שם כו יו). וישבע לה שאול ביי' לאמר חי יי' אם יקרך עון בדבר הזה (שם כח י). חי יי' כי ישר אתה וטוב בעיני צאתך ובאך אתי במחנה (שם כט ו). ויאמר יואב חי האלהים כי לולא דברת כי אז מהבקר נעלה העם איש מאחרי אחיו (ש"ב ב כז). ויאמר חי יי' אם יפל משערת בנך ארצה (שם יד יא). ועתה חי יי' אשר הכינני ויושיביני על כסא דוד אבי ואשר עשה לי בית כאשר דבר כי היום יומת אדניהו (מ"א ב כד). חי יי' אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי (שם יז א). ותאמר חי יי' אלהיך אם יש לי מעוג (שם יב). ואם חי יי' יאמרו לכן לשקר ישבעו (ירמ' ה ב). — ובהשאלה, **חי** במשמ' חד וזריז התנועה: בן איש חי כי כן מנהג בני אדם שרואים אדם זריז אומרים זה כולו חי (מנחת שי ש"ב כג). — ובדברים לא בע"ח **מים חיים**, נוזלים נובעים, לא עומדים: ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים (בראש' כו יט). ורחץ בשרו במים חיים וטהר (ויקר' יט יג). ונתן עליו מים חיים אל כלי (במד' יט יז). והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון (זכר' יד ח). **בשר חי, ירק חי**, לא מבשל, **roh; cru raw**: ובא נער הכהן ואמר לאיש הזבח תנה בשר לצלות לכהן ולא יקח ממך בשר מבשל כי אם חי (ש"א ב יה). סכו (את הפסח) בשמן תרומה וכו' אם חי הוא ידיחנו ואם צלי הוא יקלוף את החיצון (פסח' ז ג). האוכל מן הפסח כזית חי כזית שלוק כזית מבושל חייב (תוספתא מכות ד א). וכן הוא שביקש לוכל תרדין חיין או לכוס חטין חיות אין שומעין לו (ירוש' שבי' ח לח.). אינו חייב עד שיאכל בשר חי וישתה יין חי (כנה' ע.). כל הנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בישולי עכו"ם (ע"ז לח.). כל ירק חי מוריק וכו' אסור לאדם שיאכל ירק חי

קודם ארבע שעות (ברכ׳ מז:). — *יין ח י, לא מזוג: לא יפחתו לו מארבע כוסות של יין שיהא בהן כדי רביעית בין חדש בין ישן בין חי בין מזוג (תוספתא פסח׳ י א). ו׳ דברים נאמרו באספרגוס אין שותין אותו אלא כשהוא ח י ומלא וכו׳ (ברכ׳ נא.). שתאן (ארבע הכוסות) ח י יצא שתאן בבת אחת יצא (פסח׳ קח:). אינו חייב עד שיאכל בשר חי וישתה יין ח י (סנה׳ ס.). — יקדרה חיה, שמה שיש בתוכה עודו ח י: קדרה ח י ה מותר לשהותה על גבי כירה (והזהיר ויקר׳ טו).—*סיד חי, שלא יצקו עליו מים: ושיד ח י בטרם יכבה (אסף הרופא 170).—ובשר חי, במשמ׳ בשר שעלה מתחת מכה: וראה הכהן והנה שאת לבנה בעור והיא הפכה שער לבן ומחית בשר חי בשאת (ויקר׳ יג י). וביום הראות בו בשר חי יטמא (שם יד). בשר ח י כשאתה נותן עליו דבלת תאנים מיד נסרח (מכי׳ בשלח ד א). לסם יבש שהוא נותן על גבי בשר ה ח י ואינו מזיק׳ מצא שם מכה התחיל מחלחל ויורד (מד״ר במד׳ ט).— כעת חיה [1]), בשנה הבאה בעת הזאת: למועד אשוב אליך בעת חיה ולשרה בן (ברא׳ יח יד). ויאמר (אלישע לשונמית) למועד הזה בעת חיה אתי חבקת בן (מ״ב ד יו). ותהר האשה ותלד בן למועד הזה בעת חיה אשר דבר אליה אלישע (שם יז). — ובמשמ׳ דבר חי, סמי׳ חי [2]): כי הוא היתה אם כל חי (ברא׳ ג כ). ולא אסף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי (שם ח כא) חי חי הוא יודך כמני היום (ישע׳ לח יט). אשר בידו נפש כל חי (איוב יב י). ונעלמה מעיני כל חי (שם כח כא). כי לא יצדק לפניך כל חי (תהל׳ קמג ב). ומשביע לכל חי רצון (שם קמה יו). והחי יתן אל לבו (קהל׳ ז ב).— ומ״ר: מכלכל ח י י ם בחסד (תפי׳ י״ח, אתה גבור).— חי העולם, חי, חי, העולמים, כנוי לאלהים: ואשמע את האיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאר וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם כי למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה (דני׳ יב ז). אשר ברא נפשות רבות להחיות בהן נפש כל חי בא״י ח י [3]) העולמים (ירוש׳ ברכ׳ ו א). זה ארונו של יוסף עם־ארונו של ח י העולמים וכו׳ וכי איפשר לארון המת להיות מהלך עם ארונו של ח י עולמים

[1]) לא נתברר היטב טעם מליצה זו, ואין כמותה בשאר הלשונות האחיות.— [2]) כמו די, די.— [3]) ספרדים ותימנים קוראים חי, חית פתוחה. קריאת האשכנזים אינה קבועה, וכבר נשאו ונתנו בשאלה זו בתיו״ט סוף תמיד, ובשערי תפלה סימן נ׳, ובספר שאילת יעבץ א קמא,

(שם ב ד ג). — ומ״ר: בעד החיים אל המתים (ישע׳ ח יט). ראיתי את כל החיים המהלכים תחת השמש (קהל׳ ד יה). כי החיים יודעים שימתו (שם ט ה). — וביחוד בע״ח מלבד האדם: ומכל החי מכל בשר שנים מכל תביא אל התבה (ברא׳ ו יט). — *חי לעולם [1]), שם צמח, Sempervivum: סוקומוטון והוא ח י ל ע ו ל ם ואמר איש אחד בקצת מה שחבר שהוא מין ממיני הפודנג צומח בין הסלעים ונאכל במלח ונקרא בארץ אשור היברוח המדברי ויש בזה עיון (קאנון ג י ג ב). לקרר באלו הרפואות ולעשות כמו גרידת הדלעת ולגליגות וריר שילי ומטה הרועה וחי ל ע ו ל ם (שם ג א ב ו). ואלו ג׳ עשבים שהזכירו נכנסין ברפואות הרבה ושמותם ברפואות מטה הרועה ואזן העכבר ו ח י ל ע ל ם (שו״ת בלמוד החכמ׳ לר״י פרוביגלו).

ב. ש״ז, מ״ר חיים, חיי, חייך, חייו, חיינו, חייהם, כמי׳ חיי — **א)** ההפך מן מות, מעמד הפעולה של החמר שממנו מורכבים הגופים ושמשיגיו הם תנועה ממקום למקום, הרגשה, נשימה, וכדומה, ומשתפים בו אדם ובהמה וצמח, **life; vie; das Leben**: וייצר יי׳ אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה (ברא׳ ב ז). הנני מביא את המבול מים על הארץ לשחת כל בשר אשר בו רוח חיים מתחת השמים כל אשר בארץ יגוע (שם ו יז). כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו (שם ז כב). ולא זה וזה (השור והמבעה) שיש בהן רוח ח י י ם כהרי האש שאין בו רוח ח י י ם (ב״ק א א). כל דבר שיש בו רוח ח י י ם עושין אותו דופן (ירוש׳ ערוב׳ א יט:). ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע (דבר׳ ל יה). במקום אשר יהיה שם אדני המלך אם למות אם לחיים כי שם יהיה עבדך (ב״ש יס כא). קצתי בחיי מפני בנות חת אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים (ברא׳ כז מו). והיו חייך תלאים לך

ובאבן ספיר, ובהכרמל שנת תרכז, ולא הכרע הדבר.— [1]) בסור׳ חי לעלם, וכן אצל אסף. בארמ׳ חייא לעלם: עשב שמו בלשון יון איזון ובלשון ארם ח י י א ל ע ל ם ובלשון רומיים סמפריביביא (אסף הרופא 47). והוא תרגום מרומית ומיונית. וכן בערב׳ חי אלעאלם a). — וכתב הרמב״ם בפרקי משה: הרפואות המונחות על החמרא והנמלה אם תהיה מתאכלת הם אלו החזרת ומטה הרועה

a) حي العالم

מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בְּחַיֶּיךָ (דבר' כח סו). הגואל משחת חַיָּיְכִי המעטרכי חסד ורחמים (תהל' קג ד). כי הוא חַיֵּיכֶם ובדבר הזה תאריכו ימים (דבר' לב מז). וימררו את חַיֵּיהֶם בעבדה קשה (שמות א יד). הנאהבים והנעימם בְּחַיֵּיהֶם ובמותם לא נפרדו (ש"ב א כג). — *בַּעַל חַי, בַּעֲלֵי חַיִּים, כל נפש חיה, בהבדלה מן הצמח והדומם: בעלי חיים נידחין או לא (כרית' כו.).—לֶחָי, כ"ה לֶחָי, קריאה של ברכה, של אמירת שלום: ויאמר דוד לנערים עלו כרמלה ובאתם אל־נבל ושאלתם לו בשמי לשלום ואמרתם כה לֶחָי [1] ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום (ש"א כה ה-ו). — חֵי פְלוֹנִי, שבועה, במקום בְּחֵי פלוני: בזאת תבחנו חֵי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה (בראש' מב טו). ויבחנו דבריכם האמת אתכם ואם לא חֵי פרעה כי מרגלים אתם (שם טז). ואמרו חֵי אלהיך דן וְחֵי דרך באר שבע (עמו' ח יד). ותאמר בי אדני חֵי נפשך אדני אני האשה הנצבת עמכה בזה (ש"א א כו). ויאמר אבנר חֵי נפשך המלך אם ידעתי (שם יז נה). ותאמר חֵי נפשך אדני המלך אם אש להמין ולהשמיל מכל אשר דבר אדני המלך (ש"ב יד יט). חי יי' וְחֵי נפשך כי כפשע ביני ובין המות (ש"א כ ג). לאשתו של מלך שהיתה מסתלקת מן העולם אמרה לו חי אדוני המלך אני מפקדת אותך על בני (מד"ר שה"ש, לאחרך). חי אליעזר בן הרסום אדונינו שאין אתה זז מיכן עד הלילה (מדה"ג תימי', ויסכ). וחי האמת לא סרנו מלירוא (רלב"ג, הקדמ' מלחמ' ה'). ועד יפעל וישמעו פעליו, ויוסיף עוד כים על השמועה, בְּחֵי האל וְחֵי עובדי אלהים, וכמוני יהי שומר שבועה (ר"ש הנגיד, נשמה). חֵי הברית דודי וחייך וְחֵי האהבה שירתה בי חצי, אם לא אהי עבד לאהבה רצעה אוני ולבי בתרה בחצי (ר"י הלוי, דיואן כ א). שַׁתִּתִי לעפרה נוסעה עמי בְּחֵי אהב שבי, ותענה פתי ואיך תשב ואת הולך שבי (רמב"ע תרשיש ז). ובחי האהבה הנמרצת אשר נהיתה בינך וביני ובין אבותיך הקדושים כי רוב זמני הייתי נבוך וכו' (ר"מ אלבקר, כהבג' על ספ' האמונ'). חי ימיני כי מעודי לא הרביתי מכתבים לאבותי וכו' כאשר אני מרבה לך בקיץ הזה (מא"ג, דביר ב, מכת' מסח' סג).— *וְחַיֵּי פלוני: אמרו לו (עבדיו של ר"א בן חרסום) חיי ר' אלעזר בן חרסום שאין מניחין אותך (יומ' לה:). — ובְחַיֵּי: הבן (של המלך) היה מגדל לו את הכלב והעלה לו שם על שם אביו וכשהוא נשבע אומר בחיי כלב אבא (ע"ז נד:). אחד שהיה מתאוה לבנים ונולדה לו בת נודר בחייה חזר ונולד לו בן הניח הבת והיה נודר בחיי הבן (מכי' בוא טו). מלמד שאין אדם נודר בחיי המלך אלא אם כן אוהב את המלך (תוספתא סוטה ו א). לאדם שנושה בחבירו מנה וקבע לו זמן בפני המלך ונשבע לו בחיי המלך (ר"ה יז:). היו (הילדים) מניחין ידיהם על ספריהם ונשבעים בחיי מרדכי רבינו לא נאכל ולא נשתה אלא מתוך תעניתנו נמות (מד"ר אסת', ויאמר המן). היה חייב לחבירו שבועה ואמר לו דור לי בחיי ראשך יכול לחזור בו (סנה' ג ב). מיד גזר עליו להורגו אמרה לו אמו בחיי ראשך קיסר תנה את בני ואחבקהו וכו' אמרה לו בחיי ראשך קיסר הרגני תחלה ואח"כ הרגהו (מד"ר איכ' א יז). אמרה לו חיי ראשך אדוני אני הייתי מחמש מאות שפחות של אמה של ריבה זו (אדר"נ יז). אמר לו המלך (להמן) חי ראשי ומלכותי לך נאה לעשות כן (פרקי ר"א נ). מיד אמרו לבני דן קומו והלחמו עם בני יהודה אמרו לו בחיי ראש בן אבינו אין אנו עושים מלחמה עם אחינו ולא נשפוך דמם (אלדד הדני, כיס"מ ילינק ג). בחיי ראשך קסר תן חרב על צוארי ועל צואר בני ביחד (סדר אליהו רבא כח). וחי ראשי לא יאמר זה אם לא מי שאינו מאמין בדברי רז"ל (יס"ר מקנדיה, מצרף לחכמה יט). ואמר תובע לנתבע השבע לי בחיי ראשך והפטר אז שאמר נתבע לתובע השבע לי בחיי ראשך מה שתטעון ואתן לך (לבוש, דייני' כב ג). אמור לי באהבתך הנאמנה בחיי ראשך אם יוכל עין המשכיל להפריד מאלוקות חלק וכו' (חוקר ומקובל לרמח"ל). למלך שהיה לו בן ומסרו לפדגוג כעס עליו ונזף בו שמע המלך ואמר חיי מלכותי אין אתה נכנס לפלטרין שלי (ילקוט מכירי, תהל' יז א). — וכן ככנ' חַיֶּיךָ, בְּחַיֶּיךָ, חַיֵּיכֶם, בְּחַיֵּיכֶם: ויאמר אוריה אל דוד הארון וישראל ויהודה ישבים בסכות ואדני יואב ועבדי אדני על פני השדה חנים ואני אבוא אל ביתי לאכל ולשתות ולשכב עם אשתי חַיֶּךָ וחי נפשך אם אעשה את הדבר הזה (ש"ב יא יא). אמר לו הקב"ה (לאות יוד) צא לך לשעבר היית נתון בשם נקבה ובסוף תיבה חייך שאני נותנך בשם זכר ובראש תיבה (ירוש' סנה' ב כ ג). יצתה בת קול ואמרה אתה (יהודה) הצלת תמר ושני בניה מן האור חייך שאני מציל בזכותך ג' מבניך מן האור

[1] — וכו' וחי אלעלם וענבי השועל (פרקי מבה ט). — כל הסגנון מעיד על עתיקותו ואמתתו, ואי אפשר להגיה כאן הגהות כמו קצת החדשים לְאָחִי במקום לֶחָי.

(סוט' י:). אמר הקב"ה ליפת את כסית ערות אביך ח י י ך שאני פורע לך וכו' אמר הקב"ה לחם אתה ביזיתה ערות אביך ח י י ך שאני פורע לך כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים (מד"ר בראש' לו). אמר לו הקב"ה (לעוג) ח י י ך שכר פסיעותיך אתה נוטל שאת מאריך ימים בעולם ועל שחשבת להרוג את הצדיק ח י י ך שאתה רואה אלף אלפים וריבי רבבות מבני בניו ואין סופו של אותו האיש ליפול אלא בידן (שם מג). אמר הקב"ה לאברהם אתה אמרת יקח נא מעט מים ח י י ך שאני פורע לבניך במדבר וביישוב וכו' אתה אמרת ורחצו רגליכם ח י י ך שאני פורע לבניך במדבר ובישוב (שם מח). אמר לו הקב"ה (לאברהם) ח י י ך אתה אמרת ואנכי עפר ואפר ח י י ך שאני נותן לבניך כפרה בהם (שם מט). אמר לו הקב"ה (לאברהם) אתה נתת שבע כבשות ח י י ך שאני משהה בשמחת בניך שבעה דורות (שם נד). יצחק תבע יסורין וכו' אמר לו הקב"ה ח י י ך דבר טוב תבעת וממך אני מתחיל (שם סה). אמר לו הקב"ה (ליעקב) אתה השפלת עצמך וקראת לעשו אדוני ח' פעמים ח י י ך אני מעמיד מבניו שמנה מלכים קודם לבניך (שם עה). אמר לו הקב"ה (לענה) אני לא בראתי דבר של היזק ואתה בראת דבר של היזק ח י י ך שאני בורא לך דבר של היזק (שם פב). אמר לו הקב"ה (ליוסף) אתה אמרת חשודים בניך על אבר מן החי ח י י ך אפי' משעת הקלקלה אינם אלא שוחטים ואוכלים (שם פד). אמר הקב"ה (ליוסף) וכו' אתה אמרת תולין עיניהם בבנות הארץ ח י י ך שאני מגרה בך את הדוב וכו' (שם). אמר לו משה (לפרעה) ח י י ך וגם מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה (שם שמות יח). אמר לו הקב"ה אהרן יודע אני היאך היתה כונתך ח י י ך איני משליט על קרבנותיהן של בני אלא אתה (שם לז). אמר לו הקב"ה (לאברהם) מן המזל אתה מתיירא ח י י ך כשם שאי אפשר לאדם למנות את הכוכבים כך אי אפשר למנות בניך (שם לח). אמרו לו (החכמים לאבא יודן) ח י י ך אעפ"י שנתנו אחרים יותר ממך לך כתבנו בראש (שם ויקר' ה). אמר לו הקב"ה משה אתה אומר שלח נא ביד תשלח ח י י ך שאני צורר' לך בכנפי' (שם יא). אמר הקב"ה אני אמרתי תן מתנתך לכהן ולא עשית כן ח י י ך שאני מצריכך שתביא אשתך אל הכהן (שם טו). אמר לו הקב"ה (לגוג מגוג) רשע לי באת להזדווג ח י י ך שאני עושה עמך מלחמה (שם כז). אמר לו האלהים משה אין את רואה לישראל היכן הם עומדים ואומרים כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע ח י י ך בכוכבים הם עומדים אינם מושלמים לי אלא מ' יום (שם במד' ז). אמר לו הקב"ה לגחזי רשע וכו' נשבעת בשמי כדי לחללו ח י י ך מאומה אמרת ומומו אתה נוטל וצרעת נעמן תדבק בך (שם). אמר לו המלך (לאוהבו) ח י י ך שאני פוס' את כל כלי שהבאתי ובשביל אהבתך איני משתמש אלא בשלך (שם טו). אמר לו הקב"ה (לאברהם) ח י י ך בנך נתקרב ראשון האיל הזה תחתיו (שם יז). אמר (משה) לפניו רבון העולמים יהי רצון שיהא מחלצי אמר לו ח י י ך שהוא מחלצך (שם יט). אמר לו הקב"ה (לדוד) ח י י ך שסופך לטעות בדבר שהתינוקות קורין (שם כא). אמר לו הקב"ה ח י י ך המה ולבנה יש להם בושה לעתיד לבא (שם דבר' א). אמר לו הקב"ה (לעוג) אי רשע כך אמרת ח י י ך שאני נותן לך שכר רגליך ומאריך לך שנים (שם). אמר (אברהם) לפניו רבש"ע אם מתבקש לי בדין שיהיו לי בנים תן ואם לאו ברחמים תן לי אמר לו הקב"ה ח י י ך בדין מתבקש לך (שם ב). אמר הקב"ה משה ח י י ך כשם שנתת את נפשך עליהן בעולם הזה כך לעתיד לבוא (שם ג). אמר לו הקב"ה (לדוד) ח י י ך שעה אחת מחייך אין אני מחסר (שם ה). אמר לו (הקב"ה למשה) ח י י ך בעוה"ז הנהגת את בני אף לעתיד לבא על ידיך אני מנהיג אותן (שם ט). אמר לו הקב"ה משה אתה אומר שדבר קטן עשית ח י י ך החסד הזה שעשית גדול הוא (שם יא). אמר לו הקב"ה (לשלמה) אחר דברי תורה איללת ח י י ך שאין אני מקפח שכרך וכו' חכמה שאלת לך ולא שאלת עושר ונכסים ונפש אויביך ח י י ך החכמה והמדע נתון לך (שם שה"ש א א). אמר הקב"ה (למרודך בלאדן) אתה עמדת מכסאך ופסעת שלש פסיעות לכבודי ח י י ך שאני מעמד ממך ג' מלכים (שם, מלאוני). אמר הקב"ה (על טיטוס) אי רשע בן רשע ח י י ך בבריה פחותה מכל מה שבראתי בששת ימי בראשית אני פורע מאותו רשע (שם קהל', ויתרון ארץ). א"ל הקב"ה ח י י ך בו בלשון שהוכחת את חמיך בו בלשון אני מוכיח את בניך (פסיק' דר"כ, שמעו). ואמר לה (ר"ג לשפחתו) לא היית בודקת עצמך אמרה לו ח י י ך אדוני שהייתי בודקת עצמי על כל חביות וחביות (שם, בחדש השלישי). א"ל הקב"ה (לאברהם) אתה נתת לו (לאבימלך) שבע כבשות ח י י ך שארון הברית עושה אצלו שבעה

חדשים וכו׳ חייך שהם עתידים להחריב מבניך שבע עולמות (שם, בשלח). ידע הקב״ה מה בלבו של משה א״ל חייך לא ככר כסף ולא מאה כסף ולא חמשים שקלים ולא עשרה ולא אחד אלא זה יתנו (שם, שקלים). נזדרזת במלאכתך חייך לפני מלכים יתיצב (שם, ותכלס כל המלאכה). אמר לו המלך חייך הואיל ולמדת אותי סניגורייה ונתת לו נפשו על ידך אני זוקפו תחלה (שם, כי תשא). אמר לו הקב״ה (לעמלק) הפקדת אצלי קוצים חייך קוצים אני פורע לך (פסיק׳ רבתי, כי פקד). אמר לו הקב״ה לראובן אתה בקשת להשיב את יוסף בן חביב לאביך חייך שבן בן בנך ישיב את ישראל בתשובה שלימה לאביהם שבשמים (שם, שובה). אמר לו (נח לחם) אתה לא הנחת לי להוליד בן רביעי שיהא עבד לאחיו חייך אני אעשה בנך הרביעי עבד (תנחומא נח כא). באותה שעה אמר הקב״ה הניחו אותך הכל ולא נשאר עמך כי אם אליעזר בלבד חייך שאני נותן בו כח של שלש מאות ושמנה עשר (שם לך לך יו). אמר הקב״ה (לאברהם) אתה אמרת אם מחוט חייך שאני נותן לבניך מזבח שחוט של סיקרא מקיפו (שם יז). אמר הקב״ה לאברהם בזכות שלש ריצות שרצתה חייך כשאבוא ליתן תורה לישראל שאני רץ לפניהם שלש ריצות (שם וירא ד). א״ל (רב מרי לאליהו) בשעה שהקב״ה רואה את ישראל שאינן מפרישין מעשרותיו כתיקנן הזועות באות לעולם אמר לו אליהו ז״ל חייך בן הוא סבה של דבר (שם בראש׳ יב). א״ל הקב״ה (לקין) עשית תשובה חייך שאני מבטל ממך גזירה אחת (שם כה). א״ל הקב״ה אתה אמרת לשון הרע על השבטים חייך למחר אתה יורד למצרים (שם וישב ו). אמר לו הקב״ה (ליוסף) חייך כשיצאו בני ישראל ממצרים עתיד הים לראות את ארונך ולהיות בורח (שם נשא לד). אמר לו הקב״ה (לאלעזר) אתה עשית את עצמך כחוט המשולש חייך אף אני קורא עליך זה הפסוק תמים תהיה עם ה׳ אלהיך (פרקי ר״א יה). אמר לו הקב״ה למשה משה חייך לא דבר קטן עשית (מדר׳ פטיר׳ משה). בא אותו הגמון לחתוך את ראשם אמר לו ר״י חייך התחל בי וכו׳ והרגני תחלה ואל אראה במיתת חכמים וכו׳ אמר ר׳ ישמעאל חייך הגמון הנח לי רגע אחד עד שאבכה על הצדיק (מדר׳ י׳ הרוגי מלכות). אמר לו (העני להמלך אוהבו) בבקשה ממך עני אני ולא עשיתי לפי כבודך והייתי מתבייש לקרותך וא

אמר לו המלך חייך לא תתבייש שחביב לי שלך יותר ממה שמתקנין לי בפלטין שלי (אגד׳ בראש׳ פג). חייך שמתוך שינה אני מתעורר על אותו האיש ומפסגו מן העולם (מדר׳ פנים אחרים על אסת׳ ב). לאדם שאמר לעבדו לך וקח לי דג מן השוק הלך לקח לו דג מבאיש אמר לו אדונו חייך אחת מן שלשה אתה עושה או תן דמיו של דג או תלקה מגלבים או תאכל אותו (והזהיר, בשלח). וישאלני וישביעני באלהי אברהם ואלהי נחור, אם פגעתי בימי משורר השיבני אחור, ואען ואומר חייך אדוני פגעתי ופגעתי, וקלון מכבוד שבעתי (עמנ׳, מחבר׳ יג). ואמר לו אביו חייך בני עולם ברור ראית (עמה״מ, ריבא דו״א ט). למה קמת לפני הבחור מלוא קומתך ואמרת לו ברוך הבא מה שלא נהגת כן מקודם א״ל חייך לא מלפני זה הבחור קמתי מלא קומתי וכו׳ אלא לרבי פנחס בן יאיר כבדתי שנכנס עמו (שם, תו״א לו). — *חַיַּיִךְ: כיון שראה אברהם שנטלוה (את שרה) והביאו אותה אל פרעה התחיל אברהם לבכות אף היא אמרה רבש״ע וכו׳ יבא רשע זה ויתעולל בי וכו׳ אמר לה הקב״ה חייך אין דבר רע נוגע ביך (תנחומא לך לך ח). אמר הקב״ה (לשרה) הונת את עצמך חייך את אומרת עצרני ה׳ בו בלשון אני פוקדך (פסיק׳ רבתי מב). נתפללה חנה לפני הקב״ה אמרה לפניו וותר לה את שני בניה שיחיו אמר לה הקב״ה חייך שהיו ראוים למות אלא הואיל שנתפללת עליהם שיחיו לשמך אני קורא אותם (שם מג). — *חַיֵּיכֶם: אמרו להם בעליו (של החמור לאנשי הרחוב) חייכם אילולי אני שהמשכתיו ברסן של פיו היה מזיקו (מד״ר שמות כ). א״ל משה חייכם נגמר המשכן אתן לכם חשבון (שם נא). אמר להם הקב״ה (לישראל) מה נתאויתם לעשות דגלים חייכם שאני ממלא משאלותיכם (שם במד׳ ב). אמר להן משה לישראל חייכם שאני יכול לטעון עשרה כיוצא בכם (שם דבר׳ א). אמר לו הקב״ה לירמיה לך אמור להם לישראל חייכם אני כופר בכם (שם ב). אמר להן הקב״ה (לישראל) חייכם יגיע הקץ ונפשותיכם שמחות (שם). אמר הקב״ה לישראל בני חייכם בזכות שאתם משמרים את הדין אני מתגבה (שם ה). אמר המלך בנותי גדורות מהערוה ואתם מליזים ומבזין אותן חייכם אני עושה בכם דינין (שם שה״ש, גן נעול). אמר להם הקב״ה (לדור המבול) ולשמחה מה זו עושה חייכם שאמחה אתכם מן העולם (שם קהל׳, לשחוק). אתם אמרתם הבה חייכם

בו בלשון ארד עליכם (תנחומא נח כה). מה אתם סבורים שאיני פורע לכם חייכם בשיעלו משה ואהרן לקבל את התורה אתם עולים עמהם ואני ·מחזיר אתכם (שם במות כא). אומר להם הקב"ה חייכם כך אני עושה (פסיק' רבתי, תנכי). אמר להם הקב"ה חייכם אני שרפתי אותה וכו' אני בונה אותה (שם, ותאמר ציון). אמר להם ירמיה חייכם שעתיד יום לבוא שאלעג ואשחק עליכם וכו' חייכם שעתיד יום שאתם קוראים אותי ולא אענה (מדר' משלי א). אמר להן הקב"ה (למלאכים) כך אמרתם חייכם ערב עלי ריח של אותו דם של ערלות ממור ולבונה (מדר' אגד' בראש' יט). — *חַיַּי: ואני אומר חיי! שהענין יאות לו (הרקמה, שער יה). חייכי אל תשחטי יצחק (מעשה גזרות מגנצא, QJZD II, 55). אמר הקב"ה הוא (ראובן) פתח בהצלה נפשות תחלה חייו שאין מפרישין ערי הצלה מתחלה אלא מתחומו (חזקוני, ויקר לז כא). אמר הקב"ה אני אמרתי (להמית) עד בכור השפחה חייהם עוד אוסיף להכותם עד בכור השבי (שם, כא יא ה). — *בְּחַיֶּיךָ: בחייך ראית בימיך אדם נותן חטים ברחים ואינן נטחנות ויורדות אף אנו אוכלים את המן ואינו יורד (מד"ר במד' ז). היו האמוריים שואלים אלו לאלו בחייך אומה זו שהיא מבקשת לעשות עמנו מלחמה גבורים הם או לא (שם דבר' א). מעשה ברבי שמעון בן אלעזר שהלך לעיר אחת בדרום ונכנס לביה"כ ושאל לסופר אמר לו בחייך יש כאן יין למכור (שם ב). בנוהג שבעולם אדם אומר לחבירו וכו' בחייך השאילני הכברה שלך (שם ו). אמר לו הקב"ה (לאברהם) בחייך אל תירא על ידך יתיחד שמי בעולם (מדר' ויושע א). א"ל (ר"י בן בבא) בחייך קיסר המתין לי עד שאקיים מצוה אחת ושבת שמה והוא עולם הבא (מדר' אלה אזכרה, ביהמ"ד ילינק ב). ופגע (אברהם) זקנה אחת ותאמר לו בחייך אברהם תבחר לי צלם אחד טוב מאד וגדול לעבדו ולאהבו (מעשה אברהם, שם א). ואומר לו בחייך, הראני צחות לשונך, ורוחב עניניך, במהלל החכם ההוא, ואף כי לא ידעתיהו (ספר המוסר לר"ז אלאהרי מה). אמר לו בחייך ר"ש שתאמר לי מה מצוה באה היום לידך (עמה"מ, ריבא דז"א מה). משנטל את הזהוב אמר להן בחייכם המתינו לי עד שאלקט את המעות (מד"ר דבר' ב). משל לגנבים שגנבו חבית של יין הרגיש בהם בעל הבית אמר להם יערב עליכם אלא בחייכם משאתם שותים את היין החזירו את החבית למקומו (שם ה). אמר להם רבי יוחנן בן זכאי לתלמידים בחייכם שתבדקו את הדבר ותדעו מה עסקו של תלמיד זה (תנחומ' לך לך). ויאמר (תרח) אל בניו הרן ואברהם בחייכם בני תמכרו לי אלו השני צלמים (מעש' אברהם, ביה"מ ילינק א). בחייכם! תנו שכר לאובד, אשר חלה חלי עצום וכבד, בחשק יעלה תורה לתמה והמצא מאנשים לב ובבד (ר"י הלוי, דיואן ב ו). — *פלוני שבק חיים לכל חי, וחיים לפלוני שבק, מליצה משתמשים בה כשמדברים על אדם שהוא מת: ראובן נפטר לבית עולמו וחיי למרנא גאון שבק והניח בנים ובנות וכו' ראובן נפטר לבית עולמו וחיי לאדוני שבק והניח אלמנה (תשו' הגא' הרכבי בכג-ד). וכשנפטר אביו מן העולם והניח חיים לכל ישראל באו רמאין על היתום ובקשו ממנו ממון הרבה (מדר' י הדברות ג, ביהמ"ד ילינק א). אחי הרב ר' יצחק שנתבקש לישיבה של מעלה זה חדש ימים והניח שבעה יתומים ולכל ישראל חיים (תשו' ר"ת 71). ועתה נפטר פתאם בלא צוואה והניח חיים לכל ישראל (שם 189). ונאסף האיש אל עמיו והניח חיים לכל ישראל (מרדכי ב"ב תפו). ראובן היה חייב לתוגר אחד סך מעות ברבית וכו' אחר ימים נפטר ראובן וחיים למר שבק והתוגר תובע המעות (שו"ת מהרשד"ם, יו"ד עה). אחר כך נפטר ראובן לבית עולמו וחיים לכל ישראל שבק ונשארו אחריו שתי בנות (שו"ת ר"מ אלשיך סט). והנה ראובן שבק חיים לרבינו ולכל ישראל ואחרי פטירתו ביקש השר מן המלוה הנ"ל הלואה סך מסוים (שו"ת חת"ס, חו"מ סו). — *חַיִּים טובים, לְחַיִּים, ברכה לאדם כשהוא מתעטש וכדומה: היה (האדם) עוטש והיתה נשמתו יוצאה מנחיריו וכו' לפיכך חייב אדם לומר בעטישתו חיים שנהפך המות הזה לאור (פדר"א נב). אדם שעוטש אומרים לו חיים טובים (ילק' שמע', תהל' קט ז). — *לְחַיִּים, ר"ל הן, טוב, יהי כך: נתחזקה (שרה) וענתה כל מה שאמר לו הקב"ה יעשה לחיים ולשלום (מדר' ויושע א). באתי אל ראובן לשאול ממנו המרכבת וכו' ויאבה האיש ויאמר לחיים (תשו' ר"ת 62). — וכששותים כוס יין וכדומה: וע"כ רגילים בני אדם להשיב אחריו (של המברך על היין) לחיים כלומר לחיים תהיה לך אותה שתיה ולא להיזק (שבלי הלקט, ברכ' קמ). — ואמר המשורר: חזק ושתה כוסי פי שנים, והפוך בה ותאמר לְחַיִּים (ר"ש בכרך, כספ' נפש' הלדיק'). — ב) הזמן שאדם חַי על הארץ, Lebensdauer ; existence: שני חיי

שרה (בראש' כג א). ימי שני חַיֵּי אברהם אשר חי (שם כה ז). מספר ימי חַיֵּי הבלו (קהל' ו יב). כמה ימי שני חַיַּי כי אעלה את המלך ירושלם (ש"ב יט לה). ננגן כל ימי חַיֵּינוּ על בית יי' (ישע' לח כ). ועפר תאכל כל ימי חַיֶּיךָ (בראש' ג יד). ויאמר פרעה אל יעקב כמה ימי שני חַיֶּיךָ (שם מז ח). ויהי ימי יעקב שני חַיָּיו שבע שנים וארבעים ומאת שנה (שם כח). והוא ילונו בעמלו ימי חַיָּיו אשר נתן לו האלהים תחת השמש (קהל' ח טו). גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חַיֶּיהָ (משלי לא יב). — ובלי המלה ימים או שנים : ויהיו חַיֵּי שרה מאה שנה (בראש' כג א). בשנת שש מאות שנה לְחַיֵּי נח (שם ז יא). קפדתי כארג חַיַּי מדלה יבצעני (ישע' לח יב). כי כלו ביגון חַיַּי ושנותי באנחה (תהל' לא יא). — ואמר בן סירא : חיי איש ימי מספר וחיי ישרון ימי אין מספר (ב"ס גני' לז כה). אף מלאכי השרת שחייהם חיי עולם אינן רואים את הכבוד (מד"ר במד' יד). — ואמר הפיטן : נודי נא נשמתי, התשובתך מצאתי, על אמרך לא חטאתי, ימי הבל חייכי, לא זכרת דין מלכי, אי מזה באת ואנה תלכי (סליחה לר"י ברצלוני, הו"ג ב 188). — עֵץ הַחַיִּים, שהיה בתוך גן העדן ומי שאכל מפריו חי לעולם, עי' עֵץ. — ובמשמ' *שיזכר לעולם : חכם עם ינחל כבוד ושמו עומד לחיי עולם (ב"ס גני' לז כו). — ובמשמ' *חיים הרוחניים, שיש להם חשיבות לעולם, ולהפך חיי שעה, העסק בענינים חמריים : חיי שעה היתרת לו חיי עולם לא כל שכן (ירוש' מו"ק ג פב). בני לא לכם אני אומר אלא להללו שיצאו שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה (כיל' טו:). — וחיי עולם הבא : א"ר ישמעאל ק"ו על חיי שעה מברך על חיי עולם הבא לא כל שכן (ברכ' מח:). מה אלו (מעות) שהם חיי שעה של עולם הזה אדם מדליק כמה נרות וכמה פתילות עד שיעמוד עליהם ומצאם דברי תורה שהם חיי העולם הזה וחיי העולם הבא אין אתה צריך לחפש אחריהם כמטמונים הללו (מד"ר שה"ש א א). — *וחיי עד : אם מזון שאינו אלא חיי שעה טעון ברכה לפניו ולאחריו תורה שהיא חיי עד לא כל שכן (ירוש' ברכ' ז א). (כשהיו הרבנים נפטרים זה מזה בפומבדיתא היו אומרים) מחייה חיים יתלך חיים ארוכין וטובים ומתוקנין (יומא עא.). — *חַיֵּי מַתָּן, שמתקים האדם רק במתנות שנותנים לו ואינו מרויח ביגיע כפו : בני חיי מתן אל תחי טוב נאסף ממסתולל (ב"ס גני' מ כח).

—*חַיֵּי מתושלח, חיים ארוכים מאד : ואין בחיי מתושלח מה שיספיק ללמוד אלו המלאכות שהאדם מצטרך במחיתו (ר"י חריזי, הקד' הרמב"ם לזרעים). — ג) מה שמחזיק את החיים, צרכי אכל נפש וכדומה, Lebensunterhalt ; subsistance ; sustenance : ודי חלב עזים ללחמך ללחם ביתך וְחַיִּים לנערותיך (משלי כז כז). —*ופרנסה: מעשה באחד שמכר את עצמו ללודים (ובא מעשה לפני ר' אבהו) אמר מה נעשה מפני חייו עשה (ירוש' גיט' ד מו:). שטרי מקח וממכר צריך שינית מקום הלוקח ומקום המוכר וכו' מפני תקנת הליבלר כדי שיהו חייו מצויין לו (שם ג מד ד). — *חיי נפש : א"ר יוחנן קל היקלו באכסניא מפני חיי נפש (ירוש' דמאי ד כד:). — ד) *אופן החיים : בני אל תלעג לחיי עני ואל תדאיב עיני מר רוח (ב"ס גני' ד א).

חִיב, ממנו חָיַב, *חָיָב, *חִיּוּב, *חִיּוּבִי, *הִתְחַיְּבוּת.

***חַיָּב,** ת"ז, נקב' חַיֶּבֶת, מ"ר חַיָּבִים, חַיָּבוֹת, — א) מי שהוא חָיָב בדבר מהדברים, במוסר', schuldig ; coupable ; guilty : אל תכלים איש שב מפשע זכר כי כלנו חייבים אל תבייש אנוש ישיש כי ממנו מזקינים (ב"ס גני' ח ה-ו). אין תורמין מן הלקט ומן השכחה וכו' ולא מן החייב על הפטור ולא מן הפטור על החייב (תרומ' א ה). מגלגלין זכות ליום זכות וחובה ליום חייב (סעו"ר ל). בא וראה עושרה וגודלה של מלכות חייבת זו ואין נומירן אחת בטלה שכולן רצות ביום ובלילה וכנגדן של מצרים כולהון עומדות בטילות (מכי' בשלח ב א). כל חייבי חטאות אינן חייבין עד שתהא תחלתן וסופן שגגה (שבת יא ו). להודות לשמך מלכנו על כל טיפה וטיפה שאת מוריד לנו שאת גומל טובה לחייבים (ירוש' תענ' א סד:). —ומי שיש עליו חוב של כסף לחברו : מצא שטרי חוב וכו' כשחייב מודה וכו' לא יחזיר וכו' כשאין חייב מודה וכו' יחזיר (ב"מ יב:). — ב) כינ' מן חָיָב, עי"ש.

חִיֵּב, פ"י, חִיַּבְתִּי, עת' אֲחַיֵּב, — א) החליט שהוא חָיָב, schuldig erklären ; declarer coupable ; to declare guilty : למה יראה (המלך) את פניכם זעפים מן הילדים אשר כגילכם וְחִיַּבְתֶּם את ראשי למלך (דני' א י). משכימין ובאין לבית דין המזכה אומר אני מזכה ומזכה אני במקומי והמחייב אומר אני מחייב ומחייב אני במקומי (סנה'

ה ה). וכותבין (שני סופרי הדיינים) דברי המזכין והמחייבין (שם ד ג). ולא הרעותי את אחד מהם שלא חייבתי את הזכאי ולא זכיתי את החייב (מד"ר במד' יח). אם תדע שאין הדין עמו הסבר לו פנים שלא יהא אומר מתחלה היה רוצה לחייבני (שם דבר' ה). — וּמְחַיְּבֵנִי, במקום מְחַיֵּב אני: אמר (משה) היאך אני נותן להם לישראל את הלוחות הללו מזקיקני אותן למצות חמורות ומחייבני אותן מיתה (אדר"נ ב).—ואמר הפיטן: זבולו כשר שאננות מבכות את התמוז, חִיְּבַנִי איבני אזי בירח תמוז (קלית' לי"ז בתמוז, אמרר).— ב) חִיֵּב אותו, הטיל עליו חובה, ממונית או מוסרי, **verpflichten; obliger; to oblige:** הנחתומים לא חייבו אותן חכמים להפריש אלא כדי תרומת מעשר וחלה (דמאי ב ד). תלתן שהעלה מיני צמחים אין מחייבין אותו לנכש (כלא' ב ה). מגורה שפנה ממנה חיטי תרומה אין מחייבין אותו להיות יושב ומלקט אחת אחת אלא מכבד כדרכו (תרומ' יא ו). אין מחייבין אותו להיות חורש חריש דק אלא גם כתלמי הרביעה (תוספתא כלא' א יז). הואיל זהתרתי לו את כל אלו חייבהו בשאר כל המצות שבתורה (ירוש' ברכ' ג א). אין מחייבין אותו להכנים ידו לחורין ולסדקין לבדוק מפני הסכנה (פסח' ח.). כיון שגלו נפטרו והם חייבו עצמן מאליהן (מד"ר לות, והנה בועז). — *(וכיל' עומ' חָיָב [1]), הוא חַיָּב, היא חַיֶּבֶת, מ"ר חַיָּבִים, חַיָּבוֹת, חַיָּב בדבר, על דבר: העני חייב ובעל הבית פטור (שבת א א). בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים (פסח' י ה). האב אינו חייב במזונות בתו (כתוב' ד ו). יש חייב על מעשה שורו ופטור על מעשה עצמו פטור על מעשה שורו וחייב על מעשה עצמו שורו שבייש פטור והוא שבייש חייב (ב"ק ג י). החובל בחבירו חייב עליו משום חמשה דברים בנזק בצער וכו' (שם ח א). אלו מציאות שלו ואלו חייב להכריז (ב"מ ב א). ונפל שמה שור או חמור חייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו (מכי' משפט', נזיק' יא). עלו בו צמחים מחמת המכה נסתרה המכה חייב לרפותו (תוספתא ב"ק ח ד). נחונייה בני עד כאן היית חייב ליטפל בי (ירוש' נזיר' ו נס ד). חייב אדם להקביל פני רבו ברגל (ר"ה טז:). חייב אדם לטהר את עצמו ברגל (שם). חייב

[1]) כמו וְשַׁבֵּחַ אני את המתים (קהל' ד ב).

אדם לומר בלשון רבו (בכור' ה.). — *חַיֶּבֶת בדבר, גם דברים לא בע"ח: קרקע בית רובע חייבת בפאה (פאה ג ו). חייבת אשה בטיפול בנה כל עשרים וארבעה חדש (תוספתא נדה ב ד). גרושה וחלוצה לכהן הדיוט חייבת קרבן על כל ביאה וביאה (שם יבמ' יא ד). אפילו הכניסה לו מאה שפחות כופה לעשות לו דברים של יחיד וכו' למה משום שהיא חייבת לעשות לו (ירוש' כתוב' ה ל.). משל למדינה שהיתה חייבת ליפסו למלך (מד"ר בראש' מג). כל מצות הבן על האב אנשים חייבין ונשים פטורות וכל מצות האב על הבן אחד אנשים ואחד נשים חייבים וכל מצות עשה שהזמן גרמה אנשים חייבים ונשים פטורות וכל מצות עשה שלא הזמן גרמה אחד אנשים ואחד נשים חייבים (קדוש' א ז). שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן (ברכ' מה.). את שבתותי תשמרו כולכם חייבים בכבודי (מד"ר במד' יד). לפיכך אנחנו חיבים להודות לך ולשבחך (ברכ' השחר, לפיכך). וחיבים אנחנו לומר לפניך שירה בכל יום תמיד אשרנו מה טוב חלקנו (שם). נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה (ברכ' כ:).—*וחִיָּב כסף: האומר מנה אני חייב ואיני יודע אם לפלוני אני חייב אם לפלוני אני חייב (תוספתא ב"מ ג ה). ולא הילכתי בשוק אצל מי שהוא חייב לי (ירוש' תענ' ג סו.). לא היה לנו חייב ממון שממון ניטול ממנו אלא נפשות חייב לנו ונפשות אנו מבקשים (מד"ר במד' ח). והן שיהו חייבין להן מעות משעה הראשונה (ירוש' בקי' ד מח:). — ג) חִיֵּב [1]) לפלוני דבר, החליט כי יש בו בפלוני הדבר, **zuschreiben; attribuer; to attribue:** להרחיק ממנו (מהבורא) כל הראוי להרחיק ולחייב לו כל מה שנוכל לחייב מן החיובים הפשוטים יותר כפי יכלתנו (ראב"ע, ספר העצמים). ואלה אם הם רבות אינם מחיבות לו רבוי ולא מוציאות אותו מהאחדות (כוזרי ב ב). ולא הספיק לו בשלול מן העניינים הנמצאים לרשעים אך בא לחייב להם הרע (ר"בא"ת, יקוו המים יג). וכאשר תחיב בו דבר לדבר נקראהו המשפט המחיב וכאשר

— [1]) בערב' תוג'ב a).

a) توجب

תשלל כודבר מדבר נקראהו המשפט השולל ופעמים יהיה שמשפט המחיב יחיב הנשוא לכל הנושא כאמרך כל אדם חי וזה נקראהו מחיב כללי ונקרא כל ההקף הכללי המחיב ופעמים יהיה שהמשפט המחיב יחיב הנשוא לקצת הנושא כאמרך קצת האדם כותב וזה נקראהו מחיב חלקיי ונקרא קצת ההקף החלקיי המחיב (מלות הגיון ב). — ובמשמ׳ מכריח: זה מחייב שלא נאמין לארסטו בחכמתו (כוזרי א סד). ואחר כן חייב חפץ האלהים וחכמתו סבוב הגלגל העליון (שם ה ב). ומי שלא החזיק באלה (בהמצות השכליות) איך מחזיק בקרבנות ובשבת והמילה וזולתם ממה שאין השכל מחייבו ולא מרחיקו (שם ב מח). כי כל אדם נמשך אחר טבעו וכשעושה כפי מה שחייב טבעו הוא שמח ומתענג במעשיו (המעל׳ לרש״ט פלקיירא, בהמבוא). אבל אשר חייבנוהו והוא חיוב אמתי שהשכל הפועל אשר אינו גוף ולא כח בגוף וכו׳ לא יאמר בו שיצא מן הכח אל הפעל (ר״ש א״ת, מו״נ ב יח). וחשבו שאלה העצמים הנכבדים אם היו מניעים אלה הגשמים השמימיים באופן יחייב ג״כ תנועה בעצמות המניעים יפול הסבוב (אמונה רמה ד ב). וזה הדבר הוא מה שבעבורו חייב אפלטון מציאות צורות נפרדות (תגמ׳ הנפש א ו). כן התורה מצד שהיא תורה אין לה לצאת מבלתי מה שיחייבהו הנימוס התוריי וחוצה (נוה שלום, אבר׳ שלום א ג). כמו שרבוי המוחשים יחייבו רבוי החושים כן התחלפות המושגים יחייבו התחלפות הכחות המשיגות (זכות אדם ב ה). ואין ספק שהטבע חייב שיהיה זה המין מן הכח נמצא במין האדם (שער השמים יא). — ואמר המליץ: נפלאתי בראותי השמש קודר ללא סבה מחייבת. עד ראותי תמר בית נתיבות נצבת (עמנ׳. מחב׳ ב).

— פע׳, *חֻיַּב, מְחֻיָּב, — שֶׁחִיְּבוּ אותו: וכל המחויב מיתה פטור מן התשלומים (מכי׳ משפט׳, מס׳ נזיק׳ ח). נאמר רשע במחוייבי מיתות ונאמר רשע במחוייבי מכות מה רשע שנאמר במחוייבי מיתות אין ממון אצל מיתה אף רשע שנאמר במחוייבי מכות אין ממון אצל מכות (ירוש׳ מכ׳ א לא.). כל שאינו מחויב דבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתם (ברכ׳ כ:). — ואמר הפיטן: זכור טפש מהערימה, ירד וכתת עמי עד חרמה, כמו כן חֻיַּב להחרימה (יוצר זכור, זכור איש). כי הרבית טובות אלי כי הגדלת חסדך עלי. ירב שלומים לך חֻיַּבְתִּי, כי עשית טובות אתי ולא חֻיַּבְתְּ לי גמוליך, כל טובתי בל עליך (שפי״ת ליום א). — ובהשאלה, *מוכרח הדבר: ואנחנו אומרים עליו (על הבורא) שהוא חי לשלול ממנו תאר המות מפני שמחשבת הלב קודמת כי מי שאינו חי הוא מת ולא יחוייב זה אצל השכל אך כבר תשלל מהזמן דרך משל החיות ולא יחוייב שיהיה מת אחר שאין מדרכו קבול החיים והמות כמו שלא תחוייב מאמרך שהאבן איננה חכמה שתספר עליה שהיא כסילה (כוזרי ב ב). ואם הענין כן הנה יחויב עפ״י מאמרם כי יהיה זה המושכל נפסד (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א י). ולפי שעצמותו לא ישתנה חויב שיהיה מדעו בלתי משתנה (שם ג ב). להיות שכל האדם לואה מהשיג הדברים על אמתתם כמו שיבא חוייב בהכרח שימצא דבר הוא למעלה מהשכל האנושי (העקרים, פתיח׳). הוא יתברך א״א שימצא בו שום חסרון ולזה הוא מחוייב שיצדק עליו החלק הא׳ ושיהיה חכם ויכול ורוצה וחסיד וישר ונאמן וכן יחוייב בכל מיני השלמיות שהוא ראוי שימצא בו צד השלמות אחר שא״א שימצא בו שום חסרון וזה ענין הוא מחוייב בעצמו (שם ב כא). ואם הכל מחוייב יהיה משפט מי שהשתדל בדבר ומי שהשתדל בבטולו הכל שוה (ר״מ נרבוני, המאמר בבחירה). אם יהיה לדברים כולם יסוד כולל חוייב לו מהסגולות שיהיה נמצא עומד בעצמו (אמונה רמה א ב). אמנם מה שרצה לומר אבן גבירול מהמצא החומר והצורה במלאכים הנה כבר חויב לפְשוט הרכבה וזה בטל (שם). והיה פרעה ועמו חושבים שעשויין ישראל כענין שאר האומות שנתונין תחת ממשלת מולות הרמים ושיקרום המקרים כמו שיחוייב ממערכת הכוכבים (מ׳ אלדבי, ש״א ח). והם מביאים ראיות ומופתים לפי דעתם לקיים קדמות העולם ושהוא מחוייב מן השם יתברך כמו שהאור מחוייב מן השמש והצל מן האילן (בו״ת ריב״ש מה). ולולי אלו התולדות המהוייבות לכל בעל תורה להאמין בהם לא היה הזק להאמין בקדמות העולם (אוהב משפט לאיוב ח). — *מְחֻיַּב המציאות, מה שהוא מוכרח שיהיה: שהחמר ההוא אם היה קדום ונצחי היה מחוייב המציאות ולא ימלט אם שיהיה מחוייב המציאות בבחינת עצמו או שיהיה אפשרי בבחינת עצמו ומחוייב מצד סבתו (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ ב ד). כל דבר חמרי הוא תלוי בחלקיו וכל מה שהוא תלוי בחלקיו אינו מחויב המציאות לפי שהוא תלוי

 חיב

בזולתו וכו׳ א״כ יחוייב מזה שמה שהוא מחוייב המציאות אינו גוף (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 20). — ותאר לאלהים: מן העקר הראשון שהוא מציאות השם יסתעפו ממנו ארבעה שרשים כוללים כל הדברים הנתלים במציאות השם שהוא מחוייב המציאות (העקרים א יח). וכן שמנו שורש אחד שהוא יתברך מסולק מן החסרונות לבאר שמחוייב המציאות לא יפול עליו השינה והשכחה והליאות ודומיהן (שם). התוארים שיותחסו אליו יתברך הם ב׳ מינים מין ייוחס אליו מצד היותו מחוייב המציאות ועלה על כל הנמצאים שא״א שיושכל היותו מחוייב המציאות ועלת כל הנמצאים אם לא ימצאו בו אלו התוארים כמו היותו א׳ וקדמון ונצחי (שם ב כא).

— נִתפ׳, *נִתְחַיֵּב בדבר, — שֶׁחִיְּבוּ אותו: כל מצוה שנתחייבו בה ישראל עד שלא באו לארץ נוהגת בארץ ובחוצה לארץ (תוספתא קדוש׳ א יב). אבותיך פטורין היו (מן המצות) ונתחייבו ואתם פטורין הייתם ונתחייבתם (ירוש׳ בכו׳ ו לו:). תן לי קנס בתי שהיא בידך והוא אומר לא נתחייבתי קנס מימי והעדים מעידין שנתחייב קנס (שם שבוע׳ ו לה ד). אותה שנה (שחנכו את ביהמ״ק ראשון) לא עשו ישראל את יום הכפורים והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה (מו״ק ט.). ראויה היתה פרשת מקושש שתכתב ע״י משה אלא שנתחייב מקושש ונכתבה על ידו (ב״ב קיט.). דן את הדין זיכה את הזכאי וחייב את החייב וראה שנתחייב עני ממון ושלם לו מתוך ביתו זה משפט וצדקה (סנה׳ ו:). ב״ד שולחין ומביאין אותן משם (מערי המקלט) מי שנתחייב מיתה הרגוהו (מכות י:). אילו הייתי עושה הייתי מתחייב מיתה בידי שמים (תנחומא לו ד). כי ספר תורתנו דברי אלקים והוא בעצמו מופת התחייבנו ובקבולו בעבור עצמו מפני שאין אדם יכול לחבר ספר אחר כמוהו (כוזרי א ה). — *הִתְחַיֵּב בנפשו: הבא על בתו וכו׳ אין להן קנס מפני שמתחייב בנפשו שמיתתו בידי בית דין וכל המתחייב בנפשו אינו משלם ממון (כתוב׳ ג ג). הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו (אבות ג ד). כל המתחייב בנפשו שוגג מביא חטאת (ירוש׳ שבת ב ה.). ארבעה דברים העושה אותן דמו בראשו ומתחייב בנפשו אלו הן הנפנה בין דקל לכותל והעובר בין שני דקלים והשותה מים שאולים והעובר על מים שפוכים (פסח׳ קיא.). (בן זה לזה [בין יפתח ופנחס] אבדה ההיא עלובה) ושניהם נתחייבו בדמיה (מד״ר ויקר׳ לז). — ובהשאלה, *נִתְחַיֵּב, הכרח הדבר, נולדה מזה תולדה מוכרחת[1]: ולפי שנושא אלו הכחות הם הווים ונפסדים נתחייב שיהיה הנשוא ג״כ הוה ונפסד (רלב״ע, ספר העצמים). ובענין הנפשי התיחדו בעלי חיים כלם ונתחייבו מהם תנועות וחפצים ומדות וחושים נראים ונסתרים ותאוות וזולת אלה (כוזרי א לג). יתחייב לפי ההקדמה החמשה ועשרים שיש מניע הוא אשר הניע החמר הזה ההוה והנפסד עד שקבל הצורה (מו״נ ב א). הדרך הראשון אשר יזכרו שיתחייב לנו בו כפי מחשבותם שהשם יצא מן הכח אל הפועל וכו׳ שוה הענין אמנם יתחייב בכל מורכב מחמר בעל אפשרות ומצורה (שם יח). כי כל שני משפטים נבדלים לא יתחייב מהם דבר כלל (מלות הגיון ו). אמרו שלא יתחייב גם כן שמה שלא היה נודע לא יהיה נודע לעולם (העקרים א טו). והעקר השלישי שהוא השכר והעונש הנה השורש הקודם לו והמתחייב אליו בהכרח הוא ההשגחה (שם יט). וזה אינו מתחייב לשליחות השלוח בהכרח אבל הוא ענף נמשך ממנו (שם). ואם היה לזה הדמוי שחשב הרלב״ג מקום היה מתחייב מזה שתמיד ימצא בעולם חמר ערום מבלי צורה (מפע׳ ה׳ ב ד). והנה הבורא הוא מסדר הנמצאות אם כן יתחייב שהוא יודע את הנמצאות (ספורנו, אור עמים, ידיעה). — *נִתְחַיֵּב דבר לדבר, החלט כי יש דבר פלוני בדבר פלוני: כל משפט אם שיתחייב בו דבר לדבר כאמרך ראובן חכם או שמעון עומד או תשלל בו דבר מדבר כאמרך אין ראובן חכם וכו׳ (מלות הגיון ב).

*חיבה, — עי׳ *חִבָּה.

חִידָה[2], ש״נ, מ״ר חִידות, — א) הגדרת דבר לא בתאריו הידועים וברורים לכל אלא ברמזים ותארים רחוקים ולא מובנים בהשקפה ראשנה למה הם מכונים, ולפי הרמזים וההגדרות המליציות האלה צריך למצא הכונה למה נתכון העושה או שואל החידה, **Rätsel; énigme; enigma**: ויאמר להם שמשון אחודה נא לכם חידה

— [1]) בערב׳ לזם מנה a).

[2]) לפי דעת קצת החכמים מקצר מן אחודה כמו בארמ׳ ובמשמ׳ סגור. והוא דחוק.

---

a) لزم منه

אם הגד תגידו אותה לי שבעת ימי המשתה ומצאתם ונתתי לכם שלשים סדינים ושלשים חליפות בגדים ויאמרו לו חודה חידתך ונשמענה ויאמר להם מהאכל יצא מאכל ומעז יצא מתוק ולא יכלו להגיד החידה שלשת ימים (שופט' יד יב-יד). ויאמרו לאשת שמשון פתי את אישך ויגד לנו את החידה וכו' ותבך אשת שמשון עליו ותאמר רק שנאתני ולא אהבתני החידה חדת לבני עמי ולי לא הגדתה (שם טז-יז). ויהי ביום השביעי ויגד לה כי הציקתהו ותגד החידה לבני עמה ויאמרו לו אנשי העיר ביום השביעי בטרם יבא החרסה מה מתוק מדבש ומה עז מארי ויאמר להם לולא חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי וכו' ויתן החליפות למגידי החידה (שם יז-יט). פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידת (במד' יב ח). ומלכת שבא שמעת את שמע שלמה לשם יי' ותבא לנסתו בחידות (מ"א י א). — ב) מליצה ברמזים ומשלים ודמיונות: בן אדם חוד חידה ומשל משל אל בית ישראל ואמרת כה אמר אדני יי' הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה אשר לו הרקמה בא אל הלבנון ויקח את צמרת הארז (יחזק' יז א-ג), והכונה בנשר הגדול וכו' למלך בבל. הלוא אלה כלם עליו משל ישאו ומליצה חידות לו ויאמר הוי המרבה לא לו עד מתי ומכביד עליו עבטיט (חבק' ב ו). להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידתם (משלי א ו). — ואמר ב"ס: אל תטש שיחת חכמים ובחידתיהם התרטש (ב"ס גני' ח ח). — ובמשמ' דברים תמוהים, מענינים, נשגבים: אפתחה במשל פי אביעה חידות מני קדם אשר שמענו ונדעם ואבותינו ספרו לנו (תהל' עח ב-ג), והמשורר הולך ומספר את דברי הימים של ישראל בדרך מליצה ושיר. — וקצת במשמ' תחבולה: יעמד מלך עז פנים ומבין חידות ועצם כחו (דני' ח כג-כד). — ג) ״בפלסופיה, קצת כמו תאר, הידות האלהות, התארים המיוחסים לו: ואמר אריסטוטלס הפלוסוף כי **החידות** המכחשות (ר"ל התארים השוללים) הן אמת ויושר לאמרן על הבורא יותר מן **החידות** המודות (ר"ל התארים המחייבים) כגון שנאמר עליו שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא שוא ולא שקר ואלו הן **החידות** המכחשות וכשנאמר עליו שהוא חכם וצדיק וישר הן **החידות** המודות (לקוט' מרסע"ג ור"ד הבבלי, הליכ' קדם 69).

״**חידות**, ש"נ, — כח החידה, החכמה, **Sophisme**: להיות גלוי וידוע כי יהיה שם כח אשר יקרא **חידות** (ספ' המדות לאריסטו ו ט).

חיה[1]), ממנו חי, חיה, חיה חיות, ״חיוני, ״חיוניות, מחיה.

חיה, פ"ע, עב' חיה, וגם חי, לנק' חיה, חיתה, חייתי, עת' אחיה, יחיה, יחי, יחי, ויחי, ויחי, ויחי, תחיה, תחי, יחיו, תחיינה, צווי חיה, וחיה, וחיה, חיי, חיו, וחיו, מק' חיה, חיו, חיות, לחיות, חיותם, — א) היה חי, היו בו חיים, ההפך מן מת, **leben; vivre; to live**: הנה שמעתי כי יש שבר במצרים רדו שמה ושברו לנו משם ונחיה ולא נמות (בראש' מב ב). ונקחה דגן ונאכלה ונחיה (נחמ' ה ב). הישב בעיר הזאת ימות בחרב וברעב ובדבר והיוצא ונפל על הכשדים הצרים עליכם **יחיה**[2]) והיתה לו נפשו לשלל (ירמ' כא ט). למען תחיה וירשת את הארץ (דבר' טז כ). כי מת אתה ולא תחיה (ישע' לח א). אם בהמה אם איש לא יחיה (שמות יט יג). כי לא יחיה אחרי נפלו (ש"ב א י). יחי ראובן ואל ימת (דבר' לג ו). ותשב נפש הילד על קרבו ויחי (מ"א יז כב). רק רחב הזונה תחיה (יהוש' ו יז). עבדך בן הדד אמר תחי נא נפשי (מ"א כ לב). דרשו טוב ואל רע למען תחיו (עמו' ה יד). למען תחיון וטוב לכם (דבר' ה ל). אדני עליהם יחיו (ישע' לח טז). ותבוא בהם הרוח ויחיו (יחזק' לז י). התחיינה העצמות האלה (שם ג). למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך (בראש' יב יג). אם יצא תצא אל שרי מלך בבל וחיתה נפשך והעיר הזאת לא תשרף באש וחיתה אתה וביתך (ירמ' לח יז). וזאת עשו להם וחיו ולא ימתו (במד' ד יט). הנה אני מביא בכם רוח וחייתם (יחזק' לז ה). גמל על עבדך אחיה ואשמרה דברך (תהל' קיט יז). ויתפלל בעדך וחיה (בראש' כ ז). זאת עשו וחיו (שם מב יח). בדמיך חיי (יחזק' טז ו). המתינו לו ומלוהו **וחיה** והיו קוראין אותו נתן על שמו (תוספתא שבת טו ח). אל יאמר לך אדם שנשכו כלב שוטה **וחיה** שעקצו חוורבר **וחיה** שבעטתו פרדה **וחיה** (ירוש' יומא ח מה:). הואיל **וחיה** אחר אמו שעה אחת (רמב"ם, נחל' א). — ומקו': לך אמר לא חיה תחיה (מ"ב ח י). חיה יחיה לא ימות (יחזק' יח כח). חיו יחיה כי נזהר (שם ג כא). לא יוכל לחיות בה ביום חטאתו

---

[1]) משתתפים בו כמעט כל הלשונות השמיות. כנענ' חיה, ארמ' חיא, חיה, ערב' חי [a]).

[2]) כך הכתיב כאן וכמו"כ פרשה לח ב, והקריא בשני המקומות וחיה.

---

[a]) حيّ

(שם לג יב). — וכנ' חַי, חַיָּה, חַיִּים, חַיּוֹת, כמו כפולים: העוד אביכם חָי (בראש' מג ז). עוד יוסף בני חי (שם מה כח). בעוד הילד חַי צמתי ואבכה (ש"ב יב כב). כי אין נבות חַי כי מת (מ"א כא טו). ואני ידעתי גאלי חָי (איוב יט כה). כי אמרתי מי יודע יחנני יי' וְחַי הילד (ש"ב יב כב). כי לא יראני האדם וָחָי (שמות לג כ). ונס (הרוצח) אל אחת מן הערים האל וָחָי (דבר' ד מב). אם בן הוא והמתן אותו ואם בת הוא וָחָיָה (שמות א טז). אנחנו אלה פה היום כלנו חַיִּים (דבר' ה ג). אשר המה חַיִּים עדנה (קהל' ד ב). —ומליצה, *לא מפיו אנו חיים, לא על פי דבריו נעשה: ר' יהושע אומר לא מפיה אנו חיין (כתוב' א ז). —יכה יְחִיוּ, לברכה ואיחול ושבועה: כמו שרגילים לומר כמו שעשיתי זה כן יחיו בני (רסב"ל דורן, מג"א ה). כה יזכו וכה יחיו וכה יאריכו ימים (ספר הקנה, באה לאכול כמוך [ממתה]). — ב) התקים, bestehen exister ; existe: וְחָיִיתָ ורבית וברכך יי' אלהיך בארץ אשר אתה בא שמה (דבר' ל טז). לו ישמעאל יחיה לפניך (בראש' יז יח). וַיְחִי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו (שם ה ג). וַיְחִי שת חמש שנים ומאת שנה ויולד את אנוש (שם ו). וַיְחִי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה (שם מז כח). למען תחיו ימים רבים על פני האדמה אשר אתם גרים שם (ירמ' לה ז). רוח אפינו משיח יי' נלכד בשחיתותם אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים (איכ' ד כ). ואלו חָיָה אלף שנים פעמים (קהל' ו ו). כי אם שנים הרבה יחיה האדם בכלם ישמח (שם יא ח). וכי עלת על לב דוד שהוא חיה לעולם (ירוש' מו"ק ג פג ג). שחיה (קין) שנים הרבה (מד"ר קהל', אם יוליד). — חָיָה עַל דָּבָר, בְּדָבָר, חיה על הלחם, בקמח, וכיוצא בזה, הלחם, הקמח היה לו למזון שנתן לו חיים: לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי יי' יחיה האדם (דבר' ח ג). לכי מכרי את השמן ושלמי נשיכי ואת בניכי תחיי בנותר (מ"ב ד ז).—וחיה עַל חרבו, החרב היתה כלי אומנותו שעל ידה השיג את צרכי חייו: הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל השמים מעל ועל חרבך תחיה ואת אחיך תעבד (בראש' כז לט-מ). —חָיָה ממחלה, נרפא, genesen ; se rétablir recover health: האחיה מחלי זה (מ"ב ח ח). ישאו דבלת תאנים וימרחו על השחין ויחי (ישע' לח כא). חיתה (המכה) ונסתרה חיתה ונסתרה חייב לרפאותו חיתה כל צרכה אינו חייב לרפאותו (ב"ק ח א). אמר לה שמא מכת חיתה בך אמרה לו הן וחייה (נדה ח ג). עד שתחיה המכה (שם י א). נעשו צרבת וחיו (נגע' יא). מעשה בעין בול אחד שנתחתכה גלגלתו ותלה עליו הרופא מטלית של קרוייה וחיה (תוספתא אהל' ב ו). לאדם שנשברה רגלו וחיתה מצאו רופא ואמר לו כלך אצלי שאני שוברה וארפאנה (מו"ק כא:). כדם אצבע קטנה של יד שנגפה וחייתה וחזרה ונגפה (נדה יט:). יכולה היא ליכוות ולחיות (חול' מב:). — ובצמח: ייחור של תאנה שנפשח ומעורה בקליפה קטנה אם יכול לחיות הימנה (תוספתא כלים ב"ק א יג).

— פע', חִיָּה, חִיּוּ, אֲחַיֶּה, תְּחַיֶּה, חִיִּיתֶם, חִיִּיתָנִי, חַיּוֹת, חַיֹּתוֹ, חַיֵּנִי, תְּחַיֵּנוּ, — א) חִיָּה את פלוני, הניח אותו לחיות, leben lassen ; laisser vivre ; let alive: מכשפה לא תְחַיֶּה (שמות כב יז). לא תְחַיֶּה כל נשמה (דבר' כ טז-יז). והכה דוד את הארץ ולא יְחַיֶּה איש ואשה (ש"א כז ט). ונצא אל מלך ישראל אולי יְחַיֶּה את נפשך (מ"א כ לא). הוא את נפשו יְחַיֶּה (יחזק' יח כז). כל הבן הילוד היארה תשליכהו וכל הבת תְּחַיּוּן (שמות א כב). והרגו אתי ואתך יְחַיּוּ (בראש' יב יב). לכו ונפלה אל מחנה ארם אם יְחַיֻּנוּ נחיה ואם ימיתנו ומתנו (מ"ב ז ד). ולא עשו (המילדות העבריות במצרים) כאשר דבר אליהן מלך מצרים (להמית את הזכרים) וַתְּחַיֶּיןָ את הילדים (שמות א יז). ויתנו להם הנשים אשר חִיּוּ מנשי יבש גלעד (שופט' כא יד). ויאמר אליהם משה החייתם [1]) כל נקבה וכו' וכל אשה ידעת איש למשכב זכר הרגו (במד' לא טו-יז). גם מעוף השמים (תקח אתך בתבה) שבעה שבעה זכר ונקבה לְחַיּוֹת זרע על פני כל הארץ (בראש' ז ג). להמית נפשות אשר לא תמותנה ולְחַיּוֹת נפשות אשר לא תחיינה (יחזק' יג יט). ויעש להם יהושע שלום ויכרת להם ברית לְחַיּוֹתָם (יהוש' ט טו). -- ובמשמ' נתן לו האפשרות לחיות, ע"י מזון וכדומה: עזבה יתמיך אני אֲחַיֶּה ואלמנתיך עלי תבטחו (ירמ' מט יא). והיה ביום ההוא יְחַיֶּה איש עגלת בקר ושתי צאן (ישע' ז כא). ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה וַיְחַיֶּהָ ותגדל עמו ועם בניו יחדו מפתו תאכל ומכסו תשתה (ש"ב יב ג). אולי נמצא הציר וּנְחַיֶּה סוס ופרד (מ"א יח ה). לטוב לנו כל הימים לְחַיֹּתֵנוּ [2]) כהיום הזה (דבר' ו כד). החכמה תְּחַיֶּה בעליה (קהל' ז יב). להציל ממות נפשם ולְחַיּוֹתָם ברעב (תהל' לג

— [1]) יותר נראה שזה הפעיל הֶחֱיִיתֶם.—[2]) אפשר שזה ממשמעה א'.

יט). והולכות המילדות ומגבות מים ומזון מבתיהם של עשירות ובאות ונותנות לעניות והן מחיות את בניהן (מד"ר שמות א).—ובהשאלה, ברוחני, נתן לו הכ"ח לחיות: דבקה לעפר נפשי חַיֵּנִי כדברך (תהל' קיט כה). העבר עיני מראות שוא בדרכך חַיֵּנִי (שם לז). זאת נחמתי בעניי כי אמרתך חִיָּתְנִי (שם נ). אם אלך בקרב צרה תְּחַיֵּנִי (שם קלח ז). רוח אל עשתני ונשמת שדי תְּחַיֵּנִי (איוב לג ד). — וגם לדברים לא בע"ח: את עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מְחַיֶּה את כלם (נחמ' ט ו). — ב) נתן חיים לפלוני, הביאו לחיים: לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה עמו וּנְחַיֶּה מאבינו זרע (בראש' יט לב). ישבו ישבי בצלו יְחַיּוּ דגן ויפרחו כגפן (הושע יד ח). — ג) החזיר חיים למי שנפסקו חייו **wieder beleben; rendre la vie à; restore life**: אני אמית ואחיה (דבר' לב לט). יי' ממית וּמְחַיֶּה מוריד שאול ויעל (ש"א ב ו). יי' העלית מן שאול נפשי חִיִּיתַנִי מיורדי בור (תהל' ל ד). מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים (תפי' י"ח, אתה גבור). — ובהשאלה, במשמ' תְּחִית העם כמקדם: הלעולם תאנף בנו תמשך אפך לדר ודר הלא אתה תשוב תְּחַיֵּנוּ ועמך ישמחו בך (תהל' פה ו-ז). — ובדברים לא בע"ח, חִיָּה עִיר הָרְבָה וכדומה, חזר ובנה אותה, תקן בדקה: ויבן העיר מסביב מן המלוא ועד הסביב ויואב יְחַיֶּה את שאר העיר (דהי"א יא ח). ויאמר (סנבלט) מה היהודים האמללים (שישבו לבנות את החומה) עשים היעזבו להם היזבחו היכלו ביום הַיְחַיּוּ את האבנים מערמות העפר והמה שרופות (נחמ' ג לד).

— הִפְע', הֶחֱיָה, הֶחֱיֵיתִי, הֶחֱיִיתֶם, הֶחֱיִיתָנוּ, הַחְיוּ, הַחֲיֵנִי, הַחֲיֵה, הַחֲיוֹת, הַחֲיוֹתוֹ, — ברוב שמושו כמו פִּעֵל, א) הניח בחיים: ואת רחב הזונה ואת בית אביה ואת כל אשר לה החיה יהושע (יהוש' ו כה). ועתה הנה הֶחֱיָה יי' אותי כאשר דבר זה ארבעים וחמש שנה (שם יד י). אולי נטתה מפני כי עתה גם אתכה הרגתי ואותה החייתי (במדב' כב לג). לו הַחֲיִתֶם אותם לא הרגתי אתכם (שופט' ח יט). ונתתם לי אות אמת והחייתם [1] את אבי ואת אמי (יהוש' ב יב-יג). זאת נעשה להם וְהַחֲיֵה אותם (שם ט כ). שנים מכל תביא אל התבה לְהַחֲיֹת אתך (בראש' ו יט). ותגדל חסדך אשר עשית עמדי לְהַחֲיוֹת את נפשי (שם יט יט). וימדד שני חבלים להמית ומלא החבל לְהַחֲיוֹת (ש"ב ח ב). וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם (במד' לא יח). ברוך שהחיינו והגיענו לזמן הזה (תוספתא ברכ' ס כב). ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחייתנו וקיימתנו (סוט' מ). — ובמשמ' *החזיקו בחיים, נתן לו מזונות: שור שאי אתה מצווה להחיותו אתה מצווה על חסימתו אדם שאתה מצווה להחיותו אינו דין שאתה מצווה (על) חסימתו (ב"מ פח:). — ובמליצה ברוחניות, ביחס לנפש: נשמה שנתתי בך החייה (תענ' כב:).— ובמשמ' *שִׂמַּח אותו: ואולם חי אני וכו' מלמד שאמר לו הקב"ה למשה החייתני בדבריך (ברכ' לב.). מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ר' עקיבא שחלה לא נכנסו חכמים לבקרו ונכנס ר"ע לבקרו ובשביל שכיבדו וריבצו לפניו היה אומר לו רבי החייתני (נדר' מ.). — ב) השיב החיים למי שהיה כבר מת: ואלישע דבר אל האשה אשר החיה את בנה (מ"ב ח א). ויהי הוא מספר למלך את אשר החיה את המת (שם ה). ויאמרו (האכרים אל יוסף שנתן להם זרע לאדמתם) החיתנו (בראש' מז כה). ונאמן אתה להחיות מתים ברוך אתה יי' מחיה המתים (תפלת י"ח, אתה גבור). אשר יצר אתכם בדין וכלכל אתכם בדין וסילק אתכם בדין ועתיד להחיותכם בדין (ירוש' ברכ' ט ג).—והחית, במקום החיתה: השונמית קיר אחת עשתה לאלישע והחיית את בנה (ירוש' ברכ' ד ד).—ובמשמ' רפא: ותחלימני והחייני (ישע' לח יז).

א.חַיָּה, ש"נ, סמי' חַיַּת, מ"ר חַיּוֹת, — יצור שיש בו רוח חיים, בפרט החיה על היבשה, **Tier; animal**: ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ (בראש' א כח). זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ (ויקר' יא ב).—ובפרט לא בהמת הבית, **wildes Tier; bête sauvage; wild beast**: ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל חיה אדרשנו (בראש' ט ה). אשר יצוד ציד חיה או עוף (ויקר' יז יג). בעוף ובבהמה ובחיה (בראש' ז כא). ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל (ויקר' כה ז). זאת העיר העליזה היושבת לבטח וכו' איך היתה לשמה מרבץ לחיה כל עובר עליה ישרק יניע ידו (צפני' ב יה). — ובפרט חיה רעה, טורפת: ועתה לכו ונהרגהו ונשלכהו באחד הברות ואמרנו חיה רעה אכלתהו (בראש' לז כ). והשבתי חיה רעה מן הארץ (ויקר' כו ו). ושלחתי עליכם רעב וחיה רעה ושכלך (יחזק' ה יז). — וסמי': ויעש אלהים את חית הארץ למינה ואת הבהמה

— [1]) בקצת ספרים והחייתם מלא.

למינה (בראש' א כה). ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה (שם ב כ). פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה (שמות כג כט). ותעבר חית השדה אשר בלבנון ותרמס את החוח (מ"ב יד ט). תכבדני חית השדה תנים ובנות יענה (ישע' מג כ). וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים ורמש האדמה (הוש' ב כ). — וחית הארץ: לשד ולכפן תשחק ומחית הארץ אל תירא (איוב ה כב). — וחיתו[1] כמו חית: ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה (בראש' א כד). כל חיתו שדי אתיו לאכל כל חיתו ביער (ישע' נו ט). כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף (תהל' נ י) ישקו (המעינים) כל חיתו שדי ישברו פראים צמאם (שם קד יא). תשת חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער (שם כ). נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ (שם עט ב). ורבצו בתוכה עדרים כל חיתו גוי גם קאת גם קפד בכפתריה ילינו (צפנ' ב יד). — ובכנ': ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה (ישע' מ יו). ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכשם ולכל חיתם (במד' לה ג). לא חשך ממות נפשם וחיתם לדבר הסגיר (תהל' עח נ). כלב מין חיה ר' מאיר אומר מין בהמה מה הפרש בין ר' מאיר לחכמים אלא שהכותב ח י ת ו לבנו ר"מ אומר כתב לו כלב וחכמים אומרים לא כתב לו כלב (תוספתא כלא' ה ז). — ואמר הפיטן: הם השיתום כמו חללי קבר, לכן חיתם סגרה לדבר (יוצר ב פסח, בעבר). — *חית שן: מי יחון חובר נשוך וכל הקרב אל ח י ת שן כן הובר אל איש זדון ומתגלל בעונתיו (ב"ס גני' יב יג-יד). אש וברד רעב ודבר גם אלה למשפט נבראו ח י ת שן עקרב ופתן והרב נקמות להחרים רשע (שם לט כט-ל). — *חית הים: הרי ח י ת הים הרי כתוב בהן למיניהן (ירוש' כלא' א כז.). — ומ"ר: זה הים גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר חיות קטנות עם גדלות (תהל' קד כה). לא יהיה שם אריה ופריץ חיות בל יעלנה (ישע' לה ט). ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו לפניו (דני' ח ד). — ג) החיה אשר ראה יחזקאל בחזיון: וירמו הכרובים היא החיה אשר ראיתי בנהר כבר (יחזק' י יה). ומתוכה דמות ארבע חיות וזה מראיהן דמות אדם להנה וארבעה פנים לאחת וארבע כנפים לאחת להם וכו' (שם א ה-ו). — ועי' חי, ת"ב חיה.

ב. **חיה**[1], ש"נ, סמי' חית, כנ' חיתך, — שבט, עדה, גדוד, בני שכונה אחת, בני גדוד אחד, Schar; bande; troop: ויבאו אל קציר אל דוד אל מערת עדלם וחית[2] פלשתים חנה בעמק רפאים (ש"ב כג יג). — ובמשמ' עם: נחלתך ונלאה אתה כוננתה חיתך[2] ישבו בה (תהל' סח י-יא).

ג. **חיה**, ש"נ, — כמו חוה: ויאספו פלשתים לחיה[3] ותהי שם חלקת השדה מלאה עדשים (ש"ב כג יא).

ד. **חיה**, ש"נ, — א) רוח החיים, הנפש, Seele; âme; soul: וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה (איוב לג כ). יחשך נפשו מני שחת וחיתו מעבר בשלח (שם יח). ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממתים (שם כב). תמת בנער נפשם וחיתם בקדשים (שם לו יד). כי רדף אויב נפשי דכא לארץ חיתי (תהל' קמג ג). פדה נפשי מעבר בשחת וחיתי[4] באור תראה (איוב לג כח). ותגע למות נפשי ו ח י ת י לשאול התחיות (ב"ס גני' נא ו). — ואמר הפיטן: וזמן פחי מוקשיו פרש להשפיל גאוני, ומות יקרא אותי לשום בשאול חיתי (רמב"ע, פזמ' ליוה"כ, נורא). — ב) במשמ' חיים: כי המוכר אל הממכר לא ישוב ועוד בחיים חיתם[5] כי חזון אל כל המונה לא ישוב ואיש בעונו חיתו לא יתחזקו (יחזק' ז יג). — והשתמשו במליצה זו הסופרים: שאחר שתשכבו שמה בהיותכם אתם כלומר בחיים ח י ת כ ם ובבריאות שם תשארו נופלים שדוד (פענח רזא, בלק).

---

[1]) סימן הסמי' העתיק, כמו בנו, וי"א גם מעינו מים. ועי' בהמבוא, חלק הדקדוק.

[1]) בערב' חי a). — [2]) כבר אמר ריב"ג: וחית פלשתים חיתך ישבו בה עדה. ע"כ. וגם חית קנה פרש ריב"ג במשמעה זו, ואחרים מפרשים מן א.חיה. ועי' קנה.

[3]) כך ריב"ג, וז"ל: אבל ויקבצו פלשתים לחיה ענינו נקבצו אל הבתים המקבצות ביחד והקבוץ הות יאיר. ע"כ. וההדשים אמרו כי הכונה היתה לחיה, ר"ל להמקים שנקרא לחי. ובאמת זה מסתבר מאד. אבל, כונת בעלי הנקוד היתה בודאי במשמ' שיחס לה ריב"ג, ועפ"י כונתם והסכמת ריב"ג יש לה למלה זו זכות בלשון.

[4]) כך הכתיב, והקריא חיתו — [5]) הסכימו כל החדשים כי הכתוב משובש ואין לעמד על הנוסחה האמתית. אך לפי הנוסחה המקובלה השתמשו הסופרים

---

a) حَيٌّ

— ג) חַיַּת ידו, כמו מחיה: ברב דרכך יגעת לא אמרת נואש חַיַּת[1]) ידך מצאת על כן לא חלית (ישע׳ נז י).

ה.*חַיָּה, ש״נ, מ״ר חַיּוֹת, — א) מְיַלֶּדֶת, מי שמטפלת ביולדת, Hebamme; sage femme; midwife: האשה שמת ולדה בתוך מעיה ופשטה חיה את ידה ונגעה בו החיה טמאה (חול׳ ד ג). נאמנת חיה לומר זה יצא ראשונה (תוספתא ב״ב ז ב). לעולם יבקש אדם חיה חכמה יודעת למשוך רגליה בעת הלידה ולעצור בטנה למטה ולעשות לה הדברים הראויים לאותה שעה (לידה לדרך א ג יג). — ומ״ר: מפני מה ראשיהן של בבליים סגלגלות וכו׳ מפני שאין להן חיות פקחות (שבת לא.). — ב) האשה היולדת, Kindbetterin; accouchée; lying-in woman: והמלך והכלה ירחצו את פניהם והחיה תנעול את הסנדל (יומא ח א). והקושר ברזל בכרעי המיטה של חיה והעורך לפניה שולחן הרי זה מדרכי האמרי (תוספתא שבת ו ד). החיה בשעה שיושבת על המשבר (ירוש׳ ב״ב ג יג ד). שלשה צריכין שימור וכו׳ חולה חיה חתן וכלה (ברכ׳ נד:). חיה כל זמן שהקבר פתוח וכו׳ מחללין עליה את השבת (שבת קכט). כל האמור בפרשת תוכחה עושין לחיה בשבת (שם:). שלשה מתין כשהן מספרין ואלו הן חולי מעיין וחיה והדרוקן (ערוב׳ מא:). עושין מדורה לחיה בשבת (שם עט:). ג׳ מפתחות בידו של הקב״ה שלא נמסרו ביד שליח ואלו הן מפתח של גשמים ומפתח של חיה ומפתח של תחיית המתים (תענ׳ ב.). רבינו י״ג שנה חשש בשינו וכל אותן י״ג שנה לא מתה חיה בארץ ישראל ולא הפילה אשה עוברה (מד״ר בראש׳ לו). כך מסמסין נפשה של חיה ואומרים לה בשעת הלידה אל תראי כי בן זכר ילדת (שם פב). — ומ״ר: באותה שעה אמר אי לכם חיות שבארץ ישראל אי לכם עוברות שבארץ ישראל (ירוש׳ כלא׳ ט לב:). אמר משה לפני הקב״ה אתה אומר לי לך והוצא את ישראל היכן אני משכים בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצנה מנין לי לספק במאכל ובמשתה כמה חיות יש בהן כמה מעוברות יש בהן כמה תינוקות יש בהן (מד״ר שמות ג). — ובמליצה בהשאלה: מרים ויוכבד הן הן חיותיהן של ישראל (מד״ר שה״ש, שני בדיך).

חַיָּה, ת״נ, מ״ר חָיוֹת, — אשה שיולדת מהרה, בלי עזרת מְיַלֶּדֶת: ותאמרנה המילדת אל פרעה כי לא כנשים המצרית העברית כי חָיוֹת[1]) הנה בטרם תבוא אלהן המילדת וילדו (שמות א יט).

*חִיּוּב, ש״ז, מ״ר חִיּוּבִים, — א) שה״פ מן חִיֵּב: מוטב להפריש מפטור על חיוב (ירוש׳ חלה ג נט.). מכפר (השעיר) על הזדונות ותולה על השגגות בדבר שיש בו חיוב קרבן (שם יומ׳ ח מה:). מהן לחיוב ומהן לפטור (שבת ב:). חיוב חטאת (שם ג.). מזכותו את למד חיובו (ירוש׳ כתוב׳ ט לב ד). הרי בשעת חיובן לבא לידי מצה וחמץ (שם חלה א נז:). — ב) הכרח: אבל אינו מאמין כי חיוב מציאות העולם מאת הבורא ר״ל מהסבה הראשונה כחיוב הצל בשביל הגוף או חיוב החמימות בשביל האש (ר״י חריזי, מו״נ ב כא). אין ראוי שיוחסו אליו על צד החיוב כלל כי התוארים שיתואר בהם מצד עצמו ועל צד החיוב לא די שאינם שבחים אבל הם גנות בחקו (העקרים ב כג). יש בכח השכל האנושי להשיג הדברים על אמתת מהותם על כל מרחק וכלליהם ולהשיג חיוב הפרטים מהם וחיוב הכללים מהם מהפרטים (הקד׳ בעה״ב להכן לטיף). הבורא פועל בלתי זמן ובלתי תנועה ובלתי נושא א״כ הבורא אינו גשמי הנה חיוב התולדה הוא מבואר בעצמו (כפורנו, אור עמים כח:). כבר יודה בעל ריבנו בסבה תכליתית בדברים הטבעיים ולא ימנע מזה היותם על צד החיוב מאתו יתברך והיות הרצון קדום בו (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 96). מקצת מהמתחכמים באמונות ומהם ראב״ע באו להאמין בחיובי הכוכבים ואמר כי הטוב והרע הבאים על בני אדם הם ע״פ חיובים (האמונ׳ לרס״ט פלקירא ט ב). כי מתארי החברון תארים העדריים ומהם חיובים והחיובים מעטים (אמונה רמה 94). — יבחיוּב, בחיוב ולא בשלילה, bejahend; affirmatif; affirmative: וכלל הדבור המרכב מהספור והמספר ממנו היה חיוב או שלילה (מלות הגיון א). ונקרא מה שיורה עליו מענין החיוב והשלילה איכות המשפט (שם ב). ויהיה החיוב והשלילה נמצאים יחד במאמר אחד (אמונה רמה א ד). ואין ספק שכל אחד מהדבורים נמצא מעשה ולא תעשה

הרבה במליצה זו, בחיים חַיָּתוֹ, בכונה בחייו, — [1]) החליטו החדשים כי הכתוב משבש והגיהו חַיּוֹת, חֲזָקֹת, וכדומה. אך כל זה אינו מרפא מליצת הכתוב.

[1]) פרשו הקדמונים כמו ה.חַיָּה, במשמ׳ מְיַלֶּדֶת, אך זה אינו מתישב היטב במליצת הכתוב.

כי אם אמר בשלילה לא יהיה לך הנה נשאר היחוד בחיוב יי' אלהינו יי' אחד (ר"י אברבנאל, יתרו).

***חִיּוּבָה**, ש"נ, — כמו חִיּוּב: מי שרוצה לברוח מחמת חיובה שאינו רוצה לשלם לגוים מה שחייב להם ועמד אחד וגילה הדבר לגוים אין לו דין מוסר (לבוש, נזקי ממון שפת יב). אם השליח אינו בר חיובה המשלח חייב (שם, גנבה שמת ח).

***חִיּוּבִי**, ת"ז, לנק' חִיּוּבִית, מ"ר חִיּוּבִיִּים, חִיּוּבִיּוֹת — של חִיּוּב, מטבע החיוב: כל תואר שיתואר בו הוא יתעלה הן שיהיה חיובי או שוללי ראוי שיהיה קדמון ונצחי כמוהו (העקרים ב יט). ועל כן אי אפשר לדבר בהם דרך חיובי וכל שכן להאריך בהם (שם כג). כי ענייני השלילה לא יורו על ענין כלל ואם לא יהיה שום תואר חיובי כמו שהסכימו הפלוסופים מי יתן ואדע במה תפול הידיעה כי השלילה לא תוליד לנו ידיעה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 22). אפשר שיקויימו אליו יתברך תארים חיוביים אותן שאין המלט מליחסם אליו כמו חי וחכם וכו' (העקרים ב כא). אחרי כן ביאר הרחקת התארים החיוביים ממנו ית' לסלק ולהרחיק כל ספק מאחדותו (מפע' ה' ט א).

***חִיּוּל**, ש"ז, — שם"פ מן חִיֵּל: אין צור חלף, תבנית כל גלף, לכושל חִיּוּל חולף, למכשל חית שולף (זול' שבת א' חנכה, אין צור).

***חִיּוּנִי**, ת"ז, לנק' חִיּוּנִית, מ"ר חִיּוּנִיִּים, חִיּוּנִיּוֹת, — של חיים, מטבע החיים, כח החִיּוּנִי וכדומה, animal; lebens-: ומה שהשתתף בו האדם עם שאר החיים והוא הכח החיוני ומה שנתייחד האדם ויקרא כח דברי (כוזרי ה יב). והכין לך אחר כן קשרים ומצועים בין הרוחנית ובין הגשמית והם הדם הנובע והחום הטבעי והרוח החיוני (חו"ה, עבוד' ה' ט). אלו דמית בנפשך אחד מבני אדם נשלל זה הכח (כח הדברי) מונח עם הכח החיוני לבד היה אובד לשעתו (מו"נ א עב). יצר הרע הוא הטבע החמרי החיוני (מלמ' התלמיד, ויגש). והכח החיוני הוא אשר ינהיג ענין הרוח אשר היא מרכבת החוש והתנועה (קאנון א א ו א). אמנם הכח החיוני הנה רצונם בו אשר בהגיעו באברים יכינם לקבל כח החוש והתנועה ופעולות החיים (שם ד). והרוח אצלו הוא הרוח החיוני המתילד בלב (מפע' ה' ח ה). חומר מוח הראש מורכב מלחות והוא רך וחיוני רצונו לומר יש בו כח חיוני ובעבור כן ישתלשלו ממנו שלשת החושים שהם הראות והשמע והריח (מ' אלדבי, ש"א ט). ויתרונות הנפש החיונית על הנפש הצומחת (מקור חיים לרשב"ג ג). ולא נשתוו הטבעים במאומה מן החי הבהמי ואיננו נכסף לקבול צורה יתירה על הנפש החיונית אבל נשתוו באדם ונכספו לצורה יתירה (כוזרי ה י). וחומר ב"ח הוא עירוב הארבע היסודות וגם נפש הצומחת שבהם היא חומר לנפש החיונית (ר"י א"ת, רוח חן ח). הנה התבאר שהנפש החיונית אין מציאות לה אלא בהיולי (אבוגלר אלפרבי, במהות הנפש). שהנפשות ג' טבעית וחיונית ונפשית (ח' פרק' להרמב"ם א). כח נפש החיונית יבוא בכח ההרגש (ע"ח לר"א הקראי עו). וכאשר עשה צרכי כל אחד מהם ונתן לטבעיים מה שיספיק להם מהמנוחה והשינה ולחיונים מה שיספיק מהקיצה והתנועה במעשה העולם אז יקרא אל עדתו כמושל (כוזרי ג ה). הרפואה תעיין ביסודות והמזגים והליחות והאברים הפשוטים והמרכבים והרוחות וכחותיהם הטבעיים והחיוניים (קאנון א א ב). והגשם הזה הרוחני הוא נושא לנשמה השכלית והוא הרוח אשר בלב האדם שלא ימשכו בלבד ממנו הפעולות הרוחניות והחיוניות וההרגשיות כמו שיעשה רוח שאר הב"ח (מפע' ה' ח ו). הם נכללות תחת סוגים שלשה סוג המצות הנפשיות וסוג המצות החיוניות וסוג המצות הטבעיות (אמרי נעם וכר ישראל).

***חִיּוּנִיּוּת**, ש"נ,—טבע הכח החיוני: שהנפש הצומחת אשר בב"ח ג"כ באילנות אלא שב"ח קבלה כח החיוניות אשר היא צורתו העצמית (ר"י א"ת, רוח חן ח). לקיום נפשי בקרבי גם אחרי שנשבר גופי ובוטל חיוניות כל בשרי (ר"מ אלשיך, איוב יב ט).

חַיּוּת, ש"נ, — השם המפשט של פעולת החיים: ויקח המלך את עשר נשים פלגשים אשר הניח לשמור הבית ויתנם בית משמרת ויכלכלם ואלהם לא בא ותהיינה צררות עד יום מתן אלמנות חַיּוּת [1] (ש"ב כ ג). — ובכלל *החיים: ומה במקום חיותנו אנו מתיראין במקום מיתתנו עאכ"ו (ברכ' סא:). אמר הקב"ה חיותך בידי וחי ואתה מתאונן (מד"ר איכ', מי זה). לפי שאין הבורא נודע אלא מצד מעשיו ויכלתו והיכולת מורה על החיות (תשו' גא' ליק קט). נפש חיה נפש שיש בה חיות (רש"י ברא' א כא). אפילו יש בהן חיות הרבה שמדברים אע"פ

[1]) י"ם כי צריך לקרא חַיּוֹת

בן מתין פתאום (הות, ערוכ' מח:). כוזב הלטאה לפי שמפרכסת לאחר שנחתכה והיינו מקצתו שהוא ככולו שיש בו חיות (הות, חגי' יח.). כי ג' כחות בחיות האדם ואם תחפוץ קרא אותם בג' שמות נשמה ורוח ונפש (ראב"ע, יסוד מורה ז). שבעקרו של אדם יש בו עובי בשר שאין בו חיות (תוספ' נזיר נח.). שיתואר הדבר בחלק גדרו כמו שיתואר האדם בחיות או בדבור (ר"ם א"ת, מו"נ א נכ). ונאמר שלהם נפש וחיות והם הצמחים כלם אמנם אנחנו לא נקראם בעלי חיים ונאמר שבהם חיות כחיי האבר הנרדם (אמונה רמה א ו). ותהיה אם כן צורה אחת במספר צורה לגשמים רבים על שתדבק בכל אחד מהם דבקות בעצמה באופן שתתן חיות לכל אחת מהם (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א יט). כי יש נפש אין בה חיות והיא נפש הצומחת (רמב"ן ברא' א כ). ואין ספק כי החיות בכל חי הוא כח מוכן לפעולה המיוחדת לו (הקד' ספורנו על התורה). אם אין חיות בחוטמו ודאי מת הוא ויניחהו (ר"נ על הרי"ף, יומ' ה.). וחיותך לבבנו נגעים כנגעי איש אשר עמקה שאתו (רמב"ע, כת' אלמתלרה, בשם ר"ש הנגיד). חשבונו עם נפשו בגודל טובות האלהים עליו בהערתו אל מה שיש בו חיותנו בשני העולמים (חו"ה, חשבון הנפש ג). ואמנם לצורך חיותם כבר הספיק להם בהתפשטות הגבורות (עמה"מ, קרית ארבע קיד).

***חַיָּט**, ש"ז, מ"ר חַיָּטִים, — אומן עושה מלאכה בחוטים, תופר בחוטים, **tailor ; tailleur ; Schneider** : לא יצא החייט במחטו סמוך לחשיכה (שבת א ג). כופין בני מבואות זה את זה שלא להושיב ביניהן לא חייט ולא בורסקי ולא מלמדי תינוקות (ב"ב כא:). שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות ואלו הן החייטים הספרים והכובסין (פסח' ד ו). כל שעיסקן עם הנשים לא יתייחדו עם הנשים כגון הסדרין וכו' והחייטין והספרין (תוספתא קדוש' ה יד). — ומשל: וזה משל הדיוט בשביל עון הנפח הרגו החייט (לרור המור, נח). —ועי' תְּפִירָה.

***חִיֵּט**, פ"י, —תפר מעשי חַיָּט: ואת עורות גדיי העזים הלבישה על ידיו וכו' תיתכתן וחייטן על ידיו וכן על מקום חלק שבצוארו (שכל טוב, ברא' כז טז). — ואמר הפיטן: מה תשאלון אם חטא ומרד מעל, נסע ובא ויט לבית הבעל, תפר וגם חִיֵּט חלוץ הנעל (כנף רעננים, זמיר' ליום ז).

***חַיָּטוּת**, ש"נ, — אומנות החַיָּט: מי שצריך לו בגד במועד אם הוא הדיוט במלאכת החייטות דהיינו שאינו מהיר במלאכת התפירה (הלבוש, או"ח תקמא ה).

חיך, — עי' חֵךְ.

***חִיֵּךְ**[1], פ"ע, —צחק, צחק צחוק קל, **sourire ;lächeln ; to smile** : וכבר היו מהלכין ר"א ור"י ורבן גמליאל ורבי עקיבא והיו מהלכין לרומי ושמעו קול המונה של רומי מטפלים מאה ועשרים מיל התחילו היו בוכים ורבי עקיבא מצחק אמר להן (ר"ע) רבותינו מפני מה אתם בוכין אמרו לו הרי גאון עמנו ומקום מקדשנו ותפארתנו חרב בעווניגו וכו' ולא נבכה אמר להם אף אני לכך מחייך אם כך הוא עושה למכעיסיו לעושי רצונו על אחת כמה וכמה א"ל ניחמתנו תתנחם ברגלי המבשר (מד"ז רות, יעבה ה'). מתקבצים עליהם עוד איזה בני אדם עד שנעשה איזה קבוץ ואומרים איזה דברי הלצות והם מחייכים ושוחקים (ספור מעש' להר"ן ק).

א. ***חַיָּךְ**[2], ש"ז, — כבד פה, מגמגם: אמרו ישראל (למשה) אתמול אמרת לא איש דברים אנכי ועכשיו אתה מדבר כל כך א"ר יצחק אם אתה חייך שנה את התורה והתרפא (תנחומא דבר' ב).

ב. ***חַיָּךְ**, ש"ז, —מי שמחַיֵּךְ, מְשַׂחֵק: למען חַיָּךְ[3] מכרכר בשיר, המלמד תורה בכל כלי שיר, מנסך לפניו כתאב שתות מים (הוכע' להוכע"ר, למען תמים).

א. **חִיל**, ממנו א. חִיל, ב. חִיל, חִילָה.

א. **חִיל**, ש"ז, — הרעדה וההתפתלות של היולדה: שמענו את שמעו רפו ידינו צרה החזקתנו חִיל כיולדה (ירמ' ו כד). מה נחנתי בבא לך חבלים חִיל כילדה (שם כב כג). החזיקך חִיל כיולדה (מיכ' ד ט). רעדה אחזתם שם חִיל כיולדה (תהל' מח ז). — ובכלל רעדה מפני פחד: שמעו עמים ירגזון חִיל אחז ישבי פלשת (שמות יה יד). — ואמר הפיטן: ומלאכים יחפזון, וְחִיל ורעדה יאחזון, ויאמרו הנה יום הדין (מוסף א ר"ה, ונתנה תוקף). וממעל לרקיע כמראה דמות כסא, זעות בלי לאות מֵחִיל כסא, חשות ברצוא ושוב מֵרעישות כסא (שם, וחיות). אימתי בְּחִיל כפור, בעותה בחשבון הספור (יוצר א' סכות, אימתי). ילבש חרדה כנשוך אפעה ימצא מרורות פתנים בקרבו, הומה בְּחִילוֹ ליום המות כי יבהילו לגיא צלמות (רמב"ע,

---

[1]) מצוי באמר'. — [2]) לא נתברר מקורו.
[3]) דוד שאמר ושחקתי לפניו.

עכד ילו). — ומ"ר: עד מתי אוחיל והתוחלת חיל ונפשי לה תחיל בחילי מבבירות (רסכ"ג, סיר מכפד ותנחומ', האסיף תרנד).

ב. חִיל, פ"ע, עבר חָל, עת' יָחִיל, תָּחִיל, ובהוספ' ן תְּחִילִין, יְחִילוּ, יְחִילוּן, — כמו ב. חול: כמו הרה תקריב ללדת תָּחִיל תזעק בחבליה (ישע' כו יז). בטרם תָּחִיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר (שם סו ז). הוי אמר לאב מה תוליד ולאשה מה תְּחִילִין (שם מה י). ונבהלו צירים וחבלים יאחזון כיולדה יְחִילוּן איש אל רעהו יתמהו (שם יג ח). — ובכלל רעדה: מפניו יָחִילוּ עמים (יוא' ב ו). האותי לא תיראו נאם יי' אם מפני לא תָחִילוּ (ירמ' ה כב). חִילוּ מלפניו כל הארץ (דהי"א יו ל). — והלב: לבי יָחִיל בקרבי ואימות מות נפלו עלי (תהל' נה ה). — ודברים לא בע"ח: תרא אשקלון ותירא ועזה וְתָחִיל מאד (זכר' ט ה). ראוך יָחִילוּ הרים (חבק' ג י). ראוך מים יָחִילוּ אף ירגזו תהמות (תהל' עז יז). ראתה וַתָּחֵל [1]) הארץ הרים כדונג נמסו מלפני יי' (שם צז ד-ה).

ג. חִיל [2]), פ"ע, עת' יָחִיל, יָחִילוּ, — הצליח ועלה יפה, : gelingen ; réussir ; be successful

על כן לא יָחִיל טובו (איוב כ כא). רשע כגבה אפו בל ידרש אין אלהים כל מזמותיו יָחִילוּ דרכו בכל עת מרום משפטיך מנגדו (תהל' י ד-ה).

ד. חִיל, פ"ע, עבר חָל, חָלָה, עת' יָחִיל, — כמו יָחַל, במשמ' המתין: ויראו (עבדי המלך) והנה דלתות העליה נעלות ויאמרו אך מסיך הוא את רגליו בחדר המקרה וַיָּחִילוּ עד בוש והנה איננו פתח דלתות העליה (שופט' ג כד-כה). וַיָּחֶל [3]) עוד שבעת ימים אחרים ויסף שלח את היונה מן התבה (בראש' ח י). טוב וְיָחִיל [4]) ודומם לתשועת יי' (איכ' ג כו). כי חָלָה לטוב יושבת מרות (מיכ' א יב).

חַיִל [5]), חֵיל, ש"ז, סמי' חֵיל, בהפס' חָיִל, חֵילִי, חֵילְךָ, מ"ר חֲיָלִים, *חֲיָלוֹת, חֵילֵיהֶם, — א) כח ועז, קשת : Kraft; force' vigueur; strength, vigor גברים חתים ונכשלים אזרו חָיִל (ש"א ב ד). ותאזרני חַיִל למלחמה (תהל' יח מ). יי' אדני חֵילִי וישם רגלי כאילות (חבק' ג יט). — ומ"ר: אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל וַחֲיָלִים [1]) יגברו יתרון הכשיר חכמה (קהל' י י). — ואמר הפיטן: וקול אלי מדבר, קום וַחֲיָלִים גבר, עניתיו איך יתגבר, כבד פה ומלין יחבר (רמב"ע, תחנ' לעשי"ת, ממרום). — *וקריאה של ברכה, יישר חילך!: כמה יגיעה יגע בו בן עמרם עד שלימד שירה ללוים ואתם אומרות שירה מאליכם יישר חילכם (מד"ר בראש' כד), ועי' ישר. — וכח הסוס: שקר הסוס לתשועה וברב חֵילוֹ לא ימלט (תהל' לג יז). —עשה חַיִל, עשה מעשי כח, הצליח והתקדם בדבר: וישראל עשה חָיִל (במד' כד יח). באלהים נעשה חָיִל והוא יבוס צרינו (תהל' ס יד). ימין יי' רוממה ימין יי' עושה חָיִל (שם קיח יו). —ומעשים טובים וכדומה: רבות בנות עשו חָיִל ואת עלית על כלנה (משלי לא כט). — והצלחה בכל דבר: ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את הַחַיִל הזה וזכרת את יי' אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חָיִל (דבר' ח יז-יח). ועשה חַיִל באפרתה וקרא שם בבית לחם (רות ד יא). — אַנְשֵׁי חַיִל, בעלי כח רוחני, בעלי מדות טובות: ואם ידעת ויש בם אנשי חַיִל ושמתם שרי מקנה על אשר לי (בראש' מז ו). ואתה תחזה מכל העם אנשי חַיִל יראי אלהים אנשי אמת שנאי בצע (שמות יח כא). — וְאֵשֶׁת חַיִל: ועתה בתי אל תיראי כל אשר תאמרי אעשה לך כי יודע כל שער עמי כי אשת חַיִל את (רות ג יא). אשת חַיִל עטרת בעלה וכרקב בעצמותיו מבישה (משלי יב ד). אשת חַיִל מי ימצא ורחק מפנינים מכרה בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה (שם לא י-יב). — אִישׁ חַיִל, בֶּן חַיִל, גבור, אמיץ הלב: בא כי איש חַיִל אתה וטוב תבשר (מ"א א מב). וראה שאול כל איש גבור וכל בן חַיִל ויאספהו אליו (ש"א יד נב). אך היה לי לבן חַיִל והלחם מלחמות יי' (שם יח יז). ויאמר שלמה אם יהיה לבן חַיִל לא יפל משערתו ארצה (מ"א א נב). ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חַיִל (ש"ב ב ז). חזקו והיו לבני חָיִל (שם יג כח). ויבא אחריו עזריהו הכהן ועמו כהנים ליי'

---

[1]) בקצת ספרים וַתָּחָל.

[2]) לא נתברר היטב מקורו.

[3]) יש מפקפקים באמתת צורה זו וסוברים כי הוא כמו וייחל שבפסוק י"ב שם, שהוא לפי דעתם מן יחל. — [4]) אולי היא תאר יָחִיל.

[5]) בערב' חַיל a) כ"ח. בארמית וסורית חילא.

---

a) حيل

כמו"כ במשמ' כ"ח. ועוד לא נתברר הדבר אם היתה מלה דומה לזו משמשת גם באשור' במשמ' זו. — [1]) בגמר' (תענ' ז:). הובא פסוק זה בצורתו כנוסח' שלנו,

שמונים בני חיל (דהי"ב כו יז). — ב) עשר, רכוש [1], **Vermögen, Reichtum; fortune, richesse; wealth, richess**: בחכמתך ובתבונתך עשית לך חיל ותעש זהב וכסף באוצרותיך (יחזק' כח ד). אל תבטחו בעשק ובגזל אל תהבלו חיל כי ינוב אל תשיתו לב (תהל' סב יא). חיל בלע ויקאנו מבטנו ירשנו אל (איוב כ יה). אם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי אם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי (שם לא כד-כה). חילך ואצרתיך לבז אתן לא במחיר (ירמ' יז יג). ברב חכמתך ברכלתך הרבית חילך ויגבה לבבך בחליך (יחזק' כח ה). לא יעשר ולא יקום חילו (איוב יה כט). ואת כל חילם ואת כל טפם ואת נשיהם שבו ויבזו (בראש' לד כט). הבטחים על חילם וברב עשרם יתהללו (תהל' מט ז). יחד כסיל ובער יאבדו ועזבו לאחרים חילם (שם יא). ושאף צמים חילם (איוב ה ה). והיה חילם למשסה ובתיהם לשממה (צפני' א יג). והחרמתי ליי' בצעם וחילם לאדון כל הארץ (מיכ' ד יג). חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו (ישע' סא ו). וצפון לצדיק חיל חוטא (משלי יג כב). משיב יגע ולא יבלע כחיל [2] תמורתו ולא יעלס (איוב כ יח). — ומ"ר: ישאו על כתף עורים חיליהם ועל דבשת גמלים אוצרתם (ישע' ל ו).—ובמשמ' משתפה, כח ועשר: אל תתן לנשים חילך [3] ודרכיך למחות מלכין (משלי לא ג). — ואמר בן סירא: אל תשען על חילך [3]) ואל תאמר יש לאל ידי (כ"ס גני' ה א). —וחיל הצמח, הגפן, פריו: כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם (יואל' ב כב).—ג) כח למלחמה, צבא אנשים להלחם באויב, **Heer; armée; army**: וישבו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים (שמות יד כח). ואז חיל מלך בבל צרים על ירושלם (ירמ' לב ב). וחיל פרעה יצא ממצרים (שם לז ה). ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו (דבר' יא ד). ועל ידם חיל צבא שלש מאות אלף (דהי"ב כו יג).—ובהשאלה: ירוצצו כברקים, חיל זועות וזיקים, לפידים דולקים, וכבזק בזוקים (יוצר שבה"ג, בלולי אש).—ובמוכרת: וישלח שמה סוסים ורכב וחיל כבד (מ"ב ו יד). ואלה יצאו מן העיר נערי שרי המדינות והחיל אשר אחריהם (מ"א כ יט). ואתה תמנה לך חיל כחיל הנפל מאותך וסוס כסוס ורכב כרכב ונלחמה אותם במישור (שם כה). ויער כחו ולבבו על מלך הנגב בחיל גדול ומלך הנגב יתגרה למלחמה בחיל גדול ועצום עד מאד (דני' יא כה). ושבעת אלפים וחמש מאות עושי מלחמה בכח חיל לעזור למלך על האויב (דהי"ב כו יג). חילי הגדול אשר שלחתי בכם (יואל' ב כה) פרס ולוד ופוט היו בחילך אנשי מלחמתך (יחזק' כז י). מרכבת פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלשיו טבעו בים סוף (שמות יה ד). —וגם חילי[1]) במוכרת: וישלח מלך אשור וכו' אל המלך חזקיהו בחיל כבד (ישע' לו ב, מ"ב יח יז).—איש חיל, אנשי חיל: ויקומו כל איש חיל וילכו כל הלילה ויקחו את גוית שאול ואת גוית בניו (ש"א לא יב). ותהי ישראל שמנה מאות אלף איש חיל שלף חרב (ש"ב כד ט). ויתן את אוריה אל המקום אשר ידע כי אנשי חיל שם (שם יא יו). הוי גברים לשתות יין ואנשי חיל למסך שכר (ישע' ה כב). איך תאמרו גבורים אנחנו ואנשי חיל למלחמה (ירמ' מח יד). מגן גבריהו מאדם אנשי חיל מתלעים באש פלדת (נחו' ב ד). אשתוללו אבירי לב נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם (תהל' עו ו).—וגבור חיל: הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי ידע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה (ש"א יו יח). אנשים גבורי חיל דרכי קשת (דהי"א ח מ). בני שמעון גבורי חיל לצבא (שם יב כו). — שר החיל שרי החיל: יואב שר החיל (ש"ב כד ב). ויצא יואב ושרי החיל לפני המלך (שם ד). וישם שרי חיל בכל הערים (דהי"ב לג יד). וישלח עמי המלך שרי חיל ופרשים (נחמ' ב ט). — ומ"ר חילים: וישלח את שרי החילים אשר לו על ערי ישראל (מ"א יה כ). חמשה ראשי בית אבות גבורי חילים (דהי"א ז ז). ואספו המון חילים רבים ובא בוא ושטף ועבר (דני' יא י).—ואמר הפיטי:

והשתמשו בו לצורכי דרשתם, אך אין לברר איזו משמעה בדיוק יחסו הם למלה זו. לפי דרשתו של ר' אמי יש לשער כי הוא פרש, או לפחות דרש וחילים במשמ' בקשה ורחמים, אולי מלשון א ח ל ה פניו. אך רוב הקדמונ' והחדשים פרשו חילים במשמ' כח, אעפ"י שאין הכתוב מתישב היטב לפי פרוש זה, כי המליצה לברזל יגבר כח אינה טבעית. ולכן נטה ריב"ג מכל הקדמונ' בפרוש מלה זו ויחס לה משמעה אחרת, שיש לה מקום בברזל חד, והיא: פ ג י מ ו ת, והרבה טרח שם להוכיח אמתת פרוש זה, אך לא עלה בידו, ורגלים לדבר כי הכתוב לקוי, אך במשמ' כח כבר השתמשו במליצה זו משוררינו. — [1]) בערב' חול a). — [2]) במשמעה זו פרשו המפרשים כאן, והחדשים הגיהו כחילו. וכדומה, ולפי התקבלה עם דלת הפסוק, משיב יגע, אולי צ"ל פה מחיל, ועי' עלס, תמורה. — [3]) אולי במשמ' של כח, או במשמ' כללית, זה וזה. — [1]) נשאר בצורה הקדומה.

a) جَوَل

מטובי נחלים. חיילים חיילים, אומרים קדוש (כ"י הלוי, יוס"כ, אפודי שש).— וסמי' *חִילִי : ובשעה שמגיע בתר כל חיילי מעלה מודעזעים וכו' בשעה שהוא עובר על כל חיילי מרום וכתר שלו פותחים פיהם ואומרים ברוך כבוד ה' ממקומו (פסיק' רבתי כ). —וככנ' : ולעפה אחזה ציון והיכליה, חרדה רוחה נמוגו חֲיָלֶיהָ (סלית' י' טבת, או). — *חַיָּלוֹת : כחיילות של בית דוד (ר"ס יח). אלו היה מבקש לשכור לו חיילות להלחם כנגדן ספק נוצחין ספק נופלין (מד"ר במד' כ).—ואמר הפיטן : ענה עמך אלי ושמע תפלות, זפנה כבוד עולי אלהי חֲיָלוֹת, וסלח למעלי וקבל מלות (סלית' לאשמור' כפור, ענה). דרך מלכים להיות מנהיגין בסוף וחיילותיהם מקדימין לפניהם (מכי' בשלח א). משל לאנטיקוסר שהיה מקדים חיילותיו מתקן להם מקום שישרו כך היתה השכינה מקדמת לישראל ומתקנת להם מקום שישרו (ספרי, בהעלותך פב). קרא (פרעה) לכל חיילותיו ואמר להם אי אתם יודעים שבעל צפון כנס על ישראל כל הארויות שבמדבר (מד"ר שמות טו). מיד התחיל מגיים חיילותיו למלחמה (שם ויקר' יז). שלח ואמר לחיילותיו כל אומה ומלכות שמרדה בי נבוא עליהם (שם שה"ש, מלאוני). וכיון שחזר גלגל חמה בימי חזקיהו מלך יהודה ישן לו (מרודך שהיה עובד לחמה) ועמד ומצאו שחרית בקש להרוג כל חיילותיו אמר להם הנחתם אותי ישן כל היום וכל הלילה (שם). וסחר כוש זה תרהקה מלך כוש וסבאים אנשי מדה אלו חיילותיהן עליך יעבורו זה חזקיה וסייעתו (שם, אתי מלכנון). משל לעבדו של מלך שעשה סעודה לחיילותיו וזימן כל לגיונותיו של מלך ולרבו לא קרא אמר לו המלך הלואי השוית אותי ככל חיילותי (שם אסת', גס ושתי).—ועי' מלחמה, צבא. — ג) תַּחֲנָה, ששם יעמדו עוברי ארח וחוגגים וכדומה לנוח מעט, Station : ילכו (החוגגים לציון) מֵחַיִל [1]) אל חַיִל יראה אל אלהים בציון (תהל' פד ח).

א. *חֵיל, חֵל, חֲיִל, ש"ז, כנ' חֵילָהּ, חֵילֵךְ, —קיר נמוך פנימי שלפני החומה הגדולה הגבוהה של המבצר, **Vormauer ; glacis ; antemurale** : עיר עז לנו ישועה ישית חומות וָחֵל (ישע' כו א). חשב יי' להשחית חומת בת ציון נטה קו לא השיב ידו מבלע ויאבל חל וחומה יחדו אמללו (איכ' ב ח). התיטבי מנא אמון הישבה ביארים מים סביב לה אשר חֵיל ים מים חומתה (נחום ג ח). סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה שיתו לבכם לְחֵילָה [1]) פסגו ארמנותיה (תהל' מח יג-יד). ותבן צר מצור לה ותצבר כסף בעפר וחרוץ כטיט חוצות הנה אדני יורשנה והכה בים חֵילָהּ [2]) והיא באש תאכל (זכר' ט ג-ד). שאלו שלום ירושלם ישליו אהביך יהי שלום בְּחֵילֵךְ שלוה בארמנותיך (תהל' קכב ו-ז).—*והרוח אשר בין החומה הגדולה ובין החיל : הר הבית מקודש ממנו שאין זבים וזבות נדות ויולדות נכנסים לשם החיל מקודש ממנו שאין ע"א וטמא מת נכנסים לשם (כלים א ח). לפנים ממנו (מחומת הר הבית) סורג וכו' לפנים ממנו החיל עשר אמות וי"ב מעלות היו שם (מדות ב ג). שני שערים היו לבית המוקד אחד פתוח לחיל ואחד פתוח לעזרה (שם א ז). וחולקים אותו לג' חלקים א' ניתן בחיל וא' ניתן בהר המשחה וא' היה מתחלק לכל המשמרות (פרה ג יא). ומשם (מהר הבית) מעלין אותו (את הזקן) ומושיבין אותו בחיל ומשם מעלין אותו ומושיבין אותו בלשכת הגזיז (תוספתא שקל' ג כז). ושאר בתי דינין של שלשה שלשה היו בירושלם אחד בהר הבית ואחד בחיל (שם סנה' ז א). יצאה כת הראשונה וישבה לה בהר הבית והשנייה בחיל והשלישית במקומה (ירוש' פסח' סוף ה). פתח שהוא פתוח לגג ולגינה הרי הוא כפתוח לחיל וכו' וחכמים אומרים הרי הוא כפתוח לשוק (שם מגי' ד עס ג).

ב. *חֵיל, חֵיל, ש"ז, —א) בתכונה וחכמת הכוכבים, צורת הכוכבים בהמולות, **Tierkreis-Zeichen ; signe zodiaque ; zodiac** : אמר לה הקב"ה (לכנ"י) בתי שנים עשר מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלשים לגיון וכו' וכולן לא בראתי אלא בשבילך (ברכ' לב:). כחות הגלגלים והמזלות והחיילים בערכים ההוים מהם (כוזרי א א). ומהם מי שמיחס אותו אל רוחניות כוכב מן הכוכבים או חיל מן החיילים או מערכת מזל וזולת זה (שם לז). — ב) בהנדסה וכדומה, 'כל אחד משלש מאות וששים חלקי

---

[1]) כבר העיר דרנבורג (REJ, 6, 162), כי במזמור זה, שמדובר על החוגגים לציון, הכונה במחיל אל חיל לא תוכל להיות אלא מתחנה לתחנה על דרכים. ואעפ"י שלא נמצא עוד מקור למשמ' זו בכב"ז היא היותר נכונה לפי המליצה.

[1]) כך ה בלי מפיק בהנוסח'. בק"ם לחילה. —

[2]) י"מ חילה זה במשמ' חיל של מלחמה, אך מהענין נראה שהכונה להחומה, וכן דעת רוב החדשים.

הקף העגול, Grad; dégré; degree: כל חיל במורח חלון אחד כנגדה במערב מבוי אחד (בריתי דר"ש הקטן ג). וכשם שלאצטרוליב זה שלאלו האצטגנינין חלוק הוא שלש מאות וששים חיל [1]) בחיילות של גלגל חולק את אותה הטבלה אלפים חיל כנגד אלפים אמות שהוא רוצה לצפותן וכו' ובזמן שמשפע אותה חיל אחד מאותן חיילות הרי הוא מביט וצופה בשפופרת אלפים אמה (רה"ג, תשו' הגא', הרכ' ביד). ואם אתה חולק ש"ם חלקי הרקיע על י"ב מזלות הרקיע יהיו כל חלקי מזל ומזל מהם שלשים חלקים ואנו קוראים לכל חלק וחלק מהם חיל וחכמי ישמעאל קוראין אותם מעלה וכל היל וחיל נחלק לס' חלקים ונקרא כל חלק רהטן וחכמי ישמעאל קוראין לו שבר (ר"א בר חייא, צוה"א ג).

***חַיָּל**, פ"י, — א) קבץ החיילות למקום אחד: התחיל (איוב) מגיים חיילותיו למלחמה אמר כמה חיילות אני יכול לחייל כמה גייסות אני יכול לגיים (מד"ר רות, וימותו).—ב) יִתֵּן חַיִל לאיש, חִזְקוֹ ואִמְּצוֹ. ואמר הפיטן: רגל מהיר עוד לאילי, ופרה שניה עש והילי, ונקדש יי' אדני חילי (קרוב' לפ' פרה, אלילי עס). ועק והשיב מה תתן לי, שרש וענף אין לי, חִילָּהוּ בראית מחזה, בשרתו לא יירשך זה (סלית' יום ד עי"ת, איתן). חיסנם קדושות וטהרות להתנשא מהתנבל, חיילם במשמרת מלהשמץ במטהר וטובל (מחז' ויטרי, רבות לחתן, תפ"ד). — פע', חֻיַּל, — שֶׁחִילּוּ אותו: ימינך חֻיְּלָה בכח הדרתך, וברוב טובך נהגת רעיתך (יוצר ז' פסח, ויושע אל). ליל ויום למול איום מטיבים שבח וזמר, המולות מְחֻיָּלוֹת ומחנות בילק סמר, מצבם ומושבם משמר לעומת משמר (שבת ה אחה"פ, יקודי אש).

§ **חַיָּל** [2]), ש"ז,—אחד מאנשי הצבא, נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו הרבה בספרות החדשה.

חִילָה, ש"נ — כמו חיל: ויאל אלוה וידכאני יתר ידו ויבצעני ותהי עוד נחמתי ואסלדה בְּחִילָה לא יחמול כי לא כחדתי אמרי קדוש (איוב ו י). — ואמר הפיטן: דמיונם וחזיונם כזוהר סובבי חִילָה, הגות באימה ובנעימה בקול ערב וקול מלה (שבת א' אחה"פ, אדוני עז). ממעל ליושב ערבות בכם נתונים, וליושב על כסא בְּחִילָה מנגנים, מצוא חן בנגונם מחננים (סלוק פ' שקל', אז ראית).

****חֲיָלְה** [1]), ש"נ,—צורה קבועה של כתיבת השם שאדם רגיל לחתום בה את שמו: שטר שובר זה המקויים יצא לפנינו וכו' והתומים עליו עדים ומקויים בשער ישיבה וחתומין על קיומו פלוני ופלוני וחתום בחייליה [2]) שלאדונינו סעדיה רגיל לחתום בה (תשו' הגא', הרכבי תקנא).

****חֲיָלוּת**, ש"נ,—סגולת מה שחָל על איש: שאם אתם באים לידי זכירה שלא בטיתם בשפתותיכם אין לה לשבועה ההיא שום חיילות על האיש ההוא שלא ביטא בשפתיו (שו"ת פרח מטה אהרן א ה), ר"ל שאין השבועה חָלָה עליו.

***חִילַת**, ש"נ,— כמו חולַת: הזורע דבר המצמיח על גבי ביצים ועל גבי חילת חייב על גבי

---

[1]) בארמית שם: חד מן מלכי יון עבד גלגל גדול דנחשא דהוה ש"ם אמות כצורת הרקיע לכל חיל אמה (שם יב).

[2]) בערב' חַיָּאל a) איש צבא מחיל הרוכבים.

[1]) לא נתברר מקורו, ועי' לקמן.— [2]) העיר המו"ל דר' הרכבי על מלה זו וז"ל: המלה חייליה שהוראתה כחו אינה עולה פה יפה כי לפי הענין צריך להיות כאן חותם או חתימה ואולי צ"ל חומריה או חומרתיה כמו שמצינו בעיטור וכתב הנגיד בתשובה למר רב [צ"ל שר] שלום ורב נטרונאי דמן תמניין ותרתין שנין דשני ריש גלותא ותרתי מתיבתא ודייני בבל [צ"ל בבא] ורישי מתיבתא כולי נהגו למיגבא בעלי חובות וכתובה ומזונות שהוא תנאי כתובה ממטלטלין וכתבי בכל אתרוותא דישראל כגון שפנק וריש גלותא [צ"ל בגושפנקא דריש גלותא] ובארבע חומרי דרישותא דכל דיינא דלא מגבי. ע"כ. אבל, צ"ע, כי מן חייליה לחומריה רחוק יותר מדי וקשה לשער השתבשות זו, ועוד זאת, שלפי סגנון הדברים נראה כי אין הכונה כאן לחותם, אלא לחתימה בכתיבה. וידוע כי בארצות המזרח כתיבת החתימה היא אמנות אמתית, וכל אדם פחות או יותר חשוב עושה מחתימתו ציור אמתי באותיות לפופות ומטורפות וסבוכות זו בזו, וכל מה שהציור יותר מצוין ויותר מסובך הרי זה משובח ומעיד על חשיבות החותם. ואין ספק בדבר כי לחתימה לפופה זו היתה הכונה כאן. עכ"פ הסגנון קצת משובש, ובמקום שלאדונינו צ"ל שאדונינו, בלי ל אחרי השין, כי אי אפשר לאמר שלאדוננו רגיל וכו', וזה מבאר, ובמקום בחייליה צ"ל בחיילה, כי אחרי הכנוי יה א"א לאמר שאדוננו רגיל וכו', ועוד שחייליה הוא זכר, ואח"כ כתוב בפרוש לחתום בה, א"כ השם הזה הוא נקבה. והנה לא נתברר לי מקור השם הזה, ואעפ"י שהשם חיל a) בערב' משמש בקצת שמושיו במשמ' דומה למשמ' סימן וציור, בכ"ז אני מהסס להחליט כי זה מקורו.

a) حيّال

a) حيل

סלע׳ ועל גבי אמת המים פטור (תוספתא כלא׳ א יד).

*חילק, — ע׳ בילק.

חִין, ממנו חִין.

חִין[1]), ש״ז, — תֹּאַר, ספור דברים ופרטים אדות דבר מן הדברים שעי״ז יתאר תאר הדבר כמו שהוא, Beschreibung ; description : לא אחריש בדיו ודבר גבורות וְחִין [2]) ערכו (של הלויתן) מי גלה פני לבושו בכפל רסנו מי יבוא דלתי פניו מי פתח סביבות שניו אימה וכו׳ (איוב מא ד-ו). — ״ובמשמ׳ דבור ומליצה: ארשה ארוש רחשון, בארש ניב ולשון, אתחין בְּחִין לחשון, דברי מלעשון, בעד נצורי כאישון, אפגעה בלי לישון (ר״א קליר, תפי׳ טל, ארכב). מים גבר כמרהטים, בְּחִין פצל ברהטים (הוא, תפי׳ גשם, יפתח). והוא כון בכל גון למול הזבול לבית עולם, ושם יושב ובו יקשב לחין אבות והלולם, מקום מקדש ושיר חדש למלאכים ואראלם (אופן שבת אחר שבוע׳, כבודו). ידידיך מאמש חִין ותפלה סדרו, ובסליחת חטאתם לך את נפשם מכרו, ענה אותם ברחמיך אשר מעולם גברו (סמא״ג, סליח׳ של נעיל׳ ידידיך). ואם אל כמוני יפנה כמוך איננו תמהון ואם תט אלי סכות חין ערכי כבודך לא יחל ואין למעלתך גרעון (אגר׳ מנח׳ בן סרוק לר׳ חסדאי). והצליח דרכו, שלחו בו מלבו, וערב חִין ערכו, כמנחת כפרים (תבו׳ תלמ׳ מנח׳ על דונש). תהילה מחנה שרפים משוררים בחין ערכם, דבר זמירות ושירות רגלים שוררו בתוכם (מחז׳ ויטרי, כרכ׳ נבואים תע״ט). באשמורת הבקר קראתיך אל מהלל, יערב לך חִין ערכי יום לבי לך סולל, ותגיה את חשכי וכאור בקר יהלל (סליח׳ יום ד, באשמורת). — והשתמשו בו גם במשמ׳ חשיבות ויפי, כמו חֵן: מה נכבד היום זה המושב וחין ערכו, אחרי אשר המזל הביא ראשי המשוררים עד כה (עמנ׳, מחב׳ ב). כי הרהיבוני אותיותיך הנעימות וחין מליצתך הערבה עלי אזן שומעת (אגרות רמ״ד ז). האיש אשר לא חלה מעודו לא ידע חין ערך הבריאות (אגר׳ יל״ג א קנח).

א.*חִיִּם, ש״ז, — בס״פ מן חוס: ופסחתי עליכם אין פסיחה אלא חיים [1]) (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ ז).

ב.*חַיִּם[2]), ש״ז, — כמו יַחַס: אבות שאין להם חיים בנים וכו׳ בנים שאין להם חיים אבות (ב״ק פז.). עבד אין לו חיים (קדוש׳ סט.).

*חֵיפָה[3]), ש״נ, — כמו ב.אֵיפָה, עור של בהמה שהסירו השערות ונמלח אך אינו עפוץ, ומשתמשים לכתיבת ספרים וכדומה: שלשה עורות הם מצה וחיפה [4]) ודיפתרא (שבת עט.). שטרות העולין בערכאות של גויים שחותמיהן גוים (וכותבים אותם) בחיפה או (גם) בדפתרא (תשוה״ג, הרכ׳ ללט).

חַיִץ[5]), ש״ז, — כותל העומד בפני דבר, מחִצָּה, Wand ; mur ; wall: והוא בנה חַיִץ והנם טחים אתו תפל אמר אל טחי תפל ויפל (יחזק׳ יג י-יא). אין בונין מדרגות על פי הגאיות וכו׳ ולא יצבור בעפר אבל עושה הוא חייץ וכל אבן שהוא יכול לפשוט את ידו וליטלה ה״ז תנטל (שבי׳ ג ח).

*חִיצָה, ש״נ, — כמו חַיִץ: היה שם אילן או גדר או חיצת הקנים (תוספתא ערוב׳ ב ז). חיצת [6]) הקנים קנה קנה פחות משלשה (גמ׳ שם יט:).

חִיצוֹן, ת״ז לנק׳ חִיצוֹנָה, מ״ר חִיצוֹנִים, חִיצוֹנוֹת, — א) מה שהוא חוץ מדבר, äussere ; extérieur ; exterior : וישב אתי דרך שער המקדש הַחִיצוֹן הפנה קדים (יחזק׳ מד א). ואל כל הקיר סביב סביב בפנימי וּבַחִיצוֹן מדות (שם מא יז). ופטורי צצים מלפנים וְלַחִיצוֹן (מ״א ו כט). אפילו אמר הפנימי למאכל והחיצון לסייג (ערלה א א). ר׳ שמעון

---

[1]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה שלקמן — [2]) תרגמו השבעים כאלו היה כתוב וחן, מן חנן, וכן רוב המפרשים הקדמונים. וריב״ג בערך חין פרש מלה זו במשמ׳ כח וחוק, אך בערך בד אמר: וכבר השתמשו המשוררים במלת חין בענין הדבור ועל הדעת הזאת הוא בפסוק כאלו אמר ודבר גבורות ודבר ערכו. ע״כ. ואעפ״י שאפשר שצדקו קצת החדשים שהחליטו כי זו מלה משובשה, עכ״פ לפי הנוסחה המקובלה משמעה זו היא היותר מתישבת ונאה לפי המליצה ושהוא מקביל ל,,דבר גבורות״, והשמוש שהשתמשו בה המשוררים במשמעה זו נותן לה זכות מוחלטת בלשון, אלא שהענין בעצמו מעיד שאין הכונה בחין דבור פשוט, אלא דבור של תאור, ר״ל ספור דברים לתאר את הנושא כדי שנראהו בדמיוננו בכל צורתו וטיבו.

---

[1]) בילקוט שמות רמז ר: חסית.

[2]) מצוי בסגנון הארמי שבתלמוד.

[3]) לא נתברר מקורו. — [4]) כך הגרסה בנוסח׳ ובספרא שמי׳ זו האיפה, עי׳ זה הערך.

[5]) מן חוץ. בארמ׳ חיצא. בערב׳ אולי חָאִט a).

[6]) בגמ׳ סוכ׳ כד: מחיצת.

---

a) حائط

אומר כותל החיצון הוא החומה (ירוש' מעשר' סוף ג).—ולנק': ואחרי כן בנה חומה חיצונה לעיר דויד מערבה לגיחון בנחל (דהי"ב לג יד). ואת מבוא המלך החיצונה הסב בית יי' (מ"ב יו יח). וקול כנפי הכרבים נשמע עד החצר החיצנה (יחזק' י ה). והמן בא לחצר בית המלך החיצונה (אסת' ו ד). שתי שירות החיצונות שהן העליונות (פסח' ה ח). ניטלה אחת מן החיצונות כמה יהא ביניהם שתים כנגד שתים (תוספתא כלא' ג ג). כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצוניות לא מסרו לו (שבת לא:). – *וספרים חיצונים, שלא נתקבלו לתוך התנ"ך: ואלו שאין להם חלק לעוה"ב וכו' רבי עקיבא אומר אף הקורא בספרים החיצונים (סנה' י א). אמרו חכמים אסור לקרות בספרים החיצונים (מד"ר במד' טו). — ומשנה חיצונה: פ' בתי מדרשות שהיו בירושלם בנגד פתחיה ועולמות אין מספר משנה החיצונה (מד"ר במד' יח).—ב) *כמו ש"ז, בהשאלה, אדם שאינו מתנהג בדרך המקובל: ציפן (את בתי התפילין) זהב ונתנה על בית אונקלי שלו הרי זו דרך החיצונים (מגי' ד ח). — ג) *בלשון המקובלים, כנוי לכחות הטמאה, להשדים, הקלפות: בין הזרועות ובין השוקיים שם יש חלל ושם יש אחיזה לחיצונים שהם הקליפות (עמה"מ, ריבה דז"א ז). לא יספיקו למנוע יניקת הקליפות ואחיזת החיצונים בגבורות התקיפין (שם, קרית ארבע קיד). להנצל מחיצונים וגזלנים (תולד' אדם, סגול' קכט). הן מחמת כישוף או מחמת עין הרע או קיטור או מצד החיצונים הן מהחיצונים של בת האש הן של בת המים וכו' (שם קלד). ויש ג"כ פסול וטמא שהן יניקת החיצונים דקליפת נגה מבחי' המותרות (מאמ' יקר'. ברכ' תתנים א).

·חִיצוֹנָה, ש"נ, מ"ר חִיצוֹנוֹת, — כמו *בְּרַיְתָא: כך הוא אומר אם יטעה התנא ששונה את החיצונה הזו (תשו' הגא', הרכבי מה). ועל זה הסדר שנו בחיצונה אנשי משמר מותרין לשתות יין בלילות (ר"ח פסח' יז.). ופרשת כי שמעת שמקצת התלמידים ששם סומכין על החיצונות הללו ומתירין לעצמן ממון עם הארץ (תשו' הגא', הרכבי שפ).

·חִיצוֹנִי, ת"ז, נק' חִיצוֹנִית, מ"ר חִיצוֹנִיִּים, חִיצוֹנִיּוֹת,— כמו חִיצוֹן, עי"ש.

·חִיצוֹנִיּוּת, ש"נ,— סגולת דבר חיצון: ואחשבה כי אין זה רק כדרך המשחק משמחת לבו שהוא מגלה בחיצוניות השחוק פנימיות הלב וערבוה: (ר"מ אלשיך, משלי ח ל). — ודבוק החיצונים באדם: וטוב ג"כ למשוגעים ולכל מיני חיצוניות (אמתח' בנימין, שער רפוא' שלמה).

חיק[1], ממנו חֵיק.

חֵיק, חֵק, ש"ז, כנ' חֵיקִי, חֵיקְךָ,—א) החלל המתהוה בין הזרוע והחזה כשאדם מחבק דבר, או נושא ילד בזרועו: אנכי נתתי שפחתי בְּחֵיקֶךָ (בראש' יו ה). שאהו בְחֵיקֶךָ כאשר ישא האמן את הינק (במדב' יא יב). ושכבה (הנערה) בְּחֵיקֶךָ וחם לאדני המלך (מ"א א ב). מפתו תאכל (הכבשה) ומכסו תשתה וּבְחֵיקוֹ תשכב (ש"ב יב ג). בזרעו יקבץ (הרועה) טלאים וּבְחֵיקוֹ ישא (ישע' מ יא). ותשכיבהו (את הילד החי) בְּחֵיקָהּ ואת בנה המת השכיבה בְחֵיקִי (מ"א ג כ). ויקחהו (את הילד החולה) מֵחֵיקָהּ ויעלהו אל העליה (שם יז יט). בהשתפך נפשם (של הילדים הרעבים) אל חֵיק אמתם (איכ' ב יב). ולמה תשגה בני בזרה ותחבק חֵק נכריה (משלי ה כ). המוציא בין בימינו בין בשמאלו בתוך חיקו או על כתיפו (שבת י ג). וגולל (הכ"ג) ספר תורה ומניחו בחיקו (יומ' ז א). לא יניח תינוק בתוך חיקו מפני שמביאו לידי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות (מו"ק כו:). — ואמר המשורר: צבית חן בתוך חיקי והכנור בתוך חיקה, מנגנת בידיה והורגת ביד חשקה (רס"ע אבן דנאן, לבית חן). — ובמליצה, *הניח חֵיק אמו, יצא מארצו לחו"ל: אחיו של אותו האיש (שיצא מא"י לחו"ל) הניח חיק אמו וחיבק חיק נכריה וברוך שנגפו (ירוש' מו"ק ג פא ג). — אֵשֶׁת חֵיקוֹ, אשתו השֹּׁכֶבֶת בְּחֵיקוֹ: תרע עינו באחיו ובאשת חֵיקוֹ (דבר' כח נד). בנך או בתך או אשת חֵיקֶךָ או רעך (שם יג ז). משכבת חֵיקֶךָ שמר פתחי פיך (מיכ' ז ה). — ואִישׁ חֵיקָהּ, בעלה: תרע עינה באיש חֵיקָהּ ובבנה ובבתה (דבר' כח נו).— ובהשאלה, הלב: זכר אדני חרפת עבדיך שאתי בְחֵיקִי [2] כל רבים עמים (תהל' פט נא). — ב) כמו חֹב, כעין כיס

---

[1]) בערב' חיק a), ובעב' האק b), הקיף אותו מכל צד.

[2]) תרגום: כלמת.

a) حيق b) حاق

המתהוה מקפול הבגד אצל האזור ועל מול החזה: הבא נא ידך בְּחֵיקֶךָ [1]) ויבא ידו בְּחֵיקוֹ (שמות ד ו). היחתה איש אש בְּחֵיקוֹ ובגדיו לא תשרפנה (משלי ו כז). עלה לראשה (של התאנה) ממלא חיקו ואוכל (מעשר' ג ח). הזורק גט לאשתו וכו' לתוך חיקה או לתוך קלתה (גיט' ח א). היה לו נר טמון בחיקו או בתוך הפאנס (תוספתא ברכ' ו ט). גובין (גבאי הצדקה) בצינעא בתוך חיקן ומחלקין על כל שכונה ושכונה (שם דמאי ג יו). היתה מוציאה לו טפוס של פעור מתוך חיקה שלה והיתה אומרת לו השתחוה לזה ואני נשמעת לך (ירוש' סנה' י כח ד). — ומליצה, שִׁלֵּם אל חֵיקוֹ, פרע לו לטובה או לרעה: אלה עשן באפי אש יקדת כל היום הנה כתובה לפני לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי על חֵיקָם (ישע' סה ה-ו). ומדתי פעלתם ראשנה על חֵיקָם (שם ז). והשב לשכנינו שבעתים אל חֵיקָם חרפתם אשר חרפוך אדני (תהל' עט יב). — ובמליצה: אל תבהל ברוחך לכעוס כי כעס בְּחֵיק כסילים ינוח (קהל' ז ט). מתן בסתר יכפה אף ושחד בַּחֵק (יכפה) חמה עזה (משלי כא יד). שחד מֵחֵק [2]) רשע יקח להטות ארחות משפט (שם יז כג). — ג) בכלל כִּיס, Beutel, bourse; purse: בַּחֵיק יוטל את הגורל ומיי' כל משפטו (משלי טז לג). — ד) המקום העמוק בעין תיבה שבעגלה וכדומה: והמלך היה מעמד במרכבה נכח ארם וימת בערב ויצק דם המכה אל חֵיק הרכב (מ"א כב לה). — ובהשאלה, חֵיק הארץ, מעמקיה: וּמֵחֵיק הארץ עד העזרה התחתונה שתים אמות (יחזק' מג יד). — וחלל הבטן: כלו כליתי בְּחֵקִי (איוב יט כז). — ואחד מחלקי כלי הנחשת: פני האם ישתנו הסובב והוא נחלק לש"ם מעלות ונקראת ג"כ חיק ונקראת ג"כ חגורה (ראב"ע, כלי נחש' א).

חִישׁ[3]), תה"פ, — במהרה, eilend; vite; speedily: כי כל ימינו פנו בעברתך כלינו שנינו כמו הגה ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורת שמונים שנה ורהבם עמל ואון כי גז חִישׁ ונעפה (תהל' צ ט-י). — ועי' חוּשׁ.

א.***חִישָׁה**, ש"נ, — כמו חוּרְשָׁה: אין מטילין את הקנים בחישת הקנים (תוספתא שבי' ג יט). המצית את האור בחישת קנים ובאג' תמרים (ירוש' שבת ז י.).

ב.***חִישָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן חוּשׁ, חִישׁ: החישה לעולם סמוכה למעשה עושה במהרה (המלים לר"ב בר"ש, ערך מהר).

***חֵית**[1]), ש"נ, — שֵׁם האות השמינית באלף בית העברית: נתכוין לכתוב חית וכתב שתי זיינין

—

[1]) ראב"ע: הגאון אמר כי החיק הוא בית הזרוע וכו' ואחרים אמרו כי הוא הבגד הסמוך לחזה. ע"כ. והעיר רד"ק וז"ל: י"מ חיק בית הזרוע וכן פירש אותו רבינו סעדיה ז"ל וזה בארץ ישמעאל שבתי זרועותיהם רחבים ונושאים בהם כל דבר אבל בארץ אדום בתי הזרוע שלהם צרים וחוגרים במתניהם על לבושיהם ומה שמעל החגורה תוך הבגדים יקרא חיק. — [2]) צ"ל בְּחֵק.

[3]) עי' חוש. וגם באשור' חיש במשמ' מהירות.

[1]) משקל בַּיִת, והוא המשקל הקדום ונשאר בשמות האותיות בצורתו העתיקה, כאשר העירותי כבר. כל היהודים קוראים שם זה באופן אחד, וביונ' נמסרה הקריאה Ἦτα ולא נתברר מקור שם זה ומשמעתו, בעבר' לא נשאר לנו לא שם דבר חֵית, ולא, לפי המקבל, פעל חִית, וגם חות אין בעבר' מלבד אולי, נפשו של אדם חותה, שהוא יותר ל"ה. קצת החדשים אמרו שהוא כמו חיט, והוא חאיט a) בערב', ר"ל גדר, אך אין ספק שאין יסוד לפרוש זה, כי אין ספק שזה שרש חית ולא חיט, כי שמות האותיות נשמרו בהויתם, כמו שכבר העירותי למעלה. וגם בערב' אין הצרוף חית במשמ' שתהיה בה איזו שיכות לצורת החית הקדומה. ואלה דברי פרופ' לידזברסקי האחרנים בענין זה: Auch für חית Ἦτα bzw. Ἧτα wurde bis jetzt keine einwandfreie Erklärung gegeben. Man hat es bereits wiederholt mit dem babylonischen hêtu „Mauer“ in Zusammenhang gebracht. Soweit das Bild ın Betracht kommt, scheint mir diese Deutung gut zu passen; aber hêtu ist nur babylonisch, und an einen babylonischen Ursprung des Alphabetes ist nicht zu denken. Bemerkenswert ist, dass auch im Kanaanäischen das Wort für Mauer mit ח beginnt: חומה. Aber darum wäre es doch misslich anzunehmen, dass dieser Name der ursprüngliche und erst sekundär in Babylonien in Hêtu umgewandelt sei, den auch das Griechische hat neben Ἦτα; und dass etwa חומה im Osten zu Hêtu und unabhängig davon im Westen in Anlehnung an Ζῆτα zu Ἦτα geworden sei. wäre ein so merkwürdiges Zusammentreffen, dass ich es nicht supponieren möchte.

Für חית ist also bis jetzt keine befrie-

—

a) حائط

אחד בארץ ואחד בקורה (שבת יב ה). אל"ף דלי"ת ח י ת טית ריש מ"ם תי"ו (ירוש' מע"ב ד נה:). לית ח י ת בשבטים ולא צדי ולא קוף בשבטים (שם יומא סוף ז). כל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו וכו' ובלבד שלא יחטוף ב ח י " ת. (ברכ' יג:). ולא יחללו את שם קדשי אם אתה עושה ח י " ת ה"א נמצא מחריב את העולם כולו כל הנשמה תהלל יה אם אתה עושה ה"א ח י " ת את מחריב את העולם (מד"ר ויקר' יט). — ומ"ר: שלא יכתוב אלפין עיינין וכו' היהין ח י ת י ן ח י ת י ן היהין ווין יודין (שבת קג:). —*בחית ובדלת: כי שללו גשמות ובאשר שללו בו חייבו חיוב ובו כחשו, ויחשבו כי קיימו מצות שמע ב ח י ת ובדלית אשר רחשו, ויאמרו אחד ואין גשם ועל כסא ומקום לו ברום קדשו (רס"ע אבן דנאן, בבכח

מו"ג). ראו בנים בעיניהם נבונים וכל איש נחשב להם לאין, גבוהה מצאה קן בלבם אבל תראה שפל ראש ועין, ובטנם מלאו הוות ומרמות כנאדות מלאו חלב ויין, והעת יקראו שלום בפיהם בלבותם כלי לחם וזיין, אבל חסדם ב ח י ת דלת וצדקתם בלמד בית ומם צדיק וזין, אלהי החייני עד היותם כהבל ואני להם בקין (ספר בעבועים לר' זכדא).

חִית[1], פ"י, עב' חָת, עת' יְחִית, בכנ' נכח יְחִיתֶךָ, — חָת את פלוני, שָׂם אותו בחֵית, או שָׂם עליו חֵית, שק, כיס, ובמליצה אִבדו והשמידו: הוי בנה עיר בדמים וכונן קריה בעולה וכו' כי חמס לבנון יכסך ושד בהמות יְחִיתַן[2] מדמי אדם וחמס ארץ קריה וכל ישבי בה (חבק' ב יב-יז).

digende Erklärung gefunden (Lidzb. Ephemeris, II, 1903-7, 138). — ובעברית: גם לחֵית לא ניתן עד כה באור שלא תהיה עליו פרכה. כבר הביאו את השם הזה כמה פעמים ביחס עם הבבלי חֵית, חומה, ועד כמה שצריך לשים לב לצורת האות נראה לי משמעה זו נאותה. אבל, חֵית היא רק בבלית ואין לחשב כי מוצא האלף בית הוא בבלי. מענין הוא, שגם בכנענית השֵׁם להכותל המקיף העיר וכדומה מתחיל באות ח: חומה, אבל בכל זאת לא בשביל זה אפשר להניח שזה השם (ר"ל חומה) היה השם הקדום של האות ח, ונשתנה רק אח"כ בבבלית לחית, יען הלא גם ביונית יש השם Ἦτα וצריך איפא לשער כי השם חומה נהפך במזרח לחית וכמו"כ במערב נהפך Ἦτα מפני הדמיון ל Ζῆτα — **הזדמנות זו כל כך תמוהה ומוזרה שקשה לי להניחה.**

ובכן, עד כה לא נמצא באור מספיק להשם חֵית.

ע"כ דברי לידזברסקי, בן סמך היותר גדול במקצוע זה.

ואולם בארמ' נשאר שֵׁם משרש חית, והוא:

ח י ת א דתפילי (גיט' מה:). שקל בהדיה ח י ת א וגלגלתא (שם מז.). ודבור קבוע: ח י ת א דקטרי סברת וקבלת (ב"ק ט.). ובכל המקומות האלה אין ספק בפרושו שהוא: שק, כים, וכדומה. ועוד שמש שם זה להקרום של המוח: ח י ת א דמתנת ביה מוחא (חול' מה.). והנה ידוע כי הקרום של המוח מחולק באמצעו כמו בחריץ עמוק המבדיל בין שני חצאי כדור המוח, וצורתו של ה ח י ת א הזה הוא ממש כמו השק בעל שני כיסים הנהוג במזרח שמניחים אותו על גבי החמור ושני כיסיו משולשלים מעבר מזה ומעבר מזה, ונקרא בערב' ח'ר'ג. וזו היא ממש צורתה הקדומה של האות חית. ואפשר להחליט בודאות שׁשֵׁם זה השק היה בעברית חֵית, ואח"כ נקרא כך גם קרום המוח, ועל שם השק הכפול, שהיה חפץ מצוי ורגיל מעולם, נקרא האות חית, ונעשתה הצורה הזאת. — ועי' לקמן הערה לפעל חִית.

[1]) שרש קבעו ר"י בן גנאח בספר השרשים שלו: החת והיוד והתו, ואמר: כבר זכרנוהו בהשגות. והנה במשתלחק (Derenb. 79) השיג ריב"ג על ר"י חיוג שהשמיט בשרש ח ו ת את ההפעיל החית, יחית, שבהמלה יחיתן, ואמר שם עוד כי אפשר שהיוד הנחה היא במקום אחת מאותיות הכפולות שבחתת. אך אח"כ חזר בו ריב"ג כנראה והחליטו לא להפעיל מנע"ו ולא לקל מכפולים אלא לקל מנע"י. וגם רד"ק, שמתנגד בהשרשים שלו להנחת ריב"ג שרש מיוחד חית, הודה בפרושו לחבק' ואמר: או יהיה שרשו ח י ת ויהיו שני שרשים וענין אחד. ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך הנוסחה המסורה, ונמסר רק ל', ר"ל אין לו חבר. בקצת כ"י יחת (K.), ובקצתם יחיתָן (Mich.). אך לפי השבעים יש לשער כי היתה אולי לפניהם הנוסחה יְחִתֶּךָ במקום יְתַן, וכן נראה מהתרגום, שתרגם: תתברינך. וכך אמר דונש: ושד בהמות יחיתן י ח י ת ך לפי שהדבר עמו הוא (תשו' דונש 150). וכבר נשא ונתן בפרוש מליצה זו ריב"ג במשתלחק במקום הרשום למעלה, ואמר שכונת הנביא היתה במליצה זו כעין דמיון ואמר שהחמס שעשה מלך בבל לאנשי הלבנון יכסהו ויחשיכהו כמו שהשד שעושות הבהמות, ר"ל החיות הרעות, מאבד אותן, את הבהמות בעצמן, כי סוף ס ף ילכדון בני אדם ויהרגון. וטרח לקים אפשרות השמוש של ו ושד במשמ' כאשר. ובעצם המלה יחיתן אמר שהיא הפעיל מן חות, במשמ' דומה ל ח ת ת, או שהוא הוא הפעל חתת, והיוד הנחה היא תמורת הדגש באות הכפל. וכבר נזכר למעלה, כי בהשרשים החליטו לפעל מיוחד חית. רש"י אמר: שוד בהמותיך ואוכלוסיך אשר שדדו את עמי ישראל הוא ישברם. ע"כ. ראב"ע פרש ולא פרש: ושודך שהיית מפחיד הבהמות והנה יחיתן כמו יקימן. ע"כ. ורד"ק בהשרשים הביא את פרושו של ריב"ג והסכים על עצם הפרוש ודחה את הפעל המיוחד, והביא עוד פרוש: השוד שעשית לשוכנים בה (בא"י) שהחתית אותם יכסך. והחדשים, קצתם (Bö., Kö.) עוד מקבלים הנוסחה יחיתן בנון בסוף. קניג

חֵךְ[1], ש"ז, כנ' חכי, חכך, חכו, חכם, — הכפה שבתוך חלל הפה שמעל להלשון והוא כלי הטעם, **Gaumen**; **palais; palate**: הלא אזן מלין תבחן וחך אכל יטעם לו (איוב יב יא). כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי (שה"ש ב ג). אכל בני דבש כי טוב ונפת מתוק על חכך (משלי כד יג). נהנה חיכו בבזית (ירוש' שבת א ב ג). אמר לו פתח חיכך וקבל (שם יבמ' ח ט ד). כאדם שאומר לחברו מזוג לי ושנה לי שחכי ערב לי היך לי לי (מד"ר ברא' לט). — דבקה הלשון אל החכו, מפני צמא: דבק לשון יונק אל חכו בצמא (איכ' ד ד). — ובמליצה, בהשאלה בענין טעם רוחני: מה נמלצו לחכי אמרתך מדבש לפי (תהל' קיט קג). אם חכי לא יבין הוות (איוב ו ל). ולא יפיל בזה לשון ויעשיה בכנוי הה"א והדבר פשוט לכל מי שיש לו היך לטעום טעם הלשון (פענח רזא, במיני). — וכאחד מכלי הדבור: כי אמת יהגה חכי ותועבת שפתי רשע (משלי ח ז). הנה נא פתחתי פי דברה לשוני בחכי (איוב לג ב). — ודבקה לשונו לחכו, לא יכול לדבר: קול נגידים נחבאו [2]) ולשונם לחכם דבקה (איוב כט י). תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי (תהל' קלז ו). ואתה בן אדם הנה נתנו עליך עבותים ואסרוך בהם ולא תצא בתוכם ולשונך אדביק אל חכך ונאלמת (יחזק' ג כה-כו). — ומנע דבר בתוך חכו, לא ספר אותו: אם תמתיק בפיו רעה יכחידנה תחת לשונו יחמל עליה ולא יעזבנה וימנענה בתוך חכו (איוב כ יב-יג). ולא נתתי לחטא חכי (שם לא ל), ר"ל לדבר דברים לא הגונים. — ובכלל להוצאת קול: אל חכך שפר כנשר על בית יי' (הוש' ח א). — ועצם החך, כמו דבור: כי נפת תטפנה שפתי זרה וחלק משמן חכה (משלי ה ג), ר"ל דבריה. — ואמרה שולמית בשבחה את דודה: מראהו כלבנון בחור כארזים חכו ממתקים וכלו מחמדים זה דודי וזה רעי בנות ירושלם (שה"ש ה יה-יו). — ואף הדוד שבח את רעיתו בזה: ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן וריח אפך כתפוחים וחכך כיין הטוב (שם ז ט-י). — ואמר בן סירא: חיך ערב ירבה אוהב ושפתי חן שואלי שלום (כ"ס גני' ו ה). ראה מהו אומר כי כה אמר יי' לבית ישראל דרשוני וחיו ויש לך חיך מתוק מזה חי אני נאם יי' אם אחפוץ במות הרשע וגומר ויש לך חיך מתוק כזה :בשוב רשע וגו' אין לך חיך מתוק מזה (מד"ר במד' י). המתיק חכו דבור חנפה דברים מתוקים (ברכ' הנקדן).

חַךְ[1], ב"ז, מ"ר חכים, סמי' חכי, — א) ספור דברים, **Erzählung, Märchen; conte; fable; romance**: הגדה: גלעד קרית פעלי און עקבה מדם וכחכי [2]) איש גדודים חבר כהנים דרך ירצחו שכמה כי זמה

סובר, כי השבעים והתרגום תקנו והגיהו ך במקום ן כדי לתרץ קושי המליצה. אבל רוב החדשים הסכימו כלם כי העקר הוא בכנוי נכח, ואין ספק בדבר כי כך הוא. ואולם בדבר השרש, הכתיב המסור ביוד אחרי החית ודעת ריב"ג, שגם רד"ק הודה באפשרותה, מכריעים כי הוא שרש מיוחד נע"י, ואין צרך להכנס בדחק הדקדוקי ולאמר כי היוד היא במקום הנח. ועל מציאות שרש חית בלשון העברית לפנים הלא מעיד השם חית להאות השמינית של האלף בית, כמו שכבר הוכחתי בהערה לערך חית, ואותו המושג, שנתן שם להאות חית, הוא הוא המושג המונח בהפעל חית, כי עכ"פ עקר המושג של השם חית, שהוא כיס, שק, וכדומה, הוא מה שעוטה או מכסה על דבר, והפעל יחיתך כאן הוא כפל הלשון של יככך ממש, ומקביל היטב להמליצה ולהרעיון.

[1]) מן חנך, וכך בערב' חנך a). — [2]) ו כפל מן ו שלאחרי כן.

a) حَنَكَ

[1]) בערב' חכאיה a), ועי' הערה לקמן — [2]) זה אחד מהפסוקים היותר קשי ההבנה שבמקרא, ושנתלבטו בו כל המפרשים הקדמונים והאחרונים. מהשבעים נראה שהיתה לפניהם איזו נוסחה אחרת: במקום וכחכי וכחך, ובמקום חבר חבאו. הרדב"א פרשו המתנה. וגם החדשים החליטו כי הכתוב משובש והגיהו הגהות מתחלפות: וכהחבא אנשי גדודים נחבאו כהנים, או בגדוד מכי איש, או וכמחכי איש חבר כהנים, וגדודים נמחק, ועוד הגהות אחרות. אבל כל ההגהות האלה אינן מרפאות את שבר הכתוב ואינן נותנות לו מליצה טבעית עזה ונמלצה לפי הענין. ולכן עדיף לקים את הנוסחה כמו שהיא, ולהחליט על פי הכלל האמתי, כי דוקא זרות הנוסחה מעידה על עתיקותה ואמתותה. ולפי הנוסחה ולפי הדקדוק עלינו לראות בהמלה חכי רבים מן חך, כמו גבי מן גב, וכיוצא בזה. ובכן יש לנו השם חך. אפס, כל הנסיונות לפרש השם הזה במשמ' חבורה לא עלו יפה, כי אין המושג של חבורה נותן פה כל רעיון נאה ומליצה טבעית. והנה לפי פסקי הטעמים השם איש מכרת בן גדודים, והמלה וכחכי מחוברה רק עם השם איש,

a) حكاية

עשו (הושע ו ח-ט). — ב) במשמ' *המתנה: ודמעותי בתוך עיני מחכים, המות לבי כחכי איש גדודים (ר"י הלוי, אהה לי). ובת שוע שבה ותפרח כתמר וכחכי עם לביאת משיח בן חכי שניהם ליום בוא השלית (יל"ג, קוצו של יוד, ה). — ג) במשמ' *חבורה: וגדודי חכי איש עמם ולהבים פנימו (אדס, או"א, מחזה ט).

ב.*חך, ש"ז, מ"ר חכים, — כמו חכה: בראשונה שהיו שבטים כתיקנן אמרו אין אדם פורס חרמו ומעמיד ספינתו בתוך של חבירו אבל צדין בחכין ובמכמרות מכל מקום (תוספתא ב"ק ח יז). וימותו לפני ה' מיתתם לפנים ונפילתם לפנים כיצד יצאו גררום בחכי ברזל (ספרי נשא מד). — ואגמון קטן שמחברים בו בגדים וכדומה: ולא יהא נותן בבגד יותר משלש חכין ושני חוטין העליונים הרי אלו שלו (תוספתא ב"ק יא יג).

*חֹך, חוך, ש"ז, — כמו חכוך: ושאר כל מיני פורעניות המתרגשות כגון החוך [1] והגוב זבוב וצירעה (תענ' יד.).

א.חכה, ממנו חכה, *חכוי.

חכה, פ"ע, בינ' חוכה, עת' אחכה, — המתין, נתן להזמן לעבור, warten; attendre; to wait: כי אלהי משפט יי' אשרי כל חוכי לו (ישע' ל יח). — ואמר הפיטן: ירשו למצער אהוביך והתנכרו, חוכים לעתות אהביך אשר אחרו (אהבה לרי"ה, קונט' הפיוט' נו). טחו עיניהם ולבותם סכלים, חוכים ישועה מאטים ואלילים, ונוחים תעובים שקוצים וגלולים (יוצר ב שבוע', תתתיות). חוכה וסוכה ודוה וחוזר לכתור (סליח' ה עי"ת, תוחלת). — ובלווי: דרשו שמי המוני תמיד ולי חכו, לאור באור יי' בית יעקב לכו (רמב"ע, דרשו שמי).

— פע', חכה, חכיתי, חכינו, — כמו קל חכה, בנחץ הפעולה: ופתחת הדלת ונסתה ולא תחכה (מ"ב ט ג). ולכן יחכה יי' לחננכם ולכן ירום לרחמכם (ישע' ל יח). ויאמרו איש אל רעהו לא כן אנחנו עשים היום הזה יום בשרה הוא ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עוון ועתה לכו ונבאה ונגידה בית המלך (מ"ב ז ט). אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יאחר (חבק' ב ג). לכן חכו לי נאם יי' ליום קומי לעד כי משפטי לאסף גוים לקבצי ממלכות לשפך עליהם זעמי (צפנ' ג ח). מהרו שכחו מעשיו לא חכו לעצתו (תהל' קו יג). אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה (דני' יב יב). המחכים למות ואיננו (איוב ג כא). וכי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה מי מעכב מדת הדין מעכבת וכי מאחר שמדת הדין מעכבת אנו למה מחכין לקבל שכר (סנה' צז:). אם ראית דור שמתמעט והולך חכה לו (שם צח.). וישראל משתמשין לאורו (של משיח) ואומרים אשרי שעה שבה נברא וכו' אשרי עין שחיכתה לו שמפתח שפתיו ברכה ושלום (פסיק' רבתי לז). — וחכה את פלוני בדברים וכדומה, לא דבר דבריו עד שפלוני גמר: ואליהו חכה את איוב בדברים כי זקנים המה ממנו לימים (איוב לב ד). — ואמר המשורר: ואיך אישן ועפעפי קשרים בגבותי ואישוני עקדים ודמעותי בתוך עיני מחכים (ר"י הלוי, אהה לי). — *וחכה את פלוני, חכה עד שפלוני יעשה דבר: אבל אם תחכוני ואשלח מלאכים אל הקיסר (יוסיפון סד). — ובמשמ' של תקוה ויחול: וחכיתי ליי' המסתיר פניו מבית יעקב וקויתי לו (ישע' ח יז). נפשנו חכתה ליי' עזרנו ומגננו הוא (תהל' לג כ). עין לא ראתה

והמלה גדודים עומדת לבדה, ואין לה כל מקום, כי להברה עם חבר היתה צריכה לעמוד בסמי' גדודי, וכדומה. אבל גם להבר איש-גדודים במשמ' הרגילה כמו"כ לא טבעי, כי היה צריך להיות אנשי גדודים, כמו שהגיהו באמת קצת החדשים. ומכל זה נראה, כי כל המלים האלה הם מלשון העתיקה או מלשון ההמונית, שעפי"ר היא היא, ואיש גדודים הוא שם של איזה ספור והגדה מספורי ההמון והגדותיו, שהיה אולי מספר שם על דבר רצח בדרך, אם נקבל הנוסחה ירצחו, ואולי היה באמת כתוב ירוצו במקום ירצחו והיה מספר אולי שם באיזה אופן ולאיזו כונה ירוץ איש גדודים על דרך שכמה, אם נקבל שהמלה שכמה היא באמת שם העיר, ואולי גם פרוש המלה שכמה אחר. ולפי כל זה צריך ליחס להמלה חכי משמע' של ספור והגדה, ובאמת משמש בערב' במשמעה זו השם חכאיה [a], והוא מן השרש חכי [b] המשמש במשמ' הגיד וספר דברים. והנה אולי יותר נכון לראות במלה חכי לא חכי, רבים מן חך, אלא יחיד מנל"י, חכי במשקל חלי, כמו שהוא בערב' מנל"י. אפס. אין הקש הלשון מונע מלקבל גם הנוסחה המקבלה בנקודה חכי ולהחליטו לרבים מן חך ואעפי"כ לדמות לחכי בערב', יען חלוף של כפולים ונל"י הוא דבר מצוי בין שתי הלשונות, ומלבד זה אנו רואים כי גם בערב השרש חכ [c] והשרש חכי מתמזגים בקצת השמושים, כך במושג של תקוי מעשה, משמשים בערב' גם שרש חכי וגם שרש חכ.

[1] גרס' הערוך, וכן בכ"י אחד, ובכ"י אחרים ובנוסח': כגון חיכוך הגב. והביא גרסה זו גם הערוך.

a) حكاية b) حكى c) حكّ

אלהים זולתך יעשה לְמְחַכֵּה לו (יבע' סד ג). ישראל המחכים לישועת הקב"ה בכל יום ואומרים אין לנו חפץ טוב בעולם אלא אתה (מד"ר בה"ב, נגילה). — ובמשמ' *חשב, פלל: מי היה מחכה לאברהם ושרה שהיו זקנים שיולד להם בן מי מחכה ליעקב שעבר במקלו הירדן שיפריץ ויעשיר מי היה מחכה ליוסף שעברו עליו כל הצרות האלו שיהיה למלך וכו' (מד"ר בראש' פח). — ובהשאלה לדבר לא בע"ח במשמ' מונח, מוכן, והשתמשו הסופרים האחרונים גם עם על אחריו: מצאתי את מכתבך היקר מן ג' אלול אשר בא הלום אחרי צאתי מחכה עלי (אגר' יל"ג א מו).

ב·**חכה,** ממנו ב.*חִךְ, חַכָּה,*חִכָּה.

חַכָּה, ש"נ, מ"ר חַכּוֹת, — אגמון של ברזל קשור בראש פתיל ארוך יצודו בו דגים, **Angel : ligne (à pêcher) ; angling-rod** : ואנו הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חַכָּה ופרשי מכמרת על פני מים אמללו (יבע' יט ח). ותעשה אדם כדגי הים כרמש לא משל בו כלה בְּחַכָּה העלה יגרהו בחרמו ויאספהו במכמרתו (חבק' א יד-יה). תמשך לויתן בְּחַכָּה ובחבל תשקיע לשנו התשים אגמן באפו ובחוח תקב לחיו (איוב מ כה-כו). צד הוא בחכה צד הוא במכמורת (ירוש' פסח' ד ל ד). אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק בנחל שוטף נפלה חכה מה יעשו מי גבים (מו"ק כה:). חכה יורדת לגרונו של דג וחונקתו (מד"ר קהל', כי גם).

***חִכָּה,** פ"ע, — צד דגים בחַכָּה, **angeln ; pêcher à la ligne ; to fish with angle** : עשרה תנאין התנה יהושע שיהו מרעין (בהמתם) בחורשין וכו' ומחכין בימה של טבריא ובלבד שלא יפרוש קלע ויעמיד את הספינה (ב"ק פא.).

··**חִכּוּי,** ש"ז, — שה"פ מן א.חִכָּה: מבטח ומשען ותקוה ומחסה ותוחלת וחכוי וסמיכה וסבר ומסעד (חו"ס, הכעתון ז). — ואמר הפיטן: נפשות קהליך בעוויין, בך יחסו תמיד וקוויין וכו' ברך שנותינו בְּחִכּוּיִין, רחק חטאתן וגם מריין (סליח' לשב' שובה, שובה ה').

***חִכּוּךְ,** ש"ז, — שה"פ מן חִכֵּךְ, ובפרט חלק העור שמורגש כמו החכוך: מתריעין על החיכוך בשבת (ב"ק פ:). בתחי'ה הקב"ה מכנים בהם (ברשעים בגיהנם) חיכוך והם אומרים זו גיהנם של הקב"ה ואה"כ הוא מוציאן לשלג (תנחומא ראה י). כשיש חכוך לאדם בלא שחין ובלא כנה ובלא פרעוש (חכמוני לר"ש דונולו א). וכל המזל יורה על הגרב והחכוך והצרעת (ראב"ע, ראשית חכמה). ובן חיכוך לח הרי הוא כשחין פורח ואם פשט ברוב הצבור מתענין ומתריעין עליו אבל חיכוך יבש צועקים עליו בלבד (רמב"ם, תעג' ב). ויתחדשו חלאים כגרב והחיכוך והיבלות או מכות גדולות ונגעים גדולים כמורסא (מו"נ א עג). גרב מחלאי החכוך (רד"ק, שרש גרב). שמיום שנכנסתי לה (להעיר) עד צאתי נולד לי חכוך ושחינים זרים יוצאים מהטבע עד שהייתי שואל נפשי למות (לקוט' יוסף כמברי, בדה"ת וקור' העת' א). ויקרה עמם איכול רב מתערובת דם רע ומן החכוך יפרדו קליפות כמין סנפירים (מ' אלדבי, ש"א ד). ואם ירגיש בעפעף החיכוך ירחצם במים קרים (שם). ואם יהיה התילדם (של הטהורים) ממותרות חדות נושבות אזי ירגיש חכוך בפי הטבעת עם כאב ועצור (שם) לחיכוך הנעשה באצבעות הרגלים וגם לנפחם יצוק עליהם מים מלוחים חמים וכו' ואם יהיה החיכוך חזק תתן עליו תאנים כתושים עם שמן זית או מי בצלים עם יין (שם). — ובמשמ' *שפשוף חזק מגוף בגוף: ונלך בין הסלעים יתנגפו רגלינו ונשוב צולעים ונגועים על גבינו מחכוך המשאים הקשים (ר' קלוני', אגר' בע"ה א ו). וכן השמיעה אם לא היה קול לא היה נשמע והקול חיכוך הגשמים ואם לא היה גשם לא היה קול (אבונלר אלפרבי, במהות הנפש). — *וגלי הים בשפת היבשה: מקום חכוך הימים כלומר מקום שמהכבין בו גליהם ר"ל שפתו (הברבים לריב"ג, חפף).

··**חִכּוּכִי,** ת"ז, — מטבע החִכּוּךְ: כאב חכוכי וסבת הכאב החכוכי ליחה חריפה (קאנון א ג ב ב).

··**חִכּוּם,** ש"ז, מ"ר חִכּוּמִים, — שה"פ מן חִכֵּם: פתח דבריך הבינם בְּחִכּוּמִים, ותזכם להיות חיים וקיימים (יוצר ב שבוע', אס לא).

***חִכּוּר,** ש"ז, מ"ר חֲכוּרוֹת — א) כמו *חוֹכֵר: האריסין והחכורות והסקריקון והגזלן אין מביאין מאותו הטעם משום שנאמר ראשית בכורי אדמתך (ביכור' א ב). בארים וחכור לא בארים לשעה וחכור לשעת וכו' בארים לעולם ובחכור לעולם מביא (ירוש' שם א סד:). חכורי בתי אבות אינן מביאין (שם). בבעלי אריסיות חכורות היא מתניתא (שם).

— ב) סכום החכירה: המקבל שדה מחבירו ולא רצה לנכש ואמר לו מה איכפת לך הואיל ואני נותן לך חכורך אין שומעין לו (ב"מ ע ד). המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב או נשדפה אם מכת מדינה היא מנכה לו מן חכורו, אם אינה מכת מדינה אין מנכה לו מן חכורו (שם ו). החוכר שדה מחבירו נרה ולא זרעה נותן לו חכורו (תוספתא שם ו כט). לא יאמר לו לגורן תן לי חכורי של שתי שנים אלא נותן של שנה שנה בפני עצמה (שם ע ח). החוכר שדה לחבירו והיה נרה שנה אחת וזורעה שנה אחת ועמד עליו בשעת הניר ואמר לו תן לי חכורי אין שומעין לו (שם כד).

***חֲכוּרוֹת**, ש"נ, — מעמד החוכר: הקונה שלשה אילנות בתוך של חבירו מביא וקורא וכו' ר' יהודה אומר אף בעלי אריסות וחכורות מביאין וקורין (ביכור' א יא).

חכי, — עי' א.הָךְ.

***חָכִיר**, א) ת"ז, מ"ר חֲכִירִים, — כמו חוֹכֵר, מי שחֹכר שדה ובדומה: חכירי בתי אבות אין בהן משום סיקריקון (ירוש' גיט' ה מז:). שני הנוונים שאירע לאחד מהן דבר הרי אילו נועלין את חנותן וחכיריו ופועליו עושין בצינעא במקום אחר (שם מו"ק ג פב:). האריסין והחכירין והקבלנין הרי אלו יעשה אחרים בשבילן (מו"ק יא:). — ב) ש"ז, סכום שהחוכר משלם לזמן קצוב: המקבל שדה מחבירו והיא בית השלחין או בית האילן יבש המעין ונקצץ האילן אינו מנכה לו מן חכירו[1] ואם אמר לו חכור לי שדה בית השלחין זה וכו' מנכה לו מן חכירו (ב"מ ע ב).

***חֲכִירָה**, ש"נ, מ"ר חֲכִירוֹת, — בה"פ מן חָכַר: בבעלי אריסיות וחכירות היא מתניתה (ירוש' ביכור' א סד:).

***חֲכִירוּת**, ש"נ, — א) מעמד החכיר: ויגזרו עליהם שנוי המלבושים וימנעו מהם המסחר וההכירות והאומניות (אגר' המוס' לר"ש אלעמי). — ב) כמו הכיר משמעה ב: המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב או שנשדפה אם מכת מדינה היא מנכה מן החכירות (רש"י ב"מ קנ:). אם קיבלה ממנו בחכירות בכך וכך כורין לשנה (שם). לא בשביל המעיין העליתי בחכירותך (שם קד). המקבל שדה לזורעה שעורין ובחכירות כך וכך חטין או שעורין או מעות לא יזרענה חטין (שם קו:). המקבל או באריסות למחצה וכו' או בחכירות בכך וכך כורים לשנה (שם קג.). יכול המחכיר לומר לחוכר כי נשארנו מעט מהרבה והרי נשאר לי חכירותי מה שקצבתי עמך בכך וכך כורין (תוספ' שם קו.).

---

[1] גרס' הערוך, ובנוסח' חכורו.

***חכך**[1], ממנו *חִכּוּךְ, חָכַךְ, *חַכְּכִית.

***חָכַךְ**, פ"ע מק' חֵךְ, לְחֵךְ, — גרד ושפשף, reiben; kratzen; frotter, gratter; rub, scratch: (שאל) רב מרבי חייא מהו לחוך א"ל אסור (נזיר נט.). — וכמו שלמים: כל זמן שהן (השורים) חוככין זה את זה (תוספתא ב"ק ט כח). — ובהשאלה, הָכַךְ בדבר, מפקפק, נוטה: האומר לחבירו מודרני ממך וכו' שאני טועם לך אסור מנודה אני לך ר"ע היה חוכך בזה להחמיר (נדר' א א). ואני חוכך בטעם זה (ר"נ על הרי"ף, פסח' ז:). על עיקר הסברא אני חוכך הרבה ולא ידעתי להולמה (שו"ת במש לדקה, או"ח א).
— פע', *חִכֵּךְ, — חִכֵּךְ בגרונו, הוציא קול כמו הכוך: התחיל (עשו) מחכך בגרונו וכו' וזורק רוק מפיו (מד"ר כלאמ' סו). חיכך בגרונו והוציא את הזמורה (פסיק' דר"כ, זכור). — ובהשאלה: מקום הכוך הימים כלומר מקום שמחככין בו גליהם (הכרמ' לריב"ג, חפף).
— התפ', *הִתְחַכֵּךְ: שור שהיה מתחכך בכותל ונפל על האדם (ב"ק ד ו). לפי שאין דרכן של בני אדם להתחכך בכתלים (גמ' שם ל.). ארי שנכנס לבין השוורים ונמצא צפורן בגבו של אחד מהן איי הוששין שמא ארי דורסו וכו' (אפשר) בכותל נתחכך אדרבה רוב שוורים מתחככין ומיעוטן אין מתחככין וכל המתחכך אין צפורן יושבת לו בגבו (חול' נג.). וקרומיתו משונה וחדה ואינה מתפגמת ומתחככת כשאר הקנים (ערוך, ערך סמניא). והקול האחר הוא משני גשמים מתנועעים ומתחככים זה בזה שיניעו האויר בדופק גדול (מ' אלדבי, ש"א ד).

***חָכָךְ**[2], ש"ז, — צרה, רעה גדולה: א"ר ירמיה חכך גדול נעשה באותו היום כל מקום שהיתה עיניו

---

[1]) בערב' חכ a).
[2]) בערב' אַכָּאכָּה b) צרה גדולה מצרות העולם. והדגשתי את הכף מפני שכך הוא גם בערב' ומפני שכך הברתו יותר קלה ונוחה.

a) حك b) أكاكة

של רבי ליעזר מבטת היה נשרף (ירוש׳ מו״ק ג פא 7).

*חַכְבִית, — עי׳ עַכָּבִית.

חכל[1]), ממנו חַכְלִיל, ׳חַכְלִילִי חַכְלִלוּת.

חַכְלִיל[2]), ת״ז, כסמי׳ חַכְלִילִי, — אדֹם, אדמדם, בפרט עינים של מי ששתה הרבה יין, rötlich rougeâtre ; reedish: אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו כבס ביין לבשו ובדם ענבים סותה חַכְלִילִי[3]) עינים מיין ולבן שנים מחלב (ברא׳ מט יא-יב). — ואמר המשורר: זכרי נשף ערב ביער שמה, עת חַכְלִילַת-עַיִן שמש ירדה, מנגה נגדה אז לחיך אדמה, ובנשיקות פי מעמי נפקדה (מיכל, אהובה עזובה). — וכמו שֵׁם, ואמר הפיטן: ונזיר להפרישו מיין חכליליו, ערכים ומזבח ופסח שני והצוצרות ונסכים ופר העלם דבר מעיני בעליו (אזהר׳ ר״י ברצלוני, אדכרה). חכליל השמים יקוד אש הוא בעיני המלהט את כל סביבי גם תוהלתי גם עורי ובשרי יחרו באור אישו (מה״ג דביר ב, מכת׳ מסתור י).

חכלילות, — עי׳ חַכְלִלוּת.

׳חַכְלִילִי, ת״ז, נק׳ חַכְלִילִית, — כמו חַכְלִיל: הנה שם גפן פוריה משלהת בעמק יונקותיה וכו׳ וזמורותיה כפופות תחת משא אשכלותיהן אשר הבשילו ענבים מלאי חמר מה נעמו בנוצצם כברקת בזהר אדמדם חכלילי (א׳ מפו, אה״ל ה).

חַכְלִלוּת, ש״נ, — גון חכליל: למי אוי למי אבוי למי מדונים למי שיח למי פצעים חנם למי חַכְלִלוּת עינים למאחרים על היין לבאים לחקור ממסך (משלי כג כט-ל).

חכם[1]), ממנו חָכָם, חָכַם, חָכְמָה, חָכְמָה, *חָכְמָנִית, ׳הִכּוּם, ׳הִתְחַכְּמוּת.

חָכָם, לנק׳ חֲכָמָה, מ״ר חֲכָמִים, חֲכָמוֹת.

א. ת״ז, — א) שיש בו דעת להבין דבר, klug, weise intelligent, sage; wise: ועתה ירא פרעה איש נבון וְחָכָם וישיתהו על ארץ מצרים (ברא׳ מא לג). רק עם חָכָם ונבון הגוי הגדול הזה (דבר׳ ד ו). ויונדב איש חָכָם מאד (ש״ב יג ג). נתתי לך לב חָכָם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך (מ״א ג יב). ברוך יי׳ היום אשר נתן לדוד בן חָכָם על העם הרב הזה (שם ה כא). וגבר חָכָם שמע לי (איוב לד לד). בן חָכָם ישמח אב (משלי י א). מזרה רשעים מלך חָכָם (שם כ כו). חבלי יולדה יבאו לו הוא בן לא חָכָם כי עת לא יעמד במשבר בנים (הוש׳ יג יג). טוב ילד מסכן וְחָכָם ממלך זקן וכסיל (קהל׳ ד יג). חֲכַם לבב ואמיץ כח (איוב ט ד). — ולנק׳: וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חֲכָמָה ויאמר אליה התאבלי וכו׳ ובאת אל המלך (ש״ב יד ב-ג). — ומ״ר: הבו לכם אנשים חֲכָמִים ונבנים וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם (דבר׳ א יג). — ב) חרוץ, יֹדֵעַ במלאכה מן המלאכות, geschickt, kundig; adroit; skilfus: ויקרא משה אל בצלאל ואל אהליאב ואל כל איש חֲכַם לב אשר נתן יי׳ חכמה בלבו (שמות לו ב). חרש חָכָם יבקש לו להכין פסל (ישע מ כ) וכל חכם בכל

---

[1]) יש מדמים לו השרש אכל באשור׳ במשמ׳ חשך, ובערב חלך a) במשמ׳ שחור, ומיחסים לשרש זה בעבר משמ׳ של כהות, אך כל הקדמונים יחסו לו משמ׳ של אדמימות, ומקביל לו בערב׳ שכל b), ועי׳ בהערה להלן.

[2]) משקל סַגְרִיר, אך בשמוש תאר, ומצוי משקל זה בערבית בשמוש תאר (Barth, § 144 a). ועי׳ הערה לקמן. — [3]) סמי׳ הקדומה, כמו אסרי, הפכי וכו׳. ות״א יסמקון, וכן כל קדמונינו. מנחם: ענין אודם הוא. ע״כ. רסע״ג: מזור אלעינין. ע״כ. ריב״ג: פרשו בו אדמימות. ע״כ. וכן רש״י, וכן אחרים. וגם השבעים תרגמו במלה שיש בה משמ׳ שמחה ואור. רק רמב״ן פרש חכלילי משרש כחל, במשמ׳ שחרות העינים, וכן רוב החדשים, מפני שלא מצאו בערב׳ לשרש חכל או לאחד מצרופיו משמ׳ אדמימות, ויפרשו גם הם במשמ׳ כהות, ויסמכו על משמ׳ חכל c) בערב׳ בענין ספק ולא הבנה. אבל, משמעה זו אינה מסכמ׳ במקום הזה להכונה של ברכה שיש במליצה זו. ומשמע׳ ספק ולא הבנה שיש בשרש חכל בערב׳ רחוקה ממשמ׳ כהות העינים. והאמת היא שהשרש המקביל לזה בערב׳ הוא שכל b), כמו שכבר העירותי הרבה פעמים שחלוף זה בין ח ובין ש מצוי בין שתי הלשונות, וגם בערב׳ בעצמה משמשים שני אלה השרשים קצת בערבוביה, כי גם שכל משמש במשמ׳ ספק ולא הבנה כמו חכל, שמע ממנו כי גם הערבים חשו דמיון בין חכל ושכל. והנה שָׁכִל a) משמש בערב׳ במשמ׳ היה אדֹם ולבן, והשם שֻׁכְלָה b) אדמימות על לבן, ואַשְׁכַל c) אדֹם נֹטה ללֹבן או לֹבן נֹטה לאדמימות, ותאר למה שהוא מגון בזה הגון. ואומרים עוד שַׁכַּל להענבים, במשמ׳ בשלו.

[1]) שרש משתף לכל הלשונות השמיות.

---

a) حلك b) شكل c) حكل

a) شَكِل b) شُكْلَة c) أَشْكَل

מלאכה (דהי"א כב יה). ועתה שלח לי איש חכם לעשות בזהב ובכסף ובנחשת (דהי"ב ב ו). וכל אשה חכמת לב בידיה טוו (שמות לה כה). ואתה תדבר אל כל חכמי לב וכו' ועשו את בגדי אהרן (שם כח ג). — ולדברים לא בע"ח: סנהדרין שיש בה שנים שיודעין לדבר וכולן ראויין לשמוע הרי זו ראויה לסנהדרין ג' הרי זו בינונית ארבעה הרי זו חכמה וביבנה היו בה ארבעה (ירוש' שקל' ה מח ד). ואיני צריך לזכר בו יותר ממה שבא בתורתנו · החכמה והטהורה מרוע ענין ההוא (חריזי, מו"נ ג ח).

ב. ש"ז, מ"ר חכמים, — א) אדם חכם בכלל, Weiser, un sage; wise man: אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו (ירמ' ט כב). אל תהי חכם בעיניך (משלי ג ז). תורת חכם מקור חיים (שם יג יד). דברי פי חכם חן (קהל' י יב). החכם עיניו בראשו (שם ב יד). מי כהחכם ומי יודע פשר דבר (שם ח א). הוכח לחכם ויאהבך (משלי ט ח). כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם (קהל' ב טז). כי לא תאבד תורה מכהן ועצה מחכם ודבר מנביא (ירמ' יח יח). — ואמר בן סירא: חכם לנפשו ישבע תענוג ויאשרוהו כל רואיהו חכם עם ינחל כבוד ושמו עומד לחיי עולם (כ"ס גני' לז כד-כו). — יאמרו בגדר החכם: איזהו חכם הלומד מכל אדם (אבות ד א). — ומ"ר: כי השחד יעור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקם (דבר' טז יט). הוי חכמים בעיניהם ונגד פניהם נבונים (ישע' ה כא). איך תאמרו אל פרעה בן חכמים אני (שם יט יא). חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו (ירמ' ד כב). והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו (עובד' א ח). אנשי לצון יפיחו קריה וחכמים ישיבו אף (משלי כט ח). ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים (שמות ז יא). ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם (קהל' ט יא). כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך (ירמ' י ז). אים אפוא חכמיך ויגידו נא לך וידעו מה יעץ יי' צבאות על מצרים (ישע' יט יב). חכמיך צור היו בך המה חבליך (יחזק' כז ח). ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבניו תסתתר (ישע' כט יד). ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפל לפניו לא תוכל לו (אסת' ו יג). ויקרא את כל חרטמי מצרים ואת כל חכמיה ויספר פרעה להם את חלמו (בראש' מא ח). חרב על כשדים נאם יי' ואל ישבי בבל ואל שריה ואל חכמיה (ירמ' נ לה). זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך (יחזק' כז ט).

— וקצת משלים: אין חכם כבעל הנסיון (מלי דאגות י:). ואמרו דומים החכמים בארץ ככוכבים בשמים (מבחר הפנינ' א). והם דומים בארץ החכמים לכוכבים בשמים מאירים (כתי הנפש והלחב'). משל ישן שוטה אחד יוכל להקשות מה שלא יוכלו אלף חכמים לתרץ (תיר' הקנאות, ר"י יעבץ מב). שאלת החכם חצי חכמה (שו"ת חות יאיר קס). הממון אינו עושה חכם לבור (פלא יועץ, ערך ממונה). ויפה אמרו קדמוננו לבות החכמים יש להם עינים (אגר' ריב"ל, בכפי כהר ילחק). — ב) בקיא במלאכה מהמלאכות: ויועץ וחכם חרשים ונבון לחש (ישע' ג ג). ויבאו כל החכמים העשים את כל מלאכת הקדש (שמות לו ד). ועתה שלח לי איש חכם לעשות בזהב ובכסף ובנחשת וכו' וידע לפתח פתוחים עם החכמים אשר עמי (דהי"ב ב ו). איש צרי יודע לעשות בזהב ובכסף וכו' ולחשב כל מחשבת אשר ינתן לו עם חכמיך וחכמי אדני דויד אביך (שם יג). — ג) ביחוד, *הבקיא בתורה ופרוש מצוותיה: החכם שאסר את האשה בנדר על בעלך הרי זה לא ישאנה (יבמ' ב י). חכם שדן את הדין טימא וטיהר אסר והתיר וכו' (תוספתא שם ד ז). כשחכם נכנס אחד עומד ואחד יושב עד שישב במקומו (הור' יג:). ולא בא בפי בשר פגול שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם (חול' לז:). אמרו חכמים רחק מן הביעור וזמן הדומה לביעור (תוספתא יבמ' ד ז). מעשה בר' אליעזר ורבי יהושע ורבי עקיבא שעלו לחולת אנטוכיא על עסק מגבת חכמים וכו' (ירוש' הור' ג מח.). ראה רבי דבריו של ר"ש בכסוי הדם ושנאו בלשון חכמים (חול' פה.). בני חכמים ותלמידי חכמים בזמן שרבים צריכים להם מפסיעין על ראשי העם (הור' יג:). שמשש שעות ולמעלה איסור חמץ משל חכמים הוא שאסור (הלכ' פסוק' פסח'). כל המקדיש על דעת חכמים והפקיעו חכמים קדושיו ממנו (שם). — וקבוץ חכמים, בנגוד לאחד מהחכמים: מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסים לאכל בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים עד חצות (ברכ' א א). — *תלמיד חכם, עי' תלמיד. — ד) *בקיא במקצוע ממקצועות המדע: חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרין וחכמי אומות העולם אומרים גלגל חוזר ומזלות קבועין (פסח' צד:). חכמי המזלות נחלקו בשאלות לשתי תודות גדולות (רא"ב"ע, ספר השאלות, כ"י פריז). ועתה אחל לדבר איך יוכל חכם המזלות

לדעת מה שיש בלב השואל (שם). חכמי המזלות, חכמי המספר, חכמי החשבון (הוא, ספר המספר). — ובמשמ' ־רב העדה: ויַעמדו ובנו להם ביהכ"נ וביהמ"ד ושכרו להם את החכם ויַשכרו להם מלמד תינוקות (סדר אליהו רבא יא). ולא שמענו מעולם מי שיפקפק לומר שיהיה חכם הקהל פסול להיות דיין לשום אחד מהקהל שלו (שו"ת מהריב"ל ג לז). הסכמנו בהסכמה גמורה שלא להקים עלינו ולא בקהלנו שום חכם מרביץ תורה לא לשרת בתוך הקהל ולא חוץ לקהל (שו"ת מהרש"ך ב קמג).

חָכַם, פ"ע, עת' אֶחְכַּם, אֶחְכְּמָה, יֶחְכַּם, צווי חֲכַם. — היה חָכָם: לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם איכה ירדף אחד אלף ושנים יניסו רבבה אם לא כי צורם מכרם (דבר' לב כט-ל). וצידון כי חָכְמָה מאד (זכר' ט ב). ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חָכַמְתִּי אני אז יותר (קהל' ב יה). ומי יודע החכם (מי שיבוא אחרי) או סכל וישלט בכל עמלי שעמלתי ושחכמתי תחת השמש (שם יט). אם חָכַמְתָּ חָכַמְתָּ לך (קהל' ט יב). אמרתי אֶחְכָּמָה והיא רחוקה ממני (קהל' ז כג). שמע עצה וקבל מוסר למען תֶּחְכַּם באחריתך (משלי יט כ). בענש לץ יֶחְכַּם פתי ובהשכיל לחכם יקח דעת (שם כא יא). תן לחכם וְיֶחְכַּם עוד (שם ט ט). לץ היין המה שכר וכל שגה בו לא יֶחְכָּם (שם כ א). וַיֶּחְכַּם (שלמה) מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול (מ"א ה יא). לא רבים יֶחְכָּמוּ וזקנים יבינו משפט (איוב לב ט). חֲכַם בני ושמח לבי (משלי כז יא). לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וַחֲכָם (שם ו ו). הלוך את חכמים וחכם[1] (שם יג כ). שמעו מוסר וַחֲכָמוּ ואל תפרעו (שם ח לג). — והלב, חָכַם הַלֵּב: בני אם חָכַם לבך ישמח לבי גם אני (משלי כג יה).

— נִפע', *נֶחְכַּם, — נהיה חָכָם, היה חכם: יש חכם לרבים נחכם ולנפשו הוא נואל ויש חכם בדברו נמאס ומכל תענוג נבצר (ב"ס גני' לז יט-כ). והחכם הנחכם הרחיב לשונו (ע"ח לר"א הקלירי פו). וכן אמר שלמה הנחכם (שם קד). האיש אשר מכל האדם נחכם כשנראה אליו האל יתברך בחזה ושאל ממנו דרך החכמה וכו' (מנח' קנא' לר"י מפוסא 12).

— פִּע', חִכֵּם את פלוני, — א) עשה אותו חָכָם: מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יְחַכְּמֵנוּ (איוב לה יא). מאיבי תְּחַכְּמֵנִי מצותך כי לעולם היא לי (תהל' קיט צח). המחכם את רבו המכוין את שמועתו והאומר דבר בשם אומרו (כלה רבתי ח). — ואמר הפיטן: פי פתוח בחכמה ובשכל חִכְּמַנִי ותורת חסד על לשוני (יוצר ב שבוע', עלתו). — ב) שָׁפַט, עשה בו משפט[1], richten; juger; to judje: שמו (פרעה את יוסף) אדון לביתו ומשל בכל קנינו לאסר שריו בנפשו[2] וזקניו יְחַכֵּם[3] (תהל' קה כא-כב).

— פֻּע', חֻכַּם, — שיש בו הרבה חכמה: כמו פתן חרש יאטם אזנו אשר לא ישמע לקול מלחשים חובר חברים מְחֻכָּם (תהל' נח ה-ו). ארבעה הם קטני ארץ והמה חכמים מְחֻכָּמִים (משלי ל כד). — ואמר הפיטן: כביר משיב טעמים, ישר אמריו נעימים, הגיוניו בין מְחֻכָּמִים (יוצר שבת חוה"מ פסח, דודי).

— הִפע', הֶחְכִּים, — א) פ"י, עשהו חָכָם: תורת יי' תמימה משיבת נפש עדות יי' נאמנה מַחְכִּימַת פתי (תהל' יט ח). המחכים את רבו והמכוין את שמועתו (אבות ו ו). תלמיד המחכים את רבותיו (חגי' יד.). אויר[א] [ד]ארץ ישראל מחכים (ב"ב קנח:). — ומשל: וכבר היתה שומה בפי הקודמין אותיות מחכימות (מגדל עז, עליית הכתיבה). — ובמשמ' *באר בחכמה, נתן טעם של חכמה: ולא ירבה לו נשים וכו' עמד שלמה המלך והחכים גזירתו של הקב"ה ואמר למה אמר הקב"ה לא ירבה וכו' לא בשביל שלא יסור לבבו אני ארבה ולבי לא יסור (מד"ר שמות ו). — ב) *עומד, כמו חָכַם: הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות (ב"ב סוף י). ולא הקפדן מלמד ולא כל המרבה בסחורה מחכים (אבות ב ה). הרוצה שיחכים ידרים ושיעשיר יצפין (ב"ב כה:).

— הִתפ', הִתְחַכֵּם, — א) עשה א"ע חָכָם, השתדל להיות חכם, חִבֵּל מזמות כמו חָכָם: הבה נִתְחַכְּמָה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו (שמות א י). אל תהי צדיק הרבה ואל תִּתְחַכַּם יותר למה תשומם (קהל' ז יו). — ואמר בן סירא: אל תתחכם לעבד חפצך (ב"ס גני' י כו). מה יתחכם תומך מלמד ומתפאר בחנית מרעיד (שם לח כה). — ובפרט

1) כך הכתיב, הקריא יְחָכֵּם.

— 1) כך בערב' חכם a). — 2) לפי ת"ע ות"ס כנפשו.
— 3) פרשו המפרשים במשמ' הכמה. אך אין זה מתישב כאן, ולפי החצי הראשון של הכתוב ברור כי המשמעה היא כמו בערב'.

a) خطَم

רעה: אוי להם להרשעים שהם מתחכמים בעצות רעות על ישראל וכל אחד ואחד אומר עצתי יפה מעצתך (פסיק׳ דר״כ, שור או כשב). ואומרה הבט נא אלי בעין שכלך וראה המתחכמים עליך אם רב גבולם מגבוליך (עמנ׳, מחב׳ א). אמר (פרעה) בואו ונתחכמה לאלהיהם של אלו (מד״ר שמות א). ונתירא שמא ילעיגו עליו עוד ונתחכם עליהם ושלח לשבעים זקנים שבהם (הקד׳ כפר הישר). ובמותו נתחכמו חכמי ישראל על בנו ולקחו את ספר התורה מאוצרותיו (שם). כבר עזרת לאויבי בהלחמך בי והתחכמך לי להרום כחי ולמהר מפלתי (חו״ה, יחוד המעש׳ ה). — ובמשמ׳ הראה עצמו חכם, מחפש בכל דבר חקירות מיותרות: וכבר שבח הכם מן המתחכמים כתיבת הסופר שהראה לו במעמד גדול וגנה הרע וכו׳ (פי׳ הרמב״ם לאבות א). וקרא חכמי המחקר והעיון חכמים לפי שהם מתחכמים ומוציאים דבר מתוך דבר (מלמ׳ התלמ׳, הקד׳). המתחכמים אשר נשאלו לתת את נביאי הצדק לחכמי מדינה (דביר למא״ג, בית הרכבים). — ב) *נעשה חָכָם: הרוצה שיתחכם יעסוק בדיני ממונות (ברכ׳ סג:). אלא היו כולם (כל הדורות שלפני אברהם) עכו״ם ואברהם עמד ונתחכם מאליו ועבד הקב״ה (פסיק׳ רבתי לג). כי לא יוכל האדם להתחכם לדעת מפעלי יוצרו מבלתי היות לו דרך התורה והגבואה בעזרו (מגח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 12).

חֲכָמָה, ש״נ, מ״ר, חֲכָמוֹת, סמי׳ חַכְמוֹת, — א) אשה חֲכָמָה: בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו חַכְמוֹת שרותיה תעננה אף היא תשיב אמריה לה הלא ימצאו יחלקו שלל (שופט׳ ה כח-ל).— והיודעות לקונן על מת: התבוננו וקראו למקוננות ותבואינה ואל הַחֲכָמוֹת שלחו ותבואנה ותמהרנה ותשנה עלינו נהי (ירמ׳ ט יו-יז). — ב) *מְיַלֶּדֶת: ומילדין את האשה בשבת וקורין לה חכמה ממקום למקום (שבת יח ג). החכמה הבאה לילד והבא להציל מן הדליקה (ר״ה ב ה). מי שיצא ברשות כגון לעדות ההדש או להציל מן הגיים ומן הנהר או חכמה הבאה לילד (רמב״י ערוב׳ מד:). ונקראת יולדת לחלל עליה את השבת משתשב על המשבר או משעה שהדם שותת ויורד וכו׳ כיון שנראה אחד מאלו מחללין עליה את השבת ולקרוא לחכמה מותר בשעה שמרגשת קצת אפילו בספק מותר (חמד׳ הימים א, שבת טו).

חָכְמָה, ש״נ, מ״ר חָכְמוֹת, — א) מה שעושה את האדם לחָכָם, הדעת, התבונה, הידיעות הרבות בכל ענין, Klugheit, Weisheit; sagesse; wisdom א) ידיעה לעשות במלאכה מן המלאכות: ובלב כל חכם לב נתתי חָכְמָה ועשו את כל אשר צויתך את אהל מועד ואת הארן (שמות לא ו-ז). וכל איש חכם לב אשר נתן יי׳ חָכְמָה ותבונה בהמה לדעת לעשת את כל מלאכת עבדת הקדש (שם לו א). ואמלא אתו רוח אלהים בְּחָכְמָה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה (שם לא ג). — וחכמה בכלל, בהנהגת אנשים, במשפט, בעניני העולם וטבעי הדברים: ויהושע בן נון מלא רוח חָכְמָה כי סמך משה את ידיו עליו וישמעו אליו בני ישראל (דבר׳ לד ט). ויתן אלהים חָכְמָה לשלמה ותבונה הרבה מאד (מ״א ה ט). ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לעשר וּלְחָכְמָה (שם י כג). עתה חָכְמָה ומדע תן לי ואצאה לפני העם הזה ואבואה כי מי ישפט את עמך הזה הגדול (דהי״ב א י). ונחה עליו רוח יי׳ רוח חָכְמָה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יי׳ (ישע׳ יא ב). לדעת חָכְמָה ומוסר להבין אמרי בינה (משלי א ב). אשרי אדם מצא חָכְמָה ואדם יפיק תבונה כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה (שם ג יג). נחל נבע מקור חָכְמָה (שם יח ד). בְּחָכְמָה יבנה בית ובתבונה יתכונן (שם כד ג). בוטח בלבו הוא כסיל והולך בְּחָכְמָה הוא ימלט (שם כח כו). פיה פתחה בְחָכְמָה ותורת חסד על לשונה (שם לא כו). אמר לַחָכְמָה אחתי את ומדע לבינה תקרא (שם ז ד). וְהַחָכְמָה מאין תמצא ואיזה מקום בינה (איוב כח יב). ונתתי את לבי לדרוש ולתור בַּחָכְמָה על כל אשר נעשה תחת השמים (קהל׳ א יג). טובה חָכְמָה מגבורה (שם ט יו). טובה חָכְמָה מכלי קרב (שם יח). אל תאמר מה היה שהימים הראשנים היו טובים מאלה כי לא מֵחָכְמָה שאלת על זה (שם ז י). — ובסמי׳: מלא אתם חָכְמַת לב לעשות כל מלאכת הרש וחשב (שמות לה לה). ויראו מפני המלך כי ראו כי חָכְמַת אלהים בקרבו לעשות משפט (מ״א ג כח). ותרב חָכְמַת שלמה מֵחָכְמַת כל בני קדם ומכל חָכְמַת מצרים (שם ה י). ואבדה חָכְמַת חכמיו ובינת נבניו תסתתר (ישע׳ כט יד). חָכְמַת אדם תאיר פניו (קהל׳ ח א). — ואמר בן סירא: חכמת דל תשא ראשו ובין נדיבים תשיבנו (ב״ס גני׳ יא א).— ומצוי בספרות התלמודית: שאביו הביאו לחיי העולם הזה ורבו שלמדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא

(ג"מ ג יא). בוא בשלום רבי ותלמידי רבי בחכמה ותלמידי שקבלת דברי (ר"ה ב ט). נדרים סייג לפרישות סייג לחכמה שתיקה (אבות ג יג). משמת רבי יוחנן בן זכאי בטל זיו החכמה (סוט' ט טו). תכלית חכמה תשובה. ומעשים טובים שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה (ברכ' יז.). אם חכמה אין באן זקנה אין כאן (שם לט.). אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה (שם נה.). בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו וכו' פלפלת בחכמה הבנת דבר מתוך דבר (שבת לא.). תלמידי חכמים כל זמן שמזקינין חכמה ניתוספת בהם (שם קנב.). י"ב תלמידים היו לו לר' אושעיא ברבי וי"ח ימים גדלתי ביניהן ולמדתי לב כל אחד ואחד וחכמת כל אחד ואחד (עירוב' נג.). (אמרה לו בתו של הקיסר לר"י בן חנניה) אי חכמה מפוארה בכלי מכוער (תעני' ז.). כל האומר דבר חכמה אפילו באומות העולם נקרא חכם (מגי' טז.). אין זקן אלא מי שקנה חכמה (קדוש' לב:). אין מושיבין בסנהדרי אלא בעלי קומה ובעלי חכמה ובעלי מראה ובעלי זקנה (סנה' יז.). הוא שאל בי דבר חכמה ואת אמרת משנתינו (זבח' ל:). מתוך שרגילין (אנשי תקוע) בשמן זית חכמה מצוייה בהן (מנח' פה:). והכהן הגדול מאחיו וכו' בנוי בכח בחכמה ובעושר (הור' ט.). מה יעשה אדם ויחכם וכו' יבקשו רחמים ממי שהחכמה שלו (נדה ע:). שאין תורה כתורת א"י ואין חכמה כחכמת א"י (מד"ר ויקר' יג). עשרה חלקים של חכמה בעולם תשעה בארץ ישראל ואחד בכל העולם (שם אסת', בבית כלב). בשלשים ושתים נתיבות פלאות חכמה חקק יה יה יי' צבאות אלהי ישראל אלהים חיים ברא את עולמו וכו' (ספ' יצירה א א). —וקצת מאמרים ומשלים שבספרות שאחרי התלמוד: ויאמר (הפלסוף) הראשון החכמה חיי הנפש ונוה הגוף וכו' אמר השני החכמה תשבץ השכל ומאזני הצדק וכו' אמר השלישי החכמה זוהר הלבבות וערוגת המחשבות וכו' אמר הרביעי החכמה פרי החכמים ותבואת המשכילים וכו' אמר החמישי החכמה היא צורת השכל המנהיג עניניהם המביא לידיעת סודותיה והמופת על תעלומיה (מוסרי הפלסופ' א ז). כל חכמה שלא תכנס עם בעליה למרחץ אינה חכמה (מעשה אפד, הקד'). לא תמצא החכמה במי שצוארו עבה (ר"א בדרשי, חות"כ, נפב). הנפש אור הגוף והחכמה אור הנפש והשמש אור היום והירח אור הלילה (ר"י אבן לטיף, רב פעל' יד). וכבר אמר החכם המבקש החכמה בנערים ובנשים כמבקש שועל בים ודגים ביבשה (באר' יברהל יח). ואל תתחכם יותר כי היא חכמה שאינה מתקיימת וכל חכמה שאינה מתקיימת אינה חכמה (ספ' חסיד', תתתתכלה). תחלת חכמה לחפץ חכמה (חכמ' בן רנה"ו ו יח). —ובכנ': וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלם אף חכמתי עמדה לי (קהל' ב ט). כי אמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבנותי (ישע' י יג). בני לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט אזנך (משלי ה א). אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי על דבריך ועל חכמתך (מ"א י ו). ועשית כחכמתך ולא תורד שיבתו בשלם שאל (שם ב ו). חכמתך ודעתך היא שובבתך ותאמרי בלבך אני ואפסי עוד (ישע' מז י). ויבאו מכל העמים לשמע את חכמת שלמה מאת כל מלכי הארץ אשר שמעו את חכמתו (מ"א ה יד). אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו (ירמ' ט כב). ומצא בה איש מסכן חכם ומלט הוא את העיר בחכמתו (קהל' ט יה). כל המתיהר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו (פסח' סו:). ברוך שבחר בזרעו של אברהם ונתן להם מחכמתו ובכל מקום שהן הולכים נעשין שרים לאדוניהם (סנה' קד:). ותבוא האשה אל כל העם בחכמתה ויכרתו את ראש שבע בן בכרי (ש"ב כ כב). אין חכמתה של אשה אלא בפילכה (ירוש' סוט' ג יט.). ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים (דבר' ד ו). האין עוד חכמה בתימן אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם (ירמ' מט ז). יחוגו וינועו כשכור וכל חכמתם תתבלע (תהל' קז כז). כיון שאבדה עצה מבנים נסרחה חכמתן של עכו"ם (חגי' ה:). — ומ"ר חכמות: פי ידבר חכמות והגות לבי תבונות (תהל' מט ד). ראמות לאויל חכמות בשער לא יפתח פיהו (משלי כד ז). — *חכמת יונית, כלל הספרות היונית: ארור אדם שיגדל חזירים וארור אדם שילמד לבנו חכמת יוונית (סוט' מט:). אלף ילדים היו בבית אבא חמש מאות למדו תורה וחמש מאות למדו חכמת יוונית ולא נשתייר מהן אלא אני כאן ובן אחי אבא בעסיא (שם). — ב) בפרט, ידיעות האדם אדות ענין מהענינים של הטבע ומהנעשה בה, וכדומה, שהגיע האדם אליהן על ידי חקירות ונסיונות, Wissenschfat; science: כל אלו הן החכמות הראשונות ואולם מלאכת ההגיון הנה

אינה אצלם מכלל החכמות אבל היא כלי לחכמה (מלות הגיון יד). הוי יודע כי גדר החכמה הוא מדע יושר הנמצאות לעמוד על סוף מחקרם (ר"ד הבבלי, פי' יציר' לר"י ברצלוני 65). וכן שאר כל החכמות ומשם אמר כי החכמה למדע ולמעשה (שם).— והחכמות המתחלפות: וכתב גמי אחד מבעלי המחקר ענין החכמה האלהית אשר קורין לה חכמי הגוים חכמת החכמות ופירוש חכמת האלהית הוא כמו שהקדמנו לעיל היא החכמה בהכרת אלהינו ייחודו ותורתו ומצותיו (פי' יציר' לר"י ברצלוני 66). ויקראו גם כן את החכמה האלהית מה שאחר הטבע (מלות הגיון יד). ונשא עין אל אם החכמות רבת האוצרות ותקרא חכמת האלהות בין האומות (משה ריאטי, מקדש מעט ג). אמרתי אחכמה בחכמת האלהות הנשאה והרמה גם כי רחוקה ממני כמה וכמה (אילם ליש"ר מקנדיה, כתב זרת ג).— חָכְמַת החשבון: למוד חכמת החשבון ראוי לאנשי העושר וחכמת הנגינה למשרתי המלכים וחכמת הרפואה לרודף הכבוד וחכמת הטבע להכמי הרפואה (ידע' בדרשי, פרדס ז). חכמת המספר, חכמת החשבון (המספר לראב"ע 117). ותראה מזה משל בחכמת המדה והמשקל (ר"ד הבבלי, פי' יציר' לר"י ברצלוני 65). חכמת המוסר והשכל המאמצת דעות בני אדם וְהמנהגת להם דרך הבינה (שם). — חָכְמַת הכוכבים: לא תרחיק היות בחכמת הכוכבים חכם אמתי (ידע' בדרשי. פרדס ז). ודע כי שרש חכמת הכוכבים אחר ידיעת שלשה דברים והם הכוכבים והגלגלים והמזלות (המבקש לרש"ע פלקיירא). ואולם אשר הם יותר קרובים אל־החמר כמו חכמת המבטים וחכמת הניגון לפי שחכמת המבטים יעוין בקוים ביותר ממה שיעיין בו המהנדס אבל המהנדס יעיין בהם במה שהם קוים לבד ובעל חכמת המבט יעיין בהם במה שהם קוים נצוציים (מלאכ' הגיון, מופת). כמו שחכמת ההנדסה וחכמת המבטים ודומיהן יקראו חכמות עם צרוף ההבדל (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג). חכמת המדות (המספר לראב"ע 117). בהנהיגו עצמו כפי השכל והמעלה במדותיו ופעולותיו שהיא חכמת המדות (ר"י אברבנאל, מ"א ג). ואולם החכמה המדינית תחלק לארבעה חלקים הראשון הוא הנהגת האדם נפשו והשני הנהגת הבית והשלישי הנהגת המדינה והרביעי הנהגת האומה הגדולה או האמות (מלות הגיון יד). בהיותנו בימי הנעורים עם קצת החברים מתעלסים בספורי המאמרים כוללים במדות ומשבחים חכמת המוסר פצר בי אחד מרעי ומאוהבי לחבר לו מאמר קצר בעניני המדות (ידע' בדרשי, פרדס א). חכמת המזלות, המדות, הנפש, המולדות, התולדות (ראב"ע, יסוד מורא א). חכמת המבטא, חכמת הערכים (שם ב). חכמת הנגינות, חכמת המזלות (הוא, המספר 117). חכמת המזלות אסטרולגיה (אגר' בת מחלת, משפטי המזל'). — חָכְמַת הנפש: ואשר למד חכמת הנפש יוכל להבין אלה הדברים (ראב"ע, יסוד מורא יג). והביא ההכרח לזכור דבר מה מחכמת הנפש דרך כלל ומחכמת הנפש האנושית בפרט ומה שיושפע עליה להבדיל בין הנפש והשכל (אמונה רמה א א). גם נכללו בו הכשפים והורדת הרוחניות והוא מה שיקראו חכמת העפר (קול יהודה, כוזרי ב סד). להבין ענין חכמת הפרצוף ומה ענינה וביוצא בה (מהרח"ו, הקד' ע"ח). התגגשו ובואו אתם החוקרים בחכמת הפרצוף ואמרו היש ממש בחכמתכם (מא"ג, דביר א, ליל שמורים ב). אולם חומר בחלול השם שהמחללו בסתר נפרעין ממנו בגלוי שכן רישומו ניכר לזכי הראות ולבעלי חכמת השרטוט (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור, חקו"ד א כב). — חכמת הצריפה, Alchimie: גם להסעיף חכמת הצריפה, לדעת איך יצא מלא כסף כסף, וזהב בתכונה יפה, בכלים משתנים להאסף (מ' ריאטי, מקדש מעט ג). — חָכְמַת השמוש: וכל מגמתנו וכונתנו בזכרנו מענין החכמה רק חכמת השמוש והיצירות (תעוד' בישראל, הקד'). — חכמת השעות: והיו (התרפים) מדברים בדרך חכמת השעות והוא שכתוב כי התרפים דברו און (רבנו בחיי, ויצא). — חָכְמַת השעור: חכמת המנין מציאותה מורגשת אלא שנמתחת והולכת עד לאין תכלית וכן חכמת השיעור הנקראת בלשון ערבי הנדסה (ר"י אבן לטיף, רב פעלים כא). — חָכְמַת התחבולות, עי' תחבולה. — ג) בלשון המקובלים, אחת הספירות: הב' (הספירה השניה) רוח אלהים חיים חכמה ומתחלק לל"ב נתיבות אורה (ספ' אצילות וגנזי הקבלה, ילינק). ועתה אתחיל לפרש אלו עשר ספירות האמורות בספר יצירה וכו' כתר חכמה בינה וכו' (כתר ש"ט לר"א דקולניס תלמיד הרוקח, 36). כי תחלה יצאה בחינת מלכותו ותקרא בשם נוקבא ואחריה יצאו מספירותיו אחדות מיסוד ועד החסד ויקראו כלם באחד זעיר ואחריה יצאה בינה ותקרא אימא ואחריה יצא חכמה ויקרא אבא ואחריו יצא הכתר ויקרא ארוך וכו' (מגני חסיד', אורות הטעמים ב). כי הספירה הזאת הנקראת

חכמה היא סוד יוד של שם המיוחד (שערי אורה לר"מ גיקטיליה פב). כי רוחניות השמות הם ממש הספירות והי' שמות הנזכר הם אהיה לכתר יה לחכמה וכו' (עסיס רמונ' א י). וזהו שאמר הכתוב עוטה אור כשלמה ר"ל הזמנת המכשת החכמה הסובבת את הכל (הריקנטי, בראש').

אור החכמה, וכו'. —*בור, *בורות, ההפך.— בינה.-בער, *בערות, ההפך. — גאון, *גאונות.— דעת. — *הגיון. — *השכלה, *משכיל.-הַשְׁעָרָה. — *חִדּוּד, מְחֻדָּד. — *חוקר, *חקירה, *חקרן, *מחקר. — חָכָם, חָכְמָה. — *חריף, *חריפות. — חשב, מחשבה. — *יופיאל שר החכמה. — כסיל, פתי, וכו', עי' אויל. — כשרון. — ישוב הדעת, מיושב.-למד, לִמּוּד, לְמִידָה, *לַמְדָן, *למדנות. — מוח, מוח עקום. — מְזִמָּה. — *מְקֻצוֹעַ, בעל מקצוע. — *עיון, מְעֻיָּן.-עָרֹם, עָרְמָה, *ערמימות. —רעיון-שכל, כח השכל. — שקד, *שקדן. — תבונה. —*תפס, תופס, תפיסה.

חָכְמוֹת[1], ש"נ, — כמו חָכְמָה: חָכְמוֹת בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה (משלי ט א-ב). חָכְמוֹת בחוץ תרנה [2] ברחבות תתן קולה (שם א כ). — ואמר בן סירא: חכמות למדה בניה ותעיד לכל מבינים בה אהבי אהבו חיים ומשחרי יפיקו רצון מיי' (ב"ס גני' ד יא-יב). ואנשי הגבול יסובבו (בעקב המשיח) מעיר לעיר ולא יחוננו וחכמות סופרים תסרח ויראי חטא ימאסו (סוט' סוף ט).

***חָכְמִי**, ת"ז, לנק' חָכְמִית,—של חכמה, מטבע החכמה: ומי שמחשב בבריאת האיברים ותועלותיהם וערכם מן הרוחות יראה בזה מן הצדק והסדור החכמי (כוזרי ג יא). לפי שסגולת נפש החכמית מצד חכמתה להדבק בו (בשכל הפועל) בהכרת (פרדס רמונ', סד' נוזק'). שאין המזג לבדו הוא העומד לעשות אלה הפעולות אך שם דבר לו כוונות חכמיות יותר עליונות מן המזג (אמונה רמה א ו).

***חַכְמָנִית**, ש"נ, מ"ר חַכְמָנִיּוֹת, — כמו חָכְמָה: בנות צלפחד חכמניות הן דרשניות הן צדקניות הן חכמניות הן שלפני שעה דברו (ב"ב קיט:). מלמד שחכמניות היו (רש"י דבר' כז ד).—ובמשמ' *חכמת ממדרגה פחותה, קטנה: וחומלני עליך שאתה מיטפל בחכמניות פחותות שמתנבין בהן דרדקי חכמת השיעורים (מודע לבינה, אגר' החכמ' ג).

***חכר**[1], ממנו *חוֹכֵר, *חָכוּר, *חַכּוּרוּת, *חָכִיר, *חֲכִירָה, *חֲכִירוּת, *חָכָר, *חַכְרָן.

***חָכַר**[2], פ"י, עת' יַחְכֹּר, — חָכַר שדה וכיוצא בו, לקח אותה בחכירות, שכר אותה בשכר או בפרות, **pachten; prendre à bail; take in rent**: החוכר שדה מישראל תורם ונותן לו (דמאי ו ב). חוכרין נירין מן הכושיים בשביעית אבל לא מישראל (שביע' ד ג). ואם אמר לו חכור לי שדה בית השלהין זה וכו' ונקצץ האילן מנכה לו מן חכורו (ב"מ ט ב). כהן ולוי ששכרו או שחכרו מכהן ולוי מעשרות לשוכר ולחוכר (תוספתא דמאי ז ו). חבר שהיה חוכר מעם הארץ עיקרי תאינים ודליות ענבים (שם ג ה). החוכר שדה זיתים מחבירו אפילו לא חכרה הימנו אלא לזיתים לא יאמר לו אין לך בה אלא זיתים בלבד (שם ב"מ ט כב).

— הפע', *הֶחְכִּיר, — נתן בחכירה: נשתדפו כל שדותיו של מחכיר (ב"מ קו.).

— הפע', *הָחְכַּר, מֻחְכָּר, מוחכר, — שהחכירוהו: היתה לו בהמה מוחכרת ומושכרת אצל אחרים ופרה רועה באפר הבכור נוטל פי שנים (תוספתא ב"ב ז ד). בשעה שאמרת תן לי קרקע ואמרתי לך אין לי קרקע במה חשדתני אמרתי שמא מוחכרת ביד אחרים היא (שבת קכז:). ספינתו בים ובאה לו בריבואות עשיר הוא א"ר חסדא בשהיתה מוחכרת ומושכרת ביד אחרים (ערכ' יח.). ואם היו מוחכרין או מושכרין אצל אחרים הרי אלו יעשו (מו"ק יא:).

***חַכְרָן**, ש"ז, מ"ר חַכְרָנִים, — כמו חוֹכֵר: ואריסין וחכרנים וקבלנים של האבל הרי אלו עושין

---

[1]) כבר העיר אולסה' (Olsh. § 229 b) על צורת יחיד זו, וכבר ראה גם במלה חכמות נשים (משלי יד א) זו הצורה של יחיד בחית קמוצה ולא סמוי רבים בחית פתוחה, והסכימו לזה כל החדשים. — ועי' במבוא, בחלק הדקדוק. — [2]) מנקד תר'נה כמו רבים, אבל לפי הפעל תתן נראה כי הכונה כאן תְּרַנֵּה, ועי' רנה.

[1]) אולי רק שנוי קצת של פה"פ מן שכר, ח במקום ש. ועי' הערה לקמן.

[2]) בערב' חכר a) משמש גם במשמ' שכר שדה כמו בעברית. אך כבר אמר פלישר בהערות ללוי, כי משמעה זו שאולה בערב', וכן פרנקל (S. Fraenkel Aram. Frw. 189).

a) حكر

ואפילו נשלם זמן אריסותם קודם האבילות (הרא"ש מו"ק ג ד).

א. חַל, — עי' חֵיל.

ב. חֵל[1]), — מלה מספקת: וגלת הַחֵל [2]) הזה לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת וגלת ירושלם אשר בספרד (עובד' א כ). — והשתמשו במלה זו כהוספה להשם גלות במשמ' רע, נורא, אכזרי, חשוך ובדומה.

חֹל[3]), הול, ש"ז, מ"ר חֳלִים, חולין, — ההפך מן קדש, מה שאינו קדוש, Profanes ; profane : ויען הכהן את דוד ויאמר אין לחם חֹל אל תחת ידי כי אם לחם קדש יש אם נשמרו הנערים אך מאשה (ש"א כא ס). ולהבדיל בין הקדש ובין החֹל ובין הטמא ובין הטהור (ויקר' י י). כהניה חמסו תורתי ויחללו קדשי בין קדש לחֹל לא הבדילו ובין הטמא לטהור לא הודיעו (יחזק' כב כו). חומה לו סביב סביב ארך חמש מאות ורחב חמש מאות להבדיל בין הקדש לחֹל (שם מב כ). כמעשהו בחול כך מעשהו בשבת (פסח' ה ח). והאיש אפילו בחול אסור (לראות במראה) שאינה דרך כבוד (ירוש' שבת ו ז). מוחק את החול וכותב את השם ותולה את החול (שם מגי' א עא ג). עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות (פסח' קיב.). דברים של חול מותר לאמרן בלשון קודש דברים של קודש אסור לאומרן בלשון חול (ע"ז מד:). — וחֻלּוֹ של מועד, חילו, הימים שבין יום הראשון ויום האחרון של חג: וחולו של מועד קרוי מקרא קדש (מכי' בא, מס' דפס' ז). הרי חולו של מועד הוא הוא אסור בעשיית מלאכה (ירוש' מגי' א ע:). וכבדהו זה יום טוב מעשות דרכיך זה חולו של מועד (מד"ר ויקר' לד). — ומ"ר: ונוהג בתרומה כדרך שהוא נוהג בחולין (תרומ' יא ס). הלוקח בהמה לזבחי שלמים או חיה לבשר תאוה יצא העור לחולין (מע"ש א ג). מכבד כדרכו ונותן לתוכה חולין (שם ז). חבית של שמן שנשפכה וכו' נוהג בה כדרך שהוא נוהג בחולין (שם ח). נוטלין לידים לחולין ולמעשר ולתרומה וכו' הטובל לחולין והוחזק לחולין אסור למעשר (חגי' ב ה-ו). מעות חולין ומעות הקדש שנתפזרו מה שליקט ליקט (תוספתא מע"ש ב ד). לא יחל דברו שלא יעשה דברו חולין (שם נדר' ד ג). המקדיש את עבדו הוא קודש ומעשה ידיו חולין (ירוש' כתוב' ה ג.). — *חָלִין הוא לך: מלמד שאמר משה לפני הקב"ה רבש"ע חולין הוא לך מעשות כדבר הזה (ברכ' לב.). — חֳלֵי חֳלִים: שכשם לבין קדשי הקדשים לבין חולי חולין כך בין דורינו לדורו של רבי יוסי (ירוש' גיט' סוף ו).

1) עי' הערה שלקמן. — 2) פרושה קצת המפרשים מלשון חַיִל, ומלשון חִיל, ומלשון חֵיל, ועוד, והכל אינו מספיק.

3) מן שרש חלל, עי"ש.

א. חלא, כמו חלה, ממנו א. חֶלְאָ, תַּחְלוּא.

א. חָלָא, פ"ע, עת' יֶחֱלָא, — כמו חָלָה: ויחלא אסא בשנת שלושים ותשע למלכותו ברגליו (דהי"ב טז יב). — הִפְעִ', הֶחֱלִיא, הֶחֱלִי: ויי' חפץ דכאו הֶחֱלִי [1]) (ישע' נג י). למה המציא האל רבוי הפירות המחליאים והממיתים (ידע' בדרשי, פרדס א). עשנים עולים אל מוחם המזוהם ממרה שחורה המחליאה אותם והגוברת בהם (מכת' ר"ז סלוי לר' הלל). כי יסורו ממך אלו החלאים ואלו המחשבות הארורות המחליאות לב החכם (הוא, פי' מבלי ג ח). ולקח (החולה) מן התבשיל (הארסי) ואכל ממנו ודחה התבשיל הליחה הארסיית אשר היתה מחליאה אותו אל מקום אחד מגופו ונרפא (רלב"ג, מלחמ' ה' ב ד). וליחה רעה בלתי טבעית מחליאה (ר"י אברבנאל, תולדות). ויש אקלים מקצר הימים ומחליש הכחות ומחליא היושבים במקומות הדרומיים (אהרב, משפט נאיוב כב). שהנוה היפה בודק את הגוף ומחליאו ששנוי וסת אפילו לטובה תחלת חולי מעים (רע"ב כתוב' יג י). — ובהשאלה: הנה התוחלת והתקוה שימשך זמנה ויאריך ולא הגיע מה שקוו אליו היא מחליאה הלב כי הוא תמיד עם זה התוחלת (רלב"ג משלי יג יב). ועל כן תמנענו תורתנו השלימה לטובתנו מהרבות באכילה ושתיה יותר מדאי פן יתגבר החומר על הנפש הרבה עד שיחליאה ויאבד אותה לגמרי (ס' החינוך, קדוש' רמח).

ב. חלא[2]), ממנו חֶלְאָה. ב. *חָלָא.

ב. *חָלָא, — קל לא נהוג.

— הִפְעִ', *הֶחֱלִיא, — לכלך בחלאה: אל תאמין בשונא לעד כי כנחשת רועו יחליא וגם אם ישמע לך ויהלך בנחת תן לבך להתירא ממנו (כ"ס גני' יב י-יא). היין

1) כך לפי הנוסחה ולפי פרוש המפרשים במקום החליא. אך הכתוב הזה בכלל כנראה משֻבש. ועי' חלה. — 2) רק בעברית.

שקרם ופירות שהרקיבו ומעות ש ה ח ל י א ו (מע"ש ד ב).

חֲלְאָה, ש"נ, — זֹהם ולא נקיון שבכלי תשמיש, כמו בקדרה וקערה אחרי שהתתמשו בהן, Schmutz ; saleté ; filth : סיר אשר חלאתה בה וחלאתה לא יצאה ממנה (יחזק' כד ו). והעמידה (את הסיר) על גחליה רקה למען תחם וחרה נחשתה ונתכה בתוכה טמאתה תתם חלאתה (שם יא).—ובכלל ־הפסֹלת של דבר : שלא ישפוך לו כדי שיעלה ח ל א ת הקצף למעלה לפי שנראית המדה כמו מלאה (רגמ"ה ב"ב פט:).—ואמר בן סירא : וגם אם ישמע לך ויהלך בנחת תן לבך להתירא ממנו היה לו כמגלה ראי ודע אחרית ח ל א ה (ב"ס גני' יב יא). — ובהשאלה : בעת יריב בך ריעך ויקצוף ויתעבר ותרצה להשיבו בדבר טוב ומענה רך תלטש לחלאה העלתה לך לבבו (ר"ש הנגיד, בן משלי ב). ויטילו בערוגות השכל הזכות מכל ח ל א ה וכשתהיינה זכות יחיו הרוחות חיי עולם (מוסרי הפלסופ' א ו). אבל כשיסתלקו מהם (מהחושים) הטינופים ו ה ח ל א ו ת אז ישובו לטבעיהם (יסו"ע לר"א בן אברהם, רמז כג). יצטרך צער מה למרק איזו ח ל א ה לינצל מגיהנם הנפש ומרמה ותולעה הגוף (ר"מ אלשיך, איוב לח יב). מהעונות נעשה לבוש ח ל א ת טומאת העון שבהן תתלבש נפשו (שם א כא). כן העם הזה וכן ח ל א ת הגוי הזה (שכי"ע ג, הקד').—ואמר הפיטן : הבט וזכור את כל התלאה, ההשיגה עדת צולעה ונהלאה, הלעולמים תזנח לרבת חֲלְאָה (שבת א' חנכה. אודך).

חֲלָאִים, — מ"ר מן חֲלִי, עי' זה.

א·**חלב**[1], ממנו חָלָב, ⁎חֵלֶב, ⁎חֶלְבּוֹן, ־חֲלָבִי, ־חֲלָבִיּוּת.

חָלָב[2], ש"ז, סמי' חֲלֵב, בכנ' חֲלָבִי, חֲלָבֵךְ, — משקה לבן שנפרש מתוך השדים של נקבות בע"ח להניק בו את הילד, וישמש למזון בכלל, Milch ; lait ; milk : ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם (ברא' יח ח). ויאמר אליה (סיסרא אל יעל) השקיני נא מעט מים כי צמתי ותפתח את נאוד החלב ותשקהו (שופט' ד יט). מים שאל חלב נתנה בספל אדירים הקריבה חמאה (שם ה כה). והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן והיה מרב עשות חלב יאכל חמאה (ישע' ז כא-כב). ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב (שם נה א). ודי חֲלֵב עזים ללחמך ללחם ביתך (משלי כז כז). לא תבשל גדי בַּחֲלֵב אמו (שמות כג יט). אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חֲלָבִי (שה"ש ה א). המה יאכלו פריך והמה ישתו חֲלָבֵךְ (יחזק' כה ד). — וכמזון הילד לבע"ח : ויקח שמואל טלה חָלָב אחד ויעלה עולה (ש"א ז ט), ר"ל יונק חלב. — ויולד ב"א : את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מֵחָלָב עתיקי משדים (ישע' כח ט). — ולגון הלֹבן : חכלילי עינים מיין ולבן שנים מֵחָלָב (ברא' מט יב). זכו נזיריה משלג צחו מֵחָלָב (איכ' ד ז). ובהשאלה, לֹבן העינים : עיניו כיונים על אפיקי מים רחצות בֶּחָלָב (שה"ש ה יב). — ולסימן שפע הטוב בארץ : ארץ זבת חָלָב ודבש (שמות ג ח). והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים והגבעות תלכנה חָלָב וכל אפיקי יהודה ילכו מים (יואל ד יח). — ובמליצה : וינקת חֲלֵב גוים ושד מלכים תינקי (ישע' ס טז). — ולקפיאת החלב ע"י חמוץ וכדומה : הלא כֶּחָלָב תתיכני וכגבנה תקפיאני (איוב י י). פעם אחת חלה (רבי יהודה בן בבא) ונכנסו הרופאים אצלו לבקרו אמרו לו אין לך רפואה אלא ח ל ב רותח שהיה גונח מה עשה לקח עז וקשרה לכרעי מיטתו והיה יונק ממנה ח ל ב רותח בשעה שהיה גונח (ירוש' סוט' ט כד.). —חריצי חָלָב, עי' חָרִיץ.—ומשל : א"ר יצחק ח ל ב עיזים שחורות ו ח ל ב עיזים לבנות אחד הוא (מד"ר ברא' פז). — ־משך נימה מחלב, מליצה לסימן של קלות מעשה בלי טרחה : זורק (מלאך המות) אותה טיפה לתוך פיו ויוצאת נשמתו בלא צער כמושך נימא מ ח ל ב[1] (ראש' חכמ', היראה יב ד). — ־עוד ה ח ל ב בין שניו, מליצה, עודו ילד, עודו צעיר לימים : עדיין ה ח ל ב בין שיניך ושמעת מאביך קנצי מלין ואתה מתפאר בהם (הקנה, מלות יכוס). בני קנה מקנה אביך וסגור פיך כי עוד ח ל ב בשיניך והוצא העורון מעיניך כי מוכה בסנורים אתה (שם, הקד'). — ־חלב נקפא, חמוץ : רפואת מה שיהיה מרוע מזג חם שישתה ח ל ב בקר נקפא ו ה ל ב מסובסך חמוץ (קאנון ג יג ב א). ה ח ל ב החמוץ הוא אותו שהוסרה חמאתו לבד ושיעזב שיחמוץ (פרקי מבס כג). ולנפח שיקרא בו (בלשון) ימרחהו ב ח ל ב חמוץ או בחמוצי האתרוגים (מ' אלדני, ב"א ד). — ־חלב שקדים : שאר מי פירות כגון ח ל ב

[1]) שרש משתף לרוב לשונות השמיות.

[2]) בערב' חַלִיב a).

a) حليب

—[1]) בארמית : כמשחל בניתא מ ח ל ב א (ברכ' ח.).

שקדים ושמן אגוזים ומי תותים ורמונים (שבלי הלקט, ברכ' קס). — ומ"ר חֲלָבִים: וטוב מכל חלבים לו (לו.יל:ד) חלבה של אמו (אכת מרי, בתי הנהג' הגוף). — *חלב ביצה, החלבון: תני בר קפרא חלמון אסור וכל שכן חלב ביצים (ירוש' תרומ' י מז:). — *חלב חטה, עמילה, Stärke; amidon: בגדים שכבסו אותן בחלב חטה (רמב"ס, חמץ ומצה ד).

גבינה, עי' במקומו. — גָּמַל, הפריש את הילד מיניקת החלב. — גָּמוּל, ילד שגמלו אותו. — דד, שד, כלי הפרשת החלב בנקבת האדם. — ∞זֻבְדָּה, השומן של החלב. — חָלָב. – חָלַב, נחלב וכו'. — חמאה. – חמוץ, חלב חמוץ. – חריץ. – יָנַק. – יוֹנֵק. – יניקה. — *כחל, כלי הפרשת החלב בנקבת בע"ח. — ∞מֶחְלָבָה, מקום שעוסקים בחלב, למכירה וכדומה. – מֵינֶקֶת. – מיץ. – *נְסיוּב. – נתך, נתך החלב. — עטין. – פרה, עז, כבש, וכדומה, נותנות חלב. — *קום. – קרוש, חלב קרוש, נקרש. — שְׁפֹת.

***חָלַב**, פעו"י, עת' יֶחֱלֹב, יַחְלֹב, — א) פ"י, חָלַב הפרה, הוציא החלב מדדי הפרה וכדומה: חלב שחלבו עובדי אלילים (ע"ז ב ו). זב שחלב את העז (טהר' ג ג). לא תקל אשה מדדיה ותחלוב לתוך כוס או לתוך הקערה ותניק את בנה (תוספתא שבת ט כב). אין פוסקין על החלב ועל הגיזין אלא עד שיעשו התחיל לחלוב מותר לקוץ התחיל לגוז מותר לקוץ (שם ב"מ ו ד). עומד הוא גוי וחולב בעדר (ירוש' תרומ' ח מה ד). מדברי רבינו נלמד חולב אדם עז לתוך הקדרה אבל לא לתוך הקערה (שבת קמד:). שהחולב לרפואה טמא והמקיז לרפואה טהור (שם.). — ב) פ"ע, פרה חֹלֶבֶת, נותנת חָלָב: ההולך לחלוב את עיזיו ולגזוז את רחיליו וכו' מצאו חבירו ואמר לו מה שעזי חולבות מכור לך מה שרחלי גוזזות מכור לך (ב"מ סד.). שמין את העזים מפני שחולבות ואת הרחלים מפני שנוזזות ושוטפות ומורטות (שם סח:). ורוב בהמות אין חולבות אלא אם כן יולדות (בכור' כ:). — וגם ביחס לאשה, במשמ' יש לה חָלָב להניק: אם גמלתו בחיי בעלה או שאינה חולבת לעולם שיש לה צימוק דדים (טור, אה"ע יג, בשם הרא"ש). — נפע' *נחלב, נֶחֱלְבָה, הֶחָלֵב, לְהֵחָלֵב, ליחלב: עזים יוצאות צרורות ליבש אבל לא ליחלב[1] (שבת ס ב). ר"ל שיחלבו אותם.

1) כך בב"י, ובנוסה' לחלב.

ב·**חלב**[1]), ממנו חֶלֶב, חֶלְבִּי, *חֶלְבִּיּוּת.

חֵלֶב[2]), ש"ז, סמי' חֵלֶב, בכנ' חֶלְבִּי, חֶלְבָּם, מ"ר חֲלָבִים, חֶלְבֵיהֶם, — חלק מהשומן המתהוה בגוף בע"ח בפרט על קצת הקרומים ונקלף בנקל מהקרום[3]), Talg; suif; suet: כל חֵלֶב וכל דם לא תאכלו (ויקר' ג יז). כל חֵלֶב שור וכשב ועז לא תאכלו (שם ז כג). ואת כל חֵלֶב פר החטאת ירים ממנו את החֵלֶב המכסה על הקרב ואת כל החֵלֶב אשר על הקרב ואת שתי הכלית ואת החֵלֶב אשר עליהן אשר על הכסלים (שם ד ח-ט). שבעתי עלות אילים וְחֵלֶב מריאים (ישע' א יא). לא קנית לי בכסף קנה וְחֵלֶב זבחיך לא הרויתני (שם מג כד). הדשנה מֵחֵלֶב מדם כרים ועתודים מֵחֵלֶב כליות אילים (שם לד ו). ואת כל חֶלְבּוֹ ירים ממנו (ויקר' ד יט). ואת כל חֶלְבָּהּ יסיר (שם לא). ואת חֶלְבָּם תקטיר (במד' יח יז). ואת שתי הכלית ואת חֶלְבְּהֶן[4]) (ויקר' ח יו). וישימו את החֲלָבִים על החזות ויקטר החֲלָבִים המזבחה (שם ט כ). והקטיר עליה חֶלְבֵי השלמים (שם ו ה). והבל הביא גם הוא מבכרות צאנו וּמֵחֶלְבֵהֶן (בראש' ד ד). חלב המכסה את הקרב תותב קרום ונקלף (חול' מט:). — ובאדם: ויבא גם הנצב אחר הלהב ויסגר החֵלֶב בעד הלהב (שופט' ג כב). — ואמר בן סירא: כי כחלב מורם מקדש כן דויד מישראל לכפירים שחק כגדיים ולדובים כבני בשן (כ"ס גני' מז ב-ג). הקטר חלבים ואיברים מצותן עד שיעלה עמוד השחר (ברכ' א א). וחלבי שבת קריבין ביום הכפורים (שבת טו ג). שחיטתו וזריקת דמו ומיחוי קרביו והקטר חלביו (פסח' ו א). — וחלב קרוש: כתבו בדם הקרוש בחלב הקרוש על עלי

1) עי' הערה להערך.

2) אמרו רוב החדשים כי זהו השם חִ'לְב a) בערב' שהוא מסך הכבד. אך קצת קשה כי בהשם חִ'לב הזה אין שום רמז להשומן שעל הקרום. ואולי האמתי של חלב העברי בלשון הערבית הוא השם חלם b) שהוא שומן השה. וכבר נמצא השם חלב גם בלשון כנענית של הפונים. בסור' חלבא. — 3) אין ספק בדבר כי בלשון העבר' שמשה מלה זו לא במשמ' שומן בכלל, Fett; graisse; fat, כי הלא נצטוו ישראל שלא לאכול כל חלב, ואי אפשר שבאמת נאסר עליהם כל שומן שעל גב הבשר. והאמת היא כמו המסורה שבחלב הכונה רק לאותו השומן הדבק בהקרומים בהמעים, בהכליות וכדומה. — 4) כמו פִּרְיֵהֶן במקום פִּרְיָן.

a) خلب b) حلم

זית (תוספתא גיט' ב ג). — ובכלל שומן: יצא מֵחֵלֶב עינמו (תהל' עג ז). כי כסה פניו בְּחֶלְבּוֹ (איוב טו כז). חֶלְבָּמוֹ סגרו פימו (תהל' יז י). — ולדמיון מאכל שמן ומלא טעם: ואכלתם חֵלֶב לשבעה ושתיתם דם לשכרון מזבחי אשר זבחתי לכם (יחזק' לט יט). כמו חֵלֶב ודשן תשבע נפשי (תהל' סג ו). — ולדמיון של אטימות הדעת וקשי הערף: טפש כַּחֵלֶב לבם (תהל' קיט ע). — ובהרחבה גם לפְּרִי: כל חֵלֶב יצהר וכל חֵלֶב תירוש ודגן ראשיתם אשר יתנו ליי' לך נתתים (במד' יח יב). עם חֵלֶב כליות חטה (דבר' לב יד). ויאכילהו מֵחֵלֶב חטה (תהל' פא יז). חֵלֶב חטים ישביעך (שם קמז יד). — וחֵלֶב הארץ, היותר טוב שבה: וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים ואכלו את חֵלֶב הארץ (בראש' מה יח). — ועי' *שׁוּמָן.

*חֶלְבָּה[1], ש"נ, — מין צמח, והוא תלתן: חולבה (אסף הרופא, תלתן). ואם יקרה בו (בעין) כאב ישים עליו מרה של דג וכו' וירחץ עיניו במים שבישל בהם חולבה (מ' אלדכי, ש"א ד א). וראוי בשיקרה למעוברת קושי הלידה שתכנס במים שנתבשלו בהם חולבה או מלבא וזרע פשתן (שם ה א).

*חֶלְבּוֹן, ש"ז, — אותו החלק שבביצה, שכשיבשל הוא לבן. Eiweiss; blanc d'oeuf; glair: ביצים שהקדימו וכו' בין חלבון בין חלמון אסור (ירוש' תרומ' י מז:). ואלה הן סימני ביצים כל שכודרת ועגולגלת וכו' חלמון מבחוץ וחלבון מבפנים טמאה חלבון מבחוץ וחלמון מבפנים טהור חלבון וחלמון מעורבין זה בזה זו היא ביצת השרץ (ע"ז מ.). נמצא עליה קורט דם זורק את הדם ואוכל את השאר וכו' לא שנו אלא שנמצא על חלבון שלה אבל נמצא על חלמון שלה אפילו ביצה אסורה (חול' סד:).

*חֲלָבִי, ת"ז, — מגון החָלָב: נחש בריח הוא דמות הנחש הנראה סובב בגלגל המזלות והוא העגול החלבי (רלב"ג איוב כו יג). בראה ידו ויצרה העגול החלבי אשר בגלגל הכוכבים הקיימים אשר בו מן הפלא וההעלם (שם). מה הוא העגול החלבי הנראה בגלגל הככבים הקיימים ולאיזה תכלית הוא נמצא (מלחמ' ה' ה ב ז). ואולם העגול החלבי מה הוא ולמה היה נמצא הנה ידמה שהוא דבר בגרם גלגל הככבים הקיימים קרוב טבעו לטבע הירח רצוני שהוא מקבל האור מהשמש כמו הירח (שם ט). אם ישאל השואל מה הוא הדרך החלבי התשובה שבשמים האיתירים נמצאים ככבים קטנים לאין מספר והם כ"כ מקולעים באופן שהעין לא יוכל להפרידם זה מזה (מעש' טוביה, העולם יא).

*חֶלְבִּי, ת"ז, — מטבע החֵלֶב: והושם (האצטומכא) חלביי שיהיה שומר החום מקדם (קאנון ג יג א א). הנה מלמעלה הריאה מונח בחזה עור שמני וחלביי עב ושמן ולבן ודבוק בקנה הריאה (תפאר' אדם יב ג).

*חַלְבִּיב[1], ש"ז, — מין צמח, Mercurial: חלביב המהות הוא סם הנדי דומה אל הסטרנגאן (קאנון ב, לוח הסמים רכד).

*חֲלָבִיּוּת, ש"נ, — סגולת החָלָב: הטף שתניהם נוטים אל החלביות מצד מזונם (קאנון א כ ג).

*חֶלְבִּיּוּת, ש"נ, — מטבע החֵלֶב: כי החלביות מקבלת החם מאד ושומרת אותה (קאנון ג יג א א).

*חַלְבִּיץ[2], ש"ז, מ"ר חַלְבִּיצִים, — צמח ממין החבצלת, לבן הפרח, Vogelmilch; ornithogale: עיקר הלוף השוטה ועיקר הדנדנה והעקרבנין והחלבצין והכוכריות (שביע' ז ב). השלשושית וחלבצין החגר עושה לעצמו (ירוש' שם ז לו ג). הוסיפו עליהן החלביצין והלעיגין והבורית והאהל (שבת צ.).

*חֲלַבְלוּב[3], ש"ז, — מין צמח, Wolfsmilch; euphorbe; spurge: עשב נקרא בלשון ארם חלבלובא[4]) ובלשון יוון תיתומלוסי ועוד יקרא בלשון יוון כלוריטים (אסף הרופא 73).

---

1) בערב' חִלְבָּה a). ועי' בערך תלתן.

a) حلبة

1) בערב' ח'לבוב a).

2) אולי הוא הצרוף המסורס של הבצלת. בסורי' חלביצא, ואמר בר עלי: הלביצא אלח'לביץ והי אלח'שישה אלתי יעמל מנהא אלאכראד אלדבאב ויקאל אלח'לביץ. ע"כ. ר"ל הוא העשב שעושים ממנו הכורדים הדבאב ויקראוהו, אלחלביץ. ותרגמו אותו בהשם היוני אורניתוגל. שר"ל חלב הצפור, ולא נתברר על שם מה כנוהו כך היונים, אולי על שם לבנת הפרח. ובגמ' ירוש' (שבי' ז לג.) אמרו: מהו חלביצין ביצי נץ חלב, ועי' זה הערך.

3) בערב' חלבלוב b). — 4) אעפ"י שהביאו

a) حلبوب b) [illegible]

חֶלְבְּנָה[1], שׁ"נ, — מין שרף עץ וחד הריח׳ Galbanum: קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבנה זכה בד בבד יהיה (שמות ל לד).

חלבץ, — עי׳ *חֲלַבִּיץ.

***חֲלַגְלוֹגָה**[2], שׁ"נ, מ"ר חֲלַגְלוֹגוֹת, — היא רגילה, היא פרפחינה, צמח מארצות החמות, עבה ובשרי העלים (Portolaca oleracea L) Portulak: הפיגם והירבוזין השוטים והחלגלוגות כוסבר שבהרים והכרפס וכו׳ (שבי׳ ט א). פעפועין וגדגדניות וחלוגלוגות מערבין בהן (ירוש׳ ערוב׳ ג כ ד). חמשה דברים מביאים את האדם לידי טומאה ואלו הן השום והשחלים וחלגלוגות והביצים והגרגיר (יומ׳ יח:).

א. חלד, ממנו חֹלֶד, *חֻלְדָּה, *חָלַד, *חֻלְדָּה.

חֹלֶד[3], שׁ"ז, — חיה קטנה, שרץ דומה לעכבר סומא בעיניו ודר בחפירות בתוך האדמה, Maulwurf, toupe; mole: וזה לכם הטמא בשרץ השרץ על הארץ החֹלד והעכבר והצב למינהו (ויקר׳ יא כט).

ב. חלד, ממנו א. חֶלֶד.

אסף מלשון הארמ׳ ובצורה ארמית, מ"מ כיון שהזכירו אסף בתוך הסגנון העברי נוכל לתת לו הצורה העברית, לחשבו בתוך המלים שנכנסו ללשון העברית.

[1]) בסור׳ חלבניתא. ביונ׳ χαλβάνη, ברומ׳ כרישום בגנים. ולא נתברר אם מקורו שמי או נכרי, בערב׳ הספרותית נהוג השם קִנָּה a), אבל העם משתמש מלבד השם הפרסי בארוד גם בהשם חלבאנ b).

[2]) השם הזה היה שגור בפי אמתו של בית רבי: אמר ר׳ חגיי סירוגין וחלוגלוגות ומי גדול בחכמה ובשנים אצרכת לחברויי אמרין ניסוק ונשאל לאילין דבבית רבי סלקון מישאול ויצאת שפחה משל בית רבי וכו׳ חד רבי הוה טעין פרפחוניא בגולתיה ונפלון מיניה אמרה ליה רבי רבי נתפזרו חלוגלגותיך (ירוש׳ שבי׳ ט לח ג). ושם (מגי׳ ב עג.) חלגלוגיך. וכן בגמ׳ בבלי (מגי׳ יח.): לא הוו ידעי רבנן מאי חלוגלוגות שמעוה לאמתא דבי רבי דאמרה ליה להההוא גברא דהוה קא מבדר פרפחיני עד מתי אתה מפזר חלוגלוגך. ע"כ. וצורתו ישנה, ועברית, אך מקורו לא נתברר. ועי׳ פרפחין, רגילה.

[3]) בערב׳ ח׳לד c). ונראה שנגזר שם זה מהפעל חלד במשמ׳ החתירה תחת דבר, ע"ש שהוא הותר באדמה.

---

a) قنة b) حلبان c) خلد

א. חֶלֶד, שׁ"ז, נהפכ׳ חָלֶד, בכנוי חֶלְדִּי, — א) אריכת הזמן, משך החיים, נצחיות, Lebensdauer; durée de la vie; time of life: ומצהרים יקום חלד תעפה כבקר תהיה (איוב יא יז). זכר אני מה חלד על מה שוא בראת כל בני אדם (תהל׳ פט מח). ממתים ידך יי׳ ממתים מֵחֶלֶד [1]) (שם יז יד). הנה טפחות נתתה ימי וחלדי כאין נגדך (שם לט ו). — ב) בהרחבה, העולם, תבל: שמעו זאת כל העמים האזינו כל ישבי חלד (תהל׳ מט ב). — ואמר הפיטן: בירר על מים עמודי חלד ושנם מהניה, בתוהו ובסערה בל ימוטו ובל יעמדו מכוניה (עבוד׳ ליוסי בן יוסי, אזכיר). פרחי חלד תשלו, בטל שלאנן ושלו (ר"א קליר, תפי׳ טל, אליס). חלד האריק, חור הזריק, חץ המריק, חלף מעריק (שבת ברא"ש׳, אל נשא). תחבולות עש רב עצה וגבורה, שוכני חלד ללמד חכמה מגבורה (יוצר אחרון פסח, תחבולות). גם מצות עשה מאתים וארבעים ושמונה כנגד אברים שבאדם דוק וחלד העדת בנו על ענשן ושכרן החיים והמות והטוב והרע (מוסף ב שבוע׳, אזהרת). ושדי לי המר, ועזבני כחי ולבי תמרמר, ואפסו ימי חלדי בענין רע זמר (שבת איכה, אריה). פדעהו בחסדך, ממקרה חֶלְדָּהּ, ואת מלאכי פחדך, צוה ושרתו אותו (סמא"ל, פזמ׳ למילה, יתונן). — ומצויה מלה זו בכל הספרות, אצל המשוררים והמליצים: ישראל הנלחצים ביד צרימו הפזורים בארבע פינות חלד בתוך לבאים (הגג׳ תלמ׳ מנח׳ על דוגש, ערך כמה). מתי תבל ישנים הם בחלדם, ויקיצו בעת עוני סבבם, בעת שבתם בבם עושרם וטובם, ומי יתן והיה זה לבבם (ר"י הלוי, מתי תבל). תן לי הכוס מיין מר אכן ימתק מצוף טעמו, יבר חלד מלב פתי עד כהזון ישוב טעמו (רמב"ע, תרשיש ב מט). משל האדם בחלדו בעור הולך לבדו נכנס בלכתו באחד הבתים וכו׳ ונכשל (ידע׳ בדרשי, פרדס א). שירגיש ויתעורר על קצו וכי מעט מדת ימי חלדו וימי העולם האחר הם בלא מדה וכמה זמן חלדו (מלמ׳ בתלמ׳, חג הסכות). וסגולת האמת מתי ישורון ממה שראיתי מהם בימי חלדי קצת מהם אינם מאמינים כראוי (תרג׳ או"ד לרב"נ). ואנשים רבים יאמרו כי החלד והצבא הטבעי הוא זה ויהיה מלאכת שמירת הבריאות. היא הגעת גוף האדם אל השנים האלה הנקראים החלד הטבעי (קאנון א ג, במאמ׳

---

[1]) הנוסחה מִשְׁבְשָׁה.

בכריאות). השנים ארבעה וכו' שני הגדול וכו' שני הזקנה ואחרית החלד (שם א א, כמזגי השנים). מיתה טבעית הבאה באחרית החלד (ר"י אברבנאל, חיי שרה). והזקנה והשיבה הם באחרית החלד (שם, נחל' אבות ו). ואין לומר שכבר נוכל לדעת מספרי הקדומים אשר דברו מתכונת השמים ותנועותיהם אם יש בהם חלוף מורה על חולשתם והתכתם כי מעט מהם היו שקדימת חלדם היתה כ"כ גדולה שתספיק להרגיש השנוי אשר בגרמים השמימיים מזמנם לזמננו (שם, מפע' ה' א כ). אם שפע טובותי יצבור החלד, יהיה אל מול פני ככלי אין חפץ, כי בראותי עמי נתון אל נפץ, גם בחיים אקוץ עודני ילד (רות חדשה, תגניה כהן י). עין רואה כי גלמים יתחברו, איש את אחיו יעזור יתן לו כח, ממטר שמים עץ יפרח פרות, סהר גם חֶלֶד משמש יזהרו (נפתלי וייזל, שיר כבאש ספ' ראש' למוד'). בה יופע לך חֶלֶד מיפי צהרים (אדם הכ"ק, שושן). מושכי שבט סופר על קצוי חֶלֶד (שם, נכון לבי). אז חיי חֶלֶד חשבנו כאין (שם, הדעות והאמות). מה עצמת מה גבורת אהבה בחלד (יל"ג, אדו"מ ד). אך יד העמל לו אדם יולד היא בך אחוזה ומני תגלך, כי תצא כיום עד מרחקי חלד לנוע ללחם תשא רגליך (שם, לרב מ"ג). הא לך קמץ עלים הפך בם כי בם שמתי, את כל חלומותי בימי חֶלְדִי חלמתי (שם, עלה נכל).

ג.*חלד, ממנו ב.*חֹלֶד, *חֻלְדָּה.

ב.*חֹלֶד, ש"ז, — כמו חלודה: שליפה אשר אמר מנחם לא היא כשליפת החרב מתערה כי אם כשליפת החלד מנחשת וכו' שליפת החלד נותן לה ברק והמריקה אחר שליפת החלד מצהיב ומבריק החרב יותר הרבה (תבו' ר"ת על דונש, מורעה).

*חָלַד, פ"י, — חפר תחת האדמה וכדומה: אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע שמוני בניך כחולדה זו שחולדת[1]) בעיקרי בתים (פסח' קיח:). — הפע', *הֶחֱלִיד, — החליד דבר חד תחת העור, תחב' הכנים תחת העור: אי שהחליד את הסכין תחת השני ופסקו (חול' כ ד).—ובאדמה: אמר ר' סימויי מחליד הקב"ה לפניהן את הארץ והן מתגלגלין כנודות וכיון שהן מגיעין לארץ ישראל נפשן חוזרות עליהן (ירוש' כלא' ט לב ג). מרחיקין את הזורעים וכו' (מן הכותל) מפני שמחלידין את הקרקע ומעלין עפר תיחוח (ב"ב יט:). — ואמר המליץ: יחד יבאו גדודים, רמה ותולעה צמודים, לאכול עצמי וגידים, כל קרבי ירמס, יחלידו וגם ידרסו (אור קדמ', תוכח' לר"י החסיד). — נתפ', *נִתְחַלֵּד: ובמקום שנתחלדה סכין תחת סימן וכו' (הלכ' פסוק', שחיטה).

*חֲלָדָה, ש"נ, — שה"פ מן *חָלַד, חלדת הסכין תחת הסימנים וכדומה: ואלו הן הלכות שחיטה שהייה דרסה חלדה הגרמה ועיקור (חול' ט.).

*חֻלְדָּה, חולדה, ש"נ, — כמו ח'לד: אין חוששין שמא גררה חולדה מבית לבית ממקום למקום (פסח' א ב). ואלו טריפות בעוף נקובת הוושט ופסוקת הגרגרת הכתה חולדה על ראשה מקום שעושה אותה טריפה (חול' ג ג). מצודת החולדה טמאה ושל העכברין טהורה (כלים יה ו). השרץ בפי החולדה ומהלכת על גבי ככרות של תרומה (טהר' ד ב). כל שיש ביבשה יש בים הרבה יש בים שאין ביבשה אין מין חולדה בים (תוספתא כלא' ה י). למה הוא מושל כל באי העולם כחולדה אלא מה החולדה הזאת גוררת ומנחת ואינה יודעת למי היא מנחת כך הן כל באי העולם וכו' (ירוש' שבת יד יד ג). תינוק בן יומו חי א"צ לשומרו מן החולדה ומן העכברים אבל עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים (בבלי שם קנא:). לא יחמוד איש את ארצך מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה תרנגולתך מנקרה באשפה ואין חולדה מזיקתה (פסח' ח:). מה שמשייר (מהלחם) יניחנו בצנעה שלא תבוא חולדה ותטול בפנינו (שם ט:). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם שמוני בניך כחולדה זו הדרה בעיקרי בתים (שם קיח:). דרוסת התול ונמייה בגדיים וטלאים דרוסת חולדה בעופות (חול' נג:). אמר זעירי אין בדיקה לחולדה מפני ששיניה דקות (שם נו.). מעשה בשפחתו של מסיק אחד ברימון שהטילה נפל לבור וכו' ובא מעשה לפני חכמים וטהרוה מפני שחולדה וברדלס מצויים שם (נדה טו:). הקופד וחולדת הסניים חיה (כלא' ח ה). חולדת הסניים וכו' מטמא כזית במשא וכעדשה במגע (שם). לא יהא מביא כלבים כופרים וחולדת הסנאין והתולין וקופות (תוספתא שבי' ה ט). מגדלין כלבים כופרין והתולים וקופין וחולדות[1])

[1]) כך בכ"י מינכ' (ד"ס), ובנוסחא': הדרה בעיקרי בתים.

[1]) ואמרו שם בגמ': מאי חולדות סנאי

סנאים מפני שעשוים לנקר את הבית (כ"ק פ.). הביא חולדות ונתן לפניהן מנות והיו החולדות נוטלות את המנות ומוליכין אותן לחורים (מד"ר ויקר' ו). יש דברים הרבה מרבים הכל כגון מגדלי קופות והתולות וחולדות הסנאין ואדני שדה וכלב הים (שם קהל' כי יט). — ועי' סנה.

א.חָלָה¹), ממנו א.חָלָה, חֳלִי, חוֹלֶה, מַחֲלָה, *חוֹלָנִי.

א.חָלָה, פ"ע, חָלִיתִי, חָלוּ, יֶחֱלֶה, וַיִּחַל, חֹלֶה, חֲלֹה, חָלְתוֹ, חֲלוֹתָם, — א) היה חולה, **krank sein; être malade; be sick**: ויאמר ליוסף הנה אביך חֹלֶה (בראש' מח א). וישלח שאול מלאכים לקחת את דוד ותאמר (מיכל) חֹלֶה הוא (ש"א יט יד). בעת ההיא חָלָה אביה בן ירבעם (מ"א יד א). בימים ההם חָלָה חזקיהו למות ויבוא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר יי' צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה (שם לח א). וישמע (מלך בבל) כי חָלָה (חזקיהו) ויחזק (שם לט א). נער מצרי אנכי עבד לאיש עמלקי ויעזבני אדני כי חָלִיתִי היום שלשה (ש"א ל יג). מכתב לחזקיהו מלך יהודה בַּחֲלֹתוֹ ויחי מחליו (ישע' לח ט). ואני בַּחֲלוֹתָם לבושי שק עניתי בצום נפשי (תהל' לה יג). ויפל אחזיה בעד השבכה בעליתו אשר בשמרון וַיָּחַל (מ"ב א ב). פעם אחת חלה (ר"י בן בבא) ונכנסו הרופאים לבקרו (ירוש' סוט' ט כד.). לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטר (שבת לב.). עד שלא יחלה אדם אוכל מה שמוציא כיון שחלה מבקש כל מיני תיני תענוגים (מד"ר בכ"ש, סמכוני). — וחָלָה את רגלו, את ידו, את ראשו וכדומה, שהחלי הוא ביד, ברגל, וכדומה: רק לעת זקנתו (של אסא) חָלָה את רגליו (מ"א טו כג). — חָלָה את חָלְיוֹ, עי' חֳלִי. — ובמדרגה קצת יותר פחותה, חלש, היה בלי כח, **schwach sein; être faible; be feeble**: אם יאסרוני בשבעה יתרים לחים אשר לא חרבו וְחָלִיתִי והייתי כאחד האדם (שופט' טז ז). אם גלחתי וסר ממני כחי וְחָלִיתִי והייתי ככל האדם (שם יז). — ב) חָשׁ כאב ונתפעל ממנו, **Schmerz empfinden; sentir la souffrance; to feel**: הכיתה אתם ולא חָלוּ כליתם מאנו קחת מוסר חזקו פניהם מסלע מאנו לשוב (ירמ' ה ג). הכוני בל

אמר רב יהודה שרצא חרצא ואיכא דאמרי חרוא דקטיני שקי ורעיא בניני וורדיני ומאי שרצא דמתתאי שקיא.

¹) רק בעבר'. בארם' וסור' קצת דומה לזה.

חָלִיתִי הלמוני בל ידעתי (משלי כג לה).

— נפע', נֶחֱלָה, נֶחֱלוּ, נַחֲלֵיתִי, בינ' נַחֲלָה, נַחֲלוֹת, — א) נחלה על דבר, היה לבו כאב על הדבר, נגע הדבר בנפשו והיה מצטער על זה, **bekümmert sein; être soucieux de; be solicious**: השתים במזרקי יין וראשית שמנים ימשחו ולא נֶחְלוּ¹) על שבר יוסף (עמו' ו ו). — ב) נַחֲלָה המכה, המכה קשה, מסכנה, **unheilbar; incurable**: אוי לי על שברי נַחְלָה מכתי (ירמ' י יט). כי שבר גדול נשברה בתולת בת עמי מכה נחלה מאד (שם יד יז). כה אמר יי' אנוש לשברך נַחְלָה מכתך (שם ל יב). אין כהה לשברך נחלה מכתך (נחום ג יט). — ובהשאלה, להיום, יום נַחֲלָה: ביום נטעך תשגשגי ובבקר זרעך תפריחי נד קציר ביום נחלה וכאב אנוש (ישע' יז יא). — ואמר הפיטן: סבבוני העושים מכתי נַחֲלָה, מעי מעי אוחילה (סליח' י טבת, בתדב). — ג) נהיה חולה: ואני דניאל נהייתי ונחליתי ימים (דני' ח כז). — ו*נַחֲלִית לנק': ותמת עזובה מלמד שנחלית ונהגו בה מנהג מתה (מד"ר שמות א). מתנונה והולכת נחלית והולכת (רע"ב סוט' ג ה). — נַחֲלָה, כמו שֵׁם, במשמ' קצת חֹלָה, הצאן החֹלָה: את הַנַּחְלוֹת לא חזקתם ואת החולה לא רפאתם ולנשברת לא חבשתם (יחזק' לד ד). יען בצד ובכתף תהדפו ובקרניכם תנגחו כל הַנַּחְלוֹת עד אשר הפיצותם אותנה (שם כא). — ועי' ב.נַחֲלָה.

— פעי', חִלָּה, — חִלָּה בו המחלה, שם אותה בו: וראו את מכות הארץ ההוא ואת תחלאיה אשר חִלָּה יי' בה (דבר' כט כא).

— פעל, חֻלָּה, חֻלֵּית, — נעשה חולה, נפגע: כלם יענו ויאמרו אליך גם אתה חֻלֵּית כמונו אלינו נמשלת (ישע' יד י). — ואמר הפיטן: מעולם ועד עולם אתה, משביר ומוליד ולא נולדת, חוזק ורופא ולא חֻלֵּית (סכי"ת ליוס ג). — ואמר המשורר: ואל תתמה ואל ירום לבבך למען כי תחולה באשישות, וחכמתך לרפא הגויות וחכמתי לרפא הנפשות (רשב"ג, שרי שלמה נב). ומפיו ימשכו רעיו תרופה מנהו יהיו עריו מחולים (רמב"ע, תרשיש י). והוך (הכה הוך שבמות) בחלות גשמי יחולה (כתי הכפ' והלתט' ד). — ובסגנון הרפואה: ומחולי התרדמה מפני תגבורת הליחה הלבנה (רשב"ל דונן, מג"א ת"י ד). — ובהשאלה: אליכם אקרא הוגי השיר אשר בפז לא יסלה, ורופאי המאמר

¹) כך לפי המסכם, אבל אולי הוא קל מן נָחַל, וכן

המחולה (כ"י תכיזי, איתיאל כ).

— הִפע', הֶחֱלִי, הֶחֱלֵיתִי, הֶחֱלוּ, — עשה שיחלה: תוחלת ממשכה מחלה לב (משלי יג יב). ויי' חפץ דכאו החלי [1]) (ישע' נג י). וגם אני החליתי [2]) הכותך השמם על חטאותיך (מיכ' ו יג).

— הָפע', הָחֳלָה, — נעשה חולה, נעשה חלש ורפה כח: ואיש משך בקשת לתמו ויכה את מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין ויאמר לרכבו הפך ידיך והוציאני מן המחנה כי הָחֳלֵיתִי (מ"א כב לד). ויאמר המלך לעבדיו העבירוני כי הָחֳלֵיתִי מאד (דהי"ב לה כג).

— הִתפ', הִתְחַלָּה, יִתְחַלֶּה, וַיִּתְחַל, הִתְחַלּוֹת, — א) נעשה חולה: ולאבשלום בן דוד אחות יפה ושמה תמר ויאהבה אמנון בן דוד ויצר לאמנון לְהִתְחַלּוֹת בעבור תמר אחתו כי בתולה היא (ש"ב יג א-ב). — ב) הראה א"ע כאלו הוא חולה: ויאמר לו יהונדב שכב על משכבך וְהִתְחָל ובא אביך לראותך (ש"ב יג ה). וישכב אמנון וַיִּתְחַל ויבא המלך לראתו (שם ו).

ב. חלה [3]), ממנו ב. חָלָה, *הִלּוּי.

ב. חָלָה, — קל לא נהוג.

— פִּע', חִלָּה, עת' יְחַלֶּה, וַיְחַל, צווי חַל, חַלּוּ, מק' לְחַלּוֹת, — רק בחבור עם פָּנִים, חִלָּה פני פלוני, בקש ממנו, התחנן לפניו, flehen ; supplier ; implore : וַיְחַל משה את פני יי' אלהיו ויאמר למה יי' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה וכו' שוב מחרון אפך ונחם על הרעה לעמך (שמות לב יא-יב). ויען המלך (שיבשה ידו ולא יכול להשיבה אליו) ויאמר אל איש האלהים חַל נא את פני יי' אלהיך והתפלל בעדי ותשב ידי אלי וַיְחַל איש האלהים את פני יי' ותשב יד המלך אליו ותהי כבראשנה (מ"א יג ו). ויחר אף יי' בישראל ויתנם ביד חזאל מלך ארם וכו' וַיְחַל יהואחז את פני יי' וישמע אליו יי' כי ראה את לחץ ישראל (מ"ב יג ג-ד). הלא ירא (חזקיהו) את יי' וַיְחַל את פני יי' וינחם יי' אל הרעה אשר דבר עליהם (ירמ' כו יט). ואמר עתה ירדו פלשתים אלי הגלגל ופני יי' לא חִלִּיתִי ואתאפק ואעלה העלת (ש"א יג יב). וישלח בית אל שראצר ורגם מלך ואנשיו לְחַלּוֹת את פני יי' (זכר' ז ב). נלכה הלוך לְחַלּוֹת את פני יי' ולבקש את יי' צבאות (שם ח כא). ועתה חַלּוּ נא פני אל ויחננו (מלא' א ט). חִלִּיתִי פניך בכל לב חנני כאמרתך (תהל' קיט נח). וכהצר לו חִלָּה את פני יי' אלהיו ויכנע מאד מלפני אלהי אבתיו ויתפלל אליו ויעתר (אלהים) לו וישמע תחנתו (דהי"ב לג יב-יג). כל הרעה הזאת באה עלינו ולא חִלִּינוּ את פני יי' אלהינו לשוב מעונינו (דני' ט יג). ובת צר במנחה פניך יְחַלּוּ עשירי עם (תהל' מה יג). רבים יְחַלּוּ פני נדיב וכל הרע לאיש מתן (משלי יט ו). ורבצת ואין מחריד וְחִלּוּ פניך רבים (איוב יא יט). כל הדברים באו עלינו ע"י שלא חלינו מלפני הקב"ה (מד"ר שמות מה). — ואמר הפיטן: אוחילה יום זה לנערץ בסוד קדושים רבה, וַאֲחַלֶּה פניו לעבור על פשע וחובה (סלית' י טבת, כתדס). — והמשורר אמר: כאין נשאו מרב חלקיו, בְּחַלּוֹתוֹ פני רעיו חשוקיו (כ"י הלוי, כאין). — יוחַלַּת לנק': חילה רוץ ראש פתן מגחלי, חרון בו לשלח עוד מלאכלי, חַלַּת פני אלהים יי' חילי (קרוב' לפורים. ותסד). — יובלי השם פנים [1]): ציר עלות בתחנה, בקש כפור למי מנה, צעוק וְחַלּוֹת אנא (יוצר שחוה"מ פסח, אהוביך). אחלה פני צורי בזיל אמרת טל, בפתחון פי אֲחַלֶּנּוּ עלי טל, במענה לשוני אפתנו עדי טל (תפי' טל, אאגרה). שהרנוך בקשנוך יוצר הרים, מגיד לאדם שיח ודברים, וְחִלִּינוּךָ דרשנוך בושים וחפרים, את הטאתינו היום אנו מספרים (סלית' ג עפי"ת, כתרנוך). ועתה אחלה אותך ידידי למסור את מכתבי בצרוף הפאם והשט"ח הלוטים בו לאחי הנ"ל (מה"ג, דביר ב, מכת' מבחור).

— פֻּע', חֻלָּה מְחֻלָּה, פניו מחולים: פני סופר ועט ודיו יחל איש ופניו יהיו כל יום מחולים (רמב"ע, תרשיש י).

ג. *חלה [2]), ממנו ג. *חָלָה, וי"א גם חָלִי, חֶלְיָה.

ג. *חָלָה, — קל לא נהוג.

ב"ס גני' מט ב: נחל על משובתינו, ועי' ערך נחל. — [1]) הנוסח משבש. בקצת כ"י החליא (K), בקצתן החלו, ובקצתן חלי. אבל כל זה אינו מרפא הכתוב. — [2]) יותר נראה הָחֳלוֹתִי. ויש מי שהגיהו הפלאתי מכותיך.

[3]) קצת החכמים אינם מודים בשרש מיוחד זה וגוזרים את הפעל ב. חָלָה משרש א. חלה, וקצתם גוזרים אותו מן ג. חלה. ולא עלה בידי להכריע.

[1]) כבר גנה שמוש זה רמב"ע בכתאב אלמחצ'רה והביא למשל הבית הזה: ואל תגבה ואל ירום לבבך למען כי תְחַלֶּה (REJ 22, 238).

[2]) בערב' חלא, חלי a), בארמ' חלא, חלי, במשמ' של מתיקות.

---

a) حلا حلى

— פע', *חִלָּה, — עשה מתוק: בימי משה היה לנו מי שיחלה המרירות שלנו וכו' אבל בימי דניאל לא היה מי שיחלה המרירות שנאמר ולא חלינו את פני ה' אלהינו (מד"ר שמות מג). לא כך אמרת לי במרה הוי מתפלל ואמור עשה את המר מתוק ואף עכשיו חליו[1]) מרירתן של ישראל ורפא אותן (שם). והרי בניך מרים חלה אותן (שם דבר' ג).

— הפע', *הֶחְלָה, — המתיק: שעמד משה בתפלה לפני הקב"ה עד שהחלהו (ברכ' לב.).

חַלָּה[2]), ש"נ, סמי' חַלַּת, מ"ר חַלּוֹת, — א) חַלַּת לחם וכדומה, דבר שטוח, עגול, עשוי מבצק ואפוי לאכילה. Kuchen; gateau; cake: שני עשרנים יהיה הַחַלָּה האחת (ויקר' כד ה). ומסל המצות אשר לפני יי' לקח חַלַּת מצה אחת וְחַלַּת לחם שמן אחת ורקיק אחד (שם ח כו). ויחלק לכל העם לכל המון ישראל למאיש ועד אשה לאיש חַלַּת לחם אחת ואשפר אחד (ש"ב ו יט). ולקחת סלת ואפית אתה שתים עשרה חַלּוֹת (ויקר' כד ה). ולחם מצות וְחַלֹּת מצת בלולת בשמן (שמות כט ב). סלת חַלּוֹת מצת בלולת בשמן (ויקר' ב ד). —*חַלּוֹת משרת: וחלות משרת ואשישה (מכי' בא, מס' פסח' י), ועי' משרת.—וביחוד, חַלָּה שמרימים מהבצק תרומה: ראשית ערסתכם חַלָּה תרימו תרומה (במד' יט כ). חמשה דברים חייבין בחלה החטים והשעורים והכוסמים ושבולת שועל ושיפון הרי אלו חייבין בחלה (חלה א א). על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר (שבת ב ו).— ובהשאלה: אדם הראשון חלה טהורה לעולם היה (ירוש' שם ב ה:).—ב) *חַלַּת דבש, הדבש כמו שהוא בכורת: הלוקח פירות שובך מחבירו מפריח בריכה ראשונה וכו' חלות דבש מניח שתי חלות (ב"ב ה ג). החולב והמחבץ והמגבין כגרוגרת והמכבד והמרביץ והרודה חלת דבש (תוספתא שבת ט יג). — *חַלַּת חריע: חלת חריעא מהו שילקחו בכסף מעשר (תוספתא מע"ש א יג). — ג) יבמלאכת הרפואה, כעין עֻגָה קטנה עשויה מהרכבות סממנים נלושים יחד: חלות מועילות לקדחת ולהילוך הבטן וכו' לקוח זרע חרדל שקל א' זרע כרפסים וכו' כל אלה יוכתו הדוק ויולשו במים ויעשו חלות החלה ל' שקל (אסף הרופא 83). החלה מחצית השקל (שם).

·חֲלוּבָה, ש"נ, — מאכל של חָלָב, כמו שעושים לילדים וכדומה: כעין עוגות של יונקי שדים שמאיין לסולתה לעשות להם חלובה[1]) (ר"ש חלה א ה).

***חֲלוּדָה**[2]), ש"נ, — כעין צפוי דק שמתהוה על פני ברזל וכדומה על ידי פעולת הרטיבות עליו. Rost; rouille; rust: מחט שהעלתה חלודה אם מעכבת את התפירה (כלים יג ה). אבד מחט שופה ובא ומצאה מלאה חלודה הרי היא בחזקת שופה עד שיאמר ברי לי שהעלה חלודה (תוספתא טהר' ג ד). הסייף והסכין שהעלו חלודה (שם כלים ב"מ ג י). מכחול שניטל הזכר שלו, אף על פי שהיה המקבל שלו מלא חלודה וכו' אם היה הזכר שלו מלא חלודה טהור (שם ה). אם (נתן המטבעות לשולחני) בשביל שלא יעלו חלודה (שם מע"ש א א). בנוהג שבעולם אדם נוסך כלים על ידי שהות הוא מעלה חלודה (ירוש' ברכ' א ב ד). — יחֲלוּדַת העֹפרת: לקוח חלודת העופרת ארבע ידות משרפת הברזל ידי וחצי (אסף הרופא 152). שרקב הכסות או רקב העץ או חלודת המתכת תתערב ברקב גוייתו (רמב"ם, טומא' מת ג ד). ויירדיראמי הוא חלודה של נחשת והוא הם ויבש ומועיל (הולה"ת לר"י זהלון ו כו). — וביחס לסלעים: א"ר יוסי לא שהסלעים מרתיחין אלא שהן עושין חלודה והן מלקין ארעיתו של כותל (ירוש' שבת ד ו ד).—ובהשאלה, להגוף: שהעלה גופן (של רשב"י ובנו בימי שבתם במערה) חלודות חלודות (פסיק' דר"כ, בשלח). אלו שתעלה בשרן חלודאות על קדוש שמך (מד"ר אסת', גם ושתי). — ובהשאלה, יחלודת המחשבה וכו': גם אמנם על צחצות לשוני הלמודה, מרוב ימים עלתה חלודה, אולי אוכל לענות ואצהצחנה, וחכם באחור ישבחנה (מכת' ר' אנטולי לרמב"ם). הכעס יעלה חלודה על השכל (מוסרי הפלסופ' ב יג). כתב במכתב האלהים אות באות הם הם וצדק ואמת נפגשו, מטעמי תורה חלודה העביר אז יצאו דעות אשר לוטשו (שירה בשבת מו"ג, ד"ת עט). לך ארצה ישתחוו אפים, וישאו לך אדון לב אל כפים, העבר מהם כל עון וחלודה

---

[1]) במקום חלה.

[2]) לא נתברר מקורו. י"א מן א.חלל, וי"א מן ג.חלה, במשמ' מתוק. אבל, החלה אינה דוקא מתוקה.

---

[1]) מלה זו באה גם בקצת ספרי הרפואה הקדמוני' אך נאבדה פתקת מראה המקומות.

[2]) לא נתברר מקורו.

(ר"א אוקרי. תרדיס ז). — ובדם, בהחלטים שבגוף בע"ח: ומצא הכבד ניזל מדמיות והחלודה שלו על העשב (פרקי משה כד). אשה אחת אחר איזה חדשים מהריונה ראתה דם תחלה ואחר זה חלודה רקיקה מוסרחת (שם). והמותר הדק הרקיק המתקבץ בשחין יקרא החלודה (קבולי גליוס ב). ובכלל הנה החלודה הכבדיית יותר נוטה ללובן ואודם וכו' כאלו הוא חלודת נגע (קאנון ג יד ד א).

***חֲלוּדִי**, חלודיי, ת"ז, נקב' חֲלוּדִית, חלודיית, מ"ר חֲלוּדִיִּים, חֲלוּדִיּוֹת, — מטבע החלודה: ואמנם עצם מה שידחה שלפעמים יהיה דבר כילוסיי ולפעמים יהיה מימיי ולפעמים רחיציי ולפעמים מרריי ולפעמים חלודיי ולפעמים מוגליי וכו' והסבה בחלודיי שריפת דם וכו' ואמנם ההפרש בין החלודיי ההווה משחין או מדייתיות מורסא ובין ההוה מצדדים אחרים הוא שהראשון יהיה לפניו קדחת והאחר מתחיל בלי קדחת (קאנון ג יד ד א). ויהיה (הדם) תחלה רקיק חלודיי דיותיי ואחר יתעבה באחרית הענין לחולשת הכבד (שם). ורובם הם עלולי טחול וזה ממה שיורה בשליחה חלודית נשפכה מהטחול לפי האצטומכה (פרקי משה ט). ויקדמהו המסת הליחות והאברים והתרה חלודית וצמא ומעוט תאוה (קאנון ג יד ד א). ברפואת השחינים החלודיים (שם ד ד ג ג). ורקיקת הליחה העבה גם המוגלא לפעמים תהיה לא לסבת שחיני הריאה אבל לסבת ליחיות חלודיות (שם ג י ד ח).

א.*חָלוּט, ש"ז, מ"ר חֲלוּטִים, — עיסה, שנתנו הקמח לתוך המים הרותחים: אין יוצאין לא בחלוט[1] ולא במעיסה (תוספתא פסח' א לב). איזה הוא חלוט הנותן קמח לתוך המים (שם חלה א א). לחם עוני פרט לחלוט ולאשישה (פסח' לו:). זה חלוט של בעלי בתים (שם לו.). אלו דברים שאין באין לידי חימוץ האפוי והמבושל וחלוט שחלטו ברותחין (שם לט:). רצה מצה אוכלה רצה חלוט אוכלה (יבמ' מ.).

[1]) ואמרו בירוש': אי זהו חלוט ברור א"ר זעירא כל שהאור מהלך תחתיו (ירוש' חלה א נח.). מה בין חלוט לתורמוסין א"ר יוסי חלוט מחוסר מעשה ידי האור הוא תורמוסין אינן מחוסר מעשה ידי האור הוא (שם ע"ז ג מב.). — ומ"ר חלוטין: ר' יוחנן כד הוה אכיל חלוטין הוה אמר לא אכלית מזון יומא דא (מד"ר ויקר' לד).

ב.*חָלוּט[1], חֲלוּטִים, לַחֲלוּטִים, תה"פ, — לצמיתות, בדרך מוחלט, שאין לחזור בו, absolut absolument; -lutely: שלא ימכור אותם לחלוטין לומר הריני מוכרה לך לעולמים גם אחרי היובל (רמב"ן ויקר' כה כג). בדעות בני אדם שאם יעשו ממכרם מתחלה כמספר שנים עד היובל יקל בעיניהם הענין ואם יקנה לחלוטים תקשה בעיניו החזרה (שם).

***חִלּוּט**, ש"ז, — שה"פ מן חִלֵּט: למדתנו רבינו שלא היה לו יותם לעוויהו אלא בימי חלוטו (תוספתא נגע' ח ו). כשם שאין ימי חלוטו עולים לו מן המנין כך ימי הסגירו לא יעלו לו מן המנין (ספרי נשא לא).

***חִלּוּטִי**, ת"ז, — מוחלט, גמור: ההעדר החלוטי מהקנינים הנכבדים (הקד' מעין גנים לשד"ר).

א.*חִלּוּי, ש"ז, — שה"פ מן חִלָּה פניו, בקשה: עשרה לשונות נקראת תפלה זעקה שועה וכו' עמידה חילוי[2] חנון זעקה (ספרי ואתחנן כו). טובה להיבים גמול ולא לכלוי, יחשב כקרבן מפלל וכניחות חִלּוּי, כפופיך זקוף היותם לראשם תלוי (סליח' יום ג, אקרא בזמן). פדה דבקיך מחרץ וכלוי, פלטם מצורר ותנם לעלוי, צוה ישועות משחריך בְּחִלּוּי, צדקם בדינך מסתר וגלוי (סליח' ה' עי"ת, אזון תען). בשבבר חלה פנינו הרב הגדול ר' יצחק והחלוי והבקשה מצדו הוא אצלנו צוואה (שו"ת ר"י לאטש נה).

ב.*חִלּוּי, ש"ז, — שה"פ מן ג.*חִלָּה, במשמ' עשה מתוק: מהו ויחל משה עשה את המר מתוק וכו' לשון חלוי (מד"ר שמות מג).

***חָלוּל**, א) ת"ז, נקב' חֲלוּלָה, מ"ר חֲלוּלִים, חֲלוּלוֹת, — שיש בו חלל, כמו אבוב וכדומה, hohl; creux, hollowed: שליה שאמרו תחלתה כחוט הערב וראשה כתורמס וחלולה כחצוצרות (תוספתא נדה ד ט). — ב) ש"ז, מה שהוא חָלוּל, עצם החלל: ברוך אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים[3] גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יפתח

[1]) לצמיתות (ויקר' כה כג) ת"א לחלוטין, והובא תרגום זה בספרא במקומו, וכן בגמרא, והוא מן שרש חלט שישנו גם בעבר', עי' ערך א.חלט, אך הצורה לחלוטין במשמ' לצמיתות לא באה אלא בספרות שלאחרי התלמוד, ומצויה בדבור.

[2]) כך הגרסה בקצת נוסחא', וכן בילק' ואתחנן רמז תתי"א, ובנוסח' חילול.

[3]) בנוסח' חללים, וכן ברוב נוסח' ברכות השחר.

אחד מהם או אם יסתם אחד מהם אי אפשר לעמוד לפניך (ברכ׳ ס:).

***חִלּוּל,** ש״ז, — שה״פ מן חִלֵּל, חִלּוּל דבר קדוש בדבר ח׳ל, במעות וכדומה: שביעית מהו שתצא דרך חילול (ירוש׳ שבי׳ ח לח:). אין שביעית יוצא דרך חילול אלא דרך מכירה (שם). דבר הטעון שירה טעון חלול ושאינו טעון שירה אין טעון חלול (ברכ׳ לה.). — ובכלל עשיית מה שהוא קדוש לח׳ל: יש חילול שבועה (ירוש׳ שבוע׳ ו לז:). — וחִלּוּל שבת: בעון שבועה שוא ושבועת שקר וכו׳ וחילול שבת חיה רעה רבה ובהמה כלה (שבת לג.). את אביה היא מחללת את שחילולה מחמת עצמה ולא שחילולה מחמת אביה (ירוש׳ תרומ׳ ז מד ד). — וחִלּוּל הַשֵּׁם, מעשה שעל ידו מתחלל שם ישראל: כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם (אבות ד ד). חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא ועל חלול השם (שם ה ט). גדול הוא קידוש השם מחילול השם (ירוש׳ קדוש׳ ד סה ג). גזר רבן גמליאל על גזילות נכרי שיהא אסור מפני חילול השם (שם ב״ק ד ד:) כל שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב (ברכ׳ יט:). מי שיש חלול השם בידו אין לו כח בתשובה לתלות ולא ביום הכיפורים לכפר (יומ׳ פו.). מפרסמים את החניפין מפני חילול השם (שם:). אב בית דין שסרח אין מנדין אותו אלא אומר לו הכבד ושב בביתך הזר וסרח מנדין אותו מפני חילול השם (מו״ק יז.). אין מקיפין בחילול השם אחד שוגג ואחד מזיד (קדוש׳ מ.). במקום שיש חילול השם אפילו אבידתו (של העכו״ם) אסור (ב״ק קיג:).

חָלוּם, — עי׳ ב. חָלֵם.

חֲלוֹם[1], ש״ז, בכנ׳ חֲלוֹמוֹ, חֲלֹמוֹ, מ״ר חֲלֹמוֹת, חֲלֹמוֹת. — חזון שאדם חוזה בשנה, שנדמה לו כאלו הוא ראה זאת באמת, **dream ; rêve ; Traum**: והנה שבע שבלים וכו׳ וייקץ פרעה והנה חֲלוֹם (בראש׳ מא ו-ח). ויאמר פרעה אל יוסף חֲלוֹם חלמתי ופתר אין אתו ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חֲלוֹם לפתר אתו (שם יה). ויאמר יוסף אל פרעה חֲלוֹם פרעה אחד הוא את אשר האלהים עשה הגיד לפרעה שבע פרת הטבת שבע שנים הנה ושבע השבלים הטבת שבע שנים הנה חֲלוֹם אחד הוא (שם כה-כו). ויבא גדעון והנה איש מספר לרעהו חֲלוֹם ויאמר הנה חֲלוֹם חלמתי והנה צלול לחם שערים מתהפך במחנה מדין ויבא עד האהל ויכהו ויפל ויהפכהו למעלה ונפל האהל (שופט׳ ז יג). ויבא אלהים אל אבימלך בַּחֲלוֹם הלילה ויאמר לו הנך מת על האשה אשר לקחת (בראש׳ כ ג). בגבעון נראה יי׳ אל שלמה בַּחֲלוֹם הלילה ויאמר אלהים שאל מה אתן לך (מ״א ג ה). בַּחֲלוֹם חזיון לילה בנפל תרדמה על אנשים בתנומות עלי משכב אז יגלה אזן אנשים (איוב לג יב-יו). והיה כַּחֲלוֹם חזון לילה המון כל הגוים הצבאים על אריאל (ישע׳ כט ז). כַּחֲלוֹם יעוף ולא ימצאהו וידד כחזיון לילה (איוב כ ח). — ובכנ׳: וידבר פרעה אל יוסף בַּחֲלֹמִי הנני עמד על שפת היאר והנה מן היאר עלות שבע פרות בריאות בשר ויפת תאר ותרעינה באחו (בראש׳ מא יח). וארא בַּחֲלוֹמִי והנה שבע שבלים עלת בקנה אחד מלאת וטבות וכו׳ ותבלען השבלים הדקת את שבע השבלים הטבות (שם כב-כד). ויאמר לו (שר המשקים ליוסף) בַּחֲלוֹמִי והנה גפן לפני ובגפן שלשה שריגם (שם מ ט-י). וירא שר האפים כי טוב פתר ויאמר אל יוסף אף אני בַּחֲלוֹמִי והנה שלשה סלי חרי על ראשי (שם יו). ויספר שר המשקים את חֲלֹמוֹ ליוסף (שם ט). ויספר פרעה להם (להחרטומים) את חֲלֹמוֹ ואין פותר (שם מא ח). ויראו אתו (את יוסף) מרחק וכו׳ ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל הַחֲלֹמוֹת הלזה בא ועתה לכו ונהרגהו וכו׳ ונראה מה יהיו חֲלֹמֹתָיו (שם לז יח-כ). כי התרפים דברו און והקוסמים חזו שקר וַחֲלֹמוֹת השוא ידברו הבל ינחמון (זכר׳ י ב). כי אמרתי תנחמני ערשי ישא בשיחי משכבי וחתתני בַחֲלֹמוֹת ומחזינות תבעתני (איוב ז יג-יד). ושם אתנו נער עברי וכו׳ ונספר לו ויפתר לנו את חֲלֹמֹתֵינוּ איש כחלמו פתר (בראש׳ מא יב). החשבים להשכיח את עמי שמי בַּחֲלוֹמֹתָם אשר יספרו איש לרעהו (ירמ׳ כג כז). שלא יבהילוך לא חלומות רעים ולא הרהורים רעים (ברכ׳ נה:). — ומשל: שדברי חלומות לא מעלין ולא מורידין (תוספתא מע״ש ה ט). כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים (ברכ׳ נה.). כל החלומות הולכים אחר הפה (שם:). — ומ״ר חֲלוֹמִים, ואמר המשורר: שנות אדם חֲלוֹמִים ומות פותר, וישכון בבית

[1] בערב׳ חִלם a), בארמ׳ חלמא.

a) حِلم

שלומים וקצו חותר, בפנים נכלמים ולב יבתר, בא לדרוש רחמים אולי יעתר (רמב"ע, ספת"ר, כל מעשה יי'). הידע איש מצעדיו כל ימי הבלו חשובים, והבין כי מעבדיו בעט ברזל נכתבים, כי שופטיו ומעידיו לעדי עד נצבים, יום יבגדו בו יולדיו ויכחשו בו אוהבים, שבע רגז קצר ימים הם בעיני כחלומים (הות, תוכח', מפני פחד יי'). —*שמע כמתוך חלום, ר"ל לא בברור: שומע המת קילוסו כמתוך חלום (ירוש' ע"ז ג מב ג).—*איש החלום, בעל החלום, מלאך שהוא גורם החלומות, לפי מה שהאמינו הקדמונים: היה מצטער היכן מעשר שני של אבא ובא איש החלום ואמר לו כך וכך הן במקום פלוני הן (תוספתא מע"ש ה ט). מעשה בריבה אחת שנשבית ונטלה עכו"ם אחד והיתה מתגדלת ובאת בתוך ביתו בא לו בעל החלום ואמר לו הוצא ריבה זו מתוך ביתך אמרה לו אשתו אל תוציאנה שוב בא לו בעל החלום אמר לו אם אין אתה מוציאה הריני הורגך עמד והוציאה (אדר"נ יז). אמר ר' חנן אפילו בעל החלומות אומר לו לאדם למחר הוא מת אל ימנע עצמו מן הרחמים (ברכ' י:).

*הטבה, הטבת חלום.— חזון לילה. — חזיון, חזיונות. – חתת. – *סיוט, חלום קשה, כבד. — פתרון חלומות. — פתר. – *תענית חלום.

חלון[1], ש"ז, מ"ר חלונים, חלונות, — א) חלל עשוי בכותלי הבית שדרך בו יבוא האור מהחוץ, **Fenster**, **fenêtre ; window**: ויפתח נח את חלון התבה אשר עשה (בראש' ח ו). וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון וירא והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו (שם כו ח). ותורדם בחבל בעד החלון כי ביתה בקיר החומה (יהוש' ב יה). בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא (שופט' ה כח). ותרד מיכל את דוד בעד החלון וילך (ש"א יט יב). ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר לפני יי' (ש"ב ו יו). כי בחלון ביתי בעד אשנבי נשקפתי (משלי ז ו). בבתים יעלו בעד החלונים יבאו כגנב (יואל ב ט). וחלונים לו ולאילמו סביב סביב כהחלנות האלה (יחזק' מ כה). הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן החלנות מציץ מן החרכים (שה"ש ב ט). כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו (ירמ' ט כ).—ומ"ר חלוני [2], כמו חלונים: האמר אבנה לי בית מדות ועליות מרוחים וקרע לו חלוני [1]) וספון בארז ומשוח בששר (ירמ' כב יד). ויעש לבית חלוני שקפים אטמים (מ"א ו ד). — *חלון צורית: איזה הוא חלון הצורית כל שראשו של אדם יכול ליכנס בתוכה (תוספתא ב"ב ב יד). — וכעין *שקע בכותל כצורת חלון לתשמיש: בילגא לעולם טבעתה קבועה וחלונה סתומה (תוספתא סוכ' ד כח). עשרים וארבע חלונות היו שם כנגד עשרים וארבע משמרות לוייה (שם כז). חלון היתה שם (באמת המים) למערבו של כבש אמה על אמה רבוכה היתה נקראת ששם נותנין חטאת העוף (שם תמור' ד יו). המניח כליו בחלונות של אוליארין (שם טהר' ח ח). מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה וכו' כשנכנסו יוונים להיכל היתה מבעטת בסנדלה על גבי המזבח וכו' וכששמעו חכמים בדבר קבעו את טבעתה וסתמו את חלונה (סוכ' נו:). מה עשה (יוחנן כהן גדול) תיקן להם טבעות בקרקע וכו' וחלונות של כהנים היו נותנין בהן בגדיהן ולא היו מניחים עליהם אלא מכנסים בלבד וחלונות היו שם וכתוב בהן תשמיש הכלים וכך היו להן חלונות לתת בהן סכינים ששוחטין בהן (ר"ת שם). — ובכלל *כל חלל מרבע: עצים מסובכין שתי וערב ועשויין חלונות חלונות (ר"ת שבת פז.).—ב) *נקודות מדמות בגלגל חמה שמהם השמש כמו יוצא בעתים קבועות בשנה: חלון תעלומה שבו האור יוצא וחלון נעמן בתקופת תמוז מתחיל מחלון נעמן והולך וסובב חלון אחר חלון (פדר"א ו). מקום שהחמה זורחת בו בתקופת תמוז והוא חלון פעמון והולך וסובב לאחוריו וכו' זהו פני צפון ומקום שהחמה זורחת בו בתקופת טבת מחלון בילגה וכו' זה פני דרום תקופת ניסן ותקופת תשרי חמה יוצאה באמצע מזרח ושוקעת באמצע בתקופת ניסן וזורחת מחלון תעלומה (ר"ת עירוב' נו.). — ג) *כעין פלוש סביב סרכה בבשר: מנהגי חומרות אשכנז וצרפת שכל סירכא שסביבותיה פילוש

---

[1]) דעת רוב חכמי הלשון מן א.חלל. — [2]) עי' הערה לקמן. — [1]) הקדמונים ראו בו מ"ר פשוט כמו חלונים, ולא אמרו מה טעם הצורה הזאת. קצת החדשים הגיהו חלוניו, ואמרו כי נבלעה הוו בהוו של המלה שלאחריה. וקצת החדשים אמרו כי זה שם שאול מלשון זרה וכך היא צורתו ביחוד, ומדמים לזה השם בית חלני באשורית. אך אולי הוא באמת מ"ר קדום, כמו מ"ר בארם', ואולי באמת גם אדני הוא מ"ר כמו אלהים. ועי' במבוא, בחלק הדקדוק.

הנקרא אצלם חלון אחד רתה להטריף מבלי חלוק במדות החלון בין מצרי לצורי (שו"ת שמש לדקה, יו"ד סה).

חָלוֹף, ש"ז, — מה שחֹלֵף ועֹבֵר, שאינו מתקיֵם, בְּנֵי חֲלוֹף, בני האדם, שחֹלפים ועֹברים ואין להם קיום, ההפך מן נצחיות, Vergänglichkeit; nature périssable; perishableness: פתח פיך לאלם אל דין כל בני חֲלוֹף [1]) פתח פיך שפט צדק ודין עני ואביון (משלי לא ח-ט).

***חִלּוּף**, ש"ז, — שה"פ מן חִלֵּף, א) מה שבא במקום דבר אחר: נושאי המטה וחלופיהן ותלופי חלופיהן (ברכ' ג א). ארבעה דברים הן הן תשמישו של עולם וכולן אם אברו יש להם חילופים וכו' (אבל) ת"ח שמת אין אנו מוצאים תמורתו (מד"ר ברא' לא). כנגד היתומים הוא אומר וכו' שהן חלופי אביהם (שם במד' י). — ב) במשמ' ההפך מהקודם: אמר לו רבי אליעזר (לר"ע) ועליה אני דן ומה אם שחיטה שהיא משום מלאכה דוחה את השבת הזאה שהיא משום שבות אינו דין שתדחה את השבת אמר לו רבי עקיבא או חלוף [2]) מה אם הזאה שהיא משום שבות אינו דוחה את השבת שחיטה שהיא משום מלאכה אינו דין שלא תדחה את השבת (פסח' ו ב). חכם אינו מדבר לפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה וכו' ומודה על האמת וחלופיהן בגולם (אבות ה ז). מחשבה טובה המקום מצרפה למעשה וכו' מחשבה רעה אין המקום מצרפה למעשה וכו' בישראל אבל בגוים חילופין מחשבה טובה אין הקב"ה מצרפה מחשבה רעה הקב"ה מצרפה (ירוש' פאה א טז:). — *חִלּוּף הדבר, לא כך הוא, להפך: הסיטון מקנח את מדותיו אחת לשלשים יום בעה"ב אחת לי"ב חדש רשב"ג אומר חילוף הדברים החנוני מקנח מדותיו פעמים בשבת (רפרא קדוש' יט ח). כותל שבין שתי מקואות שנסדק לשתי מצטרף ולערב אין מצטרף עד שיהא במקום אחד כשפופרת הנוד רבי יהודה אומר חלוף הדברים נפר:ו זה בתוך זה על רום בקליפת השום ועל רוחב כשפופרת הנוד (מקוא' ו ט). ר' יהודה אומר חילוף הדברים בשבת בין בשוגג בין במזיד יעקר (תוספתא שבת ג יב). האשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בניך ואח"כ מת בעליך ונתייבמה ואחר כך אמרו לה חילוף היו הדברים לא שהיתה ראויה להתייבם אלא להינשא (שם יבמ' יא ו). רבי יוסי אומר אף הספינה ומגופת היוצרין ורבי נחמיה אומר חילוף הדברים (שם כלים ב"ק ב ג). א"ר יוסי הנוטע בשוגג בשבת יקיים במזיד יעקור בשביעית בין בשוגג בין במזיד יעקור ר' יודה אומר חילוף הדברים בשביעית בשוגג יקיים וכו' (ירוש' תרומ' ב מא ג). — חלופי נוסחאות, חלופי אותיות, וכו', חלופים שבין מדנחאי ומעדבאי. — ובלשון המחקר: כי איננו נישא החלופים כי החלופים מקרים והחומר אינו נושא מקרים (אמונה רמה א ב). — ובמשמ' לא הסכמה: והנה החכם הזה ראה שטבע קבוץ האנשים וכנסייתם יחייב החלוף והקטטות (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ד). — *חִלּוּף אגרות בין שני אנשים, שהם כותבים זה לזה ועונים זה לזה: מנראה בספר השבט מחלוף אגרותיו עמהם (ר"י עמדין, שחוק הכסיל). — ב) *בלשון המסחר, כתב שסוחר אחד כותב לחברו שישלם ע"ת להמוכ"ז סכום כך וכך, Wechsel; lettre de change; bill of exchange: ראובן הוציא כתב חלוף הנקרא בין הסוחרים [ליטרה די קאמביו] על לוי מק' זהובים שמודה שקבלם משמעון (שו"ת מהרשד"ס, חו"מ לז). כמנהג הסוחרים שמקיפין אגרות חלופים והפיתקים ההם עוברים במשא ומתן ובכל עסק ממון כמעות מדודים בעין (שו"ת שמש לדקה, יו"ד ד). הואיל ועוברים בין הסוחרים ושאר בני אדם ככל אגרות חלופים הנהוגים בין התגרים (שם). שיהודי אחד מכאן חיב לערל אחד על שטר חוב הנקרא בל"א חילוף כתב סך חמשים ר"ט וכו' שלשה אנשים יהודים שהוזמנו להעיד בערכאות על כתב חילוף שיש לערל על ישראל (שאילת יעבץ ב נא). בהם היה שני חלופים על אנשים בטוחים (המ"ג, דכיר ב, מכת' מסח' ומדינה לב). באו ביום ההוא גם חלופי מהאמבורג (קרית ספר כד). תשלומי שני החלופים (שם יב). יקחו את תשלומי החלופים (שם כג).

***חִלּוּפָה**, ש"נ, — בלשון העסקים, מה שנותנים תמורת דבר: יעקב נשא לאה וילדו לו

---

[1]) אמר ריב"ג: לדין כל בני אבדון. ע"כ. רש"י: אלו הן היתומים שחלפה עזרתם. וכעין זה גם קצת החדשים (.Kö ואחרים). ואחרים פרשו במשמ' אחרות. קצת החדשים הגיהו חלי, וכדומה. אך בהספרות נתקבל פרושו של ריב"ג והשתמשו בו כך.

[2]) במשנ' מנקד' נדפסות מֻנקד חיה חרוקה.

בנות ואח"כ נשא רחל וילדו לו בנים והכניסה לו רחל מקרקעי שלא בשומא בנדונייתה ואח"כ מכר אותם מקרקעי וקיים לה יעקב תמור אותן מקרקעי שמכר לרחל קיים לה במקום אחר בשבילו וכתב לה מן החילופה שטר מקויים בכל חליפות שתקנו חכמים ואחר כל זאת השיא יעקב בנותיו שילדה לאה לבעלים ונתנה להם קרקע זו והיתה בחזקת רחל מכח החילופה והיה לו משלו קרקע אחר וכו' ורוצה רחל זו שתטול אותן מקרקעי שבכתב החילופה (ר' חנוך, תשו' גאו' מו"מ קעה).

***חִלּוּץ**, ש"ז, — שה"פ מן חִלֵּץ, חלוץ עצמות: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לנו חיים ארוכים וכו' חיים של פרנסה חיים של חלוץ עצמות (ברכ' יז:).

א. חָלוּץ, א) פָּעוּל מן ב. חָלַץ, עי"ש. — ב) חלק מהחיל ההולך בראש המחנה, ההפך מן המאסף ההולך בסוף המחנה: ויאמרו אל העם עברו וסבו את העיר וְהֶחָלוּץ יעבר לפני ארון יי' (יהוש' ו ז). וְהֶחָלוּץ הלך לפני הכהנים תקעו השופרות (שם ט). הלכים הלוך ותקעו בשופרות וְהֶחָלוּץ הלך לפניהם והמאסף הלך אחרי ארון יי' (שם יג). ויעמד משררים ליי' ומהללים להדרת קדש בצאת לפני הֶחָלוּץ ואמרים הודו ליי' (דהי"ב כ כא). ויעזב הֶחָלוּץ את השביה ואת הבזה לפני השרים וכל הקהל (שם כח יד).

ב. חָלוּץ, א) פָּעוּל מן א. חָלַץ, עי"ש. — ב) *מי שחָלַץ לאשת אחיו: ותוכן הענין שהחלוץ בחיי אביו היה רגיל בבית אחיו וכו' גם לפעמים כשהיו אורחים לאחיו היה מזמן את אחיו החלוץ לאכול ולשתות עמו ועם האורחים ואחר מיתת האח חלה זה החלוץ (שו"ת מנחת בנימין קיב).

***חֲלוּצָה**, ש"נ, — אשה שמת בעלה ואחיו חָלַץ לה: אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל (יבמ' ו ב). אחיו של זה מייבם חלוצתו של זה ואחיו של זה מייבם חלוצתו של זה (שם כ ז). המחזיר את גרושתו משנישאת והנושא את חלוצתה והנושא את קרובת גרושתו (תוספתא שם ו ה). אסור אדם בצרת קרובת חלוצתו (גמ' שם כו.).

***חָלוּק**, ש"ז, מ"ר חֲלוּקִים, — בכלל כסות ארוכה תפורה ומחוברה ולובשים אותה דרך בית הראש, וביחוד הכסות שלובשים אותה על עצם הבשר, **Hemd**, chemise ; shirt: חלוק של קטן רבי אליעזר אומר כל שהוא וחכ"א עד שיהיה בו כשיעור ונמדד כפול (כלים כז ה). חלוק של יוצאת החוץ העשוי כסבכה (שם כח ט). קושרת אשה מפתחי חלוקה וחוטי סבכה (שבת טו ב). כמה יגע אדם הראשון ולא לבש חלוק אחד עד שגזז וליבן וכו' ואח"כ לבש (תוספתא ברכ' ז ה). בן לוי שהיה בידו סלע של שביעית וביקש ליקח בה חלוק הולך אצל חנוני (שם שבי' ח כד). השואל חלוק מחבירו לילך בו לבית האבל (שם ב"מ ח כח). חלוק של בד (שם כל' ב"ב ה א). חלוק של נזיר (שם ה ב). העושה חלוק מן הלבוד (שם ג). היה לבוש חלוק ועטו בטלית (שם טהר' ח יג). (האומר) הפוך את חלוקך שתהא חולם חלומות אל תהפוך את חלוקך שלא תהא חולם חלומות (שם שבת ו ז). האומר לחבירו השאילני חלוקך ואלך ואבקר את אבא שהוא חולה (שם ב"מ ח כח). במפתח חלוק שהוא עשוי כמין שני דפין (ירוש' שבת יה טו). חלוק של ת"ח כיצד כל שאין בשרו נראה מתחתיו (ב"ב נז:). טלית של ת"ח כיצד כל שאין חלוקו נראה מתחתיו טפח (שם). לבשה חמשה חלוקין הבדוקין לה (תוספתא נדה ג ה). אמר ר' שמואל בר רב יצחק לבש שמואל חלוקן של כל ישראל אמר לפניו רבון העולמים כלום את דן את האדם אלא על שהוא אומר לפניך לא חטאתי (ירוש' תעני' ב סה ד). — ובהשאלה, השכבה העליונה של דבר: תנור מאימתי מקבל טומאה וכו' ר' חנניא בן תרדיון אמר משיסיענו ממקומו ובתו אומרת משיפשט את חלוקן (תוספתא כל' ב"ק ד יז). שתי שורות (של חביות) במרתף וכו' מפשיטו חלוק אחד (ירוש' פסח' א כז:). — ובמשמ' תיק: ואין עושין לה (להעטרה) חלוק בתחילה אבל כורך עליה סמרטוט (שבת יט ב). — ומשל: החלוק נוגע אלי משאר מלבושי וכלי (שו"ת ריב"ש תמה).

חַלּוּק[1], ש"ז, מ"ר חַלּוּקִים, חַלֻּקֵי, — אבנים קטנות חֲלָקוֹת שבנחל, **Geröll; galet; rubble-stones**: ויבחר לו חמשה חַלֻּקֵי אבנים מן הנחל וישם אתם בכלי הרעים אשר לו ובילקוט וקלעו בידו (ש"א יז מ). — ועי' חלק.

---

[1]) משק' אַלּוּף, שַׁכּוּל, ויתכן שיהיה תאר או שם. והניחו רוב בעלי הלשון כי הוא תאר, וחלקי אבנים כאלו היה כתוב אבנים חלקות, אבל זה קצת קשה, ויותר נראה כי הוא שם כמו חלקי נחל, והכונה בו להאבנים הקטנות החלקות והמחדדות שבנחל, שהמים השוטפים עליהן עשו אותן חלקות ומשפות.

*חִלּוּק, ש"ז, —שה"פ מן חִלֵּק: בשלשה פרקים בשנה היו כל המשמרות שוות באמורי הרגלים ובחילוק להם הפנים ובעצרת (סוכ' ה ז). שתי חזקות לכהונה בארץ ישראל נשיאות כפים וחילוק גרנות (תוספתא פאה ד ו). בתולה מן הנשואין אין לה חילוק קליות (ירוש' כתוב' ב כו:). הניחוש והעינון בכלל היו ויצאו מן הכלל לחילוק כלל בהיכרות ופרט בהיכרות (שם שבת ז ע ג). יש חילוק מלאכות בשבת ואין חילוק מלאכות בי"ט (מכות כא:). כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו וכו' ואיזה זמן נמנו לצורך בימי משה בדגלים ובחילוק הארץ (מד"ר במד' כ). ארבע חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש (יומ' פו.). — *ובנגינה: כשהיה מגיע לסיום הנעימה היה האחד מן החלילים מאריך לאחר שתיקת האחר שזה חילוק יפה יותר משיסיימו שניהם כאחד חילוק היינו סיום שמחלק בין נעימה לנעימה (רש"י ערכ' י.).—ובחשבון, *חלוק מספר במספר אחר, division: שער החלוק לחלק חשבון כלל על פרט או שנים כללים על פרט אחד או כללים גבוהים על כללים שפלים וכו' גם אדבר על המאזנים של שער הכפל והחלוק (ראב"ע, הקד' ספ' המספר). דע כי כל חשבון הוא חברת אחדים והאחד לבדו לא יקבל לא שנוי ולא רבוי ולא חלוק וכו' וראוי להיות המספר שתחלק עליו פחות מהמספר המחולק ממנו וזהו בחלוק השלמים ולא כן בשברים (שם). והוא סבת כל תוספת וחסרון והוא לא יקבל כפל ולא חילוק והוא סבת שניהם וזה האחד הוא עולם הראשון (הנ"ל, דני' י כא). ושם ארבע מלאכות החשבון קבוץ הבאה חסור וחלוק (חכמ' המספ' לר"א מזרחי ג). עם החלוק נדע כמות הפעמים אשר ימנה הגדול את הקטן (שם). — *ופלפול דק לחלק בסברה ענינים דקים: כאשר המנהג בישיבות ובפרט במדינות פולין שיכלה הזמן כולו בחלוקים (יש"ר מקנדיה, מלרף לחכמ' כ). ואם לי אתה ובקולי תשמע אל יבלה בנך זמנו בחילוקים ובחריפות של הבל אשר בעו"ה נתפשט מה שלא מצינוהו כלל בדברי הקדמונים (שו"ת חות יאיר קכג). לא פנו עוד ללמוד תורת אמת אלא שמו עיקר מגמתם ומחשבתן להעמיק בחריפות וקצתם אמרו חילוקים מזוייפים לסרס ההלכה בשיטות מחולפות (שם קכד). ופה מצאתי לי מקום להרחיב הדיבור מה שאלצוני הנה השל"ה וכל גדולי ישראל צווחים ככרוכיה על החילוקים הנהוגים בבעלי ישיבה ואומרים שהם מבלי עולם וכו' אומר אני כי החילוקים דרכם בקודש וממעין קודש יצאו אלא שנתקלקל באורך הזמן וטרם כל נחקור על שם זה חילוק מה שמו וכו' הרב מראה לתלמידים החילוק וההפרש שבין סברא לסברא מה שהיה נראה להם במושכל הראשון (שו"ת חת"ס, יו"ד, פתו"ח).

חלוקה, — עי' חֲלֻקָּה.

*חִלּוּקִי, ת"ז, — של חִלּוּק, מטבע החלוק: ועכ"פ אין להפליא על זה הענין החלוקי לבלי תכלית כי כבר נמצא דוגמת זה מקבלת החלוקה המופלגת אפי' בסוג החיוני (יריע' שלמה א ג).

*חִלּוּשׁ, ש"ז, —שה"פ מן חִלֵּשׁ, כמו חֲלִשָׁה: שינהגו אותה (את הספינה) כראוי בלא עצלות ובלא חילוש ובלא תשות כח (דרך ישרה, בער הסגול').

חֲלוּשָׁה, ש"נ, —שם המפשט מן חָלַשׁ, במשמ' כניעה לפני האויב, Niederlage; défaite; defeat: וישמע יהושע את קול העם ברעה ויאמר אל משה קול מלחמה במחנה ויאמר אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חֲלוּשָׁה קול ענות אנכי שמע (שמות לב יז-יח).

חַלּוֹת[1], חַלּוֹתִי, ש"נ, — הזמן שחלף ועבר, die Vergangenheit; le temp passé; past times: חשבתי ימים מקדם שנות עולמים אזכרה נגינתי בלילה עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי הלעולמים יזנח אדני ולא יסיף לרצות עוד האפס לנצח חסדו גמר אמר לדר ודר השכח חנות אל אם קפץ באף רחמיו סלה ואמר חַלּוֹתִי[2] היא שנות ימין עליון

---

[1]) מן ג.חלה. משקל אַחוֹת, רק דגוש, ועם הוספ' י ומלעיל כמו רַבָּתִי בגוים, שָׂרָתִי במדינות, ועי' הערה לקמן. — [2]) אחד הכתובים היותר קשים להולמם שבתנ"ך. כל המתרגמים והמפרשים הקדמונ' וההדשים פקפקו בין שלשה פרושים. קצתן ראו במלה חלותי פעל עבר מן א.חלה, במשמ' מחלה, וראו בהמלה שְׁנוֹת מקור מן הפעל שנה במשמ' החליף ושנה, מלשון אני יי' לא שניתי, ר"ל עשה באופן אחר ממה שעשה קודם, ובארו הכתוב כך: ואמרתי זו היא מחלתי, ר"ל צערי, על מה שנשתנה ימין עליון, ר"ל שיד ימינו של אלהים אינה מתנהגת עתה כמו שהתנהגה לפנים עם ישראל. כך לפי השבעים והירונ' וקצת הקדמונים שלנו. ואחרים פרשו חלותי בקשתי, ושנות במשמ' שנים, ושני הפרושים האלה נמצאים בת"י: ואמרית מרעותי הוא אשתניו גבורת ימין עלאה (ואמרית בעותי הוא שנין דקץ מימין). ע"כ. רש"י קצת באופן אחר: מחשבותי אומרות לי אין זאת אלא להחלותי וליראני לשוב אליו חלותי כמו לחלותי לשון חולי וחיל שנות

אזכיר מעללי יה כי אזכרה מקדם פלאך (תהל' עז ו-יב), ר"ל אמרתי לנפשי אותן השנים שראו בהן פלאים, זהו ה ע ב ר שכבר חלף ואינו.

חָלוּת, ש"נ, — סגולת דבר ש ח ל על דבר: כי קצתם אמרו כי התורה כבר בארה ח ל ו ת הנבואה מהר פארן באמרו הופיע מהר פארן (אמונה רמה 78). ומתוך הכשר גופם במדות הטובות יהיו ראויים לקבלת הטובה כמו שאמרנו ש ח ל ו ת הטוב והברכה לעולם על הטוב לא בהפכו ובהטיב הש"י לטובים יושלם חפצו שחפץ להטיב לעולם (החינוך, משפט' סו). כך זה הזמן משלשים יום של ולד זה לא יהא מתחיל אלא לאחר ח ל ו ת היום שהוא מיתת האשה (שו"ת הר"ן גירונדי יד). הספק השביעי שנולד לך אם יש ח ל ו ת לשבועה זו לא נסתפק לי זה כלל (שו"ת ריב"ש שלה). שאי אפשר לאמירת הנדר ו ח ל ו ת הנדר שיהו ברשות אחד (ר"נ נדר' פט).

ימין עליון את אשר נשתנית ימין עליון שהיתה נאדרי בכח רועצת אויב ועכשיו השיב אחור ימינו. ע"כ. וקצת המפרשים גזרו חלותי מן חָלַל, ובארו החָלָל שלי, כמו לבי חלל בקרבי, ר"ל הדאגה הגדולה שלי. אך כל החדשים חשו עד כמה אין מליצה זו טבעית, לפי כל פרושיהם, ולא בלבד מליץ נשגב, אלא אדם פשוט לא יגמגם באופן כזה: אמרתי זו היא מחלתי, או זה חלל לבי שנשתנית ימינו של עליון! ולכן כבר הסכימו Welh. ואחרים, כי הכתוב משובש, אך לא מצאו רפואה שלמה לרפא את הפסוק ולהשיבו לנוסחתו האמתית. והנה במעט התבוננות נראה, כי המזמור הזה מתחלתו ועד סוף פסוק יז (שמשם ואילך מתחיל קטע מאיזה מזמור אחר שאינו שיך לכאן) מחלק בשלשה חלקים, שכל אחד גומר בסימן ההפסק סלה. החלק הראשון, עד פסוק ד' הוא כעין הקדמה. ואח"כ, החלק השני עד פסוק י' שגומר בהמלים אם קפץ באף רחמיו, והחלק השלישי עד פסוק יז שגומר בהמלים בני יעקב ויוסף, הם מקבילים זה לזה במהלך המחשבות ובסגנון המליצה, זהכונה היא שדמה את ימי קדם ושנות עולמים עם מה שהוא רואה היום. בראש כל אחד משני החלקים האלה אנו מוצאים המלה שְׁנוֹת, ואין ספק בדבר כי בשני המקומות פרוש אחד ומשמעה אחת למלה זו, וכמו שבפסוק חשבתי ימים מקדם, המלה שְׁנוֹת באה במשמ' שָׁנִים, אף כאן בפסוק חלותי על כרחנו אנו צריכים לפרש שנות במשמ' זו. וכבר נמצא פרוש זה בת"י שהובא למעלה, וכך גם רד"ק, וכך גם אואלד ודליטש. ופרוש זה של שנות מכריח לראות בהמלה עליון השלמה לשנות כמו בפסוק חשבתי ימים מקדם, ר"ל לא ע ל י ו ן אלא ע ו ל מ י ם. וכבר הרגיש בזה האנגלי טשיני בפרושו החדש לספר תהלים (T. k. Cheyne, Book of Plalms). זהנה טשיני אומר כי המלה ימין שבין שנות ובין עליון היא כפילת סוף מ י ם של המלה ע ו ל מ י ם. אך זה דחוק, ויותר נראה לפי ההקבלה עם הפסוק חשבתי ימים שהמלה ימ י ן הוא יָמִין, הרבוי מן יום, כמו לקץ הימין, אלא שהיא לא במקומה, ובטעות נכתבה בין שנות ובין עולמים, ולפי הדמיון עם הכתוב חשבתי ימים מקדם מקומה של המלה ימין בחציו הראשון, בהדלת של הפסוק. ובכן, החצי השני, הסוגר של פסוק, זה ברפא, וצ"ל שנות עולמים כמו הסוגר של הפסוק חשבתי ימים. יותר קשה לרפא את הדלת של הפסוק. כי המלה חלותי, במשמ' שיחסו לה עד כה, אם מן מחלה, או מן חלל, עכ"פ במשמ' של צער, אינה נתנת שום כונה טבעית להכתוב. זגם המשמ' בקשתי שבפרוש השני של ת"י אינו מתישב. אבל, הדמיון עם החלק המקביל של המזמור נותן המפתח גם לחידת דלת הפסוק. כי אין ספק בדבר שכמו בחצי הראשון של פסוק ו חשבתי ימים מקדם, כן גם בחצי הראשון של פסוק יא דבר המשורר על ה ז מ ן ה ע ב ר, ולכן מוכרח שאחרי הפעל ואמר היה פ ע ל במשמ' ע ב ר ח ל ף, והפעל הזה מסתתר בצרוף ח ל ו שבהחלק הראשון של המלה חלותי, חלו—תי היא, והמלה חלו ר"ל עברו, חלפו, והוא הפעל הָלָא a) בערב' שמשמש במשמ' עבר חלף בפרט ביחס להזמן. וז"ל לשאן אלערב: חַ'לא אלשי ח'לוּא מַצַ'י וכו' ואלק'רון אלח'אליה הם אלמואצ'י ויקל ח'לא קַרְנ' פַּקְרְנ' אי מַצַ'י, ע"כ, ובעברית: ח'לא אלשי עבר (הדבר) וכו' ואלק'רון אלח'אליה הם (הדורות) שעברו וחלפו, ויאמרו ח'לא קרנ' פקרנ', ר"ל עבר (דור ודור). וכן יאמרו בערב': כאן ד'לכ פי אלאמאם אלאואלי ואלקרון אלהואלי, — ר"ל זה היה בזמנים הראשונים ובדורות ש ח ל פ ו ו ע ב ר ו. יש איפוא להחליט בודאות כי בדלת פסוק זה בהמלה חלותי מסתתר הפעל חלו במשמ' עברו וחלפו, והחלק השני מהמלה חלותי, שהוא תי יחד עם האותיות ה י א, הם שארית איזו מלה שהיתה תאר להשם יָמִין או ימים, במושג של קדום, וכונת המליצה היתה, אחרי שחשבתי בכל זאת אמרתי: חלפו ועברו הימים הקדומים שנות עולמים. ואת היא כמעט ה ו ד א ו ת של צורת הכתוב בהויתו הקדומה. ואף על פי כן, אנו, שלשוננו בנויה על התנ"ך בנוסחתו המקובלה, אין אנו רשאים לדחות את הנוסחה המקובלה, וחיבים אנו ל י ש ב ה אם אפשר בדרך טבעי. ומבלי לצאת מהכונה הקדומה של הכתוב, הבאור הטבעי להנוסחה המקובלה הוא הרשום בפנים, והוא, שהמלה ח ל ו ת י הוא שם דגוש ע"מ אחות והיוד נוספה כמו בהמלים רבתי, שרתי, ולכן חלותי הוא מלעיל, כמו רבתי שרתי. ומשמעתה היא מן אותו הפעל ח'לא. ומלת הגוף היא מוסבת לשם הנקבה חלותי, שהוא שם מפשט במושג: ה ז מ נ י ם ה ק ד ו מ י ם.

---

a) خلاَ

***חלז**[1]), ממנו *חִלָּזוֹן, *חִלָּזוֹנִי.

***חִלָּזוֹן**[2]), חִלְזוֹן[3]), ש״ז, מ״ר חִלְזוֹנִים, חִלְזוֹנוֹת, — א) בריה ממין הרכובות, שיש לה כעין בית מקלפה קשה, וחללה אינה ישר אלא נכרך כעין לולב. **Schnecke ; limaçon ; snail** : תכלת אין כשרה אלא מן החלזון (תוספתא מנח׳ ט יו). אלו ציידי חלזון מסולמות של צור ועד חיפה (שבת כו.). שבן צדי חלזון קושרין ומתירין (שם עד:). הצד חלזון והפוצעו (שם עה.). עלה להר וראה שהיום אין בו אלא חלזון אחד למחר ירדו גשמים ונתמלא כולו חלזונות (סנה׳ לא.). ת״ר חלזון זהו גופו דומה לים ובריותו דומה לדג ועולה אחד לשבעים שנה ובדמו צובעין תכלת לפיכך דמיו יקרים (מנח׳ מד.). אמר זבולון לפני הקב״ה רבש״ע לאחיו נתת להם שדות וכרמים ולי נתת הרים וגבעות לאחיי נתת להם ארצות ולי נתת ימים ונהרות אמר לו כולן צריכין לך על ידי חלזון (מגי׳ ו.). החילזון הזה כשגדל מלבושו גדל עמו (מד״ר דבר׳ ז). — ב) כעין טבעת בצורת חלזון : שקשר חלזון בראשה (של שלשלת) (כלים יב א). — ג) חלי בעין, עור יכסה את הלבן והשחור שבעין, **grauer Star; cataracte** : דק תבלול חלזון[4]) נחש ועינב (בכור׳ ו ב). דק זה הדוק חלזון נחש עינב מניין (ספרא אמור כא ב). — ועי׳ *נָחָשׁ.

***חֶלְזוֹנִי**[1]), ת״ז, — כמו החלזון, ובפרט קו עגול ההולך ומתרחק מנקודת מוצאו ועושה סבובים אחדים סביב, spiral : וכאשר התבאר זה בקו הישר הוא מתחיב בקו המורכב מהישר והסבובי אשר הוא החלזוני (ר״ת קרקשס, אור ה׳ א יג).

א. ***חַלְחוּל**, ש״ז, — שם״פ מן ב. חִלְחֵל, א) סם מחלחל ויורד : כיצד היו האמוריים מתים וכו׳ החלחול היה נכנס להם והיו מתרפין לפני ישראל (תנחומא משפט׳ יח). — ב) במשמ׳ חָלוּל : שהוא אפוק וסתום בדוחק שאין בה חילחול טפח (ר״ש אהל׳ ט ג). — ועצם הפעולה של ירידה במעים : כמו באדם הלוקח רפואה משלשלת שכשירגיש ערעור וחלחול אז ישמח בה כי עשתה את אשר חפץ (אור״ח, רפאל מגורלי יה:).

ב. ***חַלְחוּל**, ש״ז, מ״ר חַלְחוּלִים, — כמו חַלְחָלָה : מתודה אני לפניך יי׳ אלהי בכפיפת ראש וכו׳ ברתת בזיע בְּחַלְחוּל ביראה במורא (סדר יום כפור קטן, רכ״ע). כשיתחברו דקות הליחות וחלחול האבר וחום האויר המקיף וחוזק הרפואות הנעשה וחוזק כח החולה חותך המורסא במהרה (פרקי משה ג). וחגורים על האצילים, כי מתניהם אחזו חלחולים, ונשתברו רוב צלעותיהם, ונלאו מהכיל אזוריהם (רב בנימין, משא גיא חזיון 12).

***חַלְחוּלִית**[2]), ש״נ, מ״ר חַלְחוּלִיּוֹת, — מחשבות ומזמות, בפרט מזמות של תחבולות להגיע לדבר.

---

1) בערב׳ יש אמנם שרש חלז a) במשמ׳ מרט השערות וקלף הקלפה, אך אין לברר אם יש איזו שיכות בין שרש זה ובין השם הלזון, וגם הפעל חלז שנמצא בתרגום אסתר רחוק הוא ממשמ׳ השם חלזון.

2) כך מנק׳ במשנ׳ מנקד׳ כ״י פרמה, וכך קריאת הספרדים.— 3) קריאת האשכנזים, וכן נקוד לוי ויסטרוב, וכך הכתיב במדרש: חילזון. בערב׳ חַלַזוּן b). — 4) ושאלו שם בגמ׳ (לח:). איבעיא להו חלזון הוא נחש או דילמא חלזון או נחש ת״ש דאמר רבה בר בר חנה סח לי רבי יוחנן בן אלעזר זקן אחד היה בשכונתינו ור״ש בין יוסי לקוניא שמו ומימי לא עברתי לפניו פעם אחת עברתי לפניו אמר לי שב בני שב חלזון זה מום קבוע לשחוט עליו וזהו נחש שאמרו חכמים. ע״כ. והנה כבודו של אותו זקן במקומו מונח, אך לקבל דעתו אי אפשר, אעפ״י שהחליטה הגמרה כמותו, כי מסגנון לשון המשנה מוכח כי כל השמות המנויים כאן כל אחד דבר הוא בפני עצמו. זבמהות החלי הזה, הנה הערוך, עפ״י דעתו של אותו זקן שחלזון הוא נחש, פרש : שמנומר עינו כנחש. ובנימין מוספיא פרש עפ״י לשון יונית : בל״י ברד וזה שם מורסא קטנה עגולה וזכה כמו אבן ברד בין העפעף והעין או בעין עצמו, ע״כ. אבל, נאמנה עלינו בזה דעתו של הרמב״ם, שהיה בעצמו רופא, והוא פרש חלזון : שיצא בעין בשר מותר וימשך עד שחופה קצת משחור העין ושמו המפורסם אצל הרופאים בל״ע טפרה. ע״כ. והיא ט׳פרה a) בערב׳, ופרשוה המלונים : ג׳לידה תע׳שי אלעין נאבתה מן ג׳נב אלד׳י ילי אלאנף, עלי ביאצ׳ אלעין אלי שואדה חתי תמנע אלאנט׳אר והיא כאלט׳פר צלאבה וביאצ׳ה. — ובעברית : עור יכסה את העין יצמח מהצד שאצל האף על הלבן שבעין לעומת השחור עד שימנע הראיה והוא כמו צפרן קשה ולבן.—ואולי נקרא כך ע״ש הצדף של החלזון.

a) حلز b) حلزون

1) בערב׳ חַלַזוּנִי b).

2) לא נתברר מקור מלה זו. אולי נסתעף מִמּוּשג זעזוע, מה שמזעזע הדעת, הרוח, או שמזעזע אחרים, וכמו

a) ظفرة c) حلزوني

Jntrigue: אלו שלבם מלא עליהם חלחוליות חלחוליות¹) רעות (פסיק' דר"כ, אחרי מות). — ואמר הפיטן: הלב יכון למעלה מעלות שמיר ושית, התול חַלְחוּלִיּוֹת מדיח ידיח יקציע סבית, ילכו יונקותיו ויהי כזית (שבת תשובה, אחר).

*חַלְחֹלֶת²), ש"נ, מ"ר חַלְחוֹלוֹת, — המעי המחבר לפי הטבעת, Mastdarm; rectum: אמר ר' זעירי חלחולת³) שניקבה בשירה הואיל ויריכים מעמידות אותה (חול' נ.). חלב שעל חלחולת המוציאה רעי (רש"י שם מט.). המעי האחרון שהוא שוה ואין בו עיקום והוא שהרעי יוצא בו מן הערוה והוא דבוק בין עיקרי היריכים הוא הנקרא חלחולת (רמב"ם, שחיט' ו טו). מעשה היה שהיתה חלחולת נקובה במכה והחזירוה למקום עומדה (מרדכי חול' תרי"ז). והמעי הששי הוא הנקרא בלשון מקדונית קוקוסמיום ובלשון ערב מעי הישר והיא החלחולת (מ' הלדכי, ש"א ד).

א.חלחל⁴), ממנו א.חִלְחֵל, חַלְחָלָה, ב.*חִלְחוּל.

א.חִלְחֵל, פ"י, — זעזע את הדבר.

— נתפ', נִתְחַלְחֵל, — נזדעזע, erschüttert werden, s'ébranler; be shaked: ותבואינה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה (מה שנגזר על היהודים ושמרדכי הולך לבוש שק) וַתִּתְחַלְחַל המלכה מאד (אסת' ד ד). — ומצוי שמוש זה: באותה שעה נזדעזעו מת:יה (של שרה) ונתחלחלו כל אבריה ולא היתה בעולם (מדר' ויושע א). שאימת שכינה עליהם כאלו הם מתחלחלין והיא שם עוברות (שבלי הלקט, תפלה כג). — ואמר המליץ: ואמיץ לבו בגבורים, האוחז בדרכי ישרים, לא יתחלחל לשוד הימים, ולא יבהילוהו החרדות והאמים (רש"ט פלקירה, אגרי היגיון ג). — והפיטן אמר: מאד אתחל ואֶתְחַלְחַל ביום שדי חשפני, והשפיפון מצפון שטפני, ונהג שבי ארץ צבי וגם בדור צנפני (יוֹם כתמוז, שעה). אהמה בשבי ובגלות אתחלחל, כי גד אוהבי ונפשי כי בהל (פזמ' תימני, יעוף תלומי). — ובחכמת הטבע, *הגוף מתחלחל, מתפרד קצתו מקצתו: כי האש גוף דק חם פועל והקורה גוף מתחלחל נפעל ומדרך הדק הפיעל שיעשה בנפעלו והחם היבש שיחמם ויכלה לחות הנפעל (כוזרי ה כ). — ובמשמ' נעשה רופף: מגופת החבית שנתחלחלה אע"פ שאינה נשמטת אינה מצלת שהרי נתרועע הצמיד (רמב"ם טומאת מת כב ט).

— פע', *חִלְחֵל, מְחֻלְחָל, — א) לא קבוע חזק, אלא רופף, רעוע: מגופת החבית המחולחלת¹) ואינה נשמטת (כלים י ג). וכל בעלי השיר יוצאין בשיר וכו' ובלבד שלא יהו מחולחלין (תוספתא שבת ד ז). ואיזו היא מחולחלת כל שיש לה טפח מארבע רוחותיה (שם אהל' יה). — ב) *נזדעזע: הושחרו פנינו והלבנו קדורים, מוט התמוטטנו ונעשינו פרורים, חֻלְחַלְנוּ מתנגנו וכיולדה מצירים (סלית' ג עבי"ת, בתחנון). וזלעפנו על חטאתינו, הוּלְחַלְנוּ על רוב פשעינו (סלית' יוס כ התרון, אפפונו). זכור תזכור ותשוח עלי נפשי, יען כי נלכדתי בפח מוקשי, הוּלְחַלְתִּי פרפרתי ויקם בי כחשי, כי עונותי עברו ראשי (אילי הכתר, סלית' יוס ו, אוי נא לי). זכרתי את ימי המנוחה, חוּלְחַלְתִּי ונפשי שחה, טוב ומטיב הלולך אפציחה, כי עמך הסליחה (סמא"ל, ערב' ליוה"כ, כשם אלהי). — ג) *חָלוּל, שיש בו חללים, נקבים: בזמן שהוא כלי מחולחלת (אהל' ט ג). וקולית של מים המחולחלת ורתיחת גריסין (טבו"י א א). בחמשה עשר בו שלוחי בית דין יוצאין ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות שחולחלו²) מן הגשמים (תוספתא שקל' א א). וכשאוכל פירות שמנים שיש להם שמן כגון שקדים ואגוזים וכיוצא בהן אין בשרו מחולחל לצאת הבל שלהם ראשון ראשון (רה"ג, תשו' הגא', הרכבי בלב). גרם הטחול רכה ומחולחל ורך דומה לספוג ויש בה עורקים דופקים רבים (פרקי משה א).

— פע', *חִלְחֵל: אדם קשה וצרה מחלחלתו³) צרת קשה והיין מתגאה ומשכחה (מד"ר קהל', ומולא אני). יסורין הבאים על האדם בזקנתו והוא מעודן ומפונק בנערותו הוא יכול לסבול אותם אבל אם היה מיוגע מנערותו הן מחלחלין אותו ומי יכול לסובלן

בערב' קלקל a), קַלְקָלָה b). וכך נראה ממה שאמרו שם להוללים למערבביא, לפי גרסת הערוך. — ¹) במד"ר אחרי: חלחליות.

²) מן ב.חלחל, במשמ' בקיעה וירידה, והוא המעי שדרך בו הפסלת של המזון מחלחל ויורד למטה. — ³) פרש הערוך היא כרכשא. וכן רגמ"ה, וכן רש"י והסכימו כלם כי הוא המעי הישר המחבר לפי הטבעת.

⁴) בערב' חַלְחַל d), חַ'לְחַ'ל c).

a) قلقل b) قلقلة c) حلحل d) خلخل

---

¹) כסוי שאינו קבוע בפי הכלי בהידוק שמו מחולחל (רה"ג טהר' שם). — ²) בתוספתא צוק"מ: שהלחלו. — ³) ואולי זה במשמ' עשה חלול שלקמן

(מדה"ג, כ"י תימני, ויבב). — ואמר הפיטן: מרוב פקודות ובהלה מְחַלְחֶלֶת, נקטה נפשי לעפר בוחלת, סמכה בטן לארץ נשחלת, עורה למה תישן תוחלת (סליח' יום א, אם עונינו). — ובמשמ' *עשה הקרקע *תחוח: אבל הזרעים מתפשטים מיד בתוך השלשה ומחלחלין הקרקע מלמעלה בשפתו (רבב"ס ב"ב לט:). שהזרעים מחלחלין את הקרקע ומקלקלין את אמת המים (רמב"ס, מכיר' כא ח). — — *ועשה חללים: מחלחל (הקב"ה) להם את הארץ כחלונות והן מתגלגלין כנודות ובאין (מדה"ג, כ"י תימנ', ויחי). שהעופרת מחליק את החרס ואינו מניחו לבלוע אבל הירוקים מעורב צריף שקורין אלו"ם בתוך העופרת והוא עז ומחלחל את החרס ובולע (רש"י כתוב' קז:).

ב.*חלחל, ממנו א.*חִלְחוּל, ב.*חִלְחֵל.

ב.*חִלְחֵל[1], פ"ע, — בקע ונכנס לאט לאט לתוך דבר, eindringen; penêtrer; penetrate: המים המרים האלו למה הם דומים לסם יבש הניתן על בשר חי ואין מזיקו כשהוא מוצא מכה מתחיל לחלחל (ספרי נשא יב). נשיכת כלב אינו מחלחל נשיכת נחש מחלחל (ירוש' ר"ה ו נט). הנחש אריסה מחלחל לאחר המיתה (מד"ר ברחש' לח). — ומים וכדומה לתוך דבר, בין הגרגרים וכדומה: אם פקק את הצנור או אם חלחל לתוכן (של הזיתים) (מכביר' ג ו).

— הִתפ', *הִתְחַלְחֵל, — כמו חִלְחֵל: היו צרורות מתחלחלים בתוכו פוסלים את המקוה (מקוא' ז ג). דג ניקור חי אסור ומליח על ידי מליחה מתחלחל (ירוש' תרומ' ח מו). ובאו בה המים מלמד שהם מתחלחלים בכל איבריה (מד"ר במד' ט). — והארס: הנחש הזה נושך לאדם ואינו מרגיש לשעה ומשהוא הולך לביתו המכה מתחלחלת בו (תנחומא שמיני ז). כל שיש בו ליחה הארס מתערב עם הליחה ומתחלחל בכל הקישואים (ר"ש תרומ' ח ז). — והדבר נתחלחל, שהמים וכדומה נתחלחלו בו: בור מלא מים ונפל שמה גדי קטן ונכנסו מים דרך אזניו ונתחלחל כולו (ירוש' ב"ק א ב:).

[1]) בערב' תַחַלַּל a), וגם עַלְעַל b).

a) تَجَلَّل b) غَلْغَل

חַלְחָלָה[1], ש"נ, — א) הזדעזעות עזה של הגוף, בפרט של היולדת, Erschütterung; ébranlement; convulsion: על כן מלאו מתני חַלְחָלָה צירים אחזוני כצירי יולדה (ישע' כא ג). — ובכלל מפני פחד וכדומה: ובאה חרב במצרים והיתה חַלְחָלָה בכוש (יחזק' ל ד). ביום ההוא יצאו מלאכים מלפני בצים להחריד את כוש בטח והיתה חַלְחָלָה בהם כיום מצרים (שם ט). בוקה ומבוקה ומבלקה ולב נמס ופיק ברכים וְחַלְחָלָה בכל מתנים ופני כלם קבצו פארור (נחום ב יא). מתגלגלים גלגלי כסאו ומתרעשים אדני שרפרף וכל הרקיע כולם יאחזם חלחלה (פסיק' רבתי כ). ידיך רפות וברכיך כושלות, כותב אלו השאלות, ומלוא מתניך ימלאו חלחלות, כי לא כתבת אותן בתבונה ועיצה (תשו' ר' יפת הלוי ליעקב העקש ג, לקו"ק 23). — ואמר הפיטן: בשבעה עשר בו חַלְחָלָה אחזתני וסער מסעיר, טובות נשיתי ותזנח משלום נפשי בתגרת שעיר (י"ז בתמוז, בהדש הרביעי). יראה ורעד יבא בהם, טרוף דעת בלבביהם, חַלְחָלָה ומעד על מתניהם (יוצר אחרון פסח, למען). רוחי בי חלה ברתת וְהַלְחָלָה, ובכל יום ובכל לילה מעי מעי אוחילה (קינ' לת"ב, דמעי). ויען השני ברתת וְחַלְחָלַת מתנים, לשמע מכתי תצלנה אזנים (שם, אכנו ספדו). זעף נשא ותש כחנו, יי' אל באפך תוכיחנו, חַלְחָלוֹת רבות בלו בשרנו, נא אל בחמתך תיסרנו (סליח' ליום שני, אלהים). אז נפלה רעדה ופחד על כל עם הפאלקי"ן ולבשם חלחלות, שבת אורח ונשמו דרכים ומסילות (מגי' עיפה לר"ש כהן). — ב) *דחיפה חזקה למרחק: ומלאכי השרת פותחין את קברותיהן וזורקין בהן נשמתן וחיים ומעמידים אותם על רגליהם וכל מי שנתחייב בדין דוחפין אותו חלחלה גדולה אורכו אלפים אמה ורוחבו חמשים אמה (מדר' אליהו ופרקי משיח, ביהמ"ד ילינק ג).

*חַלְחֲלִיאֵל, ש"ז, — שם מלאך: ושל צפון (הממונים) שהם חלחליאל[2] קרספיאל חלחליאל עולה קי"ז שהוא דמע בא"ת ב"ש (עמה"מ, עולם הברי' יז).

א.חלט[3], ממנו א.חָלַט, *חֲלוּטִים, א.*חֲלִיטָה, א.*חֲלְטָנִית

[1]) עי' א.חִלְחֵל.

[2]) בזהר בארמית: חלחליאל קרספיאל אינון כל חד על תריסר אלפין אחרנין דלסטר מערב (זהר, פקודי).

[3]) אולי בערב' חלט a) שמשמש גם במשמ' היה

a) حلط

*הֶחְלֵט, *הַחְלָטָה, *הַחְלֵטִי.

א. חָלַט, פ"י, עת' יַחְלֹט, יַחְלְטֵהוּ, — חָלַט הדבר ממנו, מהר והסכים כי כך הוא הדבר: ויבאו (עבדי בן הדד) אל מלך ישראל ויאמרו עבדך בן הדד אמר תחי נא נפשי ויאמר (מלך ישראל) העודנו חי אחי הוא והאנשים ינחשו וימהרו ויחלטו [1] הממנו ויאמרו אחיך בן הדד (מ"א כ לב-לג). אני כהן ואני מסגירה אני חולטה ואני פוטרה (זבח' קכ.). — ופעול חָלוּט, חֲלוּטָה: בראשונה היה נטמן יום י"ב חדש שתהא חלוט לו התקין הלל הזקן שיהא חולש את מעותיו בלשכה וכו' (ערכ' ט ד). שנה לראשון חלוט למי חלוט ר' אליעזר אומר לראשון חלוט ר' יוחנן אומר לשני חלוט (גמ' שם לא:). עשרה דברים נאמרו בירושלם אין הבית חולט בה ואין מביאה עגלה ערופה וכו' (ב"ק פב:). — ולנק' חֲלוּטָה: הגיע יום י"ב חדש ולא נגאלה היתה חלוטה לו אחד הלוקח ואחד שניתן לו במתנה (ערכ' ט ד). הנותן מתנה בראשונה היה נטמן יום י"ב חדש שתהא חלוטה לו (ספרא בהר ה ד). שאם הגיע יובל ולא נגאלה חלוטה היא שדה להקדש (תוספתא ערכ' ה ה). אם נמכרה (השדה) חלוטה היא (ירוש' גיט' ד מו:).

— הִפע', *הֶחְלִיט, -- גזר באופן ודאי, בלי פקפוק, שלא יתחרט בו: להחליט את שנולד לו מחיה או שער לבן בתחילה (נגע' א ג). רואה (הכהן) את (הנגע) הראשון ומסגירו ומחליטו (שם ג א). המסגיר מסגיר והמחליט מחליט (שם). צריך שיהא זכור תנייו וכו' וצריך להחליט בשפתיו (ירוש' דמאי ז כו.). הואיל והוא נזקק להחליט יהא טעון צפרים (שם מגי' א עא:). גסות רוחו של ירבעם היא החליטתו (שם ע"ז א לט:). רבי עקיבה מטמא ומחליט (וחכמים אומרים) תיראה כתחילה מחליטין (שם מו"ק א פ ג). —ובכלל החליט דבר: לשני שטרות שיצאו על שדה אחת אי זה מהן שירצו ב"ד להחליט מחליטין (שם כתוב' י לג ד). בימי אלכסנדרוס מוקדן באו בני ישמעאל לעורר על ישראל על הבכורה ובאו עמהם שתי משפחות רעות כנענים ומצרים אמרו מי הולך ודן עמהם אמר גביעה בן קוסם אני הולך ודן עמהם אמרו לו הזהר שלא תחליט להם את הארץ (מד"ר בראש' סא). שאלה לא"א הרא"ש ז"ל וכו' המלוה לחבירו על המשכון על מנת להחליטו אם לא יפדנו לזמן פלוני (טור, מלוה ולוה עג).

— הָפע', *הֻחְלַט, מוחלט,— שהחליטו אותו: ניטלת (האבן) הטהורה הוחלטה האמצעית לטומאה ניטלה הטמאה הוחלטה האמצעית לטהורה (כלים ו ג). אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא פריעה ופרימה (מגי' א ז). אין מסגירין את המוסגר ולא מחליטין את המוחלט (נגע' ג א). יושם השור בבית דין דברי ר"י ר"ע אומר הוחלט השור (ב"ק לג.). — ובכלל, במשמ' ודאי, בלי ספק: תשובת המוחלטין [1] מעכבת הפורענות ואע"פ שנחתם עליו גזר דין של פורענות (יומ' פו:).

— נִפע', *נֶחְלַט,—כמו הֻחְלַט: גוף האמה העבריה בהבאת סימניה שלוחיה ממך נחלטים (הזהר' לר"י ברצלוני יג).

ב.*חלט [2], ממנו א.*חָלוּט, ב.*חָלַט, ב.*חֲלִטָנִית, ב.*חֲלִיטָה.

ב.*חָלַט [3], פ"י, עת' יַחֲלֹט, — חָלַט דבר ברותחין או בחֹמץ וכדומה, גלש עליו רותחים או חֹמץ ונצטמק על ידי זה: אין שורין את המורסן לתרנגולים אבל חולטין (פסח' ב ז). כלי בית הבד ושל גת וכו' בזמן שהן של גמי מיישנן כל שנים עשר חדש או חולטן בחמין (טהר' י ח). אין לשין את המצה ברותחין מפני שחולטין (תוספתא פסח' ב ה). כל המנחות אין לשין אותן ברותחין מפני שהן חולטין ולא בצונן מפני שהן רוטשין (שם מנח' ז יג). ר' יוסי אומר רצה לטהרן (את כלי הגת) מיד חולטן ברותחין או מולגן במי זיתים (שם טהר' יא יו). שחולטין אותו בחומץ לאחר צלייתו ודמו נפחט לתוכו (רש"י פסח' עד:). הכבד שבשלה ולא הבהבה על האור ולא חלטה בחומץ או ברותחין (רמב"ם, מאכל' אסור' ו ח). חומץ שחלט בו בשר לא יחלוט בו פעם שניה (שם יג). ואם חלטו (את הבשר החי) בחומץ מותר לאכלו כשהוא חי ומותר לשתות החומץ שהחלטו בו שאין החומץ מוציא הדם (שם יג). הרבוכה חולט אותה ברותחין תחלה ואופה אותה מעט ואח"כ מטגנה בשמן על האלפס (סמ"ג,

---

מהיר לעשות דבר, בפרט להשבע שבועה וכדומה.

[1] כבר אמר ריב"ג: אמתות הלשון ויחלטוה. וכן כל החדשים.

[1] ופרש"י המוחלטין: רשעים גמורין.

[2] אולי אין זה שרש אחר, וכמו צמת שמשמש בשתי המשמעות, עי"ש. ועי' הערה להערך.

[3] בארמ' ובעבר' במשנה. ואולי כמו צמת לצמיתות, וגם צומת וכו' כן גם חלש לחלוש וחולט.

עבין קסג). ויש לחוש שהרותחין חולטין דם הנבלע בהרנגולת שנפלט מבני מעיה לתוכה ושוב לא יצאה (מרדכי חול' תשל"ב). ואחר שלשו (הנחתומים את הגלוסקאות) וערבו אותן חולטים אותן במים רותחים ואח"כ משימין אותן במחבת של ברזל ואופים בתוך התנור (בו"ת במש לדק' א מז). — נִפע', *נֶחְלַט, — שחלטו אותו: אי זו היא העיסה הנותן חמין לתוך קמח וכו' נחלטה כל צורכה בית שמאי מחייבין לא נחלטה כל צורכה בית שמאי פוטרין (ירוש' חלה א נח).

חֶלֶט[1], ש"ז, מ"ר חֲלָטִים, הלֵחה שבגוף בעלי חיים, : Saft (des Körpers); humeur; humor
או שיהיה מצד עוצם המהלה ש החלטים השחורים עליה גוברים (המנקס לרש"ט פלקיירא). ושלשל גוף כשיבאו חלטים (אגא מרי, בתי הנפש' הגוף). יש באדם ארבעה חלטים והם המרה הירוקה והדם והליחה והלבנה (מ' אלדבי, ש"א ד א). והפצעים יקרו באצטומכה מ חלט נושך כמו המרה הירוקה והליחה המלוחה (שם). וצריך לנקות תחלה החלט שגבר עליו ואחר כן לשים עליו משיחות (שם). וראוי לחולה לנקות תחלה החלט שמסבב החולי (שם). לא כל מזגי האדם שוין ואם יתנהגו על דרך אחד כי לפי רוע הכנת מזגו יתילדו החלטים ויחלה ויתקצרו ימיו (לידה לדרך א ג ב). ויהיו אנשי גוף ונוף מיוחסים לחלט חלט עם היותם במקומם מזוגי הטבע (ר"י עמדין, בירת מגדל עז לו). שברא הש"י ארבעה חלטים באדם המיוחסים לארבעה יסודות שמהם הורכב (שם). וכן יתעוררו ויתגברו החלטים לפי ההתעמלות והמנוחה (שם).

א. ***חַלְטָנִית**[2], ש"נ, — לחלוטים: והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ לחולטנית (ירוש' דמאי ה כד ד). ועוד הוסיף לה על קדושיה מדבר שלי כך וכך זהובים קושטנטיני' תוספת כתובה בחלק שלה לחולטנית (נוסח כתובה ירוש', בריד מעיר ל).

ב. ***חַלְטָנִית**[3], ש"נ, — חליטת רותחים: עיקר זריבתן (של דור המבול) לחולטנית וכו' ברותחין (ירוש' סנה' י כט:). א"ר יוחנן כל טיפה וטיפה שהוריד הקב"ה על דור המבול היה מרתיחה ואחר כך מורידה עליהם שנאמר בעת יזורבו נצמתו וריבתן חלטנית היתה (מד"ר קהל', ולאיתי את).

חֲלִי[1], ש"ז, סמי' חֲלִי, מ"ר חֲלָאִים, חֲלָיִים, — דבר של תכשיט האשה להצואר מזהב ואבנים יקרות וכדומה, : Geschmeide; bijoux; jewels נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם על אזן שמעת (משלי כה יב). חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן (שה"ש ז ב). — ואמר המשורר: בחר מ החלי מבחר שביסו, ודי לך מענן בקר רסיסו (ר"י הלוי, כתר). ובכו בני לוי עלי כנור אשר בו נצחו שירות וגם שוררו, ובכו מתי ארץ עלי כתם חלי יתהללו בשמו ויתפארו (סוף, בימי יקותיאל).

חֳלִי[2], ש"ז, בהפס' חֹלִי, כנ' חָלְיוֹ, מ"ר חֳלָיִים, כנ' חֳלָיֵינוּ, — א) מעמד האדם החֹלה, Krankheit; maladie; disease: גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת יעלם יי' עליך עד השמדך (דבר' כח סא). כל ראש לחלי וכל לבב דוי (ישע' א ה). ואחרי כל זאת נגפו יי' במעיו לחלי לאין מרפא (דה"ב כא יח). לכו דרשו בבעל זבוב אלהי עקרון אם אחיה מחלי זה (מ"ב א ב). והסיר יי' ממך כל חלי וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך (דבר' ז ה). עד יצאו מעיך מן החלי ימים על ימים (דה"ב כא יט). כי ברוב אוכל יקנין חולי והמויע יגיע אל זרה (כ"ס גני' לז ל). בני בחולי אל תתעבר התפלל אל אל כי הוא ירפא (שם לח ט). כשאדם בא לידי חולי או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו יכול לעסוק במלאכתו הרי הוא מת ברעב (קדוש' ד יד). זה גיטך מהיום אם מתי מ חולי זה ועמד והלך בשוק וחלה ומת אומדין אותו אם מחמת חולי הראשון מת (גיט' ז ג). אם פירש מתוך חולי מחזירין אותו מיד (ירוש' גיד' א מט:). — וכנ': אחר הדברים האלה חלה בן האשה בעלת הבית ויהי חליו חזק מאד (מ"א יז יז). ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו (מ"ב יג יד). לחזקיהו מלך יהודה בחלתו ויחי מחליו (ישע' לח ט). יי' יסעדנו על ערש דוי כל משכבו הפכת בחליו

---

[1] בערב' ח'לט a), ממושג המזיגה.
[2] עי' א.חלט.
[3] עי' ב.חלט.

a) حلط

---

[1] בערב' חַלְי a), לפי דעת החכמים משרש חלי b) בערב' במשמ' היה מתוק, נעים.
[2] מן א.חלה.

a) حَلْي c) - حَلّى

(תהל' מא ד). וגם בחליו לא דרש את יי' כי ברפאים (דהי"ב טז יב). נשתתק מתוך חוליו (ירוש' גיט' ז מח ג). מעשה בנכרית אחת שהיתה חולה ביותר אמרה אם תעמוד ההיא אשה מחוליה תלך ותעבוד לכל עכו"ם שבעולם (סנה' סד.). לבן מלך שעמד מחליו אמר לו פדגוגו ילך בנך לאיסכולי אמר להם המלך עדיין לא בא בני בזיוו שנשתנה מחליו (מד"ר שה"ש, סמכוני). רפא הליינו ריפית הליינו (ירוש' ברכ' ב ד).—ומ"ר: מכות גדלת ונאמנות וחלים רעים ונאמנים (דבר' כח נט). ואתה (תנגף) בחליים רבים במחלה מעיך (דהי"ב כא טו). שני חלאים חלה אלישע אחד בדרך הארץ ואחד שדחה את גוחזי (ירוש' סנה' י כט:). ששמונים ושלשה חלאים תלויין במרה וכולן פת שחרית במלח וקיתון של מים מבטלתן (ב"מ קז:). כל החלאים שחוץ לגוף אינן חלאים (מד"ר ברא' נו). אם חלאים הם יכולין להתרפאות ואם אינן חלאים איני יודעת מה לעשות (שם שמות מה). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע כל חלאים שאתה מביא עלי בשביל לאהבני לך (שם שה"ש, סמכוני). — ובהשאלה: אוי לי על שברי נחלה מכתי ואני אמרתי אך זה חלי ואשאנו (ירמ' י יט). וירא אפרים את חליו ויהודה את מזרו (הוש' ה יג). איש אשר יתן לו האלהים עשר ונכסים וכבוד וכו' ולא ישליטנו האלהים לאכל ממנו כי איש נכרי יאכלנו זה הבל וחלי רע הוא (קהל' ו ב). — ומ"ר *חליים, חלאים: החוליים הנקראים ארציים הם החוליים המיוחדים באותה המדינה ברוב אנשיה וכו' החוליים הנקראים המתרגשים הם חוליים כוללים מתחדשים באנשי ארץ מה בקצת האנשים וכו' (פרקי משה כג). אמרו השלוחים מכל החולאים אשר הזכיר אדוננו עדיין שכח חולי אחד חזק אשר לנו והוא כי אין מליץ עלינו טובה בלי השקפת קנאה או שנאה (שבט יהודה ז). — *עתות החלי: עתות החולי הכללים הם ד' התחלה ותוספת ועמידה שנקרא תכלית והירידה ובטורח יעמוד אדם על ידיעת העת ההוה מעתות החולי באומד אמתי איזה מעתותיה הוא עתה (פרקי משה יא).—הנמלט מחלי, שרק עתה סר החלי ממנו ועדין לא שב לאיתנו לגמרה, Genesender ; convalescent : הנהגת הנמלטים מחולי היא אמצעית בין הנהגת הבריאים ובין הנהגת החולים והתעורה הוא הדבר היותר מזיק להם ועזיבת המנהג סכנה גדולה לא להנהגת הנמלטים מחולי והבריאים מהם לבד אך ברפואות החולים גם כן (פרקי משה ח). — ובצרוף עם שם אחר לכל חלי וחלי מהחליים המתחלפים, *חלי מעים: אלו הן הממונין שהיו במקדש יוחנן בן פנחס על החותמות וכו' בן אחיה על חולי מעיים (שקל' ה א). לא יהיה בהם לא חולי מעיים ולא מיחוש עינים ולא מיחוש הראש (מכי' יתרו, עמלק ב). כל חולי ולא חולי מעים כל כאב ולא כאב לב כל מיחוש ולא מיחוש ראש כל רעה ולא אשה רעה (שבת יא.). אכל ולא שתה אבילתו דם וזהו תחילת חולי מעיים (שם מא.). מת מחולי מעיים סימן יפה לו מפני שרובם של צדיקים מיתתן בחולי מעיים (כתוב' קג:). אמר שמואל שינוי וסת תחלת חולי מעיים (סנה' קא.). החסידים הראשונים היו מתייסרין בחולי מעיים וכו' ר' יהודה אומר כל מי שנאמר בו גויעה מת בחולי מעיים (מד"ר ברא' סב). ד' דברים קשין זה מזה מכת הלב קשה בגוף חולי מעיים קשים ממכת הלב ומלאך המות קשה משניהם ואשה רעה קשה מכולם (פרקי רבינו הקדוש ד).—*חלי הגדול, *חלי הטמון: דע כי זה החולי (הנקרא בלשון ישמעאל דא אלצבע ונקרא בלשון יוני אופיליפשיאכי) אשר יקרה לאדם ויפילהו לארץ היו חכמים הראשונים קוראין אותו חולי הגדול אך הדיוטי בני אדם קורין אותו חולי הטמון בעבור שהוא מסותר (ספר לידה לחורתים, כ"י פלורנצה).— וחלי הכלב: ואמנם חולי הכלב הוא מין ממנו ויהיה עם כעס מעורב בשחוק וגעגוע נפסד מעורב בבריכה כלומר שיהיה כרוך אחריו כמו שהוא בטבע הכלב (קאנון ג א ד ח). — *חלי הנחש: חולי הנחש וחולי השועל הם עלה אחת ואולם נתחלפו שמותם למקום התבנית כי המקום אשר יוסר השער בחולי הנחש יקרא על משל הנחש ביום הולדי (פרקי משה כג). וההפרש בינו (בין חלי השועל) ובין חלו הנחש כי בו לא יישר השער לבד אבל יפשט ממנו עור רקיק כמו שיקרה לנחש ולפעמים יקרה בו תבנית כתבנית הנחש (קאנון ד ז א ב).—*חלי הנמלה: איך יתרפא חולי הנמלה פורמיקא בלעז וכו' זה מתחיל קטן בעור ומצער מאד והולך כנמלה מראה ירוק עושה נגע ומתקצר בראשו ונרגש בבשר כאלו נמלה אוכלת שם (אוצה"ת לר"י צהלון י ב י). — *חלי הפיל: חולי הפיל והוא מין ממיני הצרעת (ראב"ע, ספר הנסיונות ח ח). כי המדה הזו (העצלות) גורמת בגוף חלאים ומדוים גדולים ורבים כמו הכובד והנפח בגיד הנשה וחולי

הפודגרא וחולי הפיל והדומה לאלה מן החלאים המשונים (תק' מדות הגפ' לרשב"ג מו).— °חלי צרפת: חולי צרפת הוא כאשר יש מזג רע בכבד ועל הרוב הוא חם המקלקל כח בישול והזנה שבכבד וממנו נמשך קלקול הזנה בכל האברים ומזה באים מקרים רעים וכו' ונולד ממשגל אשה בלתי טהורה (תולה"ת לר"י להלון ט ט א). אם הזרע רע בטבע כמו שיקרה בחולי צרפת או מראה הזרע ירוק (שם שם ח א). יש נשים טמאות בחולי הצרפתים ומורישן טמאתן לשאר בני אדם (מעש' טוביה, מאמר' הבית ב). תשובת הרב הרא"ם ז"ל שהשיב על איש שהיה נגוע מחולי הצרפתי וכו' אודות מי שחלה בחולי הצרפתי (שו"ת מהרי"ט, אה"ע יד).— °חולי רביעית: וזה מת מחולי רביעית גדול (יוחס' מאמ' ו). — °חלי השועל: וכן נגעי אדם תראה שישים הנתקים צרעת והוא חולי הנקרא חולי השועל ויטהר הצרעת כאשר הפך כולו לבן (פי' רמב"ם לנגע' יב ה). ליחה רעה נסתרת בעור במקומות צמיחת השער ומפרידה שרשי השערות ואוכל אותם ובמנעם המזון הטוב מהם ונקרא חלי השועל בהקרותו לשועלים (קאנון ד ז א ב). כמו מה שיפול בחולי השועל והוא שיהיה בתוך העפעף לחות חדה או מלוחה (שם ג ג ג יט). כמו השיער כאשר יאפס היסוד המפרנסו ומגדלו אז ישחת ויפול ונקרא שמו חולי השועל ועל אשר יקרה החולי הזה לשועלים נקרא על שמם (ספ' לידה לאורתיס, כ"י פלורנצה). ועל כן קוראים הרופאים חולי א' שמזדמן לפעמים שיפלו שערות ראש האדם ונקרא בפיהם חולי השועל (שער הסמים ד א).— ובמליצה, °חלי הזקנים: המאכל הגס תגבר הליחה הדומה למזג אותו מאכל ותחדש קדחת עיפושית ואמר משורר אחד מי ימלט מחולי הזקונים ומי ירפא חולי השמנים (שבט יהודה סד). — חֳלִי-רַע, עי' °חֳלִי־רַע.— ועי' מַחֲלָה.

°**חֲלִי**, פ"ע, — כמו חָלָה: לא יאתיו למצא לצירים צרי בעת יֶחֱלָיו [1] (ראב"ע, איך ישליו).

°**חֲלִיבָה**, ש"נ, — שם"פ מן חָלַב: דין חליבת בהמה ביום טוב (שבלי הלקט, יו"ט רסא). גונח (פרושו) שיש לו חולי בריאה והחלב טוב לו סמוך לחליבתו (ר"נ על הרי"ף, שבת סא).

---

[1] בשביל החרוז עם יאתיו, השיב המשורר להפעל חלה את צורתו הקדומה.

°**חֲלִיד**[1], ש"ז, — מקום חלד: דעת שפתיך בהיר צחיר ונהיר בלא לקוי וחליד, לפיד שלהבת אהבתך כאש לפידות ילפיד, אעפ"י שהשמים ביני לבינך ברשפי חבתך לבי יסליד (שערי תשו' מהר"מ מרוטנברג ג רמ).

חֲלִיָה, ש"נ, כנ' חליתה, — כמו חלי: ותעד נזמה וחליתה ותלך אחרי מאהביה (הוש' ב יה). — ואמר הפיטן: אני ישנה זך הנוני בחרוזים, פשטתי חֲלָיָתִי בכרעי לתרזים (יוצר ב פסח, נן נעול).

°**חֲלִיוּת**, ש"נ, — סגולת אדם חֹלֶה: כחולה כשהוא מתחיל להבריא צריך להזהר מכמה עניינים שלא יחזירוהו לחוליות כך מי שהוא חולה מן העבירות (אורח' לדיק', שער התשובה).

°**חֲלִיט**, ש"ז, — מעמד החלוט: לעולם הוא בחליטו עד שיניף האשם (ירוש' נזיר ח נז:).

א.°**חֲלִיטָה**, ש"נ, — שם"פ מן א.חלט: וימי חליטה טעון תגלחת (ספרי נשא לא). אין לי פריחה מטהרת אלא לאחר חליטת מחיה בתחלה (ספרא תזר' ד).

ב.°**חֲלִיטָה**, ש"נ, — שם"פ מן ב.חָלַט: המעיסה ב"ש פוטרין וב"ה מחייבין החליטה ב"ש מחייבין וב"ה פוטרין (חלה א ו). כל שהוא בעין סולת ובעין חליטה ומחמשת המינין אומר עליו בורא מיני מזונות (ירוש' ברכ' ו י:). איזו היא המעיסה הנותן חמין לתוך קמח חליטה קמח לתוך חמין (ב"ב פסח' ב כט ג). מעיסה וחליטה חייבין בחלה (בבלי שם לז:). — וביחוד, עוגה בצורת שני משֻׁלשים שיש להם תושבת משתפת: היה עשוי כחצי חליטה[2]) שורה העליונה שיש למטה הימינה שתים צריך שיהא בה שלש תיבות האמצעות שתים התחתונה אפי' על הארץ (ירוש' מגי' א עא ג).

°**חֲלִיי**, ת"ז, מ"ר חֲלָיִים, — של חֳלִי, מטבע החֹלִי: אמנם מזג האבר הנה כשיודע מזגו הטבעי ויודע שעור מזגו החליי יודע באמד כמה ירחק ממזגו הטבעי (קאנון א ד י א).

חָלִיל[3]) ש"ז, מ"ר חֲלִילִים, חֲלִלִים, — כלי נגינה, קנה חלול ונקבים בצדו, Flöte ; flûte ; pipe

---

[1] מן חלד, עי"ש. משק' גָּדִישׁ, פָּתִיל, צָנִיף.

[2] תרגום לביכות חליטתא. ומפרש פה שחצי החליטה היא למעלה שלש תבות, אמצעית שתים ותחתונה אחת, זהו חצי חליטה, א"כ חליטה שלמה היא כפל מזה.

[3] שם עברי. בערב' אין לו חבר. באשור' חַלְחַלָּת,

flute: והיה כנור ונבל תף וְחָלִיל ויין משתיהם (ישע׳ ה יב). השיר יהיה לכם כליל התקדש חג ושמחת לבב כהולך בֶּחָלִיל (שם ל כט). והעם מחללים בַּחֲלִלִים ושמחים שמחה גדולה (מ״א א מ). לבי למואב כַּחֲלִלִים יהמה ולבי אל אנשי קיר חרש כַּחֲלִילִים[1] יהמה (ירמ׳ מח לו). — ואמר בן סירא: חליל ונבל יעריבו שיר ומשניהם לשון ברה (כ״ס גני׳ מ כא). —ומצויה מלה זו בספרות התלמודית: החליל מכה לפניהם עד שמגיעים קרוב לירושלם וכו׳ החליל מכה לפניהם עד שמגיעים להר הבית (ביכור׳ ג ג-ד). החליל חמשה (ימים) וששה זהו החליל של בית השואבה (סוכה ה א). חליל שבמקדש של קנה היה ומימות משה היה פעם אחת ציפוהו זהב ולא היה קולו ערב כמות שהיה (תוספתא ערכ׳ ב ג). מיריחו היו שומעין קול החליל מיריחו היו שומעין קול הצלצל (ירוש׳ סוכ׳ ה נה:). ר׳ יהודה אומר אפילו עני שבישראל לא יפחות (למת) מב׳ חלילים ומקוננת (כתוב׳ ד ד). אין מוליכין חלילין לבית האבל אבל מוליכין חלילין לבית השמחה ולבית המשתה (ירוש׳ מו״ק י פג ד). — ואמר הפיטן: אלי עדתי והילילי, יום בו נפל כלילי, ויהי לאבל כנורי, ולקול בוכים חֲלִילִי (קינ׳ לת״ב, אלי עדתי).

א.**חָלִילָה**[2]), חָלִלָה, תה״פ, — חָלִילָה לי לעשות כזאת, חָלִילָה לך מעשות כדבר הזה, לא נאה לי, לא יאות לך לעשותו: אולי יש חמשים צדיקם בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקם אשר בקרבה חָלִלָה לך מעשת כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע חָלִלָה לך השפט כל הארץ לא יעשה משפט (ברא׳ יח כד-כה). ויאמרו אליו (אחי יוסף לאשר על בית יוסף) למה ידבר אדני כדברים האלה (כי אנו גנבנו את הגביע) חָלִילָה לעבדיך מעשות כדבר הזה הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו השיבנו אליך מארץ כנען ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב (שם מד ז-ח). ויאמר (יוסף אל יהודה אחיו) חָלִילָה לי מעשות זאת (שאקח לעבדים את כלכם) האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד (שם יז). חָלִילָה לנו ממנו למרד ביי׳ (יהוש׳ כב כט). ויען העם ויאמר חָלִילָה לנו מעזב את יי׳ לעבד אלהים אחרים (שם כד טז). גם אנכי חָלִילָה לי מחטא ליי׳ מחדל להתפלל בעדכם (ש״א יב כג). חָלִילָה לי מיי׳ משלח ידי במשיח יי׳ (שם כו יא). ויאמר נבות אל אחאב חָלִילָה לי מיי׳ מתתי את נחלת אבתי לך (מ״א כא ג). ויאמר (דוד) חָלִילָה מאלהי מעשות זאת (לשתות את המים) הדם האנשים האלה אשתה (דהי״א יא יט). — וְחָלִילָה לי אם אעשה כך או כך: ויאמר (דוד) לאנשיו חָלִילָה לי מיי׳ אִם אעשה את הדבר הזה לַאדני למשיח יי׳ (ש״א כד ו). חָלִילָה לי אם אצדיק אתכם (איוב כז ה). — וְחָלִילָה לי מְדֻבָּר, בלי פעל: לכן אנשי לבב שמעו לי חָלִלָה לאל מרשע ושדי מעול כי פעל אדם ישלם לו וכארח איש ימצאנו (איוב לד י-יא). — וְחָלִילָה בלבד, בלי הוספת פעל או שם אחריו: חָלִלָה לך השפט כל הארץ לא יעשה משפט (ברא׳ יח כה). ועתה נאם יי׳ חָלִילָה לי כי מכבדי אכבד ובזי יקלו (ש״א ב ל). ויאמר יהונתן חָלִילָה לך כי אם ידע אדע כי כלתה הרעה מעם אבי לבוא עליך ולא אתה אגיד לך (שם כ ט). ויאמר אלו שאול (לאחימלך) למה קשרתם עלי אתה ובן ישי בתתך לו לחם וחרב וכו׳ ויען אחימלך את המלך ויאמר ומי בכל עבדיך כדוד נאמן וכו׳ היום החלתי לשאול לו באלהים חָלִילָה לי אל ישם המלך בעבדו דבר בכל בית אבי כי לא ידע עבדך בכל זאת דבר קטן או גדול (שם כב יג-יה). — וגם בלי לִי: ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל חָלִילָה חי יי׳ אם יפל משערת ראשו ארצה (ש״א יד מה). ויאמד (דוד) לפני יהונתן מה עשיתי מה עוני ומה חטאתי לפני אביך כי מבקש את נפשי ויאמר לו חָלִילָה לא תמות (שם כ א-ב). — וכפול, חָלִילָה, חָלִילָה: ויען יואב ויאמר חָלִילָה חָלִילָה לי אם אבלע ואם אשחית (ש״ב כ כ). — ומצוי שמוש זה בספרות ובדבור: וחלילה חלילה שאומר שלא דברו (חז״ל) נכונה כי דעתנו נקלה נגד דעתם (ראב״ע שמות כ א). חלילה חלילה שעשה אהרן עבודה זרה (שם לא יח). וכי יעקב בא להתנבאות על אדם שנפל ביד פלשתים וינקרו את עיניו ומת עם פלשתים בענין רע חלילה חלילה וכו׳ (רמב״ם ברא׳ מט טז).

מ״ר חָלָל, וגזרו החכמים חליל מן ב.חלל, לאמר נבוב. —

[1]) למדנחאי כחללים, הסר.

[2]) מלעיל, בכל מקום, ואמרו חכמי הדקדוק שההא הסופית היא ה המקום, והשם הוא חליל, ופרושו הוא: לחליל, וגזרו אותו מן א.חלל, במשמ׳ ח״ל, וכמו שכבר דרשו הקדמונ׳ חֻלִּין הוא לך (ברכ׳ לב.), אבל ריח דרוש נודף מזה יותר מדי, וקשה לחשב כי בעת הקדומה השתמשו במליצה כמו זו. ולא נתברר היטב מקור שמוש זה.

ב. *חָלִילָה¹), תה"פ, — ח'זר חָלִילָה, שב עוד פעם באותו הדרך: מי שהיה מקריב פרים היום לא היה מקריב למחר אלא חוזרין חלילה (סוכ' ה ו). השנייה מוציאה מהלוקח וראשונה מן השנייה והלוקח מן הראשונה וחוזרות חלילה עד שיעשו פשרה ביניהם (כתוב' י ו). אמר לו ר' יהושע (לר"א) חזרנו חלילה (תוספתא זבח' א א). היא לשה וחבירתה אופה תחתיה והשלישית מקטפת וחוזרת חלילה כל זמן שעוסקות בבצק אינו בא לידי חימוץ (פסח' מח:). נמצאו ז' המזלות לז' השעות וחוזרים חלילה לעולם נמצאו בסדר זה לעולם סימני מזלות המשמשין בתחילת לילי השבוע (רש"י שבת קכט:). ויהיה הממון על הדרך הזה בין העניים והעשירים חוזר חלילה וזו סכלות מבוארת (אגר' תימן להרמב"ם). קראו לזמן הכולל מחזור לפי שהוא סובב על עצמו תמיד וחוזר חלילה להשואת חשבון שנות חמה וחדשי לבנה כאחד (יסו"ע לר"י ישראלי ג יב).

*חֲלִילָה, ש"נ, כנ' חֲלִילָתָם,—א) תקופה: בכל שבעת הימים שהזרו ימי חלילתם (רש"י איוב א ה). — ב) *לוח השנים (נהוג אצל הספרדים בירושלם).

*חָלִים²), ש"ז, — בריא, בפרט בדעתו, בשכלו, בדעת צלולה, ההפך מן שוטה: הרי שהיה חולה בשעת שחיטה וחלים בשעת זריקה חלים בשעת שחיטה וחולה בשעת זריקה אין שוחטין וזורקין עליו עד שיהא חלים משעת שחיטה עד שעת זריקה (פסח' עח:). עתים חלים³) עתים שוטה כשהוא חלים הרי הוא כפקח לכל דבריו כשהוא שוטה הרי הוא כשוטה לכל דבריו (ר"ה כח.). — ובמשמ' חזק, שאינו בלה במהרה: לא שנו אלא טלית אבל עור חלים (הוא) (חול' קכג:).

*חֲלִימָה, ש"נ, — שם"פ מן ב.חָלַם: ארבע שנים קצוויות וצומחות ברוב באמצע הגדול ולכן נקראים שני החלימה (קאנון א א א ה).

*חֲלִימוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא חלים: שהוא לשון חלימות ובריאות (ר' בחיי, ויקב). פינוק עידון ניכר חוותן חלימות נפש ענה פניהם (פענח רזא, מקץ).

¹) נקד לוי חֲלִילָה, ואמר שבעצם הוא שֵׁם, אבל, זה אינו, כי הוא מלעיל גם בפי הספרדים, וגם גזרת לוי מן חלל-חול אינה מחורת, ולא נתברר מקורה.

¹) מן ב.חלם. — ²) כך בנוסח', וכן בכ"י ש"ס, אבל בתוספתא תרומ' א ג הגרסה חלום בו"ו, וכן בירוש'.

*חֵלֶף¹), ש"ז, מ"ר חֲלִיפִים, — א) נצר חדש רך שצמח במקום גזע או ענף שנגמם או נקטע, neu. Trieb; pousse; shoots: אילן שנגמם והוציא חליפין מטפח ולמטה כנטיעה מטפח ולמעלה כאילן (שבי' א ח). תרנגולין שירדו לגינה ושיברו את החליפין וקיטמו את הירק משלם נזק שלם (תוספתא ב"ק ב א). — וגם בבשר החי וכדומה: יכול יהא בשר הפורש מן החי טמא ת"ל וכי ימות מן הבהמה מה מיתה שאינה עושה חליפין אף כל שאינו עושה חליפין (חול' קכח:). ובשר עושה חליפין אם יתלוש בשר מן הבהמה אחר עולה תחתיו (רש"י שם). הבוליא והלשון והשפה וכיוצא בהן אע"פ שהן איברים ואין עושין חליפין (רמב"ם, אבות הטומא' ב ז). — ב) בכלל כל דבר שניתן חלף דבר אחר, Tausch; change: כל הנעשה דמים באחר כיון שזכה זה נתחייב זה בחליפיו כיצד החליף שור בפרה או חמור בשור כיון שזכה זה נתחייב זה בחליפיו (קדוש' א ו). אמר לקדשי מזבח הרי זה תחת זה תמורת זו חליפי זו הרי זו תמורה (ירוש' נזיר ב נא ד). ארבעה דברים תשמישו של עולם וכולן אם אבדו יש להן חליפין כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזוקו ברזל מעפרת יוקח ואבן יצוק נחושה אילו אם אבדו יש להן חליפין אבל תלמיד חכם שמת מי מביא לנו חליפתו (שם ברכ' ב ה ג). כל שחליפיו ביד כהן פטור מן המתנות (תוספתא בכור' ב י). עבד כנעני נקנה בכסף ובשטר וכו' תנא אף בחליפים (קדוש' כב:). אמר עולא אין מטבע נעשה חליפין (ב"מ מו.). כל המטלטלין כל אחד מהן נקנה בחליפין והוא הנקרא קניין (רמב"ם, מכיר' ה ה). ראובן ושמעון עשו חליפין ולקחו מקצת סחורות שהיה להם ליקח זה מזה (שו"ת בני שמואל לג). — *כְּתָב חֲלִיפִים, שטר חליפין, כמו כתב חִלּוּף: ראובן הוציא כתב של חליפין על שמעון וכו' עתה בא ראובן ואמר שאינו יודע כלום שכבר נתן המעות על הראיה שכתב שמעון בכתב של חליפין שכבר קבלו המעות וכו' שכן דרך הסוחרים בכל כתב של חליפין שיעשו שיכתבו שקבלו המעות וכו' דרך הסוחרים שאם יפרעו יקחו הכתב של חליפין (שו"ת מהרשד"ם, חו"מ סס). ראובן הוציא שטר על שמעון ולוי שכתוב בו שנתחייב

¹) מן ב.חלף.

ארבעים וחמשה לבנים ואמר עוד בשטר שליותר יפוי כח נתנו כתב של חלפין מהסך הנז' שיפרע יהודה לנפתלי שלוח של ראובן (שם סו). שמעתי שיש מי שמערים לתת המעות במקום אחר ונותן חליפין להפרע במקום אחר ומתנה עם בעל המעות שלא ישלח לגבות השטר חליפין במקום ההוא אלא שישהא אותו בידו עד זמן הפרעון (שו"ת מים רבים, יו"ד לח).

***חֲלִיף**[1], ש"ז, מ"ר חֲלִיפוֹת, — סכין חדה, חלקה, של שחיטה וכדומה: והאולם עודף עליו חמש עשרה אמה מן הצפון וחמש עשרה אמה מן הדרום והוא היה נקרא בית החליפות[2] ששם גונזים את הסכינים (מדות ד ז). מן החליפות ולפנים הכל מודים שפסול (יומ' לו.). — ומצוי בספרות התלמודי המאוחרת: שבימי חורף העבר היה כאן ירושלמי אחד עם משרתו שוחט מובהק ולקח מן כ' אהרן שוחט הנ"ל לאחר שחיטה חליף שלו והיה למטה בחליף פגימה אחת קטנה וכו' והשיב שהוא נזהר שלא שחט למטה בחליף (שאלת יעבץ ב קיג). — ושגור בפי העם חַלָּף במשמעה זו.

חֲלִיפָה, ש"נ, מ"ר חֲלִיפוֹת, חֲלִפוֹת, חֲלִפֹת, — א) חֲלִיפַת בגדים, כל הבגדים שילבשו בבת אחת[3], Anzug ; habillement complet ; attire, suit: לכלם נתן לאיש חֲלִפוֹת שמלת ולבנימן נתן שלש מאות כסף וחמש חֲלִפֹת שמלת (בראש' מה כב). ונתתי לכם שלשים סדינים ושלשים חֲלִפֹת בגדים (שופט' יד יב). ונתתם אתם לי שלשים סדינים ושלשים חֲלִיפוֹת בגדים (שם יג). ויקח בידו עשר ככרי כסף וששת אלפים זהב ועשר חֲלִיפוֹת בגדים (מ"ב ה ה). תנה נא להם ככר כסף ושתי חֲלִפוֹת בגדים (שם כב). — ובלי השם בגדים: ויתן הַחֲלִיפוֹת למגידי החידה (שופט' יד יט). — ב) מ"ר חֲלִיפוֹת, במשמ' תה"פ, עשה כך וכך חֲלִיפוֹת, ר"ל פעם כך ופעם כך, abwechselnd ; alternativement ; alternat.: וישלחם לבנונה עשרת אלפים בחדש חֲלִיפוֹת חדש יהיו בלבנון שנים חדשים בביתו

---

[1]) משק' סַכִּין, ועי' מחלף. —[2]) במשנ' מנק' נדפ': החֲלִיפוֹת.

[3]) בערב' בַּדְלָה a). קצת החכמים רצו להחליט מלה זו לזרה, וקצתם חפשו לה משמעות אחרות, אך שמוש השם בדלה בערב', שהוא ממש כמו חליפה בעברית,

a) بدلة

(מ"א ה כח). — ג) הזמן שהשומר העומד על המשמר עוזב מקומו ואחר בא תחתיו לעמד על המשמר, Ablösung ; relèvement ; relief, ובהשאלה, המות: כל ימי צבאי איחל עד בוא חֲלִיפָתִי (איוב יד יד). תחדש עדיך נגדי ותרב כעשך עמדי חֲלִיפוֹת[1] וצבא עמי (שם י יז). — ד) בה"פ מן חָלַף מן העולם: אשר אין חֲלִיפוֹת[2] למו ולא יראו אלהים (תהל' נה כ). — ואמר בן סירא: מחוה חליפות ונהיות ומגלה חקר נסתרות (ב"ס גני' מב יט). — ה) *תמורה: ולא ולדה ולא חליפתה ולא תמורתה (מנח' ז ד). (כסף וזהב) אם אבדו יש להם חליפים אבל תלמיד חכם שמת מי מביא לנו חליפתו מי מביא לנו תמורתו (ירוש' ברכ' ב ה ג). —*ובנוסח סדר הכפרות: זה חֲלִיפָתִי זה תמורתי זה כפרתי זה התרנגול ילך למיתה ואני אכנס ואלך לחיים טובים וארוכים (סד' הכפר' לערב כפור). אלו חֲלִיפוֹתֵיכֶם אלו תמורתכם אלו כפרתכם (שם). — ובמשמ' עָבַר: כי בחליפת זה היום ובכניסת יום אחר נתחלף הראיה (ר"נ גאון, שבת לה.).

חֲלִיצָה, ש"נ, בכנ' חֲלִיצָתוֹ, מ"ר חֲלִיצוֹת, — א) מה שחולצים מהרוג, וכדומה: ויאמר לו אבנר נטה לך על ימינך או על שמאלך ואחז לך אחד מהנערים וקח לך את חֲלִצָתוֹ ולא אבה עשהאל לסור מאחריו (ש"ב ב כא). וירד (שמשון) אשקלון ויך מהם שלשים איש ויקח את חֲלִיצוֹתָם ויתן החליפות למגידי החידה (שופט' יד יט). — ב) *בה"פ מן חָלַץ, פתיחת ושליפת הבגד והשמלה: אם היה בית חליצתה (של הסוטה) נאה לא היה מגלהו ואם היה שערה נאה לא היה סותרו (ספרי נשא יא). — ובפרט חֲלִיצַת הנעל של היבם, שאינו רוצה ליבם את אשת אחיו המת, ובהרחבה סדר חליצה זו שעל ידיה אלמנת אדם יהודי שלא נשארו אחריו ילדים נפטרת מזקתה להיבם ומותרת להנשא לאחר: חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן מן החליצה ומן היבום עד סוף העולם (יבמ' א א). היבמה נקנית בביאה וקונה את עצמה בחליצה ובמיתת היבם (קדוש' א א). עיקר חליצה התרת רצועות (ירוש' ב"ב ג יד.). ארבע חליצות וייבום לכל אחת ואחת (יבמ' יא ג). — ובכלל *חֲלִיצַת דבר ממקומו, חליצת אבן מהכותל,

---

מכריע. — [1]) יש מפקפקים בנוסחה זו. מדנחאי קראו יצביא במקום וצבא, וא"כ חליפות הוא במשמעה ב. — [2]) פקפקו החדשים במשמ' מלה זו וקצתם הגיהו הגהות מתחלפות.

זכדומה : חומר בחליצה מבנתיצה ובנתיצה מבחליצה בחליצה אבן שבזוית בזמן שהוא חולץ חולץ לה את כולה וכו' ובחליצה אין חולץ אלא אבנים שיש להן נגע (תוספתא נגע' ו י). נגעים הבאים על האדם תחלה הן באים בביתו חזר בו טעון חליצה ואם לאו טעון נתיצה (מד"ר ויקר' יו). —והליצת תפלים : הלכה כר' אלעזר בנתינה וכר' יהושע בחליצה (ירוש' ברכ' ג ה ד). — ג) ימה שחולצים מספר, קטע אחד משם : וכאשר תספר מעשה ואי זה ספור, קצר בהצעת מליצתו, לבא עד תכונתו ותכליתו, וקח לך את חליצתו (אגר' המוסר לר"ש אלעמי).

***חֲלִיצוּת**, ש"נ, — סגולת מה שמחליץ העצמות : והוא מבטיחו להשביע נפשו בעולם הבא בצחצחות הצחות והצמא בעולם הזה יהיה נותן לו חליצות לעצמותיו שאין רמה ותולעה שולטת בו (הגיון הנפ' לר"א בר חייא הנשיא ב).

***חָלִיק**[1], ש"ז, מ"ר חֲלִיקֵי, — חֲלִיקֵי אגוזים, מין ממיני אילן האגוזים : הפאה ניתנת במחובר לקרקע בדלית ובדקל בעה"ב מוריד ומחלק לעניים רש"א אף בחליקי[2] אגוזים (פאה ד א). מעשה שמתו חמשה אחים בחמשה חליקי אגוזים (ירוש' שם ד יח).

א.***חֲלִיקָה**, ש"נ, — שה"פ מן חָלַק : אבל המקובל, כשלא יובא באחד מאלה הדרכים ובהם לא יובל ולא יוגבל, תכנס בו החליקה, בהיות הדבר על ידי ספקה, ועל כן שמו זה החלק מעלה שלישית, בנגד השנית (מכת' ר' מנחם גילני לקהל' מלריס, לקו"ק 51). נאכלות כמו שהן בלי חליקה (מרדכי שבת שסב).

ב.*****חֲלִיקָה**, ש"נ, מ"ר חֲלִיקוֹת, — חָלוּק קטן, עליון, שילבשו מעל להבגדים, בפרט הנשים, Blouse, נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

***חֲלִירַע**[3], ש"ז, — כנוי להמחלה המדבקת ומפלת חללים רבים, וסימניה הקאה מלמעלה ושלשול מלמטה, Cholera[1]) : לא יתנו שוטרי העיר להביא אליה כל מכר אבל משחית ורע צירי חלי-רע הנאמנים (כרס חמד ח, אגר' כג). והנני בעניי היום ערום מכל התפעלות נפשי בלתי אל החלירע עיני (מת"ג דביר א, דמשק ח). בבקר בבקר מדי יביא משרתי לי את רשימת המתים חללי החלירע אשמע אותו מתנודד בשיחו לאמר כלנו קרובים להתגולל בשקים (שם). מי יודע אם מתי החלירע בני מנוחה המה (שם). אמי חורגתי היתה התרומה אשר הרימה החלירע מבית אבי ותכפר בנפשה את ביתו (שם, מלפה ע). שלשת שפטים הרעים שלשול הקאה וצומת הגידים הנאחזים במכת החלי-רע (ריב"ל, באר יצחק 154, מכת' מסנ' תרח). לא טובה השמועה אשר השמעתני באמרך עם ספרך אשר כתבת אלי שחלי-רע תתן חתיתה בעירות הסמוכות לקרעמיץ (שם). רפואות תעלה לחלי-רע זה לא מצאו (שם 156). חולי וגוחי ברלין כי בא קריץ, ובצעד אונו בך יצעד צלמות, חֳלִי-רַע מתהלך אורח, משער ראשו יטיל קטב ודבר, עת רוח אפו כמגל שולח, גבר חי-אולם חיש יוטל לקבר (מיכל, כנור בת ציון, החלירע בברלין). אצלינו בפאנייועז מפליאה החלירע מכותי הזה כשני שבועות (אגר' יל"ג א כב).

***חֲלִישָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן חָלַשׁ : כי ההריסה זולתי החלישה וההריסה היא הנתיצה כמו הרס

---

[1]) לא נתברר מקורו ופרושו, ועי' הערה לקמן.— [2]) כך במשנ', ובמשנה ירוש' חילקי. ופרש ר"נ בעל הערוך : ומהו חליקי אגוזים אילן של אגוזים ולפיכך קורהו חלק שאין לו לא קשרים ולא ענפים. פ"א אף בחילוק אגוזים. ע"כ. שני הפרושים דחוקים, ונראה שאינם פרושים מקובלים. ורמב"ם פרש : וחליקי אגוזים אגוזי פרך והם מין אגוזים והוא מאד גבוה. ע"כ. — ועי' ערך פרך.

[3]) מרכב מן חֳלִי ומן רע, משקל צְפַרְדֵּעַ, פתיגיל, ואפילו אם זה השם האחרון אינו אולי עברי במקורו, ועי' הערה לקמן. — [1]) ביונית χολέρα, ונזכר כבר השם היוני הזה אצל אפוקרט במשליו (Hippocr. de Vic), ונזכר אח"כ בשאר ספרי הרופאים היונים, וממנו ברומית. אך מקור המלה הלועזית הזאת לא נתברר. רוב החכמים גזרוהו מן χολή ביונית, שפרושו מרה, מפני שחשב שהמרה היא סבה למחלה זו. ויש שגזרוהו מן χολέδαν ר"ל מעים. (Thes. Gr. Steph. 10651 d.), אבל, לפי שתי הדעות קשה מאין באה האות ρ ? ולכן גזרוהו קצת החכמים מן שם אחר ביונ' שר"ל מרזב, ואמרו שהוא ע"ש השלשול שיוצא כמו ממרזב. אבל, גם זה קצת דחוק. והנה כבר הזכיר בעל הערך על החלירע במחזור המדעים של ברוקהויז כי קצת החכמים אמרו כי מקור השם הוא בעברית, והוא הרכבה משתי המלים חלי—רע, אך נעלם ממני מי היה החכם הראשון בעל השערה זו, והעיר אותי דר' מויא, כי הביא השערה זו גם דר' גוטמן על המונחים בחכמת הרפואה (Dr. Guttman, Mediz. Terminl.). ואעפ"י שקצת קשה לחשב ששם זה, אלמלא השתמשו בו באמת היהודים בימים הקדמונים, נאבד אחר כך אעפ"י שחולי מעיים נזכר הרבה פעמים בתלמוד, מכל מקום, הואיל וכבר השתמשו בהרכבה זו רבים מהסופרים בזמן החדש, והואיל שעצם ההרכבה אינה מתנגדת להקש הלשון, יש לה למלה זו זכות אזרחי

בעברתו (תשו' תלמ' מנח' על דונ., פג"ר). המזבח שבנה בחלישת עמלק בהר סיני (ראב"ע שמות ה ג). זאל יבהילו אתכם השמדות אם תכפו אתכם ואל יפחידו אתכם תוקף יד האויב עליכם וחלישת אומתנו שכל העניין הזה אינו רק נסיון ובחינה וכו' (אגר' תימן להרמב"ם). — ובהשאלה, חֲלִישַׁת דעת: ונשא אשה בתוך שלשים יום וכו' אינו רשאי ליכנס לביתו לנהמו משום חלישת דעת דאשה אחרונה (רש"י מו"ק כח:).

*חֲלִישׁוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא חלש: אמר משה אחר שהנשיאים היו עמי במנין כל ישראל וכו' לא אעשה להם חלישות דעת ואוליכם עמי למנין הלוים (מד"ר במד' ו). וחלישות של חכמי צרפת וענותנותם גרמה להדיוטים לשמע לך (תשו' ר"ת לר' משולם 89). ורוב הבשר ביריכים יורה על חלישות הכה והרפיון (מ' אלדבי, ש"א 7). — ואמר הפיטן: מתודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי בכפיפת ראש בכפיפת קומה בחלישות חיל ושבירת לב (ר' נסים מבבל, וידוי ליוה"כ).

חלך[1]), ממנו יֶחֱלַךְ.

חֵלֶךְ[2]), ש"ז, — דל, מסכן, Elender; malheureux; miserable; wretched: בנו סכל יכנה דל וְחֵלֶךְ, ובן הכם יכנה שר ומלך (רה"ג, מוסר השכל). דל וחלך (רש"י תהל' י י). והעני יקרא חלך (רד"ק, שרש זה). אודה עלי חסדו לאל עליון, משגב לכל חלך וכל אביון (הקד' משל הקדמוני). ויקבל אותו כל עשיר וחלך, לאדון ולמלך (שם, סוף שער א). קולה כנחש ילך, ראו זה החלך, הפורץ פרץ להוציא מטבע וכו' (ר' יעק' מויכיליה, אגר' וכוח, ישורון תרכ"ה).

חֶלְכָּא, — עי' חֵלְכָה.

חֵלְכָה[3]), ש"ז, מ"ר חֵלְכָאִים, — כמו חֵלֶךְ: ישב במארב חצרים במסתרים יהרג נקי עניו לחלכה[4]) יצפנו (תהל' י ח). כי אתה עמל וכעס תביט לתת בידך עליך יעזב חלכה יתום אתה היית עזר (שם

בלשוננו ורשאים אנו להשתמש בה בלי פקפוק.

[1]) רק בעבר', ועי' בהערה לחלכה.

[2]) עי' בהערה לקמן.

[3]) משק' אריה, ישפה, ואולי עלפה. התנועה הראשונה של המלה אינה קבועה, ועי' הערה לקמן. —

[4]) כך הכתיב כאן ובפסוק יד, ובשני המקומות המלה נקודה הלכה, חלכה, ורגלים לדבר כי כונת בעלי המסורה היתה בנקוד זה כאלו היה הצרוף כה הסופי סימן הקנין של נכח והצרוף חל כמו חֵיל, וכונת המלה היא החיל שלך. זמנתה המסורה מלה זו בין המלים שמשמשת בהן כה במקום ך, כמו ובכה ובעמך, תנצרכה, הנצבת עמכה. וחלכאים, שהוא בכתיב מלה אחת, חלקו בקרי בשתי מלים, חל—כאים, ורצו בזה החיל של הנדכאים. אבל, כבר התרגומים הקדמונ' תרגמו מלה זו במשמ' עני ודל וקשה יום (LXX πένητα, ת"י מסכניא, עניא), וכן גם רסע"ג, כמו שהביא דונש בשמו, וז"ל: פירש ונפל בעצומיו חלכאים ויפלו ברשתותיו הדלים (תש' דונש על רסע"ג ט). והשיג דונש עליו ואמר: חלך לא יתכן אלא אילו היה חלכים (שם). וכן פרש ר"י בן בלעם כמו רסע"ג כמו שהביא ראב"ע בשמו. מנחם חבר שלש המלים במחברת חלך ופרש: ענין נמוכים ומרודים. ואמר ריב"ג בערך חת למד כף בהמלה חלכה וז"ל: ההא במלה הזאת תמורת אלף והיא ר"ל האלף להשגה (ר"ל להגברת המושג וחזוקו) והראיה על היותה תמורת האלף אמרם בקבוץ ונפל בעצומיו חלכאים ר"ל הכתיב לא הקרי כי לקרי ענין זולת זה כי הוא שתי מלות בקריאה. ע"כ. ולא פרש משמ' עצם המלה, ונראה שסמך על פרוש הגאון, רש"י הביא דעת המסורה: למדנו ממסורות שחלכה כמו חילך חיל שלך. ע"כ. והביא אח"כ דעת מנחם שפתר נמוכים ומרודים והצרוף כה יסוד המלה. וכן ראב"ע בפרושו השיג על מי שמפרש הכף של חלכה לנוכח: י"א כי הכף לנוכח השם ויש להשיב עליהם על חסרון היוד כי בית וזית וליל כאשר יסמכו לא יסור היוד. ע"כ. ובשפת יתר: אמר הגאון טעמו דלים והיא תיבה אחת ויאמר ר"א שזה לא יתכן כי לא יאמר מן מלך כי אם מלכים ומי אמר לו שהאחד חלך רק חלכא ויאמר ר"א שהם ב' תיבות חיל כאים כמו חיל נכאים א"כ יראה לנו ר' אדונים במקרא חיל בלא יוד מגזרת חיל. ע"כ. וכן רד"ק בשרשים: והעני יקרא חלך. ע"כ. וכבר הסכימו כל קדמוני הלשון להצרוף הלך במשמ' דל ומסכן, כמו שראינו למעלה בערך חֵלֶךְ מהשמוש התדיר שהשתמשו בו המליצים הקדמונים. אך לא מצאו החכמים חוקרי הלשון שום אח לו בשאר הלשונ' השמיות, כי מה שהביאו קצת החכמים השרש הערבי חלכ a) במשמ' השך, ואמרו שממנו נסתעף המושג דל ומסכן, אינו מתקבל, ובפרט שבין כל הנרדפים הרבים שיש בערבית למושג דל ומסכן אין בו אף אחד שנסתעף ממושג השך, וכמו"כ אין בהם אף צרוף אחד שידמה לחלך, זולתי אולי השם הרבעי צעלכ b), שר"ל דל ומסכן, שאם תסיר ממנו האות צ הראשית נשאר לך עלכ. שהוא כמו חלך. ובדבר הצורה הדקדוקית של המלה הנה כבר הובאה דעת ריב"ג שהחליט כי ההא הסופית היא במקום א, כאלו היתה המלה חלכא, וזו האלף היא להגברה ולחזוק המושג, ר"ל דל מאד מאד. ורוב החדשים סוברים כי חלכה הוא במקום הצורה הישנה הלכֵי כמו גובֵי, חורֵי, כילַי, שַׁדַי, והכף צריכה להיות סגולה כמו

---

a) حلك صعلك

יד). זדכה ישח ונפל בעצומיו הֶלְכָּאִים[1]) (שם י). — ואמר הפיטן: הצל נא ח ל כ א י ם, עשה נא פלאים, ולך נשבה, ובקול שירים נאים, נקטיר וזובח (נקש' לר"ח, תימני, שער הרחמים).

חֵלְכָה, עי' חֶלְכָּה. — יזכמו שם כללי לדל ועני גם לנקבה: לך לשלום נכת אדני דרכך, ואני חֵלְכָה[2]), לא אוכל אלכה, לי אין טוב תחת השמים, רק לעמוד על שולי בירים (יל"ג, מש' ד כב).

א.חלל[3]), ממנו ח'ל, א.חָלָל, חֲלָלָה, א.חַלֵּל, *הִחֹּל.

א.חָלָל[4]), ת"ז, לנק' חֲלָלָה, — שחללו אותו בדבר מה, profaniert ; profané ; - ned : אשה זנה וַחֲלָלָה[5]) לא יקחו (הכהנים) (ויקר' כא ז). אלמנה וגרושה וַחֲלָלָה זנה את אלה לא יקח (שם יד). ישראל שנשא ח ל ל ה בתו כשרה לכהונה (קדוש' ד ו).

לבנֶה, שֶׂדֶה, וכמו יֶשְׁפֶה, וכמו אולי עֶלְפֶּה. ואת החית נקד אולסה' (Ohlsh. § 216 d) בקמץ חָלְכָה כמו יָשְׁפֶה. בסגר (Bö. § 827) חֶלְכָה. שטדי בהדקדוק לא הזכירו. במלונו. נקוד המסור קויץ (GesK. § 93x) חֶלְכָּי. קניג (Kö. II, 108) חֶלְכָּה. — 1) אכלה ואכלה סי' צט: ט"ו דכתבן תיבה חדא וקרין תרין מלין וכו'. והזכיר רש"י מסורת זו. וכבר הובא למעלה מה שאמר בזה ריב"ג, ואמר עוד וז"ל: ודע כי הנמצא בספר ר' יהודה בחלכאים הפך מה שקבלנו אנחנו בו והוא שהנמצא בספרו הוא בלשון הזה: ודע כי חלכאים שתי מלות ב כ ת י ב והדבר בו הוא כאשר קבלנו מהספרים המדוקים ומהמסרת ר"ל שהוא מלה אחת בכתיב ושתים בקרי וכן נזכר בספר אכלה ואכלה.

2) מתחרוז אֵלֵכָה נראה כי גם חלכה הוא מלעיל, כמו שהוא בכתוב, ולכן אין זה שם נקבה, שצריך להיות מלרע, אלא שם זכר כמו חלך בהוספת ה להגברה.

3) בערב' a) התיר הקשר, והתיר דבר אסור, וחַלֵּל b) הפר שבועה.

4) עי' הערה להערך, ועי' הערה לקמן. — 5) לא נתברר היטב הכונה של חללה זו, במה בעצם הדבר נתחללה. הקבלה אמרת שהכונה בחללה היא: שנולדה מן הפסולים שבכהונה כגון בת אלמנה מכהן גדול או בת גרושה וחלוצה מכהן הדיוט וכן שנתחללה מן הכהונה על ידי ביאת אחד מן הפסולים לכהונה (לשון רש"י). וקצת קשה לחשב כי זו היתה הכונה הקדומה במלה זו. ראב"ע אמר: וחללה שאינה מפורסמת כזונה. וגם זה אינו מניח הדעת, וקצת החדשים גוזרים מלה

a) حل b) حلّل

ואתה חָלָל[1]) רשע נשיא ישראל אשר בא יומו בעת עון קץ (יחזק' כא ל). — וחלל במשמ' *פסול לכהונה: בת ח ל ל זכר פסולה מן הכהונה לעולם וכו' ח ל ל שנשא בת ישראל בתו פסולה לכהונה וכו' בת גר זכר כבת ח ל ל זכר (קדוש' ד ו). — ומ"ר: כשם שבני ישראל מקוה טהרה ל ח ל ל ו ת כך בנות ישראל מקוה טהרה ל ח ל ל י ם (קדוש' עו).

ב.חלל[1]), ממנו *חָלוּל, חַלּוֹן, חָלִיל, ב.חָלָל, ג.חָלָל, ב.חָלַל, ג.חָלַל, מְחִלָּה, ואולי גם חַלָּה.

ב.חָלָל, ש"ז, מ"ר חֲלָלִים, חֲלָלַי, חֲלָלֵינוּ, חֲלָלֶיךָ, חַלְלֵיכֶם, חֲלָלָיו, חֲלָלֶיהָ, — פצוע הרוג, ע"י דקירת חרב וכדומה, **Verwundeter, Erschlagener**; blessé, tué; wounded, slain: כי ימצא חָלָל באדמה אשר יי' אלהיך נתן לך לרשתה נפל בשדה לא נודע מי הכהו ויצאו זקניך ושפטיך ומדדו אל הערים אשר סביבת החָלָל (דבר' כא א-ב). ובכל ארצה יאנק חָלָל (ירמ' נא נב). הלא מקול מפלתך באנק חָלָל בהרג הרג בתוכך ירעשו האיים (יחזק' כו טו). פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית ורב חָלָל וכבד פגר ואין קצה לגויה (נחום ג ג). ויבאו (בני יעקב) על העיר בטח ויהרגו כל זכר וכו' בני יעקב באו על החֲלָלִים ויבזו העיר (בראש' לד כה-כז). הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חֲלָלִים ישתה (במדב' כג כד). אל תירא מפניהם כי מחר כעת הזאת אנכי נתן את כלם חֲלָלִים לפני ישראל (יהוש' יא ו). ויפלו (מבעלי שכם) חֲלָלִים רבים עד פתח השער (שופט' ט מ). ויחלו (בני בנימן) להכות מהעם חֲלָלִים כפעם בפעם (שם כ לא). וינסו אנשי ישראל מפני פלשתים ויפלו חֲלָלִים בהר הגלבע (ש"א לא א). ויבאו פלשתים לפשט

זו מן ב.חלל, במשמ' נקב, ומפרשים חללה נקובה, ומיחסים לחללה משמ' של ההפך מן בתולה. אבל, גם זה קשה, כי לפי המקובל כהן הדיוט מותר בבעולה אם אינה זונה. והכתוב אל תחלל את בתך להזונותה (ויקר' יט כט) מלמד על ח ל ל ה שהיא זונה. — 1) י"מ במשמ' ב.חלל.

2) בערב' a), נָקַב, דקר בחנית וכדומה. והנה המלונים הערבים הכניסו כל המשמעות תחת שרש אחד חל, ואין לעמוד על הדבר אם היו כאן הרבה שרשים קדומים, או באמת הכל נסתעף מעט מעט מן שרש אחד שהיה לו איזה מושג כללי רחב. ועי' עוד לקמן.

a) خل

את החללים (שם ח). מדם חללים מחלב גברים קשת יהונתן לא נשוג אחור (ש"ב א כב). בעלות יואב שר הצבא לקבר את החללים (מ"א יא יס). ונפלו חללים בארץ כשדים ומדקרים בחוצותיה (ירמ' נא ד). שם אשור וכל קהלה סביבותיו קברתיו כלם חללים הנפלים בחרב (יחזק' לב כב). מעיר מתים ינאקו ונפש חללים תשוע (איוב כד יב). ואפרחו (של הנשר) יעלעו דם ובאשר חללים שם הוא (שם לט ל). וחילו ישטוף ונפלו חללים רבים (דני' יא כו). ויפלו חללי פלשתים בדרך שערים (ש"א יז נב). מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי (ירמ' ח כג). אם יצאתי השדה והנה חללי חרב ואם באתי העיר והנה תחלואי רעב (שם יד יח). והיו חללי יי' ביום ההוא מקצה הארץ ועד קצה הארץ לא יספדו ולא יאספו ולא יקברו לדמן על פני האדמה יהיו (שם כה לג). טובים היו חללי חרב מחללי רעב שהם יזבו מדקרים (איכ' ד ט). גם אתם כושים חללי חרבי המה (צפנ' ב יב). נתן אלהינו בידנו את אויבנו ואת מחריב ארצנו ואשר הרבה את חללינו (שופט' יו כד). קריה עליזה חלליך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה (ישע' כב ב). כי אתה אשר הכית רדפו ואל מכאוב חלליך יספרו (תהל' סט כז). וכל חלליה יפלו בתוכה (ירמ' נא מז). ומלאתי את הריו חלליו (יחזק' לה ח). ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם (במד' לא ח). וחלליהם ישלכו ופגריהם יעלה באשם (ישע' לד ג). והפלתי חלליכם לפני גלוליכם (יחזק' ו ד).—ובהשאלה, במושג המוסרי: אל ישט אל דרכיה (של האשה הזרה) לבך אל תתע בנתיבותיה כי רבים חללים הפילה ועצמים כל הרגיה (משלי ז כה-כו).

ג.*חלל[1]), ש"ז, מ"ר חללים, — א) ת"ז, כמו חלול, נבוב: איזו היא שליה שאמרו וכו' כל שהוא דומה לדקין של תרנגולין וראש התפוח בקרקבן ו ח ל ל ה בהצוצרת (ירוש' נדה ג ג ד).—ב) ש"ז מקום חלול, נבוב, ריק, leerer Raum; espace vide; empty space: בתי הבדים שפתחיהן לפנים ו ח ל ל ן לחוץ או שפתחיהן לחוץ ו ח ל ל ן לפנים (מע"ש ג ז). ניקב קרום של מוח ניקב הלב לבית ח ל ל ו נשברה השדרה (חול' ג א). שבכן הוא עושה ח ל ל באצילי ידיו (ירוש'

[1]) בערב' חלל a) רוח בין שני דברים.

a) حلل

סוכ' א נב:). כל שהוא מן ה ח ל ל (של הפה) ולפנים מרפין אותו בשבת (שם ע"ז ב מ ד). אהל כל שיש בו ח ל ל טפח חוצץ בפני הטומאה ושאין בו ח ל ל טפח אינו חוצץ בפני הטומאה ורוב ארונות יש בהן ח ל ל טפח (ברכ' יט:). ברוך אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים ח ל ל י ם [1]) ח ל ל י ם (שם ס:). מה למעלה ח ל ל ה עשרים אף למטה ח ל ל ה עשרה (עלוב' ג:). שיש ח ל ל תחתיהן שלשה טפחים (שם ק.). ניקב הלב וכו' לבית ח ל ל קטן או לבית ח ל ל גדול (חול' מה:). אין בית רובע ב ח ל ל ו של עולם שאין בו כמה אלפים מזיקין (מד"ר דבר' ד). — חללה של רשות: אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסים ושמים יריעות וכל בני אדם לבלרין אין מספיקין לכתוב ח ל ל ה של רשות (שבת יא.).

א.חלל[2]), — קל לא נמצא במקרא.

— פע', חלל, חללו, יחללו, מחללים, מחלליה, יחלליה, — א) חלל קדש, עשה דבר שבשבילו הוסרה הקדושה מהקדש, ונעשה הקדש כמו חל, entweihen; profaner; to profane: ואכליו (של הזבח שנשאר עד יום השלישי) עונו ישא כי את קדש יי' חלל ונכרתה הנפש ההוא מעמיה (ויקר' יט ח). כי חלל יהודה קדש יי' אשר אהב ובעל בת אל נכר (מלא' ב יא). כהניה חללו קדש חמסו תורה (צפנ' ג ד). מרב עוניך בעול רכלתך חללת מקדשיך (יחזק' כח יח). ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו (ויקר' כא יב). ולא יחללו את קדשי בני ישראל (שם כב יה). ומתו בו כי יחללהו (שם ט). כהניה חמסו תורתי ויחללו קדשי בין קדש לחל לא הבדילו (יחזק' כב כו). כה אמר אדני יי' הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם מחמד עיניכם (שם כד כא). ה מ ח ל ל את הקדשים והמבזה את המועדות (אבות ג יא).— וחלל את שם האלהים: ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך (ויקר' יט יב). כי מזרעו נתן למלך למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי (שם כ ג). ומזרעך לא תתן להעביר למלך ולא תחלל את שם אלהיך (שם יח כא). ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל (שם כב לב). ואיש ואביו ילכו אל הנערה למען חלל את שם קדשי (עמוס ב ז). ותשבו ותחללו את שמי ותשבו איש את עבדו

— [1]) בקצת נוסחי' חלולים.
[2]) עי' הערה לשרש א.חלל.

איש את שפחתו אשר שלחתם חפשים לנפשם (ירמ' לד יו). לא למענכם אני עשה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חִלַּלְתֶּם בגוים אשר באתם שם (יחזק' לו כב). כי גדול שמי בגוים אמר יי' צבאות ואתם מְחַלְּלִים אותו באמרכם שלחן אדני מגאל הוא (מלא' א יא-יב). כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי (אבות ד ד). כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו וכו' ומחלל שם שמים (פסח' מט.). אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וכו' ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא (מו"ק יז.).— ואמר הפיטן: נעצו לב למעלה, בגדל עצה ופלילה, לנאץ שמו וּלְחַלְּלָה, השחיתו התעיבו עלילה (שבת כ חנכה, אין מושיע).—ואת השבת, במלאכה וכדומה: ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם מְחַלְלֶיהָ מות יומת (שמות לא יד). קדשי בזית ואת שבתתי חִלָּלְתְּ (יחזק' כב ח). ואת חקותי לא הלכו בהם ואת שבתותי חִלֵּלוּ (שם כ יו). שמר שבת מֵחַלְּלוֹ ושמר ידו מעשות כל רע (ישע' נו ב). מה הדבר הרע הזה אשר אתם עשים וּמְחַלְּלִים את יום השבת (נחמ' יג יז). כל מכה שמחללין עליה את השבת אין מתרפאין מהן (ע"ז כח.). שיש בידינו עון שחללנו שבת ולא התענינו ביוה"כ (מד"ר ברא' לה).— ואת הזֶּרַע: אלמנה וגרושה וחללה זנה את אלה לא יקח כי אם בתולה מעמיו יקח אשה ולא יְחַלֵּל זרעו בעמיו (ויקר' כא יד-טו). עיניו של אבא היו גבוהות ונשא אשה שאינה הוגנת לו וחילל את אותו האיש (ירוש' סוט' ו לו ג). — ואת המשכב, היצוע: כי עלית משכבי אביך אז חִלַּלְתָּ יצועי עלה (ברא' מט ד). כי הוא (ראובן) הבכור וּבְחַלְּלוֹ יצועי אביו נתנה בכרתו לבני יוסף (דהי"א ה א). — ואת האשה, עשאה חֲלָלָה: אל תְּחַלֵּל את בתך להזנותה ולא תזנה הארץ (ויקר' יט כט). — ואת המזבח וכדומה בהניף עליו ברזל: ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה וַתְּחַלְלֶהָ (שמות כ כה). — ואת הארץ: ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם על חַלְּלָם את ארצי בנבלת שקוציהם (ירמ' יו יח).— וממלכה וכדומה: בלע אדני לא חמל את כל נאות יעקב הרס בעברתו מבצרי בת יהודה הגיע לארץ חִלֵּל ממלכה ושריה (איכ' ב ב). וַאֲחַלֵּל שרי קדש ואתנה לחרם יעקב (ישע' מג כח). — ונחלה וכדומה: קצפתי על עמי חִלַּלְתִּי נחלתי ואתנם בידך (ישע' מז ו). והסבתי פני מהם וחללו את צפוני ובאו בה פריצים וְחִלְּלוּהָ (יחזק' ז כב). — וגאון, יִפְעָה, נֵזֶר: מי יעץ זאת (החרבן הגדול) על צר המעטירה אשר סחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ יי' צבאות יעצה לְחַלֵּל גאון כל צבי להקל כל נכבדי ארץ (ישע' כג ח-ט). לכן הנני מביא עליך זרים עריצי גוים והריקו חרבותם על יפי חכמתך וְחִלְּלוּ יפעתך (יחזק' כח ז). נארתה ברית עבדך חִלַּלְתָּ לארץ נזרו (תהל' פט מ). — וברית, הֵפֵר: הלוא אב אחד לכלנו הלוא אל אחד בראנו מדוע נבגד איש באחיו לְחַלֵּל ברית אבתינו (מלא' ב י). וחסדי לא אפיר מעמו ולא אשקר באמונתי לא אֲחַלֵּל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה (תהל' פט לד-לה). — וחקים וכדומה: אם יעזבו בניו תורתי ובמשפטי לא ילכון אם חקתי יְחַלֵּלוּ ומצותי לא ישמרו ופקדתי בשבט פשעם (תהל' פט לא-לג). — וְחִלֵּל אותו אֶל פלוני: וַתְּחַלֶּלְנָה אתי אל עמי (יחזק' יג יט). — וְחִלֵּל אותו מן דבר, חִלֵּל אותו באופן שלא יוכל להיות הדבר הזה: את כרוב ממשח הסוכך ונתתיך בהר קדש אלהים היית בתוך אבני אש התהלכת וכו' ברב רכלתך מלו תוכך חמס ותחטא וָאֲחַלֶּלְךָ מהר אלהים ואבדך כרוב הסוכך מתוך אבני אש (יחזק' כח יד-יו). — ב) חִלֵּל כרם וכדומה, התחיל לאכל את פריו הראשון אחרי שנות הערלה: ומי האיש אשר נטע כרם ולא חִלְּלוֹ ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יְחַלְּלֶנּוּ (דבר' כ ו). בית תבנה ולא תשב בו כרם תטע ולא תְחַלְּלֶנּוּ (שם כח ל). עוד תטעי כרמים בהרי שמרון נטעו נטעים וְחִלֵּלוּ (ירמ' לא ה). —ג) *חִלֵּל דבר קדוש על דבר חול, החליף, נתן בשביל הדבר הקדוש דבר חול: אין מחללין מעשר שני על אסימון ולא על המטבע שאינו יוצא (מע"ש א ב). מותר הקטורת מה היו עושין בה מפרישין ממנה שכר האומנין ומחללין אותה על שכר האומנין ונותנין אותה לאומנין בשכרן (מו"ק ד ה). המפקיד פירות אצל עם הארץ וכו' אם היו של מעשר שני מחללו על המעות (תוספתא דמאי ד כב). סאה תרומה שנפלה לפחות ממאה ונדמעה וכו' אם היו של מעשר שני מחללן על המעות בדמי תרומה וכו' (שם תרומ' ו א). מעשר שני אין מוכרין אותו ואין ממשכנין אותו וכו' ולא שוקלין כנגדו דינרי זהב אפילו לחלל עליהן מעשר שני אחר (שם מע"ש א א).

פע'. חֻלַּל, — מְחֻלָּל,—א) שֶׁחֻלְּלוּ אותו: וקדשתי את שמי הגדול הַמְחֻלָּל בגוים אשר חללתם בתוכם (יחזק' לו כג). וכל המחלל את התורה גופו מחולל על

הבריות (אבות ד ו). — ב) *דבר של קדש מְחֻלָּל על דבר של חֹל: מי שהיו לו מעות בירושלם וצריך לו ולחבירו פירות אומר לחבירו הרי המעות האלו מחוללין על פירותיך (מע"ש ג ג). בורר את היפה שבהן ואומר אם הקדש הוא הרי הוא הקדש ואם לאו הקדש בכל מקום שהוא מחולל על זה (תוספתא שם ב ו). האומר מעשר שני שבחפץ זה מחולל על איסר זה לא קבע לו מקום (שם ג יז). ומעשר שני בצפונו ובדרומו מחולל על המעות (ירוש' דמאי ס כד ג). כל הלשונות משמשין לשון תמורה חוץ מלשון הילול אמר לקדשי מזבח הרי זה תחת זה תמורת זו חליפי זו הרי זו תמורה זו מחוללת על זו אינה תמורה (שם נזיר ב נא ד). מביא סלע של חולין ואומר מעות מעשר שני בכל מקום שהן מחוללין על סלע זו ואותן נתפסין לשם מעשר שני והשאר נעשין שקלים (שם שקל' ב מו ג).

—נִפע', נִחַל, נִחֵלֶּת [1], נִחֲלוּ [1], אֵחַל, יֵחַל, תֵּחַל, תֵּחֵל [1], הֵחַל, לְהֵחַלּוֹ, — שחללו אותו: ובת איש כהן כי תֵחֵל [2] לזנות (ויקר' כא ט). ואעש למען שמי לבלתי הֵחֵל לעיני הגוים אשר המה בתוכם (יחזק' כ ט). יען אמרך האח אל מקדשי כי נִחָל ואל אדמת ישראל כי נשמה (שם כה ג). והבאתי רעי גוים וירשו את בתיהם והשבתי גאון עזים וְנִחֲלוּ מקדשיהם (שם ז כד). כהניה חמסו תורתי ויחללו קדשי בין קדש לחל לא הבדילו וכו' ומשבתותי העלימו עיניהם וָאֵחַל בתוכם (שם כב כו). למעני אעשה כי איך יֵחָל וכבודי לאחר לא אתן (ישע' מח יא). — ובמשמ' חִלֵּל את עצמו: לא יטמא בעל בעמיו לְהֵחַלּוֹ (ויקר' כא ד).

— הִפע', א) הֵחַל, אַחֵל, יַחֵל, — כמו חִלֵּל, במשמ' הֵפֵר: איש כי ידר נדר ליי' או השבע שבעה לאסר אסר על נפשו לא יַחֵל דברו ככל היצא מפיו יעשה (במד' ל ג). — ובמשמ' חלול קדש: ואת שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל ולא אַחֵל את שם קדשי עוד (יחזק' לט ז). — ב) הֵחֵל, הֵחֵלָּה, הֵחֵלּוּ, הַחִלֹּתָ, הַחִלֹּתִי, הַחִלּוֹת, אָחֵל, יָחֵל, וַיָּחֶל, תָּחֵל, תְּחִלֶּינָה, וַתְּחִלֶּינָה, מֵחֵל, הָחֵל, הַחִלָּם, — פָּתַח במעשה הדבר, שקודם לא עשה ועתה לקח הדבר בידו לעשותו [3], anfangen; commencer, to begin. במשמ' פ"י: ויחפש בגדול הֵחֵל ובקטן כלה (בראש' מד יב). ביום ההוא אקים אל עלי את כל אשר דברתי אל ביתו הָחֵל וכלה (ש"א ג יב). זקן בחור ובתולה וטף ונשים תהרגו וכו' וממקדשי תָּחֵלּוּ (יחזק' ט ו). — והֵחֵל בדבר: וַיָּחֵלּוּ באנשים הזקנים אשר לפני הבית (שם). ובעת הֵחֵלּוּ ברנה ותהלה נתן יי' מארבים על בני עמון (דהי"ב כ כב). מואב הר שעיר — ועם פעל אחר אחריו במקור, הֵחֵל לַעֲשׂוֹת, לִפְעֹל: כי הֵחֵל האדם לרב על פני האדמה (בראש' ו א). הוא הֵחֵל להיות גבר בארץ (שם י ח). ובנימן הֵחֵל להכות חללים באיש ישראל (שופט' כ לט). בימים ההם הֵחֵל יי' לקצות בישראל (מ"ב י לב). והמשאת הֵחֵלָּה לעלות מן העיר (שופט' כ מ). אתה הַחִלּוֹתָ להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה (דבר' ג כד). אשר הַחִלּוֹתָ לנפל לפניו לא תוכל לו (אסת' ו יג). ראה הַחִלֹּתִי תת לפניך את סיחן ואת ארצו (דבר' ב לא). היום הַחִלֹּתִי לשאול לו באלהים (ש"א כב טו). ועינו הֵחֵלּוּ כהות לא יוכל לראות (שם ג ב). מיום אחד לחדש השביעי הֵחֵלּוּ להעלות עלות ליי' (עזר' ג ו). כי הֵחֵלּוּ הפרצים להסתם (נחמ' ד א). וקבל היהודים את אשר הֵחֵלּוּ לעשות (אסת' ט כג). כי הנה בעיר אשר נקרא שמי עליה אנכי מֵחֵל להרע (ירמ' כה כט). זאת ארצו הָחֵל רש והתגר בו מלחמה היום הזה אָחֵל תת פחדך ויראתך על פני העמים (דבר' ב כד-כה). היום הזה אָחֵל גדלך בעיני כל ישראל (יהוש' ג ז). תָּחֵל לספר שבעה שבעות (דבר' טז ט). מי האיש אשר יָחֵל להלחם בבני עמון (שופט' י יח). וַיָּחֶל העם לזנות אל בנות מואב (במד' כה א). וַיָּחֶל העם לזנות אל בנות מואב (במד' כה א). וַיָּחֶל שער ראשו לצמח כאשר גלח (שופט' טז כב). וַתָּחֶל רוח יי' לפעמו (שם יג כה). וַתָּחֶל לענותו (שם טז יט). וַיָּחֵלּוּ להכות מהעם חללים (שם כ לא). ותכלינה שבע שני השבע אשר היה בארץ מצרים וַתְּחִלֶּינָה שבע שני הרעב לבוא (בראש' מא נג-נד). וזה הַחִלָּם לעשות (שם יא ו). — והדבר הֵחֵל: יצא הקצף מלפני יי' הֵחֵל הנגף ויקח אהרן כאשר דבר משה וירץ אל תוך הקהל והנה הֵחֵל הנגף בעם (במד' יז יא-יב). שבעה שבעת תספר לך מֵהָחֵל חרמש בקמה (דבר' טז ט).

— הָפעַ', הוּחַל: אז הוּחַל לקרא בשם יי' (בראש' ד כו).

— נִתפ', *נִתְחַלֵּל: כהנת מתחללת ואין כהן מתחלל (סוט' ג ז). נתאלמנה ונתגרשה נתחללה וזנת (ירוש' סנה' ט כו:). מה לאלמנה שכן היא עצמ

---

[1]) בהפלת הדגש להקלה, ועי' במבוא בחלק הדקדוק. — [2]) וי"ם כי הכונה פה תָּחֵל, במשמ' התחלה. — [3]) נסתעף ממושג התיר הקשר.

מתחללת (יבמ' מד:). — והשבועה: נתחללה אותה השבועה שכרת לנו בחורב ונשתנית הימין (פסיק' דר"כ, ותאמר ציון). — ונתחלל שם שמים: חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות וכו' ונמצא שם שמים מתחלל (אבות א יא). מי שנתחלל שם שמים על ידו אין כח לא לתשובה לתלות ולא ליוה"כ לכפר (ירוש' שבוע' א לג:). אל יתחלל שמך בנו ואל תעשינו שיחה בפי כל הבריות (שם ברכ' ד ז ד). — ונִתְחַלֵּל על דבר: סלע של מעשר שני ושל הקדש שנתערבו מביא בסלע מעות ואומר בסלע של מעשר כל מקום שהיא מתחללת על מעות האילו (תוספתא מע"ש ב ו). הקדש אינו מתחלל על הקרקע וכו' חומשו מהו שיתחלל על הקרקע (ב"מ נד.).

— קל, *חָלַל, עת' יָחֹל, יָחֹלוּ, יָחוּלוּ, — יהיו חֹל: עד אימתי נקראו נטיעות ר"א בן עזריה אומר עד שיחולו[1] ר' יהושע אומר בת שבע שנים (שבי' א ח).

ב. **חָלַל**, פ"ע, — היה חָלָל, נדקר בחרב וכדומה: ובהשאלה מצער, מדאגה, **durchbohrt sein; être percé, blessé; be pierced, wounded**: כי עני ואביון אנכי ולבי חָלַל[2] בקרבי (תהל' קט כב).

— פע', חִלֵּל את פלוני, — עשהו חָלָל: האמר תאמר אלהים אני לפני הרגך ואתה אדם ולא אל ביד מְחַלְלֶיךָ[3] (יחזק' כח ט).

— פֻע', חֻלַּל, — שעשוהו חָלָל, שדקרוהו: שם משך תבל וכל המונה סביבותיו קברותיה כלם ערלים מְחֻלְּלֵי חרב (יחזק' לב כו).

— נִפע', *נֶחְלַל, — נעשה חָלָל: וכל הנוגע בעצם וכו' זה עצם כשעורה או בחלל זה אבר הנחלל מן החי ואין בו להעלות ארוכה או במת זה אבר הנחלל מן המת (נזיר נד.).

ג. **חָלַל**, — קל לא נמצא במקרא.

— פע', חִלֵּל, — נגן בחליל: והעם מְחַלְּלִים בחללים ושמחים שמחה גדולה (מ"א א מ). — והשתמשו בו גם בספרות המאוחרת: שהיו מחללין לרבות שמחה בבית השואבה (רש"י סוכ' ה א). — ואמר המשורר: ואשיר ואנגן לנדיבים בכנורות ובחלילים אחלל, ולהם אטעה כרם חמדות ובשיר על שמם אותו אחלל (חרוזים מְשֻׁתָּפִים, הקדמה ב ב).

— קל, יַחְלַל, — כמו חִלֵּל, נגן בחליל: בא אצל גרדיים לשורר ולהלול להם לא הוכשר בעיניהם (רש"י יומ' כ:).

ד. ****חָלַל**, — קל אינו נהוג.

— התפ', *הִתְחַלֵּל, — נעשה חָלָל, נִקַּב ונכנס לתוכו: אם נתמלא (הצנור) מן הצרורות והמים מתחללין בתוכו בין חלל הצרורות (בעה"נ לראב"ד, שער המים).

— התפו', *הִתְחוֹלֵל, — נעשה חָלוּל, רֶוַח בין החלקים: וכן הרוח מקצתו הסמוך לאש משתנה ומתחולל ונעשה אש (רמב"ם, יסודי התורה ד ה).

****חֲלָלוּת**, ש"נ, — סגולת מה שהוא חָלוּל: המרחק אשר בין תכליות המקיף והוא אשר יקרא חללות (ר"ת קרבקש, אור ה' א א).

א. ***חֲלָלִי**, ת"ז, — של חָלָל או של חֲלָלָה, שאינה ראויה לכהן: עשרה יוחסין עלו מבבל כהני לויי ישראלי חללי גירי וחרורי (קדוש' ד א). חללי גירי וחרורי מותרין לבא זה בזה (שם).

ב. ****חֲלָלִי**, ת"ז, מ"ר חֲלָלִיִּים, — שיש לו חָלָל, שהוא נבוב: שהגלגלים כולם או רובם הם כדורים חלליים (יסו"ע לר"י יבראלי ב א).

א. **חלם**[1], ממנו חָלוֹם, א. חָלַם.

א. **חָלַם**, פ"ע. חָלַמְתִּי, חלמתי, חֹלֵם, יַחֲלֹם, וַיַּחֲלֹם, יַחְלְמוּ, וַיַּחְלְמוּ, יַחֲלֹמוּ, יַחֲלֹמוּן, נַחְלְמָה, וַנַּחַלְמָה, — ראה חֲלוֹם בשנה, **träumen; rêver; to dream**: ויזכר יוסף את החלמות אשר חָלַם להם (בראש' מב ט). ובשנת שתים למלכות נבכדנצר חָלַם נבכדנצר חלמות (דני' ב א). שמעו נא החלום הזה אשר חָלָמְתִּי והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם נצבה והנה תסבינה אלמתיכם ותשתחוין לאלמתי וכו' הנה חָלַמְתִּי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי וכו' ויגער בו אביו ויאמר לו מה החלום הזה אשר חָלָמְתָּ הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה (בראש' לז ו-י). ויאמר פרעה אל יוסף חלום חָלַמְתִּי

---

[1]) כך בנוסח' בבלי וירוש', ובערוך שיחילו.
[2]) יש מפקפקים במשמעה זו ומגיהים הגהות מתחלפות, אך אינן מכריעות. וי"מ חֹלֵתִי (תהל' עז יא) כמו"ב במשמ' זו. — [3]) בקצת ספרים מחללך חסר. שצריך לקרוא מְחַלְלֶיךָ

---

[1]) בערב' חלם a). בארמ' חֲלַם.

a) حلم

ופתר אין אתו (שם מא יה). הנה חלום חָלַמְתִּי והנה צלול לחם שערים מתהפך במחנה מדין ויבא עד האהל ויכהו ויפל ויהפכהו למעלה ונפל האהל (שופט' ז יג). ויאמר להם המלך (לחרטומים) חלום חָלַמְתִּי ותפעם רוחי לדעת את החלום (דני' ב ג). ויאמרו אליו חלום חָלַמְנוּ ופתר אין אתו (בראש' מ ח). ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חֹלֵם והנה עמד על היאר והנה מן היאר עלת שבע פרות יפות מראה ובריאת בשר ותרעינה באחו (שם מא א-ב). בשוב יי' את שיבת ציון היינו כְּחֹלְמִים (תהל' קכו א). כאשר יַחֲלֹם הרעב והנה אוכל והקיץ וריקה נפשו וכאשר יַחֲלֹם הצמא והנה שתה והקיץ והנה עיף ונפשו שוקקה (ישע' כט ח). וַיַּחֲלֹם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה (בראש' כח יב). וַיַּחֲלֹם יוסף חלום ויגד לאחיו (שם לז ה). וַיַּחֲלֹם עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו (שם ט). וַיַּחַלְמוּ חלום שניהם (שם מ ה). וַנַּחַלְמָה חלום בלילה אחד אני והוא (שם מא יא).—ובמשמ' חלום של נבואה: שמעתי את אשר אמרו הנבאים הנבאים בשמי שקר לאמר חָלַמְתִּי חָלָמְתִּי (ירמ' כג כה). והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם זקניכם חלמות יַחֲלֹמוּן בחוריכם חזינות יראו (יוא' ג א). רבש"ע אני שלך וחלומותי שלך חלום ח ל מ ת י ואיני יודע מה הוא בין ש ח ל מ ת י אני לעצמי ובין ש ח ל מ ו לי חברי ובין ש ח ל מ ת י על אחרים אם טובים הם חזקם ואמצם כחלומותיו של יוסף הצדיק וכו' (ברכ' נה:).

— הִפְע', הֶחֱלִים, מַחֲלִים, מַחֲלִימִים, ובקצור תנועת עה"פ מַחְלְמִים, — א) כמו חָלַם: ואל תשמעו אל חלמתיכם אשר אתם מַחְלְמִים [1] (ירמ' כט ח).—ב) יעשה שֶׁיַּחֲלֹם: ויש נביא שנאצל עליו בהקיץ מבלי ש י ח ל י מ ה ו או יתיש כחו או ירדם (ראב"ע, ספר העצמים). כי הוא (הבורא) לבדו ה מ ח ל י ם והמודיע העתיד (ר' כהיי, ויכח). ורצה הקב"ה ל ה ח ל י ם את פרעה ולהפעים רוחו בחלום ולסכל עצת חרטומיו וחכמיו כדי להעלות את יוסף אל המעלה ההיא (שם, מקן). כי השדים לג' חלקים נחלקים יש מהם שוכנים באויר בגלגלי היסודות והם ה מ ח ל י מ י ם את האדם בלילה ויש מהם שוכנים בקרבנו והם המחטיאים האדם ויש מהם שוכנים בתהומות ים (שם. יתרו). ובהיותו על הכנה זו מההתבודדות י ה ל י מ ו ה ו חלום נבואה ויודיעוהו הרהורי לבו (עקוה"ק לר"מ גבאי, סתרי התורה כז).

[1]) כך הנוסחה המקבלה, אך אין ספק כי המם של מחלמים היא כפל מהמם של אתם, והיה באמת בתוב אשר אתם ח'לְמִים.

ב·חלם[1]), ממנו *חָלִים, ב.חָלַם.

ב·חָלַם, פ"ע, עת' יַחֲלֹם, יַחְלְמוּ, —היה חזק, בריא, בגוף או ברות, kräftig sein ; être sain ; be sane : תכרענה (האַיָּלוֹת) ילדיהן תפלחנה חבליהם תשלחנה יַחְלְמוּ בניהם ירבו בבר יצאו ולא שבו למו (איוב לט ג-ד). — *חָלוּם, עי' *חָלִים.

— הִפְע', הֶחֱלִים, תַּחֲלִימֵנִי, — עשה שֶׁיַּחֲלֹם, שיחזק ויבריא: ולכל בהן חיי רוחי וְתַחֲלִימֵנִי והחייני (ישע' לח יז).—ואמר בן סירא: וגם שנים עשר הנביאים תהי עצמתם פרחות תחתם אשר ה ח ל י מ ו את יעקב וישעוהו בתקות אמת (ב"ס גני' מט י). ועיני יי' אל יראיו והוא יכיר כל מפעל איש לא צוה אנוש לחמא ולא ה ח ל י ם אנשי כזב (שם יה יט-כ).—ואמר המשורר: קמתי בגן נשף העת, ילדת העב עלי חולה, ויצא אל אפי רוח, רוח מַחְלִים נפש חולה (ראב"ע, תרכ"ם ג יז). — *והמזון המחלים: ולהנהיג עצמו בדברים המבריין ו ה מ ח ל י מ י ם (רמב"ם, דעות ד א). שינצל החולה שאינו יודע מחכמות הרפואות בשמעו עצת הרופא שינהיגהו וידריכהו לפי שאינו יודע הדברים הממיתים ולא ה מ ח ל י מ י ם המצילים (הוא. אגר' תימן). — ובהשאלה את הנפש: בהגיע הבשורות המאירות במאורות וכו' וירפאו הנפשות האנושות ו י ח ל י מ ו הגופות הנגופות (מכת' ר"י בן תנחום סירוס' לר"ד נכד הרמב"ם).

— נִפְע', *נֶחְלַם, — המכה נחלאה ונרפאה: איני רואה טעם לאסור שהרי כיון שבגמרא התירו כשיש מכה בדופן וכו' אף על פי ש נ ח ל מ ה תולין שבהיות שם המכה נסרכה ואחר כך נ ח ל מ ה (שו"ת ריב"ש ביט). ושבר שנקשר ו נ ח ל ם רישומו ניכר (שו"ת מהר"מ מטרלאני, אה"ע ט). כל שנראה בהדיא שהיתה בו מכה אעפ"י ש נ ח ל מ ה תולין בתחלה (שם).

*חלמא, — עי' *חֶלְמָה.

[1]) בערב' ח'לם a), שמשמש במשמ' שימן השה, וגם במשמ' ידיד ויושר. ואעפ"י שגם חָלִים b) בן חלם, משמש בערב' במשמ' שמן, אעפי"כ העקר הוא השרש ח'לם.

a) خلم خَلِيم

*חַלְמָה[1]), חלמא, ש"נ, — טיט עבה מתדבק עושים ממנו כלים, Thon; terre glaise; clay: וכן (כלי עשוי) מן ה ח ל מ ה [2]) ומן הגללים (כלים יא ז). כוורת שעשאה מן הגללין טהורה עשאה מן הגללין ושוליה מן ה ח ל מ ה [3]) הכל הולך אחר שולים וכו' ה ח ל מ ה והגללין שטרפן זה בזה ועשה מהן כלים (תוספתא כלי ב"מ א ד-ה).

*חַלְמָה[4]), ש"נ, — הכור ודבוק, Fuge; jointure; joint: מקום ח ל מ ה (שבת לא:).

*חֶלְמוֹן[5]), ש"ז, מ"ר חֶלְמוֹנִים, — הכדור זהבי הגון שיש בתוך הביצה, בתוך החלבון, Dotter, Ei-gelb; jaune d'œuf; jelow of egg: ביצה שנתבלה בתבלין אסורין אפילו ח ל מ ו ן שלה אסור (תרומ' י יב). ח ל מ ו ן אסור מפני שהוא בולע (ירוש' שם י מז:). ב ח ל מ ו ן אסור בשנמצא במקום זכרותו של ה ח ל מ ו ן ואפילו ח ל מ ו ן והוא שנמצא במקום זכרותו של מוח שממנו אפרוח נוצר (שם ג). ואלו הן סימני ביצים וכו' ה ל מ ו ן מבחוץ וחלבון מפנים טמאה חלבון מבחוץ וחלמון מבפנים טהור הלבון ו ח ל מ ו ן מעורבין זה בזה זו היא ביצת השרץ (ע"ז מ.). נמצא (קורט דם) על ח ל מ ו ן שלה אפי' ביצה אסורה (חול' סד:). ש ה ח ל מ ו ן יפה לגוון ולא החלבון (רש"י שבת קמ.).

*חֶלְמוֹנִי, ת"ז, לנק' חֶלְמוֹנִית, מ"ר חֶלְמוֹנִיִּים, –נִיּוֹת, — מגון החלמון: אותות מורסות הכבד הם קדחת שורפת וצמא ובטול התאוה בכללה ואודם הלשון תחלה ואחר תשחר וקיא מרה ח ל מ ו נ י ת תחלה ובאחרית הענין זנגארי (פרקי משה ו). המרה הכרכומית או המרה ה ח ל מ ו נ י ת וכו' הדומה לחלמון ביצה (קאנון א ה, במהות הלחה).

חַלָּמוּת[6]), ש"נ, — כמו חֶלְמוֹן: היאכל תפל מבלי מלח אם יש טעם בריר חַלָּמוּת [7]) (איוב ו ו). —

[1]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן. — [2]) כך ה בסוף במשנ' עם גוף הערבי של פרוש הרמב"ם. בנוסח' חלמא. ופרש רה"ג וז"ל: החלמה פי' טיט עבה היא ששמה חלמא ועושין ממנו הכיורות דתניא כיורת שעשאה מן החלמה ושוליה מן הגללים. ע"כ. והרמב"ם: וחלמא טיט דבק לדמיון לובן ביצה ולזה יקרא חלמא. ע"כ. — באשורית חִלְמַת, טיט של פחרים (Bab. Exp. 10, 51). — [3]) בקצת ספרים א בסוף.

[4]) אולי כמו לֶחֶם.

[5]) אולי מגון החלמה, הטיט.

[6]) עי' הערה לקמן. — [7]) תרגמו השבעים כאלו היה כתוב בדברי חלומות. הירונ' כאלו היה כתוב חלת מות. ת"י מלשון חלמון: בחלבון ביעתא וחלמונא (ויש קצת נוסח' מתחלפות), וכן רסע"ג. רדב"א פרש במשמ' חלמית שלהלן, שהוא פרש ח'טמיה: בריר חלמות פי לעאב אלכטמיה. ועב"ם מלשון חלום: וי"א בריר השינה הזב מפי הישן (לקו"ק רט). מנחם פרש מלשון חוזק, ואמר: כולם לשון גודל ורבוי המה ופתרון אם יש טעם בריר חלמות כה הוא לפי הענין היש טעם ודעת בריר איש משתגע בדברי [ריבוי] הבליו. ע"כ. והשיג עליו דונש ופרשו מן חלמון: ופתרת אם יש טעם בריר חלמות אם יש טעם ודעת בריר איש משתגע וריבוי דברי הבליו ובדברך זה הוא הבל הבלים באמרך כי אם יש טעם כמו וטעם זקנים, טוב טעם ודעת למדני, ותרחיק אותו מדומיו והיה טעמו כטעם לשד השמן, אל יטעמו מאומה, ותדמה חלמות אלי יחלמו בניהם כפתרון ריבוי ואין לחלמות דומה במקרא והוא ריר הביצה אשר לא יאכל מבלי מלח בלשון משנה והוא הצדק אומן אמונה. ע"כ. וכן ריב"ג: פירשו בו (בריר חלמות) חלבון הביצה מדברי רבותינו לאדום של ביצה חלמון. ע"כ. וכן הערוך ערך חלם. ר"ת מלשון חלום. רי"ק ורד"ק מלשון חלמון. וגם קצת החדשים פרשו כמו חלמית שלקמן, שם צמח, ויש מי שפרשו כמו בערב' חאלום a), מין גבינה (Dr. Yahuda JQR XV, 702).

ועי' עוד חַלְמִית.

חַלָּמִישׁ[1]), ש"ז, סמי' חַלְמִישׁ, — אבן קשה מאד, כמראה הזכוכית, Kiesel; silex: ההפכי הצור אגם מים חַלָּמִישׁ למעינו מים (תהל' קיד ח). על כן שמתי פני כַּחַלָּמִישׁ ואדע כי לא אבוש (ישע' נ ז). בַּחַלָּמִישׁ שלח ידו הפך משרש הרים (איוב כח ט). המוציא לך מים מצור הַחַלָּמִישׁ (דבר' ח יה). וינקהו דבש מסלע ושמן מֵחַלְמִישׁ צור (שם לב יג). — והשתמשו במשמ' זו בספרות החדשה: הזכוכית הוא עצם מורכב מלאכתי חומרי יסודותיו הם עפר ה ח ל מ י ש ומלח אפריי (רלב"ג למוד', הרכבת הגבמ ס).

*חַלְמִית[2]), חַלְ-, ש"נ, — שם צמח, והוא הורת החמור, לשון השור, Ochsenzunge; buglosse (Anchusa):

[1]) קצת דומה לצורה זו עֲרָפֶל, חַנָמַל, באשור' אַלְמֵשׁ, במשמ' זהר המתכת, בערב' חִ'לַנְבּוּשׁ b), אבן אש. וכבר העיר על זה רדב"א ואמר: אבן קשה הנקרא אלחלמבוס (לקו"ק רי). ועצם מלה זו בצורה זו ישנה גם בערב' ח'לאמיש c), אך משמשת לענין אחר. עכ"פ אנו רואים מזה כי היא צורה מצויה בשתי הלשונות.

[2]) בסור' חלמתא. ותרגם ב"ע: אלחמאצ' ואלשנגאר

a) حالوم b) خَلَنْبُوس c) خلاميس

אין נותנין זרע דלעת לתוך ה ח ל מ י ת שתהא משמרתו מפני שהוא ירק בירק (כלא' א ח). והכרפסא וחמיטא ו ה ח י ל מ י ת הכינרים והכרכום (תוספתא שם ג יג).

חלף[1], ממנו חֲלוּף, *חִלּוּף, *חָלִיף, חֲלִיפָה, חֵלֶף, חָלַף, מַחֲלָפָה, *תַּחְלִיף.

א. חֵלֶף[2], תה"פ, — חֵלֶף דבר פלוני, במקומו, תמורתו, für, anstatt ; pour, en échange ; for, in exchange : ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה חֵלֶף עבדתם אשר הם עבדים את עבדת אהל מועד (במד' יח כא). ואכלתם אתו בכל מקום אתם וביתכם כי שכר הוא לכם חֵלֶף עבדתכם באהל מועד (שם לא). — ואמר בן סירא : כלם שונים זה מזה ולא עשה מהם שישאיר זה על זה ה ל ף טובו ומי ישבע להביט תואר (ב"ס גני' מב כד-כה). — וכמו חִלּוּף : יצאת וביתה ללמד על הכל השתחויה ללמד על עצמה שאינה מעשה או ה ל ף דבר שהוא מעשה מלמד ודבר שאינו מעשה אינו מלמד (ירוש' שבת ז ט ג).

ב. *חֵלֶף[3], חָלָף, חִילָף, ש"ז, — א) צמח, עשב ארוך כעין פתילים ארוכים חזקים, יעשו ממנו מחצלאות וכדומה, Schilf ; roseau ; reed : מחצלת של קנים ושל ח ל ף [4]) טהורה (כלים יז יז). מחצלת של שיהופא ושל גמי וכו' ושל ח י ל ף גדולה מסככין בה וארוגה אין מסככין בה (תוספתא סוכ' א י). הפותל חבלים מן ההוצין ומן ה ח ל ף או מחוטי צמר או מחוטי פשתן (רמב"ם, שבת י ח). וכן כלי ח ל ף והוצים וכיוצא בהן מכפיפות שדורכין בהן יין (הוא, מאכ' אסור' יא כג). — חלף המים, צמח טוב הריח, Schoenantum : השושנה ו ח ל פ י [5]) המים מברכין עליהן בורא עצי בשמים (רמב"ם ברכ' ט ו). — ב) כמו חָלִיף משמע' א' : תרנגולין שנפלו לגינה ושיברו את הירק וקירטם ה ח י ל פ י ן משלם נזק שלם (ירוש' ב"ק ב ג.). אגוז. פרך ורמוני בדן וחביות סתומות ו ה ל פ י [1]) תרד י וקולחי כרוב ודלעת יונית (יבמ' פא:). ושרשי קלחי הכרוב ו ח ל פ י תרדים ו ח ל פ י הלפת והן העיקרין שנשארו בקרקע כשלקטו הכרוב והלפת וחזרו והחליפו (רמב"ם, טומא' אוכל' ב כא).

חָלַף[2], פ"ע, כהפס' חָלָף, עת' יַחֲלֹף, יַחֲלֹפוּ, מק' לַחֲלֹף — א) נרדף עם עָבַר, נעתק ממקום למקום ואיננו יותר במקום שהיה, וגם ביחס להזמן, וגם דברים לא בעלי חיים, רוחניים, וכדומה, vorübergehen, gleiten ; passer; to pass : כי הנה הסתו עבר הגשם חָלַף הלך לו (שה"ש ב יא). אז חָלַף רוח ויעבר (חבק' א יא). וְחָלַף (הנהר) ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע (ישע' ח ח). וְחָלַפְתָּ משם והלאה ובאת עד אלון תבור (ש"א י ג). ורוח על פני יַחֲלֹף תסמר שערת בשרי (איוב ד יה). הן יעבר עלי ולא אראה וְיַחֲלֹף ולא אבין לו (שם ט יא). — והזמן, הימים : וימי קלו מני רץ ברחו לא ראו טובה חָלְפוּ עם אניות אבה (איוב ט כה-כו). — ובמשמ' עבר וכלה מן העולם ואיננו, verschwinden ; disparaître ; pass away : והאלילים כליל יַחֲלֹף (ישע' ב יח). כסופות בנגב לַחֲלֹף [3]) (שם כא א). — וְחָלַף חֹק וכיוצא בו, עבר עליו, עשה ההפך ממה שצוה החֹק, übertreten ; transgresser ; transgress : והארץ חנפה תחת ישביה כי עברו תורת חָלְפוּ חק הפרו ברית עולם (ישע' כד ה). — ב) חָלַף בתוך דבר, נכנס בתוכו ועבר לצד השני, durchdringen, transpercer ; to pierce through : ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים והלמה סיסרא מחקה ראשו ומחצה וְחָלְפָה רקתו (שופט' ה כו). יברח מנשק ברזל תַּחְלְפֵהוּ קשת נחושה (איוב כ כד). — ג) חָלַף הצמח, בא במקום צמח אחר, נתן ח ל י פ י ם, neu emporwachsen ; pousser ; shoot up : בבקר כחציר יַחֲלֹף [4]) בבקר יציץ וְחָלָף [4]) לערב ימולל ויבש (תהל' צ ה-ו). — ד) *פ"ע, כמו פִּעֵל והִפְעִיל

וקאל קום אלח'טמי. וכך בפי' הרמב"ם כאן. אבל, כבר ביר עמנ' לו, כי העקר הוא הצמח שקורין לשון השור, או חזרת החמור, והוא אנכוסא. וכן בערב' ח'אלומא a).

[1]) שרש משתף בלשונות השמיות. בערב' חלף b).

[2]) בכנענ' חלפת, כמו חליפים בעברית. בערב' חַלְף c) תה"פ, במשמ' עומד מאחור.

[3]) בערב' חלפא d). — [4]) כך בנוסח' הדפוס. במשנ' מנק' כ"י פרמה ושלחילף, ועל הגליון ושלחלף, וכן במשנ' עם גוף הערבי של פרוש הרמב"ם. — [5]) בארמ' חלפי דימא (ברכ' מג: גיט' סח:). ופרשו קצת המפרשים שושנת הים, Rosmarin, romarin, וכן תרגם לוי, אך כבר דחה זה לֹו (Pflu. § 121). — [1]) במשנ' עוקצ' א ד : חלפות.

[2]) עי' הערה להשרש. — [3]) בס"א להלֹף, הסר ו. — [4]) י"מ במשמ' חלף ועבר מן העולם, אך הרעיון של הכתוב הוא כי בבקר י צ י ץ ו ב ע ר ב ימולל.

a) خلومة b) حلف c) حَلْف d) حلفا

שלקמן: הנותן לפונדקית מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה מפני שחשודה לחלוף (דמאי ג ה). הנותן לחמותו מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה מפני שהיא חשודה להלוף את המתקלקל (שם ו). שמא הוא חושדינו נחלוף את מקומינו (ירוש׳ ברכ׳ ב ה ג). ומעשה בר״ג שהיה חלוש חלפו לו שמן השיש ולא קבל (דא״ר י). מפיך אני רוצה לשמוע שאיני מאמין בדבריה שמא חלפה בדבריה או פיחתה או הותירה (מד״ר במד׳ י). — ה) המיר את דתו באחרת: ואמרו לה לחלוף ענתה ואמרה אתיעץ ואעשה המוטב וכשהוליכוה למסגד שלהם אמרה לא אעשה כלל (שו״ת הרא״ש לב ה).

— פע׳. חלף, — נתן או לקח דבר אחד תמור דבר אחר, wechseln; changer; to change, חלף בגדיו: ויריצהו (את יוסף) מן הבור ויגלח ויחלף שמלתיו ויבא אל פרעה (בראש׳ מא יד). ויקם דוד מהארץ וירחץ ויסך ויחלף שמלתו (ש״ב יב כ). — וכל דבר: השולח פירות לחבירו ונמלך להחזיר נוהג בהן כמות שהיה אבא שאול אומר חיישינן שמא הילפן (תוספתא דמאי ד ל). — ובמשמ׳ נתן לו צורה אחרת, חדש: אחת לשבע שנים הקב״ה מחלף את עולמו (ירוש׳ שבת א ג). —ובמשמ׳ עשה שיחלף מן העולם, השמיד, כלה: ביטה ומהר שנת גאולים, בגד בוגדים וחלף אלילים, בטופלי שקר הפל חללים (יוצר ז׳ פסח, שבטי יה). —ובמשמ׳ יעשה שיעבור עליהם: קלקלו צעדי ישר לסלף, ואוצרו הטוב עליהם חלף, והפכם משרש דורות לאלף (יוצר אחרון פסח, מה מועיל).

— הפע׳, החליף יחליף, תחליף, ותחלף, נחליף, החליפו, — א) כמו חלף: הסרו את אלהי הנכר אשר בתככם והטהרו והחליפו שמלתיכם (בראש׳ לה ב). כלבוש תחליפם ויחלפו (תהל׳ קב כז). ולא אמרו (שמותר לקפל את הכלים בשבת) אלא שאין לו להחליף אבל יש לו להחליף לא (שבת קיג.). של בית רבן גמליאל לא היו מקפלים כלי לבן שלהם מפני שהיה להן להחליף אמר רב הונא אם יש לו להחליף יחליף ואם אין לו להחליף ישלשל בבגדיו (שם). — ב) החליף את דברו וכיוצא בזה, אמר עתה דבר אחר במקום הדבר אשר אמר קודם. או נתן דבר אחר במקום הדבר שאמר לתת קודם, abändern, vertauschen; changer, to change: ואביכן התל בי והחלף[1] את משכרתי עשרת מנים (בראש׳ לא ז). ויחלף את משכרת עשרת מנים (שם מא). כל אשר יתן ממנו לייי יהיה קדש לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בטוב (ויקר׳ כז ט-י). לבנים נפלו וגזית נבנה שקמים גדעו וארזים נחליף (ישע׳ ט ט). — ואמר בן סירא: מה נורא אתה אליהו ואשר כמוך יתפאר וכו׳ המושח מלכי תשלומות ונביא תחליף תחתיך הנלקח בסערה מעלה ובגדודי אש שמים (ב״ס גני׳ מח ד-ט). —ובכלל *החליף דבר בדבר: המחליף עם חברו זה לאכול וזה לאכול זה לקצות וזה לקצות וכו׳ (מעשר׳ ב ח). בשבת מחזירין (את הלולב אל המים) ביום טוב מוסיפין (מים) ובמועד מחליפין (סוכ׳ ג טו). החליף שמן בשמן שניהן אסורין כיצד הוא עושה וכו׳ מחליף שניהן של הולין (ירוש׳ שבי׳ ז לז:). קפצה רחל אמנו לפני הקב״ה ואמרה רבש״ע גלוי לפניך שיעקב עבדך אהבני אהבה יתירה ועבד בשבילי לאבא שבע שנים וכשהשלימו אותן שבע שנים והגיע זמן נשואי לבעלי יעץ אבי להחליפני לבעלי בשביל אחותי והוקשה עלי הדבר עד מאד כי נודעה לי העצה והודעתי לבעלי ומסרתי לו סימן שיכיר ביני ובין אחותי כדי שלא יוכל אבי להחליפני (מד״ר איכ׳, פתיח׳). — *וחליף דבריו, אמר עתה לא כמו שאמר קודם: סדר מכירה כך הוא אני פלוני מכרתי בתי לפלוני סדר קדושין כך הוא אני פלוני קדשתי בתי לפלוני (שאל ר׳ חגיי לפני ר׳ יוסי) החליף ואמר אני פלוני לקחתי בתו של פלוני אני פלוני קידשתי בתו של פלוני אמר לו ומה בכך אבל אם החליף לשון מכירה בלשון קידושין או לשון קידושין בלשון מכירה לא עשה כלום (ירוש׳ קדוש׳ א נט.). אמר רבי יוחנן מוחלפת השיטה ריש לקיש אמר לעולם לא תחליף (ערוכ׳ לט.). כל המחליף בדבורו כאילו עובד עכו״ם (סנה׳ לב.). אני הוא בתחלה ואני הוא בסוף שאיני מהליף בדברי (מד״ר במד׳ י). — ובפרט *החליף דבר בדבר, עשה מסחר של חליפין: המחליף פרה בחמור וילדה וכו׳ יחלוקו (ב״מ ח ד). — *החליף אגרות עם פלוני, כתבו וענו זה לזה תדיר: גם המין הזקן ידוע מכמה שנים שמחליף אגרות עם כל כתות המינים (ר״י עמדין, שחוק הכסיל). — והחליף כח, השיג כח אחר, חדש, במקום כחו הרפה: וקוי יי׳ יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו (יש מ לא). החרישו אלי איים ולאמים

— [1]) בקצת כ״י ויחלף.

יחליפו כח (שם מא א). — ג) פ"ע, החליף הצמח, צמח שנית מחדש, הצמיח הליפים חדשים, neue Sprossen treiben ; pousser de nouv. pousses ; sprout forth : כי יש לעץ תקוה אם יכרת ועוד יחליף וינקתו לא תחדל אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו מריח מים יפרח ועשה קציר כמו נטע (איוב יד ז-ט). שרשים שדרכן להחליף לעולם (ירוש' ביכו' א סג ג). כאן בשגזעו (של האילן) מחליף כאן בשאין גזעו מחליף (ערוב' ק:). ולטובתה היא (האגוזה) נגוזת למה שהיא מחלפת (מד"ר שה"ש, אל גינת אגוז).— ובמשמ' התחדש ונעשה יותר חזק : כבודי חדש עמדי וקשתי בידי תחליף (איוב כט כ). — ובמשמ' "המיר דתו : ובאו כל ראשי דתם אליה ובקשו ממנה שתחליף ולא רצתה וכו' כי העובדי כוכבים אמרו שתחליף ורצו לשרפה (שו"ת הרא"ש לב ה). על אודות הנשים אשר לא היה להן כח לעמוד בהיכל המלך ובעת הגזרה החליפו מפני אימת מות וכו' מאד הרעו לעשות וצריכות חרטה ותשובה וקבלת יסורין יותר מהמחליפין שלא בשעת הגזרה כי פרהסיא הוא (שם שם ח).

— הפע', *החלף, הוחלף, מוחלף, מוחלפת, — שהחליפו אותו : א"ר יוחנן מוחלפת השיטה (ברכ' מט: ביל' ג. ושם ט : ערוב' לט.).

— נפע , *נחלף, — נחלף הצמח, עשה חליפים : נמשלו ישראל כאגוזה מה האגוזה נגוזת ונחלפת ולטובתה היא נגוזת למה שהיא מחלפת כשער הזה שנגזז ונחלף וכו' כך כל מה שישראל נגוזין מעמלן וניתנין לעמלי תורה בעולם הזה לטובתן הן נגוזין ונחלפין להם (מד"ר שה"ש, אל גנת אגוז). — וביחוד, ינחלף הילד, בכשוף, שלקחו המכשפים הילד מאצל אמו והניחו במקומו צרור של קש (כספ' תולד' אדם, סגולות, הרכה פעמים).

— התפ', *התחלף : נתחלפה קופתו אצל הטחון (ירוש' דמאי ג כג ג). כלי של חומץ נתחלף לי בכלי של שמן והדלקתי ממנו אור לשבת (תענ' כה.). מעשה בשתי נשים חבירות שנתחלפו להן כליהן בבית המרחץ (חגי' כ.). מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים (ע"ז יז:). אמר (איוב) לפניו רבש"ע שמא רוח סערה עברה לפניך ונתחלף לך בין איוב לאויב (ב"ב טז.). שלא יוכלו להתחלף מעבודה לעבודה וממשא למשא (מד"ר במד' ס). היה (השר) פודה למי שרוצה וחובש למי שרוצה וכיון שנתחלף ונתמנה אחר תחתיו התחיל לבקש מן השוער ליכנס ולא היה מניה לו (שם דבר' ב). אמר אחד שהיה פקח איני בורר אלא המלך למה שכולן מתחלפין והמלך אין מתחלף (שם). — והצמח, במשמ' מוציא חליפים : נמשלו ישראל כאגוזה וכו' וכצפרנים הללו שנגזזין ונתחלפין (מד"ר שה"ש, אל גנת אגוז). — "ודברים מתחלפים [1], אינם דומים זה לזה : שבעלי הדעת ההוא מודים שכבר יפול חלוף בין השכלים הנבדלים מצד התחלף פעולותיהם בהנעת גלגליהם בתנועות מתחלפות (העקרים ב יב). ונמצא לשון ברכה על רבוי ההצלחות המתחלפות כי נמצא אותו על העושר בפנים מתחלפים וכו' שמדרך העושר כי כשיבא במינים רבים מתחלפים שזה יהיה סבת העצב והטורח הגדול (שם כו). כי פרקי שנה מתחלפים או איכיות מתחלפות או הפכים בכלל לא יהיו כדי להוות הויה (אמונה רמה ד ב). השמד הו' היא גזרת הרועים אשר כמוה לא נהיתה ולא יהיה עוד ובזה נסתאות מתחלפות (שבט יהודה ו). — ובמשמ' "המיר דתו : ושהאלמנה הנזכרת נתנה רוב נכסיה לישמעאל שהיא חשודה עמו ושאלו ממנה היהודים כשראוה מעוברת ממי נתעברה והודתה בפניהם שמן הישמעאל שהיתה חשודה עמו ומפני שיראתי שמא תתחלף לא נראה לי לדרוש ולחקור בפרהסיא על זה (שו"ת הרא"ש יח יג). לאה שנשבית בין הישמעאלים וכו' ועתה נשמע באמת כי נתחלפה ונשאת לישמעאל אחד (שם לב ו).

— פע', "חלף, מחלף, מחולף, — דבר מחלף מדבר, משנה, שאינו כמו הדבר השני : וצורת כל גלגל מחולפת מצורת הגלגל האחר כי זה יתנועע ממערב למזרח וזה יתנועע ממזרח למערב ועוד כי תנועותיהם מחולפות במהירות והעכוב (רב"ע פלקיירא, מו"נ ב יט). שאלו היה הערבי מחולף מהרומי חלוף שלם לא היה האדם אחד במין (הוא, מורה המורה ב יט). ולכן עשה הנשיא (ר"א בר חייא) הרמזים האלה מחולפים ממה שזכרם הרב הנחמני (מפע' ה' א ד). וימצאו הנה בדבר עצמים ללא תכלית מחולפי הפעולות (תגמ' הנפש א ג). ואם הנפש היא מתחלפת בעצמה באופן זה א"כ או תשנה בעצמה מאיכות לאיכות בכל עת ולא תשאר היות היא עצמה הוית מה בעוד שהיא

[1] — כמו בערב' אח'תלף a).

اختلف

מתנועעת ויצטרך מזה שבעודה מתנענעת תתיה מחולפת ובלתי מחולפת יחד וזה שוא (שם).

°חלף, ש"ז, — כמו מחלף, סכין של שחיטה וכדומה: שבימי חורף העבר היה כאן ירושלמי אחד עם משרתו שוחט מובהק וכו' ואמר לו בפני שאסור לשחוט בחלף כזה והשיב שהוא נזהר וכו' (שאלות יעבץ ב קיג).

א.*חלפה, ש"נ, — כמו ב.חלף משמ' ב: שרשי קולסי הכרוב וחלפות תרדין והלפת (עוקצ' א ד).

ב.*חלפה, ש"נ, — כמו חלפה, סכין: מכנגד בית החילפות עד כנגד בין האולם ולמזבח (ירוש' יומא ג מ ד). הוא היה נקרא בית החילפות ששם היו גונזין את הסכינין (שם מא.).

°חלפה, ש"נ, מ"ר חלפות, — כמו הלף, מחלף, סכין: שני פסיסין היו בבית החלפות פתוחין למערב נבוהין מן הארץ שמונה אמות שתהא עזרה כשירה לאכילת קדשי קדשים (תוספתא זבח' ז א). ובבית הכנסת לפני ארון קדש הקדשים שחטו בחלפות המשוררים והחזנים והשמשים (מגי' עיפה לר"ש הכהן). — ואמר הפיטן: לובש צדקות הפלא נסים, לשוחטו בחלפות לימים הכמוסים, מלט ממנו בניך המעשים (סליח' שחר' יוה"כ, ס' אלהי).

א.°חלפן, ש"ז, מ"ר חלפנים, — מי שעסקו להחליף מעות, Geldwechsler; changeur; money-changer: לסוחרים החלפנים שהיו עומדים על ראש שולחנם וכו' (ר"י כספי, מרבות כסף, בסוף אות א).

ב.°חלפן, ש"ז, — מחצלת של חלף: שוא וכזב אמרי אולפניך, וכל פתי תטביעי באלפניך, לקומתי תכריך בחלפניך, ואנה אברח מלפניך (תוכח' מוסר לעזר' הבבלי י).

°חלפנות, ש"נ, — עסק החלפן: כי הוכן לכך להוליך המעות דרך חלפנות (שו"ת ר"י לאטש קכג). לא ידע (הבן) כלל מן המלאכות ההם שידע אביו אך ידע מעט השתדלות כמו שאר אנשים בתגרות וכו' או איזה ענין אחר כמו החלפנות והלך ועשה תגרות במה שהניח אביו והרויח (כפ' מלכיאל ד:). ובתוכם יש כמה אנשים והם שולחנים כל אחד מהם עוסקים בחלפנות המטבע כל אחד עושה ומתעסק בתוך חנות שלו ואין מי מוחה בידם (REJ 10, 200).

°חלפני, ש"ז, — כמו א.חלפן: שולחן (הוא) שם לשולחן שלפני השולחני שמקבל עליו מעות וכן קורין החלפני שולחני בכל המשנה (רמב"ם, פי' שקל' א א). בשנה ההיא באו אל קולוניא ר' בנימין הנדיב ור' אברהם הסופר ויהי בהיותם ברחוב העיר ויסת עליהם חלפני אחד אשה אחת מבנות העיר לאמר ראו הביאו לנו אנשים עברים כסף סגים לשקר בנו ויתנו לי את הכסף השקר הזה כחדה כי החלפני נתנו אליה למען כחש כיום הזה (עמק הבכא לר"י הכהן, שנת ד' תתקל"א).

א.חלץ[1], ממנו ב.°חלוץ, *חלוצה, חליצה, א.חלץ, *הולץ, °°מחלץ, מחלצה.

א.חלץ, פ"י, עת' תחלץ, — א)חלץ הנעל, הסיר וסלק הנעל מעל רגליו, **ausziehen (die Schuhe) : déchausser ; pull of (a shoe)**: וחלצה נעלו מעל רגלו (דבר' כה ט). ופתחת השק מעל מתניך ונעלך תחלץ מעל רגלך (ישע' כ ב). אבל ומנודה שהיו מהלכין בדרך מותרין בנעילת הסנדל לכשיבואו אל העיר יחלוצו (ירוש' ברכ' ב ז). יוצא (האבל) לדרך נועל נכנס לעיר חולץ (תענ' יג.). (אמר לעבדו) חלוץ לי מנעלי והוליך כלי אחרי לבית המרחץ (פסח' ד.). אף הוא (ר"א) קרע בגדיו וחלץ מנעליו ונשמט וישב על גבי קרקע (ב"מ נט:). וקודם שיכנס (לבית המרחץ) כיצד יעשה חולץ מנעליו ומסלק את כובעו (דא"ר י). כשהיו באין לפני רב הונא היה

---

[1]) בארמ' וסור' חלץ. בערב' משמשים השרשים חלצ a) וח'לצ b) במשמעות אחרות, עי' לקמן. וכבר רצו קצת החכמים לדמות השרש א.חלץ העברי עם ח'לש c) הערבי במשמ' גנבה. אבל, האח האמתי לא.חלץ זה הוא בערב' ח'לע d), כי החלוף בין צ ובין ע בהלשונות האחיות הוא דבר רגיל ומאדי, כמו ארץ ארעא, ועוד, והשרש הזה ח'לע משמש ממש במשמ' פשיטת הבגדים וחליצת הנעלים: ח'לע אלנעל ואלת'וב. רק שבעבר' שמש עפי"ר רק להנעלים וכדומה, ולא לבגדים, שלפעולה זו שמש הפעל פשט, ולא נתבררה היטב הסבה לזה. ואולי עקר משמ' חלץ וח'לע הוא התיר הקשר וזה היה יותר בענין הנעלים שהיו קשורים בשרוך, וקצת ראיה לזה מה שבחליצה הצריכה הקבלה דוקה שיהיה הנעל עם שרוך. וכן מה שהשתמשו בפעל זה בענין תפלים, חליצת תפלים, במשמ' התיר הרצועות. מה שאין כן ברוב הבגדים היה רק צריך לפשט הדבר, לפשטו מקפולו. ואולי היו הערבים קושרים גם הבגדים בימים קדומים.

a) حلص b) خاص c) خلس d) خلع

אומר להן חילצו מנעליכם והיכנסו לבית דין (הלכ׳ פסוק׳, קדוש׳). — ופעול חָלוּץ, שחלצו לו נעלו: וחלצה נעלו מעל רגלו וכו׳ ונקרא שמו בישראל בית חֲלוּץ הנעל (דבר׳ כה ט-י). — וביחוד *במשמ׳ נתן חליצה ליבמתו: החולץ ליבמתו ונמצאת מעוברת וילדה (יבמ׳ ד א). לאחר שיחלוץ לך יבמיך (קדוש׳ ג ה). וחלוצה אסורה לחזור ולחלוץ (תוספתא יבמ׳ ו ד). — *חָלוּץ, מי שנותן חליצה, עי׳ ערך יחלוץ. — זאת התפלים: תפילין של יד עד שלא יחלוץ (ירוש׳ ברכ׳ ט ד). ביום השני הוא (האבל) נותן תפילין אם באו פנים חדשות חולצן כל שבעה (שם מו״ק ג פב:). כשהוא מניח (התפלים) מניח של יד ואח״כ מניח של ראש וכשהוא חולץ חולץ של ראש ואח״כ חולץ של יד (מנח׳ לו.). ונכנס הורקנוס בנו לחלוץ תפיליו גער בו ויצא בנזיפה (סנה׳ סח.). — ב) חִלְּצָה השד, חשפה אותה: גם תנין חָלְצוּ שד היניקו גוריהן (איכ׳ ד ג). — ואת הַכָּתֵף זכיוצא בזה מהחלוק: על כל המתים כולן רצה חולץ (כתפו) רצה אינו חולץ על אביו ועל אמו חולץ ומעשה בגדול הדור אחד שמת אביו וביקש לחלוץ וביקש גדול הדור אחר שעמו לחלוץ ונמנע ולא חלץ (מו״ק כב:). על חכם חולץ מימין על אב ב״ד משמאל (שם). — וחלוץ כתף: וכבוד עשו לו במותו זה חזקיה מלך יהודה שיצאו לפניו שלשים וששה אלף חלוצי כתף (ב״ק יז.). פי׳ חליצת כתף מוציא ידו מתחת הקרע ונמצאת כתיפו חלוצה מן החלוק (ר״ח מו״ק כב:). — והזרוע, חֲלוּצָה, חשופה: היוצאת וראשה פרוע וצדדיה מפורמין וזרועותיה חלוצות (ירוש׳ סוט׳ א טז:). — והזית את גרעינו, השמיטו: שזולפין עליהן (על הזיתים) חומץ כדי שיהו חולצין את גרעיניהן (תוספתא ע״ז ד ח). — *ועצם חֲלוּצָה, שחלצו המוח ממנה: כגון שמצאן (את העצמות) חלוצין [1] (פסח׳ עג.). — והוציא ממקומו, אבן מקיר וכדומה: אבן שבזוית כשהוא חולץ חולץ את כולה וכשהוא נותץ נותץ את שלו ומניח של חבירו (חול׳ קכח:). — וכל דבר: גיד הנשה של עולה חולצו לתפוח (חול׳ צ:). וחולצה מראשה העבה תחילה ועוקצה נמשך אחריה (רש״י שבת קמא.).

— פִּע׳, חִלֵּץ, — חִלֵּץ דבר מתוך דבר, הוציא אותו משם, חִלֵּץ האבן מהקיר וכדומה, herausreissen : extraire, enlever ; draw out: וצוה הכהן וְחִלְּצוּ את האבנים אשר בהן הנגע (ויקר׳ יד מ). אחר חִלֵּץ את האבנים ואחרי הקצות את הבית (שם מג). צנון שטומנין בקרקע להתקיים כשבא לחלצו מלמעלה למטה וכו׳ (רש״י שבת קמא.).

— נִפְע׳, *נֶחֱלַץ, — שחלצה לו יבמתו: החרש שנחלץ והחרשת שחלצה והחולצת לקטן חליצתה פסולה (יבמ׳ יב ד). — והעור נחלץ מהבשר, נפרש ונפצל: (מי שאוכל משקל הזוז ממנה, מן החלתית) מסתכן ועורו נחלץ (ירוש׳ שבת כ יז ג).

ב. **חלץ**, ממנו חָלָץ חֲלָצַיִם, ב. חָלָץ, א. חָלוּץ.

חָלָץ[1], ש״ז, מ״ז חֲלָצַיִם, בכנ׳ חֲלָצָיו, חֲלָצֶיךָ, — חלק הגוף ששם אוזרים החגורה, מֹתֶן, מָתְנַיִם, Hüfte, Lende ; flanc: חרדו שאננות רגזה בטחות פשטה וערה וחגורה על חֲלָצַיִם (ישע׳ לב יא). ולא נפתח אזור חֲלָצָיו ולא נתק שרוך נעליו (שם ה כז). אזר נא כגבר חֲלָצֶיךָ (איוב לח ג). — וְשָׁם תחיש האשה היולדה ציריה, ותשים ידיה שם מפני המכאובים, וכן כל אדם ברגע של זעזוע מפני צרה: שאלו נא וראו אם ילד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חֲלָצָיו כיולדה (ירמ׳ ל ו). — ואמר המקונן: ובא אב המון, לבית ארמון, וידיו על חֲלָצַיִם, ואמר אהה, וענה יה, במרד מה לידידי, ברח דורי, ובא שודדי, וגם גלה כבודי (קינ׳ לת״ב, באי קינה). — ומליצה, היֹצא מֵחֲלָצַיִם,

---

[1]) זו תשובה על השאלה שנשאלה שם: נתברינהו (את העצמות) ונחלציה למוח דידהו. משמע, שהכונה בחלוצין שחלצו מהן המוח. ואעפי״כ מעניַן הדבר שבערב׳ משמש הפעל חלץ a) גם ביחוד למושג שבירת עצמות, ואומרים חַלַצַ אללחם, ר״ל חִלֵּץ הבשר במשמ׳ נשברה העצם הדקה ביד וברגל, וחַלַצַ אלעט ם, הבריאה העצם ונשאר בהחלל שלו קצת בשר.

a) حص

[1]) בערבי, חַ׳אצְרָה a), בארמ׳ חֲרָצָא, וכך בסור׳. באשור׳ אולי חִנְצֻ. וזו אחת המלים המשתפות לרוב הלשונ׳ השמיות בצרופים מתחלפים, ובחלוף קצת אותיות, וראים אנו ממנו כי העקר הוא עצם האותיות וחלופיהן אבל לא סדר הצרוף, שמתהלף בכל לשון לפי טבעו או לפי מקרה מן המקרים. והנה ממה שבשתי הלשונות ארמ׳ וערב׳ בא הצרוף עם ר במקום ל שבעבר׳ לבד, יש אולי להחליט כי השרש הקדום היה חצר או חרץ ולא חלץ.

a) خَضِرَة

הילד, הבן או הבת של האדם: בנך היצא מחלציך הוא יבנה הבית לשמי (מ"א ח יט). גוי וקהל גוים יהיה ממך ומלכים מחלציך יצאו (ברא' לה יא). אשריך אברהם אבינו שאלעזר בן עזריה יצא מ ח ל צ י ך (מכי' כא, מס' דפסח' טז). אשריכם אברהם יצחק ויעקב שיצא זה מ ח ל צ י כ ם (פדר"א ב). — ויחיד, יחלץ, ואמר הפיטן: פסוחה במוף בסף ובמשקופות ובחגרון ח ל ץ יצאתם (אזהר' לרסע"ג, הלכי אם). וכאזור לחלץ הדביקם לנאמו, ולסיני הטה שמי מרומו (יוצר א שבוע', אלה העדות). ארחש ארומם השם הששי בפלץ, רוממות שדי אפרוש ואחגור ח ל ץ [1] (סדר רע"ג, ליל שבת בין ר"ה ליוה"כ).

ב. חָלַץ [2], פ"י, קל לא נמצא במקרא אלא בפעול, חלוץ, חלוצים, חלוצי, — חגור על חלציו בכלי נשק וכדומה למלחמה [3]: ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני יי' למלחמה (במד' לב כז). שנים עשר אלף חלוצי צבא (שם לא ה). — וחלוצים כמו תה"פ: ואם לא יעברו חלוצים אתכם ונאחזו בתככם (שם לב ל). נחנו נעבר חלוצים לפני יי' (שם לב). חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל (דבר' ג יח). —*וחלוץ כח: אותו האויב המציק שהוא עכשיו הגור מתנים ח ל ו ץ כח ימהר להפתח ולהיות חלש (רב"י ישע' נא יד), ועי' ערך א. חלוץ. — ועבר *חלץ: וכאשר היו (בני יעקב) מקבצים השבי ובני שילה באו אצלם לעשות מלחמה אז ח ל צ ו עצמם ויצאו אחריהם והרגו כולם קודם חצות היום (ילקוט ברא' קלג).

— נפע', נחלץ, החלץ, החלצו, — שהגר את חלציו למלחמה: וידבר משה אל העם לאמר החלצו מאתכם אנשים לצבא (במד' לא ג). ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עד אשר אם הביאנם אל מקומם (שם לב יז). אם תחלצו לפני יי' למלחמה (שם כ).

—[1]) מההרוז לפלץ נראה כי קראו חלץ ולא חלץ.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כבר אמרו בגמ' (יבמ' קב:). התם נמי (בהפעל החלצו לצבא) ש ל ו פ י מביתא לקרבא. ע"כ. אבל, כבר באו גם שם למסקנה כי יש בשרש חלץ גם משמ' פשיטה ושליפה, וגם משמ' של ז ר י ז ה. וסבר ריב"ג כי משמעה זו נסתעפה מן חלץ במשמ' פשיטת הבגדים, ור"ל הפושטים בגדיהם לצאת למלחמה. אבל כבר הביא בעצמו את דעת מי שפרשו במשמ' האזירה והחגירה מן אזור חלציו, והסכים גם לזה. והביא פלישר (Fleischer, Levy II, 205) סיוע לזה גם מסור' שמשמש שם הפעל חלץ במשמ' אזירה וגם זרוז ושליחה לצבא.

— הפע', *החליץ אותו, — זרז אותו: רצה ו ה ח ל י צ נ ו [1]) ה' אלהינו במצותיך ובמצות יום השביעי השבת הגדול והקדוש הזה (ברכה"מ לשבת).

ג. חלץ [2]), ממנו ג. חלץ.

ג. חָלַץ [3]), פ"ע, — חלץ מן פלוני, נסוג לאחור ממנו, **sich zurückziehen; se rétirer; withdraw** s. o.: בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את יי' ולא ימצאו חלץ מהם (הוש' ה ו).

— פע', חלץ, יחלץ, יחלצהו, — חלץ אותו מפלוני, הצילו מידו, **befreien, retten; délivrer, sauver, seet free**: ויצא למרחב אתי יחלצני כי חפץ בי (ש"ב כב כ). כי חלצת נפשי ממות את עיני מן דמעה את רגלי מדחי (תהל' קיו ח). שובה יי' חלצה נפשי הושיעני למען חסדך (שם ו ה). חלצני יי' מאדם רע מאיש חמסים תנצרני (שם קמ ב). ראה עניי וחלצני כי תורתך לא שכחתי (שם קיט קנג). וקראני ביום צרה אחלצך ותכבדני (שם נ יה). בצרה קראת ואחלצך (שם פא ח). יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו ארך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי (שם צא יה-יו). חנה מלאך יי' סביב ליראיו ויחלצם (שם לד ח).

— נפע', נחלץ, — שחלצו אותו: צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו (משלי יא ח). בפה חנף ישחת רעהו

[1]) בזכותה של מלה זו נשאר לנו כנראה לפלטה קטע אחד ממלון שהיה בידיהם בזמן ההוא, והוא המלון הראשון של הלשון העברית, והיה כתוב בארמ', וז"ל: ועצמותיך י ח ל י ץ ישמוט יזיין ישזיב ויניח ישמוט כמה דאת אמר והלצה נעלו מעל רגלו יזיין כמה דאת אמר חלוצים תעברו ישזיב כמה דאת אמר חלצני יי' מאדם רע ויניח מכאן קבעו חכמים לומר רצה ו ה ח ל י צ נ ו בשבת (מד"ר ויקר' לד). כל סגנון הדברים האלה הוא סגנון מלון אמתי, שנותן להחליץ ארבע משמעות ומסתיע לכל אחת מהן מהמקרא, וגם מנוסח' התפלה. והנה, אין מקום לפקפק בדבר, כי זה המלון הקדום יחס להפעיל ה ח ל י ץ גם משמ' מנוחה, הספיק מנוחה, וזהו הפרוש האמתי של ה ח ל י צ נ ו בתפלת רצה ו ה ח ל י צ נ ו, כמו שאומר זה המלון הקדום בפרושי אך לפי הנוסחה שבספרי התפלה שבידינו: רצה והחליצנו במצותיך ה' אלהינו ובמצות יום השביעי, יותר נכון הפרוש הרגיל של המפרשים מלשון זרוז, ומוכח מזה כי אין זו הנוסחה הקדומה, שהיתה בודאי: רצה והחליצנו ביום השבת הזה.

[2]) בערב' ח'לצ a), ועי' הערה לקמן.

[3]) בערב' חַ'לַצ b) נמלט מן, והפעל חַ'לַּצ c), הציל.

a) خلص b) خَلَص c) خَلَّص

ובדעת צדיקים יֵחָלֵצוּ (שם ט). למען יֵחָלְצוּן ידידיך הושיעה ימינך ועננו (תהל' ס ז).— ואמר הפיטן: את האלהים התהלך בכשרות. מנחם ממעש ומעוצב מארות, ובשטף זעם נֶחֱלַץ מצרות, בצאתו לרוחה מתוך מסגרות (יוצר ב שבוע'. בכורי מעשהו).— *ונֶחֱלַץ מן המחלה. כמו נמלט: הנהגת, הנחלץ ראוי שתלך בנחת בנחלץ מחולי בכל דבר וכו' והנכון שבנחלצים להרחיק מעליהם ההרחבה הוא מה שגבולו היה גבול נסתר כי הוא מעותד לנסיגות החולי (קאנון ד ב א קא). מזון הנחלצים ראוי שיהיה מזון הנחלץ באיכותו טוב הכמות וקל להתעכל (שם שם קב). — ועי' מַחֲלָה.

— פע', *חִלֵּץ — כמו נִחֱלַץ, בנחץ הפעולה. ואמר הפיטן: זעמו סדומים ולהטו באש פסח, חִלֵּץ לוט מהם ומצות אפה בקץ פסח (יוצר ב' פסח, אמן).

ד.**חלץ**[1]) ממנו ד.חָלָץ, *חִלּוּץ.

ד.**חָלַץ**[2]), — קל לא נמצא במקרא.

— הפע', הֶחֱלִיץ, — הֶחֱלִיץ את העצמות, עשה אותן דשנות, מלאות מֹח: ונחך יי' תמיד והשביע בצחצחות נפשך ועצמתיך יַחֲלִיץ [3]) והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (ישע' נח יא).

ה.***חלץ**, ממנו ה.*חָלַץ.

ה.***חָלַץ**, פ"י, — חָלְצָה אותו הקדחת וכדומה, אחזתו, נפלה עליו בכל תקף, anfallen (Fieber), attaquer (la fièvre); to attack (fever): מעשה שחלה בנו של ר"ג שגר שני ת"ח אצל ר' חנינא בן דוסא לבקש עליו רחמים כיון שראה אותם עלה לעליה ובקש עליו רחמים בירידתו אמר להם לכו שחלצתו [1]) חמה אמרו לו וכי נביא אתה אמר להן לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי אלא כך מקובלני אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף ישבו וכתבו וכיונו אותה שעה וכשבאו אצל ר"ג אמר להן העבודה לא חיסרתם ולא הותרתם אלא כך היה מעשה באותה שעה חלצתו חמה ושאל לנו מים לשתות (ברכ' לד:). אמר שמואל חלצתו (את הילד שצריך להמול) חמה נותנין לו כל ז' להברותו (שבת קלז.). אין מבקרין את החולה אלא למי שחלצתו חמה (נדר' מא.). חולה אין מלין אותו עד שיבריא ומונין לו מעת שיבריא מחוליו שבעה ימים מעת לעת ואח"כ מלין אותו במה דברים אמורים בשחלצתו חמה וכיוצא בחולי זה אבל אם כאבו לו עיניו בעת שיפתחו עיניו וירפאו מלין אותו מיד וכן כל כיוצא בזה (רמב"ם, מילה א טז). וכיצד יהיה הבן ראוי למילה אחר שחיטת הפסח ולא יהיה ראוי קודם שחיטה כגון שחלצתו חמה שצריך שבעת ימים מעת לעת מיום הבראתו (הוא, קרבן פסח ט ט).

---

[1]) עי' בהערה להערך.

[2]) לא הודו החכמים בשרש ופעל מיוחד זה, ועי' הערה לקמן.— [3]) פרשו רוב החדשים הפעיל זה במשמ' זיון כמו חלוצי צבא, אך מפני שהיתה קשה על קצתם השאלה רחוקה זו לא נתקררה דעתם עד ששבשו הכתוב וקראו יחליף במקום יחליץ (Lowth, Secker, ואחרים), כמו שכבר הזכיר זאת גם בוהל (Ges. Buhl. s. v.). אבל, כבר אמר ריב"ג בדקות חוש הלשון שלו וז"ל: ועצמותיך יחליץ ירוה וירטיב לפי הענין הלא תראה שאמר והיית כגן רוה ועל דרך ועצמותיכם כדשא תפרחנה וכו' ויהיה ענין ועצמתיך יחליץ כענין שמועה טובה תדשן עצם כאלו אמר ועצמתיך ידשן וכענין באמרו ומח עצמתיו ישקה וענין ועצמתיך יחליץ ירוה וינעים. ע"כ. והנה מלבד שלפי הענין הוא כך, ומלבד המליצה של תדשן עצם ושל מח עצמתיו ישקה, יש עוד ראיה נצחת משמוש הלשון הערבית החיה, שמשתמשת ממש בדבור זה החליץ ביחס להעצם במשמ' של התרבות המוח בו, אלא שבערב' אין ההפעיל כתעבר אלא משמש במשמ' פ"ע, וכבר העיד על שמוש זה אבו חניפה כמו שהובא בשמו בלשאן אלערב וז"ל: וקאל אבו חניפה אַחְלַצְ אלעט'ם a) כת'ר מ'הה, — ובעברית: ואמר אבו הניפה אחלץ העצם נתרבה מ'חו. — וישמש הפעיל זה גם במשמ' יותר כללית נעשה שמן, כמו שהעיד על זה אותו אבו הניפה שאמרים: אַחְלַצְ אלבעיר (החליץ הבעיר, הבהמה) שַׁמֵן, ר"ל נעשה שמן. אין איפוא שום ספק באמתת שמוש הדבור החליץ העצם בהיי הלשון במשמעה זו שיחס לה ריב"ג, ואין אנו רשאים לשבש הניסחה ולשים במקומה איזו מלה אחרת.

[1]) מהקדמונים אין לנו פרוש בקבלה למלה זו. ר"ח לא פרשה. בהערוך לא הובא דבור זה. רק רש"י פרש כאן: חלצתו חמה שלפתו ניטלה מגופו החמה הוא החולי הקודהו חלצתו לשון הלץ מהם. ע"כ. וכן במאמרו של שמואל בשבת. אבל, לפי גזרה זו היה צריך לאמר הלצה חמה ממנו, ולא חלצה אותו, שבלשון זה אהה שומע לא יציאת החמה אלא אחיזתה ותקיפתה. והנה כבר רצה ריב"ג לפרש חלצתו במשמ' רטיבות, אמר וז"ל: ויתכן בעיני שיהיה מה שאמרו רבותינו חלצתו המה מזה כלומר הרטיבתו בזיעה בעת עבור הקדחת והניחתו. ע"כ. ואעפ"י שדחוק הוא שהסתעף משמ' זו מן החליץ העצמות במשמ' רויה ודשן, מ"מ לפי דקדוק

---

a) أَحْلَصَ العظم

— הִפע', *הֶחֱלִיץ, — הֶחֱלִיצוֹ את הדבר, הגיעו, השב לו שעשה את הדבר כמו שצריך: רבי דוסא בן הרכינס אומר העובר לפני התיבה ביום טוב הראשון של ראש

המלה זה פרוש יותר מתקבל לפי הענין. אבל, אם כאן, בענין בנו של ר"ג בדברי רבי חנינא בן דוסא, משמעה זו נוחה, שכפי הנראה כונתו היתה להניח את דעתם של השליחים שכבר עברה הסכנה, אבל בדברי ר"ג בעצמו זה אי אפשר, שהלא הוא אמר שכשהלצתו חמה בקש החולה לשתות, והלא דבר ידוע הוא שהחולה בחמה, ר"ל בקדחת, מבקש לשתות כשאש הקדחת יוקדת בו ולא כשרפתה ממנו. וכן קשה פרוש זה בדברי שמואל בענין הילד שצריך להמול, כי מה טעם לאמר אם יצאה ממנו הקדחת טרם שהזכיר שאחזתו קדחת, והיה צריך לאמר אמר שמואל אחזתו חמה והלצה ממנו נותנין לו כל שבעה. ואפילו אם נרצה לתרץ זאת בשנאמר כי שמואל עומד על מאמר המשנה, קטן החולה אין מוהלין אותו עד שיבריא, עכ"פ היה שמואל צריך לאמר כך: אחזתו חמה נותנים לו כל שבעה מהעת שחלצה ממנו, כי הלא זהו ההבדל בין המשנה ובינו, שהמשנה מְיַרָה בחלי פתם, שמוהלים אותו משיבריא, ואמר שמואל על זה כי אם החלי הוא חמה אינו די שיבריא אלא צריך עוד שבעה ימים, ומבואר זה יפה ברמב"ם בלשונו הצחה, שאמר במד"א (שמלין משיבריא) שחלצתו חמה, מוכח בפרוש כי הכונה בחלצתו היא אחיזת החלי. וראיה לדבר שזו כונתו של שמואל באמרו חלצתו חמה היא מה שבתלמוד ירוש' (שבת יט הלכ' ה) הובא מאמרו זה של שמואל בלשון אחרת: שמואל אמר אחזתו חמה ממתינים לו ל' יום. ע"כ. ואין להתעקש ולאמר כי זהו ההבדל בין הבבלי והירוש' שאם אחזתו חמה (ולא רפתה ממנו) חיב שמואל להמתין שלשים יום, ואם הלצתו חמה, ר"ל שרפתה ממנו, נותנים לו רק שבעה ימים, כי הלא בירוש' יבמ' (ח הלכ' א) הביאו את דברי שמואל אלו בהוספה אפילו שעה אחת, וז"ל הגמרה שם: תמן תנינן קטן החולה אין מלין אותו עד שיבריא שמואל אמר אפילו אחזתו החמה שעה אחת ממתינין לו עד שלשים יום. הרי מפֹרש, כי מאמרו של שמואל שבירוש' ומאמרו שבבבלי מאמר אחד הוא, ושהלשון אחזתו שבירוש' הוא במקום הלצתו שבגמ' בבלית. וראיה עוד לדבר שכך הוא, מה שלא הזכיר הרמב"ם הלכה זו של שלשים יום בהלכותיו, לא בהלכות מילה ולא בהלכות ק"פ, ובשלום אם תמצא לומר כי שני המאמרים שבגמ' בבלית ושבגמ' ירוש' דבר אחד הוא ושני התלמודים חולקים בדברי שמואל, משום כן לא הזכיר הרמב"ם דברי שמואל שבירוש', עפ"י הכלל שהוא סומך על הבבלי נגד הירוש', אבל אם אלה שני מאמרים בשתי כונות מתחלפות, למה השמיט הרמב"ם דברי שמואל אלה, ובפרט בענין סכנה שהיא חמורה מאסור? על כרחנו אנו היבים לאמר, כי חלצתו שבבבלי הוא אחזתו שבירוש'. ובדבר ההבדל בין הזמן שקבע שמואל שצריך להמתין להילד מזמן הבראתו לפי המסור בשמו בבבלי ולפי מה שהעידו בשמו בירוש', הנה נראה כי דעתו של הרמב"ם היא כי זה פשוט מחלקת בין שתי הגמרות, ור"ל שבגמ' האחת היתה הקבלה ז' ימים ובשניה ל' יום. אך אפשר לאמר כמו"כ, כי אין כאן שנויים בקבלה, אלא שבאמת אולי היתה הקדחת בבבל בזמן ההוא עפי"ר אחרי שבעה ימים כבר בחזקת שנרפאה, ובא"י היה מקום לחשוש שמא תחזור עוד במשך שלשים יום כמו שאנו רואים זאת גם בימינו. והסכים לזה גם דר' מזיא, שהוא בקיא ובן סמך בטבע מחלה זו בא"י. וצריך לאמר, כי לשון זו של הלצתו בענין חלי הקדחת היתה נהוגה רק בבבל, ושמואל שהיה בבלי השתמש בלשון זו, ובא"י שלא הָיתה שם נהוגה מלה זו לקדחת השתמשו בהמלה אחזתו. ולפי זה היה הרמב"ם באמת צריך להביא הלכה זו ולהבדיל בין בבל ובין א"י. ועכ"פ תמוה הוא שלא העירו המפרשים על כל ההבדל הזה, לא מפרשי הירוש' ולא מפרשי הרמב"ם. אלא שלפי פרוש זה קצת יש לפקפק בספור המעשה במחלת בנו של ר' גמליאל, שר' הב"ד אמר לשני שליחי ר"ג: לכו שחלצתו חמה, ואם פרוש הלצתו הוא אֲחזתו מה בשורה בשר להם? אבל, באמת אין כאן הכרע שרהב"ד בשֹר להם בשורה טובה, ואפשר לאמר כי הוא רק הודיע להם את הדבר שאחזה חמה להילד, וכששאלוהו מאין הוא יודע זאת אמר להם שאם שגורה תפלתו בפיו החולה מקובל ואם אין החולה מטורף, ואולי באמת רמז להם כי לא היתה שגורה תפלתו בפיו. אלא, שבירוש' ברכות נאמר בפרוש שבשֹר להם רהב"ד שניגוה לו להילד. אבל אם נתבונן קצת לספור המעשה כמו שהוא מסופר בשני המקומות, נראה כי רגלים לדבר, שכאן שתי נוסחאות מתחלפות בעצם המעשה. וז"ל הירושלמי: מעשה בר"ג שחלה בנו ושלח שני ת"ח אצל ר' חנינא בן דוסא בעירו אמר לון המתינו לי עד שאעלה לעלייה ועלה לעלייה וירד אמר להם בטוח אני שניגוח בנו של ר' גמליאל מחוליו, וסיימו באותה שעה תבע מזון. ע"כ. אנו רואים איפוא פה שני שנויים בספור המעשה שבבבלי ושבירוש'. שם ספרו כי רהב"ד אמר להם לכו שהלצתו חמה, ונמצא שבאותה שעה בקש הילד מים לשתות, וכאן ספרו כי אמר להם רהב"ד שניגוה לו להילד ונמצא שבאותה שעה בקש מזון. ושני השנויים האלה מכונים ממש לפי טבע בקשות החולה בשתי המדרגות של החלי: כשחמה אוחזתו החולה מבקש מים לשתות, וכשהחמה תרפה ותפול, החולה, ובפרט הילד, מבקש מיד מזון. ולכן נראה כי בארץ ישראל במקום המעשה, ספרוהו באמת כמו שהיה, ובבבל נשתנה כדרך ספורי המעשים שמשתנים בדרך הליכתם. ואעפי"כ, דעת דר' מזיא, שאפשר שגם אם נפרש חלצתו החמה במשמ' אחזתו היתה זו בשורה טובה לשליחי ר"ג, כי אולי קודם שאחזתו החמה היה במעמד כמו של

השנה אומר החליצנו[1]) ה' אלהינו את יום ראש חדש הזה אם היום אם למחר ולמחר הוא אומר אם היום אם אמש (ערוב' ג ט). — ובמשמ' המציא לו מנוחה, הרוחה: קבעו הכמים לומר רצה והחליצנו בשבת (מד"ר ויקר' לד).

°חֶלְצוֹן, ש"ז, — ולד היוצא מהחלצים: חלצון שגר בהמתך בל יקרב משמיני אחורנית, פן תעזב את הלוי וערוך נר חנוכה עד שמינית (אזהר' לרסע"ג, אנכי אש). —ועצם החָלֶץ: מלאכי צבאות בעלצון, מתן שנאן גדודיך, מאזרי זקות חלצון, מראה בזק כידודיך (הוש' שבת הפסק' א, מלאכי).

א. חלק[1]), ממנו א. חֵלֶק, חָלָק, חֶלְקָה, מַחֲלֹקֶת, *חִלּוּק, חֲלֻקָּה. א. °חֲלִיקָה, °חֶלְקִי, °חֶלְקִיּוּת.

א. חֵלֶק, ש"ז, כנ' חֶלְקִי, חֶלְקְךָ, מ"ר חֲלָקִים, חֶלְקֵיהֶם, — א) מקצת מן הכל, מן דבר שלם, למשל חתיכה אחת מדבר שלם שנחתך ונהיה להרבה, Teil, partie ; part, חֵלֶק השלל: רק אשר אכלו הנערים וְחֵלֶק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכל וממרא הם יקחו חֶלְקָם (בראש' יד כד). ותהי המחצה חֵלֶק היצאים בצבא מספר הצאן שלש מאות אלף וכו' (במדב' לא לו). כי כְּחֵלֶק הורד במלחמה וּכְחֵלֶק הישב על הכלים יחדו יחלקו (ש"א ל כד). — ובהקרבנות וכדומה: חֵלֶק כְּחֵלֶק יאכלו (דבר' יח ח). בני שמואל חלקם שאלו בפיהם (חול' קלג.). — ואמר הפיטן: המים הזדונים שטפוני בדלקם, ובוססו צרים מקדשי ובזזו חֶלְקָם (שחר' נו"ג, אבלה). — וחֵלֶק בארץ: ולא נתנו חֵלֶק ללוים בארץ כי אם ערים לשבת (יהוש' יד ד). ולכלב בן יפנה נתן חֵלֶק בתוך בני יהודה (שם יה יג). כי היה חֵלֶק בני

התעלפות, מפני קצת פעולות החלי הקודמות לאחיזת החמה, וכשאחזתו החמה, שהוא חלי מצוי ועפי"ר אין בו שום סכנה, היתה זו בשורה טובה, וגם בקשתו מים לשתות העידה עכ"פ שכבר יצא ממעמד של לא הרגשה ושב למעמד חלי החמה הרגיל. רק במאמרו של שמואל בנדרים בדבר בקור החולים לכאורה נאה פרוש רש"י שהלצתו ר"ל רפתה ממנו והיתה כונתו של שמואל לאמר שאין מבקרין חולה אלא אחרי שכבר רפתה הקדחת ממנו. אבל, במעט עיון מתברר דוקא כאן כי הכונה בחלצתו איננה יציאת הקדחת, כי שאלו שם: לאפוקי מאי וענו לאפוקי הא דתני ר' יוסי בן פרטא וכו' שאין מבקרין הולי מעים ועוד, ואם פרוש חלצתו הוא שיצאה המחלה וכונת שמואל שלא יבקרו את החולה טרם ירפה הח"ם, מה השאלה לאפוקי מאי? פשוט, לאפוקי קודם שתרפה החמה. וכן לפי מה שנאמר שם אחרי כך, שאין מבקרין חולי מעים ועינים ומחוש ראש נראה כי הכונה היא איזה הולה מבקרין ולא אימתי מבקרין את החולה, ועל כרחך שהכונה בחלצתו חמה היא: הולה שהיתה לו חמה, ר"ל ח"ם הקדחת. ויותר נכון פרושו של הר"נ בנדרים במקום המובא בפנים שאמר: שהלצתו שלבשתו חמה כאדם המזדיין שע"י כלי זיין שעליו נקרא חלוץ. ע"כ. ואין ספק בדבר כי גם גזרה זו איננה נכונה, אך עצם הפרוש נכון מאד כאן ובדברי שמואל בענין הילד שצריך להמול. ואולי נסתעף ממשמ' הגיע אל שמשמש בה הפעל חלץ a) בערב', חלץ אליו, הגיע אל פלוני, והפעל חַצַל b) גם במשמ' המיוחדה ביחס למחלה.

[1]) כך הגרסה בכל הספרים ולא נמצא שנוי בשום מקום, לא בספרי הדפוס ולא בכ"י. גם בפרוש ר"ח כך הגרסה, ולכן אין לפקפק בדבר שכך היו באמת אומרים בלשון החיה: החליצנו דבר פלוני. והנה מהגאונים לא נשאר לנו באור מה משמעתה האמתית של מלה זו כאן. בהערוך לא הובאה כלל. רש"י פרש על פי הסברה: זרזנו, כמו נחלץ הושים. וכן רע"ב, והביא עוד פרוש אחר: פי' אחר הצילנו ומלטנו כמו חלצני יי' מאדם רע. ע"כ. אך לפי שני הפרושים אין הלשון טבעית ואין הדבר מובן מה היתה הכונה בזה, כי איזה זרוז מיוחד או הצלה נצרכה כאן, ולמה בחר רבי דוסא במלה זו ולא אמר פשוט זרזנו או הצילנו? ועכ"פ היה צריך לאמר החליצנו ביום ראש הדש זה ולא את יום ביחס הפעול? וריב"ג בערך חלץ פרש החליצנו דשננו, אבל גם זה אינו לפי הכונה כאן. והנה אין ספק בדבר, כי בחר ר' דוסא במלה זו מפני שהיא תרגמה את כונתו יפה, והענין מעיד שכונתו של ר' דוסא היתה בקשה מהקב"ה שיעלה עליו על המתפלל כאלו קיים מצות תפלת ר"ה בזמנה, אעפ"י שיש ספק בדבר אם היום הוא ר"ת או מהר, או אם היום הוא ר"ח או כבר היה אמש. ומפ"רש נאמר בהיצונה (שם מ.), כי כך היה עושה רבי דוסא בראשי חדשים של כל השנה, מפני אותו החשש שמא נתקדש החדש לא בזמנו. ולכן, ברור הוא הדבר כי את הכונה הזאת ראה רבי דוסא שאפשר להגות בשלמותה בהפעל החליצנו את היום, שבודאי היה משמש בזמן ההוא בדבור ההי בכונה מיוחדה זו ובודאי היו אומרים כך: החליצו את הדבר, חשב לו שעשה את הדבר כמו שצריך, כדרוש. והנה אינני יודע מקור למשמעה זו לפעל חלץ בהפעיל, רק שאולי נסתעפה מן משמ' הגיע שמשמש בו הפעל חלץ בערב', חַלַצַ אלית אלשי a), הגיע הדבר עדיו.

[1]) גם בערב' חלק b).

*) حلص b) حصل

a) حَلَصَ اليه الشي

יהודה רב מהם (שם יט ט). ויאמר יי׳ אל אהרן בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם אני חלקך ונחלתך בתוך בני ישראל (במדב׳ יח כ). כי אין לו (להלוי) חלק ונחלה אתכם (דבר׳ יב יב). והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו כי אין לו חלק ונחלה עמך (שם יד כז). — ומליצה, אין לו חלק ונחלה בפלוני, אין לו שום דבקות בו, אין לו אתו שום יחס: ויתקע (שבע בן בכרי) בשופר ויאמר אין לנו חלק בדוד ולא נחלה לנו בבן ישי איש לאהליו ישראל (ש״ב כ א). וישבו העם את המלך דבר לאמר מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי לאהליך ישראל עתה ראה ביתך דוד (מ״א יב יו). — ובכלל חלק בכל דבר: תן חלק לשבעה וגם לשמונה כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ (קהל׳ יא ב). כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא (סנה׳ י א). תן חלק לתלמוד תורה וחלק לאכול ולשתות (ירוש׳ שבת טו יה.). בגסה ג׳ חדשים מפני שטיפולה מרובה יותר מיכן חלקו של בעל הבית והשוה עליו הכל כמנהג המדינה (ירוש׳ ב״מ ה י:). — והתחילו הסופרים בזמן האחרון להשתמש בחלק בדבור, לקח חלק בדבר, לקח הלק עם פלוני, עפ״י דרך מליצת לשונות המערב׳ במשמ׳ השתתף בדבר. — ובמליצה, מה שיש לו לאדם בחייו[1], Los; sort; loot: לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו זה חלק שוסינו וגורל לבוזינו (ישע׳ יז יד). לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא (ירמ׳ י יו). חלקי יי׳ אמרה נפשי (איכה ג כד). יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו יגל יבול ביתו נגרות ביום אפו זה חלק אדם רשע מאלהים ונהלת אמרו מאל (איוב כ כז-כט). ומה חלק אלוה ממעל ונחלת שדי ממרומים הלא איד לעול ונכר לפעלי און (שם לא ב-ג). אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים (תהל׳ קמב ו). כי לבי שמח מכל עמלי וזה היה חלקי מכל עמלי (קהל׳ ב י). וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו כי הוא חלקו כי מי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו (שם ג כב). ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי חיי הבלך וכו׳ כי הוא חלקך בחיים ובעמלך אשר אתה עמל תחת השמש (שם ט ט). —ואמר בן סירא: אל תפחד ממות חוקיך זכור כי ראשונים ואחרונים עמך זה חלק כל בשר מאל (ב״ס מא ג-ד). איזהו עשיר השמח בחלקו (אבות ד א). —שם את חלקו עם פלוני, השתתף אתו, היה אתו ועשה כמהו והגיעו מה שהגיע לפלוני: אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך (תהל׳ נ יח). מודה אני לפניך יי׳ אלהי ואלהי אבותי שנתת חלקי מיושבי בית המדרש ובתי כנסיות ולא נתת חלקי בבתי תרטיות (ירוש׳ ברכ׳ ד ז ד). ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת ושים חלקנו עמהם (תפ׳ י״ח, על הצדיקים). — ומ״ר, חלקי ארץ: ואתם תכתבו את הארץ שבעה חלקים והבאתם אלי הנה ויריתי לכם גורל (יהושע יח ו). ויעברו בארץ ויכתבוה לערים לשבעה חלקים על ספר (שם ט). וארך לעמות אחד החלקים מגבול ים אל גבול קדימה (יחזק׳ מח ז). — ובכלל: וכמזוג ב׳ חלקים מים ואחד יין מן היין השרוני (נדה כ ז). — ג) חלק אדמה[1], שדה: ואת איזבל יאכלו הכלבים בחלק יזרעאל (מ״ב ט י).—ד) כמו כתה, חבורה אחת משתי חבורות המתעצמות בדין וכדומה, Partei; parti; faction: וכך אמרו מעלות הברורים הנ״ל כתבו וחתמו בכל לשון של זכות וראיה גמורה איך אנהנו ברורים הנ״ל כפי הכח ורשות שנתן אלינו מ ה ח ל ק י ם הנ״ל גוזרין בזה האופן וכו׳ (פסק דין מכב׳ ב״נ, סריד מעיר 4). באו לפנינו עדים ח״מ שני ה ח ל ק י ם שהם הנכבד כמר משה וכו׳ ומרת אלגיריצה וכו׳ מצד אחר וכך אמרו לנו ה ח ל ק י ם הנ״ל כתבו וחתמו בכל לשון של זכות וכו׳ ואנחנו ח ל ק י ם הנ״ל נותנים למעלתם רשות ושולטנות וכח לדין וכו׳ ולא יהיה רשות לשום אחד מ ה ח ל ק י ם הנ״ל לסרב ולמאן מכל מה שיגזרו הברורים (שם). מעידים אנהנו ח״מ איך היום יום ג׳ וכו׳ שנת ש״ד באו לפנינו ח״מ שני ה ח ל ק י ם שהם כמ״ר יוסף וכו׳ ור׳ שבתי וכו׳ וכך אמרו לנו ה ח ל ק י ם הנ״ל הוו עלינו עדים וכו׳ איך עשינו השבון טוב מכל הממון שהיה בשותפות וכו׳ וכן קבלו ה ח ל ק י ם הנ״ל שבועה בנקיטת הפץ לקיים כל הכתוב לעיל (שם). ואחר כך הציע את הראשי פרקים וקראם לפני ה ח ל ק י ם בשראה שמעון שלא נעשה רצונו על מה שאמר לסרסור צעק בקול רם והתקוטט עם ה ח ל ק י ם (שו״ת כתר עבק כה).

ב. חלק[2], ממנו הלוק, ב. חלק, חלק, חלק, ב. הלקה, חלקות, חלקלק, הלקלק, חלקלקה.

---

[1]) כך בערב׳ חַלַאק a).

a) حلاق

— [1]) קצת ההכמים סוברים כי זה כמו חקלא בארמ׳ שדה, וזה איפוא משרש אחר.

[2]) רוב ההכמים מדמים לחלק זה השרש הערבי

ב׳ חֲלָק, ש״ז, — סגולת דבר חָלָק: הִטַּתּוּ (האשה הזרה) ברב לקחה בְּחֵלֶק שפתיה תדיחנו הולך אחריה פתאם כשור אל טבח יבא (משלי ז כא-כב).

ג׳ *חֵלֶק[1]), ש״ז,—טבע האדם, תכונתו וטיבו ומדותיו, Charakter, Natur ; caractère, naturel ; character, nature: הנוער משנתו צריך לומר בא״י מהיה המתים רבוני חטאתי לך יהי רצון מלפניך יי׳ אלהי שתתן לי לב טוב ח ל ק[2]) טוב יצר טוב סבר טוב שם טוב עין טובה ונפש טובה ונפש שפלה ורוח נמוכה (ירוש׳ ברכ׳ ד ז ד). וכל מי שהיו מוצאין אותו חכם עניו שפוי עין טובה נפש שפלה רוח נמוכה לב טוב יצר טוב ה ל ק[2]) טוב היו מושיבין אותו בבית דין שבהר הבית (שם סנה׳ א יט ג). יהי ח ל ק ך[2]) ברוך לעולם עין טובה ונפש השובה (כלה רבתי ה).

חֶלֶק[3]), ש״ז, מ״ר חֲלָקִים, סמ׳ חַלְקֵי,—אבני הנחל שהמים בשטפם מחליקים אותן: בְּחַלְּקֵי נחל הלקך הם הם גורלך גם להם שפכת נסך העלית מנחה (ישע׳ נז ו). אמר ר׳ חנינא עולין היינו עם רבי להמת גרר והיה אומר לנו בחרו לכם ח ל ק י אבנים ואתם מותרין לטלטלן למחר (ירוש׳ שבת ד ז.).—ועי׳ חַלּוּק.

חָלָק, א) ת״ז, לנק׳ חֲלָקָה, מ״ר חֲלָקִים, חֲלָקוֹת, — שאין עליו שערות, kahl, unbehaart ; glabre ; bald: הן עשו אחי איש שער ואנכי איש חָלָק (ברא׳ כז יא). — ומשל, יֶחֱלַק כדלעת: שיהא כל גופו ה ל ק כדלעת (רש״י סוט׳ טז.). — ובלי צמח, הר חָלָק וכדומה: מן ההר הֶחָלָק העלה שעיר (יהוש׳ יא יז). — ובלי בנין וכדומה: ו ה ל ק ה היתה (עזרת הנשים) בראשונה והקיפוה כצוצרה שהנשים רואות מלמעלן והאנשים מלמטן כדי שלא יהו מעורבין (מדות ב ה). — *הוציא את פלוני חָלָק, לא נתן לו שום תשובה על שאלתו: פילוסופוס שאל את רבי אם חביבה המילה למה לא ניתנה לאדם הראשון וכו׳ א״ל להוציאך ה ל ק אי אפשר אלא כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריך תיקון (פסיק׳ רבתי כג). שאל גוי אחד את ר״י בן קרחה מה ראה הקב״ה לדבר עם משה מתוך הסנה א״ל אלו מתוך חרוב או מתוך שקמה כך הייתה שואלני אלא להוציאך ח ל ק א״א אלא למה מתוך הסנה ללמדך שאין מקום פנוי בלא שכינה אפילו סנה (מד״ר שמות ב). נתעלמה הלכה מעיניו של אבנר לשעה אמר לו שאול הלכה שנתעלמה מעיניך צא ושאל לשמואל ובית דינו כיון שבא אצל שמואל בבית דינו אמר לו וכו׳ להוציאך ה ל ק אי אפשר דכתיב כל כבודה בת מלך פנימה לאשה שלא להוציא ולאיש להוציא (שם רות, ויאמר בעז). — ובהרחבה, *כל דבר שאין על פני שטחו שום הַדּוּר, glatt; lisse; smooth: ערבה קנה שלה אדום ועלה שלה משוך ופיה ח ל ק (סוכ׳ לד.). אבוב היה במקדש ח ל ק היה דק היה של קנה היה (ערכ׳ י:). מקלות דקים ה ל ק י ם היו שם (פסח׳ ה ט).—ואמר הפיטן: כן הערבה מינה רַבָּה על הנחל או במדבר, סימניה פי עלה חָלָק אודם עצה יגבר (סמא״ל, פזמ׳ לסכות, ארבעת).—*ניר חָלָק, שלא כתוב עליו שום דבר: מביא נייר ח ל ק ומקרע לפניהן והותמין (ירוש׳ גיט׳ ב מד:). אמר לה נייר ח ל ק היה (שם מג:). הביא נייר ה ל ק ונטל קולמוס וכתב עליו (מד״ר ברא׳ סג). מה עשה (משה) בירר ששה ששה והביא שבעים ושנים פיתקין על שבעים כתב זקן ושנים הניח ח ל ק בללן ונתנן בקלפי אמר להם בואו וטלו פיתקכם כל מי שעלה בידו זקן אמר כבר קידשך שמים מי שעלה בידו ח ל ק אמר המקום לא חפץ בך (סנה׳ יז.). — *פנקס הלקה, לא כתובה: ו ח ל ק ה טהורה מכלום (כלים כד ז).—וכמו״כ שהוא משתמט על נקלה, כמו שמן וכיוצא בזה, schlüpferig ; glissant ; slippery, ובהשאלה להפה, להחך, במשמ׳ מְפַתֶּה, מַטעה: כי נפת תטפנה שפתי זרה וְחָלָק משמן הכה (משלי ה ג). לשון שקר ישנא דכיו ופה חָלָק יעשה מדחה (שם כו כח). וברוב לקחה ו ח ל ק שפתיה והעדויות ההם הטתה אזנו וגזר גירוש כולל בכל ממשלתו (שבט יהודה יד).— *ואדם חָלָק: לשון בני אדם כי ה ה ל ק י ם והערבים אשר דבריהם מתוקים יוסיפו לקנות ולקחת הלבבות (ר״א בדרשי, חות״כ, אתו).

חלק a) שמשמש במשמ׳ ג ל ה, אבל יותר נראה שזה הלק הערבי הוא השרש גלה העברי.

[1]) בערב׳ ח׳לק b), מן ח׳לק c), ועי׳ הערה לקמן. — [2]) פרשו המפרשים במשמ׳ א.חֵלֶק. אבל מכל שאר השמות ומעצם הענין ברור הדבר שהכונה גם בהשם חלק לתכונת האדם ומדתו, ואין ספק שהוא במשמ׳ שיש להשם ח׳לק b) בערבית.

[3]) כמו עֶבֶד עַבְדֵי, בדגשות עה״פ כמו עִנְּבֵי, כיוצא בזה. — אחרים שמוהו בין הקמוצים חָלָק וסברו שהוא מקום חלק בנהל, אך השמוש בירוש׳ בחרו לכם חלקי אבנים מעיד על הלקי נחל שהוא הוא.

---

a) حلق b) خِلق c) خلق

— ומקסם חָלָק: כי לא יהיה עוד כל חזון שוא ומקסם חָלָק בתוך בית ישראל (יחזק' יב כד). — ב) *ש"ע, מקום חלק, שלא כתוב עליו: אם יש בו חלק כדי לכתוב שתי אותיות (ירוש' שבת ח יא:). שטר על החלק ועדים על המחק (שם גיט' כ מד:).

א. חָלַק[1], פ"י, עת' יַחֲלֹק, יַחֲלֹקוּ, תַּחֲלֹקוּ, וַיַּחְלְקוּ, וַתַּחְלְקֵם, וַיַּחְלְקוּם, חִלְקוּ, חוֹלֵק, לַחֲלֹק, — א) נתן או לקח מהדבר חֵלֶק חֵלֶק לכל אחד. **verteilen ; partager ; divide** : ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חָלַק יי' אלהיך אתם לכל העמים תחת כל השמים (דבר' ד יט). אלהים אשר לא ידעום ולא חָלַק להם (שם כט כה). ויותרו בבני ישראל אשר לא חָלְקוּ את נחלתם שבעה שבטים (יהוש' יח ב). וַיַּחְלְקוּ את הארץ (שם יד ה). אתה וציבא תַּחְלְקוּ את השדה (ש"ב יט ל). כחלק הורד במלחמה וכחלק הישב על הכלים יחדו יַחֲלֹקוּ (ש"א ל כד). יכין וצדיק ילבש וכסף נקי יַחֲלֹק (איוב כז יז). וַיַּחְלְקוּם לבני אלעזר (דהי"א כד ד). כי חָלַק אחז את בית יי' ואת בית המלך והשרים ויתן למלך אשור (דהי"ב כח כא). — וְחָלַק עם פלוני את הדבר, שהוא ופלוני לקח כ"א מהם חֵלֶק בהדבר: חִלְקוּ שלל איביכם עם אחיכם (יהוש' כב ח). חוֹלֵק עם גנב שונא נפשו (משלי כט כד). — ובתוכם יַחֲלֹק, יקח חלק בתוכם: עבד משכיל ימשול בבן מביש ובתוך אחים יַחֲלֹק נחלה (משלי יז ב). — וְחָלַק לפלוני בדבר, נתן לו חלק מהדבר: כי השה אלוה חכמה ולא חָלַק לה בבינה (איוב לט יז). — ובמשמ' שָׂם כל חלק במקומו: ותתן להם ממלכות ועממים וַתַּחְלְקֵם לפאה ויירשו את ארץ סיחון (נחמ' ט כב). — ואמר בן סירא: עסק גדול חָלַק אל ועול כבד על בני אדם מיום צאתו מרחם אמו עד יום שובו אל אם כל חי (ב"ס גני' מ א-ב). — ומצוי בספרות התלמודית: המקבל זיתים לשמן כשם שחולקין בחולין כך חולקין בתרומה (דמאי ו ה). מקום שנהגו (השותפים) לחלוק את הולדות מיד חולקין מקום שנהגו לגדל יגדלו (ב"מ ה ס). כשם שחולקין בתבואה כך חולקין בתבן ובקש כשם שחולקין ביין כך חולקין בזמורות ובקנים (שם ט א). מי שהיה נשוי שלש נשים כתובתה של זו מנה ושל זו מאתים וכו' ואין שם אלא מנה חולקות בשוה (כתוב' י ד). הלקד השותפין והאריסין אינו יכול להשביעו (שבוע' ז ח). נפל הבית עליו ועל אביו וכו' יורשי האב אומרים הבן מת ראשון ואח"כ מת האב ובעלי החוב אומרים האב מת ראשון ואח"כ מת הבן ב"ש אומרים יחלוקו וב"ה אומרים נכסים בחזקתן (ב"ב ט ח). אנו ואתם נחלוק בשוה (ירוש' כתוב' י לג ד). הא לכם מאתים זוז ותחלקום לעניים שכנסתי מפירות עבירה (שם שבוע' ז לז ד). נוהג שבעולם אדם נותן שדהו לאריסות והוא נותן זרע ונותן פעולה והוא חולק עמו בשוה (מד"ר שמות מא). — *וְחִלֵּק דבר לחלקים: העצם בין כך ובין כך היה נכתש וחולקים אותו לג' חלקים (פרה ג י). — *חִלֵּק את רגליו וכדומה: מותחין לו (להעוף) חוט של משיחה אם חולק את רגליו שתים לכאן ושתים לכאן טמא שלש לכאן ואחת לכאן טהור (חול' סה.). — ופָעוּל, דבר חָלוּק, נפסק: ראה מים חלוקים או עכורים (מקוא' ח ג). — *וְחָלַק כבוד לפלוני, נתן לו כבוד: משה היה חולק כבוד לאהרן ואומר למדני ואהרן היה חולק כבוד למשה ואומר לו למדני (מכי' בא, מס' דפסח' ג). שמשה חלק כבוד למלכות וכן הקב"ה אמר לו חלוק כבוד למלכות (שם יג). רצה לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול הימנו (תוספתא ברכ' ה ז). אף יריחו היתה יכולה להוציא עמוד שלם אלא בשביל לחלוק כבוד לירושלם היתה מוציאה חצי עמוד (ירוש' פסח' ד ל ג). כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב (ברכ' יט:). אמר להם הקב"ה (לנשיאי ישראל) אתם חלקתם כבוד אחד לחבירו ואני חולק לכם כבוד שתקריבו ביום שבת (מד"ר במד' יד). שאו שערים ראשיכם אמר להם התגדלו שמלך הכבוד עליכם מיד חלקו לו כבוד ונשאו עצמן ונכנס הארון (שם טו). אמר הקב"ה אומות העולם מכבדים אותי וחולקים לי כבוד ואתם מכעיסים אותי (תנחומ' בלק, הוספה ט). — ב) *חִלֵּק בין דבר לדבר, עשה הבדל בֵּינֵיהֶם, **Unterschied machen ; faire différence; make distinction** : היא אנוסה והוא לא אנוס אחד המערה ואחד הגומר קנה ולא חלק בין ביאה לביאה (יבמ' ו א). מת מכה בהמה לא חלקת בה בין שוגג למזיד לחייב

---

[1]) בארמ' כמו בעבר'. בערב' חַ֫לַק a), במשמ' קצב לפי מדה וקצב. אך לעצם מושג של חלוק דבר לחלקים השתמשה לשון זו בשרשים אחרים.

a) خلق

ממון אף מכה אדם לא תחלוק בו בין שוגג בין מזיד לפטור ממון (ירוש' שבת ב ה.). שלא לחלוק בין ביעור לביעור (שם פסח' א כז:). מה נשך האמור בלוה לא הלקת בו בין בכסף בין באוכל וכו' אף נשך האמור במלוה לא תהלוק בו בין בכסף בין באוכל (ב"מ סא.). — *חלוקים בדבר, שאינם משתפים אלא כל אחד הוא לבדו: לא שנו (שהאח צריך להביא ראיה אלא שאין שניהם) חלוקין בעיסתן אבל חלוקים בעיסתן (אני אומר) מעיסתו קימץ (ב"ב נג:). — ג) *חלק על פלוני, היה דעתו בענין מהענינים לא כדעת פלוני, verschiedener Ansicht sein ; différer de differ with : דבר שהוא נוהג ובא חכמים חולקין עליו (ירוש' ברכ' ה ב). הלכה כר' יודה אפילו הכמים חולקין עליו (שם ערוב' ו כג:). אין חולקין על ר"א בן יעקב (שם שבת טו יח.). כל החולק על מלכות בית דוד ראוי להכישו נחש (סנה' קי.). כל ההולק[1] על רבו כחולק על השכינה (שם). חולקין עליו חביריו של בן ננס (ב"ב קה.). — וכמו"כ חלק בדבר: אמר להם רבן גמליאל להכמים כלום יש אדם שחולק בדבר זה (ברכ' כז:). אף אני אומר בן אלא שר"ע הולק בדבר זה (ב"ב נו:). שכל מקום שחולקין רב אהא ורבינא בכל התורה בולה הלכה כמי שמיקל (הלכ' פסוק', עריות). — *ופעול במשמ' זו, חלוק, חלוקים, אינם שוים בדעותיהם: אמר לו בן עזאי (לר"ע) על החלוקין (בדין זה) אנו מצטערים אלא שבאת לחלוק עלינו את השוין (ב"ב ט י). ר' ישמעאל בר' יוסי חלוק על אביו (ירוש' כתוב' א כו.). הלוקין עליו חביריו (שם ר"ה א נו ד). כשם שהם חלוקין כאן כך הן חלוקין בעדות החדש (שם סוט' ט כג:). הלל זה מי אמרו רבי יוסי אומר אלעזר בני אומר משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו מן הים והלוקין עליו חביריו לומר שדוד אמרו (פסח' קיז.). אמר ר' יוחנן חלוק היה ר' ישמעאל אף בהנוק והלכה כמותו (ב"ב קטו.). א"ר יוחנן חלוקין עליו הביריו על ר' הנניה בן גמליאל (מכות כג:). — וכמו פ"ע, חלק הלב, היה חלוק: חלק[2] לבם עתה יאשמו (הוש' י ב).

— נפע', נחלק, יחלק, ויחלק, — א) נחלק הדבר, שהלקוהו חלקים חלקים, verteilt werden ; être partagé he divided: אך בגורל יחלק את הארץ לשמות מטות אבתם ינחלו (במד' כו נה). לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות (שם נג). על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט (שם נו). — ואמר בן סירא: אל תקוץ בצבא מלאכה ועבדה כי מאל נחלקה (ב"ס גני' יה). כל כלי עץ שנחלק לשנים טהור (כלים יז א) ואין סופו ליחלק ולעשות שנים (ירוש' תרומ' ב מא:) — ובמשמ' *מותר להלוק אותו: הללו יה נחלק ואינו נמחק (ירוש' מגי' א עב.). — והלק את עצמו, נהיה מעצמו לחלקים, נפרש הנה והנה, sich teilen ; se diviser ; divide o. s.: ויחלק עליהם לילה (בראש' יד יה), חלק את עצמו ונפל עליהם לילה. אי זה הדרך יחלק אור (איוב לח כד). לטיפה של דם שהיא נתונה על גבי חודה של סייף נחלקה הטיפה לכאן ולכאן (ירוש' ברכ' א א). — וכמו קל, *נחלק בדבר, חלק את הדבר: אמר ר' אמי זאת אומרת שנחלקין בפירות (ירוש' ברכ' ו יד). — ב) נחלק בדעות, נחלק העם, נהיה לשתי סיעות, לשתי כתות, בעניני מדינה וכדומה: אז יחלק העם ישראל לחצי חצי העם היה אחרי תבני בן גינת להמליכו והחצי אחרי עמרי (מ"א יו כא). — *נחלקו עליו, כמו *חלקו עליו, היתה דעתם אחרת: מי שהלך למדינת הים ואשתו תובעת מזונות חנן אומר תשבע בסוף ולא תשבע בתחלה נחלקו עליו בני כהנים גדולים ואמרו תשבע בתחלה ובסוף (כתוב' יג א). מי שהלך למדינת הים ועמד אחד ופרנס את אשתו הנן אמר אבד את מעותיו נחלקו עליו בני כהנים גדולים ואמרו ישבע כמה הוציא ויטול (שם ב). — ונחלקו על דבר, היתה דעתם חלוקה בדבר זה: לא נחלקו ב"ש וב"ה על מבוי שהוא פחות מד' אמות שהוא או בלהי אי בקירה על מה נחלקו על רהב מארבע אמות ועד עשר (ערוב' א ב). אמר ר' יוסי לא נחלקו על העושה מלאכה בין השמשות שהוא פטור וכו' ועל מה נחלקו על העושה בתוך היום (כרית' ד ב). אמר רבי עקיבא חס ושלום לא נהלק אדם מישראל על שיר השירים שלא יטמא את הידים וכו' ואם נחלקו לא נחלקו אלא על קהלת (ידים ג ה). לא נחלקו ב"ש וב"ה על ברכת המזון שבתהילה ועל הבדלה שבסוף על מה נחלקו על המאור ועל הבשמים (תוספתא ברכ' ו יו). לא נחלקו ב"ש וב"ה על הנולד מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית שהיא ערלה כבושה על מה נהלקו על שנתגייר מהול (ירוש' שבת יט יז.). לא נחלקו ב"ש וב"ה על מחיצות המגיעות לתקרה שצריכין עירוב

[1]) בערוך: הנחלק. — [2]) כך מפרשים רוב הקדמונים, החדשים פרשו מלשון חלק, היה לבם מלא מרמות.

לכל חבורה וחבורה על מה נחלקו על מחיצות שאין מגיעות לתקרה (ערוב׳ עב:). שהרי סמיכה אינה אלא משום שבות ונחלקו בה גדולי הדור (חגי׳ טז:). לא נחלקו ב״ש וב״ה על שתי כיתי עדים שאחת אומרת מנה ואחת אומרת מאתים וכו׳ על מה נחלקו על כת אחת שאחד אומר מנה ואחד אומר מאתים (ב״ב מא:). אמר רשב״י תמיה אני האיך נחלקו אבות העולם ב״ש וב״ה על בריאת שמים וארץ (מד״ר בראש׳ א).—ונחלקו בדבר: לא נחלקו ב״ש וב״ה בבא על אחות אשתו שלא פוסל את אשתו על מה נחלקו בבא על חמותו (יבמ׳ נה.). — ובלי על או ב: הכל מודים שאין עושין אהל עראי בתחלה ביו״ט ואין צריך לומר בשבת לא נחלקו אלא להוסיף (שבת קלז:).

— פע׳, חִלֵּק, חִלְּקוּ, חִלַּקְתֶּם, חִלַּקְתָּה, חִלַּקְתָּם, אֲחַלֵּק, אֲחַלֵּק, אֲחַלְּקָה, וַיְחַלֵּק, ויחלק, אֲחַלְּקֵם, חַלֵּק, בְּחַלְּקָם, — א) כמו קל בנחץ הפעולה: בבקר יאכל עד ולערב יְחַלֵּק שלל (בראש׳ מט כז). ארדף אשיג אֲחַלֵּק שלל (שמות טו ט). הלא ימצאו יְחַלְּקוּ שלל (שופט׳ ה ל). שמחו לפניך כשמחת בקציר כאשר יגילו בְּחַלְּקָם שלל (ישע׳ ט ב). ואת עצומים יְחַלֵּק שלל (שם נג יב). ונות בית תְּחַלֵּק שלל (תהל׳ סח יג). טוב שפל רוח את ענוים מֵחַלֵּק שלל את גאים (משלי טז יט). — ואת הארץ: ועתה חַלֵּק את הארץ הזאת בנחלה לתשעת השבטים וחצי השבט המנשה (יהוש׳ יג ז). ויכלו מְחַלֵּק את הארץ (שם יט נא). וַיְחַלֶּק שם יהושע את הארץ לבני ישראל (שם יח י). ונשפטתי עמם שם על עמי ונחלתי ישראל אשר פזרו בגוים ואת ארצי חִלֵּקוּ (יואל ד ב). וְחִלַּקְתֶּם את הארץ הזאת לכם לשבטי ישראל (יחזק׳ מז כא). ואדמה יְחַלֵּק במחיר (דני׳ יא לט). אֲחַלְּקָה שכם ועמק סכות אמדד (תהל׳ ס ח). — וְחִלֵּק את הארץ, במשמ׳ קבע לכ״א חלק לעשות בו דבר: וַיְחַלְּקוּ להם את הארץ לעבר בה אחאב הלך בדרך אחד לבדו ועבדיהו הלך בדרך אחד לבדו (מ״א יח ו). —*חִלֵּק קליות ואגוזים לתינוקות וכדומה: לא יחלק החנוני קליות ואגוזים לתינוקות מפני שהוא מרגילן לבוא אצלו (ב״מ ד יב). וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין אלא מחלקין להן קליות ואגוזים בערב פסח כדי שלא יישנו (פסח׳ קח:). — *חִלֵּק רכושו בין בניו, וכדומה: המחלק נכסיו על פיו (ב״ב ט ז). אמר רב במזכה להן (לבניו) על ידה ושמואל אמר במחלק (רכושו) לפניה והיא שותקת (גמ׳ שם קלב.). — מעות לעניים: מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחילקתים לעניים (ע״ז יח.). — ב) חִלֵּק אותם בתוך, פִּזֵּר אותם, הפיץ אותם, zerstreuen, disperser; to disperse: ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה אֲחַלְּקֵם ביעקב ואפיצם בישראל (בראש׳ מט ז). פני [1]) יי׳ חִלְּקָם לא יוסיף להביטם (איכ׳ ד יז).— ג) *חִלֵּק בין דבר לדבר, עשה הבדל ביניהם: כלום חילקנו בין חבר לעם הארץ אמר לו ר׳ יהושע הן (בכור׳ לו.). הבערה ללאו יצאת דברי ר׳ יוסי ר׳ נתן אומר לחלק יצאת (שבת ע.). — ד) חִלֵּק בנגינה, עי׳ הפעיל הֶחֱלִיק. —ה) *במלאכת החשבון, חִלֵּק מספר על מספר אחר, עשה חִלּוּק: ועתה אתן לך כלל איך תחלק כל חשבון בין שיהיה אחד או שנים או מספרים רבים כתוב אותם בטור אחד כל אחד כפי מעלתו ואח״כ כתוב החשבון שתחלק עליו בטור אחר (ספ׳ המספר לראב״ע ב).

— פע׳, חֻלַּק, —א) שחִלְּקוּ אותו: אז חֻלַּק עד שלל (ישע׳ לג כג). הנה יום בא ליי׳ וְחֻלַּק שללך בקרבך (זכר׳ יד א). ואדמתך בחבל תְּחֻלָּק (עמו׳ ז יז). — ב) *מְחֻלָּק זה מזה, שאינם שוים זה לזה במעמדם וכדומה: והן מחולקין זה מזה (תנחומא תק׳ ו). —ג) *קנה מְחֻלָּק, מפצל למעלה: קנים המחולקין[2]) שמעמידים תחת הגפנים (ב״ב סט.). — ד) בחשבון: וראוי להיות המספר שתחלק עליו פחות מהמספר המחולק ממנו וכו׳ ככה תעשה תמיד עד שתגיע אל המספר שהוא פחות מהמחולק עליו (ספ׳ המספר לראב״ע ב). ואם היה המספר באחדים המחולק עליו גדול מהמספר האחרון בטור העליון תשיבהו אחורנית ותחשוב מאותו מקום (שם).

-הפע׳, *הֶחֱלִיק,—בנגינה, שר בפה או נגן בכלי בין בבה לבבה נעימה במשקל מתחלף ממשקל הנעימה הכללית של השירה או הנגינה: ולא היה מכה באבוב של נחשת אלא באבוב של קנה מפני שקולו ערב ולא היה מחליק[3]) אלא באבוב יחידי מפני שמחליק יפה (ערכ׳ ב ג).

---

[1]) יש סוברים שהנוסחה לקויה. — [2]) כך פרש כאן רשב״ם. ובגמ׳ ב״מ הגרסה מוחלקין, ועי״ש. — [3]) כך במשנה שבמשניות, ברוב הספרים, ובמשנ׳ שבגמ׳ מחלק, וכך אמנם הגרסה במשנ׳ עם גוף פרוש הערבי של הרמב״ם, הוצ׳ דר׳ שפירא. ורגלים לדבר, כי הגרסה החליק בהפע׳ היא העקרית, ומפני שלשון החליק בענין זה לא היה כל כך מבואר ומובן נשתנה לחלק בפעל במשמ׳ חִלּוּק, ואלו אם היתה הנוסחה בפִּע׳ העקר

— הפע'. *הֻחְלַק, מוחלק, מוחלקים. — קנה מְחֻלָּק, כמו מחלק: קנים המחולקין[1]) שבהן מעמידין את הגפנים (ב"מ קג:). — ובמשמ' נבדל זה מזה: שאם נישאת להמשה בני אדם שחייבת בקרבן על כל אחד ואחד הואיל וגופין מוחלקין (יבמ' לב.).

— התפ'. הִתְחַלֵּק, — התחלקו האדמה וכדומה, חִלְּקוּהָ ביניהם: וְהִתְחַלְּקוּ אתה (את הארץ) לשבעה חלקים (יהוש' יח ה). ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ (ספרי במד' קלב). מלמד שלא נתחלקה ארץ ישראל אלא לכל שבט ושבט לפי מה שהוא (שם). כיון ששמעו בנות צלפחד שהארץ מתחלקת לזכרים ולא לנקבות נתקבצו כולן זו על זו ליטול עצה (שם קלג). עתידה ארץ ישראל שתתחלק לי"ג שבטים שבתחילה לא נתחלקה אלא לי"ב שבטים ולא נתחלקה אלא בכסף (ב"ב קכב.). — ובכלל: ימכרו (הפרות) לאוכליהן ודמיהם יתחלקו לכל אדם (בכיע' ט ט). היה (העצם) מתחלק לכל המשמרות (פרה ג י). קופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה (ב"ב ח:). חצר מתחלקת לפי פתחיה (שם יא.).—*ובחשבון: דמיון זה ד' ט' שכתבנו הוא הנשאר מן החשבון שלא יתחלק וכו' הנה הנשארים על הטור העליון ה' וגלגל וב' שהם ר"ה ולא יתחלקו יותר (ספ' המספר לראב"ע כ). — *והתחלק מן פלוני, נבדל ממנו: מהו סלע המחלקות שבשעה שהיה דוד וחיילותיו עוברין על אותו מקום שנעשה לו נס היה מתחלק מחיילותיו הוא ושש מאות האנשים שהיו עמו וכו' ונופלין על פניהם ואומרים ברוך שעשה לנו נס במקום הזה (מדר' תהל' יח ג).

קצת קשה למה זה נשתנה להפעיל. ובדבר משמע' מלה זו, הנה רש"י פרשה במשמ' חלוק בין שני דברים, ואמר: בשהיה מגיע לסיום הנעימה היה האחד מן החלילים מאריך לאחר שתיקת האחר שזהו חילוק יפה יותר משיסיימו שניהם כאחד. ע"כ. וגם הרמב"ם פרש אותו בלשון חלוק אלא שהוסיף לבאר. כדרכו. מה מהותו של חלוק זה, אמר ז"ל: ומחלק הו אלזמר אלד'י יזמרה אלזאמר פי אלמזאמיר עלי טריקה אלשי אלמקוול קבל אן יבדי אלמג'ני באלג'נא אלד'י יכון באיזאה פי איקאע אלעוד אלתושיח הכד'א פסר עלינא דאימא (גוף הערבי. דר' ספירה). — ובתרג' העבר': ומחליק הוא הזמר שמזמר המזמר מעין הענין האמור קודם שיתחיל המשורר לשורר שכנגדו בנגון הנבל נקרא בערבי אלתושיח. ע"כ. וכבר דבר על התושיח פרופ' דר' בכר בספרו על שירות התימני' (VI 76) והמזמר אברהם צב"י, במאמרו (השלח ה קעד). והנה יש לנו בזה עדות מסורה נאמנה שאופן זה של שירה ונגינה היה נהוג במקדש, ורגלים לדבר כי זהו גם סֶלָה שבתהלים, עי"ש. — [1]) פרש הערוך במשמ' חָלָק, והוא מרגמ"ה, אמר ז"ל: אותן קנים המעמידין בהן הגפנים קלופין הן הקליפות שעליהן כדי שלא יכנסו המים בין הקליפה ובין העץ ומתליע שלא יהו אותן תולעין יוצאין ומתליעין הכרם. ע"כ. והביא עוד פרוש אחר: פ"א מעמידין קנים וקושרין עליהן הזמורות של כרם כדי שיהו האשכולות של הענבים תלוים כמו בדלית ולא יהו מוטלין על הקרקע. ע"כ. ורש"י כאן פרש כפרוש הראשון של הערוך, וכן רמב"ם: ומכר הקנים החלקים. אבל, המנהג של עבודת הכרמים מקיים ומאשר את פרושו של רמב"ם בגמ' ב"ב סט.

ב. **חָלַק**[1]), פ"ע, עת' יֶחֱלַק, — היה חָלָק, glatt sein, être lisse, doux; be soft, ובהשאלה חָלַק פיו, חלקו דבריו: חָלְקוּ מחמאת פיו וקרב לבו רכו דבריו משמן והמה פתחות (תהל' נה כב).

— הפע', הֶחֱלִיק, מַחֲלִיק, לְהַחֲלִיק, לַחֲלִק, — א) פ"ע, החליק על דבר חָלָק, נעתק ממקום למקום בשפיפה על גוף חלק, gleiten; glisser; to glide, ובהשאלה הֶחֱלִיק בתוך ההמון וכדומה, בקע והשתמט בדרך שלא ירגישו בו: ויצא ירמיהו מירושלם ללכת ארץ בנימן לַחֲלִק[2]) משם בתוך העם (ירמ' לז יב). —*ובמשמ' העקרית: בוזקין מלח על גבי הכבש בשביל שלא יחליקו (ערוכ' יד). השוכר את החמור להוליכה בהר והוליכה בבקעה אם החליקה פטור ואם הוחמה חייב להוליכה בבקעה והוליכה בהר אם החליקה חייב ואם הוחמה פטור (ב"מ ו ג). מחליקין היו לפני חלון של רבים ודורסים ולא נמנעין (פרה יב ד). עשה לה סנדל בשביל שלא תחליק פרש טליתו עליה מפני הזבובין (ירוש' פסח' ו לג.). ואלו הן סימניו (של סרים) כל שאין לו זקן ושערו לקוי ובשרו מחליק (יבמ' פ:). — וְהֶחֱלִיק אליו, דבר לו חלקות, ובהשאלה בעיניו, עשה לו רמזים של פתוי וחלקות בעיניו: כי הֶחֱלִיק[3]) אליו בעיניו למצא עונו לשנא (תהל' לו ג). — וְהֶחֱלִיק על פלוני, במשמ' של איבה, התנהג אתו בחלקות כדי להפילו ולהכשילו: גבר מַחֲלִיק על רעהו רשת פורש על פעמיו (משלי כט ה).— ב) פ"י, הֶחֱלִיק את הדבר, עשהו חָלָק, שלא יהיו עליו

[1]) עי' הערה לשרש ב.חלק. — [2]) הסכימו כל הקדמונים שהוא ממושג חָלַק, במשמ' השתמט, ואמר ריב"ג: ועקרו להחליק וכו' וענין הכל רוך וחליקות. ע"כ. וכן שאר הקדמונים. וקצת החדשים אמרו שהוא מן חלק, והכונה לקחת חלק, אבל מה טעם משם שלאחריו? — [3]) המליצה קצת קשה עם מה שכתוב אחרי כן.

חִדּוּדִים, glätten ; rendre lisse ; to smooth : ויחזק חרש את צרף מַחֲלִיק פטיש את הולם פעם (ישע' מא ז). השוחט במגל קציר בדרך הליכתה ב"ש פוסלין וב"ה מכשירין ואם החליקו שיניה הרי הוא כסכין (חול' א ב). — *והֶחֱלִיק בשמן, בשומן, או באיזה דבר אחר, עשה שיהיה חָלָק: העגול משיחליקנו מחליקין בתאנים ובענבים של טבל (מעשר' א ח). המחליק בענבים לא הוכשר (שם). מפני שמחליק פניה בשומן הזיר (ע"ז לה:). — ובהשאלה, הֶחֱלִיק דבריו, לשונו, עשה אותם חֲלָקִים: להצילך מאשה זרה מנכריה אמריה הֶחֱלִיקָה (משלי ב טז). מוכיח אדם אחרי חן ימצא מִמַּחֲלִיק לשון (שם כח כג). כי אין בפיהו נכונה קרבם הוות קבר פתוח גרנם לשונם יַחֲלִיקוּן (תהל' ה י). אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים מלמד שהחליקן בדברים כדי לטורדן מן העולם (ע"ז נה.). — ועשה שֶׁיַּחֲלִיק, שיעתק ממקום למקום כמו על דבר חָלָק: השוכר את הפרה לחרוש בהר וחרש בבקעה וכו' לדוש בתבואה ודש בקטניות חייב מפני שהקטניות מחליקות (ב"מ ו ד). זה שמן אופקינון שמשיר השער ומחליק הבשר של גוף (מד"ר בה"ב, אחי מלכיון). — *החליק בבצלים וכדומה, שלף שלשה ויותר בצלים זה אצל זה מתוך השאר והניח מקום חלק: המחליק בצלים לחים לשוק ומקיים יבשים לגורן (פאה ג ג). המדל בזיתים ב"ש אומרים יגום ובה"א ישרש ומודים במחליק עד שיגום איזה הוא המדל אחד או שנים המחליק שלשה זה בצד זה (שבי' ד ד).

— הִפְע', *הֻחְלַק, הוּחֲלַק, — גרמו לו שהחליק על דבר חָלָק: נשברה כדו ברשות הרבים והוחלק אחד במים או שלקה בהרסיה חייב (ב"ק ג א). (מי שאומר) שדהפתה חברתה (פטורה) ב"ש שהוחלקה במימי רגליה (ומי שאומר) שהוחלקה במימי רגליה (פטורה) אבל דהפתה חברתה פשעה ומשלמת מה שהזיקה (גמ' שם נח.). הכניס פירותיו לחצר בעל הבית שלא ברשות וכו' (והוזקה בהם בהמתו של בעה"ב חייב בעל הפירות) אמר רב לא שנו אלא שהוחלקה בהן אבל אכלה פטור (שם מז:).

ג.*חלק[1], ממנו ג.חָלָק.

[1]) בערב' חלק[a].

[a]) حلق

ג.*חָלַק, פ"י, — ברא, יָצַר, schaffen ; créer ; to create : רע מעין לא חלק אל על כן מפני כל דמוע תדמע (כ"ס גני' לד יג).

*חִלָּק[1], ש"ז, — מין דג שנמכר עפי"ר מלוח, Hering ; hareng ; herring : והפת והשמן שלהם וכו' והחילק[2] וקורט של חלתית (ע"ז ב ו).

א.חֶלְקָה, ש"נ, כנ' חֶלְקָתִי, — חֵלֶק אדמה, שדה, Acker, Feld ; champ ; field, בצרוף עם שדה, חֶלְקַת שָׂדֶה : ויקן את חֶלְקַת השדה אשר נטה שם אהלו מיד בני חמור אבי שכם במאה קשיטה (בראש' לג יט). ואת עצמות יוסף וכו' קברו בשכם בחלקת השדה אשר קנה יעקב מאת בני חמור (יהוש' כד לב). ותהי שם חֶלְקַת השדה מלאה עדשים (ש"ב כג יא). השלכהו בחלקת שדה נבות היזרעאלי (מ"ב ט כה). ויקר מקרה חֶלְקַת השדה לבעז (רות ב ג). חֶלְקַת השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי (שם ד ג). — ובלי השם שדה : והערים יהרסו וכל חֶלְקָה טובה ישליכו איש אבנו ומלאוה (מ"ב ג כה). וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר חלקה אחת תמטר וחלקה אשר לא תמטיר עליה תיבש (עמו' ד ז). ראו חֶלְקַת יואב אל ידי ולו שם שערים לכו והוצתיה באש ויצתו עבדי אבשלום את החלקה באש (ש"ב יד ל). וכל החלקה הטובה תכאבו באבנים (מ"ב ג יט). שא השלכהו בחלקה כדבר יי' (שם ט כו). רעים רבים שחתו כרמי בססו את חלקתי נתנו את חֶלְקַת חמדתי למדבר שממה (ירמ' יב י). תקלל חֶלְקָתָם בארץ לא יפנה דרך כרמים (איוב כד יח).

ב.חֲלָקָה, ש"נ, מ"ר חֲלָקוֹת, חֲלַקּוֹת[3], — סגולת דבר חָלָק, Glätte ; lisse ; smoothness : ואת ערת גדיי העזים הלבישה על ידיו ועל חֶלְקַת צואריו (בראש' כז טז). — ובהשאלה, חֶלְקַת לשון,

[1]) משק' כַּבָּר. אחרים נקדו חֵלֶק, חִילֵק, ברומית alec, halec. אבל כבר העירו החכמים כי השנויים בהכתיב מעידים כי איננה מלה רומית במקורה, ורגלים לדבר כי שאולה היא ברומית מאחת הלשונות השמיות. — [2]) ואמרו בירוש' (שם ב מב.): אי זהו החילק רב אמר סולתניתא א"ר יוחנן הוא חילק הוא טרית טרופה. ע"כ. וכן בגמ' בבלי : מאי חילק אמר רב נחמן בר אבא אמר רב זו סולתנית ומפני מה אסורה מפני שערבונה עולה עמה (גמ' שם לט.).

[3]) כמו פלֻגּוֹת.

דברי חנפה: לשמרך מאשת רע מֵחֶלְקַת לשון נכריה (משלי ו כד). —ומ"ר חֲלָקוֹת, דברים חלקים, דברי חֹנף: אשר אמרו לראים לא תראו ולחזים לא תחזו לנו נכחות דברו לנו חֲלָקוֹת חזו מהתלות (ישע' ל י). — ושפת חֲלָקוֹת: שוא ידברו איש את רעהו שפת חֲלָקוֹת בלב ולב ידברו יכרת יי' כל שפתי חֲלָקוֹת לשון מדברת גדלות (תהל' יב ג-ד). — ובכלל דבר נעים ורצוי לאדם שהוא מתפתה בו: אך בַּחֲלָקוֹת תשית למו הפלתם למשואות (תהל' עג יח). — וַחֲלַקּוֹת: ומרשיעי ברית יחניף בַּחֲלַקּוֹת (דני' יא לב).

חֲלֻקָּה, חֲלוּקָה, ש"נ, סמי' חֲלֻקַּת, מ"ר חֲלֻקּוֹת, חֲלוּקוֹת,— א) חלק אחד של עם, של חברה, וכדומה, Abteilung division: ועמדו בקדש לפלגות בית האבות לאחיכם בני העם וַחֲלֻקַּת בית אב ללוים (דהי"ב לה ה). — ב) *שה"פ מן א.חָלַק, הפעולה להלוק דבר לחלקים, Teilung ; partage ; division: אין לו לבכור (זכות בהנכסים) קודם חלוקה וכו' יש לו לבכור קודם חלוקה (ב"ב קכו). מעשר ראשון מותר לזרים (לתת להם בתורת נדבה) וכו' אבל בתורת חלוקה (אסור לתת להם) (כתוב' כו.). — והדרך והאופן שהדבר חָלוּק: ולא כחלוקה של עולם הזה חלוקה של עולם הבא העולם הזה אדם יש לו שדה לבן אין לו שדה פרדס וכו' לעוה"ב אין לך כל אחד ואחד שאין לו בהר ובשפלה ובעמק (ב"ב קכב.). —ג) *הבדל בין הדברים: שאל תלמיד את ר' אלעזר שמעתי חלוקה בין טבעת לטבעת א"ל לענין שבת בין טבעת שיש עליה חותם לטבעת שאין עליה חותם אבל לענין טומאה כל טבעות דינם אחד (ר"ח שבת נכ:). מראין דבריה של שמועה זו ששלש חלוקות יש בדבר (תשו' הגא',הרכבי ספה). והשמות בכל לשון יחלקו חלוקה הכרחית אל שלשה סוגים אם נבדלים אם נרדפים ואם משתפים (מלות הגיון יג). וזהו ההפרש אשר בינו ובין המועתק וחלוקתו הראשונה לפי חלוקת השם המועתק (כל מלאכ' הגיון, מכוא). — והבדל בדֵעות, מחלֹקת: אם תפול חלוקה ביניהן יאמרו השנים דבר אחד והשלשה חולקין עליהם וגמר הדין כדברי הג' ויבטלו דברי השנים (ר"ח סנה' ג:). ולא מצינו שהיתה חלוקה כלל בין החכמים הראשונים אלא בסמיכה בלבד באו הלל ושמאי חלקו בג' דברים אבל תלמידיהן שלא שמשו כל צרכן רבתה חלוקה ביניהן ונעשית תורה כשתי תורות (סוף, חגי' טז:). והרי ר' יהושע כשהיה חלוק על רבן גמליאל הודיע את חלוקתו ואב בית דין היה ר' יהושע (תשו' הגא', הרכבי רנ). וכבר מבואר כי חלוקתן (של ב"ש וב"ה היא) בשלחן שני שאינו תחלה בטמאה וכו' ב"ש סברי אסור להשתמש בשלחן שני וב"ה סברי מותר להשתמש בו (שם שלו). ואתחיל בעיון השכל האפשרי לדעת אם הוא נפש או חלק מנפש כי בזה נפלה חלוקה גדולה בין המחברים (תגמ' הנפ' א ז). —ד) *בהגיון, אפשרות של שתי הנחות שצריך לבחר באחת מהן, Dilemma; dilemme: הנה לא ימנע הענין בזאת ההכנה מחלוקה אם שיהיה נושא לה גשם או נפש ואיך שהיה הנה מחויב שתקבל מה שתקבל קבול בלתי מעורב עם צורה מהצורות (רלב"ג, מלחמ' ה' א ג). שאם הונח הענין כן שהשם יתברך יודע אלו הדברים המתחדשים הנה לא ימנע הענין מחלוקה אם שתהיה זאת הידיעה לשם יתברך באלו המתחדשים קודם בואם או שתהיה לו הידיעה בהם עד בואם לבד (שם ג ב). ונאמר שלא ימנע הענין בזאת ההויה מחלוקה וזה שהיא תהיה בהכרח אם יש מיש אם יש מאין (שם ו יז). — ה) *במלאכת החשבון וההנדסה, כמו חִלּוּק: ונחלק עליהם תשבורת המשלש אשר הוא תושבת המוצק והיוצא מהחלוקה תגרע את מרובעו ממרובע הקו היוצא מהתושבת אל הראש (ספ' התשבורת לר"א הנשיא ד). המין הד' בחלוקה הכונה הראשונה בחלוקה בשלמים לחלק מספר גדול על מספר יותר קָטן (קלור המספר לר"י בן כרגה, כ"י פריז). — ו) *נקראו בפרט בשם זה הסכומים הנתונים ליושבי א"י מכספי הנדבות שבאים מהיהודים בחו"ל: והיה כי יגש איש אחד ממנו אל אחינו הספרדים והתחנן לפניהם שיעשו לו איזה ספוק מהישיבות או החלוקה שלהם כדי להחיות את נפשו יענו לו רב לכם בני האשכנזים מלהיות לכם חלק ונחלה אתנו (מכתב כ' מרבני ירושלים לק"ק מיץ, שנת תקכ"ג). כי היתה הצדקה הגדולה הזאת חובת כל איש ישראל ומקבלי החלוקה נחשבה תמיד במקבלים מה שמגיע להם מצד הדין מאחיהם בית ישראל (מכת' ר' יצחק אלחנן, שנת תרמ"ט).

חֲלַקּוּת, ש"נ, — סגולת דבר חָלָק: שכרה (את הבהמה) להוליכה בבקעה והוליכה בהר אם הוחלקה חייב שהחלקות יותר בהר מן הבקעה (רמב"ם שכיר' ד). והנה לא חשש יעקב לענין הקול

כי אם למשוש השעירות והחלקות לאחת מג׳ סבות (ר״י אברבנאל, תולדות). חלקות ושעירות וספוגיות ומקשיות (סקד׳ תגמ׳ הנפ׳).

***חלקי**, ת״ז, לנק׳ חלקית, — של חלק, Teil=; partiel partial: ואם היו משלי אלה החלומות במה שהיה מיוחד לאיש אחד או בדבר חלקי לא נאמר שהוא נבואה (אמונה רמה ה א). כי הנבדל במה שהוא נבדל יפעל בכל מי שהוא מוכן לקבל פעולתו מזולת שתהיה לו השגה בחלקי חלקי במה שהוא זה החלקי (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ג ד). ונקרא החי והצמח המינים החלקיים כי הסוג הנזון יחלק לחי ולצמח לא זולת זה (מלות הגיון י). שהדתות אף אם יסכימו בעניינים הכוללים כמו מציאות השם ושכר ועונש ודומיהם הנה הם חולקות בענינים החלקיים ולזה יתחייב בהכרח שיהיו לדתות עקרים חלקיים בהם תבדל הדת האלהית האחת מזולתה ובחקירה מן העניינים החלקיים סכנה עצומה לפי שכל מי שיכחיש אחד מעקרי הדת החלקיים הנה הוא יוצא מכלל בעל דת ההיא (העקרים א א). וכמה טובים אלו המעשים למי שיתעסק בהם מלקיחת המבחרים החלקיים בדחית מחויבי המשפטים ההוים (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע״ח ה ה). ואין הבדל אצלנו באלו שלש הלשונות בשלילה החלקיית אבל אנחנו נבחר תמיד שתהיה לשוננו בשלול חלקיי (מלות הגיון ג). הסותרים והם אשר יתחבר באחת מהם חומה כללית ובאחרת הומה חלקיית וזה שני מינים אם שיהיה החומה הכללית בחיוב והחלקי בשלילה באמרנו כל אדם חי ואין כל האדם חי או קצת האדם אינו חי ואם שיהיה הכללי בשלילה והחלקי בחיוב (כל מלאכ׳ הגיון, מלילה). וכן הדין בכל גליזה ונליזה חלקית (רלב״ח, קדוה״ח להרמב״ם יז י). שמרוממין אותו הפלוסופים (את האלהים) מידיעות החלקיות (כוזרי א ד). ומה שאמר בכל הדברים הנפרדים הוא ענין לא ימצא כמהו במלאכות החלקיות כי הם לא יספיקו בכל הדברים (נופת צופים א א). אמר ן׳ רשד בפירושיו לספר שמים ועולם ז״ל הגלגל בכללו הוא כמו בעל חי וזאת התנועה היא כמו התנועה מקומית בב״ח ואמנם שאר התנועות הנמצאות בגלגלים הם כמו התנועות החלקיות הנמצאות באברי הב״ח (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיכא 31). כח העיוני הוא אשר ישפוט מהות הדבר וכו׳ והשגותיו הם כלליות לא חלקיות (שם 37).

***חלקיות**, ש״נ, — סגולת מה שהוא חלקי: כי אין להם חלקיות עד יתמזגו בפגישת קצתם (ר״מ נרבוני, מו״נ א עג). ויקח הכח השכלי כללותם ועצמותם ויפשיט חלקיותם ויבדיל המקרים מן העצמים (מרפא לנפש, רפאל מנורלי לח.).

***חלקלק**, ת״ז, — שהוא חלק, מחליק: ואמנם הקול בכח לגשמים הקשים ואם היו עם זה חלקלקים דקים כמו הכלים המקובבים העשויים מן הנחשת הציני הנקראים טנג׳האראת (אמונה רמה א ו).

***חלקלק**[1], פ״י, בינ׳ מחלקלק, — עשה שיהיה חלקלק: מעמיקי שפה ומחלקלקי לשון עליהן הוא אומר יהי דרכם חשך וכו׳ (תד״א טו). ואם תהיה הסבה הקדמת המחלקלק קדם הקובץ (קאנון ג יו ב ז). ולא יפלטו (הלחות) בקיא ולא ימעדו ברפואות המשלשלות המחלקלקות יצטרך שתנקם וכו׳ או שתשימם עם המחלקלקים (שם ג א ב יא).

חלקלקה[2], ש״נ, מ״ר חלקלקות, — א) מקום חלקלק, שאדם מחליק עליו ונופל, schlüpferige Stelle place glissante; slippery place: לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו ונפלו בה (ירמ׳ כג יב). יהי דרכם חשך וחלקלקות ומלאך יי׳ רדפם (תהל׳ לה ו). — ב) בהשאלה, דברים חלקים, פתוי, רמאות: ובא בשלוה והחזיק מלכות בחלקלקות (דני׳ יא כא). ונלוו עליהם רבים בחלקלקות (שם לד).

***חלקלקות**, ש״נ, — סגולת דבר חלקלק: כי החלקלקות יחייב דחיית הקול פתאום ויהיה בחוש יותר חזק והשעירות יחייב המשך דבר אחר דבר ויחליש רשומו בחוש (אמונה רמה א ו). וכבר ידעת בשער האצטומכא איך תרפא חלקלקות האצטומכא (קאנון ג יו ב יז). אדם הולך בדרך בלילה חשיכה עד שיעלמו ממנו הדרכים וקרה לו עם זה מטר סוחף יהיה סבה אל קלקול הדרכים וחלקלקותם עד שיהיה לכתו בתכלית הסכנה מהנפילה וההכשל תמיד (ידע׳ בדרשי, הפרדס א).

***חלקלקותי**, ת״ז, לנק׳ ־קותית, — מטבע החלקלקות: ונתהיל בזה מהשלשול החלקלקותי וכבר ידעת בשער האצטומכא איך תרפא חלקלקות

---

[1]) עי׳ ערך חלקלקה.

[2]) משק׳ פעלעל, אדמדם, ירקרק, מן חלק.

האצטומכא (קאנון ג יו ב יו).

א.חלש, ממנו יחלוש, חלושה, יחלישות, חלש, א.חלש, *חלש, *חלשה.

חלש, ש"ז, מ"ר חלשים, — מי שאינו חזק, מי שהוא רפה כח, Schwächling ; faible ; weak : קראו זאת בגוים קדשו מלחמה העירו הגבורים יגשו יעלו כל אנשי המלחמה כתו אתיכם להרבות ומזמרותיכם לרמחים החלש יאמר גבור אני (יואל ד ט-י). חמשה אימות הן אימת חלש על גבור אימת מפגיע על ארי וכו' (שבת עז:). חלש וזיין בידו (אדר"נ כט). אם יהיה הגבור שבגבורים למטן והחלש שבחלשין למעלה נוצח הוא (מד"ר שמות כד). מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים (תפ' לחנכה, בימי מתתיה). — וגם בדברים לא בע"ח, ואמר המשורר : שים מלתך בלשוני ובלבי רוחך, ובנבלו החלש השפיע נא בחך (יל"ג, מלחמ' דוד בפלשת' א).

א.חלש, א) פ"י, עת' יחלש, — עשהו חלש, גבר עליו, שבר אותו, schwächen, besiegen ; affaiblir, défaire ; weaken, vanquish : ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב (שמות יז יג). — יוכיח' : ולולי תפלת משה היה (עמלק) חולש את ישראל (רא"בע שמות יז יג). כי הוא (היין) חולש הגידים המניעים אותם ומוליד חלאים רעים (בעבוע' לר' זכדא).
— ב) פ"ע, עת' יחלש, נהיה חלש, schwach sein ; être faible ; be weak, ובמשמ' יותר חזקה, נפל בלי כח החיים : וגבר ימות ויחלש ויגוע אדם ואיו (איוב יד י). — *ויחלשה דעתו : ואפילו שיראה אותו (את החולה) נטוי למות אינו אומר לו צו לביתך שלא יחלש דעתו (מד"ר קהל', כי כרוב).—ופעול *חלוש, חלושה : ומעשה בר"ג שהיה חלוש חלפו לו שמן השיש ולא קבל (דא"ר י). משל לשני אתלוטים אחד חלוש ואחד גבור נצח הגבור לחלוש ונטל עטרה בראשו (מד"ר שמות כא). אם יהיה הגבור למעלן והחלוש למטה על אחת כמה וכמה (שינצח הגבור) (שם כד). שכן לבהאדם ומחשבתו עומדת לו במקום מראה ספיריית לקבל מחשבות זולתו קצת קבול חלוש (ידע' הפניני, פ' תהל' טו). יש אנשים חלושי ההרכבה צריך כמה תרופות להשיבם (שבט יהודה ז). — *חלושי המציאות, במשמ' יקרי המציאות : ואלה ענינים חלושי המציאות מאד נעלמים (אמונה רמה א).
— נפע', *נחלש : — כמו קל, ואמר הפיטן : רגש ולהש ועת לדתו נחש, וברשפיו הכחש ובחלש נחלש ולא חש (יוצר שבת זכור, אן קולן).—והמשורר אמר : ינוסון מאשוני נחלשים, לעפעפי זהם נעים ונדים (ר"י הלוי, אהה).—ובדקדוק, אותיות נחלשות, שאינן יוצאות בהברה : דע כי ארבע (אותיות) האלה האלף וההא והויו והיוד נחלשים במלים (תבו' מנח' ודונש, ערך הרות).
— הפע', *החליש, — כמו קל, ואמר הפיטן : שהת מבצר מחלישי והורשי, מלון קצו נתנו דורשי (יוצר שבכה"ג, יבעי). — ומצוי בספרות : וכאשר ראו הרועים שהיהודי היה מחליש עניינם הרגוהו (שבט יהודה ו). — והחליש דעתו : אל תגנה מקח חבירך ואל תחליש דעתו כי זה מנהג לחסרי דעת (תפוחי זהב קכב.).
— פע', *חלש : כזה שחולש ומשתייר (פסיק' רבתי, זכור).
— נתפ', *נתחלש : שבו (במזל טלה) יתחילו הימים להוסיף על הלילה והחמה עולה אל גבוה והחום מתגבר והקור מתחלש (לוה"א לר"א בר חייא ג). מתחלשת ומתכחשת מתדלדלת והולכת (ערוך, ערך מתגוגה). ואף הזקנים כמו כן כשמתחלשים שערם מתלבן (הזקוני, תזריע). או יתחלש שכלו ויצא מדעתו כי לא יוכל לקבל השפע העליון ההוא כענין בן זומא (מנח' קנא' לר"י מפיסא 104). עמוד אחד מן הארץ עד לרקיע וצדיק שמו על שם הצדיקים וכשישראל צדיקים מתגבר ואם לאו מתחלש והוא סובל כל העולם (הריקנטי, ברא"ב').

ב.חלש[1], ממנו ב.חלש, *חלש.

ב.חלש, פ"י, עת' יחלש, — א) חלש על פלוני, הטיל חלשים, השליך גורל, Loos werfen ; jeter le sort ; cast a lot : איך נפלת משמים הילל בן שחר נגדעת לארץ חולש[2] על גוים (ישע' יד יב).—ב) *חלש את כספו וכדומה לתוך דבר, השליכו שמה, hineinwerfen; jeter dedans ; cast in : בראשונה היה (הקונה בית חומה) נטמן יום י"ב חדש שתהא חלוט

---

[1] רק בעברית, ועי' הערה לקמן.

[2] כבר פרשו בעלי התלמוד פעל זה מהשם חלשים במשנה : מאי משמע דהאי חלשים לישנא דפורא הוא דכתיב איך נפלת משמים הילל בן שחר נגדעת לארץ חולש על גוים וגו' אמר רבה בר רב הונא מלמד שהיה מטיל פור על גדולי מלכות לידע איזה בן יומו של משכב זכור (שבת קמט). וכן ריב"ג, אמר וז"ל : כאלו אמר מטיל עליהם גורל מלשון המשנה אין מטילין חלשים על הקדשים ביום טוב וזה נאה מאד אעפ"י שאינו רחוק להיות מן הענין הראשון כלומר שובר הגוים. ע"כ. אבל,

לו התקין הלל הזקן שיהא חולש [1]) את מעותיו בלשכה ויהא שובר את הדלת ונכנס אימתי שירצה הלה יבוא ויטול את מעותיו (ערכ' ט ז).

***חַלָּשׁ** [2]), ש"ז, מ"ר חַלָּשִׁים, — גורל, Loos; sort; lot: ומטילין חלשין על הקדשים ביום טוב אבל לא על המנות (שבת כג ב). ארבעה שמות נקראו לגורל חלש פור גורל הבל ובכולם לקו בני עשו בחלש לקה עמלק שנאמר ויחלוש יהושע (פסיק' דר"כ, זכור). ואין מטילין חלשים על המנות אבל מטילין חלשים על בשר הקדשים ביום טוב כדי לחבב את המצוה (רמב"ם, יו"ט ד). — ואמר הפיטן: דרש וחקר מאז וחלש הטל, דק והלד לכונן בקץ עתותי טל (ר"א קליר, תפי' טל, אתגרה). מי יוכל לשער כל הפקודים, אשר בתבל ובחלש לא נפקדים (יוצר פ' שקלים). מי מנה ופקד בחלש ופורים, פקדם פוקד בחמוש ספרים (שם מוסף, עין עלם). וורז אצל שעיר עם בפור חלשו, עלה בימין הגביה אמר סגן לאשו (סליח' מוסף יוה"כ, אכפרה). בעדם הלו מלך ומשרתיו מצביעים, ומאז בחלקו עלו מחלשים שבעים, וסגלם לו לחבל נחלה מקבעים (יוצר אחרון פסח, אדני תלד). —ובמשמ' חלק: פי שנים בנחלת חבלו, תחת מחלל יצוע מחוללו, וועד נהול בחלש גורלו (יוצר לב"ת, אברי העס). מועד ראית הגיגת אסף, נתמך בְּחֲלָשֵׁי לחוגגי בכסף (יוצר ב סכות, ארחץ). וכל עניניו חרטת, והבלו מכל הנעמת, וְהֶלָּשׁוּ מכל השפרת (יוצר יוה"כ, מי יתנה).

חֹלֶשׁ, ש"ז, — רפיון כח: זכר נעורים ישלה החלש בלבי ורזון (רמב"ע, תרבי"ש ה). בטרם בוא ימי זוקן וחֹלֶשׁ עלי נועם ימי נוער (שם ח). ואני קטן מאד וגופי חדל ונאלה ונתעב, אין בו מה שיחזק מחולש ולא מה שישביעך מרעב (בן המלך והנזיר כ).

חֹלְשָׁה [1]), חולשה, ש"נ, —כמו חֹלֶשׁ: וזה ידוע הוא שהשיבה היא לחולשת החום שיוצא מן הגוף ובעת ההיא יתקרר גוף האדם ויחלש חומו הטבעי (שער השמים ד ה). עד שיגיע אל חכמת מדידת הארץ והשמים מבלי שישיגהו בזה לאות או חולשה (המונה רמה א ז). וקרה לו (לבן זומא) כאשר יקרה למביט בשמש הבטה חזקה אשר תכהינה עיניו לרוב מאור השמש ולחולשת כח הראות שבעין (מנח' קנא' לר' מפיסא 104). דומה למי שירצה לזון לנער היונק בלחם ובשר ויין שימיתהו בלי ספק לא לפי שאלו המזונות הם רעים אבל ימיתהו לחולשתו מלעכלם (מנוה"מ כלח).

חַלָּשׁוּת, ש"נ, — כמו חֹלֶשׁ: מרוב חלשות של אדם כשמזקין צריך להרחיק רגליו זה מזה (רש"י שבת קנב.). — ובפי העם במשמ' התעלפות: הלך אצל כותל של איספקלריה וראה אותה ונפלה בחלשות ובאתה היא אליו וניערתו (כפו"מ להר"ן ו).

***חִלְתִּית** [2]), ש"נ, — שם צמח עז הריח, וכמו כן השרף ממנו, Teufelsdreck; assa fatida: אין שורין את החילתית בפושרין אבל נותן לתוך ההומץ (שבת כ ג). הקושט והחמס וראשי בשמים התיאה והחלתית והפלפלין וחלות הריע (עוקצ' ג ה). וקורט של חלתית (ע"ז ב ו). התיאה והחלתית והאלום (עבו"י א ה). מי חלתית מותר לשתותה בשבת שמואל אמר חלתית עצמה מאכל בריאים הוא (ירוש' שבת כ יז ג). הלעיטה חלתית טרפה [3]) (חול' נח:). לקוח חילתית הוא לסרון אדום וחילתית לבן (אסף הרופא 38).

חָם [4]), ש"ז, בכנ' חָמִי, חָמִיךְ, חָמִיהָ, מ"ר חָמִים, — א) אבי בעלה של אשה, Schwiegervater (Vater

---

המושג האחרון אינו מתישב יפה, כי במושג זה אין צרך במלה על. השבעים קראו אמנם כל במקום על, אך מליצה זו כמו"כ אינה טבעית כ"כ, ורק על פי הדחק אפשר לקבלה, ועדיף לקבל המליצה הולש על בלי שום הגהה בכתוב ובמושג גורל שנותן להמליצה הרבה עז. ורוב החדשים אינם מודים במשמעה זו של חלש שאינה נמצאת במקרא. ועי' לקמן הערה שאחרי זו והערה לערך חַלָּשׁ. — [1]) כבר גזרו הערוך ורש"י ואחרים חלש זה במשמ' הטיל, מן חולש על גוים ומטילים חלשים. ולוי, שפרש במשמ' שבר, נדחק חנם.

[2]) עי' למעלה, בהערה להשרש ולהפעל.

---

[1]) בארמ' חולשא: דקשה (ההרדל) לחולשא דלבא (ברכ' מ.). חולשא דכהן גדול (יומ' כו:).

[2]) במשקלי השמות שבמקרא נמצא משק' פְּעֵלִית, גָּפְרִית, ולא פִּעְלִית, זולתי אולי הִתִּית, שבשלמים ראוי להיות התתית (רד"ק). בסור' הלתיתא, בערב' חלתית a), חלתית' b), ובלשון ההמונית הנתית c), וכבר החליט פרנקל (S. Fr. Aram. Lehw. 140) כי זו מלה שאולה מארמית. ולא נתברר מקורו. ויקראוהו במצרים אלכביר, הגדול. — [3]) ואמרו שם: מ"ט דמינקבה להו למעיינה.

[4]) משקל אָב, אָח, אחת המלות היותר קדומות

a) حِلْتِيت b) حلتيت c) [illegible]

des Mannes); beau père (père du mari) father-in-law (father of the husband): וַיֻּגַּד לְתָמָר (כלת יהודה) לֵאמֹר הִנֵּה חָמִיךְ עֹלֶה תִמְנָתָה (בראש' לח יג). והיא (תמר כלת יהודה) שלחה אל חָמִיהָ לאמר לאיש אשר אלה לו אנכי הרה (שם כה). ותשמע (כלת עלי) את השמועה אל הלקח ארון האלהים ומת חָמִיהָ ואישה (ש"א ד יט). אמרה מת בעלי ואח"כ מת חמי תנשא ותטול כתובתה (יבמ' יח ז). הלכה מקבר בעלה לבית אביה או שהזרה לבית חמיה (כתוב' ט ו). ככלה שנמצאת שלימה בבית חמיה ורדופה לילך להגיד שבחה בבית אביה (פסח' פז.). היא שמת חמיה (ירוש' מו"ק ג פג.). ועדיין כשהוא כועס עליה (הבעל) אומר לה לכי אצל כתובתיך התקינו שיהיו מניחין אותה בבית חמיה (כתוב' פב:). כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה זוכה ויוצאין ממנה מלכים ונביאים (סוט' י:).— ב) *גם במקום חֹתֵן, ואמר בן סירא: אל תועץ עם חמיך וממקנא העלים סוד (ב"ס גני' לז י).—ומצוי במשמ' זו בתלמוד: ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ולאכול סעודת אירוסין בבית חמיו (פסח' ג ז). האוכל אצל חמיו ביהודה שלא בעדים אינו יכול לטעון טענת בתולים מפני שמתייחד עמה (כתוב' א ה). שבית חמיו באין אצלו לשבת שנייה (תוספתא ב"מ ח כה). שפעם אחת הייתי מהלך בדרך לבית חמי והיה עמי משוי ג' המורים (תעני' כא.). התן הדר בית חמיו (ב"ב לח:). מעשה באדם אחד ששגר לבית חמיו מאה קרונות של כדי יין ושל כדי שמן וכו' והלך ועמד על פתח בית חמיו והוציאו כוס של חמין ושתה ומת (שם קמו.). בנוהג שבעולם אדם דר אצל חמיו ועובר לצאת מביתו (פסיק' דר"כ, שמעו). שכל מה שאירע לזה (ליעקב) אירע לזה (ליוסף) וכו' זה נתברך בית חמיו בשבילו וזה נתברך בית חמיו בשבילו (מד"ר בראש' פד).

חַם, חָם, א) ת"ז, לנק' חַמָּה, מ"ר חַמִּים, חַמּוֹת, — ההפך מן קַר, האש היא דבר חַם, השלג הוא דבר קַר, warm; chaud; warm: זה לחמנו חָם הצטידנו אתו מבתינו ביום צאתנו ללכת אליכם (יהוש' ט יב). היה מהרהר בלילה ועמד ומצא בשרו חם טמא (נדה מג.). — ולנק': הרודה פת חמה ונתנה ע"פ חבית של יין (מכשיר' ג ג).—ומ"ר: אשר בגדיך חַמִּים בהשקט ארץ מדרום (איוב לז יז). — ב) ש"ז, דבר חַם, בפרט מ"ר חַמִּים, מים חַמִּים וכדומה: (ממלאה אשה) קומקום חמין אע"פ שאינה שותה ממנו אלא כוס אחד (ירוש' תלה א נח.). רשע זה דעתו נקייה ואינו שותה חמין שנעשו צונן (שם תרומ' ח מה:). חמין כל זמן שמעלין הבל הרי אלו מותרין (שם). נותנין חמין לתוך צונן אבל לא צונן לתוך חמין (שם שבת ג ו:). שמולפין חמים על גבי מכה בשבת (שם ט יב.). לא יטול אדם עריבה מלאה חמין ויתננה על גבי מעיים בשבת (שם יט יז.). חמין שהוחמו בי"ט וכן חמים שהוחמו מערב שבת לשבת (שם ביצה ב סא ג). כיצד הוא עושה נותנן ברמץ או נותן לתוכן חמין כל שהן (שם נדה ג כ ג). כירה שהסיקוה בגפת ובעצים משהין עליה חמין שלא הוחמו כל צורכן ותבשיל שלא בישל כל צורכו (שבת לו:). לא ישתטף אדם כל גופו בין בחמין ובין בצונן (שם לט:). אין מונעין חמין ושמן מעל גבי מכה בשבת וכו' (ולא שנה לך) בין חמין שהוחמו בשבת לחמין שהוחמו מע"ש (שם קלד:). מחמין חמין להולה בשבת בין להשקותו בין להברותו (יומ' פד:). והלך ועמד על פתח בית המיו והוציאו כוס של חמין ושתה ומת (ב"ב קמו.). קונם שאני נהנה לך אם אי אתה מתארח אצלי ותאכל עמי פת חמה ותשתה עמי כוס חמין (נדר' כד.).—ומליצה, פלוני אינו נכוה בחמים, בחמי המים, ר"ל אינו מרגיש אפילו דבר שנאמר בפרוש: אמר להם (ר"א לתלמידיו) כמדומה אני שאתם נכוים בפושרים עכשיו אי אתם נכוים אפילו בחמי חמין (ברכ' טז:).—ובפרט מים חמים טבעיים נובעים מתוך האדמה ומשמשים לרפואה, Thermquelle; thermes: הרוחץ בחמי טבריא לא יזלפו עליו אחרים (תוספתא שבת טז כ). פסח שנתבשל בחמי טבריה (ירוש' שם ז י:). אסרו להן את הזיעה והתירו חמי טבריה ועדיין היו רוחצין בחמי האור ואומרים בחמי טבריה רחצנו אסרו להן חמי טבריה (בבלי שם מ.). מפני מה אין חמי טבריא בירושלם כדי שלא יהו עולי רגלים אומרים אלמלא לא עלינו אלא לרחוץ בחמי טבריא דיינו ונמצא עלייה שלא לשמה (פסח' ח:). ואיזהו מכוה לקה בעץ באבן בגפת בחמי טבריא ובכל דבר שלא בא מחמת האור (חול' ח.).

חֹם, חוּם, — א) מקור מן חמם, עי"ש. — ב) ש"ז,

של הלשון. בערב' חֲמ̇ a), ארמ' חמא, אשור' אמ.

a) حم

ככל׳ חמו. סגולת דבר חם. Wärme; chaleur; heat: עד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ וחרף ויום ולילה לא ישבתו (בראש׳ ח כב). כחם צח עלי אור כעב טל בחם קציר (ישע׳ יח ד). והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא ירא כי יבא חם והיה עלהו רענן (ירמ׳ יז ח). ציה גם חם יגזלו מימי שלג (איוב כד יט). בעת יזרבו נצמתו בחמו נדעכו ממקומם (שם ו יז). — *החמו, במקום חמו: מטרונא שאלה את ר׳ יוסי אמרה לו אפשר יוסף בן שבע עשרה שנה היה עומד בכל הומאו[1] היה עושה הדבר הזה (מד״ר בראש׳ כז).—ואוצרות החם בשמים לפי אמונת ההמון: מערב משם אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום (מד״ר במד׳ ג). — *וחם הטבעי שבגוף בע״ח: האדם כאשר יזקין יתילד בו חום נכרי והחום הנכרי מדרכו שילבן השער (כל מלאכ׳ סג״ן, מופת). — *וזמן מזמני השנה, מן חצי אב עד חצי תשרי: חצי סיון תמוז וחצי אב קיץ חצי אב אלול וחצי תשרי חום (ב״מ קו:). וכשהיא (החמה) הולכת ממזל סרטן אריה ובתולה הולכת מגלגל רקיעה יותר מתשעים חלקים וכו׳ והיא הולכת בהם צ״ב יום וכו׳ והזמן הזה הוא הנקרא חום וכשהיא מהלכת מראש מאזנים עד סוף קשת וכו׳ והזמן הזה הוא הנקרא חורף (ספ׳ העבור לר״א בר״ח הנשיא ג ב).

אזור החם וכו׳. — אש, עי״ש. — חרה. — חרון. — להב, התלהב. — נסק, הסיק, כדי לחמם הבית. — *פושרים, קצת חם.—צמר,*צמרמרת. —קדחת. — קר וכו׳. — רתח. — שמש, חמה.

חמא[2], ממנו חמאה, *חמאיות, ואולי מחמאה.

חמא, — עי׳ חמה.

חֶמְאָה[3], ש״נ, מ״ר חמאות, — א) חלב עבה ושמן וקצת קרוש והמוץ, Dickmilch; caille-lait; curled milk: ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם (בראש׳ יח ח). מים שאל חלב נתנה בספל אדירים הקריבה חמאה (שופט׳ ה כה). ודבש וחמאה וצאן ושפות בקר הגישו לדוד ולעם אשר אתו (ש״ב יז כט). חמאה ודבש יאכל (ישע׳ ז טו). והיה מרב עשות חלב יאכל חמאה כי חמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ (שם כב). נהרי נחלי דבש וחמאה (איוב כ יז). וינקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור חמאת בקר וחלב צאן (דבר׳ לב יג-יד). כי מיץ חלב יוציא חמאה (משלי ל לג).—והשתמשו במשמ׳ זו גם הסופרים: ראוי שישתה חלב בקר מסוכסך מוסר החמאה (קאנון ג יג ד ה).—ובהשאלה, *חמאה של תורה: במי אתה מוצא חמאה של תורה במי שמקיא חלב שינק משדי אמו עליה (ברכ׳ סג:). שהתורה נמשלה לחלב ואמר כי אם תמיץ אותה בשומך יד לפה תשיג חמאתה והיא כונת התורה (מלמ׳ התלמיד, בראש׳). — ומ״ר חמאות: חלקו מחמאות[1] פיו וקרב לבו רכו דבריו משמן והמה פתחות (תהל׳ נה כב).—והשתמשו כך גם הסופרים, ואמר המשורר: ערבים הם ומשמן לכל חך מאד רבו וחלקו מחמאות (רמב״ע, אגר׳ אמת על הזמן). וחלקו (דברי השיר) מאד מחמאות ורכו כשמן והמה לחומדן פתיחות (הוה, תרשיש ט, הקד׳). חכה ראש ופתן שפתה, ואם תתיף ותעד נזמה וחליתה, שפתיה חמאות חמת תנין מקיאות (הוה, פזמ׳ ליוה״כ, התרשים). והוא ענה אותם תמיד בחמאות פיו (א׳ מפו, אה״צ יא). פוררתני בתועבותיך פצמתני בחמאות לשון רמיה (שם כג).— ב) *השומן היוצא מן החלב כשמוהצים אותו, Butter; beurre; butter: והחמאתו (של החלב הרחלים) דשנה משאר החמאות (אסף הרופא 16). ואשה נכרית מותרת לעשות את החלב ואת חמאתו (הלכ׳ קצוב׳ לר״י גאון, גיט׳). החמאה של עכו״ם מקצת הגאונים התירוה וכו׳ שהרי הקום שבחמאה אינו מעורב עם החמאה וכו׳ שאם לקח חמאה מן העכו״ם ובשלה עד שהלכו

---

[1]) במה״ג הוצ׳ דר׳ שכטר: המאו.

[2]) עי׳ הערה לחמאה.

[3]) באשור׳ חֶמֵת, חלב עבה, ושומן החלב. בארמ׳ חמאתא, בערב׳ לא נמצא שם קרוב לזה. ולא נתברר מקורו של שם זה. ומהמקומות שבאה שם מלה זו נראה כי קראו בשם זה חלב עבה, קצת קרוש, כעי הלבן הנהוג עתה אצל הערבים. ונראה כי שמש שם זה גם להשומן של החלב, כמו בערב׳ משמשת זבדה a) גם להחלק העבה השמן שמתהוה על פני החלב וגם להשומן היוצא מהחלב המחוץ, וכמו שנראה מהכתוב כי מיץ חלב. והקדמונים פרשו: חמאה במשמעה זו, וכן תרגם רסע״ג סמן. ובמשמ׳ זו נקבע השמוש בספרות אחר כך. — [1]) לפי דעת רוב הקדמונים והחדשים צריך לנקד מֵחֶמְאֹת, מ השמוש צרויה, והכונה: יותר מן חמאות, ובהרבים של חלקו הכונה לדברי פיו. — ואמר ריב״ג: והקבוץ חלקו מחמאות פיו הפתח במם במקום הצרי והשעור חלקו מן חמאות אמרי פיו. ע״כ. אך זה דחוק, ועכ״פ אין ספק כי כונת הנקוד המסור היא שמחמאות הוא רבים מן מחמאת, ועי׳ זה.

a) زبدة

צחצוחי חלב (רמב"ם, מאכ' אסור' ג יה-יו). החמאה של גוים הרי היא בכלל חלב וגבינה וכו' וכש"כ לפי שהיא לחה ואינה עומדת לגמרי כגבינה (שו"ת רשב"א קיח). למה נהגו היתר בחמאה ואיסור במבושלת כי לפי דעת הרמב"ם החמאה אינה מותרת עד שיבשלוה (תשב"ץ ג י). למה אוסרין במקצת מקומות החמאה של עכו"ם בפסח עם היותם מתירין אותה כל השנה כולה (שם רנח). שראיתי במלכות שוואב"ן שאוכלין החמאה של גוים ואין מוחין בידם (שערי דורא פח). אשר שאלת בענין החמאה שראובן תיקן החמאה לשמעון ושמעון מכר החמאה בחזקת כשרות ואמר שראובן תיקן חמאה זו וראובן מכחישו (שו"ת רמ"א סו). איש יהודי הביא עמו משא של חטים והניח בתוכם נוד אחד מלא חמאה מהותכת של גוים ויהי בדרך נבקע הנוד לתוך החטים ויתערבו בחמאה (שו"ת פרי הארץ, יו"ד יא). שנותנין החלב בלילה תחת אויר הרקיע ועולה כמין זיעה למעלה ומלקטין אותה מע"ג החלב ואח"כ מקישין בחלב ונקפאת החמאה (הלכ' קטנ' לר"י חגיז א). שאפשר להיות בחמאה חלב טמא (שו"ת חיים שאל א מג).

***חֶמְאִיּוּת**, ש"נ, — סגולת החמאה: החלב מווג על צד האמת ממימיות וגביניות והמאיות (קאנון כ א א). ואותות (הדם) הרקוק מן החזה שתהרות מראהו ועביו וקפיאתו לארך המהלך עם חמאיות מה וקצף (שם ג י ב ב).

חמד[1], ממנו חָמַד, חֶמֶד, חֶמְדָּה, חָמוּד, חֲמוּדָה, חִמּוּד, מַחְמָד, מַחְמֹד, *חִמּוּד, *חֲמִידָה, *חַמְדָּן, *חַמְדָּנוּת.

חֶמֶד, ש"ז, — דבר שאדם מתאוה אליו, דבר יפה, שמוצא חן בעיני רואיו, **Begehren; désir; desirableness**: על שדים ספדים על שדי חמד על גפן פריה (ישע' לב יב). בתי גזית בניתם ולא תשבו בם כרמי חמד נטעתם ולא תשתו את יינם (עמוס ה יא). לבשי תכלת פחות וסגנים בחורי חמד כלם (יחזק' כג ו). — ומצוי בספרות: וכתבו (ע"ב זקנים לתלמי המלך) אלהים ברא בראשית אעשה אדם בצלם ובדמות וכו' לא חמד אחד מהם נשאתי (מגי' ט). — ואמר הפיטן: דרכי הורים דעי, יונקת חמד מעי, דירת משכנותם תדעי (יוצר שבת חוהמ"פ, אהוביך). קמתי נצבתי בחמד הרים, ודצתי אצתי בזהרים, פתחתי מאלי בנטוף מורים (יוצר א פסח, בלחיך). — ואמר המליץ: ואל ישתמש בחושיו אלא בדבר הצריך עד שיהיה מן הידועים בחשובים והמפורסמים בחמד (רשב"ג, תק' מדות הנפ').

חָמַד, פ"י, עת' יַחְמֹד, נֶחְמְדֵהוּ, — חמד דבר, רצה להשיגו, התאוה לו מפני שהוא יפה, טוב, ערב, וכדומה, **begehren; désirer; to desire**: לא תחמד בית רעך לא תחמד אשת רעך (שמות כ יז). ולא יחמד איש את ארצך (שם לד כד). פסילי אלהיהם תשרפון באש לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך (דבר' ז כה). כי יבשו מאילים אשר חמדתם ותחפרו מהגנות אשר בחרתם (ישע' א כט). וחמדו שדות וגזלו (מיכ' ב ב). ההר חמד אלהים לשבתו (תהל' סח יז). חמד רשע מצוד רעים (משלי יב יב). עד מתי פתים תאהבו פתי ולצים לצון חמדו להם (שם א כב). לשמרך מאשת רע מחלקת לשון נכריה אל תחמד יפיה בלבבך ואל תקחך בעפעפיה (שם ו כד-כה). אל תבקש גדולה לעצמך ואל תחמוד כבוד יותר מלמודך (אבות ו ז). אין את חומר ולוקח אחרים חומדים ואת לוקח (ירוש' ע"ז ד מג ד). הלב חומד שנאמר אל תחמוד יפיה בלבבך (מד"ר קהל', דברתי). — ואמר הפיטן: נפשי חמדה בצל ידיך, לדעת כל רז סודך (שיר הכבוד לשבת, אנעים). נפש וכל אשר לה נוטלים, מלחמוד אלה עין תעלים, למה תהיה בפלילים (יוצר א' שבוע', תחמדות). קרוץ מחמר מה מועילו, חומד ומתאוה את שאינו שלו (כ' שבוע', שכן רעך). — וככנ': ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף וכו' ואחמדם ואקחם (יהוש' ז כא). ונראהו ולא מראה ונחמדהו (ישע' נג ב). — ובפרט התאוה בין זו"נ: בעלי היה בדרך וחמדתיו (נדה כ:). — ופָעוּל חָמוּד, חֲמוּדוֹת: ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדל החמדת אשר אתה בבית ותלבש את יעקב בנה הקטן (בראש' כז טו). אמר להם הקב"ה איך אתם משטינים על הדור ההוא שהוא חמוד ונאה ואני חפץ בו (פסיק' רבתי לו). וזקן כמותך יאבד בן חמוד כזה ובחור שנתן לך הקב"ה למאה שנה (מד"ר ויושע א). כי הוא (חדש ניסן) חדש אהוב וחמוד ומתוק לכל בשר (רבנ"ס ספ"ש ב י-יג). — נפע', נֶחְמָד, — א) שהכל חומדים אותו, **begehrungswürdig, reizend; désirable, agréable**: ויצמח יי' אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל (בראש' ב ט). ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי

---

[1]) בערב' חמד a) הלל ושבח, ואחמד b) מצא חן.

a) حمد b) احمد

תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל (שם ג ו). אוצר נחמד ושמן בנוה חכם וכסיל אדם יבלענו (משלי כא כ). הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונפת צופים (תהל' יט יא). — ב) במשמ' °נעשה יפה וחמוד: וכאשר גדלה תמר כן נחמד תארה (א' מפו, הה"ל ג).

— הפע', *החמיד, — עשה שיחמד: יפי ונעם יחמידו עין ומשניהם צמחי שדה (כ"ס גני' מ כב).

— פע', *חמד, — כמו חמד: גזל ועריות נפשו מחמדתן ומתאוה להם (חגי' יא:). כנסת ישראל שהיתה מצפה ומחמדת אימתי יחזיר הקב"ה את שמחתו אף הקב"ה מחמד ומצפה אימתי יחזיר לביתו (ילק' מכירי, תהל' לא מד). למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים אמר ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו (רש"י במד' כב יח).

— נתפ', *נתחמד [1]), — כמו חמד: למען למעשה ידיך תכסוף תתחמד נפשך (מד"ר ויקר' לא). בוראך מתחמד לך פמליא שלו מתחמד לך ותורתו מתחמדת לך (שם קהל', לך אכול). ארץ שנתחמדו לה אבות העולם (תנחומא שלח, הוספ' טו). כשתהיו חוטאים אתם ועלי תשוקתכם שכן מתחמדין וחוזרין למקומם (מד"ו בה"ש, אני לדודי). שהיה (שישק) מתחמד מתי ימות שלמה שהיה יודע שאין בנו שליט כמותו (שם). חכמי ישראל ותלמידיהן שמוסרין עצמם למות באהל וכו' ומתחמדין ומתאוין ומצפין שאם ימצא אחד מהם פקח בד"ת שתנוח נפשו עליו (תד"א א יד). — ואמר הפיטן: שרט מהתגודד ולחתונם אל תתחמדו (אזהר' לרסע"ג). — ובמשמ' °שחמדו אותו: שבעיני כולם היא מפוארת ומתחמדת היא הדרך ישרה (מתז' ויטרי תכה).

חֶמְדָּה, ש"נ, — כמו חמד: הוא ישסה אוצר כל כלי חמדה (הוש' יג יה). כבד מכל כלי חמדה (נחו' ב י). ואוצרות עשה לו לכסף ולזהב ולאבן יקרה ולבשמים ולמגנים ולכל כלי חמדה (דהי"ב לב כז). ויבאהו בבלה עם כלי חמדת בית יי' (שם לו י). וגם אלהיהם עם נסכיהם עם כלי חמדתם כסף וזהב בשבי יבא מצרים (דני' יא ח). ולמי כל חמדת ישראל הלוא לך ולכל בית אביך (ש"א ט כ). ובאו חמדת כל הגוים (חגי ב ז). ועל כל אניות תרשיש ועל כל שכיות החמדה (ישע' ב יו). ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים (ירמ' ג יט). וישימו ארץ חמדה לשמה (זכר' ז יד). רעים רבים שחתו כרמי בססו את חלקתי נתנו את חלקת חמדתי למדבר שממה (ירמ' יב י). והרסו חומותיך ובתי חמדתך יתצו (יחזק' כו יב). — חמדת נשים, כנוי לאחד האלהים [2]): ועל חמדת נשים ועל כל אלוה לא יבין (דני' יא לז). — הלך בלי חמדה, בלי שמחה: יצאו מעיו (של יהורם) עם חליו וימת בתחלאים רעים ולא עשו לו עמו שרפה כשרפת אבתיו וכו' וילך בלא חמדה [3]) ויקברהו בעיר דויד ולא בקברות המלכים (דהי"ב כא יט-כ). — ומצוי בספרות: נטיעה אחת של חמדה שהיתה לנו בארץ ישראל התרת לה לצאת לחוץ לארץ (ירוש' מו"ק ג פא ג). ולמה מוציאין את התיבה לרחובה של עיר לומר כלי אחד של חמדה שהיה לנו גרמו עונותיו שיתבזה (בבל תענ' כ סה.). ג' מתנות נבראו בעולם זכה באחת מהן נטל חמדת כל העולם זכה בחכמה זכה בכל זכה בגבורה זכה בכל זכה בעושר זכה בכל (מד"ר במד' כב). בקש כסף וזהב והם חמדה שנאמר ובאו חמדת כל הגוים בקש נשים והם חמדה שנא' בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך בקש בנים והם חמדה שנא' והמתי מחמדי בטנם הוי אומר כל מה שתבע בראשונה חמדה ומהו כל מחמד עיניך דבר שהיא חמדה מתוך חמדה זו התורה שנאמר הנחמדים מזהב ומפז רב (שם שמות ג). כל חמדה שהיה מתאוה משה ליכנס לארץ המסת אותו כעיש הזה שנכנס בכלים ומרקיבן (שם דבר' ב). כל כלי חמדה שיש לי בתוך ביתיך טלי וצאי (פסיק' רבתי ל). — *חמדת עיני: יצתה (בתו של הכה"ג שנשחט) בורחת וצווחת אוי לי אבא חמדת עיני (שם כו). — *חמדתה של האשה, יפיה: אני נותן את כתי בכתובתה במדינה אחרת שתתכבד עם בעלה ביפיה ובחמדתה שהיא בת מלך ויכבדוה (מד"ר בה"ש, כרם היה). — ובמשמ' °תאוה בכלל לכל דבר: היהודים בעלי חמדה ועשו פירוש (בענין הנשך והרבית) להנאתם (שבט יהודה ז). החמדה אב הטומאה וכבר אמרו רז"ל שרשע אחד מן החמדה בא לעבור כל עשרת הדברות (מורה נאלכע י שכג). וחושבים שיוכלו להשיגו (את העושר) בחריצותם ומתעסקים

[1]) בסגנון ארמי: ואימת דהות ההיא כשירתא עלת קומוי הוה מאריך רוחיה מתחמד מישמוע שיעתה (ירוש' תענ' ג סו ד).

[2]) לפי דעת קצת החכמים כנוי להאלוה אדוני — [3]) י"מ מבלי שחמדוהו.

כל ימיהם בחמדתם להעשיר (מגור' המאור יא). כדי להפריש האדם מחמדה זאת (לנשים) ולהצילו מרשת זו הטמונה לבל ילכד בה (שם יט). הוציא חמדתו בפיו עובר בלא תחמוד (תקוני. דבר' ס יח).

חֲמֻדָּה, חֲמוּדָה, מ"ר חֲמֻדוֹת, — א) עי' חָמַד. — ב) ש"נ, כמו חֶמְדָּה: בזהב ובכסף ובאבן יקרה ובַחֲמֻדוֹת ועשה למבצרי מעזים (דני' יא לח-לט). ומשל במכמני הזהב והכסף ובכל חֲמֻדוֹת מצרים (שם מג). אמרו (מלה"ש) לפניו חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות וע"ד דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם מה אנוש כי תזכרנו (שבת פח:). —כלי חֲמֻדוֹת: וימצאו בהם לרב ורכוש ופגרים וכלי חֲמֻדוֹת וינצלו להם (דהי"ב כ כה). — לחם חֲמֻדוֹת: לחם חֲמֻדוֹת לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי (דני' י ג). — איש חֲמֻדוֹת: דניאל איש חֲמֻדוֹת הבן בדברים אשר אנכי דבר אליך (שם יא). אל תירא איש חֲמֻדוֹת שלום לך (שם יט). — הוא חֲמֻדוֹת, הוא נחמד, רצוי: ואני באתי להגיד כי חֲמוּדוֹת אתה ובין בדבר (שם ט כג). — *חֲמוּדוֹת העולם, הדברים היותר טובים שבעולם: שמואל הקטן נטל כל החמודות שבעולם והלך לו (מס' שמח' ח).—*חֲמוּדוֹת הנפש, מה שהנפש חֹמֶדֶת: אל תלך אחרי לבך וכוחך ללכת בחמודות נפשך (כ"ס גני' ס ב). — ובמשמ' המעלות הטובות של הנפש: חמודות הנפש כגון החכמה וכו' (אגרי עני היסמעאלי, הול' גרוסברג).—וחמודות הגוף, המעלות היפות של הגוף: חמודות הגוף כגון היופי והבריאות וכו' (שם). — ואמר הפיטן: ותגלת פלאצר אכל את פריי, חֲמוּדוֹתַי פשט וגם הציל עדיי, ללחלח ולתבור נשא את שביי (קינ' לת"ב, שומרון).

***חֶמְדוֹן**, ש"ז, — כמו חֶמֶד: ומה יענה הבא מענה ומה חֶמְדוֹן הבא מחמדן ומה יתרון לבא מיתרון (ראב"ע, מכת' לר"ש אבן גאמע).

***חַמְדָן**, ש"ז, מ"ר חַמְדָנִים, — מי שטבעו לחמד כל דבר: ומי שהחמדה הזאת (הקנאה) גוברת על טבעיו הוא מגונה כי היא מביאתו לחמוד ואין הנדיב חמדן (רבב"ג, תק' מד' הנפ', הקנאה). ושמא יגיע ענין החמדן שיגזול (שם). ואמר אין אוהב להפכפך ולא אמונה לעבד ולא מנוחה לחמדן (מבח' הפנינים יח). כי בעל הקנאה יצר לו בראותו טוב לזולתו ויבחר הרע לו ולזולתו יותר מטוב לו ולזולתו כמו שסופר מהמקנא והחמדן שאמר להם המלך מפני הכירו תכונותיהם שהוא מוכן לעשות להם טוב כיד המלך ישאל הא' מהם וינתן לו ולב' יותן כפלים והנה החמדן לא רצה לשאול כדי שיהיה לו כפל מאת המקנא וכו' (רלב"ג איוב כו). גם ראוי למלכים מדה שלישית שלא יהיה חמדן אבל יהיה שונא בצע (ר"י אברבנאל, ש"א יב). וזה גם זד בליעל ואכזר ובוצע ואיש חמדן וכלבי, ועת קשרו סגניו בו ואחיו הלא אדם בקושרו שם בכזובי (הוא, תלונה על הזמן). הלכו היהודים עם כסף וזהב לדורון לשרים שיתחננו אל המלך שיקח נכסיהם לעשות מלחמותיו ויניחם בדתם והשיב להם המלך אקרא בין המלכים מלך חמדן ויאמרו כי לא שאלתי טבילת ישו אלא לשיבואו לפשרה של ממון (שבט יהודה ט). המסתפק שבע ואם הוא עני והחמדן רעב ואם הוא עשיר (עמר השכחה).

***חַמְדָנוּת**, ש"נ, — מדת החמדן: אין נטיה מהאסור עם החמדנות (עמר השכחה).

חמה[1], ממנו חוֹמָה.

חַמָּה[2], ש"נ, מ"ר חַמּוֹת, — א) בזמן הקדום רק במליצה שֶׁמֶשׁ, Sonne : soleil ; sun: וחפרה הלבנה ובושה הַחַמָּה כי מלך יי' צבאות בהר ציון ובירושלם (ישע' כד כג). והיה אור הלבנה כאור החַמָּה ואור הַחַמָּה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים (שם ל כו). מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כַּחַמָּה (שה"ש ו י). קדר הלכתי בלא חַמָּה (איוב ל כח). — ומצוי אח"כ בדבור הרגיל של העם: ואת הצונן (נותנים) בחמה בשביל שיחמו (שבת כב ד). אמור כיצד ראית את הלבנה לפני החמה או לאחר החמה לצפונה או לדרומה (ר"ה ב ו). הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין שלא נתכוון זה אלא למי שהחמה רואה אותו (נדר' ג ז). אחד (עד) אומר בחמש ואחד אומר בשבע עדותן בטלה שבחמש חמה במזרח ובשבע חמה במערב (סנה' ה ג). ושאין לה (להסוכה) שלש דפנות ושחמתה מרובה מצילתה (סוכ' א א). התחילו הם (ר"א בן עזריה ור"ע לקרא ק"ש) וכבר היתה החמה על ראשי ההרים (ירוש' ברכ' א ה). ממקום שהחמה זורחת באחד בתקופת

---

[1]) בערב' חַמִי a), הגן על, היה עליו למחסה.

[2]) מן חמם, עי"ש.

---

a) حَمِيَ

תמוז עד מקום שהיא זורחת באחד בתקופת טבת אילו פני מזרח (שם ערוב׳ ה כב ג). מימיה של חמה לא ראתה פגימתה של לבנה (שם ר״ה ב נח.). אחד עשר יום שהחמה עודפת על הלבנה בכל שנה (שם:). שבשעה שהחמה זורחת היו הניצוצים מנתזין ממנה (שם סוט׳ ב יח.). ובשחרית זרחה החמה והכיר פתחה של מערה (שם יבמ׳ יו יה ד). עושה לה צל והיא גדילה מחמתן (שם שבי׳ ב לג ד). עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו וכיון שהחמה זורחת מתהפך לכמה גוונין (ברכ׳ ו:). ונכנסו לביה״כ והתפללו של מוצאי שבת בשבת ונתפזרו העבים וזרחה החמה (שם כז:). הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה (שם נט:). לא יצאה חמה מעולם מקרן מזרחית צפונית ושקעה בקרן מערבית צפונית ולא יצאה חמה מקרן מזרחית דרומית ושקעה בקרן מערבית דרומית (ערוב׳ נו.). חמה יוצאה ביום ארוך ושוקעת ביום ארוך זה הוא פני צפון חמה יוצאה ביום קצר ושוקעת ביום קצר זה הוא פני דרום תקופת ניסן ותקופת תשרי חמה יוצאה בחצי מזרח ושוקעת בחצי מערב (שם). חכמי ישראל אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע וחכמי אומות העולם אומרים ביום חמה מהלכת למטה מהרקיע ובלילה למטה מן הקרקע (פסח׳ צד:). בארבעה שבילין חמה מהלכת ניסן אייר וסיון מהלכת בהרים כדי לפשר את השלגין תמוז אב ואלול מהלכת ביישוב כדי לבשל את הפירות תשרי מרחשון וכסלו מהלכת בימים כדי לייבש את הנהרות טבת שבט ואדר מהלכת במדבר שלא לייבש את הזרעים (שם). אינו דומה תימור שללבנה לתימור של חמה תימור של לבנה מתמר ועולה כמקל תימור של חמה מפציע לכאן ולכאן (יומ׳ כח:). שלשה נקדמה להם חמה בעבורן משה ויהושע ונקדימון בן גוריון (תענ׳ כ.). כל שרואה פני חמה זהו מן הגזע ושאינו רואה פני חמה זהו מן השרשים (ב״ב פב.). כל אחד ואחד נוטל והולך ועושה סוכה בראש גגו והקב״ה מקדיר עליהם חמה כבתקופת תמוז וכל א׳ וא׳ מבעט בסוכתו ויוצא (ע״ז ג.). מה דגים שבים כיון שקדרה עליהם חמה מיד מתים כך בני אדם כיון שקדרה עליהם חמה מיד מתים (שם:). כיון ששקעה עליו (על אדה״ר) חמה אמר אוי לי שבשביל שסרחתי עולם חשך בעדי ויחזור עולם לתוהו ובהו (שם ח.). בימי הורדוס המלך היו גשמים יורדין בלילות בשחרית נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה נתנגבה הארץ (מד״ר ויקר׳ לה). — *הַחַמָּה קופחת, מכה: שאין החמה קופחת על ראשו של אדם אלא בשעת קציר (ירוש׳ יבמ׳ יה יד ד). שחמה מכה בעת הקציר (מד״ר רות, בובר ב כג). תינוקות של בית רבן משמר הרב אותם שלא יצאו ויטבעו בנהר וכדי שלא יבאו ויכו זה את זה וכדי שלא תכה אותם החמה (תד״א כ). — *נץ, הנץ החמה: ויהי באשמורת הבקר זה היה עם הנץ החמה (מכי׳ בשלח ד ה). למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן נכנס לחדרו בלילה אמר לקטן העמידני עם הנץ החמה ואמר לגדול העמידני בשלש שעות בא קטן להעמידו עם הנץ החמה ולא הניחו גדול (שם). משיאור המזרח עד שתנץ החמה ארבעת מיל (ירוש׳ ברכ׳ א א). כמה מהלך אדם ביום עשרה פרסאות מעלות השחר ועד הנץ החמה (פסח׳ צג:). אחד אמר קודם הנץ החמה ואחד אומר לאחר הנץ החמה עדותן בטלה (סנה׳ מב.). — *ודמדומי חַמָּה: בשלקטום (את התאנים) עם דמדומי חמה (ירוש׳ מעשר׳ ד נא:). בשניקבר עם דימדומי החמה (שם הור׳ ג מח.). יקרב של שחר עם הנץ החמה ושל בין הערבים עם דמדומי החמה (שם פסח׳ ה לא ג). לאחד שהיה מהלך בדרך עם דמדומי חמה ובא אחד והדליק לו את הנר וכבה (פסיק׳ דר״כ, קומי אורי). — *שקיעת הַחַמָּה: משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים חמשת מילין (פסח׳ צג:). — *גלגל חַמָּה: התחיל גלגל חמה לשקע ותחלת גלגל לבנה לעלות זהו בין השמשות (ירוש׳ ברכ׳ א כ:). מפני מה אין קולו של אדם נשמע ביום כדרך שנשמע בלילה מפני גלגל חמה שמנסר ברקיע כחרש המנסר בארזים (יומ׳ כ:). אבן טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו שכל חולה הרואה אותה מיד מתרפא ובשעה שנפטר אברהם אבינו מן העולם תלאה הקב״ה בגלגל חמה (ב״ב יו:). א״ בנאי נסתכלתי בשני עקביו (של אברהם) ודומים לשני גלגלי חמה (שם נח.). זה יהושע וכו׳ שהוא מעמיד גלגל חמה ולבנה שהן שולטין מסוף העולם ועד סופו (מד״ר ברא׳ ו). וזו עוף טהור הוא ובשעה שהיא פורה מכסה גלגל חמה (שם יט). שחזר גלגל חמה לאחוריו בימי הזקיהו (שם אסת׳, פתיח׳ פרש׳ ג). —*סרים חַמָּה, עי׳ סרים.— והַחַמָּה ביחס לזמן תקופתה שלפיה הוא חלוף השנים: נמצינו למדין שישראל מונין ללבנה והגוים לחמה (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ א).

שנים וחמשים שבתות יש בשנת החמה (מד"ר במד' יד). חשבון ימות החמה שס"ה ימים ורביע יום תקופת שנת החמה ארבע מתשעים ואחד יום ושבע שעות ומחצה (פדר"א ו). שאין לך חדש מעיקרו כי אם ללבנה בלבד ואשר אומרים חדשי חמה או חדשי שנת החמה הוא הרחבת הלשון וכו' או מפני שחדשי החמה קרובין במדתן לחדשי לבנה או מפני שהלבנה מתחדשת בכל חדש וחדש מחדשי חמה וקראו לחלק אחד מי"ב חלקים בשנת חמה חדש מפני שהלבנה מתחדשת בכל חלק מהן (ספ' העבור לר"א בר חייא ב א). שנת החמה יש מחכמי ישראל שאומרים שהיא שס"ה יום ורביע יום שהוא שש שעות ויש מהן שאומרים שהוא פחות מרביע היום (רמב"ם, קדוה"ח ט א). כי המהלך הנראה לחמה במזלות ע"פ הקו המורה הזה בכל זמן קצוב הוא שיקרא המהלך האמיתי בזמן הקצוב ההוא (יסו"ע לר"י ישראלי ג א). — לקתה החַמָּה, קדרה: וכשהחמה לוקה סימן רע לגוים וכו' וכשהלבנה לוקה סימן רע לשונאיהם של ישראל (מכי' בא, מס' דפסח' א). בזמן שהחמה לוקה סימן רע לכל העולם כלו (סוכ' כט.). בשביל ארבעה דברים חמה לוקה על אב ב"ד שמת ולא נספד כהלכה וכו' ועל שני אחים שנשפך דמם כאחד (דא"ר ב). — וחַמָּה בתור אחד המזלות שהאמינו לפנים שיש להם כח ושלטון על העולם: ואלה הן כוכבים בעולם שבעה חמה[1]) נוגה כוכב לבנה שבתאי צדק מאדים (ספ' יצירה ד ז). חמה ממונה על המאור ועל החשך להבדיל בין היום ובין הלילה (בריתא דר"ש ט). כל הכוכבים משרתים לשבעה כוכבים של שעות ושמן כל"ש צמה"ן כוכב לבנה שבתאי צדק מאדים חמה נוגה והם משרתים לשבעה ימי השבוע (פדר"א ו). שעה ראשונה של ד' בשבת שימש שבתאי ובשנייה צדק ואחריו מאדים ואחריו חמה ואחריו נוגה ואחריו כוכב ואחריו לבנה וכו' (רב"י בנת קכט:). מזל כוכב הוא סופר של מזל חמה לכתוב דרך הילוכו ותקופותיו ומצוי אצלו תמיד (שם קנו.). כוכב חמה הוא ממוסך ומן הס' וכו' ובחלקו נשמת האדם וכח הבינה (רא"ב"ע, רא"ב חכמה ד). ודע ששלש שעות הראשונות שמשרתים חנ"ך (חמה נוגה כוכב)

—[1]) ומי שנולד בחמה, בסגנון ארמי: האי מאן דבחמה (שנולד במזל חמה) יהי גבר זיותן יהי אכיל מדיליה ושתי מדיליה ורזוהי גלין אם גניב לא מצלח וכו' האי מן דבכוכב יהי גבר נהיר וחכים משום דספרא דחמה הוא (שבת קנו.).

טובים ללמוד לפי שהחמה לו כח בחכמות ובנבואה ובשררה והנהגת הגוף ויוחס אליו הכח החיוני ונגה יש לו כח ההשקט והשמחה וכו' וכוכב מעורר דברי ריבות ולו כח לצבור ממון ולעשות חיל (פרדס רמונים לרמ"ע בפרוע, בסדר נזיק'). תקח קולמוס מכסף צרוף ביום ה שבו יום צדק ושמרהו ותעשה דיו ממימי וורד וכרכום ביום ד' יומו של כוכב הממונה על החכמה וחן ותעשה קלף שיהא תכלית עבודו ביום א' שהוא יומו של חמה הממונה על השולטנות וכאשר יהיה הכל מתוקן לפניך תחל כתיבתו יום ב' בשעה ראשונה מן היום (מגי' סתר', מיוחס להרמב"ם). ומגלגל מאדים כח הגבורה והכעס ומגלגל חמה כח הידיעה והזכירה ומגלגל נוגה כח התאוה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 55). שבתי ומלאכו והוא נפשו קפציאל והשני צדק ונפשו צדקיאל והשלישי מאדים ונפשו סמאל והרביעי חמה ונפשו רפאל והחמישי נוגה ונפשו ענאל והששי כוכב ונפשו מיכאל והשביעי התחתון לבנה ונפשה גבריאל ועליהם שולטים המזלות שני מזלות בכל כוכב חוץ מחמה ולבנה שאין שולט עליהם כי אם מזל אחד לכל אחד (מכי' חסידים, המלאכים והרקיע א). מיכאל על שבתי ממונה ברכיאל על צדק ממונה גבריאל על מאדים ממונה רפאל על חמה ממונה חסדיאל על נוגה ממונה צדקיאל על כוכב ממונה (רזיאל הגדול יז). סמאל (ממונה) על רקיע מאדים רפאל על רקיע חמה ענמל על רקיע נוגה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 34). — ובמשמ' *חֹם, בפרט חם השמש: ישב לו בחמה וצינה כדי שיצטער (ירוש' יומ' ח מד ד). השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצינה (פסח' קיב.). כפתו בחמה ומת בצינה ומת חייב סוף חמה לבא סוף צינה לבא פטור (כתו' עז.). מלך בשר ודם יש לו כמה מקומות אחד של חמה ואחד של צינה (דא"ר ב). ששה דברים מחזירין את החולה לחליו וכו' התגלחת והחמה והברד והשחלים והגרגיר (פרקי רבנו הקדוש ו). בניסן שהוא כשר לצאת בו לדרך לא חמה קשה ולא צנה קשה (מד"ר במד' ג). היכן אני משכים בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצנה (שם במות ג). — *ויומות החמה, עונת השנה שהשמש שולט בו, והוא הקיץ, והוא ההפך מימות הגשמים: אלו מפסיקין לפיאה הנחל והשלולית וכו' בימות החמה ובימות הגשמים (תוספתא פאה א ח). ואלו הן ימות החמה משתיעקר תבואה מתוכה (שם עהל' ז ג). בימות החמה חם

מהלכת בגובהה של רקיע לפיכך כל העולם כולו רותח ומעיינות צוננין בימות הגשמים חמה מהלכת בשיפולי רקיע לפיכך כל העולם כולו צונן ומעיינות רותחין (פסח׳ צד:).—והשם חַמָּה בלבד: כל שאינה דירת החמה ודירת הגשמים פטורה (מעשר׳ ג ז). נחיל של דבורין פורסין עליה סדין בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (ירוש׳ שבת ד ז). מוכרי כסות מוכרין כדרכן ובלבד שלא יתכוין בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (פסח׳ כו.).—ב) כמו ח״ם, Wärme, Hitze; chaleur; heat: מקצה השמים מוצאו (של השמש) ותקופתו על קצותם ואין נסתר מֵחַמָּתוֹ (תהל׳ יט ז).—*וביחוד ה״ם יותר מהרגיל המתעורר בגוף בע״ח, ח״ם של חלי, קדחת, Fieber; fièvre; fever: מעשה שחלה בנו של ר״ג שגר שני ת״ח אצל ר׳ חנינא בן דוסא לבקש עליו רחמים וכו׳ אמר להם לכו שהלצתו חמה וכו׳ באותה שעה חלצתו חמה ושאל לנו מים לשתות (ברכ׳ לד:). חלצתו חמה נותנין לו כל ז׳ להברותו (שבת קלז.). אין מבקרין את החולה אלא למי שחלצתו חמה (נדר׳ מא.). קור וחום חמה חכאכית (מד״ר ברא׳ לד). מלמד שהכניסה בו שרה (בישמעאל) עין רעה ונכנסה בו חמה ואכאבית (שם נג).

א. חֵמָה[1], ש״נ, סמי׳ חֲמַת, מ״ר חֵמוֹת, — א) כעס עז וחרון וקצף [2]), Zorn, Wut; colère; anger; wrath: חֵמָה אין לי מי יתנני שמיר ושית במלחמה אפשעה בה אציתנה יחד (ישע׳ כז ד). כי קצף לייי׳ על כל הגוים וְחֵמָה על כל צבאם החרימם נתנם לטבח (שם לד ב). ויתשם יי׳ מעל אדמתם באף וּבְחֵמָה ובקצף גדול (דבר׳ כט כז). ונלחמתי אני אתכם ביד נטויה ובזרוע חזקה ובאף וּבְחֵמָה ובקצף גדול (ירמ׳ כא ה). ועשיתי באף וּבְחֵמָה נקם את הגוים אשר לא שמעו (מיכ׳ ה יד). כי יגרתי מפני האף וְהַחֵמָה אשר קצף יי׳ עליכם להשמיד אתכם (דבר׳ ט יט). כי גדול האף וְהַחֵמָה אשר דבר יי׳ אל העם הזה (ירמ׳ לו ז). הרף מאף ועזב חֵמָה (תהל׳ לז ח). אכזריות חֵמָה ושטף אף ומי יעמד לפני קנאה (משלי כז ד). מתן בסתר יכפה אף ושחד בחק חֵמָה עזה (שם כא יד). כשחלה ר״א נכנסו תלמידיו לבקרו אמר להן חמה עזה יש בעולם התחילו הן בוכין ור״ע משחק וכו׳ (סנה׳ קא.).—וכמי׳ חֲמַת: ותפחד תמיד כל היום מפני חֲמַת המציק (ישע׳ נא יג). חֲמַת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה (משלי טז יד). — וככנ׳: הנני מקבצם מכל הארצות אשר הדחתים שם באפי וּבַחֲמָתִי ובקצף גדול (ירמ׳ לב לז). ואדרכם באפי וארמסם בַּחֲמָתִי (ישע׳ סג ג). ותושע לי זרעי וַחֲמָתִי היא סמכתני (שם ה). אל באפך תוכיחני ואל בַּחֲמָתְךָ תיסרני (תהל׳ ו ב). כי כלינו באפך וּבַחֲמָתְךָ נבהלנו (שם צ ז). אשר הפך יי׳ באפו וּבַחֲמָתוֹ (דבר׳ כט כב). והמלך קם בַּחֲמָתוֹ ממשתה היין אל גנת הביתן (אסת׳ ז ז). הקורע בחמתו ועל מתו (שבת קה ב). שנחלקו בו ר״א ור׳ יוסי עד שקרעו ס״ת בחמתן (יבמ׳ לו:). — והפיג חמתו: אמר לו הקב״ה גלוי וצפוי לפני שעתידים לחטא ואני מפיג חמתי בו ומחריבו וישראל ניצולין (פסיק׳ רבתי ב). — ותשתמש הלשון בשם זה בפעלים הללו: בָּעַר, יָצָא, מָלֵא, נָצָה, נִתַּךְ, עָלָה, להתהוות הכעס והחרון, ולפעולתו על הזולת: והיה אם תעלה חֲמַת המלך ואמר לך מדוע נגשתם אל העיר להלחם (ש״ב יא כ). וירא המן כי אין מרדכי כרע ומשתחוה לו וימלא המן חֵמָה (אסת׳ ג ה). וכראות המן את מרדכי בשער המלך ולא קם ולא זע ממנו וימלא המן על מרדכי חֵמָה (שם ה ט). נתמלא עליה חמה להרגה (מד״ר שמות א). בא המלך ומצא כרמו מחובל ונתמלא חימה וירד על הלסטים (שם ל). פן תצא כאש חֲמָתִי ובערה ואין מכבה (ירמ׳ ד ד). הנה סערת יי׳ חֵמָה יצאה וסער מתחולל (שם כג יט). ויקצף המלך מאד וַחֲמָתוֹ בערה בו (אסת׳ א יב). עד מה יי׳ תסתר לנצח תבער כמו אש חֲמָתֶךָ (תהל׳ פט מז). ונצתה חֲמָתִי במקום הזה ולא תכבה (מ״ב כב יז). כי גדולה חֲמַת יי׳ אשר היא נצתה בנו על אשר לא שמעו אבתינו על דברי הספר הזה (שם יג). הנה אפי וַחֲמָתִי נתכת אל המקום הזה (ירמ׳ ז כ). כאשר נתך אפי וַחֲמָתִי על ישבי ירושלם כן תתך חֲמָתִי עליכם (שם מב יח). ותתך חֲמָתִי ואפי ותבער בערי יהודה ובחצות ירושלם (שם מד ו). ומי יקום בחרון אפו חֲמָתוֹ נתכה כאש והצרים נתצו ממנו (נחום א ו). ולא תתך חֲמָתִי בירושלם ביד שישק (דהי״ב יב ז). ותתך חֲמָתִי במקום הזה ולא תכבה (שם לד כה). — כִּלָּה אֶת חֲמָתוֹ: כלה יי׳ את חֲמָתוֹ שפך חרון אפו (איכ׳ ד יא). הרחוק בדבר ימות והקרוב בחרב יפול והנשאר והנצור ברעב ימות וכליתי חֲמָתִי בם (יחזק׳ ו יב). והרסתי את הקיר אשר טחתם תפל וכו׳ וכליתי

---

[1]) ריב״ג סובר שהוא מן חמה ולא מן יחם כמו החדשים — [2]) בערב׳ חַמִיָּה a) קצף.

---

a) حَمِيَّة

את חֲמָתִי בקיר ובטחים אתו (שם יג יד-יה). — שָׁפַךְ חֲמָתוֹ: שפך חֲמָתְךָ על הגוים אשר לא ידעוך (ירמ׳ י כה). באהל בת ציון שפך כאש חֲמָתוֹ (איכ׳ ב ד). אשפך חֲמָתִי עליך וכליתי אפי בך (יחזק׳ ז ח). ושפכתי חֲמָתִי עליה בדם להכרית ממנה אדם ובהמה (שם יד יט). חי אני נאם אדני יי׳ אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה וּבְחֵמָה שפוכה אמלוך עליכם (שם כ לג). — וְהֵנִיחַ הַחֵמָה: וכלה אפי והנחתי חֲמָתִי בם והנחמתי (יחזק׳ ה יג). והנחתי חֲמָתִי בך וסרה קנאתי ממך ושקטתי ולא אכעס עוד (שם יו מב). וגם אני אכה כפי אל כפי והניחתי חֲמָתִי אני יי׳ דברתי (שם כא כב). — ומלאתי חֲמָתוֹ: ואת חֲמַת יי׳ מלאתי נלאיתי הכיל (ירמ׳ ו יא). בניך עלפו שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר המלאים חֲמַת יי׳ גערת אלהיך (ישע׳ נא כ). — והפעלים שׁוּב, שָׁכַךְ, להפסקת הכעס: וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חֲמַת אחיך (בראש׳ כז מד). פינחס בן-אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חֲמָתִי מעל בני ישראל (במד׳ כה יא). זכר עמדי לפניך לדבר עליהם טובה להשיב את חֲמָתְךָ מהם (ירמ׳ יח כ). ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חֲמָתוֹ מהשחית (תהל׳ קו כג). ישב נא אפך וַחֲמָתְךָ מעירך ירושלם (דני׳ ט יו). כשך חֲמַת המלך אחשורוש זכר את ושתי (אסתר ב א). ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי וַחֲמַת המלך שככה (שם ז י). — ומ״ר: שארית חֵמֹת תחגר (תהל׳ עו יא). — אִישׁ חֵמָה, בַּעַל חֵמָה: איש חֵמָה יגרה מדון וארך אפים ישקיט ריב (משלי טו יח). נקם יי׳ ובעל חֵמָה נקם יי׳ לצריו (נחום א ב). איש אף יגרה מדון ובעל חֵמָה רב פשע (משלי כט כב). — וכמ״ר, אִישׁ חֵמוֹת: אל תתרע את בעל אף ואת איש חֵמוֹת לא תבוא (שם כב כד). — חֲמַת אלהים, קללה: וידיחהו אלכסנדרוס אל תוך הפחת ויאמר לך לחמת האלהים כי כן נאה לעשות למגלה סודות המלך ותעלומותיו (יוסיפון פרק ו). — ב) כנוי ליין עז, מרתיח הדם, עושה את האדם כמו מְשֻׁגָּע [1]), berauschend. Wein; vin capiteux; heady vine: קח את כוס היין [2]) הַחֵמָה הזאת מידי והשקיתה אתו את כל הגוים אשר אנכי שלח אותך אליהם ושתו והתגעשו והתהללו (ירמ׳ כה יה-יו). הוי משקה רעהו מספח חֲמָתְךָ [1]) ואף שכר למען הביט על מעוריהם שבעת קלון מכבוד שתה גם אתה והערל (חבק׳ ב יה-יו). — ג) ארס של הנחש וכדומה [2]), Gift; poison: ושן בהמות אשלח בם עם חֲמַת זחלי עפר (דבר׳ לב כד). כי מגפן סדם גפנם ומשדמות עמרה ענבמו ענבי רוש אשכלת מרות למו חֲמַת תנינם יינם וראש פתנים אכזר (שם לב-לג). שננו לשונם כמו נחש חֲמַת עכשוב תחת שפתימו (תהל׳ קמ ד). כי קנאה חֲמַת גבר ולא יחמול ביום נקם (משלי ו לד). יראו עינו כידו וּמֵחֲמַת שדי ישתה (איוב כא כ). כי חצי שדי עמדי אשר חֲמָתָם שתה רוחי (שם ו ד). — ד) *כנוי למלאך חבלה: שמעו חמשה מלאכי חבלה וביקשו להזיקו (את משה) ואלו הן אף וחימה קצף משחית ומכלה (מד״ר דבר׳ ג). מהיכל זה מתפשטים שני רוחות ושמם אף וחימה ואלו ראה מרע״ה בורדתו מן ההר ואמר כי יגרתי מפני האף והחמה ותחת ידם כמה אלף ורבואות מלאכי חבלה (ראש׳ חכמ׳, היראה יג). ומהיכל השלישי של הקליפות יוצאים שני רוחות הנקראים אף וחימה ומהם יוצאים כל אותם השלוחים ההולכים לקטרג לאותן ההולכים בדרך הישר להסית אותם (עמה״מ, עולם הבריאה יח). — וְחֵמָא, כמו חֵמָה: ויצא בְּחֵמָא גדלה להשמיד ולהחרים רבים (דני׳ יא מד).

ב·**חֵמָה**, ש״נ, מ״ר יְחֵמוֹת, — כמו חֶמְאָה: ברחץ הליכי בְּחֵמָה [3]) וצור יצוק עמדי פלגי שמן (איוב כט ו). — ואמר המשורר: רכו ניביו משמן גם חלקו אמרי פיו מַחֲמֹת, ובתהבולות שכלו תמצא נופת מסוך עם מי חמות (רמב״ע, תרשיש א קמה).

חָמוּד, מ״ר חֲמוּדִים, — א) עי׳ חָמַד. — ב) ש״נ, ככנ׳ חֲמוּדוֹ, כמו חֶמְדָּה: בתוכחות על עון יסרת איש ותמס כעש חֲמוּדוֹ [4]) (תהל׳ לט יב). כי לא ידע שלו בבטנו בַּחֲמוּדוֹ לא ימלט (איוב כ כ). יצרי פסל

—[1]) בערב׳ חֻ׳מַיָּא a) אש היין. —[2]) כבר אמרו החדשים כי זו הוספה (אולי קודם על הגליון) לפרש את שם הַחֵמָה. —[1]) צ״ל חמתו, וספח מקביל למשקה, ועי׳ מעור, ספח. — [2]) בערב׳ חֻ׳מָה a), ארס העקרב וכדומה.

[3]) כבר התנגחו בפרוש מלה זו הקדמונים, אך הסכמת רוב הקדמונ׳ והחדשים שהוא כמו חמאה.

[4]) וי״א כי הכונה בחמודו זה להגוף (ריב״ג). —

a) حُمَيّا

a) حُمَة

כלם תהו וַחֲמוּדֵיהֶם בל יועילו (ישע' מד ט). — ג) ׳כנוי לגוף האדם, לבשרו [1]), ואמר הפיטן: הם אסרום להביא רבועות, לכן מס חֲמוּדָם באבעבועות (יולר ב פסח, בעשר מכות). — ובמשמ' בֵּן: שאלה זו יצאה לפנינו אל שער הישיבה שלגולה אל בית דין הגדול שלאדוננו האיי ראש ישיבת גאון יעקב ח מ ו ד אדוננו וכו׳ל׳ וצוינו וקראו אותה לפנינו (תשו׳ הגא׳, הרכבי כ). לבית דינו שלאדוננו שרירא ראש ישיבת גאון יעקב ח מ ו ד אדוננו חנניה (שם שעא). רבי׳ שרירא ורבי׳ האיי ה מ ו ד ו ז״ל (ר״נ גאון, מפתח לברכ׳ יג.). ולפני ח מ ו ד י ו השרים היקרים, והחכמים הנאדרים (מכת׳ ר״י בן תגת׳ לר״ד נכד הרמב״ם).—ואמר הפיטן: זכור ברית איש חֲמוּדוֹ, אשר לפניך עקדו, ושלח את ידו, במאבלת שחוט יחידו (סלית׳ ער״ה, אדוני האדונים).

*חִמּוּד, ש״ז, — שה״פ מן חִמֵּד: כתוב בתורה לא תחמוד ח י מ ו ד יש לכם (פסיק׳ רבתי כ). כל ח מ ו ד שחומדים בני אדם בתאות נשים וח מ ו ד בתים ועבדים ושפחות (פי׳ י׳ הדברות לנסי בן נח י). כי ה ח מ ו ד שרש כל עון וכו׳ ש ה ח מ ו ד של כרם נבות גרם שלש מהן עדות שקר ורציחה וגזלה ובא על זה הענש הראוי וכו׳ שהתאוה מביאה לידי ח מ ו ד (מלמ׳ התלמיד׳, יתרו). עזיבת התאוה וח י מ ו ד מה שביד האנשים וההסתפקות במה שחנן השם לעבד (אמונה רמה ג א). — ואמר הפיטן: מורא וכבוד אב ואם, הרחקת חִמּוּד בתים ותאות נשים (מוס׳ א שבוע׳, תוכחת). הרחק באור חִמּוּדִים, קשוט לשון למודים (יולר א פסח, לאיגה). — ובפרט, התעוררות הפנימית, התאוה המינית בנקבה אל הזכר ולהפך: דם ח י מ ו ד הוא וכו׳ בעלי היה בדרך וחמדתיו (נדה כ:). שמא מחמת תאות ח י מ ו ד ראתה דם (רש״י שם סו.).

*חִמּוּם, ש״ז, —שה״פ מן חִמֵּם, ברגש התאוה הבשרית: שבא לידי ח י מ ו ם (תוספתא נדה ב ט). מאכילין אותו (את הכ״ג) סלתות וביצים כדי לְמסמסו אמרו לו כ״ש שאתה מביאו לידי ח י מ ו ם (יומ׳ יח.). נגיעה (בהאמה) מביאה לידי ח י מ ו ם וח י מ ו ם לידי יצר החשק (כלה רבתי ב). שהיו אומרים לי קמיע היא צריכה ח י מ ו ם היא צריכה (מד״ר ברא׳ מז). וישכב עם איזו נקבה שימצא בשעת הערת ח מ ו מ ו אם יהיה לו עתות הערת ח מ ו ם (מו״נ א עב).—וח׳ם רגש היגון הגדול: כל קרע שאינו בשעת ה י מ ו ם אינו קרע וכל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה (מו״ק כד.). — ובכלל, כח פעולת דבר מחמם: ש ה ח י מ ו ם יפה למכה (מד״ר ברא׳ מח). יש ליסודות ולשמש ולירח ולכוכבים פעלים על דרך ה ח מ ו ם והקירור וההרטבה והיובש (כוזרי א עז).

[1]) עי׳ הערה שלפני זו.

*חָמוּם, — עי׳ ח מ ם.

*חִמּוּס, ש״ז, — שה״פ מן חִמֵּס: אלו רבים על אלו ב ח י מ ו ס ממון ואלו רבים על אלו ב ח י מ ו ס דברים עד שנתחתם גזר דינם (מד״ר ברא׳ לא).

*חִמּוּעַ, ש״ז, — שה״פ מן חִמֵּעַ: אף ע״פ שפגם הוא (חימוץ יותר מדי) לענין אכילה שבח הוא לענין ח י מ ו ע עיסות אחרות (רש״י ע״ז סח.).

חָמוּץ[1]), ש״ז, מ״ר חֲמוּצִים, — כמו חוֹמֵץ: למדו היטב דרשו משפט אשרו חָמוּץ שפטו יתום ריבו אלמנה (ישע׳ א יז).—ואמר הפיטן: ללמדנו היטב ח מ ו צ י נ ו לאשור, ברכות יחשור, ומרודנו יעשור (סלית׳ ב עשי״ת, בכת הכסא).

א.חָמוּץ[2]), ת״ז, סמי׳ חֲמוּץ, — צבוע בצבע אד׳ם מאד, hochrot; ronge; reed: מי זה בא מאדום חֲמוּץ [3]) בגדים מבצרה זה הדור בלבושו וכו׳ מדוע אדם ללבושך ובגדיך כדרך בגת פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי ואדרכם באפי וארמסם בחמתי ויז נצחם על בגדי (ישע׳ סג א-ג). — ואמר המשורר בלשון נופל על לשון: שמע אוכל ושותה ממתקים, ומפותים לבד לובש חֲמוּצִים, מקום אכול עשה משפט ושתה, שפ׳ט יתום וסות אשר חמוצים (רמב״ע, תרשיש ח).

[1]) משק׳ עָשׁוּק, עי׳ זה. כך קצת הקדמונ׳ (לקו״ק רכח), וכך ברט (Barth § 27 g) ואחרים מהחדשים, ופרשו אַשְּׁרוּ במשמ׳ ישרו בדרך טוב. ורוב הקדמונים פרשו כמו הָמוּץ, פָּעוּל, מפני אַשְּׁרוּ שלפניו שפרשו במשמ׳ חזוק.
[2]) רק בעברית. עי׳ חמץ, ועי׳ הערה שלקמן.
— [3]) אמר ריב״ג: אמוץ בגדים אדום הבגדים והוא כמו סוסים ברודים אמצים. ע״כ. וכך בעצם משמ׳ המלה פרשו כל הקדמונים ורוב האחרונים, אך מקורו לא נתברר. ריב״ג תולה לא ידוע בלא ידוע, יען עצם המלה אמץ מספקה, עי׳ ערך אָמֹץ, קצת החדשים קֹבעים לזה שרש מיוחד ג.אמץ, אך אין לו אח בשאר הלשונות, וקצתם משבשים וגרסים חמור במקום חמוץ, והוא כמו בערב׳ חמר, אחמר a). עי׳ שרש חמר.

a) حمر احمر

ב.חמוץ, — עי' ב.חמץ.

·חמוץ, ש"ז, — שה"פ מן חמץ : דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה יצאו אלו (ארז ודחן) שאין באין לידי חימוץ אלא לידי סרחון (פסח' לה.). אלו דברים שאין באין לידי חימוץ האפוי והמבושל וחלוט שחלטו ברותחין (שם לט:). אין חימוצו חמוץ ברור (ירוש' תרומ' י מז.). אורז מין דגן הוא וחייבין על חימוצו כרת (פסח' לה.). — ושל מי רגלים וכדומה: וכמה היא חימוצן (של מימי רגלים) שלשה ימים (תוספתא נדה ח ט). — ובהשאלה, ·חמוץ דבר, עכובו והשהותו לקצת זמן : יש לו לישא וליתן בדבר ולהחמיץ המחשבה ולהשהותה וכו' שעל ידי חימוץ והמתנה מוסיף סברא על סברתו ופלפול על פלפולו (ר' יונה, פי' אבות א א). — ובמשמ' ·דבר המוץ : ולנפה שיקרה בו ימרחהו בחלב חמוץ או בחמוצי האתרוגים (מ' אלדכי, ש"א ד).

··חמוצי, ת"ז, לנק' חמוצית, — מטבע החמוץ : גרגיר פריו החמוצי הוא צהוב ויצבעו בו צבע ירוק (תוס"א לשינהק, מערכ' הצמח' ח). מין עץ אחד גדל בהודו המערבי כגובה עץ התפוח פריו החמוצי מעט נאכל (שם י). פריו השהרחר עב כאצבע באורך שלישית האמה לשדו מטעם מתוק חמוצי וטוב (שם יה).

חמוק[1], ש"ז, מ"ר חמוקים, חמוקי, — בליטה וסבוב, Umriss ; contour ; outline : מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב חמוקי [2] ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן (שה"ש ז ב). — ·חמוקי ירך, כנוי אצל הפיטנים לישראל : תעו במדבר בישימון דרך, כנחש עלי דרך, שלח יד בחמוקי ירך, ועל כל ראש דרך, זנב כל עוברי דרך (יוצר לשבת זכור, אז קולן). זכור דבר עתק בכל ערך, על חמוקי ירך, לדרורי פרך, הקדים ויצא בדרך, לזנב כל ברך (שם, זכור את).

א.·חמור[3], חמר, ש"ז, מ"ר חמורים, חמרים, חמורינו, חמוריכם, חמוריהם, — א) בע"ח הולך על ארבע, משמש לעבודה ורכבים עליו, ass ; âne ; Esel : כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לשמר (שמות כב ט). כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו (שם כג ה). עני ורכב על חמור (זכר' ט ט). ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה (בראש' לב ו). ידע שור קנהו וחמור אבוס בעליו (ישע' א ג). ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם על החמר וישב ארצה מצרים (שמות ד כ). היא רכבת על החמור וירדת בסתר ההר (ש"א כה כ). לא תחרש בשור ובחמר יחדו (דבר' כב י). שוט לסוס מתג לחמור (משלי כו ג). — ובכנ' : ויחבש את חמרו ויקח את שני נעריו אתו (בראש' כב ג). ויעמס איש על חמרו וישבו העירה (שם מד יג). ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמרו במלון (שם מב כז). למען ינוח שורך וחמרך וינפש בן אמתך והגר (שמות כג יב). — ומ"ר : עשרה חמרים נשאים מטוב מצרים (בראש' מה כג). וצמד חמרים חבשים (ש"ב טז א). ויביאהו לביתו ויבול לחמורים (שופט' יט כא). וגם תבן גם מספוא יש לחמורינו (שם יט). ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו (ש"א ח טז). וישאו את שברם על חמריהם וילכו משם (בראש' מב כו). — *בן חמור : מודים חכמים לר' יהודה בסוס בן חמור עם חמור בן חמור בן סוס (ירוש' כלא' ח לא ג). — וגם *לנקבת החמור, האתון : חמור שלא ביכרה וילדה שני זכרים (בכור' א ג). שתי חמורים שלא ביכרו וילדו שני זכרים (שם). מקבלין עגלין וסייחין למחצה ומגדלין אותן עד שיהיו משולשין והחמור עד שתהא טוענת (ב"מ ה ד). השוכר את החמור להוליכה בהר והוליכה בבקעה (שם ו ג). השוכר את החמור לרכוב עליה ומתה לו בחצי הדרך (גמ' שם עט.). — *חמור הבר : שור ושור הבר חמור וחמור הבר חזיר וחזיר הבר אעפ"י שדומין זה לזה כלאים זה בזה (תוספתא כלא' א ח). — ·חמור הים : שחמור היבשה אסור וחמור הים מותר לפי שיש בו סימני טהרה (בכא יהודה לב). — *בין חמור לערוד, ישתמשו במליצה זו למשל להבדל קל שקשה להרגיש בו וצריך לזה אור היום : משיכיר בין זאב לכלב (הוא זמן ק"ש) ר"ע אומר (משיכיר) בין חמור לערוד (ברכ' ט:). —

---

[1]) רק בעברית, ולא נתברר מקורו ומשמעתו האמתית, ועי' הערה לקמן. — [2]) רוב הקדמונים פרשוה במשמ' סבוב, מן חמק, התחמק, עי"ש, אמר ריב"ג : חמוקי ירכיך ר"ל הפיאות. ע"כ. וכן ראב"ע : וי"א שהוא המקום שיסוב הירך וכן יפרש תתחמקין. ע"כ. אך עצם משמ' הנטיה והסבוב של השרש חמק אינו דבר ודאי. עכ"פ כבר ההליטו משמעה זו לחמוק כל הקדמונים.

[3]) אחת המלים הקדומות של הלשונות השמיות. בערב' חמאר a), בארמ' חמרא, באשור' אמר. וסברים החכמים כי נסתעף מן מושג צבע האדם שמשמש בו השרש חמר, מפני שרוב החמורים הם אדמדמי השערות.

a) حمار

ומליצה. *הלך חֲמוֹרְךָ, במשמ' הפסדת: מעשה בפרה שניטלה האם שלה והאכילה ר"ט לכלבים ובא מעשה לפני חכמים והתירוה וכו' אמר ר"ט הלכה חמורך טרפון אמר לו ר"ע ר"ט פטור אתה (בכור' ד ד). — *והמור בחלום, סימן טוב: הרואה חמור בחלום יצפה לישועה (ברכ' נו:).—וקצת משלים: אין חמור נוהק אלא מתוך כפיפה של חרובין (ירוש' סוף יומא). פסיעותיו [1]) של החמור השעורים (שבת נא:), ר"ל לפי השעורים שנותנים לו כן פסיעותיו. אם יקרא אותך חברך חמור נעור כהמור (חבור יפה מהישועה לר' נסים). המשל אומר מי שאינו יכול להכות החמור מכה האוכף (יהושע אבן שועיב לב:). אומרים בלשון לעז מה שהשב ההמור השב בעליו (אהרן בן גרשון אבו אלרבי, REJ 1870, 69). — *חֲמוֹר נושא ספרים, משל לאדם שקורא בספרים ואינו מבינם או אינו מתפעל מהם: אנשים למדו החומש והמקרא והספיק להן בגירסת הפסוק מבלי הבנת ענין ואינם יודעים פירוש המלות ושמוש הלשון והם בתכונת חמור נושא ספרים (תו"ה, עבוד' פ' ד). חמור נושא ספרים מדבר בלי יבין מוצא שפתו כל משרתיו כוזבים (אסף ב, ס יט). — *חמור נושא מספוא: אשר יגע לקנות ספרים ולא ידע בפתרון הדברים, כמו אופה אשר אפה לחמו ולא אכל רק מאחרים, וכגבר ארם בתולה ולא ידעה כמנהג הגברים, וכחמור נושא מספוא ולא יאכל השעורים (מלאה המוסר ח:). — *אם יעלה החמור בסולם [2]), משל לדבר נמנע: אם יתלבן השק יתלבן הכסיל ואם יעלה חמור בסולם תמצא דעת בכובס (פרקי רבינו הקדוש ד). אם יעלה חמור בסולם כן תמצא דעת בשוטים (מדר' מעש' תורה ד, ביהמ"ד ילינק ב). אני הרשום למטה כתבתי ונקדתי זאת התפלה לק"ק וירמיישא וסיימתי אותה כ"ב שבט ריז"ל (רי"ז לפרט) לאלף הששי הזק ונתהזק, הסופר לא יוזק, לא היום ולא לעולם, עד שיעלה חמור בסולם [3]) (א' אפשטין, מנהגי וירמייזא). — וכנוי לשוטים: ואינם בקיאים במלאכת המרקחות והשרופים ודברים אחרים נאותים למלאכה רק לישב ולמכור אין צריך לומר במלאכת הרפואה שכלם חמורים (אגר' ר' אליהו למשפחתו כפירירה). — ובלשון העם חֲמוֹר חמור'תים, שוטה כפול ומשלש.—*ירקות חמור, ע' ירק.— *רגל המור, עי' רגל. — ב) *במלאכה, כעין כן עשוי להעמיד עליו דבר: חמור של נפחין טמא (כלים יד ג). הקיש על המריש וכו' ועל חמור של רחים של יד (זבים ד ב). המור שתחת המלבן והספילין שתחת הרגלים (תוספתא כל' ב"מ ח ג). אפילו את נותן את הרשע בהמור של חרשים אין את מועיל ממנו כלום (מד"ר ברא' ע).

*אֲכַף. – אתון. – *חבק. – חבש. –*חֲמָר.– *חַמָּר.– *מרדעת.– מתג. – נהק. – *נושא בני אדם. – *נער. – *סיח. – עיר.–*ערוד. – פֶּרֶא. – פרד, פרדה. – רכב. – רסן. – תְּאֵנָה.

ב.חָמוֹר, – עי' חֲמוֹרָה.

*חָמוּר, ת"ז, לנק' חֲמוּרָה, מ"ר חֲמוּרִים, חֲמוּרוֹת, — דבר חמור, כבד, קשה, חשוב, schwer, ernst grave; weighty, severe: ומה תפלה הקלה לא התפלל (משה) אלא חוץ לעיר דבור חמור לא כל שכן (מכי' בא, פתיח'). למעלה מן המצורע עצם כשעורה שהוא מטמא טומאת שבעה חמור מכולן המת שהוא מטמא באהל מה שאין כולם מטמאין (כלים א ד). שניהם ישחטו בצפון ויאכלו כחמור שבהן (זבח' ח ג). הגולל והדופק וכו' אם מטמאין במגע הקל לא יטמאו במשא חמור (תוספתא אהל' ג ז). איסור חמור חל על איסור קל ואין איסור קל חל על איסור חמור (ירוש' פסח' ב כט.). מה להצד השוה שבהן שכן יש בהן צד חמור (כתוב' לב.). הרחק מחטא הקל שמא יביאך לידי חמור (מד"ר במד' י). התרתם ערוה המורה לא תתירו את הממון הקל (יבמ' טו ג). אמר להן ר"ש אילו לא היתה שריפה חמורה לא ניתנה לבת כהן שזנתה אמרו לו אילו לא היתה סקילה חמורה לא ניתנה למגדף (סנה' ט ג). מי שנתחייב בשתי מיתות בית דין נידון בחמורה (שם ד). והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות (אבות ב א). הוי רץ למצוה קלה כבהמורה ובורח מן העבירה (שם ד ב). קיבת עולה חמורה מקיבת נבילה (ע"ז ב ה). מבריחן מן (העברה) החמורה ומקנתרן בקלה (ירוש' כתוב' יג לה:). טומאה חמורה כהנים מוזהרין ישראלים אינן מוזהרין (כ"ס טז:). מה

— [1]) גוף המשל בארמ': ניגרי דהמרא שערי. — [2]) בערב': התי ישיב אלע'ראב ויטלע אלחמאר עלי אלשלום (MSO, II,5, Marok. Sprw. N iv.). וכבר הביא סוצין משל נהוג בחלב: בחלב החמור עולה על הסולם, ר"ל שבעיר זו הכל אפשר (REJ 1901, 9). — [3]) ומצוי דבור זה הרבה אצל מעתיקי הספרים (רבינ' ב"ב. כ"י המנורג, סי' 8, 52, 100).

גרושה שהיא קלה אסורה בשביל צד גירושין שבה אשת איש שהיא חמורה לא כל שכן (גיט' פג.). יצא דם שרצים שאין בהן טומאה חמורה (כרית' כא:). היו יושבין ומחשבין איזו ערוה חמורה (מד"ר דבר' ב). דברי סופרים כולן חמורין הן (ירוש' ברכ' א ג:). שש עריות חמורות מאלו מפני שנשואות לאחרים (יבמ' א ג). חמורות העריות שהוא פותח בהם ביוד הא והותם בהם ביוד הא (ספרא אחרי יז יג). חייבי מיתות חמורות שנתחייבו בחייבי מיתות קלות ממיתין אותן בקלה (תוספתא סנה' יב ה). לא גילה הקב"ה מתן שכרן של מצות חוץ משתי מצות החמורה שבחמורות והקלה שבקלות כבוד אב ואם חמורה שבחמורות וכו' והקלה שבקלות שילוח הקן (מד"ר דבר' ו). — ואמר הפיטן: הפרוטות אצורות, הכלולות עצורות, הקלות החֲמוּרות (יוצר פרה, אין לטותת). — ובמשמ' *גדול ורב: וטובלת (הנדה) טבילה חמורה אחר שקיעת החמה והיא מותרת לבעלה (תנחומא מלורע טו). — *ודבר עמוק, קשה להבין: והרב ז"ל השיב כי הוא דבר עמוק וחמור אפילו אצל בקיאי הפלוסופים (תגמ' הנפש ס ב). — *וביחס לענויים: ותפשום כולם וחלקום העירונים בכל העיר בבתיהם כל איש וכל אשה לבד ויסרו אותם בתפיסות חמורות ובשאר יסורין (שו"ת תרומ' הדשן רמא). — *וביחס להקול, במשמ' עמוק, עב: נמצא סדורן כך הוא או' המפוארה, גם אָ הגבירה, גם אָ הגדורה, גם אֶ הקשורה, גם אָ הסבורה, גם אָ העצורה, וסופם אָ החמורה, והשוא משרת עם כולן בכל המקרא (סור' סקורא 65).

*חִמּוֹר, ת"ז, לנק' חִמּוֹרָה, — אדֹם: ובאמרו לבנה אדמדמת וכו' אינה לבנה קלה חמורה ממש ולא אדמדמת חמורה (תבו' דומ על רסע"ג 35).

*חֲמוֹרָה, ש"נ, מ"ר חֲמוֹרוֹת, — הנקבה של החמור, אָתוֹן: בן סוסיא ובן חמורה כאחד אסורין זה עם זה (תוספתא כלא' ה ד). חמורה שתובעת זכר מרביעין אותה בשביל שלא תצין (בס מו"ק ב יא). חמורה שלא ביכרה וילדה שני זכרים (בס בכור' א יט). מה עשה צבעון וענה זימן חמורה והעלה עליה סוס זכר ויצא מהן פרדה (ירוש' ברכ' ח יב:). כל שאזניו קטנות אמו סוסה ואביו חמור גדולות אמו חמורה ואביו סוס (בס כלא' ח לא ג). שלא יסתכל אדם באשה נאה וכו' ולא בחמור ולא בחמורה ולא בחזיר ולא בחזירה ולא בעופות בזמן שנזקקין זה לזה (ע"ז כ:). משל לחמורה שרעת ונכוית ויצא בנה כווי (מד"ר ויקר' טו).

א.*חֲמוּרָה, ש"נ, מ"ר חֲמוּרוֹת — דבר חָמוּר: אלו הן קלות עשה ולא תעשה החמורות כריתות ומיתות בין דין (ירוש' שבוע' א לג:). זה שהוא מורה קלות על עצמו וחמורות לאחרים (בס סוט' ג יט.). אמר רבן יוחנן בן זכאי אוי לנו ששקל עלינו הכתוב קלות כחמורות (חגי' ה.). אם נאמרו קלות למה נאמרו חמורות ואם נאמר חמורות למה נאמר קלות (זבח' מג:). אמר ר' לוי הרי אמרת את הקלה אמור את החמורה וכו' (מד"ר שמות א). אני אמית ואחיה מי שאומר את החמורה הוא אומר את הקלה (בס קהל', דור הולך).

ב.*חֲמוּרָה[1], ש"נ, מ"ר חֲמוּרוֹת, — דרוש של חדוד והלצה: התולה תפיליו יתלו לו חייו דורשי חמורות[2] אמרו והיו חייך תלואים לך מנגד זה התולה תפיליו (ברכ' כד.). דורשי חמורות היו אומרים ענה פסול היה לפיכך הביא פסול בעולם (פסח' נד.). דורשי חמורות היו אומרים הזרוע כנגד היד (חול' קלד:).

*חֲמוֹרִי, ת"ז, לנק' חֲמוֹרִית, — של החֲמוֹר, מטבע החמור: כי האדם נזון בחלק הזן מן הנפש האנושית והחמור נזון בחלק הזן מן הנפש החמורית (ח' פרקים להרמב"ם א). האדם נזון בחלק מהזן מהנפש האנושית והחמור מהנפש החמורית (רסב"ל דולאן, מנן אבות, ח"י ד).

חָמוֹת[3], ש"נ, — אם הבעל, Schwiegermutter; belle-mère; mother-in-law: ותשק ערפה לַחֲמוֹתָהּ ורות דבקה בה (רות א יד). ויען בעז ויאמר לה הֻגד הֻגד לי כל אשר עשית את חֲמוֹתֵךְ אחרי מות אישך (בס ב יא). ותבוא (רות) העיר ותרא חֲמוֹתָהּ

---

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) כך בנוסח' בהית, אבל הערוך בשם רסע"ג: המורות בהא. ועי' למעלה בהערה לערך הֹמר. וכבר פלפלו בפרוש מלה זו בכתיב זה חכמים רבים ולא עלה בידם פרוש מספיק, והנית הדבר בצ"ע גם בכר בספרו על האגדה של התנאים (Dr. W. Bacher, Ag. d. Tan. 29-34). ועי' עוד הערה לערך ד.*חֹמר.

[3]) משק' אָחוֹת, בערב' חَמَאה a), אֵם הבעל או גם אֵם האשה, קרוב של האשה.

a) حَماةٌ

את אשר לקטה (שם יח). בת קמה באמה כלה בַּחֲמֹתָהּ איבי איש אנשי ביתו (מיכ׳ ז ו). חמותו ואם חמותו ואם חמיו (יבמ׳ א א). היתה אחת מהן חמות לשניהם (תוספתא שם ה ג). היתה אחת מהן חמות לאחד מהן (שם ב). מעשה בכלתו של ר׳ אושעיא שהלכה לבית המרחץ וחשכה לה ועירבה לה חמותה (ערוב׳ פ.). אמרה לו (כלת רבי חנינא לר״י) והלא משמך אמרה לי חמותי (נדה כד:). — ומשל: אם ידור גדי עם נמר כן תדור כלה עם חמות (מדר׳ מעשה תורה, ביה״מ ילינק ב). ואם יגוז גדי מילת בטלה תדור כלה עם חמותה (פרקי רבנו הקדוש ד). כשידור זאב עם כלב תדור כלה עם חמות (גרור המור, חיי שרה).

***חַמּוּת,** ש״ז, — כמו חַמָּם: הקושט והחימות[1] וראשי בשמים (נדה נא:).

:חֲמוּת, ש״נ, — סגולת דבר חַם: פי׳ חמות השמש אחרי שכבר עבר השמש מאותו מקום (ר״ח יומא כט.). עדיין החמות בה והיא תחמם הביצים (ערוך, ערך למר).

חמט, ממנו א.חֹמֶט.

א.חֹמֶט[2], ש״ז, — מין שממית יותר גדולה מהשממית הרגילה, פחוסת הגוף משני הצדדים וחדת הגב, ארוכת ודקת הזנב, ומחלפת גֶוֶן עורה לפי רצונה, לפי מעמד רוחה, Chamäleon ; caméléon : וזה לכם הטמא בשרץ השרץ על הארץ החלד והעכבר והצב למינהו והאנקה והכח והלטאה וְהַחֹמֶט[3] והתנשמת (ויקר׳ יא כט-ל). חומט תחלתו בבעדשה (הגי׳ יא.). — ואמר המליץ: ויהי לימים ויצא בדרכו, לאסף עפר לצרכו, וימצא חומט במחלות העפר, בריא וסומא, יושב על פתח חורו בין הגומא (ר״ז בן

[1]) כך הגרסה כאן במקום חמם שבמשנה במקומו.

[2]) רק בעברית. ולא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) אונק׳ תרגם וחמטא. השבעים σαύρα, שהוא השממית בכלל. אך רסע״ג תרגם אלחרבא a), וכך גם ריב״ג אומר בודאות והחלטה: הוא בלשון ערבי חרבא. ע״כ. והוא הבע״ח הרשום בפנים, ונראה כי כך היתה בקבלה אצלם. בסור׳ חולמטא, ונחלקו גם בו חכמיהם, בר עלי תרגם אלווע׳ ושאם אברץ בערבית, שר״ל שממית גדולה, ואחרים תרגמוה cameleon.

a) حربا

סעד׳, ס׳ המוסר, מחב׳ מא). — והשתמשו בו הסופרים במשמ׳ בע״ח שיש לו כעין מגן קשה כעין בית לו, כמו הצב: כי כלי מלחמתם הם (הבע״ח) נוצרים עמהם בטבע בקרנים לשור והמלתעות לחזיר והקוצים לקפוד והמגן לחומט ודומיהן (העקרים ג א). — וגם במשמ׳ חיות המים שבתוך הצדף: רמשים לרוב אשר ירעו וישחיתו וכו׳ חומט הפנינים אלמוגים (שבי״ע ב, ברברית). — ומ״ר: הרבה מיני חומטים הנאכלים (שם). — ובמשמ׳ חלזון: חומט הארגמן המה בע״ח אשר ממיץ גופם צבעו הקדמונים צבע ארגמן (רלב׳ למוד׳ א ו). ובארצות המערב דבורים לרוב הרבה דגים ושאר חיות הים אלמוגים קליפות חומטי הארגמן (שבי״ע ג, ברברית).

ב.*חֹמֶט[1], חומט, ש״ז, מ״ר הֹמְטִים, חומטין, — הול ועפר מלוח, salz. Griess ; gravier salé salty gravel: מערב אדם קב חומטין[2] בכור של תבואה ואינו חושש (שבת לא.). משל לאדם שאמר לשלוחו העלה לי כור חטין לעלייה הלך והעלה לו א״ל עירבת לי בהן קב חומטין א״ל לאו א״ל מוטב אם לא העליתה (שם).

:חָמַט[3], פ״ע, — כָּרַע, ובהשאלה, חָמְטָה נפשו על, נחלשה, נתעלפה: חזתה הורתם משפטי בניה, חָמְטָה נפשה על ניניה, חלפה ותשב רוחה לקוניה (יוצר א חנכה, אודך). חרב פתחו רשעים בקיניה, ר׳ אליעזר ואשתו וגם ניניה, חמטה נפשה ותקצרו שניה, ורחל

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) ברוב הנוסח׳ חומטן, אך בכ״י חומטין (ד״ס), וכן ברש״י. ופרש הערוך: פי׳ עפר מלוח מן ארץ מלחה וי״א חול. ע״כ. וכן רש״י: ארץ מליחה ומשמרת את התבואה מהתליע. ע״כ. ואמר מוספיא: פי׳ בל״י המטון חול. וכן לוי. אך כבר דחה זאת פלישר בהערותיו ללוי שם, בהיות שהמלה שנתכון אליה מוספיא אינה אלא מליצית, ואמר כי מקורו בערב׳ ח׳מט a), במשמ׳ טעם מר. ואעפ״י שגם זה קצת דחוק, אעפי״כ אין ספק בדבר כי זו מלה שמית עברית.

[3]) תרגום ובחורי ישראל הכריע: ועולימי ישראל אחמיט. וכן וברכים כושלות: וארכוביא דחמטן. ופרש לוי מזה גם דלא ליחמטן אלייתא (שבת נד:), בענין העגלה שמתקנים לאליות הכבשים. אך אין ספק בדבר כי הפרוש האמתי של ליחמטן זה הוא של רש״י ורמב״ם, במשמ׳ קריעת עור האליה מהחכוך והגרירה בארץ, ודומה לזה בערב׳ חמט b) קרע העור מעליו.

a) خمط c) جمط

מבכה על בניה (קינ' על גזר' וולדה, אתה סאל).

***חֲמָטָה**[1], ש"נ, — מין מחבת שמטגנים בה חֲמִיטוֹת. Pfanne; poêle; pan : השמן משיר לעוקה אע"פ שירד נוטל מן העקל ומבית הממל ומבין הפסים ונותן לחמטה[2]) ולתמחוי אבל לא יתן לקדרה וללפס כשהן רותחין (מעשר' א ז). — ועי' *חֲמִיטָה.

***חַמְטוֹן**, ש"ז, — כמו ב.חֹמֶט, עי' בהערה לב.חֹמֶט.

***חַמִּי**, ת"ז, לנק' חַמִּיִּית, — של ח"ם, מטבע הח"ם: קדחת יום חומיית הנה יקרה מחום האויר ומחום המרחץ (קאנון ד א לח).

***חֲמִידָה**, ש"נ, — בה"פ מן חָמַד: בני הוצא מלבבך הקנאה והחמידה, והכון לקראת אלהיך בתפלת העמידה (תוכח' מוסר, עזר' הבבלי ז). בקנאתו הנעדרת תמיד יחזיק, ובחדרי בטנו יכנס מזיק, באשמרת הבקר ירוץ לחמידתו, וילבש עליו קללה כמדתו, רוח רעה בכל עת תבעתו, ועליו יעשן אף יי' וקנאתו (שם ג). הוצא מקרבך נגעי חמידותיך, תגיל ותשמח בכל המדתיך (שם יב).

א.*חֲמִיטָה[3], ש"נ, מ"ר חֲמִיטוֹת, — א) כעין עֻגָה דקה רבה, אפויה בשמן, Brotkuchen; galette; flat cake : האופה חמיטה[4]) על גבי חמיטה עד שלא קרמו בתנור (טבו"י א א). המקפה והחמיטה של חולין ושמן של תרומה צף על גביהן (שם ב ד). אי אתה מודה במקפה וחמיטה[1]) של חולין והשום והשמן של תרומה צף על גביהן שאם נגע טבול יום במקצתו לא פסל אלא מקום מגעו (תוספתא שם ב' ח). כשהיינו הולכין אצל ר' הושעיה רבה לקיסרין ללמוד תורה היו נותנין חמטתינו[2]) על גבי קבוטין של מוריים והיו טועמין בה טעם מוריים (ירוש' תרומ' י מג.). — ב) כמו חֲמָטָה, המחבת שמטגנים בה החמיטה: בנתון בחמיטה ובתמחוי אבל בנתון בצלוחית נטבל (ירוש' מעשר' א מט:). —ואמר המליץ: ומגזל וחמס ימלאו חמיטותם, תוך ומרמה יחשבו על מטתם, ואין חקר ומספר לרוע חטאתם (הקדמ' תוכח' מוסר לעזר' הבבלי).

ב.*חֲמִיטָה, ש"נ, — בה"פ מן חָמַט: לעשות הרע יארבו בחֲמִיטָתָם[3]) ומגזל וחמס ימלאו חמיטתם (הקד' תוכח' מוסר לעזר' הבבלי).

***חֲמִילָה**[4], ש"נ, מ"ר חֲמִילוֹת, — בגד עשוי מארג עבה: הנודר מן הכסות מותר בשק ובירועה ובחמילה (נדר' ז ג). אלו הן העבין ואלו הן הדקין כגון הבורסין והברתסין הפמליאות והחמילות והלבדין והסנסיו הן העבין (תוספתא כלים ב"ב ה יא).

***חֲמִימָה**, ש"נ, — כמו ח"ם: בכפרו הקטן הסתום והנעול מכל צד עד אשר לא יגיח בו כל אויר חיצון היה תהיה לו החמימה הרבה למשא (מה"ג דכיר א, ישיב' כרכים).

***חֲמִימוּת**, ש"נ, — סגולת דבר חַם: מפני שהקדרה מרבה חמימות ומוספת הבלא (רש"י שבת מח:). הלב דם נקפא והדאגה תעורר החמימות היסודית והחמימות ההיא תמס הדם הנקפא (מוסכי הפלוסופ' ב ח). שהגשם יתלבן פעם ואחר יפשיט לבנו וישחר או יקנה צבע אחר ופעמים יתחמם ופעמים

---

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) כך הגרסה ברוב הספרים. אך בערוך וכן בפרוש ר"י בן מלכי צדק וכן בר"ש הגרסה: בחמיטה, והביא הערוך שני פרושים: פי' קערה ויש מפרשים לחם דק. ע"כ. וכן פרשו ר"ש ור"י בן מלכי צדק, וכן החדשים: לוי, יסטרוב וקרויס. אבל הרמב"ם פרש שהכונה כאן לא לעצם העוגה אלא להכלי שנותנים החמיטה, אמר וז"ל: וחמטה ותמחוי שמות למיניהם מן הכלים שנותנים בהם המאכל כשהוא חם. ע"כ. ומעידים על פרוש זה כל השמות שמלפני השם חמטה ומאחריו: תמחוי קדרה ולפס. וכן ברור מן הירוש': בחמיטה ובתמחוי אבל בצלוחית לא.

[3]) לא נתברר מקורה, ועי' הערה לקמן. —[4]) אמר רה"ג: חמיטה א"ד חמתה פי' ריפא בלשון רבנן. ע"כ. וכן הרמב"ם: וחמיטה עוגה רקיקה. ע"כ. ובערב': קד בינא אן חמיטה ג'רדקה (גוף הערבי). וכן שאר המפרשים. והנה הטילו קצת החדשים (B. Brül, Jahrb. VII, 66, וכן קרויס (Kr. Lehw.) ספק בכשרותו השמית וגזרו עליו שהוא זר, מלשון יונית. אך כבר דחה Löw (קרויס שם) השערה זו וההליטו לשמי. ואולי יש קצת יחס בין שם זה ובין השרש ה'מט a) בערב' שמשמש במשמ' טוב הריח של יין והלב וגם של צליה וטגון.

וכבר העיר על זה לוי.—[1]) כך בתוספתא שבש"ס וילנה, ובמהד' צוק"מ חמתה. — [2]) צ"ל חמיטתנו.

[3]) ופרש שם: הראשון לשון נפילה, ועלטה היה תרג' ירוש' חומטא הוה, והב' קערות, מלשון לחמיטה ולתמחוי.

[4]) בסור' חמלתא, בגד עבה, מכסה. בערב' ח'מיל a) בגד כעין המשי, ובציציות בשפתו, ואמר פרנקל כי בערב' היא שאולה מארמית, ואמר ולרס (Vollers ZDMG, L, 630) כי עקר משמ' מלה זו הוא בגד בשערות ארוכות, אך לא ידוע מקירה. עכ"פ, בודאי זו מלה שמית.

a) خمط

a) خميل

הופשט ממנו החמימות והוא בכל זה נשאר על גשמיותו (אמונה רמה א ז). והיבש נוטה קצת אל החמימות ישבור כח הקשוי ומיבש הזרע (מ׳ אלדבי, ש״א ה). המסס טבעו קר והכבד חם רטיב מבשל וחמימות הכבד כנגד קרירות המסס והושמה המרה ביניהם (ר״י יצחאלי, פי׳ יציר׳ ה ג). — ומ״ר: כמו החום שיוליד המימויות רבות כפי נושאיו ונפעליו (מ׳ אלדבי, ש״א ו).

חָמִיץ[1], ש״ז, — מספוא להבהמות מעֹרב בעשבים מלוחים: והאלפים והעירים עבדי האדמה בליל חָמִיץ יאכלו אשר זרה ברחת ובמזרה (ישע׳ ל כד).

•חֲמִיצָה, ש״נ, — דבר חמוץ: ואם יקרה לעינים שהם מדמיעות ידוק אפר צפורן חמור וילוש אותו בחלב אשה מינקת זכר ויעשהו חמיצה ויתנהו למעלה מן העינים (מ׳ אלדבי, ש״א ד). — ותבשיל חמוץ מעשבים חמוצים וכדומה, נהוג בדבור העברי בא״י.

•חֲמִיצוּת, ש״נ, — סגולת דבר חמוץ: ולפעמים תתהמר השחורה בטחול לא אל החמיצות השוה (קאנון ג טו א ב). וכמו השתנות הבוסר מהחמיצות אל המתיקות (רמב״ל דורלן, מג״א א). ישים עליהם שקדים מרים שחוקים או חמיצות האתרוג (מ׳ אלדבי, ש״א ד). כן החמוצה תהיה חמיצותה על שני חלקים (קאנון א א, במהות הלחה).

חמישי, — עי׳ חֲמִשִּׁי.

***חֲמִיתָה**[2], ש״נ, — שם צמח: והכרכום והקינרה והחמיתה[3] והחלמית (תוספתא כלא׳ ג יג).

חמל[4], ממנו חָמַל, חֶמֶל, חֶמְלָה, הוּמַל, ולפי דעת קצת מַחְמָל.

חָמַל, פ״ע, עת׳ אֶחְמֹל, תַּחְמֹל, יַחְמֹל תַּחְמְלוּ, תַּחְמֹלוּ, — חָמַל על פלוני, היה לו רגש של רחמים על פלוני, to pity ; compatir ; Mitleid haben: ותפתח (בת פרעה) ותראהו את הילד והנה נער בכה וַתַּחְמֹל עליו ותאמר מילדי העברים זה (שמות ב ו). לך והכיתה את עמלק והחרמתם את כל אשר לו ולא תַחְמֹל עליו (ש״א טו ג). וַיַּחְמֹל שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר והמשנים ועל הכרים ועל כל הטוב ולא אבו החרימם (שם ט). וַיַּחְמֹל המלך על מפיבשת בן יהונתן בן שאול על שבעת יי׳ אשר בינתם בין דוד ובין יהונתן בן שאול (ש״ב כא ז). אשר חָמַל העם על מיטב הצאן והבקר (לא להרגם) למען זבח ליי׳ אלהיך (ש״א טו טו). ויאמר שאול ברוכים אתם ליי׳ כי חֲמַלְתֶּם עלי (שם כג כא). כי מי יַחְמֹל עליך ירושלם ומי ינוד לך ומי יסור לשאל לשלם לך (ירמ׳ טו ה). וְחָמַלְתִּי עליהם כאשר יַחְמֹל איש על בנו העבד אתו (מלא׳ ג יז). ויהרג בחוריהם בחרב בבית מקדשם ולא חָמַל על בחור ובתולה זקן וישש (דהי״ב לו יז). — ועם אֶל במקום עַל: ויהי העם כמאכלת אש איש אל אחיו לא יַחְמֹלוּ (ישע׳ ט יח). ואל תַּחְמְלוּ אל בחריה החרימו כל צבאה (ירמ׳ נא ג). — ומקו׳ חֶמְלָה: לא חסה עליך עין לעשות לך אחת מאלה לְחֶמְלָה עליך (יחזק׳ טז ה). — ובהחלט בלי עַל או אֶל: ולא תחוס עינך עליו ולא תַחְמֹל ולא תכסה עליו (דבר׳ יג ט). עקב אשר עשה את הדבר הזה ועל אשר לא חָמָל (ש״ב יב ו). בצע אמרתו אשר צוה מימי קדם הרס ולא חָמָל וישמח עליך אויב (איכ׳ ב יז). הרגת ביום אפך טבחת לא חָמָלְתָּ (שם כא). ונפצתים איש אל אחיו והאבות והבנים יחדו נאם יי׳ לא אֶחְמוֹל ולא אחוס (ירמ׳ יג יד). ולא יַחְמֹל ולא ירחם (שם כא ז). וגם אני אגרע ולא תחוס עיני וגם אני לא אֶחְמוֹל (יחזק׳ ה יא). יפלח כליותי ולא יַחְמֹל (איוב טז יג). — ואמר הפיטן: וצור חָמַל וטוב גמל והראה את גבורתו (סליח׳ לתענ׳ אסת׳, איך זרים). — ועם פעל אחר אחריו: ויבא הלך לאיש העשיר וַיַּחְמֹל לקחת מצאנו ומבקרו (ש״ב יב ד). — ובהשאלה, בדברים לא בע״ח: ושברה כשבר נבל יוצרים כתות לא יַחְמֹל ולא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מיקוד (ישע׳ ל יד). ערכו על בבל סביב כל דרכי קשת ידו אליה אל תַּחְמְלוּ אל חץ (ירמ׳ נ יד). — ועל השֵׁם וכדומה: וָאֶחְמֹל על שֵׁם קדשי אשר חללהו בית ישראל בגוים (יחזק׳ לו כא). — ומחשבה וכונה וכיוצא בזה: אם תמתיק בפיו (של הרשע) רעה יכחידנה תחת לשונו יַחְמֹל עליה ולא יעזבנה וימנענה בתוך חכו (איוב כ יב־יג).

•חֶמֶל, ש״ז, — כמו חֶמְלָה: זעמת ברב ושעת תשורת צעיר חמל רחמיו שחת וערף אח (ענודס, אמין כח).

---

[1] אמרו החכמים כי הוא ע״ש העשבים המלוחים, בערב׳ המוצ׳ a), וריב״ג פרש המיץ טוב ונקי.

[2] אולי כמו אמיתה (ועי׳ E. Löw. Pfln. § 200). — [3] כך בנוסח׳, ובצו״מ חמיטא.

[4] יש מדמים לשרש זה את השרש חלם b) בערב׳ שמשמש גם במשמ׳ הנעם והסבלנות.

a) خموض b) حلم

חמלה, ש"נ, — הרגש של החומל, Mitleid ; pitié, compassion ; pity : ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנתיו בחמלת יי' עליו ויצאהו וינחהו מחוץ לעיר (בראש' יט יו). באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וינשאם כל ימי עולם (ישע' סג ט). —וגם *בדברים לא בע"ח, בדברים מפשטים : ראיתי כי מן הזריזות והחמלה על הלשון והזהירות באמונה שלא אגזור על הנפרדות (ר"י א"ת, הקד' הפרש' לריב"ג).

חמם[1]), ממנו חם, חם, חמה, חמם, *חמום, *מחם. *חמימה, *חמות, *חמימות.

חמם, עב' חם, חמותי, עת' יחם, ויחם, יחם, תחם, יחמו, מק' חם, חמו, לחמם, — א) חם פלוני, היה חם, warm sein ; être chaud ; be warm : והוא ישב פתח האהל כחם היום (בראש' יח א). מחר תהיה לכם תשועה בחם[2]) השמש (ש"א יא ט). ויכו את עמון עד חם היום (שם יא). ויבאו כחם היום אל בית איש בשת (ש"ב ד ה). לא יפתחו שערי ירושלם עד חם השמש (נחמ' ז ג). וחם השמש ונמס (שמות יו כא). וישכב על הילד וישם פיו על פיו וכו' ויגהר עליו ויחם בשר הילד (מ"ב ד לד). והעמידה על גחליה רקה למען תחם והרה נחשתה (יחזק' כד יא). כלם יחמו כתנור (הוש' ז ז). ואת הצונן (נותנים) בחמה בשביל שיחמו (שבת כב ד). —ובמשמ' עמד לפני האש למען תפוג צנתו, sich wärmen; se chauffer ; to warm o. s. : חציו (של העץ) שרף במו אש על חציו בשר יאכל יצלה צלי וישבע אף יחם ויאמר האח חמותי ראיתי אור (ישע' מד יו). ויקח מהם ויחם אף ישיק ואפה לחם (שם יה). —ומקו' שלמים : הנה היו כקש אש שרפתם לא יצילו את נפשם מיד להבה אין גחלת לחמם אור לשבת נגדו (ישע' מד יו). — וחם לו : והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא יחם לו ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדני המלך נערה בתולה וכו' ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך (מ"א א א-ב). גם אם ישכבו שנים וחם להם ולאחד איך יחם (קהל' ד יא). לבוש ואין לחם לו (חגי א ו). — ובהשאלה, הלב, מרתיחת הדם : פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח כי יחם לבבו והשיגו (דבר' יט ו). חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש (תהל' לט ד).

— פעו' *חמום, חמומה, חמומות, —ידיו של פלוני חמומות, הוא מהיר לזעם ולעשות מעשים קשים בזעמו : שמעון בן שטח היו ידיו חמומות (ירוש' סנהד' ו כג:).

— נפע' נחם, מ"ר נחמים[1]), בהשאלה מתלהבים בתאותם : על מי תתענגו על מי תרחיבו פה תאריכו לשון הלוא אתם ילדי פשע זרע שקר הנחמים[2]) באלים תחת כל עץ רענן שחטי הילדים בנחלים תחת סעפי הסלעים (ישע' נז ד-ה). —*ובמשמ' העקרית : ממלא אדם חבית מים ונותנה כנגד המדורה ולא כדי שיחמו אלא כדי שתפוג צינתן (תוספתא שבת ג ה). — וכמו שלמים, *נחמם, שחלצתו חמה : אם היה נחמם אסור (להתרפאות אצל עכו"ם) (ירוש' ע"ז ב מ ד).

— פע', חמם, — עשה שיהיה חם, wärmen ; chauffer ; to warm : כי תעזב לארץ בציה ועל עפר תחמם[3]) (איוב לט יד). — ומצוי מאד בספרות : מים שנתגלו וחיממן אסורין משום גלוי (תוספתא תרומ' ז יג). האשה מדיחה ידה שמן ומחממתה כנגד הנר (שם שבת ג ה'). מחמם הוא אדם לונטית ונותנה על גבי מכה בשבת (ירוש' שם ט יב.). נדר מן הככר מהו לחמם בו את ידיו (שם כתוב' יג לה ד). יוצא הוא החמור באוכף שלו בשביל לחממו (שם שבת ה ז:). יד לאמה תקצץ מפני שמחממתו (כלה רבתי ב). בשעה שאדם ישן נשמה מחממת את הגוף שלא יצטנן וימות (מד"ר בראש' יד). —ומחמים במקום מחממים : מחמין חמין לחולה בשבת בין להשקיתו ובין לרפאותו (תוספתא שבת טו יה). מפני הסכנה מחמין לו חמין (ירוש' שם יט יז.). ואין אומרים נמתין לו שמא יבריא אלא מחמין לו (מים) מיד (יומ' פד:). שכן לוטשי הברזל עושים מחמים את הברזל עד שיעשה גחלת

---

1) משתף להלשונות האחיות. בערב' חם a) וגם חמי b), באשור' אם, בארמ' חמם.

2) נמסר : כחם קרי.

a) حم b) حمي

— 1) כמו נארים, כך כל המדקדקים.—2) אמר ריב"ג וז"ל : ויתכן להיות מן השרש הזה (של חמם) בענין אחר הנחמים באלים על משקל במארה אתם נארים ועקרו היה להיות על משקל ובם אנחנו נמקים ונשתנה תנועת הנון בעבור החת כאשר נשתנה תנועת נון נארים בעבור האלף כי עקרו ג"כ להיות על משקל נמקים כי הוא אצלי מענין במארה והונח דגשות המם בהנחמים להקל. ע"כ. ובעין זה החדשים. וכבר התפלפל במכ'ר נגד אולד (Bö. II, 490) בדבר הסבה מדוע לא אמרו נחמים בנון חרוקה כראוי לפני ח, ואמר שהיה זה כדי להבדילו מן נחמים, משרש נחם. אבל, אולי באמת אין זהכלל נפע' מן חמם, אלא פעל משרש ב. נחם בכונה מיוחדה. — 3) יש מגיהים תגיתם.

(הרמב"ם שבת יב ב). שכשמצרפין הכלי מחמין אותו תהלה ביותר (ר"נ על הרי"ף, שבת יט:).

— הפע', *הֵחַם, מֵחֵם, מֵחִים, — כמו חִמֵּם: לא יחם אדם חמין לרגליו אלא א"כ ראויין לשתייה (כיל' ב ה). ממלא אדם כוס מים ונותנו על הספל בין להחם הצונן ובין להצין החמים (תוספתא שבת ג ח). הנכנס למרחץ מחים לו את הצונן ומצנן לו את החמין (שם ב"מ יא לב). בתחילה היו רוחצין בחמין שהוחמו מע"ש התחילו הבלנין להחם בשבת ואומרים מע"ש הוחמו (שבת מ.). —ובהשאלה: המר בכי והחם מספד ושית אבלו כיוצא בו (ב"ס גני' לח יז).

— הָפע', *הוּחַם, — שהֵחַמּוּ אותו: השוכר את החמור להוליכה בהר והוליכה בבקעה אם החליקה פטור ואם הוחמה חייב להוליכה בבקעה והוליכה בהר אם החליקה חייב ואם הוחמה פטור (ב"מ ו ג). מעשה שעשו אנשי טבריא והביאו סלון של צונן לתוך אמה של חמין אמרו להן הכמים אם בשבת כחמין שהוחמו בשבת אסורין ברחיצה ובשתייה ואם ביום טוב כחמין שהוחמו ביום טוב אסורים ברחיצה ומותרין בשתייה (שבת ג ד). המין שהוחמו מערב שבת לשבת (ירוש' שם ג ו). בחמין שלא הוחמו כל צורכן (כבלי שם לח.). התחילו הבלנין להחם בשבת ואומרים מע"ש הוחמו (שם מ.).

— נִתפ', נִתְחַמֵּם, — חִמֵּם את עצמו והממוהו אחרים והוא נעשה חַם: אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון אם לא ברכוני חלצו ומגז כבשי יִתְחַמָּם (איוב לא יט-כ). עושה אדם מדורה ומתחמם כנגדה (ביל' ב ה). והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים (אבות ב י). ירד וטבל עלה ונסתפג ונתחמם כנגד המדורה (תמיד א א). סך אדם את עצמו שמן ומתחמם כנגד המדורה (תוספתא שבת ג ה). מתחמם אדם כנגד המדורה ויוצא ומשתטף בצונן ובלבד שלא ישתטף בצונן ויתחמם כנגד המדורה מפני שמפשיר מים עליו (גמ' שם מ:). שאם נתכוין להתחמם בגיזי הולין ונתחמם בגיזי עולה שמעל (פסח' לג.). — ובין זו"נ: הרי אני מתחמם בה והערה בה (ירוש' שבת יא יג:). ובן עזאי נשא אשה מימיו (יש מי שאומר) נתחמם (ויש מי שאומר) בעל ופירש (שם סוט' א טז ג). כל מאה ושלשים שנה שפירשה הוה מאדם היו רוחות הזכרים מתחממין ממנה והיא יולדת מהם ורוחות נקבות מתחממות מאדם ומולידות ממנו (מד"ר ברא' כ). — ובמשמ' הצטער הרבה: שיוכל להתחמם על מתו אפילו לזמן מרובה אחר מיתתו (תוספ' מו"ק כז.). — *ומחרון וכעס: ונראה על פני הכעסן כאלו הוא עמום ומתחמם גופו הרבה ומתנדנד לבו נדנוד גדול ודופק דפקו בחוקה ובמהירות (תק' מד' הנפ' לרשב"ג מ).

— פֻּע', *חֻמַּם, מחומם: (אם היה יום כפור חם) בידוע שכל השנה מחוממת וצריך לבקש רחמים שתהא גשומה (רגמ"ה ב"ב קמז:).

*חֲמָם[1], ש"ז, — שֵׁם צמח, **Amomum**: הקושט והחמם[2] וראשי בשמים (עוקצ' ג ה). — ובצורה ארמית: חממא הנקרא בכל לשון אמומון (אסף הרופא 64). חמאמא מהותו הוא אילן כאשכול עצים מסתבכים (קזנח, לוח הסמים).

חַמָּן[3], ש"ז, מ"ר חַמָּנִים, — כעין עמוד על המזבחות לפנים, לעבודת כוכבים ומזלות: לכן בזאת יכפר עון יעקב וזה כל פרי הסר חטאתו בשומו כל אבני מזבח כאבני גר מנפצות לא יקמו אשרים וְחַמָּנִים (ישע' כז ט). ויסר (אסא) מכל ערי יהודה את הבמות ואת החַמָּנִים ותשקט הממלכה לפניו (דהי"ב יד ד). וינתץ (יאשיהו) את המזבחות ואת האשרים והפסילים כתת להדק וכל החַמָּנִים גדע בכל ארץ ישראל (שם לד ז). והשמדתי את במתיכם והכרתי את חַמָּנֵיכֶם ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם (ויקר' כו ל). ונשמו מזבחותיכם ונשברו חַמָּנֵיכֶם והפלתי חלליכם (יחזק' ו ד). ונשברו ונשבתו גלוליכם ונגדעו חַמָּנֵיכֶם ונמחו מעשיכם (שם ו). אילו החמנים שבראשי גגות (ספרא בהר ט). משכו מחמניכם[4] והדבקו במצות (מכי' בא יא). אשר הוצאתיך וכו' מבית העובדים לחמנים[5] (שם יתרו ה). בקנאה אני נפרע מן החמנים[5] אבל רחום וחנון אני מדברים אחרים

---

[1]) כך בסור' ובערב' חמאמא a). ובודאי לא מיונית באה מלה זו אל הלשונ' השמיות (ע"ל בהל"מ, סי' קכג). — [2]) כך בערוך, וכך במשנה עם גוף הערבי של פרוש הרמב"ם, ובנוחס' חמס.

[3]) בכנענ' מצוי מאד בהכתבות בעלחמן: אש נדר חנא בן ז לבעלחמן (Schr. XX, VII, 12), ר"ל אשר נדר חנא בן ז לבעלחמן. ולא נתברר אם זה שרש מיוחד חמן, או אולי באמת כמו שסברו הקדמונים שֵׁם נבנה מן חמה, והכונה אלהות החמה. — [4]) גרסת הערוך, ובנוסח' משכו מע"ז. — [5]) בנוסח': עבודה זרה

a) حماما

(כס ו). — ואמר הפיטן: ויך במצרים כל אליל וְחַמָּן, ויכחד כל גבור שר ומשמן (יוצר ב׳ בנוע׳, גבורי). — ואמר המשורר: ושחק וערץ והדש וארץ בעווז ויחרץ חמני אשרים (ר״מ דרעי הקהלי, ב רכב).

חמס[1], ממנו חָמָס, חָמַס, *חִמּוּס, *חַמְסָן, *הִתְחַמֵּס, *חַמְסָנוּת.

חָמָס, ש״ז, כמי׳ חֲמַס, כנ׳ חֲמָסִי, מ״ר חֲמָסִים, — מעשה עול, Unrecht; injustice; wrong: ותשחת הארץ לפני האלהים ותמלא הארץ חמס (בראש׳ ו יא). כהקיר בור מימיה כן הקרה (ירושלם) רעתה חמס ושד ישמע בה (ירמ׳ ו ז). לא ישמע עוד חמס בארצך שד ושבר בגבוליך (ישע׳ ס יח). הממלאים בית אדניהם חמס ומרמה (צפנ׳ א ט). הארץ מלאה משפט דמים והעיר מלאה חמס (יחזק׳ ז כג). החמס קם למטה רשע (כס יא). רב לכם נשיאי ישראל חמס ושד הסירו ומשפט וצדקה עשו (כס מה ט). למה תראני און ועמל תביט ושד וחמס לנגדי (חבק׳ א ג). ורשע ואהב חמס שנאה נפשו (תהל׳ יא ה). — פעל חמס, מעשה של און ואנס: מעשיהם מעשי און ופעל חמס בכפיהם (ישע׳ נט ו). — על לא חמס, שלא עשה שום דבר של און ולא-צדק: ויתן את רשעים קברו ואת עשיר במתיו על לא חמס עשה ולא מרמה בפיו (ישע׳ נג ט). פני חמרמרה מני בכי ועל עפעפי צלמות על לא חמס בכפי ותפלתי זכה (איוב יו יו-יז). לרמותני לצרי בלא חמס בכפי (דה״א יב יח). — איש חמס, עושה חמס: מן קמי תרוממני מאיש חמס תצילני (תהל׳ יח מט). אל תקנא באיש חמס ואל תבחר בכל דרכיו (משלי ג לא). מאיש חמסים תצילני (ש״ב כב מט). השמר והיה זהיר ואל תהלך עם אנשי חמס (כ״ס גני׳ יג יג). — עד חמס, שמעיד בחברו באון: אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס (שמות כג א). כי יקום עד חמס באיש לענות בו סרה (דבר׳ יט ו). יקומון עדי חמס אשר לא ידעתי ישאלוני (תהל׳ לה יא). כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס (כס כז יב). — כלי חמס: שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרתיהם בסדם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבדי כי באפם הרגו איש (בראש׳ מט ה-ו). — שית חמס: לכן ענקתמו גאוה יעטף שית חמס למו (תהל׳ עג ו). — יין חמסים: כי לחמו לחם רשע ויין חמסים ישתו (משלי ד יז). —

ואמר הפיטן: בני בלי שם במכרם עמוסים, בזונה וביין ובשוד חמסים (מוסף א׳ ר״ה, אמץ אדירי). — נאות חמס: כי מלאו מחשכי ארץ נאות חמס (תהל׳ עד כ). — שנאת חמס, שלא בצדק: ראה איבי כי רבו ושנאת חמס שנאוני (תהל׳ כה יט). — זעק חמס, זעק על החמס שהוא רואה: עד אנה יי׳ שועתי ולא תשמע אזעק אליך חמס ולא תושיע (חבק׳ א ב). הן אצעק חמס ולא אענה אשוע ואין משפט (איוב יט ז). — ובכנוי׳ חמס, חמס פלוני, החמס שהוא עשה: למען תשם ארצה מָמלאה מחמס כל הישבים בה (יחזק׳ יב יט). בארץ חמס ידיכם תפלסון (תהל׳ נח ג). — ובמשמ׳ החמס שעשו לו: מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקיא בארצם (יואל ד יט). וחתו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו מקטל מחמס אחיך יעקב תכסך בושה (עובד׳ א ט-י). — חמסו על פלוני, פלוני חיב בדבר, פלוני יענש בשבילו: ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך אנכי נתתי שפחתי בחיקך ותרא כי הרתה ואקל בעיניה ישפט יי׳ ביני וביניך (בראש׳ יו יה). חמסי ושארי על בבל תאמר ישבת ציון ודמי אל ישבי כשדים תאמר ירושלם (ירמ׳ נא לה). — בא חמסו על פלוני, פלוני נענש בשביל החמס ההוא: ויבגדו בעלי שכם באבימלך לבוא חמס שבעים בני ירבעל ודמם לשום על אבימלך אחיהם אשר הרג אותם (שופט׳ ט כג-כד). — ירד חמסו על קדקדו, הוא נענש בשביל החמס שהוא עשה: בור כרה (הרשע) ויחפרהו ויפל בשחת יפעל ישוב עמלו בראשו ועל קדקדו חמסו ירד (תהל׳ ז יו-יז). — וחמס, עם הדבר שנלקח בחמס, ההון שגזל בזרוע ובאון: האצרים חמס ושד בארמנותיהם (עמו׳ ג י). כלה לחמס יבוא מגמת פניהם קדימה ויאסף כחול שבי (חבק׳ א ט). כי חמס לבנון יכסך (כס ב יז). וילך עשו השדה לצוד ציד להביא אם מצא הרי מוטב ואם לאו להביא מן הגזילות ומן החמסים (מד״ר בראש׳ סה). קרבנך דומה לקרבנו של אדם הראשון שהיה הכל ברשותו ולא הקריב מן הגזילות ומן החמסין (כס ויקר׳ ב). העוף הזה פורח וטס בכל העולם ואוכל בכל צד ואוכל מן הגזילות ומן החמסין אמר הקב״ה הואיל והזפק הזה מלא גזילות וחמסין אל קרב לגבי המזבח (כס ג). אומר להם הקב״ה (לרשעים) בעולם שהייתם בו לא בעלי מחלוקת ולשון הרע וכל רעות הייתם ולא בעלי מריבות וחמסים אתם הייתם (כס קהל׳, מס יתרון). — ומצוי בספרות במשמ׳ עול המרי

[1] בערב׳ חמש a) וחמש b), במשמ׳ של כעס וקצף.

a) حمس b) حمش

ומוסרי: מה שתטעון מהחמסים הנראה לפי המוחש שנעשים תחת השמש (רלב"ג איוב לה). השגיח השם בקין להענישו על שלא היתה כונתו רצויה בעשיית הקרבן ועל התמם שעשה להבל (העקרים א יא). הפרש יותר גדול מהחמסים והרעות אשר הם בספרי הגדות או הנעשים עתה (ספ' המדות לאריסטו א ח). והאחד בעל המה רצה להכות את חברו דרך חמס (ר"י אברבנאל, שמות). וירא השועל את מעשיו (של האריה) וגדל חמסיו (המוסר לר"ז בן סעד', כי"ת ס). — ואמר הפיטן: הרבית חמסיך, הרעות מעשיך, ותשכח יי' עושיך (סליחה לר"י ברצלוני, או"כ ב).

א· **חָמַס**, פ"י, עת' יַחְמֹס, תַּחְמֹסְנָה, תַּחְמֹסְנָה, — חָמַס את פלוני, עשה לו חָמָס, התנהג אתו בְּחָמָס, gewalt=tätig behandeln; traiter qqu. injustement: treat wrongly, violently: ואלמנה אל תנו אל תַּחְמֹסוּ ודם נקי אל תשפכו במקום הזה (ירמ' כב ג). שיהא כל אחד ואחד אומר למה אני גוזל למה אני חומס למחר בית דין שמין שדה יפה שלי (תוספתא כתוב' יא ב). לאחר ג' ימים (שהמת מונח באדמה) הכרס נבקעת על פניו ואומרת לו הא לך מה שגזלתה וחמסתה זנתת בי (ירוש' מו"ק ג פב:). לא סוף דבר בשאמר לו הרוג את פלוני אלא אפילו חמום את פלוני (בס בכת יד יד ד). אמר הקב"ה (לנפש האדם) אני עשיתיך מעלן מכלן ואת יוצאת וגוזלת וחומסת וחוטאת (מד"ר ויקר' ד). מלכות אדום מתגאה וחומסת וגוזלת ונראית כאלו מצעת בימה (בס יג). שהיה הוא (ר"ש בן לקיש) ושני רעיו גוזלים וחומסים כל אשר יעבור עליהם בדרך (פדר"א מג). — ואמר הפיטן: זבגב אשא סבלות משא נשיאי משא בן ישמעאל, זה הומס וזה רומס וזה מואס וזה גועל (יוצר פר' ויחי, בגנו). רשע חוֹמְסִים וגוזלים, קנין אשר קנו עמלים, צופה עין תאות שללים (יוצר א בכוע', תתמודות). — והוֹמֵס, כמו שֵׁם: שהראהו הקב"ה למשה דור דור ושופטיו וכו' דור דור וחומסיו דור דור וגזלניו (מד"ר ויקר' כו). — ופָעוּל *חָמוּס, חֲמוּסִים: לוקח אדם לולב לזכות בו ואם היה גזול הוא צווח לפני המקום ואומר גזול אני חמוס אני (פסיק' דר"כ, ולקחתם לכם). ראוי שהחמוסים יראו לחומסים שזה על צד העונש עליהם על מה שקבלו מהחמס (נופת צופים ג ג). — ואמר הפיטן: חֲמוּסִים נגושים ביד מדיקים, טפוליך שעשעת בילדים רכים (סלית' יום ב, אויתיך). טלאיה דופקים בים הומים, אנוסים חֲמוּסִים ביד ישמעאלים

(סלית' ה עי"ת, אתה תלקי). — ובמשמ' הזיק: כי מצאי מצאי חיים ויפק רצון מיי' והטאי חֹמֵס נפשו (משלי ח לה-לו). — חָמַס תורה וכדומה, הפרו אותה, בזוה, beleidigen, verletzen; léser, enfreindre; violate: כהניה חללו קדש חָמְסוּ תורה (צפנ' ג ד). כהניה חָמְסוּ תורתי ויחללו קדשי (יחזק' כב כו). — ומצוי הפעל חָמַס בספרות במשמ' עָוַל מוסרי: ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך וכו' הומסני אתה בדברים לבה שאתה שומע בקלוני ושותק (מד"ר בראש' מה). צריך הקורא לאשר מחשבתו לצד שבקש בעל הספר ולא יחמסהו בהפוך מענו (כסי בן נח הקראי, לקו"ק). כך ראינו שאיש זה (שרוצה להעתיק דירתו לעיר אחרת) חומס את אשתו ואין מן הדין להעתיקה ממקומה למקום שהוא פחות ממנו (בו"ת הרי"ף קעו). פורש מן המותר ומסתפק מן העולם בפחות ממזונו זה מגונה מפני שהוא יוצא מנתיב הבחינה והוא חומס את גופו (חו"ה, עבוד' ה' ד). פן יחמסני ויפחות לנו מה שאנו מכירים כי אין משבחין האומר לקדמת הימים ולא חומסין המוצא לקרבת העת אבל ינתן לכל מה שראוי לו (ריב"ג, הקד' הרקמה). והתיפס עליו בזה חומס אותו (הוא, הברכ', יחס). אמרו הלא תראה שגזר על המצריים שיחמסו זרע אברהם ולמה ענשם (ח' פרקים להרמב"ם ח). ראוי לכל חכם שישיג דבר חכמה שלא נכתב שיכתבנו כדי שלא יחמום הראוי לדבר ההוא מאנשי דורו או מאנשי זמן אחר (מלמ' התלמיד', ולרא). ואם תטרח בדבר אחר זולתי בחכמה אז תהיה חומס יותר רע מכל חומס כי תחמום האהוב שבעולם ויהיה גודל חמסך לה כפי הרחקתה ממעלתה העצמית לה (המעל' לרב"ט פלקירא ב). ומי שרב שכלו ונראית ענוותנותו ימעטו חומסיו ומבקשי רעתו (הוא, לגי היגון 9). הנה מה שיחמום לנפשו מי שבו חלק אפשרות מן ההצלחה הנצחיית ולא השתדל בה ועוכר שארו אבזרי והחכמה תהיה את בעליה (נלכוגי, מו"נ א עב). — ואמר המשורר: בואי שבי אתי גבירה וחבי לי סיבבי עת תשכבי מטתי, ורצון אסירך עוד עשי אל תחמסי אותי (ר"מ דרעי הקראי, א עב). — וגם ביחס לדבר לא בע"ח, יַחְמֹס את החכמה: אל תמסרו החכמה למי שאינו מאנשיה פן תחמסוה ואל תמנעוה מאנשיה פן תחמסו אותם (מלמד התלמיד', ולרא). והיה החכם חומם החכמה ומשחית דבריו הנעימים (בס, נח). ראוי לרב שלא ילמד תלמיד שאינו הגון כי אז

הזא חומס החכמה וגורם שם רע עליה (שם, ואל״ח).
— נִפע׳, *נֶחְמַס, — שחמסו אותו: שדה שיש בה אדר אינה נגזלת ואינה נחמסת ופירותיה משתמרין (כיל׳ טו:). כגנה שנחמס מעיינה והלבין ירקה (מד״ר איכ׳ כ ו). — ואמר הפיטן: נֶחְמָסִים נמאסים ולעבדים נכבשים, נרפשים נתפשים בין זאבים ולישים, נשחטים נשפטים בידי אדונים קשים (סמא״ג, סלית׳ לו״ג, תי בכל). — ובמוסריות: נמצא שזה האיש נחמס וחלילה ליחס חמס אל השם (ע״ח לר״א הקראי פח). ונמצאו כנחמסים אחרי שלא יותירו מהם דבר (שם קד).

ב.חָמַס, ממנו ממנו ב.חָמַס.

ב.חָמַס[1], — קל לא נהוג.

— נִפע׳, נֶחְמַס, — נשרט ונקרע העור על הבשר ע״י הצפרנים או באבנים חדות שדרכה עליהם הרגל, וכדומה. **zerkratzt werden; être déchiré; be scratched:** וכי תאמרי בלבבך מדוע קראני אלה ברב עונך נגלו שוליך נֶחְמְסוּ[2]) עקביך (ירמ׳ יג כב).
פִע׳, *חִמֵּס, — חִמֵּס את פניו, כמו חתול וכדומה בצפרניו, **zerkratzen (mit den Nägeln); déchirer (en grattant avec les ongles); scratch with nails:** חימסה[3]) (שרה) בפניו (של אברהם) (מד״ר בראש׳ מה). שחיטטה אותו וחימסה פניו בנמיה (ילמדנו, הובא בערוך).

ג.חמס[4]), ממנו ג.חָמַס.

ג.חָמַס, פ״י, עת׳ תַּחְמֹסוּ, — חָמַס מְזִמּוֹת וכיוצא בזה, הוליד וצרף במוחו ודעתו מזמות בענין מן הענינים על אדם בכונה רעה, **ausdenken; forger**

[1]) בערב׳ ח׳מש a), ועי׳ הערה לקמן. — [2]) פרשו החדשים גם נחמס זה במשמ׳ חָמַס. ובארו נחמסו עקביך במשמ׳ שנעשה בהם דבר של חמס ועול. אבל, זה לא טבעי, ומחליש כל כח המליצה העזה הזאת. וכבר פרש ריב״ג נחמסו במשמ׳ גלוי, נרדף עם נגלו שוליך. ואעפ״י שפרוש זה יותר נכון ומתישב לפי המליצה, מ״מ קצת קשה, יען גלוי העקב אינו בושה ומחליש את המרירות של ונגלו שוליך, שהכונה בו, כאמור להלן בפסוק כו, גלוי השולים על פניה כדי שיראה קלונה. לכן נראה כי הכונה כאן שריטת העקב מהליכת יחף, כמו מנעי רגלך מיחף (ירמ׳ ב כה). — [3]) כך בערוך, ובנוסח׳: חימסא בפניו.
[4]) עי׳ הערה שלקמן.

a) حمش

imaginer; to devise: הן ידעתי מחשבותיכם ומזמות עלי תַּחְמֹסוּ[1]) כי תאמרו איה בית נדיב ואיה אהל משכנות רשעים (איוב כא כז-כח). — ואמר המשורר: לַחְמוֹס מזמה התיעצו היונים, אחרי גבורתם בתהו הָעֲלָה, אז סוס רם גבוה מעשי אמנים, יד חרש חכם תכן מעץ אלה (מיכ״ה, הכיסות טרויא).

ד.חמס[2]), ממנו ד.חָמַס.

ד.חָמַס, פ״י, עת׳ יַחְמֹס, — חָמְסָה הגפן בִּסְרָהּ, הִשִּׁירָה והשליכה גרגרי הבסר, **abwerfen; faire tomber; throw down:** יַחְמֹס[3]) כגפן בסרו וישלך כזית נצתו (איוב יה לג). — והגן שְׁכּוֹ: וַיַּחְמֹס כגן[4]) שכו שחת מעדו (איכ׳ ב ו).
— נִפע׳, יֵחָמֵס, — נשר מהגפן, ובכלל מהצמח, ובהשאלה: הנובלים האל עת עוד לא נחמסו מה יפו מה טבו פרחו רטבו (יל״ג, בית מועד לכל חי).

***חֹמֶס,** ש״ז, — כמו חָמָס, עי״ש.

***חַמְסָן,** ש״ז, מ״ר חַמְסָנִים, — מי שדרכו לַחְמֹס: אל תשת המס עד להוציא את החמסנין ואת הגזלנין שהם פסולין לעדות (מכי׳ משפ׳, מס׳ דכספ׳ כ). הגזלנין והרועים והחמסנין וכל החשודים על הממון עדותן פסולה (תוספתא סנה׳ ה ה). למה נברא (האדם) יחידי מפני החמסנין והגזלנין ומה עכשיו שנברא יחידי גוזלין חומסין אילו נברא שנים על אחת כמה וכמה (שם ח ד). מפני מה אמרו הניזקין שמין להן בעידית מפני הגזלנין והחמסנין כדי שיהא כל אחד ואחד אומר למה אני גוזל למה אני חומס למחר בי״ד שמין שדה יפה שלי (שם כתוב׳ יב ב). א״ל רב אדא וכו׳ לרב אשי מה בין גזלן לחמסן אמר לו

[1]) הקדמונים וגם החדשים מפרשים פעל זה במשמ׳ חָמָס, עָוֶל, אעפ״י שכולם חשו הדחק ולא הטבעיות שבמליצה זו. והיותר טבעי לפי סגנון המליצה והענין הוא מה שת״י: תחשלון, מלשון: דחשלי מינייהו כלי זיין (ע״ז יו.), ר״ל הכה בפטיש על הברזל החם ונתן לו צורה כרצונו. והפשיטא: תחשבון.
[2]) רק בעבר׳, ועי׳ הערה שלקמן. — [3]) לא נתברר מקור מלה זו, אך בכונתה אין ספק, כי הצי השני של הפסוק מוכיח עליה, והודיע לי הכורם המלמד מנשה בן צבי מראשון-לציון כי זה דרכה של הגפן שמשירה את בסרה בפרט אם יקדים ח״ם עז לבוא פתאם קודם הזמן, ויש גפנים שבתחלה כשהן מתחילות ללבלב נדמה שהן תהיינה דחוסות באשכלים מאד, אך הבסר נושר והן אחר כך דלות ושדופות ואין עליהן אלא גרגרים מעטים. — [4]) אולי צ״ל כגפן, ועי׳ שַׁךְ.

חמסן (נותן דמים) גזלן (אינו נותן דמים) (ב"ק סב.). שהרי הוא חמסן מפני שכופה את המוכר למכור שלא ברצונו (רמב"ם מכיר' י ה). וקרוב וחמסן וגזלן בין לעדות בין לדין פסולין (והזהיר ויקר' לב).

***חֳמְסָן**[1], ש"ז, — כמו חַמְסָן: הוסיפו עליהן (על הפסולים לעדות) הגזלנין והחומסנין[2] (סנה' כה:).

***חַמְסָנוּת**, ש"נ, — פעולת החמסן: (שאם עושה) שלא כדין חמסנות הוא (שו"ת מהר"י קולון קפח).

***חמע**[3]), ממנו *חִמּוּעַ, *חִמֵּעַ.

***חִמֵּעַ**, פ"י, — כמו חִמֵּץ: שאני עיסה הואיל וראויה לחמע בה כמה עיסות אחרות (ע"ז כח.). שמחמע בה את העיסה (גינת ורדים, יו"ד א כו).

א. חמץ[4]), ממנו *חִמּוּץ, *חֲמִיצָה, *חֲמִיצוּת, חָמֵץ, חֹמֶץ, *חָמֵץ, *חִמְצוּת, *חִמְצִי, מַחְמֶצֶת, *חֹמְצָן, *מְחַמֵּץ.

א. חָמֵץ[5]), ש"ז, — א) כל דבר שטעמו דומה לטעם החֹמֶץ, Gesäuertes ; chose aigre ; sour thing, ובפרט בצק שנתן בתוכו שאור: ולא יראה לך חָמֵץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך (שמות יג ז). כל המנחה אשר תקריבו ליי' לא תעשה חָמֵץ כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה ליי' (ויקר' ב יא). לא תאפה (המנחה) חָמֵץ (שם ו י). — ובפרט בתלמוד, *כל דבר שאסור לאכלו בפסח משום אסור חָמֵץ: אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר כל מקום שאין מכניסין בו חמץ אין צריך בדיקה (פסח' א א). אין ביעור חמץ אלא שריפה (שם ב א). חמץ של עובד כוכבים שעבר עליו הפסח מותר בהנאה (שם ב). נכרי שהילוה את ישראל על חמיצו וכו' ישראל שהילוה את הנכרי על חמיצו (תוספתא שם א כא-כב). חמיצן של גוים וכו' חמיצן של עוברי עבירות מותר אחר הפסח מיד (שם יג-יו).

ב. חָמֵץ[6]), פ"ע, עת' יֶחְמַץ, מק' חֲמֹצָה, חָמְצָתוֹ, — היה חָמֵץ, בפרט בצק על ידי השאור, durchsauert werden ; être aigri ; be sour: ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חָמֵץ כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה (שמות יב לט). וישא העם את בצקו טרם יֶחְמָץ (שם לד). ישבות מעיר מלוש בצק עד חֻמְצָתוֹ (הוש' ז ד). שאור של חולין שנפל לתוך עיסה וחמצה (ערלה ב ט). מי גרם לה (לעיסה) שתחמץ בשעה אחת (ע"ז כח:). תפוח שרסקו ונתנו לתוך עיסה וחמצה[1] הרי זו אסורה (תרומ' י ב). — ופָעוּל: וכן ישתנה (הדם) בריחו ובטעמו וישוב מר או מלוח או חמוץ (קאנון א א, במהות הלחה). תשעה טעמים המתוק והדשן והמליח והמר והחריף וכולם חמים והעפיץ והקובץ והחמוץ והתפל וכולם קרים (המוגה רמה א ו). — ואמר המליץ: והפירות אשר המה חמוצים, מאד רעים והם לגוף כחצים (רפוא' הגוייה לר"י תריזי).

— פִּעֵ', *חִמֵּץ, — עשה שֶׁיֶּחְמַץ: כל המחמץ והמתבל והמדמע להחמיר (ערלה ב ו). נפל שאור של תרומה וכו' ויש בו כדי לחמץ אסור (שם ט). שאור שבללו בשאור אחר וחימץ בו את העיסה (תוספתא תרומ' ו יא). תפוח שריסקו ונתנו לתוך עיסה וחימצה (ירוש' פסח' ב כט:). מפליגין במחמץ במימיו אבל במחמץ בגופו דברי הכל מותר (שם תלה א כו.). שאור של חולין ושל תרומה שנפלו לתוך העיסה לא בזה כדי לחמץ ולא בזה כדי לחמץ ונצטרפו וחימצו (ע"ז מט.). — ובהשאלה, *עִכֵּב, דחה לאחר זמן: אשרי דיין שמחמץ את דינו (סנה' לה.). אשיב לך על תמיהותיך ועליהם אני מתמיה עליך מדוע לא חמצת שאלתך (תשו' ר"ת 157).

— פֻּעַ', *חֻמַּץ, מחומץ: המחמץ את המחומץ (תוספתא בכור' ג כד). ואין המחומץ מחמץ אלא לפי השבון (תמור' יב.). קשין ותבן מחומצין ומחוזקין בתבואה שבתוכם יאכלו (רב"י ישע' ל כד). — ואמר הפיטן: טרם המֻצָּה חררה חֻפְּזוּ לצאת בכישור (יוצר ב פסח, אסירים).

— הִפְעִ', *הֶחְמִיץ, — א) פ"ע, נעשה חָמֵץ, היין: מי שהיה יינו בתוך הבור ואירעו אבל וכו' עושה לו למודים בשביל שלא יחמיץ (מו"ק ב ג). המוכר יין לחבירו והחמיץ אינו חייב באחריותו ואם ידוע שיינו מחמיץ הרי זה מקח טעות (ב"ב ו ג). אם משתרמה החמיצה (ההבית) הרי זו תרומה (תרומ'

---

[1] כמו גוזְלָן. — [2] גרס' הערוך, ובנוסח' והחמסנין.

[3] בארמ' חמע כמו חמץ בעברית, בחלוף ע-צ המצוי מאד.

[4] בארמ' חמע, בערב' חמצ' a).

[5] בערב' חַאמִצ' b).

[6] בערב' חַמִצ', חַמֻצ' c). —

a) حمض b) حامض c) خمِض حمُض

---

[1] כך ברוב הנוסח', ובמשנ' ירוש' וחימצה ועי' פִּעֵל.

ג א). המפקיד פירות אצל חבירו והרקיבו יין והחמיץ שמן והבאיש (תוספתא ב"מ ג ח). והתמד עד שלא החמיץ (ירוש' תרומ' י מז ג). ורוב היין מחמיץ (בס תענ' ב כה:). בודק חבית אחת וכולן תלויות בה ואינן מחמיצות (בס גיט' ג מה:). אני משחק כל זמן שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה (סנה' קא.). משעלו בני הגולה פסקו הזיקין והזועות וכו' ולא החמיץ יינם ולא לקה פשתנם (חול' פו.). המוכר הבית יין להבירו והחמיצה אמר רב כל ג' ימים הראשונים ברשות מוכר (ב"ב לו.). — ומים וכדומה: מי תשמישו של נחתום ישפכו מפני שהן מחמיצין (פסח' ב ח). ומי פירות אינן מחמיצין (גמ' בס מ.). המים מבאישים ומחמיצים בקנקן (מד"ר בס"ם, כי טובים). — ומיני דגן: רבי יוחנן בן נורי אוסר באורז ודוחן מפני שקרוב להחמיץ (פסח' לה.). — ומימי רגלים: מי רגלים שהחמיצו (נדה ט ז). כל שאין מימי רגליו מחמיצין (יבמ' פו:).—ובהשאלה, במוסריות: הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא וכו' כאן קודם שהחמיץ[1] כאן לאחר שהחמיץ (ר"ה ג:). צדיק היה (לוט) והחמיץ (פענח רזא, לך לך). —

ב) פ"י: אין לשין את המצה ברותחין מפני שחולטין ולא בפושרין מפני שמחמיצין (תוספתא פסח' ב ה). — ובהשאלה, החמיץ את הדבר, הניחו לזמן מה, לא עשאו מיד: כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוה אלא אם באה מצוה לידך עשה אותה מיד (מכי' בוא, מס' דפסח' ט). ואעפי"כ בעדות אדם נאמן מחמיצין את הדין ודורשין וחוקרין עד שיתברר הדבר ויצא הדין לאמיתו (אלפסי, כתוב' מג:). לכן האדם המורה יש לו לישא וליתן בדברו להחמיץ המחשבה ולהשהותה (ר' יונה, פי' לאבות א א). — ובמשמ' הרגיז, הקניט: התשובה העזה הזאת החמיצה את לבבי (מא"ג, ק"ם ח).

—הִתפע', הִתְחַמֵּץ, — נעשה חָמֵץ, ובהשאלה הִתְחַמֵּץ הלב, נתמלא תרעומות וכעס: כי יִתְחַמֵּץ לבבי וכליותי אשתונן (תהל' עג כא). — ובמשמ' העקרית, *עיסה שנתחמצה, שנעשית חמוצה: וחמץ שנתחמץ מיד אחרים (תוספתא יו"ט א ה). עיסה שנדמעה או שנתחמצה בשאור של תרומה (בס טבו"י ג ז). אם נפל שאור של תרומה תחילה כבר נתחמצה העיסה (ירוש' ערל' ב סג:). בשהפרישה מצה ונתחמצה אבל אם הפרישה חמץ לא (בס פסח' ב כט). שנתחמץ (החמץ) מאיליו (כלאי בס כח:).

— [1]) ופרש"י: נעשה רשע בשעלה עזרא כבר החמיץ.

חֹמֶץ[1]), ש"ז, — מה שנעשה מהיין כשהוא בח"ם וכדומה והתקלקל והשתנה טעמו קצת כמו טעם פרי בֹּסֶר, Essig; vinaigre; vinegar: מיין ושכר יזיר חֹמֶץ יין וְחֹמֶץ שכר לא ישתה (במד' ו ג). גשי הלם ואכלת מן הלחם וטבלת פתך בַּחֹמֶץ (רות ב יד). ויתנו בברותי ראש ולצמאי ישקוני חֹמֶץ (תהל' סט כב). כַּחֹמֶץ לשנים וכעשן לעינים בן העצל לשלחיו (משלי י כו). — והפעולה שעושה הַחֹמֶץ אם יוצק על נתר וכדומה: חֹמֶץ על נתר ושר בשרים על לב רע (משלי כה כ). — ומצוי בתלמוד: האוג והחומץ שביהודה והכסבר (דמאי א א). כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי וזיתים המצרי (פסח' ג א). שריין (את השעורים) בחומץ מותר מפני שהחומץ צופדן (ירושל' בס ב כט ג). בתחילה כשהיו מביאים נסכים מיהודה לא היה יינם של יהודה מחמיץ עד שנותנין לתוכן שעורין והיו קורין אותו חומץ סתם ועכשיו אין יינם של אדומיים מחמיץ עד שנותנין לתוכן שעורין וקורין אותו חומץ האדומי (כלאי בס מב:). דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ ספוניות ושאר מי פירות של תרומה (כרכ' לח.). רבי אומר חומץ משיב את הנפש (יומא פא:). כזה שהוא נותן חומץ על נתר וסותרו כך היו סותרים דברי תורה (מד"ר איכ', פתי'). זו היא קללה שמקללין בני אדם אל יהא לך חומץ ומלח בתוך ביתך (אדר"נ כ).— וכלל: בו ביום גזרו על פיתן ועל גבינתן ועל יינן ועל חומצן ועל צירן (ירוש' שבת א ג ג). — ובזמן החדש השתמשו בשם זה לכל היסודות החמוצים שמהם מורכבים הגופים, Säure; acide; acid, חֹמֶץ הפחם, וכדומה.

***חָמֶץ**, ש"ז,— כמו א.חָמֵץ: חמצן[2]) של עוברי עבירה אחר הפסח מותר מיד (חול' ז.). — ומ"ר: מכאן שמוציאין מיני חמצים[3]) לגרנות (מד"ר ויקר' לד).

---

[1]) רק בעברית במשמ' זו. בארמ' חלא, וכן בערב' ח'ל a).

[2]) עפ"י הכתיב המצן ולא חמיצן נראה כי זה בנוי של שֵׁם ע"מ פֶּעֶל. — [3]) במד"ר רות, פר' ויאמר הנוסחה: מיני חומצנין, ובילק' שם רמז תר"ג: מיני חימוצין.

---

a) خل

ב. חמע[1]**,** ממנו הומֶץ, חָמוּץ, ־חָמַץ, *הַמְצָן.

־חָמַץ, פ"י, עת׳ יַחְמֹץ, בינו׳ חֹמֵץ, — כמו הָמַס, ואמר המשורר: נטוש רע לשנים בעת מבחן כמו חומץ, מעול את נתיב אהב וויושר האמת ח ו מ ץ (רמכ"ע, תרשיש ו). — הומֶץ, עי׳ בּמקומו.

ג. חמץ, ממנו אולי חָמוּץ, חמוץ בגדים.

־חִמֶּץ[2]**,** ש"ז, מ"ר חִמְּצִים, — מין ממיני הקטניות, אפונים, Erbse ; pois ; pea: מן הזרועים הם פול הלבן ופול המצרי ופול העב והגולבון והאפונים והעדשים ו ח י מ צ י ן (פי׳ מיות׳ לרסע"ג, דני׳ א יב).

־חֲמִצוּת, ש"נ,—סגולת מה שהוא חמץ: ו ח מ צ ו ת השחורה ומלחות הליחה (אסף הרופא יח).

־חֻמְצִי, ת"ז, לנק׳ חֻמְצִית, — של חֹמֶץ, מטבע החֹמץ: (המים הם גוף) מורכב מחומר אויר מימי ומחומר אויר ח ו מ צ י (למודי הטבע קיט). כמו שרפי האלנות והמלחים ו ה ח מ צ י י ם ודומיהן שהם יסודות הגשמים להעמיד אותם (יריע׳ שלמה א ג).

***חֹמְצָן,** חומצן, ש"ז, מ"ר חוּמְצָנִים,—דברים חמוצים: וטבלת פתך בחומץ דרך הקוצרים להיותן טובלין בחומץ פתן א"ר יונתן מכאן שמוציאין מיני ח ו מ צ נ י ן לגרנות (מד"ר רות, ויאמר לה).

***חַמְצָן,** ת"ז, —כמו חוֹמֵץ: ומעשה באחד (כ"ג) שנטל חלקו וחלק חבירו והיו קורין אותו בן ח מ צ ן עד יום מותו (יומ׳ לט:).

חמק[3]**,** ממנו חָמַק.

חָמַק[4]**,** פ"ע, עת׳ יַחְמֹק,—חלף ועבר במהירות, בהשתמטות, בנטיה להצד, entwischen ; s'échapper ; slip away: אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצותי

[1]) רק בעבר׳, ואולי אין זה אלא הברה אחרת של חמס.

[2]) בערב׳ חִמַּץ a).

[3]) רק בעבר׳. במשמ׳ המקובלה. בערב׳ משמש שרש זה במשמ׳ קצף. ובמשמ׳ שטות. ובמשמ׳ זו פרש המדרש פעל זה: ודודי חמק עבר נתחטא נתמלא עלי עברה (מד"ר שה"ש, פתחתי). רק השרש חמב b) קצת קרוב להמשמ׳ שמיחסים הקדמונים והחדשים לשרש חמק בעברית.

[4]) עי׳ הערה שלמעלה ועי׳ הערה לקמן. —

a) حِمَّص b) حمك

רסיסי לילה פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו קמתי אני לפתח לדודי וידי נטפו מור ואצבעתי מור עבר על כפות המנעול פתחתי אני לדודי ודודי חָמַק [1]) עבר נפשי יצאה בדברו בקשתיהו ולא מצאתיהו (שה"ש ה ב-ו). — ואמר הפיטן: קמתי יחדתיו כחצובי שלהבו, פתחתי כבודי חָמַק מלבא, מצאוני לוהמי פצעוני בנוו (יוצר ב פסח, גן נעול). — והמשורר אמר: כה יעשה לנו אלהים וכה יוסיף לעם בם כאוור דבקת, אם לא ברדתך הלבבות ירדו אתך ונדדו בעת חַמְקֵת (עמנ׳, מחב׳ כ). המומרים בזמורות עברו חָמְקוּ, ובני עורב באו רע רע יצעקו (אדס שב"ק, יום הגדול). — וכינ׳: זאת מהללת ומשחקת, וזאת עוברה ח ו מ ק ת, וזאת לכובי חובקת, וזאת ידיה מנשקת (מנח׳ יהודה, שוגת נשים). — ועתיד: וכמה מהיופי יראה לעתיד לבוא כ ש י ת מ ק ו ויעברו הכהנים במקום הבכורות (יוסף דון יחייא, פי׳ שה"ש, אל גנת).

— התפ׳, הִתְחַמֵּק, — כמו קל, השתמט ורץ הנה והנה: שובי בתולת ישראל שבי אל עריך אלה עד מתי תִּתְחַמָּקִין [1]) הבת השובבה (ירמ׳ לא כא-כב). — ואמר הפיטן: שושנת העמק מה לך יושבת שוממה ודודך מ ת ח מ ק (רני ושמחי, יפה נאוה). — ולרבות עם ד ההפוך: ואעזוב את שתי הנשים ואלך כי יראתי פן יחשדוני ו ת ת ח מ ק נ ה שתי הנשים בין הבכאים כצבאות וכאילות השדה (א׳ מפו׳ אה"ל יו). —ובמשמ׳ קצף: חבצלת שרון, שושנת העמק, נטוית הגרון, ועלי ת ת ח מ ק, והביאה חרון, ללבי הנמק (רני ושמחי, תכלת).

א. חמר[2]**,** ממנו חָמַר. ג. חֹמֶר, ב. חֵמָר.

חֶמֶר[3]**,** ש"ז, כהפס׳ חָמָר, — יין, Wein ; vin ; vine: ודם ענב תשתה חָמֶר (דבר׳ לב יד). ביום ההוא

[1]) פרשו כמעט כל הקדמונ׳ והחדשים במשמ׳ עבר וחלף והסתתר ונטה הנה והנה. וכבר נזכר בהערה להשרש כי בערבית משמש שרש זה במשמ׳ כעס ושטות, ולא מהנמנעות הוא שגם כאן היתה הכונה בקל למושג של כעס ובהתפ׳ במושג של שטות. וקצת סמך לזה מדברי מד"ר שהובאו למעלה. אך כבר הסכימו כל המפרשים, וכבר השתמשו בו כל הסופרים רק במשמ׳ של חלף ועבר בלבד.

[2]) בערב׳ ח׳מר a) במשמ׳ פעולת התסיסה והתפיחה בבצק ובמשקאות.

[3]) בערב׳ חַ׳מר b) יין וכל משקה שתסס. בארמ׳

a) خمر b) خَمر

כרם חֶמֶר [1]) ענו לה אני יי' נצרה לרגעים אשקנה פן יפקד עליה לילה ויום אצרנה (יִשע' כז ב-ג). — ואמר בן סירא: מרבה ח מ ר לכסיל מוקש מחסר כח ומספק פצע (כ"ס גני' לד ל). — והעסים בעודו בענב, ואמר המליץ: זמורותיה (של הגפן) כפופות תחת משא אשכלותיהן אשר הבשילו ענבים מלאי ח מ ר מה נעמו בנוצצם כברקת בזהר אדמדם חכלילי (ת' מפו, תה"כ ה). — והשתמש המשורר בשביל החרוז גם בחֵמֶר: ואל תתאו ח מ ר, זמן ארוך נשמר, וריחו לא נמר, בשקט בשמרים (דונש על מנחם).

ב·חמר [2]), ממנו חֲמוֹר, א·חֹמֶר חֵמָר, א·חֲמַר, יַחְמוּר.

א·חֹמֶר, ש"ז, — א) אחד ממיני האדמה פחות או יתר אדמדמת המראה, שמֵנה ומחזקת בקרבה חלקי מחצבים וישמשו לעשיית לבנים וכלי חרס, Lehm, Thon; argile, glaise; clay: וימררו את חייהם בעבדה קשה בְּחֹמֶר ובלבנים (שמות א יד). מי מצור שאבי לך חזקי מבצריך באי בטיט ורמסי בַּחֹמֶר החזיקי מלבן (נחום ג יד). וארד בית היוצר והנהו עשה מלאכה על האבנים ונשחת הכלי אשר הוא עשה כַּחֹמֶר ביד היוצר ושב ויעשהו כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר לעשות וכו' הנה כַּחֹמֶר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל (ירמ' יח ג-ו). אם כְּחֹמֶר היצר יחשב כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר ליצרו לא הבין (ישע' כט יו). ויבא [3]) סגנים כמו חֹמֶר וכמו יוצר ירמס טיט (שם מא כה). אנחנו הַחֹמֶר ואתה יצרנו ומעשה ידך כלנו (שם סד ז). זכר נא כי כַחֹמֶר עשיתני ואל עפר תשיבני (איוב י ט). הן אני כפיך לאל מֵחֹמֶר קרצתי גם אני (שם לג ו). — וחֹמֶר חוצות, טיט: לשלל שלל ולבז בז ולשימו מרמס כְּחֹמֶר חוצות (ישע' י ו). — וחֹמֶר חותם, לחותמות: תתהפך כְּחֹמֶר חותם (איוב לח יד). — ולדמיון לדבר קל הערך, בזוי, לא מתקים, בֵּית חֹמֶר, וכדומה: אף שכני בתי חֹמֶר אשר בעפר יסודם (איוב ד יט). זכרניכם משלי אפר לגבי חֹמֶר גביכם (שם יג יב). — ב) בפלסופיה, ביחוד ע צ ם הדבר שממנו נעשה גוף מהגופים, כמו ה ע ץ הוא חֹמֶר לשלחן, והברזל הוא חֹמֶר החרב והחנית, והזהב הוא חֹמֶר הענק להצואר, וכיוצא בזה, Materie, Stoff; étoffe, matière; matter, stuff: שקצת מברואיו ברא צורה קיימת ומכל ח מ ר [1]) נקיה ומורמת וכו' וקצתן צורה עם ה ח מ ר מחוברת ולעולמי עד שם היא מתעשרת ונשארת ובלתי נעדרת (מנח' גינלי, מכת' לר"ד הבבלי). שהבורא ית' אשר מגערת ימסו הרים וכו' המציא על ה ח מ ר הזה ההווה והנפסד דברים בלתי הווים ונפסדים (שם). או עצם או ח ו מ ר לשום נפש מן הנבראים מן החיות והצמחים (אבו סהל בן תמים, פי' יצ"ר). ועלה במחשבה תחלה בראש ח מ ר וצורה והחפץ ואליו תשוקותיו והוא ראש לכל ח מ ר ושרש לכל צורה (ראב"ע, בגם אל). סבות הנמצאות ארבע ה ח ו מ ר והצורה הפועל והתכלית (מלות הגיוי ט). האלהים יצרו והתקינו כאשר ראה ח ו מ ר שראוי לצורה ההיא (כוזרי ב ב). ו ח ו מ ר זה הגשם החמישי בכללו המתנועע מסביב אינו כ ח ו מ ר גשמי (ר"מ א"ת, מו"נ א עב). כל מה שהוא בכח הזה בעל ח מ ר בהכרח (שם ב, הקד' כד). ה ח מ ר לא יניע עצמו (שם). כי יש מניע הוא המניע לזה ה ח ו מ ר ההווה והנפסד (חריזי, שם ב ב). ה ח ו מ ר הוא המסך הגדול לבל נשיג השכל הנבדל כפי מה שהוא עליו ואפילו אלו היה ח ו מ ר זך ונכבד (שם ג ט). וביארו הפילוסופים האמתיים ש ח ו מ ר אחד לכל ארבע היסודות והוא קבל ארבע צורות אשר נבדל בהם האחד מחבירו החלק

חֲמָרָא, השם הרגיל ליין: מעשה בר' עקיבא שעשה משתה לבנו ועל כל חבית וחבית שהיה פותח אומר ח מ ר א לחיי רבנו ולחיי תלמידיהון (תוספתא שבת ו ט). דאמרי איניש ח מ ר א למריה טובותא לשקייה (ב"ק לב:). ח מ ר א וריחני פקחין (הור' יג:). — [1]) ס"א חמד. וי"ם כי גם תהל' עה ט צ"ל יין חֶמֶר במקום חָמַר.

[2]) בערב' חמר a) במשמ' צבע האדם.

[3]) צ"ל וַיָּבֹס.

— [1]) זהו המקור הראשון שמצאתי שבא בו השם חמר במשמ' פלסופית זו, אבל מכל הסגנון אתה שומע כאלו השמוש הזה הוא ל א חדש אלא כאלו הוא דבר ידוע ונראה באמת שכבר השתמשו בו גם קודם לו במשמ' זו, ולא נתברר לי מי היה הראשון בדבר זה. ופרשו ר"ש א"ת ור"י חריזי כך: ח מ ר שם מושאל למה שהגוף הווה נעשה ממנו בבוא הצורה עליו (ר"ש א"ת פלוס המ"ז בכמו"נ). ח ו מ ר הוא כח סובל הגוף (ר"י חריזי, שם, מלות הזרות). וגם מדבריהם נראה כי שמוש זה הוא קדום. הלשון הערב' השתמשה למושג זה בהשם מאדה a) משרש מד b) במשמ' משך ומתח, וכבר השתמשו קצת הקדמונ' גם בעבר' למושג זה בשם משך, עי' זה הערך

a) حمر

a) مادّة b) مدّ

הראשון מן החומר קבל צורת האש וכו' (רות תן ו). וחומר המורכבות יקרא חומר סתם וכו' כאלו תאמר שחומר הדומם הוא ארבע יסודות וכו' וחומר בע"ח הוא עירוב הארבע היסודות וגם נפש הצומחת שבהם היא חומר לנפש החיונית (שם ח). כי החמר הזה הוא כאשה המנאפת שתמיר איש באיש לעולם (מלמד התלמיד', כראש'). ודע כי השמים וכל אשר בהם והארץ וכל אשר בה חמר אחד (הרמב"ן כראש' א א). לרדוף אחר המושכלות ולהתרחק מן החומר ומפעולותיו ואם יעשה זה נקל להשיג החכמה הנקראת בינה (פי' משלי לזרח' הלוי ז). כפי הכנת החמר וזכותו כן יזמין עליו ה' יתברך נפש נקייה וטהורה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 83). שאלו המאורעים באו עליו (על איוב) להכרת החומר אשר אין מפלט ותתבולה להנצל מהם (אוהב משפט לאיוב א). — ואמר המשורר בהשתמשו בדבור התלמודי במשמ' זו: זה מצליח לא יצלית, עוזריו עתה יאכלם חודש, כי הזנית מר הצרית, ויתן חומר בקודש (מכתם לר"ש דפיירה).— ושר המשורר על הפסד החֹמר: כי לא תקום פעמים נפש חיה, כל מרכב יתפרד כל חֹמר ירקב, אלו גם ישוב ולגוף חד שֻירכב, הידע ידע כי הוא שכבר היה (יל"ג, האמונ' והדע'). —וככ': הנה זה ראובן חמרו הקרוב אברי הגוף והחומר אשר הוא רחוק ממנו הלחות וארבעה היסודות אשר מהם התהוו האברים (מלות הגיון ט). סבות הנמצאות ארבע החמר והצורה הפועל והתכלית דמיון זה בענינים המלאכתים בכסא ד"מ חמרו העץ ופועלו הנגר והצורה הרבוע אם הוא מרבע (שם). שאין מדרך הדבורה כפי טבע חמרה שימצא בה ההכנה לבנות הבתים ההם מהשעוה שהדבש כנוס בתוכה (הקד' העקרים). — ואמר המשורר: ובענן כבד יעיב בת העין, חֳמָרֵי יכת ורגביו יתפרדו, מפלי הגויה הם זקי הנפש, יטשו לויותם יתכו יפלו (יל"ג, הוי אח א). — ומ"כ: צריכים כצורתם עזר בעל שכל להרכיב הצורה בחמרים (מנח' גינלי, מכת' לר"ד הבבלי). וימנו אישי הכחות ההם בהמנות החמרים שלהם (מו"נ ב, הקד' יו). בן זומא חשב כי שני החומרים שוים רק שיש ביניהם הפרש מעט (פרד' רמונ' לרש"ט ספרוט, סד' מועד). והחומרים הם המונעים והמטרידים מהשיג המוחשות והמושכלות (אמונה רמה ב ג). והיות דלתותיו (של הג"ע) סגורות לבלתי יכנס שום אדם מורכב מחמרים (מנח' קנא' לר"י מפיסא 11). כי השכל הפועל הוא קרוב לחומר מוכן לקבל כחו ואין הדבר תלוי ברחוק או בקירוב מקום אלא בהכנת החומר כי הוא בטבע שאם יהיו אלף חומרים או אלפים כל אחד מוכן יותר מחבירו (ספ' מלכיאל ו).—ואמר המשורר: והוא ראש לכל חמר ושרש לכל צורה, ואין לחמריו קץ ומספר לצורותיו (ראב"ע, כתר מל').— חֹמֶר רִאשׁוֹן, שממנו נתהוית כל הנמצאות, Hyle וזה הדבר המשותף אל היסודות הד' אשר נשכילהו בהכרח הוא אשר נקרא אותו החומר הראשון ושמו בלשון היונים היולי (מלות הגיון ט). הטענה הששית אשר טען הפלוסוף היא מצד טבע החמר הראשון וזה שהוא יאמר שזה החמר איננו לא הווה ולא נפסד בעצם (רלב"ג, מלחמ' ה' ו כה). אמנם חמר הגלגלים וחומר הארבע יסודות יקרא בלשון היוני היולי ובלשוננו חומר ראשון והוא בבחינתו נעדר מכל צורה (ר"י א"ת, רות חן ח). נדע שיש להם חומר משותף הוא אשר נקראהו החומר הראשון ונאמין שהאל ית' בראו ראשונה כמו שכל אומן יכין תחלה חומר אומנותו (אמונה רמה א ב). אל יקשה בעיניך מאמר ר' אליעזר הגדול זצ"ל שמים מהיכן נבראו וכו' כי בעבור שירצו החכמים לעלות החומר הראשון ולעשותו דק מן הדקים וכו' (הריקנטי, בראש'). החמר הראשון אשר הוא בתכלית הדקות הוא הנברא מן האין אשר כנוהו באור לבושו (מנח' קנא' לר"י מפיסא 100). ויש מי שאמר שאפשר שנמצא בעולם דבר אחד לא ראה אותו שום אדם בעולם ונקרא חומר ראשון (אמונ' חכמ' א). — חֹמֶר קַדְמוֹן, כמו חמר ראשון: ואם היה מצטרך בעל התורה להאמין ולהודות בחומר קדמון ועולמים רבים קודם העולם לא היה בזה פגם באמונתו (כוזרי א סז). לא יתחייב היות החדוש מאפס הגמור אבל אולי היה שם חומר קדום כדעת אפלטון (ר"ת קרקשא, אור ה' ג א ד). וזה החמר הקדמון הוא כח אל ההיולי המחודש המוכן לקבל כל צורה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 96).— חֹמֶר וצורה: ואמנם החלק השלישי בראו חומר וצורה בשנוי ותמורה (מנח' גינלי, מכת' לר"ד הבבלי). וכאשר נחקור על היסודות הארבעה נמצאם מחוברים מחמר וצורה והמה העצם והמקרה (חו"ה, היחוד ו). וכן הצורות הטבעיות ההוות הנפסדות כשנדקדק עליהם ונרדוף אחריהם נמצא כי קדמה לכל צורה מהם צורת אחרת עד אשר תכין זה החומר לקבל זאת הצורה (חריזי, מו"נ א סח). ולא יתכן למצוא חומר בלי צורה (שם ע). כל נמצא גשמי הוא מורכב מחומר

וצורה (כ"י א"ת, רות חן ח). כי לשון חומר וצורה נופל ג"כ בענין מלאכות שאיננו טבעי כאלו תאמר שחומר השלחן והמטה והדלת אחד וצורתם המלאכותית אשר היא תכונתם ותארם היא הבדילה ביניהם והיה זה שלחן וזה מטה וזה דלת (שם). כל הפסד או חסרון או כל מקרה שיקרה לאדם הוא מצד החומר לא מצד הצורה וכו' ולא היה אפשר שתמצא צורה בלי חומר (המעל' לרמ"ע פלקיירא ג). נתן האל ית' לזו הצורה האנושית יכולת על החומר עד אשר יכניעהו וישיבהו אל הדבר האמצעי (שם). וממנו (מהחמר הראשון) נתהוו השמים שהם בעלי חמר וצורה ובעלי תנועה והארץ עם כל צבאה נתהוו מחמר אחר (מנח' קנא' לר"י מפיסא 100).—ובהרחבה, גם בדברים מפשטים, במשמ' עצם וגוף הדבר בנגוד לצורתו: חומר ארבעת הספרים הללו (הקד' ר"י אברבנאל לנבי' א'). וכן יוחדו ספרים למדברים ברוח הקדש אשר דברו באותו זמן כפי חומר הדברים וחלוף הדרושים (שם). ואחריו אבאר חומרם ר"ל החומר הכולל לספרים האלה ארבעתם ונושאם (שם). מצד החומר כי היא (השפה העברית) שפה ברורה והיפה בכל הלשונות וכל איש יודע לשונות ואשר לו חיך לטעום נועם מליצה ושיר יתן עדותו כי גברה לשון העברית במעלותיה על כל אחיותיה (תעוד' ביברא"ל א יב).

ג. **חמר**[1]), ממנו ב.חמֹר, ב.חֵמָר.

ב. **חֹמֶר**[2]), ש"ז, מ"ר חֳמָרִים, — א) דבר צבור ומכנס יחד. Haufen; tas, monceau; heap, mound: ויֻמתו הצפרדעים מן הבתים מן החצרת ומן השדת ויצברו אתם חֳמָרִם חֳמָרִם ותבאש הארץ (שמות ח ט-י). — ב) מדת לח ויבש, יכיל עשרה בתים או עשר איפות[3]): זרע חֹמֶר שערים בחמשים שקל כסף (ויקר' כז טז). וזרע חֹמֶר יעשה איפה (ישע' ה י). ואכרה לי בחמשה עשר כסף וְחֹמֶר שערים ולתך שערים (הושע ג ב). מעשר הַחֹמֶר הבת ועשירת הַחֹמֶר האיפה אל הַחֹמֶר יהיה מתכנתו (יחזק' מה יא). ויאספו את השלו הממעיט אסף עשרה חֳמָרִים (במד' יא לב). — ג) בהשאלה,

[1]) רק בעברית. קצת דומה לזה בערב' רכם a).

[2]) בערב' רֻכאם b). — [3]) ואמר ריב"ג: מדה מכילה משקל שנים ושבעים אלף זוז והוא הגדול שבמדות בני ישראל.

a) ركم b) رُكام

*כבדות הדבר וחשיבותו, מה שעושה אותו יותר כבד על האדם, שיש בו יותר אסורים וכדומה, Schärfe, Strenge; sévérité, rigeur; rigour, severity: חומר בקדש מבתרומה שמטבילים כלים בתוך כלים לתרומה אבל לא לקדש (חגי' ג א). חומר בתרומה שביהודה נאמנין על טהרת יין ושמן כל ימות השנה וכו' (שם ג ד). זה חומר באדם מבשור שהאדם משלם נזק צער רפוי שבת ובושת ומשלם דמי ולדות ושור אינו משלם אלא נזק ופטור מדמי ולדות (ב"ק ח ב). זה חומר בבנות מבבנים שהבנות נזונות על הבנים ואין נזונות על הבנות (ב"ב ח ח). זה חומר במקלל מבמכה שהמקלל לאחר מיתה חייב והמכה לאחר מיתה פטור (סנה' יא ה). חומר בדברי סופרים מבדברי תורה האומר אין תפילין כדי לעבור על דברי תורה פטור חמש טוטפות להוסיף על דברי סופרים חייב (שם ג). דם חטאת שניתז על הבגד הרי זה טעון כבוס וכו' זה החומר בחטאת מקדשי קדשים (זבח' יא ד). נשים ועבדים יש להן נזירות חומר בנשים מבעבדים שהוא כופה את עבדו ואינו כופה את אשתו חומר בעבדים מבנשים שהוא מפר נדרי אשתו ואינו מפר נדרי עבדו (נזיר ט א). חומר בזרוע ובלחיים ובקיבה מראשית הגז שהזרוע והלחיים והקיבה נוהגים בבקר ובצאן וכו' וראשית הגז אינו נוהג אלא ברחלות (חול' יא א). חומר בכסוי הדם משלוח הקן שכסוי הדם נוהג בחיה ובעוף וכו' ושלוח הקן אינו נוהג אלא בעוף (שם יב א). לא ימכור ברחוק ויגאול בקרוב ברע ויגאל ביפה לא ילוה ויגאל ולא יגאל לחצאים ובהקדש מותר בכלן זה חומר בהדיוט מבהקדש (ערכ' ט ב). שבל העריות בחטאת והשפחה באשם וכו' זה חומר החמיר בשפחה שעשה בה את המזיד כשוגג (כרית' ב ד). זה חומר בשירי כלי עץ מבתחלתן וחומר בשירי כלי נצרים מבתחילתן שמתחלתן אינן מקבלין טומאה עד שיתחסמו נתחסמו אע"פ שנשרו שפתותיהן כל שהן טמאים (כלים כ ב). אדם ובגדים מטמאין בזב חומר באדם מבבגדים ובבגדים מבאדם שהאדם הנוגע בזב מטמא בגדים ואין בגדים הנוגעין בזב מטמאין בגדים חומר בבגדים שהבגדים הנושאין את הזב מטמאין אדם ואין אדם הנושא את הזב מטמא אדם (הכל' א ה). זה חומר בשותה משקין טמאין מבמקוה שעשו בו שאר המשקין כמים (מקוא' י ז). האבן שבזויות בזמן שהוא חולץ חולץ את כולה ובזמן שהוא נותץ נותץ

את שלו ומניח את של חבירו נמצא חומר בחליצה מבנתיצה (נגע' יג ג). חומר בקדשי מקדש מבקדשי הגבול שבקדשי הגבול קטנים חולקין בהם וחולקין אותן בטומאה וכו' קדשי מקדש אין נותנין אותן אלא לאנשי משמר בלבד (תוספתא פאה ד ז). ולא תצא בהמה בסנדל ולא בקמיע אע"פ שהוא מומחה וזה חומר בבהמה שאין באדם (שם שבת ד ה). חומר הוא מצד אחד לאשה (ירוש' כתוב' ח לב.). חומר שבת משאר מצות שהשבת עשה שתים בהעלם אחד חייב על כל אחת ואחת מה שאין כן בשאר מצות (שבת עד:). חומר באש מבבור שהאש מועדת לאכול בין דבר הראוי לה בין דבר שאין ראוי לה מה שאין כן בבור (ב"ק מג:). חומר במכה מבמקלל שהמכה עשה בו שלא בעמך כבעמך מה שאין כן במקלל (סנה' פה:). חומר בשבועות מבנדרים ובנדרים מבשבועות חומר בנדרים שהנדרים חלין על המצוה כברשות מה שאין כן בשבועות וחומר בשבועות שהשבועות חלות על דבר שיש בו ממש ושאין בו ממש מה שאין כן בנדרים (נדר' יג:). חומר בהזאה ממריקה ושטיפה וחומר במריקה ושטיפה מבהזאה חומר בהזאה שהזאה ישנה בחטאות החיצונות ובחטאות הפנימיות וכו' מה שאין כן במריקה ושטיפה חומר במריקה ושטיפה שהמריקה ושטיפה נוהגת בין בקדשי קדשים בין בקדשים קלין וכו' מה שאין כן בהזאה (זבח' צו:). בין השמשות ספק מן היום ומן הלילה ספק כולה מן היום ספק כולה מן הלילה מטילין אותו לחומר שני ימים (שבת לד:). שני קבים שנטלה חלתו של זה בפני עצמו ושל זה בפני עצמו חזר ועשאו עיסה אחת ר"ע פוטרו וחכמים מחייבין נמצא חומרו קולו (חלה ד ה). תלמיד שהורה לעשות פטור נמצא חומרו קולו (סנה' יא ב). שיעור כלי חרס ליטהר העשוי לכך ולכך מטילין אותו לחומרו בזתים (כלים ג א). ורחל שילדה מין עז מותר עם אמו אם היה אביו עז אסור עם אמו ופסולה לגבי מזבח כוי מטילין אותו לשני חומרין (תוספתא כלא' ה ג-ד). תני ר' ישמעאל דברי תורה יש בהן איסור ויש בהן היתר יש בהן קולין יש בהן חומרין אבל דברי סופרים כולן חמורין הן (ירוש' ברכ' א ג:). ההולך ממקום שעושין (מלאכה בערב פסח) למקום שאין עושין או ממקום שאין עושין למקום שעושין נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם (פסח' ד א). היה אחד (משני הבעלים) ישראל ואחד כהן נושא (הבן הספק) אשה ראויה לכהן וכו' ונותנין עליו חומרי כהנים וחומרי ישראלים (יבמ' יא ז). עיר שכבשוה כרקום וספינה שאבדה בים והיוצא ליהרג נותנים עליהן חומרי חיים וחומרי מתים (גיט' ג ד). ששה דברים מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה דם נבילה בית שמאי מטהרין ובית הלל מטמאין וכו' (עד' ה א). עשרים וד' דברים מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל וזה חד מהם (ירוש' שבת ג י). והרוצה לעשות כדברי ב"ש עושה כדברי ב"ה עושה מקולי ב"ש ומקולי ב"ה רשע מחומרי בית שמאי ומחומרי בית הלל עליו הכתוב אומר הכסיל בחושך הולך אלא אי כבית שמאי כקוליהן וכחומריהן אי כבית הילל כקוליהן וכחומריהן (חול' מד.). — ונהוג בלשון השטרות, יקבלתי עלי בחֹמר כל השטרות: ופסקא זו קבלתי עלי ועל יורשי אחרי כחומר כל שוברין ושטרי פסקות ופשרות ותקנות שתקנו חכמים כהוגן וכשורה (שטר פס"ד, ר"י ברצלוני). ואחריות וחומר שטר מכירה זה קבלתי עלי ועל יורשי אחרי (שם, שטר כח). מיניתיו על פלוני בן פלוני ויקח לי ממנו כך וכך זהובים או כך וכך זוז"ם כחוק ההרשאות וחומריהן וקונין ממנו בקנין וכותבין וחותמין (תש' הגא', הרכ' קנט).—קל וָחֹמֶר, במו"מ של ההלכות, "דרך ההגיוני להוכיח דבר מהקַל לְהֶחָמֻר, שאם בהדבר הקל אתה מוצא או אומר כך וכך מוכרח עוד יותר שיהיה כך בהֶחָמֻר, בהדבר החָמוּר, וכן להפך מן החמור להקל, de minor ad majus, de major ad minus: רבי ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת מקל וחומר מגזירה שוה מבנין אב וכו' (ברייתא דל"ב מדות לר' ישמעאל). והלא דברים קל וחומר ומה תפלה הקלה לא התפלל (משה) אלא חוץ לעיר דיבור החמור לא כל שכן (מכי' בא, מס' דפס', פתיח'). היה ר' ישמעאל אומר קל וחומר ומה אם עולה החמורה כשרה לבא כל שנתה כבת שנתה פסח שהוא קל אינו דין שיוכשר כל שנתו כבן שנתו (שם ד). והרי דברים קל וחומר ומה עולה חמורה כשרה להביא מין אחד פסח שהוא קל אינו דין שיוכשר לבא ממין אחד (שם). ר"ש מתיר את הנקבות (של המצרים והאדומים) מיד אמר ר' שמעון קל וחומר הדברים ומה אם במקום שאסר את הזכרים איסור עולם התיר את הנקבות מיד מקום שלא אסר את הזכרים אלא עד ג' דורות אינו דין שנתיר את הנקבות מיד (יבמ' ח ג). המחלק נכסיו על פיו וכו' בשבת דבריו קיימין מפני שאינו יכול לכתוב אבל לא בחול ר' יהושע אומר

בשבת אמרו קל וחומר בחול (ב"ב ט ז). השוחט לעכו"ם שחיטתו כשרה ור"א פוסל וכו' אמר ר' יוסי קל וחומר הדברים ומה במקום שהמחשבה פוסלת במוקדשין אין הכל הולך אלא אחר העובד מקום שאין מחשבה פוסלת אינו דין שלא יהא הכל הולך אלא אחר השוחט (חול' ב ז). ורקיקה (אסורה במקדש) מקל וחומר ומה מנעל שאין בה מנהג בזיון אמרה תורה אל תיכנס במנעל קל וחומר לרקיקה שיש בה מנהג בזיון (תוספתא ברכ' ז יט). אסור לרכוב על גבי פרדה מקל וחומר ומה אם במקום שמותר ללבוש שני הלוקין כאחד הרי זה אסור בתערובתן מקום שאסור לנהג שתי בהמות כאחד אינו דין שיהא אסור בתערובתן (שם כלא' ה ו). כי תקצור קצירך ושכחת עומר בשדה וגו' קבע לו הכתוב ברכה והלא דברים קל וחומר מה אדם שלא נתכוין לזכות וזכה מעלין עליו כאילו זכה המתכוין לזכות וזכה על אחת כמה וכמה (שם פאה ג ח). והרי דברים קל וחומר ומה אם במקום שההמירה תורה באוכלי תרומה לזרים הרי היא עולה מתוך החולין להאכיל לזרים מקום שהקילה תורה באוכלי תרומה לכהנים אינו דין שתעלה מתוך התרומה להאכיל לכהנים (שם תרומ' ו ד). אווז עם אווז הים (כלאים זה בזה) וכו' קל וחומר מה אם בשעה ששניהן ביבשה את אמ' אסור בשעה שאחד ביבשה ואחד בים לא כל שכן (ירוש' כלא' ח לא ג). המוכר שדהו בשנת היובל עצמה רב אמר מכורה ויוצאה ושמואל אמר אינה מכורה כל עיקר וכו' קל וחומר ומה מכורה כבר יוצאה שאינו מכורה אינו דין שלא תימכר (ערכ' כט:). והרי דברים קל וחומר ומה אם מי שהוא עתיד להקדיש אמרה תורה לא יחיל שם שמים להקריב המחרפים והעובדים ע"ז עאכ"ו שימחו מן העולם (מד"ר בראש' א). — קַל וָחֹמֶר שיש עליו תשובה: אין האשה אוכלת בתרומה עד שתיכנס לחופה וכו' א"ר יודן הרי זה קל וחומר שיש עליו תשובה (שיכול לאמר לו) לא אם אמרת בשפחה כנענית שהיא נקנית בחזקה תאמר בזו שאינה נקנית בחזקה וכל קל וחומר שיש עליו תשובה בטל קל וחומר (ירוש' כתוב' ה כט ד).—וקל וחמר שאין עליו תשובה: אם נושא שכר והשוכר שאין משלמין שבורה ומתה משלמין גניבה ואבידה שואל שמשלם שבורה ומתה אינו דין שישלם אבידה וגניבה ותני עלה הרי זה קל וחומר שאין עליו תשובה (ירוש' שבוע' ח לח ג). -- ובדברים לא של הלכה ומה אם מצוה קלה שהיא כאיסר אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים קל וחומר על מצות חמורות שבתורה (חול' סוף יב). והלא דברים קל וחומר מה בשעת כעסן של צדיקים מרחמין עליהן בשעת הרחמים על אחת כמה וכמה (תוספתא ברכ' ד יד). אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי עפר אני בחיי קל וחומר במיתתי (גמ' שם יז.). (אמר למך) קין הרג ונתלה לו ז' דורות ואני שלא הרגתי אינו דין שיתלה לי ע"ז רבי אומר הרי זה קל וחומר של חשך (מד"ר בראש' כג). הרי הדברים קל וחומר ומה אלו (הכנענים) שלא הלכו לא בידן ולא ברגלן אלא ע"י שהראו באצבע ניצולו מן הפורענות ישראל שהם עושים חסד עם גדוליהם ועם קטניהם בידיהם וברגליהם עאכו"כ (שם ק). והרי הדברים קל וחומר מה אם עשו הרשע שלא היה בידו אלא מצוה אחת ע"י שהיה מכבד את אביו היו מלכיות ושלטנות רוצות להידבק לו עאכו"כ שיהיו רוצין להדבק באבינו יעקב הצדיק שקיים את כל התורה כולה (שם פב). והרי דברים קל וחומר ומה אם הרוחות שלא נבראו לשום סיוע צריכין סיוע אנו שנבראנו לסיוע עאכו"כ (שם ויקר' כד). והלא דברים קל וחומר אם מדת פורענות מועטת המביא תקלה לחבירו הרי הוא כיוצא בו קל וחומר למדת הטובה מרובה (שם במד' ט). והרי דברים קל וחומר ומה הפרות שנדבקו ע"י אדם במלאכת המשכן נתן להם הוויה שיהיו הן חיות וקיימות לעולמי עולמים ישראל שדבקים בחיי העולמים על אחת כמה וכמה (שם שה"ש, יפה את). — ומ"ר *קלים וחמרים: ר"ש בן לקיש אמר כמה קולי חומרין בדבר (שם יבמ' ח ט ד). הן כסף וגו' תני ר' ישמעאל זה אחד מעשר קלים וחמורין שכתובים בתורה הן כסף וכו' השיבונו אליך קל וחומר ואיך נגנב הן בני ישראל לא שמעו אלי קל וחומר ואיך ישמעני פרעה וכו' (מד"ר בראש' לב).

ג. חָמֶר[1], ש"ז, — התנשאות גלי מי הים והמיתם: דרכת בים סוסיך הֹמֶר[2] מים רבים (חבק' ג יה).

ד. *חֹמֶר[3], ש"ז, — כמו הֹמֶר, דבר של חדוש והלצה: ומה ראתה אוזן שתרצע מכל איברים היה רבן

---

[1] מן א.חמר, עי"ש. — [2] רוב הקדמוני' פרשו מן ב.חמר, במשמ' רוב ורבוי. אך החדשים פרשו מן א.חמר, במשמ' תסיסה והמיה, וכמו הפעל יחמרו.

[3] כך גרסת הספרים במקום הֹמֶר שגרס רסע"ג.

יוחנן אומרה כמין הומר אוזן ששמעה לא תגנוב והלך וגנב היא תרצע מכל אבריו (מכי׳ מֹשפט׳, נזיק׳ ב). המשה דברים היה רבן יוחנן בן זכאי אומר כמין חומר מפני מה גלו ישראל לבבל יותר מכל הארצות כולן מפני שבית אברהם אביהם היה משם משלו משל למה הדבר דומה לאשה שקלקלה על בעלה להיכן משלהה לבית אביה (תוספתא ב"ק ז ג). אמר רשב"ג הניהו לי סופרים ואומר כמין חומר כשם שמעשיה (של הסוטה) מעשה בהמה כך קרבנה מאכל בהמה (ספרי נֹשא ח). ור"ש ב"ר היה דורש את המקרא הזה כמין חומר מה נשתנה דלת ומזוזה מכל כלים שבבית אמר הקב"ה דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים בשעה שפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים והוצאתים מעבדות לחירות והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם (קדוש׳ כב:).

ה. הֹמֶר[1]), ש"ז, — כפתור בעל שני ראשים וכעין צואר ביניהם, יהברו בו שפות בית הצואר של ההלוק וכדומה, ואינו תפור להבגד אלא יכניסוהו ויוציאוהו בכל פעם לפי הצרך, Hemdenknopf; bouton de chemise; stud: יוצאה אשה בעיר של זהב היא בת נפש וכן בחומר (הרוקח, סי׳ קח).

חֵמָר[1]), ש"ז, — כֹּפר שהרחר, מוצק, מתלהב, צף מקרקע ים המלח, Asphalt; asphalte: ותהי להם הלבנה לאבן והַחֵמָר היה להם לחמר (בראש׳ יא ג). ועמק השדים בארת בארת חֵמָר (שם יד י).

*חָמָר, ת"ז, — כמו חמור: אם הצילה במת הַחָמָר[2]) לא תציל בבלי חרס הקל (כלים ח א).

א. חָמַר, פ"י, — צפה אותו בחֵמָר: ותקח לו תבת גמא וַתַּחְמְרָה בחמר ובזפת (שמות ב ג).

ב. חָמַר, פ"ע, עת׳ יֶחְמַר, יֶחְמְרוּ, — חָמְרוּ המים, של הים וכדומה, התנשאו בקצף וכמו רתחו, brausen; bouillir, bouilloner; to foam: על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים יהמו יֶחְמְרוּ מימיו ירעשו הרים בגאותו (תהל׳ מו ג). — והיין חָמַר, תסס: כי כוס ביד יי׳ ויין חָמַר[3]) מלא מסך ויגר מזה אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ (תהל׳ עה ט).

ג. *חָמַר[4]), פ"י, — שרף, צרב, verbrennen; brûler; to parch: ומדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו (של הנשרף) ויורדת לתוך מעיו וחומרת את בני מעיו (סנה׳ ז ב).

— נפע׳, *נֶחְמַר, — שחמרו אותו: נפלה לאור ונהמרו בני מעיה אם ירוקים פסולים אם אדומים כשרים (חול׳ ג ג). נטלוהו (את הרן) והשליכוהו לאור ונחמרו בני מעיו ויצא ומת (מד"ר בראש׳ לח). — ואמר הפיטן בהשאלה לחֹם האהבה: הם לבבי גם ברשפי אהבה נחמרו מעי בקרבי סבבו (כפ׳ הפומ׳, תימנ׳, מהלל הלל).

— הפע׳, *הֶחְמִיר, — כמו קל, ובהשאלה צִעֵר, הכאיב: נפש הסירה אל תפיה ואל תחמיר מעי דך (כ"ס גני׳ ד ב).

כמו שהובאו דבריו בהערוך ערך המר, עי׳ בהערה לערך הֹמר. וכבר נזכר בהערה לערך ב. המורה פלפול החכמים בפרוש מלה זו, שרובם נוטים לדעת רש"י שפרש המר מלשון הומרא בארמ׳ במשמ׳ חוליות של ענק או צרור של בשם, ושלזה נטה גם ז׳ בכר בספרו על אגדות התנאים. ואולם, קצת יש לפקפק בדבר, מפני שבשום מקום לא מצאנו מלה זו בצורתה העברית במשמ׳ העקרית של חוליה או צרור בשמים. וקשה איך קרה הדבר שבמשמ׳ השאולה והמפשטה השתמשו בשם זה בצורה עברית? מספקני אם יש דמיון לזה במנהגי הדבור בזמן ההוא.
ועוד קשה, מפני מה אחזו דוקא בשם חמר, שבמשמ׳ העקרית לא היה כלל רגיל בדבור בצורה עברית, ומדוע לא השתמשו לכונתם באחד השמות האחרים מהשמות שהיו רגילים בדבור למחרוזה של חוליות או לצרור של בשמים? ובעצם מהותם של הדרושים שכנום בעליהם במין המר קשה לראות בהם מחשבה עמקה וכונה אמתית לפרש טעמי המצוה בדרך רוחני כמו למשל ידידיה והרמב"ם זסיעתם, כי כמעט כל הדרושים האלה הם יותר הדוד קל הלצי, כמו הדרוש בדבר הסוטה: כשם שמעשיה מעשי בהמה, ולא טעם עמוק רוחני. וזהו מה שאמרו בכל פעם אדרשנו כמין חמר, דורשו כמין חמר, שאתה שומע מהדבור כמין חמר שאין כונת הדורש שבאמת זהו טעם מצוה זו. וכמו"כ יובן עפי"ז למה היתה בקשת רשות של ר"ג: הניחו לי ואדרשנו כמין המר, מפני שבאמת זה דרוש קצת קל ולא די רציני למצוה ממצות התורה. ובשביל כל זה הדעת מכרעת לפרושו של רסע"ג בעצם הדבר, והוא, שהשם חמר או המר היה נהוג בזמן ההוא בלשון במושג של אופן דבור מיוחד בהדוד והלצה.

[1]) בארמ׳ הומרא, הומרי, פרש רה"ג (כלים יא ח) הוליות, וכן בסור׳. וכן חומרי שדרה (שבת קמו:). אך השם הומר (סוט׳ יח.) פרש רש"י: בוטו"ן בלעז והוא של זהב וחותמים בו שני צוארי חלוק לנוי. ע"כ. ובמשמ׳ זו השתמש בשם זה בעל הרוקח, ולעז שם בוטון.

[1]) בערב׳ חַמַר a).

[2]) כך הכתיב והנקוד במשנ׳ מנק׳ כ"י פרמה, ובנוסח׳: החמור.

[3]) י"ס כי זה במקום חֶמֶר. וי"א היה אדום.

[4]) אולי ממושג האדמימות, כמו בערב׳ אַחְמַר b).

a) حَمَر b) إحمر

ד.*חָמַר, פ"י, — חָמַר את הבצלים, אגדם בעקציהם בעבות של קש וכדומה: האגוזים שאמנן והבצלים שחמרן [1]) הרי אלו הבור (עוקצ' ב ה).

ה.*חָמַר, פ"ע, עת' יַחְמֹר, — חָמַר הדבר, היה חמור: רבי יוחנן בן נורי אומר אל יחמור [2]) זה מן הזיז (אהל' יד ג).

— הִפע', *הֶחֱמִיר, — עשה שיהיה חָמור: א"ר יהודה בן בתירא (לר' יוסי) סבור אתה שאתה מחמיר עליך ואינך אלא מקל הא אם לא מצא לו אור (לשרוף את החמץ) ישב לו ולא ישרוף (מכי' בא, מס' דפסח' ח). ר"ש אומר כשם שאמרו להחמיר כך אמרו להקל (כלא' ב ג). והפליגה ספינתם בים רבן גמליאל ור' אלעזר בן עזריה הלכו את כולה ר' יהושע ור' עקיבא לא זזו מארבע אמות שרצו להחמיר על עצמן (ערוב' ד א). ר"מ אומר רואין את הנגעים בתחילה להקל אבל לא להחמיר וחכ"א לא להקל ולא להחמיר (מו"ק א ה). ומה אם במקום שהקל על השן ועל הרגל ברשות הרבים שהוא פטור החמיר עליהם ברשות הניזק לשלם נזק שלם מקום שהחמיר על הקרן ברשות הרבים לשלם חצי נזק אינו דין שנחמיר עליה ברשות הניזק לשלם נזק שלם (ב"ק ב ה). שהיה רבן גמליאל מלוה את אריסיו חטין בחטין לזרע ביוקר והוזלו או בזול והוקרו ונוטל מהן כשער הזול לא מפני שהלכה כן אלא שרצה להחמיר על עצמו (ב"מ ה ח). האומר להבירו מודרני ממך וכו' ר"ע היה הוכך בזה להחמיר (נדר' א א). א"ל ר' ישמעאל אלעזר בן עזריה עליך ראיה ללמד שאתה מחמיר שכל המחמיר עליו ראיה ללמד (ידים ד ג). אונקלוס הגר חלק מאחיו החמיר על עצמו והוליך חלקו לים המלח (תוספת' דמאי ו יג). וכי במה החמירה תורה באוכלי תרומה לזרים או באוכלי תרומה לכהנים (שם תרומ' ו ד). החמירה תורה מחשבת זבחים ממעשיהם (שם מנח' ה ו). אם רצה להחמיר על עצמו (ולקרות את השמע) אין שומעין לו (ירוש' ברכ' ג א). אמר ר' ינאי שמעתי שמקילין ומחמירין בה (בטבילת קרי) וכל המחמיר בה מאריך ימים בטובה (שם ד). אמר להן ר' מאיר מחמיר אני בדמין מן העיקר שהשמן של שביעית מדליקין בו מכרו ולקח בו שמן אין מדליקין בו (שם שבי' ז לז.). מתוך שאתה מחמיר עליו בקלה אף הוא מחמיר על עצמו בחמורה (שם שבת ב ה:). אמרו להן חכמים (לשני הנוונים בירושלם) לא הייתם צריכין לעשות כן אלא הואיל והחמרתם על עצמכם יעשה בהן (בהביות היין) צורכי ציבור (שם ביצ' ג סב:). א"ר יוסי הומר שהחמרתה עליה מתחילה שיהא צ"ל בפני נכתב ובפני נחתם הקלתה עליה בסוף שאם בא ועירער ערעו בטל (שם גיט' א מג.). לא חייבה אותו התורה שבועה להחמיר עליו אלא להקל שאם רצה לשלם ישלם ואם רצה לישבע ישבע (שם ב"מ ג ט). כל הרוצה להחמיר על עצמו ולנהוג כחומרי ב"ש וכחומרי ב"ה על זה נאמר הכסיל בחושך הולך (שם סוט' ג יט.). אמר להם (ר"י לתלמידיו) אע"פ שמיקל אני על אחרים מחמיר אני על עצמי (ברכ' כב.). בנות ישראל החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליה ז' נקיים (שם לא.). אמר להן (ר"ע לחכמים) מחמיר אני בחלב מבדם שהחולב לרפואה טמא והמקיז לרפואה פטור (שבת קמד.). צדי עכו הן החמירו על עצמן שלא יהו צדין כל עיקר (מו"ק יג:). ומה בהמה טמאה שהקלתה במגעה החמרתה בחלבה מהלכי שתים שהחמרתה במגען אינו דין שתחמיר בהלבן (כרית' כב.). ונאמנת אשה להחמיר אבל לא להקל (נדה מח:). — ואמר המשורר: כי נמכרנו לצמיתות בידי חסרי בינה בידי גזברים אכזרים ופרנסים שוטים רבנים מחמירים ומלמדים הדיוטים (יל"ג, על דא קא בכינא).

—הָפע', *הֻחֲמַר, הוחמר, — שהחמירו בו: קודם מתן תורה היינו מוזהרים על שפיכות דמים לאחר מתן תורה תחת שהוחמרו הוקלו באמת אמרו פטור מדיני בשר ודם ודינן מסור לשמים (מכי' משפט', נזיק' ד). מה מצורע שהוחמרה טומאתו וחמור שילוחו משילוח חבירו אף כל שהוחמרה טומאתו חמור שילוחו

[1]) כך בנוסח', וכך היתה הנוסחה לפני ר"נ בעל הערוך ולפני הרמב"ם, ולרה"ג היתה הגרסה: האגוזים שהמרם והבצלים שעמרם. ופרש רה"ג מלשון חמרים המרים, וכן הערוך וכן הרמב"ם, אלא שהרמב"ם מיחד את זה למעשה מיוחד שנוהגים האכרים בהבצלים, וז"ל: והכונה שהוא קבץ עליהם בעבות עד ששבו הכל אחד כדי לתלות ולעמוד זמן כמו שעושין אצלנו במערב בבצלים אשר רוצין לאצרן. ע"כ. והנה לפי זה אין המושג של חמרים במשמ' של צבורים מתאים בדיוק לפעולה זו, ואולי יהיה יותר נכון לפי זה לגזור הפעל המר מהשם הומרא בארמ' במשמ' חוליות וענק של חוליות. ולא נתברר הדבר, עכ"פ עלינו לקבל את פרושו של הרמב"ם המיחד את הפעל המר לפעולה מיוחדה הנהוגה אצל האכרים. ועי' עוד הערה לערך ב.*אמן.

[2]) כך ברוב הנוסח', ובקצתן יחמיר.

משילוה חבירו (כפרי נבֹא ה).

ז.*חָמַר[1], פ"י, — חָמַר מים וכדומה, למשל באצבע, העתיקם ממקום למקום ע"י דחיפה באצבע שחופפת ומחככת בהמקום שהמשקה עמד שם: כיצד מתן דמן היה עולה לכבש וכו' וטובל באצבעו המיומנת שבימין מן הדם שבמזרק **וחומר**[2] בגודלו מלמעלה ומאצבעו קטנה מלמטה ומחטא ויורד כנגד חודה של קרן עד שמכלה כל הדם שבאצבע (זבח' נג.).

ז.חָמַר,** — קל לא נהוג.

—נפע', *נֶחְמַר, — נתערב בהֹמֶר, בטיט: שמימיו מרוב השטף ששוטפין באדמה הם **נחמרים** ונעכרים ואינם ראויים לשתייה (מעין גנים לאיוב ו כה).

***חַמָּר,** ש"ז, מ"ר חַמָּרִים,—מנהיג החמור, **Eseltreiber ânier; ass driver**: לא ילמד אדם את בנו **חמר** גמל ספר ספן רועה והנוני שאומנותן אומנות לסטים (קדוש' ד יד). שכר את **החמר** ואת הקדר להביא פרייפרין והלילים לכלה או למת (ב"מ ו א). המור כרגלי **חמר** פרה כרגלי קדר בהמה כרגלי רועה (תוספתא יו"ט ד ו). החצב שמסר לסתת הסתת חייב הסתת שמסר **לחמר** **החמר** חייב **החמר** שמסר לכתף הכתף חייב (ב"מ קיח:).— ומ"ר: **החמרים** שנכנסו לעיר אמר אחד (תבואה) שלי חדש ושל חבירי ישן (דמאי ד ז). העונה האמורה בתורה הטיילין בכל יום הפועלים שתים בשבת **החמרים** אחד בשבת (כתוב' ה ו). **החמרין** רובם רשעים הגמלין רובם כשרין (קדוש' ד יד). **החמרים** שהיו עוברים בנהר ונפלו שקיהם למים (מכשיר' ג ז).

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך הגרסה בנוסח', וכן היתה הגרסה לפני רש"י ועפי"ז פרש פרושו. וכבר הובא בש"ם ס"א וסומך, ונראה כי זו היתה הגרסה בספרים שהיו לפני הרמב"ם, שהוא כתב בהלכותיו בלשון זו: **וסומך** באצבעו הגדולה מכאן ובגודל מכאן (מעה"ק ס ז). ואמר רי"ב בכ"מ שם שהרמב"ם פרש והומר מלשון המרים כלומר שמעמיד הדם שיהיה צבור ולא יתפשט באצבע. ע"כ. אבל זו טעות, כי הרמב"ם כתב סומך לפי הגרסה שהיתה לפניו, כעדות הש"ם וכ"י (ד"ס), ולא נתפרש מה היתה הכונה בפעל וסומך זה. ולפי כונת הענין ולפי מה שנאמר שם בגמ' עד שמכלה כל הדם שבאצבע, נראה כי פרושו של רש"י הוא העקר, שבשתי אצבעותיו היה דוחף את הדם שעל שטח האצבע לעומת קצה האצבע כדי שיהא מחטא בכל הדם שקלטה האצבע בטבילתה. ואולם גזרת המלה מלשון נחמרו בני מעיה אינה נכונה, ולא נתברר מקור פעל זה, שהיה בודאי נהוג בדבור החי ומיוחד לפעולה זו.

החמרין והגמלין והספנין ושהיו עושין בשביעית (תוספתא שבי' ו כו). **החמרין** ובעלי בתים שהיו עוברין ממקום למקום אוכלין ופטורין עד שמגיעים לאותו מקום (שם מעש"ר ב א). אבל **החמרים** מקבלין מבעל הבית ומעמידין במקום היוקר כשער הזול ואינן הוששין (שם ב"מ ד ח). ראה **החמרין** ממשמשין ובאין ואמר לו צא ושכור לך אחד מאלו (שם ז א). **חמרין** שהיו מהלכין בדרך ונפלו עליהם ליסטין ועמד אחד מהם והציל (שם ח כה). היה משקה יין **להמרין** אל יאמר להן סלקו את זה ותנו לזה שזה דרך הגזל (דא"ר ת). **חמרי** גוים שהן מדיירין בעיר (תוספתא דמאי ד כו). אומר אדם **לחמריו** ולפועליו צאו ואכלו בדינר זה צאו ושתו בדינר זה (שם ס יד). הרי שהיו **חמריו** ופועליו תובעים אותו בשוק ואמר לשולחני תן לי בדינר מעות ואפרנסם (ב"מ מו.). — *חַמָּר גַּמָּל, יֵאמר לדבר שאינו ברור מהו: מבעוד יום אינו עירוב משחשכה הרי זה עירוב אם ספק ר' מאיר ור' יהודה אומרים הרי זה **חמר גמל**[1] (ערוב ג ד). ר' מאיר אומר כל שהוא יכול לערב ולא עירב הרי זה **חמר גמל** (שם ד י). עירב בה (בספק אוכל) נעשה **חמר גמל** (ירוש' תרומ' ג מב.) נאכל עירובו ביום ראשון אין יוצא עליו ביום שני דברי רבי ר' יהודה אומר הרי זה **חמר גמל** (ערוב' לח:). ונעשה תחתיו של אילן **חמר גמל** (שם מט:).

***חִמֵּר,** פ"י, — היה הולך אחר החמור וזרזו: מעשה בר' אלעזר בן ערך שהיה **מחמר** אחר ר' יוחנן בן זכאי (תוספתא חגי' ב א).—ואחרי כל בהמה: **המחמר** אחר בהמתו בשבת (שבת קנד.). והלא **מחמר** **מחמר** כלאחר יד (פסח' סו:), — עי' יד. ואסור לו להנהיגה (את הבהמה) ואפילו בקול כל זמן שהכים עליה כדי שלא יהיה **מחמר** בשבת (רמב"ם שבת כ ו). יושבת

[1]) ופרש ר"ח (גמ' שם לה.): דרך חמור בהנהגה ודרך גמל במשיכה ומי שיש לו חמור וגמל ונתן חמור מאחוריו למושכו והגמל לפניו להנהיגו לא זה מהלך במשיכה ולא הגמל בהנהגה נמצא אדם שביניהם יושב בלא הליכה. ע"כ. וכעין זה ר"י ברזלי: פירוש חמר גמל משל הוא כך מנהג העולם שהחמור מנהגו לחמר מאחריו וגמל מנהגו למשכו מלפניו ואדם אחד שיש עמו חמור וגמל מבקש לעמוד באמצע כדי שיהא החמור מלפניו וגמל מלאחריו אם נתקל החמור או שעמד ופסק המנהיג אי אפשר לו להלך לא לפניו מפני החמור ולא לאחריו מפני הגמל (העתים לר"י ברצלוני, עירובי תחומ').

בריחים ומשמרת הקמח ואינה טוחנת או מ ח מ ר ת אחר הבהמה כדי שלא יבטלו הרחים (הוה, תיבות כח).

*חֻמְרָא, הומרא, עי' *חֻמְרָה.

*חַמְרָה, — עי' *חֻמְרָה.

*חֻמְרָה[1], חֻמרא, הוּמרה, ש"נ, מ"ר חֻמְרוֹת, חוּמרות, — כמו חֹמֶר, הוספת אסור וכדומה: והלא קולותיו של אחאב הם כ ח ו מ ר ו ת י ו של ירבעם ולמה נמנה ירבעם תחילה שהוא התחיל בקלקלה תחילה (ירוש' סנה' י כח:). שצריך ליזהר במצוה שיחשב בה שהיא קלה כשמחת הרגל ולמידת לשון הקדש כמצוה שהתבאר לך ח ו מ ר ת ה שהיא גדולה כמילה וציצית ושחיטת הפסח (פי' המשנ' לרמב"ם, אבות ב א). לא רצו החכמים הראשונים לעשות מעשה להתירה בלא גט משום ח ו מ ר ת אשת איש וצריכה גט (הלכות, קדוש' כח כג). — ואמר המשורר: מי זה הוא העור ומה העדשה, רב מברך את עמו בחֻמְרָא הדשה (יל"ג, בירח בלילה ב).

*חַמְרָה[2], חַמְרָא, ש"נ, — מורסה רעה בעור, בפרט בדלקת: לרוח המאדמת הנקרא פיראניטוס ונקרא ח ו מ ר א (אסף הרופא 103). הנה לפעמים יקרה במות עצמו ח מ ר א וספחת ויהיה הבאב חזק וההתלהבות חזקה אך הפנים לפעמים יהיה להם קר (קאנון ג א ג ג). ומנהגם שיקראו (המורסה) הדמיית המזוקקת פלגמוניית והאדומיית ח מ ר ה והמורכבת מהם בשם מורכב ויקדימו היתר גובר ויאמרו פעם פלגמונית חמרית ופעם ה מ ר ה פלגמונית (שם א כ א ה). כי ה ח מ ר ה יותר נראית אודם ויותר צהובה וכו' ויתראה באודם ה ח מ ר ה זעפרניות וכרכמיות וכו' ויקרה לפעמים מחום ה ח מ ר ה שישרף העור ומחלודיותה תעלה אבעבועות וכו' ויותר מה שתקרה ה ח מ ר ה הוא בפנים ומתחילה מקצה האף הנקרא ארנבת ונוסף המורסא ומתפשטת בפנים (שם ד ג א ד). ח מ ר ה שם למורסא והיא אדומיית (שם, סוף ספר ה).

*חַמָּרוּת, ש"נ, — עסק החַמָּר: וכפר החמר ואמר לא היו דברים מעולם לא לקחתי יהודי עמי ב ח מ ר ו ת (שו"ת מהרשד"ם, אה"ע קלו). שלא היה דעת בני הק"ק לחייב עצמם אלא בהוצאות הבאות לצורך השליחות כמו ה ח מ ר ו ת החמרים ואכילה ושתיה הצריך להם כל ימי השליחות (שו"ת תורת חסד רעט). וגם נתנו כתב ידם לחמרים לבלתי יזיקם יהודה כלל וגם שיפרע להם ה ח מ ר ו ת משלם וכן עשה יהודה כאשר צוה משמעון ולוי והניחם ופרע להם ה ח מ ר ו ת ג"ב (שו"ת לחם רב קפה). הייבים שמעון לפרוע לראובן ויהודה פטור מ ה ח מ ר ו ת מפני שיהודה לא היה יכול לפטור עצמו מפרעון ה ח מ ר ו ת כיון ששמעון ולוי היו כותבים שיפרעם (שם).

*חָמְרִי, חומרי, ת"ז, לנק' חָמְרִית, חומרית, מ"ר חָמְרִיִּים, ־יּוֹת, — של החֹמֶר, מטבע החֹמר: כי הנמצאים אם יהיו כלם בעלי חמרים יהיה לנו בזה עיון מה אמנם אחר שהיו הרבה מהם בלתי בעלי חמרים הנה אי אפשר שייוחס רבויים על התחלפות ח מ ר י (אמונה רמה ד ג). ובכלל צריך שימצא לו ית' כל שלימות צוריי ויהיה מרוחק ומשולל מכל ענין ח ו מ ר י י (מ' אלדכי, ש"א א). להיות הנפש בלתי ח מ ר י ת ולפי זה אי אפשר לומר היותה קודמת קדימה ח מ ר י ת בפעולת שש הימים יראה היותה קדומה בעצמה (רשב"ג, מאמ' על הנפ'). וההרגש בדברים ח מ ר י י ם פרטים ומקריים (מנח' גינזי, מכת' אל קהל' אלקהירא). הנה ההתחלתו היותר קרובה (של האדם) אביו והוא דומה לו דמיון גדול ויותר רחוק ממנו מן ההתחלות ה ח מ ר י ו ת המזוגות הנכנסות בהעמדת גשמי האבות (אמונה רמה ד ג). שהדברים האלו ה ח מ ר י י ם הנה לא יושגו רק בכחות ההיולאניות (חזות קשה לר"י ערמאה ו). כי הוא ישיג אלו הנמצאים ה ח מ ר י י ם וירגישם (שם). וזה מבואר מאד כי אנחנו נשמח יותר לאין שעור בדבר עיוני כשהשגנו אותו ממה שנשמח בהשגות ה ח ו מ ר י ו ת (רלב"ג דה"י טו, תולה"ם גרכר ב). המתפעלים המשתנים הם הצורות ה ח מ ר י ו ת (ספורנו, אור עמים מה). ולא יגברו כחותיו ה ח מ ר י ו ת על השכליות כי הכחות ה ח מ ר י ו ת בלי ספק מסך מבדיל ומונע אל ההשגה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 38). — ובמשמ' בנוגע לחֹמר הספר: המחקר השני הוא בידיעת ארבע סבות הספרים האלה הפועלת והצוריית ה ח ו מ ר י י ת והתכליתיית (ר"י אברבנאל, הקד' נביא' א'). כי גברה לשון העברית במעלותיה על כל אחיותיה ולה נתן השרביט והיא השלטת על כולנה והגדולה שבמעלותיה ה ח ו מ ר י ו ת היא הסגולה היקרה הנמצאת בה והוא שהונח כל שרש

---

[1]) בארמ' הומרא: משום ח ו מ ר א דשבת (פסח' יא.). משום ח ו מ ר א דעכו"ם (ע"ז נב.). ונקבוה ואמרו בל"ר הומרות כאלו היה זה מהיחיד חֻמְרָה.

[2]) בערב' חֻמְרָה a).

a) حُمْرَة

ושרש בשמות ובפעלים שקול וערוך מוסכם וראוי עם המושג מכל צדדיו וגדריו הכוללים אותו (תעוד' בישראל א יב).

***חֲמֹרִי**, ת"ז, לנק' חֲמֹרִית, — מטבע החֹמֶר: ומנהגם שיקראו (המורסה) הדמיית המוקקת פלגמונית והאדומיית חמרה והמורכבת מהם בשם מורכב ויקדימו היותר גובר ויאמרו פעם פלגמונית חמרית ופעם חמרה פלגמונית (קאנון א ס).

***חֲמֹרִיּוּת**, חומריות, ש"נ, -- סגולת הדבר החמרי: שנולד (משה) מהול ויוצה לומר שפרד מהחומריות והתאוות החומריות (ר"י הנגיד, תרו). שקבל (משה) שמה (על הר סיני) הויה אחרת ויעתק מטבעו וחומריותו (הוח, נתג' תגות ו א). ומסתלק עצמו מרוממותם לא להמצאם — ו יתברך לשי' וגשמיותם אבל להורות שלא יחסרו ממנו כל ידיעה ושלמות. השגה אשר יפלו בענינים (תזות קבס לר"י ערמתה ו).

חֳמַרְמַר[1], פ"ע, עב' חֳמַרְמְרוּ. -- חמרמרו המעים, היו כמו שרופים: כלו בדמעות עיני חֳמַרְמְרוּ[2] מעי נשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי (איכ' ב יא). — והפנים: פני חֳמַרְמְרָה[3] מני בכי ועל עפעפי צלמות (איוב יו יו). —והלב, ואמר הפיטן: ושדי לי המר, ועזבני כחי ולבי חֳמַרְמַר, ואפסו ימי חלדי בענין רע ומר (בכת איכה, אליה). — *ועת': מי כמהו מורה חצים ומות יפלח כליותי ולא יחמרמרו והביאני עד הלום ונשארתי כערער בערבה (מאמן כח לאלמוכינו, הקד' בן המחבר). — *וכמו ת"ז, ואמר הפיטן: מלאכי שלום יבכיון מר, וצועקים בלב חֳמַרְמַר (היו' לת"ב, דממו).

— נתפע' *נִתְחֳמַרְמַר. —נתחמרמרו המעים, כמו חמרמרו: דרך בני מעית כשמשליכם אדם באור הם כווצים ומתחמרמרים (רש"י איר' ב יא). ולפעמים תתחמרמר השחורר בטחול לא אל החמיצות השור (קאנו' נ טו א ב).

***חֲמַרְמֹרוּת**, ש"נ,—סגולת דבר שמתחמרמר: ואם יהיה חמרמרות בלתי נפח ומורסה קח מסולי

[1]) פעלעל, וכמו סחרחר, מן ג.חמר במשמ' פעולת חֹם האש, ועי' הערה לקמן. — [2]) אמר ריב"ג: אבל פני חמרמרו [מעי חמרמרו] הם אצלי דומים ללשון הערב חמרת אלאַדים כלומר קלפתיו והוא אומר כי לחם דמעיו נקלפו פניו וכי חם לבו על יגונו נקלפו מעיו או מאמרם על חזקת חם הקיץ חַמָּארָה אלקיט'. ע"כ. רש"י גזרו מלשון נחמרו המעים, במשמ' נתקמטו ונתכוצו מהחם, וכן פני חמרמרו שלקמן. — [3]) חמרמרו קרי. י"מ חמרמרו זה במשמ'

של נעל ושרפהו ושחקהו ומשח המקום בשמן ורד וזרה עליו מזה האבק (מ' אלדכי, ב"א 7).

***חֲמֶרֶת**, ש"נ, — אֹרְחָה של חמורים: החמרת והגמלת העוברת ממקום למקום (סנה' י ס). הלוקח מן החמרת בצור ומן המוגירות בצידון פטור וכו' רבי יוסי בר' יהודה אומר הלוקח מן המוגרות בצידון פטור ואין צריך לומר מן החמרת וכו' ר' יהודה אומר החמרת היורדת לכזיב חייבת מפני שהוקתה מן הגליל (תוספתא דמאי א י).

חמש[1]), ממנו חָמֵשׁ, א.חֹמֶשׁ, א.חָמֵשׁ, חֲמִשִּׁי, *חוּמָשׁ, *חָמְשִׁי, חֲמִשִּׁים, חֲמִשִּׁית, *חֲמִשִּׁית.

חָמֵשׁ[2]), לנק', סמי' חֲמֵשׁ, לזכ' חֲמִשָּׁה, סמי' חֲמֵשֶׁת, מ"כ חֲמִשִּׁים, — מספר אחת ואחת ואחת ואחת ואחת, five ; cinq ; fünf: חָמֵשׁ אמות ארך וְחָמֵשׁ אמות רחב (שמות כז א). כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חָמֵשׁ שנים אשר אין חריש וקציר (ברא' מה ו). ויחבר את חֲמֵשׁ היריעת אחת אל אחת (שמות לו י). חֲמֵשׁ עשרה שנה (ברא' ה י). וַחֲמֵשׁ מאת שנה (שם ל). חָמֵשׁ מאות בַּחֲמֵשׁ מאות מרבע סביב (יחזק' מה ב). אחד נפש מֵחֲמֵשׁ המאות (במד' לא כח). — ולזכ' חֲמִשָּׁה: ומקצה אחיו לקח חֲמִשָּׁה אנשים (ברא' מז ב). ורדפו מכם חֲמִשָּׁה מאה (ויקר' כו ח). חֲמִשָּׁה עשר שקל (שם כז ז). ארבעה מלכים את הַחֲמִשָּׁה (ברא' יד ט). לא אשחית אם אמצא שם ארבעים וַחֲמִשָּׁה (שם יח כח). בַּחֲמִשָּׁה עשר יום לחדש השני (שמות יו א). לַחֲמִשָּׁה עשר לירמות (דהי"א כה כב). חֲמֵשֶׁת מלכי מדין (במדב' לא ח). ויאספו ויעלו חֲמֵשֶׁת מלכי האמרי (יהוש' י ה). וינסו חֲמֵשֶׁת המלכים האלה (שם יו). ויעלו חֲמֵשֶׁת האנשים ההלכים לרגל את הארץ (שופט' יח יז). ויקח כַּחֲמֵשֶׁת אלפים איש (יהושע ח יב). לַחֲמֵשֶׁת הסרנים (ש"א ו יח). ולקחת חֲמֵשֶׁת חֲמֵשֶׁת שקלים לגלגלת (במדב' ג מז). — ומ"כ חֲמִשִּׁים, עי' חֲמִשִּׁים. — *חֲמִשָּׁה עָלִים, עי' חֲמִשָּׁה. — *חָמֵשׁ! סגולה מעין הרע וכדומה: פתח יד ואמור חמש (מנח' יהודה, בוגא הכבים).

אדמימות. והשבעים קראו בטני או מעי במקום פני.

[1]) שרש שמי משתף. בערב' ח'מש a).

[2]) בערב' חַ'מְשׂ, חַ'מְשַׁה b).

a) خمس b) خَمس خمسة

א.חֹמֶשׁ[1], ש"ז, כנ' חָמְשׁוֹ, מ"ר חֳמָשִׁים, חוּמָשִׁים, — חלק אחד מדבר שנחלק לחמשה חלקים, **Fünftel; cinquième; fifth part**: וישם אתה יוסף לחק עד היום הזה על אדמת מצרים לפרעה לַחֹמֶשׁ (בראש' מז כו). נתן לו את הקרן ולא נתן לו את החומש מחל לו על הקרן ולא מחל לו על החומש (ב"ק ט ו). המפקיד פירות אצל חבירו הרי זה יוציא לו חסרונות וכו' יוציא לו שתות לייו רבי יהודה אומר חומש (ב"מ ג ז-ח). ואין חומשו של זה מרובה על תוספתו של זה (ירוש' מע"ש ד ג). ויסף חמישיתו עליו שיהא הוא וחומשו חמשה וכו' ר' יונתן אומר חמישיתו חומשו של קרן (ב"מ נד.). — ומ"ר: חמשה חומשין הן האוכל תרומה ותרומת מעשר של דמאי והחלה והביכורים מוסיף חומש (ב"מ ד ח). הגונב תרומת הקדש וכו' אכלה משלם שני חומשין (תוספתא תרומ' ז ח). — ובחכמת החשבון: רצינו לכפול ג' שלמים וד' חומשין על ב' שלמים וג' חומשין (המספר לראב"ע ה).

ב.חֹמֶשׁ[2], ש"ז, — מקום הרך בגוף בין הצלעות והירך, וגם הכרס התחתון, **Bauch, Unterleib, abdomen**: ויכהו אבנר באחרי החנית אל החֹמֶשׁ[3] ותצא החנית מאחריו (ש"ב ב כג). ועמשא לא נשמר בחרב אשר ביד יואב ויכהו בה אל החֹמֶשׁ וישפך מעיו ארצה (שם כ י). — ואמר המשורר: בין החמשים אין בידך מכה ומן נוער לבד חומש, ולאחריהם תהלך נאסר עד ראש יהי כפוף אלי חוֹמֶשׁ (רמב"ע, תרשיש ס).

א.חָמַשׁ[4], — קל לא נהוג.

— פע', חִמֵּשׁ, — הטיל מס החֹמֶשׁ: יעשה פרעה ויפקד פקדים על הארץ וְחִמֵּשׁ את ארץ מצרים בשבע שני השבע (בראש' מא לד).

— פע', *חִמֵּשׁ, מְחֻמָּשׁ, מחומש, — שעשוי חמשה, שיש בו חמשה: חמש רחלות גזוזות כל שהן וכו' וכמה כל שהן אמר רב מנה ופרס ובלבד שיהו מחומשות (ב"ק קי.). — ואמר הפיטן: זמן כפור בעד נפש נקובת חמשה, נפש רוח חיה נשמה יחידה מְחֻמָּשָׁה (יוצר ב פסח, או). — ובחשבון, יגוף מְחֻמָּשׁ, בעל חמש צלעות: אלו היה ראש הגולם ותושבתו שטחים מחומשים או משושתים הוא נקרא מצבה מחומשת או משושתת (ר"א בר"ח הנשיא, התשברת ד). — ובדקדוק, ימלה מְחֻמֶּשֶׁת, בת חמש אותיות: וכידור היא תיבה מחומשת (תשו' דונש על רסע"ג כו). כי רוב המרובעים והמחומשים מורכבים במלות ברמז אותיות (ר"י קמחי, הגלוי, פרשגן). — ימְחֻמָּשׁ, שֵׁם, עי' ערך ימְחֻמָּשׁ.

— הִפע', יהחמיש, — עשה, נתן חמשה: באשה מעלות אשר שלשן שרים אני אחמיש, מעט כילות מעט סכלות מעט מתאות תשמיש, מעט מורך ורגלה מן מעין ביתה מעט המיש (מנח' מלוזזו, בתי הידות).

חָמֵשׁ, חֲמִשִּׁים, — עי' ב.חָמֵשׁ

ב.חָמֻשׁ, ת"י, פעו' חֲמֻשָׁה, חֲמֻשִׁים, — מזין ומוכן למלחמה, **kampfgerüstet; armé, préparé; ready, prepared (for fighting)**: ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף וַחֲמֻשִׁים[2] עלו בני ישראל מארץ מצרים (שמות יג יח). ואתם תעברו חֲמֻשִׁים לפני אחיכם כל גבורי החיל ועזרתם אותם (יהוש' א יד). ויעברו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה חֲמֻשִׁים לפני בני ישראל (שם ד יב). — ומ"ר במשמ' שֵׁם, החֲמֻשִׁים, חלק מחלקי מחנה צבא מלחמה, העומד מוכן ומזמן למערכה: וירד הוא ופרה נערו אל קצה החֲמֻשִׁים אשר במחנה (שופט' ז יא). — יובהשאלה: לפני רכב ישראל ופרשיו, עמוד הימיני פטיש החזק, אדיר הרועים ראש הגבורים, חמוש ושלוח במלחמתה של תורה (בהל' אהבי קירואן לר' צמח גאון, אלדד הדני, מהד' אפשטיין). — ואמר המשורר: אשר ניביו כמוקדי אש וכטל וכמטר עלי ארץ יבשה, וטרם יהרים ישמע כאלו מזמנת למלחמה חמושה (רשב"ג, הלפור).

1) בערב' ח'מ'ש a).

2) בסור' חומשא בטן, כרס. ולא נתברר מקורו, ועי' לקמן. — 3) אמר ריב"ג: מקום החלצים. ע"כ. ושאר הקדמונים פרשו הצלע החמשית. והשם חומשא בסור' פרש ב"ע: נצף אלאנשאן מנ אשפלה, ר"ל חצי גוף אדם מלמטה.

4) בערב' חַ'מַשׁ b) לקח חלק החמשי.

a) حمس b) خمس

1) עי' הערה לקמן. — 2) לא נתברר היטב מקורו ומשמעתו בדיוק. אונק' תרגם: ומזרזין. וכעין זה היונ'. יש מי שגזרוהו מן השם חֹמֶשׁ (ראב"ע ואחרים), ואחרים מן המספר חמשה, ר"ל מְסֻדרים בחמש מחלקות. ויש שגזרוהו מן השרש הערבי חמש a) במשמ' אמיץ הלב ונמרץ.

a) حمس

— פע', יְחַמֵּשׁ, — עשה אותו חמוש למלחמה: וזיין וְחִמֵּשׁ, מעונים בחמש, ותקון תפלות, כנגדם סלולות, והמה מעולות, כובה ועולות (ר"ב כספי, פיוט למנח' יוה"כ, בכתי). חזק את נגיד עמי וְחַמְּשֵׁנִי, מגן ועזר מצרי תהיה (פומ' תימנ', מרלה"ם).

— הִתפע', *הִתְחַמֵּשׁ, — חִמֵּשׁ א"ע למלחמה, ובהשאלה: שבתי וראה תחת השמש, אין טוב לאנוש מהתחמש, ביראת מעזו לחזק ולא להמש (קרוב' כ ר"ה, בכתי).

חֲמִשָּׁה, — עי' חָמֵשׁ. — *חֲמִשָּׁה עָלִים [1], שם עשב, Fünfblatt; quintefeuille (potentile reptans): כרפס הררי ששה משקלים אלמוקדיני ששה משקלים ועשב חמשה עלים ששה משקלים (קלנון, לוח הסמים). עשב הנקרא חמשה עלים (תולה"ת ט ס י).

חֲמִישִׁי[2], חֲמִישִׁי, ת"ז, לנק' חֲמִישִׁית, —א) מספר סדורי שאחר המספר ארבעה, fünfter; cinquième; fifth: ויהי ערב ויהי בקר יום חֲמִישִׁי (ברא' א כג). ותהר (לאה) ותלד ליעקב בן חֲמִישִׁי (שם ל יז). בחדש החֲמִישִׁי באחד לחדש (במד' לג לח). והרביעי (הבן הרביעי אשר נולד לדוד בחברון) אדניה בן חגית והחֲמִישִׁי שפטיה בן אביטל (ש"ב ג ד). בשנה השביעית בַּחֲמִשִׁי בעשור לחדש (יחזק' כ א). ובשנה החֲמִישִׁת תאכלו את פריו (ויקר' יט כה). בשנה החֲמִישִׁית למלך רחבעם (מ"א יד כה). וישלח אלי סנבלט כדבר הזה פעם חֲמִישִׁית את נערו (נחמ' ו ה). — ב) *מספר של חמשה: והנה נשארו מן הששיים ג' ג' ומן החמישיים ז' ה' ומהרביעיים א' ב' (המספר לראב"ע ס). שמספר ימי זמן החדש האמצעי לפי המחקר הזה הוא כ"ט יום וי"ב שעות ורגע אחד מששים רגעים ביום וג' שניים מרגע זה וח' שלישיים וט' רביעיים וב' חמישיים בקירוב (יסו"ע לר"י ישראלי מט:). — וחלק חמשי מן הדק: ויצא לך מהלך השוה ליום אחד נ"ט דקין ח' שניים מ"ז שלישיים וג' רביעיים י"ב חמשיים ל"א ששיים בקרוב גדול (נחמ' וגעים קסה).

***חֻמָּשִׁי**, חֻמָּשִׁי, ת"ז, לנק' חֻמָּשִׁית, —של חמשה, בפרט בדקדוק, מלה חֻמָּשִׁית, של חמש אותיות: וכן אלגביש מלה חמשית וכן אשכנז ואמרפל וארגמן

1) בסורית חמשא טרפו.
2) בערב' חַ'אמִשׁ a).

a) خامس

וארגון כולם חמשים וכן האחשדרפנים מלה חמשית גם בן אבל היא מלה מורכבת ר"ל כי אחשדר מלה חמשית ענינה השר הגדול או מה שדומה לזה אלא שהתרכבה עם פנים (הרקמה, שער י). מנין אותיות המלה החמשית (הור' הקירה א 17). בנין החמשי והוא בשמות בלבד ובא על פעללל כמו שמאבר (שם 45). ואם יהיה השם מחמש אותיות ותחלתו אות אמתי"ן דע שהוא עיקר וכי הוא מן הבנין החמשי כמו אגרטל אחשתר ודומה (שם 46).

חֲמִשִּׁים[1], כנ' חֲמִשָּׁיו, חֲמִשֶּׁיךָ, — עשר פעמים חֲמִשָּׁה, fünfzig; cinquante; fifty: שלש מאות אמה ארך התבה חֲמִשִּׁים אמה רחבה (ברא' ו יה). ויגברו המים על הארץ חֲמִשִּׁים ומאת יום (שם ז כד). אולי יש חֲמִשִּׁים צדיקם בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חֲמִשִּׁים הצדיקם אשר בקרבה (שם יח כד). חֲמִשִּׁים ללאת תעשה ביריעה האחת וכו' ועשית חֲמִשִּׁים קרסי זהב (שמות כו ה-ו). תספרו חֲמִשִּׁים יום (ויקר' כג טז). חֲמִשִּׁים שקל כסף (שם כז ג). ולשון זהב אחד חֲמִשִּׁים שקלים משקלו (יהושע ז כא). ויחביאם חֲמִשִּׁים איש במערה (מ"א יח ד). חֲמִשִּׁים אנשים בני חיל (מ"ב ב טז). וקדשתם את שנת הַחֲמִשִּׁים שנה (ויקר' כה י). וַחֲמִשִּׁים ושתים שנה מלך בירושלם (מ"ב טו ב). לַחֲמִשִּׁים ושנים יום (נחמ' ו טו). מנשה היה שונה חמשים וחמשה פנים בתורת כהנים כנגד שני מלכותו (סנה' קג:). — שַׂר חֲמִשִּׁים, ממנה, פקיד על חמשים איש, בפרט מאנשי הצבא: ושמת עלהם שרי אלפים שרי מאות שרי חֲמִשִּׁים ושרי עשרת (שמות יח כא). וישלח אליו שר חֲמִשִּׁים (מ"ב א ט). וידבר אל שר הַחֲמִשִּׁים (שם י). — וכנ': וישלח אליו שר חמשים וַחֲמִשָּׁיו ויעל אליו (אל אליהו התשבי) וכו' ויענה אליהו וידבר אל שר החמשים ואם איש אלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אתך ואת חֲמִשֶּׁיךָ ותרד אש מן השמים ותאכל אתו ואת חֲמִשָּׁיו (שם ט-י). הנה ירדה אש מן השמים ותאכל את שני שרי החמשים הראשנים ואת חֲמִשֵּׁיהֶם ועתה תיקר נפשי בעיניך (שם יד).

חֲמִישִׁית, חֲמִישִׁית, ס"נ, מ"ר חֲמִישִׁיּוֹת, וגם חֲמִשִׁיתִים, חֲמִשִׁיתָיו, — כמו א. חֹמֶשׁ: ואת אשר חטא מן הקדש ישלם ואת חֲמִישִׁתוֹ יוסף עליו (ויקר' ה טז).

1) בערב' חַ'מְסִין, חַ'מְסוּן a).

a) خمسين خمسون

ואיש כי יאכל קדש בשגגה ויסף חֲמִשִׁיתוֹ עליו (שם כב יד). ואם גאל יגאלנה ויסף חֲמִישִׁתוֹ על ערכך (שם כז יג). חֲמִשִׁיתוֹ יסף עליו (שם לא). והשיב את אשמו בראשו וַחֲמִישִׁתוֹ יסף עליו (במדב' ה ז). ושלם אתו בראשו וַחֲמִשִׁתָיו [1]) יסף עליו (ויקר' ה כד). התורה ריבתה חמשיות הרבה בקרן אחת (ב"מ נד:). —ובחשבון, *חלק החמשי של המספר השלם: בקשנו לכפול ג' חמישיות על ד' חמישיות (המספר לראב"ע ה). הנה כ"ג נחלקם על ה' עלו ד' שלמים ונשארו ג' והנה השלמים כ"ד והשברים ג' שהם ג' חמישיות שהם ט"ו מכ"ה שהוא המרובע (שם). — ובנגינה, Quinto: כי נגון השמינית מנצח בנגינות להיותו לבדו מבין כלם נגון שלם ונכלל ביוד הנגון הנקרא שלישית שהוא שרש העשירית הה"א מורה על הנגון הנקרא חמישית הואו על הששית (כפול' יהוד' לר"י מוסקאטו א). ואם בעת שקול הרם יעשה ג' תנועות יעשו העמוק רק ב' תנועות והוא כערך ג' אל ב' נקרא חמישית (למודי הטבע ד, קול נגון).

חֲמִשִׁית, ת"נ,—דבר של חמשה: ואת פתח הדביר עשה דלתות עצי שמן האיל מזוזות חֲמִשִׁית [2]) (מ"א ו לא).

:חֲמִשִׁית [3]), ת"נ,— מספר של חמשה חמשה: אם יש לחלק המעות העודפות להוציאה י' י' או ה' ה' ואין אחת או שתים עודפות שאינן באות לכלל ה' יש לומר שטעה בחשבונו אם הם עשיריות טעה בין נ' למ' או בן מ' לל' ואם הם חמשיות יש שרגילים למנות ה' ה' ואם היו עודפות הרבה כגון נ"ה יש לומר שטעה בעשירית כמ"ש ובה' העודפות טעה נמי בין ג' חמשיות לד' חמשיות ועשה מהם כלל

[1]) בקצת ספרים וחמשתו. וכבר אמר ריב"ג בשרשיו: ותוספת היוד בו כאשר היא נוספת באם בעיניו וכו' כמנהג העברים להוסיף בלשון מה שאינו בענין כמו שבארנו בשער מה שהוסיפו בו מספ' הרקמה (169). ע"כ. אבל הוסיף כי אפשר שהוא מ"ר, כדעת התלמוד, שהכונה בחמישיתיו חמשיות הרבה. והחדשים סברים כי העקר הוא חמשיתו.

[2]) המליצה קשה ולא נתברר כונת הדבר. ריב"ג פרש של חמש אמות. קצת החדשים סברים שהכונה בזה היא של חמש זויות, או חמש פנים. וי"ם כי צ"ל חֲמִשּׁוֹת. אך על אמתות של המלה חמשית מעידה המלה רְבִעִית שבפסוק לג שם, אם לא נרצה לשבש גם שם ולכתב רְבִעוֹת.

[3]) כך בחית קמוצה בפרוש (לגוש, גנבה כגב א).

בעשיריות ועשה משלשה חמשיות עשיריה אחת ואם הם עודפות ט"ו או כ"ה טעה ג' פעמים או ה' פעמים בחמשיות (לגוש, הוגאה רלב ג).

חֵמֶת), ת"ג, בהפס' חֵמֶת, סמי' חֵמַת, כנ' * חֶמְתּוֹ, מ"ר *חֲמָתוֹת, — נאד קטן למים וכדומה, Schlauch; outre; bottle: וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וְחֵמַת מים ויתן אל הגר שם על שכמה ואת הילד וישלחה ותלך ותתע במדבר באר שבע ויכלו המים מן הַחֵמֶת ותשלך את הילד תחת אחד השיחם וכו' ותרא באר מים ותלך ותמלא את הַחֵמֶת מים ותשק את הנער (בראש' כא יד-יט). המפשיט בבהמה ובחיה בטהורה ובטמאה בדקה ובגסה לשטיח כדי אחיזה ולחמת עד שיפשיט את ההזה (חול' ט ג). החמת שהבצים שלה מקבלות עמה ונפחתו (כלים יט ח). חמת שעשאה שטיח ושטיח שעשאו חמת וכו' חמת שעשאו תורמל ותורמל שעשאו חמת (שם כח ה). החמת מעור הדג והנייר שהלביש בו את החבית (תוספתא כלים ב"ק ז יא). החמת שפחתה הכהן להיות רודה בה ככר תרומה טהורה (שם כלים ב"ב ו ז). ואיזו היא תפיסה[2]) זו חמת קטנה (שם ב"מ א יד). אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם והכל רצין אחריה (שבת קנב.). מדת בשר ודם נותן חפץ בחמת צרורה ופיה למעלה ספק משתמר ספק אין משתמר (נדה לא.). מהו כלי גולה וכו' חמת ושטיח וקערה וכל אחד ואחד יש לו לשמש שני דברים חמת נותן בה קמח ונותנה תחת ראשו וקערה אוכל בה ושותה בה (מד"ר איכ', בכה תבכה). בקש (ר"א בן ערך) לילך אצלם ולא הניחתו אשתו אמרה מי צריך למי אמר לה הן צריכין לי אמרה לו חמת העכברים מי דרכו לילך אצל מי העכברים אצל החמת או החמת אצל העכברים (שם קהל', כי העושק). — *זרק אבן לַחֵמֶת: (בשעה) רביעית (אחר הנץ החמה) מאכל כל אדם חמישית מאכל פועלים ששית מאכל תלמידי חכמים מכאן ואילך כזורק אבן לחמת[3])

[1]) בערב' חַמִית a), ונחלקו בו חל"ע, י"א שהיא נאד שעיר, שנשארו עליו השערות, והיא לשמן ולדבש וי"א שהיא בלי שערות. ומקורה לא נתברר, כי השרש חמת שבערב' שמשמש במשמ' חֹם היום ומתיקות והפסד הטעם אינו נותן שום פרוש נכון להשם חמת.—[2]) צ"ל חפיסה. —[3]) ופרש"י: קשה לגוף ולי נראה לא קשה ולא יפה. ע"כ.

a) حَمِيت

(שבת י.).—ובמשמ׳ ״חפיסה או כיס שצרורים שם שטרות וכדומה, Aktendeckel; dossier: שהיתה החמת של אביו שיש שם השטרות מופקדת ביד אחרים (רמב״ם סנה׳ ז). — ומ״ר: ג׳ חמתות וג׳ תורמלין הן (כלים כד יא). כל חמתות צרורות טהורות חוץ משל ערביין (שם כו ד).— ״חמת חלילים, כלי נגינה עשוי מחמת ואבובים מחוברים בו, Dudelsack, bagpipe; cornemuse: חמת חלילין[1]) טהורה מן המדרס (כלים כ ב).

א.חֲמַת[2]), ש״נ, — כמו חֵמָה: חֲמַת למו כדמות חמת נחש (תהל׳ נח ה).

ב.*חֲמַת[3]), עם מ בראשו ״מֵחֲמַת, תה״פ, — מֵחֲמַת דבר פלוני, בְּסִבַּת הדבר ההוא, בפעולת הדבר ההוא, בעקב הדבר ההוא, infolge von; par suite de; in consequence of: הכהו חייב לרפאותו עלו בו צמחים אם מחמת המכה חייב שלא מחמת המכה פטור (ב״ק ח א). (שכר בהמה) להוליכה בבקעה והוליכה בהר אם החליקה חייב ואם הוחמה פטור אם מחמת המעלה (הוחמה) חייב (ב״מ ו ג). (המקדש) אשה אחת בפחות משוה פרוטה אעפ״י ששלח סבלונות לאחר מכאן אינה מקודשת שמחמת קידושין הראשונים שלח (קדוש׳ ב ו). נוטלין לידים ואח״כ מוזגין את הכוס שמא נטמאו משקין שבאחורי הכוס מחמת ידים ויחזרו ויטמאו את הכוס (תוספתא ברכ׳ ו ב).

וכן ב׳ מוספיא: פי׳ מי שאכל משעה ששית והלאה כאלו זרק אבן לכים כלומר באצטומכא שלו כלומר קשה לגוף. ע״כ. ובעל של״ה: כגון חמת יין שהוא חסר וזורק לתוכו אבן שיתמלא וזה לא מעלה ולא מוריד וטוב היה שימלאהו יין. — [1]) בערב׳ קרבה ד׳את אנאביב a), ר״ל חמת בעלת אבובים. ופרש הערוך: פי׳ נוד קטן שעושין הרועין לזמר בו ולקבץ הבהמות וכן עושין אותו לוקחין עור הגדי וקושרין כל נקביו לבד משתי ידיו ובנקב אחד קושרין שתי קרנות קטנות ובנקב אחד קושרין שפופרת של קנה ובאותו קנה מניח פיו ונופחו ויוצא הקול מן הקרנות כמשתי שופרות ויש נקבים קטנים בצדי הקרנות ומחליף אצבעותיו על הנקבין ומזמר בהן.

[2]) כמו גילת, שכרת, בסימן הנקבה הקדום.

[3]) לא נתברר מקורה. לוי גזרה מן חָמָה, משרש חמה כמו ראה, ויהיה מֵחֲמַת כמו מִפְּנֵי. יסטר׳ מן חֵמָה, חֹם, במשמ׳ מפני החם. אבל, שני הבאורים אינם מספיקים, ולא מצאתי לה מקור.

a) قربة ذات انابيب

שינת מראה דמיה טמאה א״ר זעירא בשלא שינת מחמת התשמיש אבל אם שינת מחמת התשמיש טהורה (ירוש׳ נדה א מט ג). רבי מאיר אומר מחמת החלב הדמין מסתלקין (שם:). בורח מחמת ממון (ב״ב לה:). שמתה מחמת אויר (ב״מ עח.). מתו אחיו מחמת מילה (חול׳ ד:). דמה מחמת עצמה ולא מחמת ולד (נדה לו:). אם היתה עיכובה מחמתו ניזונת משלו (ירוש׳ כתוב׳ ה כט ד). ולא יהיה לו תביעה עם אחיו ולא עם אשתי מימונה ולא עם אדם בעולם מחמתו (תשו׳ הגא׳, הרכבי שע). ואין עליה לאדם בעולם מחמתי לא דין ולא דברים לא תרעומת לא תלונה (שם). — ״מחמת ש: שאמר לנו פלוני בר׳ פלוני היו עלי עדים וכו׳ מחמת שרציתי ברצון נפשי ושלא באונס כלל (השטר, לר״י ברצלוני ד). מחמת שקבלתי ממנו כל חובות ותביעות שהיה לי עליו (שם). מחמת שקבלתי עלי מעכשיו בקנין גמור (שם ו). להיות בידו לראיה ולזכות מחמת שרצינו ברצון נפשינו רצוי גמור (שם ח). מחמת שבא לפנינו נוסח שטר וכו׳ (התרומות ג ו יג).

***חֲמָת**[1]), — שם שֵׁדָה: שידה ששמה חמת ושורה על אותו כלי של שמן שלוחשין עליו (ר״ח, סוכה בערוך, ער׳ רוקה). רוח של אותו שד ששמו חמת אני רואה בפניך שאחזתך (רש״י סנה׳ קא.).

חֵן[2]), ש״ז, כנ׳ חִנּוֹ, — יֹפִי גופני או רוחני, מה שרצוי ונעים, Anmut, Reiz; grace: יפיפית מבני אדם הוצק חֵן בשפתותיך (תהל׳ מה ג). שכל טוב יתן חֵן (משלי יג יה). נבחר שם מעשר רב מכסף ומזהב חֵן טוב (שם כב א). ויהיו חיים לנפשך וְחֵן לגרגרתיך (שם ג כב). דברי פי חכם חֵן ושפתות כסיל תבלענו (קהל׳ י יב). — ואמר בן סירא: כי יש בשת משאת עון ויש בשת כבוד וחן (ב״ס גני׳ ד כא). — אשת חֵן, יעלת חֵן, יפה, נחמדה, שיש בה דבר שעושה אותה רצויה ונחמדה לכל אדם: ושמח מאשת נעוריך אילת אהבים ויעלת חֵן דדיה ירוך בכל עת (משלי ה יח-יט). רב דימי אמר (כך מזמרים לפני הכלה במערב) לא כחל ולא שרק ולא פירכוס ויעלת חן (כתוב׳ יז.). העלם

[1]) בארמ׳: זיקא דחמת קא חזינא הכא (סנה׳ קא.).

[2]) משרש חנן, עי״ש. בערב׳ חֲנָּה a), חסד ורחמים.

a) حنّة

עיניך מאשת חן פן תלכד במצודתה (יבמ' סג: בבס ב"ס). — טובת חֵן: מרב זנוני זונה טובת חֵן בעלת כשפים (נחו' ג ד).—ואמר ב"ס: אל תמאס אשה משכלת וטובת חן מפנינים (ב"ס גני' ז יט).—והמושל אמר: שקר הַחֵן והבל היפי אשה יראת יי' היא תתהלל (משלי לא ל). כל אדם שיש עליו חן בידוע שהוא י"ש (סוכ' מט).—רוּחַ חֵן: ושפכתי על בית דויד ועל יושב ירושלם רוח חֵן ותחנונים (זכר' יב י). — לִוְיַת חֵן: תתן (החכמה) לראשך לוית חֵן עטרת תפארת תמגנך (משלי ד ט).—אבן חֵן: אבן חֵן השחד בעיני בעליו אל כל אשר יפנה ישכיל (שם יז ח). — *שפתי חֵן: חיך ערב ירבה אוהב ושפתי חן שואלי שלום (ב"ס גני' ו ה). — ובלש"ח: נבחר חנה של אסתר (מכסף ומזהב) שנאמר ותהי אסתר נושאת חן (מד"ר ויקר' לג). — ומ"ר *חִנִּים *חֲנִים: ג' חינין הן חן אשה בעיני בעלה חן מקום בעיני יושביו חן מקח בעיני לוקחיו (ירוש' יומ' ד מא:). — ואמר המשורר: לה חן לה הוד לה נוי בה הַחֲנִים חונים, לה כל ההדורים במתנה נתונים (עמנ', מחב' א). או כי ברח אוי כי פרח הבן יקיר הבן נעים אוי כי חנים היום פונים, אוי כי נא עים נעים נעים (כ"ע פרנסים, הקד מתק' נפת'). — מצא חֵן בעיני פלוני, היה רצוי לפלוני, פלוני נטה אליו ורצה לעשות בקשתו: וינחם יי' כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו ויאמר יי' אמחה את האדם אשר בראתי וכו' כי נחמתי כי עשיתם ונח מצא חֵן בעיני יי' (בראש' ו ו-ח). וירא אדניו (של יוסף) כי יי' אתו (את יוסף) וכל אשר הוא עשה יי' מצליח בידו וימצא יוסף חֵן בעיניו וישרת אתו ויפקדהו על ביתו וכל יש לו נתן בידו (שם לט ג-ד). ואשלחה להגיד לאדני למצא חֵן בעיניך (שם לב ו). ויאמר (עשו אל יעקב) מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ויאמר (יעקב אל עשו) למצא חֵן בעיני אדני (שם לג ח). ואם ככה את עשה לי הרגני נא הרג אם מצאתי חֵן בעיניך ואל אראה ברעתי (במד' יא יה). ויאמרו אם מצאנו חֵן בעיניך יתן את הארץ הזאת לעבדיך לאחזה (שם לב ה). כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חֵן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה ושלחה מביתו (דבר' כד א). וימצא הדד חֵן בעיני פרעה מאד ויתן לו אשה את אחות אשתו (מ"א יא יט). ועתה אם מצאתי חֵן בעיניך אמלטה נא ואראה את אחי (ש"א כ כט). אם מצאתי חֵן בעיני המלך ואם על המלך טוב לתת את שאלתי ולעשות את בקשתי יבוא המלך והמן אל המשתה אשר אעשה להם (אסת' ה ח). —וליותר בקשה ודרך כבוד עם המלה נָא, אִם נָא מָצָאתִי חֵן: ויאמר (אברהם אל המלאך) אדני אם נא מצאתי חֵן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך (בראש' יח ג). ויאמר אליו לבן אם נא מצאתי חֵן בעיניך נחשתי ויברכני יי' בגללך (שם ל כז). ויאמר לו (יעקב אל יוסף) אם נא מצאתי חֵן בעיניך שים נא ידך תחת ירכי (שם מז כט). ועתה אם נא מצאתי חֵן בעיניך הודעני נא את דרכך (שמות לג יג). אם נא מצאתי חֵן בעיניך אדני ילך נא אדני בקרבנו (שם לד ט). ויאמר אליו (גדעון אל מלאך האלהים) אם נא מצאתי חֵן בעיניך ועשית לי אות שאתה מדבר עמי (שופט' ו יז). ויאמר דוד אל אכיש אם נא מצאתי חֵן בעיניך יתנו לי מקום באחת ערי השדה (ש"א כז ה).—ובקשת המב"ע למצא חן, שתנתן לו בקשתו: ויאמר שכם אל אביה (של דינה) ואל אחיה אמצא חֵן בעיניכם (שיתנו לי את הנערה) ואשר תאמרו אלי אתן (בראש' לד יא). — ולדחיית חסד בדרך כבוד: ויאמר עשו (ליעקב) אציגה נא עמך מן העם אשר אתי ויאמר (יעקב) למה זה אמצא חֵן בעיני אדני (בראש' לג יה). —ולתמיהה על החסד: ותפול (רות) על פניה ותשתחו ארצה ותאמר אליו מדוע מצאתי חֵן בעיניך להכירני (רות ב י). —וגם בתשובה על חסד שכבר נעשה להמדבר להגות תודה והחזקת טובה: ויאמר יוסף אל העם הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה הא לכם זרע וזרעתם את האדמה וכו' ויאמרו החיתנו נמצא חֵן בעיני אדני והיינו עבדים לפרעה (בראש' מז כג-כה). ויען עלי (לחנה) ויאמר לכי לשלום ואלהי ישראל יתן את שלתך אשר שאלת מעמו ותאמר (חנה) תמצא שפחתך חֵן בעיניך (ש"א א יז-יח). ויאמר המלך לציבא הנה לך כל אשר למפיבשת ויאמר ציבא השתחויתי אמצא חֵן בעיניך אדני המלך (ש"ב יו ד). ותאמר (רות לבעז שהטה לה חסד וידבר לה תנחומים) אמצא חֵן בעיניך אדני כי נחמתני וכי דברת על לב שפחתך (רות ב יג).— וְנָשָׂא חֵן, כמו מצא חן: ותהי אסתר נשאת חֵן בעיני כל ראיה (אסת' ב טו). ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חֵן וחסד לפניו מכל הבתולות וישם כתר מלכות בראשה (שם יז). ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עמדת בחצר נשאה חֵן בעיניו ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו (שם ה ב). — *העלה חֵן: הלואי תהיה החופה הזאת מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו (מד"ר בראש' ט).—*נגמל חֵן בעיניו:

שני דברים דבר יהושע בפני משה ולא נגמל חן בעיניו ואלו הן אחד במינוי הזקנים ואחד במעשה העגל (שם קהל׳, שבתי ורלה). — נתן חֵן פלוני בעיני אלמוני, עשה שפלוני יהיה רצוי לאלמוני, שאלמוני יעשה לפלוני הסד: ויהי יי׳ את יוסף ויט אליו חסד ויתן חִנּוֹ בעני שר ביר בית הסהר ויתן שר בית הסהר ביד יוסף את כל האסורם (ברלש׳ לט כא-כב). ונתתי את חֵן העם הזה בעיני מצרים והיה כי תלכון לא תלכו ריקם (שמות ג כא). ויי׳ נתן את חֵן העם בעיני מצרים וישאלום (שם יב לה). שנתן הקב״ה חן כל מקום בעיני יושביו (ירוש׳ יומ׳ ד מא:). ותנני היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי (ברכ׳ ס:). יתן חנו עליך בכל מקום שאתה הולך (מד״ר במד׳ יא). — חֵן חֵן: תשאות חֵן חֵן לה (זכר׳ ד ז), עי׳ תְּשֻׁאָה. — ואמר הפיטן: אות קדושתו נקדיש בְּהֵן חֵן תשואות, קול אומרים הודו את יי׳ צבאות (הוס״מ פסח, מרוס וקלוס). — והשתמשו במליצה זו המליצים במשמ׳ הגית דברי תודה והכרה לאדם: לך השר לך חן חן תשואות, לך יאות היותך בזמן אות (ר״י הלוי, לך השר). פגעו בך צבא מחנים לאלפים ומאות, ואשים יפת עינים לך חן חן תשואות (הוא, יעלת חן). ותשואות חן חן למעלת כבודך על אשר בשרתני בעמדך הטוב (שו״ת מהר״י קולון לה). ותשואות חן חן למעלתך ומי יתן לי אבר כיונה אעופה לחזות בנועם הדרתך (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 4). תשואות חן חן לך אדוני (מתק שפתים 39). חן חן תשואות לך אחותי סלה עתה הלא אנחנו אל בת שלומית לשלום (רמח״ל, מגדל עז ג א). — °ועם חֵן פעם אחת: על כן הנני בא להשתחוות לפניך על טובות גמלתני, ותשואות חן על אשר בנופת הנחומיך תמכתני (ר׳ יצחק עובדיה, אגר׳ דופי הזמן). — °וחֵן חֵן, בלי המלה תשואות: חן חן לנוטר כרמו לשגשג גפנו ביום נטעו (ר״י הלוי לר״ב הנגיד, דיואן מק״ג). על שכמך נשאתני ואל מחוז חפצי הגעתני חן חן לך (ברכ׳ הנקדן, פרעוש וגמל). חן חן ורוב תודות לשמך אתן ואשתחוה אל הוד גדולתך (יסו״ע לר״מ זכות, הול׳ גרלינגר). חן חן למעלתך על שאלתך לשלום אבינו כי אין אנחנו ראויים לכל הכבוד הזה (ר״י אברבנאל, מקן). שהשתחוה משה ליתרו ונתן לו חן חן על ביאתו ואז שאלו איש לרעהו לשלום (הוא, יתרו). וכאשר בא אלישע אל העיר נכנס בעליה אשר עשתה לו השונמית וכאשר ראה כל מה שהשתדלה לכבודו אמר אל גיחזי שיקרא אותה וקראה ועמדה לפניו והיה זה לתת לה כבוד וקורת רוח חן חן לה על מה שהיתה עושה עמו (הוא, מ״ב ד יא). למה אמרו כן תעשה כאשר דברת שאין דרך להשיב כן למזמינים אלא לומר חן חן לך שכבר אכלנו (תולד׳ יצחק לר״י קארו, וירא). חן חן לך ידידי הלא זה דברי וכן יהיו דברי כל אוהבי ישרון באמת (ש״י רפפורט, הקד׳ לתש׳ גא׳ קדמ׳). — וחֵן בלבד: יקבל חן מאתנו על דבר זה (רש״י, סוף ב״מ). שאין ראוי לצאת מהדרך הישר לא לתקות שכר או חן או סכנה או על צד הבדיאה (כוס׳ לוסיס ב יד). וחן להם להפלוסופים על טרחם וכונתך לא על דבריהם (ר״י יעבץ, מאמ׳ האחדות ו). — *ובמשמ׳ רחמים: לא תתן להם חן (ע״ז כ.). — ואמר המשורר: התבשרי בתי כי עוד אנחילך חִנִּי, ולאט אנחך ואניתך במעוני, כי אין גואל קרוב ממני (רמב״ע, אותה נפשי). — ומ״ר חִנּוֹת: שלשה חינות הן חן מקום על יושביו חן אשה על בעלה חן מקח על מקחו (סוט׳ מז.). זאת חבולה בטובת בוראך וקנויה ברוב חסדיו ועוצם חנותיו (תו״ה, היחוד ה). —ואמר המשורר: בואי חסי תחת כנף רחמיו וחנותיו (ר״ז הלוי, סוף ספר הלכת). — °והחזיק חִנּוֹת לאדם, החזיק לו טובה: כאדם המחזיק טובה וחנות למי שעושה עמו טובה (רש״י במדב׳ כה יב). ראוי למי שהוא אוהב שלום שלא להכות ילד של אחרים אפילו אם רואה אותם שהם בנים משחיתים ח״ו עד שידע בבירור שאביו רוצה בכך ומהזיק לו חינות (פלא יועץ, ילדות). — °נתן חִנּוֹת לפלוני, אמר לו חֵן חֵן: ויהא (האורח) מרבה בכבוד בעה״ב וכבוד כל בני הבית ויראה געגועים וחיבה יתרה להילדים וכו׳ ובעת לכתו יתן חינות לבעה״ב ולאשתו (שם, אורח).

חנב[1], ממנו °חָנֵב.

°חָנַב, פ״ע, — חָנֵב, הַכֶּבֶשׂ, — כמו געה לשור, שאג לאריה: שור גועה אריה שואג איל צוהל נמר צורח כבש חונב זאב זורד צבי מפרט דוב מגמגם המור מברים פיל נוהם (כסא שלמה, ביה״מ ילינק ה).

---

[1]) לא נתברר מקורו. שני השרשים חנב a) וח׳נב b) שיש בערב׳ משמשים במשמעה כלה אחרת. ואולי נעשה זה בכונה שסרס המחבר את השרש נבח שהוא קול הכלב וייחדו לקול הכבש, שלא מצא לו שם מיוחד.

a) حنب b) خنب

***חָנַג**[1], פ"ע, — חנג על קברו של פלוני, הלך שמה להשתטח ולהתפלל: וקושרים עקדים על התמר של הצדיק לכל מיני חלאים וחוננים על קברי הצדיקים המתים ונודרים להם נדרים וקוראים אליהם ומבקשים מהם לתת להם חפצם (ספר בן מלאית, לקו"ק 32).
— פִּע', *חִנֵּג[2], —רקד, יצא במחול: מרחוק בשקפם (יהודה ואחיו) מזמרים ומחנגים, מלל אלה השרים המנהיגים, מעתה יכנסו בנימוסי ערוגים (שבת א תנכה, אודך).

חנה[3], ממנו חָנֶה, חנות, מַחֲנֶה, *תַּחֲנָה, תַּחֲנִית, *חֲנִיָּה.

חָנָה, פ"ע, חָנִיתִי, חָנוּ, חֹנֶה, חֹנִים, חֹנָה, חֲנֹת, חֲנֹתֵנוּ, לַחֲנֹתְכֶם, חֲנֵה, חֲנוּ, יַחֲנֶה, וַיִּחַן, נַחֲנֶה, וַנַּחֲנֶה, תַּחֲנוּ, וַיַּחֲנוּ, — א) כמו נָטָה, neigen; s'incliner, incline, ובהשאלה חָנָה היום, נטה והתחיל לערב: ויאמר לו חתנו אבי הנערה הנה נא רפה היום לערוב לינו נא הנה חֲנוֹת היום לין פה וייטב לבבך והשכמתם מחר לדרככם (שופט' יט ט). — ב) חָנָה הנוסע, ההולך בדרך במקום מן המקומות, פסק הליכתו ויתעכב במקום ההוא קצת, ויט שם אהלו וכדומה, sich niederlassen, sich lagern; s'établir, camper, set o. s. down, encamp: ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חֹנֶה שם הר האלהים (שמות יח ה). וירדפו מצרים אחריהם וישיגו אותם חֹנִים על הים (שם יד ט). איש על דגלו באתת לבית אבתם יַחֲנוּ בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד יחנו וְהַחֹנִים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה לצבאתם וכו' וְהַחֹנִים עליו מטה יששכר (במד' ב ב-ה). ככל אשר צוה יי' את משה כן חָנוּ לדגליהם וכן נסעו (שם לד). ואתם חֲנוּ מחוץ למחנה שבעת ימים (שם לא יט). ויסעו מסכות וַיַּחֲנוּ באתם בקצה המדבר (שמות יג כ). ויבאו אילמה ושם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים וַיַּחֲנוּ שם על המים (שם יה כז). ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני וַיַּחֲנוּ במדבר (שם יט ב). וילך משם יצחק וַיִּחַן בנחל גרר וישב שם (בראש' כו יז). ויבא יעקב שלם עיר שכם וכו' מפדן ארם וַיִּחַן את פני העיר (שם לג יח). וַיִּחַן שם ישראל נגד ההר (שמות יט ב). וַיַּחֲנוּן בעבר ארנון (שופט' יא יח). לפני בעל צפן נכחו תַּחֲנוּ על הים (שמות יד ב). ובנסע המשכן יורידו אתו הלוים וּבַחֲנֹת המשכן יקימו אתו הלוים (במד' א נא). אל נא תעזב אתנו כי על כן ידעת חֲנֹתֵנוּ במדבר (שם י לא). ההלך לפניכם בדרך לתור לכם מקום לַחֲנֹתְכֶם (דבר' א לג). ואקבצם אל הנהר הבא אל אהוא וַנַּחֲנֶה שם ימים שלשה (עזרא ח יה). — ואמר המשורר: אלהים יהי עמם בנסעם ובחנותם היותם למול עיני בנסעי ובחנותי, וישקם בכל מחנה במטר כמי עיני וימטר עליהם טל ומטר כדמעתי (רשב"ג. ידידי שעו מני). — *ותחנת במקום הַנָּתָה: שיירא שהנת בתל שהוא גבוה עשרה (ירוש' ערובי' א יט ג). — ובפרט חַיִל שהולך למלחמה: ויקם דוד ויבא אל המקום אשר חָנָה שם שאול (ש"א כו ה). ופלשתים חָנוּ במכמש (שם יג יו). וחית פלשתים חֹנָה בעמק רפאים (ש"ב כג יג). ויקבצו פלשתים את כל מחניהם אפקה וישראל חֹנִים בעין אשר ביזרעאל (ש"א כט א). וילך אבימלך אל תבץ וַיִּחַן בתבץ וילכדה (שופט' ט נ). ויעלו פלשתים וַיַּחֲנוּ ביהודה (שם יה ט). — ועם עַל במשמ' זו, חָנָה עַל העיר: ויעל נחש העמוני וַיִּחַן על יביש גלעד (ש"א יא א). ויעלו חמשת מלכי האמרי וכו' הם וכל מחניהם וַיַּחֲנוּ על גבעון וילחמו עליה (יהוש' י ה). והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם ועלו עליו וַיַּחֲנוּ עליהם וישחיתו את יבול הארץ (שופט' ו ג-ד). ועתה אסף את יתר העם וַחֲנֵה על העיר ולכדה (ש"ב יב כח). וְחָנִיתִי כדור עליך וצרתי עליך מצב (ישע' כט ג). השמיעו אל בבל רבים כל דרכי קשת חֲנוּ עליה סביב (ירמ' נ כט). בעשור לחדש בא נבוכדראצר מלך בבל הוא וכל חילו על ירושלם וַיַּחֲנוּ עליה ויבנו עליה דיק סביב (שם נב ד). אם תַּחֲנֶה עלי מחנה לא יירא לבי אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח (תהל' כז ג). — וגם בלי ו המהפך, *יִחַן במקום יחנה: ויניח רוכב ערבות, וַיִּחַן בתוך מעלות עֲרָבוֹת, בצדק קיחת שתי ערבות, ואתה מרבבות קדש אלפי רבבות (יוצר ב ככות, כי אקח). — וְחָנָה סָבִיב בכונה של איבה: יחד יבאו גדודיו ויסלו עלי דרכם וַיַּחֲנוּ סביב לאהלי (איוב יט יב). — ובכונה של מחסה והגנה: חֹנֶה מלאך יי' סביב ליראיו ויחלצם (תהל' לד ח). — ואמר בן סירא: אשרי אנוש בחכמה יהגה ובתבונה ישעה וכו' החונה סביבות ביתה והביא יתדיו בקירה (כ"ס גני' יד כ-כד). — *ובהשאלה לדברים מפשטים: מה

---

[1]) פעל נגזר מהשם הארמי הִנְגָא שהוא בעצמו, לפי דעת קצת, אינו אלא שנוי מהשרש חגג, נ במקום ג הכפול. — [2]) בארמ' חַנֵּג.

[3]) לפי דעת רוב החכמים כמו בערב' חני a) במשמ' נטה, ולפי דעת ברט כמו בערב' נחי b).

---

a) حني b) نحي

שאנחנו מרגישים במציאות העולם הם הגשמים ומקרים חוּנִים עליהם (ע"ת לר"א הקרלי ג).—חֹנָה, עי' ערך חֹנָה. — ג) *בדקדוק, חֲנַת האות, היתה נחה, לא היתה מונעת בתנועה: להורות על האותיות למיני יסודותם ועניני מלאכותיהם וללמד על חֲנוּתָם ונענועם לשנוי מראיהם (מנחם בן סרוק, מחב' כ). — ופָעוּל חָנוּי: ישנו (וו) בנענוע וחנוי (שם, מחב' ו). — ואות חוֹנָה, נחה, אם נח נסתר או נראה: כמו עשן אשר בין השי"ן ובין הנו"ן אות חונה והנון היא גם היא חונה וכו' וכמוהו דבר בין הבי"ת ובין הרי"ש אות חונה והרי"ש אחריו חונה וכו' נקבצו באחרית המלים האלה (בְּאות גְּדוּלוֹת) שתי אותיות חונות והמה הויו והתיו (תשו' תלמידי מנחם 21). ותהיינה (אותיות הגרון) נעות במקום חנותם וכו' ותשימם אותם במשקלך הנויים למען הביאם במשקל וכו' שתה עי"ן לענות חונה כמו בי"ת לבנות וכו' ותשים אל"ף מאכל ועי"ן מעדנים חונות והמה נעות (שם 23-24). — וחוֹנָה, חוֹנוֹת, כמו שֵׁם, ר"ל אות חונה: דע כי לשון הערב לא תקפוץ אות בין שתי חונות במכתב או במבטא וכו' ואם נמצא כמעט מזער יעמדו בבריתה על שתי חונות וכו' כי נקבוץ אנחנו בין שתי הונות ולא יאבו המה (הערבים) וימאנו לעשות ככה וכו' השחת הלשון בשוסף מחונה נע ולא נכון לעשות ככה וכו' ואנשי לשון הערב לא יניעו החונה ולא ישימו מהנע חונה (שם 21-23).

— פִּע', *חִנָּה, מקו' חַנּוֹת,—בדקדוק, עשה אות לחונה: ואנחנו לא נוכל להוציא לשוננו מעקרה ולהפכה מיסודתה להניע החונה ולחנות[1]) הנע (שם 23).

— הִפְע', *הֶחֱנָה,—כמו חִנָּה: ולו באתה להחנות' (את שתי היודים) בטלת המשקל (שם 22). כי בנין לשונם להניע המלים ולהחנותם למען הביאם במשקל (שם 23).

חַנָּה[2]), ש"נ, מ"ר חַנּוֹת, — המדה לָחֹן ולהטות חסד לאדם: האפס לנצח חסדו גמר אמר לדר ודר השכח חַנּוֹת[3]) אל אם קפץ באף רחמיו (תהל' עז ט-י).

***חִנּוּג**, ש"ז, — שה"פ מן *חִנֵּג, מחולות ורקודים: צהל נוגים, צפן לתענוגים, צירו בקנוגים, צלצל וְחִנּוּגִים (יוצר שבת ור"ח, אילת השחר).

***חַנּוּט**, ש"ז, מ"ר חֲנוּטִים,— גופת מת חֲנוּטָה, ובפרט הגופות החנוטות של המצרים הקדמונים, Mumie: החנוטים שחונטין אותם בכמה מיני סמים כדי להעמיד צורתו וגופו (בו"ת רדב"ז ג תקמח). כי מלאכה נפלאה היא מאד אשר ידעו לפנים להקשות גוית אדם מת למען יעמוד בשרו ימים רבים ולא ירקב אף לא יעלה צחנה ובאשה ועוד היום ימצאו מהחנוטים ההם אשר שמרו תמונתם ולא נרקבו בשפעת ימים כבירים אשר עליהם עברו והם קשים כאבן ושחורים מאד (שבי"ע א, מלריס). המציאו המצרים חכמה נפלאה מאד לחנוט את גוית המת ולהקשות אותה כאבן עד כי לא יבוא בה רקב ותתעודד לנצח ואת גויות החנוטים שמו בארון ויניחו אותן בחדרי מות (ק"ש, די"ע א, מלריס).

***חִנּוּךְ**, ש"ז, — א) שה"פ מן חִנֵּךְ: איזהו חינוך הקברות מאריך בה ומרחיב בה וכו' (תוספתא מו"ק א ט). — ואמר הפיטן: יום חִנּוּךְ כרכובי, צפיתי פה עכובי, על משכבי (יוצר א פסח, אור ישע). חנוך מנורה ונרותיה קניה גביעיה כפתוריה ופרחיה ומלקחיה ומחתותיה לעשות מככר זהב (מוס' א שבוע', תורה). — והנוך הכהן הגדול: בו ביום נתמנה להיות כהן גדול מביא שתים אחת לחינוכו ואחת לחובת היום (ירוש' שקל' ז כ ד). מקיש חינוכו (של כהן) להמשחו מה המשחו רבוכה אף חינוכו רבוכה (מנח' עח.). כ"ג המתקרב לעבודה צריך שתי עשרונות האיפה אחת להמשחו ואחת לחינוכו (שם).—ב) הרגלה בהדרגה לאט לאט בדבר מהדברים: התינוקות אין מענין אותן ביום הכפורים אבל מחנכין אותן לפני שנה וכו' אי זה חינוך[1]) היה רגיל לאכול בשתי שעות מאכילי אותו לשלש בשלש מאכילין אותו בד' (יומ' פכ.). כאן בקטן שהגיע לחינוך כאן בקטן שלא הגיע לחינוך (חגי' ד.). כמו תינוק שחינוכו שנה לפני גדולתו (תוספ' כתוב' ג). שבשאר מצות אם רצה להקדים חנוכו של תינוק רשאי ומחנך אותו לעשות המצוה כהלכתה כגדול ממש (ר"ג על הרי"ף, יומ' ג).

---

1) אולי צ"ל ולהחנות.

2) משק' חַמָּה, שַׁמָּה, חַבָּה, ועי' הערה לקמן. —

3) ראו בו המפרשים והחדשים מקור, ואמרו בי נשתנה שלא כדין עפ"י פעולת ההקש של ל"ה. ואחרים תרצו זרות המקור הזה במה שיחדו לו שרש חנה מיוחד, כמו בערב' חנא a) (Barth, WU. 20). אך השמות חסד ורחמים שמלפניו ולאחריו מעידים כי גם חַנָּה הוא שֵׁם.

1) ואמרו שם: אמר רבא בר עולא תרי חנובי הוו.

a) حنا

—ובכלל, "הרגל בדבר מהדברים: אמנם נכון בזכר אלה הענינים הטבעיים חנוך המעיין בזה הספר עד שיגיע אל מה שנרצה לזכרו מן הענינים האלהיים והוא כבר הורגל ונתחנך (אמונה רמה א ו).—ג) "התחילו להשתמש בשם זה בזמן החדש במשמ' גדול ולמוד הילדים והרבותם במנהגים טובים ומדות טובות ובידיעות הנצרכות, Erziehung ; éducation : סבותי את לבי לראות המעשה הנעשה תחת השמש בעניני גדול הבנים והנהגתם בחנוך הטבעי והמוסרי וארא בהורים ומורים אבינה בבנים האמונים על חיקם והנה רעה נגד פניהם המורים תעו בדרך החנוך והבנים הרועים על ידיהם ילכו שובב (בכה"ע תקפ"ב, מכת' ע"ד חנוך כניס). אמנם את זה ראיתי ונתון אל לבי יום יום אנשים רבים וכן שלמים ידברו בענין חנוך הנערים אלו בפיהם ידברו את רעיהם בשער ואלו בדפוס יוציאו מחשבותם וכו' (שם 51).

חנוכה, — עי' חֲנֻכָּה.

חַנּוּן, ת"ז, — שמדתו לָחֹן, barmherzig, gnädig ; gracieux, miséricordieux; gracious, merciful: והיה כי יצעק (העני) אלי ושמעתי כי חַנּוּן אני (שמות כב כו). יי' יי' אל רחום וְחַנּוּן ארך אפים ורב חסד (שם לד ו). ושובו אל יי' אלהיכם כי חַנּוּן ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה (יואל ב יג). כי חַנּוּן ורחום יי' אלהיכם ולא יסיר פנים מכם אם תשובו אליו (דהי"ב ל ט). כי אל חַנּוּן ורחום אתה (נחמ' ט לא). חַנּוּן יי' וצדיק ואלהינו מרחם (תהל' קטז ה). —ובמשמ' שֵׁם: ברוך אתה יי' חנון המרבה לסלוח (תפל' י"ח, סלח). — ואמר הפיטן: מפוזרת מקצה לקצה. חַנּוּן סגוריה היצא (יוצ' שבת חוהמ"פ, אלה).

***חִנּוּן**, ש"ז, מ"ר חִנּוּנִים. — בה"פ מן חֵנֵּן. ׳ לשונות נקראת תפלה זעקה שועה נאקה וכו' חנון (ספרי ואתחנן כו). — ואמר הפיטן: תבא לפניך שועת חִנּוּן, תהי נא אזנך קשבת תחנון, שמעה יי' צדק הקשיבה רנון (סליח' יוה"כ, תכוה). שנתחנן (משה לפני הקב"ה) תקט"ו חנונין (מדר' פטיר' משה ביהמ"ד ילינק ג).

*חָנוּן, חֲנוּנָה, — עי' "יְחַנּוּן.

"חַנּוּנָה, ש"נ, — מדת החַנּוּן, עי' חַנּוּנוּת.

***חַנּוּנוּת**, ש"נ,—סגולת החנון: שהרי יקרא (הבורא) רחום וחנון ורב חסד וכו' והחנון ורב חסד יתחייב מחנונותו ורבוי חסדיו שימעט שיעור העונש על שיעור החטא ב"ש שלא יגבילנו ובכן יודע רוב חנונותיו וחסדיו (תגמ' הנפ' ב א).

***חֶנְוָנִי**[1], חֶנְוָנִי, ת"ז, מ"ר חֶנְוָנִים, חֶנְוָנִי. — בעל חנות, Krämer ; boutiquier ; shop-keeper : הולך אדם אצל חנוני הרגיל אצלו ואומר לו תן לי ביצים ואגוזים במנין (כיל' ג ז). לא ילמד אדם את בנו חמר גמל ספר ספן רועה וחנוני שאומנותן אומנות לסטים (קדוש' ד יד). לא יחלק החנוני קליות ואגוזים לתינוקות מפני שהוא מרגילן לבוא אצלו (ב"מ ד יב). אין מושיבין חנוני למחצית שכר (שם ה ה). חנוני מקנח מדותיו פעמים בשבת (ב"ב ה י). ואלו נשבעין ונוטלין השכיר והנגזל וכו' והחנוני על פנקסו (שבוע' ז א). אמר לחנוני תן לי בדינר פירות ונתן לו אמר לו תן לי את הדינר אמר לו נתתיו לך (שם ו). המודר הנאה מחבירו ואין לו מה יאכל הולך אצל החנוני ואומר איש פלוני מודר ממני הנאה וכו' (נדר' ד ז). המחהו אצל החנוני ואצל השולחני (ספרא קדוש' לב). החנוני שהיה מבשל ירקות בשביעית לא יהא מחשב שכרו על דמי שביעית אבל מחשב הוא על היין ועל השמן (ירוש' שבי' ז לז ג). והיו ישראל אוכלין ושותין והיה אחד מהן יוצא לטייל בשוק ולוקח לו חפץ מן החנוני והיתה הזקינה מוכרת לו את החפץ כשוויו והנערה (המואבית) אומרת לו בא וטול לך בפחות (שם סנה' י כח ד). מעשה בשעת השמד בחנוני אחד מישראל שהיה מבשל בשר טהור ובשר חזיר ומוכר שלא ירגשו בו שהוא יהודי (מד"ר במד' כ). — ומ"ר: החנונין אינן רשאין למכור את הדמאי (דמאי ב ד). חוט מאונים של חנונים של בעלי בתים טפח (כלים כט ה). ר' צדוק ואבא שאול בן בטנית שהיו חנונים בירושלם והיו ממלין מידותיהן מערב יו"ט ונותנין אותן ללקוחות ביום טוב (ירוש' ביצ' ג סב). שני חנונים שאירע לאחד מהן דבר הרי אלו נועלין את הנוחת (שם מו"ק ג פב).

***חֶנְוָנִית**, חֶנְוָנִית, ש"נ, מ"ר חֶנְוָנִיּוֹת. — אשה בעלת חנות: המושיב את אשתו חנונית או שמינה

---

[1]) כך קריאת הספרדים, וכך במשנ' מנק' כ"י פרמה (כלים כט ה): שֶׁלְּחֶנְוָנִים. האשכנזים קוראים חֶנְוָנִי. נלדק' (Nö. Beitr. 8): חֶנְוָנִי, וכן פרנק' (173), וכן לוי. והוא מן חָנוּת, ונגזר מן עצם אותיות השרש חנו בלי סימן הנקבה. בערב' חָאנִי a).

a) حانوي

אפוטריפא הרי זה משביעה כל זמן שירצה (כתוב' ע ד). אין האיש משביע את אשתו עד שיושיבנה חנונית או שיעשנה אפוטרופיא (תוספתא שם ט ג).

חֲנוּפָה, — עי' חֲנֻפָּה.

חָנוּק, — עי' חָנֻק.

חָנוּת[1], ש"נ, מ"ר חָנֻיּוֹת, חֲנוּיוֹת. — א) הדר השוב מתחת להבנין: ויקצפו השרים על ירמיהו והכו אתו ונתנו אותו בית האסור בית יהונתן הספר כי אתו עשו לבית הכלא כי בא ירמיהו אל בית הבור ואל החנֻיות וישב שם ירמיהו ימים רבים (ירמ' לז יה-יו). — ב) בפרט, *חדר שמונהים שם הרבה סחורה למכירה לכל הצריך, Laden; boutique; shop: לא יפתח אדם חנות של נחתומין ושל צבעין תחת אוצרו של חבירו (ב"ב כ ב). חנות של נחתומים ושל צבעים (הזמן הוא) שלש שנים (ב"מ ח ו). הקפת החנות אינה משמטת (שבי' י א). הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח (אבות ג טז). היה עומד בחנות של בושם כל היום (תוספתא ברכ' ו יב). המושיב את חבירו בחנות למחצית שכר הרי זה נותן לו שכרו כפועל בטל (שם ב"מ ד יא). פשטו צואריהן ואכלו מפתח החנות משלם מה שנהנית (אכלו) מתוך החנות משלם מה שהזיקה (ירוש' ב"ק ב ג). שונה הוא לעצמו שלא יפסיק את למודו ועושה לו חנות קטנה בשביל פרנסתו (מו"ק טו.). לשנים שנכנסו לחנות אחד אכל פת קיבר וקטנית ואחד אכל פת נקייה ובשר שמן (מד"ר קהל', כי כרכ). לפלוני חנותו נעולה שהוא משמר את השבת (מכי' כי תשא א). שפעמים שאדם בוש להיות מוכר על פתח חנותו (תוספתא ב"ק יא ז). הנכנס לחנותו של בשם והריח ריח (ברכ' נג.). הנכנס לחנותו של נגר שלא ברשות ונתזה בקעת וטפחה על פניו ומת (ב"ק לב:). עושה אדם חנות בצד חנותו של חבירו ומרחץ בצד מרחצו של חבירו (ב"ב כא:). שני חנוונים שאירע לאחד מהן דבר הרי אילו נועלין את חנותן (ירוש' מו"ק ג פב:). שבאלו (התעניות) מתריעין ונועלין את החנויות (תעני' א ו). עיר שיש בה ע"א והיו בה חנויות מעוטרות ושאינן מעוטרות (ע"ז א ד). מי שיש לו חנויות פתוחות לרשות הרבים ופתוחות לחצירו (תוספתא עירוב' יב). חנויות של עבודה זרה אסור לשכור מהן (שם ע"ז ו א). התחיל לתקוע תקיעה ראשונה (בע"ש) נמנעו העומדים בשדה מלעדור ועדיין חנויות פתוחות ותריסין מונחים התחיל לתקוע תקיעה שנייה נסתלקו התריסין ונגעלו החנויות (שבת לה:). אילו שהן עושין סוכות בפיתחי חנויותיהם בחג (ירוש' ב"ק ו ג). — ומשל, ־אומרים אנשים: החנות בונה הבית ואין הבית בונה החנות (פלא יועץ, קנין).

אוצר. — אמה. — *הקיף, *הקפה. — *חנוני. —*חריף, סחורה חריפה. — *יזן, חנות מיוזנת. *מכירה. — משקל. — סחורה. — ־פדיון. —־שלט. — *תגרי חרך. — *תריסים.

־חֲנוּת, ש"נ, — כמו חֵן, במשמ' רחמנות: יחד נפשך להבורא יתעלה והשתדל להשיג מציאותו מצד חכמתו וגבורתו וחנותו ורחמנותו ורוב השגחתו על ברואיו (חו"ה, היחוד י). ויזמן לו (להילוד) הבורא יתעלה מזונו משדי אמו וכו' ומחנותו בזה ששם נקב השד כפי מחט לא רחב שיגר החלב מבלי מיץ או שיחנק בו הילד בעת מצצו את השד ולא צר הרבה שיטרח בהוצאתו המיץ (שם, הבחינה ה). — ואמר המשורר: אשפוך שיחי לפני גוחי גם שכלי לו נפשי ישא, ובעין חנות יביט אלי ובהדרו חיש פני ישא (רמב"ע, תרשיש ט).

חֲנוּת, — עי' חֲנֹת.

א־חנט[1], ממנו א.חָנַט, חֲנָטִים, ־חֲנוּט, ב.־חֲנָטָה, ־חֲנִיטָה.

א־חָנַט, פ"י, עת' יַחֲנֹט, וַיַּחַנְטוּ, מק' חֲנֹט, — חָנַט את המת, מלא את הגוף בבשמים במלאכה מיוחדה, שיתקים לארך ימים, einbalsamieren; embaumer; embalm: ויצו יוסף את עבדיו את הרפאים לַחֲנֹט את אביו וַיַּחַנְטוּ הרפאים את ישראל (בראש' נ ב).

[1] גם בערב' חנט a) במשמעה זו.

[1] בערב' חַאנַאהa) וחאנותb), וחאניהc). ואמרו הל"ע הקדמונים שהוא מקום שמוכרים בו יין, והמלונים החדשים מפרשים אותו ב„דכאן" סתם, ר"ל מקום למכירת כל סחורה, ולפי הנראה מהמלונים הערבים הם סוברים כי מלה זו מן השרש חני d) המשמש בערבית במשמ' כפיפה ועשיית כפה וכדומה. אך כבר החליטו קצת החכמים את השם חנות בפרט לשאול מארמית (S. Fr. Aram. Lehnw. 172). וסוברים כי נגזר מן חנה בעברית.

a) حاناة b) حانوت c) حانية d) حنى

a) حنط

ויחנטו אתו (את יוסף) ויישם בארון במצרים (שם כו).

— נפע׳, *נֶחְנַט, — שחנטוהו: שכל מה שאירע לזה (ליעקב) אירע לזה (ליוסף) מה זה נולד מהול אף זה נולד מהול וכו׳ זה מת במצרים וזה מת במצרים זה נ ח נ ט וזה נ ח נ ט זה העלו עצמותיו וזה העלו עצמותיו (מד״ר בראש׳ פד).

ב. **חנט**[1], מִמֶּנּוּ ב.חָנַט, *חָנָט, א.*חֲנָטָה, יְחַנִּיט.

ב. **חָנַט**[2], פ״ע, עת׳ יַחְנֹט, — חָנַט הפרי, האילן, חָנְטָה החטה, השעורה, התאנה, הגיעו להמדרגה האחרונה לפני בשולם, zu reifen anfangen; commencer à mûrir; begin to ripen: התאנה חָנְטָה פגיה והגפנים סמדר נתנו ריח (שה״ש ב יג). כל אילן שחנטו פירותיו קודם חמשה עשר בשבט הרי הן לשעבר (תוספתא שבי׳ ד כ). לקט תאנה ואינו יודע אימתי חנטה (ירוש׳ שם ה לה ד). זתים ותמרים וחרובין וכו׳ שהנטו קודם לזמן הזה (שם). אתרוג שחנט בשנת ערלה ויצא בשנת היתר (שם ערל׳ א סא.). הרובין הרי הן הונטין קודם ראש השנה של עולם (שם שבי׳ ד לה ד). אילן העושה בריכה אחת כגון דקלים וזיתים וחרובין אע״פ שחנטו קודם ט״ו בשבט מתעשרין לשנה הבאה (ר״ה טו:). רוח צפונית יפה לחטין בשעה שהביאו שליש וקשה לזיתים בזמן שהן חונטין רוח דרומית קשה לחטין בשעה שהביאו שליש ויפה לזיתים בזמן שהן חונטין (יומ׳ כא:). — ובהשאלה ינולד, כמו שאמר הפיטן: זכור חָנַט מנו עמלכי גם כילק לאבד חלקי, ירוע כבירים לעין כל ללוקקי (שבת זכור, זכור איש).

— נפע׳, יֵחָנֵט, — כמו קל, הגיע לבשול פרי: והיא שנת גמירת הפרי הנחנט בשביעית עצמה (ר״ת ר״ה טו:). — ובהשאלה, הוליד: ותיק הנעלה באחד ההרים, לשמנה קיים ברית בשרים, וזרע ומצא מאה שערים, ולששים נֶחֱנַט במציק ומשעשע, ולשיבה כהה מאורו להשע (יוצר ב ר״ה, שבתי). הקריב חלב וחמאה, ונחנט פרי למאה, ונמת לו העלהו לעולה (סלי׳ ד עי״ת, אזרחי).

— הפע׳, הֶחֱנִיט, — עשה שיחנט, במשמ׳ הצמיח ענף: מניח שתי גרופיות טפחיים סמוך לקרקע כדי שיחניט אחר באותו גוע (רגמ״ס ב״ב פ:). — וכמליצה, בהשאלה: החתום למטה העורך תחן להחניטו גזעי נאמנים (שו״ת מהר״י קולון לה).

***חָנָט**, ש״ז, — שה״פ מן ב.חָנַט: אמר ר״ש בן לקיש מודה ר׳ עקיבא להכמים בחנט והשרשה (ירוש׳ מעשר׳ ה נא ד). מעשר בהמה לא עשו אותו לא כחנט ולא כשליש (שם שקל׳ ג מז:). הרי אתרוג עקרתה חנטו לא עקרתה שנתו וכאן עקרתה שנתו לא עקרתה חנטו (שם שבי׳ ה לה ד). חרובין שילשולן היא חנטן (שם ד לה ג) אתרוג של שביעית שנכנסה לשמינית פטורה מן המעשר כי חנטה בשעת פטור וחייבת בביעור הלך גם בזאת אחר חנט וכו׳ כי אחר חנט אנו הולכין (תשו׳ הגא׳ הרכבי רמג).

א. ***חֲנָטָה**, ש״נ, — כמו חָנָט: אתרוג אחר לקיטתו למעשר ואחר חנטה לשביעית (ר״ה יה:). ציץ הוא חנטת הפרי כשהפרח נופל (רש״י במד׳ יז כג).

ב. ***חֲנָטָה**, ש״נ, — שה״פ מן א.חָנַט, חנטת המת: ענין החנטה היה שהיו מרקחים אותו בבשמים וזנים כענין שכתוב באסא המלך וישכיבוהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים מרוקחים במרקחת מעשה (ר׳ בחיי, ויחי). שבעים יום ארבעים יום של חנטה ושלשים יום לאבלות (שם). ובני בניו (של מת) לא יגעו במטתו ואם תאמר בחנטה אי אפשר אם לא יגעו בו אבל במיטה אפשר ע״י בניו (ספר חסיד׳, תתתשס״ג).

חֲנֻטִים, — שם בל״ר, המעשה להנט גופת מת: וימלאו לו (ליעקב אחרי מותו) ארבעים יום כי כן ימלאו ימי החנטים ויבכו אתו מצרים (בראש׳ נ ג).

***חֲנָיָה**, ש״נ, — שה״פ מן חָנָה, כמו חֲנִיָּה: לא תתן להם חניה בארץ (ירוש׳ ע״ז א מ.), ר״ל הרשות לחנות. — ועצם הפעולה: אז היתה חֲנָיַת סכו בתלתלי תקף בשנאני שקט ברכב רבותים (יוצר א סכות, אקתה). ויקרא שמות לכל בריתו, ועל כל יצורים היתה אימתו, ובעדן גן היתה חֲנָיָתוֹ (יוצר ב שבוע׳, בעשוע). באו להורב כל מקהלותם, ונגד ההר היתה חֲנָיָתָם (שם, בבורי מעשהו). ומאתם לפני פי החירות היתה חֲנָיָתָם, בין מגדל ובין הים באמצעיתם (יוצר ז פסח, תסדי).

***חָנִיט**, ש״ז, מ״ר חֲנִיטִים, — הפרי שחנט, ובהשאלה, ילדים: עבד כהחפש מעני בבל, חניטיו אם תעתעו בתבל, שיחו יחוננם לחיי הבל (מוס׳ א ר״ס

---

[1]) בערב׳ כמו״כ במשמעה זו.

[2]) בערב׳ חַנַט a) אלזרע חאן חצאדה, ר״ל הגיע הזורע לקצירו.

a) حنط الزرع حان حصاده

אלף). רגל גביר אתים וסע פעמים סכותה, וטארמי ישעיר בעדו סכותה, בכן חניטיו סעו ראשית סכותה, ושבעת הזויי משי עלימו סכתה (יוצר ב סכות, אליס).

***חֲנִיטָה**, ש"נ, — כש"פ מן א.חָנַט: והחניטה הנה היא סמים שמערבים ועושים אותם למת בלבד (הפרש' לריב"ג, חנט). רופאי מצרים המה ידעו עוד בימי יוסף מלאכת החניטה אשר כל חכמי רופאי זמננו לא ידעו הגם עתה (בני"ע א, מצרים).

***חֲנִיָּה**, ש"נ, מ"ר חֲנִיּוֹת, — כמו חֲנִיָּה: מה בחנייתן על פי הדיבר אף בנסיעתן על פי הדיבר (ירוש' עירוב' ה כב ג). כנחלתן כך חנייתן כדי לחלק כבוד לדגלים (סוכ' ו:). מה בחנייתו נפסל ביוצא אף בנסיעתו נפסל ביוצא (מנח' לה.). אע"פ שהיה הענן עושה כל המדבר מישור היה מניח מקום גבוה למשכן שיהא שם חנייתו (תנחומא חקת לו).— ומ"ר: את מוצא בכל מקום יהודה תחלה לחנייות דגל יהודה תחלה (מד"ר במד' ב). שהוידו על חניותיו של הקב"ה (שם יז). —ואמר המשורר: ידמו (הידידים) כי להוסיף הון אני סר ונעתק מַחֲנִיָּה אל נסיעה (ר"ש הנגיד, כנווה).

חָנִיךְ[1], ש"ז, מ"ר חֲנִיכִים, חֲנִיכָיו, —מי שמחנך ורגיל בדבר, רגיל בשמוש כלי זין וכדומה: וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חֲנִיכָיו ילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות וירדף עד דן (בראש' יד יד).— ובהשאלה לפרחים: ופרחים בדוד אשנבי יצלו, מתגרת יד הסתיו נבלו קמלו, מריח האביב היו כלהם, הוי חֲנִיכַיִךְ הנה ושבתי, הכמוהם גם את תשובי תפרחי, הה האדם עץ לא יפרח רק פעם (יל"ג, הג להלני). — והשתמשו בזמן החדש בשם זה במשמ' ילדים המחנכים בבית החנוך וכדומה, Zögling; pupile; pupil.

***חֲנִיכָה**[2], ש"נ, בכנ' חֲנִיכָתוֹ, — כנוי, שם נוסף על שמו, Beiname; surnom; surname: כתב (בהגט) חניכתו וחניכתה כשר (גיט' ט ח). חניכת אבות בגיטין עד י' דורות (גמ' שם פח). בעלי חניכתו שמם אברהם כשמו (מד"ר בראש' מג). כשאין לו אלא אותו שם הכתוב בגט ואין לו חניכה וכשכותב בגט וכל שום וחניכה נראה זה הגט של אדם אחר שיש לו שם וחניכה (תוספ' גיט' לד:). אלא חניכה שהמשפחה נקראת על שמה (שם פח.).

***חֲנִיכַיִם**[1], — פנים הפה מאחורי השִּׁנַּיִם: כזית שאכלנו חוץ משל בין השינים אבל מה של בין החניכים מצטרף למה שבלע שהרי נהנה גרונו (רמב"ם. מאכל' אסור' יד ג). — ובמשמ' מקום השנים, Kiefer; mâchoire; maxilla: (אם נגממו) חניכים החיצוניות (הוא מום מפני שאין זה בסתר שנראה בשאוכל[2]) (רגמ"ה בכור' לז.). — ובמשמ' זו השתמשו בשם זה הסופרים בזמן החדש.— ועי' חֵנֶךְ.

חֲנִינָה, ש"נ,— כש"פ מן חָנַן, במשמ' רחמים: והטלתי אתכם מעל הארץ הזאת על הארץ אשר לא ידעתם אתם ואבתיכם ועבדתם שם את אלהים אחרים יומם ולילה אשר לא אתן לכם חֲנִינָה (ירמ' יו יג).— ובספהמ"א: א"ר בנימין לפי ששמענו חנינה בי"א שבטים ולא שמענו חנינה בשבט בנימין (מד"ר בראש' לב). ואמרו אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה ויחנו החנינה אל הדעת והלמוד אל הבינה (מלמד התלמיד', עקב). שעל צד החנינה והחסד נמצאו (המושכלות) באדם כדי שעל ידם תגיע הידיעה וההשכל לאדם (העקרים א עו). — ואמר הפיטן: להם (להעוללים) דר מעונה, לא נתן חֲנִינָה (קינ' לת"ב, איך נוי). והיה אל אמונה, מהרהר למענה, ומבין בחנינה אברא עולם בבינה, בעבור אמנה (יוצר א שבוע', בלמו). זכור קרית חנה, ועדת מי מנה, המפוזרת בכל פנה, רוממה בחנינה, כי געה עונה, ועת לחננה (יוצר שבת זכור, זכור את).--ומ"ר: במשול רשע על עם דל לישועתך סובר, ונתאזרת בחנינותיך מפזר ומפורד לכנס ולהבר (יוצר שב"ג, אין ערוך).

***חֲנִינוּת**, ש"נ,—כמו חֲנִינָה, וסגולת מי שהוא חַנּוּן: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתציץ בבשתנו ותביט ברעתנו ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעוזך ותתעטף בחסידותך ותתאזר בחנינותך ותבא לפניך מדת טובך וענותנותך (כיוצ תפל' ר' יוחנן, ברכ' יז:). ואח"כ ישאל אדם צרכיו לפני בוראו ולבקש ממנו חנינות[3])

---

[1]) מן חנך, עי"ש.

[2]) לא נתברר מקור שם זה. יש מי שגזרוהו מן חנך ואמרו שהוא כנוי שצריך להתרגל לו. אך אין זה מחור.

[1]) בתוך סגנון ארמי בגמ': בשל בין שינים דכולי עלמא לא פליגי כי פליגי בין החניכיים מר סבר הרי נהנה גרונו בכזית ומר סבר אכילה במעיו בעינן (חול' קג:). אבל גוף המלה כתובה בצורה עברית. — [2]) בסגנון ארמי: חניכים החיצוניות הוי מום כי נגממו משום דלא הוי בסתר דמתחזי כדאכיל.

[3]) ואולי זה מ"ר מן חנינה.

דיעה והשכל ואה"כ להתחנן על עסקי התשובה (הקד' כמ"ג). שידע איך להתחנן והיאך לקרוא אותי עם מידת הטוב על מידת רחמים רחום ועל מידת חנינות חנון (ספ' חסידים, תתתתפ"ג).—ואמר הפיטן: אין רחמים כרחמנותך, אין חנינות כחנינותך (בהי"ח ליוס ס).

***חניפה**, ש"נ, מ"ר חניפות,— בה"פ מן חנף: והארץ חנפה כמין הניפות עושה עשב ואינה עושה קמה מראה קמה ואין הטין בקשים (רש"י ישע' כד ה). והגרוע שבכל ההניפות זה המחניף לחבירו כדי שיחטיאו (ספר ד"ת ודעת חכמה ב כב).

***חניפות**, ש"נ, — כמו חניפה: ויש חניפות רעה מאד והוא אדם המדבר עם חבירו ומחניף עמו בדברים מתוקים כדי שיאמר לו מה שבלבו וכו' גם בכלל ההניפות הוא מה שאמרו הז"ל שלא יהיה גונב דעת הבריות (ספר ד"ת ודעת חכמה ב כב). להנצל מן ההניפות ירחיק עצמו משני דברים אלו מן הכבוד ומן ההנאה (בס).

***חניקה**, ש"נ, -- בה"פ מן חנק, ובפרט אחת מארבע מיתות בי"ד: כל חייבי מיתות שנתערבו זה בזה נידונין בקלה וכו' הנהרגין (שנתערבו) בנחנקין רבי שמעון אומר (נידון) בסייף והכמים אומרים בחניקה (סנה' ט ג). בת כהן שהקילה התורה באירוסיה שתהא בשריפה אינו דין שנקל עליה בנישואיה שתהא בחניקה (ירוש' בס ז כד:). המותו ונעשית אשת איש הרי זו בשריפה אשת איש ואח"כ נעשית חמותו בחניקה (בס ט כז:). מי שנתחייב הריגה או נמסר למלכות או ליסטין באין עליו מי שנתחייב הניקה או טובע בנהר או מת בברונכי (סוט' ה:).—*חניקת הרחם, מחלה Hysterie: ואם יתנו אותו (את הלב התול הבר) בטבור האשה הוא טוב להחזיר למקומה הרחם היורדת למטה והאשה אשר תריה בו פעמים רבות תפול בנקלה בחולי חניקת הרחם (שלטי הגבור' נ). הניקת הרחם יקרה לנשים עם כמה מקרים רעים ונוראים (מעשה טוביה, גן נעול ז).

חנית[1], ש"נ, כנ' חניתו, חניתך, מ"ר חניתים, חניתות, חניתותיהם,— כלי זין של ברזל שראשו חד וצר, Speer ; épieu ; spear: וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל כי אמר פלשתים פן יעשו העברים חרב או חנית (ש"א יג יט). ואין יש פה תחת ידך חנית או חרב כי גם חרבי וגם כלי לא לקחתי בידי (בס כא ט). וביד המצרי חנית וירד (בניהו) אליו בשבט ויגזל את החנית מיד המצרי (ש"ב כג כא). ודוד מנגן בידו כיום ביום והחנית ביד שאול ויטל שאול את החנית ויאמר אכה בדוד ובקיר (ש"א יח י-יא). ויכהו אבנר באחרי החנית אל החמש ותצא החנית מאחריו ויפל שם וימת תחתיו (ש"ב ב כג). ויאמר דוד אל הפלשתי אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם יי' צבאות וכו' וידעו כל הקהל הזה כי לא בחרב ובחנית יהושיע יי' כי ליי' המלחמה (ש"א יז מה-מז). פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית ורב חלל וכבד פגר (נחו' ג ג). החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי והרק חנית וסגר לקראת רדפי (תהל' לה ב-ג). שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה (בס נז ה). וחץ חניתו כמנור ארגים ולהבת חניתו שש מאות שקלים ברזל (ש"א יז ז). נקרא נקריתי בהר הגלבע והנה שאול נשען על חניתו (ש"ב א ו). והוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל (בס כג יח). והנה שאול שכב ישן במעגל וחניתו מעוכה בארץ מראשתו (ש"א כו ז). — ובמליצה: לאור חציך יהלכו לנגה ברק חניתך (חבק' ג יא). ויתן יהוידע הכהן לשרי המאות את החניתים ואת המגנות ואת השלטים אשר למלך דויד (דהי"ב כג ט). ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות (ישע' ב ד). — ואמר הפיטן: הכם בתחלואי מיתות, וכלם בנגף לכתות, ודים עורכי חניתות, הגורי חרבות וקשתות (יוצר ז' פסח, אויבים), — ועי' רמח.

הנך[2], ממנו חך, הניך, חנך, חנכה, *חנוך. חנך.

חנך[1], פ"י, כנ' חנכו, יחנכנו, חנך יחנך, — א) חנך בית הדש, התחיל להשתמש בו, עשה מה

---

[1]) רק בעבר', ולא נתברר מקורו, רוב המדקדקים גזרוהו מן חנה, משקל פעית, וכך נראה מלשון נקבה של הנית שחשו המדברים עברית שהתיו היא סימן המשקל, ואמרו החכמים שנגזר מן חנה ע"ש מושג הנטיה או הכפיפה שבו. אך זה קצת דחוק, ואולי הנית משק' פעיל, והשרש הוא הנת, ולכן מ"ר הניתים הניתות. אבל גם בשרש הנת אין שום מושג שנוכל להניח שממנו נסתעף שם לכלי זין, ובכל השמות הנרדפים שיש בערב' לכלי זין זה אין אחד דומה פחות או יותר להנית.

[1]) בערב' הנכ a), ועי' הערה לערך חנך.

[2]) בערב' חנכ a), למד, עשהו הנסיון זהיר, חבב.

---

a) حنك حَنَّكَ

שנוהגים לעשות קודם התחלת השמוש בדבר, einweihen, inaugurer ; initiate : מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חֲנָכוֹ ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יַחְנְכֶנּוּ (דבר׳ כ ה). ויזבח שלמה את זבח השלמים אשר זבח ליי׳ בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף וַיַּחְנְכוּ את בית יי׳ המלך וכל בני ישראל (מ״א ח סג). — ב) חָנַךְ לְהילד, הרגילו ולִמדו במנהגים ומדות וכדומה, üben, erziehen ; exercer, éduquer ; train up : חֲנֹךְ לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה (מִשלי כב ו). —ˇוביחס הפעול : חנכו (מיכה את בנו) לעבודת הפסל להיות כהן לפניו (רב״י שופט׳ יז ה). שחנכם (אברהם את אנשיו) פעמים רבות במלחמה (רלב״ע בראש׳ יד יד).

— פִּע׳, *חִנֵּךְ, — א) חִנֵּךְ בית חדש וכדומה, כמו חָנַךְ משמעה א : אין הופרין כוכין וקברות במועד אבל מחנכים את הכוכין במועד (מו״ק ח ו). — וקצת במשמ׳ תִּקֵּן : כיצד מחנכין (את הכוכין) אמר רב יהודה שאם היה ארוך מקצרו (גמ׳ שם ח:). — ואת המזבח וכדומה בקרבן : שאין מחנכין את מזבח הזהב אלא בקטרת הסמים (מנח׳ ד ד). — ב) חִנֵּךְ את האדם באיזה דבר, כמו הקל משמעה ב : התינוקות אין מענין אותן ביום הכפורים אבל מחנכין אותם לפני שנה ולפני שנתים בשביל שיהיו רגילין במצות (יומ׳ ח ד). מפרישין אותו (את הכהן הגדול) כל שבעה ועובד כל שבעה ומחנכין אותו כל שבעה (ירוש׳ שם א לח:). לווה אדם מבניו ובנותיו בריבית אלא שמחנכן בריבית (שם ב״מ ה י ג). בן שמונה ובן תשע מחנכין אותו (להתענות) לשעות בן עשר ובן אחת עשרה משלימין (יומ׳ פב.). (מד״ר אדם את בנו הקטן בנזיר) כדי לחנכו במצות (נזיר כט.). איש חייב לחנך בנו במצות ואין האשה חייבת לחנך את בנה (שם). עבודתו של הכהן מחנכתו (יומ׳ יב:). כל הכלים שעשה משה משיחתן מקדשתן מכאן ואילך עבודתן מחנכתן (שם). — ואמר הפיטן : יגיעת עמלם עמך מהלקים, כשר ומוסר מְחַנְּכִים ומחזקים, לשון למודים ודברים עתיקים (יוצ׳ שבוע׳, ב אמן). —ˇואת שכלו וכדומה : באמת יש לו (לאדם) לחנך שכלו ודעתו בימי נערותו (ר״י עמדין, בירת מגד׳ עז גה). — ובמשמ׳ חנוך ילדים במדות וידיעות : ויש מקום ששם מחנכים התינוקות אוליכנו לשם (ילקוט ויקר׳ לח). מלמדי תינוקות מצדיקי רבים הן שמלמדים ומחנכין אותם בדרך טובה (רב״י ב״ב ח:). חַנֵּךְ בנך ויסר אותו בכל כוחך ולא תעכרך תרבות רעתו (ב״ס, תרג׳ כ״ז ל יג). — ואמר המשורר : גם על גידול הבנות היא פקחה עיניה ותחנכן בהריצות במלאכת ידים ותנהלן בצניעות וביראת שמים (יל״ג, ובמחת כתגן).

— נִפְע׳, ˇנֶחֱנַךְ : היה המלך והכהן נחנכים במשיחה וזה דבר קדום ומפורסם עד שהעצים והאבנים היו מושחים בשמן בחנכת גדלתם וקדושתם (מלמ׳ התלמ׳, מקן).

— פֻּע, *חֻנַּךְ : נח נצטוה על אבר מן החי אברהם על המילה יצחק חונך לשמנה יעקב על גיד הנשה (ילקוט מִשלי תתקס״ד). ודרך המחונכים לעשות נצחון וגבורה ביום הנוכם (רפ״י ב״כ כח טו).

— הִתְפ׳, *הִתְחַנֵּךְ : מזבח קטרת שיתחנך המזבח בקטרת (ספרא ויקר׳, חובה ג ג). שאם לא נתחנך המזבח בקטורת לא היה מזה (זבח׳ מ:). בד״א שלא נתחנך המזבח אבל נתחנך המזבח יקריבו בין הערבים (מנח׳ נ.). — ובמשמ׳ הרגל בדבר : יצחק נתחנך לשמנה ימים שנאמר וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים (פסיק׳ דר״כ, כחדש). אמר לה (אברהם לשרה) את יודעת כשהייתי בן ג׳ שנים הכרתי את בוראי והנער (יצחק) גדול ולא נתחנך (ילקוט ויקר׳ לח). ואנחנו אמנם נכוין בזכר אלה הענינים הטבעיים הנוך המעיין בזה הספר עד שיגיע אל מה שנרצה לזכור מן הענינים האלהיים והוא כבר הורגל ונתחנך (אמונה רמה א ו). וידוע הוא השיבות שמן הטוב על כן ימשחו בו המתחנכים למעלת מלכות או כהונה (כפ׳ החינוך, ויקר׳ קכט).

וכבר אמרו הכמי הלשון שנסתעף המושג הזה מהמשמ׳ העקרית של השם חֵךְ שהוא במקום חֵנֶךְ, עפ״י המנהג הקדום שהיה נהוג אצל השמיים שכשנולד ילד היו לועסים תמר והיו מחככים בזה את הכו של הילוד, בתחלה אולי כדי להסיר משם את הרירים, ואח״כ נעשה זה כעין מנהג פחות או יותר קדוש, והיה עושה זאת ראש המשפחה, והיו מכבדים את הגדולים והחשובים, וכבר ספרו על עבד=אלה אבן אלזֻביר שֶׁחִנֵּךְ אותו מחמד בתמר שלעם בפיו והיה הרוק של הנביא הדבר הראשון שירד לתוך בטנו של הילד הזה : פחנכה רשול אללה צלעם בתמרה לאכהא פכאן ריק רשול אללה אול שי נזל פי גופה. ובלשון זו ספרו הערבים עוד על אחרים שזכו לזה (פליטר בהגה׳ ללוי, Fl., Levy II, 206), וחַנַּכַ אלצבי b), במשמ׳ הנוך לנער שבעברית.

---

a) حنّكَ الصبي

חָנֵף[1], ש"ז. — אויב. foe ; ennemi ; Feind : שם פחדו פחד לא היה פחד כי אלהים פזר עצמות חֹנָךְ [2]) הבישתה כי אלהים מאסם (תהל' נג ו).

***חֵנֶךְ**, ש"ז, מ"ר חֲנִכִּים, — כמו חֵךְ, והשתמשו בו הסופרים בפרט במשמ' הבשר של השנים, gums ; gencive ; Zahnfleisch : בעת שיתחיל כאב צמיחת השינים ותהפף ח נ כ י ו (של הילד) הפיפה טובה (קלנון ג ז י). ויקרה ב ח נ כ י ם ובלסהות חום והכוך (שם ג יד ד ג). כי היה מתקן לשונו לבטא ב ה נ כ י ם כמו שהמבטא בשנים (ר"א בלמבי, מקנ"א א). אותיות דטלנת יוצאות מן דפיקת ראש הלשון ב ח י נ כ י הנושכים העליונים (אגר' חכמה ג).

חֲנֻכָּה, ש"נ, — א) מה שעושים להנך בית חדש וכדומה, inauguration ; Einweihung : נשיא אחד ליום יקריבו את קרבנם לחֲנֻכַּת המזבח (במד' ז יא). ויעשו ביום השמיני עצרת כי חֲנֻכַּת המזבח עשו שבעת ימים (דהי"ב ז ט). ובחֲנֻכַּת חומת ירושלם בקשו את הלוים מכל מקומתם להביאם לירושלם לעשת חֲנֻכָּה ושמחה

1) עי' הערה לקמן. — 2) אין שום ספק בדבר כי פרשה זו משבשה, ובפרט פסוק זה משבש כלו, ונוסחה יותר מתקנה של זה המזמור בעצמו היא בפרשה יד ה-ו: שם פחדו פחד כי אלהים בדור צדיק עצת עני תבישו. ואעפי"כ, עפ"י הכלל ההכרחי, שלשוננו מיוסדה על התנ"ך כמו שהוא, אין אנו יכולים לדחות הנוסחה המסורה, ועל כרחנו אנו צריכים לפרש את הדברים כמו שהם. ואמר מנחם, ואחריו רוב המפרשים הקדמונ' וגם ההדשים כי הֹנָךְ הוא בינוני מן הנה עם כנוי נכח, ההֹנֶה שלך, ר"ל ההֹנֶה עליך, שהוא האויב. וכבר השיג דונש על פרוש זה של מנחם, ועקר טענתו היה כי היה צריך להיות חֹנְךָ ולא הנָךְ, והתוכחו אח"כ בזה תלמידי מנחם עם תלמידי דונש, כי תלמידי מנחם רמו על דונש משיריו של דונש בעצמו שאמר גן עדנָךְ במקום עדנְךָ, ושא עונותי בחסדָךְ במקום בחסדְּךָ, והביא ראיה מלשון המשנה ששם נהוג אמָךְ פעלָךְ עונָךְ, והשיב יהודי אבן ששת על טענות אלה. אבל, הקושי בפרוש זה הוא כי החֹנֶה שלך איננו כלל ההֹנֶה עליך במשמ' איבה, ומלבד זה קשה למי מוסב כנוי הנכח החֹנֶה שלך? כי הלא עד כה לא נזכר כלל לא ישראל ולא ציון, ואי אפשר כלל שהוא מדבר לנכח. והנה כבר ההליט דונש כי ך הנך אינו כנוי נכח אלא שהיא מיסוד המלה, ואעפ"י שגזרתו מן הנך לנער אינה נותנת פרוש מספיק, אך בעצם הדבר יש לקבל דעתו שזה שם ע"מ פוֹעָל, כמו תּוֹלָל, תּוֹלָע, במשמ' אויב, מציק.

ובתודות ובשיר מצלתים נבלים ובכנרות (נחמ' יב כז). מזמור שיר חֲנֻכַּת הבית לדוד (תהל' ל א). — ועצם הקרבן שמקריבים בשעת החֲנֻכָּה: ויקריבו הנשאים את חֲנֻכַּת המזבח ביום המשח אתו (במד' ז י). זאת חֲנֻכַּת המזבח ביום המשח אתו מאת נשיאי ישראל קערת כסף שתים עשרה וכו' כבשים בני שנה ששים זאת חֲנֻכַּת המזבח אחרי המשח אתו (שם פד פח). — *ומ"ר: וכמה ה נ ו כ ו ת הם שבע ח נ ו כ ו ת הם ואילו הן הנוכת שמים וארץ וכו' והנוכת החומה (פסיק' רבתי ב). — ב) בפרט *הג ההֲנֻכָּה, שעשו החשמונאים כשגברו על היונים ועשו חֲנֻכַּת המקדש אחרי אשר טהרוהו מטמאתו, ושהוגגים היהודים בהדלקת נרות לזכר הנצחון ההוא: בראשי הדשים ב ח נ ו כ ה [1]) ובפורים מענות ומטפחות בזה ובזה אבל לא מקוננות (מו"ק ג ט). מצות ח נ ו כ ה נר איש וביתו והמהדרין נר לכל אחד ואחד (שבת כא:). מעשה וגזרו תענית ב ח נ ו כ ה בלוד וירד ר"א ורחץ (ר"ה יח:). נר של ח נ ו כ ה מאימתי היא מצותו שנו רבותינו משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק (פסיק' רבתי ב). ולמה מדליק נרות ב ה נ ו כ ה אלא בשעה שנצחו בניו של השמונאי הכהן הגדול למלכות יון וכו' נכנסו לבית המקדש מצאו שם שמונה שפודין של ברזל וקבעו אותם והדליקו בתוכם נרות (שם). והדליקו נרות בחצרות קדשך וקבעו שמנת ימי ח נ כ ה אלו בהלל ובהודאה (תפל' עס"ג).

חנכ"ל, — ר"ת: המה נגה כוכב לבנה.

חִנָּם[2], תה"פ, — א) בְּחֵן, רק כדי למצא חֵן, בלי שום קבלת שכר, gratuitement ; unentgeltlich ; gratis : ויאמר לבן ליעקב הכי אחי אתה ועבדתני חִנָּם הגידה לי מה משכרתך (בראש' כט טו). שש שנים יעבד (העבד עברי) ובשבעת יצא לחפשי חִנָּם (שמות כא ב), ר"ל מבלי שיקבל אדוניו כסף פדיון. החִנָּם ירא איוב אלהים הלא את שכת בעדו וכו' (איוב א ט-י). — ומבלי נתינת מחיר דבר לקוח: זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חִנָּם (במד' יא ה). קנו אקנה מאותך במחיר ולא אעלה ליי' אלהי עלות חִנָּם ויקן דוד וכו' (ש"ב כד כד). — ובלי נתינת שכר העבודה: הוי בנה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבד חִנָּם ופעלו לא יתן לו (ירמ' כב יג). — ובלי קבלת מהא

1) בארמ': בכ"ה בכסליו יומי ד ח נ ו כ ה תמני' אינון דלא למספד בהון (מגי' תענית, שבת כא:).

2) מן חֵן, בהנקוד הקדום של חֵן, בהוספרי,

בעד הסחורה: כי כה אמר יי׳ חִנָּם נמכרתם ולא בכסף תגאלו (ישע׳ נב ג). — *מתנת חִנָּם: אבל נותנן (את הפֵּרות) זה לזה מתנת חנם (מע״ש ג א). — ב) בלי סבה וחטא, **ohne Ursache; sans cause; undeservedly**: ולמה תחטא בדם נקי להמית את דוד חִנָּם (ש״א יט ה). ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול לב לאדני ולשפך דם חִנָּם (שם כה לא). השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע ועדנו מחזיק בתמתו ותסיתני בו לבלעו חִנָּם (איוב ב ג). אשר בשערה ישופני והרבה פצעי חִנָּם (שם ט יז). כי תחבל אחיך חִנָּם ובגדי ערומים תפשיט (שם כב ו). כי חִנָּם טמנו לי שחת רשתם חִנָּם חפרו לנפשי (תהל׳ לה ז). דברו אתי לשון שקר ודברי שנאה סבבוני וילחמוני חִנָּם (שם קט ב-ג). שרים רדפוני חִנָּם (שם קיט קסא). לכה אתנו נארבה לדם נצפנה לנקי חִנָּם נבלעם כשאול חיים (משלי א יא-יב). כי חִנָּם מזרה הרשת בעיני כל בעל כנף (שם יז). אל תרוב עם אדם חִנָּם אם לא גמלך רעה (שם ג ל). למי שיח למי פצעים חִנָּם למי חכללות עינים למאחרים על היין (שם כג כט-ל). כצפור לנוד כדרור לעוף כן קללת חִנָּם לא תבא (שם כו ב). לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו (ב״ק צב:). — ועם אֶל: ונקטו בפניהם אל הרעות אשר עשו לכל תועבתיהם וידעו כי אני יי׳ לא אֶל חִנָּם [1] דברתי לעשות להם הרעה הזאת (יחזק׳ ו ט-י). — אויב חִנָּם, שונא חִנָּם: צוד צדוני כצפור איבי חִנָּם (איכ׳ ג נב). אל ישמחו לי איבי שקר שנאי חִנָּם יקרצו עין (תהל׳ לה יט). — *שנאת חִנָּם: בעון שנאת חנם מריבה רבה בתוך ביתו של אדם (שבת לב:). — דמי חִנָּם: והסירת דמי חִנָּם אשר שפך יואב מעלי (מ״א ב לא). — ובמשמ׳ שאין יסוד להדבר: אל תהי עד חִנָּם ברעך (משלי כד כח). — ג) לשוא, בלי תועלת, **vergebens; en vain; in vain**: מי גם בכם ויסגר דלתים ולא תאירו מזבחי חִנָּם אין לי חפץ בכם (מלאכי א י). אם יבא מלאך המות ויאמר לפני הקב״ה על חנם בראתני בעולם הוא אומר על כל אומה שבעולם השלטתי אותך (מד״ר שמות מא).

חנם [2], ממנו אולי חֲנָמַל.

המשקל לחת״פ כמו יומם. — [1]) י״א כי זה במשמ׳ לשוא שלקמן, אך אין זה מוכרח ויותר נראה שהכונה היא שסוף סוף יראו בעיניהם כי לא בלי סבה באה עליהם הרעה הזאת.

[2]) לא נתברר עקר משמעתו של שרש זה, ומה

חֲנָמַל [1], ש״ז, — ברד שאבניו גסות, **Hagel; grêle; hail**: ויתן להסיל יבולם (של המצרים) ויגיעם לארבה יהרג בברד גפנם ושקמותם בַּחֲנָמַל [2] ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים (תהל׳ עח מו-מח). — ואמר המשורר: הה שבוע אחד יחסול כחנמל, יגיע ימים רבים ושבר ירחי עמל (יל״ג, אבקה דרספק א).

חנן [3], ממנו חֵן, חַנּוּן, *חִנּוּן, חֲנִינָה, חִנָּם, חָנָן, תְּחִנָּה, תַּחֲנוּן.

חָנַן, פ״י, עכ׳ חַנֹּתִי, חֲנָנוֹ, כהפס׳ חֲנָנוּ, ככנ׳ חֲנָנִי, עת׳ אָחֹן, יָחֹן, וַיָּחָן, וגם עת׳ יֶחֱנַן, ככנ׳ יְחָנֵּנִי, יְחָנֵּנוּ, יְחָנְּנוּ, תְּחָנֵּם, יְחֻנֵּנוּ, וִיחֻנֵּנוּ, וִיחֻנְּךָ, יְחָנְךָ, צווי חָנֵּנִי, חָנְנֵנִי, חָנֵּנִי, חָנֵּנוּ, מקו׳ חָנוֹן, חַנּוֹת, חֲנַנְכֶם, חֲנֹנָה, חֹנֵן, חוֹנֵן, — א) חָן וְחָנַן את פלוני, הטה לו חסדו ורצונו, **jem. genädig sein; favoriser qqn.; favour s. o.**: וְחַנֹּתִי את אשר אָחֹן ורחמתי את אשר ארחם (שמות לג יט). גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יָחֹן (דבר׳ כח נ). וחזאל מלך ארם לחץ את ישראל כל ימי יהואחז וַיָּחָן יי׳ אתם וירחמם ויפן אליהם למען בריתו (מ״ב יג כב-כג). אל תָּחֹן כל בגדי און (תהל׳ נט ו). פני כהנים לא נשאו זקנים לא חָנָנוּ (איכ׳ ד טז). — וככנ׳: יאר יי׳ פניו אליך וִיחֻנֶּךָּ [4] (במד

שיש בערב׳ מצרוף זה אין בו שום מושג שיכול להסתעף ממנו השם חנמל שלקמן.

[1]) משקל עֲרָפֶל, חַלָּמִישׁ, ולא נתברר מקורו ולא משמעתו בדיוק, ועי׳ הערה שלקמן. — [2]) תרגמו השבעים בכפור, הטל שנגלד. המדרש דרש מלה זו בר״ת: בא חן מל, ואמר שהכונה בו להארבה. וכן רש״י. מנחם וריב״ג: קר חזק. הפרחון ורד״ק: ברד. וכן החדשים לא הכריעו. ויותר מסתבר שהוא שם נרדף לברד, לפי הענין ולפי ההקבלה עם החצי הראשון של הכתוב. ואם אין ראיה לדבר מלשון הערבית, כי אין בלשון זו השם חנמל לברד, אך קצת סמך לדבר אפשר למצא בהשם חַבְקַר a) שמשמש בערב׳ במשמ׳ ברד, מלבד השם ברד ושאר השמות הנרדפים. חכמי הערבים אמרו אמנם, כי זו מלה מרכבה משתי מלים: חב קר, זהב הוא בערב׳ גרגר, וחבקר הוא גרגר קר, ר״ל ברד. אבל, אין זו אלא דרשה בעולם, וראיה לדבר כי אומרים בערב׳ להברד גם עבקר במקום חבקר, ואלמלי היה מקור השם מן חב, במשמ׳ גרגר, לא היו מחליפים בעבקר, ולכן יותר נראה שהוא שם רבעי להברד ודומה בצורתו ובאחדות מאותיותיו להשם חנמל.

[3]) בערב׳ חנ a).

[4]) לפני שני דגושים נשארה התנועה הקדומה.

a) حن

ו כה). על כן לא ירחמנו עשהו ויצרו לא יחננו (ישע' כז יא). ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת (איוב לג כד). החרם תחרים אתם לא תכרת להם ברית ולא תחנם (דבר' ז ב). יי' חננו לך קוינו (ישע' לג ב). מי יודע יחנני [1]) יי' והי הילד (ש"ב יב כב). חנני ושמע תפלתי (תהל' ד ב). חננני יי' ראה עניי (שם ט יד). חנני אלהים כי שאפני אנוש (שם נו ב). חנני חנני אתם רעי כי יד אלוה נגעה בי (איוב יט כא). ועתה חלו נא פני אל ויחננו (מלא' א ט). אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו (תהל' סז ב). — ויחנך במקום יחנך: ויאמר (יוסף כשראה את בנימין) אלהים יחנך [2]) בני (ברא' מג כט). בכו לא תבכה חנון יחנך לקול זעקך (ישע' ל יט). — וכמו שלמים, אחנן, יחנן: שנאו רע ואהבו טוב והציגו בשער משפט אולי יחנן יי' אלהי צבאות שארית יוסף (עמו' ה יה). ולכן יחכה יי' לחננכם ולכן ירום לרחמכם (ישע' ל יח). אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה [3]) כי בא מועד (תהל' קב יד). — ב) נתן לפלוני דבר בשביל שפלוני מצא חן בעיניו, **beschenken**, **gratifier; give graciously**: ויאמר (עשו ליעקב) מי אלה לך ויאמר (יעקב) הילדים אשר חנן אלהים את עבדך (ברא' לג ה). קח נא את ברכתי אשר הבאת לך כי חנני אלהים וכי יש לי כל (שם יא). לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן (תהל' לז כא). עשק דל חרף עשהו ומכבדו חנן אביון (משלי יד לא). מרבה הונו בנשך ובתרבית לחונן דלים יקבצנו (שם כח ח). אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה וחננו מאתך דעה ובינה והשכל ברוך אתה יי' חונן הדעת (תפל' י"ח, אתה חונן). יתן בכם דעת שתהיו חוננים זה את זה ומרחמים זה את זה (מד"ר במד' יא). כשהקב"ה נותן לצדיק מה שנתבקש לו בידו הוא הוזר וחוננו משלו (פסיק' רבתי פד). — חנות, עי' חנה. — וביני' *חן: הקב"ה זן אותך וחן אותך ומטיב לך (כתובות קד.). — ולווי ליחיד, ואמר הפיטן: חון על עמך ולכאבם העלה תעל, וזכור לי ברית אבות בפרשי לך כף ושעל (סלית' י' טבת, כחדש). שעה באי באש ובמים, וחון על עם אשר לקו בחטאתם כפלים (שם, יוצר).

— ופעול *חנון, חנונים, חנוניך, שחננו אותו: אמר לו הקב"ה להושע בניך חטאו והיה לו לומר בניך הם בני חנוניך הם בני אברהם יצחק ויעקב (פסח' פז.). — ואמר הפיטן: טל יעסים צוף הרים, טעם במאדיך מבהרים, חנוניך חלץ ממסגרים, זמרה ננעים וקול נרים (ר"א קליר, תפל' טל, אלים). — ג) השתמש הפיטן בקל חנותי במשמ' בקשת חן, התפללתי: שחרית חנותי למטר, בלקשו גיא לעטר (ר"א קליר, תפ' טל, ארצה). — נפע', נחן [1]), נחנת, נחנת: ישבתי בלבנון מקננתי בארזים מה נחנתי [2]) בבא לך חבלים חיל כילדה (ירמ' כב כג). ועי' נהן. — וכמו שלמים, *נחנן: אם למד ולא קיים אינו נחנן (מד"ר דבר' ז).

— [1]) הקרי וחנני. — [2]) אמר ר"י חיוג: היה ראוי להדגש נון יחנך ולהיות החית קמוץ והקלו הנון ועמד מקום שנים והניחו החית והשליכו תנועתו על היוד. ע"כ. והסבה לזה אמר ראב"ע: אין לו משקל אולי השתנה כן בעבור אות הגרון. ע"כ. ורד"ק: היו ראוים להיות יחנך החית בקמץ והנון דגושה אך הקלו בהם כמנהג. ע"כ. וגם החדשים לא מצאו טעם מספיק לזה. — [3]) נטה בזמן האחרון לקול הסגול. — [1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך הכתיב, והנקוד המסור נחנתי. וכבר נתהבטו הקדמוני' והחדשים בדקדוק מלה זו וכמו"כ במשמעתה. מנחם הבר אותה במחברת הנה, ובאר דונש כונתו של מנחם והשיג עליו בזה הלשון: ופתרת מה נחנת איפה תהיה הנוי ואין לנו במקרא מה במקום איפה ולא יאות לקרות לאיש הנוי והוא הפועל ולא לאשה הנויה והיא הפועלת כי אם נחונה וחינה לא יתכן לומר מה נחנת לזכר ומה נחנית לנקבה במשקל ואת עלית על כלנה (משלי לא כט) וגו' ונבנה מה נהנת מן ותשא חן והסד (אסת' ב יז) כאשר יבנה ואהל בתוכם (יחזק' כב כו) מן והוא דרך חל (ש"א כא ו) וכה פתרונו מה מצאת חן לך רוכלים בעליותך המרוהים וקניך הספונים בארזים מה נהנת בבא לך חיל כיולדה והתבונן בהכמה ויראה צדה פן תהיה בכל רע בתוך קהל ועדה. ע"כ. וגם ר"י חיוג דחה דעת מנחם ואמר: רחוק הוא להיותו מזה השורש כי הוא לא נחנית כמו נלאית נבנית. ע"כ. והשיב ע"ז ריב"ג (מכתלחק 143) ואמר כי אפשר אמנם שיהיה מן הנן ועקרו נהננת, אבל אפשר גם שיהיה כדעת מנחם מן הנה ולפי ההקש של נבנית היתה צריכה להיות נהנית אלא שהפילו תנועת הנון כדי להקל על הלשון והניעו החית בפתח והיה זה עליהם קל יותר ואעפי"כ הוא במשמ' נחננת מן הכפולים באופן שתהיה ההא הנהה שהיא ל"פ בעקר נהנת במקום הנון של הנן. ע"כ. וגם החדשים נהלקו בדבר, שקצתם רואים בנחנת נפעל מן חנן, אלא שאינם מפרשים כמו דונש מהמצאת הן, שאינו פרוש טבעי, כ"א במשמ' כמה את ראויה להמל עליך. וקצתם משבשים הכתוב ואומרים, כי נהנת בא במקום ננחת, וננחת במקום נאנחת, מלשון אנחה. והנה אין ספק בדבר כי מבחינת הכונה בודאי זו היתה הכונה במלת נחנת, והיא הנותנת להמליצה כל טעמה ויפיה הטבעיים, אלא שקשה להחליט שבוש וחלוף כפול ומשלש: נחנת במקום ננחת, וננחת במקום נאנחת. ואולם, גם דעת הראים בנחנת נפע' מן חנן אינה מחורת, ולא כ"כ מבחינה הדקדוקית, כי אמנם אפשר למצא

— פע' הִנֵּן, — הִנֵּן קולו, עשה שיהיה לו חן לקולו, דבר בקול שמוצא חן בעיני השומע, שמעורר רחמים: בשפתו ינכר שונא ובקרבו ישית מרמה כי יְחַנֵּן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו (משלי כו כד-כה). — *וחִנֵּן את דבריו: רשע אתה מ ה נ ן את דבריך לאביך הברכה אחת היא לך אבי (מד"ר תהל' יד).— *ובההלט בלי השם קול או דבור, הִנֵּן במשמ' בקש בדברי חן, ואמר הפיטן: ממחרת הפסח יְהַנְּנוּ בעד טל, יניפו במעלה ומוריד להניף רוע טל (ר"א קליר, תפל' טל, תהת). — *והִנֵּן את פלוני, הלל ושבח אותו, אמר לו הן הן: וישמח לנץ בדברי הקצין ו י ה נ נ ה ו מאד ויאמר אדוני מה נעמה לי חברת אדלפרט וכו' (מלך ארטוס, הו"ט כלינר 1885).— ואמר הפיטן: הש הפישי מדודי, דץ ברווי דודי, הִנַּנְתִּיו חתני ידידי, הנך יפה דודי (יולר א פסח, אור יבע).

— פוע', חוּנַן, מְחוּנָן, — הוּנַן את פלוני, הטה לו הסדו, רחם עליו, נתן לו דבר: בז לרעהו הוטא וּמְחוּנַן עניים אשריו (משלי יד כא). — והוּנַן את הדבר, נהיה הדבר אהוב והביב עליו, יקר לו, המל עליו: כי רצו עבדיך את אבניה (של ציון) ואת עפרה יְחֹנֵנוּ (תהל' קב יה).

— הִפע', הֻחַן, יֻחַן, יֻחַנּוּ [1]), — הֻחַן בעיני פלוני, היה לו הן בעיניו: נפש רשע אותה רע לא יֻחַן בעיניו רעהו (משלי כא י). כאשר משפטיך לארץ צדק למדו ישבי תבל יֻחַן [2]) רשע בל למד צדק בארץ נכהות יעול ובל יראה גאות יי' (ישע' כו ט-י).

— פֻּע', *הֻנַּן, — שהטו לו הן והסד: ואנשי הגבול יסובבו מעיר לעיר ולא י ה ו נ נ ו והכמות סופרים תסרה (סוט' סוף פרק ט).

— הִתפ', הִתְחַנֵּן, הִתְחַנַּנְתִּי, אֶתְחַנֵּן, אתהַנָּן, אתחַנָּן, יִתְחַנֵּן, יתהַנָּן, יתהַנָּן,— הִתְחַנֵּן אל פלוני, בקש ממנו חן, שיתן וירחם עליו, flehen ; supplier ; implore : וָאֶתְחַנַּן אל יי' בעת ההוא לאמר אדני יי' אתה החלת להראות את עבדך את גדלך ואת ידך ההזקה וכו' אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן (דבר' ג כג-כה). לעבדי קראתי ולא יענה במו פי אֶתְחַנֶּן-לו (איוב יט יז). אשר אם צדקתי לא אענה למשפטי אֶתְחַנָּן (שם ט טו). ויכרע (שר החמשים) על ברכיו לנגד אליהו וַיִּתְחַנֵּן אליו וידבר אליו איש האלהים תיקר נא נפשי ונפש עבדיך אלה המשים בעיניך (מ"ב א יג). וישר אל מלאך ויכל בכה וַיִּתְחַנֶּן-לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו (הוש' יב ה). אם אתה תשחר אל אֵל ואל שדי תִּתְחַנָּן (איוב ח ה). ותפל (אסתר) לפני רגליו ותבך וַתִּתְחַנֶּן-לו להעביר את רעת המן האגגי (אסת' ח ג). ויהיו דברי אלה אשר הִתְחַנַּנְתִּי לפני יי' קרבים אל יי' אלהינו יומם ולילה (מ"א ח נט). שמעתי את תפלתך ואת תחנתך אשר הִתְחַנַּנְתָּה לפני (שם ט ג). ושבו אליך והודו את שמך והתפללו וְהִתְחַנְּנוּ אליך בבית הזה (שם ח לג). ולצוות עליה לבוא אל המלך לְהִתְחַנֶּן-לו ולבקש מלפניו על עמה (אסת' ד ח). אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בְּהִתְחַנְנוֹ אלינו ולא שמענו (בראש' מב כא). — ואמר בן סירא: עשיר יעוה הוא יתנוה ועל דל נעוה הוא י ת ח נ ן (כ"ס גני' יג ג).—ואמר הפיטן: והעונה יהושע ועלי וגם הנה בְּהִתְחַנְּנָהּ במלות, והעונה שמואל בתשועות, והעונה עלי משבר לחלות (מנח' י' טבת, במע).—*והִתְחַנֵּן בעיני פלוני, השתדל למצא חן בעיניו: בראותי אני הצעיר בהכמה ובשנים צרות הזמן ומקריו ושבעונותינו שרבו רבו בינינו מאנשי בריתנו אשר יצאו מכללנו רודפים אחרינו ל ה ת ח נ ן בעיני הנוצרים (רמ"ע אבן בפרוט, REJ 1889, 220).

— הִתפוע', *הִתְחוֹנֵן, -- הִתְחוֹנְנָה דעתו עליו, נחה ונעשית מלאה חן: כמה ישהה בין תפלה לתפלה רב הונא ורב חסדא הד אמר כדי ש ת ת ח ו נ ן דעתו עליו וחד אמר כדי שתתחולל דעתו עליו (ברכ' ל:).

ב.*חָנַן [1]), פ"י, פָּעוּ' חָנוּן, חֲנוּנָה, — הרחל הֲנוּנָה, ששמו לה קיסם של *יחנון בנהירה: ואין הרחלים יוצאות ח נ ו נ ו ת [2]) ואין העגל יוצא בגימון (שבת ה ד).

לו הקש בהפעל ונהלת, כמו מבהי' הענין והמשמ', כי קשה ליהם לנפע' משרש הנן מושג של ר א ו י לחנינה, ובכונה של קשי-יום וצרה. אבל האמת היא, שאין שום צרך לשבש את המלה נ ה נ ת י, שצורתה הקדומה מעידה על אמתותה, אבל כמו"כ אין צרך להדחק ולההליטה לנפע' מן הנן, אלא שנחנת היא צורה כמו מאנת, והנון היא נון השרש, ושרש נ ה ן בעבר' הוא כמו נהמ a), בערב' שמשמש במשמ' אנהה עמקה ממכאובים קשים בפרט האשה בעת לדתה, עי' בהערה לערך נהן.

— [1]) ר"י חיוג. — [2]) כך כל המפרשים, אך המליצה אינה מתישבת כלל, ולפי הענין נצרך פה דבור של קללה בגד הרשע. ועי' יחן.

a) نحم

[1]) נגזר מהשם יחנון, ועי' הערה לקמן. — [2]) כבר נחלקו בגמ' שם (נד:). בפרוש מלה זו, והיותר מסתבר הוא פרושו של רב הונא שהעיד: עץ אחד יש בברכי הים וחנון (או יהנון) שמו ומביאין קיסם ומניחין

חנף[1], ממנו חֹנֶף, חָנֵף, חָנַף, חֲנֻפָּה, *הֲנִיפָה, *חֲנִיפוּת, *הִתְחַנְּפוּת, *חַנְפָן.

חֹנֶף, ש״ז, — מה שהוא נגד הצדק והישר והמוסר, מה שאדם מתכיש ממנו, Ruchlosigkeit ; perversité ·ty : כי נבל נבלה ידבר ולבו יעשה און לעשות חֹנֶף ולדבר אל יי׳ תועה להריק נפש רעב ומשקה צמא יחסיר (ישע׳ לב ו).

א·**חָנֵף**, לנק׳ חֲנֵפָה, מ״ר חֲנֵפִים, חֲנֵפוֹת, — סמי׳ חַנְפֵי, — א) ת״ז, שיש בו מדת החֹנף, ruchlos pervers : בגוי חָנֵף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו (ישע׳ י ו). כי כלו חָנֵף ומרע וכל פה דבר נבלה (שם ט יו). וְחַנְפֵי לב ישימו אף (איוב לו יג). — ב) ש״ז, מי שהוא חָנֵף : כן ארחות כל שכחי אל ותקות חָנֵף תאבד (איוב ח יג). כי עדת חָנֵף גלמוד ואש אכלה אהלי שחד (שם יט לד). ישמו ישרים על זאת ונקי על חָנֵף יתערר (שם יז ח). כי רננת רשעים מקרוב ושמחת חָנֵף עדי רגע (שם כ ה). פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חֲנֵפִים מי יגור לנו אש אוכלה מי יגור לנו מוקדי עולם הלך צדקות ודבר מישרים מאס בבצע מעשקות נער כפיו מתמך בשחד (ישע׳ לג יד-יה). — ובפרט מי שאין פיו ולבו שוים, שמדבר אחת בפה ואחת בלב[2], Heuchler ; hypocrite ; impostor : בפה חָנֵף ישחת רעהו ובדעת צדיקים יחלצו (משלי יא ט). הן יקטלני לא איחל אך דרכי אל פניו אוכיח גם הוא לי לישועה כי לא לפניו חָנֵף יבוא (איוב יג יו). הנוך חנף היה פעמים צדיק פעמים רשע (מד״ר בראש׳ כה). בשעה שהמלך חנף ומושל על הבריות וכו׳ נוח להם לבריות להגדיל להן כנפים ולפרוח באויר ואל ימסרו וישתעבדו תחת יד מלך חנף (שם אסת׳ א א). — ולנק׳ *חֲנֵפָה : נוותיו שמאד יפות, חנפות בם מאוספות (מכורך בן נתן, לקו״ק ס״ז). — ומ״ר : מפרסמין את החניפים[3] מפני חילול השם (תוספתא יומ״כ ב יב). ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה כת ליצים וכת חניפים[3] וכת שקרים וכת מספרי לשון הרע (סוט׳ מב.). הצדוקים והמסורות והרשעים והחנפים והאפיקורוסים (דא״ר ב).

ב·**חָנֵף**, עת׳ תֶּחֱנַף, מקו׳ חָנוֹף, — א) פ״ע, חָנֵף האדם, עשה דברים נגד המוסר, השחית דרכו, ruchlos sein ; être pervers ; be wicked : כי גם נביא גם כהן חָנֵפוּ גם בביתי מצאתי רעתם נאם יי׳ (ירמ׳ כג יא). — ובהשאלה, הארץ וכדומה, נשחתה, נתחללה, entweiht werden ; être profané ; be profaned : והארץ חָנְפָה תחת ישביה כי עברו תורות חלפו חק הפרו ברית עולם (ישע׳ כד ה). הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלוא חָנוֹף תֶּחֱנַף הארץ ההיא (ירמ׳ ג א). וישפכו דם נקי דם בניהם ובנותיהם אשר זבחו לעצבי כנען וַתֶּחֱנַף הארץ בדמים (תהל׳ קו לח). ועתה נאספו עליך גוים רבים האמרים תֶּחֱנַף ותחז בציון עינינו (מיכ׳ ד יא). — ב) פ״י, חָנַף את הארץ, חלל אותה : והיה מקול זנותה וַתֶּחֱנַף את הארץ ותנאף את האבן ואת העץ (ירמ׳ ג ט). — ג) *חָנַף לפלוני, דבר לו חלקות, שבח אותו בפיו אעפ״י שבלבו אינו חושב כך, schmeicheln ; flatter ; to flatter : הוי מיקר את כל האדם אל תאמר אחנוף לזה שיאכילני ולזה שישקני ולזה שילבישני ולזה שיכסני (דא״ז ב).

— הִפע׳, הֶחֱנִיף, — א) הֶחֱנִיף את הארץ, כמו קל משמעה ב, חלל אותה : ולא תקחו כפר לנפש רצח וכו׳ ולא תַחֲנִיפוּ את הארץ אשר אתם בה כי הדם הוא יַחֲנִיף את הארץ ולארץ לא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו (במד׳ לה לא-לג). שאי עיניך על שפים וראי איפה לא שגלת על דרכים ישבת להם כערבי במדבר וַתַּחֲנִיפִי ארץ בזנותיך וברעתך (ירמ׳ ג ב). — ואמר הפיטן : דורשי רע ומבקשי כשפים, המטמאים ארץ ומחניפים, ומעשי ידי אמן מסלפים (יוצר א שבוע׳, אל התערב). יראת אל בלבם לא שמים, טורדים נפש למות בלא ימים, הדל מלהחניף גיא בדמים (שם, תור וסור). — ב) הֶחֱנִיף את פלוני, עשה שפלוני יחנף, ישחית מעשיו : ומרשיעי ברית יַחֲנִיף בחלקות (דני׳ יא לב). — ג) *פ״ע, הֶחֱנִיף לפלוני, כמו קל ב : מלך בשר ודם שנכנס למדינה והיו הכל מקלסין לפניו שהוא גבור והוא חלש שהוא עשיר והוא עני וכו׳ שהוא דיין שהוא נאמן ואין בו אחת מכל המדות הללו אלא הכל מחניפין לו (מכי׳ בשלח, שירה ליי׳). אמר ר׳ יצחק בן אלעזר יודעין הן הנביאים שאלוהן אמיתי ואינן מחניפין לו (ירוש׳ ברכ׳ ז יא ג). נכנס

לה בחוטמה כדי שתתעטש ויפלו דרני ראשה. ע״כ. ועי׳ בערך *יהנון.

[1]) רק בעברית ובארמית.

[2]) בארמ׳ : רבי בנימין פתר קרייה בחניפי תורה סבורים כל עמא שהוא קריין ולית הוא קריין תנוי ולית הוא תנויי עטיף גולתיה ותפילין ברישיה (מד״ר קהל׳, ובכתי אני). — [3]) בערוך חנפים.

לעיר (של עכו"ם) ומצאן שמחין שמח עמהן מפני שאינו אלא כמחניף להן (בס ע"ז א לט:). נתחייבו שונאי ישראל כליה שהחניפו לו לאגריפס (סוט' מא:). כל המחניף לחבירו סוף נופל בידו ואם אינו נופל בידו נופל ביד בניו (בס). מותר להחניף לרשעים בעולם הזה (בס). שהבריות מחניפים זה לזה (פסיק' רבתי כה). אהוב את המוכיחך ושנא את המכבדך אל תאמר אחניף את זה שיאכילני אחניף את זה שישקני אחניף לזה שילבשני אחניף לזה שיכסני (כלה רבתי ז). מפני שהם של בית נשיא מחניפים להן (הלכ' פסוק', ממזרות). — ובמשמ' של צביעות: והם מחניפים באמונה ובפרישות בעבור שיבטחו בני אדם בהם ויפקידו אצלם ממוניהם (חו"ה, הפרים' ג). — ומצוי הרבה בספרי המוסר: ויש חניפות רעה מאד והוא אדם המדבר עם חבירו ומחניף עמו בדברים מתוקים כדי שיאמר לו מה שבלבו (ספ' ד"ח ודעת תכמ' ב כב). כי אם יחניף (פרנס הצבור) לשום אדם אז לא יקבלו תוכחותיו ממנו באומרם הוא מחניף לפלוני ולמה יוכיחני וכן דיין המחניף לאחד מבעלי דינים אז יסתתמו דברי השני (בס). וההנפים נחלקים על ג' כתות הכתה הא' הם המחניפים לבני אדם כדי שימצאו חן בעיניהם ואינם מוכיחים אותם על מעשיהם הרעים אלא אומרים בדין אתם עושים וכו' הכתה ב' יותר מגונה מן הא' והם המחניפים לאלמים ולעשירים (רא"ש תכמ', הקדושה יב).

חֲנֻפָּה, חֲנוּפָּה, ש"נ, — כמו חֹנֶף: מאת נביאי ירושלם יצאה חֲנֻפָּה לכל הארץ (ירמ' כג טו). — ב) *מדת החֹנֶף, מי שמחניף לחברו, **Schmeichelei; flatterie; flattery**: זו חנופה וגסות הרוח שירדו לבבל (קדוש' מט:). בשביל חנופה שהחניפו לקרח על עיסקי לגימה חרק עליהן שר של גיהנם שניו (סנה' נב.). מיום שגבר אגרופה של חנופה נתעוותו הדינין ונתקלקלו המעשים (סוט' מא:). כל אדם שיש בו חנופה מביא אף לעולם (בס). כל אדם שיש בו חנופה נופל בגיהנם (בס). כל עדה שיש בה חנופה מאוסה כנדה (בס מב.). עשרה חלקים של חנופה בעולם תשעה בירושלם ואחד בכל העולם (מד"ר אסת, בסנת פלם). ואין לך גסות כגסות של עילם ואין לך חנופה כחנופה של בבל (אדר"נ כח).

***חֲנֻפּוֹת**, ש"נ, — כמו חֲנִיפוּת: כגון שיהיה האדם בעל חנפות ויפוי לשון עם חברו והוא ישנאהו בתוך לבו (פי' משלי לר"ו הלוי כ). שאין דבריכם רק דרך חנפות אל הש"י בטענות כוזבות מיראתכם שמא יגיע לכם עונש על הרשיעכם אותו (תוהב משפט לאיוב יג יג). וכן נכיר הכעס השמחה והדאגה והחנפות אף בבעלי חיים בלתי מדברים (נופ' צופים א יב). — ומ"ר: חלקות חנפיות (רב"י יבע' ל י).

***חַנְפָן**, ש"ז, — מי שדרכו להחניף: לא היה בעולם צבוע זייפן וחנפן כזה (ר"י עמדין, גת דרוכה).

חנק[1]), ממנו חָנַק, *חֶנֶק, מַחֲנָק, *חֲנִיקָה, יַחְנְקָן.

חָנַק, — קל לא נמצא במקרא.

— נפע', נֶחֱנַק, יֵחָנֵק, — חנק את עצמו, **sich erwürgen; s'étrangler; strangle o. s.**: ואחיתפל ראה כי לא נעשתה עצתו ויחבש את החמור ויקם וילך אל ביתו על עירו ויצו אל ביתו וַיֵּחָנַק וימת (ש"ב יז כג). — *ושחנקו אותו, ובפרט מי שהמיתוהו בחניקה עפ"י בית דין: שני בתי קברות היו מתוקנין לבית דין אחת לנסקלין ולנשרפין ואחת לנהרגין ולנחנקין (סנה' ו ה). מצות הנחנקין היו משקעין אותו בזבל עד ארכובותיו ונותנים סודר קשה לתוך הרכה וכורך על צוארו זה מושך אצלו וזה מושך אצלו עד שנפשו יוצאה (בס ז ג). סייף שנהרג בו עץ שנתלה בו סודר שנחנק בו (ירוש' נזיר ז נה ד). ונתלה בקורה ונחנק (מד"ר בראש' סה). — ומשל: אם בקשת ליחנק היתלה באילן גדול (פסח' קיב.), ר"ל אם חפצת שתצליח בהמעשה שאתה רוצה בו עשהו על סמך יסודות חזקים, פן ישברו, כמו מי שרוצה באמת להחנק צריך שיתלה באילן גדול, חזק, שלא ישבר האילן מהמשא וישמט הנתלה מעליו קודם שנחנק. — ובמעשה הרפואה, *נֶחֱנַק, כבש ולחץ בצוארו בחזקה לרפואה: מותר ליחנק[2]) בשבת (שבת סו:). — ובמליצה, *נֶחֱנַק מפני צער, חש ענוי חזק מפני הצער כאלו חנקו אותו:

---

[1]) בערב' ח'נק a).

[2]) כך גרסת הערוך, ובנוסח' להנק, ופרש הערוך: פי' מי שחש בבריסו אוחזין אותו בעקבי ורידין שלו ונראה כמו שיחנק, פ"א מי שנפל לו עצם בגרונו אוחז אותו אדם א ברגליו וא' אוחזו בלחייו וממתיחין אותו עד שישוב העצם למקומו, פ"א מכניסין אצבע לתוך פיו ודוליהו.

---

a) خنق

לאדם שנפלה לו בית כור בירושה ומכרה בדבר מועט הלך הלוקח ופתח בה מעינות ונטע בה גנות ופרדסין והתחיל המוכר ליחנק על שנתן ירושתו בדבר מועט (מכי׳ בשלח א). התחיל המוכר נחנק ואומר ווי מה אבדתי (פסיק׳ דר״כ, בשלח). וכיון שראום (המצרים את בני ישראל) דגלים חונים על הים בטקסים המלכים התחילו המצרים נחנקים ואומרים ווי מה שלחנו מארצנו (מד״ר שה״ש, גן נעול). — ובהשאלה, *נחנק הח׳ם, נשבר פתאם ונתמעט: אמנם היגון לפי שהחום נחנק בו ושוקע בו הכח יחלש (קאנון א כ ג יח). הגוף שימעט מזונו וכו׳ שהחום הטבעי נחְנק (פרקי משה ז). — והצמח נחנק, אינו יכול לגדל מפני שהמקום צר לו וכדומה: עם כל העבודה והשלגים והמטרים הנה השדה יעלה כלו קמשונים ועם החטה יצאו חוחים ויצטרך העובד להסירם כי בזולת זה יחנק העשב והצמח הטוב (זכות אדם 7).

— פִּע׳, חִנֵּק, — חִנֵּק אותו, המיתו ע״י הפסקת הנשימה, ע״י להיצת הצואר בכח גדול או סתימה ואטימה בגרון, **erwürgen ; étrangler ; strangle**: אריה טרף בדי גרתיו וּמְחַנֵּק ללבאתיו (נחו׳ ב יג). רשב״ג אומר נוטל עפר מחורו של זה (של הנמלים) ונותן לתוך חורו של זה והן מחנקין זה את זה (תוספתא מו״ק א ה). סנקלטירי פרעה היו מחנקים את ישראל בקירות הבית בין לובן הלבנים (פדר״א מח).

— קַל, *חָנַק, — חָנַק את פלוני, כמו פִּע׳ במשמ׳ העקרית, הרגו בחניקה: כצפור שהיא נתונה בידי אדם שאם יכבוש ידו מעט חונקה (מכי׳ בשלח, ויושע). הרי שהיה חונק את חבירו בשוק ומצאו חבירו ואמר לו הנה לו ואני אתן לך (כתוב׳ קב.). שמירת שורו קבל עליו ואפילו חנק את עצמו (ב״ק מו:). ומעשה באדם אחד שעשה משתה לבנו כיון שבאו בני הבורה והסבו נכנס להביא יין ראה את ההבית שמליאה שמן והנק את עצמו ומת (דא״ר ח). אך להביא את החונק עצמו (מד״ר ברא׳ לד). חכה יורדת לגרונו של דג וחונקתו (שם קהל׳, כי גב). — ובכלל, גרם מות בדחיקה: ובכל שוחטין חוץ ממגל קציר והמגירה והשינים והציפורן מפני שהם חונקין (חול׳ א ב). — ופָעול חָנוּק: נמצא חנוק ותלוי באילן לא היו עורפין (ירוש׳ סוט׳ ט כג ג). חלל ולא חנוק חלל ולא מפרפר (בבלי שם מה:). מצאוהו חנוק ותלוי באילן הרוג ומושלך על גבי חסייף (שמחות ב ג). — ובמשמ׳ *לחוץ אותו והכריח אותו לעשות דבר: ראובן היה חונק אותו ישמעאל אחד בדין שהיה טוען עליו שעשה לו צמידים מכסף סיגים (תשב״ץ ב קעט). — ובהשאלה, *דחק את הגוף בחוקה לשם רפואה וכדומה: סכין כל מיני סיכות (בשבת) אבל אין מושחין את המעיים ואין חונקין בשבת (תוספתא שבת ג ו). — והאשה את צוארה, קשרה את הענק בחוקה: לפי שאין אשה חונקת את עצמה (להדק חוטים בצוארה) (שבת נז.). וקושרת רצועה סביב צוארה וחונקת עצמה בחוזק כדי שתהא בשרה בולטת ותראה בעלת בשר (רש״י שם:). יוצאה אשה בחוטין שבצוארה מפני שאינה חונקת עצמה בהן ואינן הוציצין (רמב״ם שבת יט י). — *ואת הגידים וכדומה, קשר ודחק בחוזקה והפסיק נזילת הדם: או תמשוך יותר ממה שצריך ויחנקו בזה הגידים ויתחדש הסתום והעפוש (מו״נ א עב). — *והנקו הקוצים וכדומה את הצמח, לא הניחו לו להצמח רוח די ליניקתו ונבל ויבש: ופעם יפול קצתו (של הזרע) במקום קוצים וברקנים עלה כלו קמשונים ויצאו הפרחים ויצאו גם עמם החוחים עד אשר יגיע תור הצמח לעשות קמח ויחנקוהו הקוצים וימיתוהו (ר״א חסדאי, בן המלך והנזיר). — *ואת הח׳ם, הפסיקו, המעיטו: ופגישת מה שמקרר בפועל ופגישת מה שמקרר בכח וכו׳ כי זה חונק החם הטבעי (קאנון א ב ב ה). — *חנוק המעברים, סתום: וידע ענין בנינם האם הוא רחב ורווח או צר המבואות חנוק המעברים (קאנון א ב ב יא). — *אבר חָנוּק, לחוץ בחוק: ואין ראוי שיהיו המנעלים והבתי שוקים בענין שלא יתנועע בהם האבר כי תנועתו אחת מהסבות הדוחות לקור והאבר החנוק ימצאהו הקור ביותר (קאנון א ג ה ה). — *חוֹנֵק דוֹב [1], חוֹנֵק זְאֵב, חוֹנֵק נָמֵר, עשב סמי, **Aconitum**: ועשב ששמו הונק הנמר ממית הנמר והונק הזאב ממית הזאב והכלב (קאנון ד ו ג ח). בחונק הדוב וחונק הנמר יקרה למי שיקח מהם עפיצות בחך והלהאה וכו׳ וכויצה וכהות מראה ומהנק ויהיה עם זה קרקורים בבטן ורוחות רבות ויקרה ליצותה הונק הנמר סבוב ראש ומבוכתו ומחשך עין כל עוד שירצה להתנועע עם לחות בהזה ויכבד הוהו וחונק הנמר צומת

— [2]) בסור׳ הנק דיבא, חנק נמרא. בערב׳ חַ׳אנק אלד׳ב, ח׳אנק אלד׳יב, ח׳אנק אלנמר[a]).

a) خانِق الدُب خَانق الذيب خانق النمر

בארץ הדקלה ומקומות אחרים והוא מר הטעם נתעב הריח (שם שם ב כג). — *חוּנֶקֶת, ש"נ, שם ענק עשוי הוטים בגרגרי זהב: ה ו נ ק ת והיא חוטין שעורכין בה גרגרי זהב וקושרין אותה על הצואר בדוחק כאדם ההונק את עצמו ולפיכך נקראת ח ו נ ק ת ובלשון ערבי מח׳נק"ה (רמב"ם, פי׳ המשנ׳, שבת נז.).

— פִּע׳, *חִנֵּק—חִנֵּק א"ע: כיון שאינה רואה (שרה) אותו ת ה נ ק את עצמה (ילקוט וירא לח).

***חֶנֶק**, ש"ז, — שה"פ, מיתה ע"י הניקה: ארבע מיתות נמסרו לבית דין סקילה שריפה הרג ו ח נ ק (סנה׳ ז א). באו עליה שנים הראשון בסקילה והשני ב ח נ ק (שם ט). סדר ח נ ק כך הוא זה מושך אצלו וזה מושך אצלו (ירוש׳ שם ז כד ג). — *ומהלה ברחם, כמו *הניקת הרחם: מפני רוע זרע האשה בהעדרה ממשכבי זכר זה ימים וכו׳ יקרה להם ה ה נ ק (מ׳ אלוכי, ב"א ד).

:חַנְקָן, ש"ז, — א) שם עוף: החרטום העליון של ה ה נ ק ן כפוף בראשו כחכה ולפניו שן אחת חזקה מעל נחיריו שוכבות שערות קשות אין לו כח רב ברגליו וכו׳ כי ה ח נ ק ן יצוד תשעה שרצים ותורז אותם היים על קוץ אחד ובהמשך הזמן יאכלם לאחד אחד וכו׳ יש עשרים וחמשה מיני ה ה נ ק ן הנפוצים על פני כל הארץ וששה מהם שוכנים באירופה (תוה"ט לאברמוין, העוף). — ב) *כנו החדשים בשם זה לאחד הגופים שמורכבים מהם המים, Azot.

חֲנַת[1], ש"נ, — ריח רע, באשה, Gestank; puenteur stench: לעבדי קראתי ולא יענה במו פי אתחנן לו רוחי זרה לאשתי וחַנֹּתִי [2]) לבני בטני (איוב יט יו-יז).

חם, — עי׳ חום.

:חַסָא[3], ש"נ, — עשב נאכל, *חֲזֶרֶת: ה ח ס א [4]) הגנית ו ה ח ס א ההררית (רמב"ם, פי׳ כלא׳ א ג).

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כבר ראו רוב החדשים כי אין כאן מקום להפעל הנן, עפ"י מה שפרשו הקדמונים מלה זו במשמ׳ בקשה, והחליטו כי יש כאן עבר או מקור מן חַ׳נ a) בערב׳ במשמ׳ באשה. אך לפי ההקבלה עם דלת הפסוק, רוחי זרה, צריך שיהיה גם פה שֵׁם, ולכן גם הנגינה מלרע. ואולי הוא כמו בערב׳ ח׳נז b), באשה.

[3]) בארמ׳ כמו"כ חסא, בערב׳ חַ׳שׂ c). — [4]) וכבר דרשו בתלמוד שם זה בדרך דרש ואמרו: מאי חזרת ח ס א מאי חסא ד ח ס רחמנא עילוין (פסח׳ לט.).

a) خنّ b) خنز c) خس

א.חסד[1], ממנו א.חֶסֶד, א.חָסַד, חָסִיד, חֲסִידָה, *חֲסִידוּת, יִמְתַחְסֵד.

א.חֶסֶד, ש"ז, בהפס׳ חָסֶד, כנ׳ חַסְדִּי, מ"ר חֲסָדִים, חַסְדֵי, — א) מה שהוא יותר משורת הדין, מה שהוא עשוי לא משום הובה בשביל דבר אלא בשביל נטיה ואהבה להאדם, Gnade; grâce ; grace, עָשָׂה חֶסֶד עִם: יי׳ אלהי אדני אברהם הקרה נא לפני היום ועשה חֶסֶד עם אדני אברהם (ברא׳ כד יב). כַּחֶסֶד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי ועם הארץ אשר גרתה בה (שם כא כג). כאשר ייטב לך ועשית נא עמדי חָסֶד והזכרתני אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה (שם מ יד). ועתה השבעו נא לי ביי׳ כי עשיתי עמכם חָסֶד (במה שהסתירה אותם בביתה) ועשיתם גם אתם עם בית אבי חֶסֶד ונתתם לי אות אמת (יהוש׳ ב יב). ולא עשו (ישראל) חֶסֶד עם בית ירבעל גדעון ככל הטובה אשר עשה עם ישראל (שופט׳ ח לה). ויאמר אליהם (דוד לאנשי יבש גלעד) ברכים אתם ליי׳ אשר עשיתם הַחֶסֶד הזה עם אדניכם עם שאול ותקברו אתו (ש"ב ב ה). היום אעשה חֶסֶד עם בית שאול אביך (שם ג ח). ויאמר דוד הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול ואעשה עמו חֶסֶד בעבור יהונתן (שם ט א). וימת מלך בני עמון וימלך חנון בנו תחתיו ויאמר דוד אעשה חֶסֶד עם חנון בן נחש כאשר עשה אביו עמדי חֶסֶד וישלח דוד לנחמו (שם י א-ב). ולבני ברזלי הגלעדי תעשה חֶסֶד והיו באכלי שלחנך כי כן קרבו אלי בברחי מפני אבשלום אחיך (מ"א ב ז). ויאמר שלמה אתה עשית עם עבדך דוד אבי חֶסֶד גדול כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה ובישרת לבב עמך ותשמר לו את הַחֶסֶד הגדול הזה ותתן לו בן ישב על כסאו כיום הזה (שם ג ו). יעשה יי׳ עמכם חֶסֶד כאשר עשיתם עם המתים ועמדי (רות א ח). — ועשה חֶסֶד לִפלוני: ועשה חֶסֶד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי (שמות כ ו). מגדיל ישועות מלכו ועשה חֶסֶד למשיחו לדוד ולזרעו (ש"ב כב נא). — ובכנ׳: הנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל חַסְדְּךָ אשר עשית עמדי להחיות את נפשי (ברא׳ יט יט). ואמר לה זה חַסְדֵּךְ אשר תעשי עמדי אל כל המקום אשר נבוא שמה אמרי

ונקרא שמה (של החזרת) ח ס א בעבור כי היא על הגוף חסה ושומרתו מלחות הרעות כמו מרה השחורה והאדומה המריעה (שעשועים לר׳ זכדא).

[1]) רק בעברית וארמית.

לי אחי הוא (כס כ יג). סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך (במד' יד יט). שובה יי' חלצה נפשי הושיעני למען חסדך (תהל' ו ה). זכרה לי אלהי וחוסה עלי כרב חסדך (נחמ' יג כב).—ומ"ר: קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך (בראש' לב יא). — נטה חסד לפלוני: ויהי יי' את יוסף ויט אליו חסד (בראש' לט כא). ובעבדתנו לא עזבנו אלהינו ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס (עזר' ט ט). ועלי הטה חסד לפני המלך ויועציו (כס ז כח). — ומצוי בצרוף עם אמת, חסד ואמת: ועתה אם ישכם עשים חסד ואמת את אדני הגידו לי (בראש' כד מט). ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים (כס מז כט). והיה בתת יי' לנו את הארץ ועשינו עמך חסד ואמת (יהוש' ב יד). ועתה יעש יי' עמכם חסד ואמת וגם אנכי אעשה אתכם הטובה הזאת (ש"ב ב ו). — נצר, שמר חסד לפלוני: נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע (שמות לד ז). האל הנאמן שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותו (דבר' ז ט). לעולם אשמור לו חסדי ובריתי נאמנת לו (תהל' פט כט).— גבר חסדו על פלוני, עשה לו חסד הרבה מאד: כגבה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו (תהל' קג יא). כי גבר עלינו חסדו ואמת יי' לעולם (כס קיז ב). — משך חסדו לפלוני: משך חסדך לידעיך וצדקתך לישרי לב (תהל' לו יא). אל יהי לו משך חסד ואל יהי חונן ליתומיו (כס קט יב). — מש, סר, הפיר חסדו מפלוני, עזבהו: כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יי' (ישע' נד י). וחסדי לא יסור ממנו (ש"ב ז יה). אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן וחסדי לא אסיר ממנו (דהי"א יז יג). וחסדי לא אפיר[1] מעמו (תהל' פט לד). — עזב חסדו: ברוך יי' אלהי אדני אברהם אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם אדני (בראש' כד כז). ברוך הוא ליי' אשר לא עזב חסדו את החיים ואת המתים (רות ב כ). — הכרית את חסדו מעם פלוני: ולא תכרית את חסדך מעם ביתי עד עולם (ש"א כ יה). — ובכלל: כי ריב ליי' עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ (הוש' ד א). כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים מעלות (כס ו ו). זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמ' ב ב). והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת (ישע' יו ה). חסד ואמת יצרו מלך וסעד בחסד כסאו (משלי כ כח). בחסד ואמת יכפר עון (כס יו ו). כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה (ישע' מ ו). — וסמי' וכנ' של מ"ר: חסדי יי' כי לא תמנו כי לא כלו רחמו (איכ' ג כב). חסדי יי' אזכיר (ישע' סג ז). חסדי יי' עולם אשירה (תהל' פט ב). מי חכם וישמר אלה ויתבוננו חסדי יי' (כס קז מג). הפלה חסדיך מושיע חוסים (תהל' יז ז). אשר גמלם כרחמיו וכרב חסדיו (ישע' סג ז). כי אם הוגה ורחם כרב חסדו[1] (איכ' ג לב). — ובמשמ' מעשים טובים: ואכרתה לכם ברית עולם חסדי[2] דוד הנאמנים (ישע' נה ג). זכרה לחסדי דויד עבדך (דהי"ב ו מב). ואל תמח חסדי אשר עשיתי בבית אלהי (נחמ' יג יד).— ובצרוף עם מלים אחרות, רב חסד שמרבה חסדיו: אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת (שמות לד ו). — איש חסד, מלך חסד, רחמן, שמתנהג בחסד וברחמים עם חברו: ויאמרו אליו עבדיו (לבן הדד) הנה נא שמענו כי מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם נשימה נא שקים במתנינו וחבלים בראשנו ונצא אל מלך ישראל אולי יחיה את נפשך (מ"א כ לא). גמל נפשו איש חסד ועכר שארו אכזרי (משלי יא יז).—*שם חסד: הכל אדם בגויתו אך שם חסד לא יכרת (ב"ס גני' מא יא). — *גמילות חסד, עי' *גמילות.—*בחסדך, מלה יאמרוה בתחלת הדבור במשמ' בבקשה, יעשה נא חסד ויאמר נא או יעשה נא זה וזה: ויאמר לו בחסדך תן לי הממון שהפקדתי אצלך (ביה"מ ילינק ה, מעב' א). אמר החכם הואיל ואתית לכך בחסדך שתאמר לי באיזה חלק הוא הציור ואז אאבין כי אתה מצייר היחוד בנפשך מהנפש (רב"ט פלקיירא, אגר' הויכות). אמר החכם בחסדך שתודיעני במה החזקתם השיב החסיד הייתי מחזיק אותם במינים ואפקורסין (כס). אמר להם בחצר אחת דרים יחד אמרו בחסדך בא עמנו והראנו היכן הוא (שו"ת הר"י בן לב ב טו).— ובהכבדכם: לסוף ט' חדשים עשו חשבון עם הגבאי ונשאר מעות בידו ואמר להם בחסדכם שתחשבו אלו המעות שיש לכם בידי בשכר הג' חדשים שיש לי לגבות עדיין בשבילכם (שו"ת הרא"ש קב יא). — ומשל: לא ידעתי בנפשי אם הוא משל הדיוט או מוסר קדמון אשר שמעתי אומרים החסד מתחיל מעצמו ר"ל שתחלה חייב אדם לעשות חסד

---

[1] י"ם כי צ"ל לא אסיר, כמו הקודם.

— [1] למדנהאי חסדו. — [2] בקצת ספרים ד דגושה.

עם עצמו ממש ואח"כ עם אחרים (כ"י מודינה, מלכר יהודה, דרוב לצדקה). — *חֶסֶד הַדֹּב, חֶסֶד שעושה שוטה ולא חריף בכונה טובה אמנם אך מפני שטותו החסד נהפך לו להחסוד לרעה, ונוסד המשל על המעשה בדֹב שרצה לגרש זבוב מעל מצח אדוניו ויקח אבן גדולה ויזרקנה בכח וירוצץ את גולגלתו של אדוניו, ואמר המליץ: כי חסד הכסילים חטאת, לו יאמרו המושלים חסד הדֹב (יל"ג, משל' ג יו). — ב) צדק ויושר וכדומה: מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה וחסדכם כענן בקר וכטל משכים הלך (הוש' ו ד). הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חֶסֶד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק (ישע' נז א). — ואמר בן סירא: אהללה נא אנשי חסד את אבותינו בדורותם (ב"ס גני' מד א). — ג) כמו חֵן: ותיטב הנערה בעיניו ותשא חֶסֶד לפניו (אסת' ב ט). ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חֵן וָחֶסֶד לפניו מכל הבתולות וישם כתר מלכות בראשה (שם יז). פיה פתחה בחכמה ותורת חֶסֶד על לשונה (משלי לא כו). — *חוּט של חֶסֶד, עי' ערך חוט.

ב.חסד[1], ממנו ב.חָסֵד, ב.חִסֵּד, *הסוּד.

ב.חֶסֶד[2], ש"ז, — תועבה, דבר מגנה, Schandthat abomination: ואיש אשר יקח את אחתו בת אביו או בת אמו וראה את ערותה והיא תראה את ערותו חֶסֶד[3] הוא ונכרתו לעיני בני עמם ערות אחתו גלה עונו ישא (ויקר' כ יז).

א.חָסַד, קל לא נהוג. — *חֲסוּדָה, עי' *חָסוּד.

— התפ', הִתְחַסֵּד, — א) התחסד עם פלוני, התנהג בחסד אתו: עם חסיד תתחסד עם גבור תמים תתמם (ש"ב כב כו). —ובמשמ' *עשה לו חסד: בחסדו של בורא וטובו שהתחסד אלינו והטיב לנו (אגר' תימן להרמב"ם). ופייסו קצת הקהל למוכר שיתחסד עמהם ושימכר לו' ומחצה (שו"ת רשב"א תקג). ואחר אשר קנה הבתים הנזכרים באתה אצלו אחת מנשי ראובן הנזכר ובקשה ממנו שיתחסד עמה ושימכור לה החצי בבתים אשר קנה (שו"ת ריב"ש קעט). ומצד אחר עשה מתנה מהשכירות לשמעון או לבנו כנהוג ולפי שראובן היה צריך הבתים לדור בהם נתחסד שמעון אצלו להשכירם לו לסך מאתים זוז בשנה (שו"ת הר"ב גירונדי כט). כאשר נקבצו נושי בפעם האחרונה לכלכל במשפט וביושר את דבר סדר תשלומי חובותי וכו' התחסד בעל כחו אתי (מא"ג, קרית ספר יח). — וכמשמ' *הראה א"ע חסיד, צדיק: ואין מי שיחלוק על זה זולת המתעשקים הרוצים להתחסד (רמ"ע מפנו, פרדס רמוני' ס). שהיה נמרוד מעלה עולה ליי' מצידו כדי להתחסד ולהראות את עצמו עובד אלהים כי בזה ימשיך לב העם יותר אחריו (ר"י אברבנאל, נח). ראיתי איזה אנשים המתחכמים ולא בחכמה המתחסדים ולא ביראת אלהים (כ"ז, הקד' לתרג' ב"ס). כמה במושב חסידים יתחסדו ובמקהלות תמימים יתממו מגמת פני אלה אל הכבוד ואלה אל הבצע (א' מפו, אה"צ יא). — ב) *מחזיק בשטת החסידים מכתת הבעש"ט: שאל הגביר יצ"ו בימי אבלו אם חובה לשכב על הארץ לפי שאמר לו אחד מהמתחסדים שאין רמז לדבר זה ולא הניחו לעשות כן (בתי' יעבץ א לא).

— פע', *חִסֵּד, — א) חִסֵּד את פלוני, עשה לו חֶסֶד: כאיש אשר חסד את פלוני והלוהו דינר (מנחת הגולה, לקו"ק). — ב) חִסֵּד את עצמו, הראה א"ע חסיד: היו עושים דבריהם בשקרות ומחסדים עצמם לומר כי מה שהם עושין דין הוא (ר"א בדרשי, חות"ב, כהנ).

— פֻע', *חֻסַּד, מְחֻסָּד, — שעשו לו חסד: והחסד על המחסד כחפץ המחסד ובזמן אשר ירצה המחסד לקחת חסדו ממנו אין להמחסד מאובה (מנח' הגולה, לקו"ק).

ב.חָסַד, — קל לא נמצא במקרא.

— פע', חִסֵּד את פלוני, — גִּנָּה אותו, rügen, tadeln blâmer, to blame: ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל פן יְחַסֶּדְךָ שמע ודבתך לא תשוב (משלי כה ט-י). — וקצת במשמ' *התקלס והתלוצץ בפלוני: בוא וראה כמה חיבב הקב"ה למשה שבשעה שחסדו אותו דתן ואבירם במצרים שאמרו לו מי שמך לאיש שר ושופט עלינו א"ל הקב"ה בזה שחסדתם אותו אני נותן לו גדולה (מד"ר שמות ל). ויטבע ירמיהו

---

[1] עברית וארמית.

[2] עי' הערה לקמן. — [3] ת"א קלנא הוא. וכן פרשו כל שאר המפרשים במשמ' דבר של גנאי, וכן נראה מהענין. אך קצת קשה ששמשה מלה אחת, חֶסֶד, בשני מושגים כ"כ הפוכים. בארמ' וסור' חסדא משמשת בשני המושגים ההפוכים האלה. וי"מ מזה: חסדם יעזבו (יונ' ב ט), וכמו"כ וחסד לאמים חטאת (משלי יד לד). — ובהגהה על הגליון של כ"י ב"ס גני' (מא כב) כתוב דבר חסד במקום דבר חרפה שבגוף הספר.

בטיט והיה יהונתן הסופר מחסדו [1]) ומונה אותו ואומר לו הרכין ראשך על הטיט שמא תבא שינה לעיניך (פסיק' רבתי כו).

— קל, *חסד את פלוני, — כמו פעל, גנה: אשרי איש חסדתו נפשו ולא שבתה תוהלתו (ב"ס גני' יד ב). ר' יוחנן אמר על ידי שחסדן [2]) ברבים (ניגף אביהו) שנא' ועמכם עגלי זהב (מד"ר רות, ויאמר הגואל).

חסה[3]), ממנו חסה, חסות, מחסה, *חסוי, ב.*חסיון.

א.חסה, ת"ע, חסיתי, אחסה, יחסה, יחסו, חסה, חסים, לחסות, חסו, — חסה בפלוני, תחת צל אילן, תחת כנפי העוף וכדומה, שפלוני, או הצל או הכנפים היו לו למגן מפני אויב, מפני חם השמש, מפני עוף דורס, Schutz finden; trouver protection; find: ויאמר האטד אל העצים אם באמת אתם משחים אתי למלך עליכם באו חסו בצלי (שופט ט יה). לעוז במעוז פרעה ולחסות בצל מצרים (ישע' ל ב), בהשאלה לכחה ועזה. ובצל כנפיך אחסה עד יעבר הוות (תהל' נז ב). — ואמר הפיט' ענני בצר לי, ניני חסו בצלי, ענה דודי ואמר לי (יוצר ב פסח, אפיק רנן). — ותחת כנפי פלוני, בהשאלה, תחת כחו ועזו: ותהי משכרתך שלמה מעם יי' אלהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו (רות ב יב). באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה (תהל' צא ד). אגורה באהלך עולמים אחסה בסתר כנפיך (שם סא ה). — וחסה בפלוני, כדבר פלוני: כי יי' יסד ציון ובה יחסו עניי עמו (ישע' יד לב). אלהי צורי אחסה בו (ש"ב כב ג). טעמו וראו כי טוב יי' אשרי הגבר יחסה בו (תהל' לד ט). ישמח צדיק ביי' וחסה בו (שם סד יא). יי' אלהי בך חסיתי הושיעני מכל רדפי והצילני (שם ז ב). שמרני אל כי חסיתי בך (שם יו א). יפלטם מרשעים ויושיעם כי חסו בו (שם לז מ). ואת כלם ישא רוח יקח הבל והחוסה[4]) בי ינחל ארץ (ישע' נז יג). מגן הוא לכל החסים בו (ש"ב כב לא). מה רב טובך אשר צפנת ליראיך

[1]) בנוסח' מחרפו, והעיר שם איש שלום וז"ל: בד"א איתא מחסדו ומונה וכו' והוא מלשון פן יחסדך שומע ובילקוט ירמיה כ"ח איתא מאשרו ונראה שהוא שיבוש. — [2]) ויש קוראים שחסדן, בפע'. ושם בראשי' ערש' ס"ה וע"ג הגרסה: שהשדם, וכן שם ויקר' לג.

[3]) רק עבר'. בערב' צרוף קצת קרוב לזה חמי a).

[4]) כך בכ"י ובקצת דפוס'. בנוסח' והחוסה.

a) حمي

פעלת לחסים בך (תהל' לא כ). טוב יי' למעוז ביום צרה וידע חסי בו (נחו' א ז). אשרי כל חוסי בו (תהל' ב יב). טוב לחסות ביי' מבטח באדם טוב לחסות ביי' מבטח בנדיבים (שם קיח ח-ט). — ובשם פלוני: והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם יי' (צפנ' ג יב). — חסיה וכו', עי' חסי.

ב.*חסה, פ"י, פע', חסה, — חסה זיתים בהבד, ערה אותם שמה: זתים משיחסום [1]) בבד ובבודידה (תוספתא דמאי ז יב).

***חסוד**, ת"ז, לנק' חסודה, — מי שיש בו חסד, חן ונעם, anmutig; gracieux; gracious: כיצד מרקדין לפני הכלה בש"א כלה כמו שהיא וב"ה אומרין כלה נאה וחסודה אמרו להן ב"ש לב"ה הרי שהיתה חיגרת או סומא אומרים לה כלה נאה וחסודה והתורה אמרה מדבר שקר תרחק (כתוב' יז.). למלך שהיה לו בת נאה משובחת וחסודה אמר המלך עשו לה פרוים מוטב שתראה נויה של בתי מן פרוים כך התורה נאה ומשובחת וחסודה אמר הקב"ה עשו לה ארון שיראה נוייה של תורה מן הארון (מד"ר במד' יב). למלך בשר ודם שאמר לשלוחו צא וקדש לי נערה יפה וחסודה ומעשיה נאין הלך אותו שליח וקדשה לאחר שקדשה הלך ומצאה שזינתה (אדר"נ ב).

***חסוד**, ש"ז, — בה"פ מן ב.חסד: מקבלין הן ישראל חיסודים מאו"ה בשעה שהן חוטאים (פסיק' דר"כ, שקלים).

***חסודה**[2]), ש"נ, — התך של הקזת דם: יד לעין תיקצץ יד לחוטם תיקצץ יד לפה תיקצץ יד לאוזן תיקצץ יד להסודה [3]) תיקצץ יד לאמה תיקצץ

[1]) כך הגרסה בנוסח' הדפוס וכך בכ"י ארפ' מהד' צוק"מ. וכך היה לפני בעל חסדי דוד. והגר"א הגיה משיתנם, אך גרסת הכ"י מקימת גרס' נוסח' הדפוס ואין אנו רשאים לדחות גרסה זו, וצריך לאמר כי זה פעל מיוחד במעשה השמן, ואמרו כך לנתינת הזיתים בהבד. אפס, בזה הרגיש הגר"א היטב שהחליט את האות ם שבסוף מלה זו לא לשרשית אלא לכנוי מוסב להזיתים, והאות ו היא למ"ר של העושים, והבונה היא משיחסום או יותר משיחסום, והפעל הוא חסה. ואעפ"י שלא מצאתי לו אח לא בארמ' ולא בערב', אעפ"כ אנו צריכים לקבל מלה זו כמו הרבה פעלים ושמות בעניני עבודת האדמה שנשמרו לנו במשנה ותוספתא ושאין להם אח וחבר בלשונ' האחיות ונולדו על אדמה העברית בלבד.

[2]) לא נתברר מקורו. — [3]) כך בר"ח ובערוך

יד לפי טבעת תיקצץ (שבת קח:).

*חסוה, —עי' ב.*חָסוּת.

**חִסּוּי, ש"ז,— שה"פ מן חִסָּה: תוהלתנו תקותנו סברנו וחסויי נפשנו, יאמנו צדקותיך אשר בם מבטחנו, חסדי קדמונים זכור ומלפניך ריקם אל תשיבנו (סליח', העה אזניך).

חסוך,— עי' חסך.

*חֲסוּם, ש"ז,— כמו מַחְסוֹם: המלקוט של בקר והחסום[1]) שלה והמדף של דבורים והמנפה הרי אלו טהורין (כלים יו ז). ולא (תצא) הפרה בחסום שבפיה (שבת נג.).

*חִסּוּם, ש"ז, מ"ר הִסּוּמִים, — א) כמו חֻסָּם, עי"ש. — ב) הִסּוּם של המעצד וכדומה, השפה שלו העשוי מברזל שנחסם שיהיה קשה וחד מאד: המעצד והאזמל והמפסלת והמקדח שנפגמו טמאים ניטל הסומן טהורין (כלים יג ד). וא"ל רב הסדא שמא מקדח והיסומו שנינו (בכור' לח.). — ובהשאלה, הִסּוּם הארץ, השכבה הקשה העליונה שעל פניה: ר' ישמעאל בן אליעזר אומר אין הארץ שותה אלא לפי חיסומה[2]) (ירוש' ברכ' ט יד. ובס ע"ז ג מג.).

א.חָסוֹן,— עי' חָסֹן.

ב.**חָסוֹן[3]), ש"ז, — שה"פ מן חוּס: זכור הונאת הברים ומרידת קרה, פן תהום עינך עליו חָסוֹן, והירות נסיון ושמונת לאוי נזיר, להבדילו מן היין וישאב מים בששון (הזהר' ר"י ברצלוני, הספרה).

*חִסּוּר, ש"ז, — א) שה"פ מן חִסֵּר: מה כלה זו מתקשטת בכ"ד תכשיטין ואם חסרה חיסור דבר אחד מהן אינה כלום כך תלמיד חכם צריך שיהא רגיל בעשרים וארבעה ספרים ואם היסר אחד מהם אינו כלום (מד"ר שה"ש, נפת). — ב) שם אחד מארבע פעולות החשבון, Substraktion; sonstraction; suc-

זבכ"י, ובקצת ספרים להסורא. ופרש ר"ה: פי' הסודה בלשון ערב' אל מהגמא a). ע"כ. והוא מקום הנחת קרני האומן. וכן הערוך: מקום שמקיז דם. ע"כ. וכן רש"י: ריבדא דכוסילתא.

[1]) פרש הרמב"ם: המחסום הנקשר על פי הבקר כדי שלא תאכל מן החטים.

[2]) במד"ר (בראש' יג). חסומה בלי יוד. וכן גרס' הערוך.

[3]) משקל זדון, לצון.

a) محجما

השער הד' שער החסור להסר מספר ממספר פרט מכלל או כלל מכלל (רא"ע, הקד' ספר המספר). ושם ארבע מלאכות החשבון קבוץ הבאה חסור וחלוק (חכמ' המכפ' לר"א מזרחי ג).

א.חָסוּת, ש"נ, — הפעולה לַחֲסוֹת: והיה לכם מעוז פרעה לבשת והֶחָסוּת בצל מצרים לכלמה (ישע' ל ג).

ב.*חָסוּת, ש"נ, — מקום אדמת חול שיש למצוא בו מים: אמרו רבותינו כשהיה מרע"ה רועה צאנו של יתרו במדבר ברח ממנו גדי ורץ אהריו עד שהגיע להסות[1]) כיון שהגיע לחסות נזדמנה לו בריכה של מים ועמד הגדי לשתות כיון שהגיע משה אצלו אמר אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני צמא עיף אתה הרכיבו על כתיפו והיה מהלך אמר הקב"ה יש לך רחמים לנהוג צאנו של בשר ודם כך חייך אתה תרעה צאני ישראל (מד"ר שמות ב).

[1]) בהרבה ספרים להסות (דפוס פרנקפורט תע"ה, אמשט"ד תפ"ה) ועוד, וכך היה בספרו של מ"כ, וכך הביאו לוי. ובספרים אחרים להסות (אמש"ד תקי"ה, בקלאוו תקס"ו, שטטין תר"ה, ליפציג תרכ"ד, ווילנה תרמ"ט), ובמדר' דפוס ווילנה תרי"ה, וכמו"כ דפוס ווילנה תרמ"ה, שהוגה עפ"י דפוסים מדויקים, הגרסה היא הסית. וכבר התקשו המפרשים במשמ' מלה זו. בעל מ"כ אמר: לפי הענין הוא שם מקום. ע"כ. הרד"ל רצה להגיה להזור במקום לחסות, וז"ל: ונראה דצ"ל להזור כלומר שכבר הגיע משה ורצה לחזור מלרדוף אחריו. ע"כ. וא"צ להעיר עד כמה אין הגהה זו מחורת לפי הענין ולפי סגנון הדברים. מהרז"ו פרש מלשון א.*הסית, ר"ל מין בצלים. נבהר מפנינים פרש יער, חורש קטן. יותר לפי הענין פרש לוי, במשמ' גיא בין הרים, וגזר אותו מהמלה הערבית חִשְׁעָה a). אבל גם זה אינו מספיק, כי מן הסות או הסות או חסית רחוק עד חשעה, וחשעה בערב' אינו מקום עמוק אלא גבעה. ועוד, שהעקר הסר, כי כאן נצרך מקום מים. וכל זה מפני שנעלם מהמפרשים הפרוש האמתי של מלה זו, שהוא כרשום בפנים, וממש במשמ' זו משמשת מלה זו גם בערב', רק במשקל זכר הִשִׁי b), ופרשו המלונים הערבים כך: אלהשי שהל פי אלארצ' ישתנקע פיה אלמא וקיל הוא ע'לט' פוקה רמל יג'מע פיה מא אלשמא (תכן בידס כלבאן הלערב). ובעברית: חִשִׁי הוא מקום נמוך בקרקע יקוו בו המים וי"א הוא קרקע קשה שלמעלה הול יאספו בו מי השמים. וגם פעל נגזר משם זה, ואמר אלאזהרי: שמעתי אנשים מבני תמים אומרים אחתשינא חשיא, ר"ל דלה לנו מים מהחשי. ועוד אמרו כי השי הוא ההול הנערם ותחתיו אדמה קשה וכאשר ירד

a) حُشْعَة b) حِسَي

***חסחוס**[1], ש"ז, מ"ר חסחוסים, — כעין עצם רך מאד בגוף בע"ח, קשה מהגידים ורך מהעצמות, כמו בהאזנים וכדומה, Knorpel ; cartilage : נפגמה אזנו מן החסחוס[2] אבל לא מן העור (בכור' ו א). אזניו כפולות בחסחוס[3]) אחת הי"ו מום בשתי הסחוסיות אינו מום (גמ' שם מ:). — ובשאר חלקי הגוף : כל הנאכל בשור הגדול יאכל בגדי הרך וראשי כנפים והסחוסים[4]) (פסח' י יא). כגון תנוך האוזן והסחוסי[5]) החזה והצלעות הקטנות שבסוף השדרה (רש"י גמ' שם) .

***חסחסות**, — עי' חסחוס, ובהערה שם.

חסי[6]), פ"ע, עבר נסת' חסיה, חסיו, עת' יחסיו, — כמו חסה[7]) : ואמר אי אלהימו צור חסיו בו (דבר' לב לז). חנני אלהים חנני כי בך חסיה נפשי (תהל' נז ב). מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון (שם לו ח). — ואמר המשורר : נשמת דכא ושפל רוח נפשו בך חסיו, תדגלך דגול עטרתני בכליל תושיה (ר"י הלוי כמת ידידים). גם ירקו בפניה, ויי' שם היה, למה

מטר יפלשו המים את החול וכשיגיעו לאדמה הקשה תהסם בעדם וימנע החול את חם השמש מהוביש את המים וכאשר יחוק השרב יסלקו את השכבה העליונה של החול מן אלה המים ויהיו נבעים קרים ומתוקים להך, והעיד אלאזהרי וזה לשונו : וכבר ראיתי במדבר אחשא (מ"ר מן חשי) הרבה מזה המין ומהם אחשא של בני סעד מול גהר (עיר סמוכה להעיר מדינה) ואחשא חרשאף ואחשא קטיף ומול המלון על ירך מבה אחשא שכאשר ירוה החול בימי הסתו לא יפסקו המים גם בימי הקיץ. ע"כ. וקרוב לזה פרש אלג'והרי ואמר שהחשי הוא המים שתשתה הארץ מן החול שעליה וכאשר תתקשה האדמה יחפרו החול והוא כעין באר, וזהו מה שנאמר בהחדית' של אלתיהאן הלך ובקש לנו מים קרים מחשי בני הארת'ה, ואמרו עוד היא חפירה קרובה לבאר, ואמרו שלא יהיה זה אלא באדמה שתחתה אבן ולמעלה חול וכאשר ירד המטר יבלעם החול וכאשר יגיעו המים להסלע יהסם בעדם וזהו מה שנאמר בהדית' הם שתו מן מי החשי. כל זה בלשאן אלערב ערך חשי, וכל אלה עדיות מסיהות לפי תמן והן מקימות ומאשרות כי המלה חסות שלנו היא מלה עברית שמית קדומה שנשמרה לנו בהמדרש.

[1]) בארמ' ובסור' הסחוס. על תנוך אזן ת"א חסחוס דאודן. ועי' הערה לקמן. — [2]) כך הגרסה במשנ' שבגמ', וכן בערוך, ובמשניות הסחוס. — [3]) כך ברש"י, ובגוף הגמ' : בחסחסות אחת. — [4]) כך בעה"ק שנת שנ"ב, ובנוסח' הסחוסים, ועי' זה הערך. — [5]) ברש"י דפוס ווילנה הסחוסי בהא, אך זה בודאי שבוש, כי אם הזו היא ה הידיעה והשם הוא סחוס צ"ל הסחוסים של החזה.

[6]) הצורה הקדומה של הפעל. — [7]) עי' הערה שם.

לא תחנה, צור כי בך חסיה, לחית אל תתנה, עד מותה בשביה (רהכ"ע, אלהי קדם). בצלו תחסיו, משרתיו אז תהיו, עדי עד אם תהיו, עפר רגליו נושקים (הוא, גדול הסיר).

חסיד, ש"ז, מ"ר חסידים, — א) מי שמתנהג בחסד : שובה משבה ישראל נאם יי' לוא אפיל פני בכם כי חסיד אני נאם יי' לא אטור לעולם (ירמ' ג יב). צדיק יי' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו (תהל' קמה יז). — ב) מי שמתנהג בצדק ובישר, כמו צדיק : רגלי חסידו[1]) ישמר ורשעים בחשך ידמו (ש"א ב ט). אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין כלם לדמים יארבו איש את אחיהו יצודו חרם (מיכ' ז ב). עם חסיד תתחסד עם גבר תמים תתמם (תהל' יח כו). הושיעה יי' כי גמר חסיד[2]) כי פסו אמונים מבני אדם שוא ידברו איש את רעהו שפת חלקות בלב ולב ידברו (שם יב ב-ג). שפטני אלהים וריבה ריבי מגוי לא חסיד מאיש מרמה ועולה תפלטני (שם מג א). וללוי אמר תמיך ואוריך לאיש חסידך אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה (דבר' לג ח). כהניך יי' אלהים ילבשו תשועה וחסידיך ישמחו בטוב (דהי"ב ו מא). לנצר ארחות משפט ודרך חסידו[3]) ישמר (משלי ב ח). — ג) מי שדבק באלהים והולך בדרכיו, fromm ; pieux ; pious : ודעו כי הפלה יי' חסיד לו יי' ישמע בקראי אליו (תהל' ד ד). שמרה נפשי כי חסיד אני הושע עבדך אתה אלהי הבוטח אליך (שם פו ב). על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא (שם לב ו). כי לא תעזב נפשי לשאול לא תתן חסידך[4]) לראות שחת (שם טז י). שירו ליי' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים (שם קמט א). יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם (שם ה). אספו לי חסידי כרתי בריתי עלי זבח (שם נ ה). כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו (שם קלב ט). יודוך יי' כל מעשיך וחסידיך יברכוכה (שם קמה י). זמרו ליי' חסידיו והודו לזכר קדשו (שם ל ה). אהבו את יי' כל חסידיו אמונים נצר יי' (שם לא כג). כי ידבר (אלהים) שלום אל עמו ואל חסידיו (שם פה ט). שמר נפשות חסידיו מיד רשעים יצילם (שם צז י). וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו

---

[1]) כך הכתיב, והקרי חסידיו. — [2]) כאן וכן בקצת מקומות בתהלים ובתלמוד שמובאים לקמן אין לברר לאיזה חסיד התכון המדבר, ואפשר שגם בחסיד זה והבריו הכונה להחסידים שבמשמעה ד'. — [3]) כך הכתיב, והקרי חסידיו. — [4]) כתיב חסידיך.

לבני ישראל (שם קמח יד). הדר הוא לכל חֲסִידָיו (שם קמט ט). אביוניה (של ציון) אשביע לחם וכהניה אלביש ישע וַחֲסִידֶיהָ רנן ירננו (שם קלב יה-יו). אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלם לעיים נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חֲסִידֶיךָ לחיתו ארץ (שם עט א-ג). יקר בעיני יי׳ המותה לַחֲסִידָיו (שם קיו יה).— ומצוי בתלמוד: אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד ולא הביישן למד (אבות ב ה). ארבעה מדות באדם האומר שלי שלי ושלך שלך זו מדה בינונית וכו׳ שלי שלך ושלך שלך חסיד שלי שלי ושלך שלי רשע (שם ה י). ארבע מדות בנותני צדקה הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים וכו׳ יתן ויתנו אחרים חסיד לא יתן ולא יתנו אחרים רשע (שם יג). מעשה בחסיד אחד שהיה חופר בורות שחין ומערות לעוברים ושבים (ירוש׳ בקמ׳ ה מח ד). אפילו חסיד שבחסידים אין ממנין אותו אפיטרופוס על עריות (שם כתוב׳ א כה ד). ובשעת (הלל הזקן) היו אומרים עליו הוי עניו חסיד תלמידו של עזרא וכו׳ ועל ר׳ יהודה בן בבא התקינו שיהו אומרים הוי עניו חסיד אלא שנטרפה השעה (שם סוט׳ ט כד:). אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע לא חסיד אני שכל מלכו מזרח ומערב ישנים עד שלש שעות ואני חצות לילה אקום להודות לך (ברכ׳ ד.). כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו וכשמת אומרים לו אי עניו אי חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו (שם ו:). אם עם הארץ הוא חסיד אל תדור בשכונתו (שבת סג.). אם ראית דור שהשמים משתכין כנחשת מלהוריד טל ומטר וכו׳ ילך אצל חסיד שבדור וירבה עליו בתפילה (תעני׳ ח.). מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרה״ר ומצאו חסיד אחד אמר לו ריקה מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך ליגלג עליו לימים נצרך למכור שדהו והיה מהלך באותו רה״ר ונכשל באותן אבנים אמר יפה אמר לי אותו חסיד מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך (ב״ק נ:).— ומ״כ: מתנדב אדם אשם תלוי בכל יום ובכל שעה שירצה היה נקרא אשם חסידים (תוספתא כרית׳ ד ד). אמר להם הקב״ה כלכם נעימים וחסידים ומשובחין (מד״ר קהל׳, החכמה תעוז). — ואמר הפיטן: קוניהם לחיי עולם עתידים, רב טוב הצפון לַחֲסִידִים, שומריהם יִצלו מכל פחדים (יוצר ב שבוע׳, אלוף מסוכל). — *חסיד שוטה: הוא (ר׳ יהושע) היה אומר

חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה ומכות פרושין הרי אלו מבלי עולם (סוט׳ ג ד). איזהו חסיד שוטה ראה תינוק מבעבע בנהר אמר לכשאחלוץ תפיליי אצילנו עם כשהוא חולץ תפיליו הוציא זה את נפשו (ירוש׳ (שם ג יט.). — ד) *כתה שקמה בישראל בזמן החשמונאים: החסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים (ברכ׳ ה א). חסידים ואנשי מעשה היו מרקדין לפניהם באבוקות של אור שבידיהן ואומרים לפניהן דברי שירות ותושבחות (סוכ׳ ה ד). משמת רבי יוסי קטנותא פסקו חסידים ולמה נקרא שמו קטנותא שהיה קטנותן של החסידים (סוט׳ ט טו). וזו משנת החסידים (ירוש׳ תרומ׳ ח מו:). ההורג נחשים ועקרבים בשבת אין רוח חסידים נוחה הימנו (שבת קכא:). חסידים הראשונים היו מצניעים קוצותיהם וזכוכיותיהם בתוך שדותיהן (ב״ק ל.). חסידים הראשונים היו מתייסרין בחולי מעיים כעשרים יום קודם מיתתן כדי למרק את הכל כדי שיבואו זכאין לעתיד לבא (מס׳ שמחות ג). — ה) *ת״ז, לנק׳ חֲסִידָה: כשם שהצדיקים הראשונים היו חסידים כך בהמתן חסידות כמותן (אדר״נ ח). ואביו (של האר״י) היה חסיד גדול ושמו מהר״ר שלמה לוריא זלה״ה והיה רגיל אצלו אליהו ז״ל וכן אמו היתה חסידה גדולה (הקד׳ עמק המלך).—ו) *בפרט הַחֲסִידִים, כנוי לתלמידי רבי ישראל בעש״ט וההלכים בדרכיהם, שמהם נולדה אחת הכתות שנתחדשה בישראל בזמן ההוא: למשמע אזן דאבה נפשנו מפני המתקדשים והמטהרים וכו׳ ובשם חסידים וקדושי עליון מכונים (זמיר עריצים וחרבות צורים, אגר׳ הקהל׳ מעיר וילנה, ת׳ הייר תקל״ב). כי חדשים מקרוב באו אשר לא שערום אבותינו ומכנים שמם חסידים ובכל עיר עושים אגודות ע״יזוב בתי כנסיות ובתי מדרשות וכו׳ (שם). באשר שראינו בעו״ה שנתרבו קטטות ומריבות מאיזה אנשים הידועים הנק׳ חסידים שנשתק׳ בלבם התגדלות לשנות נוסחאות של התפלה מכפי שהיה מקודם נוסחא אשכנזית (שם). ספר זמיר עריצים, להכרית כל הקוצים, וכל הנעצוצים, אשר קמו בעדת היהודים, כת אחת ונקראים בשם חסידים, היו לצנינים וצדים (תלמיד הגר״א, בעער ספ׳ זמיר עריצים ססני, משנ׳ תקנ״ח). להודיע לכל ישראל שכל מה שהארכתי פה והרחבתי לשון בחצי גבור שנונים וגחלי רתמים על ראשן של החסידים להפר אותות

בדים אין כוונתי רק על אותן ה ח ס י ד י ם שנתחדשו אחר שבא לעולם הריב"ש הוא ר' ישראל בעל שם טוב (שם, הקד'). כי קמו בעדת היהודים כת אחת ונקראת בשם ח ס י ד י ם, והיו לצנינים וצדים, מראיהן כלפידים (שם, עמוד ג). ואחרון הכביד הוא ה ח ס י ד, ר' איצק מלאנציט, הוא החל להיות גבור ציד בארץ, אליו יאספו ה ח ס י ד י ם עדרים, צלמות ולא סדרים (שם ד). שה ח ס י ד י ם השוטים אשר הניח (ר' ישראל בעש"ט) אחריו ברכה אומרים שאין הדור זכאי לכך להבין גודל עמקות (דבריו) אשר בתוכם תילים תילים על כל קוץ וקוץ רזין וסודות ובעקבתא דמשיחא יתגלה פרושו ועתיד אליהו לדורשו (שם ו). מצות עשה ולא תעשה קלים והמורים, איך נפלו בידי ה ח ס י ד י ם הארורים (שם ט). ואתה בן אדם נהה על המון ה ח ס י ד י ם והורד אותם אל ארץ תחתיות את יורדי בור (שם י). אוי ואבוי על השוטים והנבלים, מי נתן להם שם זה להקרא ח ס י ד י ם, והלא די להם בקריע"ת צדיקים (שם יא). הסל סידור שבת בהלכתו, ככל משפטו וחוקתו, מנהג ה ח ס י ד ודתו (שם טז). ואח"כ הלכתי לבית המדרש ומנין שלהם, וראיתי בתוכו ח ס י ד י ם עדרים צועקים בקול תרועה ושברים (שם). אעפי"כ התרו (המתנגדים) ומצאו בדעתם כאילו תלמידי הבעש"ט ז"ל הנקראים בשם ח ס י ד י ם הם כותבים דברים כנגד התורה ח"ו (נתן מכרכלב, עליס לתרופה, מכת' כה, בנת תקלו). ואצל רוב ה ח ס י ד י ם דפה נתקבלתי בכבוד ת"ל (שם קג). וגם משאר ה ח ס י ד י ם שבעיר היו אצלי (שם קו). ודברתי עם ה ח ס י ד י ם דשם כמה דברי תורה מאדמו"ר זצ"ל (שם קיב). ואתמול לוו אותי מבראד ח ס י ד י ם הרבה וגדולי החשובים שבהם עד חוץ לעיר (שם קיג). אך שמעתי שהוא ג"כ מכת ה ח ס י ד י ם וכפוף תחת הרבי שבזאלין (מגלה טמירין עו).

חֲסִידָה[1], ש"נ, מ"ר חֲסִידוֹת, — שֵׁם עוף ארוך השוקים והצואר והמקור, **Storch ; cigogne ; stork** : וְהַחֲסִידָה[2] והאנפה למינה (דבר' יד יח). גם חֲסִידָה בשמים ידעה מועדיה (ירמ' ח ז). ולהנה כנפים ככנפי הַחֲסִידָה (זכר' ה ט). אשר שם צפרים יקננו חֲסִידָה ברושים ביתה (תהל' קד יז). ששאלת על ה ח ס י ד ה כבר השבתיך על שאלתך וכו' והנני משיב לך שנית דע כי בארצנו ובספרד אין אוכלין עוף המקינן על הבתים ואומרים שהוא מעשה אפרוחים ומאכלו צפרדעים ולועזין קורין אותו סיגוניא ואנו קורין לו ה ח ס י ד ה כך אנו מקובלין בארצנו (שו"ת הרא"ש כ כ). הרחם אשר יטהר את הארץ מנבלת כל פגר כאשר תעשינה העגור ו ה ח ס י ד ה אשר הקדמונים יספרו ממנה כי תתחסד את בניה הפך בת היענה וכו' המרשעת כי תקפוץ רחמיה מבניה (בכי"ע א, מלרים). ה ח ס י ד ה נמצאת גם פה אתנו הרבה גבהה כאמה וחצי ורחבה בכנפים פרושות ג' וחצי הרטומה הארוך והאדום ימוד כשישית האמה רגליה אדומות מראה גופה לבן ונוצות המעוף שחורות (תוס"א לשינהק, העוף קסה).

***חֲסִידוּת**, ש"נ, — א) מדת בעל הַחֶסֶד: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתציץ בבשתנו ותביט ברעתנו ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעוזך ותתעטף ב ח ס י ד ו ת ך ותתאזר בחנינותך ותבא לפניך מדת טובך וענותנותך (סיום תפי' ר' יוחנן, ברכ' יז:). — ב) מדת הֶחָסִיד: ויראת חטא מביאה לידי ח ס י ד ו ת ו ח ס י ד ו ת מביאה לידי רוח הקדש (סוט' ט טו). ישעיה איש טיריאה היה נוהג ב ח ס י ד ו ת ונוטל את הכל (תוספתא ב"ק יא יד). משמת רבי יוסי הסידא וכו' פסקו אנשי ח ס י ד ו ת (ירוש' סוט' ט כד ג). טהרה מביאה לידי ח ס י ד ו ת ח ס י ד ו ת מביאה לידי ענוה ענוה מביאה לידי יראת חטא (ע"ז כ:). למה נקרא שמה חסידה שעושה ח ס י ד ו ת עם חברותיה (חול' סג.). מדת ח ס י ד ו ת שפודין מע"ש בזמן הזה בשוויו כדרך שפודין אותו בפני הבית (רמב"ם מע"ש ב ג). — ואמר המליץ: היראה אומנתו, והענוה מודעתו, ו ה ח ס י ד ו ת מצנפתו (כפ' המוסר לר"ז אלג'אהרי מה). וידע כי לבעבורו הדבר, ויאמר ב ח ס י ד ו ת ו מה לתבן אל הבר, ואומר לו ומי כמוך השוב ויקר וחכם ובעל לשון, ולך יאתה להיות נצור כאישון (שם). — ובכו': בא וראה ה ח ס י ד ו ת ו

[1]) רק בעבר'. ואמרו שהוא על שם החסידותה עם ילדיה, שהיתה מפורסמת אצל הקדמונים בזה, ועי' הערה לקמן. — [2]) ת"א חַוָּרִיתָא, ולא ידוע מה הוא. בגמ' אמרו: אמר רב יהודה החסידה זו דיה לבנה למה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה (חול' סג.). ועפי"ז תרגם רש"י ציגונייה, שהוא העוף הרשום בפנים. אבל רסע"ג תרגם אלצקר a), והוא כל עוף דורס חד העין, ובפרט העוף שצדים בו עופות אחרים. וכן ריב"ג. ובכ"ז נתקבל פרושו של רש"י, וכן גם החדשים, וכן השתמשו בו בספרות.

a) الصقر

של אהרן הצדיק בשעה שהציק משה שמן המשחה על ראשו נזדעזע אהרן ונבעת (מד״ר במד׳ יח). — ג) °שטת החסידים שנתחדשה בזמן הבעש״ט: ואחד מהם (מהחסידים) היה טמא במשכב זכור וע״ז הודה בפני ב״ד רק אמר שאעפ״י שהיה בתוך זמן חסידות שלו אעפי״כ לקח תשובה אצל הרב ר׳ מענדיל (זמיר עריצים וחרבות צורים, שנת תקל״ב). אבל אותם העושים מעשי חסידות אפילו במשא ומתן הם פסלנים (מגלה טמירין קכ).

א. °חֶסְיוֹן, ש״ז, כנ׳ חֶסְיוֹנוֹ — כמו חִסּוּן, מן חוס: כאדם שנותן אצבעו בעינו ובנגיעתו יחוס עליה שמא ישחיתנה וחסיונו[1] עליה יותר מתאותו (ערוך, ערך פחת).

ב. °חֶסְיוֹן, ש״ז, כנ׳ חֶסְיוֹנוֹ, — כמו א. חֲסוּת: חסיון זה אינו אלא לשון חסיון צל ודבר מועט הוא (רש״י תהל׳ קיח ח). — ואמר הפיטן: גדל חסד מטה כלפיו כפיד שוענו, גבר טוב חסיונו מבטיחת אדם שעוננו (מנח׳ בן מכיר, יוצר שבת תשובה, אהחר).

חָסִיל[2], ש״ז, — אחד ממיני הארבה, Heuschrecke ; sauterelle ; locust: רעב כי יהיה בארץ דבר כי יהיה שדפון ירקון ארבה חָסִיל כי יהיה (מ״א ח לז). יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל הֶחָסִיל (יואל א ד). ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה הילק וְהֶחָסִיל והגזם (שם ב כה). ואסף שללכם אסף הֶחָסִיל (ישע׳ לג ד). ויתן לֶחָסִיל יבולם ויגיעם לארבה (תהל׳ עח מו). על אלו מתריעין בכל מקום: על השדפון ועל הירקון על הארבה ועל החסיל ועל החיה רעה (תענ׳ ג ה).

°חֲסִילָה, ש״נ, — בס״פ מן חָסַל: נגמר אותו דבר שאמרת למשה בסיני והנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם ר׳ סימון אמר חסילה[3] והיא מסכימה עם ירמיה שאמר כי אספתי את שלומי מאת העם הזה (פסיק׳ דר״כ, ותאמר ציון). — ובמשמ׳ סוף: חסילה (סד׳ אליהו רבה, סוף פרק ב).

א. °חֲסִימָה, ש״נ, — בס״פ מן חָסַם: אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור ולהפרשת הר סיני ולתשלומי כפל ולהשבת אבדה לפריקה לחסימה לכלאים ולשבת (ב״ק ה ז). על כל חסימה וחסימה ישבה התריית מכות (ירוש׳ כתוב׳ ג כז ג). מה לשור שכן אתה מצווה על חסימתו תאמר באדם שאי אתה מצווה על חסימתו (ב״מ פ״ח:). דין אכילת בהמה בשעת מלאכה ואיסור חסימות (לבוש, שכיר׳ שלח א). — ואמר הפיטן: טהרה ונקיות מלבא ממזר בקהל, עמוני ומואבי פצוע דקה וכרות שפכה, הֲסִימָה ופריקה ותוכחות שנאה (מוס׳ א שבוע׳, תודה). — ובהשאלה: וגדר הפרישות בלשון סתם חסימת תאות הנפש והמנע מן הדבר הנפרש ממנו וכו׳ והעילה המחייבת חסימת תאות הנפש מתחלקת לשני חלקים וכו׳ והנהגת כל איש שכל את נפשו בחסימת תאותו מן המאכל והמשתה והמשגל והמלבוש והדבור (חו״ה, הפרישות א). הפרישות מנוחת הנפש וחסימת רעיוניה מכל מה שהוא להם למנוחה (שם ב). וענין הרצועה שמפשילין לו מתחת זנבו הוא רומז לעיכוב התאוה וחסימתה מההשתלחות באותו הפועל לקצה האחרון (רבב״ל דוכן, מאמ׳ סעוד׳ מלוה). שבאותו פועל הנעשה באותו אופן מהחסימה הנזכרת הוא עוזב גנתו וחרבתו (שם). והנה התחיל בחסימת הכח המתעורר ובלימת פיו ברסן החפץ השכלי כי אמנם הוא עיקר מלחמתו של אדם (קול יהודה, כוזרי ג ה). — וברוחניות, במשמ׳ °צרות השכל והדעת: שהיה ר״א בן הסמא חסום בתחלתו (שהיה עם הארץ) ועכשיו סרה חסימתו (ר״י אברבנאל, נחל׳ אבות ג).

ב. °חֲסִימָה, ש״נ, — כמו °חִסּוּם: ובקרדום אף על פי שניטלה חסימתו (תוספתא כלי׳ ב״מ ג ז). כשהאדם עושה קופה או סל וגומר את שפתו זו היא חסימה (ר״ב כלים יו ב).

חָסִין[1], ת״ז, לנק׳ חֲסִינָה, מ״ר חֲסִינִים, חֲסִינוֹת, — מי שיש לו חֹסֶן: יי׳ אלהי צבאות מי כמוך חֲסִין[2] יה ואמונתך סביבותיך (תהל׳ פט ט). — ואמר הפיטן: חסין קרוב לקוראיו, ושומע אל אביונים, דון דין עני ואביון, ומשפט רצוצים ומענים (סליח׳ יום ו, תוקף הכל). — ואמר המשורר: הלא אם יוצרך טהור ונקי דעי כי בן טהורה את וקמה, חסין ישא שחקים על זרועו כמהו תשאי גויה נעלמה (רמב״ע,

---

[1] צורה שלא כדין, בפעולת הקש נל״י.

[2] משרש חסל, עי״ש.

[3] בסגנון ארמי: הא חסילא והא מסכמא על ידי ירמיה (מד״ר איכ׳, בכה).

[1] מן א. חסן, עי״ש. — [2] פרש רסע״ג מלשון חסן בארמ׳ במשמ׳ ירש: פירש (רסע״ג) מי כמוך חסין יה מי כמוך יורש הארץ (תנו׳ דונש ח), והשיג עליו דונש שב. ורש״י פרש מתאפק (רש״י גיט׳ נו:).

בתי לאו). — ובכנ׳: שבור אשבור לך צורי חסינ׳, עד תשלח לי את משיחי וקציני (ספ׳ הפומ׳, תימנ׳, יפיפיה). — ולנק׳ תאר לנקבה: בצל אהבתי חסי נא הֲסִינָה, ולבשי גאונך לחדש ששונך, ומעטה תהלה עדי נא עדינה (עמנ׳, מתב׳ ג).

***חֲסִינָה[1]**, ש״נ, מ״ר חֲסִינוֹת, — סל גדול, גבוה, עשוי מהוצני תמרים, ישימו בו דגים וכדומה: פטיליה טמאה וחסינה[2] טהורה סנגיות של עלין טהורות של נצרין טמאות (כליס טז ה).

***חֲסִיס[3]**, ש״ז, מ״ר חֲסִיסִים, — כעין קמח עשוי ממצה אפויה: חסיסי מצה אפויה שטוחנין אותה ומבשלין אותה במים ומוללין בה את הקדרות (הרי״ף פסח׳ יב:).

***חֲסִיסָה**, ש״נ, — כמו *חסחוס: אזניו מגופפות בחסיסה[4] אחת לא ישחט בשתי חסיסות ישחט (תוספתא בכור׳ ד יג).

***חֲסִיפָה**, ש״נ, — שה״פ מן חָסַף: הקב״ה דרכו בקדושה הלוכו בקדושה נראה בקדושה דבורו בקדושה חסיפת זרועו בקדושה (תנחומא בראש׳ ז). — ואמר הפיטן: זו באמירה, וזו בגזרה, זו באסיפה, וזו בַחֲסִיפָה, זו בנשיקה, וזו בתשוקה (יוצר שבת פרה, נהרת).

*חסירה, — עי׳ חָסֵר, חֲסֵרָה.

א.*חֲסִית, ש״נ, מ״ר חֲסִיוֹת, — צמח, שם כללי למיני הבצלים: המנכש עם הכושי בחסיות אע״פ שפירותיו טבל אוכל מהם עראי (תרומ׳ ט ז). כל הנכבשין זה עם זה מותרין אלא עם החסית חסית של חולין עם חסית של תרומה ירק של חולין עם חסית של תרומה אסור אבל חסית של חולין עם ירק של תרומה מותר (שם י י). אלו הן מיני חסיות[1] הלוף והשום והבצלים והקפלוטות ר׳ יהודה אומר אין לך מיני חסיות אלא קפלוט בלבד (תוספתא שם ט ג). חסית בחסית מין במינו (ירוש׳ שם י מז.). אין מקיפין חרדל וחריע אלא לחסיות בלבד (שם כלא׳ ב כח.). המנכש עם הכותי בחסיות אוכל מהן אכילת עראי (נדר׳ נח:). ששה דמעות הן שלש יפות לעין דמעת חסית[2] קטנה דמעת הקילורית ודמעת החרדל ושל צחוק יפה מכולם (מד״ר איכ׳, כלו כדמעות).

ב.*חֲסִית, — עי׳ ב.*חֲסוּת.

א.*חסך[3], ממנו א.חָסַךְ.

א.*חָסַךְ, פ״י, — כמו חָשַׂךְ: פועל שאינו מאמין לבעל הבית נוטל גרוגרת אחת ואומר זו וכו׳ זו עשויה תרומת מעשר עליהן ומעשר שני באחרונה ומחולל על המעות וחוסך[4] גרוגרת אחת רשב״ג אומר לא יחסוך[4] מפני שהוא ממעט מלאכתו של בעל הבית (דמאי ז ג). — ופָעוּל חָסוּךְ: נבלה ומי חטאת שיש בהם כדי הזייה שהם מטמאין את האדם במשא לטמא בגדים במגע וחסוכי[5] בגדים במגע (כליס א ב). גודגדניות מרובי בנים יאבלו חסוכי[6] בנים לא יאבלו (ערוב׳ כח.).

ב.*חסך, ממנו ב.*חָסַךְ, *חַסְּכָן.

ב.*חָסַךְ, פ״י, — חָסַךְ על פלוני, כמו חס עליו: ולפיכך (לפי שהבת הבכירה של לוט למדה את הצעירה) חסך[7] הכתוב על הצעירה ולא פרשה (מד״ר במד׳ כ). — פָע׳, *חִסֵּךְ, — חִסֵּךְ את פלוני, על פלוני, כמו קל, schonen; epargner; spare: כך היו ישראל צריכים (להביא קרבנות) בכל שעה אלא שחיסך הכתוב את ישראל (ספרא אמור כג יג). המחלל שם שמים בסתר מחסכין לו ובגלוי אין מחסכין לו כאן שבסתר חיסך עליו הכתוב וכאן שבגלוי לא חיסך

---

[1]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) פרש רה״ג: פי׳ קופה גדולה שנותנין בה דגן ועשויה מן הוצי. ע״כ. והובא בהערוך. וכן רמב״ם: והחסינה היא קופה גדולה דומה לבית יעשה מערבה ברוב ימלאו אותה מחטה כאשר ירצו לאצור אותם תרגום נהרסו ממגורות אפחתו חוסניא. ע״כ. ויש שגזרוה מן ח׳זנה a) בערב׳, במשמ׳ אוצר.

[3]) בארמ׳ חסיסא: למחה קדירה בחסיסי (פסח׳ מ: ועוד). והנה שם הכונה כעין גריסים משעורים קלויים, ולא נתברר מקורו, ואולי כמו בערב׳ ג׳שיש b) מן גשש, שבר, טחן, והרי״ף השתמש בזה למצה יבשה טחונה.

[4]) כך בערוך, וכך בסמ״ג סי׳ שח, והוסיף שם: פירוש חסיסה ושחומים הכל אחד עוד נקרא חסחום בשני סמכין. ע״כ. ובנוסח׳ חסוסה.

a) خزنة b) جشيش

[1]) כך בתוספתא שבש״ס וילנה, ובמהד׳ צוק״מ חרסיות. — [2]) גרסת הערוך. וי״ג שום, ובקצת ספרים: דמעות הסם.

[3]) עי׳ חשך.

[4]) כך במשנ׳ שבגמ׳ ירוש׳ וכך בערוך. בנוסח׳ חושך, יחשוך, ובקצת ספרים חותך. — [5]) כך בערוך. בנוסח׳ חשוכי. — [6]) כך בב״י. בנוסח׳ חשוכי.

[7]) כך בערוך, ובנוסח׳ הסה.

עליו הכתוב (תוספתא סוט' ו ז). צעירה (מבנות לוט) לפי שלא פתחה בזנות אלא אחותה למדתה חיסך עליה הכתוב ולא פרש גנותה (רב"י וירא יט לג).

— נִפע', *נֶחְסַךְ: ומעשר שני מתת למת אני נחסך, כי אעבור בסך (אזהר' לר"א הזקן, אמת).

:חֵסֶךְ[1], ש"ז, — שם צמח קוצי: חסך הוא טריבולי מריני (קאנון, לוח הסמים). ונגביל ארבעה זוזים וחסך עשרה זוזים וכו' שמן חסך אחד וכו' חלב בקר וסחיטות החסך הרטוב (שם, מוכל' הרפוא' י יב).

***חִסָּכוֹן**, ש"ז, — הפעולה לְהַסֵּךְ: (ולא הצריך הכתוב שמן זך כתית להמנחות) אלא מפני החיסכון[2] (מנח' פו:). — והשתמשו בזמן האחרון בשם זה ביחוד במשמ' מה שאדם חוסך מהוצאותיו ושומר זה לצרכו, Ersparniss; épargne; savings.

חסל[3], ממנו חָסִיל, א.חָסַל.

א.חָסַל, פ"י, עת' יַחְסֹל, יַחְסְלֶנּוּ, — חָסַל הארבה את הצמח, אכל אותו ברעבתנות כלו מבלי הניח כלום ממנו, abfressen; dévorer; eat off: זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף כי יַחְסְלֶנּוּ הארבה (דבר' כח לח). למה נקרא שמו חסיל שהוא חוסל את הכל (ירוש' תענ' ג סו ד).

ב.:חָסַל, פ"ע, — חָסַל הדבר, נגמר, נשלם, vollendet sein; être achevé; be finished: חסל סדר פסח כהלכתו כמשפטו וכחקתו (סוף סדר הגדה של פסח). הסלת[4] פרשת בראשית (רש"י בחתי' פרשיו על בראש', וכן בחתי' כל הפרשות). חסלת ערוגת התפלה, מקוטרת מור ורכולה, הממולאה בתאר השבולים, הטובות העולות בגבולה (שבלי הלקט, סוף ענין תפלה).

— נִפע', *נֶחְסַל, — כמו חָסַל: נחסל בערוך ערך חמש עשרה, ועתה יסייעני בערך שש עשרה (ר"נ בעל הערוך, חתי' אות ס). ונחסלו התשובות (רש"י, חתי' תשו' על פי' ירמ' ויחזק', מלא חפנ' לו). — ואמר הפיטן: כל תשא עון וקח טוב מסולסלת, לך ישלם נדר בציון תהלה הַנֶּחְסֶלֶת (סליח' מנח' יוה"כ, את פני).

— פִע', *חִסֵּל, —השלים: יחוקקו נדיבי עם שירת הבאר לְחִסְּלָה, כמין כברה קטנה מחוקת ומענגת בסלסולה (שבת בין יוה"כ וסכות, אזכרה).

— הָפע', *הָחְסַל, הוחסל, — כמו חָסַל, נֶחְסַל: נשלם בסיוע נהלנו מרום נשבית, הוחסל מספר הערוך ערך בית, הסד לחייבים גומל, יזרזני בערך גימל (ר"נ בעל הערוך, חתי' אות ב).

:חֲסֶלֶת, ש"נ, — גמר, חתימה, Schluss; fin; end (ב"ז, מלון גרמני עברי).

א.חסם[1], ממנו א.חָסַם, מַחְסוֹם, *חָסוּם, *חֹסֶם, *הֲסִימָה.

א.חָסַם, פ"י, עת' תַּחְסֹם, — א) חָסַם את השור וכדומה, שם על פיו דבר שלא יוכל לאכול מהתבואה שלפניו, d. Maul zubinden; museler; to muzzle: לא תַחְסֹם שור בדישו (דבר' כה ד). — ומצוי בתלמוד: החוסם את הפרה ודש בה (ב"מ צא.). מה נפשך אם חסמת פטור אף פועל אם חסמת פטור (שם פח:). החוסם את הפרה והמזויג את הכלאים (תוספתא כלא' ה יא). בדישו אין את חוסמו אבל חוסמו את במחובר לקרקע (ירוש' מעש"ר ב ג). חורש בשור ובחמור וחוסם פי פרה ודש בה (חול' קטו:). מהו שיאמר אדם לנכרי חסום פרתי ודוש בה (ב"מ צ.). דרך המלך נלך שאנו חוסמין את בהמתנו (מד"ר במד' יט). — ופָעוּל *חָסוּם: לא תדוש בשור חסום (ירוש' תרומ' ט מו ד). — ומנע מלאכול בגערה וכדומה: חסמה (את הפרה) בקול והנהיגה בקול (סנה' סה:). — והָסם את פלוני, במשמ' מנע אותו מעשות כרצונו: ליבמה שנפלה לפני מוכה שחין שאין חוסמין אותה (יבמ' ד.). — ובהשאלה, יַחְסֹם את פיו, את לשונו, מנעהו שלא ידבר:

---

[1]) בערב' חַסַּךְ a), וקוראים לו גם חמץ אלאמיר b), והוא קצת דומה להאבטיח, יתפשט על הארץ ופריו קוצי.

[2]) ואמרו שם: מאי חיסכון אמר ר"א התורה חסה על ממונן של ישראל. ע"כ. אך אין זה אלא פרוש, כי מן הסה אומרים חסיון.

[3]) בערב' לחס c), לפעולת אכילת הארבה את הצמחים.

[4]) כמו בארמ' במקום הסלה בצורה עברית.

a) حسك b) حمص الامير c) لحس

---

[1]) עברית, ארמ' וסורית. יש מדמים לשרש זה את השרש הזם a) בערב' במשמ' קשירה. אך להמושג המיוחד שמשמש בו השרש חסם בעבר' לענין סגירת פי הבהמה כדי למנעה מאכול תבואה וכדומה, משמשים בערב' שרשים אחרים, הג'ם b), הטם c). בסורית משמש הסם במשמ' חשך, מנע.

a) حزم b) حجم c) حطم

וכן אמר כי שב, כרסו עם כרסם, כבר פיהו חסם, ושמו כשורים (תבו' תלמידי מנחם על דונש). ואלדים אשאל להצילני מטענות המוענים עלינו בסכלותם ולחסום פי מקנאינו באולתם כי אינני בוטח שלא תביאם קנאתם לדבר עלי (תמה"ג לרשב"ג יח). וכן בעניני תפלתך והרהורי לבך לחסום לשונך ולאסור חושיך ולמשול בתאוותיך (חו"ה, אהב' ה' ז). והיא נפלאת בעיני שהרשתם ולא חסמתם אותו (מרדכי כתוב' רז).— ואמר הפיטן: ליל שמורים חָסַם בטוב לאלום, לבן הארמי בחלום (מער' ליל ב' פסח, ליל במרים). — ואת התאוות וכדומה: אנשים חסמו תאות נפשותם מהשיג קצת התענוגים כדי שיצא להם שם בפרישות (חו"ה, הפרישות ג). אנשים שהלכו בדרך הגדר הבינוני שבפרישות ומאסו מותרי העולם לגמרי וסבלו לחסום תאוותם מהם (שם). שנאמר בו (ביו"ט) לכם שהכונה בו בהנאות הגופיות כדי לחסום תאוות היתרונות (מלמד התלמידים, קדוש'). — ואת הטענות: הראב"ע והרלב"ג כשהוכרחו לקבל פשוטי התורה ומצד אחר לחסום טענות הפלוספים חשבו להעמיד על זה חזון ונכשלו (ר"י אברבנאל, וירא).—ובכלל חָסַם אותו, מנעהו ממעשה מן המעשים: ודרך הנהגת שימושו (של חוש הטעם) שיחסום אותו מן האסור ויתירהו למותר (תמה"נ לרשב"ג). — וחסם אותו, במשמ' לא נתן לו לדבר: ראובן קפץ בכעסו ואמר שיהיה נזיר כשמשון בכל תנאיו אם ישב בבית אחד עם חמותו ובתוך כך בא תלמיד חכם אחד והיה חוסמו ואומר לא תחטא ולא תנדור (בו"ת ר"מ מטראני כג). — ופָעוּל חָסוּם בהשאלה, במשמ' קצר הדעת: שהיה (ר"א בן חסמא) חסום בתחילתו (שהיה עם הארץ) (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג). — ב) חָסַם את העֹברים, עצר בפניהם שלא יוכלו לעבר, absperren; barrer, to stop: וְחֹסֶמֶת[1]) היא את העברים (יחזק' לט יא).— *וחסם מִקְוֶה וכדומה, בנה וכונן במחצות ואבנים מקוה שיקוו בה המים, ואמר בן סירא: יחזקיהו חזק עירו בהטות אל תוכה מים ויחצב בנחשת צורים ויחסום[2]) הרים מקוה (כ"ס גני' מח יז).

[1]) יש סברים כי יש כאן שבוש. — [2]) היוני והרומי תרגמו מלה זו בפעל במשמ' בנין, והוא הפעל הנאות כאן לפי הענין. עכ"פ קצת קשה המליצה: הרים מקוה, ובאמת בהתרג' היוני והרומי לא נזכר כאן כלל שום הר אלא מים, ורגלים לדבר כי בנוסחה העברית נפלה טעות, ואולי לזרים במקום הרים. ועי' עוד בערך מקוה.

— נפע', *נֶחְסַם, — שחסמוהו: מה חוסם אוכל במחובר אף נחסם אוכל במחובר ומה נחסם אוכל בתלוש אף חוסם אוכל בתלוש (כ"מ פע).

— הפע', *הֶחְסִים, — כמו קל: כי יש עמי עוד תשובות מלים שנונים מחיצים פתוחים מחרבות מחסימי פה מאלימי לשון (מנחם ב"ס, אגר' לחסדאי). ודברתי אשים, כמו טל ורסיסים, ואת פיך אחסים, במלים נעתרים (תבו' תלמידי מנחם על דונש).

***חֹסֶם**, ש"ז,—כמו חָסוּם: לא יצא הסוס בזנב השועל ולא בזהורית שבין עיניו ולא תצא פרה בחוסם שלה (תוספתא שבת ד ה).

ב.*חסם, ממנו *חִסּוּם, ב.*חִסֵּם.

ב.*חָסַם, פ"י, — א) חָסַם את התנור, את הברזל וכדומה, שָׂרְפוֹ ולִבְּנוֹ באש עזה ויצק עליו שמן או מים צוננים כדי שיצטמצמו חלקיו ויתקשה, härten, tremper; to trempe: שמן תרומה אין חוסמין בו תנור וכירים (תרומ' י יא). תנור וכיריים חדשים אין סכין אותן בשמן ואין טלין אותן במטלית ואין חוסמין אותן בצונן (ירוש' מו"ק א פא). ואין מלבנין את הרעפים וכו' (כשהם חדשים) מפני שצריך לחסמן[1]) (כיל' לד). שכן לוטשי הברזל עושים מחמים את הברזל עד שיעשה גחלת ומכבין אותו במים כדי לחסמו[1]) (רמב"ם שבת יב ב). מפני שצריך לחסמן[1]) (את הרעפים) לסתום הנקבים (ר"ח כיל' לד). — ב) חָסַם את הסל וכיוצא בו, עשה לשפתו דור אחד יותר עב וחזק שלא יפרק: הסלין של עץ משיחסום ויקנב וכו' בלכלה משיחסום ויקנב ויגמור את התלויה (כלים יו ב). הקנונין הקטנים והקלתות משיחסום ויקנב (שם ג). בלי עור מאימתי מקבלין טומאה התורמל משיחסום ויקנב ויעשה קיחותיו וכו' סקורטיא משיחסום ויקנב ויעשה את ציצתה (שם ג).

— פע', *חִסֵּם, — כמו קל: בית הלגינין ובית הכוסות של תמרה שחיסם וקינב מבחוץ (תוספתא כלים ב"מ ה יג). היה עתיד לחסם ולקנב אעפ"י שהוא משתמש בהן (בהסלים) עראי משליכן (שם יד).

— נתפע', *נִתְחַסֵּם, — בשתי המשמעות: ואין חוסמין אותן (את התנור והכירה) בצונן בשביל שיתחסמו (ירוש' מו"ק א פא). חומר בשירי כלי עץ מבתחלתן וחומר בשירי כלי נצרים מבתחילתן שמתחלתן אינן מקבלין

[1]) ואולי זה מבנין פִּעֵל.

טומאה עד שיתחסמו נתחסמו ואע"פ שנשרו שפתותיהן כל שהן טמאים (כליס כ ג). ועניין אמרו בספינה לצרפה כדי שתתחסם ויסגר בקיעתה לפי שהספינה שהיתה ביבשה תבקע (רמב"ס פי' מכביר, ה ז).

ג.*חָסַם[1], פ"ע, — כמו חָסַם: (כל מקום שנאמר באמת הלכה ואין לחסם ולגמגם בדבר (רש"י ב"מ ס). והיה לב הרב מחסם בדבר (מרדכי ב"ק מא).

חסן[2], ממנו חָסִין, חֹסֶן, חָסֹן, חָסֵן.

א.**חֹסֶן**, ש"ז, — מה שמכינים ושומרים לשעת הצרך, **Vorrat ; provision** : ונתתי את כל חֹסֶן העיר הזאת ואת כל יגיעה ואת כל יקרה ואת כל אוצרות מלכי יהודה אתן ביד איביהם ובזזום ולקחום והביאום בבלה (ירמ' כ ה). קשר נביאיה בתוכה כארי שואג טרף טרף נפש אכלו חֹסֶן ויקר יקחו אלמנותיה הרבו בתוכה (יחזק' כב כה). ידע תדע פני צאנך שית לבך לעדרים כי לא לעולם חֹסֶן ואם נזר לדור דור (משלי כז כג-כד). — ובהשאלה: והיה אמונת עתיך חֹסֶן ישועת חכמת ודעת יראת יי' היא אוצרו (ישע' לג ו). בית צדיק חֹסֶן רב ובתבואת רשע נעכרת (משלי יה ו). — ובמשמ' "דבר יקר, ואמר הפיטן: לבבתני חֹסֶן יקרי מוכרות, מה יפו קשוטיך בעז ותפארת (שבת חוהמ"פ, שני שדיך). — ובמשמ' יפי, ואמר המשורר: אהה אפס, קהל פאס, יום נתנו למשסה, ואי חֹסֶן, קהל תלמסן, והדרתה נמסה (ראב"ע, אהה ירד). אשרי עין ראתה נוה צדקך וְחֹסֶן גבולו, וכהן משרת בשמונה בזבולו (רמב"ע, יוה"כ, אשרי עין). עליה (על השפחה) מתג ורסן, ובלחייה יופי והוסן (ר"י חריזי, תחכמוני ח, העבד והשפחה).

ב.***חֹסֶן**[3], ש"ז, — כמו א.חֹסֶן: אין מדליקין (נר שבת) לא בלבש ולא בחוסן[4] ולא בבלך (שבת ב א).

א.**חָסֹן**[5], ש"ז, — עצם הפשתן שדקו אותו אך עוד לא נפצוהו, **ungehech. Flachs ; lin non serancé ; tow** : והיה הֶחָסֹן[6] לנערת ופעלו לניצוץ ובערו שניהם יחדו ואין מכבה (ישע' א לא).

ב.**חָסֹן**[1], ת"ז, לנק' חֲסֹנָה, — חזק ומתקים, האילן וכדומה, **stark, mächtig ; fort, puissant ; strong, mighty** : ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו וְחָסֹן הוא כאלונים ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת (עמוס ב ט). — ואמר המשורר: ואשחקם ואדרוך במותיהם ואשביע פניהם בקלונים, ויהיו כנעורת מפני אש ותלהט בעבותת החסונים, ופי כל דוברי שקר יסוכר ומותני באין כח ואונים (רשב"ג, שירי שלמה ט). — והמליץ אמר: וישבתי בתוך ההמון והיו לצדי שני זקנים ארוכי זקנים חסונים כאלונים (ר"י אלחריזי, תחכמוני כז).

א.**חָסַן**, — קל לא נהוג.

— נפע', נֶחְסַן, עת' יֵחָסֵן, — נֶחְסַן הדבר, נאצר לעת הצרך, **aufbewahrt werden; être conservé; to lay up** : והיה סחרה ואתננה קדש ליי' לא יאצר ולא יֵחָסֵן[2] כי לישבים לפני יי' יהיה סחרה לאכל לשבעה ולמכסה עתיק (ישע' כג יח). — יֵחָסֵן הרכוש להיורש וכדומה: שכיב מרע שצוה ואמר יטול פלוני כל נכסי או מקצת נכסי או יהזיק או יזכה או יקנה כולן לשון מתנה היא וכן אם אמר יחסן או יירש על מי שראוי ליורשו הרי זה קנה (רמב"ם, זכיה ומתנ' ט ג).

— הפע', הֶחְסִין, — הניח ליורשו: ומהיום תירש (אשתי) ותוריש תנחיל ותחסין והעשה הפצה ורצונה בכל מה שיש בעולם (בו"ת הרא"ש פז ו).

ב.***חָסַן**, — קל לא נהוג.

— פע', יִחְסֵן, — חִסֵּן את פלוני, הלל ושבח אותו שהוא חסין, תקיף: זוכרי זמירות יזמרו בקול יי' מלך, חכמי חידות יְחַסְּנוּ בקול יי' מלך (יוצר א ר"ה, אדירי איומה). כל עריצי עליונים בזמר מזמרים יי' מלך, כל עוברי

---

[1]) בארמ': הוה קמחסם למיתבה ליה (שבת קמז.). אתא לקמיה דרב א"ל זיל שקול לנפשך חזייה דהוה קא מחסם (ב"מ כג:). וי"ג קמהסס, ועי' הסס.

[2]) בערב' חסנ, יפה וטוב.

[3]) עי' הערה לקמן. — [4]) ואמרו בירוש' שם (כ ד ג): פשתן שלא נגערה. ע"כ. וכן בגמ' בבלי שם (כ:): א"ר יוסף נעורת של פשתן וכו' אמר אביי כיתנא דדייק ולא נפיץ.

[5]) עי' הערה לקמן. — [6]) פרשו רוב המדמוני' והחדשים במשמ' חזק. אבל אין שום טעם במליצה זו, החזק יהיה לנערת, ובפרט מה שכתוב אחריו ופעלו מעיד בפרוש כי חסן הוא דבר שפעלים אותו. ולכן אין ספק בדבר כי העקר הוא כמו שכבר פרשו בעלי התלמוד שהוא היא השם חֹסֶן, והוא הפשתן קודם שנפצו אותו.

[1]) לפי דעת החכמים מערב' חצנ a), חזק.

[2]) ואמרו בגמ' (פסח' קיח:): מאי לא יאצר תני רב יוסף לא יאצר זה בית אוצר ולא יחסן זה בית גניזה.

a) حصن

עולמים בהיל מְחַסְּנִים יי' מלך, (קרוב' ב ר"ה, כל בגלוי). ותיקים יודוך, זכים יזכירוך, חילים יְחַסְּנוּךָ, טהורים יטעימוך, יקרים ייחדוך (יוצר יוה"כ, מי יתנה). בשמת הוקרי מצותיך המקוים לך בארץ, תחסנך הסין במרומי ערץ (ר"י בן הכיתור, נשמת ידידים). אחסן אחקור השם התשיעי להרימו, הסין שוכן עד וקדוש שמו (רבב"ג, ליל שבת בין ר"ה ויוה"כ, האמיר). בשמת חוגגי חג המצות שבעת ימים ליי', תְּחַסְּנֵךְ חסין יה הצלת מוני והצלת המוני (קרובץ הרג'יל, א פסח, נשמת). — ובמשמ' קֹשֶׁט: צאן ידו הפריש מעמים בתרומת מעשר מתבל, היסנם קדושות וטהרות להתנשא מהתנבל (מחז' ויטרי, רשות לחתן תפ"ד). — ובמשמ' חזק: בחסידותו (של אהרן) תחסינו ותשעינו כשיי נחשון, למען טוביה נקרא נביא ראשון, ביישרותו תייקרנו כמי פרת וחדקל וגיחון ופישון (שם, הושע', למענך).

— פע' *חִסֵּן,— א) חִסֵּן הכלי, מְחֻסָּן, מחוסן, יבש ונתקשה: המסדר קנקנים בכיפה אעפ"י שאבו יותר מלוג וכו' אחרים אמרו משום ר' נחמיה אם היו מחוסנות [1] אינן שואבות (תוספתא מכשיר' א ו).— ב) *חִסֵּן פלוני, הללוהו ושבחוהו שהוא חסין: אלים ביום מְחַסְּנִין, חלו פני מנוסן, טל אור לנוסכן (ר"א קליר, תפ' טל, אלים).—ובמשמ' חזק וקשט: המוקיה חִסְּנוֹ משתי שתי עטרות, זקים וברקים פרחיה מכתירות (הוש, פיוט, בכפ' תפא' ביכה לגונן). הנקרא לאב זרע, ונפנה לסור ממוקשי רע, זעק והנן ושיחה לא גרע, חִסֵּן ברכה באשר זרע (געי' ליוה"כ, אכ ידעך). הם ויהר מושל רשע, הוזק מכותיו בליפשע, חִסֵּן הילד ולסבלם שעשע (יוצר א שבת חנכה, אודך). — ונרדף למשובח: וזה הרוח עליונית לכל הרוחות והיא האם הגדולה וממנו יצאו כל התולדות והיא עדיפה ומשובחת מכל שרשים ובה כח יותר מכל האבות עם כל תולדותיה וצאצאיה יותר משובחים ומחוסנים משאר הנותרים (ר"י כרלגוני, פי' יציר' 179).

— התפ', *הִתְחַסֵּן,— התחזק, התבצר: שהיו אונסין את העניים וגוזלין אותן ומתחסנין בממון (רש"י ישע' א כא). — ובמשמ' התאפק: כאדם שמתאפק ומתחסן על כמירות רחמיו (מחז' ויטרי רפו). לסמוך גאלה לגאלה במצות יתחסן (שבת הפסק' א, אור זרוע).

[1] כך הגרסה בנוסח' ובכ"י, וכך הביאה הר"ש במשנ' (שם א ה), ופרש: דרך העץ כשהוא לח רך וכשיצאו מימיו מתייבש ומתקשה והיינו מחוסנות שיבשו קצת ונתקשו שוב אינן שואבות.

***חסף**, כמו חשׂף, ממנו *חָסַף, *חִיסַף, *חֶסֶף.

***חָסַף**, פ"י, — חָשַׂף סוד וכדומה, גִּלָּה: משנות דבר תשמע ומחסוף [1] כל סוד עצה והיית בוש באמת ומצא חן בעיני כל חי (כ"ם גני' מכ א). — ואמר המליץ: וכל הניב אסף, ואת סודו חסף, ושכל טוב יסף, עלי כל המורים (תכו' יהודי אבן שבת על תלמי' מנחם). — ובמשמ' יִשָּׁאֵב: שבעת ימי חג אוספים, ונסוך המים חוספים, שמיני מוסיפים, ובו נאספים (ר"א קליר, תפ' גשם, אפיק מען).

— פע', יְחַסֵּף, מְחַסֵּף: שמיני מוסיפים, ובו נאספים שועת מים מְחַסְּפִים, בחין מוספים (ר"א קליר, תפ גשם, אפיק מען).

***חֶסֶף**, ש"ז,—גלוי ופרסום: וכרים יאתיו לשמה בְּחֶסֶף, עשות חגיגה להשתחות בכוסף (יוצר ב סכות, אווי סכת דוד). הרות המציא והשמיענו בְּחֶסֶף, חנם נמכרתם תגאלו ולא בכסף (יוצר ז פסח, שבטי יה).

***חֶסֶף**, ש"ז,— כמו הֶכֶף: ואם אין לו ללוקח כסף בדינו יחזור לטרף בְּחֶסֶף (בעלי שבועות לרס"ג קב).

חספס[2], ממנו חִסְפֵּס.

חִסְפֵּס,— לא נמצא במקרא.

— פע', חִסְפֵּס, מחספס, — עשוי בצורת גרגרים פחות או יותר מעגלים, **korn-förmig; en forme de grains; like grains**: ותעל שכבת הטל והנה על פני המדבר דק מְחֻסְפָּס [3] דק ככפר על הארץ (שמות יז יד).

[1] כך נראה מההקבלה להמלה משנות שגם מחסוף הוא מקור.

[2] עי' הערה לקטן.

[3] התקשו המדקדקים החדשים בצורתה הדקדוקית של מלה זו, כי לא מצאנו האות ס הוספה סופית למשקל הרבעיים, ומפני שיש במלה זו ס באמצעה, ולכן דהו בטכר ואחרים דעת מי שרצו לדמותו למכרבל, ולא עוד אלא שבטכר פסל לגמרה צורה זו ואמר שלא היתה כלל בעברית, ואמר שזו צורה מקצרה מן מחספסף (מח' **kan dieses daher gar nicht als gesichertes Sprachgut gelten**). ואחרים אמרו שהוא במקום מחספף, ולפי דעת כלם מקור מלה זו הוא השרש חשף, או חסף הארמי, ומשמעתו כמו קלפות וכמו השם הארמי חספניתא לקשקשת הדג. ואעפ"י שכבר תרגם אונק' מחספס במקלף, כנראה מן מחשוף הלבן, והסכים לזה מנחם, בכ"ז אין פרוש זה יכול להכריע, כי הגזרה מן חסף קצת קשה כמו שכבר דחה גזרה זו דונש ואמר: ונודע כי הפעלים השלישיים לא יכפלון בתוספות אות אחת כי אם בתוספת שנים כמו

— יחֻסְפַּס, —עשהו מְחֻסְפָּס: הטל עולה וּמְחַסְפֵּס[1]) עלומות

ירקרק מן ירק חלקלקות מן הלק שחרחרת מן שחר סחרחר מן סחר פתלתל מן נפתל עקלקל מן מעקל ולו נכפלו עלי משקל חספס מן חסף היתה כפילתם ראויה להיות בה ירקר מן ירק הלקל מן חלק שחרה מן שהר סחרת מן סחר פתלת מן נפתל עקלק מן מעקל. ע"כ. וכן ראב"ע: והאומר שהוא כמו מחשוף שהוא בשין אינו נכון כי משפט הלשון שיכפלו הפא והעין כמו יפיפית או העין והלמד כמו ירקרק או הלמד לבדה כמו סגריר רק העין לבדו לא מצאנו כ"א בעלומי הה"א. ע"כ. ועוד, שאין זה דומה כלל לצורת המן שמתאר הכתוב במקום אחר שמדמהו לזרע גד. ובאמת, אונק' לא התכוון כלל לצורת הקשקשת, כמו החדשים, כי אלו היתה זאת דעתו היה דוקא מתרגם בהשרש הסף כיון ששרש זה משמש בארמ' בכונה זו. ולכן בודאי היתה דעתו של אונק' בתרגומו מקלף קלפה סתם, ודעת החדשים שמיחסים למחספס משמ' של קשקשת אין לה שום מסורה לסמוך עליה. השבעים תרגמו כאלו היה כתוב גם כאן במקום מחספס זרע גד. מהתוספתא (סוט' יא ג) נראה כי הם פרשו מחספס לבן, שאמרו שם: בראשונה כשהיה הטל יורד על הקש ועל התבן היה מלבין שנאמר דק מחספס עכשיו משחיר. ע"כ. אבל כבר העירו המפרשים שם כי נתכונו אולי לסוף הפסוק דק ככפור, כמו שמנהגם לפעמים להביא רק תחלת הפסוק אעפ"י שעצם הראיה הוא מסופו. במקום אחר (יומ' עה:) דרשו את המלה מחספס בדרך דרש (שנימוח על פס היד, שנבלע באברים), שאין מזה ללמוד כלום בנוגע לפרוש מלה זו לפי דעתם. הפרוש היותר קדום אחרי פרוש אונק' הוא של רסע"ג, שתרגם מחספס בהמלה הערב' מדחרג a) ופרושו מעגל, כמו כדור קטן. וכבר התוכחו בזה תלמידי מנחם ותלמידי דונש, אך הסכים לזה ריב"ג בודאות: מחוספס מגולגל ועגול, ע"כ, וכן ראב"ע: כמו עגול ואין לו חבר. ע"כ. וזה הפרוש היותר מסתבר, כי זה דומה למה שנאמר בו בהמן בספ' הפקודים שהיה דומה לזרע גד, וגם במעט כל מיני המן שראו החוקרים החדשים במדבר סיני ובאפריקה כשהשרף נוטף מהאילן ומתקשה הוא באמת לוקח צורה של גרגרים פחות או יותר עגולים. ויש למלה מחספס במשמעה זו גם חבר במעט דומה לו בערבית, שהביאוהו המלונים הערבים בשרש הספג', והוא השם חִיסְפּוּג' b), שאמרו שהוא זרע הצמר גפן, ובפרט גרעיני פרי האילן ששמו בערב' הוא עֻשַׁר c), שנוטף ממנו כעין שרף מתוק כמו סכר ופריו כמו כדורים קטנים נפוחים. ויש לחלוף זה בין ג' הערבי ובין ס העברי חברים בחלוף האותיות בשתי הלשונות. וכבר הזכיר ההרכבות הברת ג' עד ס ברוקלמן (Gr. I, § 45 g). — [1]) רש"י פרש מחספס נתון בין שתי שכבות הטל. נראים הדברים שהפיטן רצה בפעל זה הכונה של לבן,

a) مدحرج b) حَيْسَفُوج c) عُشَر

מלבין ובוחן, ומדי יום ביום פניך להקביל בתחן (כבת כין יוה"כ וסכות, אזכרה).

חסר[1]), ממנו חֹסֶר, חֶסֶר, א.חָסֵר, ב.חָסֵר, חֶסְרוֹן, *חִסָּרוֹן, מַחְסוֹר, *חִסּוּר.

חֹסֶר, ש"ז, — לא ההויה של הדבר שיש צרך בו, Mangel ; manque ; want : וגם אני נתתי לכם נקיון שנים בכל עריכם וְחֹסֶר לחם בכל מקומתיכם (עמו' ד ו). ועבדת את איביך אשר ישלחנו יי' בך ברעב ובצמא ובעירם וּבְחֹסֶר כל (דבר' כח מח). כי תאכלם בְּחֹסֶר כל בסתר במצור ובמצוק אשר יציק לך איבך בשעריך (שם נז). — ובמשמ' *מעוט תבואת השדה: אם ראית חוסר בא לעולם וכפן בא לעולם וכו' הוי רואה את אשתך כאלו גלמודה (מד"ר בראש' לד). — ובמשמ' *התמעטות ממה שהיה, ואמר הפיטן: כמו היית לעולם תהיה, חוסר ועודף בך לא יהיה (ברי"ת ליום ג).

חֶסֶר, ש"ז, סמי' חֶסֶר, — כמו חֹסֶר: נבהל להון איש רע עין ולא ידע כי חֶסֶר[2]) יבאנו (משלי כח כב). בְּחֶסֶר ובכפן גלמוד (איוב ל ג). — וסמי': שפתי צדיק ירעו רבים ואוילים בַּחֲסַר-לב ימותו (משלי י כא).

חָסֵר, ת"ז, סמי' חֲסַר, וגם *חָסֵר[3]) לנק' חֲסֵרָה, מ"ר חֲסֵרִים, וסמי' חַסְרֵי[4]), — א) הוא חסר בדבר מהדברים, שהדבר ההוא שנצרך לו אין לו, ermangelnd ; manquant ; wanting : ואל יכרת מבית יואב זב ומצרע ומחזיק בפלך ונפל בחרב וַחֲסַר לחם (ש"ב ג כט), שאין לו להם די צרכו. טוב נקלה ועבד לו ממתכבד וַחֲסַר לחם (משלי יב ט). למה תביאו אתו אלי חֲסַר משגעים אני כי הבאתם את זה להשתגע עלי (ש"א כא יה-יו), ר"ל היש לי צרך במשגעים ואין לי. — ולנק' *חֲסֵרָה: לא שיאמרו קדירה זו חסירה מלח יתירה מלח חסירה תבלין יתירה תבלין אלא כל שאין חסירה כלום ואינה נאכלת מפני זה (ע"ז סו.). למלך שעשה לו חופה וציירה וכיירה ומה

כמו שנאמר בתוספתא, שנזכרה למעלה. עכ"פ, הפיטן השתמש בהפעל חִסְפֵּס, ויש לו להפעל הזה זכות בלשוננו באותה המשמעה שישתמשו בהמלה מחספס.

[1]) בארמ' וסור' כמו בעבר'. בערב' ח'שר a)

[2]) בקצת ספרים חסד.

[3]) כמו עָקֵב. — [4]) כמו אֲבֵלֵי, שְׁכֵחֵי.

a) خسر

היתה הסרה כלה שתכנס לתוכה (מד"ר בראש' י).— ומ"ר: אמר לו תבל אחד הן (התבשילים) הסירין (שם יח).— וסמי': אין מעמידין חונין אלא חסירי בת ויתירי מדע (מכות כג.). — ובהשאלה: חֲסַר-לֵב, שאין לו לב, שאין לו דעת: כי בחלון ביתי בעד אשנבי נשקפתי וארא בפתאים אבינה בבנים נער חֲסַר לב עבר בשוק אצל פנה ודרך ביתה יצעד (משלי ז ו-ח), ועי' לֵב. — *נפש חֲסֵרָה, שאין לה כל צרכה: נפש חסירה אל תפיח ואל תתמיר מעי דך (ב"ס גני' ד ג). — *הוא חָסֵר, הוא בעצמו איננו, או איננו במדה מספקת: יום ששים חסר אחד (נזיר ג ג). אם אמר (המוכר בית כור אני מוכר לך) הן חסר הן יתר (ב"ב ז ג). חמשת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה פסוקים הוו פסוקי ס"ת יתר עליו תהלים שמונה חסר ממנו דברי הימים שמונה (קדוש' ל.). לבנה זו פעמים חסרה פעמים יתרה (מד"ר בה"ש, מי זאת). — ב) *בחשבון הזמנים, שנה חֲסֵרָה, שמספר ימיה רק שנ"ג: אם היתה שנה חסירה נותנין לה חיסרונה (תוספתא תענ' א ב). ותמצא השנה לדעת רבותינו ז"ל נחלקת על שש מדות בפשיטות שלש אם כסדר מדתה שנ"ד יום ואם היא שלימה מדתה שנ"ה יום ואם היא חסירה מדתה שנ"ג יום (העבור לר"א בר"ח הנשיא ב ח). — *יום חָסֵר, שאין בו כל מספר השעות: אמר לו הקב"ה לדוד ימים שלמים אני מונה לך ולא ימים חסרים (ירוש' שקל' ב מז.).—*חֹדֶשׁ חָסֵר, שיש לו רק תשעה ועשרים יום: העיד רבי סימאי משום חגי זכריה ומלאכי על שני אדרים שאם רצו לעשותן שניהן מליאין עושין שניהן חסירין עושין אחד מלא ואחד חסר עושים וכך היו נוהגין בגולה ומשום רבינו אמרו לעולם אחד מלא ואחד חסר עד שיודע לך שהוקבע ר"ח בזמנו (ר"ה יט:). אדר הסמוך לניסן לעולם חסר (שם). נמצאו כל חדשי השנה אחד מלא ואחד חסר (רמ"י כוכ' נד:). ותמצא בשנה ההיא שבעה חדשים חסרים וחמשה חדשים מלאים (העבור לר"א בר"ח הנשיא ב ח). — ג) בדקדוק, *חָסֵר, מלה כתובה בלי אמהות הקריאה, אחת במקום אחות, צדקם במקום צדיקים, וכדומה: לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה וכו' (והיו בקיאים) בחסירות ויתרות (קדוש' ל.). כאן חסרים ולהלן מלאים והנה תאומים בבטנה תאומים מלא כאן שניהם צדיקים ולהלן כתיב תומים חסר אחד צדיק ואחד רשע (מד"ר בראש' סג). אמר רבי ברכיה שועלים קדמאה מלא ותניינא חסר שעלים כתיב על שם שעלו של ים (שם שמות כב). אתה מוצא כל תולדות שבמקרא חסרים חוץ משנים אלה תולדות השמים והארץ ואלה תולדות פרץ וכו' תולדת יצחק חסר (שם ל). ותוצא ג' ב' מלי וא' חסר (מסור' בראש' א יב). מארת ב' חס' ד חס' (חסרים דחסרים) (שם יד), ר"ל בלי ו אחרי האלף וגם אחרי הריש. הגדלים ג' חסר בתו' (שם יו). ולמשל ל' חסר (שם יח), ר"ל בלי ו בין שין ובין ל. וכבשה ל' חס' (שם כח). הבדלת ב' חסר (שם ב יב). — ד) *חָסֵר, שאין בו המעלות הנצרכות להשלמות: ויש איש שנשלמו סבותיו ובא שלם ואיש שהסרו סבותיו ובא חסר ככושי אשר לא הוכן ליותר מקבול צורת האדם (כוזרי א א). ששם (במים) הבע"ח היותר חסרים (רלב"ג איוב מא). וכבר רבים דברו על זה מאד כנגד אדון הנביאים שהיה חסר בהנהגה המדינית (ר"י אברבנאל, יתרו). ואין להאשים זולתי שכלנו החסר שאינו משיג דברי חז"ל כהוייתם (הקד' לידה לדרך למנה' כל זרח).

ב. **חָסֵר**, פ"ע, חָסֵר, חָסְרוּ, חָסֵרוּ, אֶחְסַר יֶחְסְרוּ, יַחְסְרוּן, חָסוֹר, — א) הדבר חָסֵר, נתמעט ממה שהיה, **: abnehmen; diminuer, décroître ; be lessened** והמים היו הלוך וְחָסוֹר עד החדש העשירי בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים (בראש' ח ה). וישבו המים מעל הארץ הלוך ושוב וַיַּחְסְרוּ המים מקצה חמשים ומאת יום (שם ג). עשי לי משם (מהקמח וממעט השמן שבצפחת) עגה קטנה וכו' כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תֶחְסָר וכו' ותאכל היא והיא וביתה ימים כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חָסֵר כדבר יי' אשר דבר ביד אליהו (מ"א יז יג-יו). ולא יֶחְסַר לחמו (ישע' נא יד), לא יכחש בשרו. — ב) לא היה די לפי הצרך, **: fehlen ; manquer , to lack** : אולי יַחְסְרוּן חמשים הצדיקם חמשה (בראש' יח כח). — ג) **etw. entbehren,** הוא חָסֵר דבר, לא היה לו צרכו, **: être privé de ; be devoid of** : זה ארבעים שנה יי' אלהיך עמך לא חָסַרְתָּ דבר (דבר' ב ז), שהיה לך כל צרכך. ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תֶחְסַר כל בה (שם ח ט). ויאמר לו פרעה כי מה אתה חָסֵר עמי והנך מבקש ללכת אל ארצך (מ"א יא כב). ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חָסַרְנוּ כל ובחרב וברעב תמנו (ירמ' מד יח). למען יַחְסְרוּ לחם ומים (יחזק' ד יז). כפירים רשו ורעבו ודרשי יי' לא יַחְסְרוּ כל טוב (תהל' לד יא). יי' רעי לא

אהסר בנאות דשא ירביצני (שם כג א-ב). בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר (משלי לא יא). — ולדבר לא בע"ח: שררך אגן הסהר אל יחסר המזג (שה"ש ז ג). — ובהלט: וארבעים שנה כלכלתם במדבר לא חסרו שלמתיהם לא בלו ורגליהם לא בצקו (נחמ' ט כא). — ובמשמ' הרגיש חֹסֶר, כאב מפני חֹסֶר, גם בדבר לא בע"ח: צדיק אכל לשבע נפשו ובטן רשעים תחסר (משלי יג כה). — והדבר חסר לו: והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו (דבר' טו ח). איש אשר יתן לו האלהים עשר ונכסים וכבוד ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה (קהל' ו ב). — הוא חסר, הוא איננו, **: abwesend sein ; être absent ; be absent** וגם בדרך כשהסכל הלך לבו חסר ואמר לכל סכל הוא (קהל' י ג). — ומצוי בספרות התלמודית באותן המשמעות. נתמעט ונתפחת: נקלף (האתרוג) נסדק ניקב וחסר כל שהוא (סוכ' ג ו). עלתה חזזית על מיעוטו ניטל עוקצו ניקב ולא חסר כל שהוא (שם). זהב טהור שמכניסין אותו לאור ואינו חסר כלום (ירוש' יומא ד מא ד). כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו (מד"ר במד' ב). — ובמשמ' לא היה בו מה שצריך להיות: אמר לו ר"ש אפשר ס"ת חסר אות אחת וכתיב לקוח את ספר התורה הזה וכו' (מנח' ל.). — ובמשמ' לא נזק: זה נהנה וזה לא חסר (ב"ק כ:). — ולא היה לו צרכו: דעה קנית מה חסרת דעה חסרת מה קנית (מד"ר ויקר' א). — וביח' יחסר במקום חסר: המפקיד פירות אצל חבירו ה"ז לא יגע בהן ואע"פ שהן חוסרין ומתמעטין והולכין (רמב"ם, הל' ופקד' ז א). ותמצא המדה אשר בין ניסן ותשרי עומדת על מנהג אחד לעולם לא עודפת ולא הוסרת (העבור לר"א בר"ח הנשיא ב ח). — ובמשמ' פ"י, כמו פע' שלקמן: הרבה תורה למדתי ולא חסרתי מרבותי אפילו ככלב המלקק מן הים הרבה תורה לימדתי ולא חסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת (סנה' סח.). ר' אליעזר אומר אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסין ושמים וארץ מגלות וכל בני האדם לבלרים אין מספיקין לכתוב תורה שלמדתי ואני לא חסרתיה אלא כאדם שמטביל זכרותו במכחול בים (מד"ר שה"ש, לריח שמניך). משחסר הקב"ה שנת הלבנה משנת החמה אחד עשר יום הרי כמה שנים וקצים וכמה עבורים ולא הגיעה שנת חמה ללבנה (שם קהל', מעוות). — וחסר את הדבר, הרגיש חסרונו: שחסרתיה (את רחל) שלא היתה לי נחת רוח אלא היא מתה עלי שחסרתיה (פסיק' רבתי ג). — חסר כך וכך, הפסיד, הוציא כך וכך ממון: של בית רבי היו מקריבין שור של פטם ביום אידם חסר ד' ריבבן שאין מקריבין אותו היום אלא למחר חסר ד' ריבבן שאין מקריבין אותו חי אלא שחוט חסר ד' ריבבן שאין מקריבין אותו כל עיקר (ע"ז טו.).

— פע', חִסֵּר — א) חסר אותו מן דבר, עשה שלא יהיה לו הדבר: ולמי אני עמל ומחסר את נפשי מטובה (קהל' ד ח). — וחסר אותו מן פלוני, עשה שיהיה פחות מפלוני: מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו (תהל' ח ה-ז). — ואמר הפיטן: ויצר בכפו ראש לכל נציבים, בהבראו כוננו תפים ונקבים, ומעט מאלהים חסרו באהבים (יוצר ב שבוע', בשבוע יום). — ב) *חסר אותו, פחת אותו, סלק ממנו חלק גדול או קטן: פחסה אף על פי שלא חיסרה בטלה (ע"ז ד ה). — *חסר בו דבר, עשה שהדבר הזה לא יהיה בו: חיסר בה (בעשיית הקטרת) אחת מסממניה או שנתן בה מעט דבש היתה פסולה (ירוש' יומ' ד מא ד). ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריאות טובות ואילנות טובות (ברכ' מג:). שמא אתה מחסר אות אחת או מייתר אות אחת נמצא מחריב את כל העולם כולו (ערוב' יג.). — *חסר מן דבר, לא עשה כל הדבר: אמר לו (ר"א) עקיבא כלום חיסרתי מן התורה כולה אמר לו לימדתני רבינו כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (סנה' קא.). — *חסר, עשה או אמר פחות ממה שהוא: כך אמרו נשיאים יתנדבו ישראל מה שמתנדבים ומה שמחסרים אנו משלימים (ספרי, נשא). וכשבאו אצל ר"ג אמר להן העבודה לא חיסרתם ולא הותרתם אלא כך היה מעשה (ברכ' לד:). כותבי ספרים (אינם רואים סימן ברכה) משום מחסרין ומשום מיתרין (כלה רבתי י). — ובמשמ' אבד, הפסיד: קרבנות צבור הבאין באחד בניסן מצוה להביא מן החדש ואם הביא מן הישן יצא אלא שחיסר מצוה (ר"ה ז.). — חסר את פלוני, עשה שפלוני יחסר, שיהיה נזק לפלוני: אמרו (אנשי סדום) הואיל וכסף וזהב יוצא מארצנו אין אנו צריכין שיבוא אדם אצלינו שאין באין אלא לחסרינו (תוספתא סוט' ג יב). רק שיגביהה כדי להשתמש בה בתשמיש שמחסרו אז חייב כאלו

הסרו אבל אם הגביהו לעשות בו תשמיש שאינו מהסרו אינו חייב (שו״ע חו״מ רלב א).—ג) *חִסֵּר את הדבר, הדבר נאבד ממנו: למי שראה הגייסות באות עליו והיה בנו עמו מה עשה נטל בנו בידו והיה נלחם עם הגיים בשנים ואמר לו בנו אבא לא אחסר אותן שתי ידים אחת שהיא מחזקת אותי ואחת שהורגת בגיים (מד״ר שמות כב). — *חִסְּרוֹ, מְחַסְּרוֹ, חש שהדבר חסר: מת האיש מי מחסרו אלא אשתו וכו׳ מתה האשה מי מחסרה אלא בעלה (מד״ר רות, וימת אלימלך). — חִסֵּר לפלוני, כמו חִסֵּר את פלוני, במשמ׳ פלוני אבד לו: שהיו (הכושים) אומרים אדונינו המלך הוא שבחנו הוא חיינו אל נחסר לאדוננו המלך לעולם (מד״ר שה״ש, היושבת בגנים). — ד) *בקביעות השנים, עשה שנה הסרה: והתבוננו קבוע שנים ולתקנם במרץ, אלהיכם המשכילכם לְחַסֵּר ולעבר בתרץ (שבת הפק׳ ב, את פני).—ה) *בהשבון, חִסֵּר מספר ממספר, עשה הסור, נכה, גרע: השער הד׳ שער החסור להסר מספר ממספר פרט מכלל או כלל מכלל (ראב״ע, הקד׳ ספ׳ המספר). ולא נוכל לחסר ז׳ מג׳ ולא ט׳ מב׳ ולעולם נחל לחסר אחורנית כדרך החלוק (שם ד). והנה היו י״ג חסרנו[1]) ממנו ז׳ ונשארו ו׳ (שם).

— הִפע׳, הֶחְסִיר, — א) פ״ע, כמו קל, לא היה לו כדי הצרך: וימדו בעמר ולא העדיף המרבה והממעיט לא הֶחְסִיר איש לפי אכלו לקטו (שמות יו יח). — ב) פ״י, עשה שיחסר: להריק נפש רעב ומשקה צמא יַחְסִיר (ישע׳ לב ו). שמא תחסיר אות אחת או תתיר אות אחת (בתורה) נמצאת אתה מחריב את כל העולם כולו (סוט׳ כ.). — *ובחשבון: החסרנו א׳ מב׳ נשאר א׳ השיבונו אחורנית על הגלגל והיו י׳ וכו׳ הוספנו עליו ט׳ והיו י״א החסרנו ח׳ נשארו ג׳ (ראב״ע, ספ׳ המספר ד).

— פֻּע׳, *חֻסַּר, מְחֻסָּר, מחוסר, — מְחֻסַּר דבר, שעדין אין לו הדבר הנצרך: שאינו מחוסר אלא מנין (דמאי ג ב). זה הכלל כל המחוסר צידה פטור ושאינו מחוסר צידה חייב (שבת יג ה). זר אונן טבול יום מחוסר בגדים מחוסר כפורים (זבח׳ ב א). עזרת ישראל מקודשת ממנה (מן עזרת הנשים) שאין מחוסר כפורים נכנס לשם (כלים א ח). כל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה מחוסר אמנה (מכי׳ בשלח ד ב), ועי׳ אמנה.

רב אמר מחוסר מעשה אחד פוסק מחוסר כמה מעשים אינו פוסק (ירוש׳ ב״מ ה יג). יש מחוסר אבר מבפנים או אין מחוסר אבר מבפנים (בכור׳ לט.). — מחוסר זמן, עי׳ זמן. — ולנק׳: אמר ר׳ מתניה מכיון שהיא מחוסרת שחיטה כטמאה היא (ירוש׳ שבת סוף ט). קרפף יותר מבית סאתים שלא הוקף לדירה וכו׳ מחיצה היא אלא שמחוסרת דיורין (בבלי שם ז.). במחוסרות למצמץ (ירוש׳ תרומ׳ יא מז ד). במהוסרין שחיקה (שבת יט:).

— הִתפ׳, *הִתְחַסֵּר, נִתְחַסֵּר, — הלך וחסר: משהלבנה מתחלת להתחסר לעולם לא תראה עוד בתחילת הלילה עד שתתחדש (תוספ׳ ר״ה כ:). שאין עושין משקלות מבדיל ועופרת וכל שאר מיני מתכות מפני שמעלין הלודה ומתחסרין אבל עושין אותם של אבן ושל זכוכית וכיוצא בהן (ספ׳ החנוך רנט). — ופתאם חסר: שכבר זרעו כל מה שהיה להם ונתחסר להם שלא היה להם כל הצורך (תוספ׳ גיט׳ לח:).

חֶסְרוֹן[1]), ש״ז, מ״ר חֶסְרוֹנוֹת, חֶסְרוֹנִים, — כמו חֹסֶר: מעות לא יוכל לתקן וְחֶסְרוֹן לא יוכל להמנות (קהל׳ א יה). — *ומה שיחסר מתבואה וכדומה כשמתיבשת וכיוצא בזה: שליחות יד אינה צריכה חסרון (ב״מ מא.). המפקיד פירות אצל חבירו הרי זה יוציא לו חסרונות לחטין ולאורז תשעה חצאי קבין לכור (ב״מ ג ז). אם היתה מדה מרובה אינו מוציא לו חסרונות מפני שמותירות (שם). אם מדד לו מתוך גורנו אינו מוציא לו חסרונות (תוספתא שם ג י). וכשבא לנמל טען המפקיד שחסר לו הרבה קצת באופן שהחסרון עולה יותר מדמי השבירות (תשוב׳ בית דוד, חו״מ א).—ומה שנחסר מדבר בשביל סבה מהסבות: נקבים שיש בהם חסרון מצטרפין לכאיסר ושאין בהן חסרון מצטרפין לרובה (חול׳ מה.). עד שתנקב (הריאה) לבית הסמפונות וכו׳ נקב (שאין בו) חסרון אבל נקב (שיש בו) חסרון אפילו רבי שמעון מודה (שם מז:). חסרון מבפנים לא שמיה חסרון (בכור׳ לט.). — ונזק שיקרה לאדם: זה הכלל כל שיש בו משום חיסרון כיס יש בו משום השב אבידה (תוספתא ב״מ ב כח). תקום והדרת מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בו חסרון כיס (קדוש׳ לב:). וכל דבר שיש בו סימן וכו׳ המוצאו חייב להכריז אלא א״כ ידע שנתייאשו הבעלים כגון ששמע

[1]) ואולי הוא קל, חִסַּרְנוּ.

[1]) משקל יִתְרוֹן כִּשְׁרוֹן.

אותם אומרים ווי לחסרון כיס וכיוצא בדברים אלו שמראין שנתייאשו (רמב"ם גזל' ואבד' יד ג). — ומשל: מכת חולי מעיים קשה לגוף מכת הלב וחסרון כיס קשה מכולן (מד"ר קהל', ומולא אני). — ואמר הפיטן: שמור איש תם וראה ישר לעשר את כל קנינך בשביל שתתעשר וכו' ולכל ממון חסרונו הוא יתרונו (פזמ' תימני, יפתח), ר"ל מה שאדם מחסרו בצדקה. — ובכלל נזק: וכך היתה תפלתו של כ"ג ביום הכיפורים בצאתו בשלום מן הקודש יהי רצון וכו' שלא יצא עלינו חסרון לא ביום הזה ולא בשנה הזאת ואם יצא עלינו חסרון ביום הזה או בשנה הזאת יהא חסרונינו בחסרון של מצוות (ירוש' יומ' ה מב ג). מי שמת עבדו או בהמתו אומר לו המקום ימלא חסרונך (שם ברכ' ב ה). נתפללו עליו (חכמים על אבא יודן שירד מנכסיו) ואמרו לו המקום ימלא חסרונך (מד"ר דבר' ד). אמרו לו אבא יהודה הקב"ה ימלא חסרונותיך (ירוש' הור' ג מח.). כשם שמזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה כך חסרונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה (כ"כ י). אמר הקב"ה (לקין) אתה נבהלת להעשיר ולירש את העולם חייך חסרון יש לך בדבר הוי ולא ידע כי חסר יבואנו ומה היה לו שנטלטל בעולם (תנחומא בהר א). א"ל הקב"ה (לסוחר שביעית) נבהלת להעשיר מן השביעית חייך חסרון יש לך בדבר ולא עשה אלא כיון שלא שימר את השמטה התחילה המארה נכנסת בממונו והוא מוכר כל מה שיש לו (שם). — ומ"ר *חֶסְרוֹנִים: וידעתי כי כמה שכלים [שכרים] אבדו בעבור המורא וכמה החסרונים גרם אותם הפחד וזכרתי דברי האומר מן הזהירות שלא תרבה להזהר (הקד' תו"ה). — ובמשמ' מה שהאדם צריך להיות, לצרכיו, **Bedürfnis ; besoin, waht**: אמר להן רבי טרפון לתלמידיו השותה מים לצמאו כיצד הוא מברך אמרו לו למדנו רבינו אמר להם בורא נפשות וחסרונן (תוספתא ברכ' ד יד). — ובחשבון הזמנים, *חסרון השנה, הימים ששנה רגילה עודפת בהם עליה: אם היתה שנה חסירה נותנין לה חסרונה ואם לאו הולכין אחר סידרן (תוספתא תעני' א ב). — ובמסוריות, העדר שלמות, **Unvollkommenheit; défaut; imperfection**: כי הכונה מורה על חסרון המכוון (כוזרי א א). בני אדם הסכלים העורים והחרשים שונאי נפש כל חכם לב כשרואים כי החכם יחלשו הרגשותיו על זה הדרך הם מיחסים אליו זה לחסרון ואוי להם כי לא ידעו ולא יבינו בחשכה התהלכו (המעל' לרמ"ע פלקיירא ב). — ואמר המליץ בתארו גדולת אלהים ומעוט ערך האדם: וכפי תקף יכלתך כן חולשת יכלתי וכפי שלמותך כן חסרוני (רשב"ג כת"מ). — ואמר המשורר בחדוד יפה מאד כשהושיבו אותו פעם במקום שלא לפי כבודו: כבודי במקומי ואם אשפיל שבתי, ולא אבחר מקום בנקלים בגאונם, אשר המה חושבים היותם ראש מושב, והמושב להם יכסה עלבונם, אני הוא המקום והמקום אתי, והמה המקום ימלא חֶסְרוֹנָם (ראב"ע, כבודי במקומי), ר"ל כי המקום המכבד שישבו הנקלים שם ימלא מה שחסר להם מהשלמות הרוחנית.

***חִסָּרוֹן**, ש"ז, — כמו חֶסְרוֹן, נהוג בפי העם וכן כתבו קצת הסופרים: וברצונו המתנתי מפני החיסרון [1] (תשו' כ"ת לו, הוצ' מק"נ). באתי כדבריך במעשיך, כל אבני כיס בלי חיסרון פלסוף, ככל אשר שאלת לדעת בארץ דרכיך (שם נד).

***חַסְרוּת**, ש"נ, — כמו חֶסְרוֹן: ישתדל לומר שזאת הידיעה בלתי מועילה כלל ואין עמה שלמות לא אנושי ולא אלהי וכבר יגבר העזות עליו שיאמר שהוא חסרות (כבוד אלהים, יוסף ש"ט כו:).

חַף [2], ת"ז, לנק' חַפָּה, מ"ר חַפִּים, חַפּוֹת, — נקי, טהור, בלי חטא, במוסריות, שאי אפשר להוכיחו בשום דבר, **untadelhaft; irréprochable; blamless**: אך אמרת באזני וקול מלין אשמע זך אני בלי פשע חַף [3] אני ולא עון לי (איוב לג ח-ט). — ואמר המשורר בלשון נופל על הלשון: אם את כרוב ממשח בזהב צדק גופך לנצח חף, כי מה יועיל גבר מדה ויפה תואר אם אינו חַף (רמב"ע, תרשיש ח).

***חָף** [4], ש"ז, מ"ר חָפִּים, סמי' חָפֵּי, — שֵׁן של מפתח, **Zahn am Schlüssel; dent de clef; bit of a key**: עצם כדי לעשות תרווד ר' יהודה אומר

---

[1] עפ"י הכתיב הזה ולפי מנהגם בזמן ההוא בכתיב המלים נראה כי היתה הכונה להמשקל הדגוש.

[2] רק בעברית, ועי' הערה שלקמן. — [3] ח זעירא, כך נמסר, וזה כעין רמז שהנוסחה חשודה, ואולי היה כתוב כאן איזו אות אחרת, ואולי כל המלה חף חשודה. עכ"פ, לפי הנוסחה פרשוה הקדמוני' והחדשים במשמ' נקיון וטהר מוסרי, וגזרוה משרש ב. חפף במשמ' חכך, עי"ש. השבעים תרגמו במלה שמשמ' היא: שאי אפשר להוכיח בדבר.

[4] לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן.

כדי לעשות ממנו חף¹) (שבת ח ו). פותחת של עץ וחפין²) שלה של מתכת אפילו אחת טמאה פותחת של מתכת וחפין שלה של עץ טהורה (כלים יג ו). היו בו (בהמפתח) חפין ונקבים טמא ניטלו חפין טמא מפני נקבים נסתתמו נקבים טמא מפני חפין ניטלו חפין ונסתמו נקבין או שפרצו זה לתוך זה טהור (שם יד ח). חפי לסוטות אסור לטלטלן (ירוש' שבת ד ז). חפי פותחת טהורין קבען בפותחת טמאין (בבלי שם פא.).

חפא³), ממנו א. חָפָא, *חִפְאָה.

א.* חָפָא, — קל לא נמצא.

— פע', חִפֵּא, יְחַפֵּא, וַיְחַפְּאוּ, — חִפֵּא דבר על פלוני, בדא ויחס לו הדבר, אמר בְּדָאוּת על פלוני דבר ויחס לו זאת, **behaupten; prétendre; to pretend**: וַיְחַפְּאוּ⁴) בני ישראל דברים אשר לא כן על יי' אלהיהם ויבנו להם במות בכל עריהם ממגדל נוצרים עד עיר מבצר ויצבו להם מצבות ואשרים על כל גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן ויקטרו שם בכל במות כגוים אשר הגלה יי' מפניהם ויעשו דברים רעים להכעיס את יי' (מ"ב יז ט-יא).

— הפע', *הֶחְפִּיא, — כמו חִפֵּא: ואשר החפיאו עלינו

—¹) ופרש הערוך: פי' שינים של עצם ויש של עץ ויש של מתכת ויש חפין בנגר שהן תלויים ועומדים בקבועים בתוך העץ שהוא בית הנגר ובעץ שהוא בית הנגר נקבים מוכנים להם שמתכוונין נגדם נופלין ונכנסין בהן ואלה הן של גל ובהם נסגר והמפתח יש בו הפין בולטין מכוונין כנגדן מכניסין אותו בחלל שבנגר והפין מעלין את חפין של גל והוא נפתח. — ²) פרש רה"ג: אית דאמרי חפין אלו השיניים מעל המפתח. ע"כ. והרמב"ם: חפין הן שיני המפתח אשר יפתחו בו הדלת ותמונתה מפורסמת.

³) יש מפקפק' באמתות שרש זה. ועי' הער' להערך.

⁴) כבר אמרו הקדמונים כי אין חבר למלה זו במקרא וצריך לפרשה לפי הענין. ריב"ג גזרו מן חפה ואמר: ומהענין הזה (מן חפה) ויחפאו בני ישראל כלומר שאמרו עליו ותלו בו דברים שאינם הגונים וכאלו חפוהו בהם. ע"כ. אך גזרה זו דחוקה, ואולם בעצם הדבר פרש קרוב לפי הענין. רש"י: ויחפאו בדאו פתרונו לפי ענינו. ע"כ. קצת החדשים הגיהו הגהות מתחלפות אך לא מחוורות. בערב' בשרש חפ a) וחפי b) יש גם משמ' דבר רע על אדם.

a) حِفّ b) حفي

דברים לשבר את האוזנים ולסמא את העינים כי דברנו ברב הגדול רמב"ם ז"ל וספריו תמהנו מאד על האנשים החכמים וידועים לשבטיהם איך לא חסו על כבודם (מנח' קנא' לאבא מארי פט).

ב.* חֻפָּא, ש"ז, מ"ר חֻפָּאִים, — מכסה שפורשים על גבי הכלים מפני האבק, **Decke; couverture; cover**: גילה חפאין¹) ומצא אבק על גבי כלים (תוספתא כלים ב"ק ג יד).

***חֻפָּאָה**, ש"נ, מ"ר חֻפָּאוֹת, — מה שאדם מחפא על חברו בלי יסוד: לא תענה ברעך דברי חפאות, בזקן מהשחית תחתית לקפאות, כן לארבע הפאות (אזהר' לר"א הזקן).

חפה²), ממנו א. חָפָה, *חִפּוּי, *חֲפִיָּה.

א.* חָפָה, פ"י, חָפָה, חָפוּי, סמי' חֲפוּי, יֶחְפֶּה, — חָפָה את ראשו וכדומה, כסהו והסתירו, **bedecken, verhüllen, couvrir; to cover**: ודוד עלה במעלה הזיתים עלה ובוכה וראש לו חָפוּי והוא הלך יחף וכל העם אשר אתו חָפוּ איש ראשו ועלו עלה ובכה (ש"ב טו ל). ואדריהם שלחו צעוריהם למים באו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם בשו והכלמו וְחָפוּ ראשם (ירמ' יד ג). בשו אכרים חָפוּ ראשם (שם ד). והמן נדחף אל ביתו אבל וַחֲפוּי ראש (אסת' ו יב). — *והכנף את הגוף: ובחגבים כל שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפים וקרסוליו וכנפיו חופין את רובו (חול' ג ז). — *והנעל את הרגל: חלצה בגדול שהוא יכול להלך בו או בקטן שהוא חופה את רוב רגלו (יבמ' יב ב). — ובשר, חלב, ועור, בגוף: אלו הן ציצין המעכבין את המילה בשר החופה את רוב העטרה (שבת יט ו). חלב החופה את הכרם (תוספתא חול' ט יד). ובשר החופה את רוב הכרם ברובו (גמ' שם מב:). מקפלו (את העור) ומניחו ע"פ הקנה אם חופה את רוב הקנה (שם מה.). כשם שהעור חופה על הבשר כך סנהדרין חופין על ישראל (מד"ר איכה, כלע גבורי). — והאצבעות על פסת היד: חופה את פס ידו במחבת ובמרחשת ומוחק באצבעו מלמעלן למטן (ירוש' יומ' ה מב:). חופה שלש אצבעותיו על פיסת

¹) כך בנדפס ש"ס וילנה, וכך במהד' צוק"מ, ובנוסח' אחרות משבש.

²) בארמ' חפא, בערב' ח'פי c).

a) خفي

ידו וקומץ (כלי שם מז.). — והענפים את הנוף: עץ שענפיו חופין את רובו ועולה במין קליעה ואי זה זה הדם (ירוש' סוכ' ג נג ג). ורגונה ענפיו חופות את רובו ואינו עולה במין קליעה (שם). — ואת פני הכותל בזהב וכדומה: אבי אבא שחפה את ההיכל כולו בכסף ובזהב (ברכ' י:).

—נִפע', נֶחְפָּה,—נֶחְפָּה בכסף וכדומה, שצפוהו, ובמליצה: כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ (תהל' סח יד).

— פִּע', חִפָּה, — כמו קל, חִפָּהוּ בכסף וכדומה, צִפָּהוּ, הדביק עליו: ואת הבית הגדול חִפָּה עץ ברושים וַיְחַפֵּהוּ זהב טוב (דהי"ב ג ה). — ומצוי בתלמוד: לא היו ימים מועטים עד שחיפו כהנים פני כל האולם בטבלאות של זהב (תוספתא מנח' יג יט). אבותינו חיפו אותו זהב ואנו חיפינו אותו עפר (ירוש' תענ' ב סה.). שפודין של ברזל היו וחיפום בבעץ (ר"ה כד:). שולחן שחיפהו בשיש לאכול עליו אעפ"י שעשה לו עץ רחב להיות מקבל בו את השיש (תוספתא כלים ב"ב א י). — ובקש, בעפר, באבנים, וכדומה: עמדו עניים בפניו (של העומר) או שחיפוהו בקש (פאה ה ז). המבקיע בזית לא יחפהו בעפר אבל מכסה הוא באבנים או בקש (בכו' ד ה). מחפין את הקציעות בקש (מו"ק ב ה). מביא את הביכורים ועושן במין סלין ומחפן בקציעות (תוספתא תענ' ד ז). הזורע והמחפה והמכבש (שם כלא' א יה). הביאו סלי בכורים וחיפום בקציעות ונטלום ועלו על כתפיהן (תענ' כח.). עכו"ם שהביא אבנים מן המרקולים וחיפה בהן דרכים (ע"ז מג.), כמו רצף. חיפהו (את הסנדל) כולו במסמרות כדי שלא תהא קרקע אוכלתו (שבת ס:). העור שמחפין בו המרכב מפני האבק (רמב"ם כלים כד ה). — ובמשמ' מרח, משח: שמא תראה טפת דם כחרדל ותחפנה שכבת זרע (ניד' ה.). — והמים בהעין: הכהו על מוחו וירדו מים וחיפו את עיניו (תוספתא ב"ק ט כו). — "והפנים בתמרוקים: לא כחל ולא שרק ולא פרכים ויעלת חן מתהלל הוא ביפיה של כלה שאין צריכה לכחול עיניה כי יפות הן כאילו קרועות בפוך ואין צריכה לטוח את פניה ולחפות אותן בתמרוקין כי צהובין הן (תנו' הגה', הרכבי שנו). — — ובעננים לצל: זמן אבי כלה שושבין בחור מורם מעם, זוהר אפריון חִפָּה בענני נועם (מחזור ר"י ברצלוני, אי זה). — ובהשאלה, *חִפָּה עצמו, הסתיר מה שלא רצה שיראה בו הזולת: אשה (מעֻברת שרוצה להנשא לבעל שני) מחפה עצמה כדי שיירש בנה בנכסי בעלה (יבמ' מב.), ר"ל עושה תחבולות להסתיר הריונה. — ובפרט *חִפָּה על פלוני, כִּפָּה עליו, הסתיר מה שעשה: אין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולה מוכסין ושיש בה ליסטין שאין כולה ליסטין מפני שמחפין עליו (ספר' קדוש' לה, שבוע' לט.). פעמים שאדם נושא את בת אחותו או בת אחיו ומניחה והולך למקום אחר בצרכיו ומתאחר כמה חדשים ועומדת היא ומזנה עליו ומתעברת מאחר ובא בעלה ומוצאה שהיא מעוברת משמעון וכותב לה גט בניסן ומשיאה לשמעון ומחפה[1]) עליה מפני שהיא קרובתו ואומר מניסן כתבתי לה גט כדי שלא יהא בנה ממזר (תנו' הגה', הרכבי כסו). בת אחותו מפני שחומל עליה ורוצה לחפות עליה (שם). לא יתייחד עם הנשים ואפילו עם הרבה נשים לפי שלבו גס בהן וכולן מחפות עליו (רמב"י קדוש' פב.). ששונאות (הצרות) זו את זו ואין מחפות זו על זו (רמב"ם איסורי ביאה כב ט). שאין בטבע האשה שתחפה על שוכב חיקה כשיזנה עם אחרת (מלמד התלמיד, משפטים). — *וחִפּוּ אותו, אמרו כי הוא חַף מפשע: היו יצחק ויעקב יושבין שם וכל אחי והיו מחפין[2]) אותו הכיר יהודה למקום ואמר אמיתת הדבר (מד"ר שמות ל).

— פֻּע', *חֻפָּה, מְחֻפֶּה, מחופים, — שחִפּוּ אותו: בית שאחד מצדדיו מחופה בשיש אחד בסלע ואחד בלבנים ואחד בעפר (נגע' יב ב). מעשה במרחץ של בני ברק וכו' שהיו המין שלו מחופין בנסרים (תוספתא שבת ג ג). מצא כלכלה מחופה בעלין (ירוש' מעשר' ג נ"ג). אוכלין ומשקין תחת המטה אפילו מחופין בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהן (פסח' קיב.). — ואמר המשורר: ויהי בהיותנו במעמד ההוא הנכבד ראינו עשר חופות, בגלומי תכלת וארגמן מחופות (עמנ', מחב' כח). — וגם לדבר המְחַפֶּה: הפריש עור המחופה על הברזל (רמב"ם כלים כה ב).

ב.*חָפָה, — כמו חָפָא.

— פִּע', *חִפָּה, חִפּוּ, — במקום חִפְּאוּ: שלא ראה (יוסף) בחופתי ולא ראיתי בחופתו ושחיפו עליו דברים ואמרו חיה רעה אכלתהו (מד"ר בראש' לד). פתח דבריך

---

[1]) ובסגנון ארמי: זימנין דבת אחותו היא ומחפה עליה (יבמ' לח:). — [2]) ואולי זה ביג' מקצר מן חפף, במקום מחפפין.

דאשמתני וחשדתני היותי מחפה על הרב רבינו משה ז"ל דברים אשר לא כן (תשו' ריב"ש בלח).

חֻפָּה, ש"נ, מ"ר חֻפּוֹת, — כעין גג עשוי מבגד מעל לַמִּטָּה או כסא לשבת תחתיו, Baldachin, dais ; canopy : וברא יי' על כל מכון הר ציון ועל מקראה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חֻפָּה (ישע' ד יה). שכל אחד ואחד נכוה מחופתו של חבירו (ב"ב עה.). שלש עשרה חופות קשר להם הקב"ה (לנביאים) בגן עדן (מד"ר קהל', מי כהחכם). עתיד הקב"ה לעשות צל וחופות לבעלי המצות אצל בני תורה בגן עדן (שם ויקר' כה). — ואמר המשורר : ויהי בהיותנו במעמד ההוא הנכבד ראינו עשר חופות, בגלומי תכלת וארגמן מחופות (עמנ', מחב' כח). — והמטה בחֻפָּה של החתן והכלה : יצא חתן מחדרו וכלה מֵחֻפָּתָהּ (יוא' ב יו). והוא כחתן יצא מֵחֻפָּתוֹ (תהל' יט ו). לא דומה נבעלת באשפה לנבעלת בחופה (ירוש' כתוב' א כז ג). למדתך תורה דרך ארץ שאין חתן נכנס לחופה אלא אם כן נותנת לו כלה רשות (מד"ר ויקר' ט). עלובה כלה מזנה בתוך חופתה (שבת פח:). עלובה היא הכלה שמקלקלת בתוך חופתה (מד"ר שה"ש, מי זאת). — ובפרט *הַחֻפָּה שתחתיה יֵעשה סדר הַקִּדּוּשִׁים, שהחתן מקדש את הכלה עפ"י החק והמנהגים הקבועים : א"ר הונא חופה קונה מק"ו ומה כסף שאינו מאכיל בתרומה קונה חופה שמאכלת בתרומה אינו דין שתקנה (קדוש' ה.). הכל יודעין כ"לה למה נכנסה לחופה אלא כל המנבל פיו אפי' חותמין עליו גזר דין של שבעים שנה לטובה הופכין עליו לרעה (שבת לג.). לאדם שעשה חופה לבנו והתקין מכל מיני סעודה לימים מת בנו עמד ובלבל ופזר את חופתו אמר כלום עשיתי אלא בשביל בני עכשיו שמת חופה למה לי (סנה' קח.). אמר הקב"ה לירמיה אני דומה היום (אחרי החרבן) לאדם שהיה לו בן יהידי ועשה לו חופה ומת בתוך חופתו (מד"ר איכ', פתיח'). אלו הן חופות חתנים אלו והוריות המוזהבות (תוספתא סוט' טו ט). למלך שנשא מטרונא וכתב לה כך וכך חופות אני עושה ליך (מד"ר איכ', זכר עניי). — ואמר המשורר : הביאו בְּחֻפָּה כחתן, ורעיה לצדו נתן, האלך גן ביתן, אשר לא עמלת בו (ר"י הלוי, אפתחה שערי). — ובהשאלה : חֻפַּת ענני כבוד פרש על אם שזופה, זכר חסדו כי ראה נפשה לישועה נכספה (הוא, במר מה מליל). — ועצם הנשואים : בן חמש עשרה לתלמוד בן שמנה עשרה לחופה (אבות ה כא). שלא ראה (יוסף) בחופתי ולא ראיתי בחופתו (מד"ר בראש' לד). כשם שהכנסתו לברית כך הכניסהו לתורה ולחופה (שם קהל', עת ללדת). כלה זו כשמלאו שבעת ימי חופתה חוזרת למלאכתה (פסיק' דר"כ, שוש אשיש).
— *חֻפַּת נערים, שעושים לילד לסגולה, וכדומה : שעשתה לו אמו (למשה) חופת נערים בתיבה אמרה שמא לא אזכה לחופתו (סוט' יב:). — *בני חֻפָּה, כל המשתתפים בהחתונה בסדר החפה והקדושים : שושבינין וכל בני חופה פטורין מן הסוכה (ירוש' סוכ' ב נג.). והיו מלאכי השרת מקפצין לפניהן (לפני ריב"ז ובן ערך כשדרשו במעשי מרכבה) כבני חופה שמהין לפני חתן (שם חגי' ב עז.).

***חִפּוּי**, ש"ז, — שה"פ מן חִפָּה, והדבר שמחפים בו : עור שעשאו חפוי לכלים (כלים כו ו). חפוי האלה הקשת והרומח (שם יו ח). חפוי בית הלגינין ובית הכוסות (תוספתא כל' ב"ב ד יא). — וקשוט לכסא : כסא של כלה שניטלו חפוייו (עד' א יא). כסא שניטלו שנים מחפוייו זה בצד זה (שם ב ח). — ושה"פ, חִפּוּי עפר וכדומה על הזרעים : הניכוש והחיפוי בכלאים (ר"ח מו"ק ב:). — ואמר הפיטן : למען זבד דברות הנתונות מאש, למען חִפּוּי יריעות וענן אש, למען טכס הר ירדת עליו באש (סד' הוש', למען איתן).

***חִפּוּר**, ש"ז, — שה"פ מן חפר, כמו חפירה : נכוש הוא עקירת העשבים הרעים הגדלים בתבואה עדור (הוא) הפור (רע"ב כ"מ ה י).

א. ***חֲפוּרָה**, ש"נ, — כמו חֲפִירָה : נפל לגוב אריות אין מעידין עליו לחפורה מליאה נחשים ועקרבים מעידין עליו ר' יהודה בן בתירא אומר אף לחפורה מליאה נחשים ועקרבים אין מעידין עליו (חוששים אנו) שמא חבר הוא (יבמ' קכא.).

ב. ***חֲפוּרָה**[1], ש"נ, — התבואה כשעודנה יר'קה ורכה, ועוד לא נעשו שבלים, וק'צרים ממנה למאכל בהמה ויאכלו זאת גם עניי עם : מאה זוזים

[1]) בארמ' חפורה : כי פליגי בחפורה והוה שובלי (ב"בק כז.), כך גרס' הערוך, ובנוסח' חפירה. ופרש רגמ"ה : שהגיח להם אביהם חזיז ונתגדלו עד שנעשו שבלים. ע"כ. וכן הערוך : פי' כגון שחת ונעשה שבלים. ע"כ. וכן רש"י (יבמ' סג.) : שחת ששכרה מועט ואוכל עשבים וחזיז במלח. והוסיף עוד : ירק מן התבואה

בעסק כל יום בשר והמר מאה זוזים באדמה כל יום מלח וחפורה[1]) (יכמ' כג.).

***חֲפוּרִית**[2]), ש"נ, מ"ר חֲפוּרִיּוֹת,—פסלת הדגן, כמו זון וכדומה: בא בן לוי אצלך אם נתת לו מן המובחר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו' ואם נתת לו מן החפוריות ומן הקטניות אף אני יש לי ליתן לך מן החפוריות ומן הקטניות יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר וגו' (פסיק' דר"כ, עשר תעשר).

***חִפּוּשׁ**, ש"ז,—בה"פ מן חִפֵּשׁ, שליחת חפשי: השמטת מלוה וגאֻלת ממכר, קריאת דרור ושלוח חפשי חִפּוּשׁ הנרצע ביובל והאמה בסמן (מוס' א שבוע', תודה). ודין יום או יומים וְחִפּוּשׁ עבד כנעני בעינו או בשנו (שם, את שם). — וכנ': גופו (של עבד עברי) קנוי עד שיגיעו ימי חִיפּוּשׁוֹ (רמ"י קדוש' טז).

***חִפּוּשִׁית**[1]), חֲפוּשִׁית, ש"נ, מ"ר חִפּוּשִׁיּוֹת, חִפּוּ׳.— מין ממיני הרמש בעלי כנף קרומית מחפות בחפוי קרני למעלה, Käfer; scarabée; beetle: נפל לתוכה (של הצלוחית) שקצים ורמשים ונתבקעו וכו' חפושית בין כך ובין כך פוסלת (פרה ט ב). כל הולך לרבות את החיפושית ואת הדומה לחיפושית (ספרא שמיני יב). — ומשל: מה ילדה החפושית[2]) קרוץ רע ממנה (מד"ר בה"ש א א), והוא משל ל„מרשעים יצא רשע".

***חִפּוּשׂ**, ש"ז,—בה"פ מן חִפֵּשׂ: למדנו מציאה ממציאה ומציאה מחיפוש וחיפוש מחיפוש וחיפוש מנרות (פסח' ז:). — והשתדלות למצא דבר: על זרוז והחפוש החכמה תרעומותי ולא על דרישת תעלומותיה תלונותי (מנח' קנא' לר"י מפיסא 9). — ובפרט בהגיון: ולנו מין אחר מן ההקש נקראהו הקש החפוש והוא שיהיה משפט מה נודעו חלקיו והתאמת בחפוש קצת חלקיו (מלות הגיון ז). הנה כל תנועה בעלת תכלית ואם שנאמר שהוא לא יועיל כי אם החפוש לבד והחפוש לא יתבאר בו מבוקש מושכל במופת

עד שלא הביאה שליש. ע"כ. וכן רשב"ם (כ"כ שם): שחת הניח להן ונעשו אחרי כן שובלי. ע"כ. וכן נראה מלשון הרמב"ם בהלכותיו שתרגם חפורה והוו שובלי: כגון כרמל שנעשו שבלים (נחל' ג ז). ולא נתברר מקור מלה זו. י' לוי אמר שכמו שחת משמש גם במשמ' שוהה וגם במשמ' מה שעולה מהזרע בראשיתו כן משמש גם השרש חפר בשתי משמעות אלה, והביא גם דמיון מערב' שאומרים חאפרה a) במשמ' תחלת דבר. אך כבר דחה כל זה פלישר בהערותיו. אבל, גם השערתו של פלישר כי חפורה הוא סרוס מן חרופה, מערב' ח'רפ b) במשמ' תלש — דחוקה, כי עקר שמושו של ח'רפ הוא לקיטת הפֵּרות בסוף הקיץ. והנה בערב' אין למלה זו חבר לפי צרוף האותיות, אבל עצם המושג הזה, ר"ל העשב הרך שצמח מהזרע של השעורה ועוד לא נעשה לשבלים ונקצר כשהוא ירוק למאכל לבהמה, ישנו גם בערב' ושמו קַצִיל c), מן קצל d) שר"ל חתך: אלקציל והוא אלשעיר יג'ז אחצ'ר לעלף אלדואב (אלמצבאח). ובעבר': הקציל והוא שעורה שיקצרוהו ירק למספא להבהמות. ומשק' אחר מזה השרש בעצמו, קַצַל וקֻצָאלָה e) משמש במשמ' פסלת מן הבר, מהדגן, ואמר אללחיאני: קצאל אלטעאם מא יח'רג' מנה פירמי בה ת'ם ידאש אלת'אניה וד'לכ אד'א כאן אג'ל מן אלתראב ואלדקאק קלילא, ע"כ, ובעברית: קצאל הדגן הוא מה שיצא ממנו ויושלך ואח"כ יודש פעם שנית והוא כשהיה קל מעט מעפר ואבק. וכן אלקצל, ואמרו עוד: אלקצל פי אלטעאם מת'ל אלזואן, ע"כ, ובעבר': הקצל בהדגן הוא כמו הזונים, וכבר אמר המשורר: קד ע'רבלת וכרבלת מן אלקצל, ע"כ, ר"ל כבר נִפה וכבר מן הקצל. ואמר אלפרא וז"ל: פי אלטעאם קצל וזואן וע'פי מנקוץ וכל הד'א ממא יח'רג' מנה וירמי בה, ע"כ, ובעבר': בהדגן יש קצל וזון ומוץ וכל זה ממה שיצא ממנו ויושלך בו. ע"כ.— מכל זה נראה כי שני המשקלים קציל וקצל וקצאלה משמשים בשני המושגים של שחת ושל פסלת הדגן כעין זון. והנה לא באה המלה חפורה בתוך סגנון עברי, אך צורתה עברית, ורגלים לדבר כי גם אצל היהודים שמשו שני משקלים הפורה והפורית האחת במשמ' שחת והשנית במשמ' פסלת דגן וכדומה, ועי' חפורית.—[1]) גוף המשל בארמ': מאה זוזי בעיסקא כל יומא בשרא וחמרא מאה זוזי בארעא מילחא וחפורה.

[2]) עי' למעלה בהערה לערך חפורה, והנה הערוך פרש חפורית כמו חפורה, אך מהענין נראה שכאן הכונה למין נרוע של דגן, וכבר פרש כך יסטרוב.

[1]) כך בחית חרוקה לפי הכתיב בספרא י אחרי החית, וכן עפ"י ההברה הרגילה. בקטע כ"י משנ' מנקד' (REJ 1887, Avril 274) חֲפוּשִׁית, ח פתוחה, במשנ' מנק' נדפ' ליוורנ' חִפּוּשִׁית. בערב' ח'נפש, ח'נפש, ח'נפשה a), רק למין השחור, לשאר המינים ג'על b). בארמ' חיפושיתה, בסורית חפושתא, ולא נתברר מקורו, יש גורים השם הזה מן חפש, במשמ' בקש, מפני שהיא כמו מחפשת תמיד, אך לפי זה צריך לקרא בשין שמאלית, וההברה המקובלה היא בשין, וכך גם לפי הערב' שהיא בלשון זו בשין, כנהוג. —[2]) גוף המשל בארמ': מה ילדת חיפושיתה קרוצ' בישי מינה.

---

a) حافره b) خرف c) قصيل d) قصل e) قَصَل قُصَالَة

a) خُنْفُس خُنَفِس خُنْفُسَة

(כל מלאכ' הגיון, הקב). ואח"כ אמר הכל הבל להראות ולפרסם ראית החפוש ר"ל כי בחפשו כל פרטי מעשי בני האדם אחד אחד והעמל בם נמצא הבל (הקד' מלמ' התלמיד'). והיותנו מאמתים שהוא צודק בכל עת ובכל חומר לא יגיע לנו בחפוש כי החיפוש כל זמן שלא נדע בבירור שהוא כלל חבורים רבים לא יתאמת ונצטרך בזה המשפט (אמונה רמה ד ב). והנה שכל גשם מוחש פועל או מתפעל זה מבואר בחפוש (ר"ח קרשקש, אור ה' א א). אל תראו עצמכם חוקרים ושמפאת החפוש באתם לזה (ר"י אברבנאל, שופט', ענין במבון). וביאר ארסטו זה בחפוש הדברים ההוים שכלם יתהוו מההפך אבל השמים אין בהם הפך (הוה, מפע' ה' ה א). וכן בעל חכמת הגימטריאה אין לו לבאר או להוכיח דבר בלתי מצטרך אל מלאכתו וכן בכלם כאשר יתבאר בחפוש אמנם ההלצה אפשר לה וכו' (נופת צופים א א). שאחרי שהתבאר בחפוש שבכל מין מהנמצאות יעלה הדבר אל נמצא אחד במספר שהוא התחלה לאותו המין ראוי שיהיה זה ג"כ במאמר העצם (ספורנו, אור עמים, בלתי גשם). ההקדמה הגדולה תתבאר על צד החפוש בדברים הנצחיים (זכות אדם ה).

***חִפּוּשִׁי,** ת"ז, לנק' חִפּוּשִׁית, —בהגיון, מטבע החִפּוּשׂ:

וזאת ההקדמה ביארה אריסטו בתכלית הביאור וכו' והביאור שעשה שם הוא ביאור חפושי מופתי (שם עוד, מו"נ ב, הקד' ט). והמופת שהביא שהגלגל יש לו נפש אינו מופתי כי הוא ביאור חפושי לקחו מב"ם (הוה, שם ב ד). כי הנה בעלי החדוש יאמרו לטענה הראשונה שהיא הקש חפושי ולא יתן האמת על כל פנים ויצטרך המקיש לחפש כל החלקים וכו הנה אם כן ההקש החפושי הזה אשר עשה ארסטו לבאר שלא יתהוה הדבר כי אם מדבר וכו' אינו ממה שראוי לסמוך עליו (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ד ג). מתוך דברי ארסטו עשו מפרשי ספריו טענות לקיומה הטענה האחת היא חפושית כי חפשו כל פרטי ההוים עצמים היו או מקרים וראו שכל אחד מהם כשיתהוה יתהוה מדבר ולא מהעדר (שם).

חפז[1], ממנו חָפַז, חִפָּזוֹן, *חֹפֶז, *חִפָּזָה, *חֲפִיזָה.

א. **חָפַז,** א) פ"ע, עת' יַחְפֹּז, יַחְפְּזוּ, חָפְזִי, חָפְזָה, — אין לעשות דבר במהירות גדולה מפני בהלה פתאומית, מפני פחד, bschtürzt eilen; s'éffaroucher, agir avec précipitation ;act with haste a. fright:

שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תַּחְפְּזוּ ואל תערצו מפניהם (דבר' כ ג). וליהונתן בן שאול בן נכה רגלים בן חמש שנים היה בבא שמעת שאול ויהונתן מיזרעאל ותשאהו אמנתו ותנס ויהי בְּחָפְזָהּ לנוס ויפל ויפסח (ש"ב ד ד). הן יעשק (הבהמות) נהר לא יַחְפּוֹז יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו (איוב מ כג). — ובמשמ' בלבול הדעת ומהירות ההחלטה מפני תמהון: ואני אמרתי בְחָפְזִי נגרשתי מנגד עיניך אכן שמעת קול תחנוני בשועי אליך (תהל' לא כג). אני אמרתי בְחָפְזִי כל האדם כזב (שם קיו יא).— ואמר המשורר: צופך בזי, אל תֶּחְפְּזִי, אל תרגזי, חפצך חזי, יום תעלזי, תוך ביתי (ר"מ דלעי הקהלתי א עב, לקו"ק פה). — ומק', ואמר הפיטן: הנאוה הוצאת. מאסיר בכל, ושכמה הוסר מענוי סבל, זד תנין מנאץ ומנבל, חָפַז אחריה להשחית ולחבל (יוצר ז' פסח, אותיתיך). — ב) *פ"י, חָפַז אותו, קפץ עליו פתאם והבהילו ובלבלו: שהיה דברו לוחץ וחופז (הכרס' לריב"ג, נחן). וטהרת מקום תפלה ודברים החופזים אותו וכוונת הלב (רמב"ם תפלה ד א). דברים החופזים אותו כיצד אם היה צריך לנקביו לא יתפלל (שם י). המקרים המזיקים בדם אותם שראוי שיכוון אליהם בשיחפזו מאד (פרקי משה ח). — ג) *בדקדוק, חָפַז את האות, קראה קריאה מהירה ודחופה אל שלאחריה: ואשר בא על התכונה הראשונה ולא שינתה אותו התכונה השנית בנקוד אלא בדבור בן שהוא נפרד בצרי וסמוך בסגול ואפשר שימשכהו הטעם כמו בן יאיר והוא על תכונתו הראשונה בסגול ואפשר שיחפזנו הטעם (כמו בן אחר שהוא בצירי [1]) (כוזרי ב פ). — ד) *חָפַז ונבו וכדומה, הגיעו במהירות גדולה: עת כארי ביער נוהם בעברתו שואג לטרף יַחְפּוֹז [2] זנבו וכמו דם יאדימו עיניו מורי פחד (רמח"ל, לישר' תהל', רהב ותרמית א).

— נפע', נֶחְפַּז, — כמו קל: וילך שאול מצד ההר מזה

---

[1]) בערב' חפז a), ובפרס ופז b).

a) حفز b) وفز

---

[1]) כך צריך להשלים שם לפי הגוף הערבי וגם בגוף הערבי השתמש ר"י הלוי בהמלה הערבית חפז במשמ' זו. — [2]) לפי פרוש המפרשים מליצת איוב יחפץ זנבו (מ יז), שהוא כמו יחפז.

ודוד ואנשיו מצד ההר מזה ויהי דוד נחפז ללכת מפני שאול (ש"א כג כו). המה ראו כן תמהו נבהלו נחפזו רעדה אחזתם שם חיל כיולדה (תהל' מח ו-ז). — ובהשאלה לדברים לא בע"ח במליצה: תהום כלבוש כסיתו על הרים יעמדו מים מן גערתך ינוסון מן קול רעמך יחפזון יעלו הרים ירדו בקעות אל מקום זה יסדת להם (תהל' קד ו-ח). — ובמשמ' *נבהל מאד: פעם אחת נכנס יהודי לאכול שם ולא נטל ידיו והיה סבור שהוא גוי נתן לפניו בשר חזיר וכו' אמר לו זו שאכלת של חזיר היא כיון שאמר לו כך עמדו שערותיו ונבהל ונחפז אמר לו בצנעה יהודי אני ונתת לי בשר חזיר (מד"ר במד' כ). — ואמר הפיטן אדות המלאכים: ובשופר גדול יתקע, וקול דממה דקה ישמע, ומלאכים יחפזון, וחיל ורעדה יאחזון, ויאמרו הנה יום הדין, לפקוד על צבא מרום בדין (מוס' א ר"ה, ונתנה תקף). — ובמשמ' *נמהר ונדחק: כשראה זה שלקח באחרונה נחפז לקנות והיה בסוף היום שחזקתו שהוא שוחט עתה (רמב"ם שחיט' יב טו). היתה נחפזת ללכת לבית אביה (תוס, קדשין פסח ב). אחרי שכתבתי כנחפז ומרוצה מצאתי תשובת הרשב"א (שו"ת בנימין זאב ט). כדמיון אשה מצרה וחרדה לבליין הרוץ נחפזת ללכת הליך וזועקה אל המלך (נופת צופים ב יג). כן דרך כל אדם לכפול דבורו כשהוא נחפז לשאול דבר (חזקוני, תולדות כה כט). המבוהלין ונחפזים בדעתן והמשתגעים ביותר הרי אלו בכלל השוטים (טור, עדות לה יא). — והדבר נחפז, נחוץ, שצריך למהר לעשותו: ולענין לסטים נראין הדברים שלבו של אדם בהול עליהן כדליקה שהרי הצלתן נחפזת אפילו בלא איסור שבת (ר"נ על הרי"ף, שבת כו.). — ובדקדוק, *אות נחפזת, הגויה במהירות: ואם תפול ואו העטוף על אות נחה נראית תקרא אלף נחפזת [אלף מקובץ] כמו וקראתם (הרקמה, שער יח). ואם יהיה הנח הנראה יוד תרפה היוד ותונע הואו בשבר להורות על יוד הרפה והיה העקר הואו להיות נחפזת (שם). ואם תפול ואו העטוף על בס"פ נעה באיזו תנועה שתהיה תקרא הואו ההיא אלף נחפזת כאמרו ומלאו פני תבל (שם).

— פע', *חפז, — בדקדוק, כמו חפז משמ' ג: ואם יהיה במקום הנח הנראה הזה אות גרונית נעה בשבא ופתח יהפך הקבוץ פתחה בעבור שהמבטא בו בקבוץ קשה עליהם כאשר נאמר ואכלהו ויכלהו המשפט לחפז ולקבץ כמו ורגמהו (הרקמה, שער יח).

— פע', *חפז, — כמו נחפז: טרם חמצה חררה חפזו לצאת בכישור, יצאו לקץ רץ דוד רך לתשור (ר"א קליר, יוצר ב פסח, אסירים).

— הפע', *החפיז, — החפיז אותו, עשה שיחפז, שיבהל: ניתן אימות, מחפיז אמות, נוסו נואמות, מקול בוך שופר (מוסף א ר"ה, אשא דעי).

·חֹפֶז, ש"ז, כנ' חפזו, — כמו חפז: שישראל בגלות זו עם כל חופזו וצרותיו תמיד אומרים אל האומות המושלות עליהם לענין אמונותיהם ודתיהם כל האדם כוזב (ר"י אברבנאל, זבח פסח על הגדה, אהבתי).

·חֵפֶז, ש"ז, מ"ר חפזים, — בה"פ מן חפז: יעה השור וינדדו בחפזים, יצר טלה ראש מירוזים (ר"א קליר, אשישת, קונט' הפיוט' י). אזי ארבעה ואוסיף לו לכל זוז פרוטה או רביע בחפזים, וילך לו ויקח הרביעים ויקנה בם לאחת מאווזים (ירחמאל בן שלמה, חידה, JQR April 1899, 369). — ומ"י: כי זה משה האיש, חפז לשון הוא שאפילו בדבר שאינו נוכח המדבר יאמרו עליו זה (חזקוני. תשא לב א).

חִפָּזוֹן, ש"ז, — מהירות גדולה מפני רגש של מורא ובהלה, ängstliche Hast; précipitation; great hurry: וככה תאכלו אתו (את הפסח) מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא ליי' (שמות יב יא). שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים (דבר' טז ג). כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הלך לפניכם יי' (שם נב יב). — ואמר הפיטן: הבית הראשון יצעק אוי כי בחפזון, לדבר ה' נרעבה מבלי מזון (קינ' לט"ב, אגנו). ולמה אכילת המן לשש שעות, זכר להפזון שבינה להעביר גזרות רעות (יוצר שבה"ג, אין ערוך). — ואמר המשורר: ויאכל בחפזון, בלי ברכת מזון, ולא ימצא רזון, בעניי כפרים (ראב"ע, מלאך בקוביה). בחפזון בדרך הלכו סגלה, ובלהם משנה אל סודו גלה (תוס, בין שבת ומועד). —*ובדקדוק: הטעמים אשר יקראו בהם המקרא מציירין בהם במקום ההפסק והסמוך ומפריד מקום השאלה מן התשובה וההתחלה מן ההגדה והחפזון[1] מן המתון והצווי מן הבקשה (כוזרי ב עב).

·חֶפְזָה, ש"נ, — כמו חפז, מהירות חזקה: ואם לא יהיה שם חפזה חזקה אך כשיהיה טפה טפה

[1]) בנוף הערבי ואלחפז.

ותהיה בעוגות אז ראוי שתהיה ההקזה מעט מעט (קאנון ג ה א 7).

***חֲפָזוּת,** ש"נ, — כמו חִפָּזוֹן: אבל ראוי שתמהר מיד כשיחוש בחזק הרעיפה ו ב ה פ ז ו ת ה קודם שיפול הכח (קאנון ג ה א 7).

***חֲפִיזָה,** ש"נ, — שה"פ מן חָפַז: ראש (הפסוק) השני הוא ספור סבת הניסה ו ה ח פ י ז ה הנזכרות בפסוק הראשון (ר"ב א"ת, יקוו המים כ).

***חֲפִיָה**[1], ש"נ, — מטאטא קטן מהוצי לולב, Besen; balai; broom: גזל לולב והפריד עליו קנה העלים גזל עלים ועשאן ח ו פ י י ה קנה (רמב"ם, גזל ואבד׳ ב יד).

***חֲפִיָּה,** ש"נ, — שה"פ מן חָפָה: ה פ י י ת פנים (רש"י ב"ק פו:).

***חֲפִינָה,** ש"נ, — שה"פ מן חָפַן: והעלוהו (את הכהן הגדול) בית אבטינס וכו׳ ללמדו ה פ י נ ה (יומ׳ יט.). מהו שיעשה מדה ל ח פ י נ ה (שם מז.). חפן ומת מהו שיכנס אחר ב ח פ י נ ת ו (שם מט.). שיש כהן ח פ י נ ת ו גדולה ויש ש ח פ י נ ת ו מועטת (מחז׳ ויטרי עז). —ואמר הפיטן: קדוש כהנים ללמוד ולעשות יציקה ובלילה ופתיתה וחֲפִינָה ההמורה (אזכר׳ ר"י ברצלוני, אמנס).

***חֲפִיסָה,** ש"נ, —כעין כיס עשוי עור וכדומה לשמור בו נירות וכדומה, Portefeuille: מצאו (את הגט) ב ח פ י ס ה או בדלוסקמא (גיט׳ ג ג). מצא ב ח פ י ס ה[2]) או בדלוסקמא תכריך של שטרות או אגודה של שטרות (ב"מ א ח). טל מלמעלה (של המן) וטל מלמטה ודומה כמו שמונח ב ח פ י ס ה[3]) (יומ׳ עה:).

א.*חֲפִיפָה, ש"נ, מ"ר חֲפִיפוֹת, — שה"פ מן ב.חָפַף, חֲפִיפַת הראש בחכוך ובדבר מנקה, במיני בֹרית וכדומה, Kopfwäsche; shampooing: כל מעשיה (של בת כהן) בטהרה חוץ מ ח פ י פ ת ה (תוספתא מע"ש ב א). (עזרא) תיקן ה פ י פ ה (ב"ק פב:).

---

[1]) בארמ׳ חופיא (ב"ק לו.). ונתן לה רמב"ם צורה עברית.

[2]) ואמרו בגמ׳ שם (כ:): מאי ח פ י ס ה אמר רבה בר בר חנה המת קטנה. ע"כ. ואמרו עוד: הוא אומר ב ח פ י ס ה והיא אומרת ב ח פ י ס ה ינתן לו מאי טעמא מידע ידעה דכל מה דאית ליה ב ח פ י ס ה הוא דמנח ליה (שם כח.). —[3]) כך בב"י מ׳ וכן גרסת הערוך, ובנוסח׳ קופסא.

ר"ל שתהא האשה חֹפפת ראשה קדם טבילה. טבלה ועלתה ונמצא עליה דבר חוצץ אם סמוך ל ח פ י פ ה טבלה אינה צריכה לחוף ולטבול (ניד׳ סו:). תיכף ל ח פ י פ ה טבילה (שם סח.) פשתן ראוי ל ח פ י פ ה[1]) כשות ראוי לשבר (הלכ׳ פסוק׳ לר"י גאון, מועד). וכי בעלי ח פ י פ ו ת הן לסוכן שמן (רש"י כתוב׳ יז:). שכל שעה עוסקת ב ה פ י פ ת גופה ושערה ותבוא עליה ברכה (תוספ׳ ניד׳ כח.). — ובכלל *חכוך הגוף ושפשופו ביד בשעת רחיצה במרחץ וכדומה: האברים החלושים בעת הבריאות ראוי שיחופפו יותר ממה שתחפף שאר האברים וכ"ש ה ח פ י פ ה היבשה ודרך ה ח פ י פ ה הזאת בעתות המנוחה שמונעת חדוש הכאבים באותן האברים החלושים (פרקי משה ח). וההמישי מחלקי המרחץ ה ח פ י פ ה והיא בלי ספק מחממת (תרג׳ גליגוס, כ"י פריז). ועוד מין ה ח פ י פ ה מה שהיא שעירה כלומר בהתיכות בגד שעירות והיא תמשוך הדם אל החוץ מהר וממנה חלקה כלומר בכף או בחתיכות בגד רכות (קאנון א ג ב 7). וגם יעשו בתחבושותיהם ומשקיהם הרפואות המנגבות הפותחות וכו׳ גפרית וחיטת קשואי המור וכו׳ וקצף הים וזה וכיוצא בהם יאות ל ח פ י פ ת ם במרחץ (שם ג יד 7 יא). —ושפשוף בהאצבעות במקום כֵאב: ראוי שתכנים האומנת אצבעה בפיו (של הילד) בעת שיתחיל כאב צמיחת השינים ותחפף חניכיו ח פ י פ ה טובה כדי שתזול הלחות (קאנון ג ז י).

ב.*חֲפִיפָה, ש"נ, מ"ר חֲפִיפוֹת, — שה"פ מן א.חָפַף: כל ה פ י פ ו ת לא יהו אלא בחלקו של בנימין (זבח׳ קיח:).

***חֲפִיצָה,** ש"נ, — שה"פ מן חָפֵץ: בג׳ לשונות של חבה חבב הקב"ה את ישראל בדביקה בחשיקה ו ב ח פ י צ ה (מד"ר ברא׳ פ). שאם היתה בריאת העולם והויתו לתועלתו יתברך היה מקום לאלה הטענות אבל אחרי שתתבאר היותה על צד ה ח פ י צ ה וההטבה יהיה זה מיוחד לרצונו בלבד (ר"י אברבנאל, מפע׳ ה׳ ו ב). — ובהשאלה: תועלתה (של המרה השחורה) לעורר ה ח פ י צ ה באצטומכא (ר"י עמדין, בירת מגדל עוז לו:).

***חֲפִירָה,** ש"נ, — שה"פ מן חָפַר: בגנות שניתנו ל ח פ י ר ה (ירוש׳ ב"ב ג יד:). אחד הבור ואחד

---

[1]) בגמ׳ בסגנון ארמי: כיתנא הזי ל ח פ י פ ה כשותא חזא לשיברא (מו"ק יב:).

הדות בקרקע אלא שהבור בחפירה והדות בבנין (כ"ב סז.). — ועצם החלול החפור: נפל לחפירה מלאה נחשים ועקרבים מעידין עליו שמת (ברכ' לג.). וכאלו חפרת סביבותיך חפירה ואתה שוכב לבטח (ר"י א"ת הברס' לריב"ג, חפר).

***חֲפִישָׁה,** ש"נ, — שה"פ מן חָפַשׁ: כמה חפישת הכלב שלשה טפחים (פסח' לא:).

***חֲפִית**[1]**,** ש"ז, מ"ר חֲפִיתִים, — חֲפִית של קדרה וכדומה, עִגּוּל שטות בלי שום קערור, יעמידו עליו קדרה אחרי הוסרה מהמשפת וכדומה: כף שכהנים גובלין בה וכן חפית[2]) של קדרה אם הקוקים ומקבלין כל שהן (תוספתא כל' ב"כ ב ד).

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך הגרסה בתוספתא כ"י של אר"פ מהד' צוק"מ. בנוסח' חבית, והגיה הגר"א כופית. והנה גם מהנוסח' בעצמן יש הוכחה ברורה כי במלה זו צריך להיות פ במקום ב, כי מיד אחרי מאמר זה הובא שם מעשה לקיום ההלכה וז"ל: מעשה בטבחו של אונקלוס הגר שהביא פתו לפני ר"ג והיו שם שמנים והמשה זקנים יושבין נטלה רבן גמליאל ונסתכל בה ונתנה לחברו והברו לחברו כשראה שלא אמרו בה דבר נטל ר"ג הוט מסדינו של תלמיד שהוא יושב לפניו ומתחו עליה ונמצאת תקוקה כל שהוא וטמאה לו. ע"כ. והנה אין שום ספק בדבר, כי מה שהביא טבחו של אונק' הגר לפני ר"ג והבריז הוא אותו הדבר של הקדרה שנזכר בהלכה שלפני המעשה, ושבשבילו ספרו המעשה, והדבר ההוא שהביא טבחו של אונק' נקרא בספור המעשה פת, וכך הגרסה גם בנוסח' וגם בכ"י אהר"פ מהד' צוק"מ, ואין ספק בדבר כי שתי אותיות הללו פ ת אינן אלא שארית מהשם השלם של הדבר שהיה כתוב במקום זה ונמחקה האות הראשנה של המלה והאות האמצעית, כמו שכבר ראה זאת הגר"א והגיה גם כאן כמו שהגיה בההלכה. עכ"פ זה השבר של המלה השלמה, שגם בנוסח' יש בה האות פ כמו במהד' צוק"מ, מעיד עדות שאין לפקפק בה כי בהמלה השלמה היתה אות פ ולא אות ב. והנה הגר"א הגיה, כמו שכבר הזכרתי, בשני המקומות כופית, והוא עפ"י השם כופת שבהלכה א' בפרק זה: כופת חלקה שאין בה גובה טפח. ע"כ. אבל על האות ח בראש המלה כאן מעידה גרס' הנוסח' וגרס' הכ"י יחד, ומכל זה מוכח כי הגרסה האמתית של המלה שבגוף ההלכה היא גרסת הכ"י של אר"פ חפית במקום חבית שבנוסח', וזו המלה בעצמה צריכה להיות גם בהמעשה בטבחו של אונק' הגר, חפיתו במקום פתו, והוא שם מיוחד לדבר שטוח להעמיד עליו הקדרה אחרי שמסלקים אותה מהמשפת, כמו שכבר פרש בעל זר זהב ומנחת בכורים עפ"י גרסת הגר"א, בעוד שהגר"א בעצמו בבאורו עזב את הגהתו ופרש עפ"י הגרסה של הנוסח' חבית, במשמ' חבית הרגילה. ולא מצאתי מקור לשם חפית במשמ' שהשתמשו בה כאן.

חפן[1]**),** ממנו חֹפֶן, חָפַן, *חֲפִינָה.

חֹפֶן[2]**),** ש"ז, מ"ר חָפְנַיִם, כנ' חָפְנָיו, חָפְנֵיכֶם, — מלא היד, מה שתכיל היד בהחלל בין עצם הכף והאצבעות הכפופות, Handvoll; poignée; full fist: קחו לכם מלא חָפְנֵיכֶם פיח כבשן וזרקו משה השמימה (שמות ט ח). ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח מלפני יי' ומלא חפניו קטרת סמים דקה (ויקר' יו יב). בא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב ומלא חָפְנֶיךָ גחלי אש מבינות לכרבים וזרק על העיר (יחזק' י ב). וישא ויתן אל חָפְנֵי לבש הבדים (שם ז). מי אסף רוח בְּחָפְנָיו מי צרר מים בשמלה (משלי ל ד). טוב מלא כף נחת ממלא חָפְנַיִם עמל ורעות רוח (קהל' ד ו). — וביחיד: נמצאת חופנו של משה מחזקו. שמנה קמצים (מד"ר ברא"ש ה). וההזיקו ידיו של משה מלא חפן שלו ומלא חפן של אהרן (שם שמות יא).

***חָפַן,** פ"י, עת' יַחְפֹּן — לקח מלא חפניו: הוציאו לו (להכהן) את הכף ואת המחתה וחפן מלא חפניו ונתן לתוך הכף (יומ' ה א). מי שזכה בדישון מזבח הפנימי נכנס ונטל את הטנ והניח לפני והיה חופן ונותן לתוכו (תמיד ג ט). חפן בראשי אצבעותיו (יומ' מז:). אמרי עליו על ר' ישמעאל בן קמחית שהיה חופן ארבעת קבין במלא חפניו (שם). אחר מהו שיחפון ויתן לתוך הפניו (ירוש' שם ה מב:). וכך היה הוזר ויחופנה לפנים (בבלי שם מז.). — ומעות וכדומה: מעות חולין ומעות מעשר שנתפזרו וכו' אם בלל וחפן לפי חשבון (מע"ש ב ה). כגון שחפן ממעות ואמר לו מכור לי פרתך (רמב"ם מכיר' יג ב). — ומים: מים שהנחתום מטבל בהן את הכעכים פסולין ושהוא חופן מהן בשעת לישה כשרים (הוא, ברכ' ו ח). —ובהשאלה לאיש, לקח איש בידו, ואמר הפיטן: יפיפיה שר התורה, החופן אש שהורה, וקושר עטרה, באותיות אורה (אמתי, אופן, אבגני בהקים).

— נפע', *נֶחְפַּן, — שחפנו אותו: הנבללין והנחפנין לפי חשבון (ירוש' מע"ש ב נג ג).

***חַפְנִיאֵל,** ש"ז, — שם מלאך: ו' מלאכים שנבראו תחילה ממונים על עשר מחנות הללו אשר אלה

---

[1]) בערב' חפנ a).
[2]) בערב' חַפְנָה b).

---

a) حفن b) حفنة

שמותם מיכאל על האראלים צפניה על האישים חפניאל על בני האלהים עוזיאל על המלאכים וכו' (ברית מנוחה ג). חפניאל (ממונה) על בני האלהים עוזיאל על המלאכים חשמל על החשמלים (עמה"מ, עולם היצי' א). מלאכים ושרם עוזיאל בני האלקים ושרם הפניאל אישים ושרם צפניה (פתחי חכמ' לרמח"ל, מחלק' הענפים).

א.חפף[1]), ממנו א.חָפַף, חָפָּה, ב.*חֲפִיפָה.

א.חָפַף, פ"י, בינ' חוֹפֵף, — חָפַף עליו, כִּסָּה עליו, עשה עליו כעין חֻפָּה להיות לו למחסה ולמגן, : beschirmen ; couvrir, protéger; to protect לבנימן אמר ידיד יי' ישכן לבטח עליו חֹפֵף עליו כל היום (דבר' לג יב). — ואמר המשורר : אני יושבת אהלים, אשר נטיו כנחלים, בגנות נטועים ואהלים, יפו פעמי בנעלים, גדודי כעדר הרחלים, ברבבות קדש נדגלים, דגלים ימנים ושמאלים, חֹפפו עלי כצללים (ר"י הלוי, יוצרות אל). חוֹפְפוּ העננים, על דביר בן מונים, גם ילדיו ברות, נהיו יום עברות (הוא, יהמו בובנים). דגל אהבה חֹפֵף סביבך, כאשר תרחקי סעדי לבבך (הוא, יונה איך). — ואמר הפיטן : דתך הנחלתם תחה למו שם ויד הם עמך ונחלתך ועלימו הפוף בחמלתך (סלית' ער"ה, וכשתאו). — ובהשאלה בדבר רוחני, ואמר המליץ : יעזוב (שמואל) ביד בן קיש שבט מלכות עמהו אך במסתרים רוח החוזה חופפת על ישרון ותפלתו לאל בעדם נמלצה (בלוס הכהן, ניר דוד ט). — ומצוי בספרות המאוחרת במשמ' העקרית, גם עם פעול אחריו : והעור שעל הצלעות החופפין את הלב (ר"י עקנין, סהמ"ו, בכר 169). — ועם על : והנה איש ראיתיו מרחוק, הולך לתומו לבלי חוק, וכו' ובידו אגרת, רצופה בדר וסוחרת, במהלכו מביט אליה, חופף בבגדו עליה, מתבונן לבונן מליה (כפ' המוסר לר"ז אלנ'אהרי מה). ודע כי האור הזה אינו דבוק ונוגע בפנים עצמם אבל חופף וסובך עליהם (מהרח"ו, ע"ח, היכ' א"ק ד א). נשמתו של יעקב אע"ה לא נשארה ערומה אפילו שעה אחת אלא הלבוש חופף על נשמתו תמיד (ספט מוסר לה). — ובמשמ' הקיף : והנה רכב מלכה וגאלה, יורד לסיני מרום זבלה, וחיל מלאכים חֹפְפִים לחילה, ששים גבורים סביב לה (ר"י הלוי, ילאת חפבי).

והשמים הם החופפים את הארץ ומקיפים אותה משש רוחותיה כלומר מלמעלה ומטה ימין ושמאל פנים ואחור (יסו"ע לר"י יבראלי ב א). שני גלגלים יש לחמה שהם חופפים את הארץ ומקיפים אותה מכל עבריה (בס ג ג). שהיותר פנימית (שבקלפות) הוא מות והחופף עליו הוא קליפה הגרוע ממנו (מהרח"ו, ע"ח, היכ' א"ק ה ג). יום ראשון ויום שני מימי היצירה עמדה הארץ כלה טבועה בים אוקינוס שהוא הים הגדול והיה חופף ומקיף אותה משש קצותיה (מ' אלדבי, ש"א ב א). — ובהנדסה, הצלעות חופפות זוית : ודע כי על צלעי אב ובנו יאמר כי הם חופפים זווית ב ממנו (יסו"ע לר"י יבראלי א ד). — ופעול *חָפוּף : הענש באפוף, ושב היות חָפוּף, הועילו לב כפוף, בקול כפיפת שופר (ר"א קליר, מוס' א ר"ה, אבא דעי). ויזכנו לחופה החפופה הנעימות (מדה"ג, הוצ' בכטר, רבות לפ' ויבלח).

— פועַ', *חוֹפֵף, בינ' מְחוֹפֵף, -- כמו הקל וביחס הפעול : כדי לשלם שכר שעבוד חמר ולבנים, חוֹפַפְתָּם בטלול שבעת עננים, מעלה ומטה ומארבע רוחות גנונים (יוצר אחרון פסח, אמן). אל קרא ביום עברה למספד בשמים, ומלאכים במר בוכים מחופפים בכנפים (קינ' לת"ב, באי קינה). שמו נודע בטוב משא ומתן ומבין הוא לארבעה פרקים, ולו משרה ומוסר וענוה ותוכחות בפיו כמה מתוקים, ועל זאת מלאכי חן חופפוהו יערבו לו לשמרו מנזקים, לדעתו מאסה נפשו ברשע ומדות האמת אצלו השוקים (רס"ע בן יוסף, אגר נטה). — ועם על : וכמו עץ פרי עלי סרק מחפים, כן ישרים עלי רשעים מחופפים (יוצר א בכות, אקחב). — ואמר המשורר : אֲחֹפֵף על ילדי תענוגיך, ושאי בחיקך את עולליך (ר"י הלוי, במר מה מליל). כי קורות העולם נבוכים מחופפים עליך במסבם (אגר' המוסר לר"ב אלעמי). והשאלה מלפני האל המחופף עליו ומציץ בו (ידעי' הפניני, פי' תהל' יד). שהאדם במתכונת גופו ואבריו ונשמתו האלהית אשר תחופף עליו יהיה דוגמת עולם העליון (מנח' קנא' לר"י מפיסא 84). — ובמשמ' הקיף : גלגל עליון המכסה ומחופף כל מה שבתוכו שהם שאר הגלגלים המתנועעים בתנועתו (מנוה"מ ג ג ה). — ובמשמ' גשמית : על גוזליו ירחף אינו מכביד עצמו עליהם אלא מחופף נוגע ואינו נוגע (רש"י דבר' לב יא). והיא (הריאה) מחופפת על הלב אצל צדדיו ומרחפת עליו תמיד (ר"י עקנין כפ' מוסר, בכר 44). שהאצטומכה היא מחופפת

---

[1]) בערב' חפפ a) במשמ' הקיף דבר מכל צד.

a) حفّ

על המאכל וכובשת ועוצרת אותו (מ' אלדבי, ש"א ד).

— הִתפ', *הִתְחוֹפֵף, — התכסה, למחסה: יונה המתחופפת בכנפיה וניצלה (בכל טוב, בראש' כח יח). האשה שהיא חברתו והבית שהוא דירתו ובו מתחופפה ושדהו שממנו חיותו תבואת שנתו ונכלל בו כרמו וזיתו וכל דבר הנאכל בפה (הפל' הכפר, ר"י הדפי [illegible]).

ב.*חפף[1], ממנו ב.*חָפַף, א.*חפיפה, *חפפית, וי"א גם חוף, חף.

ב.*חָפַף, פ"י, בינ' חָף, חַפָּה, חָפַת, וגם חוֹפֵף, חוֹפֶפֶת. עת' יָחוֹף, וגם יַחְפֹף, לַחֹף, לַחְפֹף — הֵכֵך ושפשף, ובפרט רחץ את ראשו בדבר מנקה ומטהר, במיני בֹרית וכדומה, **abreiben, reinigen (d. Kopf); frotter, nettoyer (la tête) to rub, cleans (one's head)** : נזיר חופף ומפספס אבל לא סורק רבי ישמעאל אומר לא יחוף באדמה מפני שמשרת את השער (נזיר ו ג). תילתן של תרומה שחפפה בה בת כהן לראשה אין בת ישראל רשאה לחוף אחריה אבל מענגת שערה בשערה (תוספתא מע"ש ב א). תלתן של תרומה שחיפת[2] בה בת כהן את ראשה אין בת ישראל רשאי לחוף אחריה (שם תרומ' י ד). הנכנס למרחץ מחים לו את הצונן ומצינין לו את החמין חופף את ראשו בנתר ובמימי רגליים (שם כ"מ יא לג). אין חפין ואין מתגרדין ביום טוב (שם יו"ט ד י). נידה חופפת וסורקת כהנת אינה חופפת וסורקת (ירוש' פסח' א כז:). אותו היום ע"ש היה והלל חפף את ראשו (שבת לא.). אם באותו היום שחפפה טבלה אינה צריכה לחוף ולטבול (נדה סו:). אשה לא תחוף לא בנתר ולא בחול (שם). אשה חופפת בערב שבת (שם סו:). אשה מהו שתחוף בלילה ותטבול בלילה (שם). והלא גדול שער ביזול הוא לאדם שהוא אינו חופף ראשו (מד"ר במד' י). נידה שחפפה וטבלה ונמצא עליה דבר חוצץ (הלכ' פסוק', נידה). שבא (ר' אמי) לפני רבא להראות לו בכור בערב יום טוב והיה (רבא) יושב וחופף ראשו (שם). ותחוף עצמה בנחת וכו' (התרומה' נדה ג). — *וכל הגוף, בידים וכדומה: ועוקרים את הפשתה מפני שהיא ראויה לחפוף בה במועד (רמב"ם יו"ט ח). וראוי שיפשט החפוף אבריו החפופים אחר החפיפה פשוט חזק (קאנון א ג ב ד). — וכלים לנקותם: דאסור לחוף כלי כסף במלח בשבת לפי שהמלח נמחה כשחופף בחוזקה (מרדכי שבת שכ"ח). ואין חופפין כלים במלח בשבת לפי שהמלח נמחה כשחופף בחוזקה (תמד' הימים א יד). — ובהשאלה: גלים (של הים) באים בזעף עד תחומם וכאשר רואים חותם בוראם מיד חופפים ושבים למקומם (ר"ד הבבלי אלמקמר בפי' ס' יציר' לר"י ברצלוני). — וכמו פ"ע, חַף בדבר, יָחוֹף יָחֹפוּ, נגע בדבר נגיעה חזקה: אבנים יוצאות מן הקיר בזוים כדי שלא יחופו ויחככו הבהמות ובני אדם העוברים ובאין בקיר ויהרסוהו (ר"ח שבת ו.). — ועי' חוף.

— פִּע', *חִפֵּף, — הֵכֵך וגרד, למשל מכה וכדומה: אחת ממיני שחין ותמיד צריך בעלה לחכך אותה ולחפף אותה (ערוך, ערך הף). אבל על תנאי שימנו שבעת נקיים וישחפפו ויטבלו במי מקוה (תשו' הרמב"ם, טעם זקנ' על). וכן מה שצוינו לחפף ברחיצת המרחץ (קאנון ד ז ג ז). נצוה החולה להשתקע במים החמים הישרים וישב בהם ישר שיהיה צואר המקוה נוטה למטה ויחפף סביב הערוה בידו (מ' אלדבי, ש"א ד).

— פוע', *חוֹפַף יְחוֹפַף: ואם יובש כמו שיקרה למי שיחופף גופו חפיפה יבשה (תרג' גליגוס, כ"י פריז).

— פֻּע', *חֻפַּף יְחֻפַּף: וראוי שיחופף קודם המרחץ חפיפה בין הרכות והשעירות (קאנון א ג ד ד). וראוי שיעשה החפיפה בקצת העתים בקיצום ונוטרי ויחופף בהם חפיפה חזקה (שם ג י א לה). האברים החלושים בעת הבריאות ראוי שיחופפו יותר ממה שתחפף שאר האברים (פרקי משה ח).

— הִתפ', *הִתְחוֹפֵף, — התחכך: (סבת הרעם היא) עננים מתחופפין ומתחככין ונשמע הקול (רש"י ברכ' נט.).

ג.*חפף[1], ממנו ג.*חָפַף.

ג.*חָפַף, פ"ע, — חָפַף על הדבר, דאג והצטער והשתוקק מאד, **besorgt sein; être soucieux; be anxious to** : ורצועה היתה יוצאת מחלקו של יהודה ונכנס בחלקו של בנימין ובה מזבח בנוי והיה בנימין

---

1) רק בעבר' וארמ' במשמ' זו. ויש מדמים לזה הפעל חַפַּ a) בערב' שמשמש גם במשמ' מרט השערות. וי"א שמשרש זה נגזר השם חוף, כמו בערב' חאפה b), ועי' שרש חוף.

2) ואולי שבוש, וצ"ל שחפה כמו בהמובא לפני זה.

a) حَفَّ b) حافة

1) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי' בהערה לקמן.

הצדיק מצטער עליה בכל יום לבולעה שנאמר חופף [1]) עליו כל היום (מגי' כו.).

***חפפית** [2]), ש"נ, — שחין על הגוף שגורם חכוך Juckausschlag; prurigo: אליהו ז"ל שאל לר' נהוריי מפני מה ברא הקב"ה שקצים ורמשים בעולמו א"ל לצורך נבראו וכו' זבוב (מועיל) לצירעה פשפש לעלוקתה נחש לחפפית [3]) (ירוש' ברכ' ט יג ג). כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה ברא שבלול לכתית וכו' יתוש לנחש ונחש לחפפית [4]) וסממית לעקרב (שבת עז:). שאותו חפפית והייף עצמו עד שלא נשתייר בו עור שלם (רגמ"ה חול' נט).

א·חפץ [5]), ממנו חפץ, חפץ, ˚חפיצה, ˚חפצה, ˚חפצי, ˚חפציות, ˚מרפצה.

חפץ, ש"ז, כנ' חפצי, חפצך, מ"ר חפצים, חפציהם, — א) נטיית הנפש לדבר מן הדברים, לקחתו או לעשותו, ומה שהוא לו לנחת רוח, Wunsch, Gefallen: désir, plaisir; wish, pleasure: ויאמר שאול כה תאמרו לדוד אין חפץ למלך במהר (ש"א יח כה). וישלח חירם אל שלמה לאמר שמעתי את אשר שלחת אלי אני אעשה את כל חפצך בעצי ארזים ובעצי ברושים עבדי ירדו מן הלבנון ימה וכו' ואת תעשה את חפצי לתת לחם ביתי (מ"א ה כב-כג). והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה (שם י יג). כי אם בתורת יי' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה (תהל' א ב). ויאמר שמואל החפץ ליי' בעלות וזבחים כשמע בקול יי' הנה שמע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים (ש"א יה כב). — ואמר המשורר: וכלם חשבו כי

[1]) גזרו המפרשים פעל זה משני הפעלים הקודמים, רש"י מן ב.חפף במשמ' חכך, ואחרים אמרו שהוא מן א.חפף במשמ' כסה, אך בשני המושגים האלה אין דבר שיסתעף מהם בדרך טבעי המשמעה של דאגה וצער, אעפ"י שבצרוף עם השם לב אמרים בערב' חפ פי צדרי, הדבר נגע בלבי. ולכן קבעתי לו שרש מיוחד, אעפ"י שאין לו אח בשאר הלשונות האחיות.

[2]) מן חפף, במשמ' חכוך. בסור' חפיפתא, מין מורסה. — [3]) ופרש הערוך: פי' אחת ממיני שחין ותמיד צריך בעלה לחכך אותה ולחפף אותה. — [4]) פרש רש"י: מין שחין.

[5]) רק עברית. בערב' משמש חשרש חפצ וחפצ' וח'פצ' a) במשמעות אחרות רחוקות ממשמ' בעבר'. רק השרש חפט' b), שמשמש במשמ' שמר, הוא קצת קרוב למשמ' חפץ בלשוננו.

a) حفص حفض خفض b) حفظ

לחפצם נגעו, והם לריק יגעו (רשב"ג, כ"מ). ברכי ˚יודעת חפץ תמים דעים, את שם יודע חפצם ומשלימם לרגעים (ר"י הלוי, ברכי אצולה). — ובפלסופיה, ˚הרצון הפשוט של האלהות: אתה חכם ומחכמתך אצלת חפץ מזומן [1]) כפועל ואומן למשוך משך היש מן האין כהמשך האור היוצא מן העין (רשב"ג, כ"מ). — דבר חפץ, שיש חפץ לאדם שיהיה לו הדבר, דבר יקר ואהוב, אבני חפץ וכדומה: ושמתי כדכד שמשתיך ושעריך לאבני אקדח וכל גבולך לאבני חפץ (ישע' נד יב). — ואמר המשורר: ובהזכרכם נפצי, בחקי חג שמחתי, תוסד באבני חפצי, ציון עיר מנוחתי (ר"י הלוי, שמר מה מליל). — דברי חפץ, דברים של טעם, דברי חכמה: בקש קהלת למצא דברי חפץ (קהל' יב י). — *דבר של חפץ: לאחד שהיה לו בן והרכיבו על כתיפו והיה מוליכו בשוק והיה הבן רואה דבר של חפץ ואומר לאביו קח לי זה והוא לוקח לו (פסיק' דר"כ, זכור). — ומליצה רגילה, אין חפץ בו: נבלע ישראל עתה היו בגוים ככלי אין חפץ בו (הוש' ח ח). העצב נבזה נפוץ האיש הזה כניהו אם כלי אין חפץ בו מדוע הוטלו הוא וזרעו והשלכו על הארץ אשר לא ידעו (ירמ' כב כח). כי שברתי את מואב ככלי אין חפץ בו נאם יי' (שם מח לח). ולא תאירו מזבחי חנם אין לי חפץ בכם אמר יי' צבאות ומנחה לא ארצה מידכם (מלא' א י). עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ (קהל' יב א). — מחוז חפצו וכדומה, המקום שיש לו חפץ לבוא שמה: וינחם אל מחוז חפצם (תהל' קז ל). — *ומ"ר: כל המתפלל ואח"כ יוצא לדרך הקב"ה עושה לו חפציו (ברכ' יד.). אין אצל הבורא רצון ולא שנאה כי הוא נעלה מכל החפצים ומכל הכונות (כוזרי א א). ונתחייבו מהם תנועות וחפצים ומדות וחושים (שם לג). — ואמר הפיטן: לרצונך לא קדמו ואחרו, ועל חפציך לא נוספו וחסרו (שהי"ח ליום ו). — ובמשמ' ˚כונה: ויהיה החפץ בזאת התרגזך עלי העתרתך אלי בדברים והגברתך לשונך אלי (הברס' לריב"ג, רגז). — ובמשמ' הנאה ותועלת: החפץ לשדי כי תצדק ואם בצע כי תתם דרכיך (איוב כב ג). כי מה חפצו (של הרשע) בביתו אחריו ומספר חדשיו חצצו (שם כא כא). — ובמשמ' זמם, מה שבדעתו ובחפצו לעשות, Vorhaben; plan: האמר לכורש רעי וכל חפצי ישלם (ישע' מד כח). אמר עצתי תקום וכל חפצי

[1]) ד"ק, Attrib. 113, A. 24.

אעשה (שם מו י). יעשה חֶפְצוֹ בבבל וזרעו כשדים (שם מח יד). — ב) עסק, ענין, מעשה[1], Geschäft, affaire; affair, matter: הן ביום צֹמכם תמצאו חֵפֶץ וכל עצביכם תנגשו (ישע' נח ג). יראה זרע יאריך ימים וְחֵפֶץ יי' בידו יצלח (שם נג י). לכל זמן ועת לכל חֵפֶץ תחת השמים עת ללדת ועת למות עת לטעת ועת לעקור נטוע (קהל' ג א-ב). אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפט האלהים כי עת לכל חֵפֶץ ועל כל המעשה שם (שם יז). כי לכל חֵפֶץ יש עת ומשפט (שם ח ו). אם עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה על הַחֵפֶץ כי גבה מעל גבה שמר (שם ה ז). אם תשיב משבת רגלך עשות חֲפָצֶךָ[2] ביום קדשי וכו' וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חֶפְצְךָ ודבר דבר אז תתענג על יי' (ישע' נח יג-יד). איזהו ת"ח שבני עירו מצווין לעשות לו מלאכתו זה שמניח חפצו ועוסק בחפצי שמים (שבת קיד.). כל העושה חפציו קודם שיתפלל כאילו בנה במה (ברכ' יד.). אסור לו לאדם לעשות חפציו קודם שיתפלל (שם). אסור לו לאדם שיעשה חפציו קודם שיבדיל (שבת קנ:).—ובמשמ' דָּבָר, ממש[1], Sache, Gegenstand, chose, objet; thing, object: כי טובה חכמה מפנינים וכל חֲפָצִים לא ישוו בה (משלי ח יא). כי טוב סחרה (של החכמה) מסחר כסף ומחרוץ תבואתה יקרה היא מפניים וכל חֲפָצֶיךָ לא ישוו בה (שם ג יד-יה). — ומצוי מאד במשמ' זו בזמן מאחר: לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח (ב"מ ד י). היה מוכר חפץ ואמר קונם שאיני פוחת לך מן הסלע (נדר' ג א). ברוך שברא החפץ הזה מה נאה הוא זה (ירוש' ברכ' ו י:). למוכר חפץ לחבירו ונמצא שאינו שלו (שם תרומ' ו מד:). מעשר שני שבחפץ זה מחולל על סלע שבכיס זה (שם דמאי ז כו:). זרק חפץ ונעקר הוא ממקומו וחזר וקיבלה (שבת ה.). מדת בשר ודם נותן חפץ בחמת צרורה ופיה למעלה ספק משתמר ספק אינו משתמר (נידה לא.). בנוהג שבעולם אדם מוכר חפץ בתוך ביתו הוא עצב עליו והקב"ה נתן תורה לישראל ושמח וכו' בנוהג שבעולם אדם לוקח חפץ מצר לשמרה אבל התורה משמרת בעליה וכו' בנוהג שבעולם אם לוקח חפץ מן השוק שמא יכול לקנות בעליו וכו' (מד"ר שמות לג). הזונה בשעה שיש לה אוהב והוא מכבדה בחפץ היא מראתו לחברותיה ואומרת ראו כמה כבדני אוהבי (שם לג). אמר לה (הבעל לאשתו) בתי ראי כל חפץ טוב שיש לי בבית וטלי אותו ולכי לבית אביך (שם שה"ש, נגילה). הרי יש לו חפץ פלוני ופלוני ולא היה רוצה להשאיל (תנחומא מצורע י). לשני אחין שיצא שטר חוב על זקניהם פרע אותו אחד מהם לימים התחיל לשאול חפץ מאחיו אמר לו אתה יודע שאותו חוב על שנינו ואני הוא שפרעתיו אל תחזירני מן חפצי שאני שואל (מד"ר במד' יט). אמר לו בעל החפץ לא נתיאשתי אני ממנו (תש' הגא', שע"ל לב). שהוא תופס בידו ומתפיסו לחבירו בחפץ ידוע ומצוי ואומר לו זה תמורת זה (רי"ף ב"מ כז.). מותר לאדם לעקור חפץ מרשות הרבים וליתנו לחבירו שעמו בתוך ד' אמות (רמב"ם שבת יב יז). כיון שהוציא מקצת החפץ מרשות הרבים קנה (הוא, מכיר' ד ד). חפץ שהמוכר קץ בו והוא מבקש ורודף למכרו (שם יד). דעו שזה שאני מוכר חפץ פלוני או שדה פלוני לפלוני מפני שאני אנוס (שם י א). שהמוכר חפץ לחבירו במאה דינרין ואמר לו חפץ זה אינו שוה אלא זוז אחד (שם טו יא). ראובן נתן חפץ לשמעון למכור (תש' הרא"ש עט א). הקונה יתן כלי להמקנה והוא יקנה לו החפץ שלו חליפי הכלי שהוא נותן לו (טוחו"מ, קנין קל"ה). — ומ"ר: אם היה בתוכו (של הבית) חפצים (ירוש' סוט' ח כב ד). המעביר חפצים ונמלך עליהם והוציאן (שבת ה:). המפנה חפצים מזוית לזוית (כתוב' לא.). אדם נותן חפציו לכף מאזנים כל זמן שמכביד יורד למטה (נידה לא.). סופו למכור את כל חפצי ביתו ואת כל כלי תשמישו וישתייר בלא בגד ובלא כלי תשמישי הבית ובלא כלום (תנחומא שמיני ז). חפצי הגוי קונים שביתה (תש' הגא' כו, בית תלמ' ד). ופעמים מנחת בו חפצים שמשימה בראש (רגמ"ה ב"ב פה:). שאין דרך רוב העולם להוציא החפצים מונחין על ראשיהם (רמב"ם שבת יב יד). ואם שמעון הוא סרסור החפצים הנמצאים בביתו שהוא רגיל למכרם אינם בחזקת שלו שימשכנם בעל חובו (תש' הרא"ש עט א). ונתתי לך תיבה אחת מלאה חפצים ותכשיטין (טו"ע חו"מ, מתנה רמה). אמר לו הקונה תקנה סודר זה ותקנה חפציך לי לאחר שלשים יום (שם, מקח וממכר קצה). —ואמר הפיטן: לא תחמד הֲפָצִים הרביתה, תעודה קשר

[1]) בערב' שַׁי a), מן שיא b) רצה, חפץ, ממש במשמ' זו של דבר. עסק, ממש. — [2]) בס"א חֶפְצֶךָ. —

a) شَيّ b) شيئا

אהבתה, חכמות בנתה ביתה (זולת א שבוע׳, אנכי).— ודבר של אכל: בשנדרה אשה ושמע בעלה ואמר לה אם תאכלי מחפץ פלוני תהא אסורה מנכסיי אכלה מאותו החפץ ותהי אסורה מנכסיו (ירוש׳ כתוב׳ ז לא:). אם נזדמן לך חפץ טוב אפילו מאחד בשבת התקינהו לשבת (פסיק׳ רבתי כג). העלם שבועה בלא העלם חפץ כי פת חטין זכור הוא אלא שכח שנשבע שלא לאכלה (ר״ת שבוע׳ כו.). — ינקיטת חפץ, אחיזת דבר קדוש בידו כמו ספר תורה וכדומה בעת השבועה: הנשבעין ונוטלין החמירו עליהם לישבע בנקיטת חפץ[1]) (תשו׳ הגא׳, טוח״מ פז כב). כפר בכל ונשבע היסת בלא נקיטת חפץ ואח״כ הביא עד אחד חוזר ונשבע דאורייתא בנקיטת חפץ (תשו׳ הרי״ף, הביאה הרא״ש ריש שבוע׳ הדיינ׳). אין בין שבועת הסת לשבועת הדיינין אלא נקיטת חפץ שאין הנשבע שבועת הסת אוחז ספר תורה אלא משביעין אותו בשם או בכנוי בשבועה או באלה (רמב״ם שבוע׳ יא יג). הלוקח נשבע כתקנת חכמים בנקיטת חפץ (שו״ע, מכיר׳ כ ז). הדיינין שהשביעו בלא נקיטת חפץ[2]) בידו הרי אלו טועים וחוזר ונשבע וספר תורה בידו (שו״ע, שבוע׳ לא יא). וכל אלו השבועות אע״פ שהן מדברי סופרים הרי הן בעין של תורה בנקיטת חפץ (שו״ע, טוען ונטען א ב).

חָפֵץ[3]), פ״ע, עבר מדכ״ע חָפַצְתִּי, נסתרת חָפְצָה, כהפס׳ חָפֵצָה, חָפְצוּ, חָפֵצוּ, עת׳ יַחְפֹּץ, יֶחְפַּץ, אֶחְפֹּץ אֶחְפַּץ, יַחְפְּצוּ, יֶחְפָּצוּ, יַחְפְּצוּן, חֲפֹץ, — חָפֵץ בדבר, היה לו חֵפֶץ בהדבר, להשיג הדבר, **Gefallen haben wollen; désirer; to will, desire**: ולא אחר הנער לעשות הדבר (אשר דרשו ממנו בני יעקב) כי חָפֵץ בבת יעקב (בראש׳ לד יט). ויאמר יואב אל המלך (שצוהו לפקוד את העם) ויוסף יי׳ אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים ועיני אדני המלך ראות ואדני המלך למה חָפֵץ בדבר הזה (ש״ב כד ג). לא תבוא עוד אל המלך כי אם חָפֵץ בה המלך ונקראה בשם (אסת׳ ב יד). — וחָפֵץ בפלוני, במשמ׳ יש לו חֵפֶץ בטובתו של פלוני, בקרבתו וידידותו של פלוני: אם חָפֵץ בנו יי׳ והביא אתנו אל הארץ הזאת ונתנה לנו (במד׳ יד ח). דברו אל דוד בלט לאמר הנה חָפֵץ בך המלך וכל עבדיו אהבוך ועתה התחתן במלך (ש״א יח כב). ויהונתן בן שאול חָפֵץ בדוד מאד (שם יט א). מי אשר חָפֵץ ביואב ומי אשר לדוד אחרי יואב (ש״ב כ יא). יהי יי׳ אלהיך ברוך אשר חָפֵץ בך לתתך על כסא ישראל (מ״א י ט). כי לך יקרא חפצי בה ולארצך בעולה כי חָפֵץ יי׳ בך וארצך תבעל (ישע׳ סב ד). באמרכם כל עשה רע טוב בעיני יי׳ ובהם הוא חָפֵץ (מלא׳ ב יז). יחלצני כי חָפֵץ בי (תהל׳ יח כ). ויאהב קללה ותבואהו ולא חָפֵץ בברכה ותרחק ממנו (שם קט יז). מה לעשות באיש אשר המלך חָפֵץ ביקרו (אסת׳ ו ו). גם המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חָפֵצָה (ישע׳ סו ג). והיה אם לא חָפַצְתָּ בה ושלחתה לנפשה (דבר׳ כא יד). ואם כה יאמר לא חָפַצְתִּי בך הנני יעשה לי כאשר טוב בעיניו (ש״ב יה כו). כי אני יי׳ עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חָפַצְתִּי נאם יי׳ (ירמ׳ ט כג). בזאת ידעתי כי חָפַצְתָּ בי כי לא יריע איבי עלי (תהל׳ מא יב). הדריכני בנתיב מצותיך כי בו חָפָצְתִּי (שם קיט לה). כי לא אֶחְפֹּץ במות המת נאם אדני (יחזק׳ יח לב). לא יַחְפֹּץ כסיל בתבונה (משלי יח ב). לא בגבורת הסוס יֶחְפָּץ (תהל׳ קמז י). הנני מעיר עליהם את מדי אשר כסף לא יחשבו וזהב לא יַחְפְּצוּ בו (ישע׳ יג יז). הנה דבר יי׳ היה להם לחרפה לא יַחְפְּצוּ בו (ירמ׳ ו י).— ועם ל אחריו לפני פעל אחר, חָפֵץ לעשות דבר, היה לו חֵפֶץ ותשוקה לעשות הדבר: לו חָפֵץ יי׳ להמיתנו לא לקח מידנו עלה ומנחה (שופט׳ יג כג). כי חָפֵץ יי׳ להמיתם (ש״א ב כה). ואת כל חשק שלמה אשר חָפֵץ לעשות (מ״א ט א). ועמד ואמר לא חָפַצְתִּי לקחתה (דבר׳ כה ח). ואם לא יַחְפֹּץ האיש לקחת את יבמתו (שם ז). ואם לא יַחְפֹּץ לגאלך וגאלתיך אנכי (רות ג יג). אם יַחְפֹּץ לריב עמו לא יעננו אחת מני אלף (איוב ט ג). למי יַחְפֹּץ המלך לעשות יקר יותר ממני (אסת׳ ו ו). במקום אשר חֲפַצְתֶּם לבוא לגור שם (ירמ׳ מב כב). לעשות רצונך אלהי חָפָצְתִּי (תהל׳ מ ט).—ובהחלט, בלי בְּ, או לְ: החָפֵץ ימלא את ידו ויהי כהני במות (מ״א יג לג). תנה לי את כרמך בכסף או אם חָפֵץ אתה אתנה לך כרם תחתיו (שם כא ו). יי׳ חָפֵץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישע׳ מב כא). כי אתה יי׳ כאשר חָפַצְתָּ עשית (יונ׳ א יד). לב מלך ביד יי׳ על כל אשר יַחְפֹּץ יטנו (משלי כא א).—ואמר בן סירא: אם תחפוץ בני תתחכם ואם תשים לבך תערם (ב״ס גני׳ ו לג). — ועם

---

[1]) בגמ׳ בארמ׳: היכי משביעין ליה אמר רב יהודה אמר רב משביעין אותו בשבועה האמורה בתורה וכו׳ צריך לאתפושי חפצא בידיה (שבוע׳ לח:). — [2]) בגמ׳ בארמ׳: האי דיינא דאשבע ביי׳ אלהי השמים נעשה כמי שטעה בדבר משנה ותוזר וכו׳ דהא לא נקיט חפצא בידיה (שבוע׳ לח:).

[3]) עי׳ הערה להשרש.

מקור אחריו בלי ל בראשו: ויי' חפץ דכאו (ישע' נג י). דבר כי חפצתי צדקך (איוב לג לב). החפץ אחפץ מות רשע (יחזק' יח כג). והוכח אל אל אחפץ (איוב יג ג). ודעת דרכי יחפצון (ישע' נח ב). — וביחס הפעול אחריו: ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי (ישע' א יא). מי האיש החפץ חיים אהב ימים לראות טוב נצר לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה (תהל' לד יג-יד). כל אשר חפץ יי' עשה בשמים ובארץ (שם קלה ו). כי לא תחפץ זבח ואתנה (שם נא יח). מיי' מצעדי גבר כננו ודרכו יחפץ (שם לז כג). קרבות יחפצו (שם סח לא). כל אשר יחפץ יעשה (קהל' ח ג). אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיה (מו"ק יז.). — ומ"ר חפצים, חפצי: יבשו ויחפרו מבקשי נפשי יסגו אחור ויכלמו חפצי רעתי (תהל' ע ג). בראתני לעשות רצונך ואנו חייבים לעשות רצונך את חפץ ואנו חפיצים ומי מעכב (ירוש' ברכ' ד ז ד). —"חופץ, חופצים, במקום חפץ, חפצים, שלא כדין: בני אדם מבינים ובוחרים הטוב מן הרע ואם מבקשים וחופצים רואים ושומעים ולועטים ואם לאו עוצמים עיניהם ואוטמים אזניהם וסותמים פיהם בבהירה במחשבה ובבינה (נסי בר נח, פי' י' הדבר'). והנה אמרנו חופץ על קיום יהיה תועב הפכו או העדרו וכן להפך זהו אמתת הרצון באמרנו חופץ ותועב ואינם שני דברים חלוקים (ע"ח לר"א הקראי עה). וא"כ הוא חופץ בחפץ לא בחניה (שם). — ואמר המשורר: צופך בזי, אל תחפזי, אל תרגזי, חופצך[1] חזי, יום תעלזי, תוך ביתי (ר"מ דרעי א עב, לקו"ק פה). —"ולווי: דבקים בתורה ומצוה ברה ערוכה שמורה בכל יקרה היא מפנינים, נאם אל חפצו ובברית עלצו חזקו ואמצו כי הנצו הרמונים (סמא"ל, פומ' למילה, ברנת וגילת). — וביחס לאהבה, חפצה האהבה, נתעוררה: השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ (שה"ש ב ז). מה תעירו ומה תעררו את האהבה עד שתחפץ (שם ח ד).

— נפע', "נחפץ, — שחפצו בו: כי המתמים לידיעת הנחפץ בדבור (ספר היסר, הערות ליבוע הקראי 5).

אבה. — אהב. — אוה, התאוה. — אחל. — בקש. — דעת, לב, היה בדעתו, בלבו לעשות דבר.

[1]) אולי כדי לזווגו לצופך.

— *הבהב, חפץ ולא חפץ. — זמם. — חמד, חמוד וכו'. — חפץ. — חשק, חשק. — כלה, כלתה נפשו. — כמה ל. — כסף, נכסף. — מלא תאותו. — נטה, נטיה לדבר. — *פקפק. — *צביון. — צמא. — קוה. — רדף אחרי דבר. — רעב. — רצה. — רצון. — "שאיפה. — שאל. — שוק, השתוקק. — תאב. — *תאבון. — תאוה. — *תבע. — תכלית. — תשוקה.

וההפך: געל. — ברח, על כרחו, הבריח. — מאון, מאן. — מאס. — מרד. — מרה. — נקע, נקעה הנפש מן. — סרב.

ב. **חפץ**[1]), ממנו חפץ.

חָפֵץ[2]), פ"י, עת' יחפץ, — חפץ זנבו, הניעו במהירות הנה והנה, **bewegen; mouvoir; to move**: הנה נא כחו (של הבהמות) במתניו ואונו בשרירי בטנו יחפץ[3]) זנבו כמו ארז גידי פחדו ישרגו (איוב מ טז-יז).

"**חֶפְצָה**, ש"נ, — כמו חפץ: ומעכשיו ילך כאו"א ממנו ויחזיק בחלקו המגיעו ויהא רשאי לעשות ממנו כל חפצת נפשו ואין מי ימחה בידו (השטר' לר"י ברצלוני לא). ויעשה מהלקו המגיעו היום כל חפצת נפשו מהיום ולעולם (שם לב). ואם לא אפרע את שלו לזמן הכתוב לעיל יהא רשאי לעשות ממשכונה זו כל חפצת נפשו אם ירצה להחזיקה לעצמו ולאכול פירותיה

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) התרגומ' הקדמונ' במשמ' קושי, וכן רש"י, והביא סמך לזה מלשון חכמים: בריאה חפיזא כי אופתא (חול' מז:). ריב"ג פרש מלשון מהירות, כמו חפז, נחפז, במשמ' שהוא מניע את זנבו במהירות. אבל, משמ' שרש חפז בתנ"ך איננה מהירות בלבד אלא מהירות מפני בהלה. יש מי שפרשו זנב במשמ' שאולה לאבר הזכרות, אך בשום מקום אחר לא מצאנו השאלה זו בזמן הקדום. ומה שקשה לכל הפרושים הדמיון לארז, כי דמיון זה נותן מושג של דבר גדול ועצום, וזנבו של הבהמות הוא קצר ודק. ובכלל, אין זה דמיון טבעי, ותמוה שבחר המליץ דוקא דמיון זה, בפרט שבארץ ערב אין הארז מצוי כלל. ולכן יש לחשב, כי המלה ארז משובשה, והיתה פה מלה אחרת לדמיון, ולהפעל חפץ אפשר אולי למצוא לו סמך לפרשו ושיהיה לו מקום כאן לפי הענין במשמ' הכפיפה, שכך משמש הפעל חפצ' a) בערב', וכבר תרגם כך יונ' כפיף, וכך גזנ' (Ges. Thes. s. v.). אבל גם זה אינו מניח הדעת, ולכן חיבים אנו לקבל פרוש

a) حفض

זכו' ואם ירצה נמי למכור גוף הקרקע יעשה מן הכל ח פ צ ת נפשו בנאמנות גמורה בלא רשותי ובלא רשות ב"ד ואדם בעולם ומעכשיו סלקתי עצמי ורשותי ורשות הבאים מכחי סלוק גמור (שם מג). ויהא רשאי לעשות בו כל ח פ צ ת נפשו בכח התמורה של אותו בית וחצר שלו שנתן לי וכו' ולעשות בתמורה זו כל ח פ צ ת נפשו הוא והבאים מכחו (שם סט). ותעשה בו (האשה) כל ח פ צ ת נפשה ולא יהא (הבעל) רשאי לערער עליה בכלום ממה שתעשה (שו"ת הרי"ף כ). שהיורש זוכה בנכסים ויש לו למכרן ולעשות בהן כל ח פ צ ת נפשו (החנוך, מלוה ת).

חפצי, ת"ז, לנק' חפצית, מ"ר חפציים, חפציות, — של חפץ, מטבע החפץ: ואחר כן היצר והרעיון והמחשב והזכרון ואחר כן הכח ה ח פ צ י המשתמש בכל אלה (כוזרי ג ה). שהפנימיות של אדם יש בה הנפלאות האמתיות והמלאכות המורות על חכמת הבורא יתברך בראותו עצביו נמשכים בבשר שהוא סבת התנועה ה ח פ צ י ת (אגר' תימן להרמב"ם). עלת תנועת העורקים עלה טבעית ועלת תנועת החזה בעצבי העצבים המוח עלה ח פ צ י ת (ריב"ל, עולם הקטן כ כ). ועלת תנועת החזה בעצמו המוח עלה ח פ צ י ת והראיה על זה שהרי נוכל להמנע מלהתנשם רגע או שנים או ג' כחפצינו (מ' אלדבי, ש"א ד). והוציא להם העיון כי התנועות ההם (של הגלגלים) ח פ צ י ו ת לא הכרחיות ולא טבעיות (תתימ' הכוזרי). אנו רואים כי כל התנועות ה ח פ צ י ו ת נמנעות בשעת התנומה (מ' אלדבי, ש"א ד).

א. **חפר**[1]), ממנו א.חפר, חפר, *חפורה, *חפירה, א.*חפר, יחפור מרפרת.

א. **חפר**, פ"י, עת' אחפר, יחפר, יחפרו, לחפר, — חפר באר וכדומה, עשה באדמה מקום עמק ע"י כלי חד, במעדור, במרה, וכדומה, graben; creuser; to dig: בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת (בראש' כא ל). וכל הבארת אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר (שם כו יה). ויגידו לו על אדות הבאר אשר חפרו ויאמרו לו מצאנו מים (שם לב). וישב יצחק ויחפר את בארת המים (שם יח). ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים (שם יט). והיה בשבתך חוץ וחפרתה בה (דבר' כג יד). באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם (במד' כא יח). ואלך פרתה ואחפר ואקח את האזור (ירמ' יג ז). בור כרה ויחפרהו ויפל בשחת יפעל (תהל' ז יו). ויחפרהו ממטמונים (איוב ג כא). לחפר[1]) פרות ולעטלפים (ישע' ב כ). חפר גומץ בו יפול (קהל' י ח). — ובספרות המאחרת: ה ח ו פ ר בור ברשות היחיד ופתחו לרשות הרבים (ב"ק ס ס). אין ח ו פ ר י ן כוכין וקברות במועד (מו"ק א ו). אל תעשם (דברי תורה) עטרה להתגדל בהם ולא קרדום ל ח פ ו ר בהם (אבות ד ה). אף הוא ח ו פ ר בדקר ומכסה (ירוש' ביל' א ס:). מעשה בחסיד אחד שהיה ח ו פ ר בורות שחין ומערות לעוברים ולשבים (שם שקל' ה מח ד). לא י ח פ ו ר אדם בור סמוך לבורו של חבירו (ב"ב יז:). כל ערב תשעה באב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר צאו ל ח פ ו ר והיו יוצאין ו ח ו פ ר י ן קברות וישנין בהן (מד"ר איכ', פתית'). לאחד שהיה לו שדה בית כור והלך ומכרה בדבר קל והלך הלוקח ו ח פ ר בה מעיינות ועשה בה גנות ופרדסין התחיל המוכר רואה ונחנק (שם שה"ש, גן נעול).

— נפע', *נחפר, — שחפרוהו: אחד החופר בור או ש נ ח פ ר מאליו או שחפרתו בהמה או חיה (רמב"ם, נזקי ממון יב ג).

ב. **חפר**, ממנו חפר.

חפר[2]), פ"ע, עתיד יחפרו, יחפרו, — בוש, התבייש, sich schämen; avoir honte; be ashamed: בושה אמכם מאד חפרה יולדתכם (ירמ' נ יב). אמללה ילדת השבעה נפחה נפשה באה שמשה בעד יומם בושה וחפרה (שם יה ט). ובשו החזים וחפרו הקסמים ועטו על שפם כלם כי אין מענה אלהים (מיכ' ג ז).

של ריב"ג שהסכימו עליו גם רלב"ג, רד"ק ורמב"ן ורוב שאר המפרשים, וצריך לאמר כי הדמיון של כמו ארז, לפי הנוסחה המסורה, אינו מוסב להזנב אלא להתנועה, ר"ל כמו הארז מניע את אמירו הנה והנה.

[1]) מלה משתפה בהלשונ' השמיות. בערב' חפר a).

a) حفر

---

[1]) כך לפי הכתיב.

[2]) בערב' חפר a) בוש בושה גדולה. וכבר העיר פלישר (Fl., Levy II, 207) כי מושג הבושה הסתעף מעקר משמ' של שרש זה בענין כסוי ומחסה, ומזה בפ"ע התכסה, בפרט אשה, בצעיף, מפני רגש הבושה, ואח"כ נסתעף לרגש הבושה בכלל.

a) حَفِرَ

כי בשו כי חָפְרוּ מבקשי רעתי (תהל' עא כד). כי יבשו מאילים אשר חמדתם ותחפרו מהגנות אשר בחרתם (ישע' א כט). יבשו ויכלמו מבקשי נפשי יסגו אחור ויחפרו חשבי רעתי (תהל' לה ד). יבשו ויחפרו מבקשי נפשי (שם ע ג). יבשו ויבהלו עדי עד ויחפרו ויאבדו (שם פג יח). בשו כי בטח באו עדיה ויחפרו (איוב ו כ).— ועם פנים, חפרו פניו: הביטו אליו ונהרו ופניהם אל יחפרו (תהל' לד ו).—ובמליצה, בהשאלה: וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך יי' צבאות בהר ציון ובירושלם (ישע' כד כג).—ואמר הפיטן: ויזנחו את עצביהם, ויחפרו את פסיליהם (מוס' א כ"ה, ויאתיו כל). — ואמר המשורר: עזבתם מי באר חיים מקירה ובורות נשברי קירות חצבתם, והעמקתם מצוא מים לאט ילכו אבן חפרתם עת חפרתם (רמב"ע, הללמוד מזמן), ר"ל נתבישתם בחפירתכם. — ופָעוּל, חָפוּר, חֲפוּרָה, מבֻיָּש: במסמין תגער להביא עליו השבר והשאת, ויצא חפור מרוב פחד ושאת (סליח' ער"ה, מלך אחד). בושה וחפורה ואמלל פריה (מנח' יוה"כ, אל נא). אבקש שלומכם ואקוד לכם ואפול לאפכם בנפש חפורה (כנגדת הזמן יג:).

— הִפע', הֶחְפִּיר, יַחְפִּיר, — א) כמו קל: אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תַחְפִּירִי כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד (ישע' נד ד). — ובהשאלה: אבל אמללה ארץ הֶחְפִּיר לבנון קמל (שם לג ט). — ב) עשה מעשה של בושה: דבר שקר ישנא צדיק ורשע יבאיש ויחפיר (משלי יג ה). משדד אב יבריח אם בן מביש ומחפיר (שם יט כו). — ואמר בן סירא: מ:ב רוע איש מטוב אשה ובת מחפרת תביע חרפה (כ"ס גני' מב יד).

— נפע', נֶחְפַּר, — מבֻיָּש: הלא פתאם הוביש ופניו נחפרים (תשו' תלמידי מנחם). — ואמר הפיטן: רושם בזה ספר, בתורה ובנביאים ובכתובים לְהֵחָפֵר, להמחות מספר, ולא יכתב עם כל הכתוב לחיים בכפר (קרוב' פרש' זכור, אז קולן).

ג. חֵפֶר[1], ממנו ג.חָפַר.

ג. חָפַר, פ"י, עת' יַחְפֹּר, יַחְפְּרוּ, לַחְפֹּר, — חפר את הארץ, רִגֵּל אותה, ראה והתבונן לעניניה איך ללכדה, auskundschaften ; espionner ; to explore :

[1]) ברט: בערב' ח'בר a), ואולי בערב' רקב b).

a) خبر b) رقب

ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וישבו אתנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהן (דבר' א כב). הנה אנשים באו הנה הלילה מבני ישראל לַחְפֹּר את הארץ (יהוש' ב ב). הוציאי האנשים הבאים אליך אשר באו לביתך כי לַחְפֹּר את כל הארץ באו (שם ג). — ובמשמ' מחפש בעיניו, erspähen ; épier ; to espy : סלע ישכן (הנשר) ויתלנן על שן סלע ומצודה משם חפר אבל למרחוק עיניו יביטו (איוב לט כח-כט). ובטחת כי יש תקוה וחפרת לבטח תשכב (שם יא יח).

חֲפֹר[1], ש"ז,—כמו חֲפִירָה, מקום חפור באדמה, מאורה, Loch; trou; hole : ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחות לַחְפֹּר[2] פרות ולעטלפים (ישע' ב כ).

א.*חֵפֶר, ש"ז, — חֲפִירָה: ר' אבון אמר (יום ט"ו באב הוא יום טוב לישראל) שבו בטל החפר ואמר ר' לוי בכל ערב תשעה באב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר צאו לחפר צאו לחפר והיו יוצאין וחופרין להן קברות וישינים ובשחר היו עומדין ומוצאין עצמן חסירים חמשה עשר אלף ופרוטרוט ובשנה האחרונה עשו כן ועמדו ומצאו עצמן שלימים וכו' ועמדו ועשו יום טוב (ירוש' תענ' ד סט ג).

ב.*חֵפֶר, ש"ז, — בּשֶׁה: דבר בזה ספר, וקים באמרי שפר, למשולי עפר ואפר, היותם נותנים כֹּפֶר, בלי דופי וחפר (יוצר שבת שקל', אל מתנשא). זלזול כרום כפר, הזיל כרכום חפר, זרף חוב מספר, אשכול הכפר (יוצר א פסח, אור ישע). זועמתי בתשעה בו בכלמה וחפר, חשך מעלי מעיל הוד וצפר (סליח' י' טבת, אזכרה).

חֲפַרְפָּרָה[3], ש"נ, מ"ר חֲפַרְפֵּרוֹת, — כמו *חֲבַרְבַּר, חורור, לטאה גדולה ארסית, gift. Eidechse ; lezard venimeux; vennomous lizard : ביום ההוא

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך הכתיב, אבל י"א כי מלה זו עם פרות שלאחריה מלה אחת, ועי' הערה לערך חפרפרה. ואעפ"י שרגלים לדבר כי באמת כך היתה הנוסחה הקדומה, בכ"ז אין אנו רשאים לדחות את הנוסח' המקובלה. והנה גם לפי נוסחה זו יש מי שפרשו שתי המלים במשמ' שם לבע"ח (ריב"ג), ואחרים אמרו כי לחפר הוא מקור מן חפר, אך הפעל ישליך דורש להשלמה שם דבר, ולכן יותר מסתבר לפי נוסחה זו כי יש כאן שם חֲפֹר משקל לָאֹם. וכן פרוש אחד של רש"י: בחריצים ובעריצין. ועי' הערה לערך חפרפרה.

[3]) משק' חֲבַרְבֻּרָה, ועי' הערה לקמן.

ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחוות לַחְפֹּרְפֵּרוֹת [1]) ולעטלפים (ישע' ב כ).

*חֲפַרְפֶּרֶת, ש"נ, — עי' בהערה לערך חפורפרה.

חפשׁ [2]), ממנו חֹפֶשׁ, חֻפְשָׁה, א.חָפְשִׁי, ב.*חִפֵּשׂ, *חָפְשִׁיּוּת, וי"א גם א.חֹפֶשׁ.

א.חֹפֶשׁ [3]), ש"ז, — בֶּגֶד חֹפֶשׁ, מין בגד או מכסה שלא נתברר מהותו: דדן רכלתך בבגדי חֹפֶשׁ [4]) לרכבה (יחזק' כז כ).

ב.*חֹפֶשׁ, ש"ז,—חֵרוּת: עבד משכיל אהוב כנפשך ואל תמנע ממנו חופש (כ"ס גני' ז כא). — ואמר הפיטן: ממסגר אסיר בצאת לַחֹפֶשׁ, נתנוסס גם בטביעת רפש, סגבתם חוק מרגוע ונֹפֶשׁ, ערוך תחלה למשיבת נפש (יוצר שבה"ג, ממסגר אסיר). — ומצוי הרבה בספרות החדשה.

חָפַשׁ, פ"ע, — קל לא נמצא במקרא.

— פע', חֻפַּשׁ, — שלחו אותו לחפשי, freigelassen w. être libéré; be set free: בקרת תהיה לא יומתו כי לא חֻפָּשָׁה (ויקר' יט כ). — ואמר הפיטן: חֻפַּשׁ עם מפרך בכֹסף, חשוקי חמד זהב וכסף (יוצ' ז פסח, בכתי יב). הכין עגות מאז לְחֻפְּשׁוּ אחרי אלי ובצדקו חֻפְּשׁוּ ישרי אל (יוצר ב פסח, שור). ולקים חקים כמחֻפָּשִׁי מפרך צוענים (מוס' א שבוע', אכחנת).

— פע', *חִפֵּשׂ,—שלח לחפשי: אחפש [5]) את ירושלם

אמר הקב"ה מוציא אני אותה לחירות (פסיק' רבתי ח). — ואמר הפיטן: קויתי למשפיל ומרים, לַחֻפְשִׁי כאז מחמורים, קובלת מאריות ונמרים (יוצ' ב פסח, אפיק). חש חָפְשִׁי מדודי, דץ ברווי דודי, חננתיו חתני ידידי (יוצר א פסח, אור ישע). — ועבר: וכל אשר היו כנועים תחת ירושלם חפש פומפיוס בחפשיות (יוסיפון לט).

— פע', יחפושׁ, — כמו חֻפַּשׁ: חֻפּוֹשִׁים מסבל, קרואים נחלת חבל, אומרים קדוש וברוך (ר"י אכיתור, בחל' יוה"כ, אפודי שש). ואולם נשבעה לו (תבל) עת קנותה לבל תהיה לעולמים חֻפּוּשָׁה (רשב"ג, בירי שלמה יד). והן נפשי לך לאמה אבל על מנת שלא תהי לעד חֻפּוּשָׁה (שם ל).

— הִפע', יַחְפִּישׁ, — שלח לחפשי: כלות שש שנים הארץ ובהם תחפיש עבד עברי הנלקח, שנת החמשים ונטשתה וגם הרצועה בה יפקח (תרי"ג מלות לרשב"ג). היום דרשנוך ענה דורשנו, באנו לפניך רצה שיתנו, ודרור קרא לנו להחפישנו (סמא"ל, סלית' שבת שיבה, היום). זכר חסדו ואמונתו לחחפישי, ויעלני מטיט רפשי (יוצ' אחרון פסח, תודה). תקרא דרור כמאז בו להחפישנו, תת המון לאמים תחת נפשנו (קרוב' שקל', תפן כאון). ואתה יי' גאלנו קדושנו, עליך נשפוך שיח רחשנו, לגאלנו ממעון קדשך להחפישנו (יוצר שבת חוהמ"פ' ברח דודי). ושית ספור מקום כפור ותרצה ברנתן, ותנפישם ותחפישם ותטיבה לאחריתן (שבת הפסק' ב, שמך לעד).—ואמר המליץ: שמעתי ותרגז בטני האלהי יפריד פה בענין בין קטנה ובין גדולה בהחפישו אותו מצאתו לצבא שנה אחת (תבו' תלמידי מנחס 58).

— הֻפע', יֻחְפַּשׁ, הָחְפַּשׁ: זכר הסרת שכם מסבל, עבד כְּהָחְפַּשׁ מענוי כבל (מוס' א ר"ה, אף אדת).

— הִתפ', *הִתְחַפֵּשׁ,—עשה א"ע חפשי: ויתחפש [1]) שאול נעשה חפשי למלכות (מד"ר ויקר' כו).

ב.חפשׁ [2]), ממנו ב.חִפֵּשׂ, חֻפְשׁוּת, חָפְשִׁית.

חֻפְשָׁה [3]), ש"נ, — שליחות אדם לחפשי, Freiheit liberté; liberty: והפדה לא נפדתה (השפחה) או חֻפְשָׁה [4]) לא נתן לה (ויקר' יט כ).

—[1]) בנוסח' המסורה שתי מלים חפר פרות, עי' הערה לערך חֲפֹ"ר. אך בהרבה כ"י הן מלה אחת. וכן כל התרגומים הקדמונים תרגמו שתי מלות אלה במלה אחת (ת"י לטעותא), וכן כתב רש"י חפרפרות במלה אחת, וכן ראב"ע: לפי דעתי שהאחת חפרפרת והוא שם עוף יעוף בלילה בעטלף ומביא עצמו ביום במקום סתר. ע"כ. וכן חביא רד"ק: ולפי' ג"כ יהיה להפור פירות פירוש כמו מלה אחת אע"פ שהוא שתי מלות. ע"כ. והמתרג' היוני העתיק ביוונית המלה העברית חפרפרת בצורתה. Tehod. זהסכים לזה בוכרט ואחריו כל החדשים, זה מקביל יפה להשם עטלפים, ותרג' הירונ' talpa, וכן רש"י: טלפ"ש בלע"ז, וקצת החדשים פרשו עכבר גדול. ויותר נראה כי זהו השם חברבר או חורור שבתלמוד, שהוא שם ללטאה ארסית.

[2]) רק בעברית.

[3]) עי' הערה לקמן. — [4]) תרגמו ופרשו הקדמוני' במשמ' בגדים יקרים, ממושג החרות. אך דחוק הוא. ולא נתברר גם להחדשים מקור מלה זו. באשור' נמצא שם חֻבְשׁוּ, לבגד מהבגדים.

[5]) מוסב עה"כ: והיה בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות (צפנ' א יב), ואמר רב אחא: לא תהא קורא סמ"ך אלא שי"ן, — [1]) בכתוב בשין שמאלית, ודרשוהו כאלו היה כתוב בשין, מלשון חֹפֶשׁ.

[2]) בערב' שחב a).

[3]) משקל טֻמְאָה, ועי' הערה לקמן. — [4]) יש

a) شحب

חָפְשׁוּת, — עי' חָפְשִׁית.

א·חָפְשִׁי, ת"ז, לנק' חָפְשִׁית, מ"ר חָפְשִׁים, חָפְשִׁיּוֹת, — א) שאינו עבד, שאינו שָׁבוּי, **freier ; libre ; free**: קטן וגדול שם הוא ועבד חָפְשִׁי מאדניו (איוב ג יט). — יצא העבד חָפְשִׁי, לַחָפְשִׁי, נשתהרר, שאיננו יותר עבד: כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשבעת יצא לַחָפְשִׁי חנם (שמות כא ב). ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני את אשתי ואת בני לא אצא חָפְשִׁי והגישו אדניו אל האלהים (שם ה-ו). — ושלח אותו חָפְשִׁי, לַחָפְשִׁי: וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו ושחתה לַחָפְשִׁי ישלחנו תחת עינו ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל לַחָפְשִׁי ישלחנו תחת שנו (שם כו-כז). ובשנה השביעת תשלחנו (את העבד) חָפְשִׁי מעמך (דבר' יה יב). לא יקשה בעינך בשלחך אתו חָפְשִׁי מעמך (שם יח). ועבדך שש שנים ושלחתו חָפְשִׁי מעמך (ירמ' לד יד). — ומ"ר: לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חָפְשִׁים לבלתי עבד בם וכו' וישובו אחרי כן וישיבו את העבדים ואת השפחות אשר שלחו חָפְשִׁים ויכבישום (ירמ' לד ט-יא). — ושְׁבוּיִם: פתח חרצבות רשע התר אגדות מוטה ושלח רצוצים חָפְשִׁים וכל מוטה תנתקו (ישע' נח ו). — ובהשאלה לְפֶרֶא וכדומה: מי שלח פרא חָפְשִׁי ומסרות ערוד מי פתח (איוב לט ה). — ופטור מן המסים והעבודות להמלכות: ויאמר איש ישראל הראיתם האיש העלה הזה כי לחרף את ישראל עלה והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עשר גדול ואת בתו יתן לו ואת בית אביו יעשה חָפְשִׁי בישראל (ש"א יז כה). — *ולנק': ואמר (אלכסנדר מוקדון) לאנשי ירושלים שישאלו הסד ושאלו כי שבע שנים תהיה ירושלים חפשית בלא מס (כפ' יותכין ו). — ובהשאלה: כיון שאדם מת נעשה חפשי מן המצות (ירוש' כלא' ט לב.). — וברוחניות, חפשי במחשבתו, שאינו מוכרח: וכל אדם חפשי בסברתו ודעתו לא אנוס ומוכרח (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ד). אולי יושקע (האדם) בחטאים ותהיה בריאתו ובריאת עולם לבטלה אחר שבחירתו חפשית (ר"מ אלביך, איוב לח ד). — והשתמשו בו בזמן החדש בענין דעות ואמונות, במשמ' שאינו מאמין בדברים מקֻבלים, בעניני הדת וכדומה. — ב) *ת"ז, מ"ר חָפְשִׁים, מטבע, **franc**: מודה אני החתום למטה הודאה ברורה וכו' שמכרתי הספר הזה הנקרא הילקוט אל הנעלה דון מאישטרי קשקש קריישנט בעד שנים חפשים בטוב לב ובנפש חפצה לא אנוס ולא מוטעה (REJ 1887, 102).

ב·חָפְשִׁי[1], ת"ז, לנק' חָפְשִׁית, מ"ר חָפְשִׁים, חָפְשִׁיּוֹת, — כחוש ובלי כל כח וגון פניו השתנו והוריקו, **abgezehrt u. leichenblass ; exténué et blême ; emaciated and deadly pale**: כי שבעה ברעות נפשי וחיי לשאול הגיעו נחשבתי עם יורדי בור הייתי כגבר אין איל במתים חָפְשִׁי[2] כמו חללים שכבי קבר (תהל' פח ד-ו).

סבורים שצ"ל חפיצה בהא דגושה. והכונה החפש שלה.

---

[1]) בערב' שַׁאחִב a), ועי' הערה לקמן. — [2]) תרגמו השבעים וכמו"כ פרשו כל הקדמונ' גם הפשי זה כמו א.הפשי הקודם, במשמ' חרות, ואמרו כי הכונה היא נהייתי חפשי מן העולם, ממקרי העולם ורעותיו, וכדומה. אבל, לא הטבעיות של מליצה זו במקום זה גלויה לעינים, ולכן נסו החדשים לבארה בדרכים מתחלפים. קצתם אמרו כי חפשי הוא כנוי מדב"ע מן השם חֹפֶשׁ, ויחסו להשם חֹפֶשׁ משמ' של משכב, מטה, ואמרו כי הכונה במליצה זו היא: משכבי הוא בין המתים. אבל, אין שום יסוד ליחס משמ' זו להשם חפש. אחרים החליטו כי הכתוב משבש והגיהו: נמשלתי, נחשבתי, השבתי, הבשתני, חלשתי. ואולם, תרגום השבעים ודרשת התלמוד מעידים כי בימיהם היתה כתובה במקום זה המלה חפשי, ועל כרחנו אנו צריכים להחליט כי הצרוף חפש היה משמש בעבר' עוד במשמ' אחרת מלבד המשמעה הרגילה של חרות, וראיה לדבר השם חפשית או חפשות שנזכר בענין המאורע שארע לו להמלך עזיהו כשנצטרע ונדחף מבית המקדש וישב לו בבית לבדו. כי כל הפרושים שנסו לפרש מלה זו מלשון חרות במשמ' התבודדות וכדומה, אינם נוהנים להמלה הסתעפות טבעית, וכן לא עלו יפה ההגהות שנסו קצת החדשים להגיה, עי' בהערה לערך חפשית. ולכן רגלים לדבר, כי השם חפשי זה וכמו"כ השם חפשית שלקמן אינם מהשרש א.חפש שממנו נגזר א.הפשי במשמ' הרות, אלא נגזרו מן צרוף ב.חפש, שבא במקום שרש קדום אחר שנשמר בערב' בכל תקפו, והוא השרש שׁחב b) שממנו הפעל שַׁחִב c) שמשמש במשמ' כחש הגוף ונחלש ונהיה בלי כח מרוב עיפות או מפני רעב ונשחת מראהו והוריק גונו כמו פני המת, וכבר התאונן לביד ואמר: ראיתני קד שַׁחַבְתּ וְשַׁלַּ גִ'שְׁמִי, ר"ל: ראיתני כבר כחשתי ונחלשתי וחלה רזון בגופי. ואלשַׁאחִב d) מי שנשתנה גונו מפני מחלה שקרהו וכדומה. משמ' זו נתנת למליצת הכתוב כאן כונה לפי הענין ומקור נכון להשם בית החפשית.

---

a) شَاحِبٌ b) شحب c) شَحَبَ d) والشّاحبُ

חָפְשִׁית[1], ש"נ, — בֵּית הַחָפְשִׁית, בית חולים, Kraukenhaus ; hôpital : hospital : וינגע יי' את המלך ויהי מצרע עד יום מתו וישב בבית החפשית[2] (מ"ב יה ה). ויהי עזיהו המלך מצרע עד יום מותו וישב בית החפשות[3] מצרע כי נגזר מבית יי' (דהי"ב כו כא). — והשתמשו במלה זו במשמ' זו הסופרים בזמן החדש: ויעש להם בתים בתי תפלה ובתי כנסיות ומדרש חכמים והניך תלמידיהם ובתי החפשיות[4] לעניים ומנוגעים ואמללים (אדעע כוסות, כוס ישועות ג). ויוליכהו ההלך מפנה לפנה ויראהו את הגשרים הרחבים והארוכים ואת ארמוני שיש הנשגבים וכו' ואת ההיכל הנורא ומקדש מלך בתי האסור ובתי החפשית בתי נכאת ובתי עקד (הקד' תעוד' ביברא).

***חָפְשִׁיּוּת**, ש"נ, — מעמד מי שהוא חפשי: וכל אשר היו כנועים תחת ירושלם חפש פומפיום בחפשיות מלהיותם עבדי ירושלם (יוסיפון לט). שהיא האמת לנו מציאות טבע האפשר וחפשיות הבחירה האנושית ההכרחי מאד בחק התורה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 44). שאין המשל הזה מחקה ומצייר כל עניני של אדם שהרי לא נרשם בו ענין חפשיותו בפעולותיו (ר"י מוסקטו, נפול' יהודה א).

חפש[4]), ממנו חָפַשׂ, חֵפֶשׂ, *חִפּוּשׂ, *חֲפִישָׂה, ואולי *חִפּוּשִׂית.

חָפַשׂ, פ"י, חִפֵּשׂ, יַחְפֹּשׂ, יַחְפְּשׂוּ, יַחְפְּשֶׂנָּה, — כמו חִפֵּשׂ: אם תבקשנה ככסף וכמטמנים תחפשנה (משלי ב ד). — ובמשמ' עיין והתבונן: נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה עד יי' (איכ' ג מ). — ובהשאלה: נר יי' נשמת אדם חפש כל חדרי בטן (משלי כ כז), חקר ובדק. יחפשו עולת (תהל' סד ז), עי' חֵפֶשׂ — ובמשמ' עיון וחקירה בדבר: וכאשר חפשתי מלת בריאה הנה היא כמו גורה (ראב"ע, הקד' ב לפר' עה"ת). — פע', חִפֵּשׂ, אֲחַפֵּשׂ, — בִּקֵּשׁ, השתדל למצא, suchen ; chercher ; to search: ורחל לקחה את התרפים ותשמם בכר הגמל ותשב עליהם וימשש לבן את כל האהל ולא מצא וכו' ויחפש (לבן) ולא מצא את התרפים (בראש' לא לד-לה). וימהרו (אחי יוסף) ויורדו איש את אמתחתו ארצה ויפתחו איש אמתחתו ויחפש (אשר על בית יוסף) בגדול החל ובקטן כלה וימצא הגביע באמתחת בנימן (שם מד יא-יב). והיה אם ישנו בארץ וחפשתי אתו בכל אלפי יהודה (ש"א כג כג). ויאמר לעבדי הבעל חפשו וראו פן יש פה עמכם מעבדי יי' (מ"ב י כג). — וחפש את המקום למצא בו הדבר שהוא רוצה בו, בקש ובדק בתוך המקום הזה: מחר אשלח את עבדי אליך וחפשו את ביתך ואת בתי עבדיך והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו (מ"א כ ו). והיה בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות ופקדתי על הקפאים על שמריהם (צפנ' א יב). — חפש מן המקום את הדבר, חפשו שם לקחתו: אם יחתרו בשאול משם ידי תקחם ואם יעלו השמים משם אורידם ואם יחבאו בראש הכרמל משם אחפש ולקחתים (עמו' ט ב-ג). — ובתלמוד: רשב"ג אומר כל שאין הכלב יכול לחפש אחריו (פסח' ב ג). חזר (השטן) ואמר לפני הקב"ה רבש"ע חיפשתי (את התורה) בכל הארץ ולא מצאתיה אמר לו לך אצל בן עמרם (שבת פט.). — ואמר הפיטן: דכאי רוח נמיכות, מחפשי ביום דין זכות (מוס' א ר"ה, אנסיכה). חילי מים אשר בם שבילו דברו תמונה לא ראינו זולתי קול, חפשתי ישימון היש ואמר אין (מוס' ב ר"ה, אנוסה). יי' ימלך בהיכלך פשטה בידים תתפש, במלא גויות שם תשב ותחפש, אבירים בעגלי עמים מתרפס (יוצ' שבת א אחה"פ, ויושע). — ובהשאלה, חִפֵּשׂ רוחו, התבונן ובדק וחקר בדבר: אזכרה נגינתי בלילה עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי הלעולמים יזנח יי' ולא יסיף לרצות עוד (תהל' עז ז-ח). — ואמר הפיטן: ליל שמורים רוחי יחפש למללה, אזכרה נגינתי בלילה (מער' ליל ב פסח, ליל שמרים). — והמשורר אמר בדברו על העין: נאם עין אני רואה וחוזה מחפש מה בחדרי החדרים (ראב"ע, חדשים). — ובמשמ' השתדלות לדעת: החלק הראשון המופת והאות שדרכן להודיענו האמת בדברים שאנו מחפשין עליהן לדעת אותן (ס' מוסר לר"י עקנין ב טו). — ואמר הפיטן: בכל שכלנו חפשנוהו, במדענו למצא מה הוא (בהי"ת ליום ה).

— נפע', נֶחְפַּשׂ, — שחפשו אותו: איך נחפשו[1] עשו נבעו מצפוניו (עובד' א ו).

---

[1]) עי' הערה לערך ב.חָפְשִׁי. — [2]) ס"א החפשות. וגזרוהו הקדמונ' מן השם א.חפשי, ואמרו כי הכונה בו בית התבודדות, ויש שהגיהו ביתה חפשית, ר"ל ישב בביתו חפשי, בלי עבודה. ועי' הערה לערך ב.חָפְשִׁי. — [3]) כך הכתיב, והקרי החפשית, וס"א החפשית כתיב וקרי. — [4]) ולעז שם: שפיטעל ער. — [4]) רק בעבר'.

[1]) י"א שצ"ל נחשפו, כמו ירמ' מט י.

— פע', חפש, — שחפשו אותו: בעלץ צדיקים רבה, תפארת ובקום רשעים יחפש [1]) אדם (משלי כח יב). — מחפש, עי' חפש. — ובמשמ' *חקירה ודרישה בדבר: כעלים בעץ אלה נובלים ואלה יציצו כן בני אדם אלה מתים ואלה נולדים וכל מעשיו יחפשו לפניו ופעל ידיו הולך אחריו (כ"ס, תרג' ב"ז יד כ-כא).

— התפ', התחפש, — עשה שיחפשוהו, שלא יכירהו אדם, על ידי דבר ששם על פניו ועל עיניו או על ידי תלבושת מיוחדה וכדומה, sich verkleiden, verstellen: se déguiser; disguise o. s. ויתחפש שאול וילבש בגדים אחרים וילך הוא ושני אנשים עמו ויבאו אל האשה (בעלת האוב) לילה ויאמר קסומי נא לי באוב וכו' ותרא האשה את שמואל ותזעק בקול גדול ותאמר האשה אל שאול לאמר למה רמיתני ואתה שאול (ש"א כח ח-יב). ויעמד (הנביא שנפצע) למלך אל הדרך ויתחפש באפר על עיניו ויהי המלך עבר והוא צעק אל המלך וכו' וימהר ויסר את האפר מעל עיניו ויכר אתו מלך ישראל כי מהנביאים הוא (מ"א כ לח-מא). ויאמר מלך ישראל אל יהושפט התחפש ובא במלחמה ואתה לבש בגדיך ויתחפש מלך ישראל ויבוא במלחמה (דה"ב כב ל). ולא הסב יאשיהו פניו ממנו כי להלחם בו התחפש [2]) (דה"ב לה כב). — ובהשאלה, בדבר לא בע"ח, הלבוש וכדומה: לילה עצמי נקר מעלי וערקי לא ישכבון ברב כח יתחפש[3]) לבושי כפי כתנתי יאזרני (איוב ל יז-יח). — ובמשמ' יחפש א"ע, חקר ודרש בעניני עצמו: התקוששו וקושו כלומר התחפשו מכזביכם הרעים (ברכי רד"ק, קכב).

חֵפֶשׂ, ש"ז, — שה"פ מן חפש: יספרו לטמון מוקשים אמרו מי יראה למו יחפשו עולת תמנו חפש [4]) מחפש וקרב איש ולב עמק (תהל' סד ו-ז).

·חַפְשָׁן, ש"ז, — מי שדרכו וטבעו לחפש, לחקור ולדרוש: ואלו לא ידעתיך והכרתיך מאז חפשן וחקרן בטבעך הייתי אומר היות זה לך התכלית הראשון והעיקרי באמת (רמח"ל, דרך חכמ' ט).

א.*חפת[5]), ממנו *חֵפֶת, א.*חָפַת.

---

[1]) י"א כי הכתוב משבש. — [2]) יש מגיהים התריש. — [3]) המליצה קשה, ויש מגיהים יתפש, וכיוצא באלה הגהות.

[4]) הכתוב משבש, ועי' ערך תמן.

[5]) בערב' כפת a), ועי' הערה להערך.

a) كفت

***חֵפֶת**[1]), ש"ז, סמי' חֵפֶת, — שולי הבגד הכפופים למעלה, d. aufgestreifte Teil des Kleides; parti retroussé de l'habit; the tuck: (הוציא חפץ בשבת) בין פונדתו לחלוקו ו ב ח פ ת[2]) חלוקו במנעלו בסנדלו פטור שלא הוציא כדרך המוציאין (שבת י ג). עובר (אדם ביוה"כ בנהר) ובלבד שלא יוציא ידו מתחת ח פ ת חלוקו (יומ' עז:). כל שאינו יכול לכוין אימרא ב ח פ ת חלוקו (מו"ק י.). — ונתן את פלוני בחפתו, רמה אותו: כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי לבן שהוא רבם של הרמאים נתתיו ב ח פ ת י [3]) לאותו האיש על אחת כמה וכמה (מד"ר ברא' עה). — ואמר המליץ: יאסר כבהמות בתוך רפתו, וככלב יאכל את פתו, מדלותו ימכור זגיו וגפתו, ולא ישאר פרוטה בחפתו (תוכח' מוס' לעזר' הבבלי ה).

א.*חָפַת[4]), פ"י, עת' יחפות, פעו' חפות, — חפת את חלוקו וכדומה, הגביה וכפף למעלה שולי החלוק כדי שלא יגעו בארץ ויתלכלכו, aufstreifen; retroussé; tuck up one's garment: אין התורם נכנס לא בפרגוד ח פ ו ת [5]) ולא במנעל ולא בסנדל (שקל' ג ב). מי שהיה נכנס לתרום את הלשכה לא היה נכנס

---

[1]) עי' הערה להשרש ולקמן. — [2]) כך בערוך ובכ"י (ד"ס) ומשנ' ירוש' ובקצת נוסח' הדפוס. ונקוד בקצת נוסח' חָפַת, וּבְחֵפֶת, ובקצת נוסח' ובחיפת. בנוסח' שפת, וכן רש"י וכן רמב"ם. ופרש הערוך: הוא בית יד של חלוק שעל זרוע בלשון ישמעאל ג'יב. ע"כ. ורש"י ורמב"ם פרשו השפה התחתונה. ולוי כמו הערוך. אך ביומא במקום המובא בפנים פרש רש"י בעצמו להגביה שולי חלוקו על זרועו. ומהענין מוכח שם כי הכונה לשולי הבגדים שהגביה העובר בנהר שלא ירטבו במים. וכן נראה ברור מהפעל חפת שבתוספתא ברכ' שמובא בפנים, ועי' הערה שם. — [3]) גוף הדבור בארמ': לבן דהוא רבהון דרמאי יהיבתיה ב ח פ ת י לההוא גברא על אחת כמה וכמה.

[4]) בערב' כַּפַת a), ועי' הערה לקמן. — [5]) פרש"י (יבמ' קכ:): חלוק שיש בו אימרא. ע"כ. וערוך, לוי קוה' ואחרים: שיש לו בית יד, או חוב. אבל, כל זה לא יתכן במאמר התוספתא המובא בבנין פע'. והפרוש המדיק פרש בעל קרבן העדה כאן: כשהמלבוש ארוך וכופלים אותו מלמטה אותו ה כ פ ל קרוי פרגוד ח פ ו ת. ע"כ. ופרוש זה מוכח בברור גמור מהנאמר בתוספתא שבשביל שהעבד לא חפת את החלוק של רבו נהלכלך החלוק. מפני שהיה סרח העדף שלו נגרר בארץ. ובערב' ממש במשמ' זו כ פ ת a): כפת פלאנ ד'ילה, שברה

a) كفت

לא בפרנוד חפות ולא באנפליא שאם יעשיר יאמרו מתרומות הלשכה העשיר (מד"ר שמות נא).

— פע', *חִפֵּת,— כמו חָפַת, בנחץ הפעולה: (מלך בשר ודם שאמר לעבדו) לחפות לו חלוק והוא לא חיפת לו חלוק מימיו סוף שמלכלך את החלוק ומקניט את רבו (תוספתא כרכ' ז יח).

ב.*חפת[1]), ממנו *חָפִית, ב.*חָפַת.

ב.*חָפַת, פ"ע, עב' ועת' קל לא נמצא.—פע' חִפּוּת חִפּוּתִים,— חִפּוּת לדבר פלוני, מכֻון לו לפי המדה, לפי הצרך, passend; adjusté; adapted: נמצאו המדים (שהלביש שאול את דוד) חפותים[2]) לא משולשים ולא מסולקין (מדר' שוח"ט, ש"א כח). — ובמשמ' נאה ויאות לפי טיבו: אין שמותם של שבטים עכור להם אלא חפות להם (מד"ר כהלש' עה).

חֵץ[3]), ש"ז, כנ' חִצִּי, חִצָּם, מ"ר חִצִּים, חִצֵּי, חִצָּיו, חִצֶּיךָ. — א) כלי זין, חתיכת מקל של עץ שבקצהו דרבן של ברזל חד ועקץ בולט מגופו שבו יאחז ביתר הקשת הדרוכה ובכח חזרת היתר המתוח לאיתנו יזורק החץ הזה למרחוק ויהדור לתוך הגוף שפגע בו, Pfeil; flèche; arrow: לכן כה אמר יי' אל מלך אשור לא יבוא אל העיר הזאת ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפך עליה סללה (ישע' לז לג). ערכו על בבל סביב כל דרכי קשת ידו אליה אל תחמלו אל חץ כי ליי' חטאה (ירמ' נ יד). דרך קשתו ויציבני כמטרא לַחֵץ (איכ' ג יב). לא תירא מפחד לילה מֵחֵץ יעוף יומם (תהל' צא ה). — וסמי': ויאמר חֵץ תשועה ליי' וְחֵץ תשועה בארם והכית את ארם (מ"ב יג יז). — וכנ': ויצא כברק חִצּוֹ (זכר' ט יד). כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חִצָּם על יתר לירות במו אפל לישרי לב (תהל' יא ב). — ומ"ר: ויאמר לו אלישע קח קשת וחצים ויקח אליו קשת וְחִצִּים (מ"ב יג טו). בַּחִצִּים ובקשת יבא שמה (ישע' ז כד). הברו הַחִצִּים מלאו השלטים (ירמ' נא יא). כמתלהלה הירה זקים חצים ומות (משלי כו יח). חִצֵּי גבור שנונים (תהל' קכ ד). אשכיר חִצַּי מדם וחרבי תאכל בשר (דבר' לב מב). אשר חִצָּיו שנונים וכל קשתתיו דרכות (ישע' ה כח). יאכל גוים צריו ועצמתיהם יגרם וְחִצָּיו ימחץ (במד' כד ח). חִצֶּיךָ שנונים עמים תחתיך יפלו (תהל' מה ו). והכיתי קשתך מיד שמאלך וְחִצֶּיךָ מיד ימינך אפיל (יחזק' לט ג). אמר רבי לוי אפילו קנים של חצים לא חסרה ארץ ישראל (מד"ר קהל', כנסתי). — יְחֵץ שבמצודה: מצודת האישות שנטמא החץ שלה לא נטמאת המצודה אפילו בשהיא מתוחה (רמב"ם כלים כ טו). — ולדמיון לדבר חד ממית, במוסריות: חֵץ שוחט לשונם מרמה דבר בפיו (ירמ' ט ז). וישימני לְחֵץ ברור באשפתו הסתירני (ישע' מט ב). מפיץ וחרב וְחֵץ שנון איש ענה ברעהו עד שקר (משלי כה יח). — ומליצה, *יורה כַּחֵץ, דמיון לנצוק חזק: ביורה כחץ מי ידע (נדר' לא). — *חִצִּים בעיני פלוני, במשמ' של התגרות בפלוני, ובפרט חצים בעיני השטן: הן אמת כי צמא לחכמה אני אבל לחכמת השמים ולא לחכמת שאול וצלמות חצים בעיני השטן [1]) בוז לעג לו (דביר למא"ג, ליל שמורים). — יחֵץ החשק, מליצה לרגש החשק שיתלהב פתאם באדם לאשה, עפ"י הדמיון של היונים הקדמונים שדמו להם את אלהי האהבה בצורת קֶשֶׁת יורת חצים: וראה סוקראט מלמד ילמד לנערה הכתיבה אמר הוי המלמד לא ישקו החץ אלא לירות בו (מוסרי הפלוסו' ב א).—ואמר המליץ: עליה (על השפחה) מתג ורסן, ובלהייה יופי וחסן, בעת תדרוך חצה על יתר, תבקע הלב אשר תמצא ויתבתר (כ"י תרזוי, איתיאל ח). — ובהשאלה, כנוי להברק מפני מהירות מעופו: וישלח חִצִּים ויפיצם ברק ויהמם (ש"ב כב טו). לאור חִצֶּיךָ יהלכו לנגה ברק חניתך (חבק' ג יא). ברוק ברק ותפיצם שלח חִצֶּיךָ

וצ'מה אלי נפשהו,—ובעבר': כפת פלוני כרה העדף של בגדו, ר"ל כפלהו וקבצהו אל עצמו.

[1]) אולי כמו בערב' טבק a).

[2]) זאת דרשו מהשם מַדָּיו מלשון מִדָּה. והנה אין לערב מושג זה עם מושג חפות הראשון, ועל כרחנו עלינו להבדיל ביניהם ולהניח כי נתמזגו בצרוף חפת בעבר' שני צרופים קדומים, האחד צרוף כפת בערב' והשני אולי נתחלף מהצרוף טבק שמשמש בערב' ממש במשמ' זו של הסכמה בין שני דברים, ומה שמצוין עוד שגם בערב' יש שם טבק לדבר שטוח עגול כמו בעבר' חפית, עי' בערכו.

[3]) באשור' אצ. הלשון הערב' השתמשה למושג זה בהרבה שמות שאין שום דמיון ביניהם ובין המלה חץ העברית, וזה נותן מקום לשער כי שני העמים התחילו להשתמש בחץ אחרי שכבר נבדלו ונפרשו זה מזה, אך השם קשת ששניהם משתפים בו מעיד שידעו כלי זה בעודם יחד. רק לחץ קטן של הילדים השתמשה הלשון הערב' בשם דומה להשם העברי, חט'ואה b). ועי' חצץ.

a) طبق b) حظوة

[1]) בארמ': גירא בעיניה דשטן (קדוש' פא.).

ותהמם (תהל' קמד ו). — ובמליצה, בהשאלה, הפגעים הרעים הבאים על האדם: אנוש חצי בלי פשע (איוב לד ו). כי חצי שדי עמדי אשר חמתם שתה רוחי (שם ו ד). בשלחי את חצי הרעב הרעים בהם אשר היו למשחית (יחזק' ה יו). אספה עלימו רעות חצי אכלה בם מזי רעב ולחמי רשף וקטב מריר, (דבר' לב כג-כד). חצי כלין והן אינן כלין (סוט' כ.). אינו מן הראוי אל המשכיל להאמין שהגמול אשר יגמול השם אל ברואיו השומרים מצותיו יהיה בעולם הזה הואיל וחצי הזמן נגד הצדיק והרשע נכונים (י"ג יסוד' המשכיל לר"ד בן בילא ח). — ב) כמו עץ, חץ החנית: וחץ חניתו כמנור ארגים (ש"א יז ז), ועי' עץ' — ג) *בחכמת השעורים, קו נצב יורד מאמצע הקשת אל היתר, Pfeil; flêche; cosinus: ואם תבוא לדעת מן הקשת כמה הוא ערך המיתר הנזור לקשת ההיא זהוא הנקרא חץ והוא קו ישר חתוך מקוטר העגול עומד זוית נצבת על המיתר המחוצה תחלתו עם תכלית המיתר בתוך העגול וסוף ארכו מגיע על הקו העקום המקיף את העגול לנכח קשת המיתר המחוצה (ר"א בר"ח הנשיא, חשבון מהלכ' הכוכבים). דע כי יש בעגול דברים רבים האחד קו העגול והשני האלכסון והשלישי הכפל והרביעי היתר והחמשי החץ והששי השברים (ראב"ע, ספ' המספר ז). וזה הדבר יהיה לך יסוד כי לעולם מרובע מה שנשאר מן החץ אל הנקודה עם מרובע חצי היתר יהיו שוים אל מרובע חצי האלכסון (שם). וכאשר נוציא יתר בשלישית האלכסון יהיה מרובע היתר עם מרובע החץ כמו מרובע אלכסון העגול (הוא, יסוד מורא יא). כי יש למקום נפילת ניצוץ השמש מה שהוא במדרגת מקום נפילת החץ מהאצטוונא והמחודד כאלו הוא עוזר מהמרכז גרם השמש אל מה שיהיה נכחו וכו' ואנחנו בקיץ נופלים בחץ או בקרוב ממנו ויתמיד זה עלינו בעלי שוכני הרחבים האלה וכו' ואמנם החורף הנה החום יהיה כבר נחסר בו והקור לא נקבע עדיין וכאלו אנחנו באמצע הרוחק שבין החץ הנזכר ובין המקיף (קאנון א כ כ ג). — *חץ ארמני, סם: פרק יא בחץ הארמיני וסמה שראוי בשער הזה הנהגת רפואת מי ששרפו החץ הארמיני אמרו כי ראוי שישתה מיד גלבנום כי זה רפואתו (שם ד ו א ג יא). — *חץ הכסף, שם מין דג מהדגים: חץ הכסף דומה בתארו ומראהו לדג הארן העכ"ט ארכו כחצי אמה משבנו בימי אירופא (תוס"א לביגהק, הדגים רמב).

אשפה. — ירה. — יתר. — מטרה. — קשת. — שלש.

*חצאים, — מ"ר מן חצי, עי"ש.

א. **חצב**[1], ממנו א. חצב, מחצב, *חצב, *חציבה.

א. **חצב**, פ"י, חוצב, יחצב, — א) חצב בור וכדומה בתוך הסלע, הכה בגרזן חד בתוך הסלע וחתך ושבר אותו ועשה בו נקרה פחות או יותר עמקה לבור לקבר וכדומה, aushanen; tailler; hew out: ויעזקהו (את הכרם) ויסקלהו ויטעהו שרק ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חצב בו ויקו לעשות ענבים ויעש באשים (ישע' ה ב). היתפאר הגרזן על החוצב בו (שם י יה). מה לך פה ומי לך פה כי חצבת לך פה קבר חוצבי מרום קברו חקקי בסלע משכן לו (שם כב יו). ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת וברת חצובים אשר לא חצבת (דבר' ו יא). לחצב להם בארות (ירמ' ב יג). ויבן מגדלים במדבר ויחצב ברות רבים (דהי"ב כו י). — וביחס הפעול להאבן או המתכת שמוציאים על ידי החציבה בהסלע: ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת (דבר' ח ט). לחצוב אבני גזית (דהי"א כב ב). הכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה (משלי ט א). — חוצב, חוצבים, העושים במלאכה זו: ויהי לשלמה שבעים אלף נשא סבל ושמנים אלף חוצב בהר (מ"א ה כט). ויעמד חוצבים לחצוב אבני גזית (דהי"א כב ב). ולגדרים ולחוצבי האבן (מ"ב יב יג). — ובהרחבה, חצב בפלוני, הכהו, הרגו: על כן חצבתי[2] בנביאים הרגתים באמרי פי (הוש' ו ה). — ומצויה בספרות התלמודית: אמרו עליו על פינחס איש חבתה שעלה גורלו להיות כ"ג והלכו אחריו גזברין ומרכולין ומצאוהו חוצב ומלאו עליו את המחצב דינרי זהב (ספרא אמור כא ב). אבן שחצבה מתחילה לבימוס הרי זו אסורה (ע"ז ג ז). כל החוצב צלם לע"ז וכו' מתרין בו על כל סיתות וסיתות (ירוש' ע"ז ד מג ד). הכל מודין שלא יקוץ לו ארזים (וכן) לא יחצוב לו אבנים היו חצובות תפלוגתא דר' יהודה ורבנן (שם מו"ק א פ ד). מעשה נסים היו הלוחות ונגללין היו וכו' וחצובין מגלגל חמה היו (מד"ר שה"ש,

---

[1]) רק בעבר' וארמ'. בערב' משמשים השרשים חצב וח'צב a) בשמ' אחרות. אך בערב' ההמונ' משתמשים בהשרש קצב b) גם לסתות אבנים.

[1]) יש מגיהים מחצתי.

---

a) خصب b) قصب

ידיו). — ושֵׁם, חוֹצֵב: מסר החוצב לגמל הגמל הייב (ירוש' ב"מ י יב ג). נוטל מעות משולחני ונותן לחוצבין ולסתתין (שם בקל' ד מח.).—ובהשאלה, *הצוּב מאש: התורה שנתן לו הקב"ה למשה נתנה אש לבנה חרותה באש שחורה היא אש מובללת באש חצובה מאש ונתונה מאש (ירוש' שקל' ו מט ד). — *ומאויר: יצר מתוהו ממש ועשה אינו ישנו וחצב עמודים גדולים מאויר שאינו נתפש (ילירה ב ב). — *ודברים חצובים, מחלטים: מי הוא שיהיה רשאי להרהר אחר מדותיו וגזרותיו של מלך מלכי המלכים הקב"ה דברים אשר הם חצובים מלפניו (מד"ר שמות ו).—ומליצה, חָצַב להבות, הוליד להבה בכח ההכאה העזה והחם הגדול, למשל הרעם: קול יי' על המים אל הכבוד הרעים יי' על מים רבים קול יי' בכח קול יי' בהדר קול יי' שבר ארזים וכו' קול יי' חֹצֵב[1]) להבות אש (תהל' כט ג-ז). —ואמר הפיטן: החוצב להבות וברקים, ותבל מאירים ומבהיקים (יול' יוה"כ, אפכי ארן). — חֲצוּבֵי אש, יַחֲצוּבֵי להבים, כנוי למלאכים: והרי אור כעין מאור פני נשר לארבעתם, חֲצוּבֵי אש יצוקי אש וסוסי אש מרכבותם, שמך יברכון בעת ילכון לא יסבו בלכתם (יולר שבת א אחה"פ, ארא לים). הנערץ בחצובי להבים, הנקדש בטכס טהורים (שם, הנקדש). השוכן בשקט חצובי שלהביות, התומך מיהליו ועיניהם לו תלויות (שם, האדיר). קמתי יחדתיו כחצובי שלהבו, פתחתי כבודו חמק מלבוא (יול' ב פסח, גן נעול). —ואמר המשורר על הנשמה: ואצלת עליה רוח חכמה, וקראת אותה נשמה, עשיתה מלהבות אש השכל חֲצוּבָה, ונשמתו כאש בוערה בה (רשב"ג, כ"מ). — ובכלל במשמ' יצירה ועשיה: מים מרוח חקק וחצב בהן תוהו ובהו רפש וטיט חקקן כמין ערוגה הציבן כמין חומה סבבם כמין מעזיבה (ילירה א י). אש ממים חקק וחצב בה כסא הכבוד ואופנים ושרפים (שם יא). — ואמר המשורר: ושואב ממקור האור מבלי דלי, ופועל הכל בלי כלי, וְחָצֵב וחקק, וטהר וזקק, וקרא אל העין ונבקע, ואל היש ונתקע (רשב"ג, כ"מ). דהרות משמרתו מחנות עליות, גם בכס רום שבתו יחצוב בגויות, מעשה מרכבתו שם בארבע חיות (ר"י הלוי, יבעך). — *וְחָצֵב מפיו, הוציא דברים מפיו: ובו יושב עוטה אורה, חוצב מפיו תלמוד תורה (יול' א ר"ה, מלך במשפט).

— ב) *בענין יצירת קולות המבטא: חקק וחצב בה עשרים ושתים אותיות יסוד (ילירה א י). עשרים ושתים אותיות חקקן חצבן שקלן והמירן צרפן וצר בהם נפש כל היצור ונפש כל העתיד לצור (שם ב ב). שבע כפולות בגד כפרת חקקן הצבן צרפן וצר בהם כוכבים בעולם (שם ד ג). — ופָעוּל: עשרים ושתים אותיות יסוד חקוקות בקול חצובות ברוח קבועות בפה בחמשה מקומות אחה"ע בומ"ף גיכ"ק דטלנ"ת זסשר"ץ (שם ב ג). והקול והרוח והדבור שהאותיות חקוקות וחצובות וקבועות בו נקרא רוח הקדש (רמב"ן, פי' ילור' ב ג). —ג) *בחכמת הלשון, שם חצוב, מלה חצובה משרש פלוני, כמו נגזר: חנם אשר היא מתנה בלא מחיר חצוב מן הילדים אשר חנן אלהים וכגון מלת רקם אשר הוא חצוב מן רק והמם נוספת בו וכן תהיה אומר תהום חצוב מן תוהו (הגיון הנפש לבר חייא א). ופעולת אכף בבאן חצובה מן ואכפי עליך לא יכבד (שם ג). והשטח או הפרוש שהוא חצוב מן ויפרשו (הוא, ס' התשבורת א). וכן המשובע המשומן כל אחד מהם [שמו] חצוב מן מנין צלעותיו (שם).

— נִפע', נֶחְצַב, יֵחָצֵב, יֵחָצְבוּן,—שחצבו אותו, א) נחצבו דברים באבן, נחקקו בכלי הד האותיות בתוך האבן, **: eingehaut w. ; être engravé ; be graven** מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויחקו בעט ברזל ועפרת לעד בצור יֵחָצְבוּן (איוב יט כג-כד). ואין דבר שלא יצא מפי הגבורה ונחצב על הלוחות שנאמר קול יי' הוצב להבות אש (מכי' יתרו ט). — ואבנים מסלעים: צריך שתהא חציבתן (של האבנים) בקודש ובקודש יחצבו (ירוש' יומ' ג מ ג). — ועמוד מהסלע וכדומה: אדם רואה עמוד נאה אומר ברוך המחצב שנחצב ממנו (מד"ר במות טו). — *ובהשאלה: מטי הרג הסליל והטלילם בטל, משם צדק נהול לילדותיו טל, נֶחְצַב כצור אטם זרם מלהטל (ר"א קליר, תפל' טל, אאגרה). ומשהם מפארים עוד לא שונים, כי בנהר דינור שחים ונתנים, ועוד מנו נחצבים ומחדשים כראשונים, שבח והלל ורון לאל משננים (יולר שבת שקל', אז ראית). —*ובהשאלה ביחס לקולות המבטא: וביציאת הקול מן הגרון הגיהור יוצא מפה ויחצב דמות אותיות כפוף ופשוט (פי' ילור' לר"י ברללוני 208).—ב) *בדקדוק, מלה נחצבת משרש מהשרשים, נגזרה ממנו, נסתעפה ממנו: שהם יוצאים מעקר ויתיצב וכמוהו אם לא ישים עליהם נויהם שהוא נחצב מן והבמות תשמנה

— [1]) כבר פקפק ברט (SWU, 22) אם פעל זה הוא מהשרש חצב באבנים, כי אמנם אין זו הסתעפות טבעית ומליצה טבעית.

(ר"מ ג'יקטיליה, אות' הנות לר"י חיוג).

— פע', חָצַב, — שחצבוהו מסלע וכדומה, ובהשאלה נולד: הביטו אל צור חֻצַּבְתֶּם ואל מקבת בור נקרתם הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם (ישע' נא א-ב). — ואמר הפיטן: טרם כל מפעל הצב, יזם במחשבת צור חָצַב, כאחור יקדם בתוך נחצב (יוצר א ר"ה, את חיל). ויפשט רקמה ותולע, וילבש רמה ותולע, ולעפר ישכב, וישוב אל יסודו אשר ממנו חָצַב (רשב"ג, כ"מ).

— הפע', הֶחֱצִיב, מַחְצִיב, מַחְצֶבֶת, — הִכָּה, הרג: עורי עורי לבשי עז זרוע יי' עורי כימי קדם דורות עולמים הלוא את היא הַמַּחְצֶבֶת [1]) רהב מחוללת תנין (ישע' נא ט). —ואמר הפיטן: עורי המחצבת רהב לגוים, באתי והושת לי דרך בעזים, אני ישנה זך הגוני בחרוזים (יוצר ב פסח, גן נעול).

— פִּע', ״חִצֵּב, — ביחס להאותיות: שהוא חיצב (את האותיות) להפריד זו מזו (פי' יליר', מיוח' לראב"ד ב ב).

ב.*חצב, ממנו א.*חָצָב, ואולי ב.*חָצַב.

ב.*חָצַב [2]), פ"י, —א) חָצַב קנה במים וכדומה, השקיעו, eintauchen ; enfoncer ; to immerse: (כדי) שלא יהיה זה דולה מחצי הבור שהוא רשות חבירו וכן זה בשל זה לפיכך מצריך ראשי הקנים שיהיו בולטין מן המים למעלה טפח או חוצבין [3]) ראשי הקנים במים טפח (ר"ח ערוב' פו:). — ב) שאב מים, schöpfen ; puiser ; to draw: למנוע הדלי מלילך ולחצוב [3]) המים מרשות חבירו וכו' (שמקוים להם שאין) דלי מהלך וחוצב מים חוץ מארבעה (ר"ח ערוב' פו:). כדלי שחוצבין בו מים מן הנהר (ערוך, ערך חלכא).

*חָצָב, ש"ז, מ"ר חַצָּבִים, — כמו חוֹצֵב, מי שאומנותו לחצב אבנים: החצב שמסר לסתת (ב"מ קיח:). כאדם שהוא אומר להבירו כה מלאכתו של פלוני כסף נגר חצב כך מעשה אלהים (והזהיר, שמות קטו.).

א.*חָצָב [1]), ש"ז, מ"ר חֲצָבִים, — כד של חרס גדול, gros. ird. Krug ; grande jarre ; gr. eart. jug: חצבים גדולים שיעשו בב' לוגין (ספרא שמיני ז). לא היו כונסין אותו (את היין) בחצבים גדולים אלא בחביות קטנות (מנח' ח ז). מלודיות ועד לחמיות בחצי לוג מלחמיות ועד חצבים גדולים בלוג רבן יוחנן בן זכאי אומר חצבים גדולים שיעורן בב' לוגין (כלים ב ב). וכן היה (ר"ש) אומר בחצבים גדולים שנקבו שעורן מלא מיצה שנייה של קנה (שם ט ח). ולא היו כונסין אותן (את הענבים) לא בחצבים גדולים ולא בחביות קטנות (תוספתא מנח' ט י). מביאין חצבין שהן כדין לבנות וטחין אותן באדמה שמעורב בה סממנין ומדבקין בה מאותו זרע תלתן וזרע פשתן ועד שיוצאין מבית המרחץ מלבלב ואוכלין איתו ומצנן אותן מצפרני רגליהן ועד שער ראשיהן (תנו' הגא', הרכבי מז).

ב.*חָצָב [2]), ש"ז, — ירק ממין הבצלים, יגדל בא"י במקומות החול, וקוראים לו גם יבצל העכבר, ובלעז בצל הים, Meerzwiebel ; scille ; squill: אין נוטעין יחור של תאנה לתוך החצב [3]) שיהא מקירו

---

[1]) יש מגיהים הַמְּחֹצֶצֶת.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן. — [3]) כך כתוב בנוסח' פרוש ר"ח בש"ם וילנה, ובהיות שכתובה מלה זו שם שליש פעמים בתוך סגנון העברי ופעם אחת בסגנון ארמי: וקא חציב דלי מיא דביני ביני, ע"כ, אין שום ספק בדבר שאין כאן שום שבוש אלא באמת כתב הר"ח חצב במשמ' זו. וראיה ברורה לאמתות מלה זו במשמ' זו מה שהערוך פרש השם חצובה עפ"י הפעל חצב הדלי מים מהנהר. ולא נתברר לי מקור פרוש זה ממי לקחו הערוך. ולא העיר קוה' מאומה ע"ז. ולא מצאתי שום מקור למלה זו לא בעברית הקדומ' ולא באמצ' שבתלמוד ומדרשים, אף לא בארמ' וערב', ואיני יודע כלל מאין לקח לו הר"ח פעל זה במשמ' זו, ואיך קרה הדבר כי לא בא פעל זה במשמ' זו בשום מקום אחר וזולתי שני המקורות הללו. ועכ"פ צריך להניח, כי בזמן ההוא היה הפעל חצב

נהוג בהדבור הארמי החי והיה שגור בפיהם ובשגירת הלשון השתמש בו ר"ח גם בעברית, כמו שקרה כזאת בהרבה מלים מהלשון הארמית וכמו"כ אח"כ מהלשון הערבית. ואולי זה הוא המקור להשם א.חָצָב.

[1]) בארמ' חצבא: רב נחמן תקן חצבא בת תשעה קבין (ברכ' כב.). נקרקש בנכתמא אחצבא (ע"ז יב:). האי דשדי מיא מפומא דחצבא משום ציבתא (חול' קה:). הני חצבי שחימי דארמאי כיון דלא בלעי טובא משכשכן במים (ע"ז לג:). הני נשי דמליין חצבייהו מיא מ"ט לא משנין (ביו"ט) משום דלא אפשר היכי לעבדי דמליין בחצבא רבה לימלי בחצבא זוטא הא קא מפשי בהילוכא וכו' (בבת קמח.). הני נשי דשקלן חצבייהו ואזלן ויתבן אפומא דמבואה (ביצ, ל.). וכן בסור' חצבא, ותרג' ב"ע בערב': אלג'רה ד'את אלאד'אן אלת'ב, ר"ל כד גדולה בעלת אזנים, ובכלל כד גדולה. וגם באשור' חַצְבּוּ בעין זה.

[2]) רק עבר' וארמ', ועי' הערה לקמן. — [3]) כך גרס' הערוך, וכך במשנ' עם גוף פרוש הרמב"ם בערב', ובב"י. בנוסח' החצוב. והנה נעלם כבר מהקדמונ' איזה ירק

(כלא' א ח). ההצב ר' שמעון אומר כלאים (בכרם) וחכמים אומרים אינו כלאים (תוספתא שם ג יו). מטלטלין את החצב מפני שהוא מאכל לצביים (שם שבת יד ח). המצר והחצב מפסיקין בנכסי הגר אבל לענין פאה וטומאה לא (כ"ב קנה.), ועי' *חֲצוּבָה.

ג. *חָצָב, ש"ז, — מין תמר קשה, harte Dattelart; dattls dures; hard dates: אף דקל טב וחצב[1]) ונקליבס אסור למכור לעכו"ם (ע"ז א ה).

חַצֶּבֶת[2]), ש"נ, — חלי, ∞אַדֶּמֶת, Röteln, Masern; rougeole; measles: דע כי החצבה היא כאלו היא גדרה אדומה ואין הפרש ביניהם ברוב הענינים ואמנם ההפרש ביניהם שהחצבה אדומיית והיא קטנת השעוריות וכו' (קאנון ד א ד ח). ויקרה לנערים חצבה על הגוף והם נקודות כמין נשיכת הפרעושים או גדרי והוא כמין פלפלין (מ' הלדכי, ש"א ה א). והרע שבכל מיני החצבה והגדרי הוא שמראהו כעין ציין הבנפסג' הלח (שם).

חַצָּבוּת, ש"נ, — אומנות החַצָּב: ויקראו כל הכמה מחכמת הפילוסופיה מלאכה עיונית ויקראו כל אחת מהנגרות והחצבות ומה שדומה להן מלאכה מעשית (מלות הגיון יד).

*חֹצֶד, ש"ז, כמו ג. *חָצָב, עי"ש.

קראו היהודים בשם זה, ועפ"י דברי אבא אריכא (כ"ב נו.) שהעיד שבו תיחם יהושע את הארץ, אמרו המפרשים (ר"נ גאון, ר"ח ואחרים) שהוא צמח ששרשיו בקעים עמק וזקוף בקרקע ואינם נוטים לכאן ולכאן. ואמר רה"ג (תש' הגא', הרכבי מז). שהוא אלתי'ל בערב'. אבל, כבר הוכיח עמנואל לֶו (J. Löw. Festchr. J. Levy's 70 Geb.) כי זהו הירק ממין הבצל הרשום בפנים, עפ"י עדותו של חכם הצמחים Achersohn, כי עוד היום נוהגים הפלחים בטרבלוס וגם באלעריש לתחם את שדותיהם בצמח הבצלי הזה, וכן העידו סופרי הרומאים שהיה נָהוג בזמן ההוא לתחוב יחור של תאנה בירק הבצלי הזה לשמר על התאנה מפני התולעים, וגם בדבר אכילת הצבאים העיד החכם שוינפורט כי מינים דומים לזה בא"י הם באמת מאכל צבאים.

[1]) כך בערוך וכ"י, והנוסח' במשנ' ירוש' הצד. והנה כבר פרשו בגמ' שם (יד:). שהוא קשבא, והוא בערב' קשב a), תמרים יבשים. וערוך ורמב"ם פרשו במשמ' קני הסכר, מפני שחשבו כי קשבא הוא קצב b) בערב' (לֹו, בהלמ"ח).

[2]) בערב' חצבה c).

---

a) قشّ b) قصب c) حصبة

חצד[1]), ממנו *חָצַד, *חֲצִידָה.

חָצַד, פ"י, — חָצַד את התבואה מן השדה, קָצַר: כשתתחיל לחצוד ולקצור הקליפות לא תכלה פאת שדך שהנשמה נקראת שדה (נעם אלימלך, קדוש'). — נפע', *נֶחְצַד, — שחצדוהו: קמה אלמתי היא אגדת הקציר הנחצד (הפרש' לריב"ג, אלס). רב יהודה וכו' התיר לעקור פשתן כי לא יחצד כי חצידתו היא עקירתו עם שרשיו (פי' מס' מכקין לר"ש היתום).

חצה[2]), ממנו א. חָצָה, א. חֵצִי, מֶחֱצָה, מַחֲצִית, חֲצוֹת, *חִצּוּי.

א. **חָצָה**, פ"י, חָצִיתִי, אֶחֱצֶה, וַיַּחַץ, וַיֶּחֱצֵם, יֶחֱצוּ, יֶחֱצוּן, יֶחֱצוּהוּ, — א) חָצָה דבר, חלק אותו לשני חלקים שוים, halbieren; partager en parties égales; to halve: שא את ראש מלקוח השבי באדם ובבהמה אתה ואלעזר הכהן וראשי אבות העדה וְחָצִיתָ את המלקוח בין תפשי המלחמה היצאים לצבא ובין כל העדה (במד' לא כו-כז). וממחצית בני ישראל אשר חָצָה משה מן האנשים הצבאים (שם מב). ומכרו את השור החי וְחָצוּ את כספו וגם את המת יֶחֱצוּן (שמות כא לה). וַיַּחַץ (יעקב) את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות (בראש' לב ח). — *וכינ' עם כנוי: מביא עשרון שלם וחוצהו ומקריב מחצה בבקר ומחצה בין הערבים (מנח' ד ה). — *ומק': שרצו לעשות מחיצה שרצו לחצות (כ"ב ג.). — ופעול *חָצוּי, חֲצוּיָה, בהנדסה, מצבה חצויה: והתמונה הזאת קורין לה מצבה חצויה מפני שהיא מחצית התמונה אשר הקדמנו פרושה אם אתה חולק אלכסון ראשה אל אלכסון תושבתה תהיה נחלקת לב' מצבות חצויות (ר"א בר"ח הנביה, התשברת ד). — ובהרחבה חִלֵּק בכלל, גם לחלקים לא שוים, וגם ליותר משנים, teilen; partager; to divide: וַיַּחַץ את הילדים על לאה ועל רחל ועל שתי השפחות (בראש' לג א). וַיַּחַץ את שלש מאות האיש שלשה ראשים (שופט' ז יו). ויקח את העם וַיֶּחֱצֵם לשלשה ראשים (שם ט מג). יכרו עליו חברים יֶחֱצוּהוּ בין כנענים (איוב מ ל). — וְחָצָה הנחל, עבר בתוך הארץ והגיע: ורוחו כנחל שוטף עד צואר יֶחֱצֶה (ישע' ל כח). — ואמר המליץ: והיום אל תהי חרד

---

[1]) בארמ' חצד, בערב' חצד a).

[2]) רק עבר' וכנענ'. קצת קרוב בערב' חט'י b).

---

a) حصد b) حظي

לשברך, ואל יהיה למחר יום אסונך, ולא תפחד במו נחל תלאות ואף אם י ח צ ה עד צואריך (רפ"ע פלקיירה, גרי היגון ד). — וחצה את ימיו, הגיע עד חצי ימי חייו: ואתה אלהים תורדם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם (תהל' נה כד). — ומפני החרוז והמשקל אמרו הפיטנים גם חַץ, חַצַת, במקום חָצָה, חָצִית, כאלו היה נע"ו: לילה חַצַת, ראש מחצת, תנין רעצת, ראש לויתן רצצת (יוצ' ב פסח, נעבר). במעטה לבושך אור בקר הגהת בין וידונים חַצַת בקרח הנורא (מוס' כר קלוני', אמיץ כח). הן בחלום חזיונה על בהט שש סחרת, על הררי ציונה נגלה סלם חוברת אז קול זמיר אומרת, זה שער השמים, מן חַץ במקלו מים, אדמת קדש הרקימה (כנף רענג', הן בחלום). — ב) *חָצָה בין, כמו חצץ, היה למחצה: אימתי ח צ ה האש בין העליונים לתחתונים לא במתן תורה (מד"ר ברא' ד).

— נפע', נֶחֱצָה, עת' יֵחָצֶה, יֵחָצוּ, תֵּחָצֶה, תֵּחָץ, — שחצו אותו, נֶחֱלַק: ויכה את המים וַיֵּחָצוּ הנה והנה ויעברו שניהם בחרבה (מ"ב ב ח). ועשיתי אתם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה לכלם למלך ולא יהיה עוד לשני גוים ולא יֵחָצוּ עוד לשתי ממלכות עוד (יחזק' לז כב). — וליותר משני חלקים: וכעמדו תשבר מלכותו וְתֵחָץ לארבע רוחות השמים (דני' יא ד).

— הפע', *הֶחֱצָה, מַחֲצָה, מַחֲצִים, — כמו חָצָה: והניזק והמזיק בתשלומין משלמין חצי נזק מיכן ש מ ח צ י ן את הנזק (ירוש' ב"ק א ב ג). פחת שפחתתו מיתה מ ח צ י ן בתי (בבלי שם לד.).

ב.*חָצָה, פ"י, — חָצָה את שִׁנָּיו, כמו: חצץ: ולא יקטמנו (את עץ הבשם) ל ח צ ו ת בו שיניו ולפתוח בו דלת (תוספתא שבת ה י). נוטל אדם קיסם ל ח צ ו ת בו שיניו (שם יו"ט ג ח).

*חָצוּב, ש"ז, — כמו א.*חָצָב, עי"ש בהערה.

א.*חֲצוּבָה, ש"נ, מ"ר חֲצוּבוֹת, — כמו א.*חָצָב: ר' יוסי בן חנינא אמר ח צ ו ב ו ת מפסיקין לפיאה (ירוש' פאה ב טו ד). הכנים עמו (נח בתבה) זמורות לפילים ח צ ו ב ו ת לצבאים וזכוכית לנעמיות (מד"ר שמות לא). שבעולם הזה מתחמים באבנים ו ב ח צ ו ב ו ת אבל לעתיד לבא מתחמין באבנים טובות ומרגליות (פסיק' דר"כ, עניה סוערה).

ב.*חֲצוּבָה[1], ש"נ, מ"ר חֲצוּבוֹת, — מצב בעל שלש רגלים ישמש לתשמישים מתחלפים, Dreifuss, trépied ; tripod: (היו המטבעות שמצא מונחים) כשורה מהו כ ח צ ו ב ה[1]) מהו כסולם מהו (ב"מ כה.). כיצד הן (האילנות המכורים) עומדין רב אמר כשורה ושמואל אמר כ ח צ ו ב א (ב"ב פג:). — ובפרט *חֲצוּבָה של ברזל ששופתים עליה הקדרה בכירה: וצריך ללבן ה ח צ ו ב ה שקורין דרייפוס (מהרי"ל, הלכ' פסח), ח צ ו ב ה[2]) צריך ליבון (סגה' רמ"א, שו"ע או"ח תנא ד).

1) עי' הערה לקמן.

*חָצוּי, — א) פָּעוּל מן א.חָצָה, עי"ש, — ב) ש"ז, במלאכת השיר: והחלק הב' (של השיר) יקראוהו ה ח צ ו י והוא שיהיו בו שני חרוזים נבדלים אחד בדלת הראשונה ואחד בדלת השנייה (רס"ע אבן דנאן, פרק בשיר, ניכויאר).

חצון, — עי' חִיצוֹן.

*חָצוּף, ת"ז, — נקב' חֲצוּפָה, מ"ר חֲצוּפִים, חֲצוּפוֹת, — עז פנים מאד, שמצא עז בלבו לעשות ולדבר בגאוה וגסות מה שאינו יאות או מה שהוא חוץ מדרך העולם, arrogant ; frech: שנים שדנו דינן דין אלא שהוא נקרא ב"ד ח צ ו ף (ירוש' ברכ' ז יא). למלך שהיו לו שתי בנות אחת ח צ ו פ ה ואחת כשירה (שם תענ' ג סו ד). בני ח צ ו פ ה אלו עזי פנים (כלה רבתי א). ג' ח צ ו פ י ם הם ח צ ו ף בחיה כלב בעוף תרנגול ובאומות ישראל[3]).

— [1]) פרש ר"ח: זה למעלה מזה כמקום מורד, ע"כ, והובא גם בערוך, והובאו שם בערוך עוד פרושים מתחלפים. אך בענין עמידת האילנות המכורים שאמר שמואל או ר' יוחנן (ב"ב פג:) שעומדים כחצובה, דברי הכל שהכונה היא שהם עומדים כמו ראשי שלש זויות המשלש. כך הערוך: פי' שהן משולשין שנים זה כנגד, זה והג' יוצא זנב. ע"כ. וכן רש"י (ערוב' פס: וב"מ כאן) וכן רשב"ם (ב"ב שם) קנקן שיש לו ג' רגלים. ו כן רמב"ם (מכיר' כה ג): בד"א כשהיו שלשה האילנות עומדין כמו שלשה פטפוטי כירה ששופתין עליהן את הקדרה. ע"כ. ואין לה למלה זו אח בשאר הלשונות האחיות בצרוף זה ממש, אך בצרוף קרוב לזה יש בערב' מלה שבמשמ' היא דומה לה ממש, והוא השם שִׁגַ'אב a) שהוא מצב של שלשה רגלים בעץ יתלה בו הרועה את נאד המים שלו כדי שיצטנן. וכבר הזכרתי פעמים אחדות חלוף ח—ש, צ—ג' בשתי הלשונות. — [2]) ופרשו המפרשים שם: הוא כלי שיש לו ג' רגלים ומעמידים הקדרה או המחבת עליה.

[3]) ואמרו שם: אתה סבור שהוא לגנאי ואינו אלא לשבחן או י ה ו ד י או צ ל ו ב.

a) شِجاب

(מד"ר שמות מג). ומה הנטר הזה חצוף כך הכנעניים חצופים (בס שה"ש, אתי מלבנון). — והנפש: אמר לו יצחק (לאברהם) אבא אוסרני בידיי וברגליי שהנפש חצופה היא שלא אראה המאכלת בא עלי ואקרטע ואיפסל מן הקרבן (פסיק' רבתי מ).—והפנים: אין בן דוד בא אלא בדור שפניו חצופות וחייב כלייה (מד"ר שה"ש, התחנה).—ובהשאלה, שָׁעָה חֲצוּפָה, שיקרו בה מקרים לא הגונים: ר' חוקיהו בשם ר' אבהו (היה מתפלל) יהי רצון לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו משעות החצופות הקשות הרעות היוצאות ומתרגשות לבוא בעולם (ירוש' ברכ' ס ת ד). בשעה שאתה רואה שעה חצופה אל תעמוד כנגדה אלא תן לה מקום (אגד' ברא"ש מו). — והארץ: אמר ר' זירא בא וראה כמה היא חצופה ארץ ישראל שעדיין עושה פירות (מד"ר איכ', פתית').

***חֲצוֹר**, ש"ז, — שה"פ מן חצר, פעולת התקיעה בחצ׳צרת, בשופר וכדומה: עונות מותה, עבודות מאחה, עבודות מנחה, קול חֲצוֹר שופר (ר"ה קליר, אאא דעי).

חֲצוֹצְרָה, — עי' חֲצֹצְרָה.

חֲצוֹת, ש"נ, — בפרט חֲצוֹת הלילה, הזמן שנחלק בו הלילה לשני חלקים שוים, שכבר עבר ממנו חלק אחד כמדת החלק שנשאר עוד ממנו, **Mitternacht ; minuit ; midnight**: כה אמר יי' כַּחֲצוֹת הלילה אני יוצא בתוך מצרים (שמות יא ד). חֲצוֹת לילה אקום להודות לך (תהל' קיט סב). רגע ימתו וַחֲצוֹת לילה יגעשו עם ויעברו (איוב לד כ). — *ובלי השם לילה: מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה דברי ר"א וחכמים אומרים עד חצות ר"ג אומר עד שיעלה עמוד השחר (ברכ' א א). בדקה עצמה בשחרית ושימשה בעד בחצות וראת במנחה (ירוש' נדי' א מט). — *תִּקּוּן חֲצוֹת, עי' תִּקּוּן. — *ובמשמ' חצי, חלק האחד של שני חלקי דבר, בפרט של הלילה: שנחלק הלילה (לאברהם) ובחצות הראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר ובא לו לחצות לילה של מצרים (רש"י ברא' יד טו).

א. חֲצִי[1], חֲצִי, ש"ז, סמי' חֲצִי, כנ' חֶצְיוֹ, חֶצְיֵנוּ, מ"ר *חֲצָאִים, *חֲצָיִים, — חלק אחד משני חלקים שוים של דבר שלם, **Hälfte ; moitié ; half**: ועשו ארון עצי שטים אמתים וָחֵצִי ארכו ואמה וָחֵצִי רחבו ואמה וָחֵצִי קמתו (שמות כה י). כי למועד מועדים וָחֵצִי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה (דני' יב ז). ולא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הגד לי הַחֵצִי הוספת חכמה וטוב (מ"א י ז). ויאמר המלך גזרו את הילד החי לשנים ותנו את הַחֲצִי לאחת ואת הַחֲצִי לאחת (שם ג כה). ובניהם חֲצִי מדבר אשדודית (נחמ' יג כד). — וסמי': ויקח משה חֲצִי הדם וישם באגנת וַחֲצִי הדם זרק על המזבח (שמות כד ו). חֲצִי היריעה העדפת תסרח על אחרי המשכן (שם כו יב). והיתה הרשת עד חֲצִי המזבח (שם כז ה). ויאכל חֲצִי בשרו (במד' יב יב). בלול בשמן חֲצִי ההין (שם יה ט). לתשעת המטות וַחֲצִי המטה (שם לד יג). וישכב שמשון עד חֲצִי הלילה ויקם בַּחֲצִי הלילה (שופט' יו ג). ויגלח את חֲצִי זקנם (ש"ב י ד). אם תתן לי את חֲצִי ביתך לא אבא עמך (מ"א יג ח). ויצא חֲצִי העיר בגולה (זכר' יד ב). ומש חֲצִי ההר צפונה (שם ד). שבוע אחד וַחֲצִי השבוע (דני' ט כז). עד חֲצִי המלכות וינתן לך (אסת' ה ג). בַּחֲצִי ימו יעזבנו (ירמ' יז יא). ושמרון כַּחֲצִי חטאתיך לא חטאה (יחזק' יו נא). לַחֲצִי שבט המנשה (דבר' ג יג). מֵחֲצִי מטה מנשה (יהוש' כא כז). כְּבַחֲצִי מענה צמד שדה (ש"א יד יד). — ובמשמ' בְּתוֹךְ, באמצע: ויעמד השמש בַּחֲצִי השמים (יהוש' י יג). ויכרת את מדויהם בַּחֲצִי (ש"ב י ד). — ונחלק לַחֲצִי, לשני חלקים שוים: אז יחלק העם ישראל לַחֵצִי חצי העם היה אחרי תבני בן גינת להמליכו והחצי אחרי עמרי (מ"א יו כא). — וכנ': ויעש למזבח מכבר וכו' מלמטה עד חֶצְיוֹ (שמות לח ד). (כל ישראל) עמדים מזה ומזה לארון וכו' חֶצְיוֹ אל מול הר גרזים וְהַחֶצְיוֹ[1]) אל מול הר עיבל (יהוש' ח לג). חֶצְיוֹ (של העץ) שרף במו אש על חֶצְיוֹ בשר יאכל (ישע' מד יו). ולחצי שבט המנשה נתן משה בבשן וּלְחֶצְיוֹ נתן יהושע עם אחיהם מעבר הירדן ימה (יהוש' כב ז). ואם ימתו חֶצְיֵנוּ לא ישימו אלינו לב (ש"ב יח ג). ותקשר כל החומה עד חֶצְיָהּ (נחמ' ג לח). והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם חֶצְיָם אל הים הקדמוני וְחֶצְיָם אל הים האחרון (זכר' יד ח). — ובמשמ' באמצע: ונבקע הר הזיתים מֵחֶצְיוֹ מזרחה וימה (שם ד). — ובסהמ"א: תורמין בצל קטן שלם ולא חצי בצל גדול (תרומ' ב ה). השואל את הפרה שאלה חצי היום ושכרת חצי היום (ב"מ

[1]) משרש חצה.

— [1]) יש סוברים שצ"ל וחציו.

ת כ). אדם משחרר חצי עבדו (ירוש' קדוש' א ס). נותן חצי קנס לרבו וחצי כופר ליורשיו (גיט' מג.). חצי כופר (ב"ק מ.). חצי נזק (שם). דבר ולא חצי דבר (ב"ב נו:).—וככל': שתי ידות לככר משלש לקב חציה לבית המנוגע וחצי חציה לפסול את הגויה (ערוכ' ח ב). מי שחציו עבד וחציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד (גיט' ד ה). בית פירות לי בידך וכים מלא מעות לי בידך אין לך בידי אלא חציין ושלישן (תוספתא שבוע' ה יז). נעול כולה כלחוץ פתוח חציה כלפנים וחציה כלחוץ (ירוש' שבת א ג). נתן לו פרוטה ואמר הבא לי בחציה נרות ובחציה פתילות והלך והביא בכולה נרות בכולה פתילות (תוספתא מעי' ב ט). חציה שפחה וחציה בת חורין שנתקדשה (גיט' מג.). וכי מצינו דמים שחציין חטאת וחציין עולה (יומ' טו.). נטל הקב"ה כל מימי בראשית ונתנם חציים ברקיע וחציים באוקיינוס (מד"ר בראש' ד). ולעולם יראה אדם עצמו חציו זכאי וחציו חייב (שם קהל', זכוכי מות). — ומ"ר: שתי חביות ובהן כשני חציי זיתים (אהל' ח ו). מפטם לחציין פטור וכו' שמן שפטמו לחציין פטור (כרית' ה.). אין הפסח לחצאין אלא או כולן יעשו בטומאה או כולן יעשו בטהרה (ירוש' הור' ח מו:). אמר רב יוסף אין נזירות לחצאין (נדר' פג.). היו מפטמין אותה (את הקטרת) לחצאין לפיכך יחיד שפיטם לחצאין חייב (כרית' ו:). שני חצאי זיתים בתוך הבית (ירוש' פסח' ג ל.). חמשה בקר אמר רחמנא ולא חמשה חצאי בקר (ב"ק עא:). — ׳חצי שעה פלונית: התחלת זמן תמיד של בין הערבים מכי מתחיל להעריב דהיינו מחצי שבע ולמעלה דהא חצי שש וחצי שבע חמה עומדת בראש כל אדם וקודרת כנגדה למטה ואינו נוטה לשום צד ומחצי שבע ולמעלה נוטה ברקיע למערב סמוך למנחה מהתחלת שבע (רש"י שבת ט:). — ׳חֲצִי קֹטֶר, עי' קֹטֶר. — ׳זוּשֵׁם מטבֵע, Mark: פיזרו ממונם לתת להגמון ולפחה ולשריו ולעבדיו ולעירונים כנגד ארבע מאות חצאים כדי לעוזרם ולא הועיל להם מאומה (מעש' הגזר' ממגנצא).

ב.**חֵצִי**, ש"ז, — כמו חֵץ: ויאמר (יהונתן) לנערו רץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא ירה וְהַחֵצִי להעברו ויבא הנער עד מקום הַחֵצִי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא הַחֵצִי ממך והלאה וכו' וילקט נער יהונתן את החצי[1] ויבא אל אדניו (ש"א כ לו-לח). ׳ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרעיו ויצא הַחֵצִי מלבו ויכרע ברכבו (מ"ב ט כד).

׳**חָצִי**, ת"ז, נקב' חָצִית, — בצורת הַחֵץ: ושלב ישר מחלק הראש בארך לשני חצאים יאמר לו לבדו חציו וכשיבחן מצד חבור עם הכללי אז יאמר לו שפודיי (קאנון א א ה ב).

׳**חֲצִיב**, ש"ז, מ"ר חֲצִיבִים, כנ' חֲצִיבִי, — דבר שממנו נחצב דבר, ובהשאלה כנוי לאבותיו של אדם: והוא נמלט לקאשטילייא אשר שם מקום הורי ושם בית חציבי, ואז שלל רכושי עד בלי די ובז טובי וכספי עם זהבי (ר"י אבראבנאל, תלונה על הזמן, או"ב ב).

***חֲצִיבָה**, ש"נ, — בש"פ מן חָצַב: צריך שתהא חציבתן (של האבנים) בקודש (ירוש' יומ' ג מ ג). חציבת קברו והתוך תכריכין (רש"י ביצ' ו.). החוצב דבר מה להכין אותו באופן שיהיה נאות לשמו בבנין ההוא וע"י החציבה ישוער ויוגבל בתאר מיוחס אל האומן המלאכותי (נוה שלום א ז). — ׳ובהשאלה: הקיקת וחציבת התהו והבהו ר"ל כל הנמצאות שנרשמו בהם (פי' יציר', מיוח' לראב"ד א י).

׳**חֲצִיבוּת**, ש"נ, — בהנדסה ותכונה, נקודה ששם שני קוים פוגשים זה בזה וחצבים זא"ז: ההקפה בגלגל ההקף באחת משתי נקודות החציבות אם מן נקודת החציבות שיתחיל להתנועע לצד מזרח שהוא גובה ההקף או מן נקודת החציבות שיתחיל להתנועע לצד מערב שהוא שפל ההקף (ג"ע לר"א הקראי, קדוה"ח ב). — וסגולת החציבה: והזכיר (בעל ספר יצירה) חקק כנגד תהו שהוא דק בתכלית הדקות כי הוא יש מאין וחציבה כנגד בהו כי היא מקבלת החציבות והוא הפרד חלקי הנחצב זה מזה (פי' יציר', מיוח' לראב"ד א י).

׳**חֲצִידָה**, ש"נ, — בש"פ מן ׳חָצַד: התיר לעקור פשתן כי לא ייחצד כי חצידתו היא עקירתו עם שרשיו כדי לכסות בו (פי' מבקין לר"ש היתום).

׳**חָצִין**[2], ש"ז, — מין קרדום, כשיל: המסר הגדול ויתד של מחרישה וסכין של טבחים וחרב של אושכפים

---

[1]) כך הכתיב, והקרי הַחִצִּים, בס"א הַחִצִּים כתיב וקרי.

[2]) ביונ' ἀξίνη, בארמ' חצינא: וחצינא דנגרי

והציץ ההרשים וקורנם של בשמים (רמב"ם שבת כה ט).

***חֲצִיפוּת**, ש"נ, — מדת החָצוּף: או השתוממתי על חציפות גדולה כזאת (שד"ל, מכת' רמז). — ואמר המליץ: בהבל ימירו את כבודם, והרמה תפלח את כבדם, בחֲציפותם יבעטו במוסר, וצלם מעליהם יוסר (הקד' תוכח' מוס' לעזר' הבבלי).

***חָצִיץ**[1], ש"ז, מ"ר חֲציצים, — דבר החוצץ: ספק רשות עם הארץ מדרסו וחציצו והסיטו טהורין לחולין וטמאין לתרומה (תוספתא חגי' ג כח). שיעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני (ערוכ' ד.).

***חֲצִיצָה**, ש"נ, — בה"פ מן חָצַץ: משום חציצה (כ"ק פב.). לא אמרו חציצה בפחות משלש על שלש אלא במקום בגדים (זבח' יט.). חציצה הפוסלת בטבילה (רש"י ערוכ' ד.). — ואמר הפיטן: חֲציצַת חפיפת לכלוך שרץ הלה, טבילת טהרת צנור מימך יקלה, כי אתה ה' רב טוב וסלח (סליח' ער"ה, אכ לרחס). — ובהשאלה: ואמר הפילוסוף עצימת העין חציצה בפני התאוה (מאמ' השכל לרהכ"ן, דבור א).

חָצִיר[2], ש"ז, סמ' חֲציר, מ"ר *חֲצירים, — א) עשב, ירק, Gras; herbe; grass: לך בארץ אל כל מעיני המים ואל כל הנחלים אולי נמצא חציר ונחיה סוס ופרד (מ"א יח ה). כי יבש חציר כלה דשא ירק לא היה (ישע' טו ו). וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים (שם מד ד). והיה השרב לאגם וצמאון למבועי מים בנוה תנים רבצה חציר לקנה וגמא (שם לה ז). הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך חציר כבקר יאכל (איוב מ טו). מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבדת האדם (תהל' קד יד). המצמיח הרים חציר נותן לבהמה לחמה (שם קמז ח-ט). גלה חציר ונראה דשא ונאספו עשבות הרים (משלי כז כה). — ולדמיון לקצר החיים ומהירות הכליה: ויושביהן קצרי יד חתו ובשו היו עשב שדה וירק דשא חציר גגות ושדמה לפני קמה (ישע' לז כז). כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה יבש חציר נבל ציץ כי רוח יי' נשבה בו אכן חציר העם (שם מ ו-ז). מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן (שם נא יב). עדנו באבו לא יקטף ולפני כל חציר ייבש (איוב ח יב). כי כחציר מהרה ימלו וכירק דשא יבולון (תהל' לז ב). אנוש כחציר ימיו כציץ השדה כן יציץ כי רוח עברה בו ואיננו (שם קג יה-יו). יהיו כחציר גגות שקדמת שלף יבש (שם קכט ו). — ואמר המליץ: הלא איש עת בוה נבחן ונבר הכל חסדו כציץ או כחצירים (מנח' מלוגוגו, דרך חיים ב). — ובהרחבה, השדה שבו יצמח חציר, Aue, Wiese; pré, prairie; meadow: והיתה נוה תנים חציר לבנות יענה (ישע' לד יג). — ב) ירק ממין הבצלים, רחב העלים, ישתמשו בו לתבל בו התבשיל וחי ללפת בו את הפת, Porree; poireau; leek: זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשאים ואת האבטחים ואת החציר [1] ואת הבצלים ואת השומים (במד' יא ה). החציר וירקות שדה שליקטן להטיל בהן רשאי להטיל בהן למאכל בהמה אין רשאי להטיל בהן (תוספתא שבי' ה יו). ומי שהוא עצור יזהר מאלו הדברים שכתבתי וישתה מרות שור במים פושרין או דבש שנתבשל עם מיץ דם או מיץ עלי החציר והעולשין עם דבש (מ' אלדכי, ש"א ד). — ומ"ר *חֲצירים: לא הוזכרו רמוני בדאן וחצירי גב אלא שיהיו מתעשרין ודאי בכל מקום (כלים יז ה). — ואמר המליץ: ולא תשתה עדי תרעב ותצמא והכבד באחרית האבילה והרדל עם צנון גם החצירים באוכלך אל תתאו מים (כ"י תריזי, רפוא' הגוייס).

***חֶצֶלֶת**, ש"נ, מ"ר חֲצָלות, — כעין מחצלת מגמי, מנצרים וכדומה לחתל בו דברים: כל החוצלות

(שבת קכג:). מרא וחצינא (ערוכ' עז:). באתרא דתנא דירן איכא תרתי חציני לרבתי קרי לה כשיל ולזוטרתי קרי לה מעצד (כ"ק קיט:). — וכן בסור' חצינא, ותרגם ב"ע: אלקאדום אלפאש, הקרדום הגרזן. וגם בערב' יש שם זה וממש בצורתו העברית חָצִין a), ואמר אבן אלאערבי שהוא אחד משמות הפאש (הגרזן): אלחצינ אלחדת'אן ואלמכשאה, ואמר אבן שידה אלחצינ הוא פאש (גרזן) בעל פה אחד, ואמרו שהוא משמש בלשון זו"נ. וכבר הטיל פרנקל (Fr. Aram 86) ספק בערביותו ואמר כי נשאל בערב' מארמ', עכ"פ הודה בכשרותו השמית ודחה דעת האומרים שהשמיים לקחוהו מהיונים, ואדרבה רגלים לדבר כי היונים לקחוהו מהשמיים, וכבר קים ואשר זאת עמנ' לו בהערות לקרויס עפ"י השם האשורי חַצִּנ.

[1]) מן חצץ.

[2]) בערב' חצ'ר b) ירק, ומחצ'רה c) מקום דשא.

a) خصين b) حضر محضرة

prairie. — [1]) ת"א כרתי, וכן רסע"ג ואלכראת', וכן ריב"ג ורש"י. רק ראב"ע פקפק בין השם הכללי של חציר והשם הפרטי. וכבר דחה לָו (I. Löw X XIII, 278) את ההשערה התמוהה של אחד החדשים, ושהסכים לו גם נסטלה, שצריך להגיה במקום חציר הצים, שהוא שם מצרי להזונים. בודאי לא לזונים התגעגעו בני ישראל.

טמאות טמא מת (עדי׳ ג ז). חוצלות [1]) של שעם ושל גמי ושל שק ושל ספירא (סוכ׳ כ:). — ואמר הפיטן: עגלה גוי מפצלת, טלאיו סך כבחוצלת, אני חבצלת (יולר ב פסח, אפיק רנן).

א. חצן, ממנו חֹצֶן, חֵצֶן.

חֹצֶן[2]), ש״ז, כנ׳ חָצְנִי, — החֹב, Busen; giron bosom: כה אמר אדני יי׳ הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בְּחֹצֶן [3]) ובנתיך על כתף תנשאנה (ישע׳ מט כב). גם חָצְנִי נערתי ואמרה ככה ינער האלהים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה מביתו (נחמ׳ ה יג). — ואמר המשורר: חמד זמן הרע היותנו נחים ולשקיט ככפיר נער, ונחלוש לשבית גבול שוטם הצנו להפריד אוהבים נער (רמב״ע, תרשיש ז). — ונער חצנו, במשמ׳ התעורר לעשות דבר והשליך כל העכובים: וכאשר ראיתי כי העצה טובה, והתוכחה חשובה, ולא מצאתי לה תשובה, כי היא מבור השכל שאובה, ומהר הבינה חצובה, אז את חצני נערתי, ויהבי על בוראי השלכתי (מ׳ אלדבי, הקד׳ ש״א). — ובמשמ׳ ״הזרוע: ויבשה הזרוע ורפתה הימין ונחלש החוצן ונהרם השן (ר״י אלחריזי, היתיאל יג).

חֵצֶן, ש״ז, כנ׳ חִצְנִי, — כמו חֹצֶן: שלא מלא כפו קוצר וְחִצְנוֹ מעמר (תהל׳ קכט ז).

ב. חצן[4]), ממנו אולי ״הֶצִין.

***חצף**[5]), ממנו *חָצוּף, *הֵצַף, ״חֲצִיפוּת, *חֻצְפָּה.

[1]) ואמרו שם: מאי חוצלות אמר רב אבדימי בר המדורי מרזובלי מאי מרזובלי אמר ר׳ אבא מזבלי ר״ש בן לקיש אומר מחצלות ממש (שם כ.).

[2]) בערב׳ הקדומה חִצ׳נ a), ובערב׳ ההמונית ח׳צ׳נ b), ופרושו החֹב, מה שתחת האצילים ועד החלצים, ואעפי״כ יאמרו חַצ׳נ אלולד, נשא את הילד בזרועו. ועי׳ הערה לקמן. — [3]) תרגמו השבעים ϗόλπα, ור״ל בחֹב. ת״י: וייתון בניך בציבין. ע״כ. מנחם: הזרוע והעליה. רש״י כמו בית השחי. רד״ק: זרוע או כנף הבגד. וכן שאר המפרשים הקדמונ׳ והחדשים.

[4]) קבעו הערבים שרש ח׳ צ נ להשם ח׳צינ, אך שום פעל אין ממנו. וגם בעלי המלונים האשורים הביאו השם חצין. בשרש חצן. ופרנקל במקום הנזכר למעלה אמר כי אולי נגזר שם זה משרש חצה במשמ׳ חֵלֶק, ובהוספ׳ ־ין.

[5]) בארמ׳ וסור׳ חצף. בערב׳ קצת דומה לו צפק d) במשמ׳ גסות של האריג ועזות הפנים.

a) حضن b) حُضن c) صفق

***חָצַף**[1]), — קל נמצא בתו״מ בסגנון עברי רק בפעול חָצוּף, עי׳ זה הערך.

— הפע׳, *הֶחְצִיף, פ״ע, — היה חָצוּף, התנהג כמו חצוף: למלך שעשה סעודה וזמן אצלו אורחים וכו׳ אמר להם לא דייכם שניוולתם פלטין באבנים ובעצים שעמדה לי בכמה יציאות אלא מחציפין אתם וקושרין עלי קטיגוריא (מד״ר קהל׳, מה יתרון). כל המחציף פניו במלכות בית דוד מתחייב הוא (למעלה) (שם, טובה חכמה). שלא החציף להעבירה על דת (מרדכי כתוב׳ קפ״ו). יש אתו אחזת מרעים ואגודת פועלי און מינים ואפקרוסים מחזיקים ואומרים לו הגבה שמלתך מחציפים פניהם נגד יראי ה׳ ושומרי תורתו (אגר׳ ספורנו, JQR VIII, 518). — ובמשמ׳ פ״י, החציף עצמו: לא הוצרך שרות תחציף עצמה כל כך כתמר (ר״י קלרו, מגיד מישר׳, ויגש).

— פִּע׳, ״חִצֵּף, פ״י, — עשהו חָצוּף: לכל הבא עלינו מעט קצפת, לרעה עזרו גוי עז חִצְּפַתָ, כף עין בעין מפרוע אספת, כלפי חסד זרוע גבוי חשפת (סליח׳ כ עי״ת, תוחלת).

— פֻּע׳, ״חֻצַּף, מְחֻצָּף, מְחֻצֶּפֶה: נוותיו שמאד יפות, חנפות בם מאוספות, וזומם עם מנאפות, וכל דוות מחוצפות (מבורך בן נתן, לקו״ק סז).

— הִתפ׳, ״הִתְחַצֵּף, — כמו החציף: ואזכר להם דברי עוונות ראשונים והחוצפות אשר התחצפו אותם החכמים בשם וסכלים בפועל על דברי רבינו מימי עולם ושנים קדמוניות (אגר׳ ר׳ הלל החסר, טעם זקנ׳ עב:).

״חָצָף[2]), ש״ז, — מין ממיני השחין: כחצף הנה יעלו צמחים קטנים בגוף או באבר אחר הזיעה מאד או מעט החפיפה בעת הרחיצה (קאנון ד ז ג ח).

***חֻצְפָּא**, — עי׳ *חֻצְפָּה.

***חֻצְפָּה**[3]), ש״נ, — מדת החָצוּף, Frechheit; arrogance: גור אריה יהודה מלמד שנתן לו גבורה של ארי וחוצפה של גוריו (מד״ר ברא׳ צח). וימהר וירוץ אליו לקרוא תגר על מדה זו וכו׳ ומי

[1]) בארמ׳ חציף: חציף עלי בר ישראל דמפריט חטאיה (סוט׳ ז.), ומצוי הרבה.

[2]) בערב׳ חַצַף a).

[3]) בארמ׳ חוצפא: בעקבות משיחא חוצפא

a) حَصَف

גרם לו החוצפה הזאת הלא הוא אשר נשמן בזמן טובו (ר"מ אלביך, איוב טו כו). ואוכר להם (לחכמי אשכנז וצרפת) דברי עונות ראשונים והחוצפות אשר התחצפו החכמים בשם וסכלים בפועל על דברי רבינו מימי עולם ושנים קדמוניות (אגר' ר' הלל החסר, טעם זקנ' עב:). — ומשל: חוצפה[1]) מלכות בלא כתר (רב נחמן, סנה' קה.). חוצפה אפילו נגד השמים מועילה (רב ששת, שם).

א.חֲצַץ, ממנו א.חָצָץ.

א.חָצָץ[2]), ש"ז, מ"ר חֲצָצִים, חֲצָצֶיךָ, — א) אבנים קטנות חלקות, Steinchen, Kies; caillou, gravelstone: ויגרס בֶּחָצָץ שני הכפישני באפר (איכ' ג יו). ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חָצָץ (משלי כ יז). — ואמר הפיטן: תחתיות ארץ זמר שמעו תנו צדקותיו חצץ הולכי נתיבות (מסו' כר קלוני', עבודה, אמיץ כח). — ומ"ר, בהשאלה לברקים: זרמו מים עבות קול נתנו שחקים אף חֲצָצֶיךָ[3]) יתהלכו (תהל' עז יח). — ואמר הפיטן: הסיר אופני גלגלם, ונהגם בכבדות להכשילם, זרמו עבות למולם, חצציך הלכו לשכלם, טבעו בבוץ רגלם (יולר ז פסח, אכד). — וכמו חֵץ, ואמר המשורר: הטוב כי יטמא מענהו מרמה ויצהל ויאהל במקהל רשעים, וישלח חצציו ברקיו וחציו לכלות מנאציו ומטעה וטועים (ר"ש כונאפיד, תגי קול). — ב) *מחלת האבן בכליות: ישתתפו הכליות והמקוה בסבת הולד השתן והחצץ כי החצץ ישלם הולדו מחמר נפעל ומכח פועל (קאנון ג י ח). ואעפ"י שיובדלו שני החצצים הנה יהיה חצץ הכליות יותר רך ויותר קטן ויותר נוטה לאדום וחצץ המקוה יותר גדול (שם ו כ ד). הולדת החצץ לא יהיה כי אם במקוה ובכליות (פרקי משה ו). והחצץ הנולד בכליות ובכים השתן מתילד מליחה עבה מתקשה (מ' אלדבי, ש"א ד). והחצץ המתילד בכים השתן אמנם התילדו יהיה בחללו וכו' (שם). — ואמר המליץ: אם תחזה זרים בעזות מצח, חצים לנגדך כוננו על יתר, אם יארבו לך ופחי רצח, חנם לרגלך טמנו בסתר, ד'ם דוד לצור עליון והוא לנצח, יביא

יסגי ויוקר יאמיר (סוט' סוף ט). — [1]) גוף המשל בארמ': אמר רב נחמן חוצפא אפילו כלפי שמיא מהני. אמר רב ששת חוצפא מלכותא בלא תאגא היא.

[2]) בערב' חֲצַי a). — [3]) ריב"ג: אבני הברד.

a) حَصَي

בכליותם חצצים יתר, אמנם מאומה בחרי אל תעש, כי לאוילים יהרג הכעש (מתק שפת' לרע"פ 582). — ג) *כנוי להראשונה משלשת הטפות המרות שהממונה על נשמת המת מטיף לתוך הכוס שהוא משקה אותה מיד אחרי הפרדה מהגוף: ואיזהו כוס התרעלה בצאת הנשמה מהגוף הממונה הזה הנקרא כוס התרעלה אוחז בו ומשקהו כוס תרעלה ובכוס הזה ג' טיפות הא' חצץ והא' מר ממות והא' קובעת (ראש' חכמה, היראה יג).

ב.*חָצָץ, ש"ז, — מקום המְחִצָּה: בית שחצצו בנסרים וכו' טומאה בבית כלים שבחצץ טהורין טומאה בחצץ כלים שבבית טמאין (אהל' יה ד). חצצו (את הבית) מארצו וטומאה בחצץ (תוספתא שם טו ד).

ב.חצץ[1]), ממנו א.חָצָץ, חֹצֵץ.

א.חָצַץ[2]), — קל לא נמצא.

— פִּעֵ', חִצֵּץ, בינ' מְחַצֵּץ, מְחַצְּצִים, — חִצֵּץ את פלוני, דבר על לבו והעירו וזרזו והלהיבו לדבר מהדברים, בפרט הלהיבו בדברים וכדומה למלחמה על האויב, aufmuntern, ermahnen, anreizen; exciter, encourager, pousser à, exhorter; to incite, encourage, exhort: לבי לחוקקי ישראל המתנדבים בעם ברכו יי' רכבי אתנות צחרות ישבי על מדין והלכי על דרך שיחו מקול מְחַצְּצִים[3]) בין משאבים

[1]) בערב' חצ'צ' a), ועי' הערה להפעל.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כבר העיר ר"י חיוג: מחצצים בקלות ושרשו להדגש. ע"כ. וכן החדשים. ונתלבטו המפרשים הקדמונ' והאחרונ' בפרוש מלה זו. השבעים תרגמו ἀνακρουμένον, שר"ל ההודפים ודוחים לאחור. הירונ' תרגם כלל לא לפי הנוסחה המסורה, אלא כאלו היה כתוב: במקום שנשברו מרכבות האויב. ת"י מבאר דרך דרש במליצה ארוכה: מאתר דהוו אנסין להון ונסבין מה דבידיהון בית מכונת לסטין ומתובת מוכסין על גובין בית שקיא דמיא לאתר דהואה נפקן בנתא דישראל לממלי מיא דלא הואה יכלין לאשמעא קל טרפת פרסת רגליהון מן קדם סנאה ומעיקא. ע"כ. והנה מהירונ' ומת"י נראה קצת כי היתה להם גרסה „מקום" תחת „מקול", אך תרגום השבעים הוא לפי הנוסחה המסור: מקול. מהמבארים היהודים הקדמונים הראשון הוא מנחם, אמר וז"ל: מקול מחצצים ויצא חצץ כלו פתרונם לפי ענינם סדרים ומערכות וכה פתרון מקול מחצצים מקום מערכות המלחמה ומסדרי הקרב מקום הנורא שם יתנו צדקות יי'. ע"כ. ר"י חיוג פרש מחצצים במשמ' חץ, אך הביא כי יש מי שפרשו

a) حضض

שם יתנו צדקות יי' צדקת פרזונו בישראל אז ירדו לשערים עם יי' (שופט' ה י"א).

מחצצים כמו מספר חדשיו חֻצצו. ריב"ג הסתפק בהודעה שכבר נזכרה מלה זו בספ' אותיות הכפל, ובעצמו לא פרש כלום, ונראה כי הסכים לפרושו של ר"י חיוג מלשון חץ. רש"י הביא בתחלה דעת פרושו של מנחם, והוסיף וז"ל: ד"א מקול מחצצים בין משאבים כשהייתם הולכים בין משאבים לשאוב מים הייתם יראים מקול אבני' חלוקי הנחל קיזל"ש בלעז שהעובר עליהם נשמע קולם והייתם יראים שלא ירגיש בכם הע"ג מעכשיו אין לחוש על זאת. ע"כ. רד"ק בהשרשים ובפרושו כמו ר"י חיוג: יורי החצים, וכן רלב"ג, וכן אברבנאל, וכן רוב הבאים אחריהם מהמפרשים היהודים. רק אבן ב ר ו ן דמה מחצצים להפעל הערבי חצ a) שפרושו הוא רץ במהרה. מהמפרשים הנכרים, הנה גזנ' בעצמו פרש בתחלה כמו"כ במשמ' חץ, ואח"כ במשמ' מחלקים, ור"ל מחלקים השלל, וכך קצת החדשים. וקצתם (הופמ', קניג ואחרים) פרשו מכים בתף לפי קצב הקול, Takt schlăgende, ואחרים פרשו רועים, ויש מי שהגיהו הגהות מתחלפות במקום מחצצים: מצחקים, מחצצרים, וכיוצא בזה. אך כל הפרושים האלה דחוקים גם לפי הגזרה ובפרט לפי הענין, ואף אחד מהם אינו מספיק ואינו נותן למליצת הכתוב משמעה טבעית, וכלם שללים ממנו כל העֹז והרעננות של השירה הקדומה הזאת. וכבר הודה בזה הויפט בתנ"ך המגון (P. Haupt, SBOT), והשמיט כל הפסוק הזה מתוך הנוסחה העברית, מפני שאי אפשר לדעתו לרפאו ולהחזיר לו צורתו הקדומה ומשמעתו הטבעית. וגם האהרון שבהמפרשים הנכרים, Marti, גם הוא מודה כי כל הפרושים אינם מניחים הדעת, ורק על פי הדחק הוא מסכים להגהה מצחקים במקום מחצצים, ותרגם: Horch wie man scherzt, fröhlich ist zwischen den Tränkrinnen,— ובעבר': האזינה איך מתלוצצים, הכל עלז שם בין השקתות. וכעין זה מתרגמים רב שאר המתרגמים הנכרים, ומחלישים את כחה של השירה הקדומה ומהפכים אותה לדברים שאין בהם כלום מרוחו של הזמן ההוא. וכל זה מפני שנעלם מכלם המקור האמתי של מלה זו, והוא השרש חצ'צ' b) הרשום בהערה להשרש, שהוא משמש בערב' במשמעה שיהסתי בגוף הערך להפעל העברי חִיֵּץ, ושפרשוהו המְּלוּנים הערבים בהפעלים הנרדפים חַת' c) וחַרַצ' d), שמשמעתם היא: העיר והסית והלהיב את פלוני לדבר. ואמר אלאזהרי וז"ל: ויקאל חַצַ'צְ'ת e) אלקום עלי אלקתאל תחצ'יצ'א אד'א חרצ'תהם, ע"כ, ובעבר': ויאמרו חַצַ'צ' את העם ל מ ל ח מ ה כשהעירוהו והסיתוהו והלהיבוהו לזה. ובבנין הכבד חַאצַה f) עליה מחאצה, העיר והסית כל אחד מהם את חברו. הרי לנו עדות שאין ספק בה, כי השרש ח צ ץ ובפרט בבנין הכבד חַאצֵץ, ממש כמו מחצצים שלנו, משמש בלשון הערבית בפרט בענין הסתה והלהבה את העם למלחמה על האויב, וע"י משמעה זו להפעל מחצצים מקבלת כל מליצת הכתובים האלה כונה טבעית, עזה, לפי מעמד נפש העם בימי השופטים, כשכֹּחות נעוריו ורוח הכבוש והמלחמה המו והתגעשו בקרב נפשו בכל תקפם, והכתוב הזה, שלפי כל הפרושים של הקדמונ' והחדשים נדמה אחד מהיותר בלי טעם ומשֻבשים שבמקרא, מתראה לנו לפי הפרוש החדש אמתי בנוסחתו המסורה בלי שום צרך להגהות בדויות, וטבעי ועז לפי כל הענין. רק הפעל ש י ח ו שבפסוק הקודם, לפי פרושו הרגיל, מקלקל את טבעיות המליצה, וכבר הניפו החדשים את חרבם גם עליו, ורובם הגיהו שירו במקום שיחו. ואולם, גם כאן, הנוסחה המסורה היא האמתית ו א י ן צ ר ך ב ש ו ם הגהה, אלא שאין שיחו זה מלשון שיח ודבור הרגיל בעבר', כ"א הוא כמו"כ פעל קדום, שלא השתמשו בו אולי הרבה אח"כ בעבר' ונשמר לנו בהשיר הקדום הזה, ועודנו חי בלשון הערב', והוא השרש הערבי שיח a), בשין, עפ"י המנהג הקבוע בין שתי הלשונות האלה שהשין בהאחת היא שין באחותה, ומשמש במשמ' זהירות ו ה ת א מ צ ו ת ע ו ז ה ו ח ז ק ה בדבר מהדברים: שאיח b) אלרג'ל ג'ד פי אלאמר, ר"ל היה זהיר והתאמץ בהדבר, וגם פעל זה שמש בפרט בענין הזהירות וההתאמצות והקנאה במלחמה: קאל אבו זויד אלהזלי ירת'י רג'לא מן בני עמה ויצף מואקפה פי אלחרב וכו' בדרת אלי אולהם פשבקתהם ו ש א י ח ת קבל אליום אנב ש י ח,— ובעבר': אמר אבו זויד אלהזלי בקוננו על אחד מבני דודו ובתארו מנהגו במלחמה וכו' השכמת אל ראשניהם והקדמת אותם ושחת (ר"ל והתאמצת) עוד לפני היום כי אתה שיח (אמיץ וזהיר). ואמר אלאזהרי: שאיח אי קאתל, — ר"ל נלחם עם פלוני. ואין שום ספק בדבר כי במשמ' זו השתמש במלת שיחו גם המשורר העברי בקריאת זרוזו אל חוקקי ישראל ורוכבי האתונות ויושבי על מדין והלכי על דרך, וקרא להם: ש י ח ו מקול מ ח צ צ י ם בין המשאבים, ר"ל הזדרזו והתאמצו וקנאו קנאה גדולה, הנה קול המעירים והמלהיבים את העם למלחמה על האויב, שם הם מתנים ומספרים צדקות אלהי ישראל לעמו. אז ירדו לשערים עם יי'. רק המלה מִקול קצת קשה, ויותר היתה המליצה חלקה לו היה כתוב קול, בלי המֵם. אך קושי זה הוא גם לפי פרושי שאר המפרשים, ובמקום כל השבושים ששבשו החדשים בכתוב זה לא נחטא אם נרשה לנו הגהה קלה אחת ונמחוק את המם שבראש המלה מקול. ואולי אין צרך גם בזה, כי לא מן הנמנעות הוא שתהיה מ זו לא במקום המלה מִן

---

a) حض b) حضض c) حثّ

d) حَرِض e) حَضَضْت f) حاضّة

---

a) شيح b) شايح

חֹצֵץ[1], ת"ז, — מתעורר ומשתוקק ושקד לעשות דבר בעז וחרון, **aufgereizt; excité; incited**: מלך אין לארבה ויצא חֹצֵץ[2]) כלו (משלי ל כז). —

ואמר המליץ: וילך ח ו צ ץ[1]), ואחר לכתו שב מדרכו והוא מרוצץ (ר"י אלחריזי, איתיאל יד).

ב.חָצַץ, — קל לא נמצא במקרא.

— פע', חֻצַּץ, חֻצָּצוּ, — נ ק ב ע במדה וכמות קבועה, **bestimmt sein; être fixé; be fixe**: כי מה חפצו בביתו אחריו ומספר חדשיו חֻצָּצוּ (איוב כא כא).

— קל, יחָצַץ, — קבע ויִחֵד: וכשיות רום שירתם חפצת, וכקדושת מרום קדושתם היות פצת, ובכנוי שם גבוה שמותם חִצְצַת, אלים בשם אלים, אלהים בשם אלהים, (יוצ' ב פסח, בעשר מכות).

— התפ', יהִתְחַצֵּץ, — הסתדר: לך יחד גוי אחד תהלתך יעריצון, מחנותם ארבעתם למול כסאך י ת ח צ צ ו ן, נוראים ונשאים כעין קלל יתנוצצון (יוצר, אראלים).

ג.*חָצַץ, פ"י, עת' יַחְצֹץ, בינ' חוֹצֵץ, — הבדיל, עשה מְחִצָּה בין שני דברים, **scheiden, eine Scheidewand machen; séparer, établir une cloison; to partition**: בית ש ח צ צ ו בנסרים או ביריעות מן הצדדים או מן הקורות (אהל' יה ז). בית ש ח צ צ ו בקנקנים וטח בטיט (שם ו ג). תנור ש ח צ צ ו בנסרים או ביריעות (כלים ח א). תנור ש ח צ צ ה לשנים והוסק אחד מהן (תוספתא כלים ב"ק ז ז). — ובהרחבה, הבדיל באיזה דבר בין שני חלקים: היה ישן בטליתו ואינו יכול להוציא את ראשו מפני הצנה ח ו צ ץ בטליתו על צוארו וקורא ק"ש (ברכ' כד:). — ובמשמ' פ"ע, היה לִמְחִצָּה, חָצַץ בפני דבר, כאלו היה מְחִצָּה בפני הדבר ההוא ומנע את הדבר לעבור: יש מביאין את הטומאה ו ח ו צ צ י ן מביאין את הטומאה ולא ח ו צ צ י ן ח ו צ צ י ן ולא מביאין לא מביאין ולא ח ו צ צ י ן (אהל' ח א). אלו ח ו צ צ י ן באדם חוטי צמר וחוטי פשתן והרצועות שבראשי הבנות (מקו' ט א). טפח על טפח על רום טפח מרובע' מביא את הטומאה ו ח ו צ ץ בפני הטומאה (אהל' ג ז). אם סוכה שיש

אלא מ המשקל מפול, והמלה מקול היא שם מנע"ו כמו מָאור, מָנוס. ויש גם בצירי המם מֵרוץ, וגם בחירק ודגש אחריו מִשּׁוט, וכמו גם בערב' מִקַאל a) כמו קאל, לשם הפעולה לדבור, ותהיה גם מִקּוֹל צורה עתיקה נרדף להצורה קול, ויצאה אח"כ מהשמוש. ויש בכתוב זה עוד מלה מסֻפקה, והיא המלה משאבים, שלא באה במקרא אלא במקום הזה בלבד, ופרשוה רוב הקדמונ' והחדשים במשמ' מקום שאיבת המים. והנה, אע"פ שגם לפי הפרוש החדש יתכן בעצם הדבר שנאמר כי הכונה היא שבמקום שאיבת המים הלהיבו את העם למלחמה, בכ"ז צריך להעיר כי אין פרוש זה הוץ מכל ספק, והתרגומים הקדמונ' אינם מסכימים כלם בתרגומו. בנוסחה המקובלה של השבעים מלה זו מתורגמת אמנם במשמ' כעין מקור שאיבת מים, אך בנוסחה אחרת היא מתורגמה במשמ' עליזי מלחמה, ובתרגומו של עקילס הגר מתורגמה מלה זו καταλέγοντον, שר"ל הקרואים לעבודת הצבא. ואין לזה אתרגום שום מקור בשרשים העברים, ולכן אין להניח כי ה ס ב ר ה ש ל ו בעצמו עפ"י גזרה שגזר מלה זו מאחד מהשרשים המצויים, ועל כרחנו אנו צריכים להניח כי הוא שמע משמעה זו מאותם שלמד אצלם הלשון העברית, וזו ששמע מלה זו בדבור העברי או הארמי במשמ' זו, אעפ"י שלא מצאנוה אח"כ בתלמוד, שרגיל בו השמוש למושג זה בהמלה מ ו כ ת ב, שהוא תרגום מרומית. עכ"פ תרגומו של עקילס להמלה משאבים, שהוא נאה מאד להפעל מחצצים לפי הפרוש החדש, בודאי ראוי להתבונן בו. ועי' עוד ערך מַשְׁאָב. ואין צריך לתמוה כי באו בשירה זו כ"כ מלים שלא היו שגורות אח"כ בלשון. אדרבה, היה צריך לתמוה אלמלא לא נמצאו בה מלים כאלה, כי הכל מודים שהיא אחת מהיותר עתיקות שנשארו לנו מהלשון העברית, ובודאי נתחברה בזמן הנצחון, ובהיותה שירה שלמדוה על פה נשארה כהויתה ולא נמחקו צורות המלים לפי התפתחות הלשון אח"כ.

[1]) מן ב.חצץ, ועי' הער הלקמן. — [2]) גם בפרוש, מלה זו התקשו הקדמונ' והחדשים. השבע' תרגמו εὐτάκτος. שמשמ' היא בסדר, במשטר של חיל מלחמה. הירונ' **per turmas**, ר"ל גדודים גדודים. מנחם פרש גם הוא לפי הענין מלשון ערוך במערכות מלחמה. ר"י חיוג במשמ' חץ. רד"ק: ויצא חצץ יש שפרשוהו מאוסף והנכון שהוא מחענין הזה שפרשנו מענין חתיכה ויהיה חוצץ פעל קל או שם תאר רוצה לאמר אעפ"י שאין לו מלך יצא כולו ביחד מ ח ת ך וכורת העשבים והאילנות להשחית. ורוב החדשים כמו השבעים ומנחם. ואעפ"י שמשמ' זו וכמו"כ של הירונ' נאותות לפי הענין, אך אין להן מקור ברור בשרשי הלשון, ולכן יש לפרשו במשמ' השרש ב.חצץ שלמעלה, והכונה היא: אף שאין לו להארבה מלך להעירו ולהלהיבו למלחמה, אעפי"כ הוא יוצא בעז והתעוררות ותשוקה כאלו הסיתוהו והלהיבוהו לזה. — [1]) כאן שהמלה חצץ אמורה ל י ח י ד אין מקום להפרושים של הקדמונ', אלא שהמליץ בחוש הלשון שלו השתמש ברגש טבעי במלה זו במשמ' של זריזות ואמץ הרוח, והוא ההפך מרוצץ שאח"כ.

a) مِقَال

לה פתח הרי היא חוצצת על גבה (תוספתא שם ג ח). סם יבש שעל גבי מכה והכותל שבעין הרי אלו אין חוצצין הדם והדיו והדבש והחלב ושרף התות ושרף התאינה וכו' יבשין חוצצין לחין אין חוצצין ושאר כל השרפין בין לחין בין יבשין הרי אלו חוצצין (שם מקוא' ו ט). אם הקפיד עליו (על הכלי) חוצץ הוא לטבילה ואם לאו אינו חוצץ לטבילה (ירוש' פסח' ג ג). שלא יהא דבר חוצץ בין בשרו למים (ערוב' ד:). נימא אחת קשורה חוצצת שלש אינן חוצצות (שם). מין בשאינו מינו חוצץ או אינו חוצץ (יומ' נח.). וכל דבר שחוצץ בטבילה בגוף חוצץ בנטילת ידים לחולין ובקידוש ידים ורגלים במקדש (חול' קו:). שהיה דבר חוצץ בין הבזיכין ללחם ובין הלחם לשלחן (מד"ר במד' ד). — ואמר הפיטן: עושה מצוה באימה ויראה ובודק עצמו מחוצצי טבילה (עבודה, תכנת כל אלה).

— פע', *חִיצֵץ, — כמו חָצָה, חִלֵּק לחצי: עושין פשרה ומחצצין ביניהן לזה חצי ולזה חצי (רגמ"ה כ"ב קלג:).

ד. *חָצַץ, פ"י, — חָצַץ את השִׁנַּיִם בקיסם, הכניס הקיסם בין שתי שנים והוציא משם מה שנשאר ביניהם מן האכל וכדומה, mittels Zahnstocher die Zähne reinigen; curer les dents; pick one's teeth: נוטל אדם קיסם משלפניו לחצוץ בו שיניו (כיל' ד ו). מטלטלין עצי בשמים להריח בהן וכו' אבל אסור לחצוץ בו שיניו (גמ' שם לג:).

— פע', *חִצֵּץ, מְחַצֵּץ, מְחַצְּצִים, — כמו הקל: חמשה דברים נאמרו בקלומות (בקרומית) של קנה אין שוחטין בה ואין מוהלין בה ואין מחצצין בה את השנים וכו' (ירוש' שבת ח יא ג).

*חֲצָצָה, ש"נ, מ"ר חֲצָצוֹת, — כמו חֲצִיצָה: א"ר יוחנן לא חצצות ולא הסיטות ולא רשות היחיד ולא עם הארץ אצל התרומה (ירוש' תגי' ב עח ג).

*חֲצָצִי, ת"ז, — של החצץ, של חלי החצץ: והקולנגי (הכאב) מתחיל פתאם בזמן קצר והחצצי מעט מעט ויתחזק באחריתו (קאנון ג יו ג יז). ואם יתרכבו רפואות מהסממנים החצציים ראוי שיערב בהם מינים מהסממנים שיהיו עוזרים להם על פעולתם (שם ג יח ב ז). וגם ישתו (החולים במחלת החצץ) המימות שיבושל בהם הרפואות החצציות והמפתחות אותם (שם). המימות החדות אשר לפעמים ישחינו העור אם יושם בהם הרפואות החצציות ויטבל בהם בגדים בעודם חמים ויונחו על מקום החצץ יתיכוהו (שם).

חִצְצֵר[1], פ"י, בינ' מְחַצְצֵר, — תקע בַּחֲצֹצְרָה: ובניהו ואליעזר הכהנים מחצצרים[2] בחצצרות לפני ארון האלהים (דהי"א טו כד). והכהנים על משמרותם עמדים והלוים בכלי שיר יי' אשר עשה דויד המלך וכו' והכהנים מחצצרים[2] נגדם (דהי"ב ז ו). ויפנו יהודה והנה להם המלחמה פנים ואחור ויצעקו ליי' והכהנים מחצצרים[2] בחצצרות (שם יג יד). — והשמיעה החצצרה קול: וכל הקהל משתחוים והשיר משורר והחצצרות מחצצרים[2] הכל עד לכלות העלה (שם כט כח).

חֲצֹצְרָה[3], ש"נ, מ"ר חֲצֹצְרוֹת, — כלי נגינה של נפיחה, כעין שופר עשוי ממתכת, Trompete; trompette: עשה לך שתי חצוצרת כסף מקשה תעשה אתם והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה וכו' ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצצרות וכו' וכי תבאו מלחמה בארצכם וכו' והרעתם בחצצרת וכו' ובראשי חדשכם ותקעתם בחצצרת על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם (במד' י ב-י). וכלי הקדש וחצצרות התרועה בידו (שם לא ו). וכל עם הארץ שמח ותקע בחצצרות (מ"ב יא יד). ובניהו ויחזיאל הכהנים בחצצרות תמיד לפני ארון ברית האלהים (דהי"א טז ו). ועמהם הימן וידותון חצצרות ומצלתים (שם מב). וכהרים קול בחצצרות ובמצלתים ובכלי השיר (דהי"ב ה יג). ובעת החל העולה החל שיר יי' והחצצרות ועל ידי כלי דויד מלך ישראל (שם כט כז). ומבני הכהנים בחצצרות זכריה בן יונתן (נחמ' יב לה). זמרו ליי' בכנור בכנור וקול זמרה בחצצרות וקול שופר הריעו לפני המלך יי' (תהל' צח ה-ו).

א. חָצֵר[4], ממנו חָצֵר.

חָצֵר, שז"נ, סמי' חֲצַר, כנ' חֲצֵרוֹ, ועם ה המקום הָחָצֵרָה, מ"ר חֲצֵרִים, חֲצֵרוֹת, — א) כפר קטן, קבוצת בתים בשדה, Weiler; hameau; hamlet: ובתי החצרים אשר אין להם חמה סביב על שדה הארץ

[1]) נגזר מן חצ'צרה, עי"ש. — [2]) למערבאי מחצצרים כתיב מחצרים קרי, למדנחאי מחצצרים כתיב וקרי.

[3]) לא נתברר מקורו.

[4]) אמרו החכמים כי הוא השרש חצ'ר a) בערב', שמשמש בלשון זו במשמ' היה במקום מן המקומות, דר בו. ובעצם משמ' חָצֵר שבעבר' משמשת בערב' מלה קצת דומה לחצר והיא צחן b).

a) حضر b) صحن

יחשב (ויקר' כה לא). וכל החצרים אשר סביבות הערים האלה (יהוש' יט ח). ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר (ישע' מב יא). כי חצרים בנו להם המשררים סביבות ירושלם (נחמ' יב כט). ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפנה באחזתו (יהוש' כא יב). זאת נחלת בני ראובן למשפחותם הערים וחצריהן (שם יג כג). אלה בני ישמעאל ואלה שמתם בחצריהם ובטירתם (בראש' כה יו), ועי' עיר. — ב) חצר של הבית, קרקע פנוי סביב לבית או מאחוריו, לכל צרכי תשמישי הבית, court ; cour ; Hof : ושמת את החצר (של המשכן) סביב ונתת את מסך שער החצר (שמות מ ח). ויבן את החצר הפנימית שלשה טורי גזית (מ"א ו לו). חצר האחרת מבית לאולם (שם ז ח). בלשכת גמריהו בן שפן הספר בחצר העליון (ירמ' לו י). ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עמדת בחצר נשאה חן בעיניו (אסת' ה ב). ויאמר המלך מי בחצר והמן בא לחצר בית המלך החיצונה וכו' ויאמרו נערי המלך אליו הנה המן עמד בחצר ויאמר המלך יבוא (שם ו ד-ה). וכל היתדת למשכן ולחצר סביב נחשת (שמות לח כ). ועשית את חצר המשכן לפאת נגב תימנה (שם כז ט). בחצר אהל מועד (ויקר' ו ט). ויבא אתי אל חצר בית יי' הפנימית (יחזק' ח יו). ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים (אסת' ב יא). ותעמד בחצר בית המלך (שם ה א). ויבאו אל המלך חצרה (ירמ' לו כ), אל החצר. ויבאו אל בית איש בבחרים ולו באר בחצרו וירדו שם (ש"ב יז יח). כי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמס חצרי (ישע' א יב). וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמר את חצרי (זכר' ג ז). אשרי תבחר ותקרב ישכן חצריך (תהל' סה ה). כי טוב יום בחצריך מאלף (שם פד יא). ישב במארב חצרים במסתרים יהרג נקי (שם י ח). לעשות לו נשכה בחצרי בית האלהים (נחמ' יג ז). וימתו הצפרדעים מן הבתים מן החצרת ומן השדת (שמות ח ט). חצרות קטרות ארבעים ארך (יחזק' מו כב). בשתי חצרות בית יי' (מ"ב כא ה). ומקבציו ישתהו בחצרות קדשי (ישע' סב ט). שלמה בנך הוא יבנה ביתי וחצרותי (דהי"א כח ו). באו שעריו בתודה חצרתיו בתהלה (תהל' ק ד). שאו מנחה ובאו לחצרותיו (שם צו ח). ויעשו להם סכות איש על גגו ובחצרתיהם (נחמ' ח יו). — ומצוי בסהמ"א: איזוהי חצר שהיא חייבת במעשרות רבי ישמעאל אומר חצר הצורית שהכלים נשמרים בתוכה (מעשר' ג ה). הדר עם הנכרי בחצר או עם מי שאינו מודה בעירוב ה"ז אוסר עליו (עירוב' ו א). אפילו גג או חצר מאה אמה לא ישפוך על פי הביב (שם ח י). חצר גדולה שנפרצה לקטנה (שם ט ב). חבר ועם הארץ שהיו שרויין בחצר ושכחו כלים בחצר (תוספתא טהר' ט א). חצר שהרבים בוקעין בתוכה הרי היא כמבוי (ירוש' פסח' א כז:). חצר שרובה פתחים וחלונות (עירוב' יא.). בחצר המשתמרת (ב"מ יא.). שכן בצור מושיבין שומר על פתח החצר (ניד' מז:). חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו (ב"מ יא.). אחד הלוקח ואחד השוכר בית בחצרו של נכרי (ע"ז סא.). שתי חצירות זו לפנים מזו הפנימית חייבה והחיצונה פטורה (מעשר' ג ה). גבאי קופה בשביעית לא יהו מדקדקין בחצירות של אוכלי שביעית (ירוש' דמאי ג כג:). שתי חצירות זו למעלה מזו לא יאמר העליון הריני בונה מכנגדי ועולה (ב"ב ו:). —*חצר מהלכת, בדיני ממונות, עבדו או בהמתו של אדם: חצר מהלכת היא וחצר מהלכת לא קנה (ב"ק יב.). —*חצר הקבר: חצר הקבר העומד בתוכה טהור (אהל' יח ח). ואיזה הוא חצר הקבר זו הגת שהמערות פתוחות לתוכו (תוספתא שם טו ז). — *חצר הבירה, מקום פנוי בהבירה לשום שם הקדרות ובדומה: חצר הבירה בזמן שהיא גבוהה שלש אצבעות מטמאה במגע ובאויר (כל' ז ג). — חצר־מות[1], כנוי מליצי לבית הקברות: הלך (שמואל אחרי מות אביו) לחצר מות[2] אמר להם רוצה אני את אבא (ברכ' יח:). — ואמר המשורר: ובבא עתו יצא מחצריו לחצר מות, ומצל הדריו לצלמות (רשב"ג, כ"מ). וקול יעבר נחוץ אבל אל חצר מות, מגורי מידעיו והוריו והורותיו (רא"כ"ע, כתס ...). — ג) *החלק החיצון של הרחם: היתה בודקת וכו' בחצר והיא טהורה בטרקלין והיא טמאה לא תבדוק אלא בחצר (תוספתא נידה ח ד). —*חצר הכבד, יתרת הכבד: מי שנשכו כלב שוטה אין מאכילין אותו מחצר כבוד שלו (יומ' ח ו). נשכו כלב שוטה (את עבדו של ר"י הנשיא)

---

[1] במקרא שע"פ של ארץ: את אלמודד ואת שלף ואת חצר מות (בראש' י כו), וכך שמה עד היום הזה, ובמדרש דרשו השם הזה בדרך דרש: מקום הוא ששמו חצר מות שהן אוכלים כרישים לובשין כלי פפייר ומצפים למיתה בכל יום (מד"ר בראש' לז). — [2] בסגנון ארמי: אזל אבתריה לחצר מות אמר להו בעינ' אבא וכו'.

והאכילו (ר"י) מ ח צ ר כ ב ד שלו ולא נתרפא (יהוב' בס ח מה:). — *חצר המלך, בית המשפט: ששופטי מדינה ומדינה כאשר ישפטו הדין כדת המלכות יאמרו שהמלך מצוה זה ומעניש זה ויקראו למקום משפטם ח צ ר המלך אעפ"י שאין המלך שם (ר"י אברבנאל, בראש'). — וחצר לבד, במשמ' בית דין: ראובן אנס את שמעון ומסרו ביד ח צ ר הנכרים בעלילות שהעליל עליו ואסרוהו (שו"ת רשב"א ב פג). יששכר הלך ל ח צ ר הנכרים והלשין את שמעון עד שהוציא אותיות מן ה ח צ ר לתפוס את שמעון בכל מקום שנמצא (שם פד). והתירו למלוה שימסור דינו לחצר הממונה מצד המלכות כדי להבריחו וכו' ולפרוע לו חובו (התרומות סב א ו).

·חצרון, ש"ז, מ"ר חצרונים, — אחד מאנשי חצר המלכות, Hofmann; courtisant; courtier: ויען ח צ ר ו ן אחד משרי המלך אל יגע בכם איש (ויכוח ר' יחיאל, Wagenseil 8). וראובן משיב שאינו רוצה לגלות ה ח צ ר ו נ י ם המקבלים את השוחד כי יש סכנה בדבר אם יגלה (שו"ת מהר"י קולון קעג).

·חצרן, ש"ז, מ"ר חצרנים, - כמו חצרון: שאיים אותם ח צ ר ן אחד מאדוננו המלך יר"ה (שו"ת ריב"ש רכח). והארבעה הנזכרים בראותן חמת ה ח צ ר ן הנזכר ומיראתם אותו בקשו ערבי אחר ומסר מודעה בפניו ובפני עדים כשרים שמתוך אנסם היו חותמין בברירה (שם). אינו רוצה לפרוע ראובן מה שנשבע עליו שהוציא בעבורו אם לא יגיד לו לאיזה ח צ ר ן נתן שוחד וכמה נתן לו (שו"ת מהר"י קולון קעג). אחר כל אלה הדברים היתה קטטה בין שני הבחורים הנזכ' על הבחורה הנזכ' והלכו ע"ז בפני ה ח צ ר נ י ם המלכיים והגיש כל אחד דינו לפני ה ח צ ר נ י ם (תשב"ץ ג ע).

·חצרנות, ש"נ, — מנהג החצרנים ומדותיהם ואופן דבריהם, Höflichkeit; courtoisie; courtesy: ודבר הכתוב כך על דרך צחות ו ה ח צ ר נ ו ת (קונט' הדקדוק 15). וכאשר היה קשה לחרשי הלשון להרבות לשונם אדרבה היה להם ח צ ר נ ו ת וצחות לשון שידברו במעוט האותיות (שם 17). — ובמשמ' דרך ארץ, מדת האדיבות (כ"ז, מלון גרמני עברי).

·חצרני, ת"ז, — כמו חצרן, של חצרן: אם תכיר אותו פלוני ותציירנו שם הוא בעצמו הרי טוב ואם לא המשל בזה תרצה לזכור עזרא הסופר תרשום איש ח צ ר נ י מקנא לטוב אחיו בני ישראל או איש בקסת סופר במתניו וקולמוס לאזנו וכו' (א' מודינא, לב האריה ג ב). — ובמשמ' בעל ד"א (כ"ז, מלון גרמני עברי).

חק[1], ש"ז, במקף חק-, כנ' חקי, חקך, חקכם, מ"ר חקים, חקי, חקי, חקיך, חקיו, — א) מה שנקבע והחלט לפלוני, Bestimmtes; chose fixé; appoint. thing: רק אדמת הכהנים לא קנה כי ח ק לכהנים מאת פרעה ואכלו את חקם אשר נתן להם פרעה (בראש' מז כב). והיה לאהרן ולבניו לחק-עולם מאת בני ישראל (שמות כט כח). כל זכר בבני אהרן יאכלנה חק-עולם לדרתיכם מאשי יי' (ויקר' ו יא). לך נתתים למשחה ולבניך לחק-עולם (במד' יח ח). כי חקך וחק-בניך הוא מאשי יי' (ויקר' י יג). ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וח ק לנערתיה (משלי לא יה). ראש ועשר אל תתן לי הטריפני לחם חקי (שם ל ח), ר"ל כמות הלחם הנצרכה לי. וח ק השמן הבת (יחזק' מה יד). והנה נטיתי ידי אליך ואגרע חקך (שם יו כז), ר"ל מה שקצבתי וקבעתי לך לצרכיך. — וכמות קצובה של עבודה וכדומה: מדוע לא כליתם חקכם ללבן כתמול שלשם (שמות ה יד), ר"ל הכמות הקבועה של לבנים. — ואמר הפיטן: ועניש (אדה"ר) בזעת אל לטרוף חקו (מחז' כר קלוני', אמיץ כח). — *ח ק ת"ח וכדומה, השכר הקצוב להם: ראו הגאונים ז"ל שאם אין משימין ח ק לתלמידי חכמים להתפרנס ממנו נטרדים במזונותיהם ואינם עוסקים בתורה (ר"י עקנין, ס' מוסר ד ז). — *ח ק הישיבות: ואחר פטירת רבינו האי ורב שמואל הכהן אבן חפני נתמעט הלימוד בארץ שנער ונתדלדלו הישיבות ורבתה ועלתה חכמת התורה והתלמוד בארץ אספמייא ואפריקה והסבה היתה שנפסק ה ח ק הישיבות שהיה הולך לבבל מאספמייא ומאפריקה ומארץ המערב וארץ הצבי (רס"ע אבן דאנאן, מאמ' על סד' הדורות). — ומדה וקצב לדבר מהדברים: לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה בעשתו למטר ח ק ודרך לחזיז קלות (איוב כח כה-כו). — ובכלל, *מה שקבע לו אדם לעשות בזמן קצוב וכדומה: שאם יארע לאדם מקרה שלא השלים ח ו ק ו בלימוד היום שישלימנו מיד בו בלילה ולא ידחהו כלל (טור או"ח, ד"א רל"ח). — ב) גבול שיושם לדבר, Grenze; limite; bound: אשר שמתי חול גבול לים חק-עולם ולא יעברנהו ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברנהו (ירמ' ה כב). ח ק חג על פני מים עד תכלית אור עם חשך

---

[1]) בערב' חק a).

3) حقّ

(איוב כו י).— ומליצה, שָׁבַר עליו חֻקּוֹ, במשמ' קבע לו גבול, שלא יעברנהו: ויסך בדלתים ים בגיחו מרחם יצא בשומי ענן לבשו וערפל חתלתו ו א ש ב ר [1] עליו חֻקִּי ואשים בריח ודלתים ואמר עד פה תבוא ולא תסיף ופה ישית בגאון גליך (איוב לח ח-יא). — ואמר המשורר: אתה אחד ולשום לך חֹק וגבול נלאה הגיוני (רשב"ג, כ"מ).—ובלי חֹק, בלי מדה וגבול: לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חֹק וירד הדרה והמונה (ישע' ה יד).—ג) זמן קצוב ושעה קבועה לדבר מהדברים, bestimmte Zeit; moment fixé; appointed time: מי יתן בשאול תצפנני תסתירני עד שוב אפך תשית לי חֹק ותזכרני (איוב יד יג). אם חרוצים ימיו מספר חדשיו אתך ח ק ו [2] עשית ולא יעבר (שם ה). יום לבנות גדריך יום ההוא ירחק חֹק [3] (מיכ' ז יא). בטרם לדת חֹק כמץ עבר יום (צפנ' ב ב). — ואמר בן סירא: זכור כי מות לא יתמהמה ו ח ו ק שאול לא הגד לך (ב"ס גני' יד יב).—ד) מה שקבוע בהטבע, המנהגים שהטבע מתנהגת על פיהם מעולם ואינם משתנים, Naturgesetz; loi de la nature; law of nature: כה אמר יי' נתן שמש לאור יומם וכו' רגע הים ויהמו גליו יי' צבאות שמו אם ימשו הַחֻקִּים האלה מלפני נאם יי' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים (ירמ' לא לה-לו). — ומה שנקבע לאדם רעות ומקרי הזמן: והוא באחד ומי

—[1]) זו מליצה לא טבעית ביותר, וע"כ יש מפקפקים באמתת הנוסחה המסורה. לפי השבעים והפשיטא (ועבד) נראה שקראו ואשית, וקצת החדשים מגיהים ואשכר, ואשטר, ובדומה, וכבפרי (Caspari ZDMG, LXIII, 689) כפר בכל ואמר שאין הכתוב מדבר כלל בהים והמלה ים שבפסוק ויסך היא כפל מן סוף המלה בדלתים, ועפי"ז הוא משבש גם המליצה ואשבר עליו חקי. אבל, לפי הנוסחה המסורה, אנו חייבים לקבל מליצה זו, וכבר השתדלו הקדמונ' להכשירה. ת"י: ופסקית עליו גזרתי. ריב"ג אמר: הוא אצלי דומה ללשון הערב שהם אומרים ת'ברתיו על הדבר כמו החזקתיו עליו ופרשתי ואחזיק עליו חקי וגבולי וזה הענין מסכים לאמרו אשר שמתי חול גבול לים וענין אמרו ואשבר עליו חקי כלומר לא יסור זה החוק וזה הגבול מוחזק על הים כל ימי עולם. ע"כ. ורש"י אמר: עשיתי לו שברים סביב לעכבו בתוכם והם לו חק אשר לא יעצרם. ע"כ. ראב"ע: שברתי כחו בחקי. ע"כ. רלב"ג: ואגזור עליו גזרתי. ע"כ. רד"ק: כלומר כרתי ברית וגזרתי עליו חקי שלא יעברנו ונאמר שבירה בענין הזה כמו שנאמר כריתה בברית. ע"כ. ועי' עוד ערך שבר. — [2]) כך הכתיב, והקרי חקיו. — [3]) י"ם שזה כפל של ע"פ ול"פ מן רחק, ועי' זה.

ישיבנו ונפשו אותה ויעש כי ישלים חֻקִּי (איוב כג יג-יד).—ה) יעוד והבטחה, Versicherung; promesse; promise: אספרה אל חֹק [1] יי' אמר אלי בני אתה (תהל' ב ז). ויעמידה ליעקב לְחֹק לישראל ברית עולם לאמר לך אתן את ארץ כנען (שם קה י-יא). —ו) מנהג שנקבע ונתקבל כמו חובה, Sitte; usage; custom: ותהי חֹק בישראל מימים ימימה תלכנה בנות ישראל לתנות לבת יפתח הגלעדי ארבעת ימים בשנה (שופט' יא לט-מ). ואמר אל בניהם במדבר בְּחוּקֵּי אבותיכם אל תלכו ואת משפטיהם אל תשמרו (יחזק' כ יח). — ובכלל מה שנקבע להעשות בזמן קצוב: כי תביא חֹק זכרון להפקד כל רוח ונפש (מוסף ר"ה, אתה זכר). — ז) הסכמות ותנאים שקבעים ביניהם שני צדדים, למשל הקונה והמוכר, וכיוצא בזה: ואקח את ספר המקנה את החתום המצוה וְהַחֻקִּים [2] ואת הגלוי (ירמ' לב יא). — ח) בפרט, מה שקבעת וגוזרת רשות עליונה אלהית או אנושית לעשות ולא לעשות ואיך להתנהג בענינים מתחלפים, Gesetz; loi; law: וישם אתה יוסף לְחֹק עד היום הזה על אדמת מצרים לפרעה לחמש (בראש' מז כו). שם שם לו (האלהים לישראל) חֹק ומשפט (שמות טו כה). ויכרת יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חֹק ומשפט בשכם (יהוש' כד כה). כחלק הירד במלחמה וכחלק הישב על הכלים יחדו יחלקו ויהי מהיום ההוא ומעלה וישמה (דוד) לְחֹק ולמשפט לישראל עד היום הזה (ש"א ל כד-כה). והיתה להם חָק-עולם לו ולזרעו לדרתם (שמות ל כא). ושמרתם את הדבר הזה (לעשות הפסח) לְחָק לך ולבניך עד עולם (שם יב כד). ראה למדתי אתכם חֻקִּים ומשפטים כאשר צוני יי' אלהי (דבר' ד ה). ומי גוי גדול אשר לו חֻקִּים ומשפטים צדיקם ככל התורה הזאת (שם ח). והזהרתה אתהם את הַחֻקִּים ואת התורת והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון (שמות יח כ). אלה הַחֻקִּים והמשפטים והתורת אשר נתן יי' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה (ויקר' כו מו). אלה הַחֻקִּים אשר צוה יי' את משה בין איש לאשתו בין אב לבתו (במד' ל יז). שמע אל הַחֻקִּים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות (דבר' ד א). וכל ריב אשר יבוא עליכם מאחיכם הישבים בעריהם בין דם לדם בין תורה למצוה

—[1]) י"מ כי הכתוב משובש, ומגיהים מרחוק במקום אל חק (REJ, 1891, 32). — [2]) יש מפקפקים במשמ' זו.

לחקים ולמשפטים והזהרתם אתם (דהי״ב יט י). ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלהים ואת תורתיו (שמות יח טז). ואם תלך בדרכי לשמר חקי ומצותי (מ״א ג יד). אשר בחקי לא הלכתם ומשפטי לא עשיתם (יחזק׳ יא יב). למימי אבתיכם סרתם מחקי ולא שמרתם (מלא׳ ג ז). והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו (שמות טו כו). על מאסם את תורת יי׳ וחקיו לא שמרו (עמו׳ ב ד). אחלי יכנו דרכי לשמר חקיך (תהל׳ קיט ה). הורני יי׳ דרך חקיך (שם לג). (השאול פיערת פיה) למי שמשייר אפילו חוק אחד (שלא שמר אותו) (סנה׳ קיא.). אפילו לא למד אלא חוק אחד (שם). לא היו כופתין את הטלה וכו׳ משום דמהלך בחוקי העכו״ם (תמיד לא:).—ובמשמ׳ *דת: בני עמד בחוקך[1]) ובו התרע ובמלאכתך התישן (ב״ס גני׳ יא כ). — וקצת במשמ׳ גזרה, ענש: אך דברי וחקי אשר צויתי את עבדי הנביאים הלוא השיגו אבתיכם וישובו ויאמרו כאשר זמם יי׳ צבאות לעשות לנו כדרכינו וכמעללינו כן עשה אתנו (זכר׳ א ו). — ובמשמ׳ *גזרה ומקרה הכרחי שאין להמלט ממנו: האח למות כי טוב חקיך לאיש אונים וחסר עצמה (ב״ס גני׳ מא ב). אל תפחד ממות חקיך זכר כי ראשונים ואחרונים עמך (שם יג).—*על ח״ק, במשמ׳ כפי הראוי, במשפט: חכמי שיח במספרתם ומושלים במשמרותם חוקרי מזמור על חוק ונושאי משל בכתב (ב״ס גני׳ מד ד-ה). — *ח״ק ולא יעבור: קבלנו דבריהם להיות בחוק ולא יעבור עלינו ועל הבאים אחרינו לדורי דורות (פנק׳ קראקא, שנת שנ״ח), ועי׳ משפט. — ט) *סימן וחותם טבוע בבשר וכדומה, Zeichen ; marque ; mark : אברהם אב המון גוים לא נתן בכבודו מום אשר שמר מצות עליון ובא בברית עמו בבשרו כרת לו חק ובניסוי נמצא נאמן (ב״ס גני׳ מד יט-כ). אשר קדש ידיד מבטן חוק בשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קדש (תוספתא ברכ׳ ז יג). — ואמר הפיטן: נתונה בבריתך חוק בשארם, ממחצבת צורם מולדת שאורם, לברית הבט ותדיה באורם (יוצר יוה״כ, תאות נפש). — י) *במשמ׳ זכות על דבר מהדברים[2]), Recht ; droit ; right : שגמילות הטוב כולל שני ענינים האחד מהם לגמול טוב למי שאין לו חק עליך כלל והשני להטיב למי שראוי לטובה יותר ממה שהיה ראוי ורוב שמוש

— [1]) כך גם בהיוני, בהסורי: בדתך.— [2]) כמו בערב׳.

ספרי הנבואה במלת חסד הוא בהטבה למי שאין לו חק עליך כלל (ר״ש א״ת, מו״נ ג נג). והיושר הוא להגיע כל בעל חק לחוקו ולתת לכל נמצא מן הנמצאות כפי הראוי לו (שם).—*בחק[1]) פלוני, בחוק, בחקו, בחוקו, ביחס לפלוני, במהותו, בטבעו, בכחו: הנה שם הספר והסיפור והספר בחק[2]) האל דבר אחד ובחק האדם שלשה מפני שהוא משער בשכלו ומדבר בפיו וכותב בידו הדבור ההוא (כוזרי ד כה). שברא את עולמו בשלשה ספרים בספר וספור וספר כלם בחקו[2]) יתברך אחד (שם). והחמר שלו (של הבורא) גם כן אינו דם ובשר זה תכלית מה שחשבוהו רוממות בחק השם (ר״ש א״ת, מו״נ א א). אבל הכוונה להבין ענין השפע הנאמר בחק הבורא ובחק השכלים ר״ל המלאכים (שם ב יב). והמובן מדבריהם שהם אומרים כמו שאין לאות בחקו להיותו בלתי ממציא הנמנעות כי לנמנע טבע קיים אינו מפעולת פועל ולזה אי אפשר לשנותו כן אין לאות בחקו בשלא יכול להמציא דבר מלא דבר (שם יג). שכל התוארים שיחוייב שימצאו לו יתברך כמו היכולת והרצון וזולתם מן התארים שאם לא נמצאו לו היה הסר הנה אמנם ייוחסו אליו יתברך בצד שלא יקרה מזה חסרון בחוקו (העקרים א טו). ולזה היה זה התואר מותר בחקו יתברך יותר מכל התארים ומכל השמות (שם ב כו). שאין מחקו יתברך להמית צדיק עם רשע (ר״י אברבנאל, וירא). בהיות הזרות (של לדת יצחק) והצחוק בחקו (של אברהם) ג״ב (שם). ובלוט (אמר הכתוב) ומצות אפה ויאכלו להיות פלא האכילה בחקם (של המלאכים) (שם). דבר שיחוייב בחק כל אדם לעשותו בתור אהבה ונדבה הנה הוא נקל מאד שיעשה מיראה (חזות קשה לר״י ערמאה ג). כמעט שנמנע האדם בחק האדם להמנע מכל כל מערוב ערובה לפעמים (המאירי, מבלי יא). כי הצדיק אין מחקו להתאוות רק למעשים הטובים (שם, תועבת יי׳). שיזהר מהאמין הנמנעות בחק יתברך (שם יד, פתי יאמין). שמרע״ה השיג יותר ממה שבחק האנושי להשיג (רמב׳ דעת לר״מ אלבילא קלט). שהיציאה מהכח לפועל

— [1]) עפ״י הלשון הערב׳ פי חק a).— [2]) בגוף הערבי: פי חק אללה שיא ואחדא ופי חק אלאנסאן ג׳ וכו׳ ובלהא פי חקה תע׳ ואחד.

a) في حقّ

איננו שנוי בחק הנפרד לטוען בה טענות (מוה בלוס א ו). החלק הראשון הנמנע שנתן מניעתו בחקנו לבד ובחק המנהג הטבעי (שם ז כ ו). דע כי התחייב מחק הממציא שיניח כל דבר שוקט על שורש מציאותו המחויב על צד חיובו והאפשר על אפשרותו וכן התחייב מחק הממציא שישיג את מה שהמציא השגה נמשכת על טבע מציאותו ושורשו מבלי שישנה טבע מציאותו ויתחייב עוד מחקו שישיג העתיד שיהא כך (מלח׳ השם לרלב״ג). לא יתכן התחדש לו (להבורא) ידיעה עתה מה שלא ידע מקודם ולא שיהיו לו ידיעות רבות והוא שבהתחלף הידועים יתחלפו הידיעות כמו בחקינו אבל נאמין שבידיעה אחת ידע הכל מה שעבר ושיתהוה (שם). שידיעת אלה הדברים הוא נמנע בחק כל מוגבל ומוקף בזמן (י״ג יסוד׳ המכל׳ לר״ד בן בילא א). עם היות הענין ההוא בלתי נמנע בחקנו ובחק הטבע אלא הוא אפשרי רחוק (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 114). כי לרוב שלימות האל ית׳ אין ראוי לאדם ליחס לו דבר שיהיה חסרון בחק האדם החסר (חובת מצפ׳ לאיוב יד). שהשכל יחייב להאמין שמי שהוא סבת כל הסבות יתברך שישגיח בענייני נבראיו לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו ושזהו שלימות בחקו ית׳ (שם ז).

חֵק, — עי׳ חֵיק.

חֻקָּה, ש״נ, מ״ר חֻקּוֹת, — כמו חֹק, א) הֹק ומשפט: חֻקָּה אחת יהיה לכם ולגר ולאזרח הארץ (במד׳ ט יד). חֻקָּה אחת לכם ולגר הגר (שם יה יה). ושמרת את הַחֻקָּה הזאת (לעשות הפסח) למועדה מימים ימימה (שמות יג י). זאת חֻקַּת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו (שם יב מג). זאת חֻקַּת התורה אשר צוה יי׳ לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדומה (במד׳ יט ב). כְּחֻקַּת הפסח וכמשפטו כן יעשה (שם ט יד). — חֻקַּת עולם, שישמרוה לעולם: וחגתם אתו (את יום הפסח) חג ליי׳ לדרתיכם חֻקַּת עולם תחגהו (שמות יב יד). ושמרתם את היום הזה לדרתיכם חֻקַּת עולם (שם יז). חֻקַּת עולם לדרתיכם בכל מושבתיכם כל חלב וכל דם לא תאכלו (ויקר׳ ג יז). — חֻקַּת משפט: והיתה לבני ישראל לְחֻקַּת משפט כאשר צוה יי׳ את משה (במד׳ כז יא). והיו אלה לכם לְחֻקַּת משפט לדרתיכם בכל מושבתיכם (שם לה כט). וישמר משמרתי מצותי חֻקּוֹתַי ותורתי (בראש׳ כו ה). ושמרתם את חֻקֹּתַי ואת משפטי אשר יעשה אתם האדם וחי בהם (ויקר׳ יח ה). יען וביען במשפטי מאסו ואת חֻקֹּתַי געלה נפשם (שם כו מג). תעשו אתו (את הפסח) במעדו ככל חֻקֹּתָיו וככל משפטיו תעשו אתו (במד׳ ט ג). — ב) מנהגים קבועים: ולא תלכו בְּחֻקֹּת הגוי אשר אני משלח מפניכם כי את כל אלה עשו ואקץ בם (ויקר׳ כ כג). כה אמר יי׳ אל דרך הגוים אל תלמדו ומאתות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה כי חֻקּוֹת[1] העמים הבל הוא (ירמ׳ י ב-ג). וישתמר חֻקֹּת עמרי וכל מעשה בית אחאב (מיכ׳ ו יו). וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לא תלכו (ויקר׳ יח ג). — ג) המנהגים הקבועים של הטבע: ולא אמרו בלבבם נירא נא את יי׳ אלהינו הנתן גשם ויורה ומלקוש בעתו שבעת חֻקּוֹת קציר ישמר לנו (ירמ׳ ה כד). כה אמר יי׳ נתן שמש לאור יומם חֻקֹּת ירח וכוכבים לאור לילה (שם לא לה). אם לא בריתי יומם ולילה חֻקּוֹת שמים וארץ לא שמתי גם זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס (שם לג כה-כו). הידעת חֻקּוֹת שמים אם תשים משטרו בארץ (איוב לח לג). — ג) *במשמ׳ גבול: חוקות שבהם חקקתי את החול ובו׳ חוקות שבהם חקקתי את התהום (מד״ר ויקר׳ לה). — ובמשמ׳ *זמן קצר קבוע: כי פעם יהי בין המולד לעת השקיעה שש שעות ותראה הלבנה אך על חקות ידועות ופעם יהי ביניהם שלשים שעות ולא תראה אפילו בגבעות (ראב״ע, הקד׳ א׳ לפרושו עה״ת).

א. חקה[2], ממנו א. חֻקָּה.

א. חָקָה, — קל לא נמצא.

— פע׳, חֻקָּה, מְחֻקֶּה, — שחקו אותו, חקקו וצירו בהכותל וכדומה, Eingegrabenes ; gravé ; graven: וקלע כרובים ותמרות ופטרי צצים וצפה זהב מישר על הַמְחֻקֶּה[3] (מ״א ו לה). ואבוא ואראה והנה כל תבנית רמש ובהמה שקץ וכל גלולי בית ישראל מְחֻקֶּה על הקיר סביב סביב (יחזק׳ ח י). ותרא אנשי מְחֻקֶּה[4] על הקיר (שם כג יד).

— התפ׳, הִתְחַקָּה על שרשי רגלי פלוני[5], — התבונן וחקר ודרש לכל פסיעה ופסיעה שהוא עשה, sich erkundigen; s'enquerir; inquire about: ותשם בסד רגלי

---

[1]) יש מגיהים התות וכדומה.

[2]) כמו חקק.

[3]) בס״א הַמְחֻקָּה מם רפה. ואולי כמו שָׁם. —

[4]) אולי אנשים מְחֻקִּים.

[5]) — עי׳ הערה לקמן.

ותשמור כל ארחתי על שרשי רגלי תִּתְחַקֶּה [1]) (איוב יג כז). — והשתמשו במליצה זו בסהמ"א, בקצת שנויים לפעמים וגם במשמ' הלך אחריו ולא נפרד ממנו: שכור מי רוש ולא תירוש וחמת תנין ישוקה, וסף רעל ביד מעל וחטאו אותו משקה, ולא יודע [נמנע] ולא נכנע מאל אשר לא ינקה, וכנושה עלי שרשי מצעדי יתחקה, ועיניו על נתיבותי לשמר כל ארחותי, נשבר לבי בקרבי רחפו כל עצמ‍ֹתי (רא"ע, מקור עיני). כי בוזה תבער כאש חמתו ומתנכל עליו בכל עת על שרשי רגליו יתחקה ונמצא מסכן עצמו (המאירי למשלי יא, בטוב לדיקים). כי רבים מקנאים (בהעשיר) ומתחקים על שרשי רגליו להביא מכבניו אל גנזי המלך לכפר נפשו (שם יג, כפר). כי מרוב השונאים שיש לו בסבת סלף לשונו ישנאוהו ויתחקו על שרשי רגליו ובמעט פשע יסבבו לו היזק רב (שם יה, מרפא לשון). הנני שואל מאת מע"ל בחזקה להשיך את חמתו במקצת אם איננו שליט ברוחו להשיב אפו ממנו מכל וכל ולחכות עד אשר אתחקה על שרשי רגלי מעמד הבורח (מא"ג, קרית ספר יד). — ובהשאלה, *התחקה על שרשי דבר מהדברים, בדק וחקר ודרש בו היטב עד עמקו, ולמצא תחלתו ומהותו וכדומה: שמים לרום וארץ לעומק ורוחב לב נבון אין חקר אוהב התחקות על שרשי מחצב אנשותו, אין חקר לתבונתו, רבים חקרי לב אשר אתו (ידע' הפניני, בחי"ע ה). מסדר בית שבנך לא תספר ולא תתחקה על דרכו (כ"ס, תרג' כ"ז יט יג). ואני חפץ לדעת אחרית דבר וכו' תתחקה על שרשי הדבר כחכמתך תעשה ובדעתךָ תודיעני (אגר' יל"ג א עד).

— פִּע', *חִקָּה, — א) חִקָּה והלך בדרכו, התבונן להדרך לבלתי יתעה: ויסע אברהם הלוך ונסוע הנגבה מחקה והולך ומכוין כנגד בית המקדש (מד"ר ברא' לט). — ב)

—[1]) כל מה שנתחבטו המפרשים בפרוש מלה זו וכונתה לא מצאו דבר נכון וטבעי. התרגומים הקדמונ' תרגמו במלים שכונתן היא: התבונן וחקר ודרש, וכך נראה שפרשו המפרשים הקדמונ', וזה אמנם נכון לפי כונת הענין, אך לא נתברר איך יכול להסתעף משמעה זו ממשמ' הפעל חקה בענין חקיקה וציור. וגם פרושם של החדשים, במשמ' חתוך והקף גבול, הוא דחוק ואינו טבעי כלל. ולכן יש סברים כי הכתוב משובש, וע"ז מעיד קצת מה שהוא ארוך יותר ממדת שאר הפסוקים ואינו לפי המשקל. אך לפי הנוסחת המסורה כבר השתמשו הסופרים הקדמונים והחדשים במליצה זו במשמ' של מארב והתבוננות וחקירה ודרישה.

יִכָּתֵב: והיה למחוקק לחקות צפר עוגם אל עצמם (ר"ת נגד דונש 91). ולפי דברי דונש היה לחקות ותהיינה כערי ערוער (שם 85). — ובהשאלה, במשמ, *עשה רשם עמק בלב: יחקו (החכמים) אותם בלבם שלא ישכח מהם (המאירי למשלי י, חכמים יצפנו).

ב. *חָקָה[1]), — קל לא נהוג.

— פִּע', *חִקָּה, — חִקָּה את פלוני, עשה ממש כמו שפלוני עשה, imitate; contrefaire, imiter; nachahmen: אבא שאול אומר פמליא למלך ומה עליה להיות מחקה למלך (ספרא קדוש' א). אין שוחטין בגומא אבל עושה הוא גומא בתוך ביתו בשביל שיכנס הדם בתוכו ובשוק לא יעשה כן שלא יחקה את המינין (ירוש' כלא' ט לב. ובבלי חול' מא:). — ומצוי בספרות המאחרת: שיראו הנביאים דברים שהרצון בהם משל כנרות וזכריה והסוסים וההרים ומגלת יחזקאל וחומת אנך אשר ראה עמוס וכו' אשר הנרצה בהם לחקות ענין (מו"נ ב מג). וזה כשיהיה המדמה מוכן בשלמות לחקות מה שהגיע מההשגה לשכל ההיולאני יחקה הסדור ההוא בעינו (רלב"ג, מלחמ' ה' ב ו). חשבו מכשפי מצרים לחקות פלאי הנביא (אמונה רמה ו ב). וככה הענין במלאכות המחקות מלאכת השיר (באור ספר השיר לארסטו). כשהוא לפעמים מחקה ומדמה פעל מה (לכון למוד' לר"ד יחייא ב ב). ונהגתי בזה מנהג קדמונינו ז"ל ובחרתי ללכת בענין זה בעקבותם וביהוד הייתי מחקה כקוף את מעשי האדם הגדול הרמב"ם ז"ל (הקד' תעוד' ביברא"ג). — *וחִקָּה את העינים, כמו אחז העינים, עשה דברים כדי לטעות בדבר: שזה הגר קרובו היה ונראה כאילו מחקה [2]) את העינים (תבו' ר"ת נא). — ובמשמ' צִיֵּר ודִמָּה בדמיונו[3]): ומטבע החקויים וההדמויות עד שבאשר חלק שבלך אל חלקי הדבר חקהו אילן בעל הענפים ואם סדר השכל דבר על מדרגות חקהו במעלות ושלבים ובו יזכור מה ששכח

[1]) לא נתברר מקורו. רק בשרש הכי a) בערב' משמש הבנין חאכה b) קצת גם במשמ' היה דומה לו. ואמר ר"ש א"ת וז"ל: כשיעשה אדם מעשה אחד על דמות מעשה אחר לו נקרא מהקה מאמרו מחוקה על הקיר כלומר נעשה דמותו בקיר והוא ענין שקוראים בלעז דמוגר ובערבי מחאכה בערבי בכ"ף ובלשוננו בקו"ף (פי' המלים הזרות במו"נ). — [2]) לא מצאתי שמוש זה במקום אחר. — [3]) ואולי כל זה מה שלקמן מן א.חקה.

a) حكى b) حاكاة

(א' מודינא, לב הארי' א ז). המאורע הזה (שראה יעקב באר בשדה ופגישתו עם רחל) מחקה ומצייר קירות גלותינו הקוי שלם כי ישראל נקראו צאן (נפול' יהוד' ג).

— פע', ״חִקָּה, — חִקָּה הדבר לפלוני, צִיֵּר לפניו בדמיון: כי כל העם בעבור שיקשה עליהם להבין אלו הענינים בנפשם לפי מה שהם עליו מן המציאות חופשו להודיעם להם בפנים אחרים ואלו הם מיני החקויים ויותקו אלו הדברים לכל כת ולכל אומה בדברים אשר הם יותר ידועים אצלם (ההתחל' לאלפרבי' 46).

— נתפ', ״נִתְחַקָּה, — נתחקה בו הדבר, שהוא נהיה דומה להדבר ההוא: ואין במלת צלם מה שיורה על גשם אלא על חקוי ונתחקו המלאכים באדב להיות מדבר וכן המציאות בכללו נתחקה בו (אמונה רמה ו א). ומחוזק ההתבודדות בדבר ההוא אשר בו המחשבה יתחקה בנפש חקוי חזק ותתעלה הנפש כאילו היא נשללת מן הגוף (עבוה״ק לר״מ גבאי, סתה״ת כו). — והתחַקָּה במשמ' התחפש ועשה א״ע כמו דומה להדבר: ובארבעה עשר לחדש אדר, בחורי ישראל לכבוד ולהדר, יתפארו ויתהללו, כי ישתגעו וכי יתהוללו, וכו' זה ילבש שמלת אשה ולגרגרותיו ענקים, וזה יתחקה כאחד הרקים, תוף ומחול שמחה ושלישים, אלו עם אלו אנשים עם נשים (ר'קלונ', אבן בחן).

״חִקּוּי, ש״ז, מ״ר חִקּוּיִם, — בה״פ מן ב.חקה: ועשיית אלו הדברים אשר בהם יטעו וישקרו תקרא מלאכת ההטעיה והנה ייופו הדברים ויגנו בדמיון ובחקוי לזולת הדברים (מלות הגיון ח). ילמד האדם דרכי החקויים אשר ירגילו האדם (רלב״ג מבלי א ג). ויבא המראה ויחקה הסוג ההוא במה שיצדק על כל אחד מהמינים אשר תחת הסוג ההוא וזה החקוי הוא החידה והמשל (הוא, מלחמ' ה' ב ו). ואלו היה יוסף נוהג מנהג הפותרים שיפתרו כל החלומות על זולת הדברים ההם להיותם חקויים דמיוניים היה מבקש חקוי לכוס פרעה ולענבים ולשאר הדברים (ר״י אברבנאל, מקץ). שהיו הפרות והשבלים שראה פרעה משל וחקוי לדברים אחרים כי להיותם מפועל המדמה חשבו (ההרטומים) היותם חקויים והמשלים לדברים אחרים בהכרח (שם). וכן הלמוד והחקויים והדמויים ערבים (נופ' צופים ב ה). ככה ימצא להם החקוי במאמרים (ביאור ספ' הביר לארסטו). אבל הספורים התוריים או הנביאיים אשר אין מצוה להם דין אחר וזה כי אם הסברה האנושית הישרה לא תנגד ותקביל לספור ההוא אין ראוי שנתן לו ציור או חקוי דמוי או המשל אבל ראוי שנבינהו על פשוטו במדרגת ספור עניני האבות כמו נצחוי אברהם את המלכים וסיפור הריגת משה את המצרן כי הסיפורים האלה יגידו לנו הענינים אשר קרו בימים ההם ומה לנו לתור אחריהם חקוי או דמוי (זכות אדם 11). כי הבורא ית' ראשית כל האציל שכל עלול אחד שלם בתכלית מה שאפשר ושם בו חקויי רשמי דוגמות כל הדברים (נפולות יהודה ח).

״חִקּוּק, ש״ז, — בה״פ מן חָקַק: הזהב מכוון על חיקוק הצורות שוקע במקום שקוע ובולט במקום בליטתו (רש״י מ״א ו לה).

״חִקּוּק, ש״ז, מ״ר חֲקוּקִים, — קו חקיק: כח יצייר וירקם ויפתח פיתוחים ויהזק חקוקים ויארוג ויבנה הוא לבדו בתכלית הציור והדקות והרקמה והחקוק (ראב״ע, ספ' העצמים).

***חִקּוּר**, ש״ז, — שה״פ מן דִּקֵּר, בנהץ הפעולה: ונותנת לו (התורה למי שעוסק בה לשמה) מלכות וממשלה וחקור דין ומגלין לו רזי תורה (אבות ו א).

״חֲקוּר[1], ת״ז, לנק' חֲקוּרָה, — בזוי, מלא דברי בזיון וחרופים וכדומה: ומשנה זה ידבר בי גדולות ורעות מבלי חתה ומורא, וחבר את כזביו העצומים והרבים באגרת חֲקוּרָה, וחלילה לכמוני לדבר בפי מל התהי עליו נטורה (ר״ש הנגיד, אלוה עוז).

״חֻקִּי, ת״ז, מ״ר חֻקִּיִּים, — של חֹק: כי דבר אחד חקי יש בו שאין לו טעם (בל״ס, פי' על הגדה, אין מפטירין). — ומצוי בספרות החדשה במשמ' לפי החֹק, מכֻוָּן להחֹק, legal, loyal.

״חֲקִיקָה[2], ש״נ, מ״ר חֲקִיקוֹת, — בה״פ מן חָקַק: משך החקיקה במבוי שהוא פחות מי' טפחים גבהו וכו' הכשר כל המבוי בחקיקת כ' טפחים ואילו היה באמה בת ו' טפחים אינו כשר עד שיהיו בחקיקתו כ״ד טפחים (ר״ת ערוב' ג:). מקום שנועלין בקרשים הרבה ואין להם אסקופה אלא שיש חקיקה למעלה ולמטה שמכניסין בה הקרשים כגון בשל חנויות

---

[1]) בערב' חַקִיר a), ועי' הערה [1]) לערך חקר.

[2]) בסגנון ארמי: למימרא דחקיקה לאו כתיבה היא (גיט' כ.).

---

a) حقير

(לבוש או"ח, סבת ס"ג ד). שעשה חקיקה סימן (ערוך, ערך חק). הדיוט שחקק קב בבקעת הואיל ואינו אומן ואין דרך חקיקה בכך וכו' הואיל וכל דרך חקיקתו של זה בכך (רש"י שבת עח:).—וחקיקת אותיות וכדומה: כתיבה היא דבר שאינה של קיימה כמו החקיקה כי הכתיבה אם היא בדיו נמחקת במים וזולתו וכו' אבל חקק הוא מלשון חקיקה שהוא רושם חוק בגון חפירה וחתירה באבן (פי' יליר' לר"י ברללוני 112). חקיקתן וצורתן (של האותיות) וכו' וחרט שנכתב בו חקיקת הלוחות (רש"י פסח' נד.).—ובהשאלה: וכיון שהגענו אל מה שרצינו מחקיקת דמות הצורות בחתום עתה ספרינו זה בזכרון פרקיו ושעריו (תמה"ג לרסב"ג כד). היצירות הרוחניות המזהירות וזהר שבלי בתפ"ש במחשבות וזה הציור נקרא בספר יצירה חקיקה (האמונ' לרמ"ע פלקיירא ד י). סוד החקיקת הדברים ושעורם וגבולם ושאונן יכולים לעלות חוץ לגבולם (שערי אורה לר"מ גיקטיליה כב). ונחקקת בלבו הנבואה ההיא חקיקה ציורית רוחנית (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתה"ת כו). — ומ"ר: ודע והבן כי כלה חקיקות הנזכרות בספר יצירה שחקק ה' יתברך במעשה בראשית בלן חקקן ע"י אל חי אדני (שערי אורה לר"מ גיקטיליה כח). — *חקיקת ספר, הדפסתו: והיתה חקיקתו בעיר פיורו אשר במדינת איטליאה (בסוף פי' התור' לרמב"ן, שנת רעד). בשלמה חקיקת המאמר הנכבד הזה המקודש (בסוף ספ' העקרים, שנ' רמו).

***חֲקִירָה,** ש"נ, מ"ר חֲקִירוֹת, — בה"פ מן חָקַר, א) בדיקה ושאלות ועיון בדבר: כל נדר שצריך חקירת חכם לא יחזור ושאינו צריך חקירת חכם יחזור (גיט' ד ז). בדין היה נדר שהוא צריך חקירת חכם מפני נדר שאינו צריך חקירת חכם (ירוש' כתוב' ז לא ג). נדר שהוא צריך חקירת חכם את אומר נדר שבטל מקצתו בטל כולו כאן שאינו צריך חקירת חכם לא כל שכן (שם נדר' ג לח.). — ב) חֲקִירַת העדים וכדומה, שאלות מתחלפות ששואלים את העד כדי לבחנו אם עדותו אמתית, **Ausforschung**, **examination; examen**: אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה (סנה' ד א). שסופינו לבדוק אתכם בדרישה ובחקירה (שם ה). היו בודקין אותן (את העדים) בשבע חקירות באיזה שבוע באיזו שנה באיזה חדש בכמה בחדש באיזה יום באיזו שעה באיזה מקום (שם ה א). מה בין חקירות לבדיקות חקירות אמר אחד מהן איני יודע עדותן בטילה

בדיקות אפילו שניהם אומרים אין אנו יודעים עדותן קיימת (פסח' יב.). ־חקירת העדים בתחילת דין (ר"ה כה:).— ואמר הפיטן: סדרה בסמנים ובמסורות ובדקדוקי חֲקִירוֹת בדיני ממונות ודיני נפשות (יוצר ב שבוע', אזהרת). — ג) *בפלסופיה, עיון עמוק וחפוש בשכל בשאלה מהשאלות השכליות, **Forschung** **investigation**: החקירה בטוב והרע היא לפלוסופיה המדינית והיא חוקרת בצד מה בנמצא במה שהוא נמצא (הקד' לבה"ג לקהלת) והנה מנה זה החכם (קהלת) בחקירותיו אלה ההקדמות המפורסמות הנופלות בזה הצודקות והבלתי צודקות כי בזה האופן תשלם החקירה (שם). כי אלו הדברים וכל כיוצא בהם אילו היינו באים לדון עליהם מצד החקירה האנושית ולספוק אותם מן הסברא באמת החקירה תנצח (תו"ת רבב"א י). שהוא (נח) היה מאמין כפי הקבלה אשר בידו מאביו מבלי שתקדם לו חקירה כאברהם אבינו (חזות קשה לר"י ערמאה ב). מה שהתחכם והתלמד בדרכי החקירה ואיך ברר מתוך חקירתו המורסן והסובין מן הסולת (הקד' המאירי למשלי). שדרכי החקירה לחקור כל דבר הכמה עם סותרו (שם יו, לאדם מערכי). שיכרית ההמוני להאמין בדרך קבלה מה שידעהו החכם דרך חקירה ועיון (שם ה). המתנכל להרס אשיות התורה בבקשו החקירה על הפנות המקובלות (שם י). ולזה החקירה האנושית להגיע אל זה הדבוק הוא דבר בטל (מנח' קנא' לר"י מפיסא 74). ועל רוב מצאום (את יסודי הדת הישראלית) מסכימים עם מה שעמדו עליו אחר הפלגת חקירתם ותכלית חריצותם להוציא האמת לאמיתתו (הקדמ' אמונה רמה). אלו עשר החקירות נכתבות תחלה בראש ואחר כן באר אותן במופת אחד לאחד (שער השמים יא). — ד) *הַחֲקִירָה, בית המשפט שכוננה הכנסת הנוצרית הקתולית בפרט בספרד לחקור ולדרוש אם לא נלכדו הנוצרים בכפירה ובמינות, והשתמשה בענויים איומים ובמשפטים אכזורים נגד החשודים באיזו מינות, **Inquisition**: מהיום ההוא והלאה רבו האנוסים בכל ארץ ספרד וישימו עליהם חקירה עד היום הזה (דה"י ליוסף הכהן, שנת 1410). וכאשר באה החקירה שם אמרו תושבי הארץ שאם ירצו לדעת מי הם מהאנוסים נוהגים יהדות שיתפשו להר' יהודה וירגה (שבט יהודה יא). ויצאו מן הארץ ההיא (ספרד) מפני חמת המציק כי צורים הם לנו בנבליהם חקירה ודרישה נחש שרף ועקרב נחש הנושך בממונינו שרף

השורף אותנו ומכים אותנו בעקרבים עד כי מפני זה באנו אל ארץ אשכנז (מכת' יצחק אכודנה לכוקסטורף, REJ, 1886, 274). שהחבורים מזה המין (המדברים באהבת נשים) יחד כלם נידונים נידונים המה לשריפה מטעם מעלת שרי החקירה המרחיקים אותם בזרוע (כסא' לבית דוד כ ט).

***חֲקִירִי**, ת"ז, לנק' חֲקִירִיִּית, — של חֲקִירָה, מטבע החקירה: שזהו מופת עיוני וחקירי על מציאות האל יתברך (דרך אמונה, ביכאגו מט). ואמנם אומרם שאין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה עד שישראל אומרים למטה הנה דעתם בזה דעת מי שחשב שאין הנה ידיעה נקנית וחקיריית שלא יצטרך אל הקדמה מה מקובלת (שם נא). וזאת ההשגה היתה חקיריית לא נבואיית (שם נה).

חקן, ממנו *חֹקֶן, *חָקַן, *חֹקְנָה.

***חֹקֶן**[2], ש"ז, מ"ר חֹקְנִים, — ברפואה, הכנסת סממנים בפנים הגוף על ידי כלי זרק דרך פי הטבעת לשלשול, **Klystier ; clystère ; enema**: ויועילם ג"כ החוקן בשמן וכו' וירחיק מהם החוקנים המושכים החדים וכו' ואמנם החוקנים הרטובים השמנים הנה הם מהדברים היותר מועילים (קאנון א ג ג כ). באיכות החוקן וכליו אמנם שפופרת החוקן הנה התבנית היותר טוב שזכרו הקדמונים שיהיה האבוב חלק סובב בו בשליש (שם ג יו ד ו). והחוקנים המדקדקים המתיכים הלחויות המשלשלים אותם מועילים מאד (שם יד ד יא). ואמנם ההנהגות המריקות והמשלשלות המימיות והפתילות והחוקנים הנה הם יותר קרובים אל המים ויותר קלים על הטבע (שם שם יב). ויאמר רופא אחד אני ארפאנו עם ההרקה בחוקנים (דרך אמונה, ביכאגו נב.).

***חָקַן**, פ"י, חָקַנְתִּי, אֶחְקֹן, — עשה חֹקֶן: וספר גליני כי אשה אחת מצאה אותה הזלת דם מן נוילה וחקן אותה בחוקן חד (קאנון ג י ג כ). מי החלב שהוסרו חמאתו וגבינותו הנה הוא מנקה רוחץ שרוחץ הקרבים ומבער מהם המותרים המעופשים אם ישתה או יחקון בו (פרקי משה כה).

[1]) בערב' חקנ a).
[2]) בערב' ח'קנ b).

a) حقن b) حُقن

— נפע', *נֶחְקַן, — עשו לו חֹקֶן: ואולם ההנחה היתר חשובה לנחקן שיהיה שוכב על גבו (קאנון א ד יו).

***חֹקְנָה**, ש"נ, מ"ר חֹקְנוֹת, — כמו חֹקֶן: ואחר שינקה מן המוגלה תעשה חוקנה מהסמים המיבשים (מ' אלדבי, ש"א ד). ותעשה חוקנה בשמן ורד ותשב במים שנתבשלו בהם עלי הדם ועלי ורדים ועדשים וקליפת רמונים (שם).

חקק[1], ממנו חֹק, חֻקָּה, *חֻקִּי, *חִקּוּק, *חֲקִיקָה, חָקָק, מְחֹקָּק.

חָקַק, פ"י, עב' חַקְ, חַקֹּתִי, וגם חָקַק, חָקַקְתִּי, בינ' חֹקֵק, ובסי' הסמי' הקדום חֹקְקֵי, מ"ר חֹקְקִים, עת' אָחֹק יָחֹק, יָחֹקּוּ, וגם אֶחְקֹק, צווי חֹק, בכנ' חֻקֶּה, — א) עשה בגרזן, במקור וכדומה נקרה וחלל בתוך גוף קשה ועשהו חלול ונבוב, **aushöhlen ; creuser ; hollow out**: מה לך פה ומי לך פה כי חצבת לך פה קבר חצבי מרום קברו חֹקְקִי בסלע משכן לו (ישע' כב יו). — ומצוי במשמ' זו בסהמ"א: כופת שסירקו וכרכמו ועשאו פנים ר"ע מטמא וחכמים מטהרין עד שיחוק בו (כלים כב ט). שעוקר וחוקק בצד האסקופה ושוחט בתוכה (מכי' בוא ו). הלפת ואתרוג ודלעת יבישה שחקקום תינוקות למוד בהן את העפר או שהתקינן לכף מאזניים (תוספתא כלים ב"מ ז ז). השוקת שבסלע אין מטלין בה מפני שחקקה ואח"כ חיברה (ירוש' שבת ט יא ד). קערה שחקקה קוף (שם ביצ' א ס:). חקק בו (בקרקע הבית) ד' על ד' והשלימו לי' (שבת ז:). הדיוט שחקק קב בבקעת (שם יא:). ויש ברגלה (של הכפה) ג' ואין ברחבה ד' ויש בה לחוק להשלימה לארבעה (יומ' יא:). צינור שחקקו ולבסוף קבעו (ב"ב סה:). עתיד הקב"ה להביא אבנים טובות ומרגליות שהן שלשים על שלשים אמות וחוקק בהם עשר ברום עשרים (כתו' ק.). מה עשה אביו נטל מקל וחקקו ונתן בו קמיע ונהגו לבנו (מד"ר ויקר' כה). חוקות שבהם חקקתי את התהום שנאמר בחוקו חוג על פני תהום (שם לס). שתי חצירות זו למעלה מזו שהאחת גבוה יותר מן האחרת תחתון יחקוק מחיצה בקרקע עליון ובונה עד שיהית הכותל שוה להצר העליון (רגמ"ה ב"ב ו:). אפילו היה מקום חדודו (של הפתח) עבה עד שאפשר לחוק בו ולהשלימו לד' (סמאירי, יומ' א). — ואמר המשורר: חקק וחצב מסלות, והעמיד צבאים וסולות, והשריצו

[1]) רק עבר' וארמ' במשמ' נקירה וכריתה.

מימי מצולות, צפור שמים ודגי הים (ר"י הלוי, מי כמוך). —"וחַק: ומהם נתיבות חק לכל תוצאות הגוף, ברירו ודמעותיו ורקו וניעותיו (ראב"ע, כבס אל). — ופָעוּל: כרפת בין חקוק בין שאינו חקוק מטלטלין אותו בשבת ולא אמרו חקוק אלא לענין טומאה (תוספתא שבת יג יז). טבעת בין חקוקה ובין שאינה חקוקה (שם כלים ב"מ ב א). נטל רבן גמליאל חוט מסדינו של תלמיד שהוא יושב לפניו ומתחו עליה (על החפית) ונמצאת חקוקה כל שהוא (שם כל' ב"ב ב 7). א"ר יהודה א"ר כולן (כל הרצים לפני הרכב) נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים היו (סנה' כא:). הרחיים של פלפלין וכו' פי' כלי עץ חקוק ובאמצעיתו טס של ברזל קבוע במסמרים עומדים מלמטה והוא נקוב נקבים דקים כמין כברה וכו' ונותן הפלפלין באותו ברזל המתות באמצע החקוק לאורכו הנקוב ככברה ושוחקין בעליון שראשו מצופה ברזל כמין פטפוטין קטנים גסין יותר מעט מן הנקבים (ר"ת ביצה כג:). ראשי כלונסאות החקוקין אם חקקן לדעת מקבלין טומאה (רמב"ם כלים כה יא). שאין מחזיקין אותו (את הפתח) בחקוק כדי להשלים את השיעור (המאירי על יומא א). — ב) עשה בדבר חד ודק, בעט ברזל וכדומה, שריטה וציור צורות אותיות וכדומה, ein engrave; engraver; graben: עתה בוא כתבה על לוח אתם ועל ספר חֻקָּהּ ותהי ליום אחרון לעד עד עולם (ישע' ל ח). קח לך לבנה ונתתה אותה לפניך וְחַקּוֹתָ עליה עיר (יחזק' ד א). הן על כפים חַקֹּתִיךְ חומתיך נגדי תמיד (ישע' מט יו). כתב לא חוקק (ירוש' שבת יב יג 7). נטלן הקב"ה (את צורות ארבע החיות) וחקקן בכסא הכבוד (מד"ר שה"ש, עמודיו). זה מעשה המנורה שהקב"ה מראה לו (למשה) באצבע ואעפ"י כן נתקשה מה עשה הקב"ה חקקה על ידו אמר לו רד ועשה כשם שחקקתיה על ידך (תנחומא שמיני יא). — ואמר הפיטן: טבע זיו טהרה, יה חקקו בכם יקרה (אל ידעך, נעי' יוה"כ). כתם טהור פז דמות ראשו, וְחַק על מצח כבוד שם קדשו (שיר הכבוד). הורית לנו עשרת הדברות, וקשרת לנו עשרה כתרים, ובשני להות חקקתם, ושני עולמות הנחלתם (מוס' ב ב-ועי', אזהרת). — ופָעוּל: צלמי כשדיים חֲקֻקִים בששר (יחזק' כג יד). בחקוקין (צורות הע"ז) על גופה (ירוש' ע"ז ג מג:). דמות דיוקנו (של נבוכדנצר) היתה חקוקה לו על מרכבתו (סנה' לו:). שם המפורש חקוק עליו (מד"ר בה"ש, גן). שהיה דגון אלהיו חקוק על לבו (של גלית)

(שם, כמגדל דוד). — ואמר הפיטן: הסתכל בתבנית אשר בכסא חקוקה, ובתבה אשר תחתיו פקוקה (יוצ' א ר"ה, מלך במשפט). תבנית תם יפן חקוקה בכסא, ארבע חיות נושאות ומנשאות עם כסא (מוס' א ר"ה, והחיות). והרי גיו מחוץ ומגיו יקודי להבי רשפים, חקוקי הוד בלב ומאד תהלתך מטיפים (שבת א אחה"פ, ארוגי עז). — ובהשאלה: היה ר"ע דן ק"ו בעצמו מה רך פסל את הקשה דברי תורה שקשה כברזל עאכו"כ שיחקקו את לבי שהוא ב"ו (אדר"נ ו). — ואמר הפיטן בהשאלה: בימינך כתבת דברות חיים, ובאצבעתיך חקקת תוכחות מוסר (מוס' א שבוע', אתה הנחלת). — ובהרחבה במשמ' רשימה וכתיבה בכלל: עיקר הכתיבה היאך אדם יודע לחוק סימנין ואותות לדברים (תשו' הגא', הרכבי כט). והגבולות והחקים אשר כתבנו, והנשארים אשר לא חקקנו (הקד' דונש על מנחם). ראיתי לרשום בתחילה צורת הטבעים הארבעה אשר זכרנו קודם וחקקתי אותם בתחילת ספרי זה על תכונת ציוריה כדי שיהיו קרובים להבין (תמה"נ לרשב"ג יח). — ואמר הפיטן: כלה מני דוב כהתרפה ממלאכת, חַק במכתב ויעבר קול (מוס' ב ר"ה אנוסה). — ואמר המשורר: ורבנו יצחק, יבורך משחק, אמרים אליו חַק, והיום נמחקים (ראב"ע, גדול הסיר). למעלת הוד יעל, כגבר הוקם על, לזאת חַקֹּתִי על, שמו שיר השירים (הות, אני אל אל). ארוץ שם השדה כרמל ויער, למקום שם ילין באביב הנער, שם שר עת זמיר על כר עץ ועין, שם חי עודנו עוד ישיר בינימו, שם שיחים ישיחו מה חַק עלימו, אקרא שירים אשמע אך שרם אין (אדם בב"ק, מיכל דמעה). — ובדמיון: והעגולה הקוית שחוקק מרכז החמה במחשבה בשטח החגורה ע"י המהלך האמצעי הוא שאקרא אותו מסלול החמה (יסו"ע לר"י ישראלי ג א). והעגולה הקוית שחוקק מרכז גלגל ההקפה בשטח הנוטה ע"י המרוצה הזאת יקראו אותו הקדמונים בשם הגלגל הנושא לגלגל ההקפה (שם ח). העגולה הנכחית הזאת שאחוג אותה היא העוברת בשטחה על מרכז הירח בשום עת ידועה ובמדינה ידועה חקוקה סביב נקודת ה שהוא מרכז המזלות (שם ו). — ואמר המשורר: ועל כל טור וטור בהם חקוקות, עלי לוח שמונה מחלקות (ראב"ע, אבורר). ובהשאלה, במשמ' רשום רשם חזק ועמוק שלא ימחה על נקלה: לעולם יהא אדם זריז ללמוד בעת שיהא למודו מצלית וחקוק בדמיונו והוא בעת הילדות (המאירי, יומ' ג). אחרי שיהא מורגל האדם בלימוד התורה בהיות חקוקה בלבו יראת שמים ואהבתו (מנוה"מ 7

א ג א). — ג) *קבע ח'ק[1]): אני ה' חקקתיו ואין לך רשות להרהר בהן (יומ' סז:). אמר הקב"ה חקה חקקתי גזרה גזרתי אי אתה רשאי לעבור על גזרתי (מד"ר במד' יט). אם בחקותי תלכו וכו' חקים שהם חקוקים על יצר הרע (שם ויקר' לה). אמר ר' שמעון אלו דברי תורה החקוקים וכתוב בהן לא תנאף (שם במד' י). כל דין שיחקוק אותו השר לכל ולא יהיה לאדם אחד בפני עצמו אינו גזל (שו"ע חו"מ, גזילה בסעי ח). ואם המלך חקק לבעל אומנות אחד כגון שחקק למלוה בריבית איזה דבר (אינו דין המלכות) הואיל ואינו חקוק לכל (רמ"א שם). — ואמר הפיטן: זה מליץ כהרחיב בצר, חקקו למשפט ולדורות הנצר (מוס' א ר"ה, אפד מאז). יועץ מישרים לחוק, יראיו לחיים לָחוק (מוס' יוה"כ, אמרו לאלהים). יקיים עלינו אמרתו, כחקוק בתורתו (שם). אספרה אל חוק תעודת לקח אשר על ספר חֻקה, אמת לבלתי הכר פנים בתורת הון אשר בפלגות הקרי לב חקוקה (אוצר' ר"י ברצלוני, אספרה). הן מבעשור חֻקקי לחיים, והודיעני ארח חיים (יוצ' ב סכות, ארחן). אתו מצות וחקים, באר היטב חקוקים, גמולי חלב מניקים, דדימו חכמה מפיקים (יוצ' א שבוע', אתו). — *וחק במשמ' זו: כי אמרו (בני יוסף שיצאו ממצרים) תם הקץ אשר חקק ה' על בני ישראל מימי קדם (ספ' הישר, שמות). — ובמשמ' *קבע, עשה למנהג: ובחקותיהם לא תלכו שלא תלכו בנימוסות שלהם בדברים החקוקים להם כגון תותריות וקרקסאות (ספרא אחרי קלט). — *חָקַק מִלָּה וכדומה, קבע מלה במשמעה מיוחדה: ולווי שם חקקוהו החכמים הפלוסופים שהוא יחס אל גוף מונח על שטחו וכו' (ר"א בדרשי, חות"ב, גלוה). כמה שם חקקוהו שהוא כל דבר שישוער כלו בחלק ממנו וכו' וחקקו הכמה המפורד שהוא מה שאי אפשר שיונח באמצעיתו (שם, ערך אין). — ד) *בהשאלה, במשמ' עשה ויצר: בשלשים ושתים נתיבות פליאות חכמה חקק יה יי' צבאות אלהי ישראל וכו' עשר ספירות בלימה (יצירה א א). ומהן חקק שבעה רקיעים ושבעה אדמות ושבע שבתות (שם ד ג). וכיון שצפה אברהם אבינו והביט וראה וחקק וחצב עלתה בידו נגלה עליו אדון הכל וקראו אוהבו (שם ה ג). — ואמר המשורר: ויגלגל גלגל על מעליו, יָחק עולם ומגדליו (ר"י הלוי, מי כמוך). — ופָעַל: ובהיות עולם מים במים הייתי חקוקה מאז (יוצ' א שבוע', ה' קנני). — ואותיות קולות הדבור: שבע כפולות בג"ד כפר"ת חקקן חצבן צרפן וצר בהן כוכבים בעולם (יצירה ד ג). חקקן צרפן וצר בהן שנים עשר מזלות בעולם (שם ה ג). — ה) *הדפיס ספר בדפוס, drucken; imprimer; to print: ומי שזכני להשלמת ספר זה יזכני ברחמיו לחקוק עוד מן התלמוד (יהוש' שונצינו, מס' ברכ', שנ' רמ"ד). ספר הישר זה מדויק מפואר ומתאר ביופי וכל שלמות מעלה לשם ולתהלה חקוק בעט ברזל וכו' (שלמ' גרפתי, בספ' מבח' הפנינ', שנ' רמד). ויעורר רעיוני לחקוק הדרש הזה בימיו (ר' בחיי עה"ת, שנת רעו). אקום היום ואחקוק הספר הזה אשר למשכילים יזהיר כזוהר הרקיע (בסוף פי' רש"י עה"ת, שנת רפו).

— פוע', הוּקַק, עת' יְהוּקַק, בינו' מְחוּקָק, — קבע חֻקים: בי (בחכמה) מלכים ימלכו ורוזנים יְחֹקְקוּ צדק (משלי ח טו). — *וחוקק את פלוני, קבע לו חק, ואמר הפיטן: שמע פגיעתי כפגיעת תמה, תחוקקנו לחיים ותיטיב לנו החתימה (נעי' יוה"כ, מרובים צרכי). — חוֹקְקִים, שֵׁם, כמו מְחוֹקְקִים, עי' מְחוֹקֵק.

— פע', חִקֵּק, מְחַקֵּק, — שחִקְקוּ, שנקבע לְחֹק: אל למלכים שתו יין ולרוזנים או שכר פן ישתה וישכח מְחֻקָּק[1]) וישנה דין כל בני עני (משלי לא ד-ה). — *ומחקק עליו, נגזר עליו: בחק המשפט והמחוקק על האם לעשות לבן בטנה (יוסיפון לג).

— הִפְע', הֻחַק, יֻחַק, יֻחַקּוּ, — שחקקו אותו, שרשמו בלות קשה בכלי חד: מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויחקו בעט ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון (איוב יט כג-כד). — *ובהשאלה, בהמחשבה והדמיון: ואולם מה שיוחקו בו הם דברים רבים קצתם הם יותר קרוב אל המוחקים וקצתם יותר רחוק כמו שיהיה זה בנראים (בהתחל' לאלפרבי, הסעיף 45). כן היה מן ההכרח לשום שכל פועל מאיר לצורות הדמיוניות עם הפשטת המשיגים ההיולאנים והשבתם צורות מושכלות למען יוחקו בשכלי ההיולאני וישכילם בפעל (נפול' יהוד' יג).

— נפע', *נֶחְקַק, עת' יֵחָקֵק, — שחקקוהו, שעשוהו חלול: שאם תיחקק (האבן) מודד מבפנים וכו' שאם תיחקק בעגולה (ירוש' ערוב' ב ב). היתה שם אבן עגולה רואין כל שאילו תחקק ותחלק ויש בה אמה לכאן ואמה לכאן (בבלי שם יט:). שנחקק בסילון

---

¹) בערב' חַק a).

a) حق

— ¹) בהפלת הדגש והשלמה בתנועה ארוכה.

ויש לו דפנות משני צדדים (רש"י יבמ' עה:).—ובמשמ' נרשם, נכתב, נקבע כמו ח'ק: צבור משלי חכמים וחידותם נ ח ק ק ו בנבואה, המה דברי דוברי דודים ערבים, ותנח עליהם הרוח והמה בכתובים (אוצר' ר"י ברצלוני, הספרה). גם היא במאד מחוקה, בתקף ובתגי נ ח ק ק ה, מעמו בלי לסלקה (יוצר פרה, א"ס אבר). בארבעים ותשעה פנים טמא נ ח ק ק י ם, ארבעים ותשעה פנים טהור מהשקים, מנין ודגלו נדרשים ו נ ח ק ק י ם (יוצ' א' בכוע', אלה). מצדיקים לכל בם עוסקים, דברימו בספר נ ח ק ק י ם, סופרימו בצדק מחקקים (שם, אתו). כי השחקים וכל פרטיהם נכתבו ו נ ת ק ק ו בחכמה (פי' יצירה, מיוח' לראב"ד א).

— הפע', יהחק, נווי החק,—עשה לח'ק, קבע: אנא החק זמן חרותנו לימים שבעה (רסע"ג, הושע').

— נתפ', נתחקק, — נעשה חקוק, נתרשם: אחה"ע בומ"ף גיכ"ק דטלנ"ת זצשר"ס חקוקות בקול כי בלתי הקול לא י ת ח ק ק כגון כי בראותך הוולד בשעת יציאתו מהשך לאור יאמר א' לכל האותיות (פי' יצי' לר"י ברצלוני 208). העיקר הגדול שאנו צריכים להקדים ולהציע בחכמת התכונה הוא לידע משפטי המשולש ה מ ת ח ק ק בעקמימות רקיע גלגלך או על גבו (יסו"ע לר"י יבראלי א מג).

— פע' יחקק, — במשמ' הדפים: נראה לנו ל ח ק ק ם עם המפרש המופלג הזה רבינו דוד קמחי ז"ל (ר"י בונליגו, בספ' נכיא' א, בנת רמ"ו).

***חקק**, ס"ז, — מקום חקוק, חלל: ח ק ק שבבקעת ושבקורה (תוספתא כלים ב"ק ז ד). יחקק בתוכו ח ק ק (רש"י שבת קט:). שהיה ה ח ק ק נוקב את כל הלוח ולפיכך היו מם וסמך בנס (שם קד.). מהמין לו (לכ"ג) חמין מבערב יוה"כ ומטילין ביום הכיפורים לתוך ח ק ק בניין בית טבילתו (הוא, יומ' לא:). שנחקק כסילון ויש לו דפנות משני צדדים ו ה ח ק ק באמצע כמין צנור (הוא, יבמ' עה:). ה ח ק ק של בית הטבילה היה גבוה יותר מג' אמות (תוספ' יומ' לא:). שהרי ה ח ק ק שלו עשוי להתמלאות באבן (רמב"ם כלים ד ג). מי שיכתב על האבנים חוקק תחלה האבן בעט ואח"כ ממלא ה ח ק ק עופרת כדי שיהא קיים לעד כי אם ישאר ה ח ק ק ריקן יתפוצצו צדי ה ח ק ק לימים ותשוב הכתיבה נמחקת (פרשי רד"ק, עט). וי"מ כי ציר הוא ה ח ק ק שבמפתן שנכנסה בו רגל הדלת וכו' ואותו ה ח ק ק נקרא צנור (שם, פרש ציר).

חקק, ס"ז, מ"ר חקקים, סמי' חקקי, — א) חקקי הלב, מחשבות, וממים: בפלגות ראובן גדולים חקקי[1] לב (שופט' ה יה). — ב) כמו ח'ק ומשפט: הוי החקקים חקקי און ומכתבים עמל כתבו (ישע' י א).

חקר[2], ממנו חקר, חקר, מחקר, *חקור, *חקירה, *חקירי, *הוקר, *חקרן, *חקרנות, *חקרני, *מחקרי.

חקר, פ"י, חקרת, חקרה חקרתני, עת' אחקר, אחקרהו, יחקר, יחקרנו, יחקר, נחקר, נחקרה, חקר, הוקר, חקרו, חקרני, מקו' חקר, לחקר, לחקר, לחקרה, — א) חקר את הארץ, חפש ובדק והתבונן לכל מה שבתוכה, למען דעת היטב מוצאיה ומובאיה וכל עניניה, auskundschaften, ausforschen ; explorer explore : הלוא בעבור חקר את העיר ולרגלה ולהפכה שלח דוד את עבדיו אליך (ש"ב י ג). הלא בעבור לחקר ולהפך ולרגל הארץ באו עבדיו אליך (דהי"א יט ג). וישלחו בני דן ממשפחתם חמשה אנשים וכו' לרגל את הארץ ולחקרה ויאמרו אלהם לכו חקרו את הארץ (שופט' יח ב). — ב) חקר את הדבר, בדק אותו, שאל ודרש, אם אמת מה שאומרים, ולדעת איך הוא הדבר investigate ; examiner ; erforschen : ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך (דבר' יג יה). כי אחקר את אבי כעת מחר השלשית והנה טוב אל דוד (ש"א כ יב). אני יי' חקר לב בחן כליות ולתת לאיש כדרכו כפרי מעלליו (ירמ' יז י). נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה עד יי' (איכ' ג מ). מקצה שבעה חדשים יחקרו (יחזק' לט יד). הטוב כי יחקר (אלהים) אתכם אם כהתל באנוש תהתלו בו (איוב יג ט). הלא אלהים יחקר זאת כי הוא ידע תעלמות לב (תהל' מד כב). הן הוחלתי לדבריכם אזין עד תבונתיכם עד תחקרון מלין (איוב לב יא). כבד אלהים הסתר דבר וכבד מלכים חקר דבר (משלי כה ב). אז ראה (את החכמה) ויספרה הכינה וגם חקרה ויאמר לאדם הן יראת אדני היא חכמה (איוב כח כז-כח). צדיק הראשון בריבו יבא רעהו וחקרו (משלי יח יז). הנה זאת חקרנוה כן היא (איוב ה כז). יי' חקרתני ותדע אתה ידעת שבתי וקומי (תהל' קלט א-ב). חקרני אל ודע לבבי (שם כג). אב אנכי לאביונים ורב לא ידעתי אחקרהו (איוב כט יז). חכם בעיניו איש עשיר

[1]) י"ם כי זה במקום חקרי, כמו בפסוק יו שם.
[2]) רק עברית וארמית.

ודל מבין יחקרנו[1] (משלי כח יא).—ואמר בן סירא: תהום ולב חקר ובכל מערומיהם יתבונן (כ"ס גני' מב יח). ואל תאמן לרב שיחו כי מהרבות שיח ינסיך ושחק לך וחקרך (שם יג יא). — ואמר הפיטן: זוכר נשכחות, חוקר טוהות, עיניו פקוחות, מגיד שיחות, אלהי הרוחות (יוצר ב ר"ה, מלך עליון). בטוחות חוקר, צאן עדרו יבקר, בעת תמיד הבקר (יוצ' יוה"כ, איומה). קרבי יחמרו בחקרך חלוחיל, ומאימת הדין נפשי תבחיל (יוצ' א ר"ה יראתי). כי נבה לבב ושפל תראה, מדתך לא כבשר לעינים יראה, כי למבטך כל פעל סקור, כמוס וגם סתום אתך חקור (יוצ' יוה"כ, כי תודה). אהובים שמרום (את החקים), עמוסים חקרום, בבל לב נצרום, בחכמה דרשום (מוס' א שבוע', או). — ובענין *חקירת העדים וכדומה: הוי מרבה לחקור את העדים והוי זהיר בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר (אבות א ט). — וגם עם ל׳ אחריו, חקר להדבר: קץ שם לחשך ולכל תכלית הוא חוקר[2] אבן אפל וצלמות (איוב כח ג). — ובהשאלה, חקר ממסך, התבונן אליו אם הוא טוב בטעמו ומראהו וכדומה, ובכלל שתה יין: למי אוי למי אבוי למי מדונים למי שיח למי פצעים חנם למי חכללות עינים למאחרים על היין לבאים לחקור ממסך אל תרא יין כי יתאדם (משלי כג כט-לא). — *חקר מזמור וכדומה: חכמי שיח במספרתם ומושלים במשמרותם חוקרי מזמור על חוק ונושאי משל בכתב (כ"ס גני' מד ד-ה). — *ובפרט בענין החפוש והעיון בשאלות של חכמה ודעת, בטבע העולם וכדומה, ואמר בן סירא: נפלא[3] ממך אל תדרוש וחזק ממך אל תחקור (כ"ס גני' ג כא). הבן בחכמה וחכם בבינה בחון בהם וחקור מהם והעמד דבר על בוריו והשב יוצר על מכונו (יצירה א ד). — ומצוי זה מאד בספרות המחקר, ואמר המשורר: גבר אשר דת וחק הרת עלי לבו, ישמח בדעתו כגבור עת שלוף הרבו, לחקור יסוד סוד צפנתיו יעלה אל מעון מדע וישקיף בעין שכל באשנבו (רא"ע, גבר). — ופעול יחקור, חקורה, שחקרו בו: והזהר ואל תכתוב מלה פרושה כי אם חקורה בחונה ודרושה (דונש על מנח', מורטה).— ובפרט, *בענין החפוש של כהני הדת בספרד אם המאמינים אינם כופרים בעקרי הדת הנוצרית ואינם מתנהגים לפי חקי הכנסת הקתולית: והן רבים בארץ ספרד שהיו יותר מיוצאי מצרים חוקרים עליהם לאמר כופרים אתם בדת הנוצרים (ר"י אברבנאל, מעייני ישועה יב ב ו). ואעפ"י שהיו חוקרים עליהם לא נמנעו משמירת תורת משה ע"ה בכל אפשרותם (שבט יהודה יא). ובזאת השנה (רמ"ב) התחילו לחקור בעד האנוסים בענין הדת (ספ' יוחסין ה), ועי' *חוקר.

— נפע', נחקר, — שחקרו אותו, שיכלו לחקר אותו, לא נחקר, לא היה באפשרות לחקרו, לדעת כמותו: וינח שלמה את כל הכלים מרב מאד מאד לא נחקר משקל הנחשת (מ"א ז מז). כרתו יערה נאם יי' כי לא יחקר כי רבו מארבה ואין להם מספר (ירמ' מו כג). — יחקר הדבר, במשמ' יחקרו אותו לדעת מהותו: כה אמר יי' אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל (ירמ' לא לו). — ואמר הפיטן: ולתבונתו הלא אין חקר, ומספר שניו לא יחקר (שה"ח ליום ב).—ובענין *חקירת העדים: נחקרו העדים ולא הספיקו לומר מקודש עד שהשיכה הרי זה מעובר (ר"ה ג א). עד שלא נחקרה עדותן (תוספתא כתוב' ב א).—ובחכמות ושאלות מדעיות: כי בעבור אשר היתה מלאכת חכמת הלשון כלי לכל נדרש ומבוא אל כל נחקר היתה היגיעה לגעת אל תכליתה ולעמוד על כל עניניה וכו' כי בעמוד על זה תהיה העמידה על כל הענינים הנחקרים (הרקמה, הקדמ' המחבר). שכל הדברים הנחקרים באותה החכמה ייוחסו אליו (מוה נבוכ א ג).

— פע', חקר, — כמו קל בנחץ הפעולה: ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם ואזן וחקר תקן משלים הרבה (קהל' יב ט).

— הפע', *החקירו, — עשה תחבולות לחקרו ולהביאו לידי הודאה: כתבו לה ומחקו והשקוה כדי להחקירה שתודה (רא"ד עדי' ה ו).

— התפ', *התחקר: ממדבר נתנה מקום הפקר, נגד השמש

[1] אולי היתה כונת המליץ כאן למשמ' השרש חקר a) בערב' בענין בזוי וזלזול.— [2] לפי דעת החוקרים החדשים כל הכתוב לקוי. ואולי צריך להפסיק בתכלית ולחבר הוא חוקר עם אבן אפל וצלמות.— [3] אחד המאמרים המעטים של ב"ס שהובאו בתלמוד אך בקצת שנוי נוסחה. בירוש': פליאה ממך מה תדע עמוקה משאול מה תחקור במה שהורשיתה התבונן אין לך עסק בנסתרות (ירוש' חגי' ב עז ג, בשם ב"ס). — ובבבלי שם: שכן כתוב בספר בן סירא במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור במה שהורשיתה התבונן אין לך עסק בנסתרות (חגי' יג.).

a) حقر

לעין כל סוקר, סוררים שכנו צחיחה להתעקר, עת יבואו במשפט להתחקר (יול' ב שבוע'. ארח חיים).

חֵקֶר, ש"ז, מ"ר חקרים, כמי חקרי, — א) פעולת החקירה ומסקנתה, **Erforschung; investigation**: כי שאל נא לדר רישון וכונן לחקר אבותם (איוב ח ח). — ואמר בן סירא: לצאת אחריה בחקר [1]) וכל מבואיה ירצד (ב"ס גני' יד כב). — ואמר הפיטן: לעת יבוקרו פועלי שקר, להשפט בוכות אף וחקר יסכר פי דוברי שקר (מוס' א ר"ה, אמץ אדירי). חקר מפקד לילה יגיה בלהב לילה, ח"ק הגה יומם ולילה, לגיהם יזכור (מוס' א ר"ה, זכר תחלת). — אין חקר להדבר אי אפשר להגיע לדעת את הדבר בחקירה, מפני שהוא גדול, עמק, נשגב, בלי סוף: הלוא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם יי' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו (ישע' מ כח). גדול יי' ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר (תהל' קמה ג). שמים לרום וארץ לעמק ולב מלכים אין חקר (משלי כה ג). — ולא חקר: הן אל שגיא ולא נדע מספר שניו ולא חקר (איוב לו כו). ירע כבירים לא חקר [2]) ויעמד אחרים תחתם (שם לד כד). — ועשה דבר ואין חקר: עשה גדלות ואין חקר נפלאות עד אין מספר (איוב ה ט). — ועד אין חקר: עשה גדלות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר (איוב ט י). — ובסהמ"א: זו מלכות הרשעה שאין להם חקר כמו התהום מה התהום הזה אין לו חקר אף הרשעים כן (מד"ר בראש' ב). אין חקר לפורענותן של רשעים לעתיד לבא (שם ויקר' כז). מה הכוכבים הללו אין להם לא חקר ולא מנין כך ישראל אין להם לא חקר ולא מנין (שם דבר' א). וכן כתבו באותן אגרות שלום לכם עד אין חקר יודע לכם שאדם אחד יש בינינו וכו' והמן שמו ושאל ממנו שאלה קטנה וקלה על עם אחד אשר יש בינינו (שם אסתר, אם על המלך טוב). — ואמר הפיטן: כל יקר וכל טוב מידך, לאשר תחפוץ עשות הסדיך, אין חקר לגדלתך, ואין מספר לתבונתך (שיר היחוד ליום ג). — חקרי לב, המחשבות והרגשות בדבר מהדברים: לפלגות ראובן גדולים חקרי [3]) לב (שופט' ה יו). — ואמר הפיטן: צופה כל נולדות, חופש כל העתידות, קורא הדורות מראש, חקרי לב לתור ולדרוש (יול' א ר"ה, אתן לפועלי). — ב) דבר עמוק, נסתר ונעלם שאדם מבקש להשיגו: החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא (איוב יא ז). — ואמר בן סירא: מחוה חליפות ונהיות ומגלה חקר נסתרות (ב"ס גני' מב יט). — ואמר הפיטן: חקר אלוה לא ימצא, ותכלית שדי לא תקצה (שהי"ת ליום ב). מי יטיף טוב טעמך, מי יחוה חקר הידותיך (יול' יוה"כ, מי יתנה). — וחקר התהום, עמקו: הבאת עד נבכי ים ובחקר תהום התהלכת (איוב לח יו). — ובמשמ' *חקירה בעיון שכלי: זרוז מקרא ותרגום תורה ונביאים שמונה, וכתובים משלשים אחד עשר. חקרי הלכות וסדרים ששה, ועליהם תלמוד שלשים וששה (מוס' ב ר"ה, אזהרת). — ואמר המשורר: וצעדת בגבנוני הרריו, עדי באת אלי תכלית פלאיו, ויתהלך לבבך תוך חקריו, במטה עוז תכה צלעיו ותמציא נהרות צופים בצוריו (יצחק בן רהב"ע, הממך הזמן).

***חֶקְרוֹן,** ש"ז, — בה"פ מן חקר: כי רוב החקרון, כשרון ובאין חקרון אין מוסר (אסף הרופא 122). מספרות המספר והאותיות כבוק בראשונה ואין קץ לאחריתן כי אם חקרונם לא ישיגו היצורים אבל יוצרם ידע חקרונם לכל (פי' יציר' לר"י ברצלוני 162).

***חַקְרָן,** ש"ז, מ"ר חקרנים, — מי שחוקר, שטבעו לחקור בכל דבר: שכיון (פנחס) הרומח לתוך זכרות שלו ולתוך נקבות שלה והיו הכל רואים את זכרות שלו בקיבה שלה בשביל החקרנים שלא יהו אומרים לא היתה שם טומאה (ספרי במדב' קלא). מפני הנפש הזאת נעשה האדם שלם בעולם הזה הגשמי ובה נעשה מכיר וחקרן (ריב"צ, עולם הקטן ב ג). ואלו לא ידעתיך והכרתיך מאז חפשן וחקרן בטבעך הייתי אומר היות זה לך התכלית הראשון והעקרי באמת (דרך חכמ' לרמח"ל). — וקצת במשמ' של זלזול: וכמהר"ר חיים קליפיריו ע"ה להיות שהיה חקרן גדול אמר להרב אדוני לא אוכל להתאפק מלשאול למכ"ת למה קמת לפני הבחור מלוא קומתך (עמה"מ, בער או"א לו). צריך כ"א ואחר ליזהר מאד להרחיק החקירות מלבו ולהשליכה מלבו לגמרי לבלי להיות ח"ו חקרן כלל רק להאמין בה' ובצדיקים אמתיים באמונה לבד בלי שום חקירות כלל (מגיד שיחות להר"ב נו). — ואמר המשורר: עסקן בדברים ודעתן חקרן ופיטן, כל דבריו כמיץ היוצא מן המעטן (יל"ג, לידידו מיעוטס).

***חַקְרָנוּת,** ש"נ, — טבע החקרן[1]), מצוי בספרות החדשה.

---

[1]) בגוף הנדפס כחקר, והגהה על הגליון בחקר. — [2]) י"ם כי הכתוב משבש. — [3]) י"ם כי צ"ל חקקי כמו בפסוק שלפני זה.

[1]) לא נמצאה פתקה למלה זו, אך היא חקוקה

*חַקְרָנִי, ת"ז, לנק' חַקְרָנִית, — כמו חַקְרָן: ועל כן נקראת הנפש החכמה נפש החקרנית הואיל והאויר היוצא מן החזה יניעהו האדם ויחתכהו כאשר יחתכו אותו שאר בעלי חיים (ריב"ל, עולם הקטן א)

א. חֹר[1], הור, ש"ז, מ"ר חֹרִים, חֹרֵי, חֹרָיו, חֹרֵיהֶם, — א) פתיחה וחלל בגוף, נקב, בפרט ארוך וצר, Loch, trou; hole, למשל בדלת של ארון שדרך בו תלשים מעות לתוכו: ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חר בדלתו ויתן אתו אצל המזבח בימין בבוא איש בית יי' ונתנו שמה הכהנים שמרי הסף את כל הכסף המובא בית יי' (מ"ב יב י). — ופתיחה בכותל: ויבא אתי אל פתח החצר ואראה והנה חר אחד בקיר (יחזק' ח ז). דודי (שעמד בחוץ) שלח ידו מן החור ומעי המו עליו (שה"ש ה ד). — והחלל בראש מושב העינים: ועיניו תמקנה בחריהן ולשונו תמק בפיהם (זכר' יד יב). — ב) חר באדמה, בצור וכדומה, כמו מערה ישבו בה בני אדם: ויאמרו פלשתים הנה עברים יצאים מן החרים אשר התחבאו שם (ש"א יד יא). בערוץ נחלים לשכן חורי עפר וכפים (איוב ל ו). — ולחיות טרף: אריה טרף בדי גרתיו ומחנק ללבאתיו וימלא טרף חריו ומענתיו טרפה (נחו' ב יג). — ומצוי בתומ"ד, *חורי הנמלים: חורי הנמלים שבתוך הקמה (פאה ד יא). חורי נמלים אסורין משום גזל (תוספתא שם ב יו). חורי הנמלים שלנו בצד הערימה (ירוש' תלה א נח.). נעשה להם נס ונתגלה להם מה שבכתלין ומה שבחורי נמלים (תענ' ה.). צדין את האישות ואת העכברים משדה הלבן וכו' ומחריבין חורי נמלים (מו"ק ו:). — ולחברבר: והלכו ומצאו אותו הברבר מת מוטל על פי חורו (ירוש' ברכ' ה ט.). מעשה במקום אחד שהיה ערוד והיה מזיק את הבריות באו והודיעו לו לר' חנינא בן דוסא אמר להן הראו לי את חורו הראוהו את חורו נתן עקבו ע"פ החור יצא ונשכו ומת אותו ערוד (ברכ' לג.). טיבו של חור זה להיות מגדל שרצים (מד"ר בה"ש, פבעתי). — והורי מערה: חורי המערה וסדקי המערה מטבילין בהם כמה שהם (מקוא' ו א). — ובכותל וכדומה: כשהיה שם

בזכרוני, אף שנעלם ממני עתה המראה מקום.

[1]) בערב' חֹר a), בריש דגושה, חר באבן הרכב של הרחים שדרך שם יערו את הדגן.

a) حُر

חור והיא נהנית מן החור כשם שהזרעים נהנין מן הערוגה (ירוש' שבת יא יג.). כשהיה בפתח חור אסור להשתמש מתוכה לחור ומן החור לתוכה (שם א ג.). שכן ראוי ליכנס בשידה תיבה ומגדל ולעשות לו חור פחות מטפח (שם ערוב' ג כ ד). חורי בית העליונים ותחתונים וגג היציע (פסח' ח.). זה יכול להכניסו לחורין ולסדקין וזה אינו יכול להכניסו לחורין ולסדקין (שם). כשם שהנביא היה מגיד להם לישראל מה שבחורין ומה שבסדקין כן המן מגיד להם לישראל מה שבחורין ומה שבסדקין (יומ' עה.). שנוהגים נסרים סביב פתחי חלונות ופוחתין במקום חורי קיבוע הקורות (רש"י ב"ק סז.).—ואמר הפיטן: וענו הזיהב, שאול משכניהם, בחורי עפרים ועמקי נשיה (שבת שמעו, אבחר עדתי). —ואמר המשורר: ופגיש קדקדי בענן תלאות, ועלי סחפו גשמי מטריו, ופתן הזמן נשך עקבי והייתי משעשע לחוריו (רשב"ג, בידי שלמה יב).

ב. חֹר[1], חור, ש"ז, מ"ר חֹרִים, הורים, — אדם רם היחס, שר, Edler; noble: ותשלח (המלכה איזבל) הספרים אל הזקנים ואל החֹרים אשר בעירו (מ"א כא ח). ואמר אל החֹרים ואל הסגנים ואל יתר העם המלאכה הרבה ורחבה ואנחנו נפרדים על החומה (נחמ' ד יג). ואקבצה את החֹרים ואת הסגנים ואת העם להתיחש (שם ז ה). ואריבה את החֹרים ואת הסגנים ואמרה להם משא איש באחיו אתם נשאים (שם ה ז). בגלותו את יכוניה בן יהויקים מלך יהודה מירושלם בבלה ואת כל חֹרי יהודה וירושלם (ירמ' כז כ). ואת כל חֹרי יהודה שחט מלך בבל (שם לט ו). גם בימים ההם מרבים חֹרי יהודה אגרתיהם הולכות על טוביה (נחמ' ו יז). ואריבה את חֹרי יהודה ואמרה להם

[1]) מן שרש חרר, במשמ' חפש, עי"ש. קצת החדשים ראו בזה ארמיות, ר"ל מלה ארמית שאולה, אך כבר דחה גלד' דעת זו ואמר שהיא עברית גמורה והסתיע בשמוש השרש חרר גם בערב' במשמ' זו. וריב"ג הביא מלה זו בשרש חור ואמר: בן חרים חורים וכו' הם גדולי הארץ ושריה וקורים להם בלשון ערב ביאץ' וענין המלה הזאת לבן. ע"כ. ובאמת, ביצ'ה אלבלד a) ר"ל בערב' אחד מטובי העיר שאליו מתקבצים בני העדה. וכן ראב"ע מענין לבן: ודמה הגדולים ללובן והקטנים שאין להם מעלה גדולה לחשך. ע"כ. אפס, כי שמוש המלה הורים בתלמוד בענין העבדות מעיד

a) بيضة البلد

מה הדבר הרע הזה אשר אתם עשים ומחללים את יום השבת (שם יג יז). — וככנ׳: חֹרִיָּה ואין שם [1]) מלוכה יקראו וכל שריה יהיו אפס (ישע׳ לד יב). — בֶּן־חוֹרִים, שנולד מחורים, מגדולי היחס: אשריך ארץ שמלכך בֶּן־חוֹרִים ושריך בעת יאכלו בגבורה ולא בשתי (קהל׳ י יז). אפילו עניים שבישראל רואין אותם כאילו הם בני חורין שירדו מנכסיהם שהם בני אברהם יצחק ויעקב (ב״ק ח ט). — ואמר המשורר: היות גבר ובן חורין ואורח, מהיר צדק ישר לבב וארח (שד״מ לרה״ג יז). הגבר בכל רגע חסדיך, לשים בני חורים עבדיך (רמב״ע, כתאב אלמחאצ׳רה יט, כ״י ד׳ ילין, בשם משורר שלא נקב שמו). — *יצא העבד בֶּן־חוֹרִים, יצא לחפשי מעבדותו ונהיה בֶּן־חוֹרִים: הכותב נכסיו לעבדו יצא בן חורין (פאה ג ז). משחרב בית המקדש בושו חברים ובני חורין וחפו ראשם ונדלדלו אנשי מעשה (סוט׳ ט יה). —עשאו בן חורים, הוציאו לחפשי: העבד שהיה אוכל בתרומה ובאו ואמרו לו מת רבך וכו׳ או עשאך בן חורין (תרומ׳ ח א). המוכר עבדו לעכו״ם או לחוצה לארץ יצא בן חורים (גיט׳ ד ו) עשיתי פלוני עבדי בן חורין עשיתיו בן חורין עושה אני אותו בן חורין (תוספתא ב״ב ט יז). טבי עבדי עשיתי בן חורין (ירוש׳ גיט׳ א מג ד). — ובהחלט, בֶּן הוֹרִים, עבד שיצא לחפשי: מי שחציו עבד וחציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד (גיט׳ ד ה). — ובת חוֹרִים, שפחה שיצאה לחפשי: לישא שפחה אינו יכול שכבר חציו בן חורין בת חורין אינו יכול (לישא) שכבר חציו עבד (גיט׳ ד ה). — בני חורים: בני חורין ובני ברית והנשים בכלל הנזק והניזק והמזיק בתשלומין (ב״ק א ג). ואין רשאין (האפוטרופסים) להוציא עבדים בני חורין אבל מוכרין אותן לאחרים ואחרים מוציאין אותן בני חורין (תוספתא תרומ׳ א י). — *נכסים בני חורים, ההפך מן משֻׁעבדים, שלא הוקצו לגבות מהם חוב: אין נפרעין מנכסים משועבדים במקום שיש בני חורין (ב״ק ח:). שטרי שיש בהם אחריות נכסים גובה מנכסים משועבדים ושאין בהם אחריות נכסים גובה מנכסים בני חורין (ב״מ יג:). גובה את הקרן מנכסים משועבדין ואת השבח מנכסין בני חורין (ב״ב קנז:).—*ובת חורים, אדמה לא משועבדה: ואם מכרה (המזיק את העדית שיש לו) אין הניזק גובה אלא מזיבורית שביד המזיק שהיא בת חורים (טוחו״מ קיט ג).— ובהשאלה, *בן חורין לדבר מן הדברים, שהרשות בידו לעשות או לא לעשות: לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל הימנה (אבות ב יו). שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה (שם ו ב).—ובלי בן, חור מִדבר, חורים מהדבר, חפשי: אמר הקב״ה לישראל בני כך חשבתי שתהיו חורין מן המלכיות (מד״ר דבר׳ ה).

חֻר, חוּר, ש״ז, — כמו חֹר, מקום מחבוא באדמה לנחש וכדומה: ושעשע יונק על חֻר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה (ישע׳ יא ח). והוא עם בזוז ושסוי הפח בַּחוּרִים [1]) כלם ובבתי כלאים החבאו (שם מב כב).

חרא[2]), ממנו חָרָא, מַחֲרָאָה.

חֲרָא[3]), ש״ז, מ״ר חֲרָאִים, חֲרָאֵיהֶם[4]), — השם הגס ההמוני לצואה היוצאת מהגוף, Dreck; merde; muck: ויאמר רבשקה האל אדניך ואליך שלחני אדני לדבר את הדברים האלה הלא על האנשים הישבים על החמה לאכל את חראיהם[5]) ולשתות את שיניהם עמכם (ישע׳ לו יב), ועי׳ חרי.

א׳חרב, ממנו א.חָרֵב, א.חֹרֶב, א.חָרֵב, חָרָבָה, חָרְבוֹן.

א.חָרֵב, ת״ז, לנק׳ חֲרֵבָה, חריבה, מ״ר חֲרֵבִים, חֲרֵבוֹת, — יבֵשׁ, לחם וכדומה, trocken; sec; dry: וכל מנחה בלולה בשמן וַחֲרֵבָה לכל בני אהרן תהיה (ויקר׳ ז י). טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב (משלי יז א). כשהייתי לומד תורה אצל ר׳ יוחנן החורני ראיתי שהיה אוכל פת חריבה במלח בשני בצורת (ר״א כר׳ לדוק, יבמ׳ טו:). כך היה מנהגו של ר׳ יהודה ברבי אילעאי ערב תשעה באב מביאין לו פת חריבה במלח ויושב בין תנור לכיריים ואוכל ושותה עליה קיתון של מים (תענ׳ ל.).

א.חֹרֶב, ש״ז, — א) חֹם השמש, חֹם יָבֵשׁ, שאין בו לחות ורטיבות, Hitze; chaleur; heat: הייתי ביום אכלני חֹרֶב וקרח בלילה (בראש׳ לא מ). וסכה תהיה לצל יומם

שהוא מלשון חרר במשמ׳ חרות.—[1]) י״א כי הכתוב משבש.

[1]) עי׳ ערך הפח.

[2]) בערב׳ ח׳רא a).

[3]) בערב׳ חַ׳רְא׳ b). — [4]) כך קניג. — [5]) כתיב והקרי צואתם, מפני שהשם חרא היה גס והמוני.

a) خرا (b خَرْأ

מהרב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר (ישע׳ ד ו). מחסה מזרם צל מחרב (שם כה ד) כחרב בציון שאון זרים תכניע חרב בצל עב זמיר עריצים יענה (שם ה). ונבלתו תהיה משלכת לחרב ביום ולקרח בלילה (ירמ׳ לו ל). עורי שחר מעלי ועצמי חרה מני חרב (איוב ל ל). — ואמר בן סירא: שמש מביע בצאתו חמה מה נורא מעשה יי׳ בהצהירו ירתיח תבל לפני חרבו[1]) מי יתכלכל (כ״ס גני׳ מג ב-ג) — ב) יבש, סגולת דבר שאין בו לחלוחית ורטיבות, שאין בו שום מים וכדומה, Trockenheit; sécheresse; dryness: הנה אנכי מציג את גזת הצמר בגרן אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חרב וידעתי כי תושיע בידי את ישראל (שופט׳ ו לז). יהי נא חרב אל הגזה לבדה ועל כל הארץ יהיה טל (שם לט). חרב אל מימיה ויבשו (ירמ׳ נ לח). על כן עליכם כלאו שמים מטל והארץ כלאה יבולה ואקרא חרב על הארץ ועל ההרים ועל הדגן ועל התירוש ועל היצהר (חגי א י-יא). — ואמר המשורר בכתר מלכות: ומכי חרב ולחמי רשף נהפך לחרב לשדם (רשב״ג, כ״מ).

ב׳חרב[2]), ממנו ב׳חרב, ב׳חרב, ב׳חרב, *חרבה, *חרבן.

ב׳חרב, ת״ז, לנק׳ חרבה, מ״ר חרבים, חרבות, — מקום חרב, שנהיה ריק ע״י מלחמה וכדומה מאנשים, מבנינים, zerstört, verwüstet; détruit, déserté; lad waste, destroyed: כה אמר יי׳ עוד ישמע במקום הזה אשר אתם אמרים חרב הוא מאין אדם ומאין בהמה בערי יהודה ובחצות ירושלם וכו׳ קול ששון וקול שמחה (ירמ׳ לג י-יא). עוד יהיה במקום הזה החרב מאין אדם ועד בהמה ובכל עריו נוה רעים מרבצים צאן (שם יב). העת לכם אתם לשבת בבתיכם ספונים והבית הזה חרב (חגי א ד). יען ביתי אשר הוא חרב ואתם רצים איש לביתו (שם ט). ואמר למלך המלך לעולם יחיה מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבתי חרבה ושעריה אכלו באש (נחמ׳ ב ג). ואומר אלהם אתם ראים הרעה אשר אנחנו בה אשר ירושלם חרבה ושעריה נצתו באש לכו ונבנה את חומת ירושלם (שם יז). חלקו כבוד לארץ ישראל שהיתה חריבה באותן הימים (ירוש׳ מגי׳ א ע.). העיר האבילה והחריבת וההרוסה והשוממה הנתונה ביד זרים (שם ברכ׳ ד ג). — ומ״ר: ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן עדן והערים החרבות[1]) והנשמות והנהרסות בצורות ישבו (יחזק׳ לו לה). כן תהיינה הערים החרבות מלאות צאן אדם (שם לח).

ב׳חרב, ש״ז, — מעמד מקום חרב: כי בי נשבעתי נאם יי׳ כי לשמה לחרפה לחרב ולקללה תהיה בצרה (ירמ׳ מט יג). וחדשו ערי חרב שממות דור ודור (ישע׳ סא ד).

א׳חרב, פ״ע, עת׳ יחרב, ויחרב, חרבי, — חרבו המים, נתנדפו, והדבר שהמים היו עליו נהיה יבשו, vortrocknen; sécher; become dried: בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ (בראש׳ ח יג). — ונהר, ים: ונשתו מים מהים ונהר יחרב ויבש והאזניחו נהרות דללו וחרבו יארי מצור (ישע׳ יט ה-ו). יבוא קדים רוח יי׳ ממדבר עלה ויבוש מקורו ויחרב מעינו (הושע יג טו). ויגער בים סוף ויחרב ויוליכם בתהמות כמדבר (תהל׳ קו ט). האמר לצולה חרבי ונהרתיך אוביש (ישע׳ מד כז). — והאדמה חרבה מהמים שעליה, יבשה: ויסר נח את מכסה התבה וירא והנה חרבו פני האדמה (בראש׳ ח יג).

— הפע׳, החריב, אחריב, והחרבתי, — עשה שיחרב, הוביש, החריב את הנהר וכדומה: אני קרתי ושתיתי מים ואחרב בכף פעמי כל יארי מצור (ישע׳ לז כה). אחריב הרים וגבעות וכל עשבם אוביש (שם מב טו). הן בגערתי אחריב ים אשים נהרות מדבר (שם נ ב). והחרבתי את ימה והובשתי את מקורה (ירמ׳ נא לו). הלוא את היא המחרבת ים מי תהום רבה (ישע׳ נא י).

— פע׳, חרב, חרבו, — כמו קל: יתרים לחים אשר לא חרבו (שופט׳ טז ז).

ב׳חרב[2]), חרב, א) פ״ע, יחרב, יחרבו, יחרבו, תחרבנה, נווי חרבו[3]), מק׳ חרב, — חרבה הארץ, היתה חרבה,

---

[1]) אולי הכתיב חרבו ולא חורבו מעיד שהיה גם שם חרב או אפילו חרב.

[2]) גם אשור׳, ארמ׳, בערב׳ חרב a).

a) خرب

---

[1]) לא נתברר סבת החטף קמץ של האות ח, בעוד שבנקבה יהידה היא בחטף פתח. וכבר דחה קניג (Kö. I, 241) דעת בטכ׳ (Bö. s. 219) כי זו פעולת נטיית החת לקמצות.

[2]) בערב׳ חרב a), והדין נותן שיהיה העבר בעבר׳ חרב, אך יש קראים בריש פתוחה. — [3]) שוא הריש נח, חרבו.

a) خرب

: zerstört w.; dev. détruit ; bec. destroyed
והיתה ארצה לזפת בערה לילה ויומם לא תכבה לעולם יעלה עשנה מדור לדור תחרב לנצח נצחים אין עבר בה (ישע׳ לד ט-י). כשלו יהיה הבית הזה והעיר הזאת תחרב מאין יושב (ירמ׳ כו ט). שמו שמים על זאת ושערו חרבו מאד נאם יי׳ (שם ב יב). ונשמו במות ישחק ומקדשי ישראל יחרבו (עמו׳ ז ט). בכל מושבותיכם הערים תחרבנה והבמות תישמנה למען יחרבו ויאשמו מזבחותיכם (יחזק׳ ו ו). והערים הנושבות תחרבנה והארץ שממה תהיה (שם יב כ).—והגוי חרב, נשבר וחדל מהיות גוי: כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו והגוים חרב יחרבו (ישע׳ ס יב). — ומצוי בתלמ׳ ומדר׳: בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ ו ח ר ב הבית בראשונה ובשנייה ונלכדה ביתר (תעג׳ ד ו). מ ש ח ר ב בית המקדש בטל השמיר (סוט׳ ט יב). מ ש ח ר ב בית המקדש רבו פרושים בישראל ולא היו אוכלין בשר ולא היו שותין יין (תוספתא שם יה יא). מיום ש ח ר ב בית המקדש אין לו להקב״ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד (ברכ׳ ח.). מיום ש ח ר ב ביהמ״ק ננעלו שערי תפלה (שם לב:). מיום ש ח ר ב ב״ה לא נראית רקיע בטהרתה (שם נט.). ק״פ שנה עד שלא ח ר ב הבית פשטה המלכות על ישראל פ׳ שנה עד שלא ח ר ב הבית גזרו טומאה על ארץ העמים ועל כלי זכוכית מ׳ שנה עד שלא ח ר ב הבית גלתה לה סנהדרין וישבה לה בחנויות (שבת טו.). עצי ירושלם של קינמון היו ובשעה שהיו מסיקין מהן ריחן נודף בכל ארץ ישראל ו מ שחר ב ה ירושלם נגנזו (שם סג.). לא ח ר ב ה ירושלם אלא בשביל שחללו בה את השבת (שם קיט:). לא ח ר ב ה ירושלם אלא מפני שלא היה להם בושת פנים זה מזה (שם). מפני מה ח ר ב ה שילה מפני שהיו בה שני דברים גלוי עריות ובזיון קדשים (יומ׳ ט.). אם יאמר לך אדם ח ר ב ו שתיהן (קסרי וירושלם) אל תאמן ישבו שתיהן אל תאמן ח ר ב ה קסרי וישבה ירושלם ח ר ב ה ירושלם וישבה קסרי תאמן (מגי׳ ו.). מיום ש ח ר ב בית המקדש וגלינו מארצנו ניטלה עצה ממנו ואין אנו יודעין לדון דיני נפשות (מגי׳ יב:). מיום ש ח ר ב בית המקדש נעשו גשמים צימוקין לעולם יש שנה שגשמיה מרובין ויש שנה שגשמיה מועטין (תעג׳ יט:). לא ח ר ב ה ירושלם אלא על שדנו בה דין תורה וכו׳ ולא עבדו לפנים משורת הדין (ב״מ ל:). מפני מה ח ר ב ו חנויות של בית הינו ג׳ שנים קודם ירושלם מפני שהעמידו דבריהם על דברי תורה (שם פח.). מיום ש ח ר ב ביהמ״ק ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לחכמים (ב״ב יב.). מיום ש ח ר ב ביהמ״ק לא הוגשמה רוח דרומית (שם כה:). מ ש ח ר ב בית המקדש שיבנה במהרה בימינו התקינו שיהו מכריזין (על האבדה) בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (ב״מ כח:). מיום ש ח ר ב ביהמ״ק אין שחוק להקב״ה (ע״ז ג:). בשעה ש ח ר ב בית המקדש מצאו הקב״ה לאברהם שהיה עומד בבית המקדש אמר לו מה לידידי בביתי (מנח׳ נג:). — וכינ׳ חרב, חרבה: כל עיר שגגותיה גבוהין מבית הכנסת לסוף ח ר ב ה (שבת יא.). בעון שפיכות דמים בית המקדש ח ר ב ושכינה מסתלקת מישראל (שם לג.). — *וכרם וכדומה: כרם ש ח ר ב אם יש בו ללקט עשר גפנים לבית סאה ונטועות כהלכתן ה״ז נקרא כרם דל (כלא׳ ה א). כרם ש ח ר ב מאמצעו אם אין שם שש עשרה אמה לא יביא זרע לשם (שם ד א). — ב) פ״י: ואל יושבי פקוד חרב והחרם אחריהם נאם יי׳ (ירמ׳ נ כא). חרבו כל פריה ירדו לטבח הוי עליהם כי בא יומם עת פקדתם (שם כז).

— נפע׳, נחרב, נחרבו, נחרבת, נחרבות, יחרב, — כמו קל, נעשה חרב, הארץ, הגוי, המלכים: נחרבו המלכים ויכו איש את רעהו (מ״ב ג כג). בתתי אתך עיר נחרבת כערים אשר לא נושבו (יחזק׳ כו יט). ועריו בתוך ערים נחרבות תהיינה (שם ל ז). — ובתלמוד: ויצאה סנהדרין גדולה לקראתו (של נבוכדנצר) ואמרה לו הגיע זמן הבית הזה ל י ח ר ב (ירוש׳ שקל׳ ו ג.). כל בית שנשמעין בו דברי תורה בלילה שוב אינו נ ח ר ב (ערוב׳ יח:). יודעין היו של בית אבא שבית זה עתיד ל י ח ר ב (יומ׳ לח.). והיו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן עד שגער בהם רבן יוחנן בן זכאי אמר לו היכל היכל

ואמר ריב״ג: וכן הוא (הקמץ) שלא כהקשה בושערו הרבו מאד אך המשפט להיות כמו קרבו שאו את אחיכם וכבר רצו אנשים שחושבים להם חכמים שיוציאוהו במבטא בלשון מוצא חרבו המים ולשים הרש דגשות באשר בפרקו נזמי הזהב אעפ״י שהיא סברא חלושה מאד והראינו אותם המסורה עליו (על ושערו חרבו) לית דכוותיה והראינום עוד המסורת על חרבו המים שנים ושבו לאחיר, ע״כ, וכונתו שאלה החכמים רצו לקרא ההית בקמץ גדול מבנין הכבד, אך המסורה לית דכותיה והמסורה חרבו שנים מעידה כי חרבו שערו נקראת הרש בחטף קמץ. והעיד רד״ק בפרוש שהשוא הוא נח: כי יש אומרים כי השוא (של כרתו יערה) נ ח וקראים הקמץ חטוף כמו חרבו מאד (מכלול, פדה״ם), ולא כמו החדשים (Stade § 93 ,הברה פתוחה, Ges.K : schweb. Schwa, (Kö.II, 453 chorebu, יען הקריאה המסורה היא העקר.

מפני מה אתה מבעית עצמך יודע אני בך שסופך עתיד ליחרב (שם לט:). זה צדקיה שנחרב בית המקדש בימיו (סנה׳ קג.). ועתיד ביהמ״ק ליחרב וקרבנות ליבטל (פסיק׳ רבתי טו). — ואמר המשורר: יקל בעיני כל טוב ארץ ספרד כמו יקר בעיני ראות עפרות דביר נחרב (ר״י הלוי, לבי במזרח).

— הִפְע׳, הֶחֱרִיב, הֶחֱרַבְתִּי, הֶחֱרִיבוּ, אַחֲרִיב, מַחֲרִיב, מַחֲרִיבַיִךְ, — עשה שיהיה חָרֵב, zerstören; détruire, to destroy: נתן אלהינו בידנו את אויבנו ואת מַחֲרִיב ארצנו ואשר הרבה את חללינו (שופט׳ יו כד). הֶחֱרִיבוּ מלכי אשור את כל הארצות ואת ארצם (ישע׳ לז יח). וידע אלמנותיו ועריהם הֶחֱרִיב ותשם ארץ ומלאה (יחזק׳ יט ז). הכרתי גוים נשמו פנותם הֶחֱרַבְתִּי חוצותם מבלי עובר (צפנ׳ ג ו). מהרו בניך מהרסיך וּמַחֲרִיבַיִךְ ממך יצאו (ישע׳ מט יז). — ובספרות התלמ׳: יכול בחרבן בית המקדש חתם (ירמיהו) ת״ל עד הנה דברי ירמיהו במפולת של מחריביו חתם (ירוש׳ ברכ׳ ה ח ד). שמא אתה מחסר אות אחת או מייתר אות אחת נמצא מחריב את את כל העולם כולו (ערוב׳ יג.). כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו (פסח׳ מט.). עתידים מחריבים ליפול ביד פרס קל וחומר ומה מקדש ראשון שבנאוהו בני שם והחריבוהו כשדיים נפלו כשדיים ביד פרסיים מקדש שני שבנאוהו פרסיים והחריבוהו מחריבים אינו דין שיפלו מחריבים ביד פרסיים (יומ׳ י.). אפשר בית שמתפללים בו עליך ועל מלכותך שלא תחרב יטעוך עכו״ם להחריבו (שם סט.). שנתן עיניו במקדש ראשון והחריבו והרג תלמידי חכמים שבו (סוכ׳ נב.). ורוח דרומית קשה מכולן ואילמלא בן נץ מעמידה מחרבת כל העולם כולו מפניה (גיט׳ לא:). אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע מי שהחריב את ביתך ושרף את היכלך תכניס תחת כנפי השכינה (סנה׳ לו:). אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכוה שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו (ע״ז יח.). הרבה קולות בראתי בעבים וכל קול וקול בראתי לו שביל בפני עצמו וכו׳ שאלמלי שתי קולות יוצאות משביל אחד מחריבין את כל העולם (ב״ב טז.). אמר אברהם לפני הקב״ה רבש״ע מפני מה הגלית את בני ומסרתן בידי האומות והרגום בכל מיתות משונות והחרבת את בית המקדש מקום שהעליתי את יצחק בני עולה לפניך (מד״ר איכ׳, פתית׳). אפילו דברים שאת רואה קוצין בתורה תילי תילין יכולות הן להחריב את העולם ולעשותו תל (שם שה״ש, רל״ו). — וחורי נמלים וכדומה: מחריבין חורי הנמלים במועד (ירוש׳ מו״ק א פ ג). — ובהשאלה, בענין קלקול הלשון וכדומה: החריב לשון העברית (תשו׳ דונש על רסע״ג ה).

— הָפְע׳, הָחֳרַב — שהחריבו אותו: הָחֳרֵב נחרבו המלכים ויכו איש את רעהו (מ״ב ג כג). ונתתי את ארץ מצרים שממה בתוך ארצות נשמות ועריה בתוך ערים מָחֳרָבוֹת תהיין שממה ארבעים שנה (יחזק׳ כט יב). יען אשר אמרה צר על ירושלם האח נשברה דלתות העמים נסבה אלי אמלאה הָחֳרָבָה (שם כו ב).

— הִתְפ׳, *הִתְחָרֵב, — כמו נֶחֱרַב, שהחריבו אותו: אין סוף לרעות שעשיתי גרמתי לבית מקדשך שיתחרב והרגתי הנביאים (פסיק׳ רבתי לא).

ג׳חרב[1], ממנו חֶרֶב, *חַרְבָּה.

חֶרֶב[2], ש״נ, בהפס׳ חָרֶב, בכ׳ חַרְבִּי, מ״ר חֲרָבוֹת, סמי׳ חַרְבוֹת, בכ׳ חַרְבוֹתָיו, חַרְבוֹתָם, חַרְבוֹתֵיהֶם, —

א) כלי זין, כלי חד עשוי מברזל בעין סכין ארוכה פחות או יותר רחבה, יכו בה את האויב, ויכרתו בה את ראשו וכדומה, Schwert; épée; sword: ויעש לו אהוד חֶרֶב ולה שני פיות גמד ארכה ויחגר אותה מתחת למדיו על ירך ימינו (שפט׳ ג יו). וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל כי אמר פלשתים פן יעשו העברים חֶרֶב או חנית (ש״א יג יט). וישלח אהוד את יד שמאלו ויקח את הַחֶרֶב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו (שפט׳ ג כא). ויאמר דוד לאחימלך ואין יש פה תחת ידך חנית או חֶרֶב כי גם חַרְבִּי וגם כלי לא לקחתי בידי (ש״א כא ט). אשר לקחתי מיד האמרי בְּחַרְבִּי ובקשתי (ברא׳ מח כב). ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חַרְבּוֹ ויבאו על העיר בטח (שם לד כה). ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמרי לא בְחַרְבְּךָ ולא בקשתך (יהוש׳ כד יב). כי לא בקשתי אבטח וְחַרְבִּי לא תושיעני (תהל׳ מד ז). כי לא בְחַרְבָּם ירשו ארץ (שם ד). כי מפני חֲרָבוֹת נדדו (ישע׳ כא יה). תפשי חֲרָבוֹת כלם (יחזק׳ לח ד). ויתגדדו כמשפטם בַּחֲרָבוֹת וברמחים עד שפך דם

---

[1]) בערב׳ חרב a) במשמ׳ חד ושנון.

[2]) בארמ׳ חרבא. בערב׳ חַרְב b) מלחמה, חַרְבָה c) כמו חנית.

a) حرب b) حَرْب c) حَرْبَة

עליהם (מ"א יח כח). כתו אתיכם לחרבות ומזמרותיכם לרמחים החלש יאמר גבור אני (יואל ד י). — הרג בחרב: וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתמים (שמות כב כג). לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך (במד' כב כט). רבים אשר מתו באבני הברד מאשר הרגו בני ישראל בחרב (יהוש' י יא). ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב אל חלליהם (שם יג כב). ואתו הרגת בחרב בני עמון (ש"ב יב ט). פגע בשני אנשים צדקים וטבים ממנו ויהרגם בחרב (מ"א ב לב). אשר הרג את כל הנביאים בחרב (שם יט א). ופקדתי עליהם ארבע משפחות נאם יי' את החרב להרג ואת הכלבים לסחב ואת עוף השמים ואת בהמת הארץ לאכל ולהשחית (ירמ' טו ג). בניה ובנותיה לקחו ואותה בחרב הרגו (יחזק' כג י). ובנותיה אשר בשדה בחרב תהרגנה (שם כו ו). עמך בחרב יהרג (שם יא). — הכה בחרב: ואדרמלך ושראצר בניו הכהו בחרב והמה נמלטו (ישע' לז לח). ואת כל יהודה אתן ביד מלך בבל והגלם בבלה והכם בחרב (ירמ' כ ד). ולקחת את השלשית תכה בחרב סביבותיה (יחזק' ה ב). — ורגילה מאד המליצה הרגו לפי חרב, הכה לפי חרב: ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב (בראש' לד כו). ויכהו ישראל לפי חרב ויירש את ארצו (במד' כא כד). הכה תכה את ישבי העיר ההוא לפי חרב (דבר' יג יו). והכית את כל זכורה לפי חרב (שם כ יג). — והחרים לפי חרב: החרם אתה (את העיר) ואת כל אשר בה ואת בהמתה לפי חרב (דבר' יג יו). ויחרימו את כל אשר בעיר מאיש ועד אשה מנער ועד זקן ועד שור ושה וחמור לפי חרב (יהוש' ו כא). — נפל בחרב והפיל בחרב: ולמה יי' מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב (במד' יד ג). ונפלו בחרב איביהם (ירמ' כ ד). מתיך בחרב יפלו (ישע' ג כה). והפלתיו בחרב בארצו (שם לז ז). ובניך ובנתיך בחרב יפלו (עמו' ז יז). בחרבות גבורים אפיל המונך (יחזק' לב יב). — ולפי חרב: ויפלו כלם לפי חרב עד תמם (יהוש' ח כד). — מת בחרב, המית בחרב: הבחורים ימותו בחרב בניהם ובנתיהם ימתו ברעב (ירמ' יא כב). ישבע לי כיום המלך שלמה אם ימית את עבדו בחרב (מ"א א נא). ואשבע לו ביי' לאמר אם אמיתך בחרב (שם ב ח). והבא אחריה המת בחרב (מ"ב יא יב). — נתן בחרב: ומתי קבלו יתן בחמתיך ומגדלתיך יתץ בחרבותיו (יחזק' כו ט). — חגר החרב, חבר אותה אל החגורה במתניו: ויחגר דוד את חרבו מעל למדיו ויאל ללכת (ש"א יז לט). ויאמר דוד לאנשיו חגרו איש את חרבו ויחגרו איש את חרבו ויחגר גם דוד את חרבו (שם כה יג). — שלף חרבו מתערה, הוציאה מהתער כדי להכות בה: ויאמר ליתר בכורו קום הרג אותם ולא שלף הנער חרבו כי ירא כי עודנו נער (שפט' ח כ). שלף חרבך ומותתני (שם ט נד). ותרא האתון את מלאך יי' נצב בדרך וחרבו שלופה בידו (במד' כב כג). — שלף חרב, איש שיודע לשלף החרב, שיודע להלחם, שנלחם בחרב: ארבע מאות אלף איש רגלי שלף חרב (שפט' כ ב). כל אלה שלפי חרב (שם כה). ותהי ישראל שמנה מאות אלף איש חיל שלף חרב ואיש יהודה חמש מאות אלף איש (ש"ב כד ט). — השיב חרבו אל תערה, אל נדנה, עי' במקומו. — אכלה החרב, הרגה: אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר (דבר' לב מב). ויקרא אבנר אל יואב (שאנשיהם נלחמו זה בזה) ויאמר הלנצח תאכל חרב הלוא ידעתה כי מרה תהיה באחרונה (ש"ב ב כו). אל ירע בעיניך את הדבר הזה (כי נפלו רבים במלחמה) כי כזה וכזה תאכל החרב (שם יא כה). וירב היער לאכל בעם מאשר אכלה החרב ביום ההוא (שם יח ח). ונפל אשור בחרב לא איש וחרב לא אדם תאכלנו (ישע' לא ח). אכלה חרבכם נביאיכם כאריה משחית (ירמ' ב ל). התיצב והכן לך כי אכלה חרב סביביך (שם מו יד). — ואכל חרב: ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו (ישע' א כ). — נשא חרב אל פלוני, נלחם אתו, ואמר הנביא בחזון השלום בין העמים והלאמים: ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה (ישע' ב ד). — חללי חרב, עי' חלל. — קרא חרב על, קרא עליו מלחמה: לא תנקו כי חרב אני קרא על כל ישבי הארץ נאם יי' צבאות (ירמ' כה כט). — הריק חרב אחריו: ואתכם אזרה בגוים והריקתי אחריכם חרב והיתה ארצכם שממה (ויקר' כו לג). והשלשית תזרה לרוח וחרב אריק אחריהם (יחזק' ה ב). — אחוז חרב, תפש חרב, חרב חדה, מרוטה, שנונה, נטושה, עי' כ"א במקומו. — הביא חרב על ארץ, על עם, הביא עליהם מלחמה: והבאתי עליכם חרב נקמת נקם ברית (ויקר' כו כה). כה אמר אדני יי' להרים

וּלְגבעות לאפיקים ולגיאות הנני אני מֵבִיא עליכם חֶרֶב ואבדתי במותיכם (יחזק׳ ו ג). חֶרֶב יראתם וְחֶרֶב אָבִיא עליכם (שם יא ח). או חֶרֶב אָבִיא עַל הארץ ההיא ואמרתי חֶרֶב תעבר בארץ והכרתי ממנה אדם ובהמה (שם יד יז). — יצא בְּחֶרֶב לקראתו, יצא עליו למלחמה: ויאמר אליו אדום (לישראל שרצו לעבר דרך ארצו) לא תעבר בי פן בַּחֶרֶב אצא לקראתך (במד׳ כ יח). — חֶרֶב לפלוני, קריאה במשמ׳ נלחמה למען פלוני, בעזרת פלוני: ויתקעו שלשת הראשים בשופרות וכו׳ ויקראו חֶרֶב ליי׳ ולגדעון (שפט׳ ז כ). — נתן חֶרֶב בידי פלוני, נתן לו סבה ויכלת להלחם בו: ויאמרו אלהם (העם למשה ולאהרן) ירא יי׳ עליכם וישפט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לָתֶת חֶרֶב בידם להרגנו (שמות ה כא). — שְׁבוּיוֹת חֶרֶב, שנלקחו שבי במלחמה: ותגנב את לבבי ותנהג את בנתי כשביות חֶרֶב (בראש׳ לא כו). — חַי עַל חַרְבּוֹ, חי על מה שהוא משיג בכח החרב: הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל השמים מעל ועל חַרְבְּךָ תִחְיֶה ואת אחיך תעבד (בראש׳ כז לט-מ). — עֲוֹנוֹת חֶרֶב, שבשבילם חרב באה על הארץ: גורו לכם מפני חרב כי חמה עֲוֹנוֹת חֶרֶב (איוב יט כט).— חֶרֶב המתהפכת, שהשכין אלהים לפני גן העדן לשמרו מפני אדם ואשתו: ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט הַחֶרֶב המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים (בראש׳ ג כד). — *צחצוח חֲרָבוֹת: אל ירך לבבכם מפני צהלת סוסים וצחצוח חֲרָבוֹת אל תיראו מפני הנפת תריסין וכו׳ (סוט׳ ח א). — *וחרב חדה מונחת על צוארו, משל לסכנה שאין להמלט ממנה: אפילו חֶרֶב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (ברכ׳ י.). — ודמיון לדבר חד, מזיק: שניהם (של האויבים) חנית וחצים ולשונם חֶרֶב חדה (תהל׳ נז ה). הנה יביעון בפיהם חֲרָבוֹת בשפתותיהם (שם נט ח). דור חֲרָבוֹת שניו ומאכלות מתלעתיו (משלי ל יד).— *ומשל לכח עז מכריע שאי אפשר לעמֹד בפניו, ואמר החכם: האמת היא הַחֶרֶב על השוא (מוכרי הפילוסופ׳ ב א). ובשכל יחלק מה שלא יחלק בַּחֶרֶב (תמונה רמה א ז). — ואמר המשורר: בעט סופר יהי עושה אחי בין אשר לא יעשה גבור בַּחֶרֶב (רמב״ע, תרשיש י). — *וחרבו של מלאך המות: כל שבעה הַחֶרֶב שלופה עד שלשים היא רופפת לאחר י״ב חדש היא חוזרת לתערה (ירוש׳ מו״ק ג פג ג). — וספר מלאך המות: וכשאני עומד למעלה מן המטה וְהַחֶרֶב שלופה בידי ג׳ טפות נוטפות מן הַחֶרֶב באחת מת ובאחת הוא מסריח ובאחת פניו מוריקות (פרקי רבנו הקדוש). — ומ״ר יְחָרָבִים, ככנ׳ חֲרָבָיו: ועל כן אל שישוני לא אהי שש ולא אדאג לעולם מכאביו, ולא אקצוף לעולמים למעשיו, ולו החליף בכליותי חֲרָבָיו (ר״מ זכעי לקו״ק פג).—ב) כלי אמנות חד עשוי מברזל או חמר קשה אחר, צֹר וכדומה, לפתת אבנים, לחתך בשר וכדומה [1], schneidendes Gerät; instrument tranchant cutting instr.: ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית כי חַרְבְּךָ הנפת עליה ותחללה (שמות כ כה). בעת ההיא אמר יי׳ אל יהושע עשה לך חַרְבוֹת צרים ושוב מל את בני ישראל שנית ויעש לו יהושע חַרְבוֹת צרים וימל את בני ישראל (יהש׳ ה ב-ג). — ובפרט *הברזל החד של המחרשה: הנוגע בעול וכו׳ בַּחֶרֶב [2] ובבורך וביצול טמא (כלים כא ב). הַחֶרֶב שפרשה עם יתדות המחרישה הרי זו טמאה מפני שהוא מנקר בה הליות של באר (תוספתא כלים ב״ב א.). — ג) חרב החזה, שם עצם בגוף בעלי חיים: בקצה עצם הרוחב של החזה תלוי למטה תנוך ארוך ועוקצי הנקרא חֶרֶב החזה (עמודי השמים, תפארת אדם כ:). — ד) שם לאחד הקלפים של משחק: שאלוני ומי המציא קלפים ומי חשך מאור עולם בנשפם, ואמרתי מתי תופת מצאום לאבד יושבי תבל וטפם, וצורתם ותבניתם מגלות זדון לבם ותרמיתם ואפם, חֲרָבוֹת בם לדקר כל מצחק ונפשותם אשר שמו בכפם, ותרעלה בכוסותם יכסון והעצים להתלות בקצפם (מתק שפת׳ לרע״פ 44).

א. **חָרְבָּה**[3], ש״נ, מ״ר חֳרָבוֹת, הֶחֳרָבוֹת, בֶּחֳרָבוֹת, בְּחָרָבוֹת, סמי׳ חָרְבוֹת, כנ׳ חָרְבֹתָיו, חָרְבֹתַיִךְ, חָרְבֹתֵיהֶם, — א) מקום חָרֵב, ארץ, עיר חֲרֵבָה, בית

---

[2]) — בערב׳ חַרְבָה a). ואולי זו היא המשמעה הראשנה של השם חרב, ואעפ״כ סדרתי משמ׳ של כלי זין של מלחמה קודם, מפני שהיא יותר מצויה. —[2]) פרש רה״ג: פי׳ סייף בטיית והוא העץ שתופס בו האיש החורש ידו, ע״כ. וכן רמב״ם: עץ דמיון סייף ניתן בעץ המחרישה מחובר בו והוא אשר בו יחזיק המחרשת בידו. ע״כ. וכן ר״ש: החרב הוא העץ שתופס בו האיש החורש.

[3]) בערב׳ חִרְבָה b).

a) حَرْبَة b) حِرْبَة

חרב וכיוצא בזה, Verödung, Trümmerstätte : dèsolation ; ruine ; desolation, ruins : והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה (ירמ' כז יז). אתם ראיתם את כל הרעה אשר הבאתי על ירושלם ועל כל ערי יהודה והנם חרבה היום הזה ואין בהם יושב (שם מד ב). והשבתי מערי יהודה ומחצות ירושלם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה כי לחרבה תהיה הארץ (שם ז לד). כי נשבעתי נאם יי' כי לחרבה יהיה הבית הזה (שם כב ה). את ירושלם ואת ערי יהודה ואת מלכיה את שריה לתת אתם לחרבה לשמה לשרקה ולקללה (שם כה יח). עריך חרבה אשים ואתה שממה תהיה (יחזק' לה ד). ואתנך לחרבה ולחרפה בגוים אשר סביבותיך (שם ה יד). הרי ישראל אשר היו לחרבה תמיד (שם לח ח). בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבתינו היה לשרפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה [1]) (ישע' סד י). כי תאמר אדום רששנו ונשוב ונבנה חרבות כה אמר יי' צבאות המה יבנו ואני אהרוס (מלא' א ד). והושבתי את הערים ונבנו החרבות והארץ הנשמה תעבד (יחזק' לו לג-לד). והרביתי עליכם אדם כל בית ישראל כלה ונשבו הערים והחרבות תבנינה (שם י). חי אני אם לא אשר בחרבות בחרב יפלו (שם לג כז). כשעלים בחרבות נביאיך ישראל היו (שם יג ד). להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות לחרבות השממות ולערים הנעזבות (שם לו ד). דמיתי לקאת מדבר הייתי ככוס חרבות שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג (תהל' קב ז-ח). —וסמי': והחרמתים ושמתים לשמה ולשרקה ולחרבות עולם (ירמ' כה ט). וכל עריה תהיינה לחרבות עולם (שם מט יג). פצחו רננו יחדו חרבות ירושלם כי נחם יי' עמו גאל ירושלם (ישע' נב ט). ובנו חרבות עולם שממות ראשנים יקממו (שם סא ד). כי חרבתיך ושממתיך וארץ הרסתך כי עתה תצרי מיושב (שם מט יט). כי נחם יי' ציון נחם כל חרבתיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן יי' (שם נא ג). האמר לירושלם תושב ולערי יהודה תבנינה וחרבותיה אקומם (שם מד כו). לרומם את בית אלהינו ולהעמיד את חרבתיו ולתת לנו גדר ביהודה ובירושלם (עזרא ט ט). ונוע ינועו בניו ושאלו ודרשו מחרבותיהם (תהל' קט י). — חרבות מחים, עי' מח.

ב.חרבה [2]), ש"נ, מ"ר חרבות, — בנין מפאר, היכל, Palast ; palais ; palace : למה לא מרחם אמות וכו' כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז ינוח לי עם מלכים ויעצי ארץ הבנים חרבות [1]) למו או עם שרים זהב להם הממלאים בתיהם כסף (איוב ג יא-יה).

חרבה, ש"נ, מ"ר חרבות, — האדמה שאינה מכסה מים, הפך מן ים וכדומה, d. Trockene; terre ferme ; dry land : ויולך יי' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה ויבקעו המים ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה (שמות יד כא-כב). כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו (בראש' ז כב). ויעמדו הכהנים נשאי הארון ברית יי' בחרבה בתוך הירדן הכן וכל ישראל עברים בחרבה (יהוש' ג יז). ויהי בעלות הכהנים נשאי ארון ברית יי' מתוך הירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה וישבו מי הירדן למקומם (שם ד יח). ואני מרעיש את השמים ואת הארץ ואת הים ואת החרבה (חגי ב ו). המבדיל בין קודש לחול בין אור לחשך וכו' בין הים לחרבה בין מים העליונים למים התחתונים (פסח' קד.). — ואמר המשורר: ועיני שלהה יבלי בכי ולו מתהום הדלה אזי היתה לחרבה (רהכ"ע, הותלתי נכוכה).

***חרבה**, ש"נ, מ"ר חרבות, — כמו חרבה: היה שם (בתוך החצר) חורבה ר' יוחנן אמר נותן חורבה לבעליה (ירוש' ערוב' ח כה.). היה משתמש בחורבה דרך חלון (שם). חורבת ראובן בתוך חצר שמעון ושמעון משתמש בה כמי שהיא שלו (שם). תלוש מן החורבה הזו שתקנה לך אוירה (שם דמאי ו כה ג). מוכר לו חורבה ומשייר לו אוירה (שם קדוש' א ס:). אמר ר' יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי

— [1]) בקצת כ"י לחרפה.

[2]) עי' הערה לקמן.

— [1]) כל הקדמונ' ראו במלה זו השם א.חרבה, בנין חרב. אך אין זה מתישב יפה לפי המליצה. יש מי שדמו מלה זו להמלה הערב' הרם, אהראם a), שהוא שם להבנינים הגדולים שבנו מלכי מצרים הקדמונ' על קבריהם, ואחרים דמוהו להשם מחראב b) בערב' שהוא שם להדוכן שעומד עליו החזן במסגד (ואמרו חכמי הערבים שנקרא הדוכן כך מפני שמשם האמאם עושה מלחמה עם השטן), בבית כנסת, וגם שם לבית כנסת, ולהדר קבלת אורחים של המלך, וקצת החדשים הגיהו ארמנות, היכלות. בכל זה יש לפקפק, עכ"פ לפי הנוסחה המסורה אנו צריכים לפרש את השם חרבות כאן במשמ' בנין מפאר, אף שאין מקור לזה.

a) هرم اهرام b) محراب

להורבה אחת מהורבות ירושלם להתפלל (ברכ׳ ג.). היתה הורבתו בצד גינתו של חבירו ועמד וגדרה (תוספתא ב״מ יא ד). (המוכר) אויר חורבתו לחבירו לא עשה כלום וכו׳ והיאך אפשר לאדם למכור אויר חורבתו לחבירו (ירוש׳ דמאי ו כה ג). מי שנכנס לחורבתו של חבירו ופירק חבילתו לשעה (שם ב״ק ט ו ד). השועל הזה מצפה בחורבות לכשיראה בני אדם לאיזה צד יהי בורח (מד״ר רות, ויהי בימי).

***חַרְבָּה**, ש״נ, — כמו חֶרֶב, במשמ׳ סכין גדולה לקצוץ תאנים וכדומה: תאינים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה אבל קוצין אותם בחרבה (שבי׳ ח ו).

חַרְבוֹן[1], ש״ז, מ״ר חַרְבוֹנִים, סמי׳ חַרְבוֹנֵי, — כמו חֹרֶב, חֹם היבש של הקיץ: כי יומם ולילה תכבד עלי ידך נהפך לשדי בְּחַרְבֹנֵי[2] קיץ (תהל׳ לב ד). — ואמר הפיטן: להבוש ולהאריך, חרבון חֹרב מפריך, לדבר גבורות אאריך, כי עת לקצר ועת להאריך (ר״א קליר, תפל׳ גשם, אפיק מען).

׳חַרְבוּת, ש״נ, — מעמד של חרבן: והודיעו (להמתעצל בלמודו) חרבותו בסוף ושלא יוכל להשתדל בהצלתו (המאירי למשלי, פרשה ט מפרשיותיו).

***חֻרְבָּן**, חֻר׳, חורבן, ש״ז, מ״ר חֻרְבָּנִים, ־נות, — שה״פ מן א.חָרַב, חֻרְבַּן בית, חֻרְבַּן ארץ, ממלכה, וכדומה, Zerstörung; destruction: לזה (להקב״ה) נאה לקרות גבור שהוא רואה חורבן ביתו ושותק (ירוש׳ ברכ׳ ז ד). חרבן בית המקדש [ש]אפילו מלאכי שלום בכו (חגי׳ ה:). שהראהו הקב״ה לדוד חורבן בית ראשון וחורבן בית שני (גיט׳ נז:) אחר ארבע מאות לחורבן הבית אם יאמר לך אדם קח שדה שוה אלף דינרים בדינר אחד לא תקח (ע״ז ט:). אבא שאול אומר מחלוקת ב״ד חורבן העולם (דא״ז ט). בחרבן בית ראשון העמידה (תרמוד) פ׳ אלף קשתים וכו׳ ובחרבן בית שני העמידה שמונת אלפים קשתים (מד״ר ברא׳ נו). רבי ע״י שהיה סמוך לחורבן הבית היה נזכר והיה דורש ובוכה ומתנחם (שם איכ׳, בלע). — ובבכ׳: הרואה בתי ישראל בישובן אומר ברוך מציב גבול אלמנה (ראה אותם) בחורבנן אומר ברוך דיין האמת (ברכ׳ נח:). הרואה ערי יהודה בחורבנן אומר ערי קדשך היו מדבר וקורע (הרואה)

[1]) משק׳ פרזון. — [2]) יש מגיהים בחרף ובקיץ.

ירושלם בחורבנה אומר ציון מדבר היתה ירושלם שממה וקורע (הרואה) בית המקדש בחורבנו אומר בית קדשנו ותפארתנו וכו׳ היה לשרפת אש (מו״ק כו.). כי מה בצע עוד לנו בחיים אחרי שממות ארצנו וחרבן בית מקדשנו להיותנו לבוז וקלס ולעג בגויים (יוסיפון לז). — ומ״ר: אשריו כל מי שהוא רואה במפלתה של תרמוד שהיתה שותפת בשני חרבנות (מד״ר ברא׳ נו). ישים על לבו אלו הדברים והענינים, ויקבע עצמו יום זה לקונן עליו כעל שני החורבנים, אולי ישקיף ה׳ ויראה ממעונים (מגי׳ עיפה לר״ש הכהן, מבוי הת״ט). — ואמר הפיטן: קומם נפולה כמה שנים, קדורנית יושבת במחשכי אשונים, רם תזכור ברית ראשונים, רומם דבירך מֵחֻרְבָּנִים ראשונים (כליח׳ ב ע״ת, אנחנו החמר). — וכרם וכדומה, מקום חרב, לא נטוע: כל המדות שאמרו חכמים בכרם כגון חרבן הכרם ומחול הכרם ופיסקי ערים (תוספתא כלים ב״מ ו יג). ר׳ ליעזר בן יעקב מחמיר בחורבנו יותר ממטעתו (ירוש׳ כלא׳ ד כט ג). — ובהשאלה, יקלקול והשחתת דבר, חרבן הלשון: וזה הוא חרבן לשון העברית (תשו׳ דונש על רסע״ג א).

׳חִרְבֵּשׁ[1], פ״ע, — חִרְבֵּשׁ אבר בע״ח, פִּרְכֵּס, עשה תנועה מהירה, של עוות, כמו רגלי בהמה שחוטה בשעת הגסיסה, בפשיטה וחזרה, zucken; s'agiter convulsivement; to twitch: שהט וראה עיקור רגליה ומשך אותה מן המקום וחרבשה[2] רגליה טרם תמות וטרם ישפך הדם כלו והתבעטה בידיה ורגליה יהדיו (הלכ׳ טרפ׳ לאלדד הדני, אפשטיין כ ו).

א.׳חרג[3], ממנו חָרַג.

חָרַג[4], פ״ע, עת׳ יַחְרֹג, יַחְרְגוּ, — חָרַג ממקום, נמלט משם בבהלה מפני מצוקה, hervorzittern; s'élancer avec frayeur; escape with anguish: תשימני לראש גוים עם לא ידעתי יעבדוני לשמע אזן ישמעו לי בני נכר יכחשו לי בני נכר יבלו וְיַחְרְגוּ[5] ממסגרותיהם (תהל׳ יח מד-מו). — ואמר המליץ במשמ׳

[1]) בערב׳ כרבש, תכרבש a), ובערב׳ ההמונ׳ כרבג׳, תכרבג׳ b) ממש במשמעה זו. — [2]) והגיה שם המו״ל: והרפש, מלשון רפש, ואינו נכון.
[3]) בערב׳ חרג׳ c).
[4]) עי׳ הערה שלקמן. — [5]) בש״ב (כב מו) ויחגרו. ותרגמו השבעים בשני המקומות בשתי מלים מתחלפות

a) كربش تكربش b) كربج تكربج c) حرج

יראה ופחד: פיך לשקר כאיל יערוג, וממקרי הזמן לא תהרוג, שלש פעמים בצנה תהוג, וכשכור סובא תנוע ותחוג (תוכח' מוסר לעזרא הבבלי ח). — ואמר המשורר במשמ' מהר להמלט ממקום: הנהרות גאו מלאו על כל גדותם, הנשרים התרועעו חרגו ממסגרותם (יל"ג, במחת כתגך).

ב·חרג[1], ממנו *הוֹרֵג.

אמנם, אך שמשמ' שתיהן היא נדנוד וכשל ופסיחה ופקפוק. ת"י: ויטלטלון. רסע"ג פרש: ויהרגו יפחדו, כמו הרגת מותא בארמ' שהוא תרגום ומהדרים אימה (בפת יתר לרלב"ע כו). וכבר נתוכחו במשמ' שתי המלים ויתגרו ויהרגו מנחם ודונש, שהראשון פרשן במשמ' רפוי החגורה, והאחרון חלק עליו ודחה פרושו ויפרשן במשמ' השם חָגֵר. אמר מנחם בערך חרג וז"ל: אין למלה זו דמיון בתורה ופתרונה כפי ענינה כמו רפיון חגורה כמשמעו. ע"כ. וכך בערך אשתוללו: וכמהו (כמו ושרשך וכדומה במשמ' סתירת הדבר) ויחגרו (כך בגוף כתב היד כעדות המו"ל ולא כמו שהגיה המו"ל ויחרגו מפני המ"מ לתהל' יח מו) פתרונו תרפה חגורתם ותסיר ממתניהם. ע"כ. והשיג עליו דונש ודחה הדמיון עם ושרשך וחבריו ויפרש ויחרגו ממסגרותיהם: ויפסחו מכבליהם הנתונים על רגליהם וכו' ופתרתי ויתגרו ויפסחו מלשון ארם אשר הפסח הגורא בו מתורגם. ע"כ. ולפרוש זה, שכבר תרגמו כך השבעים וקצת דומה לזה גם ת"י, הסכים גם ריב"ג, ואמר ויחרגו הוא הפוך ויהגרו, ובערך חגר אמר ויחגרו ממסגרותיהם מתרגום פסח חגירה. ורש"י הביא דעת מנחם ודונש ופרש לפי דעת רסע"ג במשמ' אימה ופחד, וכך הכריע גם ר"ת נגד מנחם ודונש, אך לא הזכיר לא את רסע"ג ואף לא את רש"י. וכמו"כ ר"י אברבנאל. והחדשים, קצתם החליטו כי הכתוב כלו מְשֻׁבָּשׁ, והגיהו הגהות מתחלפות, ואחד מהם (T. K. Cheyne, Psalms) מצא בפסוק זה את בני גְּבָל וגשורים וישמעאלים ותשורה וכתם, וכדומה. אך רוב החדשים מסכימים כי העקר הוא ויהרגו, ומדמים לזה את השרש הערב' ח'רג' a) במשמ' יצא, ואחרים השרש הרג' b) שמשמש במשמע' מצוקה ומצוקת הלב, והפעל חרג' ענ, ר"ל נמלט מן המצוקה.

[1]) בערב' ח'רג' c) במשמ' יציאה והוצ. את השרש הזה שם בעל כ"כ למקור להשם *הורג. ואמר בעל כ"כ שהוא במשמ' היצון, וכמו מולדת חוץ בעבר'. לא בוקסד' ולא כסתלי לא הזכירו גזרה זו. והביא גזרה זו גם לוי. ולא העיר ע"ז נלדקה בהערותיו כלום, משמע שגם הוא מסכים לגזרה זו. ובאמת, מצא לא מצאתי שום שרש אחר פחות או יותר קרוב לצרוף האותיות של חורג, שאפשר יהיה לגזור ממנו את השם הזה במשמ' שהוא משמש בו בלשון התלמודית. אך אין ספק בדבר כי אין זו מלה חדשה שנתהדשה אז בזמן התלמוד, אלא היא מלה עתיקה שהיתה שגורה בפי העם. כי כבר העירותי על זה, שחכמי התלמוד לא היו מרחיבי הלשון ומחדשים בכונה. המלים שהדשו באמת נוצרו אצלם בדרך טבעי כמעט מעצמן, ובלי שכִּוֵּן היוצר ליצירה חדשה, ויצירות טבעיות כאלה הן אפשרות רק ממקור פנימי, משרשים שגורים בפי המדברים, ולא משרשים זרים, מלשון אחרת, אפילו אם היא אחות ללשון שמדברים בה היוצרים. ובהיות שלא מצאנו בשום מקום ששמש שרש הרג אצל המדברים עברית במשמ' יצא ובמשמ' חוץ, אי אפשר להניח שהחכמים הדשו המלה הורג במשמ' זו ע"פ גזרה משרש שלא היה שגור בפיהם, ויותר קרוב הדבר שהיו לוקחים מלה כמו שהיא מיונית או רומית, אך השמות למושג זה ביונית וברומית πρόγονος, privignus, אינם דומים כלל להצרוף חורג. ואלו היה השם הורג נוהג כהויתו בערב' היה עוד אפשר שנכנס בדרך מהדרכים אל תוך הלשון שדברו אז היהודים, אבל בערב' אין אחד מצרופי השרש חרג משמש כלל וכלל למושג שאנו עוסקים בו, וכבר העיר נלדקה על זה, שאי אפשר שבתוך לשון חיה, יהי אפילו בזמן קלקולה, יבקשו המדברים לברוא להם מתוך שרש של לשון אחרת מלה חדשה שאינה נהוגה כלל בלשון הזרה ההיא. ובהיות שאין בלשון ערבית למושג זה איזה צרוף שיהיה מהשרש הרג אי אפשר שלקחו המדברים עברית אז את הצרוף חורג להמושג האמור. אין איפוא ספק בדבר, כי השם *חורג, *חורגה, למושג של ילד אשתו של אדם מבעל אחר או של בעלה של אשה מאשה אחרת, הוא שם קדום, והיה השרש שממנו נגזר זה השם נהוג בזמן קדום בלשון העברית ואח"כ יצא מהשמוש הכללי ולא נשאר ממנו אלא השם הנגזר ממנו. וכבר נזכר בהערה ליחרגו שקצת החכמים סברים כי זהו השרש ח'רג' הערבי במשמ' יצא. אבל, אפילו אם נניח כדברי אותם החכמים שסברים כי הפעל יחרגו הוא מן שרש אחר ולא מן ח'רג', עכ"פ השם *חורג נותן מקום לגזור שהשרש הזה שמש בעברית בזמן קדום. ואעפי"כ יש לפקפק אם באמת נסתעף השם הזה מהמושג של יציאה וחוץ, כדעת בעל כ"כ ולוי שהם מדמים אותו למולדת חוץ (ויקר' יח ט), כי אעפ"י שאונק' תרגם אמנם מולדת חוץ דילידא מן אמך לגבר אהרן, לא באה הסכמת ההלכה ע"ז, וחכמי התלמוד (יבמ' כג·כד.) פרשו מולדת חוץ באופן אחר, וכן שאר המפרשים פרשו דבור זה בפנים אחרים. ועוד, שאנו רואים שהלשון הערב' לא השתמשה במושג של חוץ למושג זה, כי הערבים קוראים לילד האשה מבעל אחר או לילד הבעל מאשה אחרת בשם רַבִּיב a), והוא משרש רבב, רב b), במשמ' של גדול ותנוך. ואולי נסתעף גם השם חורג

---

a) خرج b) حرج c) خرج

a) رَبِيب b) ربب رَبّ

חַרְגֹּל[1], ש"ז, מ"ר חַרְגֹּלִים, סמי' חַרְגֹּלֵי, — מין נאכל ממיני הארבה, Heuschreckenart; esp. de sauterelles; sp. of locust: את אלה מהם (משרץ העוף המנתרים) תאכלו את הארבה למינו ואת הסלעם למינהו ואת החרגל [2]) למינהו ואת החגב למינהו (ויקר' יא כב). —*ביצת החרגל[3]), שהיתה משמשת לסגולה לכאב האזן: יוצאין בביצת החרגול ובשן שועל ובמסמר מן הצלוב משום רפואה (שבת ו י). — ובהשאלה לצבא האויב, ואמר הפיטן: טסו חרגלי ילק, זמורי הבקק והבלק, כנץ על צפור דולק, גוזלי בתר והמלק (יוצ' שבת א חנכה, אין צור).

א. חרד[4]), ממנו חֲרֵד, א. חֲרָדָה.

חָרֵד[5]), חָרֵד, פ"ע, עת' יֶחֱרַד, יֶחֶרְדוּ, יֶחֱרָדוּ, יַחֲרִדוּ, חֲרַד, חִרְדוּ, — א) רעד, מלאה נפשו פחד ונזדעזה, zittern; trembler; tremble: ביום ההוא יהיה מצרים כנשים וחרד ופחד מפני תנופת יד יי' צבאות אשר הוא מניף עליו (ישע' יט יו). ויאמר לו יצחק אביו (לעשו) מי אתה ויאמר אני בנך בכרך עשו ויחרד יצחק חרדה גדלה עד מאד ויאמר מי אפוא הוא הצד ציד ויבא לי ואכל מכל בטרם תבוא ואברכהו (ברא' כז לב-לג). ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר וקל שפר חזק מאד ויחרד כל העם אשר במחנה (שמות יט יו). המצב והמשחית חרדו גם המה (ש"א יד יה). וירא שאול את מחנה פלשתים וירא ויחרד לבו מאד (שם כח ה). ויחרדו ויקמו כל הקראים אשר לאדניהו (כששמעו כי המליך דוד את שלמה) וילכו איש לדרכו (מ"א א מט). אם יתקע שופר בעיר ואם לא יחרדו (עמו' ג ו). חרדו שאננות רגזה בטחות פשטה וערה וחגורה על הלצים (ישע' לב יא). וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים וכו' על הארץ ישבו וחרדו לרגעים ושממו עליך (יחזק' כו יו). — וחרדו איש אל אחיו, הביטו איש אל אחיו וחרדו: ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו (ברא' מב כח). — חרד לדבר, מפני הדבר, היה הדבר סבה במה שחרד: אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו שמעו שמוע ברגז קלו והגה מפיו יצא (איוב לז א-ב). — וגם בדברים לא בע"ח: והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו יי' באש ויעל עשנו כעשן הכבשן ויחרד כל ההר מאד (שמות יט יח). עברו מעברה גבע מלון לנו חרדה הרמה גבעת שאול נסה (ישע' י כט). ראו איים וייראו קצות הארץ יחרדו קרבו ויאתיון (שם מא ה). עתה יחרדו האין יום מפלתך ונבהלו האיים אשר בים מצאתך (יחזק' כו יח). — וכינ' חָרֵד, חֲרֵדִים: ועתה קרא נא באזני העם לאמר מי ירא וחרד (ללכת במלחמה) ישב ויצפר מהר הגלעד (שפט' ז ג). אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שאינן חרדין ועצבין מיום המיתה אלא שלבם בריא להן כאולם (שבת לא:). — וחרד על דבר, היה מלא דאגה ופחד פן יקרה לדבר הזה רעה: והנה עלי ישב על הכסא יך דרך מצפה כי היה לבו חרד על [1]) ארון האלהים (ש"א ד יג). — וחרד עַל, חָרֵד אֶל, במשמ' נזהר מאד לשמור הדבר, לעשותו: ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על [1]) דברי (ישע' סו ב). שמעו דבר יי' החרדים אל דברו (שם ה). — וחרד בדבר, כמו הקודם: ואלי יאספו כל חרד בדברי אלהי ישראל (עזר' ט ד). ועתה נכרת ברית לאלהינו להוציא כל

ממשמ' זו, כי הפעל חַ'רַג' a) בבנין פִּעל משמש בערב' במשמ' חִנֵּךְ ולִמֵּד: חַ'רַּגַ' זידא פי אלאדב דרבה ועלמה, — ובעבר': חרג את זיד במוסר הדריכהו ולמדהו. וכך גם התפע', והשם תַ'חְרִיג' חִנּוּךְ, תלמיד. — ועוד ח ר ג שלישי הזכיר רשב"ש בספר המליצה (ככר, סי' 470) הורגין את המאכלת, במשמ' הדד והשחיז, ולא מצאתי בספרותנו מי שהשתמש בפעל זה במשמעה זו.

[1]) בערב' חַרְגַ'ל b) היה ארוך, וגם רץ במהירות גדולה, רץ הנה והנה, והשם חֻרְגֻ'ל c) ארוך הרגלים, זהשם חַרְגַ'לַה d) עדת ארבה. אך בין שמות מיני הארבה בערב' לא נמצא שם זה. — [2]) ת"א הרגולא. וכן בסור' חרגלא, ופרש ב"ע: קמצא רבא, ר"ל הגב גדול, ותרגם בערב' אלגראד אלכביר, ארבה גדול. ואמרו בגמ' (חל' סה.). הרגול זה ניפול. ואין ספק בדבר כי ידעו בזמן ההוא איזה מין ממין הארבה נקרא בשם זה, הואיל וביצת החרגל היתה סגולה ידועה אז בין ההמון כנראה ממשנה שבת המובאה בפנים. מימי הגאונים לא באה לנו קבלה מסירה לאיזה מין ממיני הארבה קראו כך, אך מתרגם הקאנון אמר: והחגב גדול הגוף אשר אין כנפים לו נקרא חרגול (קאנון ד ו ה ג). — [3]) ואמרו בגמ' ירוש' (שבת ו ח ג) יוצאין בביצת החרגול טב לאודנא ובשן של שועל טב לשינה ובמסמר הצלוב טב לעכביתא.

[4]) בערב' חרד e) במשמ' כעס ורגש. ויש מדמים לזה השרש הערבי ח'רד f) במשמ' בושה.

[5]) בערב' חַרِدَ g), עי' הערה להשרש.

a) خَرَج b) حَرْجَل c) حُرْجُل

d) حَرْجَلَة e) حرد f) خرد g) حَرِد

— [1]) בקצת כ"י אֶל.

נשים והנולד מהם בעצת אדני וְהַחֲרֵדִים במצות אלהינו וכתורה יעשה (שם י ג). — והשתמשו בזה בזמן החדש במשמ' חָסִיד, אדם נזהר מאד במצות הדת, fromm, religieux ; religious. — ב) חָרֵד לקראת פלוני, מהר לצאת לקראתו, לקבל פניו בקצת דאגה או ברגשי כבוד וחבה: ויבא דוד נבה אל אחימלך הכהן וַיֶּחֱרַד אחימלך לקראת דוד ויאמר לו מדוע אתה לבדך ואיש אין אתך (ש"א כא ב). ויבא (הנביא שמואל) בית לחם וַיֶּחֶרְדוּ זקני העיר לקראתו ויאמר שלם בואך (שם יו ד). — וְחָרֵד אחרי פלוני, מהר בדאגה ופחד ללכת אחריו: ושאול עודנו בגלגל וכל העם חָרְדוּ אחריו (ש"א יג ז). — וְחָרֵד אֶל פלוני, טרח והשתדל בשבילו ברגשי כבוד וחבה: ותאמר (האשה התקועית) אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עבר עלינו תמיד נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה והיה בבאו אלינו יסור שמה ויהי היום ויבא (אלישע) שמה ויסר אל העליה וישכב שמה ויאמר אל גיחזי נערו קרא לשונמית הזאת ויקרא לה ותעמד לפניו ויאמר לו אמר נא אליה הנה חָרַדְתְּ אלינו את כל החרדה הזאת מה לעשות לך (מ"ב ד ט-יג). — חָרֵד ממקום, מהר ללכת משם בפחד מאיזה דבר או בתשוקה למקום אחר: אחרי יי' ילכו כאריה ישאג כי הוא ישאג וְיֶחֶרְדוּ בנים מים יֶחֶרְדוּ כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור (הוש' יא י-יא). — וְחָרֵד במשמ' הקיץ פתאם משנתו: ויהי בחצי הלילה וַיֶּחֱרַד [1]) האיש וילפת והנה אשה שכבת מרגלתיו (רות ג ח).

— הִפְעִ', הֶחֱרִיד, הַחֲרִיד, מַחֲרִיד, וְהַחֲרַדְתִּי,—עשה שיחרד: ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מַחֲרִיד (ויקר' כו ו). וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מַחֲרִיד (מיכ' ד ד). עזובות ערי ערער לעדרים תהיינה ורבצו ואין מַחֲרִיד (ישע' יז ב). ושב יעקב ושקט ושאנן ואין מַחֲרִיד (ירמ' ל י). ולא יהיו עוד (ישראל) בז לגוים וחית הארץ לא תאכלם וישבו לבטח ואין מַחֲרִיד (יחזק' לד כח). וירדף (גדעון) אחריהם וילכד את שני מלכי מדין את זבח ואת צלמנע וכל המחנה הֶחֱרִיד (שפט' ח יב). ביום ההוא יצאו מלאכים מלפני בצים לְהַחֲרִיד את כוש בטח (יחזק' ל ט). ויבאו אלה לְהַחֲרִיד אתם (זכר' ב ד). ואבוא עליו והוא יגע ורפה ידים וְהַחֲרַדְתִּי אתו ונס כל העם אשר אתו (ש"ב יז ב). — ובמהב"א: חרדה שהחריד יעקב ליצחק (מד"ר בראש' סו). חרדה שהחרידה רות לבועז (שם רות ג ח). — ואמר הפייטן: בן את ואחות אם ואף גם כל שאֵר תבכה למשפחות וגדדו בם גדוד, דוד טוב וכל אנשים וגם נשים בכו ואני בבכיתי אזי אחריד חרוד (קינ' לת"ב, יהודה ויצחק).

— נִפְעַ', נֶחֱרַד, — נבהל פתאם: ויהי בבא האנשים בית דניאל והוא מתפלל ומודה ולא נחת מפניהם ולא נחרד לבבו לקול שאונם (יוסיפון א ג). — ואמר הפיטן: חסרה זכות אבות ולא תליץ בעד זרעם וסף גזעם ונחרדו הרוד (קינ' לת"ב, יהודה ויצחק).

— הֻפְעַ', יֻחֲרַד, — כמו נחרד: ווי שאול במחתרתו אף כי אציע, חזיתי והנה שם לחברה ולהפציע, טפש לבי והֻחֲרַד בי לבין מות כפסיע (סליח' ג עי"ת, יתכיאני). ויהי לשבעת הימים ביום ר"ח סיון יום ביאת ישראל לסיני לקבל את התורה הוחרדו אותם אשר בחדר ההגמון ועשו בהם האויבים כאשר עשו בראשונים אשר בבתיהם ויתעוללו בהן ויתנום לחרב (קונט' גזר' תתנ"ו לראב"ן).

— הִתְפַּ', יִתְחָרֵד: שבתוך המראה ההוא (שראה ירמיהו) היה חרד ומתחרד וקורא אוי על עצמו שראו עיניו השם והוא היה בעיניו טמא שפתים (ר"ש א"ת, יקוו המים ח). ולוה אמר ובעתתו רוח רעה מאת ה' ר"ל שהיה כבדי ומתגעש ומתחרד פעמים רבות בסבת רוח רעה (ר"י אברבנאל, ש"א יו). בשמעם (המלאכים) זכרון התפלה מתחרדים אלו לעומת אלו ואומרים כולם כאחד קדוש קדוש קדוש (… מנות' י ד). ובשמעם הדבור הנאה והנעלה מתחרדים אלו לעומת אלו (שם ג).

ב. **חָרֵד**[1]), ממנו ב.חֲרָדָה.

* **חָרָד**[2]), ש"ז, מ"ר חֲרָדִים, —כעין הלון ארוך לא מפלש עשוי בכותל, ישמש כעין ארון לבגדים וחפצים וכדומה, Wandschrank ; placard ; cupboard: הגנבים שנכנסו לתוך הבית כל הבית כולו טמא דברי ר' מאיר וחכ"א אינו טמא אלא עד מקום שהן יכולין לפשוט את ידיהן וליגע מקום גניבה מודה ר' מאיר בחרדין [3]) וחרויין שאין בהן מקום רגלי הגנבים

— [1]) בהללי ח בשוא פשוט.

[1]) בערב' הרד a), שמשמש במשמ' של קריעה, ועי' הערה לערך ב.חֲרָדָה.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כך בנוסח', ובמהד

a) هرد

שאינו טמא אלא עד מקים שהן יכ׳לין לפשוט ידיהן וליגע (תוספתא טהר׳ ח ה).

א.חֲרָדָה, ש"נ, סמי׳ חֶרְדַּת, מ"ר חֲרָדוֹת, — רגש הפחד והבהלה של אדם חָרֵד, **Schrecken, frayeur; terror**: ויחרד יצחק חֲרָדָה גדלה (ברא׳ כז לג). ותהי חֲרָדָה במחנה בשדה ובכל העם (ש"א יד יה) קול חֲרָדָה שמענו פחד ואין שלום (ירמ׳ ל ה). והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חֲרָדָה גדלה נפלה עליהם ויברחו בהחבא (דני׳ י ז). תעה לבבי פלצות בעתתני את נשף חשקי שם לי לַחֲרָדָה (ישע׳ כא ד). ותרגז הארץ ותהי לְחֶרְדַּת אלהים (ש"א יד יה). חֶרְדַּת אדם יתן מוקש ובוטח ביי׳ ישגב (משלי כט כה). **ש ח ר ד ה** מסלקת את הדמים (גיד׳ ד ז). ומרוב שנכנסה בו **ח ר ד ה** (מפני הנחש) נתבהל ונשר שערו (מד"ר במות כל). שתי **ח ר ד ו ת** חרד יצחק אחת בהר המוריה כשעקדו אביו ונטל את המאכלת לשחטו נגלה הקב"ה עם המלאכים ופתח את הרקיע ויצחק נשא עיניו וראה הדרי המרכבה וחרד ונזדעזע וכאן חרד **ח ר ד ה** וכו׳ והיתה **ח ר ד ת ו** גדולה מאותה **ח ר ד ה** (תנחומא תולדות כב). — ובמשמ׳ טְרְחָה והשתדלות: אמר נא אליה (להאשה השונמית שהכינה הכל לאלישע) הנה חרדת אלינו את כל הַחֲרָדָה הזאת מה לעשות לך (מ"ב ד יג).

ב.חֲרָדָה[1], ש"נ, מ"ר חֲרָדוֹת, — בלאים, קרעים, בגדים קרועים של׳בש אדם בשעת צערו ואבלו, **Fetzen, Lumpen; chiffon, haillon; rags**: כה אמר אדני יי׳ לצור הלא מקול מפלתך באנק חלל בהרג הרג בתוכך ירעשו האיים וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים[2] והסירו את מעיליהם ואת בגדי רקמתם יפשטו חֲרָדוֹת[3] ילבשו על הארץ ישבו **ח ר ד ו** לרגעים ושממו עליך (יחזק׳ כו יה-יו).

צו"מ חדרין, ובר"ש (טהר׳ ז ו) חררין, והגר"א רגיה מדעתו חורין. והנה נגד גרסת הר"ש מעידים שני עדים, הנוסח׳ וכ"י אר"פ, שבשניהם יש ד אחת בתוך התבה, ונגד גרסת הכ"י אר"פ מכרעת גרסת הנוסח׳, מפני שכל ענין ההלכה והלשון: מודה ר"מ בח . . . . שאין בהן מקום רגל הגנבים, מוכיחים כי אין פה הכונה לְהֶדֶר בי אם לדבר שבתוך הכותל, וכן פרשו ר"ש והגר"א והמפרשים האחרים. ועוד שיותר יש לחשב כי מלה לא רגילה חרדים נהיתה בידי המעתיק להמלה הרגילה חדרים ממה שנניח כי מלה רגילה חדרים נהיתה למלה לא רגילה חרדים. ז[illegible] משמ׳ המלה, הנה כאמור למעלה, אין ספק כי הכונה בה לבית קבול עשוי בכותל להנחת חפצים, וכמו שפרשו המפרשים, אלא שאין זה חלל צר שלזה יש המלה ח׳ר, וגם לא חלון קטן שזו היא משמ׳ המלה הדויים או חרויים, עי׳ זה הערך, והמנהג הפשוט בכל הבתים בארצות הקדם שבתוך הכותל עשויים כעין חלונות ארוכים לא מפלשים והם משמשים שמוש של תבה או מגדל לשים בהם כלי הבית, בגדים וחפצים, המנהג הזה עושה **ל ו ד א י** כי הכונה בהמלה חרדים כאן היא מין הארון הזה.

[1]) עי׳ בהערה [3]) שלקמן. — [2]) לפי השבעים: **נ ש י א י ה ם**. — [3]) פרשו הקדמונ׳ והאחרונים חרדות זו במשמ׳ א.חֲרָדָה, ואמרו שזו השאלה מליצית. אבל, מלבד שעצם ההשאלה **ל ב ש ח ר ד ו ת** אינה כ"כ נמלצה, עוד קשה הכפל אח"כ וחרדו לרגעים, שזה מיותר לגמרה, ומחליש המליצה. וכבר רצו קצת החדשים להגיה קדרות במקום חרדות, ואולם גם בזה לא נרפא הכתוב כי לפי ההקבלה עם מה שנאמר קודם: והסירו את מעיליהם ואת בגדי רקמתם **י פ ש ט ו**, נצרכה פה **ל ב י ש ה** ממש, לבישת **ב ג ד י א ב ל**. וכבר הרגיש בעצם הדבר הרמ"ל מלבים בפרושו על יחזק׳ ואמר: חרדות ילבשו **ה ל ב ו ש י ה י ה ל ב ו ש ח ר ד ו ת** ר"ל **ל ב ו ש ש ק ו א פ ר**. ע"כ. רק אין צרך לפרש חרדות לבוש של חרדות, אלא **ש ח ר ד ה** הוא שֵׁם ללבוש של קרעים, של בלאים, וכדומה, ילבישהו אדם בצרה ואבל, ונשמר לנו במס׳ שמחות, בהלכ׳ קריעת האבל, שֵׁם דומה ממש **ל ח ר ד ו ת**, רק במשקל זכר, **ח ר ו ד**, ופרש המפרש שהוא בגד בזוי, וגזרו לוי מהשרש הערבי הרד, ועי׳ הערה לערך **ח ר ו ד**. והשתמש הנביא כאן ביחוד בשם זה לכונת לשון נֹפל על לשון עם הפעל **ו ח ר ד ו** שאחרי כן.

תם כרך שלישי

«לעם»
הוצאת ספרים

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA
HIEROSOLYMITANO

VOL. IV

HIEROSOLYMAE

IN AEDIBUS BEN IEHUDAE IN MEMORIAM ELIESER BEN IEHUDAE

Editio popularis
Laborantium Hebraeorum in Erez-Israel Corporationi Generali
addicta

מלון הלשון העברית
הישנה והחדשה

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך רביעי

ירושלים־תלפיות

בן־יהודה — הוצאה־לאור לזכר אליעזר בן־יהודה בע״מ

מהדורה עממית מיוחדת

להסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ־ישראל

A COMPLETE DICTIONARY

of

ANCIENT AND MODERN HEBREW

by

ELIEZER BEN YEHUDA

of Jerusalem

VOL. IV

Jerusalem
Ben-Yehuda Hozaa-La'Or Le zecher Eliezer Ben Yehuda Ltd.

Popular Edition
specially published for
General Federation of Jewish Labour in Eretz-Israel

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ״ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה וכמו״כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים, אשר מצא, אינן טבועות בטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכ שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות, באו בו חקירות והַוָיות בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כלליים, המלות השיכות להם עפ״י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המבֻקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך רביעי

ירושלים – תל־אביב

ל״א להצהרת בלפור

נדפס מאמהות בדפוס «ספר» תל-אביב

לכבוד

ועד המלון בברלין

ברגשי כבוד והכרת טובה

המחבר

הערה

הקדמה ומבוא גדול יבואו בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי התנ״ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, וחשבתי את כל זמן התנ״ך בשתי תקופות, בתקופת הראשונה רוב הספרים הכתובים בסגנון הלשון הטהורה, הקדומה, ובתקופה השניה—הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ״י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינוביץ (דקדוקי סופרים), וכמו״כ במשניות דבני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמבם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ׳ דר׳ שטראק, ובכ״י של המשניות המנקדות שבבית הספרים בפרמה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה.

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הזמנים. ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים הלועזות בגרמנית צרפתית ואנגלית כתבתי עפ״י הכתיב הנהוג בהמלונים של Toussaint—Langenscheidt.

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם:

בלי כל סימן הם מלים מהתנ״ך.

* מלים מגוף בן סירא מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

** מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

∞ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

לוח מקצת ראשי תבות

א.

א״א. ארך אנפין.
אב׳. מסכת אבות.
א״ב דר״ע. אלף בית דרבי עקיבא.
אג׳ המוס׳, אגרת המוסר.
אדו״ם, אהבת דוד ומיכל.
אדר״נ, אבות דרבי נתן.
אהל׳, אהלות.
אה״ע, אבן העזר.
אה״צ, אהבת ציון.
או״א, אמת ואמונה.
או״ד, לרסע״ג, אמונות ודעות
או״ז, אור זרוע.
או״ת, אורח חיים.
אולסה׳, אולסהויזן.
או״נ, אוצר נחמד.
אוצה״ח, אוצר החיים.
אוצה״ס, אוצר הספרות.
אוצה״ש, אוצר השרשים.
אוצ״ט, אוצר טוב.
אורת׳ צד׳, אורחות צדק.
איו׳, איוב.
איכ׳, איכה.
איל׳ אהב׳, אילת אהבים.
אי״ש, איש שלום (Friedman).
אמו״ר, אמונה רמה.
אמשד׳, אמשטרדם.
א״ס, אין סוף.
אסת׳, אסתר.
אעפי״כ, אף על פי כן.
א״ק, אדם קדמון.
ארנ׳ מוס, ארנולד...

ב.

באה״ג, באר הגולה.
באו״ת, בעל אור תורה (מנחם מלונזנו).
בארמ׳, בארמית.
ב״ב, בבא בתרא. — בר בהלול
בד״ה, בדבור המתחיל.
בוקשד׳, בוקשדורף.
ב״ז, בן זאב.
בחי״ע, בחינת עולם.

ביהמ"ד, בית המדרש.
בינ', בינוני.
בכו', בכורים.— בכורות.
ב"מ, בבא מציעא.
במד', במדבר.
ב"ס, בן סירא.
בבור', בסורית.
ב"ע, בר עלי.
בעבר', בעברית.
בע"ח, בעלי חיים.
בערב', בערבית.
ב"ק, בבא קמא.
ב"ר, בן רבי. — בראשית רבה.
בראש', בראשית.
בר"ד, בר דוד.
ברכ', מסכת ברכות.

ג.

גא', גאון. — גאונים.
גיט', גיטין.
ג"כ, גם כן.
גמ'. גמרא.
גני', גניזה.
ג"ע, גן עדן, של ר"א הקראי.
גפה"ע, גוף פרוש הערבי.

ד.

ד"א, דרך ארץ.
דבר', דברים.
ד"ה, דבור המתחיל.
דה"י, דברי הימים.
דהי"א, דברי הימים א.
דהי"ב, דברי הימים ב.
דו"מ, דוד ומיכל.
ד"ח, דברי חכמים.
די"ע, דברי ימי עולם.
דל"ע, דקדוק לשון עברית.
דני', דניאל.
ד"ס, דקדוקי סופרים (שנויי נוסח' בתלמוד בבלי).
דרנב', דרנבורג.

ה.

ה"ג, הלכות גדולות.
הגר"א, הגאון ר' אליהו.
הוס' הוספה.
הוצ', הוצאת.
הור', הוריות.
הוש', הושע.
הלכ' פסוק', הלכות פסוקות.
הקד', הקדמה.
הרא"ש, הרב רבנו אשר.
הרדב"ז, הרב דוד בן זמרי.

ו.

ויקר', ויקרא.

ז.

ז"א, זעיר אנפין.
זבח', זבחים.
זד"ת, זואולוגי דם תלמודס, (Zoologie des Talmuds).
זכר', זכריה.
ז"ל, זה לשונו.

ח.

ח"א, חלק א.
חבק', חבקוק.
חגי', חגיגה.
חה"י, חמדת הימים.
חו"ה, חובות הלבבות.
חוה"מ, חול המועד.
חוהמ"ס, חול המועד סכות.
חוהמ"פ, חול המועד פסח.
חול', חולין.
חו"מ, חושן משפט.
חז"ס, חיים זליג סלונימסקי.
חס', חסר, חסרים.

ט.

טהר', טהרות.
טע' זקנ', טעם זקנים.

י.

י"א, יש אומרים.
יבמ', יבמות.
י"ג, יש גורסים.
יוא', יואל.
יו"ד, יורה דעה.
יוה"כ, יום הכפורים.
יחזק', יחזקאל.
יל"ג, יהודה ליב גורדון.
ילק' שמע', ילקוט שמעוני.
י"מ, יש מפרשים.
יסו"ע, יסוד עולם.
יסט', יסטרוב (M. Jastrow).
ירוש', ירושלמי.
ירמ', ירמיה.
י"ש, יהודה שלמה.
ישע', ישעיה.
יש"ר, יהודה שלמה ריגיו.

כ.

כ"י, כתב יד.
כ"מ, כסף משנה.
כמו"כ, כמו כן.
כנ', כנוי.
כנה"ג, כנסת הגדולה.
כרית', כריתות.
כשת', כשתלו (Castello).
כתוב', כתובות.

ל.

לד"א, לדוד אוז.

מ.

מ' לטריש, מאיר...
מ"א, מלכים א'. — מאיר אלדבי.
מ"ב, מלכים ב'.
מג"א, מגן אבות.
מד', מדות.
מדב"מ, מתניתא דבני מערבא.
מדב"ע, מדבר בעדו.
מד"ר, מדרש רבה.
מהד', מהדורה.
מהר"י קולון, מורנו הרב יוסף...
מהר"מ מרוטנברג, ר' מאיר...
מהרש"ך, הרב שלמה כהן.
מהרש"ל, הרב רבי שלמה לוריא.
מה"ש, משקלי השמות.
מו"ל, מוציא לאור.
מו"מ, מזרח ומערב.
מו"נ, מורה נבוכים.
מו"ק, מועד קטן.
מ"ז, משקל זכר.
מיכ', מיכה.
מיכאל', מיכאלים.
מי"כ, מיכה יוסף כהן.
מכי', מכילתא.
מכשי', מכשירין.
מל', מלא, מלאים.
מלא', מלאכי.

מל"א, מלון לשון אשורית.
מלא' ההג', מלאכת ההגיון.
מלה"ג, מלות הגיון.
מ"מ, מכל מקום.
מנח', מנחה, מנחות.
מס', מסכת.
מסו' מסורה.
מ"ע, מצות עשה.
מע"ר, מעשר ראשון.
מע"ש, מעשר שני.
מעשר', מעשרות.
מק"נ, מקיצי נרדמים.
מ"ר, מספר רבים.
מ"ש, מנחת שי.
משמ' משמעת.
מת' שפת', מתק שפתים

נ.

נגע', נגעים.
נדר', נדרים.
נוסח', נוסחאות.
נחו', נחום.
נחמ', נחמיה.
נחמ' ונע', נחמד ונעים.
ניד', נידה.
נל"ה, נחי למד הא.
נמס', נמסר.
נע"ו, נחי עין וו.
נע"י, נחי עין יוד.
נפ"י, נחי פה יוד.
נק', נקבה.

ס.

ס' פרנקל, סיגמונד...
סדעו"ר, סדר עולם רבה.
סוט', סוטה.
סה"ש, ספר השרשים, ספרי השנים.
סמא"צ, סדור מנהג ארם צובה.
סמ"ג, ספר מצות גדולות.
סמי', סמיכות.
סנה', סנהדרין.
סרע"ג, סדר רב עמרם גאון.

ע.

עב', עבר.
ע"ד, על דבר.
עדי', עדיות.
עה"מ, עמק המלך.
עה"ש, ערוך השלם.
עובד', עובדיה.
עוקצ', עוקצין.
ע"ז, עבודה זרה. — על זה.
עזר', עזרא.
ע"ח, עץ חיים.
עי', עיין.
עיוה"כ, ערב יום הכפורים.
עי"ש, עיין שם.
עי"ת, עשרת ימי תשובה.
ע"כ, עד כאן.
עכ"פ, על כל פנים.
ע"מ, על משקל.
עמ' פרנס', עמנואל פרנסים.
עמה"מ, עמק המלך.
עמו', עמוס.
עפי"ר, על פי רוב.
ער"ה, ערב ראש השנה.
ערכ', ערכין.
ערל', ערלה.
ע"ש, על שם.
עת', עתיד.

פ.

פ"י, פעל יוצא.
פסח', פסחים.
פסק' רב', פסיקתא רבתי.
פסק' ר"כ, פסיקתא רב כהנא.
פ"ע, פועל עומד, פתחי עולם.
פעו"י, פעל עומד ויוצא.
פרש"י, פרש רש"י.
פתי', פתיחה.

צ.

צ"ד, צמח דוד.
צו"ג, צום גדליהו.
צוה"ת, צוהר התיבה.
צ"ל, צריך לומר.
צפנ', צפניה.

ק.

קהל', קהלת.
קוה', קוהוט.
קומ"ק, קונקורדנץ מנדלקרן.
קונט', קונטרס.
קינ', קינה.
קני' קנים.
ק"ס, קרית ספר.
ק"ש, קלמן שולמן.

ר.

ר"א קליר, רבי אליעזר...
ר"א מודינא, רבי אריה...
ר"א הקראי, רבי אהרן...
ר"א דלמידיגו, ר' אליהו...
ר"א בחור, רבי אליהו...
ראב"ד, רבי אברהם בר דוד.
ראב"ע, רבי אברהם בן עזרא.
רגב"ש, ר' גרשון בן שלמה.
רגמ"ה, רבנו גרשון מאור הגולה.
רד"ק, רבנו דוד קמחי.
ר"ה, ראש השנה.
רה"ג, רב האי גאון.
ר"ח, רבנו חננאל.
רח"ו, רבי חיים ויטאל.
ר"י יעבץ, רבי יוסף...
ר"י נאגארה, ר' ישראל...
ר"י סטנוב, ר' יצחק...
ר"י אברבנל, ר' יצחק...
ר"י עמדין, ר' יעקב...
ר"י א"ת, רבי יהודה אבן תבון.
ר"י אלבו, רבי יוסף...
ר"י הלוי, רבי יהודה...
ר"י אלחריזי, רבי יהודה...
ר"י חיוג, רבי יהודה...
ריב"ג, רבי יונה בן גנאח.
ריב"ל, רבי יצחק בר לוינזון.
ריב"ק, ר' יהודה בן קריש.
ריב"ש, רבי יצחק בר ששת.
רי"ל בן חביב, ר' יצחק לוי...
ר"ל, רצה לומר.
רלב"ג, רבי לוי בן גרשון.
ר"מ, רבי מאיר, רבי משה.
ר"מ מרוטנברג, רבי משה...
רמא"ג, ר' מרדכי אהרן גנזבורג.
רמב"ם, רבנו משה בן מימון.
רמב"ן, רבנו משה בן נחמן.
רמב"ע, רבי משה בן עזרא.
רמ"ג, ר' מאיר גבאי.
רמח"ל, רבי משה חיים לוצאטו.
רמ"ע מפאנו, רבי משה עזריה...

רמ"ק, רבי משה קורדוביר.
ר"נ, רבנו נסים.
רנה"ו, ר' נפתלי הירץ ויזיל.
רנ"ק, ר' נחמן קרוכמל.
רסע"ג, רב סעדיה גאון.
רע"ב, ר' עובדיה ברטנורה.
רע"פ, ר' עמנואל פרנסים.
ר"ש הנגיד, רבי שמואל . . .
ר"ש גמע, רבי שמואל . . .
רשב"א, ר' שלמה בן אדרת.
רשב"ג, ר' שלמה בן גבירול.
רשב"ם, רבי שלמה בן מאיר.
רשב"צ דוראן, ר' שלמה בן צמח...
רש"ט פלקיירא, רבי שם טוב . . .
רש"י, רבנו שלמה יצחקי.
רש"ל, ר' שלמה.
ר"ת, רבנו תם, ראשי תיבות.

ש.

ש' בלאך, שמשון . . .
ש"א, שמואל א', שבילי אמונה.
ש"ב, שמואל ב'.
שבו', שבועות.
שבי', שביעית.
שבי"ע, שבילי עולם.
שד"ל, שמואל דוד לוצאטו.
שה"ג, שבת הגדול.
שה"ב, שיר הכבוד.
שה"פ, שם הפעולה.
שה"ק, שלשלת הקבלה.
שה"ש, שיר השירים.
שו"ע, שולחן ערוך.
שופט', שופטים.
שו"ת, שאלות ותשובות.
ש"ז, שם זכר.
שי"פ, שמואל יוסף פין.
שי"ר, שלמה יהודה רפפורט.
של"ה, שני לוחות הברית.
שמה"צ, שמות הצמחים.
שמו', שמות.
שמח', שמחות.
שמ"ע, שמיני עצרת.
ש"נ, שם נקבה.
ש"ע, שבילי עולם.
שקל', שקלים.
שש"ק, שירי שפת קדש.
ש"ת, שמחת תורה.
שת"ז, שם תאר זכר.
שת"נ שם תאר נקבה.

ת.

ת"א, תרגום אונקלוס. — תרגום ארמית
ת"ב, תשעה באב.
תגמ' הנפ', תגמולי הנפש.
תד"א, תנא דבי אליהו.
תהל', תהלים.
תה"פ, תאר הפעל.
תה"ש, תאר השם.
תה"א, תולדות הארץ.
תוה"ב, תורת הבית.
תוה"ט, תולדות הטבע.
תוס', תוספות.
ת"ז, תאר זכר.
תחכ', תחכמוני.
ת"י, תרגום יונתן, ירושלמי.
תל"ע, תלמוד לשון עברי.
תמו' תמורות.
תמי', תמיד.
ת"נ, תאר נקבה.
תנח' בוב', תנחומא בובר.
תרג', תרגום.
תרומו', תרומות.
תענ', תענית.
תשו', תשובות

בסוף ההקדמה הגדולה תבוא רשימה שלמה מכל הספרים שהשתמשתי בהם לחבורי זה.

מפני טענות רבים החלטתי לא להכנים בגוף החבור אלא המלים העבריות, או המלים שכבר נכנסו לתוך הסגנון העברי ומצויות בהמקורות העברים. אך כדי שיהיה החבור מספיק לכל הספרות העברית, אתן בכרך מיוחד בקצרה אוצר המלים הארמיות וגם המלים הזרות, יוניות, רומיות ופרסיות שבתלמוד ומדרשים.

Barth, NB., Nominalbildung in den semitischen Sprachen.

Brock, Brockelmann.

Cis, Corpus inscriptionum Semiticarum.

Ew, Ewald.

Ges, Gesenius.

JAs, Journal asiatique.

JQR, Jewish Quarterly Review.

KMT, Kahle, Der masoretische Text des Alten Testaments nach der Überlieferung der babylonischen Juden.

Kö, König, Lehrgebäude der hebräischen Sprache.

Lehnw, S. Kraus, Griechische und lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrasch und Targum.

MF, Morgenländische Forschungen.

MOS, Mitteilungen des Orientalischen Seminars.

Nö, Dr. Nöldeke.

Olsh, Olshausen.

Pflnzn, Aramäische Pflanzennamen von Dr. J. Löw.

PSBA, Proceedings of the Society of biblical Archæology.

PSm, Payne Smith.

QGJD, Quellen zur Geschichte der Juden in Deutschland.

REJ, Revue des études juives.

SKr, S. Kraus.

Spi, Spitta, Grammatik des arab. Vulgärdialektes von Ägypten.

ZAW, Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft.

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער החית

—סוף—

חרדון

*חַרְדּוֹן[1], ש"ז, מ"ר חַרְדּוֹנִים,—מין לטאה גדולה, ובפרט הזכר, big lizard ; gros lézard ; gr. Eidechse : זימן (הקדוש ב"ה) חכינא והעלה עליה חרדון ויצא ממנה חברבר (ירוש' ברכ' ח יב: וכעין זה מד"ל ברא' פכ). לקוח חרדון ההולך על כפיים ומראיהו ירוק וימצא ביערים בימי אביב (אסף הרופא 108).— והשתמש בשם זה בתוה"ט להלטאה הגדולה, Stellio vulgaris : החרדון נמצא למרבה בכל מקומות משכנו והוא שוכן שם לצבאותיו על סלעים ואבנים ועל חומות ובתים אשר יסק עליהם קל מהרה במרוצתו יחפוז גוו ויתפתל כנחש וגם בהתרפקו על הכותל יתעות וירוץ בחפזון נמרץ מרום ישא אז את ראשו בגאון וגבה כאחד מבני שחץ בעמדו ישא ראשו וישתחוה לרגעים אפים ארצה וכו' ספרו (החכמים) בימיהם כי הישמעאלים שונאים את החרדון והורגים אותו בחשבם כי בהשתחויתו יניע עליהם במו ראשו וזו לעגו לדתם (תוה"ט, הזוחלים).

חרדל

*חַרְדַּל[1], ש"ז, מ"ר חַרְדָּלִים,— זרעון שגרגריו דקים עגלים, והוא חריף הטעם ושוחקים אותו ומתקינין בחמץ ואוכלין בבשר וכדומה, ויישתמשו בו לרפואה בהנחות על הגוף לחמם המקום, Senf ; moutarde mustard : חרדל וחרדל מצרי ודלעת המצרי

---

[1] בסור' חרדנא, וחרדנא דנילוס וחרדנא דימא להבדילו מן חרדנא דיבשה, חרדון היבשה. בארמ' תרדונא, ינח: תני ובלבד שלא ישוח (בתפלה) יותר מדאי אמר ר' ירמיה ובלחוד דלא יעביד כהדין חרדונה אלא כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך (ירוש' ברכ' א ג ז). והצב (ויקר' יא כט) ת"י: וחרדונא. בערב' חַרְדוּן a) וחַרְדַ'וּן b), וכבר הביאן אלג'ואליקי באלמערב בין המלים השאולות מפרסית, ופרנק' סובר שהיא שאולה מארמית. והביא אלג'ואליקי בשם אלאצמעי שאמר כי אינו יודע בברור איזו חיה מכנים הערבים חרדון, וכמו"כ אלמצבאח בשם אבן דריד ואחרים, ואמרו שהיא חיה קטנה דומה לחרבא (חמט) והיא מצויה בסביבות מצרים, והיא יפה ומנומרה בגונים ונקודות. ויש אומרים שהיא זכר הצב בערבית. ואמר פלישר בהערותיו למלון התרגו' של לוי כי אין לתמוה על פקפוק זה, מפני שבכלל אצל המזרחיים הרבה משמות בע"ח וצמחים אינם קבועים בדיוק. בלשון ההמונ' הערב' בסוריה ומצרים קוראים חרדַ'ון למין לטאה גדולה ששמה המדעי בלטינית הוא Stellio vulgaris, ונתקבלה מלה זו במשמ' זו גם בלעז, ועפי"ז קבע השם הזה גם בעל תוח"ט.

[1] כך מנוק' במחזור מנוקד' ישן כ"י ביה"ס בזנתנסי

---

a) حَرْدُون b) حَرْذَوْن

(כלא׳ א ב). ואת החרדל (מרחיקין) מן הדבורים (ב"ב ב י). מותר לעשות לתוך שדהו שורות של חרדל חריע (תוספתא כלא׳ ב ד). מעשה בשיחין בקלח אחד של חרדל שהיו בו שלשה בדין ונפשח אחד מהן וסיככו סוכת היוצרין ומצאו בו שלשה קבין של חרדל (ירוש׳ פאה ז כ:). אמר ר"ש בן חלפתא קלח אחד של חרדל היה לי בתוך שלי והייתי עולה בו כעולה בראש התאנה (שם). — וככנ׳: שאתה אומר לו הרחק חרדלך מן דבוראי (ב"ב יח.). — ומתקן לאכילה: נותנין ביצה במסננת של חרדל (שבת כ ב). אין נותנין קמח לתוך חרוסת או לתוך החרדל (פסח׳ ב ח). חרדל ששחקה מערב שבת מביא דבש ונותן לתוכו (תוספתא שבת יד יד). הלוף והחרדל ותרמיסין ושאר כל הנכבשים בין עד שלא המתקו בין משהמתיקו (שם עוקצ׳ ג ט). תמרות של תלתן של חרדל ושל פול לבן (ירוש׳ מעשר׳ א מח ד). מטלטלין החרדל מפני שהוא מאכל יונים (שם שבת יח יו ג). ממתקין את החרדל בגחלת (שם ביצה ד סב ג). הרגיל בחרדל אחת לשלשים יום מונע חלאים מתוך ביתו (ברכ׳ מ.). חרדל שלשו מע"ש למחר ממחו בין ביד בין בכלי ונותן לתוכו דבש (שבת קמ.). שכל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכים עשייה כגון החרדל צריך למתוק החיטים צריכים להטחן (מד"ר בראש׳ מב). — ולכל גרגר וגרגר של החרדל: הרואה טיפה (של דם) כעין החרדל יושבת ומשמרת עליו ז׳ נקיים (ירוש׳ ברכ׳ ה ח ד). בנות ישראל החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליה ז׳ נקיים (בבלי שם לא.). לעולם אין גלגל חמה שוקע עד שהוא נעשה כמין חרדל של דם (מד"ר ויקר׳ לא). — ומ"ר: השק מלא אגוזים בידך את נותן לתוכו כמה שומשמים כמה חרדלים והן מחזיקין (מד"ר שה"ש, אל גינת אגוז). — ¨ובחלום סימן לקבורה: כשלקח עפר (בחלום) סימן לקבורה וחרדל גם כן לפי שהוא דק כעפר (פתר׳ חלומ׳ לר"ב אלמולי ד ז).

ברומה, וכן בוקשד׳ וצ"ר. לוי ד סגולה. יסטר׳ ד קמוצה. בארמ׳ וסורית חרדלא. בערב׳ חַ֫רְדַל a) חרד׳ל b). ואמר פרנק׳ (Fr. Aram. 141) שהיא מלה השודה אעפ"י שהזכירוה כבר הערבים הקדמונ׳ עוד לפני מחמד. ולא נתברר מקור מלה זו.

a) خَرْدَل b) خَرْذَل

*חַרְדְּלִית[1], ש"נ, — זרם של מי גשמים מקלחים ובאים בעז ממקום גבוה, Giessbach; torrent: מטבילין (כלים) בחרדלית (עדי׳ ה ב, וכעי"ז מקוא׳ ה ו). ואיזהו חרדלית מי גשמים הבאין מדרון (תוספתא מקוא׳ ד י). שלש גממיות בנחל העליונה התחתונה והאמצעית וכו׳ וחרדלית של גשמים עוברת ביניהן (חגי׳ יט.). חרדלית ששוטפת ויורדת ממקום גבוה (רש"י שם).

*חַרְדֶּלֶת, ש"נ, — כמו חרדלית: שלש גממיות של נחל התחתונה והעליונה של עשרים סאה והאמצעית של ארבעים סאה חרדלת של גשמים נכנסת לתוכן ויוצא מהן (תוספתא מקוא׳ ג ד).

¨חַרְדָּן[2], ש"ז, — כמו א.חרדה: שהוא שאינו גוף ולא כח בגוף יחוייב לסלק ממנו יתברך ההתפעלים הגשמיים כלם כמו החרדן[3] והעצב והשמחה והנקימה והנטירה (העקרים ב ז).

¨חַרְדְּנִיאֵל, ש"ז, — מלאך ממונה על הרקיע, גבה קומה מאד: ועל הרקיע ממונה חרדניאל אמרו עליו על חרדניאל שגבוה מחביריו מהלך ששים רבוא פרסאות וכל דבור ודבור שמוציא מפיו יוצאים עמו י"ב אלפים ברקים של אש לבנה ושר צבאו ברקיאל ממונה עליו ומלאכים ברקיע שמגידים שבחו והיאך מתנהג עם העולם (ספר רזיאל כג:).

א. חרה[4], ממנו חָרָה, חָרוֹן, חֳרִי, ואולי גם *תַּחֲרוּת.

חָרָה, פ"ע, עת׳ יֶחֱרֶה, יִחַר, וַיִּחַר, מקור חָרֹה, חֲרוֹת, בַּחֲרוֹת, — חרה לו, כָּעַס, קָצַף, zornig w.; se fâcher; become angry: ויאמר יי׳ לקין (שהתרעם על אלהים שלא שעה אל מנחתו) למה חרה לך ולמה נפלו פניך (בראש׳ ד ו). אם כה יאמר (שאול) טוב שלום לעבדך ואם חרה יחרה לו דע כי כלתה הרעה

1) כבר אמר בנימין מוספיא, כי מקור מלה זו במלה יונית חרדרא, והסכימו לזה רוב החדשים, מפני שאין בשאר הלשונות השמיות מלה דומה לה במשמ׳ זו ואין שרש שמי שנוכל לגזרה ממנו. ואעפ"כ מפני הסוף העברי ־ית, ־ת, יש לה קצת זכות בתוך אוצר המלים של הלשון העברית. ורה"ג גרס הרדלית בהא.

2) משק׳ אבדן, בנין. — 3) כך בכל הדפוסים.

4) בארמ׳ חרא. ברט מדמה לזה וחר a) בערב׳ במשמ׳ כעס.

a) وحر

טעמי (ש"א כ ז). ויאמר (אברהם בדברו אל האלהים) אל נא יחר לאדני ואדברה אך הפעם (ברא' יח לב). וישע יי' אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפלו פניו (שם ד ד-ה). ויחר ליעקב וירב בלבן ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי מה חטאתי כי דלקת אחרי (שם לא לו). ובני יעקב באו מן השדה כשמעם (מה שענה שכם את דינה אחותם) ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד כי נבלה עשה (שכם) בישראל (שם לד ז). ויחר למשה מאד (על דתן ואבירם) ויאמר אל יי' אל תפן אל מנחתם (במד' טז טו). ויהי דבר יי' אל שמואל לאמר נחמתי כי המלכתי את שאול למלך כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים ויחר לשמואל ויזעק אל יי' כל הלילה (ש"א טו י-יא). והמלך דוד שמע את כל הדברים האלה (שקרה בין אמנון ובין תמר) ויחר לו מאד (ש"ב יג כא). וירע אל יונה רעה גדולה (על מה ששלחהו אלהים להתנבא על נינוה) ויחר לו (יונ' ד א). ויהי כאשר שמע סנבלט כי אנחנו בונים את החומה ויחר לו ויכעס הרבה וילעג על היהודים (נחמ' ג לג). ויחר לי מאד כאשר שמעתי את זעקתם (של העם על השרים) ואת הדברים האלה (שם ה ו). — חרה לו על דבר, כעס או הצטער בשביל הדבר: ויען כל איש יהודה על איש ישראל כי קרוב המלך אלי ולמה זה חרה לך על הדבר הזה (שמהרנו להשיבו אלינו) האכול אכלנו מן המלך (ש"ב יט מג). ותך השמש על ראש יונה ויתעלף וישאל את נפשו למות ויאמר טוב מותי מחיי ויאמר אלהים אל יונה ההיטב חרה לך על הקיקיון ויאמר היטב חרה לי עד מות (יונ' ד ח-ט). ויאמר (איש בשת בן שאול) אל אבנר מדוע באתה אל פילגש אבי ויחר לאבנר מאד על דברי איש בשת ויאמר הראש כלב אנכי (ש"ב ג ז-ח). וימת שם (עזה) עם ארון האלהים ויחר לדוד על אשר פרץ יי' פרץ בעזה (שם ו ז-ח). — וחרה בעיניו כי, כמו חרה לו על: ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה (ברא' מה ה). — ובפרט עם אף, חרה אף[1] פלוני: וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב (שמות כב כג). ויאמר אהרן אל יחר אף אדני (שעשיתי את העגל) (שם לב כב). ויהי כאשר קרב (משה) אל המחנה וירא את העגל ומחלת ויחר אף משה וישלך מידו את הלחת וישבר אתם (שמות לב יט). וישמע זבל שר העיר את דברי געל בן עבד ויחר אפו (שופט' ט ל). ותצלח רוח אלהים על שאול בשמעו את הדברים (שאמר נחש העמוני לישראל) ויחר אפו מאד (ש"א יא ו). — וחרה אפו בפלוני: הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת ואף יי' חרה בעם ויך יי' בעם מכה רבה מאד (במד' יא לג). וחרה אף יי' בכם ועצר את השמים (דבר' יא יז). ויחר אף יעקב ברחל ויאמר התחת אלהים אנכי (ברא' ל ב). ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר (ש"א יז כח). הבנהרים חרה יי' אם בנהרים אפך (חבק' ג ח). ויסף אף יי' לחרות בישראל ויסת את דוד בהם (ש"ב כד א). לולא יי' שהיה לנו בקום עלינו אדם אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו (תהל' קכד ב-ג). — וחרה אפו אל פלוני ועל פלוני: ויחר אף בלק אל בלעם ויספק את כפיו (במד' כד י). על הרעים חרה אפי ועל העתודים אפקוד (זכר' י ג). — וחרה בעיני פלוני: ותאמר (רחל) אל אביה אל יחר[1]) בעיני אדני כי לוא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי (ברא' לא לה). — והשתמש הפיטן שלא כדין בפעל זה בהחלט חרה פלוני, ויחר פלוני במשמ' קצף: חם ויחר מושל רשע, חזק מכותיו בלי פשע (הודך כי הגפת, ככת א' חנכה).

— נפע', נחרה[2]), בינ' נחרים, עת' אחרה, — נחרה פלוני בפלוני, התנהג אתו בקושי, ברע לב, באיבה, **misshandeln, placken; maltraiter; maltreat:** אל תראני שאני (שולמית) שחרחרת ששזפתני השמש בני אמי נחרו[3]) בי שמני נטרה את הכרמים (שה"ש א ו). הן יבשו ויכלמו כל הנחרים בך יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך (ישע' מא יא). עדיו יבוא ויבשו כל הנחרים בו (שם מה כד).

— הפע', החרה, החריתי[4]), יחרה, יחר, ויחר, — א) החרה אפו על פלוני, עשה שיחרה אפו: יתעני סביב

---

[1]) יש סמך לדבר כי לפנים קראו שתי מלים אלו חרה-אף כמלה אחת, חרף, וכמו"כ חרה אפי כמו חרפי, ולכן אמרו בגמ' ירוש' (מגי' א הל' יא): אלו שמות שהן נחלקין (בכתיבה) בית אל בית און וחרה אף וחרה אפי, ע"כ. ועי' במבוא בחלק הדקדוק. — [1]) ריב"ג: וכבר אמרו אל יחר בעיני אדוני במקום אל ירע. — [2]) עי' הערה שלקמן. — [3]) הסכמת המדקדקים הקדמונ' כי הוא נפע' מן חרה זה, וכן מהחדשים בטכר וגז"ב, נגד אולד, אולסה' ושטדה שהחליטוהו מן חרר, ואמר גז"ק כי נחרו הוא במקום נחרו כמו נהיו, ונחטף מפני פגישת חית וריש. ואולם בכלל קצת קשה הסתעפות משמ' זו ממושג החם והרגז, ועי' נחר. — [4]) ר"י חיו"ג.

ואלך ויסע כעץ תקותי ויחר עלי אפו ויחשבני לו כצריו (איוב יט י-יא). — ב) החרה [1]) ועשה דבר, נזדרז ועשה בח"ם וקנאה, eifrig sein ; être zélé ; be zealous : אחריו החרה [2]) החזיק ברוך בן זבי (בבנין החומה סביב ירושלם) מדה שנית (נחמ׳ ג כ). — התפ׳ התחרה, תתחרה, [3]), תתחר, —התחרה בפלוני, התקנא בו והשתדל לעשות במעשהו, wetteifern ; rivaliser ; to rival : אל תתחר [4]) במרעים אל תקנא בעשי עולה כי כחציר מהרה ימלו וכירק דשא יבולון (תהל׳ לז א-ב). דום ליי׳ והתחולל לו אל תתחר במצליח דרכו באיש עשה מזמות הרף מאף ועזב חמה אל תתחר אך להרע (שם ז-ח). אל תתחר במרעים אל תקנא ברשעים כי לא תהיה אחרית לרע (משלי כד יט-כ). — ואמר המשורר: במרע אל תתחר, ודרכו אל תבחר, בליל פה ובמחר, מקמט בקברים, והתחר בירא, וקנא במורה, תעודת הבורא, ומעגל מישרים (דונש, לכבוד הנשיא חסדאי א). — ובמשמ׳ *התגרה: באין עצמה אל תתחר [5]) ובריב זדים אל תקומם (כ"ס גני׳ יא ט). באויבי אל תתחר, ואפך בו יחר, סביביו תאכל אש, ואת תוכו נחר (ראב"ע, באויבי). — וכמו שלמים: אל תתחרה באיש מתעלל כי צודה הוא לדברי פיך (כ"ס, תרג׳ כ"ז ח יד). — ובמשמ׳ *השתדל והתאמץ: ואם תחפץ לכתוב דבר בהוד עלי העתים תתחרה על פי רוב לכתוב דבר ממשי ואותן אבקש אשר בבוא התכריך מליפציג לה׳ ד׳ תתחרה לגרשו מריגא בחפזון (אגר׳ יל"ג א יג).

— [1]) מלה חשודה, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) פרשו המבארים הקדמונים ורוב החדשים במשמ׳ זריזות והתהלבות. אמר ריב"ג: ואפשי שיהיה מן הענין הזה ואחריו החרה החזיק כלומר חם לבו ובנה. ע"כ. אבל הדבר חשוד, כי מדוע לא נכתבה מלה זו אלא פעם אחת רק אצל אחד מרבים שנזכרו שם שעסקו בבנין החומה, ולא אצל הראשון או אצל האחרון אלא באמצע, ובודאי אין שום סבה לחשב כי זה האחד בלבד נזדרז בדבר ולא האחרים. ולכן קרוב הדבר כי מלה זו היא שבוש, כפל משובש מן המלה החזיק שלאחריה. וכבר מחקוה קצת החדשים. אבל, עפ"י הכלל שלשוננו בנויה ומיוסדה על התנ"ך לפי הנוסח המסור, יש לה למלה זו זכות בלשון במשמ׳ שיחסו לה המפרשים. — [3]) ר"י חיוג. — [4]) אמר ר"י חיוג: ויתכן היות אל תתחר במרעים מזה הענין (של חרה) ויהיה שרשו תתחרה כמו תתגרה. ע"כ. וכן גם החדשים. — [5]) בפנים גוף הכ"י כתוב תאחר. אבל הנוסח הסורי תתחרא מעיד כי נשתבש הנוסח העברי ונתחלפה התיו באלף.

— והשתמשו הסופרים החדשים הרבה בפעל התחרה בפלוני במשמ׳ נלחם עם פלוני למשל בעניני מסחר וכדומה, עשה לו תחרות, עי׳ זה הערך. — תתחרה׳ מתחרה, עי׳ תחר.

ב. **חרה** [1]), ממנו חרא, חרי, מחראה.

חרוב [2]), חרוב, ש"ז, מ"ר חרובים, חרובים, — אילן דומה במראהו לאילן התפוח, והוא דחוס בעלים ונותן פרי כעין תרמיל ארוך נוצץ ובשרי, מתוק הטעם ובו גרעינים קשים, Bochshornbaum ; caroubier ; carob-tree : ופול מצרי והחרוב אינם כלאים זה בזה (כלא׳ א ב). מרחיקין את האילן מן העיר כ"ה אמה בחרוב ובשקמה חמשים אמה (ב"ב ב ז). אילן שהוא נוטה לשדה חבירו קוצץ מלא המרדע על גבי המחרישה ובחרוב ובשקמה כנגד המשקולת (שם יג). המוכר את השדה מכר את האבנים וכו׳ ואת החרוב שאינו מורכב (שם ד ח). המקדיש את השדה לא הקדיש החרוב המורכב ושקמה הישנה (ירוש׳ שם סוף ד). גוי אחד שאל את ר"ג אמר מפני מה נגלה הקב"ה למשה מתוך הסנה א"ל אלו נגלה על חרוב אחד או על תאנה אחת כך היית שואלני (מד"ר במד׳ יב). את סבור שמתחת חרוב אחד או שקמה אחת הביאהלו (האלהים לאדם את חוה) אלא משקשטה בכ"ד מיני תכשיטין אח"כ הביאה לו (שם ברא׳ יח). אין הארץ שותה אלא לפי חסומה אם כן מה יעשו שרשי חרוב ושרשי שקמה ששרשיהם עד תהום (שם יג). — ומ"ר: ובאילן האוג והחרובין האגוזים והשקדים (פאה א ס). אר"ג נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין פאה אחת לזיתים שהיו להם בכל רוח ולחרובין כל הרואין זה את זה (שם ב ד). מאימתי אין קוצצין את האילן בשביעית וכו׳ החרובין משישלשלו והגפנים משיגריעו (שביע׳ ד י). לולבי זרדים והחרובין יש להם שביעית (שם ז ה). דקלים וזיתים וחרובין אע"פ שחנטו פירותיהן קודם ט"ו בשבט (ר"ה יה:). — והפרי, התרמילים המתוקים: ב׳ ציבורי זיתים וחרובין שכחה (פאה ו ה). הדבילה והתמרים והחרובים

[1]) בערב׳ ח׳רי a).

[2]) כך נקוד בתוספתא (ב"ב א יב) כ"י אר"פ. ולוי נקד ח קמוצה ר שרוקה, וכך הברת האשכנזים, וכן גם התימנים. הספרדים הוברים חרוב. בארמ׳ וסורית

a) خرى

האורז והכמון (דמאי ב א). חרובין חדשים שכבשן ביין ישן וישנים בחדש (שבי׳ ז ז). החרובין (חייבים במעשרות) משינקדו וכל השחורים משינקדו (מעשר׳ א ג). הפרד והצמוקין והחרובין משיעמיד ערימה (שם ו). והחרובים עד שלא כנסם לראש הגג מוריד מהם לבהמה (שם ג ד). אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני בהמה (שבת כד ב). לולבי הזרדין והחרובין עד שלא ימתיקו (תוספתא מע״ש א יג). חרובין מאכל בהמה הן (ירוש׳ מעשר׳ ג א). בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת כל העולם כולו נזונין בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת (ברכ׳ יז:). בבקשה ממך מפני שאני בדוחק השאילני כור של חרובים א״ל בוא וטול א״ל השאילני כור של שעורים והנח כור של חרובים א״ל בוא וטול (מדר׳ אגדת בראש׳ פו). — ומשל: משל אומרים לאדם מפני מה אתה אוכל פת שעורים מפני שאין לי פת חטים מפני מה אתה אוכל חרובים מפני שאין לי דבילה (ספרי, בהעלותך פט). — ומיני חרובים גרועים: חרובי שיטה וחרובי צלמונה וחרובי גירודא [1]) שאין נאכלים (ספרי דבר׳ קה). והיו אוכלין (רשב״י ור״א בנו בהיותם במערה) חרובין של גרוד׳ עד שהעלה גופן חלודה (מד״ר בראש׳ עט). — וקללה: חרובין תאכלו (מד״ר ויקר׳ לה), ר״ל תהיו דלים ורשים שיהיה מאכלכם הרובים. יושבין (אוה״ע) משיחין בי ומלעיגין בי ואומרין (כדי שלא נצטרך לחרובים [2]) כיהודים) (ר׳ אכהו, מד״ר איכ׳, פתיח׳). — וברפואה: החרובים הדומים לקרני עיזים מתוקים וחמים ויבשים מונעים את הרוחות ומכניעים את הליחה וכובשים את המרה (אסף הרופא

חרובא. בערבית חַ׳רּוּב a), ח׳ְרנ׳ב b), וכבר פקפק פרנק׳ (Fr. Aram. 14) בערביותו, מפני שעצם המשק׳ פַּעּוּל אינו ערבי ביותר וגם מפני מציאות הצורה השניה ה׳רנ׳ב. — ולא נתברר מקור השם. — [1]) בירוש׳ (מעשר׳ א א) גדורה: שאני מרבה חרובי שיטה וצלמונה וחרובי גדורה. — [2]) עצם המשל הוא בארמית: בגין דלא נצרוך לחרובא כיהודאי. — ומשל: צריכין ישראל לחרובא עבדין תתובא (פסיק׳ דר״כ, במעו), ובעבר׳: צריכים ישראל לחרוב הם עושים תשובה. — ובדרך דרוש: למה נקראו חרובים שמחריבים את השנים (תנחום ירושלמי, הקד׳).

a) خَرُّب   b) خُرْنُب

31). חרובים הצומחים בקוצים בארץ גליה ופרים דומה לכליות הכבשים מחזיקים את הילוך המעיים (שם).

***חֲרוּבִית**, ש״נ, מ״ר חֲרוּבִיּוֹת, — אילן החרוב: אמר רבי חנינא (אבשלום) כחרובית גדולה היה (מד״ר במד׳ ט). מיד כעס עליו מנשה (על ישעיה) ואמר להם תפשוהו רצו אחריו לתופשו ברח מפניהם פערה החרובית עצמה ובלעה אותו אמר ר׳ יצחק בר׳ חנינא בר פפא בר׳ יצחק והוא מביא חרשים ונוסר את החרובית והיה הדם שותת (פסיק׳ רבתי, ויקח אליהו).

***חָרוּד**[1]), ש״ז, — כמו ב.חרדה: (קרע האבל) את הברסים ואת הברדסים ואת הפלמוט ואת השלל ואת החרוד[2]) לא יצא (ידי חובת קריעה) (מס׳ שמח׳ ט).

חָרוּז[3]), ש״ז, מ״ר חֲרוּזִים, — א) חוליות של פנינים וכדומה הרוזים על פתיל, תלבשם האשה לתכשיט על צוארה, Perlenschnur; collier des perles; strings of pearls: נאוו לחייך בתורים צוארך בַּחֲרוּזִים תורי זהב נעשה לך עם נקדות הכסף (שה״ש א י־יא). —ואמר הפיטן: אני ישנה זך הנוני בחרוזים, פשטתי חליתי בברעי לתרזים (יוצר ב׳ פסח, גן נעול). — ועצם החוליות: וכבר נאמר כי החרוזים העשויים מאבן האלמוגים אם יתלו די שיגעו באצטומכא יועילו תועלת גדולה לכאביה (קאנון ג יג ד א). — ב) *נתח בשר או דג חרוז על שפוד וכדומה שתלוי בחנות הקצבים: (בעה רב הונה מרב בשר) בחרוזין[4]) מהו (אם זה סימן מספיק אם נעלם מן העין ביד גוי

[1]) עי׳ הערה שלקמן. — [2]) כך הגרסה בכל נוסח׳ של מס׳ שמחות, והגיה הגר״א עפ״י הבבלי מו״ק כו: הקורע את הסולמות ואת הלקט ואת השלל ואת המלל. אך זו הגהה יותר מדי קיצונית, כי רק המלים פלמוט ושלל דומות להמלים האחרות שבגמ׳ מו״ק שם, אבל המלים הברסים והברדסים והחרוד אינן דומות כלל ללקט ומלל, והשתבשות כזו קשה להגיח. וע״כ דבר ברור הוא כי כמו ברדסים וברסים הם שמות בגדים כן גם הרוד, וככר פרש כך גם המפרש בעל נחלת יעקב, אמר וז״ל: הברסים וכו׳ מיני בגדים הן שאינן חשובין מש״ה לא יצא בהן ידי חובת קריעה. ע״כ. ובספר המליצה לר״ש בר״ש פרש טלוא. וסמך לזה גם השם ב.חרדה, וכבר נזכר בהערה שם דעת לוי והגזרה מן השרש הרד בערבית, ואלה שתי המלות חרוד וחרדה מעידות זו על זו.

[3]) מן חרז, עי״ש. — [4]) כך בנוסח׳, ובערוך

והכיר אח"כ היהודי את החרוזים) אמר לו אל תהי שוטה בחרוזין הרי זה סימן (חול' לה:). ואם יש בשר בחרוזים כמו שתולין הקצבים ועשה בו הלוקח סימן באותם חרוזים מהו (רגמ"ה שם). מצא חרוזין [1]) של דגים ושל בשר הרי אלו שלו (תוספ' שם). — ג) "במלאכת השירה, פסוק מרכב ממספר קצוב של הברות עפ"י סדר קבוע, verse; Vers[2]): בחרוז ומפ'רד, כמו הטל יורד, בלב חכמי ספרד, לדורי הדורים (שירי דונש על מנח' ב טו). וירב חרוזים מעותים ונלוזים בעבור הודיע הכמתו בשוקלו לשון יהודית במשקל הערב (תשו' תלמידי מנח', לה"ב דכר). ונעים זמירות כל מתי שיר, ואדון השיר ומבצר קורע, באו לך חרוזים נעמו, ירך לבבי זיקרע (רשב"ג, שירי שלמה לג). כתר לי זעיר עד אערך לפיך חרוזים רקים צנומים ודקים בם עור ופסח (ר"י הלוי, מכת' לר' דוד). חרוזי שיר בעת שקר עניתם, ואיך עת האמת עתה דמיתם, קשרתם כלכם וזדתם, עדי לבא ברסני לא רציתם (הוא, אמור ללכת בחקים). נאום אסף ביום אסף חרוזיו, ונשא על נשיא לוי חרוזיו (הוא, נאום אסף). וכאשר יפתח האות בעבור שיש אחריו נח נראה כמ"ם אמר יקמץ בקמץ גדול אם היה בסוף פסוק או באתנח כי משפט אחד להם וכאלו הוא חצי חרוז (ראב"ע, צחות, בדבר התנועות). והדרך השניה של משקל הפועלים והשמות היא על דרך בעלי החרוזים

ושוה הוא במשקל וכו' (שם, מבק' הפעלים). ובעבור היות זה המשקל כבד בלשון הקודש ובעבור היתדות הוצרך בעל החרוזים להפסיק מלת כגבור (שם). ובאמת כי היא (חכמת הלשון) חכמה מפוארה כי ידע בעליה לדבר לשון צחות במכתביו או בחרוזיו (הוא, יסוד מורא א). יש (נביא) עושה חרוזים בתולדתו בלי למוד ויש שהוא צריך לימוד (הוא, פי' יונה א א). ואם באנו לדקדק בספרים שאינם דרך חרוזים נמצא בהם טעיות רבות בדקדוק גם בטעמי המלות אף כי בכל חרוז (הוא, שפת יתר עד). אם במפרד נפשי תחרד איך בחרוז יש לי תקוה (רמב"ע, דיואן 198). לזאת יאות להתם כל חרוזים בך כי לך נאוה תהלה (הוא, תרשיש א בסט). שלחו חרוזים ירדו על לב אנוש צמא למי שכל כמימי גשם יפ ומא'דם מאד צחו עדי עלו חרוזיהם כמנין לשם (שם שע). גלה סוד רזיו דונש בחרוזיו עד פה וכו' בחרוזי שירי יאורו עיני נשפו (דונש על מנח', הכרע' ר"ת). וראינו להביא אחר כן מעט מזער מדברי החכמות ומיליהם ולחבר אליהם ממה שחיברו אנשי המוסר בחרוזים (ר"י א"ת, תמה"נ לרשב"ג כד). והיה זה אחר הגיע אלי כתביך וחרוזיך מן אסכנדריה (ר"ב א"ת, פתיח' מו"נ). שיש אתנו עם בני ישראל שלשה מינים מהשירים המין האחד הוא מהמאמרים הנעשים במדה במשקל ובמשורה וכו' ונקראו השירים ההם חרוזים לפי שהם שבילים מסודרים מלשון צוארך בחרוזים שהם אבנים טובות ומרגליות נקודות מחוברות ומסודרות בסדר ותבנית ישר (ר"י אברבנאל, נחלת). ואמרו החרוזים יגיעה רבה בהעשותם ותכלית רוחב הלב בהראותם לפני מבחיני ערכם (ידע' בדרשי, הפרדס ח). וחקקתי על פני הספר חרוזים שנים על שם הספר (ספ' הגלוי לרי"ק, קלה). — וביחוד שויון הקול בסוף שתים או יותר מלים [1]), כמו אמַר־שמַר, גֶבַע־צֶבַע־שֶבַע, וכיוצא בזה, Reim; rime; rhyme: ומזה (מן צוארך בחרוזים) קראו המשוררים הפנות של בתי השיר חרוזים בעבור סדורם על אותות ידועות (ריב"ג, שרש חרז). צרית שיר מסוגר השערים, ונלאו מעבור בו רוב יצורים, אשר בז אוצרות שיר לא ערכו זהב אופיר ולא גזרי שמירים, ומחמד כל מליצות גם נכות החרוזים החשוקים

חריזים. ופרש: דץ בו קוץ או מידי אחרינא. ע"כ. ורש"י לעז רישטש, ונראה שהכונה בזה לרשת וכדומה. אך רגמ"ה פרש חרוזים נתח כמו שעושים הקצבים, ובהיות שהוא הקדמון פרושו מכריע, ובפרט שהוא כבר השתמש בלשוננו בשם זה במשמ' זו, וגם התוספות הסכימו לפרוש זה, כנראה מדבריהם שם ד"ה בחרוזים, שאמרו שם: משמע שאין דרך לחרוז בשר, והביאו מהתוספתא מצאו חרוזין, כמו שהובא בפנים. ועי' הערה שלקמן. — [1]) הביאו התוספ' מאמר זה בשם התוספתא ב"מ ב. אך בגוף התוספתא בנוסח' וגם בכ"י אר"פ מהד' צו"ם הגרסה: חתיכות של בשר ומחרוזות של דגים. ואולי בב"ז היתה בידיהם נוסח' אחרת ששם היתה גרסה זו שהביאו, עכ"פ בעלי התוספ' השתמשו במלה זו כמו"כ במשמ' שהשתמש בה כבר רגמ"ה. — [2]) עפ"י לשון ערבית שהשתמשו למושג זה בהשם נט'ם a), שעקר משמעתו הוא סדר וביחוד חרוזי פנינים וכדומה, ובהשאלה במלאכת השירה, פסוק שקול במספר ההברות וסדר מיוחד. — [1]) עי' בהערה לערך חרז אדות הראשונים שהשתמשו בשרש זה במלאכת השירה, אבל בצורה

---

a) نظم

הבחורים (ר"מ דרעי, לקו"ק פט). ענה אחד מחכמי הדור ואמר כי חרוז יקפיל הצריכו (את ר"א קליר) לאמר פור הפיל השיבותיו כי לא מצאנו הנביאים בכל תפלתם שיעסקו בחרוז ועוד כי היה לו לעשות על חרוז אחר ולמה רכב על פיל ואותו לארץ הפיל (ראב"ע, קהל' ה א). ואפשר שיביאום (מחברי ספרי הפלסופיה) במשקל שיר וחרוז[1] ויבחרו להם מלים צחות (ר"י חריזי, מו"נ א עג). ונקרא התנועה האחרונה השוה בכל השירה חרוז ונקרא האות השרשית המתנועעת אות החרוז (רס"ע אבן דנאן, פרק בחרז). מי הוא אבי המשוררים אם תדעו אחי ואי מזה חרוזים באו (שם). וכבר בקשתי וחפשתי הרבה ומצאתי כי לפני חרוזי הרב הגדול ר"א הקליר ז"ל לא ידענו ולא נשמעו לנו חרוזים באומתנו (הוא, הקד' הבבב' בלו, בכ"י). שהספרדים נתעסקו בה (במלאכת החרוזים) יותר ועשו חרוזי הנוי והצחות כמעשה הישמעאלים (שם). חרוז הוא השואת ההברה באחרית התבה כמו שירה ברה טהורה שהתנועה האחרונה לכל התבות רָה וכן דבר שבר מדבר תנועה אחרונה לכלם בֵּר (ר"ע פרנסיס, מתק שפת' 41). תפשתי את קסתי ולשלחני ישבתי, לענוד בת שירי חרוזים כאשר נסיתי (יל"ג, הבירה מאין תמלא). — חֲרוּז עָנִי, ששויון הקול אינו ממש או שמספר הקולות השוים אינו אלא אחד וכדומה: יש בפיוטיו (של ר"א קליר) חרוזים עניים ואביונים מחזיר על הפתחים שחיבר הר עם נבחר (ראב"ע, קהל' ה א).

*חָרוֹז, ש"ז, מ"ר חָרוֹזִים, — מי שמחבר חֲרוּזִים, שירים שקולים: חרוזים אלו הן הפייטנים (מדר' שה"ש א י).

∴חֲרוּזָה, ש"נ, מ"ר חֲרוּזוֹת, — כמו חרוז בשיר במשמ' הכללית: לא הביא המלים האלה הדומות להם בחרוזות השיר היותם מוצאים פתחון פה ואף כי לא דבר כזאת בחרוזה ולא בפרידה (תשו' תלמ' דונש, ערך חונך). ואת שירתי זאת, תהי אם לחרוזות, ובתיה חוזות, לשרי השירים (שם, את מי תרפת). שיש בעולם יחשבו שעלה בידם קנין נכבד מדברים פחותים כעושי החרוזות והמליצות והשירים (ר' קלוני', אבן בחן פ:). — ובמו"ב פסוקים אחדים מהשיר חרוזים ומחברים יחד, Strophe: מצאתי במחזור ישן שרבינו אליהו הזקן מפריז נתארח אצל ר' שמעון הגדול כשהתחיל ר' שמעון ליסד סדר זה אז בקש רבינו אליהו הזקן מרבי שמעון לייסד חרוזה אחת בשמו (מנהגי וירמייזא, א' אפשטיין ה). כאשר יפד המשורר בחרוזה רביעית קוץ מכאיב (מחז' ויטרי רמט). והתחיל בחרוזתו השלישית סיבה היתה (שם). שהרב רבי יצחק ז"ל בן גיאת כתב במחזור חרוזה אחת כתוב בה עשית בראשית שבעה גלגלי רקיע (שו"ת רשב"א תקלח). אלה הבתים וסדרם ואלה החרוזות בדקדוק רב עשויות מהררי שכל חצובות (הקדמ' פרדס החכמ' לרלב"א, אוצה"ס ג). כמו שאמר המשורר כמפליג בהולשת גופו ודלותו שתי חרוזות אלו במחברת שיריו (המאירי, הקדמ' למשלי). והמשורר אמר בנועם חרוזותיו משבח בית נדיב נכבד (שם יא). ובסוף כל אחד אומר חרוזה אחרונה מפיוטי דהתן (מהרי"ל, הלכ' ת"ב). וכן כל שתי חרוזות לצבור ושליח צבור ח:ר וכו' שליח צבור גומר הכל עד מנגד עיניך ואז אומר הצבור אתה מכין חרוזה ראשונה ופותחים בקול רם חרוזה האחרונה שמך מעולם (הוא, הלכ' ליל יוה"כ). ומתחילים ביום שני שמו מפארים וכל אותן חרוזות ואדר והוד וכשמגיע לחרוזה עמוסך מדלג עד קרית משוש (הוא, הלכ' ר"ה). והטבת מלאכת השבח תהיה בעשותה החרוזות הארוכות לא הקצרות (כאור ספ' הביר' לאריסטו ו). נתפשט המנהג לומר (במוצ"ש) החרוזות והפיוטים שנזכר בהן אליהו (לבוש או"ח רצט י). חרוזות אלו כתב א"א הגז"ל בכתב אשורית גדול למראה (שו"ת חו"ת יאיר, כסוף). — ובמשמ' חרוזים בענין שויון הקול, ואמר המשורר: ונאשרהו אשר יחשוק גבירה כזאת, ונדבר לפניו דברי חשק בחרוזות, ונעשה אל הגבירה רמיזות (עמנ', מחב' יז). — ובחכמת החשבון: שורת מספרים אשר יתרון מספר השני מן הראשון שוה אל יתרון מספר השלישי מן השני וכן יתרון הרביעי מן השלישי וכן כלם עד כלות כל השורה [ילכו המספרים הלוך וגדול בבדי יתרון ההוא או להיפך שהמספרים הולכים בכל השורה הלוך וחסור בבדי איזה מספר קצוב] וכו' ואני אקראנה חרוזה הנדסית להיות מספרי השורה חרוזים איש באחיו

הרוז במשמ' זו איני יודע מי השתמש קודם. — [3] בגוף הערבי: סג'עת. ואמר רמב"ם במכתבו לר"ש א"ת בערב': ואלסג'אעה הי אלקאפיה ואסמהא באלעבראני חרוז. ע"כ. — ובעבר': וסג'אעה בערב' היא השואת ההברות ושמה בעברית חרוז.

ובידיעת שנים מהם נוכל לחרוז את כלם ע"פ הוספת היתרון או הגרעתו ד"מ שורת מספרים הטבעיים 1 2 3 4 5 6 כו' אשר יתרון המאוחר מהקודם בכולם הוא 1 או שורה זאת 3 5 7 9 11 13 כו' אשר היתרון הוא 2 או 26 21 16 11 6 1—4—9 וכו' אשר היא הולכת הלוך וחסר בבדי 5 כל אלה ודומיהן חרוזה הנדסית תקראנה (כליל החשבון ו א). שורת מספרים ההולכת תהלוכת ערך מדידי והיא מתמדת והולכת בערך הזה בכל מספריה באופן שמנת הערך שוה בכלם תהיה מתגברת והולכת או שתלך הלוך וחסור וכו' ואני אקראנה חרוזה מדידית ד"מ 1 2 4 8 16 32 כו' או 4 12 36 108 324 כו' כל אלה ודומיהן חרוזות מדידיות (שם ג).

*חֲרוּזִי, ת"ז, לנק' חֲרוּזִית, — שיר חֲרוּזִי, שעשוי בהרוז: ושיר חרוזי יקרא כל שיר שתבא אות ההרוז בסוף כל דלת מדלתותיו (שקל הקדש יח). והחלק הד' (מהשירים) יקראוהו החרוזי והוא הקל שבשירים והוא שיש בו בכל בית לבדו חרז אחד בשתי דלתותיו ואין חרוזי בית זה כחרוזי בית זה כמו שירת המוסר שעשה רב האי (רס"ע אבן דנאן, פרק כביר). שיר חרוזי הוא כשיבאו החרוזים בדלתות ובסוגרים (מתק שפת' לר"ע פרנסיס 47). וזאת ההקדמה החרוזית על דרך חרוזה אשכנזית (הקד' מסור' המסרת). ועוד יש על משקל זה אלא שהתנועה החרוזית יבא יחד במקומה (שם 52).

*חָרוּט[1], ש"ז, מ"ר חֲרוּטִים, — א) בתשברת, כמו גדיש, והוא גוף עגול התושבת וחד הראש[2], Kegel; cône; cone: כשאלת החשבון וספר החרוטים ובתחבולות ולהרבות משאלות אל ההנדסה (ת' פרק' להרמב"ם ה). והנה כבר התבאר בספר החרוטים אפשרות התקצר המרחק לבלתי תכלית (ר"ח קרשקש, אור ה' ג א). — ב) נקודה: עושין לכל אות ואות סימן וחרוטין ומקבצין כל האותיות והחרוטין ועושים מלים (כוכבי יצחק לב). — ג) דברים כתובים באבן או על חמר אחר, Inschrift; inscription: ועליו (על הארון) חרוטים אשר כבר נמחו רבים (אג"ל ממצרים 151). כפרי אחד הביא לנו לוח אבן גדול חקוק בחרוטים למכרו לנו (שם 158).

1) עי' ערך חרט. — 2) בערב' מחרוט a).

a) مخروط

*חָרוּי[1], ש"ז, מ"ר חֲרוּיִים, — שקיעה בכתל להנית בה חפצים, Blende; niche; blind window: המוסר מפתח לעם הארץ הבית טמא וכו' היו שם יציעין גבוהין עשרה טפחים וחרויין[2] גבוהים עשרה טפחים אינו טמא אלא עד מקום שהוא יכול לפשוט ידו וליגע (תוספתא טהר' ח א).

*חֵרוּךְ, ש"ז, — בה"פ מן חָרַךְ: לא נשתנה (גרש כרמל) מבריותו אפי' ע"י חירוך[3]. והחרוך ידוע בדברי חז"ל (רד"ק, ערך חרך).

חָרוּל[4], ש"ז, מ"ר חֲרֻלִּים, חֲרוּלִים, — א) צמח קוצי, dorniges Unkraut; herbe épineuse; thorny weed: לכן חי אני וכו' כי מוֹאב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה ממשק חָרוּל[5] ומכרה מלח ושממה עד עולם (צפני' ב ט). מן גו יגרשו יריעו עלימו כגנב בערוץ נחלים לשכן חורי עפר וכפים בין שיחים ינהקו תחת חָרוּל יספחו (איוב ל ה-ז). על שדה איש עצל עברתי

1) עי' הערה לקמן. — 2) בנוסח' הדפוס ובמהד' צו"מ כאן הרויין, ה בראש המלה. אבל בסי' 6 במהד' צו"מ שם חרויין בחית, וסיוע לזה גם גרסת ר"ש (טהר' ז א) במקום הזה בתוספתא חררים ואין לאמר כי זה שבוש פשוט, הואיל והר"ש בעצמו פרש כאן הררין חורין שבכותל, מוכח שבאמת היתה לפניו גרסה בחית בתחלת המלה, ונגד ר השניה שבגרסת הר"ש מעידות כל הנוסח' של התוספתא כאן ובהלכה ה, שגם שם באה מלה זו (עי' למעלה ערך *חֲרָד) והביאה הר"ש בעצמו בפרק זה משנה ז בצורה הדויין, בדלת במקום הריש שבכל נוסח' התוספתא. מכל זה מוכח, כי הצורה האמתית של מלה זו היא חרויין בחית בראשיתה וריש אחת. ובדבר משמ' השם חרויין הנה ר"ש פרש הורין שבכותל, אך אין ספק שלא לחור סתם שבכותל קראו חרוי, כי למושג זה משמש השם הור גם בתוספתא, ונראה מהענין שהוא דבר עשוי בבונה בהכותל כמו יציעין, ולכן נראה שהוא השקיעה הנהוגה בכתלים להנחת חפצים וכדומה, ומעיד על זה גם זווג שתי המלים חרדים וחרויין בתוספתא כאן הלכה ה' שהובא בערך חֲרָד שנזכר למעלה. והנה לא נתברר מקור שם זה, ואולי נסתעף משרש חרה באשור' במשמ' חפר, והשם חרו כלי שיש לו בית קבול (מלון אשור' דלין).

3) לא נמצא על הפתקה מראה מקום.

4) לא נתברר מקור מלה זו. בערב' דומה לה בצרוף האותיות ח'לר a), בסור' חורלא, ועי' הערה לקמן. — 5) אין לברר בדיוק איזה צמח מהצמחים קראו בשם זה המדברים עברית בימי חיי הלשון, כי גם

a) خُلَّر

ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חֲרֻלִּים וגדר אבניו נהרסה (משלי כד ל-לא).—והשתמשו במלה זו במשמ׳ זו גם בזמן מאוחר: ועיפה נפשו של ישמעאל בצמא (כאשר גרש אברהם את הגר) הלך והשליך את עצמו תחת חרולי המדבר ואמר רבון העולמים אם יש לפניך רצון להשקות אותי מים השקני ולא תצא נפשי בצמא (פרקי ר״א ל). ופעמים יזרע על הארץ כי אין פתוח גם כי יצאו החרולים יניחם שם עד שיכסו התבואה (מלמד התלמיד, שופטי׳). — ואמר הפיטן: מטע קרן שמן המדושן, מרמס מדוע כחרולי כבשן, נוצר למעלה לא יישן, נטעו למשלוח פרות הבשן (סליחי יום ג, אין כמדת). — ב) ״השתמשו בשם זה ביחוד כמו שם לצמח הקוצי שעליו מכסות שערות דקות שבנגע בהן בשר גוף בע״ח הן גורמות כאב כמו אש שׂרפת, Nessel; ortie; nettle (Urtica): עשב צומח בחורבות ובחוצות נקרא בלשון ארם זאטאיי ובלשון יון קנידא ובלשון רומיים לורדיקא הוא חרול ובלשון ערב נקרא חורייק וקורייץ

התרגומים הקדמונים אינם מסכימים בתרגום מלה זו. השבעים תרגמו כאן ובאיוב במלה שמשמ׳ היא הוציאו ודחהו מן, ובמשלי במשמ׳ זרדים יבשים. ת״י במשלי חרול, ובאיוב מלוחין. הירונ׳ תרגם במשמ׳ קוצים, וכן רסע״ג קוצים סתם: חרשף a). ריב״ג: פרשו בו חרשף (כמו דרדר) ואמר התרגום ממשק חרול משמט מלוחין ובערבי מלאח וזה אצלי יותר נכון לפי שספר מקום צמחו בספור הזה כמו שאמר ומכרה מלח ושממה. ע״כ. רש״י במשלי: חרלים גדולים מקמשונים והרי הם חדים כקוצים. ע״כ. רק באיוב לעז חרול אורשיאש, שהוא הצמח השורף בנגיעה. רד״ק: יש מפרשים כי הוא עשב דומה לקוצים אורטיגש בלעז וי״מ שהוא הקוץ שמעמידין בפרח שלו הגבינה קרדון בלעז. ע״כ. מהחדשים, גזנ׳ פרש שיח קוצי ולא באר המקור. רק Ditrich גזר אותו מן חרר, או חרה, במשמ׳ יקידה ושרפה, ואמר כי הלמד נוספה, והסכים לזה אולסה׳ (Ohlsh. § 216 b) אף על פי שקשה היתה בעיניו דגשות הלמד, וכמו״כ בטכ׳ (Nö. Mand.) שגזרו מן חרו. עד שבא נלקד׳ (Bö. § 762) והטיל נגר בסברה זו וגזר כי השם חרול (Gr. § 54) הוא השם הערבי ח׳לר b) שהוא אחד ממיני הקטניות, Lathyrus, כמו שכבר אמר Geor. 18, 6, וכמו שתרגם ב״ע חורלא בגלבאן בערב׳. והסכים לזה לֶו (E. Löw, Pfln. § 127). וכן החדשים שואלי, בוהל וקניג. אבל, זה קצת קשה, יען באדמת כרם שלא נעבד עולים באמת מיני קוצים ולא מיני קטניות.

a) حرشف b) خُلَّر

(אסף 85). המלבין פני חבירו ברבים יתענה מ׳ יום וילקה בכל יום וכו׳ ויתגלגל בחרולים עזים שקורין ברע״ן נעסלי״ן בל״א (עמה״מ, תיקוני התשו׳ יב). חרולים אורטיגא״ש בלעז אם תבשלם בשרשם ותרחוץ הפנים באותם המים יתלבנו (שבט מוסר לר׳ אליהו יא). לחרש שאינו שומע קח חרולים הנק׳ אורטיגא״ש ותסיר המיץ וערב אותו בשומן אווז וכו׳ ושים אותו באוזן ויועיל (דרך ישרה. שער הסגולות).

***חֲרוּלָה**, חֲרֻלָּה, ש״נ,—כמו חָרוּל: וחלק (אלכסנדר הגדול) מלכות וממשלה, לארבעה בני עולה, הם היו לסגולה, קוץ ודרדר וחרולה (זולת חנכה, לזוכר מעללי יה). — ואמר המשורר: ונחשב לי (הזמן) לאכזר כיענים ולא חס עין אנוש עלי לחמלה, וייסר בוגדי בגד בשוטים ולי יסר בעקרב וחרֻלָּה, ופנה מעסקיו הזמן רע משלם אל פני נפשי גמולה (עמנ׳, מחב׳ ח).

***חֵרוּם**, ש״ז,— מעמד של תגרה בין שתי ארצות, שנפסק מגע ומשא ביניהן, Kriegzustand; état de guerre; state of war: רב אמר (מה שאמרו במשנה שאם היה ביהודה והחזיק בקרקע בגליל אינה חזקה) בשעת החירום[1] שנו (ירוש׳ כ״ב ג יד.). דסתם יהודה וגליל כשעת חירום דמו (כתוב׳ יח.). — ״ובכלל, במשמ׳ מעשי אלמות ותקיפת אויב: וההזקים מצויים בהם (בנסיעות הספינות בים) אם מזעף הים אם מחרום האויבים השוללים (תבו׳ ריב״ב בח).

***חָרוּם**, — עי׳ *חרם.

א. חָרוֹן, ש״ז, סמי׳ חֲרוֹן, מ״ר חֲרוֹנִים, כנ׳ חֲרוֹנְךָ, — שה״פ מן חָרָה, בפרט בחבור עם אַף, חֲרוֹן אַף, כעס, קצף עז, Zorn colère; anger: והנה קמתם תחת אבתיכם תרבות אנשים חטאים לספות עוד על חֲרוֹן אַף יי׳ אל ישראל (במד׳ לב יד). הנה יום יי׳ בא אכזרי ועברה וַחֲרוֹן אף לשום הארץ לשמה (ישע׳ יג ט). על כן שמים ארגיז ותרעש הארץ ממקומה בעברת יי׳ צבאות וביום חֲרוֹן אפו (שם יג). ונדמו נאות השלום מפני חֲרוֹן אף יי׳ (ירמ׳ כה לז). והבאתי עליהם רעה את חֲרוֹן אפי נאם יי׳ ושלחתי אחריהם את החרב עד כלותי אותם (שם מט לז). בטרם לא יבוא עליכם חֲרוֹן אף יי׳ (צפנ׳ ב ב). לפני זעמו (של אלהים) מי יעמוד ומי יקום בַּחֲרוֹן אפו חמתו נתכה כאש והצרים נתצו

[1]) פרש הערוך: סיכסוך איש באחיו ואיש ברעהו עיר בעיר. ע״כ. רש״י: שיש תגרה בין המלכיות. ולא נתברר מקורו.

ממנו (נחום א ו). הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאבי אשר עולל לי אשר הוגה יי׳ ביום חרון אפו (איכ׳ א יב). ועתה שמעוני והשיבו השביה אשר שביתם מאחיכם כי חרון אף יי׳ עליכם (דהי״ב כח יא). — עשה חרון-אפו בפלוני, עשה לו הרעה שזמם בקצפו עליו: לא שמעת בקול יי׳ ולא עשית חרון-אפו בעמלק (ש״א כח יח). לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים (הושע יא ט). — שפך חרון-אפו על פלוני: כלה יי׳ את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון (איכ׳ ד יא). כי משפטי לאסף גוים לקבצי ממלכות לשפך עליהם זעמי כל חרון אפי (צפנ׳ ג ח). — שלח חרון אפו בפלוני: ישלח בו חרון אפו וימטר עלימו בלחומו (איוב כ כג). ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה (תהל׳ עח מט). — חרון אפו השיג את פלוני, הגיע עדיו וחל עליו: שפך עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם (תהל׳ סט כה). — שב חרון אפו מפלוני, חדל כעסו וקצפו מפלוני: וישב חרון אף יי׳ מישראל (במד׳ כה ד). על זאת חגרו שקים ספדו והילילו כי לא שב חרון אף יי׳ ממנו (ירמ׳ ד ח). לא ישוב חרון אף יי׳ עד עשתו ועד הקימו מזמות לבו (שם ל כד). עתה אל תקשו ערפכם כאבותיכם תנו יד ליי׳ וכו׳ ועבדו את יי׳ אלהיכם וישב מכם חרון אפו (דהי״ב ל ח). — ושב מחרון אפו, חדל מקצף: שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך (שמות לב יב). ולא ידבק בידך מאומה מן החרם למען ישוב יי׳ מחרון אפו (דבר׳ יג יח). ויקימו עליו גל אבנים גדול עד היום הזה וישב יי׳ מחרון אפו (יהוש׳ ז כו). אך לא שב יי׳ מחרון אפו הגדול אשר חרה אפו ביהודה (מ״ב כג כו). ישוב ונחם האלהים ושב מחרון אפו ולא נאבד (יונ׳ ג ט). — *ונסתלק ח״א: א״ל בר קפרא לרבי ראיתי (בחלומי) חוטמי שנשר א״ל חרון אף נסתלק ממך (ברכ׳ נו:). — וחרון לבד, בלי אף: וברב גאונך תהרס קמיך תשלח חרנך [1]) יאכלמו כקש (שמות יה ז). הקונה אל ישמח והמוכר אל יתאבל כי חרון אל כל המונה (יחזק׳ ז יב). כי חרוני אל כל המונה (שם יד). אז ידבר אלימו באפו ובחרונו יבהלמו (תהל׳ ב ה). הלוא כה עשו אבתיכם ויבא אלהינו עלינו את כל הרעה הזאת ועל העיר הזאת ואתם מוסיפים חרון על ישראל לחלל את השבת (נחמ׳ יג יח). — ומ״ר: עלי עברו חרוניך בעותיך צמתתוני (תהל׳ פח יז). — ואמר המשורר: וישובו

[1]) אולי פה במשמ׳ העקרית של להט א״ב.

מקנאי מעלתי מלאים מחמת אף חרונים, זאת חחי באפיכם אשוה ואתן על לחייהם רסנים (רשב״ג, שירי שלמה ט). — ואמר הפיטן: מלך עליון שומע אל אביונים, ומאזין חנונים, מאריך רצונים, ומקצר חרונים (קרוב׳ ב ר״ה, מלך עליון). עלתה מהעזרה אל הגג בחרונים, וראתה אותם עושים כונים, עזבה מקום קדש ונאמה בשנונים, טוב שבת על פנת גג מאשת מדנים (קינ׳ לת״ב, שכינה צועקת). זכור אומן אשר אמן כאב המגדל בנים, ברית עניו וחזיוניו נאמן הנאמנים, יקותיאל בחיל האל משיב אף וחרונים, אשר הוציא וגם המציא פדות לבני איתנים (סמא״ל, סליח׳ ר״ה, ישראל). אם בגלות ישן נושן, ארכו לך זמנים, עוד מעט. אפי יעשן, אעורר חרונים (ר״י נאגארה, זמיר׳, עו״ת לד). — ובנוסח׳ החרם: ויאפל מזלו (של המחרם) במעונים, ויהיה לקצף אף וחרונים, ותהיה נבלתו לחיות ופתנים (חרם הגדול, בוקבד׳, ערך חרם).

ב.חרון[1]), ש״ז, — צמח קוצי, Dornstrauch; épine; spin: בטרם יבינו סירתיכם אטד כמו חי כמו חרון [2]) ישערנו (תהל׳ נח י).

חרון[3]), ש״ז, — כמו א.חרון, ומליצה, השיב אפו מחרון, כמו המליצה שב מחרון אפו: נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה אספת כל עברתך השיבות מחרון [4]) אפך (תפל׳ פה ג-ד).

***חרוסת**, — עי׳ *חרסת.

***חרוף**, ת״ז, לנק׳ חרופה, — שפחה חרופה, שנחרפה לאיש, עי׳ ערך ב.חרף: אשם גזילה אשם מעילה אשם

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) לפי היוני הגיהו קצת החדשים חרול במקום חרון זה, ועכ״פ עי״ז מתישבת מליצת הכתוב קצת יותר, בפרט אם נפרש על ישערנו במשמ׳ שרפה, עי׳ ערך שער, ולבלתי שבש הנוסחה המקבלה אפשר לאמר כי השם חרון שמש במשמ׳ קוץ.

[3]) משקל באוש, שכול, ועוד. ועי׳ הערה לקמן. — [4]) אמר רד״ק (במכלול ובשרשים): ומקור אחר השיבות מחרון אפך שאם היה שם היה לו לומר חרון בקמץ החת כי איננו סמוך נאפך הוא הפעול. ע״כ. אבל, מקור מוכרת פעול (ובל״ה פעון) הוא זר, ועדיף לשקלו ע״מ השמות הרשומים בהערה הקודמת. ואעפ״י שיש מקום לפקפק באמתת הנוסחה השיבות ונכונה אולי דעת רוב החדשים שצריך לקרוא בקל: שבת, וכיוצא בזה, אעפי״כ לפי הנוסחה המסורה נכונה דעת הרד״ק כי הפעול הוא אפך.

שפחה חרופה אשם נזיר ואשם מצורע (תוספתא כרית׳ א יט). איזו היא שפחה חרופה זו שחציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי (גיט׳ מג.). הבא על חמש שפחות חרופות בהעלם אחת (כרית׳ ט.).

***חֵרוּף**, ש״ז, מ״ר חֵרוּפִים, — שה״פ מן א.חֵרֵף: ויעשו נאצות גדולות חרופין וגידופין (מד״ר שמות מא). סיסרא הרשע על ידי שנתגאה ולחץ את ישראל וכו׳ בחירופין ובגידופין לא נדון אלא באש (שם ויקר׳ ז). — ואמר הפיטן: דלת עם לקלס וְחֵרוּף, דחופים סחופים נתונים לטרוף, גלות ושעבוד ונסיון וצירוף, גלגל בחסד לסליחה ותרוף (סליח׳ יום א, תבא לפניך). על אלה עשקונו בחרופיהם, והגדילו שאון גדופיהם, פצו עלי פיהם (ר״א קליר, איכה אשפתו). הטה אלהי אזנך לדוברת אני ואפסי עוד, ושמע גדופיה וחרופיה משתחצת עד כסאך עוד (הוש, הטה).

***חֲרוּפָה**[1], ש״נ, — נערה חרופה לאיש, ובלשון בני יהודה כמו ארוסה, כלה: ביהודה קורין לארוסה חרופה (קדוש׳ ו.). האומר (לאשה ביהודה את) חרופתי (היא) מקודשת (שם).

א. חָרוּץ[2], ש״ז, — שם מליצי להזהב, Gold; or: ותבן צר מצור לה ותצבר כסף בעפר וחרוץ כטיט חוצות (זכר׳ ט ג). כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ (תהל׳ סח יד). קחו מוסרי ואל כסף ודעת מחרוץ נבחר (משלי ח י). טוב פריי (אמרה החכמה) מחרוץ ומפז ותבואתי מכסף נבחר (שם יט). קנה חכמה מה טוב מחרוץ וקנות בינה נבחר מכסף (שם טז טז). כי טוב סחרה (של החכמה) מסחר כסף ומחרוץ תבואתה (שם ג יד). — ואמר בן סירא: לבב קטן לא נאוה עושר ולאיש רע עין למה זה חרוץ (כ״ס גני׳ יד ג). רודף חרוץ לא ינקה ואוהב מחיר בו ישגה (שם לד ה). — ומ״ר חֲרוּצִים: יבואון מקצה ארץ בחונים בכור עוני והפציהם חרוצים, ליד נדבה ברצי הכספים להעשיר כל ובצרורות חרוצים[3] (רמב״ע, תרשיש א קמג).

ב. חָרוּץ, ש״ז, מ״ר חֲרוּצִים, — א) בעבודת האדמה, כלי דישה ידושו בו תבואה, לוח קבועים בו כעין שנים של אבן או של ברזל יעבירוהו על התבואה, Dreschschlitten; traînau à battre; threshingwain: כי לא בחרוץ יודש קצח ואופן עגלה על כמן יוסב כי במטה יחבט קצח וכמן בשבט (ישע׳ כח כז). — ב) מום בגוף האדם, כעין סדק או פגימה בעין או בשפה, Schmarre; taillade; slash: עורת או שבור או חרוץ[1] או יבלת או גרב או ילפת לא תקריבו אלה לי״י (ויקר׳ כב כב). מה שבור במקום עצם אף חרוץ במקום עצם (בכור׳ מא.). — ג) כעין עמק צר בין שני הרים, או חפירה רחבה מסביב לחומה וכדומה[2], Graben, Tal; fosse; ditch: המנים המנים בעמק החרוץ[3] כי קרוב יום יי׳ בעמק החרוץ (יוא׳ ד יד). ושבעים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ[4] ובצוק העתים (דני׳ ט כה).

ג. חָרוּץ, א) ש״ז, מ״ר חָרוּצִים, חָרֻצִים, — אדם מהיר וזריז מאד, Fleissiger, Geschickter, appliqué, adroit; sedulous, dilligent: מחשבות חרוץ אך למותר וכל אץ אך למחסור (משלי כא ה). ראש עשה כף רמיה ויד חרוצים תעשיר (שם י ד). יד חרוצים תמשול ורמיה תהיה למס (שם יב כד). מתאוה ואין נפשו עצל ונפש חרצים תדשן (שם יג ד). — ב) *ת״ז, לנק׳ חֲרוּצָה, מ״ר חֲרוּצִים, חֲרוּצוֹת: א״ל (הקב״ה לדוד) דוד ידיך חרות וחרוצות הן ואני מבקש לרדות בהן עולמי (ילק׳ מכירי, תהל׳ ס כב). — *חרוץ הלשון, שהוא חורץ תמיד לשונו: כי הכלב חרוץ הלשון (ר׳ בחיי, בוא).

---

[1]) עי׳ ב.חֵרֵף.

[2]) בכנענ׳ חרץ: כאי אדלן כסף אי אדלן חרץ וכל מנם משד (כתבת תבנית בן אשמנעזר מלך צידון), ובעבר׳: כי אין אצלי (בתוך קברי) לא כסף ולא זהב ולא כל דבר חפץ. ויש סוברים כי זו מלה שאולה גם בכנענית מאשור׳ חָרַצ, ומזה גם ביונ׳ בריזוס לזהב. — [3]) ורשום שם: מלשון בירקרק חרוץ.

[1]) אמרו בספרא (אמור קיג): חרוץ ריס של עיניו שניקב שנפגם ושנסדק. והנה אפשר כי הוא תאר כמו שבור, אך הקדמונ׳ החליטוהו לשם מום, כמו המומים שלאחריו, ואמרו שהוא מה שנזכר בבכורות ו ב חריץ של עין, לפי גרסת ריב״ג והערוך, במקום הרים שבנוסח׳, וכמו״ב מה שנזכר שם משנה ד שפמו שניקבה (רד״ק, השרשים). ואולי קצת דומה לזה השם הארצה a) בערב׳, שהוא פצע שקורע העור. וגם רוב החדשים פרשוהו כמו שם. — [2]) אמרו הקדמונ׳ שהוא כמו חריץ המצוי בתלמוד, וכן באשור׳ חריצ החפירה שמסביב לעיר. — [3]) כך ריב״ג, ות״י: במישר פליג דינא, תרגם חרוץ בשם מפשט במשמ׳ פסק דין, וכן רד״ק וכן רוב החדשים. — [4]) לפי קצת התרגומים הקדמונ׳ הגיהו רוב החדשים במקום חרוץ חוץ או חיץ.

a) حارصة

ד.**°חָרוּץ**, א) ש"ז, מ"ר חֲרוּצִים, — עקץ חד: ויבאו ראשי החרוצים המחודדים במעי התנין וינקבום (יוסיפון ג). — ב) ת"ז, ההפך מן חָלָק, rauh; âpre; asper: וכן בחוש המשוש אנחנו מתפעלים אך בנגוע המוחש בגופנו להרגיש בו אם הוא חם או קר לח או יבש חלק או חרוץ רך או קשה (אדס, או"א, מחקרי שמות המדבר', חכמ').

ה.**°חָרוּץ**, ש"ז, — כמו חוּץ של דקל: ירוק שבירוקים רבי אלעזר אמר כשעוה וכתורמס סומכוס אומר ככנף טווס וכחרוץ[1]) של דקל (תוספ' סוכ' לא: כבס תוספתא נגע').

חֲרוּצָה, — עי' חֲרֻצָּה.

°**חֲרוּצִי**, ת"ז, לנק' חֲרוּצִית, — מטבע דבר חרוץ: ויש מהן מתחלקין במעניהם ואם לא נתחלקו בעיניהם כגון האומר על הנפש שהוא דבר חרוצי רוהני לא מפני שאינו היא הדבר החרוצי והרוחני אבל היא הוא בגופה ובעינה (תרג' דברי דוד אלמקמץ, פי' יליר' לר"י ברצלוני 80).

..**חָרוּק**[2]), ש"ז, מ"ר חֲרוּקִים, — שֵׁם לבע"ח קטנים מסוג הרומשים בלי חוט השדרה בעלי שש רגלים וגופם מחלק בְּתוֹך כמו בחתך עמוק, Kerbtier, insecte; -ct, (האור תרע, קלז).

*°**חֵרוּת**[3]), ש"נ, — כמו חֹפֶשׁ, מעמד אדם חפשי, בן חורים, Freiheit; liberté; -ty: שעשה (הקב"ה) לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו הוציאנו מעבדות לחירות מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב (פסח' י ה). וכי יש לך אדם שהוא מתבשר בשורה טובה ואינו שמח וכו' רבו (של העבד) מוציאו לחירות ואינו שמח (מכי' בא, ה). כגון שבא (חצי עבד וחצי משוחרר) על אשת איש ונמצא צד חירות שבו משתמש באשת איש (יבמ' מה:). ר' יהודה אמר (מי שעוסק בתורה יש לו) חירות ממלאך המות ר' נחמן אמר

[1]) בגוף התוספתא שלפנינו וכחוץ של דקל, אך כנראה בנוסח' בעלי התוספ' היתה נוסחה זו, ואין זה שבוש פשוט, כי הביאו שם ראיה מן בירקרק חרוץ.

[2]) יצר דר' מזיא, מפני שגופם כמו חרוק באמצע, והשתמש בו גם במאמרו על שמירת הבריאות בה„אור" בגליון הרשום בפנים.

[3]) מן שרש ב.חרר, עי"ש. בערב' חריה a).

a) حُرِّيَّة

חירות מן המלכיות ורבנן אמרי חירות מן היסורין (מד"ר ויקר' יח). אם יבא מלאך המות ויאמר לפני הקב"ה על חנם בראתני בעולם הוא אומר על כל אומה שבעולם השלטתי אותך חוץ מאומה זו שנתתי לה חירות (שם שמות מא). תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ גלויותינו (תפלת י"ח, תקע). — ואמר הפיטן: שבים שבים שבח שחרות, שתולים יושר ילדות בחרות, תגן חֵרוּת מצד תחרות, תהון תיו חיים חרות (סליח' יוה ז, אם עונינו). — °וזכות מיוחדה נתונה לאדם לעשות דבר מה, במסחר וכדומה: ומי שיש לו חירות לסחור בלי מכס אינו רשאי לשלוח סחורה של איש אחר שאין לו חירות על שמו (פנק' קראקא, שנ"ה). — ובמשמ' °זכות מיוחדה בכלל מהממשלה בענין צבורי: שלא יבררו רב או ראשים וטובים לקהל ושאר מינויים שבעולם רק ברחוב היהודים וכפי דת תורתנו הקדושה ויש לנו ע"ז חירות וקיומים מן המלכים ומן השרים ומושלים (שם). — °ומ"ר: ויש לה חריות וזכיות לעמד בין המקום של אשת האלוף הפרנס וכו' לראות בהגבהת הס"ת על המגדל (פנק' ההקדש של וילמייזא יא).

א.*°**חָרוּת**[1]), א) ש"נ, מ"ר חֲרָיוֹת[2]), — ענף הדקל, העלֶה שלו, Palmblatt; feuille de palmier; palm-twig: לולב העשוי כמין חרות ושנפרצו רוב עליו (תוספתא סוכ' ב ז). ריאה שדומה לחרות של דקל (והזהיר, שמיני). — ומ"ר: רבי יוחנן בן ברוקה אומר חריות של דקל היו מביאין וחובטין אותן בקרקע בצידי המזבח ואותו היום נקרא יום חבוט חריות (סוכ' ד ו). הקש והחריות והעצים והאבנים (ספרי, חקת קכו). חריות מלמטה ועצים מלמעלה כיון שעלה האור בנתיים מותר (ירוש' שבת סוף א). שיורי חריות כגפת וכעצים (שם ג ה ג). חריות שגידען לשכיבה אינן צריכות קישור לאהלין צריכות קישור (שם ד ז.). חיפהו (את הקבר) מחצלות בטל מילאהו חריות צריכה (שם נזי' ט נז ד). תמרה זו אין בה פסולת אלא תמריה לאבילה ולולבים להלל חריות לסכוך סיבים לחבלים סנסנים לכברה (מד"ר ברא' מא). ריאה שנמצאת נפוחה כמו עיקר חריות של דקל (רמב"ם שחיט' ח ח). — ואמר

[1]) עי' ערך ב.חרת. בארמ' חרותא (סוכ' לב.), וכן בסור' חרותא, ותרגם ב"ע אלסעפה, והוא ענף ועלה התמר. — [2]) בכ"י פרמה מנק' חֲרָיוֹת, ובקצת

הפיטן: עמד מקדם ופניו למערב, פרה שחט ודם לא ערב, צת בה חריזת ומוקדה הרב (יוצ׳ בבת פרה, אמרה סגולה). — *וכובע חריות, סימן של בושה: מאימתו שם (לוט אחרי המעשה עם בנותיו) ברושו כובע חריות[1]), ויהי ללעג וקלס לעיני הבריות (תוכח׳ מוס׳ לעזר׳ הבבלי ו). ברחובות תארוב כאריות, ותרדוף לגלות העריות, מפשעיך תשים בראשך כובע חריות, ועל כתפך תשא סלי חוריות (שם יד). תתאוה לגלות בשר ערוה, ונפשך מנחל קישון תתרוה, בראשך תשים כובע חריות, ותגנוב את דעת הבריות (שם יז). — ב) ת״ז, לנק׳ חרותה: לולב כפוף קווץ סדוק וכו׳ חיוה פסול דומה לחרוה כשר (סוכ׳ לב.). — ובע״ח חרות, חרותה, שצמקה הריאה: ניטלה האם שלה (של הבהמה) וחרותה בידי שמים (חול׳ ג ב). איזו היא חרותה כל שצמוקה הריאה שלה (תוספתא שם ג יכ וגמ׳ שם נה:). — ופעול מהפעל חרת, עי׳ בזה הערך.

ב. *חֲרוּת[2]), ש״ז, מ״ר חרותים. — פרי ממין התמרים, האחונים וכדומה: עשר׳ מהם (מעצי פרי שבגן הנזכר שם) נאכלין מה שבחוץ ואלו הן תמרים זיתים חרוב׳ פירסקין עזרדין שזופין אחונין גדגדניות חרותי׳[3]) עלוסים (אוצ׳ של כ״ס, מהד׳ שטיינשנ׳ כב.).

חרז[4]), ממנו חרוז, *חרז, *חרוז, *חרוזה, *חרוזי, *חרז, *הרז, *חרזה, *חרזן, *חריזה.

***חָרַז**, פ״י, עת׳ יחרז. — חרז חוליות על חוט וכדומה, הלביש את החוליות על החוט זו אחרי זו דרך הנקבים שבהן: לאחד שמצא צרור של מרגליות וכו׳ ישב וחרז הגדולות לעצמן והקטנות לעצמן (מד״ר במות כ). — וכ״ד חרוז על דבר כמו חוליות: אמר ר׳ יהושע בן לוי שלש מאות תינוקות נמצאו חרוזים בשוכה אחת (שם איכ׳ ה יג). בין שהוא (התכשיט) עשוי מחתיכות של זהב חרוזות בחוט בין שאותן חתיכות קבועות בטלית (הלכות או״ח שג ה). — ובהשאלה, חרז דברי תורה וכדומה, סדרם זאח״ז כמי שחורז מרגליות: אמר לו (ר״ע לבן עזאי) שמא בחדרי מרכבה היית עסוק אמר לו לאו אלא הייתי יושב וחורז בדברי תורה ומתורה לנביאים ומנביאים לכתובים (מד״ר שה״ש, א,י). בשעה שהיו חורזים בדברי תורה וכו׳ והאש מתלהטת סביבותיהם (שם). רבי אבהו היה יושב ודורש ואש מלהטת סביבותיו אמר שמא איני חורז בדברי תורה כתיקנן (שם). אלו פרשותיה של תורה שהן חרוזות זו בזו ומושכות זו בזו (שם). — ואמר הפייטן: טהור פענח רזים, חכמי מדות מפריוזים, טעמי תורות חורזים, קרות בתינו ארזים (ר׳ מבול׳, יוצ׳ ב׳ פסח, אפיק רנן). — ובני אדם חֲרוּזִים, עומדים מסדרים זא״ז כחרוז מרגליות: אלו שבעים סנהדרין שהיו חורזים אחריהם בלוני׳ של מרגליות (מד״ר שה״ש, א,י). — ובהשאלה, במלאכת השיר, עושה חרוזים: ויבן אותו (את ספר האגרון) להוד חידות ולמשול משלים ולהכין כל מתכנת ולחרוז כל מחרזת אשר יערכו בו הפורטים וכל שרי שיר (רסע״ג, הקד׳ האגרון). לא תחרוז בשור ובחמור יחדו אך תשים את החמור בהר המור ואת השור בארץ המישור (תל״ע סי׳ בעט, בשם ראב״ע). קינה היא וקוננוה, בהר ציון חרזנוה, ובדמעות כתבנוה, ולגולה שלחנוה, והלילי אום מוכה, והאנחי ואת נדבה, עלי ציון המוכה, בכל נגע ובכל מכה (יהוד׳ בן עלאן, לקו״ק 139). — ופעול, *חרוז, חרוזה, שיר חָרוּז, שקול בחרוזים: יען ראיתי החרוז יתר לכל דבר ואם דרכו מאד נפצרת, שקול שקלתיו ואשימהו לשיר חרוז למען להיות מוברת (רבנ״ג, ענק). השיר השקול או המליצה החרוזה (רמב״ח, דרכי נעם).

— נפע׳, *נחרז, נחרזים, — במשמ׳ עומדים בסדר זא״ז: מבע בשני כסילים נחרזים, טבס עטר באילה (ר״א קליר, אביבת בלותחו).

— פע׳ *חִרֵז, מחרז מחרזים, מחורזים, — חרוזים על חוט וכדומה: רמונים עשויין שתי טורים סביב מחורזים בשלשלת ומקיפין את השבכה (רב״י מ״פ

משנ׳ מנוק׳ נדפס׳ חֵריות. — [1]) אינני יודע מקור הדבר הזה.

[2]) משק׳ תפוח. ולא נתברר מקור השם ולא מהות הפרי בדיוק, ועי׳ הערה שלקמן. — [3]) כך בנוסח׳ הכ״י שלפיהו הדפיס שטינשנ׳ את המהדורה שלו, ובקצת נוסח׳ נשמטו קצת השמות שבאו כאן. בתלמוד ומדרשים לא נזכר שם זה לפרי מן הפרות ולא מצאו החכמים סמך נכון לאיזה פרי נתכון בעל הספר הזה. השערת בריל (Brüls Jahrb. I,206) שהוא חנטל בערב׳ אין לה על מה לסמוך. עמ׳ לֶו, בספרו על הצמחים, לא פרש את השם הזה.

[4]) בערב׳ ח׳רז [a]), במשמ׳ של נקב ורצע במרצע. ובמשמ׳ עקרית זו גם בארמית.

a) خرز

ז כ). — ואמר הפיטן: נוקם לצרים ונוטר לאויבים, מדדת מדתם כזדו לאהובים, לוחם וניניו הותלו מוצלבים, כבחרוזת של דגים חורזו תחובים (ר׳ מבולם, סליח׳ לתע״א, במתי מספר).

— הִפע׳, *הֶחֱרִיז, — בהשאלה, החריז דברי תורה: אלא מחריז (היה בן עזאי) דברי תורה לנביאים ונביאים לכתובים ודברי תורה שמחין כיום נתינתן בסיני (מד״ר ויקר׳ יז). — ובמשמ׳ מחבר דברים זה לזה: החיים מחביר והמות מפריד, החיים מחריז והמות מפזר (תוכחה לר׳ בחיי הדיין, ברכי נפשי). והאות למטה מן הכל שאינו מוכיח לא על שם ולא על זמן אלא מחביר ומפריד ומחריז ומפזר (הור׳ הקורא 14). — ובמלאכת השיר: האלמתי כל מצחצח ואחסום פה כל מחריז לבלתי הותיר למו מקום לדבר ולא מענה להוסיף (אגר׳ מנח׳ לחסדאי).

— נִתפ׳, *נִתְחָרֵז, — נתחרזו חוליות על חוט: לחוט של כסף או של זהב וזולתם אשר בו יתחרזו הרבה מאבני האקדח (נפוצ׳ יהודה מע).

*חֶרֶז, ש״ז, מ״ר חֲרָזִים, — כמו חרוז במלאכת השיר: ויוב דונש חרזים מעותים ונלוזים בעבור הודיע חכמתו בשוקלו לשון יהודית במשקל הערב (תשו׳ תלמ׳ מנח׳ על דונש 20). הלא רב סעדיה ז״ל יש לו כמה שירים וכמה חרזים ולא נשקלו במשקל הערב (שם 27). לפזר בם חרזים בבדולח ואין אוסף לפרד מחברותיו (ר״י הלוי, הלך יצרים). יהודים הפרוזים, ודונש בחרזים, לחכם הרזים, כתואי מכמרים (ר״ת בהכרעותיו, אני אדרש). נעמה מליצתך ומה יקרה, לו בחרז דבקה ונקשרה, תמתק כצוף ודבש בראשית, אך באחרית כלענה מרה (פנח׳ הלוי, Mon.Fr. XX 457). אנוש חשב עלי כמה לזוזים, אני גבר ירחמאל בחרזים, אזי אדעה ואוסיף לו לכל זוז פרוטה או רביע בחפזים (ירחמאל בן שלמה, חידה). ועשיתי חרוזים אחרים על חרז אפיקורוס ציצים תנו דודים לספר זה (ספ׳ הגלוי לרי״ק 135). אמר המיסד לפי שמליצת החרז צרה ודחוקה אצלי ואצל זולתי וכו׳ לכן ישר בעיני לגמור הדברים במליצה מסודרה לא אחזור אחר חרזים אם לא שיזדמן מאליו (ר׳ קלונ׳, אבן בחן עא:). והחזן שהתפלל אמר חרז אחד של זכור ברית (הרוקח, סי׳ קיג). לכך בכל חרז ביוצר יום הכיפורים אז ביום כפור יש אור ונעלם אור בחרז (שם ריז). וזה מעשה החרז נסדר תנועות ויתדים על משקלים מהמשקלים הידועים בהרגל לשוננו וכו׳ וכשנשלים חצי הבית נשקל עליו אחד כמהו שנשים בו את החרוז (רס״ע אבן דנאן, בספ׳ הפרט׳ בלו). והחלק הד׳ (מהשירים) יקראוהו החרוזי והוא הקל שבשירים והוא שיש בו בכל בית לבדו חרז אחד בשתי דלתותיו ואין חרזי בית זה כחרזי בית זה כמו שירת המוסר שעשה רב האי (הות, פרק כשיר). יסכימו השלשה טורים ראשונים בחרז אחד והרביעי בחרז אחר וכפי חרז הרביעי כן יהיה חרז הטור הראשון מן השיר הנמשך אחריו (רמב״ת, דרכי נעם). ונשתמש (רשב״ג) בחרז אחד פעמים רבות ר״ל שסיים בתים רבים במלה אחת (מנחם מלונזנו, הקד׳ דרך חיים).

*חֲרָז, ש״ז, — כמו חֶרֶז: סדרתי כל רז עדי התמותי כל חרז[1] האלמתי כל מצחצח ואחסום פה כל מחריז (אגר׳ מנחם לחסדאי).

*חֲרָזָה, ש״נ, — כמו חֶרֶז: ידענו כי אז מ׳ ר׳ סעדיה וזולתו מכל בני מזרח לא היתה להם ידיעה בחיבור החרזה ושיקול הפיוט׳ (תש׳ דונש על רסע״ג 105). ועשה לדוחק המשקל תשפוט ותשמור ותעבור אמר בשלשתן שרק אם אתה צריך עליה לדוחק בחרזה ואל מה שהיה על משקלה כמו תזכור תעשה אותו לפי שהוא על המידה (שם 108).

*חַרְזָן, ש״ז, מ״ר חַרְזָנִים, — מי שעושה חרוזים בשיר: אמר אחד מן החרזנים אכתב בלב רגז כל אשר עלי גז (ר״י א״ת, הפרט׳ לריב״ג, גזז). החרזנים ואנשי לבב גורעין הא׳ בלשונם כאשר אמרתי ביסוד המשנה (עמר׳ לבי גרץ 110, בהערה). ושמי עמנואל תלמיד החרזנים מתאבק בעפר רגלי הרבנים (עמנ׳, מחברת א). ובמשקל שיר פלס, פן תהיה לקלס, גם בלתו כל חרזן לרוח ניב זורה, ממכשול זה סקל, שירך פן תתקלקל, כי שקל ישקל, או ירה יירה (מתק שפת׳ לרע״פ 60). — והשתמש עמנואל בשם זה כתאר לשיר, במשמ׳ שיר חָרוּז: כי השיר אשר חשב היותו במאזני צדק מאוזן, כדרך כל שיר חרזן, היו מזיו שגיאותיו מלאים מפיקים מזן אל זן (עמנ׳, מחב׳ כג).

*חֲרֹזֶת, ש״נ, — חֲרֹזֶת דגים, כמו מַחֲרֹזֶת, עי׳ ערך חָרַז בנין פִעל.

---

[1] מהחרוז עם רז נראה כי גם מלה זו צריך לקרוא בריש קמוצה. וא״כ זה שם ע״מ חָרָשׁ.

*חַרְחֲבִין, – עי' *חרחבינה.

*חַרְחֲבִינָה[1], ש"נ, — ירק ממיני החס נאכל חי בחמץ ושמן וכדומה, Mannstreu; panicaut (Eryngium) : ואלו ירקות שאדם יוצא בהן חובתו בפסח בחזרת בעולשין ובתמכא ובחרחבינה[2] (פסח' ב ו). עלי תמכה וחרחבינה עלי וורד ועלי מילת (תוספתא בכי' ה ג). — ואמר המליץ: תשים לי קוצים תחת כרתי, ותשחר את פני באפר כירתי, בכל יום ויום תאכילני חרחבינה וכרתי, ולא אוכל להכיר בין תכלת לכרתי (עזר' הבבלי, תוכח' מוסר קא.).

א. חַרְחוּר, – עי' חַרְחֵר.

ב. *חַרְחוּר[3], ·חור, ש"ז, — הברזל החד הרחב שבקצה האחד של המרדע וכדומה: חרחור[4] שנפגם טמא עד שינטל רובו (כליס יג ג). המרדע יש לו אחוריים ותוך משבעה לחרחור מארבעה לדרבן (שס כה ב). שירי חרחור מלמטן שבעה (שס כט ח). מרדע[5] שניטל חרחור טמא מפני הדרבן ניטל הדרבן טמא מפני החרחור נחלק לשנים ונשתייר בחרחור עד שבעה טפחים ובדרבן עד ארבעה טפחים טמא (תוספתא כליס ב"מ ג ז).

ג. *חַרְחוּר[1], ש"ז, — מקום שנחרך בככר לחם: מסמר שאחר הככר וגרגר מלח קטן וחרחור[2] פחות מכאצבע (טבו"י א ג).

·חַרְחוּר, ש"ז, מ"ר חַרְחוּרִים, — חַרְחוּר ריב וכדומה, בה"פ מן חַרְחֵר: יבאר לנו אדוננו ויפסק מבין תלמידיו חרחור ריב (תש' גא' שע"ל ה 7). וכן פי' ז"ל בשוט לשון בחרחורי לשון (אוהב משפט לאיוב ה כא). ראיתי דמעות העשוק היורד ובוכה משוק לשוק קול נהי וקול בכי וקול תמרורים וכו' הקול קול עקב וקול ערעורים וכו' בריב ומצה וחרחורים קול דבה ויבבה בתרועה ושברים (רש"ל, בבו"ת רמ"א יג).

*חַרְחַל, ש"ז, מ"ר חַרְחָלִים, — ירק דומה לחזרת וחרחבין וכדומה, נאכל חי וכבוש: תני בר קפרא אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בעולשין ובתמכא בחרחלין[3] ובחרחבינין ובחזורין (פסח' לט.), ולא נתברר בדיוק מהו.

א. ·חַרְחֵר, פ"י, — א) חַרְחֵר רִיב, במליצה, הדליק את הריב בין אנשים, גרם בדבריו או במעשיו שיריבו ויתקוטטו זה בזה, entzünden; allumer; kindle: באפס עצים תכבה אש ובאין נרגן ישתק מדון פחם לגחלים ועצים לאש ואיש מדונים לְחַרְחַר ריב (משלי כו כ-כא). — ומצוי שמוש זה בספרות: שהיה זה ממלך ארם תואנה לחרחר ריב ולעלות להלחם בו (ר"י אברבנאל, מ"ב ה). כי אם אמור לו (מי שבא לפייס את חברו) הנה אנכי חטאתי לך ואם אתה דברת דופי נגדי אנכי הסיבותי שחרחרתי ריב ונתתי לך פתחון פה לדבר עלי סרה (ר"מ אלשיך, איוב לג כז). חזר (שמעון) לעיר מולדתו ונשא אשה אחרת ולאחר ימים שם על לבו לחרחר דברי ריבות נגד ראובן אביו בבת השטר הראשון אשר הודה לו אביו (בו"ת תורת אמת קנה). שלא היה באסיפת כל בני הקהלה

---

[1]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן. — [2]) כך נוסח' כ"י וכך הכתיב בהא בסוף במקום הנוסח שבדפוסים בכתיב אלף בסוף (ד"ס), וכן בהתוספתא ה בסוף. ופרש ר"ל שם בגמ' את השם חרחבינה באצוותא דדיקלא, ובכ"י אסיתה (ד"ס), ובר"ח אסוא, ולא נתברר לנכון מה הכונה בזה. ואמר הרי"ף וז"ל: יש שפירשו אל קוצעינה (בכ"י אלקרצעינא, ד"ס, והוא אלקרצענה a) בערב', ונקרא בערב' גם בקלה אליהודיה וגם שיכה יהודיה וגם שיכה אברהים), ויש שפירשו אל הנדקוקי, ע"כ, והביא גם רמב"ם בפרוש המשנ' שלו את הפרוש הראשון של הרי"ף, ודחה ר"נ פרוש זה מפני שהעשב שנקרא בערב' אלקרצענה אינו חריף. אבל, אם משום זה אין קושי בדבר, שהלא גם חזרת שהיא החס אינה חריפה ביותר, ובהיות שאין לנו פרוש יותר מוסמך, עלינו לקבל פרושו של הרי"ף שהסכים לו גם הרמב"ם. וכן לֹו (Pfln. § 135).

[3]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [4]) פרש רה"ג וז"ל: שוביא דמרא בל' חכמים בטיית שהוא חותך משני צדדין. ע"כ. ואין ספק כי הלשון משובש וצ"ל שכה בטיית שופתא דמרא בל' חכמים (כך הלשון בערוך) שהוא חותך משני צדדין. וכעין זה רמב"ם בפירושו (כה ב): חרחור הוא הברזל הדומה לרומח יהיה בקצה המרדע. ע"כ. וכן הר"ש כאן: חרחור נראה שהוא אחד מכלי האיכר ועשוי כעין מר שחופרין בו את הקרקע וחרחור זה ברזל שלו מחודד לחתוך בו שרשין שלא יעכבו את המחרישה. — [5]) כך הגרסה בהר"ש במקום הנזכר, ובנוסח' וכן במהד' צו"מ מרדה, ותסרה כאן בבה שלמה שהביא הר"ש.

[a]) القرصعنة

[1]) לפי דעת המפרשים מן חרה, או חרר, ועי' הערה לקמן. — [2]) פרש רה"ג: וחרחור פי' מקום ששיחר הלחם כדכתיב ועצמי חרה מני חורב. וכעין זה רמב"ם ור"ש. [3]) כך גם בכ"י (ד"ס), וכתב רש"י: חרחלין לא אתפרש שמו. ולא הביא מלה זו הערוך, וגם לא לֹו בספרו על הצמחים.

רק איזה מהמבוררים ש ח ר ח ר עמהם ריב והכעיסם (פתחי תבונ׳, בחו״מ, סוף בלג). — ואמר הפייטן: גוזלי בתר והמלק, יקדו כהבהבי עלק, ח ר ח ר ריב וחלק, עקוד מתן חלק (ר״ש ב״י הבבלי, שבת א׳ חנוכה). — וְחִרְחֵר מתקוטטים, ששה אותם זה בזה: ושקר לא תענה, ויתום לא תענה, ועל ריב לא תענה, ל ח ר ח ר מתגרים (אזהר׳ לרשב״ג, בגל בדי). — ובהחלט, בלי השם ריב אחריו, *הִרְחֲרוּ זע״ז, התגרו והתקוטטו: ולא תקנאו זה את זה ולא ת ח ר ח ר ו זה עם זה ולא תביישו זה לזה (מד״ר שה״ש, היובכת). — וְחִרְחֵר פלוני, הקים מריבות: בבן אין להמיר ולא להתמיר, אין להרהר ולא ל ח ר ח ר (ר״א קליר, שבת פרה, אין לבותח). ירושלם נוצרים באו לך להריב ו ל ח ר ח ר, הצפעוני גרם בך בהשתחות לאל אחר (סליח׳ ג׳ עבי״ת, ירושלם). ורבים מן התועים מתגאים בתעיותם ו מ ח ר ח ר י ם בהבלותם ומתהרים בספקותם (תרג׳ קדמון של או״ד). ולסבה שהקונים הנז׳ לא רצו לתת לשמעון שאלתו שבקש מהם שיוותרו לו מזכותם בדבר אחר ח ר ח ר וערער כנגדם על פתיחת הפתח הנז׳ באומרו כי רוצה לסתום הפתח (שו״ת לחם רב קמא). — ״חִרְחֵר הגמל, במשמ׳ עשה בקצף וחמה, הכה, בעט: שמועד הוא (הגמל) לנשך ו ל ח ר ח ר. ולבעט בין הגמלים (רגמ״ה ב״ב לג.). — ב) ״חִרְחֵר את פלוני במחלה וכדומה: לא ח ר ח ר ת י ם [1]) בחליים ולא צביתים בעונות אלא בריא אולם עשיתים בריאים כאולם (ילק׳ שמע׳, תהל׳ עג תתח). — התפ׳, ״הִתְחַרְחֵר, — התחרחר הריב, נדלק ופרץ: וקרוב לודאי שימאנו יושבי קיורי׳ מלסייע ליושבי הגמונ׳ ועי״כ ח״ו הריב מ ת ח ר ח ר וביני ביני יש לחוש לתקלה גדולה (פנק׳ במכרג ו, קוכן ע״י ז).

— פע׳, ״חֻרְחַר, מְחֻרְחָר, מְחֻרְחֶרֶת, מְחוּר״, — גחלת מחרחרת, לוחשת: גחל כי מְחוּרְחֶרֶת, קרב רגע סחרחרת (יול׳ ב׳ פסח, סדור מגוק׳ כ״י כונתנסי ברומה).

ב. *חִרְחֵר [2]), פ״י, — חִרְחֵר את חלות הדבש בכוֶּרת, חמם אותן באש להפרישן מתוך הצוף, erwärmen (die Honigwaben); rechauffer (les : rayons de miel); to heat (the honey- combs) חלות דבש מאימתי מיטמאות משום משקה ב״ש אומרים מ ש י ח ר ח ר [3]) בית הילל אומרים משירסק (עוקצ׳ ג יא). — ועי׳ כַּוֶּרֶת.

חַרְחֻר [1]), ·חוּר, ש״ז, — שם מחלה: יככה ה׳ בשחפת ובקדחת ובדלקת וּבַחַרְחֻר [2]) ובחרב ובשדפון ובירקון (דבר׳ כח כב). — ונהגו הקדמונים להשתמש בשם זה למחלת הרזון והשחפת המכלה את הגוף: ואמנם בקיעת מורסא בצדדי החזה וכו׳ אם שיחנק ברוב וימות וכו׳ ואם שתתעפש הריאה ויפול ב ח ר ח ו ר וכו׳ ואמנם אותות העתק רקיקת המוגלא אל החרחור בדעיכת המראה ומשיכת הגבות והעין (קאנון ג י ד טו). בשחיני החזה והריאה ומהם ה ח ר ח ו ר הוא טישי (שם יו). והאנשים היותר מקבלים לרפואת ה ח ר ח ו ר הם הנערים וכו׳ והנה יקרה לבעלי ה ח ר ח ו ר שימשוך בהם ה ח ר ח ו ר זמן וכו׳ והנה ראיתי אשה שחיתה מ ה ח ר ח ו ר קרוב משלש ועשרים שנים או יותר מעט (שם). באותות ה ח ר ח ו ר הם כשיראו אותות רקיקת המוגלא וכו׳ וכשיתחדש ח ר ח ו ר יתראו גם כן האותות אשר ספרנום וכו׳ וגם ידעך המראה בהתחלה מן ה ח ר ח ו ר אך יתאדם בעת

---

[1]) שם הגרסה הרהרתים. אך צ״ל חרחרתים, כי זהו ר״ת של ח ר צ ו ב ו ת.

[2]) עי׳ הערה שלקמן. — [3]) כך בנוסח׳. ואמר הגאון: פירוש איכא דאמרי משיהרהר משיביא עשן כאלו מחרחר ריב עם [הדבורים] ופירוש [אחר] משיהרהר משיחשוב מחשבה לרדות הדבש. ע״כ. וכבר דחה הרמב״ם את שני הפרושים האלה מבחינת ההלכה ואמר: הוא מאמר לא יסכים עם העקרים. ע״כ. אבל, גם מבחינת הלשון אין הפרוש הראשון מתקבל, כי אין זה כלל דרך לשון טבעית לדבר כך, אלא כעין דרוש. והרמב״ם, ב ח ו ש הדברים שלו, ראה גם כאן את הכונה האמתית בפעל זה, ופרש: מנד יסכנהא ליכרג׳ עסלהא, — ובעבר׳: כיון ש י ח מ ם אותם (את חלות הדבש) להוציא דבשן. והנה הרמב״ם גוזר פעל זה מן חרחר שבמקרא, ואעפ״י שזה קצת קשה, כי עצם פרוש מלה זו עוד לא נתברר בודאות, ואפשר שלא היתה לה כלל לפנים משמ׳ ח״ם, ועכ״פ זה חם טבעי של הגוף ולא חם של אש, ואעפי״כ בכונת הפעל חרחר כאן פרושו של הרמב״ם מסכים עם טבע הדברים, כי באמת כך נוהגים ברדיית הדבש שמחממים את הצוף וע״י זה הדבש מתרכך ונפרש מתוך בית השעוה שלו.

[1]) לא נתברר היטב מקורו ופרושו בדיוק, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) ת״א ובחרחורא, כמו בעברית. השבעים תרגמו במשמ׳ גרוי, כנראה שפרשוהו מלשון חרחר ריב. רסע״ג תרגם ואלפאלג [a]) שהוא הפלג, ר״ל כסיחת האברים, Lähmung, paralysie. — ובאין קבלה מחלטה ולא הכרע לאחד הפרושים האלה יש לקבל המשמעה שבה השתמשו סופרי חכמת הרפואה בספריהם.

---

a) فالج

עליית האדים (שם כ). ואותם שכבת חרחורם ליחה מאכלת הנה יפלטו רוק כטעם מי הים מלוח מאד (שם). נגעי הריאה הוא חולי החרחור שהוא חולי הטיסיצי (שעי הגבור׳ ג). והרוטב שלהם (של הסרטנים) טוב למי שיש בו חולי החרחור נקרא טיסיצי (שם).

א. חרט[1]), ממנו חֶרֶט, ב.*חרט *חריטה.

חֶרֶט, ש״ז, — א) כלי חקוקה בתוכו צורה מהצורות ויוצקים לתוכו מתכת וכדומה לתת לה הצורה ההיא, Form; moule; muld: ויקח (אהרן את הזהב) מידם ויצר אתו בחרט ויעשהו עגל מסכה (שמות לב ד).—ב) כתיבה, גופן, צורת אותיות, Schrift; écriture; writing: קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט[2]) אנוש למהר שלל חש בז (ישע׳ ח א).—ג) *כלי אומנות חד לפתח בעץ ואבן ומתכת, כעין מפסלת, Meissel; burin; chisel: כלי כסף שמציירין בהן פרחים וצורות בחרט ומעשנן בגפרית והן משחירות וניכרות (רש״י שבת יח.). — ובמשמ׳ עט כתיבה: ועין רואה תראה בה (בציון) חזיונות נפלאים לא יתארם הציר בשרד ולא יכתבם סופר מהיר בחרט אנוש (א׳ מפו, אה״צ י)—ובמשמ׳ עט של שער שמציירים בו בצבע, Pinsel; pinceau; pencil: אני אינני בורא יש מאין, ציר אנכי ובימיני חֶרֶט, את אשר אראה עין לעין, אותו אתאר על לוח בשרד (יל״ג, אל יהבם יהודה).

ב.*חרט[3]), ממנו א.*חרט *התחרט, *חרטה.

א.*חָרַט, — קל אינו נהוג.

— התפ׳, התחרט, — התחרט בו, התחרטו, בהם, הצטער ונחם שעשה דבר מהדברים, bereuen; se repentir de qqch.; to regret, repent: ארבעה מתחרט עליהן הקב״ה שבראם ואלו הן גלות כשדים וישמעאלים ויצה״ר (סוכ׳ נב:). כל העושה דבר ומתחרט בו מוחלין לו מיד (תנח׳ ה.). ומפני מה אמרה תורה (אשה שילדה) זכר (תביא קרבנה) לשבעה (ימים) ונקבה לארבעה עשר זכר שהכל שמחים בו (האשה שנדרה מפני צער לדה שלא להזקק יותר לבעלה) מתחרטת לשבעה נקבה שהכל עצבים בה (האשה) מתחרטת (על נדרה) לארבעה עשר (נדה לא:). כשהן תוהין נוזרין וכשהן מטמאין ורבין עליהן ימי נזירות מתחרטין בהן ונמצאו מביאין חולין בעזרה (נדר׳ ט:). בתחלה לא נהגו בו (האחים ביוסף) אחוה ומכרוהו ולסוף מתחרטין ואומרין אימתי נרד למצרים נחזיר את אחינו לאביו (מד״ר בראש׳ צא). מעשה באדם אחד שהיה מתחרט שלא קרא ולא שנה (שם במד׳ ד). אף במקום אחר נתחרט הקב״ה ביצר הרע אמר וכי מה שבר עשיתי ונתחרטתי ממנו שבראתי אותו בעולמי (תנא דבי אליהו יג). — ואמר החכם: מי שמתחרט על מה שעבר כאילו לא חטא (ר״י א״ת, תמה״נ לרשב״ג). אמר החכם כשאני מדבר אתחרט וכשאיני מדבר לא אתחרט (הוא, מבח׳ הפנינ׳, השתיקה). אלו היית מעיין במעט שנשאר מימיך היית מואס במה שתקוהו ממעט מאוייך והיית מקצר מחריצותך ותחבולתך כי אחריתך להתחרט יום שתמעד רגלך וימסרוך בני ביתך (שם, הפרישות).

ב.*חָרַט, פ״י, עת׳ יַחְרֹט, — חקק ופתח בכלי חד בעץ או באבן או במתכת, meisseln; ciseler; to chisel: ישראל יושבין למטה וחורטין את העגל (תנחומא כי תשא יד). אז ראית וספרת והכנת וחקרת וכו׳ וכתבת וחרטת וחקקת וציינת וחרת (ר״א קליר, פ׳ שקל׳, אז ראית). הם חרטוהו (את העגל) היות צג כתמים ובו חיבו מהיות תמימים (הוא, שבת פרה, אין לבוחת). כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורטין בו צורות בזהב כעט סופר החורט אותיות בלוחות ופנקסין (רש״י שמות לב ד). להשיב בן לברט, גביר סודות חרט, אשר דרך ירט, והכבוד הרעים (ר״ת בהכרעותיו, סוף תשו׳ דונש). מתוך הסנה י״מ מפני שכולו מזה ואין יכולת לחרוט בו פרצוף פסל (חזקוני, שמות ג ב). — ופעול חָרוּט, חֲרוּטִים, בהשאלה, במשמ׳ מצויר, קבוע: וכמו שהנר שזור מהרבה חוטין כן היו בנשמת אדם הראשון ניצוצות נשמות חרוטין (מעג׳ לשון, תפי׳ על כי״ע, שלום עליך).

—הפע׳, *החריט, —כמו קל במשמ׳ חקיקה, ובהשאלה ציר: עד שלא נברא העולם היה הקב״ה ושמו הגדול בלבד

[1]) בארמ׳ וסור׳ חרט כמו בעברית. בערב׳ ח׳רט a) במשמ׳ גרד והסיר קלפתו, ובמשמ׳ עשה כלי במפסלת, במכונה סובבת.

[2]) אמרו קצת הקדמונ׳ כי הוא כנוי בלשון נקיה לאבר הזכרות. אמר ריב״ג: חרט אנוש קולמוס והוא כנוי לזכרות והכתיבה הזאת כנוי למשגל. ע״כ. ונראה כי יחסו משמ׳ זו לחרט עפ״י לשון ערב׳ שאומרים חרט ג׳אריתה, בעל אותה.

[3]) לא נתברר מקור שרש זה, שאין כמוהו בשאר הלשונות השמיות במשמ׳ זו.

a) خرط.

ועלה במחשבה לברוא את העולם והיה מחריט את העולם לפניו ולא היה עומד משלו משל למה הדבר דומה למלך שהוא רוצה לבנות פלטרין שלו אם אינו מחריט בארץ יסודותיו ומובאיו ומוצאיו אינו מתחיל לבנות כך הקב"ה החריט לפניו את העולם ולא היה עומד עד שברא את התשובה (פרקי ר"א ג). קו עולם בנטותו להחריט יסודותיו ולחתמה, קרקסיו לא עמדו עד תשובה קדמה (יוצ' בנת תבוב', אשחר). והנה החריט הרצון הנמצאות כלם בגולם הלב קודם צאתם למציאות היש העצמי (עסיס רמוני' יב א).

— נִפע', ״נֶחֱרַט, — במשמ' נדפס: נחקק (הספר) וגם נחרט בש"ח לפרט (סוף נמוקי ר"א כתוב על ברכי רד"ק).

— פִע', ״חֵרֵט, מְחָרֵט, — כמו הִפע': שבעל הרצון היה מחרט לפניו עיגול אחד (עמה"מ, שער או"א מו).

— הָפע' ״הָחְרַט, הוחרט, — שחרטוהו: קצף אם הוחרט בספר, לבלתי מצוא כפר (ר"א קליר, מוס' א ר"ה, זכר תחלת). קלונו הוחרט בעט לזכור, ראשית גוים לגלע בזכור (הוא, פ' בקל', אזכיר).

— הִתפ', ״הִתְחָרֵט, — התחרט הציור בדבר, נחקק ונרשם: והנה נראה האנוש ידבר ביום קר ביציאת האות מהפה יתחוך באויר ויתחרט בו דמות כדמות האותיות (הריקנטי, ויקרא).

חֲרֵט, מ"ר חֲרֵטִים, — עי' חָרִיט.

*חֲרָטָה, ש"נ, מ"ר חֲרָטוֹת, — שה"פ מן הפעל הקודם: פותחין (למי שנדר) בחרטה (נדר' כב:). בעל נעשה שליח לחרטת אשתו (שם ח:).—ומ"ר: התעוררו חזורתי וחרטותי והענין שהייתי חושב לאבדך ולהשחיתך וכאשר הסכמתי על זה המו רחומי וחזרתי בי ממחשבתי עליך (הפרש' לריב"ג, פרש נחס).—ואמר החכם: כשתירא מן החרטה אמור לא קודם הן (מבח' הפנינ', הלדק). ואמר שים החרטה מדתך תגיע אל השמחה באחריתך (שם 66). מי שזורע השנאה יקצר החרטות (מעל' המדות, אהב' הא').

*חזר בו. – *מלך, *נמלך. – נִחַם. – שב בתשובה. – *תהה.

*חַרְטוֹם[1], -טֹם, ש"ז, מ"ר חַרְטוּמִים, -טֻמִּים, —אף, חוטם, בפרט ארוך ובולט בקצת בע"ח, כמו המקור

---

[1]) צורת גבעול, פרעוש, רפסוד. בערב' ח'רטֻם a), ח'רטום b), במשמ' זו ממש, וסוברים כי זהו השם חוטם

a) خُرطُم b) خرطوم

של העופות וכיוצא בהם: נבלה פרט לחרטום ולצפרנים ולכנפיים ולנוצה ולביצים (ספרא, אחרי קכג). החרטום[1]) והצפרנים מיטמאין ומטמאין ומצטרפין (טהר' א ג). שמא שתו התרנגולין ממשקין הטמאים ובעוד המשקה טופח בחרטומיהם נקרו בעיסה (רמב"י קדוש' פ:).—ובהרחבה, קצה הראש שמצד הפה גם בכבשים וכדומה: כולן עומדים בשורה והאברים (של הטלה) בידם הראשון בראש וברגל הראש בימינו וחרטומו[2]) כלפי זרועו (תמיד ד ג).—וגם לדבורים וכדומה: וברא לי (הבורא) שני חרטומים חדים אקבץ בם עלי האילנות ופרחיהם וכל הצמחים (ר' קלוני', אגר' בע"ח ג יד). ואיך יקחו (הדבורים) השעוה ברגליהם מעלי הצמחים והדבש בחרטומיהם מפרחי הצמחים והאילנות (שם ד א).—ומשל: המשפט יש לו חרטום שעוה, נכסף לכל צד ולכל תאוה (הקד' יהוש' כרוך לעי"מ על התלמ'). המשפט לו חרטום של שעוה, נכסף לכל תאוה, כדמיון העורות הנמשכים לכל חשק ותאבה, אליו אל תשמע ותאבה (מראה המוסר כא.).

— ״חרטום הנפלא שֵם עוף: חרטום הנפלא קטן מעט מהראשון ונפלא לנו בחרטומו הארוך כעבי אצבע אשר לחיו העליון יכוף בראשו לתחת והתחתון יעלה מעלה ויעברו זה בצד זה שתי וערב (תוה"א לבינה"ק, העוף קלט).—חרטום החרב הידוע, חרטומו דק ושטוח משני עבריו ומתעקם מעט למעלה דומה בצלמו אל החרב וע"כ נקרא בשמו (שם קע). — ובהשאלה לקצה קצת בלים וכדומה, כמו הנעלים, ראשו החד שלפניו: חרטום של נעל[3]) (מד"ר איכ' א א). פיו של עוף ושל בהמה ושל סנדל נקרא חרטום (ערוך, ערך זה). — ״חרטום, פי העורב, שֵם לחלק מעצם הכתף: ולו (לעצם הכתף) שתי תוספות האחת מהן למעלה ומהן לאחור ונקרא [אגרסו] חרטום ופי העורב ובהם קשרי הכתף עם השכם (קאנון א א א יז).

חַרְטֹם[4]), ש"ז, מ"ר חַרְטֻמִּים, — כנוי לחכמי מצרים הקדמונים וקוסמיהם: ויקרא (פרעה) את כל חַרְטֻמֵּי

בהוספת האות ר באמצע.—[1]) ושאלו בגמ' (חול' קכא.): חרטום עץ בעלמא הוא אמר ר' אלעזר בחרטום תחתון. ע"כ.—[2]) כך בערוך, ובנוסח' וחוטמו. אך נוסח' הערוך יותר נכונה לפי הענין, כי הכונה פה לא החוטם אלא צד הראש שלעומת הערף. — [3]) בארמ': איפסיק חרטומא דסנדליה.

[4]) לא נתברר מקור מלה זו. יש גוזרים אותה

מצרים ואת כל חכמיה ויספר פרעה להם את חלמו ואין פותר אותם לפרעה (בראש׳ מא ח). ואמר (את החלום שחלמתי) אל החרטמים ואין מגיד (פתרונו) לי (שם כד). ויעשו כן החרטמים בלטיהם ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים (שמות ח ג). ויעשו כן החרטמים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו (שם יד). ויאמר המלך (נבוכדנצר) לקרא לחרטמים ולאשפים ולמכשפים ולכשדים להגיד למלך חלמתיו (דני׳ ב ב). וימצאם (המלך את דניאל חנניה מישאל ועזריה) עשר ידות על כל החרטמים האשפים אשר בכל מלכותו (שם א כ).—ובסהמא״ת: כיון שראו החרטומים שלא יכלו להוציא הכנים מיד הכירו שהיו מעשה אלהים ולא מעשה שדים (מד״ר שמות י). הוליכה אותו (סגולה את משה) לנחל אמרה לו במקום הזה עשו ארון של ת״ק כברים והשליכוהו בתוך הנחל החרטומים והאשפים (שם דבר׳ יא). — ואמר הפיטן: ואשף וחרטום לא ילחצוך, וכל שם ולהט לא ינצחוך (שהי״ת ליוס ה). לא ינצחוך כל החכמים, כל הקוסמים והחרטומים (שם). — "כתב החרטום, כתב הצורות של המצריים הקדמונים, Hieroglyph: עוד ימצאו בה צורות ותמונות ממכתב החרטום[1] (שבי״ע ב). וכל חכמתם ובינתם הסתירו במסתרי מכתב החרטומים מכתב אשר לא ידעו איש אחר זולתם כי שלשה מיני מכתבים היו בידי המצרים מכתב החרטומים מכתב הכהנים ומכתב העם (די״ע לק״ש א).—והשתמש בו אחד הסופרים בשם לציר, חרטום-אורה, במשמ׳ ציר-אור: (חתימ׳ קא״ש תחת השיר הגיון, השחר ח ג).

חֲרִי[2], ש״ז, כנ׳ חריהם, — כמו חרא, צואה: ויאמר אליהם רבשקה (לשרי היהודים) העל אדניך ואליך שלחני אדני לדבר את הדברים האלה הלא על האנשים הישבים על החמה לאכל את חריהם[1] ולשתות את שיניהם עמכם (מ״ב יח כז).—ובסהמא״ת: אף חרי יונים מפוצץ האבן אף חרי הצפורים הדרורים (אסף הרופא 56). לקוח חרי התרנגולים האדמדם מלוא התרווד (שם 109). לקוח חרי הצפורים הדרורים (שם 115).

חֳרִי, ש״ז,—חרי אף, כמו חרון: ואמרו כל הגוים על מה עשה יי׳ ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה (דבר׳ כט כג). ויצא (משה) מעם פרעה בחרי[2] אף (שמות יא ח). ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף ולא אכל ביום החדש השני לחם כי נעצב אל דוד כי הכלמו אביו (ש״א כ לד). אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האודים העשנים האלה בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו (ישע׳ ז ד). גדע בחרי אף כל קרן ישראל (איכ׳ ב ג). ויחר אפם מאד ביהודה וישובו למקומם בחרי אף (דהי״ב כה י). — ובסהמא״ת, חרי לבד: שלחת בצרים חרי וזעם, שמרת בעברתך יפיפי פעם (ר״ש בר״י, יוצ׳ ז׳ פסח, אותותיך).

חֹרִי[3], ש״ז, — מין מאפה, כעין עגות וכדומה, Gebäck; patisserie; cake: ויאמר (שר האופים של פרעה) אל יוסף אף אני בחלומי והנה שלשה סלי חֹרִי[4] על ראשי ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אפה (בראש׳ מ טז-יז).—ובמשנה: אמר רבן גמליאל מימיהן של בית אבא לא היו אופין פתין גריצין אלא רקיקין אמרו לו מה נעשה לבית אביך שהיו מחמירין על עצמן ומקילין לכל ישראל להיות אופין פתין גריצין וחרי[5] (עדי׳ ג י וביצ׳ ב ו).

מן השרש חרט במשמ׳ חקיקה וכתיבה, ואומרים כי פרושו העקרי של חרטם הוא: יודע כתיבה, ויש גוזרים אותו מהשם חוטם, ואומרים כי פרושו הוא המדבר דרך חוטמו, ואומרים שכך היה מנהגם של החרטמים. ואולי יותר נכונה דעת קצת החכמים שסוברים כי זו מלה מצרית, אעפ״י שעד כה לא נמצאה במצרית הקדומה מלה דומה ממש לזו. — [1]) לפי השם הלועזי שמקורו ביונית ומשמעתו כתב הקדוש.

[2]) בערב׳ חִר a), ועי׳ הערה לערך חרא. —

a) خر

---

[1]) כך הכתיב, והקרי צואתם, לשון נקיה, ונראה כי הוא מ״י, אעפ״י שחראיהם הכתוב בישע׳ (לו יב) הוא כנראה מ״ר.

[2]) עי׳ אדות קריאת קמץ הבית בהערה לערך אני והמחלקת בין המדקדקים הקדמונים שהעידו כלם בקבלה שהוא קמץ גדול, והמדקדקים הנכרים החדשים שמחליטים על פי הסברה שהוא קמץ חטף.

[3]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה שלקמן.—[4]) ת״א סלין דחיורו. השבעים תרגמו במשמ׳ לחם, והולג׳ במשמ׳ קמח, וכעין זה רסע״ג. אך בירוש׳ (ביצ׳ ב סא ג) פרשו השם חרי זה כמו השם חרי שבמשנה שהובא לקמן, ששם אין ספק בדבר כי הכונה היא לעוגות. ועי׳ הערה לקמן. — [5]) כך כאן וכך במשנה שבמשניות ביצה, חורי, וכן במשנה בגמ׳ ירוש׳. אך במשנה בגמ׳ בבלי בביצה חררין. ואמרו בגמ׳ ירוש׳ (ביצ׳ ב סא ג): ורבנן שמעין לה (להמלה חורי שבמשנה שם) מן חדא

°חֲרִיּוֹן[1], ש"ז, מ"ר חֲרִיּוֹנִים, — צואת היונה: מקום אשר תחנה עליו מחנה כזו (של עופות הנוסעות) ישונה ויפליא מראהו כשממות עולם מאד עליו ימצא חריונים מכוסה בגובה אצבעות אחדות עשב ושוכות שוממים וחרבים (תוה"א לבינסק, העוף קנג).

°חֲרִיזָה, ש"נ, — שה"פ מן חָרַז, כמו חרוזה: במרבדים כספירים (השירה) ארוגה, ושיחים מן בדולחים תפורה, ממלאים כתמים בחריזה, וכזמירות תהלים בספירה (ר"ש הנגיד, אלוה עוז).

חָרִיט[2], ש"ז, מ"ר חֲרִיטִים, — כעין כיס מעור וכדומה לשים בו כסף וכדומה, ותשאינה אותו הנשים גם לקשוט, Tasche; bourse, ridicule; purse: ויאמר נעמן הואל קח ככרים ויפרץ בו ויצר ככרים כסף בשני חרטים ושתי חלפות בגדים ויתן אל שני נעריו (מ"ב ה כג). — ומנה הנביא את כלי הקשוט של בנות ציון: המחלצות והמעטפות והמטפחות וְהַחֲרִיטִים[3] הגלינים והסדינים והצניפות והרדידים (ישע' ג כב-כג). —ובסהמ"א: ורבים מישראל יוצאים מבתיהם אל כנסיותיהם בשבת במשאות וטוענים חריטים וקרועי בגדים על זרועותם וחלאים על נשיהם (אגר' סהל, לקו"ק, נספ' 32). טוענים חריטים על זרועותם ויושבים בשוקים, שחים בסחורה וכל מיני עסקים, מבקרים החולים ואת נשיהם מחבקים (יפת הלוי, שם 22).

°חֲרִיטָה, ש"נ, — שה"פ מן א.חרט: הוא המכונה גליפא והקיקה וחריטה (עסים רמוז' ה ה).

°חֲרִיכָה, ש"נ, — שה"פ מן חָרַךְ: שהאזן רכה ונצלית בחריכתה (רש"י ע"ז לח.). ונראין הדברים שהחריכה מרכבת כעין הפתיחה (ר"ת שבת קנה:). החריכה נמי כמו היתוך הוא (הות, יומ' סח:). והוציאו בלשון חריכה שהוא התחלת הכנת הבשול (המאירי למשלי יב).

***חָרִיעַ**[1], ש"ז, —צמח עשבי שנתי דומה בגונו לכרכום, Saflor; carthame; safflower: אין סומכין לשדה תבואה חרדל וחריע אבל סומכים לשדה ירקות חרדל וחריע[2] (כלא' ב ח). מותר לעשות לתוך שדהו שורות של חרדל חריע וכמה אורך השדה עשר אמות ומהצה (תוספתא שם ב 7). — בנות חָרִיעַ, הזרע, הגרעינים: בנות חריע[3] נקחות בכסף מע"ש (תוספתא מע"ש א יג). —*חַלַּת חָרִיעַ, כעין עגה קטנה של זרעוני החריע בתבלים שהיו אוכלים לפני הסעודה לרכך הבטן: התיאה והחלתית והפלפלין וחלות[4] חריע (עוקצ' ג ה). מביא מלילות שלא הביאו שליש וכותשן ועושה אותן כחלות חריע ונותן בקדירה (ירוש' פסח' ג כט 7). — והצבע: צמר גפנים שצובעין אותו בחריע ומעבירין אותו על פני כלות שתתראו אדומות (ערוך, ערך שלק). וחריע הוא הצבע שצובעים בו הבגדים והוא דומה לשערות אדומות מעט ונוטות לירוקה (רמב"ם, שביע' ז).

°חָרִיף[5], ת"ז, לנק' חֲרִיפָה, מ"ר חֲרִיפִים, חֲרִיפוֹת, — חַד, כמו סכין וכדומה, ובהשאלה חד השכל, פִּקֵּחַ,

---

והנה ג' סלי חורי על ראשי. ע"כ. ופרש הערוך כלומר חררות גדולות אפויות למלך. ויותר מדויק פרושו של הרמב"ם למשנה עדיות: וחרי מין מן הפת גדול הגוף, ע"כ, ור"ל כי חרי הוא עוגה עבה, לא דקה כרקיק.

[1]) מצמצם מן חרי יונים, והוא מהמלה חרייונים שבמקרא (מ"ב ו כה), לפי הכתיב שם בשתי מלים חרי יונים, עי' חרי, ואמר ריב"ג שהיו משתמשים בזה לשרפה, ואולי באמת היו אנשים רעבים אוכלים זה עפ"י הדחק, ויש מי שהגיה חרובין (ZAW XX 207).

[2]) בערב' ח'ריטה a) ופרשו המלונים הערבים: מת'ל אלכים תכון מן אלח'רק ואלאדם (לשאן אלערב), ובעבר': כעין הכיס תהיה מבגד או מעור.—[3]) בירוש' (שבת ו ח:) אמרו: והחריטין זונרין מציירין, ע"כ, ר"ל אזורים מצויירים. אך רוב המפרשים הקדמונ' והאחרונים פרשו גם חריטים של ישע' מלשון כיס, וקצתם פרשוהו רדיד. ובמשמ' כיס של נשים וכדומה נהוג השמוש במלה זו בלשון הדבור בא"י.

a) خريطَة

[1]) בערב' אלח'רִיעַ a), וכן בסורית חריע.—[2]) ואמרו בגמ' ירוש' שם (ג כח.) מהו חריע מוריקא. — [3]) בכ"י אר"פ מהד' צו"מ בנת חריעא, אך בנוסח' בנות חריע. — [4]) פרש הרמב"ם וז"ל: וחלות חריע קרץ אלקרטם וד'לך אן יכרג' לבה ויסחק ותקרץ מנה אקראץ תצרף פי אלאטעמה ואלירושלמי בינ לנא אן חריע הו אלקרטם, — ובעבר': וחלות חריע חלות של מוריקא וזה שמוציאין את לבו ושוחקין אותו ועושין ממנו חלות שמשתמשים בהם במאכלים והירושלמי ביאר לנו שחריע הוא המוריקא.

[5]) בארמ' חריפא במשמ' העקרית, כלי חד: איזמלוון חריפין (ת"י יהוש' ח ג). ההוא סבא דפרזלוי חריפין (ירוש' נדה ג נ:). סכינא חריפא (ב"ב קיא:). —

a) الخِرِيع

scharfsinnig; ingénieux, fin; acute: מי שאינו חריף לרמות קרוי תם (רש"י בראש' כה כז). סוחרים חריפין שבה הרגילים לצאת ולשוט בכפירים בכל המדינות ויודעין איזה מקום העושר (הוא, יחזק' לח יג). ולא יוכל לבשל זה הכלי אלא החריף מאד במלאכה עד שיצא הכלי ממורט המראה (פי' המשנ' להרמב"ם, כלים כ א). ומזה הצד ימצאו אנשים בעיר אחת או במחוז אחד יותר חריפים ויותר פקחים (העקרים א כה). כלומר (אשה) חריפה ומחודדת ויודעת ושומרת עצמה שאדם לא יוכל לרמותה (פי' משלי לורח' הלוי ז). ומכאן ואילך (מבן עשר ומעלה הקטן הוא) בחזקת חריף עד שיתברר לך שאינו חריף (טוחו"מ רלה א). שהיה חזק בבח המשער הזה ממה שהיה חריף בקניין הממונות (פתר' חלמ' לר"ב אלמולי כז). — ואנשי מחוזא ופומבדיתא היו חריפים מפורסמים: מה [1] שבני מחוזא חריפים הוא בשביל ששותים מים מדגלת (ברכ' נט:). אמרו חריפי דפומבדיתא אין ערלה בחוצה לארץ (קדוש' לט). — ובבע"ח, עז וכדומה: יש לבעל העדר עז חריף ודרך העזים (האלה) להלך בראש והעדר הולך אחריהם (רש"י ב"ק נב.). — וטעם חריף, כגון צנון ופלפלים וכדומה, piquant: כל מאכל בני אדם נחלק לששה מיני טעם ממתוק ומחמיץ ומרור ומלוח וחריף ושנוח הוא מעופץ (אסף 12). — ואמר המשורר: תשרי הוא הראשון לחדשים, בו ינשבו הרוחות הקשים, ויקררו את גופי האנשים, ראוי לאכול בו את הכרשים, כל חריף זרע גם שרשים, ולחזק הכליות הרפושים (ראב"ע, במעו נא). תמוז בו ירבה החם בגופים, עם יבש שיבער כרשפים, השמר פן תאכל החריפים, והאכל מאכל קר גם כל רפים (שם). — ונהר וכדומה, שמימיו נוהרים במהירות ובכח עז: כנחל המושך בין גדות גבוהין שאינו מתפשט ומתוך כך מימיו קלים לרוץ ואומר אני שהוא נחל חריף ששמו אורג (רש"י ישע' לח יב). — ובבלל מהיר, חריף להתבשל וכדומה, שמתבשל מהרה: שעורה וקטנית החריפים להתבשל מהרה (ר"א בדרשי, תו"ת, הרף). — ומקח חריף [1]), ושער חריף [2]).

חֲרִיפוּת, ש"נ, — סגולת דבר חריף: כשהחריפות (של הסכין) נהפך לצדדין ואינו חותך יפה (רש"י יהוש' ה ב). — וחריפות הטעם: והמרבה לאכול חריפות [3]) וכל טעם מפולפל וחרוך ימעט בו הזרע (אסף 15). מתוק או מר או חמוץ או מלוח והשמנונית והחריפות והעפיצות והתפל (פי' יצירה מיוח' לראב"ד א). עוד יש בה (בחמרה) תועלת אחרת שהיא מרחיבה הגידים הצרים והדקים מרוב חדודה וחריפותה כדי שיכנס בהם הדם בנקל (מ' אלדבי, ש"א ז). — וחדוד השכל: בשעת העדות כבר הגיע לפרקו ובדקוהו עדים ומצאו בו חריפות וכתבו עליו שטר בהודאתו (תש' הגא', כי"ת ה). מי שהיה בעל לימוד יותר מחביריו לא ישתרר עליהם בשום דבר מן הדברים וגם חבריו לא יהיו שונאים אותו בעבור חריפותו (פי' משלי לורח' הלוי ג). ולענין החריפות והפלפול היה ר' אלעזר בן ערך מבריע (רע"ב אבות ב ח). שבתחבולה וחריפות אמר לו משה (לפרעה) התפאר עלי (פענח רזא, וארא). — וחריפות המטבע, שיוצאת בכל מקום והכל רוצים לקבל אותה: המטבע היוצאה מהרה ובחריפות יותר מהאחרת היא חשובה טיבעא נגד האחרת והאחרת חשובה פירות לגבה וידוע שמטבע' של כסף יוצאות בחריפות יותר מכל המטבעות (לבוש,

---

וטעם חריף: פיפלתא חריפתא (מגי' ז.). — ואדם חד השכל: רבי זירא חריף ומקשה (הור' יד.). וכן בסור' חריפא, ואמר ב"ע וז"ל: יקאל עלי אלשבל אד'א כאן מתהי לאן יקטע פישמא חשב אלאיג'אד ויקאל עלי אלצות אד'א כאן רקיקא צלבא ויקאל עלי אלחרכא אד'א כאנת שריעה מנ אלאנשאנ או מנ אלמרצ' ומנ ע'יר ד'לב ויקאל עלי אלטעם אד'א כאנ חריפא חרקא או משבע אלטעם ויקאל עלי אלד'הנ אד'א כאנ ד'כיא מאצ'יא ויקאל עלי אלחאל פי אלמואד אד'א כאנת קויה מתמכנה, ע"כ, — ובעברי: יאמרו (חריפא בסור') על הצורה כשהיא עשויה להיות קוטעת ויקרא לפי תכונתה, ויאמרו על הקול כשהיא דקה קשה ויאמרו על התנועה כשהיא מהירה באנשים והמחלה וזולתם, ויאמרו על הטעם כשהוא עוקץ ושורף ויאמרו על השכל כשהוא זך וחד, ויאמרו על מעמד העצמים כשהוא חזק. בערב' חִרִּיף a), בפרט טעם חריף. — [1]) בארמ': האי דחריפי בני מחוזא משום דשתו מיא דדגלת (שם). — [1]) בארמ': בזבינא חריפא (נדר' לא:). — [2]) בארמ': האי מאן דיהיב זוזי אתרעא חריפא צריך לאתחזויי לבי דרי (ב"מ סג:).

[3]) ואולי הכונה חריפות ז תלומה, מ"ר מן חריפה, והכונה דברים חריפים.

a) خَرِّيف

מִקְת יִמַּכ׳ רג ד). — ובמליצה וכדומה, כח המליצה ועזה: אמנם דע כי לא על המשקל והחרוז לבדם תהיה תפארת השיר אם לא יהיה מאמרו ועניננו בחריפות ואם מגמת המשורר לא תהיה אלא למשקל וחרוז יהיה שירו כגוף בלי נשמה (מתק שפת׳ לרע״פ 55).

***חֲרִיפִי**, ת״ז, לנק׳ חֲרִיפִית, — מטבע החריף: ע״י מלאכת ההטפה נוכל להפריד שלשה מינים מתחלפים מן הגשם עצם מימיי עצם חריפיי עצם שמניי (רמב׳ למוד׳ כ ז כ). ההתחמצות יחלק לג׳ מינים התחמצות ייני או חריפי התחמצות חומצי התחמצות עפושי או הרקבון (שם).

א.חָרִיץ[1], ש״ז, מ״ר חֲרִיצִים, סמי׳ חֲרִיצֵי, חָרְצֵי, — גבינה לחה, חמצמצה, מתבלה בעשבים חמוצים: ויאמר ישי לדוד בנו קח נא לאחיך איפת הקליא הזה ועשרה לחם הזה והרץ המחנה לאחיך ואת עשרת חרצי החלב האלה תביא לשר האלף (ש״א יז יז-יח). — והשתמשו בו בספרות במשמ׳ מקרץ אחת של גבינה בכלל: לקפות גבינה לקבץ פיתותי החלב הקפוי ולעשותם חריץ של גבינה (ר״ח שבת קלד:). רק לכותבים במכתב לאמר יגיעך כך וכך חריצים של גבינה (גינת ורד׳, יו״ד ה כ). לקנות חריץ אחד שלם שהרי כל הגבינות עשויות חריצים (שם).

[1]) בערב׳ כְּרִיץ a), ואמר אבן מנט׳ור: ואלכריץ אלאקט אלמג׳מוע אלמדקוק וקיל הו אלאקט קבל אן ישתחכם יבשה וקיל אלאקט אלד׳י ירפע פיג׳על פיה שי מן בקל לילא יפסד וקיל אלכריץ אלאקט ואלבקל יטבחאנ וקיל אלבאריץ אלאקט עאמה, ע״כ, — ובעברית: אלכריץ הוא אלאקט (גבינה רכה שנעשית מחלב חמוץ המקובץ והכתות, וי״א שהוא האקט קודם שנתיבש יפה, וי״א שהוא האקט שישימו בו מעט מעשבים כדי שלא יתקלקל, וי״א שהכריץ הוא האקט והעשבים שיבושלו יחד, וי״א שהכריץ הוא הוא האקט בכלל. והוסיף עוד אלשרתוני וז״ל: וקיל אלכריץ אנ יטבח אלחמאצ׳ באללבנ פיגפפ פירפע וידח׳ר פיוכל פי אלקיט׳ וקיל אלכריץ אנ יכרצ אי יחלט אלאקט ואלתמר, ע״כ, — ובעבר׳: וי״א הכריץ הוא שיבושל (עשב) ההמיץ בלֶבן ויתיבש ויכבשוהו ויאכל בעתות חום הקיץ, וי״א שהכריץ הוא שיעורב האקט ותמרים יחד. — ונראה כי הערבים קוראים כריץ להלב נחמץ ולגבינה רכה מתוקנים במיני עשבים בכל מקום ומקום לפי מנהגו, וכך היה גם החריץ אצל היהודים לפנים.

a) كَرِيص

ב.חָרִיץ[1], ש״ז, מ״ר חֲרִיצִים, כמי׳ חֲרִיצֵי, חָרְצֵי, — חֲרִיץ ברזל, כלי אומנות כעין החרוץ של דישה: ואת העם אשר בה (בעיר המואבית רבה) הוציא (דוד) וישם[2] במגרה וּבַחֲרִצֵי[3] הברזל ובמגזרת הברזל (ש״ב יב לא). — ואמר הפיטן: נטע כנתך למגזר ברזל וַחֲרִיצִים, נטשת ועזבת ובאו בה פריצים (סליח׳ ה׳ עי״ת, תוחלת).

ג.*חָרִיץ[4], ש״ז, מ״ר חֲרִיצִים, — א) חפירה בקרקע ארוכה וצרה, Graben; fossée; trench: גדר שהוא גבוה עשרה טפחים וחריץ שהוא עמוק י׳ ורחב ד׳ (כלא׳ ד ג). חריץ שהוא עובר בכרם עמוק עשרה ורחב ד׳ ראב״י אומר אם היה מפולש מראש הכרם ועד סופו הרי זה נראה כבין שני כרמים (שם ה ג). חריץ שבין שתי חצירות עמוק עשרה ורחב ארבעה (ערוב׳ ז ג). החופר בור שיח ומערה חריצין ונעיצין (ב״ק ה ה). מטבילין (כלים) בְּחריצין ובנעיצין (מקוא׳ ה ו). חריץ שבין שתי חצירות צידו אחד עמוק עשרה וצידו אחד שוה לארץ (ערוב׳ עז.). הדבר דומה לב׳ בני אדם לאחד היה לו תל בתוך שדהו ולאחד היה לו חריץ בתוך שדהו בעל חריץ אמר מי יתן לי תל זה בדמים בעל התל אמר מי יתן לי חריץ זה בדמים לימים נזדווגו זה אצל זה אמר לו בעל חריץ לבעל התל מכור לי תילך אמר לו טול אותה בחנם והלואי (מגי׳ יד.). יש בבבל קול שנשמע מתוך אגמים וחריצים של מים וקול קשה הוא ואומרין זה קול רידיא (תבו׳ הגא׳, הרכבי רפט). — חָרִיץ מְבֹרָץ: נראה דברי ר׳ אליעזר בחריץ המבורץ (תוספתא כלא׳ ג י), ועי׳ ערך ברץ. — חריץ מבריק: מודין חכמים לר׳ ליעזר בן יעקב בחריץ מבריק כדי הוא ועבודתו (ירוש׳ כלא׳ ד כט ד), ועי׳ ערך ברק. — בֶּן חָרִיץ, חריץ קטן: (האומר לחברו) חציה בדרום אני מוכר לך משמני ביניהן ונוטל חציה והוא מקבל עליו מקום הגדר וחריץ ובן חריץ וכמה הוא חריץ ו׳ טפחים ובן חריץ

[1]) עי׳ ב. חָרוּץ, ושרש ב.חרץ, ולא נתברר בדיוק איזה כלי באמת היה החריץ, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) בדהי״א (כ ג) וישר בריש, במקום וישם בממ. — [3]) בדהי״א (שם) ובחריצי מלא.

[4]) בערב׳ חַ׳רִיץ a).

a) خَرِيص

שלשה (כ"ב ז ד). כופין בני בקעה זה את זה לעשות ביניהם חריץ ובן חריץ (תוספתא ב"מ יא יח). וכמה בין חריץ לבן חריץ טפח (ב"ב קח.). — ב) בכלל, חתך ושריטה שעושה דבר חד בגוף מן הגופים, בקרקע וכדומה, incision ; Einschnitt : לא יגור אדם את הכסא ואת המיטה ואת הקתידרה מפני שהוא עושה חריץ (ירוש׳ כלא׳ א כז:). א"ר מנא עד מקום שהוא (הכלי הנגרר) עושה חריץ (שם שבת ג ה ג). מקום חריץ (חול׳ נה:). ואם אין חריצן ניכר (מנח׳ לד:). כלו הוא (המורג) של עץ וכבד ועשוי חריצים חריצים כעין כלי נפחים של ברזל (רש"י יבע׳ מא טו). בעל פיפיות הם חידודי החריצין (שם). שני חריצין בכל אחד מן הבדים והטבעות נתונות בהם (חזקוני, תרומ׳ כה טו). וכשהיה מכנים הידות (של הקרשים) לתוך נקבי האדנים עובי החריצים יהיו מכסים שפת האדנים מכל צד בצמצום (שם כו כג). — ובמשמ׳ ״הור: שהשמש היה גונב בכל שבוע מתוך הקלפי דרך החריץ שלמעלה (פתחי תבו׳, בו"ע חו"מ שא ה). — ובהשאלה, ״רוּחַ דק בין שני דברים: כיצד עושים תפילין של ראש לוקחין עץ מרובע ארכו כרחבו וכגבהו וכו׳ והופרין בו שלשה חריצין כדי שיעשה לו ארבעה ראשים (רמב"ם תפיל׳ ג ב). ונראין העדים בין חריצי הקשרים (רשב"ם ב"ב קס:).

*חֲרִיצָה, ש"נ, — בה"פ מן חרץ לא ריחוש שפתים ולא חריצת לשון (מדר׳ תהל׳ סב). כי מכיר בין חריצת הכלב ובין נעירת החמור (י׳ זכדא, ס׳ בעבוע׳).

·חֲרִיצוּת, ש"נ, — סגולת האיש הֶחָרוּץ: החרון והרצון והקנאה והחריצות וכו׳ והקנאה והחריצות יש שיהיו בחוש האף וכו׳ והחריצות היא תנועת האדם ותהיה כלי הנשימה אשר הם קוטב הוש הריח (ר"י א"ת, תמה"נ לרבב"ג טז). ואמר על מלך אחד שהרג אחד משריו ומצא כתוב בחגורתו אם הגזרה אמת החריצות שקר (הוא, מכת׳ הפניני 62). הטבע שם בטבע הדרור שיתאחדו איש ואשתו ויבחרו להם לדירה מקום דירתנו החשובה וכו׳ ויגדלו להם גדול שלם והכל בהשגחה רבה ובחריצות רב (מגמ׳ התלמיד׳, תרומה). בטח לבי אחרי תכלית הבטחון בבוראך בעזר החריצות ותשועת העצה כי בם יברך גבר (בחי"ע טז). היקר שבהון האדם הוא החריצות (ברבי רד"ק, תרן). בעת לא יעזור האל לגבר בחמת שוא וריק ירחיץ הליכיו חריצותו יחישהו לחרץ (בן המלך והנזיר יז). אהוב את המלאכה והחריצות ושנא את הרבנות והעצלות (אגר׳ המוסר לר"ש אלעמי). גם שלח (המלך) כתב לאמיר אלמועדין היושב בבגדד שיעשה בזה כל החריצות הראוי ויתרה לראשי הגולה על הדבר הזה (שבט יהוד׳ לא). שאין להמנע מן החריצות כי בחריצות יגיע תכלית אשר ידרשהו הנגזר (ר"מ נרבוני, המאמר בבחירה). והנצל ברוב זריזותך וחריצותך כהנצל הצבי מיד (המאירי, משלי יא). שלא יתרשל מהשתדל בקניית הממון בכדי צרכו וצורך ביתו בחריצות וזריזות (שם יב). החריצות היא תבונה ודעת להיות רואה את הנולד ולהגיד מראשית אחרית בכל עסקיו (א׳ מודינא, למח לדיק יח). מה שעמדו עליו (החוקרים) אחרי הפלגת חֲקירתם ותכלית חריצותם להוציא האמת לאמתו (אמונה רמה א). בתאות בני אדם העושר והושבים שיוכלו להשיגו בחריצותם מתעסקים כל ימיהם בהמדתם להעשיר (מנוה"מ א א א). — ועי׳ ״זְרִיזוּת, מָהִיר, *אשֶׁךְ, *בשֶׁךְ. — חֲרִיצוּת הכלב, סגולתו שהוא הורץ את לשונו: ועל דרך הקבלה מה שהביא חריצות הכלב אצל מכת בכורות ידוע כי הכלב הגשמיי לא ישבע לעולם (ר׳ בחיי, בוא).

·חֲרִיק[1], ש"ז, — עשה דבר בַּחֲרִיקוֹ של פלוני, לאמר תחתיו, במקומו, מה שפלוני היה צריך לעשות:

---

[1]) מלה מקורה במאמר הגמ׳ בסגנון ארמי: הא שארא עבדא ותימא ליה עיילית לך איתתא בחריקאי (כתוב׳ סא.), — ובעבר׳: אבל שאר הדברים (האשה שהכניסה לבעלה שפחה אחת) עושה, ומדוע לא תאמר לו האשה הלא הכנסתי לך אשה שתעשה לך המלאכות שמוטל עלי לעשות. וכמו"כ בדברי רב הונא למי שהיו באים לבקש ממנו לשפוט ביניהם: כי הוה אתי דינא לקמיה אמר להו הבו לי גברא דדלי לי בחריקאי ואידון לכו דינא (שם קה.), ובעבר׳: כשהיו בעלי דינים באים לפניו אמר להם תנו אדם שידלה (מים להשקות השדה שלי) במקומי ואדון לכם הדין. וכמו"כ בערכין (כז:): אמר אחד הרי שלי בעשרים ושש וכו׳ רצו אין לא רצו לא אמרו אתא גברא בחריקין. ע"כ. והנה, יש פקפוק בעצם הגרסה, כי במקום חריקאי בחית בראש המלה שבנוסה׳, גרסת הערוך היא הריקאי, בהא, וכמו"כ לא נתברר מקורה הראשון של מלה זו, מאיזו לשון באה, וי"א שהיא פרסית. אבל, כבר נתנו לה רבים מגדולי לשוננו צורה עברית והשתמשו בה בסגנון עברי. וכן קצת בצורה ארמ׳ חריקאו: ואגב ק"ם הנ"ל נתנו לשלשתן הנ"ל כח הרשאה להיותם עומדים בחריק או ובמקומם

שמנהג הוא בכל תפוצות הגולה במקום שיש להם א׳ או שנים פחות ממנין שמשכירין להשלים את המנין בימים הנוראים שאין דרכם לצאת מביתם יכולין לכופם או לישאר או להשכיר אחר בחריקיהם (מרדכי כ״ב תעת). — ועי׳ ב.°חריקה.

א.°**חֲרִיקָה**, ש״נ, — שה״פ מן א.חרק: ידידי צעקני זמני וחרק שן מאד עלי חֲרִיקָה, נאקתי לך רבה וגדלה ועדי אל אשר ישמע נאקה (ר״ש הנגיד, נדיבותך).

ב.°**חֲרִיקָה**, ש״נ, — כמו חָרִיק: שאם התובע עומד וח״כ בידו מסך אלף וש״ע ותובע סך זה ועוד ח׳ מאות וזה מודה בסך שבח״כ ועל ח׳ מאות טוען שפרעתי ללוי שבא בחריקתך ישבע שבועה דאורייתא (שו״ת חת״ס, חו״מ ו).

א.*__חֲרִיר__, ש״ז, מ״ר חֲרִירִים, — קוף המחט, והוא הנקב הקטן שבראשו שדרך בו משחילים את החוט, Oehr; œil; eye: מחט שניטל חרירה או עוקצה טהורה אם התקינה למיתות טמאה (מחט) של סקיין שניטל חרירה טמאה מפני שהוא כותב בה (כלים יג ס). אמר הקב״ה פתחו לי פתח כחרירה של מחט ואני פותח לכם פתח שיהו אהליות ובחצצריות כנסין בו (פסיק׳ דר״כ, החדש).

ב.חֲרִיר חֲרִירִים, — עי׳ חָרֵר.

חָרִישׁ, ש״ז, בכנ׳ חֲרִישׁוֹ, — א) הזמן שהאכר חֹרש שדהו, Pflügezeit; temps de labour; plowing time: כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חָרִישׁ וקציר (בראש׳ מה ו). — ב) עצם העבודה, Pflügen; labour; plowing: ששת ימים תעבד וביום השביעי תשבת בֶּחָרִישׁ ובקציר תשבת (שמות לד כא). — ובסהמ״א: גמר חריש בחצות יום לא יאמר בוא ונכש בשדה אחרת (תוספתא ב״מ ז ו). אינו צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע אלא חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית (ר״ה ט.). מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה (שם). — ואמר המליץ: התחשוב לפניך היהודים, לפניך עתודים, הלא אתה כשור חריש, ומי יתן ותהי אויל מחריש (אבר׳ בר חלל, מגי׳ זוטא הרבע).

הן על פי הדברים אגרת שלומים שכתוב יכתוב כמהרר״י הנ״ל ישלשתן מארץ הקדושה לטובה איך ומה שיתנהגו בהבית אשר לו (פנק׳ קראקא יד, שנת ת).

— והשדה שצריך לחֹרש: (לקוח יקח המלך את בניכם לעבודת הצבא) ולחרש חֲרִישׁוֹ ולקצר קצירו (ש״א ח יב). — ג) *צורת החרישה: אין מחייבין אותו להיות חורש חריש דק אלא גס (תוספתא כלא׳ א יז).

א.*__חֲרִישָׁה__, ש״נ, — שה״פ מן א.חָרַשׁ: אם כשמכרו (את השור) לארים דברי הכל לחרישה מכר (ירוש׳ בבי׳ ה לו.). חרישה היתה במשכן שהיו חורשין ליטע סממנין (שם שבת ז ע ד). כשהיתה המלכות אונסת הורי ר׳ ינאי שיהו חורשין חרישה הראשונה (שם סנה׳ ג כא:). כל מעשיהם של ישראל מובדלים מן אומות העולם בחרישתן ובזריעתן בקצירתן וכו׳ (מד״ר במד׳ י). — ומ״ר בהשאלה בלשון נקיה להזדוגות זו״נ: כלום הלך יעקב אצל לבן אלא בשביל רחל כל החרישות שחרשתי באמך לא ברחל הייתי ראוי לחרשן עכשו חזרה הבכורה למעליה (שם ברא׳ לח).

ב.*__חֲרִישָׁה__, ש״נ, — סגולת מי שהוא חֵרֵשׁ: לא תקלל חרש דבר הכתוב באומללים של אדם מה לחרש שכן חרישתו גרמה לו (ספרא קדוש׳ קד).

ג.*__חֲרִישָׁה__, ש״נ, — שה״פ מן ב.חָרַשׁ, הַחֲרִישׁ, כמו שתיקה, ההפך מן דבור: ולימד בבעל שעשה חרישה ושמיעה ביום נדר (ספרי מטות קנג). מה בעל עשה בו חרישה ושמיעה ביום נדר אף האב נעשה בו חרישה ושמיעה ביום נדר (שם). כשראיתי ימי בדמי בשממון וחרישה (רש״י ישע׳ לח י).

ד.*__חֲרִישָׁה__, ש״נ, — כמו חֹרְשָׁה: לחרישת הקנים שאין אדם יכול להכנס לתוכה מה עשה פיקח אחד כיסח ונכנס (מד״ר קהל׳, ופניתי אני).

חֲרִישִׁי[1], ת״ז, לנק׳ חֲרִישִׁית, — תאר לרוח, רוּחַ חֲרִישִׁית, חמה, יוקדת, glühend; brûlant; hot: ויהי כזרח השמש וימן אלהים רוח קדים חֲרִישִׁית[2] ותך השמש על ראש יונה ויתעלף (יונה ד

[1]) לא נתברר מקורו ומשמעתו לנכון, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) בקצת כ״י חרישות (K), אבל אין צורה זו טובה מהצורה המסורה. ופרש ריב״ג: ויתכן שיהיה מן הענין הזה (של חריש בשדה) רוח קדים חרישית שניחם אותה אל הפרק אשר יהיה בו החריש והוא פרק קר ויבש והיתה הרוח ההיא קרה ויבישה. ע״כ. רש״י: אמרו רבותינו בשעה שמנשבת משתקת כל הרוחות מפניה והיא חמה מאד וכן ת״י שתיקא. ע״כ. ראב״ע: אמר רבי מרינוס שהיתה חזקה ומשמעת שאון עד

ת). — °וכמו שֵׁם, רוח יוקד, ובהשאלה במשמ׳ חרון אף: שצף ח ר י ש י ת אם חר להשית, שובה אשר השית, לשובבים יזכר (מוסף א׳ ר״ה, זכר תחלת). דין טרם הוערך מראשית, קדמה למלט שובבים מ ח ר י ש י ת (בס, אף ארה). — ורוב שמושו בספרות המאוח׳ במשמ׳ שקט ומנוחה, כמו שה״ת: ויחרישו כל העם ולא ענוהו דבר אך נתלחשו וירננו זה על זה ח ר י ש י ת (תולד׳ אלכסנדר 16). השכילו שבל טוב לאסור ביתרים לחים כן תרנה ולהובילוה לאט לאט לרוח צח ח ר י ש י ת מאחורי עבי גבי הגלים (סבי״ע, הקד׳ ת״א). — ואמר הפיטן: בו (בשבת) ידו שם חפשית, לכן בקול המולה ולא ב ח ר י ש י ת, אקום בעוד לילה בזמרה ותהלה לתת גדולה ליוצר בראשית (ר״י נגארה, פזמ׳, יוס זה). — וכמו תאר: מה נעים קול מרכבות בראשי ההרים כשאון ח ר י ש י שואן מקצות ארץ (א׳ מפו, אה״צ י).

°חֲרִיתָה, ש״נ, — שה״פ מן חרת: פתות וכריתה והפירה ובקוע ו ה ר י ת ה (הכרע׳ לריב״ג, תלב).

°חֲרִיתוּת, ש״נ, —סגולת דבר שצבעו כמו חרת הדיו: השחור כ ח ר י ת ו ת הדיו טמא (רה״ג נדה ב ג).

חֲרַךְ[1], ש״ז, מ״ר חרכים, — כעין חלון קטן בקיר, Luke ; lucarne : דומה דודי לצבי או לעפר האילים הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן החלנות מציץ מן החרכים[2] (שה״ש ב ט). —ויחיד: כשם שיש הפרש בין חלון לחרך כך יש הפרש בין זכות אבות לזכות אמהות (מד״ר במד׳ יא). ועלתה לראש הגג שיש שם ח ר ך אחד שיכולה להציץ משם ולראות (שו״ת מהרי״ט, אה״ע א). — ואמר הפיטן: ואם תעינו מדרכך, אנא הצל מ ח ר כ ך, ותושיע עם עני ומתבך (יוצר ב׳ פסח, הודך). — ובהשאלה: אך היא (האהבה האמתית) נתלית בדברים נצחיים יוצאת מן ח ר כ י ידיעת ההשכלות האמתיות (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא א). — וכעין נקבים קטנים עשוים בלוח וכדומה: הדרך האחד אשר הוא דרך ה ח ר כ י ם כי עשה תעשה לך ולרעך דף אם מנסרים דקים אם ממתכת ותחקוק עליו שורות שורות של ח ר כ י ם קטנים מפולשים (ערוג׳ הבב׳ ל).

א. °**חָרֵךְ**[1], ש״ז, —כמו חרך: טוב התואר קדורנית מפרך, טריה מכה מבלי ארך, יום נקם נסתם דרך, יום שלום נהתם ח ר ך (סליח׳ יוס ג, אין כמדת). השגית עפר מ ח ר ך ארבות, וחתל ארך בתבם תערובות (שבת פ׳ החדש, אתית עת). וכבודך צץ מ ח ר ך, בבל רחב וארך, ועמך בטובך להארך (שבת פ׳ זכור, זכור את).

ב. °**חָרֵךְ**[2], תגרי חרך, כמו תגרי הרך, עי״ש. —ומצוי בצורה זו בספרות: אין ביד הקהל להחכיר כזאת האומנות ומ״ש אומנות הקצבות מהחייטים וסוחרי המשי והפשתן ותגרי ח ר ך וכדומה (שו״ת חת״ס, חו״מ סא). מיהו מ״ש מהותני הגנ״י לחוש ג״כ למוכרי תבלין ותגרי ח ר ך ונראה דלא שכיחי כלל שיהי׳ בחצר השותפים כי רובם ככולם יש להם חנות פתוח לרה״ר (שם לב). תגרי ח ר ך שבירושלים היו אומרים בואו וקחו לכם תבלין למצוה כגון קנמון וכיוצא בו (ר״ח פסח׳ קטז.). יורו עליו בשמים ראש כדי שיהיה נערך ותבלין שיקנו מתגרי ח ר ך (ר׳ קלוני׳, אבן בחן סה).

חרך[3], ממנו חָרַךְ, °חֵרוּךְ, °חֲרִיכָה.

חָרַךְ, פ״י, עת׳ יַחֲרֹךְ — שרף קצת, הבהב, sengen brûler ; to char : לא יחרך רמיה צידו (משלי יב כז). — ואמר הפיטן: לא י ח ר כ ו רמיה צידתם, כי און ועמל תחת שפתם (יוצ׳ ב שבוע׳, תתערב). — ומצוי במשמ׳ זו בספרות המאוחרת: ח ר כ ו (את החמץ) קודם זמנו מותר בהנאה אפילו לאחר זמנו (פסח׳ כח:). וברגלים אין מחמירין אלא ח ו ר כ י ן אותן ברמץ בלי מליחה (שו״ת תרומ׳ הדשן קסח). ופעמים שיפול הברק על בגדים ו י ח ר כ ם ולא ישרפם (שעה״ש א א ג). — °וטעם חֵרוּךְ: והמרבה לאכול חריפות וכל

שתהרישנו. האזנים. ע״כ. וכן רד״ק: ויתכן לפרש מזה הענין (מלשון חרש שאינו שומע) רוח קדים חרישית כלומר חזקה שנעשו בני אדם כחרשים בהיותה. ע״כ. אבל כל זה דחוק.

[1]) בארמ׳ חרכא: ב ח ר כ א דכותלא (ת״י שמות כב א), ועוד. — [2]) הפעל מציץ מעיד על חרך שהוא פתיחה קטנה מחלון, וכן נראה מדמיון המדרש זכות אבות להחלון וזכות האמהות לחרך.

[1]) מההרוז של מלה זו עם דרך נראה כי הם קראו חָרֵךְ, וכך מנוק׳ במחזורים.

[2]) כך בחית בנוסח׳ הדפוס ובכ״י (ד״ס) במקום הגרסה הרך בהא שבהערוך, ועי׳ בהערה לערך הרך שהכרעתי כגרסת הערוך, ואעפי״כ גם להגרסה חרך בחת יש זכות בלשון.

[3]) כך גם בארמ׳ וסור׳. בערב׳ חרק a).

a) حرق

טעם מפולפל והרוך ימעט בו הזרע (אסף 15). — ובהשאלה: והשירה ארוכה, והסיגים חרכה, ורק לא נערכה, לאחד מעשרים (דונש על מנח׳, לדורש החכמות).

— פע׳, *חרך, מחרך: פורסין עור של גדי על גבי שידה תיבה ומגדל שאחז בו את האור מפני שהוא מחרך (שבת טז ה). שחירכו (את החמץ) קודם זמנו (פסח׳ כח:). מפני שהוא מחרך גרם כיבוי (שבת קב:).

— פע׳, *חֹרך, מחֹרך, מחורכת: מדליקין בפתילה המחורכת ולא בסמרטוטין (תוספתא שבת ב א). שאין מדליקין בפתילה שאינה מחורכת ולא בסמרטוטין שאינן מחורכין (גמ׳ שם כט.).

— נתפ׳, *נתחרך: א״ר יהושע בן לוי (זו האגדה הכותבה אין לו חלק הדורשה מתחרך השומעה אינו מקבל שכר (ירוש׳ שבת יח יו ג). לכרמל שלא נשתנה מברייתו כלל שלא נתהרך ולא נטחן (רנמ״ה כרית׳ ו:). — והשערות נתחרכו, במשמ׳ נעשו מקוצים ומתלתלים: וחם על שראה בעיניו ערות אביו נעשו עיניו אדומות ועל שהגיד בפיו נעשו שפתותיו עקומות ועל שלא חזר פניו נתהרך[1]) שער ראשו וזקנו (תנחומא נח טז).

חרל[2]), ממנו חרול, עי״ש.

∴חרלת[3]), ש״נ, — שם מחלה שתהדש שחינים בעור כמו מנגיעה בחרול, Nesselfieber (Urticaria).

א·חרם[4]), ממנו א.חרם, חרם, החרים, *חרום.

א·חרם[5]), חרם, בכנ׳ חרמי, מ״ר חרמים, — א) דבר מנוע מאדם, שאסור לו להנות ממנו, אם מפני שהקדיש את הדבר לגבוה או מפני שצריך לכלות את הדבר ולהעבירו מן העולם, Verbotenes; chose défendue; prohibited thing: אך כל חרם[6]) אשר יחרם איש ליי׳ מכל אשר לו מאדם ובהמה ומשדה אחזתו לא ימכר ולא יגאל כל חרם קדש קדשים הוא ליי׳ (ויקר׳ כז כח). והיה השדה (אשר הקדיש) בצאתו ביבל קדש ליי׳ כשדה החרם לכהן תהיה אחזתו (שם כא). כל חרם בישראל לך (לאהרן) יהיה (במד׳ יח יד). רק הכסף והזהב וכלי הנחשת והברזל (של יריחו שלכדוה בני ישראל) נתנו אוצר בית יי׳ וכו׳ וימעלו בני ישראל מעל בחרם ויקח עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח למטה יהודה מן החרם ויחר אף יי׳ בבני ישראל (יהוש׳ ו כד-ז-א). חטא ישראל וגם עברו את בריתי אשר צויתי אותם וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם (שם יא). המנחה והחטאת והאשם המה (הכהנים) יאכלום וכל חרם בישראל להם יהיה (יחזק׳ מד כט). — ומ״ר: ואלו ניתנין לכל כהן התרמים והבכורות ופדיון הבן (חלה ד ט). כל כנוי נדרים כנדרים והרמים כחרמים (נדר׳ א א). ר׳ יהודה בן בתירא אומר סתם חרמים לבדק הבית וכו׳ וחכמים אומרים סתם חרמים לכהנים (ערכ׳ ח ו). הערכין והחרמים והקדישות (סנה׳ פח.). סתם חרמים ביהודה מותרין ובגליל אסורין שאין אנשי גליל מכירין את חרמי הכהנים (נדר׳ ב ד). חרמי כהנים אין להם פדיון אלא ניתנים לכהנים (ערכ׳ ח ו). חרמי כהנים שהקדישן להקדש המזבח או להקדש בדק הבית לא עשה כלום (תוספתא שם ד נ). קדשי מזבח שהתפיסו לחרמי כהנים לא עשו כלום (תמור׳ לב.). כנגד ד׳ חרמין שהוא עתיד לפשוט את ידיו בהן ואלו הן ד׳ חרמו של עמלק וחרמו של סיחון ועוג וחרמו של יריחו וחרמו של מדין (מד״ר ברא׳ פה). — ודבר שנגזרה עליו כליה ואבדון: והיתה העיר (הלכודה) חרם היא וכל אשר בה ליי׳ רק רחב הזונה תחיה (יהוש׳ ו יז). ויקח העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם (של עמלק שצוה שמואל להשמיד הכל) לזבח ליי׳ אלהיך בגלגל (ש״א יה כא). ואת כל שללה (של העיר הלכודה) תקבץ אל תוך רחבה ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל וכו׳ ולא ידבק בידך מאומה מן החרם למען ישוב יי׳ מחרון אפו (דבר׳ יג יז-יח). — ודבר נתעב שראוי שינתן לכליה ואבדון: פסילי אלהיהם תשרפון באש לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך פן תוקש בו כי תועבת יי׳ אלהיך הוא ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמהו שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא (דבר׳ ז כה - כו). — ובמשמ׳ מעשה תועבה, מעל בחרם: כי כה אמר

---

[1]) י״א שצ״ל נתכרך (REJ 1892, 89).

[2]) רק עברית. וי״א שדומה לו חלר בסור׳ וערב׳, עי׳ חרול.

[3]) יצירת דר׳ מזיא, והשתמש בה בהאור.

[4]) שרש משותף לרוב הלשונות השמיות במשמ׳ דומות למשמ׳ בעברית, ועי׳ הערה לקמן.

[5]) בערב׳ חרם a) במשמ׳ אסור ומניעה. — [6]) העיר רד״ק כי הוא בשש נקודות, ר״ל בסגול, אך בכל

---

a) حِرم

יי׳ אלהי ישראל חרם בקרבך ישראל (שאיש אחד מעל בחרם ולקח לו דבר ממנו) לא תוכל לקום לפני איביך עד הסירכם החרם מקרבכם וכו׳ והיה הנלכד בחרם ישרף באש (יהוש׳ ז יג-טו). — ועושה מעשה התועבה, המועל בחרם: ולא יכלו בני ישראל לקום לפני איביהם ערף יפנו לפני איביהם כי היו לחרם לא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החרם מקרבכם (שם יב). — ומליצה, שם דבר פלוני חרם, לאמר לדבר נתעב שראוי בשביל זה לכליה: ולקחתם מן החרם ושמתם את מחנה ישראל לחרם ועכרתם אותו (שם ו יח). — ונתן את פלוני לחרם, גזר עליו כליה: אביך הראשון חטא ומליציך פשעו בי ואחלל שרי קדש ואתנה לחרם יעקב וישראל לגדופים (ישע׳ מג כז-כח). — הכה את העיר חרם, לכדה ונתנה לחרם: פן אבוא והכיתי את הארץ חרם (מלא׳ ג כד). — ובמשמ׳ חרבן: וישבו בה (ישראל בירושלם) וחרם לא יהיה עוד וישבה ירושלם לבטח (זכר׳ יד יא). — איש חרמו, עם חרמו, שגזר עליו חרם כליה והשמד: ויאמר אליו (הנביא למלך ישראל אשר שלח את מלך דמשק מידיו חפשי) כה אמר יי׳ יען שלחת את איש חרמי מיד והיתה נפשך תחת נפשו (מ״א כ מב). כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד ועל עם חרמי למשפט (ישע׳ לד ה). — ואמר בן סירא: אשר לא נשא לנסיכי קדם המורים בגבורתם ולא חמל על מגורי לוט המתעברים בגאותם ולא חמל על גוי חרם הנורשים [1]) בעונם (ב״ס גני׳ יו ז-ט). — ב) *התיחד אח״כ בפרט למעשה רשות דתית שמטלת חובה על אדם ומבדלת ומפרשת מתוך העדה את אחד מיחידיה בכח הדת ובאלות וקללות וכדומה, וגוזרת שאיש מהעדה לא יהיה בשום מגע ומשא [2]), Bann; anathème; -thema: אמר להם יהודה (לאחיו) ראובן אין בכאן ואין החרם מתקיים אלא בעשרה מה עשו שתפו להקב״ה באותו חרם שלא יגיד לאביהם וכו׳ הגידו לו (לראובן) את המעשה ואת החרם ושתק ואף הב״ה אעפ״י שכתיב בו מגיד דבריו ליעקב דבר זה לא הגיד מפני החרם (מכפ׳ החרס לרמב״ן בשם מדרש אגדה). איזהו חרם ואיזהו שמתא שמתא היא נדוי שמנדין אותו וכותבין עליו פתיחא לאחר שמנדין אותו שלשים יום ואינו חוזר כותבין עליו חרם ומוציאין אותו מכלל ישראל (תשו׳ הגא׳, שע״ל עה). אל יאמר אדם לא שמעתי החרם ולא כללתי בה עצמי צא ולמד מיהונתן בן שאול כי לא ידע יהונתן בהשבע אביו ואפ״ה רצה שאול להרוג יהונתן על השבועה ועל החרם בלא ידיעתו (תשו׳ ר״א מגרמיזא). וכיצד מתירין הנידוי או החרם אומר לו שרוי לך ומחול לך (רמב״ם ת״ת ז ג). ויחיד מומחה מתיר הנידוי או החרם לבדו (שם ו). היהודים העניים שלחו במרוצה לאפיפיור והוא צוה חרם גדול בכל המקומות שיקומו נגד הרועי׳ ולא הועיל (שבט יהוד׳ ד). ואומרין (בי״ד) בלשון הזה כל העושה כך וכך וכל הפורץ גדר בדבר זה יהיה בחרם או מוחרם הוא וזה הלשון סתם נקרא חרם (מכפ׳ החרס לרמב״ן, בסוף כלבו). והחרם נכנס לו (להמוחרם) ברמ״ח אבריו וכלתה את עציו ואת אבניו (שם). שהעידו עליו שני העדים שעבר על החרם ופסול לעדות (שו״ת ריב״ש רכו). שהעובר על חרם הקהל פסול הוא (שם). כל העובר על החרם כאלו עובר על כל התורה כלה (כלבו, סי׳ קלט, בשם אמרו חז״ל). מלשין יכולים להכריחו בכח חרם לומר מה שאמר (שם קיו). כל האיש אשר ימלאנו לבו לבקש מאחד מהאנשים ההמה דבר מכל הכתוב פה או יבטא בשפתיו יחול עליו חרם האל י״ת ומלאכיו הקדושים ובני האדם ורבץ בו החרם עד יהיה מוסר לכל רואיו (שו״ת מהרשד״ם, חו״מ שסד). — ומ״ר חרמים: כל נדרים ואסרים וחרמים ושבועות וקיומים שנדרנו ושאסרנו (נוסח כל נדרי מרסע״ג, בסוף כלבו). — ומ״ר חרמות: ובכל החרמות והאלות והקללות והנדויין והשמתות שנעשו מימות משה רבנו ועד עכשיו (שם). מכל אלה יש חרמות אמורות מגאוני עולם (כלבו, סי׳ קיו). טוב לעשות תקנה בחרמות ונידויים על מי שישא אשה על אשתו (שו״ע אה״ע א י). — *חרם רבנו גרשון: והחרם ששם רבנו גרשון שלא לישא שתי נשים אין להתירו רק במאה אנשים (כלבו, סי׳ קיו). והעם רגנו אחריו מטעם חרם רבינו גרשון ז״ל כי קרובי המקודשת הראשונה מאיימים עליו להלשינו ומורים התר לעצמם על כי עבר חרם ר״ג (שו״ת רשד״ם, אה״ע עח). שמקבלים עליהם חרם רבינו גרשון שלא לישא אשה על אשתו (שם). למי שעבר על חרם רבינו גרשון או על חרם הקהל ונשא

נוסח׳ דפוס וכ״י בצירה. — [1]) בגוף הנוסח העברי, הנודשים, אך הנוסח היוני מעיד כי צ״ל הנורשים. — [2]) כך גם בערבית. ובדרך דרש: חר״ם בגימטריא רמ״ח הוי כך ינצאה ברמ״ח איברים (ר״ת מו״ק יז.).

אשה אחרת על אשתו (בו"ת מהר"א מזרחי א יד). תראו שזה רבי יודא מינץ כתב שאני עברתי חרם רבנו גרשון (בו"ת מהר"י מינץ י).—ואמר המליץ: טוב לי לשבוע מטוב וממגד, מהיות חיי תלואים מנגד, כי כמה פעמים ריקות בטני לא יניחני לישון, ואני לא קבלתי חרם רבנו גרשון, לכן זכר טוב רחש לבי, אשר לא ימצא עון בי (כגיד' הזמן ז).

ב.חֵרֶם[1]), ממנו ב.חֶרֶם, ואולי חָרַם.

ב.חֶרֶם, ש"ז, ככנ' חֶרְמִי, מ"ר חֲרָמִים, — א) רשת לצוד בה דגים שבקציה בעין כיס צר, Netz;filet;net: ותעשה אדם (הפקר) כדגי הים כרמש לא מושל בו כלה בחכה העלה יגרהו בחרמו ויאספהו במכמרתו (חבק' א יד-יה). על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בראה העל כן יריק חרמו ותמיד להרג גוים לא יחמול (שם יו-יז). ופרשתי עליך את רשתי בקהל עמים רבים והעלוך בחרמי (יחזק' לב ג). משטח חרמים תהיה בתוך הים (שם כו ה). ועמדו עליו דוגים מעין גדי ועד עין עגלים משטוח לחרמים יהיו למינה תהיה דגתם (שם מז י). החרם טמא מפני זוטו (כלים כג ה). העושה בגד מן החרם טהור ומזוטו טמא ר"א בן יעקב אומר אף העושה בגד מן החרם וכפלו טמא (שם כח ט). כיצד צדין דגים בחזקת טהרה בין שצדן בחרם ובין שצדן בכפיפה ובין שצדן במצודה (תוספתא מכשיר' ג יב). כמה מצודות וחרמים עשיתי לו (לבן הדד מלך ארם) עד שמסרתיו תחת ידך ושלחתו והלך בשלום (ילקוט' סוף סנה').—צד אותו חֵרֶם: אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין כלם לדמים יארבו איש את אחיהו יצודו חרם[2]) (מיכ' ז ב). ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה (קהל' ז כו). — ב) *ים או ברכה שצדים בה דגים: ימה של טבריא בחלקו של נפתלי היתה ולא עוד אלא שנטל מלא חבל חרם בדרומה (ב"ק פא:). נדר בחרם ואמר לא נדרתי אלא בחרמו של ים (נדר' כ ד).

[1]) לפי דעת רוב החכמים מהשם ח'ר a) בערב' שמשמש במשמ' נקב.

[2]) בקצת כ"י ח קמוצה, אך ברוב הספרים בצירה, וכן המסורות בפסוק והכיתי את הארץ חרם: שנים בסו"פ, וכן רד"ק: בחמש נקודות.

a) خ

ג.*חֶרֶם[1]), ש"ז, מ"ר חֲרָמִים, — נקע מלא מים: תני רבי חייא חרם[2]) שבין תחומי שבת צריך מחיצה של ברזל להפסיקו (ערוב' מז:).

חָרֻם[3]), חרום, ת"ז, — מי שה'חטם תחת המצח שקוע והוא יכול לכחל שתי עיניו כאחת: איש עור או פסח או חרם או שרוע (ויקר' כא יח).

חָרַם, —קל לא היה נהוג בזמן הקדום.

— הפעי', הֶחֱרִים, הֶחֱרַמְתִּי, וְהַחֲרַמְתִּי, הֶחֱרַמְתֶּם, וְהַחֲרַמְתֶּם, יַחֲרִים, וַיַּחֲרֵם, נַחֲרִים, וְנַחֲרֵם, הַחֲרֵם, לְהַחֲרִים, צווי הַחֲרֵם, הַחֲרִימוּ, — עשה חֵרֶם, נתן דבר לְחֵרֶם, במשמ' הקדיש: אך כל חרם אשר יחרם איש ליי' מכל אשר לו מאדם ובהמה ומשדה אחזתו לא ימכר ולא יגאל כל חרם קדש קדשים הוא ליי' (ויקר' כז כח). והדקות עמים רבים והחרמתי ליי' בצעם וחילם לאדון כל הארץ (מיכ' ד יג). — ובמשמ' הִשְׁמִיד: והכיתם (את העמים במלחמה) החרם תחרים אתם לא תכרת להם ברית ולא תחנם (דבר' ז ב). ויהושע לא השיב ידו אשר נטה בכידון עד אשר החרים את כל ישבי העי

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך הגרסה בנוסח', וכן ברש"י ותוספ' שרצו לגזרו מן מצודות וחרמים או מן והחרים יי' לשון ים, וכן בכ"י א"פ, וכן באו"ז סי' קנא ובריו"ף כ"י. אבל בריו"ף הנדפס ובראש דפו' ויניציה ובס' העתים וברוקח, חרס, בסמך בסוף (ד"ס), וכן בר"ח הנדפס. אך רגלים לדבר כי בר"ח שהיה לעיני בעלי התוספ' היה חרם במם, כי הם הביאו פרושו של ר"ח ולא העירו שהוא גורס בסמך. והנה רש"י פרש חרם זה כמו ב.חרם במשמ' מצודת דגים, וכבר הביאו התוספ' פרושו של ר"ת שפרש חרם זה במשמ' נקע מלא מים סתם, והסתייעו גם מר"ח שפרש חריץ מלא מים, וכן הרי"ף. ובגמ' כ"י מ' בפרוש חריץ מים במקום חרם שבנוסחא' (ד"ס). עב"פ, הנוסחא' חרם מכריעות, ומשמ' בארו לנו הקדמונים, ואעפ"י שלא נתברר מקור המלה במשמ' זו יש לה זכות אורח בלשוננו, ועי' מים.

[3]) בערב' משמש הפעל ח'רם a) במשמ' נקב את דופן הפנימי של האף. ואעפ"י שאפשר כי כך היתה הכונה בהתאר חרום גם בעבר', ובמשמ' זו פרשוהו רוב החדשים, אעפי"כ אין ספק כי בזמן התלמוד היתה לו הכונה הרשומה בפנים, כמו שאמרו: חרום שחוטמו שקוע (ספרא אמור מח), חרום שחוטמו שקוע וכו' יוסי אומר אין חרום אלא הכוהל שתי עיניו כאחת (בכור' מג:), ופרוש זה שבאה עליו עדות הקבלה הוא המכריע.

a) خَرَم

(יהוש׳ ח כו). ואת כל מלכיהם (הכה יהושע) לא השאיר שריד ואת כל הנשמה החרים (שם י מ). כל אלה ערים בצרת חומה גבהה דלתים ובריח וכו׳ ונחרם אותם כאשר עשינו לסיחן מלך חשבון החרם כל עיר מתם הנשים והטף (דבר׳ ג ה-ו). ואת עמלק החרמתי (ש"א יה כ). אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם (במד׳ כא כ). והבאתים (את האויבים) על הארץ הזאת ועל ישביה ועל כל הגוים האלה סביב והחרמתים ושמתים לשמה ולשרקה (ירמ׳ כה ט). לך והחרמתה את החטאים (ש"א יה יח). ואשר עשיתם לשני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן לסיחן ולעוג אשר החרמתם אותם (יהוש׳ ב י). לך והכיתה את עמלק והחרמתם את כל אשר לו ולא תחמל עליו והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור (ש"א יה ג). ואת היותר החרמנו (שם יה). כל זכר וכל אשה ידעת משכב זכר תחרימו (שופט׳ כא יא). וישמע יי׳ בקול ישראל ויתן את הכנעני ויחרם אתהם ואת עריהם (במד׳ כא ג). ויכום לפי חרב ויחרימו את כל נפש אשר בה לא השאיר שריד (יהוש׳ י לט). כי לכד יהושע את העי ויחרימה כאשר עשה ליריחו ולמלכה כן עשה לעי ולמלכה (שם א). ויכרת (יהושע) את הענקים מן ההר וכו׳ עם עריהם החרימם יהושע (שם יא כא). ויכו את אהליהם ואת המעינים אשר נמצאו שמה ויחרימם עד היום הזה וישבו תחתיהם (דהי"א ד מא). ואל תחמלו אל בחריה החרימו כל צבאה (ירמ׳ נא ג). סלוה כמו ערמים והחרימוה אל תהי לה שארית (שם נ כו). — ובמשמ׳ גזר עליהם כליה: כי קצף ליי׳ על כל הגוים וחמה על כל צבאם החרימם נתנם לטבח (ישע׳ לד ב). — והחרים, במשמ׳ מעל ונגע בחרם: ורק אתם שמרו מן החרם פן תחרימו[1]) ולקחתם מן החרם (יהוש׳ ו יח). — ובמשמ׳ *הכריז חרם על איש: מנדין לאלתר ושונין לאחר ל׳ ומחרימין לאחר ששים (מו"ק טז.). אמרו (אחי יוסף) נחרים בינינו שלא יגיד אחד ממנו ליעקב אבינו (כלבו, בשם מדר׳ הגדה). גזרנו ונדינו והחרמנו על כל איש ואשה הקרובים או הרחוקים אשר יביא את חברו בדיני גויים (נוסח׳ זקנ׳ גר"ת, שם קיז). וכן אם ראו בית דין להחרים לזה לכתחלה ולהחרים מי שיאכל עמו ושותה עמו או מי שיעמוד עמו בארבע אמות מחרימין כדי לייסרו (רמב"ם ת"ת ז יג). עכשו נהגו להחרים ולהשביע על דעת המקום ועל דעת הקהל (מספ׳ החרם לרמב"ן, בסוף כלבו). ועכשו שהנהיגו אבות לומר מחרימין אנו ומשביעין שלא יעשה אדם דבר פלוני וכל העובר ועושה ארור הוא (שם). בגזרת עירין ובמימר קדישין אנו מחרימין ומשביעין ומנדין ומשמתין ומקללין ומאררין על דעת המקום ועל דעת הקהל (כלבו, סי׳ קלט). בני העיר שמחרימין פורעי המס כל מי שלא יבא לזמן פלוני ויפרע (שו"ת הרא"ש ו). ר"ג החרים על הנושא על אשתו אבל ביבמה לא החרים וכן בארוסה וכו׳ ולא החרים אלא עד סוף האלף החמשי (שו"ע אה"ע א י). תקנת חכמים היא שרשאי כל אדם להחרים בבית הכנסת על כל מי שיודע לו עדות שיבא ויעיד (לבוש כח). — והחרים על עצמו: ובעת שנחשד (בדבר עברה) החרים על עצמו אם עשה זה המעשה (כלבו, בשם ר"י אלפסי).

— הפע׳, החרם, יחרם, — שהחרימוהו, שהשמידוהו: זבח לאלהים יחרם[1]) בלתי ליי׳ לבדו (שמות כב יט). — ובמשמ׳ הקדישוהו לשמים וכדומה: כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה (ויקר׳ כז כט). — והרכוש וכדומה יחרם, ילקח מבעליו ויעשוהו חרם: וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה (עזר׳ י ח). — *ויחרם האיש, והוא מחרם, מוחרם, שהטילו עליו חרם דתי: מנודה שונה ושונין לו נשכר ונשכרין לו מוחרם לא שונה ולא שונין לו לא נשכר ולא נשכרין לו (מו"ק טו.). שעל דעת כן הוחרם מתחלה (מספ׳ החרם לרמב"ן, בסוף כלבו). שאסור לאכול ולשתות עם המנודה או המוחרם (שו"ע יו"ד שלד ב). האיש העושה הרע הזה וגם העדים אשר המציאו עצמם לעדות קידושין יהיו מוחרמים ומנודים כשני

---

[1]) יש מגיהים תחמדו לפי ת"ע, אך לפי הנוסחה המקובלה יש לו לפעל זה המשמ׳ הרשומה בפנים.

— [1]) אמר ריב"ג במשתלחק: בנקל אלדמה פי יחרם מן אל יא אלי אלהרף אלחלקי, ע"כ, ובעבר׳: בהעתק הקמץ החטף מן היוד אל האות הגרונית. וכן ברקמה (שער ל): החרם (יהוש׳ יא יא) והכניסו על הה"א הקמצות על הזרות היה כבד עליהם היות הקמץ בה"א עם תנועת הח"ת והיה זה קל עליהם בה"א והחתל בעבור נח הח"ת מפני הגשות הת"ו. ע"כ. וחלקו החדשים ע"ז, ואמרו כי צריך לקרוא היוד בק"ח (דרנבור׳ בהערה למשתלחק שם) והעתיקוה johorau (Stade 93,), אך אנו סומכים על מסורת רבי הלשון שלנו, ועי׳ הערה לערך אני.

עולמות (תקנ׳ הקהל׳ שנת תפ״ג, כנס׳ ישרא׳ ב, לקוט׳).
—קל, חרם: שהלכו (כל השבטים) ונפלו על פניהם ארצה לפני ארון ברית ה׳ ועשו תשובה גדולה וחרמו שיהא כל ישראל עולים אחריהם ועשו שבועה מקטן ועד גדול (פרקי ר״א לח). כל נדרים ואסרים וחרמים ושבועות וקיומים שנדרנו ושאסרנו ושחרמנו ושנשבענו ושקיימנו על נפשנו בשבועה מיום הכפורים שעבר עד יום הכפורים הזה הבא עלינו בכלן חזרנו ובאנו לפני אבינו שבשמים אם נדר נדרנו אין כאן נדר וכו׳ אם חרם חרמנו אין כאן חרם (רסע״ג, נוסח כל נדרי, בסוף כלבו).—ועי׳ נדוי.

א.*חרם, ש״ז, מ״ר חרמים, — אדם, גנב, גזלן: נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין שהיא תרומה אעפ״י שאינה תרומה (נדר׳ ג ד). חרם[1] שפשט ידו כמדומה שהיא של שמן ואח״כ נמצאת של יין (תוספתא ע״ז ז ו). לא ימכרנה (את המטבע החסרה) לא לתגר ולא להרג ולא לחרם מפני שמרמין בהן את אחרים (שם ב״מ ג יט). הגבאין והחרמין והפורטין ו.מוכסין (מס׳ דא״ר ב). משל לאדם מהלך בדרך וסחורתו בידו הגיע להרגים נתן להם מה שנתן ונצל הגיע לחרמים נתן להם מה שנתן ונצל (מדר׳ תהל׳ קיח).

ב.*חרם, ש״ז, מ״ר חרמים, — דיג שצד דגים בחרם: קיבלו עליהן חרמי טברייה וגרוסי צפורין דשושי עכו שלא לעשות מלאכה בחולו של מועד (ירוש׳ פסח׳ ד לז). החרם הזה צד במים ואינו צד ביבשה אבל האשה צדה בים וביבשה (תנחומא נשא ד).

חרמה[2], ש״נ, — במשמ׳ חרם: עדי ארדוף ואשיגה ואכה עדי חרמה, ואשיאה כמו נחש והנחש גדול ערמה (ראב״ע, הרחקת כליל חכמה). וכל מי ששותק

---

[1]) כך בתוספתא נוסח׳ הדפוס וכ״י אר״פ מהדו׳ צו״מ, וכן בגמ׳ ע״ז נח. אך בפרושי רב נחשון גאון שבסוף תש׳ גאונ׳ של ר״י טוב עלם מהד׳ קאסיל דף מ. הגרסה חרים, יוד אחרי הריש, ופרש שם: גוי שממונה על מכס של מלך. ע״כ. וגרסתו של ר״י נחשון גאון ופרושו נותן זכות למלה חרים, משקל הסיד, לש״ת לפקיד ממונה על המכס.

[2]) במקרא שם עיר: וירד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא ויכום (את בני ישראל) ויכתום עד החרמה (במד׳ יד מה). ויקרא שם המקום חרמה (שם כא ג). מלך חרמה (יהוש׳ יב יד). ועל סמך דבור זה השתמשו בשם חרמה במשמ׳ חרם במשמ׳ הרשומה בפנים.

כל עיקר וכו׳ יענשוהו תיכף ומיד וכו׳ בעונש גוף ועונש ממון להדפו ולרדפו עד חרמה וכל ישראל נקיים (מפנק׳ הקה׳ שנת ת״ג, בכנס׳ ישרא׳ ב, לקוט׳ סי׳ ח). ונכון מעם אלהים ואדם ליתן עליו (על האדם המחרם שברח לעיר אחרת) חומרי מקום שיצא משם ויצאו מכ״ת לקראתו בנח״ש ובכל כפיות ונגישות ורדיפות עד חרמה (מכת׳ ד׳ אר׳ בפולין, שנת תכ״א).

***חרמון**, ש״ז, — כמו ב.חרם: מה חרמון זה כל טובו נתון בזוטו כך כהונה מיעקב לויה מיעקב מלכות מיעקב (מד״ר שה״ש, אתי מלבנון).

חרמל[1], ש״ז, — שם עשב חריף הטעם ומר יצמח בראשית הקיץ, Peganum Harmala: ויעורר בהם רפואות מעוררות מאד כמו זרע חרמל וזרע הסא הרירית (קאנון ג יט כ ו). ותחבושת בפרח המלח מופלא ומזה נפת גרגרי באן בחומץ וגם חרמל עם זרעו בחומץ עד שימוח ויחובש בו (שם טו כ ו). בודקין את הבתולה מביאין חרמל[2] שיח (המליג׳ לר״ש כר״ש 477).

חרמן[3], ש״ז, — שם נחש ארסי מאד: בנשיכת באשיליקוש והוא הראשון למין פתן חרש וחורמן (קאנון ד ו ג כב). כבר זכרו חורמן בתארים קרובים מתארי המוכתר (הוא באזיליק) שהוא אינו צולה ואינו ממית בנשיכה לבד אבל גם בהבטה ושמיעת שריקתו ואי זה בעלי חיים שיש שישוך ימק בשרו וימית מה שיקרב אליו מבעלי החיים אך הם תארו אותו שעורו הלף שעור המוכתר וחשבו

---

[1]) בערב׳ חרמל a), ותרגמו אסף בארמית בששא (ספ׳ רפואות אסף 73), והוא בשבשא בסור׳ (Löw, Pfln. 371). וכן בערוך (נשמט המ״ם) שתרגם חרמל בפתילת המדבר ובשבשא. ויצמח העשב הזה בצדי הדרכים בסוריה ומדבר סיני ומצרים (פוסת, נבלת סוריה ופלשטין 191) וגם בלשון פונית (לו 411).—[2]) אינני יודע מקור המאמר הזה ומה כונתו האמתית.

[3]) בארמ׳ הביא הערוך תרג׳ פתן חרש חורמנא חרשא, ותרגום בבלי נחש עלי דרך כחיוי חורמן ישכו עלי אורחא, ע״כ. ואמר בר עלי: ואית תוב אף חיויא חרמנא ויערף באבן קתרה. — ובעבר׳: ויש כמו״כ אף נחש וידוע באבן קתרה, ר״ל שבערב׳ יקראו כך לנחש זה. ופרשו המלונים הערבים השם אבן קתרה ואמרו שהוא נחש קטן כזרת ארכו, אך ארסי מאד ומי שהכישו הנחש הזה אין לו רפואה. ואמרו שהוא בכור האפעה.

---

a) حرمل

שהוא מאמה עד אמה והצי (שם כג). — ואמר המליץ: המוקי ירכיך כמו חלאים, ומרוב גאונך עצמותי נחלאים, דלת ראשך כ ח ו ר מ ן, וטומאתך כעובדי חמן (תוכח׳ מוסר לעזר׳ הבבלי ט).

חֶרְמֵשׁ[1], ש״ז, — מַגָּל יד, כלי שהאכר קוצר בו את השבלים, קטן מהמגל, Sichel; faucille; sickle: מהחל חֶרְמֵשׁ[2] בקמה תחל לספר שבעה שבעות ועשית חג שבעות (דבר׳ יו ט-י). כי תבא בקמת רעך וקטפה מלילת בידך וְחֶרְמֵשׁ לא תניף על קמת רעך (שם כג כו). — ובסהמ״א: מסמר שעקמו לו להיות פותח ונועל וכו׳ נתנו ב ה ר מ ש שלא ישמט המסיט (תוספתא כל׳ ב״מ ב יד). אילן שהתליע מגרדין אותו ב ח ר מ ש או בקרדום (רב נחש׳ גאון, בסוף תב׳

[1]) לא נתברר מקורו. קצת החדשים אמרו שנגזר מן חרם בהוספת ש המשקל, אבל אין בשרש חרם שום משמעה שיסתעף ממנו שם לכלי קצירה. ועי׳ בהערה לקמן. — [2]) ת״א מגלא, וכן רסע״ג אלמנגל. וכן שאר התרגומים הקדמונים וכל המפרשים הקדמונים והאחרונים. ואולם מפני שלא בא בתנ״ך השם הזה א״א בשני המקומות האלה ובכל שאר המקומות שמדובר שם על ענין קצירת הקמה השתמשו רק בשם מגל, קצת קשה להניח כי השם חרמש אינו אלא שם נרדף להשם מגל ואין שום הבדל ביניהם. וממשמוש הלשון בזמן המשנה אנו רואים כי היו להיהודים שני מיני מגל, אחד קטן ואחד יותר גדול, וקראו להראשון מגל יד ולהשני מגל קציר, ונראה מהענין בשני המקומות שבא בהם השם חרמש, שהוא הקטן. במקום הראשון מדבר הכתוב בעת שהאכר רק מ ה ח י ל לקצור מעט שבלים שבשלו בשדהו, ולזה האכר משתמש במגל קטן, ובמקום השני הכתוב מדבר באדם שבא בקמת רעהו שרשאי הוא לקטוף מלילות אך לא לקצור במגל, וגם כאן יותר יש להשוב כי הכונה היא למגל קטן שרגילים ב״א להביא בידיהם. וממשמושו של רב נהשון גאון שמובא בפנים נראה כי חרמש הוא כעין סכין עקום, ופיו לא עשוי פגימות. ור׳ אהרן הקראי (בס׳ גן עדן) חלק בין חרמש ומגל שהחרמש הוא בלח ומגל הוא ביבש. והנה עצם זה השם חֶרְמֵשׁ a) ישנו גם בערב׳ ויאמרוהו לאדמה קשה, ח ל ק ה, שאין על פניה שום צמח. ואולי נסתעף מזה השם חרמש בעבר׳ לכלי שעושה את האדמה חרמש, ר״ל כלי שבו מחליקים את פני האדמה. קצת החכמים ראו בחרמש המלה הערבית הרמוז b) לסכין, ואחרים גלמוש, כלי ברזל ישתמשו בו בשעת הקצירה להדק את קני השבלים יחד.

a) حرمس b) هرميز

גאו׳ ריט״ע). — ואמר הפיטן: ליל שמורים עמר חֶרְמֵשׁ פלחם, ובמלחמת תנופה נלחם (מער׳ ליל יוה״כ, ל״ס).

חרן[1]), ממנו אולי שם העיר חָרָן.

א. חרם[2]), ממנו א. חֶרֶס.

א. חֶרֶס[3]), ש״ז, בהפס׳ חָרֶס, — שֵׁם מחלה, מין ממיני השחין בעור, שגורם אבול והכוך הד וקשה, Juckblattern; prurigo: יככה יי׳ בשחין מצרים ובעפלים ובגרב ובחרס אשר לא תוכל להרפא (דבר׳ כח כז). — ואמר המשורר: לולא בנו יעקב יחיה את שחין ימים בטל הסדו ורופא ח ר ס ו (ר״י בן סהל בבבת רמב״ע).

ב. חרם[4]), ממנו ב. חֶרֶס, חַרְסָה.

ב. חֶרֶס, ש״ז, — שֶׁמֶשׁ, Sonne; soleil; sun: המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון האמר לַחֶרֶס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתם (איוב ט ו-ז). — ואמר המשורר: אמרו לאיש צבע שער להיו אדום עלי ציץ הוא כמו ח ר ס[5]) (רמב״ע, תרב״ם ה). צביה

[1]) בערב׳ הרנ a) משמש גם במשמ׳ שהה במקום ולא זז ממנו. ואולי מזה שם העיר הרן. וקצת החדשים גזרו השם חרן עפ״י צורתו בערב׳ בחית דגושה, מהשרש חרר במשמ׳ חֹם האש או השמש.

[2]) עי׳ הערה להשם א. חרס.

[3]) לא נתברר מקור שם זה. אמר רד״ק: נקרא חרס לפי שמחככין אותו בחרס כמו שנאמר ויקח חרש להתגרד בו. ע״כ. וגם רוב ההדשים סוברים כי הרס זה דומה לג.*חרס שלקמן ועקר משמ׳ הוא ההכוך. אבל במשמ׳ כלי חרס לא אמרו בעבר׳ הקדומה חרס בסמך אלא הרשׂ בשין שמאלית, ורחוק הוא שאמרו אז משרש זה בעצמו להמחלה הרס בסמך ולא כמו״כ בשין שמאלית. ובאמת, שרש חרשׂ בערב׳, שהוא מקביל להשרש חרשׂ בעבר׳ שממנו חרשׂ, אינו משמש כלל במשמ׳ הכוך וגרוד, ואין שום שם משרש זה למין שחין על העור. ועפ״י כללי חלוף האותיות בין עבר׳ וערב׳ יותר נראה כי חרם זה מקביל להשרש הרצ בערב׳, והשם חרצה b) לפצע שקורע העור. ובדבר משמ׳ המלה בדיוק הנה אונק׳ תרגמה בחרסא, וכן בסור׳, ואעפ״י שהמלונים הסורים תרגמו חרסא בגרב הערבי, אין ספק בדבר כי בעבר׳ היה הבדל בין גרב ובין חרס. ואמרו בגמ׳ חרס הוא גרב היבש, והשבעים תרגמו במלה שר״ל אבול והכוך קשה, וכן הירונ׳ תרגם prurigine, וכן רסע״ג הכה c) בערב׳.

[4]) רק עברית, ולא נתברר מקורו.

[5]) ורשום בצדו: מל׳ האומר לחרס ולא יזרח.

a) حرن b) حرصة c) حكة

בעלת פנים כשמש ומתן דק עלי ירך מאד עב, בעת יעל עלי זהר באפה עשן בשם עלי חרם ראה עב (שם ד). אבל ארוץ אני לקראת תבונה, בעוד היין כרוץ גלגל וחרסו, ודע כי לא אנוש יקנה תבונה, באיש יקנה מעט כסף בכיסו (רשב״ג, כתר מהתלי).

ג. **חרם,** כמו חרש, וממנו ג.*חֶרֶס, *חָרָס, *חַרְסִי, *חַרְסִית.

ג.***חֶרֶס,** ש״ז, — כמו חֶרֶשׂ: חרס כדי ליתן בין פצים להבירו (שבת ח ז). בתולת אדמה שלא נעבדה מימיה רשב״ג אומר כל שאין בה חרס (תוספתא שבי׳ ג יה). — ומ״ל: הבית שנתרועעה ומפלה בגללים אע״פ שהוא נוטל את הגללים והחרסים נופלים (כלים ג ד). חרסין שנשתמש בהן משקין טמאין (שם ט ה). המפנה חרסין מתוך השוקת בשביל שתחזיק מים הרבה (פרה ז ח). בשחיקת אבנים בשחיקת חרסים בנעורת של פשתים דקה (ספרא אחרי קג). בראשונה היו אומרים מלקט אדם צרורות וחרסין מתוך שלו כדרך שמלקט מתוך של חבירו את הגס הגס (תוספתא שבי׳ ג ט). זלוף בידו וברגלו ובחרסין של שוקת (שם פרה ו ג). הזקת חרסין הנמצאין בכל מקום טהורין (שם כלים ב״ק ג ח). נשברה כדו ברשות הרבים והוהלק אחד במים או שלקה בחרסיה חייב (ב״ק ג א). — כלי חֶרֶס: לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת ואפילו היא (הנר) של חרס (שבת ב ד). גת של אבן שזפתה עכו״ם וכו׳ יקלוף את הזפת ושל חרס אעפ״י שקלף את הזפת הרי זו אסורה (ע״ז ה יא). כלי חרס[1] ברייתו מן המים והכשירו באור כלי זכוכית ברייתו מן האור והכשירו באור זה נשבר ויש לו תקנה וזה נשבר ואין לו תקנה (מד״ר כלה״ב׳ יד). לזהבי שהביאו לו (מוניטה) אחת וראה אותה מבפנים של חרס ומבחוץ של זהב לימים הביאו לו מוניטה שכולה זהב אמר להם הראשון חרס היה והיה מצופה זהב אבל זה כולה זהב (שם שמות ה). אין עושין כסוי לגיגית לא מכסף וזהב ולא משאר מתכות אלא מחרס מפני שהוא מין במינו (שם ויקר׳ כז). — חֶרֶס התנור וכיוצא בו, דופנו או קרקעיתו העשוי חֶרֶס: נטף מרוטבו על החרס וחזר עליו יטול את מקומו (פסח׳ ז ב). נגע בחרסו של תנור

[1]) כך במהד׳ תאודור, ובנוסח׳ חרש, בשין. —

יקלוף את מקומו (שם). — חֶרֶס הדריוני, חֶרֶס שיין בלוע בו: אלו דברים של ע״א אסורין ואיסורן איסור הנאה היין והחומץ של ע״א שהיה מתחילתו יין וחרס הדריוני[1]) ועורות לבובין (ע״ז ב ג). — ולכתוב עליו: כתב בחרס ונתן על פי חבית בנייר ונתן על פי עיגול (תוספתא ב״מ ב ד). כתבו (את הגט) על החרס או על נייר (ירוש׳ קדוש׳ א נח ג). — ומליצה, *צלל במים אדירים והעלה חֶרֶס, ר״ל טרח ויגע הרבה בדבר ולא עלה בידו אלא דבר קל הערך, כמו מי שצולל במים אדירים לדלות פנינים והוציא חרסים: שהנשבע לעבור על דברי צבור נשבע לשוא הוא וכו׳ וצלל במים אדירים והעלה בידו חרס ולא נפטר מגזירת צבור אם כדין גזרו (תשו׳ רב״י, או״ח ב). כל הנביאים והחכמים אשר השיגו והעמיקו בעניני האלהים צללו במים אדירים והעלו חרס בידם כי לא ידעו ממנו יתברך דבר (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 22). — ובהשאלה, *כנוי לצפוי קשה על קצת בע״ח כמו החלזון וכדומה: סביב גוף זה הב״ח חרס מקשיי ושער בעבור שמירתו (רשב״ל דולאן, מג״א, ח״י ד). בב״ח הבלתי דמיים הרך והחרס הקשה ובעל הוליות (שם).

ד.***חֶרֶס,** ש״ז, — כמו ג.*חֶרֶס: חרס[2]) שבין שני תחומי שבת (הרי״ף ערוב׳, סי׳ תריט).

***חָרָס,** ש״ז, — מי שעושה כלי חֶרֶס: אל תקרי (בכתוב מרגלים הרש) הרש אלא חרס שעשו עצמם קדרים שלא יכירום בני אדם (ערוך, בשם ילמדנו).

חַרְסָה[3]), מלעיל, ש״נ, — כמו ב.חֶרֶס: ויאמרו לו אנשי העיר (לשמשון) ביום השביעי בטרם יבא הַחַרְסָה[4]) מה מתוק מדבש ומה עז מארי (שופט׳ יד יח).

חרסות, — עי׳ *חַרְסִית, בהערה.

[1]) ופרשו בגמ׳ שם (דף לב.): א״ר יהודה אמר שמואל חרס של הדרינום קיסר כי אתא רב דימי אמר קרקע בתולה היתה שלא עבדה אדם מעולם עבדה ונטעה ורמי ליה לחמרא בגלופי חיורי ומייצי להו לחמרייהו ומתברו להו בהספי ודרו בהדייהו וכל היכא דמטו תרו להו ושתו. — ועי׳ יין.

[2]) כך הגרסה בהרי״ף הנדפס, במקום חרס שבנוסח׳ הגמ׳, וכך בראש דפוס ויניציה ובס׳ העתים וברוקח, וכן בר״ח הנדפס, והוסיף שם הרי״ף: פירוש חרס כמו הריץ מלא מים. ע״ב. ועי׳ הערה להשם ג.*חרס.

[3]) ה נוספה, כמו לילה. — [4]) יש מגיהים החדרה.

***חַרְסִי**, ת"ז, מ"ר חַרְסִיִּים, — של חֶרֶס: במין השני והוא החרסי ואולם זה הב"ח הוא מעט החלקים והוא מעט האברים החצוניים (רמב"ם דורלון, מג"ה, ת"י ד). העופות והדגים והרך הגוף החרסי הנקרא בלשון יון מלאקר (שם). שימצא מין שיקוב בלשוננו כמו מ"ש בקצת ב"ח חרסי שהוא יקוב הרם קצת מיני הלזון (שם). וזה מהב"ח החרסיים שהנקבה מכנסת אבר בזכר וכן יש מזה המין שאין חבורם דבר אחר אלא שהם מתדבקים זע"ז (שם).

***חַרְסִית**[1], ש"נ — ה'מר שעושים ממנו כלי חֶרֶס, ומכתות חרס שעשאן כעין טיט, Töpferlehm argile, terre glaise ; clay: כרם רבעי מציינין אותו בקוזזות אדמה ושל ערלה בחרסית ושל קברות בסיד (מע"ש ה א). חרסית כדי לעשות פי כור של צורפי זהב (שבת ח ד). מכסין (את הדם) בזבל הדק ובחול הדק ובסיד ובחרסית ובלבנה ובמגופה שכתשן (חול' ו ז). מיהם שטפלו בחומר ובחרסית (כליס ג ז). נותנין טיט או חרסית תחת הנר ערב שבת עם השיכה (תוספתא שבת ג ז). מולגין את הראש ואת הכרעים וטופלין אותן בחרסית ובאדמה (שם יו"ט ג יט). נתן עליו טיט חרסית אדמה סיד וגפסין אפילו כל שהוא ואפילו מבית האומן (שם כל' ב"ק ד יא). לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן וכו' אם חברה בסיד ובחרסית מותר (שבת כט:).

***חֲרֹסֶת**[2], הרוסת, ש"נ, — טִבּוּל עשוי מִפֵּרוֹת כתושים בתערובות תבלים וחמץ, לטבל בו ירקות הריפים וכדומה, Tunke; sauce: הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין אעפ"י שאין חרוסת מצוה (פסח' י ג). אין נותנין קמח לתוך החרוסת או לתוך החרדל ואם נתן יאכל מיד (שם ב ח). תבלין זכר לתבן הרוסת[1]) זכר לטיט (גמ' שם קטו.). מצה לפני כל אחד ואחד מרור לפני כל אחד ואחד חרוסת לפני כל אחד ואחד (הלכ' פסוק' לר"י גאון, הלכ' פסח). והחרוסת (בפסח) היא מצוה מדברי סופרים וכו' ועושין אותה ממיני פירות מתוקים ומרורים והומץ ומתבלים אותם בתבלים (אבודרהם, תפל' ליל פסח). — ואמר הפיטן: ולמה טבולו בחר'סת, זכר לטיט שאשה עם בעלה דורסת (יול' שבה"ג, אין ערוך). — ואמר המליץ: ובי"ד (בניסן) בין הערבים מועד צאתנו ממצרים נערי בני ישראל מערכה מול מערכה טחנו ברחים או דכו במדוכה לעשות חרוסת מקובץ מכמה מינים (ר' קלוני', אבן בחן סה.). — בית החרסת, כלי שמחזיקים בו ההרסת: כל הכלים שנשתמשו בהן המץ בצונן משתמש בהן מצה הוץ מן בית שאור הואיל שחימוצו קשה אמר רב אשי ובית חרוסת כבית שאור שחימוצו קשה דמי (פסח' ל:).

***חרע**[2]), ממנו *הָרִיעַ.

א. חרף[3]), ממנו א.חֹרֶף, א.חָרַף, *חִרְפִּי.

א. חֹרֶף[4]), ש"ז, — זמן השנה שאחרי הקיץ, ראשית ימי הגשמים והק'ר, Herbst; automne; autumn,

---

[1]) מן ג.*הרס. ופרש רה"ג: הרם שמכתשין אותו ועושין אותו טיט שמו הרסית, ע"כ, ולעז הערוך טיסטטסא, והוא testaccio בלעז. והביא הערוך עוד פרוש אחד וז"ר: הרסית מין סיד הוא שהופרין מן האדמה. ע"כ. ורמב"ם פרש: טיט האדמה והוא ידוע אצל הרופאים. ע"כ. — והנה נזכר השם הרסות, לפי הכתיב, וחרסית לפי הקרי, בירמ' (יט ב) בין שמות שערי העיר ירושלם, ופרשוהו קצת הקדמונים ורוב ההדשים כמו חרסית זו ואמרו ששם היו יושבים עושי כלי חרס. אך קשה, כי השם חרם בסמך לא נמצא במקרא אלא בשין שמאלית, וגם ירמיהו בעצמו אמר חרש (ירמ' יט א, לב יד) ולא הרם, ולמה אמר השם הנגזר מזה חרסית בסמך ולא הרשית בשין? ובגמ' ירוש' (ערוב' ה כב ג) אמרו: שער הרסית שהוא מכוון כנגד זריחת החמה, ע"כ, וכן הרד"ק בשרשיו. וגם זה מוטל בספק, ולא נתבררה בודאות כונת מלה זו.

[2]) מלה עברית בלבד, ולא נתברר מקורו. י"א שנגזר מן השם חרם מפני שמראהו דומה קצת להרם כתוש: על כן עושין אותה מכל מיני פירות מתוקין ומרורין והומץ כמו הטיט שיש בו כל דבר (ערוך, ערך זה), וזה רק דרוש. ומה שהביא לוי השם הערבי ח'ראשהa) וקוהוט הרישה b) אינו נכון כלל, כי בשני השמות הערבים האלה אין שום דמיון להדבר המכון בהשם הרסת. — [1]) ואמרו בגמ' (שם קטו:): האי הסא צריך לשקועיה בהרוסת משום קפא.

[2]) בערב' משמש השרש ח'רע c) במשמ' דומה להשרש הריץ בעבר', ואולי גם השם הריע דומה קצת להשם הרוץ במשמ' זהב ע"ש גונו.

[3]) בערב' ה'רפ d) במשמ' קטיפת הפרות ולקיטתם.

[4]) בערב' ח'ריף e), ופרש אבו אלמנצור וז"ל: ואחד פציל אלשנה והי ת'לאת'ה אשהר מן אה'ר אלקיט' ואול אלשתא ושמי ח'ריפא לאנה תח'רפ פיה אלת'אמר

---

a) حراشة b) هرية c) خرع d) خرف e) خريف

שהוא ימי החרישה בשדות בארץ ישראל, וגם כל ימי הגשמים והקֹר, Winter; hiver: עד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ וָחֹרֶף ויום ולילה לא ישבתו (בראש׳ ח כב). לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש אתה הצבת כל גבולות ארץ קיץ וָחֹרֶף אתה יצרתם (תהל׳ עד יו-ז). והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם חצים אל הַיָם הקדמוני וחצים אל הים האחרון בקיץ וּבַחֹרֶף יהיה (זכר׳ יד ח). מֵחֹרֶף [1]) עצל לא יחרש ישאל בקציר ואין (משלי כ ד). —ובסהמ״א: הצי תשרי מרחשון וחצי כסלו זרע הצי כסלו טבת וחצי שבט חורף (ב״מ קו:). השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצינה (ב״ק נב:). אתה היום רואה החורף את שדך גדילה ובאה עד שנעשית שבולים (פסיק׳ רבתי כה). מועד החורף קר ולח מועד האביב חם ולח (אסף 5). וראשית שנתם הוא כמו שבעת יום אחר תקופת החורף בזמן שהימים מתחילים להתארך (ערוך, ערך קלנדס). — ומ״ר ״הֹרְפִים: ואל זה כיון אלפרגנ״י באמרו ויהיו זמני החום והקור שוים להם במזג כי הזמן המשומר אלינו היותו קיץ אחד והורף אחד הוא אצלם שתי קייצים ושתי חורפים (אפירלא לר״א בר״ת הנשיא ג). שכל השוכנים תחת קו הישר יש להם שני קייצים ושני חורפים וכו׳ ושני החורפים הם בהיות השמש בראש מזל סרטן וכן בראש מזל גדי (נחמ׳ וגע׳, דוד גנז קנו). — והשתמשו בו קצת הסופרים במשמ׳ סוף הקיץ בלבד: ומה שירד מן הגשם קודם י״ז מרחשון הוא ממטרות החורף לא מתחלת הסתיו (פי׳ המשנ׳ לרמב״ס, פאה ח א). והקיץ הוא כל זמן החם והסתיו הוא כל זמן הקור וידמה שיהיה האביב זמן הפרחים והתחלת הפירות והחורף זמן שנוי מראה העלים והתחלת נבול העלים (קאנון א ב ב ג). — בֵּית הַחֹרֶף, שדרים בו ב״א בימי החֹרף והקר: והכיתי בֵּית הַחֹרֶף על בית הקיץ ואבדו בתי השן (עמו׳ ג יה). והמלך יושב בֵּית הַחֹרֶף בחדש התשיעי ואת האח לפניו מבערת (ירמ׳ לו כב). —ובהשאלה לימי הבחרות של האדם: כאשר הייתי בימי חָרְפִּי בסוד אלוה עלי אהלי (איוב כט ד). — ואמר המליץ: אראה ימי הקור והחום גם קיץ ואביטה זמן הורף, מאין שתות יין ימי רעה המה ובשתותו ימי חורף (רמב״ע, תרשיש ב מג). מה לי ולידידים ימי הרפי על כל לזות פי אמרו חסד, אכן בהתהפך זמן עלי לנגיד דברי קראו חסד (שם ו). — ובמשמ׳ ״ימי הזקנה: ואם צפון ותימן גן יפיחון יניפון שבלי בשם וקמה, כמו עשו ימי הרפי ואפלי דבש ארדה וממתקי טעימה (ספר היש״ר לר״ת, שאל׳ נח). נטו ימי בחרות ופנו ערף, וסתיו ימי היי ועת החרף, ישבות בגן עדני פרי ופרח, ובשערי ימטיר כפור וקרח (מתק שפת׳ לרע״פ 87).

ב.״חֹרֶף [1]), ש״ז, — אחד ממיני הגרגיר והשחלים, Wiesenkresse; cardamine; lady's smock: מזונות חדים כשום ובצל או חרף הוא נשטורש (קאנון ג י ג ב). חורף חם ויבש יחזק השער הנופל ויועיל לגרב ולשהין (מ׳ אלדבי, ש״א ה). אוכל אדם אוכלין ומשקין שדרך הבריאים לשתותן ולאכלן כמו הירקות הקרות כגון החורף והכוסבר וחלוגלוגות (סמ״ג סה).

ג.״חֹרֶף, ש״ז, מ״ר הֹרְפִים, הורפים, — כמו חריפות, בענין חדור השכל: הידיעות הקנויות וחדוד המדע וחורפיה ופלפוליה וצלילתו בימי החכמה וכו׳ לכל אלו הידיעות אין להם מבוא כי אם בכח הדעת לבד (ספ׳ המוסר לר״י בן יהודה, אבות ב יג).

א.חָרַף [2]), פ״ע, עת׳ יֶחֱרַף, — חָרַף העוף וכדומה, שהה ימי החֹרֶף במקום מן המקומות, überwintern; hiverner; to Winter: יעזבו יחדו לעיט הרים ולבהמת הארץ וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תֶּחֱרָף (ישע׳ יח ו). — ואמר המשורר: ועד אן אֶחֱרַף ואקיץ, בינות חרפי ואקץ (ר״י הלוי, קראים בלבב). — ובסהמ״א: ותור לא יחרף במקומו וכו׳ כ״א מעבר לים (מעה״ש ה א). — ״וחרפה הארץ, במשמ׳ היתה בחֹרֶף:

(לשאן אלערב), ובעברית: הוא אחד מפרקי השנה והיא שלשה חדשים מאחרית הקיץ ותחלת הסתו וקראוהו הריף מפני שקוטפים בו את הפרות. ואמר אבן אלאת׳יר שהוא הזמן שבין סוף הקיץ ותחלת הסתו. וחריף הוא גם שם תחלת המטר בראשית ימי הסתו, ואמר אבו הניפה וז״ל: ליש אלחריף פי אלאצל באשם אלפצל ואנמא הו אשם מטר אלקיט׳ ת׳ם שמי אלזמן בה, ע״כ, ובעבר׳: אין חריף בעקרו שם לפרק השנה אלא הוא שם מטר הקיץ ואח״כ כנו בו את עת השנה. ואבו זיד אמר להפך כי הריף הוא המטר האחרון, כמו מלקוש בעברית. — [1]) יש מגיהים בחֹרף.

[1]) בערב׳ הֹרף a), ואמרו שעיקרו בלשון נבטית, ובערב׳ אלשפאה, ואמרו שהוא זרעוני רשאד הבר.
[2]) נגזר מן א.חרף, עי״ש.

a) خرف

תישן תנום ארצנו גם תחרף כל החרף, כי תנום תרהק שמש לצפון תפן ערף (אדם כה״ק, שירת בניס).

ב.**חרף**[1], ממנו ב.חרף.

ב.**חָרַף**[2], פ״ע, עת׳ יחרף, — חרף פלוני, נסוג לאחור מאיזה דבר, abweichen; s'écarter; to retire: בצדקתי החזקתי ולא ארפה לא יחרף[3] לבבי מימי (איוב כז ו).

ג.**חרף**[4], ממנו ג.חרף, *חרוף, חרפה, *הרפת.

ג.**חָרַף**[5], פ״י, עת׳ יחרף, בינוני חורף, — חרף את פלוני, בזה וגדף וקלל, schmähen; injurier; to outrage, ובינוני כמו שם: ואענה חורפי דבר כי בטחתי בדברך (תהל׳ קיט מב). חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר (משלי כז יא). כי קנאת ביתך אכלתני וחרפות חורפיך נפלו עלי (תהל׳ סט י). — ועבר במו״כ קל: אדם הראשון לא נטרד מגן עדן עד שחרף וגידף (מד״ר ברא׳ יט). מלך גדול וקדוש מה מאד חרפתגי חרפה שאין עליה חרפה (שבט יהוד׳ ז). — ופעול, *חרוף, לנק׳ חרופה, מ״ר חרופות, בזוי, בזויה, *מלאכה חרופה, וכדומה, מלאכה פשוטה, של ימי חול: שאסור לעשות מלאכה חרופה בחולי המועדים וכו׳ שמסתיעים מן הכתובים שנראה שמראים כי בראש חדש היתה להם שביתה ממלאכות הרופות כגון שאמר אשר נסתרת ביום המעשה מכלל שיום ראש חדש אינו יום המעשה (ג״ע לר״א הקראי, סוף ענין החדש יג). — ואולם רוב שמושו בבנין פעל.

— פע׳, חרף: כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים (ש״א יז כו). עשק דל חרף עשהו ומכבדו חנן אביון (משלי יד לא). ויאמר איש ישראל הראיתם האיש העלה הזה כי לחרף את ישראל עלה (ש״א יז כה). אולי ישמע יי׳ אלהיך את דברי רבשקה אשר שלחו מלך אשור אדניו לחרף אלהים חי (ישע׳ לז ד). ויאמר הפלשתי אני חרפתי את מערכות ישראל היום (ש״א יז י). אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם יי׳ צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפת (שם מה). את מי חרפת וגדפת ועל מי הרימותה קול ותשא מרום עיניך אל קדוש ישראל ביד עבדיך חרפת אדני ותאמר ברב רכבי אני עליתי מרום הרים (ישע׳ לז כג-כד). זאת להם (לבני עמון) תחת גאונם כי חרפו ויגדלו על עם יי׳ צבאות (צפנ׳ ב י). אשר חרפו אויביך יי׳ אשר חרפו עקבות משיחך (תהל׳ פט נב). כל היום חרפוני אויבי (שם קב ט). והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם חרפתם אשר חרפוך אדני (שם עט יב). ויאמר (גדעון לאנשי סכות) הנה זבח וצלמנע אשר חרפתם אתי לאמר הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לאנשיך היעפים לחם (שופט׳ ח יה). עד מתי אלהים יחרף צר ינאץ אויב שמך (תהל׳ עד י). ויחרף (איש מדין) את ישראל ויכהו יהונתן בן שמעי (ש״ב כא כא). כי לא אויב יחרפני ואשא לא משנאי עלי הגדיל ואסתר ממנו (תהל׳ נה יג). והיה להם (המורא שאירא מהם) לשם רע למען יחרפוני (נחמ׳ ו יג). מקול מחרף ומגדף מפני אויב ומתנקם (תהל׳ מד יז). — ובתו״מ: שכשהיו המצרים רודפים אחרי ישראל היו מנאצים ומחרפים ומגדפים (מכי׳ בשלח ב א). שלטון משל מלכות יון היה עובר לאלכסנדריאה וראה את ירושלם וחירף וניאץ וגידף (ירוש׳ מגי׳ א ע ג). המחרפים והעובדים ע״ז עאכ״ו שימחו מן העולם (מד״ר ברא׳ א). לפי שהיה מחרפם (סיסרא את ישראל) ומגדפם לכך מת מיתה גדופה (שם במד׳ ז). — ואמר הפיטן: הרפו וגדפו מלאכי תלגת, בצווי אדוניהם לגדל לענת (יוצ׳ ז פסח, אמרו). — ובהשאלה, חרף נפשו לדבר, שם אותה בסכנה, in Gefahr bringen; exposer; expose: זבלון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה (שופט׳ ה יח). — חרף בפלוני, נלחם אתו בחרוף נפש:

---

[1]) עי׳ הערה להפעל.

[2]) בערב׳ חרף a), שב, ואנחרף ען b), שטה מן הדרך הישר וכדומה, ועי׳ הערה שלקמן. — [3]) פרשו רוב הקדמונ׳ וגם החדשים במשמ׳ הוכחה, וזה פרוש דחוק, וכבר פרש הרמב״ם מלה זו במשמ׳ נטייה ואמר: וכן אמרו לא יחרף לבבי מימי עניינו לא תטה עצתי מזה הענין (מו״נ, תרג׳ א״ת, א לט), וכן הביא רד״ק בשם אביו רי״ק וז״ל: ואדוני אבי ז״ל פירש לא יחרף לא יסוג אחור לבבי מאשר אמרתי כי לא חטאתי, ובערבי יקרא אלמנחראף הדבר הנסוג אחור. ע״כ. וזהו הפרוש היותר נכון לפי כונת המליצה שטען איוב בפסוק זה שמימיו לא עזב את צדקתו.

[4]) עי׳ הערה להפעל.

[5]) סוברים החדשים כי נסתעף מושג ההרוף והגדוף ממושג של חד ועקץ שבהמלה חריף, אך זה דחוק, ובכל המלים המשמשות בערב׳ במושג של הרוף וגדוף אין אף אחת דומה קצת לחרף.

---

a) حَرَف b) إِنْحَرَف عن

ואחרו אלעזר בן דדי בן אחחי בשלשה גברים עם דוד בחרפם [1]) בפלשתים נאספו שם למלחמה (ש"ב כג ט). — והשתמשו הרבה במליצה חרף נפשו בסהמאו"ח במשמ' זלזל בנפשו ולא חשבה לכלום: הגבור הוא מה שיחרף נפשו וחייו שלא יחרידהו המות היפה (ר"י אברבנאל, שופט' ה).

— פע', *חֵרֵף, מְחָרֵף, מחורף — שֶׁחֵרְפוּהוּ: ואומרים (היהודים) בני אנשים גדולים אנחנו אשר מעולם אנשי שם היינו והם עניים ומדולדלים ומחורפים שאין כמותן בעולם (חמד' הימים ב, פורים ד).

— נתפ', *נִתְחָרֵף, — כמו פֻּעל במשמ' חרפוהו: דוד נתחרף מן גולית (ילקוט ש"ב כג קסה).

ד׳חרף[2]), ממנו ד.חָרַף, *חֲרוּפָה.

ד׳חָרַף, קל לא נהוג. — ופעול *חֲרוּפָה, שפחה חֲרוּפָה וכדומה, יעודה לאדם, עי' ערך *חֵרוּף.

— נפע', נֶחֱרַף, נֶחֱרֶפֶה, נֶחֱרֶפֶת, — קנויה, נועדה, bestimmt; désigné, destiné; designated: ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע והיא שפחה נֶחֱרֶפֶת[3]) לאיש והפדה לא נפדתה או חפשה לא נתן לה בקרת תהיה (ויקר' יט כ). — ואמר המליץ: ואם תסור אלי להתעדן באשנבי צללי ובמשאבי מקלי תרוה בנוזלי

---

[1]) ח קמוצה ומתוגה, ואמר רד"ק: והחית מעמדת בגעיא ויש קוראים אותה הטף קמץ ולאותה הקריאה יהיה מקור מן הקל. ע"כ. והנה בדהי"א (יא יג) כתוב במקום בחרפם בפס דמים: הוא היה עם דויד בפס דמים והפלשתים נאספו שם למלחמה, ע"כ, ונראה כי זוהי הנוסחה הנכונה, אך לפי הנוסחה כאן משמש חרף במשמ' זו.

[2]) אולי בערב' קרפ a), ועי' הערה שלקמן. — [3]) לא באו המפרשים הקדמונ' והאחרונ' וגם החדשים להסכמה בפרוש מלה זו ומשמ' בדיוק, וכבר פקפקו בזה גם בעלי התלמוד. כונת הכתוב בכללה היתה ידועה להם שהוא מדבר בשפחה יעודה לאיש לתשמיש המטה, אך בעצם פרוש המלה נחרפת לא היתה להם קבלה, ובקשו לפרשה על פי הסברה. הפרוש היותר קדום אנו מוצאים בהשבעים, שתרגמו במלה יונית במשמ' נתונה לשרת ולשמירה, וכנראה כך היו מפרשים מלה זו בקרב היהודים שדברו יונית. אונק' תרגם אחידה במשמ' מיוחדה. אח"כ נמסר לנו בתלמוד ירושלמי פרושו של עקילס הגר: דאמר ר' יוסי בשם ר' יוחנן תירגם עקילס הגר לפני ר' עקיבה והיא שפחה נחרפת לאיש בכתושה לפני איש כמה דאת אמר ותשטח עליו הריפות (ירוש' קדוש' א נט.), ור' חייה בשם ר' יוחנן העיד שם: כן פירשה ר' לעזר בי ר"ש לפני חכמים והיא שפחה נחרפת לאיש בבתושה לפני איש כמה דתימר בתוך הריפות בעלי. ע"כ. ופרוש זה של נחרפת בלשון הריפות, עפ"י חלוף ה—ח בא גם בגמ' בבלי (כרית' יא.) בסתם, לא בשם אומרו. והנה אין לברר אות אם עצם פרוש המלה היה ידוע להם ועקילס גזר אותה עפ"י סברה מן השם הריפות, או, כמו שנראה מהלשון תירגם עקילס הגר, גם עצם הפרוש במשמ' בעולה הוציא עקילס עפ"י הסברה. תרגומו היוני של עקילס להתנ"ך אינו מצטין בסגנונו, אך עקילס לא התכון לעשות תרגום יפה, אלא לתרגם את כתבי הקדש מלה במלה בדיוק היותר אפשרי, ולכן בכלל הסברה נותנת שתרגומי המלים שלו הם לפחות לפי מה שהיה מוסכם אז בקרב תלמידי עקיבא רבו, ואעפ"י שהגזרה מן הריפות אינה יכולה להתקבל, מ"מ בעצם משמ' המלה רגלים לדבר כי כך היו מפרשים אותה בזמן ההוא. ואולם ראיה יותר ממשית לפרושה של המלה נחרפת יש לנו ממנהג הלשון החיה עפ"י עדות תלמוד בבלי: האומר (לאשה) חרופתי (את) מקודשת שכן ביהודה קורין לארוסה חרופה (קדוש' ו.). אין ספק איפוא כי הצרוף חרף שמש בזמן ההוא, לפחות ביהודה, במשמ' של אשה יעודה לאיש לבעילה, אך עוד הדבר מוטל בספק אם מנהג השמוש הזה בלשון בני יהודה הסתעף מהמלה נחרפת, או להפך, שמוש זה של הלשון החיה הוא קדום. ובמשמ' ארוסה תרגם גם רסע"ג: והיא אמה מכ'טובה a) לאי רג'ל כאן. מנחם בן סרוק פרש: נחרפת מזומנת ומיועדת לבעל. ע"כ. ריב"ג פרש: נחרפת לאיש מפורסמת כלומר מדוברת לו ונזכרת ומזה נקראת הכלה במשנה חרופה. ע"כ. אבל גזרה זו אינה טבעית. רש"י הודה שאינו יודע גזרת מלה זו: נחרפת לאיש מיועדת ומיוחדת לאיש ואיני יודע דמיון במקרא. ראב"ע: ולפי דעתי שהמלה מגזרת חרפה בעבור היותה שפחה והיא בתולת ברשות אחר. ע"כ. הרמב"ם גזרה מלשון נטייה: אמרו שפחה נחרפת לאיש דומה לערבי כלומר מנחרפה רוצים בה נוטה מקניין העבדות לקניין האישות (מו"נ א נט), והרמב"ן מלשון בימי הרפי, במשמ' נערה יעודת למשכב, ורד"ק: מיועדת ומפורסמת. והחדשים קצתם גזרוה מן א.חרף במשמ' העקרית של קטיפת פרות, ובהשאלה לבעילת אשה. אך זו גזרה יותר מדי מלאכותית וקשה להניחה לזמן ההוא. ואולי מקור המלה נחרפת וכן גם חרופה בלשון בני יהודה, הוא בהשרש קרפ בערב' הרשום בהערה להשרש, שמשמש גם במשמ' קנה והשיג דבר: קרפ אלמאל, השיג את הממון, וקרפ לעיאלה, הרויח למשפחתו, ובעיר מקתרפ והי אלדי' אשתרי חדית'א, ר"ל בהמה שנקנתה מקרוב, וקארפ b) אלמראה, בעל

a) قَرف

a) مخطوبة b) قارف

טללי והיית קרוב אלי וכשפחה אהרף אליך ואשא משאות מאת פני אליך (ר"י אלחריזי, תחכמוני מע), ר"ל אשעבד א"ע לך כמו שפחה.

ה.*חרף, ממנו *חריף, *חריפות, ג. *חרף, *חרפה. *חרפית.

ו.חרף[1]), ממנו ה.*חרף.

ה.*חרף[2]), — קל לא נמצא.

— פע', *חרף, — א) פ"י, חרף את הרוח, עשה שיתפרץ וינשב בחזקה: קול רעמו יחיל ארצו ובכוחו יזעים הרים אימתו תהרף[3]) תימן זלעפות צפון סופה וסערה (כ"ס גני' מג יו-יז). — ב) פ"ע, *רוח מחרף, מנשב בחזקה, שאין לעמד בפניה: אני משביע המדבר והערבה והים והחרבה וכו' בהרבי השלופה ובזרועי החשופה ובסערה המהרפת[4]) ובאש השורפת (ר"י אלחריזי, תחכמוני נז).

חרפה, ש"נ, סמי' חרפת, ככנ' חרפתי, חרפתך, מ"ר חרפות, סמי' חרפות, — א) בושה גדולה, דבר של גנאי וזלזול, Schande ; honte ; shame: ויאמרו אליהם (בני יעקב לשכם וחמור) לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחתנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה הוא לנו (ברא' לד יד). ויאמר אלהם נחש העמוני (לאנשי יבש גלעד) בזאת אכרות לכם (ברית) בנקור לכם כל עין ימין ושמתיה חרפה על כל ישראל (ש"א יא ב). מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז והסיר חרפה מעל ישראל כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים (שם יז כו). לא לעזר ולא להועיל (הלכו למצרים לבקש עזרה) כי לבשת וגם לחרפה (ישע' ל ה). על מי אדברה ואעידה וישמעו הנה ערלה אזנם ולא יוכלו להקשיב הנה דבר יי' היה להם לחרפה לא יחפצו בו (ירמ' ו י). הנשארים אשר נשארו מן השבי שם במדינה ברעה גדלה ובחרפה וחומת ירושלם מפרצת (נחמ' א ג). ויאמר יי' אל יהושע היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם (יהוש' ה ט). ומחה אדני יי' דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ (ישע' כה ח). ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבותיכם מעל פני ונתתי עליכם חרפת עולם וכלמות עולם אשר לא תשכח (ירמ' כג לט-מ). כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד (ישע' נד ד). והרביתי את פרי העץ ותנובת השדה למען אשר לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים (יחזק' לו ל). ותהר (רחל) ותלד בן ותאמר אסף אלהים את חרפתי (ברא' ל כג). ותאמר לו (תמר לאמנון) אל אחי אל תענני כי לא יעשה כן בישראל אל תעשה את הנבלה הזאת ואני אנה אוליך את חרפתי ואתה תהיה כאחד הנבלים בישראל (ש"ב יג יב-יג). והחזיקו שבע נשים באיש אחד ביום ההוא לאמר לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש רק יקרא שמך עלינו אסף חרפתנו (ישע' ד א). זכר יי' מה היה לנו הביט וראה את חרפתנו נחלתנו נהפכה לזרים (איכ' ה א-ב). נאף אשה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה נגע וקלון ימצא וחרפתו לא תמחה (משלי ו לב-לג). — וכנוי להערוה: גלי שק עברי נהרות תגל ערותך גם תראה חרפתך נקם אקח (ישע' מז ב-ג). — נשא חרפה, הכבידה עליו החרפה, היתה דבוקה בו: בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי (ירמ' לא יט). — ומ"ר: ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם (דני' יב ב). — ב) בזוי וחרוף וגדוף מהוזלת, Verschmähung, outrage: פתיתני יי' ואפת הזקתני ותוכל הייתי לשחוק כל היום כלה לעג לי כי מדי

אשה, והשם קראפ בעילה, וממנו ההדית' של עאישה: כאן אלנבי צלי אללה עליה ושלם ליצבח ג'נבא מנ קראפ ע'יר אהתלאם ת'ם יצום, ובעברית: היה הנביא עה"ש משכים לא טהור מתשמיש מבלי שראה קרי ואח"כ צם. ובחדית' אחר אדות קבורת אם כלת'ום: מנ כאנ מנכם לא יקארפ אהלה אלילה פלידהל קברהא, ובעבר': מי מכם לא בעל אשתו בלילה יכנס בהקבר. ובחדית' עבד אללה בנ חד'אפה: קאלת לה אמה אמנת אנ תכונ אמכ קארפת בעצ' מא יקארפ אהל אלג'אהליה, ובעבר': אמרה לו אמו היה בדעתך כי אמך תבעל כמו שנבעלו הנשים בזמן הבערות. ונראה כי במשמ' של קנין שמש פעל זה גם בעבר' אלא שנתיהד לענין קנין שפחה לבעילה, ונתרחב אח"כ אולי גם לעצם הבעילה כמו בערב', וכמו שתרגם עקילס הגר, ומזה נסתעף אח"כ גם השמוש חרופה במשמ' ארוסה ביהודה. וסמך למשמ' קנין להמלה נחרפת הוא תרגום הסורי של הפשיטא שתרגם נחרפת בזבינא: ואמתה הי זבינא לה לגברא. ואעפ"י שלא נתברר מקור תרגום הפשיטא שלא כמו היוני והסורי, ואפשר שזו סברת המתרגם, מ"מ קצת יש להסתיע ממנו בגזרת המלה שנזכרה למעלה.

[1]) עי' הערה להפעל.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כך בגוף הנוסחה, ופרושו לפי הענין, אעפ"י שלא נתברר מקור משמ' זו לחרף, ומה שהביאו קצת ההכמים סיוע מסור' הרף בפעל במשמ' גרה והעיר, הוא רחוק. — [4]) לא ידוע מאין שאב המשורר כונה זו לשרש חרף.

אדבר אזעק חמס ושד אקרא כי היה דבר יי' לי לחרפה ולקלס כל היום (ירמ' כ ז-ח). יתן למכהו לחי ישבע בחרפה (איכ' ג ל). פערו עלי בפיהם בחרפה הכו לחיי (איוב יו י) חרפה שברה לבי ואנושה ואקוה לנוד ואין (תהל' סט כא). גל מעלי חרפה ובוז כי עדתיך נצרתי (שם קיט כב). אל תיראו חרפת אנוש [1] ומגדפתם אל תחתו (ישע' נא ז). שמעתי חרפת מואב וגדפי בני עמון אשר חרפו את עמי (צפנ' ב ח). ברוך יי' אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל (ש"א כה לט). שמעתי חרפתם (של הגוים) יי' כל מחשבתם עלי (איכ' ג סא). כה אמר אדני יי' אל בני עמון ואל חרפתם ואמרת הרב הרב פתוחה (יחזק' כא לג). קומה אלהים ריבה ריבך זכר חרפתך מני נבל כל היום (תהל' עד כב). ואל תצריכנו לידי מתנת בשר ודם ואל תמסור מזונותינו בידי בשר ודם שמתנתם מעוטה וחרפתם מרובה (ירוש' ברכ' ד ז ד). — השיב חרפה: הכעים אפרים תמרורים ודמיו עליו יטוש וחרפתו ישיב לו אדניו (הוש' יב יה). שמע אלהינו כי היינו בוזה והשב חרפתם (של הגוים) אל ראשם (נחמ' ג לו). והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם חרפתם אשר חרפוך אדני (תהל' עט יב). — נשא חרפת פלוני, שפלוני חרף אותו: למען תתי אתך לשמה וישביה לשרקה וחרפת עמי [2] תשאו (מיכ' ו יו). ולא אשמיע אליך עוד כלמת הגוים וחרפת עמים לא תשאי עוד (יחזק' לו יה). — נשא חרפה על פלוני, בגלל פלוני, חרפוהו וגדפוהו: זכרני ופקדני והנקם לי מרדפי אל לארך אפך תקחני דע שאתי עליך חרפה (ירמ' יה יה). כי עליך נשאתי חרפה כסתה כלמה פני (תהל' סט ח). — ובמשמ' הביא על פלוני חרפה: לא רגל על לשנו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרבו (שם יה ג). — ובמשמ' הדבר שאותו מחרפים, נתן את פלוני חרפה, לחרפה, עשהו דבר שהכל מחרפים אותו: הנני שלח לכם את הדגן והתירוש והיצהר ושבעתם אתו ולא אתן אתכם עוד חרפה בגוים (יוא' ב יט). בדמך אשר שפכת אשמת ובגלוליך אשר עשית טמאת ותקריבי ימיך ותבוא עד שנותיך על כן נתתיך חרפה לגוים וקלסה לכל הארצות (יחזק' כב ד). ונתתים לזועה לרעה לכל ממלכות הארץ לחרפה ולמשל לשנינה ולקללה (ירמ' כד ט). ואתנך לחרבה ולחרפה בגוים אשר סביבותיך (יחזק' ה יד). — שמהו חרפה, כמו נתנהו: תשימנו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו (תהל' מד יד). — ואמר הפיטן: הנני אליה באף ורוח ולעפות, ושמתיה למשל ולשנינה ולחרפות (סלית' י טבת, או). — היה חרפה לפלוני, שפלוני היה מחרף אותו: היינו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו (תהל' עט ד). שסהו כל עברי דרך היה חרפה לשכניו (שם פט מב). ואבכה בצום נפשי ותהי לחרפות לי (שם סט יא). — ועי' בושה, קלה.

חֵרְפָּה, ש"נ, מ"ר חרפות, — כמו חריפות: ודע כי כבר תמצא בתוך החבור הזה דרכים חדשים חדשתים שם וחורפות נכבדות (הקד' חכמ' המספ' לר"א מזרחי).

חָרְפִּי, ת"ז, לנק' חרפית, מ"ר חרפיים, חרפיות, — של החרף: וכן הנקודה הראשונה ממזל גדי נקראת מקום עמידת השמש החורפית (אספיר' לר"א בר"ח הגס-א ב). וכן בהיות השמש במעלה ראשונה מגדי אשר הוא מקום עמידת השמש החורפיית ירשום ג"ב עגול אחד (שם). כי האויר החרפי הזק היובש וכו' כי יש מהימים מה שהוא סתוי ויש מהם שהוא קיצי ומהם שהוא חרפי (קאנון א ב ב ג). מה שיהי' בסתיו הנה זמנו יותר ארוך מהזמן החרפיי (קבולי גליגוס, בכתבאן, כ"י פריז). והרגע הזה (כשהשמש במאזנים) יקראוהו חכמי התבונה רגע השואת החורפי ובעלי מלאכת העיבור יקראוהו תקופת תשרי (מ' אלדבי, ש"א ב). ולמה שהחורף נוטה אל הקור והקור הפך החיים אשר לזה היה הסתיו זמן המיתה צוה שנחזור בתשובה בזמני אותה העבודה החרפיית קודם שנכנס בסכנת המות (אבר' ביכאגו, דרך אמונ' ג). נקרא זה האופן (העובר דרך סרטן) בשני שמות נקרא מעמד מפני שתי עמידות שבו הקייצית והחורפית ונקרא אופן ארבע צירים יען שהוא עובר על שני צירי העולם (נחמ' וגעיס ב לח). הרומיים לפנים היו גומרים חרישות שדותיהם ותקון אילנותיהם ביום ארבעים ושבעה אחר עמידת השמש החורפית ומיום עשרים וחמשה לעמידת השמש הקייצית תוקף החום (מעש' טוביה, העולם יג).

חַרְפִּית, ש"נ, — טעם החריף: מר ומלוח וחרפית ועפיץ (אסף הרופא 4).

---

[1]) מ"ר שבור כמו אנשים. — [2]) במקום עמים, כך גם תל"ע.

*חרפף[1], פ"י, — כמו חרף, הביא עליו כלימה: חרפף, הכלים (ל"ד לר"ד מהתפותים).

*חרפש[2], פ"י, — חרפש את ידו, את רגלו וכדומה, כמו חרבש: ואם שור נפל בבור וכו' אם היו מעלים אותו משם ישפך דמו וטרם תצא נשמתו ויפילהו לארץ ויחרפש את ידו ואת רגלו כמות הבהמה אשר תשחט על הארץ (הלכ' טרפ' לאלדד הדני ג כג).

*חרפת[3], ש"נ, —כמו חרפה: הלחם התהלל ראשונה, לי עצה וגבורה לי בינה, וכו' בשת פנים וחרפת, כי שלחן יחסר פת, פת מבחר כל מאכל, כבוד נוה והוד היכל (ראב"ע, בין רעים).

א.חרץ[4], ממנו א.חרוץ.

ב.חרץ[5], ממנו ב.חרוץ, א.חרץ, ג.*חריץ, *חריצה.

א.חרץ[6], פ"י, עת' יחרץ, — א) חרץ את לשונו לאיש, הכלב וכדומה, במשמ' נבח עליו הכלב ורצה לנשכו, ומליצה, לא חרץ כלב לשונו לפלוני, במשמ' איש לא התיצב בפניו ולא נגע בו לרעה: והיתה צעקה גדלה בכל ארץ מצרים (בגלל מכת בכורות) וכו' ולכל בני ישראל לא יחרץ[7] כלב לשנו למאיש ועד בהמה (שמות יא ו-ז). וישבו כל העם אל המחנה אל יהושע מקדה בשלום לא חרץ לבני ישראל לאיש[8]) את לשנו (יהוש' י כא). — ואמר המשורר: הן חרץ גם הכלב לשון, מי יתן יגרוף נחל קישון, את חוה עם אדם הראשון (ראב"ע, אל כורהי). גם כאריה ישאג עד כי כלב לשון לא חרץ (הענק לר"י חריזי ג). — והפעל חרץ בלבדו בלי השם לשון, *חרץ לפלוני, התגרה בו בחריצת לשון: וימשוך לכעס שיהיה מתקוטט עם האנשים ויחרץ להם כמו שיעשו הכלבים (אמונ' רמה ו ב). — ב) בהשאלה, חרץ משפט, חתך, פסק הדין, determine ; décider ; entscheiden: ויהי המלך עבר והוא (הנביא המתחפש) צעק אל המלך ויאמר עבדך יצא בקרב המלחמה והנה איש סר ויבא אלי איש ויאמר שמר את האיש הזה אם הפקד יפקד והיתה נפשך תחת נפשו או ככר כסף תשקול ויהי עבדך עשה הנה והנה והוא איננו ויאמר אליו מלך ישראל כן משפטך אתה חרצת (מ"א כ לט-מ), ועי' עוד חרץ. — ופעול חרוץ, חרוצים, דבר חרוץ, מחלט, שלם: כי אם יהיה עמך ישראל כחול הים שאר ישוב בו כליון חרוץ [1]) שוטף צדקה (ישע' י כב). — ובמשמ' קבוע במדה: אם חרוצים ימיו (של האדם) מספר חדשיו אתך חקו עשית ולא יעבר שעה מעליו ויחדל עד ירצה כשכיר יומו (איוב יד ה-ו). — ועכר: בשעה שברא הקב"ה את עולמו חרץ ימיו של כל אחד ואחד (תנחומא בחקותי א). — ג) *במשמ' העקרית, עשה חריץ, חתך, סריטה: גבי שבת חפר חרץ נעץ אינו חייב אלא אחת (ירוש' שבת ז ט ד). החופר החורץ הנועץ המדייר המעדר המזבל (שם). ת"ר חרוצים היו קרשים וחלולים היו אדנים (בבלי שם נח:). והיה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן (בריתא דמלאכ' המשכן א). לפיכך אין חורצין חריץ בעת שסותמין (ר"ת ערוב' קא.). מליאה (המגירה) פגימות וכשרוצים לחתוך קורה לשנים מוליכה ומביאה על גבה והפגימות חורצות אותה עד סופה (ר"ש כלים יג ז). — ואמר המליץ: קללות נמרצת, גדירות פורצת, כמורג חורצת, גבעות עם הרים (תשו' תלמידי דונש על תלמידי מנח').

— נפע', נחרץ, נחרצה, נחרצת, — א) שחרצו את הדבר והחליטוהו, וכמו שם, נחרצה, דבר חרוץ, שאין לשנותו, שלא ישאר אחריו כלום: כי כלה ונחרצה אדני יי' צבאות עשה בקרב כל הארץ (ישע' י כג). אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי מאת אדני יי' צבאות על כל הארץ (שם כח כב). — כלה ונחרצה נתכה עליו, באה עליו כליה ושמד: ועד כלה ונחרצה תתך על שומם (דני' ט כז), ועי' כלה. — נחרצת, מלחמה נחרצת: ועד קץ מלחמה נחרצת [2]) שממות (שם כו). — ב) *במשמ' העקרית: בתולת הארץ כל שלא נחרץ בה מימיה (ירוש' נדה

[1]) בכפילת הלמד כמו אמלל, ולא נתברר לי איה מצא בעל צ"ד פעל זה.
[2]) עי' הערה לחרבש.
[3]) כמו חכמת ודעת (ישע' לג ו), עזרת, ועוד.
[4]) עי' למעלה בהערה לערך א.חרוץ ולהשרש חרע.
[5]) אמרו החכמים הקדמונ' כי עקר משמ' של שרש זה בלשונ' השמיות היא תנועה, והחדשים אמרו שמשמ' היא חתך וחפר, וכן באשור' וארמ', וגם בערב' משמש שרש זה במשמ' דומה קצת למשמ' בעבר' בענין סריטה על העור וכדומה.
[6]) עי' הערה להשרש. — [7]) מליצה מיוחדה לעברית. ואמרו הקדמונ' שפרושו הניע לשונו, וכן הירונ' mutiet, והחדשים אמרו שהוא במשמ' חדוד. — [8]) י"א שזה שבוש במקום כלב. — [1]) המליצה פה קצת קשה ולא טבעית. — [2]) בקצת ספרים ח בשוא פשוטה.

א מט). כל עצם שבגלוי שנחרץ בו חריץ הרי זה מום והוא בכלל חרוץ האמור בתורה (רמב"ם, ביאת המקדש ז יא). — ואמר המשורר: נמשלים הארצות לשוממות נחרצות, נחרצות כזקנה, אלמנה אביונה (ראב"ע, אל אחד).

— הפע', *הֶחֱרִיץ, — גזר כליה על: זרע קדש הֶחֱרִיץ, חכמו קלי מרוץ, גזור אצבע קרוץ, כותב כתובת פרוץ (יוצ' שבת א חנכה, אין צור).

ג. חָרַץ, ממנו ב. חָרַץ, ג. חָרוּץ, *חֲרִיצוּת.

ב. חָרַץ, פ"ע, עת' יֶחֱרַץ, — חָרַץ האיש, הזדרז והתאמץ והשתדל לעשות דבר, eifrig tun ; faire avec zèle ; be strenous : ויהי בשמעך את קול צעדה (של הפלשתים) בראשי הבכאים אז תֶּחֱרָץ כי אז יצא יי' לפניך להכות במחנה פלשתים (ש"ב ה כד). — והשתמשו בו בספרות המאוחרת במשמ' זו: חשבונו עם נפשו על מה שיש ביכלתו ממעש' העבודה ולהרגיל בה ולהתמיד עליה וירוץ ויחרץ לעשותה עד שתשוב לו למנהג (ר"י א"ת, תו"ה, תכב' הנפ' ג). ותראה האחד יחרוץ כל ימיו לרכוב האניות ולדרוך בציות לקבוץ הממון ואינו מניח עצמו לישן והוא כולי לנפשו כ"ש לאחרים (מבחי' האורות, ג). — וְחָרַץ על דבר: הלא תקיץ אחי ותראה חסרון מה שחרצת עליו ומהרת אליו להעמיד גופך על ענינו (ר"י א"ת, תו"ה, תכב' הנפש ג). — ואמר המשורר: אשרי אדם יתאזר עז, גם ללחום עם יצרו חָרַץ (ר"י חריזי, הענק ג). — והמליץ אמר: בני בטח ביי' ואל תרשע הרבה חרץ ואל תבטול (אסף כ עו א). חרץ למלא מחסורך ואל תיגע אך למותר (שם ג). — ובמשמ' מצא אמץ לב לעשות דבר: אם תראה (האלמנה) יעשו דין יתום אז תחרץ לצאת גם היא באומרה כי גם כן יעשו דינה (ר"מ אלשיך, איוב כט יג).

— הפע', *הֶחֱרִיץ, — השתדל: אדון הרופאים גלינוס אשר דבר בארוכה ומשתדל ומחריץ ברפואות החלאים תמיד (מוסר הרופא' מיוח' לר"י ישראלי).

א.* חָרִיץ, ש"ז, מ"ר חֲרִיצִים, — א) חתך ושריטה: אין הזכרים (של הכבשים) יוצאין בעגלה שתחת האליה שלהן מפני שהוא עושה חריץ (ירוש' שבת ה ז ג). לא יגרר אדם את המטה את הכסא ואת הספסל ואת הקתידרה מפני שהוא עושה חריץ (שם ביצ' סוף ב). בתולות הארץ כל שלא נחרץ בה מימיה רשב"ג אומר כל שאין בה חריץ (שם נדה א מט). והיה עושה את האדנים (של המשכן) חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע (בריתא דמלאכ' המשכן א). — ובפרות: התמרים משיטילו שאור ר' חייה בר ווא אמר משיתמלא החריץ וכו' אם בשיתמלא החריץ נובלת היא אם משתפרוש גרעינה מתוך האוכל בשילה היא כל צורכה (ירוש' מעשר' א מח ד). — ובכליות וכדומה: חותך מן הכליות שלא במקום חריץ (הרוקח סי' תסה). — וסריטה: ומראה להם שמיר על פני הדיו כחריץ האות (רב"י סוט' מח:). — וֶרוח דק בין שתי שִׁנַּיִם וכדומה: ואם כתבן (את פרשיות התפלין) בעור והניחן בד' בתים צריך שיהא ריוח ביניהן וכו' ואם אין חרצם ניכר פסול' וצריך שיגיע החריץ למקום התפר (ס' ירא"ים, הירא"ה). — ומ"ר: חֲרִיצָיו (של שער המקדש) כגלגלו וצירי צריחו, ונשמע קולו כבקעת יריחו (סליח' ער"ה, תפלה תקח). — ב) *בהשאלה, כמשמ' כליה והשמדה: דרך קשתו וכלה בחריץ, ובברזל עִפֵּל שמי ערץ (ר"א קליר, קינ' לת"ב, איכה). נאקת חלל בכל דור בבליון וחרץ, סורו טמא קראו למו כטומאת השרץ (שם, אלה אזכרה). דין כהנים לשמור בנגע הצרעת פן יקוץ בהרת בקרץ, דופי טומאת הארץ פן תטמא ואפקוד עונה בחרץ (אזהר' לר"י ברצלוני, אספרה). עלי זה הפרץ, לכלה ולחרץ, כשכור נע ארץ, ורגזו ההרים (דונש על תנח', לדורש החכמות). וקרני כל מתי און יגדע ושמם בעפר ארץ מדושה, וייגע מעשות חרץ יגעים בימיו מצאה נפשם נפישה (רשב"ג, הלפור או דרור). ושת בהם תבל, תלויה בחבל, ושת תלה סבל, במאזני מישרים, ובמרוצת מרץ, ירוצון מֶחֱרֶץ, להעמיד תל ארץ, יצוקה מעפרים (הוא, תחלת החכמה). יראה וחלה מתנאה הארץ, יזמה פן תהפך לתהו בחרץ (יוצר ב' בבוע', בלמים). פדה דבקיך מחרץ וכלוי, פלטם מצורר ותנם לעלוי (סליח' ה' עב"ית, אזון תחן). וידידים פליטי חרץ, נגינתם יפצחו במרץ, בלי צוחה ובלי פרץ (זמיר' למוצ"ש, במוצאי). ועליו נגזר חרץ וקרץ משמי ערץ וגופו השלך אל ארץ אחרת כיום (ראב"ע, האספו מבכילים). כי ממקומם נוסעים רגלים ויבאו להלחם בחרץ וכלה (הוא, אביר בקולי). יום לכלה וחרץ, יקום שוכן שמי ערץ, למען הרגיע את הארץ (רמב"ע, תוכחה, התבוננו ודעה). כי אז הגוף במורד והולך

לחרץ וכלה ויורד מטה מטה והנפש למעלה (המבק׳ לרס"ע פלקיירא). אוי ואבוי להם ביום הקרץ וכו׳ יום יעשה משפט בזעם חרץ (יסו"ע לר"מ זכות). נתן אתן את מצרים לכלה ונחרץ, על כי בעמי פרצו פרץ (ר"י נאגארה, אלהים דבר). שוכן גבהי רום שמי ערץ, בזרוע עזו תולה ארץ, פדה עמך מחרץ (הוא, יפלאו זמירות). קדוש ונורא ישימהו בפרץ, ודגה לרוב בקרב הארץ, יכלו משנאיו ואויביו בחרץ, ולטוב מעשה ימהר וירץ (סמא"ל, פזמונ׳ למילה, למבוא רננים). נפלו (המלאכים) לארץ, ויצעקו אל אל התפרוץ פרץ, נא על טלה חלב התגזור חרץ, אי אהבת אורח בבן חטבת (שם, סליח׳ לר"ה, חסדך). — ובמשמ׳ החלטה: פרצו (ישראל) ליושב בארץ (מצרים) ובני נוף חרצו חרץ לאכול עניים מארץ (רסע"ג, אזכיר נפחד). במדת הדין התחיל לבראותו (את האדם) לאחוז בחרץ המשפט (מחז׳ ויטרי, פתרון נשמת). ודקדקתי עמהם עדו כחוט השערה, במדתו של אלהים הדין והמשפט והחרץ והשורה (שם).

ב. חָרִץ, ש"ז, — כמו חָרִיץ: חרץ הוא מקום שפעמים מתקבצים בו מים ושוהין בו ימים רבים ואינן ראויים לא לשתייה ולא להסתפק מהם ופעמים שריחן רע ואפילו לטבילה אינן ראויין (המלי׳ לר"ש כר"ש 29).

חַרְצֹב[1], ש"ז, מ"ר חַרְצֻבּוֹת, — א) קשר ואגד, Band ; lien : הלוא זה צום אבחרהו פתח חַרְצֻבּוֹת רשע התר אגדות מוטה ושלח רצוצים חפשים (ישע׳ נח ו). ומ"י בהשאלה, במשמ׳ אגודה, קבוץ: פתרון ספר האמונות וחרצב הבינות ממליצת מפענח צפונות (כראש תרג׳ או"ד, מיות׳ לכרכיה הנקדן). — ואמר המליץ: קומה יי׳ עזור את משפטך קשר למו חרצב וירבצו בחוגימו (רסע"ג, גוף ספר הגלוי). — ב) בהשאלה, יסורים, Qualen ; tourments ; pangs : כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה כי אין חרצבות[2] למותם ובריא אולם (תהל׳ עג ג-ד). — ואמר הפיטן: סבוני תחלואים ולמותם אין חרצב, ונחנו מה אלהים אם לא תביט צור חצב, הלא בצדקו אני נצב, עליך מן הבקר (תפלת השחר, יוה"כ, כגי עמי). — והשתמשו במשמ׳ זו בספרות המאוחרת: (מי שהכניס עצמו להנזר בפרישות כבר הכניס נפשו ביסורין) וחולי נפשי וגשמי כי נפשו עליו תאבל ואדמתו תשם בחרצבות יסוריו (קול יהודה, כוזרי ג א).

***חִרְצֵב**[1], פ"י, — חִרְצֵב את פלוני לדבר, הביאהו לידי זה, הכריחהו לסבול הדבר, unterwerfen ; assujétir à ; subject to : לא הורדתם לאין ולא חרצבתם[2] ליסורין ובריא אולם לפיכך הם בריאים כאולם (תנחומא מצורע יא).

— נתפ׳, נִתְחַרְצֵב בדבר, — נקשר ונאחז ונקבע בו: איך תתיצב אמונתנו במחשבתנו ותתחרצב בלבנו (תרג׳ או"ד ד, מיות׳ לכרכיה הנקדן).

---

[1]) הסכימו החדשים שמלה זו דומה להמלים הערב׳ חצ׳רב, חצ׳רם a) שמשמ׳ שתיהן קשר וחזק את החבל, למשל היתר אל הקשת, ואמרו שמשמ׳ הצער והיסורים נסתעף ממושג הקשירה. אך הסתעפות זו איננה טבעית ביותר, ואולם לא מצאו החכמים מלה דומה לזו במשמ׳ יותר קרובה למושג היסורים, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) אין התרגומים הקדמונ׳ מסכימים בתרגום מלה זו כאן. השבעים תרגמו במשמ׳ מאון ודחייה. ת"י: ארום ליתיהון תוהין ומצטערין מטול יום מיתתיהון. הירונ׳ במשמ׳ ראיה והבטה והשקפה, וכענין זה הפשיטא: מטול דלית סכא למותהון. רסע"ג: ואמר בפתרון כי אין חרצבות למותם כי אין קשר לשחתם ואומרין אולי יהיו בריאים (תשו׳ דונש על רסע"ג קכו). וממשמ׳ זו של קשר בהשאלה לענין צער ויסורים גזרוה שאר הקדמונ׳. מנחם: פתח חרצבות רשע כי אין חרצבות למותם לשון אסירות הם וכה פתרון אין חרצבות למותם לפי הענין הפושעים והמורדים עושי רשעה הנאספים מהם [נ"ה והנואפים הם] על ערסותם ימותו לא לקוחים למות ולא אסורים בזקים ולא תפושים בכבל ולא מוגשים לנחושתים לא יקרה להם מקרה זה ולא נלכדים באחד מאלה כי בשלום ימותו. ע"כ. ריב"ג: חרצבות רשע קשריהם הקשים ור"ל הצרות המביעות מהם והמצוקות הקשות שבאות מחמתם וכמוהו כי אין חרצבות למותם. ע"כ. רש"י: לשון אסיר׳ כמו פתח חרצובות רשע מתירי כבלי רשע שאוסרין בהם העניים אף כאן אין יסורין למיתתם שמתים כשהם בריאים ואולם בלי יסורין. ע"כ. ראב"ע: חרצובות כמו אגודות ויתכן כי טעם שמיתתו בלא נגעים ותחלואים ויגעים וחרצובות כאילו אין לנפשם קשורים עם גופם. ע"כ. וכענין זה רד"ק: חרצבות רשע קשרים ואסורים וכן אין חרצבות למותם כלומר שלא יבואו להם יסורים ותחלואים רבים בעת מותם כי במהרה ונחת ימותו. ע"כ. ובגמ׳ (שבת לא:) דרשו מלת חרד ועצב: לא דיין לרשעים שאינן חרדין ועצבין מיום המיתה אלא שלבם בריא להן כאולם.

[1]) עי׳ הערה להשם חרצב. — [2]) במד"ר (ויקר׳ יז) הגרסה צביתים.

a) חצ׳רם

***חַרְצֻבִיָּה**, ש״נ, — כמו חַרְצֹב : ופשטום (את הנשים בשעת השמד) מכבודם והניחום ערום ועריה, ויצברום ויאספום יחד כמין חרצוביה, יונק שדי אמו ושפיר ושליה (קינה, אבא ככי, QGJD, III, 329).

חַרְצָה, ש״נ, מ״ר חרצות, — כמו ב.חרוץ : על דושם בחרצות הברזל את הגלעד (עמוס א ג).

***חַרְצִין**, ש״ז, מ״ר *חרצינים, — כמו חרצן : ומוציאין חרציניהם (פי׳ רסע״ג על ברכ׳ יג:).

***חַרְצִינָה**, — עי׳ *חרצנה.

חַרְצַן[1], שוו״נ, מ״ר חרצנים, — הגרעינים הפנימיים של הענבים, Weinbeerkern ; grain de raisin ; grape-stone : כל ימי נזרו (של הנזיר) מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים[2]) ועד זג לא יאכל (במד׳ ו ד). — ומצוי השמוש בו בתו״ם: החרצנים והזגין של גוים אסורין (ע״ז ב ד). וחייב על היין בפני עצמו ועל הענבים בפני עצמן ועל החרצנים בפני עצמן ועל הזגים בפני עצמן ראב״ע אומר אינו חייב עד שיאכל שני חרצנים וזגן (נזיר ו ב). הזורע חרצנים עם החיטין הרי זה לוקה ארבעים (תוספתא כלא׳ א יה). אכל הימנו (הנזיר מהאשכול) שני חרצנים וזגיו או שסחט ממנו כזית יין ושתה (בם מכות ה א). בראשונה היו ענבים מרובות ולא היו חרצנים חשובות ועכשיו שאין ענבים מרובות חרצנים חשובות (ירוש׳ דמאי א כא ד). מן החרצנים שהכנים (נח) עמו לתיבה נטל וזרע (תנחומא נח כ). שנותנין מים בחרצנין והוא מחמיץ ומרתיח לאחר זמן כיין התוסס והיינו תמד (רש״י פסח׳ מב:). החרצנים שבענבים נקראים בלשון יון גרגרתא (אסף 55). — ויחיד *חרצן : לעולם אינו חייב (משום כלאים) עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפלת יד (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ג). מן חרצן ומן זג לא הפר לה (נדר׳ פג.). אבל (הנזיר) חרצן לוקה שתים אכל זג לוקה שתים אכל חרצן וזג לוקה שלש (נזיר לח:). ומשקין בלועין בחרצן וזבין לחוץ (רש״י בילה ג.). החרצנים והזגים של התר שם זג וחרצן של התר עליהם (בו״ת תמת ישר׳ ל). — וגם *של תמר וכדומה : והחרצנים (של התמרים בטריפולי) אחר כי יודקו המה מספוא לגמלים (בכי״ע ב, טריפולי). והוא (התמר) מתוק ומימיו ובו חרצן קשה כקרן ועגול הנבקע מעט לארכו (תוה״א לבינהק, הלמחים יב).

***חַרְצָנָה**, ש״נ, — חרצן אחד : הענבים והאבשין משיבאישו וכו׳ והוא שתהא חרצנה שלהן נראית מבחוץ (ירוש׳ מעשר׳ א מח ד).

א.חרק[1]), ממנו א.חָרַק, *חריקה.

א.חָרַק[2]), פ״י, עת׳ יַחֲרֹק, יַחַרְקוּ, מקו׳ חֲרֹק, — חָרַק שֵׁן, חָרַק שִׁנָּיו על פלוני, וחרק בשניו עליו, —

[1]) בארמ׳ פורצן, בסור׳ פרצנא, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) עי׳ בהערה לערך זג שכבר בימי המשנה לא ידעו בודאות גמורה מה קראו לפנים חרצן ומה זג, ונפלגו בזה ר׳ יהודה ור׳ יוסי (נזיר ו ב), שר׳ יהודה אמר שהחרצנים הם החצוניים, ר״ל הקלפה הדקה, ור׳ יוסי סבר להפך, שהחרצנים הם הפנימיים, ר״ל הגרעינים, וכבר נזכר שם (נזיר לט.) שרב יוסף העיד שאונקלוס שתרגם חרצנים בפורצנין היתה דעתו כר׳ יוסי, ומ״מ יש לפקפק בדבר, מפני הטעמים המבוארים שם בהערה. ומלבד זה יש עוד טעם להכריע לדעתו של ר׳ יהודה מפני שהוא היה מדיק בלשונו והיה בן סמך כפרוש המלים עפ״י מה שהיה ידוע לו בקבלה ועפ״י שמוש הדבור, ופרושו של ר׳ יוסי הוא חשוד עוד שהיא סברתו עפ״י הדמיון עם השם זוג של בהמה, ואין סברה זו יכולה להכריע נגד המקובל, ועוד יש לו לר׳ יהודה סיוע מהתרגומים הקדמונ׳ השבעים והירונ׳, ואעפי״כ, השם פורצן בארמ׳ שאין בו ספק שהכונה בו להגרעינים, וכן בסור׳ פרצנא במשמ׳ זו, הוא סעד למשמ׳ זו של המלה הדומה לה חרצן. ועוד יש קצת סמך לזה ממה שבא חרצנים במ״ר וזג במ״י. גם קדמוני המפרשים שלנו חלוקים. רסע״ג תרגם פ׳רצן, ולא מצאתי מלה זו בהמלונים הערבים באחת המשמעות האלו. ריב״ג כרבי יהודה שהחרצנים הם הקלפה. הפרחון אינו מכריע. רש״י : הם הגרעינים. וכן גם רד״ק. ומשמוש הלשון בימי המשנה נראה ברור כי לפחות בזמן ההוא שמשה מלה זו בדבור הרגיל במשמ׳ שיחס לה רבי יוסי, שכן אמרו במשנה ותוספתא זרע חרצנים עם חיטים יחד, וכן השמוש במשק׳ הנקבה חרצנה, עי׳ זה, וכן נקבע השמוש בספרות. וקצת החדשים שהביאו לחרצן דמיון מהשם חצרם a) בערב׳ שהוא ראשית הענבים, צריכים הם לבאר גם את השם זג במשמ׳ זולת המשמעה שרגילים ליחס לו לפי ר׳ יהודה או ר׳ יוסי, אולי באמת כמו דעת דילמי שהוא לולבי הגפן או ראשי הפסיגים.

[1]) משותף לכל הלשונות במשמ׳ זו.

[2]) בערב׳ חרק a).

a) حِضْرِم

a) حرق

חכך שן בשן בדחיקה ונשמע מביניהם קול חד צרוד, knirschen; grincer (les dents); to gnash (the teeths), בפרט בכעס וקצף בכונה של קלס ולעג: פצו עליך פיהם כל איביך שרקו ויחרקו שן אמרו בלענו (איכ׳ ב יו). בחנפי לעגי מעוג חָרֹק עלי שנימו (תהל׳ לה יו). זמם רשע לצדיק וְחֹרֵק עליו שניו (שם לז יב). רשע יראה וכעס שניו יַחֲרֹק ונמס (שם קיב י). — ומצוי בסהמ״א: התחיל בלעם חורק שיניו עליו (על בלק) שהיה נפשו רחבה (מד״ר במד׳ כ). —*וחָרַק שניו מצער וכאב לב: (אומרים לרשע בעולם הבא) אם אין אדם מתקן לו מן הישוב מה יאכל במדבר מיד חורק שיניו ואוכל את בשרו (שם קהל׳, מעוות).

— פע׳, *חֵרֵק, מְחָרֵק, — כמו קל בנחץ הפעולה: אמר רשב״י התחיל (פרעה) מחרק עליהם שיניו ואומר נרפים אתם (מד״ר שמות ה). שבכל יום ויום היו אומות העולם מחרקין שיניהם ומרמזים בעיניהם (פסיק׳ רבתי, שוש אשיש).

— הפע׳, *הֶחֱרִיק: ספה וספה הביא עלי מעריק, ובלעגי מעוג שִׁני צר החריק, וכלה כחי בנאום ותם לריק (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, איכה תפארתי).

ב.*חרק[1], ממנו ב.*חַרְקָא, *חֶרֶק, *חָרוּק,

ב.*חָרַק, פ״י, — כמו א.חָרַץ משמ׳ ג, עשה חתך דק, ופעול חָרוּק, חֲרוּקָה, חֲרוּקִים, חֲרוּקוֹת, שיש בו חתך דק: כל ידות הכלים הקדוחות חבור ר׳ יונתן בן נורי אומר אף החרוקות (פרה יב ח). (קרנים) כרוכות חדורות וחרוקות (חול׳ נט:). והרי עז דחרוקות (קרניו) וחלבו אסור (שם). וכל שאין קרניו מפוצלות אם היו קרניו כרוכות בקרני השור וחרוקות בקרני העז (רמב״ם, מאכ׳ אסור׳ א).

א.*חֶרֶק[2], ש״ז, מ״ר חֲרָקִים, — כעין חתך דק, חריצה בגוף מהגופים: אם היו קרניו כרוכות בקרני השור וחרוקות בקרני העז ויהיה החרק מובלע בהן (רמב״ם, מאכ׳ אסור׳ א).

ב.*חִרֶק[1], חִרֶק, חִירֶק, ש״ז, — שם אחת התנועות הקוליות של הלשון העברית, שצורתה היא נקודה אחת, בנקוד הבבלי העליוני על האות כזה: אׄ, ובנקוד הטברני התחתוני תחת האות כך: אִ, וכל היהודים המערבים והמזרחים בלי הבדל הגברים אותו כמו קול i ברוב לשונות לעז: קמץ פתח חלם סגל חרק צרי שרק (גוף פי׳ יליר׳ לרסע״ג). שם הנקודות קמצה פתחה צרי סגול חלם שרק חרק[2] (דה״ע, סי׳ י). סגול אֶ חרק אִ שרק אוּ (ר״י חיוג, שער הנקוד). כי האות הנעה היא אשר יהגו בה באחת משבע תנועות ונקראות מלכים והם אָה ושמו קמץ וכו׳ ואִי ושמו חרק ואוּ ושמו חולם (שם). ואם תהיה (אות אהח״ע שאחרי שוא) בחרק תהיה גם היא לפניה בחרק (שם 5). ואמר בהעתקת החִרֶק[3] אל הצרי למני אשור שהוא בחרק הועתק אל צרי באמרו סורו מֵנִי דרך (תשו׳ דונש על רסע״ג 107). חלם חרק סגול פתח קטן פתח גדול צרי קמץ שרק (ריב״ג, רסאלת אלתנביה 276). ותנועת החירק למטה וכו׳ ומפני שבהוצאתו מן הפה נראה הקורא כחורק שיניו קראוהו חירק (ראב״ע, צחות א). בעבור היות החולם עליון והחירק שפל (שם). דע כי התנועות הם חמש וכו׳ הראשונה אָה ושמה קמץ גדול וכו׳ החמישית אִי ושמה חירק (רד״ק, מכלול, שער הנקוד). כי הצירי והסגול והחירק קרובים ויבא זה תמורת זה (שם, דקד׳ הפועלים). כי החירק והסגול הרי הם כתנועה אחת ותכבד קריאתם באחת (שם, הפעיל). תנועת השבר והיא החרק וצורתה אִי (רס״ע אבן דנאן, בספר השרשים כלו). והחרק אשר מחמש תנועות אלה תקרא חרק גדולה ולעולם תהיה עמה היוד במכתב (שם). בבוא יוד בחִירֶק[4] אל תסטה לדרך וו לבך (בשם קדמון ח).

1) לפי דעת הקדמונ׳ מן א.חרק. לפי דעת קצת (REJ, 1902, Avril 308) צריך לנקד חֶרֶק. אך הנקוד בשני סגול נהוג אצל הקדמונ׳, כמו שנראה בדברי דונש בן לברט המובאים בפנים. —2) עי׳ בהערה לערך חולם השערתו של למבד ומה שהעיר ע״ז פרופ׳ בכר. —3) כך בגוף הספר, ואין ספק שהוא עכ״פ נקוד קדמון, גם אם אין לנו ודאות גמורה שכך יצא מידי דונש. וכן בדקדוק ר״י חיוג תרגום ראב״ע, הוצ׳ דוקס, ג״כ אפילו אם אין לנו ודאות גמורה כי כך יצא מידו של הראב״ע, עכ״פ זה מזמן קדום, מזמן כתיבת הכ״י לפחות. —4) כך מנוקד בגוף הספר.

1) בערב׳ ח׳רק a) במשמ׳ קריעה. בארמ׳ חרק: ליחרוק ביה פורתא (שבת סז.).

2) בארמ׳ חירקא, מ״ר חירקייה: בעינן כרוכות חדורות וחרוקות והוא דמיבלע חירקייהו (חול׳ נט:).

a) خرق

א. חרר[1], ממנו חַר, חָרֵר, חֲרָרָה, ואולי גם חַרְחֻר.

חַר, חָר, פ״ע, עבר חָרָה, חָרֹתִי[2], עת׳ אֵחֹר יֵחֹר, יֵחֹרוּ[2]. — חר הדבר, נעשה חם מאד ונשרף, brennen, glühen; brûler; burn, glow: והעמידה (את הקדרה) על גחליה רקה למען תחם וחרה נחשתה (יחזק׳ כד יא). — והעצם בגוף בע״ח מחֹם הטבעי, במשמ׳ נתיבשה וכלתה: עורי שחר מעלי ועצמי חָרָה מני חרב (איוב ל ל). — ובמליצה, במשמ׳ כלה ונשמד: על כן אלה אכלה ארץ ויאשמו ישבי בה על כן חָרוּ[3] ישבי ארץ ונשאר אנוש מזער (ישע׳ כד ו).

— נפע׳, נָחַר נִחַר, עת׳ יֵחַר, — כמו קל: נָחַר מפח מאשתם עפרת לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו (ירמ׳ ו כט). הנה לאש נתן (עץ הגפן) לאכלה את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נָחָר היצלח למלאכה (יחזק׳ יה ד). כי כלו בעשן ימי ועצמותי כמוקד[4] נִחָרוּ (תהל׳ קב ד). הנה בהיותו (עץ הגפן) תמים לא יעשה למלאכה אף כי אש אכלתהו וַיֵּחָר ונעשה עוד למלאכה (יחזק׳ יה ה). הרבה העצים הדלק האש התם הבשר והרקח המרקחה והעצמות יֵחָרוּ (שם כד י). — ובהשאלה להגרון, נִחַר הגרון מצעקה וכדומה, נתיבש הגרון ונעשה הקול צרוד[5], heiser w; dev. enroué; bec. hoarse: יגעתי בקראי נִחַר גרוני כלו עיני מיחל לאלהי (תהל׳ סט ד). — נִחֲרוּ בִי, עי׳ חרה ועי׳ נחר.

חָרֵר[6], ש״ז, מ״ר חֲרֵרִים, — ארץ יבשה, שרופה מחֹם השמש, מדבר ישימון וכדומה, verbrannter Gegend; pays brûlé; sunburnt place: והיה (הגבר אשר יבטח באדם) כערער בערבה ולא יראה

1) בערב׳ חר a).

2) ר״י חיוג. — 3) בכל הספרים מלרע, וכבר פקפק בשביל זה ר״י חיוג אם הוא מן הכפולים או מנל״י, אמר בשער חרר וז״ל: וגם יתכן להיות משם על כן חרו יושבי הארץ. והתפלפל בזה הרבה ריב״ג (כרמל אלתקריב, 320) ובאר דעתו של ר״י חיוג שפקפק בזה מפני שהכפולים קצתם מלעיל כמו סבו, קלו, וקצתם מלרע כמו זכו, רכו, ודעתו של ריב״ג נוטה יותר לגזור על חרו שהוא מנל״י מן חרה. ואולם, בקצת כ״י חרו זה מלעיל (.Mich). — 4) יש מגיהים במוקד. — 5) בסור׳ חר במשמ׳ זו.

6) כך רד״ק, ונראה מן א.חרר.

a) حر

כי יבוא טוב ושכן חֲרֵרִים במדבר ארץ מלחה ולא תשב (ירמ׳ יז ו). — ואמר המשורר: וידיו יזלו גשמי נדבות עדי במקום חררים שם נהרים (ראב״ע, חדשים). אמנם מדינות בתבל כתרצה מאין דרוך רגלך בם כגלים, כאשר חרירי ישימון בעת כפך בם תנופף ישובון בגלים (רמב״ע, תרשיש א).

ב. חרר, ממנו א.חֹר, *חֵרֵר, *חָרָר, *חָרִיר.

***חֵרֵר**, פ״י, עת׳ יְחָרֵר, — עשה חֹר, נקב, durchlöchern; trouer; make holes: חור שחררוהו מים או שרצים (אהל׳ ג ז).

— פע׳, *חֹרַר, מְחֹרָר, — כמו קל בנחץ הפעולה: מה הקב״ה עושה (להצדיקים שמתו בחו״ל) מחרר לפניהם את הארץ ועושה אותן כנודות הללו והם מתגלגלין ובאין עד שמגיעין לא״י (תנחומא ויחי ו).

***חָרָר**, ש״ז, מ״ר חֲרָרִים, — כמו חֹר: חררי[1] המערה וסדקי המערה מטבילין בהם כמה שהם (מקוא׳ ו א). הנוד הזה אם יהיה בו נקב כחררה[2] של מחט כל רוחו יוצאה ממנו (מד״ר כהלת א).

***חֲרָרָה**, ש״נ, מ״ר חֲרָרוֹת, — א) עֻגַת לחם עֻגלה דקה אפויה ע״ג גחלים, Kuchen gebackt auf Kohlen; gâteau cuit aux charbons; cake: אין נותנין פת לתנור עם חשכה ולא חררה על גבי גחלים אלא כדי שיקרמו פניה מבעוד יום (שבת א י). הכלב שנטל חררה והלך לגדיש אכל החררה והדליק הגדיש (ב״ק ב ג). גם גדול נעשה להם (ליוצאי מצרים) בחררה שאכלו ממנה שלשים יום עד שירד המן (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ יד). חררה שטמנה בגחלים אם מגולה מקצתה נוטל ואם לאו אינו נוטל (תוספתא שבת טז י). (מי שידיו מסואבות) תוחב את החררה בכוש או בקיסם ואוכל עמה זית או בצל בתרומה (שם חגי׳ ג יב). אמר לו הקב״ה (למשה) מן חררה שהיא יוצא עמהן ממצרים מספיק להן שלשים יום (מד״ר שמות ג). כשיצאו ישראל ממצרים במדבר על חררה אחת יצאו ולא הרהרו על דרכיו (סד׳ אליהו רבה יז). — ומ״ר: כמו שאנו מטגנין במרחשת ספוגין וצפוחיות וחררות (בבלי הלק׳, ברכ׳ קנט). — ואמר הפיטן: טרם חומצה חררה חופזו לצאת בבישור

1) כך הגרסה במשנה עם גוף פרוש הערבי של הרמב״ם, ובנוסחא׳ חורי. — 2) כך במהדו׳ ד״ר תאודור, ובנוסחא׳: כחודו של מחט.

(יול׳ כ׳ פסח, הסירים). קטוף העסה בחררה קמוצה, רצופה בראשיהם שלא חמצה (יולר שבה״ג, המגה גדולה). — ומליצה, *עני המהפך בחררה, ר״ל שהוא עוסק בדבר המועט שיש לו: עני מהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו וכו׳ נקרא רשע (קדוש׳ נט.). — ואמר המשורר: ואיש זולתך בשדי תבונות כעני המהפך בחררה, לאור חצך יהלך כל משורר ורשת בלתך חנם מזורה (עמנ׳, מחבר׳ ח). — ודמיון לשנוי הפנים מכעס: א״ר אלעזר שנשתנו פניו (של דוד על הפרץ בעוזא) כחררה (מד״ר במד׳ ד). — ומליצה, *כלתה החררה, לא נשאר כלום: ולולי בחירי לוי שהיו להם כפרה, כי כבר כלתה החררה (יהוש׳ בעז, בהקד׳ למסור׳ התלמ׳). — ב) בהשאלה, דבר שיש לו צורת חררה: המעמר לכובעות ולכומסאות לחררה ולעמרים אין לו שכחה (פאה ה ח), ר״ל שבלים צבורים יחד בעגול כמו חררה. — ונסכת מתכת עגלה דקה: העושה כלים מן העשת ומן החררה ומן הסובב של גלגל (כלים יא ג). צלם של אבן היה נימוח (בשעת מכת בכורות במצרים) ושל עץ היה נרקב ושל מתכת היה נעשה חררה (מכי׳ בא ז). — ודם קרוש: בהמה גסה ששפעה חררת דם (בכור׳ ג א). לא זזו משם (מנהר אחד שרוח שרה עליו) עד שראו כחררת דם צף על המים (תנחומא קדוש׳ ט).

***חֲרָרָה**, ש״נ, — כמו חָרֵר: בבקרנו הכי נציץ ונחליף ולערב הכי נשכון חרירה, נזיר אחים ומי ראוי לעדן ועדן גן למי ראוי לדירה (עמנ׳, מחבר׳ ח).

א. חרש[1]), ממנו חורש, חריש, חָרָש, מחרשה, מחרשת, א.*חרישה.

חָרַשׁ[2]), פ״י, עת׳ יחרש, מקו׳ חרש, — חרש האכר את אדמתו, פתח את האדמה בכלי חד כדי לעשותה תחוחה ולהכשירה לזריעה, to plough; labourer; pflügen: לא תחרש בשור ובחמר יחדו (דבר׳ כב י). וימצא (אליהו) את אלישע בן שפט והוא חֹרש שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר (מ״א יט יט). הבקר היו חֹרשות והאתנות רעות על ידיהם (איוב א יד). את בניכם יקח (המלך) ושם לו במרכבתו וכו׳ ולחרש חרישו ולקצר קצירו (ש״א ח יא-יב). — והֹרש חורש, כמו שם: הנה ימים באים נאם יי׳ ונגש חורש בקוצר ודרך ענבים במשך הזרע (עמו׳ ט יג). הכל היום יחרש החֹרש לזרע (ישע׳ כח כד). — ומליצה: חרשתם רשע עולתה קצרתם אכלתם פרי כחש (הוש׳ י יג), לאמר עשיתם מעשה רשע. כאשר ראיתי חֹרשי און וזרעי עמל יקצרהו (איוב ד ח). — ומשל, חרש בעגלתו של פלוני, השתמש בדבר של פלוני: ויאמר להם (שמשון להפלשתים שע״י דלילה נודע להם החידה שלו) לולא חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי (שופט׳ יד יח). — ובהשאלה, חרש על פלוני דבר, זמם, חשב: אל תחרש על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך (משלי ג כט). — ומצוי בתו״מ: כמה יהא חורש בתלמי הרביעה אבא שאול אומר כדי שלא ישייר רובע לבית סאה (כלא׳ ב ג). עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית ב״ש אומרים כל זמן שהוא יפה לפרי (שבי׳ א א). עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית עד שתכלה הליחה כל זמן שבני אדם חורשים ליטע במקשאות ובמדלעות (שם ב א). לא ימכור לו פרה חורשת בשביעית (שם ה ח). אבות מלאכות ארבעים חסר אחת הזורע והחורש והקוצר והמעמר וכו׳ (שבת ז ב). לא יאמר לו חרוש עמי בגריד ואני אחרוש עמך ברביעה (ב״מ ה י). השוכר את הפרה לחרוש בהר וחרש בבקעה אם נשבר הקנקן פטור (שם ו ד). קונם שדי שאיני חורש בה לעולם (נדר׳ ד ו). לא יחרוש אדם בפרתו בלילה וישכירנה ביום (ירוש׳ דמאי ז כו:). שהיו חורשין (במשכן) ליטע סממנין (שם שבת ז ט ד). ירד (אבא יהודה) לחרוש בהוך חצי שדהו עם כשהוא חורש בתוך חצי שדהו שקעה פרתו ונשברה (שם הור׳ ג מח.). התחיל לתקוע תקיעה ראשונה (בע״ש) נמנעו העומדים בשדה מלעדור ומלחרוש ומלעשות כל מלאכה שבשדות (שבת לה:). בשעה שברא הקב״ה את אדם הראשון השליטו על הכל הפרה היתה נשמעת לחורש והתלם נשמע לחורש כיון שחטא אדם מרדו עליו הפרה לא היתה נשמעת לחורש והתלם לא היה נשמע לחורש (מד״ר ברא׳ כה). הרי שחרשת וזרעת ועדרת וכו׳ אם אין הקב״ה מוציא לך מטרות שתזרה מהיכן אתה חי (שם ויקר׳ כח). — ואמר המשורר: אשר היתה סגורה מפנינים כמו סלע אשר אינה חרושה, עדי פתח סגוריה ותפש טמוניה והוציא כל רכושה (רשב״ג, הצפור). — ובהשאלה,

[1]) בערב׳ חרת׳ a), בארמ׳ וסור׳ חרת.
[2]) עי׳ הערה להשרש.

a) حرث

בענין בעילת אשה[1]) : ר׳ יוסי בן חלפתא ייבם את אשת אחיו חמש חרישות חרש וחמש נטיעות נטע ודרך סדין בעל (ירוש׳ יבמ׳ ח כ:). שהיה (ער בכור יהודה) חורש בגנות ומערה לאשפות (מד״ר ברא״ש פה). כלום הלך יעקב אצל לבן אלא בשביל רחל כל החרישות שחרשתי באמך לא ברחל הייתי ראוי לחרשן (שם לח).—ובמליצה במשמ׳ ענוי ואכזריות: על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם (תהל׳ קכט ג), ענו אותי והתאכזרו בי. — ואמר המשורר : נפתה בתענוגיו הלא יבין כי הזמן חורש עלי גב הוא (ר״י חריזי, תחכ׳ ג). לי ישקוד לדרשי, מכף משדדי וחורשי, להרביצני בנוה מדרשי (יול׳ ב׳ פסח, אפיק).

— נפע׳, נחרש, עת׳ יחרש,—נחרש השדה, חרשו אותו, ותחרש האדמה שדה, כמו שדה, לעשותה לשדה : לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עיין תהיה (מיכ׳ ג יב). — ובתו״מ : בי״ז בתמוז נשתברו הלוחות וכו׳ ונלכדה ביתר ונחרשה העיר (תענ׳ ד ו). לא ניטעת ולא נזרעת ולא נחרשת (תוספתא נגע׳ ו ב). — ואמר הפיטן : נשחטים נשפטים בידי אדונים קשים, ביד הגרים נחרשים ולאדומים נכבשים (סמח״ל, סליח׳ לו״ג, חי בכל).

— הפע׳, החריש, — החריש על פלוני, כמו חרש : וישמע שאול את כל העם למלחמה לרדת קעילה לצור אל דוד ואל אנשיו וידע דוד כי עליו שאול מחריש הרעה (שופט׳ כג ח-ט).

ב. חרש, ממנו ב.חרש, א.חרש, חרשת.

ב. חרש, פ״י, בינ׳ חורש, — חרש ברזל, נחשת, אבן ועץ וכדומה, פעל אותו באש, בכלי מלאכה ונתן לו הצורה הרצויה לו, bearbeiten; travailler fabricate : כל חורש נחשת וברזל (ברא״ש ד כב). וישלח המלך שלמה ויקח את חירם מצר וכו׳ ואביו איש צרי חורש נחשת וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת לעשות כל מלאכה בנחשת (מ״א ז יג-יד).— ואמר המשורר : תהי לעד תהלתו שמורה ועל שמיר בעט ברזל חרושה (רשב״ג, הספור).

א. חרש[2]), ש״ז, סמי׳ חרש, מ״ר חרשים, — מי שחורש בעץ, באבן, בברזל ובנחשת וכדומה, artificer; artisan; Arbeiter : מלא אתם (אלהים) חכמת לב לעשות כל מלאכת חרש וחשב ורקם (שמות לה לה). וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל כי אמר פלשתים פן יעשו העברים חרב או חנית (ש״א יג יט). והוא (העגל שעשו להם לעצבים) חרש עשהו ולא אלהים הוא (הוש׳ ח ו). כי עץ מיער כרתו (את הפסל) מעשה ידי חרש במעצד (ירמ׳ י ג). הפסל נסך חרש וצרף בזהב ירקענו וכו׳ עץ לא ירקב יבחר (לפסלו) חרש חכם יבקש לו להכין פסל לא ימוט (ישע׳ מ יט-כ). ויחזק חרש את צרף מחליק פטיש את הולם פעם (שם מא ז). הן אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו (שם נד יו). מעשה חרש אבן פתוחי חתם תפתח את שתי האבנים (שמות כח יא). חרש ברזל (עשה) [ב]מעצד ופעל בפחם וכו׳ ובמקבות יצרהו וכו׳ חרש עצים נטה קו יתארהו בשרד יעשהו במקצעות ובמחוגה יתארהו ויעשהו כתבנית איש (ישע׳ מד יב-יג). ויעשו להם מסכה מכספם כתבונם עצבים מעשה חרשים כלה (הוש׳ יג ב). ויתנו אתו (את הכסף) לעשי המלאכה אשר בבית יי׳ לחזק את בדק הבית לחרשים ולבונים ולגדרים (מ״ב כב ה-ו). וישלח חירם מלך צר מלאכים אל דוד ועצי ארזים וחרשי עץ וחרשי אבן קיר ויבנו בית לדוד (ש״ב ה יא). ויוציאהו (את הכסף המתכן) לחרשי העץ ולבונים העשים בית יי׳ (מ״ב יב יב). מי יצר אל ופסל נסך לבלתי הועיל הן כל חבריו יבשו וחרשים[1]) המה מאדם (ישע׳ מד י-יא).—ובמשנה, לחרש עץ: טומנין בכסות ובפירות בכנפי יונה ובנסורת של חרשים ובנעורת של פשתן (שבת ד א). נתן לחרש שידה תיבה ומגדל לתקן וקילקל (ב״ק ט ג). — חרשי משחית, עי׳ משחית. — חרשי צירים, עי׳ ציר.

ב. חרש, ש״ז, מ״ר חרשים, — א) כשוף : שר חמשים ונשוא פנים ויועץ וחכם חרשים ונבון לחש (ישע׳ ג ג). — ב) מכשף : ושריה הוליד את יואב אבי גיא חרשים כי חרשים היו (דהי״א ד יד).

חרש-עץ, ש״ז,—שם מין עוף, Specht; pic woodpecker : חרשי עץ חרטומם על הרוב

— [1]) כך גם בערבית.

[2]) משקל גנב. וכן גם בכנעני׳ חרשם : לחרשם אש בעל אשתת אבן (כתב׳ כתים), ובעברית : להחרשים אשר עשו יסודות האבן.— [1]) כבר הגיהו קצת החדשים וחרשיו, וזה יותר מקביל לחבריו שקצת החדשים קוראים חבריו בחית חלומה, ועדין אין המליצה „המה מאדם״ מיושבת. ואולי היה כתוב הם אדם ונכפל אח״כ הם ונחלק אח״כ הם השני לשתים המה—מאדם.

ישר ולא עב וארכו במדה מסביב נחיריהם נוצות דקות רגליהם קצרות ומאכלם רמשים (תוה"א לב"יהק, העוף קכב).

ג. חרש, ממנו חֵרֵשׁ, ג. חָרַשׁ, ב. *חֵרִישָׁה, *חֵרֶשֶׁת, *חֵרְשׁוּת.

חֵרֵשׁ, ת"ז, מ"ר חֵרְשִׁים, — מי שיש לו מום באזנו ואינו שומע, tauber ; sourd ; deaf : מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור (שמות ד יא). לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשל (ויקר' יט יד). ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו (תהל' לח יד). אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה (ישע' לה ה). הוציא עם עור ועינים יש וחרשים ואזנים למו (שם מג ח).—ובמליצה להפלגת הפלא, החרשים ישמעו : ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר ומאפל ומחשך עיני עורים תראינה (שם כט יח). — ובהעברה, למי שאינו רוצה לשמ"ע : החרשים שמעו והעורים הביטו לראות מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח (שם מב יח-יט). — פתן חרש, עי' פתן. — ובמשנה : ח ר ש המדבר ואינו שומע וכו' ח ר ש שדברו בו חכמים בכל מקום שאינו לא שומע ולא מדבר (תרומ' א ב). נתפקחת ה ח ר ש נשתפה השוטה והגדיל הקטן (ב"ק ד ד). מעשה בבניו של ר"י בן גודגדא שהיו ח ר ש י ם והיו כל טהרות שבירושלם נעשין על גבן (תוספתא תרומ' א א) שני אחין ח ר ש י ן נשואין שתי אחיות פיקחות (שם יבמ' יג ח). כשילדה אמנו שרה כל העקרות נפקדו עמה וכל ה ח ר ש י ם נתפקחו וכל הסומים נתפתחו (פסיק' דר"כ, שוש אשיש). אמר להם יהושע (למרגלים) עשו עצמכם ח ר ש י ם ואתם עומדים על רזיהם (מד"ר רות, רבי סימון).—ואמר המליץ: כאוטם אזן ח ר ש באדם אין (רמח"ל, מגדל עז ב ב).—ומשל : הסומא לא ישפוט על הצבע ו ה ח ר ש על השיר (ר"ע מן האדומים, מא"ע, אמרי בינה טו).—ובהשאלה, *בְּצַק הַחֵרֵשׁ, קשה, שאינו תפוח : בצק ה ח ר ש אם יש כיוצא בו שהחמיץ (פסח' ג ב).

ג. חָרַשׁ, פ"ע, עת' יֶחֱרַשׁ, — א) היה חרש : יראו גוים ויבשו מכל גבורתם ישימו יד על פה אזניהם תחרשנה (מיכ' ז יז). — ב) שתק, לא דִבֵּר, עבר בשתיקה על דבר, לא עשה כלום נגד זה, schweigen, garder le silence; keep silence : ראיתה יי' (את מעשי האויב) אל תחרש אדני אל תרחק ממני (תהל' לה כב). אלהים אל דמי לך אל תחרש ואל תשקט אל כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש (שם פג ב-ג). אלהי תהלתי אל תחרש [1] כי פי רשע ופי מרמה עלי פתחו (שם קט א-ב). — וחרש לדבר, לדמעות וכדומה : שמעה תפלתי יי' ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש כי גר אנכי עמך (שם לט יג). — וחרש מן פלוני, הניח את פלוני ולא חש לעזרתו : אליך יי' אקרא צורי אל תחרש ממני פן תחשה ממני ונמשלתי עם יורדי בור (שם כח א).

— הפע', הֶחֱרִישׁ, הֶחֱרַשְׁתִּי, אַחֲרִישׁ, הַחֲרֵשׁ, — א) היה חרש, לא שמע : ובני בליעל אמרו מה ישענו זה (המלך שאול) ויבזהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש (ש"א י כז), ר"ל כאלו היה חרש, כאלו לא שמע כלום. — ב) שתק, לא דבר כלום : ויעקב שמע כי טמא (שכם בן חמור) את דינה בתו ובניו היו את מקנהו בשדה והחריש יעקב עד באם (בראש' לד ה). והאיש משתאה לה מחריש לדעת ההצליח יי' דרכו אם לא (שם כד כא). ויצעקו בני ישראל אל יי' (כאשר ראו כי מצרים רודפים אחריהם) וכו' ויאמר משה אל העם אל תיראו וכו' יי' ילחם לכם ואתם תחרשון (שמות יד י-יד). והחרישו העם (כששמעו את חרופי רבשקה) ולא ענו אתו דבר (מ"ב יח לו). ויחרישו ולא ענו אתו דבר (ישע' לו כא). ויאמר אליהם הכהן מה אתם עשים ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך ולך עמנו (שופט' יח יח-יט). הקשב איוב שמע לי החרש ואנכי אדבר אם יש מלין השיבני דבר כי חפצתי צדקך אם אין אתה שמע לי החרש ואאלפך חכמה (איוב לג לא-לג). ויאמר אליה אבשלום אחיה (אל תמר) האמינון אחיך היה עמך ועתה אחותי החרישי אחיך הוא (ש"ב יג כ). הורוני ואני אחריש ומה שגיתי הבינו לי (איוב ו כד). למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו (חבק' א יג). חושך אמריו יודע דעת וקר רוח איש תבונה גם אויל מחריש חכם יחשב אטם שפתיו נבון (משלי יז כז-כח) מי יתן החרש תחרישון ותהי לכם לחכמה (איוב יג ה). תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דפי אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך (תהל' נ כ-כא). ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שוה בנזק המלך (אסת' ז ד). כי אם החרש תחרישי

[1]) בקצת ספרים ר קמוצה.

בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו (שם ד יד). — ועם לו אחריו, החריש לפלוני, לא ענה על דבריו, לא ערער עליהם: ואשה כי תדר נדר ליי' וכו' ושמע אביה את נדרה ואסרה אשר אסרה על נפשה והחריש לה אביה וקמו כל נדריה (במד' ל ד-ה). ושמע אישה (את נדרה) והחריש לה לא הניא אתה וקמו כל נדריה (שם יב). ואם החרש יחריש לה אישה מיום אל יום והקים את כל נדריה וכו' הקים אתם כי החרש לה ביום שמעו (שם יה). — והחריש אל פלוני, במשמ' לא דבר ונטה אזן קשבת לדבריו: החרישו אלי איים ולאמים יחליפו כח יגשו אז ידברו יחדו למשפט נקרבה (ישע' מא א). — והחריש ממנו, שתק והניח אותו ולא ספרו דבריו: ויבאו כל השרים אל ירמיהו וישאלו אתו ויגד להם ככל הדברים האלה אשר צוה המלך ויחרשו ממנו כי לא נשמע הדבר (ירמ' לח כז). — ובמשמ' שתק והניח לו לדבר: החרישו ממני ואדברה אני ויעבר עלי מה (איוב יג יג). — והחריש במשמ' נמנע מלעשות כלום, לא הזדרז לעשות הדבר הראוי: ויהי כל העם נדון בכל שבטי ישראל לאמר המלך הצילנו מכף איבנו וכו' ועתה למה אתם מחרישים להשיב את המלך (ש"ב יט י-יא). — והחריש מפלוני במשמ' זו, נמנע ולא הזדרז לעשות לטובת פלוני: ויאמרו בני ישראל אל שמואל אל תחרש ממנו מזעק אל יי' אלהינו ויושיענו מיד פלשתים (ש"א ז ח). — ובספרות המאוחרת: אל דמעתה של הגר לא החרשת על דמעתי אתה מחריש (מד"ר בראש' נג). — ואמר המשורר: לא אחריש עד אחרוש שירי על לוח לבב תבל לבל ימחק (רבנ"ג, אולי דמעות). נאם אזן לעין החרש נא ומה תוכל ולך צרך לאורים (ראב"ע, חדבים). — ואמר החכם: אם לא תהיה משכיל יודע לדבר היה שומע יודע להחריש (מוסרי הפלסופ' א יד). — והחריש ממנו: ויאמר לי כי יש לו טעם ואני החרשתי ממנו ולא שאלתיו (ראב"ע רות ב יז). — ג) פ"י, החריש את פלוני, עשה שיחריש: הרב דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק בדיך מתים יחרישו [1]) ותלעג ואין מכלם (איוב יא ב-ג). — והחריש את הדבר, במשמ' כבש אותו תחת לשונו, לא ספר אותו: לא אחריש [1]) בדיו ודבר גבורות וחין ערכו (איוב מא ד).

— [1]) פקפק רד"ק ואמר: גם הוא פועל עומד ופירושו לבדיך מתים יחרישו שעושים עצמם כחרשים בשמעם כזביך. ע"כ. ורוב החדשים משבשים את הכתוב ומגיהים לבדיך, לבדיו, וכדומה, אך לפי הנוסחה המסורה הפעל החריש משמש גם כמו פעל יוצא.

— נתפ', *נתחרש, — נהיה חרש: פקח ונתחרש וחזר ונתפקח פתוח ונסתמא וחזר ונתפתח (גיט' כ ו). האשה שנתחרשה יוצאת והאיש שנתחרש אינו מוציא (יבמ' יד א). איזה הוא חרש (שאמרו חכמים שממנים לו אפוטרופוס לתרום) כל שהיה חרש מתחילתו אבל פיקח ונתחרש הוא כותב והן מקיימין על ידיו (תוספתא תרומ' א א). שור שנתחרשו בעליו או שנשתטו בעליו (שם ב"ק ד ד). בת ישראל פיקחת שנתארסה לכהן פיקח לא הספיק לכונסה לחופה של נשואין עד שיחרש הוא או עד שנתחרשה היא (ירוש' יבמ' ו ז).

— נפע', *נחרש, — כמו נתחרש: הוא (המספר בשעת תשמיש) מספר בשעה שהיה לו לחרוש לכך נחרש אזן זרעו (כלה רבתי א).

ד.חרש[1]), ממנו ד.חרש החריש.

ד.חָרַשׁ, — קל לא נהוג.

— הפע', התחריש, — היה בהרוחת נפש, היה שש ושמח, Gefallen finden, sich freuen; être charmé, se réjouir; be pleased, charmed: יי' אלהיך בקרבך גבור יושיע ישיש עליך בשמחה יחריש [2]) באהבתו יגיל עליך ברנה (צפנ' ג יז).

ה.חרש[3]), ממנו ה.חרש.

[1]) בערב' שרח a), ועי' הערה שלקמן.

[2]) פרשו הקדמונים גם החריש זה במשמ' שתיקה ואמרו שכונתו אשתוק על פשעיך (ריב"ג ורד"ק ועוד), אך זה מקלקל המליצה פתאם בין שני קצות הפסוק, ולכן קצת החדשים סוברים כי שתי המלים האלו יחריש באהבתו נוספו אח"כ, ואחרים הגיהו יחדש, או ירחש, או כמחדש, וכדומה. אך לפי הנוסחה המקובלה אין ספק כי כונת יחריש באהבתו היא כמו שני הפעלים של שמחה שמעבר מזה ומעבר מזה, ואין שום הכרח לאמר כי המלים נוספו, כי אמנם יש גם בערב' שרש דומה לזה, רק מסורס, במשמ' נחת רוח ושמחה, והוא שרח a) הרשום בהערה להשרש, ואנשרח b), במשמ' שרור c) בערב', שהוא שמחה והרחבת הנפש.

[3]) בערב' חרש d) במשמ' שמירה.

a) شرح b) انشرح c) سرور d) حرس

ה׳ חָרֵשׁ, — קל לא נמצא.

— התפ׳, הִתְחָרֵשׁ, — עשה את עצמו לשומר, בפרט ארב לפלוני ושמר אותו בסתר שלא ירגיש, heimlich bewachen; garder secrètement; to watch: ויסבו (אנשי עזה) ויארבו לו (לשמשון) כל הלילה בשער העיר ויתחרשו[1] כל הלילה לאמר עד אור הבקר והרגנהו (שופט׳ יו ב).

חֶרֶשׁ, ש״ז, — וכמו תה״פ, במשמ׳ בסתר, heimlich, secrètement; silently: וישלח יהושע בן נון מן השטים שנים אנשים מרגלים חֶרֶשׁ[2] לאמר לכו ראו את הארץ ואת יריחו (יהוש׳ ב א).

חֹרֶשׁ[3], ש״ז, מ״ר חֳרָשִׁים, *חֹרְשִׁים, חורשים, — מקום יגדלו בו אלנות סרק קטנים, Dickicht; broussailles; thicket: ביום ההוא יהיו ערי מעוזו כעזובת החֹרֶשׁ והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל (ישע׳ יז ט). הנה אשור ארז בלבנון יפה ענף וחֹרֶשׁ מצל וגבה קומה (יחזק׳ לא ג). וערים בנה (המלך יותם) בהר יהודה ובחֳרָשִׁים בנה בירניות ומגדלים (דהי״ב כז ד). — — ומצוי בתו״מ: יום שנתחתן שלמה לפרעה נכה מלך מצרים ירד מיכאל ונעץ קנה בים והעלה שלעטיט ונעשה חורש גדול וזה הוא כרך גדול שברומי (ירוש׳ ע״ז א לט ג). שהיה אברהם אבינו רואה את האיל ניתלש מן החורש הזה והולך ומסתבך בחורש אחר (מד״ר בראש׳ נו). — ומ״ר *חֹרְשִׁים: מברך בחורשין וגומם מעם הארץ ובלבד שלא יקוץ בקורדום (תוספתא בכי׳ ג כ). אין מגדלין בהמה דקה בא״י אבל מגדלין בחורשין שבא״י (ב״ק עט:). א״ר ישמעאל מבעלי בתים שבגליל העליון היו בית אבא ומפני מה חרבו שהיו מרעין בחורשין (שם פ.). עשרה תנאין התנה יהושע (עם ישראל) שיהו מרעין בחורשין ומלקטין עצים בשדותיהם (שם פא.). אבל לא (מכר המוכר עיר) שיריה (של העיר) ולא בנותיה ולא חורשין המוקצין לה (ב״ב סח:). ארז זה עולה בחורשין והוא עשוי הפקר לכל אדם (ילק׳ במע׳, בלק תשע״ה).

***חֵרְשׁוּת**, ש״נ, — מום החֵרֵשׁ שאינו שומע: הילוך וחגרות ראיה וסמיות שמיעה וחרשות ים ויבשה מעשה ובטלות (מדר׳ תמורה, ביהמ״ד ילינק א). הואיל ולעולם היא (החרשת) יכולה למאן מפני חרשותה (רמב״י יבמ׳ קיג.). שסבת האלמות היא חרשות יתחדש בעובר בעודו בבטן אמו ולא ישמע מה שמדברין לו (פי׳ המשני׳ לרמב״ם, תרומ׳ א ב).

***חֹרְשִׁי** ת״ז, — של חֹרֶשׁ, ושם חֹרְשִׁי, שם עוף: החורשי נקרא כן יען כי יאהב לשכון ולקנן בחורש קרוב לערים (תוה״א לביינקס, העוף קמו).

***חַרְשָׁף**, ש״ז, — מין עשב קוצי נאכל, Artischocke, artichaut; -choke: ועלי חרשף וכרתי ומטה רועה (קאנון ד ו ה ז).

חֲרֹשֶׁת, ש״נ, — מלאכת החָרָשׁ, das Arbeiten, travail; work: ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה לחשב מחשבת לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובחֲרֹשֶׁת אבן למלאת ובחֲרֹשֶׁת עץ לעשות בכל מלאכה (שמות לא ג-ה). — והשתמשו הסופרים החדשים בהשם חֲרֹשֶׁת, חֲרֹשֶׁת המעשה, במשמ׳ כללות המלאכה שנעשית בבתי המעשה, במכונות, וכדומה, Industrie.

***חֵרֶשֶׁת**, ש״נ, מ״ר חֵרְשׁוֹת, — אשה שיש לה המום באזנה שאינה שומעת: העיד ר״י בן גודגדה על החרשת שהשיאה אביה שהיא יוצאה בגט (גיט׳ ה ה). חרש שנחלץ והחרשת שחלצה והחולצת מן הקטן חליצתה פסולה (יבמ׳ קד:). שני אחין אחד פקח ואחד חרש נשואין לשתי נכריות אחת פקחת ואחת חרשת (שם קי.). אמר רבי חרשת היתה בשכונתינו לא דיה שבודקת לעצמה אלא שחברותיה רואות ומראות לה (נדה יג:). — ומ״ר: וכן שתי חרשות גדולה וקטנה מת בעלה של קטנה תצא הקטנה משום אחות אשה (יבמ׳ יג ז). שתי אחיות חרשות או שתי אחיות אחת פקיחת ואחת חרשת (תוספתא שם יג ח).

---

[1]) פרשו רוב הקדמוני׳ במשמ׳ שתיקה, או במשמ׳ חשב מחשבות. אך יותר נראה שהוא כמו בערב׳ חרש a) במשמ׳ שמירה, בפרט שמירה בסתר.

[2]) תרגם ריב״ג שרא, ר״ל בסוד. וכן רד״ק: והשם חרש בשש נקודות כלומר הלכו כך בשתיקה שהיו עושים עצמם כחרשים שלא ירגישו בהם. ע״כ. וכך החדשים, במשמ׳ בשתיקה, בסוד וסתר.

[3]) בערב׳ ההמונ׳ חֹרשׁ a) במשמ׳ יער. ואולי זה בא להלשון הערב׳ מהלשון העברית.

a) حُرش

חרש[1], ממנו חרש.

חרש[2], ש"ז, בהפס׳ חרש, מ"ר חרשים, — א) ח׳מר שנשרף בכבשן ונהיה קשה, Terracotta, וכלי חרש, כלי עשוי מחרש: וכלי חרש אשר תבשל בו ישבר ואם בכלי נחשת בשלה ומרק ושטף במים (ויקר׳ ו כא). ולקח הכהן מים קדשים בכלי חרש ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים (במד׳ ה יז). כה אמר יי׳ הלך וקנית בקבק יוצר חרש (ירמ׳ יט א). לקוח את הספרים האלה וכו׳ ונתתם בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים (שם לב יד). בני ציון היקרים המסלאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש מעשה ידי יוצר (איכ׳ ד ב). כסף סיגים מצפה על חרש שפתים דלקים ולב רע (משלי כו כג). תחתיו (של הלויתן) חדודי חרש ירפד חרוץ עלי טיט (איוב מא כב). — ב) קטע, שבר מכלי חרש, Scherbe; tesson; potsherd: ושברה כשבר נבל יוצרים כתות לא יחמל ולא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מיקוד ולחשף מים מגבא (ישע׳ ל יד). יבש כחרש כחי[3] ולשוני מדבק מלקחי (תהל׳ כב יו). ושתית אותה (את הכוס) ומצית ואת חרשיה תגרמי (יחזק׳ כג לד). — ומפני שאינו חלק השתמשו בו להתגרד בו: ויקח לו (איוב) חרש להתגרד בו (איוב ב ח). — ובכונה של זלזול: הוי רב את יצרו חרש את חרשי אדמה היאמר חמר ליצרו מה תעשה ופעלך אין ידים לו (ישע׳ מה ט).

א.חרת[4], ממנו א.חרת, *חריתה.

א.חרת, פ"י, עת׳ יחרת, בינ׳ חרות, — חרת אותיות על לוח, רשם אותן בעט ברזל חד, eingraben; graver; to engrave: והלחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחות (שמות לב יו). — ובהשאלה לאש: תורה שנתן הקב"ה עורה אש לבנה חרותה אש שחורה היא אש ומובללת באש חצובה מאש (ירוש׳ סוט׳ ח כב ד). — ובכלל במשמ׳ כתב, ואמר הפיטן: הכפר דעו דרשו מעל ספר, כמו הוא חרות באמרי שפר, התשירו בן פני נדמה לעפר, ויזכור להם זכות עפר ואפר (שבת שקל׳, הכפר). הלא בחטאו בבן פרה, חרת עליהם גזרה, והנם באמירה סוררה (שבת פרה, אס אשר). — ואמר המשורר: ונכרים בסמנים ואותות, בפגריהם רשומות וחרותות (ראב"ע, אשורר שיר). גבר אשר דת וחק חרת עלי לבו, ישמח בדעתו כגבור עת שלוף חרבו (הוא, גבר).

— נפע׳, *נחרת, — נכתב, ובמשמ׳ נגזר: צדיק הוא יי׳ כי פיהו מרת, וערו ערו עד היסוד בה הוערת, ותמור עזי וזמרת, קינים עליה נחרת (ר"א קליר, קינ׳, איכה ישבה). יען אשר נוקש בעשר, נחרתו בו מיתות עשר (הוא, מוס׳ א ר"ה, אמץ אדירי).

— הפע׳, *החרית, — כמו חרת: גאה מגיד מראשית אחרית, בנוי וחרב ובנוי באחרית, ומחובי קלקלתו החרית (ר"א קליר, קינ׳, איכה את). החרית אישון וחשך מיודע, וקדמונים חזוהו מגודע, אז לראשי דורות נתוצו נודע (שם). הושיעה יי׳ את עמך את שארית, תכרות להם ברית, כנם נביא והחרית, וכרתי להם ברית שלום (סליח׳ ד עשי"ת, בלוס תספות). וייעד ארבעה פרקים והחרית, ידון במו נחלת שארית, (סליח׳ ער"ה, אל אלוה).

ב.*חרת[1], ממנו א.*חרות, ב.*חרת.

ב.*חרת, פ"ע, בינ׳ חרות, — שנהיה כמו *חרות, כמו עלה הדקל: ניטלה האם שלה וחרותה[2] בידי שמים (חול׳ ג ב). חרותה בידי אדם פסולה (תוספתא שם ג ו). איזוהי חרותה כל שצמקה ריאה שלה (גמ׳ שם נה:).

א.*חרת[3], ש"ז, — צבע שחור של רצענים ומעבדי עורות, Schwärze; noir; blacking: איזהו אדום כדם המכה שחור כחרת[4] עמוק מכן טמא (משנ׳ נדה ב ז, ותוספתא שם ג יא). נוטל את החרת ונותן על גבי עור לבן ר׳ יוסי בי ר׳ בון אמר על גבי עור צבוע (ירוש׳ שם ב ג.). — ואמר הפיטן: גחן

---

1) בערב׳ חרש a) במשמ׳ קשה ולא חלק וחכוך וגרוד.

2) מעקר משמ׳ הקושי ולא חלק שבהשרש. — 3) י"ם חכי.

4) רק בעבר׳, וי"א שהוא הוא השרש חרש.

a) حرش

---

1) עי׳ ערך *חרות.

2) כך בנוסח׳, וכן במשנ׳ שבגמ׳ ירוש׳, וכן בגמ׳ בבלי (שם נה:), וכן באלפסי וכו׳. אך בערוך ובב"י: חרותא חירותא (ד"ס). והגמ׳ בעצמה פרשה את המלה, והוסיף הערוך: ראתה הברד או שמעה הרעם ופחדה ונתיבשה הריאה כשרה אבל ראתה בהמה אחרת שנשחטה וכיוצא בזה ופחדה ויבשה הריאה שלה טרפה.

3) אין לו אח בשאר הלשונות האחיות, ולא נתברר מקורו. — 4) ואמרו בגמ׳ (שם כ.): חרת שאמרו

קדורנית כְּחֶרֶת [1]), אל תראוני שאני שחרחרת (יוצ׳ א פסח, אור ישע).

ב. *חֲרָת, ש״ז, כהפס׳ חֶרֶת, — הרשם העמוק החרות בדבר חד: שימנה לתהלה לכבוד ולתפארת, וקיים לה הזון אשר התויתה בחרת, וגליתי להם עתרת שלום (סליח׳ ד עשי״ת, שלום תשפות). גלף לוחות חרת [2]), יקרה מדר וסחרת (יוצ׳ ב פסח, אפיק).

*חֲשָׁאִי, חֲשָׁאִים, — עי׳ *חשי.

חשב [3]), ממנו חָשַׁב, חִשֵּׁב, חֵשֶׁב, חֶשְׁבּוֹן, חִשָּׁבוֹן, מַחֲשָׁבָה, מַחֲשֶׁבֶת, מְחַשֵּׁב, מַחְשָׁב, מְחַשְּׁבִי.

חָשַׁב, פ״ע, עת׳ יחשב, יחשב-, תחשב, תחשבו, תחשבו, יחשבו, יחשבו, יחשבון, נחשבה, חשב, לחשב, תחשבני, יחשבה, — א) חשב האדם מחשבה, נצטרף בדעתו ובשכלו צרופים שכליים אדות מושג מהמושגים, נדמה לו בדמיונו כך וכך, denken, penser; to think, בפרט חשב מחשבה על ואל פלוני, היה בדעתו וברצונו לעשות דבר מה לפלוני: ויאמר אליהם יוסף (אל אחיו) אל תיראו כי התחת אלהים אני ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטבה (בראש׳ נ יט-כ). לכן שמעו עצת יי׳ אשר יעץ אל אדום ומחשבותיו אשר חשב אל ישבי תימן (ירמ׳ מט כ). ויאמרו לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבות (שם יח יח). ולא ידעתי כי עלי חשבו מחשבות נשחיתה עץ בלחמו ונכרתנו מארץ חיים (שם יא יט). ולא יעמד כי יחשבו עליו מחשבות (דני׳ יא כה). ותבך (אסתר) ותתחנן לו (לאחשורוש) להעביר את רעת המן האגגי ואת מחשבתו אשר חשב על היהודים (אסת׳ ח ג). — וחשב לעשות דבר: ושאול חשב (במה שאמר לדוד שיתן לו את בתו במאה ערלות פלשתים) להפיל את דוד ביד פלשתים (ש״א יח כה). אולי ישמעו וישבו איש מדרכו הרעה ונחמתי אל הרעה אשר אנכי חשב לעשות להם מפני רע מעלליהם (ירמ׳ כו ג). חשב יי׳ להשחית חומת בת ציון (איכ׳ ב ח). אשר חשבו לדחות פעמי (תהל׳ קמ ה). — וחשב דבר על פלוני, במשמ׳ חשד אותו בכך, היה בדעתו שפלוני עשה כך: ותאמר האשה (אל דוד) ולמה חשבתה כזאת על עם אלהים (ש״ב יד יג) — ב) חשב את פלוני לדבר, נדמה לו שפלוני הוא כך וכך: ויראה יהודה (את תמר שישבה בפתח עינים על הדרך) ויחשבה לזונה (בראש׳ לח יה), חשב ונדמה לו שהיא זונה. וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע ויחשבה עלי לשכרה (ש״א א יג). למה פניך תסתיר ותחשבני לאויב לך (איוב יג כד). גרי ביתי ואמהתי לזר תחשבני נכרי הייתי בעיניהם (שם יט יה). — וחשב את פלוני כדבר, במשמ׳ זו: ויחר עלי אפו ויחשבני לו כצריו (שם יא). — ג) חשב לו דבר פלוני כך וכך, שם לבו לדבר שעשה פלוני והחליט זאת לו כך וכך: והאמן (אברהם) ביי׳ ויחשבה לו (אלהים) צדקה (בראש׳ יה ו). ויאמר (שמעי) אל המלך אל יחשב-לי אדני עון ואל תזכר את אשר העוה עבדך ביום אשר יצא אדני המלך מירושלם (ש״ב יט כ). אשרי אדם לא יחשב יי׳ לו עון (תהל׳ לב ב). — וסתם, הוא יחשב-לו, ישים דעתו לו, למעשיו, למעמדו, וישלם לו שכר בעד זה: ואני עני ואביון אדני יחשב-לי עזרתי ומפלטי אתה (תהל׳ מ יח). — ד) חשב את פלוני, היה פלוני בעיניו נכבד ורב הערך: הנני מעיר עליהם את מדי אשר כסף לא יחשבו וזהב לא יחפצו בו (ישע׳ יג יז). הפר ברית מאס ערים לא חשב אנוש (שם לג ח). איש מכאבות וידוע חלי וכו׳ נבזה ולא חשבנהו (שם נג ג). ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יי׳ ולחשבי שמו (מלאכ׳ ג יו). — ואמר בן סירא: אל תתחשב במתי עם זכור כי עברון לא יתעבר (ב״ס גני׳ ז יו). — חשב דבר לכך וכך, התנהג בו כאלו היה כך וכך: יחשב (הלויתן) לתבן ברזל לעץ רקבון נחושה (איוב מא יט). ירתיח כסיר מצולה ים ישים כמרקחה אחריו יאיר נתיב יחשב תהום לשיבה (שם כג-כד). — ה) חשב, וחשב מחשבות, עין בדבר והתבונן וחקר בו כדי לדעת איך לעשותו, כדי לדעת לעשות דבר חדש

דיו תניא נמי הכי שחור כחרת ושחור שאמרו דיו וליכא דיו אי אמר דיו הוה אמינא כי פכחותא דדיותא קמ״ל כי חרותא דדיותא. ע״כ. והוסיף הערוך, וז״ל: והשחור כחרת פי׳ חרת הצביעה שצובעין בה העורות. — [1]) כך נקוד גם במהזור׳ מנוק׳ כ״י עתיקים בביה״ס כזנתנסי שברומא.

[2]) מהחרוז עם סחרת נראה כי זה חרת צ״ל נקוד ח קמוצה ר סגולה, וכ״ה בהמחזור׳ המנוק׳ הנדפסים, והוא שם ע״מ אבן.

[3]) בערב׳ חשב a) ממש כמו בעברית, בכל המשמעות.

a) حسب

דבר של תחבולה ומכונה: ואמלא אתו (את בצלאל) רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה לַחְשֹׁב מחשבות לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ (שמות לא ג-ה). ואת המשכן תעשה עשר יריעת שש משזר ותכלת וכו' מעשה חֹשֵׁב תעשה אתם (שם כו א). עשי כל מלאכה וחשבי מחשבת (שם לה לה). ויעש בירושלם חשבנות מחשבת חוֹשֵׁב להיות על המגדלים ועל הפנות (דה"ב כו יה). הפרטים על פי הנבל כדויד חָשְׁבוּ להם כלי שיר (עמו' ו ה), המציאו והכינו. — ומצוי בתו"מ ובפהמ"א: חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה (ברכ' ו.). מי גשמים שחשב עליהם להדיח את האיצטרובלין (כ"ב סו:). שבעלה (של הנואפת) חושב בו (בהממזר) שהוא בנו ומנחילו עם בניו (מד"ר במד' יא). שכל גזילות שגוזלין לישראל אין חושבין עצמם עון אלא חושבין שכל מה שעושין להם מן היושר (שם י). אמר הקב"ה אני חשבתיה לטובה והם חשבו לרעה (סוט' לה.). — וחשב בדעתו: עמד המלך וחשב בדעתו אמר העבדים שלי והשפחות שלי מוטב שאשיא עבדי לשפחותי שלי (מד"ר במד' כב). ואין לך שפל רוח יותר מרודף שלום וחשוב בדעתך איך הוא רודף שלום אם אינו שפל רוח (כלה רבתי ג). תן דעתך עד שיצא מפיך חשוב מעשיך בדרך ארץ ותן שכר לפסיעותיך (דא"ז ג). — ואמר המליץ: ואם שכיר יהי לך ועבדך חשוב אותו כאלו הוא ילדך (רה"ג שערי מוס'). — ז) *עשה חֶשְׁבּוֹן, rechnen; faire le compte; to count: ואם אמרו גדולים (שבבנים) אין אנו יודעים חשבונות שחשב[1]) אבינו עמך פטורין (ב"ק קיב.). אמר לו (הונגטים לריב"ז) משה רבכם או גנב היה או לא היה יודע לחשוב א"ל למה אמר לו הונגטים מפני שהיו כ"ב אלף בכורות ועוד וכו' (מד"ר במד' ד). —ופעול *חָשׁוּב, הדבר חשוב כך וכך, הוא כאלו היה כך: ויום אחד בשנה חשוב שנה (ר"ה ב:). ד' חשובין כמתים עני ומצורע וסומא ומי שאין לו בנים (נדר' סד:). לעולם יהו כל בני אדם חשובין לפניך כלסטים והוי מכבדן כר"ג (דא"ר ס). — ואמר המליץ: דעה צורך בלב שלם ודע כי מעשיך הישרים חשובים על אלהיך כמלוה (ר"ש

[1]) כך בלי יוד אחרי חית בכל הנוסח' וגם בכ"י

כגביד בן מבלי). — *ואדם חשוב[1]), דבר חשוב, נכבד, רב הערך: אתה אומר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שומע אני כל הקודם בדבר הוא חשוב מחברו (מכי' בא, פתיח'). לאדם שנשא אשה על אשתו חשובה ממנה אין מתקנאה בה (ע"ז נה.). הוי קטן בעיני עצמך יהי חלקך ברוך לעולם עין טובה ונפש חשובה ילמדך לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה (כלה רבתי ס). שאינו דומה מבייש נערה חשובה וממשפחה מיוחסה למבייש קטנה עניה בזויה (רמב"ם, נער' בתולה ב ד). —ודבר' לא בע"ח: עלשין חשובות הן (ירוש' שבי' ו ג). מריבת הים והיבשה מי היא יותר חשובה ודרושה (ר"י חריזי לד). שיש ליהודים חקים ומשפטים צדיקים ומדות חשובות כמו הנדיבות והצדקה והרחמנות (שבט יהוד' ז). — וחשוב לדבר, הוא חשוב וכדי שיהיה כמו הדבר הזה: ר"ג אומר (תמרות של תלתן) חשובות הן לאוכל ורבנן אמרו אין חשובות לאוכל (ירוש' מעשר' א א).

— נפע', נֶחְשַׁב, עת' יֵחָשֵׁב, — א) נחשב הדבר לו כך וכך, ונחשב הדבר כך וכך, היה הדבר הזה בעיניו או בעיני כל כאלו היה כך: הלוא נכריות נֶחְשַׁבְנוּ לו כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספנו (בראש' לא יה). כל הגוים כאין נגדו מאפס[2]) ותהו נֶחְשְׁבוּ לו (ישע' מ יז). — ובפרט עם כ הדמיון: פרסות סוסיו כצר נחשבו וגלגליו כסופה (שם ה כח). אכתוב לו רבו תורתי כמו זר נחשבו (הוש' ח יב). הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו (ישע' מ יה). כקש נחשבו תותח וישחק לרעש כידון (איוב מא כא). מדוע נחשבנו כבהמה נטמינו בעיניכם (שם יח ג). כי עליך הרגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה (תהל' מד כג). הפככם אם כחמר היצר יֵחָשֵׁב כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר ליצרו לא הבין (ישע' כט יו). — ונחשב לדבר, כמו כדבר: הלא עוד מעט מזער ושב לבנון לכרמל והכרמל ליער יֵחָשֵׁב (שם יז). בני ציון היקרים המסלאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש

(ד"ס). — [1]) בערב' חשיב a), ואמר ריב"ג: ומנ הד"א קאלת אלאואיל לרגל אלשריף אדם חשוב, ע"ב, ובעבר': ומזה (ממשמ' כבוד וגדולה שבשרש חשב) אמרו הקדמונים לאדם נכבד אדם חשוב.— [2]) ואולי באפס.

a) حشيب

מעשה ידי יוצר (איכ׳ ד ב). — ונחשב על דבר במשמ׳ זו: ובתי החצרים אשר אין להם חמה סביב על שדה הארץ יחשב גאלה תהיה לו (ויקר׳ כה לא). — ב) נחשב הדבר, היה הדבר חשוב בעיני כל, ורב הערך: כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה (מ״א י כא). חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא (ישע׳ ב כב). — ״אדם נחשב, ודבר נחשב, כמו חשוב: ואני שאלתי אחד מהנחשבים מחכמי התורה במקצת מה שזכרתי לך (הקד׳ תו״ה). אם תעזוב המים העבים זמן רב לא ישקע מהם דבר נחשב (קאנון א ב ב יו). — נחשב הדבר לפלוני כך וכך, נתקבל הדבר מפלוני כאלו היה כך וכך: ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן (במד׳ יח כז). בהרימכם את חלבו ממנו ונחשב ללוים כתבואת גרן וכתבואת יקב (שם ל). — ונחשב הדבר לפלוני, הסכימו כאלו עשה פלוני: ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי לא ירצה המקריב אתו לא יחשב לו פגול יהיה (ויקר׳ ז יח). איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב וכו׳ ואל פתח אהל מועד לא הביאו וכו׳ דם יחשב לאיש ההוא דם שפך (שם יז ג-ד). מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים קללה תחשב לו (משלי כז יד). — ונחשב לו לדבר: ויפלל (פינחס) ותעצר המגפה ותחשב לו לצדקה לדר ודר (תהל׳ קו ל-לא). — ונחשב על דבר, לדבר, הוא שיך להדבר: מן השיחור אשר על פני מצרים ועד גבול עקרון צפונה לכנעני תחשב (יהוש׳ יג ג). כי גם בארות תחשב על בנימן (ש״ב ד ב).

— התפ׳ התחשב, — א) התחשב בדבר, כמו נפע׳ היה בחשבון הדבר, היה שיך לו: כי מראש צורים אראנו (את עם ישראל) ומגבעות אשורנו הן עם לבדד ישכן ובגוים לא יתחשב (במד׳ כג ט). — ובמשמ׳ זו במשנה: אמר ר״ע יש לי חמשי השפוד התחוב באהל וכו׳ אמרו לו אין האהל מתחשב (אהל׳ א ג). — ב) *היה אדם חשוב, נכבד, angesehen s.; être distingué; be distinguished: מרחץ שהוסקה בתבן או בקש של שביעית מותר לרחוץ בה ואם מתחשב[1]) הוא הרי זה לא ירחוץ (שבי׳ ח י). — ובמשמ׳ הקפיד ונתן דעתו: לא ישא אדם ויתן עם הגוי ביום אידו ולא יקל עמו את ראשו ולא ישאל בשלומן במקום שמתחשב (תוספתא ע״ז א ב). — ובמשמ׳ ״התגאה, עשה א״ע חשוב: מי שמתחשב על בני אדם אינו מבין עניני הזמן (מכת׳ הפני׳ 60). — ג) ״חשב וחשב בנפשו בדבר מהדברים, nachdenken; reflêchir; meditate: ויפול אברהם על פניו להתבודד ולהתחשב בדבר ההוא באופן שלא יטרידוהו הדברים החמריים המושגים בחושים (ר״י אברבנל, לך לך, ויהי אברהם). — והשתמשו הסופרים החדשים בדבור התחשב עם דבר לפי לשונו, הלעז במשמ׳ השגיח בדבר, שם לבו להדבר.

— פעל חשב, — א) שחשבו בדבר, ובמשמ׳ מדמה, שנמצא רק בדמיון, במחשבה: ותכלית הענינים ההם (רכיבת ימים ולמוד חכמות) מחושבים לא הכרחיים (מאזני צדק לאלגזלי 67). ולפיכך כשהשמש על האופק יחצוב האופק העגולה המחושבת בלב חציה (מאיר אלדבי שבי״ל ב ד). — ובמשמ׳ עסוק במחשבות: והמחושב או הדואג לא יטחן המעט קל העכול (תרגום גלינוס כ״י פריז). — ב) ״ממון מחושב[1]) ממון בעין, במזומנים, שנותנים תיכף ומיד: הנותן לחברו ד״מ מאה זהובי׳ מאלו הפתקי׳ כדי שישלם לו אחר עבור שנים או שלשה חדשים מאה זהובים במעות מחושבים היש חשש איסור (שמב לדקה, א׳ מורפ׳ א). מקץ ימים נפלה קטטה בין בעלה רבקה ואחיו ובסבת קטטה זו באתה רבקה ברצון בעלה וברצונה לב״ד לטעון מאת אחי בעלה שיחזיר תשע אלפים פוצי מחושבים שנתנה בתפוסת הבית (עמק׳ חי ריקי, שו״ת אדר׳ אליהו ח). ואם לא תרצה (האלמנה) לעמוד עמהם (עם החורגים) שיתנו לה מדי חדש בחדש די ספוקה במעות מחושבים בכ״ב סך מעות לכל חדש (שם כד).

חֵשֶׁב[2]), ש״ז, מ״ר חשבים, — כעין חגורה מקשטה יהדק בו אדם לבוש על גופו, בפרט באופן שקצהו האחד שיושם על הכתף הימנית תעבר מאחור מתחת לבית השחי של יד השמאלית וקצהו השני מהכתף השמאלית תעבר מתחת לבית השחי הימני ויקשרו שני קצותם יחד על החזה, זה בזה, geschm. Gürtel; ceinture ornée; adorned girdle: וחשב[3]) אפדתו אשר עליו (על האפוד) כמעשהו

---

[1]) ואמרו בירוש׳ שם: ואם היה אדם של צורה.

— [1]) עפ״י לשון לעז in contanti.

[2]) לא נתברר מקורו, ואולי כמו בערב׳ ושאח a) ועי׳ הערה שלקמן. — [3]) ת״א השבעים והולגתה תרגמו

a) وِشاح

ממנו, היה זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר (שמות כח ח). ועשית שתי טבעות זהב ונתתה אתם על שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לעמת מחברתו ממעל לחשב האפוד ולא יזח החשן וכו׳ מעל האפוד (שם כח). והלבשת את אהרן את הכתנת ואת מעיל האפד ואת האפוד ואת החשן ואפדת לו בחשב האפד (שם כט ה). ויתן עליו (משה על אהרן) את האפד ויחגר אתו בחשב האפד ויאפד לו בו (ויקר׳ ח ז). — ואמר המשורר במליצה: ואם כנור ואם מחול ועוגב בקול נוסדו והיו לאחדים בהין שרות כוללות חן וחבוקות כלי שירים כאם חובקה ילדים, ערבות קול ומנעימות וזמירות בחשב חן וכל יופי אפודים מרימות קול עלי הרי בשמים בלי מורא ומבלתי פחדים (לקו״ק נג).

חֶשְׁבּוֹן, ש״ז, מ״ר חֶשְׁבּוֹנוֹת, — עיון ומחשבה שכלית, ובפרט פעולת מי שמחשב מספרים יחד, שמחברם זה עם זה או מחסרם זה מזה או כפלם זה בזה, d. Denken, Berechnung; raisonnement, calcul reasoning, counting: סבותי אני ולבי לדעת ולתור ובקש חכמה וחשבון ולדעת רשע וכסל (קהל׳ ז כה). כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הלך שמה (שם ט י). ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חֶשבון אשר עוד בקשה נפשי ולא מצאתי (שם ז כז). — ואמר בן סירא: עם נבון יהי חשבונך וכל סודך בינותם [1]) (כ״ס גני׳ ט יה). כלי יוצר לבער כבשן וכמהו איש על חשבונו על. עבדת איש יהי פריו כן חשבון על יצר איש (שם כ ז ה ו). — ובמשמ׳ חשבון של מספרים, של עסק וכדומה: על חשבון חובר וארח ועל מחלקות נחלה (כ״ס גני׳ מב ג). — ומצוי מאד במשמ׳ זו בפרט בתו״מ: הנוטל שאור מעיסה שלא הורמה חלתה ונותן לתוך עיסה שהורמה חלתה אם יש לו פרנסה ממקום אחר מוציא לפי חשבון ואם לא מוציא חלה אחת על הכל (חלה ג ח). שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד שהכל שלו ודע שהכל לפי חשבון (אבות ד כב). דגים שנתבשלו עם הקפלוטות של מעשר שני והשביחו השבח לפי החשבון (ירוש׳ תרומ׳ י א). גיזבר נאמן ובקי בחשבון היה (משה רבנו) (שם שק׳ סוף א). חשבון מרובה בולע לחשבון ממועט (שם ר״ה א נו:). חשבון מום הוא יודע (שם ע״ז ג מג.). כשכלל (משה רבינו) מנין הלוים בסוף

[1]) יש מפקפקים באמיתות מלה זו.

במשמ׳ מלאכת ח׳שב ואריגה, הפשיטא המיאן, רסע״ג שפשג וכן ריב״ג, וגם החדשים כמו״כ במשמ׳ מלאכת אמנות, וביחוד לפי הענין חגורה. ואולם קצת קשה למה נקראה כך דוקא החגורה והלא גם כל שאר הכלים שנזכרו בענין היו כלים מלאכת חשב. והנה, בין שמות החגורה בערב׳ יש השם ושאח a), אך אין בערב׳ שרש ושח באיזו משמ׳ שנוכל לאמר שממנה נסתעף השם ושאח לחגורה, ואין גם פעלים מצרוף ושח זולתי הפעל הנגזר מהשם ושאח, ולכן יש לשער כי זו מלה שאולה בערב׳. וסמך לזה עוד שהיא לא מלה ערב׳ מקורית, ממה שהזכיר אבן שידה שבשם הפעולה אומרים אלתפשק ואלתושח, מוכח שפקפקו בהכתיב העקרי של מלה זו. ואולי הוא השם חֲשב שאנו עסקים בו, ואולי גם בעבר׳ אינו עברי בעקרו מהמושג חשב במשמ׳ אריגה, אלא שאול הוא בשתי הלשונות מאיזו לשון אחרת ובכל אחת מהן נשתנה קצת צרוף האותיות לפי רוחה של הלשון. ואין לברר איזו היא הצורה העקרית לפי הלשון שממנה בא השם הזה לשתי הלשונות, העברית והערב, יחד. ואולי העקר היה ושאח, ונשתנה בעברית לחֵשב בכח מדרש מלים המוני, מפני הדמיון עם הפעל חשב במשמ׳ אריגה. ונרויח בזה שנוכל לקבוע ביחוד מהותו של החשב וצורתו ואופן השמוש בו, כי השם ושאח מבואר היטב בכל פרטיו בהמלונים הקדמונים הערבים, וז״ל אלגוהרי בהצחאח: אלושאח באלכשר שי ינשג׳ מנ אדים עריצ׳א וירצע באלגוהר ותשדה אלמראה בינ עאתקהא וכשחהא, ע״כ, ובעבר׳ ושאח בוו תרוקה דבר יארג מן עור רחב ויקבעו בו פנינים וכדומה ותהדקו האשה בין כתפותיה ובין חלציה. וביותר באור אבן שידה בערך לבושים (מח״ן ד לח): ולא יכונ אלושאח ושאחא חתי יכונ מנט׳מא בלולו או ודע, ע״כ, ובעבר׳: ולא יהיה הושאח ושאח עד שיהי חרוז בפנינים או צדפים. ובאר שם אבן שידה בפרט אופן לבישת הושאח ואמר: אלתפשק ואלתושח ואחד והוא אנ יתושח באלתוב ת׳ם יחרג׳ טרפה אלד׳י אלקאה עלי ימינה מנ תחת ידה אלישרי וטרפה אלד׳י אלקאה עלי עאתקה אלאישר מנ תחת ידה אלימני ת׳ם יעקד טרפיהמא עלי צדרה, ע״כ, ובעבר׳: תפשק ותושח הכל אחד והוא שישים הלבוש ואח״כ יוציא הקצה שהטיל על ימינו מתחת לידו השמאלית והקצה שהטיל על כתפו השמאלית מתחת ידו הימנית ואח״כ יקשר שני קצותיו יחד על חזהו. וכעין זה גם בלשאן אלערב, בדבר מהותו וצורתו של הושאח ואופן לבישתו, יוכל זה נאות מאוד לפי הענין בדבר חשב האפוד.

a) وِشاح

ספני מה פחת מהן ג' מאות מן מנין הראשון הוי לא גנב אותן מן **החשבון** אלא כדי שיתנו אותן רע"ג בכורות ה' ה' סלעים לאהרן אחיו (מד"ר במד' ד). כל **החשבונות** שצריך להן בין לשעבר בין לעתיד לבוא אין מחשבין אותן בשבת (תוספתא שבת יז ט). למלך שהיה יושב ומחשב **חשבונות** באו ואמרו לו נשבה בנך ונתקלקלו **חשבונותיו** (ירוש' תעני' ד סח ג). הגוזל ומאכיל את בניו פטורין מלשלם וכו' ואם אמרו גדולים אין אנו יודעין **חשבונות** שחשב אבינו עמך פטורין (ב"ק קיב.). כל פרוטה ופרוטה מצטרפת **לחשבון** גדול (ב"ב ט:). בואו ונחשב **חשבונו** של עולם (שם עח:). מדלג (הקב"ה) על **החשבונות** ועל הקצים ועיבורין ובחודש הזה אתם נגאלין (מד"ר שה"ש, קול דודי). כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלם וכל מי שהיה רוצה לחשב היה רץ ומחשב שם (שם איכ', ספקו עליך). למי שאמר לחבירו השאילני זהוב אחד אמר לו איני מכיר **חשבונך** (שם דבר' ד). והוא (יוסף) נכנס למלאכתו לחשוב **חשבונותיו** של רבו (שם שה"ש א א). אמר להם (משה לישראל) הואיל והוא (הקב"ה) חפץ בגאולתכם אינו מביט **בחשבונותיכם** אלא מדלג על ההרים (שם, קול דודי). **חשבונותיך** אלינו כל אותם שני אלפים וארבע מאות וארבעים ושמנה שנים עד שלא יצאו ישראל ממצרים היה הקב"ה יושב וחושב **חשבונות** ומעבר עיבורים (פסיקתא רב' טו).—ואמר הפיטן: אימתי בחיל כפור, בעותה **בחשבון** הספור, גדתי כהצדק פור, דולק כנמצא חפור (יוצר א סוכ', אימתי). היאך לדקדק **חשבון** לכל דבר, לבל יוגלם **חשבון** וישטף ויעבר (סלוק לפ' שקל', אז ראית). יפקוד עליהם את העונות, לרוב ימים להמנות, לחשוב להם **חשבונות**, להפילם לתופת דראונות (סלוק שב' זכור, אלהים). לכן נבוכות כל עשתונות, ונבהלות כל **החשבונות**, וכל שרעפים וכל הרהורים, נלאים לשום בו שיעורים (שהי"ת ליום ה).—ומ"ר °**חשבונים**, **חשבוני**: מן המצר קראתיך בשנוני, דלגת קץ והושעת המוני, אף כי עמדה לי זכות איתני, ועתה נטשתני וכלו **חשבוני**, אפסו עתותי וגם עברו זמני, וכצאן לטבח נתתי ביד מעני (שבת' את"ס, אימתי).—ועשה חשבון: לוף שעברה עליו שביעית ר"א אומר אם לקטו העניים את עליו לקטו ואם לאו יעשה **חשבון** עם העניים (שבי' ה ג).

מצילין (מן השרפה) סל מלא ככרות וכו' ואומר לאחרים בואו והצילו לכם ואם היו פקחין **עושין** עמו **חשבון** אחר השבת (שבת טז ג). וכן ערב פסח בירושלם שחל להיות בשבת מניח טליתו אצלו ואוכל את פסחו **ועושה** עמו **חשבון** לאחר יום טוב (שם כג א). אין אנו יודעים מה **חשבון עשה** עמכם אבא (תוספתא ב"ק י כא). כהן שבא אצל ישראל **לעשות** עמו **חשבון** והדליק על גביו שמן שריפה (ירוש' סוף תרומ'). אין אנו יודעין אם **עשה** אבינו **חשבון** באחרונה (שם ב"ק י ז). בא (החנוני) **לעשות** עמו **חשבון** על הפת ועל הבשר (תנחומא בלק כב).—**נתן חשבון**, נתן **דין וחשבון**: דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן **דין וחשבון** (אבו' ג א).—°**ספר חשבונות**, הספר שכתובים בהם החשבונות של אדם: ועכשיו באת לתבעני והרי ספר **חשבונות** של אבי מצוי ויש לו עליך הוצאה וחשבון (תשו' הגא' גני', גנזכ', 284).—°**סך חשבון**: בעבור היות חשבון עשרה **סך חשבון** (ראב"ע איוב יט ג).—וחכמת **החשבון**, החכמה המלמדת מלאכת החשבון, Arithmétique; Arithmetik: דעה חכמה ואם דעתה פליאה, דעה **חשבון** ובין ספרי רפואה (רה"ג, מוס' השכל). כאשר נסיר הא' מן הי' ישארו ט' והם סוף המספרים הנמצאים בחכמתו של השם ית' ועליהם מתגלגל כל **החשבון** אשר בכל העולם (פי' יציר' לדונש בן תמים, כז). וחכמת **החשבון** נחלקת לשני חלקים האחד חכמת **החשבון** המעשית והאחר חכמת **החשבון** העיונית (ראב' חכמ' לרש"ט פלקיירא 41). ויחל מחכמת **החשבון** וימצא איש חכם מכת פיתאגורים (שם, המבקש).—וחכמי **החשבון**: כתוב בספרי חכמי **החשבון** כי הרוצה לדעת כמה המחובר מן המספרים שיעברו על הסדר עד סוף מספר ידוע יכפול אותו על חציו (ראב"ע, ספר המספ' ג). וחכמי **החשבון** שמו המספרים הראשונים במעלות (שם).—ובמשמ' סכום: דע כי כל **חשבון** הוא חברת אחדים (ראב"ע, ס' המספר ב). לכפול **חשבון** על עצמו או על אחר או לכפול **חשבון** אחד על שנים **חשבונות** או יותר (שם, הקדמ'). כפלנו ב' על ג' והנה עלו ששה וזהו **החשבון** השמור (שם א). ועתה אתן לך כלל איך תחלק כל **חשבון** בין שיהיה אחד או שנים (שם). לגרוע **חשבון** אחד מחשבון אחר וכו' לגרוע **חשבונים** רבים **מחשבונים** רבים (שם ד). — °**חשבון**

עגול: ובעבור כי חשבון חמשה הוא אמצע בט׳ המספרים על כן נקרא חשבון עגול כי הוא מתגלגל על עצמו כי מרובעו יש בו חמשה (ראב"ע, ספר המספר). וחמשה וששה חשבון עגול כי שניהם אמצעים (הוא, יסוד מורא יא). — ״חשבון הודו, החשבון באותות המספר המיוחסים להודו: ואנחנו נחשוב בחשבון הודו י׳ אלפים משא חרדל וספרנוה וערכנוה יצא חשבון המדה (פי׳ יצירה לדונש בן תמים, כז) — ״חשבון האבק[1]): בספר אשר חברתי הנקרא הפתח הודו הנודע בחשבון האבק (פ׳ יצי׳ לדונש בן תמים, כז). — ועי׳ *שִׁעוּר, ״חכמת השעור.

חִשְּׁבּוֹן[2]), ס"ז, מ"ר חִשְּׁבֹנוֹת, — מכונה, בפרט מכונת מלחמה לקלוע מרחוק אבני קלע גדולות וכדומה, Maschine, Wurf; baliste;-ta: ויעש (המלך עזיהו) בירושלם חִשְּׁבֹנוֹת[3]) מחשבת חושב להיות על המגדלים ועל הפנות לירוא בחצים ובאבנים גדלות (דהי"ב כו יה). — ובהשאלה, תחבולה ומזמה: ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר

---

[1]) לא נתברר לי מהו, ולא מצאתי שם זה בספר אחר.

[2]) משק׳ קִלְּשׁוֹן, קִמְּשׁוֹן, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) מפני שלא נמצא במקרא מ"ר מן חֶשְׁבּוֹן ולא מ"י מן חִשְּׁבֹנוֹת ובהיות שכמעט בפסוק אחד ובענין אחד (קהל׳ ז כז-כט) נמצא מ"י חֶשְׁבּוֹן ומ"ר חִשְּׁבֹנוֹת, יש לשער אולי כי חִשְּׁבֹנוֹת הוא מ"ר מן חֶשְׁבּוֹן, ושכך אמרו אולי באמת בזמן ההוא בדבור החי ליחיד חֶשְׁבּוֹן ולרבים חִשְּׁבֹנוֹת. אבל קצת קשה, כי לפי תנועת החית נראה כי ההברה חשב׳נות בחית חרוקה היא הקדומה, מזמן קודם שנשתנה החירק לסגול, ולפי הברת הבית נראה כי חשבון בבית דגושה היא היותר קדומה מזמן קודם שנתרככה הברת הבית. ולכן עדיף לקבל דעת רוב המדקדקים הקדמונ׳ והאחרונ׳ שהחליטו כי הן שתי מלים מיוחדות ומ"ר של חֶשְׁבּוֹן הוא חֶשְׁבּוֹנוֹת, ולמ"ר חִשְּׁבֹנוֹת הניחו מ"י מיוחד. והנה אמר רד"ק בהשרשים שלו כי דגש השין בחִשְּׁבֹנוֹת לתפארת, אך לא באר בפרוש אם ביחיד מוכרת השין קמוצה או כמו"כ שואית. ורוב החדשים (גם Barth NB §196 b) החליטוהו בשין קמוצה, רק בטכר (Bö. § 750) אמר שהשין שואית, כמו קלשון, וכמו שהחליט רד"ק גם קִמְּשׁוֹנִים מן קמשון בםם דגושה שואית, עי׳ זה הערך. ואולי דגש השין אינו לתפארת הקריאה כ"א לציין שהבית אחריה היא רפה, ונקבעה כך ההברה במלה זו, שהיא מזמן מאוחר, אחרי שכבר נהיה הבדל בהברת האות ב בין דגושה ורפויה, כדי להבדילה מהשם חשבון, ומפני שלא היה שמושה מצוי בלשון נשמר החירק בהיותו

והמה בקשו חִשְּׁבֹנוֹת[1]) רבים (קהל׳ ז כט).

"חִשָּׁבוֹן, ס"ז, — מחשבה, ואמר המשורר: אם אשכונה מזרח אני הוא מערב ישכון ועלי לא יחשוב חִשָּׁבוֹן[2]) (עמנ׳, מחבר׳ ז).

"חֶשְׁבּוֹנִי, ת"ז, לנק׳ חֶשְׁבּוֹנִית, — של חשבון, מטבע החשבון, — ושֵׁם החֶשְׁבּוֹנִי, יודע חכמת החשבון: השיב החשבוני זאת החכמה נפלאה וחכמים גדולים דקדקו בה (המבקש לרש"ט פלקיירא). ויקרא המבקש עם החשבוני בחכמת החשבון עד מלאת לו שנת תמימה וכו׳ וילך המבקש לדרכו והחשבוני ישב במקומו (שם).

"חַשְׁבַּן, ס"ז, — בעל חשבונות, יודע לחשב חשבונות: והיו המלכים הראשונים אשר היו משימין דעתן להעמיד הדבר הזה (ארך ורחב כדור הארץ) על בוריו ממנים אנשים חכמים וחשבנים בכל מדינה ומדינה (ר"א בר"ח הנשיא, העבור א ס). ואלו החושבים על הדרך הזה הם החשבנים מהם (מהישמעאלים) והם אנשי מערב ומזרח (שם ט). שראו קצת החשבנים שבחלוף הזה בא להטעות ולהשתבש בו הלומדים ולהתחלף עליהם (שם ז). ואולם דקדוקו הנפלא יותר משאר החשבונות היוצאים מתחת יד שאר החשבנים הוא מטעמים רבים הא׳ שכבר פשט המנהג אצל שאר החשבָנים לגרוע ערך החלוף מזמן המולד או הניגוד האמתי (עמנו׳ בן יעקב, שם כנפים, תכונה, כ"י פריז).

"חַשְׁבַנִי, ת"ז, לנק׳ חַשְׁבַנִית, — של מחשבה: הכח המציירת היא הדמיונית והמכרת היא החשבנית (מדר׳ החכמ׳ ליהוד׳ הכהן, כ"י ברלין). ענין הצורה תביאנו הזכרנית וחקיקתה תביאנו הדמיונית והרכבת הענין אל החוק תתנהו החשבנית והיא המכרת ומשגת מה שאפשר לה להשיג מאמתת בוראה יתברך (מ׳ אלדכי, ש"א ד א). — ונפש חשבנית וכדומה: ואם יהיה האדם שלם במעלת הנפש

ולא נשתנה לסגול. — [1]) עי׳ הערה שלמעלה, וגם כאן אפשר לבאר חשבונות במשמ׳ מכונה אלא שהיא בהשאלה במשמ׳ תחבולה ומזמה, ממש כמו המלה machination בלעז.

[2]) כך מנוק׳ בהנדפס וכך נראה לפי מספר התנועות, שבשתי המלים יחשב חשבון צ"ל חמש תנועות, ומהטור השני של החרוזה נראה כי אינו חושב חטף פתח במספר התנועות.

הדברנית ובמעלת הנפש החשבנית אי אפשר שלא יתנבא (ע"ח לר"א הקראי לז).

***חשד** [1]), ממנו *השד, *חשד, *חשר, *חשדה, *חשדן.

***חשד**, פ"י, עת', יחשד, חשדתני, חשדני, חשוד, חשודה, חשודים, חשודות,—פלוני חשוד על דבר, בדבר, יש סבה לחשב שהוא עשה הדבר, verdächtigen, soupçonner; to suspect: החשוד על הבכורות אין לוקחין ממנו בשר צבאים ולא עורות שאינן עבודין (בכור' ד ז). החשוד להיות מוכר תרומה לשם חולין אין לוקחין ממנו אפילו מים או מלח (שם ט). החשוד על השביעית אינו חשוד על המעשרות החשוד על המעשרות אינו חשוד על השביעית החשוד על זה ועל זה חשוד על הטהרות ויש שהוא חשוד על הטהרות ואינו חשוד לא על זה ולא על זה זה הכלל כל החשוד על הדבר לא דנו ולא מעידו (שם י). הנותן לפונדקי' מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה מפני שחשודה לחלוף (דמאי ג ה). משאלה אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה ורחיים ותנור (שביע' ה ט). שהנשים גרגרניות הן שהיא חשודה לגלות את הקדרה של חברתה לידע מה היא מבשלת (טהר' ז ט). אין מעמידין בהמה בפונדקאות של עובדי אלילים מפני שחשודין על הרביעה ולא תתייחד אשה עמהן מפני שחשודין על העריות ולא יתייחד אדם עמהן מפני שחשודין על שפיכות דמים (ע"ז ב א). והיו (המצריים) סבורין שכל מי שיש לו ד' או ה' בנים אין מת אלא הבכור שבהם והם לא היו יודעין שנשותיהן חשודות בעריות וכולן בכורים מרווקים אחרים (מכי' בא יג). עם הארץ שקבל עליו דברי חבירות וכו' אינו חשוד אלא על אותו דבר בלבד (תוספתא דמאי ב ג). מוכרין ומוציאין זבלים ערב שביעית מישראל החשוד על השביעית (שם בבי' א ד). ישראל החשוד להכנים פירותיו לתוך ביתו פירותיו מתוקנין (שם תרומ' ד יב). נכרית מיילדת את בת ישראל בזמן שאחרים עומדין על גבה בינו לבינה אסור מפני שחשודין (הגויים) על הנפשות (שם ע"ז ג ג). לא אמרו (שלוקחים שמן ערב שביעית) אלא בשאינו יודע אם חשוד אם אינו חשוד הא דבר בריא שהוא חשוד אסור (ירוש' בבי' ח לח.). אמר ר' אבין אינו חשוד לקלקלה בידי שמים בבית דין הוא חשוד לקלקלה (שם גיט' א מג.). חשודה היא (אשה) לקלקל עצמה כדי לקלקל צרתה (שם יבמ' יה יה:). חבירין אינן חשודין לא לאכול (דמאי) ולא להאכיל (שם דמאי ב כב ד). הרועין והחמסנין והגזלנין וכל החשודין בממון עדותן בטילה (שם שבוע' ז לז ד). עכשיו שאין להם (להכותים) לא מצוה ולא שירי מצוה חשודין הן ומקולקלין הן (שם פסח' א כז:). לא יצא כשהוא מבושם לשוק וכו' במקום שחשודים על משכב זכור (ברכ' מג:). כל העבדים חשודים על הגזל אבל זה (יוסף) וילקט יוסף את כל הכסף כל העבדים חשודים על הערוה אבל זה ולא שמע אליה (מד"ר ברא' פו). מכאן לחושד את חבירו בדבר שאין בו שצריך לפייסו (ברכ' לא:). יהא חלקי עם מי שחושדין אותו בדבר ואין בו (מו"ק יח:). כל החושד בכשרים לוקה בגופו (יומ' יט:). אמרה ליה (חנה לעלי הכהן) לא אדון אתה בדבר זה ולא רוח הקודש שורה עליך שאתה חושדני בדבר זה (ברכ' לא:). אמר לו (בעה"ב לפועלו) בשעה שאמרת תן לי שכרי ואמרתי אין לי מעות במה חשדתני אמרתי שמא פרקמטיא בזול נזדמנה לך (שבת קכז:). מעשה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל ולמלון השכיבה תחת מרגלותיו וכו' אמר להן (לתלמידיו) בשעה שהשכבתיה תחת מרגלותי במה חשדתוני אמרנו שמא יש בנו תלמיד שאינו בדוק לרבי (שם). אמרו לו (המלאכים לאברהם) וכי בערביים חשדתנו שהם משתחוים לאבק רגליהם (ב"מ פו:). הוא (הכה"ג) פורש ובוכה שחשדוהו צדוקי (יומ' יט:). הרחק מן הכיעור ומן הדומה לכיעור שלא יחשדוך אחרים בעבירה (מדר' תנא', דבר' כב ה). למדתך תורה דרך ארץ שהנשבע בפני חברו לא יתירנו אלא בפניו שלא יחשדנו שהוא נשבע לשקר (מד"ר שמות ה). ובעלי רואה אותי (מסתתרת עמך) וחושדני ומוליכני אצל כהן ומשקה אותי מי המרים (פסיק' רב' מג). ואם היה שומע (אהרן) על אדם בעולם שרוצה לילך לדבר עבירה בלילה היה יוצא בדרך וכשהיה מוצאו אומר לו בני מפני מה אתה מהלך בדרך שמא יחשדוך בני אדם בדברים רעים (תנחומא חקת, הוספה ב).

—נפע', *נחשד, — שחשדוהו בדבר: ספיחי חרדל מתרין

---

[1]) קרוב להשרש הערבי חשד[a]) במשמ' קנא.

a) حسد

שלא נחשדו עליהם עוברי עבירה (בכיע' ט א). שונא (הוא) כל שלא דבר עמו שלשה ימים באיבה אמרו לו לא נחשדו ישראל על כך (סנה' ג ה). שלא נחשדו (בנות ישראל) על כתמיהן (נדה ז ג). שלא נחשדו (ישראל במצרים) על העריות ולא על לשון הרע ולא שנו את שמם ולא שנו את לשונם (מכי' בא ה). שהיו בני אדם כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל (ספרי מסות קנז). עם הארץ שקבל עליו דברי הבירות ונחשד על דבר אחד נחשד על כולן (תוספתא דמאי ב ג). המוכר פירות לחברו ואמר לו פירות שמכרתי לך טבלים הם וכו' שורת הדין אינו נאמן ר' יהודה אומר לא נחשדו ישראל על כך אלה הכל לפי מה שהוא איש (שם תרומ' ב א).

— פע', *חִשֵּׁד, — כמו קל: ובמה ניגף (אביה) רבי יוחנן אמר על שחישד את ירבעם ברבים (ירוש' יבמ' יו יה ג).

— התפ', *הִתְחַשֵּׁד, — כמו השוד: העולה לתיאטרון וצוות אם לצורך הרבים מותר ואם מתחשד הוא אסור (ירוש' ע"ז א מ.).

*חֶשֶׁד[1], הָשֵׁד[2], ש"ז, מ"ר חֲשָׁדִים, — מחשבה של השערה אדות דבר בלי ודאות ובלי יסוד, רק דרך השערה פחות או יותר קרובה להתקבל, Verdacht, suspicion ; soupçon : לא יקשור גמלים זה בזה וימשוך א"ר בא מפני החשד שלא יהו אומרים איש פלוני יצא לעשות מלאכתו בשבת (ירוש' שבת ה ז.) קיווץ לא יתרום מפני החשד (שם שקל' ג מז ג). מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה מפני חשד ומפני המפולת ומפני המזיקין (ברכ' ג.). בשביל ד' דברים אמרה תורה להניח פאה בסוף שדהו מפני גזל עניים ומפני ביטול עניים ומפני החשד וכו' שלא יהו עוברין ושבין אומרים תבא מארה לאדם שלא הניח פאה בשדהו (שבת כג.). הלכה בסעודה אדם יוצא להשתין מים נוטל ידו וכו' וכשהוא נוטל לא יטול מבחוץ ויכנס מפני החשד (שיחשדוהו שלא נטל) אלא נכנס ויושב במקומו ונוטל שתי ידיו (יומ' ל.). כיון שירדו משה ואלעזר מן ההר נתקבצו כל הקהל עליהם ואמרו להם היכן אהרן וכו' עמד משה בתפילה ואמר רבש"ע הוציאנו מן החשד מיד פתח הקב"ה את המערה והראהו להם (מד"ר במד' יט). — ואמר החכם: מי שהכניס עצמו בדבר רע ישיגהו החשד (מבחר הפנינים, יש"ב' החבורה). מי שיביא עצמו אל החשד אל יאשים מי שמחשב עליו רע (שם). — וחשד לטובה: כיון שראיתי כל מי שיבוא יאמר כדבר הראשון ובאו השמועות (בדבר המשיח דוד אלראי) שמועה אחר שמועה נכנס בלבי חשד ואמרתי שמא אמת הדבר (אגר' מצג' תתקמו, REJ 1882, 174).

*חָשׁוּד, ת"ז, מ"ר חֲשׁוּדִים, — מי שמדתו לחשד: הפיגול והנותר מטמאין את הידים רב הונא ורב חסדא חד אמר מפני חשדי כהונה וחד אמר מפני עצלי כהונה (פסח' פה.).

∴חֲשָׁדָה, ש"נ, — כמו חֶשֶׁד[1]).

∴חַשְׁדָן, ש"ז, מ"ר חַשְׁדָנִים, — מי שמדתו לחשד באחרים[1])

∴חַשְׁדָנוּת, ש"נ, — סגולת מי שהוא חשדן, נהוגה בדבור העברי ובספרות החדשה.

חשה[2]), ממנו חָשָׁה, *חָשִׁי, *חֲשַׁאי.

חָשָׁה, פ"ע, עת' יֶחֱשֶׁה, לַחְשׁוֹת, — חָשָׁה פלוני, החריש, שתק, נמנע מדבר או מלעשות דבר, schweigen, untätig s.; se taire, être inactif; be still, quiet: למען ציון לא אֶחֱשֶׁה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כנגה צדקה וישועתה כלפיד יבער (ישע' סב א). אלה עשן באפי אש יקדת כל היום הנה כתובה לפני לא אֶחֱשֶׁה כי אם שלמתי ושלמתי על חיקם (שם סה ה-ו). העל אלה תתאפק יי' תֶּחֱשֶׁה ותעננו עד מאד (שם סד יא). על חומתיך ירושלם הפקדתי שמרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יֶחֱשׁוּ המזכירים את יי' אל דמי לכם (שם סב ו). עת לַחְשׁוֹת ועת לדבר (קהל' ג ז). — וחשה מן פלוני, הניחו ולא ענה לו ולא עשה דבר לטובתו: אליך יי' אקרא צורי אל תחרש ממני פן תֶּחֱשֶׁה ממני ונמשלתי עם יורדי בור (תהל' כח א). — ובדברים לא בע"ח, חָשׁוּ גליי הים, שקטו ולא סערו: יקם סערה (של הים) לדממה ויֶּחֱשׁוּ גליהם (תהל' קז כט). — וחשה לעשות דבר ומעשות דבר, במשמ' התאפק: הנה הוא בעלייתו מתפלל

[1]) כך הספרדים ובוקשד'. — [2]) אשכנזים ונקוד לוי וקוהוט.

[1]) נאבדה הפתקה שהיה בה מראה המקום שבאה שם מלה זו.

[2]) רק עבר'. אך כבר הזכיר ברט השרש שח'י a) בערב' שמשמש גם במשמ' שקט בתנועתו ועצר מפעולתו.

a) سخى

נכח החלון הפונה נגד בית האלהים אשר בירושלם ויאמינו האנשים ויחשו לעלות אליו אל העליה אשר הוא מתפלל שמה (יוסיפון ג). דהע"ה בספר תהלותיו תמיד לא יחשה מהזכיר זאת ההצלחה הנפשית (חזוק אמונ' לר"י בר"א א יח).

—הפע' הֶחֱשָׁה, הֶחֱשֵׁיתִי, מַחְשֶׁה, מַחְשִׁים, צווי הֶחֱשׁוּ. — א) כמו קל: ויאמרו אליו (בני הנביאים לאלישע) הידעת כי היום יי' לקח את אדניך מעל ראשך ויאמר גם אני ידעתי הֶחֱשׁוּ ויאמר לו אליהו אלישע שב נא פה (מ"ב ב ג-ד). הֶחֱשֵׁיתִי מעולם אחריש אתאפק (ישע' מב יד). ואותי לא זכרת לא שמת על לבך הלא אני מַחְשֶׁה ומעלם (שם נז יא). — ואמר הפיטן: זמרי שחק הֶחֱשׁוּ מנועם, וגם מה לכם פה אין היום טעם (ר"א קליר, קינ', על תרכנן). — ובמשמ' נמנע מעשות דבר: ויאמרו (המרגלים) קומה ונעלה עליהם כי ראינו את הארץ והנה טובה מאד ואתם מַחְשִׁים אל תעצלו ללכת לבא לרשת את הארץ (שופט' יח ט). ויאמרו איש אל רעהו לא כן אנחנו עשים היום הזה יום בשרה הוא ואנחנו מַחְשִׁים וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עוון (מ"ב ז ט). ויאמר מלך ישראל אל עבדיו הידעתם כי לנו רמת גלעד ואנחנו מַחְשִׁים מקחת אתה מיד מלך ארם (מ"א כב ג). נאלמתי דומיה הֶחֱשֵׁיתִי מטוב וכאבי נעכר (תהל' לט ג). — ומקו' להחשות: ומהחל בממון יש להחשות (רס"ג, שערי דיני ממונו' נא). — ב) הֶחֱשָׁה את פלוני, לפלוני, עשה שיחשה, השתיקו: והלוים מַחְשִׁים לכל העם לאמר הסו כי היום קדש ואל תעצבו (נחמ' ח יא).

חש"ו. —ר"ת: חרש שוטה וקטן.

***חִשּׁוּב**, ש"ז, — שה"פ מן חשב, א) כמו חֲשִׁיבוּת: הואיל ואיסורו חישובו (בכור' י.). — ב) חֶשְׁבּוֹן: איזו חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זה חישוב תקופות ומזלות (שבת עה.). עיבור חודש חישוב חודש (סנהד' י:). — ואמר הפיטן: שמטים ויובלות וחשוב תקופות, וספירת העמר שבעה שבועות (מוס' א' שבוע', תודה). — ובסהמ"א: ובעין החישוב הזה יאות שיהיה המנהג בתיקון עת הקבלה האמתית (יסו"ע לר"י ישראלי נא:). ואביא לך משל לחישוב הקבלה האמתית (שם). אמנם אנכי הועלתי ע"פ מזימות לבבי חישוב קל מאד לחשוב החיתוך שבין הקווים (ברוך משקלוב, עמודי שמי' י:).

***חָשׁוּב**, ש"ז, מ"ר חֲשׁוּבִים, — אדם חָשׁוּב, עי' חָשַׁב.

א.חָשׁוּךְ, — עי' חָשַׁךְ.

ב.*חָשׁוּךְ, ש"ז, — של חֹשֶׁךְ: אמרה (השכנה) לבעלה כל בני אדם הולכים והקב"ה נותן להם ומזמן להם טובה ואתה יושב בבית חשוך [1]) באופל (תנחומא קדוש' ח).

***חִשּׁוּל**, ש"ז, — שה"פ מן חִשֵּׁל: וכל תופשי משוט וכו' שינהגו אותה (את האניה) כראוי בלא עצלה ובלא חישול ובלא תשות כח (סמא"ג, תפלת הים).

***חִשּׁוּם**, ש"ז, — שה"פ מן חִשֵּׁם: זרם מים מתחלפים בשרתם לאלהי הרוחות, חשום וקרח ערך למכעיסיו במפלחות (שבת ג' אחה"פ, אמן דר).

חֶשְׁוָן, ש"ז, — שם החדש שאחרי תשרי, עי' מרחשון.

***חֲשׁוּפָה**, — עי' *חֲשִׂיפָה.

א.חָשׁוּק, מ"ר חֲשׁוּקִים, — עי' חִשֵּׁק, חִשֻּׁקִים.

ב.*חָשׁוּק, ש"ז, מ"ר חֲשׁוּקִים, — א) אדם שאדם אחר חשק בו, ובפרט שאשה חשקה בו, Geliebter; amant; belowed one: שהחושק על דרך משל כאשר הרגיש שלמות החשוק תתפעל ותתנועע מבלי שיתנועע החשוק כלל ולא ישתנה (אמונה רמה ד ב). כי הש"י מניע השמים הראשונים שהוא הגלגל העליון המקיף בכל והוא שיונעעו כמו שיניע החשוק חשוקו (ר"ח קרשקש, מו"נ ב ה). צורת האשה בחשוקה מתחשקת ועל דודה מתרפקת (משל הקדמוני ב). — ואמר המשורר: דודי כל יפי למול יפיך אחי קין, גם חן כל החשוקים נגדך אין, דודי את חמדת כל עין, קרב כי טובים דודיך מיין (ר"מ דרעי הקראי, לקו"ק נח). ירקרק מבלי מחלה בדמיון פני חושק בעת יפגוש חשוקו (ר"י חריזי, תחכמוני כג). צבית חן בתפוח תעורר חשוקה לחסות תחת צלליו (עמנ', מחבר' כג). אומר היין לולא מלאו צבויות ממני שקיהם, לא חלצו שד הניקו חשוקיהם (שם כה). ויגש החמשי ויאמר אדוני היו לי שני חשוקים, במעבה החן יצוקים (שם כז). — ב) כל דבר שאדם חושק ומתאוה לו: יקרים מפנינים ומכל חשוקים, כתב אצבע שוכן שחקים (יוצ' א שבוע', אתו). ענדם בכסות נקיה בחשוקים, פנה לגערתם לבל יהו מצוקים (יוצ' ב' שבוע', אומן). —ובמשמ' חשק ועגבים: הנשים המגדלות בניהן בשירי עגבים ודברי חשוקים (שבט

---

[1]) ואולי גם זה מערך חָשַׁךְ.

מוסר לר׳ אליהו כב). ומה נשאר בירם (של הרשעים) מן התענוגים אשר אחריהם רדפו ומן המטעמים אשר בהם חשקו ומן הטיולים אשר בהם דבקו ומיני דברי חשוקים והתולים ודברי ליצנות אשר שניהם שרקו (שם פא).

חָשׁוּק, ש״ז, מ״ר חֲשׁוּקִים, — עי׳ חֵשֶׁק, חִשֻּׁקִים.

***חֲשׁוּקָה**, ש״נ, מ״ר חֲשׁוּקוֹת, — א) אשה שאיש חשק בה, Geliebte; bien aimée, maîtresse, sweetheart, paramour: ואת יותר יפה מחשוקתו של שלמה (ראב״ע[1] שה״ש ז ח). כמו חשוקה יפת עין, ורוק פיה יין (ר״י חריזי, תחכמוני כז). שתכלית חשק בעלי חיים זה עם זה הוא נמצא כחושק עם חשוקתו (מלמ׳ התלמיד׳, חיי ברה). למלך שיש לו חשוקה בשוק של בורסקי שיש בה כל מיני ריח רע ואין כבודו של מלך לעבור בה אבל בשביל אותה חשוקה עובר בה (צרור המור, בחוק׳ קו). אחי יש לו חשוקה שהוא מזנה עמה (שבט יהוד׳ ז). ראובן נשבע שכל ימי חיי דינה אשתו לא יקח שום אשה להיות חשוקתו או פלגשו (שו״ת ריב״ש בלה). וחושק עם חֲשׁוּקָה בין ערגות בשמים רוכבים יחדו צמדים (עמנ׳, מחבר׳ ט). אשביעך באילות ובצבאות, לחבר שיר כאשר יאות, ואשלחנו אל הצביה חשוקתי, כי היא לבדה בזמן תשוקתי (שם כ). הריאה היא המלכה אשת המלך כי היא חובקת הלב כחשוקה שחובקת לחשוק (מ׳ אלדבי, ש״א ד). ילמד אדם מאיש שיש לו חשוקה וקבע לה זמן שיבא עליה באשמורת הבוקר שאז אין בעלה אתה בבית לא יאחר רגע (שבט מוס׳ כו).

חָשׁוּר, ש״ז, מ״ר חֲשׁוּרִים, עי׳ חִשֵּׁר, חִשֻּׁרִים.

***חֲשַׁי**, חשאי, ש״ז, מ״ר חֲשָׁאִים, — שתיקה, בַּחֲשַׁאי, בשתיקה, בסתר, בסוד, heimlich; en secret, in secret: שתי לשכות היו במקדש אחת לשכת חשאים ואחת לשכת הכלים לשכת חשאים יראי חטא נותנים לתוכה בחשאי ועניים בני טובים מתפרנסים מתוכה בחשאי (שקל׳ ה ו). רחם שמכניסין בו בחשאי מוציאין ממנו בקולי קולות (בכר׳ יה:). התקינו שיהו אומרים אותו בחשאי (פסח׳ נו.). משל לבת מלך שהריחה ציקי קדירה אם תאמר יש לה גנאי לא תאמר יש לה צער התחילו עבדיה להביא בחשאי (שם). על מה קטורת מכפרת על לשון הרע יבא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי (יומ׳ מד.). אם הפקיד אדם לידך אונקיא של כסף בחשאי וחזרת לו ליטרא של זהב בפרהסיא זו גניבה (מד״ר בראש׳ יז). אמר לו (ר׳ מאיר לכותי אחד) נאמן אחד בעירנו והכל מפקידין אצלו בחשאי והוא מחזיר להם בפרהסיא בא אחד והפקיד אצלו בפרהסיא היאך יחזיר לו או בחשאי או בפרהסיא לא בפרהסיא (שם קהל׳, ברכות הטובה), — ומצוי בסהמ״א.

***חֲשִׁיבוּת**, ש״נ, — סגולת דבר חשוב, Bedeutung, importance: כאן שמנאן (את הלוים) למנותן על כלי הקדש לפי חשיבות עבודתן מנאן (מד״ר במד׳ ד). שהשמן היה אצלם מצוי הרבה וכי מה שהושם בנר ויש בו שברי פתילה אין לו חשיבות אצלם ואינן משתמשין בו לצרכם (ר״נ גאון, שבת מז.). וזה שהזכיר לו החשיבות כלומר שהוא יפה כמו שדה אחרת שיש במשיחתה מאתים (רמב״ם, מכיר׳ בת יג). כי גדולים הי׳ בחכמה וביראת חטא והתאבלו עליהם הקרובים והרחוקים מפני חשיבותם (שבט יהוד׳ י). גם זה מפני חשיבותינו וטוב מזגנו כי דבר מועט יספיק לשנבוא אל השלמות (שם י). — ומ״ר חֲשִׁיבוּיוֹת: והיורדות ממקומות גבוהים עם שאר החשיבויות הם יותר חשובים (קאנון א ב ב יו).

חֲשִׁיכָה, —עי׳ חֲשֵׁכָה.

***חֲשִׁיפָה**[1]), ש״נ, — אחד ממיני הקנה וגמא יעשו ממנו מחצלאות, Binse; roseau; bulrush: מחצלת של חשיפה[2]) ושל גמי גדולה מסכבין בה קטנה אין מסכבין בה (סוכ׳ כ.),—ועי׳ שיפה.

---

[1]) לא מצאתי מלה זו כמו שֵׁם במקור יותר קדום.

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) כך בכ״י וכן בתוספתא א, וברש״י כ״י ובפסקי המאירי להל׳ הרי״ף ובס׳ יראים עמוד זמנים סי׳ קכג וכ״ה בדפ׳ פיזרו (עד.), וכן העתיק הר״ש ספ״י דטהרות ופי׳ רה״ג לכלים ט (ד״ס). וכן במשנה כ״י פרמה מכשי׳ ה ט, וכן בשאלת׳ ובהלכ׳ פסוק׳, וכן בסדור רש״י מהד׳ בובר. והנה רה״ג בפרושו לכלים ט ח כתב: איכא דאמרי שיפה ואיכא של חשיפה פי׳ אלא של בטיית וחיטאני בלישנא דרבנן כדאמרינן של חשיפה ושל גמי. ע״כ. וצ״ל במקום אלא של אלאשל, והוא אלאשל a) בערב׳ שפרשו המלונים הערבים כך: נבאת דקיק אלע׳צאן יתחד׳ מנהא אלע׳ראביל באלעראק, ובעבר׳: צמח דק הענפים יקחו ממנו הכברות בעראק. ופרשו עוד: עידאן ינבת בלא ורק יעמל מנהא אלחצר, ע״כ, ובעבר׳: דסל דק

a) الاسل

*חֲשִׁיקָה, ש"נ, — כה"פ מן חָשַׁק: בנ' לשונות של חבה חבב הקב"ה את ישראל בדביקה בחשיקה ובחפיצה (מד"ר ברא' פ).—ואמר המשורר: ורוה חרבך מדם בני איש ולא תשמע אליהם קול נאקה, ולא תחמול עלי קטן וגדול ותאמר כי בזה יש לי חשיקה (ר"ש הנגיד, פני תבל). ואם תשך נשיכתך נשיכה, ואם תשק נשיקתך נשיקה, באנשים אשר אין לך ולי בהם חשיקה (הוא, ידידותך).

חשך[1], ממנו חֹשֶׁךְ, חָשַׁךְ, חֲשֵׁכָה, חָשֵׁךְ, חֲשֵׁכָה, *חָשׁוּךְ, *חֲשֵׁכוּת, מַחְשָׁךְ.

חֹשֶׁךְ[2], ש"ז, בכנ' חָשְׁכִּי,—ההפך מן אור, העדר האור, שאין העין ראה כלום, Finsternis ; obscurité darkness: ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים לא ראו איש את אחיו (שמות י כב-כג). ויבדל אלהים בין האור ובין החשך ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה (ברא' א ד-ה). יום חשך ואפלה יום ענן וערפל (יוא' ב ב) תשת חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער הכפירים שאגים לטרף ולבקש מאל אכלם תזרח השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון (תהל' קד כ-כב)—ומליצה, עיניו בחשך תראינה, לפלא של שנוי הטבע: ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר ומאפל ומחשך עיני עורים תראינה (ישע' כט יח).— וכנוי להלילה: ויהי השער לסגור בחשך והאנשים יצאו (יהוש' ב ה). חתר בחשך בתים יומם חתמו למו (איוב כד יז).—וביחס למקום שאין בו אור, כלא, קבר, וכיוצא בזה: להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי חשך. (ישע' מב ז). לאמר לאסורים צאו לאשר בחשך הגלו (שם מט ט). ישבי חשך וצלמות אסירי עני וברזל (תהל' קז י).—והקבר: היספר בקבר חסדך אמונתך באבדון היודע בחשך פלאך וצדקתך בארץ נשיה (תהל' פח יב-יג). אם אקוה שאול ביתי בחשך רפדתי יצועי לשחת קראתי אבי אתה אמי ואחתי לרמה (איוב יז יג-יד).— בא בחשך, ישב במקום שאין בו אור, מפני צער ויגון, או להסתתר מעיני רואים: שבי דומם ובאי בחשך בת כשדים כי לא תוסיפי יקראו לך גברת ממלכות (ישע' מז ה). — ובמליצה, כנוי לרע אם חמרי או רוחני ומוסרי, למעשים רעים ומדות רעות: הוי האמרים לרע טוב ולטוב רע שמים חשך לאור ואור לחשך שמים מר למתוק ומתוק למר (ישע' ה כ). העזבים ארחות ישר ללכת בדרכי חשך (משלי ב יג).—ולצרה וכיוצא בזה: הוי המתאוים את יום יי' למה זה לכם יום יי' הוא חשך ולא אור (עמו' ה יח). הלא חשך יום יי' ולא אור ואפל ולא נגה לו (שם כ). ובשטף עבר כלה יעשה מקומה ואיביו ירדף חשך (נחו' א ח). יום עברה היום ההוא יום צרה ומצוקה יום שאה ומשואה יום חשך ואפלה יום ענן וערפל (צפנ' א יה). ידע (הרשע) כי נכון בידו יום חשך (איוב יה כג). העם ההלכים בחשך ראו אור גדול ישבי בארץ צלמות אור נגה עליהם הרבית הגוי לא הגדלת השמחה שמחו לפניך כשמחת בקציר (ישע' ט א-ב). אל תשמחי איבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחשך יי' אור לי (מיכ' ז ח). נקוה לאור והנה חשך לנגהות באפלות נהלך (ישע' נט ט). כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח יי' (שם ס ב). רגלי חסידו ישמר ורשעים בחשך ידמו (ש"א ב ט).—ובמדרש: בשנה השנית למלך אחשורוש וירא (מרדכי בחלום) והנה רעש גדול וחזק ובהלה על הארץ וכו' ויקומו כל הגוים על הגוי הקטן לאבד זכרו מעל הארץ ויהי היום ההוא **חושך** לכל העולם ויצר לגוי הקטן מאד ויזעקו אל ה' (מד"ר אסתר, ויגד לו). — ובמשמ' יגון וצער, ההפך משמחה: גם כל ימיו בחשך יאכל וכעס הרבה וחליו וקצף (קהל' ה יז). — ואמר המשורר: דיך כי מלכך יגן בעדך, ובארץ חשכך יבין צעדך (ר"י הלוי, יונה מה תהגי).—

יצמח בלא עלים יעשו ממנו מחצלאות. ובהתזכרה של מנזור נאמר: אשל הוא שמאר וענדנא ישמי אלבוט ובאלשאם אלבאביר, ובעבר': אשל הוא שמאר ואצלינו יקראו אותו אלבוט, ובדמשק אלבאביר. ושמאר הוא צמאר במערבי' שם קנה וגמא. ומתוספתא כלא' נראה ברור כי החשיפה אינו אילן אלא מין קנה דומה לגומא. וכן אמר רה"ג (פרה ג ט): עשב שמו מגג ועושין ממנו חבל דומה לגמי וחשיפה וחלפה.

[1]) גם בארמ'. ודמה .Lag לזה את השרש הערבי חשכ a) במשמ' כעס, ויותר קרובה דעת Barth שהביא דמיון לשרש זה את השרש הערבי שחכ, שחכב b), אשחנכב אלליל, חשך הלילה, ולשערות שחורות שחכוכ c). ולא רחוק הוא, כי השרש המקביל בערב' לשרש העברי חשך הוא ע'שק d) שהוא משמש בפרט במשמ' חשכת הלילה, וכמו"כ העין.

[2]) בארמ' חשוכא. בערב' ע'אשק e), הלילה בשחוקה חשכתו.

a) سحك b) سحك سحكك

c) سحكوك d) غسق e) غاسق

וכנוי לדא ידיעה וסכלות: כי אתה נירי יי' ויי' יגיה חשכי (ש"ב כב כט).— הוא הלך בחשך, בסכלות ולא ידיעה: החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך ילך (קהל' ב יד).— ובמשמ' העלם, שאין איש יודע מזה כלום: כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכסה (שם ו ד).—*שר החשך, המלאך הממונה על החשך: שבשעה שברא הקב"ה את עולמו אמר לו לשר החשך סור מלפני מפני שאני מבקש לבראות את העולם באורה ושרו של חשך דומה לשד (פסיק' רבתי, מתן תורה).— דבר של חשך, דבר לא נכון, דבר משבש: אמר להן (למך לנשיו) כי איש הרגתי לפצעי וכו' קין הרג ונתלה לו ז' דורות ואני שלא הרגתי אינו דין שיתלה לי ע"ז רבי אומר הרי זה ק"ז של חשך א"ב מהיכן גובה הקב"ה שטר חובו (מד"ר בראש' כג).

אור, עי' במקומו.—אפל, אפלה.—אישון, אֱשׁוּן. כהה.
לַיְלָה, עי' במקומו.—*לִקּוּי חַמָּה, לִקּוּי לְבָנָה.
*נעמן, אוצר החשך בשמים.
עָנָן.—עֶרֶב, בין הָעַרְבַּיִם.—ערפל.—עתם.
צֵל.—צַלְמָוֶת.
קָדַר, קָדַר השמש.—קדרות.
שָׁחוֹר.—*שְׁקִיעַת החמה.

חָשַׁךְ, פ"ע, פת' יֶחְשַׁךְ, יֶחְשְׁכוּ,—היה חֹשֶׁךְ, finster, dunkel sein; être obscur; be dark, ויאמר להמקום שנסתלק האור ממנו: ויכס (הארבה) את עין כל הארץ ותחשך הארץ (שמות י טו).— והגוף המאיר כשכבה אורו: כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו (ישע' יג י). אור חשך באהלו ונרו עליו ידעך (איוב יח ו). יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין (שם ג ט).— ובמליצה, חשך היום: ובתחפנחס חשך היום בשברי שם את מטות מצרים (יחזק' ל יח).— ובהשאלה להעינים, חשכו העינים, חדלו לראות, ובמליצה בענין צער ויגון: על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו (איכ' ה יז-יח). תחשכנה עיניהם מראות ומתניהם תמיד המעד (תהל' סט כד). ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו (כרכ' יז.).—ובמשמ' העקרית, כשהעינים קמות מזקנה: ובטלו הטחנות כי מעטו וחשכו הראות בארבות (קהל' יב ג).— ובלשון נקבה חשכה, נעשה חשך: לכן לילה לכם מחזון וחשכה[1] לכם מקסם ובאה השמש על הנביאים וקדר עליהם היום (מיכ' ג ו).—ומצוי שמוש זה בתלמוד: לא כסהו מבעוד יום לא יכסנו משתחשך (שבת ד ב). מי שבא בדרך והיה ירא שמא תחשך לו והיה מכיר אילן או גדר (ערוב' ד ז). מאימתי מברך משתחשך לא בירך משתחשך מברך כל הלילה (תוספתא ברכ' ו י). מעשה ברבי טרפון שהיה מהלך בדרך וחשכה לו ולן חוץ לעיר (ערוב' מה.). ר' יוסי אומר אוכל והולך עד שתחשך (פסח' קז.).—ובהשאלה במשמ' שחור, חשכו הפנים, נעשו שחורים, כהים: חשך משחור תארם לא נכרו בחוצות (איכ' ד ח). ר"ח בן אנטיגנוס אומר (מרוח אשך הוא) כל שמראיו חשוכים (בכור' ו ה). — ואמר הפיטן: אבלה נפשי וחשך תארי, בית תפארתי נשרף ביד הארי (שחרית לט"ב, אבלה). — ובמליצה, *חָשַׁךְ העולם בעדו, היה בצרה גדולה: כל אדם שמתה אשתו בימיו עולם חשך בעדו (סנה' כב.). אוי לי שבשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי (ע"ז ח.).

—הפע', הֶחְשִׁיךְ, יַחְשִׁיךְ, וְהֶחְשַׁכְתִּי,— א) פ"י, הֶחְשִׁיךְ את היום וכדומה, עשה שיחשך: עשה כימה וכסיל והפך לבקר צלמות ויום לילה[1] החשיך (עמוס ה ח). והבאתי השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור (שם ח ט). תנו ליי' אלהיכם כבוד בטרם יחשיך[2] ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף (ירמ' יג יו). — ובהשאלה, החשיך עצה וכדומה: מי זה מחשיך עצה במלין בלי דעת (איוב לח ב). החשכת עצה שנטלתי למעלן (פסיק' רבתי, אחרי מות). — *והחשיך את העינים: הוא מלאך המות שמחשיך עיניהן של בריות (ילמדנו חקת, בערוך). זו מדי שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרותיה (מד"ר שמות נא). — ב) פ"ע, החשיך כמו חשך, נהיה חשך: שלח חשך ויחשך ולא מרו את דבריו (תהל' קה כח). גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר (שם קלט יב).—*החשיך לו, נעשה חשך, שקעה החמה ובא הלילה: מי שהחשיך לו בדרך נותן כיסו לנכרי (תוספתא שבת יח ח).— ובמליצה, במשמ' בא זמנו למות: וכבוא שמשו יניח כל רכושו לאכזרי ומי שהחשיך לו בדרך נותן כיסו לנכרי ואוהב כסף לא ישבע כסף ואתה מאומה לא תשא בידך כאשר תלך (מלחמ' החכמה והעשר ז). — ג) *החשיך פלוני במקום, שהה שם עד הלילה: מי שהחשיך בדרך נותן כיסו

[1]) י"ם שהוא ש"נ ע"ם חכמה.

—[1]) ס"א ללילה.— [2]) ואולי כאן במשמ' פ"ע.

לנכרי (שבת כד א). כל שאני זכאי באמירתו רשאי אני להחשיך עליו (שם כג ג). אין מחשיכין על התחום לשכור פועלים ולהביא פירות אבל מחשיך הוא לשמור (שם). מחשיכין על התחום לפקח על עסקי כלה (שם ד). למלך שהוא דן על הבימה ומחשיך והיו בניו מחשיכין אצלו (מכי׳ בשלח, פתיח׳). המוצא ספר בשדה יושב עליו ומשמרו מחשיך עליו נוטלו ובא לו (תוספתא ערובי׳ יא יח). ובאין עניי כפר שיחין ועניי כפר חנניה ומחשיכין על התחום למחר משכימין ובאין (גמ׳ שם נא:). לא יהא אדם מחשיך בדרך ולא יצא כשהוא מבושם (דא״ז ו).

—נפע׳ *נֶחְשַׁךְ,—נהיה חשך: חשכו מאורות וגם שחקים וכל דרך מאד נֶחְשַׁךְ סתום לפניך, כי השחקים מאד זורו ואספו לאורם לפני כל שאון על רוב יגוניך (ר״א קליר, קינ׳, ציון). תועלתה (של הנפש) בהכנסה בתוך גוף האפול והנחשך (מ׳ די ליאון, הקד׳ נפש החכמ׳).

— נתפ׳, *נִתְחַשֵּׁךְ,— נתחשכו העינים, חדלו מראות: אלו עינים של האדם שהם ראים את העולם ובשעת זקנתו יתחשכו (הוספ׳ ב לאדר״נ נוסח׳ א).—*והתחשך, נעשה חשך, סר האור ממנו: כפי מה שירבה (האדם) להסתבך בעניני העולם כך מתרחק מן האור העליון ומתחשך יותר (רמח״ל, דרך ה׳ ד ה).

חָשֹׁךְ, ת״ז, מ״ר חֲשֻׁכִּים,— אדם חָשֹׁךְ, שפל ונבזה, : aus niederem Stande ; bas ; ignoble חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חֲשֻׁכִּים (משלי כב כט).—ולית׳ חָשׁוֹךְ: בל יתייצב לפני פרעה החשוך (פסיק׳ רבתי, ותשלם). ואין אתה חושש לדבר מקצת החשוכים מעמי הארץ (ספ׳ היכר ליהושע הקראי, העריות). — *פנים חֲשֻׁכּוֹת, פנים של כעס: השלו ששאלו (ישראל במדבר) מתלא מעים ניתן להם בפנים חשכות אבל המן ששאלו אותו כהלכה ניתן להם בפנים מאירות (מכי׳ בשלח ד ג). — והשתמשו הסופרים בזמן החדש במלה זו במשמ׳ אנשים בלי השכלה ומתנגדים להשכלה ודעת, Finsterling obscurant: הו הו חשכים חסרי לב וזהר, מה יחר אפכם ותקנאו איש דעת, כי יאיר עינים כי יפתח צהר, לראות למאורו כל מום מגרעת (אד״ם, מורדי אור).

חָשֵׁךְ[1], ת״ז, מ״ר חֲשֵׁכִים,—כמו חֹשֶׁךְ, הלך חֲשֵׁכִים, הלך בחשך, במשמ׳ הפשוטה או במליצה במשמ׳ רוחנית: מי בכם ירא יי׳ שמע בקול עבדו אשר הלך חֲשֵׁכִים[1]) ואין נגה לו יבטח בשם יי׳ וישען באלהיו (ישע׳ נ י).—ואמר הפיטן: בוראו הכיר לשלש איתן האורח, וכתת ושבר אלילי תרח, ומבין חֲשֵׁכִים אורו זרח (יוצ׳ ב׳ שבוע׳, בבורי מעשהו). — והמשורר אמר: וישאף (השמש) ויזרח אל מקומו בראש טלה ויסוב על בתיו כמלך בטירותיו, ויבא בצל ארץ ואז יחשך אורו בצלו למען אין חֲשֵׁכִים תמורותיו (ראב״ע, בשם אל).

חֲשֵׁכָה, חשיכה, ש״נ, סמי׳ חֶשְׁכַת,—כמו הקודם: ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם והנה אימה חֲשֵׁכָה גדלה נפלת עליו (ברא׳ יה יב). גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כַּחֲשֵׁיכָה כאורה (תהל׳ קלט יב). —והגון השחור של גוף עכור: ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו חֶשְׁכַת[2]) מים עבי שחקים (תהל׳ יח יב).—ובמליצה בהשאלה במשמ׳ צרה: ואל ארץ יביט והנה צרה וַחֲשֵׁכָה מעוף צוקה ואפלה מנדח (ישע׳ ח כב). — ובמשמ׳ סכלות ובערות: לא ידעו ולא יבינו בַּחֲשֵׁכָה יתהלכו (תהל׳ פב ה).—ומצוי בתו״מ בפרט במשמ׳ ראשית הלילה אחרי הערב השמש[3]): ספק חשכה ספק אין חשכה (בע״ש) אין מעשרין את הודאי (שבת ב ז). לא יצא החייט במחטו סמוך לחשיכה שמא ישכח ויצא (שם א ג). יצאת כת הראשונה וישבה לה בהר הבית שניה בחיל והשלישית במקומה עומדת חשיכה יצאו וצלו את פסחיהן (פסח׳ ה י). פעם אחת נתקשרו השמים בעבים כסבורים העם לומר חשכה הוא (ברכ׳ כז:). — ואמר הפיטן: חול ושבת כרבים מלאכותיו בשלש באות, קובצו עיירות הסמוכות עסק גדול לנאות, חשכה קצרוהו ונתנוהו בקופה ולעזרה מובאות (ליל ב׳ פסח, אור יום).—*עם חשכה, מיד בתחלת הלילה: שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה עשרתם ערבתם

---

1) משק׳ יֶרַח, ובערב׳ עַ׳אשִׁק, ועי׳ הערה לקמן.

—1) י״ם כי זה רבים בל״ז מן חֲשֵׁכָה, אך יותר נראה להניח לרבים זה יחיד בפ״ע, וכן דעת Stade § 324 b, וסמך לדבר גם השם הערבי ע׳אשק a), בשין חרוקה, שהוא מקביל ממש להצורה חָשֵׁךְ בעבר׳, ומשמ׳ הוא הלילה החשוך מאד, ועי׳ הערה להשרש.

2) כך ברוב הספרים, ובקצתם חשכת, בכף דגושה. ובש״ב במקום זה חשרת, עי׳ זה הערך. — 3) כך גם בערב׳ ע׳אשק, אול ט׳למה אלליל (אלג׳והרי).

a) غَاسِق

הדליקו את הנר (שבת ב ז). אין נותנין פת לתנור עם חשכה (שם א י). משלשלין את הפסח בתנור עם חשכה (שם יא). בשבעה נכנסו גוים להיכל ונטלו את הים ואת המכונות ואת העמודים והיו מקרקרין בו שביעי שמיני ותשיעי עד שפנה היום וכו׳ עם חשיכה הציתו בו את האור והיה נשרף בעשור לחודש (סעו״ר כז). לא תמלא אשה קדירה עססיות ותורמוסין ותתנם לתוך התנור ע״ש עם חשכה (ירוש׳ תרומ׳ ב מא ג). מעשה בשמעון בן קמחית שיצא עם מלך ערבי ערב יום כפורים עם חשכה ונתזה צינורה של רוק מפיו על בגדיו (שם מגי׳ א עב.). אבא תחנה חסידא נכנס לעירו ערב שבת עם חשיכה וחבילתו מונחת לו על כתפו (מד״ר קהל׳, לך אכול). — ובשמוש פעל עבר שֶׁחָשְׁכָה, מִשֶּׁחָשְׁכָה: נחקרו העדים ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשיכה הרי זה מעובר (ר״ה ג א). שחטה עד שלא חשיכה מותר לשחוט את בתה משחשיכה אסור לשחוט את בתה כל היום וכל הלילה (תוספתא חול׳ ה ח). כיון שחשיכה אמר להן בא השמש או׳ הין (ירוש׳ מגי׳ ב עג ג). מכיון שחשיכה מהו שיהא (הנכנס בסוכה) צריך להזכיר זמן (שם סוכ׳ א נב:). אין טומנין אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל משחשכה (שבת יח.). — ובהשאלה, קרן חֲשֵׁכָה, בסכלות ולא דעת: יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתעמידנו בקרן אורה ואל תעמידנו בקרן חשכה ואל ידוה לבנו (ברכ׳ יז.).

***חֲשֵׁכוּת**, ש״נ, — כמו חֲשֵׁכָה, בהשאלה, במשמ׳ לא-דעת ובערות: אעבוד את ה׳ בשביל ימות המשיח אשר יסיר החשכות מעמנו ויתרבה האור והשכל וההשגה (קדוב׳ לוי, כי תבא).

א. חשל[1]), ממנו א. חָשַׁל, *חִשּׁוּל, *חֶשֶׁל.

א. חָשַׁל, — קל לא נמצא בספרות הקדומה.

— נפע׳, נֶחְשַׁל, נֶחְשָׁלִים, — הַנֶּחְשָׁל אחרי החיל, מי שתשש כחו ואינו יכול למהר לכת עם אחיו והולך לאט לאט ונשאר לאחור, Marodeur: זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע (דבר׳ כה יז-יח). — ואמר הפיטן: אמרו לכו ונכחיד נכשלים, אז כמאז זנב כל הנחשלים (יוצ׳ שבת זכור, תמימים). עוילים הוצעו חללים, יציאי עקרבי אמללים, עומדים לזנב נחשלים, אחוז לנו שועלים (יוצ׳ בחוה״מ פסח, אהוביך). נבוני דעת התקדשו ברוח שפלה כי הוא כבודי ופארי, נין ונכד לזנב נחשלים תמחו שמם וזכרם מעפרי (אזהר׳ לר״י ברצלוני, אמגס). — והמשורר אמר: אכן אצילי עמך יקלו בסוד השיר ומימיו חשבו מי שחו, וביום קרב בנחשלים נחספו ובנוססם קוץ ודרדר ידלחו (רשב״ג, אולי דמעות). — וגם שאר בע״ח: ויצאו האילים המתחבאים מפחד הארי, וינגחו נחשלי הצאן בחרי (ר״י ב״ר תנח׳ ירוש׳ לר״ד בן הרמב״ם). — ועת׳: דורשיך בת ציון יום יום ימעטו, מפלטת מחנך רבים יֵחָשֵׁלוּ, אלה מכאב לב וריש יכשלו, אלה מטוב לב שמנו ויבעטו (יל״ג, אחרי מות בד״ל). — *ובהשאלה במליצה להרעיונות, המחשבות: לבי באימת אהבה גוע, כי הזמן אבני נדוד קולע, חילי סעיפי אחריה נחשלו וזמן יזנב ואני יגע (רשב״ג, לבי באימת). והנה אנחנו פה היום מלקטים שכחת שבליהם ומזנבים נחשליהם (ר״י אלחריזי, תחכמוני יח), ר״ל השירים החלשים, הרפים. וללמוד ניביו ונתיביו ולזנב נחשלי אמריו (שם יו). השמתם לבבכם אליו, ואם טעמתם דבש מליו, כי אין מזנב נחשליו, ואין משיג במרוצתו אבק רגליו, מה מתקו משליו, ומה נעלו מהלליו (שם א). — ובכלל במשמ׳ *לאות ורפיון כח: אום גלות סובלת, ביד אויב נחשלת, גועשת וזחלת (סליח׳ יום ה, יחידה). בעון כי כשלת ולבך אחורנית, ונבוך ונחשלת ראשונה ושנית (סליח׳ י׳ טבת, אכותי). היש קם כגבור לעשות מצותו לא עיפה נפשו ולא נחשלה (ר״י נגארה, זמיר׳ לר״ה, נפשי). — ואמר המליץ: ואין חומל עלי, לחזק נחשלי, ונשארו רגלי, סבוכים בסירים (ספ׳ המוס׳ לר״ז בן סעדיה ב). ומי יחזק נחשלי, ואימות מות נפלו עלי (שם). — וכח הגוף ביחס להדפק: ואיננו חלש (הדפק) כי לא נחשל הכח באיכות או כבד כהחשל הנאדי (קאנון ג יד ד ה). — ועץ נֶחְשָׁל, נרקב: איזה עץ עומד במים ואינו נחשל ואיזה עץ נחשל (מדה״ג, ויעש נח).

— פעל, *חִשֵּׁל, — חִשֵּׁל את הרוח וכדומה, שבר והרפה את כחו: הרוח הזה בשעה שהוא יוצא בעולם הקב״ה מחשלו בהרים ומשברו בגבעות (מד״ר קהל׳, הולך אל דרום). — ואת הגוף וכדומה: חומץ קר ורטוב

---

1) י״א כי הוא הסרוס מן חלש, ובערב׳ משמש שרש ח׳של[a]) גם במשמ׳ רפיון כח.

a خشل

ממעיט האדומה והדם והזרע ומחשל הבשר וכח הגוף (מ׳ אלדכי, פ״א ה). — ובהשאלה: כי השררה מחזקתה והדלות מחשלתה ולולי השררה לא היה העולם מתקיים (ר״י א״ת, תמה״נ לרסב״ג כז).

— קל, °חָשַׁל, — כמו נחשל: אשרי אדם בוטח בך, בך אומץ חושלים, בך בטחון כושלים (תיק׳ ליל שבת כין ר״ה ויוה״כ, אשרי אדם). — ומקו׳ חָשׁוּל: דודי נקדתי לך שירי יען שכלך נחשל חשול, ונתיבותיו לך פניתי אולי לבך עליו ימשול (ר״י אלחריזי, תחכמוני נ).

— הפע׳, °הֶחֱשִׁיל, — החשיל אותו, עשה שיֵחָשֵׁל, ואמר הפיטן: פץ לי מחשילי, מה דודך משלי, פוצי מרפש ומדלי (ר״א קליר, יוצר ב׳ פסח, אפיק). בבתר נזל המשיל, והחציו הגביה בסתר, בעמק חציו החשיל, והבריח עד הרי בתר (רסע״ג, עבודה). זכור אשר עשה לך, אשר קרך ויחשילך (יוצ׳ שבת זכור, אלהים).

°חֵשֶׁל, ש״ז, מ״ר חֲשָׁלִים, — חלשות ורפיון כח: צור תמוך אשורי מהנשל, קוממני וחזקני מרפיון וחשל (יוצ׳ יוה״כ, אמיך). למען נאמן אמיץ בלי חשל ונצל מכשל (הושע״ר, הגא אל נא). — ובמשמ׳ אדם נחשל: שדי זכר לילה חולק, שרש וענף בהלקלק להחלק, תמור כי חשליו המליק (עמלק), תבע להזכר מעש עמלק (יוצ׳ זכור, אזכיר סלה).

ב.*חשל[1]), ממנו ב.*חָשַׁל.

ב.*חָשַׁל, — קל לא נמצא.

— נפע׳, *נֶחֱשַׁל, — נדחה והשלך בזלזול וכעס, verwerfen rejeter; throw away: שלא היה (עמלק) הורג אלא בני אדם שנמשכו מדרכי המקום ונחשלו[2]) מתחת כנפי הענן (ספרי, תצא רצו).

°חשם[3]), ממנו °חשום, °חָשֵׁם, וי״א גם חַשְׁמַן.

---

[1]) בערב׳ ח׳של a) במשמ׳ דחיה והשלכה בזלזול, ועי׳ בהערה לקמן.

[2]) פרשו המפרשים גם זה במשמ׳ רפיון כח. אך מהמליצה ונחשל מתחת הכנפים נראה כי הכונה נתרחק, השלך מן, והוא ממש כמו הפעל חַ׳שַׁל a) בערב׳ הרשום בהערה להשרש.

[3]) שרש הניחו קצת בעלי הלשון להשם הפרטי חשם שבמקרא ולהשם חשמנים, ודמוהו להשרש הערבי חֹשם b) שמשמש במשמ׳ עובי ושומן, ואמרו שמזה

---

a) خَشَل b) حشم

°חָשַׁם, פ״ע, — קל לא נמצא.

— נפע׳, °נֶחֱשַׁם, — נהיה אמיץ כח וחשוב, mächtig sein être puissant; be forthy: דודי גזר לעבד ינצל אליך בעזך כי נחשמת, אל תלשין עבד אל אדוניו פן יקללך ואשמת (אזהר׳ לרסע״ג, קמע״ג).

חַשְׁמַל[1]), ש״ז, ובהוספת ה חַשְׁמַלָּה, מלעיל, — א) שֵׁם דבר נוצץ ומבהיק, ולא נתבאר בודאות מהו: וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון ענן גדול ואש מתלקחת ונגה לו סביב ומתוכה כעין החַשְׁמַל מתוך האש (יחזק׳ א ד). וארא כעין חַשְׁמַל כמראה אש בית לה סביב ממראה מתניו ולמעלה וממראה מתניו ולמטה ראיתי כמראה אש ונגה לו סביב (שם כז). ואראה והנה דמות כמראה אש ממראה מתניו ולמטה אש וממתניו ולמעלה כמראה זהר כעין החַשְׁמַלָה (שם ח ב). — ובמשמ׳ °זֹהר ונגה: כשמוע השר יופי השירה, נפלא על חשמלי זהרה, ויאמר שירתך זאת גברה, על כל השירות ביופיה (עמנ׳, מחבר׳ ח). — ב) *שֵׁם למין ממיני המלאכים מאירים ומגונים: מעשה בתינוק אחד שהיה קורא בבית רבו בספר יחזקאל

נסתעף המושג של כח ואמץ ושל גדלות ושררה, ועי׳ הערה לחשמן.

[1]) כבר הקדמונים לא ידעו לנכון משמ׳ מלה זו. השבעים והולג׳ תרגמוה electrum, שעקר משמעתו הוא תערובת מזהב וכסף, וכמו״כ השרף הידוע, חלמוני הגון, שיש לו הסגולה הידועה שבהתחככו ימשך אליו גופים דקים. ובגמ׳ (חגי׳ יג.) אמרו: מאי חשמל אמר רב יהודה חיות אש ממללות במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות בשעה שהדיבור יוצא מפי הקב״ה חשות ובשעה שאין הדיבור יוצא מפי הקב״ה ממללות, ע״כ, ואמרו המפרשים כי הכונה בדרוש זה שפרשו חשמל כנוי למלאכים, וכן פרשו את המאמר שהובא בפנים בענין התינוק שהיה מבין בחשמל. והנה כל זה מפוקפק, ומלשון הכתוב כעין החשמל מתוך האש, אם אין נוסחה זו משובשת, נראה יותר כי הכונה בחשמל היא לחלק מעצם האש, או הלהבה. ולכן בארו המפרשים הקדמונים שלנו מלה זו במשמ׳ החלק היותר דק מהשלהבת, תכלת הגון. אמר ריב״ג: כעין החשמל כלון נאר זרקא באצ׳מאר אלנאר, ע״כ, ובעבר׳ בתרג׳ ר״י א״ת: כמראה הצבע הקרוב לתכלת ויש בו הסתר כי צריך להיות כמראה אש חשמל. ע״כ. וכעין זה רוב שאר המפרשים. ואמר ר׳ אליעזר מבלגנצי: אין אנו בקיאים בלשון המקרא ברוב דברים ואין לנו אלא הענין וענינו יורה עליו כי זוהר צח וברור במאד מאד הוא כזוהר ברירות החמה שנראית נעה ונדה כגלי מים

והיה מבין בחשמל¹) ויצאה אש מחשמ, ושרפתו (חגי' יג). כנגדם למעלה אותם המלאכים הנקראים חשמלים ואלו הם לפנים ממעלת הצדיקים (מדר' ג"ע). באותה שעה רעשה הארץ והעולם מזדעזע והים מתפרד וחשמלי אש שהיו דומים לגדפי טווס מקיפים מסוף העולם ועד סופו (מדר' ג"ע וגיהנם). כתובים בו (בהספר) ענינים ומלים מאירים ככבבי גלגלים וכאראלים וכחשמלים (הקד' מנורת המאור). וסוד החשמל שהוא המלאך העליון והקרוב אל השכינה (מאמ' קנא' לר"י מפיסא 103). — ואמר הפיטן: רוחש חשמל, אשר חש ומל, שבחו למל, ומעצומו יאמל (יוצר שבת ב' חנוכה, אמלו). זכור נלהט אשר רהט דרוש חשמל והוא מקנא (יוצ' שבת ור"ח, אביר). ומתעטפים בשרפים ואראלים, והמשילם לתרשישים וחשמלים (ר"י הלוי, קדוש' יוה"כ, כרכו ה'). אראלים וחשמלים יתנו שיר לשם האל (יוצ' שבת א אחה"פ, אראלים). ומלאכי מעלה הנעימו מהללו, ובהיכלו כבוד אומר כלו, שרפים ואופנים וזיקי חשמלו, קדושה ותהלה קדמו לסלסלו (יוצר ב' שבוע', וכל העם). בחשמלי הערבות הראה צור מלכי, כי מארץ ערבות יבש בקראי חבי (סמא"ל, נעי' יוה"כ, עד קץ). — ג) *הכח הטבעי שיש בקצת גופים שבהתחככם ימשכו אליהם גופים אחרים ויולידו אש ואור וכדומה, Elektrizität; électricité; e-ty: מה הספירות אם לא גלגלי שמים, האור הח'ם הקיטור החַשְׁמַלָּה²), כל כחות הטבע הם מלאכי מעלה, ידעום החוקרים גלויי העינים (יל"ג, בני יוסף בן שמעון ה). — ופשט השמוש הזה מאד בפרט בדבור ובספרות החדשה, וגזרו ממנו גם פעל חִשְׁמֵל במשמ' טען גוף מן הגופים בכח החשמל.

חַשְׁמַן, ש"ז, מ"ר חַשְׁמַנִּים, — א) מלה לא נתבררה משמעתה בודאות: יאתיו חַשְׁמַנִּים¹) מני מצרים כוש תריץ ידיו לאלהים (תהל' סח לב). — ופשט המנהג להשתמש בשם זה כתאר כבוד להכהנים העליונים של הכנסת הקתולית²), Kardinal; cardinal: ושם (ברומי) שר גדול מאד, חשמן נשא הוד, חכם בידידיה, שמו קארדינאל איגידייה (ר"א בחור, הקד' תריזית למסו' המסור'). ואמר לי החשמן תלמידי כי לא ידע מה הוא (הוא, נמוק' על שרשי רד"ק, בדלת). ואחר שנתרפאתי הלכתי לרומה לראות הככבים ודמותם וקודם בואם הגדתי הכל לאפיפיור ולקצת החשמנים מגדולי החצר כתוב על ספר (מכת' ר"ש מולכו, בדה"י של יוסף הכהן ב). וילכו אחריהם (אחרי הדוכסים שהלכו עם הקיסר) שני חשמנים ועמהם אמתחות מלאות מטבעות זהב וכסף (שם). סוף דבר כשראו החשמנים ההגמונים והעירונים ושאר גדולי העיר את הנער ההוא מת המה ראו כן תמהו נבהלו (גזר' פאולו שבג' בטו, REJ IV 95). נדפס וכו' תחת ממשלת האדון החשמן (שער תשוב' ריב"ש, מבג' שיט). בשנת חמשת אלפים ושנ"ו ביום א' וי"ג ימים לחדש סיון בא השמועה מרומי אשר הפיפיור הלז הנקרא קלימינטי אוטבו עשה י"ו חשמנים ובתוכם נעשה ההגמון הלז מפרמו הנקרא בשם אוטביו בנאגרינו (כ"י אוקספ', REJ IX, 154). הנה הנם על ראשה מעלת החשמן פיליוו אסטלי ומעלת החשמן טריאו לואיגיידיל וירמו (מגלת נהרות למרדכי ב"י להלון). מנעורי ועד עתה נאמן בית החשמן המפואר והיקר ומאד נעלה פרנסיסקו בינטיולי הייתי (הקדמ' הודא' בע"ד לדוד נביא). ואנה ה' לפנינו המרומם כמ"ר מנחם תנחום וכו' וקנא לאלהינו ולתורתו נכנס בעובי

(פרוש יחזק', הוצ' מק"נ). אך יש מפקפקים בנוסחה זו, וסוברים כי היא קצת משובשה. ולכן אין לעמד על פרושה האמתי של מלה זו. — ¹) כבר נזכרה בהערה למעלה דעת המפרשים שהכונה כאן למלאך, אך הלשון והיה מבין בחשמל ויצא אש מחשמל אינו מתישב יפה בענין זה. — ²) והעיר המשורר שם בהערות וז"ל: כונתי להכח הטבעי הנקרא עלעקטריציטעט שכן תרגום היוני של חשמל הוא עלעקטראן ואלו היתה שפת עבר עתידה להתחדש והסופרים ראשון לברוא בה ניב שפתים הייתי אומר לקרוא בשם חשמל להטיליגרף או להטיליפון ויהיה השם חשמל מורכב משתי מלות: חש מל כלומר ממהר לדבר על דרך חש בז (ישע' ח) וכדרשת חז"ל עליו עתים חשות ועתים ממללות (חגי' ע:). ע"כ. ואעפ"י שאין כל יסוד אמתי ליחס לחשמל משמ' זו, כי אין ספק בדבר שלא היתה לחשמל משמ' electrum, וההרכבה של חשמל אינה אלא דרשה, אעפי"כ, בודאי כדי הוא יל"ג לקבל השמוש שהשתמש בו במלה מן המלים למושג מן המושגים, והצרך עשה שנתקבל השמוש הזה בהדבור ובהספרות ואין מערער ע"ז.

¹) פרשו קצת הקדמונים שם עם, שם יושבי ארץ חשמון, ויש פרשו במשמ' שרים גדולים. — ²) ר"א בחור, בנמוקיו לשרשי רד"ק, ערך חשמן אומר: א"א היהודים הלועזים קוראים הקרדינלי חשמנים ולא ידעתי מהיכן למדו לומר כן והלא לא נמצאו במצרים קרדינלי. ע"כ. וכבר העיר מ' פרלס (M. Perles, Beitr.) כי השם חשמן במשמ' קרדינל בא בפעם הראשונה בערוך הקצר כ"י רטיסבון, שהוא עתה במינכן.

הקורה וסבב פני הדבר בחכמתו עם החשמן יר״ה אדון יקר רוח איש תבונה (הקד׳ מגיה ספ׳ הזהר, דפ׳ מנטובה). שבאו לידיהם עזבונות חכמי היונים שהביא עמו ביזאריאון החשמן מקוסטנטינה (אליס ליב״ר מקנדיה, כתב ג׳ לזרח).

חשן, ממנו חֹשֶׁן.

חֹשֶׁן[1], ש״ז, — כעין כסות או תכשיט יכסה את החזה, Brustschild ; pectoral : ואלה הבגדים אשר יעשו חֹשֶׁן[2]) ואפוד ומעיל וכתנת תשבץ (שמות כח ד). ועשית חֹשֶׁן משפט מעשה חשב כמעשה אפד תעשנו זהב תכלת וארגמן וכו׳ רבוע יהיה כפול זרת ארכו וזרת רחבו ומלאת בו מלאת אבן וכו׳ ועשית על הַחֹשֶׁן שרשת גבלת מעשה עבת זהב טהור ועשית על הַחֹשֶׁן שתי טבעות זהב ונתת את שתי הטבעות על שני קצות הַחֹשֶׁן ונתתה את שתי עבתת הזהב על שתי הטבעת אל קצות הַחֹשֶׁן ואת שתי קצות שתי העבתת תתן על שתי המשבצות ונתתה על כתפות האפד אל מול פניו ועשית שתי טבעות זהב ושמת אתם על שני קצות הַחֹשֶׁן על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה ועשית שתי טבעות זהב ונתתה אתם על שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לעמת מחברתו ממעל לחשב האפוד וירכסו את הַחֹשֶׁן מטבעתו אל טבעת האפוד בפתיל תכלת להיות על חשב האפוד ולא יזח הַחֹשֶׁן מעל האפוד (שם יח-כח). — והשתמשו המשוררים במלה זו במליצתם: אמריו ספירים, ואותותיו שרים, ומלואת טורים, בחשן סדורים (ר״ש הנגיד, באשמורת). והסהר לבוש חשן ירקרק שאלו מהדר שמש ואוריו (רשב״ג, בבורש ען). אסירי הזמן טבעו בתוך בוץ ורגלי הטבעו תוך מצולה, אני אדן והצרות קרשים אני אפוד וְחָשְׁנִי כום רעולה (עמנ׳, מחבר׳ א).

חשק[3], ממנו חֵשֶׁק, חֶשֶׁק, *חוֹשֵׁק, *חָשׁוּק, *חֲשׁוּקָה, *חֲשִׁיקָה, *חַשְׁקוּת, *חַשְׁקָן.

[1]) לא נתברר מקורו. יש סברים כי נגזר מהשרש חשן a) שמשמש בערב׳ במשמ׳ יפה, אך זה רחוק. ועי׳ הערה לקמן. — [2]) צורת החשן הזה מבוארה היטב בהכתוב בעצמו, ותרגמו ריב״ג בדנה b) בערב׳, והוא בעין כתנת קטנה או שריון.

[3]) בערב׳ עשק c).

a) حسن b) دنة c) عشق

חֵשֶׁק[1], ש״ז, בכנ׳ חִשְׁקִי, — נטיה עזה של הנפש לדָּבָר, ומשמש, א) במשמעה כללית של חפץ ורצון, desire ; désir ; Begehren : ככלות שלמה לבנות את בית יי׳ ואת בית המלך ואת כל חֵשֶׁק שלמה אשר חפץ לעשות (מ״א ט א). תעה לבבי פלצות בעתתני את נשף חִשְׁקִי שם לי לחרדה (ישע׳ כא ד). — ואמר הפיטן: אזכרה מקדם פלאיך לשמך ולזכרך תשק, בך גילה שלמה מחמד חפצי חשק (שבת בין יוה״כ וסוכות, אזכרה). דקדוק הלכות שבת הזהר ממצוא ולדבר חפצי חשקך (אזהר׳ ר״י ברצלוני, אתוה דעי). — ותשוקה חזקה לדבר: אם הנדוד חלקי, מכל עמל נפשי, אשמח בחבלי כי, צריי בתירושי, לא אשכחה חשקי, לעד ולא אשי (ראב״ע, אם הנדוד). על דרך מליצת השיר המפורסמת שתקר׳ שם ההשגה המגעת עם חזוק חשק השם יתעלה נשיקה (מו״נ ג נא). עת כל אנוש ישים בתבל תִשְׁקוֹ, אשים באל חשקי ואשמר חקו (ר״י חריזי, תחכמוני ט). נתן (האלהים) בלבי חשק העולם לרדוף אחרי ימים והבלם (רמב״ן, מסתגאב לר״ה, מרא״ב). — ומ״ר: החשקים מחשכים, וכלי הנשקים שקים, הפנינים צנינים, והשושנים קמשונים (כתי״ע ד). ובהעמיקו העלה עמו את חשק שלמה וכל החשקים הנאים (אגר׳ התבו׳ לר״י לטיף). — ב) *בפרט בענין נטית אהבה בין זכר לנקבה, Liebe; amour love : נגיעה (באמה) מביאה לידי חימום ותימום לידי יצר החשק (כלה רבתי ב). החשק יעור עיני חכמים (ראב״ע, פתגמ׳ ומבטאים לא). הדֵה עם יעלת חשק יפת מראה יפת קומה, ואולם שור ואל תגע כמו תשור פני כימה (הוא, קרא ביר זה). לא אדע מה הוא החשק אבל אדע כי הוא שגעון אלהי (מוסרי הפלסופ׳ ב ב). החשק כח בראו הבורא למען יהיה כל חי יכול לדחות הכח ההוא כי היא דוחקת אותו על תאותו להוליד (שם א). והיה אפלטון אומר לא יתכן למנוע חשק הנפשות בנפשות כחשק הגויות בגויות (שם א יט). בני אל תמכור אשתך ביפי אשת זולתך כי החשק מתעה השכל וככר התעה מי שהיה חכם ממך (מבח׳ הפנינ׳ לרשב״ג 58). שתכלית חשק בעלי חיים זה עם זה הוא נמצא כחושק עם חשוקתו (מלמד התלמיד׳,

[1]) בערב׳ עִשְׁק a).

a) عِشق

חי׳ שכה). החשק הוא דבקות המחשבה באהבה גדולה ועזה שאין מחשבת החושק נפרדת מן החשוק כלל (כד הקמח לר׳ בחיי, אהבה). אם לא תרחמני אהי יורד לשאול בציר חשק ואספה (ר״י חריזי, תחכמוני מח). ואש חשקה תפלח הלבבות כלפיד יעבור בין הבתרים (שם מט). עלמה וחשק עם ימי נער המה דמות חותם בתוך חותם (חרוזי מבחר, הול׳ ברודי ג, הקדם כ ב). נפשי! בים חשק כבר צללנו, ותחזי כי העלינו חרס, גם כי חפצים העלות פללנו (מתק שפת׳ לרע״פ 24).—ובמדרגת מחלה: והחשק מן החליים המתילדים במות והוא תגבורת חשיקה עם מחשבה ותאוה וכו׳ ולכן החשק הוא שם למה שיהיה יותר מן האהבה וכמו שהניצוץ הפלגת הזריזות כן החשק הפלגת האהבה (מ׳ אלדבי, ש״א ה). — ובדבור ההמוני במשמ׳ קצת יותר חלשה, חפץ ותשוקה: כי לא היה לי חשק לשתות ואם הייתי יושב ולא שותה היה הבעל הבית מתרעם עלי (כותן לדיק, מכת׳ ו).

א. חָשַׁק¹), פ״י, עת׳ יַחְשֹׁק, — היה לו חֵשֶׁק, חָשַׁק לעשות דבר, חפץ ורצה, Lust haben; désirer; to desire: ואת כל ערי המסכנות אשר היו לשלמה וכו׳ ואת חשק שלמה אשר חָשַׁק לבנות בירושלם (מ״א ט יט). — ובפרט חָשַׁק בפלוני, היה לו חשק במשמ׳ אהבה בין זו״נ: שכם בני חָשְׁקָה נפשו בבתכם תנו נא אתה לו לאשה (בראש׳ לד ח). וראית בשביה אשת יפת תאר וְחָשַׁקְתָּ בה ולקחת לך לאשה (דבר׳ כא יא). — וגם במשמ׳ נטיה בכלל: לא מרבכם מכל העמים חָשַׁק יי׳ בכם ויבחר בכם (דבר׳ ז ז). כי בי חָשַׁק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי (תהל׳ צא יד). — וְחָשַׁק את פלוני מן דבר, חשק בו והצילו מהדבר: ואתה חָשַׁקְתָּ²) נפשי משחת בלי כי השלכת אחרי גוך כל חטאי (ישע׳ לח יז). — ובתו״מ: אמר לו (בן עזאי לר״א) מה אעשה חשקה נפשי בתורה ויתקיים העולם על ידי אחרים (תוספתא יבמ׳ ח ד). נתגרשה תלך ותידבק בערביים שחשקה נפשה בהם (ירוש׳ סוף נדר׳). אמר להם הקב״ה לישראל חושקני בכם שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמכם לפני (חול׳ פט.). — ואמר הפיטן: טנא בכורים למאה חננתו, לקרבן ניחוח חשקתו, יחדו בכל לבם דצו, לעשות רצונך רצו (סליח׳ ד׳ עשי״ת, איתן). ודברו (המלאכים) לפני צור ואמרו לו, מה אנוש כי תגדלו, ומה תחשבהו למקומנו להעלו, קנין שעשועים להנחילו, והשיבם אל הניחו לו, מאז חשקתיו להגדילו, קנין שעשועים לנחלו (יוצ׳ א׳ שבוע׳, אלה). הנה תמיד בתורת אל ודתו, ואוה וחשוק לישב בביתו (רס״ג, מוסר השכל).—ופעול: בשורי עצבך אדאג ואגיל בדעתי אחריתך כי חשוקה (ר״ש הנגיד, נדיבותך). באין נשאו מרוב חלקיו, בחלותו פני רעיו חשוקיו, וראו בחצי יום דמותו, ועל כן יאמרו קו אחרי קו (רשב״ג, כאין נשאו). אהבתיו בעודי באמת ובתם לבב והיה גמולי שוא ושקר תמורתי, ולאל מיודעי חשוקי אשר ארחו ורחק בעת רחקם משושי ושמחתי (הוא, ידידי). למבין נסתרים, שתי עיני ארים, למלט נותרים, חמודים וחשוקים (ראב״ע, גדוד הסיר). בקשת החכמה הוא חשוק מאד ואעפ״י שהוא רחוק להשיגו (רלב״ג קהל׳ ח). כי ענינה (של החכמה) הוא חשוק למשתדל בה כ״כ עד שלא יתן שינה לעיניו מרוב העומק והמבוכות הנופלות בה (שם). לפי שהשאלה הזאת (אם העולם הוא קדום) למעלתה היא חשוקה בטבע לכל מעיין (הוא, הקד׳ מלחמ׳ ה׳). וכל מגדיו (של חדש אב) חשוקים ופירותיו מתוקים (ר״י חריזי, תחכמוני ס). נפתה לבבך בתמונה הלבנה ובאשפה היפה ובמראה הנאה והרקה החשוקה (שם לא). ועוד עשיתי בענין התשוקה והחברה החשוקה (שם ג). לעזיאל בחיר האל פעולות, לשומעיהם חשוקות ואהובות (שם מו). ומדות האמת אצלו חשוקים, ומדבשו וקבינו משיקים (רס״ע בן יוסף, מטמו׳ נסתר׳ יג).—ואמר הפיטן: תמכו כבוד נוחלי תעודה, שותפו במתן יקרה והחמודה, רציה חשוקה מכל כלי חמדה (יוצ׳ ב׳ שבוע׳, תמכו). אלה העדות והחקים, אשר נתנו לעם חשוקים, בקולות ושופרות ולפידים וברקים (יוצ׳ א׳ שבוע׳, אלה).

— נפע׳, *נֶחְשַׁק, — שחשקו בו: חיי יין ושכר ימתקו ומשניהם מוצא אוצר ילד ועיר יעמידו שם ומשניהם אשה נחשקת (כ״ש גגי׳ מ יח-יט). פרוש נחשק לביתך שהוא קדש (שבי׳ רד״ק, אוה). כי הם (החקירות) מטבעם נחשקות ונכספות למעיינים אשר הם הוצאת דבר מתוך דבר (כיבאגו, דרך אמונ׳ ב ב). והמה סבת כל מהותם כחם ופעולתם נוראות בעלילותם ומופלאות בעצמותם מכל המצויים נכספות ונחשקות (שעה״ש לר״א אירירו ז י).

¹) בערב׳ עַשִׁק a), אהב אהבה עזה. — ²) יש מגיהים חִשַּׂכְתָּ.

a) عشق

— פע׳, *חִשֵּׁק, — חִשֵּׁק את עצמו בדבר, התאמץ וגרם שיחשק: החכם עיניו בראשו ועיני כסיל בקצה ארץ מסתכל למה שיש לפניו ומשכת סופו חשק עצמך במצוה לנשאת עושי את המצוה[1] (כלה רבתי ז).

— פע׳, °חֻשַּׁק, מְחֻשָּׁק, — שחשקו בו: שנתפס בפי ראשונים על האמונה הנפלאה המחושקה בכל העולמות (אגר׳ ר״א היכיני, REJ XI, 214).

— התפע׳ °הִתְחַשֵּׁק, — כמו חָשַׁק: צורת האשה בחשוקה מתחשקת ועל דודה מתרפקת (משל הקדמוני כ).

ב. חשק[2], ממנו חֵשֶׁק, חִשֻּׁק, ב. הָשֵׁק.

חָשֻׁק, ש״ז, מ״ר חֲשֻׁקִים, — א) קשוט דבר בפרט בקביעת כסף או זהב בתוכו, Verzierung; ornementation: ווי העמדים וַחֲשֻׁקֵיהֶם[3] כסף (שמות כז י). וויהם (של העמודים) כסף וצפוי ראשיהם וַחֲשֻׁקֵיהֶם כסף (שם לח יט). ואת עמודיו (של האהל עשה) חמשה ואת וויהם וצפה ראשיהם וַחֲשֻׁקֵיהֶם זהב (שם לו לח). — ב) °כעין טבעת פחות או יותר גדולה יעשו סביב גוף של כלי וכדומה להדקו יחד[4], Reifen; cercle; hoop: חשוק של כסף או זהב סביב ראשה (מחז׳ ויטרי לב). כלי של עץ החשוק בחשוקי ברזל (ר״א בן ירחי, המנהיג, פסח ט). ויכה את בורז ביד חזקה ובחפץ גדול ובכעס וחמה רבה בענין שחשוקי האוכף של בורז נשברו ובכן נפל לארץ והסוס הלך בשדה (מלך ארטוש, או״ט, ברלינר 1885). נשאל אם מותר בשבת לפתוח אותו (חבית של דגים) ע״י הסרת החשוקים לאכול הדגים או אסור (תמדה״י א יד). שופר שגלדו דק ועשו לו חשוקים של ברזל (הלכ׳ קטנ׳, או״ח עו).

חִשֻּׁק[5], ש״ז, מ״ר חִשֻּׁקִים, — אחד מחלקי האופן, העגול העליון החיצון של האופן, Radkranz; circonférence d'une roue; rim of a wheel: ומעשה האופנים כמעשה אופן המרכבה ידותם וגביהם וחשקיהם[1] וחשריהם הכל מוצק (מ״א ז לג).

— [1]) הנוסחה כנראה קצת משובשת.

[2]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, וגוזרים המלים הרשומות כאן מהשרש א.חשק, במשמ׳ חבור, ועי׳ הערה לקמן.

[3]) תרגמו השבעים והולג׳ במשמ׳ קשוט, וכן ריב״ג: אלזח׳רפה ואלתזיין, ובתרג׳ העברי של ר״י א״ת: עניני הזיון, והיא המלה הערב׳ במשמ׳ קשוט. אך רד״ק פרש: ענין הדוק וחבור כי היו לעמודים חוטי כסף מדובקים ומקושרים בהם סביב כמו שעושים בחביות העץ להדק אותם. — [4]) עפ״י פרוש רד״ק שלמעלה.

[5]) עי׳ הערה לקמן.

— [1]) לא נתברר משמע׳ שתי המלים האלה חשקים וחשרים בדיוק. לפי תרגום השבעים נראה כי בנוסחה שלהם היתה רק אחת משתי המלים האלה, לא ידוע איזו מהן, ומלה זו תרגמוה בפרגמטיה, בכונ׳ מלאכה. בהולגתה יש שתי המלים, והן מתורגמות הראשנה canthi, ר״ל העגול העליון החיצון, והשניה modioli, ר״ל הנקבות שבה סובב הקטב, ואם נניח שהיה גם בנוסחה של הולגתה המלה הראשנה חשקים והשניה חשרים, כמו בהנוסחה המסורה, יש לנו פרוש מהזמן ההוא לכ״א משתי מלים אלו, אך אין לברר אם שמע הירונ׳ פרוש זה ממוריו היהודים או זו סברת הכרס שלו. ת״י תרגם וחופיהן וכבושיהן, אפס במשמ׳ אלה שתי המלים הארמיות בעצמן יש לפקפק, ורק דרך השערה פרשון בעלי המלונים. הסורי תרגם חשקיהם וחשריהם: צבתיהן ושופריהן, ר״ל קשוטיהם ויפוייהם. וקצת במשמ׳ זו גם הערבי: שושנהא ונרגשהא, וכעין זה גם ריב״ג, אמר וז״ל: וחשקיהם וחשריהם זח׳רפתהא וארהאפהא יריד רוושהא אלרקאק אלמרהפא אלנאתיה והו מג׳אנש לקול אלערב חשרת אלשנאנ אי רקקתהא ולקולהם איצ׳א למא לטפ מנ אלאד׳אנ ומנ קדר ריש אלשהאם חשר בפתח אלהא ואשכאנ אלשינ, ע״כ, ובעבר׳: וחשקיהם וחשריהם קשוטיהם וחדודיהם ר״ל ראשיהם הדקים המחודדים, והוא דומה למה שיאמרו הערב חשרת אלשנאנ דקותם ולמה שיאמרו כמו״כ להרך מן האזנים ונוצת החץ חשר בפתח החית ונחות השין (כל זה נשמט בתרגומו של ר״י א״ת). גם ריב״ג פרש איפוא שתי המלים האלה לא במשמ׳ של חלקי האופן, אלא במשמ׳ יפוי וקשוט בכלל. ואעפ״י שהסתיע ריב״ג בזה מלשון הערב׳, רגלים לדבר כי שתי המלים שמשו בלשון החיה באמת במשמ׳ חלקי האופן, כי שתי המלים שלפניהן, ידותם וגביהם, שאין ספק בדבר כי הכונה בהן לשני חלקי האופן, מעידות על השקיהם וחשריהם כי גם הם שמות לשני חלקי האופן. וכן פרש רש״י, אלא שהוא פרש חשקיהם: הם עגולים סביב שהוא קישורן וחשריהם זרועות האופנים התחובים מגביהם לחשוקיהם שקורין רייש בלעז, והוא rais בצרפתית. רד״ק אמר: חשקיהם הוא ענין כבוש והדוק וחשריהם ענין קשירה, ע״כ, ולא סיים הדבר בדיוק. ורלב״ג: כי החשקים הם הנקבות שהידות תחובות בהם, והחשרים כמו רש״י, השלבים שבין הנקבות והעגול החיצוני, וכן ר״י אברבנאל. העולה מכל זה הוא, כי מהתרגומים הקדמונ׳ רק הירונ׳ פרש את שתי המלים האלה במשמ׳ חלקי האופן, ויחס לחשק משמ׳ העגול החיצון ולחשר משמ׳ הנקבות שבו תחובות הידות, ומהמפרשים פרש כך רש״י, וגם הוא יחס לחשק משמ׳ העגול החיצוני אלא שלחשר יחס משמ׳ האצבעות שבין העגול החיצוני ובין המרכז, ורלב״ג ור״י אברבנאל שיחסו לחשק משמ׳ המרכז יחסו גם הם לחשר משמ׳ האצבעות. ובכן, במשמ׳ השם

ב. חשק, פ"י, — קל לא נמצא במקרא.

— פע', חִשֵּׁק, — חִשֵּׁק את העמוד וכדומה, עשה לו חשקים בכסף או בזהב: עשה ווים לעמודים וצפה ראשיהם וְחִשַּׁק אתם (שמות לח כח).

— קל, *חָשַׁק דבר בדבר, כמו הדביק, חָשַׁק השפתים זו בזו, הדביק אותם זו בזו: ישמעאל אחי חשוק שפתותיך זו בזו ואל תבהל להשיב (ע"ז לה.).

— פע', *חִשֵּׁק, מְחֻשָּׁק, — שחִשְּׁקוּהו וקשטוהו: רוני רוני השיטה התנופפי ברוב הדרך המחושקת בריקמי זהב המהוללה בדביר ארמון ומפוארה בעדי עדיים (ע"ז כד:). — ואמר המשורר: אכול גזה משחקת, כמו ברק וברקת, אשר תראה אדומה עת ועת אחר ירקרקת, ותתהפך כמו חולה בירקון ודלקת, כאלו היא גליל כסף ובזהב מחושקת (רבב"ג, חידה על התפוח, האסיף תרנ"ד). אשא לבבי לכף אביט בעיני תהום בזהב צדקה אשו רנה מחושקת (ערוג' הבשם לב).

— נפע', *נֶחְשַׁק, — עשו לו חִשֵּׁק, בעין טבעת סביב להדקו: ואם בא להגעיל סכינים המחושקים כסף אצל הקתא ובראשם מסתמ' מעיקר' בחידושן נחשקו וכבולען כך פולטן ואם אחר תשמישן נחשקו צריך להסירם טרם שמגעיל (מהרי"ל, הלכ' הגעלה).

חֶשְׁקָה, ש"נ, — כמו חֵשֶׁק: ונפשי נשקה נפשו בחשקה (פזמונ' תימנ', אבי יהודה). שם אל אהלל בחשקה, כי ידו על כל חזקה (ר"י נאגארה, פזמונ', פו). ונראה שהכל תלוי כפי חוזק חשקת תשובתו ודבקותו בהקב"ה שימחול לו (שבט מוס' לר' אליהו, מה).

חֲשָׁקוּת, ש"נ, — כמו חֶשְׁקָה: והיה לעשו קצת חשקות[1]) להיות עבד הבורא (קדוש' לוי, דרוש לשבוע'). כי הוא (העסק בבנין) קיום העולם כי א"א להיות בלא זה וע"כ בהכרח שיהיו ב"א שיהיה להם חשקות לזה (מגיד דיתות עב).

חִשְׁקִי, ת"ז, — מטבע החֵשֶׁק: שהטוב והנבחר לחושק שלא יבעל חשוקתו לפי שבבעילה יסתלק עמה לשעתה הרצון החשקי והחבובי (מלמד התלמיד', תרומה). רוצה בו הדביקה הגמורה החשקית (שם, נשא). ואמנם החשקיי (מחנק הרחם שבא בעקב החשק) הנה ימהר להזיק בנשימה (קאנון ג כא ד ע).

א. חשר[1]), ממנו א. חַשְׁרָה.

ב. *חשר, ממנו *חָשַׁר, *חָשֶׁר, *חֵשֶׁר, ב. *חַשְׁרָה.

***חָשַׁר**, פ"י, עת' יַחְשֹׁר, — חָשְׁרָה הכברה מים, הזילה המים מתוכה דרך נקביה בענין שאין טפה נוגעת בחברתה: והעננים מתגברין מן הארץ ועד הרקיע ומקבלין אותן (את המים) כמפי הנוד וכו' וחושרים אותו כמין כברה ואין טיפה נוגעת בחברתה (מד"ר ברא' יג). — ואמר הפיטן: טל דוק למו חָשׁוּר, עד קץ לחיכת שור (ר"א קליר, תפי' טל, אלים). חוף ימים בציינו, מראית טללי נצנו, טל חָשׁוּר לרבץ צאנו, וכטל על עשב רצונו (שם). אשר בחפצו חשרת מים חשר, ומעדנות כימה קשר (תוא' חיים, כספ' בתי הידות). — ופעול *חָשׁוּר, חֲשׁוּרָה: המלתה שיקי רשף למנה, ונלאתה בלכלם נטיעת נעמנה, זו קצותם ענתה מאמנה, חשורת טל תהי עדות ה' נאמנה (פתיח' תרי"ג מצות לרסע"ג, קמע"ג). — ובהשאלה, *חָשַׁר ברכות וכדומה: במזל שור ברכות יחשור, ורב תבואות בכח שור (יוצ' שמע"צ, אנ חי). ללמדנו היטב חמוצנו לאשור, ברכות יחשור ומרודנו יעשור (סלית' ב' עי"ת, שבת הכסא).

— פע', *חִשֵּׁר, — כמו קל בנחץ הפעולה: שהעננים מתגברים ועולים לרקיע ופותחין פיהן כנוד ומקבלין מי מטר וכו' ומנוקבות הן (העננים) ככברה ובאות ומחשרות[2]) מים על גבי קרקע (תענ' ט:). — ואמר הפיטן: ארץ רעשה וגם שמים נטפו לחשרה, גשם נדבות תניף אלהים ליפה וברה (יוצ' ב' שבוע', וכל העם). — ודמעות מהעינים: ובחדש השלישי בקריאת הלל לשורה, השלימו נפשם באהבה קשורה,

---

חשק מסכימים הירונ', שאולי הוא הפרוש שקבל מסוריו היהודים, ורש"י, ובמשמ' השם חשר מסכימים רש"י ורלב"ג ורי"א. ואעפ"י שלא נתברר יסוד אמתי למשמעות אלו להמלים האלה ואין להן דמיון בלשון ערב', שהיא משתמשת להחלקים האלה במלים אחרות, וכמו כן לא באו המלים האלה במשנה במקום שמדובר שם על אופני העגלה, וברור הוא כי בזמן המשנה לא השתמשו המדברים עברית יותר במלים האלה, בכל זאת כדאים הם תרגומו של הירונ' ופרושו של רש"י להמלה חשק ופרושם של רש"י ושל רלב"ג ורי"א להמלה חשר, להחליט משמ' שתי המלים האלה והשמוש בהן.

[1]) ואולי זה מ"ר מן חֲשקה.

---

[1]) בערב' חת'ר a), במשמ' של עובי וצפיפות יחד, למשל כשנעשה החלב חמץ.

[2]) כך בנוסח' הדפוס', ובקצת כ"י ומנשרות.

a) خثر

אהימה עליהם בבכי יליל לחשרה, כאולי כתר על ראשם לעטרה (קינ׳ לת״ב, מי יתן). — ובהשאלה, חשר לחם וכדומה: עננים סכוכים כעל כנפי נשרים, רגש שנאנים חזו מאושרים, שבע מהיצות סוכבות ולחם מחשרים (ר״א קליר, יוצ׳ ב׳ סכות, אליס). ישראל מקוה כושר, טהרה תזורק ותחשר, טומאה תשליך ותנשר (סליח׳ מנח׳ יוה״כ, לך ה׳).

— נפע׳, ״נחשר: מדד מים בשעלו, בשעלו מדדם ואז בקיו, חילקם במאמר תליים ונחשרים בארץ, בארץ יפיץ עב מפרי גוזלימו ברד, וצינת שלג שת במימיהם (עבודה, אתפוך בית, J. Elbogen, SGJG 1,156).

— הפע׳, ״החשיר, — עשה שיחשר: טל מתחת ולחם ממעל למו החשרת, יאורים לצמאם מצור הוצאת, כנסתם להר חמד ומצוות וחקים הורית (יוצ׳ אחרון פסח, אורת).

״חָשֶׁר, ש״ז, — מים שנחשרו דרך כברה, וכנוי לגשם: נדבות פי רצה והכשר, סדר הגיגי כשי יתשר, עתר פצחי כזלת חשר (יוצ׳ יוה״כ, אמיץ).

״חֹשֶׁר, ש״ז, — כמו חֶשֶׁר: המוריח מאורות רמים, ומנהיגם לילות וימים, זיקים עושה ורעמים, חשר טללים וגשמים (ר״א קליר, יוצ׳ א׳ שבוע׳, אתו מגלות). זכור דלות ועשר, בצרת וְחֹשֶׁר, דופי וגם ישר, בדין הוא יוכר (מוס׳ א׳ ר״ה, זכר תחלת). — ובהשאלה: חשר לחמי (הוא המן) הטעמת, בשבע שמחות הנעמת (מגול׳ כר׳ קלוני׳, יוצ׳ ב׳ פסח, אודך).

חִשֻּׁר[1], ש״ז, מ״ר חִשֻּׁרִים, — אחד מחלקי האופן, האצבעות המחברות הגב עם ההיקף החיצוני, Speiche; rayon; spoke: ומעשה האופנים כמעשה אופן המרכבה ידותם וגביהם וחשקיהם וְחִשֻּׁרֵיהֶם הכל מוצק (מ״א ז לג).

א. חַשְׁרָה[2], ש״נ, סמי׳ חַשְׁרַת, — חשרת מים וכדומה, עובים וצמצומם, Dichtigkeit; densité; -ty: וישת חשך סביבתיו חַשְׁרַת[3] מים עבי שחקים (ב״ב כב יב).

ב. ״חֲשָׁרָה, ש״נ, — כמו חֶשֶׁר: חשרת כברה, חשור לרוח נשברה, מים חזו בגבורה, למביני עתי ברה (ר״א קליר, תפי׳ גשם, יפתח). חדש אשר רביבים בו מריקים, חשרת מים למלאות רקים (מוס׳ שבת החדש, הנה זה). חן וחסד יחובר, להגני על דבר, חשרת מים יעבר, כי הנה הסתו עבר (תפי׳ טל, ארבה). חשרת מים עליהם העביר כי עברו תורות חלפו חוק (רשב״ג, ארץ במדה יסד). כן רגע לא אנוח, בבשר וברוח, כן תמיד אסובבה, עד זקנה ועד שיבה, וכגלגל בית רחים, מורדף מחשרת מים, על כן רעי בו חפצתי, עד כה את פי קפצתי, כי מעבודה קשה, רוחי רפיון לבשה (אגר׳ יל״ג א מז).

א. חשש[1], מזה א. חָשַׁשׁ, ב. ״חֲשָׁשָׁה.

א. חֲשַׁשׁ, ש״ז, — עשב יבש דק, trcok. Gras; herbe sèche; dry grass: לכן כאכל קש לשון אש וחשש[2] להבה ירפה שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה (ישע׳ ה כד). תהרו חשש תלדו קש (שם לג יא). — ומ״ר ״חֲשָׁשִׁים: ואין יתרון לחזק התרנים ואין תמרה לתחבולת ישישים, ונחשבו לקוץ תרני ארזים ונהפכו לקנים הברושים, ונטל חול בגבהים כתבן וברזלי אבנים כחששים (ר״י הלוי, התלדוף נערות). — ואמר הפיטן: חשמלי מרכבה, חֲשָׁשִׁם לא כבה, חשים בלי עכבה, הרדים ומזיעים (יוצ׳ בחוה״מ סכות, ירושלם).

ב. ״חשש, ממנו ״חָשַׁשׁ, ב. ״חָשַׁשׁ, א. ״חֲשָׁשָׁה.

״חָשַׁשׁ, פ״ע, בינ׳ חוֹשֵׁשׁ, חָשׁ, עתיד יַחְשֹׁשׁ, יָחֹשׁ, לווי חש, חשו, — א) חָשַׁשׁ פלוני, ירא ודאג, besorgt sein; être soucieux; to apprehend: הנוער את הקלח חוששים אנו שמא יצאו מן העלה לעלה (מכשיר׳ א ד). המעלה שק מלא פירות ונתנו על גבי הנהר חוששין אנו שמא ירדו מצד העליון לתחתון (שם). אין חוששין שמא גררה חולדה מבית לבית וממקום למקום (פסח׳ א ב). ואינו חושש שמא מת הכהן או הלוי או העשיר העני (גיט׳ ג ז). הלוקח בהמה מניקה מן הנכרי אינו חושש שמא בנה של אחרת היה וכו׳ אינו חושש שמא בנה של זו בא לו אצל זו (בכור׳ ג ב). בן לוי שנתמנו לו ענבים והיו בהן עוללות אין חוששין שמא של עניים הן (תוספתא פאה ג יד). בן חבר שהיה הולך אצל אבי

1) עי׳ הערה לערך חשק.
2) מן הת׳ר a) בערב׳, עי׳ הערה להשרש. —
3) בתהל׳ (יח כ): חשכת.

a) حثر

1) בערב׳ חש a), ועי׳ הערה לקמן.
2) כבר דמה ריב״ג מלה זו למלה השיש b) בערב׳ במשמ׳ עשב יבש.

a) حشّ b) حشيش

אמו עם הארץ אין אבי אמו חושש שמא מאכילו טהרות (שם דמאי ב יח). עושה אתה בה והולך ואי אתה חושש שמא הלכה לה צרעתו (ספרי תצא רעד). ואם אינו מאמינו מניחן (את הכלים) בבית הסמוך לו ואם חושש שמא יגנבו מביאן בצינעה בתוך ביתו (פסח' נה:). מפצעין את האגוז במטלית ואין חוששין שמא תקרע (ביצ' לד.). רב אמר חוששין שמא בן גרושה או בן חלוצה הוא (כוט' לח:). ונקה האיש מעון אינו חושש שמא תלתה לה זכיות (מד"ר במד' ט).—וחוששני: אמר לו (יצחק לאביו) אבא בחור אני וחוששני שמא יזדעזע גופי מפחדה של סכין (מד"ר ברא' נו). ועוד יש לי מעות להרצותן אך חוששני פן אהיה לפני רבינו כמטריח (ס' הישר לר"ת, שאל' נה). — וחָשַׁשׁ לְדָבָר, במשמ' זו: המפלת שפיר מלא מים מלא דם מלא גנונים אינה חוששת לולד (נדה ג ג). אם יש לה וסת הרי זו חוששת לווסתה (תוספתא שם ח ב). הרי שיש בו עשר שערות לבנות כלום הן סימני טומאה אלא שתים חוששנו למותר (שם נגע' ב ג). טומטום זכר ואנדרגינס זכר תשב לזכר ולנקבה וחוששין לזכר (שרידי הירוש' נדה ג).—וחָשַׁשׁ משום דבר: הטומן לפת וצנונות תחת הגפן אם היו מקצת עליו מגולין אינו חושש לא משום כלאים ולא משום שביעית ולא משום מעשרות (כלא' א ט). שמין עגל עם אמו וסיח עם אמו ומפריז על שדהו ואינו חושש משום רבית (ב"מ ה ה). ירד לתוך שדה חברו וליקט ותרם שלא ברשות אם חושש משום גזל אין תרומתו תרומה ואם אינו חושש משום גזל תרומתו תרומה ביצד יודע אם חושש משום גזל ואם לאו הרי שבא בעל הבית ומצאו ואמר לו כלך אצל יפות אם היו יפות אינו חושש משום גזל ואם לאו הרי זה חושש משום גזל ואם היה בעל הבית מלקט ומוסיף עליהן בין כך ובין כך אינו חושש משום גזל (תוספתא תרומ' א ה). רשאי שיאמר לו תן לי מיד בפחות ואין חוששין משום ריבית (שם שקל' ב יב). ראת כתם ואחר כך ראת דם הרי זו חוששת משום זוב דברי ר' מאיר וחכ"א אינה חוששת משום זוב (שם נדה ג ג). הנותן לשכינתו פת לאפות בו תבשיל לעשות לו אינו חושש לא משום שביעית ולא משום מעשרות (ירוש' דמאי י כג ד). הניח בהמה למעלה ובא ומצאה למטה אין חוששין משום ריסוקי אברים (חול' נא.).

— וחָשַׁשׁ לדבר משום דבר: ופוצעין אגוזים של תרומה בידים סאובות ולא חששו להן משום טומאה (תוספתא פרה יא ו). הנותן לשכנתו עיסה לאפות וקדירה לבשל אינו חושש לשאור ותבלין שבה לא משום שביעית ולא משום מעשר ואם אמר לה עשי לי משליכי חושש לשאור ותבלין שבה משום שביעית ומשום מעשר (חול' ו.). — וחָשַׁשׁ עַל דבר משום דבר: אומר הוא אדם לפועל הילך דינר זה אכול בו הילך דינר זה שתה בו ואינו חושש על שכרו לא משום שביעית ולא משום מעשרות ולא משום יין נסך (ירוש' דמאי ו כה ד).—ודבור רגיל, עושה דבר ואינו חָשֵׁשׁ, ר"ל אין לו לדאג משום דבר: מי שנשרו כליו בדרך במים מהלך בהן ואינו חושש הגיע לחצר החיצונה שוטחן בחמה אבל לא כנגד העם (שבת כב ד), ר"ל אין לו לדאג שמא בא ע"ז לידי חלול שבת. ונותנה (את הסלע החסֵרה) למעשר שני ואינו חושש שאינו אלא נפש רעה (ב"מ ד ו). ואסור להעלותו (את הבשר) עם הגבינה על השולחן וכו' אבל בשולחן שסודר עליו את התבשיל נותן זה בצד זה ואינו חושש (חול' ח א). שני אכסנאין אוכלין על שולחן אחד זה בשר וזה גבינה ואין חוששין (שם ב). אין פוהתין לעניים בשנת מעשר עני מחצי קב חיטין וקב שעורין במה דברים אמורים על הגורן אבל מתוך ביתו נותן כל שהוא ואינו חושש ושאר מתנות כהונה ולויה נותן לו כל שהוא ואינו חושש (תוספתא פאה ד ב). גוי שאמר לו לישראל תן שמן על גבי מכתי ודאי אסור דמאי מותר נפל על גבי בשרו משפשף ואינו חושש (שם דמאי א יח). סך אדם את עצמו שמן ומתחמם כנגד המדורה ואינו חושש (שם שבת ג ה). אין שורפין שתי פרות בגת אחת משנעשת אפר מביא אחרת שורף על גבה ואינו חושש (שם פרה ד ח). חמרים מקבלין מבעל הבית ומעמידין במקום היוקר כשער הזול ואינן חוששין (שם ב"מ ד ח). עומד הוא גוי וחולב בעדר וישראל עומד על גביו ואינו חושש (ירוש' תרומ' ח מה ד). מסתכל הוא מה שבכוס ומה שבקערה ואינו חושש (שם שבת א ג:). היה הולך אצל רבו אצל בתו ועבר בים או בנהר אינו חושש ניטנפו רגליו מטבילן במים ואינו חושש (שם יומ' ח מד ד). אם יש ביום כדי למרק ממרק ואינו חושש (שם יבמ' ח ט). מערב אדם קב חומטין בכור של תבואה ואינו חושש (שבת

לח.). אמבטיאות של כרכין מטייל בהן ואינו חושש (שם מ.). מניח ישראל בשר על גבי גחלים ובא נכרי ומהפך בו עד שיבא ישראל מבהכ"נ או מבית המדרש ואינו חושש שופתת אשה קדירה ע"ג כירה ובאת נכרית ומגיסה עד שתבא מבית המרחץ או מבהכ"נ ואינה חוששת (ע"ז לח.). דם שעל גבי ככר גוררו ואוכלו של בין השינים מוצצו ובולעו ואינו חושש (כרית' כא:). כשאדם אוחז המגן אפילו חצים ואבנים נזרקים עליו אינו חושש (תנחומא לך לך יד). כנדה שיש לה טהרה במקוה והכהן עמה בבית ואינו חושש (שם מצורע יח). — וְחִשֵּׁשׁ לפלוני מִדָּבָר, ירא ודאג שמא יקרה לו לפלוני הדבר: אמר ר' יהודה מעשה בא לפני רבן יוחנן בן זכאי בערב ואמר חוששני לו מחטאת (שבת יו ז, כב ג). ולמה היו (חיילי נבוכדנצר) רודפים אותם (את ישראל) אלא היו חוששים לנפשם לומר אלהיהם של אומה זו מצפה להם שיעשו תשובה שמא יעשו תשובה עד שהם נתונים בתוך ארצם והוא עושה לנו כדרך שעשה לסנחריב (פסיק' רבתי לא).

חִשֵּׁשׁ לדבר, נתן דעתו להדבר, השגיח בהדבר, etw. berücksichtigen; faire attention à; take in consideration: מת בני ואח"כ מת בעלי אינה נאמנת וחוששין לדבריה וחולצת ולא מתייבמת (יבמ' טו ח). עומד על הגורן ומעשר ואינו חושש למי שאכלו שאין אחריות לרמאין (תוספתא דמאי ז יב). להפסד מרובה חששו להפסד מועט לא חששו (גיט' לו.). זה יום של גלות שמרחיקים אותו מלבם שאין חוששין עליו שאומרים לא תבוא עלינו רעה (מד"ר במד' י). אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו ואין חוששין לפתילתו להחליפו עד שיכלה (מס' סופרים כ ד). מפני עוצם דקותו לא חשש לו ולא הקפיד עליו (יסו"ע לר"י ישראלי לט:). אפילו האילת ילדה העפרים ועזבה אותם וכו' ולא חששה על ילדיה אעפ"י שהיא רחמנית (רד"ק ירמ' יד ה). — וְחִשֵּׁשׁ לעשות דבר, sich kümmern; se soucier; to trouble about: הישן ביום אינו חושש לחלוץ את תפיליו (מס' תפלין א, הוצ' קורכהיים). בעל הבית העושה אותן לעצמו איננו חושש לייפותן כל כך (רש"י פסח' לז.). לפי שעת צרה היא או שרוצה לצמצם סעודתו ואינו חושש להרבות אוכלין (רשב"ם ב"ב קמה:). הזכיר מכת היאור ולא חשש להזכיר נטית ידו על כל מימי מצרים (ראב"ע שמות ז כ). שבעל החצר לא חשש למחות בו כיון שהוא פחות מטפח (טוחו"מ קנג ה). אבל היכא שהמחזיק ניזוק כמו שהוא מזיק יכול לומר לא חששתי למחות כיון שאני מזיקך כמו שאתה מזיקני (שם קנז ט, בשם הרא"ש). כל ימי הקיץ הייתי אומר עדיין יש לי שהות לאכול מהן (מהענבים) ולא הייתי חושש לאכלם (ראב"ע חכמה, פ' ד"א). — ובמשמ' אכפת לו: וקרא (בן המלך המת) לכל האנוסים והבטיחם הבטחות ורמז להם שאינו חושש אם יאמינו במה שיאמינו (שבט יהוד' ד). כיון שהוא לבוש הרוג אין אדם חושש בו לרחצו וללבשו (רד"ק ישע' יד יט). — וגם בנטיות כמו חסרים: רוב ארץ ישראל נתונה ביד ישראל רבי לעזר חש למעוט (ירוש' דמאי ב כב ג). להפסד מרובה חשו להפסד מעט לא חשו (שם תרומ' ח מו.). עד כאן חשו למראית העין מיכן ואילך לא חשו למראית העין (שם כלא' ב כז ג). לוים המוזהמין מאימן לא חשו להם משום ריח פסול (שם יבמ' י י ד). שהיה אגרונימוס גדול ודחק עליו להיות מוכר בזול והתירו לו להיות מוכר טבלים והלוקח יחוש לעצמו (שם דמאי ב כב ג). אמר ר"א בר' צדוק פעם אחת נכנס אבא להסב בבית ר"ג והביאו לפניו אניגרון ואכסיגרון ועליהן פלפלין שחוקות ומשך אבא את ידו אמר לו ר"ג אל תחוש להן מערב יום טוב היו שחוקות (תוספתא יו"ט ב יו). מעתה לא יחושו כהנים על חלתן (ירוש' שבי' ו לו ג). וכלים טעונין טבילה א"ר בא אני אומר שמא היה שם אחד מן הכלים שלא הוזה מעתה נחוש לכולן וכו' (שם, סוף חגי'). לך אמור להם אל תחושו למניינכם (חגי' ג:). בעל שאמר גרשתי את אשתי אינו נאמן וכו' א"ל רבא לרב נתן בר אמי חוש לה (ב"ב קלה.). א"ל (ר"ח לר"ש בן לקיש) לא הלכת לצור מימיך וראית ישראל ונכרי ששפתו שתי קדירות על גבי כירה אחד ולא חשו להם חכמים (ע"ז יא:). אמר לו (הקב"ה למשה) אם אין אתה איש דברים אל תחוש הלא אני בראתי כל פיות שבעולם (מד"ר שמות ג). — וחש לאמר: וחש לומר שמא אותה שקבע מעשרות לקט היא (ירוש' פאה ה יח ד). וחש לומר שמא אותה חולין עושה אותה תרום' מעשר למקום אחר (שם דמאי ה כד ג). צריך להתנות ולומר אם מאותה שמכניסין לשוק היא מה שעשיתי עשוי וכו' וחש לומר שמא מאותה שמכניסין לבית היא (שם מעשר' ג נ ג). ואפילו נתקלקלה המצודה וחש לומר שמא לא ניצודו מבעוד יום (שם ביצ' ג סב.). ואקרב אליה ולא מצאתי לה

בתולים וחש ״ומר שמא מצא ואיבד (שם כתוב׳ ד כח ג).

—ב) *חָשַׁשׁ באבר מאברי הגוף, הרגיש כאב באבר זה: החושש בשיניו לא יגמע בהן את החומץ אבל מטבל הוא כדרכו וכו׳ החושש במתניו לא יסוך יין וחומץ (שבת יד ד). החושש בגרונו מטילין לו סם בתוך פיו בשבת (יומ׳ ח ו). ואלו הן הוסתות מפהקת ומעטשת וחוששת בפי כריסה ובשפולי מעיה (נדה ט ח). החושש בגרונו לא ירדנו בשמן (תוספתא תרומ׳ ט יב). ולא חולה מסוכן (דוקא פטור מן הסוכה) אלא אף מי שחושש בעיניו וחושש בראשו (שם סוכ׳ ב ב). אדם מישראל שהיה חושש באזנו מהו שיהא מותר לרפאותו בשבת (מד״ר דבר׳ י). חשש המלך במעיו ולא הניח סם בעולם שלא השקוהו ולא נתרפא (והזהיר, בחקותי). — וְחָשַׁשׁ את אבר פלוני במשמ׳ זו: החושש את ראשו או שעלו בו חטטין סך שמן ולא יסוך יין וחומץ (ירוש׳ מע״ש ב נג:). שכן אשה חוששת אחת מעיניה וכוחלת חבירתה ויוצאת לשוק (שם שבת ח יא:). אמר רשב״ג מעשה שהייתי חושש עיניי בקיסרין וכו׳ (שם סוכ׳ ב נג.). מעשה היה באחד מגדולי הדור שהיה חושש את ראשו (מד״ר בראש׳ לד). התומים הללו אם חשש אחד בראשו חבירו מרגיש (שם שמות ב). שכל מי שזוברו (את אחשורוש) חושש את ראשו (שם אסתר א). למלך שהיה בנו חולה הוליכו למקום אחד לרפאותו כשחזרו התחיל אביו מונה כל המסעות ואומר כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך (שם במד׳ כג). החושש פיו מטילין לתוכו סם ואפילו בשבת (הלכ׳ פסוק׳, יוה״כ). תרגיש בעצמה (האשה בשעת וסתה) מפהקת ומתעטשת וחוששת פי כריסה ושיפולי מעיה (רמב״ם איסורי ביאה ח ב).

ב. חַשַׁשׁ[1], חֶשֶׁשׁ[2], ש״ז, — מה שאדם חושש: ומפני שאנו חוששין נמי עוד חשש אחד כי שמא לאחר פריעת שטר זה המחודש יוציא ראובן אותו שטר הראשון (ספ׳ השטר׳ לר״י ברצלוני 33). ואנו בית דין שראינו שחששו חשש קבלנו מידו אותו השטר והוזקקנו לעדותן של עדים (שם 45). ויבואו לומר שאין הכלים צריכין הערב שמש מפני זה החשש גזרו טומאה עליהם (רמב״ם כלים יב ב). לא היו עושין כן אלא מחשש חולשת כ״ג שהיה צריך להביא בידו מזרק מלא דם עד לכבש שהיה בדרום והיו מקצרין לו את הדרך (המאירי יומא ג). אין שולחים מטלטלים או סחורה של יתומים בדרך ים ולא בדרך שיש בה ספק אונס אלא שכר שיש בו חשש שמא יחמיץ (שו״ע חו״מ רל י).

א. חֲשָׁשָׁה, ש״נ, מ״ר חֲשָׁשׁוֹת, — כמו חשש: שאין חששה בה שבעצם נפגמה (והזהיר ויקר׳ יא:). יש לנו לדעת לכמה חששות היא חוששת בתחילת וסתה (בעה״נ לראב״ד, הוסתות). היא חוששת בתחלת הוסתות הימים לשתי חששות כגון שראתה בר״ח ניסן הרי היא חוששת לראש אייר (שם). כל אלו החששות הן בשאין מכירין הקטנה (שו״ת ר״נ גירונדי ס). אם אין שם אחת מכל החששות האלו אעפ״י שטען המלוה כי אין רצונו לקבל מעותיו וכו׳ הלוה יכול לכופו לקבלם תוך הזמן (טור מלוה ולוה עד). —וקצת במשמ׳ חמלה: אמר להם המקום במקומכם לא היה לכם חששה עלי אלא אתם הייתם עובדים לעבודה זרה (מדר׳ תדשא, אפשטיין יו).

ב. חֲשָׁשָׁה, ש״נ, — כמו א.חָשַׁשׁ, במשמ׳ חציר יבש: כפות משיחכם בוששות, חרפוני טוחי עששות, כלפיד אש בחששות (יוצ׳ ב׳ פסח, אפיק).

חֲשִׁיכָה, ש״נ, — שה״פ מן חָשַׁךְ, ובמשמ׳ חסר בכתיב, בלי וו או בלי יוד: וישמר (הסופר שיכתוב המקרא) בכל טעם ובמנידה ובסמיכה, ובפתוחים ובקמוצים ובמלאה ובחשיכה (ר״ש הנגיד, עבה אחי).

חָשִׁיף, ש״ז, מ״ר חֲשִׁיפִים, סמי׳ חֲשִׁיפֵי, חֲשִׁפֵי— עי׳ חָשֵׂף.

***חֲשִׁיפָה**, ש״נ, — שה״פ מן חָשַׂף: הקב״ה דרכו בקדושה דיבורו בקדושה ויישובו בקדושה חשיפת זרועו בקדושה (ירוש׳ ברכ׳ ט יג.). — ואמר הפיטן: שריגי הלבינו והשליכוני בחשיפה, שום שמוני לשמה וקצפה (איל׳ השחר, יוס ו, אני הכרם). —ומ״ר: הוא החזיק בכנף החשיפות במעיל המעילה ואחז בערפי לבלעני חנם (אגר׳ אילת אהב׳ לר״ש אלווירו).

חשך, ממנו חָשַׂךְ, חֹשֶׁךְ, חֲשֵׁכָה, ״חֲשִׁיכָה.

חָשַׂךְ, פ״י, עת׳ אֶחְשֹׂךְ, אַחְשֹׂךְ, תַּחְשֹׂךְ, תַּחְשְׂכִי,— חָשַׂךְ דבר מפלוני, מנעהו ממנו, לא נתנו לו, zurückhalten, versagen; refuser, épargner withold, spare: איננו גדול בבית הזה ממני ולא

---

1) כך ספרדים ואשכנזים. —2) כך מנוקד באגר׳ חשן משפט לדון אשטרוק מלוניל.

חָשַׂךְ ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו (בראש׳ לט ט). כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חָשַׂכְתָּ את בנך את יחידך ממני (שם כב יב). תעבוני רחקו מני ומפני לא חָשְׂכוּ רק (איוב ל י). — וְחָשַׂךְ את פלוני מדבר, מנע אותו ולא הניחו לעשות הדבר: גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת ואחשׂך גם אנכי אותך מחטו לי (בראש׳ כ ו). ברוך יי׳ אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל ואת עבדו חָשַׂךְ מרעה (ש״א כה לט), לאמר מנע אותי מעשות רעה. הנה חָשַׂךְ אדני את נעמן הארמי הזה מקחת מידו את אשר הביא (מ״ב ה כ). — וְחָשַׂךְ את פלוני מדבר, במשמ׳ עצר שלא יקרה לו הדבר: יחשׂך נפשו מני שחת (איוב לג יח). יפלס נתיב לאפו לא חָשַׂךְ ממות נפשם (תהל׳ עח נ). גם מזדים חֲשׂךְ עבדך אל ימשלו בי אז איתם ונקיתי מפשע רב (שם יט יד).—ובהחלט, חָשַׂךְ אותו, מנע אותו: ויתקע יואב בשפר וישב העם מרדף אחרי ישראל כי חָשַׂךְ יואב את העם (ש״ב יח יז). כן אהבו לנוע רגליהם לא חָשָׂכוּ ויי׳ לא רצם (ירמ׳ יד י). חוֹשֵׂךְ שבטו שונא בנו (משלי יג כד). חוֹשֵׂךְ אמריו יודע דעת (שם יז כז). ברב דברים לא יחדל פשע וְחוֹשֵׂךְ שפתיו משכיל (שם י יט). גם אני לא אֶחְשָׂךְ-פי אדברה בצר רוחי (איוב ז יא).— וקצת במשמ׳ פ״ע: קרא בגרון אל תַּחְשֹׂךְ כשופר הרם קולך (ישע׳ נח א). הצל לקחים למות ומטים להרג אם תַּחְשׂוֹךְ כי תאמר הן לא ידענו זה הלא תכן לבות הוא יבין (משלי כד יא-יב). הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תַּחְשֹׂכִי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי (ישע׳ נד ב).—ומצוי בתו״מ ובסהמ״א: פועל שאינו מאמין לבעל הבית נוטל גרוגרת אחת וכו׳ ומחולל על המעות וחושך גרוגרת אחת רשב״ג אומר לא יחשוך מפני שהוא ממעט מלאכתו של בעל הבית ר׳ יוסי אומר לא יחשוך מפני שהוא תנאי בית דין (דמאי ז ג). החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא (אבות ד ז). חשוך שעה אחת עד שתגיע שעת הסעודה (סדא״ר כ). אמנם כי חשכני האלהים מפי האריות ויחסום את פיהם ממני (יוסיפון ג). ואל נא תחשוך עצמך ועצתך מאת העם הזה (שם).—ואמר הפיטן: טלם בצל מהרב מצוא נפישה, יחד להשכם מזרם ורוח קשה, כל נגע וכל מכה אנושה, להסיר מאום משולשה (מחה ב״ר קלוני׳, יול׳ אחרון פסח, אלוליס). עברים באברתך סכת, עורים בעברתך חשכת (יול׳ ב׳ פסח, אסירים). — ופעול, *חָשׂוּךְ דָּבָר, שאין לו דבר זה: לטמא בגדים במגע וחשוכי בגדים במגע (כליס א ב). ומת שמעון ונשארו בניו בחזקת חשוכי ממון ויצאו הרבה שטרות על שמעון (טור מליא׳ בטר׳ סה ב, בשם הרא״ש).— וְחָשׂוּךְ בנים, שאין לו ילדים: כי רבה רעת החשוך בנים (פלא יועץ, פריה). — נפע׳, ״נֶחְשַׂךְ, — שחשכו אותו: הדברים בצאתם מעם מסוכסך, מחסה מעליהם לא נחשך, פרש ענן למסך (יול׳ שבה״ג, אאמיר).

חָשַׂךְ[1], ש״ז — הפסק: רדה באף גוים מרדף בלי חָשָׂךְ[2] (ישע׳ יד ו). — ואמר המשורר: חלפה עת הפלאות ימי עולם עברו, נפלאות לא יעשו השמים סוגרו, הארץ עומדת ממקומה לא תמש, מורדף בלי חָשָׂךְ ילך לו השמש (יל״ג, ובמחת כתגן).

חָשִׂף[3], חָשִׂיף, ש״ז, מ״ר חֲשִׂפִים, חֲשִׂפֵי, — חֲשִׂף עזים, עדר של עזים, Herd ; troupeau ; flock ויפקד בן הדד את ארם ויעל אפקה למלחמה עם ישראל ובני ישראל התפקדו וכלכלו וילכו לקראתם ויחנו בני ישראל נגדם כשני חֲשִׂפֵי עזים וארם מלאו את הארץ (מ״א כ כו-כז). — ואמר המשורר: ויהיו מחנה הנגידים והנדיבים לנגדם כשני חשיפי עזים (ר״י חריזי, תחכמוני יב). ולא יהיו עוד בני האדם משפחות משפחות לבד [כי אם בעדרים ובחשיפים כבהמת הארץ (יל״ג, פרק׳ מקוטע׳ ממגי׳ אלכסנדר).

חָשַׂף[4], ממנו חָשִׂף, *חֲשִׂיפָה, ״חֲשִׂפָה.

חָשַׂף, פ״י, מקו׳ חָשׂף, לַחְשׂף, עת׳ יֶחֱשׂף, וְיֶחֱשַׂף, צווי חֲשׂף, חִשְׂפִי, — א) חָשַׂף הכסות וכדומה, הרימה

---

1) משק׳ דָּבָר, ועי׳ הערה לקמן. — 2) הקדמונים ראו בזה עבר, אך לפי המליצה יותר נכונה דעת קצת החדשים שהוא שֵׁם למושג מפשט, כמו דָּבָר. וקצת החדשים אמרו שהוא מקור ונקדוהו חֲשׂךְ.

3) לא נתברר מקור שם זה ולא משמעתו בדיוק, אך התרגומים הקדמוני׳ והמפרשים הקדמוני׳ מסכימים כי הכונה בחשף עדר קטן של עזים. ת״י: כתרי גורי, וריב״ג תרגם בערב׳ כקטיעין, שהוא השם הערבי לעדר בכלל. אך קצת תמוה שלא באה מלה זו בשום מקום אחר בתנ״ך בענין עדרי צאן.

4) הביאו קצת החכמים דמיון לזה את השרש הערבי שחף a) הנהוג בתימן במשמ׳ הסיר הקלפה.

a) شحف

מעל דבר ונגלה הדבר, wegnehmen ; enlever
to take of: וגם אני חָשַׂפְתִּי שוליך על פניך ונראה
קלונך (ירמ׳ יג כו). קחי רחים וטחני קמח גלי צמתך
חֶשְׂפִּי[1]) שבל גלי שק עברי נהרות (ישע׳ מז ב).—ב) חָשַׂף
העץ, הסיר מעליו הקלפה, obrinden ; écorcer
decorticate: שם גפני לשמה ותאנתי לקצפה חָשֹׂף
חשפה והשליך הלבינו שריגיה (יואל א ז). — וחָשַׂף
היער וכדומה, החריב האילנות: קול יי׳ יחולל אילות
ויֶחֱשֹׂף יערות (תהל׳ כט ט).—וחָשַׂף את הגוף, גלה
אותו, entblössen; dénuder; denude : חָשַׂף יי׳
את זרוע קדשו לעיני כל הגוים (ישע׳ נב י). —
ואמר הפיטן: יצאת לישע עמך, טבחה לשית בקמיך,
חשפת ימין תעצומיך, זרות כמוץ לוחמיך (יוצ׳ אחרון
פסח, למען). בחשפך אדיר ורועך, נבהלו נחפזו
מרעיך, שבטים נהלת במרעך, מה יקרו רעיך (יוצ׳
שבת אחר שבוע׳, אור ישראל). ירום ונשא וגבה נבזה,
ישכיל ויוכיח וגוים רבים יזה, חשוף זרועך קרוא
בזה, קול דודי הוא זה (יוצ׳ א פסח, ברח דודי).—ופעול:
כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש
נערים וזקנים ערום ויחף וחֲשׂוּפַי [2]) שת (ישע׳ כ ד).
ואל מצור ירושלם תכין פניך וזרעך חֲשׂוּפָה (יחזק׳ ד ז).
—ואמר המשורר: אבל כי משכו קשת לתומן והרגו
איש והן זכות וחפות, אשר לא שאלו בקרב חרבות
ודין בזרועות החשופות (ר״י הלוי, יפי קול). אנחנו
יד יקר גניף תנופה וחרבנו לאויבנו שלופה, ועת יתחבאו
בעלי גבורה זרועינו להלחם חשופה (ר״י חריזי,
תחכמוני מ). ראו חרב שלופה, בגזרת בכסף צרופה,
ובצניף היופי צנופה, פעם מסתתרת ופעם חשופה
(שם לב).— *וחָשַׂף שֵׁן, גִּלָּה שִׁנָּיו בעת הצחוק: ואם
תחשוף לנער שן בתאוה [3]), מצחק יחשוף לך שת
וערוה (רה״ג, מוסר השכל). צריך שיכבד אדם עצמו
מעט במלבושיו ובדיבורו שלא יקל עם הבריות ולא
יחשוף השן תמיד (ספ׳ תרדיס עא), ר״ל לא יצחק.—
ג) חָשַׂף מים, שאב: ולא ימצא במכתתו (של הנבל)
חרש לחתות אש מיקוד ולַחְשֹׂף מים מגבא (ישע׳ ל יד).

בא אל היקב לַחְשֹׂף חמשים פורה והיתה עשרים
(חגי ב טז).—והשתמשו במשמ׳ זו בספרה״א: כלי
שנתנו בו יין נסך ואין מכניסו לקיום כגון כלי
שחושף בו או המשפך וכיוצא בה משפשפו במים
ודיו (רמב״ם מאכ׳ אסור׳ יא יז).—ובהשאלה, חָשַׂף את
פלוני, גלה אותו לעיני כל, הניחו ערום, בלי עזרה:
כי אני חָשַׂפְתִּי את עשו גליתי את מסתריו ונחבה לא
יוכל (ירמ׳ מט י).—ואמר הפיטן: מאד אתחל ואתחלחל
ביום שדי חשפני, והשפיפון מצפון כשבולת שטפני
(סליח׳ י״ז תמוז, שעה). — *וחָשַׂף סוד וכדומה: יש
אוהב נהפך לשנא ואת ריב חרפתך יחשוף (ב״ס
גני׳ ו ט). ולא תחשף לשונא מה בלבך, ושנאתו
סתור אם לא תהי בך (רה״ג, מוסר השכל). אל תאמין
נא בפקדון ומקחת איש רכיל אשר לאחרים סוד יהי
חושף (ר״ש הנגיד, בן משלי 24). אשר הניב אסף,
ואת סודו חשף, ושכל טוב יסף, עלי כל המורים
(דונש על מנחם, לדורש התכמ׳). וחשפו מליך, לכל
איש סכליך, וצחקו עליך, צעירים וכבירים (תשו׳
תלמידי מנח׳ על דונש). שקטה תמר מלועק ומחשוף
הדבר (שם, ערך כגס). — ואמר הפיטן: ואות (הוא
הטל) לחשוף התומים, ורמז לצחצה כתמים (ר״א
קליר, תפי׳ טל, אליס). יחידת ילד השיב בהתרת טל,
סדר וחשף לכל כח גבורות טל, רמז כי שבונים יקיצו
בטל (שם, תחת אילת). — ופעול: אחום בנוד דודי
ואוכיחו בשובו אהבה מסתרת ותוכחת חשופה
(ר״ש הנגיד, לכל זמן). לבעלי אסופות, חידותיה
חשופות, וכל צרורות בסופות, דקדוקיה ספות
(קרובי לפורים, אלורה). השחורות צחורות, החשופות
אטורות, הפרוטות אצורות (יוצ׳ פרה, אין לבותח).—
ולווי: ומשא שא והשלך לך שאולה, וליעוש עוש
והשבת בית אלילו, בשקוץ קוץ ומעוז עוז וסתרי,
וחשוף סוף ודורשיו שוא יקראו לו (ר״מ דרעי הקראי,
לקו״ק ע).—ובמשמ׳ הראה: חשוף שירתך לפני
חכמים ולא לפני סכלים יחמסוה, ואם תשליך אבן
יקרה לרגלי הכלבים ירמסוה (ר״י חריזי, תחכמוני ג).—
וחָשׂוּף לרוח וכדומה, שהרוח יוכל להגיע אליו, שאין
מחצה בינו ובין הרוח: ראוי למי שיבחר המשכנים
שידע עפר הארץ ועניגה וכו׳ ואם תהיה (הדירה)
חשופה לרוחות או שקועה בארץ (קאנון א ב ב יא).
—נפע׳, נֶחְשַׂף,—שחשפו אותו: פרשתי עונש לאוין
שבעה מבוארים ונחשפים (אזהר׳ לר״י ברצלוני׳

[1]) כמו אִסְפִּי, אלא שבמלה זו כבר נשתנה
החירק לסגול, אולם מפני החית. — [2]) לפי דעת קצת
זה שם בצורה ארמית, ולפי דעת קצת החדשים זו צורה
של הקטנה. אבל, רגלים לדבר, כי הכונה האמתית
היתה חשופי בפא צרויה. — [3]) בקצת נוסח׳ באהבה
(מהד׳ וילנא׳).

אספרה). קודם שיקשר הזרע וקודם שתחשף ממכסיה תיבש (דונש על רסע"ג 62). ולא אוית להחביר ספר תשובות במחברת פשו ולא נודע שגגתך ולא נחשף סכלך (תלמידי מנח' על דונש, ערך חגך). אלהים אלי אתה, נגדך עלומי נחשפו, נפשי ועצמותי מפחדך שוספו (רשב"ג, רשות לנשמת. אלהים). כי פשטה תבל לבוש דשא גם נחשפו שיחים וכלה בול (רמב"ע, תרשיש כ טו). וכל נעימה בשלשה תנאים סודה יחשף, במצאה נדיב או חכם או נכבד אשר אליה כוסף (ר"י חריזי, תחכמוני א). והגיונו יגלה את קלונו ויערותו בשירו נחשפת, ואביו הוא משועבד לנבלות ואמו לחרפות נחרפת (שם יח). — ואמר הפיטן: זרוע עוז נחשפת. חושה כי קראתיך בנפש לך נכספת (סמא"ל. סליח' לצו"ג, רחמיך).

— הפע', *הֶחְשִׂיף, — כמו קל: עז וישועה לי תוסיף, סכוך נשק זרוע להחשיף (יול' ב' סכות, תבורת שי).

****חֲשָׂפָה**, ש"נ, — שה"פ, והמקום שנחשף בעץ: כי נותרתי כיונה קצוצה אגפות, וכשריג המלבין אשר נחשף חשפות, ואלוה מעזים שלום לך ישפות (אגר' מנח' לחסדאי).

****חֲשַׂפְנִיאֵל**, ש"ז, — מלאך הממונה על ערבוב הדעת: הממונה לערבב השכל ולהפוך לבות בני האדם נקרא שמו חשפניאל (כרית מנות' ו).

חַת[1], ככנ' חִתּוֹ, חִתְּכֶם, — א) ש"ז, מורא ופחד מפני דבר, Furcht; frayeur; terror: ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים (בראש' ט ב). — בלי חת, בלי פחד: אין על עפר משלו העשו לבלי חת[2] (איוב מא כה). — ב) ת"י לנק' חַתָּה, מ"ר חַתִּים, בלי אמץ לב ורוח, mutlos; découragé, confounded: קשת[3]) גברים חתים ונכשלים אזרו חיל (ש"א ב ד). מדוע ראיתי המה חתים נסוגים אחור וגבוריהם יכתו ומנום נסו ולא הפנו (ירמ' מו ה).

א. **חתה**, ממנו חָתָה, ב*חתוי, *חתייה, מחתה.

א. **חָתָה**, פ"י, עת' יַחְתֶּה, לַחְתּוֹת, — חָתָה גחלים וכדומה, גרפם ממקום למקום בידו או בכלי: ושברה כשבר נבל יוצרים כתות לא יחמל ולא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מיקוד (ישע' ל יד). היחתה

---

[1]) עי' שרש חתת. — [2]) אין מליצה זו מתישבת בדרך טבעי בכתוב, ויש מגיהים הגהות מתחלפות. — [3]) י"ס כי מלה זו משובשה.

איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה (משלי ו כז). אם רעב שנאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה חֹתֶה על ראשו (שם כה כא-כב). — ומצוי בתו"מ: נטל את המחתה ועלה לראש המזבח ופנה גחלים אילך ואילך וחותה מן המעוכלות הפנימות (יומ' ד ג). מי שזכה במחתה נטל מחתת הכסף ועלה לראש המזבח ופנה את הגחלים הילך והילך וחתה וירד ועירן לתוך של זהב (תמיד ה ה). שיצאה (האשה) ומצאת את חברתה חיתה גחלים תחת קדרה של תרומה (טהר' ז ט). (המוציא ח"ם) כדי *תתות בו את האור (שבת ח י). כלבה של ספרין ושל רופאין ושל עושה זכוכית שנחלקה לשנים טהורה ושל נפחין שנחלקה לשנים טמאה מפני שהוא בתחילה חיתה בה את הגחלים ועכשו חותה בה את הגחלים (תוספתא כל' ב"מ ג יא). החותה גחלים מתחת הקדירה בשבת (ירוש' שבת ג ה.). חתה והקטיר ונשפך הדם (שם יומ' ד מא ג). — וחתה בגחלים: גזירה שמא יחתה בגחלים (שבת לד:). — ואמר המשורר: פגשתם נעמו נחל שתיתם, דרשתם ועמו נחל חֲתִיתָם (ר"י הלוי, אמר ללכת בחק).

ב. ***חתה**, ממנו ב.*חָתָה א.*חִתּוּי.

ב. ***חָתָה**, — קל לא נהוג.

— פע', *חִתָּה, לווי חִתֵּה, — כמו חתך: ממקום שזב (הדם) חתהו[1]) (חול' כז.).

ג. ***חָתָה**, פ"ע, עת' יַחְתֶּה, — כמו *חות: נפשו של אדם חותה לשתות בשל זהב (מד"ר אסת', והסקות). שדבר האסור נפשו של אדם חותה ממנו (רמב"ם תרומ' י).

חִתָּה[2]), ש"נ, — כמו חַת: ויסעו ויהי חִתַּת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב (בראש' לה ה).

א. ***חִתּוּי**, ש"ז, — שה"פ מן חִתָּה מן ב.חתה, במשמ' חתך: זב על ידי חתוי בעינן (חול' כז.).

ב. ****חִתּוּי**, ש"ז, — שה"פ מן א.חָתָה: שהרי צימוקה רע לה (להקדרה) ואין שם חתוי (והזכיר במות טז:). הנה חיתוי הלזה (של החותה גחלים בבגדיו) הנה הוא בין בגד לעור הבשר (ר"מ אלשיך, משלי ו כו).

---

[1]) דרוש שדרשו החכמים את המלה וזבחת, כדי לסמוך ע"ז שהשחיטה היא בצואר.

[2]) מן חתת, עי"ש.

***חִתּוּךְ,** ש״ז, —שה״פ מן חִתֵּךְ: שלא היה חסר אלא חיתוך הראש (ירוש׳ ברכ׳ ט יג:). קריעה בבגדים וחיתוך בעורות קריעה בבגדים באמצע וחיתוך בעורות מן הצד (שם שבת ז י ג). אבל כשנותן סימן בחיתוכה הוי סימן (טוח״מ אבדה רסו טו).—ואמר הפיטן: על זאת בשק עוברים עברים אבל בוטחים כי ישמחו אחרי חתוך בתריך (ר״א קליר, קינ׳, ציון ידידות).— וחִתּוּךְ ידים וכדומה, צורת הידים: ופיו מתוח כחוט השערה וגויתו כעדשה וכו׳ וחתוך ידים ורגלים אין לו (נדה כה.). כגולם שאין לו חיתוך אברים (רש״י שבת עז:). — ״חִתּוּךְ בגדים, הגזרה והחתוך שעושה החַיָּט לפי הצורה הדרושה: החיתוך של כל מיני בגדים שבעולם (פנק׳ קראקא, שנת תי״א). וזהו מלבוש העשוי כגולם בלי צורת חיתוך אברים (מהרי״ל, הלכ׳ שמח׳).—״וחִתּוּךְ הלשון, חִתּוּךְ הקול, חִתּוּךְ אותיות, הוצאת הקולות המתחלפות בכלי הדבור: לא דבר עמהם שום אדם בקושי והתוך לשון [1]) מטוב ועד רע ובזה הלשון לקחו האומר לדבור חיתוך לשון לא יחרץ כלב לשונו לא ינענע לשונו בחתוך קול כי אין לכלב חתוך דבור (ספ׳ הגלוי לרי״ק ט). כי הוא שם פי כחרב חדה לדבר העתידות בחתוך לשון בלא מורא (רד״ק ישע׳ מט ב). שהמתים מספרים בקבריהם זה לזה אף כי אין הסיפור בשפה וחיתוך לשון (הריקנטי, וישב). ובעת שהתחלנו ללמוד המשנה ולמדנו ב׳ מסכתות זיכנו בוראנו ונשמע את הקול מדבר בפי החסיד נר״ו קול גדול בחתוך האותיות וכל השכנים שומעים את הקול ולא היו מבינים (הקד׳ של אלקוין למגיד מישר׳ של ר״י קארו). שאין לנו אות מיוחדת לחתוך הצי שלהם (של הרומים) על כן שמו בתמורתה הקוף (ר״ד מהתפוחים, למת דוד, ערך קסר). — ״ובמחלות, כאב חד באברים: והחתוך יקרה למי שישתלשל מהרחיצה ובמי שיתקבץ בגופו מהזוהמה (קבוצי גליינוס, בסבות החליים) —״ובחכמת השעור, חִתּוּךְ שני גופים, הקו שהם נוגעים זה בזה: חתוך משותף (כספ׳ החשבון של ר״ש מוטוט).

חִתּוּל, ש״ז, מ״ר חִתּוּלִים,—מטלית יחתלוה על מכה וכדומה, Binde; bandage: את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי והנה לא חבשה לתת רפאות לשום חתול לחבשה לחזקה (יחזק׳ ל כא).—ואמר הפיטן: צעקתי לצור מכאבי, מתי חתול מכאובי, צפות באבדן מרכבי (יוצ׳ ב׳ פסח, אפיק). זאת העיזה ומצחה לא בישן, לב לא לדעת רק חדת לישן, חתול סם היושם וגגע ידושן, זה כמה שנים ישן נושן (שבת ברא׳, אחשבה). הלב יכֻוָּן למעלה מעלות שמיר ושית, חתול חלחוליות מדית ידיה יקציע סבית (שבת תשוב׳, אשחר). הוחגר אבנט שש כולו, הקיפו בשידוש כנחש בעיקולו, הוכן ליישר עקב מפיתולו, הכינו באומן מראות היתולו (מסול׳ כר׳ קלוני׳, אשוחח, Elb. 129). כיון זהורית בקרניו לאורה, כהדחפה גולגל וגוזר כגזירה, ירימו גם ירעו גזורה, יריית שעיר היתול מזורי (שם).

***חֲתוּל,** ש״ז, מ״ר חֲתוּלִים, חֲתוּלוֹת, — חיה ביתית צדה העכברים, Katze; chat; cat: חתול מותר להורגו ואסור לקיימו (ב״ק פ:). שאלו תלמידיו את ר״א מפני מה הכלב מכיר את קונו וחתול אינו מכיר את קונו אמר להם ומה האוכל ממה שעכבר אוכל משכח האוכל עכבר עצמו עאכ״ו (הור׳ יג.). חתול (עִבּוּרוֹ) לחמשים ושנים יום (בכור׳ ח.). מעשה באחד שהניח בית של תרנגולין ובא ומצא חתולות מקורעין לפניו (ירוש׳ פאה ג יז ד). כי יש דברים הרבה מרבים הבל כגון מגדלי קופות וחתולות וחולדות הסנאין (מד״ר קהל׳, כי יט). בתחלה חתול ועכבר חברים היו פעם אחת הלך העכבר והלשין לחתול להקב״ה אמר לו רבש״ע אני וחתול השתתפנו ואין לנו מה לאכול אמר לו אתה הלשנת את חברך כדי שתאכלנו עתה הוא יאכל אותך ואתה תהיה לו מזונות (א״ב של ב״ס). — ואמר המשורר: הלְבְנֵי פראים תדמו לבאים ואם לחתולים תדמו שחלים (רס״ע אבן דנאן, מלאכ׳ השיר).— וקצת משלים: חתול יודע זקן מי לוחך (משלי שועלים, עורב וכבשה). לא ראיתי חתול ישן שבא אל תוך פיהו עכבר (ראב״ע, קוס עגל). כמאמר משל הקדמוני איך יהיה העכבר פקדון ביד החתול (ר״י אברבנאל, ש״א כט). החתול בראותו הבשר גבוה מאד עד שלא יוכל להגיעו יאמר מסריח הוא (מ׳ אלדבי, ש״א ח). שאמרו המושלים כי החתול כשהזקין נעשה נזיר (חמדה״י ג קיב.). — ״גנבת חתול: כי תמצא בו מרמת שועלים, וגנבות חתולים, ועזות כלב, ונבל דוב אורב, וטמאת עורב (ר״י תריזי, תחכמוני מו).— עזב

[1]) לא נמצאו בין הפתקאות שלי מקורות יותר קדומים לשמוש זה.

העכבר זנבו בפי החתול: ואם נחבא ונסתר מלפני שמו הרע בפי עטי עזבו, כמו עכבר אשר נכנס בתוך חור ועזב חוץ בפי חתול זנבו (שם ג). — ״אכל מות חתול, נשתטה: השיב המלך (לטומאש) אילו היה האומר איש אחר הייתי חושב כי מות חתול אכל (שבט יהוד׳ ז). — ״חתול הבר: וכלי ההולדה של חתול הבר שהוא דומה לכל תמונתו לחתולים הביתיים (שלטי הגבור׳ ג). — ״חתול הים: חתולי הים המה שוכנים רק באמריקה הדרומית והולכים ושטים במים לצוד דגים וכו׳ ונמצא ג״כ במדינות אזיא ואפריקה מין אוחים הנקרא בלשונם מאקי הדומים מאד לחתול הים אך שאין להם צפרנים (רפא׳ למוד׳ א ו).

א. **חֲתוּלָה**, — עי׳ חִתֻּלָּה.

ב. ״**חֲתוּלָה**, ש״נ, — כמו חָתוּל: מין חיה קטנה כפלים מן חתולה נאה (ר״י הדסי, האשכול מה). והיתה (האשה) מזקת ונדמית ליהודי כחתולה והכה אותה היהודי (ספ׳ חסידים תתתרסו).

״**חֲתוּלִירוֹן**, ש״ז, — אחד משרי הגהנום: השר הי״ב נשמירון הוא וכל מחנהו צורת נשים רעות ומזיקות מכל הכתות המזיקות ובעלי חכמה זאת הבקיאים בשמוש השמות אומרים שג״כ שמו חתולירון שפעמים הוא וכל מחנהו נראים כדמות חתולים גדולים ושחורים (עמה״מ, קרית ארבע יה).

חָתוּם, ש״ז, מ״ר חֲתוּמִים, — א) ספר מקנה וכדומה מקפל וחתום, versieg. Urkunde; docum. scellé; seal. doc.: לקוח את הספרים האלה את ספר המקנה הזה ואת החתום ואת ספר הגלוי הזה ונתתם בכלי חרש (ירמ׳ לב יד). ובכל זאת אנחנו כרתים אמנה וכתבים ועל החתום שרינו לוינו כהנינו (נחמ׳ י א). ועל החתומים נחמיה התרשתא בן חכליה וצדקיה (שם ב). — ב) *סוף נוסחה, סיום, Schluss; conclusion: פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור לא יצא פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים יצא כללו של דבר הכל הולך אחר החתום [1]) (ברכ׳ יב.). — ג) ״מקום חתימה: מי שלוה מחבירו ולא עשה לו שטר אלא כתב בכתב ידו כגון שכתב אני הבא על החתום מודה שאני חייב לפלוני מנה וחתם למטה (טוחו״מ סט א). — והשתמשו במלה זו בזמן האחרון כשם למי ששלם סכום קצוב בעד ספר או עתון Abonnent; abonné; subscriber, — ועי׳ פעול חתם.

[1]) ובכ״י אחר: חתום ברכות. וכ״ה ברי״ף.

***חִתּוּם**, ש״ז, מ״ר חִתּוּמִים, — שה״פ מן חִתֵּם: ערב היוצא לאחר חיתום שטרות גובה מנכסים בני חורין (ב״ב י ח). ושאין עליו עדים ויוצא מתחת ידי שליש אחר חיתום שטרות כשר (תוספתא ב״מ א יג). אמר רב קודם חיתום שטרות גובה (הערב) מנכסים משועבדים לאחר חיתום שטרות גובה מנכסים בני חורין (ב״ב קעו.). — ובמשמ׳ חָתוּם ב׳, סוף וסיום: כל הברכות אחר חיתומיהן אין אומרים ברכ׳ פסוק וכו׳ מהו אחר חיתומיהן שאם היה עומד בשחרית ושכח והזכיר את של ערבית וחזר וחתם בשל שחרית יצא (ירוש׳ ברכ׳ א ג ד). שמכת בכורות שהיתה עתידה היא המכה היותר עקרית שבמכות ולפיכך התרה בהם ראשונה והיא תחלת המחשבה וסוף המעשה וכמו שאמרו הכל הולך אחר החיתום ולכן נעשתה ביד השם (צרור המור, בוא).

***חִתּוּן**, ש״ז, — שה״פ מן חִתֵּן: ביום חתונתו חיתונים היו וביום שמחת לבו זה בנין בית העולמים (פסיק׳ דר״כ, ויהי ביום כלות). וגם חכמי ישראל לא כתבו עליהם שהחיתון הזה היה אסור להם או עבירה בידם (רס״ע אבן דנאן, שאלה ע״ד האנוסים). קצת חכמי גלילו שאלוהו (את אבי הבת) אם נעשה החתון ברצונו והוא השיב להם שלא היה ברצונו מתרצה בו (שו״ת ריב״ש קלג). — ואמר הפיטן: איכה זנחת בזעמך לזלזל ביד זדים זבולך, ולא זכרת חתון חקי חורב אשר חקקת להמוליך (ר״א קליר, קינ׳, איכה אלת). קפץ יהודה ואחיו כבאים לחתונו, קרב ולקח אשרה העומדת לפניו לשטנו (שבת ב׳ חנוכה, אודך). עלוז בשמחת ארמונך, ולדוץ ביום חתונך, מי יתנך (יוצר ב׳ פסח, אודך). ויעורר אהבת איתנים, וכהון פאר חתונים, היות למעלה מהם נתונים (יוצ׳ ב׳ סכות, כי אקח).

חֲתוּנָּה, ש״נ, מ״ר חֲתוּנּוֹת, — עי׳ חֲתֻנָּה.

חֲתַחַת, ש״ז, מ״ר חַתְחַתִּים, — בקע וסדק רחב באדמה, או כמו נקרה קטנה: גם מגבה ייראו וְחַתְחַתִּים [1]) ...

[1]) תרגמו השבעים והירוני׳ במשמ׳ בהלה, וכן נראה דעת מנחם. וריב״ג תרגמו בבקעים ושברים, אמר וז״ל: חתחתים בדרך והי אלאח׳אקיק אי אלשקיק ואלכשור אלתי תציר פי אלארצ׳, ובעבר׳: הוא הבקיעה והסדק או השברים שיתהוו בארץ. ורד״ק: כלומר שברים ומורא. וכן רוב המפרשים האחרנים. והמפרשים החדשים הנכרים פרשוהו רק במשמ׳ מורא.

בדרך ויגאץ השקד ויסתבל החגב ותפר האביונה כי הלך האדם אל בית עלמו (קהל׳ יב ה).—ואמר המשורר: והקור יחביא בני איש ויעש להם בתים, והדרכים מי הגשם והשלג חתחתים (ר״י חריזי, תחכמוני ה).

***חֲתִיָּה**, ש״נ, — שה״פ מן א.חתה, חֲתִיַּת גחלים: חתה והקטיר ונשפך הדם יביא פר אחר ונכנס בדמו (ואם) עד שלא הקטיר נשפך הדם חתייה פסולה היא וכו׳ שאני אומר עד שלא הקטיר נשפך הדם והיא חתייה פסולה (ירוש׳ יומ׳ ד מא ג). חישב בחתיית גחלים מהו (בבלי שם מח:). כל שאיבת אש נופל בה לשון חתייה (רש״י ישע׳ ל יד). כי אין חתיית אש כי אם רדיית גחלים וחתייתם במקומם (ר״ת על דונש, חותה). וחתייה זו שחותה במחתה ומוריד לרצפה אצל המזבח היא המצוה של כל יום (רמב״ם, תמיד׳ ומוספ׳ ב יב). וגדולי המחברים פסקו שאף החתייה נפסלת במחשבה (המאירי יומ׳ ה).

***חֲתִיכָה**, ש״נ, מ״ר חֲתִיכוֹת, — שה״פ מן חָתַךְ, א) עצם שה״פ: והבאתו (של הפסח) מחוץ לתחום וחתיכת יבלתו אין דוחין את השבת (פסח׳ ו א). —ובהשאלה, °חתיכת דין, כמו פסק דין: שאין מקבלין עדים אלא בפני בעל דין חוץ מן הדרכים שפירש זה על דרך גמירת דין וחתיכתו הוא אמור (הבטר׳ לר״י ברצלוני נו).—ב) חלק חָתוּךְ מן דבר מהדברים, של בשר וכדומה, Stück; morceau; piece: חתיכה של (בשר) קדשי קדשים של פגול ושל נותר שנתבשלו עם החתיכות אסור לזרים ומותר לכהנים (ערלה ב יו). טיפת חלב שנפלה על החתיכה אם יש בה בנותן טעם באותה חתיכה אסורה (חול׳ ח ג). וכן חתיכה של נבלה וכן חתיכה של דג טמא שנתבשלו עם החתיכות (שם ז ה). בשר שנמצא בעזרה איברין עולות וחתיכות חטאות בירושלם (שקל׳ ז ג). וכן היה בן זומא אומר אורח טוב מה הוא אומר זכור בעל הבית לטוב כמה מיני יינות הביא לפנינו כמה מיני חתיכות הביא לפנינו (תוספתא ברכ׳ ז ה). ואין מוכרין אותה (את הנבלה) מחרוזות מחרוזות אבל מביאין אותה חתיכות חתיכות על גבי מוטות (שם בכי׳ ה ח). וכן חתיכה של חטאת שנתערבה במאה חתיכות של חולין לא יעלו (ירוש׳ ערל׳ ב כא ד). שהיתה חתיכה גדולה ואכל חצייה והניח חצייה (שם יבמ׳ ד ה ג). מה טורח טרח בעל הבית זה פת אחת אכלתי חתיכה אחת אכלתי כוס א׳ שתיתי (ברכ׳ נח.). ממלאה אשה כל הקדרה בשר אע״פ שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת (בי״ט יז.). אמר ב״ה לשלוחו תן להן חתיכה לאורחין והוא אומר טלו שתים (כתוב׳ לח:). ב׳ אכסנאים שנתארחו לפונדק אחד זה בא מן הצפון וזה בא מן הדרום זה בא בחתיכתו וזה בא בגבינתו אוכלין על שלחן אחד זה בשר וזה גבינה ואין חוששין (חול׳ קז:). למלך שהיה לפניו שולחן ערוך ומיני תבשילין נכנס עבדו נתן לו חתיכה שני נתן לו ביצה שלישי נתן לו ירק (מד״ר שמות ל). למלך שהיה לו בן בא בנו מבית הספר מצא תמחוי לפני אביו נטל אביו חתיכה אחת ונתנה לו (שם מא). שאני חתיכה הואיל וראויה להתכבד בה לפני האורחים (חול׳ ק.), ר״ל חתיכה גדולה. — והשתמשו בדבור זה בהשאלה לכל דבר רב הכמות ואמרו חתיכה הראויה להתכבד. — ובכלל גוש גלמי בלי חתוך אברים: המפלת חתיכה אם יש עמה דם טמאת ואם לאו טהורה (נדה ג א). — °וחלק של שדה וכדומה: הלכו להם המים על כל הגן אך אותה חתיכה של שדה לא שקתה שהיא אינה דבקה (הריקנטי, ברא״ש׳). למלך שהיה לו גן נאה וחוץ לגן קרוב ממנו חתיכת שדה נאה (החייט, מערכ׳ האלהות ג). — וכנוי למטבע מהמטבעות: שבל שאהי שוה ה׳ חתיכות וכשבא ראובן ליפרע משמעון החוב שלו וכו׳ אינו שוה שם השאהי כי אם ארבע חתיכות וחצי (שו״ת ר״מ אלשיך סא). ובהמשך השתי שנים עלה שער הפרחי זהב ערך ס״ו חתיכות והגרוש ערך מ״ג חתיכות כפי התנאי שביניהם (שו״ת מעש׳ חייא ה). — ובהנדסה, °חתיכת העגולה, שבין ההקף וקו ישר: חתיכת העגולה היא הצורה שסובב לה קו ישר וקצת מהסובב או יותר מחציה או פחות (ZAW 35,314).—ובלשון החקירה של הקראים, במשמ׳ °חלק שלא יחולק יותר: שאנחנו נדע בבירור כי כל דבר יעבור שיהיה ויעבור שלא יהיה והדרך בשני הדברים אחד כי לא יהיה אלא לדבר וזה ספור הגוף כי לא יש עת בעתיד יתכן שיהיה החתיכה בפאה וכו׳ כי מן החוב שיהיה בפאות כלם בעת אחד (אלה כחדוש העולם ליהושע בן יהודה). הדבר שלא יחלק ויחתך לשנים הוא יקרא חתיכה או חלק והוא הדבר הדק דק לעיניך יכולה אינה העין לראותו כגון דקות אבק עפר וקמח הנטחן (האשכל לר״י הדסי סה).

*חֲתִימָה, ש"נ, מ"ר חֲתִימוֹת, — שה"פ מן חָתַם, א) כתיבת השם: כתבו (את הגט) במחובר (לקרקע) תלשו וחתמו ונתנו לה כשר ר' יהודה פוסל עד שתהא כתיבתו וחתימתו בתלוש (גיט' כ ד). אין הוא ואחר מצטרפין על חתימת העד השני (ירוש' כתוב' ב כו ג). ואין כל חתימה וחתימה צריכה שני עדים (שם). אימתי עשו אותו בשנים בזמן שהוא מעיד על הכתיבה ועל החתימה (שם גיט' כ מד.). כתיבה בשנים וחתימה בשנים חתימה בשנים כתה מיופה וכתיבה בשנים אין כתה מיופה (שם). ג' שישבו לקיים את השטר שנים מכירין חתימות ידי עדים ואחד אינו מכיר (כתוב' כב:). דיינין המכירין חתימות ידי עדים אינן צריכין להעיד בפניהם (שם). — ובהשאלה, חֲתִימַת זָקָן: שיצא (יוסף) בלא חתימת זקן ובא בחתימת זקן (ב"מ לט:). שאין בן סורר ומורה נידון אלא בחתימת זקן התחתון (יבמ' פ.). — ב) חתימת ספר וכדומה, הדברים האחרונים שלו, חִתּוּם: בין יום השביעי לששת ימי המעשה מעין חתימה היא ואמר רב יהודה אמר שמואל המבדיל צריך שיאמר מעין חתימה סמוך לחתימתו (פסח' קד.). החתימה היא גבול ותכלית מלאכותי מכל מה שנאמר (נופ' נופים ה). הראה בשתי חתימות המזמורים האלה שהוא מדבר על תכלית הצדיקים והרשעים (מלמד התלמי', נלבים). — ג) סגירה ואטימה, Verstopfung obstruction: הרואה קרי בקיסם וכו' אינו מטמא אלא בחתימת פי האמה (נדה כב.). אמר שמואל זב צריך כחתימת פי האמה (שם מג:).

*חֲתִירָה, ש"נ, מ"ר חֲתִירוֹת, — שה"פ מן חָתַר: חתר לו (הקב"ה למנשה) חתירה מתחת כסא הכבוד שלו ונשמע תחינתו (ירוש' סנה' י כח ג). נכנס אבינו יעקב שם ונעל בפניו עשו וחתר לו הקב"ה חתירה במקום אחר ויצא (מד"ר ברא' עו). לבת אחת לסטין שהיתה חבושה בבית האסורין חתר אחד מהן חתירה אחת וברחו כולן (שם קהל', הת הכל). — ובמשמ' חָלָל ונקרה: ויש לתורף שתי חתירות שומרות אותו מהקור (מ' אלדכי, ש"א ד).

חִתִּית[1], ש"נ, — כמו חַת: כלם חללים נפלים בחרב אשר נתנו חִתִּית[1]) בארץ חיים (יחזק' לב כג). כי חִתִּית גבורים בארץ חיים (שם כז). כי נתתי את חתיתו[2]) בארץ חיים והשכב בתוך ערלים (שם לב). איך אבדת נושבת מימים העיר ההללה אשר היתה חזקה בים היא וישביה אשר נתנו[3]) חִתִּיתָם[3]) לכל יושביה (שם כו יז). אשר נתנו חִתִּיתָם בארץ חיים וישאו כלמתם את יורדי בור (שם לב כד). אשר ירדו את חללים בְּחִתִּיתָם מגבורתם בושים (שם ל). — והשתמשו במליצה זו אח"כ כדבור קבוע לתקיפים בכלל שמטילים אימה על החלשים: המינין והמסורות והאפיקורסים שכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים ושפירשו מדרכי צבור ושנתנו חיתיתם[4]) בארץ חיים ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו יורדין לגיהנם

---

1) מן ב.חתת, ואין במקרא חבר למשקל זה אלא גִּתִּית, ומנע"י ציצית. בערב' הַדִיד a), ועי' הערה לקמן. — 1) לא באה מלה זו בשום מקום אחר במקרא זולתי במקומות המובאים כאן, שכולם הם אצל יחזקאל. ואעפ"י שבקצת פסוקים יש לחשד כי הנוסחה קצת משובשה, בכ"ז בכלל אין לפקפק בעצם המלה וגם בצורתה, ועכ"פ בזמן חכמי התלמוד קראו בודאי את החית חרוקה, כי כך הוא הכתיב בגמ' ר"ה במקום המובא בפנים, יוד אחרי החית, ואין שנוי בזה בכל הדפו' וכ"י. ולפי הענין בכל אלה הפסוקים ברור הוא שהכונה בהשם חתית האימה שמפיל התקיף על החלש ממנו, ובמשמ' אימה ופחד תרגמו השבעים והירונ', רק הפשיטא תרגמה במשמ' תברא, ר"ל שבר. ונראה שבמשמ' אימה פרשו בעלי התלמוד שהשתמשו במליצה זו לפרנס המטיל אימה יתרה על הצבור, וכן פרשו המפרשים הקדמונ' והאחרונים. ומשמוש מליצה זו בגמ' בתוך דבר הלכה, שעפי"ר אין מליצות נהוגות בסגנון ההלכות, נראה כי מליצה זו, נתן חתית בארץ חיים, היתה כ"כ מצויה בדבור הפשוט ושגורה בפי כל, שנכנסה אפילו בסגנון היבש של ההלכה, מפני הגון המיוחד שכבר קנתה לה מליצה זו בלשון הדבור, ועי' הערה לשרש חתת. וכבר הביא גזנ' דמיון למלה זו מערב' בשרש הדּ b) והשם הדיד, תהדיד, שעקר משמע' הוא קול אדיר וחזק כמו קול רעם, והקול הנשמע מהארץ בעת רעש, וכמו"כ קול בנין נהרס, וכדומה, ובהשאלה איום וגזום והטלת אימה של אדם בספור כחו וגבורתו, ועי' עוד שרש ב.חתת. — 2) נמסר: חתיתו כתיב חתיתי קרי. ויש מגיהים נתן במקום נתתי. — 3) לפי היוני נתנה חתיתה. — 4) ופרשו שם בגמ': ושנתנו חיתיתם בארץ חיים אמר רב חסדא זה פרנס המטיל אימה יתירה על הציבור שלא לשם שמים.

---

a) هديد b) هدّ

ונידונין בה לדורי דורות (ר"ה יז.). —*וחתיתו של דרך וכדומה: חתיתה של דרך נפלה עליו (על נבוכדנצר) (מד"ר איכה, פתיח').

חתך[1], ממנו חָתַךְ, *חִתּוּךְ, *חֲתִיכָה, *חֶתֶךְ, ״חֲתָכָה.

חָתַךְ, פ"י, עת' יַחְתֹּךְ, —א) *חתך בסכין וכדומה, בדבר חד, דחק הסכין בפיהו החד על הגוף כדי לחלק הגוף לשנים או להסיר ממנו חלק אחד, schneiden couper ; to cut : בצל שנתנו בתוך עדשים אם שלם מותר ואם חתכו בנותן טעם (תרומ' י א). ואין עושין פחמין ביום טוב ואין חותכין את הפתילה לשנים רבי יהודה אומר חותכה באור לשתי נרות (ביצ' ד ד). אין שוברין את החרס ואין חותכין הנייר לצלות בו מליח (שם ה). בהמה המקשה לילד והוציא העובר את ידו וחתכה ואח"כ שחט את אמו (חול' ד ד). כשאתם חותכין בשר אל תחתכו על גב היד (ברכ' ח:) אם הייתי חותך ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מידי (שם לב:). אין אומרין בטרפות זו דומה לזו שהרי חותכה מכאן ומתה חותכה מכאן וחיה (חול' מח:). — והרופא וכדומה את בשר הגוף : וקושרין את הטבור (בשבת) ר' יוסי אומר אף חותכין וכל צרכי מילה עושין בשבת (שבת יח ג). וכך היו מוכי שחין שבירושלם עושין הולך לו ערב פסח אצל הרופא וחותכו עד שהוא מניח בו כשערה (ספרא ויקר', ונפש כי תחטא). הגע עצמך שנולדה לו יבולת הרי אינו ראוי לחותכה בשבת (ירוש' פסח' יד לג ג). מעשה ביוסי בן פכסס שעלת על רגלו נומי ונכנס הרופא לחותכה אמר לו כשתניח בו כחוט השערה הודיעני (שם נזיר ז נה ד). — וגם לא בכלי: חותכין יבלת במקדש אבל לא במדינה ואם בכלי כאן וכאן אסור (ערוב' י יג). — ופעול חָתוּךְ, אֵבֶר חָתוּךְ, שיש לו צורת האבר: (המפלת) יד חתוכה ורגל חתוכה הרי זה ולד (תוספתא נדה ד יה). המפלת בריית גוף שאינו חתוך ובריית ראש שאינו חתוך (גמ' שם כד:). — ״חוֹתֵךְ כִּיסִים, גנב, משמוט : ואחד מהם גנב מפורסם וחותך כיסים מובהק הביא חגורת כסף גדולה (שו"ת חות יאיר רט). — ובהשאלה, חָתַךְ פרנסתו של פלוני וכדומה, לקחה ממנו : חותכת אני פרנסה שלך והיה (יוסף) אומר לה נותן לחם לרעבים (מד"ר ברא' פז). הרי אתה חותך פרנסתו (ילק' שמעוני, תהל' כב תרפ"ח). — וחתך חייו, גרם לו מיתה: הרשעים שמתכונים לומר לשון הרע על חביריהן לחתוך את חייהם על אחת כמה וכמה שיחתוך הקב"ה את לשונם (מד"ר דבר' ו). —וחָתַךְ את הדין, החליט שכך וכך דינו, entscheiden; décider ; to decide: אמר ריש לקיש צדק את הדין ואח"כ חתכהו (סנה' ז:). מקום שסנהדרי גדולה יושבת וחותכת דיניהם של ישראל שמה הרשע (מד"ר ויקר' ד). ויבאו שרי מלך בבל וישבו בשער התוך ששם חותכין את ההלכה (שם). אזהרה לדיינין שדנין דיני נפשות שלא יהו חותכין את הדין ביומו (תנחומא שופט' ז). הוו מתונים בדין שיאחרו לחתוך הדין ולא יפסיקוהו מהרה עד שיבינום (פי' המשנ' לרמב"ם, אבות א א). — ואמר המליץ: דרוש משפט לדונו גם לחקר, וחתכהו לעת יאיר בקר (רה"ג, שערי דיני ממונ' לב). —*תורה חתוכה, פסוקה, מחלטה: א"ר ינאי אילו ניתנה התורה חתוכה לא היתה לרגל עמידה (ירוש' סנה' ד כב.). —״וחָתַךְ עליו, פסק, גזר: מודיעין אנו אתכם שפב"פ יש עליו ממון של פלוני וחתכנו עליו ולא קבל (רב פלטוי, תשו' הגא', הול' מק"נ). ומעשה באחד שהפיל שינו של חברו ונידהו רב יצחק גאון זצוק"ל ואמר לו דבר קצוב אין אני חותך עליך אלא לך ופייסהו בממון או בדברים (ר"י מטראני, המכריע עו). — ״וחָתַךְ ביניהם, עשה פשרה ביניהם: אם הדיין החותך ביניהן רואה להשביען שבועת היורשין ולתתו להם עושה בו כך (תשו' הגא', הרכבי תכ"ט). — ובכלל במשמ' החליט : כיון שחתך אביהם את הדבר יש לאמר שפרעו היכן שאמר מנה לפלוני בידי. (הלכ' פסוק', ממונ'). ומתנה זו היא מתנה גמורה מתנה מעכשו מתנת בריא מתנת פרהסיא גלויה ומפורסמת לכל מתנת עלמין חתוכה וחלוטה כדת וכהלכה (השטר' לר"י ברצלוני יא). ומסרתי לו אותו שטר חוב בפניכם ומכרתיו לו בדינרין אלו מכירה גמורה חתוכה וחלוטה (שם כח). —״חָתַךְ דבר לפלוני, קצב לו : ותפקוד נפש כל חי ותחתוך קצבה לכל בריה ותכתוב את גזר דינם (מוס' א' ר"ה, ונתנה תוקף). החותך חיים לכל חי וכל מאמינים שהוא חי וקים (שם, האוחז ביד). — ״מופת חוֹתֵךְ, שאין בו כל ספק : ויש להם (להפלוספים) ראיות

[1]) רק עבר' וארמ'. לפי דעת ברט השרש המקביל לזה בערב' הוא התב a).

a) هتك

רבות להביא מופת חותך וראיה ברורה על זה (אגר' הרמב"ם לחכמי מרשיליה),—ועי' מופת. — ב) *חִתֵּךְ המלים בכלי הדבור, הוציא והפיק את קולות הדבור במוצאיהן, ausdrücken; prononcer; to pronounce: רק שפתיה נעות מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו (ברכ' לא.). שאינו מגמגם בדברי תורה אלא חותכן בלשון ומוציאן בפה (רש"י אבות ו ה).— ג) *בחכמת התשברת, בענין פגישת שני קוים או שני שטחים זה בזה: וענין פגישתן זו ר"ל ע"י חיתוך זה ע"ז עיין צורה א' בעין ב' קוים א"ב ג"ד החותכים זה את זה על נקודת ה' (יסו"ע לר"י ישראלי א ג). — והשֵּׁם הוֹתֵךְ, Sektor; secteur: ומצאו קוים אחרים זולת הבקעים קראום נוגעים וחותכים ועליהם בנו למודים ומופתים חזקים (יש"ר מקנדיה, סוד היסוד א). והחותך הוא חצי אלכסון עובר חוץ לעגול דרך קצה הקשת האחד (ברוך משקלוב, עמודי השמ' לז).

— נִפְ', נֶחְתַּךְ, — שחתכו אותו, ובהשאלה במשמ' החלט, נגזרה הגזרה, נפסק הדין, verhängt s.; être décidé; be determined: שבעים שבעים נֶחְתַּךְ על עמך ועל עיר קדשך לכלא הפשע ולחתם חטאות ולכפר עון (דני' ט כד). שכל דברי מלכות נחתכין על פיו (מגי' יח.). — ונחתך הדין וכדומה, נפסק: ועל זו נחתכה ההלכה כדברי אבא שאול (תשו' הגא', הרכבי קעח). ומוטב שיחתך הדין באחד עשר יותר מעשרה (רמב"ם סנה' ב יג). — *ובמשמ' העקרית בענין חתיכה בכלי חד: ישראל שבא על בת כהן תאכל בתרומה עיברה לא תאכל בתרומה נחתך העובר במעיה תאכל (יבמ' ז ה). בהמה שנחתכו רגליה מן הארכובה ולמטה כשרה (חול' ד ו). נחתכה דלעת עמה דברי הכל כשרה (גמ' שם לב.).—ובמשמ' *יציאת האותיות מכלי הדבור: שיש אותיות שאינן נחתכות כי אם בשנים (מ' אלדכי, ש"א ד).

— פִּעֵ', *חִתֵּךְ, מְחַתֵּךְ, — כמו קל בנחץ הפעולה: המחתך (בשר) לבשל אעפ"י שלא מירק (עוקצ' ב ה). מחתכין את הדילועין לפני הבהמה ואת הנבלה לפני הכלבים (שבת כד ד). הצד צבי השוחטו והמפשיטו המולחו והמעבדו והמוחקו והמחתכו (שם ז ב). לאחד שעלתה לו מכה ברגלו והיה רופא כופתו ומחתך ברגלו כדי לראותו (תוספתא שקל' א ו). המחתך את העובר במעי אשה ברשות ב"ד והזיק (שם גיט' ד ז). לא תחתך נכרית העובר במעיה של בת ישראל (שם פ"ז ג ד). צלייו (את הפסח) שלם וחיתכו (ירוש' שבת א ד:). פירפר ביצה על גבי המליח או שחיתך קפלוט תחת הדג (שם כיל' ב סא:). זהב מזוקק שהיו מחתכין אותו כזתים (שם יומ' ד מא ד). יהא רואה את החרב כילו מחתכת בבשרו (שם הור' ג מו ד). הר קשה ברזל מחתכו ברזל קשה אור מפעפעו אור קשה מים מכבין אותו (ב"ב י.). הטבח צריך שלש סכינין אחת ששוחט בה ואחת שמחתך בה בשר ואחת שמחתך בה חלבים (חול' ח:). אמר יצחק הלואי היה נגלה עלי הקב"ה ואומר לי שאחתך אחד מאיברי ולא אעכב (מד"ר בראש' נה). נטלו (נבוכדנצר את יהויקים) והחזירו בכל ערי ישראל והרגו והיה מחתך ממנו כזתים ומשליך לכלבים (שם ויקר' יט). אדם רואה בחלומו חרב מחתכת בירכו (שם שה"ש, הנה מטתו). המחתך בספרים חדשים (מס' ס"ת ה יד).— וְחִתֵּךְ מתכת ממקומה: איזהו מצרף זה המחתך נחושת מעיקרו (כתוב' עז.). — ובהשאלה, חִתֵּךְ הלכה וכדומה: מקום שמחתכין בו הלכות (סנה' קג.). לדיין שיודע בדין שהוא מרומה שלא יאמר הואיל והעדים מעידין אחתכנו ויהא קולר תלוי בצואר עדים (שבוע' ל:). לתלמיד שיודע ברבו שהוא טועה שלא יאמר אנית לו עד שיחתכנו ואסתרנו (הלכ' פסוק', קדוש').—וחִתֵּךְ המלים: אעפ"י שכליות יועצות ולב מבין ולשון מחתך פה גומר (שבת לג:). ולא יתפלל בלבו אלא מחתך הדברים בשפתיו ומשמיע לאזניו בלחש (רמב"ם תפל' ה ט).— ואמר המשורר: ורוח עלי גרון שבילו לתתו קול וְחִתֵּךְ בחך ובשן ולשון בשפתותיו (ראב"ע, כוס אל). ויתנבא בתוך הבית ויחוד חידות, ויתכונן לדבר בסודות, ויחשוב כי ידבר דבר נבואות, ולשונו כאלו קשורה בשלשלאות, ולא יוכל לחתך אות (עמנ', מחבר' כה). — וחִתֵּךְ האויר להדבור: ותועלת הלשון גדולה מלבד שהוא כלי חוש הטעם כי חתך האויר ומבדיל הקול באותיות ותיבות (מ' אלדכי, ש"א ד). — חִתֵּךְ אות פלונית, הגה אותה: שהאפרתים לא היו יכולים לחתוך אותו (את השין) אבל במקום שי"ן היו מחתכים סי"ן בסמך וכו' כמו הצרפתים מחתכים שי"ן כמו תי"ו רפה (צמח דוד, ערך שבלת).

— פֻּעַ', *חֻתַּךְ, מְחֻתָּךְ, מחותך, — שחִתְּכוּ אותו: בצל שנתנו בתוך עדשים אם שלם מותר ואם חתכו

בנותן טעם ושאר כל התבשיל בין שלם בין מחותך בנותן טעם (תרומ׳ י א). תנור שבא מחותך מבית האומן ועשה בו למודין ונותנן עליו (כלים ה ט). השולח ירך מחותכת לחברו (תוספתא חול׳ ז ג). פסח מחוירו את שלם ואין את מחוירו מחותך (ירוש׳ שבת א ד:). יצא (הולד) מחותך או מסורס משיצא רובו הרי זה כילוד (שם נדה סוף ג). המשגר לאשתו בשר שאינו מחותך בערבי שבתות (חגי׳ ה.).

— נתפ׳, *נִתְחַתֵּךְ: נתפתחו חביות נתחתכו דלועין נתפרסו ככרות (תוספתא תרומ׳ ה י). שטובחת אכילתה מבני מעיה שהמאכל מתחתך ומתעכל שם (רמ״י ביצ׳ כה.). שהרי לפעמים כל הבשר מתחתך לו בחתיכות קטנות מאד מחמת רתיחת האש (התרומה, או״ה סט).—ובהשאלה, נתחתכו מעיו, הרגיש צער גדול וכאב עז: ונתנו (מן הדם) על שתי המזוזות ועל המשקוף מבפנים וכו׳ ר׳ יצחק אומר לעולם מבחוץ כדי שיהו המצרים רואין ומעיהן מתחתכין (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ ו). אמר ר׳ חמא בר חנינ׳ הדברים הללו היה יעקב אבינו נזכר ומעיו מתחתכין יודע היית שאחיך שונאים אותך והיית אומר לי הנני (מד״ר בראש׳ פד). ישים (הרשע) נגד עיניו בנים קטנים מתים מחולאים קשים ומתרגשים בתנועות בלי כבוד אב ואם רואים ומעיהם מתחתכין (שבט מוסר לר״א פט).— ובתשברת, *שני קוים מתחתכים, נפגשים זה בזה: הצורה הגשמית אצלם אינה זולת לדבקות הנ׳ רחקים מתחתכים על זויות נצבות (ר״ת קרשקש, אור ה׳ כ ז). וישים בו שם שני שטועים מתחתכים על זוית נצבת (קאנון ד ה ג א).

בציר, בציר הענבים. — בצע הלחם. —ברה. — בתר, בתרים.

*גדם. — גזז. — גזם. — גזע. — גזר. — גלח. —

*גמם. — גרד. — *גְּרֵדֵם, *גרדום.

*חזם. — חָזֵק. — *חָלַף. — חרמש. — חרב. — חרק. — חתה.

טבח. — טַבָּח.

כרת הראש וכדומה.

מגל. — מול, מילה. — *מטלית. — מִסְפָּרַיִם.

—*מִסְפֶּרֶת, לחתוך מתכיות.—*מרק, גמר החתיכה.

ניצוצות, צרורות של אבן. — נקף. — נתז, התיז הראש. — נתח.

סכין. — *סמרטוט. — סַפָּר, הסתפר. — סרים, סרס.

*פגם. — פלח, דבלה, וכו׳. — פסג. — פרם. — פשח. פשר. — פתת, פתים.

*צרם.

*קטם. — קטע. — קטף. — קצב. — קצע. — קצץ. — קצר. — קרדם. — *קרטב. — קרם. — קִרְסֵם. — קרץ.

רסים.

שבר. — שחט.

תלש, תַּלוּשים. — תער.

***חֶתֶךְ**[1], חֲתָךְ [2], ש״ז, — א) מקום שחתכו שם: קשרי עני וכו׳ הרי אלו אינן חוצצין ר׳ יהודה אומר צריך להטביל את כולו מפני החתך (תוספתא מקוא׳ ז ג). לא נצרכה אלא למקום חתך (ערוכ׳ יח.). נוטלין את היבש מן האילן וסכין שמן את החתך כדי שלא יכהו שרב (ר״נ גאון, סוף תשו׳ גא׳ ריט״ע). — ב) *כמו חתיכה, חלק חתוך מן דבר: בין הגזרים האלה בין שני החתכים (הפרש׳ לריב״ג, גזר).

***חַתָּךְ**[3], ש״ז, — שם מלאך הממונה על הפרנסה: חתך שר הממונה על הפרנסה (דרך יברה, המזון).

***חֲתָכָה**, ש״נ, — כמו חתיכה: ונעלות בלות ומטלאות כלומר שהיו מתוקנים בחתכות והחתכה מן הבגד נקראת בלשון משנה מטלית (הפרש׳ לריב״ג, טלא).

חתל[4], ממנו חִתּוּל, חָתַל, חֲתֻלָּה, *חוֹתָל, *חִתְּלָה, *חוֹתֶלֶת.

חָתַל, פ״י, — קל לא נמצא במקרא.

— פעֻ׳, חֻתַּל, הפע׳, הָחְתֵּל, — שחתלוהו בחתולים, : eingewickelt w.; être emmailloté; be swaddled ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך ובמים לא רחצת למשעי והמלח לא המלחת והחתל לא חֻתָּלְתְּ (יחזק׳ יז ד).

—פע׳, *חִתֵּל — חִתֵּל המחלה, חִתֵּל אֶרֶךְ, עשה חִתּוּל על המכה: אבוף לך ראש ה׳ חילי, אבריע לך ברך לחתל מחלי, אכתירך משירי מחולי (קינ׳ לת״ב, אאלדה).— ובמליצה במשמ׳ הצלה וישועה: השגיח

---

[1]) כך בוקשר׳ וכך בצ״ר. דוד מהתפותים: והשם חֶתֶךְ, וכך הספרדים.— [2]) לוי ויסטרוב, וכך אשכנזים.
[3]) סופי תבות משלש המלים הראשנות שבפסוק פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון.
[4]) רק בעברית.

עפר מחרך ארבות, וחתל¹) ארך בתבס תערובות (בכת החדש, את עת). רחצו והוכו כל קהלי, וחתלו חבש עצב מחלי (בכת פרה, אלילי עס). שמצם (של ישראל) העברות, דפים הצללת, קצפם השבת, לחתלם חשבת, וישעם קרבת (יוצ׳ ב׳ פסח, אסירים).—ובמשמ׳ העקרית, בענין חתול הילד: ויחתלו גופו (של התינוק) בנחת שלא יתעוותו איבריו (מ׳ אלדכי, ב״א ה).

—נפע׳, הָחֻתַּל,—נעטף בבגד: טהרת לבוש תפארתכם ציציות אשר לארבע פאות שתולים, טעינת בגד פתיל תכלת להיותכם בו נחתלים (אזהר׳ ר״י ברצלוני).

—קל, חָתַל,—חתל סחורה וכדומה: החותלות אשר חתל מע״ל את הסחורה בהן גרועות מאד ובלתי מסוגלות למשוך את עיני הקונים על הסחורה (מא״ג, קרית ספר כז).

חֲתֻלָּה, ש״נ, כנוי׳ חתלתו,—בגד שחתלים בו ילד וכדומה, Windel; maillot; swaddling-clothes, ובמליצה בהשאלה בענין ערפל שמכסה ומאפיל על דבר: בשומי ענן לבשו וערפל חתלתו (איוב לח ט). — ואמר המשורר: ולילה כיום יאיר ואם נתן ערפל חתלתו וחשך סביבותיו (ראב״ע, כס אל).—ואמר הפיטן: יאות טוב טל נתלה, תת לעולם חתלה, טל לנובב תנוב שתולה, להגיל במשוש בתולה (תפי׳ טל, אליס כיוס).—וכמו חתול למכה: חובש ארוכה, וארך יום מבוכה, חתלה למכה, יעל בעת ימלוך (ר״א קליר, מוס׳ א ר״ה, אנסיכה).

***חַתָּלָה**, ש״נ, — כמו חותלה: ובמשקל הזה (ש׳ ארוה) שם בדברי רז״ל חתלה²) (רד״ק מכלול, מה״ש, פעלה).

חתם³), ממנו חותם, *חותם, חותמת, חתום, *חתום, חתם, *חתימה, *חתם, *חתמה.

חָתַם, פ״י, עת׳ יחתם, חתום, חתום, חתמו, חתום, חתמים, לחתם, — א) שם חותמו על כתב וכיוצא בזה, versiegeln; mettre le sceau; to seal: ותכתב ספרים בשם אחאב ותחתם בחתמו ותשלח (מ״א כא ח). ואכתב בספר ואחתם ואעד עדים (ירמ׳ לב י). שדות בכסף יקנו וכתוב בספר וחתום והעד עדים (כס מד). ויכתב בשם המלך אחשורש ויחתם בטבעת המלך (אסת׳ ח י). ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך וחתמו בטבעת המלך (כס ח).—ופעול חתום, במשמ׳ סגור וחתום למעלה לבלי יקראוהו: ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום אשר יתנו אתו אל יודע הספר לאמר קרא נא זה ואמר לא אוכל כי חתום הוא (ישע׳ כט יא). ואתה דניאל סתם הדברים וחתם הספר עד עת קץ (דני׳ יב ד). — ובכלל סגור לבלתי ידעו מה שם: הלא הוא כמס עמדי חתום באוצרתי (דבר׳ לב לד). — ולבלתי יוכלו לגעת בו: גן נעול אחתי כלה גל נעול מעין חתום (שה״ש ד יב). — ולמען ישמר היטב: צור תעודה חתום תורה בלמדי (ישע׳ ח יו). חתם בצרור פשעי ותטפל על עוני (איוב יד יז).—ובמשמ׳ סגר וחתם לבלתי יצא: האמר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתם (איוב ט ז).—וקצת כמו״ב במשמ׳ נעלם ולא מובן בכל הצרך: לך דניאל כי סתמים וחתמים הדברים עד עת קץ (דני׳ יב ט). — ומצוי בתו״מ, חתם בחותם או בכתב: הסייף שהורג בו והעטרה שמתעטר בה וטבעת שחותם בה (ירוש׳ ע״ז ג מב ג). טבעת שיש עליה עבודה זרה אסור לחתום בה (כס). — ובהשאלה: אשר קדש ידיד מבטן חוק בשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קדש (שבת קלז:).—וחתם בכתב על שטר וכדומה: זה גופו של פרוזבול מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה והדיינים חותמין למטה או העדים (שבי׳ י ד). אמרו לסופר וכתב ולעדים וחתמו אעפ״י שכתבוהו וחתמוהו ונתנוהו לו וחזר ונתנו לה הרי הגט בטל עד שיאמר לסופר כתוב ולעדים חתומו (גיט׳ ז ב). שלשה שדנו ומת אחד מהן חותמין בשנים (ירוש׳ שבי׳ י לט ג). אמרו על זה חתמנו ולא חתמנו על זה (כס כס ד). המלך וכהן גדול כשהוא חותם הגיזבר חותם ונתנו לאמרכל (כס שקל׳ ה מט). עדים חותמין זה שלא כנגד זה (כס גיט׳ א מג ג). כתבו (את הגט) בארץ ישראל וחתמו בחוץ לארץ (כס). כתבו על קרן צבי גרדו וחתמו ונתנו לה כשר (כס מד:). מעשה באחד שאמר לעשרה חתמו בגט וחתמו מקצתן היום ומקצתן למחר (כס). לשעבר

¹) כך מנקד בכל ספרי הדפוס.

²) לא נתברר לי לאיזה שם התכון הרד״ק. בירוש׳ נמצא השם חותלה (כתוב׳ ח לב:), אך הקריאה הרגילה היא בחית חלומה ובתיו נחה.

³) בערב׳ ח׳תם a).

4) חתם

היה אדם עושה מצוה והנביא כותבה ועכשיו אדם עושה מצוה מי כותבה אליהו ומלך המשיח והקב״ה חותם על ידיהם (מד״ר ויקר׳ לד). הוא (הקב״ה) חותם יחידי לכל באי עולם ואין בריה חותמת עמו (שם שה״ש, לסופתי). — ופעול חָתוּם, שחתם על דבר: מכיון שהוא חתום עליה עד איבד את זכותו (ירוש׳ כתוב׳ יג לו:). — ״ומטבע קבועה בנוסח׳ שטרות, אני החתום למטה, אנו החתומים למטה: אנו עדים החתומים למטה כך היה שאמר לנו פלוני בר׳ פלוני הוו עלינו עדים (הבטר׳ לר״י ברצלוני ח). יודעים אנו עדים חתומי מטה עדות ברור שאמר לנו פלוני וכו׳ (שם ז). — ובמשמ׳ *סגור: או החתים בשרו מזובו דבר שחתום וסגור (תנחומא מצורע טז). — ב) במשמ׳ גמר, חתם והשלים, schliessen, vollenden, conclure ; close: שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך לכלא הפשע ולחתם [1] חטאות ולכפר עון ולהביא צדק עלמים לחתֹם חזון ונביא (דני׳ ט כד). — ובתו״מ: (מקום שאמרו) לחתום (בברוך) אינו רשאי שלא לחתום (מקום שאמרו) שלא לחתום אינו רשאי לחתום (ברכ׳ א ד). הפותח זהחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה (מגי׳ ד ג). היה עומד בשחרית ושכח והזכיר את של ערבית וחזר וחתם בשל שחרית יצא (ירוש׳ ברכ׳ א ג ד). שכן מצינו בנביאים הראשונים שהיו חותמין את דבריהן בדברי שבח ובדברי נחמות אמר ר׳ אלעזר חוץ מירמיהו שחתם בדברי תוכחות (שם ה ח ד). זה שעומד לקרות בתורה צריך שיהא פותח בדבר טוב וחותם בדבר טוב (שם מגי׳ ג עד). אין הפותח זהחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה (שם). יום הכיפורים עם חשיכה מתפלל שבע ומתודה וחותם בוידוי דברי רבי מאיר וחכמים אומרים מתפלל שבע ואם רצה לחתום בוידוי חותם (יומ׳ פז:). הרשעים ע״י שתחלתן שלוה וסופן יסורין פותחין בברכה וחותמין בקללה וכו׳ אבל הצדיקים על ידי שתחלתן ייסורין וסופן שלוה הם פותחין בקללה וחותמין בברכה (מד״ר ברא׳ סו). — ופעול חָתוּם, חֲתוּמָה, שלמה וגמורה עד הסוף: תורה חתומה ניתנה (גיט׳ ס.).

— נפע׳, נֶחְתַּם, מקו׳ נחתום, — שחתמוהו: בשם המלך אחשורש נכתב ונחתם בטבעת המלך (אסת׳ ג יב). כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום [1] בטבעת המלך אין להשיב (שם ח ח). — ומצוי בתו״מ: המביא גט ממדינת הים ואמר בפני נכתב ובפני נחתם לא ישא את אשתו (יבמ׳ כ ע). הא למדת בעשרת השבטים שלא נחתם גזר דין אלא בעון הניאוף (מד״ר במד׳ ט). — ובמשמ׳ נחתם הדין עליו: צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה (ר״ה טז:).

— פעֵ׳, חִתֵּם, — א) במשמ׳ סגר והסתיר, חִתֵּם לו, סגר והסתיר את עצמו: חתר בחשך בתים יומם חִתְּמוּ [2] למו לא ידעו אור (איוב כד טז). — ב) *כמו קל בנחץ הפעולה: שהוא מתיר אחד ומחתם אחד וכו׳ אבל אם קושר ג׳ הראשונים וחותם אפילו מקשר ומחתם במה כשר (ירוש׳ גיט׳ סוף ח). וצריך ליזהר כשמלוין לנכרים ומחתמין החוב בחותם של שעוה שתלוי באגרת (תוספ׳ ר״ה כד:). — ג) *חִתֵּם את הדבר, עשה שפלוני יחתֹם עליו: שמתוך שהוא יודע שאם בא ועדיו עמו בטל אף הוא מחתמו (את הגט) בעדים כשרים (ירוש׳ יבמ׳ יט יח.).

— הפע׳, הֶחְתִּים, — א) פ״ע, כמו נֶחְתַּם, במשמ׳ נסתם, נסגר, נאטם: וזאת תהיה טמאתו בזובו רר בשרו את זובו או הֶחְתִּים בשרו מזובו (ויקר׳ יה ג). — ב) *הֶחְתִּים את פלוני, עשה שפלוני יַחְתֹּם: אמר הקב״ה לא דיין לרשעים (הנואפים) שעושין סלע שלי פומבי אלא שמטריחין אותי ומחתימין אותי בעל כרחי (ע״ז נד:), ר״ל מכריחים אותי לשים חותם שלי על הילד, לעשות צורתו. ועשה בחכמתך ועוצם זריזותך להתפשט התקנה הזאת בכל הארץ ולהחתים בה כל גדול עיר ועיר עד הגיעך לבית מדרשו של ר׳ משולם אשר בכ״ר יחיאל (מנח׳ קנא׳ לאגא מארי סט). שהחתים אגרות מצד חכמי אשכנז דוברות סרה על דברי רבינו משה ובפרט על מורה הנבוכים (מכת׳ ר׳ הלל ע״ד ספרי הרמב״ם). כשמכרה (את השדה)

---

[1]) כך הכתיב, והקרי ולהתם בהא.

— [1]) כך דעת ריב״ג שהוא עבר כמו נמול אברהם, או בינוני כמו אשר הם נמולים. וכן רד״ק: ולגזרת פעול ונחתום והוא בינוני. והחדשים החליטוהו למקור. — [2]) כך לפי הנוסחה המסורה פרוש רוב המפרשים, אמר ריב״ג: והי פעל ת׳קיל ע׳יר מתעד אי כמנוא ואשתתרוא כאנה קאל נסגרו למו, ע״כ, ובעבר׳: והוא פעל כבד ואינו מתעבר ר״ל נתחבאו ונסתתרו כאלו אמר נסגרו למו. ויש מפרשים חתמו למו עשום רשם או סימן. אך אין ספק בדבר כי נפל בנוסחה זו שבוש.

בשטר א׳ או בשמכרה בב׳ שטרות והחתימם השליח (שו״ע חו״מ, הלות׳ קפב).

— נתפ׳, *נתחתם, — כמו נחתם: באותה שעה נתחתם גזר דינן של אומות העולם לבאר שחת (תוספתא סוט׳ ח ו). בשנת ארבע ליהויקים נתחתם גזר דינן של ישראל לגלות (סעו״ר כד). נידונין בראש השנה וגזר דינו של כל אחד ואחד מתחתם בראש השנה (ירוש׳ ר״ה א נז.). — ובהשאלה: אהיה אשר אהיה אהיה שלחני הרי י״ב אותיות וכיצד נתחתמו בהן ארבע לכל רוח (אות׳ דר״ע, הא).

— פע׳, *חתם מחתם, מחותם, — כמו חתום: היה (הגט) מחותם בארבעה (ירוש׳ גיט׳ ב מד.). שטר שהוא מחותם בארבעה עדים (שם סוט׳ א יו ג). תשובת רשעים מעכבת וגזר דינם מחותם (אדר״נ לט). לדיוטגמה שהיא כתובה ומחותמת ונכנסה למדינה ולא נתחייבו עליה בני המדינה עד שנתפרשה להם במדינה (מד״ר שה״ש, כתפוח). — ואמר הפיטן: איכה זם והרג מצרי בגן בקדש, ויפן כה וכה חתם בעדת קדש, והן עתה חלקם אכל חדש (ר״ה קליר, קינ׳, איכה את). חתם על הרי בתר נקמת דיני, חבל נוגשי ודן דיני (יוצ׳ אחרון פסח, אתה הארת).

חֹתָם, ש״ז, סמי׳ חתם, — כמו חתימה: בקום עדים עליהם, מעידים על חתם ידם בפיהם (שערי ד״מ לרה״ג, קכו). בטרם יחתמו בו הם לקיימו, יעידון מן חברם על חתמו (שם קל).

חֹתָמָה, ש״נ, מ״ר חתמות, — כמו חתם: שלשה שישבו לקיים את השטר שנים מהן מכירין חתמות ידי עדים ואחד אינו מכיר (תשו׳ הגא׳, הרכבי קפג). ורבנן היו רגילין שמרבין לחתום על דיאסיקי כדי שיודיעו חתמות ידיהם לכל (שם שעח). כיון ששנים מן העדים מחוו להו חתמות ידיהם או שנים מעידין על חתמות ידי שניהן מקיימין את השטר (שם רלה).

חֹתֶמֶת, ש״נ, — עי׳ חותמת.

חתן[1], ממנו חותן, חותנת, חתן, חתן, חתנה, *חתון, *התחתנות מחתן.

[1]) בערב׳ ח׳תנ a) במשמ׳ תתוך וקטיעה, ועי׳ הערה לערך חתן.

a) ختن

חָתָן[1], ש״ז, סמי׳ חתן, חתנו, מ״ר חתנים, חתניו, — א) מי שנמול בשר ערלתו: ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו ותאמר כי חתן[2] דמים אתה לי (שמות ד כה). וההורגו (את הילוד) חייב והרי הוא לאביו ולאמו ולכל קרוביו כחתן שלם (נדה ה ג). — ב) בעל בתו של אדם, Eidam; beau fils; son-in-law: ויאמרו האנשים אל לוט עד מי לך פה חתן ובניך ובנתיך וכל אשר לך בעיר הוצא מן המקום (בראש׳ יט יב). ויאמר דוד אל שאול (שאמר לו כי יתן לו את בתו לאשה) מי אנכי ומי חיי משפחת אבי בישראל כי אהיה חתן למלך (ש״א יח יח). ומבני יוידע בן אלישיב הכהן הגדול חתן לסנבלט החרני (נחמ׳ יג כח). ויאמרו פלשתים מי עשה זאת ויאמרו שמשון חתן התמני (שופט׳ יה ו). וילך (אחזיהו) בדרך בית אחאב ויעש הרע בעיני יי׳ כבית אחאב כי חתן בית אחאב הוא (מ״ב ח כז). ומי בכל עבדיך כדוד נאמן וחתן המלך וסר אל משמעתך (ש״א כב יד). ויאמר אבי הנערה אל חתנו סעד לבך פת לחם ואחר תלכו (שופט׳ יט ה). ויצא לוט וידבר אל חתניו לקחי בנתיו (בראש׳ יט יד). — ובמשנה: הנותן לחמותו מעשר את שהוא נותן לה וכו׳ רוצה היא בתקנת בתה ובושה מחתנה (דמאי ג ו). בתך בגרה שחרר עבדך ותן לה והוי זהיר באשתך מחתנה הראשון (פסח׳ קיג.). ואלו הן הקרובין וכו׳ ובעל אמו וחמיו וגיסו הן ובניהן וחתניהן וחורגו (סנה׳ ג ד). — ג) איש ביום חתונתו, Bräutigam; fiancé; bridgroom: יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה (יוא׳ ב יו). עוד ישמע במקום הזה אשר אתם אמרים חרב

[1]) באשור׳ חתנ, בארמ׳ וסורית התנא, בערב׳ ח׳אתנ a), הילד הנמול, וח׳תנ b) בעל הבת, וגם אביה ואחיה. ואמרו קצת החכמים כי נכתעף המושג של בעל הבת כמו״כ ממושג קטיעת הערלה יען בתחלה היה המנהג שהזכר היה נמול בעת החתונה. — [2]) אמרו בירושל׳ (נדר׳ ג לח:): לא ביקש המלאך להרוג למשה אלא לתינוק בוא וראה מי קרוי חתן משה או התינוק אית תניי תני משה קרוי חתן ואית תניי תני התינוק קרוי חתן מאן דאמר משה קרוי חתן חתן דמים מתבק׳ מידך ומאן דמר התינוק קרוי חתן חתן בדמים את עומד לי. — ואמר ראב״ע: ומנהג הנשים לקרוא לבן באשר יומל חתן.

a) ختن b) ختن

הוא מאין אדם וכו׳ קול ששון וקול שמחה קול החתן וקול כלה (ירמ׳ לג י־יא). ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך (ישע׳ סב ה). כחתן יכהן פאר וכבלה תעדה כליה (שם סא י). והוא כחתן יצא מחופתו (תהל׳ יט ו). — ומצוי במשמ׳ זו בתו״מ: חתן אם רוצה לקרות ק״ש לילה הראשון קורא (ברכ׳ ב ה). במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה (סוט׳ ח ז). אין כותבין שטרי ארוסין ונישואין אלא מדעת שניהם והחתן נותן שכר (ב״ב י ד). והיו מלאכי השרת מקפצין לפניהן כבני חופה שמחין לפני חתן (ירוש׳ חגי׳ ב עז.). בא״י משמח חתן עם הכלה (כתוב׳ ח.). הכל שקלתי בכף מאזנים ולא מצאתי קל מסובין וקל מסובין חתן הדר בית חמיו (ב״ב לח: בשם ב״ס). למדתך תורה דרך ארץ שאין חתן נכנס לחופה אלא אם כן נותנת לו כלה רשות (מד״ר ויקר׳ ט). חתן דומה למלך מה מלך אינו יוצא לשוק לבדו אף חתן אינו יוצא לשוק לבדו מה מלך אינו עושה מלאכה אף חתן אינו עושה מלאכה (ר״נ פ״א כתוב׳ בשם פדר״א). — ומ״ר: אלו הן חופות חתנים אלו זהוריות המוזהבות (תוספתא סוט׳ טו ט). קול מצהלות חתנים מחופתם ונערים ממשתה נגינתם (כתוב׳ ח.). —ואמר הפיטן: ובחורים עלי תולע אמונים, הם לחכו עפר כתנינים, והכלות לבושות שנים, מעלפות בזרועות חתנים, מנותחות בחרב וכידונים (ר״א קליר, קינ׳, החריבו). — והמשורר אמר: חתן הדה ושמח כי אל בעזרך, ויצו לך שלום מכל עבריך (ראב״ע, חתן). ההתנים שלשה חתן ממון וחתן יחס וחתן קבר וטוב מכלם חתן קבר (ר״י חריזי, תחכמוני מה).—°וחתן דמים, שהכלה פרסה נדה: קרא שיר זה לנחמה, חתן דמים אשר דמה, לאיל על אפיקי מים ולא יוכל שבור צמא (ראב״ע, קרא ביר זה). — °בשמחתך חתן, דבור של ברכה לחתן: וכאשר שמע ראובן את דברי שמעון (שהוא מתרצה לקחת בתו לאשה) שמח עד מאד ולקח כוס יין מלא ואמר לשמעון בשמחתך חתן ולקח שמעון פת להם ונתן לראובן (בו״ת לחם רב כב), ועי׳ התנה.—ובמליצה: מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה (תעני׳ ו:), ר״ל המטר כשהתחיל לרדת ארצה.—ובהשאלה, °חתן תורה, מי שנקרא לעלות לקריאת התורה לסיום פרשה האחרנה בש״ת: ומנהג לומר פזמונים ורהיטין בשעולה הקורא האחרון לקרות בתורה כמו שעושים לחתנים ונקרא חתן תורה וכו׳ ומתנדב חתן התורה לכבוד התורה (שבלי הלקט, לולב שעב). ובתשיעי ספק שמיני אנו עושין שמחת תורה ומסיימין התורה ומתחילין בראשית וחתני תורה עושין סעודה לכבוד גמר תורה (אור זרוע, הלכ׳ סוכה). ונוהגים בכל גלילות ישראל שהמסיים התורה והמתחיל בה עושין שמחה ונקראים חתני תורה (תמה״י ג, במת׳ חתנים). הזהירו רבים מגדולי ישראל שאין ראוי שיהיו חתני תורה אלא מי שהוא מוכתר בתורה ולפחות שיהיו מגדולי הקהל (שם). והורגלנו לבחור עפ״י הגורל חתן התורה להשלים אותה ולהתחילה (גפול׳ יהודה ל). ובמלכותנו בשושניא עושים חתני תורה סעודה גמורה ומזמינין מבני הקהל (מנהגי וירמייזא). — ובזמן האחרון נהגו לקרוא חתן מי שעושים לכבודו איזו חגיגה, חתן החג, חתן חג היובל, וכדומה.

חָתַן, פ״ע, — קל לא נהוג.

— התפ׳, התחתן עם פלוני, — נשא אשה מביתו של פלוני, ממשפחתו, sich verschwägern ; devenir parents par mariage;become related by mariage: והתחתנו אתנו בנתיכם תתנו לנו ואת בנתינו תקחו לכם (בראש׳ לד ט). ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך (דבר׳ ז ג). ודבקתם ביתר הגוים האלה הנשארים האלה אתכם והתחתנתם בהם ובאתם בהם והם בכם (יהוש׳ כג יב). ועתה התחתן במלך (ש״א יח כב). הנקלה בעיניכם התחתן במלך (שם כג). ויתחתן שלמה את פרעה מלך מצרים ויקח את בת פרעה (מ״א ג א). — והתחתן לפלוני: ויהי ליהושפט עשר וכבוד לרב ויתחתן לאחאב (דהי״ב יח א). — ובתו״מ: כל הבא על הכותית כאילו מתחתן בעכו״ם (סנה׳ פב.). זה עשו הרשע שנתחתן ביהודית ובשמת ומחלת להרבות עושר (מד״ר בראש׳ פב).

ארוס.—כלה.—°מְחֻתָּן.—*נשואים.—*קדושים.—*שדוך.—°שדכן.—*שושבין.

חֲתֻנָּה, חתונה, ש״נ, מ״ר חתנות, חתונות, — חגיגת הנשואים בין איש ואשה, Hochzeit ; noce nuptials: צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתנתו וביום שמחת לבו (שה״ש ג יא). — °חתנת תורה, יום שאדם הוא חתן תורה: ורע עלי המעשה לכמה בוערים בעם המקילים היום בתפלתם ביום חתונתם ותפלתם חטופה בהתאחרם

לבא לבית הכנסת יותר מדי ואף בבה"כ בעמדם בתפלתם לא ישקוטו ולא ינוחו מחשבותם לתקן סדר שמרת חתונתם בקהל עם רעיהם (חמה"י ג, במת׳ חתנים).

***חתנות**, ש"נ, — כמו חתנה: המקבל מחבירו לבנות לו בית התנות לבנו ובית אלמנות לבתו בונה ארבע אמות על שש (ב"ב ו ד). אברהם היה דומה (בשעת העקדה) לאדם שהיה בונה בית חתנות לבנו ויצחק היה דומה לאדם שהיה מכין עצמו לחופה שעושה בשמחה (מדר׳ ויושע א). שבעת ימי ההתנות הרי הן כרגל (רמב"ם אבל יא ז). — ובמשמ׳ התחתנות, ר"ל נשיאת אשה: מפני מה אסרו שכר של עכו"ם וכו׳ א"ר יצחק משום חתנות (ע"ז לא:). אמר רבא בג׳יתן אין להם (להנתינים) חתנות זנות היא נתגיירו יש להן חתנות ואסור להתחתן בם (הלכ׳ פסוק׳, בכור׳). שעיקר הגזירה משום חתנות ואם יאכל פת בעלי בתים יבוא לסעוד אצלו (רמב"ם, מאכ׳ אסור׳ יז). — ואמר הפיטן: היום קימתי לך קיום התנות אשר ערבת, הכינותי לך כלתך על הר סיני בעורכי לך מקום ונצבת (אזהר׳ ר"י ברצלוני, את קולך). — ובמשמ׳ מעשה ההתחתנות בדרך הקבוע במנהג ועפ"י החקים, והוא ההפך מן זנות: (מן התורה) אישות דרך חתנות (ובאו חכמים וגזרו) אפילו דרך זנות (ע"ז לו:). ולא אסרה תורה אלא חתנות אבל הבא על הכותית דרך זנות מכין אותו מכת מרדות מד"ס (רמב"ם איסורי ביאה יב). וכן אם לקח שפחה דרך חתנות אינו לוקה מן התורה (שם).

חתף[1], ממנו חתף, דתף.

חתף[2], ש"ז, — דבר החתף, כנוי להמות הפתאמי: אף היא (הזונה) כחתף[3] תארב ובוגדים באדם תוסף (משלי כג כח). — ואמר בן סירא: אל תבטח בדרך מחתף ובארחתיך הזהר (ב"ס גני׳ לב כא).

---

1) בערב׳ חתפ a).

2) בערב׳ מות, ועי׳ הערה לקמן. — 3) אמרו הקדמונ׳ והחדשים שהוא כמו חטף בטית, ופרשוהו במשמ׳ חטיפה. אך לפי הענין נראה כי מדובר פה על דבר יותר עז ורע מחטיפה, ובמשמ׳ מות שיש למלה זו בערב׳ המליצה יפה ועזה. וכבר השתמ׳ בזה קצת הקדמונים.

---

a) حتف

הדואג לעמו מחתף ומחזק עירו מצר (שם נ ד). ואמר חתף האדם תחת לשונו ואמר מות האדם בין לחייו (מבח׳ הפניני׳ לרשב"ג, השתיקה). כי בראותם אשר הדבר בחתף יארוב יאספו כל אשר להם הביתה ויסגרו בעדם (שבי"ע א, מצרים). — ואמר הפיטן: ראו עתה זאת לתנות, איך נמחה כחתף בכל פנות (שבת זכור, אלהים אל).

חתף[1], פ"י, עת׳ יחתף, — כמו המית: הן יחתף מי ישיבנו מי יאמר אליו מה תעשה (איוב ט יב). — ואמר הפיטן: ישר יי׳ וישר דברו, ידידי ידידות משכנות דבירו, יועץ וגוזר ומי יפירנה, ויחתוף ויפיל ומי ישיבנה (שהי"ת ליום ד).

חתר[2], ממנו חתר, *חתירה, מחתרת.

חתר, פ"י, עת׳ אחתר, יחתר, יחתרו, — א) התר בקיר, באדמה, תחת הקיר וכדומה, חפר מתחת ועשה שם פתיחה להכנס, untergraben; miner; dig through: אם יחתרו בשאול משם ידי תקחם ואם יעלו השמים משם אורידם (עמוס ט ב). ויאמר אלי בן אדם חתר נא בקיר ואחתר בקיר והנה פתח אחד (יחזק׳ ח ח). ובערב חתרתי לי בקיר (שם יב ז). בקיר יחתרו להוציא בו (שם יב). חתר בחשך בתים (איוב כד טז). — ובתו"מ: יום אחד מצאו שומר בית האסורין (את ר"ע) אמר לו היום מימך מרובין שמא לחתור בית האסורין אתה צריך שפך חציין ונתן לו חציין (עירוב׳ כא:). היו מביאים אפופולסימון ושף באבן ובאים בלילה ומריחים וחותרים (מד"ר ברא׳ כו). נכנס אבינו יעקב שם ונעל בפניו עשו וחתר לו הקב"ה חתירה במקום אחר ויצא (שם עו). לבן מלכים שזהה דעתו עליו ונטל את הצפורן לחתור בית אביו (שם שמות לז). לכת אחת לסטין שהיתה חבושה בבית האסורין חתר אחד מהן חתירה אחת וברחו כולן (שם קהל׳, את הכל). — ופעול, מחתרת התורה: כגון שהיתה מחתרת חתורה בתוך ביתו ובני אדם שלנו בתוך ביתו יצאו ואנבורקאות של כלים על כתפיהם והכל אומרים נגנבו כליו של פלוני (ב"ק קיד:). — והרופא את השן וכדומה, חפר בה: הרי שהיה רבו רופא ואמר לו לכחול לו עינו וסמאה לחתור לו שינו והפילה שיחק באדון ויצא לחירות

---

1) עי׳ הערה למעלה.

2) רק בעברית

(קדוש' כד:). — ובהשאלה, *חתר פרנסתו, החריבה: אמר לו (עני אחד לכהן גדול) אדוני כהן גדול ארבעה (תורים) אני צד בכל יום ואני מקריב שנים ומתפרנס משנים אם אי אתה מקריבן אתה חותר פרנסתי (מד"ר ויקר' ג). — ב) חתר במים, עשה במשוט בתוך המים במאמצי כח להושיט הספינה, rudern; ramer; to row: ויחתרו האנשים (שעל הספינה) להשיב אל היבשה ולא יכלו (יונ' א יג). — ובהשאלה, *חתרו למצא דרך, השתדלו למצא אופן לצאת מן המבוכה בחקירה וכדומה: ואולם אבן סינא והאחרונים מפלוסופי הישמעאלים חתרו דרך בשימצא הרבוי מן האמצעיים על הדרך שאמרנו (העקרים ב יג).

— פִּע', *חִתֵּר, — כמו קל בנחץ הפעולה: רשע אשר במחבא יחתר, צדק לפניו יהלך וינתר, אולי ביום אף יסתר (ר"א קליר, מוס' א ר"ה, אומן).

****חֶתֶר**, ש"ז, מ"ר חתרים, — כמו תתירה במשמ' חלל: ויש בו (ברחם האשה) שבעה חתרים ג' מימין וד' משמאל (מ' אלדבי, ש"א ד).

א. חתת[1], ממנו הפעל חַת חִתֵּת, חִתַּת, מְחִתָּה.

ב. חתת[2], ממנו השם חַת, חִתָּה, חִתִּית.

---

[1]) לא הפרידו חכמי הלשון בין שני השרשים האלה, ונמשכו אחרי הקדמונ' שמחתו את חשם חת, חתית וחתה והפעל חת והשם מחתה הכל במחת אחד, ומקור נתן גזנ' לכלם את השרש הד a) בערב', והסכימו לדעה זו הבאים אחריו. אבל, מבחינת הלשונ' זה קצת קשה, כי המושג הנשמע מהמלים חתית וחברותיה הוא ההפך מהמושג הנשמע מהפעל חת שאנו עסקים בו, כי בהראשון הכונה הטלת האימה והבהלה על אדם, והכונה בהפעל חתו היא להפך, נשבר מפני פחד. ואעפ"י שאין זה מהנמנעות בלשון אעפי"כ עדיף אם אפשר למצא מקור וסבה לחבור שני מושגים הפוכים בצרוף שרש אחד. ולכן יותר מסתבר, כי נתמזגו בצרוף חתת שני צרופים נבדלים ושונים בתחלה זה מזה. הצרוף הראשון היה בתחלה הדד, במשמ' העקרית וההשאלה שיש לו לצרוף זה בערב', שבה נשאר הצרוף כהויתו, ובפי העברים נשתנה קצת ויהי לחתת, וזהו ב. חתת. והצרוף השני הוא שהיה בתחלה ח'תת, וישנו גם בערב' ח'ת b), ואח'תתא c) פרשו המלונים הערבים וז"ל: תע'יר לונה מן מח'אפה שלטאנ ונחוה, ובעבר': נשתנה גון פניו מפני מורא מן שולטן וכיוצא בזה, וכמו"כ נשבר מפני בושה.

[1]) בערב' הד a), במשמ' השמעת קול אדיר

a) هدّ b) ختّ c) اختتا

חַת, פ"ע, חַתּוּ, עת' יֵחַת, יֵחַתּוּ, צווי חַת, ח'תּוּ, — חַת האדם מפני דבר, נבהל ונשבר מפחד ולא נשאר בו כח לעשות דבר, niedergeschlagen s.; être confus; be confounded: הגידו בגוים והשמיעו ושאו נס השמיעו אל תכחדו אמרו נלכדה בבל הביש בל חַת מרדך הבישו עצביה חַתּוּ גלוליה (ירמ' נ ב). וישביהן קצרי יד חַתּוּ ובשו (ישע' לז כז). חַתּוּ לא ענו עוד העתיקו מהם מלים (איוב לב יה). וְחַתּוּ ובשו מכוש מבטם (ישע' כ ה). וְחַתּוּ גבוריך תימן (עובד' א ט). כי שברתי את מואב ככלי אין חפץ בו נאם יי' איך חַתָּה הילילו (ירמ' מח לח-לט). נלכדה קריתים הבישה המשגב וָחָתָּה (שם א).

— נִפע', נִחַת, יֵחַת, יֵחַתּוּ, — נבהל ונשבר ונשאר בלי כח ונחרב, zerbrochen w.; être cassé; be broken: עלה רֵש כאשר דבר יי' אלהי אבתיך לך אל תירא ואל תֵּחָת (דבר' א כא). חזק ואמץ אל תערץ ואל תֵּחָת כי עמך יי' אלהיך (יהוש' א ט). כי מקול יי' יֵחַת אשור (ישע' ל לא). כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רעים מקולם לא יֵחָת ומהמונם לא יענה (שם לא ד). אל תירא עבדי יעקב נאם יי' ואל תֵּחַת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק (ירמ' ל י). מדבריהם אל תירא ומפניהם אל תֵּחָת כי בית מרי המה (יחזק' ב ו). ישחק לפחד ולא יֵחָת ולא ישוב מפני חרב (איוב לט כב). יי' יֵחַתּוּ מריבו (ש"א ב י). וישמע שאול וכל ישראל את דברי הפלשתי האלה וַיֵּחַתּוּ ויראו מאד (שם יז יא). ויאמר אליהם יהושע אל תיראו ואל תֵּחָתּוּ חזקו ואמצו (יהוש' י כה). אל דרך הגוים אל תלמדו ומאתות השמים אל תֵּחָתּוּ כי יֵחַתּוּ הגוים מהמה (ירמ' י ב). יבשו רדפי ואל אבשה אני יֵחַתּוּ המה ואל אֵחַתָּה אני (שם יז יח). ואתנם לו מורא וייראני ומפני שמי נִחַת הוא (מלא' ב ה). — וְנִחַת פלוני מדבר, נשבר ונחרב ולא היה עוד הדבר: ובעוד ששים וחמש שנה יֵחַת אפרים מעם (ישע' ז ח). — וגם לדבר לא בע"ח: וישועתי לעולם תהיה וצדקתי לא תֵחָת (ישע' נא ו).

— פִּע', חִתֵּת, — א) חִתֵּת הקשת, שברו, הרפה אותו, כמו חַתָּה: ונלכדו גבוריה חִתְּתָה[1]) קשתותם (ירמ' נא נו). — ב) פ"י, חִתֵּת את פלוני, שבר אותו: וְחִתַּתַּנִי

כמו קול הרעם וקול בנין נהרס בחזקה, ובהשאלה במשמ' הטלת אימה בספור כחו וגבורתו של אדם.

[1]) י"ם חתתה.

בחלמות ומחזינות תבעתני (איוב ז יד).

— הפע׳, הַחֵת, הַחַתֹּת, הַחְתַּתִּי, אֲחִתְּךָ, יְחִתֵּנִי,— שִׁבֵּר, הע״ל וכדומה: כי את ע״ל סבלו ואת מטה שכמו שבט הנגש בו הַחִתֹּת ביום מדין (ישע׳ ט ג). וְהַחְתַּתִּי את עילם לפני איביהם ולפני מבקשי נפשם (ירמ׳ מט לז). אל תחת מפניהם פן אֲחִתְּךָ לפניהם (שם א יז). כי אערוץ המון רבה ובוז משפחות יְחִתֵּנִי (איוב לא לד).

חֲתַת[1], ש״ז,— שֶׁבֶר וצרה גדולה שאדם נשבר מפניו, Verderben; perdition: כי עתה הייתם לו[2] תיראו חֲתַת[1]) ותיראו (איוב ו כא).

---

[1]) משק׳ אֲגַם, דְּבַשׁ, חֲשַׁשׁ.— [2]) אין ספק בדבר כי נוסח׳ המסורה של פסוק זה משובשה, וכבר נתחלפו מערבאי ומדנחאי, שלהמערבאי היה הכתיב לו בוו ולמדנחאי היה הכתיב לא באלף אך הקרי היה גם להמדנחאי לו בוו, וי״ס לא כתיב וקרי, ובקצת ספרים לי כתיב וקרי, וכן נראה שהיתה קריאת השבעים והפשיטא, וכן גם רסע״ג. וגם בהמלה כי יש לפקפק ויש מגיהים כן.— [1]) פרשו הקדמונ׳ ורוב החדשים במשמ׳ פחד ובהלה. השבעים והירונ׳ תרגמו במשמ׳ מכה, ועל סמך זה יש שרוצים להגיה הברתי במקום חתת. אך המלה שתרגם היוני את המלה חתת משמשת גם במשמ׳ שֶׁבֶר של חיל בפני האויב, וגם המלה plagam שתרגם בה הירונ׳ את המלה חתת גם היא משמשת בהשאלה במשמ׳ צרה ושֶׁבֶר, וזה יותר נאות לפי הענין כאן וגם לפי משמ׳ הפעל התת, חת לפני האויב, נשבר. וגם בערב׳ אלחַתַּת [a]) הוא רפיון כח כללי.

---

[a]) الحَتَت

שער הטֵית

ט

ט האות התשיעית באלף בית העברית, ושמה טית, עי׳ בזה הערך.

האות ט היא אחת מאותיות ד ט ל נ ת שנחשבות ממוצא הלשון, אבל היא גם שִׁנִּית, כי הברתה מתהוה בדחיקת גב הלשון אל בשר הַשִּׁנַּיִם בקצת כח ונחץ¹), ולכן לא נתרככה אצל העברים כמו האות ת, ונשמרה הברתה החזקה כמעט בטהרתה²) אצל הספרדים והתימנים ורוב שאר יהודי המזרח, ובפי האשכנזים נחלשה הברתה ונתמזגה בהברת ת דגושה.

ט היא מאותיות השרשיות, רק בשרשים שפ״פ שלהם צ תבוא בבנין התפעל ט אחרי צ פ״פ במקום ת השמוש, הצטדק במקום התצדק, הצטַיר במקום התציר¹).

ט לא תבוא בצרופים אלה: בשרשי הלשון העברית

---

¹) אין ספק בדבר כי קול זה היה בזמן קדום בכל הלשונות השמיות, והיה נבדל מן הקול האחר הקרוב לו, שקבעו לו השמיים את האות ת, עי׳ בהערה לאות זו. קול זה היה בתחלה גם בכנענ׳, הואיל והכנענים הם שקבעו שתי האותיות ט ת, לשני הקולות הנבדלות האלה, ונראה כי הקול נשאר בטהרתו אצל רוב הכנענים עד הזמן האחרון, ובכתבות הכנעניות הבדל הכתיב בין המלים בטית ובתו שמור. רק אצל הפונים רגלים לדבר כי כבר התחילה הטית להתמתק ולהיות הגויה כמו ת, הואיל ונמצא בכתבת אחת טישם במקום תשעם (Schrö, Phön. Spr § 25). בערב׳ החיה נשמרה הברת קול זה בטהרתה באות ט a) שלה גם בלשון הדבור ההמוני, רק שיש בה עוד קול ט׳ b) שקצתם הוגים אותה יותר קרוב לקול ז וקצתם, הפלחים וכדומה, יותר נוטה לקול ד׳. אך רגלים לדבר, כי קול זה הוא ע ר ב י בלבד ולא שמי כללי, הואיל והשרשים שהם בערב׳ באות ט׳ הם בעבר׳ וארמ׳ קצתם באות ט וקצתם באות צ.— ²) בזמן תרגום השבעים עוד היה הבדל ההברה בין אות ט ובין אות ת בתקפו, ולכן העתיקו המתרגמים ההם את אות ט כמעט בכל מקום רק באות τ, ואלו את האות ת העתיקו באות ϑ. בזמן מאוחר, בימי הגמ׳, כנראה התחילה הברת קול זה קצת להתמתק וכתבו ט גם במקום ת, ובמקום θ היונית (S. Kraus, Lehnw. I, § 8), אך אצל קצת הספרדים נתמתקה הברת הטית, כמו שאנו רואים מעדות ר׳ דוד יחייא, בעל לשון למודים וז״ל: שאין אנו מבדילים ג״כ באותיות בין הקוף והכף הדגושה ובין הטית והתיו (בּם פרק ה). — ¹) ואמרו תלמידי מנחם (תּבו׳ על דונ״ב, ערך אותיות ט׳ ול׳): גם צד״י נלוה עם השי״ן והסמ״ך רק התי״ו מתחלף בט׳ בהתפעלה עם צד״י למען הראותה כי לולי נתחלפה בטי״ת נהפכה הצד״י לסמ״ך בלשון כמו אלה מה נצטדק היה ראוי לומר נצתדק בתי״ו ולא נוכל לדבר כן כי נשבר כח הצד״י ונחלפה לסמ״ך ויהי נסתדק ובהראותינו הצד״י במבטא נחלש כח תי״ו ויהי מוצאה הטי״ת חלישות התי״ו והראות הצד״י כי הצד״י ביסוד המלה והתי״ו איננה יסוד ולכן באה הט׳ בנצטדק. ע״כ. וכמו״כ ריב״ג בהמשתלחק (130-131): כמא צנעוא בתא׳ אלאפתעאל אלתי בעד אלצאד פאנהם אבדלוא מנהא טא׳ ליסהל אלאפצאח באלצאד פקאלוא מה נצטדק, וילכו ויצטידו, הצטידנו אותו, ולו לם יבדלוהא טא׳ לעאד אלצאד שינא פי אללפט׳ פכאנ יכונ נסתדק ויסתידו הסתידנו אותו אד׳ לא אשתטאעה באללשאן עלי אלאפצאח בצאד שאכנה בעדהא תא׳,—ובעבר׳: כמו שעשו בתו התפעל שאחרי הצדי שהם החליפוה בטית למען הקל ההברה הצחה של הצדי ואמרו מה נצטדק וילכו ויצטידו הצטידנו אותו ולולא החליפו בטא היתה הצדי משתנה לסמך בהמבטא והיה יוצא כמו נסתדק ויסתידו הסתידנו אותו מפני שקשה על הלשון תברה צחה של צדי נחה שאחריה תו. ע״כ. הדברים

a) ط b) ظ

גט, דט, זט, טג, טד, טז, טך, טץ, טק, טת, סט, וצרופים אלה רק במקרה: הט, וט, טס, כט, תט [1]).

במספרים מסמנת אות ט מספר תשעה.

ט מתחלפת בעברית בעצמה באות ת וכן תבוא בעברית במקום ת בערבית.

°**טָאָה**, פ"י, — כמו טֵאטֵא: ט א ה [2]) וטאטא הסיר הדומן (ר"ד מהתפוחים, למ"ד ערך זה). כבר טאטא ט א ה (שם, כבר).

°**טֵאוּט**, ש"ז, — שה"פ מן טֵאֵט, עי"ש: ויעה לשון ט י א ו ט כמו את היעים שגורפים בהם אפר הכירות (רש"י ישע' כח יז). ונקה לא אנקך לשון ט י א ו ט השמד (הוא, ירמ' ל יא).

°**טֵאֵט**, פ"י, עת' יְטָאֵט, — כמו טֵאטֵא: ומפני מה הביא עליהם כנים לפי שהמצריים אמרו לישראל לכו ו ט א ט ו בתינו וחצרינו והשוקים ולכך נהפך עפר מצרים לכנים (מדר' ויושע, וכרוב גאונך). היתה (הסוכה) עשויה ועומדת אם יכול לחדש בה כגון ל ט א ט ה או לפרוש לתוכה כרים וכסתות (הלכ' פסוק', סוכה). הכביד ט י א ט את הכל כמכבד את הבית (רש"י ישע' ח כג). הוא דבר ה ט א ו ט במטאטא (הוא, במד' כא יח). יבא ברד ו י ט א ט נ ו (הוא, ישע' כח יז). כיצד אינם מרגישים אותה הנידה הגדולה (של הארץ) ולמה לא ת ט א ט את כל היקום מן הקרקע

(כתב תמים, או"ג ג). — ואמר הפיטן: זרע מרעים הקיפוני כזאבים, חרבו מקדשי וסבבוני פרים רבים, ט א ט ו המקדש המעוז וגורשתי ממנוחי, יבש כחרש כחי (קינ' ליל ת"ב, אקונן).

טאטא[1]), ממנו טֵאטֵא, מַטְאטֵא, °טָאָה, °טֵאוּט, °טֵאֵט.

טֵאטֵא, פ"י, טֵאטֵאתִי, טֵאטֵאתִיהָ, — טֵאטֵא הבית, גרף את הסחי שעל פני הקרקע בקבוצת שבטים וכדומה, fegen; balayer; to sweep, ובמליצה טֵאטֵא את הארץ, החריבה, השמיד כל אשר בה: ושמתיה (את בבל) למורש קפד ואגמי מים וְטֵאטֵאתִיהָ [2]) במטאטא השמד (ישע' יד כג). — ואמר הפיטן: זועמו סדומים ולוהטו באש פסח, חולץ לוט מהם ומצות אפה בקץ פסח, ט א ט א ת אדמת מוף ונוף בעברך בפסח (יוצ' ב' פסח, אמץ גבורותיך). אתה ט א ט א ת ששים ושמונים, להביא גוי שומר אמונים (קינ' לת"ב, ואתה אמרת). שמעת זמורות אף הכין ל ט א ט א נ י, שכבו ונדו חצץ להבריאני, שמעו כי נאנחה אני (שם, שבת סורו). אנא גאול כנת נטעך דומה ב ט א ט א ך והושיעה נא (הושע' להוש"ר, אנא אזון). שדי שוכן עד, צו ללועט עד, ואחריו לצעד, כ ט א ט א ו עדי עד (קרוב' לפורים, תמימים). אם טעינו לא ת ט א ט א נ ו אם חבלנו לא תוכיח (מוס' יוה"כ, אם תעינו). — ומקו' טאטות, כאלו היה ה בסוף במקום א: טמאות לזנות ולפעור הפעיר, ט א ט ו ת במטאטי הובקעה העיר, הובקעה בעון חמנים, בשוחחם להם עדת אמונים (סליח' י"ז תמוז, מחז' רומני).

— פע', °טֹאטָא, — שטאטאו אותו: טבעו בלבותי ים צוררי אמוניך, ט א ט א ו קמיך בחרונך, וברוב גאונך ירית באש וענן חצי רשפיך (יוצ' אחרון פסח, אתה הארת).

***טֵב**[3]), טיב, ש"ז, בכנ' טבו, טיבו, טבה, טבם, — ענין ומהות ותכונה ודרך של דבר, Wesen, Weise; nature, condition: ראוה מדברת עם אחד בשוק אמרו לה מה ט י ב ו [4]) של זה איש פלוני וכהן הוא (כתוב' א ח).

האלה מוכיחים מעצם דקדוק הלשון ההבדל שהיה לפנים בין הברת הטית ובין הברת התו, שלפני ט היה אפשר להגות צ בהברה צחה, אבל לפני ת היתה הברת האות צ קשה והיתה משתנה להברה יותר רכה, כמו הברת ס. וכבר נסה אחד מהחדשים לבאר מנהג לשוני זה, ואמר: בהברת קול ט לא בלבד שהאויר נדחה דרך החלל שמתהוה על ידי השנים העליונים וקצה הלשון, אלא ששתי שורות השנים נפרדות זו מזו. ואם רוצה אדם להוציא מפיו אחרי ט קול שנקרא בשריקה צריך לא בלבד למשוך הלשון בחזרה כ"א גם השנים צריך לקרב יחד. אבל אם להפך בתחלה אדם מוציא מפיו קול ס, אין לה להלשון לפעל אלא פעם אחת והשנים כבר מוכנות להקרע זו מעל זו כדי לעשות קול האות ט (Kö. GLA, 66). — [1]) כ"ז מנחם בן סרוק. והנה הצרופים גט, טג, טד לא נמצאו אמנם במקרא, ואולי באמת בלשון עברית הקדומה לא היו צרופים אלה, אך אחר כך נוספו בלשון עברית המאוחרה המלים גט, טגן, טדי, שהן אולי מלים זרות אך עכ"פ קנו להן במעט זכות אזרחים עברים גמורים.

[2]) השתמש ר"ד מהתפוחים בקצור זה מן טאטא, עפ"י סברה אחת של רד"ק שסבר שאולי השרש של טאטא הוא ט א ה.

[1]) רק בעבר' וארמ', ועי' הערה לקמן.

[2]) כבר אמרו בגמ' (ר"ה כו:): לא הוו ידעי רבנן מאי וטאטאתיה במטאטא השמד יומא חד שמעוה לאמתא דבי רבי דהוות אמרה לחבירתה שקולי ט א ט י ת א ו ט א ט י ביתא. ע"כ. אך לא ידוע מקורו.

[3]) בערב' טב a), ועי' הערה לקמן. — [4]) כך

---

a) طِب

אומר לו (אדם ליתרו) מה טיבך אמר אני הותן משה (מכי׳ יתרו, עמלק א). שהיה מהלך ארונו של יוסף עם ארון חי העולמים והיו עוברים ושבים אומרים מה טיבן של שני ארונות הללו והם אומרים להם זה ארונו של מת וזה ארונו של חי העולמים (שם בשלח ב, פתיח׳). לכו ועשו עצמכם גרים וראו תורתן של ישראל מה טיבה (ספרי דבר׳ שמד). אם באת הלכה תחת ידיך ואין את יודע מה טיבה אל תפליגנה לדבר אחר (ירוש׳ חגי׳ א עו ד). מעשה בהלל הזקן שהביא עולתו לעזרה לסמוך עליה בי״ט חברו עליו תלמידי שמאי הזקן אמרו לו מה טיבה של בהמה זו אמר להם נקבה היא ולזבחי שלמים הבאתיה (ביצ׳ כ.). מצא שדה מצויינת ואין יודע מה טיבו (אם) יש בה אילנות בידוע שנחרש בה קבר (מו״ק ה:). שהיו עוברים ושבים אומרים מה טיבן של אלו הללו בני מלכים הם ומה עשו פשטו ידיהם בגרים גרורים (יבמ׳ עט.). מה טיבו של בדאי הזה אפי׳ אומר דברים של אמת אין מאמינין אותו (מד״ר בראש׳ לד). בא (השמש) עמד לפני המלך אמר לו המלך מה טיבך אמר לו אני הוא שנתתי לך גלוסקא (ילקוט שמע׳, תהל׳ קטז). — ולמה הוא כך: מעשה בזכר של רחלים זקן ושערו מדולדל ראהו קסדור אחד אמר מה טיבו של זה אמרו לו בכור הוא (בכור׳ ה ג).

— ומה טִבּוֹ של פלוני במקום פלוני, ר״ל למה הוא במקום ההוא, איך אפשר שיהיה במקום ההוא: שורי גנבת והוא אומר לא גנבתי מה טיבו אצלך שומר חנם אני עליו (ב״ק קה:), למה הוא אצלך. עבדי גנבת יהוא אומר לא גנבתי מה טיבו אצלך אתה מכרתו לי (ב״ב קכז:). וירדו אבותינו מצרימה מה טיבן של אבות כאן (מד״ר במד׳ יט). נטל יוסף שבעים גבורים מבית המלך ושגר בשבילם לבקש אותם (את אחיו) בשוק הלכו ומצאו אותם בשוק של זונות ומה טיבן בשוק של זונות אלא אמרו אחינו יוסף יפה תואר ויפה מראה שמא בקובא הוא ותפשו אותן והביאום לפני יוסף וכו׳ אמר להם בשוק של זונות מה טיבכם לא הייתם מתייראין מן העין (שם בראש׳ צא). ויאמר מואב אל זקני מדין מה טיבן של זקני מדין כאן (תנחומא בלק ד). וכי מה טיבו של ברק אצל דבורה (ילקוט שופט׳ ד מב). —ומה טִבּוֹ של פלוני לעשות כך וכך: אמרו מה טיבך ליטע בתוך מחנה דן אמר להן מבנות דן אני (ספרא אמור רלה). מה מעורבב השחוק שאומות העולם שוחקים בבתי קרקסיאות ובבתי תיאטריאות שלהם ולשמחה מה זו עושה מה טיבו של תלמיד חכם להכנס שם (מד״ר קהל׳, לשחוק). עלה (הבן) להביא יין ישן מן העליה הכישו נחש ומת המתין (אביו) לירד ולא ירד אמר אעלה ואראה מה טיבו שבני מתעכב (שם). וכי מה טיבו של חור זה להיות מגדל שרצים (שם שה״ש, פסעתי). ואומרין (אוה״ע) מה טיבו של ארון זה שמהלך עם ארון התורה (תנחומא נשא לד). — דבר פלוני מה טִבּוֹ, למה הוא, מאין נלקח: ואחד עשר יום היתירין (בחשבון ימי המבול) מה טיבן מלמד שימות החמה יתירין על ימות הלבנה אחד עשר יום (סעו״ר ד). היתומים מן היתומים לא יפרעו אלא בשבועה וכו׳ שבועה זו מה טיבה (שבוע׳ מח.), למה היא באה, מה סבתה. ויזד יעקב נזיד אמר לו (עשו) מה טיבו של נזיד זה אמר לו שמת אותו זקן (מד״ר בראש׳ סג). וכיון שעלה נבוזראדן התחיל הדם (של זכריה) תוסס אמר להם מה טיבו של דם זה (שם איכ׳, פתיח׳), למה הוא תוסס. — מה טִבֵּךְ, למה אתה עושה כך: אם ת״ח מנצחים זה את זה אתם מה טיבכם (ב״מ נט:). לאשה עוברת שהיה לה כעס עם אמה ועלתה אמה למעלה ובשעת לידתה היתה צווחת מלמטה והיתה אמה שומעת קולה מלמעלה והיתה אף היא צווחת

הכתיב מלא ביוד אחרי טית בכל ספרי הדפוס, ירוש׳ ובבלי ומדרש׳, וכן קוראים האשכנזים טיבו, בבית רפה, רק במשנ׳ מנוקדות נדפסות ליבורנו תריז ואמשט״ד: מה טִבּוֹ בבית דגושה. ואמר ר״ב מוספיא, כי טיב הוא טבע. ורוב בעלי השרשים חשבוהו מנע״י, וחפש לו לוי מקור בשרש ט׳אב a) בערב׳ במשמ׳ דבור ושאון וצעקה. וכל הדחק הזה הוא מפני שעפ״י הכתיב הרגיל חשבוה משרש נע״ו או נע״י, אבל רגלים לדבר שהנקוד טִבּוֹ בבית דגושה נוסד על איזו קבלה, כי לא יעלה על דעת אדם מסברת עצמו לנקד טִבּוֹ. וראיה לדבר גם המלים טבו וטבם באזהרות של ר״א הזקן. ואין שום ספק בדבר כי זו באמת היא הקריאה האמתית, והמלה היא מהכפולים משרש טבב b) שישנו בערב׳, ומשמש בלשון זו במשמ׳ מהירות וחריצות וזריזות, והמלה טִב c) פרשוה הערבים אלשאנ ואלעאדה ואלאראדה, ר״ל הדבר והענין והמנהג והרצון, ואומרים ממש כמו בעבר׳ מא טִבּכ, מה טבך, במשמ׳ מה ענינך ומה רצונך וכו׳, וכבר העיר קוה׳ על מקור הערבי הזה להמלה העברית.

a) ثاب b) طبب c) طب

בנגדה והיו שכנותיה אומרות לה מה טיבך וכי את יולדת עמה (ילקוט שמע', תהל' לח).— ידע בטב דבר פלוני, ידע תכונתו, בקיא בו: כדי שיהא (הקטן) יודע טיב ברכה (ירוש' ברכ' ז יא:). כל שאינו יודע בטיב גיטין וקדושין לא יהא לו עסק עמהן (קדוש' יג.). יודע בטיב של כו"ם ומשמשיה מבטל ושאינו יודע בטיב כו"ם ומשמשיה אינו מבטל (ע"ז מג.). גדולים יודעין בטיב עכו"ם ומשמשיה קטנים אינם יודעין בטיב עכו"ם ומשמשיה (שם נז.). ויודע הוא עניני מלחמה וטכסיסיה וטיב מארב (רש"י מ"ב יז ח).— ואמר הפיטן: כשדה הארץ בית חצר ומסבו, חנכת מזבח להדליק אש שבו, לקרבן תקנתי לעסוקי טבו[1], עולים ויורדים בו (אזהר' לר"א הזקן, קמע"ג). מסית ומדיח במחשכי חבם, חלף שבתותי במלאכת טֹבם, אבנים מחצב בם (שם).

***טָבוּחַ**[2], ש"ז, — שֵׁם רוח חם ששולט בא"י בזמן הג השבעות, ויום טבוח, יום שרוח זה מנשב בו, ונתיחד השם ליום ערב שבעות או יום אחרי חג השבעות שהיו טֹבחים בו קרבנות החג[3]: עצרת שחל להיות בערב שבת בש"א יום טבוח אחר השבת ובה"א אין לה יום טבוח ומודים שאם חל להיות בשבת שיום טבוח אחר השבת (חגי' ב ד). ערב הפסח כפסח ויום טבוח בעצרת (ירוש' שם ג עט ד). מעשה ומת אלכסא בלוד ונכנסו כל ישראל לסופדו ולא הניחם ר' טרפון וכו' מפני שיום טבוח היה (גמ' שם יח.).

---

[1]) — ובהערות שם: טבו מלשון מה טיבו של עובר זה. ע"כ. ואין ספק כי הבית היא דגושה לא בלבד מפני שכך הוא הכתיב חסר אלא מפני החרוז.

[2]) בערב' טַבִּיחַ'ה a), ועי' הערה לקמן — [3]) מלשון המשנה ובפרט מלשון הירושלמי המובא בפנים נראה ברור, כי השם יום טבוח היה קבוע בלשון רק לחג השבועות, ולא נתברר טעם הדבר, ומדוע לא קראו יום טבוח את יום טביחת הקרבנות לשאר החגים. והנה בגמ' (שבת קכט:) אמרו: מעלי יומא דעצרת סכנתא (להקיז דם) וכו' דנפיק ביה זיקא ושמיה טבוח דאי לא קבלו ישראל תורה הוה טבח להו לבשרייהו ולדמייהו, ע"כ, ובעבר': ערב יום עצרת סכנה להקיז דם מפני שיוצא בו רוח ושמו טבוח שאם לא קבלו ישראל תורה היה טובח את בשרם ואת דמם.

טְבוּל[1], ש"ז, מ"ר טְבוּלִים, — מצנפת מפארה סביב להראש, Turban: חגורי אזור במתניהם סרוחי טְבוּלִים בראשיהם מראה שלישים כלם (יחזק' כג יה).

טָבוּל, עי' פָּעוּל טָבַל.

א. ***טִבּוּל**, ש"ז, — שה"פ מן א.טִבֵּל: במגמא חומץ של תרומה אחר טיבולו (ירוש' שבת יד יד ד). מגמע (את החומץ ובולע כאן לפני טיבול כאן לאחר טיבול (בבלי שם קיא.). כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים (פסח' קיה.). נטל ידיו בטיבול ראשון נוטל ידיו בטיבול שני (שם:). הרוצה שלא יבא לידי חולי מעיים יהא רגיל בטיבול קיץ וחורף (גיט' ע.). —ומ"ר: ירק זה אינו בא לחובה אלא לפטור את המרור מברכת בורא פרי האדמה בטיבול שני שהרי אנו צריכין בשני טיבולין כדי לעשות שינוי מפני התינוקות כדי שיבינו וישאלו (שבלי הלקט, פסח ריח). — ועצם הדבר שבו מטבלים בשר וכדומה: ועושין ממנו (מן היין) מיני טבול הנעשין בחומץ כגון חרדל (דוד כר"ש גלעי, REJ 1899, 238).

ב. ***טִבּוּל**, ש"ז, — שה"פ מן ב.*טִבֵּל, עשה טֶבֶל: מודה ר"ע לחכמים בעיסת הדיוט שגילגולה טיבולה

ונראה מלשון המאמר הזה, כי עצם הדבר שהרוח הנושב בימים שלפני חג השבועות שמו טבוח הוא מן המציאות, ורק טעם השם הוא סברה על פי הדרש. ולפי טבע הרוחות המנשבות בא"י הוא הרוח הנקרא שַׁמוּם a) בערב', שהוא רוח חם לוהט ומזיק כמו סם המות. ואומרים בערב' כמו"כ יום שַׁאם, ר"ל יום שמנשב בו רוח שמום. והנה השם טביח'ה b) בערב' משמש גם במשמ' רוח חם ומ"ר ממנו טבאיח אלחר, פרשו המלונים הערבים: שמאימה פי אלהואגר, ר"ל הרוחות הנקראים שמום בשעות היותר חמות של היום, והשם טאבח' c) ומ"ר טבּ׳ח׳ פרשו המלונים הערבים: אלמלאיכה אלמוכלינ באלעד'אב יעני אלכפאר, ר"ל המלאכים הממונים ליסר את הרשעים. מכל העדיות האלה נראה ברור כי השם טביח שמש גם בערב' במשמ' רוח חם לוהט ומלא ארס, והשם טאבח' הוא כנוי למלאך הממונה ליסר את הרשעים באש של גהנם, ממש כמו המאמר בגמ' חגיגה. ואולי גם השם יום טבוח לימי טביחת הקרבנות מקורו בשם זה הרוח, שאולי היו בפרט טובחים הרבה קרבנות בימים האלה לסגולה נגד הרוח ההוא.

[1]) לפי דעת החכמים דבל באשור' במשמ' אגודה או צניף. ובאתופ' שרש טבל במשמ' דומה לזה

---

a) سموم b) طبيخة c) طابخ

a) طَبِيخَة

(ירוש׳ חלה ג נט:). נשרפו הפירות התרומה בטיבולה נשרפה (שם דמאי ז כו:).

***טבוע,** ש״ז, — שה״פ מן טבע במשמ׳ מטבע: קדושין לטיבועין ניתנו (ב״ב קמה.). — ובמשמ׳ °טביעה בים: אנא סב״ת צקון להשון, דלותי מטבוע רפשון, גאול נצורי באישון (יוצ׳ ב׳ פסח, הודך).

טבור¹), ש״ז, מ״ר טבורים, — שרר, ובהשא״ה, טבור הארץ, האמצעי, המרכז, המקום הגבוה: הנה עם ירדים מעם טבור הארץ (שופט׳ ט לז). עשה מקנה וקנין ישבי על טבור הארץ (יחזק׳ לח יב). — ובמשמ׳ מרכז: דרך האש והרוח להיות מהלכם ממטה מטבור הארץ למעלה כלפי הרקיע (רמב״ם יסודי התורה ד ג). — ובמשמ׳ העקרית: ומילדין את האשה בשבת וכו׳ ומחללין עליה את השבת וקושרין את הטבור²) (שבת יח ג). דדיו שוכבים כשל אשה כרסו צבה טבורו יוצא (בכור׳ ז ה). כל המבנים ידו למטה מטבורו תקצץ (נדה יג:). — ואמר הפיטן: סלה כל אבירי הטבור והשרר, רטיה למזור אין לברר (ר״א קליר, קינ׳, מי יתן).

***טבור,** ש״ז, מ״ר טבורים, — כמו טבור: מאין היו מודדין (כשנמצא חלל סמוך לעיר) ר״א אומר מטיבורו ר״ע אומר מחוטמו (סוט׳ ט ד). קושרין את הטיבור ור׳ יוסי אומר אף חותכין (תוספתא שבת טו ג). רואין שתי ידיו (של העובר בבטן אמו) כמין שתי טיפין של זבוב טיבורו כמין טיפה של זבוב (ירוש׳ נדה ג נ ד). מודים חכמים לר׳ יוסי בטיבור של שני תינוקות שהותכין (שבת קכט:). עד היכן קורע (האבל) עד טיבורו ויש אומרים עד לבו וכו׳ הגיע לטיבורו מרחיק שלש אצבעות וקורע (מו״ק כו:). מהיכן הולד נוצר מראשו וכו׳ אבא שאול אומר מטיבורו (יומ׳ פה.). שנשתרבב לשונם (של המרגלים) ונפל על טיבורם והיו תולעים יוצאות מלשונם ונכנסות בטיבורם ומטיבורם נכנסות בלשונם (סוט׳ לה.). מיד היה יורד הקב״ה בכבודו כביכול וחותך טיבורן ומרחיצן וסכן (מד״ר שמות כג). פיו סתום טיבורו פתוח ואוכל ממה שאמו אוכלת (שם ויקר׳ יד). אין קורעין אלא על הטיבור (שמחות ט). מכאן שכורתין את הטיבור בשבת (הלכ׳ פסוק׳, שבת). — ובהשאלה, טבור הארץ, העולם: ולמה נקרא שמה טבריא שיושבת בטיבורה של ארץ ישראל (מגי׳ ו.). למה נקרא שמה (של סנהדרין) שררך שהיא יושבת בטיבורו של עולם (סנה׳ לז.). כשם שהטיבור הזה נתון באמצע האיש כך ארץ ישראל טיבורה של עולם (תנחומא קדוש׳ י).

טבח¹), ממנו טבח, טבח, טבח, טבחה, טבחה, מטבח מטבחים, *טבוח, *טביחה, °טבחות.

טבח, ש״ז, — שה״פ מן טבח, א) בשול והכנת המאכלים לסעודה: ויאמר (יוסף) לאשר על ביתו הבא את האנשים הביתה וטבח טבח והכן כי אתי יאכלו האנשים בצהרים (בראש׳ מג יו). חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה (משלי ט א-ב). הרי שהיה פיתו אפוי וטבחו טבוח ויינו מזוג ומת אביו (כתוב׳ ג:). — ב) הריגת בהמה לאכילה, d.Schlachten; égorgement; slaying: כשה לטבח יובל וכרחל לפני גוזיה (ישע׳ נג ז). הולך אחריה פתאם כשור אל טבח יבא (משלי ז כב). חרבו כל פריה ירדו לטבח (ירמ׳ נ כז). — והריגת אנשים במלחמה וכיוצא בזה: כי קצף ליי׳ על כל הגוים וחמה על כל צבאם החרימם נתנם לטבח (ישע׳ לד ב). כי זבח ליי׳ בבצרה וטבח גדול בארץ אדום (שם ו). שדד מואב ועריה עלה ומבחר בחוריו ירדו לטבח (ירמ׳ מח יה). ומניתי אתכם לחרב וכלכם לטבח תכרעו (ישע׳ סה יב). חרב חרב הוחדה וגם מרוטה למען טבח טבח הוחדה (יחזק׳ כא יד-יה). חרב פתוחה לטבח מרוטה להכיל (שם לג).

טבח, פ״י, מקו׳ טבח, לטבוח, — א) טבח שור וכיוצא בזה, הרגו לאכילה, schlachten; tuer; to slay: כי יגנב איש שור או שה וטבחו או מכרו (שמות כא לז). ואני ככבש אלוף יובל לטבוח (ירמ׳ יא יט). הילילו הרעים וזעקו והתפלשו אדירי הצאן כי מלאו ימיכם לטבוח (שם כה לד). שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו (דבר׳ כח לא). — ובענין הריגת אנשים במלחמה וכדומה: בתולתי ובחורי נפלו בחרב הרגת ביום אפך טבחת לא חמלת (איכ׳ ב כא). למען טבח טבח הוחדה (יחזק׳ כא יה). חרב פתחו רשעים ודרכו

---

¹) רק בעברית, ולא נתברר מקורו. — ²) כך במשנ׳ שבמשנ׳ וכן בהרי״ף וברמב״ם, ובמשנ׳ שבגמ׳ הטיבור, י אחרי הטית.

¹) בערב׳ טבח׳ a).

a) طبخ

קשתם להפיל עני ואביון לטבוח ישרי דרך (תהל׳ לז יד). — ובמליצה טבח את יצרו, ואמר הפיטן: גבורות הזובחים, אשר יצרם טובחים, ומודים ומשבחים המה הגבורים (ר׳ אפריס, בח״א למהרב״א, סגה׳ מג:).— ב) בשל והכין המאכלים, kochen; cuire; to cook: ויאמר (יוסף) לאשר על ביתו הבא את האנשים הביתה וטבח טבח והכן כי אתי יאכלו האנשים בצהרים (ברא׳ מג יו). ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה (ש״א כה יא). חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה (משלי ט א-ב).—ובתו״מ: גנב וטבח ומכר ביום הכפורים (ב״ק ז ב). כסבורין של אביהם היא (הפרה) וטבחוה ואכלוה משלמין דמי בשר בזול (כתוב׳ לד:). מעשה בדואג בן יוסף שמת והניח בן קטן לאמו והיתה ממדדת אותו בטפחים ונותנת משקלו זהב לשמים בכל שנה ושנה וכיון שהקיפה מצודה לירושלם טבחתו אמו בידה (מד״ר איכ׳, ראה ה׳). —וכמו״כ במשמ׳ בשול: ממקום שטובחת אכילתה (ביל׳ כה.), ר״ל המקום ששם המזון מתבשל ומתעכל.

טַבָּח[1], ש״ז, מ״ר טַבָּחִים,— א) מבשל, מי שאומנותו להכין המאכלים, Koch; cuisinier; cook: ויאמר שמואל לטבח תנה את המנה אשר נתתי לך וכו׳ וירם הטבח את השוק והעליה וישם לפני שאול (ש״א ט כג-כד). ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים ויתן אתם במשמר בית שר הטבחים אל בית הסהר (ברא׳ מ ב-ג). נבוזראדן רב טבחים עבד מלך בבל (מ״ב כה ח).—ובתו״מ: מעשה בטבחו של אונקלוס הגר שהביא פתו לפני רבן גמליאל וכו׳ (תוספתא כל׳ ב״ב ב ד). לטבחו של מלך ויודע כמה הוצאות יוצאות למלך על שולחנו (ספרי דבר׳ בו). משל לטבחו של מלך שהוא יודע מה המלך מקריב על שולחנו (מד״ר במד׳ יח). הקורה מוטה על הכותל ותולה אותו כדרך שהטבחין עושין (סנה׳ ו ד).—ב) *מי שאומנותו לטבח בהמה, שוחט, או קצב, Schlächter, Fleischer; égorgeur, boucher; butcher: טוב שברופאים לגיהנם והכשר שבטבחים שותפו של עמלק (קדוש׳ ד יד). אמר רבי ינאי טבח שהוא מקצב והכה בין מלמטה בין מלמעלה גולה (ירוש׳ מכות ב לא ג). טבח אומן אסור לשקול בשר ביד (ביל׳ כח.). כל טבח שאינו יודע הלכות שחיטה אסור לאכול משחיטתו (חול׳ ט.). הטבח צריך שני כלים של מים אחד שמדיח בו בשר ואחד שמדיח בו חלבים (שם ח:). הטבח צריך שלשה סכינין אחת ששוחט בה ואחת שמחתך בה בשר ואחת שמחתך בה חלבים (שם). והטבח לוקח ושוחט לוקח ושוהה (ב״ק צ.). בצפור לא נתעסקה בשוק של טבחים לא עברה (נדה ג.). אמר לו (בעה״ב לר״ח) טבח הייתי וכל בהמה יפה שהייתי רואה כל ימות השבת הייתי מפרישה לשבת (מד״ר ברא׳ יא). שבעה אין להם חלק לעוה״ב ואלו הן לבלר וסופר וטוב שברופאין ודיין לעירו וקוסם חזן וטבח (אדר״נ לו). שלא ילמדנו (את העבד) לא צבע ולא טבח ולא נחתום לרבים (מס׳ עבד׳ ב). כהן היה ועני היה אמר לו לך והשתתף עם טבח ישראל (הגל׳ פסוק׳, בכורות). היה לטבח שור אפילו שוה מאה דינרין ולקח דינר אחד מן הלוקח (רמב״ם מכיר׳ ט ז).—ג) *מי שאומנותו להמית מי שנדון למיתה, תליין: אמר שר הטבחים (של אלכסנדר) מדוע הרבות נקמותיך הובאו בעריהן (ר״י אלחריזי, מוסרי הפלסופ׳ ג ז). אב הרחמים הלזה (קיסר חינה) יושב ספון וטמון באליל קנא ונוקם בתוך היכלו ועין רואי לא תשופהו אם ידבנו לבו לשוטט חוצות שני אלפים טבחים ואיש משחתו וכלי מפצו בידו לפניו ירוצו וכו׳ פקודת שר הטבחים יקרה בעיניהם (של החינים) וכאחד השרים ממשפחת הקיסר חגורה ממשי ירוק יחגור (בי״ע ג, חינא).— וכמו *טַבּוּחַ, שם לרוח חם מאד: ערב יום טוב של עצרת סכנה (להקיז דם) שיש רוח אחד ששמו טבח שיוצא בערב יו״ט של עצרת (הלכ׳ פסוק׳, מועד), ועי׳ ערך *טַבּוּחַ.

טַבָּחָה, ש״נ, מ״ר טַבָּחוֹת, — אשה יודעת לבשל, Köchin; cuisinière: ואת בנותיכם יקח (המלך) לרקחות ולטבחות ולאפות (ש״א ח יג).

טִבְחָה, ש״נ, — כמו טֶבַח, במשמ׳ מאכלים מבושלים ומוכנים לסעודה: ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה (ש״א כה יא). — ובמשמ׳

[1]) בערב׳ טבאח׳ a).

a) طباخ

הריגה: התקם כצאן לְטִבְחָה והקדשם ליום הרגה (ירמ׳ יב ג). כי עליך הרגנו כל היום נחשבנו כצאן טִבְחָה (תהל׳ מד כג). — ואמר הפיטן: הקדישם ליום הרגה ו ל ט ב ח ה התיקם כלם, הורג שבעתים יקם ושבעים ושבעה ישלם (סלית׳ ג׳ עי״ת, תחרות).

***טַבָּחוּת**, ש״נ, — אומנות הטַבָּח: מעשה בטבח אחד שהוציא טרפה מתחת ידו הביאוהו לר״נ ופסלו לעדות ועיברו מן הט ב ח ו ת (והזהיר, במות). שבמקומו כבר העבירוהו מאומנותו ואין מניחין אותו לעסוק באומנות הט ב ח ו ת (לבוש חו״מ לד לה). — ובמשמ בשר שחוט: ראובן הוליך בידו סך כמה ממולאות ו ט ב ח ו ת של בשר שחוטה וכשרה למכרן ורצה להבריחם מהמכס ותפסוהו התפסנים חרובי קרתא ולקחו מידו הט ב ח ו ת והכרכשות הנ״ל והוליכום אל שופטי העיר וכו׳ ולבסוף גזרו מה שגזרו והחזירו הט ב ח ו ת הנ״ל ליד הבעלים (שו״ת מים רבים, יו״ד ג).

***טְבִיחָה**, ש״נ, — שה״פ מן טָבַח: בהמה מסוכנת לא ישחוט אלא אם כן יש שהות ביום לאכול ממנה כזית צלי ר״ע אומר אפילו כזית חי מבית ט ב י ח ת ה (חול׳ ג ג). הצאן מתוקן לט ב י ח ה (מד״ר שמות כד). — ואמר הפיטן: פסח חרב על רשעי הדם ביד צח ואדום כימי חג הפסח, פסה ט ב י ח ת ניני כוש להוציא עמו ברכוש בימי חג הפסח (ליל א׳ פסח, פסח אכלו).

***טְבִילָה**, ש״נ, מ״ר טְבִילוֹת, — שה״פ מן טָבַל: והגעתם אל המשקוף על כל הגעה ט ב י ל ה (מכי׳ בוא, מס׳ דפסח׳ יא). לא התקינו את הט ב י ל ה הזאת (אחרי תשמיש המטה) אלא שלא יהו ישראל כתרנגולין הללו משמש מיטתו ועולה ויורד ואוכל (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ג). ביקשו לעקור את הט ב י ל ה הזאת מפני נשי הגליל שהיו נעקרות מפני הצינה (שם). עזרא תקן ט ב י ל ה לבעלי קריין (בבלי שם כב:). אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה וט ב י ל ה (כרית׳ ט.). נזדמנה לו ט ב י ל ת מצוה כורך עליו גמי ויורד וטובל (יומ׳ פח.). ועל גגה (של לשכת הפרוה) היתה בית טבילה לכ״ג ביום הכפורים (שם ע.). קיבל עליו (הגר את היהדות) מורידין אותו לבית הט ב י ל ה וכסוהו מים עד מקום הערוה (מסכ׳ גרים א). — ומ״ר: כל חייבי ט ב י ל ו ת טובלין כדרכן בין בט׳ באב בין ביוה״כ (כיל׳ יח:). — וטבילת אצבע וכדומה: שט ב י ל ת אצבע מפגלת בחטאת פנימית (זבח׳ יג:).

***טְבִיעָה**, ש״נ, — שה״פ מן טָבַע: שהסרתי אותו (את משה) מן הט ב י ע ה על ידי רחיצת בת פרעה (מד״ר במד׳ יד). — ובפרט טְבִיעַת עַיִן, כמו *טְבִיעוּת עין: כאדם המכיר את חבירו בט ב י ע ת עין שטבע בו ואין בו סימן (רש״י ב״מ יט.). שהרי העדים מתוך בינת הלב וט ב י ע ת העין הם מעידים (תשו׳ ר״ת 60).

***טְבִיעוּת**, ש״נ, — טְבִיעוּת הָעַיִן, הפעולה לטבע העין בדבר ולהכירו: איזהו תלמיד חכם שמחזירין לו אבידה בט ב י ע ו ת העין זה המקפיד על הלוקו להופכו (שבת קיד.). וכל זה צריך עיון וט ב י ע ו ת עין (שו״ת רלב״ח א). — ובהשאלה גם בקול: ואם סתם בני אדם מכירין כן מה יהיה ביצחק החכם והבקי להכיר בין בניו שתהיה לו באמת ט ב י ע ו ת[1] בקול (רמב״ן ברא׳ כז יב).

א.*טבל[2]), ממנו א.טָבַל, א.*טִבּוּל, *טְבִילָה, *הַטְבָּלָה, טוֹבֵל.

א.טָבַל, פ״י, טֹבֵל, יִטְבֹּל, יִטְבְּלוּ, יִטְבְּלֵנִי, — טבל דבר במים וכדומה, השקיע את הדבר קצת בתוך המים, eintauchen; immerser; immerse: וטבל הכהן את אצבעו בדם (ויקר׳ ד ו). ולקח אזוב וטבל במים (במד׳ יט יח). ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף (שמות יב כב). ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחיו וטֹבֵל בשמן רגלו (דבר׳ לג כד). גשי הלם ואכלת מן הלחם וטבלת פתך בחמץ (רות ב יד). ויקרבו בני אהרן את הדם אליו ויטבֹּל (אהרן) אצבעו בדם (ויקר׳ ט ט). וישלח (יונתן) את קצה המטה אשר בידו ויטבֹּל אותה ביערת הדבש (ש״א יד כז). ויקח המכבר ויטבֹּל במים ויפרש על פניו (מ״ב ח יה). ויקחו את כתנת יוסף וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם (ברא׳ לז לא). אז בשחת תטבלני ותעבוני שלמותי (איוב ט לא). — וכמו פ״ע: וירד (נעמן) ויטבֹּל בירדן שבע פעמים (מ״ב ה יח). — ובתו״מ, פ״ע: לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן ולא ברצועות שבראשה ולא תטבול בהן עד שתרפם (שבת ו א).

---

[1]) המקור לזה בגמ׳ בארמ׳, והעיר בעל הכריתות ז״ל: מצינו טביעות עין על השמע בלשון תלמוד בגיטין דף כג בדקאמר סומא היאך מותר באשתו אלא בט ב י ע ו ת ע י נ א ד ק ל א.

[2]) רק עברית וארמית.

ותינוק שאין בו דעת האשה מסעדתו ומזה ואוחזת לו במים והוא טובל ומזה (פרה יב י). מעשה בר׳ יוסה בן חלפתא שראו אותו טובל בצינעה ביום הכיפורים (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ג). טבל ועלה בעלייתו אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על הטבילה (פסח׳ ז:). נדה ויולדת טובלות כדרכן בלולי יוה״כ בעל קרי טובל והולך כל היום כולו רבי יוסי אומר מן המנחה ולמעלה אין יכול לטבול (יומ׳ פח.). — ופ״י: עושה הוא את מי המלח וטובל בהן פיתו ונותן לתוך התבשיל (שבת יד ב). — ואת הקלמוס בדיו וכדומה: הטובל קולמוס לא יתחיל אותיות השם (מס׳ סופר׳ ה ו). — טוֹבֵל, עי׳ זה הערך.

— נִפע׳, נִטְבַּל, — שטבלו אותו: ורגלי הכהנים נשאי הארון נִטְבְּלוּ בקצה המים והירדן מלא על כל גדותיו (יהוש׳ ג יה). בשלשה מקומות נשאו הכהנים את הארון כשעברו ישראל את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו וכיון שניטבלו רגלי הכהנים במים עמדו מי הירדן במקומן (תוספתא סוט׳ ח ב-ג).

— פִע׳, *טִבֵּל, מְטַבֵּל, — כמו קל בנחץ הפעולה: החושש בשיניו לא יגמע בהן את החומץ אבל מטבל הוא כדרכו (שבת יד ד). הביאו לפניו (הירקות) מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפר את הפת (פסח׳ י ג). אפילו לא טיבל עמו אלא בציר ולא אכל עמו אלא גרוגרת אחת זהו שכרו (ב״מ פח:). רשאין פועלין לטבל פיתם בציר כדי שיאכלו ענבים הרבה (שם פט.). שבכל הלילות אין אנו מְטַבְּלִין[1]) אפילו פעם אחת והלילה הזה שתי פעמים (סדר הגדה של פסח).

— הִפע׳, *הִטְבִּיל, — כמו טִבֵּל: ספק חשכה ספק אין חשכה אין מעשרין את הודאי ואין מטבילין את הכלים (שבת ב ז). הלוקח כלי תשמיש מן הנכרי את שדרכו להטביל יטביל (את שדרכו) להגעיל יגעיל (ע״ז ה יב). המפרק את המטה להטבילה והנוגע בחבלין טהור (כלים יט א). שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים (פסח׳ י ד). אין מטבילין חמין בצונן ולא צונן בחמין (מקוא׳ י ו). כלי שהוא מלא משקין והטבילו כאלו לא טבל (שם). השמש מטביל בבני מעיין ונותנן לפני האורחים (פסח׳ קו:). והפשיטוני את כותנתי והטבילוני לאכול בתרומה (כתוב׳ כו.). לא גיירום ולא הטבילו אותם (מד״ר רות, ויאמר להם).

— הָפע׳, *הָטְבַּל, הוּטְבַּל, — שהטבילוהו, בפרט לשם נצרות: כי שלשים שנה היה דר במצרים והיה שרוי בטומאה עד שהטבילו יואניש בירדן לטהרו וכן הוא בלשונם והרי המטביל טוב מן הנטבל כי הוא הקריבו לטבילה וכשהוטבל נפתח השמים (נסתור הכומר 7).

ב.*טבל[1]), ממנו *טֶבֶל, ב.*טְבוּל, ב.*טָבָל.

*טֶבֶל[2]), ש״ז, בכנ׳ טִבְלוֹ, מ״ר טְבָלִים, — תבואה קודם שנפרשו ממנה תרומות ומעשרות: אבל טבל ומעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו (ברכ׳ ז א). היו לו תאנים של טבל בתוך ביתו והוא בבית המדרש או בשדה אומר מה שאני עתיד להפריש הרי הן תרומה (דמאי ז ה). המוצא כלי וכתוב עליו ק׳ קרבן מ׳ מעשר ד׳ דמאי ט׳ טבל ת׳ תרומה שבשעת סכנה היו כותבים ת׳ תחת תרומה (מע״ש ד יא). מערבין בדמאי וכו׳ אבל לא בטבל ולא במעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו (ערוב׳ ג ב). אין זורעין את הטבל ואין מחפין את הטבל ואין עושין עם הגוי בטבל (תוספתא דמאי א כג). מודד אדם את טיבלו ומכניסו לתוך ביתו (שם תרומ׳ ג כא). נאכלו פירות או נגנבו או שאבדו עד שלא הגיע לעיר בלבלה בטיבלה (שם ב ח). רשאי ישראל לומר לכהן הילך סלע זו והנח טבלים (שם דמאי ה כ). אחד המקדיש טיבלו ואחד המקדיש תרומתו (ירוש׳ שבת ב ה.). אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית (ברכ׳ לה:). — ומ״ר: המוכר פירות להברו ואמר לו פירות שמכרתי לך טבלים הם (תוספתא תרומ׳ ב א). שמא תיבקע הנוד ונמצא זה שותה טבלים למפרע (ירוש׳ דמאי ז כו:). שהיו לו טבלים ממורחים בתוך ביתו שנפלו מבית אבי אמו (בכור׳ יא.). ענייה זו הולכת לעשות רצון קונה ואתם מאכילין אותה טבלים

---

1) כך מנוק׳ במחזור כ״י ביה״ם בזנתנסי רומא, בן קריאת הספרדים.

---

1) רק בעברית ולא נתבאר מקורו, ועי׳ הערה להערך.

2) מלה שהיתה בודאי נהוגה בלשון הדבור החי בענין התבואה והפרות ביחס למתנות כהונה, אך לא נתברר מקורה, ולא נמסר לנו בקבלה שום מקור ודאי לזה. הערוך אמר: פי׳ כטבלא של עץ שאין אדם יכול לאכול ממנה. ע״כ. ואין צרך להרבות דברים להוכית זרות גזרה זו ולא טבעיותה. ולא יותר טבעית היא גם סברתו של הרמב״ם שראה במלה זו הרכבה מן טב לא. וכן אין כל חשיבות לגזרתו של לוי שהוא כמו טפל, ולא של קוה׳ שהוא כמו תבל.

(חול׳ ז:). ואל תהי רגיל אצל עם הארץ שסופך להאכילך טבלים (נדר׳ כ.). הטבל כיצד כל אוכל שהוא חייב להפריש ממנו תרומה ומעשרות קודם שיפריש ממנו נקרא טבל (רמב״ם, מהל׳ אסור׳ י יט).

ב.* **טָבַל**, פ״ע, טֹבֵל, טֹבֶלֶת, טָבוּל, טְבוּלִים,—שהיה טֶבֶל: אין תרומה טוֹבלת בפירות שלא נגמרו מלאכתן (ירוש׳ מעשר׳ ב מט ד). ישראל שהיה מוכר זתים בששים לוג טבולים אמר לו תנם לי ואני נותן לך ששים לוג מתוקנין מותר ששים לוג טבולין ואני ואת חולקים את המעשרות אסור (שם דמאי ו כה ג). המוכר פירות טבולין לחבירו הרי זה רץ אחריו ומתקנו (שם ז כו:). חולין הטבולין לחלה כחלה דמו (נדה ו:). היה ככר טבול אכלו עד שלא עישרו (מד״ר ויקר׳ לג). — ובמשמ׳ פעל יוצא, עשה טֶבֶל: מתוך שיודע שביתו טובל אף הוא מפריש תרומה משעה ראשונה (ירוש׳ מעשר׳ ב מט ד). פירות שלקטן שלא לצורך השבת וקדש עליהן השבת ר׳ יוחנן אומר השבת טובלת ר״ש בן לקיש אמר אין שבת טובלת (שם). היסב בשדה טובל אם לא היסב אינו טובל (שם ד נא:).

— נפע׳, *נִטְבַּל, — נהיה טֶבֶל: בטבל שנטבל מדבריהן אבל טבל שנטבל דבר תורה (אף חכמים מודים) (ירוש׳ מעש׳ א מט:). אשכול שסחטו לכוס נטבל לתמחוי לא נטבל (שם ד נא:). תינוק שחיפה כלכלה לשוק נטבלה (שם).

טבע[1], ממנו טָבַע, טַבַּעַת, *טֶבַע, *טִבּוּעַ, *טְבִיעָה, *טְבִיעוּת, מַטְבֵּעַ, ״טִבְעָה, ״טִבְעוֹן, ״טִבְעִי, ״טִבְעִנִי.

טָבַע, טָבְעוּ טָבַעְתִּי, יִטְבַּע, אֶטְבָּעָה,—א) פ״ע, טָבַע בתוך גוף קשה או רך, נשקע בכח אל תוכו, hineinsinken; s'enfoncer; to sink: וישלח דוד את ידו אל הכלי ויקח משם אבן ויקלע ויך את הפלשתי אל מצחו וַתִּטְבַּע האבן במצחו (ש״א יז מט). טָבְעוּ בארץ שעריה (איכ׳ ב ט). ויקחו את ירמיהו וישלכו אתו אל הבור וכו׳ ובבור אין מים כי אם טיט וַיִּטְבַּע ירמיהו בטיט (ירמ׳ לח ו). טָבַעְתִּי ביון מצולה ואין מעמד (תהל׳ סט ג). הצילני מטיט ואל אֶטְבָּעָה (שם יה). טָבְעוּ גוים בשחת עשו (שם ט יו). — ובתו״מ, טבע בים: אפילו טבעה ספינתו בים (ברכ׳ יו:). מעשה בשני תלמידי חכמים שהיו באין עם אבא יוסי בן סימאי בספינה וטבעה והשיא רבי נשותיהן (יבמ׳ קטו.). באותה שעה נצטרע אבדן וטבעו שני בניו ומיאנו שתי כלותיו (שם קה:). באותה שעה (שטבעו המצריים) בקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב״ה אמר להן הקב״ה מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה לפני (סנה׳ לט:). א״ר עקיבא כשהייתי בא בים ראיתי ספינה שטבעה בים ונצטערתי על תלמיד אחד שהיה בה (מד״ר קהל׳, שלח לחמך).—ומקו׳ ״טָבוּעַ: וילכו בנחל ההוא הלוך וטבוע ויגיעו המים עד צואריהם ויבהלו כלם יחד מהמים (ספ׳ הישר, וירא). — ומשל: הטובע יחזיק בקוץ, השבע בדבש יקוץ (עמנ׳, מחב׳ יח).—ב) *פ״י, טָבַע את פלוני במים: עמד עליו נחשול שבים לטובעו אמר כמדומה אני שאלהיהם של אלו אין גבורתו אלא במים בא פרעה טבעו במים בא סיסרא טבעו במים אף הוא עומד עלי לטובעי במים (גיט׳ נו:). ר״ג היה בא בספינה עמד עליו נחשול לטובעו אמר כמדומה לי שאין זה אלא בשביל ר״א בן הורקנוס (ב״מ נט:). — ובהשאלה: ויטבע עצמו בתוך עמק המלחמה ויבוא בין רגלי הפיל וידקרהו בחרבו (יוסיפון כד).—ופעול ״טָבוּעַ, במשמ׳ עשוי בטֶבַע: אילו היו (אברי האדם) עוברים ברית הבורא באדם וינוחו אבריו הטבועים על התנועה וכו׳ היה חבורו נפסד והרכבתו נתקת (חו״ה, חבון הנפש ג). — ג) *טָבַע מַטְבֵּעַ, עשה את הפתוח שבהמטבע[1]), prägen; estamper, frapper (la monnaie); to coin: שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה ומלך מלכי המלכים הקב״ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהן דומה לחבירו (סנה׳ ד ה). —ופעול ״טָבוּעַ, ואמר הפיטן: חותמות שנים עשר נחתמו מזה חותם, בטבעת המלך טבועים באחד חותם, על לב ועל זרוע חתמתי חותם (יו״ ה׳ שבוע׳, בהמלו). — ובהשאלה, *וקבע נוסח קבוע בתפלה, ברכה וכיוצא בזה: אין לך רשות להוסיף על מטבע שטבעו חכמים (ירוש׳ ברכ׳ ט יב ד). כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו

[1]) משותף לכל הלשונ׳ השמיות. בערב׳ טבע a).

a طبع

[1]) גם בערב׳ משמש שרש זה במשמ׳ זו, אך כבר פקפק פרנקל (S. Fr. Aram. Lw. 193) במקוריותו הערבית והחליטו לשאול מארמית.

(בכלי שם מ:). ובמטבע ברכות שטבע רבינו יוסף וצ"ל מצאתי ברכת חנוכה וכו' (בכלי הלקט, חנכה קפה).

—ד)*טִבֵּעַ את פלוני, נקבו בשמו, nennen; nommer; to name: בשעה שהיה מצוה אותם על הברכות ועל הקללות בברכות היה מזכירן שנאמר אלה יעמדו לברך את העם ובקללות לא היה טובען שכן הוא אומר ואלה יעמדו על הקללה בהר עבל (מד"ר במד' כ).

— פע', טֻבַּע,— שהשקיעו במים: מרכבת פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלישיו טֻבְּעוּ בים סוף (שמות יה ד).

— הפע', הָטְבַּע, — כמו טֻבַּע: הסיתוך ויכלו לך אנשי שלמך הָטְבְּעוּ בבץ רגלך (ירמ' לח כב).—ואדן וכדומה, שקוע באדמה: על מה אדניה (של הארץ) הָטְבָּעוּ או מי ירה אבן פנתה (איוב לח ו). — ובהשאלה במליצה: בטרם הרים הָטְבָּעוּ לפני גבעות חוללתי (משלי ח כה).—ואמר הפיטן: שמנה וארבעים ומאתים נטועים, כמו מסמרות תקועים, במספר אברים בסיני גודעו, ומרום נשמעו ויחדיו הטבעו, בתוך עשרת דברים (אזהר' ר"י ברצלוני, אמון). — ובמשמ' הושם בטבעו: לפי שהוא (הכח) מוטבע בלחות (רמב"ע, ספ' העצמים). שהדבר שהוא עושה מעשה אחד תדיר מורה שמעשהו אינו לרצונו אך הוא עושה בטבעו שהוטבע עליו בלבד ויש לו מכריח שמכריחו על המעשה ההוא ואין לו יכולת לשנות ממנו (חו"ה, הבחינה א). ומן התימה הגדול שהוטבע האדם על הבושת מבני אדם בעבור מה שזכרנו מתועלותיו בה ויותר ממה שזכרנו ולא הוטבע על הבושת מבוראו המשקיף עליו תמיד (שם ה). וכן בטבע מין ומין ממיני החיים נטיה ותאוה אל מין ממיני הצמחים והחיים הוטבע עליו להיות סיבה למזונו (שם, הבטחון ג). והדין נותן שתחזק התאוה מפני שמשתמשים בה תדיר ויחלש השכל מפני מעוט השמוש בו והנהגתו על מה שהוטבע עליו (שם, עבוד' ה' ג). שנמצא איש אחד מוטבע מתחלה לעשות טוב ואחד מוטבע לעשות רע (מלמד התלמ', בבלח). שכל אדם ששב מוטבע בדבר גופני אין ראוי שיעזוב אותו לגמרי בדרך שיענה נפשו בו (שם, תולדות). אין משיג השלמות הזה אלא חכם ומוטבע ביצירתו על זה (שם, פנחס). גם כלל התנועות המוטבעות בעולם שלש תנועה מן האמצע ותנועה אל האמצע ותנועה סביב האמצע (שם, מתן תורה). שאין ממנהג ההשגחה להצילו מההפסדים כולן מפני היות בהן קצת הברחיים לטבע החומר והוא מוטבע ומוכן בקיבולן (ידע' הפניני, ביאור תהל' ח). כי המוטבע מן המורגש והמורגש סף המושכל והמושכל מרום המעלה (רמב"ן פי' יציר' א ה). אמנם אתה תוכל ללמד הטוב למי שבו טוב אבל המוטבעים על הרע אם תתחבר להם יפסידו שכלך (המעל' לרב"ט פלקיירא ג).— ובמשמ' שָׁקוּעַ בדבר: היוצאים ממצרים שהיו מוטבעים במעשה ארץ מצרים ומורגלים בחומר ובלבנים (מלמד התלמיד', בלק). שמי שהוא ידוע חולי ובעל יסורין וכו' תהיה רפואתו קשה מצד היותו מוטבע בחליים (המאירי, משלי כט). לפי שבכל השנה הוא מוטבע בתאוות ואינו מתעורר אל התשובה צוותה תורה לתקוע שופר (מטה"מ כ ד ב א). הבוחר באשה כשרה וממשפחתה כלם ברורים כלם צדיקים כי בהיותה משרש צדיקים טבע האב מוטבע בבן (שבט מוס' לר"א כד). — ובמשמ' נעשה צורת מטבע: וקבלתי ממנו כך וכך דינרין יפין שקולין לבד לבד ומוטבע ממטבע פלונית מפרוטות דינר כך וכך זוזים (השטר' לר"י ברצלוני ז). לקחו הכסף שלא היה מוטבע ועשו אותו מוטבע (ברכי רד"ק, תכן).

—נפע', *נִטְבַּע,—הושם טבע: דרך האש והרוח להיות מהלכם ממטה מטבור הארץ למעלה וכו' ואין הילוכם לא בדעתם ולא בחפצם אלא מנהג שנקבע בהן וטבע שנטבע בהן (רמב"ם, יסודי התורה ד ב). הצורות הנטבעות (תרג' מקור חיים לרשב"ג ב).—ובהשאלה במשמ' שקוע: ויש שהוא חכם ונטבע בתאות העולם מנעוריו (הקד' אורח' לדיק').

— פע', *טִבַּע,—כמו קל במשמ' השקיע: טיען העליונים במאמר לתלות, טיבע התחתונים בעמקי מצולות, מורדים בצינורות למולם לעלות (מחז' ויטרי תעח). פשעיך סביב וכנן, טִבְּעָךְ בטיט היון, כי לא יצא מעפר און (רמב"ע תוכח', אם תסדיך).

—הפע', *הִטְבִּיעַ,—א) השקיע, ובהשאלה: הטבעת בתרמית רגלי בת ענמית ופעמי שולמית יפו בנעלים (שבת ב חנכה, יום ליבבה).—ב) שם בטבע הדבר: וכל אשר תוכל להטביע נפשך שלא להרגיש על ענין המאכל והמשתה (חו"ה, הפרישות ה). ולכל אדם שחפץ במלאכה או סחורה מבלתי זולתה כבר הטביע האל לה בטבעו אהבה וחבה וכן בשאר החיים כמו שהטביע בטבע החתול צידת העכברים (שם, הבטחון ג). — ואמר המשורר: וכאשר ציד רעבון הדבורים חבש,

כהטביעו אותם על בנין חדרי משכית ועשות דביש (עמנ׳, מחב׳ ז). כאשר חנן הטבע הבריות הנזכרות הסכלות, והטביעם על מלאכות מהוללות, כן חמל האל על הכסילים, ונחם אותם מהבל הבלים (שם).

— התפ׳, ״התטבע, — הונח בטבע: אך הם כשהגיעו בו והתטבעו החמרים בהם תבוסה זאת הצורה המחודשת בבסויים זרים (אגר׳ חי בן מקיץ). — ובמשמ׳ נחקק: כי הצורות המוחשות יתטבעו בכלים (מקור חיים לרשב״ג ב). — ובמשמ׳ הנהיג טבעו: שיש לגוף האנושי נפש על דרך ההנהגה כלומר שלא יתנהג ויתטבע הגוף מעצמו מבלתי דבר אחר חוץ ממנו (תגמולי הנפ׳ ג).

***טֶבַע**, ש״ז, מ״ר טְבָעִים, — א) מַטְבֵּעַ, חתיכת מתכת טבועה עליה צורה וכדומה, וקבוע בחקי המדינה לתשלומים במקח וממכר, Münze; monnaie; money: שכשעלו ישראל מן הגולה היו שוקלים דרכונות חזרו לשקול סלעים חזרו לשקול טבעים ובקשו לשקול דנרים (שקל׳ ב ד). לפי שמכרה בכורה של רחל בעשרים כסף ונפל לכל אחד ואחד מהן טבע לפיכך יהא כל אחד ואחד נותן שקלו טבע (ירוש׳ שם ב מו ד). אמר אביי בקשו לגנוז (דנרי אדריינוס וטרינוס) מפני טבעה של ירושלם (ע״ז נב:). — יצא טִבְעָהּ של ממלכה פלונית או טִבְעוֹ של מלך פלוני בעולם, מטבעות של ממלכה זו או של מלך זה מתקבלות בכל העולם, ובמליצה במשמ׳ נתקבל שלטון של הממלכה או המלך על העולם: זו פרם חייבת שטיבעה יצא בכל העולם כולו (שבוע׳ ו:). אמרה לו (אביגיל לדוד שדן את נבל כמורד במלכות) עדיין שאול קיים ולא יצא טבעך בעולם (מגי׳ יד:). — ב) יסוד, והוא העצם הראשון שנברא בעולם שממנו מתרכבים שאר העצמים, Urelement; substance; element: ארבעה טבעים שברא מהם הקב״ה העולם השלשה הם עליונים זה למעלה מזה והרביעי הוא התחתון הכבד שבכולן ואלו הן הארץ היא הכבדה שבכולן וכו׳ המים למעלה מן הארץ האויר שממנו נוצר הרוח למעלה מן המים והאש למעלה מן האויר (מד״ר במד׳ יד). שכל דברים שמתחייבים ונעשים בעולם בהשתנות עקרם מן הבריאה והיצירה הנבראת מששת ימי בראשית מארבע טבעים ומן איכיות ואותיות שמן האש והאויר והמים והארץ נצמדים (פי׳ י׳ הדבר׳ לנסי בן נח, לקו״ק 3) — ג) ״הכח המהוה את העצמים ועושה אותם כמו שהם [1], Natur; nature: ומצאנו בבריאתו של עולם ארבעה דברים צווי מלאכה מטביע וספור ויאמר אלהים יהי אור הוא צווי ואשר אמר ויהי אור הוא מלאכה ואשר אמר ויבדל אלהים בין האור ובין החושך הרי טבע (פי׳ י׳ הדבר׳ לנסי בן נח, לקו״ק 7). החכם היודע טבע העולם (יוסיפון ז). חרטומי מצרים וחכמיה המתעסקים בחכמות הרקיע ובטבעי היצורים והכוכבים (שם ו). אמר הכוזרי וזהו המיוחס אל הטבע אמר החבר ומה הוא הטבע אמר הכוזרי הוא כח מהכחות על מה ששמענו בחכמות ואין אנו יודעים מה הוא אבל החכמים יודעים אותו בלי ספק (כוזרי א עג). כי הצורה אשר בה יהיה עצם צמח מבלתי צמח וחי מבלתי חי איננה מן הטבעים אך מעשה אלהי מאת האלהים יתברך קוראים אותו החכמים טבע ואמת הוא כי הטבעים מזדמנים

---

[1]) בארמ׳ טבעא: אמר ר׳ זירא טבעא דבבל גרמא לי דלא חזאי דמא דאמינא בטבעא לא ידענא בדמא ידענא (נדה כ:). ואחד מגדולי התלמוד׳ האחרונים אמר וז״ל: אבל צריך לידע ששם טבע הוא מהמצאת האחרונים מזמן ארבע מאות או חמש מאות שנה סמוך לזמנינו מאחר שאינו מצוי בדברי חכמינו הקדמונים ז״ל (בהל׳ לח״ל בבו״ת חכם צבי יח), אבל אין ספק בדבר כי כבר בימיהם השתמשו במלה זו במשמ׳ כל כח המהוה. בערב׳ טביעה a), וגם במשמ׳ זו יש מקום לפקפק במקוריותו הערב׳. וכבר הביא פרנקל במקום הנזכר למעלה כי באתיאפ׳ בא השם טבע בתרגום התנ״ך במשמ׳ זו, ואולי היה שרש טבע במשמ׳ יצר בלשונ׳ השמיות הדרומיות. ואמר ר״ש א״ת בפרוש המלים הזרות שבמו״נ: טבע שם משותף לענינים רבים וכל שכן בלשוננו ששמתיו במקום שתי מלות ערביות שונות חלוקות בענין, האחד טביעת והאחר בפתח תחת הטית ושוא תחת הבית ולא ראי זה כראי זה וכל א׳ משניהם משותף לענינים רבים ראה מה יהיו בלשוננו שיתקבצו הענינים שבשתי המלות הערביות במלה אחת עברית היא מלת טבע וכבר בארו הפלוסופים שתי המלות ולאיזה ענינים כל אחת מהן משותפת ואולם הצריך לנו טוב מהם הם המינים האלו יאמר טבע להתחלה לכל שינוי וקיום ועמידה והרופאים יקראו טבע המזג והחום הטבעי ותכונת האברים ויקרא טבע כל תכונה שישלם בה מין המינים תהיה פועלת או מתפעלת וכל כח למצא בדבר תמיד לא ישנהו יקרא טבע. ע״כ. ור״י חריזי שם: טבע הוא כח הגוף הנברא ותולדתו ומנהגו.

---

a) طبع

לקבול המעשה ההוא כפי ערכם (שם ג כג). הטבע שם לדבר אשר אינו נמצא אך יודע מכחותיו ופעולותיו (רמב"ע, ערוג' הבשם, ליון ב). כי הכח הבשריי קצר מהשיג והטבע האנושיי חסר מהשלים (הקד' תו"ה). שהרי טבע הכבד לירד למטה במהרה (רמב"ם, רוצח ו יב). וזה הענין אשר ישבחהו אריסטו תמיד ויאמר הטבע חכם ולא יעשה דבר לבטלה (ר"ש א"ת, מו"נ ג יד). כשברא הבורא זה המציאות והגבילו על אלה הטבעים נתן בטבעים ההם יכלת לחדש כל אשר חדש מן הנפלאות (ר"י תריזי, שם ב ל). והטבע האלהי פעל בראשונה דבר בטל חלילה לנו להאמין (זכות אדם 14). והטבע החכם מסיר הדאגות (משל הקדמוני א). חכמים מחוכמים על דרך ההשאלה כי חכמתם אינה במחשבה ועצה אבל מטבע מוטבע בהם ועל כן אמרו הטבע חכם בלא שכל (פי' משלי גורת' הגוי ל כח). כי השם יתעלה משגיח רוצה ויכול לשנות הטבעים שהוא אדון הטבעים לקיימם או לשנותם (שו"ת רשב"א י). לא תמלא האוזן לשמוע מוחשיה לרוב החלופים אשר בהם אלא שעם כל זה ימצאו בהם טבעים קיימים (רלב"ג קהל' א). בשנת חמשת אלפים ואחת וארבעים, לצאת לפועל אדם וטבעים, ויעבר רוח עליו, והבין רוח פעליו (הקד' משל הקדמוני). כי הטבע הוא אחד מעבדי האל ומשרתיו יצונו וירוץ כעבד לפניו (מ' אגדני, ב"א א).— ואמר המשורר: היתכן בתנועת הגלגל מבלי הרכבת הטבעים, ובעלייתו וירידתו מבלתי ביאת הפגעים (עמנ', מחב' כד).— טֶבַע נעלם: וע"כ קראוהו בעלי הטבע (את כח הסגולות של הגופים) טבע נעלם לא ידע טבע הסגולה הזאת אלא אדון הטבע (רבנ"ל דורן, מג"א חלק בוסינו א). —לפי טֶבַע העולם, בדרך הטבע, הטבע הנהוג: וקחו לכם עדים ודמיון ומשל מבהמות והחיות המתגאים ומושלים זה ע"ז זה לפי טבע העולם וסדרו (יוסיפון פד). ועדיין לא השגתי לגבול בקשת המות בדרך הטבע לא בבחירה בלתי רצון ולא ברצון בלתי בחירה (שם פה). אם בשנת היובל אחרי חשבונך ודי בזה ארכא בחיים זמן ועדן כפי הטבע הנהוג (ר' קלוני', אבן בחן עג).— טֶבַע האדם וכדומה, התכונה הנטועה בו מבריתו: כמה טבענו עבה וערפנו קשה ואמונתנו מעוטה וכמה אנו קשים להמשך אחר האמת (חו"ה, חשב' הנפ' ג). שהנביאים כשתבואם הנבואה אעפ"י שיהיה במראה

עכ"ז יתקלקלו טבעיו ויזדעזעו בניני גופו (ר"י אברבנאל, ראש אמנה א). ואפי' אם יעשה כל העברות שיש בעולם מצד התאוה והיצר וגבורת טבעיו החסרים הנה הוא מפושעי ישראל (שם). אחר זמן כשיתעוררו ויתחזקו בו הטבעים ראוי מדרך הטבע שידבר או יגמגם גמגום שרובו יהיו מלות מדוברות (באל' ר' הלל לר"ז הלוי, או"נ ב). לכן צריך אדם לכוין שעת החבור בחצי הלילה שהוא שעה שנפשו מיושבת עליו ושקטו טבעי הגוף מרתיחת המזון שאכל (מנוה"מ ג כ ו).—יצא מטבעו, נשתנה ממה שהוא בטבעו: ואמר המנסה שאם תקח האלים הנזכר ויתלהו עליו למי שיצא מטבעו ר"ל שאין לו פנים יפות ויש לו ג"ב דאגה יסור למראהו ולטבעו הראשון (ראב"ע, ספ' הנסיונות ב). — ורפו טבעיו של אדם: והגיע לעת זקנותו בחולשת טבעיו ואפיסת כחותיו (המאירי, הקד' למשלי). כי גם אם ארכו הימים ונושנו העתים מן היום אשר נתחברנו בעיר רומי עד היום הזה ורפו טבעיי ונחלשו כחותיי מאז ועד עתה עם כל זה לבבי חדש וטבעי חזק וכוחי גדול להתחבב בהיכתך (מכת' ר' הלל ע"ד ספרי הרמב"ם). — ובמשמ' תכונה ומנהג קבוע: שטבע של אדם נוטה להרבות קניינו ולחוס על ממונו (רמב"ם תמור' ד יג). כי טבע האדם תלוי במנהג (הוא, אגר' לבנו, דרך טובים). לפי שטבעה של אשה להתביש יותר מן האיש (ספ' מוסר לר"י בן יהודה א).—טֶבַע שני, ר"ל תכונה קבועה שלא היה לו מקודם: יגביר שכלו על תאותו עד שתשוב יראתו לו טבע שני (המאירי משלי ט). — טֶבַע דבק: יהיה תמיד נכנע ושפל עד אשר תהיה לו הכניעה טבע דבק לא יפרד ממנו (חו"ה, הכניעה א). — ובמשמ' מדה ממדות הנפש: יש באדם ארבעה טבעים שכל וסבלות ויושר ותאוה (מוסרי הפלסופ' ב ב). — מה שאחר הַטֶּבַע, מה שלמעלה מהטֶבַע: ויקראו ג"כ את החכמה האלהית מה שאחר הטבע (מלות הגיון יד). זאת היא סברת בעלי העיון האמת במה שאחר הטבע (אמונ' רמה ב א). ויאמרו בעלי העיון במה שאחר הטבע כי אחדותו ית' הוא עצמותו (שם). שהתחלת הדברים הנפסדים תהיה בהכרח מתחלפת להתחלת הדברים הבלתי נפסדים והיא אחת מהשאלות אשר יחקור בהן הפלוסוף במה שאחר הטבע (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ג יג). — ד) בהשאלה, יציאת הצואה מהגוף: ואמנם ההוראה מדרך העכול הנה

העכול הטוב אמנם יהיה כשיהיה המאכל הנקל עליו וכו׳ וביאת הטבע לצאת נקלה (קאנון ג יג א יד). אמר אבוקרט מי שיהיה בבחרותו רך הטבע או קשה הנה יהיה בזקנתו בהפך (שם יו א ב). ואם יהיה הטבע נעצר ראוי שישתה בכל יום פעם מזה המשקה (שם י ה ד). וראוי שיתמעט מהם העוגות הקובצות ואעפ״י שיהיו חזקים כמו עוגות ברבריש וביחוד בעת העצר הטבע (שם ד יד יב).—ובהרחבה, עולם ומלואו: הבט ימין ושמאל קדמה וימה, פה תרדמת נצח נרדם הטבע (יל״ג, בית מועד לכל חי).

∗טִבְעָה, נ״נ, — כמו טֶבַע: וכל הדיעות יש מהן שהיו לאדם מתחילת בריתו לפי טבע טבעת גופו ויש מהן דעות שטבעו של אדם זה מכוון ועתיד לקבל אותם מהרה יותר משאר דעות (הקד׳ אורח׳ לדיקים).

∗טִבְעוֹן, ב״ז,—כמו ∗טִבּוּעַ: כהן הדיוט עם הארץ שנשא גרושה או חלוצה ולא ידע שדבר זה אסור לסוף נודע הדבר וכתב לה גט וגרשה הקידושין שקידשה בהן ניתנו לטיבעון או לא כך ראינו שאילו הקידושין לטיבעון ניתנו בין הכיר בה שהיא גרושה ובין לא הכיר בה (תבו׳ הגא׳, הרכבי יז).

∗טִבְעִי[1], ת״ז, נקב׳ טִבְעִית, מ״ר טִבְעִיִּים, טִבְעִיּוֹת, א) של הטבע, מסגולת הטבע, naturlich : physisch; naturel, physique; natural, physical טבע יסוד האש לעלות למעלה כאשר תראה העשן העולה מן העצים שהוא מגביה למעלה מן האויר עד היותו למקומו הטבעי (רות חן ז). ואחר שהגשם הוא טבעי יש בו גדר הטבע כי הוא נקרא טבעי מפני שהטבע דבוק בו (בעה״ש יג). לכל גשם טבעי יש לו תנועה טבעית (שם). כי נסמך על הקדמות טבעיות אשר נתבארו (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 26). — וטבעי בנגוד לנפשי, במשמ׳ גופני, חמרי: הפרק השלישי (מדבר) בתנועה ומיניה וזכרון הטבעית ממנה והנפשית (אמונה רמה א ג). הוצרכנו ג״כ לומר שמהן (מהתנועות) נפשיות ומהן טבעיות (שם א). — וטבעי בנגוד למלאכותי: כל מה שלא יבדיל בין מה שבכח ובין מה שבפעל ומה שבעצמות ומה שבמקרה ובין הענינים המלאכותיים ובין הענינים הטבעיים (מלות הגיון, פרק יא). ראו הפלוסופים שהפעולות הטבעיות הולכות על דרך הפעולות המלאכותיות (ספורנו, אור עמים, ידיעה).—ובנגוד לנפשי: כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח אשר הוא דבר טבעיי דומה לנפשיי (יוסף דון יחייא, מכות לפי׳ נה״ם). — ובנגוד למקרי: ולא יועיל הממון והשמירה אחר שהגופות נאבדים בדרך מקריי או טבעיי או עונשיי כמו שזכר שלשת אלו המתות (פי׳ מגלי לזרח׳ הלוי יא ד).—וחכמה הטבעית, החוקרת בכחות הטבע: והפלוסופיא העיונית נחלקת לשלשה חלקים החלק האחד הלמודית והטבעית והאלהית (מלות הגיון יד). והחכמה הטבעית תעיין בגשמים הנמצאים בטבע (שם). ויחקור האדם סביב הדברים הנמצאים אשר אין פעולתם אלינו והיא החקירה בשלשת מיני החכמות למודית טבעית אלהית (זכות אדם 10). כי מעשה בראשית יורה על עניני המציאות מצד הנודע בחכמות למודיות וטבעיות ומעשה מרכבה יהיה ענייני התנועות הגלגליות (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 102). — ומ״ר הַטִּבְעִיּוֹת, ר״ל החכמות הטבעיות: כי כבר התבאר בטבעיות שאין באש כח פועל זולת החום (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ה ג ב). ואמר (אבן רשד) וכשנחבר עם זה מה שנתבאר בטבעיות והוא שיש מניע ראשון קדמון נבדל בהחלט מכל חומר (ספורנו, אור עמים, בלתי גשם). — ב) חכם בקי בחכמת הטבע, Physiker; physicien; -cist: שזאת האמונה הנפסדת היתה מפורסמת בימי משה רבינו ע״ה והיא אמונת הטבעיים הקדמונים קודם סקראט וחבריו שהיו מאמינים כי אין האדם אלא מציאותו המורגש (המעל׳ לרכ״ט פלקיירא א). כי הלמודיי יחקור בגשם המוחלט והטבעי יחקור גם בגשם מוחלט אלא שהוא יחקור בו מצד שהוא מתנועע (הקד׳ מלחמ׳ ה׳ לרלב״ג). ועל ההתחלות ההן נבנו כל מופתי החכמה ההיא כמו שיקבל המהנדס מציאות הקו והנקודה מהטבעיי והמספרי מציאות האחדות והטבעי מציאות העצמים והמקרים מבעלי הפלוסופיא הראשונה ובעל הפלוסופיא הראשונה יקבל מן הטבעי מציאות מניע ראשון (העקרים א יז). ובעבור זה יבנה (התכוני) כל מופתיו עליהם ולא יחוש להנחות הטבעי ולהתחלותיו והטבעי יכחיש התחלות התכוני והנחותיו (שם ד ב). והדעות היו קרובות לאמת בזה דעות הטבעיים כפי התחלפותם (אמונה רמה א ו). שהשבו

---

[1] בערב׳ טביעי a).

a) طبيعي

אנשים מהטבעיים שגלגלי כוכבי לכת כולם בעל חיים אחד (שם ח). כי כבר בארו הטבעיים היות היסודות במורכב בפועל (דרך אמונה כז). ויקבל במסרת הרופא מן הטבעי שם (היסודות) ארבעה ואין עוד (קאנון א א ה ב). אמר אבן רשד בפירושיו כי מציאות העלה הראשונה יתבאר בחכמה הטבעית והאלהי יקחנו כמו דבר מקובל מהטבעי (מגח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 19). כי ידיעת הטרפיות לגדולי אומתנו היא יותר דקה מכל מה שזכר אותו הגדול שבטבעיים כי זכות נבואתן מסייעתן לעמוד על מה שלא יוכל עליו טבע שכלו של אדם (קול יהודה, כוזרי ב סד).—ואמר המשורר: ואין כמוך בכל הארץ טבעי, ובירדן התעודות רוחצת למשעי, ואני לא כטבעך טבעי (עמנ׳, מחב׳ ח).

°**טִבְעֲנִי**, ת״ז, לנק׳ טִבְעֲנִית, — כמו טִבְעִי: שיש ראיה טבענית והודאה פתוכית מבארים לנו איזהו המובחר מכל כלל היצורים (כרכ׳ הנקדן כא).

טַבַּעַת, ש״נ, כנ׳ טַבַּעְתּוֹ, מ״ר טַבָּעוֹת, טַבְּעוֹת, טַבְּעֹתָיו, טַבְּעֹתָם, טַבְּעֹתֵיהֶם,—עגול עשוי ממתכת וכדומה, Ring; anneau: ויחדו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת (שמות כו כד). ויצקת לו (להארון) ארבע טבעת זהב וכו׳ והבאת את הבדים בטבעת על צלעת הארן (שם כה יב-יד). לעמת המסגרת היו הטבעת בתים לבדים לשאת את השלחן (שם לז יד). ואת הקרשים צפה זהב ואת טבעתם עשה זהב בתים לבריחם (שם לו לד). ואת הקרשים תצפה זהב ואת טבעתיהם תעשה זהב (שם כו כט).—ובתו״מ: בילגה לעולם חולקת בדרום וטבעתה קבועה וחלונה סתומה (סוכה ה ח). תמיד של שחר היה נשחט על קרן צפונית מערבית על טבעת שניה (יומ׳ סב:). וטבעות היו לצפונו של מזבח וכו׳ שעליהן שוחטין את הקדשים (מדות ג ה).—ובפרט עגול קטן ילבישוהו על האצבע לקשוט, Fingerring; bague: כל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וכומז כל כלי זהב (שמות לה כב). איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וצמיד טבעת עגיל וכומז (במד׳ לא נ). — ועם חותם למעלה יחתמו בו: ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אתה על יד יוסף (בראש׳ מא מב). ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך וחתמו בטבעת המלך כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב (אסת׳ ח ח). ויכתב בשם המלך אחשורש ויחתם בטבעת המלך (שם י). — ובתו״מ:

ולא (תצא האשה בשבת) בנזמים ולא בטבעת שאין עליה חותם (שבת ו א). ואין עושין תכשיטים לעבודת אלילים קוטלאות ונזמים וטבעות (ע״ז א ח). טבעת אדם טמאה טבעת בהמה וכלים ושאר כל הטבעות טהורות (כלים יב א). טבעת של מתכת וחותם שלה של אלמוג טמאה טבעת של אלמוג וחותם שלה של מתכת טהורה (שם יג ו). טבעת שיש עליה עבודה זרה אסור לחתום בה (ירוש׳ ע״ז ג מב ג). השירין והנזמים והטבעות הרי הן ככל הכלים הניטלין בחצר (מו״ק יב:). למלך שעשו לו טבעת מה היתה חסירה חותם כך מה היה העולם חסר שבת (מד״ר בראש׳ י). פעם אחת הייתי משתעה בטבעתי ובא שיד שימדין וחטפה ממני והשליך אותה לים (שם שה״ש ג ח, הוצ׳ גרינהוט).—וטבעת שבראש הרצועה להכניס דרך בה הקצה השני של הרצועה ולהדקה: טבעת שהתקינה להגור בה מתניו ולקשר בה בין כתפיו (שבת נב:). שאין מחוברות יחד אלא ע״י טבעת מתכת שבראש הרצועה ובו מסמר קטן (רש״י שם קנד:).— וטבעת הקנה שבגרון: השוחט מתוך הטבעת ושייר בה מלא החוט על פני כולה (חול׳ א ג). לא אמר אלא בטבעת הגדולה הואיל ומקפת את כל הקנה אבל בשאר טבעות לא (גמ׳ שם יח.). השוחט בשאר טבעות אע״פ שאין מקיפות את כל הקנה הואיל ומקיפות את רוב הקנה שחיטתו כשרה (שם:). —ובהשאלה: כך עשה ר״ע ועשה כל התורה טבעות טבעות (אדר״נ יט). — *ונקב עגול, ובפרט פי הטבעת, הפתיחה בתחתית השת ליציאת הצואה, After; anus: יד לפי טבעת תיקצץ (שבת קח:). שלש (עצירות עצר הקב״ה כשלקח אבימלך את שרה) באיש שכבת זרע וקטנים ופי טבעת ד׳ באשה שכבת זרע ולידה וקטנים ופי טבעת (ב״ק צב.). בפיקעא פי׳ טבעת של בית רעי (רש״י ע״ז כח:).— ואמר המליץ: יגורשו צבי מן גו ונתן ויהיו על שני עצים צלובים, אשר תתמיד שטותם עם חזותם בטבעתם שפודי עץ תחובים (ר״ע פרנס, הקד׳ מתק שפת׳).—וטבעת של ברזל גדול לצחצח הבגדים: ופירוש הגיהוץ שמעבירין על הבגד אחר שמנקין אותו בכביסה טבעת לצחצחו (תבו׳ הגה׳, הלכ׳ רמט).

טבר[1], ממנו טַבּוּר, *טִבּוּר, °טִבֵּר °הִטְבִּיר.

---

[1]) רק בעבר׳, ולא נתברר מקורו ושרשו האמתי

***טָבַר,** — קל לא נהוג.

— הפע׳, *הִטְבִּיר, — עשה כמו טַבּוּר, הגביה: דגלים סכות סביבותיו הקיף והתקיע, דמיון קרת הנורא האיר והרקיע, הרי בשמים הטביר. וכביר הצביר, הצמיח משמח ומסעד ופנים מסביר (מהיר כר״י, את הבס).

טֵבֵת[1], ש״ז, — שֵׁם החדש העשירי מחדשי היהודים מאחרי חדש האביב שבו חג הפסח, והוא חדש הרביעי מראש השנה: בחדש העשירי הוא חדש טבת בשנת שבע למלכותו (אסת׳ ב יו). — ובתו״מ: באחד בטבת שבו בני פרעוש שנייה (תענ׳ ד ה). אותו היום ערב שבת היה ותקופת טבת היה וירד עליו השלג מן השמים (יומ׳ לה:). חצי תשרי ומרחשון וחצי כסלו זרע חצי כסלו וטבת וחצי שבט חורף (מד״ר ברא׳ לד). לא הוציאו (את ישראל ממצרים) אלא בחדש כשר לצאת לא בתמוז מפני השרב ולא בטבת מפני הצנה אלא בניסן (בס במד׳ ג). טבת הוא המועד לזמור את הכרמים ראוי לאכול בו כל אוכל מדושן ממשמני הבשר ולשתות הממתקים מכל יין מרוקח ולהרבות לרחוץ במרחץ ולעסוק בנשים לשכיבה (אסף הרופא 38). — ואמר המשורר: טבת הוא הרביעי למונים, הוא מועד הזמיר לגפנים, תאכל בו בשר ממשמנים, תשתה המרוקחים מיינים, גם תרחץ במרחץ רב מונים, תקץ משכב נשים מעדנים (ראב״ע, במעו נא). חדש טבת מרפא לנפש נדאבת ולרוח נעצבת השוכבת למעצבת (ר״י חריזי, תחכמ׳ ה). — ומשל: טוב לשנה שטבת מנוולת[2]. — ומלאך הממונה על זה החדש *עֲנָאֵל: ואם נולד בחדש טבת שישם מלאך ראש משמרתו, שמולו ענאל ארור הוא מפיו ומפי כל משמרתו (חרס גדול כספ׳ ברכ׳ אברהם).

***טגן**[3], ממנו *טִגּוּן, *טִגֵּן, *טִיגָן.

***טִגּוּן,** ש״ז, מ״ר טִגּוּנִים, — א) שה״פ מן טִגֵּן: ותקח את המשרת ותצוק לפניו א״ר יהודה אמר רב שעשתה לו מיני טיגון (סנה׳ כא.). אמר רבי יצחק מה נשתנית מנחה שנאמר בה חמשה מיני טיגון הללו משל למלך בשר ודם שעשה לו אוהבו סעודה ויודע בו שהוא עני אמר לו עשה לי מן חמשה מיני טיגון כדי שאהנה ממך (מנח׳ קד:). ומתקנין אותו (את האגוז) ע״י טיגון הדבש (הלכות או״ח רב יג). שאם היו אוכלין כל היום כולו ובסוף אכילתם היו מביאים להם מעשה טיגון היו לוחכין גם הקערה (הקנה, ברכ׳ הנהנין). — ב) *כמו טִיגָן: אבוב קלאים פי׳ כלי הרש כמין טיגון[1] שקולין בו (רה״ג כלים ב ג). וע״י שמן נעשה בטיגון ואין נאפה בתנור (האשכל, נט״י וסעודה).

***טִגֵּן,** פ״י, — טִגֵּן דבר בשמן, בשל אותו היטב בשמן, gar machen; frire; fry,roast: הצולה והמטגן השולק והמעשן (ירוש׳ שבת ו י:). אופה אותה ואחר כך מטגנה (בס בקל׳ ו ב ד). שלקו (את הקור) וטגנו (ערוב׳ כח:). מיד נטלוהו (את הבן הראשון של מרים) ונתנוהו בתוך הטיגן וטגנו אותו (פסיק׳ רבתי מג). בשעת אפייתה בתנור תהא נאה ואם מטגנה תחילה הרי היא שחורה מן השמן ומן המחבת (רב״י מנח׳ נ:). עיסה שבלילתה עבה בעיסת לחם גמור המתגלגלת בידים וטגנה במחבת בשמן (ברכ׳ הנהנ׳ ב יב). — ובהשאלה, צער את פלוני ועִנָּה אותו: אמר הקב״ה ליהודה אין לך בנים ואין את יודע צערן של בנים את טיגנת מעיו של אביך והטעית אותו ואמרת לו חיה רעה אכלתהו (אגד׳ ברא׳ נט).

— פע׳, *טֻגַּן, מְטֻגָּן, מטוגן, — שטגנו אותו: הנודר מן המבושל וכו׳ מהו שיהא מותר במטוגן (ירוש׳ נדר׳ ו לט ג). הסופגנין עשויין כספוג והדובשנין מטוגנין בדבש (רב״י פסח׳ לז.). שהמנחות מטוגנות בשמן (תוספ׳ ברכ׳ לז:). אגוז המטוגן בדבש (הלכות או״ח רב יג). שאינה ממולאת בפירות וכיוצא בהם אלא בגבינה ומטוגנת בחמאה או בבשר ומטוגנת בשומן (ברכ׳ הנהנ׳ ב יב). — ואמר המליץ: ושירותי כאור שמש והם כעב תעופינה וברננה ובנגינה, מליצתי מהוגנה מתוקה היא כצפיחית אשר בדבש מטוגנה (רמב״ת, הקד׳ דרכי נעם).

— נפע׳, *נִטְגַּן, — כמו טֻגַּן: מעשה היה בהר בדגים שניטגנו במחבת בשמן ונמצא בין קרבי הדגים שרץ קטן (רבימ׳ כ״י קמברדג 87). כיון שנטגנין בשמן

---

[1]) באשור׳ טֵבֵת, וכן בארמית.

[2]) גוף המשל בארמ׳: טבא לשתא דטבת מנוולתא (תענ׳ ו:).

[3]) גם בסור׳ וערב׳ נמצא שרש זה במשמ׳ שיש לו בעברית. אבל, כבר חשבוהו הערבים בעצם בין המ׳ע׳רב, ר״ל מלות הזרות שנהיו לערביות, והביא אבו מנצור אלג׳ואליקי בהמ׳ערב בשם אבן דריד כי המלה טיגן לקוחה מפרסית. אך הערבים מדברים בה (מערב דף 100). והעקר שמקורה ביונית.

[1]) כך בפרוש רה״ג שבש״ס וילנה, אבל בערוך טיגן.

בנתבשלו דמי (תוספ׳ ברכ׳ לז:). אבל אם משימים לתוך הקדירה שנטגנים בתוכה הרבה שומן הצף ע״פ החלב ה״ז כמין בישול גמור (ברכ׳ הנהג׳ ב יב).

***טַדִי**[1], ש״ז, — קשת מהדדה: ה׳ שערים היו להר הבית וכו׳ טדי[2]) מן הצפון לא היה משמש כלום (מדות א ג). יוצא והולך לו בטדי (שם ט). כל השערים שהיו שם היו להם שקופות חוץ משער טדי שהיו שם שתי אבנים מוטות זו על גבי זו (שם ב ג).

°טהב[3], ממנו °טָהָב.

°טָהָב[4], ש״ז, — כנוי לקרקע הים: ותר די זהב, אויבי זקר טהב[5]), והעניק לזרע אהב, תורי זהב (מחזו׳ כר׳ קלוני׳, יוצ׳ ב׳ פסח, אפיק רנן).

טָהוֹר[1], טָהֹר, סמי׳ טְהֹר, טְהָר-, לנק׳ טְהוֹרָה, מ״ר טְהוֹרִים טְהוֹרוֹת, — נקי, שאין בו שום תערובת, rein ; pure : וצפית אתו (את הארון) זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו (שמות כה יא), שאין בו תערובת מתכת אחרת. לא יערכנה (את החכמה) פטדת כוש בכתם טהור לא תסלה (איוב כח יט). — ומה שאינו מלכלך: ישימו צניף טהור על ראשו (זכר׳ ג ה). — ובהשאלה, שאינו טמא, לפי המקבל או המדמה: ויקח (נח) מכל הבהמה הטהרה ומכל העוף הטהור ויעל עלת במזבח (בראש׳ ח כ). כל עוף טהור תאכלו (דבר׳ יד כ). כל צפור טהרה תאכלו וזה אשר לא תאכלו מהם הנשר והפרס והעזניה (שם יא-יב). ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהרות ועץ ארז (ויקר׳ יד ד). — ומי שלא נגע בדבר טמא, או שלא קרהו דבר שמטמא אותו: נרפא הנתק טהור הוא (ויקר׳ יג לז). כל טהור בביתך יאכל אתו (במד׳ יח יא). כי אמר (שאול אולי מה שלא בא דוד אל השלחן) מקרה הוא בלתי טהור הוא (ש״א כ כו). הכהנים והלוים כאחד כלם טהורים (עזר׳ ו כ). — ודבר טהור, מקום טהור וכדומה: ואת המנרה הטהרה ואת כל כליה (שמות לא ח). והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה אל מקום טהור אל שפך הדשן (ויקר׳ ד יב). אך מעין ובור מקוה מים יהיה טהור (שם יא לו). על השלחן הטהור לפני יי׳ (שם כד ו). וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם (יחזק׳ לו כה). — ובמשמ׳ מוסרית, לב טהור וכדומה, שאינו מלכלך בחטאים, בעול וחמס וכדומה: טהור עינים מראות רע והביט אל עמל לא תוכל (חבק׳ א יג). לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי (תהל׳ נא יב). אהב טהור[2]) לב (משלי כב יא). ויאחז צדיק דרכו וטהר-ידים יסיף אמץ (איוב יז ט). יראת יי׳ טְהוֹרָה

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך ד אחרי ט ברוב נוסח׳ הדפוס, וכך ר״ש בפרוש: טדי בדלת. ובקצת נוסח׳ טרי בריש. ולא בא לנו בקבלה שום פרוש קדמון למלה זו. הערוך הביא השם הזה ולא פרשו, וכן הרמב״ם והר״ש ושאר המפרשים. רק הרא״ש כתב: טדי לשון גובה כדתנן לקמן כל השערים שהיו שם היו להן שקופות חוץ משער טדי שהיו שם ב׳ אבנים מוטות זו על זו כזה Λ והיה הגובה באמצע. ע״כ. והנה אין זו אמנם אלא השערה, ויש לפקפק ולשער כי טדי הוא אולי שע״פ כמו הולדה וקיפונוס הנזכרים שם. אבל, שום מסורה ע״ד איש ששמו טדי ג״כ לא נמסרה לנו, ומבחינה הלשונית אין מניעה להניח מציאות שרש טדי בעברית, הואיל ושרש זה בעצמו ישנו גם בערב׳ טדו a), ופרשוהו המלונים הערבים במשמ׳ חזק וקבוע, ואמרו שהוא מסורס מן וטד b) בערב׳, ושרש זה משמש בערב׳ במשמ׳ חזק וקבוע, וגם משמש במשמ׳ הנחת אבן בפי מערה, וגם במשמ׳ הר גבוה, וכן משמש בערב׳ השרש טוד c) במשמ׳ של הר גבוה, עי׳ הערה לערך טיד. מכל זה נראה כי אין עצם הצרוף הזה זר לרוח הלשון המזרחי, ובאין פרוש מסור להמלה טדי, כדי הוא הרא״ש לסמוך עליו ולקבל פרושו שיש לו עכ״פ סמך מצורת השער ההוא שמבואר בפרוש במשנה בעצמה. — ועי׳ עוד ערך טיד.

[3]) עי׳ הערה להערך.

[4]) עי׳ הערה לקמן. — [5]) כך הגרסה ברוב הספרים, ויש מי שהגיהו תאב ותחב. והנה גם הנוסחה עפ״י הגהות אלו אינה יותר טבעית, ואין הכונה מתישבת יפה, ולכן יותר יש לקבל הנוסחה כמו שהיא לפנינו ברוב הספרים, ובפרט שיותר יש להניח השתבשות מן טהב, שאין כמותה לא במקרא ולא בתלמוד, לתחב או תאב, שהן מלות ידועות, מלהניח השתבשות להפך, מן תחב או תאב לטהב. ולהצרוף הזה של טהב אין מניעה מבחינ׳ טבע הלשונ׳ השמיות, כי עצם צרוף זה ישנו גם בערב׳ בהשם טהב a) שהוא שם לאילן קטן, ולכן רשאים אנו לקבל צרוף זה גם בלשוננו למושג מן המושגים אחרי שהשתמש בו הפיטן. ובמשמ׳ המלה פרשו המפרשים שהכונה בטהב לקרקע הים, והוא כמו טחב. ואעפ״י שאין גזרה זו טבעית ביותר מ״מ בעצם פרוש המלה אפשר להסכים, כי משמעה זו מתישבת יפה לפי הענין.

[1]) בערב׳ טָאהִר b). — [2]) כך הכתיב, והקרי טְהָר.

a) طدو b) وطد c) طود

a طهب b طاهر

עמדת לעד (תהל׳ יט י). תועבת יי׳ מחשבות רע וטהרים אמרי נעם (משלי טו כו). אמרות יי׳ אמרות טהרות כסף צרוף בעליל לארץ (תהל׳ יב ז).—ובתו״מ: אין תורמין מטהור על הטמא (תרומ׳ ב א). אונקלין של כתפין טהורה ושל רוכלין טמאה (כלים יב ב). וכל הכסויין טהורים חוץ משל מיחם (שם יד ג). ארובות של נחתומין טמאות ושל בעלי בתים טהורות (שם יט ב). מדרס כלי חרס טהור ומגעו טמא (שבת פד.). זו שכבת זרע שהוא טמא ואדם הנוצר ממנו טהור (נדה ט.). אמר הקב״ה לאדם זה ראה שאני טהור ומעוני טהור ומשרתי טהורים ונשמה שנתתי לך טהורה (מד״ר ויקר׳ יח).

טהר[1]), ממנו טָהוֹר, טֹהַר, טָהֵר, טָהֳרָה, *טַהֲרוֹן, *מְטַהֶרֶת.

א. טֹהַר, ש״ז, בכנ׳ טָהֳרוֹ, — סגולת מה שהוא טָהוֹר, Klarheit, Reinheit; pureté; -ty, במשמ׳ טבעית, טהר השמים וכדומה, בענין הגון הטהור שאין בו כתם: ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר (שמות כד י).—וטֹהַר חקי ודתי: ושלשים יום ושלשת ימים תשב בדמי טָהֳרָה (ויקר׳ יב ד).

ב. *טֹהַר[1]), ש״ז,— כמו צֹהַר, גב העליון של כלי: הזה על טהרו[2]) של מזבח ז׳ פעמים ושירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון (יומ׳ ס ו). ארבעה חלות צריכות ג׳ ג׳ קנים וכו׳ התחתונה אינה צריכה כל עיקר לפי שמנחת על טהרו של שולחן (מנח׳ צז.).

טָהֵר, פ״ע, טָהֳרָה, טְהָרָה, אֶטְהַר, תִּטְהֲרִי, טְהָר, — טָהֵר פלוני, היה טָהוֹר, בכל המשמעות של התאר, rein s.; être pure; be- במים יובא וטמא עד הערב וטהר (ויקר׳ יא לב). וכפר עליו הכהן (על המצורע שנרפא מצרעתו) וטהר (שם יד כ). ואם טהרה (האשה הזבה) מזובה וספרה לה שבעת ימים ואחר תטהר (שם טו כח). לפני יי׳ תטהרו (שם טז ל). וכפר (הכהן) עליה וטהרה ממקר דמיה (שם יב ז). הוא יתחטא בו ביום השלישי וביום השביעי יטהר (במד׳ יט יב). הלא ארחץ בהם (בנהרות דמשק) וטהרתי וכו׳ כי אמר אליך רחץ וטהר וכו׳ וישב בשרו כבשר נער קטן ויטהר (מ״ב ה יב-יד). וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם ואחר תבאו אל המחנה (במד׳ לא כד). אוי לך ירושלם לא תטהרי אחרי מתי עוד (ירמ׳ יג כז). תחטאני באזוב ואטהר תכבסני ומשלג אלבין (תהל׳ נא ט). האנוש מאלוה יצדק אם מעשהו יטהר גבר (איוב ד יז).

—פע׳, טִהַר, טַהֲרָה, טִהֲרָה, טַהֵר, טַהֲרִי, טִהֲרֵנִי, יְטַהֲרֵם, —עשה שפלוני יִטְהַר, החליט שפלוני טָהוֹר, reinigen; purifier; purify: וראה הכהן והנה כסתה הצרעת את כל בשרו וטהר את הנגע (ויקר׳ יג יג), ר״ל יחליט כי הנגע טהור. והנה לא פשה הנתק בעור ומראהו איננו עמק מן העור וטהר אתו הכהן (שם לד). שאת המכוה הוא וטהרו הכהן (שם כח). קח את הלוים מתוך בני ישראל וטהרת אתם וכה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת (במד׳ ח ו-ז). וטהרתי אותם והיו לי לעם (יחזק׳ לז כג). וטהרתים מכל עונם אשר חטאו לי (ירמ׳ לג ח). טהרנו את כל בית יי׳ (דהי״ב כט יח). כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם (ויקר׳ טז ל). ביום טהרי אתכם מכל עונותיכם (יחזק׳ לו לג). זאת תורת נגע צרעת וכו׳ כל כלי עור לטהרו או לטמאו (ויקר׳ יג נט). מקברים את העברים את הנותרים על פני הארץ לטהרה (יחזק׳ לט יד). מכל טמאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם (שם לו כה). ועצמות כהנים שרף (יאשיהו) על מזבחותם ויטהר את יהודה ואת ירושלם (דהי״ב לד ה). ויטהרו (הכהנים) את העם ואת השערים ואת החומה (נחמ׳ יב ל). כבסני מעוני ומחטאתי טהרני (תהל׳ נא ד). והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר ואתם לפני יי׳ (ויקר׳ יד יא).— וטהר את השמים מעננים וכדומה: ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם (איוב לז כא).— וטהר כסף וכדומה מסיגין: וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אתם כזהב וככסף (מלא׳ ג ג).—ובתו״מ: מה מקוה מטהר

---

[1]) בערב׳ טהר a).

[2]) בערב׳ ט׳הר b). — [3]) ושאלו בגמ׳ שם (נט.): מאי טהרו אמר רבה בר רב שילא פלגיה דמזבח כדאמרי אינשי טהר טיהרא והוי פלגיה דיומא וכו׳ אלא אמר רבה בר רב שילא על גלויי דמזבח כדכתיב ועצם השמים לטוהר. ע״כ. והנה שני הפרושים האלה אינם אלא דרשה, כי לא במשמ׳ חצי ולא במשמ׳ גלוי תגזר לשון טבעית מלה על סמך מליצה כזאת, וברור הוא כי בימיהם אעפ״י שהיתה ידועה כונת המלה כבר נשכח עקר משמעתה, כי מלה זו יצאה כבר מהשמוש הרגיל במשמ׳ העקרית שנשארה עוד בלשון ערבית בתקף השמוש המצוי. כמו שרשום בהערה למעלה, וכמו שאמרו שם עוד: יהיב על גגו.

a) طهر b) طَهَر

את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל (יומ' ח ט). הוא (עקביא) היה מטמא שער הפקודה ודם הירוק וחכמים מטהרין (עדי' ה ו). אותו היום הביאו כל טהרות שטיהר ר"א ושרפום לפניו (ברכ' יט.). תלמיד ותיק היה ביבנה שהיה מטהר את השרץ במאה וחמשים טעמים (ערוב' יג:). אין מושיבין בסנהדרין אלא מי שיודע לטהר את השרץ מן התורה אמר רב אני אדון ואטהרנו (סנה' יז.). ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כדי לטהר אשה לבעלה (ברכ' ד.). חייב אדם לטהר את עצמו ברגל (ר"ה טז:). אם שאלה לך אשה על נידותה אתה אומר לה טבלי בבור הזה שמימיו מטהרין (מד"ר קהל', ממור רגליך).— ומשל: אמר רבי יהושע בן לוי כסף מטהר ממזרים (קדוש' עא.).—"וטהר את הגוף מהמותרות שבפנים: שומרי הבית וכו' שהם הארבעה הממונים בכל אבר ואבר לשמרו והם המושך והמעכל והמעכב והמטהר (רלב"ג קהל' יב ג).— ובהשאלה, "טהר החשבונות, פרע מה שהיה חייב ונגמרו החשבונות: כי מהשותפות אשר היה ביניהם זמן רב כמו חמש עשרה שנים ועסקים רבים לא יכלו לטהר כל החשבונות עד עתה (בו"ת תורת אמת ע). שיום ע"ש אחר שלבש בגדי שבת בהליכתו לבהכ"נ מצאו הגוי והפציר בו לטהר החשבון ולא היה לו נייר וכתב החשבון על כף ידו וטיהר חשבונו עמו (בו"ת פרי הארץ, או"ח ד).

— פע', טֹהַר, מטֹהַר, מטֹהָרָה,— שטהרו אותו: ארץ לא מטֹהָרָה היא (יחזק' כב כד).

—התפ', הִטַּהֵר,— טהר את עצמו: הסרו את אלהי הנכר אשר בתככם והטהרו והחליפו שמלתיכם (בראש' לה ב). וכבסו בגדיהם והטהרו[1] (במד' ח ז). כי מרבית העם רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבלון לא הטהרו כי אכלו את הפסח בלא ככתוב (דהי"ב ל יח). כי הטהרו הכהנים והלוים כאחד (עזר' ו כ). ויטהרו הכהנים והלוים (נחמ' יב ל). המעט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היום הזה (יהוש' כב יז). והזה על המטהר מן הצרעת שבע פעמים וכו' וכבס המטהר את בגדיו (ויקר' יד ז-ח). ועשה הכהן את החטאת וכפר על המטהר מטמאתו (שם יט). המתקדשים והמטהרים אל הגנות (ישע' סו יז).—ובתו"מ: אמר ר' עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין ומי

[1]) אמר ריב"ג: וישמוהו (הסגול) במקום הקמץ וכו' ומקום הפתח וכו' במלת והטהרו (הרקמה ח).

מטהר אתכם אביכם שבשמים (יומ' ח ט). כלי מתכת מיטמאין ומיטהרין שבורין דברי ר"א ר"י אומר אינן מיטהרין אלא שלמין (כלים יד ז). כשהקב"ה מטהר שבטים שבטו של לוי מטהר תחילה (קדוש' עא.).

—נפע', *נִטְהַר, לְהִטָּהֵר, לִיטָּהֵר, — כמו התפ': יכולין ממזרים ליטהר כיצד ממזר שנשא שפחה הולד עבד שהררו נמצא הבן בן חורין (קדוש' ג יג). בא ליטמא פותחין לו בא ליטהר מסייעים אותו (שבת קד.).

טָהֳרָה, ש"נ, כנ' טהרתו, — כמו טֹהַר: ואם פשה יפשה הנתק בעור אחרי טהרתו וראהו הכהן וכו' (ויקר' יג לה-לו). זאת תורת אשר בו נגע צרעת אשר לא תשיג ידו בטהרתו (שם יד לב). וישמרו משמרת אלהיהם ומשמרת הטהרה (נחמ' יב מה). כל לבבו הכין לדרש האלהים יי' אלהי אבותיו ולא כטהרת הקדש (דהי"ב ל יט). — ובתו"מ: משעבר הרגל היו מעבירין על טהרת העזרה וכו' כיצד מעבירין על טהרת העזרה מטבילין את הכלים שהיו במקדש ואומרין להן הזהרו שלא תגעו בשלחן ובמנורה ותטמאוהו (חגי' ג ז-ח). משמת ר"ג הזקן בטל כבוד התורה ומתה טהרה ופרישות (סוט' ט טו). זריזות מביאה לידי נקיות נקיות מביאה לידי טהרה וטהרה מביאה לידי פרישות (שם). ומביאין קרבן טהרה ואומרים אם אני הוא הטמא קרבן טומאה שלי וקרבן טהרה שלך וזה קרבן טהרתי ואם אני הוא הטהור קרבן טהרה שלי וקרבן טומאה שלך וזה קרבן טהרתך (נזיר ח א). דם עכו"ם ודם טהרה של מצורעת (נדה ד ג). ועל כל דבר ודבר של טהרה (היה סומכוס אומר) ארבעים ושמונה טעמי טהרה (ערוב' יג:). שמא יהא רגיל אצלו ויאכילנו דברים טמאין בימי טהרתו (שבת יג.). ללמדך שקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים (יומ' כג.). לאהליהם שהלכו ומצאו נשיהם בטהרה (מו"ק ט.). הכדור והאמום והקמיע וכו' טמאין וטהרתן במה שהן (סנה' סח.). לאילן שכולו עומד במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה (קדוש' מ:). אברהם אבינו אוכל חולין בטהרה היה (ב"מ פז.). וכלם פותחים את פיהם בקדושה ובטהרה בשירה ובזמרה (תפי' שבת, יתברך).—ומ"ר טהרות[1]), טָהֳרוֹת[2]), ההלכות בעניני

[1]) כך הנקוד במשנ' מנוק' כ"י פרמה, וכן בקטע' הנדפסים REJ 1887, Janv. 273, וכן מנוקד בספ' הפומ' של התימנ'. וכן גם בבר ZDMG 63, 207. — [2]) קריאת

טהרה: דיני ממונות הטומאות והטהרות מתחילין מן הגדול דיני נפשות מתחילין מן הצד (סנה' ד ב). כלל אמרו בטהרות כל המיוחד לאוכל אדם טמא עד שיפסל מאוכל הכלב (טהר' ח ו). מעשה בשוקת יהוא שהיתה בירושלם והיתה נקובה כשפופרת הנוד והיו כל הטהרות שבירושלם נעשות על גבה (מקוא' ד ה). ואין נשאלין לעם הארץ על טהרותיו (תוספתא דמאי ב כד). — ובהשאלה, °טהרת החשבון, גמירת החשבון: ואחר טהרת כל חשבונותם נמצא ביניהם שנתפרע ממנה מכל מזונותיה עד היום ההוא עד פרוטה אחרונה (בו"ת תורת אמת כג). ואחר טהרת כל חשבונותם נמצא שנתפרע ראובן מאחותו ממזונותיה (שם). — °טהרת הלשון, בלי תערובת מלים שאינן ממקור הלשון, שאינן לפי חקי הלשון: כי נמעטו ונצערו אוהבי לשון הקדש בדור יתום הזה ואין מחזק את ידי המחבר ספר על טהרת הלשון ההוא (הקדמ' מח"ג, הלרפת' כרוסיה).

°**טַהֲרוֹן**, ש"ז, — כמו ב.*טֹהַר: צחצת שבע על טהרון ושפך השריון עד צאתו (רסע"ג, עבודה).

°**טַהֲרִיאֵל**, ש"ז, — שֵׁם מלאך הממונה על שערי דמעה: הוא נקרא שערי דמעה ובפתח הזה מבפנים יש שני מלאכים האחד שמו פתחון והשני שמו סגרון והממונה עליהם הוא טהריאל [1]) המלאך (עמה"מ, עולם הבריאה' י). ועל המדור הזה (הראשון; שבשבעה מדורי עולם העשייה) ממונה עליו מלאך אחד שמו טהריאל ועמו שבעים ממונים (שם, עולם העשייה). בפתח היכל אחד לבנת הספיר שם מלאך טהריאל העומד לקבל תפילת היחיד אם היא הגונה מכניסה לפני המלך לדורון (בכט מוסר לג).

טוב [2]), ממנו א.טוב, ב.טוב, טוב, טוּבָה, °טובות, °טובי, °טוביות.

א.טוֹב, ת"ז, נקב' טוֹבָה, טֹבָה, טֹבַה, טֹבַת, מ"ר טובים, טובות, — א) שאינו רע, שהוא נעים, יפה, מועיל, שהוא כמו שצריך וראוי להיות, שהוא לפי החק, הצדק והדעת, gut ; bon ; good: וירא אלהים את האור כי טוב (בראש' א ד). וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (שם לא). וזהב הארץ ההוא טוב (שם ב יב). ויקח בן בקר רך וָטוב (שם יח ז). זבדני אלהים אתי זבד טוב (שם ל כ). ותרא אתו (את הילד) כי טוב הוא (שמות ב ב). ויאמר חתן משה אליו לא טוב הדבר אשר אתה עשה נבל תבל גם אתה גם העם הזה אשר עמך כי כבד ממך הדבר (שם יח יז-יח). לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בטוב (ויקר' כז י). הֲטוב טוב אתה מבלק בן צפור (שופט' יא כה). תנה לי את כרמך ויהי לי לגן ירק כי הוא קרוב אצל ביתי ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו (מ"א כא ב). ואת הבשמים ואת השמן הַטוב (ישע' לט ב). וחכך כיין הַטוב (שה"ש ז י). לבונה משבא תבוא וקנה הַטוב מארץ מרחק (ירמ' ו כ). לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טֹבים (בראש' כז ט). ובתים טֹבים תבנה וישבת (דבר' ח יב). ואת כרמיכם וזיתיכם הַטובים יקח (ש"א ח יד). ואת בחוריכם הַטובים ואת חמוריכם יקח (שם טז). כספי וזהבי לקחתם ומחמדי הַטֹבים הבאתם להיכליכם (יואל ד ה). ראה דבריך טובים ונכחים (ש"ב טו ג), ר"ל נאמרו בצדק. אם היום תהיה עבד לעם הזה ועבדתם ועניתם ודברת אליהם דברים טובים והיו לך עבדים כל הימים (מ"א יב ז), ר"ל דברים של רצון, בנחת, לפי בקשתם. ילדים אשר אין בהם כל מאום וטובי מראה (דני' א ד). ולהעלתו מן הארץ ההוא אל ארץ טובָה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש (שמות ג ח). ומה הארץ אשר הוא ישב בה הַטובָה הוא אם רעה (במד' יג יט). ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובָה ומאתים שקלים כסף (יהוש' ז כא). הלא אחותה הקטנה טובָה ממנה (שופט' טו ב). אל בני כי לוא טובָה השמעה אשר אנכי שמע (ש"א ב כד). טובָה עצת חושי הארכי מעצת אחיתפל (ש"ב יז יד). והנער טֹבַת מראה מאד (בראש' כד טז). והאשה טובַת שכל ויפת תאר (ש"א כה ג). ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טֹבֹת הנה ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו (בראש' ו ב), יפות ונחמדות. שבע שבלים עלות בקנה אחד בריאות וְטֹבֹת (שם מא ה), מלאות, לא

מפרדים ואשכנזים.

[1]) בארמ' בזהר: בהאי היכלא חד ממנא שמשא טהריאל שמיה ואיהו קיימא על פתחא דההוא היכלא וכל נשמתין דסלקין קיימא האי ממנא בהאי פתחא (זוהר, פקודי). מדורא קדמאה לתתא הוא אתר בי חשוך דלא נהיר וכו' ועל ההוא אתר ממנא חד מלאכא טהריאל שמיה ועמיה שבעין ממנן מעופפין (שם, בראש').

[2]) שרש משתף לכל הלשונות השמיות, בערב' טיב [a]).

[a]) طيب

שדופות. הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הבכרות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע (ירמ׳ כד ב).— הדבר טוב לדבר: עץ נחמד למראה וטוב למאכל (בראש׳ ב ט).—ובגמ׳: תבשיל של תרדין יפה ללב וטוב לעינים וכ״ש לבני מעים (ברכ׳ לט.). —לבו טוב עליו, עי׳ לב.—*טוב שברופאים, עי׳ רופא. —ודבור ״בטוב שבענינים, באופן היותר טוב שאפשר: לכן הם (השכלים) מניעים על צד הדמותם לאל ית׳ שהוא המניע הראשון אשר בזה ההדמות יקויימו נצחיים במציאות ובטוב שבענינים וכו׳ ואמנם ז׳ רשד יראה שהשכלים הם על הטוב שבענינים למה שהם מניעים וזה הטוב לא שיגיע בהם ויקבלו אותו מחדש אבל בשביל התנועה יקוימו בטוב שבענינים (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 32).—״לא-טוב, הלא-טוב, כנוי להשד: ונעשה ברוגז עליה ונזרקה מפיו דיבור שהלא טוב יקח אותך (מוהר״ן, ספורי מעש׳ ג).--ובמשמ׳ תה״פ, טוב, טוב לפלוני, טוב לעשות כך וכך: ויאמר יי׳ אלהים לא טוב היות האדם לבדו (בראש׳ ב יח). ויאמר לבן טוב תתי אתה לך מתתי אתה לאיש אחר (שם כט יט). וירא שר האפים כי טוב פתר (שם מ טז). כי טוב לנו עבד את מצרים (שמות יד יב). כי טוב לנו במצרים (במד׳ יא יח). הלוא טוב לנו שוב מצרימה (שם יד ג). כי טוב לו עמך (דבר׳ טו טז). דברו נא באזני כל בעלי שכם מה-טוב לכם (שופט׳ ט ב). הנה שמע מזבח טוב (ש״א טו כב). ויאמר דוד אל לבו עתה אספה יום אחד ביד שאול אין לי טוב כי המלט אמלט אל ארץ פלשתים (שם כז א). למה באתי מגשור טוב לי עד אני שם (ש״ב יד לב). ועתה טוב כי תהיה לנו מעיר לעזיר (שם יח ג). כי טוב יום בחצריך מאלף (תהל׳ פד יא). טוב להודות ליי׳ (שם צב ב). טוב לחסות ביי׳ (שם קיח ח). טוב לי כי עניתי (שם קיט עא). הנה מה-טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד (שם קלג א). גם ענוש לצדיק לא טוב (משלי יז כו). שאת פני רשע לא טוב (שם יח ה). טוב שבת בארץ מדבר מאשת מדונים וכעס (שם כא יט). כי טוב אמר לך עלה הנה (שם כה ז). אכל דבש הרבות לא טוב (שם כז). טוב אשר לא תדר משתדור ולא תשלם (קהל׳ ה 7). — ובמשמ׳ זו ישמש טוב בל״י גם לרבים ורבות: וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה (בראש׳ מט טו). הלא טוב עללות אפרים מבציר אביעזר (שופט׳ ח ב). הלא טוב אבנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל (מ״ב ה יב). ואני קרבת אלהים לי טוב (תהל׳ עג כח). טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף (שם קיט עב). טוב ארחת ירק ואהבה שם (משלי טו יז). טוב בתי כי תצאי עם נערותיו (רות ב כב). — והמלה טוב בלבדה, במשמ׳ אני מסכים לדבריך, אעשה כרצונך: אם כה יאמר טוב שלום לעבדך ואם חרה יחרה לו דע כי כלתה הרעה מעמו (ש״א כ ז). וישלח אבנר מלאכים אל דוד וכו׳ לאמר כרתה בריתך אתי וכו׳ ויאמר (דוד) טוב אני אכרת אתך ברית (ש״ב ג יב-יג). שאלה אחת אנכי שאל מאתך וכו׳ אמרי נא לשלמה המלך וכו׳ ותאמר בת שבע טוב אנכי אדבר (מ״א ב יו-יח). —טוב בעיני פלוני לעשות דבר פלוני, שדבר פלוני רצוי לו: וירא בלעם כי טוב בעיני יי׳ לברך את ישראל (במד׳ כד א). ככל אשר עשה המלך בעיני כל העם טוב (ש״ב ג לו). יעשה לי כאשר טוב בעיניו (שם טו כו). ועשה לו את אשר טוב בעיניך (שם יט לח). אם טוב בעיניך לבוא אתי בבל בא (ירמ׳ מ ד). — טוב על פלוני, זה רצוי לו: ואומר למלך אם על המלך טוב אגרות יתנו לי על פחות עבר הנהר (נחמ׳ ב ז). אם על המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו (אסתר א יט). אם על המלך טוב יכתב לאבדם (שם ג ט). ותאמר אסתר אם על המלך טוב יבוא המלך והמן היום אל המשתה (שם ה ד). ויאמר דויד לכל קהל ישראל אם עליכם טוב ומן יי׳ אלהינו נפרצה נשלחה על אחינו וכו׳ ויקבצו אלינו (דהי״א יג ב). —*בטוב, בחסד: הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נידון (אבות ג טו). — ובמשמ׳ בדרך טוב, בדרך רצוי: אם יודע הוא לתרגמו מוטב ואם לאו נותנו למי שידע לתרגם בטוב ומתרגם (סופרים יח ד). שאלך עמך ותראני גן עדן בטוב עד שאסתכל בחדריו מן השער (א״ב בל ב״ס כט.). והרב רואה ובודקם ובטוב הם לומדים שאינם טועים (ספ׳ חסיד׳, תתרפד). מה שאני נותן לך המעות בידיך בשביל שאני מכירך שאתה נאמן ואע״פ שאם לא תרויח כאחר אינני מקפיד רק תשמרם בטוב (שם תתיב). — ובמשמ׳ ״במעמד טוב: ואמר אחד מן החסידים שהיה לו שכן סופר מהיר היה מתפרנס משכר ספרותו אמר לו יום אחד היאך ענינך אמר לו בטוב בעוד ידי שלמה (חו״ה, הבטחון ג). בדורות אשר היו לפנינו שהיה מעמד ישראל בטוב (ד״ת

ודעת חכמ׳ ב יו). — °רצה בטוב, ברצון טוב באמת: וענתה לאביה שהיתה רוצה בטוב שרבי חיים הנזכר יקבל גיטה מיד בעלה (שו״ת ריב״ש תעב). — °היה בטוב עם פלוני, ביחס טוב: אתה שעוסק במשא ומתן תהיה בטוב עם העולם ותזהר שלא יהא ההכרע שלך אלא לחבירך (ספר חסידים, תתתט״ז). — ב) ב״ז, דבר טוב: לא נוכל דבר אליך רע או טוב (ברא׳ כד נ). כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב (שם כו כט). ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע המה יבאו שמה (דבר׳ א לט). ואני שנאתיו כי לא יתנבא עלי טוב כי אם רע (מ״א כב ח). דרשו טוב ואל רע (עמוס ה יד). זנח ישראל טוב (הוש׳ ח ג). מבשר טוב משמיע ישועה (ישע׳ נב ז). שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם (שם נה ב). לא תשוב עיני לראות טוב (איוב ז ז). והוא (האלהים) מלא בתיהם טוב (שם כב יח). כי טוב קויתי ויבא רע (שם ל כו). סור מרע ועשה טוב (תהל׳ לד יה). כפרי פי איש ישבע טוב (משלי יב יד). משכיל על דבר ימצא טוב (שם יו כ). מצא אשה מצא טוב (שם יח כב). גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה (שם לא יב). — ובתו״מ: על כן צפור יגיעו רחמיך ועל טוב יזכר שמך (ברכ׳ ה ג). מה בעלך עושה עמך אמרה לה כל טוב הוא עושה עמי חוץ מחבית זו שהיא מליאה נחשים ועקרבים שאינו משליטני עליה (מד״ר ברא׳ יט). — *זכור לטוב, עי׳ א.זכר. — ומשל: טוב [1]) לרע לא תעשה ורע לא יגיעך (מד״ר ברא׳ כב). שאין רע שאין בו טוב במשל הדיוט (צרור המור, תיי ברה). איש טוב מבשר טוב ור מכסה ומעלים (ר״י מודינא, צמח צדיק, מבא׳). — ג) * ש טוב, ואמר בן סירא: תן לטוב ומנע מרע (כ״ס גני׳ יב 7). האומר יברכוך טובים ה״ז דרכי מינות (ברכ׳ לד.). לעולם ידבק אדם בטובים (ב״ב קט:). — *בן טובים, בת טובים, אדם ממשפחה טובה, מיוחסת וכדומה: מעשה בהלל הזקן שלקח לעני בן טובים אחד סוס שהיה מתעמל בו ועבד שהיה משמשו (תוספתא פאה ד י). כשהיה רואה (ר׳ יונה) בן טובים שירד מנכסיו היה אומר לו בני בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה ממקום אחר טול ואת פורע (ירוש׳ שקל׳ ה מט:). הדבר דומה לבן טובים שנמצא גונב כלים מבית המרחץ ולא היה

[1]) גוף המשל בארמית: טב לביש לא תעביד וביש לא ימטי לך.

רוצה בעל הגניבה לפרסמו התחיל נותן סימניו אמרו לו מי גנב כליך אמר להם אותו בן טובים בעל קומה ושיניו נאות ושערו שחור (מד״ר במד׳ יח). הלכה אשה אחת בת טובים ליקטה ואכלה פגי שביעית (ספרי דבר׳ כו). משל למי שנשא אשה בת טובים עד שהוא מתקן לה חופה מצאה שזנתה (מד״ר שה״ש א). למלך שמבקש ליקח לו אשה בת טובים ובת גנוסים (שם, ישקני). — *טובי [1]) העיר, העומדים בראש הנהגת העיר, Vorsteher; représentant: שלא התנו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר (מגי׳ כז.). מקלסו בשנים עשר טובי העיר כנגד י״ב שבטים (סופרים יט י). ואין קוברין בתוכן מת עד שירצו שבעה טובי העיר (רמב״ם בית הבחיר׳ ז יג). ואם יטעון קניתיו משבעה טובי העיר כדרך שמוכרין ההקדשות ז׳ טובי העיר אם יודו שבעה טובי העיר יש לו חזקה אע״פ שאין לו שטר (טוחו״מ קמט לט). שיחיד לא יוכל לעכב אפילו לכתחלה בלא טעם אם לא ע״י טובי העיר שיאמר טעם הגון לפניהם למה מעכב (הלכות או״ח נג כ). בכל מין ועד שעושים בין מחכמי העיר בין מטובי העיר (פלא יועץ, כרוזים). — ובמשמ׳ °היותר חשוב בעיר: ומטובי העיר רבי פתחיה הצורף היה איש גדול בעניניו ונכבד בהמוניו (ר״י חריזי, תחכמ׳ מו). — טובי הקהל: טובי הקהל שרוצים להטיל חרם (שו״ת תמת ישר׳ פו). — והטובים בלבד, במשמ׳ טובי העיר: וע״ז העמדנו את הטובים יצ״ו באם אשר הפרנס החדש וכו׳ (פנק׳ קראקא, שנת שנ״ה).

ב·**טוב**, פ״ע, טובו, טבו, טובת, טובתי [2]), אטוב, יטוב [3]), — היה טוב: מה-טבו אהליך יעקב משכנתיך ישראל (במד׳ כד ה). מה-טבו דדיך מיין (שה״ש ד י). — הפע׳, היטיב, היטבות, היטבת — א) פ״ע, עשה טוב: יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי הטיבת[4]) כי היה עם לבבך (מ״א ח יח). יען אשר הטיבת לעשות הישר בעיני וכו׳ בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל (מ״ב י ל). — *והטיב לאחרים, עשה שיהיה להם טוב, ואמר ב״ס: אם תטיב דע למי תטיב (כ״ס גני׳ יב א). ועל בשורות טובות אומר ברוך

[1]) כך נקוד בלוי וקוה׳, אך ספרדים ואשכנזים קוראים טובי.

[2]) ר״י חיוג. — [3]) רד״ק, מכלול. — [4]) בדה״ב (ו ח): הטיבות מלא.

הטוב והמטיב (ברכ׳ ט א). כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו (קדוש׳ א י). והמסית את ההדיוט אמר לו יש יראה במקום פלוני כך אוכלת כך שותה כך מטיבה כך מריעה (סנה׳ ז י). כל המריעין לו לא במהרה מטיבין לו (ב״ק פ:). אם הטיבות הרבה יהא בעיניך מעט ואם הטיבוך מעט יהא בעיניך הרבה (דא״ז ג).— ב) *פ״י, הֵטִיב את האשה וכדומה, יפה אותה, קשטה: משהיו מטיבין אשה לבעלה היה גדול נכנס ובועלה תחלה (מד״ר ברא׳ כו).—הֵטִיב חלום, החליטו שיהיה טוב: הרואה חלום ונפשו עגומה וכו׳ יטיבנו בפני שלשה (ברכ׳ נה:).

—הָפע׳, *הוּטַב, — נעשה טוב, ומוּטָב, במשמ׳ יותר טוב, besser; mieu; beter: מוטב לי להקרא שוטה כל ימי ולא ליעשות שעה אחת רשע לפני המקום (עדי׳ ה ו). מוטב להניח דברי היחיד ולאחוז בדברי המרובין (שם ז). הנשר הזה אינו מתיירא אלא מאדם בלבד שלא יזרוק בו חץ אומר מוטב שיכנס בו ולא בבנו (מכי׳ יתרו, החדש ב). אם שחט מוטב שיטול מאפר שהוסק ביום טוב ואל יחפור בדקר ויכסה (ירוש׳ ביצ׳ א ס:). ראיתי אותם מבקשין להטעות את חכמים אמרתי מוטב שאלך אני ונודיע לחכמים (שם ר״ה ב נח.). ונשמתו של אדם קרויה נר מוטב תכבה נר של בשר ודם מפני נרו של הקב״ה (שבת ל:). לאדם שאמר לשלוחו העלה לי כור חטין לעלייה הלך והעלה לו א״ל עירבת לי בהן קב חומטין א״ל לאו אמר לו מוטב אם לא העליתה (שם לא.). הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין (ביצ׳ ל.). מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא (יבמ׳ עט.). מוטב שיתכפרו בפרו של אהרן וכו׳ ואל יתכפרו בשעיר הנעשה בפנים (שבוע׳ יג:). מוטב שתחזור ההיא אשה לחוליה ולא תעבוד עכו״ם (סנה׳ סז.). מוטב תיעקר תורה ואל תשתכח תורה מישראל (תמור׳ יד:). מוטב לי שאמות כאן ואקבר בקבורת אבותי (מד״ר במד׳ כג). אם אני משיבו יודע אני שהוא חכם גדול עכשיו יקפחני בדבריו ומקלקלני ואני מתרצה לו בעל כרחי מוטב שלא אזקק לו (תנחומא קרח טו).—ובמשמ׳ טוב בהחלט: אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה (ברכ׳ ה.). לכו ואמרו לו בשמנו אם שומע מוטב ואם לאו יהא בנדוי (שם סג.). על עסקי נר הזהרתי אתכם אם אתם מקיימים אותם מוטב ואם לאו הריני נוטל נשמתכם (שבת לב.). כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה אם אתה יכול לקיים שניהם מוטב ואם לאו יבא עשה וידחה לא תעשה (שם קלג.). אם אתה מראה עצמך מוטב ואם לאו הרי אנו מנוקין משבועתך (סוט׳ יג.). אם אתם עושין כן מוטב ואם לאו באין מים ושוטפין אותיכם (שם לד.). אם תרצה להיות השדה שטרפת שומה לך בכל המאתים שיש לך הרי מוטב ואם לאו הילך מאתים של חובך והסתלק (רמב״ם מלוה ולוה יח ט).—החזירו את פלוני למוטב, העלהו למוטב: גדולה הסרת טבעת יותר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להן לישראל שכולן לא החזירום למוטב ואילו הסרת טבעת החזירתן למוטב (מגי׳ יד.). מכל טורח שטרח בו ומכל עמל שעמל בו לא העלהו למוטב אלא ייסורין (סנה׳ קא:).—ודבור בֵּין טוֹב לְמוּטָב, במשמ׳ בין טוב ובין רע: וכל מה שיפסקו עלינו נקבל עלינו כפי מה שיראום מן השמים בין טוב למוטב[1]) בין לזכות בין לחובה בין לדין בין לפשרה (השטר׳ לר״י ברצלוני ח). ולכשנפרד זה מעם זה יוציא כל אחד ואחד ממנו הקרן שלו שלם והשאר נחלק בשוה בין טוב בין מוטב ושטר שיתוף זה שריר ומקויים (שם סד). כי החי הוא יודע דבר אשר לפניו דבר שהוא עתיד לבוא אליו הן טוב הן מוטב ויכול לחזור ולחפש הדרך אשר הוא מטיב ומביא אל הטוב ההוא (הגיון הנפ׳ לבר חייא ד). כי שום דבר שיצא מהקב״ה לא ישוב ריקם בין במחשבתו בין בדבורו כי הכל עשה פרי בין לטוב בין למוטב (התייט, מערכ׳ האלהות). שהשר יקבל כל דמי הפדיון ולא יחסר לו מאומה על כל אופן שיהיה בין לטוב בין למוטב (תשב״ץ ד כט). הסכימו שכל פרנס אשר ימנו הקהלות כל מה שיעשה יהיה עשוי הן לטוב הן למוטב וזה נעשה ברשות ועצת והסכמת שתי הקהלות (שו״ת מהרשד״ם, יו״ד קכה). ועיניו חזו בחלוקתו של שותפות הן לטוב הן למוטב ולוי ושותפיו עשו בערמה כחפצם ונתנו עיניהם בחלקו של ראובן (שו״ת פרח מטה אהרן פט). כי תחלה הודיעם שעכ״פ יתקיימו כל היעודים הן לטוב הן למוטב ושלא יפול דבר מכל דברו

---

[1]) לא נמצא אצלי מקור יותר קדום לדבור זה, אך נראה כי אין זו המצאת המחבר אלא מליצה קבועה ורגילה, ולא ידעתי מי חדש אותה.

הטוב (נפול׳ יהוד׳ כח). ולהבחין בין טוב למוטב (פלא יועץ, תענית). — ב) *הוטב, שעשו לו טובה, מוטב, מי שנעשה לו טובה: ואמר (אריסטו) ויחשב שהמטיב יותר רב חבה להמוטב מן המוטב אל המטיב (ר״י כספי, ספ׳ מוסר ט, כ״י וטיקן).

טוּב, ש״ז, בכנו׳ טוּבִי, טוּבְךָ טוּבֵךְ, —א) דברים טובים, עֹשר, נכסים, אבני חפץ, פֵּרות וכדומה, Kostbarkeit, Güter;: ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו וילך וכל טוב אדניו בידו (בראש׳ כד י). ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים (שם מה יח). ועינכם אל תחס על כליכם כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא (שם כ). ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים נשאים מִטּוּב מצרים (שם כג). ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת (דבר׳ ו יא). ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל (מ״ב ח ט). אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו (ישע׳ א יט). ואביא אתכם אל ארץ הכרמל לאכל פריה וְטוּבָהּ (ירמ׳ ב ז). ורויתי נפש הכהנים דשן ועמי את טוּבִי ישבעו (שם לא יד). והם במלכותם וּבְטוּבְךָ הרב אשר נתת להם וכו׳ והארץ אשר נתת לאבתינו לאכל את פריה ואת טוּבָהּ הנה אנחנו עבדים עליה (נחמ׳ ט לה-לו). — ובמדרש: למלך שהיה לו מגדל מלא כל טוב ואין לו אורחים מה הנייה יש למלך שמלאו (מד״ר בראש׳ ח).—ב) טוב הגוף, בריאותו, שמנו, יפיו, Beleibtheit, Schönheit; beauté, embonpoint; beauty: ואני עברתי על טוב צוארה (הוש׳ י יא). כי מה-טוּבוֹ [1]) ומה יפיו (זכר׳ ט יז).—ג) כבוד ויקר: ויאמר (אלהים) אני אעביר כל טוּבִי על פניך (שמות לג יט).—ד) תכונה טובה, הנטייה לעשות טוב וחסד, Güte; bonté; kindness: ובקשו את יי׳ אלהיהם ואת דויד מלכם ופחדו אל יי׳ ואל טובו באחרית הימים (הוש׳ ג ה). לולא האמנתי לראות בְּטוּב יי׳ בארץ חיים (תהל׳ כז יג). כחסדך זכר לי אתה למען טוּבְךָ יי׳ (שם כה ז). זכר רב טוּבְךָ יביעו וצדקתך ירננו (שם קמה ז). מה רב טוּבְךָ אשר צפנת ליראיך (שם לא כ). — ה) טוּב לֵב, שלבו טוב עליו, שמחה וששון, Fröhlichkeit; gaité; -ty: תחת אשר לא עבדת את יי׳ אלהיך בשמחה וּבְטוּב לבב מרב כל (דבר׳ כח מז). הנה עבדי ירנו מִטּוּב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו (ישע׳ סה יד).—ו) אשר, הצלחה, Glück; prospérité; felicity:

[1]) בהללי טובו.

הן לא בידם טוּבָם (איוב כא יו). יברכך יי׳ מציון וראה בְּטוּב ירושלם כל ימי חייך (תהל׳ קכח ה). בְּטוּב צדיקים תעלץ קריה (משלי יא י).— ז) איכות טובה של דבר: טוּב טעם ודעת למדני (תהל׳ קיט סו). — ועי׳ טעם.—ובתו״מ: טובך עדיף עלי ועל כל באי העולם יעדיף טובך עלי ולמדני חקיך (ספרי במד׳ קיט). ותתעטף בחסידותך ותתאזר בחניגותך ותבא לפניך מדת טובך וענותנותך (ברכ׳ יז:). שואל אדם בטובו לעולם (ב״מ קג.).—ומשל: זהו המשל שאומרים בני אדם מטוב אדוני לא טוב לי ומרעתו רע לי (מד״ר איכ׳, פתיח׳).—*טוּב, כמו טוֹב, טוּבֵי [1]) העיר, עי׳ טוֹב, טוֹבֵי העיר.

טוֹבָה, —א) ת״נ, מ״ר טובות, עי׳ טוב משם׳ א.— ב) ש״נ, כנ׳ טוֹבָתִי, מ״ר, טוֹבוֹת, טֹבוֹת, — מה שטוב לאדם, בחמר׳ או במוסר׳: ויחד יתרו על כל הַטּוֹבָה אשר עשה יי׳ לישראל אשר הצילו מיד מצרים (שמות יח ט). ולא עשו חסד עם בית ירבעל גדעון בכל הַטּוֹבָה אשר עשה עם ישראל (שופט׳ ח לה). ואם טוֹבָה עשיתם עם ירבעל ועם ביתו ואם כגמול ידיו עשיתם לו (שם ט יו). כי אתה גמלתני הַטּוֹבָה ואני גמלתיך הרעה ואת הגדת היום אשר עשיתם אתי טוֹבָה וכו׳ ויי׳ ישלמך טוֹבָה תחת היום הזה (ש״א כד יח-כ). וגם אנכי אעשה אתכם הַטּוֹבָה הזאת אשר עשיתם הדבר הזה (ש״ב ב ו). משיב רעה תחת טוֹבָה לא תמיש רעה מביתו (משלי יז יג). חיתך ישבו בה תכין בְּטוֹבָתְךָ לעני אלהים (תהל׳ סח יא). — ובתו״מ: בטובה שהשפעתי לכם אתם מתגאים בה לפני (מכי׳ בשלח ג). בטובה שהיטבתי לכם אתם מתגאים בה אני אפרע מכם (ספרי דבר׳ מג). חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה (ברכ׳ לג:). ואם רצו בני הבורה לעשות עמו טובה באין ויושבין בצידו (פסח׳ פו.). כל טובתן של רשעים אינה אלא רעה אצל צדיקים (נזיר כג:) אומה שכל טובה שהיא באה לעולם אינה באה אלא בזכותה (מד״ר בראש׳ סו). ארורים הם הרשעים שאין עושין טובה שלימה (שם פט). אלא זו טובה עשה לי שבכל מקום שאתה הולך קיטון אחד עשה לי שאדור אצלכם (שם ויקר׳ לג). מה עשו בטובה שעשה להם האלהים התחילו אומרים ליצנות עליו (שם במד׳ ז). על מה אתה מתרברב עלינו מה טובה

— [1]) לפי הקריאה הרגילה, כמו סור בור.

עשית לנו הוצאתנו ממצרים שהוא כגן ה׳ ובארץ כנען לא הכנסתנו (שם יח). אינו כדין שאני מצר למי שעשה בי טובה (שם כב). וכופרים במי שעשה להם טובה (שם אסת׳ ג ט). ואם עשית לחברך טובה הרבה יהא בעיניך מעט (אדר״נ מא). הרבה פעולות וטובות עשיתי עמו היום בשביל פרוסה שנתן לי (מד״ר ויקר׳ לד). אראך לאומות העולם שאתה משפיע להם טובות וכופרים בך (פסיק׳ רבתי, נחמו). — חשב לטובה, הותיר לטובה וכדומה: ואתם חשבתם עלי (במה שמכרתוני למצרים) רעה אלהים חשבה לטבה למען עשה כיום הזה להחית עם רב (בראש׳ נ כ). והותרך יי׳ לטובה בפרי בטנך ובפרי בהמתך (דבר׳ כח יא).—*הטה לטובה: לא כהטייתך לטובה הטייתך לרעה הטייתך לטובה על פי אחד הטייתך לרעה על פי שנים (סנה׳ א ו).—*לטובתו של פלוני: לטובתו של אהרן בא קרח וערער על הכהונה נגדו (ספרי במד׳ קיט). עצה טובה אני נותן לך לטובתך (שם דבר׳ קיח). כל מה שעושה הקב״ה הכל לטובה (ברכ׳ סא.). מעשה בר״א בן הורקנוס שהיו אחיו חורשים במישור והוא חורש בהר ונפלה פרתו ונשברה אמר לטובתי נשברה פרתי (מד״ר בראש׳ מב). לטובתך מקשקשין ומטרקין לך מן חוביך (שם סט). ואם תאמרו לרעתכם נתתי לכם את התורה לא נתתי אותה לכם אלא לטובתכם שמלאכי השרת נהאוו לה ונעלמה מהן (שם דבר׳ ח). האגוזה היא נגוזת ונחלפת ולטובתה היא נגוזת (שם שה״ש, אל גינת). לטובתו אדם למד תורה ושוכח (שם קהל׳, ונתתי את לבי). — ומליצה, *גם זו לטובה: נחום איש גם זו (היה רגיל שכל מה שארע לו) אמר גם זו לטובה (סנה׳ קח:).—ואמר המליץ: וכל דבר אשר מאל יהי בא, רצה בו ואמור גם זאת לטובה (רה״ג, שירי מוסר השכל).—דבר אתו טובות, דברים טובים, דברי ידידות: נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה מבית כלא וידבר אתו טבות ויתן את כסאו מעל כסא המלכים אשר אתו בבבל (מ״ב כה כז-כח).—*עשה דבר בטובה, לא מפני שכר או מפני חובה, אלא חנם, מפני טוב לבו, בחסד, gratis; gratuitement: אוכלין פירות שביעית בטובה ובה״א אוכלין בטובה ושלא בטובה (שביע׳ ד ב). משרבו עוברי עברה התקינו שיהא זה מלקט מתוך של זה וזה מלקט מתוך של זה שלא בטובה (שם א). עבודת אלילים שהיה לה גינה או מרחץ נהנין מהן שלא בטובה ואין נהנין מהן בטובה (ע״ז ד ג). אין מריירין לא בשבתות ולא בימים טובים ולא בחולו של מועד אפילו בטובה (תוספתא שבי׳ ב ב). בראשונה היו אומרין מלקט אדם זיתים מתוך שלו כדרך שמלקט מתוך של חבירו את הגם הגס חזרו להיות נותנין זה לזה בטובה התקינו שיהא מביא מן הקרוב (שם ג ח). ומוסרים להם שומר לנער את צאנם רבי אומר בשבת בטובה ביו״ט במזונות במועד בשכר (מו״ק יב.). כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו וטווה על יריכו תכלת לציציתו ולאחרים בטובה (שם יט.). —לשום טובה, רק לעשות טובה ולא בשביל שכר: לא יתן אדם תרומת גיתו לשומר גיתו ולא בכר צאנו לרועה צאנו אם נתן להן שכרן רצה ליתן להם לשום טובה (תוספתא דמאי ה יח).— משום טובה, שפלוני יודהו בשביל הטובה: מתנות כהונה ולויה כגון הזרוע והלחיים והקיבה יש בהן משום טובה ונותנן לכל כהן שירצה (תוספתא פאה ב יג). הלקט והשכחה והפיאה אין בהן משום טובה ואפי׳ עני שבישראל מוציא את שלו מתחת ידו (שם).— עשה בדבר פלוני טובה: שלא יתנגה במתנה ושלא יעשה בה טובה (ספרי דבר׳ ריד). — *החזיק טובה לפלוני, עי׳ ערך חזק.—כפה טובה, עי׳ ערך כפה.— *טובת הנאה, עי׳ הנאה.—ג) אשר והצלחה: לא תדרש שלמם (של המואבים) וטבתם כל ימיך לעולם (דבר׳ כג ז). וימי קלו מני רץ ברחו לא ראו טובה (איוב ט כה). זכרני יי ברצון עמך פקדני בישועתך לראות בטובת בחיריך לשמח בשמחת גויך (תהל׳ קו ד-ה).—ואמר בן סירא: לא יודע בטובה אוהב ולא יכוסה ברעה שונא בטובת איש גם שונא ריע וברעתו גם ריע בודד (ב״ס גני׳ יב ח-ט). — ובתו״מ: כל שהוא בטובה אל יתיאש מן הרעה וכל שהוא ברעה אל יתיאש מן הטובה (סעו״ר כח). כל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו בטובה (ירוש׳ ברכ׳ ב א). כך התניתי עם אבותיהם שבזמן שהם בטובה ואני עמהם ואם אחרת בבודי עמהם (פסיק׳ רבתי, ותאמר ציון). אמרתי כשראיתי בצרתן כך אראה בטובתן ועכשיו שהגיע טובתם של ישראל אתה אומר לי לא תעבור את הירדן (מד״ר דבר׳ יא). ביום טובתו של חברך היה בטובה וביום רעה ראה היאך עשות עמו חסד (פסיק׳ רבתי, ביום השמיני).—*וטובת יום:

טובת יום תשכח רעה ורעת יום תשכח טובה (כ"ס גני' יא כה). אל תמנע מטובת יום ובהלקה אח אל תעבר (שם יד יד). — ובמשמ מעשה טוב, מדה טובָה: גם טובותיו (של טוביה) היו אמרים לפני (נחמ' ו יט). אלֹ יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו (ב"ב קסד:). אמר לה הקב"ה (לציון) רעותייך אני שוכח וטובותייך לא אשכח (פסיק' רבתי, ותאמר ציון). וכל עונות האדם וחטאותיו כלם הם נמשכות אחרי החמר אשר לו לא אחרי צורתו אבל מדותיו החמודות וטובותיו הם נמשכים אחרי צורתו (ר"י תריזי, מו"נ ג ח).—ואמר החכם: מי מבני אדם תאהב יותר מי שרבו טובותיו אצלו (מבח' הפנינ', האהבה). כמו שאמר חכם אחד ממבחר הטובות הוריזות וההשתדלות (כית מדו', מעלי' הזריז').—*בטוֹבָה, ברצון טוב, בהסכמתו, שֶׁלֹא בְּטוֹבָה, על כרחו: פותחין את פיו (של הנדון לשרפה) בצבת שלא בטובתו ומדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו (סנה' ז ב). רצה אדם לשמוע בטובתו משמיעין לו שלא בטובתו לשכח בטובתו משכחין אותו שלא בטובתו (מכי' בלא ד א). זו דרכו של רב"ג להסתכל בנשים וכו' והביט בה שלא בטובתו (ירוש' ברכ' ט יג ג). הקב"ה יושב ומזווג זיווגים בתו של פלוני לפלוני וכו' מזווגן בעל כרחן שלא בטובתן (מד"ר בראש' סח). ויט אליה אל הדרך בעל כרחו שלא בטובתו (שם פה). לפרה שהיו מושכין אותה למקולין ולא היתה נמשכת מה עשו לה משכו את בנה לפניה והיתה מהלכת אחריו על ברחה שלא בטובתה (שם פו). כמה ביקש ירמיה שלא להתנבאות ונתנבא שלא בטובתו (שם שמות ד). זה פרעה והמצריים שכיון שנתכלו במכות שלא בטובתם שלחו את ישראל (שם כ). מה העבד בטובתו ושלא בטובתו משמש לאדוניו בעל כרחו כך אתם תעשו רצונו של מקום בטובה ושלא בטובה על כרחכם (שם כד). אם הבאתה לפני קרבן ברצון ובטובה הוא קרבני ואם באונס על כרחך איני מעלה לך שתקריב לפני (שם ויקר' כז). לחרש שהיה עושה איקונין של מלך מתוך שהוא עושה בה נשברה לתוך ידיו אמר המלך אלו בטובתו שיברה היה נהרג עכשיו ששיברה שלא בטובתו יטרד למטלון (שם דבר' ב). מוטב שתראה בטובה קודם שתראה שלא בטובה (פסיק' רבתי מג). אם ראה מוטב ואם לאו תראה שלא בטובתך (שם). היו נוטלים אחד מהם והורגים אותו ועושים אותו איברים איברים ומשליכים אותו לפניהם והם רואים ומהלכים שלא בטובתן כשם שהלסטים עושים כשהם שובים את הצאן (שם כט). עמדו (המוכסים) עליו (על אברהם) ופתחו את התיבה שלא בטובתו (תנחומא לך לך ח). העין הזו רואה שלא בטובת אדם והאזן שומעת שלא בטובת אדם (שם מקץ ה). — ואמר הפיטן: וגאולים השיבו לא יצאנו ברשותם, כי אם ביד רמה בעל כרחם שלא בטובתם (יוצ' ז' פסח, חסדי).— *טוֹבַת עַיִן, בלי קנאה, בנדיבות, בלי קמוץ: משה נהג בה טובת עין ונתנה לישראל (נדר' לח.).— *טובת נפש, טוב לבו, רצון, שמחה: וחייב אדם לברך על הרעה בטובת נפש כדרך שהוא מברך על הטובה בשמחה (סמ"ג, מ"ע כז).— ובמשמ' עשר וברכה ביבול השדה ובנכסים: עטרת שנת טוֹבָתֶךָ ומעגליך ירעפון דשן (תהל' סה יב). הודו לה' שגובה חובתו של אדם בטובתו עשיר בשורו ואת עני בשיו יתום בביצתו אלמנה בתרנגולתה (פסח' קיח.).

°טוֹבוֹת, ש"נ, — א) סגולת מה שהוא טוב: ולשון בריאה סובלת שלשה ענינים האחד הוא מענין בריאות וטובות (עמנואל, בראש', פייטרו פירו). — ב) משרת טובי העיר: אינו רשאי שום אחד מהם לנהוג ראשות וטובות עד שיבררו כסדר הקהל (פנק' קראקא, בנת שמג).

°טוֹבִי, ת"ז, — של טוב, מטבע הטוב: ולא שהיה השינוי הטוביי ההוא בבחירת המקום (רשב"ל דורן, מגי' ספ', אסתר).

°טוֹבִיּוֹת, ש"נ, — סגולת מי שהוא טוב: כשנאמר עליו יתברך שהוא טוב ראוי שיובן שהוא בלתי ב"ת בטוביות בהכרח שאם היה הטוב מוגבל יהיה אפשר שיהיה טוב יותר גדול ממנו (העקר' ב כה). הנה הם ז"ל הסיבו פני הטוביות ההיא ששינה בה שהוא חוזר אל דבר אחד נקרא טוב (מגי' ספ' לרשב"ל דורן, אסתר). אפילו שתהיה הארץ רעה מצד עציה הקב"ה יעשה אותה טובה ואם היא טובה יוסיף בה טוביות (תולד' יצחק לר"י קארו, תולדות). וכאשר ישתוו שני אנשים בקבלת תועלת או בערבות או בטוביות תהיה האהבה יותר שלמה ביניהם (מרפא לנפש, האהבה). ופעולותיו

(של הבורא) חסד משפט ותפארת טוביות ואחדות ויתר התוארים (בעה"ב לר"א אירירו א ה). כי הפועל הנעדר והפחות מה הטוביות יורה על העדר וחסרון הטוביות והיכולת (שם כ ג). — וטוביות הארץ וכדומה, סגולותיה הטובות: ויהי כאשר ראה כי ארכו ימי הוליו רצה ללכת אל עיר מוא"ב אולי ימצא שם מזור לחליו כפי טוביות הארץ ההיא (תבנ"ך ד לג). —ומ"ר: הטובה מסנה כפי מה שפרשוה קצת מפרשים ז"ל הטובה מעצמה ומצדה ולא שיהיו טוביותיה מצד התיחסותה לבית אביה כושתי (מגי' ספ' לרבנ"ל דוכן, אסתר).—ובמשמ' מדה טובה, Tugend ; vertu ; virtue: ולא היה להם טוביות הצאן שהן אוהבות הקבוץ (בנע יהודה ז). ושטוביות האדם ושלמותו הוא להשתדל בעולם הזה כדי שישיג הע"ה המושג אחר המות (רא"ב' דעת לר"מ אלבילה כ ז). וכמו שטוביות הפרי ושבחו הפנימי בצורתו העצמית מוליד ערבות נמרץ ריח טוב ויופי מצהיל פנים בחיצונו (נפוצ' יהוד' ז). שכן אמרו מביני מדע והם בעלי ברית אפלטון שהיופי אינו אלא ריח הטוביות (שם).

***טוֹבֵל**, ש"ז, מ"ר טוֹבְלִים, — א) מי שדרכו ומנהגו לטבול: מה טובלי שחרית עושין פה (ירוש' ברכ' ג ו ג). מה טיבן של טובלי שחרין (בבלי שם כב.).—ב) *שם עוף מעופות המים, Taucher ; plongeon; diver: הטובל וכו' נתנו מחקרי הטבע רק למשפחה זאת הכלולה משׁשה ועשרים מינים את השם הזה ביתר שאת אשר לה במלאכה זאת על כולהם גם בנין גופם כונן ביותר לפעולה זו רגליהם עומדות קרוב לאחוריהם יותר מבשאר עופות וכו' רובם הם חסרי הזנב ולזאת כאשר יטבלו וילכו שטים בה לא נראה גופם מאומה (תוה"א לביניהק, העוף קעב). המחלקה הזאת תכלכל בתוכה טובלי המסוה החרטום שטוח על פני כל ארכו משני צדיו באמצעו הוא גבוה ארבע פעמים יותר מרחבו (תוה"ט לאכרמונב', העוף).

טוּד, עי' *טיד.

טוה[1], ממנו טָוָה, מַטְוֶה, *טְוִיָּה, *טְוּוּי.

[1] בערב' טוי a) במשמ' קפול וקמוט, אך במשמ' עשיית חוטים רק בעברית.

a) طوى

טָוָה, פ"י, טָוו, טָוִית, אֶטְוֶה, טְוֵה, טָווּי, — טָוָה חוטים, עשה חוט מצמר או מפשתן על ידי פתול ושזירה, spinnen; filer ; to spin: וכל אשה חכמת לב בידיה טָוו ויביאו מטוה את התכלת ואת הארגמן וכו' וכל הנשים אשר נשא לבן אתנה בחכמה טָוו את העזים (שמות לה כה-כו). — ומצוי בתו"מ: שיעור המלבן והמנפץ והצובע והטווה כמלא רחב הסיט כפול (שבת יג ד). כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו וטווה על ירכו תכלת לציציתו (מו"ק ג ד). יוצאה וראשה פרוע וטווה בשוק ומדברת עם כל אדם (כתוב' ז ו). כדי שיהו נשים טוות לאורו (ירוש' ברכ' ח יב ג). וכמה יגיעות יגע אדה"ר עד שמצא בגד ללבוש גזז ולבן ונפץ וטוה וארג (בבלי שם נח.). הטוה צמר שעל גבי בהמה בשבת (שבת קעד:). והאשה (האבֵלה) טווה בפלך בתוך ביתה (מו"ק כא:). בטווה ורד כנגד פניה (כתוב' עב:). גוזז טוואו וארגו (ב"ק לג:). פשתן שטוואתו נדה מסיטו טהור (זבח' עט:). — ופעול טָווּי: אין אסור משום כלאים אלא טווי וארוג וכו' דבר שהוא שוע טווי ונוז (כלא' ט ח). תכלת טווי ושזור לבן (ספרי שלח קטו). אין דרך גזיזה בכך ואין דרך מנפץ בכך ואין דרך טווי בכך (שבת עד:). טרפן וטוה אותן כאחד וארג בגד מטווי זה (רמב"ם כלא' י ב).— *נשים הטוות לאור הלבנה: ששמע מהנשים הטוות לאור הלבנה נושאות ונותנות בה שזונתה (רמב"ם סוט' א ח). —ולמלאכת העכביש: לעכביש שמושלת בהם (בהזבובים) וגם שטוה ברוקה פעם או פעמים ביום (ספ' חסיד', תתתתב:). — ובמליצה, *טָוָה שיר וכדומה, ואמר המשורר: ויטוה לשוני, פתיל רעיוני, ובגדי זמני, בשירי אשבץ (ר"י חריזי, הקד' תחכמ'). טוו בנות שיר מהלצות הודו ממשבצות עדים וטוב נשים (שם א).

—נפע', *נִטְוָה, — שטוו אותו: הנותן צמר בפשתן להיות אורג עליו אסור שבשעה שהיה ליגוז היה ניטווה (תוספתא כלא' ה כח). זהב שחוט שנטווה בחוט (חול' לז:). וצמר גמלים וארנבים וחיה שבים ושאר כל הנטוין כדי לטוות חוט וכו' (רמב"ם שבת יח יג).

*אימה.— *אשויה.— חוט.— *כוש.— כישור.— *פיקה.— פלך.— *פקעת.— פשתן, וכדומה.— פתל.— צמר.— *צנור.— שזר.— ועי' חוט.

טוהר,— עי' טֹהַר.

***טווי**, ש"ז, — מה שנטוה: חשר לחמי הטעמת, בשובע שמחות הונעמת, מה יפית ומה נעמת, טווי יריעות רקמתך, ידידות שכן הקמתך, זאת קומתך (כ פסח, אודך).

טוח[1]), ממנו א. טוח, טיח, *טיחה, וי"א גם *טוחה, טחה.

א. טוח, א) פ"י, טח, טחתם, יטוח טוח, — טח את הקיר וכדומה, צפה את האבנים בטיט ושיד וכדומה, übertünchen; crépir; to daub: ולקחו אבנים אחרות והביאו אל תחת האבנים ועפר אחר יקח וטח את הבית (ויקר׳ יד מב). והוא בנה חיץ והנם טחים אתו תפל אמר אל טחי תפל וכו׳ איה הטיח אשר טחתם וכו׳ והרסתי את הקיר אשר טחתם תפל וכו׳ וכליתי את חמתי בקיר ובטחים אתו תפל ואמר לכם אין הקיר ואין הטחים אתו (יחזק׳ יג י-יה). ושבעת אלפים בכר כסף מזקק לטוח קירות הבתים (דהי"א כט ד). — ובהשאלה, הוא טח תפל, דבר דברים בטלים, שאין בהם ממש: ונביאיה טחו להם תפל חזים שוא וקסמים להם כזב (יחזק׳ כב כח). — ומצוי בתו"מ: בית שחצצו בקנקנים וטח בטיח (אהל׳ ו ב). תאינה שנתקלפה אין טחין אותה בטיט (תוספתא ביע׳ א ט). הביא עפר לטוח את גגו סיד לסוד את ביתו מכסין בו (ירוש׳ כיל׳ א ס:). אבל לא (נותנים) קדרה ע"ג מיחם ומיחם על גבי קדירה וטח את פיה בבצק (שבת נא:). אם טח פניה בטיט (פסח׳ מה:). לפי שבעולם הזה גשמים טרדות לעולם יוצאי דרכים מצירין בהם ושפרשי ימים מצירין בהם ודורכי גתות וטחי גגות (מד"ר ויקר׳ כה). סתם החבית בכלי שאינו מהודק בדרך שסותמין כל אדם וטח בטיט (רמב"ם מאכ׳ אסור׳ יג ח). — ובשמן: שמן ערב ביסינו וכוס בשמאלו וכו׳ וטחו בראש השמש אם היה שמש ת"ח טחו בכותל שאין שבחו של ת"ח להיות יוצא מבושם (ירוש׳ ברכ׳ ח יב:). — ובביצה: שהיו טחין ביצה על הדג כשצולין אותו (תוספ׳ ביל׳ יה:). — ובמיני תמרוקים: ואין צריך לטוח את פניה ולחפות אותן בתמרוקין כי צהובין הן (תבו׳ הגא׳, הלכי בנו). — ובזהב וכדומה: ומפארין אותו (את היכל הקדש) ומייפין כפי כחן אם יכולין לטוח אותו בזהב ולהגדיל במעשיו ה"ז מצוה (רמב"ם בית הבחיר׳ א יא). — ופעול *טוח, טוחים, טוחות, שטחו אותו בדבר: שכל הבית טוח בזהב חוץ מאחר הדלתות (מדות ד א). אמר להם (ר"ח לבניו) כלום בא מעשה לידכם אמרו לו פנים טוחות בא לידינו וטימאנוה (נדה כד.). אלו הכליות שהן טוחות בגוף (מד"ר במד׳ י). סיד שהוא טוח על גבי אבנים (אדר"נ נוסח׳ ב לה). תנור המוקף צמיד פתיל שניקב נקב בעינו של תנור הטוחה (רמב"ם טומ׳ מת כב ה). העין נברא משבע לחות קצתם שטוחות וקצתם עגולות וטוחות ובהם רוחות שלוחות לכחות (ר"י חריזי, אגר׳ לבון הזהב). כשטח לצד חבירו ואינו טוח לתוך שלו (רע"ב ב"ב א ב). — ב) *ש"ז, מה שטחים על הפנים: שער אשר הוזהב לעין החרס, מצח אשר נמרט במלקחים פנים מלוטשים בטוח ארם (רע"פ, במעו בחקים). — ועי׳ טחח.

— נפע׳, הטוח, נטוח: ואם ישוב הנגע ופרח בבית אחר חלץ את האבנים ואחרי הקצות את הבית ואחרי הטוח וכו׳ צרעת ממארת הוא (ויקר׳ יד מג-מד). רפידתו זהב וכו׳ שכל הבית נטוח בזהב (מד"ר שה"ש, עמודיו). כלי נחושת הנטוח בזהב ששוכרין אותו לכלה להתקשט בו (רמב"ם טוען וגטע׳ ח ט). — ואמר המשורר: דודים בלבנת יעלה אם לא ידעתוה תמול אל תבטחו בטוח, כי ראתה עיני שחורה משחור שבה לבנה אחרי הטוח (עמנ׳, מחב׳ יז).

— הפע׳, *הטיח, — כמו טח בקל: הרואה (שמוליך את הסולם משובך לשובך) אומר להטיח גגו הוא צריך (ביל׳ ט.). יורה (נקרא המטר הראשון ע"ש) שמורה את הבריות להטיח גגותיהן ולהכנים את פירותיהן (תענ׳ ו.). המשכיר בית לחבירו וכו׳ שוכר חייב לעשות לו סולם לעשות לו מעקה לעשות לו מרזב ולהטיח את גגו (ב"מ קא:). ויטיחו את השער בזפת ובו מעורבים קוצי מדבר ויתנו בהם אש וישרפו את השער (יוסיפון כג). שהיו רגילים להטיח את הדג בביצים (רשב"ם פסח׳ קיד:).

— הפע׳, *הוטח, יוטח: וימורח בטנו בשמן מור מריחה דקה ויוטח טבורו במרת בקר (קאנון א ג א ג).

ב. *טוח, ש"ז, מ"ר טוחים, — המחשבה הנסתרה בדעתו של אדם, verborg. Gedanke; pensée secrète; secret, thought: כי הוא יתברך שמו לעד שהוא מרומם על כל ברכה ותהלה עד עלי והוא יודע

---

1) קצת דומה לזה בערב׳ טיח׳ a) במשמ׳ לכלוך, אך במשמ׳ המיוחדה שמשמש שרש זה בעברית בפרט במלאכ׳ הבנין אין לו חבר בשאר הלשונות האחיות.

a) طيخ

טוחי לבי ומסתרי כי אין כונתי אלא לשמו (הקד׳ ר״ג גאון להתלמוד). — ואמר הפיטן: זמם להרוג ששת אחיו, זד יהיר בעברת טוחיו, זבהם ככבש אלוף בחוחיו (יוצ׳ שבת א׳ חנכה, אודך). טפלתי שקר, וטוחי לאין חקר, טפלו עלי שקר (ר״י הלוי, ודוי, רבב״ע). ידע (האלהים) לבבי כי בתום הולך בוחן סעיפותי ובן טוחי, לא לעשות לי שם אני כותב ולהעלות זכרי וטוב שבחי (רד״ק מכלול, ביר, הבכל וידוע). —ובמשמ׳ כליות: יודו לאל חי, לבי וטוחי, ורעי ואחי, ונשמת כל חי (רבות לנשמת, יודו). למבין מחשבות לבי וטוחי, אעורר ואסדר את שבחי (ר״א גאביזון, עמר הבכתה). ואודה ואזמר ואהלל למבין מחשבות לבי וטוחי (בס). לבי ובשרי וטוחי, ירננו לך אל חי, אספר שמך לאחי (ר״י נגארה, לבי ובברי).

***טֻוחַ**, ש״ז, מ״ר טֻוחִים, טווחים, —יריה, כמו טחו: שני טווחים בקשת מיל (מד״ר ברא׳ נג).

א. טוחה, —עי׳ טְחָה.

ב. *טוּחָה[1], ש״נ, מ״ר טוחות, — כמו ב.טוּחַ, כִּלְיָה, כְּלָיוֹת: שם הליכות עולם ששה כמו ששה בלבביהם טוחות וכסל ושכוי וסרעף ובטן וקרב (מוס׳ א׳ ר״ה, ואתה אזון). ויצר בראשו מזכרת ומשמרת ונתן לשכוי בין וחכמה בטוחותיו, בקרב אנוש הושם כמלך עלי כסאו וכל האברים לעבדיו ואמהתיו (ראב״ע, בבס אל). די לו להיות עיניו תוך גן עדן ובתוך טוחותיו אח (רמב״ע, תרביש א). ולשור נגידי אמרים במעבה לבבי יצקתים צרפתים בטוחות, היותם כאזן לשכל ועין לדעה ואל גוף תעודות כרוחות (בס, הקד׳). ופניהם ימלאו בשחוק לפני וטוחותם באש קנאה אבולות (הוא, העונות, או״נ ב). להבה השיקתני מלהטת כסל וטוחות, מספד מר אגדילו ארחיק שמחות (רבב״י ב׳ נתנאל, י״ז תמוז, והרן בפל). מטוב אמרות טהורות (מלותיו) חשוקות, בבכר כור השכל יצוקות, ובמעבה הטוחות טוחות ומוצקות (ר״י חריזי, תחכמ׳ יו). גם אנבי אשנן כליותי ואסיר טיח תפל מטוחותי ודברי תוכחות אחבר (כתיג׳ עולם יד). —ובמשמ׳ סתרי המחשבות: ואסון אין במגורתם, ודמעה אין בעפעפותם, וצרה אין במחשבותם, וצוקה אין בטוחותם, ויצר רע אין בלבותם (ר״א קליר, יוצ׳ ב׳ סכות, כי אקח). ויש נותן בפיהו לי ברכות ויטור לי בטוחותיו מארה (ר״ש הנגיד, לבני). בלב נדכה ונשבר באנו לחלותך ובשברון רוחות, גם עשתונות קשמנו והכננו סתרי טוחות (סלית׳ ד׳ עי״ת, ה׳ אלהי). וירקדו צבאות מרומות, ויובילו לרוחות מנוחות, ולטוחות שובע שמחות, וירפאו הנפשות האנושות, ויחלימו הגופות הנגופות (ר״י ב״ר תנת׳ לר״ד נכד הרמב״ם). והוא היודע מה בסתרי טוחותיהם שהרי הוא עשאן ואין להסתיר בהן דבר ממנו (מתו׳ ויטרי תכד). ועין הדעת נטע בלב יציר כפו וטוחותיו, טוחותיו פוחדות אל השם ואל טובו (הקד׳ תרג׳ פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, מועד). בוחן כליות ולב תאות לבו יגלה ויגיל טוחותיו ויסיר טיחותיו והאלהים אנה לידו להפק רצון כל מזימותיו (ר״ב אוליוירו, אגר׳ אילת אהב׳). שיתקן גופו ויטהר נשמתו ויזקק טוחותיו כדי שימצא חן בעיני אלהים חיים (בעלי אורה, המחבב׳ ט). בך חוקר טוחות אל את לבי יודע, בך אלהים נשבעתי אף אקימה (מיכל, הריס׳ ערויא).

[1]) עפ״י הפרוש הרגיל של המלה טְחָה, עי׳ זה.

טֹחֵן, ש״ז, מ״ר טֹחֲנִים, — א) מי שאומנותו לטחן, Müller; meunier; miller: ויאחזוהו פלשתים (את שמשון) וינקרו את עיניו ויורידו אתו עזתה ויאסרוהו בנחשתים ויהי טֹחֵן בבית האסירים (שופט׳ יו כא). —ובתו״מ: המוליך חטים לטוחן כותי או לטוחן עם הארץ בחזקתן למעשרות ולשביעית לטוחן נכרי דמאי (דמאי ג ד). —ומ״ר: כגון חמורים של טוחנים (תנחומא משפט׳ יט). — ב) *שם אחד ממיני הצפרים: הטוחן נקרא בשמותיו אלה למהירת קול צפצופו אשר ישמיענו דחופים זה אחר זה כקול בית הטחנה קלאפ קלאפ מראהו ממעל אמוץ אדמוני ובטנו לבן משכנו בגנים ובחורש על שוכות ועצים שפלים אשר ירוץ עליהם במהירות נפלאה מצפצף בקולו הנעים והוא עוף המסע (תוה״א לבינהק, העוף קמה). להצפור הנחמד הזו קראו טוחן מפני אשר בשירתו יצלצל בקול קלאפ קלאפ כקול הטחנה גבו אמוץ הום ומלמטה הוא לבן ארכו חמש אצבעות ורביעית משכנו בארצות אירופה ואזיה (תוה״ט לאברומ׳, העוף 125).

טֹחֲנָה, ש״נ, מ״ר טֹחֲנוֹת, טוחנות, — השִׁנַּיִם הגסות שמשני צדדי הפה, המדקדקות המאכל: ביום שיזעו שמרי הבית והתעותו אנשי החיל ובטלו הטֹּחֲנוֹת[1] כי מעטו וחשכו הראות בארבות (קהל׳ יב

[1]) ואמרו בגמ׳ (שבת קנג.): ביום שיזועו שומרי

ג). — ובפסהמ"א : נמשלו ישראל כ ט ו ח נ ו ת מה ה ט ו ח נ ו ת אינן בטלות לעולם אף ישראל אינן בטלין מן התורה (מד"ר איכ׳, פתיח׳). ואם יאכל האדם במהרה ולא יטיב לטחון מאכלו בשיניו כי ימהר לבלענו טרם יטחון ב ט ו ח נ ו ת י ו גם זה מוקש גדול הוא בכל הגוף (אסף הרופא 13). ויהלו (הילדים כשמתחילים השנים לצמוח) את מעיהם בהילוך הבטן עד צמוח ט ו ח נ ו ת י ה ם (שם 129). המוכר שור לחבירו שאין לו ט ו ח נ ו ת והניחו הלוקח עם הבקר שלו (רמב"ם מכיר׳ טז י). שרשי ה ט ו ח נ ו ת למה הם ג׳ למעלה ולמטה הם ב׳ (ספ׳ בעבוע׳ לר׳ זבדא).

טוֹחֶנֶת, ש"נ, — אשה שאומנותה לטחן, ובהשאלה אשה נבעלת לאיש: מה אומרת ה ט ו ח נ ת לרעותה, ולקחת סולת ואפיתה אותה (עמג׳, מחב׳ ו).

***טוֹט**, ש"ז, — חקוי הקול של תקיעת שופר: ט ו ט [1]) אסר ו ט ו ט התיר (מו"ק יו.), ר"ל קול תקיעת השופר הטיל החרם על אדם וקול תקעה"ש שבהתרת החרם הוא מתיר את החרם.

טוֹטֶפֶת[1]), טֹטֶפֶת, ש"נ, מ"ר טוֹטָפוֹת, — א) מין קשוט על המצח בין העינים מאזן לאזן, Stirnband; frontal; frontlet : והיה לאות על ידכה ולטוטפֹת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו יי׳ ממצרים (שמות יג יו). וקשרתם (את הדברים האמורים שם) לאות על ידך והיו לטֹטפֹת בין עיניך (דבר׳ ו ח). ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפֹת בין עיניכם (שם יא יח). — ומצוי בתו"מ בפרט לקשוט אשה: ולא (תצא האשה בשבת) ב ט ו ט פ ו ת [2]) ולא בסנבוטין בזמן שאינן תפורין (שבת ו א). יוצאה אשה בסבכה המוזהבת ו ב ט ו ט פ ת (גמ׳ שם נז:). — ואמר הפיטן: אתי מלבנון כלה צעדי ט ו ט פ ת מקשרת, לבבתיני חסן יקרי מוכרת (יוצ׳ בחוהמ"פ, שני שדיך). — ובמשמ׳ קשוט סתם: לנכבד אשר הוא צפת, על ראש הדת ו ט ו ט פ ת (מכת׳ ר׳ אנטולי להרמב"ם). ספרי יהי זכרי ואעדהו תמיד כ ט ו ט פ ת עלי מצחי (רד"ק מכלול, שיר, השכל וידוע). — ב) *כ"א מארבע האגרות שבתפלים: תן תפילין ביד תן תפילין בראש מה בראש ארבע ט ו ט פ ו ת אף ביד ארבע ט ו ט פ ו ת (מכי׳ בא יז). הורה להוסיף ט ו ט פ ת חמישית בתפילין ויעשנה חמש ט ו ט פ ו ת הרי זה חייב (רמב"ם ממרים ד ג). — והשתמשו קצת הסופרים במשמ׳ ציון וקשוט על הכובע, cocoarde : הוא היה הראשון אשר חבש ה ט ו ט פ ת הירוקה בכובעו (דכי"ע לק"ב 603). ועל כובעם התנוססה ט ו ט פ ת חדשה אשר חוברה לה מצבע תכלת לבן ואדום (שם).

***טְוִיָּה**, ש"נ, — שה"פ מן טָוָה: (מי שעושה בשבת) ממזור חייב משום ט ו י ה (ירוש׳ שבת ז י ג). ט ו י י ה על גבי בהמה שמה ט ו ו י ה (בבלי שם עד:). וכי דרך טוויה בכך (שם לד:). — וטוית קורי העכביש: שטוה (העכביש) ברוקה פעם או פעמים ביום ואין ברוק אלא כדי ט ו י ה אחת (ספ׳ חסיד׳, תתתתב:).

טול[1]), ממנו טוּל.

טוּל, פ"י, — קל לא נהוג.

— הפע׳, הֵטִיל, הֵטַלְתִּי, וַיָּטֶל, הֲטִילֻנִי, — זרק, השליך, werfen ; jeter ; to throw : והחנית ביד שאול ויטל שאול את החנית ויאמר אכה בדוד ובקיר (ש"א יח י-יא). והטלתי אתכם מעל הארץ הזאת על הארץ אשר לא ידעתם אתם ואבתיכם (ירמ׳ יו יג). והטלתי אתך ואת אמך אשר ילדתך על הארץ אחרת (שם כב כו). ונטשתיך בארץ על פני השדה אטילך והשכנתי עליך כל עוף השמים (יחזק׳ לב ד). ויטלו את הכלים אשר באניה אל הים (יונ׳ א ה). ויאמר אליהם (יונה אל המלחים) שאוני והטילני אל הים וכו׳ וישאו את יונה ויטלהו אל הים (שם יב-יה).

הבית אלו הכסלים והצלעות והתעותו אנשי החיל אלו שוקים ובטלו הטוחנות אלו שינים וחשכו הרואות בארובות אלו עינים.

[1]) עצם המאמר בארמ׳, טוט אסיר וטוט שרי, בענין חרם בשופר.

[2]) לא נתברר מקור מלה זו ואין לה אח בלשונות האחיות, זולתי בארמ׳ טוטפתא, גם לאצעדה על הזרוע: ט ו ט פ ת א דעל ידא (ת"י ש"ב א י). וסוברים רוב המדקדקים כי העקר היה טפטף ונבלעה פ ראשונה. — [2]) ופרשו בגמ׳ (שם נז:): מאי טוטפת א"ר יוסף חומרתא דקטיפתא וכו׳ איזו טוטפת ואיזו סרביטין א"ר אבהו ט ו ט פ ת המוקפת לה מאזן לאזן סרביטין המגיעין לה עד לחייה.

[1]) רק בעבר׳ במשמ׳ זו, בערב׳ טול, טאל [a]) במשמ׳ היה ארוך, וי"א כי גם טול העברי הסתעף מן טול הערבי במשמ׳ עשה שישתטח בארץ, וזה דחוק.

[a]) طول طال

— ובהשאלה, הטיל ר.ה, עשה שיתהיל רוח: ויי׳ הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער גדול בים (יונ׳ א ד).

— הפע׳, הוטל, יוטל, הוטלו, — שהטילו אותו: מדוע הוטלו הוא וזרעו והשלכו על הארץ אשר לא ידעו (ירמ׳ כב כח). בחיק יוטל את הגורל ומיי׳ כל משפטו (מבלי יו לג). כי יפל לא יוטל כי יי׳ סומך ידו (תהל׳ לז כד).

*טול, טול, — עי׳ נטל.

*טולטלת, — עי׳ טלטלת.

***טום,** ממנו *טום.

***טום,** פ״י, טם, — כמו אטם: טם טפח וסילק אבניו מהו (ב״ק נא:).

*טומטום, — עי׳ *טמטם.

***טוס[1]**, ממנו *טוס, *טיסה.

***טוס,** פ״ע, טס, טסת, — עבר ממקום למקום באויר, מבלי לנגע בארמה, schweben; planer; float: חמשים ושתים שנה לא נראה עוף טס בארץ ישראל (ירוש׳ תענ׳ ד סט:). יש להם (להשדים) כנפים כמלאכי השרת וטסין מסוף העולם ועד סופו (חגי׳ טז.). יוד שנטל הקב״ה משרי היה טס ופורח לפני כסאו של הקב״ה (מד״ר ברא׳ מז). העוף הזה פורח וטס בכל העולם (שם ויקר׳ ג). יש מזיק שקושט כחץ וטס כעוף (שם דבר׳ ו). נטל הקב״ה ארונו של אהרן והעביר אותו מעל המחנה וראו כל ישראל ארונו של אהרן פורח וטס באויר (פרקי ר״א יז). אילו יכולתי להעלות אבר הייתי טס ונודד מפני עקת רשע (דונש על מנח׳, ותשא). ובזה יתבטלו דברי המכחישים במציאות הגלגלים ואומרים כי הכוכבים בעצמם טסים ורצים באויר העולם כעוף זה הפורח באויר (יסו״ע לר״י ישראלי ב יז). ולהיותם (השדים) מחלק האישיי והאוירי יטוסו באויר העולם ולא יורגשו בחוש העין (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 49). — ואמר הפיטן: טס וידא ועדן שנה, יקץ כישן וער במשנה (ר״א קליר, שבת החדש, אתית עת). טסה מדי לאבד חמודי, ומשלה במחמדי, בקרעי מדי, ואין מנחם (הוא קינ׳, איך תנחמוני). אטוסה ואשכונה עד חצר מות, אטפל את המחכים למות (שם, אחדה). טסו חרגלי ילק, זמורי הבקק והבלק, כנין על צפור דולק, גוזלי בתר והמלק (ר״ש הבבלי, שבי׳ א חנכה, אין צור). טהר טבילות מקוה מהם ההדיל, טסו קדושים מנשיהם להבדיל, טרחם סקרת גם להגדיל (שם, אודך).

[1]) בעבר׳ הקדומה טוש עי׳ זה.

לבני שלשת איתנים, אשר בשבילם טסת ממעונים, ברכוב כרוב ורוח ענגים (יוצ׳ אחרון פסח, אומן). עטופים וצעופים לאחד שש כנפים, בם מכסים ובם טסים בפתע חוג שמים (שבת ד׳ אחה״פ, ידודון). זכור חנט מנו עמלקי, טס כילק לאבד חלקי (שבת זכור, זכור איש). אם תטוסנה רוחות עוללים ברחובות קריה תפוחים אללי לי (קינ׳ לת״ב, אם תאכלנה).

— הפע׳, *הטיס, — עשה שיטוס: אפילו היה בסוף העולם הטיסו הקב״ה והביאו לשם (מד״ר רות, ובעז עלה). שהטיסן הקב״ה (את אדם וחוה) וקרא אותן אלוהות (שם ויקר׳ יא). מבין גלגלי המרכבה שמטן הקב״ה והטיסן על הים (שם שה״ש, לססתי).

***טוס[1]**, ש״ז, מ״ר טוסים, — א) עוף שלהנקבה יש זנב ארוך שנוצותיו מגונות בגונים ירקרקים ומזהירים בציורים יפים, Pfau; paon; peacock: אי זהו ירקרק שבירוקים ר״ל אומר כשעוה וכו׳ סומכוס אמר ככנפי טווס (ירוש׳ סוכ׳ ג נג ד). תרנגול טווס ופסיוני כלאים זה בזה (ב״ק נה.). ואת כל עוף כנף זה הטווס (מד״ר ברא׳ ז). הכל קלקלו מעשיהן בדור המבול הכלב היה הולך אצל הזאב והתרנגול היה מהלך אצל הטווס (שם כח). בא וראה הטווס הזה שבו שלש מאות וששים וחמשה מיני צבעונין והוא נוצר מטיפה אחת של לובן (תנחומא תזריע ג). למלך שאמר לאוהבו מתאוה אני לראות טווס על שולחני הלך אוהבו מיד והביא את הטווס והעמידו על השולחן רץ להביא את המאכלת לשוחטו צוות המלך ואמר לו מה אתה עושה (אגד׳ ברא׳ לא). — ומ״ר: כמה טווסין וכמה פסיונין יש לי (מד״ר קהל׳, טוב אחרית). בשעה שהקב״ה אמר למשה על הקרבנות היה משה סבור שיקריב טווסים או פסיונים או אווזים (פסיק׳ רבתי, שור או כשב). — ואמר המליץ: והיה בראותו כי לפי סברתו דעת ותבונה סובבים אותו יסתכל בדבריו הנעימים כהסתכל הטווס בנוצתו יעיר על עצמו פקיחות גדולה (ר׳ קלוני׳, אבן בחן לג). הלובש בגדי רקמה והוא ערום משכל וערמה ידמה לטווס אשר יסירו נוצותיו וישאר כתרנגלת ערומה (שבוע׳ לר׳ זכדא 24). וכן ידמה (האדם) לטווסים בכספו מעילים בעלי מראה יקרים (בתי הנפ׳ והלחשים). — ב) *נוצות מגונות

[1]) מיונית ταώς, אך כבר נתאזרחה בלשון. וכן בסור׳ וערבית.

בראש קצת העופות: שהודו כפות שיש לו בראש כעין טווס וכפות (רגמ"ה חול׳ סג.).

*טַוָּסוֹת, ב"נ, —סגולת הטַּוָּס, וגון נוצת הטוס: ויש מהם שיסתפקו באינדי שירצו להחזירם (את השערות) במראה הטווס ולהצהיבם ושמה דינדיית הטובה יותר מהירה לצבוע אך היא יותר חזקת הטווסות וצהיבות (קאנון ד ז א יט).

*טַוֶּסֶת, ב"נ, — נקבת הטַּוָּס: תרנגול עם הטווסת אע"פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה (ירוש׳ כ"ק ה ה.).

*טוּעַ, ב"ז, — כמו טעות: טיט נגרש תוכו תצליל, טוע זדון טמון ועליל, יודע יצר מה מעליל (סליח׳ יוה ז, אם עונינו).

*טוֹעֶה, ב"ז, מ"ר טוֹעִים, — מי שטועה בדבר: אמר ר"י אפילו טועה שבטועין אינו טועה בדבר הזה (ירוש׳ ר"ה ב נח.).— ובפרט כנוי למי שטעו אחרי הנוצרים הראשונים: אמרו עליו על אחר בשעה שהיה עומד מבית המדרש הרבה ספרי טועין נושרין מחיקו (חגי׳ טו:). ואין כותבין גט מיאון אא"ב מכירין (מפני שחוששים) לב"ד טועין (יבמ׳ קו.).

*טוֹעֵן, ב"ז, מ"ר טוֹעֲנִים, — א) בינוני מן טָעַן. — ב) מי שטוען על חברו, מי שתובע מחברו: ואם טען טוען איך נקרא אות שאיננו כתוב וכו׳ (ראב"ע, צחות ד). ואם טען טוען למה הוצרכו לשום שו"א וכו׳ (שם). אם טען הטוען שבית דין חייבוך לשלם לי מאה דינרין משום שחבלת בי (רמב"ם טוען ונטען א יז). התחיל הטוען ואמר כור חטין יש לי בידך וקודם שישלים דבריו אמר כור שעורים יש לי בידך (שם ג יא). וכן אם טען הטוען ואמר זה חייב לי מנה וכו׳ ואח"כ הביא הטוען עדים שהלוהו בפניהם (שם ו א). שהביא הטוען עדים שזה ידוע שהוא עבדו וכו׳ ויחזור העבד לבעליו וישבע הטוען שלא מכר ולא נתן (שם י ד). —ג) כמו עורך דין, מי שטוען לזכות פלוני: וכן הזהיר למדבר המליץ והטוען בפני הדיין בעד הבעלי דינים תובע או נטבע וכו׳ יש עוד בהם למוד טוב אל החכם המליץ והטוען וכו׳ כשיתברר לך שקרות דברי הטוען תתרחק ממנו ולא תקבלם (ר"י אלברגלאל, מבפט׳). לא שכרת טוען שיטעון יפה בנגד אותו עורר (בעל מכיל׳, REJ XLVII, 56).

*טוֹף, פ"י, טִפְּתִי, — טַף המשכב במור וכדומה, כמו נף: קרצתי דצתי באומריב, טפתי[1] נפתי במורים, קלקלתי שמנים שמרים (ר"ב כר"י, יוצ׳ א פסח, אור יבע).

טוֹפֶס, — עי׳ טֹפֶס.

טור[2]), ממנו טוּר.

טוּר, ב"ז, מ"ר טוּרִים, — מה שבסדר בקו ישר אחד, Reihe; rang; range, row: וּמִלֵּאתָ בו מלאת אבן ארבעה טורים אבן טור אדם פטדה וברקת הטור האחד והטור השני נפך ספיר ויהלם וכו׳ (שמות כח יז-יח).— ושורת אבנים או כרתות בבנין: ויבן את החצר הפנימית שלשה טורי גזית וטור כרתת ארזים (מ"א ו לו).—ועמודים עומדים ומסדרים בשורה: ארבעה טורי עמודי ארזים וכו׳ חמשה עשר הטור ושקפים שלשה טורים (שם ז ג-ד).—וקשוטים לנוי על עמודים וכדומה עשויים בשורה: ושני טורים סביב על השבכה האחת (שם שם יח). ופקעים מתחת לשפתו (של הים) סביב סבבים אתו שני טורים הפקעים (שם כד). שני טורים רמנים לשבכה האחת (שם מב). ודמות בקרים תחת לו (להים) סביב וכו׳ שנים טורים הבקר (דהי"ב ד ג).—ושורה של כתב, Zeile; ligne; line: למי שיש בידו ספר רפואות והוא מיגע עצמו לספור כמה דפין בספר וכמה טורים בכל דף ודף וכמה אותיות בכל טור (ראב"ע, יסוד מורא א). ומביאה (החכמה) אל דרך נכונה והמליץ בין השכל והלבבות לא ישכחו אותותיה ולא ימחקו טוריה ולא יכבשו דבר אלא בידיעתה (מוסרי הפלוסופ׳ א ז). כתב באגרת ארבעה טורים (מכת׳ הפניני׳, התקוה). — ובחשבון: והנה ראוי להיות האמצעי ה׳ עד שיהיה כל טור באורך ברוחב ובאלכסון במספר ט"ו ויהיו כבה כל הט׳ מספרים (ראב"ע, ספ׳ השם ו). גם בתקון הלבנה גם בתקון ה׳ המשרתים טור יקרא טור הערך וזה הערך הוא אל הס׳ כי אם היה כתוב בטור הערך ס׳ יהיה בטור

1) מכל הפרושים הרבים שנתנו מפרשי הפיוטים למליצה זו, היותר מתקבל על הדעת הוא הפרוש האומר כי מורים הוא מ"ר מן מור ואהלות, וטפתי הוא פעל נרדף לנפתי, אולי במקום הטפתי וכמו נפתי משכבי מור ואהלות.

2) שרש משותף, אך במשמ׳ שהוא משמש בערב׳ אין לו אח בשאר הלשונות. ויש מדמים לו משמ׳ פעם שיש לו לשרש זה בערב׳ טַוְר a).

a) طور

אחריו שיקרא הטור החמשי או הכתוב בטור השביעי (הוה, המספר 58). כאשר תרצה לחבר מספרים כמה שיהיה ראוי שתכתוב כל מספר ומספר מהם בטור אחד ותחלק הטורים לאבנים וכו׳ ותעשה הטורים איש תחת אחיו (מעשה חושב לרלב״ג ב). כאשר תרצה להוסיף מספרים יותר מאחד קצתם על קצתם להשיבם אל מספר אחד הנה ראוי שתסדר כל טורי המספרים זה תחת זה (ר״א מזרחי, חכמ׳ המספר, הקבוץ). הנה נסדר הטורים ונתחיל מהאחדים וכו׳ (שם).—ובמלאכת השיר: הראשון הוא השיר השקול במספר הברותיו בשני טוריו מזולת שיסכים הטור הראשון עם השני (רמב״ת, הקד׳ דרכי נעם). וכן ראוי לדעת כי אין שיר פחות מארבעה טורים (שם). המכוון יהיה השיר השקול המסכים מכל צדדיו במספר תנועותיו והסכמת הטורים כל אחד עם חבירו בחרוז שוה (שם).

טוֹרַח,—עי׳ טֹרַח.

*טורחן,—עי׳ *טַרְחָן.

טוֹרֵף, בינוני מן טָרַף,—ושֵׁם, מי *שטֹרֵף נכסי הלוה: הואיל ומכר הלוה או נתן אחר שנשתעבד בחוב זה הרי זה מוציא מיד הלקוחות או מיד בעלי המתנות וזהו הנקרא טורף (רמב״ם מלוה ולוה יח א). ישבע שמעון ויטול מלוי כדין כל טורף שאינו נפרע אלא בשבועה (שם א ו). ומשביעין את הטורף בנקיטת חפץ שלא נפרע חוב זה (שם כב י). בית דין ששמו לטורף בנכסי לוקח וטעו בכל שהוא מכרן בטל שהרי הן כשליח לטורף וללוקח ויש להן רשות לתקן אבל לא לעוות (שם טו). — *טוֹרֵף האדם, שֵׁם דג מהדגים: טורף האדם ארכו כט״ו אמה ומשקלו לפעמים ד׳ אלפים ליטרה והוא עצום מאד אמיץ לב ושובב (תוה״א לבינהק, הדגים ריג). הטורף אדם והוא היותר גדול מכל דגי האי (רא״ב׳ למודים א ו).

א. **טוּשׁ**, פ״ע, עת׳ יָטוּשׁ, — כמו *טוּס: כנשר יטוש עלי אכל (איוב ט כו).

ב. ***טוּשׁ**, פ״י, טָשׁ, אָטוּשׁ,—טָשׁ בשמן, רָח אותו בשמן: הרק וטש בפניו כנגד חבירו ותלש בשערו (תוספתא ב״ק ט יא). אין טשין את התנור באליה ואם טש כל הפת כולה אסורה (פסח׳ ל:). אין סכין אותם (את הכירים) שמן ואין טשין אותן במטלת (כיל׳ לד.).

***טחב**[1]), ממנו טַחַב.

[1]) רק בעבר׳, ולא ידוע מקורו, ואין לו חבר

***טַחַב**[1]), טחב[2]), ב״ז, — רטיבות[3]), Feuchtigkeit humidité; moisture: אל תשתה צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כדרך שמת פלוני (ספרא, אחרי א ג). שאם יתנו זה הדג בשתן נער בטחב חמשה ועשרים יום טמון ברפת ואחר יבשלוהו באש עד שימחה כלו וישוב משיחה ימית בנגיעה (תולד׳ יצחק לר״י קארו, במיני). — ואמר המליץ: ומצחו הרחב, כבר גם בטחב, ועל פניו נסחב, בתוך אש להבה (ספר המוס׳ לר״ז בן סעד׳, כ״י תימנ׳ יב).

טחה[4]), ממנו טֻחָה.

טֻחָה[5]), ב״נ, מ״ר טחות, — א) ענן דק מתרומם ומתעגל, dünne Wolke; nuage mince; thin cloud: הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ התרים לעב קולך ושפעת מים תכסך התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו מי שת בַּטֻּחוֹת[6]) חכמה או מי נתן לשכוי בינה מי יספר שחקים בחכמה ונבלי שמים מי

בשאר לשונות המזרחיות. בערב׳ טח׳פ a) ענן קל.

[1]) כך הקריאה הרגילה וכך נקדו לוי ויסטרוב. —[2]) כך בוקשר׳, וכן נראה מהחרוז של ר״י בן סעדיה. —[3]) הערוך פרשו קור. ויש מפרשים טל של בֹקר, וכעין זה יסטרוב, והפרוש הרגיל הוא רטיבות, וכן נראה מהשמוש שהשתמשו בו במשמ׳ זו בשני המקומות המובאים בפנים.

[4]) בערב׳ טח׳א׳ b).

[5]) בערב׳ טה׳א׳ c), ועי׳ הערה לקמן. — [6]) מלה שנעלמה משמעתה האמתית כבר מהקדמונים. השבעים תרגמוה בשתי מלים שפרושן הוא מטוה של נשים, והוא תרגום זר ותמוה מאד. ובעלי התלמוד פרשוה במשמ׳ כליה, כליות: מי שת בטוחות חכמה אלו הכליות (ר״ה כו.), וכן התרג׳: בכוליין. וכעין זה גם הירונ׳ visceribus. הפשיטא: בכסיא, ורסע״ג: ות׳אק. המפרשים הקדמונ׳ שלנו, ריב״ג, רש״י, ראב״ע, רד״ק וכו׳ פרשו לפי התרגום והתלמוד במשמ׳ כליות, ועל פי פרוש זה השתמשו במלה טוחות כל הפיטנים במשמ׳ המחשבה הטמונה ונסתרה שבלב, כמו כליות בהמליצה חוקר כליות, עי׳ ערך ב. *טוּחַ, ב. *טוּחָה. אך אין שום ספק בדבר כי פרוש זה אינו אמתי, כי אין שום ענין לכליות ומחשבות כאן, שהמליץ מדבר קודם על הענן והגשמים והברקים, ואח״כ עוד פעם על השחקים והעננים, וכליות ומחשבות מפסיקים את המליצה היפה והנהדרה בלי שום צרך ובלי שום שיכות, ומהלישים את כח המליצה ועז יפיה. וכל ברכוריו של קניג (Kö.2,61) לישב מליצת המקרא בפרוש טחות ושכוי

a) طخف b) طخا c) طخاء

ישכיב (איוב לח לג-לז). — ב) דבר לא ידוע ולא מובן, etw. ungewisses, unverständl.; chose incertaine inintelligible; uncertain: הן אמת חפצת בַטֻּחוֹת[1] ובסתם הכמה תודיעני (תהל' נא ח). — ועי' ב. °טוּחָה.

טחו, ממנו מטחוי, °טֶחֶו.

°**טֶחֶו,** ש"ז, מ"ר טְחָוִים, — כמו מטחוי: נראו רחוקים כשש מאות אלף טחוי קשת במנין (כרית מגוחה א).

***טְחוֹל**[2], ש"ז, מ"ר טְחוֹלִים, — אבר בשרי דמי מהאברים הפנימים של גוף בע"ח, Milz; rate; milt: ניטל הטחול ניטלו הכליות ניטל לחי התחתון (חול' ג ב). דם הטחול דם הלב דם ביצים (כרית' ה א). קנה מוציא קול ריאה שואבת כל מיני משקין כבד כועס מרה זורקת בו טפה ומניחתו טחול שוחק קרקבן טוחן (ברכ' סא:). טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים (שם מד:). כולן (כל הרצים של דוד) נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים היו (סנה' צה:). הרום שעל הטחול אסור (חול' צג.). אסרתי לך אשת איש התרתי לך את השבויה וכו' את הדם התרתי לך טחול (מד"ר ויקר' כב). הטחול יכון מכונו בצד השמאלי בתוך גוף האדם כספוג שהוא מלא מים קרים והוא עומד כאיש מלחמה בצד השמאלי להלחם בקרתו עם המוקשים הניצבים למולו בצד הימני שהם יכולים להמית בחומם (אסף הרופא 25). כי הטחול אויב הוא לכבד והוא כשוכן בתוך עיר מצור אשר נסגרו מבואותיה ואין לצאת ולבוא כי אם בשער אחד כן הטחול בזמן שהמים מגיעים אליו בעת צמאת האדם הוא שותה אותם כספוג (שם). כי כח הטחול חם (צ"ל קר) בקרח וכבפור והוא מקום המרה השחורה (שם 4). ולולי חומם של כליות לא היה הגוף יומד מפני קרתו של טחול (שם). יטחול העוף יגול כמו עינב: אינו כטחול בהמה (רמב"ם שחיט' י י). — °עשב הטחול, הוא חרול: ורפואה פרטית לו ובמי שחלה בחלי הטחול) היא אורטיקה וקראו אותו ההמון עשב הטחול (ר"י להלון, אולה"ת ט ד).

°**טְחוֹלִי,** ת"ז, לנקי' טְחוֹלִית, מ"ר טְחוֹלִיִּים, — של הטחול: ואעפ"י שהשחור הוא ה... העמים יען הכבד אך השחור הטחולי תר... זק השחרות (המון ... ה). — ובמשמ' נגוע בטחול, ... מחלת הטחול: הטחוליים שתבוא להם יסינהיריאה ... (פרקי אבוקרט ו מז).

טְחוֹן, ש"ז, — אבן הריחים: בחורים טחון נשאו ונערים בעץ כשלו (איכ' ה יג). — וכמו טַחֲנָה: המיתוז שם מרחץ או חנות או ריחיים ובא חבירו ועשה מרחץ אחרת כנגדו או טחון אחרת אינו יכול למחות (רמב"ם שכנ' ו ח).

***טָחוֹן,** ש"ז, — כמו טוֹחֵן: נתחלפה סגנתו אצל הטחון אם הוחזק עם הארץ להיות טוחן שם באותו היום חושש (ירוש' דמאי ג כג ג). כשטוחנין הולך ישראל עם הטחון לשמור (הרוקח סי' רעג).

במשמ' סתרי המחשבות, אינם מועילים כלום. וכדי שיהיה גם פסוק זה במקומו ובהסכמה למה שלפניו ולאחריו צריך שגם בו תהיה הכונה לדבר מהדברים השמימיים והאויריים, וכבר הרגישו בזה קצת החדשים, וראה G. Hoffm. בשתי המלים טחות ושכוי שבפסוק זה שמות לשני מזלות, אך כבר השיגו אחרים על זה שאדות הכוכבים והמזלות מדובר בפסקה שלפני הפסקה המתחלת בפסוק הידעת, ובפסקה זו אין מקום לכוכבים ומזלות. וכדי להציל את יפי המליצה הנשגבה ושלמותה על כרחנו אנו צריכים לאמר כי גם בפסוק זה דבר המליץ על המטר והעננים, וכבר ראה זאת Duhm, Dillman ואחרים, ותרגמו קצתם עננים חשכים, ודוהם תרגם Federwolken, ר"ל העננים המתהוים מפתילי גליד ופרושים כמו מעטה דק על השמים. ומשמ' זו של מין ממיני העננים להמלה טחות היא האמתית בלי שום ספק, כי מלבד הכרח הענין והמליצה יש עוד ראיה מפורשת לזה מלשון הערבית החיה, שיש גם בה מלה זו בצורתה ממש כמו בעברית, היא המלה טח'א' הרשומה בהערה למעלה, ופרשוה הערבים: אלטח'א' אלשהאב אלרקיק אלמרתפע, יקאל מא פי אלשמא טח'א' אי שחאב (לסאן אלערב), ובעבר': אלטח'א הוא ענן דק גבוה, יאמרו אין בהשמים טח'א ר"ל ענן. ויש בערב' עוד משקלים אחרים משרש זה במשמ' זו: טחוה, וגם טחיה, ואמר אללחיאני, אומרים מא פי אלשמא טחיה אי שי מנ אלשהאב, ע"כ, ובעבר': אומרים אין בשמים טחיה ר"ל שום דבר מן ענן. ומשמ' זו של טחות מעידה גם על שכוי שפרושה האמתי גם הוא כמו"כ ענן, עי' זה הערך. — [1]) במקום זה, הפרוש המקובל במשמ' מחשבה נסתרה מתישב, ויותר בדיוק הוא מחשבה או דבור לא ברור ולא מובן, ובמשמ' זו משמשת מלה זו בעצמה גם בערב': ומנ אלכלאם מא לא יפהם, ובעבר': ובנוגע לדבור (משמשות המלים טח'א וטח'יה במשמ') מה שאינו מובן. והוא נרדף ממש להמלה סתם, וכן תרגם הירונ' incerta, ואולי יותר נאות להפסיק הכתוב לא אחרי בטחות אלא, כמו השבעים והירונ', אחרי חפצת, ולחבר בטחות עם סתם שלאחריה.

[2]) בערב' טְחָאל a).

a) طحال

***טָחוּף**[1], ת"ז, לנק' טְחוּפָה, מ"ר טְחוּפִים, טְחוּפוֹת, — מגון דומה לאפר, grau; gris; gray : היו לו שני מינים של (גזות) טחופות [2] ולבנות מכר לו טחופות אבל לא לבנות (חול' יא ב).

טְחוֹר[3], ש"ז, מ"ר טְחוֹרִים, טְחֹרִים, —א) בעין אבעבועות בפי הטבעת שגורמות מכאובים בעת הנקבים, hämorrhoid. Geschwülste ; tumeur hémorroid. tumors : ויך את אנשי העיר מקטן ועד גדול וישתרו להם טחֹרים [4] (ש"א ה ט). והאנשים אשר לא מתו הכו בטחֹרים (שם יב). יככה יי' בשחין מצרים ובטחֹרים ובגרב ובחרס אשר לא תוכל להרפא (דבר' כח ז).— והשתמשו במלה זו הרבה בספרות הרפואית המאוחרת: ויצא האדם במידי צואתו כאשר יצא בימי קדם בימי שרותו בלא טחור ובלא מכאוב (אסף הרופא 143). על תחלואי הבטן והילוך המעיים והטחורים (שם 55). או תכאבנה הכליות ויתגרו רוחות הטחורים לנגעי התחתוניות (שם 14). אם תחבוש הטחורים בקמח שעורים מולש בחלב בקר יסיר וישקוט ממנו הטחורים ועקיצתם (ראב"ע, ספ' הנסיונות ה ה). אמנם הטחור הוא בשר נוסף צומח ולפעמים יהי' בשר רך לבן אין בו כאב ולפעמים יהי' אדום או כהה חזק הכאב (קאנון ג ה ב ו). היותר טוב שיקשר בהדוק שרש הטחור בחוט משי או פשתן (שם יז א ג). ולפעמים תקשר מהרה בחוט קשירה באלכסון שישאר הטחור בחוץ (שם). והטחורים מתחלקים למין מהחלוקה הנראית אל היבלתיים ואל ענביים ואל תותיים (שם שם ב). דע כי הטחורים הם תוספות ובועות וצמחים בפי הנקב התחתון והוא בפי הרעי הנקרא בלשון חכמים ברכשא (בלמה כדרכי הרופא, כ"י, Magr. (Berl. X,102). לרפאות הטחורים הישנים ולא ישאר אחד מהם סכנה (פרקי אבוקרט ו יב). והזיעה הקרה והפלצות והסערה הבאים מהקדחות יבא משם ויתילדו בהם הטחורים (מ' אלדבי, ב"א 7). ואמרו הרופאים שאם יהי' לו הטחורים פתוחים המקלחים דם שהוא דבר המצוי בבני אותה מדינה ויתרפא (בו"ת בכמים לאב רפ). — ב) "כנוי להמעי המחבר לפי הטבעת שממנו הרעי יוצא: עשה לו הטחור הוא מעי השרשור הנדבק בחור התחתון להוציא הגלל והדומן והצואה (ר"ש דונולו, תכמוני א).

1) רק בעבר' במשמ' זו, ועי' הערה לקמן.— 2) גרסת הערוך, וכן בכ"י ר', וכן ברשב"א, ובנוסח' שחופות.
3) בסור' טחורא וטחרא, תרגם ב"ע אל-זחירה a) בערב', והוא יציאה בכאב בדם.— 4) כך הקרי במקום עפלים בכתיב, וכן בכל המקומות המובאים כאן, זולתי ע"א (ו יא-יז), טחרי זהב גם בכתיב.

a) الزحيرة

טחח, ממנו טָח.

טָח, פ"ע, עת' יִטַּח, —טחה עינו, היתה עינו מכסה בדבר, היה דבר דבוק עליה ולא יכול לראות, verklebt s. être couvert; be covered : לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבתם (ישע' מד יח). —וכל"ג, "טחה העין מראות: הגבירה מדת התאוה על שאר מדותיו עד שגברה על השכל שנוצר עליו האדם וטחה מראות עינו ואבדו סימני חמודותיו (חו"ה, עבוד' ה' ב).—ב) *טח[2]) דבר בדבר, נגע בו בכח, הקיש בו, anstossen ; heurter ; knock against : קורעו (את הכחל) שתי וערב וטחו בכותל (חול' קט:). היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי וכו' יטוח ראשי אצבעותיו בכותל ויהא מיצן (ירוש' הור' ב מו ז).—ופעול *טוּח, טוּחה בדבר, נוגעת בו: האשה יושבת וקוצה לה חלתה ערומה מפני שיכולה לכסות פניה בקרקע אבל לא האיש וכו' תרגמה ר"נ בר יצחק כגון שהיו פניה טוחות בקרקע (ברכ' כב.). ואסור לקרות קריאת שמע והוא מוטל ופניו טוחות בקרקע או מושלך על גבו ופניו למעלה (רמב"ם ק"ש ג ב). ואסור למברך לברך כשהוא ערום עד שיכסה ערותו במד"א באיש אבל באשה יושבת ופניה טוחות בקרקע ומברכת (הוא, ברכ' א ט).

— הפע', *הִטִּיחַ, —הטיח בסלע וכדומה, כמו קל: היה חורש והטיח בסלע או בגדר (אהל' יז ב). אם הטיח צלוחיתו באבן חייב (ב"ק כח:).—והטיח ראשו בדבר: אלמלי הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו לא היו משגיחים עליו (ברכ' לד:). התחיל מטיח ראשו לכותל אמר כל מה שעמלתי שבע שנים בא זה והושיטו לי בקנה אחד (מד"ר ברא' ב). אפשר שהיה צדקיה רואה אחרים שהיו

1) בערב' טח' a), זרק ורמה.

a) طخ

מנקרין את עיניו ולא היה לו דעת להטיח את ראשו בכותל עד שיצאת נשמתו (שם איכ׳, על אלה). — ובהשאלה, הִטִּיחַ את האשה [1]), בְּאִשָּׁה, בעלה: נתכוון להטיח בכותל והטיח ביבמתו וכו׳ (נתכוון) להטיח בבהמה והטיח ביבמה וכו׳ (יבמ׳ נד.). מעשה באדם אחד שהטיח את אשתו תחת התאינה והביאוהו לב״ד והלקוהו (סנה׳ מו.). — והטיח דברים כלפי פלוני, דבר עליו דברים קשים: אליהו הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר ואתה הסבות את לבם אחורנית (ברכ׳ לא:). חנה הטיחה דברים כלפי מעלה שנאמר ותתפלל על יי׳ מלמד שהטיחה דברים כלפי מעלה (שם). משה הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר ויתפלל משה אל יי׳ אל תקרי אל יי׳ אלא על יי׳ (שם לב.). אל יטיח אדם דברים כלפי מעלה (תענ׳ כה.). הודיעו הקב״ה (למשה) כך וכך עתיד פרעה לעשות בזמן שתלך בשליחותי כדי שלא יטיח דברים כלפי מעלה ואעפ״כ הטיח דברים כלפי מעלה (מד״ר שמות ג). התחילה (הגר) מטחת דברים כלפי מעלה אמרה רבון העולם אתמול אמרת לי הרבה ארבה את זרעך והיום הוא מת (שם). מי שדורש המקרא הזה עושה לדניאל מטיח דברים כלפי מעלה שאמר לנבוכדנצר מרי חלמא לשנאך אין שונאו בעולם יותר מן הקב״ה שהחריב את ביתו והגלה את בניו (שם ל). ואלו יפורש הדבר בספר יביא רבים לדבר בו ויטיחו דברים כלפי מעלה (מלמד התלמיד׳, והרא). שהיו מטיחין בדברי תפלות וגנות דברים כלפי מעלה (מעין גנים לאיוב א ז). — והטיח עלי: מעשה באדם אחד שלא היו בניו נוהגין כשורה עמד וכתב נכסיו ליונתן בן עוזיאל מה עשה יונתן בן עוזיאל מכר שליש והקדיש שליש והחזיר לבניו שליש בא עליו שמאי במקלו ותרמילו אמר לו שמאי אם אתה יכול להוציא את מה שמכרתי ומה שהקדשתי אתה יכול להוציא מה שהחזרתי אמר (שמאי) הטיח עלי בן עוזיאל הטיח עלי בן עוזיאל (ב״ב קלד.). — והטיח עם פלוני, במשמ׳ התקוטט עם פלוני: אמרו לו (רעיו של איוב) יכול אתה להטיח עם מיכאל (תנחומא בראש׳ יג). — והטיח קול: הטיח בגרונו קול כדי שישמע רב ספרא ויצא (רגמ״ה תמיד כז:).

***טְחִין**, ש״ז, מ״ר טְחִינִים,— עדשים וכדומה טחונים ועשויים גריסים: כרשינין לעשות טחינין (תוספתא

[1]) כן גם בערב׳: טח׳ אלמראה, ג׳אמעה.

דמאי א כד). קטניות של תרומה אין עושין אותה טחינין (שם תרומ׳ י ב).

***טְחִינָה**, ש״נ, מ״ר טחינות,— שה״פ מן טָחַן: הביאתי כהן גדול לישתן ועריכתן ואפייתן בפנים ודוחות את השבת טחינתן [1]) והרקדתן אינן דוחות את השבת (מנח׳ יא ג). לא הותרה טחינה בדרכה (ירוש׳ שבת ז י). בשעת קטיפה טחינה והרקדה (פסח׳ יא.). קצירה וטחינה (סנה׳ סב:). — ועי׳ רֵחַיִם, הפעלים והשמות השיכים למלאכה זו. — ובענין העכול במעים: ויאמץ כח הטחינה במעים אשר אחר הרחים (כ״י חכיזי, איתיאל ב). — ופעולת השנים על המזון: אח״כ טוחן אותו (את המזון) הבטן יותר מן הטחינה שטחנו אותו השנים בתחלה (תו״ה, הבחינה ה). — ובהשאלה בלשון נקיה לבעילה: אין טחינה אלא לשון עבירה וכן הוא אומר תטחן לאחר אשתי מלמד שכל אחד ואחד הביא לו (לשמשון) את אשתו לבית האסורים כדי שתתעבר הימנו (סוט׳ י.).

***טחל**, ממנו *טָחוּל, °טְחַל.

°טָחַל,— קל לא נהוג.

— פע׳, °מטחל,— נגוע במחלות הטחול: כל המטוחלים והמפולגים נגע פרלסיאה אשר שבתו צדדיהם מצד אחד (אסף הרופא 126).

— הפע׳, °הִטְחִל, מוטחל, כמו מטוחל: וכאשר יהי׳ בשתן בעלוקה אדומה והחולה מוטחל יצטמק טחולו (קאנון א כ ג ו). ונקרא המוטחל מי שיהיה בטחולו קשי אם לעובי עצמו ואם שלא יגיע הגעת המורסא וכו׳ (שם ג טו כ ג). אמר אבוקרט אם ימצא המוטחל כאב פנימי הנה הוא יותר בטוח (שם).

°טַחְלַב [2]), ש״ז,— ירוקה שעל פני המים, Wassermoos, mousse verte: moss: וטחלב שהוא ירוקה שעל פני המים (ספ׳ רפואות, כ״י פלורנץ).

°טַחְלְבִי, ת״ז, מ״ר טַחְלְבִיִּים,— של טחלב, מטבע הטחלב: סרוחים בלתי טובים בביציים ר״ל מיני הביצה והטחלביים ר״ל מיני עדשי המים

[1]) כך במשנ׳ שבגמ׳, ובכ״י טחינה והרקדה, ובמשנ׳ שבמשנ׳: טוחנן, טחונן.

[2]) בערב׳ טֻחְלֻב a), אך לא ידוע מקורו לנבון.

a) طحلب

(קהגון ג א א ט).

טחן[1]), ממנו טחון, טחן, טחנה, *טחון, *טחינה, *מטחן.

טחן, פ"י, טחנו, יטחן, טחני, טחון, — טחן חטים וכדומה ברחים, דקק אותם בין אבנים סובבות זו על זו ועשה מהם קמח, mahlen; moudre; to mill: שטו העם ולקטו וטחנו ברחים או דכו במדכה (במד׳ יא ח). קחי רחים וטחני קמח (ישע׳ מז ב).—ובתו"מ: הבורר והטוחן והמרקד והלש והאופה (שבת ז ב). אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ומכבסת מבשלת ומניקה את בנה (כתוב׳ ה ה). כברה לכבור בה חול ריחיים לטחון בה סממנין (ירוש׳ שביע׳ ה לו.). שכן דרך הכהנים להיות טוחנין מדומע לתוך בתיהן (שם ערל׳ א סא:). ואם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן (מו"ק יב:). טוחנין במועד לצורך המועד (שם). המוליך חטים לטחון ולא לתתן ונשאן סובין (ב"ק לט:).—ובמשמ׳ כתת דבר לרסיסים דקים, zerstossen; pulveriser: ויקח את העגל אשר עשו וישרף באש ויטחן עד אשר דק (שמות לב כ). ואכת אתו טחון היטב עד אשר דק לעפר (דבר׳ ט כא). —וזיתים וכדומה: אף טוחן הוא (הזיתים) בבית הבד ומכנים לבודידה (בכי׳ ח ו). שלשה זיתים הן ובהן שלשה שלשה שמנים הזית הראשון מגרגרו בראש הזית וכותש וכו׳ חזר וטחן וטען זה שלישי (מנח׳ ח ד). דורכים את עבטו (של האבל) וזולפים את יינו וגפים חביותיו וזיתיו הפוכין ושנויין טוחנן כדרכן (ירוש׳ מבק׳ ב א). וכונסו (את הזית) לבית הבד וטוחנו בריחים ונותנו בסלין ושמן היוצא ממנו זה היה ראשון (מנח׳ פו.). —והקבה את המזון: קנה מוציא קול ריאה שואבת כל מיני משקין כבד כועס מרה זורקת בו טפה ומניחתו שהול שוחק קרקבן טוחן (ברכ׳ סא:). שהמאכל הולך אל הבטן אל תעלה מוכנת על קו ישר אין בה עקום ולא עוות והוא הושט אח"כ טוחן אותו הבטן (תו"ה, הכתיב׳ ה). — והשנים את המזון: ואם יאכל האדם במהרה ולא יטיב לטחון מאכלו בשיניו כי ימהר לבלענו טרם יטחון בטוחנותיו גם זה מוקש גדול הוא בכל הגוף (אסף הרופא 13). — ובמליצה: הרואה את ר"ל בבית המדרש כאילו עוקר הרים

1) בערב׳ טחנ (a.

a) طحن

וטוחנן זה בזה (סנה׳ כד.). צרעה ואשתאול שני הרים גדולים היו ועקרן שמשון וטחנן זה בזה (סוט׳ ט:). — ובמליצה ללמוד: רבי שמעון טוחן הרבה ומוציא קימעא וכו׳ ומה שמוציא אינו מוציא אלא סובין (גיט׳ סז.). — ובהשאלה, טחן פניו של פלוני, התנהג אתו בקושי, העליבו, חמסו: מלכם תדכאו עמי ופני עניים תטחנו (ישע׳ ג יה).—*טחוני פנים, ואמר המליץ: כי לא נכון להוכיח מרי נפש ולא לגעור בדוי לבב ולא לדחוף טחוני פנים כי במצוק ידברו ובמרירות יביעו (הגר׳ מגח׳ לחסדאי).—ובהשאלה להאשה הנבעלה: אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי תטחן[1]) לאחר אשתי ועליה יכרעון אחרין (איוב לא ט-י).—והאיש הבועל: ואדני זקן רב יהודה אמר טוחן ולא פולט (מד"ר ברא׳ מח). יש לך אדם טוחן ואינו פולט (פסיק׳ זוט׳ מה עג).

—נפע׳, *נטחן, — שטחנו אותו: אין נותנין חיטין לריחים של מים אלא כדי שיטחנו כל צורכן מבעוד יום (ירוש׳ שבת א ד). טחנו (את הלוז שבשדרה) ברחים ולא נטחן שרפו באש ולא נשרף נתנו במים ולא נמחה (מד"ר ברא׳ כח). החטים צריכים להטחן והחרדל והתרמוסין צריכין להמתק (שם אסת׳ א א). כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריך תיקון וכו׳ החיטין צריכין ליטחן אפילו אדם צריך תיקון (פסיק׳ רבתי כג).

—הפע׳, *הטחין, — עשה שיטחן: יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם ויש מטחינו בריחים ומביאו לחיי העולם הבא (קדוש׳ לא.). סימא את עינו נותן לו דמי עינו ושבת רואין אותו כאילו הוא מטחינו בריחיים (ב"ק פה:). לכשיזקין מטחינו ברחיים בשבת (ע"ז טו.).

טחנה, ש"נ, — שה"פ, כמו *טחינה: וסגרו דלתים בשוק בשפל קול הטחנה (קהל׳ יב ד).—והשתמשו במלה זו במשמ׳ זו: ויש לי אבן טחנה שטוחנין בה עפר הזהב והכסף ומטה של עץ הנקראת דכה (תשו׳ הגא׳, הרכבי 186). — ובמשמ׳ אבן הרחים: בפלח תחתית רוצה הטחנה התחתונה מפני שהיא בקע העליונה (הברב׳ לריב"ג, פלח).—ומצוי השמוש במלה זו בספרות החדשה במשמ׳ בית רחים, בית מוכן לטחינה.

***טיב**, טייב, פ"י, בבנ׳ טיבו, טיבה, — עשה טוב, ובפרט טיב את האדמה, התקין אותה בחרישה

1) אמרו בגמ׳ (סוט׳ י.) כי הכונה בפעל זה

d. Feld meliorieren; meliorer le sol כראוי לזריעה, improve a field: טייבה (את השדה) ומת בנו מותר לזורעה טייבה ומכרה אסור לזורעה (ירוש' שבי' ד לה:). טייב בזמן זה מהו (שם). — ואמר הפיטן: זבדני זבול ארמון, טייב יושבי אמון, כפלח הרמון (יוצ' א' פסח, אהבוך). טייב מאורות אחד להמעט וזמן, טבעו יצא להתחדש נאמן (שבת אחר שבוע', אדיר). טירתך הושמה לעיים, טייבה בחומות בנוים, כי טוב הסדך מחיים (סליח' צו"ג, אורך).

— נתפע', נִטַּיֵּב, נִטַּיְּבָה, —שטייבו אותה: שדה שנקוצה תזרע במוצאי שביעית שנטייבה או שנדיירה לא תזרע (שבי' ד ב). שדה שנטייבה ב"ש אומרים אין אוכלין פירותיה בשביעית ובית הלל אומרים אוכלין (שם). שדה שנטייבה אין מקיימין אותה בשביעית איזו היא שדה שנטייבה כל שבני אדם חורשין חמש והוא חורש שש (תוספתא שם ג י).

*טִיבָה, עי' *טִיבוּת.

***טִיבוּת**, ש"נ, —סגולת מי שמטיב: מטיבותן[1] של (אלילים) קרובים אתה למד מה טיבותן של רחוקים וכו' כך אוכלת (העבודה זרה) כך שותה כך מטיבה כך מריעה (סנה' סג:).

***טִיגָן**[2], ש"ז, מ"ר טִיגָנִים, —מחבת שמטגנים בה, Tiegel; poêle; sauce pan: מיד נטלוהו ונתנוהו בתוך הטיגן וטגנו אותו (פסיק' רבתי מג). כגון טיגן של חרס שאופין עליו עוגות (ר"ת פסח' ל:). — ומ"ר: היורות ומחמי חמין והטיגנין והקומקמסין מדיחן ברותחין (תוספתא ע"ז ח-ט ב).

***טיד**[3], ממנו *טִיד, *טִיד.

***טַיָּד**, ש"ז, מ"ר טַיָּדִים, טיידים, —מליץ טוב, מדבר בזכות אדם, Verteidiger; défenseur; defender: כל ימיהם של ישראל לא היה להם טיידים[4]

טובים במשה ואליהו (מפרש המחזור, כשם מדרש).

***טִיד**[1]), פ"י, טָד, עת' יָטִיד, יְטִידוּךָ, —טד אותו, הללו, פארו ורוממו, verherrlichen; glorifier; -fy: כי טפסרי טוהר בטעמם יטידוך[2]), כי יודעי יראתך ביחולם ייהדוך (יוצר יוה"כ, כי אלוקי).

***טִיּוּב**, ש"ז, —שה"פ מן טִיֵּב: איזהו הטייוב כל העם חורשין פעם אחת והוא חורש שתי פעמים (ירוש' שבי' ד לה.).

***טִיּוּל**, ש"ז, מ"ר טִיּוּלִים, — נהוג בעתונים ובדבור העברי בא"י.

טִיחַ, ש"ז, — מה שטחים על כותל וכדומה, Tünche; plâtre; plaister: והנה נפל הקיר הלא יאמר אליכם איה הטִּיחַ אשר טחתם (יחזק' יג יב). — ובמשנה: בית שחצצו בקנקנים וטח בטיח אם יכול הטיח לעמוד בפני עצמו (אהל' ו ג).

***טִיחָה**, ש"נ, —שה"פ מן א. טוּחַ: שניהן חולצין שניהם קוצצין שניהן מביאין את האבנים אבל הוא לבדו מביא את העפר וכו' אין חברו מיטפל עמו בטיחה (נגע' יב ו). והנה הוא וראה תחת החומה בור אחד ואבן גדולה עליו והיא היתה מטוחה בטיחה של סיד ויתצו את הטיחה ויגוללו את האבן מעל פי הבאר (יוספון נ). הרי הן כחותם אחד והטיחה או הקשירה חותם שני (רמב"ם מאכ' אסור' יג ח). — וברפואה: ושירפא המקום שסביבו (סביב המורסא) בסמים מנגבים ויהיו קצתם טיחות וקצתם תחבושות (קבוצי גליגוס ב, כ"י פריז). וכאשר עשינו רפואות משלשלות והרקנו החולה בקלוהים ובכניסת המרחץ אזי נשוב אל טיחות ומשיחות מחוץ (מ' אלדכי, ב"א ז). ואחר כן נעשה טיחות על הסדיקות מחוץ (שם).

טִיט, ש"ז, —חֹמֶר, עפר מעורב במים, Lehm; argile; loam: ובבור אין מים כי אם טיט ויטבע ירמיהו

לבעילה, וכן משמש פעל זה בכונה זו גם בערב'.

[1]) כך בנוסח', ובערוך טיבתן, וכן בילק' (ראה, רמז תתפ"ו), וכן ברש"י דפוס שונצינו.

[2]) מיונית , אבל כבר נתאזרח זה השרש גם בלשונות השמיות, בארמ' וסור' וגם בערב' ששאלתהו מארמ', ומצוי מאד בספרות הארמית, ונבנה ממנו גם פעל.

[3]) אולי כמו בערב' טודa), ועי' הערה לערך *טדי.

[4]) העיד בעל פסקי תוספות למדות א ג כי השם טיד

a) طود

היה רגיל בדבור בבית ראשי הגולה במשמ' פיטן: הני טיידי ופיוטי רגילי בהו קמי ריש גלותא. ע"כ. וכל זה אולי מהמשמ' העקרית של טוד במשמ' גבה ורוממות.

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) כבר אמר המפרש הקדמון להמחזור ז"ל: לא ידעתי מהו יטידוך אך שמעתי אומרים שהוא לשון שער, שער הטדי בלשון המשנה ופתרון יטידוך יבאו שעריך פי' אחר מצא הרב זצ"ל בשם הר' יהודה מפריש מפוז ומכרכר תרגום ירוש' טדויי ופיוטוי. ע"כ. ועי' הערה לערך טַיָּד עדות בעל פסקי תוספות. וכבר הבאתי בהערה לערך טדי השרש הערבי

בטיט (ירמ׳ לח ו). הצילני מטיט ואל אטבעה (תהל׳ סט יה). ויבא [1]) סגנים כמו חמר וכמו יוצר ירמס טיט (ישע׳ מא כה). ויגרשו מימיו (של הים) רפש וטיט (שם נז כ). מי מצור שאבי לך חזקי מבצריך באי בטיט ורמסי בחמר (נחו׳ ג יד).— וטיט חוצות: ואשחקם כעפר ארץ כטיט חוצות אדקם ארקעם (ש״ב כב מג). עתה תהיה למרמס כטיט חוצות (מיכ׳ ז י). ותצבר (צור) כסף כעפר וחרוץ כטיט חוצות (זכר׳ ט ג). כגברים בוסים בטיט חוצות במלחמה (שם י ה).— ובתו״ם: אין שורין טיט ברשות הרבים ואין לובנין לבנים אבל גובלין טיט ברה״ר (ב״מ י ה). מקוה שיש בו מ׳ סאה מים וטיט וכו׳ באיזה טיט אמרו בטיט שהקנה יורד מאליו (מקוא׳ ב י). המסנק את הטיט לצדדין ומשכו ממנו שלשה לוגין (שם ו). השלג והברד והכפור והגליד והמלח והטיט הנרוק (שם ז א). הטביל בו את המטה אעפ״י שרגליה שקועות בטיט העבה (שם ז). טיט הנרוק משלים במקוה ואין מטבילין בו (ירוש׳ ברכ׳ ז יא.). בבסא שרגליו משוקעות בטיט (שם שבת ג ו.). טיט שעל גבי מנעלו מגררו בגב סכין (בבלי שם קמא.). לאדם שמגבל את הטיט אם יש לו מים רבים מים אינן בלין והטיט מגובל יפה (תענ׳ יט:). לאוהבו של מלך שהיה משתקע בטיט עבה הציץ המלך וראה אותו א״ל עד שאתה משתקע בטיט הלך עמי (מד״ר ברא׳ ל). בנוהג שבעולם פועל עושה עם בעה״ב ע״י שהוא מנבל עצמו בטיט הוא נותן לו שכרו (שם במד׳ י). והלך הסייד לסידו ויוצר לטיטו נפח לפחמו (שם קהל׳, בכל עת).— טיט היון: ויעלני מבור שאון מטיט היון ויקם על סלע רגלי (תהל׳ מ ג). והמלמולין וטיט היון וטיט היוצרים וגץ יוני איזהו טיט היון זה טיט הבורות (מקוא׳ ט ב). טבעת שנתונה בלבינה של טיט טופח וכו׳ ואם היה טיט היון וחיברו כאלו לא טבלה (תוספתא שם ו יב).— ואחד ממדורי גהנום: המדור הד׳ נקרא טיט היון שם נדונים אותם גסי הרוח וכל אותם העונים עזות לעניים (רמב׳ חכמה, הילה יג). היכל ד׳ הוא הנקרא טיט היון ונקרא כנגד זה יצה״ר אבן מכשול היכל זה נקרא חובה מטעם שהוא כנגד היכל זכות (שם). האש של בור שחת היא חזקה ס״א מן האש של טיט היון האש של טיט היון היא חזקה ס״א מן האש של שערי מות (ספ׳ רזיאל לה:).— טיט ארמני: ומי שיפחד מהגרידה יקח טיט ארמיני במי הרמונים (קאנון א ד ה).

טיט[1]), טויט, פ״י, עת׳ יטיט, יטייט,— שטב הכתוב בקו או ב קודות של דיו על פניו, durchstreichen, raturer,biffer;to erase: ואפילו טייטוהו בדיו פסול (עוחו״מ מה ו). וכיצד יעשו יטייטנו בדיו (שם יא).

טיטי, ת״ז, מ״ר טיטיים,— של טיט, מטבע הטיט: ואמנם התחלקות הארצות בעפר כי קצתם יהיו טיטיי מזוקק וקצתם סלעי וקצתם חולי (קאנון א ב ב ח). ולא כל זוחלים מגולים אבל אשר מקומותם טיטיים (שם שם יו). כי המימות אשר מקום הזלתם טיטיי יותר טובים מאותם אשר הם נוזלים על האבנים כי הטיט מנקה המים (שם). הנערים וההולים והלושי המזג הנרתעים אחור מפני הקור או ההום או הגשמים וסבנת הדרכים הטיטיים (הקד׳ פי׳ בה״ב לר״י דון יהייא).

***טיל**[2]), ממנו טיול, *טיל, *טיל.

***טיל**[3]), א) פ״ע, עת׳ יטיל, יטייל, --הלך הנה והנה בחוץ, בשדה כדי לנוח, לשאף רוח צח, spazieren, se promener; to walk: ונקה המכה שומע אני יתן ערבים ויטייל בשוק ת״ל אם יקום והתהלך בחוץ מגיד שחובשין אותו עד שמרפא (מכי׳ משפט׳ ו). שהראהו (הקב״ה למשה) גן עדן וצדיקים מטיילים בו (ספרי דבר׳ שנו). מה עשה המלך נטלו (להפועל שעבד היטב) והיה מטייל עמו ארוכות וקצרות (ירוש׳ ברכ׳ ב ה ג). רבן גמליאל ברבי ירד לטייל בתוך חצירו בשבת ומפתח של זהב בידו וגערו בו חביריו (שם שבת ו ח.). מעשה בשמעון בן קמחית שיצא לטייל עם המלך ערב יו״כ עם השיכה (שם הור׳ ג מז ד). אמר (ר״ג) לשואל (ששאל אותו על נדרו)

טוד במשמ׳ גבה ורוממות.

[1]) יש מגיהים ויב״ס.

---

[1]) בגמ׳ בארמ׳: דמטייט ליה (ב״ב קסג.). והביא הערוך גרסת ס״א דמדיית, ופרש: עושה נקודין של דיו. אך נראה כי זו גרסה עפ״י סברה מהשם דיו, והגרסה האמתית היא טייט בשתי טיט. ואין לו חבר בשאר הלשונות, ולא נתברר מקורו. לפי דעת קצת מן טיט, אך זה דחוק, כי עקר הכונה בפעל זה העברת קו או נקודות בדיו על פני הכתוב.

[2]) עי׳ הערה להערך.

[3]) אולי באמת פעל זה נגזר מהשם טולא בארמ׳ במשמ׳ צל, ר״ל ישב או הלך בצל.

טיול עמנו עד שנפיג את יינינו (שם ע"ז ה מ.). והיו ישראל אוכלין ושותין והיה אחד מהן יוצא לטייל בשוק וליקח לו חפץ וכו' (שם סנה' י כח ד). אסבטיאות של כרכים מטייל בהן ואינו חושש (שבת מ.). ופוקקין לה זוג בצוארה ומטיילת עמו בחצר (שבת נג.). לא יטייל אדם על פתח מדינה כדי שיכנס למרחץ מיד (ערוב' נט.). אוכל ושותה ומטייל בסוכה (סוכ' כח:). והיה (ר"א) רכוב על החמור ומטייל על שפת נהר ושמח שמחה גדולה (תעני' כ.). היה מטייל אחריו עד שהגיע לעירו וכו' אמר להם למי אתם קורין רבי רבי אמרו לו לזה שמטייל אחריך (שם:). חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן (סנה' קב.). למי שמהלך עם המלך ראה ליסטין הניח את המלך וטייל עם הליסטין כשחזר אצל המלך אמר לו המלך לך עם אותו שטיילת עמו שאי אפשר לך שתלך עמי (מד"ר במד' כ). רבן גמליאל היה מטייל מן עכו לכזיב והיה טבי עבדו מהלך לפניו (שם ויקר' לז). רוכב הייתי על הסוס ומטייל אחורי בית הכנסת ביום הכפורים שחל להיות בשבת (שם רות, ליני הלילה). והיו הפקחין מטיילין על פתח פלטין של מלך (שם קהל', בכל עת). מעשה בחסיד אחד שירד לטייל בתוך כרמו בשבת לידע מה צריך (פסיק' רבתי כג). ולא יטייל עד שיתעכל המזון שבמעיו (רמב"ם דעות ד ג).—ואמר הפיטן: השב ידידך למטתך וללון בצלך ולטיל בסגת גן ורדיך (ר"א קליר, קינ', ציון לפירת).—טיל בפרדס, בהשאלה במשמ' למד החכמות: שאין ראוי לטייל בפרדס אלא מי שנתמלא כריסו לחם ובשר (רמב"ם יסוה"ת ד יג).—ובמשמ' בדיחת הדעת ותענוג: המשוררים לטייל לפני המלך וכו' הם שירות של חול שעשה לשורר לפניו לטייל (מיוח' לרב"י, דסי"ב ע יא). אמרתי להם בבעו מנכון תשבו עמי אטייל עמכם בדברים וכו' והיינו יושבים בפתח הפונדק בך לטייל בדברים (אגר' רמב"ם נפס, REJ 1882,174). והאנשים מורים תמיד בקשתות אל השערה ולא יחטיאו או מתאבקים זה עם זה לטייל והם ציידים [1]). ובתוך היער מקוה מים באים מנהר חדקל ובשעה שירצה לטייל עצמו בו ולשטות ולשתות צדין לו עופות וחיות ודגים (מסע' ר' בנימין 50). ושם ספינות למלך מצופים זהב וכסף ויבא בהם

[1]) נשמט המראה מקום.

המלך לטייל לנפשו ונשיו (שם 101). או היו (אנשי קריטה) נלחמים ביניהם לטַיֵּל[1]) כעם ערוך מלחמה (יוסף הכהן, מליב גבולות ג ד, כ"י ברלין). — ב) *פ"י, טַיֵּל את פלוני, נהגו לטַיֵּל: ור' יהודה נשיאה לצורך גופו ולצורך מקומו (הוציאם) כגון לטייל בהם את התינוק או שאר עניינים (תוספ' ערוב' סט).

—התפ', *התטַיֵּל, הטַּיֵּל: ולא תמצא חומה במדינה תעמוד נגדך שלא תוכל לכבשה ולהכנס במדינה ולהתטייל בה עם הרואים פני המלך והמדברים עמו (ר"מ גרבוני, מו"נ עג א). ויקר להם מקרה העתיב, להטייל בארץ החתים (ספ' הסוס' לר"ז בן סעד' לב).

*טַיָּל, ש"ז, מ"ר טַיָּלִים, — מי שדרכו לטַיֵּל תמיד, מי שהולך בטל, Müssiggänger; désœuvré; idler: הטיילין[2]) בכל יום הפועלים שתים בשבת (כתוב' ה ו). שמקצת העם אינם בעלי אומנות אלא בטלים כל ימיהם כגון הטיילין ושובתי קרנות שכל ימיהן שובתין ממלאכה (רמ"ג, כתוין סה).

א.*טִין[3]), ש"ז, ובצורה ארמית טִינָא, ש"נ,—כמו טיט: עד כמה היא מתלעת עד שלשה ימים במקום הטינא אבל לא במקום הגריד (תוספתא כלא' א יו). עפר עושה לה טינא והיא גדילה מתחתו (ירוש' בביע' ב לג ד). הרי זה שותלו (את הקלח) במקום הטינא אבל לא במקום הגריד (שם תלה א נו ג). אסור לישב על גבי טינא ביום הכפורים אמר רבי יהושע בן לוי ובטינא מטפחת (יומ' עת.).—ומ"ר *טִינִים: ואשר ראוי שתבינהו שכל הטינים וכו' וזולתן מן הטינים כאשר נעשה מהן כלים כל זמן שהן נאים ולא נקלו באויר הנה הן כלי אדמה ולא יקבלו טומאה (פי' המשנ' לרמב"ם, כלים ב א).—ובהשאלה, טינא היתה בלבו, העלה לבו טינא, היה בלבו, או נולד בלבו רגש של תרעומות על פלוני: טינא היתה בלבם (חגי' יח:). כי העלה לבם של תלמידים

— [1]) כך נקוד בגוף הכ"י.

[2]) ושאלו בגמ' (שם סב.): מאי טיילין אמר רבא בני פירקי וכו' כגון רב שמואל בר שילת דאכיל מדידיה ושתי מדידיה וגני בטולא דאפדניה ולא חליף פריסתקא דמלכא אבביה כי אתא רבין אמר כגון מפנקי דמערבא.

[3]) בארמ' טינא, בערב' טין a).

a) طين

טינא לאמר הלא טוב לנו לשמוע מפי חכמי הנוצרים (ר"י פרובינצלו, בו"ת בלמוד החכמ').—והעלה לבו טינא, במשמ' נולד בו רגש של תאוה לאשה וכדומה: מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת והעלה לבו טינא ובאו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שתבעל (סנה' עה.).

ב.*טִין, עי' *טָנַן.

*טִינָה, ש"נ,—כמו טִין, טִינָא: מוליכין טינה אצל טינה וסריות אצל סריות (ירוש' קדוש' ג סה.). הנמלה הזו שלשה בתים יש לה ואינה כונסת בעליון מפני הדלף ולא בתחתון מפני הטינה אלא באמצעי (מד"ר דבר' ה). ואחר פטירתו העלה טינתם שרטון עד שהומלך די אלפונש (ספ' יוחס' 7). — ובמשמ' תרעומות וטענות: בדין היה שיהו קורין עשרת הדברות בכל יום ומפני מה אין קוראין אותן מפני טינת המינים שלא יהו אומרין אלו לבדן נתנו למשה בסיני (שרידי הירושלמי ברכ' א).

*טִיסָה, ש"נ, — בה"פ מן טוס: זרע בכורי פתרוס מחצת בחצי הלילה, חילם לא מצאו בקומם בלילה, טיסת נגיד חרשת סלית בכוכבי לילה (יוצ' שבה"ג, אז רוב נסים). יש לשתי טיסות טסים עולם, ויש לטיסה אחת עפים עולם, וכל אחד ואחד במחנהו נעלם (סלוק שבת שקל', אז ראית).

*טִיעָה, ש"נ,—מ"ר טִיעוֹת, — כמו נטיעה, בה"פ מן נָטַע: טיעת חוצב גבעות וצרים, יולדו בו מראש צורים, כיושבי נטעים המה היוצרים (ר"א קיר, מוס' א' ר"ה, אפד). טיעת רבעי עברי לנכרי בממכריו, חצוצרות להריע למסע הכריו (אזהר' ר"א הזקן, אמת יהגה חכי). חדוש פני אדמה, טיעת עצי נשמה, יקבים וקמה, כרמים ושקמה (הושענ', אדם ובהמה). רחם עדת קהל מקשטים, טיעת שנים עשר שבטים (סלית' ב עי"ת, איתן). טיעת מטות שנים עשר, מזג מהם אל יחסר, ידידות משכנותיך תביאם, בהר נהלתך תטעם (סלית' ד' עי"ת, הזרחי). טלול הקריש, טיעתו השריש, טמונים להגריש (יוצ' שבת בראש', אל נשא).—ומ"ר: חשר טללים וגשמים, טיעות מגדל וצמחי תלמים, יוצר ובורא כל הנשמים (ר"א קיר, א' שבוע', אתו מלות). חשרת מים למלאות רקים, טיעות לרוות וירקים (מוס' החדש, הנה זה בא).

א.*טִיף, ש"ז,—תושבת לכירה, Basis; base: כירה שניתנה על גבי הטיף של אבן וכו' אם נוטלת כירה והטיף עולה עמה חיבור וכו' אם מטה את הטיף וכירה עומדת הרי זה חיבור (תוספתא כל' ב"ק ס 7).

ב.*טִיף, ש"ז,—חקוי קול המים כשנופלים טפה טפה: מי טיף טיף אין בו משום גילוי (ע"ז ל:). קמח שנפל לתוכו הדלף אפילו כל היום כולו אינו בא לידי חמץ אמר רב פפא והוא שעושה טיף טיף [1] (הלכ' פסוק', פסח). שתן מעט ויצא טיף טיף רע (ספר השתנים, כ"י ברלין).—ובמשמ' טִפָּה: תרים תם יה נעלם, תרים תם תוריד לו טיף טל (רני ושמחי, יוטל עם אל).—ובהשאלה לשביב אור הברק: יראך טיף ברקים המבריקים לדעתך, יאמרו הננו בהשתלחם עשות משמעתך (יוצר יוה"כ, ירהך). — ועי' *טִף.

ג.*טִיף, ש"ז, — בה"פ מן הִטִּיף, במשמ' דבור: זעם מרבה ועצב ממהרת, חמת גבר ושנאה מעוררת, טיף נפת בשפתיה מדברת, יום אחריתה כלענה ממררת (יוצ' ב שבוע', אבת כסיגות).

טיפה,— עי' טִפָּה.

טיפוח,— עי' טִפּוּחַ.

טיפול,— עי' טִפּוּל.

*טִיר, ש"ז, מ"ר טִירִים,—כמו טִירָה: ערים ולא טירים ערים ולא כרכים ערים ולא כפרים (ספרי דבר' קפ). ערים הללו אין עושין אותן לא טירים קטנים ולא כרכים גדולים אלא עיירות בינוניות (מכות י.).

*טַיִּר [2], ש"ז, מ"ר טַיָּרִים,—חכמת הַטַּיִּר, החכמה להגיד עתידות לפי מעוף העופות: מה היתה חכמתן של בני קדם שהיו יודעים במזל וערומים בטייר (פסיק' דר"כ, פרה ד, מד"ר במד' יט, תנחומ' חקת יא). יודעין במזל וקוסמין בעופות ובקיאין בטייר (מד"ר קהל', כל זה).— ומ"ר טַיָּרִים, טיירין: כי עוף השמים יוליך את הקול אמר ירמיה בן אלעזר זה העורב וחכמת טיירין [3] (מד"ר ויקר' לב).

---

[1] המקור בגמ' (פסח' לט:) בארמ': אמר רב פפא והוא דעביד טיף להדי טיף.

[2] מלשון ערב' טיר a), עוף, וטאיר b), דבר שעל פיהו אדם מגיד עתידות, וטירה c) חכמת הגדת עתידות. —[3] גרסת הערוך, ובנוסח' טאיירין.

a) طَيْر b) طائِر c) طِيَرَة

טִירָה[1], ש"נ, מ"ר טִירוֹת,—א) ישוב של אהלים יחד, Zeltlager; camp de tentes; •of tentes: אלה הם בני ישמעאל ואלה שמתם בחצריהם וּבְטִירֹתָם[2] (בראש׳ כה יו). ואת כל עריהם במושבתם ואת כל טִירֹתָם שרפו באש (במד׳ לא י). לכן הנני נתנך לבני קדם למורשה וישבו טִירוֹתֵיהֶם בך ונתנו בך משכניהם (יחזק׳ כה ד). תהי טִירָתָם נשמה באהליהם אל יהי ישב (תהל׳ סט כו).—ב) כעין גב פחות או יותר גבוה בנוי באבנים וכדומה, Erhöhung; éminence; elevation: אם חומה היא נבנה עליה טִירַת[3] כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז (שה"ש ח ט). ומבשלות עשוי מתחת הַטִּירוֹת[4] סביב (יחזק׳ מו כג).—ובפרט *טירת התנור, כעין דוכן לפני התנור לשים עליו הלחם: טירת[5] התנור בזמן שהיא גבוהה ארבעה טפחים (כלים ה ג). שלש אבנים שחברן זו לזו וכו׳ ולא חיברן לתנור הרי הן כטירה חפר בארץ ועשה להן טירה טהורה וטירת כירה טהורה (תוספתא כל׳ ב"ק ד ג). וטירת התנור והוא המקום הבנוי בצידו שמניחין בו את הפת בעת רדייתה (רמב"ם כלים יז ד).— ג) *היכל[6], Palast; palais: טבעו טירותי ופי צר דמם, וכל עובר עלי שרק ושמם (ר"א קליר, קינ׳, איכה אצפתו).

אשרי עין ראתה הוד היכל והדרתו, והכבוד מחופף כמלך בתוך טירתו, והכהן מביא כף ומחתה ביקרתו (רבב"ג, מוס׳ יוה"כ, אשרי עין). אשרי עין ראתה טירת יקרת מלך, והכבוד מחופף כעטרה על ראש מלך (שם). קבץ נדחי עמך מטביעתם, ראה יושבי שלוה בשקוץ טירתם, רחומיך חטא מכל טומאותם (מנח׳ יוה"כ, אבינו מלך). טירת מצוקי נעוזים, תואר איומי חרוזים (יוצ׳ בחוהמ"פ, אהוביך). טבע ערוך מקדמוניט, טירתו מהלך אלפים ומאה שנים (שבת ה׳ אחה"פ, אגורה). -- ואמר המשורר: בואי עפרת טירות אלי כי כל נֹעם בימינך בא (רמב"ע תרשיש ב י). טירת ששוני על עוני חרבה, וברב יגונותי כמדבר נצתה (ר"י חריזי, הענק ג).

טירוף,— עי׳ טֵרוּף

***טֵית**[1], ש"ז, מ"ר טֵיתִים,—שֵׁם האות ט: אלף דלת חית טית ריש מם תיו (ירוש׳ מע"ש ב נה:). כתב לאלפים עיינים וכו׳ לטיתים פיפים ולפיפים טיתים לכפופים פשוטים ולפשוטים כפופים ((ספרי דבר׳ לו). הרואה טית בהלומו סימן יפה לו (ב"ק נה.). מצא כלי וכתוב עליו קוף קרבן מם מעשר דלת דמוע טית טבל תיו תרומה שבשעת הסכנה היו כותבין תיו תחת תרומה (יבמ׳ קיה:). טית ראשון שנכתב בתורה לטוב נכתב ופתח בו הכתוב תחלה לטובה ומפני שסוף הדברות והלוחות להשתבר לא נכתב בהן טית שהוא טוב (תשו׳ הגא׳, גינצבורג 246). והמליך חט ספר, וחטא ניב שפר, וטית דלת הפר, מלאכתם בדברים (דונש על מנחם, לדורש החכמ׳). ומהיסוד נבדל, יסוד טית שת גם דל, ומאן ויחדל, עשותם עקרים, למען טית נלוה, עלי צד במחוה, כמו טית נצטוה, וטית הצטירים (תשו׳ תלמידי מנח׳ על דונש, הניכותי). ואמרת כי טית ודלת ימצאון משרתים ויתנהגו מנהג התיו כמו טית ויצטירו (שם, ערך ט׳ וד׳). אות טית לעולם עיקר רק בשלשה מקומות הוא תחת תיו התפעל (ראב"ע, לחות ט:). צריך אדם להזהר ולהבדיל בין זו ובית רפה וכו׳ ובין תיו דגושה לטית שקריאתם קרובה (רד"ק, מכלול, דקדוק

---

[1]) דעת בעלי הלשון כי נגזר שם זה משרש טור במשמ׳ הקיף, אך אין זה טחור.—[2]) פרשו הקדמונ׳ היכל. אך מלשון הכתוב וגם מהשם *טיר הקודם נראה יותר דעת החדשים כי הכונה בו ישוב של אהלים.—[3]) גם מלה זו פרשו קצת הקדמונ׳ במשמ׳ א. ורד"ק פרש כותל. והחדשים פרשו קשוט על החומה. ולי נראה כי טירה זו היא כמו הטירה שבמשנה.—[4]) כבר פקפקו בפרוש מלה זו הקדמונים. ת"י: מלרע לנדבכיא, פרש טירה כמו נדבך. וכן ריב"ג ורד"ק, אך אין זה מוכרע.-- [5]) אמר רה"ג: כמין חצר שעודפת חוץ לכירה ושמה טירה כמו שאמר בחצריהם ובטירותם. ע"כ. וכעין זה הרמב"ם אמר וז"ל: ויעמל בין ידי אלתנור מוצ׳ע מבני מחיט בחיטאן יג׳על פיה אלח׳בז ענד ח׳רוג׳ה מן אלתנור יתסמי ד׳לך אלמוצ׳ע טירת התנור תשביה באלקצר מן קולה בחצריהם ובטירותם,—ובעבר׳: ויעשו לפני התנור מקום בנוי מוקף בכתלים להניח בו הלחם בעת יציאתו מהתנור וזה המקום יקרא טירת התנור שמדמין אותה להיכל מאמרו בחצריהם ובטירותם. ואין זה פרוש מקובל, אלא סברה עפ"י השם טירה שבמקרא. אך מעצם דברי המשנה והתוספתא נראה ברור כי עקר הכונה בהשם טירה הוא כעין שטח גבוה קצת לפני התנור. וכן הרמב"ם בהלכותיו. — [6]) עפ"י פרוש הקדמונ׳ להשם טירה שבמקרא.

---

[1]) בתרג׳ השבעים שם האות ט כתוב θήτ. ולא נתברר מקור השם הזה. קצת החדשים אמרו כי פרוש שם זה הוא נאד, ואחרים אמרו כי ר"ל עקלקלות, או נחש. אך לכל זה אין מקור לא בעבר׳ ולא בערב׳, רק באתאפ׳ טיטא נחש, אך לפי זה היה צריך האות להיות נקראת טיט ולא טית.

הפזל׳).—ואמר הפיטן: אלף אות ראשונה וכו׳, טית טיט העולם הבא שהסידים מנו נצמחים, כתות וחבורות יקרים ומשובחים, וריח לבושיהם כריח ניחוחים (בכת לפני בכוע׳, אהלל).

·טַיִּת[1], טיית, ב״נ,—כדרך הערבים: אמר רב עיליש טיית[2] פי׳ שהערביים מפשילין כליהן לאחוריהן (ר״ח בכת קטז:). — ובפרט לשון הערבית: בטיית אלמסאם (ר״ח בכת פ:). ואף בטיית אומר כתבה קלם חד (תבו׳ גא׳ ליק יג). מצה שנקרא בטיית רק (ר״י ברללוני, הלכ׳ ס״ת יג).

·טִכּוּס[3], ב״ז,—בה״פ מן טִכֵּס: בקראי ענני יום טכוס לענות נפש דבקיך, טוב לי כי ענתי למען אלמד חקיך (רבכ״ג, רבות לנבמת, אלהים). וירד טכוס המלך חפץ ביקרו, ויורד יראת אדני היא אוצרו (ר״י הלוי, להוטה, וירד אי״ב). אלה בטכוס ערבן, ואלה בטכסים צרבן, ואנחנו באין כערכו ערכן (סלית׳ יוס ז, תגגו). יהר לץ והעמיד מסלה, טכוס בהורי בזמה סלה (קרוב׳ פר׳ זכור, תמימים). טכוס עשר חפות טללו מגלה טמר, נאור צוהו ועבר ונתחיב להגמר (בכת ג אחה״פ, אמן דר).

·טִכִּיסָה, ב״נ,—כמו טִכּוּס: הקישה עקלתון לשלח אום עמוסה, הטיח דברים כמוטל בעריסה, ופיץ מי יי׳ להציל ארוסה, ובספר דתותי אין שמו בטכיסה, והשיבו שליש בשם דר מעונים, התיצב והכן לך מול נגף אבנים (יוצ׳ בחוהמ״פ, יפה וברה).

***טֶכֶס**, ב״ז, — סֵדֶר: טכס נגעים אינם באים על הבריות כשם שהם כתובים בתורה אלא בתחלה אמר הקב״ה ילקה בהונו וכו׳ (מדר׳ תדבא יז). ג׳ טכסים הם הקרבנות עולה שלמים וחטאת (בס יב). ג׳ טכסים בזבחי שלמים תודה נדבה נדר (בס יח).—ובמשמ׳ יפי וקשוט: וכולם חקוקים בטכסי שלהבת על כסא הכבוד (מדר׳ א״ב דר״ע). — ואמר הפיטן: אשרי עין ראתה טירת יקרת מלך, והכהן מהופף בטכס על ראש מלך (רבכ״ג, מוס׳ יוה״כ, אברי עין). טכס תבניתו הכנת בחותמך, טפח הכנתה חלדו גבלתו מהדומך (מבול׳ בר׳ קלוני׳, עכוד׳, אבותח). ליל שמורים טכס פלאיך משירי הודאות נתיחדת (ליל ב׳ פסח,

---

[1]) מן טייעת, והעין נבלעה, והוא השם טייעא בארמ׳ לערבי. — [2]) במקום טייעת שבנוסח׳ בגוף הגמ׳.
[3]) מן *טכסים, שהיא המלה היונית τάξις, ובנו ממנו הפיטנים כל השמות האלה.

ל״ב). טירת מצוקי נעוזים, תואר איתני חרוזים, טכס זרועי מפוזים, קרות בתינו ארזים (יוצ׳ בכת חוהמ״פ, אהוביך). טכס מצות נרות שבעה יערכו בקדש, כהנים קדושים לבושי בגדי קדש (בכת א׳ חנכה, אור כבודו). טיט נרמסתי בעוני, טפלו עלי מוני, טכס רוח המוני, טוב וישר ה׳ (ידע׳ בדרבי, המגיד יו). זווינו שונה מפני מחרפים יום יום, חורקים שן ושוחחים אך זה היום, טכס ממשלתך גלה איום, כי עליך הורגנו כל היום (סלית׳ יוס ב, איה קנאתך).

·טִכֵּס[1], פ״י,—טִכֵּס את פלוני, סדרו וקשטו וצינו: אלהי טכסת עם זה להבדילו, טהר וצהר יום זה להנהילו (רבכ״ג, בתר׳ יוה״כ, ארן אבפיל). טכוסי הוד, לך שהוד, ברביעית יעידו, ואמרתך וזמרתך, עם רפאל יגידו (ר״ב הקטן, בתר׳ יוה״כ, בנאגים). תלבשת הוד עדי עדים טכוסה, אור פניך עלינו אדון נסה (מוס׳ פר׳ בקל׳, גדי קבור). טעונה ברכה בתחילת עשייתה, טכוסה אחרת בשעת כניסתה (מחז׳ ויטרי, מער׳ נסבות, איומתך). נקמות אשר בלב מכוסות, נתכנו במועד זה היות טכוסות (מוס׳ פר׳ החדב, ולירובלס). —ובמשמ׳ התנהג בטכסים: אלה (המינים) שהיו באותו זמן שעד אותה שעה לא טוכסין[2] להן הטוכסוסין שהן עכשיו בידיהן אלא כתועין היו יש מהן שומרין התורה ויש מהן שאינן שומרין וכולן קוראין אותה (ר״ת בכת קטז.).

— פֻּע׳, *טֻכַּס,—סֻדַּר וְקֻשַּׁט וְיֻפָּה: טכס[3] חול לרהבים, טרוד אותם ברביבים, יען אלולי הוא עולם מחריבים (בכת ד׳ אחה״פ, אביתה). טכס זוכר שמו יהודי, טבוח וקרוץ כמו גדי, טריה ובקרת להכביד בשלדי (בכת א׳ חנכה, אודך). זרז גבר חכם בעוז חסות באה לנחם, טכסה במשכרת שלמה ידיד מבית לחם (בכת נחמו, אמת מבל). טכסת מקדם אלו ימים עשרה, יחיד בה לשוב ולמצא כפרה, כל השנה כלה לרבים מסורת (סלית׳ לו״ג, אמנת). טכסת והקדמת תשובה ליצורים, ידות רוע מעש ולברור מעשים הברורים (סלית׳ ג עי״ת, אליך האל). טבעו יצא להתחדש ולהתקדש נאמן, טכסו

---

[1]) עי׳ הערה שלפני זו. — [2]) כך נראה פרוש פעל זה לפי הנוסחה שבפרוש הר״ח בש״ם וילנה.
[3]) בכל המחזורים הנדפסים נקוד בבנין פִּעֵל, ולא נתברר לי אם הנקוד הזה קדום, או היה כתוב בכתיב העקרי בכל מקום י אחרי הטית.

בכפרה ובלגיון לציון סימן (שבת אחר שבוע, אדיר). לזכותו לחיותו לטכסו בטכס אורה (רשות לחתן תורה). — ובהשאלה, טכס עצה: טכסנו עצות מה לעשות, יועץ בקרבנו אין, כוננו בלב מחשבות, למרחוק שאת דעה (סלית' תענ' ב', אפפונו מים).

— פע', טֻכַּס: טוכס והואפד בחשב האפודה, טכס שהומים מכותף ברפדה (מחזו' בר' קלוני', אבוחח). שמיני טוכס לברך קהל מלכם, בשלח את העם לדרכם, ביום השמיני (ליל שמע"צ, שמיני אספוך לב).

***טַכְסִים**[1], ש"ז, מ"ר טכסיסים, טכסיסי, — סדר ומערך מלחמה: כלום מעמידין מלך אלא מי שיודע טכסיסי מלכות לך למוד טכסיסי מלכות (שבת נא.). אמר לו הקב"ה (למשה) בטכסים הזה הבא עליו את המכות (מד"ר שמות ח). בטכסים של מלכים נהג הקב"ה עם ישראל (שם כח). א"ר יוסי בר חנינא בטכסים של מלכות בא הקב"ה על המצריים (פסיק' רבתי, ויהי בחצי הלילה). אחד עשר מזמורים שאמר משה בטכסים של נבואה אמרן (מדר' תהל', שוח"ט ג). — ובכלל סדר ומנהג: לטכסס עצמם בטכסים הראוי (פרקי משה יז). אבל הבריחה מרוצת אותו הטכסים הרע והתאמצה לקראת המניאים והמונעים (מ' אלדבי, ש"א ט). די לה שנשמרה היא מהפסד בעד הפסד אותם הטכסיסים הרעים (שם). מטכסיסי המוסר להזהר בכך כל אדם שהוא חוץ מביתו (המאירי יומ' א). כי המשרתים אשר הם עומדים בהיכל המלך הם מובדלים מן ההמון בכל מדות וטכסיסיהם על אחת כמה וכמה (מגוה"מ א א ג ב). — ואמר הפיטן: טירת ביתו נאצלת, יתנני רון מצהלת, טכסים התונה מצלצלת, אני חבצלת (יוצ' א' פסח, אור ישע). טכסים נוי תהלתך, יתאוו לאמים לראותך, זאת קומתך (יוצ' שחוהמ"פ, אלה וכאלה). מעת לעת זוכרת, אהבת נוער נטהרת, ערבה מדבש בוזרת, ובקולה מתרמרת, בוכה עת שמחתה, טכסים אבל זוכרת, מצויה דמעתה (רבי ושמתי, עגו הכת).

***טִכְסֵס**, פ"י, — כמו טִכֵּס: לטכסס עצמם בטכסים הראוי (פרקי משה יז).

— פע', טֻכְסַס, — כמו טֻכַּס: בבגדי ישעם מטוכססת, ובמעלות סולם חכמתם עולה ומטפסת (תשב"ץ א כח).

[1]) מיונ' עי' הערה לטכוס, וצורתו משק' סגריר, וכבר בנו ממנו הפיטנים שמות ופעלים.

טַל[1]), ש"ז, בהפס' טָל, מ"ר טְלָלִים [2]), — טפות דקות של מים שמתהוה על פני האדמה, הצמחים, וכדומה בלילה אחרי יום חם, Tau; rosée; dew: הנה אנכי מציג את גזת הצמר בגרן אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חרב וכו' וישכם ממחרת ויזר את הגזה וימץ טל מן הגזה מלוא הספל מים (שופט' ו לז-לח). הרי בגלבע אל טל ואל מטר עליכם (ש"ב א כא). אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי (מ"א יז א). כחם צח עלי אור כעב טל בחם קציר (ישע' יח ד). פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצתי רסיסי לילה (שה"ש ה ב). היש למטר אב או מי הוליד אגלי טל (איוב לח כח). בדעתו תהומות נבקעו ושחקים ירעפו טל (משלי ג כ). ובבקר היתה שכבת הטל סביב למחנה ותעל שכבת הטל (שמות טז יג-יד). וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו (במד' יא ט). ונחנו עליו כאשר יפל הטל על האדמה (ש"ב יז יב). שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי (איוב כט יט). והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת יי' כרביבים עלי עשב (מיכ' ה ו). יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי (דבר' לב ב). אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה (הוש' יד ו). נהם ככפיר זעף מלך וכטל על עשב רצונו (משלי יט יב). כטל חרמון שירד על הררי ציון (תהל' קלג ג). ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ (בראש' כז כח). משמני הארץ יהיה מושבך ומטל השמים מעל (שם לט). ממגד שמים מטל (דבר' לג יג). על כן עליכם כלאו שמים מטל והארץ כלאה יבולה (חגי א י). כי טל אורת טלך (ישע' כו יט). הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם (זכר' ח יב). — ואמר בן סירא: מרפא כל מערף ענן טל פורע לדשן שרב (ב"ס גני' מג כב). — ובתו"מ: מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה ולא ירד הטל לברכה וניטל טעם הפירות (סוט' ט יב). המלקט עשבים כשהטל עליהם (מכשיר' ג ה). חש"ו שהעלו פירותיהן לגג ללותתן בטל ובגשמים (תוספתא שם ג ג). ואם היתה העצרת ברורה זרעו חטים וכיתן ולא יודעין אם ברורה בטל ואם ברורה בשרב (ירוש' סנה' י כט:).

[1]) מלה משותפת לרוב לשונות השמיות. בארמ' טלא. בערב' טל a). — [2]) ר"י תיוג. וסבר שאפשר

a) طَلّ

הטל הזה סימן ברכה לעולם (מד"ר שמות לט). מה טל זה פורח אף עונותיך פורחים (שם). שושנה זו יוצאה עליה שרב הרי היא כמושה יצא טל הרי היא מפרחת (שם ויקר' כג).—ובהשאלה, טַל הילדות: בהדרי קדש מרחם משחר לך טַל ילדתך [1] (תהל' קי ג).—*טַל של תחיה: הוריד טל שעתיד להחיות בו מתים והחיה אותם (כתב' פח:). רוחות ונשמות שעתיד להיבראות וכו' וטל שעתיד הקב"ה להחיות בו מתים (חגי' יב:). — ואמר הפיטן: כטל חיים במושבו, כיורה ומלקוש בעונתו, בן כהן גדול בצאתו מן הקדש (סדר עבודה, J. Elbogen 115). תבור וכרמל כהרי גלבוע בלי טַלֵּךְ ומטרך ולא אור ענניך (קינ' לת"ב, ציון כמשפט). — ואמר המשורר: בנימין יזיל טַלֵּי בין ויהודה יערוף מטרותם, בנימין מגן למבינים ויהודה נושא צנתם (עמנ', מחב' יב).—ומ"ר טְלָלִים, עי' *טלל.

טלא[2]), ממנו טָלָא, טָלוּא, *טְלִי, *טֶלֶא.

טָלָא,—קל לא נמצא במקרא. — ופָעוּל טָלוּא, עי' ערך טלוא.

— פע', טִלֵּא, מְטֻלָּא, — שטלאו עליו, שמו עליו טְלִי, geflickt; raccommodé; patched: ונעלות בלות ומטֻלָּאות ברגליהם ושלמות בלות עליהם (יהוש' ט ה). ואל יצא (הת"ח) במנעלים המטולאים ואל יספר עם אשה בשוק (ברכ' מג:). — ואמר המשורר: הפקיד בידי מתמול מחט לתפור בגדי המטולאים (ר"י חריזי, איתיאל ח).—ובהשאלה: ושיר בלתי כמו בגד מטולא, ומאמריו כנוד צרור מבוקע (הנ"ל, תחכמ' יו).

— קל, *טָלָא, פ"י, — טלא את הבגד או הנעל, שָׂם עליו טֶלֶא: טלא[3]) עליו את המטלת מלמטן (כלים כו ב). אוזן חמור שטלאה לקופתו (חול' קכב:).

— הפע', *הטליא: טאלצה מתקנת להם את הפוזמקאות וטריינה מטליאה להם הכתנות טלאי על גבי טלאי (מסע' בנימין הבלשי י). ואל יסתום השבירה בחתיכת נחשת מחובר ביתידות כרגילין להטליא בלי נחשת (מהרי"ל, הלכ' הגעלה).

***טֶלֶא**, ש"ז,—כמו טְלִי: רעי שתו כי הסתו עבר גם מחלצות זקן זמן פשט, אבן בחול שמש בטלא סות נוער עלי עמק והר פשט (רמב"ע, תרביץ ג 5). ואשהה בדמעות את מטתי, אולי אכפרה בעד חטאתי, ומשערות ראשי חוטים אשזור, למצוא לְטְלָאֵי נפשי מזור (תוכח' מוס' לעזר' הבבלי קד:).

טָלֶה, טְלֵה, טָלֶה, ש"ז, מ"ר טְלָאִים, טְלָיִים,—א) הקטן של הכבשים, junges Lamm; petit d'agneau; young lamb: זאב וטָלֶה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן (ישע' סה כה). ויקח שמואל טְלֵה חלב אחד ויעלה עולה כליל לד' (ש"א ז ט). כרעה עדרו ירעה בזרעו יקבץ טְלָאִים ובחיקו ישא עלות ינהל (ישע' מ יא).—ובתו"מ: הגונב טלה מן העדר והחזירו ומת או נגנב חייב באחריותו (ב"ק י ח). אין אומר בקרו גמל בקרו חזיר אלא בקרו טלה (חגי' ט:). אין מעברין את השנים לא מפני הגדיים ולא מפני הטלאים ולא מפני גוזלות שלא הגיעו (תוספתא סנה' ב ד). — ומ"ר *טליים: בימי מלכות יון היו משלשלין להן שתי קופות של זהב והיו מעלין להם שני טליים פעם אחת שילשלו להן שתי קופות של זהב והיו מעלין להן שני גדיים באותה שעה האיר הקב"ה עיניהם ומצאו שני טליים מבוקרים בלשכת הטלאים (ירוש' ברכ' ד ז:). — ואמר הפיטן: טוב ערה מנוצלת, עגלה גוי מפצלת, טלאיו סך כבהוצלת (יוצ' ב פסח, אפיק רנן). איכה טרחת בטרחך לטרוף ביד זרים טלאיך, ולא זכרת יקר ידידות יושר אשר יחדת לידועיך (קינ' לת"ב, איכה אלת). טלאיך דופקים כים הומים, אנוסים חמוסים ביד אמים (סלית' ד' עב"ת, אתה חלקי). טְלָאַי ממכלה, גזורים עד תכלה, והייתי לאכלה, בפי מדהבה (סלית' מוס' יוה"כ, אני אני). — ב) *שם מזל מהמזלות, Sternb. Widder; constel. belier; Aries: מאי עש א"ר יהודה וכו' זנב טלה (ברכ' נח:). הלך (יעקב) בהרים וחצב שנים עשר אבנים והעמידן שורה וכתב על כל אחת ואחת שם שבטו ושם מזלו ושם ירחו היאך הוא על האבן האחת ראובן טלה ניסן וכן לכל אבן ואבן (סופרים כא ט). וכולם משרתים לי"ב מזלות שהן כנגד י"ב חדשים ואלו הן טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה (פדר"א ו). טלה אריה קשת פונים צפונה (ילקוט מ"א קפה). חדש ניסן מנהגו מזל טלה ראש המזרות (אסף 9). הנקודה אשר החמה נוטה ממנה לפאת צפון היא הנקראת ראש טלה ומסמנת ראש ימי הקיץ (ר"א בר"ח הנשיא,

---

גם כן שהרבוי הוא טללים.—[1]) רגלים לדבר כי נשתבשה הנוסחה, וכבר הגיהו החדשים הגהות מתחלפות. אך לפי הנוסחה המקובלה השתמשו גם הסופרים במליצת טל־ילדות.

[2]) רק בעברית.

[3]) גרסת הערוך, ובנוסח' טלה.

לוה"ח ח ד). כשהיום והלילה שוים והיום מתחיל להוסיף על הלילה והחמה בעת ההיא בראש טלה על גוף גלגל השוה (הוא, העבור כ). גלגל חמה עגול הוא וכו' ושנים עשר מזלות קבועים בו וזה סדרן טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה וכו' (רב"י ר"ה יא:). טלה מזל איש זכר מתולדות היום מזרחי מזמן החום וכו' והוא מן המזלות הטובים המעודנים (ראב"ע, ראב' הכמ' ב). והנה המחברת השניים העליונים במזל טלה היא בכל תשע מאות וששים שנה ושניהם סובבים ממזל התחברותם אל מזל תשיעי בכל כ' שנה (הוא, תבא לג כג). והם המזלות ששמותם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים (רמב"ם יסוה"ת ג ו). תקופת ניסן היא השעה והחלק שתכנס בו השמש בראש מזל טלה (הוא, קדוה"ח ט ג). אם היתה השמש מחצי מזל דגים עד חצי מזל טלה תניח אמצע הירח כמות שהוא ואם תהיה השמש מחצי מזל טלה עד תחלת מזל תאומים תוסיף על אמצע הירח ט"ו הלקים (בס יד ה). בעת שתחול השמש במזל סרטן יתגבר החום ובעת שיהיה במזל גדי תתגבר הקרה ובעת שתחול במזל טלה ובמזל מאזנים יהיה הזמן בינוני לא חם ולא קר (ספ' מוסר לר"י בן יהודה, אבות ב טז). והחמה הוסיפה אורה ויגלה וחנתה במזל טלה (ר"י חריזי, תחכמ' ה). ומזל טלה, בחבלי שכלי יתלה, וקרני השור, בלי עבות אקשור (בס כב). ישמח אנוש בראות ערוגות גן צצו ושמש חנתה טלה (הוא, הענק ג). ידמה בהתחבר זמן אליו כזאב אשר נחבר אלי טלה (בס). ולפי שהשווי נבחר בכל דבר היה ראוי להניח טלה או מאזנים שראשיהם על השווי (מלמ' התלמיד', כוא). בהגיע מרכז החמה עפ"י מסיבתה המזרחית לחנות נוכח ראש מזל טלה (יסו"ע לר"י יבראלי ב ו). וכל החכמים בהסכמה מהם ראו לשום ראש מזל טלה ולקרוא אותו ראש המזלות (בס בס א). שלפעמים המזלות עולים על האופק נזורים שור לפני טלה וטלה לפני דגים (נחמ' ונעים ה קז).—ואמר המקונן: השך השמש וירח קדר וכוכבים אספו נגהם, טלה ראשון צועק במר נפש על כי כבשיו לטבח הובלו, יללה השמיע שור במרומים על כי בכור שור שהו קרניו (ליל ת"ב, אז בחטאינו). — והמשורר אמר: אל מעלה נשיאים, להחיות לב נדכאים, בטלה יראה לנו פלאים, ובזרועו יקבץ טלאים, בניסן יעלה אד והשקה, להשביע נפש שוקקה (רמב"ע, במע"ל, אל תי). מן הבתולה שם צדה יקח לו לדרך, כי סרטן ודג חיים נושאת בדלי מים, ובשר שור טלה וגדי תשקול במאזנים, ובנסעו ומצאו עקרב וארי בדרך, וימלטוהו מפיהם התאומים בקשת, כי הוא פה בארץ כאלהים בשמים (אדס, אוה"א, מחזה ה).

***טָלָה,** פ"י, עת' יִטְלֶה, בינ' טוֹלֶה, טוּלִים, —כמו טָלָא: כים של שנצות וכו' טלה עליו את המטלת מלמטן (כלים כו ב). הטולה מן המוסגר בטהור וכו' שורף את המטלית (נגע' יא ו). אין סכין אותן בשמן ואין טולין אותן במטלית (ירוש' מו"ק א פא). ציפן (את התפלים) זהב או שטלה עליהן עור של בהמה טמאה (סנה' מח:). ותרנגולת היתה לו לר"ש בן חלפתא שניטלה נוצה שלה והניחה בתנור וטלה עליה במטלית של טרסיים וגידלה כנפים (חול' נז:). שאם אין לו תפילין של יד ויש לו שתי תפילין של ראש שטולה עור על אחת מהן ומניחה (מנח' לד:). וספר שהוא נקרע טולה עליו מטלית מבחוץ (מס' ס"ת ב יב). היאך טולה עליו (על הס"ת) מטלית מכוין קרעים וכתב שבהם זה בעד זה ועושה מטלית ממין הספר ושורה קימוס במים ונותנה על המטלת ומדביקה על הקרע (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת מב). טולה עליה עור עד שתעשה אחת וקושרה על ידו (רמב"ם תפילין ג יז). שיהו כותבין בעורות בדיו מסורגל וכורכין בשיער וטולין במטלית ודובקין בדבק (שבלי הלקט, תפלה לא).—ובבנ': מטלית שטלייה על הקופה וכו' טלייה על הבגד (כלים כח ו). (מטלית) מהוהה שטלייה על הבריה וכו' כף מאזנים שטלייה על שולי המיחם מבפנים (בס כד יז). ומטלית שטלייה על השפה (בס כז ו). בין שהכינה לטלותה בין שלא הכינה לטלותה (ירוש' שבת ב ד ד).

טָלוּא, ת"ז, מ"ר טְלֻאִים, — שיש בעור מקומות מגון אחר לא כמו גון הכללי, gefleckt; tacheté; spotted: הסר משם כל שה נקד וְטָלוּא וכל שה חום בכשבים וטלוא ונקד בעזים (בראש' ל לב). כל אשר איננו נקד וְטָלוּא בעזים וחום בכשבים (בס לג). ויסר ביום ההוא את התישים העקדים וְהַטְּלֻאִים ואת כל העזים הנקדות וְהַטְּלֻאֹת (בס לה). — ובבגד וכדומה: ותקחי מבגדיך ותעשי לך במות טְלֻאוֹת ותזני עליהם (יחזק' טז טז).

טָלוּל,—עי' טָלַל.

א.**טְלוּל**, ש"ז, — ש"פ מן א.טלל: הבצלת וערבה תגלנה בפריחת טל, מדבר וציה יְשֻׂשׂוּם בטלול טל (ר"א קליר, תפ' טל, תחת אילת).

ב.**טְלוּל**, ש"ז, —ש"פ מן ב.טִלֵּל: יושב בסוכה תמור נוה אהלו, טלול עצי עדן יאהילו (ר"א קליר, ב כנות, תבורת בי). — ובמליצה: טלול ידידות שכני, ישכון לבטח לשכני (תפל' טל, אליס ביום). הופפתם בטלול שבעת ענגים, מעלה ומטה ומארבע רוחות גנונים (יוצ' אחרון פסח, גבורותיך).

*‏**טִלְטוּל**, ש"ז, — ש"פ מן טִלְטֵל: טלטול מן הצד שמיה טלטול (שבת מג:). הנה ארחיק נדוד נדנוד טלטול אחר טלטול (מד"ר ברא' לט). הטלטול קשה לאדם יותר מכל (פדר"א כו). שלא יהא טילטול השבת כטילטול החול כדי שלא יהא השבת כיום החול בעיניו (סמ"ג, לאוין סה). — ואמר הפיטן: טלטול שער בגדידה וקרחה ומרדית פרך ירא מבוראך טוהר בבורות לאסור בגזיזה ועבודה ופן תתור אחר יצר משיאך (אזהר' ר"י ברצלוני, אתוה). הביטה וראה את טלטולנו, האזינה ושמע את יללתנו (יוספ' ותקונ' לסדר רע"ג 30).

טִלְטֵל, פ"י, — הניד הדבר, נשאהו ממקום למקום, bewegen, tragen; remuer, porter ; to move carry: הנה יי' מְטַלְטֶלְךָ טלטלה גבר ועטך עטה (ישע' כב יז). — ומצוי הרבה בתו"מ: המפקיד חבית אצל חבירו ולא יחדו לה הבעלים מקום וטילטלה ונשברה (ב"מ ג ט). מטלטלין נר חדש (בשבת) אבל לא ישן (שבת ג ו). ספינות קשורות זו בזו מטלטלין מזו לזו אם אינן קשורות אעפ"י שמוקפות אין מטלטלין מזו לזו (שם יא ה). חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדים אם התקינן למאכל בהמה מטלטלין אותן ואם לאו אין מטלטלין אותן (שם יח ב). שאין מטלטלין מרשות לרשות (תוספתא שם י ט). מעשה היה וטילטלו קרון של בית רבי בשבת (ירוש' שם יז יו.). גשרין המפולשין מטלטלין תחתיהן בשבת (שם א ב ד). מטלטלין את השופר להשקות בו את התינוק (שם ו ז ד). קשרו לכם ראשי גיזיות ואתם מותרין לטלטלן למחר (שם ד ו.). הניחו (את הלולב) בארץ אסור לטלטלו (שם סוכ' ג נד.). מטלטלין עצי בשמים להריח בהן לחולה בשבת (שם). שמעתי מאביך תרנגולת מותר לטלטלה (שם ביצ' א סא.). בכלי שבא חוץ לתחום משחשיכה שמותר לטלטלו בתוך ארבע אמות (שם ר"ה ב נח.). שבת ארנקי בחצר מניח עליה ככר או תינוק ומטלטלה (שבת קמב:). הלוקח פשתן מחבירו לא קנה עד שיטלטלנו ממקום זה למקום אחר (ב"ב פו:). קופה שנשתמשו בה טהרות בזוית בית זו וטלטלוה בזוית אחרת (נדה ד.). אמר הקב"ה לאברהם טלטל עצמך ממקום למקום ושמך מתגדל בעולם (מד"ר ברא' לט). —ובמשמ' זעזע: הניעמו בחילך טלטלימו והורידמו מגדולתן (מד"ר ברא' נח). —ובהשאלה: אם דל הוא ממצות וטלטל מעשיו כדלת נצור עליה לוח ארז (מד"ר שה"ש, אם חומה). אל תתן לנשים חילך שתהא רודף אחר זמה שהן מטלטלין דעתו של אדם (שם במד' י).

—פע', *טֻלְטַל, מְטֻלְטָל, —שטלטלו אותו: שכל זמן שעכו"ם שרויין בטוב הם דחופים ונזופים ומטולטלים (אדר"נ כ). לצלוחית של אפופילסימון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בזוית ולא היה ריחו נודף כיון שהיתה מטולטלת היה ריחו נודף (מד"ר ברא' לט). אעפ"י שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחים (ר' משה הדרשן בפירושו עה"ת). אבל אותן מטבעות לא ידעתי אם קבועות הן או מטולטלות (רב"י תרומ' כו כד). —ואמר הפיטן: עדיו נעו לודה ונום טולטל, עול ברזל שם עלימו להטל (תפי' טל, אאגרה). מטולטלים בכל פאה, נפוצים במדינות, סחובים מנוי עוז, עטויים בסדינות (סמא"ל, נעי' יוה"כ, אבר נו). —ובהשאלה, *דעת מטֻלטלת: היין נכנס בכל אבר ואבר והגוף מתרשל והדעת מטולטלת (תנחומא שמיני ז).

—נתפ', *נִטַּלְטֵל, הִטַּלְטֵל: חבית שנתרועעה ואינה יכולה להטלטל בחצי קב גרוגרות (כלים ד ב). ובור ספינה קטנה והארון וכו' שאינן עשויין ליטלטל אלא במה שבתוכן (שם יה א). כל הנרות מיטלטלין חוץ מן הנר הדלק בשבת (מש' ירוש' שבת ג ו). תנור וכיריים חדשים הרי הן ככל הכלים המיטלטלין בחצר (שם מו"ק א פא.). מעין המיטלטל טהור וזהו בארה של מרים (שבת לה.). דבר המטלטל וגופו ממון (ב"ק סב:). מה שק מיטלטל מלא וריקן אף כל מיטלטל מלא וריקן (בכור' לה.). מה הדרבן מטלטל יבול אף הם ת"ל וכמסמרות

נטועים (פסיק' רבתי, ביום השמיני). עד יום גלות הארץ וכי ארץ גולה או מטלטלת (מד"ר קהל', והארץ לעולם). אלכסנדרוס מוקדון שנטלטל בכל העולם כלו כארבה שטס ופורח באויר (ילקוט משלי תתקסד).— ובהשאלה, נטלטלה דעתו: ואומר דברים רעים בשכרות ואינו מתבייש לפי שנטלטלה דעתו (תנחומא שמיני ז). שלא ישתה (הכ"ג) יין בשעת העבודה שלא תטלטל דעתו (שם).

*טַלְטֵל, ש"ז,—דבר מִטַּלְטֵל: ואם יש לה אם ויתברר היטב שאותו הממון היה מאשר נתנה לה האם בשעת נישואיה והיא אלמנה או גרושה והיה הממון קרקע או טלטל אחד שיודע בברור שהאלמנה נתנתו משלה (לדה לדרך ג ב יח). ואם ימות הבעל תקח מחצית הנכסים כולם או טלטל וישאר מחצית הנותר לזוכה בירושת הבעל (שם). במטלטלין אשר חילק אותם לשני סוגים בטלטל טבוע ובלתי טבוע (הקד' כללי שמואל).

טַלְטֵלָה, ש"נ,— תנועת דטלטול: הנה יי' מטלטלך טַלְטֵלָה גבר ועטך עטה (ישע' כב יז).

*טַלְטֶלֶת, ש"נ,—ערלת הגרון: הטולטלת היא ערלת הגרון אם תבריתנה יזיעל (אסף הרופא 146). וגם מזה יהיה שחין צומח מתחת לחיין ומחוץ לגרגרת ועד חלקת הצואר ותאריך עד הגרון והטלטלת ויתעבו ויתנפחו הרקתיים (שם 43). נימוק הלשון עד הטולטלת היא ערלת הגרון (הרוקח צלח).

*טְלִי, טלאי, ש"ז, מ"ר טלאים, טליים,—חתיכת בגד וכדומה שנותנים על בגד במקום הבלוי, Fleck; pièce (de raccommodage); piece: גנאי הוא לת"ח שיצא במנעלים מטולאים וכו' בטלאי על גבי טלאי (ברכ' מג:).—ומצוי בספרות המאוחרת: והעולם נהגו שלא להגעיל כלי שיש בו טלאי ולא שמעתי טעם (אור זרוע, הלכ' פסח). וידקדק היטב אם יש טלאי בכלי שנדבק בו מאז שנשתמש בכלי אין להגעילו אך בהסרת הטלאי (האגור, הלכ' הגעלה).

*טְלִי[1]), ש"ז, — כל כלי תשמיש השלחן בסעודה, Tischgeschirr; vaisselle; table requisites: (רבי חנינא היה רגיל לשלוח לעני אחד ארבעה זוזים כל ערב שבת, יום אחד שלחם לו ע"י אשתו שבה אשתו ואמרה לו אין צרך, אמר לה מה ראית אמרה לו שמעתי שאמרה לו אשתו) במה אתה סועד בטלי[1]) כסף או בטלי זהב (כתוב' סז.).

*טַלִּית[2]), טַלִית[3]), ש"נ, מ"ר טַלִּיּוֹת, טַלִּיתוֹת, — מין מעטה מבגד להתעטף בו, Hülle; manteau; cloak: שנים אוחזין בטלית זה אומר אני מצאתיה וכו' (ב"מ א א). נפל לו עליה ופירש טליתו עליה (פאה ד

---

[1]) לא נתברר מקור מלה זו ומשמ' בדיוק, ועי' הערה לקמן.—[1]) מלה זו באה כאן ועוד במקום אחר, ושם בסגנון ארמי: ההוא דאמר להו אבזקא במילתא דמלכא אמרו ליה במאי בטלי כסף או בטלי דהב איכא דאמרי בטלי כסף אמר וקטלוה איכא דאמרי בטלי דהב אמר ושבקוה (ב"מ עח:). ופרש הערוך: פי' טלי כסף בגדי פשתן כלומר טליתות לבנות ככסף שאין דרכן להרקב וקטלוה מפני שבפשיעה אירע לו ואיכא דאמר בטליתות של צמר דהן אדומות כזהב ודרכן להרקב ולא פשע ושבקוה פ"א אחד שהתנה עם חברו אני אקלל משי של מלך ותן לי כך וכך ועשה כן שאלוהו עבדי המלך בכמה דמים אמרת זה הדבר אמר להן בטלי כסף שהן קערות כסף אמר הואיל ובדבר מועט זילזל משי של מלך חייב מיתה וקטלוה איכא דאמר בטלי דהב בקערות של זהב שהן דבר יקר. ע"כ. וגם רש"י פרש: במפות של פשתן לבנות או בשל משי צבועות. ע"כ. ואמר בנימין מוספיא: פי' בל"י כלי עגול כמין קערה. ע"כ. אך לא ידוע לאיזו מלה יונית נתכון מוספיא. ובעל כ' כהונה פרש כפרוש הראשון של הערוך במשמ' בלי, ואמר: שזו היא המלה היונית ηλώτ. וכן לוי. אך גזרה זו רחוקה, ולכן לא הביא ש' קרויס מלה זו בין המלים השאולות מלשון יונית ורומית. והנה בסור' הביא בר בהלול מלה טולתא במשמ' טיגן, והובאה מלה זו גם אצל בכתלי, ולא ידעתי אם יש איזה יחס בינה ובין המלה טלי. עכ"פ מכל הענין ומהלשון במה אתה סועד בטלי כסף או בטלי זהב נראה ברור כי הכונה לכסף וזהב ממש, ור"ל כלי תשמיש השלחן, אך לא נתברר מקור המלה.

[2]) כך, בלמד דגושה וצרויה, הנקוד בת"י (במות כט כו), במהד' ראשונה, והכתיב חסר בלי יוד: היא טַלִּת דמתכסי בה. וכך לפי מ"ר טַלִּיּוֹת שבמשנ' מנוק' כ"י פרמה, עי' לקמן. וכך קריאת הספרדים בלמד צרויה, וכך נקוד בצ"ד, טַלֵּית.—[3]) כך קריאת האשכנזים בטית פתוחה ולמד רפוקה, וכך לוי וקוה'. בוקשד' הביא את שני הנקודים: טַלִּית, טַלֵּית. ולא נתברר עד כה מקורה האמתי של מלה זו. הערוך הביא את דברי רב מצליח ז"ל: פי' רב מצליח ז"ל טלית הוא רדיד ולמה נקרא שמו טלית שהוא למעלה מכל הבגדים כמו שאמר התרגום וישאו אותו בניו ונטלו יתיה בנוהי, ועוד טלל שהוא סיכוך למעלה. ע"כ. אך שתי הגזרות האלה אינן נכונות, כי מלבד שאין המושג של רדיד שמעטף בו כל הגוף מסתעף יפה מן מושג של נטילה או אפילו של טלל,

ג). ואם אינו מאמינו מניח טליתו אצלו ועושה עמו חשבון לאחר השבת (שבת כג א). העביר טליתו ממנו פרע ראש האשה בשוק נותן ארבע מאות זוז (ב"ק ח ו). טלית של עני שבלת אם היו רוב שפתותיה קיימות (תוספתא כלים ב"ב ו ג). זה שהוא מתמני בכסף אין עומדין מפניו ואין קורין אותו רבי והטלית שעליו כמרדעת של חמור (ירוש' ביכו' ג סה ד). עתיד עשו הרשע לעטוף טליתו ולישב עם הצדיקים בגן עדן לעתיד לבוא והקב"ה גוררו ומוציאו משם (שם נדר' ג לח.). היוצא בטלית מקופלת ומונחת על כתיפיו בשבת (שבת נח.). טלית כפולה לא יעשה (שם קלח.). הנותן דינר לעני ליקח לו חלוק לא יקח בו טלית טלית לא יקח בו חלוק מפני שמעביר על דעתו של בעה"ב (ב"מ עח:). טלית של ת"ח כיצד כל שאין חלוקו נראה מתחתיו טפח (ב"ב נז:). כל המתגאה בטלית של ת"ח ואינו ת"ח אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה (שם לח.). שם התחיל במצוה תחלה ובא יפת ונשמע לו לפיכך זכה שם לטלית ויפת לפוולא (מד"ר בראש' לו). היתה לו טליתו חגורה לו על מתניו (ברכ' כד:). היה עומד בתפלה ונזדמן לו רוק מבליעו בטליתו ואם טלית נאה הוא מבליעו באפרקסותו (שם). היה ישן בטליתו ואינו יכול להוציא את ראשו מפני הצינה חוצץ בטליתו על צוארו וקורא ק"ש (שם). היתה טליתו של בגד ושל עור ושל שק (שם). המנער טליתו בשבת חייב חטאת (שבת קמז.). כיון שפירש טליתו עליה שוב אין רשאי למוכרה (קדוש' יח:). ראה עבדו ביד אומן וטליתו ביד כובס אומר לו מה טיבו אצלך (ב"ב מה:). נתעטף בטליתו ועמד בתפילה לפני הקב"ה (מד"ר ויקר' כח). מעשה באדם אחד שנגנבה טליתו והלך לקבול לדיין עליה ומצאה פרושה על מטתו (שם דבר' ב). וכיון שנתעסק בתורה אפילו טליתו לא היה יכול לסבול (שם שה"ש, ידיו). וקודם שיכנס (למרחץ) ביצד יעשה חולץ מנעליו ומסלק את כובעו ומסלק את טליתו (מס' דא"ר י). ומצא לאה אשתו שוכבת עם שמעון אחיו בטלית אחת וגער בה ואמרה באונס השינה נתגלה הטלית ונתכסיתי בטליתו כמדומה אני שהוא טליתך וכו' עד שראה אותה נכנסת עם שמעון בטלית אחת (צו"ת הרי"ף כג).—ואמר הפיטן: מלך טַלִיתוֹ בשלג מצוחצח, צח ובצחצחות יצחצח (יוצ' א ר"ה, מלך אזור).—ומ"ר טליות: עשר טליות[1] זו על גב זו ישב על גבי העליונה כולן טמאות (זבים ד ה). היה יושב על גבי המטה וארבע טליות תחת ארבע רגלי המטה (שם ו).— ומ"ר טַלִיתוֹת[2]: סותרי כסות היוצאים בטליתות מקופלות ומונחות על כתיפן בשבת (שבת קמז.). היו עושין (התלמידים) חותמות לטליתות שלהן בעין עבדים להראות שהן כפופין לריש גלותא (רש"י שבת נח.). שהרבה טליתות מידותן שוות (רשב"ס ב"ב קכח.). — ובפרט טלית של ציצית שלובשים היהודים בשעת תפלה: הלוקח טלית מצוייצת מן השוק מישראל הרי היא בחזקתה (מנח' מג.). אין אדם רשאי למכור טלית מצוייצת לעכו"ם עד שיתיר ציציותיה (שם). טלית שכולה תכלת כל מיני צבעונין פוטרין בה חוץ מקלא אילן וכו' כאן בטלית בת ארבעה חוטין כאן בטלית בת שמונה חוטין (שם מא:). עמד (קרח) ועשה טליות שכולן תכלת (בא לפני) משה אמר לו משה רבינו טלית שכלה תכלת מהו שתהא חייבת בציצית (ירוש' סנה' י כז ד). צוה (משה) ועשו ר"נ טליתות תכלת ונתעטפו בהן אותן ר"נ ראשי סנהדראות שקמו על משה וכו' עמד קרח ועשה להם משתה נתעטפו בטליתות

גם המשקל החיצוני של המלה הוא זר, כי אין לנו במשקלי השמות הקדומים משקל פֵּלֵת, פֵּלִית, או עֲלֵת, עֲלִית, וגם במשקלי השמות שבתלמוד רק השם דקיתא דומה בצורתו, כמו שהעיר ע"ז ד' גינזב' במחקרו על אדות מקור השם טלית בקבץ REJ XX,17. ויש גוזרים טלית מן טלה כמו מטלית, אבל גם זה רחוק, ועוד שלפי זה צריך לנקד טְלִית במשק' פְּעִית, ולו היה כך נקודה האמתי, היו האשכנזים אומרים tolis ולא talis. ולכן רגלים לדבר, כמו ששער ד' גנזבורג במאמר הנזכר למעלה, כי התו הסופית שבמלה טלית היא שרשית, אעפ"י שמ"ר טליות מורה שהיא באמת מנל"ה, אבל במשנ' מנוק' כ"י פרמה, שהוא עכ"פ קדום, נקוד טַלִּיּוֹת, ואין זה נקוד של מ"ר מן פְּעִית, ולכן אין מזה ראיה שהתיו היא ת המשקל. אך השערת ד' ג' שהיא המלה תליש[a] בערב', גם היא רחוקה מאד, כמו שהשיג עליו א' אפשתין באותו הקבץ דף 301. ועוד לא נתברר מקור מלה זו שהיתה בזמן המשנה השם להמעיל שהיה אז נהוג בקרב היהודים והיה לבוש יהודי בפרט, כמו התוגה להרומאים (S. Kr. Archl. II, 167).

[a]) تليس

—[1]) במשנ' מנק' כ"י פרמה מנקד טַלִּיּוֹת. — [2]) אם טלית הוא משק' פעית, מ"ר טליתות הוא כמו שחיתות.

תכלת (מד"ר במד' יח). — ועל סמך דרשה זו נהגו להשתמש במליצה פלוני לבש טלית שכלה תכלת, לאדם צבוע שמחמיר בדברי הדת יותר מהראוי, כדי להתראות צדיק וחסיד.

א. טלל, ממנו טַל, *טַלָל, א. *טָלַל, א. *טִלּוּל.

***טָלָל**, ש"ז, מ"ר טְלָלִים, סמי' טַלְלֵי, — כמו טַל: אמר רשב"ג תדע שנתארו טללים בראשונה כשהיה הטל יורד על הקש ועל התבן היה מלבין שנאמר דק מחספס עכשיו משחיר בראשונה כל עיר שטליה מרובין מחברותיה פירותיה מרובין ועכשיו פירותיה מועטין (תוספתא סוט' טו ב). אם היו טללים אומרים בטללי ברכה (ירוש' ברכ' ד ח.). מורידן (הקב"ה את הגשמים) כדי הארץ ומשיב עמהן טללים ורוחות כדי שתיהנה הארץ מהן (בס ר"ה א גז.). אמר לו הקב"ה לאליהו לך והתר נדרו של טל שאין המתים חיים אלא בטללים (בס תענ' א סג ד). מפני ארבעה דברים יורדין (הגשמים) מלמעלן מפני בעלי זרוע ומפני טללים הרעים ושיהא העליון שותה כנמוך (בס ג סו ג). שמראשית השנה נגזר עליהם כמה גשמים כמה טללים כמה יתירה כמה רוחות נושבין עליה (ספרי דבר' מ). לפי ששותה מי שלגים אבל אינו שותה מי טללים (בס לט). השמים מכון שבו אוצרות שלג ואוצרות ברד ועליית טללים רעים ועליית אגלים (חגי' יב:) הגשמים אינן יורדין אלה בזכותה (של אמת ישראל) הטללים אינם יורדים אלא בזכותה (מד"ר ברא' סו). הארץ שלו והפירות שלו והוא מוריד גשמים ומפריח טללים כדי לגדלה (בס במות מא). אמר לו משה (להקב"ה) אם אתה מוריד גשמים הוא (העגל) מפריח טללים אתה מוציא את הרוחות והוא את הברקים (בס דבר' א). ישמר לנו משרב ישמר לנו מהטללים רעים (בס קהל', מה יתרון). שהוא מבטיח ע"ג היינו להוריד גשמים בעונתם ולהפריח טללים בזמנם בשביל חיינו (פסיק' רבתי א). משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומזיל טללים (בס כג). זה הלילה כל העולם כלו אומרים בו הלל ואוצרות טללים נפתחים בזו הלילה (פדר"א לב). —ואמר הפיטן: צגתי במסלולים, להזכר בפלולים, שוע גבורות טללים (תפי' טל, ארבה). המזריח מאורות רמים, ומנהיגם לילות וימים, זיקים עזיזה ורעמים, חשר טללים וגשמים (יוצ' א בוע', בהמו בחקים). צחצות זבול נטוי ברוח סערה, צמודים בו גנזי גבורה, ואוצרות טללים ונהרי אש ומים מזה ומזה בעברה (בכת לפנ' ר"ה, אל אלהים). בהכרעת צדק תכריע שנה, אסומה טלולה גשומה אם שחונה, אטומים להחיות בטללים שנה (מוסף א' ר"ה, עולם בבקרך). וברך שנתנו בטללי רצון ברכה ונדבה (תפל' י"ת, ברכנו). — ואמר המשורר: ואם תסור אלי, להתעדן באשנבי צללי, ובמשאבי נחלי, תרוה בנוזלי טללי, והיית קרוב אלי (ר"י חריזי, תחכמ' מט). ודמעת טללים בלחיה שחרים ותשחק ותבכה ואין לה הפוגה (בס).

א. *טָלַל, פ"י, קל עבר לא נמצא. — ופעו' טָלוּל, טְלוּלָה, שיש בו טל: שתהא השנה הזאת שנת זול שנת שובע שנת משא ומתן שנת גשומה ושחונה וטלולה ושלא יצטרכו עמך ישראל אלו לאלו (ירוש' יומ' ה מב ג). אם שחונה תהא גשומה וטלולה (תענ' כד:). — ואמר הפיטן: זרב ושרב ושמש וחרב וחמת טל, קמות לא יקדירו בגיא טלולת טל (ר"א קליר, תפל' טל, תחת אילת). בהכרעת צדק תבריע שנה, אסומה טלולה גשומה אם שחונה (מוס' א ר"ה, עולם בבקרך). — ובמשמ' מלחלח בטל: גת שפקקה גוי מבפנים אסורה ומבחוץ מותרת שאי אפשר שלא היה שם שיפה אחת טלולה ונוגע בה ומנסך כל הבור (ירוש' ע"ז ד מד.).

— הפע', *הִטְלִיל, — הוריד טל: טל יבולי אל הטלילה, בעל המתנה לילה (ר"א קליר, תפ' טל, אלים). טל אורות לנוסםן, להטלילם בעצם ניסן (בס). מטי הרג הסליל והטלילם בטל, משם צדק נחול לילדותיו טל (בס, אאגרה). התומים חתומי חשכה תחפש חדרתם בשופר, טמאים טבוע טמון תטליל טניפתם בשופר (מטמוני המכורג, המגיד יו).

— פע', *טִלֵּל, — כמו הפעיל: טל שובע לטללם, צו לשמים תת טלם (ר"א קליר, תפ' טל, אלים).

— פע', *טֻלַּל, — שירד עליו הטל: טרח מטרות עוז עד עתה לא הוטל, טוללה עד דור עשירי מתנובבת בטל (ר"א קליר, תפ' טל, אאגרה).

ב. טלל, ממנו ב. טָלַל, ב. *טִלּוּל.

ב. טָלַל[1], פ"י, — קל לא נמצא.

— פע', טִלֵּל, — טִלֵּל את הבית, סבבו בסכך, עשה לו כעין

---

[1] לפי דעת החכמים כמו צֵל, עשה לו סכך לצל, בדרך לשון ארמית.

נג, überdachen; couvrir d'un toit; to cover: הוא יבננו (את השער) ויטללנו ויעמידו דלתתיו מנעליו ובריחיו (נחמ' ג יה).—ואמר הפיטן: מכום עשר הפות טללו מגלה טמר, נאור צוהו ועבר ונתחיב להגמר (בבת ג אחר פסח, אמן דר).

***טלע**[1], ממנו *טלע.

***טלע**[2], — קל לא נמצא.

— נפע', *נטלע, — נעשה צלע: רגליך בכל טומאה יתגלעו, ומרוב חטאתיך נפלו ונטלעו, לעמקי שאול ירדו ונבלעו, לכן דברי עמך לעו (תוכח' מוסר פת.).

***טלף**[3], ממנו *טלף, *טלפה.

***טלף**[4], ש"ז, מ"ר טלפים, טלפים, טלפי,—פרסה שלקצת בע"ח, כמו הבקר, הסוס וכדומה, Klaue, Huf; sabot; hoof: והעצמות והגידין והקרנים והטלפים (חול' ט א). השוחט את הזבח לאכול כזית מן העור וכו' מן הטלפים מן הקרנים (זבח' ג ד). כל שיש לו קרנים יש לו טלפים ויש שיש לו טלפים ואין לו קרנים (נדה ו ט). נטלו טלפיים וזכרותן עמהן (בכור' מד.). אלו הן סימני חיה שחלבה מותר כל שיש לה קרנים וטלפים (חול' נט:). אפילו בהמה שהיא כולה של מצרי ויש בה טלף אחד לישראל איני מניח אותה (מד"ר שמות יח). כיצד במסירה אחזה בטלפה בשערה באוכף שעליה (ב"ב עה:). פרה שקרניה וטלפיה שחורים יגוד (פרה ב ב). ראיתיה מלקטת שעורים מבין טלפי סוסים בעכו (ירוש' כתוב' ה לג). אמר לו (זמרי למשה) אין צפורך מדינית ואין טלפיה סדוקות (במ סנה' י כח ד). חזיר הזה בשעה שהוא רובץ הוא מפשיט את טלפיו כלומר שאני טהור (מד"ר בראש' סה).—ואדם, *הראה טלפיו, ר"ל התחסד, מראה א"ע חסיד אף שבאמת אינו כן: וגם מן הצבועים המהפים ראשיהם ומראין טלפיהן וציציותיהן ומאריכין בד' של אחד (ספ' בעבוע' לר' וכדא 21). והנה הראב"ע עם היותו פושט טלפיו בענין הזה וכו' (ר"י אברבנאל, ברא"ש'). אם יאמרו בהלקת לשון לכה אתנו וכו' שיורו לך טלפים במתק לשונם ולבם לא נכון (ר"מ אלביך, רב פנינ' א יא). וזורע צדקה מאשר יקבץ להראות טלפים שיראוהו שהוא טהור (הוא, מבלי יא יח). שאומרים (הרשעים) כי הצדיק אדרבה יכסה המסו בהכריזו מוסרים למען יחשבו שככל היוצא מפיו יעשה והוא מראה טלפים (שם י יא).

***טלפה**, ש"נ, מ"ר טלפות, סמי' טלפות,— כמו טלף: שהיה עמוד הענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד איש מרתיחו וטלפות סוסיו משתמטות (מכי' בשלח ב ה).

טמא[1], ממנו א.טמא, ב.טמא, טמאה.

א. **טמא**, ת"ז, לנק' טמאה, סמי' טמא, מ"ר טמאים, טמאות,—ההפך מן טהור, מי שאינו טהור, unrein; impure; unclean: או נפש אשר תגע בכל דבר טמא או בנבלת חיה טמאה או בנבלת בהמה טמאה או בנבלת שרץ טמא (ויקר' ה ב). איש צרוע הוא טמא הוא וכו' ועל שפם יעטה וטמא טמא יקרא וכו' טמא הוא בדד ישב מחוץ למחנה מושבו (שם יג מד-מו). ואת החזיר וכו' טמא הוא לכם (דבר' יד ח). והיה שם מסלול ודרך ודרך הקדש יקרא לה לא יעברנו טמא (ישע' לה ח). סורו טמא קראו למו סורו סורו אל תגעו (איכ' ד יה). ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים וכו' כימי נדתה תהיה טמאה היא (ויקר' יה כה). את הגמל את הארנבת ואת השפן וכו' טמאים הם לכם (דבר' יד ז). אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא (חגי ב יג).— והארץ וכדומה: ואך אם טמאה ארץ אחזתכם עברו לכם אל ארץ אחזת יי' (יהוש' כב יט). ואתה על אדמה טמאה תמות (עמו' ז יז). הקרבות והרחקות ממך יתקלסו בך טמאת השם רבת המהומה (יחזק' כב ה). ערות אב גלה בך טמאת הנדה ענו בך (שם י). — ומצוי מאד בתו"מ ובסהמ"א.

ב. **טמא**, פ"ע, טמאה, טמאת, עת' יטמא, יטמאו,— היה טמא, unrein s.; être impure; be unclean: וכל הנשא מנבלתם יכבס בגדיו וטמא עד הערב (ויקר' יא כה). אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים (שם יב ב). בדמך אשר שפכת אשמת

---

[1] בארמ' טלע כמו צלע בעברית.

[2] בגמ' בארמ': ואם לא איטלע לך ריגלא דימינא ואטלע לה (יבמ' לט:), והוא כמו צלע בעבר', צלע על ירכו.

[3] בערב' טלף a).

[4] בערב' טלף b).

a) ظلف b) ظلف

[1] רק עברית וארמית. בערב' משמשים שרשים אחרים למשמ' זו.

ובגלוליך אשר עשית טמאת (יחזק׳ כב ד). ורחצו במים וטמאו עד הערב (ויקר׳ יה יח). כל הנגע בנבלתם יטמא עד הערב (שם יא כד). כימי נדת דותה תטמא (שם יב ב). ויאמר חגי אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא ויענו הכהנים ויאמרו יטמא (חגי ב יג). וישפכו דם נקי וכו׳ ויטמאו במעשיהם ויזנו במעלליהם (תהל׳ קו לח-לט). זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת זרע לטמאה בה (ויקר׳ יה לב).

— נפע׳, נטמא, נטמאה, נטמאת, נטמאתם, נטמאים, — נהיה טמא: כי עתה הזנית אפרים נטמא ישראל (הוש׳ ה ג). והשקה (הכהן את הסוטה) את המים והיתה אם נטמאה ותמעל מעל באישה ובאו בה המים המאררים וכו׳ ואם לא נטמאה האשה וטהרה הוא ונקתה (במד׳ ה כז-כח). איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל ושכב איש אתה וכו׳ ונסתרה והיא נטמאה ועד אין בה (שם יב-יג). איך תאמרי לא נטמאתי אחרי הבעלים לא הלכתי ראי דרכך בגיא (ירמ׳ ב כג). כי שטית תחת אישך וכי נטמאת (במד׳ ה כ). על אשר נטמאת בגלוליהם (יחזק׳ כג ל). כי בכל אלה (התועבות) נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם (ויקר׳ יח כד). וזכרתם שם את דרכיכם ואת כל עלילותיכם אשר נטמאתם בם ונקטתם בפניכם (יחזק׳ כ מג). אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ וכו׳ ונטמתם בם (ויקר׳ יא מג). הבדרך אבותיכם אתם נטמאים ואחרי שקוציהם אתם זנים (יחזק׳ כ ל). מדוע נחשבנו כבהמה נטמאנו[1] בעיניכם (איוב יח ג). — ובתו״מ: מימיהם של כהנים לא נמנעו מלשרוף את הבשר שנטמא בוולד הטומאה עם הבשר שנטמא באב הטומאה (פסח׳ א ד). אמר עד אחד אני ראיתיה שנטמאת לא היתה שותה (סוט׳ ו ב). — וע״י מחלה מדבקת: ביום ד ד׳ להדש תמוז שנת תכו וכו׳ וביום א׳ שלאחריו נטמא הבית בדבר ב״מ וכו׳ ונסגר ביתו של יצחק (מנהגי וירמייזא, תהל׳ לדוד XXIX).

— פע׳, טמא, פ״י, מקו׳ ככנ׳ טמאו, טמאכם, — טמא את הדבר, עשהו טמא: ויעקב שמע כי טמא (חמור בן שכם) את דינה בתו (ברא׳ לד ה). כל הנגע במת וכו׳ ולא יתחטא את משכן יי׳ טמא ונכרתה הנפש ההוא מישראל (במד׳ יט יג). ואת הבמות אשר על פני ירושלם וכו׳ טמא המלך (מ״ב כג יג). את מקדשי טמאת בכל שקוציך (יחזק׳ ה יא). ויבזו (בני יעקב) העיר

[1]) כך הקרי, והכתיב נטמינו.

אשר (חמור ושכם בנו שאנס את דינה) טמאו אחותם (ברא׳ לד כז). עוד זאת עשו לי טמאו את מקדשי ביום ההוא (יחזק׳ כג לח). אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך (תהל׳ עט א). ואשפך חמתי עליהם על הדם אשר שפכו על הארץ ובגלוליהם טמאוה (יחזק׳ לו יח). עשיתן תועבה ואיש את אשת רעהו טמאתם (שם לג כו). ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם (שם כ כו). ולא תטמא (בשפיכת דמים) את הארץ אשר אתם ישבים בה (במד׳ לה לד). ולא תטמאו את נפשתיכם בכל השרץ הרמש על הארץ (ויקר׳ יא מד). ותבאו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה (ירמ׳ ב ז). צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכו׳ ולא יטמאו את מחניהם (במד׳ ה ב-ג). ויבאו אליה בני בבל למשכב דדים ויטמאו אותה בתזנותם (יחזק׳ כג יז). וישרף (יאשיהו את העצמות) על המזבח ויטמאהו (מ״ב כג טז). כי מזרעו נתן למלך למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי (ויקר׳ כ ג). שמו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו (ירמ׳ ז ל). ולא ימתו בטמאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם (ויקר׳ יה לא). ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אתה (שם יח כח). ויאמר אליהם טמאו את הבית ומלאו את החצרות חללים (יחזק׳ ט ז). — ובמשמ׳ החליטו לטמא: וראהו הכהן (את המצורע) וטמא אתו (ויקר׳ יג ג). וטמאו הכהן צרעת הוא (שם ח). איש צרוע הוא טמא הוא טמא יטמאנו הכהן (שם מד). וטמאתם את צפוי פסילי כספך ואת אפדת מסכת זהבך תזרם כמו דוה (ישע׳ ל כב). — ובתו״מ: מה נדה מטמאה במשא אף ע״ז מטמאה במשא (שבת ט א). הרי הוא אומר מטמאיך לא טמאוני ואתה טמאתני (פרה ח ב). מעין אחד הוא התורה טמאתו והתורה טהרתו (נדה לה:). — ובהפלת האלף: שיצא (הכהן) לדבר עם האשת על עיסקי קינה ונתזה צינורה של רוק מתוך פיה על בגדיו וטימתו (ירוש׳ חגי׳ ג עט ד). הואיל ויש כאן מטמים[1]) ויש כאן מטהרין נעמוד על המיניין (שרידי הירוש׳ ברכ׳ א ב). מה מצינו עד אחד שנאמן לטמותה[1]) כך עד אחד נאמן להפסידת מכתובתה (שם סוט׳ ו ב).

— פע׳, טמא, בינ׳ מטמא, מטמאה, — שטמאו אותו:

—[1]) כך בשרידי הירושלמי הוצא׳ גינצבורג, ובירוש׳ דפוס ויניציה: מטמאים, לטמאותה.

ואמר אהה אדני יי׳ הנה נפשי לא מטמאה ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד אתה (יחזק׳ ד יד).

—התפ׳, הִטַּמֵּא, —טַמֵּא א״ע: ועל כל נפשת מת לא יבא (הכהן) לאביו ולאמו לא יִטַּמָּא (ויקר׳ כא יא). אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ השרץ ולא תטמאו בהם (שם יא מג). ולאלה תטמאו כל הנגע בנבלתם יטמא (שם כד). איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו (יחזק׳ כ ז). למען לא יתעו עוד בית ישראל מאחרי ולא יטמאו עוד בכל פשעיהם (שם יד יא). כלחם אונים להם כל אכליו יטמאו (הוש׳ ט ד).—ובתו״מ: הכל מיטמאין בנגעים (נגע׳ ג א). אלו מיטמאין ומטמאין ולא מצטרפים (עוקצ׳ א ג). כל הגלעינין מיטמאות ומטמאות (שם ג ב). לקרוע ולהתאבל כר׳ אחא שלא להיטמאות כרבי יוסי (ירוש׳ מו״ק א פ ד). — ובהפלת האלף: אם מטמים אתם בהם נפסלים אתם מאחרי (ספרא אחרי קג א). לקרוע וליתאבל כר׳ אחה ושלא ליטמות (שרידי הירוש׳ מפק׳ א ח).—ובאות תיו בכתב: הדברים שחוצצים על הגוף אינם כעור הבשר לא לטמא ולא להתטמא (רמב״ם, טומא׳ מת א ד). כשם שאדם מתטמא בנגיעתו בטומאה כך הכלים מתטמאין בנגיעת הטומאה בהן (שם ה). כל המתטמאין מחמת המת בין אדם בין כלים טמאים טומאת שבעה (שם ה א). צמיד פתיל ואהלין מצילין על הטהורים שלא יתטמאו (שם כ א).

—הפע׳, הֻטַּמָּא, הֻטַּמְּאָה, —הניח שיטמאו אותו: לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה אחרי אשר הֻטַּמָּאָה כי תועבה הוא לפני יי׳ (דבר׳ כד ד). אם המוטמאה טומאה קלה עשה בה אונס כרצון סוטה המורה דין הוא שנעשה אונס כרצון (ספרי במד׳ ז).

טֻמְאָה, ש״נ, סמי׳ טֻמְאַת, טֻמְאָתֵךְ, טֻמְאָתוֹ, מ״ר טֻמְאוֹת, טֻמְאוֹתֵיכֶם, טֻמְאֹתָם,—סגולת דבר הטמא, Unreinheit; impureté; uncleanliness: אם לא שכב איש אתך ואם לא שטית טמאה תחת אישך (במד׳ ה יט). טמא יהיה כטמאת נדתה (ויקר׳ טו כו). כטמאת הנדה היתה דרכם לפני (יחזק׳ לו יז). וכל הנבדל מטמאת גויי הארץ (עזר׳ ו כא). וזאת תהיה טמאתו בזובו רר בשרו וכו׳ טמאתו הוא (ויקר׳ טו ג). כל הנגע במת וכו׳ ולא יתחטא וכו׳ טמא יהיה עוד טמאתו בו (במד׳ יט יג). וכפר (הכהן) על המטהר מטמאתו (ויקר׳ יד יט). כל ימי זוב טמאתה כימי נדתה תהיה (שם טו כה). טמאתה בשוליה לא זכרה אחריתה (איכ׳ א ט). והיא מתקדשת מטמאתה (ש״ב יא ד). והתמתי טמאתך ממך (יחזק׳ כב טו). בטמאתך זמה יען טהרתיך ולא טהרת מטמאתך לא תטהרי עוד (שם כד יג). והזרתם את בני ישראל מטמאתם ולא ימתו בטמאתם בטמאם את משכני (ויקר׳ טו לא). בתועבתיהם אשר מלאוה מפה אל פה בטמאתם (עזר׳ ט יא). כטמאתם וכפשעיהם עשיתי אתם (יחזק׳ לט כד). וכפר על הקדש מטמאת בני ישראל (ויקר׳ טז טז). וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם (יחזק׳ לו כה). וכן יעשה לאהל מועד השכן אתם בתוך טמאתם (ויקר׳ טז טז).—ובמשמ׳ דבר טמא: ואל תאכלי כל טמאה (שופט׳ יג ז). ויבאו הכהנים לפנימה בית יי׳ לטהר ויוציאו את כל הטמאה אשר מצאו בהיכל יי׳ (דהי״ב כט טז).—ובתו״מ: שמוסיפין טומאה על טומאתו (פסח׳ א ו). כהן ששמש בטומאה אין אחיו הכהנים מביאין אותו לבי״ד (סנה׳ ט ו). קורה שהיא נתונה מכותל לכותל טומאה תחתיה (אהל׳ יב ו). כל דבר שהוא בחזקת טומאה לעולם הוא בטומאתו עד שיודע לך טומאה היכן היא (נדה ט ה). אין דברי תורה מקבלין טומאה (ברכ׳ כב.). שהיה (סומכוס) אומר על כל דבר ודבר של טומאה ארבעים ושמונה טעמי טומאה (ערוב׳ יג:). חמשה דברים מביאים את האדם לידי טומאה ואלו הן השום והשחלים והגלגלונות והבצים והגרגיר (יומ׳ יח.). אל יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה (כתוב׳ מו.) גבים הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה (סנה׳ לד:). פעם אחת מצאו עצמות בלשכת דיר העצים ובקשו לגזור טומאה על ירושלם עמד ר׳ יהושע על רגליו ואמר לא בושה וכלימה הוא לנו שנגזור טומאה על עיר אבותינו (זבח׳ קיג.).—רוח הטמאה: והיה ביום ההוא נאם יי׳ צבאות אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד וגם את הנביאים ואת רוח הטמאה אעביר מן הארץ (זכר׳ יג ב).—ובתלמ׳: המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טומאה (סנה׳ סה:). והלן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה (נדה יז.). — *אב הטמאה, *ולד הטמאה, עי׳ אב, ולד. —ובמחלה מדבקת: וביום א׳ שלאחריו נטמא הבית בדבר וכו׳ ונסגר ביתו של יצחק מכח טומאה הנ״ל (מנהגי וירמייזא, תהל׳ לדוד XXIX).

טמה[1]), מִמֶּנּוּ טָמָה

טָמָה[2]), — קל לא נמצא.

— נִפע׳, נִטְמָה, נִטְמוּ, נִטְמֵינוּ,— נִטְמָה בעיני פלוני, נחשב בעיניו אויל, חסר דעת: מדוע נחשבנו כבהמה נִטְמִינוּ[3]) בעיניכם (איוב יח ג).—ואמר המשורר: ומהם אין קול אין קשב אין עונה, כי נטמו כלם באלפים וכצנה (יל״ג, לבעל המכיר).—*נִטְמָה בצללים וכדומה, נחשך, נהיה בער: יפעת השחר עלינו נגלתה, ונגהות בקר היש לראות קוינו, סור סרו הצללים במו נטמינו, פתאם הה שבו ועלטה היתה (יל״ג, הבחר נדמה).

טָמוֹן, ש״ז,— מקום שטומנים שם: טמנם בעפר יחד פניהם חבוש בַּטָּמוֹן (איוב מ יג).

.·.**טִמּוּעַ**, ש״ז,—שה״פ מן טמע: ומה טימוע שייך במה שנישאת לספק חלל (תוספ׳ כתוב׳ יז.).

*__טִמְטוּם__, ש״ז, — שה״פ מן טִמְטֵם, טִמְטוּם העיסה, אחת ממלאכות הלישה, המלאכה שאחר הגלגול: ושאר כל הדברים את מהלך בהן אחר הטימטום עשה עיסה מן החטים ומן האורז אחר מי את מהלך אחר הגילגול או אחר הטימטום (ירוש׳ חלה ג נט.).

*__טֻמְטֻם__, טֻמְטֹם[4]), טומטום, ש״ז, מ״ר טֻמְטֻמִּים, טומטמין, מי שאבר המין שלו לא נפתח או עלה עליו קרום ולא נכר אם הוא זכר או נקבה: והעבד והאשה וטומטום ואנדרוגינוס (ביכור׳ א ה). אנדרוגינוס בריה בפ״ע הוא ולא יכלו חכמים להכריע עליו אם הוא איש או אשה אבל טומטום אינו כן פעמים שהוא איש פעמים שהוא אשה (שם ד ה). המפלת טומטום ואנדרוגינוס תשב לזכר ולנקבה (נדה ג ה). לא אמרו טומטום ספק אלא באדם הואיל וזכרותו ונקבותו במקום אחד (בכור׳ מב:). טומטום שנקרע ונמצא זכר אינו נוטל פי שנים (ב״ב קכו:). אברהם ושרה טומטמין היו (יבמ׳ סד.).

*__טִמְטֵם__, פ״י,— א) טִמְטֵם את העיסה, לש אותה וגבלה ועשאה עבה וקשה, fest zusammenkneten; pêtrir (la pâte) solidement; knead into a cohesive mass: גלגלה (את העיסה) וטמטמה בשעורים (חלה ג א).—ב) בהשאלה, טִמְטֵם את הלב, עשה שלא יוכל להבין כלום: שלשה דברים נאמר בכותה הבבלי מטמטם את הלב ומסמא את העינים ומכחיש את הגוף (פסח׳ מב.). עבירה מטמטמת לבו של אדם (יומ׳ לט.).—*וטמטם את העינים, סגר, עצם: חפן כל הקטרת ונתן על הגחלים וממנו נתמלא הבית כלו עשן, טמטם עיניו ופסע לאחוריו ומתפלל בהיכל תפלה קצרה (יוסי בן יוסי, עבודה).

— התפ׳, *הִטַּמְטֵם, יִטַּמְטֵם,—תִּטַּמְטֵם העיסה, תולש ותוגבל בחזקה: אוכלין עראי מן העיסה עד שתתגלגל בחטים ותטמטם בשעורים (חלה ג א). האשה שהפקידה עיסתה או שמכרתו או שנתנתו במתנה עד שתיגלגל בחיטין ותיטמטם בשעורין אין הייבת בחלה עד שיהא בדגן כשיעור (תוספתא שם א יא). — ובמשמ׳ *נסתם: ותכרע האשה כמתה עד שלא יהיה לה נשימה אלא הכאת גידים ושמא תטמטם ותמות (מ׳ אלדכי, ב״א ד).

— פע׳, *טֻמְטַם, מְטֻמְטָם,—אטום: ריאה שנופחין אותה ויש בה מקום שמטומטם ואין הרוח נכנס בה (הלכ׳ פסוק׳, בחיט׳). — ובהשאלה, מטמטם בשנה, שאין דעתו צלולה עליו מפני השנה: ולא יבדוק כשהוא שתוי ולא כשהוא מטומטם בשינה (פלא יועץ, בוחט). שתהא דעתו צלולה באותו פרק ולא יהא מטומטם בשינה (שם, אות זיין).

*__טְמִינָה__, ש״נ,— שה״פ מן טָמַן: (לסלק הקדרה) מכירה ולשימה) לטמינה אסור מטמינה לכירה אסור מטמינה לטמינה צריכה (ירוש׳ שבת ס ז.). וזו הלפת טומנה להתרכך כגון טמינת פגא בתבן (ר״ח שבת נא.).—*וטמינת לב, מה שטמון בלבו, במחשבתו של אדם: טמינת לב ונקימת קץ, נדחים לאסוף בו בקץ (מוס׳ א ר״ה, אף אתה). והלא אין אדם יודע טמינותיו של חברו (רש״י דבר׳ כט כח).

.·.**טְמִיעָה**, ש״נ,— שה״פ מן טָמַע, במשמ׳ התבוללות עם בעם, נהוג בספרות החדשה.

---

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) כך כמעט בכל הספרים. בקצת כ״י נטמאנו, ובמשמ׳ טמא מבארים פסוק זה קצת המפרשים הקדמונים. התרגומים הקדמונ׳ וקצת החדשים רואים במלה זו צורה משובשה אולי מן אטם או טמם. ריב״ג לא פרש, רק אמר כי הוא מנל״י: עלי זנה נגלינו. ראב״ע אמר: נטמינו בעיניכם וטעמו כאדם שאין לו דעת (ראב״ע ויקר׳ יא כד). וכעין זה רד״ק: ענין סתימת הלב ואין דעת. ובמשמ׳ זו רוב שאר המפרשים.

[4]) כך נקוד בקטע משניות מנוק׳ (REJ 1887 Avr. 274). וכן הברת הספרדים.

ֿטָמִיר, ת"ז, — כמו טמון, נסתר: צייר במחשבתו כביכול באיזה ציור יהיה העולם כדרך האומן כשנופל במחשבתו לעשות איזה דבר אבל עדיין הוא טמיר וגנוז במחשבתו באיזה ציור שיהיה (קדוב' נוי, כבלה).

***טָמַם**, פ"י, —טמם את ההפירה, סתם אותה, verstopfen; boucher; to stop: היתה לו גומא וטממה בבית חייב משום בונה בשדה משום חורש (שבת עג:). למוצא בור מגולה וטממה וחזר וחפרה (ב"ק כט:). —ופָעול ֿטָמוּם, כמו אטום, ובהשאלה, טמום הדעת: נחשבנו בעיניכם טמומים (רב"י איוב יח ג). —ואמר הפיטן: יום יום נצרה גלוי סודיך, טמום ועמום ובלה בשר הסידיך (סליח' לו"ג, תבוא תרתמנו).

טמן, ממנו טָמוּן, טָמַן, מַטְמוֹן, *טְמִינָה, *הַטְמָנָה, ֿטֶמֶן.

טָמַן, פ"י, עת' יִטְמֹן יִטְמְנֵהוּ לִטְמֹן, טְמָנָהוּ, — טמן דבר, שם אותו במקום שאיש לא יראהו, verbergen, cacher; to hide: ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם וכו' ויטמן אתם יעקב תחת האלה (בראש' לה ד). ויך (משה) את המצרי ויטמנהו בחול (שמות ב יב). העלתם הגגה ותטמנם בפשתי העץ (יהוש' ב ו). קח את האזור אשר קנית אשר על מתניך וקום לך פרתה וטמנהו שם בנקיק הסלע ואלך ואטמנהו בפרת (ירמ' יג ד-ה). קום לך פרתה וקח משם את האזור אשר צויתיך לטמנו שם ואלך פרתה ואחפר ואקח את האזור מן המקום אשר טמנתיו שמה (שם ו-ז). קח בידך אבנים גדלות וטמנתם במלט במלבן וכו' ושמתי כסאו ממעל לאבנים האלה אשר טמנתי (שם מג ט-י). טמנם בעפר יחד (איוב מ יג). וירצו האהלה והנה (האדרת) טמונה באהלו (יהוש' ז כב). והנם טמנים בארץ בתוך האהלי (שם כא). ושפני טמוני חול (דבר' לג יט). או כנפל טמון לא אהיה (איוב ג טז). — וטמן רשת, פח או חבל לפלוני, שם רשת או חבל בדרך שלא יראהו פלוני וילכד בו ויפול בו: כי כרו שיחה ללכדני ופחים טמנו לרגלי (ירמ' יח כב). תוציאני מרשת זו טמנו לי (תהל' לא ה). טמנו גאים פח לי וחבלים (שם קמ ו). כי חנם טמנו לי שחת רשתם חנם חפרו לנפשי תבואהו שואה לא ידע ורשתו אשר טמן תלכדו (שם לה ז-ח). טבעו גוים בשחת עשו ברשת זו טמנו נלכדה רגלם (שם ט טז). טמון בארץ חבלו ומלכדתו עלי נתיב (איוב יח י). יספרו לטמון מוקשים אמרו מי יראה למו (תהל' סד ו). —ובהרחבה, הכנים במקום: טמן עצל ידו בצלחת גם אל פיהו לא ישיבנה (משלי יט כד, כו טו). —ודברים מפשטים, טמן עון וכדומה, הסתירו: אם כסיתי כאדם פשעי לטמון בחבי עוני (איוב לא לג). — ובתו"מ, טמן באדמה, תחב באדמה: תינוקות שטמנו תאנים לשבת ושכחו לעשרן (מעשר' ד ב). הטומן את הלוף בשביעית ר' מאיר אומר דרך ארץ טומנו בעציץ כדי שלא יצמח (תוספתא שבי' ד ב). זהב מזוקק וכו' שהיו טומנין אותו בזבל ז' שנים (ירוש' יומ' ד מא ד). השליא הזאת בשבת עשירין טומנין אותן בשמן והעניים טומנין אותן בתבן וחול אילו ואילו טומנין אותן בארץ כדי ליתן ערבון לארץ (שם שבת יח יז ג). —ושם במקום נסתר: הטומן לפת וצנונות תחת הגפן (כלא' א ט). ריחיים לטחון בה סממנין תנור לטמון בה אונין של פשתן (ירוש' שבי' ה לו). —ובכלל שם בתוך דבר: אני הוא שעתיד ליפרע ממי שתולה מעותיו בנכרי ומלוה אותם לישראל ברבית וממי שטומן משקלותיו במלח (ב"מ סא:). —והסתיר: מה היו בנות ישראל הכשרות והצנועות עושות היו נוטלות בניהן וטומנות אותם במחילות (מד"ר שה"ש, אחזו לנו). אברהם אבינו היה טומנו (את אליעזר) בכף ידו (סופרים כא ט). —ושם דבר חם בתוך דבר השומר חמו: מעשרין את הדמאי ומערבין וטומנין את החמין (שבת ב ז). במה טומנין ובמה אין טומנין אין טומנין לא בגפת ולא בזבל (שם ד א). אין טומנין את החמין מיו"ט לשבת (עדי' ג י). אין טומנין חמין משחשיכה אבל מוסיפין עליהן כסות וכלים (ירוש' שבת ד ז.). אין טומנין בדבר המוסיף הבל (בבלי שם לד:). טומנין בגיזי צמר ובציפי צמר ובלשונות של ארגמן ובמוכין (שם מח.). פגה שטמנה בתבן וחררה שטמנה בגחלים (שם קמב.). מי שלא הניח ערובי תבשילין אופין לו פת אחת וטומנין לו קדרה אחת ומדליקין לו את הנר (ביצ' כב.). —ופָעול: וכל הטמונים בארץ כגון הלוף והשום והבצלים (פאה ו י). נמצא טמון בגל או תלוי באילן או צף על פני המים (סוט' ט ב). שלא ילך ויביא מן האסור ויאמר מן הטמון הבאתי (ירוש' שבי' ה לו). בשדה פרט לטמונה (ספרי דבר' רפג). כאן במעות טמונים כאן במעות שאינם טמונים (ב"ב נא:). היה טמון בתבן או בצרורות הרי זו טומאת התהום (מד"ר במד' י). —ודבר מפשט: טומאה טמונה בוקעת (תול' קכו.). —ושם, ֿהמאכלים שטומנים בבירה ליום

השבת וכדומה: ראיתי בצרפת בבית מורי ר' יהודה בר' יצחק שפעמים מקררים צלנ"ט שלהם דהיינו טמון ובשבת טרם עת האוכל מדליקין העבדים אש סמוך לקדרות (אור זרוע, ע"ש ת).

—נפע', נִטְמַן, הִטָּמֵן,—שטמנו אותו או שטמן א"ע: בוא בצור וְהִטָּמֵן בעפר מפני פחד יי' (ישע' ב י).—ובתו"מ: בבלי גורן שדרכן ליטמן (ירוש' כ"ק ו הג). רואה קרובו נטמן מפניו שהוא מתבייש להשיח עמו לפי שהוא עני (מד"ר שמות לא). לאחר נעשה גבאי והיו בני המדינה נטמנים[1] מפניו בתוך ההדרים ובתוך המערות (שם ברא' כד).

—הפע', הִטְמִין, יַטְמִין,—כמו טָמַן קל: וישאו משם כסף וזהב ובגדים וילכו וַיַּטְמִנוּ[2] וישבו ויבאו אל אהל אחר וישאו משם וילכו וַיַּטְמִנוּ (מ"ב ז ח).—ובתו"מ: וכולן שאמרו להטמין אסור (ב"ק י ע). ולא יטמיננה (את הביצה) בחול ובאבק דרכים בשביל שתצלה (שבת ג ג). שלא הטמינה ושלא הערימה (ירוש' כתוב' יג לה ד). התחיל לתקוע תקיעה שלישית סילק המסלק והטמין המטמין והדליק המדליק (שבת לה:). אסור להטמין את הצונן (סנה' כד.). איבדה כתובתה הטמינה כתובתה נשרפה כתובתה (כתוב' יז:). שלא יטמין משקלותיו במלח (ב"מ סא:). אני הוא שבניתי את המערות ומפני מה אתם מטמינים עצמכם בהן (מד"ר ברא' פא). כיון ששמעו כנענים שישראל באים עליהם עמדו והטמינו ממונם בבתים ובשדות (שם ויקר' יז). כיון שראה אוהבו את כל הכבוד התבייש והטמין את כל מה שהתקין לו (שם במד' טו). מי שהוא שומע סבור שהטמינה אותה הי (פסיק' רבתי כט). והיו מטמינים ולא היו אומרין (תנחומא לך לך י).—ובמשמ' הסתיר וכהר מעיני רואים: יכולה היא אשה להטמין עצמה ולומר לא נתארסתי ואינה יכולה להטמין עצמה ולומר לא נשאתי (ירוש' יבמ' יג יג ג). יכולה אשה להטמין את עצמה ולומר גויה אני ואין האיש יכול להטמין עצמו ולומר גוי הוא (שם ע"ז ב מ ג).

—הפע', *הֻטְמַן, מוטמן,—שהטמינוהו: היה אבינו יעקב מוטמן בא"י י"ד שנה ומשמש את עבר (סעו"ר ב). כל ארבע שנים היתה אסתר מוטמנת בשושן הבירה (שם כט).—ואמר הפיטן: עניבת האפוד בשני וששׁ משור, כפרה על פשע עבודת זר, פעמוני פז ורמוני ארגמן, צהצוה רשע מלשני בם יוטבע ויוטמן (סליח' מוס' יוה"כ, אבל אנחנו).

— פע', *טִמֵּן, מְטַמֵּן, מְטַמֶּנֶת,—כמו קל והפע': לאחר שהיה עובר לפני פרדסו של מלך ראה חבילה של קוצים וירד ונטלה והציץ המלך וראה אותו התחיל מטמן מפניו אמר לו מפני מה אתה מטמן כמה פועלים הייתי צריך שיקושו אותה עכשיו שקששתה אותה בא וטול שכר (מד"ר ברא' מד). שכן אשה כוהלת אחת מעיניה ומטמנת הבירתה ויוצאת לשוק (ירוש' שבת ח יא:).

***טָמָן**, ש"ז,—כמו מטמון, מקום שטומנים בו: הנכו וכבדו היכל להעלות נר באמן, חפשו ומצאו בשיתין פך שיש בטמן (שבת ב' חנכה, אודך).

***טמע**, ממנו *טָמַע, *נִטְמַע, *טִמֵּעַ, *טְמִיעָה.

***טָמַע**[1], פ"י,—קל לא נמצא.

—נפע', *נִטְמַע,—נטמע בדבר, שקע בו, נבלע בו ונאבד, : sich vermischen; être absorbé; be mixed up ארבעת אלפי עבדים היו לו לפשחור בן אימר וכולם נטמעו בכהונה (קדוש' ע:). מה אעשה שהרי גדולי הדור נטמעו בה (שם עא:). משפחה שנטמעה נטמעה (שם). איזהו אלמנת עיסה כל שנטמע בה ספק חלל (כתוב' יד:). לאחר שנמכר לעכו"ם אעפ"י שעבר ועשה שלא כהוגן מצוה לפדותו ולא יטמע בהם (רמב"ם עבד' א ז). שמעה שבתה המירה דתה ואמרה כיון שנטמעה בין הישמעאלים שיחזירו לה הממון (טוחו"מ רפג ז). אבל משפחה שנטמעה מהמת שלא נודע פסולם יניחה בכשרותה (רע"ב עדי' ח ז).

—הפע', *הָטְמַע, יוטמע: שלא יוטמעו בנכרים וילמדו ממעשיהם (רש"י גיט' מז.).

—פע', *טִמֵּעַ, מטמע: לברר ספק משפחות המטומעות מי נטמע ומי לא נטמע (רע"ב עדי' ח ז).

—התפ', התטמע: קשים (הגרים) שמטמעים בישראל (תוספ' נדה יג:).

***טמר**, ממנו *טָמִיר, *טֹמֶר.

***טֹמֶר**, ש"ז,—דבר נסתר: טכוס עשר חפות טללו מגלה טמר, נאור צוהו ועבר ונתחיב להגמר (שבת ב' אתה"פ, אמן דר).

---

1) כך בהוצ' דר' תאודור, ובנוסח' מטמינין.
2) כך הקרי, ואולי הכונה וַיִּטְמְנוּ יוד חרוקה ומם שואית.

1) בארמ' טְמַע וטומעא. בערב' שרש זה משמש

טנא, ממנו טֶנֶא.

טֶנֶא[1]), ש״ז, מ״ר טְנָאִים, ככ׳ טַנְאֲךָ,—א) סל של נצרים גדול להוליך בו פרות וכדומה, gr. Korb; grand panier; basket: ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך וכו׳ ושמת בַּטֶּנֶא והלכת אל המקום אשר יבחר יי׳ וכו׳ ולקח הכהן הַטֶּנֶא מידך והניחו לפני מזבח יי׳ אלהיך (דבר׳ כו ב-ד). ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך וכו׳ ברוך טַנְאֲךָ ומשארתך (שם כח ד-ה). —ואמר הפיטן: טנא בכורים למאה הנגתו, לקרבן ביהוה השקתו (סלית׳ ד עי״ת, איתן למד).—ומ״ר: הסלים כטנאים וכדודים והסלסלות בענפים וכזלזלים (דונש על מנחם, סלסלות).—ומ״ר טְנָאוֹת, טַנְאוֹתֶיהָ: יטמא השרץ במגע כל כלי ואדם פקוד, ומשקה ותנור וכירים וזרע זרוע במים שקוד, טנאותיה וכל אוכל ולשבור כלי חרש הפקוד (אזהר׳ ר״א הזקן, אמת יהגה חכי). — ב) *כמו טְנִי, קערה: רעה רעך בנפשך ובכל ששנאת התבונן מקום יביט אל תושיט יד ואל תיחד עמו בטנא (כ״ס גני׳ לד יד).

***טְנוּף,** ש״ז, מ״ר טְנוּפִים,— שה״פ מן טנף, ובפרט יציאת דם ומים ופרש מבהמה בשעת לֵדה, Lochien, Reinigung; lochies, vidanges; (lochia, purgamenta[2]): סימן הולד בבהמה דקה טנוף[3]) ובגסה שליא (בכור׳ ג א). אין טינוף פחות משלשים יום (גמ׳ שם כ.).—ובכלל לכלוך, ובהשאלה לכלוך מוסרי: רחצתי את רגלי מטינוף ע״ז (מד״ר שה״ש, פסטתי). כשנעיין במה שיש תוך גוף האדם מן הלכלוכים והטנופים ומה שנראה עליו מחוץ (חו״ה, עבוד׳ ס׳ א).—ואמר הפיטן: יבא אפר פרה, להלבין טנוף בן פרה, היות כפרה, לסורה כפרה (יוצ׳ שבת פרה, אלורה).—וכנוי לאלילים ועבודה זרה: והכנעניים היו עובדין ע״ז ומתדבקים ברוח הטומאה והיו בונים בתיהם לשם טינופיהם (תולד׳ יצחק לר״י קארו, מזורע).

***טְנִי,** טֶנִי, ש״ז,—כעין קערה גדולה של מתכת וכדומה, gr. Schüssel; grand plat; large bowl: מי שזכה בדישון מזבח הפנימי נכנס ונטל את הטני[4]) והניחו לפניו והיה חופן ונותן לתוכו (תמיד ג ט). באו ועמדו על מעלות האולם עמדו הראשונים לדרום אחיהם הכהנים וחמשה כלים בידם הטני ביד אחד והכוז ביד אחד והמחתה ביד אחד והבזך ביד אחד (שם ז ג). כסוי טני של מתכת של בעלי בתים (כלים יב ג). כסוי טני של מתכת שעשה בו מראה (שם יד ו). היה בוקע (השמיר) ויורד מה היו עושין לו להעמידו היו כורכין אותו מוכין של צמר ונותנין אותו לתוך טני של אבר מלא סובין של שעורים (ירוש׳ סוטה ט כד.). — ואמר הפיטן: במעלות אולם עלות במרוצה, מדשן פנימי טני נטל ויצא (סלית׳ ער״ה, תפלה תקח). על מחתה ומזרק, אויב שן חרק, אויה טני גם כוז זרק, ואת חרבו הבריק (קינ׳ לת״ב, אלבעותי).

***טְנִיפָה,** ש״נ, — שה״פ מן טנף: חתומים חתומי השכה תחפש הדרתם בשופר, טמאים טבוע טמון תטליל טניפתם בשופר (מטמ׳ המכורג, המגיד יו).

***טנן,** ממנו *טָנַן.

***טָנַן**[1]), פ״ע, — נהיה רטוב, feucht werden; devenir humide; become moistened: המרבץ את ביתו ונתן בו חטים וטננו וכו׳ המכבס את כסותו בעריבה ונתן בה חטים וטננו (מכשיר׳ ג ז). המרבץ את גרנו אינו חושש שמא נתן בה חטים וטננו (שם ה).

—פִּע׳, *טִנֵּן, מְטַנֵּן,— עשה שיטנן: המטנן בחול הרי זה בכי יותן (מכשיר׳ ג ז). המטנן בטיט הנגוב ר״ש אומר אם יש בו משקה טופח בכי יותן (שם ה).

—פֻּע׳, *טֻנַּן, מְטֻנָּן, מטוננת: כשאמרו אסור להשקותן במועד לא אמרו אלא בזרעים שלא שתו מלפני המועד אבל זרעים ששתו לפני המועד מותר להשקותן במועד ואם היתה שדה מטוננת מותר (מו״ק ו:).

—הִפע׳, *הֵטֵן, מֵטִין,—כמו פִעֵל: המלקט עשבים כשהטל עליהם להטן בהם חטים (מכשיר׳ ג ה). מעשה באנשי המחוז שהיו מטינין בחול אמרו להם חכמים

במשמ׳ אחרת.

[1]) רק בעבר׳. בארמ׳ צנא.

[2]) תרגום דר׳ מויא. — [3]) ושאלו שם בגמ׳ (כח:): היכי דמי טינוף אמר רבא כדאמרי רעותא דצלתא אצר היותא ושמואל אמר בעבועי דדמא.

[4]) ופרשו שם במשנה: הטני דומה לתרקב גדול של זהב מחזיק קבין וחצי. והוסיף הרמב״ם (עדי׳ ג ט): טני מין כלי כחצי סאה מנחשת ויבשלו בו בעלי בתים דברים הנגרים והרופאים ישימו בו הרטיות.

[1]) לפי דעת קצת מן טון, טין, לאמר מורטב בטיט. ובערב׳ ההמונ׳ משמש התאר נַאטֶ a) מהשרש נטי b) במשמ׳ רטיבות.

a) ناط b) نطي

אם כך הייתם עושים לא עשיתם טהרות מימיכם (שם ד). החציר וירקות שדה שליקטן להטין בהן ראשי להטין בהן למאכל בהמה אין ראשי להטין בהן (תוספתא שבי' ה יו).

טנף[2]), ממנו טֵנֵף *טִנּוּף, ״טְנִיפָה, ״טֶנֶף, ״טִנֶּף, *טִנֹּפֶת.

טִנֵּף, פ״י,—טִנֵּף דבר, לכלך אותו, עשהו לא נקי בטיט וכיוצא בזה, to soil ; salir ; beschmutzen : פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם (שה״ש ה ג). — ובתו״מ : אכל ושתה יותר מצרכו והקיא וטינף את בני המסיבה (ספרי דבר' מג). נתחככה בכותל להנאתה וטינפה פירות (ב״ק ג.). משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך אמר המלך תבא אמו ותקנה את הצואה (מד״ר במד' יט). למלך שהיה לו בן וכו' והרכיבו על כתפו טינף עליו מיד השליכו לארץ (שם איכה, איכה יע״ב). למלך שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן הגדול מכובד והקטן מטנף אעפ״כ הוא אוהב את הקטן יותר מן הגדול (שם קהל', את הכל).—ואמר הפיטן: אל תתערב במנאפים, במגלי עריות גופים, גוים בתועבות מטנפים, דורשי רע ומבקשי כשפים (יוצ' א' שבוע', באמצו בחקים). הונוני מוני בתלאה, וטנפוני ברבת חלאה, ואמרו הנה מתלאה (שבת ב אחה״פ, אל אל חי ארנן).—וביחוד בענין בהמה שיצא ממנה הטנוף: עז שטינפה בת ששה יולדת בתוך שנתה רחל שטינפה בת שנתה יולדת בתוך שתים (בכור' כ.). מטנפת אינה הוזרת ויולדת בתוך שנתה (שם כא.). —פע', *טֻנַּף, מְטֻנָּף, מטונף,—שטנפו אותו : יכול יהיו אוכלים (את המן) מטונף ומלוכלך ת״ל והנה על פני המדבר דק מחוספס (ספרי במד' פט). מהו לענות אמן במקום מטונף (ירוש' שבת ג ו.). מימיי לא קדמני אדם לבית הכנסת וכו' ולא הזכרתי דברי תורה במקום מטונף (שם תענ' ג כו.). מזכיר דברי תורה במקום מטונף (שם סנה' י כז ד). היה מהלך במבואות המטונפות מניח ידו על פיו וקורא ק״ש (ברכ' כד:). כזה שהוא עובר במקום המטונף ועוקם הוטמו (מד״ר ויקר' יב). מעשה באדם אחד שאכל קיטנית ולא נטל ידיו וירד לשוק וידיו מטונפות מן הקיטנית (שם במד' כ).—ואמר המליץ : עצור ברחם מטונף, סגור בבטן מלוכלך, ילד בצירים וחבלים, לראות עמל והבלים (תוכח' לר' בחיי, ברכי נפשי). — ובהשאלה, בחטא : היאך אנו נגאלין וכל מצרים מטונפת מע״ז שלנו (מד״ר שה״ש, קול דודי). שהנפש הנקיה הטהורה אשר לא נטמאה ולא טונפה בטינוף הגוף היא העולה אל עולמה (המעג' לרש״ט פלקיירא ב).

—נתפ', *נִטַּנֵּף,— נתלכלך : ניטנפו רגליו מטבילן במים ואינו חושש (ירוש' יומ' ח מד ד). שהרביץ גללים ונטנפו כליו של בעל הבית (ב״ק מח.).—ובהשאלה, בחטא: ואהרן ובניו מקיפין את אהל מועד שאם ניטנפו ישראל בדבר והפורענות באה לצאת מאהל מועד מפני השכינה ומיד בני קהת שהם שרויים אצל אהל מועד עומדים וכלים אותה (מד״ר במד' ה).—ובתו מפ׳רש : מעין שמימיו נובעים אשר נתטנף ברפש עד שנשחת המקור שמשם נובעים (הלב״ג מבלי כה). והנפש היא אשר תתטנף במעשיה הרעים ותקבל ענשה באש של גהינם אשר שם תתלבן (מנח' קנא' לר״י מפיסא 73).

—קל, ״טָנַף, וממנו פָּעוּל, טָנוּף, טְנוּפָה : מלוכלך בליהה טנופה מאוסה סרוחה (ספ' מוסר לר״י בן עקנין ג א).

טָנֵף, ב״ז,—לכלוך, ובפרט בהשאלה חטא: טנף צחוני רשע, בשובם מפשע, טרייתם תשעשע, בקיל יגוע שופר (ר״א קליר, מוס' ר״ה, אבא דעי). טנף רחץ ועון כבש תלונות וסרות מעט (רסע״ג, עבודה). מטהרים וזכים בגללו נוססים, טנף מוסיף בלי היות ששים (סליח' בתר' יוה״כ, ה' אלהי). טנף צחנתם מאנתי בם להשתתף (קינ' לת״ב, אמרתי שעו). וכל טנף רחץ, ותנינים להץ, וראשימו מחץ, ודשם בעפרים (תבו' תלמידי דוגב). רחץ טנף והתם שמצה, קבל אנק וגדור פרצה (קרוב' ב' ר״ה, תמיס פעלך). קדש גופך מטנף חטא ועלי ראשך מי בור הזה (רמב״ע, תרביב ח). אם לי סבב עון גלות גם מרבצי חטא הדיה, בנדודי יש תמרוק פשעי גם טנף לב הוא הדיח (שם ט). טיף העקר סרות ומתוכו מתליע, טנף תבלין שאור שבעיסה מבליע (סליח' מנח' יוה״כ, ארת לדקה). טנף טהר ותדיה כתמים, יוצלל בצלול כובד אשמים (סליח' ער״ה, אך במתת). טנף גוף טורחת, ומנבלה סורחת,

---

[1]) באשור' טנפ. בארמ' טנף. בערב' דנש a), בחלוף פ בשין, עי' הערה לאות פ. ויש מדמים לזה נטף b) בערב' שמשמש גם במשמ' טנף, אך יש לפקפק אם איננו שאול מארמית (S. Fr. Aram. 23).

a) دنش b) نطف

אנבי בורחת (רבב״ג, ערב׳ ליוה״כ, בטר עני). ומגנת ומצלת מכל טנף וזרות, נותנת לוית חן לראש ופאר וצפירות (מחז׳ ויטרי תפד). שדי הנקדש בשבע כתות צדיקים, שמורים מכל טנף ומכל חטא מנוקים (סמה״ל, ערב׳ יוה״כ, אגוב).

*טֹנֶף, טונף, ב״ז, — כמו טֶנֶף: ויראה מן התשוקה כפי כח קיבול המקבל כפי זכותו ונקיותו מן החונף ומן הטונף [1] (מוסרי הפלסופ׳ א יט).

*טִנֹּפֶת, טינופת, ב״נ, מ״ר טִנּוּפוֹת, — דבר לא נקי, פסולת, Unrat; ordures; rebut: המוכר פירות לחבירו הרי זה מקבל רובע טנופת לסאה (ב״ב ו ב). אין טנופת של תרומה מצטרפת עם תרומה לאסור על החולין (ירוש׳ תרומ׳ ה מג ד). סאה תרומה שנפלה למאה אין אתה מוציא זונין טנופת שבה (שם). טנופת של חולין מצטרף עם החולין להעלות את התרומה (שם ערל׳ א סא:). גדולה חיבתן של ישראל שנגלה הקב״ה במקום ע״ז ובמקום טנופת ובמקום טומאה בשביל לגאלן (מד״ר שמות טו).—ומ״ר: למלך שהיו לו גרנות הרבה והיו כולם טינופות ומלאות זונים ולא דקדק במנינן והיה לו גורן אחת ראה אותה נאה אמר לבן ביתו אותן הגרנות טינופות ומלאות זונים לפיכך אל תדקדק במנינם אבל זה דע כמה כורים יש בו (מד״ר במד׳ ד). — ובמשמ׳ לכלוך, Schmutz; saleté; filth: שעשה לה (להאשה) דדים במקום בינה וכו׳ כדי שלא יינק (הילד) ממקום הטנופת (ברכ׳ י.). ת״ח אסור לו לעמוד במקום הטנפות (שם כד:). לצלוחית של פלייטון שהיתה מונחת במקום הטנופת במקומה ריחה נודף וכ״ש במקום הבוסם (סנה׳ קח.). — ומ״ר: אתה ממקום הטנופות באת ומהלך במקום טהרה (פסיק׳ רבתי, מתן תורה).—ובהשאלה, לא נקיות מוסרית: אברהם מקפיד על טנופת ע״ז לפיכך הקדים רחיצה ולוט אינו מקפיד על טנופת ע״ז (מד״ר בראש׳ נ). על ידי שהיתה רבקה בת כומרים לא היתה מקפדת על טנופת ע״ז וזה (יצחק) ע״י שהיה בן קדושים היה מקפיד על טנופת ע״ז (שם סה).—ואמר הפיטן: זרם מים לא ישטפך, ורוח כביר לא יהדפך, אף כל טנופת לא תטנפך, אש אוכלה אש לא תשרפך (בהי״ת ליום ג).

[1] כך נוסח׳ הכ״י, ובנדפס הנוטף.

*טנר, ממנו *טֶנֶר *טִנְרָה.

*טִנָּר[1], טינר, ב״ז, מ״ר טִנָּרִים, טינרים,—אבן קשה מאד דומה לצ׳ר: כשהיו ישראל במצרים והיתה אשה מבנות ישראל מבקשת לילד והיתה יוצאת לשדה ויולדת שם וכו׳ היה יורד הקב״ה וכו׳ והיה נותן ב׳ טינרין בידו אחד מניקו שמן ואחד מניקו דבש (מד״ר שמות כג).

*טִנָּרָה[2], ב״נ, מ״ר טִנָּרוֹת,—בועות קשות על הגוף, Verhärtung ; induration [3]): רוב הבועות והטנרות בכלל מראות טרפות (בו״ת רמ״א ו).

*טַס, ב״ז, מ״ר טַסִּים, — לוח דק של מתכת, Platte, Blech ; toile; foil: השן שבטס שבפותחת ושבמפתח (כלים יג ו). מלמד שהן (השמים) עשויין כטס (ירוש׳ ברכ׳ א ב ג). ואין כל דבר יכול לעמוד בו (בהשמיר) אפילו נתון על גבי האבן או לתוך טס של מתכת מיד היה בוקע ויורד (שם סוט׳ ט כד:). כתבו (את הגט) על טס של זהב (שם גיט׳ ב מד:). טס של זהב יש לה (להאשה) על ראשה בחול חולקת בה שערה בשבת מניחתה כנגד פדחתה (שבת ס.). מר לעשות לו טס ולחפור (שם לד:). ציץ דומה כמין טס של זהב ורחב ב׳ אצבעות ומוקף מאזן לאזן (סוכ׳ ה.). הביא לו אפרכס נתן עליה טס של זהב ולא עמדו מים טס של כסף ולא עמדו מים. כיון שנתן אצבעו עמדו מים (מד״ר בראש׳ ד). נשתייר טס אחד דמות שור בידו (שם בה״ב, הוצא׳ גרינה׳ א). שכן מנהג מרקעי פחים כשמניחים הטס על הסדן מכין תחלה בקורנס על הסדן (ר״ח שבת קג:). כי באשר תעשה טס מברזל עשות ותלטשהו עד שתסור קדרותו וכו׳ אז יראה לך מן הצורה העליונה (חו״ה, חבנון הנפ׳ ד). וטס של ברזל כמו סייף גובהו אמה על גבי המעקה סביב (רמב״ם, בית הבחי׳ ד ג).—ומ״ר: העושה כלים מן העשת ומן החררה ומן הסובב של גלגל

[1] בתלמוד טינרא: כריא ליה בירא ומליא ליה מיא ומיכסיא בטינרא (גיט׳ סה.). בסור׳ טרנא, ותרגם ב״ע אלטראנ והו הג׳ר צמד אצלב מא יכונ פי אלחג׳ארה והו אלחג׳ר אלדי׳ יצ׳רב עליה אלנחאש, ע״כ, ובעבר׳: והוא אבן קשה היותר קשה שיש באבנים והוא האבן שמכים עליה הנחשת.

[2] בגמ׳ בארמ׳: ר׳ אמי ור׳ אסי הוו חלפי בשוקא דטבריא חזי הנך דקיימי טינרי טינרי (חול׳ מח:). — [3] תרגום דר׳ מזיא.

ומן הטסין ומן הצפויין (כלים יא ג). הטסים והצפויים ושאר כל המסמרות (שם יד ה). שכן מרדכי טסי משכן עושין כן (שבת קג.). והם מרקעין הטסים לחפות בו פסל העץ ליפותו (רד"ק ירמ' י ט). טסי הכסף וזהב יחזקו אותם על העץ במסמרות והמקבות שיכו בהם עליהם (שם ד). והאזורות שיש בראשם טסים של כסף או של זהב נחשת וברזל (אבן ירחי, המנהיג, הלכ' שבת).

טעה[1], ממנו טָעָה, *טוֹעֶה, *טָעוּת, ˙טוֹעַ, ˙טְעִיָּה, ˙הַטְעָאָה, ˙הַטְעָאִי, ˙הַטְעַי.

טָעָה,—קל לא נמצא במקרא.

—הפע', הִטְעָה פ"י,—הִטְעָה את פלוני, עשה שיטעה, שיחשב לא כמו שהוא על פי האמת, או שיעשה לא כמו שראוי, z. Irrtum verführen; enduire qqn. en erreur; to lead astray: יען וביען הִטְעוּ את עמי לאמר שלום ואין שלום (יחזק' יג י). — ומצוי מאד בתו"מ: השוכר את האומנין והטעו זה את זה אין להם זה על זה אלא תרעומת (ב"מ ו א). ראיתי אותם מבקשין להטעות את חכמים (ירוש' ר"ה ב נח.). הזהרו שלא יטעה אתכם יצר הרע ותפרשו מן התורה (ספרי דבר' מג). קין בשעה שאמר הקב"ה אי הבל אחיך בקש להטעות כביכול היה צריך לומר רבש"ע הנסתרות והנגלות לפניך גלויות (מד"ר במד' כ). הלך קרח כל אותו הלילה והיה מטעה את ישראל (שם יח). זו מלכות הרשעה שמסיתה את העולם ומטעה אותו בכזביה (שם שה"ש, התחלה). בני אל יטעה אותך יצרך הרע לומר אינו מצוה אותנו כל שעה על הקרבנות אלא שיש אכילה מלפניו (פסיק' רבתי, שור או כשב א). שלא יטעה אותך יצרך לומר שהוא צריך אורה (תנחומא בהעלותך ז).—ובכנ' הִטְעוּ, מַטְעוּ, הִטְעָהוּ, הִטְעָתוּ: על מנת שאני כהן ונמצא לוי וכו' אינה מקודשת וכן היא שהטעתו (קדוש' ב ג). המקדש את האשה ואמר כסבור הייתי שהיא כהנת והרי היא לויה וכו' עשירה והרי היא ענייה הרי זו מקודשת מפני שלא הטעתו (שם ג ה). הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים וכו' הרי זו בחזקת בעולה עד שלא תתארס והטעתו (כתוב' א ו). מי שהיה יינו בתוך הבור ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו פועלים זולף וגומר וגף בדרכו (מו"ק ב א). שכר את החמר ואת הקדר וכו' וחזרו בהן מקום שאין שם אדם שוכר עליהן או מטען (ב"מ ו א). בדבר האבד שוכר עליו ממקום אחר ומטעו ואומר לו סלע פסקתי לך שנים אני נותן לך (ירוש' שם ו יא.). אין מוכרין נבילות וטריפות לנכרי אחד מפני שמטעהו ואחד שמא יחזור וימכרנה לישראל אחר (חול' לד:). וכל ע"ז שבעולם אבדו חוץ מבעל צפון שלהם למה בשביל להטעותן (מד"ר שמות טו). ואם היה יצר הרע בא להטעותי שלא לילך ולנחם את האבלים לומר שאני אדם גדול לא הייתי שומע (פסיק' רבתי לג).— והִטְעַתּוּ עינו, ר"ל טעה במה שראה: וקרח שפקח היה מה ראה לשטות הזו אלא עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה עומדת הימנו שמואל ששקול כמשה ואהרן וכו' אמר אפשר הגדולה הזו עתידה לעמוד ממני (מד"ר במד' יח).

—קל, *טָעָה, פ"ע, טָעִיתִי, אֶטְעֶה, טְעוּ,—חשב בדעתו לא כמו שהוא באמת, irren; se tromper; to err: קרא וטעה יחזור למקום שטעה (ברכ' ב ג). העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו (שם ה ד). איזהו ערים הנוטע שורה של חמש גפנים בצד הגדר וכו' א"ר יוחנן בן נורי טועים כל האומרים כן אלא אם יש שם ד"א מעיקר גפנים ולגדר וכו' (כלא' ו א). הורו ב"ד וידע אחד מהן שטעו ואמר להן טועין אתם (הור' א ד). טעה והשמיט פסוק אחד ותירגמו המתרגם יצא (ירוש' מגי' ב עג.). אמר ר' אבהו כל ימינו היינו טועין בה כמקל הזה של סומא עד שלמדנוה מן חשבון גימטריי' (שם תרומ' ה מג ג). ואין בני אדם טועין לומר שמביאין תרומה מחו"ל (שם חלה ד ס:). כוי דרך בני אדם לטעות בו (שם ביל' א ס:). טעה בדבר משנה חוזר טעה בשיקול הדעת אינו חוזר (סנה' לג.). אמר להם צאו ואמרו לו לעקיבא טעית וכי מלאכי השרת אוכלין לחם (יומ' עה:). כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה (שבת נה:). כל האומר מלכת שבא אשה היתה אינו אלא טועה (ב"ב יה:). שהכיר בו מנוח שהוא מלאך ואעפי"כ היה מזמנו לו לאכול שטועה היה בסבור שיש אכילה למעלה (מד"ר במד' י). אמר לו הקב"ה (למשה) אף אתה טועה בעגל (שם דבר' א).— ועב' נקי' טָעָת במקום טָעֲתָה: שלא יהו אומות העולם אומרים טעת מדת הדין היה יודע שמבקש לשחטן במדבר ושחטן במדבר (שם שה"ש, הגידה לי).—ובמשמ'

[1]) כמו תעה עי"ש.

תעה בדרך: הרי שהיה טועה בכרמים ובשדות מקדד ויוצא עד שהוא מגיע לדרך (ירוש׳ כתוב׳ יג לו:). תכין לך הדרך תכוין לך הדרך שלא יהיו טועים (מד״ר במד׳ כג).

—הפע׳, *הטעה, הוטעה, — שהטעו אותו: ולא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה (ספרא קדוש׳ ח י). לא אנוסה ולא שוגגת ולא מוטעת (ספרי דבר׳ קמט). אתם אפילו מזידין אתם אפילו מוטעין (ר״ה כה.). חלוצה מוטעת כשרה איזו היא חליצה מוטעת כל שאומרים לו חלוץ ובכך אתה כונסה (יבמ׳ קו.), ובאמת אינו יכול לכונסה אח״כ. וכמו שהטעה (בלעם) הוטעה בעצה שנתן בה נפל (מד״ר במד׳ כ).—ומוטעית: יחוש שמא אותה החכמה מוטעית היא ואין בה ממש (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין ב יח). ואשר יראה אדוננו בחלק השלישי קצת הגהות בקצתם הגהתים מנוסחא שנית שהגיע לידי מקצת החלק ההוא ולא היתה מוטעית כראשונה (אגר׳ ר״ב א״ת, קובץ אגר׳ בוקבד׳ 374).

דמיון.–־הזיה.– הזון=שוא.–חטא.– חלום.– כזב. – כשל, נכשל. – מכשול.– עִוֵּר.–*רמאות. – רמה. –*שבוש. –*שבש, נשתבש. – שגה. – שגיאה. – תעה.

***טָעוּן,** ב״ז, מ״ר טְעוּנִים, — א) מי שטֹען, שנשׂא דבר: בשר ודם שהוא רוכב על טוענו על דבר שיש בו ממש אבל הקב״ה אינו כן טוען את רכובו ורוכב על דבר שאין בו ממש (מד״ר בה״ב, לסוסתי).—ב) ־משא שאדם טֹען ונשׂא, Bürde; charge; burden: המקבץ עצים או פשתן וכיוצא בהן ועשה מהן טעון גדול שאי אפשר להגביהו וכו׳ אבל אם היה טעון של אגוזים או של פלפלים או של שקדים וכיוצא בהן והיה גדול שאין אחד יוכל להגביהו (רמב״ם מכיר׳ ג ב). טעון של פירות שהיה מונח ברשות הרבים ומשכו לוקח לרשותו (בם ד ה). — ואמר הפיטן: מארבים על דרכים יושבים, לגזול לכל עוברי נתיבים, כלי זין עליהם מלהיבים, יחד גם להרגם רוהבים, טעונו ובגדו שוללים כאויבים, חוטפים וטורפים כזאבים (יוצ׳ א׳ בבוע׳, אתו מלות). — ג) ־מין ממיני המורסות בעור: והמובטש שבטעונים [1]) הממיתים מה שהוא אדום וכו׳ והטעונים ירבו בעת הדֶּבר ובארצות הדבריות (קאנון ד ג א יז).

*־**טִעוּן,** ש״ז,—בה״פ מן ב.טֵעֵן: ועניינו (של הפעל בתק) הנחירה והטיעון (הברב׳ לריב״ג, בתק).

***טָעוּת,** ב״נ, מ״ר טְעֻיּוֹת, טָעוּתִים, טָעוּתֵיהֶם,—א) פעולת מי שטֹעֶה בדבר, Irrtum; erreur; error: אם נישאת למי שאין לו אשה ובנים תצא שלא בכתובה מפני שנישואיה נשואי טעות (תוספתא יבמ׳ ח ד). המוכר שור לחבירו ונמצא נוגחן רב אמר מקח טעות הוא (ירוש׳ בבי׳ ה לו.). פלוגין בטעות משנה שר׳ יוחנן אמר בטעות משנה שקול הדעת ר״ש בן לקיש אמר טעות משנה דבר תורה (בם כתוב׳ ט לג.). יאוש של טעות היה (בם סנה׳ ו כג:). דברים שאמרתי לכם טעות הם בידי (בבת סג:). קניין בטעות הוא וכל קניין בטעות חוזר (גיט׳ יד.). במקום שיש חילול השם אפילו אבידתו (של הגוי) אסור ואמר שמואל טעותו מותרת (ב״ק קיג:). זה הרב שהוא מחזיר להם (להתלמידים) טעותן (מד״ר קהל׳, טובים הבנים). ומצאתי בדונש בשירו אשר שר טעות גדול בבנין הזה (תלמידי מנח׳ על דונב, טעות כביר). וזאת טעות גדולה כי אין הדעת סובלת שיפסוק הוא דברי השם (ראב״ע במות לד ח). הבטחון על האלהים בזה טעות וסכלות כי הבורא יתברך הניח ברשותנו בחירת עבודתו והמרותו (חו״ה, הבטחון ד). —וטעות הבנה: ושמא טעות סופר הוא באלו המקומות או טעות הבנה (רבב״ל דורן, מג״א ה). — ומ״ר טעיות: שתי טעיות טעה יואב באותה שעה (מכות יב.). שלש טעיות עתיד שרו של אדום לטעות (בם). שהוא מחוור להם טעיותיהן (מד״ר ברא׳ לח). בדתי העובדי כוכבים טעיות הרבה יש (תנחומא קרח יא). על כן טעה שתי טעיות ר׳ אדונים הלוי ז״ל (ראב״ע, לחות כד.). וגם על גירסת שמא ישחט בן עוף ומנה שנים ובין אחיו בין תנור לכירים שהם טעיות גדולות (תבו׳ ר״ת מו). כמה טעיות טעיתם (בם מח). כי לא שמעתי יוצא מבית מדרשך אלא טעיות וקולות לנשים ולטפשים (בם מט). ועל

---

[1]) ושם מ״י טאעון, לפי הכתיב הערבי, ופרש מהותו וז״ל: פרק יז בטאעון הנה קדמוני הקדמונים היו קוראים בשם הזה מה שיפרשהו לשון הערבי במורסא תהיה באברים הגדריים מהבשר או במקום אחר והבשר המרגיש כמו הבשר הגדריי ושרש הלשון ואשר אין חוש בהם כמו הבשר הגדריי ואשר באצילים והאורבים וכיוצא בהם וכו׳ ואחר נאמר לכל מורסא ממית בהשתנות ליחתה לעצם ארסיי מפסיד האבר.

ההיא דהמפקיד אצל חברו בשטר טעית טעיות רבות (שם סו). ואותו שהכנים פרוסה בתוך השלמה ובירך על הפרוסה היה טועה כמה טעיות כי על השלמה יש לבצוע (שם קג). — ומשל: לא תתקן לבעל הטעות טעותו כי ילמד ממך חכמה וישוב לך לאויב (סקלאט, מוסרי הפלסופ׳ ב א). כפי שימעטו דברי האדם ימעטו טעיותיו (מבח׳ הפנינ׳, השתיקה). —וטעות בספר, שבוש: אין מדקדקין בטעיותיה (של המגלה) (ירוש׳ מגי׳ ב עג.). אחריות טעות סופר הוא בין בשטרי הלוואה בין בשטרי מקח וממכר (ב״מ קו:). ס״ת שיש בו שתי טעיות בכל דף ודף יתקן (מנח׳ כט:). ספר התשובות שהשיב ר׳ אדונים וכו׳ והיו בו טעיות סופר הרבה (שפת יתר לראב״ע). יש נוסחאות מן הגמרא שכתוב בהן שהאומר לחבירו אל תפרעני אלא בעדים ואמר לו פרעתיך בפני פלוני ופלוני והלכו למדינת הים אינו נאמן וטעות ספרים הוא ולפיכך טעו המורים על פי אותן הספרים (רמב״ם מלוה ולוה יה ב).—ומ״ר טָעֻוּתִים: שנעשו שני טעותים אלו בזדון או בשגגה (שו״ת חות יאיר סא). — ב) כנוי להאלילים: מעשה בשלטון אחד שבא ממדינת הים להשתחוות לפעור אמר להם הביאו פר אחד וכו׳ אמרו לו אין אנו נזקקים בכך אלא שתגלה עצמך לו גירה בהם סנגדודים והיו מפצעים את ראשיהם אמר להם אוי לכם ולטעותיכם (ספרי דבר׳ קלא). אמר הקב״ה למשה לך והכה את אלהיהן לפניהן וכו׳ הכה לטעות ויבושו הכומרים (תנחומא וארא יד).

טְעִיָּה, טעייה, ש״נ,—שה״פ מן טָעָה: וכל היום ראה עמל והבט שערוריה, והתאבל למבריע במחלוקת ובטעיה (ר״ש הנגיד, הספד על רה״ג, חכמות פניניה). טעית רבים בלי להיות אחריתו ומשמע שוא להתרחקם (אזהר׳ ר״י ברצלוני, איסרה). שלא תהיה (חכמת הרפואה) על האדם למכשול עון אם יעסוק בה בבחרותו להתלמד שהרי אין בזו החכמה חשש טעייה לאדם (ר״י פרוביגללו, שו״ת בלמוד החכמ׳).

***טְעִימָה**, ש״נ, — שה״פ מן טָעַם, ובהשאלה כמות קטנה מצבע וכדומה לבחינה אם הוא עשוי כהגן: טעימה (בצבע התכלת של ציצית) פסולה (מנח׳ מב:). גזירה משום טעימה (שם מ.). נסיון שמנסין את הצבע של תכלת שלוקחין מעט צמר ומטבילין בצבע לידע אם יהיה לו מראה יפה של תכלת וזו היא טעימה ואותה טעימה פסולה שלא נצבעה לשום ציצית (רגמ״ה שם). — ובמשמ׳ העקרית: כי המאכל הערב יטעמנו האוכל אותו בחכו ולא יבלע ממנו מאומה בלי טעימה (הקד׳ מלמד התלמ׳). ואם צפון ותימן גן יפיחון יניפון שבלי בשם וקמה, כמו עשו ימי הרפי ואפלי דבש ארדה וממתקי טעימה, ועתה יבשה נפשי ואין קול והייתי כיונה נאלמה (תכו׳ ר״ת, בהג׳ לר׳ אליעזר נח). פירש רבינו חננאל טעימה זו בחיך (הרוקח, סי׳ רח). —ובמשמ׳ לקיחת מעט אכילה: חשק עידונים מסך וטעימה, חשתה לברא יצור מאדמה (מחזו׳ בר׳ קלוני׳, עבוד׳, אבותח). טעימת בג לא יטעמו חוצה, ישן תחתיה באהל אחר לא יצא (הושע׳ ליום ה, ענה אומני). אם צריך שיטעום המוהל (מהיין) או תינוק שהגיע לחינוך כדי שלא תהא ברכה לבטלה או נאמר שטעימת התינוק הנמול פוטרתו וכו׳ שנוכל לברך על הכוס בטעימתו בלבד (שו״ת ר״נ גירונדי נב). לאסור הטעימה קודם ההלל זו לא שמענו וכו׳ שגם בתפלת שחרית אין איסור הטעימה ברור שלדעתי אינו אלא מדת הסידות בלבד (שאלת יעבץ א מ). הקריבו לפניו כוס יי״ש והתיכת לעקיך דגניי ואחר טעימתו הלך בבית (ספורי מעשיות יג).—ובהשאלה ברוחניות: לסבול צער הסגופים למרק טעימת עבירות שעברת (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין, סוף נב).— ובעניני דקדוק, קביעת הטעם, ר״ל נתינת הנגינה על אות מהאותיות: והנה בחכמת הדקדוק אין לי יד ושם וכו׳ אבל בדבר פשוט כזה אפילו תשב״ר יודעים שרוב המלות מלרע זולת אם לא תהא אחרונה ראויה לקבל הטעימה או שאר טעמים אחרים ידועים למדקדקים (שו״ת נודע ביהוד׳, או״ח ב).

א. ***טְעִינָה**, ש״נ, — שה״פ מן א.טָעַן: פריקה בחנם טעינה בשכר (ב״מ לב.).—ובמשמ׳ נשיאה: לפי שמניינם (של בני קהת) היה לשם טעינת הארון צירף הקב״ה שמו עמהם כדי שלא יכלו (מד״ר במד׳ ו). — ואמר הפיטן: טעינת עצים אשר על המזבח נעמסה, יקוד אש ומאכלת אשר אב נשא (סליח׳ מנח׳ יוה״כ, אמונים).—ובמשמ׳ מה שהתרנגלת טוענת ביצים: תרנגולת שפלטה מן חתול או נץ או מן הדורס כל הבצים שתלד מאותה טעינה ראשונה אסורין עד שתפסוק ותטעון טעינה אחרת (והזהיר, ויקר׳ מז:). ובנקבה עד שתלד כל הביצים של טעינה הראשונה (רמב״ם שחיט׳ יא ה).

ב. ״טְעִינָה, ש״נ, — שה״פ מן ב. טָעַן: טעינת ריב פן תענה ודל לא תהדר ונקי וצדיק אל תהרוג להצדיקם (אזהר׳ ר״י ברצלוני, איסרה).—ובמשמ׳ הכאה ברמח וכדומה: כי בלשון הערבית לא נמצא דקירה וטעינה כי אם ברומח (הכלע׳ ר״ת, דונש על מנח׳, ערך מסועני).

טעם[1]), ממנו טַעַם, טָעַם, מִטְעָם, *טְעִימָה, ״הַטְעָמָה.

טַעַם, ש״ז, בכנ׳ טַעְמוֹ, טַעַמְךָ, מ״ר טְעָמִים [2]), טְעָמִים [3]), — א) איכות דבר שאדם חש בחֵך, Geschmack, goût; taste, flavour: והוא (המן) כזרע גד לבן וְטַעְמוֹ כצפיחת בדבש (שמות יו לא). ובשלו (את המן) בפרור ועשו אתו עגות והיה טַעְמוֹ כְּטַעַם לשד השמן (במד׳ יא ח). היאכל תפל מבלי מלח אם יש טַעַם בריר חלמות (איוב ו ו).—ובתו״מ: תנור שהסיקו בכמון של תרומה ואפה בו את הפת הפת מותרת שאין טעם כמון אלא ריח כמון (תרומ׳ י ד). ארץ זבת חלב ודבש כדי שתתן טעם בפירות (מע״ש ה יג). מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה ולא ירד הטל לברכה וניטל טעם הפירות (סוט׳ ט יב). טיפת חלב שנפלה על החתיכה אם יש בה בנותן טעם באותה חתיכה אסורה (חול׳ ח ג). אמרו לו (ישראל למשה) המן הזה שנתן לנו המקום אנו טועמין בו טעם הפת טעם בשר טעם דגים טעם הגבים טעם כל המטעמים שבעולם (מכי׳ יתרו, עמלק א). נותן טעם לפגם אסור (ירוש׳ תרומ׳ י מז:). מכיון שנתנה טעם בקדירה בטלה (שם יא מז ג). עץ שפריו הדר ועצו הדר טעם פריו כטעם עצו טעם עצו כטעם פריו (שם סוכ׳ ג נג ד). מים שאין מפיגין טעמן (פסח׳ מא.). אינו דומה טעם דג העולה מעכו לעולה מצידון (מד״ר בראש׳ ה). אמר לו (יצחק לעשו) בתחילה הייתי נהנה מן הראייה ועכשיו איני נהנה אלא מן הטעם (שם סה). אתרוג זה יש בו טעם ויש בו ריח (שם ויקר׳ ל). הדסה ריחה מתוק וטעמו מר (שם אסת׳, ויהי אומן). — ומ״ר: ג׳ נותני טעמים הן כל שההדיוט טועמו ואומר קדירה זו אינה חסירה וכו׳ (ירוש׳ ערל׳ ב סב:). מה שד זה תינוק טועם בה כמה טעמים אף המן כל זמן שישראל אוכלין אותו מוצאין בו כמה טעמים (יומ׳ עה.). — ובמליצה: שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך על כן עמד טַעְמוֹ בו וריחו לא נמר (ירמ׳ מח יא). — ומליצה, ״אין לדבר פלוני טַעַם וָרֵיחַ: ומי יתן וידום ואז טוב לו כי אין לפי׳ זה טעם וריח (כפת יתר לראב״ע 17).—והמתיק הזמן טַעְמוֹ, נעשה יותר טוב: והחביא הזמן כלי זעמו, והשקיט רעמו, והמתיק טעמו (ר״י חריזי, תחכמ׳ יו). —ומשל: א״ר לוי מי שאכל את התבשיל הוא יודע טעמו (מד״ר דבר׳ ב). — ״והטעמים המתחלפים: ואמנם הטעמים השמנה אשר זכרום הם המתיקות המרירות החריפות המליחות החמיצות והעפיצות והקביצות והדשנות (קאנון ב א ג).—ובהשאלה, איכיותו הרוחנית והמוסרית של אדם: ויאמר דוד לאביגל ברוך יי׳ אלהי ישראל אשר שלחך היום הזה לקראתי וברוך טַעְמֵךְ וברוכה את אשר כלתני היום הזה מבוא בדמים (ש״א כה לב-לג). ויירא (דוד) מאד מפני אכיש מלך גת וישנו את טַעְמוֹ בעיניהם ויתהלל בידם (שם כא יג-יד). נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טָעַם (משלי יא כב).—וחכמה ודעת: מסיר שפה לנאמנים וְטַעַם זקנים יקח (איוב יב כ). טוב טַעַם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי (תהל׳ קיט סו). חכם עצל בעיניו משבעה מטיבי טָעַם [1]) (משלי כו יז). — ובמשמ׳ ״רגש האדם לפי מה שמוצא חן בעיניו שהוא לרצון לו: בצביונם בטעם כל אחד ואחד (רמב״ן ר״ה יא.). — ״איש טַעַם, שיש לו חוש הטעם, במשמ׳ מוסרית, ששופט בדיוק מה נאה ומה לא נאה: איש טעם יאכל במדה וישתה במשורה ישכב ושנתו ערבה עליו (ב״ס, תרג׳ ב״ז לא כא). — *דברים של טַעַם, לפי הדעת, מה שהשכל מחייב: אני אומר לך דברים של טעם ואתה אומר לי מן השמים ירחמו (ע״ז יח.). שדברים אלו שהורו דברי טעם הם (רמב״ם בלות׳ ו ה). שמא מפני הפחד נסתתמו טענותיו וכשיחזור לבית דין תתיישב דעתו ויאמר טעם (הוא, סנה׳ יג א).

—ב) פקודה, מצוה: ויזעק (יונה) ויאמר בנינוה מִטַּעַם המלך וגדליו לאמר האדם והבהמה הבקר והצאן אל

[1]) משותף לכל הלשונ׳ השמיות. בערב׳ טעם[a]).

[2]) כך לפי הדקדוק, וכן נראה קריאת הקדמונ׳ כנראה ממשקל שירי ראב״ע ואחרים.— [3]) כך הקריאה של הספרדים, וכן גם האשכנזים, והעיד ע״ז גם אד״ם הכהן ביתרון לאדם בהער׳ לתל״ע מאמר בהברת האותיות.

a) طعم

—[1]) אולי זה כנוי מיוחד לשבעה יועצי המלכות וכדומה.

יטעמו מאומה (יונ׳ ג ז). — ג) *טַעַם הדבר, סִבָּתוֹ, היסוד שבשבילו נאמר הדבר, Grund; raison; reason: מפני מה אמרו בעל הבית אחד מעשרים וארבעה ונחתום אחד מארבעים ושמונה אלא שהנחתום עינו יפה בעיסתו ובעל הבית רעה בעיסתו וחכמים אומרים לא משם הוא זה ולא מטעם זה אלא ונתתם ממנו את תרומת ה׳ לאהרן הכהן עשה שיתנו לכהן בכהונתו (ירוש׳ חלה ב נח ד). שיהו כולם מורין מטעם אחד (שם ר״ה ב נח:). (מפני מה) מציאת בנו ובתו הגדולים ועבדו ושפחתו העברים הרי אלו שלהן שאינו יכול לשנותן למלאכה אחרת וכו׳ הרי אשתו אינו יכול לשנותה למלאכה אחרת ואת אומר מציאתה שלו א״ר יוחנן טעם אחר יש באשה מהו טעם אחר באשה א״ר חגיי מפני קטטה (שם כתוב׳ ו ל ג). זה נותן טעם לדבריו וזה נותן טעם לדבריו (יומ׳ נט.). דבר שהראשונים לא אמרו בו טעם תשאלני בביהמ״ד כדי לביישני (ב״ב פא:). שהרי כמה שנים נשנית משנה זו בביהמ״ד ולא נתגלה טעמה עד שבא ר״ח בן עקביא ופירשה (שבת פג:). שנכתב במקומו לידע מאיזה טעם נאסר להם (חול׳ קא:). תלמיד ותיק היה ביבנה שהיה מטהר את השרץ במאה וחמשים טעמים (ערוב׳ יג:). שהיה (סומכוס) אומר על כל דבר ודבר של טומאה ארבעים ושמונה טעמי טומאה ועל כל דבר ודבר של טהרה ארבעים ושמונה טעמי טהרה (שם). מפני מה לא נתגלו טעמי תורה שהרי שתי מקראות נתגלו טעמן נכשל בהן גדול העולם (סנה׳ כא:). אלו ואלו מביאין טעם לדבריהם (מד״ר ויקר׳ לו). אמר לו אלולי לא יצאתי לעולם אלא לשמוע טעם זה מפיך דיי (שם במד׳ יב). על כל פסוק ופסוק ג׳ אלפים משל ואלף וה׳ טעמים על כל משל ומשל (שם קהל׳, כל זה). חכמים נכנסים לתלמוד ועוסקים בתורה זה אומר טעמו וזה אומר טעמו זה אומר טעם אחד וזה אומר טעם אחר (פסיק׳ רבתי ג). ולפי דעתי שמלת גד מגזרת גדוד מבעלי הכפל והטעם שיש לה בנים רבים (ראב״ע, שפת יתר יג). ויתכן המשכיל הבא אחרי שיוציא ג״כ הוא טעמים לאשר הזכרתי יותר נכונים מהטעמים שלי (הוא, לחות ע.). אבל אפוד ירד בידו יש לי בו טעם נכון (הפרכ׳ לרד״ק, אוה). —*מה טַעַם, ר״ל מה הסבה והיסוד לדבר: השביע עליהן חמשה פעמים בפני בית דין וכפרו אינן חייבין אלא אחת אמר ר׳ שמעון מה טעם הואיל ואינן יכולין לחזור ולהודות (שבוע׳ ד ג). ארץ שמתיה חיין תחילה לימות המשיח ומה טעם נותן נשמה לעם עליה (ירוש׳ כלא׳ ט לב ג). וכיון שהן (המתים שבחו״ל) מגיעין לארץ ישראל נפשן חוזרת עליהן ומה טעם והנחתי אתכם על אדמת ישראל ונתתי רוחי בכם וחייתם (שם). והלוקח פירות מחוברין מן הגוי מפריש תרומה ותרומת מעשר מהלכה ונותנן לשבט ואינו נוטל דמים מן השבט מה טעם כי תקחו מאת בני ישראל וכו׳ ואין את מוציא מיד הגוי (שם דמאי ה כד ד). קול באשה ערוה מה טעם והיה מקול זנותה ותחנף הארץ (שם חלה ב נח ג). (מעות שנמצאו) בירושלם בשעת הרגל מעשר בשאר ימות השנה חולין ואמר ר״ש בר זעירא מה טעם הואיל ושוקי ירושלם עשויין להתכבד בכל יום (פסח׳ ז.). הלמד על מנת לעשות זוכה להקביל רוח הקדש מה טעם למען תשמור לעשות ככל הכתוב בו כי אז תצליח דרכך ואז תשכיל ואין תשכיל אלא רוח הקדש (מד״ר ויקר׳ לה). נביא כופף ידיו ורגליו ויושב לו לפני כהן מה טעם דכתיב שמע נא יהושע הכהן הגדול וכו׳ (שם במד׳ ו). כיון שנכנס עשו הרשע אצל אביו נכנס עמו גיהנם מה טעם בא זדון ויבא קלון (שם בה״ב, נפת). —מה טַעַם אמרו: מה טעם אמרו (חכמים) אדם לובש תפילין וקורא את שמע ומתפלל כדי שיקבל עליו מלכות שמים תחילה (ירוש׳ ברכ׳ ב ד:). רבי יעקב אומר מוחל הרי הוא כמשקה ומה טעם אמרו מוחל היוצא בתחלה טהור לפי שאינו רוצה בקיומו ר״ש אומר מוחל אינו כמשקה ומה טעם אמרו מוחל היוצא מעיקול בית הבד טמא לפי שאי אפשר לו בלא ציחצוחי שמן (שבת קמד:). —מאיזה טעם, כמו מה טעם: מאיזה טעם אינו מביא משום שנאמר ראשית בכורי אדמתך (ביכור׳ א ב). —ד) *חליפות קול הקריאה בחבור והפסקה לפי הענין והכונה: ושום שכל אלו הטעמים ויבינו במקרא זה המסורות (ירוש׳ מגי׳ ד עד ד). כשישראל נכנסין לבתי כנסיות וקורין קריאת שמע בכיוון הדעת בקול אחד בדעה אחת בטעם אחד הקב״ה אומר להם היושבת בגנים (מד״ר שה״ש, היושבת). וטעמי התורה, בקול נעים קרא, ותושיה הורה, פתיים נמהרים (דונש על מנח׳, לדורש החכמ׳). ונאמר למלך אחד היאך לא ערבה לך קריאת פלוני והיה קולו ערב ובקי בטעמים של קריאה (תו״ה, יחוד המעש׳ ה). —והסימנים המיוחדים שנקבעו לזה: Accente:

accents: לימד דעת את העם (שלמדם) בסימני טעמים (ערוב׳ כא:). רב אמר (השכר שמקבל מלמד התינוקות בעד למוד המקרא הוא) שכר שימור ור׳ יוחנן אמר שכר פיסוק טעמים (נדר׳ לז.). הטעם באלף (מסור׳ סופט׳ ע כא). סדר סוד הטעמים, שנים עשר רשומים, במאורות מקוימים (קונט׳ המסור׳, מיוח׳ לב״א). ויען כי בא לידי דברת קמץ ופתח וענין הטעמים הנה אבאר לכל אוהבי שכל ודורשי לימוד ענין מלעיל ומלרע וכו׳ ויש (מלים) אשר הטעם באות השניה והוא הנקרא מלרע (תבו׳ תלמידי מנח׳ על דונש 52). צריך אתה לפסוק הטעם של ויעלו עולות באתנחתא וכו׳ צריך אתה לקרותו באחד משאר טעמים שאין מפסיקין כגון פשטא או רביע (רב״י חגי׳ ו:). הנגינות קרויין טעמים (הוא, מגי׳ ג.). וניקוד טעם מקרא זה מוכיח על דרש זה שאין לך טעם זרקא במקרא שאין סגול בא אחריו (שם יב.). והחרוזים שיש להם טעם נגינות ראויים להיות משקל כל חרוז וחרוז שוה (ראב״ע, צחות ז:). קחה מלים בכור דעת צרופים, ולרעבים מתוקים הם כצופים, טעמים בספרים הם פזורים, ראה כלם בספרי נאספים (שם, בסוף הספר). התבונן בתכונת כלי הקול ומוצאי הדבור הקנה נבוב להוצאת הקול והלשון והשפתים והשנים לחתוך האותיות והטעמים (חו״ה, הבחינ׳ ה). שער טעמי המקרא ומשרתיהם (מ׳ ג׳יקטיליה, כספ׳ ר״י חיוג). הטעמים והם מיני הלחנים (מג״א גרבב״ל דורן, ת״י ד). את ה׳ זכרתי, זאת הנדר אשר נדרתי, בספרי הקדומים, לחבר חבור בטעמים, ולבאר דרכים במשפט המלכים, ובדיני משרתיהם (ר״א בחור, הקד׳ טוב טעם). כבר בארתי וברורתי בספר מסורת המסורת בראיות גמורות וברורות כי הטעמים והנקודות לא היו מושמים עם האותיות עד אחר חתימת התלמוד (שם). —ז) *בדקדוק, מלות הטעם [1]), אותן מלות הלשון שאינן לא שם ולא פעל אלא משמשות לקשור השם והפעל ונותנות טעם המשפט, Partikel; particule; particle: דע כי התחלות הדבור כלו עברי וערבי וזולתם מן הלשונות שלש והם שמות ופעלים ומלות הטעם אין לשון חסר מהם וכו׳ ומלות הטעם כמו גם כי רק את והדומה להם (הרקמה, שער א). הפעלים השלמים והפעלים העלולים והפעלים בעלי הכפל ומלות הטעמים (שם, הקד׳ המחבר). וחברו אליהם דעת שמוש הלשון ודקדוקו ודעת השמות והפעלים ותיבות הטעם והסמוך והנפרד (חו״ה, עבוד׳ ה׳ ד). שער מלות הטעם וכו׳ ודע כי מלת אֵת ממלות הטעם וכו׳ והנה מלת הטעם שיסמכו אל אחרים כמו אֶל משה הנה יאמרו אלי אלינו אליך (ראב״ע, צחות, בע׳ מלות הטעם). מלת הטעם היא חלק המאמר המגביל את השם או הפעל בדרכי הוראותיהם וכו׳ הוכרח מניח הלשון להניח מלות תורינה על טעמי הדרכים הנזכרים ולכן קראו אותן המדקדקים מלות הטעם (ר״א בלמש, מקנ״א ו).

—[1]) על פי לשון ערב׳ חרף מעני a).

a) حرف معنى

טָעַם, פ״י, טָעֲמוּ, עת׳ יִטְעַם, יִטְעֲמוּ, —א) לקח אל פיו מעט מן האכל או משקה, kosten; goûter; to taste: ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב ונקמתי מאיבי ולא טָעַם כל העם לחם (ש״א יד כד). כי טָעֲמְתִּי מעט דבש (שם כט). ויאמר (יונתן) טָעֹם טָעַמְתִּי בקצה המטה אשר בידי מעט דבש (שם מג). וישבע דוד לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יסיף כי אם לפני בוא השמש אֶטְעַם לחם או כל מאומה (ש״ב ג לה). האדם והבהמה הבקר והצאן אל יִטְעֲמוּ מאומה אל ירעו ומים אל ישתו (יונה ג ז). — ובתו״מ: שאיני אוכל לך שאיני טועם לך (נדר׳ א א). לא יטעום אדם כלום עד שיברך (ירוש׳ ברכ׳ ו י). מסובין אסורין לטעום כלום עד שיטעום המברך (שם). אמר ר׳ אבהו יבא עלי אם טעמתי כלום כל אותו היום (שם מו״ק ג פג:). השרוי בתענית מהו שיטעום (ברכ׳ יד.). לא טעם כלום עד שהביא לו מים ונטל ידיו (ערוב׳ כא:). לסנהדרין שהרגו את הנפש שאין טועמין כלום כל אותו היום (סנה׳ סג.).— ב) לקח מעט אל הפה לדעת מה טעמו, schmecken, déguster; try the flavour: בן שמנים שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע אם יִטְעַם עבדך את אשר אכל ואת אשר אשתה (ש״ב יט לו). הלא אזן מלין תבחן וחך אכל יִטְעַם לו (איוב יב יא). וחך יִטְעַם לאכל (שם לד ג). — ובתו״מ: באין האומות וצדין מהם ואוכלים אותן וטועמים בהם טעם מן שהיה יורד לישראל (מכי׳ בשלח ד ז). היו נותנין חמטתינו על גבי קבוטין של מוריים והיו טועמין בה טעם מוריים (ירוש׳ תרומ׳ י מז.). ביום שלישי הקדיחתן (את הפולים) במלח כיון שטעמתי משכתי ידי

מהן (ערוב׳ נג:). טעם תבשיל זה שאני טועם בתבשיל שטעמתי בבית המלך (סוט׳ מא:). דגים הללו גדלים במים כיון שיורדה טפה אחת מלמעלה מקבלין אותה בצמאון כמו שלא טעמו טעם מים מימיהן (מד״ר בראש׳ לז). אלו זכית היית נוטל עשבים מתוך גן עדן וטועם בהם כל מעדנים שבעולם (שם כ). אמר לו (עשו ליצחק) עיקרו של דבר מה האכילך (יעקב) אמר לו איני יודע אלא טועם הייתי טעם פת טעם בשר טעם דגים טעם חגבים טעם כל מעדנים שבעולם (שם סז). שהמן היה יורד לישראל וכל אחד ואחד היה טועמו לפי חכו (פסיק׳ דר״כ, בחדש השליש׳). זקנתי יותר מדי ועתה חיים של ניוול הם שאיני טועמת לא מאכל ולא משתה (ילק׳ שמעוני, משלי ח). ומי יטעום את התערובת אם היה המעורב תרומות עם החולין טועם אותו הכהן (רמב״ם מאכ׳ אסור׳ טו כט). — ובהשאלה: כל ימים של שמחת בית השואבה לא היו טועמין טעם שינה כל עיקר (ירוש׳ סוכ׳ ה נה:). שלא טעם (שאול) טעם חטא (יומ׳ כב:). אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא (פסח׳ פז). שלא טעמו טעם ביאה (סנה׳ יט:). ביקש לטעום טעם בתולה טעם טעם בעולה טעם (מגי׳ יג.). תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעין לדרוש את התורה (מד״ר במד׳ יט). ראוי היה אדם הראשון שלא לטעום טעם מיתה (שם בראש׳ ט). כמאמר החכם כי לא טעם טעם שמחה מי שלא טעם שמחת ספיקות והתרתם (בו״ת רמ״א ה). — ג) צוה[1]: טעם (אחשורוש) עשות רצון כל איש ויצרו ואין אונס לאיש יין עברו (ר״י הלוי, שבת לפני פורים).

—הִפע׳, *הִטְעִים, — עשה שיטעם, במשמ׳ העקרית ובהשאלה: מלמד שהטעימו הקב״ה לאיוב מעין העולם הבא (ב״ב טז:). שלשה הטעימן הקב״ה בעולם הזה מעין העולם הבא אלו הן אברהם יצחק ויעקב (שם טז:). לשבעת הימים שהטעימם מעין העולם הבא כדי שידעו מה טובה מנעו מהן (סנה׳ קח:). קונם שאי אתה נהנת לי עד שתטעימי תבשילך לרבי יהודה ולר״ש (נדר׳ סו:). הייתי סבור שהוא מטעימני מאותן הברכות (מד״ר בראש׳ לד). חייך שאני מטעימך משררותו ואין אתה יכול לעמוד בה (שם ויקר׳ יב). איני תובע ממך דבר אלא בשעה שהנטיעות הללו מבכרות תהא מביא לפני מהן ומטעימני כדי שאראה מעשה ידי ואשמח (שם בס״ב, מה יפו). מותר להלוות בניו ובני ביתו ברבית כדי להטעימן טעם רבית (שבת קמט:).—והטעים דבריו, נתן להם טעם, עשה שיבינום יותר, שישמעו יותר: להזהיר בעל דין שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבוא בעל דין חבירו (ספרי דבר׳ קי). רשע ערום א״ר יוחנן זה המטעים דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חברו (סוט׳ כא:). ביד רב אחא הטעימו תשובה זו לאומרה לרבה משמו (רב״י פסח׳ מז.). רבינו חננאל הטעים דבריו ופירש (תוספ׳ סוט׳ ה:).

—נִפע׳, *נִטְעַם, — שטבעו הוא שטועמים אותו: המוחשים חמשה נטעמים נראים נשמעים מורחים וממוששים (תו״ד לרסע״ג י יח). כי הרבה מהדברים הנטעמים המרעי הטעם מאד מצירים לחיים (אמונה רמה א ו). וזה החוש (של הטעם) הוא מימי ולא ירגיש בדבר הנטעם עד שידבק בו (מ׳ אלדבי, ש״א ד).—ובדקדוק, שיש בו טעם נגינה: אותיות הסתר והמשך שלש והן או״י מראה האותיות האלה נחלק בלשון העברים לשני ענינים שונים בטעמם הענין האחד תנועה נראת ונטעמת ונוח נראה ונטעם באשר כל האותיות בנועם ונוחם והענין השני נוח נסתר ונחבא ולא נטעם (ר״י חיוג, אותיות הנח).

—פִע׳ *טִעֵם, מְטֻעָם: למלך שאמר לעבדו אל תטעום דבר עד שאבא מן המרחץ אמרה לו אשתו טעום אתה תבשיל הזה שלא יהא מבקש ליתן לתוכו או מלח או מוריים בא המלך ומצאו מטעם בשפתותיו (מד״ר דבר׳ ד).—ובהשאלה בדקדוק, טִעֵם את התבה, קרא אותה בטעם, שם הנגינה עליה: לפיכך אם נמצאת או לא נמצאת (הגעיה) יטעם הקורא התיבה (הור׳ הקורא 98).

—הָפע׳, *הֻטְעַם, הוטעם,—שיש בו טעם: פירות שבהרים יותר טובים מפירות העמקים ויותר מוטעמים והתמרים במישור ובעמק יש בהם יותר דבש (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, ביכור׳ א י). דרך בני מלכים ושרים לאכול בשר צלי שהוא מאכל טוב ומוטעם (ספ׳ חינוך, בוא ז). אם הפת נקיה ומוטעם או מתובל בתבלין או מלוח בעין שלנו (הלבוש או״ח קסז ה). — ובמשמ׳ שטועמים אותו: והמורח גם כן גשם ואם לא היה גשם לא היה ריח וכן המוטעם והממושש כי כל חם וקר ולח ויבש גשם וכל מרגיש גשם (זרחיה הספרדי, תרג׳

1) פעל נגזר מהשם מטעם המלך.

מאמ׳ במהות הנפ׳ לאבולגר אלפרבי).

א.טען, ממנו א.טָעַן, א.*טְעִינָה, *טָעוּן.

א.טָעַן, פ״י, עת׳ יִטְעַן, צווי טְעַנוּ,—א) שָׂם מַשָּׂא על בהמה וכדומה להוליכו ממקום למקום, beladen charger ; to load : **זאת עשו טַעֲנוּ את בעירכם ולכו באו ארצה כנען** (בראש׳ מה יז).— ובתו״מ: **אין מוכרין לעובד כוכבים ואין טוענין עמו ואין מגביהין עליו** (שבת א ז). **ושוין אלו ואלו שטוענים קורות בית הבד ועגולי הגת** (שם ט). **פרק** (החמור) **וטען פרק וטען אפילו ד׳ וה׳ פעמים** (ב״מ ב י). **מצוה מן התורה לפרוק אבל לא לטעון רבי שמעון אומר אף לטעון** (שם). **מי שהפך זיתיו ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו פועלים טוען קורה ראשונה ומניחה לאחר המועד** (מו״ק ב א). **הזית הראשון מגרגרו בראש הזית וכו׳ טוען בקורה ר׳ יהודה אומר באבנים זה שני חור וטחן וטוען זה שלישי** (מנח׳ ח ד). **פורקן** (את הזיתים) **וטוחנם שנית וטוענם בקורה** (ספרא אמור כג יז). **טענו אבנים וציערו הטיל שלג על ראשו וצננו הרי זה נותן לו דמי צערו** (מכי׳ משפט׳ ח). **שהיה** (המצרי) **עומד ולא היה יכול לישב יושב ולא היה יכול לעמוד פורק אינו יכול לטעון טוען אינו יכול לפרוק מפני שהוא מש באפלה** (שם בשלח ב ד). **סוקרין את האילן בסיקרא וטוענין אותו באבנים** (תוספתא שבי׳ א י). — ופעול, טָעוּן, טְעוּנָה, טְעוּנִים, טְעוּנוֹת, שטענו עליו משא: **גמל שהיה טעון פשתן ועבר ברה״ר** (ב״ק ו ו). **גמל טעון פשתן או חבילי זמורות** (ב״ב ב יד). **אין עושין חלל תחת רשות הרבים וכו׳ כדי שתהא עגלה מהלכת וטעונה אבנים** (שם ג ח). **ועצר את השמים שיהו עננים טעונים גשמים ואין מורידין גשמים אפילו טיפה אחת** (ספרי דבר׳ מג). **היה אחד ריקן ואחד טעון מעבירין את הריקן מפני הטעון אחד פרוק ואחד טעון מעבירין את הפרוק מפני הטעון היו שניהן טעונין שניהן פרוקין יעשו פשרה ביניהן** (ירוש׳ ב״ק ג ג ד). **היתה בהמתו טעונה כלי זכוכית מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה** (שבת קכח:). **גמל שמהלך לפנינו סומא באחד מעיניו וטעונה שתי נודות אחד של יין ואחד של שמן** (סנה׳ קד:). **ומצאן לעניים שהיו טוענין ירק ועומדין על פתח הגינה** (פסח׳ נו.). **אין דרכן של ישמעאלים להיות טעונים אלא עורות ועיטרן** (מד״ר בראש׳ פד). **וישראל היו משוררים שהיו טעונים בזת שונאיהם** (שם במד׳ ג). **ויצחק היה טעון עצים כאדם שטעון את הצלוב שלו** (פסיק׳ רבתי לא). — ובדרך טבעי, רחל טְעוּנָה, שצמרה עליה, שלא נגוזה: **גזל פרה מעוברת וילדה רחל טעונה וגזזה משלם דמי פרה העומדת לילד דמי רחל העומדת ליגזז** (ב״ק ט א).—גפן טְעוּנָה, שהענבים עליה, שלא נקטפו: **עשר גפנים טעונות מסרתי לך והלה אומר אינן אלא חמש** (שבוע׳ ו ו). — ובהשאלה, טָעוּן במשמ׳ מוטל עליו, חַיָּב: **דם חטאת שניתז על הבגד הרי זה טעון כבוס** (זבח׳ יא א). **קדשי קדשים שחיטתן בצפון וכו׳ ודמן טעון הזיה על בין הבדים** (שם ה א). **ואעפ״י שכתובים** (כתבי הקדש) **בכל לשון טעונים גניזה** (שבת טז א). **כל המנחות טעונות שמן ולבונה וזו** (של הסוטה) **אינה טעונה לא שמן ולא לבונה** (סוט׳ ב א). **יום טוב ראשון שהוא טעון חגיגה** (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ ז). **אם יו״ט הראשון ואחרון שאין לפניהם ולאחריהם מקודשין הרי הן טעונין חגיגה חולו של מועד שהוא מקודש לפניו ולאחריו דין הוא שיהא טעון חגיגה** (שם). **שמעשר שני קונה את הקנקן וכו׳ וטעון חומש וטעון וידוי ואסור לאונן** (תוספתא שבי׳ ז ז). **פת הבאה בכסנין אחר המזון טעונה ברכה לפניה ולאחריה** (שם ברכ׳ ה יג). **אבני היכל שנפגמו אין להן פדיון וטעונין גניזה** (שם מגי׳ ג ה). **בא הכתוב ולימד על העוסקים בפרה מתחילה ועד סוף שיהו טעונים תכבוסת בגדים ורחיצת הגוף** (ספרי במד׳ קכד). **ושמת בטנא מלמד שטעונים כלים** (שם דבר׳ רלח). **והתודו ר׳ נתן אומר זה בנה אב לכל המתים שטעונים וידוי** (שם במד׳ ב). **קודש הילולים מלמד שהוא טעון ברכה לפניו ולאחריו** (ירוש׳ ברכ׳ ו י). **הקיש תורה למצוה מה תורה טעונה ברכה אף מצוה טעונה ברכה** (שם). **אם מזון שאין טעון ברכה לפניו טעון ברכה לאחריו תורה שהיא טעונה ברכה לפניה אינו דין שתהא טעונה ברכה לאחריה** (שם ז יא.). **כל המצות טעונות ברכה בשעת עשייתן** (שם ט יד). **ישן טעון טבילה נתנמנם טעון קידוש ידים ורגלים** (שם יומ׳ ג מ:). **מלך בתחילה טעון משיחה מלך בן מלך אינו טעון משיחה וכו׳ אבל כה״ג בן כה״ג אפילו עד עשרה דורות טעונין משיחה** (שם שקל׳ ו מט ג). **הטעון חיטוי חייב על ביאת מקדש ושאין טעון חיטוי אינו חייב על ביאת מקדש**

(שם נזיר ז נו ד). ויי׳ יסלח לה מגיד שטעונה סליחה (שם ד נג:). דבר שנהנה וטעון ברכה (ברכ׳ לה.). שכן טעון (הלולב) ארבע מינים (סכת קלא:). מה חג המצות טעון לינה אף חג הסוכות טעון לינה (חגי׳ יז.). בן פקועה טעון שחיטה (בכור׳ יב.). מה לזכר שכן טעון פריעה ופרימה (נדה לד:). מטעמת אינה טעונה ברכה (ברכ׳ יד.). עולה שהקריבו ישראל במדבר אינה טעונה הפשט וניתוח (חגי׳ ו:). עכו״ם שהתנדב קורה ושם כתוב עליה וכו׳ טעונה גניזה (ערכ׳ ו.). הביאו לפניהם תאנים וענבים בתוך הסעודה וכו׳ טעונים ברכה לפניהם ואין טעונים ברכה לאחריהם (ברכ׳ מא:). והניחם שם מלמד שטעונין גניזה (יומ׳ יב:). מניין לביכורים שטעונין שירה (ערכ׳ יא.). מה הגפן הזו טעונה שלש ברכות כך ישראל מתברכין שלש ברכות בכל יום (מד״ר ויקר׳ לו). מנחת סוטה שטעונה תנופה והגשה (שם במד׳ ט). דגים טעונין שחיטה (שם ברא׳ ז). ואף בנגעים כן בתחלה הן באין על ביתו אם חזר בו מוטב ואם לאו הרי הן טעונין חליצה וכו׳ אם חזר בו מוטב ואם לאו טעונין נתיצה חזר בו מוטב ואם לאו באים על הבגדים וטעונין כיבוס חזר בו מוטב ואם לאו טעונין קריעה (שם רות, וימותו). כלה זו טעונה חסד בעיני כל רואיה (פסיק׳ דר״כ קמט:). אין בכל הקרבנות קרבן שטעון הזיית דם באצבעו אלא חטאת בלבד (רמב״ם מעש׳ הקרב׳ ה ט). ואם לא נועד בכך אלא יחיד כותב גט בלשון אחר טעון מחקר ואינו מוחזק בזה (תשו׳ הגא׳, הרכבי רנה).—ב) היה טָעוּן, נשא וסבל דבר: טעון (צמר או פשתן) והזיע והיה ריחו קשה אמר קונם צמר ופשתים עולים עלי (נדר׳ ז ג). מקבלין עגלין וסייחין למחצה ומגדלין אותן עד שיהיו משולשין וחמור עד שתהא טוענת (ב״מ ה ד). משל מי היו הבהמות שהיו טוענין המרכבות (מכי׳ בשלח ב א). בידיו אוגד ברגליו מסמיך אפילו על כתיפו טוען (ירוש׳ מעשר׳ ב ג). שתהא עגלה מהלכת וטוענת אבנים (שם ביכור׳ א סג ד). וכמה גמל הרבה אמר עולא אמר ריב״ל כל זמן שלא טענה וכו׳ הגיעה זמנה לטעון ולא טענה מהו (חול׳ קכב.). בשר ודם העבד טוען את רבו והקב״ה אינו כן (מד״ר שמות כה). מי שהוא קונה עבדים קונה אותם על מנת שיהיו מרחיצין אותו וסכין אותו ומלבישין אותו וטוענין אותו ומאירין

לפניו (שם כ). כבר יש להם טכסים מיעקב אביהם כמו שטענו אותו והקיפו את מטתו כך יקיפו את המשכן (שם במד׳ ב). אמר להם בני יהודה יששכר וזבולן יטענו מטתי מן המזרח ראובן ושמעון וגד יטענו מטתי מן הדרום אפרים ומנשה ובנימן יטענו מן המערב דן אשר ונפתלי יטענו מן הצפון יוסף אל יטען שהוא מ״ך ואתם צריכין לחלק לו כבוד לוי אל יטען למה שהוא טוען את הארון ומי שהוא טוען ארונו של חי העולמים אינו טוען ארונו של מת ואם עשיתם וטענתם את מטתי כשם שצויתי אתכם האלהים עתיד להשרות אתכם דגלים כיון שנפטר טענו אותו כשם שציום (שם). ומשפחת קהת היו טוענין הארון והשלחן והמנורה והמזבחות (שם ה). בנוהג שבעולם אדם יש לו בן והוא טוענו אם מצער אותו מיד הוא משליכו כביכול הקב״ה אינו כן אלא היו ישראל במדבר ארבעים שנה והיו מכעיסין אותו והוא טוענן (שם דבר׳ ז). חכם גדול היה קרח ומטועני הארון היה (תנחומא קרח ה).—ואמר המליץ: טוענים חריטים על זרועותם ויושבים בשוקים, שחים בסחורה וכל מיני עסקים (יפת הקראי, לקו״ק נספח׳ 22).—ובענין טבעי בהשאלה, נקבה טֹעֶנֶת: נקבה זו טוענת ופורקת טוענת ופורקת וחוזרת ופורקת ושוב אינה טוענת (מד״ר בה״ב, בחורה אני), לאמר היא הרה וילדת. — וכמו טָעוּן במשמ׳ היה חיב דבר: ניתז מן הצואר על הבגד יכול יטעון כיבוס ת״ל ואשר יזה עליה תכבס (ספרא צו ו ו).

— נִפע׳, *נִטְעַן,—שטענו אותו, או שנהיה טעון בדרך טבעי: גזל פרה ונתעברה אצלו וילדה רחל ונטענה אצלו וגזזה (ב״ק ט א). — ובדרך מלאכותי: המשכן הזה שאתם עושים פורח הוא באויר עשו לו עגלות כדי שיהא נטען בהם (מד״ר בה״ב, יפה את). ברוך בן נריה אדם גדול וישיש היה ואפילו בגלקטיקא לא היה יכול להטען (שם, קמתי אני).—ואמר הפיטן: כתועפות ראם רמים ועליונים, ועל כנפי נשר נטענים, שיר ושבח והלל רוננים (יוצ׳ אחרון פסח, אמן).—ובמשמ׳ היה צריך לדבר: אם למדת על יו״ט הראשון והאחרון שהן קרויין מקרא קדש הרי הן טעונין חגיגה חולו של מועד שהוא קרוי מקרא קדש דין הוא שיטען חגיגה (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ ז).

—הִפע׳, *הִטְעִין,—כמו טָעַן: לאחד ששילח את חמורו ואת כלבו לגורן והטעינו לחמורו לתך ולכלבו ג׳

סאים (ספרי דבר׳ במג). מאימתי תורמין את הזיתים משיטעינו ור״ש אומר משיטהינו (תוספתא תרומ׳ ג יג). אילן שהוא מנבל פירותיו סוקרין אותו בסיקרא וממטעינין אותו אבנים (ירוש׳ מע״ש ה נה ד). מה לי הטעינו חבירו מה לי הטעינו שמים (בכת ה.). שאם החזיק בעל החצר בבעל הגג משתמש בו ובונה ומטעין עליו כל מה שיכול לפי רוחב הזיז שהחזיק בו (טוח״מ קנג י, בשם ר״י ברצלוני).— ובהשאלה: ולא הטעין המצות אלא לאחר שנתן הכח והיכולת יתעלה שמו לנצח (ר״נ גאון, הקד׳ על התלמוד). ולמה ייחד הקב״ה את ישראל לתת להם התורה ולהטעינם במצותיה הם לבדם ואין אומה אחרת זולתם (שם).

ב.טען[1]) ממנו ב.טָעַן, *טֹעַן, *טְעָנָה, °טוֹעֵן, °טֹעַן, °טָעֵן, ב.°טְעִינָה.

ב.טָעַן,—קל לא נמצא במקרא.

—פֻּע׳, טֹעַן, מְטֹעָנֵי,—מְטֹעַן חֶרֶב, שהכוהו בחרב [2]), שדקרוהו בחרב, durchbohrt s.; percé; be pierced: ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב לבש הרגים מטֹעני חרב יורדי אל אבני בור כפגר מובס (ישע׳ יד יט).

—קל, *טָעַן, — בהשאלה, טָעַן, את פלוני דבר, תבע ודרש ממנו ואמר שהוא חַיָּב לו הדבר הזה, Anspruch erheben; réclamer; to claim: הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים (כתוב׳ יג ד). המדיר את אשתו שלא תלך לבית האבל או לבית המשתה יוציא ויתן כתובה מפני שנועל בפניה ואם היה טוען משום דבר אחר רשאי (שם ז ה). במומין שבגלוי אינו יכול לטעון ואם יש מרחץ באותה העיר אף מומין שבסתר אינו יכול לטעון מפני שהוא בודקה בקרובותיו (שם ח). טענו חיטין והודה לו בשעורין (שבוע׳ ו ג). טענו כלים וקרקעות והודה בכלים וכפר בקרקעות (שם). אמר לו מה אתה טועניני רצוני שתשבע לי (שם ז ח). טענו שני מחטים והודה לו על אחת מהן (ירוש׳ קדוש׳ א נח ג). עומד הייתי על אבא בשעת מיתתו וטענך מנה והודיתה לו (שם גיט׳ ה מז.). הטוען טענת גנב באבידה משלם תשלומי כפל (ב״ק נז.). בטוען טענת לסטים מזויין (שם:). אין נשבעין על העבדים אמר רב בטוענו דמי עבד גדול (ב״מ ק.). שאוני לו ממון אצל חבירי וטוענו ומשביעו (שבוע׳ לט.). לנושה בחבירו מנה שלא יאמר אטעננו במאתים כדי שיודה לי במנה (שם לח.). לעולם אינו חייב עד שיטענו בדבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין ויודה לו (שם מג.). אם אתה טועננו כלום ואם תקבל שבועתי הריני נשבע אבל מה שאני טוען אותך ואינך מודה בו במה תדחני מלהשבע לי (תשו׳ הגא׳, הרכבי נו). המלוה טוענו חמשה סלעים ועדי השטר מעידין שחייב לו סלעים לא פחות משתים (ר״ח ב״מ ד:). — ובהחלט, טָעַן, ערך דברים של תביעה, או להפך של התנצלות: האוכל אצל המיו ביהודה שלא בעדים אינו יכול לטעון טענת בתולים מפני שמתייחד עמה (כתוב׳ א ה). לעולם אינו חייב עד שיכנוס ויבעול ויטעון טענת בתולים (ירוש׳ שם ד כח:). אם טען ואמר לפירות ירדתי נאמן (ב״ב לג:). אמר לו אם לא תמכרנו לי אכבוש שטר שבירות ואטעון שהוא לקוח בידי (רמב״ם מכיר׳ י ד). טען העד ואמר תלם אחד הוא שעשיתי סימן ולא כל השדה (הוא, טוען ונטען יו ב). טען שמעון שיש לו שטר שמכרה לו וראובן כופר ואומר ששטרו מזוייף (טוחו״מ, חזק׳ קרקע׳ קמ ב).—וטָעַן על דבר, בנוגע להדבר: או שטען על הסחורה שהיא שלו לבדו וזה אומר משל השותפות היא (טוחו״מ, שבוע׳ צג יט). — °וטָעַן על פלוני, דבר דברי חובה עליו, האשימו: וקצתם טוענים עלינו בהם וקצתם מיחשים אותם אל אומר שאיננו נמצא (הרקמה, שער כח). ואלהים אשאל להצילני מטעות הטוענים עלינו בסכלותם ולחסום פי מקנאינו באולתם (תמה״ג לרבב״ג, מדת הנפש). על כן מי שיטעון שהוא יותר מאחד לא יתקיימו דבריו אלא בראיה (חו״ס, היחוד ז). — ובמשמ׳ °שאל והקשה: ואם יטען טוען והלא אברהם נביא היה ואיך בא נביא אל נביא רק אם היה גדול ממנו בנבואה כמשה ואהרן (ראב״ע ברא׳ יח יג). ואם יטען טוען ויאמר כי הנה כתוב ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש וכו׳ (שם מו כג).

— נִפע׳, *נִטְעַן, — א) שטענו אותו, תבעו ממנו דבר: הנטען על השפחה ונשתחררה או על הנכרית ונתגיירה (יבמ׳ ב ח). הנטען על אשת איש והוציאוה

---

[1]) בערב׳ טען a).

[2]) כך בערבית.

a) طعن

מתחת ידו אעפ"י שבנס יוציא (שם). אפילו קטנים נטענין להן בבית דין (ירוש' ב"ק י ז:). יאמר לנטען הרי זה העיד עליך (רמב"ם סנה' כא י). היתה נטענת ממנו בעוד היתה תחת בעלה הראשון וכל זמן שהיתה תחת בעלה השני לא היתה נטענה ממנו (הלכות, איבות יא ב).—*ובמשמ' שהקשו עליו קושיות, שהשיגו עליו: ואם אמר הנטען לי והיך תוכל לצרף עשיתיני כדבריך והיא מלת שקרנית ריקנית (דונש על רסע"ג 102).—ב) נחלה [1]: ובשהיה ר"ש בנו של ר' עקיבא חולה ולא ביטל בית מדרשו אלא פקדו (את בנו החולה) ביד שלוחו בא הראשון ואמר לו נטען אמר להן (לתלמידיו) שאלו עד שבא השני ואמר לו הכביד החזירן לת"ת בא השלישי ואמר לו גוסס אמר להם שאלו ובא הרביעי ואמר לו השלים (מס' שמחות ח).

—פע', *טִעֵן, יְטַעֵן, וַיְטַעֵן, — טַעֵן את הסוס, הכהו בפריש הברזל שברגליו, וכדומה: ויהת האב שערותיו סמרו, וַיְטַעֵן את סוסו אף טש כנשר, ובנו בימינו יאנק מר יצריח, ובחצי הליל אתא הביתה, ובזרועו הה הנה מת הילד (מיכ"ל, מלך בלהות).

—הפע', *הֻטְעַן, יוטען, — כמו נִטְעַן: ונשוב אל מה שיוטען מן החלוף (אמונה רמה ה ב).

***טֹעַן**, טוען ש"ז, —בה"פ מן ב.טְעֵן: כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לטעון טוען [2]) אחר שהוא בענינו יצא להקל ולא להחמיר וכל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לטעון טוען אחר שלא בענינו יצא להקל ולהחמיר (ספרא, ברייתא דר"י מדות).

***טַעַן**, ש"ז,—כמו *טַעֲנָה: מען טַעַן בפיצה, להשיב מה אמצא, נתעבתי ונאלחתי כי מלאתי דופי ושמצה (סליח' ער"ה, איככה אפצה). אל סרחון כתב עד הנחתם, ספרו זיף טַעַן הסתתם (סליח' יוס ז, אם עונינו). — ואמר המשורר: ואם תוכל לגלות את סתמיו בלא משנה ותלמוד והלכה, אני אשוב לטענך ואודה ואומר כי לך תאות מלוכה (ר"י חריזי, תחכמ' יו).

***טַעֲנָה**, ש"נ, מ"ר טְעָנוֹת,—א) מה שאדם טוען ותובע מחברו שהוא חייב לו, Rechtsanspruch; réclamation; claim: הגניבה ארבעה כסף והטענה שתי כסף (ב"מ ד ז). שבועות הדיינין הטענה שתי כסף וההודאה בשוה פרוטה ואם ההודאה ממין הטענה פטור (שבוע' ו א). הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים אדמון אומר הואיל והודה במקצת הטענה ישבע וחכ"א אין הודאה ממין הטענה (כתוב' יג ד). היה לו טענת בתולים היה משכים לב"ד (שם א א). הואיל והודה מן הטענה ישבע (ירוש' שם ב כו.). פעמים שאדם נשבע על טענת עצמו (בבלי שם יח.). אין נשבעין על טענת חרש שוטה וקטן (שם). אמרה תורה מודה מקצת הטענה ישבע (שם). אינו יכול לחזור ולהשביעו בטענת ספק אבל אם היתה טענת ודאי משביעו עליה ומגלגל בה כל מה שירצה (רמב"ם שלוח' ט ז). — *טענה ריקנית, שאין לה' יסוד: אבל טענה רקנית אין מחייבין את הנטען לצאת כלל אלא נשבע במקומו ונפטר (רמב"ם סנה' ו ח). — ומ"ר: זה אומר חבלת בי וזה אומר לא חבלתי הרי זה כשאר הטענות (ירוש' שבוע' ז לג ד). וצריך הדיין לשנות טענותיהן מפיו (מד"ר דבר' ה). — ב) מה שיש בו כח לחזק התביעה וכדומה: כל חזקה שאין עמה טענה אינה חזקה (ב"ב ג ג).—ג) דברים של אשמה בכלל על אדם: בדין היה שיהו קורין עשרת הדברות בכל יום ומפני מה אין קורין אותן מפני טענת המינין שלא יהו אומרים אלו לבדם ניתנו לו למשה בסיני (ירוש' ברכ' א ג ג). אל יתיחד אדם עם כל הנשים בפונדק אפילו עם אחותו ואפילו עם בתו ועם חמותו מפני טענת הבריות לא יספר עם אשה בשוק אפילו עם אשתו ואין צריך לומר עם אשה אחרת מפני טענת הבריות (מד"ר במד' י). — ובכלל *תביעה: לאל יתברך הטענה הנצחת על האדם ואין טענה לאדם על האלהים יתברך (חו"ה, עבוד' ס' ח). — והתנצלות: וכאשר עיינתי מצאתי שאנו חייבין בו תמיד כל ימינו בלי הפסק ושאין לנו שום טענה בהנחתו כמו יחוד אלהינו בלבבנו ועבדו במצפונינו (הקד' חו"ה).— ובמשמ' *שאלה וקושיה: ור"א אמר שלא יתכן היות ככה רק בתנועת האלף בשוא ופתח וזאת איננה טענה (צפת יתר לראב"ע יד). שאם ישמע דברי המשנים וטענותם אפשר שתשתנה דעתו ויטעה (חו"ה, היחוד ב). — ואמר המשורר: ואיך יוכל ראות מוכה בסנור ועין לבו בפוך סכלות כחולה, וחולש טענתו היא לאות לו הכי טענת מריבו היא מעלה (ר"י חריזי, תחכמ' כד).

---

[1]) כך גם בארמ': ויאנש (ב"ב יב טו) ת"י ואיטען.

[2]) ראב"ד גורס טעון.

טַף¹), ש"ז, ככי׳ טַפּוֹ, טַפְּכֶם,—שם כללי, ילדים קטנים, kleine Kinder; petits enfants; little children: ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו להם לפי הַטָּף (ברא׳ מז יב). כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מִטָּף (שמות יב לז). הרגו כל זכר בַּטָּף וכו׳ וכל הַטַּף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם (במד׳ לא יז-יח). ונחרם את כל עיר מתם והנשים וְהַטָּף לא השארנו שריד (דבר׳ ב לד). וישימו את הַטַּף ואת המקנה ואת הכבודה לפניהם (שופט׳ יח כא). את הגברים ואת הנשים ואת הַטַּף ואת בנות המלך (ירמ׳ מג ו). וכי הפקיד אתו אנשים ונשים וָטָף (שם מ ז). להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טַף ונשים ביום אחד (אסת׳ ג יג). — וככי׳: ולא נמות (ברעב) גם אנחנו גם אתה גם טַפֵּנוּ (ברא׳ מג ח). ולמה יי׳ מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב נשינו וְטַפֵּנוּ יהיו לבז (במד׳ יד ג). לבקש ממנו דרך ישרה לנו וּלְטַפֵּנוּ ולכל רכושנו (עזר׳ ח כא). אנכי אכלכל אתכם ואת טַפְּכֶם (ברא׳ נ כא). קחו לכם מארץ מצרים עגלות לְטַפְּכֶם ולנשיכם (שם מה יט). ואת כל חילם ואת כל טַפָּם ואת נשיהם שבו ויבזו (שם לד כט). וישאו בני ישראל את יעקב אביהם ואת טַפָּם ואת נשיהם בעגלות (שם מו ה). — והשתמשו גם במ"ר מלה זו ואעפ"י שהשם טַף בעצמו הוא לרבים: עתיד ר"ע לחייב את כל העניים בדין שאם אומר להם מפני מה לא למדתם וכו׳ והם אמרו מפני טפינו אומרים להם והלא ר׳ עקיבא היה לו בנים ובנות (אדר"נ ו). טפי לוי בחרת למשכן כבודך יובלים (כד׳ עבוד׳ לרסע"ג, J. Elbogen 123). והטפים נתחייבו בעון יולדיהם (ר"י הדסי, האשכל בעג).

*טִף, ב"ז, מ"ר טִפִּים, טיפין,—עי׳ *טִפָּה.

***טִפָּה**, ש"נ, מ"ר טִפִּים, טִפּוֹת,—א) כמות קטנה מאד של מים או של כל משקה, וצורתה כדורית, Tropfen; goutte; drop: בור סיד שאינו מאבד טפה (אבות ב ח). טיפת חלב שנפלה על החתיכה (חול׳ ח ג). אמרו לא טפת גשמים הוא אין אנו צריכים לו (מכי׳ בשלח, ביר׳ ב). שיהו העננים טעונים גשמים ואין מורידים גשמים אפילו טיפה אחת (ספרי דבר׳ מג). היה (הכלי) מורד טפה אחר טפה בידוע שהוא כבונס משקה (תוספתא כל׳ ב"ק ז ג). יתגדל ויתקדש ויתברך ויתרומם שמך מלכנו על כל טיפה וטיפה שאת מוריד לנו (ירוש׳ ברכ׳ ט יד.). כל טיפה וטיפה שהיה הקב"ה מוריד עליהן (על אנשי דור המבול) היה מרתיחה בתוך גיהנם ומורידה עליהן (שם סנה׳ י כט:). טוב אתה לישראל מטיפה של גשמים שטיפה של גשמים בעולם הזה ורבי בעוה"ז ובעוה"ב (בבלי שם קח.). כלום צריכין אנו לו אלא לטיפה של גשמים יש לנו נהרות ומעינות שאנו מסתפקין מהם (שם קח.). בשעת פטירתו של חולה עומד (מלאך המות) מעל מראשותיו וחרבו שלופה בידו וטיפה של מרה תלויה בו (ע"ז כ:). בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע בתוך המים גלדה טיפה האמצעית ונעשו השמים התחתונים ושמי שמים העליונים (מד"ר ברא׳ ד). וכיון שאתה נותן עליה (על האדמה) טפה של מים מיד היא נשרית (שם יז). דגים הללו גדלים במים כיון שיורדה טפה אחת מלמעלה מקבלין אותה בצמאון (שם לז). מדת ב"ו כל זמן שהספוג בידו פותח ידו אין טיפה יורד׳ קפץ ידו הוא מוריד מים (שם שמות כה).—ומשל: מטיפה לטיפה נתמלא ההין (תנחומא בלק יט, הוספה).— וטפת דם: לטיפה של דם שהיא נתונה על גבי חדה של סייף נחלקה הטיפה לכאן ולכאן (ירוש׳ ברכ׳ א ב:). הרואה טיפה בעין החרדל יושבת ומשמרת עליו ז׳ נקיים (שם ה ח ד). נכשל באצבעו הקטנה ויצא ממנה טיפת דם (מד"ר קהל׳, ראה זה). — וקצת במשמ׳ כמות מועטה בכלל: היה מסרב בחבירו שיאכל אצלו אמר קונם לביתך שאיני נכנס טיפת צונן שאיני טועם לך (נדר׳ ה ז). טובה טיפת צונן שחרית ורחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית מכל קילורין שבעולם (שבת קח:).— ובפרט טִפָּה של זרע: מאין באת מטיפה סרוחה (אבות ג א). שלא ראה (אלישע) טיפת קרי מימיו (ירוש׳ יבמ׳ ב ג ד). אני הוא שהבחנתי במצרים בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור (ב"מ סא:). אותו מלאך הממונה על הריון לילה שמו ונוטל טיפה ומעמידה לפני הקב"ה ואומר לפניו רבש"ע טיפה זו מה תהא עליה גבור או חלש וכו׳ (נדה טז:). כדי שיצא יצחק מטיפה קדושה (מד"ר ברא׳ מו). אני עשיתי פ׳ שנה אפילו

¹) רק בעברית. בארמ׳ טפלא, בערב׳ טפל a), ואולי נתקצרה בעברית.

a) طفل

טיפת קרי לא ראיתי וכו׳ אתה היית טיפה ראשונה שלי (בס לט). הבריות מפקידין אצל נשותיהן טיפה של לבנות והקב״ה מחזיר להם אותה טיפה בריה נאה שלימה (בס קהל׳, ברכות הטובה). —ואמר המליץ: קרוץ ממעין נרפש וממקור משחת בנוי מטפה סרוחה שרופה באש כסוחה (תוכחה לר׳ בחיי, ברכי נפשי). — ומ״ר טִפִּים: המערה (שמן או יין של תרומה) מכד לכד ונוטף שלש טפים ונותן לתוך החולין (תרומ׳ יא ח). המטיל טפין עבות מתוך האמה טמא (מקוא׳ ח ג). לבשה המשה חלוקין הבדוקין לה וראת עליהן שלש טיפין לשלשה ימים (תוספתא נדה ג ה). המורף את גגו והמכבס את כסותו אימתי יודע אם רבו גשמים אם לאו בתחילה הוא מנטף טיפין טיפין דקות ועכשיו הוא מנטף טיפין עבות (בס מכביר׳ א ח). רואין שתי עיניו (של העובר בבטן אמו) כמין שתי טיפין של זבוב (ירוש׳ נדה ג ג ד). הרבה טיפין בראתי בעבים וכל טיפה וטיפה בראתי לה דפוס בפני עצמה כדי שלא יהו שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד שאלמלא שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד מטשטשות את הארץ ואינה מוציאה פירות (ב״ב טז.). הרקיע דומה לבריכה ולמעלה מן הבריכה כיפה ומחמת הבריכה כיפה מזעת טיפים עבות והן יורדין לתוך מים המלוחים ואינן מתערבין (מד״ר בראש׳ ד). וא׳ מכם מטמא למת מזין עליו שתים ושלש טיפין ואתם אומרים לו טהרת (בס במד׳ יט). מים יורדין טיפין טיפין ונעשות נחלים (בס בה״ב, כי טובים). שמטפטף תדיר זה הטיפים רודפות זו את זו ותכופות (רב״י ע״ז ל:). וכיון שנטפו שלש טיפים זו אחר זו דיו (רמב״ם תרומ׳ יא טו). שהיה משים עור בעין כים במכנסים שלו כנגד ערלתו מפני טיפי מי רגלים שמא יהיו נוטפים על בגדיו (ספ׳ חסידים תתרכה). לחיי בנחל ירוצו טיפין (בסוף בו״ת חות יאיר, אלי כורא׳). —ושל דם וכדומה: הדבר דומה לארבע כוסות של הלב אחד נפלו לתוכו שתי טיפין של דם ואחד נפלו לתוכו ארבע טיפין של דם וכו׳ שכולן מראות לובן הן (בכוע׳ ו.). אמר ר״א בר׳ יוסי אני ראיתיה (את הפרוכת) ברומי והיו עליה כמה טיפי דמים של פר (יומ׳ נז.). — ומ״ר טְפוֹת: ר״א חסמא ור״י בן גודגדא שיודעין לשער כמה טפות יש בים (הור׳ י.). — ומ״ר ״טְפַיִּים: שאמרו חז״ל אין טפה [1]) יורדת מלמעלה אלא א״כ טפיים עולות מלמטה כנגדן (נועם אלימלך, תזריע). — ב) ״כנוי למחלה [2]), כאב בפרקים, Gicht; goutte; gout: (אסף [3]) הרופא 157).

א.טִפּוּחַ, ש״ז, מ״ר טִפּוּחִים, טִפּוּחִים, — שה״פ מן א.טפח משמע׳ א: אם תאכלנה נשים פרים עללי טפחים (איכ׳ ב כ).—ובהרחבה ילדי טפוחים: רובים ופרחים, לחצים ושלחים, אויה, בכורות וטפוחים, ביגון נאנחים (קינ׳ לת״ב, אלכעותי). — ב) שה״פ מן א.טפח משמ׳ ב: ולא מטפחין טיפוח שהוא לרצונו (ירוש׳ ביצ׳ ה סג.). הספד על לב וכו׳ טיפוח ביד קילוס ברגל (מו״ק כז:). ועל זה נהגו להקל בכל טיפוח וריקוד (הלכות או״ח בלט ג).

ב.״טִפּוּחַ, ש״ז, — שה״פ מן ג.טפח: ורוב הסתלקה (של הקדחת היומית) יהיה בזיעה ובטפוח דומה לזיעה טבעית (קאנון ד א ז ב).

״טָפוּחַ, ש״ז, מ״ר טְפוּחִים, — כנוי פיטני להשמים [4]):
פעל בם תפוח, שכר לא קפוח, פקוד טפוח, עד שיפוח (יוצר א׳ פסח, אור ישע). צרוף שטוח פני טפוח, כמעלה אפר על גב תפוח (סליח׳ ער״ה, תפלה תקח). חכמי חידות יחסנו בקול ה׳ מלך, טפסרי טפוחים יטכסו בקול ה׳ ימלוך (יוצ׳ א ר״ה, אדירי איומה). טפה הגליד, טפוחים הפליד, טרק והקליד, טוען ומוליד (יוצ׳ בכ׳ ור״ת, אילת השחר).

״טְפוּחָה, ש״נ,—כמו ״טפוח: הללי ברורה מאוצר חיים לקוחה, בבשר ודם מאת שדי נפוחה, בראך לכבודו שוכן טפוחה (סמא״ל, ערב׳ יוה״כ, אנוש עלל).

***טְפִי** [5]), ש״ז, מ״ר טְפִיִּים, טפויין,—ביצת החרוקים, Ei d. Insekts; œuf d'insecte; egg of insect: הטפויין [6]) וביצי כינים (שבת קז:).

---

[1]) בגמ׳ (תענ׳ כה:) טפח, טפחיים. — [2]) לפי השם בלעז. — [3]) לא נמצא בפתקה אלא המראה מקום בלבד.

[4]) ע״ש הכתוב וימיני טפחה שמים.

[5]) עי׳ הערה לקמן.—[6]) כך הנוסחה בר״ח וכן בב״י (ד״ס), וכן גם ברש״י. ובנוסח׳ טפויי, דרך לשון ארמ׳. אך גרסת הערוך וכ״י מכרעת, וזו איפוא צורה עברית, וכן הלשון של ביצי כינים שהוא בעבר׳ מוכיחה כי גם המלה שלפניה היא בלשון עברית. וממה שמלה זו כתובה אצל וביצי כינים בזו החבור מוכח כי טפויים אינם ביצי כינים אלא דומים לביצי כינים, ונראה שהם ביצי שאר החרוקים.

א.*טִפּוּל, ש"ז, — בה"פ מן טִפֵּל: אל הכהן מלמד שהוא חייב בטיפול הבאתם (ספרא ויקר' י"ח). שיהא חייב בטיפול הבאתם עד שיביאם אל פתח אהל מועד (ספרי, נשא). חייבת אשה בטיפול בנה כל עשרים וארבעה חדש (תוספתא נדה ב ד). לא דומה טיפול שנה אחת לשתי שנים (ירוש' ב"מ ה י:). אווזין ותרנגולין וכל דבר שטיפולו מרובה משכרו (ב"מ כח:). השם בהמה לחבירו עד מתי חייב לטפל בולדות וכו' בדקה ג' הדשים מפני שטיפולה מרובה מאי טיפולה מרובה מפני ששיניה דקות (שם סט.). הנוטע במקום שאינו יישוב פטור והוא שלא יהיה עושה כדי טיפול שמטפל בפירותיו עד שמביאן ליישוב אבל אם היה עושה כדי טיפולו חייב בערלה (רמב"ם מע"ב ונטע רבעי י ו).

ב.*טִפּוּל, ש"ז, —מה שמְּטֻפָּל לדבר: הנוגע בטפולין של תנור (כלים ג ו). זה טיפולין של בנות עשירים שמשיירות אותו לבנות עניים (פסח' מב:). טיפולי נשים (שם).

ג.טִפּוּל,** ש"ז, —כמו טִפֵּל במשמ' ילדים, טַף: למי שיש לו טפול ובנים ומאווין להוציא (ממון) לשם שמים (כוזרי ב ג). אין בני הישוב יכולין לעבב בידם מלהלוות ומלהרויח כשיעור חיותם וכפי טיפול ביתם (מרדכי ב"ב תקי"ט). מעשה בעני אחד שהיה עליו עול גדול וטפול מרובה (ר' יחיאל בר' יוסף, REJ XLIX, 233). וכמה בני אדם חלושי כח הממון אין להם פרנסה ויש להם טיפול גדול (סלה סלת לרפא' מגורלי, הכנע' הלב). שרצה (יוסף) לידע מספר טפול הבית אם מרובה או מועט ולידע עושר כל אחד כדי ליתן אוכל לפי הטף ואנשי הבית (פענח רזא, ויגש).

***טָפוּף[1]),** ת"ז, לנק' טְפוּפָה, מ"ר טְפוּפִים, טפופות, — מדה טפופה, לא גדושה ולא מחוקה: מלא חפניו "שאמרו לא מחוקות ולא גדושות אלא טפופות (יומ' מח.). כגון שהחזירו (את הקומץ) לכיסא טפופה (מנח' ו.). כל ימות השנה מודדין להקדש במדה מבורצת טפופה ולא מחוקה והמקריבן מוחק המדה (רב"י כתוב' קו:). (אפר לא מנֻפּה) אינו נכבש וכל

[1]) בערב' טפאנ a) מן טפף, מלא שפתו.

a) طفان

שעה הוא טפוף ואינו קשה (הוא, חול' נח:). וחופן ממנה מלא חפניו לא מחוקות ולא גדושות אלא טפופות (רמב"ם יוה"כ ד א). — והשערות וכדומה, מרובות ומלאות: היו (בנות ציון) קושרות פאות נכריות קליעת שערות תלושין כורכות עם קליעותיהן שיראו גסות וטפופות (רב"י ישע' ג טז). —ובהשאלה בבנין וכדומה, "שאין בו לא גרעון ולא תוספת: אלף גנות טפופות שבנויות בבנין משווה שאין בו תוספ' ולא גרעון זה מזה (תב' הגא', הרכבי לו).

****טַפּוּת,** ש"נ, —ימי חייו של אדם כשהוא טַף: וכמו שהבחרות יש בו מדרגות מהטפות והילדות והנערות בגדול והבחרות בעמידה בן בזקנה יש מדרגות (ר"י אברבנאל, חיי ברה). אך שני החדוש (והם עד קרוב לשלשים שנה) מתחלקים לשני הטפות והם שיהיו אברי הנולד עדין בלתי מוכנים אל התנועה וההלוך וכו' ר"ל שני הטפות עד הבחרות וכו' (קאנון א א, במזגי הבנים). וכ"ש אם יעברו שני הטפות עם הנערות (שם ג ב, בהנהג' היונק). ימי האדם ו' ימי הטפות נערות בחרות זקנה שיבה ישישות (נוה בלוס י ח). שהאדם ישתנה בזמן גדולו בג' פנים האחד נקרא ימי הטפות והם קודם התנועה וההלוך וא' שני הנערות והם אחר ההליכה והתנועה והאחד שני הבחרות והוא אחר שצמח זקנו (אורי ויבעי, התבוכה י).

א.טפח[1]), ממנו א.טִפּוּחַ, טֹפַח, טֶפַח, א.טִפַּח, *טְפִיחָה.

א.טֶפַח, טְפָח, ש"ז, מ"ר טְפָחוֹת, טְפָחִים, מ"ז טפחים, —מדת רֹחב היד, רֹחב ארבע האצבעות מחוברות יחד, Handbreite; largeur de paume; handbreadth: ועשית לו (להשלחן) מסגרת טֹפַח סביב (שמות כה כה). וביד האיש קנה המדה שש אמות באמה וטֹפַח (יחזק' מ ה). ועביו טפח (מ"א ז כו). — ובהשאלה, נתן את הדבר טפחות, ר"ל במדה קטנה: הנה טפחות נתתה ימי וחלדי כאין נגדך (תהל' לט ו).—ומצוי מאד בתו"מ: אילן שנגמם והוציא חליפין מטפח ולמטה כנטיעה מטפח ולמעלה כאילן (שבי' א ח). תבואה בתבואה בית רובע ירק בירק ששה טפחים (כלא' ב י). ערוגה שהיא ששה טפחים על ששה טפחים זורעים בתוכה חמשה זרעונים (שם ג א). המבריך את הגפן בארץ אם אין עפר על גבה ג' טפחים

[1]) רק עברית וארמית.

לא יביא זרע עליה (שם ז א). דיה לקורה שתהא רחבה טפח כדי לקבל אריח לארכו (עירוב׳ א ג). ואריח חצי לבנה של שלשה טפחים (שם). ושאינה גבוהה (הסוכה) עשרה טפחים ושאין לה שלש דפנות (סוכ׳ א א). בגויל זה נותן שלשה טפחים וזה נותן שלשה טפחים בגזית זה נותן טפחיים ומחצה וזה נותן טפחיים ומחצה בכפיסין זה נותן טפחיים וזה נותן טפחיים בלבנים זה נותן טפח ומחצה וזה נותן טפח ומהצה (ב״ב א א). נותן ארכו (של לחם הפנים) כנגד רחבו של שלחן וכופל טפחיים ומחצה מכאן וטפחיים ומחצה מכאן (מנח׳ יא ה). יד מקבת של מפתחי אבנים טפח חוט מאזניים של צמרים ושל שוקלי זכוכית טפחים יד המקור טפחים וכו׳ יד הקורנס של זהבים טפחים ושל חרשין שלשה טפחים (כלים כט ה-ו). מותר הוא אדם לעשות בתוך שדהו גומא קטנה עמוקה טפח ולזרע בתוכה ארבע זירעונין (ירוש׳ כלא׳ ג כח ד). וכמה גשמים ירדו ויהא בהם כדי רביעה מלא כלי מחזיק שלשה טפחים דבר ר״מ ר׳ יהודה אומר בתחילה טפח ובשנייה טפחיים ובשלישית ג׳ טפחים (שם תעני׳ א כד:). הלוחות היו אורכן ששה טפחים ורחבן שלשה והיה משה תפוש בטפחיים והקב״ה בטפחיים וטפחיים ריוח באמצע (שם ד סח ג). כשהוא נפנה מגלה לאחריו טפח ולפניו טפחיים (ברכ׳ כג:). אמר ר׳ יצחק טפח (גלוי) באשה ערוה (שם כד.). שאם היתה עמוקה טפח מעמידה על ששה טפחים (מו״ק ד:). עושה לו טפח שוחק ומעמידו בפחות משלשה טפחים סמוך לדופן (סוכ׳ ז.). אצבע שאמרו אחד מארבעה בטפח של כל האדם (בכור׳ לט:). לדברי האומר טפחיים ומחצה קופל נמצא שלחן מקדש חמשה עשר טפח למעלה (מנח׳ פז:). התחיל ממדד בחומה והיתה שוקעת בכל יום טפחיים ומחצה עד ששקעה כולה (מד״ר איכ׳, פתיח׳). מעשה בדואג בן יוסף שמת והניח בן קטן לאמו והיתה ממדדת אותו בטפחים ונותנת משקלו זהב לשמים בכל שנה ושנה (שם, רבה ה׳). וכל טפח האמור בכל מקום הוא ארבעה אצבעות (רמב״ם ס״ת ט ט). — ואמר הפיטן: והזרת מותחת עד שנים בסיט, וארבע אצבעות הוא הטפח והסיט (יוצ׳ שבת שקל׳, אז ראית). אם תבשלנה נשים רחמניות ילדים המדודים טפחים (קינ׳ לת״ב, אם תאכלנה).— ובכנ׳: כשהוא מזה אינו מזה על הכפורת אלא כנגד טיפחה[1]) של כפורת (יומ׳ נה.). ולא תמצא בכל המקרא כלה מלשון מדידה וישלח את אמתו או את זרתו ולא את טפחו אלא וישלח ידו וכו׳ (דונש על רסע״ג א). ולא נאמר אמתם ולא זרתם ולא טפחם (שם). — ומשל: ר׳ יוסי אומר טוב עשרה טפחים ועומד ממאה אמה ונופל (אדר״נ א).

ב.*טֹפַח[2]), ש״ז,—מין ממיני הקטניות: קמה שיש בת סאתים ושכחה אינה שכחה וכו׳ אפילו היא של טופח רואים אותה כאילו היא ענוה של שעורים (פאה ו ז). הפול והספיר הפורקדן והטופח ופול הלבן (כלא׳ א א). בראשונה היה גרים של פול ושל טופח[3]) ושל צפורי טמא מפני ששורין אות במים בשעה שגורסין אותו (תוספתא מכשיר׳ ג ו).— ועי׳ *קטניות.

א.טָפַח[4]), —קל לא נמצא במקרא.

—פע׳, טִפַּח,—א) טִפֵּחַ את הילד, גִּדֵּל וטפל בו, pflegen hätscheln; soigner(enfant); to care(a child): אשר טִפַּחְתִּי[5]) ורביתי איבי כלם (איכ׳ ב כב).—ואמר המשורר:

---

[1]) גרסת הערוך, וכן בכ״י ב׳ וא״פ, ובנוסח׳ עוביה של כפורת.

[2]) לא נתברר לא מקור המלה ולא משמ׳ בדיוק. בירוש׳ (כלא׳ ה כז.) פרשו טופח מילותא. ולא נתברר מהו. רה״ג תרגמו בגולבאן, הערוך ערך פול לעז טופח בנרבולו, וכבר הגיהו זה בערבולו, והוא ervolo באיטלק׳, ורמב״ם בפרוש המשנה תרגמו בקורטמן, ונוטה לו J. Löw (Pflm. § 127) לראות בטופח המין Lathyrus cicera. — [3]) כך בתוספתא שבש״ס וילנה, ובהוצ׳ צוק״מ טופיח.

[4]) עי׳ הערה שלקמן. — [5]) פרשו רוב המפרשים במשמ׳ גדול וטפול ופנוק, אך ריב״ג בחר לו דרך אחרת ופרשו עפ״י לשון ערב׳ במשמ׳ ילד, אמר וז״ל: וקד ימכנ אנ יכונ מג׳אנשא לקול אלערב טפחת אלקדר בזבדהא אי רמת בה ואלמעני אלד׳י ולדתהם כמא קיל ותסג ולא תפליט ואשר תפלט פי מעני אלולאדה וחקיקה אללפט׳ה אלקד׳פ ואלטרח וקד אשתעמלת אלערב איצ׳א לפט׳ אלטפח פי מעני אלולאדה יקולון טפחת אלמראה בולדהא אי נפצ׳תה מן רחמהא פתרג׳מה אשר טפחתי עלי הד׳א אלמד׳הב והד׳א הו אלדי׳ אמיל אליה הי אלד׳ינ טפחתהם ורביתהם אי אלד׳ינ ולדתהם, ע״כ, ובעבר׳: ויהיה דומה למה שאומרים הערב טפחת אלקדר בזבדהא, ר״ל השליכה אותו והכונה (בעוללי טפוחים) מה שילדתם כמו שאמרו ותסג ולא תפליט ואשר תפלט במשמ׳ לדת

טפח קרוץ מעצריו, והכין שבילי אשוריו, לשלוט ולמשול על יצוריו (ר"י הלוי, מי כמוך). אלד עלי ברכיו בכל יום רבבות בנים וטפחתי וגם רביתי, אוחיל לפרוד אוהבי הזך והראשון ועליו יום וליל בביתי (ר"י חריזי, תחכמ' יג). — ב) *טִפֵּחַ בידיו, הכה בכף ידיו, klatschen ; claquer ; to slap : ולא שטין על פני המים ולא מטפחים ולא מספקים ולא מרקדין (ביצ' ה ב). נשים במועד מענות אבל לא מטפחות וכו' נקבר המת לא מענות ולא מטפחות (מו"ק ג ח-ט). שהיה מטפח על פי החבית מרותחת (ע"ז ד י). תנוק שנמצא בצד העסה והבצק בידו ר"מ מטהר וחכמים מטמאים שדרך התנוק לטפח (טהר' ג ח). זיבח קיטר ניסך היה מת בבי"ד טיפח ריקד שיחק היה נבדק בסוטה (ירוש' סוט' ג יט.). התחיל אדם הראשון מטפח על פניו אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע (מד"ר ברא' כב). שהיתה (תמר) מטפחת על כריסה ואומרת מלכים אני מעוברת (בס פה). בנות ירושלם חוזרות ורואות בחורים יושבים בחוץ ומטפחות ומקשות ברגליהם (פסיק' רבתי כז-כח). התחילו כל אותם חייבים מטפחים על פניהם ואומרים למה לא עשינו כך (מד"ז בה"ב, בוכר 19). הרוצה להקנות אפרוחים וביצים אלו לחבירו מטפח על השובך שיפרחו האמהות ויגבהו מעל הארץ (רמב"ם מכיר' כג י). שחוק אגוזים אסור שהוא מספק ומטפח ומונה (הרוקח, סי' קל).—ובהרחבה, היונה באגפיה: מה עשתה היונה התחילה צווחת ומטפחת באגפיה כדי שישמע לה בעל השובך ויבא ויצילה (מד"ר בה"ב, יונתי).

— קל, *טָפַח,— כמו טִפֵּחַ משמעה ב': טפח על אזנו וחרשו על עינו וסמא אותו (מכי' מבפט', מס' דנזק' ט). מרים בת בלגה שנשתמדה וכו' ובאה וטפחה על גגו של מזבח אמרה לו לוקוס לוקוס אתה ההרבתה נכסיהן של ישראל (ירוש' סוכ' ה נה ד). (ראו אח) שניהם טופחות על יריכה במרחץ באור הדבר (בס כתוב' ז לא ג). פעם אחת היה (דמא בן נתינה) לבוש סירקון של זהב והיה יושב בין גדולי רומי ובאתה אמו וקרעתו ממנו וטפחה לו על ראשו וזירקה לו בפניו ולא הכלימה (קדוש' לא.). וכיון שהטילוהו (את משה) ליאור עמד אביה וטפחה (למרים) על ראשה אמר לה בתי היכן נבואתיך (סוט' יג.). מהו מכרכר שהיה מקיש ידיו זו על זו וטופח ואומר כירי רם (מד"ר כמד' ד). התחיל טופח על פניו (פסיק' דר"כ, סוכה).—ובהרחבה גם לא בהיד: הנכנס לחנותו של נגר שלא ברשות ונתזה לו בקעת וטפחה לו על פניו ומת (ב"ק לב:). הנכנס לחנותו של נפח ונתזה ניצוצות וטפחה לו על פניו ומת (בס). אמר לו הקב"ה ליחזקאל לך והחייה מתים בבקעת דורא כיון שהחייה אותן באו עצמות וטפחו לו לאותו רשע על פניו (סנה' צב:). ואף הוא (הנואף) עלה לישב ערום כנגדה באו ד' ציציותיו וטפחו לו על פניו נשמט וישב לו ע"ג קרקע (מנח' מד.). הלך רבי יהושע וטפח על הדלת (דא"ר ה). העצמות שהיו טופחין זה לזה (רב"י יחזק' לז).

— הפע', *הִטְפִּיחַ, כמו פע' וקל: ולא יספוק ולא יטפיח ולא ירקד (ספרא אחרי עג). או שהיה (הגוי) מטפיח[1] על פי הבית מרותחת (ע"ז ד י). פגע בו (בקין) אדם הראשון אמר לו מה נעשה בדינך אמר לו עשיתי תשובה ונתפשרתי התחיל אדם הראשון מטפיח[2] על פניו (מד"ר ברא' כב).

ב. טפח[3]), ממנו ב.טֶפַח, טִפֵּחַ, טְפָחָה, *טִפּוּחַ, *טְפוּחָה.

ב. טָפַח, — קל לא נמצא.

— פע', טִפַּח,—כונן הכפה וכדומה על הטפחות: אף ידי יסדה ארץ וימיני טִפְּחָה[4] שמים (ישע' מח יג).— ואמר הפיטן: טוב שוכן עד, טובו לעד, טִפַּח שמי עד (מוס' א ר"ה, מלך עליון). בימין טרם טפחם (את השמים) מימינו אש דת טפחני, ובזרת טרם תכנם בה תכננני (יוצ' א שבוע', יי' קניי).

ג. *טפח[5]), ממנו ג.*טֶפַח, ב. *טְפוּחַ.

ג. *טָפַח, פעו"י, עת' יִטְפַּח,— הרטיב קצת, לחלח, או היה רטוב קצת, מלחלח, anfeuchten, feucht w.

ואמתת הדבור הוא השלכה וזריקה וכבר השתמשו הערב כמו"כ בהדבור אלטפת במשמ' לדה ויאמרו טפחת אלמראה בולדה ר"ל פלטתהו מרחמה ופרוש אשר טפחתי ורביתי על ענין הזה והוא שרעתי נוטה אליו אשר ילדתים.

1) כך במשנ' שבגמ', וכן גרס' הערוך, ובמשנ' שבמשנ' מטפח. — 2) כך בהוצא' וי תיאודור, ובנוסח' מטפח.

3) רק בעבר'. ועי' הערה לערך טפחה.

4) למדנחאי טַפְּחָה, ופרשו רוב המפרשים הקדמונים והחדשים פעל זה מהשם טפח במשמ' מתח והרחיב. ואולם היותר נראה לפי ההקבלה להפעל יסד שהוא מן טפחה המקביל למסד.

5) רק בעברית וארמית.

משקה: humecter, être humide; to drip, be moist: משקה טופח שבשולי החבית (כליס ח ג). היה בה (בהקדרה) משקה טופח (שם ה). הרוטב והגריסין וההלב בזמן שהן משקה טופח הרי אלו תחלה קרשו הרי אלו שניים (טהר׳ ג א). עריבה שהיא קטפרס והבצק מלמעלן ומשקה טופח מלמטן (שם ח ח). היה שמן טמא מתחילתו ב״ש אומרים כדי סיכת אבר קטן ובה״א משקה טופח (עדי׳ ד ו). ונוטל אשכול ענבים לסוחטו ומולף על גבי ענבים ובשעת בצירה עדיין משקה טופח עליהם (שבת יז.). שהיתה פרה של זבחי שלמים והעבירה בנהר ושחטה ועדיין משקה טופח עליה (פסח׳ כ.). שצריך ליתן המים על ידיו שני פעמים הראשונים מטהרין את הידים והשניים מטהרין את המים הטופחים על ידיו (רב״י סוט׳ ד:).

—הִפע׳, *הִטְפִּיחַ,—הרטיב: משקה טופח וכו׳ ומטפיח (עדי׳ ד ו). צואה עד שתיבש כעצם מים כל זמן שהן מטפיחין וכו׳ כל זמן שרישומן ניכר (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ד). בטופח על מנת להטפיח (בבלי שם כה:). לוקח צמר מלובן ומנופץ ושוטחו על גבי בגד ונותן מוך על מוך עד שנעשה עבה ומטפיחו במים וכורכו עם הבגד ומהדקו עד שמתחבר (השג׳ ראב״ד על רמב״ם, שבת ט טו). ויגגב היטב קודם שיבצע שיש בו מיאום אם יאכל בידים מטפיחים (הלבוש או״ח קנח יב).

—פִע׳, *טִפֵּחַ, מְטַפֵּחַ, — א) נגע בידו לדבר רטוב, למקום רטוב, כדי שתדבק הרטיבות בהיד, ובכלל גרף משקה וכדומה בידו מהמקום שהוא שפוך שם: חבית של שמן שנשפכה אין מחייבין אותו להיות יושב ומטפח אלא נוהג בה כדרך שהוא נוהג בחולין (תרומ׳ יא ז). שמרה (את האשה עד שראה אותה) עומדת על פתח חצרה ושבר את הפך בפניה ובו כאיסר שמן גילתה את ראשה והיתה מטפחת ומנחת ידה על ראשה (ב״ק ח ו). לא יספוג ביין ולא יטפח בשמן שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול (שבת קמג:).—ב) כמו קל: אסור לישב על גבי טינא ביוה״כ אמר ריב״ל ובטינא מטפחת (יומ׳ עח.). משחזת של עץ שמשחיז בה את הסכין ועושין לה בית קבול שמן שמטפחים המשחזת להשחיז את הסכין כמו שאנו עושין במשחזת של אבן במים (ר״ש כליס יז יז).

—נפע׳, *נִטְפַּח,—נרטב: אם נתזו לאדם מי רגלים על בגדיו בשבת ורוצה לברך או להתפלל ואינו יכול מפני שנטפח בגדו במי רגלים וכו׳ שמותר לתת מים על בגדו בשבת באותו מקום שנטפח במי רגלים (אור זרוע, שבת סג). והבלתי נקי (השחין) אם נטפח כלומר יש בו ליחה רבה ולחות מותרות (קאנון ד ד ג א).

—פִע׳, *טִפַּח, מְטֻפָּח,— כמו נטפח: אין מכניסין פועלין בשדה לקוצרה כשהיא מטופחה ומרובצת במים שהעניים אינם יכולים לבוא (ר״י מלכי צדק, פאה ה ג).

—הָפע׳, *הֻטְפַּח, יוטפח: וגם יודע (משקל המים) שיוטפחו שתי חתיכות בגד בשני מימות מתחלפים וכו׳ ואחר ינוגבו נגוב נמרץ ואחר יושקלו (קאנון א ב ב יו).

ד.*טָפַח, פ״ע,—טָפַח רוחו של פלוני עליו, נתגאה ונתיהר: עשו לי בימה גדולה והושיבו אותי עליה וטפח [1]) רוחי עלי (ירוש׳ יבמ׳ יב יג.).

*טפחא,—עי׳ טְפָחָה.

טְפָחָה[2]), ש״נ, מ״ר טְפָחוֹת, — במלאכת הבנין, דבר בראש גֹבה הכותל, ולא נתברר בדיוק מהותו, ואמרו שהוא זיז של אבן וכדומה בולט מהקיר ישימו עליו קורות התקרה, Kragstein; console: כל אלה אבנים יקרת כמדות גזית מגררות במגרה מבית ומחוץ וממסד עד הַטְּפָחוֹת [3]) ומחוץ עד החצר הגדולה (מ״א ז ט).

---

[1]) כמו בערב׳ טפח׳ a) במשמ׳ נמלא, נהיה נפוח כמו קדרה רותחת ונשפכו המים החוצה. ואומרים בערב׳ טפח׳ עקלה, ארתפע. — טפח שכלו, נתרומם. וכן בסגנון ארמי בפע׳: טיפח רוחי׳ עלי׳ (שם יו יה ד).

[2]) אין בעלי השרשים מודים בשם מיוחד זה, ועי׳ הערה לקמן.—[3]) הניחו רוב הקדמונ׳ והאחרונים כי זהו מ״ר מן טפח. ת״י: בפושכיא, שהוא תרגום של טפח. ריב״ג אמר: פתפשירה ענדי מן אלאשאש אלי אלחיטאן קיאשא בקולה פי בית אלת׳אני ויבן וכו׳ מן הקרקע ועד הקירות. ובעבר׳: פרושו אצלי מן היסוד עד הכותלים בהקשה לאמרו בבית השני ויבן וכו׳ מן הקרקע ועד הקירות. ע״כ. והוסיף רד״ק: מן היסוד ועד הכותל למעלה שהיה בנוי במדת הטפח. ע״כ. ואמר ר״י אברבנאל: וממסד עד הטפחות ר״ל מן היסוד עד שמי הקורה ונקראו טפחות לפי שבטור העליון מהכותל אשר עליו תושם התקרה יוציאו האבנים יותר מהשאר כמדת טפח לתפארת המלאכה וישימו אותם נוספות מבפנים וזה מבואר בבנינים היפים והשלמים. ע״כ. אך כל זה דחוק, שהעקר הרצוי במלה זו כאן לעומת מסד, אם פרושו הוא יסוד, הוא העליון של הכותל, וזה לא נאמר בטפחות אם זה מ״ר מן טפח. ולכן יותר נראה

---

a) طفح

טִפְחָה[1], ש"נ, מ"ר טִפְחָאוֹת,—שם אחד הטעמים בן זוגו של המאריך וצורתה ͵, ונרדף עם השם טרחא: תחלה היא הטפחה אשר לאחור מתוחה במהרה בה לשיחה וסמוך לה אתנחה (דה"ט, סי' 17). תלשא תברא טפחה אתנחה (שם 16). שני מאריכין לטפחה (שם 22). הששי הוא אתנחה רווחת ומרויחה השביעי הוא טפחה נקודה ופשטה לא מזיחה (הור' הקורא ג, 74). ומיני העלוי ששה והם זרקא ולגרמיה ורביע ותביר וטפחא וסליק שהוא סוף פסוק (ר"י חיוג, שער הטעמ'). והנרדפים אצלם הם טרחא וטפחא שהם דבר אחד (טעמי המקר' של ר' קלוני' כר"ד, כספ' מקנ"א). תלישא תביר טפחא רביע יתיב פשיטא (ר"א בחור, טוב טעם). ודע כי לא נמצא פסוק בלי טפחא לעולם ואחר כל טפחא אתנח או סוף פסוק ובפסוק שיש בו אתנח יש בו שתי טפחאות אחת לפני אתנח ואחת לפני ס"פ (שם).

טִפְטוּף, ש"ז,—שה"פ מן *טִפְטֵף: טפטוף השתן יורה על חולשת הכח המחזק אשר לאברי השתן (המפרש לפרקי אבוקרט ה נח).—ובהשאלה: לפי קוצר לשוני ודעתי אכתוב בזה מעט מזער מה ששאבתי מטפטוף מטרו (של הרמב"ם) ואאיר להמון עמי באור נפשי ההולכת לאורו (רס"ע אבן דנאן, ע"ד האנוסים). שאותו המועט המטפטף מספירת בינה אינו בא דרך הצנורות לספירת המלכות שהרי נתקלקלו כל הצנורות ונמצאת ספירת המלכות יבשה ואותו הטפטוף המועט מטפטף לכאן ולכאן (שערי אורה לר"מ ג'יקטיליה). — ואמר הפיטן: טפש עוד מדון מגרה, טפטופי אשר לא ימרה, טימוסי יוני החי יקרא (שבת א' חנכה, אודך).

***טִפְטֵף**, פ"ע,—א) טִפְטְפוּ הגשמים וכדומה, ירדו טפות טפות, tröpfeln; tomber à goutte; to drop: מעשה שירד ר"י בן נורי אצל ר' יוחנן בן ברוקא אבא לבית שריי והראהו גובי שלא היה בו אלא שלשה לוגין מים והיו הגשמים מטפטפין ויורדין ושחה ושתה (ירוש' תרומ' ח מו.). ראינוהו רודף אחריו וסייף בידו נכנס לחורבה אחריו נכנס. אחריו ומצאנוהו הרוג ראינוהו יוצא והסייף מטפטפת דם (שם סנה' ד כג:). מסתפק מן הנר הכבה וכן השמן המטפטף ואפי' בשעה שהוא דולק (שבת מז.). בריכה שנוטפת מים משדה בית השלח, וכו' אמר ר' ירמיה ועדיין היא מטפטפת (מו"ק ו.). ראיתי אחד שרץ אחר חבירו להורבה ורצתי אחריו ומצאתי סייף בידו ודם מטפטף והרוג מפרפר (שבוע' לד.). וטעונה שתי נודות אחד של יין ואחד של שמן של יין מטפטף ושוקע (בקרקע) ושל שמן מטפטף וצף (סנה' קד:).—ב) בהשאלה, אור מְטַפְטֵף, נוצץ ושב: עד הנץ החמה וכו' כדי שתהא החמה מטפטפת על ראשי ההרים (ירוש' ברכ' א ג:).—ולהבת הנר וכדומה, קופץ, מתרומם וד'עך[1]: משל לנר שהוא מטפטף[2] כיון שנגע בו אדם מכבהו (שמחות ה 7).

—נתפ', *נִטְפְּטֵף,— התחיל לטפטף מעצמו, פתאם: חלב שחלבה נכרית בשבת ואפילו נטפטף מדדי הבהמה ממילא בשבת אסור ביו"ט משום הכנה (אור זרוע, הלכ' יו"ט שכט).

***טָפִי**[3], טַפִּי[4], ש"ז, בכנ' טַפְּיוֹ,—כלי צר הפה מאד לשמן וכדומה: הפך והטפי[5] שיעורן בשמן (כלים ג ב). המקדש בשוקת והטפי בתוכה אעפ"י שפיו צר כל שהוא המים שבתוכה מקודשין (פרה ו

כדעת החדשים שזו מלה מיוחדה במלאכת הבנין, וכבר הביאו קצת החכמים דמיון לזה את המלה טפת שבאה במכתבי עמרנה במקומות אחדים בנוגע לבנין, אך יש מפקפקים בשרש מלה זו וסוברים שהיא מהכפולים והוא כמו טף דומה לדף. והיותר נאות לפי הענין הוא זיזי האבנים הבולטים מן הקיר למעלה שעליהם סמוכות קורות התקרה.

[1]) לא נתברר טעם שם זה, כי אין בצורתו שום דבר דומה לטפח. וכבר אמר ר"א בחור בספרו טוב טעם וז"ל: אכן מי יגיד לנו פי' של טפחא או טרחא והיתיב והתלישא והמאליא ודומיהן.—ובאה מלה זו בתוך סגנון ערבי בצורה עברית: אלטפחה מן אלאלחאן אלתי יתע'ייר שבלהא (טעמי אמת, מיוח' לבן בלעם).

[1]) בערב' ההמונ' טפטף a) דעכה הפתילה. — [2]) ויש גורסים מתפתף תו במקום טית.

[3]) כך הנקוד בקטע משנ' מנק' בכ"י (REJ 1887, Avr. 274).—[4]) כך בכ"י פרמה.—[5]) אמר רה"ג: טפי זה דומה לפך אלא שהפך פיו רחב והטפי פיו צר שיוצא השמן ממנו טפה אחר טפה (פי' רה"ג כל' ג ב, וכעי"ז נגע' יב ה). וכך רמב"ם: טפי ופך אניתין ללזית גיר אן טפי אניה צ'יקה אלפם ג'דא לא יסיל מנהא גיר נקטה ולד'לך תסמי טפי לאן אסם אלנקט טפה, ובעבר': טפי ופך שני כלים לשמן אלא שטפי הוא כלי צר הפה מאד לא יזל ממנו אלא טפה ולכך נקראת טפי. ע"כ. אבל

a) طفطف

ג). על מה חסה התורה על כלי חרסו ועל פכו ועל טפיו [1]) אם כך חסה התורה על ממונו הבזוי ק"ו על ממונו החביב (נגע׳ יב ה).

***טָפִי**[2]), ש"ז, — כמו ב.טפיח: ו ט פ י [3]) שהתקינו לענבים (כלים ב ג).

א.*טָפִיחַ[4]), ש"ז, מ"ר טפיחים, — מין פול: אוכלין על הטפיחין [5]) ועל הדופרא (בכי׳ ט ד). גרים של פול וגרים של טפיח הרי אלו מין אחד (תוספתא תרומ׳ ו יא).

ב.*טָפִיחַ, ש"ז, מ"ר טפיחים, — א) כלי ישמש לצוק ממנו מים על הידים לנטילת הידים, Kanne, cruche; pitcher: זמורה שהיא קשורה בטפיח ממלאין בה בשבת (שבת יז ו). ויושב במקומו ונוטל שתי ידיו ומחזיר הטפיח[1]) על האורחין (יומ׳ ל.). כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נצרך אחד מהם לא לאור החמה ביום ולא לאור הלבנה בלילה אלא האדים (הענן) היו יודעין ששקעה החמה הלבין היו יודעין שזרחה החמה מסתכל בחבית ויודע מה שבתוכה בטפיח ויודע מה שבתוכו מפני ענן שכינה שביניהם (ב׳ פרק׳ האחרונים של ברייתא דמלאכ׳ המשכן). — ומדה של יין: האומר תנו חלק לפלוני בבור סומכוס אומר אין פחות מרביע לחבית אין פחות משמינית לקדרה אין פחות מי"ב לטפיח אין פחות מששה עשר (ב"ב סג.). טפיחים שמודדין בהן את היין (תשו׳ הגא׳, הרכבי מז). במקומו של רב יהודה היו נותנין (שמנה וארבעים) טפיחין של יין בחבית והיו קונין החבית והיין שבתוכו ו׳ זוזים וכאשר היה היין מתיישן ושוקעין שמריו בתחתיתו היה מצוה רב יהודה לקונים למכור ו׳ טפיחים לזוז ל"ו טפיחין בו׳ זוזין (ר"ח ב"מ מ.). — ב) כלי חרס וכדומה קבוע בכותל להצפרים לקנן שם: הצד יוני שובך ויוני עלייה וציפרין שקינו בטפיחין או בבירה (תוספתא שבת יב-יג ד).

ג.*טָפִיחַ[2]), ש"ז, — אדם שחור ביותר: שחור לא ישא שחורה שמא יצא מהן טפיח [3]) (בכור׳ מה:).

גזרה זו אינה מחורת, כי מן טפף או טפה אין משקל פעי. עכ"פ בעצם משמ׳ המלה כנראה אין ספק והסכמת כל המפרשים מכרעת. — [1]) כך במשנ׳ מנק׳ כ"י פרמה.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כך גרס׳ הספרים, ורה"ג גרס טפיח. והרמב"ם, שהיתה לפניו גרסת הספרים שלנו טפי, אמר כי הוא מקצר מן טפיח: וטפי הוא שם חסר והשלם הוא טפיח והוא כלי חרס חד השולים ושמו המפורסם בערבי קאדס.

[4]) לא נתברר מקורו ומשמ׳ בדיוק, בערב׳ אולי טחפ a), ועי׳ הערה לקמן. — [5]) במשנ׳ שבירוש׳ טפחין. והביא הערוך בשם אחיו ר׳ דניאל פרוש תמוה: מה שמשימין העופות בטפיחין שהן כלי חרס הבנויין בכותלים לקנן בהן העופות וי"מ אוכלין על הטפיחים על מה שבין העשבים. ע"כ. ורמב"ם אמר: וטפיחים קבוץ טפיח והם הגרגרים הקשים ממיני התבואה והקטנית שאינם נזרעים אבל צומחין מכח הארץ וישארו בארץ ימים רבים לרוב יבשותם והוזקתם. ע"כ. והנה מהתוספתא המובאה כאן נראה בפרוש שהוא מין קטניות, אך דבר תמוה הוא שלא הובאה תוספתא זו בערוך ולא הזכירה גם הרמב"ם. ורה"ג בתשובותיו (תשו׳ הגא׳, הרכבי רכב) אמר כי טפיח הוא מין ממיני עשבים, והביא סעד לזה את המשנה פקקו את המאור בטפיח, שלפי דעתו גם שם הכונה למין עשבים. והנה בלשון ערב׳ יש השם טחפ a) שנזכר בהערה הקודמת, והביא לשאן אלערב בשם אלאזהרי ואללית: אלטחפ חב יכונ באלימנ יטבח׳ קאל אלאזהרי הוא אלטהפ באלהא, ע"כ. ובעבר׳: טחפ הוא גרגר יהיה בתימן ויבושל ואמר אלאזהרי טחף הוא טהף בהא. ובערך טהפ אמר: אלטהפ נבת ישבה אלדח׳נ אלא אנהו ארק מנה ואלטפ וכו׳ אבנ אלאעראבי אלטהפ אלד׳רה וכו׳ ואלטהפ בשבונ אלהא׳ עשבה הג׳אזיה ד׳את ע׳צנה וורק כאנה ורק אלקצב ומנבתה אלצחרא׳ ומתונ אלארצ׳ ות׳מרתהא חב פי אכמאם חמרא׳. ע"כ. ובמחיט אלמחיט: אלטהפ עשב צעיפ לה חב יוכל פי אלמג׳הדה. מכל זה נראה כי יש מין ירק או זרעון ששמו בערב׳ דומה להשם טפח או טפיח. אך בכ"ז לא נתברר לאיזה מין היתה הכונה בשם הזה.

[1]) כך בנוסח׳ הדפוס, ובכ"י: והטפיח חוזר, וכן בבה"ג, ובכ"י ב׳ וטפיח מחזיר על האורחין וכן גרסת הערוך. אך בכ"י ל׳ ומחזיר מפה לפני האורחין, (ד"ס), וכן גם בתוספתא (כרכ׳ ד ט) כ"י אר"פ הוצא׳ צוק"מ.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כך בערוך וברש"י, ובנוסח׳ טפות. ופרשו המפרשים שחור כמו כלי חרס הנקרא טפיח, אך זה קצת דחוק, כי אין הטפיח דוקא מחרס שחור, ואפילו אם נאמר שהיה דרכו להיות מכלי חרס שחור אין שחרותו כל כך עזה. ואולי ב.טפיח הוא מין גרעין שחור מאד. ותמוה הוא פרושו של רה"ג בתשובותיו שפרש טפיח בקצר, אמר שם וז"ל: הקצר שמו טפיח כמו שאמרו חכמים שחור אל ישא שחורה שמא יצא מהן טפיח ופירושו בלשון ישמעאל קציר (תשו׳ הגא׳, הרכבי רכב), וזה תמוה מאד, כי אדות הקצר מדובר שם קודם: ננס לא ישא ננסת שמא יצא מהם אצבעי. ע"כ. ופה מדובר אדות שחור ואיך אפשר שמשני שחורים יולד קצר?

a) طحف

טְפִיחָה, ש״נ, — בה״פ מן א.טָפַח: ואפשר שיהיה דומה ללשון הערב שמפילין הטפיחה על ההפלטה (הברב׳ לריב״ג, ברב טפח). — ובמשמ׳ הבאה, דפיקה: אין אדם יכול לעמוד מן האגף ולפנים בלתי קחת הרשות או טפיחה על הפתח (בחר׳ הנחגה ג). — ובמשמ׳ מדידה בטפח, ואמר הפיטן: תמונה גבל משובהה, תבנית אנוש בטפיחה, יצרו בכפו היות דרכו צלחה (בבת ב׳ אחה״פ, אהגן).

טַפִּיל[1], ש״ז, — חיה דבקה לגוף היה זולתה ונזון ממנה, כמו הכנים על האדם וכדומה, Parasit, parasite, — נהוג בדבור העברי בא״י.

א.**טְפִילָה***, ש״נ, — בה״פ מן א.טפל: נפלו לה עבדים ושפחות וכו׳ כשאינן עושין כדי טפילתן אבל אם היו עושין כדי טפילתן לא תמכור שעדיין כבוד בית אביה קיים (ירוש׳ כתוב׳ ח לב:). גפן שעלת במקום חורשין פטורה מן הערלה וכו׳ בשאינה עושה כדי טפילתה אבל אם היתה עושה כדי טפילתה חיבת (בם ערל׳ א ס ד).

ב.*טפילה, — עי׳ *טפלה.

א.**טְפִיפָה**, ש״נ, — בה״פ מן טָפַף: גגות טפופות שבנויות בנין משווה שאין בו תוספה ולא גרעון זה מזה כי כן לשון טפיפה (תבו׳ הגה׳, הרכבי ט׳). נמצאת מדתם מהוקה מטפיפתה וטוב היה להם להיות מדתם טפופה (רב״י בבת קנז:).

ב.**טְפִיפָה**, ש״נ, — מלוא ושטיפה: בטמון פניו (של פרעה) חבש ושלישיו לא אמון, טפיפת[2] ים לעם ייבש והנוגשים בחשך טמון (רסע״ג, עבודה).

*טפיפית, מ״ר טפיפיות, — עי׳ קפופית.

א.**טפל**[3], ממנו טָפֵל, א.טָפַל, *טִפּוּל, *טְפִילָה, *טְפֵלָה, *טִפְלוּת, *טַפְלוּת, *טַפְלִי.

---

[1] יצר דר׳ מזיא עפ״י לשון ערב׳ טֻפַילִי a).

[2] המפרש שם רואה במלה זו כמו״כ שה״פ מן הלוך וטפוף, אבל כבר הודה שם בהערות כי זה דחוק ואמר כי לפי הענין הכונה היא שטיפת מי הים, ואולי השתמש רסע״ג כאן עפ״י שגירת הלשון הערב׳ שבפיו, שבלשון ההמונ׳ טפיפ b) הוא מה שנשפך מכלי מלא יותר מדי.

[3] רק בעבר׳ ובארמ׳. בערב׳ רק השם טפאל c) במשמ׳ טיט יבש קצת דומה לזה.

a) طُفَيلِي b) طفيف c) طفال

א.**טָפַל**[1], פ״י, עת׳ יִטְפֹּל, — א) טָפַל דבר על פלוני, חבר והדביק בו דבר, ובהשאלה טפל עליו שקר וכדומה, אמר עליו כי יש לו הדבר הזה, Jem. andichten, attribuer à; imput to: טָפְלוּ עלי שקר זדים אני בכל לב אצר פקודיך (תהל׳ קיט סט). ואולם אתם טֹפְלֵי[2] שקר רפאי אלל כלכם (איוב יג ד). — ב) *טָפַל כלי בטיט וכדומה, הדביק בו הטיט, bestreichen, bekleben; enduire; to paste, line: הבית שנתרועעה וטפלה בגללים (כלים ג ד). הטופל כלי חרס הבריא (בם ה). יבלית שטופלין בה את הפטסין (בם ו). מיחם שטפלו בחומר ובחרסית (בם ז). היקירן שטפלן להיות זופת בהן (תוספתא כלים ב״ק ג ב). בנות ישראל שהגיעו לפירקן ולא הגיעו לשנים עניות טופלות אותן (את מקומות השערות על עורן) בסיד עשירות טופלות אותן בסולת (מו״ק ט:). ומודה ר׳ יהודה בסיד שיכולה לקלפו[3] במועד שטופלתו במועד שאע״פ שמצירה היא עכשיו שמחה היא לאחר זמן (בם). מולגין את הראש ואת הרגלים ומהבהבין אותן באור אבל אין טופלין אותם בחרסית ולא באדמה ולא בסיד (ביצ׳ לד.). — ג) *טָפַל דבר לדבר, שם דבר אצל דבר, על צדו: אדם טופל בהמות לבהמה ואין אדם טופל מעות למעה (ירוש׳ פאה א טו:). — טָפַל אותו, התחבר אתו ועמד אצלו, על צדו: ישראל שנזדמן לו עכו״ם בדרך טופלו לימינו ר״י בנו של ר׳ יוחנן בן ברוקה אומר בסייף טופלו לימינו במקל טופלו לשמאלו (ע״ז כה:). — וגווי: (קח גרעיני תמרים וכו׳) וצואת קטן נגובה ושחוק וטפול (ירוש׳ ע״ז ב מ ד). אם אתה מבקש להתרפאות בדבר קל אתה מתרפא טפול לך גללי בהמה (מד״ר בה״ב, כתפוח). — ופעול טָפוּל, מחבר ודבוק בו: מתניתין (שאמרה שמצילין התיק עם הספר הוא) בשאינו טפול לו אבל אם היה טפול לו כגופו הוא (ירוש׳ שבת יו יה ג). א״ר יוחנן (מה שאמרו שמציאת הבן והבת הגדולים היא להם) בשאין טפולין לאביהן אבל אם היו טפולין לאביהן מציאתן שלו (בם כתוב׳ ו כ ג). — ואמר הפיטן: זמוריהם שחתו ובקקים בוקקים,

---

[1] עי׳ הערה להשרש. — [2] אולי טופלי זה במשמ׳ העקרית של טפילת טיט או כיד לגוף בע״ה לרפואה, כמו בנות ישראל טופלות אותן בסיד. — [3] כך בכ״י (ד״ס), ובנוסח׳ לקפלו.

חמוסים נגושים ביד מדיקים, טפוליך שעשעת כילדים רכים, ימים רבים לחוצים ודפוקים (סליח' יוס כ, הויתיך).

— פע', *טִפֵּל,—א) כמוקל משמע' ב: הקנונים הגדולים שטיפלן ביבלות ובאדמה (תוספתא כלים ב"ק ג ג). כלי חרס שטיפלו להיות מבשל בו וכו' מיחם שטיפלו עד מקום שהאור שולט בו (שם). — ב) טִפֵּל בדבר, עסק בו: המקבל שדה מחבירו ולא עשתה אם יש בה כדי להעמיד כרי חייב לטפל בה (ב"מ ט ה). שומע אני אף ברחוק מקום יהיה חובה עליו לטפל בו (בהבכור) ולהביאו בבית הבחירה (ספרי במד' קיח). ומה אם מדת פורענות המטפל בהם בעוברי עבירה הרי הוא כעוברי עבירה המטפל בעושי מצוה על אחת כמה וכמה (שם דבר' רפו). כל דבר שעושה ואוכל כגון פרה וחמור מטפל בהן עד י"ב חדש מכאן ואילך שם דמיהן ומניחן עגלים וסייחין מטפל בהן ג' חדשים (ב"מ כח:). השכמתי ומצאתי הרוג אחד והייתי מטפל בו בג' תחומי שבת עד שהבאתיו למקום קבורה (מס' שמח' ד). אני שאיני חייב לבריה אני מטפל בך ואקברך (מד"ר שמות כ). יצתה בת קול ואמרה לו (למשה) אל תתירא אני בעצמי מטפל בך ובקבורתך (שם דבר' יא). כל הבריות כשהן מתים מטפלין בהן קרוביהן ושכניהם (שם ט). וכיון שהיו נכנסין מוצאין כל בני העיר מטפלים עם ראש העיר (תנחומ' שלח י, הוספה). תרומת מעשר שהיה בה אחד משמונה בשמינית מוליכה לכהן פחות מכן אינו מטפל להוליכה אלא משליכה באור ושורפה (רמב"ם תרומ' ג טז). התקינו חכמים שיטפל בה (בתרומה) ויביאנה לעיר ויטול שכר הבאתה מכהן (שם יב יז). שאינו דומה המטפל בהולכת הספינה ליושב ובטל (הוא, שכיר' ה ג).

— נפע', *נִטְפַּל,—שטפל את עצמו לדבר, נתחבר אליו: וא"כ ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה עאכ"ו שישלם שכר לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה (מכות א ז). בדין הוא שלא ישבע ולמה אמרו ישבע שלא יהו בעלי בתים נטפלין לגנבים (ירוש' ב"ק י ז ג). שני דברים נתנבא בארי ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיהו (מד"ר ויקר' יה). אם זקנים הן חביבין הם אם נערים הם נטפלה להן ילדות (שם יא). זה יהוידע הכהן הגדול שנטפל עם יואש לבדק הבית (שם רות א, ר' סימן). כל הנטפל לשם מלפניו מותר למוחקו כגון למד מליהוה ובית מבאלהים וכו' וכל הנטפל לשם מאחריו כגון ך של אלהיך וכ"ם של אלהיכם וכיוצא בהם אינם נמחקים וכו' ואע"פ שנתקדשו ואסור למוחקם המוחק אלו האותיות הנטפלות אינו לוקה (רמב"ם יסוה"ת ו ג).—ואמר הפיטן: אטוסה ואשכונה עד חצר מות, אֶטָּפֵל את המחכים למות, אנהה מי גבר יחיה ולא יראה מות (קינ' לת"ב, אאדה).—ובמשמ' קרב אליו והלך אתו: ישראל שנטפל לו עכו"ם בדרך טופלו לימינו (חול' לא.).—ובמשמ' התחיל לדבר אתו ולהתוכח אתו: אמר לו (ר"ח לאותו המין) רצונך יטפל לך תלמיד אחד נטפל לו רבי אושעיא וכו' (פסח' פז:). שאלה בלוריא הגיורת את ר"ג כתוב בתורתכם אשר לא ישא פנים וכתיב ישא ה' פניו אליך נטפל לה ר' יוסי הכהן אמר לה אמשול לך משל וכו' (ר"ה יז:). שהיו בייתוסין אומרים עצרת אחר השבת ניטפל להם ריב"ז ואמר להם שוטים מנין לכם ולא היה אדם אחד שהיה משיבו (מנח' סה.). ר"ג היה מטייל מן עכו לכזיב והיה טבי עבדו מהלך לפניו ור' אלעאי מאחוריו ראה ככר אחד מושלך בדרך וראה גוי אחד אמר לו מבגי טול את הככר הזה ונטלו נטפל לו ר' אלעאי אמר לו מה שמך אמר לו מבגי (מד"ר ויקר' לז). — ונִטְפַּל בדבר, במשמ' עסק בו, attend; s'ocupper de; sich befassen: רבי צווה ג' דברים בשעת פטירתו מן העולם אל תזוז אלמנתי מביתי ואל תספדוני בעיירות ומי שניטפל בי בחייו יטפל בי במותי (ירוש' כלא' ט לב.). המקבל שדה מחבירו ולא עשת אם יש בה כדי להעמיד כרי חייב להיטפל בה (שם מעש' ב"מ ט ה). אמר לו נחונייה בני עד כאן הייתה חייב ליטפל בי מיכן ואילך צא שאין אדם מיטמא על אבר מן החי מאביו (שם נזיר ז נה ד). פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי מת מצוה וניטפלתי בו כארבעת מיל עד שהבאתיו למקום הקברות וקברתיו (שם נו.). אני טהור ואברהם טהור נאה טהור להטפל בטהור (מד"ר בה"ב, עד שיפות). מת יוסף במצרים מי ראוי להטפל בו לא השבטים שהשביע אותם (שם קהל', טוב ללכת). והלכו בניו (של איוב) ועשו משתה ר"מ אומר שכן דרך בני מלכים להיות קורים לאחיהן ולאחיותיהן עמהן בסעודה ר' תנחום ב"ר חייא אמר להיטפל בהם הלכו שקדשו להם נשים (שם ויקר' ז). כאשר עשיתן עם המתים שנטפלתם בתכריכיהן (שם רות, ותאמר נעמי). אין

ישראל חייבין להטפל בתרומה ולהביאה מן הגורן לעיר (רמב"ם תרומ' יב יז). ועד מתי חייב להטפל ולזרוע פעם אחרת אם לא צמחה כל זמן שראוי לזריעה (הוא, שכיר' ח ה). בעת ינקותו השליכתו אמו במסילה ועבר אדם אחד וראה אותו וחמל עליו ואסף אותו אל ביתו ונטפל בגדולו עד אשר גדל והשכיל (חו"ה, תכב' הנפ' ג). ואמרו לשמעון ולוי שיסלקו עצמן מהטפל בענין (בו"ת במס לדק' ב לח:). לא מצינו באבות הקדושים ע"ה מי שנטרד ונטפל כל כך בעניני קניני הגוף כיעקב (רא"י דעת לר"מ אלכינה ב ד).—ובהשאלה ״מדבק לפלוני, במשמ׳ שייך לפלוני: שמעון שכר בית מראובן ואומר שמעון ששכרו בתנאי שאם ירצה ישכיר מהבית לאחרים שידורו עמו וכו׳ וראובן כופר בתנאי ואומר שלא השכירו אלא שידור הוא והנטפלין עמו (בו"ת הרא"ש א ז).

—התפ׳, *התטפל,—נטפל בו, כמו נטפל בו: אין חברו מיטפל עמו בטיחה (נגע' יב ו). השמה תרנגולת מחבירתה מיטפלת באפרוחין כל זמן שצריכין לאימן (ירוש' ב"מ ה י:). מלמד שהבעלין מיטפלין בנבילה (בס ב"ק א כ:).—מטפל במקום, עסק וישחק והתהלך שם: עיסה בתוך הבית ושרצים וצפרדעים מיטפלין שם ונמצאו חתיכות בעיסה (קדוש' פ.).

—פע׳, ״טפל,—היה טרוד: לאיש אשר חננו אלהים זכרון טוב וטרדות הזמן הציקוהו או מטופל מאד בעסקים או עיונים רבים (א׳ מודינא, לב הארי' א יב).

—הפע׳, ״הטפיל,—הטפילו לפלוני, עשהו טפל לו: אבל בהיות דבר אחר שצריכה שנה עיבור בעבורו יש לשום את אלו סעד לו ולהטפילם עליו כטפלה ולמנותן עם המדות שבעבורן עיברו את השנה (תבו' הגא׳, הרכבי שגה). ואותי הטפיל לגדור גדרים ולתקן להם תקנות ועל פי בקשת רבותינו וכו׳ (זכרונ' יוסלמן שנ' רלד, REJ 1888,92).

ב.*טפל, ממנו ב.*טפל, *טפל, נ.״טפול.

ב.*טפל,—קל לא נמצא.

—פע׳, טפל, מטפל, מטופל,—שהיו לו טפלים, ילדים: אין מורידין לפני התיבה אלא אדם הרגיל איזהו רגיל ר"י אומר מטופל ואין לו ויש לו יגיע בשדה וביתו ריקם (תעני' טז.).

א.*טפל, א) ת"ז, לנק' טפלה, מ"ר טפלים, טפלות,—טפל לדבר, שאינו כל כך חשוב כמו הדבר השני, nebensächlicher; d'importance secondaire; of secondary imp.: את שדרכו להמדד בגסה ומדדו בדקה טפלה דקה לגסה את שדרכו להמדד בדקה ומדדו בגסה טפלה גסה לדקה (דמאי ב ה). את שהוא טפל לדקה כדקה ואת שהוא טפל לגסה כגסה (בס ב כג.). לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה אלא שתהא שיעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפלה לו (ברכ' יב:). ישראל יהיה שמך לא שיעקר יעקב ממקומו אלא ישראל עיקר ויעקב טפל לו (בס יג.). מכאן אתה למד שהיה אברהם טפל לשרה בנבואות (מד"ר שמות א). כשהמלכות במדי פרס טפילה לה כשהמלכות בפרס מדי טפילה לה (בס אסת׳, בשנת שלש). אמר לו הקב"ה (למשה) מן הדבר הזה אתה מתיירא חייך אפילו הם (האומות) עושים כל מצות שבתורה הם טפילין בפניכם (בס דבר׳ א). שתעשה תלמוד תורתך עיקר וכל עסקיך טפלים לה (ספ׳ מוסר לר"י בן עקנין א טו). — ״טפל ליום פלוני, ערב יום ההוא: טפל לעשר אור בהזריה, טהורים יציגוהו בשער מזרח (מבול׳ בר׳ קלוני׳, עבוד׳, אבותת).—ובמחקר ״כמו תאר: לא משיגים לו איך וכמה, לא מוצאים לו דבר דומה, מקרה וערער ושנוי וטפל, וחבר ומסמך אור וגם אופל (בכי"ת ליוס ה). לממש וגודש לא נשערהו, לטפל ותואר לא נדמהו (בס). — ובדקדוק, במשמ׳ ״אות השמוש: ויש להם (להמלים) טפל בתחלה ובסוף נופל (דה"ט כי׳ 71). אני אומר לך וי"ו ואמר טפל בפתרון (דונש על מנח׳, ערך כנס). והמלאים והחסרים היתרים הכרותים הסמוכים והטפלים והקלים והכבדים (בס, הקד׳ דונש). — ב) ״מטבע קטנה: וכל איש הרוצה לילך במרחץ של גויים מחוייב ליתן מקודם לבעל המרחץ היהודי או לשומר שלו (אחד) טפל ואם לאו מחויב ליתן ב׳ גדולים לקנס (פנק׳ קראקא, שנת שנ"ה). יתן לשמשים א׳ טפל והשמשים הנ"ל מחוייבים לבא בכל יום וכו׳ לגבות הטפלים וההלקים והרוחים (בס, שע"ג). קבענו בחוק ולא יעבור שכל אחד מבעלי בתים דפה שיתחיל בנו ללמוד חומש יתן נדבה להברה"ז ח"י טפלים וכן אם יעשה לבנו סעודת בר מצוה יתן ג"כ נדבה ח"י טפלים (בס, שנ' שע"ת). בימי ילדותו היה נוהג שהיה לוקח איזה גדולים והחליפם על טפלים ונכנס לביהכ"נ בהצנע דרך החלון וכו׳ ולקח טפל אחד והשליכו לתוך המתן בסתר (בכתי בר"ג, מגיד ביתות ד).

ב. ***טפל,** ת"ז, לנק' טפלה, מ"ר טפלים, טפלות, —כמו תפל, שאין לו טעם, שאינו מתוק ולא מלוח וכדומה: הנודר מן הגבינה אסור בה בין מלוחה בין ט פ י ל ה (נדר' ו ה). — ובהשאלה ברוחניות, אדם טפל, שאין לו דעת, הכמה: ומי יאמין לדברי הנשים ה ט פ ל ו ת, האומרות כי בת שוע בוכה בלילות (יל"ג, קוצו של יוד).

***טפל,** ש"ז, מ"ר טפלים, — כמו טף, ילד: אם אנשים באו ללמוד נשים באו לשמוע ט פ ל י ן [1]) למה הן באין כדי ליתן שכר למביאיהן (תוספתא סוט' ז ו). אין מקיימין את ה ט פ ל י ן (ספרי דבר' לד). לאלה תחלק הארץ בנחלה לאלה באלה להוציא את ה ט פ ל י ם (ב"ב קיז.). יש לו ט פ ל י ם ואין לו במה להתפרנס (רב"י תענ' טז.).

***טפלה,** טפילה, ש"נ, מ"ר טפלות, —א) מה שטופלים ומדביקים על דבר או מוסיפים לו, Anstrich, Ansatz; platrâge; paste, plaster: עשה לו (להתנור) ט פ ל ה או מוסף של טיט (כלים ה יא). תנור שנטמא ביצד מטהרין אותו חולקו לשלשה וגורר את ה ט פ ל ה עד שיהא בארץ (שם ז). הרחיק ממנו את ה ט פ ל ה ונתן חול או צרור בינתיים (שם ח). מחט או טבעת שהיו מובלעין ב ט פ י ל ת התנור (רמב"ם טומא' מת ב ד). —ב) דבר טפל לדבר, שאינו חשוב כמהו: הביאו לפניו מליח תחלה ופת עמו מברך על המליח ופוטר את הפת שהפת ט פ ל ה לו זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו ט פ ל ה מברך על העיקר ופוטר את ה ט פ ל ה (ברכ' ו ו). המוציא אוכלין פחות מכשיעור בכלי פטור אף על הכלי שהכלי ט פ ל ה לו (שבת י ה). מפני שבטל העיקר ובטלה ה ט פ ל ה (כלים יט י). שלא לעשות עיקר ט פ ל ה ו ט פ ל ה עיקר (מכי' בא ג). הדד הזה לתינוק עיקר והכל ט פ י ל ה לו (ספרי במד' פט). עשם (את דברי התורה) עיקר ואל תעשם ט פ י ל ה שלא יהיה משאך ומתנך אלא עליהם שלא תערב בהם דברים אחרים (שם דבר' לד). לא שיעקר יציאת מצרים אלא מצרים מוסף על המלכיות מלכיות עיקר ומצרים ט פ י ל ה (ירוש' ברכ' א ד.). האשה עושה פסח הראשון לעצמה והשני ט פ י ל ה לאחרים (שם חלה ד ס:). ריבה על הראשון וביטלו נעשה עיקר ט פ י ל ה ו ט פ י ל ה עיקר (שם ערל' ב סב.). הוציאה (את הטבעת) לשם תכשיט פטור אף על החותם שאף החותם ט פ י ל ה לתכשיט (שם שבת ו ח:). שאפילו יהויריב עולה מן הגולה שלא ידחה את המשמר שלפניו אלא יעשה ט פ י ל ה לו (שם תענ' ד סח.). הנודר מן העיקר אסור ב ט פ י ל ה הנודר מן ה ט פ י ל ה מותר בעיקר (שם נדר' ז מ:). לעיקר אין מקדדין ו ל ט פ י ל ה מקדדין (שם סוט' ה ב ג). המה (נח ובניו) עיקר והכל ט פ י ל ה להם (מד"ר ברא' לב). שני בני אדם היו עיקר ועשו עצמן ט פ י ל ה ונעשו ט פ י ל ה אברהם וברק וכו' אברהם היה עיקר ויקח אברהם את שרי אשתו עשה עצמו ט פ י ל ה אמרי נא אחותי את ונעשה ט פ י ל ה לה ולאברם היטיב בעבורה (שם מא). הסוס טפול לרוכב ואין הרוכב ט פ י ל ה לסוס (שם סח). בא וראה עד היכן חיבב אבינו יעקב את רחל אפילו בשעה שבא לברך את בנה עשאו ט פ י ל ה לה (שם עח). אתה הוא שהקרבת אחרון שכך כתיב וקרבנו עשה אותך ט פ י ל ה לאחיך (שם במד' יג). לפי שהיה (קרח) גדול שבשבט נעשו אחיו ט פ ל ה לו (שם יח). ביום השני הקריב נתנאל קרבנו ולמה עשה יהודה ט פ ל ה שלא יתגאה וכו' (שם שה"ש, כלך יפה). המוציא תינוק חי וכיס תלוי בצווארו חייב משום הכיס שאין הכיס ט פ י ל ה לתינוק (רמב"ם שבת יח יז). וכאשר נשמע אליו (אל היצר) במזון אשר לא יתכן לעמוד בלתו ייפה לנו המותרים שהם ט פ ל ה למזונות (חו"ה, יחוד המעש' ה). —ובדקדוק, *אות השמוש: כתב אלף דלת מיו' וכו' צדי בית מצבאות הרי אילו נמחקין ומוחק את ט פ י ל ו ת י ה ם לאלהים מוחק את למד ליי' מוחק את למד (ירוש' מגי' א עא ד). עשה הב' (במלת בצרת) ט פ י ל ה והוא מיסוד המלה כמו על דברי הבצרות (דונש על רסע"ג 9) שהמשרתים הם ט פ י ל ת לשרים והם מחזקים המלות (הור' הקורא 93).

***טפלות,** ש"נ, —סגולת מה שהוא טפל: שמכר דבר שאין צריך למכרו או שקנה דבר מה שאין צריך לקנותו ובית דין מתאמצין הרבה עליו לידע כל משאו ומתנו וכל העיקר ורוב ה ט פ ל ו ת (תשו' הגא', הרכבי קעח).

***טפלות,** ש"נ, —שה"פ מן טפל שקר על אדם: זוממים און ומרמה יועצים, חנפים ולרכל אצים, ט פ ל ו ת עדות שוא פוצים, יהירים ובעין קורצים (יוצ' א שבוע', באמצו בחקים).

[1]) כך בתוספתא שבש"ס וילנה, ובהוצ' צוק"מ טף.

***טְפֵלִי**, ת״ז, לנק׳ טְפֵלִית, מ״ר טְפֵלִיִּים, טְפֵלִיּוֹת, —מה שהוא טפל לדבר: וחלקי מלאכת המאמר הטפליי מצד מה שהוא מחקה שני חלקים (כּוֹר ספּ׳ הַיּריס לאריסטו ח).—ובסגנון הפלסופי במשמ׳ ״תאר[1]: שמות הבורא כולם חוץ מהמפורש הם מדות ותבניות טפליות נלקחות מהפעלות הברואים לו וכו׳ כי המדות מתחלקות זולתי השם המפורש יתברך לשלשה חלקים שתהיינה מעשיות או טפליות או שולליות וכו׳ והטפליות כמו ברוך ומבורך מהולל קדוש רם ונשא נלקחות מרוממות המדברים לו (כוזרי ב ב).

***טֹפֶס**[2], טופס, ש״ז, מ״ר טְֹפָסִים, טְֹפְסֵי, טופסי, — כלל הנוסח הקבוע של שטר או מעשה בית דין, שיש בו מקום פנוי להתרף לכתוב בו הפרטים המשתנים לפי האיש והמקרה, Formel; formule; -la: הכותב טופסי גיטין צריך שיניח מקום האיש ומקום האשה ומקום הזמן (גיט׳ ג ב). היה כתוב (בגט) טופס לכל אחת ואחת והעדים מלמטה את שהעדים ניקרין עמו כשר (שם ע ה). טופס שטרות מקושרין כך הוא (ירוש׳ שם ח מט ד). כתב תרפו בטופס כשר (שם ג מד ג). אמר ר״א מחלוקת בששניהם אדוקים בטופס ושניהם בתורף אבל אחד אדוק בטופס ואחד אדוק בתורף זה נוטל טופס וזה נוטל תורף (ב״מ ז:). החזרנו הנה טופס גט חליצה להחזירו בסדר השטרות (העטר׳ לר״י ברצלוני יג). סופר שבא לכתוב טופסי שטרות כדי שיהיו מצויים אצלו הרשות בידו (שו״ע חו״מ, הגה׳ מח א).—ונוסח ברכות וכדומה: א״ר מנא טופס ברכות כך הוא (ירוש׳ ברכ׳ א ג ד). שלמדנו מטופס ברכה שני דברים שבה שאין קביעותה עליו בלבד וכו׳ (חידושי פסח׳ לרמב״ן ז.). והרמב״ם ז״ל בספר זמנים כשהביא טופס ההגדה כך הביאה (ר״י אברבנאל, זבח פסח, ויכד מארימה).—״ובהרחבה במשמ׳ העתקה: שהיה השטר בנייר שאינו חזק והעמיד על טופסו שלשה עדים וכתב בנייר חזק אות באות (ספ׳ העטר׳ לר״י ברצלוני י). ראובן נתן כל נכסיו לבית הכנסת וזהו טופס השטר (שו״ת הרי״ף כג). לא כמו שמוצא שטר ומעתיקו דאין אדם יכול לגבות באותו טופס אלא כחומר כל השטרות שהן עיקר (רגמ״ה ב״ב מד:). על שאלותיך השיבותיך ולכבודך הריצותים לוויטרי והטופס אני שולח לך עתה (תשו׳ ר״ת פה). והנה טופס השטר נשלח בטופסים רבים אחרים (שו״ת ריב״ש קב). כאשר תראה אדוננו מטופס פתקא אחת אשר כתב רבי אברהם הנ״ז מכתיבת ידו (שם קעט). ושלחתם לי טופס השטר כדי שאוכל לדקדק בו ולראות אמתת הענין (שם רג). וכן בקשו מהגזבר וצוה לסופר הקהל שיתן להם טופס ההסכמה (שם רמט). כי בא לידי כמו ב׳ חדשים טופס כתב ידך שלות לנאבארא לר׳ יוסף (נוסח כתב קבלת יהושע אלורקי לדון שלמון הלוי, ד״ת מא). ואם כתבו לאדם טופס שטר ובא לפני ב״ד אין בית דין גובין בו עד שיוציא גוף השטר (טוח״מ מא, בשם הרא״ש). שכתב אז משה טופסים מספר התורה (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ א ב).—וגם לא בכתב, לדברים שבע״פ: וכאשר המלך שמע טופס דבריו השיבו כן משפטך (ר״י אברבנאל, מ״א כ). עד כאן טופס דברי העדים אות באות תיבה בתיבה מבלי שנוי ותמורה כלל (שו״ת פרי הארץ, אה״ע ג).—וקצת במשמ׳ תמצית: והנראה לי כי החכם הנזכר עמד על אלה הדברים שכתב מורנו ז״ל וע״כ כתב בזה הענין דברים זה טופסם (מורה המורה יב). ועל דרך זו פסק כן בתשובותיו של הרי״ף ז״ל וזה טופס שאלתו ותשובתו (התרומות ב א ו). וכן כתב הרי״ף בתשובה וזה טופסו (שם ג א ג). — ובמשמ׳ ״צורה ודמיון גם לדברים רוחניים: הנה הדברים הרוחניים תמיד נלמוד אליהם מן הגשמיים מפני שהצורה הגשמיית טופס הרוחנית (ר״מ קורדוביירו, אילימה, עין הכדולח ג כא). שהיתה התורה מצויירת בחכמתו העליונה ודברי משה היו טופס אותו ציור אלהי (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ א ב). שהתורה היתה טופס המציאות ונמוסו וסדרו כפי מה שעברו בו הדברים ראשון ראשון ואחרון אחרון (שם).

א.*טפס, ממנו א.*טָפַס *טִפֵּס.

א.*טָפַס[1], — קל לא נמצא.

—פע׳, *טִפֵּס, פ״ע,—עלה על הר וכדומה או ירד ממנו מעט מעט מתאחז בו גם בידיו, klettern; grimper; to climb: אחד האילן ואחד הבהמה ואפילו בור

---

[1]) בערב׳ אצ׳אפיה a).

[2]) מקורו ביונ׳ τύπος, אך נתאזרח ונשתנה ונהיה עברי לגמרה.

a) اضافيه

---

[1]) רק בעברית, כמו תָּפַשׂ.

ושיח ומערה וגדר מטפס ועולה מטפס ויורד אפילו מאה אמה (תוספתא ערוב׳ ג יד). מבואות היורדין לים או לנהר אעפ״י שגדורין מכאן ומכאן ורבים מטפסין ועולין בהן (שם טהר׳ ז י). לא הותרו פסי ביראות אלא לבהמה בלבד אבל אדם מטפס ועולה מטפס ויורד (ערוב׳ כא.). לול של תרנגולין יש לו ארבע אמות וכו׳ (התרנגול) מטפס[1] ועולה מטפס ויורד (כ״ב יא:). — ובהשאלה: והנפש העלובה מטפסת ועולה על הגוף תוך קברו (שבט מוסר לר״א כא).

ב.*טפס, ממנו *טֹפֶס, ב.*טפס.

ב.*טָפַס, — קל לא נמצא.

—הפע׳, *הִטְפִּיס,—עשה טֹפס משטר וכדומה, העתיקו, kopieren; copier; -py: ולכך הטפסנו לו אותו השטר אות באות תיבה בתיבה והצנענו תחת ידינו אותו השטר הראשון (ספ׳ השטר׳ לר״י ברצלוני כה). ששאל ממני החכם השלם כמה״ר דוד בן שושן שאצוה להטפיס השטר הנזכר (שו״ת רלב״ח לו). ואם יש חשש שמא יטפיס החכם התובע השטר הנזכר לפני איזה בית דין הנני גוזר עליו בגזרת התורה שלא יטפיס אותו בפני שום בית דין בעולם (שם). והנה זה טופס הפתקא הנזכרת בהתימתו אשר הטפיסוה בהיות החכמים הנכבדים וכו׳ בכאן (שו״ת ריב״ש קעט). אנו העדים חתומי מטה הטפסנו הפתקה הנזכרת אות באות תבה בתבה ונתאמת אצלנו שהכתב כתב יד החכם ר׳ אברהם (שם). נאבד השטר שהטפיס כשהוא הולך לו אצל הלוה (טו״ע חו״מ מא ג). אין מטפיסין שום שטר ללא צורך (רמ״א שם, בשם תשו׳ הרא״ש סח). ומכאן אנו למדים להטפיס כל שטר שאינו ש״ח וכו׳ מה לנו אם מטפיסין אותו ב״ד על דרך אחרת בכל ענין יש לנו להטפיס ובשר (התרומות נז ב ג). שאם הלוה במדינת הים והמלוה חושש שמא יוליך שטר חובו בידו שלא יאבד אותו בדרך באלבי״ד ומטפיסין אותו אות באות תיבה בתיבה (שם שם ד).

—הפע׳, *הֻטְפַּס, מוטפס, — הֻעְתַּק, מֻעְתָּק: וכשגובה משמעון באותו השטר המוטפס מחזיר אותו השטר לשמעון וכו׳ ואם היתה נאבדת מיד ראובן השטר המוטפס שמוליך בידו והיה יודע דבר זה בעדים

—[1]) גרסת הערוך, וכן ברש״י. ובנוסח׳ מטפים.

היה חוזר לפני ב״ד ומחזירין לו אותו השטר שהונח בידם (ספ׳ השטר׳ לר״י ברצלוני כה).

א.*טִפְסָר[1], ש״ז, מ״ר טפסרים, טפסרי, טפסריך,—שם תאר לשר משרי אשור: פקדו עליה (על בבל) טפסר העלו סוס כילק סמר (ירמ׳ נא כז). מנזריך כארבה וטפסריך כגוב גובי (נחום ג יז).—והשתמשו הפיטנים, המליצים והמשוררים הרבה במלה זו בסהמ״א בכנוי להמלאכים: כי טפסרי טוהר בטעמם יטידוך, כי יודעי יראתך ביחולם ייהדוך (יוצ׳ יוה״כ, כי אלוקי). טפסרי מרומים, לרם על רמים, אומרים קדוש (מוס׳ יוה״כ, אמילי שחקים). טפסרי קלל בעין נחושת יצפצף, טהור עינים עליהם יהופף (שם, אילי מרום). זוכרי זמירות יזמרו בקול יי׳ מלך, חכמי חידות יחסנו בקול יי׳ מלך, טפסרי טפוחים יטכסו בקול יי׳ ימלוך (יוצ׳ א ר״ה, אדירי איומה). טכוסי הוד לך סהוד יסהדון כי אתה צורם, יהודוך ויודוך במהלל וטוב שירם, כגבריאל קדוש האל וסנדלפון טפסרם (שבת א אחה״פ, אראלים). טפוחי שמים, טפסרי אש ומים, טרמני יומים, נבבדי מים (יוצ׳ א שבוע׳, אדון אמוני).—ובמשמ׳ *שר גדול, אדם נכבד: ומסבחר אצילי צובה וגדוליה, ופאר כל קהליה, רופא המלך רבי אלעזר, הוא לעם הקדש טפסר ומנזר, במלוכת נאזר, ובאזור המשרה נאזר (ר״י חריזי, תחכמ׳ מו). ומכל נדיבי עולם, ושרי תבל כולם, בחרתי בבחיר האל, השר הטפסר רבינו שמואל (הוא, אגר׳ לבון הזהב).

ב.*טִפְסָר, ש״ז,— כמו חידה: אשא משל ואחוד טפסר[2] אותות ומופתות, אשר לא נבראו בכל כתות, ובריתות כרותות עלי גלילי שוהם חרותות (רסע״ג, תשו׳ תלמידי מנח׳ על דונש, ערך חרון).

[1]) לפי דעת החכמים באשור׳ טפשר, מרכב מן טפ-דף, ושר-שר, ר״ל שר הדף, הלוח, במשמ׳ שר הסופרים וכדומה.

[2]) את הבית הזה הביאו תלמידי מנחם בשם רסע״ג, והעיר שם המו״ל כי הטורים האלה הם בודאי לקוחים מאחת מאזהרותיו, אך לא מאזהרותיו שנתפרסמו בקבץ מעשי גאונים. והנה תלמידי מנחם נושאים ונותנים שם בשמוש המלה ש׳הם שבאה בטורים האלה, אך אדות טפסר אינם מזכירים כלום, ולא ידעתי מקור משמעה זו לטפסר, כי במקרא בודאי אי אפשר לפרש טפסר במשמ׳ זו וגם רסע״ג לא פרש כך, וגם בלשון ערב׳ אין פעל זה במשמ׳ זו.

א.טפף[1]), ממנו טַפַף, *טְפִיפָה.

טָפַף[2]), פ"ע, מקו' טָפוֹף, — הלך בפסיעות קרובות ומהירות זו אחר זו, trippeln; marcher à petits pas; to trip : כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטוות גרון ומשקרות עינים הלוך וְטָפוֹף [3]) תלכנה וברגליהם תעכסנה (ישע' ג יו).—ואמר הפיטן : אשרי עין ראתה טירת יקרת מלך, והכבוד מחופף בעטרה על ראש מלך, והכהן טופף וכה וכה מתהלך, והסגנים אחריו ברוב עם הדרת מלך (רבנ"ג, מוס' יוה"כ, אשרי עין). אוזלת וטופפת להרבות חלליה, בביתה לא ישכנו רגליה, גלוית מצח כלענה אחריתה, דרכי שאול ביתה (ר"י הלוי, לסוטה, וילד אילב). ישמח (שירי) כל קשי לבב וזעף, עדי כי יהיה הולך וטופף, ולו סהר יהי רואה מאורו, לרגליו ראש יהי משפיל וכופף (ר"י חריזי, תחכמוני יו). והיא (היונה) מצפצפת, וסביבם מעופפת, והולכת וטופפת, ויתבוננו אליה והנה ספר קשור באברתה, ותלוי בנוצתה (שם יב). ובכרמי עין גדי במחולת מחנים, תצא בת ישראל יפת פעמים, בת עמי-נדיב מעדנות טופפת, כשושנה היה לעין נשקפת (יל"ג, הכת הכוכבה). — וכעב' *טף, כמו כפול חסר : נטוי גרון אחי שכל מהלך ואט עבר ברגל בין וגם טף, עדי קמו לפניו כל ישישים ונחבאו אחי נער וכל טף (רמב"ע, תרביב י). — והצעד יְטַפֵּף : קול צעדך כי יטפף על רצפת בית, קול רוח מתדפק על עלי זית (אד"ם הכהן, כלה נאה וחסודה).

—פוע', טוֹפֵף, בינ' מְטוֹפֵף, מְטוֹפֶפֶת : וכל אחת מהן מקוטרת בקנה וקדה, לובשת שביות החמדה, מטופפת בשדה, כאלו היופי עגולה והיא בתוכו נקודה (ר"י חריזי, תחכמ' כ).

ב.*טפף[1]), ממנו *טָפוּף, עי"ש.

טפש[2]), ממנו טַפַשׁ, *טִפֵּשׁ, *טִפֶּשׁ, *טִפְּשָׁה,

---

[1]) בערב' זפּ a).

[2]) עי' הערה לקמן—[3]) רסע"ג תרגם תח'טרנ, ר"ל תלכנה בגאוה ותתנדנדנה מצד אל צד. מנחם אמר : ופתרון הלוך וטפוף תלכנה כה הוא לפי הענין הולכות בנות ציון נטופות בושם רקוחות במרקח' וראוי להיות טפוף מגזרת נטף ושחלת והלבנה וגמול המפעל יוכיח זהיה תחת בשם מק יהיה וגם יתכן להיות טפוף מגזרת והטף אל דרום וכה יהיה פתרונו הלוך וטפוף ואמור תלכנה מדברות גדולות ויוצא עתק מפיהן המלה נוטה הנה והנה נכונה לשתי פנים ראויה לשני ענינים. ע"כ. אך שני הפרושים יחד גזרתם דחוקה ואינם לפי הענין. גם ריב"ג פרש מלה זו בשני פרושים, הראשון במשמ' דומה לתרגום רסע"ג והשני במשמ' פסיעות שוות ונכונות, אמר וז"ל : ומענאה עלי חשב אלמעני תמשינ בתהזע אי באצ'טראב יקאל תהזעת אלמראה פי משיתהא אד'א אצ'טרבת פיהא וכאנה מג'אנש לדשריאני אלד'י יקול פי אשר הציף את מי ים סוף דאטוף לאנ אלעומ אצ'טראב וחרכה ואלערב תצף אלאבל פי משיהא באלעומ וקד יהישנ ענדי ג'דא אנ ישתק מנ קול אלאואיל רצ'י אללה ענהם פי קול אללה תבארכ ותעאלי ומלא חפניו וכו' חפניו שאמרו מהוקות או גדושות א"ל רבה לרב אשי לא מהוקות ולא גדושות אלא טפופות אי מעתדלה משתויה לאנ אלשי אלמעתדל אלמשתוי הו בינ אלהואשי פכאנ משיתהנ כאנת באשתוא ואתקאנ תצנעא מנהא ללרג'ל, ע"כ, ובעבר' : ופרושו לפי הענין תלכנה הליכה מהירה בנדנוד יאמרו בערב' תהזעת אלמראה פי משיתהא כשהיא מתנדנדת בה, ויהיה דומה לארמ' שהוא אומר באשר הציף את מי ים כוף דאטוף מפני שהשיטה היא נדנוד ותנועה, והערב יתארו את הגמל בהליכתו בשיטה וכבר טוב אצלי מאד שיהיה נגזר מדברי קדמונינו עה"ש במה שאמר הקב"ה ומלא הפניו וכו' הפניו שאמרו מחוקות או גדושות אמר לו רבה לרב אשי לא מחוקות ולא גדושות אלא טפופות, כלומר מכוונות שוות מפני שהדבר המכוון והשוה הוא בין שני הקצוות והיתה הליכתם כאלו היתה מכוונת ושוה ומתוקנת היו עושות זאת למצא חן בעיני האנשים. והנה בתוך המלים הרבות שיש בלשון הערבית למינים המתחלפים של ההליכה יש מלה אחת קרובה מאד גם בצרופה ומכוונת מאד להענין פה, והיא זַפּ a), והשם זפיפ b) אמר אבן שידה באלמחמץ (ג קג) : וקד זפ וזפ זפיפא והו משי מתקארב אלח'טו פי עג'לה ושרעה,—ובעבר' : זף זפיפא והוא הליכה בפסיעות קרובות במהירות. וכן בלשאן אלערב : אלזפיפ שרעה באלמשי מע תקארב אלח'טו וקיל הו אול עדו אלנעאם וקיל הו כאלד'מיל וקאל אללחיאני אלזפיפ אלאשראע ומקארבה אלח'טו וכו' יכונ ד'לכ פי אלנאש וע'ירהמ, ע"כ, ובעבר' : זפיפ מהירות ההליכה עם קרוב הפסיעות וי"א שהוא הריצה הראשונה של הנעמה וי"א שהוא כמו ד'מיל (בערב', שהוא הליכה רכה) ואמר אללחיאני אלזפיפ המהירות והקרבה של הפסיעות וכו' ויהיה באדם ובזולתו.

[1]) בערב' טפ c) מלא עד שפתו.

[2]) אולי כמו בערב' טפש d) במשמ' זהם.

---

a) زَفّ b) زفيف c) طف d) طفس

b) زفف

*טִפְּשׁוֹן, *טִפְּשׁוּת, *טִפְּשִׁי, *טַפְשָׁן, *טִפֶּשֶׁת.

טָפַשׁ, פ"ע, — היה שָׁמֵן, טָפַשׁ הלב, נתכסה הלב בשומן, ובהשאלה חדל להבין, נסתלקה ממנו דעתו: טָפַשׁ כחלב לבם אני תורתך שעשעתי (תהל' קיט ע). —ואמר הפיטן: טפש לבו (של פרעה) ונבער אחרי זאת, יען רדוף אחרימו לבוז בזות (יוצ' אחרון פסח, אימת נוראותיך).—והפעל טָפַשׁ בלבד בלי השם לֵב, טָפַשׁ, היה סורר ומורה, היה בלי דעת: זכור טפש מהערימה, ירד וכתת עמי עד חרמה (בב' זכור, זכר איב). יען ועדסוסי פלדות, במורוכבים שנוסי לפידות, מופת הראות בתוך עיר נכבדות, טפש עוד מדון מגרה, טפטופי אשר לא ימרה (בכת א' חנכה, אודך). מה נאמר לפניך טהור עינים ומה נספר לפניך כי טפשנו בעונינו (הוספ' ותקו' לסדר רע"ג). טפשתי ולא שמעתי לחוזה, יקשוני צרים מזה ומזה (כמא"ל, סליח' י' טבת, אריה עלה). טעינו מדרך החיים טפשנו וסרהנו, לכן אבדנו וכמת מלב נשכחנו (סליח' בחר' יוה"כ, אנא זכור). טפשו דריה וגאו באיד טל, טרחות גשמים מה צרך דיינו בטל (תפל' טל, אאגרה). טפשו בני כנען כי נכרים הם באדמת בני שם זרע מלוכה, טבחם בן נון עד פנה ארץ לפני ארון הברית אדון המלוכה (מוס' ב ר"ה, אהללה).

—פִּע', *טִפֵּשׁ,—א) פ"ע, כמו קל: חרב על שונאיהן של ת"ח שעוסקין בד בבד בתורה ולא עוד אלא שמטפשין שנאמר נואלו (תענ' ז.). ולמען יעלו לשם ולתהלה על כל הגוים שכחי אלהים המטפשים ומעבטים אורחותם ללכת אחרי אלהים אחרים (בו"ת בשמים ראש רנא).—ודבר דברי שטות: וכמו שטען הגאון וזכרו בעל ספר הכוזר כנגד הקראים המטפשים בזה (ר"י אברבנאל, מפעלים).—ב) פ"י, עשה שיהיה שוטה: שיש אויר מחכים או מטפש ואוירא דא"י מחכים (תולד' יצחק לר"י קארו, נגבים). מים עבים כבדים מזיקים לשותים ומעבים שכלם ומטפשים אותם (צרור המור, בראש').

—פֻּע', *טֻפַּשׁ, מְטֻפָּשׁ, מטופש,—נעשה חסר דעת: מי גרם להם לישראל שיהיו מנוולים ומטופשים שלא היו בונים בדבר תורה (ספרי דבר' מט).

—נִפְע', *נִטְפַּשׁ,—כמו *טָפַשׁ: ולמי שיכאב בו הטחול ולנטפש מדעתו (אסף הרופא 60). והותר הדבר מחמת עוצם קטנות דעתנו בדברי התורה והמצות ורוב הטפשות אשר נטפשנו בגלותנו (בו"ת בשמים ראש רנא). — ובהשאלה: אשר נפזרנו מקצה הארץ עד קצהו ונפלה עטרת ראשנו ונטפש הלב ואבדה חכמת חכמינו (בס).

***טִפֵּשׁ**, ש"ז, מ"ר טִפְּשִׁים,—שוטה, חסר דעת, Tor, sot, stupide; dull: ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל הרשעים והטפשים שבהם היו אומרים מפני דווין וכסופים הללו אנו בורחין (מכי' בשלח ב ה). כנגד ד' בנים דיברה תורה בן חכם בן רשע בן טיפש בן שאינו יודע לשאל (ירוש' פסח' י לז ד). יפה שתיקה לחכמים קל וחומר לטיפשים (בס ט לז.). שעושין (המלוים ברבית) התורה פלסתרן ואת משה טיפש ואומרים אילו היה יודע משה שכך היינו מרויחין לא היה כותבו (בס ב"מ ה י ד). כל אותן ארבעים יום שעשה משה בהר היה למד תורה ומשכחה ובסוף נתנה לו במתנה כל כך למה בשביל להחזיר את הטיפשים (בס הור' ג מח:). אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות לא פקח אתה אלא טפש אתה (ברכ' סא:). למלך בשר ודם שחלק בגדי מלכות לעבדיו פקחין שבהן קיפלום והניחום בקופסא טפשים שבהן הלכו ועשו בהן מלאכה לימים ביקש המלך את כליו פקחין שבהן החזירום לו כשהן מגוהצין טפשין שבהן החזירום לו כשהן מלוכלכין שמח המלך לקראת פקחין וכעס לקראת טיפשין (שבת קנב:). למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן פיקחין שבהן קישטו את עצמן וישבו על פתח בית המלך אמרו כלום חסר לבית המלך טיפשין שבהן הלכו למלאכתן וכו' פיקחין שבהן נכנסו לפניו כשהן מקושטין והטיפשין נכנסו לפניו כשהן מלוכלכין (בס קנג.). רבש"ע טיפה זו מה תהא עליה גבור או חלש חכם או טיפש עשיר או עני (נדה יו:). עושה כולם ה' מי שעשאו חכם לזה עושה אותו טיפש טיפש לזה עושה אותו חכם (תמור' טז.). אמר לו הקב"ה (לפרעה) רשע מי שנתן העצה הזאת טפש הוא היה לך להרוג את הנקבה אם אין נקבות זכרים מהיכן ישאו נשים (מד"ר שמות א). הטיפש הזה נכנס לבית הכנסת והוא רואה אותן שנושאים ונותנים בתלמוד והוא אינו יודע מה הן אומרין הוא מתבייש (בס דבר' ח). לככר שהיה תלוי באויר טיפש אומר מי יוכל להביאו ופקח אומר לא אחד תלה אותו מביא סולם או קנה ומוריד אותו כך כל מי שהוא

טיפש אומר אימתי אקרא כל התורה (שם). לטרסקל נקוב ששכר בעליו פועלים למלאותו מי שטיפש מהו אומר מה אני מועיל מכנים בזו ומוציא בזו מי שפיקח מהו אומר ולא שכר כל חבית וחבית אני נוטל (שם ויקר׳ יט). הרי אמרתי לכם לא טפשים היו שכך התרה להם וקבלו עליהם (שם במד׳ יח). וכעס (המלך) על הטפשין שלא קיימו את דבר המלך (שם קהל׳, ככל עת). ואלה בוני המגדל לא היו טפשים שיחשבו לעלות אל השמים גם לא פחדו מהמבול (ראב״ע נח יא ג). וכן לא יהיה שטוף בנשים אפילו לא היתה לו אלא אחת לא יהיה מצוי אצלה תמיד כשאר הטפשים (רמב״ם מלכ׳ ג ו). אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומה״ע ורוב גולמי בני ישראל (שם תשוב׳ ה ב). בשעת מתן תורה שכל ישראל הכמיהם וטפשיהם וקצרי הקומה עם רמי הקומה ורכי הלבב עם הגבורים ועשיר ורש כלם הגיעו למעלת הנבואה (העקר׳ א יט).—ומשל: כל מי שהוא דן את טיפש הוא עצמו נדון (מד״ר איכ׳, פתיח׳).—ואמר הפיטן: נרגן דבריו כמתלהמים חשים, שפת אמת יכון בישישים, עד ארגיעה לשון טפשים (יול׳ ב בכוע׳, אמרי כזב). אם זדונות השיאו לב טפש ונשחץ, גא כל מדה נכונה הליץ אותם יי׳ ממחץ (סליח׳ ער״ה, בלב עברה).—ועי׳ אויל, שוטה.

טפש, ב״ז,—מעשה זדון ושטות: זכר טעם שופטים, ואות קציר חטים, טפש שוטים, יחתל מלזכר (ר״א קליר, מוס׳ א ר״ה, זכר תחלת). דינך לפסול זבחי טפש, העורים והפסחים שנואי נפש (אזהר׳ ר״א הזקן, אמת יהגה חכי). בצלו חמדתי שבת מצוא נופש, בקשתיו ולא מצאתיו ופצתי בטפש, חמק עבר מלהדריר לי חפש (מוס׳ שבת שקל׳, אשכול). הכדיך יקדמונו יצורים בורא, טפשנו העבר ואפך אל יחרה, כי עמך הסליחה למען תורא (סמא״ל, סליח׳ צו״ג, דרוש נא). צויתם לענות בצום נפשם, ויספת להעביר כתם טפשם (ר״י גיאת, מוס׳ יוה״כ, אגר׳ בד״ל 518). — ומ״ר טפשים, סמי׳ טפשי: טפשי לבי בל יהיו נמצאים, יום יפתחו בו ספרים מלאים, כחשי להיות נקראים, לפני המלך (מער׳ ב ר״ה, אתיתי ירא).

***טפשה**[1], ש״נ,—אשה שאין בה דעת: וסתם (הקב״ה) פי הבהמה שאלו היתה מדברת לא היו יכולין לשעבדה ולעמוד בה שזו הטפשה שבבהמה וזה (בלעם) החכם שבחכמים כיון שדברה (האתון) לא היה יכול לעמוד בה (מד״ר במד׳ כ).

טפשון, ש״ז,— כמו טפש: למען גדודי תמימים בלי טפשון, בדרכם תדרוש שופכי לך לב רחשון (מחז׳ ויטרי, הוש״ע, למענך).

***טפשות**[1], ש״נ,— סגולת הטפש: ועמי הארץ כל זמן שמזקינין טפשות ניתוספת בהן (שבת קנב.). כל הכועס אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו וכו׳ משכח תלמודו ומוסיף טיפשות (נדר׳ כב:). עשרה חלקים של טפשות בעולם תשעה בישמעאלים ואחד בכל העולם (מד״ר אסת׳, כבנת בלב). הוללות זו חולדה של מינות וסכלות זו הטפשות (שם קהל׳, ופניתי).—ואמר הפיטן: על חטא שחטאנו לפניך בטומאת שפתים ועל חטא שחטאנו לפניך בטפשות פה (תפל׳ יוה״כ, על חטא). טפשות לב וגאונו, שאר בדיו גם גאונו, נהפך לטוב כל יגונו, אם תמיד ינצור התורה (איג׳ הבחר, פזמ׳ לבכוע׳, אביעה ביר).—ומצוי מאד בסהמ״א: עתה שים לבך והבן טפשות המפרשים (ראב״ע שמות טז כה). היש טפשות כזאת איך יאמר האומר ואשמעתי רק יאמר ואשמע אם הוא לעתיד (הוא, צחות, אות גימל). והוא נבון מטפשות ר׳ אדונים כי מה טעם לומר שהשתטו אנשי מצרים (שם פא). ואל תשים את לבך לדברי הטפשות והסכלות שאומרין החוזים בכוכבים שמזל האדם העולה בעת יציאתו מרחם אמו וצורת הכוכבים וכו׳ היא העלה המסבבת להיות הילוד חכם או סכל (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין ב טו). ואל יעלה על לבו טפשות ההמון שאומרים שהכונה בזה ידיעת השמות וכו׳ (רמ״ט בפרוש, פרד׳ רמונ׳, סד׳ נבים). כי חריפותו והדודו נהפך לגסות וטפשות וקרה לו כמי שרוצה לחתוך עמוד של שיש בחרב הבדיל (נפוצ׳ יהודה ט). וכל דבר שלא ידעוהו מצד טפשותם יגנו את מי שידענו ובהכרת ישוב זה להיותם מהללים הסכלות (רמב״ת, הקד׳ מרפא לבון).

טפשי[1], ת״ז, לנק׳ טפשית,—של טפש, מטבע הטפש: עבר עליו דרך כבושית ולבשה אותו רוח

---

[1]) הקריאה הנהוגה של מלה זו וכן המלים טפשות וטפשי, בין אצל הספרד׳ ובין אצל האשכנז׳ היא כמו שנקוד פה פ דגושה, וכן בארמ׳ בתרגום טפשא, טפשותא, ומלבד ההשפעה של הארמ׳ אין ספק עוד כי גם ההרגל של הברת השם טפש השפיעה על הנגזרים ממנו.

[1]) עי׳ הערה הקודמת.

טפשית עד שמסר ועבר שארו (בו"ת למ"א יז).

טַפְשָׁן, ב"ז, — כמו טִפֵּשׁ: מושל טפשן (ספ׳ המוס׳ לר"ז בן סעד׳ ג).

טַפְשֶׁת, ב"נ, — כמו טִפְּשָׁה: שנפש עם הארץ היא חסרה וטפשת מפני שלא התעסקה בתורה ואלו התעסקה בתורה היה בו נפש חכמה לצייר הדברים (רב"ט פלקיירא, אגר׳ הויכוח).

טרד[1]), ממנו טָרַד, °טֹרֵד, *טְרָדָה, *טֵרוּד, *טְרִידָה.

טָרַד, טֹרֵד, — א) פ"ע, טָרַד הדלף וכדומה, טפטף בלי הפסק, ירדו ובאו הטפות זו אחרי זו, בהתמידות, unablässig rinnen; couler sans interruption; run continually: הות לאביו בן כסיל ודלף טֹרֵד[2]) מדיני אשה (משלי יט יג). דלף טוֹרֵד[2]) ביום סגריר ואשת מדונים נשתוה (שם כז יה). — ומצוי בתו"מ: היה (הכלי) טורד טפה אחר טפה בידוע שהוא ככונס משקה (תוספתא כל׳ ב"ק ז ג). בתחילה הוא (הגג) מנטף טיפין מתונות ועכשיו טורד טפה אחר טפה (שם מכשיר׳ א ח). עיניו תרוטות וצירניות דומעות דולפות טורדות (בכור׳ מד.). — ואמר הפיטן: טיען העליונים במאמר לתלות, טיבע התחתונים בעמקי מצולות, טורדים כצינורות למולם לעלות (מחזור ויטרי תעח). ואיך ארבה אומר, ואשיר ואזמר, וגבי גב הומר, לזאת טורד דלפי (ר"י נגארה, הקד׳ עולת תמיד). — וברקים טורדים, מבריקים בלי הפסק: על הברקים ועל הרעמים וכו׳ אם בטורדין דיו (לברך) פעם אחת ביום אם במפסיקין מברך על כל אחת ואחת (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ג). — ב) פ"י, *טָרַד את פלוני, גֵּרֵשׁ אותו ממקום שהיה בו פלוני, vertreiben; banir qqn.; to banish: לאדם שכעס על בנו וטרדו מביתו (מכי׳ בשלח ב ג). יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם ויש מטחינו בריחים ומביאו לחיי העוה"ב (קדוש׳ לא.).

מוצאי שבת ניטל ממנו (מאדם) זיוו וטרדו מגן עדן (מד"ר ברא׳ יא). אמר ריב"ל כשבראו (הקב"ה את אדם) בראו במדת הדין ובמדת הרחמים וכשטרדו טרדו במדת הדין ובמדת רחמים (שם כא). שהיה (אברהם) שונא לישמעאל על שיצא לתרבות רעה ושלחו הוא ואמו הגר וטרדו מביתו על כך (שם שמות א). למלך שקדש מטרונה בשתי מרגליות וכו׳ כיון שידע המלך שאיבדה אותן טרדה מביתו (שם מג). האריך הקב"ה אפו עם ישראל שלא טרדם (מן העולם) וגבה מהם קמעה קמעה בגלות כדי לנקותם ולא ביקש למחותם (שם במד׳ ה). לא כשאת סבורה להנהיל הממזר שלך נכסי בעליך אני מכיר הממזר ואני טורדו מן העולם (שם ט). וכיון שחטא (שלמה) טרדו אשמדאי (שם יא). למלך שנשא למטרונה וכו׳ לימים כעס עליה המלך וטרדה חוץ לפלטין (שם איכ׳, פתיח׳ כי). מהטבאל שהיו מטיבין אותה לבעלה ואח"כ טורדין אותה מבעלה (שם ברא׳ פג). — ואמר הפיטן: הנפים מרדו במלכם, והשחיתו נתיבם ודרכם, עזב ככפיר סכם, ותבער בם אש, טרדם מתוך היכליו, ונגרש נעו מעגליו, כנהמת ים נהם עליו, כקול להב אש (ר"י הלוי, אל נעלה). — ובמשמ׳ האיץ בו לצאת מהרה: שהיו (המצריים) טורדין אותן (את ישראל) לצאת בבהלה (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ יג). — ובהשאלה, טְרָדוֹ מן העולם, אִבֵּד אותו: הלכתי למלאות מים מן המעיין ונסתכלתי בבבואה שלי ופחז עלי יצרי וביקש לטורדני מן העולם (נדר׳ ט:). — והוריק כלי וכדומה: טורד אדם חבית של יין ייִנה ושמריה ונותן לתוך המשמרת בשבת (שבת קלט:) — ודחף והעתיק ממקום למקום: גל טרדני לחבירו וחבירו לחבירו עד שהקיאני ליבשה (יבמ׳ קכא.). — ובהשאלה, עשהו יגע ועיף: ששתה כדי רביעית (יין) אבל שתה יותר מרביעית כ"ש שדרך טורדתו ושינה משכרתו (ערוב׳ סד:). — ואמר הפיטן: טכם חול לרהבים, טרוד אותם ברביבים, יען אלולי הוא עולם מחריבין (שבת ד אחה"פ, אביתה). — והסית את דעתו ובלבל אותו: בקשו כל ישראל להורגו (את יהושע) אמר לו הקב"ה לומר לך אי אפשר לך טרוד אותם במלחמה (ילקוט שמע׳, יהוש׳ א ד). הפרישות עוזבת כל מה שטורד מן האלהים (חו"ה, הפרישות ב). ושנפרוש ממותרי עניני העולם שטורדין אותנו מעבודת השם (שם, הקדמ׳).

---

[1]) משותף גם לשאר לשונות השמיות. בערב׳ טרד a).

[2]) רוב הקדמונ׳ ראו בפעל זה פ"י ופרשו טורד שהוא מגרש את שוכני הבית. אבל, בהיות שאין ספק בדבר, כי פעל זה שמש גם במשמ׳ פ"ע, במשמ׳ מתמיד ואינו פוסק, יותר נראה לפי מליצת הלשון לפרש גם כאן במשמ׳ זו.

---

a) طرد

יסיר כיחו וניעו וכל דבר הטורדו ואחר כך יתפלל (רמב"ם תפל' ד י). — ואמר החכם: הטורח בבקשת החכמה והמוסר טורד מקנות העונות והעבירות (מבח' הפנינ', החכמה). מי שמבקש יותר מצרכו טורד נפשו מתועלתו (שם, ההסתפקות). — ופעול טָרוּד, טְרוּדָה, טְרוּדִים, טְרוּדוֹת, בפרט במשמ' עסוק ואין דעתו פנוי אלא לדבר אחד: עני ועשיר ורשע באין לדין לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עני הייתי וטרוד במזונותי אומרים לו כלום עני היית יותר מהלל וכו' עשיר אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עשיר הייתי טרוד הייתי בנכסי אומרים לו כלום עשיר היית יותר מר"א (יומ' לה:). טרודים היו במזונותם (מד"ר ברא' פג). אם היה טרוד ודחוק או שקצרה לשונו מהתפלל (רמב"ם תפל' ב ב). אין עומדין להתפלל וכו' מתוך דין והלכה אעפ"י שהם דברי תורה כדי שלא יהא לבו טרוד בהלכה (שם ד יח). אין בהן דין בן המצר שכל אלו טרודין הן למכור (הוא, שכנ' יב ט). אין קובעין זמן לא בימי ניסן ולא בימי תשרי מפני שהעם טרודין במועדות (הוא, סנה' כה ט). וימנע מן המאכל והמשקה להתעסקות המות לציורו וזכרו ומחשבתו ויהיו כל מקומות הנפש עסוקים וטרודים בו (מוסרי הפלסופ' ב י). — ובמשמ' *עכור, לא ברור: כי חוש הראות לא ישיג הלבן והשחור בהשגה אחת וחוש הטעם לא ישיג המר והמתוק ואם ישיגם תהיה השגה בלתי שלמה וטרודה ומבולבלת (מנח' קנא' לר"י מפיסא 60).

—פע', *טֵרֵד, לְטָרֵד, — טֵרֵד אותו, בלבל אותו והציק אותו בשאלות ודברים וכדומה: בין זקנים אל תקומם ושרים אל תרב לטרד (כ"ס גני' לה ט). ואין מדקדקין עליו (על הגר) שמא יגרום לטרדו ולהטותו מדרך טובה לדרך רעה (רמב"ם איסורי ביאה יד ב). — ובמשמ' העקרית גֵרֵש: ראוי לדיין לגעור בתובע ולטרדו מפני שהוא נוטר והולך בשרירות לבו (רמב"ם, מלוה ולוה ב ד).

—נפע', *נִטְרַד, — שטרדו אותו, גרשוהו: אמר לו הקב"ה לדוד עד מתי יהיה עון זה טמון בידיך על ידך נהרג נוב עיר הכהנים ועל ידך נטרד דואג האדומי (סנה' לה.). אדם הראשון לא נטרד מגן עדן עד שחרף וגידף (מד"ר ברא' יט). על מצוה קלה עבר ונטרד מתוך גן עדן (שם כב). — ואמר הפיטן: איך ידידות נפש מקנה נדדה, ומהדרת קדש ביום זעם בטרדה, תייליל שכול ואלמון ביום שבו שודדה (קינ' לת"ב, איך ידידות). — ונִטְרַד מן העולם, נאבד: הבא על אשת איש ואסרה לבעלה נטרד מן העולם (חגי' ט:). שהבל וקין נטרדו מן העולם (מד"ר במד' יד). — ונטרד בלבד, במשמ' זו: בשעה שפירש הקב"ה למשה ל"ו כריתות שבתורה אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים אם יחטא אדם בהן כך הוא נטרד אמר לו הקב"ה ילקו ארבעים ויצאו ידי כריתתן (שם ה). — ובמשמ' נתבלבל: דעתו (של בלעם) היה לקלל שעד אותה שעה היה שפוי ומן אותה שעה נטרד (מד"ר במד' כ). — *ועסק הרבה בדבר: ושלא תוציאנו הקנאה בהוכח תוכיח את עמיתך ובדברי החכמות לידי הכעס והנטירה תטרד נפשו מהזדככות בעתות התפלות (כוזרי ג יא). שלא נתעסק משה ולא נטרד ימים רבים בביאת חותנו ואשתו ובניו כי הנה ביום בואם נטרד עמהם אבל מיד למחרתו ישב משה לשפוט את העם (ר"י אברבנאל, יתרו). לא מצינו באבות הקדושים ע"ה מי שנטרד ונטפל כל כך בעניני קניני הגוף כיעקב (ראש' דעת לר"מ אלבילה ג ד).

—הפע', *הִטְרִיד, — הִטְרִידוֹ ממקום, כמו טרדו, גרשו: כיון שהטרידו [1] (הקב"ה את אדם מג"ע) התחיל מקונן עליו ואומר הן האדם היה כאחד ממנו (מד"ר ברא' כא). — ובהשאלה, במשמ' *העסיק ובלבל: כששתה שיעור רביעית אבל שתה יותר מרביעית כל שכן שדרך מטרידתו[2]) ושינה משכרתו (תענ' יז:). ותתנה לנו ארוכה ימים שמנה כי לא תטרידנו במלחמה ונחוג את חג ה' (יוסיפון כח). והיה מחמלת הבורא יתעלה על האדם שהטרידו בעניני עולמו ואחריתו להתעסק כל ימי חייו בזה ולא יבקש מה שאינו צריך לו (חו"ה, הבטחון ג). שישתדל (היה"ר) לספק עליך אמתותך ולשבש מה שנתברר לך ולערבב את נפשך במחשבות כזבים וטענות שקרים יטריד אותך בהם מתועלותיך (שם, יחוד המעש' ה). ההרגשות היו סבה שאתעסק בדברים הם זרים ממני והטרידוני בתענוגיהם עד ששכחתי מלבקש הדבר המיוחד לי (המעל' לרש"ט פלקיירא א). שאינו סבל בשום דבר שבכחו להשיג כי אין בו הסבות המטרידות ההשגה (העקרים ב כד). הכונה להנאות הגופיות המטרידות האדם מהגיע לתכליתו (בעה"ש לאבן לטיף כה). — והטריד

[1]) כך בהוצ' ד"ר תיאודור, ובנוסח' שטרדו. —

[2]) בגמ' סנה' כו: דרך טורדתו, בקל. ובכ"י מטרהתו.

הקֵבה וכדומה, העסיקה: ומתחבולת הרפואה להטריד האצטומכא באיזה מאכל ומיד יקל החולי (המאירי יומ׳ ח).
—פע׳, ״טוֹרֵד,—כמו נִטְרַד: חכמו לקבוע ראשון וליסדו, באנה״ז לעשות הפסח במועדו, זכר לדבר הוא לבדו ולא בד״ו, טורד וגוער שוטן באיתן ההאצל, בעבור אד״ו ויניעו בנה״ז אל אצל, סמך למקרא הלא זה אוד מוצל (בכת ספסק׳ א, אור זרוע).

״טֹרֶד, ש״ז,—כמו טִרְדָּה: מתוך טורדם ועיסוקם של כהנים שמא ישכחו עד לאחר התמיד (ר״ש טהר׳ א ג).

״טִרְדָּה[1], ש״נ, מ״ר טְרָדוֹת, —הפעולה להיות עסוק בדבר, Befangenheit, Sorge; préoccupation: ואני מבקש מן המעיינים בספרים האלה שאם ימצאו בקצת מלות ההעתקה טעות שיבינו שהיתה מחמת שגגה וטרדת המחשבה שיתקנוה וידונוני לזכות בראותם כי הטעות ההיא לא עברה עלינו בעבור קצר בינה וחסר הכרה כי אם מפני השגגה וטרדת הלב במליצה (ר״י א״ת, הקד׳ הרקמה). אם לא תוכל להפנות לעניני אחריתך מפני טרדתך בצורך מזונך ומחיתך בעולמך ועסקך בו (חו״ה, הפרישות ה). שכן מנהג העולם שלפעמים אינם נכנסים לבית הכנסת מחמת טרדת עסקיהם (טוחו״מ, חוק׳ קרקע׳ קמ יו). — ומ״ר טְרָדוֹת: צרי היגון ומרפא לאנחה, בו ימצאו גיל ושמחה, לאובד ולמרי נפש אתן מנחה, כל עיף הטרדות ויגע המקרים יתור בו מנוחה (רב״ע פלקיירא, צרי היגון ב:). אפשר שיקרה בין כך ובין כך ענין אחר שיהיה מונע אותך כהעדר הבריאות או עסק מן העסקים או טרדה מן הטרדות או שתקפוץ עליו זקנה ויהיה מפסיד כל הטובה ההיא (פי׳ מבלי לזרח׳ הלוי ג כח). אם יש לך עסקים וטרדות או יבאו עליך מקרים תכופים (ר׳ בחיי, כד הקמח). להניח רבים מעצבון הטרדות והיגונות אשר מקצתם לפעמים כאשר יבקשו להשקיט המיית עצבונם ויגונם ילכו לקרוא בקריאות שירות באהבי זמה (הקד, ארחות עולם).

א. ״טרה[2], ממנו טָרִי.

---

[1]) בארמ׳ טרדא: אי משום טרדא אפי׳ טבעה ספינתו בים נמי (ברכ׳ יז:). הכא טריד טירדא דמצוה התם טריד טירדא דרשות (סוכ׳ כה.).

[2]) בערב׳ טרי a).

a) طري

ב. ״טרה[1], ממנו ״טָרָה.

״טָרָה[2], פ״ע, בינ׳ טוֹרֶה, טורֶה — בהדבור שקל וטרה, שָׁקַל וְטוֹרֶה, עבר שקלתי וטריתי, עתיד אשקול ואטרֶה, כמו נשא ונתן, התוכח בדבר, עיֵן בו: עזוב כל אלו הראיות כי עליהם לא אענה ולשטי כזבים לא אפנה כי די שאאמין שהוא יתברך אחד היה הוה ויהיה ואין צורך בלי האי להיות שוקל וטורה (אגר׳ הויכות לרב״ט פלקיירא). ונזדקקנו לדבריהם הנאמרים באמת ובצדק ובמאזני השכל שקלנו וטרנז[3]) ובכן מלפנינו יצא משפטנו וזאת אשר מצאנו כפי שכלנו אשר מן השמים הורונו (פנק׳ קראקא כב, בנ׳ תי). שקלתי וטריתי בלבי לתור ולעיין על הענין (בו״ת בנימין זאב רכד).

״טרה, ממנו ״טָרָה.

״טָרָה[4], פ״י, — טָרָה את פלוני, טָרָהוּ שחין וכדומה, נגפו בשחין, — קל לא נמצא. ופָעוּל ״טָרוּהַ, לנק׳ טרוּהָה, מ״ר טְרוּהִים, טרוּהוֹת, סמי׳ טְרוּהֵי, נָגוּף: יחד דגת וקשקשת הגדלים בהמון מים, יתאוו לרדתו גמות מנו מעט מים, טְרוּהֵי [5]) שחין וכאב וחולי מעיים, רוגעים ומתרוחים באווי קרת מים (ר״א קליר, תפל׳ גבס, תכנס).

***טֵרוּד,** טירוּד, ב״ז, מ״ר טֵרוּדִים, — בה״פ מן טֵרֵד, במשמ׳ גֵרוּשׁ: למלך שקנה לו שתי שפחות וכו׳ על אחת גזר שלא תזוז מפלטין ועל אחת גזר טירודין (מד״ר ברא׳ ב). מלך בשם ודם יש לו מטלון של טרודין אף האלהים יש לו מטלון של טרודין (בס במד׳ ז).—ובהשאלה, ״כמו טִרְדָּה: בשעת צרה אל תערוך תפלתך בשיש טירוד (תוספ׳ עדוב׳ כה.). שאין בכך שום טירוד ודוחק שאין נכנס ויוצא

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.

[2]) בארמ׳ טרי במשמ׳ זעזע וזרק: חזייא לההוא גברא דטרייה לרישיה (חול׳ מה:). וכל מאן דעייל ונפק יהא טרי על אפי (מד״ר ויקר׳ כו). ושקל וטרי לקח וזרק, כמו נשא ונתן: בי תרי כי יתבי קמי רבייהו חד שקיל וטרי בהדי רביה ואידך מצלי אודניה לגמרא (חגי׳ יא:). איניש דאתא מעלמא דלא שקיל וטרי בהדיה (ב״מ סד.). — [3]) לא לפי הדקדוק, וצריך להיות וטרינו.

[4]) עי׳ הערה לקמן. — [5]) אין ספק בדבר כי ר״א קליר בהשתמשו במלה זו רחף בדעתו המלה מכה טריה, אך באמרו טרוהי ולא טרויי עשה בהסח הדעת פעל חדש ל״פ מפיק ה.

שמה רק כהן גדול (חזוקי תרומ׳ כו לב).— °טרודים במ״ר, כמו גרושים, גרושי אשה מבעלה: זרע ובנים מחוטבים לאישך הלא ילדת, ואיך נשכלת מכל חסידיך, חמק ועבר וגז מכך ולא נשלחת, לא בא בידך שטר ספר טרודיך (קינ׳ לת״ב, ציון לפירת).

°טרוח, טרוחה,—עי׳ טרח.

א.***טרוט**, ת״ז, לנק׳ טרוטה, מ״ר טרוטים, טרוטות, — במלאכת הבנין, עי׳ תרוט.

ב.***טרוט**[1], ת״ז, לנק׳ טרוטה, מ״ר טרוטים, טרוטות, — עין טרוטה, ששערות ריסי העין והגבות מעטות ודלות: חוטמו בלום וסולד ונוטף אזניו רצומות ואזניו רצועות ועיניו טרוטות[2] ועיניו מלודניות (תוספתא בכור׳ ה ג). נתעטף (הלל) ויצא לקראתו אמר לו בני מה אתה מבקש אמר לו שאלה יש לי לשאול אמר לו שאל בני שאל מפני מה עיניהן של תרמודיין טרוטות[3] אמר לו בני שאלה גדולה שאלת מפני שדרין בין החולות (שבת לא.). לכלה שהיא בבית אביה כל זמן שעיניה יפות אין כל גופה צריכה בדיקה עיניה טרוטות כל גופה צריכה בדיקה (תעני׳ כד.). אמר כמה יפה אכסניא זו א״ל רבי עיניה טרוטות[4] אמר לו רשע בכך אתה עוסק (סנה׳ קז:). שמא שערה נאה דומה לאניצי פשתן שמא עיניה נאות טרוטות הן שמא אזניה נאות כפולות הן (נדר׳ סו:).

°טרוי ת״ז, לנק׳ טרויה,—שיש בו מכה טריה: דרוש והעל רטיה, לפני טריה, דעת לטרויה, קול חופש שופר (ר״ה קליר, מוס׳ א ר״ה, אבא דעי).

טרום, — מלת הטעם, כמו טרם: ותשכב (רות) מרגלתו עד הבקר ותקם בטרום[1] יכיר איש את רעהו (רות ג יד).

°טרום, טרומים,— עי׳ °טרם.

א.***טרוף**, ש״ז, — שה״פ מן א.טרף, ובהשאלה טרוף הדעת, בלבול הדעת, שגעון: כל הנוטל ממון ומטה את הדין אינו יוצא מן העולם וכו׳ עד שיהא בו אחד משלשה דברים הללו או טירוף דעת בתורה שיטהר טמא או שיטמא טהור או יצטרך לבריות או שיחסר מאור עיניו (מכי׳ משפט׳, כספ׳ כ). כשישראל קורין שמע בטירוף הדעת זה מקדים וזה מאחר ואינם מכוונין דעתם בקריאת שמע (מד״ר שה״ש, היונת כנגיס). שהמסתכל בהן (במעשי המרכבה) בא בטירוף דעת שאי אפשר לומר יש שם מקום חלל מופנה (ר״ת חגי׳ יג.). —וטרוף לבד, בלי המלה דעת: העובר לפני התיבה לא יענה אמן אחר הכהנים מפני הטרוף ואם אין שם כהן אלא הוא לא ישא את כפיו (ברכ׳ ה ד). מת מתוך היישוב סימן יפה לו מת מתוך הטירוף סימן רע לו (אדר״נ כה). — °טרוף השעה, חלוף שעת הכשר במהרה שאי אפשר אח״כ לעשות הדבר הרצוי: ובקש ממנו או לקבל עדותו מפני טירוף השעה וכן עשינו (הבטר׳ לר״י ברצלוני נו). אם ישבו בית דין והוצרך להם לעיין ולאחר הדבר בין מפני טרוף השעה בין מפני עיון הדין לעיין בדבר כותבין שטר שימוש על כך (שם נח). ונפטר יעקב בטרוף שעה ונשארה אלמנתו מעוברת וילדה בת (ר״מ בר׳ קלוני׳, תשו׳ ג״ק, קסב). —ובמשמ׳ העקרית, בענין טרף חיה רעה: דלת עם לקלם וחרוף, דחופים סחופים נתונים לטרוף, גלות ושעבוד ונסיון וצרוף (סליח׳ יוס א, תכוה לפניך).

ב.***טרוף**, ש״ז, מ״ר טרופים, — שה״פ מן ב.*טרף, נדנוד ממקום למקום: אשר עשה לך עמלק וכו׳ בדרך בשעת טרופיכם בצאתכם ממצרים בשעת גאולתכם (ספרי דבר׳ רלו).

---

[1]) בערב׳ טרט a), ועי׳ הערה לקמן.—[2]) כך בתוספתא שבש״ס וילנה, וכן גרס׳ הערוך, ובכ״י אירפ׳ תרוטות בתו.—[3]) גרסת הערוך, ובנוסח׳ תרוטות. ופרש הערוך: שעפעפיו סגורות ואינן פתוחות אלא מעט. ע״כ. רגמ״ה ורש״י פרשו טרוטות עגולות, ונראה כי פרשו כך מלשון טרוטות בענין בנין במשנה מדות ב ה, אבל גם שם אין הפרוש עגולות עולה יפה, ועי׳ ערך תרוט. והנה כבר העיר לוי על המלה טרט a) שבערב׳, ואעפי״כ באר את המלה טרוטות לפי פרוש הערוך, אעפ״י שאין פרוש זה מקובל ואין הענין מכריחו בשום מקום מהמקומות שבאה שם מלה זו בתלמוד. ולכן, נראה לפרש מלה זו גם בעבר׳ במשמ׳ שיש לה בערב׳, שהיא משמשת בלשון זו כמו״כ לאחד ממומי העין, ופרשו המלונים הערבים: טרט ח׳פ שער עיניה וחג׳ביה ואהדאביה, ובעבר׳: דלו שערות עיניו וריסי עפעפיו. ואומרים: אמראה טרטא׳ אלעיניג קלילה הדבהא, ובעבר׳: אשה טרוטת העינים קלת הריסים והגבות. — [4]) כל המאמר נשמט בנוסח׳ הדפוס ונמצא בכ״י (ד״ס), והובא גם בקונט׳ חסרונות הש״ס לסוטה מו.

a) طَرط

---

[1]) כך הכתיב, וכבר העיד ע״ז המדרש: בטרם יכיר איש בטרום כתיב. ונמסר: בטרום כתיב בטרם קרי. אך בקצת ספרים בטרם כתיב וקרי.

טרח[1], ממנו טֹרַח, טָרַח, *טְרָחָה, *טַרְחוּת, *טַרְחָן, *טֹרְחָן, *טְרִיחָה.

טֹרַח, ש״ז, בכנ׳ טָרְחֲכֶם,—משא כבד, ובהשאלה בדברים מפשטים מה שקשה לאדם לסבל, Last, Beschwerde charge ; burden: חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לָטֹרַח נלאתי נשא (ישע׳ א יד). איכה אשא לבדי טָרְחֲכֶם ומשאכם וריבכם (דבר׳ א יב).—ובתו״מ, קצת במשמ׳ יגיעה: אין נושאין נשים במועד וכו׳ מפני הטורח (ירוש׳ מו״ק א פ ד). מה הטורח הזה שאתם מטריחין עלינו בכל שנה ושנה (שם פסח׳ י לז ד). בקשו לקבוע פרשת בלק בק״ש ומפני מה לא קבעוה משום טורח צבור (ברכ׳ יב:). מפני טורח הדרך אירע קרי לרבי (שבת קכז:). כלום יש סעודה בלא טורח (שם קנג.). שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים מפני הטורח (עירוב׳ מג:). כל טורח הצבור עליו (מד״ר שמות כז). אמר לו משה רבי טורח זה למה (תנחומא ואתחנן ו). צריך לנכות כדי הטורח של חצי הדרך (רמב״ם שכיר׳ ה ג). ואיננו נעלם מאחד מאנשי החכמה עצם הטרח אשר ימצאני בחבור הזה (הקד׳ הרקמה). כי זה היה מכיר בהמתו שאינה יכולה לסבול טורח חרישות הר (טוהו״מ, שוכר שט ג, בשם הרא״ש).— וגם על דברים לא בע״ח: ולא יאכל הרבה ואפילו ממאכלות המהגין הגוף מפני שהוא טורח על האצטומכא ואינה יכולה לסובלו ומזיק אותה (כפ׳ מוסר לר״י בן עקנין כ טז).— וכמו השתדלות: ואם נתן לו דבר ואמר לו זה יהיה לשכר טורחך וטול מחצה בשכר ובהפסד נוטל (הלכ׳ פסוק׳, רכית).—ואמר החכם: הטורח בחכמה ובמוסר מקנה העטרות והנזרים יעשו העטרות מזהב הלשון המדברת (מבח׳ הפנינ׳ לרשב״ג, החכמה). מי שהשלים טרחו עליך ומנע ממך טובו אל תאמין באהבתו (שם, האהבה).—ומ״ר: שכן גזר הקב״ה על בני האדם לתת להם מתנותיו הטובות רק ע״י סבות ועלילות וטרחים (הקד׳ פי׳ ספ׳ יציר׳ לר״י ברצלוני). המאכלים הרעים והמשתה הרע והתנועות והטרחים והשינה והקיצה כלם פועלים בו (כוזרי ב נח). להקל העבודות והטורחים וכל מה שאפשר שתדמה בקצתם שיש בו צער או טורח גוף (ר״ב א״ת, מו״נ ג מז). ויסירו מעצמם הטרחים אשר יטריחו החושים (מג״א לרשב״ץ דורן, חלק יעקב ד). כי אחר שיגע (האדם) כמה יגיעות וטרח כמה טרחים בעולמו והגיע זמן שעשה פרי והביא עליו ראשית פריו כבבת עינו מיד נותנו להקב״ה (ס׳ התינוך, כוא יח). ולמה יהיה זה שמי שאינו הגון יבואו לו בלא טרחים ובלא צער אשה כחפצו ולצדיק בכמה טרחים וכו׳ ויש צדיק במקום שחפץ לא יקח אלא באשר לא חפץ יקח בטרחים ובצער (ספ׳ חסידים, תתכלג). אחד הלך לפדות שבוים וכו׳ וכשהגיע שם בטרחים גדולים לא הספיק לבא שם עד שבא אחד ופדאם בלא טורח (שם תתתעג).—ואמר הפיטן: התולה למכה יעל בעת ימלוך, טורח מלכיות עובדי משכיות, טמאו חמד שכיות, בגאוה למלוך (מוס׳ א ר״ה, אנסיכה). הזיז לארבעים שנה לפקדה יטל, טרח מטרות עוז עד עתה לא הטל (תפל׳ טל, אאגרה). טרח עול סובלת, ולא נכזבה תוחלת (שבת חוהמ״פ, אהוביך). יזמו לרדוף ולהסיר כתר, טרח עבודה ונצול דת־, חזקה להוסיף שבועת בתר (יוצ׳ ז׳ פסח, תרגלת).—‏״חכמת הַטֹּרַח, כמו חכמת השמושיות, חשבון, תשברת וכו׳: וזה מחכמת המוציקי והוא המעולה שבארבעה חכמת הטורח[1] וכופם (פי׳ ספ׳ יציר׳ לר״י ברצלוני). וכשתהתך מן הגלגל בשעור שתות רביעי וכו׳ וזאת ההחתכה היא הנקראת אצל בני חכמת הטורח דרגה (פי׳ יציר׳ מיוח׳ לרס״ג).

טָרַח, פ״ע, עת׳ יִטְרַח, — קל לא נמצא במקרא.

—הפע׳, הִטְרִיחַ,—א) הִטְרִיחַ דבר בדבר, הכביד אותו, טענו, מלא אותו, את הענן במים, וכדומה, belasten, charger; to load: מנשמת אל יתן קרח ורחב מים במוצק אף ברי יַטְרִיחַ עב יפיץ ענן אורו (איוב לז י־יא). — ואמר הפיטן: יה בשלישי הטריח ברי, הדשיא דשאים והפריא, עץ פרי עשה פרי (יוצ׳ שבה״ג, אאמיר). יום אור בהיר או עת זמיר, יד עמל לא יניח, לא ירח

---

[1]) במשמ׳ המיוחדה שיש לו בעבר׳ אין לשרש זה את בלשונ׳ האחרות, זולתי בארמ׳. בערב׳ משמש שרש זה במשמ׳ השלכה וזריקה, ויש עוד קצת שרשים דומים קצת להשרש טרח, והם תרח a), טלח b).

a) ترح b) طلح

---

[1]) והעיר הרב זקש (כרם חמד ח 65) ואמר: והאמת שפירוש בני חכמת הטורח הוא בעלי חכמת השימושיות.

יקר מזהיר, יגון מלב מקשית, דלף טורד ביום סגריר, את שש בלתי יטריח (ר״י הלוי, מאורה, יום אור).

—ב) *הִטְרִיחַ את פלוני והִטְרִיחַ על פלוני, במשמ׳ נתן עליו טֹרַח לעסוק בדבר, belästigen; déranger accabler; tramb, weary: מנין לזקן שלא יטריח (את זולתו לקום לפניו) ת״ל זקן ויראת מאלהיך (ספרא קדוש׳ יט ז). אמר לו המלך הואיל ולא היית יכול להעשות אפוטרופוס למה הטרחתני כל הטורח הזה (מכי׳ שמות כ א). בדין היה שיהו קורין פרשת בלק ובלעם בכל יום ומפני מה אין קורי׳ אותם שלא להטריח על הציבור (ירוש׳ ברכ׳ א ג ג). חולה מאונס אין מטריחין עליו (לטבול) (שם ג ו ג). לחלה ולנטילת ידים אדם מהלך ארבע מילין רבי אבהו בשם ר״י בר״ח (אומר זה דוקא) לפניו אבל לאחריו אין מטריחין עליו (שם ח יב.). הטריחו על בעל הבית שתהא הוצאה שלו מפני הסכנה (שם פאה ד יח.). שאין מטריחין על הציבור יותר מדאי (שם תעני׳ א סד ד). לאחר שסרחו (ישראל) אמר הקב״ה אני אמרתי יהיו כמלאכי השרת עכשיו אני מטריח אותם שלש פרסאות (יומ׳ עה:). לא דיין לישראל שחוטאין לפני אלא שמטריחין אותי לידע איזו גזירה קשה אביא עליהן (בבת קמה:). אתה הטרחת את קונך להוציא תאינה פירותיה שלא בזמנה יאסף שלא בזמנו (תעני׳ כד.). רבו עונותיו תקפוהו אבליו הטריח רבותיו (מו״ק כח:) לא הטריחו רבנן באבדה יותר מדאי (ב״מ כח.). אמר הקב״ה לא דיין לרשעים (הנואפים) שעושין סלע שלי פומבי אלא שמטריחין אותי ומחתימין אותי בעל כורחי (ע״ז נד:). שלחתי לכם שלשה שלוחין משה אהרן ומרים שמא אכלו מכם שמא שתו מכם שמא הטריחו עליכם כלום (מד״ר ויקר׳ כז). אמר יהושע וכי בשביל הגרים הללו אנו מטריחים על הצבור (שם במד׳ ח). א״ר אבא הכהן בר פפא כשהייתי רואה סיעה של בני אדם הייתי הולך בדרך אחרת שלא להטריח עליהן שלא יהיו רואין ועומדים מלפני (שם טו). כשסרח (בן המלך פעם) רביעית נתרשלו ידי אוהבו של מלך אמר כמה פעמים אטריח את המלך אף כאן וכו׳ במחלוקתו של קרח אמר (משה) כמה אוכל להטריח את המקום (שם יח). שמא הטרחתיך עליהם להביא לפני מהבהמה שאינה ברשותך (שם כ). בנגד ג׳ פעמים שדוחין את הגר ואם הטריח יותר מכאן מקבלין אותו (שם רות, בבנה בגותי). לא דיינו צרותיו של המן אלא שאתם מטריחין עלינו לעשות שני הימים האלה (שם, והגה בועז). שיטין הרבה יש למקרא הזה אלא בשביל שלא להטריח (תנחומא אמור ז). הספינה של אוהכך תפוסה ולא הטריח עליה לפנותה (פסיק׳ רבתי מב). כיון שראתה נעמי שקיבלה והטריחה עליה בבכית גדולה נתגלגלו רחמיה והטריחה עליה וקבלתה (מד״ז רות, בובנה). בא אחד אלי והטריח עלי עד שלשה פעמים (שם). למלך שהיתה לו מרגלית אחת בא בנו ואמר לו תן אותה לי אמר לו אינה שלך הטריח עליו ונתנה לו (מדר׳ תהל׳ כח). עד שהטריחו עצמם למנות הפסוקים ואשר יתקבצו בהם אותיות אלפא ביתא (הקד׳ הרקמה). אנשי דורנו זה אינם מיגעים מחשבותם ואינם מטריחים על נפשותם בעמידה על סודות הספרים האלה (שם, בער ל). כי האדם כשהוא יודע בחבירו שהוא מרחם וחומל עליו יבטח בו ותנוח נפשו עליו בכל מה שיטריחהו מעניניו (חו״ה, הבטחון ב). מפני שהטריח את שכלו ומחשבתו בעבור שלא היתה בידו קבלה ממי שיאמין בהגדתו (כוזרי א סה). אמר הקב״ה מה אני מטריח על בני כל זאת לצור על כל עיר ועיר (רב״י במד׳ כא כג). הנערים אשר יצאו עמי הטרחתים לרוץ לפני אל מקום פלוני (הוא, ש״א כא ג). התעסקו והטריחו נפשם שלשה ימים להגיד החידה ולא יכולו (ראב״ע, סוף נחות). ואין גוללין ס״ת בציבור מפני טורח הציבור שלא יטריח עליהם להיותן עומדין עד שיגלול ס״ת (רמב״ם תפל׳ יב כג). ואפילו באו בסוף החדש מאיימין עליהם איום גדול ומטריפים אותם בשאלות ומטריחין עליהן בבדיקות (הוא, קדוה״ח ג טו). הטרחתני להוציא הלאתה ממנה שהייתי מחדש ומביא עליה במצור צרות יום יום הלוך וקשה אולי תשוב ולא שבה (ר״א מבלגנלי, יחזק׳ כד יב). —*והִטְרִיחַ כלפי פלוני: ולא יחשבך הוא יתברך למטריח כלפי מעלה חלילה להיות בוש מנשוא פניך אליו (ר״מ אלביך, איוב כב כו). —והִטְרִיחַ דבר לא בע״ח, במשמ׳ הכביד עליו, הוגיעו: וכבר הזהיר הרב המורה מהטריח העיון בכל מה שבא במשל אבל שיסתכל האדם בכונת המשל (מלמ׳ התלמיד׳, בראש׳). ויסירו מעצמם הטרחים אשר יטריחו החושים (מג״א לרשב״ל דוכן, ח״י ד). —ופ״ע: אמר משה לישראל כי יהיה להם דבר בא אלי ואני לא עשיתי

כן אלא אני מטריח והולך אצלם (תנחומא קרח יט).

—קל, *טָרַח,—לקח על עצמו טֹרַח, יגע, השתדל: אורח רע מהו אומר וכי מה אכלתי משל בעל הבית וכו׳ וכל טורח שטרח לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו אבל אורח טוב אומר וכו׳ כמה טורח טרח לפני כל מה שטרח לא טרח אלא בשבילי (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ג). לפי שאין אדם טורח לגבל טיט לעשות פי כור (שבת עח.). שאין אדם טורח לשרות סממנין לצבוע בהן דוגמא (שם ל.). שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהא טורח בסעודה ג׳ ימים (כתוב׳ ב.). שאין אדם טורח בסעודה ומפסידה (יבמ׳ קז.). מכל טורח שטרח בו (חזקיהו במנשה) ומכל עמל שעמל בו לא העלהו למוטב אלא ייסורין (סנה׳ קא:). מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת מי שלא טרח בערב שבת מהיכן יאכל בשבת (ע״ז ג.). אדם צריך לטרוח ולבקש יציאות ביתו (מד״ר ברא׳ סד). יששכר היה עוסק בתורה וזבולן היה עוסק בפרקמטיא והיה טורח זבולן ונותן לתוך פיו של יששכר (שם במד׳ יג). כבר טרחו בזה השינוי ששינה אביי הרבה מן החכמים ולא שמעתי מהם כלום ולא מצאתי בו לאחד מן הגאונים פירוש אבל טרחתי על שינויו ומצאתי וכו׳ (ר״נ גאון, שבת מו.). שבעל הכימיאה אם יודע עניני תהיה סיבת מותו מפני מה שהוא משתדל וטורח בו הפך הנהגת העולם (חו״ה, הבטחון ה). וכן תהיה למצותיו ואזהרותיו מעלה בלבך כפי זה והשתדלך וטרחך בעניניו (שם, סוף הבחינ׳). ומכנין לו בכל זמן טורח שהיה טורח במכירתה (רמב״ם שכיר׳ ג ג). ואפילו אמר אני אסתור כל הכותל ואבנה אותו לך חדש ואעשה בו חלונות למעלה ואשכור לך בית שתדור בו עד שאבנה יכול לעכב עליו ואומר לו אין רצוני שאטרח ממקום למקום (הוא, שכני׳ ז ח). היא הגביהתם (את הספרים) ונתנתם לי וטרחתי בשבילה ונתתים לאביה (תשו׳ הרא״ש קא ח). כמה טורח האדם אחר הממון (טוטו״מ לח כה).—וגווי טָרַח: על כן מהר להציל את נפשך והעזר באלהים לדחותו מעליך וטרח והשתדל תאור באור ההכמה ותראה אמתת הדברים בעין לבך (חו״ה, תשב׳ הנפ׳ ג). השתדל בעניני עולמך וטרח בהם (שם, יחוד המעב׳ ה). ראה הטרח אשר טרחתי בעבורך וקח האמת ממי שאמרו וטרח בו להביאו הנה בגבול זה הקטן אשר נעשה בו נס (ר״י פרוביגלו, בו״ת בלמוד החכמ׳).—ואמר הפיטן: איכה טרחת בטרחך לטרוף ביד זרים טלאיך, ולא זכרת יקר ידידות יושר אשר יהדת ליודעיך (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, איכה אלת). יתומים חומסים ולא חומלים, טורחים להשיג גבול עולים, חוטפים עניים ודלים (הוא, א שבוע׳, אתו מלות). ושמר (אברהם) תורות ובמצות טרח, וגבר כצאת השמש מן המזרח (יוצ׳ ב׳ שבוע׳, כבורי מעבהו). השה למהר ביאת שבת, טורחת כל משטה לשבת, יושבת וממתנת עד כלות שבת (הוצע׳, אום נלורה).—ופִעול *טֵרוּחַ, טְרוּחָה: קוצפתי ואהי טרוחה, רוחקתי מבית המנוחה, שמשי מתי תזריחה, ה׳ שמעה ה׳ סלחה (סמא״ל, מעריב יוה״כ, בכם אלהי). הטה אזנך ושמע נא והושענא, נפשות הטרוהות במאמרי תחנה (הושע׳ להושע״ר, האל למושעות). — ובמשמ׳ עסוק וטרוד, גם בדברים לא בע״ח: טוב לקרר רוב חום הקדחת וכו׳ לא בזמן שהטבע טרוח להוציא זיעה וכיוצא מתנועות אחרות המועילות (אולה״ח גל״י להלון ב ט יב). אין זה (ההתעלפות) מחמת כליון והסרון כחות אלא שהן (הרגלים וכדומה) טרוחות כנושא משא ואין למנוע מהקיז דם מטעם זה (שם ט א יא).

—פע׳, *טֵרַח, מְטָרֵחַ,—כמו קל בנחץ הפעולה: לבעל הבית שהיו לו שתי פרות אחת כהה יפה ואחת כהה רע על איזו מהן הוא מטרח לא על אותה שכהה יפה (מד״ר בה״ב, דודי לי).

— פעו׳, *טֹרַח,—שטרחו אותו: כרמל ובשן כמו אילים יחד תבור וכל תלולים, טֹרחו בגבה ונמצאו פסולים, חי רם רואה שפלים, זה סיני כדך לא הבלים (ר״א קליר, יוצר א שבוע׳, אתו מלות).

—נפע׳, *נִטְרַח: עת בא אתוי נהרים אשר זרח ממזרח, העלט באפל ובעשור נטרח, וכבוד ה׳ עליך זרח (שבת ב אהה״פ, אימתי). והגסות הוא גדול האדם באורך ברוחב ובעומק ותהיינה תנועותיו עם זה בלתי נטרחות ויהיה גסותו אין סבתו שמן (גופי גופ׳ ב יה).

—הפע׳, *הִטְרִיחַ, הוטרח, — שהטריחו אותו: פח אם הוטרח, פרחיו למרח, פלולו יצרח, בעדם יזכור (ר״א קליר, מוס׳ א ר״ה, זכר תחלת). שלא היתה לה חיבת ביאה ולא ירע בעיני הנשים אם הוטרחה זו (רש״י כתוב׳ נז:). כל הנמצאים יבקשו תכליתם בתנועה אצלו והיא התנועה אשר יבקשו בה ותכליתם אשר בעבורה נמצאו וזה לכל הנמצאים בטבע ולאדם ברצון וע״כ היה מוטרח מבין שאר הנמצאים ומצוה (מורה המורה א סט).

*טַרְחָא¹), ש"נ,—בצורה ארמית, שם אחת הנגינות המפסיקות, כמו טִפְּחָה: ואם בלי געיא תצא, שופר בתבה הראשונה תמצא, ולפני טרחא תרצה (דה"ט, סי' כו). הנעימה הסמוכה לסוף פסוק דינה כמו הטרחא (רד"ק מכלול ו.). ובא גם כן בטרחא שגם הוא יש לו במקומות מנהג הפסק (שם טז.). — ובעל זוגה הוא המאריך שיבוא לפניה, ומזה המשל: אחרי מאריך טרחא (ספ' המוסר לר"ב אלמולי), ר"ל שהאריכות בדבר הוא לטֹרַח על בני אדם. — ולהפך, אחרי טרחא אתנח, ר"ל אחרי טִרחה מנוחה: אדם עצב אל תאנח, אחר טרחא יבוא אתנח, אל תתהדר אנוש גביר, אחר דרגא יבוא תביר (ילקט כן בלמ' לדיק, בלותות מבנ' ה' ר"ה), ר"ל יבוא שבר.

*טִרְחָה²), ש"נ, מ"ר טִרָחוֹת,—כמו טֹרַח: צוהו (משה את יהושע) על המשאות ועל הטרחות ועל הריבות (ספרי במד' קלו). אורח טוב מהו אומר כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי כמה בשר הביא לפני כמה יין (ברכ' נח.). כי הרבה טרחות טרחו ולריק יגעו בעיוניהם ולתהו והבל כחם כלו מבלי השיג שום תכלית (נפול' יהוד' יד).

*טַרְחוֹן, ש"ז,—כמו טֹרַח: ישתוקק שכלי ליעלת חן ואני בטרחון (פזמ' לחתן, תימנ', בבלי ונפבי).

*טִרְחוּת, ש"נ,—כמו טֹרַח, טִרְחָה: ולמה בראש הזית ובראש התאינה (דוקא יכול להתפלל שם ולא צריך לרדת) וכו' מפני שטרחותם מרובה (ירוש' ברכ' ב ה.). אבא לא היה עליו אלא טרחות נפש אחת בלבד אבל אני יש עלי טרחות שבעים נפש (מד"ר ברא' לד). אמר אליהו לא מצינו כח גבורתו של הקב"ה עם בריותיו שאין הקב"ה בא בטרחות עם בריותיו לא בא על האדם אלא לפי כחו (שם במות לד). משה עסוק בטרחות של ישראל (שם ויקר' א). אמרו דור המבול הואיל ואין לו עלינו טרחות אלא שתי טיפות של גשמים הללו אין אנו צריכין יש לנו מעיין ונחלים שאנו מסתפקין מהם מים (שם במד' ט). שהגשמים הללו סימן טרחות הן לעולם יוצאי דרכים מצירין בהם מפרישי ימים מצירין בהם טהי גגות מצירין בהם (שם בה"ב, בימני). הוללות זו הוללה של מלכות וסכלות זו הטרחות (שם קהל', ופניתי). ר' יהושע אומר טרחות של בית היתה מושלכת עליו (על ראובן) וכיון שנפנה מטרחות של בית בא והציץ בבור והנה אין יוסף בבור (פסיק' דר"כ, שובה). בפסח על ידי שישראל יוצאין מן החורף לקיץ ואינה טרחות הדרכים קשה וכו' אבל בחג על ידי שישראל יוצאין מן הקיץ לחורף וטרחות הדרכים קשה (שם, ביום השמיני). מתה עלי (רחל) מהו עלי עלי היתה טרחותה (פסיק' רבתי ג). הגשם שהוא טרחותו של הסתו (רב"י בה"ש ב יג). — ואמר הפיטן: טפשו דריה וגאו באד טל, טרחות גשמים מה צרך דיינו בטל (ר"א קליר, תפל' טל, אלגרה). רץ והקרה בדרך, עייפי טרחות דרך, ופץ לא זו הדרך (קרוב' פר' זכור, אז קולך).

*טַרְחָן, ש"ז, מ"ר טַרְחָנִים,—מי שטבעו להטריח את זולתו: היו יודעים שסרבנין וטרחנין הם אלא על מנת שתקבלו עליכם שיהו מקללים אתכם (ספרי במד' לא). א"ל הקב"ה (למשה) בני סרבנים הן רגזנים הן טרחנין הן (מד"ר שמות ז). אמר לו הקב"ה ישעיה בני טרחנין סרבנים הם אם אתה מקבל עליך להתבזות וללקות מבני את הולך בשליחותי (שם ויקר' י). אמר הקב"ה הפכפכין אתם טרחנין הם סרבנין הם לכלותן אי אפשר להחזירן למצרים אי אפשר להחליפן באומה אחרת אי אפשר (שם, רות א).

*טָרְחָן, טורחן, ש"ז, מ"ר טָרְחָנִים,—כמו טַרְחָן: מלמד שהיו (ישראל) טורחנים היה אחד מהם רואה שנוצח חברו בדין אומר יש לי עדים להביא (ספרי דבר' יב). — ואמר הפיטן: קובלים הסתר פניך עם טורחן, קנוי והרוג אכול ומכור וטורחן, דגלנו בעבד רב פשע וסורחן, רבה להטיב רב חסד ושולחן (סלית' ז עי"ת, אמרנו נגזרנו).

*טרט, ממנו *טְרוּט, טְרוּטָה, עי' זה, ואולי גם *טְרָט.

*טֶרֶט¹), ש"ז, מ"ר טְרָטִים,—אדם פשוט, רגיל, מהשוק, משפל העם, gemeiner Mensch, banal; trivial:

---

¹) לא ידוע בברור משמ' שם זה ולמה כנו בו את הנגינה, ועי' הערת ר"א בהור ע"ז בהערה להשם טפחה.

²) בארמ' טירחא: משום טירחא דאהרון (ערוב' נב:). מועד משום טירחא הוא (מו"ק יג.). קא טרח טירחא (תמור' כד).

¹) בערב' טַרַט a), ועי' הערה לקמן.

a) طرط

מה היו בני הדיינים עושים היו אוחזים נשים מן השוק ומענים אותן אם כך היו עושים בני הדיינים קל וחומר לשאר הטרטין [1]) (ספרי במד׳ פו).

***טַרְטִין**[2]), ש״ז,—כובע גבוה קצת ומשופע: גומי הסדין והסודרין והטרטין [3]) והפיליון של ראש שש אצבעות (כלים כט א).

***טִרְטֵר**, פ״י, — השמיע קול אדיר: בשעה שברא הקב״ה את עולמו היה העולם מלא מים במים מה עשה הקב״ה התחיל גוזר עליהם שיפנו מן העולם וכו׳ ר׳ לוי אמר קולו של הקב״ה היה מטרטר להם קול ה׳ על המים ורבותינו אמרו הם היו מלהשים אלו לאלו ואומרים להיכן גזר עלינו קונינו שנלך (פסיק׳ רבתי, שור או כבב).

טָרִי. א) ת״ז, לנק׳ טְרִיָּה, טְרִיִּים, טְרִיּוֹת,—שהוא מזמן קרוב, עוד לא יָשָׁן, frisch; frais; fresh: וימצא (שמשון) לחי חמור טְרִיָּה וישלח ידו ויקחה (שופט׳ יה יה).—ומכה טְרִיָּה, שנעשתה מזמן קרוב, ועוד יזוב הדם: מכף רגל ועד ראש אין בו מתם פצע וחבורה ומכה טְרִיָּה לא זרו ולא חבשו ולא רככה בשמן (ישע׳ א ו).—ואמר הפיטן: טוב התואר קדורנית מפרך, טריה מכה מבלי ארך, יום נקם נסתם דרך (סליח׳ יום ג, אין כמדת). — והמשורר אמר: ולפניו כפות מלאות, במיני רפואות, באלה מרקחות, ובאלה משיחות, ולפניו רטיות, למכות טריות, ותעלות וארוכות, לכל מחלה ערוכות (ר״י חריזי, תחכמ׳ ל). — והשתמשו בה במשמ׳ זו בנגוד לישן גם בסהמ״א: ודע כי העוגות הלקוחות בענין הזה לא יקובל תועלת בישן מהם אבל בטרי ואם אי אפשר בלתי הנה ראוי שישמרו במעוג (קאנון ד ד ג יב). בהנהגת השואת הרשבאר אמנם ההתחלה וכל עוד שיהיה טרי הנה הקובצים הנזכרים כי הם יקבצוהו ויהדקוהו וימעיטו גדלו (שם ד ה ב יד). יוקח אתרוג טרי ויחתך בארך לארבעה גזרים (שם, מוכר׳ הרפוא׳ ז ב). המירובולנוס המרוקחים נעשים טריים בארץ סין והודו (שם שם ז). וקח מטלאים מצועים גדיים ותגים לקוחים ביומם טריים וגם תרנגולת וגם תרנגולים (חלוזי אבן סינא, תרג׳ שלמה הרופא, כ״י ברלין). — ובהשאלה, ״אדם טָרִי, שכחו חדש עמו: במשכנים הקרים אנשיהם יתר הזקים ויתר גבורים וכו׳ בעלי בשר וחלב שקועי העורקים מסותרים הפרקים טריים מזהירים (קאנון א ב ב יא). — וכמו שם במקום מכה טריה: דרוש והעל רטיה, לפני טריה, דעת לטרויה, קול זובש שופר (מוס׳ ר״ה, אבא דעי). עצב טריה, אם כואבה פוריה, עתרו לראיה, ולזכות יזכור (שם, זכר תחלת). הגרת לגיא המון פי־בסת, ונקתה לארץ בטריה נחבסת (קרוב׳ שבה״ג, אלהים בלעדך). המפליא לעשות עם בריא ואמל, קרובים רחמיו ולא כחציר קמל, טריה לרטיה יגלגל בו באומל, נס בתוך נס ינוסס הומל (זולת שב׳ כרחב׳, אחשבה). טבוח וקרוץ כמו גדי, טריה ובקרת להכביד בשלדי (שבת א׳ חנכה, אודך). טעה בתחלה ונודע בסופה, טריתו חצון וכפור לתרופה, יודע כפרתו נכונה וצרופה, ישוה לנכנם לפנים פרופה (סליח׳ מוס׳ יוה״כ, איך אבא).—ב) ש״ז, בכנ׳ טְרִיוֹ, ״לֵחה ומגל שבמכה וכדומה, Eiter pus: וניהור הגרון וניגעי הריאה לליחה ולטרי (אסף הרופא 52). לכל נגעי הצדדים והצלעות והקרב הנכאב בדיקר המכאוב ולאגורות הדם והטרי הניקוות אל מקום הכאב (שם 55). כל שתן אשר יהיה בו דם או מוגלא או טרי דע כי חוליו במקוות השתן (שם 133). כל אדם אשר ילכו מעיו בלא מנהג אחריתו ללכת טרי ומוגל (שם 137). כל אדם אשר ירוק טרי ומוגל והיה מראהו לבן יש תקוה (שם). ואם ראית

—[1]) כך בכל הנוסח׳. ולא הובאה מלה זו בערוך. ובילקוט במקום לשאר הטרטין: לשאר בני אדם. ונראה כי זהו פרושו של המלה טרטין, והוא נאות לפי המכון, אך אין אנו רשאים לדחות עצם המלה טרטין שבספרי, ואדרבה זרותה מעידה על אמתותה, ואין לנו גם לקבל ההגהה הדיוטין במקום טרטין שהגיהו קצת החוקרים, והלשון הערבית היא לנו סעד כי צרוף זה אינו מתנגד לרוח הלשון השמית, כי הצרוף הזה בעצמו, טרט, ישנו גם בלשון ערב׳ ומשמש גם בה שמוש של תאר לאדם וקרוב מאד להכונה הרצויה כאן, כי טַרַט בערב׳ הוא אויל, שוטה, ודבר טבעי הוא שבלשון עברית שמשה מלה זו בגון אחר ממה שהיא משמשת בערב׳, והוא במשמ׳ של אדם פשוט, רגיל, אדם מן השוק, לא מבני עליה, ואין הכרה לפסול מלה זו מכשרותה השמית ולגזור עליה שהיא זרה, מרומית triti, כדעת י׳ לוי.

[2]) בערב׳ טֻרטור a).—[3]) מהשם סדין ופליון ששניהם ביחיד נראה כי גם טרטין הוא ביחיד, ואין זה מ״ר מן טרט. ופרש רה״ג מין כובעין, וכך בספר המליצה של שב״ש, והביא לדמיון השם הערבי טרטור. וכך גם פלישר בהער׳ ללוי.

---

a) طُرطور

את החולה כי יתנשם גדולות ממוהרות וכו׳ דע כי זאת אות טרי סוער בתוך חזיהו (שם 142). אלה אותות הטרי והמוגל אשר לרפואה אם ראית את הטרי או את המוגל והנה הוא זך ולבן (שם 143). אם תודק (העשב ברוכתא) ותנתן על השחין הקשה יתרכך ויתבשל לצאת טריו ממנו (שם 51). כל שחין או אגודה או ניפוזה אשר יצמח בגרון או בצואר או בחזה אם יפתח לצאת טיריו ומוגלו חוצה קוה רפואתו (שם 146).

•טְרִידָה, ש״נ, — שה״פ מן טָרַד: אלהים עמך בכל אשר אתה עושה אפילו בטרידת בנך ממך (מדר׳ שכל טוב, ברא׳ כח כז). ואחרי מותו עמדו עליהם בניו הנשיאים ואמרו להם אין לכם חלק עמנו בנחלת אבינו כי בני שפחה אתם ועלתה ביניהם מריבה ונעשה להם קיבוץ בפניהם ופסקו כולם שאין להם טרידה מנחלת אביהם ולא גרעון ביחוסם ואע״פ שאין ביד אמם כתובה מצויה (מעשה ר׳ כוסטנדי).—ובהשאלה כמו טרדה, עסק, דאגה: וכשאתה כל היום וכל הלילה דואג כלום מועילות טרידות לבך ודאגותיך (ספ׳ חסיד׳ תתתשמט). כשיטרד שכל מוחו בדבר הנאהב מיד יחמוד אותו בלבו וכן להיפוך כשיטרד שכל מוחו לדבר השנאוי יתפעל השנאה בלב וכן להיפוך בביטול טרידת המוח יבוטל המדות (מאמ׳ יקר׳, ברכ׳ חתנ׳ טו).

•טְרִיָּה, ש״נ, מ״ר טְרִיּוֹת,—כמו טְרִי משמ׳ ב: יועיל לכל מיני קדחת והשעול והגחון והריאה והכבד וטחול והטריה הנעלם בחדרי הבטן ולכל מכאוב (אסף הרופא 107).

•טְרִיּוּת, ש״נ, —סגולת מה שהוא טְרִי: שקאקל הוא עורקים ושרשים וזנגביל מובאים מארץ הודו ויעשו ממנו בטריותו במעוג (קאנון מוכר׳ סרפוא׳ ז י).

***טְרִיחָה,** ש״נ, מ״ר טְרִיחוֹת, — כמו טִרְחָה: למלך שהיה לו שני בנים אחד אומר לו איני יכול בך ולא בטריחותיך והשני אומר לו או אני או אתה (תנחומא נח כז).

•טְרִים, ש״ז, מ״ר טְרִימִים, — שם אחד הטעמים, כמו טרם, עי״ש: י״ב הטעמים שהם פזר תלשא גדולה טרים אחד ושנים טרימין פשטא זקף קטן וזקף גדול וכו׳ (ר״י הדסי, אשכל הכפר קסג).

א.•טְרִיפָה, ש״נ,—שה״פ מן א.טָרַף: נותנין לו שהות כדי טריפה (ירוש׳ יבמ׳ יו יב ד). טרף פתאום בטריפה ובחטיפה (רש״י יומ׳ לט.). ויזונו בנים ובנות עד שעת טריפת בעל חוב וכשיטרוף אם יש מותר יזונו בנות עד בגר (רשב״ם ב״ב קמ.).

ב.•טְרִיפָה, ש״נ, — שה״פ מן ב.טָרַף: ולא יטרוף כדרך שטורפין ביצים בקערה בכף דרך טריפת שמכה בכה (רש״י שבת קמ.).

•טְרִיקָה, ש״נ,—שה״פ מן *טָרַק: ובצפעוני יפריש והוא ענין טריקה בדברי רבותינו (שרשי רד״ק, פרש).

טֶרֶם,—מלת הטעם, ותורה הזמן שקודם הדבר שנאמר אח״כ, במשמ׳ עוד לא, קודם, noch nicht, ehe; pas encore, avant que; not yet, previousely, ויבוא עם עתיד אחריו גם לזמן עבר: וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר ה׳ אלהים על הארץ (ברא׳ ב ה). טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית (שם יט ד). והמה טרם ישכבון והיא עלתה עליהם על הגג (יהוש׳ ב ח). ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שכב בהיכל יי׳ וכו׳ ויקרא יי׳ אל שמואל (ש״א ג ג-ד).—ועם עבר אחריו: ויהי הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יצאת (ברא׳ כד יה). —ולזמן ההוה והעתיד: ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני יי׳ אלהים (שמות ט ל). — ובשאלה: שלח את האנשים ויעבדו את יי׳ אלהיהם הֲטֶרֶם תדע כי אבדה מצרים (שם י ז).—וכמו מלת חבור כמו״ב: וישא העם את בצקו טרם יחמץ (שמות יב לד). וילנו שם טרם יעברו (יהוש׳ ג א). טרם אענה אני שגג (תהל׳ קיט סז).—ולזמן עתיד באמת: והיה טרם יקראו ואני אענה (ישע׳ סה כד).—והשתמשו בו קצת גם במדרש: שכל דבר ודבר שיוצא מלפניו טרם הוא נמלך בפמליא של מעלה (מד״ר שמות ו). וטרם שהראה סמאל את עצמו למשה היה משה יודע שבא סמאל (שם דבר׳ יא), והרבה בסהמ״א.—ועם ב בְּטֶרֶם, לפני עתיד לזמן עבר: ואכל מכל בטרם תבוא ואברכהו (ברא׳ כז לג). ויאמרו לו אנשי העיר ביום השביעי בטרם יבא החרסה (שופט׳ יד יח). בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר (ישע׳ סו ז). בטרם אצורך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך (ירמ׳ א ה). ותקם בטרם[1] יכיר איש את רעהו (רות ג יד).— ולזמן עתיד: עוד יוסף בני חי אלכה ואראנו בטרם אמות (ברא׳ מה כח). שאל מה אעשה לך בטרם

---

[1] לפי הקריא, במקום הכתיב בטרום, עי׳ זה הערך.

אלקח מעמך (מ"כ כ ט). בטרם אלך ולא אשוב (איוב י כא).—ואמר ב"ס: בטרם תחקר אל תסלף (ב"ס בגי' יא ז).—ועם שם אחריו: לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו (ישע' יז יד). כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הראה אותה בעודה בכפו יבלענה (שם כח ד).—ועם עבר: מעון אתה היית לנו בדר ודר בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל (תהל' צ א-ב). בטרם הרים הטבעו (משלי ח כה).

·טרם, פ"י, עת' יטר"ם,—עשה דבר טרם דבר: והביט קדוש ללב ולא לעינים ושע ערך ניהוח צעיר, וישגב אח קודר לטרום ברצותו שי ערך ניהוהו, והקדיר פני רב וגם חרה לו כי מאס בשי יתר מאכלו (יוסי בן יוסי, עבודה, אזכיר גבורות).

—פע', טרם,—כמו קל בנחץ הפעולה: טפוחי שמים, טפסרי אש ומים, טרמני יומים, נכבדי מים (יוצ' א בכוע', אדון אמני').

—הפע', הטרים,—כמו טרב: ערב ובקר הטרים (מלב' ר' ברוך מרוטנב' מבנ' 1275).

·טרם[1]**,** ש"ז,—שם אחד הטעמים, ונקרא גם גרש, וזו צורתו —: שמיני הוא טרם, נדחה בשתי אצבעות בפרס, אחד באחד בקרס, מחובר בלי הרם (דה"ט, סי' 16). ושאר החמשה לא יכפלו לא ימצא טרם סמוך לטרם ולא רביע סמוך לרביע (הור' הקורא 83). ואם אין לטרם משרת כלל פעם יהיה טרם אחד ופעם יהיה שני טרסין (שם 93). אבל בזמן שיהיה אחריו רביע יבטל משרתו ויהיה שני טרסין (שם). ועוד ישרת הטרם בזמן שאין לטרם אלא משרת אחד (שם 104). טרם תופש המלה לאחריה (שם 108). תמונת הטרם הוא הגרש והוא מקלבא באלכסון באמצע התיבה נוטה לצד ימין (ר"א בחור, טוב טעם ה).

א·טרף[2]**),** ממנו א.טרף, א.טרף, טרפה, *טרוף, א.*טריפה, טרפה, טרפות.

א·טרף, ש"ז, בהפס' טרף, בכנ' טרפו,—בע"ח שתפסתו חית היער וכדומה וקרעתו בשניה למזונה, Raub d. Tiere; proie; prey: הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה (במד' כג כד). שאגה לו כלביא ושאג ככפירים וינהם ויאחז טרף ויפליט ואין מציל (ישע' ה כט). הישאג אריה ביער וטרף אין לו (עמוס ג ד). התצוד ללביא טרף וחית כפירים תמלא (איוב לח לט). הכפירים שאגים לטרף ולבקש מאל אכלם (תהל' קד כא). ברוך יי' שלא נתננו טרף לשניהם (שם קכד ו). כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רעים מקולם לא יחת (ישע' לא ד).—ובהשאלה, מה שאדם תפס בחזקת היד, בעול: ואשברה מתלעות עול ומשניו אשליך טרף (איוב כט יז). וכפיריך תאכל חרב והכרתי מארץ טרפך ולא ישמע עוד קול מלאככה (נחום ב יד). משרבו צרי עין וטורפי טרף רבו מאמצי הלב וקופצי ידים מלהלוות (סוט' מז:). — ובהשאלה, מזון בכלל: ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערתיה (משלי לא יה). טרף נתן ליראיו יזכר לעולם בריתו (תהל' קיא ה). — ובמליצה: הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי (מלא' ג י).—ובסהמ"א: וכן בעלי המלאכה והסחורה והשכירות מצווין לחזור על הטרף בהם עם הבטחון באלהים (חו"ה, הבטחון ד). ומי שהוא חלש בגופו והכרתו הזקה אל יבקש מסיבות הטרף מה שמיגע גופו (שם ג). והבוטח ביי' הוא תובע מסיבות הטרף מה שיש בו יותר מנוחה לגופו (שם א). הוא הושב שכל מה שהגיע אליו מן הממון הוא טרף מזונו ולא יבין כי הטרף מתחלק לשלשה חלקים אחד מהם טרף מזונו והוא כלכלת גופו בלבד וכו' והשני טרף מזון זולתו מאשה ובנים ועבדים ומשרתים והדומה להם וכו' והשלישי טרף קנין והוא הממון (שם ד). שיאמר בלבו כי אשר הוציאני אל העולם הזה בזמן ידוע ועת ידועה ולא הוציאני אליו לפניהם ולא לאחריהם הוא שמעכב ממנו בו טרפי לעת ידוע ויום ידוע לדעתו מה שהוא טוב לי (שם). שמחשבתך על עניני עולמך לא תוסיף לך בטרפך מאומה (שם אהב' ה' ז). וכל אשר יבואנו מאת האלהים יהיה לו לששון ולשמחה וטרפו בא אליו במנוחה והשקט ושלוה (שם הבטחון א). אילו לא הוצרך האדם לטרוח ולחוד ולסבב להבאת טרפו היה בועט ורודף אחר העבירות (שם ג). כי עסקו באדמתו בלבד ימנע אותו מעסוק בפרנסתו ומהגיע אל טרפו (שם הבחינ' ג). מי מבני אדם דאגתו ארוכה אמר מי שאין לבו בטוח בטרפו (מבח' הפנינ', החרילות). כי היה שועל דק ודל בשר, כל היום טרפו יחסר, ושב כמו השפן, מחוסר וכפן (ספ' בעבוע' לר' זבדא). ויאמר כי מקומנו

1) לא נתברר מקורו ולא פרושו.

2) רק בעברית.

צר, ומצענו קצר, ובכל יום ט ר פ נ ו יחסר, ואין לחם ובשר (שם). אך ה ט ר פ י ם המיוחדים לאישי מיני החיים רבו מספר (חו"ה, הבחינ' ה). ומה שראוי לך להתעסק בו מסיבות הטרפים ומה שאינו ראוי לך (שם, יחוד המעשה ה). שהוא נותן הטרפים לבעליהם כמו שגזר להם הבורא על ידו (שם, הבטחון ד). ויש שמנהיג הבורא טרפי רבים מבני אדם על יד איש אחד (שם). וכי לולי הוא היו נפסקים טרפיהם (שם).— ואמר הפיטן: טרם היה לי מכפר פנים מנחה הולכת כשוחד לזכרון, טרף גרד וסמים למסב חדריו דם וחלב לניחוח ולחם הפנים לזכרון (מוס' כ ר"ה, אפחד במעשי). חבקוק ברכים ושדים מניקים, טרף חקיך זנים ומשקים, יגיעת עמלם עמך מחלקים (יוצ' ב שבוע', בשורי מעשהו). חונן חנם פתוח דלתות שמים צוה, טרף דגנו לנו ממטיר דרך ארובה, ידו פתוחה לכל צדק ילין בה (מחז' ויטרי תלג).—ואמר המשורר: מניק מצור צופים גם הוא מוציא חטה תחת חוח, טרפך יפיק לך במרחב גם עת תהיה בכלוא חוח (רמח"ע, תרשיש ט פ).—הר טֶרֶף, הר גבוה שעליו תעלה החיה לאכול טרפה: נאור אתה אדיר מהררי טֶרֶף [1] (תהל' עו ה).

ב. טרף[2], ממנו ב.טָרָף, טָרָף.

ב. טָרָף, ש"ז, מ"ר טְרָפִים, סמי' טַרְפֵּי, — עָלֶה, של אילן, של גפן, של זית וכדומה, Blatt; feuille; leaf: הלוא את שרשיה (של הגפן) ינתק ואת פריה יקוסס ויבש כל טַרְפֵּי צמחה תיבש (יחזק' יז ט). — ובתו"מ: ועץ יכול כל עץ ת"ל ארז אי ארז יכול טרף ת"ל ועץ הא כיצד בקעת של ארז ר"ח בן גמליאל אומר ובראשה טרף (ספרא מצורע יד א). זתים שכבשן בטרפיהן טהורין לפי שלא כבשן אלא למראה (עוקצ' ב א).—ואמר המשורר: עץ לחדשיו יבכר עליו תרופה וטרפו, לו חן עפרים וגור אריה מאכלו וטרפו (רמח"ע, תרשיש א). אם המטר עקב חורף טרפי שיחים בגן יחמוס, יחל כי הוא ילביש אותו מ־כיות אם אותו יחמוס (שם ג). — ובמליצה: תקח לך אגדה מעשב התקוה וכו' וענפי החרי והחרדה, וציצי התוגה, וקוצי הדאגה, ושרשי העצבון, ועלי היגון והדאבון, וטרפי התשוקה, וחצירי המצוקה, ומרורות האנקה, ותכתוש כל אלה העשבים, במכתש העצבים (ר"י חריזי, תחכמ' מח).

[1]) כך הנוסחה המסורה. ויש מגיהים הררי עד. ואולי מ א ר י ה טרף.

[2]) בארמ' טרפא, וגם בערב' טרף a) משמש גם במשמ' זו.

a) طرف

טָרָף[1], ת"ז,—טרי ורענן, frisch; frais; fresh: ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טָרָף [2] בפיה וידע נח כי קלו המים מעל הארץ (בראש' ח יא). — *ותאר לענף: ופשט (ר' טרפון) ידו להלון ונתן לי ממנה מקל אמר לי יהודה בני בזו טיהרתי שלשה מצורעין ולמדתי בה שבע הלכות שהיא שלברית וראשה טרף [3] ואורכה אמה ועוביה כרביע וכו' (ירוש' סוט' ב יח.), ר"ל רך ורענן.

א. טָרַף, פ"י, יִטְרֹף, טָרֹף, טְרֹף, טֹרֵף, טֹרְפֵי, — א) טָרַף האריה או הזאב את הכבש וכדומה, חטף אותו ועשה אותו טֶרֶף לו, rauben, zerreissen; ravir et déchirer (la proie); pull, tear: טָרֹף טֹרַף יוסף (בראש' לז לג). כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן אשר אם עבר ורמס וְטָרַף ואין מציל (מיכ' ה ז). כארי שואג טֹרֵף טרף (יחזק' כב כה). אריה טֹרֵף בדי גרותיו ומחנק ללבאתיו (נחום ב יג). כזאבים טֹרְפֵי טרף (יחזק' כב כז). ותעל (הלביאה) אחד מגוריה כפיר היה וילמד לִטְרֹף טרף אדם אכל (שם יט ג). דמינו כאריה

[1]) משקל לָבָן וכדומה. בערב' טרפ a), חדש.—

[2]) רוב הקדמוני' גזרו מלה זו מן א.טרף במשמ' תלישה מן האילן, וכן רסע"ג. אבל כבר השיג עליו דונש ואמר: ופתר והנה עלה זית טרף בפיה חתוך בפיה עשה טרף כמו טרוף וזה מנכרין אותו בעלי הדקדוק היעשה ממלה משקלה פעל פעול ואני אומר כי עלה וטרף שני שמות הן לדבר אחד הן טרף אחד כמו טרפי צמחה והיא עלה אבל מכופל הוא בפסוק. ע"כ. וכן אמר ריב"ג כי אפשר שיהיה טרף זה מן ב.טרף במשמ' עלה, אמר וז"ל: וקד יג'וז איצ'א אן יכון מנ הד'א אלמעני טרף בפיה עלי אן יכון בדלא מנ עלה זית כאנה קאל והנה טרף בפיה, ע"כ, ובעברית: ויתכן עוד שיהיה מזה הענין טרף בפיה על שיהיה תמורה מעלה זית וכאלו אמר והנה טרף בפיה. וכך רוב החדשים, אלא שקצתם סוברים, כי זה כפל לעלה, כמו דונש וריב"ג. והשמוש בתלמ' ירוש' שלקמן ראיה שהוא תאר. — [3]) בתוספתא (נגע' ח ב) וראשו טרוף.

a) طرف

יכסף לטרף וככפיר ישב במסתרים (תהל׳ יז יב). — ובמליצה לאדם וכדומה: בנימין זאב יטרף (ברא׳ מט כז). כלביא שכן (גד) וטרף זרוע אף קדקד (דבר׳ לג כ). כי אנכי כשחל לאפרים וככפיר לבית יהודה אני אני אטרף ואלך אשא ואין מציל (הוש׳ ה יד).—ובלי הדמיון לאריה וכדומה: כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו (הוש׳ ו א). בינו נא זאת שכחי אלוה פן אטרף ואין מציל (תהל׳ נ כב). טרף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ (איוב יח ד).—טרף אפו[1]), כעס וקצף קצף גדול: אפו טרף[2]) וישטמני חרק עלי בשניו (איוב יו ט). על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה לא אשיבנו על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו ויטרף[2]) לעד אפו ועברתו שמרה נצח (עמוס א יא). — ובתו״מ: משרבו צרי עין וטורפי טרף רבו מאמצי הלב וקופצי ידים מלהלוות (סוט׳ מז:). ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל (מד״ר ויקר׳ כו). ואין הארי טורף אלא א״ב נלחש לו מלמעלה (שם קהל׳, אם יבק סנתב).—ובמליצה: לבת מלכים שסרחה על אביה והיו לה בנים וטרפה אותם עליו והלכה לה (שם שמות ל). למלך שראה את אשתו מנשקת לסרים אמר לשושבינה מגרשה אני טורפה אני תלך בית אביה (שם במד׳ ג). ונשמה שנתתי לך טהורה אם אתה מחזירה לי בדרך שאני נותנה לך מוטב ואם לאו הריני טורפה לפניך (שם ויקר׳ יח). אם שותין (שרשי האילן) של חמשים אמה טורף אותן של שלשה טפחים (שם שמות ס). —ואמר הפיטן: חלפו עלי ביום זה חמש תלאות, טרפו חיתי וישימוני למשואות, יגעה נפשי יגוע והלאות (סליח׳ י״ז תמוז, ואהרן בפל).—*טרף את הבהמה, החליט שהיא *טרפה: ובאת לפני רבי מחט שנמצאת בעובי בית הכוסות והפכה רבי ומצא עליה קורט דם וטרפה (חול׳ נא.). צא טרוף (שם פה:). — ב) *לקח דבר בחזקה על כרחו ושלא בטובתו של בעל הדבר, בפרט בשביל חוב, entreissen, in Besitz nehmen; saisir; to seize: המשעבד שדה להבירו והלך ומכרה שמא אין בעל חוב בא וטורף (ירוש׳ גיט׳ ד מה ד). הרי שמכר שדה לחבירו והשביחה ובא בעל חוב וטרפה כשהוא גובה גובה את הקרן מנכסים משועבדין ואת השבח מנכסים בני חורין (ב״ב קנז:). ומותר הממון אטרוף אותו ממחצית שאצל המותך שלא מכרת אותה לה אלא משום הערמה (שו״ת הרי״ף לה). ואם אתאחר מלפרוע לו סך זה הממון הרשיתי מעכשיו לטרוף לו כל מה שימצא אצלי בעולם ולהשתלם סך זה עד סוף פרוטה (שם רעת). בעל הוב של מוכר שטרף השדה מיד בעל המצר הרי בעל המצר חוזר וטורף מן הלוקה שסלקו והלוקח חוזר ונוטל מן המוכר (רמב״ם שכנ׳ יג יא). ואם אמרו לו אלו במאה דמי השדה שטרפת אינו יכול להזור ולטרוף אותה פעם אהרת בשאר חובו (הוא, מלוה ולוה יח י). איש פלוני בן פלוני זכה בדין לטרוף בדין בחוב שפלוני חייב לו וכו׳ והרשינוהו לטרוף מזה בכך וכך (שו״ע חו״מ, גביית מלוה לח). —ובכלל *גזל ושלל דבר מפלוני: שיירא שהיתה מהלכת במדבר ועמד עליה גיים לטורפה מחשבין לפי ממון (ב״ק קיו:). — ובמליצה גם בדבר מפשט: שנים שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהם להתפלל ולא המתין את חבירו ויצא טורפין לו תפלתו בפניו (ברכ׳ ה:).— ובמשמ׳ מנע: טורפין את האדם מחיי עולם הבא (אדר״נ נוסח׳ ב לד).

—נפע׳, נטרף, עת׳ יטרף,—א) שטרפו אותו: אם טרף יטרף (השור) יבאהו עד (שמות כב יב). על כן הכם אריה מיער זאב ערבות ישדדם נמר שקד על עריהם כל היוצא מהנה יטרף כי רבו פשעיהם (ירמ׳ ה ו).— ובמשמ׳ *נהיה טרפה: בשנטרפה ולבסוף עיברה (חול׳ נח.). כגון שעיברה ולבסוף נטרפה (תמור׳ לא.). —ואמר הפיטן: חוק בשר הנטרף באחד משמנה עשרה אל תתאו למאכלו (אזהר׳ ר״י ברצלוני, איסרה). —ב) *נלקח מפלוני על כרחו, בשביל חובו וכדומה: א״ר יוסי הלקוחות עוררין שלא תיטרף מידן (ירוש׳ גיט׳ א מג ג). ודע כי הפירות התלושין ומה שאכל הלוקח כבר אינן נטרפין ממנו אבל פירות המחוברים לקרקע אעפ״י שאינן צריכין לקרקע נטרפין ממנו כגון ענבים שהגיעו ליבצר (התרומות ג ג יב).—*הנטרף, במשמ׳ האדם שטרפו ממנו: ואחר כל זה אם רצה

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך הנוסחה המסורה בשני המקומות, אך המליצה טרף את אפו קצת לא טבעית, ולכן קצת החדשים מגיהים הגהות מתחלפות. ובאמת, בפסוק שבעמוס חציו האחרון של הפסוק, ועברתו שמרה נצח, מעיד על חציו הראשון כי במקום ויטרף לעד אפו עדיף ויטר לעד אפו. ולפי זה אולי גם בפסוק באיוב במקום אפו טרף היתה נוסחה קצת אחרת, אולי אפו נטר. אך, על כל פנים, לפי הנוסחה המסורה יש לה, להמליצה טרף אפו, זכות בלשון שלנו, הבנויה על הנוסחה המסורה של התנ״ך כמו שהוא.

הנטרף מבי"ד שיכתבו לו שטר טרפה על הלוה שיחזיר לו מעותיו לכשתשיג ידו הרי זה כותבין לו (שם שם יג). — ובהשאלה, *נִטְרְפָה דעתו של פלוני, נלקחה הדעת או נקרעה, נתבלבלה, verwirrt w. se troubler (l'esprit) ; be confused: החרשת והשוטה והסומא ושנטרפה דעתה אם יש להן פקחות מתקנות אותן והן אוכלות בתרומה (נדה ב א). חבר שמת והניח מגורה מלאה פירות אפילו בו ביום הכניסן הרי אלו בחזקת מתוקנים ואיפשר שלא נטרפה דעתו שעה אחת וכו' שמת מתוך יישוב (ירוש' מעש' ג ג ג). מעשה בר"א שהיה גוסס ערב שבת עם חשיכה ונכנס הורקנוס בנו לחלוץ את תפיליו אמר לו בני הנחת מצות הנר שהיא שבות וחייבין עליה כרת ובאת לחלוץ תפילין שאינן אלא רשות ואינן אלא מצוה יצא לו והיה צועק ואמר אוי לי שנטרפה דעתו של אבא אמר לו דעתך היא שנטרפה דעתי היא לא נטרפה (שם שבת ב ה:). מפני מה כותבין דברי המזכה מפני המחייב שמא תיטרף דעתו (שם סנה' ה כג.) חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמת שמא תטרף דעתו עליו (מו"ק כו:). אמרו חכמים יתודה קודם שיאכל וישתה שמא תטרף דעתו בסעודה (יומ' פז:). מסיעין את העדים ממקום למקום כדי שתיטרף דעתן ויחזרו בהן (סנה' לב:). כל הנהרגים בבי"ד היו משקין אותו יין חי כדי שתטרף דעתו עליו (מד"ר במד' י). מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם עד שירוחם עליהן (רמב"ם ממר' ו י).—ונִטְרַף הלֵב, כמו נטרפה הדעת: שתה כוס רביעית יצא כל דעתו נשתעממו כל הכליות ונטרף לבו והלשון נפסק מבקש לדבר ואינו יכול (מד"ר במד' י).—*נטרפה השעה, עברה פתאם: בואו ונתקן שיהא צרות חולצות ולא מתייבמות ולא הספיקו לתקן את הדבר עד שנטרפה השעה (תוספתא יבמ' א ט). בימי ר' הושעיה ביקשו להימנות על הר המלך לפוטרו מן המעשרות אמרו יבא רבי הושעיה לא הספיק לבוא עד שנטרפה השעה (ירוש' דמאי ב כב ד). מעשה בתלמיד וותיק למד עיבורו בג' שנים ומחצה לפני רבו ובא ועיבר את הגליל ולא הספיק לעבר את הדרום עד שנטרפה השעה (שם ערוב' ה כב ג). ועל ר' יהודה בן בבא התקינו שיהו אומרים הוי עניו חסיד אלא שנטרפה השעה (שם סוט' ט כד:). לא הספיקו לגמור את הדבר עד שנטרפה השעה (יבמ' טו).

—פע', טֹרַף,—כמו נִטְרַף: ויאמר (יעקב) כתנת בני (יוסף) חיה רעה אכלתהו טרף טֹרַף יוסף (ברא' לז לג). ויצא האחד מאתי ואמר אך טרף טֹרָף ולא ראיתיו עד הנה (שם מד כח). — ובמליצה "גם בידי אדם: זרים עורכי חניתות, חגורי חרבות וקשתות, טֹרְפוּ במכמורי רשתות (יוצ' ז פסח, אילי הצדק). טורפו עניי עם הארץ, יותר הגזם אכל הארבה במרץ (שחר' שו"ג, אהבה נפשי).—ובהשאלה *מְטֹרָף, שטרפוהו, שנגזרה עליו גזרת מות: אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף (ברכ' לד:).—והלב מְטֹרָף, קרוע, מבלבל: שתה ג' כוסות (של יין) יצאו שלשה חלקים מדעתו ולבו מטורף מיד הוא מתחיל לדבר שלא כהוגן (מד"ר במד' י).—ואמר הפיטן: זלעפה אחזה ציון והיכליה, חרדה רוחה נמוגו חיליה, טֹרַף לבה עת קרוא אליה, אסוף נתחיה אליה (סליח' י טבת, אז בכוא). —"ונחטף בשביל חוב ובדומה: עמד בעל הבת על דודהו ואמר יש לי ירושה בחצר מחלק המטורף (תבו' הגא', גינזבורג 288).

—הפע', הִטְרִיף, — א) המציא לו טֶרֶף: ראש ועשר אל תתן לי הַטְרִיפֵנִי להם חקי (משלי ל ח). — והשתמשו בו במשמ' זו בסהמ"א: אני עובד הבורא היכול המכלכל האחד המטריף אשר אין כמוהו (חו"ה, הבטחון א). יודה הבורא אשר הטריפו אחר יגיעתו ולא שם עמלו וטרחו לריק (שם ד). במלך שהוא מטריף חילו ועבדיו (שם). כאשר ישים עבודת הארץ וזריעתה סיבה לטרפו ואם ירצה להטריפו ממנה יצמח הזרע ויפרה וירבה (שם). אילו היה מה שאמרת אמת היה מטריפך בעירך כמו שהטריפך הנה ולא היית טורח לבוא אל ארץ רחוקה בזאת (שם א). כי אתה מאמין בבורא העולם ומסדרו ומנהיגו ובמי שבראך והטריפך (כוזרי א יג). ואל השלמות הזו נבחרו בני לוי להיותם נתונים לשם ולפיכך הטריף להם להם הוקם בלא טורח רב (מלמד התלמיד', בהעלותך). ענין הבטחון הש"י מטריף כל חוסיו ורחמיו על כל מעשיו (שבט מוסר לר"א מ). — ואמר הפיטן: רובץ בהררי אלף הטריפו חקה, שת נחש בריח במצולה עמוקה (שבת ב אחה"פ, ארכן). זריזים חשו להקדיש קרואיו, חסו במטריף כל ברואיו, טוב אין מחסור ליראיו (יוצ' שבה"ג, יולאי תפוון). —ב) *נהיה טְרֵפָה: עד עכשיו הן העגלות והפרות (שהשיאו את המשכן) קיימות ולא

הוממו ולא הזקינו ולא הטריפו ולא נשברו (מד"ר במד' יב).—ג) "החליט (את הבע"ח) שהוא טרפה, ובכלל שזה דבר אסור: מעשה היה שהיתה תרנגולת נקובה וכו' ולא היו יריכות מעמידות אותה והטריפוה (מרדכי חול' תריז). ובשומן הגרגרת מטריפין כל הסרוך אליה (שם, בסוף ההגהות). ועתה נוהגין להטריף כל הסרכות (שם, לוח הדינ' קח).

—התפ', "הִטָּרֵף, מִטָּרֶפֶת, — כמו נטרפה דעתו: כיון שרואה שנותר לבדו (בבית הכנסת) מטרפת דעתו ומתיירא מן המזיקין ועוקר לבו מן התפילה (תבו' הגה', גני', גינזבורג 91).

—פע', "טֵרֵף, מְטָרֵף,—בהשאלה, טֵרֵף את הדעת, עשה שתִטָּרֵף דעתו: שמטרף (היין) דעת מי שישגה בו (רד"ק ירמ' לה ז).

ב. *טָרַף[1], פ"י,—חָבַט והכה, schlagen, klopfen frapper; cast, knock: טרף בקלפי והעלה שני גורלות (יומ' ד א). דרסה וטרפה בכותל או שריצצתה בהמה (חול' ג ג). מה עשה (משה) נטל שבעים ושנים פתקין וכתוב בהן זקן ועוד שנים פתקין חלק וטרפן בקלפי אמר בואו וטלו פתקכם (מד"ר במד' טו). נטל פתקין כמנין כל הבכורות וכתב בהן בן לוי ועוד לקח פתקים אחרים במנינם וכתב בהן חמשה סלעים טרפן ונתנן בקלפי (תנחומא במד' כה).—וטָרַף שני דברים זה בזה, ערב אותם יחד בתנועה חזקה, בחבוט וכדומה: אם לא טרף יין ושמן מערב שבת ינתן זה בעצמו וזה בעצמו (שבת יט ב). עושין אלונתיות לחולה בשבת אימתי בזמן שטרפה מערב שבת לא טרפה מערב שבת אסורה שאין טורפין בתחילה בשבת (תוספתא שם יב-יג יב). רשב"ג אומר טורף אדם חבית ביינה ושמריה ונותנת לתלויה בשבת (שם טו-יז א). מתיר היה ר' מאיר לטרוף יין ושמן ולסוך לחולה בשבת (ירוש' ברכ' א ג). פעם אחת חש ר' מאיר במעיו ובקשנו לטרוף לו יין ושמן ולא הנחנו (שבת קלד.). דברים שאין עושין למילה בשבת עושין לה ביום טוב שוחקין לה כמון וטורפין לה יין ושמן (שם). חרדל שלשו מע"ש למחר ממחו בין ביד בין בכלי ונותן לתוכו דבש ולא יטרוף אלא מערב (שם קמ.). לטרוף ביצים מגולגלין בקערה (רב"י שם קט.). אם תרצה לכתוב בזהב תטרוף לובן ביצה היטב ותתיך בו צמג הערבי וכו' (מ' אלדכי, ב"א ד). — וצמר וכדומה: צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה וכו' וכן הפשתן והקונבוס שטרפן זה בזה (כלא' ט א). צמר הגמלים והרחלים אסור במה דברים אמורים בזמן שהביא פשתן וטרף עמהם וטרפן זה בזה אבל העושה חלוק שבולו צמר גמלים וכו' (תוספתא שם ה יב). צמר הבכור שטרפו בטל ברוב (ירוש' כתוב' ו לא.). שפיר שטרפוהו במימיו נעשה כמת שנתבלבלה צורתו (נדה כז:).—ובמליצה טָרַף אש ומים, ערבם זה בזה: (השמים הם) אש ומים מלמד שהביאן הקב"ה וטרפן זה בזה ועשה מהן רקיע (חגי' יב.). — ופעול *טָרוּף, טְרוּפָה: כדי לבשל בו ביצה קלה שבביצים טרופה ונתונה באילפס (שבת מ ה). ביצה טרופה שהיא נתונה ע"ג ירק של תרומה (עדי' ב ד). ירק של תרומה וביצה טרופה נתונה על גביו (טבו"י ג ב). ושלקות וכבשין שדרכן לתת לתוכן יין וחומץ וטרית טרופה וציר וכו' (ע"ז ב ו). וכל המצטמק ויפה לו כגון כרוב ופול ובשר טרוף (תוספתא שבת ג ד). אין לוקחין מהם ביצים טרופות בקערה (חול' סד.).—"וצמר ופשתים טרופים: הלבדים אסורין מפני שהן שועין והטווי על שני פנים או שטווין צמר ופשתים טורפין זה בזה או שטווין חוט צמר לבדו וחוט פשתן לבדו (תבו' הגה', הלכ' מט).—וטָרַף ידו ורגלו בצונן, שפשף: מי שנפרקה ידו או רגלו לא יטרפם[1]) בצונן אבל רוחץ הוא כדרכו (שבת כב ו).

—פע', *טֵרֵף,—טֵרֵף בלולב, נענע אותו עד שחבטו העלים זה בזה: אמר ר"ע צופה הייתי ברבן גמליאל ורבי יהושע שכל העם היו מטרפין[2]) את לולביהן והם לא נענעו אלא באנא ה' (סוכ' ג ט).

—פע', *טוֹרֵף, מְטוֹרָף, מטורף,—הִטַּלְטֵל: הרשעים שבהם (שבמצריים) היו מטורפין בקש הבינונים כאבן הפקחים כעופרת (מכי' בשלח ה). שישראל בזמן הזה דוויים דחופים הסופים ומטורפין ויסורין באין עליהם (יבמ' מז.). י"ט שנה היו חוזרין ומטורפין וי"ט שנה ישבו בקדש ברנע (סעו"ר ח). שנשמתן של צדיקים הן נתונות באוצר ונשמותיהן של רשעים

[1]) בארמ' במשמ' דפק וחבט: יומא חד הוה בצ[?]א דביתהו וקא חייפא רישה אתאי שיבבת' טרפא אדשא (סנה' לז.).— [1]) כך הקריאה הרגילה בקל, וכן במשנ' המנוק' הנדפסות.—[2]) כך במשנ' שבתלמוד ירוש'. וכן במשנ' שבמשנ' נאפ', וכן ברי"ף ובערוך ועוד. ובמשנ'

מטורפות בארץ (מד"ר קהל', מי יודע). שנשמתו הולכת ומטורפת לשוט בעולם ואינה מוצאת מקום מנוח עד שישלימו ימי עונשה (בכט מוס' לר"ה יז).

—הָפע', *הוּטְרַף,—כמו מְטֹרָף: ועל הספינה המוטרפת[1]) בים ועל היוצא לידון שהן בחזקת קיימין (גיט' ג 7).

—הִתפ', *הִטָּרֵף, מִטָּרֵף, מִטָּרֶפֶת, — ספינה מִטָּרֶפֶת בים, שהגלים זורקים ומשליכים אותה הנה והנה: על אלו מתריעין בשבת על עיר שהקיפוה עכו"ם או נהר ועל הספינה המטרפת[2]) בים (תענ' ג ז). אמר ר"ע פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שמטרפת בים והייתי מצטער על ת"ח שבה (יבמ' קכא.). מעשה בספינה אחת שפירשה בים הגדול אחוז נחשולה והיתה מיטרפת בים והיה בה נער אחד עברי (פסיק' רבתי לג).— ואמר המליץ: כאניה בלב ים מִיטרפת והים י[זעף וים]ער (קטע מגני' ספר החכמ' לבן עירי).—ואדם מִטָּרֵף ממקום למקום: מלך בשר ודם משלח ספקלטור להרוג את האדם מהלך אחריו ימים הרבה וזה שנתחייב מיתה אוכל ושותה והספקלטור מהלך ומטרף אחריו ממקום למקום (מד"ר במד' כ). והיה הורגן (הורדוס את חכמי ישראל) מיום אל יום עד שהרגן כולם חוץ מבבא בן בוטא והיו מטרפין וגולין ממקום למקום (סדר חכמ' וקורות העתים 169). — ובמליצה, נפשו מִטָּרֶפֶת: כל אחד ואחד מכיר את אמו והוא עולה ונוטל את דדו ונותנו בפיו שמא ימשוך לו חלב והוא אינו מושך ונפשו מטרפת והוא מת אל היק אמו (פסיק' רבתי כו).— והמחשבות: כי המות הממנו אבלנו בבל פה עד כי הידים רפות והרגלים בהרי נשף מתנגפות והעשתונות מטרפות והאזנים תצילנה עד נחרשו והעינים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו (ספר המוסר לר"ז בן סעד' אגג'אהרי מה). — ומִתְטָרֵף, בתוכתובה: וכולן כשמתנבאים אבריהן מזדעזעין וכח הגוף כשל ועשתנותיהם מתטרפות ותשאר הדעת פנויה להבין מה שתראה (רמב"ם יסוה"ת ז ב).

ג.***טָרַף**, פ"י, — עשה שטוח כמו טָרָף, כמו עָלֶה, הטורף את גגו: einebnen; niveler; to level והמכבם את כסותו וירדו עליהן גשמים (מכיל' ב 7).
—ופָעוּל טָרוּף, מי שהוא שטוח כמו טָרָף, flach; plan

שבתלמ' בבלי מנענעין. —[1]) במשנ' תענ' ועוד מטרפת. — [2]) במשנ' שבירוש' מוטרפת, ובגמ' בבלי שם (דף יז.) מטורפת.

:even (קונם) אם לא ראיתי נחש כקורת בית הבד וכו' אמר שמואל בטרוף[1]) (נדר' כה.).

***טֹרֶף**, ב"ז, — פעולת טריפת נכסים בשביל חוב: כשיעמדוך ויזכו בדין ויכתוב לך הדיין שטר טורף עלי שבדין טרפוה ממך בשבילי בא ואשלם לך (רב"י ב"מ יד:).

***טֶרֶף**[2]), ב"ז,—שֵׁם אחת הנגינות, כמו גרש: מלכים (ב כה טז) הים האחד והמכנות זקף, ירמיה (נב כ) והבקר טרף (חלופי מלכ' וירמ' מכ"י טבופ' 19).

טְרֵפָה, ב"נ, מ"ר טְרֵפוֹת, — א) מה שטָרְפָה חיה טֹרֶפֶת, von wild. Tieren Zerrissenes; déchiré par les fauves ; cattle terut by wild beasts: זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי טְרֵפָה לא הבאתי אליך אנכי אחטנה מידי תבקשנה (בראש' לא לח-לט). אם טרף יטרף (השור שנתן לרעהו לשמור) יבאהו עד הַטְּרֵפָה לא ישלם (שמות כב יב). אריה טרף בדי גרתיו

[1]) הובא בערוך פרושו של רב שרירא גאון וז"ל: פי' רב שרירא גאון פי' טרוף משווה וכך אמר ראיתי נחש גדול כקורת בית הבד אינן דברי הבאי אבל ראיתי נחש טרוף כקורת בית הבד דברי הבאי שאין נמצא טרוף כקורת בית הבד וטרוף זה שפניו משווין דוגמת הכתוב (ישע' כח כה) הלא אם שוה פניה כי משווין פני קורת בית הבד כדי שתרכס על מה שתחתיה ואין מניחין פניה עגולות ומשופעות וכן הקשו כל הנחשים מיטרף טריפי כי כריסן כולן משוות ועל גחונן ילכו נמצאו בשווי בטן כקורת בית הבד ואיך יהא זה דברי הבאי ופרקו גבו טרוף קאמר ובודאי לא נמצא נחש שגבו טרוף ומשווה ומרובע אלא גבות גבינים ומשופעים לפיכך האומר ראיתי נחש שגבו טרוף כקורת בית הבד הרי אלו דברי הבאי שאין נמצא זה ולפי דרכנו למדנו שהמוכר קורת בית הבד לחברו הרי זה נותן לו גופה טרופה שמשוין ומרובעין פניה וזהו שאמר אגב אורחיה קמ"ל למקח וממכר לומר המוכר קורת בית הבד לחברו אם גבו טרוף אין ואי לא לא. ע"כ. ורש"י פרש טרוף חרוץ, והשתמש בזה בלשונו: דף גדול ועב מאד ורחב וטרוף בפגימות הרבה לרוחבו עמוקות תכופות זו אצל זו (רב"י ע"ז כד:). אבל שמוש פעל זה בארמ' מכריע לדעת רב שרירא, כמו שנראה ברור בבכור' מה: פרסותיו רחבות כשל אווז אמר רב פפא לא תימא דטריפה ולא סדיקא אלא כיון דטריפה אע"ג דסדיקא, פי' רחבה ומשווה.

[2]) בצורה ארמ' טרפא: פזר הגדול טרפא רתק שופר (דה"ט, כי' יו).—ומ"ז טארפתין (מבוא הנקוד מג).

ומחנק ללבאתיו וימלא טרף חריו ומענתיו טְרֵפָה (נחו׳ ב יג). ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טְרֵפָה לא תאכלו (שמות כב ל). נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה (ויקר׳ כב ח). נפשי לא מטמאה ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד עתה (יחזק׳ ד יד). יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם ואיזה טרפה שחייב לשלם כגון טרפת חתול שועל ונמייה וכו׳ ואיזו היא טרפה שהוא פטור מלשלם כגון טרפת הזאב והארי והדוב (מכי׳ משפט׳ טז).—וגם "המוכן להיות לְטֶרֶף בעודנו חי: כי האריה והכפיר כששואגים בקולם נשמעת קולם למרחוק מפחדתם עומדת הטריפה במקומה עד שטורפים אותה (לכוד המור, ויל"א). — ב) *כל לקוי בגוף בע"ח ע"י חיה או ע"י מחלה שבשבילו לא יוכל בעה"ח לחיות, Verletzung im Körper ein. Tieres, infolge dessen es nicht leben kann ; maladie organique fatale ; fatal organic disease : אלו טרפות בבהמה נקובת הוושט ופסוקת הגרגרת (חול׳ ג א). מדבריו (של ר"ח) למדנו שהמפשיט את הבכור ונמצא טריפה שיאותו הכהנים בעורו (עדי׳ ב ב). כשירה שינקה מן הטריפה קיבתה אסורה (ירוש׳ ע"ז ב מא ג). רמז לטרפה שאינה חיה (חול׳ מב.). אין אומרים בטרפה זו דומה לזו (שם נה:). סימן לטריפה שלשים יום (שם נז:). סימן לטריפה כל שאינה יולדת רשב"ג אומר משבחת והולכת בידוע שהיא כשרה מתנוונה והולכת בידוע שהיא טריפה (שם). שמונה עשרה טרפות שנאמרו למשה בסיני (שם מג.). ואם יצאת טריפה מתחת ידו (של הטבח) מנדין אותו ומעבירין אותו (רמב"ם שחיט׳ י יד). כשישחטו שחיטה כשירה אינן צריכין בדיקה שמא יש בהן אחת מן הטריפות (שם יא ב). אלה הם חוקי הטריפות אשר הנהיגו בו אנשי קנדיאה עפ"י חכמים הראשונים (הגה׳ מרדכי, בסוף חולין). — ואדם לקוי במכה שלא יוכל לחיות בה: ההורג את הטריפה פטור וטריפה שהרג בפני בית דין חייב (סנה׳ עח.). הרובע את הטריפה חייב (שם). עדים שהעידו בטריפה והוזמו אין נהרגין עידי טריפה שהוזמו נהרגין (שם). ראובן נשוי עם לאה ונעשית טריפה וקדש לאחותה (שו"ת מגיד מראש׳ ב).

***טִרְפָּה**, ש"נ,—שטר מעשה בית דין לטרוף הנכסים מבע"ח: ואחר כל זה אם רצה הנטרף מבי"ד שיכתבו לו שטר טרפה על הלוה שיחזיר לו מעותיו לכשתשיג ידו הרי זה כותבין לו (התרומות ג ג יג).— ובצורה ארמית טרפא, טירפא: והשטר השלשים ושלש הוא שטר טירפא[1] וכו׳ וטירפא זו יש אחריה אדרכתא ושומה בזמן שגובה מנכסים משועבדים אבל בזמן שגובה מנכסים בני חורין אין שם טירפא כלל וכו׳ וטירפא הוא שטר מעשה בית דין וכו׳ וכותבין לשמעון שטר טירפא על נכסי הלקוחות (ספ׳ השטר׳ לר"י ברצלוני לג). קורעין אותה אדרכתא וכותבים לו טרפא כי פלוני יש לו לגבות חובו שהוא כך וכך (שו"ת הרי"ף רז). הולך המלוה ומחפש אם מצא לו נכסים בני חורין שמין לו מהן מצא לו נכסים משועבדין מאחר זמן שטרו טורף מהן וקורעין שטר האדרכתא וכותבין לו שטר הטירפא כיצד כותבין איש פלוני בן פלוני זכה בדין לטרוף בחוב שפלוני חייב לו וכו׳ ואחר שכותבין הטירפא לטרוף מורידין שלשה בקיאין לאותה שדה ושמין לו ממנה כשיעור חובו (רמב"ם מלוה ולוה כב ז-ט). מלוה שיודע לקוחות שקנו מהלוה אחר שלוה הולך וטורף מהם ואין צריך ד"א ואם אינו יודע לקוחות שקנו מהלוה וצריך לחפש אחריהם כותבין לו בי"ד שטר טירפא שיטרוף מהלקוחות וקורעין ש"ח וכותבין בטירפא שקרעו שטר חוב (טוחו"מ, גביית חוב קיד א).

***טְרֵפוּת**, ש"נ, מ"ר טְרֵפִיּוֹת, — סגולת מה שהוא *טרפה: בהמה שנולד בה אחת מן הטריפות האוסרות אותה באכילה אסורה לגבי המזבח (רמב"ם איסורי המזבח ב ט). אם הובאה הריאה לפניהם ואם מצאו בה שום טרפות ממיני הטרפיות שבהמה בחייה בחזקת הכשר עומדת (שו"ת ריב"ש תלו). שזה הטרפות מצוי הרבה והיא טרפות הריאה שמצויים בה רירין הנקראים סירכות (החינוך, משפט׳ עג). והדרוסה היא הטרפות החמורה מכולן וכו׳ ובשאר הטרפיות

[1] בארמ׳ בתלמ׳: וניכתוב לי מר טרפא מאייר ואילך (כתוב׳ לה.). דההוא גברא דמשכן ליה פרדיסא לחבריה לעשר שנין וקש לחמש שנין ואתא לקמייהו דרבנן וכתבו ליה טירפא (שם). כל טירפא דלא כתיב ביה קרעניה לשטרא דמלוה לאו טירפא הוא (ב"ב קסט). —ובבל׳: דאמר ליה אחוי טירפך ואשלם לך (ב"ק ט). והנה לפי זה צריך להיות בעבר׳ טֶרֶף, וכבר עשה רש"י הצורה טֹרֶף עי׳ זה. אך הקריא גבר על הדקדוק ונתנה לו צורת נקבה.

יש בהם ספיקין מותרים (שם). בטרפות הבאה לה אחר שנולדה הבהמה (ספ׳ הארוך). ואסרו תחלתו משום סופו והיה פתחון פה לשואל לשאול שיאמר שזו תוספת על הטרפיות שמנו חכמים (שו״ת מהר״מ מטראני, א״ה ט). וראיתי לסדר טרפיות של שאלוניקי (שם). דלא הוכר טרפותו עד לאחר הפשט (רע״ב עדי׳ ב ב). עוף שנולד בו ספק טרפות ואחר שנולד בו הספק לאחר כ״א יום וכו׳ מתה או נשחטה (שו״ת מגיד מראש׳ ב).

***טַרְפַּחַת**, ש״נ, — שם נרדף ל*אם, *שלחופית: האם היא טרפחת והיא שלחופית (חול׳ נה:). מעשה בר׳ סימאי ור׳ צדוק שהלכו לעבר שנה בלוד ושבתו באונו והורו בטרפחת כרבי (שם נו:). נגזר על שרה שיהיה הדמות שלה חסר הטרפחת ושלסוף צ׳ (שנה) ברא יברא לה ה׳ (אמר׳ טהור׳, אם כל חי ג ד).

***טַרְפַּס**, ש״ז, — כמו טרפש: שהסרכה נכנסה דרך הטרפס המפסיק בין אברי הנשימה לאברי המאכל (שו״ת מהר״מ מטראני, א״ה ט). בטרפס שהוא נמצא לכל ב״ה שיש לו לב וכבד והוא מסך מבדיל ביניהם (מג״א לרשב״ל דורן, ת״י ד).

***טַרְפַּשׁ**[1], ש״ז, — מסך מבדיל בין הלב והכבד, והמחיצה : Zwerchfell ; diaphragme שבאמצע הבטן המבדלת בין איברי המאכל ואיברי הנשימה והיא שקורעין אותה ואח״כ תראה הריאה והיא הנקראת טרפש הכבד (רמב״ם שחיט׳ ו י). ריאה שהעלתה צמחין או שנמצאו סירכות כמו חוטין תלויין ממנה ולדופן או ללב או לטרפש הכבד חוששין לה שמה ניקבה (שם יא ה). היה מן הריאה חוט משוך ללב או לטרפש הכבד (שם ט). ויפסיק בין שני החללים האלה אבר אחד הנקרא טרפש והוא מתחיל מראש החזה והולך באלכסון למטה (מ׳ אלדכי, ש״א ד). ניקב טרפש הכבד נקב מפולש מצד הכבד טרפה (שו״ע יו״ד מא ח). ויפריד (החלל השני של הבטן) בין שני האברים האלה אבר אחד שנקרא טרפש והאבר הזה מתחיל מראש החזה והולך באלכסון מלמטה וכו׳ (שער השמים ט).—ומ״ר: והן טרפשין (רש״י חול׳ מו.).

---

[1]) בארמ׳ טרפשא: טרפשא דליבא (חול׳ מט:). גדלדלה כבד ומעורה בטרפשיה (שם מו.).

***טרק**[1], ממנו *טריקה, *טרק.

***טָרַק**, פ״י, — דפק והבט, וכמו טרף, ערבב משרה מלמעלה למטה: אמר ריב״ל לא שנו (שהארס של נחש צף למעלה על המשקה) אלא שלא טרקו אבל טרקו אסור (ב״ק קיה:).— ובמשמ׳ הראשנה, ואמר הפיטן: תהומות כסו כנכנסו טרקת[2]) כני גליך, ירית חץ בנץ החזר גלגליך (שבת א אתה״פ, ויושע אור).

—פע׳, *טֵרֵק,—כמו קל: טפה הגליד, טפוחים הפליד, טֵרֵק[3]) והקליד, טוען ומוליד (ר״מ בר״ש נהוראי, שר״ה. אילת השחר).

—הפע׳, *הטריק: (כששופך אותו) מחבית למסננת מטריק ומתבלבל הארס עם היין ויוצא דרך המסננת לכלי (רש״י ב״ק קטו:).

***טֶרֶשׁ**, ש״ז, מ״ר טְרָשִׁים, — אדמה קשה: ואם סוקל יוציא לים או לנהר או למקום הטרשים (תוספתא בכי׳ ג ה). מודה ר״ש בן לקיש בזורע ע״ג הים ע״ג פטורה ע״ג סלעים ע״ג טרשים שהוא פטור (ירוש׳ כלא׳ א כז:). זאת אומרת שאסור ללקט צרורות מתוך שדה חבירו וכו׳ בבקעה אבל בהרים ובטרשים מותר (שם בכי׳ ג לד ד). המוכר את העיר וכו׳ לא מכר לא את שורה ובנותיה והטרשים המוקצין ממנה (שם ב״ב ד יד ג). ואין לך טרשים בכל ארץ ישראל יותר מחברון (סוט׳ לד:). טרשים שאמרו בית ארבעת קבין (ב״ב קג.). הקדיש טרשין פודן בשוויין (ערכ׳ יד:). ד׳ דברים נשתנו בימי אנוש בן שת ההרים נעשו טרשים והתחיל המת מרחש ונעשו פניהן כקופות ונעשו חולין למזיקין (מד״ר בראש׳ כג). הגפן הזו אין נוטעין אותה במקום טרשים גדולים אלא בולשין אותה מתחתיה ואח״כ נוטעין אותה (שם ויקר׳ לו). מעשה בר״א בן הורקנוס שהיו לאביו חורשים והיו חורשין על גבי המענה והוא היה חורש בטרשין ישב לו והיה בוכה וכו׳ שמא מצטער אתה שאתה חורש בטרשין (פדר״א א). כל המדבר שהוא הולך מירושלם למדין שכלו טרשים וחיה רעה

---

[1]) כך בארמ׳. בערב׳ טרק a) כמו״כ במשמ׳ דפק, וגם במשמ׳ ערבב.— [2]) כך מנוק׳, בקל, ובמחזור׳ אחרים טֵרַקת בפעל. —[3]) כך מנוקד, ואולי הוא כמו״כ קל.

a) طرق

עושה לו המקום נסים והוא בא ועומד לפני המשיח במדין (מד"ו בה"ב, כוכב 34). השדה שאינה ראויה לזריעה והיא הנקראת טרשין (רמב"ם ערכ׳ ד טו). העולה מאליו במקום טרשים פטור (הוא, מע"ב י ו).

טַרְשָׁא,—עי׳ ״טַרְשָׁה.

״טַרְשָׁה[1], טַרְשָׁא, ב"נ, מ"ר טַרְשׁוֹת,— מכירת סחורה בהקפה לשלם אח"כ: מפני שהייתי דחוק ומוצרך אגב דוחקי נטלתי אותם בטרשא זו (תבו׳ כרי"ף, התרומ׳ מו). אודיעך הטרשא אשר נוהגין לעשות בברצלונה בענין זה שהיא מותרת גמורה ואין בה צד רבית כלל והוא שבעל הקרקע מוכר את ביתו תחלה לגמרי בסך ידוע לחלוטין ואחר כך חוכר המוכר מן הקונה הבית ההוא בשטר אחר לתת לו מס בכל שנה דבר קצוב וגם לפעמים נותן לו החוכר למהכיר קצת דמים בראשונה מאותן שקבל ממנו מן המכירה הראשונה מלבד המס שעושה לו בכל שנה ואין המוכר יכול לפדות הבית ההוא בשום זמן (בו"ת ריב"ב בה). אלא בא רב פפא ללמוד לנו טרשא המותרת אפי׳ בדקיק (התרומות מו ג). ומסתברא דטרשא המותרת לכל הסברות היא על ענין זה כשאומר לו בלא מעכשיו הרי פירות הללו מכורות לך בדמים שישוו באייר בין רב בין מעט וכו׳ וכן יש טרשא אחרת שפסקנו שהיא מותרת (בס). — ומ"ר: ומצאנו בגמרא שלשה עניני טרשות (בס).

״טִשְׁטוּשׁ[1], ב"ז,—בה"פ מן טִשְׁטֵשׁ: שנפסדה צורת אות אחת עד שלא תקרא כל עיקר או תדמה לאות אחרת בין בעיקר הכתיבה בין בנקב בין בקרע בין בטשטוש (רמב"ם ס"ת י א). וצריך שלא יהיה שום טשטוש ולכלוך בגט (ר"א מלוניל, אורח׳ חיים ב, גיט׳). ושלא יהא שום טשטוש בגט על המחק (התרומה, גיט׳ קיו). כי יש בנוסח הטענות המקויימות טשטושין ומחקין הרבה אני מצאתי עיקר הטענות והתשובות שהדין תלוי בהם בלא טשטוש ומחק (בו"ת הרא"ב קו ו). ס"ת אחד הנלקט לפי הנראה מב׳ או ג׳ ספרי תורה ישנים שהעבירו עליהם הקולמוס והדיו להתקן טשטושו (בתב לדק׳, יו"ד נג). ואשר נפקד שמו הוא מפני טשטוש החתימה ולא יכולתי להעתיקו (מוסד׳ תבל, התגלות המתב׳).--ואמר המליץ: עדים נייר ודיו עלי יפיו גם אין כתמים בו וטשטושים, גם הפסוקים בו מנוקדים כלם כדין נרפים ונדגשים (חרוזי ר"א בחור, בסוף ברבי רד"ק).

***טִשְׁטֵשׁ**, פ"י,—טִשְׁטְשׁוּ הגשמים את האדמה, רככוה כמו טיט וכדומה: שכל זמן שהגשמים מרובין מטשטשין את הארץ ואינה מוציאה פירות (תענ׳ כב:). שאלמלי שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד מטשטשות את הארץ ואינה מוציאה פירות (ב"ב טז.). שהסים מטשטשין את שפתם וכותליהם (של הבורות)

---

[1]) בארמ׳ טרשא: כגון אילין דיהבין עיבידתא לאילי׳ דמפרשין לריסים מתרתין קסוסטבן או משלשה קסוסטבן אין זו רבית׳ אלא הטרשא (ירוש׳ ב"מ ה י ג). אמר ר"נ טרשא שרי וכו׳ אמר ר"פ טרשא דידי שרי מ"ט שכראי לא פסיד זוזי לא צריכנא אנא הוא דקא עבידנא מילתא גבי לוקח וכו׳ א"ר חמא טרשא דידי ודאי שרי מ"ט ניחא להו דליקו ברשותי דכל היכא דקא אולי שבקו להו מכסא ונקוט להו שוקא (בבלי בס סה.). —ומ"ר טרשי: אמר רבא לית הלכתא לא כטרשי פפונאי ולא כשטרי מחוזנאי ולא כהכירי נרשאי (בס סח.). — ופרשו הגאונים: הכי פרושיה ראובן דמזבין לשמעון היטי או חמרא וקא אזיל בניסן כור בדינר ולא פסק ליה דמיה בדמיפרע מיניה בתמוז אי חשיב ליה עליה בשלשים דינר כסף שרי ליה למשקל שלשים כסף וכי האי מעשה קריוה רבנן טרשא (תב׳ הגא׳, בערי לדק, רבית כח). ור"י ברצלוני פרש טרשא זו משרש טרש במשמ׳ חֵרֵשׁ, שאינו שומע. ורבנו נתן: פירוש נותן לו הפירות במרחשון ומתנה לפורעו הדמים באייר כשער אייר שהוא ביוקר. ע"כ. ורש"י פרש: למכור סחורה בהמתנה ביותר מדמיה ובלבד שלא יפרש לו אם מעכשיו הרי הוא לך בפחות אלא ימכור סתם בכך וכך ליום פלוני וכו׳ (ור"פ) עושה שכר תמרים היה ומוכר לו בזמן הזול בתשרי כשער של ניסן וממתין לו עד ניסן וכו׳ (ורב חמא) מוכר פרקמטיא היה ומוכר במקום הזול כשער שהוא נמכר במקום היוקר וממתין להן והן מעלין אותו למקום היוקר והוא מקבל עליו אחריות דרך בהליכה והלקוחות משתכרים בפרקמטיא שלוקחין שם מעותיו ומביאין לכאן ואחריות החזרה עליהם וכיון דלא מקבלי עלייהו אחריות לא הויא מלוה גבייהו עד שהפרקמטיא נמכרת והן מקבלין המעות ואותן המעות נעשין עליהם מלוה ואין כאן ריבית. ע"כ. וראב"ד פרש מענין אדמת טרשים, אבל כל זה דחוק. והנה לפי המשק׳ הארמי היה צריך להיות בעבר׳ טֶרֶשׁ, ולשון זכר, אבל כמו ברוב המלים מהלשון הארמית שנכנסו בעברית גם במלה זו גבר השמע על הדקדוק ונהגו בה כאלו היתה האלף בסוף במקום ה הנקבה, והשתמשו במלה זו בכל מקום בלשון נקבה, ולכן יש לכתבה בעבר׳ בצורת נקבה ה בסוף.

[1]) כך גם בארמ׳. מטיט היון ת"י מסנן טשטושא. יהמו יהמרו מימיו, מתגרשין ומטשטשין מוהי. פני חמרמרו מני בכי אפי מטשטשין מן בכותא.

והם נופלים (רב"י ירמ' כ יג). — ובמשמ' לכלך את הכתב, הספר וכדומה, לכלכו ברטיבות שנמחקו האותיות: מטשטשו (את השטר) כולו בדיו שאין יכול לכתוב בו על גביו שום זיוף (רגמ"ה ב"ב קסג.). ראובן משכן לשמעון ספר וכשבא לפדותו טוען ראובן נשתמשת בספר שלי וטשטשתו ושמעון השיב קריתי ושניתי בו וכו' (מרדכי ב"מ רסא).

—נתפ', *נִטַשְׁטֵשׁ, —נהיה מטשטש: נטשטשה (המראה) אם מראה רוב הפנים טמאה (תוספתא כלים ב"מ ד יג). נמחק (השטר) או ניטשטש אם רישומו ניכר כשר (ב"ב קסח:). ירדו עליה גשמים ונטשטשו[1] (בכת פא.). הצורה הזו שעל הלוח נוחה להטשטש (תנחומא לך לך ב). מי שנמחק שטר חובו מעצמו שנטשטש או שנפלו עליו מים (רב"י ב"ב קסח.).— ונתטשטש כתו כתובה: אבל אם נתטשטשו (בגדי הכה"ג) מכל וכל או נקרעו או נתקצרו בפחות מכדי מדתו וכו' פסולים (המאירי יומ' א). מזוזת היחיד וכו' צריך הוא לבדקה שתי פעמים בשמיטה שמא נגנבה או נמחקה או נתטשטשה או נרקבה (שם).

—פע', *טִשְׁטֵשׁ, מְטֻשְׁטָשׁ, — נתלכלך בטיט וכדומה: היו בגדיו מטושטשין ועבד עבודתו פסולה (פסח' סה:). שהיו (הבגדים) מטושטשים או מקורעין (זבח' יח:). שנפל (הדבש) על הקש ועל התבן [ש]מטושטש הוא ומוקצה הוא (רגמ"ה ב"ב פ:). — ואותיות מטושטשות: היו בה (במגלה) אותיות מטושטשות או מקורעות אם רישומן ניכר כשירה (מגי' יח:). כל שנמצאת תיבה שלימה מונין אותיותיה להעלות לפ"א אותיות וכל תיבה מקצתה מטושטשת אין אותיותיה המוגהות עולות למנין פ"ה (ר"ח שבת קטו:). כי ברוב המקומות היה (הכתב) מטושטש כי ההעתק היה ישן נושן (מעתיק ביאור על פי' הראב"ע עה"ת לרב"ט אבן מאיור).

***טשש**[1]), ממנו טִשֵׁשׁ, טַשׁ.

***טָשַׁשׁ**, פ"י, עב' טַשׁ, עת' יָטֹשׁ, —לכלך באיזה דבר: (מי) שרק וטש[2]) בפני חבירו וכו' פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים (תוספתא ב"ק ט לא).

---

[1]) כך בכ"י, ובקצת דפוס' ניטשטשו, אך בנוסח' נשטשטשו.

[1]) בערב' טש a) טבל במים.

[2]) כך הנוסחה בכ"י אר"פ (צוק"מ), ובתוספתא שבש"ס וילנה: הרק וטש בפניו כנגד חבירו. ואולי הוא מן טוש, עי"ש.

a) طس

שער היוד

י

י אות העשירית[1]) באלף בית העברית ושמה יוד, עי׳ זה.

אות י היא אחת מאותיות גיכק שהן סימנים לארבעה הקולות שמתהוים בדחיקת הלשון להחך במקומות מתחלפים, ולכן היא נקראת חכית, והיתה לפנים מצינת שני גוני הקול הזה, האחד קצת יותר רך כמו א הרוקה א [2]), וכך היו הברים אותה קצת המדברים ובפרט בקצת מקומות, והשני קצת יתר קשה, כשהקול מתהוה במקום קצת יותר גבוה בהחך. אך עתה כל היהודים שוים בזה וכלם הברים באות זו רק את הגון הקשה של הקול.

---

[1]) בפרשה א׳ של איכה הפסוק המתחיל באות יוד בא אחרי הפסוק המתחיל באות ט: טמאתה בשוליה לא זכרה אחריתה וכו׳ ידו פרש צר על כל מחמדיה. וכן בפרשה ב: טבעו בארץ שעריה וכו׳ ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון. וכן בשאר הפרשיות. וכן באותם מזמורי תהל׳ שפסוקיהם מסודרים עפ״י א״ב, תהל׳ לד: טעמו וראו כי טוב וכו׳ יראו את יי׳ קדשיו. וכן משלי לא: טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה, ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך.— [2]) כבר התפלפל בפרט החכם הגרמני פיליפי (Philippi ZDMG IL,639, LI, 66) בדבר מהותה של אות זו בתחלתה, שקצת החכמים החליטו שהיתה בעצם וראשנה תנועית, ואח״כ נתרככה ונאצלה ממנה הברה הקשה במקום היותר גבוה בהחך. אך אם עוד לא הכרע בודאות איזה גון של הקול הזה היה בלשונות השמיות בכלל ואצל העברים בפרט, הנה בזה אין שום ספק כי היו שני גוני הקול נהוגים גם אצל העברים, ובקצת מקומות בארץ ישראל היו הברים הקול בהברה הרכה כמו א, כמו שמעיד על זה אופן דבורה של האשה התקועית שהיתה אומרת אש במקום יש: ותען האשה (התקועית) ותאמר חי נפשך אדני המלך אם אש להמין ולהשמיל מכל אשר דבר אדני המלך (ב״ש יד יט). ועוד במקום אחר באה אולי הברה זו של איש במקום יש: האש בית רשע (מיכ׳ ו י), וכן שב אולי האזכה במקום היזכה: האזכה במאזני רשע (שם יא), אך כאן יש לפקפק באמתת הנוסחה המסורה. וכן נמצא השם ישי בזמן מאחר בכתיב אישי (דהי״א ב יג), ומזמן המאחר ההוא יש עוד עדות כי היו הברים את האות י בקצת צרופים כמו א חרוקה, והיא העתקת הירונ׳ קצת שמות שתחלתם י באות I ולא J כמו יצחק Isaac, ישי Issai, יגר igar, ידידיה Ididia. וכן גם בערב׳ ההמונ׳ האות י a) נוטה להברת א חרוקה (Spitta § 2, 25), וכן הברים בערב׳ ההמונ׳ את השם יד באלף חרוקה בראשיתה ואומרים אד. וכן יש קצת ראיה להברה זו גם בפי היהודים הספרדים בימי ר׳ דוד קמחי, שהוא אומר כי לכן נקודה א עתיד מדב״ע בפעלים בסגול אפעל ולא בחירק כמו שאר האותיות יתנ יפעל, תפעל נפעל, כדי להבדיל בין מדב״ע ונסתר: ושאר הנוספות (בתחלת העתידים) זולתי האלף הם בחיריק והיתה האלף לבדה בסגול שלא להתערב עם יוד (מכלול, שער דה״פ, דף כד). ועל היוד הדגושה העיד רסע״ג כי אנשי מעזיה היו קראים אותה באופן מיוחד, והוא כמו האות ג׳ b) בערב׳, אמר בפרוש ספר יצירה וז״ל: פפימא בינ אלג׳ימל ואליוד ולד׳לכ ג׳עלהא אלטבר־אניון פי אליוד אלדגש וג׳עלהא בעצ׳ אלערב מקאם אליא אד׳ יקולונ נחנ בני עלג׳ יענונ בני עלי נאכל אלתמר אלברנג׳ יענונ אלברני והד׳א יוג׳ד פי בעצ׳ כתב לע׳ה אלערב, ע״כ, ובעבר׳: ומה שבין הגימל והיוד ולכן עשוה הטברניים ביוד הדגושה ועשוה קצת הערבים במקום היוד כשאומרים אנו בני עלג׳ כונתם עלי, נאכל תמר אלברנג׳ כונתב ברני, וזה נמצא בקצת

---

a) ي b) ج

האות י היא אות שרשית ושמושית, ונוספת בפעלים בעבר בסוף השרש למדב״ע ובעתיד בתחלת השרש לנסתר ונסתרים, ובסוף לנ׳כחת בעתיד וצווי, ובשמות לסימן המשקל יפעול. בסוף המלים האות י משמשת לסימן היחס: הזבלוני, השמעוני, של זבלון, של שמעון. לפנים היתה משמשת לסימן סמיכות בין שתי מלים, ונשארו משמוש זה רק שרידים אחדים בלשון, בפרט במליצה: א׳סרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו (ברא׳ מט יא). נאדרי בכח (שמות טו ו). ח׳צבי מרום קברו ח׳קקי בסלע משכן לו (ישע׳ כב יו). שכני בחגוי הסלע ת׳פשי מרום גבעה (ירמ׳ מט יו). עגלה מלמדה א׳הבתי לדוש (הוש׳ י יא). ע׳זבי הצאן (זכר׳ יא יז). העיר רבתי עם היתה כאלמנה רבתי בגוים שרתי במדינות (איכ׳ א א). מי כיי׳ אלהינו המגביהי לשבת המשפילי לראות בשמים ובארץ מקימי מעפר דל וכו׳ להושיבי עם נדיבים (תהל׳ קיג ו-ח). ההפ׳כי הצור אגם מים (שם קיד ח). הישבי בשמים (שם קכג א).

בשמות נוספת בסוף לסימן יחס הקנין לנקבה נ׳כחת אחרי האות כ: הסלח לכל ע ו נ כ י הרפא לכל ת ח ל ו א י כ י הגואל משחת ח י י כ י ה מ ע ט ר כ י חסד ורחמים וכו׳ תתחדש כנשר נ ע ו ר י כ י (תהל׳ קג ג-ה).—וגם לסימן הקטנה: אמינון, במקום אמנון, דוכיפת במקום דוכפת, ועוד.

האות י נחה אחרי נקודת חירק ארוכה, ובקצת מקומות גם אחרי צירי וגם אחרי סגול, וגם אחרי קמץ. וכשהיא באה בתחלת מלה והיא שואית אם תבאנה לפניה אותיות ב ו כ ל מ תנוח, ואותיות בוכלם חרוקות: כי רבים ביהודה בעלי שבועה (נחמ׳ ו יח). וענבים לחים ויבשים לא יאכל (במד׳ ו ג). ותאכל (האש) ארץ ויבלה (דבר׳ לב כב). ויסדתיך בספירים (ישע׳ נד יא). למה תשקלו כסף בלוא לחם ויגיעכם בלוא לשבעה (שם נה ב). קול צעקת הרעים ויללת אדירי הצאן (ירמ׳ כה לו). ראוני נערים ונחבאו וישישים קמו עמדו (איוב כט ח). וכן לפי קריאת בן נפתלי וישתחו לך לאמים (ברא׳ כז כט), במקום וישתחו. יקד כיקוד אש (ישע׳ י יו). ונשקה כיאור מצרים (עמו׳ ח ח). כיתרון האור מן החשך (קהל׳ ב יג). וזאת ליהודה (דבר׳ לג ז). מידי אביר יעקב (ברא׳ מט כד). ושמחתים מיגונם (ירמ׳ לא יב). כל מחמדיה אשר היו מימי קדם (איכ׳ א ז). מביתו ומיגיעו (נחמ׳ ה יג).—אך יש שיניעו אותה: עברי ארצך כיא׳ר (ישע׳ כג י). ורבים מישני אדמת עפר יקיצו (דני׳ יב ב). לגרשנו מירושתך אשר הורשתנו (דהי״ב כ יא).—ויש שנשמטה כלה: ועלתה כא׳ר כלה (עמו׳ ח ח). ובלבד ש י ה ו עושין מעין מלאכה (שבת יז ה). התקין ריב״ז ש י ה ו מקבלין עדות החדש בכל יום (ר״ה ד ד).— והשתמשו בה לסימן גם לסגול: מפני ש א י פ ש ר (פאה ה ג).

ספרי לשון הערבים. וכבר הבאתי בהערה לאות ג מהמלון את הדברים האלה בעצמם מהמלון הערבי לשאן אלערב בשם אבו עמר. והביא גם ריב״ג עדות זו של רסע״ג בדבר הברת אנשי טבריה את היוד הדגושה, ואמר: מת׳ל הד׳א רב סעדיה ז״ל פי ספר יצירה פאנה למא ד׳כר אנ אהל טבריה ינטקונ באליא אלמשדדה ג׳ימא ד׳כר איצ׳ אנ אלערב כד יפעל ד׳לכ, ע״כ, ובעבר׳: וכמו זה רב סעדיה ז״ל בספר יצירה והוא כאשר הזכיר כי אנשי טבריה הוגים היוד הדגושה כמו ג׳ים ערבי הזכיר כמו״כ כי הערבים עושים גם הם ככה. גם רי״פ דוראן בספרו מעשה אפד על דקדוק העיד כי ליהודי קטלוניה בימיו היתה הברה כפולה להאות י, והיו ה׳ברים אותה בתחלת ההברה בגון אחד ובתוך ההברה בגון אחר, אמר וז״ל: ודע כי על פי ההנחה הזאת האמתית קול היוד אשר הוא כפול אצלינו אנשי הגלילות האלה הוא יותר חזק בתנועת הלשון אל הגובה מקולות גכק אמנם הכפלת קול היוד אצלנו הוא כי אנחנו נקרא היוד באמצע התיבה בקול מיוחד כמו אים דים ובתחלת התיבה בקול מיוחד כמו ים יד ובשתי הקולות האלה תנועות היוד אל המעלה יותר מוחשת לחזקה מתנועת גכק ותנועת הכף הרפה יוהר חלושה ויש לה שתוף קצת עם הגרון אמנם אמרתי אצלינו לפי שהאשכנזים וצרפתים יתנו לשני היודין תנועה אחת והיא התנועה אשר לה אצלינו בראשי התיבות ואין ספק כי תנועת היוד גם לנו גם להם אינה כפי מה שהיתה אצל הראשונים כי אחו שהניחו היוד מאותיות החיך לפי דרכם אין ספק שהיו מניעים אותה בכל מקום על הדרך שאנו מניעים אותה בדים ואם כי לו יניעוה על דרך תנועתה ביד וים אצלנו לא היו מניחים אותה מאותיות החיך לפי דרכם לפי שהוא מן הנראה תכלית ההראות כי על דרך תנועתה אצלנו ביד וים שהיא מאותיות הלשון על כן נראה כי לפי דרך הראשונים אנחנו טועים בתנועתה ביד וים והדומים להם והצרפתים טועים בתנועתה בכל מקום שהיא ר״ל בראש התיבה ואמצעה. ע״כ. ולא נתברר לי טיב החלוף הזה בהברת היוד מה היה, ואולי זוהי הברת הטברניים, וכך העיד אברהם בלמשי על האיטלקים והפרובינצלים: לפי קריאת האיטלקי והפרובינצלי היוד בדגש מוצאה מוצא הגימל בלשון ערב (מקנ״א, דמיון והפרש האות׳). ולהספרדים בירושלם אין הבדל הברה זו, וכן אין הבדל בהברת היוד בתחלת התבה ובאמצעה להתימנים.

אי אי פ ש ר לאיש בלא אשה (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ד).— וגם במקום חטף סגול: ה א י ל ו ל י י ם מתעשרין לעצמן (תוספתא ר״ה ו א). — וכן *במקום דגש חזק, כמו במקור נפעל: ליכנס, לימנות, במקום לִכָּנֵס, לִמָּנוֹת. —וגם ˝במקום שוא נע בראש תבה, ביראשית במקום בראשית: ב י ר א ש י ת ברא אי״ם אין ראשית אלא תורה (קטע מגני׳ מד״ר, JQR XX, 778).

י היא אחת מאותיות א ה ו י, ופועלת על אותיות ב ג ד כ פ ת שלאחריה, כשהיא נחה, לרפותן.

ברבים מהפעלים שאות הראשנה שלהם היא י, אין האות י קדומה, אלא באה במקום אות ו שהיתה בתחלה האות הראשנה בהשרש הזה, והפעלים האלה הם גזרה מיוחדת בדקדוק, גזרת נחיפה יוד, ובר״ת נפ״י.

במספרים משמשת האות י לסימן המספר עשרה: ויהושע נטל שכר עשרה אנשים של מרגלים שנתוסף יוד יתיר י ו ד עשרה (מד״ר במד׳ טז). י׳ (של יצחק) מול ע ש ר ה נסיונות (בס יח). כמה נשתייר מהם (ממהנה אשור) רב אמר ע ש ר ה שנאמר ונער יכתבם שכן דרכו של נער להיות כותב י ו ד (בס איכ׳, פתיח׳). הביאני אל בית היין י ו ד י ו ד עשרים נון חמשים הרי שבעים (תנחומא במד׳ י).

י״א,—ר״ת: יש אומרים.

יאב, ממנו יָאַב, ˝יאֵב.

יָאַב, פ״ע, יָאַבְתִּי, עת׳ אִיאַב, יִיאַב, אֵאוֹב, יֵאוֹב [1]), תִּיאַב [2]), נִיאַב, יִיאֲבוּ, תִּיאֲבוּ, תִּיאֲבִי, תִּיאַבְנָה, צווי יְאַב, יַאֲבוּ, יַאֲבִי, יְאַבְנָה, מקו׳ יְאַב, יְאוֹב, ובאותיות בכלם בנוח היוד בִּיאַב, כִּיאַב, לִיאַב, מִיאַב, — כמו אבה, יָאַב לדבר, התאוה והשתוקק אליו, כמו צמא למים, ˝לרוח טרי: פי פערתי ואשאפה כי למצותיך יָאַבְתִּי (תהל׳ קיט קלא).

˝יָאֵב, ת״ז,—כמו תָּאֵב: י א ב ותאב אל רצון הבורא, חש לעשות חקו בלבב ירא, לקח נעריו עם שתיל עץ פורה, ימים שלשה צור נתיבם יורה (סמא״ל, סליח׳ ר״ה, חסדך זכור).

יאה, ממנו יָאָה, ˝יָאֶה, *יָאוּת.

יָאָה, פ״ע, לנק׳ יָאֲתָה, בהפס׳ יָאָתָה,—היה נאה ויפה וראוי להדבר, sich ziemen, gebühren; convenir be becomming: מי לא יראך מלך הגוים כי לך יָאָתָה כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך (ירמ׳ י ז).— ואמר הפיטן: י א ת ה תהלה ועוז לבקדש נאדר, ומי שקול גשת אליו גדלו לאדר (יוצ׳ יוה״כ, יאתה). י א ת ה חסדי צור סלה להזכיר, ומי זך דבק דרכיו להכיר (בס). לך כל הנשמות מהללות אלהים לך נאוו תהלות ו י א ת ו (ר״י הלוי, רבות לפסח, גלילי זבול).

—התפ׳, ˝התיאה,—הראה את עצמו יָאֶה: הנאה בך לפנות לדברי מרשלי ידי מחזיקי דת תעודה ואתה נקי לבב ביושר ותם לב למנעה נדבה ממחכה ומת י א ה (רה״ג לר״א בן עטא, JQR n. s. I, 2, 235).

˝יָאֶה, ת״ז, לנק׳ יָאָה, מ״ר יָאִים, יָאוֹת,—כמו נאה, טוב ויפה: הנמצא להודאה תמונה ומראה, לשומו לנגדך ביפיו כאיש י א ה (רה״ג לר״א בן עטא, JQR n.s. I, 2, 233). ו י א י ם הדברים לפה קדוש שאמרם (בכי״ע א, מגלרים).

יְאוֹר,—עי׳ יְאֹר.

***יֵאוּשׁ,** ב״ז,—בה״פ, מן יֵאַשׁ, הִתְיָאֵשׁ: אע״פ שאין קרקע נגזל יש י י א ו ש לקרקע (ירוש׳ ערל׳ א סא.), ר״ל מי שמתיאש מקרקע שהיא בידי זולתו נעשה הקרקע הפקר. מניין ל י י א ו ש בעלין מן התורה ר״י בשם רשב״י כן תעשה לחמורו וגו׳ את שאבוד לו ומצוי לך את חייב להכריז ואת שאינו אבוד לו ומצוי לך אין את חייב להכריז יצא י י א ו ש בעלים שאבוד ממנו ומכל אדם (בס ב״מ ב ח:). שור שהוא יוצא ליסקל ונמצאו עידיו זוממין ר׳ יוחנן אמר כל הקודם בו זכה (מפני שכבר התיאש רבו ממנו והוא הפקר) רשב״ל אמר י י א ו ש של טעות היה וכן העבד שהוא יוצא ליהרג ונמצאו עדים זוממין ר״י אמר זכה לעצמו רשב״ל אמר י י א ו ש של טעות היה (בס סנה׳ י כט ד). אין הגונב אחר הגנב משלם תשלומי כפל אמר רב לא שנו אלא לפני י א ו ש אבל לאחר י א ו ש קנאו גנב ראשון וגנב שני משלם תשלומי כפל לגנב ראשון (ב״ק סז:). ששתם גניבה י א ו ש בעלים הוא (בס סח:). י א ו ש שלא מדעת אביי אמר לא הוי יאוש (ב״מ כא:). הגניבה עצמה שהיא ביד הגנב ולא נשתנית

---

[1]) ריב״ג במשתלהק (דף 25) אמר וז״ל: יאב לם יד׳כרה כי למצותיך יאבתי ואלמשתקבל עלי אלקיאש ייאב עלי זנה ייבש יירש או יֵאוֹב עלי זנה יאותו לנו האנשים, ע״כ, ובעברית: יאב לא הזכירהו (ר״י חיוג) והעתיד לפי ההקשה ייאב עלי צורת ייבש יירש או יֵאוֹב על צורת יאותו לנו האנשים. — [2]) רד״ק, מכלול שדה״פ, ערך יאב.

חוזרת לבעליה בין לפני יאוש בין לאחר יאוש אלא שאחר יאוש השבח לגנב (רמב"ם גניבה א יב).

***יאוּת,** תה"פ, — זה טוב ויפה, richtig, schön; bien parfait; right: אילו קצר חצי שדהו ומכר מה שקצר הלוקח מותר בלקט ובשכחה ובפיאה יאות (ירוש' פאה ב יז:). א"ר יונה יאות הוא מקשי (בס דמאי א כא ג). ר' אחא אמר במזיד כר"מ ר' יוסי אומר בשוגג כר' יהודה א"ר מנא יאות (בס תרומ' ב מא ג). ר"א אומר בו ביום גדשו את הסאה ר"י אומר בו ביום מחקו אותה אמר לו ר"א אילו היתה חסירה ומילאוה יאות וכו' אמר לו ר' יהושע אילו היתה מליאה והיסרוה יאות (בס שבת א ג ג). אם באת הלכה תחת ידיך ואין את יודע מה טיבה אל תפליגנה לדבר אחר שהרי כמה הלכות נאמרו למשה מסיני וכולן משוקעות במשנה א"ר אבין ויאות הרי שני מיני חיטים אילולא שבא נחום ופירשה לנו יודעין היינו (בס חגי' א עו ד). א"ר יוחנן בנימין היה (כתוב באפוד) הציו בן מיכן ימין מיכן אמר ר' זבידה ויאות מי כתיב ששה שמותם לא אלא משמותם משמותם ולא כל שמותם (בס סוט' ז כא ד). אילו אמר בת חלל כבת גר יאות (בס קדוש' ד סו.). אילו אמר לא מאותו המקום ולא מאותו המקום יאות (בס כתוע' ה לו:). לפי שהיה אבינו יצחק מתפחד ואומר תאמר שלא עשיתי כשורה שעשיתי את שאינו בכור בכור כיון שאמר (עשו) את בכורתי לקח אמר יאות ברכתי (מד"ר בראש' סז). — ומצוי מאד בסהמ"א: ברוך ה' אלהי ישראל אשר לו יאות ענין האחד האמתי הקדמון במציאותו (הקד' חו"ה). ולהביא אחר כל ענין מה שיאות לו מן הענינים אשר בהם נתחייב בעבודת האל יתעלה (בס הבחינ', פתיח'). ואני אומר חיי! שהענין יאות לו אבל ההקשה מונעת ממנו (הרקמה, שער יה). נתנו בו כחות שישמרוהו זמן קצוב וימשכו אליו מה שיאות לו וידחו מעליו מה שאין תועלת בו (ר"ם א"ת, מו"נ ג יז). כח הזן הוא הכח המעמיד הגוף במזג שוה ומושך אליו מה שיאות לו ודוחה מעליו מה שיזיקהו (ר"י א"ת, רות הן ב). שלא יהיה מנהגך לשנות מנהג המלכים כי לא יאות להם זנות ושתות יין ושכר (ראב"ע משלי לא). אמר לו המלך (להנדיב) יאות לך שתהיה אדון בעמך ובזולתם (מעל' המדות, הנדיבות). ושאלו לחכם אחד מהו הדבר שיאות לאדם להשמר ממנו ואמר קנאת האחים (ספ' בעבוע' לר' זכלא 24). ולא יאות להם לבד ההרקה בחפיפה החזקה (פרקי משה י). ולא יאות שיתעסקו השמים בתועלות של אלה ושלמותם (אמונה רמה ד ב). שאין כבוד לבני מלכים ויועצי ארץ לגרר העצמות ולשברם ככלבים לא יאות לעשות ככה כי אם לעניי העם הרעבים (ספ' חינוך, כוא טו). ולעם קדוש אמתי אשר בחר האל לא יאות להם שישעו בדברי שקר (בס, קדוש' רמט). הנה לא יאות לנבל לדבר דברי נבלה (רלב"ג משלי יז). כמו נזם זהב שיאות להשלים קשוט מי שיש לו חלי זהב (בס כה). כי שני אלה לא יאות שיעשו בהם בנינים בפני עצמם (ר"ד יחייא, לבון למוד' ב). וזה יאות שיהיה ע"ד הזאת נשים (יסו"ע לר"י ישראלי א ד). לכן יאות לנו שנסיח דעתנו מסברתו האמורה (בס ב ע). ולפיכך יאות לומר כי שם השנה אינו נאמר באמת לפי משמעות המלה אלא על שנת החמה בלבד (בס ג ב). כי באותו העת הוא (העובר) קטן מאד והיא העת אשר לא יאות שיקרא אז עובר אלא הריון (מ' הגדבי, ב"א ה). ובכן יאות שבספרי הקדש נקרא הבורא הממציא ומסדר מיני הנמצאות בשם ה' צבאות (ספורנו, אור עמים, אחדות). כי רצון בזה לא יאות בשום פנים לבורא יתברך (בס, רצון). כי לא יאות לאיש מלחמה בעת צרה וצוקה לאכול משמנים (בלטי הגבור' מב). שלא יאות אלא למורכב הזה ולא למורכב אחר בלתו (בס מה). לסחורה זו וזוז יאות פן תהיה כלה נמכרת (ר"א נחור, הקד' מסור' הסור'). ואנשי אקלים הם לא יאות להם מזון אנשי אקלים קר (ר"י עמדין, ביר' מגד' עז סב:). כי יאות לכל בעל צורה אנושית לדעת מ"ש הטבעיים והרופאים וכו' (בס לה:). — כּיאוּת, כמו שיאות וראוי: ידענו שהתורה טובה היא בעשותה כיאות (דוד נבית, הודאת בע"ד). — ובמשמ' ת"ז, לנק' יאוּתָה: האומה הישראלית לה משפט הבכורה ליטול פי שנים בכל שני העולמות כי לה יאותה הנחלה האמתית ומבחר היישוב (נוה שלום א יב).

א.יאל[1], ממנו א.יָאַל.

א.יָאַל, — קל לא נמצא.

—נפע', נוֹאַל, נוֹאַלְנוּ, נוֹאֲלוּ, נֹאָלוּ במקום נוֹאֲלוּ, עת'

---

[1]) רק עבר'. לפי דעת קצת כמו אול, שממנו אויל.

אואל [1]), יואל, הואל, לווי הואל,—עשה מעשה שטות, töricht handeln; se conduire sotement; be foolish: ויאמר אהרן אל משה בי אדני אל נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו (במה שדברנו בך) ואשר חטאנו (במד׳ יב יא). ואני אמרתי אך דלים הם נואלו כי לא ידעו דרך יי׳ (ירמ׳ ה 7).—ונשאר בלי דעת: אים אפוא חכמיך ויגידו נא לך וידעו מה יעץ יי׳ צבאות על מצרים נואלו שרי צען נשאו שרי נף התעו את מצרים פנת שבטיה (ישע׳ יט יב-יג). חרב אל הבדים ונאלו חרב אל גבוריה וחתו (ירמ׳ נ לו). —ואמר בן סירא: יש חכם לרבים נחכם ולנפשו הוא נואל (כ״ס גני׳ לז יט). — ואמר המשורר: מה נואלו האומרים טב לחלום איך שכחו ולא זכרו, כן הוא כדבריכם אבל הוא מאשר שוא דברו לאיש ולא נפתרו (רמב״ע, מחב׳רה 145, כבס רבב״ג). —ובמשמ׳ נשתבש: כולל פתרון כל הדברים העמוקים והתר כל הספקות הקשות אשר נואלו בהם דעות כל הפלוסופים (חזות קבה לר״י ערמאה ה).

ב. יאל, ממנו ב. יאל.

ב. יאל,—קל לא נמצא.

—הפע׳, הואיל, הואלתי, עת׳ יואל, יאל, ויואל, ויאל, לווי הואל, הואל-, הואילו,—א) הסכים, רצה, החליט, התחיל לעשות דבר אחרי פקפוק וקושי: ויען אברהם ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל אדני ואנכי עפר ואפר (ברא׳ יח כז). בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר (דבר׳ א ה).—ובינו׳ מואיל: ויש מהם שאומרים שהוא (הבורא) גולם בלא צורה והנני מואיל להשיב עליהן ולשבור כל דבריהן בעזרת האל (פי׳ יציר׳ לר״י ברזלוני 81).—ב) התרצה והסכים לבקשה: ויאמר אבי הנערה אל האיש הואל-נא ולין ויטב לבך (שופט׳ יט ו). ועתה הואל וברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך (ש״ב ז כט). —ובמשמ׳ עשה נא למעני: ויאמר האחד הואל-נא ולך את עבדיך (מ״ב ו ג). ויאמר נעמן הואל קח ככרים (שם ה כג).

ג. יאל, ממנו ג. יאל.

ג. יאל,—קל לא נמצא.

[1]) ר״י חיוג ורד״ק.

—הפע׳, הואיל, עת׳ יואל, ויאל, — התקשה, היה לו קשה הדבר, Schwierigkeit empfinden; éprouver des difficultés; to feel difficulty: וילבש שאול את דוד מדיו ונתן קובע נחשת על ראשו וילבש אתו שריון ויחגר דוד את חרבו מעל למדיו ויאל [1]) ללכת כי לא נסה ויאמר דוד אל שאול לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי ויסרם דוד מעליו (ש״א יז לח-לט).

ד. יאל,—כמו אלה, קל לא נמצא.

—הפע׳, הואיל, עת׳ יואל, ויאל, — כמו יאלה, ויאל, עי׳ ערך אלה הערה 5.

יאר [2]), יאור, ב״ז, היאר [3]), היארה, יארי, מ״ר יארים, יארי, יאריו,—שם פרטי של הנהר הגדול העבר דרך מצרים מדרום צפונה ונשפך אל תוך ים התיכון, Nil, Nile: ופרעה חלם והנה עמד על היאר והנה מן היאר עלת שבע פרות (ברא׳ מא א-ב). ותרד בת פרעה לרחץ על היאר ונערתיה הלכת על יד היאר (שמות ב ה). הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם והדגה אשר ביאר תמות

[1]) ת״י: ולא אבא למיזל. וכבר הביא פרוש זה ריב״ג והחליט גם הוא כי זו היא כונת הפעל הזה. אמר וז״ל: ונחנ נרי אלאנ אנ נצ׳יפ אלי הד׳א אלאצל מעני ראבעא והו ויואל ללכת כי לא נסה פאלאחשנ ענדנא אנ נקול פיה ואמתנע מנ אלמשיר בתלכ אלאלאת אד׳ למ יעתד ד׳לכ ולא יצלה אנ יקאל ואמענ פי אלמשיר אד׳ למ יעתד לאשתחאלה אלמעני ולקד אחשנ צאחב אלתרגום פי קולה ולא אבא למיזל, ע״כ, ובעבר׳: ואנחנו ראים עתה לחבר אל השרש הזה ענין רביעי והוא ויואל ללכת כי לא נסה כי הטוב בעינינו לומר וימנע מלכת בכלים ההם ואין נכון לומר והתמיד בהליכה כי לא נסה מפני שנוי הענין והטיב המתרגם באמרו ולא אבא למיזל. ואחרים מפרשים ויאל זה מן א. יאל במשמ׳ רצה. והנה משמ׳ רצה בודאי אינה מסכמת עם הבא אח״כ כי לא נסה, וצריך לשער כי חסרות פה המלים ולא יכול, וכך היה צריך להיות נוסח׳ הכתוב: ויאל דוד ללכת ולא יכול כי לא נסה. ובמשמ׳ ולא יכול תרגמו השבעים, וישערו קצת התדשים כי היה כתוב וילא במקום ויאל. אבל גם זה דחוק. ולפי הנוסחה המסורה צריך לפרש ויאל זה במשמ׳ חרשומה בפנים, אעפ״י שאין לזה דמיון בשום אחת משאר הלשונות השמיות.

[2]) דעת רוב החכמים כי מקור שם זה במצרית יואור.— [3]) רפה, וכבר העיר על זה רד״ק ואמר: היוד דגושה ברוב כמו היעפים היעלים ליעלים היהודים ליהודים היהודי אבל היאור ביאור היאורים רפה היוד

ובאש היאר ונלאו מצרים לשתות מים מן היאר (שם ז יז-יח). וכל מזרע יאור יבש נדף ואיננו ואנו הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חכה (ישע׳ יט ז-ח). עברי ארצך כיאר בת תרשיש (שם כג י). מצרים כיאר יעלה וכנהרות יתגעשו מים (ירמ׳ מו ח). ועלתה כיאר כלה ושקעה כיאר מצרים (עמו׳ ט ה). ועלתה כאר [1]) כלה ונגרשה ונשקה כיאור מצרים (שם ח ח). כל הבן הילוד היארה תשליכהו (שמות א כב). אשר אמר (פרעה) לי יארי ואני עשיתני (יחזק׳ כט ג).—וכמ״כ יארים גם לתעלות וזרועות היאור, וגם לנהרות בכלל: נטה את ידך במטך על הנהרת על היארים ועל האגמים (שמות ח א). קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים על נהרתם על יאריהם ועל אגמיהם (שם ז יט). מקום נהרים יארים רחבי ידים (ישע׳ לג כא). בקצה יארי מצרים (שם ז יח). אני קרתי ושתיתי מים ואחרב בכף פעמי כל יאורי מצור (שם לז כה). בצורות יארים בקע (איוב כח י). התיטבי מנא אמון הישבה ביארים מים סביב לה (נחו׳ ג ח). ונתתי יארים חרבה (יחזק׳ ל יב). התנים הגדול הרבץ בתוך יאריו (שם כט ג). והעליתיך מתוך יאריך ואת כל דגת יאריך בקשקשתיך תדבק (שם ד). ויהפך לדם יאריהם ונזליהם בל ישתיון (תהל׳ עח מד). — ואמר הפיטן: מטר יורה לירות, שדות ויערות, מים ימלאו יאורות, למגודדי גדוד שירות (ר״א קליר, תפל׳ גשם, יפתח ארן).—והמשורר אמר: היובלו לעלות שחק בני איש להסתיר מעלי תבל מאורות, והדבר מאד נקל בעיני הייבשו מדלי אחד יאורות (רשב״ג, הגנכת וכחשת).

יאש [2]), ממנו יאש, *יאוש.

יאש,—קל לא נמצא במקרא.

—נפע׳, נואש, עת׳ יואש, — נואש פלוני מדבר, החליט כי אין לו יותר תקוה להשיג הדבר, verzweifeln, désespérer; to despair: ויאמר דוד אל לבו עתה אספה יום אחד ביד שאול אין לי טוב כי המלט אמלט אל ארץ פלשתים ונואש ממני שאול לבקשני עוד בכל גבול ישראל ונמלטתי מידו (ש״א כז א). — נואש [1]) כמו שם, אדם שנואש מדבר: הלהוכח מלים תחשבו ולרוח אמרי נואש (איוב ו כו). — ובמשמ׳ פעל סתמי, כעין תה״פ, קצת במשמ׳ לשוא, אין יותר תקוה: מנעי רגלך מיחף וגורנך מצמאה ותאמרי נואש לוא כי אהבתי זרים ואחריהם אלך (ירמ׳ ב כה), ר״ל לשוא כל דבריך. ועתה אמר נא אל איש יהודה ועל יושבי ירושלם לאמר כה אמר יי׳ הנה אנכי יוצר עליכם רעה וחשב עליכם מחשבה שובו נא איש מדרכו הרעה והיטיבו דרכיכם ומעלליכם ואמרו נואש כי אחרי מחשבותינו נלך ואיש שררות לבו הרע נעשה (שם יח יא-יב).—ובמשמ׳ בלי תועלת: ברב דרכך יגעת לא אמרת נואש חית ידך מצאת על כן לא חלית (ישע׳ נז י).

—פע׳, יאש, יאש, מקו׳ יאש, יאש, — יאש את פלוני, עשה שפלוני יואש: וסבותי אני ליאש [2]) את לבי על כל העמל שעמלתי תחת השמש (קהל׳ ב כ). — וככ׳ יאשתני: אמרה הנפש כבר נחמתי במה שיאשתני מהשיג סוד הדבר וזה לדקותו ועומק ענינו (חו״ה, עבוד׳ ה׳ ט).

—התפ׳, *התיאש, נתייאש,—כמו נואש: נטלו מוכסין את חמורו ונתנו לו חמור אחר גזלו לסטים את כסותו ונתנו לו כסות אחרת הרי אלו שלו מפני שהבעלים מתיאשין מהן (ב״ק י ב). המציל מן הנהר או מן הגיים או מן הליסטים אם נתיאשו הבעלים הרי אלו שלו (שם). הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתיאש מן הפורענות (אבות א ו). אמר ר׳ יהודה פעם אחת הייתי מהלך אחר ר״ע ואחר ר״א בן עזריה והגיע זמן קרית שמע כמדומה אני שנתיאשו מלקרות מפני שהן עסוקין בצורכי ציבור קריתי ושניתי ואח״כ התחילו הן (תוספתא ברכ׳ א ד). מחיצת הכרם שנפרצה אומרים לו גדור גדרה ונפרצה אומרים לו גדור נתייאש הימנה הרי זה קידש (שם כלא׳ ג ג). כל שהוא בטובה אל יתיאש מן הרעה וכל שהוא ברעה אל יתיאש מן הטובה (סעו״ר כח). מי שגררתו חיה מאימתי מונין לו משנתייאשו

—[1]) כך הכתיב, וס״א כיאר.

[2]) בערבית איש a), יאש b), ממש כמו בעברית.

a) ايس b) يأس

[1]) בצורה זו התפלפל ריב״ג הרבה, כי היה קשה עליו הדבר להניח נפעל בשמוש תה״פ ויניה כי הוא מקור כמו ונחבה לא יוכל, ובפרוש המלה אמר כי היא משמשת במשמ׳ די. ורד״ק אמר כי בהמלה נואש יש הסתר ענין, ר״ל שהכונה בה נואש לבו, או שהמלה נואש היא שם: ואפשר שתהיה מלת נואש באלה המקומות שם היאוש. — [2]) בקצת ספרים ליאש, י פתוחה.

מלבקש (ירוש׳ מו״ק ג פב.). נחיל של דבורים אם נתייאשו בעליו הרי אילו שלו (שם ב״ק י ז:). פעם אחת ירד (אבא יהודה) מנכסיו וראה רבותינו ונתייאש מהן עלה לביתו ופניו חולניות (שם הור׳ ג מח.). שנתייאשו הבעלים בלוקח ולא נתייאשו בגנב (ב״ק סח.). גזל ולא נתייאשו הבעלים שניהם אינן יכולין להקדיש זה לפי שאינו שלו וזה לפי שאינו ברשותו (שם:). שטף נהר קוריו עציו ואבניו ונתנן בתוך שדה חבירו הרי אלו שלו מפני שנתיאשו הבעלים (ב״מ כב.). המוצא מעות בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובכל מקום שהרבים מצויין שם הרי אלו שלו מפני שהבעלים מתיאשין מהן (שם כד.). מלמד שהקב״ה מתיאש מן הצדיקים בעולם הזה אבל חוזר ומרחם עליהם (מד״ר איכ׳, אני הגבר). שנתיאש (דוד) מן החיים (ואמר אל האלהים) תהי נא ידך בי (שם, רות א). יש בדבר ספק אם למפרע היא בעלת מום קבוע מעת שבאו לה המומים או מעת שנתייאשו מרפואתה לפיכך הפודה אותה קודם שנתייאשו מרפואתה ונהנה באותו הפדיון אחר שנתייאשו מרפואתה הרי זה ספק מועל (רמב״ם איסורי מזבח ב טז).—וקצת במשמ׳ °לא הפץ בשום אופן: אם מיחה ואמר אל תשביחו חלקי אלא נחלוק מיד ואשביח אני שני חלקים שלי ואטול כל שבחן והן נתייאשו מלחלוק והשביחו הנכסים (רב״י ב״ב קכו.).

—קל, °יָאַשׁ[1]), פ״ע,—כמו נואש, נתיאש: מה תשאלו על איש אשר דודיו נדו כנום עיניו ועפעפיו, ארך מאד לילו עדי יָאַשׁ לראות מאור שחרו ועפעפיו (רמב״ע, תרשיש ז).—ומקו׳: נבעים בנות ימים בזכרו עד יְאֹשׁ לעד באפר בוז להכפישנו, כאשר בזכרו נשכחה עמל אשר לא נשכחה בשתות לתירושנו (רמב״ע, לכבוד אלעזר בן נחמן).

יָאֵת[2]),—עי׳ יָאָה.

יבב, ממנו יִבֵּב, *יְבָבָה.

יָבַב[3]),—קל לא נמצא.

[1]) כך בערבית, בקל.

[2]) סברו הקדמונים, ר״י חיוג, ריב״ג ורד״ק, כי היה בעבר׳ שרש זה וממנו יָאָתָה (ירמ׳ י ז) וגם יֵאת. אך רוב החדשים החליטו יאתה מן יָאָה, עי״ש.

[3]) כך בארמ׳ וסורית. בערב׳ אבב a), זעק.

a) أَبّ

—פע׳, יִבֵּב, עת׳ יְיַבֵּב, תְּיַבֵּב, — הוציא קולות מקטעים זה אחרי זה כעין בכי מקטע, schluchzen; sangloter; to sob: בעד החלון נשקפה וַתְּיַבֵּב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו (שופט׳ ה כח).—ובתו״מ: שמע קול המקוננת מיבבתו בין המתים אין עדות גדולה מזו (ירוש׳ יבמ׳ יו יה ד).— °וגם לשמחה: לאלהים שבחה ובשירה מיבבת, לאל אשר לא שמה לה אויבת, הללי יה המגביהי לשבת, מושיבי עקרת הבית (ר״י הלוי, אהלל קלת).—ובמשמ׳ פ״י, °יִבֵּב אותו, עשה שייבב: וצריכה המינקת לעשות לילד תמיד דברים המשמחים אותו ותסיר ממנו הדברים המיבבים אותו ותאמר לו נגונים לשמחו (דלק יברה, בע׳ הסגול׳).

—נתפ׳, °נִתְיַבֵּב, — התחיל לְיַבֵּב: כשנתייבבה (אם סיסרא) כהבלי יולדה באו לה כאשה יושבת על משבר (אבן ירחי, המנהיג, הלכ׳ ר״ה כא).

***יְבָבָה**, ש״נ, מ״ר יְבָבוֹת,—קול תקיעה וכדומה מקטע פתאם וחוזר זה אחרי זה, Schluchzen; sanglot; sobbing: שיעור תקיעות כשלש תרועות שיעור תרועה כשלש יבבות[1]) (ר״ה ד ט). וכך היה הדבר מימים קדמונים מנהג בכל ישראל מהן עושין תרועה יבבות קלות ומהן עושין תרועה יבבות כבדות שהן שברים ואלו ואלו יוצאין ידי חובתן (ר״נ על הרי״ף, ר״ה י:).—°ובענין בכיה: מכה יבבת הבכיה אין שייך שתוציא ראשה מהאשנב (פענח רזא, תולדות).—°ובענין השירה והזמרה: כי השיר הנגוניי כשיהיה מקובל ונעים למקבלים צריך שיהיה בו העתקה ישרה ממעלה לחברתה הסמוכה לה בערך הנגוני בלי שידלג המנגן ממעלה למעלה זרה שאיננה מרוצפת עם הראשונה וגם שלא יהיה שם פגם וחריץ בשליבת היבבות האחדיות זו עם זו הן בערך

[1]) כבר פקפקו בגמ׳ (שם לג:). בענין יבבה זו ואמרו: מר סבר גנוחי גנח ומר סבר ילולי יליל. ע״כ. ופרש״י: גנוחי גנח כאדם הגונח מלבו כדרך החולים שמאריכין בגניחותיהן, ילולי יליל כאדם הבוכה ומקונן קולות קצרים סמוכין זה לזה. ע״כ. והוסיף ע״ז אבודרהם (סדר תפל׳ ר״ה) ואמר: ולשון יבבא מלשון ותיבב אם סיסרא ולא ידענו אם יבבא ענין יללה שאין בה הפסק כדרך שמילל אדם מתוך צערו ואומר אוי אוי אוי ג׳ פעמים במהירות בלא הפסק וכו׳ או שמא יבבא הוא לשון אנחה כדרך שיאנח אדם פעם אחר פעם מתוך צערו ואומר אוי אוי בהפסק.

העליה והן בירידה (יריע׳ שלמה א ב א).

יְבוּל, ש״ז,—מה שהאדמה נותנת פרי, תבואת האדמה, Ertrag ; production : ויהנו עליהם (מדין ועמלק) וישחיתו את יְבוּל הארץ (שופט׳ ו ד). כי תאנה לא תפרח ואין יְבוּל בגפנים (חבק׳ ג יז). ונתנה הארץ יְבוּלָהּ ועץ השדה יתן פריו (ויקר׳ כו ד). ולא יהיה מָטָר והאדמה לא תתן את יְבוּלָהּ (דבר׳ יא יז). ותאכל (האש) ארץ וִיבֻלָהּ (שם לב כב). ונתן עץ השדה את פריו והארץ תתן יְבוּלָהּ (יחזק׳ לד כז). כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יְבוּלָהּ והשמים יתנו טלם (זכר׳ ח יב). על כן עליכם כלאו שמים מטל והארץ כלאה יְבוּלָהּ (חגי א י). גם יי׳ יתן הטוב וארצנו תתן יְבוּלָהּ (תהל׳ פה יג). ויתן לחסיל יְבוּלָם ויגיעם לארבה (שם עח מו). -- יְבוּל הבית : יגל יְבוּל ביתו (איוב כ כח).—ובמליצה : פרצו אוילים גדריה (של חכמת הלשון) יהורידו לארץ שעריה וכו׳ והסיגו גבוליה, והשחיתו יבוליה, ושונים שנו טעמה, ושועלים חבלו כרמה (הקד׳ ר״י א״ת להרקמה).

יבולת,—עי׳ *יַבֶּלֶת.

***יִבּוּם**, ש״ז, ת״ יבומים, — שה״פ מן יִבֵּם : חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן מן החליצה ומן היבום עד סוף העולם (יבמ׳ א א). מי שיש לו אח מכל מקום זוקק את אשת אחיו ליבום (שם ב ה). או שנולד להם אח ואחר כך כנסה ומת שתיהן פטורות מן החליצה ומן היבום (תוספתא שם ב א). לא הספיקה ליתן עד שמת רשב״ג אומר תינתן לאביו ולאחיו והיא פטורה מן החליצה ומן הייבום (ירוש׳ גיט׳ ט מט.). מצות ייבום קודמת למצות חליצה בראשונה שהיו מתכוונין לשם מצוה עכשיו שאין מתכוונין לשם מצוה אמרו מצות חליצה קודמת למצות ייבום (יבמ׳ לט:).—ומ״ר : ויבמה אמר רחמנא ועדיין יבומין הראשונים עליה (כתוב׳ פב.).

יְבוּסִי, שת״ז, מ״ר יְבוּסִים,—במקרא שֵׁם העם הקדמוני יושב ירושלם : ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יוכלו בני יהודה להורישם וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם (יהוש׳ טו סג). וילך המלך ואנשיו ירושלם אל היבסי יושב הארץ ויאמר לדוד לאמר לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים (ש״ב ה ו). ויאמר דוד ביום ההוא כל מכה יבוסי ויגע בצנור ואת הפסחים ואת העורים שנאו נפש דוד (שם ח).— ונהגו קצת המדברים עברית בארץ ישראל לקרא בשם יבוסי מין שרץ לולי דומה קצת להפושית ודר עפי״ר בבתי תבשיל בסדקים ובחורים וכדומה, Schabe ; blatte, black beetle.

***יַבְחוּשׁ**[1], ש״ז, מ״ר יַבְחוּשִׁים,—בע״ח שרץ קטן, שָׁחֹר בפרט במשקאות, ויש בהם גם אדומים : המפלת כמין קליפה כמין שערה כמין עפר כמין יבחושים אדומים תטיל למים אם נמוכו טמאה (נדה ג ג). יבחושין שביין ושבחומץ הרי אלו מותרין סיננן הרי אלו אסורין (תוספתא תרומ׳ ז יא). נטל את הראשונים ואחר כך נמצא על ידיו יבחוש שבריתו מן המים (שם ידים ב ג). כל השרץ השורץ על הארץ לרבות יבחושין שסיננן (חול׳ סז.).

א.יָבַל[2], ממנו יְבָל, א.יָבָל.

יָבָל, ש״ז, מ״ר יְבָלִים, סמי׳ יִבְלֵי,—יִבַל מים, כעין אמת מים, טבעית, Wasserstrom ; torrent ; stream : והיה על כל הר גבה ועל כל גבעה נשאה פלגים יִבְלֵי מים (ישע׳ ל כה). וצמחו בבין חציר כערבים על יִבְלֵי מים (שם מד ד).—ואמר המשורר : ובתוך הגנה יבלי מים, ומקום נהרים יאורים רחבי ידים, ומימיהם נגרים במורד, כענק בדלח לה מפזר ומפרד (ר״י חריזי, תחכמ׳ מט).— ובהשאלה : שלום לאור מערב אשר ערב כפי שועת לבבות בעדו שסעו, יבלי סליחה יענו קברו ואף יבלה ותחתיו רחמים יוצעו (רמב״ע, קינה על מות אחיו, נטפי דמעות). ובראותי הספר ההוא נגלו כספר שמי גילי, ונזולו יבלי אבלי, יען כל עם ועם נזהרים בהגיונם, נשמרים מחטוא בלשונם (ר״י חריזי, הקד׳ תחכמ׳).

א.יָבַל,—קל לא נמצא.

—הפע׳, הוביל, יוביל, יובילו, יובלון, יובילני, אוביִלם, יוּבְלוּה,—הוליך, הנהיג, עשה שילך, führen; conduire, to lead : בבכי יבאו ובתחנונים אובילם אוליכם אל נחלי מים בדרך ישר לא יכשלו בה (ירמ׳ לא ח). מי יוֹבִלֵנִי עיר מצור מי נחני עד אדום (תהל׳ ס יא). —

---

1) לא נתברר מקורו.

2) סוברים רוב החכמים כי משרש זה במשמ׳ העקרית של הולכה נסתעף גם השם יבל לפלג מים, ויש מדמים לו השרש הערבי ובל (a) במשמ׳ זרם של גשמים

a) وبل

והרגלים הובילו: הזאת לכם עליזה מימי קדם קדמתה יבלוה רגליה מרחוק לגור (ישע׳ כג ז).—ובמשמ׳ הביא ביחס לדבר לא בע״ח: מהיכלך על ירושלם לך יובילו מלכים שי (תהל׳ סח ל). נדרו ושלמו לייי אלהיכם כל סביביו יובילו שי למורא (שם עו יב). מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובלון [1] מנחתי (צפנ׳ ג י).—ובהשאלה, ״הוביל במשמ׳ גרם, הוביל לידי כך, גרם שיקרה כך: והנה יוביל (שבר העקב) למקרים גדולים מקדחת וערבוב שכל (קאנון ד ה ג יח).

—הפע׳, הובל, עת׳ אובל, יובל,—שהובילו אותו: ואני ככבש אלוף יובל לטבוח (ירמ׳ יא יט). כשה לטבח יובל וכרחל לפני גוזיה נאלמה (ישע׳ נג ז). כאשר לא הייתי אהיה מבטן לקבר אובל (איוב י יט). והוא לקברות יובל ועל גדיש ישקוד (שם כא לב). כי ליום איד יחשך רע ליום עברות יובלו (שם ל). לרקמות תובל למלך בתולות אחריה רעותיה מובאות לך תובלנה בשמחת וגיל תבואינה בהיכל מלך (תהל׳ מה יה-יו). כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה (ישע׳ נה יב). — ודברים לא בע״ח: גם אותו לאשור יובל מנחה למלך ירב (הוש׳ י ו). וברית עם אשור יכרתו ושמן למצרים יובל (שם יב ב). בעת ההיא יובל שי לייי צבאות (ישע׳ יח ז).

ב. יבל [2], ממנו יבלת, *יבל, *יבלת, ״יבלתי.

***יבל**, פ״י, — חתך את היבלת מהגוף: מיבלין מפרקין מאבקין מעשנין עד ר״ה (בבי׳ ב ב).

***יבלית** [3], ש״נ,—עשב יגדל בפרט בארצות החמות, אצבעי העלים, Cynodon; dactylon: יבלית שטופלין בה את הפטסין (כלים ג ו). הקנונים הגדולים שטיפלן ביבלית [4] ובאדמה (תוספתא כל׳ ב״ק ג ב).

יבלת, ש״נ, מ״ר יבלות,—צמח בשרי על הגוף, עורת או שבור או Auswuchs; excroissance:

[1] ס״א יובילון מלא.

[2] רק בעבר׳, ולא נתברר מקורו.

[3] אמר רה״ג: עשב ששמו יבלא בארמית ובטיית חייל ובלשון הקדש חצוב. ע״כ. וכבר הגיה עמנ׳ לו שצ״ל תייל, והוא אלת׳יל [a], וכך תרגמו המלונים הסורים את השם הסורי יבלא באלת׳יל. ונמצא השם יבלא גם בתלמוד: והילפי דימא ויבלא (גיט׳ סח:).—[4] בב״י אר״פ (צוק״מ) יבלות.

[a] اثيل

חרוץ או יבלת או גרב או ילפת (ויקר׳ כב כב).—ובתו״מ: חותכין יבלת במקדש אבל לא במדינה (ערוב׳ י יג). הרכבתו והבאתו מחוץ לתחום וחתיכת יבלתו אין דוחין את השבת (פסח׳ ו א). היתה בה יבלת וחתכה ר׳ יהודה פוסל (פרה ב ב). לחותך יבלת חברו ועתיד לחתכה (ירוש׳ כתוב׳ ג כז ג). כהן שעלתה בו יבלת חבירו חותכה לו בשיניו (ערוב׳ קג:).—ומ״ר: אף היבלות והדלדולין אינן מיטמאין משום מחיה (נגע׳ ו ז).—ומיני יבלות בחכמ׳ הרפואה: פרק יז ביבלות המסמרות וכו׳ ויש מהם יבלות מין נקרא טרסכום (קאנון ד ז ג יב).

***יבלת**, ש״נ, — כמו יבלת: הגע עצמך שנולדה לו יבולת הרי אינו ראוי לחותכה בשבת (ירוש׳ פסח׳ ו לג ג). יבולת ראויה ליחתך מאתמול (שם).—ובצמח: מעבירין את היבולת מפרקין בעלין (ירוש׳ שבי׳ ב לג ד). ולא יחתוך היבולת מן האילנות ולא יפרק העלין והבדים היבשים (רמב״ם שמיט׳ א ה).—וגם ״בבגד, על פני ארג: הלוקט יבולת שעל גבי בגדים בידו כגון אלו היבולות שבכלי צמר חייב משום מכה בפטיש (הוא, שבת י יח).

״יבלתי, ת״ז,—מטבע היבלת: ופעמים רבות יקיא האדם חתיכת בשר והסבה בזה בשר נוסף יבלתיי או נאצורי יצמח באצטומכא (קאנון ג יג א). ואלה הצמחים (של הטחורים) נחלקים לג׳ מינים אל יבלתיים ואל תותיים ואל ענביים היבלתיים הם דומים ליבלת וכו׳ ותותיים הם דומים לתות והם ארוכים מעט וכו׳ והענביים הם עגולים מעט (ספר הטחורים א, כ״י פריז).

יבם [1], ממנו יבם, יבם, יבמה, *יבום.

יבם, ש״ז, מ״ר יבמים,—אחי בעל האשה, Schwager (Bruder d. Ehemanes); beau frère (frère du mari) husbands brother: כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה וכו׳ והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל ואם לא יחפץ האיש וכו׳ ואמרה (האלמנה) מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל (דבר׳ כה ה-ז). בו ביום נמצאת אלישבע בת עמינדב יתירה על

[1] רק בעבר׳, ולא נתברר מקורו.

ישראל ארבע שמחות ואבל אחד יבמה מלך ובעלה כהן גדול אחיה נשיא ובניה סגני כהונה (סעו"ר ז). —ובתו"מ וגם בסד"א בפרט אחי הבעל המת: שעליה זיקת יבם אחד ולא שעליה זיקת שני יבמין (יבמ' ג ט). יש מותרות לבעליהן ואסורות ליבמיהן מותרות ליבמיהן ואסורות לבעליהן (שם ט א). נתייבמו ומתו היבמין אסורות להנשא ר"א אומר הואיל והותרו ליבמין הותרו לכל אדם (שם יו ב). שתי יבמות ליבם אחד נתן גט לזו וחזר ונתן גט לזו (תוספתא שם ז ג). היבמה שחלץ לה יבמה בתוך שלשה חדשים וכו' שלשה חדשים שאמרו לאחר מיתת בעלה ולא מאחר חליצת יבמה וכו' לאחר שלשה חדשים אינה ניזונת לא משל בעלה ולא משל יבמה אם עמד יבמה בבית דין וברח ניזונת מנכסיו (שם ו ז). וכן שני יבמין ליבמה אחת (שם ז ב). ג' חדשים שאמרו משעת מיתת הבעל ולא משעת חליצת היבם (גמ' שם מב.). שהיה משה רבינו יושב ודורש בפרשת יבמין (ב"ב קיט:). ומשום הכי הרגילו היבמין להרחיק הייבום ולידבק בחליצה (שו"ת בנימין זאב עח). — *שומרת יבם, אשה אלמנה שממתנת עד שיגדל היבם שלה: שומרת יבם שנפלו לה נכסים (יבמ' ד ג). שומרת יבם שקידש אחיו את אחותה (שם ט). שומרת יבם לכהן וכן בת כהן ללוי לא תאכל לא בתרומה ולא במעשר (שם ט ד). ארוסה ושומרת יבם לא שותות ולא נוטלות כתובה (סוט' ד א). מעשה ברופא אחד שהיה הולך למדינת הים והיתה לו שומרת יבם ולו אח קטן וכו' (תוספתא יבמ' ו ח). אמר רב שומרת יבם שמתה מותר באמה (גמ' שם יז:).

יִבֵּם, פ"י, —נשא את אשת אחיו המת לאשה לו: ויאמר יהודה לאונן בא אל אשת אחיך (המת) ויַבֵּם אתה והקם זרע לאחיך (בראש' לח ח). יבמה (של האשה שמת בעלה ולא הניח לה ילד) יבא עליה ולקחה לו לאשה ויִבְּמָהּ (דבר' כה ה). ואמרה (האשה) מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יַבְּמִי[1]) (שם ז). —ובתו"מ: שני אחים ומת אחד מהם ונולד להם אח ואח"כ ייבם השני את אשת אחיו (יבמ' ב א). שנים שקדשו שתי אחיות וכו' אחיו של זה מייבם חלוצתו של זה ואחיו של זה מייבם הלוצתו של זה קדמו שנים וחלצו לא ייבמו השנים אלא אחד הולץ ואחד מייבם (שם ז). מצוה בגדול ליבם לא רצה מהלכין על כל האחין לא רצו חוזרין אצל גדול ואומרים לו עליך מצוה או חלוץ או ייבם (שם ד ה). כהן גדול דן ודנין אותו וכו' ומייבמין את אשתו אבל הוא אינו מייבם מפני שהוא אסור באלמנה (סנה' ב א). אין נושאין נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות ולא מייבמין מפני ששמחה היא לו (מו"ק א ז). החרש והשוטה מייבמין ולא חולצין (תוספתא יבמ' ב ו). כל שאינו מייבמני אין מייבם צרתי (ירוש' שם י יא:). העיד ר"י בן בתירה על בן מגוסת שהיה בירושלם סרים אדם וייבמו את אשתו (בבלי שם עט:). —ובמליצה, ואמר המשורר: ירקה (תבל) בפניך ותוסיף יבמה אחר היות נעלך שולפת (ר"י הלוי, העוד לילדות).

—התפ', *הִתְיַבֵּם, נִתְיַבְּמָה, —נִשְּׂאָה ליבם: וכל היכולה למאן ולא מיאנה צרתה חולצת ולא מתייבמת (יבמ' א ב). ב"ש מתירין הצרות לאחין וכו' נתייבמו ב"ש מכשירין וב"ה פוסלין (שם ד). עשה בה מאמר ומת שנייה הולצת ולא מתייבמת (שם ב א). ארבעה אחים שנים מהם נשואים שתי אחיות ומת הנשואים את האחיות הרי אלו חולצות ולא מתייבמות (שם ג א). בואו ונתקן שיהא צרות חולצות ולא מתייבמות (תוספתא שם א ט). מצוה בגדול ליבם ולא בגדולה להתייבם אלא מייבם את איזו מהן שירצה (שם ד ג). האשה שאמרה גירשני בעלי וחלץ לי יבמי ונתיבמתי ליבמי ומת הרי זו אינה נאמנת (שם יד א). אילו שומרת יבם שנפלה לפני כמה יבמין שמא אינה מתייבמת תני ר' חייא אשת מת אחד מתייבמת ולא אשת שני מתים (ירוש' שם י יא:). כל הנשים לא תתייבמנה גזירה משום אילונית (בבלי שם כ:).

***יְבָמָה**, ש"נ, מ"ר יְבָמוֹת, כנ' יְבִמְתּוֹ[1]), יבי, —אלמנה שאין לה ילד מבעלה והיא צריכה עפ"י דת

[1]) אמר ריב"ג (הרקמה שער ו): ויוסיפוה (את היוד) באחרית שמות הפועלים ואחרית המקורים בכמו מקימי מעפר דל וכו' אסרי לגפן לא אבה יבמי כלומר לא אבה יבם זאת היא דעתי בו כי כנוי הפעל הדבוק במקור לא יהיה כי אם נון ויוד כמו הלהרגני אתה אומר המה יקרבו אלי לשרתני ואין נכון לומר להרגי ולא לשרתי ואלו היה רוצה זה היה אומר יבמני. ע"כ. אבל כבר השיג ע"ז הראב"ע (במד' כג יג) ואמר: והנה שכח לתתי להלוך עמכם.

[1]) כך רד"ק שער דה"ש, משק' פְּעֶלֶת.

ישראל להתיבם או להחלץ: כלל אמרו ביבמה כל שהיא אסורה איסור ערוה לא חולצת ולא מתיבמת (יבמ׳ ב ג). היבמה לא תחלוץ ולא תתיבם עד שיהיו לה שלשה חדשים (שם ד י). יבמה כל שלשה חדשים ניזונת משל בעלה (תוספתא שם ו ז). המאמר קונה קניין גמור ביבמה (ירוש׳ שם ג ד ד). שאין קידושין תופסין ביבמה (שם סוט׳ ב יח:). ההרת יבמה לשוק (יבמ׳ נג.).—וכנ׳: החולץ ליבמתו ונמצאת מעוברת וילדה (יבמ׳ ד א). אני פלוני בן פלוני מקבל אני עלי פלונית יבמתי לזון ולפרנס כראוי (תוספתא שם ב א). הבא על יבמתו לשום נוי ולשום נכסים הרי זו בעילת זנות (שם ו ט). — ימ״ר: נתן גט וחלץ אין אחר חליצה כלום בין יבם אחד לשתי יבמות בין שני יבמין ליבמה אחת (יבמ׳ ה ה). שתי יבמות זו אומרת מת בעלי וזו אומרת מת בעלי (שם טז ב). שתי יבמות ליבם אחד נתן גט לזו וחזר ונתן גט לזו (תוספתא שם ז ב). לא דומה איסור אחיות יבמות לאיסור אחיות שאינן יבמות (ירוש׳ שם ג ד ג).

יְבֶמֶת[1], ש״נ, כנ׳ יבמתו, יבמתך, — אשת אחיו: ואם לא יחפץ האיש לקחת את יבמתו ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים (דבר׳ כה ז). ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו (שם ט).— ואשת אחי הבעל: ותאמר (נעמי אל רות) הנה שבה יבמתך (ערפה) אל עמה ואל אלהיה שובי אחרי יבמתך (רות א יה). אהותה שהיא יבמתה או הולצת או מתיבמת כיצד בתו מאנוסתו נשואה לאחיו ולה אחות מאם ומאיש אחר נשואה לאחיו השני (תוספתא יבמ׳ ג ב).

***יַבְרוּחַ**[2], ש״ז, מ״ר יַבְרוּחִים,— כמו דוּדַי, דוּדָאים: וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים (ת״י: יברוחין ר׳ יצחק אמר שעורין (מ״ר בראש׳ עב).

***יַבְרוּחִי**, ת״, נקי׳ יַבְרוּחִית,—של יברוח, מטבע היברוח: וגם הרפואה היברוחית ותריאק שאיננו ישן (קאנון ג יח ב ז).

יבש[1]), ממנו א.יָבֵשׁ, ב.יָבֵשׁ, יֹבֶשׁ, יַבָּשָׁה, יַבֶּשֶׁת, *התיבשות, *יבשות, *יבשני.

א.יָבֵשׁ, ת״ז, נקי׳ יְבֵשָׁה, מ״ר יְבֵשִׁים, יְבֵשׁוֹת,— ההפך מן לח ורטב, מה שהוא טבול במים הוא רטב, לח, ומה שהוא מונח בשמש זמן מה יהיה יָבֵשׁ, העץ כשהוא נטוע באדמה ויונק ממנה הוא לח, וכשנעקר והיה זמן מה בשמש נהיה יָבֵשׁ, trocken; sec; dry: הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יָבֵשׁ (יחזק׳ כא ג). אכלו (באש) כקש יָבֵשׁ (נחום א י). העלה נדף תערוץ ואת קש יָבֵשׁ תרדף (איוב יג כה). וכל משרת ענבים לא ישתה וענבים לחים ויבשים לא יאכל (במד׳ ו ג). והיא (הבקעה) מלאה עצמות וכו׳ והנה רבות מאד על פני הבקעה והנה יבשות מאד (יחזק׳ לז א-ב).—ובתו״מ: המקבל עליו להיות חבר אינו מוכר לעם הארץ לח ויבש (דמאי ב ג). איזו היא מדה גסה ביבש שלשת קבין ובלח דינר (שם ה). אתרוג הגזול והיבש (סוכ׳ ג ה). נתנו שיעור ליבש ולא נתנו שיעור ללח נתנו דמים ללח ולא נתנו דמים ליבש (ירוש׳ שם ב כג.). שרשי השום והבצלים והקפלוטות בזמן שהן לחין והפיטמא שלהן בין לחה בין יבשה (עוק׳ א ב). נקר בתאינה ונעשית גרוגרת בתמרה ונעשית יבישה הרי אלו מותרין (תוספתא תרומ׳ ז יו). אין טומנין לא בגפת ולא בזבל וכו׳ בין לחים בין יבשים וכו׳ ולא בעשבים בזמן שהן לחים אבל טומנין בהן כשהן יבשין (שבת ד א). בחזרת בעולשין וכו׳ ובמרור יוצאין בהן בין לחין בין יבשין אבל לא כבושין (פסח׳ ב ו). היה אוכל זיתים נגובין ותמרים יבשות כל שאינו רוצה למוץ את גרעינתו ונפל על בגדיו (טבו״י ג ו).—ובהשאלה, נפש יְבֵשָׁה, שאין לה ממה

---

[1]) אמר ריב״ג: ושמוהו (את החירק) במקום הפתח במלת וגלגליו כסופה, והתגדלתי והתקדשתי, ואך את דמכם, יבמתו, שבה יבמתך (במקום יבמתך כמו עטרתך). ע״כ. וכך רד״ק שם בפרוש: בהמת יבמת ואם לא נמצאו חבורם אל הכנויים יוכיח בהמתך בהמתם יבמתו יבמתך כי אם היו מחוברים מן בהמה יבמה היתה התו רפה. ע״כ. והחדשים הסכימו כי תחלת יבמתך הוא יבמה, ונטתה כמו יבמת מפני פעולת אותיות השפתים בם (Kö. II, 171).

[2]) בארמ׳ יברוחא: וההן דקרא על יברוחא אסור (ירוש׳ ערוב׳ ל כו ג). ומ״ר: מאי דודאים אמר רב יברוחי לוי אמר סיגלי (סנה׳ שם לט:).

[1]) משותף לכל הלשונ׳ השמיות. בערב׳ יבשׂ a) ממש כמו בעברית.

a) يبس

לינק הלח הנצרך לה: זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם וכו׳ ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו (במד׳ יא ה-ו).—ובמליצה, פלוני עץ יבש, שאינו מוליד ילדים: ואל יאמר הסרים הן אני עץ יבש (ישע׳ נו ג).

ב. **יָבֵשׁ**, פ״ע, יבשה, יבשה, יבשו, יבשו, יבוש, יבש, ביבש, איבש, תיבש, ויבש, ותיבש, יבשו, ויבשו, יבשת,—היה יבש, נפסקו וכלו המים: ונשתו מים מהים ונהר יחרב ויבש והאזניחו נהרות (ישע׳ יט ה-ו). גם בהמות שדה תערוג אליך כי יבשו אפיקי מים (יואל א כ). חרב אל מימיה ויבשו (ירמ׳ נ לח). בשבעה ועשרים יום לחדש יבשה הארץ (בראש׳ ח יד). ויהי מקץ ימים וייבש הנחל כי לא היה גשם בארץ (מ״א יז ז). וחלקה אשר לא תמטיר עליה תיבש (עמו׳ ד ז). בל שרש בארץ גזעם וגם נשף בהם ויבשו (ישע׳ מ כד). הן יעצר במים ויבשו וישלחם ויהפכו ארץ (איוב יב יה).—והצמח: כי יבש חציר כלה דשא ירק לא היה (ישע׳ יה ו). וכל מזרע יאור יבש נדף ואיננו (שם יט ז). ביבש קצירה תשברנה נשים (שם כז יא). עד מתי תאבל הארץ ועשב כל השדה ייבש מרעת ישבי בה (ירמ׳ יב ד). כי מפני אלה אבלה הארץ יבשו נאות מדבר (שם כג י). הלוא את שרשיה ינתק ואת פריה יקוסס ויבש כל טרפי צמחה תיבש וכו׳ כגעת בה רוח הקדים תיבש יבש על ערגת צמחה תיבש (יחזק׳ יז ט-י). ואבלו נאות הרעים ויבש ראש הכרמל (עמו׳ א ב). וימן האלהים תולעת בעלות השחר למחרת ותך את הקיקיון וייבש (יונ׳ ד ז). ימי כצל נטוי ואני כעשב איבש (תהל׳ קב יב). יהיו כחציר גגות שקדמת שלף יבש (שם קכט ו). עדנו באבו לא יקטף ולפני כל חציר ייבש (איוב ח יב).—והלחם: וכל לחם צידם יבש היה נקדים (יהוש׳ ט ה). — והעצמות: הנה אומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו (יחזק׳ לז יא). — ובהשאלה, הכח וכדומה: יבש כחרש כחי ולשוני מדבק מלקוחי (תהל׳ כב טז).—והלב: הוכה כעשב ויבש לבי כי שכחתי מאכל לחמי (שם קב ה).—והיד יבשה, שנפסק אצלה הכח לעשות שום תנועה: וישלח ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשהו ותיבש ידו אשר שלח עליו ולא יכל להשיבה אליו (מ״א יג ד). חרב על זרועו ועל עין ימינו זרעו יבוש תיבש ועין ימינו כהה תכהה (זכר׳ יא יז). — ובתו״מ: ביצה שנולדה ביום טוב וכו׳ נעשית כמוקצה שיבש ולא ידע בו (ירוש׳ ביצה א ס.). פעם אחת יבשה ארץ ישראל ולא ידעו מהיכן להביא עומר (שם שקל׳ ה מח ד). — *והאזן, הריאה וכדומה: נסדקה (האזן) אף על פי שלא חסרה ניקבה מלא כרשינ׳ או שיבשה (בכור׳ ו א). ריאה שיבשה מקצתה טרפה (חול׳ מו:)

—פע׳, יבש,— עשה יבש: לא יסור מני חשך ינקתו תיבש שלהבת ויסור ברוח פיו (איוב יה ל). גוער בים ויבשהו[1]) וכל הנהרות החריב (נחו׳ א ד).—ואת העצם: לב שמח ייטיב גהה ורוח נכאה תיבש-גרם (משלי יז כב).—ובתו״מ: בראשונה היו אומרין אין כובשין ומייבשין ואין מביאין יבשת וכובשת מחוצ״ל לארץ רבותינו התירו וכו׳ (תוספתא שבי׳ ד יו). תשרי מרחשון וכסלו מהלכת (החמה) בימים כדי לייבש את הנהרות (פסח׳ נד:). עתיד צדיק אחד לעמוד וליבש את העולם (מד״ר בראש׳ נג).—ואמר המליץ: ואלו בצדקו גער בים יבשהו, ואלו השלך באור כשדים לא שרפהו (ר״י חריזי, תחכמ׳ מו).

—הפע׳, הוביש,—כמו יבש, עשה יבש: כי שמענו את אשר הוביש יי׳ את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים (יהוש׳ ב י). אשר הוביש יי׳ אלהיכם את מי הירדן מפניכם עד עברכם (שם ד כג). והחרבתי את ימה והובשתי את מקורה (ירמ׳ נא לו). ושמתי נהרות לאיים ואגמים אוביש (ישע׳ מב יה). האמר לצולה חרבי ונהרתיך אוביש (שם מד כז). אתה בקעת מעין ונחל אתה הובשת נהרות איתן (תהל׳ עד יה).—ואת הצמח:

---

1) אמר ר״י חיוג: ויש מי שיחשוב שיוד יבש נפל מן ויבשהו ולכן אבאר כי איננה נופלת לפי שכשאנחנו מביאים היוד המלמדת על הזכר שאיננו נמצא עמך יתקבצו שני יודין זאת היוד והיוד שהיא פא הפועל ויאמר ייבש כמו ישבר ונדע כי יוד ישבר כשתוסיף עליו הוו הפתוחה יהפוך ענין עתיד לשעבר ויאמר וישבר וידבר וכן כשתוסיף וו זאת על ייבש ותאמר וייבש בשני יודין הראשונה בשוא והשנית בפתח הראשונה כנגד יוד וישבר וידבר והשנית כנגד שין וישבר ודלת וידבר אז יכבד על הלשון על כן תבליע הראשונה בשנית ותדגש לכך ותאמר ויבש ויבשהו כמו וישבר וישברהו נשארה יוד ויבשהו הדגושה עומדת במקום שין וישברהו והיא פא הפועל והיוד הראשונה שהיא במקום יוד וישברהו מובלעת בה ולכן נדגשה ועמדה במקום שתים וכבר נראה שפא הפועל בויבשהו קיימת ואינה נופלת. ע״כ. וכן רד״ק: וכן אמר במלת ויבשהו (שתסרה היוד) ויגה בני איש ויכתום שהם מבנין הפעיל (מכלול סדה״פ, אלף).

אחריב הרים וגבעות וכל עשבם אוביש (ישע' מב יה). ותתיש (הגפן) בחמה לארץ השלכה ורוח הקדים הוביש פריה (יחזק' יט יב). הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש (שם יז כד).—ואמר המשורר: אבכה פרידת זה עלי הוד זה, עד כי יקוד נודו בכי הוביש (רמב"ע, תרביש ב כה).

—פעו', יֻבַּשׁ, יוּבַשׁ, ייובש: יחממו קצתם (מהגשמים) קצת או יתקרר קצתם מקצת או יתלחלח או ייובש (מלחמ' ה' ו ג ב).

—התפ', נִתְיַבֵּשׁ,—כמו קל, נהיה יָבֵשׁ, מצוי בדבור ובספרות המאוחרת.

יַבֵּשׁ, ש"ז,—סגולת דבר יָבֵשׁ, יש ליסודות ולשמש ולירח ולכוכבים פעלים על דרך החמום והקירור וההרטבה והיובש (כוזרי א עו). החלק הראשון מן ההומר קבל צורת האש ואין לזו הצורה שם מיוחד רק אישות כי החום והיובש אינם צורתו העצמית רק הם איכיות נמשכים אחר צורתו (ר"י א"ת, רוח חן ז). —וביחס לשעול: וידעתי כי הצמח היה במחיצתו (של הריאה) מחידוד הקדחת וקושי נשימתו ויובש שעולו בתחלתו (המבקש לרב"ט פלקיירא).

יַבָּשָׁה, ש"נ,—חלק היָבֵשׁ מן הארץ, לא מכסה מים, ההפך מן ים, Festland; terre ferme; dry land: ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה ויהי כן ויקרא אלהים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים (בראש' א ט-י). ולקחת ממימי היאר ושפכת היבשה (שמות ד ט). עברי אנכי ואת יי' אלהי השמים אני ירא אשר עשה את הים ואת היבשה (יונ' א ט). ויחתרו האנשים להשיב (את הספינה) אל היבשה ולא יכלו (שם יג). ויאמר יי' לדג (אשר בלע את יונה בתוך הים) ויקא את יונה אל היבשה (שם ב יא). הפך ים ליבשה בנהר יעברו ברגל (תהל' סו ו).—ובמשמ' יותר מצמצמה, מקום יָבֵשׁ: הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה (שמות יד יו). ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים (שם כט). ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה (יהוש' ד כב).—ובתו"מ: קל וחומר מה אם בשעה ששניהן ביבשה את אמר אסור בשעה שאחד ביבשה ואחד בים לא כל שכן (ירוש' כלא' ח לא ג). לשועל שהיה מהלך על גב הנהר וראה דגים וכו' אמר להם רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם (ברכ' סא:). אף הוא עומד עלי לטובעי במים אם גבור הוא יעלה ליבשה ויעשה עמי מלחמה (גיט' נו:).

יַבָּשׁוּת, ש"נ,—כמו יֹבֶשׁ, הסגולה להיות יָבֵשׁ: ובעבור שהיאור רחוק על כן אין שם ליחה ותגבר בו היבשות (ראב"ע שמות ג א). וטבע מוחו במעט רטיבות נוטה לקצה היבשות זה האדם ממהר לשמוע וקשה לאבד (ספ' מוסר לר"י בן עקנין ב טו). אין היבשות תלוי בשנים עשר חדש (תוספ' סוכ' כט:). ומהתנגבותם (של הצמחים) ובחישותם ויבשותם ומיעוט נעימותם בארץ (שער השמים ג א).—ובהשאלה יבשות היד, שנפסק כחה להניע וכדומה: אם קריעת המזבח ושפיכת הדשן ואם יבשות ידו ואם רפואתו בתפלת איש האלקים (ר"י אברבנאל, מ"א יג לג).

***יַבְשָׁנִי**, ת"ז,—שיש בו יֹבֶשׁ, קרקע יבש: טובעני ולא יובשני (תענ' י.), מוטב קרקע רטובה מאד שטובעים בה, מקרקע יבשה. נהפוך הוא טבעני ולא יבשני (ר' קלוני', אבן בחן סט).

יַבֶּשֶׁת, ש"נ, בהפס' יַבָּשֶׁת,—א) כמו יבשה: והיו המים אשר תקח מן היאר והיו לדם ביבשת (שמות ד ט). אשר לו הים והוא עשהו ויבשת ידיו יצרו (תהל' צה ה).—ואמר המשורר: אלו כפי אידי דמעי יזולו לא דרכה רגל אנוש יבשת, אמנם דעו כי לא למי מבול לבד כי גם לדמעי נראתה הקשת (ר"י חריזי, תחכמ' ג). —ב) *דברים יבשים, ירקות יבשים: בראשונה היו אומרין אין כובשין ומייבשין ואין מביאין [1] יבשת וכובשת מחוצה לארץ לארץ רבותינו התירו שיהו מביאין יבשת [1] וכובשת מחו"ל (תוספתא שבי' ד יו).

יגא,—עי' יגה.

יגב [2], ממנו יֹגֵב, יָגֵב.

יֹגֵב, ש"ז, מ"ר יֹגְבִים,— אִכָּר, עֹבֵד אדמה: ומדלות הארץ השאיר נבוזראדן רב טבחים לכרמים וליגבים [3] (ירמ' נב יו).

יָגֵב, ש"ז, מ"ר יגבים,— אדמה לזריעה, שָׂדֶה, Acker; champ; field: ומן העם הדלים אשר אין להם

---

1) כך בכ"י אר"פ, ובנוסח': אין כובשין ואין מייבשין יבשת וכו' רבותינו התירו שיהו מביאין ירקות מחו"ל לארץ.

2) לא נתברר מקורו.

3) כך גם במ"ב כה יב לפי המערבאי, וכך ברוב הספרים, אך למדנחאי לגבים כתיב וליגבים קרי.

מאומה השאיר נבוזראדן רב טבחים בארץ יהודה ויתן להם כרמים ויגבים ביום ההוא (ירמ׳ לט י).

***יגד**[1], ממנו *יגד.

***יגד**[2], —קל לא נמצא.

—הפע׳, *היגיד, מיגיד, מיגדת, — היגיד את זמנו במקום פלוני, שהה שם, verbringen (die Zeit) : passer (le temps) ; to pass (the times) אלמנה שאמרה הרי אני מיגדת[3] אלמנותי בבית בעלי שומעין לה (ירוש׳ כתוב׳ ה כט ד).

יגה, ממנו יגה, יגון, תוגה, *יגוני.

יגה, —קל לא נמצא.

—נפע׳, נוגה, לנק׳ נוגה, מ״ר נוגים, נוגות, —מי שיש לו תוגה : כל שעריה (של ציון) שוממין כהניה נאנחים בתולתיה נוגות והיא מר לה (איכ׳ א ד). נוגי[4] ממועד אספתי ממך היו משאת עליה חרפה (צפנ׳ ג יח).

—הפע׳, הוגה, — גרם לו תוגה : הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאבי אשר עולל לי אשר הוגה יי׳ ביום חרון אפו (איכ׳ א יב). כי לא יזנח לעולם אדני כי אם הוגה ורחם כרב חסדו (שם ג לב-לג). ושמתיה ביד מוגיך[5] אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה (ישע׳ נא כג).

—פע׳, יגה, —כמו הוגה : כי לא ענה מלבו ויגה[6] בני איש (איכ׳ ג לג).

יגה, הוגה, מוגה, —עי׳ נגה.

יגון, ש״ז, סמי׳ יגון, ביגון, מיגון מיגונם, מ״ר *יגונים, *יגונות, —רגש של צער וכאב רוחני, נפשי, שעושה את האדם לא עלול לשמח ולעלז, Kummer ; tristesse; sorrow : ויאמר (יעקב לבניו שבקשו ממנו שיתן להם את בנימין ללכת אתם למצרים) לא ירד בני עמכם כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראהו אסון בדרך אשר תלכו בה והורדתם את שיבתי ביגון שאולה (ברא׳ מב לח). מבליגיתי עלי יגון עלי לבי דוי (ירמ׳ ח יח). למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון ויכלו בבשת ימי (שם כ יח). אוי נא לי כי יסף יי׳ יגון על מכאבי יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי (שם מה ג). ופדויי יי׳ ישבון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה (ישע׳ לה י). שכרון ויגון תמלאי כוס שמה ושממה (יחזק׳ כג לג). עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם (תהל׳ יג ג). כי כלו ביגון חיי ושנותי באנחה (שם לא יא). כימים אשר נחו בהם היהודים מאיביהם והחדש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב (אסת׳ ט כב). והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם (ירמ׳ לא יב). — ואמר המשורר : בשורש עץ יהי אורך אמירו ובתבונת אנוש יושר אמריו, וכמזימת לב אנוש כן יגונו בשור טרם יבואהו מגוריו (רשב״ג, בבחר המבחר). — ואמר החכם : אין דבר מזיק לבעליו כמו אורך היגון (מוסרי הפלסופ׳ ב יז). היגון כצרעת פורחת, והיין רפואה לו ומרקחת (ר״י חריזי, תחכמ׳ כז). —ובמליצה, *נחש היגון, הכאב הנפשי המפריש כמו נחש : הלא בכוס ישכח אדם עצבונו, ויסיר יגונו ואונו, וכל מי נשכהו נחש היגון יביט לכוסו ודי, והיה כל הנשוך וראה אותו וחי (ר״י חריזי, תחכמ׳ ה). —ומ״ר יגונות : שבעוונותינו ובעון דורנו גברו היגונות ועצמו התלאות ורבו האנחות (ספ׳ השטר׳ לר״י ברצלוני, בסוף). ואדאג מיגונותי ואשום ואשאף כי שאפני שאפה, וימים אחרי ימים ירוצון ולילות אחרי לילות חלופה (רשב״ג, זרועי). מדות שיביאוהו למאוס בעולם ולהניח ישובו מפני התהפכות עניניו בו והתמדת הפגעים והיגונות עליו ולנטות אל עולם השכל העליון (חו״ה, עמוד׳ ה׳ ג). בעת אשר נחלי הששונות שטפו, ורגלי היגונות נדחפו, וצבאות השמחות גברו, ופזורי הגילות נחברו (מכת׳ ר״י בן תבת׳ בירוש׳ לר״ד נכד הרמב״ם). היין

---

[1]) עי׳ הערה להפעל. — [2]) עי׳ הערה לקמן. —

[3]) בארמ׳ : את תהא יתבא בביתי ומתזנא מנכסי כל ימי מיגד אלמנותיך בביתי (כתוב׳ ד יב), כך ג בסוף במשנה שבמשניות, וכן במשנה שבתלמוד ירוש׳, וכן בגמ׳ ירוש׳ במאמר המובא בפנים. ובהיות שכאן כל המאמר הוא בעברית, א״כ גם הפעל הזה הוא בעברית, ובעבר׳ הצורה הדומה לו היא מינקת, וא״כ שרשו הוא יגד ולא נגד כמו שסברו רוב המפרשים. ואעפ״י ששתי הגזרות האלה קרובות זל״ז, ובאות זו במקום זו, אעפי״כ עדיף ליחסו להגזרה העקרית. ופרושו ומשמ׳ מתבררים לפי הענין. רש״י פרש : כל ימי משך אלמנותיך, ונראה א״כ שפרשו מלשון נגד במשמ׳ משיכה. וכן בעל פני משה : הרי אני מיגדת רוצה אני כל ימי להיות במשך אלמנותי בבית בעלי ולא אנשא. ע״כ. וכן בעל קרבן העדה: מיגדת מושכת כלומר הרי אני מושכת ימי אלמנותי בבית בעלי ואיני רוצה להנשא לאחר. ע״כ. ויש מי שגזרו פעל זה מן אגד, ופרשו מיגדת קושרת. אך כל זה אינו טבעי, ולכן נראה שהוא פעל מיוחד יגד במשמ׳ זו.

[4]) יש סוברים כי הנוסחה משובשה. — [5]) י״ם מוגיך. — [6]) בקצת ספרים ויגא, א במקום ה.

צרי הגוף ומבטל היגונות ומשמח הלב ומסעדו ומטיב מראה הפנים (מ' אלדבי, ב"א ה).—ומ"ר יגונים: זרועי על בנות ימים חשופה וחרב הזמן עליו שלופה, ונשטפתי בשבולת יגונים והייתי כשבולת שדופה (רסב"ג, זרועי). ידידי אהלו תקע בלבי ומורשי לבבי הם יתריו, ונשבע כל אשר יסע ויאבה נסוע הכאב לתמוך אשוריו, ושם תבל בידי כוס יגונים ועלי הפקדה למצות שמריו (הוא, כבורש ען). עטה הוד ולבש גאונים, והנהם והרף מיגונים (הוא, עטה הוד). יודעי מליצה חכמים נבונים, הבו עצה במלים נכונים, כדת מה לעשות ברעית אמונים, נותרה בגלות לארך שנים, תחיל תזעק מרוב יגונים (ר"י הלוי, אהבה, ידידות נעורים). ישתדל להכנים הדאגות בלבך ולהתמיד עליך היגונים כדי שתתחרט על מה שקדם לך מן המעשה הטוב (חו"ה, היחוד ה). אשבור עול הזמן מעליך, ואצוה ליגונים בל קרוב אליך (ר"י חריזי, תחכמ' כג). וזה אומר לולי בת הגפנים, כסה על הלב עשן היגונים, ופנו אלינו הששונים, ערף ולא פנים (שם כז). הקנינים מקורות היגונים (אגר' עלי היבמעאלי). בנודי מלפניך צביה לבבי נד וסבוני יגונים, בחברתך שנותי הם כרגע ובנדודך רגעי הם כשנים (פניני המליצות, גנזי פע"ב ד). הייתי בדמי היגונים מתבוסס, עתים חלים עתים גוסס, ולא היה נס להתנוסס (עמנ', מחבר' א). תמיה אני אם בעל אשה כזאת ירעב ויצמא, ואם יטרידוהו היגונים ואם יוסיף עצב עמה (שם). תבל יגוניה בלי קצב כאשר מצוקיה בלי תכלה (ר"י חריזי, תחכ' לג).

***יגוני**, ת"ז, לנק' יגונית, — מטבע היגון: העילוף היגוני (בן בועיב, קול בוכים כג.). קדחת יום יגונית הנה תקרה מתנועת הרוח לפנים והעצרו בו להפלגת הדאגה והיגון (קאנון ד א יא).

יגי, פ"י,—כמו יגה, קל לא נמצא.

—הפע', הוגי, עת' תוגיו, ובהוספ' ן תוגיון: עד אנה תוגיון נפשי ותדכאונני במלים (איוב יט ב).

א.יגיע, ש"ז, סמי' יגיע, בכנ' יגיעו, יגיעה, יגיעך, מ"ר יגיעים, יגיעי,—בה"פ מן יגע: את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים (בראש' לא מב).—והנעשה ביגיע כפים: כה אמר יי' יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה עליך יעברו (ישע' מה יד). ואקרא חרב על הארץ ועל ההרים וכו' ועל כל יגיע כפים (חגי א יא). יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך (תהל' קכח ב). הטוב לך כי תעשק כי תמאס יגיע כפיך (איוב י ג). ונתתי את כל חסן העיר הזאת ואת כל יגיעה ואת כל יקרה ואת כל אוצרות מלכי יהודה אתן ביד איביהם (ירמ' כ ה). פרי אדמתך וכל יגיעך יאכל עם אשר לא ידעת (דבר' כח לג). התבטח בו כי רב כחו ותעזב אליו יגיעך התאמין בו כי ישוב זרעך וגרנך יאסף (איוב לט יא-יב). ועשו אותך בשנאה ולקחו כל יגיעך ועזבוך ערם ועריה (יחזק' כג כט). ינקש נושה לכל אשר לו ויבזו זרים יגיעו (תהל' קט יא). ככה ינער האלהים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה מביתו ומיגיעו וככה יהיה נעור ורק (נחמ' ה יג). למה תשקלו כסף בלוא לחם ויגיעכם בלוא לשבעה (ישע' נה ב). ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה (תהל' סח מו). — ומ"ר: ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא (הושע יב ט).—וגם לילדים: והבשת אכלה את יגיע אבותינו מנעורינו את צאנם ואת בקרם את בניהם ואת בנותיהם (ירמ' ג כד).—ובתו"מ: גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים (ברכ' ח.). אם עבד כשר הוא (שמת) אומרים עליו הוי איש טוב ונאמן ונהנה מיגיעו (שם יו:). מטופל ואין לו ויש לו יגיע בשדה וביתו ריקם (תענ' טז.). אמר לו (יעקב לעשו) כמה יגיע יגעתי עד שתבא לידי אבל אתה מאיליה היא באה אצלך (מד"ר בראב' עח). אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע גלוי וידוע לפניך יגיע[י] וצערי שנצטערתי על ישראל עד שיהיו מאמינים לשמך (שם דבר' יא).

ב.יגיע, ת"ז, מ"ר יגיעים, סמי' יגיעי, — כמו יגע, מי שהוא עיף: שם רשעים חדלו רגז ושם ינוחו יגיעי כח (איוב ג יז).

***יגיעה**, ש"נ, סמי' יגיעת, מ"ר יגיעות,—בה"פ מן יגע: וינח ביום השביעי וכי יש לפניו יגיעה והלא כבר נאמר לא ייעף ולא ייגע (מכי' יתרו, בחדש ז). יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון (אבות ב ב). ראה כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא חלוק ללבוש גזז וליבן וכו' כבס ותפר (ירוש' ברכ' ט יג ג). להגיון ניתנו ליגיעה לא ניתנו (שם סנה' י כח.). כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול חרש וזרע וקצר ועמר

ודש וזרה וברר וטחן והרקיד ולש ואפה ואח"כ אכל (ברכ׳ נח.). אמר הקב"ה יקרה היא בעיני בני אדם ורואים כאלו יגיעה היא לפני ואינה יגיעה (מד"ר שמות יג). בנוהג שבעולם אדם לוקח ליטרא אחת של בשר מן השוק כמה יגיעות הוא יגע כמה צער הוא מצער עד שבישלה (שם ויקר׳ כה). אמר (משה) לפניו רבש"ע אחר כל היגיעה הזו אתה אומר לי הן קרבו ימיך (שם דבר׳ יא).—וברפואה, יגיעה נגעיית, מתוחיית וכו׳: מיני היגיעה ג׳ וכו׳ הם הנגעיית והמתוחיית והמורסיית והנוסף בהם היא היגיעה הנקראת הלכלוכיית והיבשיית והכחושיית והנגעיית היא יגיעה יוחש ממנה בחיצוני העור דומה לכאב הנגעים וכו׳ ואמנם היגיעה המורסיית היא שיהיה הגוף יותר חם מן המנהג ודומה לנפוח וכו׳ היגיעה הכחושיית הנה היא ענין ירגיש בו האדם מגופו כאלו כבר הפליג בו הנגוב והיובש (קאנון א ג ב יב). ליחה ממתחת תקרא מה שיתחדש ממנה היגיעה המתחיית (שם א ב ב ב).

***יְגִיעִי**, ת"ז, נקב׳ יגיעית, — של יגיעה, מטבע היגיעה: וסבת הכאב היגיעי הוא אם עמל ונקרא הכאב ההוא יגיעה עמלית ואם ליחה ממתחת (קאנון אב ב ב). כי דרך החקירה היא דרך יגיעית ויפול בה (דרך אמונה לר"א ביבאגו מט.).

***יָגַן**[1], פ"ע,—היה ביגון: יה כהבריז נעשה אדם יגנו פניהם (ר"א קליר, אגמי קריס, תפלת ביכה).

יגע[2], ממנו א.יָגֵעַ, ב.יָגִיעַ, יְגַע, א.יָגֵעַ, ב.יָגַע, יְגִעָה, *יְגִיעָה, *יְגִיעִי.

יְגַע, ש"ז,—כמו יָגִיעַ, מה שעשה אדם בעבודתו: משיב יגע ולא יבלע (איוב כ יח). — ובתו"מ: בלא עמל ובלא יגע ברא הקב"ה את עולמו (מד"ר בראש׳ יב). מאליהן הן (הקוצים) יוצאים ומתמרים ועולים החטים הללו כמה צער וכמה יגע עד שלא יעלו (שם מה). לא יאכל אדם עד שילך קודם אכילה עד שיתחיל גופו לחום או יעשה מלאכה או יתיגע ביגע אחר (רמב"ם דעות ד ב).

א.יָגֵעַ, ת"ז, מ"ר יְגֵעִים,—עָיֵף, אין לו די כח לעבד, müde; fatigué: exhausted: ואבוא עליו והוא יגע ורפה ידים והחרדתי אתו (ש"ב יז ב). אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים (דבר׳ כה יח).—ובתו"מ: שכל העופות בשעה שהם יגעים הנוחין על גבי סלע או ע"ג אילן אבל היונה הזו בשעה שהיא פורחת ויגיעה קופצת בא׳ מאגפיה ופורחת בא׳ מאגפיה (מד"ר בראש׳ לט).

ב.יָגַע, פ"ע, יָגַעְתָּ, יָגַעְתָּה, עת׳ אִיגַע, יִיגַע, יִיגְעוּ, יִגְעוּ, יִיגָעוּ, יִגָעוּ,—א) עבד עבודה במאמצי כח, עד שלא יהיה לו כח יותר לעבד, sich bemühen; se donner de fatigue; labor with effort o. toil: ואתן לכם ארץ אשר לא יגעת בה וערים אשר לא בניתם (יהוש׳ כד יג). עמדי נא בחבריך וברב כשפיך באשר יגעת מנעוריך אולי תוכלי הועיל (ישע׳ מז יב). ואני אמרתי לריק יגעתי לתהו והבל כחי כליתי (שם מט ד). נשבע יי׳ בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאיביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת בו (שם סב ח). אנכי ארשע למה זה הבל איגע אם התרחצתי במו שלג והזכותי בבר כפי אז בשחת תטבלני ותעבוני שלמותי (איוב ט כט-לא). אל תיגע להעשיר (משלי כג ד). לא יגעו [1] לריק ולא ילדו לבהלה (ישע׳ סה כג). ויגעו [2] עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו (ירמ׳ נא נח).—ובתו"מ: למלך ששכר פועלים הרבה והיה שם פועל אחד והיה משתכ׳ במלאכתו יותר מדאי מה עשה המלך נטלו והיה מטייל עמו ארוכות וקצרות לעיתותי ערב באו אותם פועלים ליטול שכרן ונתן לו שכרו עמהן משלם והיו הפועלים מתרעמין ואומרים אנו יגענו כל היום וזה לא יגע אלא שתי שעות ונתן לו שכרו עמנו משלם אמר להן המלך יגע זה לשתי שעות יותר ממה שלא יגעתם אתם כל היום כולו (ירוש׳ ברכ׳ ב ה ג). זה הוא הלשון שהיה יגיע בתורה כל ימיו זו תורה וזו שכרה (שם חגי׳ ב עז:). רב הונא אמר לא שנו אלא בפושרין הא בצונין מותר ר"י בשם ר׳ ינאי אפילו בצונן אסור אמר לו ר׳ יוחנן והלא לא שנו אלא בפושרין אלא על חנם יגענו (שם שבת כ יז ג). ואם רק הוא מכם למה שאין אתם יגעים בו כי היא חייכם אימתי היא חייכם

---

[1] פעל נגזר מן השם יגון כאלו היתה הנון הסופית מהשרש.

[2] רק בעבר׳ במשמ׳ זו. בערב׳ קצת דומה לזה וג׳ע a) במשמ׳ כאב וצער ומחלה.

a) وجع

---

[1] במקום ייגעו. — [2] במקום וייגעו.

בשעה שאתם יגעין בו (שם שביעי א לג:). אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמן (מגי׳ ו:). מעשה באדם אחד שפתח חלוניו לחצר השותפין וכו׳ ובא לפני ר׳ חייא אמר יגעת ופתחת יגע וסתום (ב״ב נט:). כל שיגעת לריק יגעת (נזיר סה.). למלך שקנה לו שני עבדים שניהם באוני אחת ובטימי אחת על אחד גזר שיהא ניזון מטמיון ועל אחד גזר שיהא יגע ואוכל ישב לו אותו (העבד) תוהא ובוהא אמר שנינו באוני אחת ובטימי אחת זה ניזון מטמיון ואני אם איני יגע איני אוכל (מד״ר בראש׳ ב). למה כתוב בו כבוד על שייגע בתורה (שם שמות לח). אין הקב״ה מקפח שכר בריה בכל מקום שאדם יגע ונותן נפשו על הדבר אין הקב״ה מקפח שכרו (שם במד׳ יב). באותה שעה אמר אברהם איני זז מכאן עד שתשבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד לעולם שאם הם ושלום לא הייתי שומע לך אבדתני כל אשר יגעתי מימי (שם יז). יגע רבי בון בר חייא לעשרים ושמנה שנה בהורה מה שלא יגע תלמיד ותיק למאה שנה (שם קה״ר, דודי ירד). אם הלשון שיגע בתורה כל ימיו כך לשון שאינו יודע ואינו יגע בתורה על אחת כמה וכמה (שם רות, ליני הלילה). וסבותי אני ליאש את לב, מליגע והזרתי ואמרתי בשם שיגעו אחרים לי כך אני יגע לאחרים (שם קהל׳, וסבותי). כיון שהייתי יגע בה ודורש וחוקר בה אמרתי אחכמה (שם, כל זה). ברית כרותה שכל היגע בתורתו בבית המדרש לא במהרה הוא משכח וכל היגע בתלמודו בצנעה מחכים (רמב״ם ת״ת ג יב).—ב) נעשה יָגֵעַ, לא היה לו יותר כח לעבד, ermüdet s.; être fatigué; be wearied: הוא קם ויך בפלשתים עד כי יָגְעָה ידו ותדבק ידו אל החרב (ש״ב כג י). אוי נא לי כי יסף יי׳ יגון על מכאבי יָגַעְתִּי באנחתי ומנוחה לא מצאתי (ירמ׳ מה ג). יָגַעְתִּי בקראי נחר גרוני (תהל׳ סט ד). על צוארנו נרדפנו יָגַעְנוּ לא הונח לנו (איכ׳ ה ה). אלהי עולם יי׳ בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו (ישע׳ מ כח). וקוי יי׳ יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו (שם לא). ויעפו נערים ויגעו ובחורים כשול יכשלו (שם ל). —וכמו פ״, *יְגַעְתִּיךָ, דבור של דרך ארץ מהתלמיד לרבו אחרי גמר התלמוד: בנוהג שבעולם התלמיד יושב לפני רבו ומשהוא גומר התלמיד אומר לרב יגעתיך[1] (מד״ר שמות מא).

—פִּע׳, יִגֵּעַ, תִיגַע, פ״,—עשה שהוא יהיה יָגֵעַ ורפה כח: ויאמרו אליו (המרגלים אל יהושע) אל יעל כל העם כאלפים איש או כשלשת אלפים איש יעלו ויכו את העי אל תְּיַגַּע שמה את כל העם (יהוש׳ ז ג). עמל הכסילים תְּיַגְּעֶנּוּ אשר לא ידע ללכת אל עיר (קהל׳ י יה).—ובתו״מ: היה מביא את מנחתה בתוך כפיפה מצרית ונותנה על ידיה כדי ליגעה (סוט׳ ב א). והלא המים תחת רגלי ישראל היו והארץ צפה על המים וכו׳ הא מה תלמוד לומר ולא מצאו מים כדי ליגען (מכי׳ בשלח, ויסע משה ד א). בכל יום היתה (המחתה) כבידה והיום קלה שלא לייגעו בכל יום היתה ידה קצרה והיום ארוכה שלא לייגעו (ירוש׳ יומ׳ ד מא ג). מתוך שאת מייגעו אף הוא אינו אופה אלא צורכו (שם ביל׳ ב סא ג). מפני מה אין כל החלומות מיגעין את האדם וזו (ראיית האשה בחלום) מיגעת את האדם (מד״ר בראש׳ יח). לבן מלכים שזחה דעתו עליו ונטל את הצפורן לחתור בית אביו אמר לו פדגוגו אל תייגע עצמך תן לי ואני אחתור (שם שמות לז). דברי הבטלה מיגעין את האדם (שם קהל׳, כל הדברים).

—הִפע׳, הוֹגִיעַ, הוֹגַעְתִּי, הוֹגַעְנוּ,—כמו יִגֵּעַ, עשה שיהיה יָגֵעַ: הוֹגַעְתֶּם יי׳ בדבריכם ואמרתם במה הוֹגַעְנוּ באמרכם כל עשה רע טוב בעיני יי׳ (מלאכי ב יז). לא העבדתיך במנחה ולא הוֹגַעְתִּיךָ בלבונה וכו׳ אך העבדתני בחטאותיך הוֹגַעְתַּנִי בעונתיך (ישע׳ מג כג-כד). — ובתלמוד הַגִּיעַ במקום הוֹגִיעַ, ובפרט בצווי הַגַּע, הַגַּע עצמך, התאמץ להבין: הגע עצמך שחל יום הראשון להיות בשבת לשוחטן מערב הרגל אין את יכול וכו׳ (ירוש׳ סוכ׳ ד נד ג). תרומה אינו זכאי בהרמתה הגע עצמך שיש עליה תנויי (שם ביל׳ א ס ד). הגע עצמך שחל יום טוב האחרון להיות בשבת מעתה צא מהם שני ימים הרי ששה (שם תגי׳ א עו ג). הגע עצמך שהיתה עקרה ואין סופה לילד הגע עצמך שהיתה זקנה (שם יבמ׳ ו ז ג). הגע עצמך שהכניסתן קטנים וגדלו (שם ז ח.). הגע עצמך בשהניח לפניהן קרקע לא הכל מהן לומר אין אנו יודעין מה חשבון עשה אבינו באחרונה (שם ב״ק י ז:). הגע עצמך שהיתה גזולה מפורסמת (שם). הגע עצמך

[1]) כך י אחת בכל הדפוס׳ ולא ייגעתיך בשתי יודים, כנהוג בכ״מ במלה זו בבנין פִּעֵל בתו״ם, ולכן ברור שהוא קל ולא פִּעֵל.

שנפלה לו שבועה (בב סנה׳ ב יט ד). וכיצד משערין שיעור זה רואין אם נחתך ירק זה מן הארץ בכמה זמן ייבש הנגע בעצמך שיבש עד שלא תשאר בו לחה במאה שעה (רמב״ם כלא׳ ה כב). והגע עצמך על דרך משל אם יוליד איש מאה ובנה להם עיר וכו׳ בן הדבר הזה (ספ׳ החינוך, מצפע׳ עז).

—פע׳, יִגַּע, מְיַגַּע, מְיֻגָּע, — שהוגיעו אותו: אחינו המיוגעים המדוכאין באבל הזה תנו לבבכם לחקור את זאת (כתוב׳ ח:). יסורין הבאין על האדם בזקנתו והוא מעודן ומפונק בנערותו הוא יכול לסבול אותן אבל אם הוא מיוגע מנערותו הן מחלהלין אותו ואינו יכול לסבול אותן (מדה״ג, ויחי). כשרואה חבריו מיוגעים מטורח הדרך מחזיק עצמו הכם מכל חבריו ושטות הוא בידו (אורח׳ צדיק׳, העצלות).

—נתפ׳, *נִתְיַגַּע, — כמו קל, יָגַע: הדבר דומה לבני אדם שיוצאים למלחמה בשעה שהם יוצאים הם שמחים וכל זמן שהם מתיגעים ידיהם מתרשלות (ספרי במד׳ פב). עתידין הן חבירין להתייגע מבתי בניסיות לבתי מדרשות (ירוש׳ בביע׳ ד לה ג). הבא בדרך ונתייגע הקיז דם ונכנס לבית המרחץ ושתה ונשתכר וישן ע״ג קרקע (גיט׳ ע.). המתין להם (יוסף לההרטומים) עד שנתייגעו והוציאו את רוהו ואחר כך בא יוסף והחזירה (מד״ר בראש׳ פט). אמר משה צועק אני שנתיגעתי להוציא את ישראל ממצרים (בס במות כ). שלא הניח (הקב״ה) הר במדבר שלא יהיו מתיגעין ועולים ויורדים (בס במד׳ יט). לאדם שבא לקוץ את האילן מי שאינו בקי קוצץ את הנופים כל ענף וענף ומתייגע והפיקח מגלה את השרשין וקוצץ (בס כ). אמר לו אדרינוס (להזקן שנטע נטיעות) אתה זקן עומד וטורח ומתייגע לאחרים (תנחומא קדוש׳ ח). לליסטים שברח מפני קוסטינר אמרו לו מעט בריצה שלא תתייגע בחזירה (פסיק׳ דר״כ, שובה). לא יאכל אדם עד שילך קודם אכילה עד שיתחיל גופו לחום או יעשה מלאכה או יתיגע ביגע אחר (רמב״ם דעות ד ב).

יְגִעָה, ש״נ, סמי׳ יְגִעַת, — כמו יְגִיעַ, יְגִיעָה: ויתר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגִעַת בשר (קהל׳ יב יב).

א.יגר[1], ממנו יָגֹר, מָגוֹר.

[1]) בעברית בעצמה דומה לו ג.גור. בערבית

א.יָגֹר[1], פ״ע, יָגֹרוּ, יָגֹרְתָּ, ועם ו המהפכת וִיגֹרֶת, בינ׳ יָגוֹר[2]), עת׳ אָגֻר, תָּגֻר, יָגֻר[3]), —היה לו מגור, יָרֵא, פָּחַד, fürchten; craindre; to fear: כי יָגֹרְתִּי מפני האף והחמה אשר קצף יי׳ עליכם להשמיד אתכם (דבר׳ ט יט). והשיב בך את כל מדוה מצרים אשר יָגֹרְתָּ מפניהם ודבקו בך (בס כח ס). כי פחד פחדתי ויאתיני ואשר יָגֹרְתִּי יבא לי (איוב ג כה). העבר חרפתי אשר יָגֹרְתִּי כי משפטיך טובים (תהל׳ קיט לט). —ובינ׳ יָגוֹר: ונתתיך ביד מבקשי נפשך וביד אשר אתה יָגוֹר[2]) מפניהם (ירמ׳ כב כה). ולא תנתן ביד האנשים אשר אתה יָגוֹר מפניהם (בס לט יז). —ותאר לנק׳ יְגוֹרָה, מ״ר יְגוֹרִים, יְגוֹרוֹת, מי שירא ומפחד: וידים רפות ויגורות מפורענות הבא עליהם אתה היית רגיל לחזקם (רב״י איוב ד ג).

ב יגר[4]), ממנו ב.יָגֹר.

ב.יָגֹר[5]), יָגֹרְתִּי, —יָגֹר מים, רפואה, וכדומה, בלע אותו מעט מעט נגד רצונו, ובהרחבה יָגֹר את כעסו, עצבו ורגזו, בלעהו, גבר עליו והתאפק ולא הוציאו מפיו: אם אמרי אשכחה שיחי אעזבה פני ואבליגה יָגֹרְתִּי[6]) כל עצבתי ידעתי כי לא תנקני אנכי ארשע למה זה הבל איגע (איוב ט כז-כט).

וג׳ר a) שמשמש גם במשמ׳ של פחד.

[1]) בערב׳ וַגִ׳ר b) ח׳אפ, ר״ל ירא. —[2]) בינוני כמו תאר, כמו יכול. — [3]) כמו אוכל תוכל, ויש סוברים כי העתיד הוא אָגוּר משרש גור, עי״ש.

[4]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי׳ הערה להפעל.

[5]) אין חכמי הלשון מודים בפעל מיוחד זה, וכוללים אותו בתוך הפעל א.יָגֹר, ועי׳ הערה לקמן.—

[6]) לפי התרגום היוני יש לשער כי היתה לפניהם נוסחה רגזתי בכל עצמותי, או כדומה לזה. אך ולג׳ ופשי׳ ורוב המפרשים הקדמונ׳ והאחרונ׳ וגם רוב החדשים פרשו יגרתי זה כמו א.יגר, במשמ׳ יראה ופחד. כך מנחם: לשון מורא הוא. וכן רד״ק. אך אין משמ׳ זו מתישבת יפה לפי כונת המליצה, והיא מפסקת את מהלך הרעיון העקרי של שלשה הפסוקים האלה, שהוא: כי לו גם יכול להתגבר על מכאוביו ולהמנע מהתלונן על אלהים כמו שרצו חבריו, גם אז לא תרף מעליו יד אלהים, ולכן למה זה ייגע לסבל מכאוביו ולא לשפך שיחו. זהו הרעיון, ואין מקום באמצע לאמר פחדתי מכל עצבי.

a) وجر b) وَجِرَ

יד[1], יַד, ב״ג, בכנ׳ ידי, ידך[2]), ידך, ידך, ידו, ידה, ידנו, ידכם, ידם, מ״ז ידים, ידים, ידי, בידי פידי, לידי, מידי, ידי, ידי, ידיך, ידיך, ידיו, ידו, ידיה, ידינו, ידיכם, ידיהם, בידיהם, וידיהם, וגם מ״ר ידות, ידות, —א) האבר הזוגי של האדם המחבר להכתפים שבקצהו הכף והאצבעות, ומשמש ללקיחת דבר ולעשות כל פעולה, Hand; main; hand: ויהי בלדתה ויתן (הילד) יד ותקח המילדת ותקשר על ידו שני לאמר זה יצא ראשנה (ברא׳ לח כח). שן תחת שן יד תחת יד רגל תחת רגל (שמות כא כד). איש אשר יהיה בו שבר רגל או שבר יד (ויקר׳ כא יט). ודוד מנגן ביד (ש״א יט ט). הנה כחמר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל (ירמ׳ יח ו). וכסף אחר הורדנו בידנו לשבר אכל (ברא׳ מג כב). שים נא ידך[1]) תחת ירכי (שם כד ב). הבא נא ידך בחיקך (שמות ד ו). קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים (שם ז יט). וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך (דבר׳ ו ח). הנה פתחתיך היום מן האזקים אשר על ידך (ירמ׳ מ ד). והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך (שמות יג יו). וקח משענתי בידך ולך (מ״ב ד כט). ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח יי׳ אלהיך (דבר׳ כו ד). לקחי נא לי פת לחם בידך (מ״א יז יא). הביאי הבריה החדר ואברה מידך (ש״ב יג י). וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם (דבר׳ יא יח). נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון (שמות יב יא). ואחרי כן יצא אחיו וידו אחזת בעקב עשו (ברא׳ כה כו). ויבא ידו בחיקו ויוצאה והנה ידו מצרעת כשלג (שמות ד ו). ויתמהמה ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנתיו בחמלת יי׳ עליו ויצאהו (ברא׳ יט יו). ונתת כוס פרעה בידו (שם מ יג). וישלך הלחי מידו (שופט׳ יה יז). ותרד כדה על ידה ותשקהו (ברא׳ כד יח). ותשם ידה על ראשה (ש״ב יג יט). ויעזב בגדו בידה וינס ויצא החוצה (ברא׳ לט יב). ויקח דוד מידה את אשר הביאה לו (ש״א כה לה). ועל בהן ידם הימנית (שמות כט כ). ומשנה כסף לקחו בידם (ברא׳ מג יה). ויהי מספר המלקקים בידם אל פיהם שלש מאות איש (שופט׳ ז ו). ויקח מידם ויצר אתו בחרט (שמות לב ד). הקל קול יעקב והידים ידי עשו (ברא׳ כז כב). הגלגלת והרגלים וכפות הידים (מ״ב ט לה). מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידים לשכב (משלי ו י). אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן (דבר׳ ד כח). וידי משה כבדים (שמות יז יב). מעשה חרש וידי צורף (ירמ׳ י ט). מלמד ידי למלחמה (ש״ב כב לה). ואתפש בשני הלחת ואשלכם מעל שתי ידי ואשברם (דבר׳ ט יז). וענו ואמרו ידינו לא שפכה את הדם הזה (שם כא ז). עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידנו ולא נפקד ממנו איש (במד׳ לא מט). ידך לא אסרות ורגליך לא לנחשתים הגשו כנפול לפני בני עולה נפלת (ש״ב ג לד). שים נא בלואי הסחבות והמלחים תחת אצילות ידיך מתחת לחבלים (ירמ׳ לח יב). ואתנה צמידים על ידיך ורביד על גרונך (יחזק׳ יו יא). גם כי תרבו תפלה אינני שמע ידיכם דמים מלאו (ישע׳ א

ולכן נראה כי המאמר יגרתי כל עצבתי הוגה גם הוא את הרעיון של הפסוק הקודם אשכחה שיחי אעזבה פני, ואולי זו היתה כונת התרגום שתרגם כ נ ש י ת, ר״ל אספתי והכנסתי את כל עצבי, והוא כנראה מן יגר בארמ׳, במשמ׳ גל אבנים, וכמו אגר. ואולם בערב׳ יש זה השרש בעצמו, וג׳ר a), והוא משמש בה בשתי משמעות, האחת במשמ׳ יראה כמו א.יגר בעבר׳, אך שמוש זה אינו תדיר, ולא הביאהו אלג׳והרי, ורוב שמושו הוא במשמ׳ שתה ובלע דבר על כרחו ושלא ברצונו, למשל מים סרוחים ובפרט רפואה, שם אותה בתוך הפה או בבית הבליעה ובלע אותה, ואמר אלג׳והרי: אומרים וג׳רת אלצבי או אוג׳רתה, במשמ׳ זו, ר״ל שמתי רפואה להילד בפיו, בבית הבליעה, וכן אוג׳רת אלמריץ׳ (אלמלכאח), ר״ל הוגרתי את החולה, שמתי לו הרפואה בפיו והבלעתיו. ובתפעל תוג׳ר אלדוא, בלע הרפואה מעט מעט, ובהשאלה יאמרו אוג׳ר פלנא אלרמח, הבליעהו את הרמח, ר״ל טענהו בו, הכהו, ובהשאלה אחרת וג׳ר פלנא, השמיע את פלוני דברים מאוסים לו. וכבר העיד אבן עבידה כי אומרים אוג׳רתה אלמא ואלרמה ואלע׳יט׳ (כתאב אלערב), הבלעתיו מים, רמח, כ ע ס ו ע צ ב (ע׳יט׳ מתרגמים המלונים הערבים בע׳צ׳ב שהוא עצב בעבר׳). ועדות זו של אבו עבידה היא מקיימת ומאשרת כי שמוש הפעל וגר הערבי, שהוא יגר העברי, נהוג בלשון ההיא בהשאלה ביחס להכעס, לה ע צ ב, ממש כמו המליצה הזאת בדברי איוב.

[1]) מלה שמית קדומה, משותפה לכל הלשונות האחיות. בערב׳ יד b). — [2]) שוא הדלת נח, כך קבלה בידי הקדמונים: דע כי יש לנו משקל מרובע ואין לו יתד כלל אלא כולו ת נ ו ע ו ת והוא י״ו תנועות כמו אב בחכמה אור החמה י ד ך רמה על כל תבל והשוא הבאה בכף של מלת בחכמה ובמלת ידך אינה נמשכת כלל (מגא׳ הכיר, ניבויאר 23). — [1]) עי׳ הערה הקודמת.

a) وجر b) يد

יא). ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו אחיו שערת (בראש׳ כז כג). ויפזו זרעי ידיו מידי אביר יעקב (שם מט כד). ויקצצו את בהנות ידיו ורגליו (שופט׳ א ו). וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות (ש״א ה ד). מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה (ירמ׳ ל ו). וישא אהרן את ידו אל העם ויברכם (ויקר׳ ט כב). וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים (שם טו יא). וישלך מידו את הלחת (שמות לב יט). ושני צמידים על ידיה (בראש׳ כד כב). ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך (משלי לא יט). ויצא ללכת לדרכו והנה האשה פילגשו נפלת פתח הבית וידיה על הסף (שופט׳ יט כז). וכל אשה חכמת לב בידיה טוו (שמות לה כה). וסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש הפר (שם כט י). ורחצו ידיהם ורגליהם (שם ל כא). שבעים מלכים בהנות ידיהם ורגליהם מקצצים היו מלקטים תחת שלחני (שופט׳ א ז). ויקצצו את ידיהם ואת רגליהם (ש״ב ד יב). אף להם ולא יריחון ידיהם ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו (תהל׳ קטו ו-ז). בשרם וגבהם וידיהם וכנפיהם (יחזק׳ י יב). ויתנו צמידים אל ידיהן (שם כג מב). כי נאפו ודם בידיהן (שם לז). — ומצוי מאד בתו״מ: החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת (אבות ג טז). היה קוצר מלא ידו תלש מלא קומצו הכהו קוץ ונפל מידו לארץ וכו׳ (פאה ד י). כפה עליו (על החמץ) כלי ולא מצאו אני אומר יד נטלתו (ירוש׳ פסח׳ א כז ג). רופא חבר שהיה מאכיל לחולה עם הארץ נותן לתוך ידו ואינו נותן לתוך פיו (שם דמאי ג כג:). שהיתה ידה ארוכה והושיטה את ידה ונטלתו (שם גיט׳ א מג:). — ויאמרו היתה ידו בפלוני, עשה לו רעה, נזק: הנה יד יי׳ הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמרים בגמלים בבקר ובצאן דבר כבד מאד (שמות ט ג). וגם יד יי׳ היתה בם להמם מקרב המחנה עד תמם (דבר׳ ב טו). יד העדים תהיה בו בראשנה להמיתו ויד כל העם באחרנה (שם יז ז). בכל אשר יצאו יד יי׳ היתה בם לרעה (שופט׳ ב טו). ותהי יד יי׳ בעיר מהומה גדולה מאד ויך את אנשי העיר מקטן ועד גדול (ש״א ה ט). ויכנעו הפלשתים ולא יספו עוד לבוא בגבול ישראל ותהי יד יי׳ בפלשתים כל ימי שמואל (שם ז יג). ואם לא תשמעו בקול יי׳ ומריתם את פי יי׳ והיתה יד יי׳ בכם ובאבותיכם (שם יב טו). ויאמר שאול אתננה לו ותהי לו למוקש ותהי בו יד פלשתים (שם יח כא). גם ביהודה היתה יד האלהים לתת להם לב אחד לעשות מצות המלך והשרים (דהי״ב ל יב). ושאול אמר אל תהי ידי בו ותהי בו יד פלשתים (ש״א יח כא). ונקמני יי׳ ממך וידי לא תהיה בך (שם כד יג). כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו בראשונה להמיתו (דבר׳ יג י). ויאמר דוד אל יי׳ בראתו את המלאך המכה בעם ויאמר הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי (ש״ב כד יז). — והיתה ידו עם פלוני, עזר לו, תמך בו, היה בהסכמה אתו: כרתה בריתך אתי והנה ידי עמך להסב אליך את כל ישראל (ש״ב ג יב). סבו והמיתו כהני יי׳ כי גם ידם עם דוד וכי ידעו כי ברח הוא ולא גלו את אזנו (ש״א כב יז). ויאמר המלך היד יואב אתך בכל זאת (ש״ב יד יט). ויתן מנחם לפול אלף ככר כסף להיות ידיו אתו להחזיק הממלכה בידו (מ״ב טו יט). ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני והרבית את גבולי והיתה ידך עמי ועשית מרעה לבלתי עצבי (דהי״א ד י). — שלח ידו, הושיט ופשט את ידו לעשות דבר: ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל (בראש׳ ג כב). וישלח ידו ויקחה ויבא אתה אליו (שם ח ט). וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת (שם כב י). וישלחו האנשים את ידם ויביאו את לוט אליהם הביתה (שם יט י). ויאמר יי׳ אל משה שלח ידך ואחז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו (שמות ד ד). ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו (שם כד יא). וישלח דוד את ידו אל הכלי ויקח משם אבן (ש״א יז מט). והיה בקרב איש להשתחות לו ושלח את ידו והחזיק לו ונשק לו (ש״ב טו ה). וישלח ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשהו ותיבש ידו (מ״א יג ד). דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו (שה״ש ה ד). — ושלח יד בפלוני, בכונה לעשות לו רעה, להזיקו: אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה (בראש׳ כב יב). השליכו אתו אל הבור הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו (שם לז כב). ולא אבו עבדי המלך לשלח את ידם לפגע בכהני יי׳ (ש״א כב יז). ויאמר (דוד) לאנשיו חלילה לי מיי׳ אם אעשה את הדבר הזה לאדני למשיח יי׳ לשלח ידי בו (שם כד ז). הנה היום הזה ראו עיניך את אשר נתנך יי׳ היום בידי במערה ואמר להרגך ותחס עליך ואמר לא אשלח ידי באדני כי משיח יי׳ הוא (שם י). ויאמר דוד אל אבישי אל תשחיתהו כי מי שלח ידו

במשיח יי׳ ונקה (שם כו ט). איך לא יראת לשלח ידך לשחת את משיח יי׳ (ש״ב א יד). ולא אנכי שקל על כפי אלף כסף לא אשלח ידי אל בן המלך (שם יח יב). שלח ידיו בשלמיו חלל בריתו (תהל׳ נה כא). הנה כל אשר לו בידך רק אליו אל תשלח ידך (איוב א יב). ואולם שלח נא ידך וגע בכל אשר לו (שם יא). ויבקשו לשלח יד במלך אחשורש (אסת׳ ב כא). ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו (שם ג ו). אשר בקשו לשלח יד במלך (שם ו ב). ואתו תלו על העץ על אשר שלח ידו ביהודיים (שם ח ז). לשלח יד במבקשי רעתם (שם ט ב). ואעידה בהם ואמרה אלהם מדוע אתם לנים נגד החומה אם תשנו יד אשלח בכם (נחמ׳ יג כא). — וגם בדברים לא בע״ח: ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שמות כב ז), נגע בו, מעל בו והאבידו. בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים (איוב כח ט). וישלח ידו בארצות וארץ מצרים לא תהיה לפליטה (דני׳ יא מב). — ומשלח ידו של פלוני, פלוני שלח ידו בדבר: ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו יבזו את בני קדם אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם (ישע׳ יא יד).—ובחז״ם: החושב לשלח יד בפקדון וכו׳ אינו חייב עד שישלח בו יד (ב״מ ג יב). — וכן *כשט ידו בפלוני: שפשטו ידיהן בגירים ארורי׳ (ירוש׳ סנה׳ ו כג ד). אבותיהם של אלו פשטו ידיהם בגרים (מד״ר במד׳ ח). לך התבונן במלכים הראשונים שעברו על שפשטו ידיהם בישראל מה עלתה בהם כמו פרעה וסנחריב (עַם אסת׳, אם על המלך טוב). קשה לפני הקב״ה לפשוט ידו באדם זה אלא מתרה אותו ומלקה ביתו (תנחומא תזריע יג).—מצאה ידו לדבר, השיגה ידו, הגיעה ידו, יכול לעשות הדבר: ואם לא מצאה ידו די השיב לו (ויקר׳ כה כח). ועשית לו כאשר תמצא ידך (שופט׳ ט לג). עשה לך אשר תמצא ידך כי האלהים עמך (ש״א י ז). כאשר מצאה ידי לממלכת האליל ופסיליהם וכו׳ כן אעשה לירושלם ולעצביה (ישע׳ י י-יא). ותמצא כקן ידי לחיל העמים (שם יד). אם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי (איוב לא כה). תמצא ידך לכל איביך (תהל׳ כא ט). כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה (קהל׳ ט י). ואיש כי לא יהיה לו גאל והשיגה ידו ומצא כדי גאלתו (ויקר׳ כה כו). ואם לא תשיג ידו לשתי תרים (שם ה יא). ואם דל הוא ואין ידו משגת (שם יד כא). על פי אשר תשיג יד הנדר יעריכנו הכהן (שם כז ח). ואיפה לאיל יעשה מנחה ולכבשים כאשר תשיג ידו (יחזק׳ מו ז). —ואמר בן סירא: תן לאל כמתנתו לך בטוב עין ובהשגת יד (כ״ס גני׳ לב יב).—והגיעה ידו במשמ׳ זו: ואם לא תגיע ידו די שה והביא את אשמו אשר חטא שתי תרים (ויקר׳ ה ז).—*והגיעה ידו במשמ׳ הפשוטה: חור שבין יהודי לארמאי בודק עד מקום שידו מגעת והשאר מבטלו בלבו (פסח׳ ח:).—ולהפך, קצרה יד פלוני, לא יכול לעשות הדבר: הצאן ובקר ישחט להם (להעם) ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם ויאמר יי׳ אל משה היד יי׳ תקצר עתה תראה היקרך דברי אם לא (במד׳ יא כב-כג). מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה הקצור קצרה ידי מפדות ואם אין בי כח להציל (ישע׳ נ ב). וישביהן קצרי יד חתו ובשו (שם לז כז).—יד חזקה, כח גדול, קשה: עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו (שמות ו א). כי ביד חזקה הוצאך יי׳ ממצרים (שם יג ט). ויצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה (במד׳ כ כ). חי אני נאם אדני יי׳ אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם (יחזק׳ כ לג). — וחזקה ידו של פלוני עליו, היש כחו וגבורתו של פלוני, פלוני הכריחו לעשות דבר: ורוח נשאתני ותקחני ואלך מר בחמת רוחי ויד יי׳ עלי חזקה (יחזק׳ ג יד).—*ידו תקיפה על פלוני, יש לו עליו שלטון: אמר רב לא שנו (שהאשה שנחבשה בידי עכו״ם ע״י ממון שמותרת לבעלה) אלא שיד ישראל תקיפה על עכו״ם אבל יד עכו״ם תקיפה על עצמן אפילו ע״י ממון אסורה (כתוב׳ כו:). — ולהפך, רפו ידיו, נלקח כחו לעשות דבר: וישמע בן שאול כי מת אבנר בחברון וירפו ידיו וכל ישראל נבהלו (ש״ב ד א). שמענו את שמעו רפו ידינו צרה החזקתנו חיל כיולדה (ירמ׳ ו כד). שמע מלך בבל את שמעם ורפו ידיו צרה החזיקתהו (שם נ מג). שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח (יחזק׳ כא יב). על כן כל ידים תרפינה וכל לבב אנוש ימס (ישע׳ יג ז). ביום ההוא יאמר לירושלם אל תיראי ציון אל ירפו ידיך (צפנ׳ ג טז). כי כלם מיראים אותנו לאמר ירפו ידיהם מן המלאכה (נחמ׳ ו ט). — ידים רפות, העדר

כה: חזקו ידים רפות וברכים כשלות אמצו (ישע' לה ג). הנה יסרת רבים וידים רפות תחזק (איוב ד ג). — ואמר בן סירא: כי עבֹדה קשה ובושת אשה מכלכלת את בעלה, רפיון ידים וכשלון ברכים אשר לא תאשר את בעלה (כ"ס גני' כה כב-כג).—ואזלת יד: כי ידין יי' עמו ועל עבדיו יתנחם כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב (דבר' לב לו).—ואמר המליץ: שרי זמן נבהלו על מות גבירם אשר משחו למלך ואזלת יד גאונינו, בושש בחיר אל ולזמן יאמרו קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו (ר"י חריזי, תחכמ' ג). — *נתרשלו ידיו: לבני אדם שיוצאים למלחמה בשעה שהם יוצאים הם שמחים וכל זמן שהם מתיגעים ידיהם מתרשלות (ספרי במד' פב). לבן מלך שסרח על אביו ופיים עליו אוהבו פעם שתים ושלשה כשסרח רביעית נתרשלו ידי אוהבו של מלך (מד"ר במד' יח). לצייר שהוא צר איקונין של מלך בא לגמור את הפרצוף אמרו מת המלך ועמד מלך אחר כיון ששמע הצייר כך נתרשלו ידיו התחיל לומר מה אעשה באלו הסמנין אשר בידי (תנחומא נשא ו). במחלוקתו של קרח נתרשלו ידיו (של משה) (רב"י במד' טז ד).—משך ידו את פלוני: משך ידו את לצצים (הוש' ז ה), עי' ערך משך.—*ומשך ידו מן דבר, התרחק ממנו, עזב אותו, לא עשה אותו: משמת שמעון הצדיק ניטלה ברכה משתי הלחם ומלחם הפנים והיה נופל לכל אחד ואחד מהן עד כאפון הצנועים היו מושכין את ידיהן והגרגרנים היו פושטין את ידיהן (ירוש' יומ' ו מג ג). אם שלנו הוא הפסח הזה ידיך משוכות משלך ונמנית על שלנו ואם שלך הוא הפסח הזה ידינו משוכות משלנו ונמנינו על שלך (פסח' פח:). למלך שעשה סעודה וזימן האורחין ונפל השרץ לתוך התמחוי שאילו משך המלך את ידו היו הכל מושכין את ידיהם פשט המלך את ידו ופשטו הכל את ידיהם (מד"ר שה"ש, באתי לגני).—השיב ידו מעשות דבר, נמנע מעשות הדבר: חשב יי' להשחית חומת בת ציון נטה קו לא השיב ידו מבלע (איכ' ב ח).—והשיב ידו מפלוני, נמנע מלהרע לו: לחמו לרעב נתן וערום כסה בגד מעני השיב ידו נשך ותרבית לא לקח משפטי עשה (יחזק' יח טז-יז). — *סלק ידיו מן פלוני, וידיו מסלקות מן הדבר: האומר לחבירו דין ודברים אין לי על שדה זו ואין לי עסק בה וידי מסולקות ממנה לא אמר כלום (כ"ב מט.).

— יד רמה, עשה הדבר ביד רמה, בגלוי, בלי מורא ופחד: ובני ישראל יצאים ביד רמה (שמות יד ח). ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים (במד' לג ג). והנפש אשר תעשה (החטא) ביד רמה מן האזרח ומן הגר את יי' הוא מגדף ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה (שם יה ל). רמה ידו של פלוני, חזק, גבר: פן יאמרו ידנו רמה ולא יי' פעל כל זאת (דבר' לב כז). יי' רמה ידך בל יחזיון (ישע' כו יא).—ורמה ידו על פלוני, גבר עליו: תרם ידך על צריך וכל איביך יכרתו (מיכ' ה ח). — והרים יד בפלוני, בפרט במלך וכדומה, פשע בו, מרד בו: וירבעם בן נבט אפרתי וכו' וירם יד במלך וזה הדבר אשר הרים יד במלך (מ"א יא כו-כז).—יד לפה, קריאה וצווי לשתוק: אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה (משלי ל לב).—שם יד על פה: פנו אלי והשמו ושימו יד על פה (איוב כא ה). הן קלתי מה אשיבך ידי שמתי למו פי (שם מ ד).—ונשקה ידו לפיו, במשמ' זו: ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי (שם לא כז). — ואמר בן סירא: אם יש אתך ענה רעך ואם אין ידך על פיך (כ"ס גני' ה יב).—ידיו על ראשו, לאות אבל וצער, לאות יאוש: גם מאת זה תצאי וידיך על ראשך (ירמ' ב לז). ותקח תמר אפר על ראשה וכתנת הפסים אשר עליה קרעה ותשם ידה על ראשה ותלך הלוך וזעקה (ש"ב יג יט). — ובתו"מ: מוכיח בדבר בלוט שלא ישב בסדום אלא מפני ממונו אף הוא יצא וידיו על ראשו (ירוש' סנה' י כט ד).—קבץ על יד, מעט מעט: הון מהבל ימעט וקבץ על יד ירבה (משלי יג יא).—וכפול בתו"מ, על יד על יד: רועה שעשה תשובה אין מחייבין אותו למכור כולן כאחת אלא מוכר והולך על יד על יד נפלו לו חזירים וכלבים בירושה אין מחייבין אותו למכור כולן כאחת אלא מוכר והולך על יד על יד (תוספתא ב"ק ח יה). נתפזרו לו פירות בחצר מלקט על יד על יד ואוכל (שבת קמג:). יניח הסלע בחנות כלומר יתן אותו אל בעל החנות ויוציא אותו על יד על יד עד שישלים הסלע (פי' המשנ' לרמב"ם, מע"ש ב ט). — יד ליד, כך או כך, באיזה אופן שיהיה: יד ליד לא ינקה רע וזרע צדיקים נמלט (משלי יא כא). תועבת יי' כל גבה לב יד ליד לא ינקה (שם יו ה).— *לקח דבר מיד ליד, במשמ' בלי אמצעי ומתוך ביניהם: למלך שקדש מטרונה בב' מרגליות מיד ליד וחזר ושלח לה עוד שמונה ע"י שלוחו וכו' אמר

המלך אי שמים ב׳ מרגליות נתתי לה מידי לידה וכו׳ שאותן שתי מרגליות שנתתי לה מיד ליד איבדה אותן (מד"ר שמות מג). ראובן טוען על שמעון שלקח ממנו רבית מיד ליד ושמעון השיב שקבלו מיד כותי (שו"ת הרא"ש קח ט).—מלא את ידו של פלוני, נתן לו הכהונה וכדומה: ומשחת אתם (את אהרן ובניו) ומלאת את ידם וקדשת אתם וכהנו לי (שמות כח מא). ומלאת יד אהרן ויד בניו והקרבת את הפר וכו׳ (שם כט ט-י). כי שבעת ימים ימלא את ידכם (ויקר׳ ח לג). והאיש מיכה לו בית אלהים ויעש אפוד ותרפים וימלא את יד אחד מבניו ויהי לו לכהן (שופט׳ יז ה). וישב (ירבעם) ויעש מקצות העם כהני במות החפץ ימלא את ידו ויהי כהני במות (מ"א יג לג).—ואמר בן סירא בפרק הכהונה: וימלא משה את ידו (של אהרן) וימשחהו בשמן הקדש ותהי לו ברית עולם ולזרעו כימי שמים לשרת ולכהן ולברך את עמו בשמו (כ"ס גני׳ מה יח). — *ידיו יפות, מהיר וזריז באכילה: בני חבורה שהיו ידיו של אחד מהן יפות רשאין לומר לו טול חלקך ואכול לעצמך (ירוש׳ פסח׳ ח לו.).—*ידיו חמומות, עי׳ חמם.—ובמשמ׳ מיוח׳ יד יי׳ בענין רוח הקדש שישרה על הנביא וכדומה: כי כה אמר יי׳ אלי בחזקת היד ויסרני מלכת בדרך העם הזה (ישע׳ ח יא). היה היה דבר יי׳ אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים על נהר כבר ותהי עליו שם יד יי׳ (יחזק׳ א ג). ותהי עלי שם יד יי׳ ויאמר אלי קום צא אל הבקעה ושם אדבר אותך (שם ג כב). היתה עלי יד יי׳ ויוציאני ברוח יי׳ (שם לז א).—ובהרחבה, יד משמשת במשמ׳ שלטון ורשות[1], נתן ביד פלוני, בשלטונו ורשותו: ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו (בראש׳ לב יז). ויעזב (פוטיפר) כל אשר לו ביד יוסף (שם לט ו). ויתן שר בית הסהר ביד יוסף את כל האסירים אשר בבית הסהר (שם כב). ויצברו בר תחת יד פרעה אכל בערים ושמרו (שם מא לה). והבאתי עליכם חרב וכו׳ ונתתם ביד אויב (ויקר׳ כו כה). לתת אתנו ביד האמרי להשמידנו (דבר׳ א כז). ושלחו זקני עירו (של הרוצח) ולקחו אתו משם ונתנו אתו ביד גאל הדם ומת (שם יט יב). ויתן יי׳ גם אותה (את העיר לבנה) ביד ישראל (יהוש׳ י ל). ויתנם יי׳ ביד ישראל ויכום (שם יא ח). ויחר אף יי׳ בישראל ויתנם ביד שסים וישסו אותם (שופט׳ ב יד). וינח יי׳ את הגוים האלה לבלתי הורישם מהר ולא נתנם ביד יהושע (שם כג). לא תנתן ירושלם ביד מלך אשור (ישע׳ לז י). ונתתיך ביד מבקשי נפשך וביד אשר אתה יגור מפניהם (ירמ׳ כב כה). ארץ נתנה ביד רשע (איוב ט כד). ויחר אף יי׳ בישראל וימכרם ביד כושן רשעתים (שופט׳ ג ח). כי ביד אשה ימכר יי׳ את סיסרא (שם ד ט). ושאול חשב להפיל את דוד ביד פלשתים (ש"א יח כה). ויאמר דוד היסגרו בעלי קעילה אתי ואת אנשי ביד שאול (שם כג יב). רד ולנו הסגירו ביד המלך (שם כ). ולא הסגרתני ביד אויב (תהל׳ לא ט). וסכרתי את מצרים ביד אדנים קשה (ישע׳ יט ד). עתה אספה יום אחד ביד שאול (ש"א כז א). ולא המציתך ביד דוד (ש"ב ג ח). והממלכה נכונה ביד שלמה (מ"א ב מו). אתם עזבתם אתי ואף אני עזבתי אתכם ביד שישק (דה"ב יב ה). ותעזבם ביד איביהם וירדו בהם (נחמ׳ ט כח). הנה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך (בראש׳ טז ו). קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך (ישע׳ מז ו). כי אתן בידכם את ישבי הארץ (שמות כג לא). ונתן את מואב בידכם (מ"ב ג יח). ואני הנני בידכם עשו לי כטוב וכישר בעיניכם (ירמ׳ כו יד). ויפקדהו על ביתו וכל יש לו נתן בידו (בראש׳ לט ד). ולא יסגרו את הרצח בידו כי בבלי דעת הכה את רעהו (יהוש׳ כ ה). הנה נתתי את הארץ בידו (שופט׳ א ב). את כל איביהם נתן יי׳ בידם (יהוש׳ כא מג). פן יתנו אתי בידם והתעללו בי (ירמ׳ לח יט). נתנני אדני בידי לא אוכל קום (איכה א יד). — ודבר לא בע"ח: מות וחיים ביד לשון (משלי יח כא). כי הסתרת פניך ממנו ותמוגגנו ביד עונינו (ישע׳ סד ו). — ובתו"מ: לא יאמר כן לבנו ולבתו הקטנים לעבדו ולשפחתו הכנענים מפני שידן כידו (מע"ש ד ד). ולא (יזכה) ע"י עבדו ושפחתו הכנענים מפני שידן כידו (ערוב׳ ז ו). אמר המקום למשה ידידי טובעים בים והים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה אמר לפניו רבש"ע ומה בידי לעשות (מכי׳ בשלח ב ה). שהיה פרנס ויד הפרנס כיד העני (ירוש׳ מע"ש ה נו ג). יד אשה כיד בעלה (נדר׳ פח:). אמר אביי נשואה ידו כידה (כתוב׳ פג.). הואיל ובידו להפקירן (שבת קלא:). לקח פרקמטיא שלו ועשאה

— [1]) כבר אמרו בגמ׳ ירוש׳ (גיט׳ ח מט:): תני רבי ישמעאל ויקח את כל ארצו מידו עד ארנן וכי מידו לקח אלא מהו מידו מרשותו.

אבנים טובות ומרגליות יצא לדרך ותפשוהו לסטים אמרו לו מה בידך אמר להם כלי זכוכית (מד"ר במות ל). בשר ודם אומר דבר ואינו עושה למה שאין ספיקה בידו לעשות (פסיק' רבתי, פרה). תפישתי כתפישתו כי ידי כידו בכל עסק השותפות (טוחו"מ עב לג, בשם הרא"ב).—מיד פלוני, מרשותו, משלטונו וכחו: הצילני נא מיד אחי מיד עשו (בראש' לב יב). ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו מיד בני חמור אבי שכם (שם לג יט). ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי ובקשתי (שם מח כב). איש מצרי הצילנו מיד הרעים (שמות ב יט). וארד להצילו מיד מצרים (שם ג ח). או קנה מיד עמיתך (ויקר' כה יד). ויקם יי' שפטים ויושיעום מיד שסיהם (שופט' ב יז). קרע אקרע את הממלכה מעליך וכו' מיד בנך אקרענה (מ"א יא יא-יב). הנני קרע את הממלכה מיד שלמה (שם לא). והצילו גזול מיד עושק (ירמ' כא יב). ומלטוני מיד צר ומיד עריצים תפדוני (איוב ו כג). אנכי אחטנה מידי תבקשנה (בראש' לא לט). כי הצילו את שמרון מידי (מ"ב יח לד). ואיש לא יצילנה מידי (הוש' ב יב). לא לקח מידנו עלה ומנחה (שופט' יג כג). ואין מידך מציל (איוב י ז). ויקרע יי' את הממלכה מידך (ש"א כח יז). והצלתי את עמי מידכן (יחזק' יג כא). ואתה לא תמלט מידו כי תפש תתפש (ירמ' לד ג). הנני אל הרעים ודרשתי את צאני מידם (יחזק' לד י).—ובתו"מ: זכות הוא לעבד שיצא מיד רבו לחירות (קדוש' כג.).—ועם הפעלים שפט, רב: ארוצה נא ואבשרה את המלך כי שפטו יי' מיד איביו (ש"ב יח יט). והיה יי' לדין ושפט ביני ובינך וירא וירב את ריבי וישפטני מידך (ש"א כד טו). ברוך יי' אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל (שם כה לט).—ובמשמ' זו אומרים גם מיד בהמה וחיה: יי' אשר הצלני מיד הארי ומיד הדב הוא יצילני מיד הפלשתי הזה (ש"א יז לז). הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי (תהל' כב כא). — וגם מיד לא בע"ח: מיד שאול אפדם ממות אגאלם (הוש' יג יד). לא יצילו את נפשם מיד להבה (ישע' מז יד). אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול (תהל' מט יו). ובצפור מיד יקוש (משלי ו ה). ברעב פדך ממות ובמלחמה מידי חרב (איוב ה כ). שמרני מידי פח יקשו לי (תהל' קמא ט).— ובתו"מ: והבא להציל מיד הדליקה מיד הגיים מיד המפולת (ירוש' ר"ה ב נו ג).

—תחת ידו, התענה, נכנע תחת ידו, תחת שלטונו: שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה (בראש' יו ט). וילחצום אויביהם ויכנעו תחת ידם (תהל' קו מב). —מת תחת ידו של פלוני, בעוד שהוא עוסק בו: וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת ידו נקם ינקם (שמות כא כ). — וגם *בין ידי פלוני במשמ' אצלו: היה עבד לאישים בין ידיהם[1], ואז תיקר וגם תכבד בפיהם (רה"ג, שירי מוסר השכל). הנני אדוני המלך בין ידיך (בן המלך והנזיר יח). ומקום הבשת בהמרות המטיב לך בטובתו על פניו ובין ידיו בהוכיחו אותך בעדיו הטובים והרעים (חו"ה, עבוד' ה' י). הדורות חולפים ואוהביו ומיודעיו מתפרדים מעליו מבין שתי ידיו (כד הקמח לר' בחיי הדיין). —*ומתחת ידו: אמר משה רבש"ע אחר כל ניסים שעשית להם אני מת מתחת ידיהם (מד"ר במד' יט). — *הוא תחת ידו, הוא נכנע לו: שכל עבו"ם שלא קבל מצות שנצטוו בני נח הורגין אותו אם ישנו תחת ידינו (רמב"ם מלכ' ח ט).—*ותחת ידו, מתחת ידו, אצלו, ברשותו: הנחבל ביצד היו מעידין אותו שנכנס תחת ידו שלם ויצא חבול (בבוע' ז ג). לא ישמש חבר במשתה עם הארץ ולא בסעודת ע"ה אלא א"כ היה הכל מתוקן ומעושר מתחת ידו (ירוש' דמאי ב כב ד).—*ויצא מתחת ידיו במשמ' זו: שטר היוצא מתחת ידי המלוה בכתב ידו פסול (ירוש' בבוע' ז לח.). סמפון שיש עליו עדים יתקיים בחותמיו אין עליו עדים ויוצא מתחת ידי שליש או שיוצא לאחר היתום שטרות בשר (ב"מ כא.). אחד מן האחין שהשטר הוב יוצא מתחת ידו עליו להביא ראיה (ב"ב קעג.).—*ולקה את שלו מתחת ידיו של פלוני, נענש: לבן מלך שהיה ישן על גבי עריסה והיתה מניקתו תוהא ובוהא למה שהיתה יודעת שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו כך צפתה הארץ שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו של אדם שנאמר ארורה האדמה בעבורך (מד"ר בראש' ב). כל מי שהוא בא להזדווג לישראל (לעשות להם רעה) סוף שהוא נוטל את שלו מתחת ידיהם (שם מא). כל מי שפשטו בו חכמים יד אעפ"י שחזרו וקבלוהו סופו ליטול שלו מתחת ידיהם (שם במד' יד). כך אמר משה בשביל שאמרתי להן שמעו נא המורים נטלתי שלי

—[1]) לפי מנהג הלשון הערבית.

מתחת ידי הן ועכשיו אני בא להוכיחן (שם דבר׳ ה). והיו ישראל אומרים להם (לאנשי מדין) לא דייכם שנטלנו שלנו מתחת ידיכם (שם שה״ש, אל תראוני).—ביד פלוני, במשמ׳ שפלוני הוא כמו השליח להדבר: וישלח יהודה את גדי העזים ביד רעהו העדלמי לקחת הערבון מיד האשה (בראש׳ לח כ). ויאמר (משה) בי אדני שלח נא ביד תשלח (שמות ד יג). להביא לכל המלאכה אשר צוה יי׳ לעשות ביד משה (שם לה כט). ויעש אהרן ובניו את כל הדברים אשר צוה יי׳ ביד משה (ויקר׳ ח לו). כל החקים אשר דבר יי׳ אליהם ביד משה (שם י יא). ושלח (את השעיר) ביד איש עתי המדברה (שם יז כא). אלה החקים והמשפטים והתורת אשר נתן יי׳ בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה (שם כו מו). אשר דברתי אליכם ביד משה (יהוש׳ כ ב). וישלחו בני ישראל בידו מנחה לעגלון מלך מואב (שופט׳ ג יה). וישלח בכל גבול ישראל ביד המלאכים לאמר (ש״א יא ז). ויקח ישי חמור לחם ונאד יין וגדי עזים אחד וישלח ביד דוד בנו אל שאול (שם יז כ). ואלהים סר מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנבאים גם בחלמות (שם כח יה). כי יי׳ אמר אל דוד לאמר ביד דוד עבדי הושיע את עמי ישראל מיד פלשתים (ש״ב ג יח). ויכתב דוד ספר אל יואב וישלח ביד אוריה (שם יא יד). וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה (שם יב כה). ושלחתם בידם אלי כל דבר אשר תשמעו (שם יה לו). למען הקים את דברו אשר דבר יי׳ ביד אחיה השילני אל ירבעם בן נבט (מ״א יב יה). וגם ביד יהוא בן חנני הנביא דבר יי׳ היה אל בעשא ואל ביתו (שם יו ז). דבר יי׳ הוא אשר דבר ביד עבדו אליהו התשבי (מ״ב ט לו). ויי׳ עשה את אשר דבר ביד עבדו אליהו (שם י י). בעת ההיא דבר יי׳ ביד ישעיהו בן אמוץ (ישע׳ כ ב). ביד עבדיך חרפת אדני (שם לז כד). ושלחתם אל מלך אדום וכו׳ ואל מלך צידון ביד מלאכים הבאים ירושלם (ירמ׳ כז ג). היה דבר יי׳ ביד חגי הנביא אל זרבבל בן שאלתיאל (חגי א א). ללכת בתורתיו אשר נתן לפנינו ביד עבדיו הנביאים (דני׳ ט י). — ובתו״מ: השואל את הפרה ושלחה לו ביד בנו ביד עבדו ביד שלוחו או ביד בנו ביד עבדו ביד שלוחו של שואל ומתה פטור אמר לו השואל שלחה לי ביד בני ביד עבדי ביד שלוחי או ביד בנך ביד עבדך ביד שלוחך או שאמר לו המשאיל הריני משלחה לך ביד בני ביד עבדי ביד שלוחי או ביד בנך ביד עבדך ביד שלוחך ואמר לו השואל שלח (ב״מ ח ג).—*וגם בדבר לא בע״ח: אילולי שאתה מחזיק בי כבר הייתי שטוף ביד השיבולת ומת (פסיק׳ רבתי לא). — ובזמן מאוחר השתמשו במשמ׳ זו בדבור על-ידי: להלל את יי׳ על-ידי דויד מלך ישראל (עזר׳ ג י). להעלות עלות יי׳ ככתוב בתורת משה בשמחה ובשיר על-ידי דויד (דהי״ב כג יח). — וגם לדברים לא בע״ח כשהם האמצעים שמשתמשים בהם לעשות הדבר: החל שיר יי׳ והחצצרות ועל-ידי כלי דויד מלך ישראל (דהי״ב כט כז). — ומצוי מאד שמוש זה בתו״מ ובסהמ״א: המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחות לה משני קבין חטין (כתוב׳ ה ח). רשב״י אומר ג׳ מתנות טובות נתן הקב״ה לישראל וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין (ברכ׳ ה.). שמא זיכה לו על ידי אחר (גיט׳ מ:). זה תשמישו על ידי חמין וזה תשמישו על ידי צונן (פסח׳ ל:). וחזר ושלח לה עוד שמונה (מרגליות) על ידי שלוחו וכו׳ אמר המלך אי שמים ב׳ מרגליות נתתי לה מידי לידה ושלחתי לה על ידך שמנה (מד״ר שמות מב). אם טהורה את שתי ואל תמנעי כדי שתהא נקיה לבעליך על ידי אלו המים (שם במד׳ ט).—ועל ידך, בסבתך: מפני שאבדתי על ידך ד׳ מאות זוז (בבת לא.).—*על ידי ש, במשמ׳ בסבת הדבר: יעקב על ידי שנטל ארבעה נשים לאה רחל זלפה ובלהה הוא אומר בני אביך (מד״ר בראש׳ סו). הרשעים על ידי שתחלתן שלוה וסופן יסורין פותחין בברכה וכו׳ אבל הצדיקים על ידי שתחלתן ייסורין וסופן שלווה הם פותחין בקללה (שם). אמר איוב על ידי שהיו דלתי פתוחות לרווחה היו הכל קוצרין יבשות ואני קוצר מלילות (שם). לפי שדרכו של נשיא להיות כל חפציו משל ציבור וזה על ידי שלא נהנה משל ציבור כלום לפיכך הוא אומר אל תזוז אלמנתי מתוך ביתי (שם ק). על ידי שגדרו ישראל במצרים עצמן מן הערות נגאלו (שם ויקר׳ לב).—נתן על-יד פלוני, נתן לפלוני, שפלוני ישמור על הדבר, וכדומה: תנה אתו (את בנימין) על-ידי ואני אשיבנו אליך (בראש׳ מב לז). והפקיד (רחבעם את המגנים) על-יד שרי הרצים (מ״א יד כז). האיש אשר ימלט מן האנשים אשר אני מביא על-ידיכם נפשו תחת נפשו (מ״ב י כד). ונתנו את הכסף

המתכן על־יד [1] עשי המלאכה (שם יב יב). ויוציאם כורש מלך פרס (את כלי המקדש) על־יד מתרדת הגזבר (עזר׳ א ח). ויקבצו את כל נערה בתולה טובת מראה אל שושן הבירה אל בית הנשים אל־יד הגא סרים המלך (אסת׳ ב ג).—ואִנָּה לְיָדוֹ, אִנָּה לו, הזמין לו: ואשר לא צדה והאלהים אִנָּה לְיָדוֹ ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה (שמות כא יג).—וגם לא בע״ת: תן את בניהם לרעב והגרם על־יְדֵי חרב (ירמ׳ יח כא). ותגר את בני ישראל על־יְדֵי חרב (יחזק׳ לה ה). נשמטו בִידֵי סלע שפטיהם (תהל׳ קמא ו).—*בא לִידֵי דבר, והביאו לידי דבר: הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה (אבות ג א). שלא השם המביאן לידי מכות מביאן לידי תשלומין (מכות א ב). האורז והדוחן והפרגין והקטניות והשומשמין שאין באין לידי חמץ ומצה אלא לידי סרחון (מכי׳ כא ח). פעמים שהכתמים מביאין את האשה לידי זיבה (תוספתא נדה ג ה). אם היה אבר מן החי אפילו משל חולה אסור שלא יבוא לידי תקלה (ירוש׳ דמאי ג כג:). שאין לך בא לידי מצה וחמץ אלא חמשת המינין בלבד (שם חגה א נז.). אם בא לידי חולי או נכנס לידי זקנה או למידה של יסורין ואינו יכול לעשות מלאכה הרי הוא מת ברעב (שם קדוש׳ ד סו ד). דברים הבאים לידי חמוץ אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה (פסח׳ לה.). או קוברתו או מביאתו לידי עניות (שם מט.). שמא יקדים קנה לוושט ויבא לידי סכנה (שם קח.). אל יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה (כתוב׳ מו.). באומר הנאה המביאה לידי מאכלך עלי (נדר׳ לג.). שבל מי שאינו נוהג ברבו כל המדות האלו נקרא רשע לפני המקום ותלמודו משתכח ושנותיו מתקצרות ולסוף הוא בא לידי עניות (מד״ר במד׳ טו).—*יצא יְדֵי פלוני, עשה מה שהוא חיב לעשות ביחס לפלוני, שפלוני לא יחשדהו בדבר: לפי שאדם צריך לצאת ידי הבריות בדרך שצריך לצאת ידי המקום (שקל׳ ג ב).—וִידֵי שמים, מה שחיב לעשות להשמים, לאלהים: ויאמרו לו צא ידי שמים (ירוש׳ כתוב׳ ג כח.).—יצא יְדֵי חוֹבָתוֹ, עשה מה שהיה חיב לעשות: עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה וכו׳ ויוצא בה אדם ידי חובתו בפסח (חלה א ח). הישן תחת המטה בסוכה לא יצא ידי חובתו (סוכ׳ ב א). חרש שוטה וקטן אין מוציאין את הרבים ידי חובתן זה הכלל כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את את הרבים ידי חובתן (ר״ה ג ח). האומר הרי עלי במחבת והביא במרחשת וכו׳ מה שהביא הביא וידי חובתו לא יצא (מנח׳ יב ב). אפילו אם אתה עושה להם (להפועלים) כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהן (ב״מ ז א). נשים ועבדים וקטנים אין מוציאין את הרבים ידי חובתן (תוספתא ברכ׳ ה יה). הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו א״כ למה קורין אותה בבית הכנסת אמר ר׳ יוסי אין קורין אותה בבית הכנסת בשביל לצאת ידי חובתו אלא לעמוד בתפילה מתוך דבר של תורה (ירוש׳ שם א ב.). א״ל אבהו בני אם מפסיק את כדי לקרות את כולה לא יצאת ידי חובתך (שם ב ד:). כל מצות שאדם פטור אדם מוציא את הרבים ידי חובתן חוץ מברכת המזון (שם ג ו:). וכל שאינו אומר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלם לא יצא ידי חובתו (בבלי שם מט.). יכול יוצא אדם ידי חובתו במעשר שני בירושלם (פסח׳ לו.). כל מי שאינו מזכיר בברכת המזון על הארץ ועל המזון ארץ חמדה וברית ותורה וחיים לא יצא ידי חובתו (מד״ר במד׳ כג).—ויצא יְדֵי קרעו, עשה החובה שחיב לקרוע: מאן דאמר יצא ידי קירעו כבר קרע מאן דאמר לא יצא ידי קירעו שהרי על חי קרע (ירוש׳ מו״ק ג פג ג). מת לו מת וקסבר אביו הוא וקרע ואחר כך נמצא בנו יצא ידי קריעה (נדר׳ פז.).—יְדֵי חרות, יְדֵי יין, עשה חובתו להראות עצמו בן חורים, עשה את חובתו לשתות יין: שתאן (את ארבע הכוסות) חי יצא אמר רבא ידי יין יצא ידי חירות לא יצא שתאן בבת אחת רב אמר ידי יין יצא ידי ארבע כוסות לא יצא (פסח׳ קח:).—וִידֵי שבועה: אתה מערים על השבועה אם כן לא יצאת ידי שבועה (מד״ר ויקר׳ ט).—יצא יְדֵי שניהם, עשה רצון שניהם: שני בני אדם באים לפניך בדין איש יהודי ואיש צר ואויב יכול אתה לצאת ידי שניהם אלא שאתה מרומם לזה וצולב לזה (מד״ר אסת׳, והפתיח כדת).— ויצא יָדָיו מפלוני במשמ׳ זו: למלך שעשה סעודה שבעת ימים וזימן כל בני אדם שבמדינה בשבעת ימי המשתה כיון שעברו שבעת ימי המשתה אמר לאוהבו כבר יצאנו ידינו מכל בני המדינה נגלגל אני ואתה במה שתמצא ליטרא בשר או של דג או של

— [1]) יד כתיב, ידי קרי.

ירק (מד"ר במד' כא). — *ועלה ידי דבר, כמו יצא: המטביל כלים בשבת בין בשוגג בין במזיד עלו ידי טבילה (תוספתא תרומ' ד א).—*ידו על העליונה, הוא צדק, לו הכח והרשות, ידו על התחתונה, הוא לא צדק, הכח והזכות לזולתו: כל שהכסף בידו ידו על העליונה (ב"מ ד ב). מי שהוטל עליו ידו על העליונה רצה אומר לו תן לי מעותי או תן לי מה שאוניתני (שם ד). כל שהפירות בידו ידו על העליונה (שבוע' ז ו). השוכר את האומנין והזרו בהן ידן על התחתונה אם בע"ה חוזר בו ידו על התחתונה כל המשנה ידו על התחתונה וכל החוזר בו ידו על התחתונה (ב"מ ו ב). — וידו לעליונה, לתחתונה: אין לך יורד ברשות וידו לעליונה אצל ראובן (ירוש' גיט' ה מו ד). יד השטרות לעליונה (שם ב"ב ט יז). אין לך יורד ברשות וידו לתחתונה אצל שמעון (שם גיט' ה מו ד). יד בעל השטר לתחתונה (שם ב"ב ט יז).—*מִיד, עשה דבר פלוני, מיד עשה הדבר במהרה, באותו הרגע, sofort; tout de suite, immédiatement; at once, -diately: אין נותנין קמח לתוך החרוסת או לתוך החרדל ואם נתן יאכל מיד ור' מאיר אוסר (פסח' ב ח). סכין שנמצא בארבעה עשר שוחט בה מיד בשלשה עשר שונה ומטביל וכו' חל ארבעה עשר להיות בשבת שוחט בה מיד בחמשה עשר שוחט בה מיד (שק' ח ג). פרוכת שנטמאת בולד הטומאה מטבילין אותה בפנים ומכניסין אותה מיד (שם ד). עמוני ומואבי אסורים ואיסורן איסור עולם אבל נקבותיהם מותרות מיד (יבמ' ח ג). ר"י אומר אין מענין את דינו של זה אלא ממיתין אותו מיד וכותבים ושולחין שלוחין בכל המקומות (סנה' יא ד). שני לוגין שאני עתיד להפריש הרי הן תרומה וכו' ומיחל ושותה מיד (תוספתא דמאי ח ז). הדבר דומה לעד שהיו נותנין בצד המשקוף כיון שיצא השמש ונכנס העד מיד זהו וסת (שם ניד' ג ה). אם יהיה השרץ בידו של אדם אפי' טובל במי שילוח או במי בראשית אין לו טהרה עולמית השליכו מידו מיד הוא טהור (ירוש' פסח' ו לג). מיד כל מי שהיה פסחו טלה היה תוחבה (את הסכין) בגיזתו (שם). אדם אחד יש שעלה מבבל והלל הבבלי שמו וכו' מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהן (בבלי שם סו). אמר שלמה עשרים וארבע רננות ולא נענה וכו' כיון שאמר ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה (מו"ק ט). אין אומרים נמתין עד שיבואו עדים אלא מתירין אותה מיד (כתוב' כג). השוכר בית מן הנכרי ומן הכותי נותן מזוזה מיד (מסכ' מזוזה ב). לחלב שהיה נתון בקערה וכו' כיון שירדה לתוכו טיפה אחת של מסו מיד הוא קופה ועומד (מד"ר בראש' ד). אמר לו הקב"ה (לטיטוס) רשע חייך מבריה שהיא פחותה מכל הבריות שבראתי מששת ימי בראשית בה אני נפרע מאותו רשע מיד רמז הקב"ה לשר של ים ועמד מזעפו וכו' ונכנס יתוש בתוך חוטמו (שם י). כיון שראה משה כן לא ידע מה לעשות וכו' מיד קפץ הדיבור על משה והורהו מה לעשות (שם במד' ד). אמר לו (הקב"ה למשה) אחוז בכסא כבודי והחזר להם דבר מיד נתחזק והחזיר תשובה למלאכי השרת (פסיק' רבתי כ).—כְּיַד פלוני, לפי כחו ויכלתו, כְּיַד המלך, כבחו ויכלתו ונדיבותו של המלך: והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר נתן לה כְּיַד המלך שלמה (מ"א י יג). ויין מלכות רב כְּיַד המלך (אסת' א ז). והנחה למדינות עשה ויתן משאת כְּיַד המלך (שם ב יח).—לְיַד פלוני, אצלו, על צדו: ואני אצא ועמדתי לְיַד אבי בשדה אשר אתה שם (ש"א יט ג). ולא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק אבל הוא לוקט ובנו מוכר על ידו (שבי' ז ג).—וגם על דברים לא בע"ח: ויעמד המלך אל יד השער וכל העם יצאו למאות ולאלפים (ש"ב יח ד). בראש מרמים עלי דרך בית נתיבות נצבה לְיַד שערים לפי קרת (משלי ח ב-ג). טמנו גאים פח לי וחבלים פרשו רשת לְיַד מעגל (תהל' קמ ו). — יש לאל ידו, עי' אל.—אין יָדַיִם לדבר, אין בו ממש: היאמר חמר ליצרו מה תעשה ופעלך אין ידים לו (ישע' מה ט).—לא היה לו ידים לעשות דבר, לא היה לו הכח, האפשרות: ויפנו אנשי העי אחריהם ויראו והנה עלה עשן העיר השמימה ולא היה בהם ידים לנוס הנה והנה (יהוש' ח כ).—שָׂם ידים לפלוני, נתן לו הכח והאפשרות לעשות דבר: וישמו לה (לעתליה) ידים ותבוא דרך מבוא הסוסים בית המלך (מ"ב יא יו).—ובחבור עם קצת פעלים לבנות מתחלפות, נטה, הטה ידו על, בכונה לעשות דבר של כח וגבורה, בפרט להכותו: נטה את ידך במטך על הנהרת וכו' ויט אהרן את ידו על מימי מצרים ותעל הצפרדע (שמות ח א-ב). וידעו מצרים כי אני יי' בנטתי את ידי על מצרים (שם ז ה). על כן חרה אף יי' בעמו

זיט ידו עליו ויכהו (ישע׳ ה כה). — יד נטויה, מוכנה ומזומנה לעשות דבר, להכות: בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה (ישע׳ ה כה).—וזאת היד הנטויה על כל הגוים כי יי׳ צבאות יעץ ומי יפר וידו הנטויה ומי ישיבנה (שם יד כו-כז), ועי׳ ערך נטה.—נשא ידו, לשבועה: והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב (שמות ו ח). כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעלם (דבר׳ לב מ), ועי׳ נשא.—ונשא ידו בפלוני, מרד בו: איש מהר אפרים שבע בן בכרי שמו נשא ידו במלך בדוד (ש״ב כ כא). — הניע ידו, בכונה של לעג וזלזול: זאת העיר העליזה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד איך היתה לשמה מרבץ לחיה כל עובר עליה ישרק יניע ידו (צפנ׳ ב טו). — נופף ידו, בכונת מזמה של מלחמה וחרבן וכדומה: עוד היום בנב לעמד ינפף ידו הר בית ציון גבעת ירושלם (ישע׳ י לב).—ואמר בן סירא: וגם אם בעיניו ידמיע אויב אם מצא עת לא ישבע דם אם רע קראך וכו׳ ראש יניע והניף ידו (ב״ס גני׳ יב יו-יח).—*נפנף בידיו, עי׳ נפנף. — *נפח בידו, לאות בטול, שאין להדבר קיום, עי׳ נפח.— פרש ידו, לגזול דבר: ידו פרש צר על כל מחמדיה (איכ׳ א י).—ופרש ידיו בבקשה, וכדומה: פרשתי ידי כל היום אל עם סורר ההלכים הדרך לא טוב (ישע׳ סה ב). פרשתי ידי אליך נפשי בארץ עיפה (תהל׳ קמג ו).—ופרש בידיו, מפני בכי ואבל: פרשה ציון בידיה אין מנחם לה (איכ׳ א יז).—שם ידו של פלוני בדבר, נתן לו שלטון וכח על הדבר: מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו וכו׳ וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף וכו׳ ושמתי בים ידו ובנהרות ימינו (תהל׳ פט כא-כו).—ושת ידו על פלוני, להכריחו לדבר מהדברים: לא יש בינינו מוכיח ישת ידו על שנינו (איוב ט לג). — הודיעו את ידו, את כחו ויכלתו: בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי (ירמ׳ טז כא). ונודעה יד יי׳ את עבדיו וזעם את איביו (ישע׳ סו יד).—ארץ ממשלת ידו, שהוא מושל עליה: וכל חילו וכל ממלכות ארץ ממשלת ידו וכל העמים נלחמים על ירושלם (ירמ׳ לד א). — יצאה ידו בפלוני, הכה אותו, העניש אותו וכדומה: אל בנתי כי מר לי מאד מכם כי יצאה בי יד יי׳ (רות א יג). —וכבדה ידו על פלוני במשמ׳ זו: כי היתה מהומת מות בכל העיר כבדה מאד יד האלהים שם (ש״א ה יא). ותכבד יד יי׳ אל האשדודים וישמם ויך אתם בעפלים (שם ו).—ונחתה ידו על פלוני: כי חציך נחתו בי ותנחת עלי ידך (תהל׳ לח ג).—הרפה ידו ממנו, חדל מהענישו: ויאמר (אלהים) למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך (ש״ב כד טז). — אבן יד, אבן קטנה שאוחזים אותה ביד: ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו וימת רצח הוא (במד׳ לה יז). ובערו והשיקו בנשק ומגן וצנה בקשת ובחצים ובמקל יד וברמח (יחזק׳ לט ט). השוחט במגל יד וכו׳ חוץ ממגל קציר (חול׳ א ב). — באפס יד, בלי כח, פתאם: ועל שר שרים יעמד ובאפס יד ישבר (דני׳ ח כה).—מצא חית ידו, מצא מחיתו: ברב דרכך יגעת לא אמרת נואש חית [1]) ידך [2]) מצאת על כן לא חלית (ישע׳ נז י).—רחב ידים, רחב, גם בדברים לא בע״ח, ארץ רחבת ידים: וישבו בארץ ויסחרו אתה והארץ הנה רחבת ידים לפניהם (בראש׳ לד כא). כבאכם תבאו אל עם בטח והארץ רחבת ידים כי נתנה אלהים בידכם (שופט׳ יח י). צנוף יצנפך צנפה כדור אל ארץ רחבת ידים שמה תמות (ישע׳ כב יח). וימצאו מרעה שמן וטוב והארץ רחבת ידים ושקטת ושלוה (דהי״א ד מ). מקום נהרים יארים רחבי ידים בל תלך בו אני שיט (ישע׳ לג כא). זה הים גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר (תהל׳ קד כה).—*יד רחבה, נדיבה, ויד מעוטה, כילי: עני וידו רחבה קורא אני עליו איש כמתנת ידו עשיר וידו מעוטה קורא אני עליו כברכת ה׳ אלהיך אשר נתן לך (ירוש׳ חגי׳ א עו ג). והיה שם אדם אחד והיה נקרא אבא יודן והיה למוד ליתן לרבותינו ביד רחבה (מד״ר דבר׳ ד).—*רחב היד, נדיב: שאל מאל אשר ידו ידי רחבי יד וקצרי יד ממלאה (ר״ב הגיד כ נג).—קפץ את ידו מפלוני, נמנע מתת דבר לפלוני העני: לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון (דבר׳ טו ז).—ואמר המליץ: כשיקצוף האל על הקהלה יתן העשר לנבלים ולקופצי ידים, וכשיאהב אותם יתן העשר לנדיבים ולטובים אשר בהם (ר״י חריזי, תחכמ׳ מד),

— 1) עי׳ ערך ד.חיה, הערה א. — 2) כך הנוסחת המסורה, ופרשו רוב המפרשים ידך שבכאן במשמ׳ גופך, עצמך, וכדומה. אך אין המליצה מתישבת יפה, ואולם כבר השתמשו בספרות בדבור חית ידו במשמ׳ מחיתו, פרנסתו.

ועי' ערך קפץ.—וכן ״קביצת היד, עי' ערך קביצה. — וכמו״כ ״ידו סגורה: ועשיתי לאיש אשר ידו סגורה, ועם נדבתו אצורה, ידך לכל שואל סגורה, בתולה ואיש לא ידעה (ר״י חריזי, תחכמ' ג). כי הוא גבה עינים, קצר אפים, טמא שפתים, סגור ידים, נעקש דרכים (שם מו). —״ענות יד, נדיבות: וזאת הענוה לא תהיה שלמה עד שתדבק בה ענות היד והיא הנדיבות (מאזני צדק, הלגזלי 146). — מצא את ידיו, הצליח ויכול לעמוד ולהתקים ולעשות דבר: אשתוללו אבירי לב נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם (תהל' עו ו). —*והצליח להבין את הדבר, לברר את הדבר, וכדומה: אמר ר' יהודה בר״ש היאך ימצא הדורש ידיו בין פקודיו לפקודיהם אם פקודיו למה פקודיהם (מד״ר במד' ז). — ״ומצא ידיו ורגליו: היאך נמצא ידינו ורגלינו על כל תנאי בני אדם זה עם זה (התיגון, מלוה במג). ולא מצינו ידינו ורגלינו בהבנתו (פתחי חכמ' לרמח״ל ב). — גמול ידו, גמול מעשיו: מפרי פי איש ישבע טוב וגמול ידי אדם ישוב לו (משלי יב יד). — סמך ידו, תמך בידו, עי' סמך, תמך.—*ידו שלטת במקום פלוני, הוא יכול לגעת בידו במקום פלוני: היה האחד מכיר מקצת אבניו נוטלן ועולות לו מן החשבון א״ר הושעיה זאת אומרת ששולטת היד מצד אחד (ירוש' ב״מ י יב ג). אבותי גנזו במקום שהיד שולטת בו ואני גנזתי במקום שאין היד שולטת בו (ב״ב יא.).—*ידיו מונחות לו בין עיניו, אינו עושה בהן שום דבר: אמרו לו לר' יהודה אלמלי ידיה מונחות בעיניה כל בין השמשות יפה אתה אומר (נדה סח:).—״יש יד פלוני בדבר, יש לו חלק בו: כל סחורה שיש יד עובד כוכבים באמצע וכו' (רגמ״ה בכור' יג.).—ובמשמ' ״הוא מתערב בדבר, עוסק בו, נהוג בדבור.—*לאחר ידו, עשה דבר לאחר ידו, עי' אחר.—*בית יד, עי' בית. — ״יש לפלוני יד ארוכה, הוא גנב, נהוג בדבור.—״מלאכת יד, ברפואה, נתוח שעושה הרופא לרפא אבר לקוי: רפואת כל פצע והבורה ומכה טריה בד' פעולותיה הידועות במלאכת היד (אמרות טהור', חקו״ד ה ח). — ״יד אחת, עשו יד אחת, הסכימו ביניהם בהסכמה להיות בדעה אחת בדבר, נהוג בדבור. — תשומת יד, עי' תשומת.—כתב-יד, עי' כתב.—ומשל, ״שתי ידות רוחצות זא״ז: להטיב זה את זה כשתי ידות רוחצות זו את זו וכזאת אהבה טובה יקרא לה (ר״י מודינא, צמח צדיק ד).

—ב) בהשאלה, כל דבר בולט או משמש לאחיזה, קת דומה ליד, ומ״ר ידות: ידותיו: שתי ידות לקרש האחד (שמות כו יז). שני אדנים תחת הקרש האחד לשתי ידתיו (שם יט).—ואמר המשורר במליצה: ועטה הזמן בגדי חרדות, וקשרי בין לשירם העמידו ובלבבם אדנים לו וידות, והם היו בעם האל יחידים וכן היו מליצותם יחידות (ר״י חריזי, תחכמ' יח). —וידות של כסא, כעין משענות משני עברי הכסא: שש מעלות לכסה וראש עגול לכסה מאחריו וידת מזה ומזה אל מקום השבת ושנים אריות עמדים אצל הידות (מ״א י יט). — ובאופן, כמו סרן: וארבעת האופנים למתחת למסגרות וידות[1]) האופנים במכונה וכו' ומעשה האופנים כמעשה אופן המרכבה ידותם וגביהם והשקיהם וחשריהם הכל מוצק (מ״א ז לב-לג). — והשתמשו הסופרים במשמ' זו: ולזה היו ידים לאופנים כמו ידות לקרשים אשר עליו מתגלגל האופן בעת ההליכה (רשב״ל דורן, מג״א, חלק בוסינו ג).—ואמר המליץ: על כן יאמרו המושלים אופנים יסובבו עלי ידותם, וחכמה ואולת בבני אדם לאומותם (הכף ב, ד ט).—והמשורר אמר: עגלה עמוסה טבעה ברפש עד ידות אופניה ותקצר נפש בעל העגלה כי האסון קרהו במקום עקבות אדם לא נודעו (יל״ג, משלים ג יה).— ובמכונה: ובראש המכונה חצי האמה קומה עגל סביב ועל ראש המכנה ידתיה[2]) ומסגרתיה ממנה ויפתח על הלחת ידתיה ועל ומסגרתיה כרובים אריות ותמרת (שם לה-לו).—ומצוי בתו״מ במשמ' זו, בפרט יד של כלי, הקת שאחזים בו, manche ; Griff handle: מונבז המלך עשה כל ידות הכלים של יום הכפורים של זהב (יומ' ג י). בכל יום היתה ידה (של המחתה) קצרה והיום ארוכה (שם ד ד). יד הקורדום מאחריו שלש אצבעות (כלים כט ד). כל ידות הכלים שהכניסן שלא כדרכן (מקוא' י א). ידה (של הרצועה) טפח ורחבה טפח (מכות ג יג). מקל שעשאו יד לקורדום (שבת מח:). אף הוא עשה כני כלים ואוגני כלים וידות כלים וידות סכינין של יוה״כ של זהב (יומ' לו:). כל אותן ז' שנים מסיקין ידותיהן של חרבות וידותיהן של רמחים וידותיהן של סכינין (מד״ר ויקר' יא).—*ויד של פרי, העוקץ שלו: כל

— [1]) עי' בהערה לערך גב ובהערה לערך חשוק וחשור דעות המפרשים לכ״א מחלקי האופן הנזכרים בפסוקים האלה. וכבר השתמשו בספרות בשם ידות במשמ' זו. — [2]) לא נתברר לאיזה חלק מחלקי המכונה הכונה

שהוא יד ולא שומר מיטמא ומטמא (עוקצ׳ א א). ידות האוכלין כאוכלין (ירוש׳ גיט׳ ג מד:). אין מכסין באוכלים וכו׳ ר׳ יהודה אומר כל שיש לו עוקץ או יד מותר (מס׳ ס״ת ג יב). — ובהשאלה יד לקרבן, יַד לשבועה, יַד לנדרים, וכיוצא בזה, לא נדר מפורש ולא שבועה מפורשת, אלא רמז ודבור קרוב ללשון של נדר ושבועה: שאני אוכל לך שאני טועם לך ר״א בשם ר׳ הושעיה תופשין אותו משום יד לקרבן וכו׳ אם אמר לא אוכל לך תופשין אותו משום יד לשבועה (ירוש׳ נדר׳ א לו ד). כל ידות נדרים כנדרים וכל כינויי נדרים כנדרים ואלו הן ידות האומר לחבירו ואלו הן כנויין קונם קונה קונס (בבלי שם ג.). לעשות כינויי נזירות כנזירות וידות נזירות כנזירות (שם). הרי זה עלי אסור מפני שהוא יד לקרבן (שם ו.). יש יד לקידושין[1]) או לא (שם:). יש יד לפיאה[2]) או אין יד לפיאה וכו׳ מה קרבנות יש להן יד אף פיאה יש לה יד (שם). יש יד לצדקה[3]) או אין יד לצדקה (שם ז.). יש יד להפקר וכו׳ יש יד לבית הכסא[4]) או לא (שם). — *ידים מוכיחות: ידים שאין מוכיחות הויין ידים (קדוש׳ ה: גיט׳ פה: נדר׳ ו: נזיר ב:).—והשתמשו בדבור *ידים מוכיחות במשמ׳ ראיות ברורות: ואין לך רישומו ניכר יותר מנדון זה מכמה אמתלאות ואומדנות ברורות וידים מוכיחות שגלוי וידוע לכל שממון זה לא נפרע (טוחו״מ סה כא, בשם הרא״ש). וכן בנדון זה יש כמה סברות וידים מוכיחות (שם).— ג) מצבת זכרון[5]), Denkmal ; monument: בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יָד (ש״א יה יב). ואבשלם לקח ויצב לו בחיו את מצבת אשר בעמק המלך כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי ויקרא למצבת על שמו ויקרא לה יַד אבשלום עד היום הזה (ש״ב יח יח). ונתתי להם בביתי ובחומתי יָד ושם טוב מבנים ומבנות (ישע׳ נו ה). —ד) מקום, Ort ; place: וְיָד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ (דבר׳ כג יג). כאשר יחנו כן יסעו איש על יָדו לדגליהם (במד׳ ב יז). ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך וכו׳ אהבת משכבם יָד[1]) חזית (ישע׳ נז ח). אליה יבאו רעים ועדריהם תקעו עליה אהלים סביב רעו איש את יָדו (ירמ׳ ו ג). וְיָד ברא[2]) בראש דרך עיר ברא דרך תשים לבוא חֶרב (יחזק׳ כא כד-כה).—ועל-יד במשמ׳ בקרבת מקום: מעקרון וימה כל אשר על-יַד אשדוד וחצריהן (יהוש׳ יו מו). מקצה צפונה אל-יַד דרך התלן לבוא חמת חצר עינן גבול דמשק צפונה אל-יַד חמת (יחזק׳ מח א). פרשו רשת לְיַד מעגל מקשים שתו לי (תהל׳ קמ ו). בראש מרמים עלי דרך בית נתיבות נצבה לְיַד שערים לפי קרת (משלי ח ב-ג). — יַד הנהר וכדומה, שפת הנהר: ותרד בת פרעה לרחץ על היאר ונערתיה הלכת על-יַד היאר (שמות ב ה). והכנעני יושב על הים ועל יַד הירדן (במד׳ יג כט). על-יַד נהר פרת כשלו ונפלו (ירמ׳ מו ו). ואני הייתי על-יַד הנהר הגדול הוא חדקל (דני׳ י ד).— ה) יַד, מ״ר יָדות, חלק, חלק של תבואה וכדומה: והיה בתבואת ונתתם חמישית לפרעה וארבע הַיָּדֹת יהיה לכם לזרע השדה ולאכלכם (ברא׳ מז כד). ושמרתם את משמרת הבית מסח ושתי הַיָּדוֹת בכם כל יצאי השבת ושמרו את משמרת בית יי׳ (מ״ב יא ו-ז). ושאר העם הפילו גורלות להביא אחד מן העשרה לשבת בירושלם עיר הקדש ותשע הַיָּדוֹת בערים (נחמ׳ יא א).—ובתו״מ: ר״ש אומר שתי ידות לככר משלש לקב (ערוב׳ ח ב). ויעש את הים מוצק עשר באמה וכו׳ אין תימר עגול נמצאת אומר מאה וששים ידות טהרה הוא מחזיק אין תימר מרובע נמצאת אומר מאה ועשרים ושתי ידות טהרה היה מחזיק (ירוש׳ שם א יט.). הקיף לבו של ים וכו׳ צף שתי ידות מלמעלה (אדר״נ נוסח׳ ב לח). ובסהמ״א: הוי מחשב מה שאתה מפסיד עכשיו

בהשם ידות.— [1]) ואמרו שם: היכי דמי אילימא דאמר לה לאשה הרי את מקודשת לי ואמר לחבירתה ואת נמי פשיטא היינו קדושין עצמן אלא כגון דאמר לה לאשה הרי את מקודשת לי ואמר לה לחבירתה ואת, מי אמרינן ואת נמי אמר לה לחבירתה ותפסי בה קידושין לחבירתה או דילמא ואת הזאי אמר לה לחבירתה ולא תפסי קידושין בחבירתה.— [2]) ואמרו שם: היכי דמי אילימא דאמר הדין אוגיא ליהוי פיאה והדין נמי ההיא פיאה מעלייתא היא כי קא מיבעיא ליה כגון דאמר והדין ולא אמר נמי. — [3]) ואמרו שם: היכי דמי אילימא דאמר הדין זוזא לצדקה והדין נמי ההוא צדקה עצמה היא אלא כגון דאמר הדין ולא אמר נמי.— [4]) ואמרו שם: היכי דמי אילימא דאמר הדין בית ליהוי בית הכסא והדין נמי ההוא בית הכסא נמי הוה אלא כגון דאמר והדין ולא אמר נמי. — [5]) יש לשער כי היו המצבות האלה בתחלה אולי בצורת יד פחות או יותר. — [1]) כך רוב המפרשים במשמ׳ מקום, ור״ל בכל מקום שחזית. אך יש מפרשים יד זו במשמ׳ כנוי לאבר הזכרות כמו אמה בתלמוד. — [2]) י״ם שהנוסחת משובשה ומגיהים ויד בראש דרך תשים וכו׳.

כנגד שכר שאתה נוטל כנגדו אלף ידות לעולם הבא (מהז׳ ויטרי תכה). ונעשה לישראל חומה מזה ומזה ושתי הידות קפאו (הזקוני, בבלת יד כא). — כך וכך יָדוֹת, פי כך וכך: ותרב משאת בנימן ממשאת כֻּלם חמש יָדוֹת (ברא׳ מג לד). ויען איש ישראל את איש יהודה ויאמר עשר יָדוֹת לי במלך (ב״ב יט מד). וכל דבר הכמת בינה אשר בקש מהם המלך וימצאם עשר יָדוֹת על כל החרטמים האשפים אשר בכל מלכותו (דני׳ א כ).—ובסהמ״א: נמצא עפר יעקב הוא הטף מרובה על הגדולים כמה ידות ואם הגדולים הטאו הקטנים לא הטאו לכך אינו חפץ בקללתן (תזקוני, בלק כג י).—*והלקי היום: לא היו מהלכין כל היום אלא שתי ידות ביום (תוספתא ביכור׳ ב ח).—וחלקי החדש: וכמה רובו של חודש ששה עשר יום ר׳ יהודה אומר שתי ידות בחודש וכמה שתי ידות בחודש עשרים יום (ערוב׳ יג.).—*והלקי השעה: כל הכוכבים והמזלות ושני המאורות נבראו בתחלת ליל רביעי ולא קדם זה לזה אלא שתי ידות שעות (פדר״א ז). וימי חדש הלבנה כ״ט ימים ומחצה ושתי ידות שעה וע״ג חלקים (בס). הרוצה לידע מקום הלבנה יחשוב שנות העולם ויעשה מהם הדשים ויתן לכל חדש כ״ט יום וחצי ושתי ידות שעה שהם תש״כ הלקים (ראב״ע שמות יב ב). יש לך לסלק קרוב לאחת מהי״ג ידות משל ע״ג הלקים וישארו ע״ב הלקים שכן היום הולך ורבה על חבירו מתקופת טבת עד תקופת תמוז (תזקוני, ויבלת לב לב).—ואמר הפיטן: להודיע שאין מושלים אלא יום אחד מיומו של יוצר הרים, הוץ משתי ידות שעה בשעורים, כשהחמה נוטה במערב שתי ידות שעה מכהה אורים, כן עד שלא יבא הערב יצמה אור לישרים (יוצ׳ ב ר״ה, אבל מי יעבה).—*יָדוֹת מיל: וכל מעלה מהן בארץ ששה וששים מילין ושתי ידות מיל (מכת׳ ר׳ חסדאי להכוזר). — *יד יד, חלק חלק: יטול החכם מכל בית יד יד מן קמח וילש ויאפהו (הלכ׳ קלוב׳ לר״י גאון, הלכ׳ ערוב׳).—*וחלק מהחיל, מהצבא: אבל אלעזר בנו הגבור ואתו יד רבה וחזקה מאד מבחורי העריצים לא בכה (יוסיפון סה). וישלח נירון את כסתיאו שַׂר צבא רומא היושב בארם ויד רמה אתו מחיל הרומיים (שם). — *ידות דרכים, עי׳ יתדות דרכים —*יַד של נְיָר, מספר קבוע של עלי ניר מְסדרים ונמכרים יחד: ואת שמו הגיד לי וכי כתב לי ספר כ״ג ידות של נייר וקרא פלאות החכמה ועוד התחיל לכתב לו פירוש ארוך על כל תיבה ותיבה ועל עלה אחד של נייר מן הספר ההוא פי׳ שתי ידות של נייר (בו״ת רבב״א תקמח). ונתחבר עליו ספר נקרא תשובת המינין מחזיק שלשים ידות ניר (התאבקות ר״י עמדין). וכתב וחבר שאלות ותשובות ארוכות ורחבות בעשרה ידות ניר או יותר (הזה, מגי׳ ספר ד).— *יַד השם, שֵׁם רפואה מן הרפואות: וגם הרפואה הלקוחה (להצץ הכליות והמקוה) בדם התיש הנקראת יד השם לרוממותה (קאנון ג יח ב ז).

(הערה: שמושי יד כל כך רבים ומתהלפי הגונים, שקשה לקבוע לכ״א מהם מקום בדיוק, וקצתם שיכים לשנים שלשה מדורים במדה אחת).

אגרוף.– אחז.– אומן יד, אמן ידו.– אצבע, עי״ש.—אצילי ידיו.– ארבות ידיו.– *בית יד.– גב היד.– זרוע.– חטף.–*חכמת היד.–ח׳פן, מלא הפניו.—ימין.–יפה, *ידיו יפות.—כף, כפים.—*כפפה.–*כרף ידיו.–כתף.–לקח.–מהא כף.– מִסָּה, מסת ידו.– *משמש בידיו.–משש, הוש המשוש.– ספק בידיו.–*פסת היד.– קֹמֶץ.–קנה.– צִפֹּרֶן.–*שחי, *בית השחי.—שְׂמֹאל.

א.ידד[1], ממנו יְדִדוּת, יָדִיד, *יְדִידוּת, יְדִידֹת, *יְדִידָה.

ב.ידד, ממנו יָדָה.

יָדַד, קל עב׳ יַד, מ״ר יַדּוּ, יַדֹּתִי [2], עת׳ אִידֹּ, תִּידֹּ, תִּידּוּ, צווי יֹד, יֹדּוּ, יֹדִּי,—יַד גורל, הטיל הגורל: ואת ארצי הלקו ואל עמי יַדּוּ[3] גורל (יוא׳ ד ב-ג).

---

[1]) משותף להלשונ׳ המזרח׳. בארמ׳ וסור׳ ידד, בערב׳ ודד a), וגם באשור׳ דומה לזה.

[2]) כך ר״י חיוג בפרוש וכן שאר הנטיות, ועי׳ הערת לקמן.—[3]) אמר ר״י חיוג: פתחות היוד יוכיה כי הוא מעקר זה, ע״כ, וריב״ג בשרש ידה אמר: ואנכר אבו זכריא כונ ידו גורל מנ הד׳א אלאצל לאנפתאה יא׳ה ולאנה ע׳יר מכשור עלי אלמעהוד מנ אנכשאר פא׳ כל פעל ת׳קיל מנ הד׳א אלמת׳אל וג׳עלה מנ ד׳ואת אלמת׳לינ מת׳ל רכו דבריו משמן רבו משערות ראשי ולעמרי אנ אלקיאש משתצהב לקולה אלא (אנ) מ׳ יצחק בן מ׳ שאול רחמה אללה כאנ יעתקדה מנ הד׳א אלאצל וכאנ ענדה פעלא משתקבלא מחד׳ופ יא׳ אלאשתקבאל קאל ואצלה יידו פחד׳פ אליא׳ אשתח׳פאפא והד׳א אלקול ענדי ע׳יר בעיד פיה בל יהשנה ענדי קולה וידו אבן בי אלד׳י אצלה ויידו

---

a) ودد

ונכרים באו שערו ועל ירושלם ידו גורל (עובד׳ א יא). גם עלליה ירטשו בראש כל חוצות ועל נכבדיה ידו גורל וכל גדוליה רתקו בזקים (נחו׳ ג י).

ידדות, ש״נ,—מה שאהוב וחביב לאדם: עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי נתתי את ידדות נפשי בכף איביה (ירמ׳ יב ז).—ועי׳ ידידות.

א.**ידה**[1]), ממנו א.ידה.

א.**ידה,** פ״י, ידיתי, עת׳ אידה, צווי ידו, — כמו ירה, זרק, בפרט חץ: ערכו על בבל סביב כל דרכי קשת ידו אליה אל תחמלו אל חץ (ירמ׳ נ יד).—וכינ׳ *ידה, ידים, ידי גורל, במשמ׳ אלמים: אל תמנע מטובת יום ובהלקח אח אל תעבר הלא לאחר תעזב חילך ויגיעך ליודי גורל (ב״ס גני׳ יד יה).

—פע׳, ידה, צווי ידו, עת׳ יידה, יידו ויידו, בנפילת היוד הראשנה וידו,—א) ידה אבן בפלוני: צמתו בבור חיי וידו אבן בי (איכ׳ ג נג).—ב) גדע וקטע: אלה הקרנות אשר זרו את יהודה כפי איש לא נשא ראשו ויבאו אלה להחריד אתם לידות [2]) את קרנות הגוים הנשאים קרן אל ארץ יהודה לזרותה (זכר׳ ב ד).

פערצ׳ לה מא ערצ׳ לקולה גער בים ויבשהו ולקולה וישרם למטה מערבה אללד׳ינ אצלהמא וייבשהו ויישרם אלא (אנ) אבא זכריא למ יד׳כר וידו אבן בי, ע״כ, ובעבר׳: ולא שם ר׳ יהודה ידו גורל מן השרש הזה בעבור פתח היוד שלו ושאיננה שבורה על המנהג הידוע מפא כל פועל כבד מן הדמיון הזה ושמהו מבעלי הכפל כמו רכו דבריו משמן רבו משערות ראשי ובחיי שהקשה מסייעה לדבריו אלא שמ׳ יצחק בן מר שאול נ״ע היה חושב אותו מן השרש הזה והיה אצלו פועל עתיד מחוסר יוד העתידות אמר ועקרו יידו וחסרה היוד להקל והמאמר הזה אצלי איננו רחוק ומיפהו בעיני אמרם וידו אבן בי שעקרו ויידו וקרה לו מה שקרה לאמרם גוער בים ויבשהו ולאמרם וישרם למטה מערבה שעקרם וייבשהו ויישרם אלא שר׳ יהודה [לא זכר] וידו אבן בי. ע״כ. רד״ק הביא שתי הדעות, ולא הכריע. ורוב החדשים הסכימו לדעת ר״י חיוג כי ידו גורל הוא מן הכפולים, ומפני שהוקשה להם הפתח גזרו שצריך לנקד ידו.

[1]) רק בעבר׳. בערב׳ ודי a) במשמ׳ נזילה וכדומה, רחוק ממשמ׳ בעברית.

[2]) פרשו המפרשים מעקר המשמ׳ של זריקה, אך הענין לפי הכונה היא גדיעה וקטיעה.

a) ودى

ב.**ידה**[1]), ממנו ב.ידה, תודה, *הודאה, *הודיה, *ודוי.

ב.**ידה,**—קל לא נהוג.

—הפע׳, הודה, הודינו, אודה, יודה, יודו, יודך, יודך, תודך, יהודנו, יודך,—הודה את פלוני, הלל ושבח אותו בשביל דבר טוב שעשה, loben, preisen; louer; to preise: ותאמר הפעם אודה את יי׳ (ברא׳ כט לה). יי׳ אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא (ישע׳ כה א). ושבו אליך והודו את שמך (מ״א ח לג). קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אמרים הודו את יי׳ צבאות כי טוב יי׳ כי לעולם חסדו (ירמ׳ לג יא). אודה יי׳ כצדקו ואזמרה שם יי׳ עליון (תהל׳ ז יח). הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך (שם קמב ח). על כן אודך יי׳ בגוים ולשמך אזמר (ש״ב כב נ). יהודה אתה יודוך אחיך (ברא׳ מט ח). וגם אני אודך כי תושיע לך ימינך (איוב מ יד). כי לא שאול תודך מות יהללך וכו׳ חי חי הוא יודך כמני היום (ישע׳ לח יח-יט). היודך עפר היגיד אמתך (תהל׳ ל י). באלהים הללנו כל היום ושמך לעולם נודה (שם מד ט). יודוך יי׳ כל מלכי ארץ (שם קלח ד). כי נפשו בחייו יברך ויודך כי תיטיב לך (שם מט יט). —ובמליצה, גם לדברים לא בע״ח: ויודו שמים פלאך יי׳ (תהל׳ פט ו). יודוך יי׳ כל מעשיך (שם קמה י). — וגם עם ה כתובה: יי׳ עזי ומגני בו בטח לבי ונעזרתי ויעלז לבי ומשירי אהודנו [2]) (תהל׳ כח ז). על כן עמים יהודוך לעלם ועד (שם מה יח).— ואמר הפיטן: נוראותיו ונפלאותיו יהודון דרי נשיה, מלאכים נערכים להקדישו ברום עליה (בכת ב אחה״פ, אלנן).—והודה לפלוני כמו״ב במשמ׳ זו: הודו ליי׳ קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו (ישע׳ יב ד). בשאול מי יודה לך (תהל׳ ו ו). נודה לך לעולם (שם עט יג).

---

[1]) בארמ׳ כמו בעבר׳. בערב׳ אשתודי a) בחוב, הודה שהוא חיב.

[2]) ואמר דונש: ומפארין העברים מדבריהן דברים כתחילתן מסוכנות ואומרים באודנו אהודנו ועשו ההא הזה באופני הצרוף ואז תאמר אהודנו אהודך אהודה אהודכם אהודכן אהודנה אהודנו אהודם אהודן וכו׳ יהודה לתפלה עמים יהודוך ואומרים ממנו יהודנו יהודך יהודה יהודכם יהודכן יהודנו יהודנה יהודם יהודן יהודונו יהודוכם יהודוכן יהודוה יהודון.

a) استودى

הודינו לך אלהים הודינו וקרוב שמך (שם עה ב). הודו ליי׳ כי טוב (שם קו א). ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך (דה״א כט יג). ויענו בהלל ובהודות ליי׳ כי טוב (עזר׳ ג יא).—ובתו״מ: מיום שברא הקב״ה את עולמו לא היה אדם שהודה להקב״ה עד שבאתה לאה והודתו שנאמר הפעם אודה את יי׳ (ברכ׳ ז:). וכי משלי אכלתם משל אלהי עולם אכלתם הודו ושבחו וברכו למי שאמר והיה העולם (סוטה י:). מודים אנחנו לך ה׳ אלהינו וכו׳ על שהחייתנו וקיימתנו על שאנו מודים לך (שם מ.). — הודה על דבר, בדבר, אמר כי אמת הוא הדבר, gestehen; avouer; to admit, confess: חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי ליי׳ (תהל׳ לב ה). מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועזב ירחם (משלי כח יג). — ומצוי מאד בתו״מ ובסהמ״א במשמ׳ זו: ששה דברים עשה חזקיהו המלך על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו (פסח׳ ד ט). העומר שהחזיק בו להוליכו אל העיר ושכחו מודים (ב״ש וב״ה) שאינו שכחה (פאה ו ג). הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים (כתוב׳ יג ד). טענו חיטין והודה לו בשעורין (שבוע׳ ו ג). טענו כלים וקרקעות והודה בכלים וכפר בקרקעות (שם). טענו שני מחטים והודה לו על אחת מהן (ירוש׳ קדוש׳ א נח ג). עומד הייתי על אבא בשעת מיתתו וטענך מנה והודיתה לו (שם גיט׳ מ מז.). וכשבאתי אצל חבירי שבדרום על שנים הודו לי ועל זקן ממרא לא הודו לי שלא ירבו מחלוקות בישראל (סוט׳ כה.). כיון שהודה (יהודה) ואמר צדקה ממני יצתה בת קול ואמרה אתה הצלת תמר ושני בניה מן האור חייך שאני מציל בזכותך ג׳ מבניך מן האור (שם י:). שלא יאמר אטעננו במאתים כדי שיודה לי במנה (שבוע׳ לח.). לעולם אינו חייב עד שיטעננו בדבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין ויודה לו (שם מג.). במודה בשטר שכתבו שצריך לקיימו (שבת עח:). הכל מודים בבא על הנדה ועל הסוטה שאין הולד ממזר (יבמ׳ מט.). —ולנק׳ *הודית: אמר לו אביו אמך הודית בך ואת הודית לפיכך אחיך יודו לך (תנחומא ויחי יב). וכדרך שהודית היא כך הודו בניה (מדר׳ שכל טוב, ברא׳ כט לה). כיון שילדה (לאה) בן רביעי הודית על חלקה שעלה יותר מן החשבון המגיע לה (רש״י ברכ׳ ז:). וההודאה שהודית בתחלה בענין ראובן ושמעון לא היתה הודאה שלמה כפי האמונה הנאמנה (רשב״ל דוראן, מגי׳ ספר לד.). לא כשאת סבורה להיות גברתה כי עדיין את שפחה והיא הודית לו מפני שרי גברתי אנכי בורחת (חזקוני, ברא׳ טז ח). — *והודת: שהיה הנער דומה לאותו השכן מיד הודת ואמרת הימנו עיברתי (ר׳ שלמה, תשו׳ מעב׳ הגא׳ פ).—*ומודת: כשם שאם מודת אינה משלמת כך אם כופרת אינה נשבעת (טוחו״מ לו כג, בשם תשו׳ הגא׳). — ובמשמ׳ *הסכים והכיר: ואם לא היו מודים לנו בקושיא הזאת ואמרו אין הדבר וכו׳ (ר״י ברצלוני, פי׳ יצירי 81).—*הודוהו למלך וכדומה, הסכימו והחליטו אותו: וישמעו גדולי רומי את שמעו וישלחו לו כתר מוכתר במרגליות ויודוהו לאדון ומושל ויקבלוהו בשמחה (יוסיפון ע). ומשם עבר וילך אל ארץ אפריקה ויצא לקראתו שר צבא אדון הארץ ויודהו לאדון (שם).—והודה המלוכה לפלוני: כי לא רצה הקטן להודות המלוכה לגדול (שבט יהוד׳ ז).— ובמשמ׳ *הסכים בכלל: ולא הודינו ג״ב להורידו (את בנימין) לפניך במצותך הראשונה רק אמרנו כי לא יוכל הנער לעזב את אביו וכו׳ ולא רצה אבינו לשמוע עד היותנו כלנו בסכנה לשוב לשבר מעט אכל ואז הודה בפחד ובדאגה (רמב״ן ברא׳ מד יט). וזה טעם ויאמר אבינו שובו שברו לנו מעט אכל כי לא רצה להודות לשלחו בכל אשר אמרנו עד שרחקו הרעב (שם כה).

—התפ׳, הִתְוַדָּה, התודו, אתודה, יתודו, מתודה, מתודים, התודות, כהתודות,—התודה בדבר, הודה והגיד את חטאיו, gestehen; confesser; to confess: והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה (ויקר׳ ה ה). וסמך אהרן את שתי ידו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונת בני ישראל ואת כל פשעיהם (שם יו כא). והתודו את עונם ואת עון אבתם במעלם אשר מעלו בי (שם כו מ). והתודו את חטאתם אשר עשו (במד׳ ה ז). ואתפללה ליי׳ אלהי ואתודה ואמרה אנא אדני וכו׳ חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו (דני׳ ט ד-ה). ועוד אני מדבר ומתפלל ומתודה חטאתי וחטאת עמי ישראל (שם כ). תהי נא אזנך קשבת ועיניך פתוחות לשמע אל תפלת עבדך אשר אנכי מתפלל לפניך היום וכו׳ ומתודה על חטאות בני ישראל אשר חטאנו לך (נחמ׳ א ו). ויעמדו ויתודו

על חטאתיהם ועונות אבתיהם ויקומו על עמדם ויקראו בספר תורת יי׳ אלהיהם רבעית היום ורבעית מתודים ומשתחוים ליי׳ אלהיהם (שם ט ג-ג). וכהתפלל עזרא וכהתודתו בכה ומתנפל לפני בית האלהים נקבצו אליו מישראל קהל רב מאד (עזר׳ י א).— ובהו״מ: במנחה ביום טוב האחרון היו מתודים כיצד היה הוידוי בערתי הקדש מן הבית וכו׳ אם הקדים מע״ש לראשון אינו יכול להתודות (מע״ש ה י-יא). והכהן עומד במזרח ופניו למערב וסומך שתי ידיו עליו ומתודה וכך היה אומר אנא השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך אני וביתי (יומ׳ ג ח). מצות הוידוי ערב יוה״כ עם חשיכה וכו׳ אע״פ שנתודה בערבית צריך להתודות בשחרית אע״פ שנתודה בשחרית וכו׳ צריך להתודות בנעילה שכל היום כשר לוידוי כיצד הוא מתודה וכו׳ רבוני חטאתי (ירוש׳ שם ח מה ג). מצוה להגריל ולהתודות לא הגריל ולא התודה כשר (בבלי שם מ.). אדם שיש בידו עבירה ומתודה ואינו חוזר בו למה הוא דומה לאדם שתופש שרץ בידו שאפילו טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה (תענ׳ טז.). חייב אדם להתודות קודם אכילה ובאיזה צד מתודה מתפלל שמנה עשרה כדרך כל יום ויום (סדר רע״ג, יוה״כ קיח). הוץ מתפלת נעילה שהוא מתודה אתה נותן יד לפושעים (שם קיט). ותלמדנו להתודות לפניך על כל עונותינו למען תקבלנו בתשובה שלמה לפניך (שם קכט). נטה למות אומרים לו התודה עד שלא תמות הרבה שהתודו ולא מתו והרבה שלא התודו ומתו והרבה שהיו מהלכין בשוק ומתודין שמא בזכות שאתה מתודה אתה חי אם היה יכול להתודות בפיו מתודה ואם לאו מתודה בלבו (מחז׳ רומא, ענין אבלות). — ואמר הפיטן: אם בתשובה ותודה תתרצה הנני שב ומתודה ואומר לפניך חטאתי לך ה׳ ועויתי ופשעתי (סד׳ רע״ג, תפל׳ רסע״ג לר״ה).

א. יְדוֹד[1], ש״ז, מ״ר יְדוֹדִים, סמי׳ יְדוֹדֵי, — ניצוץ: יראת חזון ארמי בעתתהו אל תיגע בבן עמום מני

[1]) מן כידודי אש שבמקרא (איוב מא יא), שראו קצת הקדמונ׳ בכף שבראשיתו כ הדמיון, וכן ריב״ג, אמר וז״ל: כידודי אש כשראר אלנאר וקד קאל קום אן אלכאף פיה אצל ואנה עלי זנה עתיד לכידור, ע״כ, ובעבר׳: כידודי אש ניצוצי האש ויש מי שאומר שהכף מן השרש ושהוא על משקל לכידור.

בטן, ידוד אש לוהט בהאבקו לו כי לא יכול לו ונתחנן בבכי (יוסי בן יוסי, סד׳ עבודה). אשר יראתך במספרי ערבות ידודי להבות, כיתי רבבות לאין סוף להרבות (מחז׳ רומ׳, מוס׳ יוה״כ, אמר יראתך).

ב. יְדוֹד[1], ש״ז, מ״ר יְדוֹדִים, סמי׳ יְדוֹדֵי, — כמו דוּד: וכמו כן ניתן האש בתוך הידוד ומתחתיו וכו׳ ואצל לפידי פיו הזכיר מלאכת הידוד כמו מלאה אש דוגמת כיור (תבו׳ דוגב, הכרע׳ ר״ת, ערך כידודי). ונקראים כיורי אש וידודי אש בעת האש בתוכם וכו׳ כמו ידודים מלאים אש יתמלטו מפיו (שם).

יְדוּדוֹן[2], ש״ז, — כמו יְדוּתוּן: אבובא כלי של נגון ידודון[3]) (ר״ד מהתפותים, למת דוד, ערך אבובא). הרדולוס כלי של נגון ידודון (שם, הרדולוס).

***יָדוּעַ**[4]), ש״ז, — שֵׁם בע״ח דומה לעכבר, ידיו קצרות ושערות זנבו רבות וארוכות, Springmaus gerboise; jerboa: ידעוני זה המניח עצם ידוע[5]) בפיו והוא מדבר מאיליו (סנה׳ סה:).

יְדוּתוּן[6]), ש״ז, — שֵׁם כלי זמר: למנצח על ידותון[7]) לאסף מזמור (תהל׳ עז א). ועמהם (עם המשוררים

[1]) כמו״כ מן כידוד אש שבמקרא, עפ״י פרושו של דונש. אעפ״י שבפרוש המלה כידודי אין פרושו מבריע, הנה שמושו במלת ידוד בבונה שיחס לה נותן לה זכות בלשוננו.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) בערך ידודון בספר הזה בעצמו נאמר: ידודון כלי של נגון אורגאנו בלעז או הוא שם המנגן, ע״כ. והנה בתהל׳ שם כתוב על ידיתון ובס״א ידותון, עכ״פ לא ידודון, ולא ידעתי מאין בא החלוף הזה. ועי׳ ערך ידותון.

[4]) בערב׳ ודע [a]), ופירשוהו המלונים הערבים ירבוע והיא החיה הרשומה בפנים. — [5]) גרסת הערוך: המנית עצם חיה ששמה ידוע בפיו. וכן פרש רש״י: ידוע שם חיה. ע״כ. והרמב״ם פרש שהוא שם עוף: כיצד מעשה הידעוני מניח עצם עוף ששמו ידוע בפיו ומקטיר ועושה מעשים אחדים עד שיפול כנכפה וידבר בפיו דברים שעתידים להיות (רמב״ם עכו״ם ו ב).

[6]) עי׳ הערה לקמן.—[7]) בכתיב ידיתון כתיב, י אחרי ד, ידותון קרי, ובקצת ספרים גם הכתיב הוא ידותון. והנה ידותון הוא שע״פ של אחד משלשה ראשי הלוים המשוררים של דוד: ויבדל דויד ושרי הצבא לעבדה לבני אסף והימן וידותון הנביאים בכנרות בנבלים ובמצלתים (דהי״א כה א), והלוים המשררים

[a]) ودع

הנקובים שם) הימן וידותון [1]) חצצרות ומצלתים למשמיעים (דהי״א יו מב).

יָדִיד, א) ש״ז, סמי׳ יְדִיד, כנוי׳ יְדִידִי, מ״ר יְדִידִים, יְדִידֶיךָ, — מי שאוהב לחברו, רוצה בטובו, יש לו נטייה אליו, Freund; ami; friend: לבנימן אמר ידיד יי׳ ישכן לבטח (דבר׳ לג יב). אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו כרם היה לידידי בקרן בן שמן (ישע׳ ה א). מה לידידי בביתי (ירמ׳ יא יה). כן יתן לידידו [2]) שנא (תהל׳ קכז ב). למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו (שם ס ז).—ובתו״מ: אמר המקום למשה ידידי טובעים בים והים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה (מכי׳ בשלח ג ה).—ואמר הפיטן: ברעישה ובגעישה כבוד זכרו (המלאכים) יפארו, ועבדיו בני ידידיו למטה הם יספרו, בקול קדוש קדוש קדוש יי׳ צבאות יזמרו (שבת ב׳ אחה״פ, ידודון).—*וכנוי לאברהם: אשר קידש ידיד מבטן וחוק בשאירו שם (ירוש׳ ברכ׳ ט יד). — *וכנוי לביהמ״ק: יבא ידיד בן ידיד ויבנה ידיד לידיד בחלקו של ידיד ויתכפרו בו ידידים (מנח׳ נג.). ויבנה ידיד זה בית המקדש (שם:).—ואמר הפיטן: ידיד אתוי עבר ידעך

[1]) בכלם לאסף להימן לידתון ולבניהם ולאחיהם מלבשים בוץ במצלתים ובנבלים וכנורות (דהי״ב ה יב). ולכן סוברים החדשים כי גם כאן בראש המזמור הכונה בהשם ידותון להמשורר ידותון ההוא, והוא גם כאן שע״פ. והמלה ע ל יתרה או אולי שאבית מן על ידי איתן. אבל לפי הנוסחה המסורה על ידותון אין ספק כי הכונה בידותון היא שם לכלי שיר, ורגלים לדבר, כי הוא כלי נגינה שבדה והמציא ידותון ונקרא על שמו, וכן נראה כי גם הימן המציא כלי זמר אחד, או לפחות תקן ושכלל אחד מכלי השיר אשר היו מקודם, ונקרא הכלי הזה על שמו של הימן, ועי״ז יתפרש יפה הכתוב בדהי״א שהבאנו בפנים, ועי׳ הערה לקמן.—[1]) דעת רוב המפרשים היא כי הכונה כאן בהשם הימן וידותון היא להשם הפרטי של שני המשוררים. אבל קשה, כי זה כפל דברים בלי שום צרך, ומלבד זה, השמות חצצרות ומצלתים הכתובים אחריהם מעידים על שלפניהם, כי גם השמות הימן וידותון הם שמות לכלי שיר, ולא שמות עצם המשוררים, והוא על פי ההשערה שבהערה הקודמת, שהיו אז בידי הלוים שני כלי זמר שהיו קרואים על שמות שני המשוררים האלה, אם מפני שהם בדאום מעקרם, או שתקנו בהם תקון חשוב. וצריך איפוא להוסיף ב„המלון" ערך הֵימָן, שם לכלי שיר.

[2]) י״ם לידידיו.

בעולם, יחום וקונם העלה לך לכליל, כשה תמים בוחר איש תם (מוס׳ יוה״כ, אמיץ כח). — ב) ת״ז, נקי׳ יְדִידָה, מ״ר יְדִידִים, יְדִידוֹת, — חָבִיב, ראוי לאהבה, lieblich; aimable; lovely: מה־ידידות משכנותיך יי׳ צבאות: נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות יי׳ (תהל׳ פד ב-ג).— ועי׳ אוהֵב, חָבֵר.—אויֵב, שׂונֵא.

יְדִידָה, ש״נ,—אשה שנוטה חבה לחברה, Freundin, amie; female-friend, נהוג בדבור העברי ובספרות החדשה.

***יְדִידוּת**, ש״נ,—א) עי׳ יְדִדוּת. — ב) סגולת הידיד, רגשי הידיד: על כן בשבר זאת אל חי חלקינו צורינו צוה להציל ידידות שארינו משחת (ירוש׳ ברכ׳ ט יד).—ומצוי מאד בסהמ״א ובדבור, ואמר המשורר: אשר העניקך בטוב אין ימינך לגמלה יכולה, תנה לו תמורת פעליו ידידות לבבך גמולה (ר״ש הנגיד, בן משלי א מו). ושבתי מזרוע הידידות בקוצר שדפה רוח קציריו (רבנ״ג, בורב עז).—ואמר הפיטן: טווי יריעות רקמתך, ידידות שכן רקמתך, זאת קומתך (יוצ׳ ב פסח, אודך).

יְדִידֹת, ש״נ, — כמו יְדִידוּת: משכיל שיר יְדִידֹת (תהל׳ מה א).

***יְדִיעָה**, ש״נ, מ״ר יְדִיעוֹת, — שה״פ מן יָדַע: כשם שאם אכל חלב וחלב בהעלם אחד אינו חייב אלא חטאת אחת כך על לא הודע שלהן אינו מביא אלא אשם אחד אם היתה ידיעה בינתים וכו׳ מביא אשם תלוי על כל אחד ואחד (כרית׳ ד ב). השב מידיעתו מביא קרבן על שגגתו לא שב מידיעתו אינו מביא קרבן על שגגתו (הור׳ ב.). — ימ״ר: ידיעות הטומאה שתים שהן ארבע (שבוע׳ ב א).—ובפרט בסגנון המחקרי, "הידיעה" בפשט׳ הסגולה שיש לו לאדם לדעת הענינים: והיה מבואר שידיעתנו באלו ההוים הבעלי נפש אשר בכאן היא יותר חזקה מהידיעה אשר לנו בגרמים השמימיים (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ה ג א). יש מן הקדמונים מי שהכחיש הידיעה ואמר שאי אפשר לאדם שישיג לידע דבר על אמתתו וכו׳ בעבור שכל ידיעה לא תגיע אלא מידיעה קודמת ואותה הידיעה הקודמת כבר היתה דרושה והגיעה ג״כ מידיעת קודמת לה וכן אותה הקודמת כבר היתה דרושה ולא תגיע אלא מידיעה קודמת לה וישתלשל הענין אל

בלתי תכלית ובבלתי תכלית לא תקיף בו ידיעה (העקרים א יו). וידיעותינו בלות ומטולאות קצרו מהשיג איך ידיעותינו עם רחק היחש בינותינו מצדך ומצדנו (כתי"ע יג). — ובזמן החדש השתמשו בשם זה במשמ' דבר ומעשה שמודיע אדם על כל מה שמתרחש בעולם.

ידיעי, ידיעיי, ת"ז, — מטבע של ידיעה: והנה קצת אלה הענינים אמנם ראוי על הרופא מצד מה שהוא רופא שיצירהו במהות לבד ציור ידיעי, ויאמן בישותו (קאנון א א ב).

א. ידע[1], ממנו דע, דעה, דעת, ידע, ידעוני, מדע, מודע, *ידוע, *ידיעה, *מודעה, ״דעתן, ״דעתנות, ״הודעה, ״התודעות, ״ידיעי, ״ידען, ״מדעי.

א. ידע, פ"י, ידעת, ידעת, ידעון, ידעו, ידעתי, ידעתיו, עת' אדע, אדעה, תדעי, תדעי, תדעין, יידע, אדעך, ידעם, צווי דע, דעה דעי, דעו, דעהו, מקו' ידוע, ידע, דעת, דעה, לדעתו, — א) ידע דבר, ידע מהותו ואיכותו של הדבר, ידע מה הוא הדבר ואיך הוא, wissen ; savoir ; to know: ולא ידע יעקב כי רחל גנבתם (בראש' לא לב). כי לא ידע כי כלתו הוא (בס לח יו). ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל (בס לט ו). הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את (בס יב יא). אכן יש יי' במקום הזה ואנכי לא ידעתי (בס כח יו). ומשה לא ידע כי קרן עור פניו (שמות לד כט). והוא לא ידע כי אורב לו מאחרי העיר (יהוש' ח יד). והעם לא ידע כי הלך יונתן (ש"א יד ג). ויאמר (דוד) ידע ידע אביך כי מצאתי חן בעיניך ויאמר אל ידע זאת יהונתן (בס כ ג). הלוא ידעתה כי מרה תהיה באחרונה (ש"ב ב כו). הידעת כי היום יי' לקח את אדניך מעל ראשך (מ"ב ב ג). את ידעת כי לי היתה המלוכה (מ"א ב יה). וארשתיך לי באמונה וידעת את יי' (הוש' ב כב). והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיצהר (הוש' ב י). והם לא ידעו כי שמע יוסף (בראש' מב כג). כי לא ידעו מה הוא (שמות יו יה). והמה לא ידעו מחשבות יי' (מיכ' ד יב). ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני יי' (שמות יד ד). אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי (בראש' מד כז). הידעתם כי לנו רמת גלעד (מ"א כב ג). והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני יי' אלהיכם (שמות ו ז). ואתנה ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן (בראש' לא ו). וידעתן כי אני יי' (יחזק' יג כא). לא ידענו מי שם כספנו באמתחתינו (בראש' מג כב). כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו (שמות לב א). ואם לא וידענו כי לא ידו נגעה בנו (ש"א ו ט). כי ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים ידעי טוב ורע (בראש' ג ה). אדני ידע כי הילדים רכים (בס לג יג). כי ידע כל ישראל כי גבור אביך (ש"ב יז י). וילכו להם ואין ראה ואין יודע ואין מקיץ (ש"א כו יב). כי אמרתי מי יודע יחנני יי' וחי הילד (ש"ב יב כב). ומי יודע החכם יהיה או סכל (קהל' ב יט). ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות (אסת' ד יד). האנשים הידעים כי מקטרות נשיהם לאלהים אחרים (ירמ' מד יה). כי החיים יודעים שימתו והמתים אינם יודעים מאומה (קהל' ט ה). כל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים אשר כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך וכו' אחת דתו להמית (אסת' ד יא). נפלאים מעשיך ונפשי ידעת מאד (תהל' קלט יד). במה אדע כי אירשנה (בראש' יה יח). בזאת אדע כי כנים אתם (בס מב לג). ואדע כי דבר יי' הוא (ירמ' לב ח). ואדעה כי לא מרגלים אתם (בראש' מב לד). ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך (שמות לג ה). ואם לא אדעה (בראש' יח כא). ויי' הודיעני ואדעה (ירמ' יא יח). הטרם תדע כי אבדה מצרים (שמות י ז). ותדע ובחנת את דרכם (ירמ' ו כז). אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן (שה"ש א ח). ובא עליך רעה לא תדעי שחרה ותפל עליך הוה לא תוכלי כפרה ותבא עליך פתאם שאה לא תדעי (ישע' מז יא). שבי בתי עד אשר תדעין איך יפל דבר (רות ג יח). מה ידעת ולא נדע (איוב יה ט). שאל נא באלהים ונדעה התצלח דרכנו

---

[1]) בארמית, וי"א גם באשור'. בערב' אין צרוף זה משמש להמושג שהוא משמש בו בעברית. עכ"פ אין ספק בדבר ששרשו הקדום היה ודע, ולכן הבנינים נודע, הודיע, התודע. ואמרו החדשים כי צירה אותיות איתן באה מהצטמצמות פתח ושוא, ידע במקום יודע. ובמו גם בערב' ולד עת' ילד, ואולי היתה זאת פעולת נקודת החירק של הע"פ, שכבר בזמן קדום, בעוד שרוב הפתח שבלשון עוד לא נטה מגונו העקרי, הפתח הזה נשבר קצת ונטה לעומת קול הסגול ונקדוהו בצירה, שהוא הנקוד של הפתח והחירק שנטו מגונם העקרי כבר בזמן קדום. ועי' במבוא בחלק הרקדוק, נפ"י.

(שופט׳ יח ה). לכו ונפילה גורלות ונדעה בשלמי הרעה הזאת לנו (יונ׳ א ז). ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה (ישע׳ ה יט). למען תדעו כי אני יי׳ אלהיכם (דבר׳ כט ה). הלוא תדעו כי שר וגדול נפל היום הזה בישראל (ש״ב ג לח). שמעו שמוע ואל תבינו וראו ראו ואל תדעו (ישע׳ ו ט). למען תדעון אשר יפלה יי׳ בין מצרים ובין ישראל (שמות יא ז). ויאמר משה בזאת תדעון כי יי׳ שלחני לעשות את כל המעשים האלה (במד׳ טז כח). ויאמר יהושע בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם (יהוש׳ ג י). למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל (ויקר׳ כג מג). וידעו כי ארון יי׳ בא אל המחנה (ש״א ד ו). היום הזה אחל גדלך בעיני כל ישראל אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה אהיה עמך (יהוש׳ ג ז). למען ידעון כל עמי הארץ את שמך (מ״א ח מג). — יידע: כי רם יי׳ ושפל יראה וגבוה ממרחק יידע[1] (תהל׳ קלח ו). — ולווי: ואם אינך משיב (את האשה) דע כי מות תמות (בראש׳ כ ז). ואם חרה יחרה לו דע כי כלתה הרעה מעמו (ש״א כ ז). אל לארך אפך תקחני דע שאתי עליך חרפה (ירמ׳ טו טו). ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט (קהל׳ יא ט). ועתה דעי וראי מה תעשי (ש״א כה יז). ראי דרכך בגיא דעי מה עשית (ירמ׳ ב כג). ודעי וראי כי רע ומר עזבך את יי׳ אלהיך (שם יט). ועתה דעו מה תעשו (שופט׳ יח יד). דעו נא וראו כי רעה זה מבקש (מ״א כ ז). דעו אפוא כי לא יפל מדבר יי׳ ארצה (מ״ב י י). דעו כי יי׳ הוא אלהים הוא עשנו (תהל׳ ק ג). ודעו וראו כי רעתכם רבה (ש״א יב יז). שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה (ירמ׳ ה א). ודעו כי הפלה יי׳ חסיד לו (תהל׳ ד ד). כן דעה חכמה לנפשך (משלי כד יד). למען דעת כל עמי הארץ את יד יי׳ כי חזקה היא (יהוש׳ ד כד). רק למען דעת דרות בני ישראל ללמדם מלחמה (שופט׳ ג ב). והאיש משתאה לה מחריש לדעת ההצליח יי׳ דרכו אם לא (בראש׳ כד כא). אך את שבתתי תשמרו כי אות הוא ביני וביניכם לדרתיכם לדעת כי אני יי׳ מקדשכם (שמות לא יג). כי לפתחך בא ולדעת את מוצאך ואת מבואך ולדעת את כל אשר אתה עשה (ש״ב ג כה). ליראה אתך כעמך ישראל ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה (מ״א ח מג). מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך (ישע׳ מח ד). כדעתכם ידעתי גם אני (איוב יג ב). — ובמשמ׳ נתברר לו דבר, הרגיש בו: אכלו זרים כחו והוא לא ידע גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע (הוש׳ ז ט). יקשתי לך וגם נלכדת בבל ואת לא ידעת (ירמ׳ נ כד). המעתיק הרים ולא ידעו אשר הפכם באפו (איוב ט ה). תבואהו שואה לא ידע ורשתו אשר טמן תלכדו (תהל׳ לה ח). — ומצא בדעתו מה שנצרך לו לדעת: ויהי בשכבו וידעת את המקום אשר ישכב שם (רות ג ד). וידע נח כי קלו המים מעל הארץ (בראש׳ ח יא). וייקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן (שם ט כד). ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירמם הם (שם ג ז). ותתצב אחתו מרחק לדעה מה יעשה לו (שמות ב ד). יצא נא אבי ואמי אתכם עד אשר אדע מה יעשה לי אלהים (ש״א כב ג). מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים לדעת את שלום אסתר ומה יעשה בה (אסת׳ ב יא). ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה (שם ד ה).

—ב) ידע את פלוני, הכירו, ידע מי הוא, kennen connaître; become acquainted with: ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף (שמות א ח). ושמואל טרם ידע את יי׳ (ש״א ג ז). ידע שור קנהו (ישע׳ א ג). ואת אחיו לא הכיר ואת בנו לא ידע כי שמרו אמרתך (דבר׳ לג ט). נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבתיך (שם יג ז). גוי אשר לא ידעת אתה ואבתיך (שם כח לו). אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכול לבנות בית לשם יי׳ אלהיו (מ״א ה יז). ואתה את עבדך ידעת (דה״א יז יח). לא ידעתי את יי׳ וגם את ישראל לא אשלח (שמות ה ב). כי ידעתי את יצרו אשר הוא עשה היום (דבר׳ לא כא). אני ידעתי את זדנך ואת רע לבבך (ש״א יז כח). אני ידעתי אפרים וישראל לא נכחד ממני (הוש׳ ה ג). רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה (עמו׳ ג ב). היש אלוה מבלעדי ואין צור בל ידעתי (ישע׳ מד ח). עם לא ידעתי יעבדוני (תהל׳ יח מד). ידעתי כל עוף הרים וזיז שדי עמדי (שם נ יא). ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשם (רות ב יא). ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו יי׳ פנים אל

[1] לא נתברר טיבו של כתיב זה, ולא טיבו של הנקוד. הקדמונ׳ החליטוהו להפעיל, ודמוהו ליליל, אך ממליצת הכתוב נראה שזה קל, וכך החליטוהו החדשים ולא מצאו באור מספיק להיוד היתרה, ולכן החליטו קצתם שהוא שבוש פשוט.

פנים (דבר' לד י). ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך (שם כב ב). כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו (בראש' יח יט). אני ידעתיך במדבר (הוש' יג ה). בטרם אצורך בבטן ידעתיך (ירמ' א ה). ואתה יי' ידעתני (שם יב ג). ואקרא לך בשמך אכנך ולא ידעתני (ישע' מה ד). נלכה אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם ונעבדם (דבר' יג ג). והכעסתי לב עמים רבים בהביאי שברך בגוים על ארצות אשר לא ידעתם (יחזק' לב ט). והפיצותים בגוים אשר לא ידעו המה ואבותם (ירמ' ט טו). כי רוח זנונים בקרבם ואת יי' לא ידעו (הוש' ה ד). כי אויל עמי אותי לא ידעו (ירמ' ד כב). ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך (דבר' ח ג). הכהנים לא אמרו איה יי' ותפשי התורה לא ידעוני (ירמ' ב ח). שפך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך ועל משפחות אשר בשמך לא קראו (שם י כה). ולאלוה אשר לא ידעהו אבתיו יכבד בזהב ובכסף (דני' יא לח). וילכו ויעבדו אלהים אחרים וישתחוו להם אלהים אשר לא ידעום ולא חלק להם (דבר' כט כה). למען דעת דרות בני ישראל ללמדם מלחמה רק אשר לפנים לא ידעום (שופט' ג ב). וינכרו את המקום הזה ויקטרו בו לאלהים אחרים אשר לא ידעום המה ואבותיהם (ירמ' יט ד). ואסערם על כל הגוים אשר לא ידעום (זכר' ז יד). ללכת אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם (דבר' יא כח). אתם ידעתם את האיש ואת שיחו (מ"ב ט יא). ויאמר להם הידעתם את לבן בן נחור ויאמרו ידענו (בראש' כט ה). לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל (הוש' ח ב). ויהי כל יודעו מאתמול שלשם ויראו והנה עם נבאים נבא (ש"א י יא). נדו לו כל סביביו וכל ידעי שמו אמרו איכה נשבר מטה עז (ירמ' מח יז). אחי מעלי הרחיק וידעי אך זרו ממני (איוב יט יג). אזכיר רהב ובבל לידעי (תהל' פז ד). כל יודעיך בעמים שממו עליך (יחזק' כח יט). משך חסדך לידעיך וצדקתך לישרי לב (תהל' לו יא). מדוע משדי לא נצפנו עתים וידעו לא חזו ימיו (איוב כד א). ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיתיו וכל ידעיו לפנים ויאכלו עמו לחם בביתו (שם מב יא). ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו (מ"א ח לט). ואלהים זולתי לא תדע (הוש' יג ד). לכן ידע עמי שמי (ישע' נב ו). הודעני נא את דרכך ואדעך למען אמצא חן בעיניך (שמות לג יג). יי' מה אדם ותדעהו (תהל' קמד ג).—

ופעול ידוע, שהכל יודעים ומכירים אותו, איש חשוב והגון: הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם וכו' ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידעים ואתן אותם ראשים עליכם (דבר' א יג-טו).—ג) ידע ספר, ידע מלאכה, וכדומה, היה בקי בזה, מלמד בזה: ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה (בראש' כה כז). יבקשו איש ידע מנגן בכנור (ש"א טז טז). הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי ידע נגן וגבור חיל (שם יח). כי אין בנו איש ידע לכרת עצים כצדנים (מ"א ה כ). ואביו איש צרי יודע לעשות בזהב ובכסף (דהי"ב ב יג). איש חכם וכו' וידע לפתח פתוחים (שם ו). כדברי הספר החתום אשר יתנו אתו אל יודע הספר לאמר קרא נא זה ואמר לא אוכל כי חתום הוא ונתן הספר על אשר לא ידע ספר לאמר קרא נא זה ואמר לא ידעתי ספר (ישע' כט יא-יב). וישלח חירם באני את עבדיו אנשי אניות ידעי הים (מ"א ט כז). וקראו אכר אל אבל ומספד אל יודעי נהי (עמו' ה טז). אשרי העם ידעי תרועה (תהל' פט טז). אוניות ועבדים יודעי ים (דהי"ב ח יח). — ידע דבר, במשמ' קרה לו והיה לו הדבר: שמעי זאת עדינה הישבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד לא אשב אלמנה ולא אדע שכול (ישע' מז ח). שומר מצוה לא ידע דבר רע (קהל' ח ה). גם אהבה גם שנאה אין יודע האדם (שם ט א).—ד) ידע [1] אשה, ידעה איש, הזדוג לאשה, בעלה, נזדוגה לאיש, נבעלה: והאדם ידע את חוה אשתו ותהר ותלד את קין (בראש' ד א). וידע קין את אשתו ותהר ותלד את חנוך (שם יז). וידע אלקנה את חנה אשתו ויזכרה יי' (ש"א א יט). והנער טבת מראה מאד בתולה ואיש לא ידעה (בראש' כד טז). ולא יסף עוד לדעתה (שם לח כו). ותשב (בת יפתח) אל אביה ויעש לה את נדרו אשר נדר והיא לא ידעה איש (שופט' יא לט). ארבע מאות נערה בתולה אשר לא ידעה איש למשכב זכר (שם כא יב). והנערה יפה עד מאד ותהי למלך סכנת ותשרתהו והמלך לא ידעה (מ"א א ד). ויחזק האיש בפילגשו ויצא אליהם החוץ וידעו אותה ויתעללו בה כל הלילה (שופט' יט כה). וכל אשה ידעת איש

[1] — כבר דחה Schwally (ZDMG, 1898,136) השערת Locin כי מליצה זו באה מפני שבעת הזווג ראה האיש את האשה בפעם הראשונה, אבל גם השערת שואלי שם, כי הכונה בזה שידע אם היא בתולה, איננה נכונה.

למשכב זכר הרגו (במד' לא יז).—ויֹדַעַת משכב זכר במשמ' זו: וכל אשה יֹדַעַת איש משכב זכר תחרימו (שופט' כא יא).—ובתו"מ: פצוע דכא וכרות שפכה הן ועבדיהן יאכלו ונשיהן לא יאכלו ואם לא ידעה משנעשה פצוע דכא וכרות שפכה הרי אלו יאכלו (יבמ' ח א).—וגם בענין משכב זכור: ויקראו אל לוט ויאמרו לו איה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו ונֵדְעָה אתם ויצא אלהם לוט הפתחה וכו' ויאמר אל נא אחי תרעו (בראש' יט ה-ז). ויאמרו (אנשי הגבעה) אל האיש בעל הבית הזקן לאמר הוצא את האיש אשר בא אל ביתך ונֵדָעֶנּוּ ויצא אליהם האיש בעל הבית ויאמר אלהם אל אחי אל תרעו נא אחרי אשר בא האיש הזה אל ביתי אל תעשו את הנבלה הזאת (שופט' יט כב-כג).—ובתו"מ בכל המשמ': כשהן משביעין אותו אומרים לו הוי יודע שלא על תנאי שבלבך אנו משביעין אותך (נדר' כה.). הוו יודעים שלא על דעתכם אני משביע אתכם (שם). הוו יודעין שכל ימיו של ר' יוחנן היה מלמדינו וכו' (ר"ה כ.). כיון שראה משה כן לא ידע מה לעשות (מד"ר במד' ד). שוטים היו הראשונים שהיו מתעסקין בעצות עם מלכיהם על ישראל ולא היו יודעין שיש להם פטרון בשמים (שם אסת', ויקרא סופרי).—ומקור עם ל לֵידַע: לידע להודיע ולהוודע (אבות ד כב). הרוצה לידע סימן ימי החמה שהן יתירין על ימות הלבנה אחד עשר יום ישרוט שריטה בתקופת תמוז וכו' (סעו"ר ד). הרוצה לידע כמה עומקו של גיא מביא שפופרת ומביט בה (ערוב' מג:). מעשה בחסיד אחד שיצא לטייל בתוך כרמו בשבת לידע מה צריך (פסיק' רבתי כג).—וידע בדבר: שזה יודע בעיבורו של חדש וזה אינו יודע בעיבורו של חדש (סנה' ה ג). לדיין שיודע בחבירו שהוא גזלן וכן עד שהוא יודע בחבירו שהוא גזלן (הלכ' פסוק', ממונ').—והמליצה תֵּדַע שֶׁ, במשמ' מזה תוכל להוכיח, לברר לך: כל היישוב כולו תחת כוכב אחד יושב תדע שהרי אדם נותן עינו בכוכב אחד הולך למזרח עומד כנגדו לארבע רוחות העולם עומד כנגדו (פסח' לד.). שאין חמה נכנס ליישוב אלא שעה אחת ביום תדע שבחמש חמה במזרח ובשבע חמה במערב (שם). עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום תדע כמה מהלך אדם בינוני ביום עשרה פרסאות ומעלות השחר עד הנץ החמה ארבעת מילין וכו' נמצאת עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום (שם). תידע לך שכמה פצעים נופלין בראשו של אדם ואינו מת וכיון שקרום מוחו ניקב מיד הוא מת (תשו' הגאונ', גני', גינזבורג 33). שער ד' בבמה פנים יתחלק ערב מקבלן תדע שעד שלשה ענינים אתה מוצא חלוקתן הראשון שמו של זה אינו כשמו של זה זה נקרא קבלן וזה נקרא ערב וכו' הג' תורתו של זה אינו כתורתו של זה ומשפטיהן אינן שוין תדע שהערב היכא שישללוה שעבוד נכסים ממה שיכול וכו' המלוה לפרוע את חובו אין למלוה שיפרע מן הערב (הבטר' לר"י ברצלוני נה). מלח סדומית דקה היא מאד ובטלה ותדע שהסדומית דקה היא דאמרינן מפני מה אמרו מים אחרונים חובה מפני שמלח סדומית יש שמסמא את העינים אלמא דקה היא מאד ונדבקת ביד ואינה ניכרת (רש"י ביצ' לט.). כשאמר תנו מהניא הודאתו בין ליורשין בין ללקוחות בין להקדש תדע שהרי אפילו במקום שאם בא ליפרע מן ההקדש צריך שבועה (התרומות מב ד). — ופעול: התורם חבית של יין ונמצאת של חומץ אם יָדוּעַ שהיתה של חומץ עד שלא תרמה אינה תרומה (תרומ' ג א). אמר לו מכור לי צמדך במאתים זוז הדבר ידוע שאין הצמד במאתים זוז (ב"ב ה א). גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שסופן לינתק בעריות לכך בא עליהם בגזרה (ספרא אחרי קלז). מצא שדה מצויינת ואין ידוע מה טיבה (תוספתא אהל' יז יב). בשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה אמר רבש"ע גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה (כתוב' קד.). גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהבן מכבד את אמו יותר מאביו (קדוש' ל:). גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי (ב"מ נט:). — ובלשון המחקר, *הַיָּדוּעַ, מה שאדם משיג בדעתו ושכלו: נמצאת אתה אומר הוא היודע והוא הידוע והוא הדעה עצמה הכל אחד (רמב"ם יסוה"ת ב ו).—*בְּיָדוּעַ שֶׁ, כמו יָדוּעַ: ומודה ר' יהודה במוכר את האם להתן ואת הבת לכלה שצריך להודיע בידוע ששניהם שוחטין ביום אחד (חול' ה ג). חזקת בעלי בתים ישראל שבסוריא אין מפרישין עליהם דמאי אם בידוע שרוב פירות שלהן הרי אלו חייבין (תוספתא דמאי א ד). זורעה ומצמחת דבר בידוע שהביאה שליש ואם זורעה ואינה מצמחת דבר בידוע שלא הביאה שליש (שם תרומ' ב יד).—ובמשמ' זה הוא סימן ברור

שכך הדבר: מצא (את בית הכבוד) נעול בידוע שיש שם אדם מצאו פתוח בידוע שאין שם אדם (ברכ׳ סב:). כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו וכל מי שאינו מרחם על הבריות בידוע שאינו מזרעו של אברהם אבינו (ביצ׳ לב:). נולד קודם חצות בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה לא נולד קודם חצות בידוע שלא נראה סמוך לשקיעת החמה (ר״ה כ:). מצא שדה מצויינת ואין ידוע מה טיבו יש בה אילנות בידוע שנחרש בה קבר אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר (מו״ק ה:). כל אדם שיש עליו חן בידוע שהוא ירא שמים (סוט׳ מט:). כל אדם שיש לו עזות פנים וכו׳ בידוע שנכשל בעבירה (תענ׳ ז:). קטן אי אתה צריך לחזור אחריו בידוע שאין לו גואלים (ב״ק קט:). נמצא עליה קורט דם בידוע שלפני שחיטה לא נמצא עליה קורט דם בידוע שלאחר שחיטה הגליד פי המכה בידוע ששלשה ימים קודם שחיטה (חול׳ נח.).—ומצוי בסהמ״א: יש שנלקח ממנו אבן ומוליד אבל כשלקח אשה ואינו מוליד בידוע שפשע שלו (ספ׳ חסיד׳, תתתשיב). כי השם המיוחד עשה שהמטיר ולא היה הכתוב צריך להזכיר השמים כי בידוע שכל מטר מן השמים (ר׳ בחיי, בבלק). — ״ודרך הדבור מִן הַיָּדוּעַ: כי מן הידוע אצל חכמי הכוכבים שראשי הימים שהם חמה לבנה מאדים כוכב צדק נוגה שבתי וכו׳ (ר׳ בחיי, בוא).— ״ודבר יָדוּעַ, במשמ׳ דבר מן הדברים: אם רצו בעת התמורה והזכירו בשעת התמורה סך ידוע באחריות (ספ׳ השטר׳ לר״י ברצלוני 60). ובזמן שפוסקין על אחד מבני המס בסך ידוע כותבין הכי וראינו תקנה זו לכל פורעי המס (שם עג). כגון אחד מד׳ לשונות הללו על ממון ידוע כגון שאמר הלוהו אלף זוז ואני פורע וכו׳ (שם נה). ראובן כתב מתנת בריא לשמעון בסך ידוע ונפטר ראובן (שו״ת הרי״ף טז). והוציא עליו שטר שהלוה סך ידוע ואמר לו ראובן לא הלויתני (שם פ). מי שנדר לצום יום ידוע מן החדש או מן השבוע כגון שאמר הרי עלי נדר שאצום רביעי בחדש או שביעי בחדש (שם רלב). ראובן הסכים עם שמעון למכור לו קרקע ידוע בממון ידוע והקבילו מן הדמים ונותר עליו הנשאר (תשו׳ גאו׳ מו״מ קנז). כי מעות השקלים כשכונסין אותן מתנין אותן בלשכה ידועה (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, שקל׳ ב א). הקהל היו צריכין מעות ובא ראובן ומכר לקהל ולשבעה טובי העיר כך וכך מדות של חטה לזמן ידוע ולסך ידוע והתנה עמהם להיות ידו על העליונה לגבות מהם בזמן הידוע (שו״ת ריב״ש יט). הקהל פורעים למלך דבר ידוע בכל שנה ושנה (שם קנב). כי הרב התיר לעשות צורת אריה שעושין בימים ידועים ובמעלות ידועות יען כי הוא מנוסה ומעולה לחולי הכליות בקמיע מומחה (מנח׳ קנא׳ להלכה מהרי א). ואתה מוצא שחרור זה שמשחררו רבו על ענינים ידועים פעמים שמשחררין לרצונו וכו׳ ופעמים שאתה מוצא אותו נמי שכופין האדון לשחרר העבד בעל כרחו (השטר׳ לר״י ברצלוני כא). היו עובדים אותם (את הכוכבים) ופונים אל אלילים וצלמים בשעות ידועות מאבנים ידועות יאמר שכחות כוכב מן הכוכבים חלו בזה האבן בזה העת (המורה למה ו ג).—יָדוּעַ, כמו יוֹדֵעַ: נבזה וחדל אישים איש מכאבות וִידוּעַ[1]) חלי (ישע׳ נג ג).

—נפע׳, נוֹדַע, נוֹדַע, נוֹדַעְתִּי, נוֹדַעְנוּ, נוֹדְעוּ, יִוָּדַע, יִוָּדְעוּ, וְיִוָּדַע, תִּוָּדַע, הִוָּדַע, הִוָּדְעִי,— א) שידעו אותו, ומשמש במשמ׳ הכל ידעו: ותבאנה (הפרות הטובות) אל קרבנה (של הפרות הרעות) ולא נוֹדַע כי באו אל קרבנה (בראש׳ מא כא). או נוֹדַע כי שור נגח הוא מתמול שלשם (שמות כא לו). כי ימצא חלל באדמה וכו׳ לא נוֹדַע מי הכהו (דבר׳ כא א). אז תרפאו וְנוֹדַע לכם למה לא תסור ידו מכם (ש״א ו ג). שמעו אויבינו כי נוֹדַע לנו (שהם זוממים רעה) ויפר האלהים את עצתם (נחמ׳ ד ט). מה שהיה כבר נקרא שמו וְנוֹדָע אשר הוא אדם (קהל׳ ו י). ובמה יִוָּדַע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך (שמות לג טז). היום יִוָּדַע כי אתה אלהים בישראל (מ״א יח לו). לא למענכם אני עשה נאם אדני יי׳ יִוָּדַע לכם בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל (יחזק׳ לו לב). אל תִּוָּדְעִי כי באה האשה הגרן (רות ג יד). — והדבר נוֹדַע: אכן נוֹדַע הדבר (שמות ב יד). וינתק (שמשון) את היתרים וכו׳ ולא נוֹדַע כחו (שופט׳ טז ט). ולא נוֹדַע דבר (ש״ב יז יט). ולא נוֹדַע מקומו (נחו׳ ג יז). וְנוֹדַע יי׳ למצרים וידעו מצרים את יי׳ (ישע׳ יט כא). וְנוֹדַע בגוים זרעם (שם סא ט). נוֹדַע יי׳ משפט עשה (תהל׳ ט יז). נוֹדָע[2]) בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ (משלי לא כג).

—[1]) כך ברט (Barth, NB § 124 b), אך רוב המפרשים הקדמונ׳ וגם האחרונ׳ מפרשים במשמ׳ פעול. וי״מ פעול זה מלשון שבירה. — [2]) כך ברוב הספר׳ ובס״א נוֹדַע

ונודעה החטאת אשר חטאו עליה (ויקר׳ ד יד). ונודעה יד יי׳ את עבדיו (ישע׳ סו יד). ונודעתי[1] בם כאשר אשפטך (יחזק׳ לה יא). והתקדשתי ונודעתי[1] לעיני גוים רבים (שם לח כג). ועקבותיך לא נודעו (תהל׳ עז כ). ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא (בראש׳ מא לא). בבא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו יי׳ באמת (ירמ׳ כח ט). והיה יום אחד הוא יודע ליי׳ (זכר׳ יד ז). ויודע הדבר למרדכי (אסת׳ ב כב). היודע בחשך פלאך (תהל׳ פח יג). הולך בתום ילך בטח ומעקש דרכיו יודע (משלי י ט). בלב נבון תנוח חכמה ובקרב כסילים תודע (שם יד לג). — ב) עשה בעצמו שפלוני ידע: ושמת שמלתיך עליך וירדתי הגרן אל תודעי לאיש עד כלתו לאכל ולשתות (רות ג ג). ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים (יחזק׳ כ ה). אשר נודעתי אליהם לעיניהם להוציאם מארץ מצרים (שם ט). — ג) הגיע לידי ידיעה, הדבר נודע לו: כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך (ירמ׳ לא יח). — ד) נודע פלוני, נתגלה, נמצא מקומו: וישמע שאול כי נודע דוד ואנשים אשר אתו (ש״א כב ו). — ובתו״מ: חטאת הגזולה שלא נודעה לרבים שהיא מכפרת (גיט׳ ה ה). חטאו עד שלא נתמנו ואח״כ נתמנו הרי אלו כהדיוט ר״ש אומר אם נודע להם עד שלא נתמנו חייבין (הור׳ ג ג). כל דבר שהוא בחזקת טומאה לעולם הוא בטומאתו עד שיודע לך טומאה היכן היא (נדה ט ה). חזקת עצמות המכוסין הרי הן של אדם עד שיודע שהן של בהמה מגולין הרי הן של בהמה עד שיודע שהן של אדם (תוספתא אהל׳ יז יג). המהלך מעכו לאכזיב מימינו למזרח הדרך טהורה משום ארץ העמים וחייבת במעשרות ובשביעית עד שתיודע לך שהיא פטורה משמאלו למערב הדרך טמאה משום ארץ העמים ופטורה וכו׳ עד שתיודע לך שהיא חייבת (ירוש׳ שבי׳ ו לו:). בהמה בחייה בחזקת איסור עומדת עד שיודע לך במה נשחטה נשחטה בחזקת היתר עומדת עד שיודע לך במה נטרפה (חול׳ ט.). וכן כתבו באותן אגרות שלום לכם עד אין חקר יודע לכם שאדם אחד יש בינינו וכו׳ (מד״ר אסת׳, אם על המלך טוב). לידע להודיע ולהוודע שהוא אל הוא היוצר הוא הבורא (אבות ד כב). — ליודע, לודע, במקום להודע: בחטא שאין סופו ליודע אבל חטא שסופו ליודע כמי שיש ידיעה בסוף (שבוע׳ ט:). — ונודע, כמו הודיע: וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יי׳ לא נודעתי להם (שמות ו ג).

— פע׳, ידע, ידעת, ידעתה, — ידע את פלוני דבר, עשה שפלוני ידע הדבר: המימיך צוית בקר ידעתה[1] שחר מקמו (איוב לח יב). — ובתו״מ: חייך יש לך לידע ולידע טוב אחריתן של בני מראשית שנתתי להם במצרים (מד״ר קהל׳, כי העושק). — ואמר הפיטן: עקשים בארח מישור מסלול ידע, ועל נאמו במה אדע, נדון בקו ידע תדע (מוס׳ א׳ ר״ה, אמץ אדירי). בטלול ענניו הרכיבן בין סכך לסכך, ויתיצבו תחתיו כבתחתית סכך, ידעם תבנית משכן איך יהי מסוכך, ובתבניתו לבנון מוכן לסכך (ב׳ סכות, אגיס כהבעין). יקר נערב כניחוחים, רחש תחן נאנחים, ידעם בגיא כסלוחים, כשושנה בין החוחים (יוצר שבת תוהמ״פ, אהוביך). וכחתי צריך לעשן, ידעתיך לאפוד ולחשן (יוצ׳ ב פסח, אודך). הורם (את שלוחי עמך) מה שיאמרו, הבינם מה שידברו, השיבם מה שישאלו, ידעם היך יפארו (מוס׳ א׳ ר״ה, היה עם פיפיות).

— פע׳, ידע, מידע מידעי, מידעים, מידעיו, — מידעו של פלוני, שפלוני יודע אותו, מכירו, שהוא ידוע לפלוני, ידידו: ויך יהוא את כל הנשארים לבית אחאב ביזרעאל וכל גדליו ומידעיו וכהניו (מ״ב י יא). ואתה אנוש כערכי אלופי ומידעי אשר יחדו נמתיק סוד (תהל׳ נה יד-טו). הרחקת מידעי ממני שתני תועבות למו (שם פח ט). הרחקת ממני אהב ורע מידעי מחשך[2] (שם יט). מכל צררי הייתי חרפה ולשכני מאד ופחד למידעי ראי בחוץ נדדו ממני (שם לא יב). הדלו קרובי ומידעי שכחוני (איוב יט יד). — ובדקדוק, מידע, מודע, כמו ידוע, שצריך לציין אותו בהא הידיעה: כי השוא שקודם היוד סימן למנוכר ואלו היה מלך היה מיודע כמו ביום ובחכם מנוכר כלומר באיזה יום שיהיה ביום ההוא מיודע הפך ים ליבשה מנוכר ביבשה עבר ישראל מיודע וכן ברוב המקרא

ד פתוחה. — [1]) אולי פה במשמ׳ הודיע את עצמו.

— [1]) נמסר: ידעת השחר קרי, וכך הוא הנקוד המסור.

— [2]) בקצת ספרים ש ובקצתם שׂ, וראו רוב הקדמונ׳ במלה זו שם מן חשך, במשמ׳ העדר, אך אין המליצה מידעי מחשך מתישבת יפה, ויותר יש כאן מקום לפעל עבר, ולכן הגיהו קצת החדשים חשכת במקום מחשך, ואולי הפעל הוא מחשׂ במשמ׳ דומה למשמ׳ הרחקת ממני והיה כתוב פה מחשת, ועי׳ ערך מחש.

והכתוב צריך למנוכר ו ל מ י ו ד ע ל־יבך ינקד בשוא כדי שיוכר שהוא מנוכר (הור׳ הקורא, בעל ידיע׳ הסוא).

— הִפע׳, הוֹדִיעַ, הוֹדַעְתָּ, הוֹדַעְנוּ, הוֹדַעְתֶּם, אוֹדִיעַ, אוֹדִיעָה, תּוֹדִיעַ, יוֹדִיעַ, יוֹדִיעוּ, יֹדִיעוּ, הוֹדִיעֵנִי, הוֹדִיעֵךָ, הוֹדַעְתַּנִי, הוֹדַעְתָּה, הוֹדַעְתָּם, הוֹדַעְתִּיךָ, הוֹדִיעָם, אוֹדִיעֲךָ, אוֹדִיעֵם, תּוֹדִיעֵנִי, יוֹדִיעֶנּוּ, יוֹדִיעֵם, הוֹדִיעַ, הוֹדַע, הוֹדִיעֵנִי, הוֹדִיעֵם, הוֹדִיעוּ, הוֹדִיעוּנוּ, — הוֹדִיעַ את פלוני ולפלוני, עשה שֶׁיֵּדַע: אחרי הוֹדִיעַ אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך (בראש׳ מא לט). עשית את כל הגדולה הזאת לְהוֹדִיעַ את עבדך (ש״ב ז כא). ושפטתי בין איש ובין רעהו וְהוֹדַעְתִּי את חקי האלהים ואת תורתיו (שמות יח יו). אפרים לשמה תהיה ביום תוכחה בשבטי ישראל הוֹדַעְתִּי נאמנה (הוש׳ ה ט). הוֹדִיעַ יי׳ ישועתו (תהל׳ צח ב). מאת אדני המלך נהיה הדבר הזה ולא הוֹדַעְתָּ את עבדיך (מ״א א כז). הוֹדַעְתָּ בעמים עזך (תהל׳ עז יה). וְהוֹדַעְתֶּם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה (יהוש׳ ד כב). וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר בקר וְיֹדַע יי׳ את אשר לו (במד׳ יו ה). בן אדם הוֹדַע את ירושלם את תועבתיה (יחזק׳ יו ב). וכל צורתו וכל תורתו הוֹדַע אותם (שם מג יא). ההזים בכוכבים מוֹדִיעִים לחדשים מאשר יבאו עליך (ישע׳ מז יג). ויי׳ הוֹדִיעַנִי ואדעה (ירמ׳ יא יח). ראה אתה אמר אלי העל את העם הזה ואתה לא הוֹדַעְתַּנִי את אשר תשלח עמי (שמות לג יב). ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הוֹדִיעֵנִי נא את דרכך (שם יג). כמה לי עונות וחטאות פשעי וחטאתי הֹדִיעֵנִי (איוב יג כג). ועתה אוֹדִיעָה נא אתכם את אשר אני עשה לכרמי (ישע׳ ה ה). בקרב שנים תּוֹדִיעַ (חבק׳ ג ב). הודו ליי׳ קראו בשמו הוֹדִיעוּ בעמים עלילתיו (ישע׳ יב ד). הוֹדִיעֻנוּ במה נשלחנו למקומו (ש״א ו ב). ימים ידברו ורב שנים יֹדִיעוּ חכמה (איוב לב ז). ואנכי אוֹדִיעֲךָ את אשר תעשה (ש״א יו ג). בפעם הזאת אוֹדִיעֵם את ידי ואת גבורתי (ירמ׳ יו כא). סוד יי׳ ליראיו ובריתו לְהוֹדִיעָם (תהל׳ כה יד). ואקראה לך לְהוֹדִיעֵנִי מה אעשה (ש״א כח יה). למען הוֹדִיעֲךָ כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם (דבר׳ ח ג). הנני מוֹדִיעֲךָ את אשר יהיה באחרית הזעם (דני׳ ח יט). לְהוֹדִיעֲךָ קשט אמרי אמת (משלי כב כא). תּוֹדִיעֵנִי ארח חיים שבע שמחות את פניך (תהל׳ יו יא). — הוֹדִיעַ את פלוני דבר, הראהו את כחו, הכהו וכדומה: ויאמרו (הפלשתים ליהונתן ונערו) עלו אלינו וְנוֹדִיעָה אתכם דבר (ש״א יד יב).— והוֹדִיעַ לו: והזהרתה אתהם את החקים ואת התורת וְהוֹדַעְתָּ להם את הדרך ילכו בה (שמות יח כ). פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך וְהוֹדַעְתָּם לבניך ולבני בניך (דבר׳ ד ט). שבעת ימים תוחל עד בואי אליך וְהוֹדַעְתִּי לך את אשר תעשה (ש״א י ח). תן לחכם ויחכם עוד הוֹדַע לצדיק ויוסף לקח (משלי ט ט).

—הָפע׳, הוּדַע[1], הוּדַע, מוּדָע, מוּדַעַת,— כמו נוֹדַע: או הוּדַע אליו חטאתו אשר חטא (ויקר׳ ד כג). זמרו יי׳ כי גאות עשה מוּדַעַת[2]) זאת בכל הארץ (ישע׳ יב ה).

—הִתפ׳, הִתְוַדַּע, אֶתְוַדַּע,—הִתְוַדַּע אל פלוני, עשה שפלוני יֵדַע מי הוא: ולא עמד איש אתו בְּהִתְוַדַּע יוסף אל אחיו (בראש׳ מה א). אם יהיה נביאכם יי׳ במראה אליו אֶתְוַדָּע בחלום אדבר בו (במד׳ יב ו).--ובתו״מ: אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות ואל תתודע לרשות (אבות א י). כבה מבעוד יום ונתודע לו משחשיכה וכו׳ כבה בשבת זו ונתודע לו בשבת הבאה (ירוש׳ שבת ג ו:). אמר להם משה (לישראל) עד שלא בחר אתכם נתודע שמו על ידכם וכו׳ מאותה שעה נתודע שמו של הקב״ה בכל העולם (אגד׳ בראש׳ עד). אין הקב״ה נתודע בעולמו אלא ע״י שהביא יסורין על הבריות (שם עז).—ואמרו הפיטנים גם נִתְיַדַּע: בטרם הרים הטבעו, זויות עולם בי נוטעו, הררי ישראל בי נתקעו, הרי עד בי נתידעו, הררי אל בי נתודעו (ר״א קליר, יוצ׳ א בשבוע׳, יי׳ קנני).

ב.ידע, כמו יעד, ממנו ב.יָדַע.

ב.יָדַע, — קל לא נמצא.

—פוע׳, יוֹדַע, יוֹדַעְתִּי, — כמו יועדתי: ואת הנערים יוֹדַעְתִּי[3]) אל מקום פלני אלמני (ש״א כא ג).

ג.ידע[4]), ממנו ג.יָדַע.

—[1]) אמרו המדקדקים, כי החולם במקום שורק (ריב״ג ורד״ק), וכן רוב החדשים. —[2]) קרי. הכתיב מידעת, והוא אולי בינוני פע׳ מידע.

[3]) קצת הקדמונ׳ מפרשים פעל זה במשמ׳ א.ידע, במשמ׳ הודעתים שיהיו במקום פלוני, אך זה דחוק, ויותר נכון דעת החדשים כי הוא מסורס מן יעד, או כדעת קצת החדשים שהוא שבוש פשוט.

[4]) דומה לזה בערב׳ עד׳ב a) במשמ׳ יסור וענש.

---

a) ﻋﺬﺏ.

ג. יָדַע, —קל לא נמצא.

—הפע׳, הודיע, יודיע, יודע, — ענש, יסר, züchtigen ; châtier; to chastise: ויקח את זקני העיר ואת קוצי המדבר ואת הברקנים וידע [1]) בהם את אנשי סכות (שופט׳ ח יו). למנות ימינו כן הודע[2]) ונביא לבב חכמה (תהל׳ צ יב).

—נפע׳, נודע, עת׳ יודע, יודע, — נוסר ביסורים: הולך בתום ילך בטח ומעקש דרכיו יודע (משלי י ט), ר״ל יענש ויכשל.

ד. ודע[3]), ממנו ד. ידע.

ד. יָדַע, — קל לא נמצא.

—נפע׳, נודע, עת׳ יודע, תודע, — הונח, הושם לפקדון, למשמרת במקום מן המקומות[4]), deponiert s ; être déposé; be deposited: בלב נבון תנוח חכמה ובקרב כסילים תודע [5]) (משלי יד לג).

[1]) פרשו הקדמונ׳ קצתם במשמ׳ א. ידע, וקצתם במשמ׳ שבירה. וכך גם החדשים. אך לפי הענין נראה שהוא במשמ׳ זו, שצרוף קצת דומה לו והוא עד׳ב a), משמש בערב׳ במשמ׳ זו. — [2]) גם פעל זה פרשו הקדמונ׳ והחדשים במשמ׳ א. ידע, אך כבר פרשו ריב״ג במשמ׳ ענש ויסור ואמר: תפשירה עלי מקדאר אעמארנא אדבנא, ע״כ, ובעבר׳: פירושו לפי ימי חיינו יסרנו. ואעפ״י שגם פרוש זה אינו מישב יפה את מליצת הכתוב, עכ״פ גם ריב״ג מיחס משמ׳ יסר לפע׳ ידע.

[3]) בערב׳ ודע b), ועי׳ הערה להערך.

[4]) בערב׳ ודע c) במשמ׳ זו. — [5]) פרשו קצת הקדמונ׳ במשמ׳ א. ידע. ת״י: שטותא תתידע, ונראה לפי זה שחסרה פה מלה אולת וכדומה לפני תודע. וקצת המפרשים אמרו שמליצה זו דומה להמשל שבתלמוד אסתירא בלגינא קיש קיש קריא, ר״ל שהכסיל מכריז על החכמה שיש לו. אך זה דחוק מאד. וכבר הרגיש בדחק זה ריב״ג ופרש תודע במשמ׳ אבדה, אמר וז״ל: ומן הד׳א אלמעני ענדי בלב נבון תנוח חכמה ובקרב כסילים תודע אי אנהא תצ׳יע ענדהם לא יענון בהא, ע״כ, ובעבר׳: שהיא אבדה ביניהם שלא יתעסקו בה. ע״כ. והנה, אם אמנם לפי הענין נאה פרוש זה, אך אין לו מקור במשמ׳ שרש ידע גם לפי המשמעות שיחס לו ריב״ג שם. רק עפ״י משמ׳ השרש ודע b) בערב׳ אפשר לפרש כתוב זה פרוש טבעי ויפה. כי הנה כבר שערו קצת החדשים, שהמלה כסילים נשתבשה קצת וצ״ל כסלים, והוא מקביל להשם לב שבתחלת הפסוק. ועפי״ז נאה מאד משמ׳ השרש ודע b) בערב׳, וגם הפעל תודע

a) عذب b) ودع c) وَدَع

יִדְּעוֹנִי, עי׳ יִדְּעֹנִי.

יַדְּעָן, ש״ז, מ״ר ידענים, — מי שיודע הרבה, מצוי בדבור ובסהמ״א.

יִדְּעֹנִי[1]), ש״ז, מ״ר ידענים, — כמו מכשף, קוסם, מי שמגיד עתידות, Wahrsager ; devin; wizard: ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעני מות יומתו (ויקר׳ כ כז). וחבר חבר ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים (דבר׳ יח יא). אתה ידעת את אשר עשה שאול אשר הכרית את האבות ואת הידעני מן הארץ (ש״א כח ט). והעביר (מנשה) את בנו באש ועונן ונחש ועשה אוב וידענים (מ״ב כא ו). אל תפנו אל האבת ואל הידענים אל תבקשו לטמאה בהם (ויקר׳ יט לא). ושאול הסיר האבות ואת הידענים מהארץ (ש״א כח ג). וגם את האבות ואת הידענים ואת התרפים ואת הגללים ואת כל השקצים אשר נראו בארץ יהודה ובירושלם בער יאשיהו (מ״ב כג כד). וכי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הידענים המצפצפים והמהגים הלוא עם אל אלהיו ידרש בעד החיים אל המתים (ישע׳ ח יט). ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע ודרשו אל האלילים ואל האטים ואל האבות ואל הידענים (שם יט ג).— ואמר המשורר: תפתה כל חסר לב ביפיה כבעלת אוב וידעונים (רשב״ג, עטה הוד, שירי שלמה ט).

יָהּ, —קצור מהשם יהו, בסופי השמות הפרטים המרכבים עם השם יהו הנזכר[2]): אליה התשבי (מ״ב א ג), במקום אליהו. גדליה בן אחיקם (ירמ׳ מ ה), במקום גדליהו. גמריה בן חלקיה (שם כט ג), במקום גמריהו, חלקיהו. וימלך זכריה בנו תחתיו (מ״ב יד כט), במקום זכריהו. יאשיה בן צפניה (זכר׳ ו י), במקום יאשיהו, צפניהו. שריה עזריה ירמיה (נחמ׳ י ג), במקום שריהו, עזריהו, ירמיהו. ישעיה בן עתליה (עזר׳ ח ז), במקום ישעיהו,

יקביל ממש להפעל תנוח שבחציו הראשון של הפסוק, ויהיה כל הפסוק מורכב משני חצאים מקבילים במליצה יפה מאד. ומי שרוצה אינו מוכרח להחליט השבוש בהמלה כסילים, ויוכל להגיה משק׳ כסיל דומה למשק׳ כסל.

[1]) משרש ידע, ולא נתברר מה היה טיבו של הידעוני ומה היה דרך מלאכתו. אונקלוס תרגם זכורין, עי׳ ערך זכור, השבעים תרגמוהו פעמים epoidos, מכשף, ופעם gnostes, יודע. במשנה אמרו: בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו וידעוני זה המדבר בפיו (סנה׳ ז ז).

[2]) יש מפקפקים בדבר וסוברים כי אין כאן אלא

עתליהו. מתתיה (שם י מג), במקום מתתיהו. ויוסף ונתניה (דהי"א כה ב), במקום נתניהו. עבדיה בן יחיאל (עזר' ח ט), במקום עבדיהו. צדקיה (דהי"א ג יו), במקום צדקיהו. רחביה (שם כג יז), במקום רחביהו. שמעיה איש האלהים (מ"א יב כב), במקום שמעיהו. שמריה (דהי"ב יא יט), במקום שמריהו. שפטיה בן מתן (ירמ' לח א), במקום שפטיהו. — ובקצת מלים: ארץ מאפליה [1] (ירמ' ב לא), גדל העצה ורב העליליה[2] (שם לב יט), רשפי אש שלהבתיה[3] (שה"ש ח ו).

א. יה[4], — אחד משמות האלהים: עזי וזמרת [5] יה ויהי לי לישועה (שמות טו ב, תהל' קיח יד). כי עזי וזמרת יה יי' ויהי לי לישועה (ישע' יב ב). כי יד על כס יה [6] מלחמה ליי' בעמלק (שמות יז טז). אמרתי לא אראה יה [7] יה בארץ החיים (ישע' לח יא). אזכיר מעללי יה כי אזכרה מקדם פלאך (תהל' עז יב). יי' אלהי צבאות מי כמוך חסין יה ואמונתך סביבותיך (שם פט ט). ויאמרו לא יראה-יה[8]) ולא יבין אלהי יעקב (שם צד ז). אשרי הגבר אשר תיסרנו יה[8]) ומתורתך תלמדנו (שם יב). מן המצר קראתי יה[8]) ענני במרחב יה (שם קיח ה). לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה יסר יסרני יה[8]) ולמות לא נתנני פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה (שם יז-יט). ועם נברא יהלל יה (שם קב יט). כל הנשמה תהלל יה (שם קנ ו). בטחו ביי' עדי עד כי ביה[1]) יי' צור עולמים (ישע' כו ד). שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרכב בערבות ביה [1]) שמו ועלזו לפניו (תהל' סח ה). — ובתו"מ: ר' אליעזר אומר (בשעת פטירת העם מההקפות בהערבות במקדש היו אומרים) ל י ה ולך מזבח ל י ה ולך מזבח (סוכ' ד ה). ל י ה אנחנו מודים ולך אנו מקלסין (גמ' שם מה:). — ובפרט בהמלה השירית הללויה במזמורי התהלים: ברכי נפשי את יי' הללויה[2]) (תהל' קד לה). ואמר כל העם אמן הללויה (שם קו מח).

ב. *יה, — מלת קריאה לצער ולתחנה: כזה שהוא נדון לפני הדיין צועק ומצטער ואומר יה יה די כך אמר יעקב וכו' (מד"ר בראש' לב).

יהב[3]), ממנו יהב, ואולי גם השם יהב.

יהב[4]), ב"ז, ככנ' יהבך, יהבי, — משא, ובהשאלה במשמ' מוסרית, משא צרכי האדם, Last; charge burden: השלך על יי' יהבך [5]) והוא יכלכלך לא יתן לעולם מוט לצדיק (תהל' נה כג). — והשתמשו הרבה בסהמ"א במלה זו בזו המשמ': והכהנים והלוים השליך י ה ב ם השם יתעלה על כל שבטי ישורון (מגלמ' התלמיד', כהעלותך). את חצני נערתי, ו י ה ב י על בוראי השלכתי, ולחבר החלותי (מ' אלדבי, זקד' ב"א). ששואלים ממני מס שלא מן הדין ואני אל ה' בטחתי ועליו י ה ב י השלכתי הוא יגמור בעדי (בו"ת תורת

הוספה סופית להשם. —[1]) כך למערבאי, למדנחאי מאפל-יה. ואמר רד"ק (בערך אפל מאפליה): במקצת ספרים מדויקים מאפליה המם בשוא והאלף בפתח והפא בדגש חזק ובכל הספרים היא מלה אחת ועניינה שתי מלות וכן שלהבתיה וסמך מאפל אל השם יתברך מרוב האפל כמו שסמך שלהבתיה מרוב השלהבת וכן כל דבר שרוצה להגדילו סומך אותו אל השם כמו כהררי אל. ע"כ. אך קצת החדשים מפקפקים בשמוש יה בכונה זו, ורואים בתיבה קטנה זו הוספה כופית בלבד. —[2]) לפי דעת כל המבארים מרכב מן עליל ומן יה. — [3]) כך למערבאי וב"א, למדנחאי וב"נ שלהבת יה, בשתי מלים, וכן בהרבה דפוסים.

[4]) י"ם שזה עקרו של שם האלהים ואחר כך נתרחב ונהיה לשם בן ארבע, וי"א להפך, כי גם זה קצור מן השם בן ארבע, כמו יה שלפני זה. אך לא העירו מדוע קצת יה בהא רפה וקצת יה בהא מפיק, ועי' עוד יהו. וי"א כי זה דבר מלאכותי מזמן מאוחר שסברו כי ההוספה יה שבסופי קצת שמות הוא חלק משם המיוחד, כמו שנזכר בהערה הקודמת. —[5]) עי' הערה לערך זמרת. — [6]) כך למדנחאי במקום רפה למערבאי. ונמסר: פליג' אם הוא חד מן מלין דלא מפק' ה'. — [7]) בקצת ספרים ה רפה. וקצת החדשים מגיהים יהוה במקום יה יה. — [8]) י דגושה אחרי ה י נחה בכל אלו הפסוקים כדין דחיק.

—[1]) הסגנון קשה, וקצת החדשים אמרו כי שני הכתובים נשתבשו והם מגיהים בהם הגהות מתחלפות, אך אינן מרפאות את המליצה בדרך טבעי. — [2]) כך בכל הספרים (מ"ב), ובמסורת סוף פר' בשלח חשבו מלה זו מן המלים לא מפיק ה, וכן בכ"י. וכבר נחלקו רב ושמואל בגמ' ירוש' (מגי' א עב.) אם צריך לקרא הללו יה בשתי מלים או לא: הללו יה רב ושמואל חד אמר הללו יה חורנה אמר הללויה.

[3]) עי' הערה להפעל.

[4]) משק' דבר, כן נראה לפי החרוז בפיוטים, ועי' הערה לקמן. —[5]) ככר אמרו בגמ' (ר"ה כו:): לא הוו ידעי רבנן מאי השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך אמר רבה בר בר חנה יומא חד הוה אזלינא בהדי ההוא טייעא הוה דרינא טונא ואמר לי שקול י ה ב י ך ושדי אגמלאי. ע"כ. וכבר העירו קצת החכמים ואמרו שזה הטייעא היה תגר מדבר ב א ר מ י ת. ובמשמ' זו פרשו רוב המפרשים הקדמונ' והאחרונ'. וקצת הקדמונ' ראו במלה זו פעל עבר, יהבך כמו נתנך, במשמ' מה שנתן לך.

חסד קלו). — "והיהב, במשמ' החובה: האלופים מטנטובא יצ"ו אשר עליהם הושלך היהב יעברו עליו (על הספר) לראות הטוב הוא אם רע (אגר' מקרימונ' לרמ"ע מפאנו, מכ' כלד, REJ 1896, 86). אי אפשר לי לדון על פי האומר לרוב ריחוק המדינות ואי אפשר לדרוש ולחקור כל הצורך ועל רבותיי שבאשכנז הסובבים עליהם השלכתי היהב כי היה להם משפט הגאולה באשר יכלו לדרוש ולחקור תוכן המעשה (תש' מהר"י קולון א). — ואמר הפיטן: טוהר זכיות, ושאג קול בכיות, טבע צול דכיות, יפן ובם ימלוך, יהב משליכים, עליו בני מלכים, יום זה לו מחכים, בו יבוא למלוך (מוס' א ר"ה, אנסיכה). הבתולות בהקבץ שנית במאהב, כבודה בת מלך השליכה יהב, כי צדיק ה' צדקות אהב (קרוב' לפור', הבתולות). טרחם נשוא ולכלכל יהב, קולי להאזין באהב (סליח' יוה א, אין מי יקרא). — והמליץ אמר: שית יהבך עליו והוא יעשה הטוב והיה שמח בכל אשר ישיגך (אסף טז לח). אשרי איש מצא רעים וכו' יחיה בנעימים כל הימים ישלך עליהם יהבו והם יעשו (שם כב כג). יהב עיר המלוכה על איש מדון השליכו ולשמרה גם צבא רב אתו שם הניחו (יל"ג, מלחמ' דוד בפלשת' א). — ומ"ר: יבוז ידידיך יכנום כלבים, טהורי לב עליך ישליכו יהבים (שגית' יוס ג, תערג אליך). חזקו ויאמץ לבבכם מיחלים לו הוים, סלו לרוכב בערבות מכלכל יהבים, הודו לזכר קדשו מוחץ רהבים (שבת ברא', אחשבה לדעת). —וככג': כי כונתנו בתפלה אינה כי אם כלות הנפש אל האלהים וכניעתה לפניו עם רוממותה לבוראה ושבחה והודאתה לשמו והשלכת כל יהביה עליו (חו"ה, חשב' הנפש ג). —וכסמי': למיום נגלו על לשונך סעיפי התעודה שורשו בלבך גזעיהם נאלמו דומיר המתחכמים השליכו יהבי החכמה עליך ויאשו את נפשם במורד ויהודה עם אל ועם קדושים רד (עמנ', מחב' יב).

יהב[1], פ"י, לווי הב, הבה[2], הבי[2], הבו[2], עת' אהב. תהב, תהבי[3], —נתן, geben; donner; to give: ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי כי מלאו ימי (בראש' כט כא). ותאמר (רחל) אל יעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי (שם ל א). ויבאו כל מצרים אל יוסף לאמר הבה לנו לחם ולמה נמות נגדך כי אפס כסף ויאמר יוסף הבו מקניכם (שם מז טו-טז). ותאמר לו (עכסה לאביה) הבה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני (שופט' א טו). אתה אלהים זנחתנו ולא תצא אלהים בצבאותינו הבה לנו עזרת מצר ושוא תשועת אדם (תהל' ס יב-יג). הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם (דבר' א יג). הבו לכם שלשה אנשים לשבט ואשלחם (יהוש' יח ד). הנה כלכם בני ישראל הבו לכם דבר ועצה הלם (שופט' כ ז). ויכתב בספר לאמר הבו את אוריה אל מול פני המלחמה החזקה (ש"ב יא טו). ויאמר אבשלום אל אחיתפל הבו לכם עצה מה נעשה (שם טז כ). הכי אמרתי הבו לי ומכחכם שחדו בעדי (איוב ו כב). ואמר אליהם אם טוב בעיניכם הבו שכרי ואם לא חדלו וישקלו את שכרי (זכר' יא יב). ויאמר (בעז לרות) הבי המטפחת אשר עליך ואחזי בה (רות ג טו). —ובמשמ' מפשטה, הבה לפלוני כבוד וכדומה: הבו ליי' כבוד ועז (דהי"א טז כח). הבו ליי' כבוד שמו שאו מנחה ובאו לחצרותיו (תהל' צו ח). —ובעת הגרלה, הדבור הבה תמים, עי' תמים. —הבה, מלת קריאה לזרוז, עי' הבה. — הב, עי' זה הערך. — ואמר הפיטן: רשומות וחתומות, פתוחות וסתומות, לעם אשר אהב, בחבה יהב, והנחיל נחמדים מזהב, לעם לו מאהב (ר"ת קליר, א' בשבוע', או בכתב). כוסף וזמן כסף בעד זהב יהב צדיק ואביון בעבור נעלים (רי"פ, מתק שפת' 93, קינ' על ר"ב מדינה). —ומקו' "ליהב: טרם כל מפעל חצב, יום במחשבת צור חוצב, כאחור וקדם בתוך נחצב, ליהב עליו כל המחצב (יוצ' א ר"ה, את חיל).

—התפ', "התיהב: קדושנו רחוק וקרוב לשמוע נושא באהב, קורם כרע קרוב ורחוק נסבל להתיהב, הפסל נסך חרש וצורף בזהב (שבת נחמו, אל אל שדי).

"יהבה, ש"נ, בכנ' יהבתה, —כמו יהב: עיר ויושביה בבשר בחזותה, עלצה ותלך עמה שפחתה, על יי' השליכה יהבתה (שבת א חנכה, אודך).

יהד[1], ממנו השם יהד, שם עיר אחת בנחלת דן.

---

[1]) בארמ' יהב, במשמ' זו. בערב' והב a). — [2]) במקום הבה, הבי, הבו, כמו דעה, דעי, דעו, בבח פעולת ההא והבית וע"ז. — [3]) רד"ק, מכלול שדה"ש.

a) وهب

[1]) בערב' והד a), וממנו והד קרקע נמוך,

a) وهد

יָהַד[1], —קל לא נמצא.

—התפ', הִתְיַהֵד—עשה את עצמו יהודי: ורבים מעמי הארץ מִתְיַהֲדִים כי נפל פחד היהודים עליהם (אסת' ח יז). — ובסהמ"א: בן איש מצרי מ ת י ה ד (רא"כ"ע ויקר' כד י). יש אומרים כי זה הבכי (של היפת תאר) על אביה ועל אמה שלא ה ת י ה ד ו ולפי דעתי שהייב כל אדם בשקול הדעת לכבד את אביו ואת אמו בחיים ובמות (הוא, דבר' כא יג).

—פע', יִיהֵד,—עשה יהודי, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

יַהֲדוּת, ש"נ,—סגולת אדם יהודי: וקצתן אומרין נבלות הפה וקצתן מתערבין עם הגוים ואוכלין פיתן ונעשו כהם ואין ביניהם הפרש אלא על שם ה י ה ד ו ת לבדה (הכתר' לר"י ברלוני ג). ואני מבקש מהם שישתדלו להביא לידי גמר עשייה כל אשר אני מצווה בצוואה זו כפי י ה ד ו ת ם הטובה והכל ביראת שמים (בו"ת מים רבים, חו"מ מו). — "על י ה ד ו ת י, שבועה: והנה על נפשי ועל י ה ד ו ת י כי כמו ב' או ג' ימים קודם שחלה והוגף הר' מצליח הנזכר פגעתי אותו בשוק (בו"ת מוהרב"ך ב קלו). קם הר' יצחק די ליאון הנז' על רגליו והעיד קדמנא בי דינא בתורת עדות על נפשו ועל י ה ד ו ת ו (בס לד). כדי שיגידו האמת קמו על רגליהם והעידו בתורת עדות ע' נפשם ועל י ה ד ו ת ם איך הוא דבר אמת וראובן אומר על נפשו ועל י ה ד ו ת ו שמה שאמר ר"ל כמנהג היולדת (בו"ת פרי הארץ, יו"ד יג). והעידו עדות גמורה על נפשם ועל י ה ד ו ת ם כל אחד ואחד מהם העיד על מעשה שהיה בקידושין הללו (בס, אה"ע ג).

יְהַדְרִיאֵל, ש"ז,—שֵׁם מלאך: ואלו שמותם הדריאל י ה ד ר י א ל אהדוריה וכו' ואלו הם הממונים על כל צבא השמים עורכי מלחמה (עמה"מ, עולם הכרית' יח).

יְהוֹ[2],—אחת מצורות שם אלהי ישראל, ומשמש בפרט בשמות עצם פרטים מֻרכבים בתחלת השם: יְהוֹאָחָז, יְהוֹאָשׁ, יְהוֹזָבָד, יְהוֹחָנָן, יְהוֹיָדָע, יְהוֹיָכִין, יְהוֹיָקִים, יְהוֹיָרִיב, יְהוֹנָדָב, יְהוֹנָתָן, יְהוֹסֵף, יְהוֹעַדָּה, יְהוֹעַדָּן, יְהוֹצָדָק, יְהוֹרָם, יְהוֹשֶׁבַע, יְהוֹשֻׁעַ, יְהוֹשָׁפָט.

שפלה, ורגלים לדבר כי ממנו נגזר השם יְהֻד (יהוש' יט מה), לאחת הערים בנחלת בנימין, ולא כדעת קצת החכמים שנגזרו השם הזה מהשם האד a) בערב' במשמ' נהדר.

[1]) נגזר מן יהודה, יהודי.

[2]) הצורה יהו לשם אלהי ישראל לא בהרכבת שמות פרטים נמצאת בזמן האחרון בתוך הכתבים בלשון ארמית שנגלו בעת החפירות על אדמת האי יב, Elephantine: אנחנא עם נשין ובנין שקקן לבשן הוין וצימין ומצלין ל י ה ו מרא שמיא (מכת' א יס). וצדקה יהוה לך קדם י ה ו אלה שמיא (בס כז). חילא יהודיא זי יהב כסף ל י ה ו אלהא (כתב גמא, סימ' יח). ולא נתברר מה היתה קריאתו של שם זה בפי היהודים יושבי יב. וסובר ארתור אונגנאד (Arthur Ungnad), בהקד' להכתבים הארמיים של יב שפרסם, Aram. Papyrus aus Elephant., שאין זו הצורה יהו שבמקרא אלא שהוא הוא ה ש ם ה מ פ ו ר ש כלו, אלא שבמקרא השם המפורש כתוב בהא נחה בסוף אחרי התנועה, ובהכתבות של יב נהוג הכתיב הקדמון בלי אותיות נחות גם אחרי התנועות הארוכות כמו אמרת בלי הא אחרי הקמץ. זו דעתו של אונגנאד. אך להשערה זו אין ידים, כי הכתיב הכללי של הכתבות הארמיות האלה מעיד כי האותיות הנחות היו רגילות בזמן ההוא, והרבה מאד מלים כתובות כאן מ ל א ו ת ובאותיות נחות, ולכן אין ספק בדבר כי י ה ו הנזכר בכתבות האלה הוא הוא י ה ו שבמקרא, שהיה משמש בא"י רק בהרכבת שמות ע"פ, ובמקום שם המפורש קראו אדני, ויהודי יב, שאת השם המפורש לא רצו להוציא מפיהם, ולהסתפק בכתב לנכרי בשם אדני או אלהים לא יכלו מפני שהוא שם כללי לאלהות ואינו מציין ל א י ז ה אלהים הם עובדים, והם רצו דוקא שידעו כי הם עובדים לא ליובים וכדומה, לכן השתמשו בחלק השם, שהיה שגור גם בפיהם בתור חלק משמות העצם הפרטים. והנה בין שתי הצורות יהו, יְהוֹ, קשה להכריע איזו מהן העקרית ואיזו נשתנית בכח טבע התנועות של הלשון. רוב החדשים סוברים כי הצורה העקרית היא יָהוּ, וכשבאה בראש השם נשתנה הקמץ לשְׁוָא מפני מרחקו מהנגינה. וסיוע לדעה זו מביאים החדשים מהשמות העברים שנמצאו בכתבי האשורים, בהרכבת החלק יהו, כמו יהנתן, שקריאתו היא Jahunatan, ביוד פתוחה. וכן מהעתק היוני Ιαω. אבל אפשר לאמר להפך, כי הצורה העקרית היא יְהוֹ, אלא שכשהיא באה בסוף השם היה כבד עליהם לאמר למשל יְשַׁעְיָהוּ, ולהקל אמרו יְשַׁעְיָהוּ. וקריאת השמות עם החלק הזה באשור' ביוד פתוחה אינה ראיה, כי אין זה פתח ארוך אלא קצר (כך הגיד לי חכם הלשון האשורית הכהן הדומיניקני ד ו ר ם), ולכן אפשר שהיא באה במקום תנועת השוא נע שלא היתה במציאות באשורית, וכן הוא העתק השם יְהוּדִי באשורית כמו"כ ביוד פתוחה. וכמו"כ אין שום ראיה מהעתק היונים Ιαω, כי התנועה היונ' α באה גם במקום שוא, כמו שהם העתיקו המלה יְשׁוּעָתִי Ιασουαθ

a) هاد

יָהוּ[1],—אחת מצורות שם אלהי ישראל, ומשמש בפרט בשמות עצם פרטים מרכבים בסוף השם המרכב: גדליהו, גמריהו, יחזקיהו, יכניהו, ירמיהו, ישעיהו, מתתיהו, נתניהו, עבדיהו, עזריהו, עתליהו, צדקיהו, צפניהו, רחביהו, שמעיהו, שמריהו, שפטיהו שריהו.

***יְהוֹאֵל,** ש"ז, — שם מלאך מהשרפים: והשלישי (המלאך) נקרא שמו יהואל הוא השרף הגדול השורף והמשריף מרוב שהוא משמש בגבורה קשה (ברית מנוחה ג).

יְהוּדִי, ת"ז, לנק' יהודית יהודיה, מ"ר יהודים, יהודיות, —א) משבט יהודה, מארץ יהודה: לעיני אנשים יהודים (ירמ' מג ט). איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי (אסת' ב ה). בכל עת אשר אני ראה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך (שם ה יג). לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש (ירמ' לד ט). כי הגיד (מרדכי) להם אשר הוא יהודי (אסת' ג ד). ואשתו היהדיה ילדה את ירד (דהי"א ד יח). — ב) איש משבט יהודה ומארץ יהודה: וינשל את היהודים מאילות (מ"ב יו ו). ויכו את גדליהו וימת ואת היהודים ואת הכשדים אשר היו אתו (שם כה כה). לעיני כל היהודים הישבים בחצר המטרה (ירמ' לב יב). אני דאג את היהודים אשר נפלו אל הכשדים (שם לח יט). וגם כל היהודים אשר במואב ובבני עמון ובאדום (שם מ יא). ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן בן המדתא האגגי צרר היהודים (אסת' ג י). ויבקש המן להשמיד את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש עם מרדכי (שם ו). להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן (שם יג). ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד (שם ד ג). ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך ביהודיים[2] לאבדם (שם ז). רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר (שם יד). אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפל לפניו לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו (שם ו יג). מקום אשר דבר המלך ודתו

(דר' מ"ל מרגוליס, JQR, NS, II, 427). ועי' עוד בהערה להשם המפ'רש יהוה.

1) עי' הערה לערך הקודם.

2) כך הכתיב, והקרי ביהודים.

מגיע שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי נפל פחד היהודים עליהם (שם ח יז). כי המן בן המדתא האגגי צרר כל היהודים חשב על היהודים לאבדם (שם ט כד). ויבא חנני אחד מאחי הוא ואנשים מיהודה ואשאלם על היהודים הפליטה אשר נשארו מן השבי (נחמ' א ב). ויאמר (סנבלט) מה היהודים האמללים עשים (שם ג לד).—ג) תה"פ, יהודית, בלשון שמדברים היהודים: ויאמר אליקים בן חלקיהו ושבנה ויואח אל רבשקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שמעים אנחנו ואל תדבר עמנו יהודית באזני העם אשר על החמה (מ"ב יח כו). ויעמד רבשקה ויקרא בקול גדול יהודית וידבר (שם כח). ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית (נחמ' יג כד). — ובתו"מ: שכל הכופר בע"א נקרא יהודי (מגי' יג.). שבעה מנודין לשמים אלו הן יהודי שאין לו אשה וכו' ומי שאין לו תפילין בראשו (פסח' קיג:). ובאומות (החצוף שבהן) ישראל א"ר יצחק בר רדיפא בשם ר"א אתה סבור שהיא לגנאי ואינו אלא לשבחן או יהודי או צלוב (מד"ר שמות מב). ישראל כל מקום שאחד מהם הולך אינו יכול לומר שאינו יהודי למה שהוא ניכר (שם שה"ש, אל גינת אגוז). — ותאר: שהאכילה (אחשורוש את אסתר) מאכל יהודי (מגי' יג.). העוברת על דת משה ויהודית ואיזו היא דת משה מאכילתו שאינו מעושר וכו' ואיזו היא דת יהודית יוצאה וראשה פרוע (כתוב' ז ו).

***יַהֲדוּת,** ש"נ, — כמו יהדות: לא שינו (ישראל במצרים) אלהיהם ודתותיהם והחזיקו ביהודותם (מד"ר אסת', בחדש הראשון). ויתבונן (אלעזר) בקדושת כהונתו ובתפארת חכמתו ובגדולת יהודותו ובהוד עבודתו וילעג על דברי פוליפום (יוסיפון, פרק יח). שהרי לא אמר אלא על יהודותי לא אקנה אותו שזה היה הבטחה בעלמא שאמר להם לסמוך על יהדותו שלא ישנה בדבורו (בערי תשו' למהר"מ מרוטנברג ג קכג). והוא נכבד איש גדול לפני אדוניו ונשוא פנים היה מתכסה בטלית של יהודות וגם שמה אל מלך ישראל שלא היה מקבל אותו (כסא' לבית דוד לב.).

יהוה[1], (יְהוָֹה, יֱהוִֹה, ועם בכלם בַּיהוָֹה, לַיהוָֹה, מֵיהוָֹה), —שמו הפרטי של אלהי ישראל, מגן לישראל,

1) מלה זו, הנקראת בתו"ם שם בן ארבע ושם

יוצר הכל ושליט על הכל, Eigenname des Gottes Israels ; n. pr. du dieu d'Israel; pr. n. of the supreme god of Israel: וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני יְהֹוָה וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יְהֹוָה לא נודעתי להם (שמות ו ג). כה תאמר אל בני ישראל יְהֹוָה אלהי אבתיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם (שם ג יה). אמר לבני ישראל אני יְהֹוָה והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצלתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני יְהֹוָה אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני יְהֹוָה (שם ו ו-ח). ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו יְהֹוָה אלהי העבריים נקרה עלינו ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לַיהֹוָה אלהינו (שם ג יח). ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה כה אמר יְהֹוָה אלהי ישראל שלח את עמי ויחגו לי במדבר ויאמר פרעה

המיוחד ושם המפורש (עי' ערך שֵׁם) מנקדה בתנ"ך בשני נקודים, האחד והוא הרוב יְהֹוָה והשני, עם אדני אצלה, יֱהוִה. והנה עצם הדבר של שני נקודים מתחלפים למלה אחת נותן מקום לפקפק באמתות שניהם, והנקוד השני מעיד על עצמו כי איננו הנקוד האמתי של מלה זו, יען זה נקוד אי אפשרי כלל בדקדוק הלשון. והקבלה המסורה מדורי דורות איש מפי איש בדבר קריאת מלה זו בכל אחד משני הנקודים היא מקימת ומאשרת את הנחה זו. כי כל היהודים, בלי שום הבדל, קוראים מלה זו לא באותיות שהיא כתובה אלא באותיות של שתי מלים אחרות, בנקודה הראשון באותיות מלת אדֹנָי, ובנקודה השני באותיות מלת אֱלֹהִים. וקריאה זו עתיקה היא, וכבר הזכירו בעלי התלמוד קריאת אדני במקום שם המיוחד, ואמרו: רבי יעקב בר אחא אמר נכתב (שמו של אלהים) ביוד הא ונקרא באלף דלת (ירוש' סנה' י כח:), אמר רב נחמן בר יצחק לא כעולם הזה העולם הבא העולם הזה נכתב (שמו של אלהים) ביוד הי ונקרא באלף דלת אבל לעולם הבא כולו אחד נקרא ביוד הי ונכתב ביוד הי וכו' רבי אבינא רמי כתיב זה שמי לעלם וזה זכרי לדור דור אמר הקב"ה לא כשאני נכתב אני נקרא נכתב אני ביוד הא ונקרא אני באלף דלת (בבלי פסח' נ.). והדברים מעידים לעצמם כי ר"י בר"א ור"נ בר"י ור"א מדברים על דבר ידוע ונהוג מכבר ולא על דבר שנתחדש בזמנם. ועוד קודם, המשנה מעידה שהעדים שהיו מעידים לפני בית דין על אדם שחרף וגדף את שם אלהים לא היו מוציאים שם המיוחד מפיהם בפרוש ככתבו, אלא היו מעידים בכנוי: המגדף אינו חייב עד שיפרש השם א"ר יהושע בן קרחה בכל יום דנין את העדים בכינוי יכה יוסי את יוסי (סנה' ז ה, ועי' ערך כנוי). אך כאן יש אולי לאמר, כי מפני הגדוף לא היו העדים רשאים להוציא שם המיוחד מפיהם. וכמו"כ במאמרו של אבא שאול (סנה' י א): ההוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעולם הבא, יש קצת מקום לפקפק, מפני חלוקי הדעות של המפרשים בכונת מלת ההוגה, שנחלקו בה רש"י ותוספ', וכן יש מקום לפקפוק זה במה שנאמר על רבי חנניה בן תרדיון שנגזר עליו גזר דין של שרפה מפני שהיה הוגה את השם באותיותיו (ע"ז ז:). אך יש מסורה מפורשת כי רק במקדש היה הכהן הגדול קורא את השם ככתבו ורק בקול נמוך ולא היו מוסרים את אופן קריאת השם המיוחד אלא ליחידי סגולה: עשרה פעמים היה כהן גדול מזכיר את השם ביום הכיפורים ששה בפר וג' בשעיר ואחד בגורלות הקרובים היו נופלין על פניהן הרחוקים היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד אילו ואילו לא היו זזים משם עד שהוא מתעלם מהן זה שמי לעולם זה שמי לעלם בראשונה היה אומרו בקול גבוה משרבו הפרוצין היה אומרו בקול נמוך א"ר טרפון עומד הייתי בין אחי הכהנים בשורה והטיתי אזני כלפי כהן גדול ושמעתיו מבליעו בנעימת הכהנים בראשונה הוא נמסר לכל אדם משרבו הפרוצים לא היה נמסר אלא לכשירים שמואל הוה עבר שמע פרסייא מקלל לבריה ביה ומית אמר אזל גוברא ומאן דשמע שמע ר' אינייני בר סוסי סלק גבי רבי חנינה לציפורין אמר איתא ואנא מסר יתיה לך עאל ליה בריה תחותי ערסא עטש ושמע קליה אמר מה אתון נהיגין גביכון ברמיו אזל לא לך ולא ליה חד אסי בציפורין אמר לרבי פינחס בר חמא איתא ואנא מסר ליה לך א"ל לית אנא יכיל אמר למה א"ל דאנא אכיל מעשר ומאן דרגיל ליה לא יכיל מיכול מבר נש כלום (ירוש' יומ' ג מ ד). אין איפוא כל ספק באמתות עצם הקבלה, כי היהודים, כבר בזמן שלפני המשנה, חדלו מלקרוא את שם המפורש כצורתו, וקראו במקומו אדני או אלהים. והנה התפלפלו החוקרים בדבר סבת המעשה התמוה הזה והמקום והזמן שבהם התחיל מנהג זה בקרב היהודים. קצתם אמרו שהסבה לזה היתה פשוט רגש קדושת השם המפורש וטעות בפרוש הכתוב ונקב שם יי' מות יומת (ויקר' כד יו), וקצתם אמרו כי תחלת הסבה היתה מפני שהגויים שישבו היהודים בתוכם היו מגדפים את שם אלהי ישראל, ולכן סברו קצת החכמים כי המנהג להמנע מלהגות את השם המפורש ככתבו התחיל מחוץ לארץ ישראל, אולי כארבע מאות שנה לפני החרבן השני. על כל פנים, המנהג הזה פשט בכל מקום בין היהודים. ובתרגום השבעים, שבתחלה כתבוהו בקצת מקומות באותיות עבריות, שמו אח"כ במקומו

מי יהוה אשר אשמע בקלו לשלח את ישראל לא ידעתי את יהוה וגם את ישראל לא אשלח (שם ה א-ב). ויאמר יהוה אל משה בא אל פרעה ואמרת אליו כה אמר יהוה שלח את עמי ויעבדני (שם ז כו). ויאמר יהוה אל משה בא אל פרעה ודברת אליו כה אמר יהוה אלהי העברים שלח את עמי (שם ט א). ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים ויעבדו את יהוה אלהיהם וכו' ויאמר אלהם (פרעה אל משה ואהרן) לכו עבדו את יהוה אלהיכם (שם י ז-ח). כי כה אמר יהוה אלהי ישראל חרם בקרבך ישראל (יהוש' ז יג). אז יבנה יהושע מזבח ליהוה אלהי ישראל (שם ח ל). כי נשבעו להם נשיאי העדה ביהוה אלהי ישראל (שם ט יח). ועתה יהוה אלהי ישראל הוריש את האמרי מפני עמו ישראל ואתה תירשנו הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש ואת כל אשר הוריש יהוה אלהינו מפנינו אותו נירש (שופט' יא כג-כד). ואנכי יהוה אלהיך מארץ מצרים ואלהים זולתי לא תדע (הוש' יג ד). — ויוצר הכל: אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות יהוה אלהים ארץ ושמים (בראש'

המלה היונית κύριος, ר"ל אדון. והנה כל זמן שביהמ"ק היה קים והעם היה שומע לפחות פעם אחת בשנה את קריאת השם המיוחד כשהוא יוצא מפרש מפי הכהן הגדול, היתה קריאתו ידועה בקרב העם, ואולי עוד דורות אחדים אחרי כן בא"י אולי גם בין לא ישראל ששמעוהו אולי מפי השמרונים, שהעיד עליהם ר' מנא שבשהיו נשבעים היו מזכירים את השם ככתבו: ר' מנא אמר (ההוגה את השם באותיותיו) כגון אילין כותאי דמשתבעין (ירוש' סנה' י כח:), ר"ל כמו אלה הכותים שנשבעים. ובבבל עכ"פ היהודים ידעו עוד קריאת השם, כמו שנראה מהמו"מ בגמ' בבלי (סנה' ס.): דא"ר חייא השומע אזכרה בזמן הזה אינו חייב לקרוע שאם אי אתה אומר כן נתמלא כל הבגד קרעים ממאן אילימא מישראל מי פקירי כולי האי אלא פשיטא מעכו"ם ואי שם המיוחד מי גמירי, ע"כ, ר"ל ואם אזכרה היא שם המיוחד האם העכו"ם יודעים אותו? מוכח כי ישראל עוד ידעו ההברה בזמן ההוא. אבל, ברבות הימים נשתכחה: בודאי קריאתו האמתית של השם הזה בשלמותו, ואין לנו בה שום קבלה ושום עדות כשרה ראויה לסמך עליה בלי פקפוק. רק בקריאת חלק אחד ממנו יש קריאה מסורה בפי היהודים וקצת רמזים חיצונים מהנכרים שעל פיהם נוכל לברר צורתה הראשנה בקצת ודאות. כי דבר ידוע הוא שהרבה שמות פרטים מרכבים בתחלתם או בסופם בחלק מהשם הזה, שהוא האותיות יהו, בנקוד יְהוֹ בתחלת השם ובנקוד יָהוּ בסופו, וכבר נאמר למעלה בהערה לשני הערכים האלה, כי רגלים לדבר שהנקוד העקרי הוא ביוד שואית. ובנקוד ההא בצרוף זה בכל השמות המרכבים האלה, הקריאה המסורה של היהודים והעתק כתיבת השמות האלה בלשון אשורית ויונית מסכימים שהוא חולם או שורק, שהוא הוא. ואין ספק בדבר כי כך היתה קריאת החלק הזה גם בהצרוף השלם של שם הקדש של אלהים, כי אין לערער ולאמר שבשמות החול קראו את הצרוף הזה בנקוד אחר כדי שלא להוציא מהפה את הברת שם הקדש, כי השערה זו מפרכת משני צדדים. ראשית, כי השמות האלה היו שגורים בפי כל העם בקבלה איש מפי איש מזמן שעוד היו הכל הוגים את השם המיוחד בצורתו, ואי אפשר לשנות קריאה מקובלה של שמות. ושנית, כי אין ספק בדבר כי רק את השם בן ארבע כלו בשלמותו היו נמנעים מהגות ככתבו, ולא חצי השם, והרגש הזה היה הי עוד בדעתם של בעלי התלמוד, ואמרו בפרוש: אמר רב אחא בר יעקב אינו חייב עד שיברך שם בן ארבע אותיות לאפוקי בן שתי אותיות (סנה' ס.). נוכל איפוא להחליט כמעט בודאות גמורה כי החלק הראשון של השם בן ארבע היה נקרא באמת בנקוד יְהוֹ או יְהוּ, ששניהם באמת קריאה אחת הם. מה שאין אנו יודעים הוא: מה היתה קריאת סופו של השם בן ארבע. בנקודו הרגיל בתנ"ך הוו מונעת פעמים בקמץ ופעמים בחירק, והחלוף הזה בעצמו מעיד, כמו שנזכר בתחלת הערה זו, שאין זה נקודו האמתי של השם המיוחד, אלא נקוד שתי המלים האחרות שנקראות במקומו, והן אדני ואלהים, כמו שכבר הרגישו בזה רוב החכמים, ואין אנו יודעים אם בקריאה האמתית של השם המיוחד היתה הוו מונעת או נחה, וכמו"כ אין אנו יודעים אם היתה ההא הסופית רפה ונחה, כמו שהיא עתה בהנקוד הרגיל, או היתה מופקת ומונעת בתנועה מהתנועות. וכבר נחלקו חכמי אוה"ע מזה מאות בשנים בקריאת שם המיוחד ונשאו ונתנו והתפלפלו הרבה בשאלה זו. במאה השניה למנין הנוצרים כתב אבי הכנסת אירינאיוס (Irenaios) את השם המיוחד ביונית Ιαου. במאה השלישית למנינם כתב כלימנס (Clemens) Ιαουε. אפיפנים ובפרט תיאודוריט (Theodoret) במאה החמשית, העידו כי השמרונים אומרים Ιαβε. בספרו של הרב המומר הכהן הנוצרי רימון מרטיני (Raymon Martini), הנקרא Pugio fidei (אגרוף האמונה), שנתחבר בשנת 1278, נמצא מועתק השם יהוה בעברית בכתב רומי בצורה זו: Jehova, והוא העתק הצורה העבר' בהנקוד הרגיל. אפס לא נתברר הדבר אם כך העתיק המחבר בעצמו, או אחד מהמעתיקים אח"כ. בפרט השתמש בצורה זו הכהן פטר' גלטינוס בספר השטנה שלו נגד היהודים שפרסם בשנת 1528 ברומא, ומאז נתפשט שמוש זה בספרי אוה"ע, והשתמשו בו גם לותר ואחרים, ובמלונים של הלשון העברית בלשון לטינית בא השם Jehova במלונו של Forster בשנת 1556, וקרוב לשנת 1700 נכנס שמוש זה גם

5 ד). וייצר יְהוָה אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים (שם ז). — ואלהי החסד, המשפט והצדקה: כי אני יְהוָה עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם יְהוָה (ירמ׳ ט כג). — וכל יכול ושליט על כל: אני יְהוָה דברתי ועשיתי (יחזק׳ כב יד). ועשיתי בם (בפלשתים) נקמות גדלות בתוכחות חמה וידעו כי אני יְהוָה בתתי את נקמתי בם (שם כה יז). ויודו שמים פלאך יְהוָה אף אמונתך בקהל קדשים (תהל׳ פט ו).—יְהוָה אלהי צבאות: קנא קנאתי ליְהוָה אלהי צבאות (מ״א יט י). ויְהוָה אלהי

בשירי הכנסת הנוצרית בגרמנית (Dir, dir Jehova will ich singen). הראשון שערער על קריאה זו היה הצרפתי למרסיה (le Mercier, 1570), ואח״כ בפרט דרוזיוס (J. Drusius 1604) ואחרים, ובשנת 1696 בא לֶקְלֶרק (Le Clerc, Comm. Ex. VI, 3) ואחריו רילנד (Reland de ver. prop. nom. 1707), ויבדאו מלבם קריאה חדשה להשם המיוחד, בעב״ית יַהְוֶה ובלעז Jahveh ואעפ״י שבתחלה לא השגיחו חכמי הנוצרים בהשערה זו הנה החזיקו בה בכל תקף רוב חכמי הנוצרים בפרט מזמן גזניוס (Gesenius) ואואלד (E. Ewald), ושני יסודות עקריים שמו להחלטה זו, והם: עדותו של תיאודוריט בדבר קריאת השמרונים Ιαβε, שנזכרה למעלה, וההכרת הדקדוקי. והנה עד כמה נאמנה עדותו של תיאודוריט בדבר קריאת השמרונים לא עלה בידי לברר. השמרונים בזמננו, גם הם נזהרים מאד שלא להגות את שם המיוחד ככתבו, והם מחמירים בזה מאד, והרבה טרח בזה החוקר בהברת הקולות בעברית, האדון אברהם צב״י, להטותם להגות באזניו את השם ככתבו ולא אבו, ובתפלתם וגם בקריאתם בתורה הם אומרים במקום הצרוף הכתוב את המלה שימא, לאמר השם. רק הכהן הגדול שלהם בעת התפלה, כשהוא טהור, מוציא את השם המפורש מפיו ככתבו ובקריאה מסורה שלהם, ואת קריאתו של הכהן הגדול לא שמע האדון אברהם צבי עד כה. וכמו״כ האדון דוד ילין, החוקר ובקי בעניני השמרונים, לא שמע מעולם קריאת השם המפרש מפי הכהן הגדול שלהם. ואולם בעצם הדבר דעתו של האדון אברהם צבי היא, כי לעדותו של תיאודוריט יש יסוד, ואעפ״כ אין קריאה זו כלל ראיה להקריאה שבדא לקלרק ושהחזיקו בה כמעט כל החדשים. כי להשמרונים אין שוא נע, והם קראים שוא נע בתחלת מאמר כמו פתח, והברת האות ה דומה בפיהם להברת א, ובקצת מלים הם הוגים ו כמו ב, כמו הי״נם לוי הם אמרים לַבִּי, ואעפ״י שהברת החולם שמורה אצלם והם קראים אותו כמו שורק, אפשר שהקול הזה הוקל קצת בפי הכהן הגדול והוא אומר יַאבֶה במקום יאֹבֶה. וכבר רצה החכם יוסף הלוי בהקבץ הצרפתי לחכמת ישראל (J. Halévy, REJ, IX, 161) למצא סמך לקריאת השמרונים בעצם המשנה (סנה׳ ז ה), במאמר יכה יוסי את יוסי, ששער החכם הנזכר שבמקום יכה צ״ל יבה, ושזו היא הקריאה של השמרונים שהעיד עליה תיאודוריט. אך אין השערה זו יכולה לפרנס לנו את המאמר הסתום הזה. על כל פנים, אין קריאה זו של השמרונים, אפילו אם נאמנה עדותו של תיאודוריט, יכולה להכריע בכלום את הקריאה של שם המיוחד בפי היהודים בחלק הראשון של השם, שיש ידים מוכיחות שהנקוד יְהוּ הוא אמתי, כמובא למעלה. וסגול הבית בקריאת השמרונים, גם אם נאמנה עדותו של תיאודוריט גם בזה, אינו מוכיח כלום בנוגע לקריאת היהודים את החלק השני של השם המיוחד, כי להשמרונים אין קול פתח צלול וטהור, כ״א כל פתח נוטה אצלם קצת לקול הסגול (עדות אברהם צבי ודוד ילין), ובהיות שהם קוראים הכל מלעיל והברת ההא נמחקה אצלם, אפשר ששמע תיאודוריט שהם קוראים את הצרוף —וה שבחלק השני של השם המיוחד כמו בֶ אפילו אם היהודים קראו את הוו בתנועת פתח, או אפילו אם היהודים הפיקו את ההא האחרונה.

מכל האמור למעלה ראינו אפוא, כי היסוד הראשון שעליו כוננו החדשים את הקריאה שבדא לקלרק, היא קריאת השמרונים עפ״י עדותו של תיאודוריט, נזדעזע ונהרס. נשאר עתה היסוד הדקדוקי. אבל, גם הוא אינו חזק כל כך כמו שמחליטים רוב החדשים. החכמים האלה ראו בהשם יהוה פעל בזמן עתיד, וסמכו בזה על השם אֶהְיֶה שגלה אלהים למשה בתשובה על שאלת משה מה יאמר לבני ישראל כאשר ישאלוהו שמו של האלהים אשר שלחהו אליהם. ואמרו החכמים כי יהוה הוא עתיד מהשרש הארמי הוה, במקום השרש העברי היה, ואין בדקדוק הלשון העברית בנל״י פעל עתיד כמו הצורה יְהוָה. אבל, גם אם נניח כדבר ודאי שהשם המיוחד נגזר מהפעל הזה, אין הצורה יְהוָה מהנמנעות, כי הלא אפשר שהוא מבנין פֹּעֵל, שהעתיד שלו הוא יְפֹעַל, שממנו משופטי, ואולי זהו גם בנין השם יְהוֹדָה, מן הדה, אעפ״י שהכתוב גזרו מן ידה, אולי בדרך מדרש מלים המוני. וגם לקמץ עה״פ אפשר למצא הקש בהצורה תְּכֻלָּה (מ״א יז יד). אך כל עקרה של ההנחה, שהשם המיוחד נגזר מהשרש היה או הוה במשמ׳ זו עודנו מוטל בספק, כמו שכבר שדו חוקרים רבים נגד בהנחה זו. כי הכתוב בעצמו העיד אמנם שזה השם לא היה ידוע כלל לישראל לפני משה, ויש גם ראיה לזה, שבכל השמות העברים הפרטים שקודם משה אין שמות מרכבים עם השם יהו, זולתי יוכבד, אמו של משה, שאולי זו הרכבה אחרת. אעפ״כ לו נתחדש עצם השם יהוה אז במשמ׳ השם אהיה, לא היתה שום סבה לשנות בו היוד לוו והיתה צורתו יהיה. אלא ודאי שהשם הוא קדום, ומה שישראל והאבות לא ידעוהו נותן מקום

הצבאות יהוה זכרו (הוש׳ יב ו). כי הנני מקים עליכם בית ישראל נאם יהוה אלהי הצבאות גוי ולחצו אתכם (עמו׳ ו יד). אולי יחנן יהוה אלהי צבאות שארית יוסף (שם ה יה). יהוה אלהי צבאות שמו (שם כז). כה אמר יהוה אלהי צבאות יען דברכם את הדבר הזה הנני נתן דברי בפיך לאש (ירמ׳ ה יד). יהוה אלהי צבאות מי כמוך חסין יה (תהל׳ פט ט). — אדני יהוה : ויאמר

לפקפק במקורו העברי, וכבר אמרו קצת החוקרים שזה היה שם אלהי המדינים והקנים בני שבטו של יתרו חותן משה. ואם אין מקור השם הזה בלשון העברית אין לתמוה על צורתו גם אם איננה ממש לפי דקדוק הלשון העברית. ואפילו אם נאמר כי מקורו בלשון העברית או בלשון אחרת דומה לעברית, קשה לשער כי בזמן קדום מאד קראו בני אדם להאלהים שם מפשט כל כך כמו המושג של א ה י ה א ש ר א ה י ה. האדם הקדמון קרא לאלהיו שם יותר ממשי, יותר גס, וקרוב לודאי כי גם בהשם יהוה היה בתחלה מושג של איזו פעולה מוחשית של הטבע, כמו קול אדיר וחזק וכיוצא בזה, ומשה העלה אותו למעלת מושג גדול ונעלה של א ה י ה א ש ר א ה י ה וקדשהו בקדושת הרעיון המפשט הזה, אך עצם הצורה הקדומה לא זזה ממקומה. וכבר יחסו קצת החוקרים להשם יהוה מושגים דומים להמושג הנזכר, מטיל רעמים וברקים וכדומה, וגזרוהו מהשרש הערבי הוי a) שמשמש גם במשמ׳ של הטלה. ואולי זו מלת חקוי לקול סואן של רוח וכדומה, והיוד שבתחלתה איננה כלל שמושית אלא שרשית, ויש בערב׳ פעל ושם מרובע דומה ממש להשם בן ארבע, והוא והוה b), במשמ׳ קול אדיר כמו שאגת הארי וכדומה, ונוכל להניח הנקוד יהוה ע״מ בדלח, חנמל, סמדר, וכדומה. ואולי יש ללמד את הקריאה האמתית של סוף השם יהוה עפ״י הקש עם השם הכללי שיש בלשון העברית למושג הזה בעצמו, והוא השם אלוה. כי אם נתבונן לשתי המלים האלה נראה כי קריאת החלק הראשון בשתיהן שוה ממש, יהו כמו אלו, והאות הסופית בשתיהן היא ה, והדמיון הזה נותן מקום להשערה כי גם טבעה ונקודה של האות הסופית הזאת היתה שוה בשתיהן, וכמו שבהשם האחד היא אות יוצאת במבטא ונקודה פתח כן גם בהשם בהשני, והיו קוראים יהוה כמו אלוה, ובהעתק בלעז Jehoha, וכמו שהאלף של אלוה היא שרשית כן גם היוד של יהוה היא אולי שרשית.

זה היה השם בן ארבע, המיוחד, המפורש, שהיו היהודים נמנעים להגותו כלו ככתבו וכקריאתו האמתית. אבל חציו הראשון היו הוגים בהרכבת שמות החול הפרטים בתחלתם ובסופם, וגם בתור שם קדש של אלהים היו הוגים שם זה פעם בשנה במקדש בימי חג הסכות בשעת ההקפות בערבות, ואדות אופן קריאת השם במקדש ביום ההוא נשמרה לנו במשנה מסורה כמעט ודאית, והיא המסורה שמסר רב יהודא במשנ׳ (סוכ׳ ת

כ), ושהובאה בערך והו, וכמו שהוכחתי בהערה שם פרושם האמתי של דברי רבי יהודה, על פי טבע הברת האות יוד וקריאת השוא הנע לפני האותיות הגרוניות. כי אעפ״י שמהעתק השמות המרכבים בהשם יהו באשורית וביונית נראה כי היוד של יהו ברוב השמות האלה היתה נקראת רכה ולא כמו א, בכ״ז הלא אין ספק כי בעצם הדבר היוד היתה נקראת בקצת מלים כמו א, כמו שנתבאר בהערה לערך י, וכמו״כ אין ספק שמה שאמרו המדקדקים הקדמונים בהשוא הנע לפני אותיות גרוניות, שהוא יוצא בקול תנועת האות הגרונית שלאחריה, אינו דבר בדוי או מלאכותי, כי נטיה זו של השוא נע לעומת התנועה שלאחריה היתה גם בלשון הכנענית גם לא לפני אותיות גרונ׳, וכמו״כ בהברת השמות העברים ביונית, כמו סדום Sodom, וכדומה (Schr. Phön. Spr. 38). ואעפ״י שבקריאת שמות החול בדבור הרגיל של העברים לא היתה נטיה זו של השוא נע נהוגה בהשם יהו, הנה נראה שבקריאה הנגינית והמשוכה בהדרת קדש נטה השוא נע של היוד לעומת החולם של ההא, ובהיות שגם במקדש לא היו הוגים את כל השם בן ארבע בשלמותו זולתי הכהן הגדול ביוה״כ, לכן נשמעה קריאת השם יהוה, שבפסוק אנא יהוה הושיעה נא, שהיה קורא הקהל ביום ההוא, כמו והו. ועי׳ בהערה לזה הערך.

והיוצא מכל המחקר הארוך הזה הוא : בהנקוד יהוה רק הקמץ שתחת הוו א נה הנקוד האמתי של אות זו, אך הנקוד יהו הוא בלי ספק הנקוד הקדום העקרי, כמו הנקוד של אלו בהשם אלוה, ורגלים לדבר כי כל השם יהוה היה נקרא גם הוא יהוה Jehoha. מקור השם לא נתברר בודאות, אך עכ״פ הוא שם קדום מאד, אולי מלת חקוי והד לקול שאון וכדומה מהתנועות המתרחשים בהטבע, ומשה הודיעו לישראל והעלהו וקדשהו בהמושג המפשט והנעלה א ה י ה א ש ר א ה י ה ומאז נהיה להיהודים לשמו הפרטי של אלהי ישראל ואח״כ לשמו של היוצר ובורא הכל והשליט על הכל, והשתמשו בקצור ממנו להרכבת שמות פרטים. מפני קדושת השם הזה התחיל להתגבר מעט מעט בקרב העם הרגש של חשש חלול השם הקדוש על ידי שמוש תמיד בו ולכן יותר ויותר התחילו להזהר מהגות אותו כלו ככתבו וכצורתו עד שהגיע זמן שלא הגוהו כלל ככתבו ואמרו במקומו אדני או אלהים, רק הכהן הגדול בבית המקדש ביום הכפורים היה מוציא אותו מפורש מפיו בקול נמוך ולא היו מוסרים אותו אלא לצנועים, ובימי חג הסכות היו קוראים כל העם במקדש חלק הראשון ממנו בקריאה חגיגית ונגינית והיה נשמע כאלו קוראים והו.

---

a) هوى d) وهَوَي

(אברהם אדני יהוה במה אדע כי אירשנה (בראש' יה ח). אדני יהוה אתה החלת להראות את עבדך את גדלך (דבר' ג כד). מי אנכי אדני יהוה ומי ביתי כי הבאתני עד הלם (ש"ב ז יח). לכן כה אמר אדני יהוה הנני יסד בציון אבן (ישע' כח טז). אדני יהוה נתן לי לשון למודים לדעת (שם נ ד). לכן כה אמר אדני יהוה צר וסביב הארץ (עמו' ג יא). אהה אדני יהוה הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול (ירמ' לב יז). כה אמר אדני יהוה זאת ירושלם בתוך הגוים שמתיה (יחזק' ה ה). חי אני נאם אדני יהוה אם יהיה לכם עוד משל המשל הזה בישראל (שם יח ג). — ואדני יהוה: ואדני יהוה הצבאות הנוגע בארץ ותמוג (עמו' ט ה). ואדני יהוה יעזר לי על כן לא נכלמתי (ישע' נ ז). ואדני יהוה בשופר יתקע והלך בסערות תימן (זכר' ט יד). — שיהוה: אשרי העם שככה לו אשרי העם שיהוה אלהיו (תהל' קמד טו). — ועם מ לפני יהוה, מיהוה: היפלא מיהוה דבר למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן (בראש' יח יד). נסתרה דרכי מיהוה ומאלהי משפטי יעבור (ישע' מ כז). גם נביאיה לא מצאו חזון מיהוה (איכ' ב ט). — ובגד כפת אחריו דגושות כדין אחרי הברת ־ני: הנה הג יהוה בשלו (שופט' כא יט). ויתן יהוה דבר בישראל (ש"ב כד טו). על כן חרה אף יהוה בעמו (ישע' ה כה). — ומשך הנגינה מלרע לפניו כדין לפני אות גרונית[1]: קומה יהוה ויפצו איביך (במד' י לה). קומה יהוה הושיעני אלהי (תהל' ג ח). קומה יהוה באפך הנשא בעברות צוררי (שם ז ז). קומה יהוה אל יעז אנוש (שם ט כ). שובה יהוה רבבות אלפי ישראל (במד' י לו). שובה יהוה חלצה נפשי (תהל' ו ה). שובה יהוה עד מתי (שם צ יג). שובה יהוה את שבותנו (שם קכו ד). — *ובסמיכות למלה אחרת כשמוש אלהי, יהוה משפט, יהוה תשלומות: תן לעליון כמתנתו לך ובטוב עין כהשגת יד כי י ה ו ה תשלומות הוא ושבעתים ישלם לך, אל תשחד כי לא יקח ואל תבטח על זבח מעשק כי י ה ו ה משפט הוא ואין עמו משוא פנים (ב"ס גני' לב יב-יד).

יהיר, ש"ז, מ"ר יהירים, — אדם גאה וקשה, übermütig outrequidant; proud: גבר יהיר ולא ינוה אשר הרחיב כשאול נפשו (חבק' ב ה). זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון (משלי כא כד). — ובתו"מ: משרבו היהירים התחילו בנות ישראל להנשא ליהירים לפי שאין דורינו רואין אלא לפנים (תוספתא סוט' יד ח). משרבו מושכי הרוק רבו היהירים ונתמעטו התלמידים והתורה חוזרת על לומדיה (גמ' שם מז:). — ואמר הפיטן: ולא תקפוץ כפך, ולא תקשה ערפך, ולא תתן כספך, בנשך כיהירים (רשב"ג, אזהר', בלל ברי). יהירים קמו בכל דור והאלהים שמרני, עלה אריה תחלה בכל פאות זרני (סליח' תעני' אסת', יהיריס). — ואמר המשורר: ויעזו ויעלצו ישריו, ויגלו וימלו יהיריו (רשב"ג, כמורש עז). יהיר שלח עמיתים, טרם יהיו בכוריך נצמתים, הנני נותן מופתים, בשמים ובארץ דם ואש (ר"י הלוי, אל נעלה). האור הבהיר, והזיו המזהיר, אשר הסכימו על שבחיו הנמהר והיהיר, החסיד והבהיר (ר"י חריזי, תחכמ' יה). לוחץ לבבו אחרי התאוה לך אחרי שכלך וארחותיו למד, לו חין תפלת בו בלב האויבים ובעת תהי ערום לך יהיר למד (שם לג).

יהיראל, ש"ז, — שם מלאך: והמלאך יהיראל עומד לצד מערב והוא משגיח על אותם העוסקים בתורה (עמה"מ, עולם הבריאה' יח).

יהירות, ש"נ, — סגולת היהיר: לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה שנראה כיהירות (ר"ת תעני' י:). ישראל מתייהרים בבלורית ובמלבושי יהירות כפרשים הללו (רש"י שבת קנט.). אך מרוב כעס ומהירות, מעורב עם יהירות, עברת עליהם, וקראת קריאת עראי ראשי פרקיהם (מכת' ר"ז הלוי לר' הגל).

יהלם[1], ש"ז, מ"ר יהלמים, — שם אבן טובה: ומלאת בו מלאת אבן ארבעה טורים וכו' והטור השני נפך ספיר ויהלם (שמות כח יז-יח). בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסכתך אדם פטדה ויהלם[2] תרשיש שהם וישפה (יחזק' כח יג). — *ואמרו שהוא היה אבנו של זבולון: ראובן אבנו אודם וכו' שמעון פטדה וכו' לוי ברקת וכו' יהודה נפך וכו' יששכר ספיר וכו' זבולן יהלם (מד"ר במד' ב). — והשתמשו ב

—[1]) ר"א בחור בהער' להמכלול, שדה"פ, פעל שוב.

[1]) לא נתברר מקורו ומהותו בדיוק ובודאות, ועי' הערה לקמן.—[2]) תרגמוהו השבעים וכן ולג' באבן הישפה. קצת המפרשים הקדמוני' אמרו כי הוא פירוזג' בפרס'. ורוב האחרונים פרשוהו במשמ' האבן היקרה הזכה כמו זכוכית וקשה מאד Diamant, ובמשמ' זו השתמשו בו המשוררים.

בספרות במשמ׳ האבן היקרה הנוצצת וקשה מאד, Diamant: היהלום הוא אבן יקרה חשובה מכל האבנים ולא שום דבר שולט בו לשוברו כי אם מיגיה וביה ביהלום אחר מתקנין אותו (שבט מוסר לר״א לז).—ואמר המשורר: הוי יעלת החן כלילת יפי מיהלם יקרה מיהלם אבן קשת הערף (רמח״ל, מגד׳ עז א).—ומ״ר: אזור נא את חלציך כגבר לבקש מזמן דר יהלומיו, ליום מועד צרור כסף וזהב ובגדודיו תמלא את אסמיו (הקדמ׳ משל הקדמוני׳), לאמר טובות הזמן.

יהץ[1], ממנו השם יַהַץ לאחת ערי מואב.

יהר, ממנו יָהִיר, יְהִירוּת, *יָהַר, ∞יֹהַר, *יוּהֲרָא.

***יָהַר**,—קל לא נמצא במקרא ובתו״מ.

—התפ׳, *התיַהֵר,— היה יָהִיר, התנהג ביהירות: אמר רב יהודה אמר רב כל המתיהר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו (פסח׳ סו:). כל צדקה וחסד שעכו״ם עושין חטא הוא להן שאין עושין אלא להתיהר בו וכל המתיהר נופל בגיהנם (ב״ב י:). דיין ומנהיג ישראל שנתנו לו שררה מן השמים צריך להיות דעתו בענוה על ישראל ולהתנהג עמהם בענוה ולא להתיהר עליהם (והזהיר, שמות לח:). ישראל מתייהרים בבלורית ובמלבושי יהירות כפרשים הללו (רב״י שבת קלט.). ואשתו מקבלתם (את המנות) בסבר פנים יפות ומתיהרת בשכנות ראו מעלתי ומעלת הרב הגדול (שבט מוסר לר״א לו).—ואמר הפיטן: טסו אגפיו כנשר למהר, יעצו אביריו בחיל לדהר, כסיל באולת שנה להתיהר, לא ידע להבין ולהזהר (יוצ׳ ז פסח, אותותיך).

—קל, יָהַר,—מצא ע׳ז בלבו: יהר לץ והעמיד מסלה, טבום בחורי בזמה סלה, חמוקי ירכי בם לפסלה (קרוב׳ פר׳ זכור, תמימים). — ולנק׳: בישימון טפחתה ותרב לשים בך כסלה, יהרה אז ושבה לכסלה (רסע״ג, תרי״ג מצות). — ומ״ר: הטה אלהי אזנך ליהרו והוציאו כרובים ברחובות מחזרים (קינ׳ לת״ב, הטה אלהי).—ובמליצה למים: ישום בגער במעמקים וגלגלם במכנסים, יהרו (המים) עולם להציפה וגבולם חול השים (שבת ג׳ אחה״פ, אמן דר).

[1]) בערב׳ יהצ, והצ׳ a), שניהם במשמ׳ קרקע נמוך ושפל.

a) يهص وهض

∞יֹהַר, ש״ז, — כמו יהירות, צורה עברית להצורה הארמית *יוהרא.

יה״ר,— ר״ת: יהי רצון.

***יוּהֲרָא**[1], ש״נ,—כמו יהירות: אם בא להחמיר על עצמו מחמיר (ואין בזה) משום יוהרא (סוכ׳ כו:).

יוֹ,—צמצום מן יְהוֹ, ישמש בתחלת שמות מֻרכבים: יואהז במקום יהואחז, יוחנן במקום יהוחנן, יוידע במקום יהוידע, יוֹיָכִין במקום יהויכין, יוֹיָקים במקום יהויקים.

יוֹבֵל[2], יֹבֵל, ש״ז, מ״ר יוֹבְלִים,—א) אַיִל, Widder bélier; ram: וביום השביעי תסבו את העיר שבע פעמים והכהנים יתקעו בשופרות והיה במשך בקרן היֹּבֵל בשמעכם את קול השופר יריעו כל העם תרועה גדולה (יהוש׳ ו ד-ה). ושבעה כהנים ישאו שבעה שופרות יובְלים לפני ארון יי׳ (שם ו). ושבעה הכהנים נשאים שבעה שופרות הַיּובְלים לפני יי׳ עברו ותקעו בשופרות (שם ח).—ובהרחבה, עצם קרן היובל, ונרדף עם שופר: במשך הַיֹּבֵל המה יעלו בהר (שמות יט יג).—ב) שנת היֹּבֵל, שנת החמשים של עבודה בשדה בארץ ישראל שנועדה להיות שנת שבתון ודרור לכל העם, והיו מכריזים את תחלת השנה הזאת בתקיעה בשופר של יוֹבֵל, Jubeljahr; jubilé; -lee: וספרת לך שבע שבתת שנים שבע שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתת השנים תשע וארבעים שנה והעברת

[1]) צורה ארמית, אך בתוך סגנון עברי.

[2]) בכנענ׳ יובל—איל. וכבר אמרו בגמ׳ (ר״ה כו.): מאי משמע דהאי יובלא לישנא דדכרא הוא דתניא אמר ר׳ עקיבא כשהלכתי לערביא היו קורין לדכרא יובלא. ע״כ. והנה בערב׳ העתיקה והחדשה אין שם זה להאיל. אבל, שם זה היה נהוג אצל הפונים באפריקה כמו שנראה ברור בהכתבת הפונית על לוח אבן השמורה בבית הנכת במרשליה שרשומים בה כמה צריך אדם לתת להכהן אם רוצה האדם להעלות קרבן או מנחה, וכתוב שם בשורה ז בזה הלשון: ביבל אם בעז כלל אם צועת אם שלם כלל לכהנם כסף שקל, ע״כ, ובעבר׳: בעד יובל (ר״ל איל) או עז אם עולה או זבח או שלמים להכהנים כסף שקל. ואולי הגרסה האמתית היא במקום כשהלכתי לערביא, כשהלכתי לכרכי הים, עי׳ ד״ס, והכונה היא לקרתא חדתא, וכדומה. לפי דעת קניג (Kö. 2,105) יובל פרושו המוליך, ההולך בראש. וקצת קשה למה דוקא בענין השופר השתמשו בהשם יובל ולא בשמות אחרים, אם לא שהיובל הוא מין איל מיוחד שיש לו קרנים מיוחדות עלולות לכלי תקיעה.

שופר תרועה בחדש השבעי בעשר לחדש וכו׳ וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל ישביה יֹבֵל הוא תהיה לכם ושבתם איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשבו יֹבֵל הוא שנת החמשים שנה תהיה לכם לא תזרעו ולא תקצרו את ספיחיה ולא תבצרו את נזריה כי יֹבֵל הוא קדש תהיה לכם (ויקר׳ כה ח-יב). ואם לא יגאל באלה ויצא בשנת הַיֹּבֵל הוא ובניו עמו (שם נד). — ובתו״מ: שוה היובל לראש השנה לתקיעה ולברכות (ר״ה ג ה). — ומ״ר *יובלות: באחד בתשרי ראש השנה לשנים ולשמיטין וליובלות לנטיעה ולירקות (ר״ה א א). ר׳ יהודה אומר בר״ה תוקעין בשל זכרים וביובלות בשל יעלים (שם ג ה). שבעה עשר יובלות מנו ישראל משנכנסו לארץ ועד שיצאו (ערכ׳ יב:). מאימתי פסקו היובלות משעלה פול מלך אשור ותגלת פלנאסר מלך אשור והגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי (מס׳ עבדים א). — ואמר המשורר: אהי כעבד לא חפש לא אשאלה עוד יובלי, עד מה יריבו תבעיו מאס לבבי מוסרי (ר״י הלוי, לכי בני אוריה).

יוּבַל[1], ש״ז, — פלג, תעלה, canal; Kanal: והיה כעץ שתול על מים ועל יוּבַל ישלח שרשיו ולא ירא כי יבא חם והיה עלהו רענן (ירמ׳ יז ח), ועי׳ נהר.

•יוֹד[2], ש״נ, מ״ר יוֹדים, יוֹדִין, — שֵׁם האות העשירית באלף בית העברית: חמורים העריות שהוא פותח בהן ביוד הא וחותם ביוד הא (ספרא, אחרי קלז). מה להלן שבועה אף כאן שבועה מה להלן ביוד הא אף כאן ביוד הא (מכי׳ משפט׳ טו). מם יוד מם מים (ירוש׳ שביע׳ א לג:). בשתי אותיות נבראו שתי עולמות העולם הזה והעולם הבא אחד בהא ואחד ביוד וכו׳ מה יוד כפוף כך יהיו כל באי העולם כפופין (שם חגי׳ ב עז ג). העולם הזה נכתב (שמו של אלהים) ביוד הי ונקרא באלף דלת אבל לעולם הבא כולו אחד נקרא ביוד הי ונכתב ביוד הא (פסח׳ נ.). יוד שנטלתי משרי עומד וצווח כמה שנים עד שבא יהושע והוספתי לו (סנה׳ קז.). אין אנו יודעין אם העוה״ז נברא בהא והעוה״ב ביוד או אם העוה״ז נברא ביוד והעוה״ב בהא (מד״ר ברא״ש יב). אמר ר״י בן קרחה יוד שנטל הקב״ה משרי נחלקו חציו לשרה וחציו לאברהם (שם מז). באותה שעה עלה יוד שבירבה ונשתטחה לפני הקב״ה ואומר רבון העולם לא כך אמרת אין אות בטלה מן התורה לעולם (שם במות ו). שלמה בטל ומאה כיוצא בו ויוד ממך אינה בטילה לעולם (שם ויקר׳ יט). אם מתכנשין כל באי עולם לעקור יוד שהוא קטן האותיות שבתורה אינן יכולין (שם שה״ש, ראשו כתם). שכן דרכו של נער להיות כותב יוד (שם איכ׳, לא האמינו). — ובכג׳: ולא נאמר שיתכן היותו כמו ויבשהו מן ולא ייחל לבני אדם בעבור שהיוד ממנו קמוצה כי אלו היה משפטו מה שזכר ר׳ יהודה היתה יודו פתוחה כמו שהוא ולא ייחל לבני אדם (הכרם׳ לריב״ג, חול). — ומ״ר: כתב לאלפים עיינים וכו׳ לווים יודים וליודים ווין לזיינין נונים ולנונים זיינים (ספרי ואתחנן לו). שלא יכתוב אלפין עיינין וכו׳ ווין יודין יודין ווין (שבת קג:). — ומצוי מאד בספרות, ואמר המליץ: והחביר יוד יקר, ויגע עיקר, ולו היטב חקר, מצאם נעדרים, בנאמני עדים, אשר הם מגידים, שניהם היודים, לעת מקרה סרים (תחכ׳ תלמ׳ דוגס 82). — ומ״ר יודות: יא יודות שבתורה (אדר״נ נוסח׳ ב לח). יהיה בה שלש יודות יוד העתיד ויוד הפעל ויוד המשיכה (הור׳ הקור׳ 24). — *וראשי האלף: כגון שנגעו יודי הא׳ בגוף האלף בין אותם שלמעלה בין אותם שלמטה (הלכות א״ח לב כה).

•יוֹדִי[1], ש״ז, מ״ר יוֹדים, — כמו יהודי: וטוב ונכון הוא שדוקא יודים ישאבו את מי המצות ולא גוים

---

[1]) מן יבל, עי״ש.

[2]) קריאת הספרדים, וסמך לקריאה זו שמה של אות זו ביונית yota. והאשכנזים קוראים יוּד, וכן הסורים (Nö. Syr. Gram. §9). והנה החליטו רוב החדשים, כי משמ׳ השם הזה הוא יָד, ואמרו כי צורתה של אות זו בכתב העברי הקדום היא כצורת יד, ונשתנה קול הפתח הארוך לקול חולם, כנהוג. אך קצת קשה, יען ברוב שמות אותיות האלף בית ראינו כי השם נשאר בפי כל היהודים בצורתו הקדומה וגם הברת התנועה נשארה בקדמותה, עי׳ הערה לשם אות אֶלֶף, בֵּית, ובפרט בשם כל כך רגיל בפי העם כמו יד, קשה להניח, כי הוא נשתנה דוקא בשם האות, אעפ״י שהשם כף נשתנה בפי האשכנז׳ וכמו״כ בפי הסורים לקול החולם (גלד׳ שם). ואולי היו לפנים שני משקלים גם לשם אבר האחיזה, יָד ויוֹד, כמו שאין ספק בדבר שמלבד השם יוֹם היה עוד שם יָם שממנו מ״ר יָמִים, עי׳ זה הערך, ופשט השמוש בהשם יד ונשאר השם יוד רק בשם האות.

[1]) כדי שלא לכתב צרוף שם יהו.

(מהרי"ל, הלכ׳ ליבת המלות). משתדל שיהיו כולם נשאבים על ידי יודים (שם). ובא אליהם נכרי אחד ואמר זול"ת אני מכיר יודי זה (בו"ת ר"מ פדוואה גם).

*יוחנא, — עי׳ *יוחנה.

***יוֹחֲנָה**, יוחנא, ש"נ, —בפרט יוֹחֲנָה (יוחנא) ירושלמית, מין ממיני החגב, אחד ממיני הסלעם. Name einer Heuschreckenart; nom d'une espèce de sauterelle; name of a sp. of locusts: ציפורת כרמים ויוחנא ירושלמית (ספרא שמיני ת, חול׳ סה.). ומין סלעם והיא יוחנא ירושלמית (רמב"ם, מאכ׳ אסור׳ א כא).

***יוּחֲס**, ש"ז, מ"ר יוּחֲסִים, — כמו יַחַס, יַחַשׂ, מוצא האדם לפי איכות משפחתו, מולדתו, genealog. Herkunft; origine généalog; genealog. orig.: מגלת יוּחֲסִים, ספר יוּחֲסִים, המגלה, הספר שבו רשומים היוחסים האלה: אמר ר׳ שמעון בן עזאי מצאתי מגלת יוחסין בירושלים וכתוב בה איש פלוני ממזר מאשת איש (יבמ׳ ד יג). אמר רבי לוי מגלת יוחסין מצאו בירושלם וכתוב בה הלל מן דוד (ירוש׳ תעני׳ ד סח. ומד"ר בראש׳ צח). אמר רב מיום שנגנז ספר יוחסין תשש כוחן של חכמים וכהה מאור עיניהם (פסח׳ סב:). — שלשלת יוּחֲסִין: כל מי שהמקום מתעסק בו להעמיד ממנו אומה או שלשלת יוחסין היה המקום מתעסק בו בענין הזה לכתוב בו תולדות שכן את מוצא י"ב תולדות בכתובים (מד"ר במד׳ ג). אמר רבי סימון קשה היא שלשלת יוחסין לפני הקב"ה להעקר ממקומה (שם שה"ש, קמתי אני).—בכורת יוּחֲסִין: בני ראובן בכור ישראל אמור מעתה בכורת ממון ניטלה ממנו ולא ניטלה ממנו בכורת יוחסין (שם בראש׳ פב). — וכל מחלקה של משפחות מאיכות אחת לפי מולדתם, genealg. Klasse; classe généal.; geneal. class: עשרה יוחסין עלו מבבל כהני לויי ישראלי חללי גירי וחרורי ממזירי נתיני שתוקי ואסופי (קדוש׳ ד א). — יש לו לפלוני יוּחֲסִים, יש לו ידיעות אדות מוצא משפחתו: ואף תמר שלקחה יהודה זקניכם לא מפסול משפחה הוא אלא בתו של שם בן נח מה אתם יש לכם יוחסים (מד"ר רות, בסוף).

***יוֹכְנִי**, בר יוכני, ש"ז, — שם עוף גדול מאד, N. ein. fabelhaft gross. Vogels; n. d'oiseau de grandeur fabuleuse; n. of a fabul. bird: פעם אחת נפלה ביצת בר יוכני וטבעה ששים כרכים ושברה מאות ארזים (בכור׳ נז:) — *והעוף המוכן לסעודת הצדיקים בעוה"ב: בהסתלק האדם מן העוה"ז אם זכתה נפשו תתענג בעולם הנשמות שהוא ג"ע של מטה ומשם תעלה לצרור החיים ותעמוד שם בלי הפסק עד בא זמן התחיה שאז תחזור ותתעלה בהשגה עליונה מאד ותקבל שכרה בגוף ונפש ואז יהנו מן הסעודה המתוקנת לצדיקים לעתיד לבא שהם מעותדות להם מששת ימי בראשית והם לויתן ובר יוכני ובהמות (מנח׳ קנא׳ לר"י מפיסא 79).

***יוֹלֵד**[1], ש"ז, ורוב שמושו במ"ר יוֹלְדִים, יוֹלְדָיו, — האב והאם יחד: אבא שאול אומר אף המקללת יולדיו בפניו (יוצאת שלא בכתובה) (כתוב׳ ז ו). המקללת את יולדיו בפני יולדיו (ירוש׳ שם ולא:).

יוֹלֵדָה, ש"נ, — אשה יֹלֶדֶת: צירים אחזוני כצירי יוֹלֵדָה נעויתי משמע (ישע׳ כא ג). חבלי יוֹלֵדָה יבאו לו (הוש׳ יג יג). לכן יתנם עד עת יוֹלֵדָה ילדה ויתר אחיו ישובון על בני ישראל (מיכ׳ ה ב). צירים וחבלים יאחזון כַּיּוֹלֵדָה יחילון (ישע׳ יג ח). החשיתי מעולם אחריש אתאפק כַּיּוֹלֵדָה אפעה אשם ואשאף יחד (שם מב יד). צרה החזקתנו חיל כַּיּוֹלֵדָה (ירמ׳ ו כד). מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כַּיּוֹלֵדָה ונהפכו כל פנים לירקון (שם ל ו). ורטט החזיקה צרה וחבלים אחזתה כַּיּוֹלֵדָה (שם מט כד). המלך אין בך אם יועצך אבד כי החזיקך חיל כַּיּוֹלֵדָה חולי וגחי בת ציון כַּיּוֹלֵדָה כי עתה תצאי מקריה (מיכ׳ ד ט-י). רעדה אחזתם שם חיל כַּיּוֹלֵדָה (תהל׳ מח ז). — ומ"ר *יוֹלְדוֹת: ששם (בשער המזרח) משקין את הסוטות ומטהרין את היולדות ומטהרין את המצורעים (סוט׳ א ה). על שלש עבירות נשים מתות יולדות (שבת לב.).

יוֹלֶדֶת, יֹלֶדֶת, ש"נ, ככנ׳ יוֹלַדְתּוֹ, — א) כמו יוֹלֵדָה: זאת תורת היֹלֶדֶת לזכר או לנקבה (ויקר׳ יב ז). וקבצתים מירכתי ארץ בם עור ופסח הרה ויֹלֶדֶת יחדו (ירמ׳ לא ח).—ובתו"מ: כל אותן י"ג שנה שהיה חושש רבי את שיניו לא הפילה עוברה בא"י ולא נצטערה יולדת (מד"ר בראש׳ לג).—ומשל: בין היולדת[2] והמילדת הלך לו בנה של העלובה (מד"ר בראש׳ ס),

[1]) בערב׳ ואלד a), האב.

[2]) עצם המשל בארמית: בין חייתא למהבלתא אזל ברא דעלובתא.

a) والد

ר"ל עד כה ועד כה, עד שהיולדת שולחת לקרוא המילדת ועד שהמילדת באה, מת הילד.—ב) האם: אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה ברה היא ליולדתה (שה"ש ו ט). בושה אמכם מאד חפרה יולדתכם (ירמ' נ יב). ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך (משלי כג כה). כעס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו (שם יז כה).—ובתו"מ: ר"א בן הורקנוס בור סיד שאינו מאבד טפה ר"י בן חנניה אשרי יולדתו ר' יוסי הכהן חסיד (אבות ב ח).

אָבְנָיִם. – הָרָה. – הֵרָיוֹן. – חבל, חבלים, חבלי יולדה. – *חַיָּה. – *חֲכָמָה. – *חֲרָרַת דם. – *טנוף, *טנף. – ילד, עי' זה. – *כּוּדָה, יציאת דם אחרי הלֵדה. – מְיַלֶּדֶת. – מַשְׁבֵּר. – *עֻבָּר, *מְעֻבֶּרֶת. – *פָּעָה, וכו', נהפכו ציריה. – *שליה. – *שפיר.

יום[1], ממנו יום, יומם, ימים, יומי.

יוֹם[2], ש"ז, מ"ר יָמִים, יָמִין, סמי' יְמֵי, יְמוֹת, בכנ' יומי, יומך, יומו, יָמַי, יָמֶיךָ, יָמֶיךָ, יָמֵינוּ, יְמֵיכֶם, מ"ז יוֹמַיִם, — הזמן שהשמש מאיר לארץ ולדרים עליה, ההפך מן לילה, Tag ; jour ; day: ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה (בראש' א ה). ויעש אלהים את שני המארת הגדלים את המאור הגדל לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים (שם יו). וקיץ וחרף ויום ולילה לא ישבתו (שם ח כב). גנבתי יום וגנבתי לילה (שם לא לט). ויי' נהג רוח קדים בארץ כל היום ההוא וכל הלילה (שמות י יג). הם עם יבוס והיום רד מאד (שופט' יט יא). להיות עינך פתחת אל הבית הזה לילה ויום (מ"א ח כט). יום חשך ואפלה יום ענן וערפל (יואל ב ב). אני יי' נצרה לרגעים אשקנה פן יפקד עליה לילה ויום אצרנה (ישע' כז ג). והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה (נחמ' ד יו). לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש (תהל' עד יו). ולילה כיום יאיר (שם קלט יב). — ומדת הזמן של יום לבדו או של יום ולילה יחד: ויהי ערב ויהי בקר יום אחד (בראש' א ה). ויהי ערב ויהי בקר יום שני (שם ח).

---

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) מלה משותפה לכל הלשונ' השמיות. בכנענ' ים, בארמ' יום, בערב' יום a), בערב' הדרומ' יום וגם ים. באשור' אם במשמ' הזמן שהשמש מאיר על הארץ, בנגוד להלילה, ואום במשמ' הכללית של מדת הזמן. וכבר נתקשו הקדמונ' בדבר הרבים והסמי', שאינם לפי היחיד, אמר ריב"ג וז"ל: ואו יום אנקלבת אלפא לינה פי ימים פי אללפט' וד'לכ אנ אלאצל פי יום אנ יכונ עלי זנה חדש שרש ישי בקר אערך לך ותגזר אמר פאלאנוא אלואו מנה אשתת'קלא מנהם לתחריכהא פלמא אלאנוהא אג'תמע שאכנאנ לינאנ ואו אלמד וואו אלאצל פחד'פוא ואו אלמד ובקי ואו אלאצל וכאנ אלאצל פי ימים איצ'א אנ יכונ יומים עלי אלאצל בתחריכ אלואו בקמץ גדול עלי זנה לבקרים אצמית פלמא אלאנוה פי אלואחד אלאנוה איצ'א פי אלג'מע לא שימא אנ אלג'מע את'קל מנ אלואחד פלמא לאנ זאו יומים נקלת חרכתה והי אלקמצות אלי אליא' ללדלאלה עליה פאנקלב אלואו אלינ אלפא וצאר ימים וכו' ולמא אצ'אפוא ימים אלי אלאשמא' אלט'אהרה ח'אלפוא בה הד'ה אלאלפאט' פאשקטוא מנה אלאלפ אללינה, וקאלוא ימי יעקב כל ימי היות דוד במצודה פאג'חפוא בה כמא תרי ולם יפעלוא כד'לכ פי ראשים ולא פי בתים אד' קאלוא ראשי אלפי ישראל ובתי החצרים וע'ירה, ע"כ, ובעבר': וו יום נהפכה אלף רפה בימים במבטא והעקר בהם להיות על משקל הדש שרש ישי בקר אערך לך ותגזר אמר והרפו הויו ממנו מפני שכבד עליהם להניעה וכאשר הרפוה נקבצו שני נחים רפים ויו השרש וויו המשך וחסרו ויו המשך ונשארה ויו השרש והיה העקר בימים גם כן להיות יומים על השרש בהניע הויו בקמץ גדול על משקל לבקרים אצמית כל רשעי ארץ וכאשר הרפוה באחד הרפוה נמי גם כן בקבוץ כל שכן שקבוצו יותר כבד מן האחד וכיון שרפה ואו יומים העתקה תנועתה והיא הקמצות אל היוד להורות עליה ונהפכה הואו הרפה אלף ושב ימים וכו' ובהסמך ימים להשמות הנראים ישתנה שמושו ותפל ממנו האלף הרפה באמרם ימי יעקב כל ימי היות דוד במצודה ולא עשו כן בראשים ולא בבתים באמרם ראשי אלפי ישראל ובתי החצרים וזולתו. וכן רד"ק: והקבוץ ימים רבים ושב הנח שהיה עם החלם במלת יום קמץ גדול ברבים וכן ראש ראשים אבל בהסמכו יאבד הנח מה שאין כן בראשים כי הוא נכתב בו הנח כל ימי אשר ישכון הענן. ע"כ. אבל רוב החדשים הסכימו כי היו שני משקלים, יום וממנו היה מ"ר יומים, כמו בארמ' ואולי נשמר ממנו גם בעבר' במדר', בהדבור מה יום מ י ו מ י ם, עי' לקמן, אך בכלל צורה זו של מ"ר יצאה מהשמוש, וגם ים וממנו מ"ר ימים, והוא שגבר ופשט בלשון אולי מפני הדמיון עם שנים, ואולי היה גם משקל ימם ביחיד, וכן בכנענ': ב י מ ם ו' לירח בל (CIS № 10), ב י מ ם יד לירח מרפא (שם № 88), ב י מ ם ז' לירח י' (שם № 93), וי"א שמזה גם בעבר' יומם, עי' זה הערך. עכ"פ סמי' מ"ר ימי הוא מן היחיד ים. ורגלים לדבר כי היתה עוד צורה שלישית ימה, וממנה מ"ר וסמי' ימות.

a) يوم

הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן (שם לג יג). ביום השלישי וישא אברהם את עיניו (שם כב ד). ויום השביעי שבת ליי' אלהיך (שמות כ י). — מחצית היום: ויקרא בו (בספר התורה) וכו' מן האור עד מחצית היום (נחמ' ח ג). ויקראו בספר תורת יי' אלהיהם רבעית היום (שם ט ג). — יום יום, לאמר בכל יום: ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה (בראש' לט י). והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום (שמות טז ה). ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון (ישע' נח ב). ברוך אדני יום יום יעמס לנו (תהל' סח כ). ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום משחקת לפניו בכל עת (משלי ח ל). אשרי אדם שמע לי לשקד על דלתתי יום יום לשמר מזוזת פתחי (שם לד). — יום ויום, כמו"כ במשמ' זו: ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים (אסת' ב יא). ויהי באמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם (שם ג ד). — ויום ביום: ויעשו את חג הסכות ככתוב ועלת יום ביום במספר (עזר' ג ד). ויקרא בספר תורת האלהים יום ביום מן היום הראשון עד היום האחרון (נחמ' ח יח). ויעשו בני ישראל הנמצאים בירושלם את חג המצות שבעת ימים בשמחה גדולה ומהללים ליי' יום ביום (דה"ב ל כא). כה עשו ליום ביום ויאספו כסף לרב (שם כד יא). — כיום ביום, כמו בכל יום: ודוד מנגן בידו כיום ביום והחנית ביד שאול (ש"א יח י). — יום ביומו, בכל יום הקבוע, לפי מה שנקבע ליום ההוא: והנגשים אצים לאמר כלו מעשיכם דבר יום ביומו כאשר בהיות התבן (שמות ה יג). לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו (שם יט). להקריב אשה ליי' עלה ומנחה זבח ונסכים דבר יום ביומו (ויקר' כג לז). לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו (מ"א ח נט). וארחתו ארחת תמיד נתנה לו מאת המלך דבר יום ביומו כל ימי חייו (מ"ב כה ל). ואמנה על המשררים דבר יום ביומו (נחמ' יא כג). וכל ישראל בימי זרבבל ובימי נחמיה נתנים מניות המשררים והשערים דבר יום ביומו (שם יב מז). וימן להם המלך דבר יום ביומו מפתבג המלך (דני' א ה). להלל ולשרת נגד הכהנים לדבר יום ביומו (דה"ב ח יד). — יום אחד, ביום מהימים: ויאמר דוד אל לבו עתה אספה יום אחד ביד שאול אין לי טוב כי המלט אמלט אל ארץ פלשתים (ש"א כז א). — ובסמי' עם שמות אחרים, לגד"ר טיבו של היום שמדבר בו, יום השבת: זכור את יום השבת לקדשו (שמות כ ח). — יום כפרים: כי יום כפרים הוא לכפר עליכם (ויקר' כג כח). — יום תרועה: כל מלאכת עבדה לא תעשו יום תרועה יהיה לכם (במד' כט א). — יום השלג: והוא ירד והכה את האריה בתוך הבאר ביום השלג (ש"ב כג כ). — יום הקציר: כצנת שלג ביום קציר ציר נאמן לשלחיו (משלי כה יג). — יום קרה: מעדה בגד ביום קרה (שם כ). — יום צרה: כה אמר חזקיהו יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה (מ"ב יט ג). — ובמשמ' הזמן שקרה בו דבר: הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי (בראש' כז ב). ואם לא יעלה הענן ולא יסעו עד יום העלתו (שמות מ לז). לא תריעו ולא תשמיעו את קולכם ולא יצא מפיכם דבר עד יום אמרי אליכם הריעו והריעתם (יהוש' ו י). הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני עד יום גלות הארץ (שופט' יח ל). וישב ירמיהו בחצר המטרה עד יום אשר נלכדה ירושלם (ירמ' לח כח). ברד כבד מאד אשר לא היה כמהו במצרים למן היום הוסדה ועד עתה (שמות ט יח). למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ (דבר' ד לב). למן היום אשר יצאת מארץ מצרים עד באכם עד המקום הזה (שם ט ז). ביום עשות יי' אלהים ארץ ושמים (בראש' ב ד). ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים (במד' ג יג). ביום צאתנו ללכת אליכם (יהוש' ט יב). כי היית משגב לי ומנוס ביום צר לי (תהל' נט יז). — יום של פלוני, שפלוני עשה או יעשה בו דבר מהדברים: הילילו כי קרוב יום יי' כשד משדי יבא (ישע' יג ו), היום שאלהים יגלה בו כחו ועזו, שיעשה נסים ונפלאות, וכדומה. הנה יום יי' בא אכזרי ועברה וחרון אף לשום הארץ לשמה (שם ט). הוי המתאוים את יום יי' למה זה לכם יום יי' הוא חשך ולא אור (עמו' ה יח). ירגזו כל ישבי הארץ כי בא יום יי' כי קרוב (יוא' ב א). הס מפני אדני יי' כי קרוב יום יי' כי הכין יי' זבח הקדיש קראיו (צפנ' א ז). לעמד במלחמה ביום יי' (יחזק' יג ה). הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יי' הגדול והנורא (מלאכי ג כג). — יום מדין, היום שהיתה בו המלחמה עם מדין: כי את על סבלו ואת מטה שכמו שבט הנגש בו החתת כיום מדין (ישע'

ט ג). — יום יזרעאל, היום שיתאסף העם במקום הזה: ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל (הושע ב ב). — יום ירושלם: זכר יי׳ לבני אדום את יום ירושלם האמרים ערו ערו עד היסוד בה (תהל׳ קלז ז), ר״ל יום חרבנה שהשתתפו בה. — ויום בלבד, במשמ׳ יום של צרה: ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם ואל תגדל פיך ביום צרה (עובד׳ א יב). לא נין לו (להרשע) ולא נכד בעמו ואין שריד במגוריו על יומו נשמו אחרנים וקדמנים אחזו שער (איוב יח יט-כ). — ובמשמ׳ היום הקבוע למותו או להענש בו בענש מהענשים: כי קרוב יום אידם (דבר׳ לב לה). ויאמר דוד חי יי׳ כי אם יי׳ יגפנו או יומו יבא ומת (ש״א כו י). יקדמני ביום אידי ויהי יי׳ משען לי (ש״ב כב יט). הוי עליהם כי בא יומם עת פקדתם (ירמ׳ נ כז). ואתה חלל רשע נשיא ישראל אשר בא יומו בעת עון קץ (יחזק׳ כא ל). חללי רשעים אשר בא יומם בעת עון קץ (שם לד). אדני ישחק לו כי ראה כי יבא יומו (תהל׳ לז יג). — ואמר בן סירא: אל תקנא באיש רשע כי לא תדע מה יומו (כ״ס גני׳ ט יא). — בלא יומו, קודם הזמן הקבוע, הראוי והרגיל להמות וכדומה: בלא יומו תמלא וכפתו לא רעננה (איוב טו לב).—ובמשמ׳ יום מולדו של אדם ובכלל מולדו, גורלו, חייו וכדומה: אחרי כן פתח איוב את פיהו ויקלל את יומו ויען איוב ויאמר יאבד יום אולד בו (שם ג א-ג).—ויום במשמ׳ מזל: אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון (שם ל כה). — היום, במקום היום הזה, הנכחי, heute, aujourd'hui; to day: הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה (בראש׳ ד יד). וגם אנכי לא שמעתי בלתי היום (שם כא כו). ואבא היום אל העין (שם כד מב). אעבר בכל צאנך היום הסר משם כל שה נקד וטלוא (שם ל לב). הגל הזה עד ביני ובינך היום (שם לא מח). מדוע פניכם רעים היום (שם מ ז). את חטאי אני מזכיר היום (שם מא ט). האחד איננו והקטן היום את אבינו (שם מב לב). הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה (שם מז כג). ויאמר מדוע מהרתן בא היום (שמות ב יח). מדוע לא כליתם חקכם ללבן כתמול שלשם גם תמול גם היום (שם ה יד). היום אתם יצאים בחדש האביב (שם יג ד). התיצבו וראו את ישועת יי׳ אשר יעשה לכם היום כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תספו לראתם עוד עד עולם (שם יד יג). ויאמר משה אכלהו היום כי שבת היום ליי׳ היום לא תמצאהו בשדה (שם יו כה). לך אל העם וקדשתם היום ומחר (שם יט י). כי היום יי׳ נראה אליכם (ויקר׳ ט ד). הן היום הקריבו את חטאתם (שם י ט). יי׳ אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב (דבר׳ א י). אתה עבר היום את גבול מואב (שם ב יח). העידתי בכם היום את השמים ואת הארץ (שם ד כו). שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דבר באזניכם היום (שם ה א). ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה (שם יא כו). אתם קרבים היום למלחמה על איביכם (שם כ ג). אתם נצבים היום כלכם לפני יי׳ אלהיכם (שם כט ט). ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע (שם ל טו). ויאמר יי׳ אל יהושע היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם (יהוש׳ ה ט). ועתה הנה אנכי היום בן חמש ושמנים שנה עודני היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה (שם יד י-יא). ואתם תשבו היום מאחרי יי׳ והיה אתם תמרדו היום ביי׳ ומחר אל כל עדת ישראל יקצף (שם כב יח). והנה אנכי הולך היום בדרך כל הארץ (שם כג יד). למה נגפנו יי׳ היום לפני פלשתים (ש״א ד ג). כי היום בא לעיר כי זבח היום לעם בבמה (שם ט יב). מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם (שם כ כז). ויאמר יואב היום ידע עבדך כי מצאתי חן בעיניך (ש״ב יד כב). בן שמנים שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע (שם יט לו). חי יי׳ וכו׳ כי היום יומת אדניהו (מ״א ב כד). הידעת כי היום יי׳ לקח את אדניך מעל ראשך (מ״ב ב ג). עוד היום בנב לעמד (ישע׳ י לב). ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר (ירמ׳ א יח). הנה פתחתיך היום מן האזקים אשר על ידך (שם מ ד). ותאמר לה חמותה (לרות) איפה לקטת היום וכו׳ ותאמר (רות) שם האיש אשר עשיתי עמו היום בעז (רות ב יט). זבחי שלמים עלי היום שלמתי נדרי (משלי ז יד). והצליחה נא לעבדך היום ותנהו לרחמים לפני האיש הזה (נחמ׳ א יא). יבוא המלך והמן היום אל המשתה אשר עשיתי לו (אסת׳ ה ד). — והיום במשמ׳ בזמן שאנו חיים בו: כי לנביא היום יקרא לפנים הראה (ש״א ט ט). מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדניו (שם כה י). — כהיום, עתה, עוד

טעם: כבאכם העיר כן תמצאון אתו וכו׳ כי הוא יברך הזבח אחרי כן יאכלו הקראים ועתה עלו כי אתו כהיום תמצאון אתו (ש״א ט יג). — כַּיּוֹם, במשמ׳ זו: ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא וכו׳ ויאמר יעקב מכרה כיום את בכרתך לי וכו׳ ויאמר יעקב השבעה לי כיום וישבע לו וימכר את בכרתו ליעקב (בראש׳ כה ל-לג). גם בטרם יקטרון את החלב ובא נער הכהן ואמר לאיש הזבח תנה בשר לצלות לכהן וכו׳ ויאמר אליו האיש קטר יקטירון כיום החלב וקח לך כאשר תאוה נפשך ואמר לו כי עתה תתן (ש״א ב יה-יו). ואתה עמד כיום ואשמיעך את דבר אלהים (שם ט כז). ישבע לי כיום המלך שלמה אם ימית את עבדו בחרב (מ״א א נא). ויאמר יהושפט אל מלך ישראל דרש נא כיום את דבר יי׳ (שם כב ה). הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרף רשע לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם (ישע׳ נח ד). — כַּיּוֹם הַזֶּה, כמו שהוא עתה: ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטבה למען עשה כיום הזה להחית עם רב (בראש׳ נ כ). כי הקשה יי׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו בידך כיום הזה (דבר׳ ב ל). ואתכם לקח יי׳ ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה כיום הזה (שם ד כ). כי הקים בני את עבדי עלי לארב כיום הזה (שם כב ח). ותשמר לו (לדוד) את החסד הגדול הזה ותתן לו בן ישב על כסאו כיום הזה (מ״א ג ו). לתת להם ארץ זבת חלב ודבש כיום הזה (ירמ׳ יא ה). לתת אתם לחרבה לשמה לשרקה ולקללה כיום הזה (שם כה יח). לך אדני הצדקה ולנו בשת הפנים כיום הזה (דני׳ ט ז). — כְּהַיּוֹם הַזֶּה: לטוב לנו כל הימים להיתנו כהיום הזה (דבר׳ ו כד). ותהי ארצכם לחרבה ולשמה ולקללה מאין יושב כהיום הזה (ירמ׳ מד כב). ובעונתינו נתנו אנחנו מלכינו כהנינו ביד מלכי הארצות בחרב בשבי ובבזה ובבשת פנים כהיום הזה (עזר׳ ט ז). — וגם במשמ׳ ביום ההוא, בזמן ההוא: ויהי כהיום הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו (בראש׳ לט יא). — עד הַיּוֹם הַזֶּה, עד זמנו של המדבר או הכותב: וישם אתה יוסף לחק עד היום הזה על אדמת מצרים לפרעה לחמש (בראש׳ מז כו). ויירשם וישבו תחתם עד היום הזה (דבר׳ ב כב). ויקרא אתם על שמו את הבשן חות יאיר עד היום הזה (שם ג יד). ואת רחב הזונה ואת בית אביה וכו׳ החיה יהושע ותשב בקרב ישראל עד היום הזה (יהוש׳ ו כה). ויקימו עליו גל אבנים גדול עד היום הזה וישב יי׳ מחרון אפו על כן קרא שם המקום ההוא עמק עכור עד היום הזה (שם ז כו). וישימם תל עולם שממה עד היום הזה (שם ח כח). וישב הכנעני בקרב אפרים עד היום הזה (שם יו י). ויקרא שמה לוז הוא שמה עד היום הזה (שופט׳ א כו). על כן קרא שמה עין הקורא אשר בלחי עד היום הזה (שם יט יט). לכן היתה צקלג למלכי יהודה עד היום הזה (ש״א כז ו). וישמה (דוד) לחק ולמשפט לישראל עד היום הזה (שם ל כה). ויקרא לה יד אבשלום עד היום הזה (ש״ב יח יח). ויהיו שם עד היום הזה (מ״א ח ח). ויעלם שלמה למס עבד עד היום הזה (שם ט כא). וארומים באו אילת וישבו שם עד היום הזה (מ״ב יו ו). כאשר עשו אבתם הם עשים עד היום הזה (שם יז מא). הוקם את דברי יהונדב בן רכב אשר צוה את בניו לבלתי שתות יין ולא שתו עד היום הזה כי שמעו את מצות אביהם (ירמ׳ לה יד). ויקרא שמה במה עד היום הזה (יחזק׳ כ כט). — כָּל הַיּוֹם: על חומתיך ירושלם הפקדתי שמרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו (ישע׳ סב ו). כי החרשתי בלו עצמי בשאגתי כל היום (תהל׳ לב ג). — ובמשמ׳ תמיד, בלי הפסק: הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו הלוא אם שוה פניה והפיץ קצח וכו׳ (ישע׳ כח כד-כה). אלה עשן באפי אש יקדת כל היום (שם סה ה). מה תתהלל ברעה הגבור חסד אל כל היום (תהל׳ נב ג). חנני אלהים כי שאפני אנוש כל היום לחם ילחצני שאפו שוררי כל היום כי רבים לחמים לי (שם נו ב-ג). — וַיְהִי הַיּוֹם, במשמ׳ בא יום מהימים, פתאם, ביום אחד שלא נקוב איזה: ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה להשתחות ולזבח ליי׳ וכו׳ ויהי היום ויזבח אלקנה (ש״א א ג-ד), ביום אחד מהימים. ויצא מצב פלשתים אל מעבר מכמש ויהי היום ויאמר יונתן בן שאול אל הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מצב פלשתים (שם יג כג-יד א). ויהי היום ויעבר אלישע אל שונם ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכל לחם וכו׳ ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עבר עלינו תמיד נעשה נא עלית קיר קטנה וכו׳ והיה בבאו אלינו יסור שמה ויהי היום ויבא שמה ויסר אל העליה (מ״ב ד ח-יא). ויגדל הילד ויהי היום ויצא אל אביו אל הקצרים (שם יח). ככה

יעשה איוב כל הימים ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על יי׳ (איוב א ה-ו). ויצא השטן מעם פני יי׳ ויהי היום ובניו ובנתיו אכלים ושתים יין בבית אחיהם הבכור ומלאך בא אל איוב (שם יב-יד).—ומ״ז יומים, יומים, שני ימים: ראו כי יי׳ נתן לכם השבת על כן הוא נתן לכם ביום הששי לחם יומים (שמות יו כט). אך אם יום או יומים יעמד לא יקם (שם כא כא). לא יום אחד תאכלון (בשר) ולא יומים ולא חמשה ימים (במד׳ יא יט). או יומים [1]) או חדש (שם ט כב). כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו יחיינו מיומים [1]) ביום השלישי יקמנו ונחיה לפניו (הוש׳ ו א-ב). — ומ״ר ימים [2]), להזמן שהשמש מאיר לארץ: כי לא אכל לחם ולא שתה מים שלשה ימים ושלשה לילות (ש״א ל יב). וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות (איוב ב יג). —ומדת הזמן של הימים והלילות יחד: ויחל עוד שבעת ימים אחרים (בראש׳ ח י). ובן שמנת ימים ימול לכם כל זכר (שם יז יב). וישבת עמו ימים אחדים (שם כז מד). ויתאבל על בנו ימים רבים (שם לז לד). שבעת ימים מצות תאכלו (שמות יב יט). ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך (שם כ ט). — וסמי׳ ימי [3]): וימלאו לו ארבעים יום כי כן ימלאו ימי החנטים ויבכו אתו מצרים שבעים יום ויעברו ימי בכיתו וידבר יוסף אל בית פרעה (בראש׳ נ ג-ד). בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא עד מלאת ימי טהרה (ויקר׳ יב ד). שבעת ימי המשתה (שופט׳ יד יב). ושבעת ימי החג (יחזק׳ מה כג). ששת ימי המעשה (שם מו א). כימי נדת דותה תטמא (ויקר׳ יב ב). כימי שכיר יהיה עמו (שם כה נ). — וימים בלבד במשמ׳ ימים אחדים: תשב הנער אתנו ימים או עשור אחר תלך (בראש׳ כד נה).—עול ימים, של ימים אחדים: לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו (ישע׳ סה כ). — ובמשמ׳ זמן מה: ויתן אתם (פרעה את שר המשקים ואת שר האופים) במשמר וכו׳ ויהיו ימים במשמר (בראש׳ מ ג-ד). או ימים או חדש או ימים (במד׳ ט כב). ותאכל הוא והיא וביתה ימים (מ״א יז טו). ישבתי ואבכה ואתאבלה ימים ואהי צם ומתפלל (נחמ׳ א ד). ואני דניאל נהייתי ונחליתי ימים ואקום ואעשה את מלאכת המלך (דני׳ ח כז). — קץ ימים, אחרי זמן מה: ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה ליי׳ (בראש׳ ד ג). ויהי מקץ ימים וייבש הנחל (מ״א יז ז). בשנת שלשים ושתים לארתחשסתא מלך בבל באתי אל המלך ולקץ ימים נשאלתי מן המלך (נחמ׳ יג ו). — מלאו ימיו, נשלם הזמן הקבוע: ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה (בראש׳ כט כא). וימלאו ימיה ללדת (שם כה כד). ולא מלאו הימים ויקם דוד וילך הוא ואנשיו ויך בפלשתים (ש״א יח כו-כז).—וימין כמו ימים: ואתה לך לקץ ותנוח ותעמד לגרלך לקץ הימין (דני׳ יב יג). — מימים, אחרי ימים פחות או יותר רבים: ויהי מימים וילחמו בני עמון עם ישראל (שופט׳ יא ד). וישב מימים לקחתה (שם יד ח). ויהי מימים בימי קציר חטים ויפקד שמשון את אשתו (שם טו א). — ומימים רבים: ויהי מימים רבים אחרי אשר הניח יי׳ לישראל וכו׳ ויקרא יהושע לכל ישראל (יהוש׳ כג א-ב) — לימים: ויהי לימים מימים וכעת צאת הקץ לימים שנים יצאו מעיו (דהי״ב כא יט).—למימים: ולמימים אשר צויתי שפטים על עמי (דהי״א יז י). — ימים במשמ׳ שנה, ומימים ימימה, עי׳ ערך ימים. —ועם חדש, שנה, ירח, שבוע, מועד, תקופה: וישב עמו חדש ימים (בראש׳ כט יד). מקץ שנתים ימים (שם מא א). ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים (דבר׳ כא יג). ואתה לא באת למועד הימים (ש״א יג יא). ויהי לתקפות הימים ותהר חנה ותלד בן (שם א כ). אני דניאל הייתי מתאבל שלשה שבעים ימים (דני׳ י ב). — ובכלל ימים במשמ׳ זמן, בימים ההם, בזמן ההוא: הנפלים היו בארץ בימים ההם (בראש׳ ו ד). ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו (שמות ב יא). ובאת אל הכהנים הלוים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם (דבר׳ יז ט). בימים ההם אין מלך בישראל (שופט׳ יז ו). בימים ההם חלה חזקיהו למות (ישע׳ לח א). ויהי בימי אמרפל מלך שנער (בראש׳ יד א). הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם (שם כו א). בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות (שופט׳ ה ו). והאיש בימי שאול זקן (ש״א יז יב). כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה (מ״א י כא). בימי עזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה (ישע׳ א א) בימי עזיה יותם וכו׳ ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל (הוש׳ א א). כי לא נעשה כפסח הזה מימי השפטים (מ״ב

— [1]) יש מספקים באמתות נקוד זה, ומשערים כי צריך לקרא ימים ביוד קמוצה. — [2]) עי׳ הערה למעלה. —[3]) כמו בני מן בנים.

כג כב). מימי הגבעה חטאת ישראל (הוש׳ י ט). מיום דברתי אליך מימי יאשיהו ועד היום הזה (ירמ׳ לו ב). כל מחמדיה אשר היו מימי קדם (איכ׳ א ז). הלא שמעת למרחוק אתה עשיתי למימי קדם (מ״ב יט כה). למימי אבתיכם סרתם מחקי (מלא׳ ג ז). כי יהיה שלום ואמת בימי (ישע׳ לט ח). אך בימיך לא אעשנה (מ״א יא יב). כי בימיו נפלגה הארץ (ברא׳ י כה). בימיו עלה פרעה נכה מלך מצרים על מלך אשור (מ״ב כג כט). בימיו תושע יהודה וישראל ישכן לבטח (ירמ׳ כג ו). ההיתה זאת בימיכם ואם בימי אבתיכם (יואל א ב). ראו בגוים והביטו והתמהו תמהו כי פעל פעל בימיכם לא תאמינו כי יספר (חבק׳ א ה). אבותינו ספרו לנו פעל פעלת בימיהם בימי קדם (תהל׳ מד ב). — ימיו של פלוני, זמן חייו: ויכלו בבשת ימי (ירמ׳ כ יח). ימי קלו מני ארג ויכלו באפס תקוה (איוב ז ו). לבלתי שתות יין כל ימינו (ירמ׳ לה ח). כי צל ימינו עלי ארץ (איוב ח ט). לא תדרש שלמם וטבתם כל ימיך לעולם (דבר׳ כג ז). הכימי אנוש ימיך אם שנותיך כימי גבר (איוב י ה). — קרבו ימיו, מלאו ימיו, הגיע לימי הזקנה, הגיע זמנו למות: ויאמר יי׳ אל משה הן קרבו ימיך למות (דבר׳ לא יד). כי ימלאו ימיך ושכבת את אבתיך (ש״ב ז יב). כי מלאו ימיכם לטבוח (ירמ׳ כה לד). — מימיו, בכל ימי חייו: ורעה לא תמצא בך מימיך (ש״א כה כח). ולא עצבו אביו מימיו (מ״א א ו). המימיך צוית בקר (איוב לח יב). לא יחרף לבבי מימי (שם כז ו). — לימים רבים, לזמן ארוך: החזון אשר הוא חזה לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא (יחזק׳ יב כז). — לימים, להזמן: היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אותך (שם כב יד). — יום טוב, חג: כי על יום טוב בנו (ש״א כה ח). שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב (אסת׳ ח יז). — צעיר לימים, עי׳ צעיר. — והאריך ימים, חי זמן רב, עי׳ ארך, האריך. — בא בימים, עי׳ בוא. — שבע ימים, זקן מאד, עי׳ שבע. — ובתו״מ בכל השמושים: שכיר יום גובה כל הלילה שכיר לילה גובה כל היום שכיר שעות גובה כל היום וכל הלילה שכיר שבת שכיר חדש שכיר שנה שכיר שבוע יצא ביום גובה כל היום יצא בלילה גובה כל הלילה וכל היום (ב״מ ט יא). רבי טרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעה״ב דוחק (אבות ב טו). היום הולך אחר הלילה (חול׳ ה ה). כוכב אחד (אם נראה ברקיע) ודאי יום שנים לילה (ירוש׳ ברכ׳ א ב:). כל זמן שפני מזרח מאדימות זהו יום הכסיפו זהו בין השמשות השחירו נעשה העליון שוה לתחתון זהו לילה (שם). אילו אחד עשר יום שהחמה עודפת על הלבנה בכל שנה (ירוש׳ ר״ה ב נח:). כנגד שתי פעמים שהיום משתנה על הבריות (שם ידה ב מט ג). תמיה אני אם יאריך אותו האיש ימים בעולם אמרו לא באו ימים קלין עד שמת (שם יומ׳ א לט.). — בן יומו, שנעשה ביום ההוא, עי׳ בן. — ומ״ר בסמי׳ ימות: ופוסק על הזבל כל ימות השנה (ב״מ ה ז). המשכיר בית לחבירו בימות הגשמים אינו יכול להוציאו מן החג ועד הפסח בימות החמה שלשים יום ובכרכים אחד ימות החמה ואחד ימות הגשמים שנים עשר חודש (שם ח ו). וזורעין תחתיה ירקות בימות הגשמים (ע״ז ג ח). ושביל היחיד ושביל הרבים הקבוע בימות החמה ובימות הגשמים (תוספתא פאה א ח). ואלו הן ימות החמה משיעקר תבואה מתוכה אלו הן ימות הגשמים משתרד רביעה שניה (שם טהר׳ ז ח). אהבתי כי ישמע ה׳ את קולי לימות המשיח אסרו חג בעבותים לימות גוג ומגוג אלי אתה ואודך לעתיד לבוא (ירוש׳ ברכ׳ ב ד ד). ארץ שמיתיה חיין לימות המשיח (שם כלא׳ ט לב ג). אין בין ימות הנערות לימות הבגרות אלא ששה חדשים בלבד (שם יבמ׳ א ג.). אין בין העוה״ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד (ברכ׳ לד:). ר׳ נתן אומר בימות החמה חמה מהלכת בגובה של רקיע לפיכך כל העולם כולו רותח ומעיינות צוננין בימות הגשמים חמה מהלכת בשיפולי רקיע לפיכך כל העולם כולו צונן ומעיינות רותחין (פסח׳ לד:). הרי נהר סמבטיון יוכיח שמושך אבנים כל ימות השבת ובשבת הוא נח (מד״ר ברא׳ יא). המלך המרומם לבדו מאז המשובח והמפואר והמתנשא מימות עולם (ברכ׳ השח׳, המאיר). — וגם *יומים: ועמד (ירמיה) על שפת הירדן וקרא בן עמרם בן עמרם עמוד הגיע זמן שאתה מבוקש לפני הקב״ה אמר לו מה היום מיומים[1] שאני מבוקש לפני

— [1]) הקריאה הנהוגה מיומים, אך כבר העיר ז׳ בכר (Ag. d. Tan. I, 289) כי יותר נכון לקרוא מיומים לפי הארמ׳ מה יום מיומין (סנה׳ סה:).

הקב"ה (מד"ר איכ', פתיח'). — יָמָיו, ימי חייו, חייו של האדם: שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם (ברכ' נה.). אין מוסרין את השם לכל אדם ולא לעומד בחצי ימיו אלא למי שיצאו רוב שניו (מד"ר קהל', את הכל). — כל יָמַי, כל ימי חיי: א"ר יושוע בן קבסיו כל ימיי הייתי בורח מן השררה (ירוש' פסח' ו לג.). —וגם ⁰יָמַי בלבד בלי כֹּל, במשמ' זו: קוראים בלבב שלם, שאלו לשלום שלם, ימי אצעק ואפעה, מבין שרף ואפעה, כי אין מרבץ ומרעה, לעדר בבר חולם, ובשוב שבותו כהולם (ר"י הלוי, קוראים בלבב). —*בימיו, בימיך: ובימיו (של יוחנן כה"ג) אין אדם צריך לשאול על דמאי (ירוש' מע"ש ה נו ד). בחייך ראית בימיך אדם נותן חטים ברחים ואינן נטחנות ויורדות (מד"ר במד' ז). — מִיָּמַי, מִיָּמֶיךָ, מִיָּמָיו, וכו', בכל ימי חיי: א"ר חנניה סגן הכהנים מימי לא ראיתי עור יוצא לבית השרפה (זבח' יב ד). ר"ש בן אלעזר אומר ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער (קדוש' ד יד). ר"ח סגן הכהנים אומר מימיהם של כהנים לא נמנעו מלשרוף את הבשר שנטמא וכו' הוסיף ר' עקיבא ואמר מימיהם של כהנים לא נמנעו מלהדליק את השמן שנפסל (פסח' א ו). קראו את ההלל אם גמרו שנו ואם שנו שלשו אעפ"י שלא שלשו מימיהם ר' יהודה אומר מימיהם של כת שלישית לא הגיעה לאהבתי כי ישמע יי' מפני שעמה מועטין (שם ה ז). אמר רבן גמליאל מימיהן של בית אבא לא היו אופין פתין גריצין אלא רקיקין (ביצ' ב ו). אמרו לו (לר' מאיר) מימיהם של בעלי בתים לא נמנעו מלהיות אוכלין זה אצל זה (תוספתא דמאי ב ב). אמר להן (ר"א לחכמים) מימיי לא קדמני אדם לבית הכנסת (ירוש' תענ' ג סז.). א"ר אבהו מימי לא שחק בי אדם אלא זה (שם קדוש' ג סג ד). ראית מימיך ארי סבל ארי קייץ שועל חנוני זאב מוכר קדירות והן מתפרנסין בלא צער (שם ד סו ד). ומכירך הוא רבן גמליאל מימיך אמר לו לא (שם ע"ז א מ.). לא שאל לו שלום מימיו ועל שלווה ממנו הקדים לו שלום הרי זה רבית (שם ב"מ ה י ד). שלא הכירו אשה מימיהם והיו מענין בו (ביואש) כדרך שמענין את האשה (שם קדוש' א סא.). אעפ"י שאני אומר כך וחבירי אומרים כך מימי לא מלאני לבי לעבור על דברי חבירי (שבת קלד.). א"ר אלעזר ב"ר יוסי מימי לא העדתי (כתוב' כח:). אמר ר' שמעון הצדיק מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא אלא אחד (נדר' ט:). אמרו עליו על ר"ל שמימיו לא מלא שחוק פיו (ברכ' לא.). אמרו עליו על הלל מימיו לא מעל אדם בעולתו (פסח' סו:). אמרו עליו על ר' עקיבא מימיו לא אמר הגיעה עת לעמוד בבית המדרש חוץ מערבי פסחים וערב יוה"כ (שם קט.). אמר ר' אלעזר ראית מימיך מאחר שאדם מכה את חבירו במקל הוא חוזר ומכה אותו ברצועה (מד"ר בראש' כ). לא נכנסה בך רוח חזזית מימיך אמר לו לא (שם במד' יט). — וגם בדברים לא בע"ח: ר' אומר ניסן לא נתעבר מימיו וכו' רב אמר תשרי לא נתעבר מימיו (ירוש' שבי' ט לט:). מימיה של חמה לא ראתה פגימתה של לבנה (שם ר"ה ב נח.). —לְיָמִים, לאמר אחרי זמן מה: בא לפני הלל א"ל עינוותן הלל ינוחו לך ברכות על ראשך שהקרבתני תחת כנפי השכינה לימים נזדווגו שלשתן למקום אחד (שבת לא.). באשה אחת גדולה שהיתה גדולה בנוי וקפצו עליה בני אדם לקדשה ואמרה להם מקודשת אני לימים עמדה וקידשה את עצמה (כתוב' כב.). למלך בשר ודם שהיה לו פרדס נאה והיה בו בכורות נאות והושיב בו שני שומרים אחד חיגר ואחד סומא א"ל חיגר לסומא בכורות נאות אני רואה בפרדס בא והרכיבני ונביאם לאכלם רכב חיגר ע"ג סומא והביאום ואכלום לימים בא בעל פרדס אמר להן בכורות נאות היכן הן (סנה' צא:). למה הדבר דומה לשני לגיונות קשין שהיו נלחמין זה עם זה לימים הגיע זמן מלחמתו של מלך ועשה המלך שלום ביניהן ועשו שליחות המלך ביחד (מד"ר שמות יב). למלך שכעס על מטרונת וטרדה מתוך פלטין שלו לימים בקש להחזירה אמרה יכפול לי כתובתי ואני חוזרת אצלו (פסיק' רבתי כא). והיו מתגנבים אילו בנשותיהם של אילו ואילו בנשותיהם של אילו לימים נפלה קטטה ביניהם זה הרג את אביו וסבור שאינו אביו (שם). למלך שהיה לו אוהב והיה מגים בינו לבין המלך בדברים קשים ולא הקפיד עליו המלך לימים עמד והגים בפני הלגיונות גזר עליו מיתה (תנחומא חקת לא). —ובמשמ' ⁰לְפָנִים, בזמנים קדומים: חדלו קרובי ואוהבי, וצעירים היו מלעיבי, לימים מאסתי אבותם לשים עם כלבי (מתק שפת' לרע"פ, מכת' לר"י פירמו). אמנם ראיתי אחרי רואי, אגרת שלוחה ממך קציני ונשיאי,

וכו׳ ושאלת ממני שירים נעימים, כאשר עשיתים לימים (שם).— *לאחר יָמִים, כמו לימים: למלך שהיה בא בדרך והיתה בת מלכים צועקת לו בבקשה ממך הצילני מיד הליסטים שמע המלך והצילה **לאחר ימים** ביקש לישא אותה לאשה היה מתאוה שתדבר עמו ולא היתה רוצה (מד״ר שמות כא). — עִנָּה יָמִים הרבה אצל פלוני, שהה אצלו זמן רב, עי׳ עָשָׂה. — יום טוב, חג: אין מדליקין בשמן שרפה **ביום טוב** (שבת ב ב). (נולד) בין השמשות של ערב שבת נמול לעשרה (ואם יש) **יום טוב** לאחר השבת נמול לאחד עשר שני **ימים טובים** של ראש השנה נימול לשנים עשר (שם יט ה). תולין את המשמרת **ביום טוב** ונותנין לתלויה בשבת (שם כ א). אמר רשב״ג לא היו **ימים טובים** לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים (תענ׳ ד ח). ביצה שנולדה **ביום טוב** (ביצ׳ א א). אין מדיירין לא בשבתות ולא **בימים טובים** (ירוש׳ שבי׳ ג לד ג). לא יאכל אדם בערבי שבתות **וימים טובים** מן המנחה ולמעלה (פסח׳ צט:). כבר מובטח להן לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי **ימים טובים** מפני הטורח (שם יג.). למלך שהוציא את בנו מבית האסורין אמר עשו אותו **יום טוב** כל הימים שבו יצא בני מחשך לאור (מד״ר שמות טו). — **יום טוב** ראשון, יום הראשון של החג, **יום טוב** אחרון, יומו האחרון של חג: אין לי אלא **יום טוב** ראשון ואחרון שהם טעונים חגיגה חולו של מועד מנין הרי אתה דן הואיל **ויום טוב** הראשון ואחרון קרויין מקרא קדש (מכי׳ בא ז). — יום טבוח, יום הלֵדה, יום המיתה, עי׳ טבוח, לדה, מיתה. —ויום, יָמִים, במשמ׳ זמן, ובהשאלה ״בענין מאורעות החיים: דברים יש בלב **ימים** מכוסים ובאחרית לשון **ימים** יחום (ר״ש הנגיד, בן משלי ד קכא). — ״ובני יָמִים, בנות יָמִים, ילדי ימים, תולדות יָמִים, הכל במשמ׳ מקרי הימים וגורל האדם: ויורוני **בנות ימים** כאלו אני שערה והם קלעו אבנים (רשב״ג, עטה הוד). זרועי על **בנות ימים** חשופה, וחרב הזמן עלי שלופה (הוא, זרועי). ילדונו **בנות ימים** פרודים ובת אהבה ילדתנו תאומים (ר״י הלוי, ידעוני נלוד). זנח דודים עלי אוכל אהבוך ועל בגד ועת קמו **בני ימים** להרע בגדו בגד (רמב״ע תרשיש ז). ומתבל ינדוני **בני יום** כאלו בזמן אין לי נחלה (עמו׳, מחבר׳ ז). ואיך יוכלו להכניע נדיבה יקרת מפנינים לו חקרתם, אשר תלעג **בילדי יום** וצוקיו תשחק בם ביום מהם פחדתם (רמב״ע, הלגמוד מזמן). אני איש **תולדות יום** לא יכילון להשפיל לו גאון נפש ונחתם (שם). הנענה והמדוכא **מתולדות הימים** אשר פגעו בי (הקד׳ זכת׳ הלוי להמאור).—״ויום, ימים, בפרט במשמ׳ יום רע, גורל רע: אבעים בעת **ימים** ונגדן אצחקה כי צעקות מי זה אשר רכפנו (רמב״ע, מתאל׳רה 144 a, כ״ס בן כהל). — ״קם היום, קרה לו מקרה טוב: כדרך שבני אדם אומרים על מי שיזדמן לו איזו הצלחה לטובה לו **קם היום** (המאירי על משלי יא). — *יומו של הקב״ה: **ויומו** של הקדוש ברוך הוא אלף שנים (מד״ר ויקר׳ יט).— *יְמֵי בְּרֵאשִׁית, ששת ימי בראשית, ששת הימים שהתורה מספרת שנברא בהם העולם, ובהרחבה: אמר הקב״ה לנפש כל מה שבראתי בששת **ימי בראשית** בשבילך בראתי ואת גוזלת וחוטאת וחומסת (מד״ר קהל׳, והלו חיה). — ובמשמ׳ מתחלת היצירה: זאת היא עומדת לעד נתיב הוא מששת **ימי בראשית** רבים שתו רבים ישתו (כתוב׳ ה:). ומדד (המן) את עצמו עליו (על העץ) להראות עבדיו היאך יתלה מרדכי עליו השיבתו בת קול נאה לך העץ מתוקן לך העץ מששת **ימי בראשית** (מד״ר אסת׳, ויאמר נה). — ובכלל, במשמ׳ הטבע: אין מרובע מששת **ימי בראשית** (ירוש׳ מעשר׳ ה נג.). — ״הַיּוֹם כמו כך וכך, הַיּוֹם כמה שנים, ר״ל עתה כבר עברו כך וכך שנים מהעת שנעשה הדבר: **היום** כמה שנים בטלה כתובת בנין דכרין בישיבתנו ואין אנו דנין בה (שו״ת ריב״ש קו, בשם ר״ח גאון). רבותי דעו כי מקודם **היום** כמה שנים נשאתי את אשתי פלונית בת פלוני כהוגן וכתיקון חכמים ז״ל בקידושין ובכתובה (הטער׳ לר״י ברצלוני יט). ואמרת לפנינו ידוע לכם רבותי שהלך פלוני בעלה **היום** כמה ימים למדינת הים ולא הניח לי שיעור מזון אפי׳ לשלשה חדשים (שם מח). **שהיום** לו ששה הדשים הוליכה האשה לבית אחד תוך השכונה סרינין לנגבן (שו״ת ריב״ש קח). **היום** כמו חמשים שנה אירע מעשה (עמר הסכת׳, בין הבירים). — ובהרחבה, *יום כנוי להשֶׁמֶשׁ בעצמו: אמר ר׳ לוי ג׳ דברים קולן הולך מסוף העולם ועד סופו והבריות בנתים ואינם מרגישים ואלו הן **היום** [1]) והגשמים והנפש בשעה

— [1]) מעצם הענין, וכן ממה שנאמר אח״כ שהוא

שהיא יוצאה מן הגוף היום מנין א"ר יהודה את כבור שהוא שף ברקיע ואינו אלא כמסר הזה שהוא נוסר בעץ (מד"ר כרא' ו).

אור. – *בין השמָשות. – בֹּקֶר. – חֹדֶשׁ. – חַמָּה. – יום, יום הראשון בשבוע, יום השני, וכו', יום א', יום ב', וכו', שבת, הוא יום השביעי בכל שבוע. – ⁘יוֹמִי. – יוֹמָם. – יָמִים. – יָרֵחַ. – *לוּח, שרשומים בו הימים לפי השבועות והשנים. –לַיִל, עי"ש. – מחר, תמול, שִׁלְשֹׁם. – נָטָה, נטה היום. – עֶרֶב, ערב החג וכדומה. – ערָבים, בין הערבַּים. –*ערבית. – עת, *מעת לעת. – צהרים. – ⁘צפר. – *צַפְרָה. – שָׁבוּעַ. – *שחרית. – שכם, הִשְׁכִּים. – שֶׁמֶשׁ. – שָׁנָה.

⁘**יוֹמִי**, ת"ז, לנק' יומִית, מ"ר יומִיִּם, יומִיּוֹת, — של יום, של כל יום ויום: וככב שותף כשהוא מזרחי הוא יומי וכשהוא מערבי הוא לילי (אותות השמים ג). הגלגל התשיעי הוא הגדול והעליון שבגלגלים וכו' הכמי התכונה קראוהו גלגל היומי לפי שעל פיו יהיה היום והלילה כי הוא מקיף העולם פעם בכל יום (מ' אלדכי, ב"א כ ג). שכתבו התכונים שגלגל היומי בכחו הגדול שנתן לו האל יתברך הוא מושך ומכריע את השמנה גלגלים עמו (נתמ' ונעים א טו). והממהר תנועה מכלם היא תנועת הגלגל המקיף בכל והוא אשר יתנועע התנועה היומית ויניעם כלם עמו (מו"נ א עב). רמז לגלגל היומי המניע תנועה היומית (רמ"ע בפרוט, פרד' רמונ' לד:). שאז הגיע החמה לתכלית מה שהעמיק בה הרקיע והורידה מטה תחת האדמה ע"פ המסיבה היומית כדי להחביא ולהסתיר אורה (יסו"ע כר"י יברהלי א יז). שיש ללבנה שתי תנועות ר"ל תנועה שנתית ותנועה יומית (מעב' טוביה, העולם כ).

יוֹמָם[1], —א) תה"פ, בַּיּוֹם, bei Tage; pendant le jour; by day: ויי' הלך לפניהם יומָם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה לא ימיש עמוד הענן יומָם ועמוד האש לילה לפני העם (שמות יג כא-כב). כי ענן יי' על המשכן יומָם ואש תהיה לילה בו (שם מ לח). ופתח אהל מועד תשבו יומָם ולילה שבעת ימים (ויקר' ח לה). וענן יי' עליהם יומָם בנסעם מן המחנה (במד' י לד). ופחדת לילה ויוֹמָם ולא תאמין בחייך (דבר' כח סו). והגית בו (בספר התורה) יומָם ולילה (יהוש' א ח). ויהי כאשר ירא את בית אביו ואת אנשי העיר מעשות יומם ויעש לילה (שופט' ו כז). חומה היו עלינו גם לילה גם יומָם כל ימי היותנו עמם (ש"א כה טז). ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומָם ואת חית השדה לילה (ש"ב כא י). וברא יי' על כל מכון הר ציון ועל מקראה ענן יומָם ועשן ונגה אש להבה לילה וכו' וסכה תהיה לצל יוֹמָם מחרב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר (ישע' ד ה-ו). על מצפה אדני אנכי עמד תמיד יומָם ועל משמרתי אנכי נצב כל הלילות (שם כא ח). לילה ויוֹמָם לא תכבה לעולם יעלה עשנה (שם לד י). ופתחו שעריך תמיד יומָם ולילה לא יסגרו (שם ס יא). מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומָם ולילה את חללי בת עמי (ירמ' ח כג). כה אמר יי' נתן שמש לאור יומָם הקת ירח וכוכבים לאור לילה (שם לא לד). תרדנה עיני דמעה לילה ויוֹמָם ואל תדמינה (שם יד יז). הורידי כנחל דמעה יוֹמָם ולילה אל תתני פוגת לך (איכ' ב יח). עשה לך כלי גולה וגלה יומָם לעיניהם (יחזק' יב ג). יומָם יפגשו חשך וכלילה ימששו בצהרים (איוב ה יד). בתורת יי' חפצו ובתורתו יהגה יומָם ולילה (תהל' א ב). אלהי אקרא יומָם ולא תענה ולילה ולא דמיה לי (שם כב ג). כי יומָם ולילה תכבד עלי ידך (שם לב ד). יומם יצוה יי' חסדו ובלילה שירה עמי (תהל' מב ט). לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומָם (שם צא ה). יומָם השמש לא יככה וירח בלילה (שם קכא ו). אשר אנכי מתפלל לפניך היום יומָם ולילה

(היום הנזכר למעלה) שף ברקיע וכו', נראה ברור כי הכונה בהשם יום כאן להחמה, וכן בגמ' (יומ' כ:) בפרוש: גלגל חמה שמנסר ברקיע. ומצוי שמוש זה בארמ': אזל אוקמיה להדי יומא בתקופת תמוז א"ל איסתכל ביה א"ל לא מצינא א"ל יומא דחד משמשי דקיימי קמי דקודשא ברוך הוא אמרת לא מצינא לאיסתכלא ביה שכינה לא כל שכן (חול' ס.), ובעבר': הלך והעמיד אותו בשמש של תקופת תמוז ואמר לו הסתכל בו ענה לו לא אוכל א"ל השֶׁמש שהוא אחד משמשיו העומדים לפני הקב"ה אינך יכול להסתכל בו שכינה לא כש"כ. —ועוד: לשייפיה מישחא ולוקמיה להדי יומא (שבת קלד.), ר"ל ויעמידו נגד השֶׁמֶשׁ.

[1]) י"א שהמם האחרונה היא מ המשקל המיוחד לתה"פ שנוספה על השם יום, כמו דומם, חנם, ריקם ועוד. וי"ם כי זו צורה שניה של השם יום כמו בכנע' יומם, עי' הערה לערך יום, ומשמש שמוש תה"פ כמו: לילה: יומם ולילה. ועי' במבוא, בחלק הדקדוק.

על בני ישראל עבדיך (נחמ׳ א ו). — ב) בהרחבה, כמו יום: אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה ולבלתי היות יוֹמם ולילה בעתם גם בריתי תפר את דוד (ירמ׳ לג כ-כא). — ועם ב השמוש בְּיוֹמָם: את עמוד הענן לא סר מעליהם בְּיוֹמָם להנחתם בהדרך ואת עמוד האש בלילה להאיר להם (נחמ׳ ט יט).—ובמשמ׳ זו השתמשו בשם זה בספה״א בפרט במשמ׳ זמן של יום אחד בלי הלילה: והסגולה הזאת היא שגורמת שלא יהיה שום יומם מימות השנה בשום מקום מהאקלימים שוה במדתו ללילה הסמוך לו (יסו״ע לר״י ישראלי ב יב). וזמן כל יומם ויומם מתחילתו ועד סופו הוא בעצמו זמן הלילה מתחילתו ועד סופו (שם יז). בכל יומם ויומם מימות החמה היה עבר פניו הצפוני לבד מאיר ומזהיר מאור החמה ששופע עליו כמו שבכל יומם ויומם מימות הגשמים (שם). יום תקופת ניסן ויום תקופת תשרי שבהם לבדם הוא היומם מהם שוה במדתו ללילה הסמוך לו בכל מקומות הישוב (שם י). לפיכך הוא היומם של תקופת ניסן ותשרי האמתים שוות בכל מקום ומקום ללילה הסמוך לו (שם יב). וליל שבת כולו של קצה מזרח הוא היומם של יום ששי בשבת בקצה מערב (שם יז). והמשל לזה הוא שהיומם שבו תחול החמה במזל שור שוה ליום שבו תחול החמה במזל אריה (שם יב). איך יתכן שיהיה לוי השוכן בטבור הארץ עומד עתה בחצות יום שבת ויכפור בו יהודה שכנו ויאמר לא כי אלא ביומם של יום אתמול אנו עומדים (שם יז). ויודע איזה רגע ואיזה שעה הוא מהיומם באלכסנדרי׳ ושומר אותה וממתין עד סוף השנה כשיחול הרגע ההוא (שם). עד שתבא וישקע מרכזה על נקודת מערב הגליל ההוא וזה הוא סוף היומם ההוא ותחלת הלילה הסמוך לו וכו׳ עד שתגיע בסוף הלילה לקו המזרח שנית וכו׳ ואז הוא סוף הלילה ותחלת היומם הסמוך לו (מ׳ אלדבי, ש״א ב ג). ואם יהיה אתו חלק הנשאר עם ראש מזל סרטן משני צדדיו על האופק רוחב שעור מזל אחד יהיה להם זמן חדש אחד כולו יומם ואם יהיה החלק ההוא שעור שני מזלות יהיה להם מדת יומם שני חדשים (נחמד ונעים קמד). מניסן ועד תשרי יהיה להם תדיר יומם מפני שכל משך הנזכר השמש לא תשקע למטה מאופקם וכו׳ באופן שלעולם יהיה ליושביה אור יומם וזמן חצי שנה וחשכת לילה כמו כן חצי שנה (שם קמו). שכל זמן היות השמש ממעל לאופק שהוא זמן היומם חוא לנו יותר חם מזמן היותה מתחת לאופק (שם קנט).

יָוֵן[1], ש״ז, סמי׳ יְוֵן,— טיט עבה, Schlamm; vase clay: ויעלני מבור שאון מטיט הַיָּוֵן ויקם על סלע רגלי (תהל׳ מ ג). הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש טבעתי בִּיוֵן מצולה ואין מעמד באתי במעמקי מים ושבלת שטפתני (שם סט ג). — ובתו״מ: ובצק שתחת הצפורן והמלמולין וטיט היון וטיט היוצרים וכו׳ איזהו טיט היון זה טיט הבורות (מקוא׳ ט ב). טבעת שנתונה בלבינה של טיט טופח והטבילה טהורה ואם היה טיט היון וחיברו כאלו לא טבלה (תוספתא שם ו יב).—ובהשאלה, ואמר הפיטן: והעורים הטבעו ביון מעשיהם, ולא ראו מות אל נוכח פניהם (מחז׳ אויניון, יוה״כ, עד מתי). — ואמר המליץ: שובה אנוש אל אל בטרם מותך כי טבעה רגלך בטיט היון, תצלח בעת תסיר לך מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר און (ר״י חריזי, תחכמ׳ ט). כובד שיחו כשל כחו ביון זוקן ובביצתו, איה מעניו איה רעיוניו איה שכלו ומליצתו (רמב״ע, אוה״ג ב פ). גם יום חייך אם עמל לך ירב, אל נא ישקע לבך ביון הרפש, כי חיש יהלף היום ובא הערב (יל״ג, הערב).

יָוָן[2],—שם ארץ ועם, וממנו שה״ת יְוָנִי, עי״ש.

יון[3] ממנו יוֹנָה, *יון.

---

[1]) לא נתברר מקורו.

[2]) צורת עברית מהשם של שבט אחד משבטי העם הזה Ιωνέν. והנה לפי זה, אם לא נניח שנשתנתה תנועת האות הראשונה של השם הזה קצת בפי היהודים, צריך לאמר כי הקמץ שתחת היוד הוא קול החולם, o, וכן באמת העתיקו השבעים את השם Ιωυαν, אך אין לדעת אם באמת כך היתה הברת השם הזה בפי היהודים בזמן חבור השבעים לפחות, או אולי נשתנה הברתו בפי היונים תחת השפעת צורת השם היוני. ויש מי שהביאו מקור להשם יָוָן בעבר׳ את צורת השם Ιάφους, שהזכיר הומירוס, וא״כ הקמץ הראשון היה באמת פתוח, והשני אולי היה כמו חולם, o. אבל, גם באשור׳ השם של הארץ הזאת כתוב בשני פתח, וכן גם בסנסקר׳ Javana, ומזה ראיה כי היהודים אמנם הגו השם הזה בשני פתח׳.

[3]) רק עבר׳ וארמ׳, ולא נתברר מקורו.

***יוֹן**[1]), ש"ז, — הזכר של היונים: תנא תולה בדעת עצמו ותנא תולה בדעת י ו נ ו[2]) (סנה' כה.).

יוֹנָה, ש"נ, סמי' יונת, כנ' יונתי, מ"ר יונים, יוני, — עוף ביתי, הֹגה בקול עמק ועגום, **Taube; pigeon; dove**: וישלח (נח) את היונה מאתו לראות הקלו המים מעל פני האדמה ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה וכו' ויסף שלח את היונה מן התבה ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה (בראש' ח ח-יא). יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור (הוש' יא יא). כסוס עגור כן אצפצף אהגה כיונה (ישע' לח יד). והיו כיונה תקנן בעברי פי פחת (ירמ' מח כח). כנפי יונה נחפה בכסף ואברתיה בירקרק חרוץ (תהל' סח יד). מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה (שם נה ו). — ומשל לאדם נפתה על נקלה: ויהי אפרים כיונה פותה אין לב (הוש' ז יא). — ואמר הפיטן: י ו נ ה פותה טועה במדבר, רואה את הבר ואינה רואה את המכמר (פי' אבות, מג"א כ"י פריז, בסוף אדר"נ, שכטר). — ואמר המשורר: י ו נ ה תפתה לבות כפירים ובני אריות נגדה בקרים, תלך ותהפך ימים ללילות תבא ויהיו לילות בקרים (רס"ע אבן דנאן, מלאכ' השיר 15). — ומ"ר: בקול יונים מתפפות על לבבהן (נחום ב ח). נהמה כדבים כלנו וכיונים הנה נהגה (ישע' נט יא). מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארבתיהם (שם ס ח). והיו אל ההרים כיוני הגאיות כלם המות (יחזק' ז יו). — ודמיון ליפי עינים, מתחנגות ומלטפות: הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים (שה"ש א יה). עיניו כיונים על אפיקי מים (שם ה יב). — וכנוי של חבה לאשה: פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי (שה"ש ה ב). אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה (שם ו ט). יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעני את קולך (שם ב יד). — בן יונה, בני יונה: כבש בן שנתו לעלה ובן יונה או תר לחטאת (ויקר' יב ו). והביא את אשמו אשר חטא שתי תרים או שני בני יונה ליי' (שם ה ז). — ובתו"מ: באותה שעה היו ישראל דומים ל י ו נ ה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיק הסלע והיה נחש נושף בה אם תכנס לפנים הרי הנחש ואם תצא לחוץ הרי הנץ (מכי' בשלח ב ג). מה י ו נ ה כנפיה מגינות עליה אף ישראל מצות מגינות עליהן (שבת מט.). ורוח אלהים מרחפת על פני המים כ י ו נ ה שמרחפת על בניה ואינה נוגעת (חגי' טו.). י ו נ ה זו אעפ"י שאת נוטל גוזליה מתחתיה אין מנחת שובכה לעולם (מד"ר שה"ש, הנך יפה). מכר כוורת מכר דבורים מכר שובך מכר י ו נ י ם (ב"ב ה ג). המשחק בקוביא המלוה ברבית ומפריחי י ו נ י ם וסוחרי שביעית (סנה' ג ג). אווזין ותרנגולים שקננו בפרדס וכו' וכן י ו נ י הרדסיאות (חול' יב א). במה דברים אמורים ב י ו נ י שובך ו י ו נ י עליה וצפרים וכו' אבל אווזים ותרנגולים ו י ו נ י הרדיסאות וכו' (ביצ' כה.). י ו נ י שובך ויוני עלייה שקננו בטפיחים ובבירות (חול' קלט:). — ש ג ר היונה, עי' שֶׁגר. — יונת אלם, שם לכלי נגינה: למנצח על יונת[1]) אלם רחקים לדוד מכתם (תהל' נו א). — וכנוי לישראל, ואמר הפיטן: קול צפצפה י ו נ ת אלם איך בי יבחר, בקול ענות אשר שמעתי הג ליי' מחר (ר"א קליר, יוצ' ב פסח, אז על כל).

אֶרְבָּה. — *פרח, מפריחי יונים. — *שׁבָךְ. — *שגר, מלא שגר היונה. — תור.

***יְוָנִי**, ת"ז, לנק' יְוָנִית, — של יָוָן, **griechisch; grec; greek**: עד אחד עברי ועד אחד י ו ו נ י כשר (ירוש' גיט' ט נ ד). לעז י ו ו נ י לכל כשר (מגי' יח.). זמר י ו ו נ י לא פסק (מפיו של אחר) (חגי' יה:). ארור האיש שיגדל חזירים וארור האדם שילמד את בנו חכמה י ו נ י ת וכו' אמר רבי בארץ ישראל לשון סורסי למה או לשון הקדש או לשון י ו נ י ת (ב"ק פ"ב:). אלף ילדים היו בית אבא חמש מאות מהם למדו תורה חמש מאות למדו חכמה י ו נ י ת (שם פג.). של בית רבן גמליאל התירו להם לספר בחכמה י ו נ י ת מפני שקרובים למלכות (שם). — ובמשמ' "איש מארץ יָוָן: לא יאדימו פניהם כי אם צבעום בשני, הם כענקים בעינם הם כחגבים בעיני, בשאת משלי יריבון עמי כמו עם י ו נ י, דברו שפת עם ואשמע כי זה לשון אשקלוני (רשב"ג, שירי שלמה א). — *יְוָנִית, תה"פ, בלשון יונית: שאלו ר' יהושע מהו שילמד אדם את בנו י ו ו נ י ת אמר להן ילמדנו בשעה שאינה לא יום ולא לילה (ירוש' סוט' ט כד ג). מותר לאדם ללמד

---

1) עי' הערה להשרש. — 2) ושם בתוך דבור בארמ': אי תקדמיה יונך ליון.

1) פרשו הקדמונ' וגם רוב החדשים כי זה כנוי לישראל. אך המליצה, למנצח על, מוכיחה כי יונת אלם הוא שם כלי נגינה. וי"א כי יש כאן שבוש.

את בתו יוונית מפני שהיא תכשיט לה (שם). קראה (את המגלה) גיפטית עברית עילמית מדית יוונית לא יצא (מגי' יח.).

*יְוָנִי, ת"ז, — של יָוָן, מטבע היון: והמלמולין וטיט היון וגץ יוני איזהו טיט היון זה טיט הבורות וכו' וגץ יוני אלו יתדות הדרכים שאין טובלין בהן (מקוא' ט ב).

*יוֹנִיאֵל, ש"ז, — שם מלאך הממונה על הרפואה: והשר הממונה על הרפואה יוניאל שמו (כרית מגוחה ו).

יוֹנֵק, יֹנֵק, ש"ז, מ"ר יונקים, יֹנְקִים, — א) ילד קטן בעודנו יֹנֵק חלב אמו, Säugling; nourrisson; suckling: מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה גם בחור גם בתולה יונק עם איש שיבה (דבר' לב כה). והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה (ש"א יה ג). ושעשע יונק על חר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה (ישע' יא ח). דבק לשון יונק אל חכו בצמא (איכ' ד ד). שאהו בחיקך כאשר ישא האמן את היֹנֵק (במד' יא יב). להכרית לכם איש ואשה עולל ויונק מתוך יהודה (ירמ' מד ז). בעטף עולל ויונק ברחבות קריה (איכ' ב יא). מפי עוללים ויונקים יסדת עז (תהל' ח ג). ועי' ינק. — ובתו"מ: מי יאמר בתורה לפני ברכו את ה' המבורך לא היונקים (מד"ר שה"ש, משכני).—ב) נטע בראשית צמיחתו כשהוא עודנו קטן ורך, Sprössling; pousse; sprout: ויעל כיונק לפניו וכשרש מארץ ציה (ישע' נג ב).

יוֹנֶקֶת, ש"נ, בכנ' יונקתו, מ"ר יונקות, יונקֹתיו, יונקותיה, — כמו יונק משמ' ב, נטע ילד ורך: רטב הוא לפני שמש ועל גנתו יונקתו תצא (איוב ח יז). לא יסור מני חשך יֹנַקְתּוֹ תיבש שלהבת (שם טו ל). אם יכרת (העץ) ועוד יחליף ויֹנַקְתּוֹ לא תחדל (שם יד ז). ויך שרשיו כלבנון ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו (הוש' יד ו-ז). ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי מראש יֹנְקוֹתָיו רך אקטוף ושתלתי (יחזק' יז כב). תשלח (הגפן) קציריה עד ים ואל נהר יונקותיה (תהל' פ יב). — ובתו"מ: אין מזין לא ביונקות ולא בתמרות אין חייבין על היונקות על ביאת המקדש ר"א אומר אף לא על התמרות אלו הן היונקות גבעולין שלא גמלו (פרה יא ז). תמרות גבעולין שלא גמרו ויונקות שלא הניצו כל עקר (תוספתא שם יא ז). הכל לפי גודל השדה הנזרעות ולפי רוב העלין ושלוח היונקות (רמב"ם כלא' ג ח).

*יוֹעֶזֶר, ש"ז, — שם צמח דומה קצת לשערות ארוכות, Frauenhaar; adiante; maidenhair: אין אוכלין איזוב יון בשבת לפי שאינו מאכל בריאים אבל אוכל הוא את יועזר [1] ושותה אבוב רועה (שבת יד ג).

יוֹעֵץ, ש"ז, מ"ר יוֹעֲצִים, — מי שיֹעֵץ לאדם עצות, ובעל משרה מיוחד במלכות, Rath; conseiller; councillor: אחיתפל הגילני יועץ דוד (ש"ב טו יב). ואחיתפל יועץ למלך (דהי"א כז לג). שר חמשים ונשוא פנים ויועץ וחכם חרשים (ישע' ג ג). באין תחבלות יפל עם ותשועה ברב יועץ (משלי יא יד). ויאמר לו הליועץ למלך נתנוך (דהי"ב כה טז). המלך אין בך אם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה (מיכ' ד ט). וסכרים עליהם יועצים להפר עצתם (עזר' ד ה). כי המה היו לו יועצים (דהי"ב כב ד). הפר מחשבות באין סוד וברב יועצים תקום (משלי טו כב). מוליך יועצים שולל ושפטים יהולל (איוב יב יז). אך אולים שרי צען חכמי יֹעֲצֵי פרעה עצה נבערה (ישע' יט יא). עם מלכים ויֹעֲצֵי ארץ (איוב ג יד). מרמה בלב חרשי רע ולֹיֹעֲצֵי שלום שמחה (משלי יב כ). ואשיבה שפטיך כבראשנה ויֹעֲצַיִךְ כבתחלה (ישע' א כו). ועלי הטה חסד לפני המלך ויועציו ולכל שרי המלך (עזר' ז כח). — ובתפלה: השיבה שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחלה (תפל' י"ח, הב"כה).—יֹועֲצֵי רומא, מורשי העיר רומא: ויאמר להם כה תאמרו לו הנה יועצי רומא וישישיהם מכפרים את פניך במנחה (תולד' אלכסנדר 8, י' הלוי, קבן ע"י).

*יוֹף[2], ש"ז, — כמו יֹפִי, ואמר הפיטן: כשר חניטי יוף הוצאת מחלציו כלו זרע אמת ואין דופי (ר' משולם ב"ר קלוני', עבוד', אמיץ כח). יוף מכלל דבירך ישב יסד שתיות, כם ושם השלם מהשתמש בשתי אותיות (יוצ' שבת ור"ח, אמונתך).

יוֹפִי, — עי' יֹפִי.

---

[1]) תרגמו בגמ' ירוש' בפוליטריכין, ובגמ' בבלי אמרו: מאי יועזר פותנק. ע"כ. ואעפ"י שהרמב"ם החליט כמו הבבלי כפי המקובל בהלכה כבבלי נגד הירוש', אבל בענין הלשון בדואי פרוש הירוש' מכריע. ומקור השם הזה לא נתברר.

[2]) יצירה פיטנית.

***יוֹפִיאֵל**[1], ש״ז, — שֵׁם המלאך הממונה על התורה והחכמה: כשהייתי בן י״ג שנה והלכתי אצל ר׳ נחונייא בן הקנה ושאלתיו שרה של תורה מי הוא ואמר לי יופיאל שמו ותיכף עמדתי והוספתי צער על צער כי בתענית הייתי (הקד׳ ספ׳ הקנה). אחר מיתתו (של מי שהלך מהעוה״ז בלי ידיעת חכמת הקבלה) יופיאל שר החכמה שואל אותו אם יש לו ידיעה ברזין דאורייתא ומי שלא עסק בחכמה זו בשעת מיתתו אעפ״י שיש בידו כמה תורה ומעשים טובים יופיאל זה דוחה אותו להוץ והשרפים שתחתיו שהם כולם בעלי שש כנפים שורפים אותו בהבלי כנפיהם (עמה״מ, קרית ארבע נה).

***יוֹצְאָנִית**, ש״נ, מ״ר יוֹצְאָנִיּוֹת, — אשה שדרכה לצאת הרבה החוצה. מה לאה יוצאנית אף זו יוצאנית (תנחומא וישלח ז). ד׳ מדות נאמרו בנשים גרגרניות צייתניות וכו׳ יוצאניות (שנאמר) ותצא דינה (מד״ר בראש׳ מה).

***יוֹצֵאת הַחוּץ**, ש״נ, מ״ר יוֹצְאוֹת הַחוּץ,—זונה, שמתהלכת בחוץ למשוך אנשים, feile Dirne; prostituée; -tute: חלוק של יוצאת החוץ העשוי כסבכה (כלים כח ט).

יוֹצֵר, יֹצֵר, ש״ז, מ״ר יוֹצְרִים, — א) אומן עושה כלי חרס, Töpfer; potier; potter: משכב וספות וכלי יוֹצֵר והטים ושערים וקמח וקלי (ש״ב יז כח). ויבא סגנים כמו חמר וכמו יוֹצֵר ירמס טיט (ישע׳ מא כה). איכה נחשבו (בני ציון) לנבלי חרש מעשה ידי יוֹצֵר (איכ׳ ד ב). תרעם בשבט ברזל ככלי יוֹצֵר תנפצם (תהל׳ ב ט). אם כחמר הַיֹּצֵר יחשב כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני (ישע׳ כט יו). קום וירדת בית הַיּוֹצֵר ושמה אשמיעך את דברי וארד בית הַיּוֹצֵר והנהו עשה מלאכה על האבנים ונשחת הכלי אשר הוא עשה בחמר ביד הַיּוֹצֵר ושב ויעשהו כלי אחר כאשר ישר בעיני הַיּוֹצֵר לעשות (ירמ׳ יח ב-ד). הַכַּיּוֹצֵר הזה לא אוכל לעשות לכם בית ישראל נאם יי׳ הנה כחמר ביד הַיּוֹצֵר כן אתם בידי בית ישראל (שם ו). כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר לְיֹצְרוֹ לא הבין (ישע׳ כט יו). הוי רב את יֹצְרוֹ חרש את חרשי אדמה היאמר חמר לְיֹצְרוֹ מה תעשה ופעלך אין ידים לו (שם מה ט). אנחנו החמר ואתה יֹצְרֵנוּ ומעשה ידך כלנו (שם סד ז). — וגם עושה פסלים בעץ וכדומה: מה הועיל פסל כי פסלו יֹצְרוֹ מסכה ומורה שקר כי בטח יֹצֵר יצרו עליו לעשות אלילים אלמים (חבק׳ ב יח).—ובתלמ״ם: היוצר מוכר ה׳ כדי שמן וחמשה עשר כדי יין (בבי׳ ה ז). אבל אם חברה היוצר (את הנר של חרס) מתחילה מותר (בכת ב ד). פוסק עמו על הגדיש ועל העביט של ענבים ועל המעטן של זתים ועל הביצים של יוצר ועל הסיד (ב״מ ה ז). בנוהג שבעולם מה נוח ליוצר הזה לעשות מאה קנקנים או להסתכל בהן (ירוש׳ ר״ה א נו:). מה יוצר זה ירך מכאן וירך מכאן וסדן באמצע אף אשה ירך מכאן וירך מכאן והולד באמצע (סוט׳ יא:). שתי סוכות של יוצרים זו לפנים מזו הפנימית אינה סוכה (סוכ׳ ח:). היוצר הזה כשהוא בודק את הכבשן שלו אינו בודק את הכלים המרועעים וכו׳ ומה הוא בודק בקנקנים ברורים (מד״ר בראש׳ נה). משל לתלמידו של יוצר שגנב ביצת יוצרים ועמד רבו על גניבתו (שם ויקר׳ כג). הדבר דומה למי שהיה יודע ג׳ אומניות זהבי ויוצר וזגגי (שם במד׳ ב). איזה יוצר מבקש שישתברו קנקניו (פסיק׳ רבתי מ). ביצים של יוצר שהיו מחוסרין לפיפה ויבוש והולכה לכבשן (רמב״ם מנוה ט ב). — מלאכת הַיּוֹצֵר, עי׳ במלואים. — ב) מי שיצר את העולם, אלהים, Schöpfer; créateur; creator: כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עשהו וְיֹצְרוֹ לא יחננו (ישע׳ כז יא). כה אמר יי׳ קדוש ישראל וְיוֹצְרוֹ האתיות שאלוני על בני ועל פעל ידי (שם מה יא).—ובתלמ״ם. א״ר ברכיה יוצרן רוצה שיהא ליבן יהיד אליו (ירוש׳ ר״ה א נו:). אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי (ברכ׳ סא.). התשתם כחו של יוצר וכו׳ כל ארבעים יום הקב״ה עוסק בצורת הולד ולסוף ארבעים יום היא הולכת ומקלקלת עם אחר מיד רפו ידיו של יוצר אמר של מי אצור של ראשון או של שני (מד״ר ויקר׳ כג).

---

[1]) נזכר שם זה בתרגום ירוש׳ (דבר׳ לד ו).— ובזהר: האי חיותא יופיאל שמיה ואיהו קיימא בכל רזי דחכמתא וכל אינון מפתחאן דחכמתא קיימין ביה (זהר, פקודי). בההיא שעתא קרא ליופיאל רב ממנא ולחמשין ותלת רתיכין קדישין דתחות ידיה דאתמנון בשמושא דאורייתא (שם, ויקהל). וזמינא למתיבתא דיליה ותמן אשתעשע בהו באינון דיליה ברזי עלאין וטעמי אורייתא דהוו סתימין בהאי עלמא ויופיאל רב ממנא אזיל מגו מתיבתא עלאה וחתים סתרין ורזין (שם, תוספ׳ לספ׳ במות).

—ואמר המשורר: ואיכה אעבד יוצרי בעודי אסיר יצרי ועבד תאותי (ר"י הלוי, אדני נגדך). יש לי בסתר יוצרי ובצל כבודו מעמד (הוא, מאורה לש"ת, ישן בכנפי). — ג) שֵׁם לפיוטים שאֹמרים אחרי תפלת יוצר אור: בשבת הגדול אומר יוצר אתי מלבנון כלה ואופן וזולת וקרובות (מהרי"ל, הלכ' שבה"ג). — ואמר המשורר: ואני בעת אומר קדושה רבה, או יוצר או קרובה, בקעו כל מעינות תהום רבה (עמנ', מחבר' יח). — ומ"ר: ועל זה אנו סומכין לומר פיוטין ויוצרות וזולתות ואופנים (שבלי הלקט, תפלה כח). וכן ביוצר אור יוצרות ואהבה באהבת עולם וזולת באמת ויציב (אבן ירחי, המנהיג, תפל' השחר).

יוקר, — עי' יֹקֶר.

***יוֹרֶדֶת**, ש"נ, — פלג יורד מן ההר: ר' יהודה אומר יורדת הצלמון אסורה מפני שכזבה בשעת פולמוס (תוספתא פרה ט ב).

יוֹרֶה[1], ש"ז, — המטר הראשון היורד בארץ ישראל אחרי ימות החמה, בחדש חשון וכסלו, Frühregen; première pluie; early rain: ונתתי מטר ארצכם בעתו יוֹרֶה ומלקוש (דבר' יא יד). ולוא אמרו בלבבם נירא נא את יי' אלהינו הנתן גשם וְיוֹרֶה[2] ומלקוש בעתו (ירמ' ה כד). — ובתו"מ: יורה במרחשון ומלקוש בניסן (ספרי דבר' מב). מה מלקוש לברכה אף יורה לברכה (תענ' ו.). —ואמר הפיטן: הנם ימים המבורכים, יורה ומלקוש באדם פורכים, כח תת באביבים רכים (ראשון אמלת, מוס' לפר' החדש). — ועונת היורה: אם זרעת ביורה אל תעמוד במלקוש (תנחומא חיי שרה ז).

***יוֹרָה**[3], ש"נ, מ"ר יוֹרוֹת, — דוד גדול, מחרס או ממתכת, ירתיחו בו מים וכדומה על האש, Kessel; chaudron; kettel: ולא (נותנין) את הצמר ליורה אלא כדי שיקלוט העין (שבת א ו). הנותן צמר לצבע והקדיחתו יורה נותן לו דמי צמרו (ב"ק ט ד). מוסף היורה של שולקי זיתים (עדי' ז ח). והוא שתהא היורה עקורה אבל אם היתה היורה קבועה אסורה מפני שהוא מתיירא שמא מתאכל ציבעו והוא מוסיף מוי (ירוש' שבת א ד.). רב הונא אמר שהקדיחתו סממנין אבל הקדיחה יורה אומר לו הרי שלך לפניך (שם ב"ק ט ו ד). בירה קטנה לשפות עליה יורה קטנה (שבת קב:). (היה עליו) פשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן היורה ואין שם אומן אלא הוא (מו"ק יא:). נפל לתוך כבשן האש מעידין עליו ליורה מלאה יין ושמן מעידין עליו (יבמ' קכא:). וכיצד מגעילן א"ר הונא יורה קטנה בתוך יורה גדולה (ע"ז עו.). כזית בשר שנפל לתוך יורה של חלב (חול' קח.). כגון שנפל לתוך יורה רותחת (שם:). כמה האור שורף כמה העצים בולעים וכמה יורה בולעת (מד"ר ויקר' י). — ומ"ר: אלו הכלים עיקר עשייתן כדי ליהנות בשכרן כגון היורות הגדולות של נחשת שמבשל בהן (התרומ' מט ד, בשם הרמב"ס). — *יורות הערביים: האומר הרי עלי בתנור לא יביא מאפה כופח ומאפה רעפים ומאפה יורות הערביים (מנח' ה ט). יורות הערביין שהוא חופר בארץ וטח בטיט (כלים ה י). —ובהשאלה, יוֹרָה של פורענות: אמר הקב"ה שופת אני למואב יוֹרָה של פורעניות (מד"ר דבר' ב).

***יוּרְקָמִי**[1], ש"ז, — שם מלאך הממונה על השלג ובפרט הברד: בשעה שהפיל נבוכדנצר הרשע חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש עמד יורקמי[2] שר הברד לפני הקדוש ברוך הוא אמר לפניו רבש"ע ארד ואצנן את הכבשן ואציל לצדיקים הללו מכבשן האש (פסח' קיח.).

יוֹרֵשׁ, ש"ז, מ"ר יוֹרְשִׁים, — מי שירש ירושה מאבותיו, Erbe; héritier; heir: הבנים אין לישראל אם יוֹרֵשׁ אין לו מדוע ירש מלכם את גד (ירמ' מט א). תני את מכה אחיו ונמתהו בנפש אחיו אשר הרג ונשמידה גם את היורש (ש"ב יד ז). לכן אתן את נשיהם לאחרים שדותיהם ליוֹרְשִׁים כי מקטן ועד גדול כלה בצע בצע (ירמ' ח י). וירש ישראל את יֹרְשָׁיו (שם מט ב). — ובתו"מ: אם אמר כל מה שתלד אשתי יטול [illegible] זה יטול ואם אין שם יורש אלא הוא יורש את הכל (ב"ב ט ב). יחלוקו יורשי הבעל עם יורשי האב (יבמ' ד ג). נפל הבית עליו ועל

---

[1]) עי' שרש ירה. ובגמ' (תענ' ו.) אמרו דרך דרש: תנו רבנן יורה שמורה את הבריות להטיח גגותיהן ולהכנים את פירותיהן ולעשות כל צרכיהן דבר אחר שמרוה את הארץ ומשקה עד תהום. — [2]) בקצת ספרים יורה.

[3]) לא נתברר מקורו. לפי דעת קצת מן אור בשמ' אש.

[1]) לא נתברר מקורו. — [2]) כך בכ"י ובספרים, ובקצת דפוס' יורקמו.

אשתו יורשי הבעל אומרים האשה מתה ראשונה ואח"כ מת הבעל יורשי האשה אומרים הבעל מת ראשון (כ"ב ט ט). אין אדם יכול להוריש למי שאינו ראוי ליורשו ולא לעקור הירושה מן היורש אע"פ שזה ממון הוא (רמב"ם נחלה ו א). זה הכלל ביורשין כל שני יורשין שאחד מהם יורש ודאי והשני ספק אין לספק כלום ואם היו שניהם ספק שמא זהו היורש או שמא זה היורש חולקין בשוה (שם ה א). — יוֹרֵשׁ עצר, עי׳ עצר.

***יוֹרֶשֶׁת**, ש"נ, — מי שיורשת ירושה: זוּ היתה אשתו של מת היא היורשת בכלל אחיותיה או בכלל בנות דודיה והשביחה הנכסים השבח לאמצע (רמב"ם נחלה ט ג).

*יוֹשֶׁן, — עי׳ יָשֵׁן.

*יוֹשֶׁר, — עי׳ יֹשֶׁר.

יוֹתֵר, יֹתֵר, — א) ש"ז, מה שנותר, das Uebrige; reste; rest: אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר למען זבח ליי׳ אלהיך ואת הַיּוֹתֵר החרמנו (ש"א טו טו). — ב) כמו יִתְרוֹן: כי מה-יּוֹתֵר לחכם מן הכסיל (קהל׳ ו ח). כי יש דברים הרבה מרבים הבל מה-יֹּתֵר לאדם (שם יא). — ג) תה"פ, הרבה, רב מן המדה, mehr; plus; more: ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יֹתֵר ודברתי בלבי שגם זה הבל (קהל׳ ב טו). אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יוֹתֵר למה תשומם (שם ז טז). טובה חכמה עם נחלה וְיֹתֵר לראי השמש (שם יא). וְיֹתֵר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם (שם יב ט). — ואמר בן סירא: טוב עובד ויותר הון ממתכבד וחסר מזון (ב"ס גני׳ י כז). קטן נימול לשמונה לתשעה ולעשרה ולאחד עשר ושנים עשר לא פחות ולא יותר (שבת יט ה). — ויותר מן דבר: וְיֹתֵר מהמה בני הזהר (קהל׳ יב יב). למי יחפץ המלך לעשות יקר יוֹתֵר ממני (אסת׳ ו ו). -- ובתו"מ: וגולל ספר תורה ומניחו בחיקו ואומר יותר ממה שקראתי לפניכם כתוב כאן (יומ׳ ז א). אמר לו כבית כור עפר (אני מוכר לך) אפילו היו שם נקעים עמוקים יותר מעשרה טפחים או סלעים גבוהין יותר מעשרה טפחים הרי אלו נמדדין עמה (ב"ב ז א). אמר להן המלך יגע זה לשתי שעות יותר ממה שלא יגעתם אתם כל היום כולו (ירוש׳ ברכ׳ ב ה ג). לא שהוא בן תורה יותר ממני אלא שהוא בן גדולים יותר ממני (שם ד ז ד). וכי פסח אחד יש לנו בשנה שדוחה את השבת והלא הרבה יותר ממאתים פסחים יש לנו בשנה שדוחין את השבת (פסח׳ סו.) יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק (שם קיב.). שלשה ימים לבכי ושבעה להספד ושלשים לגיהוץ ולתספורת מכאן ואילך אמר הקב"ה אי אתם רחמנים יותר ממני (מו"ק כז:). יותר משהאיש רוצה לישא אשה רוצה להנשא (יבמ׳ קיג.). מחלוקת בבדי חסרונן אבל יותר מבדי חסרונן דברי הכל מוכרן בב"ד (ב"מ לח.). יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בעל הבית (מד"ר ויקר׳ לד). אבא יודן חרש בחצי שדה ומצא שם סימא גדולה ונעשה עשיר יותר ממה שהיה קודם (שם דבר׳ ד). למלך שהיו לו בנים הרבה והיה אוהב את הקטן יותר מכולן (שם ה). — יותר מן: אמר להן היא נאמנת עלי יותר מן הכל (ירוש׳ כתוב׳ ה כט ד). שהלבנים קשים לכבסן יותר מן הצבועין (שבת יט.). — יותר מכן. יותר מהאמור למעלה: היוצר מוכר ה׳ כדי שמן וחמשה עשר כדי יין שכן דרכו להביא מן ההפקר ואם הביא יותר מכאן מותר (שבי׳ ה ז). אם אמר הן חסר הן יתר אפילו פיחת רובע לסאה או הותיר רובע לסאה הגיעו יותר מכאן יעשה חשבון (ב"ב ז ג). היה עובר בשוק ושמע קול הסופרים מקרים איש פלוני מגרש את אשתו פלונית ממקום פלוני ואמר זה שמי וזה שם אשתי פסול מלגרש בו יותר [1]) מיכן כתב לגרש את אשתו ונמלך מצאו בן עירו ואמר לו שמי כשמך ושם אשתי כשם אשתך פסול מלגרש בו יותר מיכן יש לו שתי נשים ושמותיהן שוין כתב לגרש בו את הגדולה לא יגרש בו את הקטנה יותר מיכן אמר ללבלר כתוב לאיזה שארצה אגרש פסול מלגרש בו (ירוש׳ גיט׳ ג, משנ׳ א). — ויוֹתֵר על: לא יאכל הפועל יותר על שכרו (ירוש׳ מעשר׳ ב ג). פשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן היורה ואין שם אומן אלא הוא הרי זה יעשה בצינעה יותר על כן אמר רשב"ג אם היה אומן לרבים וספר ובלן לרבים והגיע עת הרגל ואין שם אומן אלא הוא הרי זה

---

[1]) במשנ׳ שבבבלי יתר, חסר ז.

יעשה (מו"ק יח:). — יוֹתֵר מדאי: כל המתקשה על מתו יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה וכו' אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשעור (מו"ק כז:). שהשביע הקב"ה את אומות העולם שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי (כתוב' קיא.). שלא להתאבל כל עקר אי אפשר שכבר נגזרה גזרה ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר שאין גוזרין גזירה על הציבור אלא א"כ רוב ציבור יכולין לעמוד בה (ב"ב ס:). למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה יותר מדאי (מד"ר במד' יב). למלך שעשה סעודה והיה קורא בכל יום אומניות אומניות והיה לו אוהב אחד שהיה אוהבו יותר מדאי ולא קרא אותו עמהם (תנחומא בהעלותך ג). — בְּיוֹתֵר, הרבה מאד: שאלו את אימא שלום מפני מה בניך יפיפין ביותר (נדר' כ:). למלך שהיה לו מטרונת והיתה חביבה עליו ביותר (פסיק' רבתי לא). והאחד היה צר עין ביותר (והזהיר, ויקר' קל.). חריף וסבר היה ביותר ועמוק בשאלותיו (רב"י ערוב' סז.). לפי שהיתה יפת תואר ביותר באה אצלו וגילתה שוקה כנגדו (הוא, נדר' נ:). לפיכך אמרו חכמים שאפילו הבריא ביותר מכין אותו שלשים ותשע (רמב"ם סנה' יז א). — וביותר אם: שהולד הזה כשהוא יוצא יוצא מלא גללין וכל מיני סרוחין והכל מחבקים אותו ומנשקין אותו וביותר אם הוא זכר (מד"ר ויקר' יד).

יוֹתֶרֶת, — עי' יֹתֶרֶת.

יְזִימָה, ש"נ, — בה"פ מן יָזַם: אם יאמר כי יזימת מחשבת האותיות על האופן אשר נפלו עליו בעליית דעתו מזולת דעת (ספ' היצר, הערי' ליבו' הקראי).

א.יזל[1]), ממנו א.יָזַל.

א.יָזַל[2]), פ"ע, עת' תֵּזֵל, לנק' תֵּזְלִי, — היה מהיר וחרוץ וקל לעשות מעשה מן המעשים: מה תֵּזְלִי[3]) מאד לשנות את דרכך גם ממצרים תבשי כאשר בשת מאשור (ירמ' ב לו).

---

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש זה, ועי' הערה להערך.

[2]) בערב' וַזַ'ל b), ועי' הערה לקמן. — [3]) אמרו הקדמונ' ורוב החדשים שהוא במקום תאזלי מן אזל, ופרשוהו למה תלכי. והוא דחוק מאד, כי אין טעם

a) وَذَلَ

ב.יזל[1]), ממנו ב.יָזַל.

ב.יָזַל[2]), קל לא נמצא.

— הִפעי', הִזִּיל, — הִזִּיל את פלוני, בִּזָּה אותו, זלזל בו, verachten; mépriser; to despise: חטא חטאה ירושלם על כן לנידה היתה כל מכבדיה הִזִּילוּהָ[3]) כי ראו ערותה (איכ' א ח).

ג.יזל[4]), כמו אזל, ממנו ג.יָזַל.

ג.יָזַל, פ"ע, עת' תֵּזֵל, תֵּזְלִי, — כמו אָזַל במשמ' הלך: הלא אם תרדפי הבלי זמן, כי אמת הם כל כשפיו, ותִזְלִי[5]) אחריו לילך ויומך, ותערב לך תנומה מנשפיו, דעי כי אין בידך מאומה (ר"י הלוי, לפ"ת, יחידה).

במאמר מה תלכי לשנות דרכך, ובפרט שמוש הפעל אזל במאמר זה הוא זר. וכבר הרגישו קצת החדשים בדחק זה ואמרו כי השבעים תרגמוהו במשמ' של בזוי וזלזול, והוא מן זלל וצריך לנקדו תָּזֹלִּי. אבל, באמת אין כל צרך לשבש הנוסחה, ואדרבה הנקוד המסור הוא הנכון, כי תֵּזְלִי הוא כמו תֵּדְעִי, תֵּשְׁבִי, והוא שרש נפ"י יזל, ובערב' וד'ל a), במשמ' הרשומה בפנים, ופרשו המלונים הערבים: וד'לה מנ אלנשא' אלנשיטה אלרשיקה, ע"כ, ובעבר': וד'לה מהנשים היא הזריזה, החרוצה. ואמר אבן בזרג': אלוד'לה אלח'פיפה מנ אלנאש ואלאבל וע'ירהא ויקאל ח'אדם וד'לה אי ח'פיפ, ע"כ, ובעבר': אלוד'לה הקל (בפעולתו) מן האנשים והגמלים ואחרים ואומרים משרת וד'לה ר"ל קל. ומשמ' זו נותנת להכתוב כונה נאה מאד ועז המליצה, כי הנביא הוכיח את בת ציון: מה לך לדרך מצרים לשתות מי שחור ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר (בס יח), ר"ל שנטתה פעם אחרי מצרים ופעם אחרי אשור לבקש לה עזרה, ואמר כאן מה את זריזה וקלה וחרוצה לשנות דרכך ממצרים לאשור ומאשור למצרים, אבל כל זה לא יועיל לך כי גם מצרים לא תעזר לך וגם ממנה תבשי כמו מאשור.

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש זה, ועי' הערה להערך.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) אמרו הקדמונ' והחדשים שהוא מן זלל, והנקוד הוא בדרך לשון ארמ', אך אין צרך בזה, והוא שרש מיוחד מנפ"י יזל, ובערב' ממש במשמ' זו ד'יל b).

[4]) עי' הערה לא.יזל.

[5]) לפי פרוש המפרשים להמלה תזלי (ירמי' ב לו), עי' הערה לערך א.יזל.

a) وذل b) ذيل

יזם[1]), ממנו יָזַם, °יָזְמָה.

יָזַם, פ"י, מ"ר יָזְמוּ, עת' איזם, — א) יזם לעשות דבר, התחיל לעשות דבר ח ד ש, כבד, unternehmen ; entreprendre ; undertake : ויאמר יי' הן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא יבצר מהם כל אשר יָזְמוּ [2]) לעשות (בראש' יא ו). — ואמר הפיטן : ובנסוע מקדם יושבי שנער, בבנין המגדל לבם נבער, ו י ז מ ו להגביהו לאין משער (יוצ' ז פסח, אמרו לאלהים). — ב) °כמו זָמַם, ואמר הפיטן : לבם נמס ונמקו גויתם, כלו בבהלות המון שאריתם, י ז מ ו לרדוף ולהסיר כתר, טרח עבודה ונצול חתר (רשב"י, יוצ' ז' פסח, תרגלת). יראה וחלה מתנאה הארץ, י ו ז מ ה פן תהפך לתהו בחרץ (יוצר ב בכוע', אורח חיים). דללו חכמו וחרבו מלבב כלכל ודרדע, כל אשר י ז מ ו והשבו לא כמו חשב וידע (מחזו' לפר' יתרו, אמרות האל). אפיר עצת גוים ומחשבותם אניא, י ז מ ו והערימו עצה ולא מני (שבת א אחה"פ, אלהי). יי' אויב גבר, על עם קדוש ונבר, בימי אחשורוש, נועדו יחדו לתקן, נער וזקן, משנאיך נשאו ראש, י ו ז ם צורר הנגעל, הרוני סף רעל, וישקנו מי ראש (סליח' לו"ג, יי' עד מתי). — ואמר המשורר : מה תתהלל ברעה הגבור, ורעיוניך י ז מ ו השכל לקבור, ויריצוהו מן הבור (ר"י הלוי, מלחמ' החכמ' והעשר). דמי לאט שתו ולא רוו כמו אכלו שאר גופי ולא שבעו, אותי בפצעי הנדוד ענו עדי י ז מ ו להמית אחרי פצעו, אחיו אשר מיום כבודו פקדו לא נזרו משוד ולא נושעו (רמב"ע, קינ' על מות אחיו). — וגם °לא בכונה רעה : אחר הדברים האלה י ו ז ם אני לפרש וכו' (ברכ' הנקדן, פסקה מט).

°**יָזְמָה**[3]), ש"נ, — שה"פ ועצם המעשה שיזם איש לעשות, Unternehmung ; entreprise ; undertaking, נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו גם בספרות.

---

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש זה, ועי' הערה לקמן.

[2]) רוב הקדמוני' והחדשים החליטוהו מן זמם, ואמרו כי הוא במקום יָזֹמּוּ, אבל כבר ראו בן ריב"ג ורד"ק שרש יזם, ודעתם מכרעת לנו, רק שיש ליחס לפעל זה גון קצת אחר מהפעל זמם, והוא התחלת מעשה ח ד ש פחות או יותר קשה. וכבר פרש כך בן זאב, וכך בחלק גרמני עברי בערך אונטערנעהמען.

[3]) משק' חָכְמָה.

א. יזן[1]), ממנו א. יָזַן.

א. יָזַן, — קל לא נמצא.

— פע', יזן, מיזן, — רב התאוה לנקבה, בפרט סוס וכדומה, geil; en rut ; ruttish : סוסים מְיֻזָּנִים [2]) משכים היו איש אל אשת רעהו יצהלו (ירמ' ה ח). — ואמר הפיטן : צהל כסוס מיזן וכרכר, צבאיו במשתה שמנים השכר, צוארו לצוד שתה וישכר (שבת א חנכה, אודך). — והשתמשו במשמ' זו גם בספרות החדשה, ואמר בן זאב : אוהב נבל כסוס מיזן תחת כל רוכב צהל יצהל (כ"ס, תרג' ב"ז לג ה).

ב. °יזן[3]), — קל לא נמצא.

—°פע', יזן, מיזן, — בגד מיזן, מקשט ומיפה, geschmückt ; orné; adorned : וילבש שם בגדים לבנים בוץ ומשי כבגדים אשר היו מ י ו ז נ י ם כמשפט הגמוני בבל וכהניה (יוסיפון, פרק ו).

יזע[4]), ממנו זֵעָה, יָזַע.

יָזַע[5]), ש"ז, כהספ' יָזַע, — א) חגורה או מטלית רחבה יחגרו על החלצים וכדומה, Schürze; tablier ; apron : פארי פשתים יהיו על ראשם ומכנסי פשתים יהיו על מתניהם לא יחגרו בַּיָּזַע [6]) (יחזק' מד יח).

---

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) כך הקרי, והכתיב מוזנים, ולמדנחאי גם הכתיב מיזנים, ופרשו הקדמונים קצתם במשמ' כלי זין, וקצתם במשמ' מזון, לאמר ניזונים היטב. אך לפי הענין אין ספק כי הכונה היא במשמ' מיוחדה כרשום בפנים.

[3]) בערב' זינ a).

[4]) עי' הערה לערך זעה.

[5]) עי' הערה לקמן. — [6]) פרשו הקדמונים והאחרונ' יזע זה כמו זעה, ואמרו בגמ' (זבח' יח:): מאי לא יחגרו ביזע אמר אביי לא יחגרו במקום שמזיעין כדתניא כשהן חוגרין אין חוגרין לא למטה ממתניהן ולא למעלה מאציליהן אלא כנגד אצילי ידיהן. ע"כ. ובמשמ' זו תרגמו התרגום' הקדמוני'. אך אין זו מליצה טבעית לאמר לא יחגרו בזעה במקום לאמר פשוט לא יחגרו למעלה מאציליהן וכדומה, ומלבד זה גם עצם הדבר לכנות המקומות הנזכרים בגוף יזע על שם זעה אינו טבעי, כי אין המקומות האלה מקום זעה יותר משאר מקומות. ולכן נראה כי הכונה ביזע דבר שחוגרין

---

a) زين

— ב) *כמו וָעָה [1]): עבד לעברית אנכי עד נצה לה כל חושי בי לצמיתות מכרתי, אדמתה אעבוד ו ב י ז ו ע על מצח, ובגנה גם אל הפרחים קצרתי (יל"ג, הבאת בכורים).

יחד[2]), ממנו יַחַד, יַחַד, יַחְדּו, יַחְדָּיו, יָחִיד, יְחִידָה, יְחִידוּת, *יִחוּד, *הִתְיַחֲדוּת, *מְיֻחָד.

יַחַד, תה"פ, כהפס' יַחַד, — שנים או יותר, דברים או אנשים, מקבצים בקבוצה אחת במקום אחד או בזמן אחד, beisammen, zus; ensemble; together: בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל (דבר' לג ה). להשמיד אתי ואת בני יחד מנחלת אלהים (ש"ב יד טז). ויהי הנשארים ויפצו ולא נשארו בם שנים יחד (ש"א יא יא), ר"ל במקום אחד זה אצל זה. תנו לי איש ונלחמה יחד (שם יז י), ר"ל זה בזה. ויאספו (אנשי ארם) יחד (ש"ב י טו), במקום אחד. ויקיעם (את בני מיכל בת שאול) בהר לפני יי' ויפלו שבעתים יחד (שם כא ט), בזמן אחד ובמקום אחד. כל קציניך נדדו יחד (ישע' כב ג). הזכירני נשפטה יחד (שם מג כו). יתקבצו כלם יעמדו יפחדו יבשו יחד (שם מד יא). כי אנחנו יחד נבנה ליי' אלהי ישראל (עזר' ד ג). שם רשעים חדלו רגז ושם ינוחו יגיעי כח יחד אסירים שאננו (איוב ג יז-יח). פערו עלי בפיהם בחרפה הכו לחיי יחד עלי יתמלאון (שם טז י). יחד יבאו גדודיו ויסלו עלי דרכם (שם יט יב). אם עלי אדמתי תזעק ויחד תלמיה יבכיון (שם לא לח). ורוזנים נוסדו יחד על יי' ועל משיחו (תהל' ב ב). כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב בהוסדם יחד עלי לקחת נפשי זממו (שם לא יד). יחד עלי יתלחשו כל שנאי (שם מא ח). האזינו כל ישבי חלד גם בני אדם גם בני איש יחד עשיר ואביון (שם מט ב-ג).—וקצת במשמ' באופן אחד, דומה זה לזה: כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל ובער יאבדו (תהל' מט יא).—ובמשמ' בפעם אחת, בבת אחת: מי יתנני שמיר שית במלחמה אפשעה בה אציתנה יחד (ישע' כז ד).—היה לו על פלוני לב ליחד, להיות אתו בידידות ואהבה: ויצא דויד לפניהם (לפני בני בנימין שבאו אליו) ויען ויאמר להם אם לשלום באתם אלי לעזרני יהיה לי עליכם לבב ליחד [1]) ואם לרמותני לצרי בלא חמס בכפי ירא אלהי אבותינו ויוכח (דהי"א יב יז).

יָחַד, פ"ע, עת' יֵחַד, תֵּחַד, — יָחַד בפלוני, את פלוני, היה יַחַד עם זולתו, sich vereinigen; s'unir; join o. s.: בסדם אל תבא נפשי בקהלם אל תֵּחַד כבדי (ברא' מט ו). לא תֵחַד אתם בקבורה (ישע' יד כ).
— פע', יִחֵד, *י י ח ד, בנוי יִחֵד, — א) יִחֵד את הלב לדבר, עשה אותו אחד, שיהיה כלו בשלמותו להדבר: הורני יי' דרכך אהלך באמתך יַחֵד לבבי ליראה שמך (תהל' פו יא) — ב) *עשה שהדבר יהיה רק לדבר זה ולא לזולתו, besonders bestimmen: désigner, spécialiser; designate, specialise: המפקיד חבית אצל חבירו ולא י ח ד ו לה הבעלים מקום (ב"מ ג ט). י ח ד הכתוב מצוה הזאת ואמרה ענין בפני עצמו (מכי' בא ה). סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו נהרוג את כלם יהרגו כלם ולא ימסרו נפש אחת מישראל ואם י י ח ד ו ה ו להם כגון ש י י ח ד ו ה ו לשבע בן בכרי יתנוהו להם ואל יהרגו כולם (תוספתא תרומ' ז כ). י י ח ד לו קרקע משמט (ירוש' שבי' י לט:). כל ש י י ח ד ו לאיסור אסור (שם שבת ג ו:). הפקיד אצלו אסור י י ח ד לו בית מותר (שם פסח' א כז ג). א"ר יוסה והוא ש י י ח ד ו (את המקף) לכן (שם מגי' ד עה ג). מטה ש י ח ד ה למעות אסור לטלטלה (שבת מד.). לא שנו (שאסור לטלטל את גיזי הצמר) אלא שלא י ח ד ן להטמנה אבל י ח ד ן להטמנה מטלטלין אותן (שם נ.). והוא ש י ח ד לו (להעפר) קרן זוית (שם). י י ח ד לה בית בחצרו (כתוב' כז:). בן נח ש י י ח ד שפחה לעבדו ובא עליה נהרג (סנה' נח:). חבבו הכתוב לאהרן ו י י ח ד אליו הדבור בפני עצמו (מד"ר ויקר' יב). אסור לאדם שישהא מדה חסרה ויתירה בתוך ביתו ואפילו י י ח ד ה לעביט של מימי רגלים (הלכ' פסוק', ממונ'). בית שיש לו פתחים רבים מכל רוחותיו יש לו ארבע אמות לכל רוח ואם י י ח ד לו פתח אין לו אלא ארבע אמות כנגד פתחיו (רמב"ם שכנ' ב ב). י י ח ד מהן (מהמשקלות) חצאי ליטרין שלישי ליטרין רביעי ליטרין הרי אלו מקבלין טומאה (הוא, כלים ט ט).

על הגוף, מין חגורה מיוחדה. — [1]) עי' הערה למעלה. [2]) דומה לאחד, בערב' וחד a).

a) وحد

[1]) מליצה קשה, ולכן י"ם כי זה פעל וצריך לקרא ליחד.

העושה כפה מן השאור וייבשה וייחדה לישיבה (שם כה יב). שקדם מאמרנו ליחד המעשים לאלהים לבדו (חו"ה, הכניעה א). שהבוטח באלהים יביאהו בטחונו לפנות את לבו מעניני העולם וליחד לבבו לעניני העבודה (שם, הבטחון א). בני יחד יחידתך לצורך ביחדך לאל אחד יצרך, חקור ודרוש והתבונן פלאיו ושים שכל ודת צדק אזרך (שם, ב"ר בסוף).— ויחד על דבר: אמר להם הקב"ה לישראל אלוה אני על כל באי עולם אבל לא יחדתי שמי אלא עליכם איני נקרא אלהי אומות העולם אלא אלהי ישראל (מד"ר שמות כט). אמר ר' אלעזר לעולם אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה אלא על הטובה (שם איכ', ולא זכר). —ג) *יחֵד שני דברים יחד, חבר אותם יחד במקום לבדם שאין אחר עמם, allein lassen; laisser seuls; to leave persons sole: ביהודה בראשונה היו מיחדין את החתן ואת הכלה שעה אחת כדי שיהא לבו גס בה (תוספתא כתוב' א ד). — ד) *הכריז על דבר שהוא אחד, einzig erklären; proclamer un; to proclame one: תשים אנו ואפילו שאנו תשים אנו מקוים לישועתו של הקב"ה ומיחדים שמו בכל יום (מד"ר ברא' כ). הוא אמר לי מי בעמך ישראל גוי אחד בארץ ואני מיחדת שמו בכל יום פעמים (שם שה"ש, דודי לי). אנו מצפים ומקוים לישועתו של הקב"ה בכל יום ויום ומיחדים שמו שתי פעמים (שם, אני לדודי). אשרינו כשאנו משכימים ומעריבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ומיחדים שמך בכל יום תמיד (ברכ' השחר, לפיכך). והוא (אברהם) היה תחלת המיחדים כי אביו תרח לא היה מיחד (ר' נסים, פי' ספ' יציר'). וכן המיחד מצד הקבלה אין בוטחין בו שלא יבא לידי שיתוף (חו"ה, היחוד ב). אחר שנ יחדהו יחוד גמור בלא הרהור רע (מלמד התלמיד', ואתחנן). — ואמר המשורר: ואשר לא נועדו להוות בעבדיו, מלבבם יחדו אל ואין בלעדיו, אם בפיהם כחדו הן בקרבם עדיו (ר"י הלוי, ישען). יחדוך רעיוני, ונפשי אמרה חלקי יוי' (סוף, אדני יום לך). ישראל בחיר האל עבדיך ועדיך, בשיחתם ומלתם מיחדים שם כבודך (הוא, ישראל). — *ועשהו אחד: כשם שלבשת בסיני הקרב הקץ ותייחד אלהותך בעולמך והיה ה' למלך על כל הארץ (פסיק' רבתי א).—ועי' עוד בערך מיֻחָד.

—פֻעַל, *יֻחַד, מְיֻחָד, מיוחד, — שֶׁיִּחֲדוּ אותו: כלל גדול אמרו בשביעית כל המיוחד למאכל אדם אין עושין ממנו מלוגמא לאדם ואין צריך לומר לבהמה וכל שאינו מיוחד למאכל אדם עושין ממנו מלוגמא לאדם אבל לא לבהמה (שבי' ח א). מה שמלה מיוחדת שיש בה סימנים ויש לה תובעים אף כל דבר שיש בו סימנים (ב"מ ב ה). מנחת הסלת שהיא מיוחדת שבמנחות (מנח' יג א). כלים המיוחדין לאחד מן האחין שבבית הרי אלו כרגליו ושאין מיוחדין הרי אלו כמקום שהולכין (ביצ' ה ג). נכסים שאין בהן מעילה נכסים של בני ברית נכסים המיוחדים (לבעלים) (ב"ק א ב). קדשים המיוחדין לה' יש בהן מעילה (ספרא ויקר', חוב' יא כ). גדיש מיוחד לתלוש מן הקרקע (ירוש' ב"ק ו ה ג). זביחה מיוחדת שהייבין עליה בחוץ (שם פסח' ה נב:). תירוש ויצהר שהן מיוחדין שהן שני מיני אילן (שם תרומ' ב מא ג). מה אילו מיוחדין שיש להן קנס יצאו עבדים שאין להן קנס מה אילו מיוחדין שיש להן אונאה יצאו שטרות שאין להן אונאה (שם שבוע' ו לז:). מי שמיוחד לישיבה (שבת נט.). ביתך המיוחד לך פרט לבית התבן ולבית הבקר (יומ' יא.), ומצוי מאד בסהמ"א. —ועבר יוּחַד: ולמה יוחדו ספרים בפני עצמם לנבואות הנביאים האלה ישעיהו וירמיהו וזולתם וכ"ש עובדיה ויונה ושאר הנביאים אשר לא נמצאו מהם כי אם נבואות מועטות ויוחדו אליהם עם כל זה ספרים בפני עצמם ולא יוחדו כן ספרים לנבואות שמואל וגד החוזה ונתן הנביא (הקד' ר"י אברבנאל על נביא' א). במה שיוחדו בו אותיות בגד כפת מבין שאר האותיות (מעשה אפוד לא). — *ומיוחד עם, במשמ' היה עמו יחד במקום לבדם: אמרו רבותינו בזמן שהאשה מיוחדת עם בעלה והיא משמש' עמו ולבה לאיש אחר שראתה בדרך אין לך ניאוף גדול מזה (מד"ר במד' ט).—ובמשמ' שהכריזו עליו שהוא אחד: אתיו אמונים ביחד, ליחד אל אחד, אלוה לעד מיוחד (ר"י הלוי, אתיו). אשר יצר כל נוצר, וצר כל רוח בידו, והוא אחד ומיוחד, מלא כל הארץ כבודו (תחנון לרמב"ע, סדור רומני).

— נתפ', *נִתְיַחֵד, — נתיחד עם פלוני, היה אתו יַחַד במקום לבדם: לא יתיחד איש אחד עם שתי נשים אבל אשה אחת מתייחדת עם שני אנשים (קדוש' ד יב). מתייחד אדם עם אמו ועם בתו (שם). כל שעסקו עם הנשים לא יתייחד עם הנשים (שם

יד). האוכל אצל חמיו ביהודה שלא בעדים אינו יכול לטעון טענת בתולים מפני שמתייחד עמה (כתוב׳ א ה). לא תתיחד עמו אלא בפני עדים אפילו עבד אפילו שפחה חוץ משפחתה מפני שלבה גס בה (גיט׳ ז ד). הרי זה גיטך כל זמן שאעבור מכנגד פניך שלשים יום היה הולך ובא הולך ובא הואיל ולא נתייחד עמה הרי זה גט (שם ז). ואיזהו גט ישן כל שנתייחד עמה אחר שכתבו לה (שם ח ד). ולא תתיחד אשה עמהן מפני שחשודין על העריות ולא יתייחד אדם עמהן מפני שחשודין על שפיכות דמים (ע״ז ב א). נתייחדה עמו בפני שנים צריכה הימנו גט שני וכו׳ נתייחדה עמו כדי בעילה חוששין לה משום בעילה (ירוש׳ גיט׳ ז מח ד). ר׳ חייה בר יוסף שלח (אחרי אשתו אמר יעלו עמה שלשה תלמידים) שאם יפנה אחד מהן לצורכו תתיחד עם שנים (שם סוט׳ א טז ד). שכר לה בית והיה מעלה לה מזונות ולא היה מתיחד עמה אלא בפני בנים (מד״ר במד׳ ט). אל יתיחד אדם עם כל הנשים בפונדק אפילו עם אחותו ואפילו עם בתו ועם חמותו מפני טענת הבריות (שם י). ומוסר את בנו שילמדנו כותי אומנות ומתיחדים ומספרים עמהם בכל מקום מה שאין כן בעכו״ם (מס׳ כותים א). —והתיחד עם פלוני, במשמ׳ התחבר אתו: ולא הייתי מבקש אחרים אלא כדי שיהא בך כח ודעת ותתייחד אתה באותה הגדולה (תנחומא בהעל׳ כח). התנפלות אדון הנביאים לפני האל הוא התיחדו עם האל התייהדות היותר חזק׳ (ידע׳ בדרשי, באור תהל׳ נ). כי אמנם צורת הנפסד היא אשר בהתיחדה עם הנושא המיוחד לה יתהווה בעצם איזה מורכב נמצא בפעל (ספורנו, אור עמים מב:).—ואמר המשורר: דם ליל והכבד ואחר שחר מבוא, עד יתרצה עבד בתחנוניו אל רבו, וישפך דם לב וכבד ויגיד נגעי לבו, ויתיחד העבד עם המלך במסבו (ר״י הלוי, יעירוני רעיוני). — ונתיהד עליו, נעשה רק לו לבדו: בתחלה היה ראוי הדיבור להתיחד עליו (על משה) בפני עצמו וכו׳ ובשביל זה נתייחד הדיבור עליו ועל אהרן (מד״ר שמות ז). זה אהרן שהיה לבו עצב עליו בשביל בניו שמתו כיון שנתייחד עליו הדבור שמח (שם ויקר׳ יב). — ובמשמ׳ נבדל ונפרש לבדו: ותתיחדו בעתו מבלעדי מה שלפניו ומה שלאחריו (כוזרי ה יח). על כן התיחד אחי בעבודתו כאשר התיחד בבריאתך והנהגתך (חו״ה, חשבון הנפ׳ ג). כל אחד מהם שוקד על מקומו המתייחד בו והמוגבל לו (שם, הבחינה ד). שתדע מנפשך שאם היית מתיחד ההיית עושה המעשה ההוא על הענין ההוא (שם, יחוד המעש׳ ה). כל מי שיחד האלהים אותו בטובה מבלעדי שאר בני אדם צריך שיחייב את עצמו עבודה שיתיחד בה מבלעדיהם (שם, עבוד׳ ה׳ ג). ואין בודד במועדיו: כלומר אין מתיחד במועדיו וכו׳ אין אחד מהם שיתיחד לעצמו ויפרד וימנע ללכת כי כלם יבואו יחד (ברבי רד״ק, בדד).

—הָפעׄ׳, ״הוּחַד, —כמו יוּחַד: טהור פעל כל אלה, מי ראה כאלה, ישע וזמן הוחד, היוחל ארץ ביום אחד (הושע׳ להושע״ר, אומן ישעך).

יַחְדָּו[1], יַחְדָּיו, תה״פ, — כמו יַחַד: ולא נשא אתם הארץ לשבת יַחְדָּו כי היה רכושם רב ולא יכלו לשבת יַחְדָּו (בראש׳ יג ו). וילכו שניהם יַחְדָּו (שם כב ו). ויענו כל העם יַחְדָּו ויאמרו כל אשר דבר יי׳ נעשה (שמות יט ח). הטמא והטהור יַחְדָּו יאכלנו (דבר׳ יב כב). לא תחרש בשור ובחמר יַחְדָּו לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יַחְדָּו (שם כב י-יא). כי ישבו אחים יַחְדָּו ומת אחד מהם (שם כה ה). כי ינצו אנשים יַחְדָּו איש ואחיו (שם יא). וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יַחְדָּו אפסי ארץ (שם לג יז). ויתקבצו יַחְדָּו להלחם עם יהושע (יהוש׳ ט ב). ויועדו כל המלכים האלה ויבאו ויחנו יַחְדָּו אל מי מרום (שם יא ה). וכל מדין ועמלק ובני קדם נאספו יַחְדָּו ויעברו ויחנו בעמק יזרעאל (שופט׳ ו לג). וישבו ויאכלו שניהם יַחְדָּו וישתו (שם יט ו). וימת שאול ושלשת בניו ונשא כליו גם כל אנשיו ביום ההוא יַחְדָּו (ש״א לא ו). ועבדי דוד יצאו ויפגשום על ברכת גבעון יַחְדָּו וישבו אלה על הברכה מזה ואלה על הברכה

---

[1]) אמר רד״ק וז״ל: וגם זה (יחדו) מענין אחד כי בשיתחברו רבים נראה כאחד ועל דעתי כי וו יחדו הוא סימן הרבים על יחיד כמו עליו אליו ואעפ״י שאין בו יוד ברוב הרי מצאנו עלו בשמים ירעם (ש״א ב י) בלא יוד וכן יחדיו נמצאו ביוד שלשה וכו׳ ולפי שנתקבץ בו היחידות והרבוי נאמר כן. ע״כ. והחדשים נחלקו בדבר, קצתם הסכימו לדעתו של הרד״ק, רק שאמרו שהוא כנוי מ״ר מן יחדים, יְחָדַי, כמו אחריו, וקצתם אמרו שזו רק פעולת ההקש של המלות: אחריו, אשריו, תחתיו, וכדומה, וקצתם אמרו שהוו האחרונה היא הוספה סופית קדומה לסי׳ תה״פ של המקום.

מזה (ש"ב ב יג). ויחזקו איש בראש רעהו וחרבו בצד רעהו ויפלו יחדו (שם יו). ותגדל (הכבשה) עמו ועם בניו יחדו מפתו תאכל ומכסו תשתה (שם יב ג). ויהי ביום השלישי ללדתי ותלד גם האשה הזאת ואנחנו יחדו אין זר אתנו בבית (מ"א ג יח). ושבר פשעים וחטאים יחדו ועזבי יי' יכלו (ישע' א כח). והיה החסן לנערת ופעלו לניצוץ ובערו שניהם יחדו ואין מכבה (שם לא). מנשה את אפרים ואפרים את מנשה יחדו המה על יהודה (שם ט כ). ופרה ודב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן (שם יא ז). יעזבו יחדו לעיט הרים ולבהמת הארץ (שם יח ו). כל נמצאיך אסרו יחדו מרחוק ברחו (שם כב ג). וראו כל בשר יחדו כי פי יי' דבר (שם מ ה). יגשו (הלאמים) אז ידברו יחדו למשפט נקרבה (שם מא א). אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדו (שם יט). ונשתעה ונרא יחדו (שם כג). כל הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים (שם מג ט). המוציא רכב וסוס חיל ועזוז יחדו ישכבו בל יקומו (שם יז). הקבצו ובאו התנגשו יחדו פליטי הגוים (שם מה כ). קרסו כרעו יחדו לא יכלו מלט משא (שם מו ב). אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו (שם סו יז). ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד (הוש' ב ב). והלך מלכם בגולה הוא ושריו יחדו אמר יי' (עמו' א טו). הילכו שנים יחדו בלתי אם נועדו (שם ג ג). ממנו יצא כל נוגש יחדו (זכר' י ד). אך המה יחדו שברו עול נתקו מוסרות (ירמ' ה ה). שפך על עולל בחוץ ועל סוד בחורים יחדו כי גם איש עם אשה ילכדו (שם ו יא). וכשלו בם אבות ובנים יחדו שכן ורעו יאבדו (שם כא). וקבצתים מירכתי ארץ בם עור ופסח הרה וילדת יחדו קהל גדול (שם לא ז). אז תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון (שם יג). וישבו בה יהודה וכל עריו יחדו אכרים ונסעו בעדר (שם כג). יחדו ככפרים ישאגו (שם נא לח). ויאבל חל וחומה יחדו אמללו (איכ' ב ח). ויקשרו כלם יחדו לבוא להלחם בירושלם (נחמ' ד ב). לכה ונועדה יחדו בכפרים (שם ו ב). ועתה לכה ונועצה יחדו (שם ז). ושלשת בניו וכל ביתו יחדו מתו (דה"א י ו). ויועדו יחדו לבוא לנוד לו ולנחמו (איוב ב יא). כי לא איש כמוני אעננו נבוא יחדו במשפט (שם ט לב). גדלו ליי' אתי ונרוממה שמו יחדו (תהל' לד ד). יבשו ויחפרו יחדו שמחי רעתי (שם לה כו). כי הנה המלכים נועדו עברו יחדו (שם מח ה). אשר יחדו נמתיק סוד (שם נה טו). כי נעים כי תשמרם בבטנך יכנו יחדו על שפתיך (משלי כב יח).—ויחדו: ויהיו תאמים מלמטה ויחדו יהיו תמים על ראשו (שמות כו כד). וכשל עוזר ונפל עזר ויחדו כלם יכליון (ישע' לא ג).—יחדיו: כי גם המה הפנו נסו יחדיו לא עמדו (ירמ' מו כא). כי מלכם בגולה ילך כהניו ושריו יחדיו (שם מט ג).—וקצת במשמ' דמיון זה לזה, כמו זה כן זה: כי כחלק הורד במלחמה וכחלק הישב על הכלים יחדו יחלקו (ש"א ל כד). כי יאמר הלא שרי יחדו מלכים (ישע' י ח).

***יחוד**, ש"ז, מ"ר יחודים,—א) שה"פ מן יחד דבר בפני עצמו, לבדו, ועם ב *ביחוד, באופן מיוחד, בדיוק, בודאות, genau; exactement, spécialement; exatly: מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וראה הרצפה שהיא משונה מחברותיה בא ואמר לחבירו לא הספיק לגמור את הדבר עד שיצאתה נשמתו וידעו ביחוד ששם הארון נגנז (שקל' ו ב). אבל דבר אשר היתה כונתו של שואל לשאל עליו ביחוד הוא הענין השלישי (רסע"ג, שו"ת גאוני מו"מ ל). —ויחוד דבר לדבר: לא אמרו בגמ' יחוד (פתח) מפקיע שאר הרוחות אלא בחפירה דסופלי והיחוד הוא תיקון כניסה ויציאה אבל בית שיש לו פתחים הרבה מארבע רוחות מה תיקון הם צריכין (ראב"ד, רמב"ם שכנ' ב ב). יחוד המעשה לאלהים הוא הכונה בנראה ובנסתר במעשה עבודת האלהים (חו"ה, יחוד המעש' א). חשבון האדם עם נפשו במה שהוא חייב בו מיחוד לבו לאלהים יתברך ויחוד הלב על שני פנים (שם, חשבון הנפ' ג). וההקדמות אשר ראוי למאמין להקדים לה בנפשו הם שני יחודי הלבבות ושתי כניעות ושני חשבונות ושתי בחינות (שם, אהב' ה' ג).—ב) *יחוד שנים, היותם לבדם בלי אחר אתם, ובפרט איש ואשה וכדומה, d. Alleinsein; tête à tête; private meeting: נתייחדה עמו בפני שנים וכו' באחד בשחרית ובאחד בין הערבים זה היה מעשה ושאל ר' אלעזר בן תרדיון לחכמים ואמרו אין זה יחוד (ירוש' גיט' ז מח ד). אף היא אינה עושה אותן דברים של יחוד (שם כתוב' יא לד.). באותה שעה (של מעשה אמנון ותמר) גזרו על היחוד ועל הפנויה (סנה' כא:).

מלקין על היחוד ואין אוסרין על היחוד (כתוב׳ יג.), לאמר אם נתיחדו איש ואשה נשואה ושהו זמן מה לבדם מלקין אותם אבל אין אוסרין את האשה על בעלה בשביל זה. —*ביחוד, שאלתי את פלוני ביחודי[1]. —ג) *יחוד האל, יחוד השם, סגולת האלהים שהוא אחד ויחיד ואין עוד אלהים בלעדו, Einigkeit Gottes; unité de dieux; unity of god: ושם אהיה מתפרש א׳ על יחוד השם ה׳ חמשה חומשי תורה י׳ עשרת הדברות וכו׳ (פסיק׳ זוט׳, שמות ג טו). ולדבקה בו זה יחוד השם (שם, בסוף נלבים). אלוה זה אחד הוא וכו׳ שאין כיחודו אחד מן האחדים הנמצאים בעולם לא אחד כמין שהוא כולל אחדים הרבה ולא אחד כגוף שהוא נחלק למחלקות ולקצוות אלא יחוד שאין יחוד אחר כמותו בעולם (רמב״ם, יסוה״ת א ז). ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד (הוא, מלכ׳ ז טו). שנאמין כי יש לעולם בורא בראו מאין ושאין כמוהו ושנקבל עלינו יחודו ושנעבדהו בלבנו (הקד׳ חו״ה). כאשר חקרנו על מה שהצורך אליו יותר מפנות דתנו ושרשיה מצאנו יחוד האלהים בלב שלם שרשה ויסודה שהוא השער הראשון משער התורה וביחוד יפרד המאמין מן הכופר (שם, היחוד א). מגדר יחוד האלהים בלב שלם הוא שיהיו הלב והלשון שוים ביחוד הבורא יתברך וכו׳ מפני שיחוד האלהים מתחלק במדברים כפי התחלקות הכרתם והבנותם (שם). ויבוא להגשים הבורא ולהמשילהו בצורה ובדמות מפני שאיננו יודע אמתת יחודו וענין מציאותו (שם). דע שכל ענין חכמת הקבלה אינו אלא לברר משפטו ית״ש ושהוא אחד בתכלית היחוד האמתית ואין בו שנוי (רמח״ל, חוקר ומקובל). —ואמר המשורר: נשמת דגולה ליחוד שמך בראתה, שגיא כח למצוות וחקים יצרתה (ר״י הלוי, נשמת דגולה). דור לדור יחודו יעידון, מעשיו כי יכלון ויאבדון, והוא לבדו ישאר וידון, על מתים בסתר יזידון (הוא, שם אלהים). גם אנחנו אותך לבורך נעבוד כבן אב ונכבדך, והגנו על יחודך יומם ולילה עדיך (בהי״ת ליום ב). אף כל טנופת לא תטנפך, אש אוכלה אש לא תשרפך, להויותך אין חסרון, ולליחודך אין יתרון (שם, יום ג). —ד) *בלשון המקובלים, מעשים וכונות להתיחד ולהתחבר עם האלהות: שכך היה דרכו (של האר״י) תמיד כל אימתי שהיה מצטרך לדבר עם נביא או תנא היה הולך על קברו ומשתטח עליו בפישוט הידים והרגלים ושם פיו אל פיו וכו׳ ומקשר נר״ן (נפש רוח ונשמה) שלו עם נר״ן של הצדיק וגורם יחוד העליון וכו׳ וכל אלה היחודים הם אצלי כתובים (מהרח״ו, כתבי שבח יקר האר״י, בספר תעלומ׳ חכמה ליב״ר מקנדיה). ונתן להם (האר״י להחוטאים) כונות ויחודים משונים זה מזה כ״א לפי פגמו וכפי נשמתו (שם). ובזו השנה מסר לי מורי יחוד אחד ושלחני למערת אבי ולמדתי שם ביחוד ההוא ונדבקתי בנפשו ודיבר עמי אותם הדברים שכתבתי בקונטרס אחד (שבחי מהרח״ו, שנת השל״א). גם בזה הזהירני שלא אמנע מליחד היחודים שמסר לי ושאם אלך להשתטח על קברי הצדיקים יהיה בערב ר״ח (שם, שנת הש״מ). וכן פעם אחת אירע מעשה שמסר למהר״ר חיים נר״ו יחוד אחד לילך לכפר עכבריא ששם קבורים אביי ורבא (עמה״מ, הקד׳ שער תיק׳ התקו׳). באותה הפעם שהלכתי להשתטח על ציון אביי ורבא קודם לכן ישבתי בכאן בזה המקום ממש והייתי חוזר על היחוד שמסרת לי כדי שיהיה רגיל בפי (שם). עד שהודו לו על הכל ונתן להם כוונות ויחודים משונים זה מזה (שם). וזה הוא דרך היחוד לאדם שיש לו התעוררות מצד נשמתו המדברת עמו ואין בו כח להוציא הדבור מהכח אל הפועל קודם שיעשה היחוד שרוצה לעשות (מבנ׳ חסידים, מס׳ היחוד׳ ג). לגרש החצונים יעשה עוד יחוד לאלפים הידוע ויכוין נוצר חסד (שם, טבת ושבט ב). וכל מעשה המצות שאעשה היום כאלו אתכוין בכל צרופי שמות הקדושים העולים מתוכם ובכל היחודים וזווגי מדות הקדושות העליונות הראויות לבא על ידיהם (שבט מוסר מא). עיקר עבודתו של יעקב אע״ה היה תמיד ביחודים והדבקות (נועם אלימלך, ויצא). וידוע שהלוים כאסף והימן והבריו היו מזמרים ברוח הקדש בכוונות

---

[1]) בסגנון ארמי: אמר רב שאילית את רבי ביחוד ומנו רבינו הקדוש מאי פת עבה פת מרובה (פסח׳ לז. בול׳ כב:), ר״ל ביני לבינו.

עוסקות בסודות יחודים עליונים בכל מה שהיו אומרים בפה בניגון (מאמר' יקרים, ברכ' חתנים טז).

***יחול**, ש"ז, מ"ר יחולים,—בה"פ מן יחל: ותקנינו לב טוב וחבר טוב ונשכים ונמצא ייחול לבבינו ותבא לפניך קורת נפשינו לטובה (ירוש' ברכ' ד ז ד ובבלי שם יז:). —ובסהמ"א: ועל כן נוסדו התורות על קטבי היחול והרהות (חו"ה, עבוד' ה' ג). כי זה דרך היחול וההפחדה שיהיה כראוי לזמן ולמקום (שם, הבטחון ד). והוא המכון בנבואת זכריה ונבואת שאר הנביאים על היחול הטוב (מלמד התלמ', זכור).

***יחום**, ש"ז,—בה"פ מן יחם, א) במשמ' ח"ם הזווגי שממנו באה תחלת ההתעוררות, ובהשאלה להאדמה בראשית היצירה: פועל בהכמה, פקד אדמה, פלוט ביחומה, פראים ובהמה (יוצ' שבת בראש', אל נא). —ב) במשמ' התשוקות של האשה ההרה: וגם יקרה למעוברות להעצר הנדות תאוה נפסדת וכו' בחדש הרביעי ימעט המותר הזה ותמעט התאוה הזאת וזה נקרא בערבי אלוחם או אלוהאם ובלשוננו ייחום (קאנון ג יג ב ו).

***יחום**, פעו' במשמ' ש"ז, מ"ר יחומים, סמי' יחומי,— שיחמה אותו אשה, והוא כנוי פיטני לבן: ידיד אתוי עבר ידעך בעולם יחום וקוניו העלה לך לכליל (עבודה, אמיץ כח). שור זעם יחומי ארם נהרים, חיבו בתבניתו לשוב אחורים (ר"א קליר, ב פסח, בור). לכד זד יהיר ובאשמורו הכניע, ותכריך יחומיו שח זדים הכניע (יוצר לפורים, ויסם לילה).

***יחומה**, ש"נ, —כנוי פיטני לבת: טרף אף וישחת רחם, יחומתו מקלוט בהריון יחם (יוצ' זכור, אזכיר סלה). —ובמשמ' בה"פ, כמו יחום: בכפות לחשוב משולת שושנה, בעבות לחשוב יחומת דינה, בערבה לחשוב באחות מקנאה (יוצ' א סכות, אקחה בראשון).

***יחוס**, ש"ז, מ"ר יחוסים,— כמו יחס, א) שיכות חקית למשפחתו: ועבדים יש להן ייחוס (ירוש' יבמ' ב ז.). כתב לגרש את אשתו ונמלך וכו' ר' יוחנן בשם רבי ינאי אין בה משום ייחוס כהונה (שם גיט' ח מט ג). הראשונים ע"י שהיו מכירים את ייחוסיהם היו מוציאין שמן לשם המאורע אבל אנו שאין אנו מכירים את ייחוסינו אנו מוציאין לשם אבותינו (מד"ר בראש' לז). לכך מנה ראובן ושמעון ולוי לעצמם שכל השבטים לא שמרו יחוסיהם במצרים וראובן ושמעון ולוי שמרו יחוסיהם לכך הוא מונה שם יחוסם (שם במד' יג). אברהם שהיה עיקר היחוס (שם). —ואמר הפיטן: אמנם ידענו כי אין בנו מעשים, בנפש חשוכה לך נסים, בני ידידיך שלשלת היחוסים, גם כי פסו בבל אפסים (סליח' שחר' יוה"כ, ה' אלהי). — ובפרט ¨מוצא ממשפחה חשובה והגונה: ואמרו כי איש מיוחס בזה חכם אחד בשפלות יחוסו אמר יחוסי מום עלי ואתה מום על יחוסך ואחר בזהו ג"כ ביחוס: אמר יחוסי החל ממני ויחוסך כלה בך (ספר בשבועים לר' זבדא 23). —ב) ¨במחקר והגיון וחכמת השעור, השיכות והדמיון שבין שני מספרים, שבין שני גופים וכדומה, Verhältniss rapport: וידוע שיחוס אזנים לכפיפה הוא יחס יד לכלי שהוא כדי להחזיק בו וליטלו ולהשתמש בו וליהנות ממנו (הקד' מלמד התגמיד'). מאמר המתי הוא בתארך הגוף בייחוסו לזמן אחר כאמרך פלוני שנולד בשנה פלוני וזה המקרה ג"כ משיג לעצם מצד ייחוסו לזולתו לא שיהיה מקרה נשוא בעצמו (ר"י א"ת, רוח חן י). מאמר האנה הוא בתארך הגוף ביחוסו למקומו שהוא שוכן עליו (שם).— ובמשמ' ¨הערך והמדה: וכיחוס הנמלה אל הפיל כן יחום ידיעתי אל ידיעת אדוני (חזוק אמונ' לר"י בר"א, הקד' תלמיד המחבר).

***יחוף**, ש"ז, —בה"פ מן יחף: מנעי עצמך מן החטא כדי שלא יבא רגלך לידי יחוף (יומ' עז.).

***יחור**[1], ש"ז, מ"ר יחורים, סמיכ' יחורי,—ענף רך בפרט של תאנים או זיתים, Reis; pousse; foung shoot: אין נוטעין יחור של תאנה לתוך החצוב שיהא מקירו (כלא' א ח). נוטעין יחור של ערלה ואין נוטעין אגוז של ערלה מפני שהוא פרי (ערל' א ט). יחור של תאנה שנפשח ומעורה בקליפה (עוקצ' ג ה). עשו אותו כייחור שהוא נוטה להצר (ירוש' מעשר' ב מט ד). עמנו היה בשיירה וירד הגיים עלינו ונתלה ביחור של זית (שם יבמ' יו יה ד). בזמן שאכלה (הבהמה) ייחורי תאנים וקירטמה

---

[1]) כך נראה לפי הכתיב בקצת מקומות ייחור בשתי יודים, וכן במשנ' מנוקד' ליבורנו. וכן בוקשד' ולוי. ויש קוראים יְחֻר, משק' זבוב, כרוב. ולא נתברר מקורו.

לוּלבי גפנים (שם כ"ק ה ו:). לא היה לו (לנ"ח) ליטע דבר אחר של תקנה לא יחור אחד ולא גירופית אחת אלא ויטע כרם ומהיכן היה לו אמר ר"א בר כהנא הכניס עמו (אל התיבה) זמורות ונטיעות ויחורים של תאנה וגרופי' לותים (מד"ר בראש' לו). הנוטע נועץ יחור של אילן בארץ ומתגדל (ר"ח שבת עג:). הנוטע גרעינה או יחור מן האילן (רמב"ם, מע"ש י יח). המרכיב אילן באילן כגון שהרכיב יחור של תפוח באתרוג או אתרוג בתפוח (הוא, כלא' א ה).—ובהשאלה לילדים, ואמר הפיטן: זְמַן זְמַן מזמור, יחור עריצים לזמור (רבב"י, יוצ' א פסח, אור ישע).

יָחוּשׁ, ש"ז, —שה"פ מן יחש, כמו יחוס: דע כי היחש יקרא אל אבי האב ואל המשפחה וכו' ויש שיחושו אל זולת המשפחה וכו' ותאמר ביחוש אל חצרון חצרוני וכו' גלעד ונאמר ביחוש אליו הגלעדי (הרקמה, שער כא).

יָחִיד, ש"ז, בכנ' יְחִידְךָ, מ"ר יְחִידִים, —א) אדם אחד שאין לו שני אליו, einziger; unique; only, ובפרט בן יָחִיד: קח נא את בנך את יְחִידְךָ אשר אהבת את יצחק (בראש' כב ב). ולא חשכת את בנך את יְחִידְךָ ממני (שם יב). יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יְחִידֶךָ (שם יו). התחיל (המלך) מגפפו ומנשק אותו ומפתהו ואומר לו מה לך לא בני יחיד אתה לא אני אביך (מד"ר שה"ש, חכו ממתקים). —אֵבֶל יָחִיד, אֵבֶל על בן יָחִיד לאבותיו: ושמתיה כאבל יָחִיד ואחריתה כיום מר (עמו' ח י). בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר אבל יָחִיד עשי לך מספד תמרורים (ירמי' ו כו).—מספד על היָּחִיד: וספדו עליו כמספד על היָּחִיד והמר עליו כהמר על הבכור (זכר' יב י).— ובמשמ' בדד, שאין לו ידיד ורֵעַ, עוזר ותומך: פנה אלי וחנני כי יָחִיד ועני אני (תהל' כה יו). אלהים מושיב יְחִידִים ביתה מוציא אסירים בכושרות (שם סח ז). —וקצת במשמ' ת"ז: כי בן הייתי לאבי רך וְיָחִיד לפני אמי (משלי ד ג).— ולנק' יְחִידָה: והנה בתו יצאת לקראתו בתפים ובמחלות ורק היא יְחִידָה אין לו ממנו בן או בת (שופט' יא לד).—ובת יְחִידָה: למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה יותר מדאי (מד"ר במד' יב).—ובתו"מ ובסהמ"א, במשמ' אדם או דבר אחד לבדו, בנגוד ליותר מאחד: שנים שהתחילו באמצע השורה וכו' את שלפניהם שכחה ואת שלאחריהם אינו שכחה יחיד שהתחיל מראש השורה ושכח לפניו ולאחריו שלפניו אינו שכחה ושלאחריו שכחה (פאה ו ד). אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה אפילו ביחיד אלא א"כ היה חכם ומבין מדעתו (חגי' ב א). לא יצא האיש בסנדל המסומר ולא ביחיד (בסנדל יחיד לרגל אחת) בזמן שאין ברגלו מכה (שבת ו ב). המקיים קלחים לחין לזרע יחידים (כל אחד לבדו, לא מחברים יחד) צריך להפנות להם בית רובע (ירוש' כלא' ג כח ד). לא שנו בין יחיד במקום יחיד בין יחיד במקום רבים (עירוב' מו.). הרבה פורשין לים ורובן חוזרין יחידים הם שהולכים ולא חוזרין כן הרבה נוטלים נשים רובן מצליחין ויחידים נכשלים (מד"ר במד' ט). ומהם (מן הגאונים) שפירש פרקים יחידים (פרק פרק לבדו) שנתקשו בימיו ומהם מי שפירש מסכתות וסדרים (רמב"ם, הקד' ליד החזקה).—ושאין משלו: הקב"ה יחיד בעולמו והנפש יחידה (בגוף) (מד"ר דבר' ב). מי עשה כן מי צוה כן מי גזר כן לא יחידו של עולם (שם במד' יט). ביחידו של עולם (שם בראש' כא). דבריהם של אלו ושל אלו כלם ניתנו מן משה הרועה מה שקיבל מיחידו של עולם (שם במד' יד).—ויָחִיד בדור: ודם אם בבכי תלוי וקוה הלאתקום ולבקר רננים, ודע כי הנך יחיד בדורך ושיריך כחרוזי צוארונים (רשב"ג, עטה הוד).—ב) *יָחִיד, אדם אחד מהצבור, ההפך מצבור, Einzelner; individu; single: כל מקום שיש שם חבר עיר יחיד פטור מתפלת המוספין (ברכ' ד ז). הנחל ושלולית דרך היחיד ודרך הרבים ושביל הרבים ושביל היחיד הקבוע בימות החמה ובימות הגשמים (פאה ב א). הורו ב"ד לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה והלך היחיד ועשה שוגג על פיהם (הור' א א). חטאת הצבור והיחיד (זבח' ה ג). בכל צרתם לו צר אין לי אלא צרת צבור צרת יחיד מנין ת"ל יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה (מכי' בא יד). הגיע י"ז במרחשון ולא ירדו גשמים התחילו היחידים מתענין ג' תעניות (תענ' א ד). א"ר עילא הראשון ליחיד והשני לציבור (ירוש' ברכ' ב ד). ר' יהודה אומר היחיד הזוהר והיחיד הותר (שם מגי' א עב ג). א"ר יוחנן מטר (יורד) בשביל יחיד פרנסה בשביל רבים (תענ' ט.). כל

צרה שהיא של יחיד צרה וכל צרה שאינה של יחיד אינה צרה (מד"ר דבר' ב). לפי שבעולם הזה שכינה נגלית על היחידים אבל לעתיד לבא ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו (שם ויקר' א). אמר רשב"א לפי שהיחיד נידון אחר רובו והעולם נידון אחר רובו בחטא יחידי שחטא זה איבד ממנו ומן העולם טובה הרבה (שם קהל', זכוכי מות). ואפילו עשרה שפירשו מהציבור הרי הם כיחידים שמתפללין לעצמן (רש"י, סדור שכז). לפי שספר בראשית נתיחד לספר המעשים והתלאות שקרו לאנשים יחידים המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם כאדם ונח ושם ועבר (ר"י אברבנאל, הקד' ספר שמות). —ובמשמ' "אדם מהעם, שאינו לא מלך ולא שר, pivot; prive; pivot: הלא תראה מלכי ישראל שאול ודוד ואשר באו אחריהם שלא היו כי אם כשאר האנשים היחידים ובחצריהם ובטירותם לא היה להם הוד מלכות (ר"י אברבנאל, מ"א יא). —*בְּיָחִיד, בסוד, שאין איש אחר אתו: אמר לה על מנת שתאמרי לאיש פלוני מה שאמרת לי ביחיד או מה שאמרתי לך ביחיד (ירוש' כתוב' ז לא:). — ובמשמ' איש מצוין מהצבור: כל דבר שהוא של צער כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה תלמיד חכם עושה ותבוא לו ברכה וכל דבר שהוא של שבח לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה תלמיד חכם עושה אלא א"כ מינו אותו פרנס על הציבור (ירוש' ברכ' ב ה ד). אל יאמר אדם תלמיד אני איני ראוי להיות יחיד אלא כל תלמידי חכמים יחידים איזהו יחיד ואיזהו תלמיד חכם כל שראוי למנותו פרנס על הציבור (תענ' י:).— ובפרט *יָחִיד בנגוד לרבים, בעניני הלכה ודעות, מי שהוא לבדו מחזיק בסברה מן הסברות, בדעה מן הדעות והכל חולקים עליו: ולמה מזכירין דברי היחיד בין המרובין הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובין שאם יראה בית דין את דברי היחיד ויסמוך עליו שאין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו (עדי' א ה). אמר ר' יהודה אם כן למה מזכירין דברי היחיד בין המרובין לבטלה שאם יאמר האדם כך אני מקובל יאמר לו כדברי איש פלוני שמעת (שם ו). יחיד ורבים הלכה כרבים (שבת קל:). — ג) "כל אחד שהוא שיך להצבור, לחברה מהחברות, Mitglied; membre; ber: שלשה מבית הכנסת כבית הכנסת כלומר שלשה טובים שלהם ככולם ורשאין למכור בית הכנסת שלהם שהוא של יחידים (רמב"ן, חידושי מגי' כה:). אם יכולים להחרים הקהל שלא בפני כל היחידים (שו"ת רשב"א תשפא). הסכימו לחלק ליחידי הקהל מקומות ישיבה של בית הכנסת (שו"ת ריב"ש רמט). כמו שהוא נהוג בקהל ההוא להסתלק ולהוציא עצמם קצת יחידים לפעמים מן ההרמות (שם). ועכשיו נתעוררו קצת ממנהיגי הקהל הממונים על גביית המסים והוצאות העיר ותובעין לגבאי ההקדשות שיפרעו מאותם נכסים מס והוצאות כמו משאר נכסי יחידי הקהל והגבאים טוענין שההקדשות כולן פטורים מכל הוצאת העיר ומכל מס (שו"ת הר"ג גירונדי ב). אמנם בקרוב יגיעוך כתבים מיחידים או מקהלות לבקש על נפשם להסיר המכשולות ולתקן המקולקלות (מנח' קנא' לאבא מארי לד). וכעת קמו הה' ברורים הנזכרים עם קצת יחידי הק"ק לבטל ולהטיל ולהפיל ארצה עצת והסכמת הט' ברורים הנז' בהסכמה הנזכ' בטענותם אלו ראשונה הם טוענים ואומרים כי מעקרא ראשונה הממונים הנזכ' הם מעצמם ומדעתם ומרצונם נמנו להיותם ממונים ופרנסים לא מדעת ורצון כל היחידים (שו"ת מהרש"ך ג מ). והיה פורע המס בעיר שהיה דר שם מקודם באמור יחידי אותו הק"ק יצ"ו כי שם הוא כתוב בפנקס המלך יר"ה וג"כ יחידי הק"ק שבא לשם היו מכריחים אותו לפרוע לשם באמרם שפה הוא מסתחר (שם מג). ועתה בקרוב בימינו קמו והסכימו הסכמה חדשה היפך מהסכמה הראשונה ואסרו איסר על נפשם שלא יוכל שום יחיד ללכת אל עיר אחרת לדור שם כל ימי עולם וקצת מן היחידים הסכימו בדעתם בהסכמה החדשה וקצתם צועקים עליהם לבטלה וכו' וזהו תופס ההסכמה החדשה אנחנו ח"מ בראותינו שאין בנו כח וקיום היות שקצת יחידי קהלותינו שמו בלבם להרחיק נדוד וכו' (שו"ת פרח מטה אהרן נד). ודרו באותם הבתים בשכירות ולפי הנשמע יחידי הק"ק השכירו להם עתה מקרוב (שם קח). וע"ז נתרבו המריבות ביניהם בין היחיד הלזה ובין קצת יחידי הקהל קדוש ועמדו לפני דיין אחד ופשר ביניהם (שם קכג). שהתקינו שישלם כל יחיד מיחידי הקהל היוצא מן העיר ג' ערכים (שו"ת חות יאיר פא). דע שכל צבור וצבור יש להם

רשות על יחידיהם שכל צבור רשאין לגדור ולתקן בעירם כמו שב״ד הגדול יכולין לגדור ולתקן על כל ישראל (ש״ת תמת יש׳ ריג). בענין מנהגי בהכ״נ שמחלו היחידים וכותם לנדיב אחד שבנאו מחדש וכו׳ ובא לשנות איזה מנהגים שהתנהגו בהם היחידים ההמה בבה״כ הישן שהיה לפנים (ש״ת כמש לדק׳, או״ח יא). ובכח השר הרסו חומת התיקון וכמו שנה תמימה יחידי הק״ק לא הוליכו לתיבה אפי׳ ש״פ (שם, יו״ד כד). ויקר מקרה איזה יחידי פורטיגיזו שיצאו מבית הכנסת שלהם (ש״ת חכם צבי לח). והתאספו אלופים ויחידי ישוב הנ״ל קימו וקבלו עליהם את הרב וכו׳ להיות להם לנשיא (ש״ת חת״ס, יו״ד רכו).— ג) *בדקדוק הלשון, לשון יָחִיד[1], כשמדבר על גוף אחד, singular, singulier: כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהלים וכו׳ האמורות בלשון יחיד כנגד עצמו האמורות בלשון רבים כנגד ציבור (פסח׳ קיז.). הללו (הקללות שבת״כ) בלשון רבים אמורות ומשה מפי הגבורה אמרן והללו (שבמשנה תורה) בלשון יחיד אמורות ומשה מפי עצמו אמרן (מגי׳ לא:). —ומצוי מאד בספרי הדקדוק: כל תיבה אשר במקרא וכו׳ ותצא בלשון רבים רפיה היא לעולם וכו׳ וכל לשון יחיד דגש (דה״ט, סי׳ 55).

יְחִידָה, ש״נ, מ״ר יְחִידוֹת, — כנוי להנפש[2]: הצילה מחרב נפשי מיד כלב יְחִידָתִי (תהל׳ כב כא). השיבה נפשי משאיהם מכפירים יְחִידָתִי (שם לה יז). — ואמר המשורר: מה לך יחידה תשבי דומה כמלך בשבי, דומי יחידתי לאל דומי ואל תתעצבי (רשב״ג, מה לך). שחי לאל יחידה החכמה, ורוצי לעבוד אותו באימה (הנל, שחי לאל). יחידה כיום מהרי לקראת אלהים להכון (ר״י הלוי, סליחה, אלהים בחרתיך). יחידה שחרי האל וספיו, וכקטרת תני שירך באפיו (הנל, לש״ת, יחידה). יגעו בני תבל ויגעת לטוב כי ירדו המה ואתה עלית, אשרי יחידתך אשר שכנה בכס עליון ואותה משאול פדית (ר״י חריזי, תחכמ׳ נ). — וגם כנוי לאומה הישראלית: נשמת יחידה חשוקה ועדה מאושרת, שבחך נותנת וגדלך משוררת (ר״י הלוי, נשמת, עט).

יְחִידוּת, ש״נ, —סגולת היחיד: וכבר נאמר כי עמוד בר הלבב אהבת הבדידות ובחירות היחידות על כן השמר אחי פן ישיאך היצר וייפה בעיניך החברה והתערובת עם בני אדם ויסיתך לבסוף בעת היחידות והבדידות להם (חו״ה, תשון הנפ׳ ג). והענין אשר אנחנו צריכין להעלות על דעתנו מן האחדות הוא יחידות גמורה ובדידות שאין עמה חבור ולא דמיון בשום ענין (שם, היחוד ז). קבל על עצמך אחי תנאי הגרות בעוה״ז מפני שאתה בו גר אמת והראיה על גרותך ויחידותך בו כי בעת צאתך אל גדר ההויה והרכבתך בבטן אמך אילו היו משתדלים כל בני העולם להקדימך קודם לכן ברגע אחד וכו׳ לא היו יכולים (שם, תשב׳ הנפ׳ ג).

*__יְחִידִי__, ת״ז, לנק׳ יְחִידִית, —כמו יחיד, יחידה: הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי והמפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו (אבות ג ד). אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד (שם ד ח). אשכול שבישל בו אפילו גרגר יחידי כולו חיבור למעשרות (ירוש׳ מעשר׳ א מח ד). ששה דברים גנאי לו לת״ח אל יצא כשהוא מבושם לשוק ואל יצא יחידי בלילה ואל יצא במנעלים המטולאים (ברכ׳ מג:). עץ יחידי רב אמר רוב עביו (שבת כ.). איזהו שוטה היוצא יחידי בלילה והלן בבית הקברות (חגי׳ ג:). מה אש אינו דולק יחידי אף דברי תורה אין מתקיימין ביחידי (תענ׳ ז). יחידי נכנס יחידי יצא (קדוש׳ כ.). כל החיות מהלכות זוגות זוגות והנחש אינו מהלך בדרך אלא יחידי (מד״ר בראש׳ לט). את מוצא כשפרע הקב״ה מדור המבול לא פרע אלא יחידי שנאמר הנני מביא את המבול (שם במד׳ יא). אמר הקב״ה לירמיה אני דומה היום לאדם שהיה לו בן יחידי ועשה לו חופה ומת בתוך חופתו (שם איכ׳, פתיח׳). —ולנק׳: מצינו שזו חמורה מן הגפן שלגפן יחידית נותנין לה עבודתה ששה טפחים ולדלעת יחידית נותנין לה בית רובע (כלא׳ ג ז). אין עבודה לגפן יחידית (ירוש׳ שם ב כח.). אמר ר׳ יוחנן מצבה כל שהיא יחידית מזבח כל שאבניו מרובות (שם ע״ז ד מד.). אשה אחת אשת ישראל רגילה להתייחד בבתי גוים לפעמים בלילה כמו ביום ע״י סרסרות ומשא ומתן וכו׳ ועי״כ באתת

---

[1]) ובמסורה בארמ׳: לישן יחיד.

[2]) ונתנו במדרש טעם לדבר: חמשה שמות נקרא לה נפש רוח נשמה יחידה חיה וכו׳ יחידה שכל האברים משנים שנים והיא יחידה בגוף (מד״ר בראש׳ יד).

הרבה פעמים לידי תפיסה שנחבשה י ח י ד י ת בין הגוים ימים ושבועים (בו"ת תרומ' הדבן רמב). —ומ"ר: וכמו פלגות ב י ח י ד י ו ת (ירוב' כלא' ה כט ד). היה הורש בינתיים הרי הן כ י ח י ד י ו ת ביניהן טהור סביבותיהן טמא (בס סוט' ט כג ג). — וכמו יתה"פ: מפני שהיא (הברכה) נאמרת י ח י ד י ת ברוב ימי המשתה כשאין שם פנים חדשות (רב"י כתוב' ח.). —ובדקדוק: נאמרו עשרת הדברות בלשון י ח י ד י (פסיק' רכתי כא). הנה כי אמרו נשמתן בלשון י ח י ד י ת ולא אמרו נשמותיהן כמו שאמרו אח"כ ונשמות שעתידין להבראות (תנמ' הנפש ט:).

יָחִיל[1], בת"ז, — מי שמיחל, harrend; espérant; hoping: טוב וְיָחִיל ודומם לתשועת יי' (איכ' ג כו).

יְחִימָה, ש"נ, — בה"פ מן יחם: יחימה תערובת זרע האיש עם זרע האשה (המליצ' לר"ב בר"ב, יחם).

יְחִישָׁה, ש"נ, —בה"פ מן א.חוש: ענין ה י ח י ש ה פה על התעוררות החפץ והתנועעו לשיעשה הדבר בזריזות וכו' מנתר ב י ח י ש ה לא רץ כדרך כל הארץ לעקור רגל ולהניח רגל כ"א הכל בקפיצה וניתור (יריע' שלמה א ד).

א.יחל[2], ממנו יָחִיל, א.יַחַל, תּוֹחֶלֶת, *יחוּל.

א.יָחַל, — קל לא נמצא במקרא[3].

—פע', יִחַל, יִחֲלוּ, יִחַלְתִּי, יַחֵל, אֲיַחֵל, אֲיַחֲלָה, יְיַחֵל, יְיַחֲלוּ, יְיַחֲלוּן, מְיַחֵל, מְיַחֲלִים, יִחַלְתָּנִי,—א) פ"ע, חִכָּה, קִוָּה, warten, harren; attendre; expect, wait: כלתה לתשועתך נפשי לדברך יִחָלְתִּי (תהל' קיט פא). האמרים נאם יי' ויי' לא שלחם וְיִחֲלוּ[4] לקים דבר (יחזק' יג ו). וְיִחֲלוּ[4]) כמטר לי ופיהם פערו למלקוש (איוב כט כג). לי שמעו וְיִחֵלּוּ וידמו למו עצתי (בס כא). יהי חסדך יי' עלינו כאשר יִחַלְנוּ לך (תהל' לג כב). ואני תמיד אֲיַחֵל והוספתי על כל תהלתך (בס עא יד). מה כחי כי אֲיַחֵל ומה קצי כי אאריך נפשי (איוב ו יא). כל ימי צבאי אֲיַחֵל עד בוא חליפתי (בס יד יד). כי טוב קויתי ויבא רע וַאֲיַחֲלָה לאור ויבא אפל (בס ל כו). לא יקוה לאיש ולא יְיַחֵל לבני אדם (מיכ' ה ו). ישים בארץ משפט ולתורתו איים יְיַחֵלוּ (ישע' מב ד). אלי איים יקוו ואל זרועי יְיַחֵלוּן (בס נא ה). יַחֵל ישראל אל יי' כי עם יי' החסד (תהל' קל ז). יגעתי בקראי נחר גרוני כלו עיני מְיַחֵל[1]) לאלהי (בס סט ד). חזקו ויאמץ לבבכם כל הַמְיַחֲלִים ליי' (בס לא כה). הנה עין יי' אל יראיו לַמְיַחֲלִים לחסדו (בס לג יח). —ובמדר' וסהמ"א: וכי כל הבריות אינן מ י ח ל י ם לחסדו של הקב"ה (מד"ר במד' ה). — ואמר הפיטן: המיחל יום טובך מאשפות תרימנו (ר"י הלוי, ימינך נוא). ו א י ח ל ה בגלותי נעימות בימינך, ורצתי מעבדתי על עבודת רצונך (הוא, יום להטיב). ופחד מפני אימיו ויחל את ישועותיו (הוא, יען אל תרדם). שארית יוסף י י ח ל ו ן קץ פלאות, ויוחר המועד וחזיוני נבואות (הוא, שארית). ורעיה דחופה פדות מ י ח ל ת, במצות סכה מתהללת (הוא, נגחלי דתך). רחמיו י ח ל י בקצפו, ואם יסער ים זעפו, כי רגע באפו (רמב"ע, מחז' אויביון, התבוננו). סוב נא והגן מ י ח ל י קץ פלאות, כי שמש ומגן יי' צבאות (ר"ש ב"ר נתנאל, י"ז תמוז, וארץ שפל רומי). — ב) פ"י, יִחֵל, עשה שהוא ייחל: זכר דבר לעבדך על אשר יִחַלְתָּנִי (תהל' קיט מט). —ומצוי במשמ' זו בסהמ"א: י ח ל ת עבדיך בחזיוני כתביהם, לתתם לרחמים לפני כל שוביהם (סלית' תענית אסת', אנגי). והורות בני אדם דרכי טובתו ולחמול ענייהם ולרחם עליהם ולסבול חרפתם בשמעיר אותם אל העבודה ו מ י ח ל אותם ומיראם בגמול ובעונש (חו"ה, הבטחון ד). הבורא יתברך י ח ל עמו והפחידם בגמול ועונש (בס). גנות דעת האומרים באריכות התאוות בעולם ו מ י ח ל י ם נפשותם בקבלת עבודת האלהים כשיגיעו לחפצם בו (בס א). ואל ת י ח ל נפשך שתגיע אל זה עד שתפנה לבך מדאגות העולם וטרדותיו (בס, אהב' ה' ז). אמונת הקדמות על צד אשר יראה אותו אריסטו וכו' היא

[1]) מן יחל, משק' חסיד. כן גם רד"ק והחדשים, ועי' ד.חיל.

[2]) רק בעברית, ודומה לו ד.חיל, ויחל. ואולי קצת דומה לו בערב' אמלa) במשמ' תוחלת ותקוה, ומהלb) במשמ' עשה דבר לאט לאט. ואין ספק בדבר כי נתמזגו בו שני שרשים האחד פ"ו וחל והשני פ"י יחל וזו סבת שתי הנטיות לפי נפ"ו ולפי נפ"י.

[3]) לפי הנקוד של המסורה, אך אפשר כי ו י י ח ל עוד שבעת ימים (בראש' ח יב), ו י י ח ל שבעת ימים (ש"א יג ח), שניהם הם עתיד קל וצריך לקרוא וַיֵּחַל כמו וַיֵּיטַב. — [4]) ב"נ וַיְחַלוּ.

a) أمل a) مهل

—[1]) כך בס"א כ"י ובקצת דפוס' וברוב הספר' מְיַחֵל, אך אינו מתישב יפה.

סותרת הדת מעיקרה ומבזבת לכל אות בהכרח ומבטלת כל מה שתיחל בו התורה (מו"נ ג כג). לא תיחל נפשך בשקר שיהיה אפשר להיות מדם הנדות ושכבת הזרע בעל חיים שלא ימות ולא יכאב (שם ג יב). וכאשר התאמת הרע על אומתנו כן יתאמת הטוב שיחל לנו וכבר יחל הגאולה במקומות רבים ובחתימת השעה (מלמד התלמיד׳, ואתחנן). מה הגמול הזה אשר יחל אותם אחר כל התנאים שבקש מהם (שם, בבלק). ואשר יחל בה משה רבינו לאבותינו היה גם כן לפי השגתם בדור ההוא (שם, תולדות). כי כאשר ייחל איש את בנו בתוחלת שוא למצא אחרית אמת כן ה׳ אלהים מיחלך למען תלך בדרך טובה (אסף ב, סא יז-יח). שים דעת האמת מחוז חפצך ישר מהלך בדרך קצרה ואל תיחל נפשך בשקר וללכת מעקשים (שם, מו כ). אל תיחלהו (את הילד) בגדולות ובנפלאות ממנו (שם מ כב).

—נפע׳, נוחַל, עת׳ ייחֵל, —כמו פעל: וייחל עוד שבעת ימים אחרים וישלח את היונה (בראש׳ ח יב).

—הפע׳, הוחִיל, הוחַלְתִּי, הוחלתי, עת׳ אוחִיל, אֹחִיל, אוחִילָה, תוחִיל, תוחֵל יוחִיל, וַיּוחֶל, —כמו פע׳: וירדת לפני הגלגל והנה אנכי ירד אליך להעלות עלות לזבח זבחי שלמים שבעת ימים תוחל עד בואי אליך והודעתי לך את אשר תעשה (ש"א י ח). ושאול עודנו בגלגל וכל העם חרדו אחריו וַיּוחֶל[1]) שבעת ימים למועד אשר (אמר) שמואל ולא בא שמואל הגלגל (שם יג ז-ח). זאת הרעה מאת יי׳ מה אוחיל ליי׳ עוד (מ"ב ו לג). הטוב יי׳ אמרה נפשי על כן אוחיל לו (איכ׳ ג כד). ואני ביי׳ אצפה אוחילה לאלהי ישעי ישמעני אלהי (מיכ ז ז). הן הוחַלְתִּי לדבריכם אזין עד תבונתיכם עד תחקרון מלין ועדיכם אתבונן והנה אין לאיוב מוכיח (איוב לב יא-יב). והוחלתי כי לא ידברו כי עמדו לא ענו עוד (שם יז). כי לך יי׳ הוחלתי אתה תענה אדני אלהי (תהל׳ לח יו). קויתי יי׳ קותה נפשי ולדברו הוחלתי (שם קל ה). מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי הוחִילִי[2]) לאלהים כי עוד אודנו (שם מב יב, מג ה). — ואמר המשורר: הנני אוחיל לישעך עדי תביט גם תפנה (ר"י הלוי, אדוני יוס). כנגעו גרשתו (את החוטא) ושמתו מחוץ למחניו, יוחיל מרפא בכל יום ונגעו עומד בעיניו (הוא, יום לר). יחילו מזעמך ויוחילו לרחמיך (שם).—ובינ׳ מוחיל: מי שתוחלתו נמשכה שהשם ימשכנה ולא יוכל להשיג התוחלת תתן חולי ללב המוחיל (רלב"ע מבלי יג יב).

—[1]) כך הקריא, והכתיב וייחל. — [2]) שם, בפסוק ו הותלי, חסר י.

ב.יחל[1]) ממנו ב.יַחֵל.

ב.יָחַל[2]), —קל לא נמצא.

—נפע׳ נוחַל, נוחֲלָה, עת׳ תּוּחַל, —נוחלה התקוה, בטלה, לא נתקיימה, לא יצאה לפעל, getäuscht s. (die Hoffnung); être deçu (l'espérance); be deceived ותעל (הלביא) אחד מגריה כפיר היה וילמד לטרף טרף אדם אכל וישמעו אליו גוים בשחתם נתפש ויבאהו בחחים אל ארץ מצרים ותרא (הלביא) כי נוחלה[3]) אבדה תקותה ותקח אחד מגריה כפיר שמתהו (יחזק׳ יט ג-ה).

ג.*יחל, כמו ב.חול, ממנו ג.*יַחֵל.

ג.*יָחַל, —קל לא נמצא.

[1]) אין הכמי הלשון מודים בשרש זה, ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) פרשו הקדמונ׳ וגם רוב החדשים מן א.יחל במשמ׳ המתנה ותקוה. אמר ריב"ג: ומן הד׳א אלאצל והד׳א אלמעני ותרא כי נוחלה אבדה תקותה ותרג׳מה אלדפט׳ למא רא׳ת ענד מא אצטברת אנ רג׳א׳הא ד׳אהב תאלפ פעלת כית וכית, ע"כ, ובעבר׳: ומזה השרש וזו המשמ׳ ותרא כי נוחלה ופרוש הדבור הזה הוא וכאשר ראתה כשחכתה וסבלה כי אבדה תקותה עשתה כך וכך. וכן הרד"ק: כשעמדה ימים רבים בתוחלת ואבדה תקותה. ע"כ. אך מליצה זו קשה, ולכה"פ היה צריך להיות ו לפני אבדה: ותרא כי נוחלה ואבדה תקותה. ומפני קושי זה החליטו קצת החדשים כי הכתוב משובש והגיהו נואלה במקום נוחלה. אך לא מצאנו שרש נואל בדברים לא בע"ח במשמ׳ זו, ולכן עדיף לקבל הנוסחה המסורה ולהחליט כי זה שרש אחר, במשמ׳ מיוחדה בענין תקוה שלא נתמלאה ולא נתקימה. והנה בעצם משמ׳ זו אין לנו לשרש זה חבר בערב׳, אך אולי אינו רחוק ביותר לאמר כי נסתעפה משמ׳ זו מן השרש וחל a) הערבי במשמ׳ טיט ורפש, ותפעל תוחל b) נשקע בטיט ורפש, ונשמרה אולי בעבר׳ רק בהשאלה מליצית במשמ׳ נאבד ובטל. ואולי הוא השרש והל c) בערב׳ שמשמש במשמ׳ פחד ובהלה, וגם במשמ׳ שגה וטעה, ויהיה פרוש נוחלה הוטעה, ר"ל שזו היתה תקוה של טעות, ודומה להשמוש בלשונות המערביות שמשתמשות למושג זה בהשרשים המשמשים בלשונות ההן במושג של טעות.

a) وحل b) توحل c) وهل

—פע׳ *יחל, —יחל דבר על דבר, עשה שיפול וינוח דבר על דבר: ככבר אחד מכיון שהזכיר עליו שבועה עשאו כנבילה מיכן ואילך כ מ י ח ל שבועות על האיסרין ואין שבועות חלות על האסרין (ירוש׳ נדר׳ א לו ד).—ובהשאלה: יגיעו אותו כל אלו הייסורים אם עומד בהם ולא קורא תגר מ י ח ל אני שמי עליו כשם ש י ח ל ת י על האבות (פסיק׳ רבתי מז).

יחם[1], ממנו יחם, *יחום, *יחומה, *יחימה.

יחם[2], פ״ע, עת׳ נסתר׳ רבים יחמו[3], ויחמו, ולנק׳ או זו״נ יחד ויחמנה, עב׳ מ״כ יחמתי[4], עת׳ איחם[5], וגם אחם, יחם, צווי יחם, יחמו, יחמי, יחמנה, —יחם הזכר ויחמה הנקבה, בערה בהם תאוה עזה להזדוג זו״נ, brünstig s.; être en rut; to rut: אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן ויחמנה[6] בבאן לשתות (בראש׳ ל לח). —יחם, יחמה אל דבר, בערה בהם התאוה להזדוג בהסתכלם בדבר: ויצג (יעקב) את המקלות אשר פצל ברהטים בשקתות המים וכו׳ ויחמו[1] הצאן אל המקלות (שם לח-לט).

—פע׳, יחם, מקו׳ יחם, יחמנה, עב׳ נקב׳ נסתר׳ יחמה, ועם כנוי יחמתני, —א) פ״ע, כמו קל: ויהי בעת יחם הצאן ואשא עיני וארא בחלום והנה העתדים העלים על הצאן עקדים נקדים וברדים (בראש׳ לא י). —ב) פ״י, יחם אותה, עשה שיחמה: ושם יעקב את המקלות לעיני הצאן ברהטים ליחמנה[2] במקלות (שם ל מא). — ובסהמ״א: שלא היה נותן המקלות אלא למבכרות בלבד אבל הלקישות לא היה מ י ח ם ן (מה״ג, כ״י תימנ׳, ויבלח). בוא וראה כמה גדול כוחו של יעקב אבינו שניתן לו מעין גבורה של מעלה שהיה מ י ח ם את הצאן כמו שירצה מה שאין כל

[1]) בערב׳ וחם a) במשמ׳ של תאוה ותשוקה, בפרט של האשה בימי הריונה למטעמים מיוחדים, וגם במשמ׳ תאות המשגל, והשם וחאם b), ופרשו המלונים הערבים: ש ה ו ה ל א ל נ כ א ח, ר״ל תאוה למשגל.

[2]) עי׳ הערה להשרש.—[3]) עי׳ הערה לצורה זו להלן. — [4]) ר״י חיוג. — [5]) רד״ק, זה והשאר. — [6]) כבר הביאו ר״א בחור (מכלול, בדה״פ, אבן לג) ומ״ש כאן המסורה ג׳ מלין אדרוגינוס וסי׳ ויחמנה וישרנה יעמדנה (אכלה ואכלה, סי׳ קלג), ר״ל שבשלשתן בתחלתן סימן זכר ובסופן סימן נקבה. וכן ר״י חיוג: והיה ראוי ותיחמנה כמו ותבלענה ותקרבנה אך מצאתי דמיונו וישרנה הפרות מגוי יעמדנה. ע״כ. ואמרו החדשים כי זו שארית הצורה הקדומה של נסתרות כמו בארמ׳ ובערב׳ יפעלנה. ובטכר (Bö. § 931) אמר כי זה מספר זוגי מיני, ר״ל כלל זכרים ונקבות יחד, והכונה בויחמנה להזכרים והנקבות מהצאן, בעוד שבהפעל תבאן שקודם לכן הכונה להנקבות לבדן ובהפעל ויחמו שאח״כ להזכרים לבדם. וכן וישרנה הפרות הכונה הזכרים והנקבות יחד, וזו צורה אמתית שהיתה נהוגה בלשון בחייה. ואעפ״י שזו סברה מחודדה בכ״ז אין לה סמך לא מהלשונות האחיות ואף לא ממקורות הלשון העברית בעצמה שבידינו, כי אלמלא היה זה מנהג הלשון אי אפשר היה שלא יזדמן שמוש זה עוד פעמים רבות בתוך המקומות הרבים בתנ״ך שהדבור בהם בזו״נ יחד. ואולם, אפשר שרשות בידינו על סמך מציאות צורה זו לפחות פעמים (כי בהמלה י ע מ ד נ ה יש מפקפקים באמתותה) להשתמש בה גם אנו ואולי באמת ליחדה למ״ז של זו״נ יחד.—[1]) במקום ויחמו, שנתקימו עוד החירק והפתח זמן רב בטהרתן ולא נשתנה קול החירק הזה לקול צירה בזמן שנעשה שנוי זה ברוב פעלי פ״י, כמו ידע, מפני סבה שיסודה אולי בטבע אות החית, אעפ״י שכבר אמרו ויחמנה ולא ויחמנה, רק אח״כ גברה הנטיה הכללית של העברים והתחילו לגון את חירק היוד ופתח החית בגון קול תנועת הצירה, ונקדון מניחי הנקוד הטברני בסגול, שהוא הסימן של שנוי גון הקול שנתהוה בזמן קצת יותר מאוחר. והחליט ר״י חיוג צורה זו מבנין הקל, אמר: ויש בעקר זה פועל קל ויחמו הצאן ויפעלו. ע״כ. וכבר נתפלפל ריב״ג בספר ההשואה (כתאב אלתסויה, דף 534 ועוד) עם איש ריבו בדבר מלה זו והניח ריב״ג האפשרות שתהיה גם מבנין הכבד. אך רוב המדקדקים אחריו הסכימו לדעת ר״י חיוג. אמר ראב״ע: ובאה מלה זו משונה בנקוד בעבור אות הגרון והיה ראוי להיות כמו וישבו לאכול. ע״כ. וכן רד״ק: ויחמו הצאן בפלס וירדו אבל ויחמו בסגול היוד בעבור שהחית נקודה בחטף סגול. ע״כ. וגם החדשים החליטוה קל, ולשנוי הנקוד הביאו דמיון אחרו פעמי מרכבותיו, במקום אחרו.—[2]) כך ברוב הספרים, ח בשוא פשוטה ומם סגולה. ויש ספרים שהחית חטופה בחטף פתח, ויש שהמם צרויה, ורד״ק (מכלול, בער דה״פ, בדב יחם): ליחמנה, ח בשוא פשוטה מ צרויה, וכן העיד מ״ש בשם ספרי ספרד כ״י ודפוס קדמון. ואמר רד״ק: ליחמנה במקלות מקור מן הדגוש ונון הא סימן הנקבה הפעולה כמו נון הא תשמטנה ונטשתה יראנה ואעפ״י שמם ליחמנה צרי ואינו כן מנהג האות אשר על נון הא הנקבה כי אם בסגול ואעפ״י שאין המנהג לבוא (הסוף ־נה של נסתרת) כי אם באותיות איתן (אבל לא במקור) או יהיה נון הא ליחמנה סימן הנקבות

a) وحم b) وحام

בריה יכולה לעשות (שם). — ג) יחמה האשה את הילד, חבלתהו, נתעברה תחלת העבור, empfangen concevoir ; conceive : הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני[1]) אמי (תהל׳ נא ז).

—נפע׳, נחם [2]), נחמים, עת׳ יוחם [3]),— נחם הולד, יחמתהו האם : הלוא אתם ילדי פשע זרע שקר הנחמים[4]) באלים תחת כל עץ רענן (ישע׳ נז ד-ה).

—נתפ׳, *נתיחם, מתיחם, מתיחמת,—כמו יחם משמ׳ א: כשהיית מתעסק עמה נתנה עיניה בצורות הלבנות וילדה כיוצא בהן ואם תמה אתה בדבר למוד מצאנו של יעקב אבינו שמן המקלות היו מתיחמות (מד״ר במד׳ ט). שכל המתיחם בדבר עולה הולד על צורת אותו דבר (מה״ג, כ״י תימני, ויצא). פעמים מתיחמות ופעמים אין מתיחמות (שם). מתעטפות בעורן וצמרן ואינן מתאוות להתיחם ע״י הזכרים (רש״י בראש׳ ל מב). בכל עתות השנה הם מתיחמים ובאים זכר על נקבה (ר״י הדסי, האשכול כשו). למה לא נתיחמו יהדו (הזכר והנקבה של תולעת המשי) טרם עשותם שש (שם). — וגם נשים : מלמד שהיתה אשה רואה אחד מהם (מן הנפילים) ומיד מתייחמת כנגדו ויולדת כיוצא בו (תנחומא בראש׳ מ). — ושדות : שכל מאה ושלשים שנה שפירש אדם מאשתו במות הבל היו הרוחות מתייחמות ויולדות הימנו (רש״י ש״ב ז יד).

—פעֻ׳, יֻחַם, מיֻחם: אדם אפר דם מרה הוא, בשר בושה סרוחה רמה הוא, מיוחם בחטא הוא,

---

הפעולות רוצה לומר ליחם אותן ונוספה ההא (ליחמנה במקום ליחמן) כמו אותנה בחכמה ובא המם בצירי כמו שהיה בלי תוספת הא ליחמן כמו לשמרם לזכרם ואעפ״י שהמקור בא בקמץ כמו בשמרם עקב רב אחר שהצווי בא בצירי יבא גם המקור בצירי או בא בצירי ומשפטו בקמץ כי התנועות משתנות וכו׳ ונדגשה הנון שלא כמשפט כמו תראינה בה (מיכ׳ ז׳) שלא היה משפטה להדגש ובא כן לתפארת הקריאה. ע״כ. ורוב החדשים החליטו ליחמנה לנסתרות פעולות והביאו דמיון לצורה זו אל קרבנה (בראש׳ מא כא). ולפי דעת ברט (Barth (AJSL, XVII, 200 על פי הקש עם כנוי לנסתרת -ֶה. ובדבר שוא החית שהוא לפי רוב הספרים שוא פשוט, יש דמיון לזה בהתיחשם, מתיחשים, שבמו״כ רוב הספרים בשוא פשוט. —[1]) במקום יחמתני עי׳ הערה ליחמנ. —[2]) עי׳ הערה לקמן. —[3]) רד״ק. —[4]) כך ר״י חיוג: הנחמים באלים הנפעלים, בין הנון והחית פא הפעל והוא הנח שהוא במקום יוד יחם. ע״כ. והשיג ע״ז ריב״ג בספר ההשלמה (מכתלחק דף 28) ואמר : והד׳א קול עי׳ר משתחשן פיה ענדי לאן אלאנפעאל ממא פא׳ת יא׳ אנמא ג׳א פי אכת׳ר כלאמהם עלי קלב אליא ואוא מצ׳מומא מא קבלה באלהלם מת׳ל נושע ונורא וג׳רי בעצ׳ כלאמהם עלי אדע׳אם אליא פימא בעדה מת׳ל נצב לריב ולם יאת מנ אנפעאל הד׳א אלצ׳רב אעני מא כאן מנ אלאפעאל פאהא יא מא לאנת פאה בין נונ אלאנפעאל ובינ עינ אלפעל עלי מא זעם א״ז פי הנחמים פלד׳לכ אקול אנ אלוג׳ה פיה אנ כאנ מנ הד׳א אלאצל אנ תכונ אליא אלתי הי פא אלפעל מנדע׳מה פי אלחא עלי וזנ הנצבים האלה אלא אנ אלתשדיד לא יט׳הר פי אלחא. ע״כ. ובעברית : זה מאמר אינו טוב בעיני כי הנפעל ממה שפאיהם יוד בא ברוב דבריהם בהבלעת היוד בהאות שאחריה כמו נצב לריב ולא יבוא לעולם נפעל מהמין הזה, ר״ל מפעלים שפאיהם יוד שהונחה הפא בין נון נפעל ובין עין הפעל כמו שחשב אבו זכריה (ר״י חיוג) בהנחמים ולכן א״מר שהפנים בו אם הנחמים הוא מזה השרש היוד שהיא פה״פ מובלעת על משקל הנצבים אלא שהדגש לא יראה בהחית. וכעין זה רד״ק : והנפעל ממנו בא על דרך חסרי יוד הדגושים הנחמים באלים בפלם הנצבים לולי החית שאינה מקבלת דגש ותאמר נחם נחמת בצירי או בחירק וכו׳ גם יתכן שבא הנחמים ע״ד נחי היוד כחביריו וכו׳ עמדה היוד נחה אחר קמץ קטן (צירי) ולא הוזרה בוו והיוד לא נכתבה אלא עמדה בנשימה. ע״כ. וריב״ג בספר השרשים הביא הנחמים בשער חמם, אמר וז״ל : ויג׳וז אנ יכונ מנ הד׳א אלאצל ופי עי׳ר הד׳א אלמעני הנחמים באלים עלי וזנ במארה אתם נארים וכו׳ ותרכ תשדיד מים הנחמים אשתח׳פאפא ואמא מענאה פמג׳אנש למעני קול אלאואיל כל המחמם עצמו לבטלה. ע״כ. ובעברית : ויתכן להיות מן השרש הזה ובענין אחר הנחמים באלים על משקל במארה אתם נארים וכו׳ והונח דגשות המם בהנחמים להקל וענינו דומה לדברי רבותינו כל המחמם עצמו לבטלה וכו׳. וכן החדשים. אבל לפי הענין בודאי יותר נאות לשימו מן יחם, ודעתם של ר״י חיוג ורד״ק מכרעת כאן נגד פקפוקי ריב״ג. ואעפ״י שהשגתו של ריב״ג נכונה בעצם, כי יחם הוא פ״ו בעקרו וחם, ובעלי פ״ו מניחים בהנפעל את הוו הקדומה כמו נודע, אפשר שכמו שבררתי בשרש יחל שהיו להם שני שרשים, פ״ו ופ״י, כן אולי גם כאן היו שרשים פ״ו ופ״י ונתמזגו יחד ונשאר הנפעל מן פ״י. וצריך לפרש המלה באלים שלאחרי הפעל הנחמים במשמ׳ בעמקים, כמו שתרגם אונק׳ איל פארן מישר פארן, וכבר השתמשו קצת המשוררים בהשם אל במשמ׳ זו, ואמר רמב״ע : אמנם כי הוא נהר גדול שם חוק עליו לשקות אליו, בנה לו על אשיות חסד בית צדק על דעים אליו (התרשיש א כו-כח), ורצה בלשקות אליו להשקות את העמקים שלו. וצריך להוסיף ערך ב.אל במשמ׳ זו, ועי׳ הערה לערך איל.

מחולל בעון הוא (יול' יוה"כ, מי יתנה). אמליך מוחל וסולח לאשמי, אשר בו יוחמתי משדי אמי, ועיני ראו ועצמי (קרובץ ארג"ל, ד' מרחשון, אמליך).

יַחְמוּר[1], ש"ז, — חית היער ממין הצבי והאיל, Antilopenart; espèce d'antilope; sp. of ant.: איל וצבי ויחמור ואקו ודישן ותאו וזמר (דבר' יד ה). ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כר סלת וששים כר קמח עשרה בקר בראים ועשרים בקר רעי ומאה צאן לבד מאיל וצבי ויחמור וברברים אבוסים (מ"א ה ב-ג). — ומ"ר *יַחְמוּרִים: כיון שחמה זורחת עליו (על המן) היה פושר והולך ונחלים היו מושכין ממנו ומוליכין לים הגדול ובאין אילים וצבאים ויחמורים וכל בהמה ושותין מהם ואחר כן באין האומות וצדין מהם ואוכלין אותן וטועמים בהם טעם מן שהיה יורד לישראל (מכי' בשלח, ויסע מסה). — ואמר המליץ: בחרפם אגרו צידה לדרכם ורצים כצבי עם יחמורים (כ"י כתי הנפ' והלחש'). — והשתמשו בו לכנוי לבקר הבר, Buffel; bofle: בשר היחמור הוא בופאלו (קאנון ג יג ג ב). ויחמור הם בופאלוש (ר"י אברבנאל, מ"א ה).

יַחְמוּרָה, ש"נ, מ"ר יַחְמוּרוֹת, — הנקבה של היחמור: ועד שהוא הולך אחריה סובל בגופו שכבת זרעו ומתבשל בגופו הרבה וכשבא על היחמורה אגב שנתקרש הזרע הרבה אינו נבלע בגופה ומוציאתו לחוץ (רגמ"ה בכור' ז:). — ומ"ר: כעין ביצי זכר שהיחמורות מוציאות מרחמן (רש"י שם).

א.יחן[2], ממנו א.יָחַן.

א.יָחַן[3], — קל לא נמצא.

— הפע', הוּחַן, יֻחַן במקום יוּחַן, — הוּחַן פלוני, היה בלבו עליו שנאה ומשטמה עזה, היה שנוא ובזוי,

---

[1]) משק' יַלְקוּט, וסברו החכמים כי נגזר מן חמר במשמ' אדמימות. אך לא נתברר מהותו בדיוק. ונהוג שם זה גם בארמ' יחמורא, וגם בערב' יחמור a), וגם בלשון זו אין ודאות גמורה לאיזו חיה קוראים בשם זה, כי הוא משמש במשמ' כללית של אדמימות, ושם כללי לחיה מן החיות, וביחוד לפרא, חמור הבר.

[2]) בערב' וחנ b). ואין חכמי הלשון מודים בשרש זה בעברית, ועי' הערה להפעל.

[3]) עי' הערה לקמן.

a) يحمور b) وحن

---

gehasst s.; être haï; be hated: כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו ישבי תבל יֻחַן[1]) רשע בל למד צדק בארץ נכחות יעול ובל יראה גאות יי' (ישע' כו ט-י).

ב.יחן[2], ממנו ב.יָחַן.

ב.יָחַן[3], — קל לא נמצא.

— נפע' נֵחַן, נֵחַנְתְּ, נֶחַנְתְּ, ובצורה קדומה נחנתי לנכחת, — כמו נֶאֱנַח, seufzen; gémir; to sigh: ישבתי בלבנון מקננתי בארזים מה-נֵּחַנְתְּ[4]) בבא לך חבלים חיל

---

[1]) — ראו כל הקדמונים והחדשים במלה זו פֻּעַ' או הָפעַ' מן חנן במשמ' חן וחסד. אמר ר"י חיוג: והפועל שלא הוזכר פועלו יוחן רשע והיה ראוי להיותו יוחנן ועמדה הנון במקום שתים ותאמר לרבים יוחנו בדגשות הנון להבליע הראשונה בה. ע"כ. והסכים לזה גם ריב"ג, וכן רד"ק. והחדשים ראו בו הָפעַ' או פעול מן קל, עכ"פ גם הם מן שרש חנן במשמ' חן וחסד. אבל, אין מושג זה במקומו כאן לפי הענין והכונה הכללית של הכתוב, ודחוק מאד כל מה שאמרו המפרשים הקדמונ' והחדשים לישב מליצה זו, ולכן רצו קצת החדשים להוסיף כאן המלה בל, בל יוחן רשע. אך אין צרך גם בזה, כי יחן אינו כלל מן חנן אלא מן יחן, ובערב' וַחַנ a), שאמרו המלונים כי הוא הוא השרש אחנ b) ופרשוהו: חקד וע'צ'ב, ר"ל שנאה וקצף וזעם עליו, והשם ממנו אחנה c), שנאה ומשטמה, והביא לשאן אלערב חדית': ופי צדרה עלי אחנה, ר"ל בלבו עלי שנאה ומשטמה. ובחדית' אחר: ופי קלובכם אלבע'צ'א ואלאחנ, ר"ל ובלבותיכם המשטמה והאיבה. והנפע' תוחנ d) ר"ל נתבזה ונאבד.

[2]) כמו בעבר' אנח, ובערב' נאח e), וגם בשרש זה אין חכמי הלשון מודים, ועי' הערה להפעל.

[3]) עי' הערה לקמן. — [4]) אחת המלים שנתפלפלו בה הרבה הקדמוני' וגם החדשים. ר"י קריש פרשה מלשון הנאה, והשיב עליו מנחם ואמר: פתר (ר"י קריש) בו מה נחנת מלשון הנאה החליף חית בהא ויוציא המלה מיסודתה מהעמידה על שרשה אפס כי המלה עומדת על עמדה ויסודתה מאין תמורות ומבלי חליפות וכה מראה פתרונה יושבת בלבנון וכו' מה נחנת וכו' בהרסי קנת ארזיך איפה תהיה חנוי. ע"כ. והשיג ע"ז דונש: ופתרת מה נחנת בבא לך חבלים איפה תהיה חנוי ואין לנו במקרא מה במקום איפוא ולא יאות לקרות לאיש חנוי והוא הפועל ולא לאשה חנויה והיא הפועלת כי אם חונֵה וחונָה ולא יתכן לומר מה נחנת לזכר מה נחנת לנקבה כי אם אפוא חנית לזכר וכו' וחנית לנקבה. ע"כ.

a) وحن b) أحن c) إحنة d) توحن e) أناح

כילדה (ירמ' כב כג).

*יחנון[1], ש"ז, —מין אילן שעצו גורם עטוש חזק אם נותנים קיסם ממנו בנחירים: אמר רב הונא עין אחד יש בכרכי הים ו י ח נ ו ן[2]) שמו ומביאין קיסם ומניחין לה (להרחל) בחוטמה כדי שתתעטש ויפלו דרני ראשה (שבת נד:).

*יחנונה, ש"נ, —כמו יחנון: ר"י בשם ר' חמא בר"ח עיקר הוא ושמיה י ח נ ו נ ה (ירוש' שבת ה ז ג).

*יחם, כמו יחש, ממנו *יוחם, *יחוס, *יחס, *יחס, *התיחסות, *יחסי.

*יחס, ש"ז, מ"ר יחסים, —כמו יחוס, יוחס, א) שיכות משפחה של אדם לאבותיו בדרך חקי, legitime Abstammung ; origine généal. légitime; legal pedigree : גוי שבא על גויה וילדה ר"י אמר גוים יש להם י ח ס י ם ר"ש בן לקיש אמר גוים אין להן י ח ס י ם (ירוש' יבמ' ב 7.). —ובמשמ' מוצא משפחה

ויענו ע"ז תלמידי מנחם כי אפשר לאמר ה נ ו י כמו בטוח במקום בוטח ושכוני במקום שוכני (תלמ' מנח', ערך חנויה), וע"ז קראו תגר תלמידי דונש ויקראו לתלמידי מנחם : ודעו כי פרצה גדולה פרצתם כי תאמרו משפט חכמתכם האמור כאומר השמור כשומר והקרוא כקורא יכרת יי' שרשכם אשר ראש פרח (תלמ' דונש 38). וכבר דחה דעתו של מנחם גם ר"י חיוג, אמר וז"ל : ואמא מה נחנת פבעיד מנ הד'א אלאצל פאעלמה אד' למ יכנ נחנת עלי זנה נגלית נלאית נבנית (גוף הערבי בהוצאת במשתלחק 143). ובעבר' : אך מה נחנת רחוק להיותו מעקר זה (מן חנה) כי לא היה נחנת כמו נגלית נבנית נלאית. ע"כ. וריב"ג בעצמו (משתלחק שם) הניח אפשרות היות נחנת מן חנה, ואעפי"כ בחר לשימו מן חנן, ואמר : ימכנ אנ יכונ מנ חנן ויכונ אלוג'ה פיה נחננת עלי מא שאבינה פי מא בעד ומא יבעד ענדי איצ'א אנ יכונ מנ הד'א אלאצל עלי אלקיאש אלד'י אתית בה פי ילדת ופי ישבת ופי שכנת אעני אנ אצלה כאנ נחנת עלי זנה נלאית נבנית פאשקטוא חרכה אלנונ אשתח'פאפא ואדארג'א ללכלאם וחרכוא אלחא' באלפתח פכאנ ד'לכ אח'פ עליהם ורבמא כאנ הו מנ הד'א אלאצל פי מעני נחננת מן ד'ואת אלמת'לינ עלי אנ תכון אלהא אללינה אלתי הי לאם פי אצל נחנת בדלא מנ נונ חנן. ע"כ. ובעבר' : אפשר שיהיה מן חנן ויהיה הדרך בו נחננת כמו שאבאר אח"כ ואינו רחוק אצלי כמו"כ שיהיה מן זה השרש (מן חנה) לפי מה שאמרתי בילדת ובישבת ובשכנת והוא כי עקרו היה נחנת כמו נלאית נבנית והפילו את תנועת הנון להקל על הדבור והניעו את החית בפתח והיה זה יותר קל עליהם ואעפ"י שהוא מזה השרש אעפי"כ הוא במשמ' נחננת מהכפולים וההא הנחה שהיא לה"פ בנחנת במקום נון חנן. והכריע ריב"ג בספר השרשים שהוא מזה השרש ואמר : וג'וזנא נחנ פי אלמשתלחק כונ מה נחנת מנה (מן חנן) ואלמעני פיה מה ד'א חט'ית ומא ד'א אשפק עליכ לשדה מה טרקכ מנ אלאוצאב. ע"כ. ובעבר' : והנחנו אנו בהמשתלחק אפשרות היות מה נחנת ממנו וענינו מה יקרת ומה אחמל עליך לחזקת המכאובים שהגיעוך. וכן בעצם הדבר גם רד"ק, אמר בחלק הדקדוק (מכלול שדה"פ קכט:) וז"ל : ובא (נפע' מהכפולים) מוקל מה נחנת (במקום נחננת) ובא בדרך תשלומו שהיה תשלומו נחננת וצירי הנון תשלום הדגש כי פעמים יבא נח תמורת דגש. ע"כ. וכן בהשרשים : והנפע' (מן חנן) נחנת עקר נחננת. ע"כ. וכן רוב החדשים לפי הנוסחה המקובלה, ודוחקים א"ע לישב מליצה זו במשמ' כמה את ראויה לחן וחסד. אך השבעי' והירונ' וכן הפשיט' תרגמו כלם נחנת במשמ' אנחה, ולכן החליטו קצת החדשים כי הנוסחה משובשה וצ"ל נאנחת במקום נחנת, וקצתם אמרו כי אין זה שבוש פשוט של הספר אלא שבאמת בדבור החי הונחה בתחלה האלף של נאנחת ואמרו ננחת, ואח"כ מפני הקושי של ש ת י נ ו נ י ם זו אחרי זו נסתרסה המלה ואמרו נחנת. ואחרים טוענים כי המדברים עברית לא חשו קושי בשתי נונים ואח"ז וראיה לדבר ננום וכיוצא בזה (Bö.§ 1114). והנה אין ספק בדבר כי לפי הענין ומליצת הכתוב הכונה נאנחת היא היותר נאותה כאן, אך חלופי הצורות מן נאנחת לנחנת הם יותר מדי מלאכותיים, ובהיות שגם ההנחה של שבוש פשוט אינה נאותה אלא במקום שאין שום ברירה אחרת, לכן עדיף להניח כי זה שרש נרדף עם השרש אנח, וכמו שהסכימו המדקדקים כי נחמים הוא מן יחם כן יתכן נחנת מן יחן, ואולי היה כך דרך הדבור של בני ענתות, אעפ"י שבמג' איכה באה המלה נאנחה, ואולי רק לאשה מצרה בבוא לה חבלי לידה אמרו שם כך, וכמו שבמקום אנח בעבר' אומרים בערב' נוח כן אפשר שבענתות היו אומרים ינח במקום אנח. ואולי היה שרש יחן נהוג אצל העברים בכלל או אצל אנשי ענתות והיה משמש כמו"כ במשמ' אנחה או אולי במושג של אחת הפעולות האחרות של היולדה בבוא לה חבלי לדה.

[1]) משק' יחמור, ילקוט, אך לא נתברר לא מקורו האמתי ולא מהותו בדיוק. — [2]) כך בכ"י וכן ברי"ף ובר"אש ובס' העתים ובפרוש המשנ' להרמב"ם (ד"ס), ובנוסח' וחנון שמו. וכבר הביא עמנ' לו בספרו על הצמחים (Pfln. § 159) בשם ויזנר בבן חנניא שהביא בשם אחד מסופרי הרומאים דברים דומים לעדותו של רב הונא שהיו עושים בעץ cunela לצאן חולה. אעפי"כ כבר דחה לו השערתו של ויזנר כי י ח נ ו ן הוא הוא cunela.

חשובה, edle Abstammung; origine noble; noble origine: מודה רבי שמעון שאם הטעה לשבת יחסים אינה מקודשת (ירוש׳ קדוש׳ ב סב ג). זכות יחסיהם עומדת להם במלחמה (שם ד סו.).—ואמר המשורר: ילד בלי שם אם יהי רץ אחרי בין והוא לו יהיה יחס טוב מוליד שר אחרי עיניו יתור (רמב"ע, תרשיש י).—ואמר החכם: המוסר יחס למי שאין לו יחס (מבלי חכמ׳, דרך טובים). המוסר טוב לך מן היחס כי היחס צריך למוסר ואין המוסר צריך ליחס (ר"י חריזי, תחכמ׳ מד). והשם טוב הוא הגדול שביחסים (מעל׳ המדות מז:). בני כשתראו בעל מוסר אל תשאלו על אבותיו ועל ייחוסו כי המוסר הוא היחס הגדול ואם אין מוסר אין יחס (בית מדות, מעל׳ החכמ׳).—ובכלל שלשלת המשפחה: שנעשה (שלמה) ראש ליחסים (פסיק׳ רבתי ו). וכבר שם השם יתעלה הקנאה בגברים לשמירת היחסים והמשפחות (מאזני לדק, אלגזלי 140).—ב) בדקדוק, ״שֵׁם הַיַּחַס, שם המורה כי הדבר שמצין בשם זה הוא נולד ויצא מהדבר שהשם הזה בצורתו העקרית מורה עליו, כמו ראובֵני, שיצא מראובן, וכן שמעוֹני, גדעוֹני וכדומה: ואם בסופו הא רפה לנקבה תהיה במקומה יוד היחס ברוב דבריהם כאשר אמרו ביחס אל בריעה הבריעי (הרקמה, שער כא). הראובני והגדי ודומיהם כלם הם שמות היחס לשבטו ולמשפחתו כמו יהודים משבט יהודה ישראלים על שם יעקב אבינו שנקרא ישראל (ראב"ע, צחות, שער השמות). וזה היוד שהוא יוד היחס ברוב השמות שתבא בהם לא יתכן המלה זולתה (רד"ק, מכלול מדה"ב). — ג) ״במחקר והגיון, יחס דבר לדבר, השיכות והערך וחבור וצרוף שיש בין הדברים, relation; Verhältnis: אמנם זה סותר הפילוסוף בהראותו היות לנפש יחס מה עצמי אל הגוף (מאמר הנפש לרשב"ג). ההצטרפות והוא יחס בין שני דברים בם בעצם יאמר כל אחד מהם בהיקש אל חבירו כאב והבן והאדון והעבד והחצי והכפל (אמונ׳ רמה א א). מאמר המצטרף הוא בתארך הגוף בגוף אחר זולתו והגוף האחר גם כן יהיה מיוחס אליו באותו היחס שבין שניהם ויהיה לכל א׳ משניהם שם יורה על הצטרפותו מבלי זכרון המצטרף כאמרך האדון והעבד (ר"י א"ת, רות חן י). ההויות הטבעיות אשר הם מתחברות מיחסים דקים לא תשיגם המחשבה לדקותם אשר אם יארע מכשול מעט ביחסים ההם היתה נפסדת ההויה ההיא (כוזרי א לט). והוא יתברך ידע יחסי העברות עם יחסי ההפסדים (נהר פישון, פר׳ זכור). ואין למזגם יחס עם מזגך (שם). מי האיש החפץ להוציא במספר צבא היחסים המתחדשים במערכות אלהים חיים (קול יהוד׳, כוזרי א יב).—ובתשברת וחשבון ומלאכת הנגינה: המספרי יעיין ביחס הכפל והמוסיף חלק מאשר הוא יחס מספר ובעל חכמת המוסיקא יעיין בהם מאשר הם יחס׳ קולות מסכימות בחוש או בלתי מסכימות (כל מלאכ׳ הגיון, מופת). דע כי היחס הוא הכמות הצרופיי והכמות הוא סוג כולל לשני מיני הכמה שהם הצרופיי וזולתו וכו׳ ולכן ראוי שנגדור שם היחס בגדר פרטיי והוא שנאמר שהיחס הוא המספר הצרופיי (חכמת המספר לר"א מזרחי ב ג ב). כי כל יחס הוא מחובר משני שעורים באשר קדם ולכן יחויב שיהיה שם שיעור שלישי בהכרח עד שיתחייבו מהם שני יחסים יחס השיעור הראשון אל השיעור השני ויחס השיעור השני אל השיעור הג׳ (שם). — ובמלאכת השיר, יחס החרוז: שיר קשור הוא השיר שאינו שומר יחס החרוז כי אם בסוף הסוגר שיר חרוזי הוא השיר שסוף הדלת וסוף הסוגר שומרים יחס החרוז (ערוג׳ הבשם לב).

*יִחֵם, פ"י,—כמו יחש, קל לא נמצא.

—פִּעֵ׳, *יִחֵס, אִיחֵס,—א) יִחֵס את פלוני, הודיע מוצאו ומולדתו מאבותיו, stater seine Abst. nachweisen; state his geneal. sa généalogie: שלא שנו (היהודים במצרים) שמם כשם שמייחסן בירידתן שנאמר ראובן שמעון לוי ויהודה כך מייחסן בעלייתן (מכי׳ בא ה). התחילו שבטים מבזים אותו (את פינחס) ראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע"א והרג נשיא שבט מישראל בא הכתוב ויחסו פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן (סנה׳ פב:). פנחס בן עלי כהן ה׳ וגו׳ אפשר חטא בא לידו והכתוב מייחסו (שבת נה:). מה ראה הכתוב לייחס תולדותיו של רשע כאן (מד"ר בראש׳ סב). מצינו בקרבנות של נשיאים מה שהקריב זה הקריב זה וכו׳ למה שכולם שלמים וישוין כאחד ומה ראה הכתוב ליחסן בספר ואלה שמות ראובן שמעון לוי וכו׳ (שם במ"ב, נשא

יפה). אמר הקב"ה לדוד מה צורך היה לי ליוחס פרץ הצרון רם עמינדם וכו' ישי לא בשבילך מצאתי דוד עבדי (שם, רות בסוף). נחשון בן עמינדב וגו' יוחסו הכתוב על שם שבטו (בם במד' יג). אין מיחסין (את הבכורה) ליוסף אלא לראובן (שם בראש' פב).—ויִחֵס את פלוני, בקש לברר יחוסו: כיון שהלך אהרן ליחם אמרו לו ישראל עד שאתה מיחסנו יחם אלעזר בנך למי הוא נושא לא לבתו של פוטיאל (מד"ר במד' ב).—ובהשאלה יִחֵס שנותיו וכדומה, עשה חשבון שנותיו: למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהן שנותיו של יעקב (יבמ' סד.).—ב) ״יִחֵס דבר לדבר, החליט שהדבר ישנו בהדבר, או שהדבר השני עשה את הדבר הראשון וכדומה, zuchreiben;attribuer;to attribut: ומתנאי יחוד האלהים שלא יהיה לו אלהים זולתו ולא ייחס אליו צורה ולא תכונה ולא תנועה ולא העתקה (חו"ה, תבב' הנפב ג). וא"א לפי זה ליחם אליו יתברך הצד כמו שלא ניחם אליו המקום ומה שיחס אליו הכתוב צד המעלה באמרו היושבי בשמים יושב בשמים ישחק ודומיהם אפשר כי בעבור שהכח האלהי יראה יותר בתנועת הגלגלים וכו' ואולי כי יחם אליו הכתוב הצד כדרך שייחם המקום ושאר התארים הגשמיים על דרך שאמרו דברה תורה כלשון בני אדם (העקר' ב יז). כדי שלא ליחם עול לאל יתברך (הקד' אוהב משפט לאיוב). כי רבו הדעות על אדות שם המחבר את הספר הנז' (ספר איוב) וזמנו עד כי רבים יחסוהו למשה רבינו ע"ה ורבים לזולתו (שם). שהקדמונים היו מיחסים כחות כל הנמצאות לז' כוכבי לכת והיו מיחסים ז' חלקי הישוב אליהם כל חלק לכל כוכב מהם וקצתם היו מיחסים לימי השבוע (מנוה"מ ג א דה).

—פע', *יִחֵס, מְיֻחָס, מְיֻחֶסֶת,—א) שיש לו יחס, שידוע מוצאו מאבותיו: ישראל קודם לממזר שזה מיוחס וזה אינו מיוחס (הור' יג.). — מיוחס אחרי פלוני, שנודע שמוצאו ומולדו הוא מפלוני: מי שזרעו מיוחס אחריו יצא זה (שתוקי) שאין זרעו מיוחס אחריו (כתוב' יג:).—ובפרט מי שנולד ממשפחה הגונה, רמת המעלה וכדומה: יפיפיות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם ליופי שאין האשה אלא ליופי מיוחסות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם למשפחה (תעני' לא.). כשהקב"ה משרה שכינתו אין משרה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל (קדוש' ע:).—ובהשאלה בדברים רוחניים, ״מדות מיוחסות וכדומה, חשובות, נעלות: ואתם בני שימו כונתכם על אלו המדות אשר אני זוכר עתה מפני שהן מדות חמודות ומיוחסות אשר יאותו על כל משכיל להתנהג בהם (בית מדות, מעל' התכמה).—ובמשמ' כנוי, ואמר הפיטן: מיוחס שמו (של חדש תשרי) בשם איתנים, גם להתנוסס עליונים ותחתונים (מוס' א ר"ה, אפד מאז).—ב) ״מיוחס לדבר, יש לו יחס וחבור וערך להדבר: מאמר המצטרף הוא בתארך הגוף בגוף אחר זולתו והגוף האחר גם כן יהיה מיוחס אליו באותו היחס שבין שניהם (ר"י א"ת, רוח חן י).—ויוחס דבר לפלוני, החליטו שהדבר יש בו בפלוני, או שפלוני עשהו: אותו (מין הירקון) אשר זכרו אבוקרט בקצת (הספרים) מה שייוחס אליו (קאנון ג יה א ג). כי לכללות האומה ייוחס הכבוד שיפגעו פרטיה להיותם גוי בארץ (קול יהודה, כוזרי א קט).

התפ', *הִתְיַחֵס עם פלוני, לפלוני,—א) אמר או אמרו עליו שמוצאו ומולדתו מפלוני: בית נבלטא היתה בירושלם היתה מתיחסת עם ארונן היבוסי (תוספתא פסח ד יא). על ידי שכיבד (מרודך בלאדן) זקינו זכה להתיחם (ירוש' יבמ' ב ד.). ולא עוד אלא שנתייחם (שלמה) לשלשת יוחסין (מד"ר בה"ב א א). לפי שקבלו (ראובן שמעון ולוי) תוכחת אביהם זכו להתייחם בצד משה ואהרן (בס, כולך יפה). ועל שנזדרז (שלמה) במקדש לא נתייחם עמהם שימנה עם אלו מלכים החשוכים ירבעם ואחאב ומנשה אלא זכה להתייחם עם מלכים הצדיקים (פסיק' רבתי ו). ר' ישמעאל אומר משֵׁם עלו ונתייחסו כל דורות הצדיקים ומקין עלו ונתייחסו כל דורות הרשעים המורדים והפושעים (פרקי דר"א כא).—ב) ״מתיחס אל הדבר, שיש לו יחס להדבר, שהוא שיך לו, שיש צרוף וחבור וערך בינו ובין הדבר: חכמה היא הידיעה אשר בדברים יבואו לה מדברים עצמיים ומתיחסים לה (רלב"ג משלי א ב). כי כשהדרוש גדול הערך ראוי שישתדל האדם השתדלות חזק להשיגו וכשאינו גדול הערך אין ראוי להשתדל בהשגתו השתדלות חזק אבל השתדלות מתייחם אל הדבר המושג (הקדמ' העקרים). אמנם שאר הנבואות אשר נבאו הנביאים במה שאינם מתיחסות לספורי המלכים ואינם הכרחיות להכתב שמה לא

באו בתוכם והושמו ספרים בפני עצמם בין שיהיו נבואות רבות או מועטות להיותם הגדת העתידות או ענינים מתיחסים לנביאים ההם עצמם (ר״י אברבנאל, הקד׳ נביא׳ א). שאלו השלשת ימים מן השבוע מתיחסים לשבת שעבר (בו״ת ריב״ש יז). וכשמדברים ביחוס שביניהם מצד מה כמו שאמרו שכל כח מוציא תולדה המתיחסת לו (רמח״ל, חוקר ומקובל 17). —ובמשמ׳ שיחסו אותו לפלוני, שאמרו על הדבר שהוא לפלוני: שמשה רבינו ע״ה הבר המזמורים שהתיחסו עליו כשבנה המשכן להעיר על הענין הזה (מלמד התלמ׳, תרומה). כי שמה (בספר שופטים) לא כתב רק הדברים המתיחסים אל כל שופט ושופט (ר״י דון יחייא, הקד׳ רות). — ובדקדוק, *התיחס השם, היה שם יחס: וכאשר תסתכל בשמות העצם שהם מתיחסים לא תמצא שהם כולם על דרך סברא כמו לשפופם אמרו השופמי (רא״ב״ע, לחות, בער הבמות).

***יַחֲסִי**, ת״ז, לנק׳ יַחֲסִית, מ״ר יַחֲסִיִּים, יַחֲסִיּוֹת,—של יחס, מטבע היחס: והמאורע הלז אף כי קרה בימי השופטים לא היה ענין יחסיי (ר״י דון יחייא, הקד׳ רות). ולא כאחד המנייני ולא כאחד היחסי ולא כאחד המיני (בבע מוסר ז). אהבה היחסית והיא ג׳ מינים האחד האהבה שבין המלך והעם או המנהיג והמונהגים ממנו (מרפא לנפש, רפאל מנורלי כב).

יחף[1]׳ ממנו יָחֵף, *יָחוּף, א.*יַחַף, *יְחֵפוּת.

יָחֵף, ת״ז, לנק׳ יְחֵפָה, מ״ר יְחֵפִים, יְחֵפוֹת, — א) שרגליו עֲרֻמּוֹת בלי כל כסות, barfuss ; nu-pied, bar-foot : ודוד עלה במעלה הזיתים עלה ובוכה וראש לו חפוי והוא הולך יָחֵף וכל העם אשר אתו חפו איש ראשו (ש״ב יט ל). לך ופתחת השק מעל מתניך ונעלך תחלץ מעל רגלך ויעש כן הלך ערום וְיָחֵף (ישע׳ כ ב). כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום וְיָחֵף שלש שנים וכו׳ כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום וְיָחֵף וחשופי שת (שם ג-ד).—ובתו״מ: וישכב (אחאב) בשק ויתהלך אט וכו׳ שהיה מהלך יחף (ירוש׳ סנה׳ י כח:). — ולנק׳: לשעבר היתה מהלכת באיסקפטיאות ועכשיו היא מהלכת יחיפה (מד״ר רות, ותלכנה). —ומ״ר: על ידי שהיו הכהנים מהלכין יחיפים על הרצפה והיו אוכלין בשר ושותין מים היו באין לידי חולי מעיים (ירוש׳ שקל׳ ה מח ד). שבטו של לוי שהיו טעונין בכלי המשכן היו מהלכין יחפים (מד״ר במד׳ ה). —ב) ב״ז: מנעי רגלך מִיָּחֵף וגורנך מצמאה (ירמ׳ ב כה).—ג) *שֵׁם כנוי לכ״א מכתה אחת של כומרי הנוצרים: ר׳ אברהם ב״ר אברהם אבינו מצרפת שהיה ראש לכל היחפים שמאס צלמים ובא להסות בצל כנפי חי עולמים ונשרף על יחוד השם (ספ׳ הזכרון בל מגנלא, REJ 1882, I, 13).

א.*יַחַף, ב״ז,—שם המפשט של היות הרגל בלי כסות, ובהרחבה, עיפות רגלי הבהמה מרוב הליכה: המוריד בהמה לשתות המים העולים בפיה בכי יותן וברגליה אינן בכי יותן אם חשב שידוחו רגליה אף העולין ברגליה בכי יותן בשעת הדיש והיחף[1]) לעולם טמא (מכשיר׳ ג ח). —ובמשמ׳ העקרית: ותלכנה בדרך הוצרה עליהם הדרך שהלכו ביחף (מד״ר רות, ותלא). מנע עצמך מן החטא כדי שלא יבא רגלך לידי יחף[2]) (ילקוט ירמ׳ רכו).

ב.*יַחַף, ש״ז, מ״ר יְחָפִים[3]),—כמו *חָף, עי״ש.

***יָחַף**, פ״ע,—קל לא נמצא.

—נתפ׳, *נִתְיַחֵף,—נתיחפה רגלו, נהיתה יְחֵפָה: הציעו לו (לחזקיהו) טפטיות מפתח בתיהם עד קברי בני דוד וכל כך למה כדי שלא יתיחפו רגליהם אעפי״כ נתייחפו רגליהם אמר להם ירמיה מה אם בשעה שהצעתם טפטיות מפתח בתיכם עד קברי בני דוד נתיחפו רגליכם לכשיתנגפו רגליכם על

---

1) בערב׳ חפי a).

a) حفي

---

1) כך גרס׳ הערוך, וברוב הספר׳ היחף והדיש, ובקצת ספרים האף, וכך ר״ש, ופרש: שהחום גדול ביותר ועל שם שהאף מוציא חום והבל קורא לשעה שהחום מרובה שעת האף. ע״כ. ודחק פרוש זה גלוי. והעקר כמו שפרש הרמב״ם בחוש הלשון הדק שלו, אמר וז״ל: בשעת היחף כשיגעה הבהמה מן ההליכה והשיגה עיפות ויגיעה וזה החולי מחולי הבהמות נקרא בערב אלחפא ופירושו יחפות. ע״כ. ובאמת בערב׳ אלחפא׳ מן חפי במשמ׳ יחף הוא חולשת רגלי הבהמה מרוב הליכה.—2) בגמ׳ (יומ׳ עז.) הגרסה: לידי יחוף.

3) כך גרס׳ מש״נ׳ מנוק׳ כ״י פרמה, ובנוסח׳ חף, עי׳ הערה לזה הערך.

הרי נשף על אחת כמה וכמה (מד"ר איכ׳, פתיח׳).

יחש[1], ממנו יחש, יחש, ״יחוש.

יחש, ש"ז, — סדר מוצא אדם מאבותיו ורשימת השתלשלות הדורות שלו, Abstammungsregister généalagie: ואמצא ספר היחש העולים בראשונה ואמצא כתוב בו אלה בני המדינה העלים משבי הגולה וכו׳ (נחמ׳ ז ה-ו). — ובדקדוק, ״יוד היחש, היוד הנוספה בסוף השמות לסימן היחס: ואפשר שימירו ההא בנון ויביאו עליה יוד היחש כאשר אמרו ביחש אל שלה השלני (הרקמה, שער כא). ובכלם נפל יוד היחש מהם לפגישת שני יודין כאחת לכובד קריאתם (רד"ק, מכלול בדה"ש).

יחש, —קל לא נמצא במקרא.

—התפ׳, התיחש, התיחשם, —הודיע יחשו, אמר שמוצאו הוא מאבות כך וכך, והודיע מספר נפשות ביתו לכל פרטיהם, ורשם א"ע בספר היחש: ואלה ראשי אבתיהם והתיחשם[2]) העלים עמי במלכות ארתחשסתא המלך מבבל (עזר׳ ח א). ואקבצה את החרים ואת הסגנים ואת העם להתיחש ואמצא ספר היחש (נחמ׳ ז ה). ואחיו למשפחתיו בהתיחש לתלדותם הראש יעיאל וכו׳ (דהי"א ה ז). ואת התיחש הכהנים לבית אבותיהם (דהי"ב לא יז). ולהתיחש בכל טפם נשיהם ובניהם ובנותיהם (שם יח). מלבד התיחשם[1]) לזכרים מבן שלוש שנים ולמעלה (שם יו). ואחיהם לכל משפחות יששכר גבורי חילים שמונים ושבעה אלף התיחשם[1]) לכל (דהי"א ז ה). וזאת מושבתם והתיחשם[1]) להם (שם ד לג). ראשי בית אבות גבורי חילים והתיחשם[1]) עשרים ושנים אלף ושלשים וארבעה (שם ז ז). כל אלה בני אשר ראשי בית האבות ברורים גבורי חילים ראשי הנשיאים והתיחשם[1]) בצבא במלחמה מספרם אנשים עשרים וששה אלף (שם מ).

—קל, ״יחש,— בדקדוק: ופעם גרעו השם הראשון להקל ויחשו אל השני מהם בלבד וכו׳ ניחשי אל השני ואמרו ברזלי המחלתי (הרקמה, שער כא). אמרו ביחש אל שפופם השופמי כאלו יחשו אל שופם (שם).

—פע׳, ״יחש, — כמו יחש בדקדוק: וכאשר תיחש

[1]) רק עבר׳ וארמ׳, ובתו"מ יחס בסמך.

[2]) בס"א ה הטופה.

אל שם נפרד תוסיף באחריתו יוד וכו׳ ואם יהיה בשם הנפרד מאומה מאותיות התוספות תשארהו כאשר הוא ותיחש אל הכל ותאמר ביחוש אל חצרון חצרוני וכו׳ ואם תהיה התוספת ההיא דומה לסמן הקבוץ תגרענה ותיחש אל שאר השם כאשר אמרו ביחש אל מצרים מצרי וכו׳ כאשר רצו ליחש אל תרומה חסרו הא הנקבה וכו׳ ואלו היו מיחשים אל תמנה או אל מעכה היו אומרים התמניה והמעכיה (הרקמה, שער כא). —וכמשמ׳ אמר שהדבר הוא לפלוני: וראיתי מאמר שמיחשים אל ראש הישיבה רבינו סעדיה הפיתומי (שם כג).

—פע׳, ״יחש, יוחש, מיוחש, בדקדוק: ואם יהיה השם אשר ייוחש אליו מורכב משני שמות וכו׳ כאשר נאמר ביחש אל בית לחם בית הלחמי ויוחש אל שני השמות והובאה ההודעה על השני מהם וכו׳ ואם תקבץ השם המיוחש תביא עליו סימן הקבוץ ר"ל ים לזכרים ות לנקבות (הרקמה, שער כא).

יטב[1]), כמו טוב, ממנו יטב, מיטב.

יטב, פ"ע, עבי׳ קל לא נהוג[2]), ובמקומו משמש טוב, עתי׳ ייטב, וייטב, תיטב, ייטבו, —כמו טוב, בפרט בדרך פעל סתמי, ייטב לך, יהיה לך טוב: אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בעבורך (בראש׳ יב יג). כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך (שם מ יד). אשר ייטב לך ולבניך אחריך (דבר׳ ד מ). למען יאריכן ימיך ולמען ייטב לך על האדמה אשר יי׳ אלהיך נתן לך (שם ה יו). והלכתם בכל הדרך אשר אצוה אתכם למען ייטב לכם (ירמ׳ ז כג). למען אשר ייטב לנו כי נשמע בקול יי׳ אלהינו (שם מב ו). שמע נא בקול יי׳ לאשר אני דבר אליך וייטב לך ותחי נפשך (שם לח כ). שבו בארץ ועבדו את מלך בבל וייטב לכם (שם מ ט). — ובהדבור ייטב הדבר בעיניו, הדבר יהיה לרצון לו, ימצא שהוא טוב: וייטב הדבר בעיני פרעה (בראש׳ מא לז). וייטב בעיני הדבר (דבר׳ א כג). וייטב הדבר בעיני בני ישראל (יהוש׳ כב לג). וייטב הדבר בעיני אדני כי שאל שלמה את הדבר הזה (מ"א ג י). וייטב

[1]) בערב׳ טיב (a

[2]) ואעפי"כ דעת קצת המדקדקים שרשאים אנו לאמר יטבו יטבת וכו׳ (הכרע׳ ר"ת נגד דונש 39).

(a طيب

הדבר בעיני המלך והשרים (אסת׳ א כא). וייטבו דבריהם בעיני חמור ובעיני שכם (בראש׳ לד יח). — והדבר ייטב לפני פלוני: וייטב הדבר לפני המן ויעש העץ (אסת׳ ה יד). — ובלי הדבר, ייטב בעיניו, וייטב בעיניו: והקל נשמע בית פרעה לאמר באו אחי יוסף וייטב בעיני פרעה (בראש׳ מה טז). וידבר אהרן אל משה הן היום הקריבו את חטאתם וכו׳ הייטב בעיני יי׳ וישמע משה וייטב בעיניו (ויקר׳ י יט-כ). וישמע פינחס הכהן ונשיאי העדה וכו׳ את הדברים אשר דברו בני ראובן ובני גד ובני מנשה וייטב בעיניהם (יהוש׳ כב ל). וישמהו שאול (את דוד) על אנשי המלחמה וייטב בעיני כל העם (ש״א יח ה). ועשית לו כאשר יטב בעיניך (שם כד ד). וכל העם הכירו (מה שעשה דוד) וייטב בעיניהם (ש״ב ג לו). ויאמר אליהם המלך אשר ייטב בעיניכם אעשה (שם יח ד). — וכמו״כ וייטב לפניו: וייטב לפני המלך וישלחני (נחמ׳ ב ו). — ייטב לבו של פלוני, יהיה שמח, מלא רצון: הואל נא ולין ויטב לבך (שופט׳ יט ו). הנה חנות היום לין פה וייטב לבבך (שם ט). קום אכל לחם ויטב לבך (מ״א כא ז). ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך ולך עמנו וכו׳ וייטב לב הכהן ויקח את האפוד ואת התרפים וכו׳ (שופט׳ יח יט-כ). ויאכל בעז וישת וייטב לבו ויבא לשכב בקצה הערמה (רות ג ז). — פלוני ייטב בעיניו, ימצא חן בעיניו: והנערה אשר תיטב בעיני המלך תמלך תחת ושתי (אסת׳ ב ד). ותיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו (שם ט).— התודה וכדומה תיטב לו, תהיה לרצון לו: ותיטב (התודה) ליי׳ משור פר (תהל׳ סט לב).

— הפע׳, היטיב, היטב, היטבת, היטבת, היטבנו, הטבנו, איטיב, איטיבה, תיטיב, תטיב, תיטיבי, תיטבי, ייטיב, ייטב, יטב, ייטיב, וייטב, ותטב, תיטיבו, ייטיבו, מיטיב, מטיב, מיטיבים, מטבים, מיטיבי, מטיבי, היטב, להיטיב, היטיבי, היטיבך, ויטיבך, היטיבו, היטיבה, היטיבי, היטיבו, — היטיב לפלוני, עשה לו טובה: ולאברם היטיב (פרעה) בעבורה ויהי לו צאן ובקר וחמרים (בראש׳ יב טז). ושב והרע לכם וכלה אתכם אחרי אשר היטיב לכם (יהוש׳ כד כ). והיה כי יעשה יי׳ לאדני ככל אשר דבר וכו׳ והיטב יי׳ לאדני וזכרת את אמתך (ש״א כה ל-לא). נסעים אנחנו וכו׳ לכה אתנו והטבנו לך (במד׳ י כט). ויאמר מיכה עתה ידעתי כי ייטיב יי׳ לי (שופט׳ יז יג). וייטב אלהים למילדת (שמות א כ). כי נפשו בחייו יברך ויודך כי תיטיב לך (תהל׳ מט יט). היטיבה יי׳ לטובים (שם קכה ד).—והיטיב עם פלוני כמו לפלוני: שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה[1]) עמך (בראש׳ לב י). ואתה אמרת היטב איטיב עמך (שם יג). הטוב ההוא אשר ייטיב יי׳ עמנו (במד׳ י לב). הלוא דברי ייטיבו עם הישר הלך (מיכ׳ ב ז). —והיטיב את פלוני, כמו כן: והיה כאשר שש יי׳ עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש יי׳ עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם (דבר׳ כח סג). ונחמתי על הטובה אשר אמרתי להיטיב אותו (ירמ׳ יח י). וששתי עליהם להטיב אותם ונטעתים בארץ הזאת באמת (שם לב מא). כן שבתי וזמתי בימים האלה להיטיב את ירושלם ואת בית יהודה אל תיראו (זכר׳ ח טו). והבטת צר מעון בכל אשר ייטיב את ישראל (ש״א ב לב). ייטב אלהיך את שם שלמה משמך (מ״א א מז). היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלם (תהל׳ נא כ). וכרתי להם ברית עולם אשר לא אשוב מאחריהם להיטיבי אותם (ירמ׳ לב מ). רעה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב[2]) (איוב כד כא). — ועם כנוי הפעול: למען ענתך ולמען נסתך להיטבך באחריתך (דבר׳ ח טז). והביאך יי׳ אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבתיך וירשתה והיטבך והרבך מאבתיך (שם ל ה).—ובלי הפעול אחריו במשמ׳ זו: או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב לכל אשר יבטא האדם בשבעה (ויקר׳ ה ד). אל תיראו מהם (מהעצבים) כי לא ירעו וגם היטיב אין אותם (ירמ׳ י ה). האמרים בלבבם לא ייטיב יי׳ ולא ירע (צפנ׳ א יב). טוב אתה ומטיב למדני חקיך (תהל׳ קיט סח). —והיטיב בדרך מהלט, הלך בדרך טוב, התנהג לפי מה שהוא ראוי, מבחינת הישר והצדק או מבחינת הדת: הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ (בראש׳ ד ז). רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע למדו היטב דרשו משפט (ישע׳ א טז-יז). חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו (ירמ׳ ד כב). היהפך כושי עורו ונמר חברברתיו גם אתם תוכלו להיטיב למדי הרע (שם יג כג). חדל להשכיל להיטיב און יחשב על משכבו (תהל׳ לו ד-ה). —ולפני פעל אחר, במקור עם ל אחריו או בלי ל,

---

[1]) בס״א חסר יוד.— [2]) כמו ייֵדע, ייליל, ועי׳ הערה ליידע.

היטיב לפע׳ל, היטיב פע׳ל, עשה הפעולה בדרך טוב ונאה, כמו שצריך, כמו שראוי: ויאמר שאול אל עבדיו ראו נא לי איש מיטיב לנגן (ש״א יו יז). קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר (ישע׳ כג יו). והנך להם כשיר עגבים יפה קול ומטב נגן (יחזק׳ לג לב). שירו לו שיר חדש היטיבו נגן בתרועה (תהל׳ לג ג). ויהי דבר יי׳ אלי לאמר מה אתה ראה ירמיהו ואמר מקל שקד אני ראה ויאמר יי׳ אלי היטבת לראות כי שקד אני על דברי לעשתו (ירמ׳ א יא-יב).—ולפני עבר: שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך היטיבו כל אשר דברו (דבר׳ ה כה). ויאמר יי׳ אלי היטיבו (העם) אשר דברו (שם יח יז).— ולפני שם: ברוכה את ליי׳ בתי היטבת חסדך האחרון מן הראשון (רות ג י). שלשה המה מיטיבי צעד וארבעה מטבי לכת (משלי ל כט).—והמקור היטב אחרי פעל אחר: ואכת אתו טחון היטב עד אשר דק לעפר (דבר׳ ט כא). ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר (שם יג יה). והגד לך ושמעת ודרשת היטב והנה אמת נכון הדבר (שם יז ד). ודרשו השפטים היטב והנה עד שקר העד (שם יט יח). וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב (שם כז ח). ויתצהו את מזבחתו ואת צלמיו שברו היטב ואת מתן כהן הבעל הרגו (מ״ב יא יח). — ובמשמ׳ במדה רבה: ויאמר אלהים אל יונה ההיטב חרה לך על הקיקיון ויאמר היטב חרה לי עד מות (יונ׳ ד ט). — ומשמש הפעל היטיב עוד בקצת משמ׳ מיוחדות, הטיב מצבות וכדומה, הקימן היטב: כרב לפריו הרבה למזבחות כטוב לארצו הטיבו מצבות (הוש׳ י יא).—הטיב את דרכיו, מעשיו, התחיל ללכת בדרך יותר טוב, תקן את מעשיו ומנהגיו שיהיו יותר טובים: כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל היטיבו דרכיכם ומעלליכם ואשכנה אתכם במקום הזה וכו׳ כי אם היטיב תיטיבו את דרכיכם ואת מעלליכם אם עשו תעשו משפט בין איש ובין רעהו (ירמ׳ ז ג-ה).—והיטיב דרכו במשמ׳ השתדל למצא חן בעיני פלוני: מה-תיטבי דרכך לבקש אהבה (ירמ׳ ב לג).—היטיב את לבו, עשה לעצמו נחת רוח ושמחה במאכל ומשתה וכדומה: וירחצו רגליהם ויאכלו וישתו המה מיטיבים את לבם והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נסבו את ה־ (שופט׳ יט כא-כב).—והיטיבו לבו, הניח דע׳ , גרם שיהיה שמח וטוב לב, שלא ידאג: שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותיך (קהל׳ יא ט). —היטיב פנים, עשה שהפנים יהיו טובי מראה: לב שמח ייטב פנים ובעצבת לב רוח נכאה (משלי יה יג). לב שמח ייטב גהה ורוח נכאה תיבש גרם (שם יז כב).—היטיב את ראשו, תקן וסדר שערות הראש: ותשם בפוך עיניה ותיטב את ראשה ותשקף בעד החלון (מ״ב ט ל). — היטיב את הנר, תקן הפתילה שתדלק יפה: בבקר בבקר בהיטיבו את הנרת (שמות ל ז).

יי׳, ר״ת במקום שם המפורש.

ייין[1], ממנו יין, ייני.

יַיִן, יין, ש״ז, היין ביין, ביין, ליין, מיין, מיין, סמי׳ יין, ביין, ייני, יינך, יינך, יינו, מיינו, יינה, מיינה, יינם, מ״ר *יינות, — משקה משכר הנעשה מתמצית ענבים, Wein; vin; wine: לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה עמו (בראש׳ יט לב). ועתה השמרי נא ואל תשתי יין ושכר (שופט׳ יג ד). ויחל נח איש האדמה ויטע כרם וישת מן היין וישכר (בראש׳ ט כ-כא). הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם (ישע׳ ה יא). הוי גבורים לשתות יין ואנשי חיל למסך שכר (שם כב). והיה כנור ונבל תף וחליל ויין משתיהם (שם יב). השתים במזרקי יין וראשית שמנים ימשחו (עמו׳ ו ו). זנות ויין ותירוש יקח לב (הוש׳ ד יא). למאחרים על היין לבאים לחקור ממסך אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכיס עינו (משלי כג ל-לא). תנו שכר לאובד ויין למרי נפש (שם לא ו). ויין ישמח לבב אנוש (תהל׳ קד יה). ויין ישמח חיים (קהל׳ י יט). לץ היין המה שכר וכל שגה בו לא יחכם (משלי כ א). — וגם בסמי׳ יין: אשקך מיין הרקח מעסיס רמני (שה״ש ח ב). השקיתנו יין תרעלה (תהל׳ ס ה). — וסמי׳ יין: אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם (דבר׳ לב לח). ויין ענושים ישתו בית אלהיהם (עמו׳ ב ח). כי לחמו לחם רשע ויין חמסים ישתו (משלי ד יז). יחיו דגן ויפרחו כגפן זכרו כיין לבנון (הוש׳ יד ח).—ושארית השמוש הקדום של צורה זו גם במוכרת: וחכך כיין הטוב (שה״ש ז י).— וככנ׳:

---

[1]) בערב׳ ؤين a), במשמ׳ גפן. ובאה מלה שמית זו גם בלשונות הארויות כלן, כמו בעברית להמשקה היוצא מהגפן.

a) وين

אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי (שה"ש ה א). אכל בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך (קהל׳ ט ז). טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה (משלי ט ב). כוס זהב בבל ביד יי׳ משכרת כל הארץ מיינה שתו גוים (ירמ׳ נא ז). חמת תנינם יינם וראש פתנים אכזר (דבר׳ לב לג). — ובמשמ׳ שכרון היין: וייקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן (בראש׳ ט כד). וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע ויחשבה עלי לשכרה ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין הסירי את יינך מעליך (ש"א א יג-יד). — ואמר ב"ס: אל תטש אוהב ישן כי חדש לא ידועיך יין חדש אוהב חדש וישן אחר תשתינו (ב"ס גני׳ ט י). על היין אל תתגבר כי רבים הכשיל תירוש (שם לא כ). כמי חיים היין לאנוש אם ישתנו במתכנתו מה חיי מחסר היין שהוא מבראשית לשמחה נוצר שמחת לב וששון עדי יין נשתה במתכנתו כאב ראש לענה וקלון יין נשתה בתחרה וכעס (שם כז-כט). — ובתו"מ: היין שקרם ופירות שהרקיבו (מע"ש ד ב). ואומרים לה (להסוטה) בתי הרבה יין עושה הרבה צחוק עושה (סוט׳ א ד). הלומד מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגתו והלומד מן הזקנים למה הוא דומה לאוכל ענבים בשולות ושותה יין חדש (אבות ד כ). כל החלומות הולכין אחר פתרוניהן חוץ מן היין יש שוונה יין וטוב לו יש שותה יין ורע לו (ירוש׳ מע"ש ה נה ג). וכיון שהיה נכנס היה שם צרצור מלא יין מן היין העמוני שהוא קשה וכו׳ והיתה אומרת לו רצונך לשתות כוס יין והוא אומר לה הין והיא נותנת לו והוא שותה וכיון שהיה שותה היה היין בוער בו (שם סנה׳ י כח ד). פעם אחת ערב יוה"כ עם חשיכה שתה יין הרבה ונשתכר (שם ע"ז ב מא.). שני חלקי מים ואחד יין מן היין השירוני (שבת עז.). נכנס יין יצא סוד (ערוב׳ סה.). אמר ר"ח בר פפא כל שאין יין נשפך בתוך ביתו כמים אינו בכלל ברכה (שם). אוכל הוא בשר מליח ושותה יין מגיתו (תענ׳ ל.). יין קרוש הבא משניר הדומה לעיגולי דבילה (סוכ׳ יב.). שאין לך דבר שמביא יללה לאדם אלא יין (סנה׳ ע:). אדמדם שבזה ושבזה כיין המזוג במים (שבוע׳ ו.). אדם הראשון היה מיסב בג"ע ומלאכי השרת עומדים בגן עדן לקראתו וצולין לו בשר ומצננין לו יין (אדר"נ א). בכל מקום שיין הגוים מצוי יין של ישראל נמכר בזול (מד"ר בראש׳ לט). היין הזה כל מי ששותה ממנו פניו מאירות (שם ויקר׳ נו). כל הנהרגים בבית דין היו משקין אותו יין חי כדי שתטרף דעתו עליו (שם במד׳ י). היה מאכילו (נבוכדנצר את צדקיהו) פת חמה של שעורים ומשקה אותו יין מן הגת חדש וכל כך למה כדי שיתחללו מעיו (שם אסתר, והשתיה כדת). מי שהיה יינו בתוך הבור (מו"ק ב ב). מי שנתערב מים ביינו לא ימכרנו בחנות אלא א"כ הודיעו (ב"מ ד יא). אמר (ר"ג) לשואל טייל עמנו עד שנפיג את יינינו (ירוש׳ ע"ז א מ.). השותה כוסו בבת אחת הרי זה גרגרן א"ל לא אמרו בכוסך קטן ויינך מתוק וכריסי רחבה (פסח׳ פו:). תן לי ייני שאני רוצה למוכרו וליקח בו שמן (ב"מ סג.). —*יין תפוחים וכדומה: הנודר מן היין מותר ביין תפוחים (נדר׳ ו ט). פעם אחת חש אבא במעיו והביאו לו יין תפוחים של נכרי של ע׳ שנה ושתה ונתרפא (ע"ז מ:). והקב"ה אומר להם מיין תפוחים אתם רוצים לשתות או מיין רמונים או מיין ענבים והצדיקים אומרים הרשות בידך לעשות כל מה שאתה מבקש (מדר׳ אליהו ומשיח, ביה"מ ילינק ג). יין תפוחים ויין רמונים וכיוצא בהן מותר לשתותן בכל מקום (רמב"ם, מאכ׳ אסור׳ יז יא.). ור׳ קלונימוס אוסר לשתות יין תותים של גוים (תשו׳ מעשה הגא׳ פח). — ומ"ר *יינות: המקדיש נכסיו והיו בהן דברים ראויין ע"ג המזבח יינות שמנים ועופות (שקל׳ ד ח). פרכילי ענבים ועטרות של שבלים ויינות ושמנים וסלתות (ע"ז ד ב). אין פוסקין יינות לאשה (כתוב׳ סה.). — והרבו המשוררים לשבח את היין ולגנותו: רעי שתו עמי עלי ארץ גשמה ועל יער אשר ברד, יין כמו אודם בכוס שהם או איש מלוקחה בתוך ברד (רמב"ע, תרשיש ב יז). פשטו ימותי זמן סות אבלים והנם במדי חתנים הדורים, ועל כן ביינו אגדע בריחי יגוני ובלב אישר הדורים (שם כה). ישלג ביין רקח ימי החום גופי ויחם בו ימי צנה, מגן אשו זה מפני קרת גם מחמת חום זה יהי צנה (שם לה). יין כאור עין אשר תמיד יתחדשו גיליו והוא נושן, הוא אש אבל יערב ולא יבער כאש ולא ישרוף ולא יעשן (ר"י חריזי, תחכמ׳ מט). — ומשל: היין והשכל שונאים זה את זה (ר"א בדרשי, חות"ב, גבר). — ובהשאלה במליצה, *יין עדנים, יין דודים, וכדומה: גשו אחים

לגן שכלי ארו את עצי תום מפרי חיים מעונים, וסבו אל חדר דעתי שתו מן כלי בינה מלאתים יין עדנים (ר"ב הנגיד, בן מבלי ג לט). נפת שפתים ויין שינים או ציץ לחיים ומור אפיים (רמב"ע, מחאג'רה, כתב מבורר כלי כס). עפר בית אשר שמם לנוד גריו אני לוחך, תמורת יין שפת עופר אשר ממור וצוף לו חך (הוא, תרשיש ד נ). ויפחד פן ימצאהו אשר מצאנו, וישכירהו ביין התרעלה הזמן אשר השכירנו, ויעבור עליו כוס היגון אשר עברנו (ר"י חריזי, תחכמ' כט). אנחנו עבדיו ומקנת חסדיו השכורים ביין דודיו (מכת' ר"י בן תנחום לר"ד נכד רמב"ם).— ומ"ר ״יינים, סמי' ייני: יין הלבנון ויין חרמון ויין הכרמל ויין הרי ירושלם ויין הרי שומרון ויין כפתור ויין מצרים שבעת היינים האלה הם עליונים על כל מיני יין ויתר היינים הכל המה לעומת אלה (אסף הרופא 34). —ואמר הפיטן: ואיה עדנים ואיה שמנים ויינֵי רננים וסלת נקיה (סלית' שבת במעו, הבהל). — ואמר המשורר בהשאלה: הכון לצאת מצל בתים לישב תחת צלי שיחים, ובכוס אהב ייני דודים נשתה על טוב מגד שיחים (רמב"ע, תרשיש כ פה). — ״יין שָׂרוּף, יין שרף, (יי"ש): ואח"כ בקש הסנדק כל הקהל כמנהג המדינה על יין שרוף ומיני מתיקה (מעשיות, ביה"מ ילינק ו). נתן לכל אחד ואחד כוס יין שרוף לשתות כמנהג ששותין משקה זה לפני אכילת מרקחות (שו"ת גינת ורד' ד). אך לפי מה ששמעתי מכמה וכמה אנשים העוסקים במלאכת יין שרף וכו' טוחין אותו (הנקב) בטיט ואין מגיע הפסד בזה להיין שרף כידוע לעוסקי במלאכה זו (שו"ת גבעת שאול ג). יין שרף הנעשה מחמץ דגן גמור מהו דינו בפסח (שו"ת חכם צבי כ). ואחר הפסח הרגיש ונודע לו שנשכח בתיבתו ב' מדות יין שרף שלא נתנם בחדר הנכרי (שו"ת ר"ע איגר א כג). ראובן שקנה עשרים וששה חביות יי"ש משמעון כל מדה ומדה בעד כ"ב פגים (שו"ת חתם סופר, חו"מ לט). כי אשתקד עת שסילקו חותנו בסך נדן שלו הסכים ליקח ממנו יי"ש במחיר הנדן (שם, יו"ד קלז). יין התרעלה הנקרא מים חיים או יי"ש הארורה המשכרת בינת נבונים וחכמת חכמים תבלע (שבי"ע א, אפריקה).

בית היין. — גביע, לשתות יין. — גפן. — גַּת. — דורך, דורכי הענבים. — דרך, דרך הענבים. — הידד, קול קריאה של שמחה של דורכי הענבים. — הלם, הלום יין. — המה. — *חבית. — חי, *יין חי. — חמץ, החמיץ. — חמר. — חריף, יין חריף, יין קשה, יין מתוק. — *חרס אדרייני. — כד. — יקב. — מהול. — ״מוֹזֵג, מוכר יין. — מָזַג, מזג יין במים. — ״מסבאה, בית שבאים שם לשתות יין. — מָסַךְ יין. — *מרתף. — משתה. — נֶסֶךְ, *יין נסך. נָסַךְ יין לע"ז וכדומה. — סבא יין. — *עמוני, יין עמוני, יין קשה. — ענבים. — *פוג, הפיג יינו. — פּוּרָה. — פורים, חג הפורים, מצוה לשתות הרבה יין. — *פטם את היין. — *פכה, פכה יינו. — *קסם, יין שקיסם, יין ישן. — *קפץ, בענין קלקול היין. — רקח, יין הרקח. — *שָׁוַר, בענין קלקול היין. — *שירוני, יין שירוני, יין מתוק. שִׁכּוֹר. — שכורה. — שכר. — שמרים. *שפה את היין. — שקק. — *שתוי. — תירוש. — *תסס.

״ייני, ת"ז, לנק' יינית, מ"ר ייניים, ייניות, — מטבע היין: אך המראה היינֵי והנוטה אל הירקות יתערבו והנה יראה בין המראה היינֵי ובין המראה הנוטה אל הירקות אדמומית (ר"ב א"ת, אות' השמים, כ"י ביה"ס כונתנסי). שיהיה אל דבר אחד יחס מתחלף כאמרך ענב ייני ומראה ייני ואלו המינים לבד המינים הראשונים יודעו בשמות (כל מלאכ' הגיון, מבוא). קדחת יום יינית הוא שיתחדש מן היין קדחת יום (קאנון ד א מג). המראה הא' הסמוכה לניצוץ (בהקשת) הוא מראה אדום וקורין לו היינֵי (רשב"ג דורן, מג"א ג).

״יכה[1], —קל לא נמצא.

—התפ', ״התוכה, —התוכה לתוך דבר, דחק א"ע ונכנס בכח אל תוך הדבר: התוכו[2] לתוך מרגלותיך (רש"י דבר' לג ג).

יכח,
ממנו יֹכַח, תּוֹכֵחָה, תּוֹכַחַת.

יָכַח, — קל לא נמצא.

— הפע' הוֹכִיחַ, הוֹכַחַ, הֹכִיחַ, הֹכַחְתָּ, הוֹכַחְתִּיו, הוֹכֵחַ, הוֹכַח, אוֹכִיחַ, אוֹכִיחֲךָ, אוֹכִיחֶךָ, תּוֹכִיחַ תּוֹכַח, תּוֹכִיחֵנִי, יוֹכִיחַ, יוֹכַח, יוֹכִיחֵנִי, יֹכִיחֶךָ, יוֹכִיחֶנּוּ, תּוֹכִיחוּ, תּוֹכַחְךָ, יוֹכִיחוּ, מוֹכִיחַ, מוֹכִיחִים, —א) הוֹכִיחַ דבר לפלוני, יעד וקצב את הדבר שיהיה לפלוני, bestimmen destiner; adjudge: הוא האשה אשר הֹכִיחַ יי'

[1]) פעל בנאו רש"י, ועי' הערה לקמן.—[2]) בנה רש"י התפע' זה מן המלה תכו (דבר' לג ג), שסבר שהוא מן יכה, ואעפ"י שבפרוש מלה זו לא כוון להאמת, אך הפעל התוכה יש לו זכות אורח בלשוננו.

לבן אדני (בראש' כד מד). אתה הֹכַחְתָּ לעבדך ליצחק (שם יד). —ב) הוכיח את פלוני, דבר לו דברי תרעומות, שאל אותו וטען עליו למה עשה כזאת, : Jem. Vorwürfe machen; réprocher qqn.; reprove וְהוֹכִחַ אברהם את אבימלך על אדות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך ויאמר אבימלך לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה (בראש' כא כה-כו). — והוֹכִיחַ את פלוני ולפלוני, בפרט במשמ' יִסֵּר אותו בדברים, אמר לו כי אינו ראוי והגון לעשות כך וכך, zurück-weisen, rügen ; réprimander ; admonish : לא תשנא את אחיך בלבבך הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ את עמיתך ולא תשא עליו חטא (ויקר' יט יז). אל תּוֹכַח לץ פן ישנאך הוֹכַח לחכם ויאהבך (משלי ט ח). לא יאהב לץ הוֹכֵחַ לו אל חכמים לא ילך (שם יה יב). מוֹכִיחַ אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון (שם כח כג). יסר לץ לקח לו קלון ומוכיח לרשע מומו (שם ט ז). הוֹכֵחַ יוֹכִיחַ אתכם אם בסתר פנים תשאון (איוב יג י). — ובההלט בלי הפעול אחריו : אך איש אל ירב ואל יוכח איש (הוש' ד ד). ולא תהיה להם לאיש מוֹכִיחַ כי בית מרי המה (יחזק' ג כו).—ומצוי במשמ' זו בתו"מ : מכאן לרואה בחברו דבר שאינו הגון צריך להוכיחו (ברכ' לא:). א"ר אלעזר בן עזריה תמיהני אם יש בדור הזה שיודע להוכיח (ערכ' יו:). הוכיחו (את חברו) ולא קבל מניין שיחזור ויוכיחנו (שם). ראויות היו התוכחות לומר מפי בלעם והברכות מפי משה אלא אלו הוכיחם בלעם היו ישראל אומרים שונא מוכיחנו ואלו ברכם משה היו אוה"ע אומרים אוהבן ברכן אמר הקב"ה יוכיחן משה שאוהבן ויברכן בלעם ששונאן (מד"ר דבר' א). בשביל שאת שרוי בביתו של קצין מפני מה אין אתה מוכיחן (שם איכ', ולא זכר). —*מוכיחני, מוכיח אני : כך אמר משה אם מוכיחני את ישראל תחילה עכשיו יאמרו עלי בשביל שאין בו כח להכניסנו לארץ ולהפיל סיחון ועוג לפנינו הוא מוכיחנו הוא לא עשה כן אלא לאחר שנכנסו לארץ והפיל סיחון ועוג לפניהם אחר כך הוכיחם (ספרי דבר' ג).—ג) שפט, דן, הכריע הכף לצד אחד, entscheiden; juger. décider, to judge, decide : ושפט בין הגוים וְהוֹכִיחַ לעמים רבים (ישע' ב ד). ושפט בצדק דלים וְהוֹכִיחַ במישור לענוי ארץ (שם יא ד). ושפט בין עמים רבים וְהוֹכִיחַ לגוים עצמים עד רחוק (מיכ' ד ג). את עניי ואת

יגיע כפי ראה אלהים וַיּוֹכַח אמש (בראש' לא מב). והריחו ביראת יי' ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוֹכִיחַ (ישע' יא ג). המיראתך יֹכִיחֶךָ יבוא עמך במשפט (איוב כב ד). ירא אלהי אבותינו וְיוֹכַח (דהי"א יב יז).—והוֹכִיחַ בין, כמו שפט בין, אך קצת במשמ' הכריע ביניהם : כי מששת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך שים כה נגד אחי ואחיך ויוכיחו בין שנינו (בראש' לא לז). — ד) יִסֵּר, עָנַשׁ בשביל עון וחטא וכדומה, züchtigen; punir; correct : אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו וְהֹכַחְתִּיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם (ש"ב ז יד). יי' למשפט שמתו וצור לְהוֹכִיחַ יסדתו (חבק' א יב). היסר גוים הלא יוֹכִיחַ (תהל' צד י). כי את אשר יאהב יי' יוֹכִיחַ (משלי ג יב). לץ תכה ופתי יערם וְהוֹכִיחַ לנבון יבין דעת (שם יט כה). לא הניח אדם לעשקם וַיּוֹכַח עליהם מלכים (תהל' קה יד). יי' אל באפך תוֹכִיחֵנִי ואל בחמתך תיסרני (שם ו ב). יי' אל בקצפך תוֹכִיחֵנִי ובחמתך תיסרני (שם לח ב). אשרי אנוש יוֹכִיחֶנּוּ אלוה ומוסר שדי אל תמאס (איוב ה יז). תיסרך רעתך ומשבותיך תּוֹכִחֻךְ ודעי וראי כי רע ומר עזבך את יי' (ירמ' ב יט). — ה) הראה צדקו, הביא ראיות חזקות מכריחות להודות כי צדק, טען על דבר בראיות, rechtfertigen, den Beweis antreten, bestreiten; justifier, prouver, contradicter ; to justify, prove : אולם אני אל שדי אדבר וְהוֹכֵחַ אל אל אחפץ (איוב יג ג). ועדיכם אתבונן והנה אין לאיוב מוֹכִיחַ עונה אמריו מכם (שם לב יב). מה נמרצו אמרי ישר ומה-יוכיח[1] הוֹכֵחַ מכם הֲלְהוֹכַח מלים תחשבו ולרוח אמרי נואש (שם ו כה-כו).— והוֹכִיחַ בְּדָבָר, שהשתמש בדבר להוכיח, לטעון ולהראות מה שהוא רוצה : החכם יענה דעת רוח וימלא קדים בטנו הוֹכֵחַ בדבר לא יסכון ומלים לא יועיל בם (איוב טו ב-ג). — ומצוי הרבה בתו"מ ובסהמ"א בבע"ח וגם בלא בע"ח : אמר ר"א והלא דין הוא מה אם שחיטה שהיא משום מלאכה דוחה את השבת אלו שהן משום שבות לא ידחו את השבת אמר לו ר' יהושע יום טוב יוכיח שהתירו בו משום מלאכה ואסרו בו משום שבות אמר לו ר"א מה זה יהושע מה ראיה רשות למצוה השיב ר' עקיבה ואמר הזאה תוכיח שהיא מצוה (פסח' ו ב). אמר לו

[1]) הם ליצה קשה, וי"ם כי הנוסחה משובשה.

ר״א (לר״י) והרי קדשי קדשים ששחטן בדרום ושחטן לשם קדשים קלים יוכיחו שכן שינה את שמן לדבר שאין בו מעילה ומועלים בהן (זבח׳ ז ד). כוסמין ושיבולת שועל והשיפון שלא כשרו לשאר כל המנחות אינו דין שלא יכשרו למנחת העומר השעורין יוכיחו שלא כשרו לשאר כל המנחות וכשרו למנחת העומר (ירוש׳ חלה א נז:). אמרו לו סלי זיתים וענבים יוכיחו שהמשקין היוצאין מהן לרצון טמאין שלא לרצון טהורים (שבת קמד.). ויבלו מוכיח עליו (מו״ק ד:). דנין דבר שמצותו כל היום מדבר שמצותו כל היום ואל יוכיח דבר שמצותו שעה אחת (סוכ׳ מג.). הוכיח סופו על תחילתו (נדר׳ מח.). מה לבור שכן אין כח אחר מעורב בו וכו׳ אש תוכיח מה לאש שכן דרכו לילך ולהזיק בור תוכיח (ב״ק ו.). וימת אהרן שם בראש ההר הפסוקים מוכיחים שהן שבע מסעות לאחו׳ ללמדך שחזרו לאחוריהם (מד״ר במד׳ יט). — והרבה בסהמ״א: ובקש מאת האפיפיור שיצוה ויבאו לפניו ראשי חכמי היהודים כי רצונו להוכיח מתלמוד שלנו שהמשיח כבר בא ואמר אל האפיפיור שכאשר יוכיח זה ראוי להכריחם לדת ישו (שבט יהוד׳ מ).

—נפע׳, נוֹכַח, עת׳ אִוָּכַח, תִּוָּכַח, —נוֹכַח עם פלוני, טען עמו ונלחם עמו במלחמת דברים להראות צדקו, :rechten,disputieren;disputer;dispute,altercate לכו נא ונוכחה יאמר יי׳ אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו (ישע׳ א יח). שם ישר נוֹכָח [1]) עמו ואפלטה לנצח משפטי (איוב כג ז). — וכינ׳ נוֹכַחַת: ולשרה אמר (אבימלך מלך פלשתים שלקחָה אליו בחשבו שהיא אחותו של אברהם) הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך ואת כל וְנֹכָחַת[2]) (בראש׳ כ טז).—ומקו׳ *הִוָּכַח, *לְהִוָּכַח, לִיוָּכַח: ומי יוכל ליוכח עם בוראו עכשיו הוא מבלה אותם מן העולם (מד״ר בה״ב, תכו). — ובמשמ׳ שהוכיחוהו ולמדוהו לאיזה דבר: כל זמן שהפרש משכיל וסוסו מלומד ומורגל וכלבו מיוסר ונוכח הוא ראוי ונכון להצליח (משלי לדק, הלגולי 68). קאטו אמר אם אוהבך הנוכח מאתך ירבה לפשוע אתה תרבה להוכיח (א׳ מודינה, צמח צדיק כז). ואל יאמר המוכיח מי אני שאקח בעצמי להוכיח לזולתי כי קטן ודל אני וכן אל יאמר הנוכח מי זה הוא ואיזהו אשר מלא לבו לגשת אל מלאכת התוכחה (חובי ויבעי, שער התשו׳).

—הפע׳, הוּכַח, —א) שהוכיחו אותו, הענישוהו: יחשך נפשו מני שחת וחיתו מעבר בשלח וְהוּכַח במכאוב על משכבו (איוב לג יח-יט).—ואמר הפיטן: צורריהם יפיל בשוחות, ונפשותם תהיינה שחות, בכל רע מוכחות (יוצ׳ שבת החדש, אות זה).—ב) שהוכיחוהו בדברים, התרעמו עליו: ולאל החנון והרחום אתפלל ואתחנן לתת לנו שנינו שכרנו לי שכר המוכיחים ולך שכר המוכחים (הקד׳ דונש על מנחם). הנה מתו המוכחים והמוכיחים ואתם תדעו כי דברי ונבואתי השיגו אבותיכם (רהב״ע, זכר׳ א ה). שיודע המוכח במעשה המוכיח וכו׳ ולא כן המוכח שהוא עושה רשעה שרואה בו המוכיח (חובי ויבעי, שער התשוב׳). —ג) שהראה וברר בראיות שכן הוא: להיות שהוכח ונתאמת זה אצלנו מבלי ספק כלל שחייבים אנו לעשות רצון מלכנו ואלהינו בלבב שלם (ר״א חביז, תורת מיבור א).

—[1]) גם כאן קשה וצ״ל נוֹכָח, ויש משבשים הנוסחה. וכבר אמר ר״י חיוג: נוכח עמו הכף קמוצה לפי שם בעל תוכחות ואיננו לשעבר כמו שהזכרתי קודם לכן (ר״י חיוג, שער הנפע׳). —[2]) החליטו רוב הקדמונ׳ שהוא נפע׳ מן יכח. אמר ריב״ג וז״ל: ואמא ואת כל ונוכחת פתפשירה ואלכל ואעדת ואחצ׳רת אי אנהא אעדת ואחצ׳רת ג׳מיע מא אמרהא בה מנ אלבשוהו הו אנפעאל מתעד אלי כל מת׳ל אשר נשברתי את לבם הזונה (מבתנחן דף 6), ע״כ, ובעבר׳: ואולם ואת כל ונוכחת פרושו ואת הכל הכינה וערכה, ר״ל היא הכינה וערכה כל מה שצוה לה מן הלבושים זהוא נפעל מתעבר לכל כמו אשר נשברתי. ובהשרשים: ו״ד פשרנא הד׳ה אלאלפאט׳ פי אלמקאלה אלאולי מנ כתאב אלתשויר בע׳איה אלתפשיר ובינת פיה כונ ונוכחת בניה מתעדיה עלי בניה אלאנפעאל מת׳ל אשר נשברתי את לבם ועי׳ורה, ע״כ, ובעבר׳: וכבר פרשנו המלות האל במאמר הראשון מספר ההכלמה ובארנום היטב ובארנו בו היות ונוכחת בנין מהנפעל כמו אשר נשברתי את לבם. וכן רש״י: ונוכחת יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים נכרים הללו ולשון תוכחה בכ״מ ברור דברים. ע״כ. ורד״ק אמר: ואת כל ונכחת פירוש הם דברי משה אמר כי עם כל אלה הדברים שארעו לה באמרה אחי הוא עם פרעה ועם אבימלך נוכחה שרה ונוסרה מאמור אחי הוא. ע״כ. וכן רוב החדשים כמו״כ, קצתם אומרים כי הוא בינ׳ וי״א שהוא נוכחת וצריך להיות וְנוֹכַחַתְּ, אך כל זה אינו מרפא הכתוב הקשה הזה. ויש משבשים הנוסחה ומגיהים הגהות מתחלפות. וכבר פרש רסע״ג ונכחת מן נכח ותרגם: והודא אלכל חיאלך. ועי׳ עוד ערך כסות ושרש נכח.

—התפ׳, התוכח, —התוכח עם פלוני, טען אתו והשיב על דבריו, disputieren; -ter; -tate : שמעו הרים את ריב יי׳ והאתנים מסדי ארץ כי ריב ליי׳ עם עמו ועם ישראל יתוכח עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי (מיכ׳ ו ב-ג). —ובתו״מ : בג׳ מקומות בא הקב״ה להתוכח עם ישראל ושמחו אומות העולם ואמרו כלום אינן יכולין להתוכח עם בוראן עכשיו הוא מכלן מן העולם (מד״ר ויקר׳ כז). שאדם הדן עם חבירו ומתווכח ומשיבו יש לו נחת רוח ואם אינו משיבו יש לו צער (בס במד׳ יח). — ובספה״א : ואתה אל תתוכח אל בעל ההגיון פן יפסיד עליך האמת ויתהר לתפסך על הטעות (ידעי׳ בדרבי, פרדס ה). החזיר האפיפיור פניו נגד מאיסטרי גירוניטו ואמר התחיל אתה להתוכח וישיבו הם (שבט יהוד׳ מ). ומתוך הדברים נתרעם (האפיפיור) על גירוניטו כי הבא להתוכח אין ראוי שיכנס במשטמה (בס). אמר המלך גם אני שמעתי שבשהם מתוכחים פוגעים זה עם זה כמו שעושים השורים כשמתקוטטים (בס כב). — ואמר הפיטן : ועמלק וספריו הוכחת, ואתם במשפט נתוכחת, ויזכרו עם אשר זכרת, כי לטובה אותה הזכרת (סלוק פר׳ זכור, הגהים אל דמי).

—פע׳, יוכח, מוכח, — כמו מתוכח : ואין זה כי אם שהיתה עליו קושיא גדולה והוא אשר העמיק הרחיב מדורתה בווכחו עם אלהים במענה הלז (ר״מ אלביך, איוב כג יב). הקבצו ברצון טוב ולא בדרך המווכחים אוהבי הנצוה כי אם פנו והביטו בי (בס ו כח). במה פעמים אמרתם כי לא צדיק אני והרפה היא למווכחים לאמר פעמים הרבה ענין אחד (בס כה ב).

יכל[1], ממנו יכל, יכלת.

יכל, יכל, פ״ע, יכלה[2], יכלתי, יכלתיו, יכלת, יכלו, יכלנו, אוכל[3], אוכל, תוכל, תוכל, תוכלו, יוכל, יכל, נוכל, נוכלה, תוכלו, יוכלו, יכלו, יוכלו, יכלו, יוכלון׳

—יכל, היה לו כח לעשות דבר, vermögen, können : être capable, pouvoir; to be able, can : נפתולי אלהים נפתלתי עם אחתי גם יכלתי (ברא׳ ל ח). כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל (בס לב כט). גם עשה תעשה וגם יכל תוכל (ש״א כו כה). תפתה וגם תוכל (מ״א כב כב). וישר אל מלאך ויכל (הוש׳ יב ה). ותעשי הרעות ותוכל (ירמ׳ ג ה). פתיתני יי׳ ואפת חזקתני ותוכל (בס כ ז), עלה בידך לעשות מה שרצית. — ויכל לפלוני, גבר על פלוני : ויאבק איש עמו עד עלות השחר וירא כי לא יכל לו ויגע בכף ירכו (ברא׳ לב כה-כו). עלה נעלה וירשנו אתה כי יכול נוכל לה (במד׳ יג ל). במה כחו גדול ובמה נוכל לו ואסרנוהו (שופט׳ יו ה). ואם אני אוכל לו והכיתיו והייתם לנו לעבדים (ש״א יז ט). ונלחמו אליך ולא יוכלו לך כי אתך אני (ירמ׳ א יט). אולי יפתה ונוכלה לו (בס כ י). הסיתוך ויכלו לך אנשי שלמך (בס לח כב). פלאיה[1] דעת ממני נשגבה לא אוכל לה (תהל׳ קלט ו). רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי (בס קכט ב). אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפל לפניו לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו (אסת׳ ו יג). — לא יוכל את פלוני דבר, אין בכחו לעשות אתו כלום : כי אין המלך יוכל אתכם דבר (ירמ׳ לח ה). — ועם פעול : פן יאמר איבי יכלתיו צרי יגילו כי אמוט (תהל׳ יג ה). — ובפרט לפני פעלים אחרים במקור, יכול לעשות או לא לעשות בכח הגוף או בכבה רוחנית ומוסרית : ולא יכל יוסף להתאפק (ברא׳ מה א). ולא יכל משה לבוא אל אהל מועד (שמות מ לה). ועיניו (של עלי) קמה ולא יכול לראות (ש״א ד יה). ולא יכל עוד להשיב את אבנר דבר (ש״ב ג יא). ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אתם מפני מקניהם (ברא׳ לו ז). ולא יכלה עוד הצפינו (שמות ב ג). ומה יכלתי עשות ככם (שופט׳ ח ג). השיגוני עונתי ולא יכלתי לראות (תהל׳ מ יג). כי היה רכושם רב ולא יכלו לשבת יחדו (ברא׳ יג ו). וישנאו אתו ולא יכלו דברו לשלם (בס לז ד). ולא יכלו החרטמים לעמד לפני משה מפני השחין (שמות ט יא). ולא יכלו להגיד החידה שלשת ימים (שופט׳ יד יד), ר״ל לא ידעוה, לא מצאו כונתה. ולא יכלו להגיד בית אבתם וזרעם אם מישראל הם (עזר׳ ב נט).

---

[1]) בארמ׳ יכל ודומה לו כהל, בערביה וכל a) קצת דומה לו.

[2]) ממשקל פעל (רד״ק). —[3]) אמר רד״ק : השרק בהם תמורת חלם שלא יתחלף עם ששרשם אכל. ע״כ. וכבר השיג ע״ז רא״ב ואמר : ולשון רבים יכולים בחולם על משקל רחוקים והאומרים יכולים בשורק טועים. ע״כ. ויש כמו זה גם בערב׳ בפרט בלשון ההמונ׳ יוצל b) מן וצל c), והוא צמצום מן יוצל, וכן יוכל במקום יוכל.

a) وكل b) يوصل c) وصل

— [1]) כך הכתוב, והקרי פליאה.

מפני שלא ידעו. ויעשו כן החרטמים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו (שמות ח יד). ויקח אותו שבע מאות איש שלף חרב להבקיע אל מלך אדום ולא יכלו (מ״ב ג כו). ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה ולא יכלו (יונ׳ א יג). ואנכי לא אוכל להמלט ההרה (בראש׳ יט יט). כי לא אוכל לעשות דבר עד באך שמה (שם כב). לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה (במד׳ יא יד). אולי אוכל נכה בו ואגרשנו מן הארץ (שם כב ג). עתה היכל אוכל דבר מאומה (שם לח). האמנם לא אוכל כבדך (שם לז). בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבוא (דבר׳ לא ב). הכיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם בית ישראל (ירמ׳ יח ו). נתנני אדני בידי לא אוכל קום (איכ׳ א יד). הספר החתום אשר יתנו אתו אל יודע הספר לאמר קרא נא זה ואמר לא אוכל כי חתום הוא (ישע׳ כט יא). ונלאיתי כלכל ולא אוכל (ירמ׳ כ ט). הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספר אתם (בראש׳ יה ה). לא תוכל לראת את פני (שמות לג כ). לא תוכל כלתם מהר (דבר׳ ז כב). כי לא תוכל שאתו (שם יד כד). אם תוכל לתת לך רכבים עליהם (ישע׳ נו ח). אם תוכל השיבני (איוב לג ה). ידעת כי כל תוכל (שם מב ב). והביט אל עמל לא תוכל (חבק׳ א יג). ותפל עליך הוה לא תוכלי כפרה (ישע׳ מז יא). עמדי נא בחבריך וכו׳ אולי תוכלי הועיל (שם יב). לא יוכל הנער לעזב את אביו (בראש׳ מד כב). לא יוכל העם לעלת אל הר סיני (שמות יט כג). לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה (דבר׳ כד ד). ועלי שכב במקומו ועינו החלו כהות לא יוכל לראות (ש״א ג ב). מי יוכל לעמד לפני יי׳ (שם ו כ). אל ישא לכם הזקיהו כי לא יוכל להציל אתכם מידו (מ״ב יח כט). והוא לא יוכל לרפא לכם (הוש׳ ה יג). למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע (ירמ׳ יד ט). והיך יוכל עבד אדני זה לדבר עם אדני (דני׳ י יז). כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר (קהל׳ א ח). מעות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות (שם יה). ולא יוכל לדין עם שהתקיף ממנו (שם ו י). כי לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר נעשה תחת השמש (שם ח יז). וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר (תהל׳ עח יט). ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל (ישע׳ יו יב). והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל (שם נז כ). כי אני חשפתי את עשו גליתי את מסתריו ונחבה לא יוכל (ירמ׳ מט י). ועצר במלין מי יוכל (איוב ד ב). לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו (עמו׳ ז י). כי כשלה ברחוב אמת ונכחה לא תוכל לבוא (ישע׳ נט יד). תחת שלוש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת (משלי ל כא). מיי׳ יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב (בראש׳ כד נ). ויאמרו (הרועים שאמר להם יעקב להשקות הצאן וללכת לרעותם) לא נוכל (לעשות זאת) עד אשר יאספו כל העדרים (שם כט ח). ויאמרו אליהם (אחי דינה אל שכם וחמור) לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחתנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה הוא לנו (שם לד יד). לא נוכל לרדת אם יש אחינו הקטן אתנו וירדנו כי לא נוכל לראות פני האיש ואחינו הקטן איננו אתנו (שם מד כו). לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו (במד׳ יג לא). אנחנו נשבענו להם ביי׳ אלהי ישראל ועתה לא נוכל לנגע בהם (יהוש׳ ט יט). ואנחנו לא נוכל לתת להם נשים מבנותינו כי נשבעו בני ישראל ארור נתן אשה לבנימן (שופט׳ כא יח). ויאמר יהודה כשל כח הסבל והעפר הרבה ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה (נחמ׳ ד ד). ויאמר יהושע אל העם לא תוכלו לעבד את יי׳ כי אלהים קדשים הוא אל קנוא הוא לא ישא לפשעכם (יהוש׳ כד יט). אם הגד תגידו אותה (את החידה) לי שבעת ימי המשתה ומצאתם ונתתי לכם שלשים סדינים ושלשים חלפת בגדים ואם לא תוכלו להגיד לי ונתתם אתם לי שלשים סדינים (שופט׳ יד יב-יג). היהפך כושי עורו ונמר חברברתיו גם אתם תוכלו להיטיב למדי הרע (ירמ׳ יג כג). ולא יכלו בני ישראל לקום לפני איביהם (יהוש׳ ז יב), מפני העדר כח גופני ומוסרי. כי לא יוכלו להראות לבוא העירה (ש״ב יז יז), מפני יראה. הנה ערלה אזנם ולא יוכלו להקשיב (ירמ׳ ו י). הנני מביא אליהם רעה אשר לא יוכלו לצאת ממנה (שם יא יא). חרה אפי בם עד מתי לא יוכלו נקין (הוש׳ ח ה). כי עזה כמות אהבה קשה כשאול קנאה רשפיה רשפי אש שלהבתיה מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה (שה״ש ח ו-ז). כלם כלבים אלמים לא יוכלו לנבח (ישע׳ נו י). ויתגעשו (גלי הים) ולא יוכלו (ירמ׳ ה כב). על כן רדפי יכשלו ולא יכלו (שם כ יא). כי נטו עליך רעה חשבו מזמה בל יוכלו (תהל׳ כא יב). — ובהוספת ן בסוף: כי לא יוכלון המצרים לאכל את העברים לחם כי תועבה הוא למצרים (בראש׳ מג לב).

מלא את אמתחת האנשים אכל כאשר יוּכְלוּן שאת (בר מד א). —ג) לא יָכוֹל אותו, לא יכול לשאת ולסבול אותו, לא יכול שיהיה אצלו: גבה עינים ורחב לבב אתו לא אוּכָל (תהל׳ קא ה). — לא יָכוֹל מדבר, מפני הדבר לא יָכוֹל לעשות מה שזמם: ומשאתו[1] לא אוּכָל (איוב לא כג). —ובתו״מ, מצוי מאד ברוב השמושים בפועל ובפעול, במשמ׳ יכלת גופנית וחמרית ובמשמ׳ יכלת רוחנית ומוסרית: מי שאינו יכול לעשות עיסתו בטהרה יעשנה קבים ואל יעשנה בטומאה (חלה ב ג). החיגר והסומא והחולה והזקן ומי שאינו יכול לעלות ברגליו איזהו קטן כל שאינו יכול לרכוב על כתפיו של אביו ולעלות מירושלם להר הבית (חגי׳ א א). זה היה פיקח שמכר לו את הקרקע מפני שהוא יכול למשכנו (כתוב׳ יג ח). בעשרה מאמרות נברא העולם ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות (אבות ה א). הקונה שדה בסוריא סמוכה לא״י אם יכול להכנס לה בטהרה טהורה וחייבת במעשרות ובשביעית ואם אינו יכול להכנס לה בטהרה טמאה וחייבת במעשרות ובשביעית (אהל׳ יח ז). סומא ומי שאין יכול לכוין את הרוחות מכונין לבם לפני המקום ומתפללין (תוספתא ברכ׳ ג ח). כאן ב יכול ללובשן כאן בשאינו יכול ללובשן (ירוש׳ בב ב ד ג). ואם (מלך ב״ו) אוסרני אין איסורו איסור עולם ואם ממיתני אין מיתתו מיתת עולם ואני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון (בבלי בס כח:). זה יכול להכניסו לחורין ולסדקין וזה אינו יכול להכניסו לחורין ולסדקין (פסח׳ ח.). איזה הוא דרך רחוקה כל שאין יכול ליכנס בשעת שחיטה (בס לג:). אמר להם הקב״ה לישראל יכול הייתי לבראות לכם ארץ חדשה (מד״ר שמות כג). —ונקב׳: אמת המים שאינה יכולה להקצר באחת (פאה ב ב). האשה יושבת וקוצה חלתה ערומה מפני שהיא יכולה לכסות עצמה אבל לא האיש (חלה ב ג). אמר לה שמא יכולה (המכה) להגלע ולהוציא דם (נדה ח ג). מה אני יכולה לעשות או כנוס או פטור (ירוש׳ כתוב׳ יג לו.). — ומ״ר: ר׳ טרפון אומר יכולין ממזרים ליטהר כיצד ממזר נשא שפחה הולד עבד שחררו נמצא בן חורין (יבמ׳ עח.). ומודה חזקיה בעדים האחרונים של בן סורר ומורה שהוזמו שנהרגין מתוך שיכולים לומר הראשונים להלקותו באנו (סנה׳ פו.). אין אנו יכולין לעמוד על אפו של דוד פעמים שקורא עצמו עני פעמים שקורא עצמו מלך (מד״ר ויקר׳ ל). הלהן תשברנה יכולות אתן יושבות עד אשר יגדלו הלהן תעגנה יכולות אתן יושבות עגונות (בס רות, סבגה בנתי). —ובמשמ׳ רשאי, מותר: מי שחציו עבד וחציו בן חורין וכו׳ לישא שפחה אינו יכול שכבר חציו בן חורין בת חורין אינו יכול שכבר חציו עבד (גיט׳ ד ה). אמר קונם פירות העולם עלי הרי זה יכול להפר (נדר׳ יא ב). היה חייב לחבירו שבועה ואמר לו דור לי בחיי ראשך ר״מ אומר יכול להזור בו וחכמ״א אינו יכול לחזור בו (סנה׳ ג ב). יכול הרב לומר לעבד עשה עמי ואיני זנך (כתוב׳ נח:). מתוך שיכול לכופה למעשה ידיה (בס). —ונקב׳: קונם שאיני נהנה לבריות אינו יכול להפר ויכולה היא ליהנות בלקט ובשכחה ובפאה (נדר׳ יא ג). יכולה אשה לומר לבעלה איני ניזונית ואיני עושה (כתוב׳ נח:). אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי אין היורשין יכולין לומר לה לכי לבית אביך ואנו זנין אותך (כתוב׳ יב ג). —ויכוֹלְנִי, במקום יכול אני: אמר ר׳ יוסי סח לי אלעזר בְּני אם על ידי עירוב יכולני לעשות אפילו שתי סוכות (יומ׳ סז.). אמר שמואל יכולני לבעול כמה בעילות בלא דם (נדה סד:). —ויכול שיאמר: הפוסק מעות לחתנו ומת חתנו אָמרו חכמים יכול הוא שיאמר לאחיך הייתי רוצה ליתן ולך אי אפשי ליתן (כתוב׳ ו ב). מעשה בצידון בבורסי אחד שמת והיה לו אח בורסי אמרו חכמים יכולה היא שתאמר לאחיך הייתי יכולה לקבל ולך איני יכולה לקבל (בס ז י). אדמון אומר יכולה היא שתאמר אילו אני פסקתי לעצמי אשב עד שילבין ראשי (בס יג ה). אדמון אומר יכול הוא שיאמר אלו הייתי חייב לך היה לך להפרע את שלך בשמכרת לי את השדה (בס ח). יכולה היא שתאמר נחת רוח עשיתי לבעלי (ב״ק נט:). יכולה היא שתאמר תנו לי בעלי ואשמח עמו (ב״ב קמד:). אמר הקב״ה אם יבוא יוסף תחלה ויפתור את החלום אין זה שבחו יכולין החרטומים שיאמרו לו אילו שאלת אותנו כבר פתרנו לך (מד״ר בראש׳ פט). — ועכר: מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכולת לעמד בציווּיך אפילו שעה אחת (מד״ר בראש׳ כא)). שמא יבא הכלב להזדווג לבני יאמר בני לארי

—[1]) יש מפקפקים באמתת נוסח׳ זה הכתוב.

יכלתי ולכלב איני יכול (בס בה"ב, מי זאת). — יכול לו: בשעה שאוה"ע באים להזדווג לישראל הקב"ה אומר להם שר שלכם לא יכול לעמוד באביהם ואתם יכולין להם (בס). אילו לא מסרנו הקב"ה בידכם אין אתם יכולים לנו (פסיק' רבתי ל). — *אינו יכול בהחלט, במשמ׳ אין לו כח גבר: מטר על חמור ונר לאור השמש ובתולה נשאת למי שאינו יכול ומטעמים הושם לפני שכור (ספ׳ שעשוע׳ לר׳ זבדא 29). — *יכול על דבר, יש לו כח לעשות הדבר: שאנו מתקשטים במבחר מה שנוכל עליו מן המלבושים בצאתנו לקראת מלכינו ושרינו (חו"ה, תבנ׳ הנפש ג). אין הדעת נוחה להודות שיש לבורא הכרה עם בשר ודם כי אם במופת שמהפך בו טבע הדברים כדי שיודע כי זה לא יוכל עליו אלא מי שברא הדברים מאין (כוזרי א ח). ההשתדלות בדבר קודם הצורך כשיפחד שלא יוכל עליו בעת הצורך (מלמד התלמ׳, שופט׳). וזה מפני שהוא היה מספר גבורתו וראוי שיספר תכלית מה שהיה יכול עליו ולזה היה ראוי שיתארהו שהוא היה עורר את חניתו על שמנה מאות חלל בפעם אחת (באורי רלב"ג לדה"י, או"ה ב). והיאך אפשר שמי שיש לו יכולת בלתי בעל תכלית לא יהיה יכול על מה שהאדם יכול עליו (העקרים ב ג). זו היא אמתת הפנה והאמונה הזאת שהאדם בחיריי ויכול על מעשיו (ר"י אברבנאל, נחל׳ אבות ג). ואם היה יכול עליו כי אז היה עושה אותו כן (מפע׳ ה׳ ח ח). שכל מה שהוא יכול על דבר כשיארך בו הזמן ישוב בפעל הדבר ההוא אשר יכול עליו (בער המים יב). — *יכול, במשמ׳ אפשר היה לחשב כך וכך, man könnte denken; on pourrait croire; You might think: למה נאמר נפש תחת נפש יכול משעה שקבלו עדותן יהרגו ת"ל נפש תחת נפש הא אינן נהרגין עד שיגמר הדין (מכות א ו). כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו שנאמר רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך יכול אפילו תקפה עליו משנתו תלמוד לומר ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך (אבות ג ח). יכול יתפלל אדם כל היום כולו פירש דניאל וזימנין תלתא ביומא הוה ברך על ברכוהי יכול משבא לגולה הוחל תלמוד לומר כל קבל די הוה עביד מן קדמת דנא יכול יהא משמיע קולו לאזניו פירש בחנה והנה היא מדברת וגו׳ יכול יהא כוללן כולן בבת אחת פירש דוד ערב ובקר וצהרים וגו׳ יכול יהא שואל צרכיו ומסתלק פירש בשלמה לשמוע אל הרנה ואל התפלה (תוספתא ברכ׳ ג ח-ט). תענו את נפשותיכם יכול ישב לו בחמה ובצינה כדי שיצטער (ספרא אחרי עב). והדרת (פני זקן) יכול יהדרנו בממון ת"ל תקום (בס קדוש׳ פ). יכול אמר לו אביו ואמו לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה ישמע להם ת"ל ואת שבתותי תשמרו אני ה׳ כולכם חייבים בכבודי (בס ה). (ואמר לו יתרו למשה) הריני הולך לארצי ואגייר לכל בני מדינתי ואביאם לתלמוד תורה ואקרבם תחת כנפי השכינה יכול שהלך ולא עשה תלמוד לומר ובני קני חותן עלו מעיר התמרים (מכי׳ יתרו ב). ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם יכול הכל יעלו ת"ל והעם אל יהרסו לעלות אל ה׳ פן יפרוץ בם יכול אף הכהנים יעלו עמך ת"ל ועלית אתה (בס ד). הלכו ישראל אל משה אמרו לו בקש עלינו מלפני המקום יכול שעיכב משה בידו ת"ל ויצעק משה אל יי׳ יכול שעיכב בידו המקום תלמוד לומר ותשקע האש (ספרי במד׳ פו). שהיה יורד (המן) על האיסקופים ועל המזוזות יכול יהיו אוכלים מטונף ומלוכלך ת"ל והנה על פני המדבר וכו׳ והמן יורד עליו ומשם היו ישראל מלקטים ואוכלים הרי למטה אבל למעלה יכול יהיו השקצים והזבובים שוכבים עליו ת"ל ותעל שכבת הטל (בס פט). וגם ערב רב עלה אתם וצאן בקר יכול שאכלום במדבר ת"ל ומקנה רב היה לבני גד ולבני ראובן (בס לה). קדש יהיה לך מה ת"ל שיכול אין לי אלא דבר הראוי לאכילה שיתנהג בקדושה שאין ראוי לאכילה מנין ת"ל קודש יהיה לך מכל מקום (בס קיז). ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה יכול אתה פודה את החיה ואת המתה ת"ל פדה תפדה וגו׳ פודה אתה את החיה ואין אתה פודה את המתה (בס קיח). מה ת"ל על כן אמרתי שיכול אין לי אלא בשעת חלוק הארץ אבל משיחלקו שומע אני יקצה לו כל שבט ושבט בפני עצמו ת"ל על כן אמרתי (בס קיט). ובשכבך יכול אפילו שכב בחצי היום תלמוד לומר ובקומך יכול אפילו עמד בחצי הלילה תלמוד לומר בשבתך בביתך ובלכתך בדרך (בס דבר׳ לד). יכול אפילו עובדים ההרים והגבעות אתה מצוה לאבדם ת"ל אלהיהם על ההרים הרמים וכו׳ ולא ההרים אלהיהם

(שם ס). יכול שאני מרבה לפת צנונות וזרעוני גינה שאינן נאכלים ת״ל מזרע הארץ ולא כל זרע הארץ (שם קה). ודברו השוטרים יכול דברים אחרים בשהוא אומר ויספו השוטרים לדבר אל העם מלמד שהם הדברים (שם קלג). והאם רובצת על האפרוחים או על הביצים יכול שאני מוציא אווזים ותרנגולים שקננו בפרדס ת״ל לפניך (שם רכז). מקיש ירושתך לירושת אבותיך מה ירושת אבותיך בחידוש כל הדברים הללו אף ירושתך בחדוש כל הדברים הללו או יכול תהיה לכם ירושה שלישית ת״ל וירשתה ראשונה ושניה יש לכם שלישית אין לכם (סעו״ר ל). לפי שהיה ירמיה חוזר ומתנבא על בית המקדש יכול בחרבן בית המקדש חתם ת״ל עד הנה דברי ירמיהו במפולת של מחריביו חתם (ירוש׳ ברכ׳ ה ח ד). מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההיא והנחת בשעריך יכול פעם אחת בשבוע את חייב להוציא את המעשרות וכו׳ ת״ל מקצה שלש שנים אחת לשלש שנים (שם מע״ב ה נו:). ודבש אלו התמרים יכול דבש ממש וכו׳ כתיב ובפרץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש ודבש חייב במעשרות אלא אלו התמרים שהן חייבין במעשרות (שם ביכור׳ א סג ד). עד עצם היום הזה מלמד שהיום מתיר יכול אפי׳ בשעת הקרבן ת״ל עד הביאכם את קרבן אלהיכם יכול הבאה ממש ת״ל עד עצם היום הזה (שם חלה א נז:). מלא קומצו יכול מלוא קומצו מבורץ תלמוד לומר בקמצו אי בקמצו יכול יקמוץ בראשי אצבעותיו תלמוד לומר מלא קומצו (שם יומ׳ ה מב:). זאת עולת חדש בחדשו יכול תהא תורם בכל חדש וחדש ת״ל בחודש ולחדשי בחדש אחד הוא תורם לכל חדשי השנה יכול באיזה חדש שירצה נאמר כאן חדשי ונאמר להלן חדשי וכו׳ אין מונין אלא מניסן (שם שקל׳ א מה ד). הדברים על לבבך יכול תהא כל הפרשה צריכה כונה ת״ל האלה עד כאן צריכה כונה (ברכ׳ יג.). לא ימוש ספר התורה הזה מפיך יכול דברים ככתבן ת״ל ואספת דגנך הנהג בהן מנהג דרך ארץ (שם לה:). וכל כלי אשר ישב עליו וגו׳ יכול כפה סאה וישב עליה כפה תרקב וישב עליה יהא טמא ת״ל אשר ישב עליו הזב מי שמיוחד לישיבה (שבת נט.). לא יראה לך שאור שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה יכול יטמין

ויקבל פקדונות מן הנכרים ת״ל לא ימצא (פסח׳ ה:). ת״ר יכול יוצא אדם ידי חובתו במעשר שני בירושלם ת״ל לחם עוני מי שנאכל באנינות (שם לו.). יכול אכל כזית נא מבעוד יום יהא חייב וכו׳ ת״ל אל תאכלו ממנו נא וכו׳ (שם מא:). יכול לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר תחת הגפנים וכו׳ ת״ל שדך לא תזרע וכו׳ כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם (מו״ק ג.). ואוצרות יין ואוצרות שמן חייבין במזוזה יכול שאני מרבה אף בית שער אכסדרה ומרפסת ת״ל בית מה בית מיוחד לדירה יצאו אלו שאין מיוחדין לדירה יכול שאני מרבה אף בית הכסא וכו׳ ובית הטבילה ת״ל בית מה בית העשוי לכבוד אף כל העשוי לכבוד יצאו אלו שאין עשויין לכבוד יכול שאני מרבה אף הר הבית והלשכות והעזרות ת״ל בית מה בית שהוא חול אף כל שהוא חול יצאו אלו שהן קדש (יומ׳ יא:). ונתן אהרן על שני השעירים גורלות גורלות של כל דבר יכול יתן שנים על זה ושנים על זה תלמוד לומר גורל אחד ליי׳ וגורל אחד לעזאזל אין כאן לשם אלא גורל אחד ואין כאן לעזאזל אלא אחד יכול יתן של שם ושל עזאזל על זה ושל שם ושל עזאזל על זה תלמוד לומר גורל אחד (שם נז.). השורף זה המסייע בשעת שריפה יכול אף משנעשו אפר מטמאין בגדים תלמוד לומר אותם אותם מטמאין בגדים ולא משנעשו אפר (שם סח:). ה׳ עושה חזיזים ומטר גשם יתן להם לאיש עשב בשדה יכול לכל תלמוד לומר לאיש ותניא אי לאיש יכול לכל שדותיו ת״ל שדה אי שדה יכול לכל השדה ת״ל עשב (תענ׳ ט:). ומרומם על כל ברכה ותהלה יכול על כל ברכות כולן לא תהא אלא תהלה אחת ת״ל ומרומם וכו׳ על כל ברכה תן לו תהלה (שם טז:). חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן מן החליצה ומן הייבום עד סוף העולם יכול שאני מרבה אף שש עריות חמורות מאלו שיהו צרותיהם אסורות (יבמ׳ ג:). לפני ה׳ יכול במערב ת״ל אל פני המזבח אי אל פני המזבח יכול בדרום ת״ל לפני ה׳ הא כיצד מגישה בקרן דרומית מערבית כנגד חודה של קרן ודיו (סוט׳ יד:). יכול ימכור אדם את בתו כשהיא נערה אמרת קל וחומר מכורה כבר יוצאה אינה מכורה אינו דין שלא תימכר (נדר׳ עו.). ר״ע אומר כמשפט הזה כתחתון ולא כעליון

יכול משלם מן העלייה ת״ל יעשה לו מגופו משלם ואינו משלם מן העלייה (ב״ק נג.). יכול סימא את עינו מסמא את עינו קטע את ידו מקטע את ידו שיבר את רגלו משבר את רגלו ת״ל מכה אדם ומכה בהמה וכו׳ (שם פג:). וסמכו זקני יכול זקני השוק ת״ל עדה אי עדה יכול קטני עדה ת״ל העדה מיוחדין שבעדה (סנה׳ יג:). הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ושמע שמת לו מת יכול יטמא אמרת לא יטמא יכול כשם שאינו מטמא לאחותו כך אינו מטמא למת מצוה ת״ל ולאחותו (שם לה:). כי לא תשתחוה לאל אחר יכול שאני מרבה המגפף והמנשק והמגעיל ת״ל זובח זביחה בכלל וכו׳ (שם ס:). לפי שיצאת עכו״ם לדון בעצמה יכול יהו חייבין אפי׳ על דבר שאין זדונו כרת ושגגתו חטאת נאמר כאן מעיני וכו׳ (הור׳ ח.). בערכך ערך כולו הוא נותן ולא ערך איברים יכול שאני מוציא אף דבר שהנשמה תלויה בו ת״ל נפשות נפשות ולא המת (ערכ׳ ד.). נפשות לרבות מנוול ומוכה שחין שיכול גדר בערכך כל שישנו בדמים ישנו בערכין וכו׳ ת״ל נפשות (שם:). יקריב אותו מלמד שכופין אותו יכול בעל כרחו ת״ל לרצונו (שם כא.). יכול האומר דגלה של זו עולה תהיה כולה עולה ת״ל כל אשר יתן ממנו ליי׳ יהיה קדש ממנו לה׳ ולא כולו לה׳ (תמור׳ יא:). ואת כל דמה ישפך יכול נתן ארבע מתנות מכום אחד יהו כולן נשפכין ליסוד ת״ל ואת דמו (זבח׳ לד:). לפי שמצינו עומד בצפון ומקבל בצפון ואם עמד בדרום וקיבל בצפון פסול יכול אף זה כן ת״ל אותו אותו בצפון ואין השוחט בצפון (שם מח:). והסיר את מוראתה בנוצתה זו זפק יכול יקדיר בסכין ויטלנו ת״ל בנוצתה נוטל את הנוצה (שם סה.). יכול שאני מרבה הרובע והנרבע וכו׳ וטרפה ויוצא דופן ת״ל זאת (שם פד.). ר״ע אומר יכול יניח אדם תפילין בשבתות ובימים טובים ת״ל והיה לאות על ידך וכו׳ יצאו שבתות וימים טובים שהן גופן אות (מנח׳ לו:). תאכלו מכל אשר במים מה ת״ל שיכול הואיל והתיר במפורש והתיר בסתם וכו׳ לא התיר אלא בכלים (חול׳ סו:). למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתיאבון יכול יקח אדם מן השוק ויאכל ת״ל וזבחת מבקרך ומצאנך יכול יזבח כל בקרו ויאכל כל צאנו ויאכל ת״ל מבקרך ולא כל בקרך (שם פד.). שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך יכול יחזור בהרים ובגבעות כדי שימצא קן ת״ל כי יקרא במאורע (שם קלט:). בכל הקדשים הכתוב מדבר יכול יהו חייבין עליהן מיד ת״ל אשר יקרב וכו׳ (מעי׳ י:). ועבר עליו רוח קנאה רשות יכול כשם שעד שלא קנא לה רשות אף כן משקנא לה רשות ת״ל אשר תעבור עליו (מד״ר במד׳ ט). להזיר יכול שיזיר את אחרים תלמוד לומר נזיר את עצמו מזיר ואין מזיר את אחרים (שם י). שלא תמרוד על צוויו (של המלך) יכול אפילו יאמר לך לעבור על דברי המקום ת״ל ועל דברי שבעות אלהים (שם יד). ביום המשח אותו יכול קודם שנמשח הקריב נחשון ת״ל זאת חנכת המזבח אחרי המשח אותו (שם). וישמע את הקול מדבר אליו יכול שהיה קול נמוך ת״ל את הקול וכו׳ הקול המתפרש בכתובים קול ה׳ בכח (שם). יכול אם יאמר לך המלך לך עבוד עבודה זרה שתשמע לו תלמוד לומר ירא את ה׳ (שם טו). איש ואביו ילכו אל הנערה יכול לתאוה ת״ל למען חלל את שם קדשי (שם דבר׳ ג). ברחו אוה״ע משבת בצל הקב״ה ביום מתן תורה יכול אף ישראל כן ת״ל בצלו חמדתי וישבתי (שם שה״ש, כתפוח). מה המים אין משמחין את הלב יכול אף דברי תורה כן ת״ל יין מה יין משמח את הלב וכו׳ כך דברי תורה משמחין הלב וכו׳ מה היין פעמים שהוא רע לראש ולגוף יכול אף דברי תורה כן ת״ל שמן מה שמן מעדן הראש והגוף כך דברי תורה מעדנין הראש והגוף (שם, כי טובים). טוב ה׳ לקויו יכול לכל תלמוד לומר לנפש תדרשנו (שם איכ׳, טוב ה׳). קרוב ה׳ לכל קוראיו יכול לכל ת״ל לכל אשר יקראוהו באמת (שם). והגדת לבנך ביום ההוא לאמר וכו׳ יכול מראש ח״ש תלמוד לומר ביום ההוא אי ביום ההוא יכול מבעוד יום ת״ל בעבור זה (הגד׳ של פסח, ושאינו יודע).

— *כִּבְיָכוֹל[1]), כמו בדבר שאפשר, כאלו היה אפשר, מלה נהוגה בפרט כשמיחסים להאלהות דבר שאינו נאה אלא לבשר ודם: אמר ר׳ מאיר בזמן שאדם

---

[1]) כך אומרים ספרדים ואשכנזים ותימנים, וגם הספרדים מטעימים ביחוד את היוד ואמרים כביָכול כאלו היתה עליה הנגינה. וכבר קרא תגר על קריאת הספרדים והאשכנזים בכף פתוחה ובית שואית ר״א בחור בהתשבי וז״ל: כביכול שמשו בו הרבה באגדות בדברים שאינם כבוד כלפי מעלה כמו כי חזק הוא ממנו כביכול

מצטער שכינה מה הלשון אומרת כביכול[1]) קלני מראשי קלני מזרועי (סנה׳ ו ה). ר׳ עקיבא אומר אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו כביכול אמרו ישראל לפני הקב״ה עצמך פדית (מכי׳ בא יד). ר״י אומר כבבת עין אינו אומר אלא כבבת עינו כתוב כביכול כלפי מעלה אלא שכינה הכתוב (שם בשלח, שירה ו). שכשברא הקב״ה את עולמו לא בראו אלא בידו אחת שנאמר אף ידי יסדה ארץ וכשבא לבנות בית המקדש כביכול בשתי ידיו שנאמר מקדש יי׳ כוננו ידיך (שם, שירה י). לססתי ברכבי פרעה רכב פרעה על סוס זכר כביכול נגלה הקב״ה על סוס זכר שנאמר דרכת בים סוסיך וגו׳ רכב פרעה על סוס נקבה כביכול נגלה על סוס נקבה (שם ב ו). ומה תלמוד לומר וינח אלא כביכול הכתיב על עצמו שברא את עולמו בששה ימים ונח בשביעי (שם יתרו ז ח). הגזלן השוה כבוד העבד לקונו והגנב הלק כבוד לעבד יותר מקונו כביכול הגנב עשה את העין של מעלה כאלו אינו רואה ואת האוזן כאלו אינו שומע (שם משפט׳ טו). ומה ת״ל ויקץ כישן אלא כביכול כאלו לפניו שינה (ירוש׳ מע״ש ה נו ד). הקב״ה אין לפניו שבהה כביכול הא בשביל ישראל נעשה שבחן (שם סנה׳ י כז ג). א״ר יהושע בן לוי אילמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו כביכול באדם שנושא משוי על פניו ומבקש להשליכו ממנו (ערוב׳ כב.). בזמן שאין בית המקדש קיים כביכול שנתמעטה פמליא של מעלה (חגי׳ יג:). ואתה פה עמד עמדי ואמר ר׳ אבהו אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו כביכול אף הקב״ה בעמידה (מגי׳ כא.). מלוה ה׳ חונן דל אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו כביכול עבד לוה לאיש מלוה (ב״ב י.). ויעמד פנחס ויפלל א״ר אלעזר ויתפלל לא נאמר אלא ויפלל מלמד כביכול שעשה פלילות עם קונו בקשו מלאכי השבת לדחפו אמר להן הניחו לו (סנה׳ פב:). דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה כי חזק הוא ממנו וכו׳ כביכול אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם (סוט׳ לה.). גדול השלום שאפילו ישראל עע״ז ושלום ביניהם אמר המקום כביכול איני יכול לשלוט בהם כיון ששלום ביניהם (מד״ר ברא׳ לח). היה יורד הקב״ה בכבודו כביכול וחותך טיבורן ומרחיצן וסכן (שם שמות כג). כך אמרו ישראל באמת עד שלא בראת עולמך היית אתה ומשבראת אותו אתה הוא אלא כביכול עומד (שם). משל לדגיסטום שמלא כיסו זהובים והיה עומד וצוות מי שהוא מבקש יבא וישאל והיו הכל שומעים ובורהים לומר כשיבא ליפרע ממי שלוה מי יוכל לעמוד כך כביכול ירד הקב״ה לסיני ליתן הדברות שלא יהיה העולם מתמוטט (שם כט). אמר להם הקב״ה לישראל אם אין לכם זכות בשבילי אני עושה כביכול כל ימים שאתם שם בצרה אני עמכם (שם ל). אשרי האזנים ששמעו עד היכן חבבן (הקב״ה את ישראל) עד היכן שומרן עד היכן נצרן כביכול עד כאישון עינו בא וראה היאך שומרן היאך נצרן שאמר האלהים למשה אמור להם שיעשו משכן ביניהם כביכול אני מניח את העליונים ויורד ושוכן ביניהם (שם במד׳ ב). כביכול ישראל נגאלים כאלו הוא נגאל (שם). אמר הקב״ה ליעקב יעקב הרבה את יקר בעיני שכביכול קבעתי איקונים שלך בכסאי (שם ד). משל לאדם שהיה לו פרגמטוטין של אבנים של זכוכית והיה מוציאן לשוק ולא היה מבחין במנין וכו׳ והיה לו פרגמטים אחת של מרגליות נאות והיה נוטלה ומוציאה במנין ומניחה במנין כך כביכול אמר הקב״ה לאו״ה לא נתתי מנין למה שאין חשובין לפני כלום (שם). שאפילו ישראל עובדין עבודה זרת ושלום ביניהם כביכול אמר הקב״ה אין השטן נוגע ביניהם (שם יא). אמר רבי אבין כביכול הקב״ה אומר ווי (שם יב). הבונה בשמים מעלותיו כביכול כסאו מבוסס למעלה בזמן שישראל עושין אגודה אחת (שם טו). אמר הקב״ת כביכול אדם קונה לו עבד שיהא העבד נוטל

כלפי מעלה אמרו ויש קורין אותו כְּבְיָכוֹל ופירשו התורה שנתנה בכ״ב אותיות יכולה לומר כן אבל לנו אי אפשר לאומרו ולזה הפירוש אין טעם וריח מפני כמה דברים האחד שיותר נכון היה לומר בְּבְיָכוֹל כמו שאמרו במדרש נגילה ונשמחה בך בתורה שנתנה בכ״ב אותיות והשני שהיה ראוי להכתב בשתי תיבות כַּב יָכוֹל השלישי שהיה ראוי לומר כְּבְיָכוֹלָה כי התורה לשון נקבה לכן אני אומר כי הכף והבית משמשין כאחד כמו שנמצא שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה כך כְּבְיָכוֹל הכף בשוא והבית בפתח רוצה לומר התורה דברה כלפי מעלה כמו ביכול פירוש כמו במי שיוכל לקבל המאמר ההוא. ע״כ. אך הקריאה המקובלה מכרעת. — [1]) כך במשנ׳ שבמשנ׳, ובמשנ׳ שבגמ׳ וכן במשנ׳ שבירוש׳ חסרה המלה כביכול.

הפנס ומאיר לקונה ואני לא עשיתי כן וכו' (שם טז). בשעה שאמר הקב"ה אי הבל אחיך בקש להטעות כביכול היה צריך לומר רבש"ע הנסתרות והנגלות לפניך גלויות ואת שואלני בשביל אחי (שם כ). למלך שהיה לו עבדים ושפחות והיה משיא לעבדיו שפחות מן אוסיא אחרת ולשפחותיו עבדים מן אוסיא אחרת עמד המלך וחשב בדעתו אמר העבדים שלי והשפחות שלי מוטב שאשיא עבדי לשפחותי שלי לשלי כך כביכול אמר הקב"ה הארץ שלי וכו' וישראל שלי הם וכו' מוטב שאנחיל ארצי לעבדי (שם כב). אדם אם יהא לו קרוב עשיר הוא מודה בו ואם עני הוא כופר בו ואומר שאינו קרובו אבל הקב"ה כביכול ישראל נתונים במצרים בשעבוד הקב"ה אומר קרוביהן אני (שם דבר' ב). אמר משה וכי תופס אני בידו של הקב"ה כביכול אינו מבקש אלא מי שילמד עליהן סניגוריא (שם ג). יצא פרעה הרשע בשריון וכובע כביכול הקב"ה כן שנא' וילבש צדקה כשריון (שם שה"ש, לסוסתי). מה התאומים הללו אם חושש אחד מהן בראש חבירו מרגיש כך כביכול אמר הקב"ה עמו אנכי בצרה (שם, אני ישנה). אם שימש אדם עם האשה נדה בשביעי הולד לוקה בן שבעים שנה שלא יצא מן העולם עד שרואה פירותיו מקולקלין כביכול אין המרדות הללו משלי כבר העדתי בך ואמרתי לך זאת תהיה תורת המצורע (תנחומא מצורע ג). ר' יהודה אומר כביכול תהה הקב"ה על שעשה את האדם (שם נח ד). כל הארבעים יום עסק הקב"ה בצורת הוולד לסוף ארבעים יום הולכת ומקלקלת עם אחר כביכול רפו ידיו של מקום (פסיק' רבתי כד). באותה שעה נשבע הקב"ה לישראל שבועה שלימה כביכול הוציא על עצמו אם לא אעשה שבועתי שנאמר אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני נטל הקב"ה ידו והחזירה לאחוריו בשעה שגלה ישראל וכו' כביכול לא החזירה הקב"ה למקומה (שם כח). היה הקב"ה כביכול צועק ומיילל בפני עצמו את מי אשלח מי יקבל עליו מעכשיו לילך בשליחותי (שם לג).—וגם בשמיחסים להאומה הישראלית דבר לא נאה לה: קצפתי על עמי חללתי נחלתי כביכול מחוללים על הכל (ספרי במד' לב). ומה ת"ל קח לך כביכול משלך אני רוצה יותר משלהם (יומ' ג:). ואפס עצור ועזוב כביכול אין סומך ועוזר לישראל (סנה' לז.). עתה אקום כל זמן שהיא מוכפשת באפר כביכול אלא לכשיגיע אותו היום שכתוב בו התנערי מעפר וכו' באותה שעה הס כל בשר מפני יי' (מד"ר ברא"ש עה). אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בשעה שיש לישראל זכות הנח להם ובשעה שאין להם זכות כביכול הנשא להם פעם אחת בשנה כדי שיבוא יוה"כ ויכפר עליהם (פסיק' דר"כ, שקל').—וגם ביחס לדבר אי אפשרי, שלא נאה לאמר זאת: אם אכלת ובירכת כביכול כאילו משלך אכלת (ירוש' ברכ' ו ע ד). אם אין צאן אין רועה אם אין רועה אין עולם אם אין עולם כביכול כך היה אחז סבור בדעתו לומר אם אין קטנים אין גדולים וכו' אם אין רוח הקדש אין בתי כנסיות ובתי מדרשות כביכול אין הקב"ה משרה שכינתו על ישראל (שם סנהד' י כח:). — ואמר הפיטן: וברב גאונך משנאיך תהרס מול פניך מתגברים, כאלו לנגדך כביכול[1] לעזרתם מתחברים, באו לעזרת יי' בגבורים (שבת א אחה"פ, ויושע).—ומצוי בספרות המאחרת.

יְכֹלֶת, ש"נ, בכנ' יְכָלְתּוֹ,—הכח שעושה שאדם יכול לעשות דבר, d. Vermögen; pouvoir; power: ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר מבלתי יְכֹלֶת יי' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר (במד' יד יה-יו). פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם מבלי יְכֹלֶת יי' להביאם אל הארץ אשר דבר להם ומשנאתו אותם הוציאם להמתם במדבר (דבר' ט כח).— ובסהמ"א: אם היה רגיל מרבה בתחנה ובקשה ואם היה ערל שפתים מדבר כפי יכלתו ובכל עת שירצה (רמב"ם תפלה א ג). וכן כשהוא מעיין במרוצת הגלגלים החלוקים בתנועות משתנים והמאורים החלוקים לסדר ענין הכל בהם יראה מסימני היכולת והחכמה מה שלא תכילהו מחשבת אדם (חו"ה, הבחינ' ה). הכניעה היא שפלות הנפש ושחותה וכו' וכאשר תתישב בה יראו אותותיה על האברים מהם הלשון הרכה והקול הנמוך והענוה בעת הכעס ומעוט הנקמה אחר היכולת עליה (שם הכניעה א). ואין דבר שנלוה אל דבר טוב מן הענוה

—[1]) בקצת מחזורים מנוקדים מלה זו מנוקדה בשואית ב פתוחה, אך זה נקוד חדש עפ"י דעת ר"א בחור.

אל החכמה ומן המחילה אל ה י כ ו ל ת (מכת׳ הפנ״י לרסב״ג, החכמ׳). אין למי שאין לו יכולת טוב מן הסבל (שם, הסבל). וכן הישמעאלים יניחו הגזרה ו ה י כ ו ל ת הנקרא בערבי אלקצ׳א ואלקדר תחת ההשגחה (העקרים ה׳ כו). ונאמר שהנמנעות שני מינים אם נמנעות קיימות בעצמם שלא יתואר הש״ם ב י כ ו ל ת על הלופן כמו שהכל יותר גדול מן החלק או שקוטר המרובע גדול מצלעיו כי לא יתואר השם ב י כ ל ת על שיהיה החלק שוה אל הכל (שם כג). כי אם היו בוראים רבים במספר לא ימלט אם שיהיו שוים במעלת ה י כ ו ל ת על הבריאה ואם שהם בלתי שוים (ספורנו, אור עמים ל:).—על דרך יכֹלֶת, כמו כביכול: או אפשר שהזכירו השיעור על דרך י כ ו ל ת ששיערה הב״ה בכך (פי׳ יליר׳ לר״י ברצלוני 67).—והשתמשו קצתם גם במשמ׳ עשר ורכוש, כמו בגרמנית Vermögen: ונדרשנו לאשר שאלונו ועשינו מהיום ומעלה לחוק שהיתומים לא יתנו כי אם משני שלישים מערך ו י כ ו ל ת שלהם (פנק׳ ק״ק כמברג 2).

יכת[1], ממנו יָכַת.

יָכַת[2], קל לא נמצא.

—פע׳, יִכֵּת, עת׳ יְיַכֵּת, יְיַכְּתוּ, יְיַכְּתוּם, וַיְכַתּוּם, — יִכֵּת את פלוני, הכהו מכה רבה מאד, הכריעהו, ובפרט במלחמה, יִכְּתוּ את האויב, הכוהו והכריעוהו והפכוהו ערף והשמידוהו, gänzlich schlagen; défaire; rout: ויעפלו (בני ישראל) לעלות אל ראש ההר וכו׳ וירד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא ויכום וַיְכַּתּוּם[3] עד החרמה (במד׳ יד מד-מה).—ועי׳ כתת.

---

[1]) רק בעבר׳, והוא שרש קבעהו ריב״ג להפעל ויכתום, ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) אמר ר״י חיוג (בכפולים כתת) וז״ל: אך ויכום ויכתום איננו מעקר זה ואלהים יודע. ע״כ. וכתב ע״ז ריב״ג בספר הקרוב והישור (רסאלאת אלתקריב ואלתסהיל, בערך זה), אמר וז״ל: הד׳ה אלכלמה בעידה אלע׳ור ה׳פיה אלט׳הור וקד כאן ילזם א״ז שרה אצלהא ולם יפעל פהא אנא מורד עליך מא ענדי פיהא פאקול אן ויכתום יחתמל אן יכון ענדי פעלא שאלמא או פעלא פא׳הא יא׳ פאן כאן שאלמא פהו מן ד׳ואת אלנון וכו׳ ואן כאן ויכתום מן פעל פאה יא׳ פפיה וג׳האן מן אלקיאש אחדהמא אן יכון אלאצל פיה וייכתום פאמת׳לוא פיה פעלהם פי וישרם ויבשהו ואלאה׳ר אן יכון אלאצל פיה ויכיתום מת׳ל ויציקם לפני יי׳ פחד׳פוא אליא׳ אשתח׳פאפא, ע״כ, ובעבר׳:

ילד[1], ממנו יוֹלֵדָה, יוֹלֶדֶת, יֶלֶד, יָלַד, יִלֵּד, יַלְדָּה, יַלְדוּת, יָלִיד, מוֹלָד, מוֹלֶדֶת, מְיַלֶּדֶת, תּוֹלָדָה, *יוֹלֵד, הוֹלָדָה, הִתְיַלְּדוּת, יְלִידָה, — ועי׳ ו ל ד.

יֶלֶד[2], ב״ז, בהפס׳ יָלֶד, מ״ר יְלָדִים, וִילָדִים, הַיְלָדִים, יַלְדֵי, (יִלְדֵי[3] ולא יַלְדֵי), יְלָדַי, (יִלְדֵי ולא יַלְדֵי[4]), יַלְדִּי, יְלָדָיו, יְלָדֶיהָ, יַלְדֵיהֶם, (יִלְדֵיהֶם), —א) הקטן של האדם מיד בצאתו מרחם אמו ובמשך השנים הראשנות אחרי כן, Knabe; enfant; child: ויגדל הילד ויגמל (בראש׳ כא ח). ותאמר לה בת פרעה (לאם משה) היליכי את הַיֶּלֶד הזה והינקהו לי (שמות ב ט). ותקח נעמי את הַיֶּלֶד (שילדה רות) ותשתהו בחיקה ותהי לו לאמנת (רות ד יו). ויגדל הַיָּלֶד ויהי היום ויצא אל אביו אל הקצרים (מ״ב ד יט). השלום לַיָּלֶד ותאמר שלום (שם כו). הבן יקיר לי אפרים אם יֶלֶד

מלה זו עמוקה וגזרתה נעלמת, והיה ר׳ יהודה צריך לאמר מה שרשה והוא לא עשה כזאת, והנה אבאר לך מה דעתי בה ואֹמר כי ויכתום יכשר בעיני שתהיה מהשלמים או מפעלי בעלי פ״י, ואם הוא מהשלמים הוא מבעלי הנון והיה עקרה ויכיתום כמו ויפילום וכו׳ ואם היתה ויכתום מן בעלי פ״י יש בה שתי פנים של הקש האחת שעקרה היה וייכתום ונהגו (העברים) בה כמו שנהגו בוישרם ויבשהו, והשנית שהיה עקרו ויכיתום כמו ויציקום לפני יי׳ והפילו את היוד להקלה. והביא ריב״ג שרש זה בפרוש גם בחלק השרשים שלו, ופרשו במשמ׳ הכה לפי חרב, אך הניח גם אפשרות היות ויכתום משרש נכת, עי׳ זה. וגם רד״ק הביא שרש יכת, לפי דעת ריב״ג, אלא שהוא נטה לשים ויכתום משרש כתת ואמר: ואל יקשה בעיניך שהוסב הדגש בפה״פ כי כן קרה למלת הזילוה שהיא משרש זלל וכן ויתמו ידמו, שרשם תמם דמם. ע״כ. וכן דעת ההדשים כלם, אעפ״י שאינם מוצאים טעם לזרות הצורה. ובהיות שגם אם נשים ויכתום מן הכפולים לא נמלט מזרות, ובהיות שיש לנו בהמלים וַיֹּבִשֵׁהוּ וַיִּשְּׁרם דמיון שאין לפקפק בו לצורה זו בנפ״י, דעתו של ריב״ג מכרעת להניח מציאות שרש יכת בלשוננו במשמ׳ מיוחדה בענין הכאת האויב מכה גדולה ושלמה.

[1]) משותף לכל הלשונ׳ השמיות. בערב׳ ולד a).

[2]) במקום הצורה הקדומה יַלְד במקום וַלְד, בערב׳ ולד b).—[3]) כך רד״ק בפרוש בהמלים עבדי, מלכי (בדה״ש, בהלכ׳ בוא), ועי׳ הערה לערך אבדן. — [4]) כך הביא שטדה מלה זו בין המלים בעלי שלש תנועות (St.§ 80 c) וכך העתיק קניג בפרוש jilede (Kö. 2,507).

a) ولد b) ولد

שעשועים (ירמ׳ לא יט). — ומ״ר לזו״נ: ותחיין (המילדות העבריות) את הילדים (שמות א יז). וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה (שם כא כב). ותאמר מילדי העברים זה (שם ב ו). ישלחו כצאן עויליהם וילדיהם ירקדון (איוב כא יא).—וגם לבעלי חיים: תכרענה (האילות) ילדיהן תפלחנה חבליהם תשלחנה (איוב לט ג). ופרה ודב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן ואריה כבקר יאכל תבן (ישע׳ יא ז).— וגם לנער בשנות עלומיו: וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו וישב אל אחיו ויאמר הילד איננו ואני אנה אני בא (בראש׳ לז כט-ל). ויען ראובן אתם (את אחיו) לאמר הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד (ביוסף) ולא שמעתם (שם מב כב). טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל (קהל׳ ד יג). ולמיכל בת שאול לא היה לה ילד[1] עד יום מותה (ש״ב ו כג). — ילד זקנים, שנולד לאדם בימי זקנתו: יש לנו אב זקן וילד זקנים קטן (בראש׳ מד כ). — ומ״ר ילדים לזו״נ, במשמ׳ בניו ובנותיו של אדם אם הם קטנים או גדולים: תנה את נשי ואת ילדי אשר עבדתי אתך בהן (בראש׳ ל כו). וישא (עשו) את עיניו וירא את הנשים ואת הילדים ויאמר מי אלה לך ויאמר (יעקב אלה הם) הילדים אשר חנן אלהים את עבדך (שם לג ה). והנשה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים (מ״ב ד א). ויקח את שתי נשיו וכו׳ ואת אחד עשר ילדיו (בראש׳ לב כג). וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשנה ואת לאה וילדיה אחרנים (שם לג ב). האשה וילדיה תהיה לאדניה (שמות כא ד). ויהי לפננה ילדים ולחנה אין ילדים (ש״א א ב). — ונערים ונערות: ותצאנה שתים דבים מן היער ותבקענה מהם ארבעים ושני ילדים (מ״ב ב כד). —ובחורים: ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו להביא מבני ישראל ומזרע המלוכה ומן הפרתמים ילדים אשר אין בהם כל מאום וטובי מראה ומשכלים בכל חכמה (דני׳ א ג-ד). — וגם במשמ׳ לא זקנים, אנשים צעירים לימים: ויעזב (המלך רחבעם) את עצת הזקנים אשר יעצהו ויועץ את הילדים אשר גדלו אתו וכו׳ וידבר אליהם (אל העם) בעצת הילדים (מ״א יב ח-יד). — ובתו״מ, באותן המשמעות: אמר רב יהודה א״ר ארבע מאות ילדים היו לו לדוד וכולם בני יפת תואר היו (קדוש׳ עו:), ר״ל בנים ובנות. הוא י ל ד וקולו כנער (סוט׳ יב:). — ובמשמ׳ לא זקן: שאם היה הוא י ל ד והיא זקנה וכו׳ אומרים לו וכו׳ מה לך אצל זקנה (יבמ׳ מד.). רשב״א אומר אם יאמרו לך י ל ד י ם בנה וזקנים סתור שמע לזקנים ואל תשמע ל י ל ד י ם שבנין י ל ד י ם סתירה וסתירת זקנים בנין (נדר׳ מ.). ואפילו החכם שהוא י ל ד עומד בפני הזקן המופלג בזקנה (רמב״ם ת״ת ו ט).—ובמשמ׳ לא זקן גם בדברים לא בע״ח, כגון צמח ילד, ר״ל נטע רך שעוד לא הזקין: גדל זה הילד שהבריך ועשה פירות ואח״כ פסק עיקרו שהוא מעורה באילן הזקן (רמב״ם מע״ש י טו). — ילדי אדם, כמו בני אדם, ואמר המשורר: אחי התרע אל דוב שכול או דור במקום חבר אמנה, ורחק מכל ילדי אדם כי לא נמצא בהם אמנה (רמב״ע, תרשיש ה). — ובהשאלה, ילד הזמן, ילדי הזמן, ר״ל המקרים והמאורעות שיקרו בעולם: ואתי הזמן הטיב והוא ידעני אבל כי ביגונים, ולא ידעו י ל ד י ו כי לבבי מאד חזק והיה כאבנים (רשב״ג, פטה הוד). י ל ד י זמן תמיד לעולם סובבים זה יעלו וזה ישפילו (ר״י מיגש, שיר בהלופה להמגיד תרכח נט). הררים יחשבו נפשם מלכים ברוב חילם ועל ארץ מצוקים, וי ל ד הזמן הפך ברגע ותהתם יעמיד הרי מצוקים (רמב״ע, תרשיש ת). יהא האדם חזק ואמיץ לשאת כובד צרותיו, ורחב לב להכיל קורותיו, ולסבול עול י ל ד י הזמן, לא ילכד ברשת הדאגה אשר לו טמן (רב״ע פלקירה, ספר הניגון 4). הלאה יגון שמח ונטוש יגונך ואל תרגז לכל י ל ד י זמנך, ובצר לך חזק וסבול פגעיו היה כצור לכלכל ים שאונך (שם). י ל ד י הזמן סבוני סבבוני כטיט חוצות ידיקוני יבקיעוני וירעצו וירוצצו שעפי (הגר׳ אחוז לר״י דנמידיגו).—וילדי יום: מ י ל ד י יום אל תבהל כי י ל ד י יום לא ירגעו, אל תשמח בם אם ייטיבו גם אל תחת אם ירעו, כי הטובות גם הרעות כאשר יחנו כן יסעו (ראב״ע, לקו״ק נה). ילדי ימים על פוך שערי שהם טחו כיום טח, לא הלבינו מאפל ראשי עד השחירו לבנת טח (רמב״ע, תרשיש ה). עולם כמו מעבר לילדי יום אך הנפשות לקחים מכסם (ר״י חריזי, הענק ג). אין לבטח ב י ל ד י הימים ובמתנות הזמן (תולד׳ אלכסנדר 23).

יֶלֶד[1], ש״ז, מ״ר ילָדים, סמי׳ ילְדי (יל־די), — כמו יֶלֶד: על מי תרהיבו פה תאריכו לשון הלוא אתם

—[1]) כך למערבאי, למדנחאי ולד כתיב.

[1]) עי׳ הערה לקמן.

ילדי[1]) פשע זרע שקר (ישע' נז ד).

אומן.–אומנת.–*דדה את הילד, למדו ללכת. –זחל על ידיו ורגליו. – טף.–יונק.– ילד. – ילדות. – ילוד. – ינק, היניק. – מינקת.–*נדנד את הילד. –עויל. – עולל. *עריסה.– עריש.– צו לצו, קו לקו, מלים שאומרת האם להילד כשהיא מדדה אותו להרגילו ללכת.—רגע, ילד מרגיע.— *שבש, השביש את הילד שלא יבכה, שעשע את הילד על הברכים וכו׳, ילד שעשועים. —תינוק.–תרגל.

ילד, פ״י, ילד, ילדה, ילדה, ילדתי, ילדת, ילדת, ילדך, ילדך, ילדו, ילדתני, ילדתך, ילדתו, ילדתיך, ילדתני, ילדתיהו, ילדו, ילדו, ילדנו, ילד, ילדה, ילדיו, ילדת, ילדות, ילוד, ילוד, ילד, לדת, ללדת, לדת, לדתי, לדתה, לדתנה, אלד, ילד, תלדי, תלדי, תלד, ותלד, ילדו, תלדו, ילדו, ילדון, תלדנה, ותלדן, — א) ילדה האשה בן או בת, המליטה מבטנה את הולד שהיתה הרה בו, gebären; enfanter, accoucher; to bear : וצלה גם הוא ילדה את תובל קין (בראש׳ ד כב). אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי (שם מד כז). ואשתו עקרה ולא ילדה (שופט׳ יג ב). כי ילדתי בן לזקניו (בראש׳ כא ז). והנה לא היה בני אשר ילדתי (מ״א ג כא). הנה נא את עקרה ולא ילדת והרית וילדת בן (שופט׳ יג ג). אל תיראי כי בן ילדת (ש״א ד כ). ותקחי את בניך ואת בנותיך אשר ילדת לי ותזבחים להם לאכול (יחזק׳ טז כ). הנך הרה וילדת[2]) בן (בראש׳ טז יא, שופט׳ יג ה-ז). שרה אשתך ילדת לך בן (בראש׳ יז יט). אמללה ילדת השבעה נפחה נפשה (ירמ׳ טו ט). הנה העלמה הרה וילדת בן (ישע׳ ז יד). ועל אמתם היולדות אותם (ירמ׳ טז ג). האף אמנם אלד ואני זקנתי (בראש׳ יח יג). אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד ואלד עמה בבית (מ״א ג יז). בעצב תלדי בנים (בראש׳ ג טז). ואם שרה הבת תשעים שנה תלד (שם יז יז). רעה עקרה לא תלד (איוב כד כא). ותהר ותלד את קין (בראש׳ ד א). ותהר בלהה ותלד ליעקב בן (שם ל ה). ואת בנותיכם תנו לאנשים ותלדנה בנים ובנות (ירמ׳ כט ו). ותהיינה לי (אהלה ואהליבה) ותלדנה בנים ובנות (יחזק׳ כג ד). יום אשר ילדתני אמי אל יהי ברוך (ירמ׳ כ יד). והטלתי אתך ואת אמך אשר ילדתך על הארץ אחרת (שם כב כו). תחת התפוח עוררתיך שמה חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך (שה״ש ח ה). כי כלתך אשר אהבתך ילדתו (רות ד טו). אוי לי אמי

— [1]) הקדמונ׳ לא בקשו טעם לשנוי נקוד זה. אמר רד״ק: ובא בחירק היוד הלא אתם ילדי פשע. ע״כ. וגם רוב החדשים מי שהזכירו צורה זו הסתפקו בהזכרה בלבד. רק קניג (Kö. 2,509) נתן טעם לדבר שזו פעולת האות י. אבל, לו היתה זאת באמת פעולת היוד היה מקום לתמוה מדוע פעולה זו לא פעלה גם על שאר המלים ילדי וילדיהן שבכלן נשמר הפתח. ולכן יותר נראה כי סמי׳ זו היא לא מן ילד הסגול, שהוא במקום ילד הפתוח הקדום, אלא מן ילד הצרוי שהוא במקום ילד החרוק הקדום, וכמו שגם בערב׳ משמש השם ולד בשתי הצורות ולד וגם ולד. ואולי חדלו מהשתמש בהצורה ילד במוכרת מפני הדמיון עם העתיד של הפעל, אך נשאר עוד השמוש בהסמי׳ שאין מקום לחשש טעות.

[2]) אמר ר״י חיוג: אך הנך הרה ויולדת בן בנין נתערב מן יולדת וילדת לפי שיאות בלשונם להרכיב מלה אחת משתי מלים וכמוהו משתחויתם מן בנין משתחוים והשתחויתם ועתודותיהם שוסתי שנבנה מן שוסה ושסיתי וכו׳ וכן שוכנת על מים רבים נבנה מן שוכנת ושכנת וישבת בלבנון מן יושבת וישבת מקוננת בארזים מחובר מן מקוננת וקננת והן מלים מועטות אין ללמוד מהן על אחרות וגם יתכן להיות הנך הרה ויולדת בן שוכנת על מים רבים יושבת בלבנון מקוננת בארזים פעלים עוברים לנקבות על משקל פועלת וגם שוסתי פועלתי אלא שלמד הפועל שהיא היוד היא נחה נסתרת והדומה להם שופטתי הנגזר מגזרת למשופטי אתחנן ועל פי מה שפרשתי בואת הנערים יודעתי. ע״כ. וריב״ג במשלחק (דף 30) אחרי הביאו דעת זו של ר״י חיוג אמר וז״ל: ואנא אג׳וז פיהא כלהא מת׳ל מא ג׳וזה הו פי אל תוסף על דבריו אד׳ קאל פיה אשקטת הרכה אלשין מן תוסף אשתה׳פאפא ואדראג׳א ללכלאם פכד׳לך אקול אנא אנהם אשקטוא חרכה אלנון אלת׳אניה מן מקוננת וחרכה נון שוכנת וחרכה אלדאל מן ויולדת וחרכה אלבא מן יושבת אשתח׳פאפא ואדראג׳א ללכלאם פהד׳א אלוג׳ה ענדי אולי מא יעתקד פיה אלא אנהם ע׳ירוא חרכה מא קבל הד׳ה אלאחרף אלשאכנה מן אלסגל אלי אלפתח אד׳ כאן ד׳לך אח׳ף עליהם, ע״כ, ובעבר׳: ואני אניח האפשרות בכלן כמו שהניח הוא האפשרות באל תוסף על דבריו כשאמר שנפלה תנועת הסמך מן תוסף להקל ולהריץ את המלה וכן אמר אני שהם הפילו את תנועת הנון השניה מן מקוננת ותנועת נון שוכנת ותנועת הדלת מן ויולדת ותנועת הבית מן יושבת להקל ולהריץ המלה וזו הפנים אצלי היותר מתקבל אלא שהם החליפו התנועה של האות שלפני האותיות השוכנות האלה מן סגל לפתח מפני שזה היה

כי ילדתני[1]) איש ריב ואיש מדון לכל הארץ (ירמ׳ יה י). אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו[2]) כי פנו אלי ערף (כס ב כז). האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו[1]) (במד׳ יא יב). אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך[1]) (תהל׳ ב ז). ואברם בן שמנים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל לאברם (ברא׳ יו יו). ותסף ללדת את אחיו את הבל (כס ד ב). כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה (ישע׳ כו יז). הנה נא עצרני יי׳ מלדת (ברא׳ יו ב).

ותלד רחל ותקש בלדתה ויהי בהקשתה בלדתה ותאמר לה המילדת אל תיראי (כס לה יו-יז). ויהי ביום השלישי ללדתי ותלד גם האשה הזאת (מ״א ג יח). — ובהשמטת הדלת: וכלתו אשת פינחס הרה ללת[1]) ותשמע את השמועה וכו׳ ותכרע ותלד כי נהפכו עליה צריה (ש״א ד יט). — ובע״ה: אם כה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים (ברא׳ לא ח). ויחמו הצאן אל המקלות ותלדן הצאן עקדים נקדים וטלאים (כס ל לט). ותחת פארתיו (של הארז) ילדו כל חית השדה (יחזק׳ לא ו). הידעת עת לדת יעלי סלע וכו׳ וידעת עת לדתנה (איוב לט א-ב). — וגם לזכר: ועירד ילד את מחויאל ומחייאל ילד את מתושאל ומתושאל ילד את למך (ברא׳ ד יח). קרא דגר ולא ילד עשה עשר ולא במשפט (ירמ׳ יז יא). שמע לאביך זה ילדך ואל תבוז כי זקנה אמך (משלי כג כב). ילד כסיל לתוגה לו (כס יז כא). — ובמשמ׳ מיוחדה של יציאת הולד מבטן אמו שאל הנביא: שאלו נא וראו אם ילד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה (ירמ׳ ל ו). — וזכרים ונקבות יחד: וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהתיו וילדו (ברא׳ כ יז). גם כי ילדון והמתי מחמדי בטנם (הוש׳ ט יו). לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה (ישע׳ סה כג). אביו ואמו ילדיו (זכר׳ יג ג). —ובהשאלה, ילד דבר, גרם שיתהוה הדבר שלא היה קודם: תהרו חשש תלדו קש (ישע׳ לג יא). יהבל און והרה עמל וילד שקר (תהל׳ ז יה). הרינו חלנו כמו ילדנו רוח (ישע׳ כו יח). הרה עמל וילד און (איוב יה לה). מבטן מי יצא הקרח וכפר שמים מי ילדו (כס לח כט). בטרם לדת חק כמוץ עבר יום (צפנ׳ ב ב). אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום (משלי כז א).—ומצוי בתו״מ.—ומק׳

יתר קל עליהם. וכן רד״ק בהמכלול (בדה״פ): ומצאנו בטור הזה שהוא בנין הקל שזכרנו מלה מורכבת מעבר ובינוני ישבת בלבנון שהיא מורכבת מן יושבת וישבת ר״ל שישבה ויושבת עדיין וכמו מקננת בארזים שהיא כמו כן מורכבת ממקננת וקוננת ר״ל שקננה ומקננת עדין וכן שכנתי על מים רבים וכן ויולדת בן כי ללשון שזכר הנך הרה יפול לשון יולדת הנך הרה ויולדת בן והרכיב בו לשון וילדת כי הלידה על העתיד כי עדיין לא ילדה ויש אומרים כי אלה המלות שזכרנו אינם מורכבים אלא שהם פעל עבר מבנין פועל הכבד ורבי יונה המדקדק אמר כי השוא להריץ המלה ואינם כי אם בינונים והיה ראוי להיות יושבת ויולדת ולהריץ המלה אל אשר לפניה החליפו הסגול בשוא. ע״כ. וגם החדשים התלבטו בנקוד מוזר זה ולא באו לכלל הסכמה. כמעט כלם סוברים כי אין זה נקוד אמתי, ר״ל, כי בחיי הלשון לא אמרו מעולם כך, אלא שזה נקוד מלאכותי של מניחי הנקוד וראים קצתם בזה רק פקפוק של המנקדים, שהיה הדבר רופף בידם אם צריך לאמר בבינ׳ או בעבר, ושמו שני הנקודים להורות ספקם בזה. וקצתם (שטדה ואחרים) מחליטים פשוט כי זה שבוש. אולסה׳ (Olsh. § 109 a) מודה באמתות צורה זו, ואומר כי זו היא הצורה הקדומה של הבינוני ילדת, ואעפ״י שכבר אמרו ילדת בב״ז נשאר בפי המדברים עברית גם השמוש בהצורה הקודמת, וכעין זה גם גזנ׳ קויץ. רק ממה שצורה זו באה שלש פעמים במקרא ובכל שלש הפעמים בנוכחת נראה, כי זה אופן הדבור היה נהוג רק כשדברו לאשה נוכחת, מפני סבה מונחת בחושם של המדברים, שקשה לנו עתה לעמוד עליה. עכ״פ אנו צריכים לאמר, כי המדברים עברית אמרו באמת כך לאשה נוכחת הנך הרה וילדת, אעפ״י שבנסתרת אמרו היא הרה וילדת. ויש לשער כי וילדת הוא באמת עבר עם ו המהפכת לעתיד, ובדבור זה כבר התחילו המדברים עברית להטות את קול הפתח של הפ״פ לקול הולם. —[1]) כמו התגדלתי, וירשתם, התקדשתם. ואמרו קצת החדשים כי זו פעולת הלמד והשין. אך לא נתברר מדוע זה רק במקומות האלה בלבד. — [2]) כך הקרי, והכתיב ילדתני.

—[1]) התרגומים הקדמונ׳, השבעים, ת״י, ולג׳ והפשיטא תרגמו מלה זו במשמ׳ מקור מן ילד. ת״י: מעדיא למילד. פשיטא: קריבא למילד. וכן רוב המפרשים הקדמונ׳. רק מנחם אמר שהוא מן ילל, וריב״ג הניח שרש מיוחד ללה. אבל, לפי הענין והכינה היותר נכון הוא באמת שהוא מקור מן ילד, וכמו שאמר רש״י: על כרחו ללדת פירושו ואין לו דמיון, ע״כ, והוא איפוא צמצום של לדת, שצורתו הקדומה היתה לדת, ואעפ״י שאנו רואים כי ההברה לדת בעבר ילדת לא נצטמצמה ולא אמרו ילת, בכ״ז אולי בהדבור הרה ללדת שהיה דבור רגיל אצלם נצטמצם ואמרו ללת אעפ״י שאמרו ויקרבו ימיה ללדת בלי צמצום.

*לֵילֵד: קטנות שאינן ראויות לילד מחזירין אותן מיד (יבמ׳ ג י). בהמה המקשה לילד והוציא העובר את ידו והחזירו (חול׳ ד א). בשעה שכורעת (האשה) לילד ירכותיה מצטננות (סוט׳ יא:). בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת שלא תיזקק לבעלה (נדה לא:).— ופעול יָלוּד, שנולד: אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רגז (איוב יד א). מה אנוש כי יזכה וכי יצדק ילוד אשה (שם יה יד). ומה יצדק אנוש עם אל ומה יזכה ילוד אשה (שם כה ד).—ואמר בן סירא: לא נהדק לאנוש זדון ועזות אף לילוד אשה (ב״ס גני׳ י ח). — ומצוי דבור זה בתו״מ: עמדו ואשמעה כאדם שאומר אשמע דבר מפי רבי אשרי ילוד אשה שכך היה מובטח שכל זמן שהיה רוצה היה מדבר עמו (ספרי במד׳ סח). ועתה נפשנו יבשה אין כל אמרו עתיד מן זה שתיפח במעיהם כלום יש ילוד אשה שמכנים ואינו מוציא (יומ׳ עה:). אעפ״י שזרעו ובניו הם מבקשים להם לא ראיתי לאותו צדיק אביהם נעזב מיראתו של הקב״ה א״ר הושעיא אשרי ילוד אשה שכך שומע מפי בוראו (מד״ר ויקר׳ לה). והנה יי׳ נצב עליו וגו׳ א״ר הושעיא אשרי ילוד אשה שכך ראה המלך ופמליא שלו נצבים עליו ומשמרים אותו (שם במד׳ ד). גער (קמואל המלאך) במשה ואמר מה לך בקדושי עליון אתה ממקום הטנופת באת ומהלך במקום טהרה ילוד אשה מהלך במקום אש (פסיק׳ רבתי כ).—ובמוכרת *ילוּד: הוציא (העובר) את ראשו אע״פ שהחזירו הרי הוא כילוד (חול׳ ד א). יצא (הולד) מהותך או מסורס משיצא רובו הרי הוא כילוד (נדה ג ה). יוצא דופן אין יושבין עליו ימי טומאה וימי טהרה ואין חייבין עליו קרבן ר״ש אומר הרי זה כילוד (מד״ר ויקר׳ כז). בת ישראל שנשאת לכהן ומת והניחה מעוברת לא יאכלו עבדיה בתרומה בשביל העובר שהילוד הוא שמאכיל שאינו ילוד אינו מאכיל (רמב״ם תרומ׳ ח ד). שהרי לא הניח יעקב בנים ילודים אלא ראובן ושמעון (רבב״ס ב״ב קמב:).

— נפע׳, נוֹלַד, נוֹלָד, נוֹלְדוּ, נוֹלָדִים, הוּלַד, הוּלָּד, הוּלְּדוּ, אוּלַד, אוּלָד, תּוּלַד, יוּלַד, יוּלְדוּ, יוּלָּדוּ, — א) שילדה אותו אשה: הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו (מ״א יג ב). ויקרא אברהם את שם בנו הַנּוֹלַד לו אשר ילדה לו שרה יצחק (בראש׳ כא ג). שני בניך הַנּוֹלָדים לך בארץ מצרים (שם מח ה). בני יהודה ער ואונן ושלה שלושה נולד לו מבת שוע הכנענית (דהי״א ב ג). ואברהם בן מאת שנה בְּהִוָּלֶד לו את יצחק בנו (בראש׳ כא ה). פן אפשיטנה ערמה והצגתיה כיום הִוָּלְדָהּ (הוש׳ ב ה). טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הִוָּלְדוֹ (קהל׳ ז א). יאבד יום אִוָּלֶד בו (איוב ג ג). הראשון אדם תּוּלֵד ולפני גבעות חוללת (שם יה ז). הלבן מאה שנה יִוָּלֵד (בראש׳ יז יז). שור או כשב או עז כי יִוָּלֵד והיה שבעת ימים תחת אמו (ויקר׳ כב כז). וַיִּוָּלֵד לחנוך את עירד (בראש׳ ד יח). וַיִּוָּלֵד ליוסף בארץ מצרים וכו׳ את מנשה ואת אפרים (שם מו כ). בנים אשר יִוָּלְדוּ להם דור שלישי (דבר׳ כג ט). למען ידעו דור אחרון בנים יִוָּלֵדוּ יקמו ויספרו לבניהם (תהל׳ עח ו). בני נח שם חם ויפת וַיִּוָּלְדוּ להם בנים אחר המבול (בראש׳ י א). — ובא גם נוּלְּדוּ: ואלה נוּלְּדוּ[1]) לו בירושלם (דהי״א ג ה). אל נוּלְּדוּ[1]) להרפא בגת (שם כ ח).—ובתו״מ כמו״כ. — *וביצה: ביצה שנולדה ביום טוב (ביצ׳ א א). — ובהשאלה, *נוֹלְדָה הירח, נראתה שנית להשוכנים על הארץ אחרי שהיתה נסתרה מעיניהם: נולד קודם חצות בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה לא נולד קודם הצות בידוע שלא נראה סמוך לשקיעת החמה (ר״ה כ:).— ובמשמ׳ דבר שנתהוה פתאם: היו בה מומין ועודה בבית אביה האב צריך להביא ראיה שמשנתארסה נולדו בה מומין הללו (כתוב׳ ז ח). האיש שנולדו בו מומין אין כופין אותו להוציא (שם ט). ולאחר מכאן נולד להם מום קבוע (בכור׳ ב ג). נולד לו מום בתוך שנתו מותר לקיימו כל שנים עשר הדש (שם ד ב). הצורם באוזן הבכור הרי זה לא ישחט עולמית דברי ר״א וחכ״א כשיולד לו מום אחר ישחט עליו (שם ה ג). במומין שאין דרכן להיוולד אבל במומין שדרכן להיוולד אפילו משכנסה לרשות הבעל הבעל צריך להביא ראיה (ירוש׳ כתוב׳ ז לא ד). כל בהמה או עוף שנולד בהן ספק טרפות (רמב״ם שחי׳ יא א). כל בהמה היה ועוף וכו׳ הרי הן בחזקת היתר עד שיולד להן דבר שהוששין לו (שם ג). —ובמשמ׳ דבר שיתהוה אחר כך: איזו היא דרך ישרה שידבק בה האדם ר״א אומר עין טובה וכו׳ ר׳ שמעון אומר הרואה את הנולד (אבות ב ט). אמר ר׳ אליעזר פותחין בנולד והכמים אוסרין (נדר׳ ט ב). ר״א אומר יש דברים שהם כנולד ואינן כנולד (שם ג). איזהו הכם

[1]—לא נתברר גם להחדשים מה סבת נקוד זה.

הרואה את הנולד (תמיד לב.). שישנו הכם לב רואה את הנולד ומחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה (מד"ר במד' יד).

—פע', ילֵּד, — עשה שילֵד, יִלְּדָה את היולדת, עזרה לה ללדת: ויאמר (פרעה למילדות העבריות) בְּיַלֶּדְכֶן את העבריות וראיתן על האבנים אם בן הוא והמתן אתו ואם בת הוא וחיה (שמות א יו).— ובתו"מ: אין מילדין את הבהמה ביום טוב אבל מסעדין ומילדין את האשה בשבת וקורין לה חכמה ממקום למקום (שבת יח ג). החכמה הבאה לילד והבא להציל מן הדליקה ומן הגיים (ר"ה ב ה). בת ישראל לא תילד את העובדת אלילים מפני שמילדת בן לע"א אבל נכרית מילדת בת ישראל (ע"ז ב א). מילדה מבחוץ אבל לא מבפנים לא תכנים ידה לפנים שלא תמיק את העובר במעיה (ירוש' שם ב מ ג).

—ובהשאלה, יִלֵּד סברות מדבר וכדומה, למד מהדבר סברה: וכאשר תתחזק בינתו ויתמיד עליה יורהו הבורא שרשי המלאכה וכלליה ומילד מהם תולדות שלא למדם מזולתו מבני אדם (חו"ה, תבנ' הנפש ג). קחהו (את הספר) אליך לזכרון ודון על נפשך דין אמת והפך בו ונילדהו והדבק אותו אל לבך ומצפונך (שם, הקדמ').

—פע', יֻלַּד[1]), יֻלַּד, יוּלַּד,—כמו נפע', שנולד: ולשת גם הוא יֻלַּד בן (בראש' ד כו). ולעבר יֻלַּד שני בנים (שם י כה). אלה בני יעקב אשר יֻלַּד לו בפדן ארם (שם לה כו). אלה בני רחל אשר יֻלַּד ליעקב (שם מו כב). ובני יוסף אשר יֻלַּד לו במצרים נפש שנים (שם כז). יֻלַּד בן לנעמי (רות ד יז). כי ילד יֻלַּד לנו בן נתן לנו (ישע' ט ה). האיש אשר בשר את אבי לאמר יֻלַּד לך בן זכר (ירמ' כ יה).—ומלא ו יוּלַּד, יוּלָּד: ויקראו שם העיר דן בשם דן אביהם אשר יוּלַּד לישראל (שופט' יח כט). כי אדם לעמל יוּלָּד ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה ז). מה נעשה לנער היוּלָּד (שופט' יג ח).

—ולנק' יֻלְּדָה: והנה רבקה יצאת אשר יֻלְּדָה לבתואל בן מלכה (בראש' כד יה). —ומ"ר יֻלְּדוּ: ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה ובנות יֻלְּדוּ להם ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טבת הנה (בראש' ו א-ב). אלה בני עשו אשר יֻלְּדוּ לו בארץ כנען (שם לו ה). גם בני מכיר בן מנשה יֻלְּדוּ על ברכי יוסף (שם נ כג). אלה יֻלְּדוּ בחברון (ד"ה ג ה). ואת ארבעת אלה יֻלְּדוּ להרפה בגת (שם כא כב). —ומד"כ: ארור היום אשר יֻלַּדְתִּי בו (ירמ' כ יד).— ונכחים: והטלתי אתך ואת אמך אשר ילדתך על הארץ אחרת אשר לא יֻלַּדְתֶּם שם ושם תמותו (ירמ' כב כו).—ובהשאלה, נהיה, יצא מן האין אל היש: בטרם הרים יֻלָּדוּ ותחולל ארץ ותבל (תהל' צ ב). — ובהשאלה בלשון החקירה, תולדה מְיֻלֶּדֶת, שעל פי ההגיון תולדה זו מוכרחת ממה שקדם: כי כפי ברור ההקדמות ורוב מספרם ויושר סדורם תהיה התולדה המיולדת מהם בבירורה והשיבות מעלתה וכן הרכבת המרקחת במלאכת הרפואות כי תועלת המרקחת וכח מעשיה יהיה כפי כח הסממנים אשר הורכבה מהם המרקחת (חו"ה, תבנ' הנפש ז).

—פע"ל וביני', יִלּוֹד[1]), יִלּוֹדִים, יִלֹּדִים,—כמו נולד, נולדים, geboren; né; born: ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן

[1]) כבר אמר ריב"ג (מבתלחק 48), כי זה פעול מן ילד הקל, אמר וזה לשונו: במא קאלוא אשר ילד לו במצרים ילדו על ברכי יוסף והמא מא לם ישם פאעלה מן ילד אלח'פיפ ומת'ל הד'א ימים יצרו והו מא לם ישם פאעלה מן יצר ח'פיפ פאן קאל קאהל קד ימכן אן יכון אשר ילד לו ילדו על ברכי יוסף מן בניה אלת'קיל אעני מן ותקה המילדת קלנא לה אן ד'לך ישתחיל מן קבל אן אלמילדת ע'יר אליולדת ואן פעל אלמילדת לא יתג'אוז ען אליולדת אלי אלילוד, ע"כ, ובעבר': כמו שאמרו אשר ילד לו במצרים ילדו על ברכי יוסף והמה שניהם מה שלא נזכר פועלו (פעול) מן ילד הקל ודומה לזה ימים יצרו והוא מה שלא נזכר פועלו מן יצר הקל ואם יאמר אומר כבר אפשר שיהיה אשר ילד לו ילדו על ברכי יוסף מן בנין הכבד והוא מן ותקח המילדת נאמר לו כי זה אי אפשר מפני שהמילדת היא זולת היולדת ופעל המילדת אינו עובר מן היולדת להילוד. וכן בהשרשים: וד'כרנא הנאך איצ' אן לנער הילד עלי זנה והסנה איננו אבל וג'עלנא הד'ה אללפט'ה ח'אמשה ללארבע אלאלפאט' אלתי אהצ'רהא אבו זכריא' וקאל פיהא אנהא פעול עלי מת'אל פעל, ע"ב, ובעבר': וזכרנו שם כמו"כ כי לנער היולד על משקל והסנה איננו אכל ושמנו המלה הזאת חמשית לארבע המלות אשר הביאם ר' יהודה ואמר בהם שהם פעול ע"מ פועל. ומהחדשים הרגיש בזה בטב' (Bö. § 904), וחשב ומנה שם הרבה פעולים כאלה להקל, ואמר שם כי עד כה איש לא עמד על טבע אלה הפעולים מן הקל. ולא ידע כי כבר קדמוהו בזה מדקדקים יהודים. רק לא היה צריך שתבוא עה"פ דגושה, והאריך בזה ברט במחקר מיוחד (Barth, d. poss. Kal, בספר היובל של הלדסה'). —

[1]) כבר אמר רד"ק כי הוא כמו יֻלַּד: והתאר לנולד לנער היולד ומשקל אחר כל הבן הילוד. ע"כ. אך לא באר טעם הצורה הזאת. ורוב החדשים שקלו מלה זו

הילוד היארה תשליכהו (שמות א כב). גם הבן הילוד לך מות ימות (ש"ב יב יד). וכל העם הילדים במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא מלו (יהוש' ה ה). ואלה שמות הילדים לו בירושלם (ש"ב ה יד). על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה (ירמ' יו יג). — ובמשנה: הנודר מן הילודים [1]) מותר בנולדים (נדר' ג ט). הוא (ר"א הקפר) היה אומר הילודים למות והמתים להחיות והחיים לידון (אבות ד כב).

—הפע', הוליד, הליד, הולידה, הולדת, הולידו, הולדו, מוליד, מולידים, מולדים, אוליד, תוליד, יוליד, ויולד, ויולד, הוליד, —הוליד האב את הילד, גרם בהזדוגות להאם שיולד הילד: ויהיו ימי אדם אחרי הולידו את שת שמנה מאת שנה (בראש' ה ד). ויחי שת אחרי הולידו את אנוש שבע שנים (שם ז). תרח הוליד את אברם את נחור ואת הרן והרן הוליד את לוט (שם יא כז). אברהם הוליד את יצחק (שם כה יט). ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו על שם אחיהם יקראו בנחלתם (שם מח ו). וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו בארצכם (ויקר' כה מה). ולהגרים הגרים בתוככם אשר הולדו בנים בתוככם (יחזק' מז כב). האני אשביר ולא אוליד יאמר יי' אם אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך (ישע' סו ט). ועל אמתם הילדות אותם ועל אבותם המולדים אותם בארץ הזאת (ירמ' יו ג). קחו נשים והולידו בנים ובנות (שם כט ו). כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ (דבר' ד כה). בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך כי ילכו בשבי (שם כח מא). שנים עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדול (בראש' יז כ). אם יוליד איש מאה ושנים רבות יחיה (קהל' ו ג). ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו (בראש' ה ג). ויולד נח שלשה בנים את שם את חם ואת יפת (שם ו י). ויולד גלעד את יפתח (שופט' יא א). —והוליד אשה, דומה לפעל, עשה שהאשה תלד, ובמליצה הוליד את הארץ, עשה שהארץ תלד, שתתן פרי: כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזרע ולחם לאכל (ישע' נה י). —ובהשאלה, הוליד דבר, עשה שהדבר יהיה אחרי שלא היה, ויצא מאין ליש: היש למטר אב או מי הוליד אגלי טל (איוב לח כח). —ובדברים רוחניים, מפשטים: הרו עמל והוליד און (ישע' נט ד). — ובתו"מ ובסהמ"א כמו"כ בכל המשמעות: לא נתכוון זה אלא במי שדרכו להוליד (נדר' ג ט). ניקב (הגיד) מלמטה פסול מפני ששופך נסתם כשר מפני שמוליד וזה הוא פסול שחוזר להכשרו (תוספתא יבמ' י ד). כל המוליד מניק וכל המטיל ביצים מלקט (בכור' ז:). כל שזכרותו מבחוץ מוליד מבפנים מטיל ביצים כל שתשמישו ביום יוליד ביום בלילה יוליד בלילה כל שתשמישו בין ביום בין בלילה יוליד בין ביום בין בלילה (שם ח.). את מוצא צדיק מוליד צדיק רשע מוליד רשע (מד"ר שה"ש א א). —והוליד אשה: מי שירצה לעזור להוליד אשה שיש בה מחלה שתמנענה מההריון יש לו שני דרכים (מאזני צדק, אלגזזי 43). —ובכלל על הזכרים והנקבות יחד, במשמ' הביא לעולם בנים ובנות: והוא (פרעה) חשב למעטן מפריה ורביה אמר מתוך שאינן ישינין בבתיהן אינן מולידין (מד"ר שמות א). — ובלשון המחקר, כח המוליד, הכח הטבעי שיש בצמחים ובע"ח שיולד מהם בדמותם וצלמם: (כח) הזן והמוליד והמצייר (ראב"ע קהל' יב ג). הנפש הצומחת אשר ממנו שלשה כחות והם כח הזן וכח המגדל וכח המוליד בדומה (ר"י א"ת, רוח חן א). דע כי פעולת נפש הצומח אף בבעלי חיים היא בטבע לא בכונה ורצון הלא תראה כי היא גם כן באילנות על כן יש שקראוה נפש טבעית וממנה כח הזן וכח המגדל וכח המוליד בדומה וכו' וכח המוליד בדומה הוא הכח הצריך להתמדת המין והוא הכח אשר בטפת הזרע לחדש גוף דומה למולידו בעצם (שם ג), ומצוי מאד בספרות המחקרית.—

במשקל גבור, כנור, אבל אלה הם שמות, אך הילדים הוא בינוני, ואין הקש בעבר' לבינוני פעול בצורה זו. והיותר נכון הוא מה שאמר ברט (Barth, NB § 26 g, 2) כי זה בינוני פעול קל מן ילד, והיתה צורתו ילוד, במקום ילאד, והודק השרק לחירק. — [1]) מזה נראה ברור, כי בזמן ההוא היה לפחות בלשון הדבור ההמוני הבדל במשמ' בין ילוד ובין נולד, ומהמו"מ של ההלכה שם נראה כי ילוד היה יותר במשמ' שכבר יצא לאויר העולם, ובנפע' נולד השתמשו יותר למי שעתיד להולד, אמרו בגמ' שם (ל:): אמר ליה רב פפא לאביי למימרא דנולדים דמתיילדן משמע אלא מעתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים ה"נ דאיתיילדן הוא ואלה מאי דאיילידו משמע אלא מעתה דכתיב הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו הכי נמי דהוה והא עדיין מנשה לא כא אלא משמע הכי ומשמע הכי ובנדרים הלך אחר לשון בני אדם.

ובהגיון, *הוליד סברה מסברה: כל גשם לו מקום ואין מקום לבורא ותוליד הגשם אינו הבורא עוד יתהפך זה ויוליד הבורא אינו גשם (כל מלאכ' ההגיון, הקש). ממה שאמר לו אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה אהיה עמך מזה הוליד כי כמו שמשה נקרע לו ים סוף כך יקרע ליהושע מי הירדן (ר"י אברבנאל, יהוש' ג). ומזה הוליד שאם היתה הכונה האלהית וכו' (שם). האל יתברך לי נתנו ולא נתן הנער לאלקנה אישי ומזה הולידה תולדה המחוייבת והיא גם אנכי השאילתיהו לה' (הוא, ש"א א כז). יבקשו ההקדמות ואח"כ יולידו התולדה אשר היא תכלית מכוונם (דרך אמונ' לר"א ביבאגו א ג). ולולא האור ההוא לא היו נראים אליו ואז יוליד שאין הראות באמת מבלתי האורה (שם א א). ואותם המופתים שיקדמו יקראו גם הקדמות ומהם יבנה מופת מוליד ר"ל שיוליד גזרה אמתית אשר נקראת ארגומינטו (פי' כ"ה הקד' על מורה לר' הלל, בסוף תגמ' הנפ'). —ובדקדוק, *הוליד נח וכדומה, עשה שישמע קול אות נחה: ואם למד הפעל גרונית יוליד נח בקריאה בין העין והלמד (רד"ק מכלול, שדה"פ י).

—הָפְעַ', הוּלַד, הוּלֶּדֶת, הֻלֶּדֶת: ויהי ביום השלישי יום הֻלֶּדֶת את פרעה ויעש משתה לכל עבדיו (בראש' מ כ). ביום הוּלֶּדֶת אותך לא כרת שרך וכו' ותשלכי אל פני השדה בגעל נפשך ביום הֻלֶּדֶת אתך (יחזק' טז ד-ה).

—הִתְפ', הִתְיַלֵּד, —א) הִתְיַלֵּד על משפחה מן המשפחות, אמר או הראה או כתב את עצמו למשפחה פלונית: ואת כל העדה הקהילו באחד לחדש השני וַיִּתְיַלְדוּ על משפחתם לבית אבתם במספר שמות מבן עשרים שנה ומעלה (במד' א יח). —ב) *כמו נולד, ובהשאלה לדברים חמריים במשמ' מתהוה: וכן המים המתילדים תוך הארץ הם נובעים ובוקעים ועולים למעלה (ר"י א"ת, רוח חן ז). המים בהיותם על האויר או בהתילדם שם מן העבים ישובו דרך ישרה לארץ ולימים (שם). וכן הקשת כי יתילד באד הלא באמצעות אור השמש ומן הדין היה כפי טבע המציאות שיכסו המים היבשה ואז לא יהיה איך כי הוא יתילד מהתהפכות הניצוץ בדבר הקשה (רש"ט בפרוש, פרד' רמונ', סדר מועד). המים הנוזלים בעין או הצפורן הנקרא בערבי טאפרה המתילד עליו (אמונה רמה ב ג). — וביחס להלבנה, התחדשה ונגלתה: כי הוא (בטלמיוס) העיד ואמר כי בכל שהיה מעיין את הירח בכל ימי החדש וכו' ומצא כל אחד מזוויות חלופו עודפת על המדה הראויה לה לפי חלופו הפשוט והיה מוצא רבוי הזוויות הזה מתחיל להתיילד מעת הקבוץ והולך ומתגדל עד עת הרביע הראשון לחדש ומאז הוא הולך ומתמעט במדתו עד שיכלה ויתום בעת ההקבלה האמצעית ומאז ואילך יחזור לו רבוי הזוויות הזה להתיילד ולהתגדל מעט מעט עד הרביע השני (יסו"ע לר"י ישראלי ג טז). ואתה יכול להכיר המסיבה המזרחית הזאת בירח וכו' כבר התחיל להתיילד בה ולהראות כעין קשת דקה של זוהר (שם כ ז).—ובדברים מפשטים והגיוניים: ואמרתי שמא המין הזה מן המצות אינו מתילד למצות רבות ועל כן הניחו אותם ולא חברו בהם ספר מיוחד וכאשר חקרתי על מספרם ופרקיהם מצאתים לרוב מאד בהתילדם (הקד' תו"ה). ואז אחי תתילד בנפשך תולדה מעולה ורמה (שם, תכב' הנפש ד). אלו הארבעה הקדמות נתילדו על ארבעה הקשים (כל מלאכת ההגיון, הקש). המקרים מתילדים ממנו (מקור חיים לרשב"ג ד ג). נמנע עצמינו מלהביא ראיותיהם בהיתר הספקות אשר אפשר שיתילדו בשאלה הזאת (אוהב משפט על איוב יא). כמנהג הנער בהתחילו לקרוא ספר גדול שמעיין בסופו כמה הוא ארוך ומתילד בתוכו התרשלות וקוצר רוח לאריכותו (המאירי משלי יז). מה שהוא יוצא מהן היה רק קלקולים גדולים ומיני דברים רעים שהיו יוצאים ומתילדים בעולם אם הם היו הפועלים ועושים הבריאה (רמח"ל, חוקר ומקובל 19).

יַלְדָּה, ש"נ, מ"ר יְלָדוֹת,—נקבה קטנה, נערה: קח לי את הַיַּלְדָּה הזאת לאשה (בראש' לד ד). ויתנו הילד בזונה וְהַיַּלְדָּה מכרו ביין וישתו (יואל ד ג). ורחבות העיר ימלאו ילדים וִילָדוֹת משחקים ברחבתיה (זכרי' ח ה).—ובתו"מ כמו"כ במשמ' אשה לא זקנה: שאם היה הוא ילד והיא זקנה הוא זקן והיא ילדת ועמד ואמר שישאנה לו אומרים לו כלך אצל כמותך למה לך להכנים קטטה לביתך (ספרי דבר' רל). ובלבד שלא תצא (האשה בחוטי שער) לא ילדה בשל זקינה ולא זקינה בשל ילדה (ירוש' שבת ו א:). שלא יתן לה לא (הכסות) של ילדה לזקינה ולא של זקינה לילדה (כתוב' מח). לאדם שיש לו שתי נשים אחת ילדה ואחת זקנה ילדה מלקטת לו לבנות וזקינה מלקטת לו שחורות (ב"ק ס:). בוא

ואשיאך עצה עשה להן קלעים והושיב בהן זונות זקנה מבחוץ וילדה מבפנים וימכרו להן כלי פשתן וכו׳ ובשעה שישראל אוכלין ושותין ושמחין ויוצאין לטייל בשוק אומרת לו הזקינה אי אתה מבקש כלי פשתן וקינה אומרת לו בשוה וילדה אומרת לו בפחות (סנה׳ קו.). האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה וסתות (מד״ר ברא׳ מח). האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה תכשיטים נאים (שם). — ומ״ר: רבי אלעזר אומר (על שלש עברות) נשים מתות ילדות (שבת לב.).— ובמשמ׳ ש״ת, נשים יְלָדוֹת, לא זקנות: וחז״ל חשו לנשים ילדות שמא תצאן לתרבות רעה (בו״ת בנימין זאב קכו). — וגם בדברים לא בע״ח, גפן יַלְדָּה וכדומה, לא זקנה: אמר ר׳ יוחנן ילדה שסיבכה בזקינה ובה פירות (נדר׳ נז:). ילדה שסיבכה בזקינה בטלה ילדה בזקינה ואין בה דין ערלה (סוט׳ מג:). ילדה פחותה מטפח חייבת בערלה כל שנותיה (שם). ילדה הפחותה מטפח אינה מקדשת את הזרעים (שם).—ובהשאלה, יַלְדַּת העב, ר״ל הגשם, ואמר המשורר: קמתי בגן נשף העת ילדת העב עלי חולה, וישא אל אפי רוח ריח מחלים נפש חולה, וברק שחק באש ושאון רעמו ידמה אל קול חולה (רמב״ע, תרשיש ג טו).

יַלְדוּת, ש״נ, — השנים שהאדם הוא ילד, Kindheit, childhood ; enfance: והסר כעס והעבר רעה מבשרך כי הַיַּלְדוּת והשחרות הבל (קהל׳ יא י). שמח בחור בְּיַלְדוּתֶךָ ויטיבך לבך בימי בחורותיך (שם ט). —ובתו״מ: ואומרים לה (להסוטה) בתי הרבה יין עושה הרבה ילדות עושה (סוט׳ א ד). יש מהן שהיו אומרים אשריך ילדותי שלא ביישה את זקנותי אלו אנשי מעשה ויש מהן אומרים אשריך זקנותי שתכפר על ילדותי אילו בעלי תשובה (תוספתא סוכ׳ ד ב). דברים שאדם עושה בילדותו משחירים פניו לעת זקנתו (שבת קנב.). כששמעו חכמים בדבר אמרו מה בזקנותו כך בילדותו על אחת כמה וכמה (ערוב׳ כח:). ופרקו נאה אמר אביי זה שלא יצא עליו שם רע בילדותו (תענ׳ יז:). ר״ע אומר למד תורה בילדותו ילמוד תורה בזקנותו היו לו תלמידים בילדותו יהיו לו תלמידים בזקנותו (יבמ׳ סב:). שכל אומנות שבעולם אין עומדת לו אלא בימי ילדותו אבל בימי זקנתו הרי הוא מוטל ברעב אבל תורה אינה כן עומדת לו לאדם בעת ילדותו ונותנת לו אחרית ותקוה בעת זקנותו (קדוש׳ פב:). על מה נטמאת (הסוטה) על עסקי שחוק וילדות (סוט׳ לב:). רבי שנית לנו בילדותיך הכסף קונה את הזהב ותחזור ותשנה לנו בזקנותיך הזהב קונה את הכסף (ב״מ מד.). שנית לנו בילדותיך עכו״ם מבטל ע״א שלו ושל ישראל (ע״ז נב:). אמר רבי חנינא חמין ושמן שסכתני אמי בילדותי הן עמדו לי בעת זקנותי (חול׳ כד:). אשרי ילדותינו שלא ביישה את זקנותינו (סוכ׳ נג.). אם זקנים הן חביבין הם אם נערים הם נטפלה להן ילדות (מד״ר ויקר׳ יא). — ובמשמ׳ *תכונת האדם ומדותיו בילדותו: ואמר רבי ילדות היתה בי והעזתי פני בנתן הבבלי (ב״ב קלא.).—ומשל: אוי לה לאחת ההולכת ואינה שבה ומה היא א״ר חסדא הילדות[1]) (שבת קנב.). רב דימי אמר הילדות היא עטרת של וורד והזקנה עטרת של חלף[2]) (שם).— ובהשאלה, יַלְדוּת הלבנה, מולדה, הזמן הראשון להגלותה, ואמר הפיטן: ילדות חרם וסהר בו ביום השבון מצאו, ובתחלת בריתם בחלון אחד נמצאו (שבת החדש, אבי כל חוזה).

יִלּוֹד, ש״ז, מ״ר יִלּוֹדִים, — כמו יֶלֶד, בפרט מיד בהולדו: ותאמר האשה אשר בנה החי אל המלך וכו׳ בי אדני תנו לה את הַיָּלוּד החי והמת אל תמיתהו (מ״א ג כו). ואלה שמות הַיִּלּוֹדִים אשר היו לו (לדוד) בירושלם שמוע ושובב נתן ושלמה (דהי״א יד ד).— ובתו״מ: עשה עובר כילוד לענין ייבום וכו׳ נעשה עובר כילוד לענין תרומה (יבמ׳ פז.).—ובסהמ״א: השד הוא אבר אשר נברא להתהוות בו החלב לזון בו הילוד (קאנון ג יב א). בתחלה כשיצא הילוד מבטן אמו יחתכו טבורו למעלה (מ׳ הנדכי, ב״א ה). — ואמר הפיטן: וזמו פן ירבה יועצי תוללימו, זדו בפרך והכבידו עלימו, זדון מחשבותם נהפך עלימו, וזרקי ילוד במים התהומות יכסימו (אחרון פסח, אתה הארת).

יְלִיד, ש״ז, סמי׳ יְלִיד, מ״ר יְלִידִים, יְלִידֵי,—יליד מקום פלוני או משפחה פלונית, שהוא נולד במקום ההוא או במשפחה ההיא: אחימן ששי ותלמי יְלִידֵי הענק (במד׳ יג כב). סף אשר בִּילִדֵי הרפה (ש״ב כא יח). או הכה סבכי החשתי את ספי מִילִדֵי הרפה (דהי״א כ ד).

---

[1]) גוף המשל בארמ׳: ווי לה לחדא דאזלא ולא אתיא מאי היא א״ר חסדא ינקותא.—[2]) בארמ׳ שם: כי אתא רב דימי אמ׳ ינקותא כלילא דוורדא סבותא כלילא דחילפא.

—ואמר המשורר: ילד בלי שם אם יהי ריק אחרי בין והוא לו יהיה יחס, טוב מוליד שר אחרי עיניו יתור ובכסל לבד יחס (רמח"ע, תרכ"ב י).— יְלִיד בַּיִת, עבד שנולד בבית אדוניו: יְליד בית ומקנת כסף (בראש' יז יב). המול ימול יְליד ביתך ומקנת כספך (שם יג). וכהן כי יקנה נפש קנין כספו הוא יאכל בו ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו (ויקר' כב יא). העבד ישראל אם יליד בית הוא מדוע היה לבז (ירמ' ב יד). וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו ילידי ביתו (בראש' יד יד). ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו ואת כל מקנת כספו (שם יז כג). — ואמר הפיטן: שניך הרחק כאור חמודים, קשוט לשון למודים, כחוט השני טעם זין ילידים, נגדו שלם לילדים (יוצ' א' פסח, אהובה).—ובמליצה, יליד גפן וכדומה, ואמר המשורר: זנח רופא וצרי שבגלעד לאיש גדל מאד עליו מזורו, והשקהו בכף עופר אהבים יליד שורק ובו יהיה מזורו (רמח"ע, תרכ"ט ג).

יְלִידָה, ש"נ,—שה"פ מן יָלַד: והחל מן האשה היולדת כי הילידה היא תחלה (ראב"ע ויקר' יב ב).

א.ילך[1]), ממנו א.יָלַךְ.

א.יָלַךְ[2]), פ"ע, עת' אֵלֵךְ, וכו', כמו הָלַךְ, עי"ש כל הפעל.

ב.ילך[3]), ממנו ב.יָלַךְ.

ב.יָלַךְ[4]), פ"ע, עת' יֵלֵךְ,—יָלַךְ הנטע, הצמח, הענף, גדל וארך והיה רענן ורט"ב, üppig wachsen (Pflanze); croitre luxurieusement; to grow luxuriously: אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון ילכו[5]) יונקותיו ויהי כזית הודו (הוש' יד ו-ז).

נטעתם גם שרשו ילכו גם עשו פרי (ירמ' יב ב).

ילל[1]), ממנו יָלַל, יְלֵל, יְלָלָה.

יָלַל, פ"ע,—קל לא נהוג.

—הפע', הֵילִיל, יְהֵילִיל, יְהֵילִילוּ, אֵילִיל, וַיְלִיל, יְיֵלִיל, וַיְלִילוּ, אֵילִילָה, הֵילֵל, הֵילִילִי, הֵילִילוּ,— זעק בקול עז של בכי ושבר, jammern, heulen; gémir, hurler; to howl: הֵילִילוּ כי קרוב יום יי' כשד משדי יבוא (ישע' יג ו). הֵילִילוּ אניות תרשיש כי שדד מעזכן (שם כג יד). הֵילִילוּ הרעים וזעקו והתפלשו אדירי הצאן (ירמ' כה לד). איך חתה הֵילִילוּ איך הפנה ערף מואב (שם מח לט). הקיצו שכורים ובכו וְהֵילִלוּ[2]) כל שתי יין (יואל א ה). חגרו וספדו הכהנים הֵילִילוּ משרתי מזבח (שם יג). הֵילִילוּ ישבי המכתש כי נדמה כל עם כנען (צפנ' א יא). הֵילִילִי שער זעקי עיר (ישע' יד לא). הֵילִילִי חשבון כי שדדה עי (ירמ' מט ג). כה אמר יי' הֵילִילוּ הה ליום (יחזק' ל ב). זעק וְהֵילֵל[3]) בן אדם (שם כא יז). —ובמליצה ללא בע"ח: הֵילֵל ברוש כי נפל ארז וכו' הֵילִילוּ אלוני בשן (זכר' יא ב).— ועת': ולא זעקו אלי בלבם כי יְיֵלִילוּ[4]) על משכבותם

---

1) כמו הלך, ועי' הערה לקמן.

2) לא נשאר מצרוף זה עבר קל ילכתי, וכו', ובמקומו השתמשו בצרוף הלך. ובעתיד היה להפך, כי לא השתמשו בצרוף הלך אהלך אלא קצת, ורוב שמושם בעתיד היה בצרוף ילך. ושני הצרופים הלך וגם ילך יצאו מצרוף קדום ו ל ך. ובערב' משמש במשמ' זו הצרוף שלכa), במשמ' הלך בדרך. באשור' אַלַכֻ.

3) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי' הערה להפעל.

4) אין חכמי הלשון מודים בפעל מיוחד זה, ועי' הערה לקמן.— 5) פרשו כל המפרשים הקדמונ' והחדשים ילכו זה, וכמו"כ בפסוק שבירמיהו שלהלן, במשמ' הרגילה של הליכה בכונה של גדול ושגשוג. אבל, אין זו מליצה טבעית כלל לאמר ילכו במקום יגדלו, ועוד יותר קשה הדבר בפסוק שבירמ', כי שלשה הפעלים שלפניו ושלאחריו, נטעתם שרשו ועשו, הם בעבר, והפעל ילכו בעתיד, וזה מקלקל כל המליצה. ולכן סברו קצת החדשים כי יש כאן שבוש והגיהו ילדו במקום ילכו. אבל, זה מקלקל את יפי המליצה המדברת כאן אדות צמח, ולכן נראה כי זה פעל מיוחד יָלַךְ בענין הצמח כשהוא גדל ומתפשט ונהיה רענן ורט"ב, ובפסוק בירמיה לא היתה הכונה לפעל עתיד יֵלכו, אלא לפעל עבר יָלְכוּ, ר"ל גדלו והגיעו לגמר בשולם ועשו פרי. ויש בערב' פעל דומה לצרוף זה, והוא כהל, תכהלa), וז"ל המלונים הערבים: תכהל אלנבת תם טולה, ואכתהל אלנבת תם טולה וט'הר נורה ושמלה, ר"ל גדל וארך ונגלתה נצתו.

1) הקוי קול טבעי לזעקה של צרה ושבר וכאב. ודומה לו בארמ' וסור' באפע' אילל, ובערב' ולול b). וגם בלשונ' האריות יש צרופים דומים לו, כמו ברומ' ulula, קול הכלב והזאב וכדומה.

2) בס"א והלילו, וס"א והילילו.— 3) ס"א והיליל מלא.— 4) כך ב"א. ב"נ ייליל.

---

a) سلك

a) كهل تكهل b) ولول

(הוֹשֵׁ׳ ז יד). הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תְּילִילוּ (יְשַׁעְ׳ סה יד). לקח עמי חנם משלו יְהֵילִילוּ נאם יי׳ (שָׁם נב ה). — ועבר שנהפך לעתיד : הנה מים עלים מצפון והיו לנחל שוטף וישטפו ארץ ומלואה עיר וישבי בה וזעקו האדם וְהֵילִל[1]) כל יושב הארץ (יִרְמְ׳ מז ב).—וְהֵילִיל על דבר ולדבר : על נבו ועל מידבא מואב יְיֵלִיל (יְשַׁעְ׳ יה ב). לכן ייליל למואב כלה יְיֵלִיל (שָׁם יו ז). על זאת הגרו שקים ספדו וְהֵילִילוּ כי לא שב הרון אף יי׳ ממנו (יִרְמְ׳ ד ח). פתאם נפלה בבל ותשבר הֵילִילוּ עליה קחו צרי למכאובה אולי תרפא (שָׁם נא ח). על כן על מואב אֲיֵלִיל ולמואב כלה אזעק (שָׁם מח לא). על זאת אספדה וְאֵילִילָה[2]) אילכה שילל וערום (מִיכָ׳ א ח). —ואמר הפיטן : הנכאה והצמאה אשר תמיד לך תיליל, סמוך ידה בבן דודה הנקרא שמו חכליל (בְּכֹת א חנכה, בְּנֵי זתים).

—פִּעֵ׳, *יִלֵּל, יִלְּלָה, מְיַלֵּל, מְיַלֶּלֶת,— כמו הפע׳ הֵילִיל : אמר רבי אבין לא בקשה (חוה) אלא לבכות ולייל ל עליו בקולה ואבל ממנו (מד״ר דבר׳ ז). היה הקב״ה כביכול צועק ומיילל בפני עצמו את מי אשלח (פסיק׳ רבתי לג). התחילה מיללת עליו בקולה (מד״ר בראש׳ יט). — ובהשאלה, קרא בקול רם, חד : בשעה שמייללין ההלכה אלו עם אלו כגון רבי אבא בר מימי וחבריו (מד״ר שה״ש, לוהלך).

יְלֵל, ש״ז, —קול זעקה ובכי מצער וכאב, **Jammer**, gémissement; howl : ימצאהו בארץ מדבר ובתהו יְלֵל[3]) ישמן (דבר׳ לב י). —ואמר הפיטן : ובמר יגוני ועצבי ילל אחבירה, קהלות הקדש הריגתם היום בזכרה (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, מי יתן). השלימו נפשם באהבה קשורה, אהימה עליהם בבכי ילל לחשרה (שם).

—[1]) והֵילִל קרי. —[2]) ס״א ואלילה חסר יוד קדמ׳.

[3]) אמר ר״י חיוג : ומעני אח׳ר ילל ישימן, ר״ל ומשמ׳ אחרת היא ילל ישימן. וכתב ע״ז ריב״ג : קאל הגאב ומעני אח׳ר ילל ישימון ומא הו ענדי בעיד מנ אלמעני אלאול לאנ מעני יללה דוי צות בתוג׳ע ומעני ילל ישמון דוי אלשמאוה וד׳לכ לאנ אלארצ׳ אלדויה הי אלצחרא׳ אלתי תתרקהא אלריאח פישמע להא צות ויקאל להא דויה ודאויה, ע״כ, ובעבר׳ : אמר שמה וענין אחר ילל ישמון ואיננו רחוק אצלי מן הענין הראשון כי ענין יללה השמעת קול בהצטער וענין ילל ישמון קול הישימון או הארץ המשמעת קול הוא המדבר השמם אשר ינשבו בו הרוחות וישמעו להם בו קולות.

יְלָלָה, ש״נ, סמי׳ יִלְלַת, יִלְלָת, —כמו יְלֵל : והיה ביום ההוא נאם יי׳ קול צעקה משער הדגים וִילָלָה מן המשנה ושבר גדול מהגבעות (צְפַנְ׳ א י). קול יִלְלַת[1]) הרעים כי שדדה אדרתם (זְכַרְ׳ יא ג). קול צעקת הרעים וִילְלַת [2]) אדירי הצאן כי שדד יי׳ את מרעיתם (יִרְמְ׳ כה לו). כי הקיפה הזעקה את גבול מואב עד אגלים יללתה ובאר אלים יִלְלָתָהּ (יְשַׁעְ׳ יה ח).—ובתו״מ שאין לך דבר שמביא יללה על האדם אלא יין (בְּרָכ׳ מ., סנה׳ ע:). יין שמביא יללה לעולם תירוש שכל המתגרה בו נעשה רש (יומ׳ עו:).—ומ״ר : התחילה (שרה) בוכה ומיללת בכתה שלש בכיות כנגד שלש תקיעות שלש יללות כנגד שלש יבבות ופרחה נשמתה ומתה (פדר״א לב). — ואמר הפיטן : ממך אבודים ילדים חמודים כפז על זאת במרר בכי יללת מרודיך (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, ציון לפירת).

ילע[3]), ממנו יָלַע.

יָלַע[4]), פ״ע, — יָלַע דבר, משתוקק לדבר, מבקש ומחפש הדבר ורוצה בו ודבק בו : מוקש אדם יָלַע[5]) קדש ואחר נדרים לבקר (מִשְׁלֵ׳ כ כה).

ילף[6]), ממנו יַלֶּפֶת.

[1]) כך ברוב הספר׳ ובקצת ספרים יִלְלַת, ל ראשונה הטופה. — [2]) כך ב״א, ב״נ וִילְלַת.

[3]) אין חכמי הלשון מודים בשרש **זה, ועי׳** הערה להפעל.

[4]) אין חכמי הלשון מודים בפעל זה, ועי׳ הערה לקמן. — [5]) ראו רוב הקדמונ׳ והחדש׳ במלה זו עתיד מן שרש לוע או לעע, ופרשוה במשמ׳ בליעה או השחתה או דבור בלי ישוב הדעת. אבל, כל הפרושים שפרשו הקדמונ׳ והאחרונים אינם מתישבים היטב לפי המליצה הטבעית, וכבר שער ברט (Barth, WU) כי זה שרש ילע דומה לשרש הערבי ולע a) שמשמש במשמ׳ כזב ושקר. אבל גם משמ׳ זו אינה מתישבת היטב. ואולם שרש זה משמש בערב׳ עוד בשתי משמעות, במשמ׳ דבק בדבר והשתוקק לו והתאוה לו כמעט כמו בשגעון, ועוד במשמ׳ הקל בדבר, וזלזל בו. והנה לשתי המשמ׳ האלה יש מקום בכתוב זה, אך המשמ׳ הראשונה, שהיא העקרית, היא יותר מתאמת לחצי השני של הכתוב, ועי׳ בערך בקר.

[6]) שרש משמש גם בערב׳ אך לא במשמ׳ שיהיה אפשר לחשב כי ממנה נגזר השם ילפת.

a) ولع

יַלֶּפֶת[1], ש"נ, — מין ממיני השחין על העור, חזזית מצרית, ‎ äg. Flechte; dartre ég.; eg. lichen :
או גבן או דק או תבלל בעינו או גרב או ילפת[2] או מרוח אשך (ויקר׳ כא כ). עורת או שבור או חרוץ או יבלת או גרב או ילפת לא תקריבו אלה ליי׳ (שם כב כב). — והשתמשו קצת סופרי הרפואה במלה זו ללקוי עור הראש שנפרשים ממנו כעין סובים : י ל פ ת והוא כעין סובין שמתילד בשרשי השער מליחה לבנה (מ׳ אלדכי, ש"א ד א). מי ההדם יחזק השער ושרשו כי ימנעהו מלהמרט גם יועיל לילפת ולנגעים הלחים (שם).

ילק[3], ממנו יֶלֶק.

יֶלֶק[4], ש"ז, כהפס׳ יֶלֶק, — מין ממיני הארבה, Heu-schreckenart, esp. de sauterelle; sp. of locust.
יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל (יואל א ד). נשבע יי׳ צבאות בנפשו כי אם מלאתיך אדם כילק וענו עליך הידד (ירמ׳ נא יד). שם תאכלך אש תכריתך חרב תאכלך כילק התכבד כילק התכבדי כארבה הרבית רכליך מכוכבי השמים ילק פשט ויעף (נחו׳ ג טו-טז). אמר (אלהים) ויבא (במצרים) ארבה וילק ואין מספר ויאכל כל עשב בארצם (תהל׳ קה לד-לה). — יֶלֶק סמר : פקדו עליה טפסר העלו סוס כילק סמר (ירמ׳ נא כז), ועי׳ סמר.

[1]) משק׳ יבלת, צרעת, ואמרו בספרא (אמור קיד) : ילפת זה חזזית מצרית. ובאין לנו יסוד נכון ליחס לשם זה משמ׳ מדויקה אחרת עדות התלמוד מכרעת.— [2]) רסע"ג : ח ז א ז, ריב"ג א ל ק ו ב א, והיא המחלה הרשומה בפנים.

[3]) אולי בערב׳ ולק a), הלק b), במשמ׳ הליכה מהירה. ואולי וקל c) במשמ׳ עלה והתנשא והרים רגל אחת והניח רגל שנית.

[4]) לא נתברר בודאות מקור שם זה. אולי ממושג המהירות או העליה שבהשרשים הערבים ולק, וקל, שהובאו בהערה להשרש. וכמו״כ אין לברר בודאות לאיזה מין ממיני הארבה קראו לפנים בשם זה. המסורה היהודית אינה נותנת לנו דבר ברור. השבעים תרגמו ביונית, מין ארבה בלי כנפים. הירונ׳ תרגם attelabus, שהיא אחת מהצורות שלובשת הארבה קודם שהיא מגעת לשלמותה. ת"י : ז ח ל י א, וגם פרוש מלה זו לא ידוע בדיוק.

a) ولق b) هلق c) رقل

—ואמר הפיטן : טסו חרגלי י ל ק, זמורי הבקק והבלק, בנץ על צפור דולק, גוזלי בתר והמלק (שבת א תנכה, אי נור). זכור חנט מנו עמלקי, טס כ י ל ק לאבד חלקי (שבת פר׳ זכור, זכור את).—ומ"ר יֶלָקִים : סחי שמתנו מכים ולקים, עצומי גזם ואבולי י ל ק י ם (עלית׳ יום ב, אויתין). — ואמר המשורר : כבר היה תמול קרוב לנפשי והיום גבהו מני שחקיו, והיום זרחה שמש ונודד ולא היה ידידי מ י ל ק י ו (רבב"ג, כאין נבאו).

יַלְקוּט, ש"ז, מ"ר יַלְקוּטִים, —א) כיס הרועה, הציד, וכדומה, שנותן בו כליו וצרכיו, Tasche; bourse; purse : ויקח (דוד) מקלו בידו ויבחר לו חמשה חלקי אבנים מן הנחל וישם אתם בכלי הרעים אשר לו ובילקוט וקלעו בידו (ש"א יז מ). — ב) השתמשו בו במשמ׳ שם לספר שנקבצו בו דברים מספרים הרבה, או מענינים רבים, Sammlung; recueil; compilation : ספר הילקוט. ויש לי י ל ק ו ט גדול שמועות טובות שמעתי ובשם אומרם נזכרים קראתיו שמע שלמה (יב"ר מקנדיה, בהקד׳ נובלות חכמה). זה נמצא ב י ל ק ו ט ישן נושן (פרדס רש"י, הכתים ע"ש רבי׳י, אפשטיין).

יָם[1], ש"ז, סמי׳ יַם, יָם, ככנ׳ יַמָּה, ועם ה המקום יָמָּה, מ"ר יַמִּים, סמי׳ יַמֵּי,—א) מקוה המים הרבים שעל פני האדמה, Meer, See; mer, grand lac; sea : וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו נד נזלים קפאו תהמת בלב ים (שמות יה ח). נשפת ברוחך כסמו ים צללו כעופרת במים אדירים (שם י). וינהם עליו ביום ההוא כנהמת ים (ישע׳ ה ל). הלוא את היא המחרבת ים מי תהום רבה השמה מעמקי ים דרך לעבר גאולים (שם נא י). ותשליך במצלות ים כל חטאתם (מיכ׳ ז יט). וירדו בדגת הים ובעוף השמים (ברא׳ א כו). וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים (שמות יד ל). והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר (הוש׳ ב א). ויי׳ הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער גדול בים (יונ׳ א ד). כל אניות הים ומלחיהם היו בך (יחזק׳ כז ט). יורדי הים באניות עשי מלאכה במים רבים המה ראו מעשי יי׳ ונפלאותיו במצולה ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו (תהל׳ קז כג-כה).

[1]) גם בכנעני. בארמ׳ ימא, וגם בערב׳ ים a), וממנו גם פעל, אך כבר אמרו החכמים כי מלה זו שאולה בערב׳ מארמ׳. וי"א כי גם באשור׳ היתה מלה

a) يم

כי אני תרשיש למלך בַּיָּם עם אני חירם (מ"א י כב). קולם כַּיָּם יהמה (ירמ' ו כג). אשר שמתי חול גבול לַיָּם (שם ה כב).—וסמי': עמק השדים הוא ים המלח (ברא' יד ג). על כתף יָם כנרת קדמה (במד' לד יא). והירדים על יָם הערבה יָם המלח (יהוש' ג יו). דרך המדבר יַם סוף (שמות יג יח). ושתי את גבלך מִים סוף ועד ים פלשתים (שם כג לא). — וכו': והחרבתי את יַמָּה והובשתי את מקורה (ירמ' נא לו). — ועם ה המקום יָמָּה, להים: וישא את הארבה ויתקעהו יָמָּה סוף (שמות י יט).—ומ"ר יַמִּים: ויקרא אלהים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא יַמִּים (ברא' א י). אשר ישב לחוף יַמִּים ועל מפרציו ישכון (שופט' ה יז). פרו ורבו ומלאו את המים בַּיַּמִּים (ברא' א כב). בצאת עזבוניך מִיַּמִּים השבעת עמים רבים (יחזק' כז לג).—ובמליצה למשל הגֹדל והעֹמק: מה אדמה לך הבת ירושלם מה אשוה לך ואנחמך בתולת בת ציון כי גדול כַּיָּם שברך מי ירפא לך (איכ' ב יג).—ומעבר לַיָּם, לענין המרחק: ולא מעבר לַיָּם הוא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הַיָּם ויקחה לנו (דבר' ל יג). — יָם הַגָּדוֹל, הים אשר על חוף ארץ ישראל מערבה: מהמדבר והלבנון וכו' כל ארץ החתים ועד הַיָּם הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם (יהוש' א ד). — וכמו"כ יָם הָאַחֲרוֹן: כל ארץ יהודה עד הַיָּם האחרון (דבר' לד ב). — הַיָּם הַקַּדְמֹנִי, הוא ים המלח שאצל יריחו: והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם חצים אל הַיָּם הקדמוני וחצים אל הים האחרון (זכר' יד ח). —ב) כלי גדול עשוי למקוה מים מלאכותי, Reservoir: ויעש (שלמה במקדש) את הַיָּם מוצק עשר באמה משפתו עד שפתו עגל סביב וכו' עמד על שני עשר בקר וכו' ושלשה פנים מזרחה וְהַיָּם עליהם מלמעלה (מ"א ז כג-כה). ויתן את המכנות חמש על כתף הבית מימין וכו' ואת הַיָּם נתן מכתף הבית הימנית קדמה (שם לט). ואת המכנות ואת יָם הנחשת אשר בבית יי' שברו כשדים (מ"ב כה יג). העמודים שנים הַיָּם האחד והמכנות אשר עשה שלמה לבית יי' (שם יו). —ג) נרדף להשם מַעֲרָב, מפני שהים הגדול הוא מערבה לא"י, Westen ; oust ; west: ויהפך יי' רוח יָם [1] חזק מאד וישא את הארבה (שמות י יח). ורחב החצר לפאת יָם קלעים חמשים אמה (שם כז יב).—יָמָּה, לפאת יָם, לפאת מערב: והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת יָמָּה וקדמה וצפנה ונגבה (ברא' כח יד). שא נא עיניך וראה וכו' צפנה ונגבה וקדמה וָיָמָּה (שם יג יד). ולירכתי המשכן יָמָּה תעשה ששה קרשים (שמות כו כב). וחמשה בריחם לקרשי המשכן לירכתים יָמָּה (שם לו לב). דגל מחנה אפרים לצבאתם יָמָּה (במד' ב יח). משפחת הגרשני אחרי המשכן יחנו יָמָּה (שם ג כג). עלה ראש הפסגה ושא עיניך יָמָּה וצפנה ותימנה ומזרחה (דבר' ג כז). כל מלכי האמרי אשר בעבר הירדן יָמָּה (יהוש' ה א). מעקרון וָיָמָּה כל אשר על יד אשדוד וחצריהן (שם יה מו). מפאת קדימה עד פאת יָמָּה (יחזק' מח כג). ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וָיָמָּה (זכר' יד ד). —ועם שני סימני המקום לְיָמָּה: ועלה גבולם לְיָמָּה ומרעלה ופגע בדבשת (יהוש' יט יא). — ובתוה"מ: מה הים הזה בין גל גדול לגל גדול גלים קטנים כך בין כל דבר ודבר דיקדוקיה ואותותיה של תורה (ירוש' סוט' ח כב ד). שבעה ימים סובבין את ארץ ישראל (שם כלא' ט לב ג). — ומשל, פלוני יודע למתק את הים, ר"ל הוא אדם גדול, חכם, חריף: א"ל (רבי יוחנן לר"י בר בא) מה מעשה אירע לידך א"ל (מצאתי) לר' מנא בר תנחום שהתיר תורמוסין שלהן א"ל ולא פגעת בו א"ל אדם גדול הוא והוא יודע למתק את הים הגדול (ירוש' ע"ז ג מב.).—ושמות יַמִּים: ים המלח, כבר נזכר למעלה, ודבור רגיל: *ילך הדבר לים המלח: המפריש מעות לחטאת ונאבדו והקריב חטאת תחתיהן ואח"כ נמצאו המעות ילכו לים המלח (תמור' ד ב). אונקלוס הגר חלק מאחיו ההמיר על עצמו והוליך חלקו לים המלח (תוספתא דמאי ו יז). חד אמר דמי ע"ז הוליך לים המלח וחרנה אמר דמי חלקו של ע"ז הוליך לים המלח והרנה אמר ע"ז עצמה הוליך לים המלח (ירוש' שם ו כה ד).—ים הגדול: והמפרש בים הגדול (ירוש' שבת ב ה:). וים אספמיא וים הגדול (ב"ב עד:). — *ים המות: לכך נקרא אוקיינוס ים המות ועתיד האלהים לרפאתו (מד"ר שמות טו) הים הנקרא ים המת בארץ הגוז ובצד בית המקדש והוא אשר יצא ממנו החמר בכל שנה (ר"ש א"ת, אותות השמים, כ"י כיה"ם כזנתגסי).—*ים פלשתים [1]: וכבר

זו נהוגה.— [1]) במקום הזה אפשר עוד כי הכונה פשוטה רוח הבא מן הים, וכן לקטן לפאת ים, הפאה ששם הים.— [1]) בודאי בטעות הסב שם ים התיכון לים המלח.

זכרו ים פלשתים מר מאד ומלוח ואם ילקח אדם או בהמה ויאסרו ידיו ורגליו וישליכוהו בו יצוף (שם). —"ים הסובב: הגוף השלישי יתחיל מן המזרח וכו' ודמשק ואשקלון וירושלם ועכו עד הים הסובב (מ' אלדני, ב"א כ כ). —"ים האמצעי, הוא ים יפו: ולסבוב את האיטאליאע ויכנסו בים האמצעי באורך הקלאבריא (ארח' עולם יב). כנגד זה לצד הצפוני מעבר לים האמצעי (שם ה). —"ים השחור, "ים הלבן, "ים הקרח: וירד מים השחור עד ים הלבן הוא ים הקרח ומלשון ים בלטי על כתף אירפה עד הים הקדמוני קדמת אזיה בואכה אמריקה (יג"ג, פרק' מקוטע' ממגל' אלכסנדר). — "ים התיכון, הוא ים האמצעי: אם הים התיכון יאיר אחרי שקיעת השמש הוא ג"כ סימן ברור על הסער (למודי הטבע סו). — והשתמשו הסופרים במליצה ים החכמות, ים הדאגות, ים המחשבות, וכו': ורק אשחה בים הבין לבדי ללקט כל בדולחיו ודריו (רשב"ג, כבורש עז). ונהגתו (את החוטא) בכבדות בים גלות ושאוניו, היום כמה שנים אפפוהו מי זדוניו (ר"י הלוי, סליחה, יוס לר). וכשתשקע נפשו בים המחשבות והעצות יכה על מגינו אשר ב; ידיו ושרביטו ויחריש המנגן (מוסרי הפלסופ' א יט). אני משה בן מיימון הספרדי בניתיהו, ומים קדמונינו משיתיהו (רמב"ם, הקד' לסד' זרעים). ואימות מות נפלו עלי, וסוף ים הדאגות חבוש לראשי, וכמעט שכנה דומה נפשי (ספ' המוסר לר"ז אלג'אהרי מה). אני ישן ולבי ער, ובים התשוקה סוער ובוער (ר"י חריזי, הקד' תחכמ'). הוא ים התעודות, ולו בכל חכמה עשר ידות, וכלו מלא חמודות (שם מו). ורבי יהודה בן שושן יועץ נדיבות, זים נדבות, וכו' ומהם רבי יוסף הדיין ים התעודות, ואיש חמודות (שם). ובעודי בין גלי ים המחשבות, עורך עם קרבי קרבות, וחוצב מן האהבות להבות (שם ו). כי בו תהי משקיט שאון ים התאוה בעת רפש וטיט גרש (הוא, הענק ג מח). —"ים התלמוד: הגאון המובהק מוהר"ר ישעיה ברלין ז"ל אשר דלה דלה לנו ממעמקי ים התלמוד זהב ורב פנינים (הקד' להגה' בעל הלבוש). יודעים לירד לעומק של כל הלכה והלכה ולשוט בים הגדול הוא ים התלמוד (הקד' מעדני יו"ט ודברי חמוד'). המה פרשו השמלה על כל ים התלמוד ועשאוהו ככברה בסולת נפה ומנופה בשלש עשרה נפת (הקד' בדה גופים על הש"ס). אמר הצעיר זה ים התלמוד גדול ורחב ידים אין מספר לענינים הרמים ונשגבים אשר נדברו באו שמה (הקד' לבי תיות, הגה' על הש"ס). —*שר של ים, עי' שר. —* מדינות הים, עי' מדינה. —ג) בהשאלה, *ים של בית הבד, בית קבול כעין בור שיורד שמה השמן: המוכר את בית הבד מכר את הים ואת הממל (כ"ב ד ה). — *ים של נפה, קרקעית הנפה: ים נפה של סילתין טמא ושל בעלי בתים טהור (כלים טו ג). —ד) "כנוי לכ"א ממיני משקלי החרוזים: והערבים שקלו שיריהם על ט"ו (סוגים) יקראו כל סוג מהם ים (בחר) (רס"ע אבן דנאן, פרק בחרוז, מלאכ' השיר).

אי, איים.–אניה.–גל.–דכי.–דְמָה.–*זוט, זוטו של ים.–זעף הים.–זרוע הים.–חול הים.–חוף.–"יַמִּיָּה.–לשון ים.– מבוא, מבואים.– מחוז. –מַיִם.–מֶלַח.–מפרץ.–מצולות.– "מֵצַר הים. – משברים. – נהם, נהמה. – *נחשול של ים. –*נמל.– ספינה. – פלג, *הפליג בים.–צי.–קצף, קצף שעל פני הים. – *רהב, שרו של ים. – שפת הים. — שר של ים. – תהום.

יֹם[1], ש"ז, מ"ר יֹמם, יֹמים,—א) יונת הבר, wilde Taube, pigeon sauvage, ramier; wild dove: ואלה בני צבעון ואיה וענה הוא ענה אשר מצא את היֹמם[2] במדבר ברעתו את החמרים לצבעון אביו (ברא' לו כד).—

---

[1]) אולי בערב' יםּ a), יםאם b), ועי' הערה לקמן.

—[2]) אונק' תרגם במשמ' הענקים, כאלו היה כתוב האימים, וכך הוא בנוסח' השמרונים. השבעים כתבו המלה כצורתה, ולא תרגמוה. חכמי התלמוד אמרו שהכונה בשם זה היא להפרד, וז"ל: רשב"ג אומר פרד בימי ענה היה שנאמר הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר דורשי חמורות היו אומרים ענה פסול היה לפיכך הביא פסול לעולם וכו' מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ממנה ענה (פסח' נד.), א"ר יהושע בן לוי למה נקרא שמן (של הפרדות שנזכרו שם) ימים שאימתם מוטלת על הבריות (חול' ז:). והנה דבר ברור הוא שמשמ' זו להשם ימים לא היתה להם במסורה הואיל ואונק' תרגם בדרך אחר, ולא נתברר על מה סמכו רשב"ג וריב"ל בפרושם זה אם לא שנאמר שזו השערה פשוטה לפי מה שספר הכתוב כי ענה היה רועה חמורים. הירוני' בתרגומו העיד כי בלשון כנענ' השם ימים משמש במשמ' מים תמים

---

a) يَمّ b) يَمام

ב) בקבלה, *מין בריות משונות הגדיות: בריות משונות שנבראו בע"ש בין השמשות ונקראים י מ ם חסר יוד כי לא המה מיום ו' ולא מיום השבת ובכל יום מתלבשים בגופא והולכים על הרים גדולים ורמים מקום שאין שם ישוב וכשרואין בן אדם מדבקים בו ומפתים אותו להוליד ממזרים (אור היקר, נסד' תפלה נמצה לר"מ קורדוביירו, עמוד התור' יא).

ימה[1], כמו יום, ממנו יְמוֹת, עי' יום.

***יָמָּה**, ש"נ, —כמו יָם: נגלינו אף אחריו בכל שערי ארץ ואיי הי מ ה (רסע"ג, הקד' האגרון).

***יַמִּי**, ת"ז, מ"ר יַמִּיִּים, יַמִּיּוֹת, — של הַיָּם, מטבע הים: ושאר מה שספר בו ממיני החיות המדבריות והי מ י ו ת (תו"ה, הכתיגה 7). לאברי הגרון שיוקח חוטים וכש"כ הצבועים בארגמן י מ י י ותחניק בהם האפעה וכו' (קאנון ג ט ו). כי ההתבה בצד הצפון פחותה ואינה עוברת על מימות נוזלים י מ י י ם (שם א כ כ ח). המשכנים הי מ י י ם הארצות האלה ישתוה קורם והומם (שם יא). וכמו שמתו הבעלי חיים הימיים המועילים להם וכו' (ר"י אברבנאל, זבח פסח, ביד תוקה). יההפך בבע"ח הי מ י י ם והארציים שעשאם הרב מדרגה אחת (הוא, כראב' א). ומהדגים יאותו הי מ י י ם או ממים מתוקים נוזלים בלתי נחים או אגמים אלא אם תהיה מצולתו חוליית או שיתהוה ממרוצת איזה נהר (ספ' הקדחת ג ג, כ"י ברלין). יש מהם (מהצמחים) גניי ויש מהם מדברי ויש מהם פרדסי ויש הרריי ויש י מ י י ויש אגמיי (רשב"ל דורן,

---

הנובעים מהאדמה, כמו חמי טבריה וכדומה, והעיד הכתוב כי ענה מצא מעינות המים במדבר. והנה אעפ"י שעד כה לא נמצא בהכתבות הכנעניות מלה ימם במשמ' זו, בכ"ז בעצם הדבר אין זה מן הנמנעות, הואיל ואנו רואים בלשון הערב' כי אמנם יש קרבה בין שני השרשים חמם וימם, כמו שנראה לקמן. ואעפי"כ קשה לחשב כי זו היתה הכונה שענה מצא מעינות חמים במדבר. רסע"ג תרגם לפי דעת ר"ש בן גמליאל: רכאב אלבע'אל, וכן רב שרירא גאון, הביא ואת ריב"ג בשמו, וז"ל: אשר מצא את הימים במדבר פשר פיה רב סעדיה וצ"ל אלד'י רכב אלבע'אל וראית לרב שרירא ג"ע ופירוש כודניאתא ימים ובלשון ערב' בגאל. ע"כ. ובמשמ' זו פרשו רוב המפרשים הקדמונ'. והחדש' קצתם נוטים לדעה הירונ' וקצתם מניחים מלה זו בלי פרוש. והנה בערב' יש מלה זו ממש, ים a), ימאם b), וגם חכמי הלשון הערבית בעצמם מפקפקים קצת במשמ' המלה. יש קצתם מפרשים נחש, וקצתם מפרשים יונת הבר, וקצתם זה וזה, ובפרוש ימאם יש במו"כ חלוקי דעות. אלג'והרי הביא בשם אלאצמעי וז"ל: אלימאם אלחמאם אלוחשי אלואחדה ימאמה וקאל אלכשאי הי אלתי תאלף אלביות, ע"כ, והובאו הדברים האלה בלשונם גם בהמצבאח, ובעברית: י מ א ם הוא ח מ א ם (בערב', יו נ ה בעברית) המדברי והיחיד הוא ימאמה, ואמר אלכשאי היא האולפת ומתרגלת אל הבתים. והביא אבן סידה בשם אבו האתם וז"ל: ואלימאם אלואחדה ימאמה אלחמאם אלברי וקאל חמאם מכה אג'מע ימאם זעמוא וקאלוא אלפרק בין אלחמאם אלד'י ענדנא ואלימאם אן אשפל ד'נב אלחמאמה ממא ילי ט'הרה אלי אלביאצ' וכד'לך חמאם אלאמצאר ואשפל ד'נב אלימאמה לא ביאצ' בה, ע"כ, ובעבר': ימאם הוא יונת הבר וכו' ושערו ואמרו כי ההבדל בין היונה שאצלינו והימאם הוא שהיונה שאצלינו שפל זנבה נוטה ללבן והימאם אין בו לבן כלל. ויותר בפרטים בלשאן אלערב, וז"ל: ואלימאם טא'ר קיל הו אעם מן אלחמאם וקיל הוא צ'רב מנה וקיל אלימאם אלד'י ישתפרח ואלחמאם הו אלברי אלד'י לא יאלף אלביות וקיל אלימאם אלברי מן אלחמאם אלד'י לא טוק לה זאלחמאם כל מטוק כאלקמרי ואלדבשי ואלפאח'תה ונלמא

פשר בן דריד קולה צבה כאלימאם תהוי שראעא' ועדי במת'ל שיר אלטריק קאל אלימאם טא'ר פלא אדרי אעני הד'א אלנוע מן אלטיר אם נועא' אח'ר, ע"ב, ובעבר': אלימאם עוף אומרים הוא יותר כללי מן חמאם (יונה) וי"א הוא מין ממנו (מן היונות) וי"א ימאם הוא שמגדלים ממנו אפרוחים וחמאם הוא מדברי לא יתרגל להבית וי"א ימאם הוא המדברי מן היונות שאין לו ענק (מן נוצות על צוארו) והמאם לכלם יש ענק כמו קמרי ודבשי ופאח'תה, וכאשר פרש בן דריד מה שאמר (המשורר): צבה כאלימאם תהוי שראעא' וכו' (חיל האויב כמו ימאם מתנפלים זה על זה חיש מהר) אמר אינני יודע אם הכונה (במלה זו) מין מן העופות או מין אחר. והביא אח"כ הלשאן דברי אלג'והרי שהובאו למעלה, והביא עוד השם יאמום a) ואמר שהוא אפרות היונה וי"א שהוא אפרח בת היענה. עכ"פ מכל אלה הדברים והפרושים והפקפוקים אנו רואים כי עצם השם ים והצורה השלמה ימאם ישנה גם בערב' ועכ"פ הוא שם בע"ח, וכמעט הכל מסכימים כי היא יונת הבר. ומשמ' זו היא היותר נאותה להשם ימם שלנו, שבזה נשמרה לנו מסורה הגדית אדות הראשון שהביא את היונה בין עופות הביתיים של האדם.

[1]) עי' הערה לערך יום.

a) يمّ b) يمام

a) يأموم

מג״א, חלק יעקב כ). ובכלל הנה זה המין מורכב טבעו בין הימיי והארציי (שם ד). ולזה הספוג הימי אשר בו פחות שבמיני החיות (שם ה). ואחר שהזכיר חלק הימיי הזכיר חלק האוירי (שם, חלק טוסינו א). שוכני האיים מאריכים ימים יותר מזולתם והחי הימי מאריך יותר מהמדברי והנהרי (מ׳ אלדכי, ב״א ה י). וזה מרוב תמימות טבעו עם היותו ימיי שהקור גובר עליו בטבע (אוהב משפט על איוב מא יב). וכל המעברות הימיות הנם כתובים בקלף הבעלי מלחים לאות ולזכרון לידועים (ארח׳ עולם יא). וכל ארץ ישראל הימיית אשר לזבולן וירד הגבול עד כל ארץ פלשתים הימיית הנקראת צידונים וירד הגבול אל מחוז מצרים הימיית (שם ו). שהיתה ארץ ישראל מסוגלת למסחר הימיי (תעוד׳ ביבראל׳ ג ס).

יַמִּיָּה, ש״נ, — כלל הספינות והמלחים וכו׳ של מדינה, ובפרט יַמִּיָּה של מלחמה, כח הים של מדינה, Marine.

יָמִים[1], ש״ז, ובהוס׳ ה הגבול בסוף יָמִימָה, — כמו שָׁנָה, Jahr; année; year: ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה והיתה גאלתו עד תם שנת ממכרו ימים תהיה גאלתו (ויקר׳ כה כט). או חדש או ימים בהאריך הענן על המשכן לשכן עליו יחנו בני ישראל ולא יסעו ובהעלתו יסעו (במד׳ ט כב). ויהי מספר הימים אשר ישב דוד בשדה פלשתים ימים וארבעה חדשים (ש״א כז ז). והיה מקץ יָמִים לַיָּמִים אשר יגלח כי כבד עליו וגלחו (ש״ב יד כו). שבה עמדי והית לי לאב ולכהן ואנכי אתן לך עשרת כסף לַיָּמִים וערך בגדים ומחיתך (שופט׳ יז י). ושמרת את החקה הזאת למועדה מִיָּמִים יָמִימָה (שמות יג י), לאמר משנה לשנה. מִיָּמִים יָמִימָה תלכנה בנות ישראל לתנות לבת יפתח ארבעה ימים בשנה (שופט׳ יא מ). הנה חג יי׳ בשלו מִיָּמִים יָמִימָה (שם כא יט). ועלה האיש ההוא מעירו מִיָּמִים יָמִימָה להשתחות ולזבח ליי׳ צבאות בשלה (ש״א א ג). ומעיל קטן תעשה לו אמו והעלתה לו מִיָּמִים יָמִימָה בעלותה את אישה לזבח את זבח הַיָּמִים (שם ב יט).

יָמִין[1], ש״נ, סמי׳ יְמִין, בְּיָמִין, לְיָמִין, מִיָּמִין, כנו׳ יְמִינִי, בִּימִינִי, לִימִינִי, מִימִינִי, יְמִינוֹ, יְמִינָהּ, בִּימִינָהּ, יְמִינְךָ, ־נֵךְ, מִימִינֶךְ, — א) הצד בבע״ח שממול הצד שבו הלב, שהוא צד שמאל, rechte Seite; côté droit; right side: ולקחת מן האיל החלב והאליה וכו׳ ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עליהן ואת שוק הַיָּמִין (שמות כט כב). ואת שוק הַיָּמִין תתנו תרומה לכהן וכו׳ לו תהיה שוק הַיָּמִין למנה (ויקר׳ ז לב-לג). ותחז יד יְמִין יואב בזקן עמשא לנשק לו (ש״ב כ ט). וירא יוסף כי ישית אביו יד יְמִינוֹ על ראש אפרים (ברא׳ מח יז). אהוד בן גרא וכו׳ איש אטר יד יְמִינוֹ (שופט׳ ג טו). ויחגר אותה (את החרב) מתחת למדיו על ירך יְמִינוֹ (שם טז). חרב על זרועו ועל עין יְמִינוֹ (זכר׳ יא יז). חותם על יד יְמִינִי (ירמ׳ כב כד). ואני תמיד עמך אחזת ביד יְמִינִי (תהל׳ עג כג). וחציך מיד יְמִינְךָ אפיל (יחזק׳ לט ג). יי׳ צלך על יד יְמִינֶךָ (תהל׳ קכא ה). ויחזיקו ביד שמאולם בלפדים וביד יְמִינָם השופרות (שופט׳ ז כ). — ב) ביחוד הַיָּד הַיְמָנִית, du rechte Hand; main droit; right hand: וישלח ישראל את יְמִינוֹ וישת על ראש אפרים (ברא׳ מח יד). וירם יְמִינוֹ ושמאלו אל השמים (דני׳ יב ז). שמאלו תחת לראשי וִימִינוֹ תחבקני (שה״ש ב ו). וילפת שמשון את שני עמודי התוך וכו׳ אחד בִּימִינוֹ ואחד בשמאלו (שופט׳ טז כט). בִּימִינוֹ היה הקסם (יחזק׳ כא

---

[1]) מן יםם, משקל תָּמִים, כך ריב״ג, ודעתו כי מ״ר ממנו ימימים כמו תמימים, אמר וז״ל: מימים ימימה פי כל עאם ומת׳לה ויהי לימים מימים אי אלי עאם בעד עאם מתקדם לה ואלדליל עלי אן ימים שנה קולה ימים תהיה גאלתו ת׳ם קאל אם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה ואמא קולה בעת צאת הקץ לימים שנים פמחד׳ופ מן ימימים לאן ימים עלי זנה תמים פכמא אן ג׳מע תמים תמימים כד׳לך יג׳ב אן יכון ג׳מע ימים ימימים, ע״כ, ובעברי: מימים ימימה בכל שנה וכמהו ויהי לימים מימים כלומר לשנה אחר שנה והראיה על ימים שהוא שנה אמרו ימים תהיה גאלתו ואמר אח״כ ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה אבל אמרו ובעת צאת הקץ לימים שנים הוא מחוסר מן ימימים כי ימים ע״מ תמים וכמו שקבוץ תמים תמימים כן ראוי להיות קבוץ ימים ימימים. ורוב המדקדקים הקדמונ׳ והחדשים אמרו שזה מ״ר הרגיל של יום, ומשמש במשמ׳ שנה. ובקצת מקומות במקרא קשה להכריע אם הכונה היא למ״ר מן יום, או לשנה, כך לשלשת ימים מעשרתיכם (עמו׳ ד ד), אולי כמו שנאמר מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך, ועוד בקצת מקומות (פרשי רד״ק, יוס).

[1]) בארמ׳ ימינא, בערב׳ ימינ a).

a) يمين

כז). ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים (שופט׳ ה כו). ארך ימים בימינה בשמאולה עשר וכבוד (משלי ג יז). שים ימינך על ראשו (ברא׳ מח יח). נטית ימינך תבלעמו ארץ (שמות יה יב).—אינו יודע בין ימינו לשמאלו, אינו יודע כלום, אפילו להבדיל בין ידו הימנית לידו השמאלית: נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבו אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו (יונ׳ ד יא).—ובמדרש: והיה רבי מאיר בחור יפה ונשאה בו עיניה ושיכרתו ולא ידע בין ימינו לשמאלו והציעה לו המטה ושכב עליו ר׳ מאיר נרדם וישן (מדר׳ י׳ הדברות ז).—ומליצה נהוגה ימינו של פלוני חזקה, ימינו עשתה, ימינו השיגה, וכיוצא בזה: ימינך יי׳ נאדרי בכח ימינך יי׳ תרעץ אויב (שמות יה ו). ותתן לי מגן ישעך וימינך תסעדני (תהל׳ יח לו). תמצא ידך לכל איביך ימינך תמצא שנאיך (שם כא ט). דבקה נפשי אחריך בי תמכה ימינך (שם סג ט). אם אלך בקרב צרה תחיני על אף איבי תשלח ידך ותושיעני ימינך (שם קלח ז). יענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו (שם כ ז). הר זה קנתה ימינו (שם עח נד). ושמתי בים ידו ובנהרות ימינו (שם פט כו), ר״ל כחו ושלטונו. אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים (ישע׳ מח יג). אמצתיך אף עזרתיך אף תמכתיך בימין צדקי (שם מא י).—והחזיק ימינו של פלוני, תמך בו, עזר לו, נתן לו כח ועז: כי אני יי׳ אלהיך מחזיק ימינך האמר לך אל תירא אני עזרתיך (ישע׳ מא יג). כה אמר יי׳ למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו לרד לפניו גוים (ישע׳ מה א). — וכמו״כ הרים ימין פלוני, נתן לו כח ועז: הרימות ימין צריו השמחת כל אויביו (תהל׳ פט מג). — ולהפך השיב ימינו מפלוני, נמנע לעזר לו: גדע בחרי אף כל קרן ישראל השיב אחור ימינו מפני אויב (איכ׳ ב ג).—ונשבע בימינו: נשבע יי׳ בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאיביך (ישע׳ סב ח).—וימינו של פלוני שקר, ר״ל שגם שבועתו שקר ואין לסמוך על דבריו: אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר (תהל׳ קמד ח). —ימין, במשמ׳ תה״פ, מצד היד הימנית, rechts; a droit, on, at: הפרד נא מעלי אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה (ברא׳ יג ט).—והמליצה לא נטה או לא סר ימין ושמאל: נעברה נא בארצך לא נעבר בשדה ובכרם ולא נשתה מי באר דרך המלך נלך לא נטה ימין ושמאול עד אשר נעבר גבלך (במד׳ כ יז). ויעמד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאול (שם כב כו). אל תט ימין ושמאול הסר רגלך מרע (משלי ד כז). אעברה בארצך בדרך בדרך אלך לא אסור ימין ושמאול (דבר׳ ב כז). במסלה אחת הלכו הלך וגעו ולא סרו ימין ושמאול (ש״א ו יב). —ובמשמ׳ מוסרית, לא סר מדבריו ימין ושמאל, עשה ככל מה שאמר לו: ושמרתם לעשות כאשר צוה יי׳ אלהיכם אתכם לא תסרו ימין ושמאל (דבר׳ ה כט). לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל (שם יז יא). ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאול (שם כ). רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו ימין ושמאל (יהוש׳ א ז). וילך בכל דרך דוד אביו ולא סר ימין ושמאול (מ״ב כב ב).—ועם פעלים אחרים, עטף, הביט, וכיוצא בהם: שמאול בעשתו ולא אחז יעטף ימין ולא אראה (איוב כג ט). הביט ימין וראה ואין לי מכיר (תהל׳ קמב ה). כי ימין ושמאול תפרצי וזרעך גוים יירש (ישע׳ נד ג). — ועל ימין כמו״כ: ואם לא הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל (ברא׳ כד מט). וירדף עשהאל אחרי אבנר ולא נטה ללכת על הימין ועל השמאל מאחרי אבנר (ש״ב ב יט). ויגזר על ימין ורעב ויאכל על שמאל ולא שבעו (ישע׳ ט יט). ואכלו על ימין ועל שמאול את כל העמים סביב (זכר׳ יב ו).—מימין פלוני, מצד ימינו: ויקח יוסף את שניהם את אפרים בימינו משמאל ישראל ואת מנשה בשמאלו מימין ישראל ויגש אליו (ברא׳ מח יג). הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש מימינו אשדת למו (דבר׳ לג ב). וכל העם וכל הגברים מימינו (של דוד) ומשמאלו (ש״ב יז ו). ראיתי את יי׳ ישב על כסאו וכל צבא השמים עמד עליו מימינו ומשמאלו (מ״א כב יט). ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם (שמות יד כב). יפל מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש (תהל׳ צא ז). ואחותך הקטנה ממך היושבת מימינך סדם ובנותיה (יחזק׳ יו מו). —ובדברים לא בע״ח: ויתן את המכנות חמש על כתף הבית מימין וחמש על כתף הבית משמאלו (מ״א ז לט). ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חר בדלתו ויתן אתו אצל המזבח מימין[1] (מ״ב יב י). ואעמידה שתי תודת גדולת ותהלכת לימין מעל לחומה (נחמ׳

— [1]) כך הקרי, והכתיב בימין.

יג לה). מה שני הזיתים האלה על ימין המנורה ועל שמאולה (זכר׳ ד יא). בגבעת החכילה אשר מימין הישימון (ש״א כג יט). הבמות אשר על פני ירושלם אשר מימין להר המשחית (מ״ב כג יג). והכרבים עמדים מימין לבית בבאו האיש (יחזק׳ י ג). ושנים זיתים עליה אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה (זכר׳ ד ג). — ישב לימינו של פלוני, לאות כבוד וחבה: וישם (שלמה) כסא לאם המלך ותשב לימינו (מ״א ב יט). נאם יי׳ לאדני שב לימיני עד אשית איביך הדם לרגליך (תהל׳ קי א). נצבה שגל לימינך בכתם אופיר (שם מה י). — ולאות חשיבות וכח: הפקד עליו רשע ושטן יעמד על ימינו (תהל׳ קט ו). ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יי׳ והשטן עמד על ימינו לשטנו (זכר׳ ג א). — ובכונת עזרה: כי יעמד לימין אביון להושיע משפטי נפשו (תהל׳ קט לא). על ימין פרחה יקומו (איוב ל יב). הימן המשורר וכו׳ ואחיו אסף העמד על ימינו (דהי״א ו יח-כד). —ג) נרדף עם השם דרום, מפני שהעומד בפניו מול השמש צד דרום הוא מימינו: והלך הגבול אל הימין אל ישבי עין תפוח (יהוש׳ יז ז). ודוד ואנשיו במדבר מעון בערבה אל ימין הישימון (ש״א כג כד). ויעברו את הירדן ויחנו בערוער ימין העיר (ש״ב כד ה). צפון וימין אתה בראתם (תהל׳ פט יג). — ובתו״מ, כמו כן בכל השמושים: הסגן בימינו וראש בית אב משמאלו (יומ׳ ד א). אקפח את בניי שלא הטיתה ימין ושמאל (ירוש׳ הור׳ ג מז ד). יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת (סנה׳ קז:). הימין שהיא שולטת במצות הרבה (מד״ר במד׳ יג). וכיון שבאו הגייסות לשם א״ל ימיני חששה לי (פסיק׳ דר״כ, ותלמר ליון). — וימין בלבד לשבועה[1]: האומר ימין ה״ז שבועה (נזיר ג:). — והשתמשו המשוררים והמליצים הרבה בשם זה במליצתם: היעמוד לבבי ותחזק ימיני ומרבץ צבאים כהיום לבער, עליהם דמעי כימים וגלי לבבי ירוצון יגוני לבער (רמב״ע, תרשיש ד). לבבי למאד יכבד ביום בוז ויתכבד הגו פידו ביום ריש, ויום חיל תהי קונה ימינו לכל דוד נעצב יאמר עלי רש (שם ט). אשר לפני נבונים שח ימינו על כסיל רמה, ומתגאה בים כסל זמן אותו בעוז רמה (שם י). אשר יקפוץ ימינו יאסוף הון ויהיה לו ביום צרה לעזרה (ר״י חריזי, תחכמ׳ מב). ימינך מנהר פישון רחבה, ולך ברא אלהים הנדבה (שם ב). — ומליצה, הוא חשב שמאל פלוני ימינו, הוא אויל אינו מבחין בין שמאל וימין: איך תחשוב כי אני חי על דעתך דאבוני, המעט היותי בתוך עם יחשוב שמאלי ימיני (תלונה לרשב״ג, נחר בקראי). — ומשל: אדם מבלי חברים כשמאל בלי ימין (מבחר הפניג׳ כ).

ימיני, ת״ז, —של ימין: ושכבת על צדך הימיני[1] שנית (יחזק׳ ד ו). ויקם את העמודים על פני ההיכל אחד מימין ואחד מהשמאול ויקרא שם הימיני[1] יכין ושם השמאלי בעז (דהי״ב ג יז).

ימך, —עי׳ תמך.

א. ימם, ממנו יומם, ימים.

ב. ימם, ממנו ים, ימי, ימימה.

ג. ימם, ממנו ים.

ימם, — עי׳ ים.

א. ימן[2], ממנו ימין, ימיני, א. ימן, ימני.

א. ימן, — קל לא נמצא.

—הפע׳, הימין, אימין, אימנה, תימין, וגם תאמין, הימין, המין, הימיני, מימינים, מימינים, —א) פנה לימין, sich zu Rechten wenden; tourner à droite; turn to the right: הפרד נא מעלי אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה (בראש׳ יג ט). חי נפשך אדני המלך אם אש להמין ולהשמיל מכל אשר דבר אדני המלך (ש״ב יד יט). זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאילו (ישע׳ ל כא). התאחדי הימיני השימי השמילי אנה פניך מעדות (יחזק׳ כא כא). —ב) השתמש ביד ימינו ועשה בה מלאכה: נשקי קשת מימינים ומשמאלים באבנים ובחצים בקשת (דהי״א יב ב). — ובתו״מ: למיימינין בה (בהתורה יש להם) אורך ימים וכו׳ וכ״ש עושר וכבוד למשמאילים בה (יש להם) עושר

— [1]) בערב׳ חלף ימינ a).

[1]) כך הכתיב, והקרי ימני.

[2]) משותף בלשונ׳ השמיות. בערב׳ ימנ a).

a) حلف يمين

a) يمن

זכבוד וכו׳ ואין להם אורך ימים (שבת סג.). **אלו מ י מ י נ י ם ואלו משמאילים אלו מכריעין לכף זכות ואלו מכריעין לכף חובה** (מד״ר שה״ש, נסוסתי).

—פע׳, *ימן, מימן, מ י ו מ ן, מיומנת,—היה של ימין, של צד ימין, ובהשאלה חשוב: **אחימן מ י ו מ ן שבאחים** (יומ׳ י.). **הזרוע ה מ י ו מ ן שבזרוע** (חול׳ קלד:). **במשיח ה מ י ו מ ן שבמשוחים** (הור׳ יב.).—ולנק׳: **מה אצבע האמורה להלן הימנית ה מ י ו מ נ ת שבימין אף אצבע האמורה כאן ה מ י ו מ נ ת שבימין** (ספרא ויקר׳, חוב׳ ג ג). **הירך ה מ י ו מ נ ת שבירך** (קדוש׳ כא:). **ובא לו לקרן דרומית מזרחית וטובל באצבעו ה מ י ו מ נ ת שבימין מן הדם שבמזרק** (זבח׳ נג). — **ואמר הפיטן: וגבעות עולם תמך בהוד אגודלו, גיא וכל עפרה בצרדה הכילו, לחולל תנין מ י ו מ נ ת הכין לו** (שבת פר׳ שקל׳, אז ראית). — **ובמשמ׳ היה הדבר בידו והיה בקיא בו: מלמד שהיו דברי תורה מ י ו מ נ י ן לדוד והיו מביאין לו נפלים והיה בודקן ואומר זה זכר וזו נקבה** (מדר׳ תהל׳, שוח״ט טז ט).

ב. ימן[1], ממנו ב. ימן.

ב. ימן, — קל לא נמצא.

—פע׳, ימן, פ״י,—זמן והכין, vorbereiten; préparer to prepare: **שור ימן מעשה שור בו להציל, כונו במלואים פסוחים בו להציל, להגן למלט לפסות ולהציל, כמו בחם ואת בתינו הציל** (ר״א קליר, יוצ׳ ב פסח, שור). **יצא מלובש על יד קובץ, ירש מתן שאלות יעבץ, זהב י מ ן לאסוף נדחים מקבץ** (קרובץ לפורים, הכתולות כהקבץ). **יצר פוצחים, יחודו לנצחים, י מ ן קדוהים, יסר נדחים** (שבת ברכש׳, אל נשא). **י מ ן תדשא הארץ אלנות ועשבים, כונו רמז למינהו בלי צאת מעורבים** (שבת ד׳ אחה״פ, אביתה). **אנשי אמונה אבדו ואין טהור לצפצף בשפתים, כדוד אשר מיבוסי קנה מקום מקדש בירושלם, י מ ן לפניך אנכי חטאתי כפלים** (סליח׳ מנח׳ יוה״כ, אנשי אמונה). **יחיד ונשא שוכן שמים, י מ ן לכלם מקואות מים, יען חסידיו מיהדיו פעמים** (יוצר שבת א׳ חנוכה, כלו אכן). **יושר דברו בשמעם יחד, יקוו המים אל מקום אחד, י י מ ן המועט במרובה להאחד** (ר״ב כר״י, אייחד, מחז׳ ויטרי תעת). **בהארות דת מפאר, כהתן יכהן פאר, על כל כבוד חופה לפאר, דעת השקה כרווי מי באר, ימנה בחזק להשתעשעה, בהוד קניני נתונה משבעה** (ר״א קליר, ארק הכניפה זמר). **נשואי רחם זבד טוב הזביד, וארגמן ימנם לכונן עיר דוד** (קרוב׳ לפורים, ויאהב אומן).

—ועם ה הידיעה, הימן, אשר ימן: **הנותן יורה ומלקוש בעתם להרביבם, ה י מ ן סליחה לשובבים להשיבם** (יוצ׳ יוה״כ, האמן).

—פע׳, ימן, מימן, מיומן,—מזמן: **יעלה ויבוא הקץ הסתום ה מ י ו מ ן, יגיע יראה וירצה הציר הנאמן** (ר״י הלוי, אתה כוננת). **ויצא** (שור הבר) **לקראתו מ י ו מ ן, וילפתו שנית בו בזמן** (מחז׳ רומ׳, קינות, ויכון עולם).

—התפ׳, התימן, נתימן, יתימן,—יזדמן: **ויתמרמר אליו מוכמן, ויסביבו בקרניו באומן, ודג לעומתו י ת י י מ ן, וסנפיריו ישהיז לזמן, ולשחטו בם יתאמן** (מחז׳ רומ׳, קינות לת״ב, ויכון עולם).

ימני, ת״ז, לנק׳ ימנית,—של ימין:

ויקם את העמוד הימני ויקרא את שמו יכין (מ״א ז כא). **ועל תנוך אזן בניו הימנית ועל בהן ידם הימנית ועל בהן רגלם הימנית** (שמות כט כ). **אל כתף הבית הימנית** (מ״א ו ח). —**ובתו״מ: האשה בעורכת וכמניקה את בנה כאורגת בעומדין לשהי ליד ה י מ נ י ת** (נגע׳ ב ד).

א. ימר[1], ממנו א. ימר.

א. ימר[2],—קל לא נמצא.

—התפ׳, התימר,—התימר בדבר, נאות מדבר והתפנק והתענג בו, geniessen; jouir de qqch.; to enjoy: **חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו**[3] (ישעי׳ סא ו).

---

[1]) שרש בנו הפיטנים מן שרש ב. מנה, מן העתיד **י י מ ן.**

[1]) רק בעברית, ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) ת״י תתפנקון. **והסכים לזה גם ריב״ג, והוא בודאי הפרוש היותר נאה לפי הענין, אעפ״י שאין בשאר הלשונות צרוף זה ממש במשמ׳ זו. ואולם יש צרוף מסרס מ ר י גם בעבר׳ ונם בערבית במשמ׳ קצת דומה לזה, בעבר׳ במשמ׳ פטם את הבהמות, ובערב׳ תמרי** a) **במשמ׳ התקשט. ובפסיק׳ רבתי** (סוף פר׳ כט) **פרשו תתימרו במשמ׳ חלוף, ואמרו: מהו תתיימרו ח י ל ו ף אם המר ימירנו, ע״כ, וכן קצת המפרשים מהקדמונ׳ וגם מהחדשים. ואולם פרוש זה אינו מפרנס מליצת הכתוב היטב, וכמו״כ פרוש רוב הקדמונ׳ במשמ׳ התפאר אינו מישב המליצה יפה. וקצת החדשים פרשו התימר כמו הפע׳ הערבי מור** b) **במשמ׳ עשה לו צידה, ויש מהחדשים**

e) تمرى b) مور

—ואמר המשורר: יבכו רעביה עלי שהן אשר יתעדנו נגדו ויתימרו, יבכו צמאיה עלי ענן אשר פיהם למלקוש יערוף פערו (רשב"ג, בימי יקותיאל). אמרתי אעלה על תמר, ובצוף מעדניו אתימר, עת אטעם אותו אתעדן עד נפת צוף נגדו ימר (ר"י חריזי, תחכמ׳ מט).

ב.ימר, ממנו ב.ימר, כמו מור.

ב.ימר,—קל לא נמצא.

—הפע׳, הימיר,—כמו המיר, עי׳ ערך מור.

ימש, ממנו ימש, כמו משש.

ימש,—קל לא נמצא.

—הפע׳, הימיש,—הימיש את פלוני, עשה שימש: ויאמר שמשון אל הנער המחזיק בידו הניחה אותי והימשני[1]) את העמדים אשר הבית נכון עליהם ואשען עליהם (שופט׳ יו כו).

א.ינה[2]), ממנו א.ינה.

א.ינה, פ"י, בינ׳ ינה, יונה,—ינה את פלוני, הציק לו, חמס אותו, bedrücken, gewalttätig s.; oppresser; to oppress: הוי מוראה ונגאלה העיר היונה לא שמעה בקול לא לקחה מוסר ביי׳ לא בטחה (צפנ׳ ג א-ב). קומה ונשבה אל עמנו ואל ארץ מולדתנו מפני חרב היונה (ירמ׳ מו יו, נ יו).

—הפע׳, הונה, עת׳ יונה, תונה, תנו, תוננו,— לחץ וחמס וצער אותו: וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים (שמות כב כ). וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך (ויקר׳ יט לג-לד). כה אמר יי׳ עשו משפט וצדקה והצילו גזול מיד עשוק וגר יתום ואלמנה אל תנו אל תחמסו (ירמ׳ כב ג). ולא יונו עוד נשיאי את עמי (יחזק׳ מה ח). עני ואביון הונה גזלות גזל חבל לא ישיב (שם יח יב). ואיש לא הונה חבל לא חבל וגזלה לא גזל (שם יז). אב ואם הקלו בך לגר עשו בעשק בתוכך יתום ואלמנה הונו בך (שם כב ז). עם הארץ עשקו עשק וגזלו גזל ועני ואביון הונו ואת הגר עשקו בלא משפט (שם כט). ואיש לא יונה חבלתו חוב ישיב (שם יח ז). עמך ישב (העבד שנמלט אליך מאדוניו) בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך בטוב לו לא תוננו (דבר׳ כג יז). והאכלתי את מוניך את בשרם (ישע׳ מט כו). ולא יקח הנשיא מנחלת העם להונתם מאחזתם (יחזק׳ מו יח).—ובעניני מקח וממכר, הונה אותו, רמה אותו, לקח ממנו יותר מהראוי, übervorteilen; frustrer; to overreach: וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו (ויקר׳ כה יד). כי מספר תבואת הוא מכר לך ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך (שם יו-יז). — ובתו"מ: רצה (הלוקח) אומר לו תן לי את מעותי או תן לי מה שהוניתני[1]) (ב"מ ד ד).—ובמוסריות: ומה אם המלך שהונה את המלך כמהו ניגף הדיוט שהוא מונה את הדיוט על אחת כו"כ (מד"ר בראש׳ עג). שאין אוה"ע יכולין להונות את ישראל (שם עט). ומה אם המלך על ידי שהונה מלך כמוהו ענשו הכתוב מי שהונה את חבירו על אחת כמה וכמה (שם ויקר׳ לג). כך הן האומות לפי שהיו מונין לישראל ואומרים ויעבידו מצרים את בני ישראל וכו׳ (שם שה"ש, גן נעול). לפי שהיו אוה"ע מונים את ישראל ואומרים להם אתם עשיתם את העגל ובדק הקב"ה בדברים ולא מצא בהם ממש (פסיק׳ דר"כ, שור או כשב). והניחה (המלך את אשתו) והלך לו למדינת הים ושהה שם שנים הרבה והיו חברותיה מונות לה ואומרות לה עד אימתי את יושבת קחי לך בעל עד שאת ילדה (שם, אנכי אנכי). והיה יהונתן הסופר מחרפו (את ירמיהו) ומונת אותו ואומר לו הרכין ראשך על הטיט שמא תבא שינה לעיניך (פסיק׳ רבתי כו). בשביל שהוניתני מתחלה מן המקח שאלמלא הייתי מוכרו שוה בשוה והוקר ברשותי לא היית יכול לחזור בך (רגמ"ה ב"ב פד.). בין שהונה במזיד ובין שלא ידע שיש במכר זה הונייה חייב לשלם (רמב"ם מכיר׳ יב א). שהרי אומר לו המוכר ללוקח לא מפני שהוניתנ

שהגיהו תטעמו, שהוא דומה קצת לפרוש התרגום תתפנקון.

[1]) כך הכתיב, והקרי והמישני.

[2]) מדמים קצת החכמים לשרש העברי הזה את השרש וני a) בערב׳ אעפ"י שהשרש הערבי הזה משמש לא באותה המשמ׳ שמשמש השרש העברי ינה, אלא במשמ׳ של חלשה ורפיון כח.

a) وني

[1]) כך במשנ׳ שבגמ׳ ירוש׳, ובמשנ׳ שבמשנ׳ שאוניתני.

תחזור בך (שם יד). וכן אם להצהו (את הגר) והונהו בממון עובר בשלשה לאוין (שם יד טו). כאשר הונה למי שקדמך כן יונך (מוסרי הפלסופ׳ כ ה). —ואמר הפיטן: הונוני מוני בתלאה, וטנפוני ברבת חלאה, ואמרו הנה מתלאה (שבת כ אחה״פ, אל אל תי). תשובותיכם נשארה מעל, הונוני עובדי הבעל, עד ישקיף ממעל, מוריד שאול ויעל (קינ׳ לת״ב, איך תנחמוני).

ב. ינה[1], ממנו ב. ינה.

ב. ינה[2], פ״י, עת׳ איֶנה, ניְנה, ניֵנם, נינָם, —החריב, עשה כלה בדבר, zerstören; ruiner; destruct: שלחו באש מקדשך לארץ חללו משכן שמך אמרו בלבם נינם[3] יחד שרפו כל מועדי אל (תהל׳ עד ז-ח).

***ינון**, ש״ז, —אחד משמותיו של המשיח[4] המקוה: לי עוד תגנון, בפסוה וגנון, בגוננך לבנון, במגנת ינון (שבת החדש, אתית עת). לגויי הארצות תחיש שאת נס, ינון תגבר ומתניו תשנס, עדרי תאסוף ופוצי תכנס (שבת ג אחה״פ, שדודים). אז ישיר ינון, בנפול עבד מנון, גאות גאה אשר פסח פסוח וגנון פסח, (אז יציר). נעים שמו לפני שמש ינון מונהו, נכתר בשש מדות בהוד והדר קונהו (שבת נחמו, אל אל שדי). חזק ימיני להכריע את קמי וראה ארמוני כי יהל שם ערבי, חד בלי שני אני קראתיך אל כי תענני ושלח ינון ותשבי (ר״י נגארה, לך אור גאוני). לו איהל כל צבאי, עד ישלח שר צבאי, ינון שמו תשבי עמו הן המה ינחמוני (הוא, יכסוף לבי). —ואמר המשורר: ויהיה הוא וישראל בטוב אל ובמשוש לב סמוכים עוד רפודים, ויזכו לחזות ינון ותשבי אשר לקבץ נפוצינו עתידים (ר״מ דרעי, לקו״ק נד). — ומצוי גם במליצה פשוטה: כתבתי לכבודכם שתתבשרו כי בשורות טובות מלפני שוכן ערבות וישמחנו בביאת ינון ינחמנו בנחמת ציון (אגר׳ הרמב״ם לר׳ יצחק בר נתן). אליהו נביאו וינון משיח צדקו כי יגלו ביום ישועתו, אשר היא תלויה באותות שתים לבוא אל צאן מרעיתו (ר״י הדסי, האשכל שעט).

ינח, ממנו ינח, נחת, *הנחה, °הנחי, ∞מנחת.

ינח, —קל לא נמצא.

—הפע׳, הניח, הניחו הניחם, הנחת, הנחתיו, הנחתו, הנחתם, הניחו, הניחוך, הנחתם, יניח, ויניח, ותנח, מניח, אניחנו תניחני, ויניחהו, ויניחהו, ויניחום, ויניחהו, הנח, הניחו, הניח, להניח, להניחו, —א) הניח דבר במקום מן המקומות, שם אותו שם, wohin unterbringen; mettre; to set down: ואסף איש טהור את אפר הפרה והניח מחוץ למחנה במקום טהור (במד׳ יט ט). אין בארון רק שני לחות האבנים אשר הניח שם משה בחרב (מ״א ח ט). ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח יי׳ אלהיך (דבר׳ כו ד). ופשט (אהרן) את בגדי הבד אשר לבש בבאו אל הקדש והניחם שם ורחץ את בשרו במים במקום קדוש ולבש את בגדיו (ויקר׳ טז כג-כד). ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי יי׳ והנחתו לפני יי׳ אלהיך (דבר׳ כו י). דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה לבית אב וכו׳ והנחתם באהל מועד לפני העדות (במד׳ יז יז-יט). והצאתי את מנחתי והנחתי לפניך (שופט׳ ו יח). והעברתם אותם (את האבנים) עמכם והנחתם אותם במלון אשר תלינו בו הלילה (יהוש׳ ד ג). וינח משה את המטת לפני יי׳ (במד׳ יז כב). וידבר שמואל אל העם את משפט המלכה ויכתב בספר וינח לפני יי׳ (ש״א י כה). ויעש שלחנות עשרה וינח בהיכל חמש מימין וחמש משמאול (דהי״ב ד ח). וישא הנביא את נבלת איש האלהים וינחהו על החמור וישיבהו (מ״א יג כט). קח את הבשר ואת המצות והנח אל הסלע

---

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן. —[3]) לפי סדר מליצת הכתוב צריך שיהיה פה פעל עתיד למדברים בעדם, וכבר הרגיש בזה ריב״ג, אלא שהוא שמו עתיד מן א. ינה, אמר וז״ל: ומנ הד׳א אלמעני ענדי נינם יחד והו פעל משתקבל ח׳פיף עלי זנה ונירם, ע״כ, ובעבר׳: ומן הענין הזה אצלי נינם יחד והוא פעל עתיד קל ע״ם ונירם אבד חשבון. אבל שתי תשובות יש על גזרה זו, האחת היא, כי משמ׳ הפעל א. ינה היא רפה יותר מדי לפי הכונה כאן. והשנית, כי א. ינה הוא נפ״ו, והראיה על זה ההפעיל הונה ולא הינה, וא״כ צ״ל עתיד קל נגה כמו נדע ולא נינה. ולכן עדיף להניח שרש מיוחד ב. ינה מנפ״י, במשמ׳ מיוחדה לפי הענין. והנה לפי ההקש צריך נינם בריש צרויה, וקצת החדשים מנקדים כך. וקצתם מגיהים נוגם מלשון יגון.

[4]) מקור הדבר בגמ׳ (סנה׳ צח:): מה שמו (של המשיח) דבי ר׳ שילא אמרי שילה שמו שנאמר עד כי יבא שילה דבי ר׳ ינאי אמרי ינון שמו שנאמר יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו.

הלז (שופט׳ ו כ). **אצל עצמתיו הניחו את עצמתי** (מ״א יג לא).—ב) **הניח את פלוני, או את דבר פלוני במקום מן המקומות, עזב אותו שם לזמן מה,** lassen; laisser; to let: **אחיכם האחד הניחו אתי ואת רעבון בתיכם קחו ולכו** (בראש׳ מב לג). **ואת כל העדף הניחו** לכם למשמרת עד הבקר (שמות יו כג). ואלה הגוים אשר הניח יי׳ לנסות בם את ישראל (שופט׳ ג א). **פלגשי אביך אשר הניח לשמור הבית** (ש״ב יו כא). **ואת כל הנפש אשר הניח נבוזראדן רב טבחים את גדליהו בן אחיקם** (ירמ׳ מג ו). **והגוי אשר יביא את צוארו בעל מלך בבל ועבדו והנחתיו על אדמתו נאם יי׳ ועבדה וישב בה** (שם כז יא). אשר הניחו עליה את ארון יי׳ עד היום הזה (ש״א ו יח). **יפשטו את בגדיהם אשר המה משרתם בם והניחו אותם בלשכות הקדש ולבשו בגדים אחרים** (יחזק׳ מד יט). **ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם** (תהל׳ יז יד). **ולקחו כלי תפארתך והניחוך עירם ועריה** (יחזק׳ יו לט). **והנחתם שמכם לשבועה לבחירי** (ישעי׳ סה יה). **ביום קרבנו יאכל לא יניח ממנו עד בקר** (ויקר׳ ז יה). **וינח יי׳ את הגוים האלה לבלתי הורישם מהר** (שופט׳ ב כג). **ויבא באר שבע אשר ליהודה וינח את נערו שם** (מ״א יט ג). **ותנח בגדו אצלה עד בוא אדניו אל ביתו** (בראש׳ לט יו). **ויניחו אתו עד הבקר** (שמות יו כד). **ויסף עוד להניחו במדבר** (במד׳ לב יה). **ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש שאניחנו לאדם שיהיה אחרי** (קהל׳ ב יח). **ולמלך אין שוה להניחם** (אסת׳ ג ח). **ושמך עלינו נקרא אל תניחנו** (ירמ׳ יד ט), ר״ל **אל תעזבנו. עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעשקי** (תהל׳ קיט קכא). **אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח** (קהל׳ י ד). —**הניח ידו מדבר, עזב את הדבר, נמנע מעשותו**: **טוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח את ידך** (קהל׳ ז יח). **בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך** (שם יא ו). — ג) **הניח לפלוני, הרפה ממנו, הסתלק ממנו, עזבו לנפשו**: **ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם** (שמות לב י). **חבור עצבים אפרים הנח לו** (הוש׳ ד יז). **הניחו לו ויקלל כי אמר לו יי׳** (ש״ב יו יא). **ויאמר הניחו לו איש אל יגע עצמתיו** (מ״ב כג יח).—**וגם הניח אותו במשמ׳ זו**: **ויאמר שמשון אל הנער המחזיק בידו הניחה אותי והימשני את העמדים** (שופט׳ יו כו). **לא הניח לאיש לעשקם** (דהי״א יו כא). **לא הניח אדם לעשקם ויוכח עליהם מלכים** (תהל׳ קה יד). — **ובתו״ם, באותן המשמ׳**: **המניח את הכלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר ה״ז גוזל את העניים** (פאה ז ג). **לא ילעום אדם חיטין ויניח על מכתו בפסח** (פסח׳ ב ז). **מניח את החבית ואומר הרי זו לכל בני מבוי** (ערוב׳ ז ו). **נטל את המחתה ועלה לראש המזבח וכו׳ וירד והניחה על הרובד הרביעי שבעזרה** (יומ׳ ד ג). **המניח את הכד בר״ה ובא אחר ונתקל בה ושברה** (ב״ק ג א). **מניחין את ראשו על הסדן וקוצץ בקופיץ** (סנה׳ ז ג). **לא יקרא עד שיכסנו או עד שיניחנו תחת המטה** (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ד). **בשעה שהחמה זורחת וכל מלכי מזרח ומערב מניחים כתריהם בראשיהם ומשתחוים לחמה מיד כועס הקב״ה** (בבלי שם ז.). **אמר ר״א משיניח מעפור׳ של ספרין על ברכיו** (שבת ט:). **נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ אם היה דר בעליה מניחה בחלון הסמוכה לר״ה ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו** (שם כא:). **המניח כלים תחת הצינור לקבל בהן מי גשמים** (שם טז:). **מביא אדם קיתון מים ומניחו כנגד המדורה לא בשביל שיחמו אלא בשביל שתפיג צינתן** (שם מ:). **לא יניח תינוק בתוך חיקו מפני שמביאו לידי שחוק** (מו״ק כו:). **התוך נבלה והנח לפני הכלבים ואביך הנח עליו ככר או תינוק לטלטלו** (שבת ל:). **שהניחו ס״ת על מטתו** (של חזקיהו) **ואמרו קיים זה מה שכתוב בזה** (ב״ק יז.). **שנתקבצו כל אותן אבנים למקום אחד וכל אחת ואחת אומרת עלי יניח צדיק זה ראשו** (חול׳ לא:).—**ובמשמ׳ עזב**: **ואם אינו מאמינו מניח טליתו אצלו ועושה עמו חשבון לאחר השבת** (שבת כג א). **שמור לי ואמר לו הנח לפני שומר חנם** (ב״מ ו ו). **המניח יינו בקרון או בספינה והלך לו** (ע״ז ה ד). **וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת** (ברכ׳ לא.). **נותן לו שכרו ומניחו אצלו ואם אינו מאמינו מניחן בבית הסמוך לו** (פסח׳ נה:). **שיכול לומר לו הנחתי לך מקום לגבות הימנו** (כתוב׳ לה.). **כשבא גבריאל והבטן** (את נערות בת פרעה) **בקרקע הניח לה אחת מהן** (מד״ר שמות א). **משל לישראל וכהן שנכפו נמסר להן רופא מומחה והיה מצוה את ישראל ומניח את הכהן אמר לו הכהן מפני מה את מצוה את ישראל ואתה**

מניחני (שם ויקר׳ כו). מי גרם למקום ליהרב שלא הניחו מקום שלא עבדו בו עבודה זרה (שם איכ׳, פתיח׳). וכיון שנעור משנתו ביקש להרוג את כל עבדיו אמר להם הנחתם אותי ישן כל היום וכל הלילה (שם אסת׳, והשתיה כדת). אמר המלך לעבדיו לכו בצרו את כרמי וטלו את חלקי והניחו חלק הארים במקומו (שם קהל׳, כרכות הטובה). ביקש ליתן להם ולא נמצא בידו דבר לשעה הניחוהו והלכו להם (שם א). ושרה כשבאו המלאכים לבשרה והניחה כל שפחותיה ולשה ועשתה עוגות (פסיק׳ רבתי לא). — ובדברים מפשטים, רוחניים: מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה (שבת לג:). — ובפרט הניח ירושה ליורשיו: הניח להן אביהן פרה שאולה (כתוב׳ לד:). הניח להם אביהם מעות של רבית (ב״ק לד:). הניח להן אביהם פרה וטלית וכל דבר המסויים (ב״מ סב.).—ובמשמ׳ נתן לו אפשרות לעשות דבר: מי שאינו מניח את העניים ללקוט או שהוא מניח את אחד ואחד לא (פאה ה ו). בעל העליה מבקש לעשות לו דיוטא אחרת ואין בעל הבית מניחו (תוספתא ב״מ יא ב). אילו מל אברהם את עצמו בלילה היה דורו אומר אילו ראינוהו לא הנחנוהו (מד״ר שה״ש, עד ביפות). אמר לו אם אין אתה מניח לי לבכות עכשיו אכנס למקום שאין לך רשות ליכנס ואבכה (שם איכ׳, פתיח׳). הכסיל חובק את ידיו ואוכל את בשרו והוא אומר הניחיני שאראה את חברי בכבודי (שם רות, כאשר תמותי). אמר להם הניחוני שאלך לעשות תשובה (שם). המתין להם שיבאו אצלו ולא באו בקש לילך אצלם ולא הניחתו אשתו (שם קהל׳, כי העושק).—והניח לו, במשמ׳ הרפה ממנו שיעשה מה שהוא רוצה: הניחו לישראל אם אינן נביאים בני נביאים הן (ירוש׳ פסח׳ ו לג.). אמר רשב״ג הניחו לי סופרים ואומר במין חומר (ספרי נשא ח). אמר לו הקב״ה למשה המתן לי עד שיעברו פנים של זעם ואניח לך (ברכ׳ ז.). ואמר לפניו רבש״ע אין אני מניחך עד שתמחול ותסלח להם (שם לב.). הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין (ביצ׳ ל.). אמר להם יהודה הניחו לזקן עד שתכלה הפת (מד״ר בראש׳ צא).—ודבר לא בע״ח, עזבו מידו ולא טפל בו: א״ר נחמן בר יצחק הנח להלכות מועד (ע״ז ו:). ונניח החקירה מזה הדרוש כי אין זה מקומה (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 23).—ובלשון המחקר, הִנִּיחַ עקר, סברה, וכדומה, אמר כי לעקר פלוני, לסברה פלונית יש מקום בענין מהענינים: כי התכוני יניח שני שרשים שעליהם יבנו כל מופתי החכמה ההיא (העקרים ד ב). זה הקש תנאי מתדבק הנחנו בו שהמניע הראשון גשם (אמונה רמה ב א). אמנם כשיאמר זה בהנחות התוריות הנה יצדק באמת כי התורה תניח באלדות דברים רבים שלא יגזרם הדעת (ר״י ערמאה, תזות קשה י). ואינני מקבל עלי להשיג כל מה שהניח הרב ז״ל כי יש להנחותיו טעם (הקד׳ זרח׳ הלוי להמאור).

—הפע׳, הֻנַּח, הֻנְּחָה, מֻנָּח, — שהניחו אותו: והוכן וְהֻנִּיחָה[1]) שם על מכנתה (זכר׳ ה יא). ואשר מֻנָּח בית צלעות אשר לבית (יחזק׳ מא ט).—ובתו״מ: נותן לזה מנה ולזה מנה והשאר יהא מונח עד שיבא אליהו (ב״מ ג ד). קלוטה כמי שהונחה (שבת ד.). התחיל לתקוע תקיעה ראשונה נמנעו העומדים בשדה מלעדור וכו׳ ועדיין חנויות פתוחות ותריסין מונחים (שם לה:). — ובסגנון מחקרי: שבכל חכמה יונחו בתחלתה הדברים וההתחלות שעליהם תסוב החכמה ההיא (העקרים א יא). ולא ראינו לזכר טענת אריסטו במקום הזה לפי שהונחה על צד ההנחה לבד (ר״ח קרשקש, אור ה׳ א כו). שהפסוקים התוריים מהם מה שהונחו כפי פשוטיהם ומהם מה שהונחו במלות אין מנוס לבלתי עשות להם ביאור (אמונ׳ רמה א א). וקצתם יושמו שרשים מונחים בחכמת התשבורת וקצת בחכמות אחרות (שם א ז).

יָנִיק[2]), ת״ז, לנק׳ יְנִיקָה, מ״ר יְנִיקִים, יְנִיקוֹת, — רך בשנים, בחור, נער, jung; jeune, young: הנה זאת העלמה שהיא יניקה ובחורה ואין ידוע אם היא עקרה אם לא תהר מיד (גלחון ישן). (פרוש עלמה) אשה יניקה (שם). והחתן והכלה עדיין יניקים ואינם יודעים עדיין לישא וליתן בשלה׳ יפה (שו״ת תלומ׳ הדשן ט).

יְנִיקָה, ש״נ, מ״ר יְנִיקוֹת, — א) כמו יונקת במשמ׳ ענף רך מהגזע: הנשר הגדול וכו׳ בא אל הלבנון ויקח את צמרת הארז את ראש יְנִיקוֹתָיו קטף (יחזק׳ יז ג-ד).—ב) בלשון המקובלים, קבלת שפע וכח: שבל

---

[1]) כך הצורה בכל הספרים, רק שבקצתם הנון דגושה ובקצתם רפה. ולא עמדו המדקדקים על טעם זרות צורה זו בנון הרוקה ויוד אחריה במקום נון קמוצת. קצת החדשים רואים בזה השפעת הלשון הארמית, וקצתם סוברים כי הכונה היתה במלה זו וְהֻנִּיחָה.

[2]) בארמ׳ יניק: יניק וחכים (קדוש׳ לב:).

שלוּמת ויניקת החצונים בנוק' הוא (ע"ח למהרח"ו, היכ' ז"א ה ו ב). לא יספיקו למנוע יניקת הקליפות ואחיזת החיצונים בגבורות התקיפין (עמה"מ, קרית ארבע קיד). ויש ג"כ פסול וטמא שהן יניקת החיצונים דקליפת נגה (מאמ' יקר', כרכ' חתג' א).

***יָגַן**, פ"י, עת' יָגוּן, — יָגַן את הַיָּשֵׁן משנתו, ועזעו והעירו, aufrütteln ; réveiller en secouant ; stir up, awake : ולמה נקרא שמו יגון שהוא עתיד ליגון [1]) ישני עפר (פרקי דר"א לב).

—פִּע', *יִגֵּן, — כמו קל בחזק הפעולה: יגון שמו שהוא עתיד לייגן [2]) רשעי ארץ (ילקו' שמעוני, מלכ' א יג).

ינק, ממנו יוֹנֵק, יוֹנֶקֶת, יְנִיקָה, יָנָק, מֵינֶקֶת, *מֵנִיקָה, *תִּינוֹק, *תִּינוֹקֶת, *יָנִיק, *יַנְקוּת.

יָנַק, פ"י, אִינַק, יַנְקֵתֶם, וִינַקְתֶּם, תִּינְקוּ, — יָנַק הילד החלב משדי אמו, מציץ בשפתיו את הדד והוציא החלב ושתה, saugen; téter; to suck : למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע מדוע קדמוני ברכים ומה שדים כי אינק (איוב ג יא-יב). — ובהשאלה: ראש פתנים יינק תהרגהו לשון אפעה (שם כ טז).—ובמליצה: וינקת חלב גוים ושד מלכים תינקי (ישע' ס טז). למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה (שם סו יא). הנני נוטה אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים וינקתם (שם יב). שם יזבחו זבחי צדק כי שפע ימים יינקו ושפני טמוני חול (דבר' לג יט). — ובתו"מ: תינוק יונק והולך עשרים וארבע חודש מכאן ואילך כיונק שקץ (תוספתא נדה ב ג). יונק תינוק מהנכרי ומן הבהמה טמאה ומכולן הוא יונק ואפילו בשבת וכו' אבא שאול אומר יונקין היינו מבהמה טהורה ביום טוב (שם ה). שאם היה (התינוק) מושך ויונק ארבע או חמש שנים אסור (ירוש' שם א מט:). משמרה ראשונה חמור נוער שניה כלבים צועקים שלישית תינוק יונק משדי אמו (ברכ' ג.). שעשה לה דדים במקום בינה וכו' כדי שלא יינק מקום הטנופת (שם י.). מלמד שהחזירוהו למשה על כל המצריות כולן ולא ינק אמר פה שעתיד לדבר עם השכינה יינק דבר טמא (סוט' יב:). עולל מוטל על ברכי אמו ותינוק יונק משדי אמו (שם לב.). מעשה בחסיד אחד שהיה גונח מלבו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שיינק חלב רותח שחרית והביאו עז וקשרו לו בכרעי מטתו והיה יונק ממנה חלב (תמור' טו:). שמא ינק (הגדי) מן הטרפה (חול' קטז:). וכמה עגל הרך עולא אמר בן שנתו ר' יוחנן אמר כל זמן שיונק (שם קכב.). מעשה באחד שמתה אשתו והניחה בן לינק ולא היה לו שכר מניקה ליתן (שבת נג:). יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק (פסח' קיב.). — ובהשאלה: א"ר הושעיא עד ירבעם היו ישראל יונקים מעגל אחד מכאן ואילך משנים ושלשה עגלים (סנה' קב.). — ואמר המשורר: נא נחמו נוקש בפח אהבת עולה בשורש חן כמו יונק, השקו במי נעם לחייו כי מיום ליום שד היפי יונק (רמב"ע, תרש"ש ד). דבש מוסר רדה לך משפת כל נבון לחש ושיר פתי וריק דד, ומפיהו ינק חלבי תעודה בעוד ישים לשונו לך כמו דד (שם י). — ואמר החכם: זכרו זאת מיחלי הזמן ויונקי שוד תנחומיו (רב"ע פלקיירה, לוי היגון 9). — ובהשאלה, הצמח מהאדמה: המקדיש את השדה לא הקדיש החרוב המורכב ושקמה הישנה מפני שיונקין משל הקדש (ירוש' כ"כ ד יד ד). דבר שאין יונק מן הארץ (ברכ' מ:).—והאברים: רב אמר איברים יונקין זה מזה עולא בר"י אמר אין איברים יונקין זה מזה (ירוש' ערוב' ג כא ב).

—הִפע', הֵינִיקָה, הֵינִיקוּ, תֵּינִיק, תֵּינִק, וַתֵּינֶק, וַתְּנִיקֵהוּ, הֵינִיק, לְהֵינִיק, הֵינִיקִי, הֵינִקְהוּ, — הֵינִיקָה האם את הילד, נתנה לו את שדיה ועשתה שיינק, säugen ; nourrir; to suckle : מי מלל לאברהם הֵינִיקָה בנים שרה (בראש' כא ז). גם תנין חלצו שד הֵינִיקוּ גוריהן (איכ' ד ג). ואקם בבקר לְהֵינִיק את בני והנה מת (מ"א ג כא). האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות וְתֵינִק לך את הילד וכו' היליכי את הילד הזה והינקהו לי ואני אתן את שכרך ותקח האשה הילד ותניקהו (שמות ב ז-ט). ותשב האשה ותינק את בנה עד גמלה אתו (ש"א א כג).—ובהשאלה מליצית: ויאכל תנובת שדי ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור (דבר' לב יג).—ובתו"מ: אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ומכבסת מבשלת ומניקה את בנה (כתוב' ה ה). הרי זה גיטך על מנת שתשמשי את אבא על מנת שתניקי את

[1]) כך גם בערוך, ובקצת ספרי' לייגן. ולא נתברר מקורו, אך בכונתו אין לפקפק.—[2]) והמפרש שם פרש: ילחץ מלשון ניגם יחד. ע"כ. ואולי אין גם זה אלא במשמ' זעזע, בכונה של הציק ולחץ.

בני במה היא מניקתו שתי שנים (גיט׳ ז ו). בת ישראל לא תניק בנה של עובדת אלילים אבל עובדת אלילים מניקה בנה של בת ישראל ברשותה (ע״ז כ א). נדרה מלהניק את בנה בית שמאי אומרים שומטת את דדיה וב״ה אומרים כופה אותה להניק (תוספתא כתוב׳ ה ה). האיש כופה את אשתו להניק את בן חברו ואין האשה כופה את בעלה שתניק את בן חברתה (שם). האשה שניתן לה בן להניק לא תעשה עמו מלאכה ולא תניק עמו תינוק אחר (שם נדס נ ד). כל מה שבראת באשה לא בראת דבר אחד לבטלה עינים לראות וכו׳ דדים להניק בהם דדים הללו שנתת על לבי למה לא להניק בהן תן לי בן ואניק בהן (ברכ׳ לא:). ונעשה לו נס ונפתחו לו דדין כשני דדי אשה והניק את בנו (שבת נג:). יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק (פסח׳ קיב.). אני ראיתי ערביא אחת שהפשילה דדיה לאחוריה והניקה את בנה (כתוב׳ עה.). הלך (אברהם ביום אשר גמל את יצחק) וזימן כל גדולי הדור ושרה אמנו זימנה את נשותיהם וכל אחת ואחת הביאה בנה עמה ומניקתה לא הביאה ונעשה נס בשרה ונפתחו דדיה כשני מעיינות והניקה את כולן (ב״מ פז.). כל המוליד מניק וכו׳ המטיל ביצים מלקט חוץ מעטלף שאע״פ שמטיל ביצים מניק (בכור׳ ז:). בן שמנה הרי הוא כאבן ואסור לטלטלו אבל אמו שוחה ומניקתו מפני הסכנה (שבת קלה.). שמשתו יום אחד הניקתו יום אחד ה״ז גט (גיט׳ עה:). יכולה היא שתאמר לו תן לי אביך ואשמשנו תן לי בנך ואניקנו (שם עו.). —ובהשאלה מליצית, *הענן הניק את האדמה וכדומה, ואמר המשורר: הנה העב הניק הגן ותלמיו שת כאבק שחק, עד כי שחקו פיות ציציו העת בכו עיני שחק (רמב״ע, תרביב ג).

ינקות[1], ש״נ,—השנים שהאדם יונק, ובהרחבה הילדות בכלל: שיהיה מתיחד בהנהגת הבוטח עליו מתחלת הויתו וגדולתו וינקותו ונערותו ובחרותו וישישותו וזקנתו עד תכלית עניננו (חו״ס, שבטחון ב).

---

[1]) בארמ׳ ינקותא: גירסא דינקותא (שבת כא:). ווי לה להדא דאזלא ולא אתיא מאי היא א״ר חסדא ינקותא (שם קנב.).

ינשוף[1], ש״ז,— שם עוף, N. ein. Vogels; n. d'un oiseau; n. of bird: וירשוה קאת וקפוד וינשוף[2] וערב ישכנו בה (ישע׳ לד יא).

יסד[3]), ממנו יסד, יסד, יסוד, יסודה, מוסד, מוסד, מוסדה, מסד, *יסודי.

א. **יסד**, פ״י, יסד, יסדת, יסדתו ויסדתיך, ליסוד, יסדי,—יסד הבית וכדומה, שם לו האשיות שעליהן מתכונן הבנין, gründen; fonder; to found: ורבים מהכהנים והלוים וראשי האבות הזקנים אשר ראו את הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בכים בקול גדול (עזר׳ ג יב). הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשור יסדה לציים (ישעי׳ כג יג). הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים (שם נד יא). בחדש השלשי החלו הערמות ליסוד ובחדש השביעי כלו (דהי״ב לא ז).—ובמליצה, יסד הארץ וכדומה, כוננה, כאלו היא עומדת על אשיות ויסודות: יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד (תהל׳ קד ה). יי׳ בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה (משלי ג יט). הבונה בשמים מעלותו ואגדתו על ארץ יסדה (עמוס ט ו). ליי׳ הארץ ומלואה תבל וישבי בה כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה (תהל׳ כד ב). ויבן כמו רמים מקדשו כארץ יסדה לעולם (שם עח סט). אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים (ישע׳ מח יג). לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים (תהל׳ קב כו). לך שמים אף לך ארץ תבל ומלאה אתה יסדתם (שם פט יב). איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה (איוב לח ד). ובצל ידי כסיתיך לנטע שמים וליסד ארץ ולאמר לציון עמי אתה (ישע׳ נא יו). — יסד לפלוני מקום וכדומה, קבע לו: יעלו (המים) הרים ירדו בקעות אל מקום זה יסדת להם (תהל׳ קד ח). יי׳ למשפט שמתו וצור לתוכיח יסדתו (חבק׳ א יב).— ואמר בן סירא: שופט חכם יוסד עמו וממשלת מבין סדורה (ב״ס גני׳ ט ה), ר״ל עושה אותו חזק, שיוכל

---

[1]) מן נשף, משק׳ יחמור, וכמו״כ *יבחוש, ומצוי משקל זה לשמות בע״ח גם בערב׳ ירבוע, ירהום, ועוד, וכן לשמות דברים בעבר׳ ילקוט, ובערב׳ ינבות. ולא נתברר טעם השם ינשוף להעוף, קצת החכמים גוזרים אותו מהשם נשף ואומרים שהוא עוף הלילה, וקצתם מהפעל נשף. ועי׳ ערך עוף, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) תרגמו הקדמונ׳ ibis, ורסע״ג אלבאשק, והביאו ריב״ג: פשר פיהא אלבאשק.

[3]) רק עבר׳ וארמ׳ יהוד׳.

להתקיים.—ופעול *יסוד, קבוע: בשם אחד יסוד כל האחדים, קרא סודות בסוד השם י ס ו ד י ם (ראב"ע, כראש ספר השם). — ובתו"מ בהשאלה, יסד אותיות וכדומה, קבע אותן: שכחום (את אותיות מ נ צ פ ך) וחזרו ו י ס ד ו ם (שבת קד.). שיעורים של עונשין הלכה למשה מסיני אחרים אומרים בית דינו של יעבץ תיקנום וכו' אלא שכחום וחזרו ו י ס ד ו ם (יומ' פ.). —* יסד השבון וכדומה, קבע: וכל אצבע היא חומש טפח שכן יסדנו החשבון חמש אצבעות בטפח (ר"ת שבת ח.). וכל אשר נושבה הארץ ורבו בני אדם היו סופרים הימים כאשר י ס ד אותם אדם (כוזרי ב כ). והרבה טרחו בזה בעלי החכמה הזאת עד שבררו אותו ו י ס ד ו לו חשבונות מדוייקים וערכו לו לוחות מתוקנים (יסו"ע לר"י ישראלי ג י). — ובדקדוק, *יסד אות פלונית במלה, שם אותה שרשית, החליט אותה שרשית: ואנשי השם מהשרים הראשונים י ס ד ו מם מזח באמרם בשיריהם אמזיהה ואמזח ונמזח (דונש על מנח', ומזח). ורבינו סעדיה פירש באזהרות ש י ס ד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו (רב"י משפט' כד יב). על כן י ס ד הפייט מלא רודפתי והסרה שנת גאולי (הות, איכ' א ו).—*יסד פיוט וכדומה, חבר וסדר וקבע: וזהו ש י ס ד הקלירי בסילוק של יוצר פרשת זכור לרוב ימים להמנות לחשוב להם חשבונות (רב"י ישע' כד כב). עשרה נסיונות נתנסה א"א מפורשים בפרקי ר"א וכולם י ס ד ם רבי שמעון הגדול בקרוב"ץ אמרת ה' צרופה (הות, אבות ה ג). משלות כובסין ומשלות שועלים ש י ס ד ו קדמונים (הות, סוכה כח.). והחשבון הזה אינו שוה לחשבון ש י ס ד רבי אליעזר קליר ובשלשים קנים הוא קצב הרים וכו' וגם רבי אליעזר קליר י ס ד כן בפיוט ארחץ בנקיון כפות (הות, יומ' סז.). יש מגיהין בקדושתא ש י ס ד הקליר וחיות אשר הנה מרובעות לכסא וכו' שמעולם לא י ס ד רק קרובץ מיום ראשון (תוספות חגי' יג.). כמו ש י ס ד הפייט בפזמון של פרשת זכור כסות ולשון שינה היות כמלך ערד (הס, ר"ה ג.). וכן י ס ד רבינו אליהו הזקן באזהרת אמת יהגה חכי (הס, סוכ' מט.). ור"ת י ס ד ם שניהם במערב שפייט קודש ללינה ושלשים ידחם כאשר אבלים ינחם (תוספ' ישנים, יומ' ג:). וכן י ס ד הפייט אחר גמר מיצוי אכול דצוי ורצוי (סמ"ג מ"ע כט). לכן י ס ד הקלירי נעלה שופר עם תחנון (הרוקח, הלכ' ר"ה כא). וכמו"ב לא י ס ד ו הפיטנים לומר בר"ה וביוה"כ חי וקים (הס). ודוגמת זה י ס ד הפייט ואף הוא היה מתכוין לגמור את השם כנגד המברכים (מרדכי, יומ' תשכ"ז). רבי אבין הגדול אשר יצא מזרעו של הרב רבי יוסף בן רבינו שמעון ממדינת מנש ש י ס ד אזהרת אתה הנחלת (מנהגי וירמייזא, אפשטיין ח). אומרים בו את יום הזכרון הזה יום תרועה וכן י ס ד הפייט בקרובץ של ראש השנה (חזקוני, אמור כג כד).—*וחבר ספר: אין אדם זוכה לשם ולזרע אלא או זה או זה אע"פ שדוד זכה לכך הראשונים לא גילו על ש י ס ד ו ספר פן יהנו וזרעם יתמעטו (ספ' חסידים תתרנב).

—נפע', נוסד, הוסד, הוסדה, —שיסדו אותו: ברד כבד מאד אשר לא היה כמהו במצרים למן היום הוסדה ועד עתה (שמות ט יח). ולאמר לירושלם תבנה והיכל תוסד (ישע' מד כח).

—פע', יסד, יסד, יסד, ייסד, ייסדנה, —כמו קל: ויצו המלך ויסעו אבנים גדלות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית (מ"א ה לא). ידי זרבבל יסדו הבית הזה (זכר' ד ט). ויסדו הבנים את היכל יי' (עזר' ג י). ארור האיש לפני יי' אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו בבכרו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה (יהוש' ו כו). בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחה באבירם בכרו יסדה ובשגיב צעירו הציב דלתיה (מ"א יו לד). כי יי' יסד ציון ובה יחסו עניי עמו (ישע' יד לב). הנני יסד[1] בציון אבן (שם כח יו). — *ויסד שרש: בני במאמר ובמעשה כבד אביך עבור ישיגוך כל ברכות ברכת אב ת י ס ד שרש וקללת אב תנתש נטע (ב"ס גני' ג ח-ט). —ובתו"מ: ובשעה שהוא בונה והיתה למעלה מחצירו של חבירו לא יאמר לו הריני מ י י ס ד עמו מכנגד חצירי ולמעלה אלא מ י י ס ד עמו מלמטה ועולה (תוספתא ב"מ יא ד). היתה חורבתו סמוכה לכותל חצר חבירו לא יאמר לו הריני מ י י ס ד עמך כותל חצירי (ירוש' שם י יב ג). — ב) בהשאלה, קבע, einsetzen établir ; appoint : המה יסד דויד ושמואל הראה באמונתם (דהי"א ט כב).—ובמשמ' חזק: מפי עוללים ויונקים יסדת עז (תהל' ח ג).—ג) צוה, גזר, anordnen décréter ; ordain : והשתיה כדת אין אנס כי כן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש (אסת'

—[1]) אמר רד"ק שהוא תאר. ואמרו קצת החדשים שהוא עתיד קל, ורוב החדשים אומרים שצריך לקרא יוסד, כמו

א ח).— ובתו"מ: שער היסוד ששם היו מיוסדין את ההלכה (ירוש׳ ערוב׳ ה כב ג). אתה קורא כי טובים דודיך מיין או דודייך מיין אמר לו אין הדבר כך שהרי חבירו בא ליסד עליו כך לריח שמניך טובים (מד"ר שה"ש, כי טובים).— *ויסד פיוט וכדומה, חבר וסדר: ומחמת חידוש הפרשה וחיוב המעשר יוסדו לה בפיוטין קרובה מיוחדת (רש"י סדור שו). החבר רבי יודא בר יוסף משה עבור שייסד מנהגים מקהלתנו פה וורמישא גם נתן עשרה זהו׳ (מנהגי וירמייזא, אפשטיין ו). מצאתי במחזור ישן שרבינו אליהו הזקן מפריז נתארח אצל ר׳ שמעון הגדול וכשהתחיל ר׳ שמעון לייסד סדר זה אז בקש רבינו אליהו הזקן מרבי שמעון לייסד חרוזה אחת בשמו ורבינו שמעון הגדול נוהג בו כבוד והקדים את שמו של אליהו לפני שמו ומתחיל סדרו אילי הצדק (שם ח).

—פע׳, יסד,—שיסדו אותו: בשנה הרביעית יסד בית יי׳ בירח זו (מ"א ו לז). החלו להעלות עלות ליי׳ והיכל יי׳ לא יסד (עזר׳ ג ו). למן היום אשר יסד היכל יי׳ (חגי ב יח). ביום יסד בית יי׳ צבאות (זכר׳ ח ט). — וביני׳ מיסד: ומיסד אבנים יקרות אבנים גדלות (מ"א ז י). — ובמליצה: שוקיו עמודי שש מיסדים על אדני פז (שה"ש ה יה). — ובתו"ם: שער התווך שהוא מיוסד בין שני שערים (ירוש׳ ערוב׳ ה כב ג). —*אדם מיסד, חזק בדעותיו: שאז האדם מיוסד ועשה יסודותיו מהתלמוד ושוב לא יבלבלהו העיון הפילוסופי (ר"י פרוביגלאלו, בו"ת בלמוד החכמ׳).

—הפע׳, הוסד, מוסד, — כמו נפעל: וכל העם הריעו תרועה גדולה בהלל ליי׳ על הוסד בית יי׳ (עזר׳ ג יא). — וביני׳ מוסד: הנני יסד בציון אבן אבן בחן פנת יקרת מוסד מוסד[1]) המאמין לא יחיש (ישע׳ כח יו).— ופלוני הוסד, החלט אצלו: ואלה הוסד שלמה לבנות את בית האלהים הארך אמות במדה וכו׳ (דהי"ב ג ג). — ובמשמ׳ *נתחבר, נתנסח, בענין ספר או פיוט וכדומה: וזה הוסד מפי רבינו תנוח נפשו בצרור החיים (סדור רש"י שמד).

—נתפ׳, *נתיסד: שהעולם לא נתיסד אלא על התורה (תנחומא, בראש׳ א).—ובסהמ"א: כבר נתיסד דעת הפילוסופים האמתיים על שסבת המציאות כלו והתחלתו הראשונה ית׳ וית׳ הוא אחד (אמונה רמה ד ג). ואחר שנתייסד זה עתה הוי יודע כי שנוי מראה הירח ההיא במדת גבהו על האופק שבררנו טעמו הוא גורם שנוי מראה אחד במקומו האמיתי (יסו"ע לר"י ישראלי ג י).

ב. יסד, ממנו ב. יסד, כמו סוד.

ב. יִסַּד, —קל לא נמצא.

—נפע׳, נוסד, הוסד, — נוסדו יחד, נתאספו ובאו בסוד יחד: יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על יי׳ ועל משיחו (תהל׳ ב ב). כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב בהוסדם יחד עלי לקחת נפשי זממו (שם לא יד). — ועי׳ סוד.

יְסֻד, ש"ז,—כמו יסוד, ובהשאלה ההתחלה והעבר: כי באחד לחדש הראשון הוא יסד המעלה מבבל (עזר׳ ז ט).

יְסוֹד, ש"ז, מ"ר יסודים, יסודיה, יסודות, יסודותיה, יסדותיה, יסדתיה,—א) אבנים וכדומה שנותנים בעמק אדמה תחת בנין כדי שיעמד עליו חזק ולא ישקע בתוך האדמה, Grund; fondement; basè: ואת כל הדם תשפך אל יסוד המזבח (שמות כט יב). זכר יי׳ לבני אדום את יום ירושלם האמרים ערו ערו עד היסוד בה (תהל׳ קלז ז). מחצת ראש מבית רשע ערות יסוד עד צואר (חבק׳ ג יג). ורב המשא עליו ויסוד בית האלהים הנם כתובים על מדרש ספר המלכים (דהי"ב כד כז). והרסתי את הקיר אשר טחתם תפל והגעתיהו אל הארץ ונגלה יסדו (יחזק׳ יג-יד). שכני בתי חמר אשר בעפר יסודם (איוב ד יט). והגרתי לגי אבניה ויסדיה אגלה (מיכ׳ א ו). ויצת אש בציון ותאכל

שקראו השבעים. — [1]) אולי הרגוש להבדילו מן מוסד הראשון שהוא שם. ואמר ריב"ג וז"ל: קלנא הנאכ אנ מוסד מוסד אעני אלמשדד מפעול מנ בניה הפעיל ואלקיאש קלת עליה הוסד פי אלמאצי ויסד פי אלמשתקבל ואלמפעול מוסד עלי זנה והצב גלתה יצב עם אלון מצב, ע"כ, ובעבר׳: שאמרנו שמה (בהמשתלחק) שמוסד מוסד ר"ל הדגוש פעול מבנין הפעיל והבאתי ההקשה עליו שהוא הוסד בעבר יסד בעתיד והפעיל מוסד ע"מ והצב גלתה העלתה יצב עם אלון מצב. ורד"ק בהשרשים: והפעול מהפעל הנוסף מוסד מוסד הראשון רפה והוא שם והשני פעול והוא דגוש או יהיה הראשון פעול והשני הדגוש שם כמו שכתב ר׳ יהודה ואין טעם למה שהשיג עליו רבי יונה לומר ששניהם פעולים ומה טעם לשני פעולים באחד רק הנכון כי האחד פעול והשני שם וכן פני הלוט הלוט האחד שם והשני פעול.

יסֹדֹתֶיהָ (יחז׳ ד יא). והיתה חלחלה בכוש בנפל חלל במצרים ולקחו המונה ונהרסו יְסֹדוֹתֶיהָ (יחזק׳ ל ד). — ובמליצה: כעבור סופה ואין רשע וצדיק יְסוֹד עולם (משלי י כה).—ובתו״מ: שחט ישראל וקבל הכהן וכו׳ הקרוב אצל המזבח זורקו זריקה אחת כנגד היסוד (פסח׳ ה ו). ושירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון (יומ׳ ה ו). עלה אמה וכנס אמה זה היסוד (מדות ג א). והיסוד היה מהלך על פני כל הצפון ועל פני כל המערב (שם). ובקרן מערבית דרומית היו שני נקבים כמין ב׳ חוטמין דקים שהדמים הניתנין על יסוד מערבי ועל יסוד דרומי יורדין בהן (שם ב). אביו (של שלמה) בנה את היסודות והוא בנה את העליונות (מד״ר שה״ש א). — ובהשאלה, *קביעת דבר בתחלתו: ערבה וניסוך המים ועשר נטיעות מיסוד[1] הנביאים הראשונים הם (ירוש׳ שבי׳ א לג:). א״ר יוחנן ערבה יסוד נביאים הוא (סוכ׳ מד.). משה תיקן להם לישראל שמונה משמרות ארבע מאלעזר וארבע מאיתמר וכו׳ מיסודו של דוד ושמואל הרמתי העמידם על עשרים וארבע (תענ׳ כז.). אמר ר״ל פעמים שביטולה של תורה זהו יסודה (מנח׳ צט:). — ובמשמ׳ *מוצא ותחלת דבר, ואמר המשורר: השתונן והכונן והתבונן בסודך, והבטת מה אתה ומאין יסודך, ומי הכינך ומי הבינך וכח מי ינידך (ר״י הלוי, יה שמך). קיץ כלה וקציר עבר ולא נושענו אנחנו, יסודנו עפר ובעפר נקברים, ומה יתרון להתגאות במשכיות חדרים (הוא, אבל אבמים). ברכי ועודה השלוהה לחכם לבות בני אדם, את שם ותיק השולחך למחית בשר ודם, והמקדירים בהלקחך ושבו ליסודם, ועליך יזרח אדני (הוא, מנח׳ יוה״כ, ברכי). כי הוא יסוד כל הכמה כי השם לבדו בורא הכל ויודע חלקי הכל בדרך כל (ראב״ע, יסוד מורא י). בשם אחד יסוד כל האחדים קרא סודות בסוד השם יסוֹדים (הוא, בראש ספ׳ השם). החכמה הנראה בשרשי העולם ויסודותיו בראותנו עמידת הארץ באמצע והמים סמוכים לה למעלה (חו״ה, הבחינ׳ ז). ויאמר לה מלאך ה׳ עזבי יסודך אשר משם חצבתיך, ושכחי עמך ובית אביך, והיי לגוף שפחה נחרפת לו (ר״י חריזי, תחכמוני). — ואמר הפיטן: למה ולמה נפש נדהמה, תלבשי שממה עלי תבל אדמה, בצאת הנשמה גויה נאלמה, בשובך אל יסודך (סמא״ל, קינ׳ על המתים, בכחי יגונך).—ובאמונה וחכמות וכדומה, *למוד עקרי, שממנו מסתעפים שאר הלמודים, או שבלעדו לא יוכל הדבר להתקיים: להשתדל לדעת עקרי אותה החכמה ויסודותיה אשר עמדו מגדליה עליה עד שיהיו בכל עת שמורים בלבו (ספ׳ המוסר לר״י בן יהודה, אבות ב יח). נכתבו בפרשת בראשית ג׳ ענינים חלוקים זה מזה יתבאר בכל אחד מהן עקר מאלו העקרים להורות כי אלו הם שרשים ויסודות לתורה אלהית שעליהם תסוב היא וכל ענייניה (העקרים א יא). ובעבור שהן דברים הכרחיים באמונת המשכילים אמתיים קראתים יסודות המשכיל (י״ג יסוד׳ לר״ד בן כילא). ואף אמנם אביא עליהם ראיות מן התורה והנביאים והכתובים לעורר נפשות המעיינים בהם כדי שלא יהיו היסודות האלה רפויים בידיהם (שם). בהצעת העקרים והיסודות שצריכין לידיעת מנהג תהלוכת הירח ותוכן גלגליו (יסו״ע לר״י ישראלי ג י). והם ד׳ יסודות היסוד הראשון כשיצא לך מולד יום א׳ או יום ד׳ או יום ו׳ יהיה ראש השנה באותה שנה נדחית ביום שלאחריו (רמב״ם, חשבון העבור ה).— ב) בדקדוק, *שרש המלה, האותיות העקריות במלה, בנגוד למשרת: ואמצא את מלת כל גבר על אחת משתי פנים אם יסוד אם תוספת תמצאנה (הקד׳ רסע״ג להאגרון בעבר׳). ועלינו מדין החכמה לדעת יסוד כל מלה ומשרתיה (דונש על מנחם, חט). ונאמר כי המ״ם מיסוד מזח כמ״ם מעיקר מלח (שם, ומזח). פעלים מן השמות הנפעלים אשר פתרונם אחד ויסודיהם שנים כמו ציץ המטה הנצו הרמונים (שם, נע ונד). וכאשר שפטת עלי מלתעות ומגבעות בסור המ״ם מיסודיהם כן ישפוט להסיר מ״ם מסכן (שם, מסכן). וכידור היא תיבה מחומשת יסודיה ה׳ אותיות וכו׳ ואילו היה הכל מן יסוד המלה היו אומרים ככדור (דונש על רסע״ג 101). לפי שהיוד בה (בהמלה יתרון) מיסודיה והוא שם (שם 38). תיבה שתחלת יסודה יוד כגון יסד ילד ידע יסר (רב״י ואחא ט׳ית). והסס נקוד כלו קמץ לפי שאין סם אחרונה מן היסוד (הוא, דכר׳ ז כג). שאין יסוד בתיבה אלא טית וחית (הוא, עוכד׳ א ג). כל תיבה שתחלת יסודה

[1] לוי ואחריו קוה׳ ויסטר׳ ראו במלה זו מקור פע׳ ונקדו יסוּד, אך הכתיב יסוד ולא ייסוד מעיד שזו היא המלה יְסוֹד.

צדי (הוא, כרהב׳ מד טז).—יְסוֹד נופל, אות שרשית שפעמים נ׳פלת מן המלה: מ׳ של מרך יסוד נופל הוא כמו מם של מועד ושל מוקש (רש״י ויקר׳ כו לו). — ג) ״כמו חִבּוּר, ספר, פֵּרוּשׁ וכדומה: כך ראיתי ביסודו של רבי סעדיה ז״ל (רש״י ר״ה כ:). כן מצאתי ביסודו של רבינו יעקב (הוא, סוכ׳ מה:). ובדורו של קלירי עמד המשורר ואחז בידו שער יסודו לפיוט (הוא, סדור שו). מצאתי בתוספת תמיד יסוד רבינו רבי ברוך זצ״ל (תוספ׳ יומ׳ יו:). אבל ביסודו של רבינו אברהם ב״ר דוד זצ״ל מצאתי בספר בעלי הנפש שכתב להיתר (שם יח:). ומצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן וכו׳ (ר״מ הדרשן מגרמייזה, פי׳ לתנ״ך). והדרשן פרש ביסוד שלו כל אלו שבעת המינין (שם). זה יסוד רבינו מדנפירא בר אברהם (הרוקח, סי׳ רפד).— ובמשמ׳ עצם החבור במקורו, בלשון שנכתב בה: וביסוד הערבי של מורה הנבוכים לחרמב״ם ב סוף פרק י נמצא הנוסחא עד שלא עשו שליהותן אנשים (הער׳ קופמן בספ׳ מגה׳ קנא׳ לר״י מפיסא 34).—ד) בחכמת הטבע, ״העצמים העקריים שאינם מתהלקים, שמהם מרכבים הגופים[1], Element: אנא הבורא עולמו ביסודות ארבעה (רסע״ג, הובע׳ ליוס 7). וכל חבר בארבעה יסודות, בעת אינם בצדק אך פרודות, וככבים וגלגלים ערוגים, בצדק על מסילותם נהוגים (שערי דיני ממונ׳ לרה״ג י). כי הגוף נכון על ארבעת יסודותיו לפי ארבעת תקופות השנה (אסף הרופא 9). קניניך ארבע יסודות, לפנים פרודות, באונך מכל חמודות, ובכל צמודות (ר׳ יצחק גיאת). ואלו הארבעה נקראו יסודות ולפעמים האחד ישתנה אל חבירו ויתהוו ויפסדו והיסודות הם גשמים פשוטים והם חלקים ראשונים לגוף האדם וזולתו (ר״א ב״ר חייא הג״א, אגפירא א). בעשותך כדור הארץ נחלק לשנים, חציו יבשה וחציו מים, והקפת על המים גלגל הרוח וכו׳ והקפת על הרוח גלגל האש והיסודות האלה ארבעתם להם יסוד אחד ומוצאם אחד (רשב״ג, כתר מלכות). הן בהיותי אדבר נכבדות, כך אילותי בעוד יהו נצמדות, בגויתי ארבע יסודות, ואנעים שיחי וארוממך במעני (ר״י הלוי, לב״ת, אערך שבחי). לך דרי אדמה הבנוים מארבע יסודות, תתיכם כחלב וכגבינה תקפיאם בבית הפקדות (הוא, לך אדר). וראשית לכל נברא יסודות אשר ברא ומבו נפלאה חכמה בארבע יסודותיו, והם אש והרוח ומים והעפר בהתחברם עולם אזי בם ותלדותיו (ראב״ע, בשם אל). יש אדם שיש לו יתרון על אדם אחר בלי ספק וכו׳ אעפ״י שהם מיסוד אחד והרכבה אחת (ר״י א״ת, תקון מדות הנפש). האלהים ברא את העולם הגדול ההולך על ארבעה טבעים להיות הוויית תחילתו מארבע היסודות הידועים (שם). ארבעה גופים הללו שהם אש ורוח ומים וארץ הם יסודות כל הנבראים למטה מן הרקיע (רמב״ם, יסוה״ת ד א). ובל המחובר מארבעה יסודות אלו הוא נפרד בסוף וכו׳ אפילו הזהב והאודם אי אפשר שלא יפרד ויחזור ליסודותיו (שם ג). עיקר הצווי בעבודת כוכבים שלא לעבוד אחד מכל הברואים לא מלאך ולא גלגל ולא כוכב ולא אחד מארבעה היסודות ולא אחד מכל הנבראים מהן (הוא, עכו״ם ב א). הסכימו חכמים שיש ארבע יסודות מתחת גלגל הירח וטבע כל אחד ואחד מהם מקיף את חבירו וכולל אותו מכל צד הראשון הוא האש והוא חם ויבש בטבעו ואחריו יסוד האויר והוא חם ולח בטבעו ואחריו יסוד המים והוא קר ולח בטבעו ואחריו יסוד העפר והוא קר ויבש בטבעו (ר״ש א״ת, רוח חן ז). וחומר בע״ת הוא עירוב הארבע היסודות (שם ח). כי התבאר במופת שאלו הד׳ היסודות ישתנו קצתם אל קצתם ויתהוו קצתם מקצתם (מלות הגיון ט). אבל הוציא (הקב״ה) מן האפס הגמור יסוד דק מאד אין בו ממש (רמב״ן בראש׳ א א). ולפי דעתי כי השלש יסודות אשר על הארץ קרא אגודה לפי שהם אגודה אחת זו על זו על הארץ (בראשי רד״ק, אגד). כי היסוד על דעת הפלוסוף הוא הדבר שתעלה אליו במחשבתך מהגשמות הגמור המורכב הרכבה גמורה ותתירהו ברעיוניך אל מה שהוא יותר פשוט ופחות ממנו הרכבה וממנו כמו כן אל מה שהוא יותר פשוט ופחות הרכבה תתמיד זה ברעיוניך ומחשבותיך עד שתגיע אל הפשוט האמתי שלא קדמהו דבר שנתהווה ממנו

—[1]) לפי השם הערבי ע׳נצר[a]) שמשמ׳ העקרית היא שרש הדבר ויסודו.

a) عُنصر

(ר"י ישראלי, ספ' יסודות). ואמר (גאלינוס) שהיסוד הוא המעט שבחלקי הדבר שהוא יסוד לו (שם). היסודות הם גשמים פשוטים וכו' ויקבל במסרת הרופא מן הטבעי שהם ארבעה ואין עוד שנים מהם קלים ושנים מהם יבשים (קאנון א א ב). שיש בהם (בהצמחים) שתי יסודות פונות למעלה והם האש והאויר (שבט יהודה נב). לפי שאין דבר שאין בו מארבע יסודות והיו מבקשים להוציא מן הזהב כל חלק העפר אשר בו עד שהיה נשאר בו יסוד האש והמים לבד (שם סד). ותמת שרה זה הגוף בקרית ארבע אלו הארבע יסודות היא חברון שהיו מחוברים בגופו בחייו (מדל' הנעלם, זהר, חיי שרה). דע כי הדבר הראשון אשר ברא הבורא יתברך מן האפס הגמור היה יסוד דק מאד אין בו ממש אבל הוא מוכן לקבל הצורה ולצאת מן הכח אל הפעל והוא החמר הראשון שנקרא בלשון יוני היולי (מ' אגדכי, ב"א ב ב). העולם השפל שיש בו חומר אחד מקבל ארבע צורות כי משם יפרד והיה לארבעה ראשים והם הנקראים ארבע יסודות שהם האש והאויר והמים והעפר וארבע יסודות אלו לובשין צורה ומפשיטין צורה כפי תנועת הגלגל על ידי עולם השכל שמשם הצורות נשפעות בעולם השפל באמצע תנועת הגלגל (שם). ונקראים יסודות לפי שהם יסודות לכל ההויות כי כל מתהווה מהתחתונים מהם מתהווה (רבנ"ל דורן, מג"א א). — ה) °בסגנון הקבלה, חלק הטיני של הזו"נ: אמנם הם לוקחין עמהם שורש שהוא מן היסוד דאמא עצמה ומתלבשין בו וכו' והנה לקיחת לבוש זה כך כי הנה פי היסוד דאמא אינו פתוח לגמרי (מהרח"ו, ע"ח, היכ' ז"א עז ז ח). והוא בחי' בשר התפוח בעין עטרה בסיום היסוד שבה והנה היסוד עצמו שלה הוא מתלבש למעלה בדעת של ז"א בראשו (שם עו ב ג). ב' חיבורים לזווג נשיקין ויסודות נשיקין בראש וזיווגם כפול רוחו של זכר בפיה של נקבה ורוחה של נקבה בפיו של זכר נמצאו שתי רוחות מחוברים באחד וזווגם של יסודות אחר שנתחברו משפיע הזכר לנקבה והנקבה לעולם (רמח"ל, חוקר ומקובל ו). — ו) °בקבלה, אחת מהספירות: כתר חכמה בינה חסד ת"ת גבורה נצח יסוד הוד מלכות (רמח"ל, חוקר ומקובל ו). כי תחלה יצאה בחינת מלכותו ותקרא בשם נוקבא ואחריה יצאו מספירותיו אחדות מיסוד ועד החסד ויקראו כלם באחד זעיר ואחריה יצאה בינה ותקרא אמא ואחריה יצא חכמה ויקרא אבא וכו' (מבנ' חסיד', תולות הטעמ' ב).

יְסוּדָה, ש"נ, — כמו יְסוֹד: לבני קרח מזמור שיר יְסוּדָתוֹ בהררי קדש (תהל' פז א).

°**יְסוֹדִי**, ת"ז, לנק' יְסוֹדִית, מ"ר יְסוֹדִיִּים, יְסוֹדִיּוֹת, — א) אות יסודית, שרשית: בנין הקל והוא יסוד הפעלים ונקרא כן כי לא נוסף בו אות על האותיות היסודיות כי אם לשמש לצורך בנינו (רד"ק, מכלול, בה"פ). — ב) של יסודי הגופות: והמלאך יש שהיה נברא לעתו מן הגופים היסודיים הדקים (כוזרי ד ג). מה יאמרו הפילוסופים במים היסודיים שאינם מקיפים כל הארץ (ר"ב א"ת, יקוו המים א). ונחלקו החכמים אם האש היסודי שורף או אינו שורף (בער הבמים א). שהאש היסודית היא חשכה (רמב"ן ברא' א א). וראוי תחלה לעיין ששה מיני גשמים גשם שמימיי וגשם יסודיי וגשם מחצבי וגשם חיוני בלתי מדבר (אמונה רמה 64). ואמנם באה האש היסודית בזה השם להיותה בלתי מאירה אבל ספירית (ר' עמנו' מרומא, פרוש התורה, Merx 374). — ובמשמ' עִקָּרִי: אין ספק שאמונת גלגול הנפשות היא אמונה יסודיית וראשיית לבעלי ידיעה זו (א' מודינא, ארי נוהם יא).

יָסוּר[1], ש"ז, מ"ר יְסוּרִים, יְסוּרֵי, — מי שסר מדבר, מאדם, Abtrünniger; renégat; unfaithful: מקוה ישראל יי' כל עוזביך יבשו יְסוּרַי[2] בארץ יכתבו כי עזבו מקור מים חיים את יי' (ירמ' יז יג).

***יִסּוּר**, ש"ז, שה"פ מן יִסֵּר: ונוסרו כל הנשים וכו' אין לך יסור גדול מזה (סנה' מה.). והעברה כפי מציאותה צריכה ייסור גדול (רלב"ג במות כא טו). וקצתם יספיק להם התוכחה והגערה בקצתם וקצתם הייסור והעונשים (אמונה רמה 97).

***יִסּוּר**, ש"ז, מ"ר יִסּוּרִים, — צער ומכאוב קשה, חמרי או רוחני, מפני מחלה או מכות וכדומה, Schmerz

[1]) מן סור, משק' יָפוּל, אעפ"י שלא חשבו המדקדקים משקל יפול בין משקלי השמות, ועי' הערה לקמן. — [2]) כך הכתיב, והקרי וסורי, ובקצת ספרים וסורי כתיב וקרי. ותרגמו ופרשו הקדמונ' במשמ' סור מהדרך וכדומה, והוא איפוא לפי הכתיב משק' יפול. עכ"פ אין הנוסחה הנכחית של הכתיב מתישבת היטב, ונראה שהיא לקויה, ויש מגיהים: וסורים מארץ יכרתו, וכדומה.

souffrance; suffering : מגעל נפשו מטעמי זבד ולאיש יודע יסור מעים (כ״ס גגי׳ מ כט). כשאדם בא לידי חולי או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו יכול לעסוק במלאכתו הרי הוא מת ברעב (קדוש׳ ד יד). והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים בלימוד וכו׳ בלב טוב באמונת חכמים ובקבלת היסורין (אבות ו ה). ר׳ ינאי אומר אין בידינו לא משלות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים (שם ד טו). עבר על כריתות ומיתות בית דין במזיד התשובה ויוה״כ מכפרין מחצה והייסורין מכפרין מחצה וכו׳ אבל מי שנתחלל שם שמים על ידו אין כח לא לתשובה לתלות ולא ליוה״כ לכפר ולא ליסורין למרק אלא תשובה ויוה״כ תולין ומיתה ממרקת עם הייסורין (ירוש׳ שבוע׳ א לג:). כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו (ברכ׳ ה.). כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב״ה מביא עליו יסורין מכוערין (שם). אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו (שם). רשב״י אומר ג׳ מתנות טובות נתן הקב״ה לישראל וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין אלו הן תורה וארץ ישראל והעולם הבא (שם). אמר ר׳ יוחנן נגעים ובנים אינן יסורין של אהבה (שם:). ר׳ חייא בר אבא חלש (נכנס אליו) ר׳ יוחנן א״ל חביבין עליך יסורין אמר לו לא הן ולא שכרן (שם). מה עשה הקב״ה הביא יסורים על חזקיהו ואמר לו לישעיהו לך ובקר את החולה (שם י.). אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון (שבת נה.). ג׳ חייהן אינם חיים ואלו הן המצפה לשלחן חבירו ומי שאשתו מושלת עליו ומי שייסורין מושלין בגופו (ביצ׳ לב:). אמר ריב״ל כל השמח בייסורין שבאין עליו מביא ישועה לעולם (תעני׳ ח.). יהי״ר מלפניך שלא אחטא ומה שחטאתי מחוק ברחמיך אבל לא ע״י יסורין (יומ׳ פז:). שישראל בזמן הזה דוויים דחופים סחופים ומטורפין ויסורין באין עליהם (יבמ׳ מז.). מפני מה גרים בזמן הזה מעונין ויסורין באין עליהן מפני שלא קיימו שבע מצות בני נח (שם מח:). הקב״ה מביא יסורין על הצדיקים בעולם הזה כדי שירשו העולם הבא (קדוש׳ מ:). יי׳ ישמרהו מיצר הרע ויחייהו מן היסורין (נדר׳ מ.). שלשה היו באותה עצה בלעם ואיוב ויתרו בלעם שיעץ נהרג איוב ששתק נדון בייסורין יתרו שברח זכו מבני בניו שישבו בלשכת הגזית (סוט׳ יא.). חסיד היה באומות העולם ואיוב שמו ולא בא לעולם אלא כדי לקבל שכרו הביא הקב״ה עליו יסורין התחיל מחרף ומגדף (ב״ב טו:). אמר הקב״ה אני אמרתי איסרם ביסורין בעוה״ז כדי שיחזקו זרועותם לעוה״ב (ע״ז ד.). א״ר אליעזר כל המתלוצץ ייסורין באין עליו (שם יח:). כל הנותן פיתו למי שאין בו דיעה יסורין באין עליו (סנה׳ לב.). נענה ר״ע ואמר חביבין יסורין (שם קא.). וכי חזקיה מלך יהודה לכל העולם כולו לימד תורה ולמנשה בנו לא לימד תורה אלא מכל טורח שטרח בו ומכל עמל שעמל בו לא העלהו למוטב אלא ייסורין (שם:). להגן עליו מן הייסורין (שבוע׳ ח:). ישראל אין חוזרין למוטב אלא על ידי יסורין (מנח׳ נג:). כל שעברו עליו ארבעים יום בלא ייסורין קיבל עולמו (ערכ׳ טז:). עד היכן תכלית ייסורין א״ר אלעזר כל שארגו לו בגד ללבוש ואין מתקבל עליו (שם). מדת יסורין טוב מאד וכו׳ שעל ידיה הבריות באים לחיי העולם הבא וכן שלמה אומר ודרך חיים תוכחות מוסר אמר צא וראה איזוהי דרך מביאה את האדם לחיי העוה״ב הוי אומר זו מדת יסורין (מד״ר בראש׳ ט). אם באו עליך יסורין לא תהא מקפיד ולא קורא קטיגור (שם לב). אין לך אדם בלא יסורין אשריו לאדם שיסורין באים עליו (שם). אמר ריב״ל כל יסורים שהם באים על האדם ומבטלין אותו מדברי תורה יסורים של תוכחת הם אבל יסורים שהן באים על האדם ואין מבטלין אותו מדברי תורה יסורים של אהבה הן (שם). אמרו רבותינו כל הייסורין לצד אחד והעניות לצד אחד רצונך לידע בא וראה וכו׳ אמר לו הקב״ה (לאיוב) מה אתה רוצה עניות או ייסורין אמר לו איוב רבון העולם מקבל אני עלי כל ייסורין שבעולם ולא עניות (שם שמות לא). שכל מי שהוא מדוקדק בעניות כאלו דבוקים בו כל ייסורים שבעולם (שם). אותו המלאך שמלמד עליו זכות אמר להקב״ה פדעהו בייסורים ואתה מביאו לתשובה (פסיק׳ רבתי י). אמר ר׳ חייא בר אבא כל היסורים קשים ויסורים של עוני קשה מכולם כל יסורים באין והולכין למקומם ומתחדש הגוף לכמות שהיה אבל יסורים של עוני מכהין עיניו של אדם (מד״ז רות, כוכב 49). כל אלו הבנים הילודים

מהם הם המורדים והפושעים שיסורי הגלות בוררין אותן (רמב"ם, איסורי ביאה כא יג).—ומ"י: שלא חייבו ביסורי הצדיקים תמור רק שכר והתמור ענינו שישוה בענין הכאב והשכר יותר משויון היסור בהועלה יתרה (ע"ת לר"א הקראי ל). — ובמשמ' ״ענוי קשה של הגוף בכלי מענים, Folter; torture: ואחד מיסורי מלכי פורטוגל שישימו המורד סמוך למדורה של אש ולא יניחו אותו לישן (שבט יהודה סד). אמר המלך לאמתלאה כזו ראוי להכותו ביסורין וכו' אז השיב ההגמון היסורין ומעשה השרים אין בהם אמונה ולא בטחון אמר היהודי אדוננו המלך לא שוטה אנכי ולא הייתי שוטה אבל הוציאוני מדעתי בכח היסורין כי אבדה החנינה מן הנוצרים (שם כט). ורבים מהיהודים הנתפסים בבולניא הודו לדבריהם ע"י יסורין וכאשר חקרני החוקר על זה וכו' מסרתי מודעה והתראה וכו' איך אני מתרה אל החוקר שלא יתן לי יסורין וכו' והדבר אשר יוכל להתאמת בלי יסורין איני מאמין שהדיין יוכל לתת עליו היסורין אחרי כי הדתות המציאו המצאת היסורין במה שאי אפשר למצוא האמת כי אם באמצעותם (ר"י חנינא בן מרדכי הרופא, השחר ג).

***יְסִיכָה**, ש"נ, — שה"פ מן יָסַךְ: יוה"כ אסור באכילה ובשתיה וברחיצה וביסיכה[1]) ובנעילת הסנדל (יומ' ח א).

יסך[2]), כמו סוך, ממנו יָסַךְ, *יְסִיכָה.

יָסַךְ[3]), פ"י,—כמו סוּךְ, יִיסַךְ שמן, כמו יָסוּךְ: שמן משחת קדש יהיה זה לי לדרתיכם על בשר אדם לא יִיסָךְ[4]) ובמתכנתו לא תעשו כמהו (שמות ל לא-לב).— ועי' סוך.

---

[1]) כך במתניתא דבני מערבא, וכך הביא ריב"ג בשרש יסך.

[2]) שרש קבעהו ריב"ג והסכים עליו רד"ק, אך אין החדשים מודים בו, ועי' הערה להפעל.

[3]) עי' הערה לקמן.—[4]) אמר ריב"ג (מבתלחק 31): יסך לם יד'כר על בשר אדם לא ייסך עלי זנה לא ייעף ולא ייגע ואעלם עלמכ אללה אלח'יר אנ הד'ה אללפט'ה ממכנ אנ תכונ לע'ה קאהמה בנפשהא אעני אצלא קאהמא בנפשה וממכנ איצ'א אנ תכונ מקלובה מנ וסוך לא סכתי אד' מענאהמא ואחד וממכנ איצ'א אנ יכונ לא ייסך במעני יוסך אעני מא לם ישם פאעלה מעתל אלעינ עלי בניה אלת'קיל מן וירחץ ויסך אלד'י

יסף[1]), ממנו יָסַף, מוּסָף, תּוֹסֶפֶת, ״הוֹסָפָה.

יָסַף[2]), פ"ע, יָסַף, יָסְפָה, יָסַפְתָּ, יָסְפוּ, סְפוּ, יֹסְפִים, —א) יָסַף פלוני לעשות דבר, לא חדל מלעשותו, עשה עוד ועוד, fortfahren; continuer; to continue: ולא יָסַף עוד לדעתה (ברא' לח כו). כי תשובן מאחריו וְיָסַף עוד להניחו במדבר (במד' לב יה). ולא יָסַף עוד מלאך יי' להראה אל מנוח ואל אשתו (שופט' יג כא). ולא יָסַף שמואל לראות את שאול עד יום מותו (שם

הו מעתל אלעינ ת'קיל ומת'לה מא לם ישם פאעלה מעתל אלעינ ת'קיל באלכשר מבאנ אלצ'ם ויישם בארונ פאנ אלוג'ה פיה ויושם באלצ'ם, ע"כ, ובעבר': לא הזכיר אבו זכריה על בשר אדם לא ייסך על משקל לא ייעף ולא ייגע ודע ידעך אלהים הטוב כי זה הדבור יוכל שיהיה לשון קיימת בעצמה, ר"ל שרש מתקיים בעצמו, ואפשר כמו"כ שתהיה הפוכה מן וסוך לא סכת, הואיל ומשמ' שתיהן שוה, ואפשר עוד שיהיה לא ייסך במשמ' יוסך, ר"ל מה שלא נזכר פועלו, נח העין, על בנין הכבד, מן וירחץ ויסך שהוא נח העין כבד ודמיונו מה שלא נזכר פועלו נח העין כבד בחירק במקום שורק ויישם בארון אעפ"י שהצורה הנאותה היא ויושם בשורק. והתפלפל ריב"ג עוד בזה בספר ההשואה (תבויה 369), וגם בהשרשים, אמר וז"ל: קד ד'כרנאה ועללנאה פי כתאב אלמשתלחק ואידנא מד'הבנא פיה פי תג'ויז כונה מא לם ישם פאעלה פי כתאב אלתשויה ואשתשהדנא עלי ד'לכ באלשואהד אלקאהמה ואלבראהינ אלואצ'חה, ע"כ, ובעבר': כבר זכרנוהו וזכרנו עלותיו בספר ההשגה והחזקנו דעתנו בו באמרנו כי יתכן להיות פועל שלא נזכר פועלו בספר ההשואה והבאנו על זה ראיות נגלות ומופתים נראים. והרד"ק: לא ייסך חסר הפועל כלומר הסך השמן על בשרו לא ייסך מזה השמן וכן ויישם בארון חסר המשים ויהיה יסך וסוך בענין אחד ועוד אמרו המדקדקים שהוא כמו יוסך והוא שלא נזכר פועלו משרש סוך וכן פירושו ויישם בארון כמו ויושם. ע"כ. והחדשים, קצתם נוטים לדעת ריב"ג, וקצתם אומרים כי הוא הָפעל מן סוך, וי"א שזה במקום יוסך ואומרים כי לא היה יסך בעבר' ואין שום דבר מכריח לקבע שרש זה מפני הצורה וייסך. ואולם, שה"פ *יסיכה שנמצא בתלמוד ושהבאנו בערך הקודם, הוא מעיד כי אמנם היה נהוג בלשון זה השרש.

[1]) גם מואב', כנענ', ועי' הערה להערך.

[2]) במואבית יסף: אשר יספתי על הארץ (מלכ' מישע, שורה כט). וגם בערב' הדרום' וספa).

[1]) وسف

יה לה). ויגד לשאול כי ברח דוד גת ולא יסף[1]) עוד לבקשו (שם כז ד). את הדברים האלה דבר יי׳ אל כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל קול גדול ולא יסף[2]) (דבר׳ ה יט). אם יספים אנחנו לשמע את קול יי׳ אלהינו עוד ומתנו (שם כב). ויספה פליטת בית יהודה הנשארה שרש למטה (מ״ב יט ל). ויספו השטרים לדבר אל העם ואמרו מי האיש הירא וכו׳ (שם כ ח). ויכנע מדין לפני ישראל ולא יספו לשאת ראשם (שופט׳ ח כח). ויכנעו הפלשתים ולא יספו עוד לבוא בגבול ישראל (ש״א ז יג). ויעמדו כל העם ולא ירדפו עוד אחרי ישראל ולא יספו עוד להלחם (ש״ב ב כח). ולא יספו עוד גדודי ארם לבוא בארץ ישראל (מ״ב ו כג). ואם עד אלה לא תשמעו לי ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם (ויקר׳ כו יח). ויספו ענוים ביי׳ שמחה (ישע׳ כט יט). ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו[2]) (במד׳ יא כה). — וכיו׳ עם עה״פ חרוקה בשמירת התנועה הקדומה: לכן הנני יוסף[3]) להפליא את העם הזה (ישע׳ כט יד).

—ב) יסף על דבר, חבר דבר, עשה שיהיה יותר מקודם, hinzufügen; ajouter; to add: ואיש כי יאכל קדש בשגגה ויסף חמשיתו עליו ונתן לכהן (ויקר׳ כב יד). ואם גאל יגאלנה ויסף חמישתו על ערכך (שם כז יג). ואם המקדיש יגאל את ביתו ויסף חמישית כסף ערכך עליו (שם יה). ופדה בערכך ויסף חמשתו עליו (שם כז). התפלל בעד עבדיך אל יי׳ אלהיך ואל נמות כי יספנו על כל חטאתינו רעה (ש״א יב יט). הנני יוסף[4]) על ימיך חמש עשרה שנה (ישע׳ לח ה). ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמע לי ויספתי עליכם מכה שבע כחטאתיכם (ויקר׳ כו כא).

—[1]) כך קרי, כתיב יוסף. —[2]) אונק׳ תרגם ולא פסק, ולא פסקן, ואעפ״י שאין ספק בדבר כי יש מלים בעבר׳ שמשמשות במשמ׳ הפכיות, כמו גם בערב׳, בכ״ז כאן יותר נראה שהכונה היא כמשמ׳ הרגילה של יסף. וכך אמרו בגמ׳ (סנה׳ יז.) בענין אלדד ומידד, שלא התנבאו אלא אותו יום בלבד. וכן החליטו ריב״ג ורד״ק, וכן החדשים. —[3]) ס״א יוסיף מלא, ויש חושבים אותו הפעיל. —[4]) אמר דונש: הנני יוסיף על ימיך אוסיף (דונ׳ על רסע״ג 150). והשיג ע״ז ראב״ע (שפת יתר קכה), ואמר: אמר ר׳ אדונים הנכון אוסיף ולפי דעתי הוא מבנין הקל מגזרת ויספתי ליסרה ובמשקלו אתה תומך גורלי, ע״כ, וכן החדשים חלוקים בזה. ונראה כי זו שארית ההברה הקדומה בקול החירק קודם שנטה לקול הצירה.

לא הגד לי חצי מרבית חכמתך יספת על השמועה אשר שמעתי (דהי״ב ט ו).— ועם ל: יספת לגוי יי׳ יספת לגוי נכבדת (ישע׳ כו יה).

—נפע׳, נוסף, נוסף, נוספה, נוספות, — שיספו עליו: הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו (שמות א י). ונגרעה נחלתן מנחלת אבתינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם (במד׳ לו ג). ויכתב עליה מפי ירמיהו את כל דברי הספר אשר שרף יהויקים מלך יהודה באש ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה (ירמ׳ לו לב). יש מפזר ונוסף עוד (משלי יא כד). ואם יהיה היבל לבני ישראל ונוספה נחלתן על נחלת המטה אשר תהיינה להם (במד׳ לו ד). כי אשית על דימון נוספות (ישע׳ יה ט).

—הפע׳, הוסיף, הסיף, הוספתי, הספתי, אוסיף, אסיף, אסף, אסף, אספה, תוסיף, תוסף, תסף, תוסף, תוסף, ותוסף, תסף, תוסיפי, תוספי, יוסיף, סיף, יוסף, יסף, ויוסף, ויוסף, ויסף, ויאסף, תוסף, ותוסף, תוסיפו, תספו, תוספון, יוסיפו, סיפו, ויוסיפו, ויסיפו, ויספו, יוסיפון,—א) כמו יסף קל, הוסיף לעשות דבר: לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם וכו׳ ולא אסף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי (ברא׳ ח כא). ויאמר לו פרעה לך מעלי השמר לך אל תסף ראות פני וכו׳ ויאמר משה כן דברת לא אסף עוד ראות פניך (שמות י כח-כט). לא אסף לשמע את קול יי׳ אלהי (דבר׳ יח טז). לא אוסיף להיות עמכם (יהוש׳ ז יב). גם אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם (שופט׳ ב כא). לכן לא אוסיף להושיע אתכם (שם י יג). ולא אסיף להניד רגל ישראל מן האדמה אשר נתתי לאבותם (מ״ב כא ח). לא אוסיף עוד עבור לו (עמו׳ ז ח). אך אוסיף להביט אל היכל קדשך (יונ׳ ב ה). האוסיף לגשת למלחמה עם בני בנימן (שופט׳ כ כג). האוסף עוד לצאת למלחמה (שם כח). ולא הסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו (מ״ב כד ז). רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה (דבר׳ ג כו). בדרך אשר אמרתי לך לא תסיף עוד לראתה (שם כח סח). ובית אל לא תוסיף עוד להנבא (עמו׳ ז יג). ולא תוסף עוד לשכלם (יחזק׳ לו יב). לא תוסיפי עוד לעלוז (ישע׳ כג יב). את קבעת כוס חמתי לא תוסיפי לשתותה עוד (שם נא כב). אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא תוספי לגבהה עוד בהר קדשי (צפנ׳

ג יא). ארבעים יכנו לא יסיף פן יסיף להכתו על אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך (דבר' כה ג). ידוע תדעו כי לא יוסיף יי' אלהיכם להוריש את הגוים האלה מלפניכם (יהוש' כג יג). ומה-יוסיף דוד עוד לדבר אליך (ש"ב ז כ). ולא יסיף עוד לגעת בך (שם יד י). והיה ביום ההוא לא יוסיף עוד שאר ישראל ופליטת בית יעקב להשען על מכהו (ישע' י כ). פני יי' חלקם לא יוסיף להביטם (איכ' ד יו). תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך (שם כב). חגי יהודה חגיך שלמי נדריך כי לא יוסיף עוד לעבור בך בליעל (נחום ב א). לשפט יתום ודך בל יוסיף עוד לערץ אנוש מן הארץ (תהל' י יח). ואשר שכב לא יוסיף לקום (שם מא ט). הלעולמים יזנח אדני ולא יסיף לרצות עוד (שם עז ח). אל יסף פרעה התל לבלתי שלח את העם לזבח ליי' (שמות ח כה). מה-יסף יי' דבר עמי (במד' כב יט). ויחל עוד שבעת ימים אחרים ויסף שלח את היונה (בראש' ח י). ויסף עוד לדבר אליו (שם יח כט). וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקלת ויסף לחטא (שמות ט לד). ויסף עוד בלק שלח שרים רבים (במד' כב יה). ותלחץ (האתון) את רגל בלעם אל הקיר ויסף להכתה ויוסף מלאך יי' עבור (שם כה-כו). ויסף עוד געל לדבר (שופט' ט לז). ויסף יי' קרא עוד שמואל (ש"א ג ו). ויסף יי' להראה בשלה (שם כא). ויסף הנער לענות את שאול (שם ט ח). ויוסף יהונתן להשביע את דוד באהבתו (שם כ יז). ויוסף עוד דוד לשאול ביי' (שם כג ד). ויסף עוד אבנר לאמר אל עשהאל סור לך מאחרי (ש"ב ב כב). ויסף אף יי' לחרות בישראל (שם כד א). ויעש אחאב את האשרה ויוסף אחאב לעשות להכעיס את יי' (מ"א יו לג). ויוסף יי' דבר אל אחז (ישע' ז י). ויסף איוב שאת משלו (איוב כז א). ויאסף שאול לרא מפני דוד עוד (ש"א יח כט). והיתה צעקה גדלה בכל ארץ מצרים אשר כמהו לא נהיתה וכמהו לא תסף (שמות יא ו). וכבד עליה פשעה ונפלה ולא תסיף קום (ישע' כד כ). נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל (עמו' ה ב). עין שזפתו ולא תוסף (איוב כ ט). כי תעבד את האדמה לא תסף תת כחה לך (בראש' ד יב). ותסף ללדת את אחיו את הבל (שם ב). ותוסף המלחמה להיות ויצא דוד וילחם בפלשתים (ש"א יט ח). שים עליו כפך זכר מלחמה אל תוסף (איוב מ לב). כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תספו לראתם עוד עד עולם (שמות יד יג). לא תוסיפו הביא מנחת שוא (ישע' א יג). אם לא ירד אחיכם הקטן אתכם לא תספון לראות פני (בראש' מד כג). ואשלחה אתכם ולא תספון לעמד (שמות ט כח). ויי' אמר לכם לא תספון לשוב בדרך הזה עוד (דבר' יז יו). לא תאספון לתת תבן לעם (שמות ה ז). וכל ישראל ישמעו ויראון ולא יוספו לעשות כדבר הרע הזה (דבר' יג יב). והנשארים ישמעו ויראו ולא יספו לעשות עוד (שם יט כ). ולא ירגז עוד ולא יסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה (ש"ב ז י). ועתה יוספו לחטא (הוש' יג ב). והיתה נפשם כגן רוה ולא יוסיפו לדאבה עוד (ירמ' לא יא). אמרו בגוים לא יוספו לגור (איכ' ד יה). וישנאו אתו ולא יכלו דברו לשלום ויחלם יוסף חלום ויגד לאחיו ויוספו עוד שנא אתו (בראש' לז ד-ה). ויספו בני ישראל לעשות הרע בעיני יי' (שופט' ג יב). ויתחזק העם איש ישראל ויספו לערך מלחמה (שם כ כב). ויספו כל העם לבכות (ש"ב ג לד). ויספו עוד פלשתים לעלות (שם ה כב). ויוסיפו עוד לחטא לו (תהל' עח יז).—ועם פעל עתיד אחריו: לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל (הוש' א ו). מתי אקיץ אוסיף אבקשנו עוד (משלי כג לה). לא תוסיפי יקראו לך רכה וענגה (ישע' מז א). שבי דומם ובאי בחשך בת כשדים כי לא תוסיפי יקראו לך גברת ממלכות (שם ה). כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא (שם נב א).—ועם שה"פ: מביתי אגרשם לא אוסף אהבתם כל שריהם סוררים (הוש' ט יה). — ובהחלט, הוסיף, לא הוסיף, בלי הפעל אחריו: אתה הרני אם עול פעלתי לא אסיף (איוב לד לב). אחת דברתי ולא אענה ושתים ולא אוסיף ויען יי' את איוב (שם מ ה-ו). עד פה תבוא ולא תסיף (שם לח יא). כי אם תציל ועוד תוסף (משלי יט יט).—ב) הוסיף אל, על, כמו יסף על, במשמ' עשה שיהיה יותר מקודם: הוספת חכמה וטוב אל השמועה אשר שמעתי (מ"א י ז). והספתי על ימיך חמש עשרה שנה (מ"ב כ ו). הנה הגדלתי והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני על ירושלם (קהל' א יו). ואני תמיד איחל והוספתי על כל תהלתך (תהל' עא יד). אבי העמים עליכם על כבד ואני אסיף על עלכם (מ"א יב יא). ורעב אסף[1]) עליכם (יחזק' ה יו). ואם מעט ואספה[2]) לך כהנה וכהנה (ש"ב יב ח). לא תסף עליו ולא תגרע ממנו

— [1]) בקצת ספרים אסיף וגם אוסיף.— [2]) ס"א

(דבר׳ יג א). ימים על ימי מלך תוסיף שנותיו כמו דר ודור (תהל׳ סא ז). ועצים ואבנים הכינותי ועליהם תוסיף (דהי״א כב יד). אל תוסף[1]) על דבריו (משלי ל ו). יסף יי׳ לי בן אחר (בראש׳ ל כד). ואת חמישתו יוסף עליו (ויקר׳ ה יז). יי׳ אלהי אבותיכם יסף עליכם ככם אלף פעמים (דבר׳ א יא). ויאמר יואב אל המלך ויוסף יי׳ אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים (ש״ב כד ג). כי יסיף על חטאתו פשע (איוב לד לז). ותוסף אל תזנותיה (יחזק׳ כג יד). לא תספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם (דבר׳ ד ב). כי ארך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך (משלי ג ב). כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים (שם ט יא). להוסיף לכם תבואתו (ויקר׳ יט כה). ותשיבו נשים נכריות להוסיף על אשמת ישראל (עזר׳ י י). עליו אין להוסיף וממנו אין לגרע (קהל׳ ג יד). אתם אמרים להסיף על חטאתנו ועל אשמתנו (דהי״ב כח יג).— ובלי אל ועל אחריו: ויאחז צדיק דרכו וטהר ידים יסיף אמץ (איוב יז ט). מה יתן לך ומה יסיף לך לשון רמיה (תהל׳ קכ ג). ברכת יי׳ היא תעשיר ולא יוסף עצב עמה (משלי י כב). לחכם לב יקרא נבון ומתק שפתים יסיף לקח (שם יו כא). הון יסיף רעים רבים ודל מרעהו יפרד (שם יט ד). כי ברב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב (קהל׳ א יח). ישמע חכם ויוסף לקח (משלי א ה). יראת יי׳ תוסף ימים (שם י כז). אף היא כחתף תארב ובוגדים באדם תוסיף (שם כג כח). על מה תכו עוד תוסיפו סרה (ישע׳ א ה). ואתם מוסיפים חרון על ישראל (נחמ׳ יג יח).—ושבועה, כה יעשה יי׳ לי וכה יוסיף: מה הדבר אשר דבר אליך אל נא תכחד ממני כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אם תכחד ממני דבר (ש״א ג יז). ויאמר שאול כה יעשה אלהים[2]) וכה יוסיף כי מות ימות יונתן (שם יד מד). כה יעשה יי ליהונתן וכה יסיף כי ייטיב אל אבי את הרעה עליך וגליתי את אזנך ושלחתיך (שם כ יג). כה יעשה אלהים לאיבי[3]) דוד וכה יסיף אם אשאיר מכל אשר לו (שם כה כב). כה יעשה אלהים לאבנר וכה יסיף לו כי כאשר נשבע יי׳ לדוד כי כן אעשה לו (ש״ב ג ט). וישבע דוד לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יסיף כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם או כל מאומה (שם לה), ר״ל שלא יאכל. ולעמשא תמרו הלוא עצמי ובשרי אתה כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב (שם יט יד), ר״ל שיהיה שר צבא. וישבע המלך שלמה ביי׳ לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כי בנפשו דבר אדניהו את הדבר הזה (מ״א ב כג). ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר כה יעשון אלהים וכה יוספון כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם (שם יט ב). וישלח אליו בן הדד ויאמר כה יעשון לי אלהים וכה יוספו אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי (שם כ י), ר״ל שלא ישפק. ויאמר (המלך) כה יעשה לי אלהים וכה יוסף אם יעמד ראש אלישע בן שפט עליו היום (מ״ב ו לא), ר״ל שלא יעמד. באשר תמותי אמות ושם אקבר כה יעשה יי׳ לי וכה יסיף כי המות יפריד ביני ובינך (רות א יז).—ואמר המשורר: כה יעשה לי אל וכה יוסיף אם אהיה מזין לקול מזהיר, לעזוב צבי החן אשר פניו דומים לעין הכוס והוא מזהיר (רמב״ע, תרשיש ב).—ומצוי השמוש הוסיף הרבה בתו״מ: היה לו דבר מועט מוסיף עליו והולך (שבי׳ ג ג). הפודה מעשר שני שלו מוסיף עליו חמישית (מע״ש ד ג). היה מוכר חפץ ואמר קונם שאיני פוחת לך מן הסלע והלה אומר קונם שאיני מוסיף לך על השקל (נדר׳ ג א). אין פוחתין מכ״א תקיעות במקדש ואין מוסיפין על מ״ח וכו׳ ובע״ש היו מוסיפין עוד ג׳ להבטיל העם ממלאכה (סוכ׳ ה ה). אין פוחתין משני נבלים (במקדש) ולא מוסיפין על ששה אין פוחתין משני חלילין ולא מוסיפין על שנים עשר (ערכ׳ ב ג). ובשבת במנחה קורין שלשה אין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהן (מגי׳ ד א). המשכיר בית לחבירו וכו׳ לא יפחות מהחלונות ולא יוסיף עליהן אלא מדעת שניהם (ב״מ ח ט). אמר ריב״ל עתיד הקב״ה להוסיף על ירושלם עד שהסוס רץ ומציל (פסח׳ נ.). מוסיפין מחול על הקדש (ר״ה ט.). — והוסיף לו: הוסיף לו עוד רצועה אחת ומת הרי זה גולה על ידו (מכות ג יד). בכל יום היו שם שתי מערכות והיום שלש אחת מערכה גדולה ואחת מערכה שנייה ואחת שמוסיפין

ואסיפה מלא יוד.—[1]) כך למדנח׳, למערבאי תסף. והזכיר רד״ק צורה זו ואמר אל תוסף בשני שואין, אך לא באר טעם הדבר, וכן גם החדשים, גם מי שהזכיר צורה זו ביותר אולסה׳ לא באר כלום. — [2]) בקצת ספרים יעשה לי.—[3]) לפי ת״ע יעשה אלהים לדוד.

לקטורת שלפניי לפנים (תוספתא יוה"כ ג ג). כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יוה"כ חוץ מהוצאת שבתות וכו' שאם פחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו (ביצ' טז.). את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות וכו' זכה מוסיפין לו לא זכה פוחתין לו (יבמ' נ.). יוסף שקדש ש"ש בסתר זכה והוסיפו לו אות אחת משמו של הקב"ה (סוט' י:). — ובהתפ': שום הדייגין שפיחתו שתות או הוסיפו שתות מכרן בטל (כתוב' יא ח). אעפ"י שאמרו בועלה גובה מאתים ואלמנה מנה אם רצה להוסיף אפילו מאה מנה יוסיף (בס ה א). אלו משל צבור ואם רצה להוסיף מוסיף משלו (יומ' ג ז). בכל יום מקריב פרם בשחרית ופרם בין הערבים והיום מוסיף מלא חפניו (בס ד ד). שנים מזכין או שנים מחייבין ואחד אומר אינו יודע יוסיפו הדיינין (סנה' ג ו). גורעין ומוסיפין ודורשין (יבמ' מח.). בי עריות שבתורה אין צריכות הימנו גט חוץ מאשת איש שנישאת על פי ב"ד ור"ע מוסיף אף אשת אח ואחות האשה (יבמ' לד:). —וקצת במשמ' פ"ע, הוסיף עליו, היה יותר ממנו, היה במדרגה יותר גדולה: שעירי ראשי חדשים מכפרין על הטהור שאכל את הטמא מוסיף עליהן של רגלים שמכפרין על הטהור שאכל את הטמא ועל שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף מוסיף עליהן של יוה"כ שהן מכפרין על הטהור שאכל את הטמא ועל שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף (שבוע' א ה). המפתה נותן בושת ופגם וקנס מוסיף עליו אונס שנותן את הצער לאביה (כתוב' מג.). —הוסיף הצמח, גדל יותר: שיבולת שהביאה שליש קודם לעומר ועקרה ושתלה לאחר העומר והוסיפה מהו (מנח' סט:). ילדה שסיבכה בזקינה ובה פירות אע"פ שהוסיפה מאתים אסור (נדר' נז:). —ובמשמ' הוסיף גבורה, גדלה וחזקה גבורתו: שלשה כל זמן שמזקינין מוסיפין גבורה ואלו הן דג ונחש וחזיר (שבת פז:). —וסתם הוסיף, התמיד לעשות: נתמעט האוכל מוסיף ומזכה ואין צריך להודיע (ערוב' ז ז). עד שלא קרבה חטאתו יוסיף ויביא חטאתו משקרבה חטאתו ילכו לים המלח (מעי' ט:).

—נתפ', *נִתּוֹסַף, נִתּוֹסְפָה, נִתּוֹסֶפֶת, נִתּוֹסְפוּ, יִתּוֹסְפוּ, מִתּוֹסֶפֶת, —כמו נוסף: נתמעט האוכל מוסיף ומזכה ואין צריך להודיע נתוספו עליהן מוסיף ומזכה וצריך להודיע (ערוב' ז ז). הראשון נתקיים השני נתוסף לו (מכי' בא טו). הרי שמדד להם בארץ וניתוספו אחרים עליהם (ספרי במד' ג). תלמידי חכמים כל זמן שמזקינין חכמה ניתוספת בהם וכו' ועמי הארץ כל זמן שמזקינין טפשות ניתוספת בהן (שבת קנב.). לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים (פסח' פז:). מיד ניתוספו על ישראל מאה וחמשים אלף (יבמ' עט.). לא היה יוסף ראוי לינתן בבית האסורין אלא י' שנים מפני שהוציא דבה על י' אחיו ועל ידי שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני אתך והזכרתני אל פרעה ניתוסף לו עוד שתי שנים (מד"ר שמות ז). וידע אדם עוד את אשתו מה עוד שנתוסף תאוה על תאותו (פסיק' רבתי טו). נקרא אברם מתחילה וניתוסף לו ה' ונקרא אברהם ולמה ה' נתוסף לו שקיים ה' חומשי תורה עד שלא ניתנו (אגד' בראש' נה). לפי שבמקום אמה הכניסה נתוספה אמה מבחוץ (תוספ' יומ' נב.). ואלו לא למד אלא דף אחד כבר הועיל לעצמו בידיעת הדף ההוא וימשך ממנו להיות ידיעתו מתוספת מעט עד שישיגנה (המאירי על משלי יז). — וגם °מִתְנוֹסֵף: כי אין טי"ת מתנוספת בתיבה כי אם בלשון מתפעל או נתפעל (רב"י איוב לג כה).

א.יסר[1], ממנו א.יִסֵּר, מוּסָר, *יִסּוּר, יְסוּד, °מוּסָרִי.

א.יָסַר[2], פ"י, יֹסֵר, עת' ככנ' אֶסְּרֵם[3]), אִיסַר[4]), יִיסַר, או אֹסֵר, יֹסֵר, —יָסַר את פלוני, העניש, במעשה או בדברים, züchtigen; punir; correct, chastise: יֹסֵר לץ לקח לו קלון (משלי ט ז). הֲיֹסֵר גוים הלא יוכיח (תהל' צד י). באותי ואֶסֳּרֵם[5]) ואספו עליהם עמים (הוש' י י). —ובמדר': אתה מוצא שאברהם יסר את יצחק בנו ולמדו תורה והדריכו בדרכיו וכו' כיוצא בו היה יצחק משחר מוסר ליעקב שלמדו יצחק

[1]) רק עבר' וארמ'. ברט (Barth, ES 55) מדמה לשרש העברי הזה את השרש הערבי שאר a), שהוא משמש בלשון זו גם במשמ' נתינת עצה.

[2]) עי' הערה להשרש. — [3]) עי' הערה 5. — [4]) כך ר"י חיוג ורד"ק. — [5]) כך הנוסחה המסורה, וראו

a) شار

תורה ויסרו בבית תלמודו וכו׳ ואף יעקב אבינו יסר את בנוו ורידה אותם ולמדם דרכיו שלא היה בהם פסולת (מד״ר שמות א).

—נפע׳, נוסר, נוסרו, הוסר, הוסרי, אוסר, יוסר, תוסרו, —הטיב דרכו ע״י המוסר: ואם באלה (בכל התוכחות שתבואנה עליהם) לא תוסרו לי והלכתם עמי קרי והלכתי אף אני עמכם בקרי והכיתי אתכם (ויקר׳ כו כג-כד). הוסרי ירושלם פן תקע נפשי ממך (ירמ׳ו ח). בדברים לא יוסר עבד כי יבין ואין מענה (משלי כט יט). ועתה מלכים השכילו הוסרו שפטי ארץ (תהל׳ ב י).

—פע׳, יסר, יסרתי, יסרת, יסרו יסר, יסרה, יסר, איסר, ייסר, יסרני, יסרני, יסרו, יסרתו, יסרתיך, יסרתני, יסרוני, יסרך, יסרני, תיסרנו, תיסרך,— — כמו יסר קל בנתץ הפעולה: ועתה אבי העמים עליכם על כבד ואני אסיף על עלכם אבי יסר אתכם בשוטים ואני איסר אתכם בעקרבים (מ״א יב יא). והלכתי עמכם בחמת קרי ויסרתי אתכם אף אני שבע על חטאתיכם (ויקר׳ כו כח). כי יהיה לאיש בן סורר ומורה איננו שמע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אתו ולא ישמע אליהם (דבר׳ כא יח). ולקחו זקני העיר ההיא את האיש ויסרו אתו וענשו אתו מאה כסף (שם כב יח-יט). כי כה אמר יי׳ אלי בחזקת היד ויסרני[1]) מלכת בדרך העם הזה (ישע׳ ח יא). ויסרו למשפט אלהיו יורנו (שם כח כו). וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו יי׳ אלהיך מיסרך (דבר׳ ח ה). ואם עד אלה לא תשמעו לי ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם. (ויקר׳ כו יח). יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תשא נפשך (משלי יט יח). יסר בנך ויניחך ויתן מעדנים לנפשך (שם כט יז). יסרני יי׳ אך במשפט אל באפך פן תמעטני (ירמ׳ י כד). יי׳ אל באפך תוכיחני ואל בחמתך תיסרני (תהל׳ ו ב). תיסרך רעתך ומשבותיך תוכחך ודעי וראי כי רע ומר עזבך את יי׳ אלהיך (ירמ׳ ב יט). אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו (תהל׳ צד יב). אתך לא אעשה כלה ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך (ירמ׳ ל יא). אברך את יי׳ אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי (תהל׳ טז ז). יסר יסרני יה ולמות לא נתנני (שם קיח יח). —ואמר בן סירא: יסר בנך והכבד עולו פן באולתו יתלע בך (ב״ס גנ׳ ל יג). —ובתו״מ: מלך בשר ודם שסרחה עליו מדינה וכו׳ אם רחמן מלא רחמים הוא מיסר הגדולים שבהן בייסורין אף כך הקב״ה מיסר את יחזקאל כדי למרק עונותיהן של ישראל (סנה׳ לט.). אמר להן נביא לישראל חזרו בתשובה אמרו לו אין אנו יכולין יצר הרע שולט בנו אמר להם יסרו יצריכם אמרו לו אלהיו יורנו (שם קה.). וכל המיסר את בנו מוסיף הבן אהבה על אביו והוא מכבדו (מד״ר שמות א). דוד שלא ייסר לאבשלום בנו ולא רידהו יצא לתרבות רעה ובקש להרוג את אביו (שם). במה מייסרים את הכסיל במטה (שם ט).

—פעו׳, יסור, במקום יסר[1]), — כמו נוסר: ויען יי׳ את איוב ויאמר הרב עם שדי יסור[2]) מוכיח אלוה יעננה ויען איוב את יי׳ ויאמר הן קלתי מה אשיבך ידי שמתי למו פי (איוב מ א-ד).

במלה זו רוב הקדמונ׳ והחדשים עתיד מן יסר קל, והתלבטו גם הקדמונ׳ וגם החדשים במהות צורה זו. ריב״ג לא הביאה, רד״ק הביאה בעתיד קל ואמר כי זה ע״ם חסרי פ״י (מכלול). וכן רוב החדשים. ולא מצאו טעם מספיק בפרט להקמץ חטף, וקצת החדשים החליטו כי הכתוב משבש.— [1]) אמר ריב״ג בהשרשים: ואעלם אן אלאחשן ענדי פי ויסרני טלכת בדרך העם הזה אן יכון פעלא משתקבלא אנדע׳מת אליא׳ אלתי הי פ׳אה פי אלשין פאשתדת לד׳לך כמא ערצ׳ פי ובמקבות יצרהו לאנה מן יצר וכאן אלוג׳ה אן יכון יצרהו בתוקיף אליא׳ אלתי ללאשתקבאל ללדלאלה עלי פא׳ אלפעל אללינה פאנדע׳מת הד׳ה אליא׳ פי אלצאד פאשתדת לד׳לך ואנמא כאן אלאחשן ענדי כונה משתקבלא לכון אלרא׳ אלר׳י הו לאמה בצרי עלי מא הי עליה לאמאת אלאפ׳ עאל אלמשתקבלה ולם יכן בקמץ עלי מא עליה לאמאת אלאפעאל אלמאצ׳יה מן הד׳א אלמת׳אל, ע״כ, ובעבר׳: ודע כי הטוב בעיני במלת ויסרני מלכת בדרך העם הזה שיהיה פעל עתיד נבלעה היוד שהיא פאו בסמך ונדגשה בעבור זה כמו שקרה במלת ובמקבות יצרהו כי הוא מן יצר והיה משפטו להיות יצרהו בהעמדת היוד אשר לעתידות על פא הפעל הרפה ונבלעה היוד הזאת בצדי ונדגשה בעבור זה והיה הטוב בעיני היותו עתיד בעבור היות הרש אשר היא הלמד שלו בצרי כאשר הם רוב למדי הפעלים העתידים ולא היה בקמץ כאשר הם למדי הפעלים החולפים. ורד״ק פקפק: ובא למד הפועל בצרי שלא כדרך חביריו ואפשר שיהיה ויסרני מהקל ויוד הכתובה יוד אית״ן ויוד הפעל נבלעת בדגש הסמך כמו ובמקבות יצרהו. — [1]) כמו ילוד במקום ילד, אם כדעת הקדמונ׳ שהוא פע׳, או כדעת החדשים שהוא פעול קל, עי׳ הערה שם, ועי׳ עוד הערה לקמן. — [2]) הזכיר ר״י חיוג מלה זו בין המלים של הפועל הכבד,

—פע׳, יִסֵּר, מְיַסֵּר, מְיוּסָּר,—שֶׁיִּסְּרוּ אותו, שקבל מוסר: הכל אומרים שהשם מתחלל על ידי כמות זה שהוא מיסר אחרים והוא אינו מ י ו ס ר (תשו׳ גאו׳ מו״מ קלב)׳ —ובמשמ׳ נכאב וסובל: יצאתי היום ונפשי שוקקה וידי ריקה, ואויתי לאכול בשר, ולבי בשוט רעב מ י ו ס ר, ואין בידי אגורת כסף, למצוא אשר אני כוסף (ר״י חריזי, תחכמ׳ כח). ומכל חיי האדם הוא שיהיה יד ה׳ טובה עליו שלא יהא מ י ו ס ר לא ביסורי הגוף ולא ביסורי ממון (ספר החיים כה:).

—נתפ׳, נִוַּסֵּר, נִוַּסְּרוּ,—לקח מוסר מדבר: והשבתי זמה מן הארץ וְנִוַּסְּרוּ[1]) כל הנשים ולא תעשינה כזמתכנה (יחזק׳ כג מח). — ובתו״מ, *נִתְיַסֵּר, כמו נוסר: מפני שנ ת י י ס ר (אחז) בבנו הבכור (ירוש׳ סנה׳ י כז 7). אמר ר׳ יהודה חסידים הראשונים היו מ ת י י ס ר י ן בחולי מעיים כעשרים יום קודם מיתתן כדי למרק את הכל (מס׳ שמחות ג י). אתה למד מאיוב ש נ ת י י ס ר בעולם הזה ושלם לו הקב״ה כפלים (מד״ר שמות לח). איוב נ ת י ס ר בעה״ז ושלם לו כפלי כפלים (תנחומא משפט׳ ט). כ ש נ ת י ס ר איוב היה אליפז בכור עשו אוהבו וצדיק היה אליפז ולא הוכיח את איוב אלא בחזון (אגד׳ בראש׳ נה). אמרו רבותינו אין סוף לומר מה ייסורים מ ת י י ס ר בכל דור ודור לפי עונות הדור (פסיק׳ רבתי לא). ממתים בחולי מעים ש מ ת י י ס ר י ן בייסורין ומתמרקין עונותיהן (רש״י שבת קיח:). בהיותה חזקה ונמשכת אחר השכל ה מ ת י ס ר מצד הדת בהקדמה והתאחרה (מאזני צדק לאלגזלי 94). הקפיד בזה איוב יותר מאבדן בניו וקנייניו כי זה מר ממות אל ה מ ת י י ס ר בייסוריו כאמרו וישטח עליך אויב הרים קרן צריך (אוהב משפט לאיוב ל א). אל תתן דאגה בלבך ולא ת ת י ס ר ברעיון רוח (כ״ס, תרג׳ כ״ז ל כא).

ב. יסר[1]), כמו אסר, ממנו ב. יָסָר, מוֹסֵר.

ב. יָסַר[2]), פ״י, עתי׳ אֶסֹּר, אֶסְּרֵם,—כמו אָסַר, במשמ׳ קשר: באותי וְאֶסְּרֵם[3]) ואספו עליהם עמים באסרם לשתי עינתם (הוש׳ י י).

—פע׳, יִסֵּר,—יִסֵּר זרועות פלוני, קשר אותם, ובהשאלה חזק אותם, kräftigen; fortifier; to fortify: ואני יִסַּרְתִּי[4]) חזקתי זרועתם ואלי יחשבו רע (הוש׳ ז יה). הנה יִסַּרְתָּ[5]) רבים וידים רפות תחזק (איוב ד ג).

ג. יָסַר, — קל לא נמצא.

— הפע׳, הֵיסִיר, עת׳ אֵיסִיר, אֵיסִירֵם, — הֵיסִירוּ לפלוני,

והעיר על זה ריב״ג (מבתלחק 311), וז״ל: ולם ילח׳צ כיפיה כונ עם שדי יסור מנ אלת׳קיל וכו׳ פאקול אנ יסור מצדר ללת׳קיל וכאנ יג׳ב אנ יכונ מפתוח אליא מת׳ל יסר יסרני יה לכנה ג׳א עלי מת׳אל החלו הערמות ל י ס ו ד אלד׳י הו מצדר ללת׳קיל ותרג׳מה אללפט׳ הל מח׳אצמה אדב, ע״כ, ובעבר׳: ולא באר איך יהיה עם שדי יסור מהכבד וכו׳ ואומר אני כי יסור הוא מקור להכבד והיה צריך להיות פתוחה היוד, כמו יסר יסרני יה, אך בא כמו החלו הערמות ליסוד שהוא מקור להכבד, ופרוש הדברים האלה הוא: האם נאה לריב עם אלוה. וכן רד״ק בקצור: יסור מקור ואעפ״י שהיוד בחירק, ע״כ, והביא עוד דעת אבין שהוא שֵׁם כמו מוסר, ופרשו כמו ריב״ג. ולזה נוטה גם דעת רוב החדשים. אבל, אין פרוש זה מתישב היטב לפי כונת הענין, כי הלא מתשובתו של איוב שהוא אומר כי אינו י כ ו ל לענות, נראה ברור כי טענת אלהים עליו היתה דוקא מ ד ו ע א י נ נ ו עונה, והשאלה היתה וכי מי שרב עם אלהים הוא יבהל ותשתתקנה טענותיו? ולכן נראה, כי יסור אינו פועל אלא פעול, במשמ׳ נתפעל מן דבר ונפל לבו בקרבו. וכך היתה דעתו של ת״י שתרגם י ת ר ד י: אפשר דנצי עם שדי י ת ר ד י, מן רדי כמו רדה בעבר׳ במשמ׳ יסר. ודקדוק המלה הוא כמו יִלּוֹד. — [1]) כמו נִכַּפֵּר, ואלה הן הצורות המעטות של נתפע׳ בתנ״ך. אך קצת החדשים סוברים כי צ״ל פּה וְנוֹסְרוּ.

[1]) אין החדשים בחכמי הלשון מודים בשרש זה, אך הקדמונ׳, מנחם, ר״י חיוג, ריב״ג ורד״ק החליטוהו, והביא ריב״ג לזה דמיון בארמ׳, ועי׳ הערה להפעל.

[2]) עי׳ הערה לקמן — [3]) כבר הובא פעל זה בערך א. יסר, לפי דעת רוב המפרשים הקדמונ׳ והחדשים, אך כבר נזכר שם כי אין משמ׳ זו מתישבת יפה לפי הענין. ובהיות שהחליטו הקדמונ׳ שרש יסר כמו אסר, במשמ׳ קשר, לא רחוק הוא שגם ואסרם זה הוא במשמ׳ הנזכרת. — [4]) אמר ריב״ג: ואני יסרתי חזקתי זרועותם אי שדדת וקוית והו ממא צ׳יעה אבו זכריא׳ וממא פאתנא נחנ אשתלחאקה פי אלמשתלחק ותרגום ובאבנט בד יתגר י י ס ר, ע״כ, ובעברית: ואני יסרתי חזקתי זרועותם כלומר קשרתי וחזקתי זרועותם וזה ממה שלא זכרו ר׳ יהודה ושכחנו אנחנו להזכירו בספר ההשגה, ותרגום ובאבנט בד יתגר ייסר. והסכים לזה רד״ק ואמר בהשרשים: וכבד אחר ואני יסרתי חזקתי זרועותם והשם מוסר מלכים פתח וכו׳ ענין הכל ק ש י ר ה. ע״כ. ואמר עוד בפרושו להושע: יסרתי וכו׳ ענין קשירה והקשר הוא חזוק הדבר. ע״כ. ועי׳ כאן הערה לערך אגד הקרבה בלשונ׳ השמיות בין המושגים קשירה וכח. — [5]) פעל זה פרשו הכל במשמ׳ א. יסר, וגם מושג זה מתישב בדחק בכתוב זה. אבל, מן הכפל וידים רפות תאמץ נראה כי גם בהפעל יסרת רבים היתה הכונה לזו המשמעה.

הסגירו, מסרו לידיו, ausliefern; délivrer; to hand over: ויהי אפרים כיונה פותה אין לב מצרים קראו אשור הלכו כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים אורידם איסירם [1]) כשמע לעדתם (הוש׳ ז יא-יב).

יָעַ[2]),—עי׳ יָעֶה.

יעד[3]), ממנו יַעַד, עֵדָה, מוֹעֵד, *יִעוּד, *יְעִידָה, *יַעַד, *יְעֻדָּה.

יָעַד, פ״י, יָעֲדוֹ, יְעָדָהּ, יִיעָדֶנָּה,—א) יָעַד דָּבָר, קבע אותו ואמר שיהיה הדבר לפלוני, במקום פלוני, וכדומה, bestimmen; destiner; to appoint, destine: אם רעה (השפחה) בעיני אדניה אשר לא יְעָדָהּ והפדה וכו׳ ואם לבנו ייעדנה כמשפט הבנות יעשה לה (שמות כא ח-ט). הוי חרב ליי׳ וכו׳ איך תשקטי ויי׳ צוה לה אל אשקלון ואל חוף הים שם יְעָדָהּ (ירמ׳ מז ו-ז). שמעו מטה ומי יְעָדָהּ (מיכ׳ ו ט). — ב) *יִעַד לו דבר, יִעַד אותו בדבר, וְיִעַד אותו על דבר, הבטיח ואמר שיעשה הדבר, versprechen; promettre; promise: וצוה אותם (את בני לוי) בתורות יתרות משאר האומה ו י ע ד אותם בגמול הגדול לעולם הבא (חו״ה, עבוד׳ ה׳ ו). לפי ש י ע ד ם כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם בו לכם נתתיו (ר״י אברבנאל, יהוש׳ א). לפי שראה (אחאב) שמיכיהו י ע ד ו רע על אשר שלח את בן הדד (הוא, מ״א כב). שראוי שנאמין שמלך המשיח אשר י ע ד ו הנביאים עליו בוא יבוא בלי ספק (הוא, ראש אמנה ח). שכאשר נשאל דבר יבקש הוא לשואל מה שהיה כבר י ע ד ו בו כדי שידחה מנפשו השאלה (נופת צופים ג ח). — ופעול *יְעוּד, יְעוּדָה: כי הגמול הטוב והג״ע ה י ע ו ד לצדיקים איננו גשמי ולא חמרי אך הוא צוריי לבד (תגמולי הנפש כ:). הלא כי נפתה הוא ונתן לך תהלה י ע ו ד ת אדוניך לאשה (הקדמ׳ ליברים תהלה).

—נפע׳, נוֹעַד, נוֹעַדְתִּי, נוֹעֲדוּ, נוֹעָדִים, נ׳עָדִים, אִוָּעֵד, נִוָּעֵד, נוֹעָדָה, וַיִּוָּעֲדוּ, —א) נוֹעַד במקום פלוני, בא למקום שיעד לבא, sich an ein. bestimt. Orte einstellen; se rendre à un lieu convenu; meet at an appointed pl.: ואל הארן תתן את העדת אשר אתן אליך וְנוֹעַדְתִּי לך שם ודברתי אתך (שמות כה כא-כב). פתח אהל מועד לפני יי׳ אשר אִוָּעֵד לכם שמה לדבר אליך שם וְנֹעַדְתִּי שמה לבני ישראל (שם כט מב-מג). ותקעו בהן (בהחצוצרות) וְנוֹעֲדוּ אליך כל העדה אל פתח אהל מועד ואם באחת יתקעו וְנוֹעֲדוּ אליך הנשיאים (במד׳ י ג-ד). באהל מועד אשר אִוָּעֵד לך שמה (שמות ל לו). — ב) נוֹעֲדוּ שנים או יותר אנשים יחד, באו יחד למקום שיעדו, בזמן שיעדו, וכדומה, sich verabreden; concerter, se rencontrer; to agree upon, to come together: העדה הרעה הזאת הַנּוֹעָדִים עלי (במד׳ יד לה). אתה וכל עדתך הַנֹּעָדִים על יי׳ (שם יו יא). כי הנה המלכים נוֹעֲדוּ עברו יחדו (תהל׳ מח ה). וַיִּוָּעֲדוּ כל המלכים האלה ויבאו ויחנו יחדו אל מי מרום להלחם עם ישראל (יהוש׳ יא ה). — וגם לא בכונה רעה: והמלך

---

[1]) בקצת כ״י אוסירם, אסירם, אסירים. אך ברוב הספרים גם המדויקים כתובה מלה זו בצורה המקובלה. ואמרו רוב הקדמונ׳ וגם החדשים כי זה הפע׳ מן יסר, כמו הישר מן ישר, והכונה בו היא משמ׳ מוסר. כך השבעים, שתרגמו איסירם במשמ׳ חנוך ומוסר הילד, ת״י במשמ׳ יסורים, הרומי והפשיטא במשמ׳ מוסר. אך מנחם חבר מלה זו עם ומוסרותיך אנתק, ואמר ענין ק ש ר הם, ואחריו גם ר״י חיוג, אמר: ויש בלשון זה ענין אחר (לא ענין המוסר והענש) איסירם כשמע לעדתם וגם תהפך היוד הזאת לוו ומוסרות ערוד מוסר מלכים פתח מוסרות ומוטה. ע״כ. וכך ריב״ג, שהביא דברי ר״י חיוג והסכים עליהם, והביא ראיה למשמ׳ זו מהתרגום שתרגם ובאבנט בד יחגר ייסר. וכבר הובא זאת למעלה. וכן גם רד״ק: וענין אחר איסירם כשמע לעדתם וכו׳ ענין הכל ענין קשירה. ע״כ. ורוב החדשים פרשו כמו הקדמונ׳ במשמ׳ מוסר וענש, אלא שקצתם הגיהו ואיסרם במקום איסירם. אבל, כל זה אינו מישב כלל את מליצת הכתוב, לפי הענין המספר כאן שהם הולכים למצרים ולאשור לבקש עזרה מאויביהם אך כל זה לשוא, והשתמש בהמשל היפה שיפרש עליהם רשתו ויורידם כעוף השמים, וטבע הענין מחיב פה רק הרעיון שהוא יסגירם בידי האויב שממנו הם מבקשים להם עזרת מצרים ואשור, והרעיון הזה מונח בהמלים איסירם כשמע לעדתם. ואולי המלה איסירם היא באמת שבוש במקום אסגירם או אמסרם. אך לפי הנוסחה המכורה, צריך לקבע פעל מיוחד יסר בהפע׳ בהראות פא הפעל, במשמ׳ מיוהדה זו, שהיתה אולי באמת בלשון והשתמש בה רק הושע כמו שהוא מצטיין בשמושים מיוחדים הרבה לא כשאר הנביאים. ועי׳ עוד ערך שמע וערך עדה.

[2]) כך גזנ׳ בהאוצר (Ges. Thes.), כמו דג, דם. והניח אפשרות זו גם אולסה׳ (Olsh. 309), וכן בטכ׳ (Bö. § 465). אבל, כל הקדמונ׳ שלנו הגיהוהו מבנק׳ יָעֶה, עי״ש.

[3]) בערב׳ ועד[a]).

---

a) وعد

שלמה וכל עדת ישראל הנועדים עליו אתו לפני הארון מזבחים צאן ובקר (מ"א ח ה). הילכו שנים יחדו בלתי אם נועדו (עמו' ג ג). וישמעו שלשת רעי איוב את כל הרעה הזאת הבאה עליו וכו' ויועדו יחדו לבוא לנוד לו ולנחמו (איוב ב יא). וישלח סנבלט וגשם אלי לאמר לכה ונועדה יחדו בכפרים (נחמ' ו ב). ויאמר (שמעיה) נועד אל בית האלהים אל תוך ההיכל ונסגרה דלתות ההיכל (שם י).

—הפע', הועיד, פ"י, יועיד, יועידני, יֹעִידֶנִּי,—עשה שיועד למקום מן המקומות, או לזמן מן הזמנים, לדבר מן הדברים: כי מי כמוני ומי יֹעִידֶנִּי ומי זה רעה אשר יעמד לפני (ירמ' מט יט). אם לכח אמיץ הנה ואם למשפט מי יועידני (איוב ט יט).

—הפע', הועד, מועד, מועדים, מועדה, מועדות, מעדות: הראני יי' והנה שני דודאי תאנים מועדים לפני היכל יי' (ירמ' כד א). התאחדי הימיני השימי השמילי אנה פניך מעדות[1] (יחזק' כא כא).

—פע', *יעד, מיעד,— א) כמו קל בחזק הפעולה: ואם שלש אלה לא יעשה לה ייעד לך או לבנך או פדה (מכי' משפט', נזיק' ג). ומה הבן שאינו נכנס תחתיו ליבום הרי הוא ייעד אחיו שהוא בא תחתיו ליבום דין הוא שייעד (שם). מלמד שאינו מייעדה לו עד שיהא ביום כדי לפדותה וכו' וחכמים אומרים מייעד והולך עד דימדומי חמה (ירוש' קדוש' א נט:). לבנו הוא מייעדה ואינו מייעדה לאחיו (שם). המוכר את בתו ופסק על מנת שלא לייעד נתקיים התנאי דברי ר"מ וחכ"א אם רצה לייעד מייעד מפני שהתנה על מה שכתוב בתורה (בבלי שם יט:). האב לייעד והבן לייעד האב קודם הבן לייעד והאב לפדות הבן קודם (מס' עבדים א). אין מיעדין שתים באחת (שם). — ב) במשמ' *הבטחה: כמה אלפי נביאים אחריו מזהירים על תורתו מיעדים בגמול הטוב לשומרה ועונש הקשה לממרה אותה (כוזרי א יא). וייחדנו הבורא יתעלה משאר האומות בעבודה חייבנו בה להודות לו וייעד אותנו על קבלתה מהגמול בעולם הזה ובבא (תו"ה, עבוד' אלה' ג). ובשביל ענין זה היה מיעד משה רבינו ע"ה לעמו היעודים הגופיים (מלמ' התלמיד, ואתחנן). וזה כלו לא תכחיש אותו התורה המיעדת היעודים מטוב העולם (שם, כוה). ולפי שעדיין לא נתקיים יעודו (של מיכיהו) אמר (אחאב) שהוא מעצמו לשנאתו אותו היה מיעדו רעות (ר"י אברבנאל, מ"א כב). כאדם הרואה את חברו עושה גוזמות גדולות ומיעד בגבורות אשר יעשה והוא יודע שביום ההוא ימות (הוא, מ"ב יט). הזרע שהיה (האלהים) מיעדו (את אברהם) עליו (הוא, זבח פסח, כרוך שומר). ומהדבר שראוי להתבייש האדם הוא וכו' שייעד האדם בדבר מה וכאשר יבקש ממנו אותו הדבר ישאלנו הוא גם כן דבר מה כדי שידחהו בזה לבלתי עשות מה שייעדהו (נופת צופים ג ח). אברהם אבינו ע"ה מן היום אשר השכיל ונדבה רוחו אותו לקרא בשם ה' היה מוכיחם ומיעדם על הגמול הטוב במעשיהם הטובים (הקד' לידה לדרך לר"מ בן זרח). והפסוק הערה מיעדת גמול ועונש במשפטו תמיד (המאירי משלי יח). דבר שייעד האדם לעשות לזמן ויעבר המועד (ר"א בדרשי, חות"כ, און).

—פע', *יֻעד, מֻיעד, מיועד,— שיעדו אותו: כיצד הוא מייעדה אומר לה בפני שנים הרי את מיועדת לי (ירוש' קידוש' א נט:). ייעד בסוף השנים אם יש לו רשות עליה מיועדת כדברי רשב"א ואם לאו אינה מיועדת וחכמים אומרים כל זמן שהיא ברשותו מיועדת שעל מנת כן נתן את הכסף תחילה (מס' עבדים א).—ובמשמ' *כלה המיעדת להיות אשה לפלוני: וקנו ממני על כל זה ותנו לו לפלוני חתני ולפלונית' המיועדת (הספר' לר"י ברצלוני עב). מעכשיו הקניתי לה לפלונית (זו) מיועדת לי ולפלוני חותני (שם).

—נתפ', *נתיעד, — שיעדו לו, הבטיחו לו: כי חייבו הכתוב (את האדון) במזונותיה (של השפחה) ולעמד עמו אולי תמצא חן בעיניו ותתיעד (רמב"ן שמות כא ז). ואם כבר נתיעד יעוד טוב וכו' ואם כבר נתיעד בהגעת דבר מה (ר"ת קרשקש, אור ה' ב ד ב).

***יְעָד**, ש"ז, מ"ר יעדים,—מה שיעד אדם, הבטחה: כי לא יפקוד האל עליהם ולא ביעדיהם הטובים והרעים (הקד' רמב"ן לאיוב). וישמור אותנו ויקיים לנו את כל היעדים הטובים אשר בתורה (שם). גם זה מדרכי היעדים וההבטחות (המאירי משלי יא). והוא אמרו ביעדי הגאולה ואת הצולעה אקבץ (מ' אלדבי, ש"א ח).

***יְעָדָה**, ש"נ,—שה"פ והמעשה שיעד שפחה לפלוני: שבן קם תחת אביו ליעדה ולשדה אחוזה מה

[1]) ס"א מועדות.

שאין כן בבת וכו׳ דאי משום יעדה אינו קרוב יותר אלא מפני שהבת אינה בת יעדה שא״א לאשה לינשא לאשה אחרת (רב״י ב״כ קי:).

יעה, ממנו יֶעָה, יָעָה.

יָעֶה[1], ש״ז, מ״ר יָעִים, — כלי לגרף בו את האפר מהמוקד, Schaufel; pelle; shovel: ויעש את כל כלי המזבח את הסירת ואת היָעִים[2] ואת המזרקת (שמות לח ג). ונתנו עליו (על המזבח) את כל כליו אשר ישרתו עליו בהם את המחתת את המזלגת ואת היָעִים ואת המזרקת כל כלי המזבח (במדב׳ ד יד). ועשית סירתיו לדשנו ויָעָיו ומזרקתיו (שמות כז ג).

יָעָה[3], פ״י, יָעִיתִי[4], יִיעֶה[4], אִיעֶה[5], יְעֵה, יְעוּ, ובחסרון ההא אִיַע, יִיַע, תִּיַע, נִיַע, — יָעָה הברד את הדבר, עקר שרשו, שברו ורצצו, ausreissen, zerstören; extirper, détruire: ויָעָה[6] ברד מחסה כזב וסתר מים ישטפו (ישע׳ כח יז).

—פע׳, יִיעָה, יוּעָה, — שיעו אותו: אהלי אשר כוננת מול מכון לשבתך לחופף לחפו, למה לנצח יוּעָה ביד יהירים (ר״א קליר, ת״ב, אהלי אשר).

•יִעוּד, ש״ז, מ״ר יִעוּדִים, — א) בס״פ מן יִעֵד: ואקרב אליה פרט ליעודין לקחתי פרט לשומרת יבם (ירוש׳ כתוב׳ ד כח:). יעודין שיש לו קנין בה עושה אלמנה לכ״ג (בס יבמ׳ י יא:). משעה ראשונה ניתן כסף ליעודים (בס קדוש׳ א נט:). יעוד נישואין עושה או אירוסין עושה (בבלי בס יח:). אין יעוד אלא בגדול לפי שאין יעוד אלא מדעת (בס יט.).

[1]) משק׳ עֶלֶה, קָנֶה, ועי׳ הערה לקמן — [2]) תרגם אונק׳ מגרפיתא. וכן רסע״ג מג׳ארף, וכן רד״ק מגרפות, וכן ר״י אברבנאל: והיעים הם מגרפות של נחשת לדשן בהם את המזבח. ע״כ. וכן שאר המפרשים הקדמונ׳ וגם החדשים. השבעים וגם ולג׳ תרגמו במשמ׳ אחרת, הראש׳ במשמ׳ מכסה, והשני במשמ׳ צבת, ואעפ״י שגם השם ועיa) בערב׳ שהוא בודאי השם יעה שלנו, משמש במשמ׳ של כלי קבול בכלל ולא במשמ׳ של מגרפה, בכ״ז, הסכמת כל הקדמונ׳ שלנו מכרעת וקובעת גם השמוש במלה זו.

[3]) בערב׳ ועי a), אשתועי b), עקר מהשרש. — [4]) ר״י חיוג. — [5]) רד״ק, זה והבאים אחריו הכל במכלול. — [6]) פשיטא: ונחבוט.

a) وعى b) ستوعى

שמצות יעוד קודמת למצות פדיה (ז׳ מסכ׳ קטנ׳ ירוש׳, מסכ׳ עבד׳). אבל ההדיוט אסור בפילגש אלא באמה העבריה בלבד אחר יעוד (רמב״ם מלכ׳ ד ד).

—ב) כמו יַעַד: אמר הכוזרי אני רואה שיעודי זולתכם שמנים ודשנים מיעודיכם (כוזרי א קד). השבת נותן ידיעה אמתית על מציאות השם ועל היעודים שבתורה (מלמד התלמ׳, יתרו). וזה כלו לא תכחיש אותו התורה המיעדת היעודים מטוב העולם והפכו (בס, כוא). שיאמין פתיחת פי הארץ במחלוקת קרח ובירידת האש מן השמים וכיוצא בהן מן הנסים או מן היעודים שנזכרו בתורה שהם אמתיים (העקרים א כ). ומזה תדע שלא נאמר זה על צד העונש כ״א על צד היעוד והודעה מה שיהיה (ר״י אברבנאל, בראש׳). והתכלית המיוחד בספר יהושע הוא להעיד שכל היעודים האלקיים אשר יעד הקב״ה ע״י האבות הקדושים אברהם וכו׳ כלם נתקיימו ויצאו לפועל לא חסר דבר (הוא, הקדמ׳ על נביאים ראשונים). שאמרו חז״ל כל יעוד שיצא מפי הקב״ה לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר (הוא, מפע׳ ה׳ י יב). שכל אלה היעודים מאת הש״י ב״ה לנפשות הצדיקים אחר המות (תגמ׳ הנפש כ.).

יְעוֹר, ש״ז, מ״ר יְעוֹרִים, — כמו יַעַר: וכרתי להם ברית שלום והשבתי חיה רעה מן הארץ וישבו במדבר לבטח וישנו ביעורים[1] (יחזק׳ לד כה).

יעז, כמו עזז, ממנו יָעַז.

יָעַז[2], — קל לא נמצא.

—נפע׳, נוֹעַז, נוֹעָז, — מי שהוא עז פנים, חצוף, frech, arrogant; impudent: את עם נוֹעָז[3] לא תראה עם עמקי שפה משמוע נלעג לשון אין בינה (ישע׳ לג יט).

יעט, כמו עטה ממנו יָעַט.

יָעַט, פ״י, יְעָטַנִי, אִיעַט, יִיעַט, יוֹעֵט, — יָעַט את פלוני מעיל, כמו עטה, עטף אותו, העטה עליו, עשה שיתעטף במעיל, ובהשאלה מעיל צדקה: כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יְעָטָנִי כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה (ישע׳ סא י). — ואמר הפיטן: אלהים אלי אתה יועט צדקה ללבוש, יריאיך הרשוני וארוץ

[1]) כך כתיב, וקרי ביערים. ובס״א ביערים קרי וכתיב.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) יש מפרשים נועז כמו לועז, עם לֹעֵז, עי׳ לעז.

ואין בוש (רבכ"ג, רבות נגבמת, אלהים אלי). — ואמר המליץ: למה ידיך אתה יועט, המבלי העט, רקמת הכתב אין לרקום, והרבה פתחים למקום, ואם יאורי הדיו חרבו ודללו, וקנה וסוף קמלו, הלזה חדלו פרזות בישראל חדלו (מעב' דון פ"ע בר"י אלדוטיל, כספ' ד"ת).

***יְעִידָה**, ש"נ, מ"ר יְעִידוֹת, — שה"פ מן יעד: מצות יעידה קודמת למצות פדייה שנאמר אשר לא יעדה והפדה (בכור' א ז). אינו אומר אלא ליתן להם יעידה לדברות (מד"ר במד' יד). ונועדתי לך לך היתה יעידה ולא היתה יעידה לכל ישראל (שם). אשר אועד לך לך היתה יעידה ולא היתה יעידה לכלם אוציאם מן היעידה ולא אוציאם מן הדברות (שם). יעידת גייסות לבא עליך (רב"י היכ' א טו). ואף הן יעידתן אל פתח אהל מועד (הוא, במד' י ד).

א. יעל[1], ממנו יָעֵל, יְעֵלָה.

יָעֵל[2], ש"ז, מ"ר יְעֵלִים, יַעֲלֵי, — בע"ח ממיני האיל והצבי, Gemse ; antilope ; chamois : הרים הגבהים לַיְּעֵלִים סלעים מחסה לשפנים (תהל' קד יח). — וגם הנקבה של המין הזה: הידעת עת לדת יַעֲלֵי סלע (איוב לט א). — ובתו"מ: העזים והצבאים היעלים והרחלים הסוס והפרד וכו' אעפ"י שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא' א ו). שופר של ראש השנה של יעל פשוט ופיו מצופה זהב (ר"ה ג ג). רבי יהודה אומר בר"ה תוקעין בשל זכרים וביובלות בשל יעלים (שם ח). — ומין ממיני הכִּנִּים: ארבע עשרה מיני כינים הביא הקב"ה על המצריים ואילו הן ירקובין קפוזין קפיזות כפונין וכפבדרין יעלי בתים יעלי שדות נמלה אבי עצל נמלה אבי כנים יבשים (סדר אליהו רבא ח).

ב. יעל[3], ממנו יָעַל, תּוֹעֶלֶת.

[1]) בערב' ועל a). — [2]) בערב' ועל.

[3]) בערב' ועל a), במשמ' של גבה ורם וכבוד, ואומרים החכמים כי מזה נסתעף בעבר' המושג של תועלת. וזה קצת דחוק. ואולי יעל זה העברי, שהוא בעקרו ועל, הוא השרש העברי נפע b), שהוא השרש המיוחד למשמ' זו.

a) وعل b) نفع

יָעַל, — קל לא נמצא.

— הפע', הוֹעִיל, אוֹעִיל, יוֹעִיל, יוֹעִילוּ, יוֹעִלוּ, יוֹעִילוּ, נוֹעִיל, הוֹעֵל, יוֹעִילֶךָ, — הוֹעִיל לו, הביא לו תועלת, הנאה, טובה, nützen; profiter à qqn. be usuful : ולא תסורו כי אחרי התהו אשר לא יוֹעִילוּ ולא יצילו כי תהו המה (ש"א יב כא). על עם לא יוֹעִילוּ למו (ישע' ל ה). יצרי פסל כלם תהו וחמודיהם בל יוֹעִילוּ (שם מד ט). והנביאים נבאו בבעל ואחרי לא יוֹעִלוּ הלכו (ירמ' ב ח). לא יוֹעִילוּ אוצרות רשע וצדקה תציל ממות (משלי י ב). ועמי המיר כבודו בלוא יוֹעִיל (ירמ' ב יא). לא יוֹעִיל הון ביום עברה (משלי יא ד). הוכח בדבר לא יסכון ומלים לא יוֹעִיל בם (איוב טו ג). מה שדי כי נעבדנו ומה-נּוֹעִיל כי נפגע בו (שם כא טו). מה הוֹעִיל פסל כי פסלו יצרו (חבק' ב יח). ויאמרו (הגוים) אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין בם מוֹעִיל (ירמ' טז יט). מי יצר אל ופסל נסך לבלתי הוֹעִיל (ישע' מד י). עמדי נא בחבריך וכו' אולי תוכלי הוֹעִיל אולי תערוצי (שם מז יב). הנה אתם בטחים לכם על דברי השקר לבלתי הוֹעִיל (ירמ' ז ח). ויתעו (נביאי השקר) את עמי בשקריהם ובפחזותם ואנכי לא שלחתים ולא צויתים והועיל[1]) לא יוֹעִילוּ לעם הזה (שם כג לב). לא לעזר ולא לְהוֹעִיל כי לבשת וגם לחרפה (ישע' ל ה). אני יי' אלהיך מלמדך לְהוֹעִיל מדריכך בדרך תלך (שם מח יז). — הוֹעִיל את פלוני: אני אגיד צדקתך ואת מעשיך ולא יוֹעִילֻךְ (ישע' נז יב). — הוֹעִיל מִדָּבָר: כי תאמר מה יסכן לך מה אוֹעִיל מחטאתי (איוב לה ג. — והוֹעִיל לרעת פלוני, עזר בדבר: על ימין פרחח יקומו רגלי שלחו ויסלו עלי ארחות אידם נתסו נתיבתי להיתי[2]) יֹעִילוּ[3]) לא עזר למו (איוב ל יב-יג). — ובתו"ם: אמר אותו

[1]) כך הכתיב, הוֹעֵל קרי. — [2]) כך הכתיב, והקרי להותי. — [3]) כבר אמר ריב"ג: וליש מנ הד'א אלמעני להותי יועילו בל מענאה ישעונ וירומונ ויתא'ולונ ופאתנא אשתלחאקה פי אלמשתלחק ואלדליל עלי אנה מעני את'ר קולה ולא עוזר למו אי ירומונ תעשי ויתא'ולונה פלא תענהם עליה ולו אנ מענאה אנהם יפידונ בתעשי למא כאנ לקולה ולו עוזר למו מעני ג'יד, ע"כ, ובעבר': ואין מן הענין הזה להותי יועילו אך ענינו ישתדלו ויבקשו להותי ושכחנו להוסיפו בספר התוספת והראיה על שהוא מענין אחר אמרו לא עוזר למו כלומר שהם משתדלים ומקוים ואינך עוזר אותם ואילו היה ענינו שהם מועילים (בהותי) לא היה לאמרו

הבן; כסבור אבא שהועיל כלום שמסרני לפדגוג (ספרי דבר׳ כו). מעשה בספינה אחת של גוים שהיתה פורשת מים הגדול והיה בה תינוק אחד יהודי עמד עליהן סער גדול בים ועמד כל אחד ואחד מהן והתחיל נוטל יראתו בידו וקורא ולא הועיל כלום כיון שראו שלא הועילו כלום אמרו לאותו יהודי בני קום קרא אל אלהיך (ירוש׳ ברכ׳ ט יג:). א״ר אלעזר בר״ש נמיתי לסופרי כותים זייפתן תורתכם ולא הועלתם לעצמיכם כלום (בב סוט׳ ז כא ג). הרבה עשו כן (כמו האשה קמחית) ולא הועילו (יומ׳ מז.). כל הנוטל ממך בלא דמים אינו מועיל בפרקמטיא שלו כלום (מגי׳ ו.). אין לך תפלה שמועלת שאין בה מזרעו של יעקב (גיט׳ נז:). שהזכיר משה שבעים ושבעה צדיקים חיים ולא הועיל כלום (מד״ר דבר׳ ג). הביאו לוז אחר של שדרה נתנו במים ולא נמחת באור ולא נשרף בריחים ולא נטחן נתנו על הסדן והכה עליו בפטיש נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא הועיל כלום (בב קהל׳, גם מגנוה).—ודבור רגיל: א״כ מה הועילו חכמים בתקנתם (כתוב׳ י.). — ובהלכה: לחי מועיל לשביל של כרמים (ערוב׳ כד:). העושה מחיצה על גבי מחיצה אמר רב חסדא בשבת הועיל (ערוב׳ כה.). אמר רב חסדא ומודה לי רב ששת שאם עשה מחיצה על התל שהועיל (בס). (האומר) גט זה לא יועיל לא יתיר וכו׳ אינו מועיל אינו מתיר (גיט׳ נכ:). הלך בה לאורכה ולרחבה קנה מקום הילוכו דברי ר״א וחכמים אומרים אינו הילוך מועיל כלום עד שיחזיק (ב״ב ק.). ק״ו אם הועיל לו סימן ראשון לסימן שני להתירו באכילה לא יועיל לו לטהרו מידי נבילה (חול׳ כט.). אמר רב חסדא ק״ו אם הועילה אמו להתירו באכילה לא תועיל לו לטהרו מידי נבילה (בס ע:).

לא עוזר למו טעם הגון. והעיר הרד״ק: וחלק רבי יונה להותי יועילו לענין אחר כלומר ישתדלו ויבקשו להותי ואין צריך להוציאו מענינו ופירוש להותי יועילו לנפשותם כלומר שמחים להותי כאילו ימצאו תועלת גדולה להותי ולא עוזר למו כלומר זה התועלת לא עוזר למו והם שמחים ללא דבר לתועלת שלא יהיה בה להם עזר. ע״כ. ובמשמ׳ זו פרשו רוב הקדמונ׳ וגם קצת החדשים. אבל אין זו מליצה טבעית ולכן הגיהו קצת החדישים הגהות מתחלפות, יגילו במקום יעילו וכיוצא בזה. ועי׳ נתיבה.

יַעֲלָה, ש״נ, סמי׳ יַעֲלַת, — נקבת הַיָּעֵל, ובהשאלה במליצה אשת חן: אילת אהבים ויַעֲלַת חן דדיה ירוך בכל עת באהבתה תשגה תמיד (משלי ה יט).— ובתלמוד: לא כחל ולא שרק ולא פירכוס ויעלת חן (כתוב׳ יז. וסנה׳ יד.) — ואמר הפיטן בכנוי מליצי להאומה: אימתי יונה יעלת חן מה לך כי תבכי, משיחך יבא לך קומי לך ולכי, כי אני מושיעך וגואלך אשר תחכי (שבת לפני שבוע׳, אימתי).—והרבה השתמשו המשוררים בכנוי זה לאשת חן: שבי פה יעלת חן לנגדי והעירי לדודך הששונים (רשב״ג, בבורב עז). יעלת יפי אל תקצפי ונדוד ספו ותני בפי לחיך כפי תאותי (ר״מ דרעי, לקו״ק פה). בי רגלו עיני ליעלה כי מימם עלי ראשי מאד צפו, ותענה תמיד אבכה האומרים אשר הוד תארי צפו (רמב״ע, תרשיש ג). רוק יעלת חן כברד השיק לבבי ושרף, לחיה כשושן ותלתל שער לשמרו כשרף (בס). נפשי בילדת גפנים אתן וניני כרמים, רשים תגבר כראשים ותשו שפלים כרמים, בנפשי יעלות ביופי כלולות בשער כלילות ובפני לבנות, באמנן לכנור ועוגב בהיקן תדמם לאמות מניקות לבנות (בס נ). יעלה אשר לבי כחוט משכתהו, ובגחלי חשקה כיום שרפתהו (ר״י חריזי, תחכמ׳ כ). תדמה ליעלת אהבים דלה, בצירי חשק מחולה, וצועקת קול כחולה, ויורדת ועולה, וממעין אהבים דמעות דולה (בס לב). חשקתיך יעלה ברה ותמה, ואת שומעה ואזנך לא סתומה, פני אלי בעין רצון וחמלה, ומשכרתך תהי מאד שלמה (בס מה). וכפגעי יעלת חן אומר, זאת קומתך דמתה לתמר (בס מט). יעלה הביאתני לבית אהבה ברה ותמה כאביגיל, ובסור צעיפה גלתה תאר החפיר ביפיו בת אביחיל (בס נ). יעלה בפיך נפת אבל חץ שנון בעיניך למולי (רס״ע אבן דנאן, פרק בשירים). שבי יעלת חן לפני שבי, הלא לך לבבי בז ונפשי שבי, ועד יעבר אביך לחדרי עלי, ועד תעבר אמך בחיקי חבי (בס). ראו יעלה אשר שמש וסהר שחות הולכות נגדה וקודרות, ולכן לא לאור חמה לבד אף לאורה אומרה יוצר מאורות (עמנ׳, מחב׳ ב). וכל יעלה עפר רגלה אלחך ובמות אחונן את עפרה (בס ח). ולכוכבי שחק כהיום תאוה כיעלה למשול במכמניך (בס). כל היעלות מן הרקק נבראו בין השמשות על ידי הרחק, על כן כמר מדלי וכשחק הם

המה במחתית זמן נמצאו (שם כ). אסיר בנות החן ואשיר ארחות יעלות ואשקה חושקות סף רעל, אבין אליהם את אשר לא בנו אומר ליעלות חן רגזה בוטחות אם נחטא לאל ונמעל מעל (שם ג). מה לי ולחשק יעלות חן ולחבק עוד חיק נכריה, ופני יעלות אחשוב כיום כפני פרס או עזניה (שם ד). שכל זמן ידיו בתתו יעלות החן לכל סכל ומשתגע, לילה ויומם להיות יגע (שם ז). צבית חן הלכי, ועוז יעלות דרכי, והמים שפכי, דמי יעלה תרהב, וסובבי סבות, והשקיטי ריבות, וככי מלבות, צבאים חן הלהב (שם).

יַעַן[1], —מִלַּת הַטַּעַם, להורות סבת הדבר, שבשביל זה נעשה הדבר, weil; parce que; because: ומשמש, א) עם פעל עבר אחריו, והפעולה המסבבה אחר כך עם לכן לפניה: ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן יַעַן לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם (במד׳ כ יב). יַעַן שלחת את איש חרמי מיד והיתה נפשך תחת נפשו (מ״א כ מב). יַעַן רך לבבך ותכנע מפני יי׳ וכו׳ לכן הנני אספך על אבתיך (מ״ב כב יט). יַעַן קראתי ולא עניתם וכו׳ לכן כה אמר אדני יי׳ הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו (ישע׳ סה יב-יג). יַעַן את מקדשי טמאת בכל שקוציך ובכל תועבתיך וגם אני אגרע ולא תחום עיני (יחזק׳ ה יא). יַעַן משפטי לא עשו וחקותי מאסו וכו׳ וגם אני נתתי להם חקים לא טובים (שם כ כד-כה). יַעַן שכחת אותי ותשליכי אותי אחרי גוך וגם את שאי זמתך ואת תזנותיך (שם כג לה). יַעַן טהרתיך ולא טהרת מטמאתך לא תטהרי עוד (שם כד יג). יַעַן גבה לבך ותאמר אל אני וכו׳ לכן הנני מביא עליך זרים (שם כח ב-ז). יַעַן אמר יאר לי ואני עשיתי לכן הנני אליך ואל יאריך (שם כט ט). יַעַן אמר האויב עליכם האח ובמות עולם למורשה היתה לנו לכן הנבא ואמרת (שם לו ב). יַעַן כלמת גוים נשאתם לכן כה אמר אדני יי׳ אני נשאתי את ידי (שם ו-ז). יַעַן קראתי ותמאני נטיתי ידי ואין מקשיב ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם גם אני באידכם אשחק (משלי א כד-כה). — ועם הפעולה המסבבה קודם: אל חכך שופר כנשר על בית יי׳ יַעַן עברו בריתי ועל תורתי פשעו (הוש׳ ח א). רוח אדני יי׳ עלי יַעַן משח יי׳ אתי לבשר ענוים (ישע׳ סא א). הנני מביא אל יהודה ואל כל יושבי ירושלם את כל הרעה אשר דברתי עליהם יַעַן דברתי אליהם ולא שמעו ואקרא להם ולא ענו (ירמ׳ לה יז). ונתתי את הארץ שממה יַעַן מעלו מעל (יחזק׳ יה ח). וגם אני נשאתי ידי להם במדבר לבלתי הביא אתם אל הארץ אשר נתתי וכו׳ יַעַן במשפטי מאסו ואת חקותי לא הלכו בהם (יחזק׳ כ יה-יו). —ועם מקור אחריו: יַעַן התמכרך לעשות הרע בעיני יי׳ הנני מבי אליך רעה (מ״א כא כ). יַעַן מאסכם בדבר הזה ותבטחו בעשק ונלוז ותשענו עליו לכן יהיה לכם העון הזה כפרץ נפל נבעה בחומה נשגבה (ישע׳ ל יב-יג). יַעַן התרגזך[1] אלי ושאננך עלה באזני ושמתי חחי באפך (שם לז כט). יַעַן בושסכם על דל ומשאת בר תקחו ממנו בתי גזית בניתם ולא תשבו בם (עמו׳ ה יא). יַעַן דברכם את הדבר הזה הנני נתן דברי בפיך לאש והעם הזה עצים ואכלתם (ירמ׳ ה יד). ועתה יַעַן עשותכם את כל המעשים האלה נאם יי׳ ואדבר אליכם השכם ודבר ולא שמעתם ואקרא אתכם ולא עניתם ועשיתי לבית אשר נקרא שמי עליו וכו׳ כאשר עשיתי לשלו (שם ז יג-יד). יַעַן אמרכם את הדבר הזה משא יי׳ ואשלח אליכם לאמר לא תאמרו משא יי׳ לכן הנני ונשיתי אתכם נשא (שם כג לח-לט). כי יַעַן בטחך במעשיך ובאוצרותיך גם את תלכדי (שם מח ז). יַעַן המנכם מן הגוים אשר סביבותיכם בחקותי לא הלכתם וכו׳ לכן כה אמר אדני יי׳ הנני עליך גם אני (יחזק׳ ה ז-ח). יַעַן דברכם שוא וחזיתם כזב לכן הנני עליכם נאם אדני יי׳ והיתה ידי אל הנביאים (שם יג ח-ט). יַעַן הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו וכו׳ לכן שוא לא תחזינה וכו׳ (שם כב-כג). יַעַן השפך נחשתך ותגלה ערותך וכו׳ לכן הנני מקבץ את כל מאהביך (שם יו לו-לז). יַעַן הזכרכם עונכם וכו׳ בכל עלילותיכם יַעַן הזכרכם בכף תתפשו (שם כא כט). יַעַן היות כלכם לסגים לכן הנני קבץ אתכם אל תוך ירושלם (שם כב יט). יַעַן אמרך האח אל מקדשי כי נחל וכו׳ לכן הנני נתנך לבני קדם למורשה (שם כה ג-ד). יַעַן מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח וכו׳ לכן הנני נטיתי את ידי עליך ונתתיך לבג לגוים (שם ו-ז).

---

[1]) רק בעברית. והנה היתה דעת הקדמוני׳ שזה שרש מיוחד י ע ן, ששמש במשמ׳ סבה. ושד״ל (הער׳ לסרקמה דף כ), אמר כי הוא עתיד מן ענה, וכך הסכימו רוב החדשים. — [1]) ואולי הכונה היא יען עלה באזנ התרגזך ושאננך, ואז המשל הוא לדרך א.

יען עשות אדום בנקם נקם לבית יהודה וכו׳ לכן כה אמר אדני יי׳ ונטתי ידי על אדום והכרתי ממנה אדם ובהמה (שם יב-יג). יַעַן עשות פלשתים בנקמה וכו׳ לכן כה אמר אדני יי׳ הנני נוטה ידי על פלשתים (שם יה-יו). כה אמר אדני יי׳ יַעַן תתך את לבבך כלב אלהים לכן הנני מביא עליך זרים (שם כח ו-ז). יַעַן היותם משענת קנה לבית ישראל בתפשם בך בכפך תרוץ (שם כט ו-ז). יַעַן היות צאני לבז וכו׳ לכן הרעים שמעו דבר יי׳ כה אמר אדני יי׳ הנני אל הרעים ודרשתי את צאני מידם (שם לד ח-י). יַעַן היות לך איבת עולם וכו׳ לכן חי אני נאם אדני יי׳ כי לדם אעשך (שם לה ה-ו). יַעַן אמרך את שני הגוים ואת שתי הארצות לי תהיינה וכו׳ לכן חי אני נאם אדני יי׳ ועשיתי כאפך וכקנאתך אשר עשיתה (שם י-יא). — ועם בינוני: יַעַן אֹמרים לכם אכלת אדם אתי ומשכלת גויך היית לכן אדם לא תאכלי עוד (יחזק׳ לו יג-יד). — ועם שֵׁם אחריה: ועשיתי בך את אשר לא עשיתי ואת אשר לא אעשה כמהו עוד יַעַן כל תועבתיך (יחזק׳ ה ט). יַעַן כלמת גוים נשאתם לכן כה אמר אדני יי׳ וכו׳ הגוים אשר לכם מסביב המה כלמתם ישאו (שם לו ו). — ועם אֲשֶׁר אחריה: יַעַן אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך (בראש׳ כב יו-יז). זולתי כלב בן יפנה הוא יראנה ולו אתן את הארץ אשר דרך בה ולבניו יַעַן אשר מלא אחרי יי׳ (דבר׳ א לו). יַעַן אשר עברו הגוי הזה את בריתי אשר צויתי את אבותם ולא שמעו לקולי גם אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם (שופט׳ ב כ). יַעַן אשר לא הלכו עמי לא נתן להם מהשלל אשר הצלנו (ש״א ל כב). יַעַן אשר שאלת את הדבר הזה ולא שאלת לך ימים רבים וכו׳ הנה עשיתי כדברך (מ״א ג יא-יב). יַעַן אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וכו׳ קרע אקרע את הממלכה מעליך (שם יא יא). הנני קרע את הממלכה מיד שלמה וכו׳ יַעַן אשר עזבוני וישתחוו לעשתרת (שם לא-לג). יַעַן אשר הרמתיך מתוך העם וכו׳ ואתי השלכת אחרי גוך לכן הנני מביא רעה אל בית ירבעם (שם יד ז-י). ונתש את ישראל מעל האדמה הטובה הזאת וכו׳ יַעַן אשר עשו את אשריהם (שם יה). יַעַן אשר אמרו ארם אלהי הרים יי׳ ולא אלהי עמקים הוא ונתתי את כל ההמון הגדול הזה בידך (שם כ כח). יַעַן אשר לא שמעת בקול יי׳ הנך הולך מאתי והכך האריה (שם לו). יַעַן אשר שלחת מלאכים לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון וכו׳ לכן המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי מות תמות (מ״ב א יו). יַעַן אשר הטיבת לעשות הישר בעיני וכו׳ בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל (שם י ל). יַעַן אשר עשה מנשה מלך יהודה התעבות האלה וכו׳ לכן כה אמר יי׳ אלהי ישראל הנני מביא רעה על ירושלם ויהודה (שם כא יא-יב). והיו לבז ולמשסה לכל איביהם יַעַן אשר עשו את הרע בעיני (שם יד-יה). הנני מביא רעה על המקום הזה אשר כל שמעה תצלנה אזניו יַעַן אשר עזבני וינכרו את המקום הזה (ירמ׳ יט ג-ד). יַעַן אשר לא שמעתם את דברי הנני שלח ולקחתי את כל משפחות צפון (שם כה ח-ט). הנני נתן אתם ביד נבוכדראצר מלך בבל וכו׳ יַעַן אשר עשו נבלה בישראל (שם כט כא-כג). יַעַן אשר נבא לכם שמעיה ואני לא שלחתיו ויבטח אתכם על שקר לכן כה אמר יי׳ הנני פקד על שמעיה הנחלמי ועל זרעו (שם לא-לב). יַעַן אשר שמעתם על מצות יהונדב אביכם ותשמרו את כל מצותיו ותעשו ככל אשר צוה אתכם לכן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל לא יכרת איש ליונדב בן רכב עמד לפני כל הימים (שם לה יח-יט). פניו יכסה יַעַן אשר לא יראה לעין הוא את הארץ (יחזק׳ יב יב). יַעַן אשר לא זכרתי את ימי נעוריך ותרגזי לי בכל אלה וגם אני הא דרכך בראש נתתי (שם יו מג). יַעַן אשר הכרתי ממך צדיק ורשע לכן תצא חרבי מתערה אל כל בשר (שם כא ט). יַעַן אשר אמרה צר על ירושלם האח נשברה דלתות העמים וכו׳ לכן כה אמר אדני יי׳ הנני עליך צר והעליתי עליך גוים רבים (שם כו ב-ג). יַעַן אשר גבהת בקומה וכו׳ ואתנהו ביד אל גוים (שם לא י-יא). יַעַן אשר ישרתו אותם לפני גלוליהם והיו לבית ישראל למכשול עון על כן נשאתי ידי עליהם (שם מד יב). יהי אחריתו להכרית בדור אחר ימח שמם וכו׳ יַעַן אשר לא זכר עשות חסד (תהל׳ קט יג-יו). — יַעַן כִּי, עם עבר אחריו: לא יום אחד תאכלון וכו׳ עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא יַעַן כי מאסתם את יי׳ אשר בקרבכם (במד׳ יא יט-כ). כה אמר יי׳ יַעַן כי מרית פי יי׳ לא תבוא נבלתך אל קבר אבתיך (מ״א יג כא-כב). יַעַן כי נכנע (אחאב) מפני לא אבי הרעה בימיו (שם כא כט). ויאמר יי׳ יַעַן כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטוות גרון ומשקרות עינים הלוך וטפוף

תלכנה וברגליהם תעכסנה ושפח אדני קדקד בנות ציון (ישע׳ ג טז-יז). יַעַן כי יעץ עליך ארם רעה וכו׳ כה אמר אדני יי׳ לא תקום ולא תהיה (שם ז ה-ז). יַעַן כי מאס העם הזה את מי השלח ההלכים לאט ומשוש את רצין ובן רמליהו ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים (שם ח ו-ז). יַעַן כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמדה לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא (שם כט יג). — וכפל, יַעַן וּבְיַעַן, לנחץ הטעם: והארץ תעזב מהם וכו׳ והם ירצו את עונם יַעַן וּבְיַעַן במשפטי מאסו ואת חקתי געלה נפשם (ויקר׳ כו מג). והיתה ידי אל הנביאים החזים שוא והקסמים כזב וכו׳ יַעַן וּבְיַעַן הטעו את עמי לאמר שלום ואין שלום (יחזק׳ יג ט-י). — יַעַן בְּיַעַן: כה אמר אדני יי׳ יַעַן בְּיַעַן שמות ושאף אתכם מסביב וכו׳ לכן הרי ישראל שמעו דבר אדני יי׳ (שם לו ג-ד). —ב) יַעַן אֲשֶׁר, במשמ׳ בִּהְיוֹת שֶׁ, da, étant que; while: ויאמר יי׳ אל דוד אבי יַעַן אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי הטיבת כי היה עם לבבך רק אתה לא תבנה הבית (מ״א ח יח-יט). —°ועם שֵׁם אחריו במשמ׳ בגלל: יען שרירות לבבי, דאגתי במחשבי, כי איך אעלה אל אבי (סדור רע״ג, ערב׳ יוה״כ). —והשתמשו המליצים והמשוררים בשמוש המלה בְּיַעַן: והנהיג כל במשפטיו וחקיו, בפלס מאזני צדק ובקו, ביען כי בצדק יעמד כל, גבול עולם אשר תלה כאשכול (בערי ד״ת וב״ב לרס״ג ח-ט). ידידים סמכו לבי ביען בסלי מלאו נקלה ועצמי, עדי לא נמצאו חולים בעולם לבד עיני צבי החן ועצמי (רמב״ע תרשיש ד). ויתקעו אהל ימי שיבה לבל יצעון עדי מות ביען נמאסו (שם ה). ביען שניהם יקרים בעין אל כמקריב לפניו מלאה ודמעה (ר״י חריזי, הענק ג). ואתמרמר בלב נשבר ביען מגלת הושקים שמתי לשירה (עמנ׳, מחבר׳ ח). חדל אחי ונחדל ממליצות ושירי חשק יבואון בעברה, ביען ישחקו אישים עליהם ואחר ישלחו לנו מארה (שם).

יָעֵן[1], ש״ז, מ״ר יְעֵנִים, — שֵׁם העוף הגדול בכל העופות, קצר הכנפים ואינו יכול לעוף, Strauss, autruche; ostrich: בת עמי לאכזר כִּיְעֵנִים[1]) במדבר (איכ׳ ד ג). —°ויחיד בכנוי מדב״ע: נחשב כמו גר ותושב יושב בשבת יעני[2]), בין כל פתלתול וסכל לבו כלב תחכמוני (רשב״ג, שיר תלונה, נחר בקראי). — ובמוכרת: קיפוד ויען המלומדים נהי הי ילמדו מני בעת ינאקו (לבי מודח לר״ע ועמנ׳ פרנסים 108). — ואמרו שהוא להוט מאד אחרי תאוות: איש בער ופתי אין ידיעה לו ואינו חושש לשום דבר ולא יראה הנאה נאה ולא המגונה מגונה והוא להוט אחר תאותיו להיטת היענים (אמונה רמה ו כ).

יַעֲנָה, ש״נ, —נקבת הַיָּעֵן, ורוב שמושו עם השם בַּת, בַּת הַיַּעֲנָה, ומ״ר בְּנוֹת יַעֲנָה: ואת בַּת הַיַּעֲנָה ואת התחמס ואת השחף (ויקר׳ יא יו). ורבצו שם ציים ומלאו בתיהם אחים ושכנו שם בְּנוֹת יַעֲנָה ושעירים ירקדו שם (ישע׳ יג כא). והיתה נוה תנים חציר לִבְנוֹת יַעֲנָה (שם לד יג). תכבדני חית השדה תנים וּבְנוֹת יַעֲנָה כי נתתי במדבר מים נהרות בישימן (שם מג כ). על זאת אספדה ואילילה אילכה שילל וערום אעשה מספד כתנים ואבל כִּבְנוֹת יַעֲנָה (מיכ׳ א ח). וישבו בה בְּנוֹת יַעֲנָה ולא תשב עוד לנצח (ירמ׳ נ לט). — ובתלמוד: כיענה זו המתאבלת על בניה (חול, סד:). כיענה זו ששוכנת עם בניה (שם). — ואמר הפיטן: וקפוד תקונן, ועורב יקנן, ויענות ותנות, מתנות אניה (סבת שמעו, אשחר עדתי). — °וקול בת היענה מבשר מיתה: אמרו המנחשים והקוסמים כי קול הכוס ובת היענה יורו על מיתת האדם (מוסרי הפלסופים א יח). — ובהשאלה, °כנוי לאשה: זכור מעשה אגג מעדנות, נשים כשכלה חרבו לענות,

---

[1]) לא נתברר מקור שם זה. קצת החדשים אמרו כי בערב׳ וענה a) הוא מדבר, ובת היענה ר״ל בת המדבר. אבל, המשמ׳ האמתית של יענה בערב׳ אינה מדבר, אלא אדמה קשה שאינה מצמחת כלום בכל מקום שהיא ואפילו בישוב, ולכן אין לגזור השם יָעֵן ויַעֲנָה ממושג זה. והנה, במקורות התלמודים נקרא העוף הזה נעמית, וזהו שמו גם בערב׳ נעאמה a), ואין ספק בדבר כי אלה שני השמות אחד הם, ורגלים לדבר כי עקר השם הוא נעמה, ועי׳ בזה הערך בדבר מקורו. —[1]) הכתיב כי ענים. —[2]) המו״ל דוקס אמר שם כי הוא ת״ז, אך אלו היה תאר ל„בשבת״ היה צריך התאר להיות נקבה, ולכן אולי יותר נכון להניח שהוא כנוי, כמו שהסכינו המשוררים בזמן ההוא לכתוב שמות הדברים בכנוי מדב״ע בפרט בשביל החרוז, והכונה בשבת יעני, במדבר.

a) وعنة

a) نعامة

סורם שארו לשסוף י ע נ ו ת (קרוב׳ לפ׳ זכור, זכור א״ס).

יַעֲנִי, ת״ז, — של יָעֵן, מטבע היָעֵן: אבל יום גיל לחיל אוחיל ואחיל ולבי יעשה מספד יעני (ר״ב דפיירה).

יעף[1], ממנו א. יָעֵף, ב. יָעַף, יְעָף, יָעַף.

א. יָעֵף, ת״ז, מ״ר יְעֵפִים, — חלש ורפה כח, בפרט מפני צמא וכדומה, ermüdet, schmachtend; fatigué, épuisé; tired: ויאמר ציבא החמורים לבית המלך לרכב ולהלחם[2] והקיץ לאכול הנערים והיין לשתות היָעֵף במדבר (ש״ב יז ב). נתן ליָעֵף כח ולאין אונים עצמה ירבה (ישע׳ מ כט). אדני יי׳ נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יָעֵף דבר יעיר בבקר בבקר (שם נ ד).

ב. יָעַף, פ״ע, יָעֲפוּ, ייעף, וַיִּעַף, יִעְפוּ, יִעָפוּ, — היה יָעֵף, מפני יגיעה, ובפרט מצמא, ermüdet w.; devenir fatigué; become tired: ויגעו עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו (ירמ׳ נא נח). ככה תשקע בבל ולא תקום מפני רעה אשר אנכי מביא עליה ויעפו (שם סד). אלהי עולם יי׳ בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע (ישע׳ מ כח). גם רעב ואין בו כח לא שתה מים וַיִּעָף (שם מד יב). ויעפו נערים ויגעו ובחורים כשול יכשלו וקוי יי׳ יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו (שם מ ל-לא). כל מבקשיה לא ייעפו בחדשה ימצאונה (ירמ׳ ב כד). וייגעו עמים בדי אש ולאמים בדי ריק יִעָפוּ[3] (חבק׳ ב יג).

יְעָף[4], ש״ז, — כמו עוף: והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מֻעָף ביעף[5] נגע אלי (דני׳ ט כא).

[1]) בערב׳ ועפ a), היה חלש, בפרט ראות עיניו.
[2]) והלחם קרי.
[3]) בקצת כ״י ייעפו (K).
[4]) עי׳ הערה לקמן. — [5]) כך הקדמונים, ואמרו שנתוספה יוד על עף. כך התרגומים הקדמונים, וכן ריב״ג, אמר וז״ל: ומעני מועף ביעף מעלו פי אלעלו יעני אנה רא׳ה משתעליא פי אלג׳ו אמא לארתפאעה פיה עלי שביל אלטיראנ ואמא לאשתעלא׳ ג׳שמה וכו׳ וזוג ביעף ואדם ביקר, ע״כ, ובעבר׳: וענין מועף ביעף מתעלה למעלה ר״ל שראה אותו מתעלה באויר יכול שיהיה להתעלותו בו לעוף או מפני גובה גופו וכו׳ ומשקל ביעף ואדם ביקר. וכך גם רש״י, רד״ק וקצת החדשים. רק ראב״ע אמר: וטעם ביעף כי הוא עיף מרוב המרוצה. וכך רוב החדשים.

a) وعف

יָעַף[1], פ״ע, — כמו עוף, קל לא נמצא במקרא.

— הפע׳ הוּעַף, מוּעָף, מֻעָף: והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מֻעָף[2] ביעף נגע אלי (דני׳ ט כא).

— קל, יָעַף, — כמו עָף: שלח יד בחמוקי ירך, ועל כל ראש דרך, זנב כל עוברי דרך, יָעַף ועף וחש, ומחור פתן רחש, ונודע כי הוחש (בבת זכור, אבן קולן).

יעץ[3], ממנו יוֹעֵץ, א. יָעַץ, עֵצָה, מוֹעֵצָה, התיעצות.

א. יָעַץ, פ״י, יָעַץ, יָעֲצָה, יעצו, יִעַץ, יעצה, יעצני, יעצהו, איעץ, איעצך, איעצך, יעוצה, עוּץ, עצו, — יעצו עצה, אמר לו מה טוב לו לעשות או לא לעשות בדבר מהדברים, איך יתנהג, איזה דרך יבחר לו, raten; conseiller; advise: ויאמר חושי אל אבשלום לא טובה העצה אשר יעץ אחיתפל בפעם הזאת וכו׳ כי יעצתי האסף יאסף עליך כל ישראל מדן ועד באר שבע וכו׳ ונחנו עליו כאשר יפל הטל על האדמה (ש״ב יז ז-יב). ויאמר חושי אל צדוק ואל אביתר הכהנים כזאת וכזאת יעץ אחיתפל את אבשלם ואת זקני ישראל וכזאת וכזאת יעצתי אני (שם יה). ויעזב את עצת הזקנים אשר יעצהו (מ״א יב ח). וכלי כליו רעים הוא זמות יעץ לחבל ענוים וכו׳ ונדיב נדיבות יעץ (ישע׳ לב ז-ח). יעצת בשת לביתך קצות עמים רבים (חבק׳ ב י). מה-יעצת ללא חכמה ותשיה לרב הודעת (איוב כו ג). אברך את יי׳ אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי (תהל׳ יו ז). עתה שמע בקלי איעצך ויהי אלהים עמך היה אתה לעם מול האלהים והבאת אתה את הדברים אל האלהים (שמות יח יט). ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך הלוא המת תמיתני וכי איעצך לא תשמע אלי (ירמ׳ לח טו). ועתה לכי איעצך נא עצה ומלטי את נפשך ואת נפש בנך שלמה לכי ובאי אל המלך דוד ואמרת אליו וכו׳ (מ״א א יב-יג). שימו לכם עליה עצו ודברו (שופט׳ יט ל). עצו עצה ותפר דברו דבר ולא יקום (ישע׳ ח י). אלה האנשים החשבים און והיעצים עצת רע בעיר הזאת

[1]) פעל נגזר מן יְעָף. — [2]) כך הקדמונ׳, והחדש׳ מפרשים במשמ׳ עיפות, אך זה דחוק מאד.
[3]) בארמית יעט, בערבית שרש ועט׳ a) אינו משמש במשמ׳ עצה, אבל במשמ׳ קרובה לזו, והיא התרה בו ודבר על לבו ללכת בדרך ישר, וכדומה.

a) وعظ

(יחזק׳ יא ב). — ויעץ על פלוני, עפי״ר בכונה רעה, במשמ׳ החליט לעשות רעה לפלוני: יען כי יעץ עליך ארם רעה אפרים ובן רמליהו לאמר נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקענה אלינו (ישע׳ ז ה-ו). אים אפוא חכמיך ויגידו נא לך וידעו מה-יעץ יי׳ צבאות על מצרים (שם יט יב). והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא וכו׳ מפני עצת יי׳ צבאות אשר הוא יועץ עליו (שם יט יז). מי יעץ זאת על צר המעטירה אשר סחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ יי׳ צבאות יעצה לחלל גאון כל צבי להקל כל נכבדי ארץ (שם כג ח-ט). לכן שמעו עצת יי׳ אשר יעץ אל[1]) אדום ומחשבותיו אשר חשב אל ישבי תימן (ירמ׳ מט כ). נסו נדו מאד העמיקו לשבת ישבי חצור נאם יי׳ כי יעץ עליכם נבוכדראצר מלך בבל עצה וחשב עליהם מחשבה קומו עלו אל גוי שליו יושב לבטח (שם ל-לא).—ופעול: זאת העצה היעוצה על כל הארץ וזאת היד הנטויה על כל הגוים (ישע׳ יד כו).—וגם בלי על במשמ׳ זו: עמי זכר נא מה-יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אתו בלעם בן בעור (מיכ׳ ו ה). כאשר דמיתי כן היתה וכאשר יעצתי היא תקום (ישע׳ יד כד). כי יי׳ צבאות יעץ ומי יפר וידו הנטויה ומי ישיבנה (שם כז).—ובתו״מ: אמר להם (דוד לישראל) לכו ופשטו ידיכם בגדוד מיד יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין ושואלין באורים ותומים (ברכ׳ ג:). אמר ר״ע בשלשה דברים אוהב אני את המדיים כשחותכין את הבשר אין חותכין אלא ע״ג השלחן כשנושקין אין נושקין אלא על גב היד וכשיועצין אין יועצין אלא בשדה (שם ח:). שני גדודי רומי יעצו עליך רעה ומתו (שם נו:). שלשה היו באותה עצה בלעם ואיוב ויתרו בלעם שיעץ נהרג איוב ששתק נידון בייסורין יתרו שברח זכו מבני בניו שישבו בלשכת הגזית (סוט׳ יא.). הוי זהיר מן היועצך לפי דרכו (סנה׳ עו.). יעבץ שיעץ וריבץ תורה בישראל (תמור׳ טז:). שתי כליות יש בו באדם אחת יועצתו לטובה ואחת יועצתו לרעה (ברכ׳ סא.). אמר רבי לוי ארורים הם הרשעים שהם מתעסקים בעצה רעה על ישראל וכל אחד ואחד מהם יועץ לפי דרכו ואומר עצתי טובה מעצתך (מד״ר אסת׳, ויקרא). שלא אפחד מן העצה הרעה שיעצת עלינו (שם, אם על המלך טוב).

[1]) ס״א על אדום.

—נפע׳, נועץ, נועצו נועצים, יועץ, נועץ, נועצה, יועצו. — א) נועץ עם פלוני, נועצו יחדו, שאל עצה מפלוני, שאלו עצה זא״ז, נשאו ונתנו יחד והחליטו איך יעשו, sich beraten ; tenir conseil, délibérer ; hold consultation, deliebrate: ויועץ המלך רחבעם את הזקנים אשר היו עמדים את פני שלמה אביו בהיתו חי (מ״א יב ו). ויעזב את עצת הזקנים אשר יעצהו ויועץ את הילדים אשר גדלו אתו (שם ח). ויועץ דויד עם שרי האלפים והמאות לכל נגיד ויאמר דויד לכל קהל ישראל אם עליכם טוב ומן יי׳ אלהינו נפרצה נשלחה על אחינו הנשארים בכל ארצות ישראל ועמהם הכהנים והלוים בערי מגרשיהם ויקבצו אלינו (דהי״א יג א-ב). ויועץ עם שריו וגבריו לסתום את מימי העינות אשר מחוץ לעיר ויעזרהו (דהי״ב לב ג). את מי נועץ ויבינהו וילמדהו בארח משפט (ישע׳ מ יד). —ועם אל: ומלך ארם היה נלחם בישראל ויועץ אל עבדיו לאמר אל מקום פלני אלמני תחנתי (מ״ב ו ח). ויועץ אל העם ויעמד משררים ליי׳ ומהללים להדרת קדש (דהי״ב כ כא). —ואמר בן סירא: אל תועץ עם חמיך וממקנא העלים סוד עם אשה על צרתה ומזר על מלחמתו (כ״ס גני׳ לז י-יא). — ובלי עם או אל: ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב (מ״א יב כח). ויועץ אמציהו מלך יהודה וישלח אל יואש בן יהואחז בן יהוא מלך ישראל לאמר לך נתראה פנים (דהי״ב כה יז). הגידו והגישו אף יועצו יחדו מי השמיע זאת מקדם (ישע׳ מה כא). כי אמרו אויבי לי ושמרי נפשי נועצו יחדו לאמר אלהים עזבו רדפו ותפשוהו (תהל׳ עא י-יא). ועתה לכה ונועצה יחדו (נחמ׳ ו ז). —ועם לב: כי נועצו לב יחדו עליך ברית יכרתו (תהל׳ פג ו). — ב) יעץ והחליט עצה, beschliessen ; décider ; decide: איך אתם נועצים להשיב את העם הזה דבר (מ״א יב ו). ויאמר אלהם מה אתם נועצים ונשיב את העם הזה (שם ט). ויועצו כל הקהל לעשות שבעת ימים אחרים (דהי״ב ל כג). —ובמשמ׳ שאל עצה: רק בזדון יתן מצה ואת נועצים חכמה (משלי יג י).

—התפ׳, התיעץ, יתיעצו, —כמו נועץ: על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך אמרו לכו ונכחידם מגוי (תהל׳ פג ד-ה). —ובתו״מ: המדינים שהיו מתיעצים על ישראל (ספרי במד׳ קנו). א״ל חכמים לר׳ אלעאי הצפיננו היכן ר׳ אבהו צפון אמר להן נתייעץ

במכתיר והנגיב למפיבשת (ערוכ׳ נג:). ביום ראש השנה בשעה ראשונה עלה במחשבה (לברא את האדם) בשנייה נתייעץ עם מלאכי השרת (מד״ר ויקר׳ כט). וכן אתה מוצא באלישע הנביא כשבא מלך ארם להלחם בישראל נתייעץ בעבדיו (תנחומא תזריע יב).

ב.יעץ[1]), ממנו ב.יָעֵץ.

ב.יָעֵץ[2]), פ״י, עת׳ אִיעַץ, אִיעָצָה,—יָעַץ עינו על פלוני, השגיח עליו וטפל בו ולמד אותו הדרך הטוב: אשכילך ואורך בדרך זו תלך אִיעֲצָה[3]) עליך עיני אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עדיו לבלום (תהל׳ לב ח-ט).

יַעֲקֹב, —שם פרטי, יַעֲקֹב בן יצחק. —ובקבלה ״כנוי קבלי להחצי התחתון מהגוף ממתנים ולמטה: וגם הוא (השם יעקב) מרמז על ז״א ממראה מתניו ולמטה נקרא יעקב וממראה מתניו ולמעלה נקרא ישראל (עמה״מ, ריש דו״א מח).

א.יער[4]), ממנו יָעוּר, א.יַעַר, ״יָעַר, ״יַעֲרִי.

א.יַעַר, יָעַר, ש״ז, בהא המקום יַעְרָה, ר״ל להיער, מ״ר יְעָרִים, יְעָרוֹת,—א) מקום פחות או יותר גדול צומח אילנות עומדים צפופים, Wald; forêt; wood: כי הר יהיה לך כי יַעַר הוא ובראתו (יהוש׳ יז יח). וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יַעַר מפני רוח (ישע׳ ז ב). פצחו הרים רנה יַעַר וכל עץ בו (שם מד כג). אז ירננו כל עצי יָעַר (תהל׳ צו יב). עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יַעַר צומח עצים (קהל׳ ב ו). ותצת בסבכי הַיַּעַר ויתאבכו גאות עשן (ישע׳ ט יז). ונקף סבכי הַיַּעַר בברזל (שם י לד). ואשר יבא את רעהו בַיַּעַר לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרת העץ (דבר׳ יט ה). הישאג אריה בַּיַּעַר וטרף אין לו (עמו׳ ג ד). אם עם רב אתה עלה לך הַיַּעְרָה ובראת לך שם בארץ הפרזי (יהוש׳ יז טו). ושאר עץ יַעְרוֹ מספר יהיו ונער יכתבם (ישע׳ י יט). כרתו יַעְרָהּ נאם יי׳ (ירמ׳ מו כג). והצתי אש בְּיַעְרָהּ ואכלה כל סביביה (שם כא יד). ולא ישאו עצים מן השדה ולא יחטבו מן הַיְּעָרִים (יחזק׳ לט י). והשבתי חיה רעה מן הארץ וישבו במדבר לבטח וישנו בַּיְּעָרִים[1]) (שם לד כה). קול יי׳ יחולל אילות ויחשף יְעָרוֹת[2]) (תהל׳ כט ט). —ובמשמ׳ מקום הבר, בנגוד לשדה זרוע ועבוד: ושב לבנון לכרמל והכרמל לַיַּעַר יחשב (ישע׳ כט יז). והשמתי גפנה ותאנתה אשר אמרה אתנה המה לי אשר נתנו לי מאהבי ושמתים לְיַעַר ואכלתם חית השדה (הוש׳ ב יד). —ואמר המשורר: אמת עולם כמו יער ואתה בו כתפוח, ואך געים נעים וזכרך עדי גנים ותפוח (רמב״ע, תרשיש א). רעי שתו עמי על ארץ גשמה ועל יער אשר ברד, ויין כמו אודם בכוס שהם או אש מלוקחה בתוך ברד (שם ב). —ועצי הַיַּעַר, שאין נ׳שאים פרי: כתפוח בעצי הַיַּעַר כן דודי בין הבנים (שה״ש ב ג). הזמורה אשר היה בעצי הַיַּעַר (יחזק׳ טו ב). כי עץ מִיַּעַר כרתו (ירמ׳ י ג). —וסמי׳ יַעֲרֵי, ואמר הפיטן: ראה יראו יערי שיחים, אם אש אחזה בלחים, אז ינועו יבשים בסוחים (מוס׳ א׳ ר״ה, אומץ אדירי). —״תפוחים של יַעַר, תפוחי הבר, שאינם ראוים לאכילה כמו שהם: בתפוחים של יער דצריך למתקן (תוספ׳ ערוכ׳ כז:). ויצא ביום השני ומצא תפוחי יער ויאכל גם המה ולא ערבו לפיו כמו הראשונות (אוצ׳ ויסעי, בער התפלה י). — חית הַיַּעַר, בנגוד לבהמות הביתיות, במשמ׳ חיות טרף: כל חיתו שדי אתיו לאכל כל חיתו בַּיָּעַר (ישע׳ נו ט). תשת חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יָעַר (תהל׳ קד כ). יכרסמנה חזיר מִיַּעַר (שם פ יד), בנגוד לחזיר הביתי.

״יָעַר, פ״י, יָעַר, יְעָרִים, יְעוּרוֹת,—נטוע יער: קצובות בדי שתים, כמו עפיפות שתים, ומוצעות בנתים, יעורות[1]) באבי הנחל, להעריב בם מחל, לערי רתומי גחל (ר״א קליר, א׳ סכות, אקחה פרי עץ).

---

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן. —[3]) אמרו הקדמוני׳ וההדשים שזה עתיד מהפעל יעץ הקודם במשמ׳ עצה. אך המליצה אינה טבעית במושג זה, ולכן אמרו קצתם כי הכונה איעצך בעיני. אבל זה דחוק ולא טבעי. וקצתם הגיהו הכתוב. אך לפי הנוסחה המסורה צריך לקבע שרש מיוחד במשמ׳ הרשומה בפנים.

[4]) בערב׳ וע״ר [a]), אדמה קשה, לא שות הפנים, שקשה ללכת עליה, ובכלל דרך שקשה לעבר בו. ואמרו החכמים כי ממושג זה נגזר השם יער בעברית. בערב׳ משמשת מלה אחרת לשם מושג זה.

[a]) وعر

[1]) כך הקרי, הכתיב ביעורים, עי׳ יעור. —[2]) יש מגיהים יעלות.

[1]) כבר העיר ע״ז מ׳ זקש: מה שפי׳ הרוו״ה יעורות מל׳ מתערה לא יתכן כלל ונראה כי בנה הפיטן בינוני

ב. יער¹), ממנו ב. יַעַר, יַעְרָה.

ב. יַעַר²), ש"ז, ככי׳ יַעְרִי,—דבש, בפרט דבש הרך הנוזל, Honigseim ; miel vierge ; liquid honey : באתי לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי אכלתי יַעְרִי³) עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי (שה"ש ה א). —ואמר המשורר: מנוזלי פיהם תזל חמת עכשוב אך מדבר פיהו בואה רדה י ע ר (רמב"ע, תרשיש א קיג).

יַעְרָה, ש"נ, סמי׳ יַעְרַת,— חלת הדבש, Honigwabe ; gâteau de miel ; honeycomb : ויבא העם אל היער והנה הלך דבש וכו׳ וישלח את קצה המטה אשר בידו ויטבל אותה בְּיַעְרַת הדבש (ש"א יד כו-כז). —והשתמשו במלה זו בסהמ"א: דבש טוב כגון מה שיזול מן ה י ע ר ו ת (פרקי משה כג).—ואמר המשורר: תאב לבבי את חלב פיהו גם י ע ר ת רקו יהי רודם, היה מאד כילי בתתם לי עד כי ינקתימו והוא רודם (רמב"ע, תרשיש 7).

יַעֲרִי, ת"ז, לנק׳ יַעֲרִית, מ"ר יַעֲרִיִּים, יַעֲרִיּוֹת,—של היער: והם מלאים ליחה דומה לדבש ה י ע ר י

פעול משם יער ומ"ש יעורות באבי הנחל ר"ל אשר הם צומחים סבוכים כמו יער (בחר מיכל 21).

¹) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי׳ הערה להערך.

²) גזרו קצת החדשים את השם הזה מן שרש יער הקודם, ואמרו קצתם שנסתעף ממושג הנפיחה והרתיחה שהם מיחסים לעצם השרש יער ואומרים שממנו נגזר השם יער של עצים, וקצתם אומרים שנסתעף ממושג אדמה קשה שיש לו לשרש זה בערב׳. אבל, שתי הגזרות האלה דחוקות ורחוקות מאד. ולכן נראה כי שם זה נגזר משרש אחר, שממנו יש שם לדבש גם בערב׳, והוא א ר י a), שהוא אחד משמות הנרדפים של השם הערבי עשל לדבש, אלא שחולקים קצת במשמ׳ המיוחדה של השם ארי: וקיל א ל א ר י מא תג׳מעה מן אלעשל פי אג׳ואפה ת׳ם תלפט׳ה וקיל א ל א ר י עמל אלנחל והו איצ׳א מא אלתזק מן אלעשל פי ג׳ואנב אלעשאלה וקיל עשלהא חין תרמי בה מן אפואהא (לסאן אלערב). ובעבר׳: י"א אלארי הוא מה שנאסף מן הדבש בגופה (של הדבורה) ואח"כ תפלטהו, וי"א אלארי הוא מעשה הדבורה, והוא ג"כ מה שנדבק מן הדבש בכתלי הכורת, וי"א שהוא הדבש כשהיא פולטת אותו מפיה. ואמרו אחרים שהוא דבש הבר. — ³) כבר פרשו הקדמונ׳ מלה זו במשמ׳ חלת הדבש.

a) ارى

(פרקי משה כג). אדם י ע ר י י או חיה דומה לאדם (צמח דוד, ערך אדן). תרמוס י ע ר י י או חרובין י ע ר י י ם (שם, כמרש א).

יפה¹), ממנו יָפֶה, יָפָה, יְפֵהפִיָּה, יֹפִי, יְפִי, יְפִיפָה, *יִפּוּי, *יִפְיוּת, *יְפִיפֶה, *יְפִיפוּת, *יְפִיפִיָּה, ״הִתְיַפּוּת.

יָפֶה, ת"ז, סמי׳ יְפֵה, לנק׳ יָפָה, סמי׳ יְפַת, ככי׳ יָפָתִי, מ"ר יָפִים, סמי׳ יְפֵי, לנק׳ יָפוֹת, סמי׳ יְפוֹת,—א) שמוצא חן בצורתו, טוב במראהו, schön ; beau ; fair : ויראו המצרים את האשה כי יָפָה הוא מאד (בראש׳ יב יד). ולאבשלום בן דוד אחות יָפָה ושמה תמר ויאהבה אמנון בן דוד (ש"ב יג א). וכאבשלום לא היה איש יָפֶה בכל ישראל להלל מאד מכף רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום (שם יד כה). ויבקשו נערה יָפָה בכל גבול ישראל וימצאו את אבישג השונמית ויבאו אתה למלך והנערה יָפָה עד מאד (מ"א א ג-ד). הנך יָפָה רעיתי הנך יָפָה עיניך יונים הנך יָפֶה דודי אף נעים (שה"ש א יט-יז). כלך יָפָה רעיתי ומום אין בך (שם ד ז). מי זאת הנשקפה כמו שחר יָפָה כלבנה ברה כחמה (שם ו י). נזם זהב באף חזיר אשה יָפָה וסרת טעם (משלי יא כב). מה דודך מדוד הַיָּפָה בנשים (שה"ש ה ט). ויהי יוסף יְפֵה תאר וִיפֵה מראה (בראש׳ לט ו). והוא (הנער דוד) אדמוני עם יְפֵה עינים וטוב ראי (ש"א יו יב). כי אשה יְפַת מראה את (בראש׳ יב יא). ורחל היתה יְפַת תאר וִיפַת מראה (שם כט יז). וראית בשביה אשת יְפַת תאר וחשקת בה (דבר׳ כא יא). היא (תמר) היתה אשה יְפַת מראה (ש"ב יד כז). והנערה יְפַת תאר וטובת מראה (אסת׳ ב ז). והאשה טובת שכל וִיפַת תאר (ש"א כה ג). קומי לך רעיתי יָפָתִי ולכי לך (שה"ש ב י). ביום ההוא תתעלפנה הבתולות הַיָּפוֹת והבחורים בצמא (עמוס ח יג). ולא נמצא נשים יָפוֹת כבנות איוב בכל הארץ (איוב מב יה). שבע פרות יְפוֹת מראה (בראש׳ מא ב). בריאות בשר וִיפֹת תאר (שם יח). —ודברים לא בע"ח: יָפֶה עשיתיו (את הארז) ברב דליותיו (יחזק׳ לא ט). את הכל עשה יָפֶה בעתו (קהל׳ ג יא). זית רענן יְפֵה פרי תאר (ירמ׳ יא יו). ארז בלבנון יְפֵה ענף וחרש מצל (יחזק׳ לא ג). יְפֵה קול ומטב נגן (שם לג לב). יְפֵה נוף

¹) רק בעבר׳. בסור׳ דומה לו פאי, בערב׳ בהי a).

a) بهي

משוש כל הארץ הר ציון (תהל' מח ג). —וכתה"פ: הנה אשר ראיתי אני טוב אשר יפה לאכול ולשתות ולראות טובה בכל עמלו שיעמל תחת השמש (קהל' ה יז). — ובתו"מ, באותה המשמע': תינוק אחד יש בבית האסורים יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים (גיט' נח.). — וגם בקצת התול לדבר של כעור: קונם שאי את נהנת לי עד שתראי מום[1]) יפה שביך לר' ישמעאל בר יוסי (נדר' סו:). — *יפת תאר, ביחוד לאשה שבויה במלחמה: כל הנושא יפת תואר יש לו בן סורר ומורה (סנה' קז.). — ב) *כמו טוב: כל מקום שיש כהן תורם מן היפה וכל מקום שאין כהן תורם מן המתקיים (תרומ' ב ד). זה הכלל כל שהוא כלאים בחברו לא יתרום מזה על זה אפילו מן היפה על הרע וכל שאינו כלאים בחברו תורם מן היפה על הרע אבל לא מן הרע על היפה (שם ו). סלע של מעשר שני ושל חולין שנתערבו מביא בסלע מעות וכו' ובורר את היפה שבהן ומחלל עליה (מע"ש ב ו). ויביא בדמי היפה שבהן ממין זה ובדמי היפה שבהן ממין זה (פסח' ט ח). שהחטים של חולין יפות משל תרומה (תרומ' ה ט). ואת המים היפים (נותנים) ברעים בשביל שיצנו (שבת כב ד). מעות הרעות קונות את היפות והיפות אינן קונות את הרעות (ב"מ ד א). המקבל שדה מחבירו בעשרה כור חטים לשנה לקתה נותן לו מתוכה היו חטים יפות לא יאמר לו הריני לוקח לך מן השוק אלא נותן לו מתוכה (שם ט ז). אין מוכרין ברחוק ליקח בקרוב ברע ליקח ביפה (תוספתא תרומ' א יא). הרי שבא בעל הבית ומצאו ואמר לו כלך אצל יפות אם היו יפות אינו חושש משום גזל (שם ה). ממלא אדם תנור פת שהפת יפה כל זמן שהתנור מלא (שם יו"ט ב ה). היה עושה בענבים לא יאכל בתאנים (היה עושה) בתאנים לא יאכל בענבים אבל מונע עצמו עד שמגיע למקום היפות ואוכל (ספרי דבר' רסו). שלא יהא אדם רואה את שדה חבירו יפה ומלוה אותו מעות ועוקף ונוטלה ממנו (ירוש' גיט' ה מו ג). היתה עידית שלו יפה משל כל אדם עידית היא בינונית שלו יפה משל כל אדם בינונית היא זיבורית שלו יפה משל כל אדם זיבורית היא (שם). ארבעה כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי מזיגת כוס יפה (פסח' קח:), לאמר כוס גדולה, נאה. המוכר חבית יין לחבירו נותן לו יין שכולו יפה (ב"ב לה.), ר"ל משובח, לא מקלקל. כאן בשנמצאת סכינו יפה כאן בשלא נמצאת סכינו יפה (חול' יח.), ר"ל לא פגומה, כשרה, לפי הדין. לאדם שנשברה רגלו וחיתה מצאו רופא ואמר לו כלך אצלי שאני שוברה וארפאנה כדי שתדע שסממנין שלי יפין (מו"ק כח:). הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה כל שהוא כותשה היא משתבחת (מד"ר ברא' לב). היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים שאינו מספיק לקוש עליהם אחת עד שהוא שוברם ובמי הוא בודק בקנקנים יפים שאפילו מקיש עליהם אפילו כמה פעמים אינם נשברים (שם). אגוז זה אם נופל לתוך הטנופת אם נטלו ומורקו ושוטפו ומדיחו והוא חוזר כתחילתו והוא יפה לאכילה (שם שה"ב, אל גינת). והלך ר"א בן ערך אצל אשתו לאמאום מקום מים יפים ונוה יפה המתין להם שיבאו אצלו ולא באו (שם קהל', כי העושק). אבל אם היה חלק אחד ממנה טוב או קרוב לנהר יותר או קרוב לדרך ושמו אותה היפה כנגד הרע ואמר תנו לי בשומא שלי מצד זה אין שומעין לו אלא נוטל בגורל (רמב"ם שכנ' יב א). — וגם בדברים מפשטים: רבן גמליאל בנו של ר' יהודא הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון (אבות ב ב). יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא ויפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז (שם ד יז). ר"ע אומר אם שגורה תפלתו בפיו סימן יפה לו ואם לאו סימן רע לו (תוספתא ברכ' ג ד). בן עזאי אומר כל שלקה גופו מפני חכמתו סימן יפה לו חכמתו מפני גופו סימן רע לו (שם ה). יפה שתיקה לחכמים קל וחומר לטפשים (ירוש' פסח' ט לו.). המתעטש בתפלתו סימן יפה לו (ברכ' כד:). —ויפה במשמ' זו כמו הה"פ ואם אמר (המסית) כך היא חובתינו וכך יפה לנו העומדין מאחורי הגדר מביאין אותו לב"ד וסוקלין אותו (סנה' ז י). לאדם שמגבל את הטיט אם יש לו מים רבים מים אינן כלין והטיט מגובל יפה אם יש לו מים מועטין מים כלין והטיט אינו מתגבל יפה (תענ' יט:). בת כהן לישראל אין זוגן עולה יפה (פסח' מט.). שמא לא נתהפכה יפה יפה (יבמ' נה.). לא ניער

[1]) קצת המפרשים הגיהו מאום במקום מום, אך העקר כהגרסה של כל הספרים.

יפה יפה ולא כיסה יפה יפה (חול׳ קט.). אמר שמואל אין הבשר יוצא מידי דמו אלא א״כ מולחו יפה יפה ומדיחו יפה יפה (שם קיג.). אמר לו יצחק לאביו אבא בחור אני והוששני שמא יזדעזע גופי מפחדה של סכין ואצערך ושמא תפסל השחיטה ולא תעלה לך לקרבן אלא כפתני יפה יפה מיד ויעקד את יצחק (מד״ר בראש׳ נו). אמרו למלך הצבי הזה גלוה עם הצאן והוא רועה עמהם כל יום ויום יוצא עמהם ונכנס עמהם היה המלך אוהבו בזמן שהוא יוצא לשדה היה מפקיד ירעה יפה לרצונו לא יכה אדם אותו הזהרו בו (שם במד׳ ח). אדוני המלך כה יפה לי וכך נאה וכך ראוי לי (שם איכ׳, אני הגבר). —*יפה אמר, יפה דן, יפה עשה: אמר ריב״ז יפה אמר חנן לא תשבע אלא בסוף (כתוב׳ יג א). יפה אמר חנן הניח מעותיו על קרן הצבי (שם ב). וכשבאתי והרציתי דברים לפני רבי יהושע אמר לי יפה אמרת (נזיר ז ג). ויאמר משה כן דברת יפה דברת ובזמנו דברת (מכי׳ בא יג). ויאמר יי׳ אל משה כן בנות צלפחד דוברות יפה תבעו בנות צלפחד (ספרי במד׳ קלד). הוא מצדיק את הדין ואומר יפה דנתוני (שם דבר׳ כז). מעשה באחד שבא להעיד לפני ר״ט על האשה שנשאת אמר לו בני היאך אתה מעיד על האשה שתנשא אמר לו רבי עמנו היה בשיירה וירד הגיים עלינו ונתלה ביהור של זית ופשחו ורדף הגיים וחזר נומתי לו בני משבחך אני בארי נומה לי יפה כיוונת לשמי אני נקרא בעירי יוחנן בן יונתן איה מכפר שיהלה אמרתי לו בני יפה אמרת (ירוש׳ יבמ׳ יו יה ד). שמענו [ש]אמר ר׳ יוחנן יפה לימדני ר׳ יהושע בן לוי (שם גיט׳ ד מה ד). כלמה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי ואומר לו מפיבושת רבי יפה דנתי יפה הייבתי יפה זכיתי יפה טהרתי יפה טמאתי ולא בושתי (ברכ׳ ד.). אילמלי לא היית עמנו ואפילו היית עמנו ולא נמנית עמנו יפה אתה אומר עכשיו שהיית עמנו ונמנית עמנו יאמרו זונות מפרכסות זו את זו (שבת לד.). אמר להן יפה עשיתם ששכרתם רבי חנינא (ערוב׳ סה:). אמרו לו לרבי מאיר יפה אמרת שאין חולצין (יבמ׳ קיט.). מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרה״ר ומצאו חסיד אחד אמר לו ריקה מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך ליגלג עליו לימים נצרך למכור שדהו והיה מהלך באותו רה״ר ונכשל באותן אבנים אמר יפה אמר לי אותו חסיד וכו׳ (ב״ק נ:). והלא משמך אמרו יפה ערערו בני משפחה (ב״ב קנד:). לא יפה עשיתי שתקנתי להם קברות בארץ (סנה׳ קח.). לא יפה עשה משה כשהסתיר פניו שאלולי לא הסתיר פניו גלה לו הקב״ה למשה מה למעלה מה למטה ומה שהיה ומה שעתיד להיות (מד״ר שמות ג). אמר להם משה אילו אהרן אחי נטל לעצמו את הכהונה יפה עשיתם שנתרעמתם עליו (שם במד׳ יח). שלח עבדו להוציא ולא רצה הפונדקי לשלחו אמר יפה עשה הפונדקי שאני אמרתי לו אני מוציאו ולא פקדתיו שאני משלח את עבדי (שם שמות טו). א״ר יוחנן יפה אמרת יפה דנת׳ יפה טהרת יפה טמאת יפה חייבת יפה למדת יפה הורית (שם ז). אמר ריש לקיש יפה למדני ר׳ יוחנן שאין גרנה של תורה אלא בלילה (שם שה״ש, ראשו). אמרה לו אמת היא תורתכם נאה ומשובחת היא כל מה שאמרת יפה אמרת (פסיק׳ דר״כ, בקל׳). אמר לו הקב״ה משה מה שעשית יפה עשית (פדר״א לז). —ובקצת הוכחה והתול בכונה שלא טוב עשה: בשעה שברח דוד לנוב עיר הכהנים וקבלו (אחימלך) הרגיש שאול וכינס כל עבדיו ואמר להם יפה אתם עושים לי כי דוד עשה כל מה שהוא מבקש ואין אחד מכם גולה את אזני (תנחומא מצורע א). — *עין יפה, נדיבות לב: שיעור תרומה עין יפה אחת מארבעים בש״א משלשים והבינונית מחמשים והרעה מששים (תרומ׳ ד ג). השובלין שבקשין ושבשורות הרי אלו של בעל הבית אמר ר״ע בזו נהגו בעלי בתים עין יפה (תוספתא פאה ב כא). אמר רשב״ג נהגו כהנים עין יפה שלא להוציא את אחיהם ריקנין (שם ד ג). שיהיה אדם מצוי ליתן לבתו בעין יפה (ירוש׳ כתוב׳ ד כט.). למלך שעשה סעודה והזמין אורחים והיתה עינו יפה באורחיו והיה מחזר עליהם ואומר להם יערב לכם יבסם לכם (מד״ר במד׳ יג). — *דעתו יפה, תכונה חזקה, לא אנין: קיבת עולה חמורה מקיבת נבילה נאמרו כהן שדעתו יפה שורפה חיה (ע״ז ב ה). שעיר של יוה״כ נאכל לערב הבבליין אוכלין אותו כשהוא חי מפני שדעתן יפה (מנח׳ יא ז). — *נפש יפה: השוחט את הבהמה ומצא בה שליא נפשו היפה תאכלנה ואינה מטמאה (חול׳ ד ז). ביצים מוזרות נפש היפה תאכל (תוספתא תרומ׳ ט ה). מי שאכל הרבה ואין נפשו יפה לאכול שלש סעודות

אם יכול לאכול כביצה ואין מצטער יאכל ויקיים שלש סעודות (אבודרהם, הלכ׳ שבת). — *ידיו יפות, עי׳ יד. — *דבר פלוני יָפֶה לדבר פלוני, טוב ומועיל לו: עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית ב״ש אומרים כל זמן שהוא יפה לפרי ובה״א עד העצרת (שבי׳ א א). קונם יין שאיני טועם שהיין רע למעיים אמרו לו והלא המיושן יפה למעים וכו׳ קונם בצל שאיני טועם שהבצל רע ללב אמרו לו הלא הכופרי יפה ללב (נדר׳ ט ח). מביא קופתו ותולה בצוארי בהמה ונותנין לתוכה מאותו המין ר״ש אומר נותן לתוכה כרשינין והן יפות להן מהכל (תוספתא תרומ׳ ח ג). מה שמן יפה לראש ויפה לגוף אף ד״ת יפים לראש ויפים לגוף (ספרי דבר׳ מח). (רוח) צפונית יפה לחטים בשעה שמכנים שליש וקשה לזיתים בשעה שהונטין (שם שו). טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים כרישין קשין לשינים ויפין לבני מעים (ברכ׳ מד:). תבשיל של תרדין יפה ללב וטוב לעינים (שם לט.). אספרגוס יפה ללב וטוב לעינים וכל שכן לבני מעיים והרגיל בו יפה לכל גופו (שם נא.). כל השמנים כולן יפין לנר ושמן זית מן המובחר (שבת כג.). כל השרפין יפין לדיו ושרף קטף יפה מכולם (שם). בא וראה שלא כמידת הקב״ה מידת ב״ו אדם נותן סם לחבירו לזה יפה ולזה קשה אבל הקב״ה אינו כן נתן תורה לישראל סם חיים לכל גופו (ערוב׳ נד.). א״ר יהושע בן חנניא אין לך שיפה למדידה יותר משלשלאות של ברזל (שם נח.). מפני שאור הנר יפה לבדיקה (פסח׳ ח.). תמרים שחרית וערבית יפות במנחה רעות בצהרים אין כמותן (כתוב׳ י:). מוסיפין לה (להמינקת) יין שהיין יפה להלב (שם סה:). סם פלוני יפה לה סם פלוני רע לה (נדר׳ מא:). ערסן יפה לחולה לרפואתו (שם). כשם שהשאור יפה לעיסה כך דמים יפין לאשה (נדה ח:). חמין רובן קשה לגוף ומיעוטן יפה יין רובו קשה לגוף ומיעוטו יפה (דא״ר ז). הנר הזה בשעה שהוא כבה מאלין יפה לו ויפה לפתילה ובשעה שאינו כבה מאלין רע לו ורע לפתילה (מד״ר בראש׳ סג). — ואמר המשורר: פורה דרכתי לבדי משקה עושה פלא, יפה הוא לשכחה מכל תחבולות אלה (יל״ג, רפואה בדוקה). — ובדברים מפשטים: כל מיני חיות יפין לחלום חוץ מן הפיל ומן הקוף (ברכ׳ מ:). אמר רב יפה תענית לחלום כאש לנעורת (שבת יא.). א״ר יצחק יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין (ר״ה טז.). —ועם השם כֹּחַ, *יפה כחו של פלוני, יש לו הכח והיכלת והרשות לעשות דבר: יפה כח בית דין שפוטרת מן הקרבן (יבמ׳ י ב). ר״ש אומר מקום שיפה כחו בכניסתה הורע כחו ביציאתה מקום שהורע כחו בכניסתה יפה ביציאתה (כתוב׳ ח ד). שום הדיינים שפיחתו שתות או הוסיפו שתות מכרן בטל רשב״ג אומר מכרן קיים אם כן מה כח ב״ד יפה (שם יא ה). מנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים למזבח ואין בהם לכהנים בזה יפה כח המזבח מכהנים שתי הלחם ולחם הפנים לכהנים ואין בהם למזבח ובזה יפה כח הכהנים מכח המזבח (מנח׳ ו ב). בתי החצרים נותנים להם כח היפה שבבתי ערי חומה וכח היפה שבשדות (ערכ׳ ט ז). עבר ותרם ר׳ ברכיה אומר יפה כחו ר׳ מנא אומר לא יפה כחו אותה התרומה שהוא מפריש טובלת למעשר (ירוש׳ מעשר׳ ה נא ד). בזה יפה כח הבן מכח האב שהבן גובה שלא בשבועה ואב אינו גובה אלא בשבועה (שם כתוב׳ ט לג:). אחד אומר שמעתי מפי שנים ושנים אומרים שמענו מפי אחד יפה כח האחד ששמע מפי שנים מכח השנים ששמעו מפי אחד (שם נדה א מט.). מה איש ואשה שכן הורע כחם בנזקין לא חלקת בו בין תם למועד בן ובת שיפה כחם בנזקין אינו דין שלא תחלוק בהן בין תם למועד (ב״ק מד.). וכי יפה כח מתנה ממכר (ב״מ טו.). (בן) פשוט שיפה כחו שנוטל בראוי כבמוחזק וכו׳ בכור שהורע כחו שאינו נוטל בראוי כבמוחזק (ב״ב קג:). לפי שמצינו במוכר שדה אחוזה שיפה כחו שאם הגיע יובל ולא נגאלה חוזרת לבעלים (ערכ׳ ג:).

—ג) *יָפֶה כך וכך, שָׁוֶה, ראוי לתת בעדו כך וכך, wert; vaut; worth: רואין אותה כאלו היא שפחה נמכרת כמה היתה יפה וכמה היא יפה (כתוב׳ ג ז). אמר ר״מ שמין אותן (את הקרקעות) כמה הן יפין בפירות וכמה הן יפין בלא פירות (שם ח ג). היתה כתובתה ארבע מאות זוז ומכרה לזה במנה ולזה במנה ולאחרון יפה מנה ודינר במנה (שם יא ז). שור שוה מנה שנגח שור שוה מאתים ואין הנבילה יפה כלום (ב״ק ג ט). כיצד משלם דמי ולדות שמין את האשה כמה היא יפה עד שלא ילדה וכמה היא יפה משילדה אמר רשב״ג א״כ משהאשה

יולדת משבחת אלא שמין את הולדות כמה הן יפין ונותן לבעל (שם ה ד). סימא את עינו קטע את את ידו שיבר את רגלו רואין אותו כאילו הוא עבד נמכר בשוק ושמין כמה היה יפה וכמה הוא יפה (שם ח א). שטף נהר חמורו וחמור חבירו שלו יפה מנה ושל חבירו מאתים (שם י ד). שני כלים אחד יפה מנה ואחד יפה אלף זוז (ב״מ ג ה). לקח בהן שני אילים לחולין אחד יפה שתי סלעים ואחד יפה עשרה זוז היפה שתי סלעים יקרב לאשמו והשני למעילתו (כרית׳ ו ו). המכביר כרמו של חבירו סמדר רואין אותו כמה היתה יפה קודם לכן וכמה היא יפה לאחר מכאן (ב״ק נח:). הרי שהיו חמריו ופועליו תובעים אותו בשוק ואמר לשולחני תן לי בדינר מעות ואפרנסם ואני אעלה לך יפה דינר וטריסית ממעות שיש לי בבית (ב״מ מו.). (קבלו) בגד לארוג בשני סלעים ארגו חציו והניחו חציו שמין להם את מה שעשו היה יפה ו׳ דינרים נותן להן סלע או יגמרו מלאכתן ויטלו שני סלעים (שם עו:). נטל את הטבלא מלפנינו שהיתה יפה כששה ככרי זהב ושברה (פסיק׳ רבתי טז). כמה האשה יפה בשביל ולדות הללו עד שלא ילדה וכמה היא יפה עכשיו כשנתרוקנה ונפתחו דמיה (רש״י ב״ק מט.).

יפה, פ״ע, יפית, יפית, יפו, עת׳ איף, תיף, ייף, וייף, ותיף, ותיפי, — היה יפה, schön s.; être beau: be beautiful: ותעדי זהב וכסף ומלבושך ששי ומשי ורקמה סלת ודבש ושמן אכלתי ותיפי במאד מאד (יחזק׳ יו יג). — ודברים לא בע״ח: בסעפתיו (של הארז) קננו כל עוף השמים וכו׳ ובצלו ישבו כל גוים רבים וייף[1]) בגדלו בארך דליותיו כי היה שרשו אל מים רבים (שם לא ו-ז). מה-יפו פעמיך בנעלים בת נדיב (שה״ש ז ב). — ובדברים מפשטים, במשמ׳ היה טוב ונעים: מה-יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים (שה״ש ז ז). מה-יפו דדיך אחתי כלה מה טבו דדיך מיין וריח שמניך מכל בשמים (שם ד י). —*יפת, היתה יפה: בוא וראה מה יפית[2]) סרסרותן של דודאים לפני מי שאמר והיה העולם ב״ה שבשכר הדודאים הללו עמדו שני שבטים גדולים מסוימים בישראל (מה״ג, כ״י תימני׳, ויצא).

—פע׳, יפה, עת׳ ייפה, ייפהו, —יפה הדבר, עשהו יפה: כי עץ מיער כרתו (את הפסל) מעשה ידי חרש במעצד בכסף ובזהב ייפהו במסמרות ובמקבות יחזקום ולוא יפיק (ירמ׳ י ג-ד). —ובתו״מ: ומעשה באחד שנדר מבת אחותו הנייה והכניסוהו לבית ר׳ ישמעאל וייפוה אמר לו ר״י בני לזו נדרת אמר לו לאו והתירו ר׳ ישמעאל (נדר׳ ט י). קצר לצורך עשבים חייב משום קוצר ואינו חייב משום מיפה את הקרקע (ירוש׳ שבת ז י.). קצר לייפות את הקרקע מהו שיהא חייב משום קוצר ומשום שהוא מייפה את הקרקע (שם כיל׳ א ס:). מלמד שכל אחד ואחד ייפה לו הקב״ה אומנתו בפניו (ברכ׳ מג:). מגרר אדם גלדי צואה וגלדי מכה שעל בשרו בשביל צערו אם בשביל ליפות אסור (שבת נ:). התולש עולשין וכו׳ אם להיסק כדי לבשל ביצה קלה אם לייפות את הקרקע כל שהן (שם קג.). מדלין לירקות כדי לאוכלן ואם בשביל לייפותן אסור (מו״ק ד.). למה צוה הקב״ה לנזיר שלא יגלח ראשו לפי שהגילוח מתארו ומיפהו (מד״ר במד׳ י). ויתאו המלך יפיך ליפותיך בעולם (שם ברא׳ לט). ומצוה מן המובחר לחזק את הבנין (של המקדש) ולהגביהו וכו׳ ומפארין אותו ומייפין כפי כחן (רמב״ם בית הבחיר׳ א יא). ממרח זה המיפה פני הכרי של תבואה ברחת בסוף כל דבר (הוא, מעשר׳ ג יג). מפרכסין (הכלים) החדשים כגון שישוף ויגהץ וייפה כל צרכיו (הוא, מכי׳ יח ב). וכאשר נשמע אליו (אל היצר) במזון אשר לא יתכן לעמוד בלתו ייפה לנו המותרים שהם טפלה למזונות ויחבב לנו השבחה והתענוג (חו״ה, יחוד המעש׳ ה). ואמר מה טוב המעשה תיפהו החכמה ומה טובה החכמה תיפהו המעשה (מבח׳ הפניני׳ א). — ואמר הפיטן: יפה לו (האלהים לאדה״ר) בנין צלע לענין ברכו, כתר הכלה כבודה וכלולה זכה לכילה ברכו (פיוט לברכו, קונט׳ הפיוט׳ ד). חסרו סלע ובנה עזר לו לנועם, יפתה ולו הביאה ודין עלי תרועם, ויאמר האדם זאת הפעם, זבדני אלהים (שם ס). חלפו כצל ימי עלומותי, וקלו מנשרים שגותי, זמן הבלי, ימי סכלי, יפה ללבי שקריו, וכום פעלי, ביד אלי, השקה אותו שמריו

---

[1]) כך ב״א, ב״נ וייף. והעיר הרד״ק: וייף בגדלו בחירק היוד הראשונה ונוח השניה בקריאת בן נפתלי ובקריאת בן אשר וייף בשוא הראשונה וחירק השניה ובמקצת הספרים מצאתי בחירק הראשונה ושוא השניה לבן אשר וזו היא הקריאה הנכונה על משקל וישב. — [2]) אולי צ״ל יפה.

(רמב"ע, זמן הכלי). — ובהשאלה, *יפה כחו של פלוני, נתן לו כח מוסרי וזכות לדבר מהדברים: ולמה אמרו מחזיר לו מעות ליפות כחו של מוכר (ב"ב ז כ). מה אם מוקשה בין המוקשיות שיפיתה כוחו להציל בשמונה נחבש בשמונה מוקשה בין הבצלים שהורעת כוחו להציל בשתים עשרה לא כל שכן שלא יחבש אלא בשמונה (ירוש' כלא' ג כח ד). מה אם היחיד שהורעת כחו בטומאה ידועה ייפיתה כוחו בספק קבר התהום ציבור שייפיתה כוחו בטומאה ידועה אינו דין שייפיתה כוחו בספק קבר התהום (שם פסח' ז לד ד). מת ונפלה לפני היבם אפי' חרש אוכלת בזה ייפה כח היבם מכח הבעל שהיבם חרש מאכיל והבעל חרש אינו מאכיל (שם יבמ' יד יד ג). אם אתה רואה קטה קצורה את מייפה כוחה של אשה שדה שלא נזרעה את מייפה כוחו של איש (שם כתוב' ח לב.). לפי שהירעתה כחה של אשה שלא תהא כתובתה אלא על ניכסי בעלה הראשון ייפיתה כוחה בדבר הזה שאם קדם היורש ותפש מוציאין מידו (שם לב:). מה אם הבת שהורעתה כוחה בניכסי האב ייפיתה כוחה בניכסי האם בן שייפיתה כוחו בניכסי האב אינו דין שנייפה כוחו בניכסי האם (שם ב"ב ח טו). שני שטרות היוצאין בזה אחר זה וכו' ראשון במכר ושני במתנה ליפות כחו (כתוב' מד.). במתנה בקש ליתנו לו ולמה כתב לו בלשון מכר כדי לייפות כחו (ב"ב נא.). שכיב מרע שאמר כתבו ותנו מנה לפלוני ומת רואין אם כמיפה את כוחו כותבין ואם לאו אין כותבין (שם קנה:). שכיב מרע שכתב כל נכסיו מתנה סתם ולא שייר כלום אם עמד הוזר ואפילו קנו מידו כדי ליפות את כחו (רמב"ם מתנה ח יד). נתן כל נכסיו לראשון וקנו מידו כדי ליפות את כחו וחזר ונתן מקצתן לאחר וקנו מידו כדי ליפות את כחו השני קנה (שם ט יז). ואם היה בה קנין לא קנה אלא אם כן היה מייפה כחו (סמ"ג, מ"ע פד). שהרי גם הראשון לא קנה השדה באותו שטר והיאך נייפה כח השני לקנותו באותו שטר (טחו"מ סו, בשם הרא"ש). וזה שתיקנו חכמים לכתוב מהיום ולאחר מיתה ליפות כחו של נותן מתנה שלא יזכה בה אלא לאחר מיתה (תשו' גאו', JQR, XX 104). —התפ', התיפה, תתיפי, — עשה את עצמו יפה, הראה את עצמו יפה: ואתי שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי מאסו בך עגבים נפשך יבקשו (ירמ' ד ל). — ובתו"ם: א"ל מה שמה חנה תתיפי חנה ונתייפתה[1] (תעני' כג:). — ונוכ' נתיפית: נתייפיתה בעליונים שנאמר הן אראלים צעקו חוצה נתייפיתה בתחתונים נשיא אלהים אתה בתוכנו (מד"ר בראש' נט). — ומקו': שהיא מיוחדת לשרתו ולעמוד לפניו והיא משתדלת להתיפות לפניו ולהפיק רצונו בכל כחה (מלמד התלמיד', מטות). — ואמר הפיטן: חתני נתייפה בתוך כיפה וחופה עשויה כמין כילה (מחז' ויטרי תלו). — וגם תתיף: יפו בך ימים כמו כלה אשר תתיף בחח, אך מתגך תשים עלי אפם וימשכו בחח (רמב"ע, תרשיש א מה). לענה צוף חכה וראש פתן שפתה, ואם תתיף ותעד נזמה וחליתה, שפתיה חמאות, חמת תנין מקיאות (הוא, מוס' יוה"כ, התרבים במעו). אתיף ואתפאר באהבתו כמו כלה אשר תגאה ותתיף בעדי (ר"י חריזי, הענק ב מה).

—פע', *יפה, מיפה, — שיפו אותו, בפרט בהשאלה, כחו מיופה: חתימה בשנים כחה מיופה וכתיבה בשנים אין כחה מיופה (ירוש' גיט' ב מד.). — וכמשמ' העקרית, בנין מיפה: שהיה (שלמה) זריז בבנין ביהמ"ק הה"ד ויבנהו שבע שנים וכתוב אומר ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה נמצא מיופה ומרובה בנין בית שלמה מבנין בית המקדש אלא כך אמרו בבנין ביתו נתעצל בבנין ביה"מ היה זריז ולא נתעצל (מד"ר בה"ש א). — ואשה מיפה: נשא אדם אשה טובה ומיופה הוא שמח בה נשתנה יפיה אז מבקש לישא אחרת עליה (תד"א ט).

—הפע', היפה, — כמו יפה: קלים הטו אחריו אזון מוצא פיהו, ועד מצוי נפש מעשיו היפיהו, רוח שפתיו הפצה מפיהו, צדיק הוא ה' כי מריתי פיהו (ר"א קליר, קינ' לת"ב, איכה אלי).

יפה-פה, — עי' יפהפיה.

יְפֵהפִיָּה[2], יְפֵה-פִיָּה, ת"נ, — יפה מאד: עגלה יְפֵה-פִיָּה[3] מצרים קרץ מצפון בא בא (ירמ' מו כ). —וכסמי' יְפֵה-פִית, ואמר המשורר: שלמית שחרחרת

---

[1]) כך בכ"י, ובנוסח' נתייפת.

[2]) כמו חלקלק, פקח קוח. — [3]) והעיר ריב"ג (הרקמה יא), וז"ל: פעלעיל עגלה יפה-יפיה והיא גם כן מלה חלוקה במכתב ועל כן לא נהפכה בה ההא אשר היא למד הפעל ביוד על ההקשה אך נשארה במכתב ובדבור

בתוך עלמות תתהלל, מרחוק קראתיך למה תתהולל, התיצבי בת נדיבי יפה-פית מכלל, ונות בית תחלק שלל (רבכ"ג, כלמית בחרחרת).

***יִפּוּי**, ש"ז, מ"ר יִפּוּיִים, — בה"פ מן יִפָּה, במשמ' יתרון זכות וכדומה: אמר לו (אברהם להקב"ה) אי זה היפוי שלי אני ובני נכנסין לעיר ואין בני אדם מכירין בין האב לבן מפני שהיה אדם חי מאה ומאתים שנה ולא היה מזקין (תנחומא חיי שרה א). —"יפוי כח, יתרון זכות וכדומה: ולא היה בנו בח להשהות אותן השטרות עד שיגדלו היתומים מפני יפוי כח דינם (הבטר' לר"י ברצלוני ט). אם אמר כתובו ולא אמר בלשון יפוי כח כגון שאמר אף כתבו ותנו לו אין צוואתו מבוטלת (שם יז). בצוואתו שאמר כתבו ותנו פירש שיכתבו בשטר ההוא ייפוי כח (רשב"ם ב"ב קנב.). מתנת ש"מ בכל הנכסים בלא יפוי כח בשטר אם עמד חוזר (שם קנג.). ואם כתב לאחד והקנה לו וחזר וכתב גם לשני והקנה לו כתב הר"מ מרוטנבורק שהשני קונה אף בלא יפוי כח דאפילו אם לא הגיע השטר לידו מחיים (טוחו"מ רנ לב). —"יפוי לשון, דברים שבאים לחזק כח המאמר: ואמרתי מנהג כזה שהוא לעבור על דברי תורה ולהוציא ממון שלא כדין אין לילך אחריו ואמרו לי כי הרבה יפוי לשון רגילין לכתוב בשטרות שהן מורין על זה שלא תהא שביעית משמטתו ודקדקתי ולא מצאתי שום תנאי ויפוי לשון שיורה על דרך זה (תשוב' הרא"ש עת, מובא בטוחו"מ סז ו). — וסתם יִפּוּי, "דברים שיש בהם חזוק: ושכיב מרע שאמר כתבו ותנו מנה לפלוני ומת וכו' בלא ייפוי לא קנה דאין שטר לאחר מיתה (רשב"ם ב"ב קנג.). אך העדים המיוחדים אנחנו קדם זכרנו ולנו נתן רשות לחתום וליפות החתימה בכל מיני היפויים על האופן היותר טוב (רבימ' כ"י קמבּרידג 199). וייפה מתנתו בכל היפויים הצריכים (בו"ת באר עשק קח). — ובכלל "יִפּוּי דבר מהדברים, פעולה להראותו יפה: שיש בדבר זה מזכות המצפונים וכר הלבבות מן הערבוב המפסיד אותם וההצלה ממיני היפוי המביא אל החונף (חו"ה, יחוד המעש' ה א). שתאמר לו כל אלו הפיתויים ומיני היפויים כדי להביאו לביתה (פי' מבלי צ'רת' הלוי ז יג). ואחר כן אמרה (אביגיל) כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו זה הקיום אשר בו הוכיחה שראוי לו לבלתי השים אל לבו כי בטבעו הוא לשלם רעה תחת טובה והנה בכאן אחד מהיפויים ההלציים ר"ל ההעתקה (נופ' צופים א ז). והנה התמצע חי נפשך בין חי ה' והושע נפשך לך והוא מן היפויים ההלציים הנקרא הבלבול (שם).

יחד ועקרה שתהיה מלה אחת כי היא כפילת העין והלמד והיא תאר ויוד המשך מובלעת בלמד הכפולה.

א. יפח[1], ממנו יָפֵחַ.

יָפֵחַ[2], — קל לא נמצא.

—הִתפ', הִתְיַפֵּחַ, הִתְיַפַּח, —הכה בידו על קדקדו, מפני צער ואבל וכדומה: כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה קול בת ציון תִּתְיַפֵּחַ[3]) תפרש כפיה אוי נא לי כי עיפה נפשי להרגים (ירמ' ד לא).—ואמר הפיטן: שיחו לאמי כי ששונה פנה, הבן אשר ילדה לתשעים שנה היה לאש ולמאכלת מנה, אנא אבקש לה מנחם אנה, צר לי לאם תבכה ותתיפח, עוקד והנעקד והמזבח (סלית' לר"ה, עת שערי). בתולת בת יהודה רבת תאניה ואניה, מתיפחת ופורשת כף בעמקי שביה (סלית' יוס ו, בתולת). —ובמשמ' "צעק: ותתיפח גרון בעל זבוב בקול צורח, וזבובי מות בואו בנקרת סלע (ניר דוד לבלוס הכהן א ד). תחת יד זכרונותי עת כי התיפחתי אל פורה שר של שבחה את כפי שלחתי ואתחנן אליו (יל"ג, רפואה בדוקה). עוד תתיפח נפשי עיני תבכינה, עוד רגשות לביכהמות ים תהמינה (הוא, סוי את).

ב. יפח[4], ממנו יָפֵחַ, יָפִיחַ.

יָפֵחַ[6], ש"ז, סמי' יְפֵחַ, וְיָפֵחַ, — א) מה שמספר ונועד אדות דבר מהדברים, Verkündigung; prediction: כתב חזון ובאר על הלחות למען ירוץ קורא בו כי עוד חזון למועד וְיָפֵחַ[6]) לקץ ולא יכזב אם

1) בערב' יפח' a).

2) עי' הערה לקמן. — 3) פרשו הקדמונים והחדשים במשמ' צעקה ונשימה וכדומה, מענין יפח חמס, או מענין פוח, נפח. אך בכל אלה השרשים אין משמ' של זעקה ונשימה של צער. ולכן נראה יותר שזה פעל מיוחד שנשמש בעבר' כמו שהוא משמש בערב' תיפח' b), במשמ' הכה על היָפוּח, ר"ל מוקדם הקדקד, והוא מנהג הנשים המקוננות במזרח שהן מטפחות בידיהן על ראשן.

4) עיין הערה להערך.

5) משק' גֵזל, יֵחף, אֵבל. — 6) אמר ריב"ג: ושב

(a نفخ (d تنفخ

יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יאחר (חבק' ב ג-ג). — ב) מי שמספר דבר, מי שמגיד מה שהוא ידע, Verküundiger ; rapporteur ; reporter : אל תתנני בנפש צרי כי קמו בי עדי שקר וִיפֵחַ חמס (תהל' כז יב).

יֹפִי[1]), ש"ז, בכנ' יָפְיוֹ, יָפְיָהּ, יָפְיֵךְ, יָפְיֵךָ, — סגולת דבר יָפֶה, Schönheit ; beauté ; —ty : והיה תחת בשם מק יהיה ותחת חגורה נקפה וכו' ותחת פתיגיל מחגרת שק כי תחת יֹפִי (ישע' ג כד). הזאת העיר שיאמרו כלילת יֹפִי משוש לכל הארץ (איכ' ב יה). צור את אמרת אני כלילת יֹפִי בלב ימים גבוליך (יחזק' כז ג-ד). אתה (מלך צור) חותם תכנית מלא חכמה וכליל יֹפִי (שם כט יב). מציון מכלל יֹפִי אלהים הופיע (תהל' נ ב). שקר החן והבל היֹפִי אשה יראת יי' היא תתהלל (משלי לא ל). מלך בְּיָפְיוֹ תחזינה עיניך (ישע' לג יז). ויצא לך שם בגוים בְּיָפְיֵךְ (יחזק' טז יד). ותבטחי בְּיָפְיֵךְ ותזני על שמך (שם טו). אל כל ראש דרך בנית רמתך ותתעבי את יָפְיֵךְ ותפשקי את רגליך לכל עובר (שם כה). גבה לבך בְּיָפְיֶךָ שחת חכמתך על יפעתך (שם כח יז). ויתאו המלך יָפְיֵךְ (תהל' מה יב). אל תחמד יָפְיָהּ בלבבך ואל תקחך בעפעפיה (משלי ו כה). להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות להראות העמים והשרים את יָפְיָהּ כי טובת מראה היא (אסת' א יא). —ודבר לא בע"ח : כי מה טובו ומה יָפְיוֹ דגן בחורים ותירוש ינובב בתלות (זכר' ט יז). צור את אמרת אני כלילת יפי בלב ימים גבוליך בניך כללו יָפְיֵךְ (יחזק' כז ד). שלטיהם תלו על חומותיך סביב המה כללו יָפְיֵךְ (שם יא).—ובתו"מ : יש לך (אשה) נוחה ב י ו פ י ה ולא במעשיה (ויש נוחה) במעשיה ולא ב י ו פ י ה (ספרי במד' לט). שכל מי שהוא רואה אותה היה מודה בנויה וכו' שהכל סוכים ב י ו פ י ה (שם). ושמואל אמר (הנערות הרבו לדבר עם שאול) כדי להסתכל ב י פ י ו של שאול (ברכ' מח:). ממנו (מציון) מוכלל י ו פ י ו של עולם (יומ' נד:). יפיפיות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם ל י ו פ י שאין האשה אלא ליופי (תענ' לא.). כדי שלא תתעבר יכחיש י ו פ י ה (יבמ' לד:). אין אשה אלא ל י ו פ י אין אשה אלא לבנים (כתוב' נט:). עשרה קבים י ו פ י ירדו לעולם תשעה נטלה ירושלם ואחד כל העולם כולו (קדוש' מט:). מעשה באשה אחת וצפנת בת פניאל שמה צפנת שהכל צופין ב י ו פ י ה בת פניאל בתו של כהן גדול ששימש לפניו ולפנים שנתעלל בה שבאי כל הלילה למחר הלבישה שבעה חלוקים והוציאה למוכרה בא אדם אחד שהיה מכוער ביותר אמר לו הראני את י ו פ י ה אמר לו ריקא אם אתה רוצה ליקח קח שאין כ י ו פ י ה בכל העולם כולו (גיט' נח.). זה אומר יש לי עבד שאין כ י פ י ו בכל העולם וזה אומר יש לי שפחה שאין בכל העולם כולו כ י ו פ י ה (שם). נתעדן הבשר ונתפשטו הקמטין וחזר י ו פ י למקומו (ב"מ פז.). שבשעה שהגלה נבוכדנצר הרשע את ישראל היו בהן בחורים שהיו מגנין את החמה ב י ו פ י י ן והיו כשדיות רואות אותם ושופעות זבות (סנה' צב:). ואין לך חכמה כחכמה של דרך ארץ ואין לך י ו פ י כ י ו פ י של ירושלם (אדר"נ כג). משגזלת וחמסת ונטלת יפיה ממנה אתה משלחה (מד"ר ברא' יח). לבן מלכים שיצא למדברה של עיר וקפחתו החמה על ראשו ונתכרכמו פניו נכנס למדינה במעט מים ומעט מרחץ מן המרחציות נתלבן גופו וחזר ל י ו פ י ו כמו שהיה (שם בה"ב, אל תראוני). רבי שמעון אומר מנהגן של מלכי מדי כשהיו אוכלין ושותין היו מביאין לנשיהם משחקות ומרקדות לפניהם כדי לראות ב י ו פ י תארן (פדר"א מט). אל תקח אשה לעשר או ל י ו פ י, כי הכל ילך וישאר דופי

הד'א אלמעני ויפח לקין עלי זנה מנעי רגלדם יחף ועלי זנה ירח פלמא אצ'יפ קיל ויפח חמס כמא (קיל) וירחך לא יאסף עוד, ע"כ, ובעבר' : ומן הענין הזה ויפח לקץ זהוא שם על משקל מנעי רגלך מיחף ועל משקל ירח וכאשר סמכו אותו אמרו ויפח חמס כמו שאמרו וירחך לא יאסף. ודעת זו, שהמלה יָפֵחַ גם כאן היא שֵׁם היא היתר נאותה למליצת הכתוב, כי בזה יקביל החלק הזה של הפסוק יפה מאד להחלק הראשון, והשם יפח הוא הקבלה להשם חזון. ובדבר משמ' המלה הנה רוב הקדמונ' פרשוה מלשון דבור והגדה, כמו שנראה מן ויפח חמס וגם מן יפיח כזבים שבמשלי, אעפ"י שיש רואים במלה יפיח עתיד מן פוח או פיח. וכבר העיר ברט (Barth ES 24), כי יש בערב' חבר לשרש זה במשמ' זו, והוא באח a), שהוא משמש במשמ' הודיע דבר להבירו, גלה סוד, וכדומה : ב א ה ט'הר ואשתהר, ר"ל נגלה ונתפרסם, ואבאח אלשר אט'הרה ואעלנה, אבאח הסוד גלה והודיעהו. ואעפ"י שהשיג ש' פרנקל על ברט על דמיון זה וטען עליו, בכ"ז האמת היא כדעת ברט.

[1]) עי' שרש יפה.

a) باح

(המאירי משלי יד).— ואמר הפיטן : הוהבל גוינו ונפרע פארנו, זנפל מקדשנו ורב בעוונינו, טירתנו היתה לשמה, י ו פ י אדמתנו לזרים, כהנו לנכרים ועדיין לא שבנו מתעותנו (סדור רע"ג, סליח׳ עי"ת, אבמגו).— והמשורר אמר : נפשי בילדת גפנים אתן וניני כרמים, רשים תגבר כראשים ותשו שפלים כרמים, בנפשי יעלות ב י ו פ י כלולות, בשער כלילות ובפני לבנות, באמנן לכנור ועוגב בחיקן תדמם לאמות מניקות לבנות (רמב"ע, תרש"ש כ). ובה כל הוד וכל כבוד מחובר וכל י ו פ י ואין קץ לתכונה, ואיכה תדרשו ערך ל י פ י ה והוא נעדר בכל עיר גם מדינה (ר"י חריזי, תחכמ׳ כ). כסף וזהב חן כבוד ו י פ י, אם מבלי תרמית יעמדו רגע, פז רב לטיט ישוב י פ י לנגע, חן טוב למאום אף כבוד לדפי (רמח"ל, ליבר׳ תהלה א). — *הוד י פ י ה של אשה, השדים : א"ר יוסי ב"ר חנינא שאחזה (גחזי את השונמית) בהוד י פ י ה (ברכ׳ י.). — ומאמר הפלסוף על היֹפי : שכן אמרו מביני מדע והם בעלי בוית אפלטון ש ה י ו פ י אינו זולת ריח הטוביות (נפולות יהודה ז). —*י ֹפ י כ ח : אמר רבן גמליאל וכי מרוב העמרים י ו פ י [1]) כח של בעה"ב או הורע כחו אמרו לו י ו פ י כחו (פאה ו ו).

יְפִי[2]), ש"ז,— כמו יֹפִי : לכן הנני מביא עליך זרים עריצי גוים והריקו חרבותם על יְפִי חכמתך וחללו יפעתך (יחזק׳ כח ז).—ואמר בן סירא: העלים עין מאשת חן ואל תביט אל י פ י לא לך (ב"ס גני׳ ט ח).—ואמר המשורר : צהובת שער תמימת יְפִי, צביה ואיך כארי תטרפי (ר"י הלוי, בלוס לצביה). יעלת יְפִי, אל תקצפי, ונדוד ספי, ותני בפי, להיך כפי תאותי (מבה דרעי, לקו"ק פה). נא נחמו נוקש בפח אהבת עולה בשורש חן כמו יונק, השקו במי נעם להיות כי מיום ליום שד הַיְפִי יונק (רמב"ע, תרש"ש ד). קצת החן לבד לקחו עלמות, ולה כל הַיְפִי היה למנה (ר"י חריזי, תחכמ׳ כ). והיה הַיְפִי נודד וגולה עדי פגע מעונו בה והנה (שם).

•יְפִיּוּת, ש"נ,—כמו יֹפִי : י פ י ו ת ו של יפת יהא באהלי שם (מגי׳ ט:). מספרין ומכבסין קודם שיכנסו למשמרתם כשהן מנוולין הואיל ומשמרות מתחדשות

—[1]) במשנה כ"י הגרסה ייפה כחו.

[2]) בהמלונים החדשים הובאה גם צורה זו בערך יֹפי הקודם, והחליטוה לצורה של סמיכ׳ בלבד, אך גדולי המשוררים שלנו השתמשו בה גם במוכרת, כמו שנראה ממשקל הבתים.

שיראו אותו ב י פ י ו ת ו (ירוש"ה תעני׳ יז:).— ואמר הפיטן : יסודות משמרת מראות נגעים שאת או ספחת או בהרת נדרשים, י פ י ו ת ם משלמשלו בם לשני מלכים מראות הנגע שתים מפורשים (אזהר׳ ר"י ברצלוני, אדכרה). זכריתות ברית ליושב הארץ רהקתיהו, י פ י ו תם לא תחון ונכרי לא תוכל לשום עליך מלך כי לא בחרתיהו (שם, אתוה).

יָפִחַ[1]), ש"ז, מ"ר יְפִחִים,— כמו יָפֵחַ משמ׳ ב, מי שמגיד ומספר דברים : יָפִחַ אמונה יגיד צדק ועד שקרים מרמה (משלי יב יז). מציל נפשות עד אמת וְיָפִחַ כזבים מרמה (שם יד כה). עד שקרים לא ינקה וְיָפִחַ כזבים לא ימלט (שם יט ה). עד שקרים לא ינקה וְיָפִחַ כזבים יאבד (שם ט).

יְפֵהפֶה[2]), ש"ע, לנק׳ יְפֵהפִיָּה,—כמו יפה : יָפְיָפִיתָ [3]) מבני אדם הוצק חן בשפתותיך (תהל׳ מה ג).— ואמר הפיטן : יְפֵהפִיָּה נמשלת, ועתה קדורנית בעון כי כשלת, ולבך אחורנית ונבוך ונחשלת (סדור רע"ג, סליח׳ י׳

[1]) בערב׳ בַאיח a), מי שמספר ומגלה דברים.

[2]) עי׳ הערה לקמן. —[3]) אמר ר"י חיוג : ומעקר זה (של יפה) יפיפית מבני אדם אך נשנו בו פעם שנית הפא והיוד כמו אדמדם סחרחר. ע"כ. ונראה מזה כי הוא סובר כי היוד השניה אינה אלא במקום הל"פ של יפה. אבל א"כ היה צריך לאמר יְפִיפִית ולא ולא יפיפית, יוד השניה קמוצה. וראב"ע השיג ע"ז מטעם אחר ואמר : יפיפית יש אומרים כי הוא כפול כמו שחרחרת וסחרחר לחסרון לבנה אדמדמת כי אינה אדומה אם כן איך יהיה יפיפית לחסרון והתשובה כי כפל העי"ן והלמ"ד הוא לחסרון רק הפ"א והעי"ן שהם כפולים הם באים ליתרון והעד תשגשגי שהוא יותר מן תשגי. ע"כ. ואעפ"י שהשגת הראב"ע מטעם משמ׳ ההמעטה שיש במשק׳ פעלעל אינה מכרעת, כי י"א שפעלעל הוא לרבוי ולא למעט, עכ"פ דעת ראב"ע היא שנשנו ביפיפית לא העין והלמד אלא הפא והעין. וכן רד"ק, והעיד עוד שהיוד הראשנה קמוצה בק"ח, אמר בהשרשים וז"ל : ובהכפל היוד והפא יָפְיָפִית ופא הפעל ח ט ף ק מ ץ, ע"כ, וכן במכלול, ואמר עוד שאין זו צורה פועלת אלא פעולה: ופא הפעל נקרא בקמץ חטף והוא פעל שלא נזכר שם פועלו. ע"כ. והסכימו לדעה זו גם קצת החדשים, אך אולד (Ew. § 120 a) ערער על זה מפני שאין לנו יותר משלים לכפילת הפא והעין, והחליט כי בתחלה היה באמת יְפֵהפִית, ואח"כ נתהוה מזה יָפְיָפִית.

a) بايح

טכת, אכותי). כלך יפה יפיפית להיות גברת, אתי מלבנון כלה צעדי טוטפת מקשרת (רשב״י, שבת תוהמ״פ, לאיגה). — ולגסתריס: כתבך הבהיר, אשר בכל קצוות הזהיר, מה נעמו לשמע אזני, ויפיפו טוריו בעיני, ואשתעשע בעניניו רעיוני, ואפרש אותו לפני (אגר׳ הרמב״ס ח). — ולגסתרת: והאשה טובת מראה מאד בבנות יפיפה, הרהב לב המלך ואש התאוה נשקה (ניר דוד נגלוס הכהן ג יה).

***יְפֵיפֶה**, ת״ז, לנק׳ יְפֵיפָה, מ״ר יפיפים, יפיפות, — כמו יפהפה: שאלו את אימא שלום מפני מה בניך יפיפין ביותר (נדר׳ כ:). — ואמר הפיטן: שלחת בצרים חרי וזעם, שמרת באברתך יפיפי פעם (רשב״י, ז׳ פסח, אותותיך). והוכן ראש לאבלנו ברוטינגן הפינה ונהרגו יפיפי עם כמו נפכים (קינה, אכלה לקבה יוס, QGJD, III 341).

***יְפֵיפוּת**, ש״נ, — כמו יְפִיוּת: אמר הקב״ה אני הוא שעשיתיו (את המקדש) תלבעוה״ז ואני הוא שעתיד לעשותו יפיפות לעוה״ב (מד״ר שה״ש, כמגדל דוד).

***יְפֵיפִיָּה**, ת״ז, לנק׳ יפִיָּה, מ״ר יְפֵיפִיִּים, יְפֵיפִיּוֹת, — כמו הקודם: ארבע נשים יפיפיות היו בעולם שרה ואביגיל רחב ואסתר (מגי׳ טו.). יפיפיות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם ליופי שאין האשה אלא ליופי (תעג׳ לא.). שתי נשים היו בירושלם והיו יפיפיות ביותר (מד״ז איכ׳ א יב). — *מלאכה יפיפיה: כדרך שנותנין עור לאדם כשהוא מעבדו ממחקו וממתחו ומביאו לידי מלאכה יפיפיה (סד׳ אליהו רבה ג). — ואמר הפיטן: למו השיבה יפיפיה, לי איך תיסרוני ברמיה, לערל וטמא תשגילוני עריה (שבת אחנכה, אודך).

***יָפַךְ**, פ״י, בינ׳ יופך, יופך, — כמו הפך, *אפך: והם (בעלי המשנה) הבקיאים בלשון הקודש אפשר שהיה אצלם זה הלשון שהיו אומרים הופך ויופך ועניינם אחד וזה אינו חידוש בלשוננו שהרי יאמר ילך והלך והם ב׳ עיקרים משתנים והענין אחד (פי׳ המשנ׳ לרמב״ס, כלא׳ ב ג).

זקצת החדשים אמרו פשוט כי זה שבוש וצריך לקרוא יפיפית. ואולי העקר כדעת בטכר (Bö. § 907) שבעצם הדבר היא גם סברת קניג (Kö. I, 584) שזה פעל מרכב מן השם יפי והפעל יפה, כמו יבוש תיבש וכמו קדש קדשים, ועב״פ אין זה פעול, כדעת רד״ק, כמו שכבר השיג ע״ז בטכר שם כי בפעול היה צריך להיות הסוף ־פית ולא ־פית.

יפע[1], ממנו יֶפַע, יִפְעָה.

יָפַע, — קל לא נמצא.

— הִפְעִ׳, הוֹפִיעַ, הוֹפַעְתָּ, תּוֹפַע, הוֹפִיעָה, — א) פ״ע, הופיע האור וכדומה, נגלה ונראה בזהר מבהיק, ובהשאלה הופיע פלוני, נגלה באור ונראה בזהר תפארה, erscheinen; aparaître; appeare: יי׳ מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש (דבר׳ לג ב). מציון מכלל יפי אלהים הופיע (תהל׳ נ ב). אל נקמות יי׳ אל נקמות הופיע הנשא שפט הארץ השב גמול על גאים (שם לד א-ב). ישב הכרבים הופיעה לפני אפרים ובנימן ומנשה עוררה את גבורתך (שם פ ב-ג). — ובמשמ׳ העקרית, בענין האור: היום ההוא יהי חשך אל ידרשהו אלוה ממעל ואל תופע עליו נהרה (איוב ג 7). — ואמר הפיטן: מלאכות אלהים נורא, קמתי לעשות במורא, ועד לא תופע נהרה, הקצותי באשמורה (רמב״ע, תחנ׳ לעי״ת, ממרוס). — והופיע על דבר, הסכים, התיחס אליו ברצון, עזר לו: הטוב לך כי תעשק כי תמאס יגיע כפיך ועל עצת רשעים הופעת (איוב י ג). — ב) פ״י, הופיע מטר, עשה שירד המטר[2]: התדע בשום אלוה עליהם והופיע אור[3] עננו (איוב לז יה). — ובתו״ם, במשמ׳ הראשנה: כמלקטי תאנים הן כל א׳ ואחד (מצבא השמים והארץ) הופיע בזמנו (מד״ר ברא׳ יב). — ורוח הקדש: בג׳ מקומות הופיע רוה״ק בבית דינו של שם ובבית דינו של שמואל ובבית דינו של שלמה (מכות כג:). — *הופיע דבר טמון וכדומה, עשה שיגלה: אמר ר׳ יוהנן צפונות (היה יוסף) מופיע ונחות לו לאמרם ר׳ חזקיה אמר צפונות מופיע בדעת מניח רוחן של בריות בהן (מד״ר ברא׳ צ). — *הופיע ריח, עשה שיהיה נודף: מלמד שהיה ריחו של אותו הדם קשה והופיע להם הקב״ה ריח טוב מבשומי גן עדן (מד״ר שה״ש, עד שהמלך). — *הופיע את פלוני לדבר, הרים אותו, במשמ׳

---

[1]) רק עברית.

[2]) בערב׳ ופע a), ענן שיתן מטר. — [3]) כבר ת״י גם אור זה במשמ׳ מטר: ענני מטריה, והוא הפרוש היתר נאה לפי ענין הכתוב, וא״כ הפעל הופיע הקודם מוסב לענין המטר שבענן, ובהיות שהשם ופע בערב׳ משמש במשמ׳ ענן שיתן מטר, נראה כי יש בשרש יפע גם משמ׳ ירידת מטר.

a) وفع

רוחנית: פועה שהופיעה את ישראל לאלהים (מד"ר שמות א). — *הופיע פנים נגד פלוני, העיז פניו נגדו: פועה שהופיעה פנים כנגד פרעה וזקפה חוטמה בו (מד"ר שמות א). פועה שהופיעה פנים כנגד אביה שהיה עמרם ראש סנהדרין באותה שעה כיון שגזר פרעה ואמר כל הילוד אמר עמרם ולריק ישראל מולידים מיד הוציא את יוכבד ופירש עצמו מתשמיש המטה וגרש את אשתו כשהיא מעוברת מג' חדשים עמדו כל ישראל וגרשו את נשותיהן אמרה לו בתו גזרתך קשה משל פרעה שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ואתה על הזכרים ונקבות פרעה רשע הוא וגזרתו ספק מתקיימת ספק אינה מתקיימת אבל אתה צדיק וגזירתך מתקיימת עמד הוא והחזיר את אשתו עמדו כל ישראל והחזירו נשותיהם הוי פועה שהופיעה פנים כנגד אביה (שם). — ג) *חקר ובדק כדי לבאר דבר, erforschen; scruter; to enquite: דרכי חמה ושבילי לבנה ברקיע הופענו, ומולדות ירחים ותקופות קבענו, ירח גאולתנו לא מצאנו ולא ידענו (ר"י הלוי, תחנה, ה' אלהי). — והשתמשו הסופרים בזמן החדש בפעל זה בענין יציאת ספר או עתון, *הופיע הספר או העתון ביום פלוני: היום אשר בו הופיע החזון הראשון לשעקספיר בשפת עבר (פ' סמולנסקי, הקד' איתיאל הכושי).

ב. יפע, ממנו ב. יֶפַע, מֵפִיעָה, עי' נפע.

יִפְעָה, ש"נ, מ"ר יִפְעוֹת, ככ' יִפְעָתֵךְ, יִפְעָתוֹ, — הגלות זהר ואור, ובמשמ' אור של יֹפִי: לכן הנני מביא עליך זרים עריצי גוים והריקו חרבותם על יפי חכמתך וחללו יפעתך [1] לשחת יורדוך (יחזק' כח ז-ח). גבה לבך ביפיך שחת חכמתך על יפעתך [1] על ארץ השלכתיך לפני מלכים נתתיך לראוה בך (שם יז). — ואמר המשורר: ומחשבתו כמגדלות חזקות ויפעתו כנדגלות איומה (ר"ש הנגיד, בן משלי א ג). אמרתי מה יפית עפרה יפעת הודך מי זה מנה (עמנ', מחבר, ז). ראשה עליה ככרמל ושפתיה מן תטופנה, מאורי אור בשמים קודרים מול זוהר יפעתה (שם).

יפת [2]), ממנו מופת, עי' זה.

יצא [1]), ממנו יצא, יציא, מוצא, מוֹצָאָה, צוֹאָה, תוצאה, *הוצאה, *יוצאנית, *יוֹצֵאת הַחוּץ, *יצאנית, *יציאה.

יצא, פ"י, יצאת, יצאת, יצאתי, וכמו"כ יצתי, יצאני, יצאתם, ויצאתם, יצאה, יצאו, יצאו, יֹצא יוצא, יוצא, יֹצאים, יוצאים, יֹצאות, יוצאות, יצא, ויצא, יצאו, ויצאו, יצאו, תצאו, תצאנה, ותצאן, ותצאנה, צא, צאה, צאו, צאו, צאינה, יצֹא, יצוא, צאת, לצאת, צאתי, בצאתי, צאתך, בצאתך, צאתו, צאתנו, צאתכם, צאתם, — א) יצא מבית, מעיר, מארץ וכדומה, הלך מפנים הבית וכדומה החוצה, herausgehn; sortir; go to out: הנה עם יצא ממצרים (במד' כב ה). וחיל פרעה יצא ממצרים (ירמ' לז ה). הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו (שמות יו ד). ויצא הכהן אל מחוץ למחנה (ויקר' יד ד). ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר (דבר' כד ב). אשיב את בנך אל הארץ אשר יצאת משם (ברא' כד ה). אם יצאתי השדה והנה חללי חרב ואם באתי העיר והנה תחלואי רעב (ירמ' יד יח). ערם יצתי מבטן אמי (איוב א כא). כל רומש על הארץ למשפחתיהם יצאו מן התבה (ברא' ח יט). ויהי השער לסגור בחשך והאנשים יצאו לא ידעתי אנה הלכו (יהוש' ב ה). זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים (שמות יג ג). ויצאתם מן הכרמים (שופט' כא כא). למה זה יצאנו ממצרים (במד' יא כ). הנה יֹצא המימה (שמות ז יה). ויראו השמרים איש יוצא מן העיר (שופט' א כד). ואני יוצא והנה שר יון בא (דני' י כ). הנה העם היֹצא ממצרים (במד' כב יא). היום אתם יֹצאים בחדש האביב (שמות יג ד). בני נח היֹצאים מן התבה (ברא' ט יח). מכל יֹצאי התבה (שם י). כל יֹצאי שער עירו (שם לד כד). והנה רבקה יֹצאת אשר ילדה לבתואל (שם כד יה). העלמה היֹצאת לשאב (שם מג). ובשליתה היוצת מבין רגליה (דבר' כח נז). ובנות אנשי העיר יֹצאֹת לשאב מים (שם יג). ואשא עיני וארא והנה

[1]) בשני המקומות תרגמו השבעים במשמ' יפי במלה קליס, ואחרים משערים כי השבעים קראו בגוף הכתיב יפי במקום יפעה.

[2]) שרש זה קבעו הקדמונ' ריב"ג ורד"ק להשם מופת, ואעפ"י שאין בלשונות האחיות שרש זה, בכ"ז עלינו לקבלו עפ"י הנחת הקדמונים.

[1]) רק בעברית. וקצת דומה לו גם באשור' אצו, אך בארמ' וערב' משמשים למושג זה שרשים אחרים רחוקים מזה: נפק בארמ' וח'רג' בערב', וזה אחד מהמושגים הטבעיים והרגילים מאד בדברי בני אדם, שנבדלו לשונות האחיות בהם הבדל גדול בהשרשים שיצרו להן לאלה המושגים.

שתים נשים יוצאות (זכר' ה ט). לעת ערב לעת צאת השאבת (ברא' כד יא). ויהי בצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית יי' (מ"א ח י). והיה כצאת משה אל האהל יקומו כל העם (שמות לג ח). בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים (שם יט א). ולא הסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו (מ"ב כד ז). ואם מאן אתה לצאת זה הדבר אשר הראני יי (ירמ' לח כא). בעבור זה עשה יי' לי בצאתי ממצרים (שמות יג ח). בצאתי שער עלי קרת (איוב כט ז). זה לחמנו חם הצטידנו אתו מבתינו ביום צאתנו ללכת אליכם (יהוש' ט יב). מועד צאתך ממצרים (דבר' טז ו). ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך (שם כח ו). אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים (שם כג ה). ובבא משה לפני יי' לדבר אתו יסיר את המסוה עד צאתו (שמות לד לד). ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן (ברא' יב ד). בבאו אל הקדש לפני יי' ובצאתו ולא ימות (שמות כח לה). כל אנשי המלחמה מתו במדבר בדרך בצאתם ממצרים (יהוש' ה ד). בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם מארץ מצרים (שמות טז א). צא מן התבה אתה ואשתך (ברא' ח טז). קום צא אל הבקעה (יחזק' ג כב). וכה אמר שמעי בקללו צא צא איש הדמים (ש"ב טז ז). ויאמר (געל) לאבימלך רבה צבאך וצאה (שופט' ט כט). קומו צאו מן המקום הזה (ברא' יט יד). קומו צאו מתוך עמי (שמות יב לא). צאו מבבל ברחו מכשדים בקול רנה (ישע' מח כ). עשו אתי ברכה וצאו אלי (שם לו טז). לאמר לאסורים צאו לאשר בחשך הגלו (שם מט ט). היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן (שה"ש א ח). צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה (שם ג יא). וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר צא אתה וכל העם אשר ברגליך ואחרי כן אצא (שמות יא ח). ואני אצא ועמדתי ליד אבי בשדה (ש"א יט ג). ואקום ואצא אל הבקעה (יחזק' ג כג). ואצאה בשער הגיא לילה (נחמ' ב יג). בדרך אחד תצא אליו (דבר' כח כה). כי עתה תצאי מקריה (מיכ' ד י). אל יצא איש ממקמו ביום השביעי (שמות טז כט). והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו (יהוש' ב יט). ויצא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו וכו' יצאו מן התבה (ברא' ח יח-יט). וכי ימכר איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים (שמות כא ז). ויבא יעקב מן השדה בערב ותצא לאה לקראתו (ברא' ל טז). ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ (שם לד א). לכה דודי נצא השדה (שה"ש ז יב). ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר (שמות יב כב). כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון (ישע' נב יב). בדרך אחד יצאו אליך (דבר' כח ז). מהרסיך ומחריביך ממך יצאו (ישע' מט יז). ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען (ברא' יא לא). פרצו ויעברו שער ויצאו בו (מיכ' ב יג). ויקחו את דינה מבית שכם ויצאו (ברא' לד כו). ופרצים תצאנה אשה נגדה (עמו' ד ג). ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתפים ובמחלות (שמות טו כ). בשוב דוד מהכות את הפלשתי ותצאנה הנשים מכל ערי ישראל לשור והמחלות לקראת שאול (ש"א יח ו). —ועם את אחריו: הם יצאו את העיר לא הרחיקו (ברא' מד ד), כמו יצאו מן.— ועם כנוי יצאוני, יצאו ממני: בני יצאני ואינם (ירמ' י כ). — ואמר המשורר: והאמינו בך והנאוך, כי רק בקרבם מצאוך, ודבקו בך ולא יצאוך, ועל כנפי שיר נשאוך (רמב"ע, תחנון לעי"ת, ממלוס). אמר המגיד וכאשר באתי אל החצר הפנימית, וראיתי הגברת השולמית, לחדרה קראתני, וכמעט נפשי י צ א ת נ י, ונבהלו רעיוני, מאשר ראו עיני (ר"י חריזי, תחכ' לבן הזהב).— יצא לפני העם, הלך בראשו, הנהיגו למלחמה וכדומה: ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתנו (ש"א ח כ).— יצא ובא לפני העם, היה מנהיג העם: יפקד ה' וכו' איש על העדה אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם (במד' כז טז-יז). ככחי אז וככחי עתה למלחמה ולצאת ולבוא (יהוש' יד יא).— יצא עם פלוני, התרועע אתו: טוב בתי כי תצאי עם נערותיו (רות ב כב). — יצא מעם פלוני: ויצא משה מעם פרעה (שמות ח כו).—יצא מאת פני פלוני: אך יצא יצא יעקב מאת פ נ י יצחק אביו (ברא' כז ל). — יצא מלפני פלוני: ויצא יוסף מ ל פ נ י פרעה (ברא' מא מו). — יצא אחרי פלוני, להפשו, לרדפו: ובא הארי ואת הדוב ונשא שה מהעדר ויצאתי א ח ר י ו והכתיו והצלתי מפיו (ש"א יז לד-לה). א ח ר י מי יצא מלך ישראל אחרי מי אתה רודף אחרי כלב מת (שם כד טו). — יצא לקראת פלוני, הלך לקבל פניו: ויצא משה ל ק ר א ת חתנו וישתחו וישק לו (שמות יח ז). וישמע בלק כי בא בלעם ויצא ל ק ר א ת ו אל עיר מואב (במד' כב לו). ויבא יפתח המצפה אל ביתו והנה

בתו יצאת לקראתו בתפים ובמחלות (שופט׳ יא לד) ותצא יעל לקראת סיסרא ותאמר אליו סורה אדני (שם ד יח). ותצא מיכל בת שאול לקראת דוד ותאמר מה נכבד היום מלך ישראל (ש״ב ו כ). על כן יצאתי לקראתך לשחר פניך ואמצאך (משלי ז יה).— ובכונת איבה, הלך לעשות אתו מלחמה: ויצא אדום לקראתו (של ישראל) בעם כבד וביד חזקה (במד׳ כ כ). ויאסף סיחן את כל עמו ויצא לקראת ישראל המדברה (שם כא כג). ויקרבו בני ישראל אל בני בנימן ביום השני ויצא בנימן לקראתם מן הגבעה (שופט׳ כ כד-כה) ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה (ש״א ד א).— יצא חפשי, לחפשי, עי׳ חפש.— יצא מחלצי פלוני, עי׳ חלץ.— יצא ממעי פלוני, עי׳ מעי.— וכמו כן יצא ירכו, עי׳ ירך. — יצא במחול, התחיל לחול ולרקד: עוד תעדי תפיך ויצאת במחול משחקים (ירמ׳ לא ג). — ודברים לא בע״ח, יצא השמש, זרח: השמש יצא על הארץ (ברא׳ יט כג). כן יאבדו כל אויביך יי׳ ואהביו כצאת השמש בגברתו (שופט׳ ה לא). חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו (ישע׳ יג י). מעלות השחר עד צאת הכוכבים (נחמ׳ ד יה). ויצא החצי מלבו (מ״ב ט כד). — יצאה אש, התחילה לבער: כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחן (במד׳ כא כח). — וצמח, יצא מהארץ, צץ, צמח: מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בקיר (מ״א ה יג). ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה (ישע׳ יא א). — ונהר, יצא הנהר ממקום פלוני, שם מקורו: ונהר יצא מעדן להשקות את הגן (ברא׳ ב י). ויך (משה) את הסלע במטהו פעמים ויצאו מים רבים (במד׳ כ יא). והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם (זכר׳ יד ח). — ויצא הנהר אל מקום, מימיו משכים ונכנסים אל מקום פלוני: המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה (יחזק׳ מז ח).—ומעין: אפיקי יהודה ילכו מים ומעין מבית יי׳ יצא והשקה את נחל השטים (יואל ד יח).—וקרח: מבטן מי יצא הקרח וכפר שמים מי ילדו (איוב לח כט). — והנפש, יצאה נפשו. עי׳ נפש.—והרוח, עי׳ רוח.— והנשמה, עי׳ נשמה.—והיד, יצאה בו יד פלוני, פלוני הביא עליו רעה: כי מר לי מאד מכם כי יצאה בי יד יי׳ (רות א יג). — יצא היין מפלוני, נתפכח פלוני, איננו שכור כמו שהיה קודם: ויהי בבקר בצאת היין מנבל ותגד לו אשתו את הדברים האלה (ש״א כה לז). — וגם דברים מפשטים: כי יצא הקצף מלפני יי׳ (במד׳ יז יא). הנה סערת יי׳ חמה יצאה וסער מתהולל (ירמ׳ כג יט). פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה (שם ד ד). לא יחל דברו ככל היצא מפיו יעשה (במד׳ ל ג). תדברו גבהה גבהה יצא עתק מפיכם (ש״א ב ג). כשגגה שיצא [1]) מלפני השליט (קהל׳ י ה). הנה רעה יצאת מגוי אל גוי (ירמ׳ כה לב). כי מציון תצא תורה (ישע׳ ב ג).— יצא דבר מפלוני, פלוני הוא המקור, פלוני עשה הדבר: מכל אשר יצא מגפן היין לא תאכל (שופט׳ יג יד). — ודברים מפשטים: ויען לבן ובתואל ויאמרו מיי׳ יצא הדבר (ברא׳ כד נ). גם זאת מעם יי׳ צבאות יצאה הפלא עצה (ישע׳ כח כט). כי מאת נביאי ירושלם יצאה חנפה לכל הארץ (ירמ׳ כג יה). — ובמשמ׳ חדל, נפסק: ויצא מן בת ציון כל הדרה (איכ׳ א ו). גרש לץ ויצא מדון וישבת דין וקלון (משלי כב י).— יצא משפט, נעשה, נתפרסם, נפסק הדין: על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעקל (חבק׳ א ד). מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים (תהל׳ יז ב). — יצאה השנה וכדומה, כלתה, הגיעה עם סופה: וחג האסף בצאת השנה (שמות כג יו). — יצא הגבול למקום פלוני, פונה שם, תם שם: ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים ועבר צנה וכו׳ ויצא חצר אדר ועבר עצמנה (במד׳ לד ד). ותאר הגבול מראש ההר אל מעין מי נפתוח ויצא אל ערי הר עפרון (יהוש׳ יה ט). ויצא הגבול אל כתף עקרון צפונה (שם יא).— והכסף על דבר, ניתן במחיר דבר: ולגדרים ולחצבי האבן ולקנות עצים ואבני מחצב וכו׳ ולכל אשר יצא על הבית לחזקה (מ״ב יב יג).— ובתו״מ באותן המשמ׳: במה אשה יוצאה ובמה אינה יוצאה לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן (שבת ו א). לא יצא האיש בסנדל המסומר (שם ב). האשה היוצאה ליהרג (ערכ׳ ז.).— ומקו׳ *לצאת[2]): לפי שהיו רגילין לצאת בשחרית אמרו לו משה רבינו נצא בשחרית (מכי׳ בשלח ד). ובקש לצאת למדבר ציה ותהו ואין בו כלום (שם יתרו א). —ולווי *צא: צא והבא לי דג מן השוק (מכי׳ בשלח א). — ודבור קבוע, *צא ובקש, *צא וחשוב, *צא

---

[1]) במקום שיצאה. —[2]) ולא ליצוא, כמנהג נפ״י בעת ההיא.

ולמד, *צא וראה, וכדומה: עשה ואינו יודע מה עשה אבל ספק לא עשה צא ובקש מנין שיביא אשם תלוי (ספר' ויקר', חובה ה כ). צא ולמד משלש עשרה מדות (מכי' יתרו ח). ר' יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרם של צדיקים לעתיד לבא צא ולמד מאדם הקדמוני שלא נצטוה אלא מצוה אחת בלא תעשה ועבר עליה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו (ספרא ויקר', חובה ה כ). ר' נתן אומר אין כל מצוה ומצוה שאין מתן שכרה בצדה צא ולמד ממצות ציצית (ספרי במד' קטו). צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקור את הכל (הגדה לפסח, לא ולמד). צא וראה אי זה חדש שיש בו אסיף ותקופה ושנה וכו' אי אתה מוצא אלא תשרי (מכי' בא, פסח' א). צא וראה מי קרוי חתן תינוק או משה הוי אומר תינוק (שם יתרו א). צא וראה כיצד היה המן יורד לישראל יוצאה רוח צפונית ומכבדת המדבר יורד מטר ומכבס הארץ והטל עולה ורוח מנשבת בו ועושהו במין שלחנות של זהב והמן יורד עליהם (שם בשלח ד ג). צא וחשוב מיום שירדו אבותינו למצרים עד יום שנולד משה הן ק"ל שנה (מד"ר במד' יג). —יצאה האשה מבעלה, נתגרשה: ואלו יוצאות שלא בכתובה העוברת על דת משה ויהודית (כתוב' ז ו). העיד ר"י בן גודגדה על החרשת שהשיאה אביה שהיא יוצאה בגט (גיט' ה ה). היה במזרח וכתב במערב וכתב במזרח תצא מזה ומזה (שם ח ה). —ויצא לנקביו: בן עזאי אומר השכם וצא הערב וצא כדי שלא תתרחק (ברכ' סב.). לפי שאותו רשע משתבח ואומר שהוא אלוה ואינו יוצא לנקביו (מד"ר שמות ט). אזי מרגיש חכוך בפי הטבעת עם כאב ועצור עד שיחשוב החולה כי הוא צריך לצאת ואינו כן (מ' אלדכי, ב"א ד). — יצאה גלות, נגזרה: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שלא תצא עלינו גלות לא ביום הזה ולא בשנה הזאת ואם יצאה עלינו גלות ביום הזה או בשנה הזאת תהא גלותנו למקומה של תורה (ירוש' יומ' ה מב ג). — ולנסתרת עבר *יצאת, *יוצאתה[1], *יצתה: האשה שיצאת ומצאת את חברתה חותה גחלים תחת קדרה של תרומה (טהר' ז ט). שכיון שיצאת טיפה הראשונה נטמאת בכביצה (שם ג ב). עד שלא נבחרה ירושלם היתה כל ארץ ישראל כשרה למזבחות משנבחרה ירושלם יצאת ארץ ישראל (מכי' בא א). שכיון שיצאת מרשות הנשאל לרשות השואל אפילו שעה אחת בבעלים פטור (שם משפט' יו). מכלל קרבן יצאת מכלל מלקות לא יצאת (שם יתרו ז). יצאת עליהן כתובת אשה ובעל חוב כולן נותנין בשוה (תוספתא כ"ב ט ו). הקיש עליה בקורנס ויצאת אש ושרפתו (ירוש' שקל' ו מט ג). היתה גדורה משלש רוחותיו ופרוצה מרוח אחת ויצאת ממקום הפרצה (שם ב"ק ו ה:). שילייא שיצאת מקצתה היום ומקצתה למחר (שם קדוש' א ס:). פשע בה ויצאת לאגם ומתה בדרכה (ב"מ לו:). שלא מצינו בשמשון שיצאת נזירות מפיו (נזיר ד:). יצאת האש מלמעלה וליהטה פני רקיע (מד"ר בראש' ד). החמור נהק ושמעה קולו ויצאת לקראתו (שם ק). נכנסה הצאן לדיר נכנס עמהם יצאת לרעות יצא עמהם (שם במד' ח). יצאת אש מבית קדשי הקדשים וליהטה סביבותיהם ולא השגיחו עליה (שם יד). את מוצא משעה שגלתה גלותו של צדקיה יצאת גלות יכניה לקראתם (שם קהל', וישב העפר). אם באת אשה לפניך לבית המדרש לשאול לך שאלה על כתמה ועל נדתה תהא רואה אותה כאילו שיצאת מירכיך ואל תתן עיניך בה (שם שה"ש, הנה מטתו). ואמר אשה שיצאת עמי היא זו ואלו בניה (רמב"ם, אסורי ביאה כ ו). ולא (תצא האשה בשבת) במחט שאינה נקובה ואם יצאתה אינה חייבת חטאת (שבת ו א). ולא (תצא) בצלוחית של פלייטון ואם יצאתה חייבת חטאת (שם ג). הזורק ונזכר לאחר שיצאתה מידו (שם יא ו). אשריך רבה בר נחמני שגופך טהור ויצאתה נשמתך בטהור (ב"מ פו.). וכי לא יצאתה משם אלא היא והלא כמה גמלים יצאו כמה חמרים יצאו (מד"ר רות, ותלך מן המקום). ולא הספיקה לגמור את הדבר עד שיצאתה נשמתה (שם קהל', לך אכול). יצתה כת ראשונה ונכנסה כת שניה יצתה שניה נכנסה שלישית (פסח' ה ז). זכור אני בפלונית שיצתה בהינומא וראשה פרוע (כתוב' ב י). כיון שיצתה (האשה) לפתחה של מדינה אמרה לו המתן (ספרי במד' קלא). מטרונה שאלה את ר"א מפני מה חט' אחת במעשה העגל והן מתים בה שלש מיתות אמר לה אין חכמתה של אשה אלא בפילכה וכו' וכשיצתה אמרו לו תלמידיו רבי לזו דחית לנו מה אתה משיב

—[1]) בכח הנטיה לשרש שלשי שלם.

(ירוש׳ סוט׳ י יט). מעולם לא יצתה מדה טובה מפי הקב״ה וחזר בה לרעה (שבת נה.). כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב״ה יצתה נשמתן של ישראל (שם פח:). לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו (תעני כא.). וזורקום כלפי מעלה ויצתה כעין פיסת יד וקיבלתן (שם כט.). ולא הספיק לגמור את הדבר עד שיצתה נשמתו (יומ׳ נד.). כנערה המאורסה שמקטנותה יצתה לבגר (יבמ׳ פ.). הניחה בחמה או שמסרה לחרש שוטה וקטן ויצתה והזיקה חייב (ב״ק נו.). פרט לשיצתה מתחת יד העדים (שם ל:). יצתה בלת רבי חנינא לקראתו (נדה כד:). מה הועיל זה שיצתה נשמתו בחוצה לארץ ובא להקבר בארץ ישראל (מד״ר ברא״ש׳ לו). רבון העולמים אני לא חטאתי נשמה היא שחטאת משעה שיצתה ממני כאבן שהושלך ע״ג קרקע אני נשלך (שם ויקר׳ ד). א״ר הונא בג׳ מקומות יצתה רוח שלא במשקל וכבר היה לה להחריב את העולם (שם ויקר׳ יה). אשריך בן דמא שיצתה נשמתך בטהרה (שם קהל׳, כל הדברים). תפסו אותו (את הכה״ג) שונאים ושחטו אותו אצל המזבח מקום שהיה מקריב את התמיד יצתה בתו בורחת וצווחת אוי לי אבא חמדת עיני (פסיק׳ רבתי כו). — ועם בת קול: ויצאת בת קול מקדשי הקדשים ואמרה וכו׳ (מכי׳ יתרו ב). יצאת בת קול ואמרה אלו ואלו דברי אלהים חיים אבל הלכה כדברי בית הלל (ירוש׳ ברכ׳ א ג:). מעשה שנכנסו זקנים לעליית בית גדייא ביריחו יצתה בת קול ואמרה להן יש ביניכם שנים ראויין לרוח הקודש (שם ע״ז ג מב ג). מתוך שעשה מריבה עם בעליו יצתה בת קול ואמרה לו נצא בר נצא (שבת נו:). בשעה שאמר (נבוכדנצר) אעלה על במתי עב אדמה לעליון יצתה בת קול ואמרה לו רשע בן רשע (פסח׳ לז.). יצתה בת קול ואמרה לא מפני שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על מידותיו (תעני כה:). חזר (ר׳ אליעזר) ואמר אם הלכה כמותי מן השמים יוכיחו יצאתה בת קול ואמרה מה לכם אצל ר״א שהלכה כמותו (ב״מ נט:). יצאת ב״ק ואמרה אשריך רבה בר נחמני שגופך טהור (שם פו.). יצתה בת קול ואמרה להן מי שהרג את הפלשתי וכו׳ תתנו שילוחים לבניו (סנה׳ קב.). יצאת בת קול (כששאל שמואל את ישראל אם עשק איש) ואמרה אני עד בדבר הזה (מכו׳ כג:). ועדיין אהרן היה דואג שמא משה לא מעל ואני מעלתי יצתה בת קול ואמרה לו הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד (כרית׳ ה:). יצתה בת קול ואמר להן כולכם מבני העה״ב (מד״ר ברא״ש׳ לה). יצאת בת קול ואמר להן חזית איש מהיר במלאכתו (שם במד׳ יד). סוף רגע (של משה) יצתה בת קול ואמרה הגיע סוף מיתתך (שם דבר׳ יא). שיצתה בת קול ואמרה אל תגעו במשיחי (תנחומא מצורע א). באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב״ה ויצתה בת קול ואמרה לו להדרניאל דעו שמימיכם אנשי מריבה אתם (פסיק׳ רבתי כ), ועי׳ *בת-קול. — ואשה בגט: כל שיצתה היטנו בגט אסורה לחזור לו (יבמ׳ קח:).—יָצָא הזמן, השנה, העונה, כלה ונגמר: כיון שיצת שבת התחיל משמש החושך ובא (ירוש׳ ברכ׳ ח יב:). אם יצאת מקצת עונת הראשונה משלימין לה מקצת עונה ששית (שם שבת ט יב.). בזמן שיצתה רביעה ראשונה ושנייה ושלישית ולא ירדו גשמים (תעני יט.). ולא יצאת אותה השנה ולא שינתה ולא שילש עד שמת אותו האיש (מד״ר במד׳ ד).—פלוני יָצָא שנתו, שבתו, חי כל השנה, כל השבוע: מעשה בתלמיד אחד שהורה לפני ר״א רבו אמר לאימא שלום אשתו אינו יוצא שבתו ולא יצא שבתו עד שמת (ירוש׳ שבי׳ ו לו ג).—יָצָא להירות, יצא בן חורין, עי׳ ב.ח׳ר, חֵרוּת— *יָצָא ידי חובתו, עשה מה שהיה חיב לעשות, עי׳ *חובה, יד. — ויצא בלבד בלי השם יד, במשמ׳ זו: היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כיון לבו יצא (ברכ׳ ב א). הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא ר׳ יוסי אומר לא יצא קרא ולא דקדק באותיותיה ר׳ יוסי אמר יצא ר׳ יהודה אומר לא יצא הקורא למפרע לא יצא (שם ב ב). הקורא את המגילה למפרע לא יצא קראה על פה קראה תרגום בכל לשון לא יצא וכו׳ והלועז ששמע אשורית יצא (מגי׳ ב א). קראה סירוגין ומתנמנם יצא היה כותבה דורשה ומגהה אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא (שם ב). בקרבנו הוא יוצא ואינו יוצא בקרבן אביו (ספרא ויקר׳, חובה ד ז). א״ר יוחנן הלל אם שמען בבית הכנסת יצא (ירוש׳ שקל׳ ג מז:). ארבעה כוסות שאמרו יוצאין בהן בין היין ובין מזוגין ובלבד שיהא בהן טעם ומראה יין אמר ר׳ ירמיה מצוה לצאת ביין אדום (שם). קטן שצריך לאמו יוצא בעירוב אמו ושאין צריך

לאמו אין יוצא בעירוב אמו (ערוב׳ פנ.). אמר ר׳ אילעאי שאלתי את ר׳ אליעזר מהו שיצא אדם בחלת תודה ורקיקי נזיר (פסח׳ לח:). שתאן (ארבע הכוסות) חי יצא שתאן בבת אחת יצא השקה מהן לבניו ולבני ביתו יצא (שם קח:). תפילה של יד כותבה על עור אחד ואם כתבה בארבע עורות והניח בבית אחד יצא (מנח׳ לד:). — *יָצָא מן הכלל, שהיה קודם כלול בתוך שאר דברים ואח״כ נאמר בפרוש לבדו: השביעי הזה היה בכלל יצא מן הכלל ללמד על הכלל (מכי׳ בא, פסח׳ יז). אף השמלה היתה בכלל כל אלה ולמה יצאה להקיש אליה (ב״מ כ ה). יריחו היתה בכלל ולמה יצתה שהיתה קשה בנגד כולם (ספרי דבר׳ גב). הבערה לצורך יצאת ללמד על בתי דינים (ירוש׳ שבת ז ט ג). מפני שיצת זמורה להחמיר על עצמה (שם י). לפי שיצאת עכו״ם לדון בעצמה (הור׳ ח). יצתה מכלל חיה ולכלל מתה לא באת (חול׳ קכא:). — יָצָא דבר פלוני, חוץ מדבר פלוני, ausgenommen; excepté; excluded; אבא שאול אומר (ההורג בשוגג גולה אם עסק בדבר של רשות) מה חטבת עצים רשות אף כל רשות יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו (שאם מתו הבן או התלמיד פטורים האב והרב) (מכות ב ב). מה בתיכם ברשותכם אף גבולך ברשותך יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי וכו׳ יצא חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל (מכי׳ בא י). בחלב אמו (אסור) יצא עוף שאין לו הלב אם יצאת בהמה טמאה (שם משפט׳ כ). את שאין לו טומאה אלא אכילתה יצתה נבלת בהמה שהיא מטמאה עד שלא יאכלנה (ספרא אמור פא). מה יער רשות לניזק ולמזיק להכנס שם אף כל שהוא רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם (חייב) יצאת חצר של בעל הבית שאין רשות לניזק ולמזיק ליכנס שם (ספרי דבר׳ קפג). מה אפרוחים שיש בהם צורך יצאו מתים שאין בהם צורך כך ביצים שיש בהם צורך יצאו ביצים מוזרות שאין בם צורך (שם רכח). ממה שיש לך ואין לזאת הייב ליתן לו יצא לקט שידך וידו שוין בו (ירוש׳ מעשר׳ א מח ג). כל שהוא בתלוש יצא המגביש בשום ובבצלים (שם ב ג). כל דבר שגידוליו מן הארץ יצא החולב והמגבן והמחבין (שם). את שאינה ראויה לחזור לבית אביה יצאת זו שהיא ראויה לחזור לבית אביה (שם תרומ׳ ז מד ד). ושמרתם את המצות מצה המשתמרת לשם מצה יצתה זו שאינה משתמרת לשם מצה (פסח׳ לח:). כל מלאכת עבודה לא תעשו יצתה תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה (ר״ה כט:). כל דבר המטלטל וגופו ממון יצאו קרקעות שאינן מטלטלין יצאו עבדים שהקשו לקרקעות יצאו שטרות שאעפ״י שמטלטלין אין גופן ממון יצא הקדש רעהו כתיב (ב״ק סב:). מי שאבודה הימנו ומצויה אצל כל אדם יצאתה זו שאבודה ממנו ואינה מצויה אצל כל אדם (ב״מ כב:). כל דבר שלא נגמרה מלאכתו לחלה פועל אוכל בו יצא הלש והמקטף והאופה שנגמרה מלאכתו לחלה [ש]אין פועל אוכל בו (שם פט). מי שאינו מחוסר אלא קבורה יצא זה שמחוסר קציצה וקבורה (סנה׳ מו:). והיו לבשר אחד מי שנעשין בשר אחד יצאו בהמה וחיה שאין נעשין בשר אחד (שם נח). מי שאינה קריבה לה׳ כל עיקר יצתה זו שאינה קריבה היום וקריבה למחר (מנח׳ קא). מי שגידו אסור ובשרו מותר יצתה זו שגידו אסור ובשרו אסור (חול׳ קא). כל שהן קדשי מזבח חייבין עליהן יצאו קדשי בדק הבית (כרית׳ ב:). יש בעוברין שהן אסורין בן ארבעה לדקה בן שמנה לגסה הימנו ולמטה אסור יצא מי שיש לו שני גבי ושני שדראות (נדה כד.).

— *כְּיוֹצֵא[1]) בּוֹ, בָּהּ, בָּהֶם, א) כמו שנאה לו: בני בענוה כבד נפשך ותן לה ט[עם] כיוצא בה (ב״ס גני׳ י כח). בני על המת הזב דמעה התמרר ונהה קינה כמשפטו אסוף שארו ואל תתעלם בגויעתו המר בכי והחם מספד ושית אבלו כיוצא[2]) בו (שם לח יו-יז). — ב) *דומה לזה, ויבוא בראשית המאמר: והמגבב ביבש עד שתרד רביעה שניה וכו׳ כיוצא בו המשכיר בית לחבירו עד הגשמים עד

—[1]) עי׳ הערה לקמן. —[2]) במשמ׳ דבור זה אין ספק, לפי הענין ולפי תרגום הסורי: היך מא דמתבעא לה, וכעין זה היוני. ולא נתברר טעם דבור זה במשמעתו כאן ולא בתו״מ. י׳ לוי אמר כי הכונה העקרית היא מה שיוצא לו, אבל אין זה אלא פרוש המלים ואינו מבאר כלום. פלישר בהערות ללוי אומר כי הכונה היא כמו עם היוצא, וגם פרוש זה אינו מבאר כלום. וגם באורו של ז׳ בכר בפרוש המלים של המפרשים הקדמונים (die älteste Terminol. d. jüd. Schriftausl.) בערך זה, שכיוצא בו הוא החבר היוצא עם חברו למלחמה, ומזה נסתעף המושג של הדמיון, גם זה רחוק ואינו נותן באור טבעי להדבור הזה. אך שמושו אצל בן סירא הוא אולי החוליה המחברת בין שמוש יצא בכלל ובין

שתרד רביעה שניה (בכי׳ ט ו-ז). המחזיר חוב בשביעית יאמר לו משמט אני אמר לו אע״פ כן יקבל ממנו שנאמר וזה דבר השמטה כ י ו צ א בו רוצח שגלה לעיר מקלט ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם רוצח אני אמרו לו אע״פ כן יקבל מהם (שם י ח). באמת אמרו החזן רואה היכן תנוקות קוראים אבל הוא לא יקרא כ י ו צ א בו לא יאכל הזב עם הזבה מפני הרגל עבירה (שבת א ג). ההולך ממקום שעושין (מלאכה בערב פסח) למקום שאין עושין או ממקום שאין עושין למקום שעושין נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם ואל ישנה אדם מפני המחלוקת כ י ו צ א בו המוליך פירות שביעית ממקום שכלו למקום שלא כלו או ממקום שלא כלו למקום שכלו חייב לבער (פסח׳ ד א-ב). אפשר לתחתון לבא עד שלא בא העליון אבל אי אפשר לעליון לבא עד שלא בא התחתון כ י ו צ א בו בכל כלי חרס שהוא מכניס מוציא ויש שמוציא ואינו מכניס (נדה ו א-ב). והקרנים והטלפים מצטרפים לטמא טומאת אוכלין אבל לא טומאת נבלות כ י ו צ א בו השוחט בהמה טמאה לעכו״ם והיא מפרכסת מטמאה טומאת אוכלין אבל לא טומאת נבלות (עוקצ׳ א ד). פרעה התחיל בעבירה שנאמר כל הבן הילוד ממנו התחילה הפורענות טבע הוא וכל חילו כ י ו צ א בו וימת את כל היקום מי שהתחיל וכו׳ כ י ו צ א בו ואת האנשים אשר פתח הבית מי שהתחיל בעבירה (מכי׳ בשלח ב א). ויעל עשנו כעשן הכבשן וכו׳ ומה תלמוד לומר כבשן לשכך האוזן מה שהיא יכולה לשמוע כ י ו צ א בו אריה שאג מי לא יירא מי נתן כח וגבורה בארי לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו לשכך את האוזן כ י ו צ א בו והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים מי נתן כח וגבורה במים לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו מבריותיו לשכך האוזן (שם יתרו, בחדש ד). כ י ו צ א בו (כמו הדרש הקודם) אם זרחה השמש עליו וכי השמש בלבד עליו זרחה והלא על כל העולם זרחה אלא מה שמש זה שלום בעולם אף זה אם ידוע בו שבשלום נהרג הרי זה חייב (שם משפט׳ ו). כביכול כלפי מעלה אלא שכינה הכתוב כ י ו צ א בו למה שמתני למפגע לך ואהיה עלי למשא אלא שכינה הכתוב כ י ו צ א בו והנם שולחים את הזמורה אל אפם (ספרי במד׳ פד). על מה שאירע נקרא שמו כ י ו צ א בו ויקרא שם המקום ההוא קברות התאוה (שם פו). יריחו היתה בכלל ולמה יצתה שהיתה קשה כנגד כולם כ י ו צ א בו אתה אומר ויפקדו מאנשי דוד י״ט איש ועשאל והלא עשאל היה בכלל ולמה יצא מגיד הכתוב שהיה קשה כנגד כולם (שם דבר׳ נב). לא שתיעקר יציאת מצרים מהם אלא שתהא מצרים מוסיף על מלכיות מלכיות עקר ומצרים טפילה כ י ו צ א בו לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך לא שיעקר שם יעקב הימנו וכו׳ כ י ו צ א בו שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה בתחלה הרי היא שרה על עמה עכשיו הרי היא שרה על אוה״ע (תוספתא ברכ׳ א יב-יד). הלוקח פירות לאכילה ונמלך למוכרן לא ימכרם לגוי וכו׳ אלא א״כ עישר כ י ו צ א בו מי שנפל לו פירות בירושה או שניתנו לו במתנה לא ימכרם לגוי (שם דמאי א כ-כא). אמר פירות תלושין אילו עשויין תרומה ומעשרות על פירות מחוברין אלו לכשיתלשו ה״ז אוכל מהן עראי ועושה אותן תרומת ומעשרות על מקום אחר כ י ו צ א בו מי שבא בדרך והיתה בידו כלכלה של פירות שאינה מתוקנת אומר הרי זו עשויה תרומה ומעשר על פירות שיש לי בתוך ביתי לכשאגיע לעיר (שם תרומ׳ ב א). לא יהלך אדם לסוף שדהו לידע מה היא צריכה כ י ו צ א בו לא יטייל אדם על פתח מדינה כדי שיכנס למרחץ מיד (ערוב׳ לח:). אין מרביעין בהמה בחולו של מועד כ י ו צ א בו אין מרביעין בבכור ולא בפסולי המוקדשין (מו״ק יב.). ר״א אומר בחול דבריו קיימין מפני שיכול לכתוב אבל לא בשבת ר׳ יהושע אומר בחול אמרו וקל וחומר לשבת כ י ו צ א בו זכין לגדול ואין זכין לקטן דברי ר״א ר׳ יהושע אומר בגדול אמרו קל וחומר לקטן (ב״ב קנו.). שטף נהר את זיתיו ושתלם בתוך שדה חבירו וכו׳ לא נעקרו בגושיהן הכל לבעל הקרקע מיד כ י ו צ א בו המוכר זיתיו לעצים אם פסק עמו לקוץ מיד כל הפירות שיעשו הרי הן לבעל הקרקע

שמושו בתו״מ בדבור זה, כי במשמ׳ נאה ויאות לפלוני משמש גם הפעל ח׳רג׳ a) הערבי, שהוא מכון להפעל יצא העברי, בפרט בלשון ההמונית, ואומרים ח׳רג׳ b) במשמ׳ מה שנאה ויאות לפלוני, והדבור הד״א ח׳רג׳כ c), זהו מה שראוי ונאות לך, וח׳רג׳ אלמשנקה, ראוי לתליה. ומשמוש זה במשמ׳ נאה וראוי נסתעף אחר כך השמוש במשמ׳ ד ו מ ה.

---

a) خرج b) خَرَج c) خرجك

(רמב"ם שכנ' ד יח). הא למדת שהיא אוכלת בשביל זרעה ואע"פ שאותו הזרע פסול וכו' הרי אמה אוכלת בשביל הבת הפסולה כיוצא בו הכהנת שאינה אוכלת מפני זרעה שמישראל אע"פ שאותו הזרע כהנים וכו' ה"ז ראוי להיות כה"ג מאכיל את אמו (הוא, תרומ' ו טו). הקצה (של החצוצרת) שמניחין הפה עליו בשעת תקיעה מקבל טומאה בפני עצמו והקצה האחר הרחב אינו מקבל טומאה בפני עצמו ובשעת חיבור הכל טמא כיוצא בו קני מנורה בפני עצמן אינן מקבלין טומאה (הוא, כלים י טז).— כיוצא בזה, כיוצא בדבר, אתה אומר: והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וגומר וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה אלא לומר לך כל זמן שישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים ואם לאו היו נופלין כיוצא בדבר אתה אומר עשה לך שרף ושים אותו על נס והיה כל הנשוך וראה אותו וחי וכי נחש ממית או נחש מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה וכו' היו מתרפאים ואם לאו היו נימוקים (ר"ה ג ח). כשהוא אומר הוא אהרן ומשה מגיד ששניהם שקולין זה כזה כיוצא בזה אתה אומר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ וכו' מגיד ששניהם שקולין כאחד כיוצא בדבר אתה אומר אנכי האל אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב וכו' מגיד ששלשתן שקולין זה כזה כיוצא בדבר אתה אומר כבד את אביך ואת אמך וכו' מגיד ששניהם שקולין זה כזה (מכי' בא, פתיח'). כאשר דבר והיכן דבר והבאתי אתכם אל הארץ וגו' כיוצא בדבר אתה אומר הוא אשר דבר יי' שבתון והיכן דבר והיה ביום הששי וגו' כיוצא בדבר אתה אומר הוא אשר דבר יי' בקרובי אקדש והיכן דבר ונועדתי שמה לבני ישראל (שם יב). כשישראל עושין רצונו של מקום אויביהן אין עומדין לפניהם אלא כסוס אחד ורכבו כיוצא בו אתה אומר כי תצא למלחמה על אויביך וראית סוס ורכב וכי סוס אחד הוא ורכב אחד הוא אלא כשישראל עושין רצונו של מקום וכו' (שם, בשלח ב). אבל שהתחיל בעבירה ממנו יתחיל הפורענות כיוצא בו אתה אומר וימח את כל היקום וכו' מאדם ועד בהמה מי שהתחיל בעבירה ממנו התחיל הפורענות (ספרי במד' יח). מיין ושכר יזיר והרי יין הוא שכר ושכר הוא יין אלא שדברה תורה שתי לשונות כיוצא בו אתה אומר שחיטה היא זביחה וזביחה היא שחיטה (שם כג). מלמד ששניהם (מרים ואהרן) דברו בו (במשה) אלא שמרים פתחה בדבר שלא היתה מרים רגילה לדבר בפני אהרן אלא מפני צורך השעה כיוצא בו אתה אומר ובאת אתה וקראת את המגילה אשר כתבת אתה מפי ירמיהו ולא שהיה ברוך רגיל לדבר בפני ירמיה אלא מפני צורך השעה (שם לט). הזקנים אומרים ידינו לא שפכו את הדם הזה וכו' כהנים אומרים כפר לעמך וכו' רוח הקדש אומרת ונכפר להם הדם שלשה דברים זה בצד זה מה שאמר זה לא אמר זה כיוצא בו אתה אומר ותאמר הכר נא אמרה תמר צדקה ממני אמר יהודה ולא יסף עוד לדעתה אמרה רוח הקדש כיוצא בו אתה אומר באנו אל הארץ אשר שלחתנו אמר יהושע עלה נעלה אמר כלב אפס כי עז העם אמרו מרגלים (תוספתא סוט' ט ג). כוש בן ימיני וכי כוש שמו והלא שאול שמו אלא מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו כיוצא בדבר אתה אומר על אדות האשה הכושית אשר לקח וכי כושית שמה והלא ציפורה שמה אלא מה כושית משונה בעורה אף ציפורה משונה במעשיה כיוצא בדבר אתה אומר וישמע עבד מלך הכושי וכי כושי שמו והלא צדקיה שמו וכו' (מו"ק טז:). מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל כיוצא בו אתה אומר וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצונה (מד"ר במד' יד).—כיוצא בזה אתה מוצא: מי שעשה זה חכם סוף יעשהו טפש ומי שעשה לזה טפש סוף יעשהו חכם כיוצא בו אתה מוצא בנותני צדקה וכו' מי שהעני זה סוף שיעשרנו ומי שהעשיר זה סוף שיעני אותו (מכי' יתרו, עמלק ב).— ובסוף המאמר: ואין מזמנין בשם פחות מעשרה ובקרקעות תשעה וכהן ואדם כיוצא בהן (מגי' ד ג). העיד רבי יוחנן בן גודגדה על החרשת השיאה אביה שהיא יוצאת בגט אמרו לו אף זו כיוצא בה (יבמ' יד ב). אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור ולהפרשת הר סיני ולתשלומי כפל ולהשבת אבדה לפריקה לחסימה לכלאים ולשבת וכן חיה ועוף כיוצא בהן (ב"ק ה ז). מטפחת של זפתין ושל יוצרין ושל מפסלי אילנות אין חוצצין ר' יהודה אומר אף של קייצין כיוצא בהן (מקוא' ט ו). אין חייבין על שמיעת הקול ועל ביטוי שפתים ועל טומאת

מקדש וקדשיו והנשיא כיוצא בהם (הור׳ ג ה). לא יאחז אדם תפילין בידו וס״ת בזרועו ויתפלל וכו׳ אמר שמואל סכין ומעות וקערה וככר הרי אלו כיוצא בהן (ברכ׳ כג:). קשר הגמלין וקשר הספנין וקשרי רצועות מנעל וסנדל שקושרין הרצענין בשעת עשייתן וכן כל כיוצא בזה (רמב״ם שבתי ח). ובשעת כתיבה שורהו (את הדיו) במי עפצים וכיוצא בו וכותב בו (הנ״ל, תפילין א ד). והאמת והשקר וכל כיוצא בהם (ספ׳ היצר, הערי׳ ליבועה הקרא׳ 12). — ובאמצע המאמר, כיוצא בו נעשה, וכדומה: והכרפס שבגהרות והגרגר של אפר פטורין מן המעשרות ונלקחין מכל אדם בשביעית שאין כיוצא בהם נשמר וכו׳ ר״ש אומר כל הספיחים מותרין חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהן בירקות שדה (שבי׳ ט ה). מצא תבנית יד או תבנית רגל הרי אלו אסורים מפני שכיוצא בהן נעבד (ע״ז ג ב). אמר לו זו לא שמעתי כיוצא בה שמעתי (ב״ק קו:). וכל כיוצא בהבאת הטומאה (רמב״ם, טומא׳ מת יז ח). — יש כיוצא בו, אין כיוצא בו: אמר לו רבי יש לי כיוצא בך (מכי׳ בא, פתיח׳). דברים שהם כיוצא בו ודברים שאינן כיוצא בו (ספרא ויקר׳, חובה ד ח). ששלח עליהם המקום מכה קשה שלא היה כיוצא בזו מיום שיצאו ממצרים (ספרי, במד׳ לח). אמר לו יהושע (למשה) בך אני מקנא לואי אתה כיוצא בי ולואי כל ישראל כיוצא בך (שם לו). ג׳ מאות וששים וחמש לא תעשה בתורה ואין בכל המצות כיוצא בזו (שם דבר׳ עו). חכם שמת אין לנו כיוצא בו (ירוש׳ הור׳ ג מח:). אמר לה הקב״ה שלמה ואלף כיוצא בו יהיו בטלין וקוצה ממך איני מבטל מן התורה (מד״ר שמות ו). אין אומה בעולם כיוצא בהם הרי הן ישנים מן התורה ומן המצות (שם במד׳ כ). אמר ריב״ל כיון ששמע משה רבינו כך אמר לפניו רבש״ע ימות משה ומאה כיוצא בו ולא תנזק צפורנו של אחד מהם (שם דבר׳ ז). ויהי משמש צרה ושמחה אם צרה אין כיוצא בה אם שמחה אין כיוצא בה (שם, רות א). — ובענין הלשון, יצאה הלשון כך, כך הדרך להאמר, כך מנהג הלשון: אם יהיה ביניהם שוא על זה הדרך יצא כי שוא אינה סגויה עם המלכים (דה״ע, סי׳ מ). על זה המקרא כורו יצא (שם). דע כי כל תיבה אשר במקרא היוצאת על ינה כאשר תלמד ותצא בלשון רבים רפיה היא לעולם כמו ידיו תביאינה (שם, סי׳ נח). — ובדקדוק, פעל יוצא, שפעולתו עוברת על גוף אחר, transitif: בנין הקל פעמים שהוא עומד בעצמו ופעמים שהוא יוצא לזולתו וכו׳ כמו אכל פעל והבירותם שהם פועלים יוצאים וכו׳ וכאשר תמצאם עומדים אעפ״י שלא תמצאם יוצאים ותרצה לבנות מהם פועל יוצא תעשה (רד״ק, מכלול, בדה״פ). ו־הצריך צמת שהוא פועל עומד אם תצרך לעשותו יוצא נעשהו (שם). ולכן אמרו כל המדקדקים כי אכל ובנה הם פעלים בודדים ויוצאים והלך ויצא ועמד וישב בודדים ועומדים (ר״א בלמבי, מסלת הפעל). פעל יוצא הוא הפעל אשר תצא פעולת הפועל אל גוף אחר זולת המקבל אותה (מסלול, מסל׳ הכנ׳ א). אם הנשוא הוא מקרה ממאמר השנוי והתנועה והיא פעולה אשר יש לה גוף אחר מקבל הפעולה זולת הפועל נקרא פועל יוצא (תל״ע ג א). — ובענין הדפסת ספרים, עתונים וכדומה, יצא לאור: המכתב הזה אשר בידיך הוא הקדמה ופתיחת מכתב אחר אשר יצא לאור בעוד ימים אחדים אי״ה מדי חדש בחדשו (המאסף, בג׳ התקמ״ד), ועי׳ אור. — ובמשמ׳ פ״י, יצא מדבר פלוני, חסר ממנו, נכה ממנו: הגע עצמך שחל יום טוב הראשון ויום טוב האחרון להיות בשבת מעתה צא מהם שני ימים הרי ששה (ירוש׳ חגי׳ א עו ג). ותגותם אותו חג ליי׳ שבעת ימים וכי שבעה הם והלא שמנה הם אלא צא שבת מהם (שם). — ואמר הפיטן: רב מסעיהם המה ארבעים ושנים, צא מהם מנין יד בצאת ממצרים (ר״י נגארה, יסע כלהן).

— הפע׳, הוציא, הוצאת, הוצאת, הוצאתי, הוציאו, הוצאתם, מוציא, מוצא, מוציאים, הוצא, היצא, הוציאה, אוציא, אוציאה, ואוציא, ואוצא, תוציא, ותוצא, הת־ציא, יוציא, ויוצא, תוציא, תוצא, ותוצא, נוציא, תוציאו, יוציאו, יוצאו, י־צאו, ויוציאו, וי־ציאו, וי־צאו, הוציאי, הוציאו, הוציאם, הוציאני, ־אני, הוציאנו, הוציאך, הוציאם, הוצאתני, ־תני, הוצאתו, הוצאתיך, הוצאתיה, הוצאתים, הוציאה, מוציאי, מוציאו, מוציאך, מוציאם, הוציאנו, הוציאהו, אוציאם, ואוציאם, תוציאני, יוציאני, ויוציאני, יוציאך, וי־ציאך, ויוציאה, יוציאם, ויוציאוה, וי־ציאהו, יוציאום, — הוציא את פלוני מהבית וכדומה, עשה שיצא משם: בעצם היום הזה הוציא יי׳ את בני ישראל מארץ מצרים (שמות יב נא). בחזק יד הוציאנו יי׳ ממצרים מבית

עבדים (שם יג יד). והוציאני דרך השער (יחזק׳ מב טו). פן תשכח את יי׳ אשר הוציאך מארץ מצרים (דבר׳ ו יב). כי ביד חזקה הוצאך יי׳ ממצרים (שמות יג ט). ברעה הוציאם להרג אתם בהרים (שם לב יב). למה יי׳ יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים (שם יא). והוצאת את האיש ההוא וכו׳ אל שעריך (דבר׳ יז ה). והזכרתני אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה (בראש׳ מ יד). אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים (נחמ׳ ט ז). הארץ אשר הוצאתנו משם (דבר׳ ט כח). כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים (שמות יב יז). אמר לבני ישראל אני יי׳ והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים (שם ו ו). אני יי׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים (בראש׳ טו ז). והוצאתים מן העמים וקבצתים מן הארצות (יחזק׳ לד יג). והוציאהו וסקלהו וימת (מ״א כא י). אני יי׳ אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים (שמות ו ז). המוציא אתכם מארץ מצרים (ויקר׳ כב לג). אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות (תהל׳ סח ז). ואת כל נשיך ואת בניך מוצאים אל הכשדים (ירמ׳ לח כג). ומוציאים סוסים ממצרים לשלמה ומכל הארצות (דהי״ב ט כח). — המוציא והמביא, מי שהולך בראש העם למלחמה: בהיות שאול מלך עלינו אתה היתה מוציא והמבי את ישראל (ש״ב ה ב). יי׳ אלהיך המוציאך מארץ מצרים (דבר׳ ח יד). ומוציאי מאיבי ומקמי תרוממני (ש״ב כב מט). אל מוציאם ממצרים (במד׳ כג כב). ואפרים להוציא אל הורג בניו (הוש׳ ט יג). הלחם אשר האכלתי אתכם במדבר בהוציאי אתכם מארץ מצרים (שמות טז לב). אנכי כרתי ברית את אבותיכם ביום הוצאי אותם מארץ מצרים (ירמ׳ לד יג). מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים (שמות יד יא). כאשר דברת ביד משה עבדך בהוציאך את אבתינו ממצרים (מ״א ח נג). עזבו את ברית יי׳ אלהי אבתם אשר כרת עמם בהוציאו אתם מארץ מצרים (דבר׳ כט כד). ויתנו אתו אל גדליהו בן אחיקם בן שפן להוציאהו אל הבית (ירמ׳ לט יד). ויהי כהוציאם אתם החוצה (בראש׳ יט יז). ליל שמרים הוא ליי׳ להוציאם מארץ מצרים (שמות יב מב). הוציא עם עור ועינים יש (ישע׳ מג ח). וכל אשר לך בעיר הוצא מן המקום (בראש׳ יט יב). ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים (שמות ג י). וידבר יי׳ אל משה לאמר הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה (ויקר׳ כד יג-יד). ויאמרו אנשי העיר אל יואש הוצא את בנך וימת (שופט׳ ו ל). ויאמרו אל האיש בעל הבית הזקן לאמר הוצא את האיש אשר בא אל ביתך (שם יט כב). הפך ידיך והוציאני מן המחנה (מ״א כב לד). איה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו (בראש׳ יט ה). ויקרא הוציאו כל איש מעלי (שם מה א). ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף (שם לח כד). הוציאי האנשים הבאים אליך (יהוש׳ ב ג). מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים (שמות ג יא). אוציאה נא אתהן אליכם (בראש׳ יט ח). ואוציא את אבותיכם ממצרים (יהוש׳ כד ו). ואוציאם מארץ מצרים (יחזק׳ כ י). ותצא את עמך את ישראל מארץ מצרים (ירמ׳ לב כא). תוציאני מרשת זו טמנו לי (תהל׳ לא ה). באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה (שם סו יב). ויוצא אתו החוצה (בראש׳ טו ה). ויוצא אלהם את שמעון (שם מג כג). ויצא אותה משרתו החוץ (ש״ב יג יח). ויחזק האיש בפילגשו ויצא אליהם החוץ (שופט׳ יט כה). ואתכם לקח יי׳ ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים (דבר׳ ד כ). ועשה משפטי יוציאני לאור אראה בצדקתו (מיכ׳ ז ט). ויוציאני למרחב יחלצני כי חפץ בי (תהל׳ יח כ). וישלח מלאך ויצאנו ממצרים (במד׳ כ טז). ויוצאך בפניו בכחו הגדל ממצרים (דבר׳ ד לז). כי עבד היית בארץ מצרים ויצאך יי׳ אלהיך משם (שם ה טו). ואשר יוציאם ואשר יביאם (במד׳ כז יז). ויוציאם (את ישראל) בכסף וזהב (תהל׳ קה לז). ויוציאו את המקלל אל מחוץ למחנה (ויקר׳ כד כג). ויציאו אתו כל העדה אל מחוץ למחנה (במד׳ טו לו). ויצאהו וינחהו מחוץ לעיר (בראש׳ יט טז). — ודברים לא בע״ח, העתיק את הדבר מתוך דבר החוצה: ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין (בראש׳ יד יח). והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה (ויקר׳ ו ד). ומים מסלע הוצאת להם לצמאם (נחמ׳ ט טו). והוצאת להם מים מן הסלע (במד׳ כ ח). והוצאת כליך ככלי גולה (יחזק׳ יב ד). עשי לי משם עגה קטנה בראשנה והוצאת לי ולך (מ״א יז יג). כלי הוצאתי ככלי גולה יומם וכו׳ בעלטה הוצאתי על כתף נשאתי (יחזק׳ יב ז). אני יי׳ הוצאתי חרבי מתערה (שם כא י). אל נא תמש מזה עד באי אליך והוצאתי את מנחתי והנחתי לפניך (שופט׳ ו יח). והצאתי את בלעו מפיו (ירמ׳ נא מד). ואת האלה היוצאת על פני כל הארץ וכו׳ הוצאתיה

נאם יי׳ צבאות ובאה (זכר׳ ה ג-ד). ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות (שמות יב לט). מוצא רוח מאוצרותיו (תהל׳ קלה ז). המוציא לך מים מצור החלמיש (דבר׳ ח יה). ודברי היו מוציאים לו (נחמ׳ ו יט). להוציא עצמים מן הבית (עמו׳ ו י). ובהוציאם את הכסף המובא בית יי׳ מצא חלקיהו הכהן את ספר תורת יי׳ (דהי״ב לד יד). הוצא לבוש לכל עבדי הבעל (מ״ב י כב). הוציאה ממסגר נפשי (תהל׳ קמב ח). לנתחיה הוציאה לא נפל עליה גורל (יחזק׳ כד ו). — ולבע״ח, לחיה ועוף ורמש, היצא במקום הוצא: כל החיה אשר אתך מכל בשר בעוף ובבהמה ובכל הרמש הרמש על הארץ היצא[1]) אתך ושרצו בארץ (ברא׳ ח יז). — ועתי׳: לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה (שמות יב מו). זרע רב תוציא השדה (דבר׳ כח לח). התציא מזרות בעתו (איוב לח לב). והאיש אשר אתה נשה בו יוציא אליך את העבוט החוצה (דבר׳ כד יא). ויוצא משם את כל אוצרות בית יי׳ (מ״ב כד יג). פתח יי׳ את אוצרו ויוצא את כלי זעמו (ירמ׳ נ כה). ויצא להם המלבוש (מ״ב י כב). ויצא את האשרה מבית יי׳ (שם כג ו). ויוצא נוזלים מסלע (תהל׳ עח יו). ויבא ידו בחיקו ויוצאה והנה ידו מצרעת כשלג (שמות ד ו). המן הסלע הזה נוציא לכם מים (במד׳ כ י). וישן מפני חדש תוציאו (ויקר׳ כו י). ויוציאו את עצמות מלכי יהודה וכו׳ מקבריהם (ירמ׳ ח א). ויציאו את מצבות בית הבעל ((מ״ב י כו). כי במספר יביאום (את הכלים וכדומה) ובמספר יוציאום (דהי״א ט כח). — והצמיח מן האדמה: ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה (ברא׳ א כד). ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו (שם יב). כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח (ישע׳ סא יא). מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבדת האדם להוציא לחם מן הארץ (תהל׳ קד יד).— הוציא פרח: והנה פרח מטה אהרן לבית לוי ויצא פרח ויצץ ציץ (במד׳ יז כג).— ואש: חללת מקדשיך ואוצא אש מתוכך היא אכלתך (יחזק׳ כח יח). — וגרם שיתהוה: ואם תוציא יקר מזולל (ירמ׳ טו יט). כי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב

[1]) כך הקרי, והכתיב הוצא. והנה הקדמונ׳ לא התפלפלו הרבה בזרות צורה זו. ריב״ג לא העיר על זה כלום. רד״ק הזכירה רק ולא באר טעמה. אמר במכלול (שדה״פ): ובא הצווי בהראות היוד הישר לפני דרכך היצא אתך. ע״כ. ובשרשים הזכיר: ובהראות היוד היצא. ע״כ. והחדשים שבקשו אמנם לתת טעם להקרי הזה לא מצאו דבר מתקבל. קצתם (Olsh. §256) אמרו פשוט שלא נתברר מה טעם קבעו בעלי המסורה קרי זה, וקצתם, כמו קניג ועוד, ראו בה השפעת הלשון הארמית. אך אין זה טעם מספיק, וגם אין לדמות צורה זו להצורה הישר, אעפ״י שגם שם הכתיב הוא הושר, ויש הבדל גדול בין שתי המלים האלה. מהפעל ישר לא היה ההפעיל רגיל, ולכן במקום שבא ההפעיל לפי הדין הדקדוקי הושר לא נתן להשומע מיד הרשם שהוא הפע׳ מן ישר במשמ׳ עשר ישר, וע״כ יש לחשב כי גם בדבור אמרו אולי הישר, ואם נחשד את בעלי המסורה כי הם הרשו לעצמם לפעמים תקון קרי לפי דעתם, התקון כאן הוא באמת תקון נאות, מפני שהוא מבאר את הכונה, בעוד שהכתיב הושר מסתירה. אבל, בפעל יצא שההפעיל הוציא וגם הצווי הוצא הוא כל כך רגיל ושמש כל כך הרבה, וכונת הוצא היתה כל כך ידועה ומובנה לכל, וגם במקרא בעצמו יש שש פעמים, הצווי הוצא, למה פתאם, פעם אחת דוקא במקום הזה אמרו היצא? ומי אמר היצא הזר במקום הוצא הפשוט? אם באמת זו היתה קריאה מסורה מקודם, תמוה הוא למה התחילו כך לקרוא במקום המלה הפשוטה והברורה הוצא, ואם בעלי המסורה בדו קרי זה עוד יותר תמוה הדבר למה בדו קריאה משונה במקום כתיב נכון ומובן? ואי אפשר ליחס תקון זה להשפעת הלשון הארמית, כי השפעה זו אפשרית ומובנה רק במלה לא רגילה בעברית ורגילה מאד בצורה קבועה בארמית, או אם הדברים נכתבו בזמן מאוחר, בזמן שליטת הלשון הארמית. אבל כאן, במלה זו, הוצא, במקום הזה, לא זה ולא זה אין. וכמו״כ דחוקה מאד ההשערה כי הקרי איננו היצא אלא יצא כדי להשוותו עם פסוק יט (REJ 1892, Janv. 138). ועל כרחנו עלינו להניח, כי גם בדבור החי היה נהוג, לפחות בזמן קצת מאוחר, גם צווי היצא במקום הוצא, והצווי הזה שמש במשמ׳ קצת מיוחדה, אולי לענין קצת מיוחד. והנה הצווי הוצא, שהוא הצורה שהדין הדקדוקי מחיב, נמצא במקרא עוד בששה מקומות המובאים בפנים, ומבחינת המשמ׳ והענין אין שום הבדל ביניהם ובין הצווי שבמקום הזה שנשתנה הקרי שלו, זולתי מה שבכל המקומות ההם המוצאים הם אנשים או דבר לא בע״ח, וכאן המוצאים הם בע״ח, בהמה ועוף ושרץ. ולכן עלינו לאמר, כי בזמן מן הזמנים התחילו המדברים עברית לאמר הצווי מן הפעיל יצא ביחס לבע״ח לא הוצא אלא היצא, וע״כ התחילו גם לקרא כך הצווי הזה בתוך המקרא במקום שהמוצאים הם בהמות וחיות, ואת הקרי הזה, שהיה נהוג באמת עפ״י מנהג לשון הדבור באותו זמן, מסרו לנו בעלי המסורת כמנהגם למסור הקריאה וההברה של זמנם.

(משלי ל לג). — הוציא משפט, עשה משפט, פסק הדין, פרסם אותו: משפט לגוים יוציא וכו׳ לאמת יוציא משפט (ישע׳ מב א-ג). — ורוח, אור, וכדומה: ברקים למטר עשה ויוצא רוח מאצרותיו (ירמ׳ י יג). —ורוח האדם: כל רוחו יוציא כסיל (משלי כט יא), לא ימשול ברוחו. מגלה עמקות מני חשך ויצא לאור צלמות (איוב יב כב). ותעלמה יצא אור (שם כח יא). — הוציא מלים מלבו, המציא: הם יורוך יאמרו לך ומלבם יוצאו מלים (איוב ח י). — הוציא כסף, נתן כסף במחיר דבר: ונתנו את הכסף המתכן על יד עשי המלאכה הפקדים בית יי׳ ויוציאהו לחרשי העץ ולבנים העשים בית יי׳ (מ״ב יב יב). ויצא מנחם את הכסף על ישראל על כל גבורי החיל לתת למלך אשור חמשים שקלים כסף לאיש אחד (שם יח כ). — ובתו״ם, באותן המשמ׳. —והוציא דבר מן הכלל, לקח אותו לבדו, שלא יהיה יותר עם שאר הדברים: אף שבועת שוא היתה בכלל וכו׳ והרי הכתוב מוציאה מכללה ומחמיר עליה (מכי׳ יתרו ז). — והוציא את עצמו מן, הדל מלהיות יחד עם: זה בן רשע הוא שהוציא את עצמו מן הכלל ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה הוציאהו מן הכלל בעבור זה עשה ה׳ לי בצאתי ממצרים לי ולא לך ולפי שהוצאת את עצמך מן הכלל אלו היית שם לא היית נגאל (מכי׳ בא, פסח׳ יז), אמר שמואל לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל (ברכ׳ מט:). —*הוציא את אשתו, נתן לה גט: מי שקינא לאשתו ונסתרה אפילו שמע מעוף הפורח יוציא ויתן כתובה (סוט׳ ו א). — הוציא מחברו, תבע כסף ממנו: המוציא מחבירו עליו הראיה (ב״ק ג א). — והוציא מפלוני, לקח ממנו: מי שהיה נשוי שתי נשים ומכר את שדהו וכתבה ראשונה ללוקח דין ודברים אין לי עמך השנייה מוציאה מהלוקח (כתוב׳ י ו). — הוציא האילן נצה וכדומה: מאימתי אין קוצצין את האילן בשביעית ב״ש אומרים כל האילן משיוציא וכו׳ והזיתים משיניצו ושאר כל אילן משיוציא (שבי׳ ד י). —הוציא כך וכך על דבר, נתן כך וכך: אומר אדם לחבירו כך וכך פועלים הוצאתי על שדה זו כך וכך דינרין הוצאתי על דירה זו אבל לא יאמר לו כך וכך הוצאתי וכך וכך אני עתיד להוציא (שבת קנ:). כמה אדם רוצה לפדות לו בסלע על מנת להוציא יציאות מביתו (מע״ש ה ד). המוציא הוצאות על נכסי אשתו הוציא הרבה ואכל קימעא קימעא ואכל הרבה מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל הוציא ולא אכל ישבע כמה הוציא ויטול (כתוב׳ ח ה). משהאדם משיא את בתו ומוציא יציאותיו (מד״ר ברא׳ כו). יש אדם פורט זהוב אחד והוא מוציא ממנה כמה יציאות (שם ויקר׳ לא). —הוציא שם רע על פלוני: האונס והמפתה והמוציא שם רע (סנה׳ א א). —והוציא לעז: אתה מוציא לעז על אותו צדיק (שבת נו:). שלא להוציא לעז על צדיקים הראשונים (כתוב׳ קג.), ועי׳ לעז. — *הוציא שטר חוב על פלוני, הראה כי יש לו שט״ח עליו ותבע חובו ממנו: בעל חוב שהוציא שטר חוב ואין עמו פרוזבול הרי אלו לא יפרעו (כתוב׳ ט ט). ב׳ שהוציאו שטר חוב זה על זה וכו׳ זה גובה שטר חובו וזה גובה שטר חובו (שם יג ט). שנים שהיו בעיר אחת שם אחד יוסף בן שמעון ושם אחר יוסף בן שמעון אין יכולין להוציא שטר חוב זה על זה (ב״ב י ז) המוציא שטר חוב על חבירו מלוה אומר לא נפרעתי כלום ולוה אומר פרעתי מחצה (רמב״ם, מלוה ולוה יד ד). ראובן הוציא שטר מאלף זהובים על שבעה אנשים מהקהל (טוחו״מ סא יו, בשם הרא״ש).—ב) *הוציא את פלוני ידי חובתו, עשה שפלוני יצא ידי חובתו: כהנים לויים וישראלים וכו׳ חייבין (בברכת המזון) ומוציאין את הרבים ידי חובתן טומטום ואנדרוגינוס חייבין ואין מוציאין את הרבים ידי חובתן (תוספתא ברכ׳ ה יד). כל מצות שאדם פטור אדם מוציא את הרבים ידי חובתן (ירוש׳ שם ג ו:). בן עיר מהו שיוציא בן כרך ידי חובתו (שם מגי׳ ב עג:). —והוציא בלבד בלי השם יד, במשמ׳ זו: אנדרוגינוס מוציא את מינו ואינו מוציא שאינו מינו טומטום אינו מוציא לא מינו ולא שאינו מינו מי שחציו עבד וחציו בן חורין אינו מוציא לא את מינו ולא את שאינו מינו (תוספתא ברכ׳ ה יה-יו). למה שליח ציבור יורד לפני התיבה אמרו לו כדי להוציא את שאינו בקי אמר להם כשם שמוציא את שאינו בקי כך מוציא את הבקי (ר״ה לד:).—ג) *הוציא דבר פלוני, עשה שדבר פלוני יצא, לא יהיה כלל בתוך הדבר: תמים להוציא בעל מום זכר להוציא טומטום ואנדרוגינוס ונקבה (מכי׳ בא,

פסח׳ ד׳, שטומטום ואנדרוגינוס ונקבה פסולים למזבח. אשר יהיה לך להוציא את המוכר עובר בהמתו לגוי וכו׳ מוציא אני את המוכר עובר בהמתו לגוי ומביא אני את הלוקח עובר בהמתו של גוי (שם יח). אשהו להוציא שומרת יבם שאינה אשתו עמו להוציא ארוסה שאינה עמו (שם משפט׳ א). אם מוציאה הכתוב מיד מכר החמור קל והומר מיד רציעה קלה (שם ג). יראה להוציא הסומין זכורך להוציא הנשים (שם כ). אוציא את ישראל שלא כשרו לעלות בהר ולא אוציא את הזקנים שכשרו לעלות בהר אוציא את הזקנים שלא נראו בדבור עם משה ולא אוציא את בני אהרן שנראו בדבור עם משה וכו׳ או אוציאם מן היעידה ולא אוציאם מן הדברות (ספרא ויקר׳, נדבה א ב). אוציא את הפסח שאין תדיר ולא אוציא את המילה שהיא תדירה ת״ל אשר לא תעשינה או יכול שאני מוציא את מ״ע שבנגדה ת״ל מכל מצות ה׳ ריבה מה ראית להוציא את כל המצות ולהביא מ״ע שבנגדה אחר שריבה הכתוב ומיעט מכל מקום אני מוציא את כל המצות שאין בהם בל״ת ומביא את מ״ע שבנגדה שיש בל״ת (שם, חובה ד א). לכם לרבות את הנטוע לרבים ר׳ יהודה אומר להוציא את הנטוע לרבים (פסח׳ כג.). האזרח להוציא את הנשים (סוכ׳ כח.). מכם ולא כולכם להוציא את המומר (חול׳ ה.).—*הוציא לו כך וכך מן החשבון וכדומה, פחת לו, נכה לו, abrechnen; déduire ; to deduct: המפקיד פירות אצל חבירו ה״ז יוציא לו חסרונות לחטין ולאורז תשעה חצאי קבין לכור וכו׳ ר׳ יהודה אומר אם היתה מדה מרובה אינו מוציא לו חסרונות מפני שמותירות יוציא לו שתות ליין ר׳ יהודה אומר חומש יוציא לו שלשת לוגין שמן למאה לוג ומחצה שמרים לוג ומחצה בלע אם היה שמן מזוקק אינו מוציא לו שמרים אם היו קנקנים ישנים אינו מוציא לו בלע (ב״מ ג ז-ח).—ה) *הוציא את שנתו וכדומה, הי כל השנה: ותלמיד אחד היה לו לר׳ אליעזר שהורה הלכה בפניו אמר ר״א לאימא שלום אשתו תמיה אני אם יוציא זה שנתו ולא הוציא שנתו (ערוב׳ סג.). — *הוציא שֵׁם, קרא לפלוני שֵׁם: אמר ר׳ נתן מעשה שבאתי למדינת קפוטקיא והיתה שם אשה אחת והיתה יולדת בנים זכרים ונמולים ומתים מלה ראשון ומת וכו׳ אמרתי להם המתינו והניחו אותו עד שיבא לו דם ברית וכו׳ והניחו אותו ומלו אותו ונמצא הבן של היים והוציאו שמו נתן בשמי (מד״ר בה״ב, מה יפו).— *הוציא את פלוני חלק, לא ענה לו על שאלתו, השיבו ריקם, דחה אותו: שאל גוי אחד את ר״י בן קרחה מה ראה הקב״ה לדבר עם משה מתוך הסנה א״ל אלו מתוך הרוב או מתוך שקמה כך הייתה שואלני אלא להוציאך חלק א״א אלא למה מתוך הסנה ללמדך שאין מקום פנוי בלא שכינה אפילו סנה (מד״ר שמות ב). פילוסופוס שאל את רבי אם חביבה המילה למה לא ניתנה לאדם הראשון וכו׳ אמר לו להוציאך חלק אי אפשר אלא כל מה שברא בששת ימי בראשית צריך תיקון (פסיק׳ רבתי כג).—הוציא מַעֲשֶׂה, עשה, קיים אותו: בשעת הדין הכל נושאים ונותנין בהלכה להוציא את הדין לאמתו והיו רואין כאלו חרב מונחת להן בין ירכותיהן וגיהנם פתוחה לפניהם וכו׳ היו מתפחדין היאך להוציא את המעשה כדי להנצל מדינה של גיהנם (מד״ר במד׳ יא).— ̈והוציא מכה אל הפעל, עי׳ כ״ה. — ו) *הוציא דבור וכדומה, הבר אותו בבלי המבטא, aussprechen ; prononcer ; to pronounce: למוציאיהם (את דברי התורה) בפה (ערוב׳ נד.). ר״א בן יעקב אומר אדם נאה ומשובח ומוציא דבר מגונה מפיו (דא״ר ג). —והאותיות: כל האותיות כשאדם מוציאן מפיו הוא מרגיש בהן בשפתיו (אות׳ דר״ע, הא). — ובחכמת החשבון, ̈הוציא שרש: נשוב להוציא זה השרש מכ׳ אלף (ראב״ע, המספר, בעל כהולא׳ הברב׳), ועי׳ שרש.— ̈הוציא ספר או עתון לאור, הדפים אותו, פרסם אותו: וכעת גמרו במועצותם להוציאם לאור על ידי הדפוס ולהוסיף עליהם אשר בבית גנזם כבר ואשר יבואון עוד שמה (המאסף, סב׳ תקמד), ועי׳ אור.

—הָפְעַ׳, הוּצָא, הוּצְאָה, מוּצֵאת, מוּצָאִים, מוּצָאוֹת. — שהוציאו אותו: ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף הוא מוצאת והיא שלחה אל חמיה לאמר (בראש׳ לח כד-כה). והנה כל הנשים אשר נשארו בבית מלך יהודה מוּצָאוֹת אל שרי מלך בבל (ירמ׳ לח כב). והנה נותרה בה פלטה הַמּוּצָאִים בנים ובנות הנם יוצאים אליכם (יחזק׳ יד כב).—ומים וכדומה: המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה וירדו על הערבה ובאו הימה אל הימה הַמּוּצָאִים ונרפאו המים (יחזק׳ מז ח). — *מוּצָא מהכלל: יחיד מוצא מכלל צבור ונשיא

מוצא מכלל צבור וכו׳ משיח מוצא מכלל יחיד ונשיא מוצא מכלל יחיד (ספרא ויקר׳, נדבה ד ה).
[נשמט מן הקל:

—עיר יֹצֵאת מאה, אלף, שכך וכך אנשים יוצאים ממנה למלחמה: נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל נטשה על אדמתה אין מקימה כי כה אמר אדני יי׳ העיר הַיֹּצֵאת אלף תשאיר מאה וְהַיּוֹצֵאת מאה תשאיר עשרה לבית ישראל (עמו׳ ה ג-ד). — יָצָא את דבר, עשה מה שהיה ראוי לעשות בדבר: טוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח את ידך כי ירא אלהים יֵצֵא את כלם (קהל׳ ז יח).]

°יַצְאָנִית, ת״נ, — אשה שדרכה לצאת הרבה החוצה: שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יצאנית [1] (ב״ר בראש׳ ח כח). ע״ש יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית היתה (שם לד א). כמה יצאני תודברנית היתה אמנו חוה אשר ביום הבראה יצאה לאויר העולם וישמה למדבר פניה ללכת לקראת נחשים (זכות אדם 4).

א. °יצב [2], ממנו יצב, מצב, מַצָּב, מצבה, מַצֵּבָה, מַצֶּבֶת, *יציב, *יציבה, °יצוב, °התיצבות.

א. יָצַב, — קל לא נמצא.

— נפע׳, נִצַּב, נִצָּב, נִצָּבָה, נִצֶּבֶת, נִצָּבוּ, נִצָּב, נִצָּבִים, נִצָּבָה, נִצֶּבֶת, נִצָּבוֹת, — נִצָּב פלוני, קם ועמד זקוף, sich stellen; se mettre debout; set oneself: הנה אנכי נִצָּב על עין המים (בראש׳ כד יג). מחר אנכי נִצָּב על ראש הגבעה (שמות יז ט). והכהן נִצָּב פתח השער (שופט׳ יח יז). ועל משמרתי אנכי נִצָּב כל הלילות (ישע׳ כא ח). והנה יי׳ נִצָּב על חומת אנך (עמו׳ ז ז). אתם נִצָּבִים היום כלכם לפני יי׳ אלהיכם (דבר׳ כט ט). ושש מאות איש הגורים כלי מלחמתם נִצָּבִים פתח השער (שופט׳ יח יז). אני האשה הַנִּצֶּבֶת עמכה בזה (ש״א א כו). — וְנִצָּב עַל פלוני, עומד קרוב אצלו, מסביב לו, להמתין לו, לדבר אתו: והנה יי׳ נִצָּב עליו ויאמר אני יי׳ (בראש׳ כח יג). מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נִצָּב עליך מן בקר עד ערב (שמות יח יד). וירא והנה שלשה אנשים נִצָּבִים עליו וירא וירץ לקראתם (בראש׳ יח ב). ולא יכל יוסף להתאפק לכל הַנִּצָּבִים עליו (שם מה א). ושאול יושב בגבעה וכו׳ וחניתו בידו וכל עבדיו נִצָּבִים עליו (ש״א כב ו). ויאמר שאול לעבדיו הַנִּצָּבִים עליו שמעו נא בני ימיני (שם ז). ותדברנה הַנִּצָּבוֹת עליה אל תיראי כי בן ילדת (שם ד כ). — וְנִצָּב על דבר מה, עומד לשמור על הדבר, לטפל בו: וישב אליו (בלק אל בלעם) והנה נִצָּב על עלתו הוא וכל שרי מואב (במד׳ כג ו). — ונִצָּב עַל פלוני, במשמ׳ עומד להשגיח עליו, לצוות לו: וירא את להקת הנביאים נבאים ושמואל עמד נִצָּב עליהם (ש״א יט כ). ויען דאג האדמי והוא נִצָּב על עבדי שאול ויאמר ראיתי את בן ישי בא נבה (שם כב ט). ויאמר בעז לנערו הַנִּצָּב על הקוצרים למי הנערה הזאת (רות ב ה). — ונִצָּב לקראתו, לפגשו: לא ידעתי כי אתה נִצָּב לקראתי בדרך (במד׳ כב לד). ויפגעו (שוטרי ישראל) את משה ואת אהרן נִצָּבִים לקראתם בצאתם מאת פרעה (שמות ה כ). — וקצת במשמ׳ נגוד ואיבה: ודתן ואבירם יצאו נִצָּבִים פתח אהליהם (במד׳ טז כז). נִצָּב לרב יי׳ ועמד לדין עמים (ישע׳ ג יג). — ודבר לא בע״ח, נִצָּב במשמ׳ עומד ומתקים: לעולם יי׳ דברך נִצָּב בשמים (תהל׳ קיט פט). — ועב׳: והנה קמה אלמתי וגם נִצָּבָה (בראש׳ לז ז). הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה בראש מרמים עלי דרך בית נתיבות נִצָּבָה (משלי ח א-ב). נִצְּבָה שגל לימינך בכתם אופיר (תהל׳ מה י). הנה מקום אתי וְנִצַּבְתָּ על הצור (שמות לג כא). ועלית בבקר אל הר סיני וְנִצַּבְתָּ לי שם על ראש ההר (שם לד ב). לך אל פרעה בבקר הנה יצא המימה וְנִצַּבְתָּ לקראתו על שפת היאר (שם ז יה). יקומו כל העם וְנִצְּבוּ איש פתח אהלו (שם לג ח). — ובדברים לא בע״ח: וברוח אפך נערמו מים נִצְּבוּ כמו נד נזלים (שמות יה ח). — ועי׳ נ צ ב.

— הפע׳, הִצִּיב, הִצַּבְתָּ, הִצִּיבוּ, מַצִּיב, לְהַצִּיב, הַצִּיבִי, יַצִּיב, יַצֵּב, וַיַּצֵּב, יַצִּיבֵנִי, וַיַּצִּיבֵנִי, תַּצִּיב, תַּצִּיבֵנִי, יַצִּיבוּ, וַיַּצִּיבוּ — הִצִּיב אותו, עשה שיהיה נִצָּב, העמידו, stellen; legen; mettre; to set: וַיַּצֵּב אברהם את שבע כבשת הצאן לבדהן ויאמר אבימלך אל אברהם מה הנה שבע כבשת האלה אשר הִצַּבְתָּ לבדנה (בראש׳ כא כח-כט). דרך קשתו וַיַּצִּיבֵנִי כמטרא לחץ (איכ׳ ג יב). תתמכת בי וַתַּצִּיבֵנִי לפניך לעולם (תהל׳ מא יג). — ודברים לא בע״ח: באבירם בכרו יסדה ובשגיב צעירו הִצִּיב דלתיה (מ״א יו לד). כי נמצאו בעמי רשעים

---

[1] כך בהרבה דפוסים, ובקצתם יוצאנית.

[2] בערב׳ וצב a), נצב b), במשמ׳ דומות למשמ׳ השרש יצב בעברית.

a) وصب b) نصب

ישור כשך יקושים הציבו משחית אנשים ילכדו (ירמ׳ ה כו). אתה הצבת כל גבולות ארץ (תהל׳ עד יז). בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד (ש״א טו יב). ויך דויד את הדרעזר מלך צובה חמתה בלכתו להציב ידו בנהר פרת (דהי״א יח ג). והיתה הפצירה פים למחרשות וכו׳ ולהקרדמים ולהציב הדרבן (ש״א יג כא). הציבי לך צינים שמי לך תמרורים (ירמ׳ לא כ). בבכרו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה (יהוש׳ ו כו). ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר (אלהים) אתו (בראש׳ לה יד). ויצב שם מזבח (שם לג כ). בקע ים ויעבירם ויצב מים כמו נד (תהל׳ עח יג). ויציבו עליו גל אבנים גדול מאד (ש״ב יח יז). — והציב גבול: יצב גבלת עמים (דבר׳ לב ח). בית גאים יסח יי׳ ויצב גבול אלמנה (משלי טו כה).

—הפע׳, הֻצב, מֻצב, — שהציבוהו: והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה (בראש׳ כח יב).

—התפ׳, התיצב, התיצבו, התיצבה, אתיצב, אתיצבה, תתיצב, יתיצב, יתיצבו, — התיצב האדם, קם ועמד זקוף: ויאמר משה אל העם אל תיראו התיצבו וראו את ישועת יי׳ (שמות יד יג). ועתה התיצבו ואשפטה אתכם לפני יי׳ (ש״א יב ז). ויתיצבו בתחתית ההר (שמות יט יז). ויתיצב מלאך יי׳ בדרך (במד׳ כב כב). ויקחהו (את שאול) משם ויתיצב בתוך העם ויגבה מכל העם (ש״א י כג). ויאמר המלך סב התיצב כה (ש״ב יח ל). און יחשב על משכבו יתיצב על דרך לא טוב (תהל׳ לו ה). אם תוכל השיבני ערכה לפני התיצבה (איוב לג ה). על משמרתי אעמדה ואתיצבה על מצור ואצפה לראות מה ידבר בי (חבק׳ ב א). — והתיצב לפני פלוני, לדבר אתו, לשמע מה בפיו, לקבל פניו: השכם בבקר והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה ואמרת אליו (שמות ח יז). ועתה התיצבו לפני יי׳ לשבטיכם ולאלפיכם (ש״א י יט), כדי לעמד לגורל. חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חשכים (משלי כב כט). לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך (תהל׳ ה ו). — ובמשמ׳ של איבה: לא יתיצב איש בפניך עד השמדך אתם (דבר׳ ז כד). מי יתיצב לפני בני ענק (שם ט ב). לא יתיצב איש בפניכם (שם יא כה). לא יתיצב איש לפניך כל ימי חייך (יהוש׳ א ה). ומי הוא לפני יתיצב (איוב מא ב). — ואמר בן סירא: מה נהדר בנטותו יד בהניפו כידון על עיר מי הוא לפניו יתיצב כי מלחמות יי׳ נלחם (ב״ס גני׳ מו ב-ג). — והתיצב עם פלוני, אצלו: וירד יי׳ בענן ויתיצב עמו שם (שמות לד ה׳). ולקחת אתם (את שבעים הזקנים) אל אהל מועד והתיצבו שם עמך (במד׳ יא יו). — והתיצב לו עם פלוני, עזר לו נגד פלוני: מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פעלי און (תהל׳ צד יו). — והתיצב על פלוני, כמו נצב על: ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על יי׳ (איוב א ו).

—הִתפַּע׳ [1], הִתַּצֵּב, תִּתַּצֵּב, — כמו התיצב, תתיצב: ותתצב [2] אחתו מרחק לדעה מה יעשה לו (שמות ב ד).

—פע׳, יִצֵּב, — כמו הציב: מאין כמוך בטבסך מוצא דשא וזרדים, מאין כמוך ביצבך גן להצמיח מגדים (יוצ׳ יוה״כ, מאין כמוך). וימין האל יצבי גבורתך לתלפיות, ונדחי אפסים שובבי מבין פריצי חיות (ר״י הלוי, סליחה, אלהים בחרתיך).

---

[1]) כך ר״י חיוג, ועי׳ הערה לקמן. —[2]) אמר ר״י חיוג: ותתצב אחותו ומשקלו ותפתעל מפני שהיוד פא הפועל מוקדמת לתיו השנית והיא נחה בין שתי התוין ויורה עליה משך התיו הראשונה והנעתה בצרי ותיו התפעל בפעלים על שני פנים יש בשתהיה מוקדמת לפא הפועל ויש בשתהיה מאוחרת ממנה לפי מה שיקל בלשונם או יכבד אך אם יהיה פא הפועל סמך או צדי או שין תהיה מוקדמת על התיו לעולם כמו ויסתבל החגב וכו׳ על הסדר הזה נסדר לשון עברית שתהיה התיו מוקדמת לפא הפועל כשלא תהיה סמך או צדי או שין חוץ מן ותתצב, ע״כ, וריב״ג בהמשתלחק ובהשרשים לא השיג כלום על דעתו זו של ר״י חיוג, ושתיקתו זו כהודאה דומה, שגם הוא מסכים כי זה הפתעל, ואין בה במלה זו שום זרות, רק שהיא ההפתעל היחיד שנשאר לנו מהבנין הזה שהיה נהוג גם בלשוננו כמו שהוא נהוג בערב׳ ומשמש בה במעט באותה המשמ׳ שמשמש בנין התפע׳. ולא כן דעתו של רד״ק, אמר וז״ל: ובאה מלה אחת בזה השרש קשה מעט בבנין התפעל ממנו והיא ותתצב אחותו ודע כי נחי הפ״א לא תמצא נחותם בפעל הדגוש ובהתפעל מפני דגש עי״ן הפעל שלא יתכן דגש חזק באות אם לא תקדמנה אות אחרת מונעת באחת המלכים וכשרצו להסר היו״ד מן ותתצב שהיה משפטו ותתיצב הקדימו הנח שהיא מקום היו״ד בין שני התוי״ן ודגש הצד״י לא היה מורה על היו״ד כי הוא להוראת הבנין וגם נח לא יתכן בין התי״ו והצד״י מפני דגש הצדי לכן הקדימו הנח ושניהם קיימים הנח ודגש הבנין והנה משקל ותתצב ותתפעל (מכלול שדה״פ). ולא נתקררה דעתם של החדשים בבאורו זה של רד״ק, שכבר אמר עליו קניג שאין זה באור אלא ספור המעשה כמו שהוא, ורצו קצתם לבאר צורה זו בפנים אחרים, בחלוף במקרה של מקום פ״י במקום תו התפעל, ואחרים שזו השפעת לשון ארמית, כמו איתמר, ואחרים שפשוט זו טעות ספר שנשמטה היוד בין שתי התוין, ויש מביאים דמיון

ב. יצב[1]), ממנו ב. יצב, נצבה.

ב. יצב, — עי׳ נצב.

יצג[2]), ממנו יצג.

יצג, — קל לא נמצא.

— הפע׳, הציג, הצג, מציג, הציגו, אציגה, תציג, ויצג, ויציגם, והציגני, והצגתיו, והצגתיה, — הציג אותו, העמידו והניחו במקום, stellen, lassen; mettre, laisser; to set, let: ויאמר עשו אציגה נא עמך מן העם אשר אתי (ברא׳ לג יה). פן אפשיטנה ערמה והצגתיה כיום הולדה (הוש׳ ב ה). אכלנו הממנו נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק (ירמ׳ נא לד). והציגני למשל עמים (איוב יז ו). כל אשר ילק בלשונו מן המים כאשר ילק הכלב תציג אותו לבד (שופט׳ ז ה). — **הציג** לפני פלוני, העמידו לפניו: אנכי אערבנו מידי תבקשנו אם לא הביאתיו אליך והצגתיו לפניך והטאתי לך כל הימים (ברא׳ מג ט). ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים ויצגם לפני פרעה (שם מז ב). — ודברים לא בע״ח: הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ (דבר׳ כח נו). הנה אנכי מציג את גזת הצמר בגרן (שופט׳ ו לז). ויצג את המקלות אשר פצל ברהטים (ברא׳ ל לח). ויעש אותו גדעון לאפוד ויצג אותו בעירו בעפרה (שופט׳ ח כז). ויבאו אתו (את ארון האלהים) בית דגון ויציגו אתו אצל דגון (ש״א ה ב). ויבאו את ארון יי׳ ויצגו אתו במקומו (ש״ב ו יז). ויביאו את ארון האלהים ויציגו אתו בתוך האהל (דהי״א יו א). — ודבר מפשט: שנאו רע ואהבו טוב והציגו בשער משפט אולי יחנן יי׳ אלהי צבאות שארית יוסף (עמו׳ ה יה), הקימו את המשפט, שיהיה חזק וקים. — ובזמן החדש התחילו הסופרים והמדברים עברית להשתמש בפעל זה בענין הראות מחזות בבית הזיון, וכדומה.

— הפע׳, הצג, יצג, — שהציגו אותו, במשמ׳ הניחו אותו במקום: לכו עבדו את יי׳ רק צאנכם ובקרכם יצג גם טפכם ילך עמכם (שמות י כד). — ודבר לא בע״ח: טובה שפוכה על פה סתום תנופה מצגת[1]) לפני גלול (ב״ס גני׳ ל יח). איש ומים הצג לפניך שלח ידך באשר תרצה (כ״ז, תרג׳ ב״ס טו טז). — ובענין ״הראות חזיון: אתמול הוצג פה וכו׳ בתיאטר העיר לטובת החברה ציון פה המחזה (המגיד א אד״ב, תרס).

— **פע׳**, ״יצג, — כמו הפעל: טרם היה לי מכפר פנים מנחה הולכת כשוחד לזכרון, טרף נרד וסמים למסב חדריו דם וחלב לניחח ולחם הפנים לזכרון, יצגתי על גחלי ריקה כי לא אלמן שתי לזכרון (בכת ר״ה, אפתד במעבי).

יצהר[2]), ב״ז, בכנ׳ יצהרך, — שמן חדש, מיד בצאתו מהזיתים הנעצרים, frisches Oel; huile fraiche, fresh oil: ונהרו אל טוב יי׳ על דגן ועל תירש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר (ירמ׳ לא יא). שדד שדה אבלה אדמה כי שדד דגן הוביש תירוש אמלל יצהר (יוא׳ א י). ומלאו הגרנות בר והשיקו היקבים תירוש ויצהר (שם ב כד). והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיצהר וכסף הרביתי לה (הוש׳ ב י). הנני שלח לכם את הדגן והתירוש והיצהר ושבעתם אתו (יוא׳ ב יט). ומאת הכסף והדגן התירוש והיצהר אשר אתם נשים בהם (נחמ׳ ה יא). ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירושך ויצהרך (דבר׳ יא יד). — זית יצהר, עי׳ זית. — חלב יצהר, עי׳ חלב. — ואמר בן סירא: ראשית כל צרך לחיי אדם מים ואש וברזל ומלח חלב חטה חלב ודבש דם ענב יצהר ובגד (ב״ס גני׳ לט כו). — ״ומ״ר: ובאש כפל מלה, לצחנה העולה, ולא פעל עולה, מנחם ביצהרים (ר״ת נגד דונש, ערך נחנה).

יצה״ר, — ר״ת: יצר הרע.

״יצוב, ש״ז, מ״ר יצובים, — שה״פ מן יצב, במשמ׳ עמידה קבועה וחזקה: כשביבים יעודים ומשורשים

לזה הרון במקום הריון. ורוב החדשים (Olsh., GeK., Kö.) החליטו כי אין תקנה לצורה זו ואיננה כלל מחיי הלשון ומעולם לא היתה במציאות, ואין לה מקום באמת במלון הלשון. אבל, דרך זה של באור הצורות לא הרגילות במקרא הוא נוח וקל אמנם, אך איננו מתאים עם ההכרה האמתית של מהות הנוסח המסור, עפ״י מה שכבר נתברר עד כמה אנו חייבים להכיר טובה להמסורה בעד מה ששמרה לנו את הצורות העתיקות והקדומות, שאלמלא הן לא היינו יודעים כעת את דה״י של הלשון. ודבר טבעי הוא כי בנוסח קדום כמו זה נשארה לנו צורה קדומה של פעל מהפעלים.

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי׳ הערה לשרש נצב.

[2]) רק בעברית.

[1]) כך, חסר, בגוף הכ״י, ואעפ״י שהכתיב הרגיל של גוף הכ״י הוא בכ״מ מל א, בכ״ז לפי הדקדוק ולפי התרגומים אין ספק שהכונה פה היא לפעול. תרגום הסורי: מאכלתא דסימן על קברא.

[2]) מן שרש צהר, עי״ש.

פני יושב הכרובים, כסא הי״ה מונח ברקיע ביצו בים, למושב מלך ונורא על סביבים (רב״י, סגית׳ גו״ג, האערס).

***יָצוֹל**[1], ש״ז, — חלק מהמחרשה, העץ הארוך שבקצהו האחד הוא מחֻבר בבית האחיזה, Pflugdeichsel: timon de la charrue; beam of a plough: הנוגע בעול ובקטרב וכו׳ בחרב ובבורך וביצול[2] (כלים כא ב).

יָצוּעַ[3], ש״ז, בכנ׳ יְצוּעִי, מ״ר יְצוּעִים, סמי׳ יְצוּעֵי, — א) משכב: פחז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך אז חללת יְצוּעִי עלה (בראש׳ מט ד). ובחללו יְצוּעֵי אביו נתנה בכרתו לבני יוסף (דהי״א ה א). אם זכרתיך על יְצוּעָי באשמרות אהגה בך (תהל׳ סג ז). אשר נשבע לי״י נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי אם אעלה על ערש יְצוּעָי אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לי״י משכנות לאביר יעקב (שם קלב ב-ה). אם אקוה שאול ביתי בחשך רפדתי יְצוּעָי (איוב יז

[1]) בערב׳ יאצול a).—[2]) פרש רה״ג: יש מפרשין בית ידא בארמית עץ של מחרישה שתופש אותו בידו האיש החורש ומטה המחרישה ומצלי לה להכא ולהכא כדתרגם לא תטה משפט אבל אני אומר שזה חרב של מחרישה שמו אכלי. ע״כ. וכעין זה רמב״ם: הוא בית יד המרכב במחרישה אשר יטה בה המחרישה כאשר ירצה והוא נגזר מתרגום לא תטה אשר הוא לא תצלי. ע״כ. והנה מדברי רה״ג בעצמו נראה ברור שלא היתה לו קבלה ודאית בפרוש מלה זו, אלא יש אומרים ופרושו הוא סברת עצמו. וגם רמב״ם אינו מביא, בדרכו, סמך משמוש השם הזה בערב׳, וא״כ גם פרושו כי״א שהביא רה״ג אינו אלא סברה שלו. ולכן אין ספק בדבר, כי העקר הוא כמו שכבר העיר וצשטזן והביאו לוי בערך כרך, שהשם יצול שבמשנה הוא הוא השם יאצול הנהוג בערב׳ אצל הפלחים בסוריה וא״י, והוא העץ הארוך המחבר בקצהו האחד להברך ובקצהו השני להעול, כרשום בפנים. ואולם, בלשון הערב׳ הספרותית ובשאר המקומות אין מלה זו נהוגה, ולכן רגלים לדבר כי זה שם עברי מקורי, ונשמר אצל הפלחים העברים, כמו שנשטר אצלם עוד הרבה מלים עבריות שהיו נהוגות בלשון האכרים בא״י, עוד מימים קדומים בהיות ישראל על אדמתם. ואולי נגזרה מלה זו מהשרש שנגזר ממנו בכנענ׳ השם יצלת שנזכר פעמים הרבה בתעריף הקרבנות בכתבת שנמצאה במרשליה: ובצועת קצרת ויצלת וכן הערת והשלבם, ע״כ, ופרשו קצת החכמים במשמ׳ אציל.

[3]) מן יצע.

a) ياصول

יג).— ואמר בן סירא: ותתן לנשים כסליך ותמשילם בגויתך ו[ת]תן מום בכבודך ותחלל את יצועיך ל[הבי]א אף על צאצאיך ואנחה על משכבך (כ״ס גני׳ מז יט-כ). — ומ״ר *יְצוּעִים: כיון שמתה רחל נטל יעקב אבינו מטתה של בלהה ונתנה אצל מטתו אמר (ראובן) לא דיה לאימא להתקנא בחיי אחותה אלא אף לאחר מותה עלה וקלקל את היצועין (מד״ר בראש׳ לח).— ואמר הפיטן: וסוף שברו בבית קברו יצוע גוש וסות רִמה, ויתגבר ללא דבר וישמת ובל ידע מה (ר״י הלוי, סליחה, ילו האל). יום ליום רופא כל בשר מקים מתים מיצועים, ומתיר גוף כדור נקשר ושם אבריו נעים (ר״י נגארה, זמרו לאל). — ב) כמו יָצִיעַ: היצוע[1]) התחתונה חמש באמה רחבה (מ״א ו ו).

***יָצוּק**, ש״ז, מ״ר יְצוּקִים, — כמו *מָצוּק: יצוקים ואראלים תפוסין בלוחות הברית (ירוש׳ כתו׳ ע לב:), ועי׳ ערך מצוק.— וגם כנוי להשמים, ואמר הפיטן: מי נטע כיריעה שחקיו, נסתר מפני, מי נטע על פני ארץ יצוקיו, נראה לרעיוני, מי נטה עליה קו, מי אלוה מבלעדי יי׳ (רמב״ע, בחר׳ יוה״כ, מי אל נסתר).

***יְצוּר**[2]), ש״ז, מ״ר יְצוּרִים, — מה שנוצר, מה שיָצר אלהים, בריה, Geschöpf; créature; creat.: קודם עד שלא נוצר יצור מחשבתו גלויה לפניך (מד״ר בראש׳ ט). הוא היה אחד מארבעה בני אדם שנקראו יצורים (פסיק׳ רבתי כו).—ואמר הפיטן: והופע בהדר גאון עזך על כל יושבי תבל ארצך וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו (בחר׳ ר״ה, אלהינו). אתה זוכר את כל המפעל וגם כל היצור לא נכחד ממך (שם מוסף, אתה זוכר). כי זכר כל היצור לפניך בא ואתה דורש מעשה כלם (שם, ועל המדינות). במקהלות רבבות עמך בית ישראל שכן חובת כל היצורים לפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו להודות להלל ולשבח (תפל׳ נשמת). אתה זוכר מעשה עולם ופוקד כל יצורי קדם (מוס׳ ר״ה, אתה זוכר). היום הרת עולם היום יעמיד במשפט כל יצורי עולם (שם, היום הרת עולם). מי כמוך אב הרחמן זוכר יצוריו ברחמים לחיים (שם, מי כמוך). יצורים וצפון חכם כחמר בימינך, רוח חדש בקרבם להשיג את רצונך (ר״י הלוי, יצורים).

[1]) כך הכתיב, הקרי יציע.
[2]) מן יצר.

יְצוּרִי, ת״ז, מ״ר יְצוּרִיִּים, — כמו דמיוני: וצריך לקבוע כח יצורי[1]) לשמור צורות המורגשות והיא ההרגשה המשתתפת (כוזרי ה יב). כל אשר נתן בנו אלהים מן הכח הטבעי והיצורי ונבקש מעלות המעשים (תולדות אלכסנדר, י׳ לוי 40).

יָצִיא, ב״ז, מ״ר יְצִיאִים, סמי׳ יְצִיאֵי, — מי שיצא ממקום, יציא מעיו של פלוני, בנו: ויבא (מלך אשור) בית אלהיו ומִיצִיאֵו[2]) מעיו שם הפילהו בחרב (דהי״ב לב כא).

יְצִיאָה, ב״נ, מ״ר יְצִיאוֹת, — א) בה״פ מן יָצָא: שני שערי חולדה מן הדרום משמשין כניסה ויציאה קיפונוס מן המערב משמש כניסה ויציאה (מדות א ג). הנכנס לכרך מתפלל שתים אחת בכניסתו ואחת ביציאתו בן עזאי אומר ארבע שתים בכניסתו ושתים ביציאתו (ברכ׳ ט א). יציאות השבת שתים שהן ארבע בפנים (שבת א א). מקיש יציאתו לביאתו מה ביאתו משיתכסה מן הבריות אף יציאתו לכשיתודע לבריות (ירוש׳ ברכ׳ א כ ג). כלים שהיו שם בשעת יציאה (בב נדה ד נא.). אמר קרא ויצאה והיתה מקיש הויה ליציאה מה יציאה בשטר אף הויה נמי בשטר (קדוש׳ ה.). העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע (מו״ק כה.). שתי יציאות יצא אותו צדיק וכתבן הקב״ה זו אחר זו (מד״ר במות א). היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי ופירש מיד חייב מפני שיציאתו הנאה לו כביאתו (שבוע׳ יז:). לעולם תהא נאה בכניסתך ונאה ביציאתך ותהא ממעט בעסק ועסוק בתורה (דא״ר ד). — יציאת מצרים: מזכירין יציאת מצרים בלילות (ברכ׳ א ה). מגיד ששקולה יציאת מצרים כנגד כל הנסים וגבורות שעשה הקב״ה לישראל (מכי׳ יתרו א). — ובמשמ׳ מוצא, מקום לצאת: אכסדרה שהיא לפנים מן הבתים ואין לה יציאה ממקום אחר נותן דרך יציאתו מן האכסדרה לבתים (ז׳ מסכ׳ ירוש׳, מזוזה ב). —״יציאת המרכז, עי׳ מרכז. — וביחוד *יְצִיאָה לנקבין: אמר שמואל שינה בעמוד השחר כאסטמא לפרזלא יציאה[3]) בעה״ש כאסטמא לפרזלא (ברכ׳ סב:). — ב) *מעות שאדם מוציא על דבר מהדברים, Ausgabe; dépense expense: כמה אדם רוצה לפדות לו בסלע על מנת להוציא יציאות מביתו (מע״ב ה ד). הנותן צמר לצבע והקדיחתו יורה נותן לו דמי צמרו צבע כאור אם השבח יתר על היציאה נותן לו את היציאה ואם היציאה יתירה על השבח נותן לו את השבח (ב״ק ט ד). הבית והעליה של שנים שנפלו ואמר בעל העליה לבעל הבית לבנות והוא אינו רוצה לבנות הרי בעל העליה בונה את הבית ודר בתוכו עד שיתן לו את יציאותיו (ב״מ י ג). מי שהיה כותלו סמוך לגינת חבירו ונפל ואמר לו פנה אבניך אמר לו הגיעוך אין שומעין לו אם משקבל עליו אמר לו הילך את יציאותיך ואני אטול את שלי אין שומעין (בס ה). המוציא יציאות[1]) על ניכסי אשתו הוציא הרבה ואכל קימעא (ירוש׳ כתוב׳, מגו׳ ח ח). משהאדם משיא את בתו ומוציא יציאותיו הוא אומר לה לא יהי ליך מחזורי להכא (מד״ר ברא׳ כו). בנוהג שבעולם אדם צריך לטרוח ולבקש יציאות ביתו (בס סד). יש אדם פורט זהוב אחד והוא מוציא ממנה כמה יציאות (בס ויקר׳ לה). ואיש הוציא בשל אשתו יציאות, ואכל בין מעט בין רב תבואות, אשר הוציא כבר יצא במאכלו, אשר אכל ולא יוכל לנטלו, ואם הוציא יהי נשבע וגובה, יציאותיו (הנה) מעט הנה בהרבה (בער ד״מ וב״ב לרה״ג קמב-קמה). כל מה שעתיד להשתכר בשנה שיהא נזון משם קצוב לו (לאדם מר״ה) כך וכך ישתכר בשנה זו ויש לו ליזהר מלעשות יציאה מרובה שלא יוסיפו לו שכר למזונות אלא מה שפסקו לו (רש״י ביצ׳ טז.). לפי שאחרים מתעסקין בהן ויודעין היציאה משל מי (הוא, סוכ׳ מט:). מותר להרהר בלבו כך וכך יציאות אני צריך להוציא על שדה זו (הוא, שבת קיג:). גפנים צריכין יציאה מרובה לזמר ולתקן הכרם דאל״כ מתקלקל (תוספ׳ כתוב׳ עט.). המקבל שדה או פרדס כדי לעבוד אותו ולהוציא עליו יציאות ויתן לבעל הקרקע שליש התבואות או רביע או מה שהתנו ביניהן והוא הנקרא מקבל (רמב״ם שכיר׳ ח ג). — ולהפך, הכנסה[2]) שיש לו ממחונו ומעסקיו: לפי שהדרך גורמת

[1]) תרגום המלה הערב׳ ח׳יאל a).
[2]) כך הכתיב, הקרי מיציאי.
[3]) ופרש רש״י יציאה להפנות.

a) خيال

[1]) במשנ׳ שבבבלי הוצאות. — [2]) כך גם בערב׳ ח׳רג a׳).

a) خرج

לאדם לג׳ דברים ממעטת פריה ורביה ממעטת את היציאה[1]) וממעטת את השם לכך נאמר לו ואעשך לגוי גדול שאין הדרך ממעטת לך פריה ורביה ואברכך שלא תמעט לך הדרך את היציאה ואגדלה שמך שלא תמעט לך את השם (מד״ר במד׳ יא). לאשה כשרה שהנית לה בעלה מעט חפצים ומעט יציאות כיון שבא בעלה אמרה לו ראה מה הנחת לי ומה סגלתי לך וגם הוספתי לך עליהם (בס בה״ב, סדודאים). בשעה שהיה אחד מהן נושא אשה גדולה ממנו היה עושה שולחנות יותר מן היציאות ירודה ממנו היה עושה הוצאות יותר מן השלחנות (שם איכ׳, בני ליון). בראשונה היה אדם עולה לירושלם לדין עם חבירו והיה הדיין אומר לו בקע לי שני בקעיות עצים מלא לי שתי חביות של מים והיו יציאותיו בלין והיה יוצא משם בפחי נפש והיתה אלמנה פוגעת בו ואומרה לו מה נעשה בדינך והוא אומר לה כלו יציאותי ולא העליתי כלום (פסיק׳ דר״כ, איכה). —ג) ״מה שיוצא מן הגוף, צואה: לפעמים יקרה לדבר כשיתעכל באצטומכא עכול טוב ויגמר עכולו שתהיה היציאה יבשה מפני חום סביבות האצטומכא (פרקי משה ו). היציאה המורה על הפסד העכול הוא שתהיה גסה בלתי שחוקה (בס). החולי הרע כשתראה בו בקיא ירוק או יציאה ירוקה או שתן ירוק (בס). וגם כן יעויין היציאה האם מרית ואם תהיה מרית תורה שהסבה חום האצטומכא (קאנון ג יג א יד). ולקיחת הראיה עליהם (על החליים) מן היציאה האם היא שחורה או כרכומית (בס א ב ב ה). — ד) ״בעין שחין או בועה בעור הגוף[2]), Geschwür, ulcer; ulcère, abcés: וכשתאכל המוגלא חלקי הבשר וזולתו ויהיה שם עומק תתקבץ המוגלא אז תקרא יציאה וכשיהיו אותם הליחות אשר ביציאות בתוך קרום יקפם למחק דומה אז יקרא דבילה (פרקי משה כג). המורסות הנקראות יציאות כשיכרתו ימצאו מהם מינים שונים לפעמים ימצא בהם דברים דומים לרפש וטיט (בס). ביציאות החדות היציאות הם מכלל הדבלות והוא מה שיקובץ מוגלא מן המורסא החמה (קאנון ד ג א כ). כי היציאות אשר יהיה בהם הגבול יהיו ממינים רבים כדאממיל ודבילות וטעון ונמלה וגחלת ואש פרסי ואכול וגדרי וחצבה (בס ד ב א ב). נקראת (מחלת הסרטן) כן לפי שהחיה הנקראת סרטן יש לו רגלים הרבה וזו היציאה יש לה סביבה גידים מלאים מן התערובות המילדות אותה (מ׳ אלדכי, ב״א ד). והחבורות והיציאות יקרו באצטומכא מן המרה הירוקה המתחדשת והלחה הלבנה הנושב׳ (בס). או בסבת נגע באחד מכלי הנשימה או יציאות יצאו באלו המקומות או מוגלא תתקבץ בחזה (בס). —ה) ״כמו מסקנה: שאם יהיה העיקר צדק ושמו המוקדמות המושכלות בעצמם על תנאי המבטא יצאה משתיהם בהכרח יציאה תדמה אל המוקדמות בצדק ובאמת (ריב״ל, עולם הקטן א).—ו) ״יְצִיאַת האותיות מכלי הדבור: ודע שיש לבני ארץ ישראל באות ריש דרך אחרת ביציאתו פעם מחזקין ופעם מרפין והוא קשור בלשונם (הור׳ הקורא 81). ועל דרך זו כל שמות הטעמים הכל לפי נעימתם ולפי יציאתם (בס 90).— ז) במלאכת השיר, ״יציאת החרוז, סופו: ובנביאי ארבל ראיתי שערורה, כי איש ממשורריהם לקח יציאות הענק אשר לרבי משה בן עזרא, ויחבר על כל יציאה מיציאות חרוזיו שורה ערוכה, כדמן באשפה דרוכה (ר״י חריזי, תחכ׳ יח).

***יַצִּיב**, ת״ז,—נכון וְקַיָּם, feststehend, wahr; ferme, vrai; firm, true: אמת ויציב ונכון וקים וכו׳ ומתוקן ומקובל וטוב ויפה הדבר הזה עלינו (תפלת שחרית, אמת). אלו הן בין הפרקים בין ברכה ראשונה לשניה וכו׳ בין ויאמר לאמת ויציב ר׳ יהודה אומר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק (ברכ׳ ב א). וקורין עשרת הדברות שמע והיה אם שמוע ויאמר אמת ויציב ועבודה וברכת כהנים (גמ׳ שם יב.). כל שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובתו (בס). קרב אתה ושמע את אשר אהשבהו יציב ונכון בדרוש זה (ערוג׳ הבבס כז).

גם במשמ׳ הכנסה, ויש עוד השם ח׳רג׳יה a), האמצעים להחיים, פרנסה, מה שיש לאדם להוצאות ביתו. —[1]) והביא רש״י (בראב׳ יב א) דרוש זה רק בקצת שנוי לשון ממעט את הממון, ורצו קצת החכמים (בית תלמוד ה 98) לשבש הנוסחה כאן ולגרוס לרבות היציאה, מפני שרוב שמושה של יציאה הוא במשמ׳ הכסף שמוציאים, אבל אין ספק בדבר כי שמשה מלה זו גם במשמ׳ של הכנסה, כמו שמוכח מכל המאמרים המובאים באן בפנים, וכמו שהוכיח כבר שם א׳ אפשטין. — [2]) בערב׳ ח׳ראג׳ b).

a) خرجية b) خراج

***יְצִיבָה,** ש"נ, —בה"פ מן יָצַב: שאין יציבה בכל מקום אלא רוח הקדש (מכי' כבלת ג). יציבה היא להתיצב (Monatschr. 1906, 593).

***יְצִיגָה,** ש"נ, — בה"פ מן יָצַג: טפיה וישישיה בענוי עיפים, יציגתם שור ביהף יהפים, כלם צגים ולובן מוצעפים, לאדרך בקדש כשרפים עפים (מחז' יוה"כ, תמלת עבור).

*יָצִיד, ש"ז, מ"ר יְצִידִים, —עי' ב.*יציר.

יָצִיעַ, ש"ז"נ, מ"ר יְצִיעִים, —א) בנין בולט מכותל הבית בפנים או בחוץ, Galerie; gallery: ויבן על קיר הבית יצוע[1]) סביב את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב היצוע[1]) התחתנה חמש באמה רחבה וכו' והשלישית שבע באמה רחבה (מ"א ו ה-ו). ויבן את היצוע[1]) על כל הבית חמש אמות קומתו (שם י). —*וכמו עֲלִיָּה: מדור כל בהמה וחיה ביציע התחתון (שבתיבה) מדור לכל העופות ביציע השנייה מדור שקצים ורמשים ובני אדם ביציע השלישית (פדר"א כג). —ומ"ר: ההיכל היה בניינו רחב מלפניו וצר מאחוריו כמו ארי ויציעים היו מקיפין לבית כולו מסביב (רמב"ם ביה"ב ד ט). —ב) *בנין קטן נוסף ונשען על הבנין הגדול והעקרי, לדירה או לשמוש אחר, לשמור בו כלים וכדומה, Anbau; aile wing: המוכר את הבית לא מכר היציע[2]) ואעפ"י שהיא פתוחה לתוכו ולא את החדר שלפנים ממנו (ב"ב ד א). ר' שמעון בן אלעזר אומר היציע והאבוס והמגירה אין מטמאין בנגעים (תוספתא נגע' ו ה). ואע"פ שאמר לו (המוכר להקונה) הוא (הבית) וכל מה שבתוכו אני מוכר לך לא מכר לא את הבאר ולא את השיח ולא את היציעין ולא את הדותיות ולא את המערות שבתוכו (תוספתא ב"ב ג א). (ציר) של בור ושל דות ושל יציע לא יחזיר (ערוב' קב:). חורי בית העליונים ותחתונים וגג היציע וגג המגדל (פסח' ח.). ודרך האב לעשות לבנו יציע קטן סמוך לביתו שאין דרך חתן לדור אצל חמיו משום חשד חמותו (רש"י ב"ב לח:). —ג) *מפרש, שטיח שפורשים ושוטחים על הארץ: ומנעל של זרד הוא דמות מנעל שנותנים תחת כף הרגל להלוך בה על היציעים והכסתות (פי' המשנ' לרמב"ם, כלא' ט ז).

***יְצִיקָה,** ש"נ, מ"ר יְצִיקוֹת, —בה"פ מן יָצַק: שמן יציקה ובלילה (מנח' ו ג). ויצקת משמן מנחה לרבות המנחות ליציקה (ירוש' נזיר ס גג ד). מצות כהונה לימד על יציקה ובלילה שבשירה בזר (מנח' ט.). בכל שעהושעה הן נראין כשעת יציקתן (ירוש' ברכ' א ב ד). —ומ"ר: זריקת דם והקטר חלבים וכו' יציקות ובלילות תנופות והגשות (תוספתא דמאי ב ז). —ובהשאלה: אנשי אמת יבינו מדרשי קדמונינו הצדיקים שהם נוסדים על קשט וביציקת מדע מוצקים (ראב"ע איכ' א).

א.*יָצִיר, ש"ז, מ"ר יְצִירִים, —כמו יְצוּר: שמח תשמח ריעים האהובים כשמחך יצירך בגן עדן מקדם (כתוב' ח.). —יציר כפיו: שמא אתה גדול מן האדם יציר כפיי (פסיק' רבתי מו). —ואמר הפיטן: אדון עולם

---

1) יציע קרי. —2) אמרו בגמ' שם (סח.): מאי יציע הכא תרגמו אפתא רב יוסף אמר בדקא חלילה. כך בנוסח' הדפוסים שלנו, ובכ"י וכן בה"ג ורי"ף וערוך ברקא במקום בדקא. והנה מה שאנו רואים מזה בברור הוא, שכבר בימי הגמ' לא ידעו בודאות מהו יציע, יען אז כבר יצאה מלה זו מהשמוש הרגיל, והיו שני מיני חלקי בנין שידעו בעלי הגמרא שאפשר שלאחד מהם קראו קודם יציע, ולאלה שני החלקים קראו בימים ההם אפתא וברקא. אבל, לנו גם ידיעה זו אינה מועילה כלום, יען אין אנו יודעים גם פרושם המדויק של שני השמות האלה. השם אפתא נזכר עוד במקום אחר בגמ' (שם ס.), ובו תרגם רב הונא את השם עלייה: ומאי עלייה אפתאי. ע"כ. ובהיות שפרוש השם עלייה ידוע לנו כמעט בודאות נראה כי אפתא הוא השטח העליון של הבית. ואם כן אין ספק בדבר כי מי שתרגמו יציע באפתא טעו, כי הלא מה שקראו בארמ' אפתא קראו בעברית עלייה, וגם במשנה השתמשו במלה זו, הבית והעלייה. ועוד, למה השתמשו כאן בהשם יציע, ולמה בכלל היה גם השם יציע בעברית למה שקראו עלייה? ר"ח לא אמר בפרוש מהו אפתא, אעפ"י שנראה כי הוא ידע מהו, שאמר: בית שהוא פתוח להצר השותפין חולקו לשנים וסותם ביניהם כגובה הבית שנעשה כמו אפתא. ע"כ. אבל, כנראה לא היה זה פרוש מקובל בודאות מחלטה, הואיל והערוך הביא שם פרוש אחר: אפתא הוא שמקרין באמצע הבית תחת הקירוי של מעלה וטחין אותו ומשתמשין בו. ע"כ. רגמ"ה לעז אפתא בסוף הזקת הבתים אפלדיץ, ואמר שהוא חלק הפנימי. אבל כאן אמר כי אפתא זו אינה אפתא ההיא. רש"י לעז אפתא אפנטמן. וכן לא ידוע בודאות מהו ברקא חלילה. בה"ג פרש: כגון גזוזטרא שאחורי הכותל ופתוח לבית והוא כגון היציע שהיה סביב בית המקדש. והביא הערוך פרוש זה. אבל, גם זה אינו פרוש מקובל, אלא עפ"י הפרוש של רב יוסף שתרגם בשם זה את השם יציע. ולכן אין אנו יודעים למה קראו יציע בימי המשנה, ועלינו ליחס להשם הזה המושג שיחסו לו רוב המפרשים.

אשר מלך בטרם כל **יציר** נברא, לעת נעשה בחפצו כל אזי מלך שמו נקרא (בקשות, אדון עולם). אין **יציר** זולת יצירתך, ואין בריאה כי אם בריאתך (שה״ת ליום ה). —ואמר המשורר: האזנתי והאמנתי לא אשאל ולא אנסה, ואיך יאמר **יציר** חומר אלי יוצרו מה תעשה (ר״י הלוי, אופן לר״ה, יה שמך).

ב. *יָצִיר¹), ש״ז, מ״ר יְצִירִים, — אחד מכלי בית הבד: המוכר את בית הבד מכר את **היצירין** ²) ואת היקבים ואת המפריכות (תוספתא ב״ב ג ג).

***יְצִירָה**, ש״נ, מ״ר יְצִירוֹת, — א) בש״פ מן יָצַר: שאין כתיב בהן **יצירה** מתחילת ברייתו של עולם (ירוש׳ נדה ג ג). וממזר בידי שמים **יצירתו** בידי שמים (שם יבמ׳ ח ט:). דנין **יצירה** **מיצירה** ואין דנין בריאה **מיצירה** (נדה, כב:) וייצר שני **יצירות** **יצירה** לאדם **ויצירה** לחוה **יצירה** לשבעה **ויצירה** לתשעה (מד״ר בראש׳ יד). א״ר שמלאי כשם **שיצירתו** של אדם אחר בהמה חיה ועוף כך תורתו אחר בהמה חיה ועוף (שם ויקר׳ יד). — **יצירת הולד**: ארבעים יום קודם **יצירת** הוולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני (סוט׳ ב.). לא כשם **שיצירת** הולד בעולם הזה כך **יצירתו** לעולם הבא (מד״ר ויקר׳ יד). — ״והדבר הנוצר: שיתבונן ערכו בין העליונים והתחתונים ויתבאר לו קטנותו וזעירותו בין **יצירות** הבורא יתברך (חו״ה, חשבון הנפ׳ ג). — ב) *מלאכת היוצר, עושה כלי חרס: השוכר חנות מחבירו אין פחות משנים עשר חודש וכו׳ גת כל שעת הגת בד כל שעת הבד **ויצירה** אין פחות משנים עשר חודש (תוספתא ב״מ ח כו). חזקת הרסין הנמצאין בכל מקום טהורין חוץ מן הנמצאין בבית **היצירה** מפני שרובן מן הגסטראות (שם כלים ב״ק ג ח). — ג) ״טבע הדברים: וכל כח וטבע שיש בו שלא תמצא כמוהו בבני אדם על פי חלוף **יצירותם** ושנוי תמונתם (רמב״ע, ערוג׳ הבשם, ליון ב). — ״**חכמת היצירה**, חכמת הטבע: והחכמה מתחלקת לשלשה חלקים החלק הראשון חכמת **היצירות** שקורין לה בלשון ערב אלעלם אלטבע והיא חכמת טבעי הגופות ומקריהן (הקד׳ חו״ה). — ד) בחכמת הקבלה, ״המדרגה השלישית של השתלשלות העולמות: עולם **היצירה** שם חיות הקודש שראה יחזקאל (גנזי הקבלה, מס׳ אצילות ה). האצילות והבריאה **היצירה** והעשיה יאמר להם גם כן רשימה חקיקה חציבה עשיה (פלח הרמון טז א). הא למדתה שהבריאה היא קודמת **ליצירה** אבל לא בזמן והעשיה היא מתאחרת לשתיהן (יסו״ע לר״י ישראלי א ב). הנה נתברר אצלינו כי ד׳ עולמות אבי״ע (אצילות בריאה **יצירה** עשייה) כלולים בהויה (מהרח״ו, ע״ח, היכ׳ אבי״ע יא). כי לעת עתה לא דברתי רק בענין האצילות לבד ואם נבא לבריאה **יצירה** עשיה ירבו למעלה קושיות ותמיהות עד אין קץ (רמח״ל, חוקר ומקובל 3). וכל גלוי נכלל מעשרה מדריגות והן הן העשר ספירות דבריאה **יצירה** ועשיה (שם 13).

***יְצִירִי**, ת״ז, נקב׳ יְצִירִית, מ״ר יְצִירִיִּים, יְצִירִיּוֹת, — של יצירה: ואמר אריסטו השלמות על שני פנים יש ממנו שכלי ויש ממנו **יצירי** והחכמה והשכל והבינה שלמות שכלי והענוה והנדיבות שלמות **יצירי** וכו׳ והשלמות השכלי הויתו וגדולו יהיה על הרוב בלמוד ועל כן צריך להרגל גדול ואורך מהזמן והשלמות **היצירי** יהיה בהרגל ומזה יתבאר שלא יהיה דבר מהשלמויות **היציריים** בנו בטבע (המעל׳ לרב״ט פלקיירא ב). ראה והסתכל היאך רמז לאמצעות המעלות **היציריות** באל תהי צדיק הרבה ורמז לאמצעות המעלות השכליות באל תתחכם יותר (שם א). והמדות **היציריות** אין להם קיום אלא בגופות והנפשות במה שהוא חוץ מהם אבל החסיד החכם המצליח הוא משתמש בחכמה ובשכל ובעוד שהוא משתמש במדות **היציריות** תמנענה אותו מעשות עצתו על האמת (שם). וראה והסתכל היאך כללו כל אלו המדות בזה המאמר **היציריות** והשכליות כי שם חכמה פעם נאמר על חלק אחד מהחכמות ופעם נאמר על כל החכמות כולם וגבור ועשיר כוללים כל המדות **היציריות** (שם). שיהיה שלמותך במדות **היציריות** ואז תהיה מנהיג זולתך ממה שצריך אל מנהיג (שם ב). מי שקנה כל המעלות הטובות **היציריות** ולא הגיע אל הצלחת האדם האמתי ותכליתו (שם).

---

¹) עי׳ הערה לקמן. — ²) כך בנוסח׳ הדפוס, ובכ״י אר״פ (הוצ׳ צוק״מ) יצידים, בדלת. והרשב״ם (ב״ב סז:) הביא תוספתא זו בגרסת יצרים במקום יצירים, ואמר שצ״ל נצרים, ובגוף הגמ׳ הובאה ברייתא זו ובמקום יצירים כתוב נסרים, ובכ״י כתוב סירים, ולא נתברר בודאות מה מהותו של כלי זה. ועי׳ עוד נסר.

יצע[1], ממנו יצוע, יציע, יצע, מצע.

יצע, — קל לא נהוג.

—הפע׳, הציע, עת׳ אציע, אציעה,—א) פ״ע, הציע, ירד למטה, sich herunterlassen; descendre; to go down: אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך (תהל׳ קלט ח).—ב) פ״י, הציע דבר, שם אותו, niederlegen, poser; to set: הלכף כאגמן ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא צום ויום רצון ליי׳ (ישע׳ נח ה). —*והציע את עצמו לפלוני, הכניע א״ע: אל תצע לנבל נפשך ואל תשא פני מושלים (ב״ס גני׳ ד כו). —ובתו״מ, *הציע מצע, סדין, וכדומה, שם את המצע, פשט אותו, עשה את המטה: אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ומכבסת מבשלת ומניקה את בנה ומצעת לו המטה ועושה בצמר (כתוב׳ ה ה). מקפלין את הכלים אפילו ארבעה וחמשה פעמים ומציעין את המטות מלילי שבת לשבת (שבת טו ג). התחילו ישראל מתקנין כליהם ומציעין בהמתם לצאת (מכי׳ בשלח ב א). דרך מלכים להיות עומדים ואחרים מציעין להם תשמיש המרכבה ואוסרין אותה אבל פרעה הרשע הוא בידו אסרו והציע תשמישי רכבו וכיון שראו גדולי מלכות עמדו כולם ואסרו מרכבותיהם והציעו לעצמן (שם). יכול ממש שירד הכבוד והציעו על הר סיני ת״ל כי מן השמים מלמד שהרכין הקב״ה שמים התחתונים ושמי שמים העליונים על ראש ההר וירד הכבוד והציען על הר סיני כאדם שהוא מציע את הכר על ראש המטה (שם יתרו, בחדש ד). לא יקנב את הירק ולא יציע את המטות ולא ידיח את הכוסות (ספרא אחרי עג). יתום (שהוא) מבקש לישא שוכרין לו בית ומציעין לו מטה ואחר כך משיאין לו אשה (תוספתא כתוב׳ ו ח). סדין של פשתן הציעה (השונמית) על מטתו (של אלישע) ולא ראתה קרי עליו (ברכ׳ י.). לא יעלה עליך (בגד שעטנז) אבל אתה יכול להציעו תחתיך (כיל׳ לד:). (קונם) שלא אציע לך מטתך ושלא אמזוג לך את הכוס (נדר׳ פא:). המציע מצעות בנכסי הגר קנה (כ״ב נג:). נכנס (אצל הזונה) הציעה לו ז׳ מטות שש של כסף ואחת של זהב (מנח׳ מד.). תפש (טיטוס) זונה בידו ונכנס לבית קדשי הקדשים והציע ספר תורה ועבר עליה עבירה (גיט׳ נו:). למלך שנטל אשה וכו׳ ואמר כבדי את פלטין שלי והציעי את המטות שביום פלוני אבא אצלך (מד״ר שמות נב). הציעו לו (להזקיהו) טפטיות מפתח בתיהם עד קברי בני דוד וכו׳ אמר להם ירמיהו מה אם בשעה שהצעתם טפטיות מפתח בתיכם עד קברי בני דוד נתייחפו רגליכם (שם איכ׳, פתיח׳). ונוהגין כל ישראל בספרד ובמערב בשנער ובארץ הצבי להדליק עששיות בבתי כנסיות ול הציע בקרקען מחצלאות כדי לישב עליהן (רמב״ם תפלה יא ה). —ועם ו ההפוך ויצע: ויצע בכל ארץ ארם מצע גדולה של פגרים מתים (יוסיפון, פרק סג). — וגם במשמ׳ מרח: מרקחת שמציעין על רקיקין דקין (הלבוב, או״ח ריב ב).—ג) בהשאלה, *הציע ענין, הציע דבר למודי, קרא אותו לפני השומע, vortragen; exposer; ·pose: ר׳ יוסי אומר שונה הוא (הבעל קרי) ברגיליות ובלבד שלא יציע את המשנה ר׳ יונתן בן יוסף אומר מציע הוא את המשנה ואינו מציע את הגמרא ר׳ נתן בן אבשלום אומר אף מציע את הגמ׳ ובלבד שלא יאמר אזכרות שבו (ברכ׳ כב.). — והשתמשו הסופרים הרבה במלה זו במשמ׳ זו: אבל המשפט בהציע דברי השותפות שאמור בהם כי יטיל שמעון לאמצע ק״נ וכו׳ (רסע״ג, תבו׳ גאוני מו״מ ל). ואנחנו מציעים בתשובה זו הצעה ונאמר כי החושים אינם משיגים מן המוחשים כ״א מקריהם (כוזרי ד ג). וכלל ההצעה היא כאשר נציע בקצור מה שנרצה להוכיח (נופת צופים ב י). ואציע כל ההקדמות וההצעות הראויות לאותו דבר כפי דעתי הצרה ולשוני הקצרה (יסו״ע לר״י ישראלי א א). — ובמשמ׳ הניח כאלו היה, setzen, annehmen; sup·pose; poser: נציע שמרכז העגולה הזאת הוא נעלם ממנו ונרצה להבירו (יסו״ע לר״י ישראלי א ב). ואציע להיות העגולה הנוכחית הזאת שאהוג אותה היא העוברת בשטחה על מרכז הירח (שם ג י). ועתה נציע משולש אב״ג שזויות ג׳ ממנו היא ניצבת (עמודי השמים על קדוה״ח כז). וכדי לבאר את זה נציע מרובע אבג״ד ומרובע הדב״ג בנוי על צלע אחת (שם טו).—והשתמשו הסופרים בזמן החדש בפעל זה במשמ׳ ערך דבר בעצה או בבקשה שיעינו

---

[1]) בערב׳ וצ׳ע a) במשמ׳ הניח שם וכדומה.

a) وصع

בו ויבדקוהו ויסכימו על הדבר, vorschlagen proposer ; -pose.

—הפע׳, *הֻצַּע, הוצע, מוצע, מוצעת,—שהציעו אותו: אעפ״י שאמרו חייבי ערכין ממשכנין אותן נותנין לו מזון שלשים יום וכסות שנים עשר חדש ומטה מ ו צ ע ת וסנדלין ותפילין (ערכ׳ ו ג). ויצאה בת קול ואמרה להן הרי המקום פנוי לכם והטריקלין מ ו צ ע לכם אתם ותלמידיכם מזומנין לכת שלישית (ירוש׳ חגי׳ ב עז). וכשבא (האדם) לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מ ו צ ע ת מלאך טוב אומר יהי״ר שתהא לשבת אחרת כך (שבת קיט:). אני ואתם בחלומי מסובין היינו על הר סיני וכו׳ ומצעות נאות מ ו צ ע ו ת לכם (חגי׳ יד:). ומעשה באיש אחד שנגנבה טליתו ובא לקבול עליה לדיין ומצאה מ ו צ ע ת על גבי מטתו (פסיק׳ דר״כ, איכה). הקורות ה מ ו צ ע ו ת על הקרקע (רגמ״ב כ״ב כ:). ויהיה שלחנו ערוך ומטה מ ו צ ע ת יפה ומפה פרוסה על הפת כמו בסעודת הלילה (טור או״ח, שבת רפט).—ובהשאלה לענין למודי: נרצה להקי׳ על קו זה ה מ ו צ ע ולעשות משולש (יסו״ע לר״י ישראלי א ב).

*יצף, ממנו א.*יָצַף.

א.*יָצַף[1], —קל לא נמצא.

—פִּע׳, *יִצֵּף, פ״י,—יִצֵּף את פלוני, צער אותו, בלבל אותו בדבר מצער, beunruhigen, quellen; troubler affliger; trouble, afflict: עם שהן הולכין בא השטן מימינו של יצחק ואמר אי עלוב בנה של עלובה כמה תעניות נתענה אמך עד שתבא והזקן בזקנתו והרי הוא הולך לשחוט אותך חזר יצחק ואמר לאביו ראה מה זה אומר לי אמר לו הוא בא ל י צ ף אותך אבל הקב״ה אל י צ ף לנו (תנחומא וירא מו).

ב.*יָצַף, פ״ע,—כמו צוף: שהעץ שהוא קל צלף במים והברזל שהיה כבד י צ ף למעלה (אברבנאל, מ״ב ו).

יצק[2], ממנו יֶצֶק, יְצֻקָה, מוּצָק, מוּצָקָה, *יְצִיקָה.

א.יָצַק, יָצְקָה, יַצֶּקֶת, אֶצֹּק, אֶצֲקָ, תִּצֹּק, יִצֹּק, יִצְקוּ, יִצֹּק, צַק, יִצְקֵם, צֶקֶת, לָצֶקֶת, יָצוּק, יְצוּקִים, יְצֻקִים,— א) פ״י, יָצַק מים וכיוצא בזה לתוך כלי, עשה שיעברו המים

מהכלי שהיו בו לתוך הדבר הנצרך, giessen; verser; to pour: ואת הדם יָצַק אל יסוד המזבח (ויקר׳ ח יה). וְיָצַק עליה (על המנחה) שמן (שם ב א). פתות אתה פתים וְיָצַקְתָּ עליה שמן (שם ו). ולקחת פך השמן וְיָצַקְתָּ על ראשו (מ״ב ט ג). ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך וְיָצַקְתָּ (מאסוך השמן שיש לך) על כל הכלים האלה (שם ד ד). שפת הסיר שפת וגם יְצֹק בו מים (יחזק׳ כד ג). ומן השמן יִצֹק הכהן על כף הכהן (ויקר׳ יד כו). וישם אתה (את האבן) מצבה וַיִּצֹק שמן על ראשה (ברא׳ כח יח). ויקח שמואל את פך השמן וַיִּצֹק על ראשו (ש״א י א). מלאו ארבעה כדים מים וְיִצְקוּ על העלה ועל העצים (מ״א יח לד).—והתבשיל מהסיר לתוך הקערה וכדומה: ותקח (תמר) את המשרת וַתִּצֹק (מהלביבות שעשתה) לפניו וימאן לאכול (ש״ב יג ט). וַיִּצְקוּ לאנשים לאכול וכו׳ ויאמר צַק לעם ויאכלו (מ״ב ד מ-מא). וצור יָצוּק עמדי[1]) פלגי שמן (איוב כט ו).—יָצַק מים על ידי פלוני, היה משרתו, תלמידו: אלישע בן שפט אשר יָצַק מים על ידי אליהו (מ״ב ג יא).—ובהשאלה במליצה, יָצַק את רוחו או את ברכתו על פלוני: כי אֶצָּק-מים על צמא ונוזלים על יבשה אֶצֹּק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאיך (ישע׳ מד ג).—יָצוּק בו דבר רע, זומם מזמה רעה: דבר בליעל יָצוּק בו ואשר שכב לא יוסיף לקום (תהל׳ מא ט).—ב) יָצַק מתכת, כסף, זהב, התיך אותו בחם, באש, giessen ; fondre ; cast: וְיָצַקְתָּ לו ארבע טבעת זהב (שמות כה יב). וְיָצַקְתָּ להם חמשה אדני נחשת (שם כו לז). וַיִּצֹק להם ארבעה אדני כסף (שם לו לו). בככר הירדן יְצָקָם המלך במעבה האדמה (מ״א ז מו). ויהי מאת ככר הכסף לָצֶקֶת את אדני הקדש (שמות לח כז). ברזל מעפר יקח ואבן יָצוּק נחושה (איוב כח ב). שני טורים הפקעים יְצֻקִים ביצקתו (מ״א ז כד). שנים טורים הבקר יְצוּקִים במצקתו (דהי״ב ד ג). וארבעה פעמתיו כתפת להם מתחת לכיר הכתפות יְצֻקוֹת מעבר איש ליות (מ״א ז ל). — והעפר: בְּצֶקֶת עפר למוצק ורגבים ידבקו (איוב לח לח). — ובהשאלה: לבו יָצוּק כמו אבן וְיָצוּק כפלח תחתית (שם מא טז). — *צֶקֶת לחש לאלהים, התפלל: ותישן את לבך ב צ ק ת ך הלחש התרנגול הזה יהיה כפרתי ואני אוכלנו ואטהר מחטאתי (יל״ג, קוצו של יוד).—ג) פ״ע, יָצַק הדם, פת׳ יָצֶק, וַיִּצַק, נשפך:

[1]) בארמ׳ יצף במשמ׳ של דאגה וצער. ית מן י צ פ ת (ת״י ישע׳ נז יא), תרגום את מי דאגתי ותיראי.

[2]) רק עברית. בערב׳ אין שרש זה במציאות.

[1]) המליצה קצת קשה, ועי׳ צור.

ואיש משך בקשת לתמו ויכה את מלך ישראל וכו׳ ויצק דם המכה אל חיק הרכב (מ״א כב לד-לה). — ובתו״מ: לא יצק לא בלל לא פתת (מנח׳ ג ב). היוצק והבולל והפותת (ספרא אחרי קד). לא יצק כהן אלא זר (מנח׳ יח.). — ואמר המשורר: בכוס שהם יצק יין כעין הדם אשר בסף, אשר יחזיק לבב חלש ויבא בקרב עם סף (רמב״ע, תרבי״ם כ פה). — ועי׳ שפך.

—הפע׳, היציק, מיציק, מיצקת, מוצקת, —כמו יצק: ותסגר הדלת בעדה ובעד בניה הם מגישים אליה (את הכלים) והיא מיצקת [1]) (מ״ב ד ה). —ובתו״מ, כמו הפ״י: בתחילה מציק שמן על ראשו (כרית׳ ה:). בתחילה נותנין לו שמן בין ריסי עיניו ואח״כ מציקין [2]) לו שמן על ראשו (הור׳ יב.).

ב. יצק [3]), ממנו ב. יצק.

ב. יצק [4]), —קל לא נמצא.

—הפע׳, הוציק [5]), מוציק, יוציק, — לא נמצא.

—הפע׳, הוצק, מוצק, — שיצקו אותו, א) שמן וכדומה: והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה (ויקר׳ כא י). — ונהר: אשר קמטו ולא עת נהר יוצק יסודם (איוב כב טז), עי׳ נהר. —ואמר בן סירא: מוצק לפניך אש ומים באשר תחפץ שלח ידיך (ב״ס גני׳ יה יו). — ובהשאלה, הוצק חן וכדומה: יפיפית מבני אדם הוצק [6]) חן בשפתותיך על כן ברכך אלהים לעולם (תהל׳ מה ג). — ב) מתכת: ושתי כתרת עשה לתת על ראשי העמודים מצק נחשת (מ״א ז טז). ויעש את הים מוצק עשר באמה (שם כג). ידותם (של האופנים) וגביהם וחשקיהם וחשריהם הכל מוצק (שם לג). — ובהשאלה: במשמ׳ חזק: והיית מצק ולא תירא (איוב יא טו). תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק (שם לז יח).

ג. יצק, כמו יצג, — קל לא נמצא.

—[1]) כך הכתיב והקרי מוצקת. — [2]) כך בכ״י, ובנוסח׳ מוצקין, ועי׳ מצק.

[3]) אין רוב המדקדקים מודים בשרש מיוחד זה.

[4]) שרש נפ״י, במקום יצק הקדום, ועי׳ לקמן.—

[5]) כך ר״י חיוג, ועי׳ הערה לקמן. — [6]) אמר ר״י חיוג ז״ל: הוצק חן נהפכה בו היוד לוו נחה מונע אשר לפניה בשרק להוכיה עליה והוא נגזר מפועל כבד שהוא הוציק יוציק מוציק. ע״כ. ואין ספק בדבר, כי פעל זה אינו מן פ״י קדום אלא מן פ״ו קדום.

—הפע׳, הציק, הציקו, יציקו, ויציקו, ויציקם: צדוק וכל הלוים אתו נשאים את ארון ברית האלהים ויציקו את ארון האלהים (ש״ב טו כד). ויקחום מתוך האהל ויבאום אל יהושע ואל כל בני ישראל ויצקם לפני יי׳ (יהוש׳ ז כג).

יצקה, ש״נ, ככנ׳ יצקתו, — שה״פ מן יצק: שני טורים הפקעים יצקים ביצקתו (מ״א ז כד).

יצר [1]), ממנו יוצר, יצר, יצר, יצר, *יצור, א.*יציר, *יצירה, *יצורי, *יצירי.

יצר, פ״י, יצרת, יצרו, יצרו, יצר, יוצר, יצרים, איצר, ייצר, ויצר, יצרה, יצרתיך, יצרתיה, יצרתיו, יצרם, אצרך, אצורך, יצרך, יצרו, יצרהו, —א) יצר אלהים את האדם, תבל ומלאה, וכדומה, בראהו, עשהו אחר שלא היה, נתן לו צורה, schaffen, bilden créer, former; to create, form: וייצר יי׳ אלהים את האדם עפר מן האדמה וכו׳ וישם שם (בגן העדן) את האדם אשר יצר (ברא׳ ב ז-ח). ויצר יי׳ אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים (שם יט). כי הנה יוצר הרים וברא רוח וכו׳ יי׳ אלהי צבאות שמו (עמו׳ ד יג). יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע אני יי׳ עשה כל אלה (ישע׳ מה ז). לויתן זה יצרת לשחק בו (תהל׳ קד כו). אשר לו הים והוא עשהו ויבשת ידיו יצרו (שם צה ה). כה הראני אדני יי׳ והנה יוצר [2]) גבי בתחלת עלות הלקש (עמוס ז א). היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם (תהל׳ לג טו). הנטע אזן הלא ישמע אם יצר עין הלא יביט (שם צד ט). בטרם אצורך [3]) בבטן ידעתיך (ירמ׳ א ה). כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו (ישע׳ מג ז). ועתה אמר יי׳ יצרי מבטן לעבד לו (שם מט ה). — ובתו״מ: הרואה קברי ישראל אומר ברוך אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם

[1]) דומה לו בערב׳ צור a).

[2]) לפי תרגום היוני זה שם, יאר, וכן ת״י: ברית, וריב״ג פרש עדה של גבי, אבל, פסוק ד: כה הראני אדני יי׳ והנה קרא לרב באש, מעיד כי גם בפסוק א׳ צריך להיות פעל בינ׳ ולא שם. — [3]) כך כתיב, אצרך קרי.

a) صور

בדין וכלכל אתכם בדין ואסף אתכם בדין (ברכ׳ נח:). ברוך אשר יצר את האדם בחכמה (בס ס:). אלהי נשמה שנתת בי טהורה אתה יצרתה בי אתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי (בס). אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו (כתוב׳ ח.). — בדברים רוחניים, מפשטים: הלא שמעת למרחוק אותה עשיתי מימי קדם ויצרתיה עתה הבאתיה (ישע׳ לז כו). דברתי אף אביאנה (את עצתי) יצרתי אף אעשנה (בס מו יא). היחברך כסא הוות יצר עמל עלי חק (תהל׳ לד כ). — ויצר על פלוני רעה וכדומה, זמם וחשב ועשה: כה אמר יי׳ הנה אנכי יוצר עליכם רעה וחשב עליכם מחשבה (ירמ׳ יח יא). — ובהשאלה גם לדבר עשוי ונמצא, במשמ׳ פעל בו פעולה חדשה, הלבישהו צורה חדשה, יעדו לאיזה דבר: עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו (ישע׳ מג כא). זכר אלה יעקב וישראל כי עבדי אתה יצרתיך עבד לי (בס מד כא). — והשם יוצר, עי׳ ערך יוצר, משמ׳ א. — ב) עשה במלאכה, בפרט כלי חרס מהחמר, וגם מדברים אחרים, מעץ, ממתכת: מי יצר אל ופסל נסך לבלתי הועיל (ישע׳ מד י). חרש ברזל מעצד ופעל בפחם ובמקבות יצרהו ויפעלהו בזרוע כחו (בס יב). יצרי פסל כלם תהו (בס ט). — והשם יוצר לעושה כלי חרס, עי׳ ערך יוצר, משמ׳ ב.

— נפע׳, נוצר, — שיצרו אותו: למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה (ישע׳ מג ג). — ואמר בן סירא: הוי יצר רע מדוע כן נוצרת למלא פני תבל תרמית (כ״ס גני׳ לז ג). והוא (ירמיהו) מרחם נוצר נביא (בס מט ו). — ובתו״מ: שעל כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת (אבות ד כב). אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת (בס ב ח). נוצר לז׳ ונולד לשמונה חיי כל שכן לתשעה נוצר לתשעה ונולד לשמונה אינו חי (ירוש׳ יבמ׳ ד ה ד). אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי עפר אני בחיי קל והומר במיתתי (ברכ׳ יז.). מהיכן הולד נוצר מראשו (יומ׳ פה.). קודם עד שלא נוצרה מחשבה בלבו של אדם כבר היא גלויה לפניך (מד״ר ברא׳ ט). עד שלא נוצר יצור כבר מחשבתו גלויה לפניך (בס). א״ר אבהו הכל לא נוצר אלא בזכות יעקב (בס ויקר׳ לו).

— פע׳, יצר, — כמו נוצר: גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו ימים יצרו[1]) ולא אחד בהם (תהל׳ קלט יו).

— הפע׳, הוצר, יוצר, — כמו הקודם: כל כלי יוצר עליך לא יצלח (ישע׳ נד יז).

— נתפ׳, נתיצר, — כמו נוצר: כי באותה שעה (של הקנין) מתיצר החטא במחשבתו ובעת המכירה יולד (המאירי מבלי כ כג).

יֵצֶר, ש״ז, מ״ר יצרים, — א) מה שיצר היוצר, הכלי שעשה: אם כחמר היצר יחשב כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר ליצרו לא הבין (ישע׳ כט יו). מה הועיל פסל כי פסלו יצרו מסכה ומורה שקר כי בטח יצר יצרו עליו לעשות אלילים אלמים (חבק׳ ב יח). — ושה״פ, כמו יצירה: כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו (תהל׳ קג יד), ר״ל הוא יודע איך ומהיכן נוצרנו. — ב) הדמיונות והמחשבות שנוצרות ברוחו של אדם ונטיית נפשו לדבר מהדברים, das Sinnen, die Neigung; méditation, inclination tought: וירא יי׳ כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבת לבו רק רע כל היום (ברא׳ ו ה). כי יצר לב האדם רע מנעריו (בס ח כא). כי כל לבבות דורש יי׳ וכל יצר מחשבות מבין (דהי״א כח ט). שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך (בס כט יח). כי ידעתי את יצרו אשר הוא עשה היום[2]) בטרם אביאנו אל הארץ אשר נשבעתי (דבר׳ לא כא). — ובמדרש: אתה יודע מחשבותיו של אדם ומה שהלבבות והכליות יועצות ויצרי בריותיך אתה מבין ואתה יודע מי חטא ומי לא חטא מי מרד ומי לא מרד (מד״ר במד׳ יח). — ואמר המשורר: קח לך שירים מתקו מצוף לא נשמעו מפי יצר, ירחיבו את צעד פתי יום מלכת בבין יצר, מנהה המה מפי רעיון ותשורת בין מאת יצר (רמב״ע, תרשיש י לה). — ואמר מתקן התפלות: כי זכר כל המעשים לפניך בא מעשה איש ופקודתו ועלילות מצעדי גבר מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי איש (מוס׳ לר״ה, ועל המדיניות). — ומצוי בבן סירא ותו״מ ובסהמ״א בפרט במשמ׳ הנטיה הטבעית של נפש האדם ותאותו לטובה או לרעה, שנמסרה להקדמונים כשתי בריות רוחניות חיות בקרב האדם, יצר טוב ויצר רע, gute und schlechte Neigung, Leidenschaft; bonne et mauvaise inclination; good a. bad passion: אלהים מבראשית

---

1) המליצה קשה, וי״א כי הכתוב משבש.

2) י״ם כי ארבע המלים האלה יתרות.

ברא האדם ויתנהו ביד יצרו אם תחפץ תשמר מצוה ואמונה לעשות רצונו (ב"ס גנז' טו יד-טו). איזהו גבור הכובש את יצרו (אבות ד א). ודע שהכל לפי החשבון ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך (שם כב). שלא דיברה תורה (במה שאמרה כי תראה חמור אחיך אע"פ שגם לחמור השונא צריך לעזור) אלא כנגד היצר (ספרי דבר' רכה). והיה יצרו (של דוד כשהיה משכים לקום) מקטרגו ואומר לו דוד דרכן של מלכים להיות השחר מעוררן (ירוש' ברכ' א ב ד). חס ושלום לא עשיתי כן אלא כבשתי את יצרי ועשיתי רצונך (ירוש' תעני' ג סה ד). כל השומע ליצרו כאילו עובד עבודה זרה (שם נדר' ט מא:). אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי (ברכ' סא:). אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא (מו"ק יז.). אמר רב יצחק יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום וכו' ואמר ר"ש בן לוי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו וכו' (קדוש' ל:). רועה הייתי לאבי בעירי והלכתי לשאוב מים מן המעיין ונסתכלתי בבבואה שלי ופחז יצרי עלי ובקש לטורדני מן העולם (נזיר ד:). אמר רשב"ג יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת (סנה' קז:). א"ר אבין כל מי שמפנק את יצרו בנערותו סופו להיות מנון עליו בזקנותו וכו' ר"ח בר פפא אמר אם בא יצרך להשהיתך דחהו בדברי תורה וכו' רבי סימון אמר אם בא יצרך להשהיתך שמחהו בדברי תורה (מד"ר בראש' כב). א"ר אבא היצר הזה דומה ללסטים שפוף שהיה יושב בפרשת דרכים (שם). א"ר יוסי שלשה הן שתקף יצרן עליהם ונשבעו לו יוסף דוד ובועז יוסף וכו' נשבע ליצרו ואמר לאלהים אני חוטא ואיני עושה הרעה הגדולה וכו' ר' יודן אומר כל אותו הלילה היה יצרו (של בעז) מפתהו בדברים ואומר לו את פנוי והיא פנויה אתה מבקש אשה והיא מבקשת איש (שם ויקר' כג). את מוצא בדוד שנפל שאול בידו וכו' בא יצרו ואמר לו אלו נפלת אתה בידו לא היה מרחם עליך והרגך (שם במד' טו). שני יצרים ברא הקב"ה בעולמו יצר ע"ז ויצר זנות יצר ע"ז כבר נעקר ויצר זנות הוא קיים וכו' אמר כל מי שעומד ביצר זנות מעלים לו כאילו עמד בשתיהן (שם שה"ש, זאת קומתך). ועבד חפשי מאדוניו זה הוא שעושה רצון יוצרו ומכעיס את יצרו (שם רות, כאשר תמות). והלא דברים קל וחומר מה לפרתו אדם עושה דרבנן ליצרו שמסיתו מן העולם הזה ומן העולם הבא עאכ"ו (שם קהל', דברי חכמים).—ואמר המשורר: ומה אמר ויצרי ירדפני כאויב מנעורי עד בלותי (ר"י הלוי, בקשה ליוה"כ, אדוני נגדך). מבשרי אחזה, יוצרי בלי עין, ואדע כי נבזה, אני וסופי אין, וכידעי רזה, ויצרי חגור זין (רמב"ע, הלל התולה).—ויצר טוב ויצר רע: הוי יצר רע מדוע כן נוצרת למלא פני תבל תרמית (ב"ס גנז' לז ג). רבי יהושע אומר עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם (אבות ב יא). כל כך רדף הקב"ה אחרי יצר הרע שלא ליתן פתחון פה למצוא לו מקום התר (מכי' יתרו ו). יהי רצון מלפניך יי' אלהי שתתן לי לב טוב יצר טוב סבר טוב שם טוב (ירוש' ברכ' ד ז ד). יהי רצון מלפניך יי' אלהי ואלהי אבותי שתשבור ותשבית עולו של יצר הרע מלבינו (שם). אברהם אבינו עשה יצר הרע טוב וכו' אבל דוד לא היה יכול לעמוד בו והרגו בלבבו (שם ט יד:). שאין היצר הרע תאב אלא דבר שאסור לו (שם נדר' ט מא:). שני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר רע (ברכ' סא.). לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע וכו' אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה (שם ה.). ותשים חלקנו בגן עדן ותקננו בחבר טוב ויצר טוב בעולמך (שם יז:). שתצילנו מעזי פנים ומעזות פנים מאדם רע ומפגע רע מיצר רע מחבר רע משכן רע (שם). ואל תביאני לידי חטא ולא לידי עון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון וישלוט בי יצר טוב ואל ישלוט בי יצר הרע (שם ס:). וכוף את יצרי להשתעבד לך ורחקני מאדם רע ומחבר רע ודבקני ביצר טוב ובחבר טוב (שם). יצר הרע דומה לזבוב ויושב בין שני מפתחי הלב (שם סא.). ת"ר קשה יצר הרע שאפילו יוצרו קראו רע (קדוש' ל:). דאין יצר הרע שולט אלא במה שעיניו רואות (סוט' ח.). ברא הקב"ה יצר הרע ברא לו תורה תבלין (ב"ב טז.). א"ר אסי יצר הרע בתחלה דומה לחוט של כוביא ולבסוף דומה לעבות העגלה (סנה' צט:). אמר להן נביא לישראל חזרו בתשובה אמרו לו אין אנו יכולין יצר הרע שולט בנו אמר להם יסרו יצריכם (שם קה.). אמר ר' אמי אין יצר הרע מהלך לצדדים אלא באמצע פלטיא (מד"ר בראש' כב).

אתה מוצא יצר הרע הוא מרגיל את האדם לחטוא והוא הורגו (שם שמות ג). ליצרו הרע נשבע חי ה׳ ולאשה אמר שכבי עד הבקר (שם ויקר׳ כג). אמר הקב״ה אחר שזה הנזיר אסר עצמו מן היין כדי להרחיק עצמו מן הזמה יגדל שערו שיתנבל ויצטער כדי שלא יהא יצר הרע קופץ עליו (שם במד׳ י). בשעה ששמעו ישראל לא יהיה לך נעקר יצר הרע מלבם באו אצל משה אמרו לו משה רבינו וכו׳ ומה הנייה יש באהבה שלנו מיד חזר יצר הרע למקומו (שם שה״ש, ישקני). והנה טוב זה יצר טוב מאד זה יצר הרע וכי יצר הרע טוב מאד אלא ללמדך שאילולי יצר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא הוליד בנים (שם קהל׳, את הכל). מלך גדול זה יצר הרע ולמה הוא קורא ליצר הרע גדול שהוא גדול מיצר טוב שלש עשרה שנה (שם, ומלא כה). אמר הקב״ה בני לא יטעה אותך יצרך הרע לומר איני מצוה אותנו כל שעה על הקרבנות אלא שיש אכילה (פסיק׳ רבתי, שור או כבש). שלשה מדות טובות ברא הקב״ה בעולמו ואלו הן יצר הרע וקנאה ורחמים אם אין יצר הרע אין כל בריה מתעסק בפריה ורביה אם אין קנאה אין כל בריה מתעסק בנטיעה אם אין הרחמים אין העולם עומד (מעשה תורה). וכה יאמר לו (ליצר הרע) מה לך יצרי תרדפני ולאויב לך תחשבני וכו׳ ואם תרצה עוד איעצך לטוב לך שתתחבר ביצרי הטוב להיותכם שותפים כשבת אחים גם יחד לעבוד לבוראנו (שבט מוסר יח).—וגם ״כח התאוה החמרי: ויעורר (הורד) היצר לשכבת הנשים (אסף הרופא 62).—ומ״ל: במה שהתיר לו מהשתמש באבריו והרשהו מהעברת מחשבותיו ביצריו הטובים והרעים (חו״ה, חשב׳ הנפ׳ ג). זה הגבר בהיותו מעיז פניו כל כך ועומד נוכח שאר היצרים הטובים אשר בו וכו׳ ולא יאבה ולא ישמע להם אבל הוא מחזיק ברשעתו לעשות חפצו וללכת אחר תאוותיו ויצריו הרעים (זרח׳ הלוי, פי׳ משלי ו). וזה טבע רוב היצרים הרעים כי המרגיל בהם הוא מתאוה להם יותר עד שהוא קשה עליו לפרוש מהם (שם כה).

יֵצֶר[1], ש״ז, מ״ר יְצָרִים, יִצְרֵי,— אֵבֶר, Glied; membre; member: ותכה מכעש עיני וִיצֻרַי[2] כצל כלם (איוב יז ז).

יִצְרִי, ת״ז,—של היֵצֶר: והכח הזוכר השומר לשמור בו הענינים המושגים מהמורגשות והכח היצרי להקריב בו מה שנמנע מהזכרון והכח המחשבי לעמוד בו על בירור מה שיחדשהו היצרי (כוזרי ה יב). והמניע הוא עושה בממשלת המחשבי בהשתמש ביצרי והוא התכלית מהחי הבהמי וכו׳ אך החוש היצרי נקבע לו לתקן סבות התנועה (שם). בטל רצונך היצרי והתאוני מפני רצונו וקיום תורתו (ר״י אברבנאל, נחל׳ אבות ב). ואין לאחד ממנו יתרון על חברו בגבול היצרי (תולד׳ אלכסנדר, י׳ לוי 38). ואחרי שקנית (ההצעות) היצריות קנה השכליות כי חיים הם למוצאיהן (המבקש לרש״ט פלקיירא).

יצת[1]), ממנו יָצַת, *הִצִּית.

יָצַת, פ״ע, עת׳ תִּצַּת, וַתִּצַּת, יִצְּתוּ, תִּצַּתְנָה, — א) יצתה האש בהעץ, נדלקה, התחילה לבער בו, anzünden; s'allumer; to kindle: כי בערה כאש רשעה שמיר ושית תאכל וַתִּצַּת בסבכי היער ויתאבכו גאות עשן (ישע׳ ט יז). — ובתו״מ: הקומץ מאימתי מתיר שיריים באכילה וכו׳ משתיצת האור ברובו (סוט׳ טו.). —ב) יָצַת דבר פלוני באש, נשרף, verbrennen; brûler; to burn: כה אמר יי׳ צבאות חמות בבל הרחבה ערער תתערער ושעריה הגבהים באש יִצַּתּוּ ויגעו עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו (ירמ׳ נא נח). נהיתה (רבה) לתל שממה ובנתיה באש תִּצַּתְנָה (שם מט ב).

— נפע׳, נִצַּת, נִצְּתָה, נִצְּתוּ,— כמו קל משמע׳ א, ובהשאלה, החֵמָה, החָרוֹן: כי גדולה חמת יי׳ אשר היא נִצְּתָה בנו (מ״ב כב יג). אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים למען הכעסני בכל מעשה ידיהם ונִצְּתָה חמתי במקום הזה ולא תכבה (שם יז). — ובמשמ׳ העקרית, נשרף: וחומת ירושלם מפרצת ושעריה נִצְּתוּ באש (נחמ׳ א ג). — ואמר בן סירא: בעדת רשעים יוקדת אש ובגוי חנף נצתה חמה (ב״ס נגי׳ יז ו).

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) לא הסכימו המפרש׳ בפרוש מלה זו. התרגום היוני תרגמו כאלו היה פה פעל במשמ׳ יצירה או קשירה. ת״י קלסתורי, צורתי. פשיטא תרעיתי, ר״ל רעיוני, כאלו קרא יִצְרִי. ולגתה במשמ׳ אֵבֶר, רסע״ג: מח׳אלקי, רש״י וראב״ע ורד״ק כמו ולגתה, אֵבֶר, רלב״ג: מַחשבותי, וכן קצת החדשים. ובספרות השתמשו בו במשמ׳ אבר עפ״י רש״י, ראב״ע ורד״ק.

[1]) רק בעברית.

—הפע׳, הצית, הצתי, הציתו, מצית, יצית, ויצת, תציתו, ויציתו, הציתוהו.—א) הצית דבר באש, שרפו: והיה כתפשכם את העיר תציתו את העיר באש (יהוש׳ ח ח). ויבאו העיר וילכדוה וימהרו ויציתו את העיר באש (שם יט). ויציתו עליהם את הצריח באש (שופט׳ ט מט). לכו והוציתיה[1]) באש ויצתו עבדי אבשלום את החלקה באש ויקם יואב ויבא אל אבשלום הביתה ויאמר אליו למה הציתו עבדיך את החלקה באש (ש״ב יד ל-לא). הצית משכנתיה נשברו בריחיה (ירמ׳ נא ל). ובאו הכשדים הנלחמים על העיר הזאת והציתו את העיר הזאת באש ושרפוה (שם לב כט).—ואמר בן סירא: ויעזבו תורת עליון מלכי יהודה עד תמם ויתנו קרנם לאחר וכבודם לגוי נכרי ויציתו קרית קדש וישמו ארחתיה (כ״ס גני׳ מט ד-ו). —ואמר הפיטן: שמע יה יודעיך השליכו אך בך יהבם, יחי לבבם לעד וחבוש שבר מכאובם, הצת סלון ממאירם וכלה קוץ מכאיבם, וידעו הכל כי אתה אל חי בקרבם (סליח׳ יול׳ יוה״כ, אנא הטה). שמע מכסת פסחים, אשר כסו פסוחים, היא צמתה בסלוחים, להציתם בקוצים כסוחים (קרוב׳ שבת החדש, קיחת עלית). — ב) הצית אש בדבר, על דבר, הדליק בו האש: לקול המולה גדלה הצית אש עליה (ירמ׳ יא יו). והצתי אש בחומת רבה ואכלה ארמנותיה (עמו׳ א יד). והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם ולא תכבה (ירמ׳ יז כז). והצתי אש ביערה ואכלה כל סביביה (שם כא יד). והצתי אש בבתי אלהי מצרים ושרפם (שם מג יב). והצתי אש בחומת דמשק ואכלה ארמנות בן הדד (שם מט כז). כלה יי׳ את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון ותאכל יסדתיה (איכ׳ ד יא). הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש (יחזק׳ כא ג).—ובתו״מ: ר״ש אומר משיצית האור ברובן (יומ׳ ו ז). וריוח היה בין הגיזרין שהיו מציתין את האליתא משם (תמיד ב ד). ירד (הכהן) והצית את האש באליתות (פרה ג ט). המצית גדישו של חבירו ביום טוב (ירוש׳ תרומ׳ ז מד ד). המצית את האור בחישת קנים (שם שבת ז י.). במצית את האור על כל שיבולת ושיבולת (שם ב״ק ב ג.). בשבעה (לחדש אב) נכנסו נכרים להיכל וכו׳ ותשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור והיה דולק והולך כל היום כולו (תעני׳ כט.). כגון שהצית (האש) בגופו של עבד (ב״ק מג:). עכו״ם שהצית את האור באגם (ע״ז לח.). אלו שהציתו את האור בחורבן בית המקדש (מד״ר קהל׳, כי כח החלוס).—ואמר הפיטן: סדר עצים והצית עליהם אש (סליח׳ ג׳ עבי״ת, איתן למד). — ובהשאלה להכעס: כלה כעסו והצית להבו, ובתכלית ששה מאורי אור כבו, כי לא ענה מלבו (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, איכה אכפתו).—ובהשאלה, הצית אש בקרבו, העיר תאותו: והלחיים אשר יקוד גחליהם יצית אש במעי, והשנים אשר קפאו טורותם מבדלח דמעי (ר״י חריזי, תחכמ׳ ב).

[1]) כך כתיב, הציתוה קרי.

יקב[1]), ממנו יקב.

יקב[2]), ש״ז, כהפס׳ יקב, דכנ׳ יקבך, מ״ר יקבים, יקביך, סמי׳ יקבי[3]), המקום, הבית שידרכו בו הענבים ויעשו בו היין, Kelter; pressoir; winepress: כרם היה לידידי וכו׳ ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חצב בו (ישע׳ ה א-ב). גרן ויקב לא ירעם ותירוש יכחש בה (הוש׳ ט ב). ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב (במד׳ יח כז). בא אל היקב לחשף חמשים פורה והיתה עשרים (חגי ב יו). העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך[4]) (דבר׳ יה יד). יין ביקבים לא ידרך הדרך (ישע׳ יו י). ונאספה שמחה וגיל מכרמל ומארץ מואב ויין מיקבים השבתי (ירמ׳ מח לג). ומלאו הגרנות בר והשיקו היקבים תירוש ויצהר (יואל ב כד). באו רדו כי מלאה גת השיקו היקבים (שם ד יג). בין שורתם יצהירו יקבים דרכו ויצמאו (איוב כד יא). עד יקבי המלך (זכר׳ יד י). וימלאו אסמיך שבע ותירוש יקביך יפרצו (משלי ג י).— ודבור, המן הגרן או מן היקב: מאין אושיעך המן הגרן או מן היקב (מ״ב ו כז).— ובתו״מ: המוכר את בית הבד מכר את היצידין

[1]) בערב׳ וקב a), במשמ׳ עשיית נקרה.
[2]) בערב׳ וקבה b), נקרה בסלע יקוו בה המים, ובכלל נקרה בגוף מהגופים. —[3]) במקום יקבי. —[4]) לפי דעת החדשים השוא של הקוף הוא נע, וראיה לדבר כי הבית רפה, ואומרים כי זו פעולת האות החכית, כמו בהשם בגד כמו״כ פעולת האות החכית, ולכן בגדו בדלת רפה. אבל, ההברה המסורה של הספרדים גם בהמלה בגד וגם בהמלה יקב היא בשוא נח, וכמו שכבר נזכר בכמה הערות בספר זה כי אין בגד כפת ראיה גמורה להשוא שלפניהן שהוא נע.

a) وَقْبٌ b) وَقْبَةٌ

ואת היקבים[1]) ואת המפריכות (תוספתא ב"ב ג ב). בל מעשיהן של ישראל משונין מאוה"ע בחרישתן בזריעתן וכו' בדישן בגרניהן ביקביהן (מד"ר במ"ב, חכו).—ואמר המליץ: כעולל אחר הבוצר קמתי ובחסד אלהי כבוצר יקבי מלאתי (ב"ז, תרג' ב"ס לג טז).

***יִקֵּב**, פ"י, — עשה ביקב: עד היקבין שיקבן מלך מלכי המלכים הקב"ה (מד"ר במ"ס, נוהרך). יקבים שיקבם המלך שלמה (פסיק' דר"כ, רני עקרה).

יקד[2]), ממנו יָקַד, יְקֹד, יָקוּד, מוֹקֵד, מוֹקְדָה, *יְקִידָה.

יָקַד, פ"ע, יֹקֵד, יֹקֶדֶת, עת' יֵקַד, תִּיקַד, — יָקְדָה האש, בָּעֲרָה, דָּלְקָה, brennen; brûler; to burn: עלה עשן באפי אש יֹקֶדֶת כל היום (ישע' סה ה). ותחת כבדו יֵקַד יקד כיקוד אש (שם י יו). כי אש קדחה באפי וַתִּיקַד עד שאול תחתית (דבר' לב כב). — ואמר בן סירא: בעדת רשעים יוקדת אש ובגוי חנף נצתה חמה (ב"ס גני' יו ו). — ועב' *יקדו: אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה אתמול יקדו גדישי ואתם באים להוסיף צרה (ילקוט דבר' תתת).—ואמר הפיטן: שקדו ויקדו גויל דת משנאי אוי איך נמשלת לפטיש תעודיך (ר"א קליר, קינ' לת"ב, ציון לפירת). פירוש שרפה דלתותי תשקוד, את מי ומי בדינה תפקוד, צוק אבר רותח ליקוד (אזהר' ר"א הזקן, קמ"ג 62). טלאיך הזהרת שקליהם להקדים, ידעת העתידות ודרשת נשקדים, כבוי להמציא ללהב יוקדים, לקוחים למות לתחי נפקדים (כנית' לתענית אסתר, אתה האל).— ופָעוּל *יָקוּד, יְקוּדָה, כמו יֹקֵד: מצות עשה להיות אש יקודה על המזבח תמיד (רמב"ם, תמיד' ומוספ' ב א). — ואמר המשורר: ואם קדה וקנמון וקנה עלי מחתות בבית משתה יקודים, ואם ריח לבונות ואהלים וריח אשכלות כופר חמודים (ר"מ דרעי, נקו"ק נג).

— הָפְעַל, הוּקַד, יוּקַד, תּוּקַד, — כמו יָקַד: והאש על המזבח תּוּקַד בו לא תכבה (ויקר' ו ה). כי אש קדחה באפי עליכם תוּקָד[3]) (ירמ' יה יד). כי אש קדחתם באפי עד עולם תוּקָד (שם יז 7). — ובינו': האש המוקד על המזבח (תנחומא צו יד). הכובח היה מוקד באש (ילקוט דבר' תתת).

— פִּעֵל, *יִקֵּד, פ"י, — יִקֵּד את האש: תויכת בתרי שקד, רשפי לוד ליקד, רחש ישנים כערב, דם תבוסה בעורב, קץ חש וקרב (שבת פרש' החדש, קיתת עלית).

— הִתְפַּעֵל, *נִתְיַקֵּד: קרוב למאה ושש עשרה שנה היתה האש מתוקדת בו (בהמזבח) עצו לא נשרף ונחשתו לא ניתך (מד"ר ויקר' ז).

— נִפְעַל, *נוֹקַד, נוֹקְדוּ, — כמו הָפְעַל: מיקוד מעצבי נוקדו הצלעות, ומדמי הלבבות אדמו הדמעות (מטמוני המבורג, פזמ' לגו"ג, המגיד יו 425).

יְקֹד, ש"ז, סמי' יְקוֹד, — פעולת הבערה והשרפה, Brand; embrasement; burning: לכן ישלח האדון יי' צבאות במשמניו רזון ותחת כבדו יקד יְקֹד כיקוד אש (ישע' י יו). — ואמר הפיטן: זהרי גו מחוץ ומגו יקודי להבי רשפים, חקוקי הוד בלב ומאד תהלתך מטיפים (שבת א אחה"פ, אלוגי עוז). יקודי אש בידודי אש יצורי צור כרובים דר, עיניהם ומראיהם כעין סוחרת וכעין דר (שם, שבת ה, יקודי אב). צדיקים נכתבים לחיי עד שקודים, ורשעים נכתבים לתבערת יקודים, ובינונים עד יום כפור תלוים ועומדים (יוצ' ב ר"ה, אבר מי יעבה).—ואמר המשורר: כלם אצילים ונגידים, יפיצו מלשונם אמרי נגידים, ומליצותם כרשפי יקודים, בוערות כמראה הלפידים (ר"י חריזי, תחכמ' ה). — ובהשאלה, יְקֹד האהבה, החרון וכדומה, ואמר המשורר: אריב יקוד אישי ואוביח המון דמעי הכי בי משלוט נמנעו, ויענו גבר מאד השוד עדי חקם אשר לו נבראו פרעו (רמב"ע, קינ' על מות אחיו). והעפעפים אשר יורו ולא יחטיאו אל צלעי, והלחיים אשר יקוד גחליהם יצית אש במעי (ר"י חריזי, תחכמ' כ). והשופט לא יכבה יקודו, על המתנה אשר יצאה מידו, ולא יחדל שאונו, מעת הרעיף עננו (הוא, איתיאל ת, העבד והשפחה).— ויְקֹד הדברים, המליצות: נאם גבר אשר עלהוירד, בחוג השיר ואם שיאו במורד, והתלקח יְקֹד מליו בספרו כהתלקח יקוד להב בברד (הוא, סקד' תחכמ'). ותלך (הנשמה) ותשב לה מנגד, עד נברא הגוף ותלבש אותו כבגד, והפיצה חום יקודה בבשר ובגלד, ויחם בשר הילד (שם). ומזהר עיניה לפידים יהלוכו, ומנצוצי גביה תשלח ברקים וילכו, ומלהט יקודיה אוחזות לבבות ובבות, בניבות ערבות, מלהבות תצובות (שם א). ואז התחילו העברים, להרגיל

---

[1]) ופרשו המפרשים כי כאן הכונה להסלים שמביאים בהם הזיתים מן השדה.

[2]) בערב' וקדa) ממש במשמ' זו.

[3]) כך למערבאי, למנדחאי תיקד כתיב, תוקד קרי.

a) وقد

לשונם בדרכי השירים, והתחילו יקודי המליצות את לבם להבעיר (שם יח).

יקה[1]), ממנו יְקָהָה.

א. יְקָהָה[2]), ש"נ, סמי' יִקְהַת,— משמעת ועשייה כמצות **פלוני**, Gehorsamkeit; obéissance; obedience: לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו עד כי יבא שילה ולו יִקְּהַת[3]) עמים (בראש' מט י). עין תלעג לאב ותבז לִיקֲּהַת[4]) אם יקרוה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי ל יז).

---

[1]) בערב' וקה a) במשמ' שמיעה בקולו של פלוני ועשות כרצונו וכמצותו.

[2]) משק' דִּבְרָה, כך רד"ק. והחדשים קבעו צורה יְקָּהָה, ועי' הערה לקמן.— [3]) ת"א: וליה ישתמעון עממיא. ע"כ. ואמר ריב"ג (הרקמה כב): ויש שידגשו גם כן העברים האות לבלי מה שזכרנו אך לצחצח האות ההיא הדגושה כאשר יראו שתתערב באות אחרת היא קרובה אליה במוצאה כדגשותם קוף ונתקנוהו מן העיר מיראתם שתדמה לכף וקוף ביקרותיך וקוף ולו יקהת עמים וקוף עקשות פה וקוף ועקבותיך לא נודעו וקוף אם יקרך עון וקוף מקדש ה' מיראתם בזה גם כן. ע"כ. ובהשרשים אמר: וקלנא אנ תרג'מה יקהת יקהה אי טאעה והו מג'אנש לקול אלערב איקה אלרג'ל עלי זנה אח'רג' במעני אטאע ותרג'מה קולה ותבוז ליקהת אם ותזדרי ביקהה אלאם אי תשתח'ף בטאעתהא ואשכנת יא' ליקהת אם וחולת חרכתהא עלי אללאם כמא צנע פי יא' בנות מלכים ביקרותך פי קרא'ה בן נפתלי וכו' ואמא אשתדאד קאף יקהת עמים ליקהת אם פליקוי אלאעתמאד עליהא כילא תשתבה באלכאף, ע"כ, ובעבר': ואמרנו שפירש יקהת עמים יקהה בערבי כלומר משמעת וקבול עבודה ומצוה והוא דומה למה שאומרים הערבים איקה אלרג'ל על צורת אח'רג' במשמ' עשה כמצותו ופרוש ותבוז ליקהת אם תבוז למשמעתה ועבודתה והונח יוד ליקהת אם והטילו את תנועתה על הלמד כאשר עשו ביוד בנות מלכים ביקרותך בגרסת בן נפתלי וכו' אבל דגשות קוף יקהת עמים ליקהת אם כדי שתחזק החשענות עליה שלא תדמה לכף. וכן ראב"ע ורד"ק בפרוש המלה. וגם בדבר דגשות הקוף אמר רד"ק: וכן דרכם (של העברים) לחזק קריאת האותיות בדגש לתפארת הקריאה גם בלא הפסק והוא שתהיה האות שואית כמו מקדש וכו' ולו יקהת עמים אם יקרך עון (מכלול, בדה"פ), ורק רש"י פרש במשמ' אחרת, בענין קבוץ ואספה: יקהת עמים אסיפת עמים. — [4]) כך ברוב הספרים דפוס' וכ"י, ובקצת ספרים לִיקֲּהַת, ובירוש' (פאה א י ה ד) לקהת בלי יוד, וכן בקצת כ"י לקחת. ות"י: לקשישותא דאמא, ר"ל זקנה, וכן פשיטא: סיבותא, וכן רש"י. אבל ריב"ג ורד"ק והחדשים במשמ' יקהת עמים. ועי' ג. יקהה.

(a) وقة

יְקָהָה, ש"נ,— כמו יְקָּהָה, עי' זה.

ב. יְקָּהָה, ש"נ,— אספה, חברה[1]): אם ביקהת כראים עמדה רגלך נהק, ואם בלהקת חמורים נער (אסף מח כו).

ג. יְקָּהָה, ש"נ,— זקנה[2]): אל תבוז ליקהת[3]) אביך כי לא לכבוד הוא לך (כ"ז, תרג' כ"ס ג ח). —ובמשמ' קמטי הפנים[4]): עוד יחליצו עצמותי היבשות יצהילו יפתחו יקהת פני אשר קמטו בלא עת (ר"ב בלוך, סקד' שבי"ע, מכת' לדנ"ק). אך פארור ויקהת באה בשנים פני קבצו לכן עם חללים כמו שוכני קבר שאול רפידתי (אהרן, ביתה באהלי החיים, בכס"ע תקפו). — ואמר המשורר: אלה מרשע כסל יתקוטטו, אלה למצוא כבוד והון יחלו, אלה חיק נכריות חבק החלו, ויקהת פניך יבזו כי קמטו (יל"ג, אחרי מות בד"ל).

יָקוֹד, ש"ז,—כמו מוֹקֵד, המקום ששם יוקדת האש: ולא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מִיָּקוּד ולחשוף מים מגבא (ישע' ל יד).—ואמר הפיטן: דלג במחתה עד יעצר נגף בגשת זר מכהן יָקוּד לזכרון (מוס' ב ר"ס, הפחד במעבי).

יְקוּם, ש"ז, — כל מה שעומד וקים בעולם, כל הנמצא בעולם, Bestand, Wesen; existant: כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה ומחיתי את כל הַיְקוּם אשר עשיתי מעל פני האדמה (בראש' ז ד). וימח את כל הַיְקוּם אשר על פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים (שם כג). אשר פצתה הארץ את פיה ותבלעם ואת בתיהם ואת אהליהם ואת כל הַיְקוּם אשר ברגליהם בקרב כל ישראל (דבר' יא ו).—ואמר הפיטן: יען כאשר מדו מדד והטל, יקומם מחה וזכרם בטל (ר"א קליר, תפל' טל, אאגרה). — ואמר המשורר: אמת יום הכינותו (את ראש השנה) ואל דין היקום יעדתו, אדני למשפט שמתו, וצור להוכיח יסדתו (ר"י הלוי, יוצר, אסיר מבחר). שחת כמו מכלא ומות כמו רועה וכל היקום כשבים, לאט אותם יהי נוהג לשחת וישים תעלולים בם כשבים (רמב"ע, תרשיש ח עה).

---

[1]) עפ"י פרוש רש"י לא. יקהה.

[2]) עי' הערה לא. יקהה. — [3]) ופרש שם ב"ן בעצמו זקנה. — [4]) עפ"י פרוש רש"י לא. יקהה.

איך יצפה, ברוה פה, ברא את־העולם, ואיך תבל, בפיו סובל. ואת כל היקום בלם (הוה, בלב בר). שאול ואבדון דפקום, כי הם למחסה ליקום, ואחרון על עפר יקום (הוה, תס הדיך).— ואמר המליץ: וכאשר השלימה המלכה דברי חכמתה תמהו כל העומדים לעומתה, ואמהר לקום, ובאתי בתוך היקום, ועמדתי לפניה (ר״י חריזי, אגר׳ גבון הזהב). — ומ״ר: בחון מעשה כל יום, גישת יקומים פני איום, דינם בו לפלס לפדיום (ר״א קליר, מוס׳ א ר״ה, אפד מאז). אל מלא רחמים, לפי מעשיו העצומים, יתהלל בצדקו בתמים, המתקן מזון לכל יקומים (שבת ה אחה״פ, אגורה). ומטרות עז שפך עליהם, וימח את כל יקומיהם, רמה רוח יושבי שנער, ולעלות לשחק לבם נבער (יוצ׳ אחרון פסח, מה מועיל).

יָקוּשׁ[1], בת״ז, — כמו יוקש, המנית מוקש: נביא פח יָקוּשׁ על כל דרכיו (הוש׳ ט ח).

יָקוּשׁ, בת״ז, מ״ר יְקוּשִׁים, — א) כמו יָקוּשׁ: כי הוא יצילך מפח יָקוּשׁ מדבר הוות (תהל׳ צא ג). הנצל כצבי מיד וכצפור מיד יָקוּשׁ (משלי ו ה).— ומ״ר: כי נמצאו בעמי רשעים ישור כשך יְקוּשִׁים הציבו משחית אנשים ילכדו (ירמ׳ ה כו). —ב) *כמו מוקש: שהפח נקשר ותופס העוף ובן יקוש שפושטים לחיות ללוכדן ברגלים כשנוגעין בו קופץ ומתחבר מאליו ולוכד (רש״י שבת יח.).

*יקז, עי׳ *יקיזה.

***יְקִידָה**, ש״נ, מ״ר יְקִידוֹת, — שה״פ מן יָקַד: לחתות אש מיקידה גדולה (שבת פב.). מלאכי חבלה יורדין מפני הגבורה ונוטלין אותן ומשליכין אותן לתוך יקידת גיהנם (סדר אליהו רבה יח). והאש על המזבח תוקד בו רבה כאן יקידות הרבה (רש״י ויקר׳ ו ה). ואחרים הוסיפו (במעלות המרחץ) שישער המבעיר יקידתו בשעור מזג מי שירצה לבא בו (קאנון א כ כ יט). ורובם (של הדמעות) ומיעוטם כפי יקידת הלב (מוסרי הפלסופ׳ ב יז).

***יְקִיזָה**[2], ש״נ,—שה״פ מן הקיז: אך בחור חזק טוב לו יקיזת דם וגאלינוס אסר יקיזת דם קודם י״ד שנה ואחר ע׳ שנה וזה יתאמת ביקיזה רחבה כמו שנהג בזמנו (ר״י לאהגון, חולה״ת ו ג ב). וכן נלמד שעור יקיזת דם מסיבות פנימיות או חיצוניות לחולה א׳ ממזגו (שם שם ג).

***יְקִיצָה**, ש״נ,—שה״פ מן יָקַץ, במשמ׳ הויה בלי שנה, Wachen; veille; wakefulness: הכת השלישית יתחדשו להם דמיונות נפלאות וחלומות וטרופים בעת היקיצה כדמות מראה הנבואה (מו״נ ב לו). השינה דומה מאד למנוחה והיקיצה דומה מאד לתנועה (קאנון א ב ב יג). כי בשתי דרכים תבטל הרגשת האדם בעת היקיצה כמו בחולים ובזקנים וכו׳ אנורואים כי אלו הכחות יפעלו בעת השינה יותר מעת היקיצה (שער השמים י). שכאשר יישן תהיה שנתו מעוטה וכאשר ילאו כחותיו מרוב היקיצה ישכב מעט (רלב״ג משלי ו). ראה (עלי) ששמואל שמע הקול פעמים שלש והיה כבר ער וביקיצה שלימה היה שומע אותו (ר״י אברבנאל, ש״א ג). ומהשינה והיקיצה ראוי להרגילו השינה הרגילה אצלו (ספ׳ הקדחת, כ״י ברלין). יקיצה אשר היא באמצע גדרה מניעה לחושים וכחם מעירה (תלווי אבן סינא, כ״י ברלין). והדברים הגורמים היקיצה הם הדברים החמים והיבשים (מ׳ אלדבי, ש״א ה). מהנטיה אל השינה תבהל הנפש ומהנטיה אל היקיצה תפסיד הכחות הטבעיות (רמב״ם דוזן, מג״א, ת״י ד). הרופאים אמרו כי זמן השינה הטבעית שמנה שעות והוא שליש היום והיקיצה שני שלישים (שם). וישמור עצמו מן (המאכלים) הגסים וכו׳ ומן הקור והחום והשינה והיקיצה יותר מדאי (א׳ מודינא, לב האריה א ו). ורק הדמיון לבדו יפעל וילך וידמה ויצייר ענינים כפי מה שיזדמנו לו משארית מה שנצטייר בו בעת היקיצה (רמח״ל, דרך ה׳ ג א).—ובהשאלה: לפי שכמו שיושאל לשון שינה על הגוף בקבר ככה תאמר יקיצה על הנשמה בגן עדנה (ר״י אברבנאל, נחל׳ אבות ו). שאותו העולם הוא עולם היקיצה הטובה עם היות הנפש בו בפועל (מ׳ אלדבי, ש״א ט).

יַקִּיר, ת״ז, מ״ר יַקִּירִים, יַקִּירֵי,— כמו יָקָר: הבן יַקִּיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד על כן המו מעי לו (ירמ׳ לא יט). —ובתו״ם: מסרו (את שעיר המשתלח) למי שהיה מוליכו וכו׳

---

[1]) הקדמוני׳ וגם קצת החדשים אמרו כי זה שם להכלי, או ש״ת להכלי, אך יותר נכון כדעת קצת החדשים כי הוא שת״ז להמנית המוקש.

[2]) מן יקז, שהניחוהו קצת הסופרים שרש להפעל הקיז דם, אך דעת רוב חכמי הלשון, כי עקר השרש הוא נקז, עי׳ במקומו.

מיקירי ירושלם היו מלוין אותו עד סוכה הראשונה (יומ' ו ג-ד). מעשה ביקירי ירושלם שהיו אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב (סוכ' לז.). לבש (שמעון הצדיק) בגדי כהונה ונתעטף בבגדי כהונה ומיקירי ישראל עמו ואבוקות של אור בידיהן (יומ' סט.).—ואמר הפיטן: ישראל בנך יקירך בבורך. בעצועי שעשועיך זכור בזכרך (סלית' ג עי"ת, אזוב). אין כמוך בטהורי מעלה ואין כמעשיך ביקירי מטה (יוצ' יוה"כ, אין כמוך).

***יָקָם[1])**, ש"ז, מ"ר יְקָמִים, — מכלי המרחץ, כמין ספל שנוטלים בו מים רותחים לרחיצה: המוכר את המרחץ מכר את בית הנסרין ואת בית היקמין ואת בית הספלין ואת בית הוילאות אבל לא את נסרין עצמן ולא יקמין[2]) עצמן ולא ספלים עצמן ולא וילאות עצמן (ב"ב סז:). המוכר את המרחץ מכר את בית הנסרים שיושבין עליהן כשהן ערומים ואת בית היקמים שנוטלין בהן המים (רמב"ם מכיר' כה ט).

א. יקע[3]), ממנו א. יָקַע.

א. יָקַע, פ"ע, עת' יֵקַע, תֵּקַע,—א) יָקַע הדבר ממקומו, נשמט ויצא ממקומו, למשל האבר ממקום הפרק, sich verrenken; se disloquer; be dislocated: ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו וכו' וירא כי לא יכל לו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו (ברא' לב כה-כו), —ב) בהשאלה, יְקִיעָה הנפש מפלוני, נטתה ממנו, התרחקה ממנו, לא רצתה בו, sich v. jem. entfremden; se détourner de qqn. be alienated: הוסרי ירושלם פן תקע נפשי ממך (ירמ' ו ח). ויבאו אליה בני בבל למשכב דדים ויטמאו אותה בתזנותם ותטמא בם ותקע נפשה מהם ותגל תזנותיה ותגל את ערותה ותקע נפשי מעליה (יחזק' כג יז-יח).—ועי' נקע.

ב. יקע[1]), ממנו ב. יָקַע, *הוֹקָעָה.

ב. יָקַע,—קל לא נמצא.

— הִפע', הוֹקִיעַ, צווי הוֹקַע, הוֹקַעֲנוּם, וַיֹּקִיעֻם,— הוֹקִיעוֹ, תלה אותו, צלב אותו, kruezigen; crucifier; crucify: קח את כל ראשי העם (שחטאו בבעל פעור) והוקע אותם ליי' נגד השמש (במד' כה ד). ינתן לנו שבעה אנשים מבניו והוקענום ליי' בגבעת שאול (ש"ב כא ו). ויתנם (דוד את ילדי רצפה) ביד הגבענים ויקיעם בהר לפני יי' ויפלו שבעתים יחד (שם ט). למלך שעשה סעודה והיה לו שני שונאים וזימן אותם וכו' הוציאם והוקיעם זה כנגד זה (פסיק' דר"כ, זכור).

— הָפע', הוּקַע, מוּקַע, מוּקָעִים,—שהוקיעו אותו: ויאספו את עצמות המוקעים (ש"ב כא יג).

א. יקף,—עי' נקף.

ב. *יקף, ממנו *יָקַף.

***יָקַף**,— קל לא נמצא.

—פע', *יִקֵּף,—כמו הקפיא: ירדו על מחנות צבא מהרפיק, יען כי רדפו אחר עם מצפיק, יקפת תהום בקרת וברוח אפיך (יוצ' אחר' פסח, אתה הארת).

יקץ[2]), ממנו יָקַץ, *יָקֵץ, *יְקִיצָה.

יָקַץ, פ"ע, עת' אִיקַץ, יִיקַץ, וָאִיקָץ, וַיִּיקַץ, וַיִּקַץ, וַיִּקֶץ, כהפס' יְקַץ, מ"ר יְקָצוּ,—יָקַץ מִשְּׁנָתוֹ, עזבתהו השנה, שב להיות ער, erwachen; se réveiller; to awake: בחלמי הנני עמד על שפת היאר והנה מן היאר עלת שבע פרות וכו' ותאכלנה הפרות הרקות והרעות וכו' ומראיהן רע כאשר בתחלה ואיקץ (ברא' מא יז-כא). וייקץ נח מיינו (שם ט כד). וייקץ יעקב משנתו (שם כח יו). וייקץ פרעה והנה חלום (שם מא ז). וייקץ משנתו ויסע את היתד (שופט' יו יד). ויקץ משנתו (שם כ).

---

[1]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן.—

[2]) פרש הגאון: קידרא דמרתחין בה מיא למרחץ (תשוב' הגא', הרכבי קפט). והרמב"ם: יוקמים הם ספלאות של עץ שמשתמשין בהן בבית המרחץ ונותנין בהן מים לפני כל אחד ואחד. ע"כ. ורה"ג פרש: יקמים אלו בגדים שמעטפין ראשיהם במרחץ מפני החום שלא יזיק להם בראשם. ע"כ. אך פרושם של הגאונ' ושמושו של הרמב"ם מכריע. ולא נמצא לו דמיון בלשונ' האחיות.

[3]) בערב' וקע a) במשמ' נפל, אך משמ' זו רחוקה מהמשמ' שמשמש בה שרש זה בעברית.

a) وقع

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ומביאים את שמוש הפעל הוקע בתוך שמושי השרש א. יקע, אך שני המושגים האלה כ"כ רחוקים שעל כרחנו אנו צריכים להניח שרש מיוחד, אעפ"י שגם לשמוש זה אין חבר לשרש זה בשאר הלשונות האחיות.

[2]) בערב' יקט a), כמו קוץ, קיץ.

a) يقظ

ויקץ שלמה והנה חלום (מ"א ג טו). אולי ישן הוא ויקץ (שם יח כז).—ובספה"מ"א: בשעה שייקץ בסוף שנתו מברך והוא על מטתו (רמב"ם תפלה ז ג).—ובהשאל': ויקץ כישן אדני כגבור מתרונן מיין (תהל' עח סה), לאמר התעורר לעשות דבר. הלוא פתע יקומו נשכיך ויקצו[1] מזעזעיך והיית למשסות למו (חבק' ב ז).—ואמר הפיטן: כגבור מתרונן מיין, י ק ץ והריק זין (יוצ' ב פסח, אפיק רנן).—ועי' קוץ, קיץ.

יָקִץ, ת"ז, מ"ר יְקִצִים, — עֵר, שאינו יָשֵׁן: א"כ היקיצה יותר מבשלת ומועלת משינה וזהו שהיקץ בלילה יחשוק יותר לאכול (ר"י נהגון, אוצה"ת א ג). ע"י שינה החום הולך למקום פרטי כמו לכבד ולב ואינו מתפשט בכל האיברים כמו היקץ (שם). ואם היקצים יהיו בלבד הצדיקים מישראל באמת מספר יהיו ונער יכתבם ואיך יאמר עליהם ורבים מישני אדמת עפר יקיצו (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ד). שהתלמידים הגורסים שם (בבתי המדרש) קצתם גורסים וקצתם ישנים וכו' ולא הטריחו לשאר היקיצים להמתין עד שיכלה הריח (הנבוב, או"ת עט ט).

יקר[2], ממנו יָקַר, יָקֵר, יְקָר, יִקְרַת, *יֹקֶר, *יַקְרוּת, *יִקְרָה, *יַקְרָן.

יָקָר, ת"ז, סמי' יְקַר, לנק' יְקָרָה, סמי' יִקְרַת, מ"ר יְקָרִים, יְקָרוֹת — א) אבן יקרה וכדומה, שצריך לשלם בעדה מחיר רב, theuer, edel; cher, précieux; dear, precious: ותבא (מלכת שבא) ירושלמה בחיל כבד מאד גמלים נשאים בשמים וזהב רב מאד ואבן יקרה (מ"א י ב). וגם אני חירם אשר נשא זהב מאופיר הביא מאפיר עצי אלמגים הרבה מאד ואבן יקרה (שם יא). בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסכתך אדם פטדה ויהלם (יחזק' כח יג). לא תסלה בכתם אופיר בשהם יקר וספיר (איוב כח טז). — וגם שמלאכתם עולה במחיר רב: ויצו המלך ויסעו אבנים גדלות אבנים יקרות ליסד הבית (מ"א ה לא). ומלמעלה אבנים יקרות כמדות גזית וארז (שם ז יא). — והון יקר, שמחירו רב: כל הון יקר נמצא נמלא בתינו שלל (משלי א יג). ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים (שם כד ד).— ב) אדם יקר, טוב, יפה, נכבד, חשוב: בני ציון היקרים המסלאים בפז (איכ' ד ב). —ומ"ר לנק' יקרות, יקרותיך: בנות מלכים ביקרותיך[1] (תהל' מה י). — ולנק' בסמי' *יקרת: היה ירמיה הולך ובוכה וכך אמר חבל עליך יקרת המדינות (פסיק' רבתי כו). —יקר רוח, שרוחו יקר, טוב ומשבח: יקר[2] רוח איש תבונה (משלי יז כז).— וכמו שם, יקר, דבר יקר: ואם תוציא יקר מזולל (ירמ' טו יט). — ודבר יקר, גם מפשט, נחמד, חשוב, טוב מאד: יקר מחכמה מכבוד (קהל' י א). מה-יקר[3] חסדך אלהים (תהל' לו ח). יקר בעיני יי' המותה לחסידיו (שם קטז טו). יקרה היא (החכמה) מפניים (משלי ג טו). ואשת איש נפש יקרה תצוד (שם ו כו). — ובמשמ' יפה ונהדר: וירח יקר הלך (איוב לא כו). — ג) דבר לא מצוי, לא תדיר, selten; rare; scarce: ודבר יי' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ (ש"א ג א). —ובתו"מ, במשמ' שמחירו רב: פרה דדמיה יקרין (שבת נב.). ובדמו (של החלזון) צובעין תכלת לפיכך דמיו יקרים (מנח' מד.). — ואדם יקר, במשמ' נכבד וחשוב: ואינו דומה המתבייש מן היקר למתבייש מן הפגום (תוספתא ב"ק ט יב). עמדו יקרים עמודו שבו יקרים שבו (מגי' כג:). נשים יקרות שבירושלם היו מתנדבות ומביאות אותן

---

[1]) אמר ריב"ג: קד ד'כר פי כתאב הרופ אללין פי וייקצו מזעזעיך אליא' פי וייקצו מוקפה דאלה עלי אן בעדהא יא' והי פא' אלפעל קאל אבו אלוליד ואליא' ענדנה ע'יר מוקפה ואלמסורת עליה לית כותיה וחטף, ע"כ, ובעבר': כבר נזכר בספר אותות הרפיון ואמר ר' יהודה בויקצו מזעזעיך היוד בויקצו מעמדת מורה שאחריה יוד והיא פא הפעל ואני אומר כי היוד אצלינו איננה מעמדת והמסרת עליו לית דכותיה וחטף. ורד"ק במכלול (בדה"פ), אמר וז"ל: והיוד בו מועמדת בגעיא להורות היוד פא הפעל כמו ויצקו על העולה. ע"כ. וכעין זה כתב גם בהשרשים. והביא מנחת שי: אפשר שיהיה בלא מאריך כמו שנמצא במקצת ספרים וכו' וכן נמצא במקצת ספרים בשני יודין.

[2]) בארמ' יקר. בערב' וקר a), במשמ' כבד, וגם באשור' אקר כמו בעברית.

a) وقر

[1]) כך פרשו רוב המפרשים, אך עי' בערך בקרה, וב הערה שם בענין מלה זו. — [2]) כתיב וקר.— [3]) אמר ריב"ג: ואעלם אן מה יקר חסדך קמוץ אליא' ואלקאף פאלאקרב ענדי אן יכונ צפה וכו' אלא אנה ענד אבי זכריא פעל מאצ', ע"כ, ובעבר': ודע כי מה יקר היוד והקוף בקמץ, והוא לפי דעתי תאר, אלא שהוא אצל אבי זכריה (ר"י חיוג) פעל עבר. ורצה ריב"ג להוכיח מזה שבספרו של ר"י חיוג היה יקר פתוחה הקוף, אעפ"י שאפשר גם פעל עבר בשני קמצים.

לא התנדבו נשים יקרות משל מי וכו׳ משל צבור (סנה׳ מג.). וכן הנשים היקרות לא ויתר להם בדין זה רב אלפס אלא לשגר להם סופרי הדיינין ולטעון בפניהם (שו"ת מ"מ קכד א). — וכנוי של כבוד לאיש ולאשה: באותה שעה בא היקר ה"ר שם טוב וכו׳ (שו"ת תמת ישרים א). היקרה מרת יוטא אשת מנדלין וכו׳ (פנק׳ ההקדש דק"ק וירמייזא 14). בפנינו עדים חתומי מטה באו היקרה מ׳ קלארה אלמנת ה"ר יוסף וארון ובנותיה וכו׳ והגיסים היקרים הר׳ שמואל לוי והר׳ שלמה ארזיק ונתפשרו ביניהם (שו"ת פרח מטה אהרן ז). באה היקרה דינה שמהה ובעלה וכו׳ והיקרה דונה (שם יג). נכנסנו לבקר את היקרה מ׳ ריינה (שם קכא).—ובמשמ׳ חביבה ואהובה: כי עתה הנה אשתי אהובתי יקרתי עמכם ואשת נעורים היא (יוסיפון, פרק ק).

יָקַר, פ"ע, יָקְרָה, יָקָרְתְּ, פת׳ אִיקַר, תִּיקַר, וַיִּיקַר, וַיֵּקַר, — א) יָקַר בעיניו הדבר, היה הדבר יָקָר בעיניו, חשוב ונכבד ואהוב, teuer, wert s.; être cher, précieux; be dear, precious: לא ארע לך עוד תחת אשר יָקְרָה נפשי בעיניך היום הזה (ש"א כו כא). ויתחנן אליו וידבר אליו איש האלהים תִּיקַר נא נפשי ונפש עבדיך אלה חמשים בעיניך (מ"ב א יג), ר"ל תחום נא עלינו. מאשר יָקַרְתָּ בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך (ישע׳ מג ד). מתוך ומחמס יגאל נפשם וייקר דמם בעיניו (תהל׳ עב יד). — ואמר המשורר: ועוד אם תאחרנה עתים מזומנות, יבואון ותיקרנה קהלות הבחונות, ועולות תכשרנה וימחו עונות (ר"י הלוי, לבית ישראל). — ויֵקַר לו במשמ׳ זו: ולי מה יָקְרוּ רעיך אל (תהל׳ קלט יז).—ושמו יָקַר, היה גדול וחשוב ונכבד: ויהי מדי צאתם שכל דוד מכל עבדי שאול וַיֵּקַר שמו מאד (ש"א יח ל).—יָקַר מֵעַל פלוני, הרויח ממנו, verdienen; gagner; to gain: ואמר אליהם אם טוב בעיניכם הבו שכרי ואם לא חדלו וישקלו את שכרי שלשים כסף ויאמר יי׳ אלי השליכהו אל היוצר אדר היקר אשר יָקַרְתִּי מעליהם ואקחה שלשים הכסף ואשליך אתו בית יי׳ אל היוצר (זכר׳ יא יב-יג).— ב) יָקַר הפדיון וכדומה, יהיה יקר, יעלה בדמים רבים: וְיֵקַר פדיון נפשם וחדל לעולם (תהל׳ מט ט).—ג) *יָקַר הדבר, היה כבד, schwer s.; péser; to weigh: אמרו יקרו ידיו של משה באותה שעה כאדם שתלויין לו כדין של מים (מכי׳ בשלח, עמלק ב).—ד) *יָקַר פלוני, חשב את עצמו יָקָר, נכבד, התנהג בכבוד: אשר יָקַר וימנע לבקש לנפשו מבני איש מאויים, משבח מאשר ישאל אנשים אשר אינם לשלתו ראוים (ר"ש הנגיד, בן משלי א יב).

—הִפְעִ׳, הוֹקִיר אוֹקִיר, הֹקַר,—א) פ"י, עשה יָקָר, שיהיה רב המחיר: אוקיר אנוש מפז ואדם מכתם אופיר (ישע׳ יג יב).—ב) עשה שיהיה לא מצוי, לא תדיר: הֹקַר רגלך מבית רעך פן ישבעך ושנאך (משלי כה יז).—ואמר המשורר: ומבית אח שמור רגל והוקר, וסור מבעלי כזב ושקר (רס"ג, שירי מוסר השכל).—ג) פ"ע, *הוֹקִירָה הסחורה וכדומה, נעשתה יְקָרָה, עלה מחירה: שהוקיר המקח (ירוש׳ כתוב׳ יא לד:). היו בזול והוקירו בין שהוא גרם בין שהיא גרמה נותנין בזול (שם יב לד ד). ומי שהלוה את חבירו דינר ולאח"כ הוקירו (הדינרים) אסור ליטול ממנו דינר (הלכ׳ פסוק׳, ממונות). רב כהנא נתן מעות על פשתן לבסוף הוקיר פשתן מכרוהו לו בעליו (שם). המשיכו להן פירות ליתומים הוקירו לא יהא כח הדיוט חמור מן ההקדש הוזלו זו היא של רב נהילאי בר אידי (שם).

—הָפְעַ׳, *הוּקַר,—כמו הוקיר, נעשה יקר, המקח, המחיר: שהיה רבן גמליאל מלוה את אריסיו חטין בחטין לזרע וכו׳ בזול והוקרו ונוטל מהן כשער הזול (ב"מ ה ח). לא תלוה אשה כבר לחברתה עד שתעשנו דמים שמא יוקרו חטים ונמצאו באות לידי רבית (שם ט). המוכר יין ושמן לחבירו והוקרו או שהוזלו (ב"ב ה ח). בין ביוקר והוזלו בין בזול והוקרו מוכרו בזול (ירוש׳ מע"ש ד נד ד). אומר אדם לחבירו הלויני כור חיטין וקוצץ לו דמים הוזלו נותן לו חיטים הוקרו נותן דמיהם (ב"מ עה.). א"ר חסדא מכר לו שוה חמש בשש והוקר ועמד על שמנה מי נתאנה לוקח (ב"ב פג:). שהוקר השמן ובאת לשאול אם תמכור (מד"ר בראש׳ לה). ר׳ יצחק אמר שמא הוקר השער (שם לב). אפילו שתק עד שהוקר השער (תוספ׳ גיט׳ ג). ולעולם אינו משלם אלא לפי דמים שהיתה שוה בשעת אכילה בין שהוזלה בשעת תשלומין בין שהוקרה (רמב"ם תרומ׳ י כו). המוכר לחבירו שוה ארבע בחמש וכו׳ ולא הספיק להראות לתגר או לקרובו עד שהוקר ועמד בשבע (טוש"ע, מכיר׳ יב יג).

—פע', *יִקֵּר את פלוני, — כִּבֵּד אותו : הגבירה הזאת אדם מיקר אותה (מד"ר במד' כג). אמר להם הקב"ה בני חייכם כשם שגידלתי אתכם בעולם הזה כך אני מגדיל ומייקר אתכם לעתיד לבא (שם דבר' ז). אמר רבי חנינא בר יצחק יקר עצמך ויקר אבותיך לא נכנסתם למלכות אלא ע"י שכיבד זקנך לזקנו (שם אסת' ג, רב פתח). כי האדם הזריז מכסה הדעת ומיקרה והכסיל יפרוש האולת ומפרסמה (תבו' דונש על רסע"ג 39). וכדי ליקר מאד ולהגדיל ענין יצחק אמר ותלד שרה אשת אדוני בן וכו' רך ויחיד לבני אמו (ר"י אברבנאל, חיי שרה). — ואמר החכם : ירא יי' בכל לבך וכבד כהניו יַקֵּר אל זה בראך ולא תעזוב משרתיו (ב"ז, תרג' ב"ס ז כח). — ואמר הפיטן : ספרו בקרת, קצבו חקרת, גזלו הקרת, פלאו סקרת, מועדו יְקָרַת (יוצ' שבת החדש, רכות עבית). רואיו לבקר, עדיו לחקר, מאמיריו ליקר, ממיריו לעקר (שם, חי וקים). חשכני מבול שוחחים, יקרני בגיא צחיחים, כשושנה בין החוחים (יוצ' ב פסח, אפיק רנן). — ובמשמ' גאוה : אמר לא אברא אותה מן הראש שלא תהא מיקרת ראשה לא מן העין שלא תהא סקרנית (מד"ר בראש' יח).

—נתפ' *נִתְיַקֵּר, — א) נעשה כבד : ולמה היו הקנים עשויים כחצי קנה חלול כדי שלא יתיקרו על הלחם (מד"ר במד' ד). וידי משה כבדים בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו (רש"י שמות יז יב). — ב) *נהג כבוד בעצמו : והוא (הנולד במזל שבתאי) עניו ומתיקר וחזק (ראב"ע, ראש' חכמה ד). ואלו עשה (אבי הכלה) מעשה ולא אמר בפני הבריות שלא היה חפץ בו (בהחתן) אלא היה מבטל הדבר בינו לבינו היה מִתְיקר החתן לומר שהוא אינו חפץ בה (שו"ת מהרי"ט, חו"מ ג בלט). — ואמר הפיטן : מועדו יקרת, ובו יקרת ונתיקרת (שבת החדש, רכות עבית). גבורותיו אשנן בלי שפת שקר, גבהי דוק מתח ורקע תבל להתיקר, עשה גדולות עד אין חקר (שבת ב אחה"פ, ארנן). -- ג) *התיַקֵּר בחפץ פלוני, נתן בו מחיר רב : אדם חשוב שאנו יודעין בו שאם צריך לאותו דבר היה נותן ומתיקר בו עד כדי סך זה (ר"א מלוניל, ארח' חיים, פדיון הבן ב).—ד) *נתיקר הדבר, עלה מחירו, כמו הוקיר, הוקר : שאין האחד (מן השותפים) יכול למכור שלא מדעת חבירו וכו' ואם מכר ונתייקר השער לאחר זמן אין עליו כלום (רש"י גיט' לא:). אם האפוטרופוס מכר פירות משל יתומים ומשכן הלוקח ועדין לא נתן המעות ונתייקרו חוזרין בהם היתומים וכו' קבלו היתומים הדמים ולא משך הלוקח הפירות ונתייקרו חוזרין בהם כשאר כל אדם (טוחו"מ קלט ג).

—פע', *יֻקַּר, מְיֻקָּר,— נעשה יקר, מכבד : קשר אותו בקורבין שלו מיוקר (מד"ר במדב' כג). משובחת ומיוקרת (פהוה"ד לרסע"ג, תרג' ממחבר קדוס). —ואמר הפיטן : קפאון חק אלפת היקר, לוטה באור יקר, חשוף לעם מיֻקָּר, לעמוד על עקר (יוצ' שבת פרה, קפאון). גם סביבות ההרה, עמדה אום מיוקרה, דת מפנינים יקרה (סמה"ל, פיוט' לש"ת, אל עליון).

יְקָר, ש"ז, הַיְקָר, וִיקָר, בכנ' יְקָרָהּ, יְקָרוֹ,— א) דבר יָקָר : Kostbarkeit; chose précieuse; preicous thing ונתתי את כל חסן העיר הזאת ואת כל יגיעה ואת כל יקרה ואת כל אוצרות מלכי יהודה אתן ביד איביהם (ירמ' כ ה). כארי שואג טרף טרף נפש אכלו חסן וִיקָר יקחו (יחזק' כב כה). בצורות יארים בקע וכל יְקָר ראתה עינו (איוב כח י). יש זהב ורב פנינים וכלי יְקָר שפתי דעת (משלי כ טו). — ובמשמ' שכר רב : אדר הַיְקָר אשר יקרתי מעליהם (זכר' יא יג).—ב) פְּאֵר, Pracht; munificence בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יְקָר תפארת גדולתו (אסת' א ד). — ג) כָּבוֹד, Ehre; honneur; honour : וכל הנשים יתנו יְקָר לבעליהן למגדול ועד קטן (אסת' א כ). ויאמר המלך מה נעשה יְקָר וגדולה למרדכי על זה (שם ו ג). ויאמר המן בלבו למי יחפץ המלך לעשות יקר יותר ממני ויאמר המן אל המלך איש אשר המלך חפץ ביקרו יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך וכו' והלבשו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו וכו' (שם ו-ט). ואדם בִּיקָר בל ילין נמשל כבהמות נדמו (תהל' מט יג). — ואמר הפיטן : בשורי מעשהו זר מעשהו, לא שמר צווי ויפירהו, ביקר לא לן ויגרשהו (יוצ' ב שבוע', בשורי מעשהו).— יְקַר דבר, החלק היותר טוב ומובחר בו, יְקַר כבשים וכדומה, החלב שבהם : כי רשעים יאבדו ואיבי יי' כִּיקַר [1] כרים כלו בעשן כלו (תהל' לז כ). — ובתו"מ וסהמ"א :

---

[1]) ת"י : היך יקר פלגיסין, והביא ראב"ע בשם הגאון : לחלוח העמקים, ובשם ר"א : חלב הכבשים (שפת יתר לז), וכן ראב"ע בפרושו : כחלב הכבשים. וכן רד"ק : כמשובח שבכבשים והוא החלב

הצדיקים שאינן נוטלים מן יקרם שלעתיד לבוא בעולם הזה (מד״ר בהעב׳ סז). חרבה עירנו וגלה יקרנו ושמם מקדשנו וניטל כבוד מבית חיינו (סדור רע״ג, מוס׳ ר״ח). זה שמוסר את נפשו ואת יקרו עליהם (על המצות) יש לו בושת שמביישין אותו עליהם ואעפי״כ מקיימם (ספ׳ חסידים, תתרלח).

***יֹקֶר**, ש״ז, — מחיר גדול, מקח רב בעד איזה דבר, Teurung ; cherté ; dearth : המוליך פירות מעשר שני ממקום היוקר למקום הזול או ממקום הזול למקום היוקר פודהו כשער מקומו (מע״ש ד ח). בעקבות משיחא חוצפא יסגי ויוקר יאמיר הגפן תתן פריה והיין ביוקר (סוט׳ ט יה). שהיה ר״ג מלוה את אריסיו חטין בחטין לזרע ביוקר והוזלו או בזול והוקרו (ב״מ ה ח). מפרישין תרומת מעשר ממקום יוקר למקום הזול או ממקום הזול למקום היוקר (תוספתא דמאי ה יו). פודין מעשר שני כשעת הזול ולא כשעת היוקר (ירוש׳ מע״ש ד נד ד). בשן של זהב שעמדה לה ביוקר לא תצא (בס בכת ו ח ג). זנה חמש שנים הראשונים בין ביוקר בין בזול היו ביוקר והוזלו אם הוא גרם נותן ביוקר (בס כתוב׳ יב לד ד). ריש לקיש אמר נעשה כמשכיר לו שדה ביוקר (בס ב״מ ה י ג). מים בזול ויין ביוקר איפשר לעולם לחיות בלא יין אי איפשר לעולם לחיות בלא מים וכו׳ מלח בזול פילפלין ביוקר איפשר לעולם לחיות בלא פלפילין אי איפשר לעולם בלא מלח (בס הור׳ ג מח ג). בעון ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרין מלהוריד טל ומטר והיוקר הוה והשכר אבד ובני אדם רצין אחר פרנסתם ואין מגיעין (שבת לב:). לוקחין פירות בזול ומוכרין אותם ביוקר והשכר מקיצין בו את המזבח (כתוב׳ קו:). והחמרין מעלים במקום היוקר כבמקום הזול (ב״מ עג.). מעות בזול ופירות ביוקר (ב״ב לא:). למחר שנת בצורת באה זה אוכל ביוקר וזה אוכל בזול (מד״ר קהל׳, ואמרתי).—ובספה״א: **וצופה עיני** השער וחוקר אל יוקר הסחורות וזלותם עולתם וירידתם בכל קצוי הארץ (תו״ה, חבב׳ הנפ׳ ג). מה שנראה שהוא ביוקר הוא באמת בזול (דרך חיים, אבות כח).—ובהשאלה, במשמ׳ רוחנית: שאי אפשר לי להשיג (הדעות והמחשבות) מצד יוקר מעלתם (העקרים ב כה).

א.***יֹקֶר**, ש״ז. מ״ר יְקָרִים,—כעין ספל לבשל בו זפת להספינות: כלי חרס שטיפלו להיות מבשל בו הרי זה אינו חיבור היקרין[1]) שטפלן להיות זופת בהן הרי אלו חבור (תוספתא כל׳ ב״ק ג ב).

ב.***יֹקֶר**, ש״ז, — כמו יְקָר: שחר והשכים להלך בבקר, ושני נעריו ממתי השקר, יום השלישי נגעו אל חקר, וירא דמות כבוד והוד וִיֹקֶר, עמד והתבונן להמשח (סליח׳ לר״ה, עת שערי רצון).

א.**יְקָרָה**[2]), ש״נ, מ״ר יְקָרוֹת, — ענגה טעונה כבדה, :schwere Wolke; nuage chargé; laden clouds והיה ביום ההוא לא יהיה אור יְקָרוֹת [3]) יקפאון והיה יום אחד הוא יודע ליי׳ לא יום ולא לילה והיה לעת ערב יהיה אור (זכר׳ יד ו-ז).

שהיה כלה על המזבח. ע״כ. ורש״י הביא גם הוא פרוש זה, ופרש מדעת עצמו: כאור ענן בקר הנראה שחרית מלבין על מרחבי בקעה שאינו מתקיים, כרים מישור כמו כר נרחב, כיקר לשון אור יקרות. ע״כ. והביא פרוש זה גם ראב״ע: ויש אומרים ביקר כרים כעשב העמקים. ע״כ. וגם החדשים פרשו קצתם כפרוש ראשון וקצתם כפרוש השני. אך כל זה אינו מישב את המליצה, ולכן י״א כי יש כאן שבוש ומגיהים הגהות מתחלפות: ביְרק תרים וכדומה.

[1]) כך בר״ש (כלים ג ה), ובגוף התוספתא בנוסח׳ היקירן. ולא נתברר מקור מלה זו.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) נתחלפו הקדמונים במשמ׳ מלה זו. השבעים תרגמו במשמ׳ ק̇ר, וכן ת״י: לא יהי נהורא אלהין עדי וגליד, ע״כ, וכבר העיר לוי כי במקום עדי צ״ל ערי, כמו בהפשיטא, והוא ק̇ר. ורש״י פרש יקרות במשמ׳ אור כהה: יקרות ל׳ כיקר כרים הוא כמין אור הנראה שחרית על ההרים וכלה והולך, ע״כ, וגם מבאר שהכונה היא לא יהיה אור גדול אלא יקרות, בכונה של אור כהה. אבל, לפי כונה זו חסרות מלות כי אם בין אור ובין יקרות. ורוב שאר המפרשים הקדמוני׳ פרשו יקרות מלשון יקר הרגיל, ובמשמ׳ מיוחדת של מבהיק, כמו ירח יקר, ואמרו כי המלה יקרות מוסבה לאור ור״ל אור של יקרות, אור צלול ומבהיק. כך רד״ק, אמר וז״ל: לא יהיה אור יקרות שהוא אור הבהיר ולא אור קפאון שהוא אור עבות אלא כך בינוני. ע״כ. ובמשמ׳ דומה לזו גם רוב החדשים. אבל, כבר הרגישו החדשים כל הקושי שבמליצה זו, ולכן הסכימו קצתם להגיה וקרות במקום יקרות, וקצתם הגיהו עוד ח̇ם במקום אור, ופרשו שלא יהיה ביום ההוא לא ח̇ם ולא ק̇ר. אבל זו מליצה קשה מאד. וקצת החדשים ראו בהמלה יקרות כנוי מליצי להכוכבים, ואין זה יותר מרפא הכתוב מהמפרשים הקודמים, רק ריב״ג יחס למלה זו משמ׳ שנותנת מקום לפרש את הכתוב בדרך נאה. וז״ל: ומג

ב°**יְקָרָה**, ש"נ, סמי' יְקֶרֶת, — דבר יקר: ויבואו לפשט החללים וימצאו זהב ואבני יקרה וארגמן לרוב (יוסיפון, פרק כד).— ובהשאלה ברוחניות, יְקֶרֶת הנפש, מעלתה וטובה: וגבהותה (של הנפש) מהדמות במדות פחותי בני אדם ביתרון חכמה ויקרת נפשו וידיעה ברורה במדות הטובות והמגונות (תו"ה, הכניעה כ). ויורנו על חזקת גופם ויקרת נפשם לעשותם מבצר חזק לעצמם (שם, הכתיבה ה). —°יְקֶרֶת רוח, התנשאות וכבוד: וכן צריך (הת"ח) לעטר עצמם במדת השירה ויקרת רוח מעט כדי שלא יהיה כבודם נקל בעיני ההמון (המאירי משלי יד כד).

°**יַקְרוּת**, ש"נ,— א) סגולת דבר יָקָר, נכבד: מה היתה יקרותן (של בני ציון) עירוני שנשא ירושלמית היה נותן לה משקלה זהב וכן ירושלמי שנשא עירונית היו נותנין לו משקלו זהב (מד"ר איכ', בני ציון). דבר אחר מה היתה יקרותן שלא היה אחד מהן הולך לסעודה עד שהיה יודע עם מי סועד וכו' דבר אחר מה היתה יקרותן שהיו מוסרין הסעודה לטבח אם נתקלקל דבר בסעודה היו עונשין את הטבח (שם).— ב)°כמו יֹקֶר: וכן היה שבאותה השנה היו חולשות גדולות ר"ל כשהי' יקרות בעולם בשנה אחת ואח"כ בימי הקיץ בעת גידול התבואה היה נראה להעולם שיהיה זול (מגיד מישרים קכט).

°**יַקְרָן**, ש"ז, — מי שלוקח בעד סחורתו ביֹקר, נהוג בדבור העברי.

יְקֶרֶת, ש"נ, — סגולת דבר יָקָר: הנני יסד בציון אבן אבן בחן פנת יִקְרַת [1]) מוסד מוסד (ישע' כח יו).

יקש[2]), ממנו יָקוּשׁ, יָקוֹשׁ, יָקֹשׁ, מוֹקֵשׁ, °יֹקֶשׁ, °יֶקֶשׁ, °יִקְשׁוּת, °יַקְשָׁן.

יָקֹשׁ, פ"ע, עב' יָקֹשְׁתִּי, יָקְשׁוּ, יִקְשׁוּן,— יקש לפלוני, שם לו מוקש: יָקֹשְׁתִּי לך וגם נלכדת בבל ואת לא ידעת (ירמ' נ כד). מחטיא אדם בדבר ולמוכיח בשער יְקֹשׁוּן ויטו בתהו צדיק (ישע' כט כא). שמרני מידי פח יָקְשׁוּ לי (תהל' קמא ט). — והשתמש בו הפיטן גם במשמ' נפעל: יקשו צרי עין בבצע, ומאנו פרוסה לרעב לבצע, והאריכו וקצרו את המצע (יוצ' אחרון פסח, מה מועיל).— וכמו פ"י, °גרם לו שיוקש: טרדונו עונות, יקשוננו זדונות, כסתנו כלימה, לכן קצרו לשונות (סמח"ל, נעי' יוה"כ, אבל לו).—ופֻעַל יוּקַשׁ: כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח כהם יוּקָשִׁים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאם (קהל' ט יב). — ובמליצה, °יוּקַשׁ, כנוי ליצר הרע: יום יוקשי תכבוש ועצבי תחבוש, יהי לבי תמים בחקיך למען לא אבוש (רסב"ג, רשות לנשמת, אלהים אלי). — ופָעוּל, °יָקוּשׁ, יְקוּשָׁה: אמללנו

הד'א קיל ללשחאב אלמת'קל באלמא' אלמתראכם יקרות וקפאון והו צפה מקאם אלמוצוף כאנה קאל עבות יקרות ואמא וקפאון פהו אלמא' אלג'אמד פי אלשחאב אעני אלברד ותלח'יצ אלמעני לם יכנ צ'יא' ונור בל ט'למה אלשחאב אלמתראכם אלמת'קל באלמא' וג'מודה, ע"כ, ובעבר': ומזה יאמרו לעננים כבדים במים נערמים יקרות וקפאון והוא תאר כאלו אמר עבות יקרות, וקפאון הוא המים הנגמדים בעבים והוא הברד, ותמצית פרוש הדברים הוא לא יהיה אור אבל יהיה אופל העננים הכבדים הטעונים מים. והסכים לפרוש זה בעקרו גם ראב"ע אלא בקצת שנוי ואמר: לא יהיה ישרת בעבור אחרת ומלת יקרות תואר והמתואר הם עבות וככה לא יהיה אור ולא יהיה עבות יקרות וקפאון דבר עב בדרך לא יום ולא לילה. ע"כ. והנה גם לפרושו של ריב"ג הקושי במקומו ע'מד שחסרות המלים כי אם, ותקונו של ראב"ע הוא דחוק ואינו מתקן כלום. אבל, בעצם פרוש המלה יקרות בענין עננים כבדים יש לו על מה לסמך, כי אעפ"י שלא הזכיר זאת ריב"ג אין ספק כי פרש כך עפ"י הלשון הערבית, שהשרש וקר משמש בה, כמו בעבר', במשמ' של כבדות ושל כבוד וחשיבות, והשם וִקר a) פרשוהו המלונים הערבים: אלשחאב יחמל אלמא' אלד'י אוקרהא, ע"כ, ובעבר': וקר הוא הענן הטעון מים המכבידים אותו. ואין יקרות מוסב לאור, שהפסיקו בעל הטעמים בטעם מפסיק, אלא הוא מוסב ליקפאון, והעקר בנוסח הכתוב לא הקרי וקפאון בוו בראש, אלא דוקא הכתיב יקפאון ביוד בראש, והוא עתיד קל רבים מהפעל קפא, והוא ספור ליקרות, ור"ל שהיקרות, שהם העננים הכבדים והחשובים, יקפאון ויקדירו את השמים, ולכן יהיה לא יום ולא לילה. והנה אין ספק בדבר כי הנביא תאר יום רעש, כמו שנאמר שם למעלה: ונבקע הר הזיתים וכו' ומש חצי ההר צפונה וחציו נגבה וכו' ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיה, והתכון בהיקרות להעננים והאדים הממלאים את חלל האויר עפי"ר בעת הרעש.

[1]) אמר רד"ק: או יהיה יקרת שם בלי סמוך ואעפ"י שהוא פתוח כמו עגלת שלשיה, אל תתני פוגת לך והדומים להם.

[2]) רק בעברית. דומה לשרש זה השרש נקש בעברית, עין שם.

a) وقر

בנפש י ק ו ש ה, נאנחנו מעבודה קשה (רמב"ע, מוס' יוה"כ, אמללנו). י ק ו ש בעניו, ולכוד בפח חבלו, וצבי עדיו, הורד ועגילו (שבת ה' אחה"פ, יקוש כעניו). קומי יונה יק ו ש ה, עורי אבן הראשה (ספ' פזמונ', תימנ' כט). —ואמר המליץ: תמול שאלוני ידועי זמני למי אוי ואבוי ואל מי פצעים, עניתים לטפשים אנושים יק ו ש ים בפח איש תככים ולשוא יגעים (שלמה בו: אפיד, דברי חכמ' פז). שמע זעקת דל אסיר זקן ומחלה אשר רגלו בפח קלון י ק ו ש ה (משלי ערב, דרך טובים).— ובהשאלה, במשמ' זמם: י ק ש לץ לחרף צבאות, החתומי ברית בצבא ואות (שבת זכור, אליני).

—נפע', נוקש, נוקשת, נוקשו, תוקש,—שיקשו לו, שנלכד במוקש: בפעל כפיו נוקש רשע (תהל' ט יז). והיה וכו' לפח ולמוקש ליושב ירושלם וכשלו בם רבים ונפלו ונשברו ונוקשו ונלכדו (ישע' ח יד-יה). — ובהשאלה, נוקש בדבר, נכשל בו: לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך פן תוקש בו (דבר' ז כה). — ונוקש בדבריו, נאחז בענין ע"י דבריו: בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך נוקשת באמרי פיך נלכדת באמרי פיך עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעיך (משלי ו א-ג). — ואמר בן סירא: בבתולה אל תתבונן פן ת ו ק ש בעונשיה (כ"ס גני' ט ה). רבים היו חבולי זהב והבוטח על פנינים כי תקלה הוא לאויל וכל פותה י ו ק ש בו (שם לד ו-ז). דורש תורה יפיקנה ומתלהלה י ו ק ש בה (שם לה יה). —ובסהמ"א: וכ ש ת ו ק ש הנפש אל רדיפת התאות אז תגלה תפארת גדלתה (מאזני צדק, אלגזלי 46).

יוקש, ש"ז, — ש"מ, שה"פ של מי שנוקש: יתרעשו אופן וגלגל, י ו ק ש עם זו להאפין ולגלגל, כרוב וחיה רופפים, בכנפי נשר מעופפים (ר"א קליר, מוס' יוה"כ, אז מלפני). בניך יחוסיך לקוחים לך לסגלה, י ו ק ש מרים יוצלל במצולה, נצח להללך בכל מיני תהלה (סליח' צו"ג, אמנת).

יקש, ש"ז, — כמו הקודם: טמאים טבועי טמון תמליל טניפתם, יבשים ירודי י ק ש תיישר יציאתם (מחז' רומני, סליח' לר"ה, אכופים).

יקשות, ש"נ, — כמו יקש : ידענו רשענו סרבנים וסלונים, י ק ש ו ת ערפנו חסון כאלונים, כרם נטענו סגסג נצנים, כמו פניו חרולים קמשונים (סליח' ער"ה, ה' אלהי).

יקשן, ש"ז, — מי שמקשה תמיד קושיות: אם יהלוק בזה אקרא אותו יק ש ן או יקטן כי מי שאין לו פלפול בדבריו הוא הולך על דרך בלבול (ר"י פרובינצלו, שו"ת בלמוד החכמות).

יקת[1], ממנו אולי השמות הפרטיים י ק ו ת י א ל וי ק ת א ל.

י"ר,—ר"ת: יהי רצון.

א. ירא[2], ממנו א. ירא, ב. ירא, יראה, מורא, *יראוי.

א. ירא, ת"ז, סמי' ירא, לנק' יראה, מ"ר יראים, סמי' יראי, בכנ' יראיך, ליראיך, יראיו, ליראיו,—מי שמפחד, שיחוש רגש של אימה שבגללו הוא נרתע לאחור, אינו מוצא את לבו לעשות דבר, fürchtend, craintif ; fearing: ויספו השטרים לדבר אל העם (היוצא למלחמה) ואמרו מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו (דבר' כ ח).— ובפרט ירא אלהים, מי שירא מהאל ושומר מצוותיו ומקיים אותן, Gottesfürchtig, fromm ; craignant dieu, pieu; godferaring, pious: כי ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני (בראש' כב יב). מי בכם ירא יי' שמע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נגה לו יבטח בשם יי' וישען באלהיו (ישע' נ י). הולך בישרו ירא יי' ונלוז דרכיו בוזהו (משלי יד ב). אשרי כל ירא יי' ההלך בדרכיו (תהל' קכח א). כי ירא אלהים יצא את כלם (קהל' ז יח). והיה האיש ההוא תם וישר ויירא אלהים וסר מרע (איוב א א). אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת (שמות יח כא). אז נדברו יראי יי' איש אל רעהו ויקשב יי' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יי' ולחשבי שמו (מלא' ג יו). לכו שמעו ואספרה כל יראי אלהים אשר עשה לנפשי (תהל' סו יו). נבזה בעיניו נמאס ואת יראי יי' יכבד (שם יה ד). כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים אשר ייראו מלפניו (קהל' ח יב). שקר החן והבל היפי אשה יראת יי' היא תתהלל (משלי לא ל). — ירא מצוה: בז לדבר יחבל לו ויירא

---

[1]) בערב' וקת a) במשמ' עת, זמן, והפעל וקת יעד לו זמן, והשם יקותיאל ויקתאל יהיה כמו יעדיה וכדומה.

[2]) בערב' ורע b), רוע c).

a) وقت b) ورع c) روع

מצוה הוא ישלם (משלי יג יג). — נירא שמו: וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה (מלא' ג כ). כי אתה אלהים שמעת לנדרי נתת ירשת יראי שמך (תהל' סא ו). — וגם ירא בלבד, מ"ר יראים, וכנוי: יראיך יראוני וישמחו כי לדברך יחלתי (תהל' קיט עד). ישובו לי יראיך וידעו עדתיך (שם עט). מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך (שם לא כ). הנה עין יי' אל יראיו למיחלים לחסדו (שם לג יח). סוד יי' ליראיו ובריתו להודיעם (שם כה יד). אך קרוב ליראיו ישעו (שם פה י). — ובתו"מ: עשה מיראה שאם באת לבעוט דע שאתה ירא ואין ירא מבעט (ירוש' ברכ' ט יד). שהוא חולק ליראיו מכבודו (מד"ר במד' טו). —*ירא חטא: אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד (אבות ב ה). ר' יוסי הכהן חסיד ר"ש בן נתנאל ירא חטא ור"א בן ערך כמעין המתגבר (שם ח). ברוך שלא עשני בור שאין בור ירא חטא (תוספתא ברכ' ז יח). כל מי שהיה כשר וירא חטא באותו הדור היה מביא את בכוריו ונותנן לתוך הסל ומחפ' אותן (ירוש' תעני' ד סח:). — ומ"ר: לשבת חשאים יראי חטא נותנים לתוכה בחשאי (שקל' ה ו). וחכמות סופרים תסרח ויראי חטא ימאסו והאמת תהא נעדרת (סוט' ט טו). —ואמר הפיטן: יראי חטא נמאסו ונפסקו העוגן, נבזזו חנויות מיוזנות ואין מגין, פרחי ורבי ביד צרם מגן (סליח' מוס' יוה"כ, כרית כרותה). —*ירא שמים: לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר כבגלוי ומודה על האמת (ברכות השחר, לעולם). גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים (ברכ' ח.). למי שהוא ירא שמים בכל כחו (שם נו:). כל אדם שיש עליו חן בידוע שהוא ירא שמים (סוכ' מט:). הכל יודעים שאביך ירא שמים הוא עכשיו יאמרו אמו גרמה לו (סוט' ע:). ש"מ ירא שמים הוא (נדה לג:). שהיה אברהם אבינו מתפחד ואומר תאמר אותן אוכלסין שהרגתי שהיה בהם צדיק אחד וירא שמים אחד (מד"ר בראש' מד). גוי שחייב כרת ובזכות מי ניצל בזכות ירא שמים אחד שמעמידין בכל שנה ושנה (שם פס"ב, מכבני). ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של הקב"ה רואה איזה צדיק ישר וכשר וירא שמים יש בהם ומסלקו מתוכן (שם, דודי ירד). בדרך כל ירא שמים שלא להשחית מדברי הקב"ה אפילו אות אחת (תשו' דונש על רס"ג סא). — נאמר המליץ: ומשם באתי ארם נהרים, ומטוביהם רבי יפת הירא שמים, והחזן רבי יוסף תאוה לעינים (ר"י חריזי, תחכמ' מו). —ולנק': זה שעוזב צנועה או בת טובים ויראת שמים ולוקח אחרת בעבור ממון או בעבור יופי או כבוד משפחה (ספר חסידים, תתלו). — ומ"ר: שכן אפילו יראי שמים יוצאין בכך (ירוש' מגי' ג עד.). כיון ששמע אהרן שבניו יראי שמים הן שתק וקבל שכר על שתיקתו (מד"ר ויקר' יב). וכן בימי אליהו הנביא היו ישראל יראי שמים לאמיתם (תד"א יז). — ואמר המליץ: ומשם הלכתי לכלנה, ושם קהלה טובה, כלם חסידים ויראי שמים, אלו היו פורשי כנפים (ר"י חריזי, תחכמ' מו). — *יראי השם: כי ידוע ידע כי שהיו חכמים ויראי השם ממני (ראב"ע, יסוד מורא ב).

ב. **ירא**, פ"ע, יראה, יראה, יראת, יראתי, יראו, יראתם, יראתם, יראנו, ירא, לרא, יראה, ליראה, ירא, יראו, אירא, תירא, תיראי, תיראי, יירא, ויירא, וירא, נירא, תירא, תיראו, תיראו, תיראון, ייראון, ייראו, יראון, תיראנה, יראוני, יראוני, יראוך, יראוהו, איראנו, ייראני, ייראך, תיראום, תיראם, ייראוך, —ירא לעשות דבר, היה ירא, fürchten; craindre; to fear: ויעל לוט מצוער וישב בהר ושתי בנתיו עמו כי ירא לשבת בצוער (בראש' יט ל). ויאמר אחתי הוא כי ירא לאמר אשתי פן יהרגני אנשי המקום (שם כו ז). איך לא יראת לשלח ידך לשחת את משיח יי' (ש"ב א יד). ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה (במד' יב ח). ואם ירא אתה לרדת רד אתה ופרה נערך (שופט' ז י). ויראו ארם להושיע עוד את בני עמון (ש"ב י יט). —ויירא מעשות דבר: ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים (שמות ג ו). ושמואל ירא מהגיד את המראה אל עלי (ש"א ג טו). אל תירא מרדה מצרימה (בראש' מו ג). אל תיראו מעבוד הכשדים (ירמ' מ ט). וייראו מגשת אליו (שמות לד ל). — ויירא מפלוני, מפני פלוני, מלפני פלוני, מדבר פלוני: כן יעשה יי' אלהיך לכל העמים אשר אתה ירא מפניהם (דבר' ז יט). ואדניהו ירא מפני שלמה (מ"א א נ). וטוב לא יהיה לרשע וכו' אשר איננו ירא מלפני אלהים (קהל' ח יג). מלך בבל אשר אתם יראים מפניו (ירמ' מב יא). ויראת מאלהיך (ויקר' יט יד). סמר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי (תהל' קיט קכ). ויבאו מצרים כי יראו מפני כשדים (מ"ב כה כו). ויראו ממך (דבר' כח י). כי יראתם

מפני האש (שם ה ה). ויאסף שאול לרא מפני דוד עוד (ש"א יח כט). לא אירא מרבבות עם (תהל' ג ז). יי' אורי וישעי ממי אירא (שם כז א). לא תירא מהם (דבר' ז יח). אל תירא מפניהם (יהוש' יא ו). אל תירא מפני הדברים אשר שמעת (מ"ב יט ו). ולא תירא משוד כי יבוא (איוב ה כא). לא תירא מפחד לילה (תהל' צא ה). מי את ותיראי מאנוש ימות (ישע' נא יב). משמועה רעה לא יירא (תהל' קיב ז). ויירא שאול מלפני דוד (ש"א יח יב). אל תיראו מעבדי הכשדים (מ"ב כה כד). אל תיראו מהם כי לא ירעו (ירמ' י ה). אל תיראו מפניהם (נחמ' ד ח). ידעתי כי טרם תיראון מפני יי' אלהים (שמות ט ל). לא תערצון ולא תיראון מהם (דבר' א כט). ייראו מיי' כל הארץ (תהל' לג ח). אשר יהיה טוב ליראי האלהים אשר ייראו מלפניו (קהל' ח יב). גם מגבוה ייראו (שם יב ה). אתם עברים בגבול אחיכם בני עשו הישבים בשעיר וייראו מכם (דבר' ב ד). יפחדו ויראו ממך (מיכ' ז יז). וישמעו בני ישראל ויראו מפני פלשתים (ש"א ז ז). ויראו מפני המלך (מ"א ג כח). וייראו העם מפני יי' (חגי א יב). והאלהים עשה שייראו מלפניו (קהל' ג יד).— ירא לדבר, מדבר, ירא פן ירע להדבר מדבר: לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבש שנים (משלי לא כא). — ירא את פלוני, את דבר פלוני: ויאמר אלהם יוסף וכו' את האלהים אני ירא (בראש' מב יח). כי ירא העם את השבעה (ש"א יד כו). הנה אדניהו ירא את המלך שלמה (מ"א א נא). ועבדיהו היה ירא את יי' מאד (שם יח ג). אשרי איש ירא את יי' (תהל' קיב א). ירא אני את אדני המלך (דני' א י). כאיש אמת וירא את האלהים מרבים (נחמ' ז ב). אינם יראים את יי' ואינם עושים כחקתם וכמשפטם (מ"ב יז לד). כי יראתי את העם (ש"א טו כד). כי יראו המילדת את האלהים (שמות א כא). ויראו אתו כאשר יראו את משה כל ימי חייו (יהוש' ד יד). לא יראו את יי' (מ"ב יז כה). ולמען ילמדו ויראו את יי' אלהיכם (דבר' לא יב). למען יראתם את יי' אלהיכם (יהוש' ד כד). כי לא יראנו את יי' (הוש' י ג). אשר ילמדון ליראה אתי כל הימים (דבר' ד י). ליראה את השם הנכבד והנורא (דבר' כח נח). ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי (ירמ' לב לט). עבדיך החפצים ליראה את שמך (נחמ' א יא). ללכת בדרכיו וליראה אתו (דבר' ח ו). ירא את יי' וסור מרע (משלי ג ז). את האלהים ירא (קהל' ה ו). ועתה יראו[1] את יי' ועבדו אתו (יהוש' כד יד). אך יראו[1] את יי' ועבדתם אתו באמת (ש"א יב כד). יראו[1] את יי' קדשיו (תהל' לד י). אל תירא אתו כי בידך נתתי אתו (במד' כא לד). למען תירא את יי' אלהיך (דבר' ו ב). לא תירא אותם (יחזק' ג ט). ואותי לא תיראי (ישע' נז יא). וייראו כל העם מאד את יי' ואת שמואל (ש"א יב יח). ויירא דויד את האלהים (דהי"א יג יב). ואתם אל תיראו את עם הארץ (במד' יד ט). לא תיראו את אלהי האמרי (שופט' ו י). את יי' אלהיכם תיראו (מ"ב יז לט). האותי לא תיראו נאם יי' (ירמ' ה כב). איך ייראו את יי' (מ"ב יז כח). יברכנו אלהים וייראו אותו כל אפסי ארץ (תהל' סז ח). ותיראן המילדת את האלהים (שמות א יז).— וירא את פלוני מעשות דבר: ויהי כאשר ירא את בית אביו ואת אנשי העיר מעשות יומם ויעש לילה (שופט' ו כז). — וירא דבר: החנם ירא איוב אלהים (איוב א ט). ולא יראו אלהים (תהל' נה כ). חרב יראתם וחרב אביא עליכם (יחזק' יא ח). יחד לבבי ליראה שמך (תהל' פו יא). גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי (שם כג ד). לא תיראו אלהים אחרים (מ"ב יז לה). אל תיראו חרפת אנוש (ישע' נא ז). איש אמו ואביו תיראו (ויקר' יט ג). ומקדשי תיראו (שם ל). — ובהחלט, ירא: מי ירא וחרד ישב ויצפר מהר הגלעד (שופט' ז ג). ולא שלף הנער חרבו כי ירא כי עודנו נער (שם ח כ). ולא אבה נשא כליו (של שאול להרגו) כי ירא מאד (ש"א לא ד). ולא יראה בגדה יהודה אחותה (ירמ' ג ח). ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראה (בראש' יח טו). ויען יעקב ויאמר ללבן (לבן ברחתי בסתר) כי יראתי כי אמרתי פן תגזל את בנותיך מעמי (שם לא לא). לא דכאו עד היום הזה ולא יראו ולא הלכו בתורתי (ירמ' מד י). שכור הוא למען אירא ואעשה כן וחטאתי (נחמ'

[1]) אמר רד"ק: אך יראו את יי' משפטו יראו אלא שנחה בו האלף כדי שלא ידמה למלת יראו מן ראה. ע"כ. והוסיף ע"ז ר"א בחור: משום שנאמר כי לא יראני האדם וחי לפיכך נחה האלף וכן היא נחה במ"ת לראובני השורק שבאלף קורין בריש ואין לריש נקודה וקורין אותו לראובני הלמד קמוצה והריש אינה נקודה, ע"כ, ואין טעמו של הרד"ק בנקוד יראו מספיק, כי כמו שיראו דומה לעתיד מן ראה, כן בדבור דומה יראו לצווי מן ירה. ואמרו החדשים כי סבת הנקוד הזה היא הנטייה לקרוא גל"א כמו נל"ה.

ו יג). באלהים בטחתי לא אירא מה יעשה בשר לי (תהל' נו ה). לא תירא ולא תחת (דבר' לא ח). סורה אלי אל תירא (שופט' ד יח). שבה אתי אל תירא (ש"א כב כג). אל תירא כי יעשר איש (תהל' מט יז). אל תירא כי עמך אני (ישע' מג י). ואתה אל תירא עבדי יעקב (ירמ' ל י). מה לך הגר אל תיראי כי שמע אלהים אל קול הנער (ברא' כא יז). אל תיראי כי גם זה לך בן (שם לה יז). מבשרת ירושלם הרימי (קולך) אל תיראי (ישע' מ ט). ביום ההוא יאמר לירושלם אל תיראי ציון אל ירפו ידיך (צפנ' ג יו). אריה שאג מי לא יירא (עמו' ג ח). ויירא יעקב מאד (ברא' לב ח). וירא שאול את מחנה פלשתים ויירא ויחרד לבו מאד (ש"א כח ה). תרא אשקלון ותירא ועזה ותחיל מאד (זכר' ט ה). לא נירא בהמיר ארץ (תהל' מו ג). תראו חתת ותיראו (איוב ו כא). ולא ייראו עוד ולא יחתו (ירמ' כג ד). וכל העם ישמעו ויראו (דבר' יז יג). יראו רבים וייראו (תהל' מ ד). וייראו מאד ויצעקו (שמות יד י). ויחתו ויראו מאד (ש"א יז יא). ויראו את צררות כספיהם המה ואביהם וייראו (ברא' מב לה). וכל ישראל ישמעו ויראון (דבר' יג יב). — וכנו' : ולא יראוני אמר יי' צבאות (מלא' ג ה). חבר אני לכל אשר יראוך ולשמרי פקודיך (תהל' קיט סג). לכן יראוהו אנשים (איוב לז כד). ולא יכל עוד להשיב את אבנר דבר מיראתו אתו (ש"ב ג יא). מי לא יראך מלך הגוים (ירמ' י ז). ואתנם לו מורא וייראני (מלא' ב ה). לא תיראום כי יי' אלהיכם הוא הנלחם לכם (דבר' ג כב). ויי' אתנו אל תיראם (במד' יד ט). למען יראוך כל הימים (מ"א ח מ). גוים עריצים ייראוך (ישע' כה ג). ייראוך עם שמש (תהל' עב ה). — ובמליצה לדברים לא בע"ח: ארץ יראה ושקטה (תהל' עו ט). אל תיראי אדמה גילי ושמחי כי הגדיל יי' לעשות (יואל ב כא).

—נפע', נורא, נוראה, נוראות, נוראת, תורא, —שיראו ממנו, שאפשר לירא ממנו, שהכל יראים ממנו : ויאמר מה-נורא המקום הזה (ברא' כח יז). אל גדול ונורא (דבר' ז כא). נורא יי' עליהם כי רזה את כל אלהי הארץ (צפנ' ב יא). כי עמך הסליחה למען תורא (תהל' קל ד). —ועי' עוד ערך נורא.

—פע', ירא, יראני, מיראים, ליראני, ליראם, — ירא אותו, הטיל עליו אימה ופחד, in Furcht setzen : faire craindre; to put in fear : ועתה אשר באתי לדבר אל המלך אדוני את הדבר הזה כי יראני העם (שימיתו את בנה) ותאמר שפחתך אדברה נא אל המלך אולי יעשה המלך את דבר אמתו (ש"ב יד יה). כי כלם מיראים אותנו לאמר ירפו ידיהם מן המלאכה (נחמ' ו ט). אגרות שלח טוביה ליראני (שם יט). ויקראו בקול גדול יהודית על עם ירושלם אשר על החומה ליראם ולבהלם למען ילכדו את העיר (דהי"ב לב יח). —ובתו"מ: יעקב היה מזכיר לעשו שמו של הקב"ה ליראו ולבהלו (מד"ר ברא' עה). כך הם ישראל כשהם חוטאים אין הקב"ה מעלה עליהם תדע לך שהוא כן שבן בימי הושע הכעיסו להקב"ה התחיל הקב"ה מייראן כי בני זנונים וגו' כי היא לא אשתי וגו' (שם במד' ב). אין מיראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו (רב"י דבר' כח ס). כאשר אמר אדון הנביאים ע"ה על המצות המעשיות ויראת מאלקיך אני יי' שעל המצות המעשיות הוצרך ליראם מעונשי השם (ר"י א"ת, רוח חן ג). יזלזל במצוה מן המצות המיראות האדם (מלמ' התלמיד', עקב).

— התפע', *התירא, *נתירא, — היה ירא, התחיל פתאם לירא : אל תהי כאריה בביתך ומוזר ומתירא בעבודתך (כ"ס גני' ד ל). וגם אם ישמע לך (השונא) ויהלך בנחת תן לבך להתירא ממנו (שם יב יא). המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני עכו"ם מפני לסטים מפני רוח רעה (שבת ב ה). וכשהגיע (אגריפס) ללא תוכל לתת עליך איש נכרי זלגו עיניו דמעות אמרו לו אל תתירא אגריפס אחינו אתה (סוט' ז ח). שכל העופות כלן נותנין את בניהם תחת רגליהם מפני שהן מתייראין מעוף אחר שהוא פורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מאדם בלבד שלא יזרוק בו חץ (מכי' יתרו, בחדש ב). שהייתי סבור שהוא יום הדין ונתייראתי (ירוש' חגי' ב עז.). אם שמואל רבן של נביאים וכו' נתיירא מיום הדין אנו על אחת כמה וכמה (שם). ואמר לי היה לך להתפלל בדרך ואמרתי לו מתיירא הייתי שמא יפסיקו בי עוברי דרכים (ברכ' ג.). היה מתיירא מפני נכרים ומפני לסטים (שם יח.). ומה במקום חיותנו אנו מתייראים במקום מיתתנו עאכ"ו (שם סא:). שאלות הרבה יש לי לשאול ומתיירא אני שמא תכעום (שבת לא.). אמר (משה) לפניו רבש"ע מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם (שם פח:). אמר להם מפני מה אתם מכניסין ראשי בין ב' הרים גדולים בין ב'

מחלוקות גדולות בין בית שמאי ובין בית הלל מתיירא אני שמא ירוצו גלגלתי (יבמ׳ טו:). אחינו בית ישראל שמעו אחינו פלוני נשא אשה שאינה הוגנת לו ומתייראים אנו שמא יתערב זרעו בזרעינו (כתוב׳ כח:). לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפילה ומתיירא מן הקוצים ומן הפחתים ומן הברקנים ומחיה רעה (סוט׳ כא.). עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת (מכות כד:). היה משכים לצאת לדרך ומתיירא שמא יאבדו (מנח׳ לו.). ויאמר שלחני כי עלה השחר אמר לו גנב אתה או קוביוסטוס אתה שמתיירא מן השחר (חול׳ צא:). אמרה לו אעפ״י שאנשי צדוקים הן (נשותיהם) מתיראות מן הפרושים ומראות דם לחכמים (נדה לג:). זה נתירא מזה וזה נתיירא מזה (מד״ר בראב׳ מד). והגר שפחת שרי רואה ה׳ מלאכים בזה אחר זה ולא נתייראה מהם (שם מה). לאחד שהיה מהלך בדרך וראה כת של כלבים ונתירא מהם וישב לו ביניהם (שם פד). שני בני אדם הבטיחן הקב״ה ונתייראו הבחור שבאבות והבחור שבנביאים (שם עו). אותה שעה נתברר משה על עסקיו שנתיירא אם ישאלו לו מה שמו מה יאמר להם (שם שמות ג). אמר לו הקב״ה למשה לך אמור לו לאהרן אל תתירא לגדולה מזו אתה מתוקן (שם במד׳ טו). בשעה שהיו הנביאים הולכים בשליחותו של הקב״ה רוח הקדש שהיתה שורה עליהם היתה נותנת להם אימה בעיני רואיהם שהכל מתיראים מהם שהיו דומין למלאכים (שם י). אותה שעה (שראה משה את עוג) נתיירא משה אמר הקב״ה אל תתירא שאני מפילו לפניך (שם דבר׳ א). עד שלא חטא אדם הראשון היה שומע קול הדיבור עומד על רגליו ולא היה מתיירא כיון שחטא כששמע קול הדיבור נתירא ונתחבא (שם שה״ש, הנה מטתו). למלך שדיבר כנגד בנו ונתירא ונשמטה נפשו ממנו (שם, תכו). באותה שעה נתיירא משה אמר בלבו תאמר רוח הקדש נסתלקה ממני (שם, יפה את). הלך ירמיה למערת המכפלה ואמר לאבות העולם עמדו שהגיע זמן שאתם מתבקשין לפני הקדוש ברוך הוא אמרו לו למה אמר להם איני יודע מפני שהיה מתירא שלא יאמרו בימיך היתה לבנינו זאת (שם איכ׳, פתיח׳). שלחו (כל בני הגולה למרדכי ואסתר) ואמרו לא דיינו צרותיו של המן אלא שאתם מטריחין עלינו לעשות שני הימים האלה ואמר להם אם מדבר זה אתם מתייראין והרי היא כתובה בין הכתובי׳ (שם רות, והנה בועז). אין את בתו של אברהם וכו׳ ואת מתיירא מן ברייה ומן אנוש שהיום הוא חי למחר הוא מת (פסיק׳ רבתי לג). אתם רואים את השמים במקומם ואת הארץ במקומה ואתם מתייראים (שם).

בהלה.– *דחליל. – זְוָעָה. – זחל.– חגא.– חִתָּה. – חתת. – ירא. – יראה. – מגור. – מורא.– ערץ.–פחד.

ב. ירא, עי׳ ירה.

יִרְאָה, ש״נ, סמי׳ יִרְאַת, ככי׳ יִרְאָתִי, יִרְאָתְךָ, יִרְאָתֵךְ, יִרְאָתוֹ, יִרְאַתְכֶם — א) בה״פ מן יָרֵא, Furcht; crainte fear: וייראו האנשים יִרְאָה גדולה (יונ׳ א י). ונתתי יִרְאָה בארץ מצרים והשמתי את פתרס (יחזק׳ ל יג-יד). יִרְאָה ורעד יבא בי ותכסני פלצות (תהל׳ נה ו). וגבה להם וְיִרְאָה להם וגבתם מלאת עינים (יחזק׳ א יח). עבדו את יי׳ בְּיִרְאָה וגילו ברעדה (תהל׳ ב יא). וכל ההרים אשר במעדר יעדרון לא תבוא שמה יִרְאַת שמיר ושית (ישע׳ ז כה). היום הזה אחל תת פחדך וְיִרְאָתְךָ על פני העמים (דבר׳ ב כה). הֲמִיִּרְאָתְךָ יכיחך יבוא עמך במשפט (איוב כב ד). — ובתו״מ: בפרקים שואל (אדם בשלום חברו) מפני הכבוד ומשיב ובאמצע שואל מפני היראה ומשיב (ברכ׳ ב א). נאמנת אשה וקטן לומר מיכן יצא נחיל זה וכו׳ אימתי בזמן שהעידו על מעמדן אבל אם יצאו וחזרו אין נאמנין שלא אמרו מתוך הפיתוי אלא מתוך היראה (תוספתא כתוב׳ ג ג). כשם שניתנה (התורה) באימה וביראה כך אנו צריכין לנהוג בה באימה וביראה (ירוש׳ מגי׳ ד עד ד). עשה מאהבה ועשה מיראה עשה מאהבה שאם באתה לשנוא דע שאת אוהב ואין אוהב שונא עשה מיראה שאם באתה לבעט אין ירא מבעט (שם סוט׳ ה כ ג). נצור תורתי בלבך ונגד עיניך תהיה יראתי (ברכ׳ יז.). מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיע אף כאן באימה וביראה וברתת ובזיע (שם כב.). פסק מהמת יראה (מו״ק יח:). גדול העושה מאהבה יותר מן העושה מיראת

שזה תלוי לאלף דור וזה תלוי לאלפים דור (סוט׳ לא.). העובד עכו״ם מאהבה ומיראה (סנה׳ סא:). הדר חכמה ענוה הדר ענוה יראה הדר יראה מצוה (דא״ז ה). אעפ״י שזרעו ובניו הם מבקשים לחם לא ראיתי לאותו צדיק אביהם נעזב מיראתו של הקב״ה (מד״ר ויקר׳ לה). אמר רשב״י עד שלא יחטא אדם נותנים לו אימה ויראה משהוא חוטא נותנים עליו אימה ויראה (שם במד׳ יא). כל המתגייר משום אשה אהבה משום יראה אין זה גר (מסכ׳ גרים א ז). — ובפרט יראת אלהים: כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה (ברא׳ כ יא). חסן ישועת חכמת ודעת יראת יי׳ היא אוצרו (ישע׳ לג ו). ונחה עליו רוח יי׳ וכו׳ רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יי׳ (שם יא ב). והריחו ביראת יי׳ ולא למראה עיניו ישפוט (שם ג). יראת יי׳ ראשית דעת (משלי א ז). תחלת חכמה יראת יי׳ (שם ט י). הן יראת אדני היא חכמה (איוב כח כח). למס מרעהו חסד ויראת שדי יעזוב (שם ו יד). ביראת יי׳ מבטח עז (משלי יד כו). — וככנ׳, במשמ׳ יראת יי׳: ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי (ירמ׳ לב מ). כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו (שמות כ כ). הלא יראתך כסלתך (איוב ד ו). הקם לעבדך אמרתך אשר ליראתך (תהל׳ קיט לח). למה תתענו יי׳ מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך (ישע׳ סג יז). ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמדה (שם כט יג). — ואמר בן סירא: חיל וכח יגוללו לב ומשניהם יראת אלהים אין ביראת יי׳ מחסור ואין לבקש עמה משען יראת אלהים בעדן ברכה ועל כל כבוד חפתה (כ״ס גני׳ מ כו-כז). — ובחז״ל, *יראת חטא: משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא (סוט׳ ט טו). וענוה מביאה לידי יראת חטא ויראת חטא מביאה לידי חסידות (שם). ר״ח בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת (אבות ג ט). א״ר יהודה חס ושלום שעקביא נתנדה שאין העזרה ננעלת בפני כל אדם מישראל בחכמה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל (עדי׳ ה ו). יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתתן לנו חיים ארוכים חיים של שלום וכו׳ חיים שיש בהם יראת חטא חיים שאין בהם בושה וכלימה (ברכ׳ טז:). למדנו יראת חטא מבתולה וקיבול שכר מאלמנה (סוט׳ כב.). אתה מוצא אדם שונה מדרש הלכות ואגדות ואם אין בו יראת חטא אין בידו כלום (מ״דר שמות ל). — *יראת שמים: שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים (ברכ׳ טז:). הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (שם לג:). אין לו להקב״ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים (שם). כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא מסרו לו (שבת לא:). כל המגדל כלב רע בתוך ביתו מונע חסד מתוך ביתו וכו׳ אף פורק ממנו יראת שמים (שם סג:). אוי לשונאיהן של תלמידי חכמים שעוסקין בתורה ואין בהם יראת שמים (יומ׳ עב:). כל המונע תלמידו מלשמשו וכו׳ פורק ממנו יראת שמים (כתוב׳ צו.). — ב) *כנוי לאלהות, בפרט לעבודה זרה: אמר לו (המסית) יש יראה במקום פלוני כך אוכלת כך שותה כך מטיבה כך מריעה (סנה׳ ז י). שלא יהו השבויים אומרים יראתנו הביאה עליו את הפורענות קשה. יראתן שעמדה על עצמן קשה יראתנו שלא שלטה בנו הפורענות (מכי׳ ב א, פסח׳ יג). ובשם אלהים אחרים לא תזכירו שלא תשבע לגוי ביראתו (שם משפט׳, כספ׳ כ). מעשה בספינה אחת של גוים שהיתה פורשת בים הגדול והיה בה תינוק אחד יהודי עמד עליהן סער גדול בים ועמד כל אחד ואחד מהן והתחיל נוטל יראתו בידו וקורא ולא הועיל כלום (ירוש׳ ברכ׳ ט יג:). ואבן שישב עליה אביו לא ישב עליה מימיו וכיון שמת אביו עשה אותה יראה שלו (שם פאה א טו ג). מלמד שכל אחד ואחד עשה דמות יראתו ומניחה בתוך כיסו כיון שזוכרה מוציאה מתוך כיסו ומחבקה ומנשקה (שבת פג:). אליהו הצדיק היה מחזיר על תפוחי רעב שבירושלם פעם אחת מצא תינוק שהיה תפוח ומוטל באשפה וכו׳ אמר לו אמור בכל יום שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד אמר לו הס שלא להזכיר בשם ה׳ שלא לימדו אביו ואמו מיד הוציא יראתו מחיקו ומחבקו ומנשקו עד שנבקעה כריסו ונפלה יראתו לארץ ונפל הוא עליה (סנה׳ סד.). כיון ששתה (היין) בער בו אמר לה השמיעי לי הוציאה יראתה מתוך חיקה אמרה לו עבוד לזה (שם קו.). כיון שדברה (האתון) מתה שלא יהיו אומרים זו שדיברה ועושין אותה יראה (מד״ר במד׳ כ). כי לא שם היהודי ההוא כל כך נפשו בכפו אלא מטעם הדת והוא לבזות יראתנו ולהתיכה באש

(בבא יהודה סד). ואמר שולוני לאנשי אטיני שמינירבה יראתם נתנה אותם (את החקים) אליו כדי להכניסם בלב ההמון (יוסף הכהן, מליב גבול׳ ג ב יו). — ואמר הפיטן: לבטה יראתם (של מצרים) ולקה, בוקה ומבוקה ומבולקה (מעריב ב פסח, ליל שמרים). לפני בעל צפון הנשאר מכל אלילי פחזותם, ולמה נשאר הוא כדי להשיאם ולהטעותם, שיאמרו קשה יראתם שלא לקתה כמותם (יוצ׳ ז פסח, חסדי יי׳). שחו נכרים וזרים כמות יראתם ויגועו, שדי חלק יעקב חלקם בחיים נודעו (בבת נחמו, אל אל שדי). — ומ״ר *יראוּת[1]: בעל צפון נשתייר מכל היראות שלהן להטעותן שהוא הציל את עצמו (מכי׳ בשלח ב א).

***יַרְאוּי[2]),** ש״ז, — מי שהכל יראים ממנו: האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעזוז ויראוי החזק והאמיץ (ברכ׳ לג:). כשם שאתה יראוי בן עברתך קשה ונפרע מן החוטאים (רש״י תהל׳ ל יא). ע״י שראיתם אותו (את הבורא) יראוי ומאוים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו (הוא, שמות כ יז). ומתוך כך (שתהא פרנסתו של הת״ח בריוח) יהיה גדול ויראוי ומאויים בעיניהם (רע״ב אבות ד ה). והיראה הראשונה היא יראת ההגדלה ליראוי והתבייש ממנו והכיר הירא חסרונו בהקש היראוי (אמונה רמה 100).

ירב[3]), ממנו לפי דעת קצת יָרִיב.

***יַרְבּוּז[4]),** ש״ז, מ״ר יַרְבּוּזִים, — מין ירק גני, נאכל, Erdbeerspinat; blette; blite: ואין מרכיבין כשות על גבי האיזמא ולא תרד על גבי ירבוז מפני שירק בירק (תוספתא כלא׳ א יא). — ומ״ר: הפיגם והירבוזין השוטים והחלגלוגות (שבי׳ ט א).

---

[1]) כך נראה מהכתיב בשתי יודים בתחלה.

[2]) במקום ירוא, עפ״י הנטיה לששלשות מוחשית של המלים ועפ״י הקש נפ״י.

[3]) אמר רד״ק: כי כן דרך העברים לאמר בענין אחד הפעל שידמו אותיותיו לאותיות פעל אחר אע״פ שהם הפוכים בסדר אותיותיהם יאמרו שניהם בענין אחד יבש בוש יטב טוב וכו׳ ירב רוב ירש רוש ישב שוב (מכלול, שדה״פ).

[4]) בסור׳ זרבוזא, ובערב׳ נקרא בקלה ימאניה, ירק תימני, אבל גם ארבוז, ג׳רבוז, וגם ירבוז a). ומקור השם בלשון פרסית.

a) يربوز

א.יָרַד[1]), ממנו א.יֶרֶד, מוֹרָד, *יְרִידָה, *יָרוּד, *יָרִיד.

א.יָרַד, וגם יָרֵד[2]), פ״ע, בהפס׳ יָרָד, לנק׳ יָרְדָה, יָרְדָה, יָרַדְתָּ, יָרַדְתְּ, יָרַדְתִּי (לנכחת), יָרַדְתִּי (למדב״ע), יָרַדְנוּ, יָרְדוּ, יְרַדְתֶּם, יֹרֵד, יוֹרֵד, יוֹרְדָה, יֹרֶדֶת, יֹרְדִים, יֹרְדֵי, יֹרְדוֹת, יוֹרְדוֹת, יְרֹד, יְרֹדִי, מִירְדֵי, רֶדֶה (מקור), רֶדֶת, רִדְתִּי, רֵד, רְדָה, רֵדָה, רְדוּ, רְדִי, אֵרֵד, אֵרְדָה, תֵּרֵד, יֵרֵד, וַיֵּרֶד, וַיֵּרַד, תֵּרַד, תֵּרֶד, תֵּרֵד, וַתֵּרֶד, וַתֵּרַד, נֵרֵד, וְנֵרֶד, נֵרְדָה, יֵרְדוּ, תֵּרַדְנָה, — יָרַד מִמקום למקום נמוך, נעתק מלמעלה למטה, herab-steigen; descendre; to go down: אשר יָרַד עליו (מהשמים על הר סיני) יי׳ (שמות יט יח). והוא יָרַד והכה את האריה בתוך הבאר (ש״ב כג כ). ועל הר סיני יָרַדְתָּ (נחמ׳ ט יג). וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים (יחזק׳ כו יו). הנה עם יוֹרֵד מראשי ההרים (שופט׳ ט לו). והנה מלאכי אלהים עלים ויֹרְדים בו (ברא׳ כח יב). היא רכבת על החמור ויֹרֶדֶת בסתר ההר (ש״א כה כ). ויהי ברדת משה מהר סיני ושני לחת העדת ביד משה ברדתו מן ההר (שמות לד כט). לך רד כי שחת עמך (שם לב ז). אסר וָרֵד ולא יעצרכה הגשם (מ״א יח מד). וידבר אליו (אל אליהו אשר ישב על ההר) איש האלהים כה אמר המלך מהרה רֵדָה (מ״ב א יא). רְדִי ושבי על עפר (ישע׳ מז א). ואפן וָאֵרֵד מן ההר (דבר׳ ט יה). ארדה נא (משכים ארץ) ואראה (ברא׳ יח כא). המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה (מ״ב א ד). יי׳ הט שמיך וְתֵרֵד (תהל׳ קמד ה). וַיֵּרֶד ברק מהר תבור (שופט׳ ד יד). ויט שמים וַיֵּרַד וערפל תחת רגליו (ש״ב כב י). ותרד העינה ותמלא כדה ותעל (ברא׳ כד יו). ותמהר וַתֵּרֶד מעל החמור (ש״א כה כג). הבה נֵרְדָה (ארצה) ונבלה שם שפתם (ברא׳ יא ז). וישבו שני האנשים וַיֵּרְדוּ מההר (יהוש׳ ב כג). — והלך לארץ שהיא שפלה מהארץ שהיה בה: אנדים ירד עמי

---

[1]) בערב׳ משמש שרש ורד a) במשמ׳ הליכת הבהמה להבאר שמשקים אותה שם. ואמרו החכמים, כי זהו בעצם השרש ירד העברי, שנתיחד לענין הליכה מלמעלה למטה, אולי מפני שעכ״ר הבארות להשקות הבהמות וכדומה הן בעמק, בשפל הכפר. ויש בערב׳ עוד שרש אחד, שלפחות שנים מיסודותיו הם דלת וריש, כמו בהשרש ירד, והוא השרש חדר b), שמשמש במשמ׳ המיוחדה של ירידה.

[2]) עי׳ הערה לקמן.

a) ورد b) حدر

בראשנה לגור שם (ישע׳ נב ד). בשבעים נפש ירדו אבתיך מצרימה (דבר׳ י כב). הוי הירדים מצרים לעזרה (ישע׳ לא א). אל תירא מרדה מצרימה (בראש׳ מו ג). ירד ירדנו (מצרימה) בתחלה לשבר אכל (שם מג כ). לא נוכל לרדת (מצרימה) אם יש אחינו הקטן אתנו וירדנו (שם מד כו). ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו (ישע׳ ל ב). כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמד (בראש׳ מה ט) הנה שמעתי כי יש שבר במצרים רדו שמה ושברו לנו משם (שם מב ב). ולכו משם חמת רבה ורדו גת פלשתים (עמו׳ ו ב). אנכי ארד עמך מצרימה (בראש׳ מו ד). לא ירד בני עמכם (שם מב לח). אם ישך משלח את אחינו אתנו נרדה ונשברה לך אכל ואם אינך משלח לא נרד (שם מג ה). וירדו אחי יוסף עשרה לשבר בר ממצרים (שם מב ג). —ולבית, לכרם, לגן, להמחנה, למלחמה, וכדומה: ולא ירד (אוריה) אל ביתו (ש״ב יא י). ומפיבשת בן שאול ירד לקראת המלך (שם יט כה) כי ירד היום (אדניהו) אל עין רגל׳ ויזבח שור ומריא (מ״א א כה). בכרם נבות אשר ירד שם לרשתו (שם כא יח). ואחזיהו בן יהורם מלך יהודה ירד לראות את יורם בן אחאב ביזרעאל (מ״ב ח כט). דודי ירד לגנו לערוגות הבשם (שה״ש ו ב) ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת וכו׳ למען ראות המלחמה ירדת (ש״א יז כח). תחזקנה ידיך וירדת במחנה (שופט׳ ז יא). ושמת שמלתיך עליך וירדתי [1]) הגרן (רות ג ג). אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל (שה״ש ו יא). אז ירדו לשערים עם יי׳ (שופט׳ ה יא). מני מכיר ירדו מחקקים ומזבולן משכים בשבט ספר (שם יד). ואם ירא אתה לרדת רד אתה ופרה נערך אל המחנה (שם ז י). ויאמר דוד לאוריה רד לביתך ורחץ רגליך (ש״ב יא ח). באו רדו כי מלאה גת (יואל ד יג). וארד בית היוצר (ירמ׳ יח ג). וישאל שאול באלהים הארד אחרי פלשתים (ש״א יד לז). השב את האיש וכו׳ ולא ירד עמנו במלחמה (שם כט ד). ויקם שאול וירד אל מדבר זיף (שם כו ב). עתה ירדו פלשתים אלי הגלגל (שם יג יב).— ירד במצולות, ירד אל הקבר, הבור, השאול, וכדומה: ירדו במצולת כמו אבן (שמות טו ה). וירדו חיים שאלה (במד׳ טז ל). ירדו שאול חיים (תהל׳ נה טז). יעלו שמים ירדו תהומות (שם קז כו). כמו פגר מובס (ישע׳ יד יט). יי׳ העלית מן שאול נפשי חייתני מיורדי [1]) בור (תהל׳ ל ד). לא המתים יהללו יה ולא כל ירדי דומה (שם קטו יז). בדי שאל תרדנה (איוב יז טז). פדעהו מרדת שחת (שם לג כד). מה בצע בדמי ברדתי אל שחת (תהל׳ ל י). ביום רדתו שאלה האבלתי (יחזק׳ לא טו). רדה והשכבה את ערלים (שם לב יט).— ודברים לא בע״ח, ברד, גשם, שלג: וירד עלהם הברד ומתו (שמות ט יט). כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים (ישע׳ נה י). ירד כמטר על גז (תהל׳ עב ו). ויעמדו המים הירדים מלמעלה וכו׳ והירדים על ים הערבה ים המלח תמו נכרתו (יהוש׳ ג טז). וברדת הטל על המחנה לילה (במד׳ יא ט). כטל חרמון שירד על הררי ציון (תהל׳ קלג ג).—ואש וכדומה: הנה ירדה אש מן השמים ותאכל את שני שרי החמשים (מ״ב א יד). אם איש האלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אתך ואת חמשיך ותרד אש אלהים מן השמים ותאכל אתו ואת חמשיו (שם י). וכל בני ישראל ראים ברדת האש וכבוד יי׳ על הבית (דה״ב ז ג). והיה כבא משה האהלה ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל (שמות לג ט). — והחרב: כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד ועל עם חרמי (ישע׳ לד ה). — ודברים מפשטים, הדר, גאון, רעה, חמס, וכדומה: וירד הדרה והמונה ושאונה ועלז בה (ישע׳ ה יד). ונפלו סמכי מצרים וירד גאון עזה (יחזק׳ ל ו). כי ירד רע מאת יי׳ לשער ירושלם (מיכ׳ א יב). ועל קדקדו חמסו ירד (תהל׳ ז יז). — והרוח: מי יודע רוח בני האדם וכו׳ ורוח הבהמה הירדת היא למטה לארץ (קהל׳ ג כא). — ירדה העין דמעה, נתכו הדמעות מהעינים: פלגי מים תרד עיני על שבר בת עמי (איכ׳ ג מח). פלגי מים ירדו עיני (תהל׳ קיט קלו). תרדנה עיני דמעה לילה ויומם (ירמ׳ יד יז). — והיום ירד, וגם רד, קרב הערב: הם עם יבום והיום רד [2])

—[1]) הצורה הקדומה לנכחת.

—[1]) כך הכתיב, ונראה כי הכונה היתה מיורדי, אך הקרי הוא מירדי, מקור כנוי, קמץ מתוג, ודעת רד״ק היא שזו קמץ ארוכה, אמר וז״ל: ונמשך הקמץ בטעם במלת תחת רדופי טוב וכן מירדי בור (מכלול, שדה״פ). אך החדשים אומרים כי הוא קמ״ח.

—[2]) ת״י: ויומא מאך לחדא, ע״כ, והוא במשמ׳ ירידה. וכן גם שאר התרגומים הקדמונ׳ במשמ׳ ירידה ונטיה. ואמרו רוב הקדמונ׳ כי הוא משרש ירד ונחסרה י״פ, וכבר הביא ריב״ג עוד מלים אחדות שנחסרו מהם פ״פ בעבר: קח על מים רבים, תתה לי ערף (רקמה

מאד (שופט׳ יט יא). — וכבר השתמשו הפיטנים והמשוררים בעבר חסר זה גם לא לענין אור היום: אתה אהבת עמך, בעבורם רדת ממרומך, גזות להם ימך, דבקתם באהב לשמך (שבת שקל׳, אתה אהבת). אשכון והודי רד מאד דומם בלב זועף וסר (ר״י הלוי, לב״ת, יבן כנפי). — והגבול, יָרַד הגבול, נמתח קו הגבול מההר אל העמק: וְיָרַד הגבול הירדנה (במד׳ לד יב). וְיָרַד הגבול אל קצה ההר אשר על פני גי בן הנם אשר בעמק רפאים צפונה וְיָרַד גי הנם אל כתף היבוסי נגבה וְיָרַד עין רגל (יהוש׳ יח יז). — ובהשאלה, יָרַד פלוני, נהיה דל, שפל, נבזה: הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה הוא ילוך ואתה לא תלונו (דבר׳ כח מג-מד). — ובענין מלחמה, במשמ׳ נלחם גם בלי המושג של ירידה ממשית או אפילו דמיונית: אז יְרַד [1]) שריד לאדירים עם יי׳ יְרַד [1]) לי בגבורים (שופט׳ ה יג). —

ובתו״מ: פשט וקדש ידיו ורגליו ירד וטבל עלה ונסתפג (יומ׳ ג ו). בכל יום כהנים עולין במזרחו של

157), ואעפי״כ פקפקו החדשים אם זו צורה אמתית מהלשון החיה, הואיל והעבר ירד בא הרבה פעמים שלם ולא נפלה ממנו יפ״פ. בטכ׳ (Bö. § 435 f) מניח אפשרות זו כשלפני יוד פ״פ באה יוד אחרת כמו באן במלת היום שלפני רד. אבל הלא אמרו ויונה ירד (יונ׳ א ה). ולכן החליטו רוב החדשים כי זה פשוט שבוש, וצריך לאמר היום ירד. וכבר העיר ריב״ג כי אולי רד זה משרש רוד. ואולי היה פעל רדד ששמש במשמ׳ זו. עכ״פ, אנו, שהתנ״ך הוא יסוד לשוננו, המליצה היום רד כשרה. — [1]) רוב המדקדקים והמפרשים הקדמונים שלנו ראו במלה זו עתיד מן רדה, כמו יְצַו מן צוה. מנחם חבר אותו במחברת עם ורדו בדגת הים, רדה באף גוים, ועוד. ר״י חיוג אמר בערך רדה: אז ירד שריד ירד לי בגבורים עקרו ירדה. ע״כ. וכן הביאה ריב״ג בערך רדה ואמר: וליש ימתנע אן יכונ מנ הד׳א אלמעני ירד לי בגבורים אי אנה יכשר האולא׳ אלג׳באברה אלמהארבינ לנא ויחטמהם, ע״כ, ובעבר׳: ואין מן הנמנעות שיהיה מזה הענין ירד לי בגבורים, ר״ל שהוא ישבר אלה הגבורים הנלחמים בנו וישמידם. וכך גם רש״י, שהוא מן רדה, אלא במשמ׳ שליטה: ירד (כמו) ירדה כמו לרד לפניו גוים שרידי ישראל רדו באדירי העובדי גלולים יי׳ ירד לי בגבורים ירדה לי את גבורי העובדי אלילים. ע״כ. וכך גם רד״ק בהשרשים ובפרוש, מענין ממשלה. אבל ת״י ראה בצורה זו עבר ופרש ירד ראשון גם בלשון ירידה וגם בלשון שבירה וירד השני בלשון שבירה: בכן נחת חד ממשרית ישראל ותבר תקוף גברי עממיא וכו׳ יי׳ תבר קדם עמיה תקוף גברי סנאיהון. וגם היוני והסורי והירונ׳ ראו בה עבר ותרגמו היוני והסורי במשמ׳ ירידה, והירונ׳ הראשון במשמ׳ הצלה והשני במשמ׳ מלחמה. והחדשים נתלבטו הרבה בצורה זו. קצתם (גזנ׳ ואחרים) ראו בו צווי, וקצתם אומרים, כי מליצת הכתוב דורשת פה עבר ולכן הם סוברים כי הנקוד ביוד שואית וריש פתוחה הוא שבוש, אולי בכונה מבעלי המסורה מפני שהם חשבו באמת כי הוא עתיד מן רדה, או שבוש פשוט של הסופרים. ויש סוברים שכל הכתוב משובש. ודר׳ א״ש יהודה (Dr. A. S. Jahouda, bibl. Exeg. 17) הגיה הנקוד בירד הראשון יָרַד, והשני יוריד, ופרש את המליצה עפ״י מנהגי הערבים במלחמה כי הרודף אחרי המנוצח קורא לו מרחוק לרדת מעל סוסו. והנה כבר העירותי כמה פעמים כי חזקה על בעלי המסורה שמסרו לנו את הקריאה כמו שהיתה שגורה בפיהם ומסורה בקבלה מדור דור, ורק במקום שאין שום ספק בדבר ראשים אנו להחליט שהם המציאו דבר מדעתם על פי סברתם. ובשירה קדומה זו שנשמרה בה הרבה מלים קדומות וגם צורות קדומות, לא רחוק הוא שנשמרה בה גם צורה קדומה של עבר פְעַל כמו בארמ׳, שהיתה אולי נהוגה בזמן קדום גם בעבר׳, אולי במשמ׳ מיוחדה. ויש עוד ראיה לדבר כי יְרַד זה הוא עבר ולא עתיד, והוא דרך השמוש של המלה אז בשירה זו, שהפעל בא אחריו בעבר ולא בעתיד, כמו פסוק יט: אז נלחמו מלכי כנען, וכן פסוק כב: אז הלמו עקבי סוס, וכן פסוק יא: אז יָרְדוּ, עפ״י הנקוד המסור. ולכן גם אז יְרַד הוא עבר. ובמשמ׳ הפעל הזה, אעפ״י שהוא הוא הפעל יָרַד המשמש במשמ׳ ירידה גם להליכה למלחמה, הנה נראה כי כאן, בפרט ירד השני, משמש במשמ׳ נרדפת להפעל ערך מלחמה, בלי שום שתוף של ירידה אפילו דמיונית, וסמך לזה הוא שמוש הפעל הערבי נזל a) שהוא הפעל הרגיל למושג הירידה ומשמש בכל השמושים של ירידה שמשמש בהם הפעל ירד העברי, ומלבד זה משמש הבנין נאזל b) והשם מנאזלה c) במשמ׳ נלחם ומלחמה, גם בלי הכונה של ירידה, וכבר הוכיח דבר זה אבן ברי בראיות מדברי המשורר שתאר את טיב סוסו ואמר: ועלאם ארכבה אד׳א לם אנזל, שאין ספק בדבר, כי כונת המשורר באנזל היתה אלחם עליו, כי אם נאמר שהכונה באנזל היא ארד, מה הוא משמיענו שירכב עליו אם לא ירד ממנו, כי הלא הוא פשוט שאם איננו יורד מעליו הוא רוכב עליו. והביא עוד בתי משוררים אחרים שמכלם נראה, כי הפעל נזל משמש במשמ׳ של מלחמה בלי משמ׳ ירידה: במעני אלמנאזלה (מערכות מלחמה) דונ אלנזול אלי אלארצ׳.

a) نزل b) نازل c) منازلة

כבש ויורדים במערבו והיום כה"ג עולה באמצע ויורד באמצע (שם ס). כשהלכו להם ירד לחרוש בתוך חצי שדהו (ירוש' הור' ג מח.). ורבותינו היורדין מארץ ישראל (ברכ' לח:). כשירדתי לנהרדעא לעבר השנה (יבמ' קטו.).— ומקו' לֵירֵד: עשה עובד כוכבים כבש לירד בו יורד אחריו ישראל (שבת יו ח). משהתחילו הגשמים לירד (סוע"ר ד). עלה אדם על מיטתו אין מטריחין אותו לירד (ירוש' ברכ' ד ז ג). כך היה יעקב אבינו ראוי לירד למצרים בשלשלאות (מד"ר ברא' פו). המתין לירד ולא ירד (שם קהל', לבתוק).— ויָרַד אצל פלוני, בא אליו להתארח אצלו: והיה לו (לר' יהונתן) קרוב בעיר ירד אצלו (ילק' תהל' יב). — ודברים לא בע"ח: אמר קונם היורד לקדירה שאיני טועם (נדר' ו ב). נטף (הם) הענבים המחוברות בשדרה ויורדות (תוספתא פאה ג יא). כיון שיורדה טפה אחת מלמעלה מקבלין אותה בצמאון (מד"ר ברא' לז). חכה יורדת לגרונו של דג וחונקתו (שם קהל', כי גם). — ופשט השמוש בפעל ירד בפעולות רבית בין אם יש בהן ירידה ממשית מלמעלה למטה או רק ירידה דמיונית וכדומה: ירדו להספד (תוספתא ברכ' ב יא). מעשה בר"א שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבע ברכות ולא נענה ירד ר"ע אחריו ואמר אבינו מלכנו וכו' (תענ' כה.). שלשה שירדו לשום (כ"ב קז.). — וירד לנכסי פלוני לקחם ברשותו: היורד לנכסי שבויין ושמע עליהן שהן ממשמשין ובאין (ירוש' יבמ' יה טו). מי שנשתטה ב"ד יורדין לנכסיו וזנים ומפרנסים את אשתו (כתוב' מח.). מי שהלך למדינת הים ואשתו תובעת מזונות ב"ד יורדים לנכסיו וזנין ומפרנסין לאשתו (שם קז.). — ירד הארים למחצה לשליש וכדומה, קבל עליו לעבד את השדה בכך וכך: אריס אומר למחצה ירדתי ובעל הבית אומר לשליש הורדתיו (ב"מ קי.). — ירד מנכסיו, נדלדל, נעשה עני: אמר ר"ע אפילו עניים שבישראל רואין אותם כאילו הם בני חורין שירדו מנכסיהם שהם בני אברהם יצחק ויעקב (ב"ק ח ו). כשהיה (ר' יונה) רואה בן טובים שירד מנכסיו היה אומר לו בני בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה ממקום אחר טול ואת פורע (ירוש' שקל' ה מט:). פעם אחת ירד (אבא יהודה) מנכסיו וראה רבותינו ונתייאש מהן (שם הור' ג מח.). כי מתו כל האנשים וכו' אמר ר"ל שירדו מנכסיהן (נדר' סד:). ארבעה חשובים כמתים מצורע וסומא ומי שאין לו בנים ומי שירד מנכסיו (מד"ר ברא' עא). אלו בעלי בתים שירדו מכבודם ומנכסיהם (שם ויקר' לד). — וירד מגדולתו: אמר ר"י בן פרחיה בתחילה כל האומר עלה לה (להנשיאות) אני כופתו ונותנו לפני הארי עתה כל האומר לי לירד אני מטיל עליו קומקום של חמין (מנח' קט:). — ירד לחייו של פלוני, התחיל להזיק לו בחייו, בפרנסתו: כנוהג שבעולם אדם שאומר לו חבירו פלוני הכה לבנך יורד עמו עד לחייו (מד"ר שמות א). — ירד לו בדבר, הכהו בו: אמר ר"י בן קבסיו כל ימיי הייתי בורח מן השררה עכשיו שנכנסתי כל מי שהוא בא ומוציאני מקומקום הזה אני יורד לו מה הקומקום הזה כווה ומפציעו מפחם כן כך אני יורד לו (ירוש' פסח' ו לג.).— וירד דבר, הוזל, נתמעט מחירו: ואח"כ באו סוחרים אחרים ואמרו לו שגם באותו מקום ירדו האידרות ירידה גדולה באופן שאם יתעסק בעשייתם יתסכן (שו"ת תורת חסד לגו). —*ירֹוד, עי' ערך *ירוד. — ואמר הפיטן: טמאים טבועי טמון תטליל פניפתם, יבשים ירודי יקש תיישר יציאתם (מחז' רומ', סלית' ר"ה, הסופים).

—הפע', הוֹרִיד, הוֹרַד, הוֹרַדְתִּי, הוֹרִידוּ, הוֹרִדוּ, הוֹרִדְנוּ, הוֹרַדְתֶּם, מוֹרִיד, יְהוֹרִיד, הוֹרֵד, הוֹרִידִי, אוֹרִיד, תּוֹרֵד, יוֹרֵד, וַתּוֹרֶד, וַתֹּרֶד, יוֹרִידוּ, יֹרִדוּ, הוֹרַדְתִּיךָ, וְהוֹרַדְתָּנוּ, הוֹרַדְתִּים, הוֹרִדֻהוּ, וְהוֹרִידִי, הוֹרִידֵהוּ, אוֹרִידְךָ, אוֹרִידֵם, תּוֹרִידֵנִי, תּוֹרִידֵם, תּוֹרִדֵם, וְרִדֵהוּ, יֹרִדֵם, יוֹרִידוּךָ, יֹרִדֵהוּ, יֹרִידוּם, — הוֹרִיד את פלוני, עשה שירד: את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון אשר הוֹרַדְתֵּנוּ [1]) בו (יהוש' ב יח). וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט (יואל ד ב). הישמעאלים אשר הורדהו (את יוסף) שמה (בראש' לט א). ומהרתם והורדתם את אבי הנה (שם מה יג). עוד העם רב הורד אותם אל המים ואצרפנו לך שם (שופט' ז ד). הורדהו (את בנימין) אלי ואשימה עיני עליו (בראש' מד כא). כעוף השמים אורידם (הוש' ז יב). כי תגביה כנשר קנך משם אורידך נאם יי' (ירמ' מט יו). ויאמר אליו דוד התורדני אל הגדוד הזה (ש"א ל טו).

— [1]) אמר רד"ק: אשר הורדתֵנו בו הצירי תחת חיריק כי הצירי והחיריק קרובים (מכלול, שדה"פ). ולא מצאו גם החדשים טעם לנקוד זה.

ויורד את העם אל המים (שופט׳ ז ה). אמר בלבו מי יורידני ארץ (עובד׳ א ג). ויקח אליהו את הילד וירדהו מן העליה הביתה (מ״א יז כג). ויתפשום (את נביאי הבעל) ויורדם אליהו אל נחל קישון (שם יח מ). ותרד מיכל את דוד בעד החלון (ש״א יט יב). ותורדם בחבל בעד החלון (יהוש׳ ב יה). וינקרו את עיניו ויורידו אותו עזתה (שופט׳ יו כא). ויורידו את המלך מבית יי׳ (מ״ב יא יט). וישלח המלך שלמה וירדהו (את אדניהו) מעל המזבח (מ״א א נג).—והוריד אל הקבר, לשאול, לשחת, וכדומה: יי׳ ממית ומחיה מוריד שאול ויעל (ש״א ב ו). מקול מפלתו הרעשתי גוים בהורדי אתו שאלה (יחזק׳ לא יו). והורדתיך את יורדי בור אל עם עולם (שם כו כ). לשחת יורדוך ומתה (שם כח ח). ואתה אלהים תורדם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם (תהל׳ נה כד). — הוריד דמעה, בכה: בת ציון הורידי כנחל דמעה יומם ולילה (איכ׳ ב יח). — ודברים לא בע״ח: ואת הים הורד מעל הבקר (מ״ב יו יז). והלוים הורידו את ארון יי׳ ואת הארגז אשר אתו (ש״א ו יה). והורדו את פרכת המסך וכסו בה את ארן העדת (במד׳ ד ה). וכסף אחר הורדנו בידנו לשבר אכל (בראש׳ מג כב), ר״ל הבאנו אתנו מביתנו למצרים. והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט הולכים להוריד מצרימה (שם לז כה). ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך (שמות לג ה), פשוט אותו. קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה (בראש׳ מג יא), הביאו אתכם מכאן להאיש במצרים. ותמהר ותרד כדה (מראשה) על ידה (שם כד יח). ובנסע המשכן יורידו אתו הלוים (במד׳ א נא). עבדי ירדו (עצי ארזים וברושים) מן הלבנון ימה (מ״א ה כג). ויקחו בידם מפרי הארץ ויורדו אלינו (דבר׳ א כה). צוה יהושע ויורידו את נבלתו מן העץ (יהוש׳ ח כט). ויהי לעת בוא השמש צוה יהושע ויורידום (את חמשת המלכים) מעל העצים (שם י כז). — וגשם וכדומה: ויורד לכם גשם מורה ומלקוש (יואל ב כג). ויוצא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים (תהל׳ עח יו). והורדתי הגשם בעתו (יחזק׳ לד כו). — ודם, ריר, וכדומה: ואבוס עמים באפי ואשכרם בחמתי ואוריד לארץ נצחם (ישע׳ סג ו). ויורד רירו אל זקנו (ש״א כא יד).—ודברים מפשטים: כה אמר אדני יי׳ צר וסביב הארץ והוריד ממך עזך (עמו׳ ג יא), יקחנו ממך. וירד עז מבטחה (משלי כא כב).—הוריד את שיבת פלוני וכו׳ שאולה, גרם לאיש זקן שימות: כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראהו אסון בדרך אשר תלכו בה והורדתם את שיבתי ביגון שאולה (בראש׳ מב לח).—ודוריד את שיבתו בדם שאול, הרג אותו בזקנתו: ועתה אל תנקהו כי איש חכם אתה וידעת את אשר תעשה לו והורדת את שיבתו בדם שאול (מ״א ב ט).—הוריד את פלוני, ברוחני׳, השפיל אותו, הכניע אותו: האל הנתן נקמת לי ומוריד עמים תחתני (ש״ב כב מח). ואסיר גבלות עמים ועתידתיהם שושתי ואוריד כאביר יושבים (ישע׳ י יג). באף עמים הורד אלהים (תהל׳ נו ח). הניעמו בחילך והורידמו (שם נט יב). — ובתו״מ: נטל (אברהם את יצחק) והעלהו הרים והורידו גבעות והעלהו לראש הר אחד גבוה ותלול (מד״ר קהל׳, לך אכול). — הוריד מטר: בשעה שהשמים נעצרין מלהוריד טל ומטר דומה לאשה שמחבלת ואינה יולדת (תענ׳ ח.).—הורידו לנכסי פלוני, נתן לו רשות לשלט בהם: מורידין קרוב לנכסי שבוי (ב״מ לט:).—הורידו מגדולתו: אעפי״כ לא הורידו אותו מגדולתו אלא מינו אותו אב בית דין (ירוש׳ ברכ׳ ד ז ד). ושלח רבן גמליאל והורידוהו מגדולתו (ר״ה כה.). ר״א אומר אף מורידין אותו מגדולתו (סוט׳ יג:). שהוריד (יוסף) איצטגניני פרעה מגדולתן (שם). משפיל (הקב״ה) לזה ומרים לזה ומוריד לזה ומעלה לזה (מד״ר בראש׳ סח). —ודברים לא בע״ח: מעלין בקודש ואין מורידין (ברכ׳ כח.). —הורידו מנכסיו, עשהו עני ודל: ר״י בן חנינה אמר הורידן (את אוה״ע) מנכסיהן (ירוש׳ ב״ק ד ד:).—*לא מעלה ולא מוריד, אין הדבר פועל שום פעולה חשובה: מוח זה אינו מעלה ואינו מוריד (חול׳ מה:). שדברי חלומות לא מעלין ולא מורידין (תוספתא מע״ש ה ט). — ״הוריד כחות הכוכבים, עשה שכחות הכוכבים יפעלו פעולתם פה מתחת: ואחר כך נתבודד הוא בביתו להשקיף בחכמתו במוריד כחות הכוכבים לדעת האמת במשפטו (יוסיפון, פרק ו).

— הפע׳, הורד, הורדת, תורד,—שהורידו אותו: ויוסף הורד מצרימה ויקנהו פוטיפר סרים פרעה (בראש׳ לט א). והורד המשכן ונסעו בני גרשון (במד׳ י יז). אל מי דמית ככה בכבוד ובגדל בעצי עדן והורדת את עצי עדן אל ארץ תחתית (יחזק׳ לא יח). — והורד

שאול: אך אל שאול תּוּרד אל ירכתי בור (ישע׳ יד טו). — והגאון: הוּרד שאול גאונך המית נבליך (ישע׳ יד יא). והבישו כל מצולות יאור והוּרד גאון אשור ושבט מצרים יסור (זכר׳ י יא). — וכמו שלמים יהורד: וששה בצפון מול אחיהם בנגב זה למטה יהורד[1] בעלות זה במעלותיו (ר״ש הנגיד, כתס אל).

ב. ירד[2]), ממנו ב. ירד.

ב. יָרַד[3]), פ״ע, — כמו רוד, התהלך הנה והנה, herumgehen; rôder; to walk : הרפה ממני שנים חדשים ואלכה וירדתי[4]) על ההרים ואבכה על בתולי (שופט׳ יא לז). כבהמה בבקעה תרד (ישע׳ סג יד).

א. ירה[5]), ממנו א. ירה, א. מורה, יריה.

א. יָרָה, פ״י, יריתי, ירה, יורים, נירה, ירה, לירוא[6]), לירות, ירה, — ירה גוף לתוך מים וכדומה, זרק אותו, הטיל מידו בכח, schleudern; jeter; to cast : מרכבת פרעה וחילו ירה בים (שמות יה ד). ונירם[7]) אבד חשבון עד דיבן (במד׳ כא ל). — ואמר המשורר: נרוץ להלחם בצבאות חטא תמיד ואל נחדל עדי נירם (ר״י חריזי, הענק ג). — וליחיד אירהו: ואם לא נאמנה רוחו בי אירהו ואטוגננו ביד אולתו לכלותו (כ״ז, תרג׳ כ״ס ד יט). — וחץ, ואבן, וכדומה: הנער רץ והוא ירה החצי להעברו ויבא הנער עד מקום החצי אשר ירה יהונתן (ש״א כ לו-לז). ויאמר אלישע ירה (מ״ב יג יז). כמתלהלה הירה זקים חצים ומות (משלי כו יח). ותכבד המלחמה על שאול וימצאהו המורים בקשת ויחל מן היורים (דהי״א י ג). ויורו הירים למלך יאשיהו (דהי״ב לה כג). כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר לירות במו אפל לישרי לב (תהל׳ יא ב). דרכו חצם דבר מר לירת[1] במסתרים תם (שם סד ה). להיות על המגדלים ועל הפנות לירוא בחצים ובאבנים גדלות (דהי״ב כו יה). — ירה מצבה: הנה הגל הזה והנה המצבה אשר יריתי ביני ובינך (בראש׳ לא נא). — ויורה אבן היסוד וכדומה: על מה אדניה הטבעו או מי ירה אבן פנתה (איוב לח ו). — וירה גורל: ואתם תכתבו את הארץ שבעה חלקים והבאתם אלי הנה ויריתי לכם גורל פה (יהוש׳ יח ו). — ובתו״מ: יורה בחץ (יבמ׳ סס. נדר׳ לא.). באותה שעה ירה בהן חיצים ותניתות (נדר׳ לט:). ולוי אחיו הגיע ובא ועמד אצלו וירה בחץ והרג לאילן מלך עש וכו׳ וירה יעקב חצים והרג לפרעתון מלך חצר (ילקוט וישלח קלג). והיה נוטל קשת וחצים והיה יורה אחרי העופות (פרקי ר״א ל). — ומקור: כי היה גבור בכוחו לירות בשתי ידיו (ילקוט וישלח קלג). ויחר לטיטוס על ירות היהודים חצים בשלישו (יוסיפון, פרק פב). והיה כי יבקשו הנלחמים להפיל את החומה יורו בחוזק את קורת האיל כירות רמח קטן (שם ע). כחצי גבור משביל שלא ישובו ריקם בירותו שלא יהרג (רד״ק ירמ׳ נ ט). וראה סוקרט מלמד ילמד לנערה הכתיבה אמר הוי המלמד לא ישקו החץ אלא לירות בו (מוסרי הפלסופ׳ ב א). — ופעול ירוי: ודרך המבקש חץ הירוי הולך עד מקום שרואה החץ (רש״י ש״א כ כא). כאשר תראה מן החץ הירוי אם יש בו עופרת שמרוב תנועת מרוצתו יתחמם העופרת ויותך (השמים והעולם לאבן סיני יג). — ולווי לנקב׳ ירוי: כי לא פני גדול פני רב תשאי לא תחניפי את גבול ארצמו, לא תחליקי לשונך חץ ירוי תוך מורשי לבם וכליותמו (רע״פ, הקד׳ מתק שפת׳).

—[1]) כמו יהודה בהפעיל.

[2]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה.

[3]) עי׳ הערה לקמן. — [4]) כבר העיר ריב״ג כי ירד זה אינו מלשון ירידה, כי אין יורדים על הר. אמר וז״ל: ומנ אשתעמאל אלעבראניין אנ יצרפוא הד׳ה אללע׳ה פי ע׳יר אלהבוט איצ׳א בקולהם ואלכה וירדתי על ההרים במעני ועליתי וכו׳ וימכנ אנ יכונ וירדתי על ההרים פי מעני והלכתי אי אתנ׳ול עלי אלג׳באל מג׳אנשא לקולהם כבהמה בבקעה תרד אלד׳י הו במעני תהלך, ע״כ, ובעבר׳: וממנהג העברים שישתמשו בלשון הזה גם כן בזולת הירידה הידועה כאמרו ואלכה וירדתי על ההרים במשמ׳ ועליתי וכו׳ ויתכן להיות וירדתי על ההרים במשמ׳ והלכתי כלומר אשוט על ההרים דומה לאמרם כבהמה בבקעה תרד אשר הוא הענין תהלך.

[5]) אין לו חבר לא בארמ׳ ולא בערב׳ הכללית, רק בערב׳ הדרומ׳ נהוג פעל ורה a) במשמ׳ דומה לזה, וכן באתאפ׳.

[6]) עפ״י הקש גל״א. — [7]) נתלבטו המתרגמים והמפרשים הקדמונ׳ והחדשים בפרוש מלה זו. קצתם ראו בה את השם ניר בבנוי ופרשוה במשמ׳ ניר לבית דוד, וכן ת״א פסקת מלכותא, וקצתם ראו בה עתיד בבנ׳ מן ירה, וכך גם ריב״נ, רד״ק, ואחרים. ובמשמ׳ זו השתמשו קצת המשוררים במלה זו. אבל, כל זה דחוק מאד, ורגלים לדבר כי הכתוב משבש.

a) ورى

— [1]) ס לי״ת, מלא.

—הפע', הורה, מורה, עת' אורה[1]), יורה, ויור, ירו, ויירו, הורני, הרני, ויירם, — הורה חץ וכדומה, כמו ירה: ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח לי למטרה (ש"א כ כ). ויאמר לנערו רץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה (שם לו). וימצאהו המורים אנשים [2]) בקשת ויחל מאד מהמורים (שם לא ג). מלך אשור לא יבוא אל העיר הזאת ולא יורה שם חץ (ישע' לז לג). ויפתח (את החלון) וכו' ויור ויאמר חץ תשועה ליי' (מ"ב יג יז). הלוא ידעתם את אשר ירו מעל החומה (ש"ב יא כ). ויראו [3]) המוראים אל עבדיך מעל החומה (שם כד). לירות במסתרים תם פתאם ירהו ולא ייראו (תהל' סד ה). —הורהו לטיט וכדומה, הטילהו לתוכו: הורני לחמר ואתמשל כעפר ואפר (איוב ל יט). — ובתו"ט: ליונה שברחה מבן נץ ונכנסה לטרקלין של מלך וכו' נכנס בן נץ אחריה נעל המלך בפניו את כל החלונות והתחיל המלך מורה בו בחצים (מכי' בשלח ב ו). שלש מאות חצים הורו בו (ביאשיהו) עד שנעשה גופו ככברה (מד"ר איכ', לדיק הוא). והיה רוכב על הסוס והיה מורה חניתו בשתי ידיו מעל הסוס לפניו ולאחריו וכו' והוא היה בא לקראת יהודה מקושט בכלי ברזל ומורה חניתות (ילקוט וישלח קלג).—ובהשאלה: ר' אבהו אמר מורה אני דברי לתוך פיך כמו חץ (מד"ר שמות ג).— ואמר המשורר: הורו בחץ לשון סגור לבות אבל הורום ידי האל להחטיאנו (רמב"ע, על אף). והעפעפים אשר יורו ולא יחטיאו אל צלעי, והלחיים אשר יקוד גחליהם יצית אש במעי (ר"י חריזי, תחכמ' כ).

—נפע' עת', יירה, —יירו אותו, יוטל, ישלך: סקול יסקל או ירה יירה אם בהמה אם איש לא יחיה (שמות יט יג).

ב.ירה[4]), ממנו ב.ירה, ב.מורה, תורה, *הוראה, *תורי, *תורני, *מורה, *מורות.

ב.ירה,—קל לא נהוג.

—הפע', הורה, הוריתי, הורתי, מורה, אורה, יורה, יורו, הורת, הורהו, הורתני, הורתיך, הורוני, הורני, הרני, אורך, תורם, יורני, יורנו, יורנו, יורהו, יורם, ירם, תורך, תרך, יורוך,—א) הורה את פלוני דבר, עשה לו אות באצבע וכדומה שיראה הדבר, Zeichen geben, zeigen; indiquer, marquer; to indicate: ויצעק אל יי' ויורהו יי' עץ וישלך אל המים (שמות יט כה). קורץ בעינו מולל ברגלו מרה באצבעתיו (משלי ו יג). ותורך נוראות ימינך (תהל' מה ה). — ובפרט הורה לפני פלוני או את פלוני את הדרך, או בהדרך, הראה לו אנה ילך, נהגו, הוליכו בדרך, אם במשמ' הפשוטה או במליצה בענין מוסרי: ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף להורת לפניו גשנה ויבאו ארצה גשן (בראש' מו כח). והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה (ש"א יב כג). כי תורם את הדרך הטובה אשר ילכו בה (מ"א ח לו), ר"ל איך להתנהג בחיים. אשכילך ואורך בדרך זו תלך (תהל' לב ח). הורני יי' דרכך ונחני בארח מישור (שם כז יא). טוב וישר יי' על כן יורה חטאים בדרך (שם כה ח). מי זה האיש ירא יי' יורנו בדרך יבחר (שם יב). הורני יי' דרך חקיך (שם קיט לג). בדרך חכמה הרתיך הדרכתיך במעגלי ישר (משלי ד יא). — והורהו מדרכו: לכו ונעלה אל הר יי' אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו (ישע' ב ג). —ובמנהגי האדם באכילה ושתיה וכדומה: כל המנהיג עצמו בדרכים אלו שהורינו אני ערב לו שאינו בא לידי חולי כל ימיו עד שיזקין (רמב"ם, דעות ד כ).—ב) הורה את פלוני, אמר לו מה לעשות, למד אותו, unterweisen, unterrichten; enseigner; to instruct: ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר (שמות ד יב). ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו והוריתי אתכם את אשר תעשון (שם יה). לשמר מאד ולעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים (דבר' כד ח). ושמרת לעשות ככל אשר יורוך על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה (שם יז י-יא). יבוא נא (המלאך) עוד אלינו ויורנו מה נעשה לנער היולד (שופט' יג ח). — ובמדרש: מיד קפץ הדיבור על משה והורהו מה לעשות (מד"ר במד' ד). — ואמר המשורר: ולאל אשא עיני כשכיר יקוה פעלו, ויורוני רעיוני להסתופף בצל אהלו (רמב"ע, מדי ימי). — ג) למד את פלוני מלאכה או חכמה וכדומה, lehren; enseigne; to teach: וימלא אתו רוח אלהים בהכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה וכו' ולהורת נתן בלבו (שמות לה לא-לד). ולהורת את בני ישראל את כל החקים אשר דבר יי' אליהם (ויקר' י יא).

—[1]) כבר העיר למבר (Lambert, REJ 1898,142) כי אפשר שזה עתיד קל בקיום הוו, כמו אוכל, יוכל, ועפ"י טעות הלשון נתהווה אח"כ הפע' מזה מורה בחצים.—[2]) יש מגיהים: אנשים המורים בקשת.—[3]) כך הכתיב, כמו נל"א, וירו קרי.

[4]) גם בארמ' משמש שרש זה קצת כמו בעבר', וי"א כי כך גם באשור' בבנין שפע'.

ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורֹתם (שמות כד יב). יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל (דבר׳ לג י). הליכו שמה אחד מהכהנים אשר הגליתם משם וכו׳ ויֹרם את משפט אלהי הארץ ויבא אחד מהכהנים וכו׳ ויהי מורה אתם איך ייראו את יי׳ (מ״ב יז כז-כח). את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה (ישע׳ כח ט). למשפט אלהיו יורנו (שם כו). הוי אמר לעץ הקיצה וכו׳ הוא יורה הנה הוא תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו (חבק׳ ב יט). ויעש יהואש הישר בעיני יי׳ כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן (מ״ב יב ג). ראשיה בשחד ישפטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו (מיכ׳ ג יא). ואת עמי יורו בין קדש לחל (יחזק׳ מד כג). ממשפטיך לא סרתי כי אתה הורתני (תהל׳ קיט קב). — ד) הודיע לאדם מה שלא ידע, באר לו מה שלא הבין, belehren instruire; enleighten: בלעדי אחזה אתה הרני אם עול פעלתי לא אסיף (איוב לד לב). הורוני ואני אחריש ומה שגיתי הבינו לי (שם ו כד). הלא הם יורוך יאמרו לך (שם ח י). ואולם שאל נא בהמות ותֹרך ועוף השמים ויגד לך או שיח לארץ ותֹרך ויספרו לך דגי הים (שם יב ז-ח).—ה) *הורה כך וכך, בעניני הלכה ופסקי דינים, החליט כי כך הוא הדין: הורו ב״ד לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה (הור׳ א א). הורו בית דין וידעו שטעו וחזרו בהן (שם ב). הורה כהן משיח לעצמו (שם ב א). הורוה ב״ד לינשא והלכה וקלקלה (יבמ׳ י ב). חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה (אבות ה ח). אמרו לו (לר׳ יוסי) אחר שהוריתה לנו על אוצר יבנה שלפנים מן החומה שהוא דמאי (תוספתא דמאי א יג). תלמיד אחד בא לכאן והורה לנו על מי ביצים שאין כשירין וכו׳ מאותה שעה גזרו שלא יהא תלמיד מורה הורייה (ירוש׳ שבי׳ ז לו ג). תלמיד שהורה אפילו כהלכה אין הוראתו הורייה וכו׳ מעשה בתלמיד אחד שהורה לפני ר״א רבו אמר לאימא שלום אשתו אינו יוצא שבתו וכו׳ אסור לתלמיד להורות הלכה בפני רבו עד שיהא רחוק ממנו שנים עשר מיל (שם). מורה הלכה בפני רבך את וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה (ברכ׳ לא:). הורה רבי יוסי בר חנינא כרבי ישמעאל (שבת יט:). לא מתו בני אהרן עד שהורו הלכה בפני משה רבן (עירוב׳ סג.). כל המורה הלכה בפני רבו ראוי להכישו נחש (שם). זה ת״ח שהגיע להוראה ואינו מורה (סוט׳ כב.). אר״א בר׳ יוסי דבר זה הוריתי בעיר רומי לאיסור וכשבאתי אצל חכמים שבדרום אמרו לי יפה הוריתה (ניד׳ נח.). וכל זקן שמורה הוראה אם ירצה שיקבלו אחרים הוראתו צריך הוא לקיימה תחלה (מד״ר שמות מג).—ובמשמ׳ °סימן ואות: היוד בויקצו מעמדת מורה שאחריה יוד והיא פא הפועל (הכרב׳ לריב״ג, יקן). השמים בהא הידיעה להורות כי על אלה הנראים ידבר (לאב״ע ברא׳ א א). והנה הכתוב אומר ברקיע השמים שיורה שיש שמים למעלה ממנו (שם יד). גם יורה זה הסוד שיש יכולת באדם שיהיה לעולם (שם ג כד). ויורה על אמתת זה הפרוש הפסוק הבא אחריו (שם ד יג). אם יוחש (הנפת) ירחיו התבנית מורה שהוא בכבד עצמו והיותו ארוך או על תבנית אחרת מורה שהוא בזולתי הכבד (קאנון ג יד א א).— ובחכמת הלשון, °מלה מורה כך וכך, כונתה של המלה היא כך: סוף דבר גדולת זה השם (שם המפורש) והשמירה מלקרות אותו להיותו מורה על עצמו יתעלה מאשר לא ישתתף אחד מן הברואים בהוראה ההיא (מו״נ א סא). כי כן היא הוראת כל שם נגזר כי הוא מורה על ענין ועל נושא (שם סב). ויזדמן במקרה שתהיה המלה ההיא בלשון השומע מורה על הפך העניין ההוא אשר רצהו המדבר (שם ב כט). כי לא מצא מהלשון הזה מה שיורהו על מהות פאו (ר״י א״ת, הקד׳ הכרמים לריב״ג). זה הוא אשר יורה עליו הדבור ושמוש הלשון (שם, או). ויורה על זה אמרו אחרי זה הנה אתם בטחים וכו׳ (שם, אלה). ויש מלה אחרת בזה השרש מורה על הודעת הרבים (שרשי רד״ק, אלה). מלה מורה על המדבר בעדו (שם, אן).

***ירוֹאָר**[1], ירואר, ב״ז, — שם צמח, שמשתמשים במיץ החלבי שלו לרפואה, Ferula spec: ר׳

[1]) כך נקוד בוקשר׳, וכך הקריאה הרגילה של הספרדים והאשכנזים, ועמנ׳ לו נקד ירוּאר. בסור׳ ירורא, ואמר בר עלי: ירורא אילנא הו דאית להו חלבא דמתחשת באסותא ואית לה עקרא ומתקרא עקרא דירורא והו (בערבית) אלגאקשיר[a], ע״כ, והנה מלה ערבית זו שאולה מפרסית ומבארים המלונים

a) جاقسير

מאיר אומר אף עסווס וטורא ומר ירואר[1]) א"ל ר' יוסי עסווס וטורא אחד הוא ומר זה הוא ירואר[1]) (פסח' לט.).

א.*יָרוּד, ת"ז, לנק' ירוּדָה, מ"ר ירוּדִים, ירוּדוֹת,—מי שירד ממדרגתו, במושג רוחני ומוסרי, שָׁפָל, קל הערך, niedrig, wertlos; bas, méprisable low, common: שלא היתה מלכות ירודה משל מצרים אלא שנטלה שררה לשעה בשביל כבודן של ישראל (מכי' בשלח, ביר' ו). שכל אחד ירוד מחבירו (מד"ר ברא' סח). אין לך גדול משבט יהודה ואין לך ירוד משבט דן שהיה מן הלחינות (שם שמות מ). מה הכנה שפל מכל האילנות שבעולם כך היו ישראל שפלים ירודים למצרים לפיכך נגלה אליהם הקב"ה וגאלם (שם ג). פעם אחת אמר לו עקילס לאדריינוס המלך רוצה אני להתגייר ולהעשות ישראל אמר לו וכו' לירודה שבאומות אתה מבקש להתערב מה ראית בהם שאתה רוצה להתגייר (שם ג). בשעה שהיה אחד מהן (מבני ציון) נושא אשה גדולה ממנו היה עושה שולחנות יותר מן היציאות ירודה ממנו היה עושה הוצאות יותר מן השלחנות (שם איכ', בני ציון). אמר הקב"ה לא מן הבנים הגדולים של יעקב אלא מן הבנים הירודים של יעקב מי היה ירוד מכל השבטים וקטן מכלם זה יוסף ובנימן אמר הקב"ה ביד הירודים וביד הקטנים של יעקב אני מוסר את המלכות הרשעה (פסיק' רבתי יג). א"ר אליעזר הגדול הירוד שבישראל הוציא ממצרים תשעים חמורים טעונים כסף וזהב (ילקוט תהל' קה). הירוד שביעקב מאבד את כולם והירוד שבבניך מזדווג כנגד עשו אף עובדיה הירוד שבכל הנביאים נפרע ממנו (אגד' ברא' נח). שאין דרך החכמים לצאת עם עמי הארץ ירודים ונבזים (ערוך, ערך אוכלסא).—ואמר הפיטן: ענה ירודים

הערבים כי משמעתו בפרסית היא הלַב הבקר, וקראו הצמח הזה כך ע"ש לבנת מיצו. ולא נתברר הדבר, אם גם השם הסורי והתלמודי מקורו בפרסית, או ממקור אחר יצא. ולכן אין לברר גם משקלו, ואין במה"ש דמיונו אלא בהשמות המורכבים כמו ירואל וכדומה. — [2]) כך בנוסח' הדפוס שלפנינו, ובכ"י ובדפוסים ישנים נוסח' מתחלפות, ובקצתם מר וירואר, ובקצתם במקום ירואר ירוואר, ובקצתם ורור, ובקצתם אלאי (ד"ס).

ממעש ומהגיון שיח, משולים כערבה לא טעם ולא ריח (רסע"ג, הושענ', ענה). טובת חן שאמרתם מצאתיה ערומה, ירודה עד עפר פרועה פרומה (יוצ' שבה"ג, אזכרת). שלטון בידך ירודיך להקים, תקפך בשחק וממשלתך בארקים (סליח' יוס ב, אויתיך). — וגם לדברים לא בע"ח: אין לך אומנות ירודה אלא גרדי ואין לך מקום בזוי בירושלם כשער האשפות (תוספתא עדי' א ג). הכסף קונה את הזהב וכו' זהו כללו של דבר כל הירוד מחבירו קונה את חבירו (ירוש' ב"מ ד ט ג). ומה מים אינם מתקיימים בכלי כסף ובכלי זהב אלא בירוד שבכלים כך תורה וכו' אלא במי שעושה עצמו ככלי חרס (ילקוט תהל' קה).

ב.*יָרוּד[1]), ש"ז,—חלי בעין, קרום שעלה על העין, Ulcus cornae[2]): את עין עבדו שומע אני אפילו העלת ירוד[3]) תלמוד לומר ושחתה לא אמרתי אלא מכה שיש בה השחתה (מכי' משפט', תוס' נזיק' ט). דם כדי לכחול בו עין אחת שכן כוהלין לירוד[4]) (שבת פח.).—ועין עין.

ג.*יָרוּד,— עי' *יָרוּר.

א.יָרוֹק, ש"ז, — דבר יָרֹק, דשא עשב, וכיוצא בזה, Grünes; verdure: יתור הרים מרעהו ואחר כל יָרוֹק ידרוש (איוב לט ח).

---

[1]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן.—[2]) תרגום ד"ר מזיא. — [3]) כך הגרסה כאן בכל הדפוס'. ובילקוט הביא הלכה זו בגרסת חוורד, אך אפשר שהוא שנוי בכונה על פי התוספתא בשבת שהביא רש"י בגמ' שבת במקום המובא בפנים. ועי' עוד הערה לקמן. — [4]) בנוסח' הדפוס יארוד, ובקצת כ"י יירוד (ד"ס), ובערוך ברוב הדפוס' וגם בכ"י ירוד. ובקצת דפוסי הערוך וכ"י ירור בריש בסוף, ויש עוד שנויי נופח'. והנה הביא רש"י כאן גרסת התוספתא לחורור, ובנוסח' הדפוס' של התוספתא חרוד, ובכ"י א"פ הוצ' צוק"מ חוורואר, והוא מום העין שנזכר בבכור' לח:, ושם הגרסה חורוור. וגם בר"ח כאן כתוב הוורוור שמלבין שחור שבעין, ע"כ, אך לא ידוע אם המלה חוורוור שבכאן היא מעצם נוסח' הגמ' או אין זו אלא פרוש השם ירוד. והנה, אם לא נשבש את כל הספרים, המכי' התלמוד והערוך לגרוס גם כאן כמו בבכור' חרור ונניח פה הגרסה ירוד או יארוד או ירור כמו שהוא במכי' ובספרי התלמוד כאן ובערוך, אין ספק בדבר שאין ירוד וחורור שבבכור' דבר אחד, הואיל והם בעצמם השתמשו בשני שמות מתחלפים זה מזה. ומלשון המכי' העלת ירוד נראה, כי הכונה היא לדבר העולה על העין, וזה מה שפרש הערוך: שעלתה קרמית על גב עינו.

ב. יָרוֹק, — עי' יָרֹק.

***יְרוֹקָה**, ש"נ, — א) כעין צמח יָרֹק שעולה על פני מים עומדים: אין מדליקין לא בלכשולא בחוסן ולא בכלך ולא בפתילת האידן ולא בפתילת המדבר ולא בירוקה[1]) שעל פני המים (שבת כ א). — ב) כמו יֵרָקוֹן: אוכל אדם לרפואה ובל המשקין שותה חוץ ממי דקלים וכום עיקרים מפני שהן לירוקה (שבת יד ג). — ג) ש"מ, מראה היָרֹק: אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן יהושע שיעור ירוקתן (של בני מעים שנחמרו באש) כשיעור נקובתן מה נקובתן במשהו אף ירוקתן במשהו (חול' נו:). — ד) *מרה ירוקה: והמרבה להקיץ מגדיל הירוקה והמפליג מגדיל השחורה (ר"י עמדין, ביר' מגד' עוז לז.). מיעוט הצטערות ורוב התענוג מוליד ירוקה ומיעוט תענוג ובפרט בהיותו בלי הפעלות מצער יוליד הלבנה ובתענית תגבר הירוקה וכו' וכל טעם מר חם ויבש מוסיף בירוקה וכו' ושמועות רעות וקול עצב יעוררו הירוקה (שם:). — *ירוֹקֶת[2]) חמור, מין ירק: האירום והקיסום וירוקת[3]) חמור ודלעת יונית (אהל' ח א). — **ועי' קשוא.**

***יְרוּקוֹת**, — עי' *יְרַקּוֹת.

***יְרוּקִי**, — עי' *יַרְקִי.

***יָרוֹר[4])**, ש"ז, מ"ר יְרוֹרִים, — עוף דומה לְיַעֲנָה: כלב כופרי מין חיה הירורין[5]) והנעמיות הרי הן בעופות (תוספתא כלא' ה ח).

יְרוּשָׁה, ש"נ, — עי' יְרֻשָּׁה.

יָרַח[1]), ממנו יָרֵחַ, יֶרַח, *יַרְחִי, *יַרְחוֹן.

יָרֵחַ[2]), ש"ז, בכנ' יְרֵחוֹ, יְרֵחֲךָ, — המאור הסובב סביב הארץ ברקיע בלילה ושצורתו מתחלפת ומאורו הולך ופוחת והולך ומרבה בכל ארבעה שבעות, Mond; lune; moon: השמש והירח ואחד עשר כוכבים (בראש' לז ט). שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון (יהוש' י יב). חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו (ישע' יג י). יי' נתן שמש לאור יומם חקת ירח וכוכבים לאור לילה (ירמ' לא לד). לפניו רגזה ארץ רעשו שמים שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם (יואל' ב י). שמש בענן אכסנו וירח לא יאיר אורו (יחזק' לב ז). לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך (ישע' ס יט). כי אראה שמיך מעשה אצבעתיך ירח וכוכבים אשר כוננתה (תהל' ח ד). את השמש (עשה) לממשלת ביום וכו' את הירח וכוכבים לממשלות בלילה (שם קלו ח-ט). יומם השמש לא יככה וירח בלילה (שם קכא ו). זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי כירח יכון עולם (שם פט לז-לח). הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו (איוב כה ה). אם אראה אור

---

[1]) ופרש הרמב"ם: כמין צמר המתהווה בצדי הספינות כשמאריכים ימים במים. — [2]) ופרש רה"ג: קשואי חמורים. אבל כבר הטיל ספק בפרוש זה ע' לֶו, ואמר אולי זו השערה בלבד עפ"י השם חמור. — [3]) כך גרסת רה"ג, ובנוסח' ירקות.

[4]) בסור' ירורא, ועי' הערה לקמן. — [5]) כך בתוספתא. ובירוש' (כלא' ח לא ג) הגרסה ירודות, אך בקצת דפוסי הירוש' ירורות. ובארמ' נמצא בתרגום (מיכ' א ח, איוב ל כט) ירודין או ירורין תרגום להשם העברי תנים וציים, וכבר ברר פלישר (הער' ללוי, ג, 446), כי העקר הוא ירור, ירורין, בריש בסוף, וכן הוא בסורית ירורא, ותרגמו המלונים הסורים, ב"ב וב"ע, באבנ אוי a) בערב', והוא שועל הבר. אבל אין ספק, כי בהתוספתא ובירוש' הכונה למין עוף גדול דומה ליענה שאינו יכול להשתמש בכנפיו לעוף ודומה קצת לגמל, ואעפי"כ הם בענין כלאים כעוף לכל דבר, מפני שבאמת הם מין עוף ולא מין חיה.

[1]) בערב' ארח' a), ורח' b), במשמ' צִיֵּן הזמן של דבר מתוכרים, אך יש סוברים כי אין זה אלא פעל נגזר מהשם ירח להלבנה, אעפ"י שזה השם להלבנה אינו נהוג בלשון הערבית ועי' עוד בהערה להערך.

[2]) בערב' קמר c), וזה אחד מהמושגים הקדומים הטבעיים שהלשונות השמיות לא הסכימו בהם כלן בקריאת שמם, בעוד שלמאור היום כל הלשונות השמיות השתמשו בשם האחד שמש. אבל, הפעל ארח', ורח', שמשתמשת בו הלשון הערבית לציין הזמן של דבר, שהכל מסכימים כי הוא נגזר מהשם יֶרַח, יָרֵחַ, מעיד, כי היו נהוגים השמות האלה גם בערב'. וכבר נתקשו חכמי הערבים בעצמם בשאלה זו מאין בא ללשונם הפעל הזה ארח', ורח', והשם תאריח' d), תוריח' e), שאין להם מקור באוצר המלים של הלשון הערבית כעת, ומפני הדחק אמרו קצתם, כי השם תאריח' נגזר מן השם אַרְח' לוֹלָד בקר היערי, ממושג החדוש כאלו נולד הדבר בזמן הקבוע. אבל, גזרה זו דחוקה מאד, ואין ספק, כי עקר מקורו הוא מן השם ירח העברי והארמי. ואמרו חכמי הערבים כי הירח נקרא בערב' קמר ע"ש גון הלבן של אור הירח, והוא איפוא כמו השם לְבָנָה בעבר',

---

a) ابن اوى

a) رخ b) ورخ c) قمر d) تاريخ e) توريخ

כי יהל וירח יקר הלך (ב׳ לא כו), עי׳ יקר. לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף (ישע׳ ס כ).— ובתהו״מ: אמר הקב״ה שעיר זה יהא כפרה על שמיעטתי את הירח (שבוע׳ ט.). אמרה ירח לפני הקב״ה רבש״ע אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד אמר לה לכי ומעטי את עצמך וכו׳ (חול׳ ס:). — ובכנ׳ ירחי, ואמר המליץ: מה ארכו רגעי לילי אשר לא נקבע בם שחר גם ירחי הועם בעבי מאפל וכוכבי נשפי אספו נגהם (אגר׳ מנח׳ כ״ס להסגן הסדלי).—ומ״ר ירחים: ובאצבע אלהים תפוטי בנבל, תוציאי קול בהדד קול בחיל, וירחים ושמשות במבוסת תבל, אל עיני יעברון כרסיסי ליל (יל״ג, חנה).— והירח המתחלף שלפיהו מונים זמנים ומועדים: עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו (תהל׳ כד יט).— ואמר בן סירא: מה נהדר בהשגיחו מאהל בצאתו מבית הפרכת ככוכב אור מבין עבים וכירח מלא בימי מועד (כ״ס גני׳ נ ה-ו), ועי׳ לבנה.— ובמליצה, ביחס לגוף האדם: וזכר את בוראך בימי בחורתיך עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים (קהל׳ יב א-ב).— ירח בן יומו, צורת אחת הנגינות המשרתות: ירח בן יומו נקרא כן כי הוא וחצי עגול כדמות ירח בלתי שלמה ונגינתו כנגינת השופר ישר לשרת קרני פרה (מקנ״א, שער בטעמי המקר׳).

ירח[1], ש״ז, מ״ר ירחים, סמי׳ ירחי,—חדש, מדת זמן שבו הירח משלים תקופתו, Monat; mois; month: בשנה הרביעית יסד בית יי׳ בירח זו ובשנה האחת עשרה בירח בול הוא החדש השמיני כלה הבית (מ״א ו לז-לח). ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האתנים בחג הוא החדש השביעי (שם ח ב). ואכחד את שלשת הרעים בירח אחד (זכר׳ יא ח).—וירח ימים: ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים (דבר׳ כא יג). וימלך ירח ימים בשמרון (מ״ב יה יג).—ומ״ר: ותצפנהו שלשה ירחים ולא יכלה עוד הצפינו (שמות ב ב-ג). הלילה ההוא יקחהו אפל אל יחד בימי שנה במספר ירחים אל יבא (איוב ג ו). תספור ירחים תמלאנה (שם לט ב). כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מנו לי (שם ז ג). מי יתנני כירחי קדם כימי אלוה ישמרני (שם כט ב). — ועי׳ חדש. — ובמשמ׳ זמן השנה: וממגד תבואת שמש וממגד גרש ירחים [1] (דבר׳ לג יד).

ירחון[2], ש״ז, — ספר או עתון יוצא לאור פעם בחדש, נהוג בדבור העברי בא״י והשתמשו בו גם בספרות החדשה.

ירחי, ירחי, ת״ז, לנק׳ ירחית, מ״ר ירחיים ירחיות,— א) של הירח, mond- ; lunaire; lunar: מה שתחת הגלגל הירחי (העקרים ב יב). אם יוחש (הנפח) ירחיי התבנית מורה שהוא בכבד עצמו (קאנון ג יד א א). שהירח כדורי התמונה בעבור שאורו יצמח בתמונה הירחית (כל מלאכ׳ ההגיון, מופת). החדש הירחי (מקור חיים, תרגום לרבב״ג ה ט). ובסבובים הירחיים (שם א). הלקויות הירחיים (שם יג). הירח יגדל אורו בתמונה ירחית ומי שיגדל אורו בתמונה ירחית הנה הוא כדורי התמונה (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ד). ואין להם (להנוצרים המחשבים לחמה) חדש ירחי וכו׳ והישמעאלים חדשיהם הם ירחיים ואין להם שנה שמשיות (רשב״ל דורן, מגן אבות, חלק שוסינו ג). — ב) נפעל

ולכן רגלים לדבר כי גם בלשון השמית הקדומה היו שני שמות למאור הלילה הזה, שם קדום ירח, ע״ש דבר שלא נתברר לנו, ושם משנה, ע״ש גון הלבן של אורו, ונשמר בעבר׳ גם השם הקדום וגם השם המשנה, ובערב׳ נאבד השם הקדום ולא נשאר אלא השם המשנה לפי הגון.

[1]) מן ירח. גם בכנענ׳ ירח: בירח בל בשנת עשר וארבע למלכו מלך אשמנעזר מלך צדנים (כתב׳ אשמנעזר). ובארמ׳ ירחא. וגם במושג זה נבדלה הלשון הערבית מהן, והשתמשה בשם אחר, שהר a), ונראה כי גם למושג זה השתמשו הלשונות השמיות בשני שמות, האחד העקרי ע״ש הירח והשני ע״ש מושג אחר, בעבר׳ חדש, ע״ש התחדשות הירח, או התחדשות הזמן, ובערב׳ ע״ש מושג שלא נתברר לנכון.

a) شهر

— [1]) ת״א ורוב הקדמונ׳ פרשו ירחים זה במשמ׳ חדש, וכן גם החדשים. וקצת הקדמונ׳ פרשו ירחים רבוי מהשם ירח, בהקבלה לשמש שבחציו הראשון של הכתוב. ואמר רד״ק: ולפי שהירח מתחדש פעמים רבות קראו בלשון רבים ואעפ״י שאינו אלא אחד ואמר גרש ירחים פירוש כי הירח יבשל הפירות. ע״כ. ולפי״ז היה צריך להיות ירחים, ריש צרויה. אך י״א כי משקל ירח היה נרדף עם ירח.

[2]) יצר שם זה דר׳ קלויזנר במחברתו שפה עברית שפה חיה.

מהירח, tic· ; lunatique ; mondsüchtig : למה קוראים לאיזה מזג מזג ירחיי רצונם לומר שטבע הירח הוא קר ולח וכל אדם או בע"ח שנמצא בהם הרבה רטיבות וקרירות מתיחסים אל הירח (מעשה טוביה, העולם ת). החולאים הירחיים כמו חולי השקוי והשתוק והדומה להם כלם יכבד חליים בסוף החדש וכו' מפנימה חולאים הירחיים עיקר סבת תחלואיהם מרגישים בירח לפי שכבר הם חלושי המוח (שם). ואני אומר שהדמיונות הירחיים בעת שנתם נמשלו לבהמות וכו' (שם).

ירט[1]), ממנו א. יָרַט, ״יְרִיטָה.

א. יָרַט[2]), פ"ע, עת' ירט[3]), לווי יְרַט[4]),—א) יָרַט הדרך, היה הדרך נשחת, מקלקל, שאי אפשר ללכת בו, ובהשאלה יָרַט הדרך לנגדו, היה לא רצוי בעיניו, verdriesslich sein; déplaire ; be vexatious : הנה אנכי יצאתי לשטן כי יָרַט[5]) הדרך לנגדי (במד' כב לב). — ואמר המשורר: וממי הה הר כסל נבוכים ועיני ירטו נגדם דרכים, ומה יתרון באור שמש בעיני ולבי יהלוך נגדו חשוכים (רשב"ג, זממי). — ירֵטני, עי' ר ט ה. — ובסהמ"א, במשמ' העקרית: ופרות המהלכות על התבואה לפי שירט להן הדרך אינו עובר עליהן משום בל תחסום (רמב"ם שכיר' יג ז).—ואמר המשורר: אבל ירט לי דרכי בית המון אלכה (אדס, הו"א, מחזה ז). הבט מסביביך חפש חַפֵּש, איפה המכשול מה ירט דרכך, הרם החמר הסירה הרפש, האוחזים כמשמרות את גלגליך (יל"ג, משל' ג יס). — ב) ״יָרַט פלוני הדרך, נטה מהדרך: בראות רבקה איש הולך לקראתה בשדה שירט הדרך והלך בשדה לעומתם (רמב"ן ברא' כד סה). דעו מי הוא אשר זמה אחוז מסלול ולא ירט, ולשון לו כעט סופר אדונים הוא בנו לברט (הקד' ספ' הגלוי לרי"ק). ובמעשה בראשית והמרכבה והנבואה והמלאכים בכל פרט ופרט, מן הדרך לא ירט, והמקצרים תלו סרחונם באחרים (אגר' אחוז רי"ת למדיגו). — ואמר הפיטן: איש איש ולקו בתר, ולדרכו חיש ירט (רבי ובמתי, פיוט', וסגית ומיפיע). — ובמשמ' ״נטה מן דבר, התרחק ממנו, מנע מלעשותו: ידי השבתי מכתוב דת ותפלין קשור, ירטתי שופר סוכה לולב וצום העשור (כנף רננ', וידוי ליוה"כ). — ג) פ"י, ״השחית, קלקל הדרך: בהשתחותו (תגלת פלאסר) לנסרוך ירכו ירט, ובניו הכוהו בזין ממורט, והמה נמלטו ארץ אררט (רשב"י, ז' פסת, אמרו לאלהים). —״יָרַט את פלוני, השחיתו, הפילו: ושועטי ובועטי ושוחטי ימורטי ויורטי וחורטי ושולטי (רשב"ג, מנח' יוה"כ, מזופי). אהבתיהו ואם ענה לבבי ואמש על ידי פרוד יְרָטוּ, הלא שב מעונו לי ונסלח ומדת היצור מצא יחטא (ר"י הלוי, אבר פזר גדולת).

ב. ״יָרַט[1]), פ"י,— יָרַט דבר, רצה ורדף אחרי הדבר: גביר בן לברט, אשר חכמות ירט[2]), ודרכו לא ירט, כדרך הסרים (תמו' תלמידי דונש 4).

יָרִיב[3]), ש"ז, מ"ר יְרִיבִים, ככנ' יְרִיבְךָ,—אויב, שונא, Feind; ennemi; foe: ואת יְרִיבְךָ אנכי אריב ואת בניך אנכי אושיע (ישע' מט כה). ריבה יי' את יְרִיבַי לחם את לחמי (תהל' לה א). — ואמר הפיטן: ולעפה אחזה ציון והיכליה, הרדה רוחה נמוגו חיליה, טורף לבה עת קרוא אליה, אסוף נתחית אליה, יריביה אעניק שבי ומלקות, כהגית ומרקחיה אשר רקחה רקוח, לשבי עולם מאין פקח קוח, מבחר הצאן לקוח (סליח' י' טבת, אז בכוח).

---

[1]) בערב' ורט a).

[2]) בערב' ו ר ט, במשמ' השלכה והשחתה, ועי' לקמן. —[3]) פקפק ריב"ג (במשתלחק) אם העתיד הוא יירט כמו ייבש, או יֵרט כמו יֵרד, וכן רד"ק. ובשרשים אמר ריב"ג, כי אפשר עוד שיהיה ירוט כמו יאות. —[4]) רד"ק. —[5]) ת"א לא תרגם אלא פרש: ארי גלי קדמי דאת רעי למיזל באורחא לקבלי. ע"כ. השבעים תרגמו במשמ' נאה ורצוי, וכעין זה הפשיטא: דתרצת אורחא, היתה ישרה; ולג' pervers, נשחתה. רסע"ג תרגם במלה הערב' הדומה לזו: אד' תורטת אלטריק. וריב"ג ורד"ק פרשו במשמ' שטה, אמר רד"ק: פרושו (של ירט) שטה ופרוש הפסוק כן אמר המלאך הנה אנכי יצאתי לשטן כי אמרתי האיש הזה ירט הדרך ובלבו לקלל ואינו הולך בדרך ישרה. ע"כ. ונראה כי בכונה זו פרש גם רשב"ג, ובמשמ' זו השתמש בשירו בהבית המובא בפנים.

a) ورط

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) אין ספק כי הכונת בירט חכמות היא רצה והשיג החכמות, ונראה כי הוא עפ"י קצת התרגו' הקדמונ' שתרגמו ירט הדרך במשמ' של רצון.

[3]) י"א שהוא מן שרש ירב כמו רוב, וי"א משקל יפיל, וי"א במקום רִיב.

*יריד[1]), ש"ז, מ"ר ירִידים,—שוק גדול, שמתקבצים שמה מוכרים וקונים מסביב, Jahrmarkt ; foire ; fair: הולכין ליריד של גוים ומתרפאין מהן (תוספתא ע"ז א ח). תגרין שהקדימו זמנו של יריד או שאיחרו זמנו של יריד (שם ט). בפרגמטיא שנכנסה קודם ליריד (ירוש' שם א לט ד). הולכין ליריד של נכרים ולוקחים בהמה עבדים ושפחות (מו"ק יא.). עכו"ם ההולך ליריד בין בהליכה בין בחזרה (ע"ז יג.). — ומ"ר: ג' ירידין הן יריד עזה יריד עכו ירידה של בוטנה והמחוור שבכולן יריד בוטנה (ירוש' ע"ז א לט ד). את יש לך ירידים [שווקים] והוא יש לו שווקים (מד"ר בראש' סו).—ובספה"א: שהיריד עשוי למכור ולקנות תשמישי ע"ז (התרומה, ע"ז קלו). ראובן הלך ליריד ואמר לשמעון הולך לי עמך אלו המנעלים (עותו"מ רלא ג, בשם הרא"ש). על מה שנוהגין בעיר לובלין שיש שם יריד גדול והעיר מוקפת חומה ומתקבצים שם הרבה ישראלים ג' פעמים בשנה (ש"ת רמ"א קיט). שאתם רואים ושותקים ולא תגערו בבנות ישראל נשים יוצאניות שביניכם היוצאות יהודות לשווקים ולכל יריד ויריד כרוכלי העיירות (שו"ת הר"י מינץ כו). בירידים בלובלין וביערסלאב ושאר ירידים אם יהיו שם שני רבנים מקהילתנו יהיה נעשה בפניהם כנ"ל (פנק' קראקא, בנת שסד). וגם גוזרים אנחנו בחרם גם על פרנס יריד שמחויב להחזיק הפסק ההוא (פנק' ליטא, האסיף תרנ"ד).—וככנ' "ירִידוֹ: וההמון ללקחו שת כאגמון ואליו רץ כסוחר אל ירידו (ר"י ור"ע פרנסים, לבי מודת 106).

*ירִידָה, ש"נ, מ"ר ירִידות,—א) שה"פ מן יָרַד: היה יורד בסולם ונפל עליו והרגו וכו' כל שבדרך ירידתו גולה ושלא בדרך ירידתו אינו גולה (מכות ז א). ילמד ירידתו מן הכבש ליציאתו מן ההיכל מה יציאתו מן ההיכל בסמוך לו אף ירידתו מן הכבש בסמוך לו (זבח' סג.). ירידה שהיא צורך עלייה (מכות ז:). — וירידת גשמים: וצדקה תצמיח יחד זו ירידת הגשמים (ירוש' ברכ' ט יד.). כשם שתחיית המתים חיים לעולם כך ירידת גשמים חיים לעולם (שם תענ' א סג ג). יחזקאל אבא (היה) מברך על ירידת גשמים (שם סד:). — — ובהשאלה, ברוחניות ומוסריות, ירידת האדם ממעלתו וכדומה, שנהיה ירוד, נבזה: אפילו ישראל נתונין בירידה התחתונה הוא קורא אותם אחי וריעי (ירוש' ברכ' ט יג:). כהן משיח שחטא מלקין אותו בבית דין של ג' נמצא עלייתו ירידה לו (שם הור' ג מז.). ירידה היא לו שנשא לגויה ירידה היא לו שקבר את אשתו ובניו (מד"ר בראש' פה). ירידה היא לנו בארצינו היינו מפרנסים לאחרים עכשיו צריכין אנו לפרנסותך (שם לג). כל זמן שישראל בירידה התחתונה הם עולים (שם שמות א). כשהיו בניך צדיקים הם מתרוממים בעולם ועולים וכן שלוחיהם מתעלים עמהם וכשהם יורדים הם ושלוחיהם בירידה (שם מג). באותה שעה נתיירא יעקב אבינו ואמר שמא חס ושלום כשם שלאלו ירידה אף לי כן אמר לו הקב"ה ואתה אל תירא אם אתה עולה אין לך ירידה עולמית (שם ויקר' כט). שמעלתן של צדיקים מעלה שאין לה ירידה אבל מעלתו של עשו מעלה שכולה ירידה היא (שם במד' טו). ג' ירידות ירד שלמה ירידה ראשונה מאחר שהיה מלך גדול מסוף העולם ועד סופו נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ישראל וכו' ירידה שנייה מאחר שהיה מלך על ישראל נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ירושלם וכו' ירידה השלישית מאחר שהיה מלך על ירושלם נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ביתו (שם שה"ש א א). — ובספה"א: העלייה אל הגדולה קשה והירידה אל הבוז קלה (מוסרי הפלסופ' א י). בעתים הללו קשה מאד שיהיה מעות לאיש כשר כי צריך שיהיה לו ירידה גדולה מאד ח"ו עד שישיג מעות (מגיד ביחות מה). ירידה המיועדת לנפשות הרעות כי יחטאו (אוה"ת, בראש' כו).— ב) ברפואה, "ירִידַת החולה, שכחותיו הולכים ופוחתים: ועת הירידה היא אשר יתחיל בו החסרון ויתחיל הדפק ישתוה ויתישר (קאנון ד א ד). עתות החולי הכללים הם ד' התחלה ותוספת ועמידה שנקרא תכלית והירידה (פרקי משה יא). ידוע הוא שהסות הזה פתאום בלתי בחראן אי אפשר שיהיה בעת ירידת

---

[1]) לא נתברר מהו מקור שם זה. הגזרה מן ירד, במשמ' ירד מלמעלה למטה, דחוקה. ואולי מקורו בהפעל הערבי ורד a) במשמ' בא למקום, ובפרט באו לעיר חבורות חבורות.

a) ورد

החולה (שם ג). — ג) ״לחות היורדות מהראש וכדומה: היותר רע שבמיני השעול והיותר מסוכן הוא מה שמתחדש בסבת י ר י ד ו ת שיורד מן הראש או בסבת נגע באחד מכלי הנשימה (מ׳ הלדכי, ב״ח ד). ופעמים יהיה (נזילת הדם מהנחירים) לטוב כמו עריפה שתקרה בקדחת שורפת וחולי מורסת הראש על הנקיון או מהכאת הראש ולבעלי הי ר י ד ו ת החמות וזה יהיה מתנועת הדם שידחנו הטבע (שם).— ד) במסחר, ״ירידת השער והמקחים: וצופה עניני השער וחוקר אל יוקר הסחורות וזלותם עולתם וי ר י ד ת ם בכל קצוי הארץ (תו״ה, תכון הנפש ג). הן אמת כי בדבר זה שאירע שנת השמ״ב ב י ר י ד ת חשיבות הגרושוש והזהובים נמשכו מריבות וקטטות וכו׳ כי מי שנתחייב לחברו גרושוש או זהובים בזמן העליה בין דרך מקח וממכר ובין דרך הלואה יפרע עתה בעת ה י ר י ד ה אותו סכום מגרושוש או מזהובים ולא יותר (בו״ת מהרשד״ס, חו״מ עה). ואחר כך באו סוחרים אחרים ואמרו לו שגם באותו מקום ירדו האידרות י ר י ד ה גדולה באופן שאם יתעסק בעשייתם יתסכן ולא ירויח בהם כמו שחשב (בו״ת תורת חסד רנו). הנה באמת בענין חלוף המטבעות וי ר י ד ת ן ועלייתן יש לשאת ולתת הרבה (בו״ת תורת אמת נ).

״יְרִיטָה, ש״נ, —בה״פ מן יָרַט: וכל אויל יתגלע ענינו הי ר י טה[1]) (ר״י א״ת, הבבו׳ לריב״ג, גלע).

״יְרִיָּה, ש״נ, מ״ר יריות,—בה״פ מן יָרָה חצים: והשמש חשך עליהם מפני קליעת אבנים וי ר י י ת חצים ובלסטריאות שהיו משליכים עליהם (ילקו׳ שמעוני, ויבלח קלג). הלכלבים תחשבונו כי נירא מ י ר י י ת אבניכם וחציכם (יוסיפון, פרק פז).

יְרִיעָה[2]), ש״נ, מ״ר יְרִיעוֹת, יְרִיעֹת, בכנ׳ יְרִיעוֹתַי, יְרִיעֹתָי, יְרִיעוֹתֵיהֶם, — א) חתיכה ארוכה וצרה של עור, של בגד, וכדומה, לעשות בזה אהל, בגד, וכדומה, Blatt eines Zeuges; lé, pan; width: ואת המשכן תעשה עשר יְרִיעֹת שש משזר ותכלת וארגמן וכו׳ מעשה חשב תעשה אתם ארך הַיְרִיעָה האחת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה הַיְרִיעָה האחת מדה אחת לכל הַיְרִיעֹת חמש הַיְרִיעֹת תהיין חברת אשה אל אחתה וכו׳ ועשית ללאת תכלת על שפת הַיְרִיעָה האחת מקצה בחברת וכן תעשה בשפת הַיְרִיעָה הקיצונה (שמות כו א-ד). ועשית יְרִיעֹת עזים לאהל על המשכן (שם ז). וסרח העדף בִּירִיעֹת האהל חצי הַיְרִיעָה העדפת תסרח על אחרי המשכן (שם יב). הרחיבי מקום אהלך וִירִיעוֹת משכנותיך יטו אל תחשכי (ישע׳ נד ב). כאהלי קדר כִּירִיעוֹת שלמה (שה״ש א ה). פתאום שדדו אהלי רגע יְרִיעֹתָי (ירמ׳ ד כ). אין נטה עוד אהלי ומקים יְרִיעוֹתָי (שם י כ). אהליהם וצאנם יקחו יְרִיעוֹתֵיהֶם וכל כליהם וגמליהם ישאו להם (שם מט כט). — ובתו״מ, בכלל אריג שלם של צמר: הנודר מן הכסות מותר בשק וב י ר י ע ה ובחמילה (נדר׳ ז ג). תנור שחצצו בנסרים או ב י ר י ע ו ת (כלים ח א). א״ר פינחס מתופרי י ר י ע ו ת למדו נפסק היה קושרו (ירוש׳ שבת ז יג). י ר י ע ה שנפל בה דרנא קורעין בה ותופרין אותה (בבלי שם עה.). שכן אורגי י ר י ע ו ת שנפסקה להן נימא קושרין אותה (שם עד:). שכן אורגי יר יעו ת זורקין מחטיהן זה לזה (שם צו:). לא היתה שם תקרה אלא אבנים מלמטן וי ר י ע ו ת מלמעלן (זבח׳ קיח.).—ובכלל ״ארג: נתן לו מאה י ר י ע ו ת במאה דינרים (רמב״ם שלוח׳ ז ג). בטליתות שלהם שלא היו אלא י ר י ע ה אחת מרובעת (הלכות א״ח בא לא).—ויריעות של נוי, כמו שטיח: ראובן שאמר לשמעון קנה לי ירי ע ה אחת של צמר מהנוצרי שאני חייב אותה לישמעאלי אחד (תשב״ץ ח״ד ג ה). וחייב לנאותה (את הסוכה) ויפה מנהג אשכנז שפורסין י ר י ע ו ת לנוי (מהרי״ל, הלכ׳ סוכה). הרבה בתי מלאכות שטה יעשו הי ר י ע ו ת היותר יפות (שבי״ע ג, תורקיה באזיא). י ר י ע ה ירוקה היתה פרושה על רצפת בהט ושש (גוטלבר ממלרים 37). —ובהרחבה, יְרִיעָה במקום כל האהל: ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים ישב בתוך הַיְרִיעָה (ש״ב ז ב). עטה אור כשלמה נוטה שמים כַּיְרִיעָה (תהל׳ קד ב). תחת און ראיתי אהלי כושן ירגזון יְרִיעוֹת ארץ מדין (חבק׳ ג ז).—ב) *יְרִיעָה של מגלה, של ספר, קלף או ניר ארוך וצר, יכתבו עליו עמודים אחדים: יר י ע ה של ששה הולקין אותה לשנים (מס׳ סופר׳ א יב). אין פוחתין ב י ר י ע ה פחות משלשה דפין ולא מוסיפין על שמנה (שם ב ו). אם סיים כל הספר ושייר בה דף אחד עושה ירי ע ה קטנה (שם ג טו). אבל אם יש

---

[1]) בגוף הערבי א ל ת ו ר ט, ור״ל נפילה פתאמית בכת, למעמקים.

[2]) מן א.ירע.

לכם יכולת להחזיר את י ר י ע ו ת לבתי מיתות ולהעביר עליהם מעט סיד לשמה הרי יצאתם לידי עיבוד לשמה (תשו' הגא', הרכבי תלב). — ובמליצה: אמר רב אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסים ושמים י ר י ע ו ת וכל בני אדם לבלרין אין מספיקין לכתוב חללה של רשות (שבת יא.). אמרו עליו (על ריב"ז) שאמר אם יהיו כל השמים י ר י ע ו ת וכל האילנות קולמוסין וכל הימים דיו אין כדי לכתוב את חכמתי שלמדתי מרבי (מס' סופרים יז ח). — "ודף אחד גדול של נייר, Bogen; feuille; sheet: שהרי"א ז"ל מלא י ר י ע ו ת רבות וחקר על הידיעה ועל הבחירה והביא דעות שונות שנמצאו למחברים ז"ל בענין זה (הקד' יין לבנון על אבות).

*יְרִיקָה, ש"נ, — כמו יֶרֶק. —*י ר י ק ת ח מ ו ר, ע' *ירוקת חמור.

ירך[1], ממנו יָרֵךְ, יֶרֶךְ, יִרְכָּה.

יָרֵךְ[2], ש"נ, בכנ' יְרֵכִי, יְרֵכוֹ, יְרֵכָהּ, מ"ז יְרֵכַיִם, יְרֵכַיִךְ, — החלק העליון הבשרי של השוק העליון, באדם ובבע"ח, Hüfte; hanche; haunch, באדם: שים נא ידך תחת יְרֵכִי (בראש' כד ב). ויגע בכף יְרֵכוֹ (שם לב כו). והוא צלע על יְרֵכוֹ (שם לב). בתת יי' את יְרֵכֵךְ נפלת ואת בטנך צבה ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל יָרֵךְ (במד' ה כא-כב). וצבתה בטנה ונפלה יְרֵכָהּ (שם כז). ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה ממתנים ועד יְרֵכַיִם יהיו (שמות כח מב). חמוקי יְרֵכַיִךְ כמו חלאים (שה"ש ז ב). — ומקום חגירת החרב: שימו איש חרבו על יְרֵכוֹ (שמות לב כז). חגור חרבך על יָרֵךְ גבור (תהל' מה ד). — ובתו"מ: במדה שאדם מודד בה מודדין לו וכו' היא גלתה את עצמה לעבירה המקום גלה עליה ב י ר ך התחילה בעבירה תחלה ואחר כך הבטן לפיכך תלקה י ר ך תחילה ואחר כך הבטן (סוט' א ז). מאתים וארבעים ושמונה אברים באדם שלשים בפיסת הרגל וכו' כ' בשוק חמשה בארכובה אחד ב י ר ך וכו' וד' בכתף (אהל' א ח). ואיזהו בניינו (של מת) השוקים ו ה י ר כ י ם והצלעות והשדרה וכו' (תוספתא שם ג ז). אשה י ר ך מכאן ו י ר ך מכאן והולד באמצע (סוט' יא:). בדקה בעד הבדוק לה וטחתו ב י ר כ ה ולמחר מצאה עליה דם (נדה יז.). — ומשל: אין אשה מתקנאת אלא ב י ר ך חבירתה (מגי' יג.), ר"ל אלא אם היא חוששת שבעלה יחשק בחברתה. — ומ"ר *יַרְכוֹת: יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין י ר כ ו ת י ו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו (יבמ' קט:). כגון שהיתה קלתה מונחת לה בין י ר י כ ו ת י ה (ב"ב פה:). בשעה שכורעת (האשה) לילד י ר י כ ו ת י ה מצטננות כאבנים (מד"ר שמות א). — ואמר המשורר: צביה בעלת פנים כשמש ומתן דק עלי י ר ך מאדעב (רמב"ע, תרשיש ז). וחמוקי ה י ר כ י ם ודלות המתנים (ר"י חריזי, איתיא' י). — "נתן יְרֵכוֹתָיו על פניו, התאמץ התאמצות גדולה מאד: עם תתם (הנשים המכשפות הזקנות) י ר כ ו ת י ה ם על פניהם (ספ' התמר, שטיינשנידר). — הכה את האויב שוק על יָרֵךְ, הכהו מכה שלמה, גדולה: ויך אותם שוק על יָרֵךְ מכה גדולה (שופט' טו ח). — ספק על יָרֵךְ ואל יָרֵךְ, לסימן של חרטה וצער: כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על יָרֵךְ בשתי וגם נכלמתי (ירמ' לא יח). זעק והילל בן אדם כי היא היתה בעמי וכו' לכן ספק אל יָרֵךְ (יחזק' כא יז). — "יֹצְאֵי יְרֵכוֹ של פלוני, ילדיו וילדי ילדיו: כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה י צ א י יְרֵכוֹ מלבד נשי בני יעקב כל נפש ששים ושש (בראש' מו כו). ולגדעון היו שבעים בנים י צ א י יְרֵכוֹ כי נשים רבות היו לו (שופט' ח ל). — ובמשנה: בן קודם לבת וכל יוצאי י ר י כ ו של בן קודמין לבת בת קודמת לאחין וכל יוצאי י ר כ ה של בת קודמין לאחין וכו' זה הכלל כל הקודם בנחלה יוצאי י ר י כ ו קודמין והאב קודם לכל יוצאי י ר י כ ו (ב"ב ח ב). — ובבע"ח: על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף היָרֵךְ עד היום הזה (בראש' לב לג). אסף נתחיה אליה כל נתח טוב יָרֵךְ וכתף (יחזק' כד ד). — ובתו"מ: ונוהג (גיד הנשה) בבהמה ובחיה ב י ר ך של ימין ו ב י ר ך של שמאל (חול' ז א). שולח אדם לנכרי י ר ך שגיד הנשה בתוכו מפני שמקומו ניכר (שם ב). שרוע שנשמטה י ר י כ ו פוקה יוצא מגודלו (ספרא אמור מט). סימני כלב שוטה פיו פתוח רירו יורד אזניו סרוחות זנבו נתון בין שתי י ר י כ ו ת י ו מהלך לצדדין (ירוש' יומ' ח מח:). (הולך אדם) אצל טבח הרגיל אצלו ואומ' לו

[1]) בערב' ורך a), כמו בעברית.
[2]) בערב' וַרִך b).

a) ورك b) وَرِك

תן לי כף אחת או ירך אחת (כי״ג׳ כט:). אכל שני גידין משתי ירכות משתי בהמות (חול׳ פג.). — ומשל: ירך מהוכה מסרחת (כתבי הגבורים מג). — כף הירך, עי׳ כף — *קרדום הירך, עי׳ קרדום. — ובדברים לא בע״ח, בכלים, חלק דומה לירך בע״ח: מקשה תיעשה המנורה ירכה וקנה (שמות כה לא). וזה מעשה המנורה מקשה זהב עד ירכה עד פרחה מקשה הוא (במד׳ ח ד). — ובתו״מ: כירה שנשמטה אחת מירכותיה מותר לטלטלה (שבת קלח:). — ובהאבנים של היוצר: יוצר זה ירך מכאן וירך מכאן וסדן באמצע (סוט׳ יא:). — וירך של סכין: א״ר חמא בר חנינא אין סכין מתחדדה אלא בירך של חבירתה (מד״ר בראש׳ סט). — ובאותיות, *רגל האות: ניקב נקב בירכו של הא אם גרדו ונשתייר שם ירך קטנה כשר (ירוש׳ מגי׳ א עא ג). היה הג׳ מכלה את הגויל אם גורדו ונשתייר שם ירך קטנה וכו׳ הדיו אוכל הגויל ומכלה את הירך של תבה (ר״י ברצלוני, הלכ׳ ס״ת כג). ודינר זהב הירכות (של הכתב) בולטות ותוכן חקוקות (ערוך, ערך תך).

יֶרֶךְ, ש״נ, סמי׳ יֶרֶךְ, — כמו יָרֵךְ: וישם העבד את ידו תחת יֶרֶךְ אברהם אדניו (בראש׳ כד ט). ותקע כף יֶרֶךְ יעקב (שם לב כו). ויחגר אותה מתחת למדיו על יֶרֶךְ ימינו (שופט׳ ג טז). — ויצאי יֶרֶךְ: ויהי כל נפש יצאי יֶרֶךְ יעקב שבעים נפש (שמות א ה). — ובדברים לא בע״ח, בבנין, יֶרֶךְ המשכן, קצהו: ויתן את השלחן באהל מועד על יֶרֶךְ המשכן צפנה (שמות מ כב). נכח השלחן על יֶרֶךְ המשכן נגבה (שם כד). ושחט אתו על יֶרֶךְ המזבח צפנה לפני יי׳ (ויקר׳ א יא).

יַרְכָה[1], ש״נ, בכנ׳ יַרְכָתוֹ, מ״ז יַרְכָתִים, סמי׳ יַרְכְּתֵי, — כמו יָרֵךְ, ובהשאלה לארץ, להר, לבית, וכדומה, קצה הארץ, רגלי ההר וקצהו, קצה הבית ואחוריו, עמק הבור: זבולן לחוף ימים ישכן והוא לחוף אנית וְיַרְכָתוֹ על צידן (בראש׳ מט יג). הנה עם בא מארץ צפון וגוי גדול יעור מִיַּרְכְּתֵי ארץ (ירמ׳ ו כב). וקבצתים מִיַּרְכְּתֵי ארץ (שם לא ז). ואשב בהר מועד בְּיַרְכְּתֵי צפון (ישע׳ יד יג). ויהי איש לוי גר בְּיַרְכְּתֵי הר אפרים (שופט׳ יט א). אני עליתי מרום הרים יַרְכְּתֵי לבנון (מ״ב יט כג). — ויַרְכְּתֵי הבית: ושני קרשים תעשה למקצעת המשכן בַּיַּרְכָתַיִם (שמות כו כג). לקרשי צלע המשכן לַיַּרְכָתַיִם ימה (שם כז). והנה שם מקום בַּיַּרְכָתַיִם ימה (יחזק׳ מו יט). ולְיַרְכְּתֵי המשכן ימה תעשה ששה קרשים (שמות כו כב). ויבן את עשרים אמה מִיַּרְכְּתֵי[1]) הבית בצלעות ארזים (מ״א ו טז). ואמר לאשר בְּיַרְכְּתֵי הבית העוד עמך (עמו׳ ו י). אשתך כגפן פריה בְּיַרְכְּתֵי ביתך בניך כשתלי זיתים סביב לשלחנך (תהל׳ קכח ג). ודוד ואנשיו בְּיַרְכְּתֵי המערה ישבים (ש״א כד ד). אך אל שאול תורד אל יַרְכְּתֵי בור (ישע׳ יד טו). — ובתו״מ: משמים נשקפה הומית בירכתי ביתה (ירוש׳ מו״ק ג פא ג).

ירם[2]), ממנו שמות הפרטים יַרְמוּת וִירֵמוֹת.

א. ירע[3]), ממנו יְרִיעָה.

[1]) המדקדקים הקדמונ׳ וגם רד״ק לא גלו דעתם בדבר היחיד במוכרת מה צורתו. הראשון במדקדקינו שכתב שם צורתו בפרוש הוא רה״ק בעל המסלול: וכן לַיַּרְכָתַיִם ימה מהנפרד יַרְכָה. ע״כ. וכן בן זאב בתל״ע: וכן יַרְכָתַיִם מן יַרְכָה אף שלא נמצא (תל״ע קפה), והעיר שם בעל ההערות בפרוש: הכף רפויה כמו ירכתים הכף רפויה. ע״כ. גזנ׳ Thesaurus הניח צורת היחיד יַרְכָה, נקב׳ מן יָרֵךְ, ובמלון הקצר יַרְכָה, וערער בטכר (Bö. §331, 783, 809) על שתי הצורות האלה, על ירכָה בכף דגושה מפני ירכָתו בכף רפויה, ועל ירכָה בכף רפויה מפני שלפי הדקדוק צריך להיות בכף דגושה כמו מַלְכָּה, אעפ״י שהוא בעצמו הניח שם צורת עֶגְבָה ולא עֲגָבָה. וכן דחה את הצורה יַרְכָה גם בעל חה״ש, והחליט כי יַרְכָתוֹ הוא מן יְרֵכָה, כמו נִבְלָתוֹ מן נְבֵלָה, וכן קניג (Kö. II, 174), וקויץ (Gesk. § 122 u) הניח אפשרות שתי הצורות. ובדבר השוא שתחת הריש של יַרְכָה, יַרְכָתוֹ, יַרְכָתִים, לא אמרו הקדמונים בפרוש אם הוא נח או נע, אך לפי הקריאה המסורה של מַלְכֵי שהעיד הרד״ק בפרוש שהוא מַל־כֵי ולא מְ־לָכֵי, אין ספק בדבר, כי גם כאן השוא נח וצריך לקרא יַר־כָה יַר־כָתוֹ, אעפ״י שהכף רפה. בטכר (במקום המובא למעלה) העתיק השוא כמו נע, וכן דעת בעל חה״ש, וקניג (467) אומר, כי הצרוף רכ נהגה היטב בלשון. — [1]) כך הקרי, והכתיב מירכותי, כמו זרוע׳תים.

[2]) בערב׳ משמש שרש ורם a) במשמ׳ נפח וצביית הבשר, וגם בענין התרוממות והתגאות, וגם בענין התאדמות הצמח, ורגלים לדבר כי על שם אחד מאלה המושגים נקראו המקומות יַרְמוּת וִירֵמוֹת, ואולי גם השם ירמיהו.

[3]) אין בשאר הלשונות האחיות שרש דומה לזה

a) ورم

ב. ירע[1]), ממנו א.ירע.

א. ירע[2]), פ"ע, עת' אירע[3]), תירע,—ירעה לו נפשו, היתה מלאה פחד וחרדה, לא היה בה יותר שום כח, verzagen; être abbatu; to despond: ותזעק חשבון ואלעלה עד יהץ נשמע קולם על כן חלצי מואב יריעו נפשו ירעה לו (ישע' טו ד). — ובהשאלה, °במשמ' רעד ורעש, גם להארץ וכדומה: י ר ע ה[4]) הארץ ותחת לשונות במספר לאמיה לא נשאר לשון הקודש רק בפי בני עבר לבדם (רסע"ג, הקד' עברית להאגרון, הוצ' הרכבי).

ג. ירע, כמו רוע, ממנו ב.ירע.

ב. ירע, עת' ירע, — היה רע: וירע בעיני יי' אשר עשה (אונן) וימת גם אתו (בראש' לח י). — ירע הדבר בעיניו: וירע הדבר מאד בעיני אברהם (בראש' כא יא).—וירע בעיניו על הדבר: אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך (שם יב).— ירע לבבו בדבר, הצטער עליו: נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו (דבר' טו י).—ירעה לו רעה, הצטער על דבר: וירע להם רעה גדלה אשר בא אדם לבקש טובה לבני ישראל (נחמ' ב י).—וירעה עינו בפלוני, קנא בפלוני, הצטער שיש לו לפלוני דבר: האיש הרך בך והענג מאד תרע עינו באחיו ובאשת חיקו וביתר בניו אשר יותיר (דבר' כח נד).—ירע הדבר לפלוני, הזיק לו הדבר: ויאמר דוד אל אבישי עתה ירע לנו שבע בן בכרי (שמרד בדוד) מן אבשלום (ש"ב כ ו). — ופעל סתמי, ירע לפלוני, באה עליו רעה: ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם (תהל' קו לב). — ירעו פניו, היו פניו רעים, דלים, כחושים: ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה וכו' ואמר למלך המלך לעולם יחיה מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבתי חרבה ושעריה אכלו באש (נחמ' ב ב-ג). — ירע שריד, עי' ב.רעה.

***ירענה**[1]), ש"נ, מ"ר ירענים,—שם צמח ממין האהל' וכדומה, שמשתמשים בו לכבוס: הלשישית והלביצין ו הי ר ע נ ה והבורית והאהל (תוספתא שבי' ח ו). ה י ר ע נ י ן והבורית והאהל (ירוש' שם ז לז:). — ועי' צמח.

א. ירק[2]), ממנו ירוק, ירק, ירק, ירקון, ירקרק, *ירוקה, *ירק, א.*ירק, *ירקרקת, °ירקוני, °ירקות, °ירקי, °ירקי, °ירקרק.

ירק[3]), ש"ז, סמי' ירק, וגם ירק, מ"ר ירקים, ירקות,—א) עלה רך ירק של הצמחים, של העשבים, האילנות, grün. Blatt; feuille verte; green leave: ויאכל (הארבה) את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ וכו' ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה (שמות י טו). כי יבש חציר כלה דשא ירק לא היה (ישע' טו ו). עתה ילחכו הקהל את כל סביבתינו כלחך השור את ירק השדה (במד' כב ד). כירק עשב נתתי לכם את כל (בראש' ט ג). כי כחציר מהרה ימלו וכירק דשא יבולון (תהל' לז ב). היו עשב שדה וירק דשא חציר גגות ושדמה לפני קמה (ישע' לז כז).— ובתו"מ, כמו ירק: אין מביאין אילן באילן י ר ק[4]) ב י ר ק ולא אילן ב י ר ק ולא י ר ק באילן (כלא' א ז). חרדל ואפונים השופים מין זרעים אפונים הגמלנים מין י ר ק (שם ג ב). וכן אגודה של י ר ק (שנטמאה) וכן ערימה (תרומ' ב א). הנודר מן הירק מותר בדלועין ור"ע אוסר אמרו לו לר"ע והלא אומר אדם לשלוחו קח לי י ר ק והוא אומר לא מצאתי אלא דלועין וכו' שהדלועין בכלל ירק וקטנית איננו בכלל ירק (נדר' ז א). שתי גנות זו על גבי זו ו ה י ר ק בינתים וכו' אמר ר' מאיר אם ירצה העליון ליקח את עפרו אין כאן ירק אמר ר"י

שמשמש במשמ' שיהיה אפשר להניח שממנה נסתעף המושג שבו משמש השם יריעה, וגם בעברית אין מקור נכון לשם זה.

1) בערב' ירע a), במשמ' פחד ומרך לב.

2) עי' הערה להשרש, ועי' הערה לקמן.—

3) כך ר"י חיוג, וזו ראיה שלפי דעתו הוא מן פ"י ולא פ"ו. ורד"ק הניח עתיד ירע, מפני שסבר כי זה שרש פ"ו והכנים הנה גם הפעל ירע לכם, ובאמת זה שרש אחר. ואולם גם משמ' שרש ורע b) בערב' דומה קצת למשמ' שרש ירע, ועקר משמ' היא ירא השם וכדומה. —4) ובהערה שם: עפ"י פרוש רסע"ג בישע' פרוש מלת ירע היא ח ר ד ה.

a) يرع b) ورع

---

1) לא נתברר מקורו ומשמעתו בדיוק.

2) בארמ' כמו בעבר', ובערב' ורק a) בקצת משמ' דומה למשמ' בעברית.

3) בערב' ורק b) עלי האילן והצמח. —4) כך חקריאה המקובלה בשש נקודות.

a) ورق b) وَرَق

אם ירצה התחתון למלאת את גינתו עפר אין כאן ירק אמר ר"מ מאחר ששניהן יכולין למחות זה על זה רואין מהיכן ירק זה חי (ב"מ י ו). אני ראיתי את ר' מאיר לוקח ירק מן הגינה בשביעית (ירוש' דמאי ב כב ג). כל הירק את יכול לעמוד עליו אם חדש הוא אם ישן הוא (בס שבי' ט לח ד). שאמר ליקח לו ירק מן השוק (בס ב"מ ה יד). כל ירק חי מוריק (ברכ' מד:). כל ירק מר יש לו שרף (פסח' לט.). לאחד שהיתה לו ערוגת ירק מלאה השכים בבקר ומצאה שהוריקה (מד"ר ויקר' יח); — ובכנ': מעשר מזרעו על ירקו ומירקו על זרעו (תוספתא שבי' ב ו). מעשרין מזרען על ירקן ומירקן על זרען (בס ז). משל לגנת ירק שהמעין לתוכה כל זמן שהמעין לתוכה ירקה משחיר פסק המעיין הלבין ירקה (מד"ר ויקר' טו). — ומ"ר *יְרָקוֹת: שעל הפת הוא אומר המוציא לחם מן הארץ ועל הירקות הוא אומר בורא פרי האדמה (ברכ' ו א). כל מין זרעים אין זורעין בערוגה וכל מין ירקות זורעין בערוגה (כלא' ג ב). ואלו ירקות שאדם יוצא בהן חובתו בפסח בחזרת בעולשין ובתמכא ובחרחבינה ובמרור (פסח' ב ו). וזורעין תחתיה (תחת האשרה) ירקות בימות הגשמים (ע"ז ג ח). לא יהא לוקט ירקות ומוכרן לשוק (תוספתא שבי' ה י). מרביצין שדה בערב שביעית כדי שתעלה ירקות בשביעית ולא עוד אלא אפילו בשביעית מרביצין אותן כדי שתעלה ירקות למוצאי שביעית (בס ב א). חמשה ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח כולם מותרין ליזרע בערוגה (ירוש' כלא' א כז.). יצאו ירקות שגדילין על מי שנה הבאה (ר"ה יד.). מנכשי זרעים ועודרי ירקות בזמן שבעה"ב מקפיד עליהן יש בהן משום גזל (ב"ק קיט:). — *ירקות השדה: ולא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק (שבי' ז ג). (הנודר) מן הירק מותר בירקות השדה מפני שהוא שם לווי (נדר' ו ט). החציר וירקות שדה שליקטן להטיל בהן רשאי להטיל בהן (תוספתא שבי' ה יו). ושאר ירקות וירקות הגינה מין במינו אינן כלאים זה בזה (בס כלא' א א). הנודר מן הירק בשאר שני שבוע אסור בירקות הגינה ומותר בירקות השדה (נדר' נג.). באומר ירקי קדירה עלי (בס נד.). — ומשל: לעיר[1]) של

—[1]) גוף המשל בארמ': למתא ירקא ירקא שקול.

ירק ירק הביאה (מד"ר במות ט). — ואמר המליץ: אכול עם קנך ירק ואזור שק היה חוגר, ותעב פת נקיה עם חגור משי ואתה גר (ר"ש הנגיד, בן משלי א לח). אכול ירק במבטחים ולא בשר בסכנה, וקח אחת בחק מקח ולא אלף במתנה (בס לט).

יָרָק, ש"ז, — שם כללי למיני פרי אדמה כמו בצלים, קשואים, וכיוצא בהם, Gemüse; légume; greens: תנה לי את כרמך ויהי לי לגן יָרָק כי הוא קרוב אצל ביתי (מ"א כא ב). והשקית (את הארץ) ברגלך כגן הַיָּרָק (דבר' י יא). — ומשל: טוב ארחת יָרָק ואהבה שם משור אבום ושנאה בו (משלי יה יז).

***יָרֹק**[1]), ירוק, ת"ז, נקב' יְרֻקָּה, ירוקה, מ"ר יְרֻקִּים, ירוקים, יְרֻקּוֹת, ירוקות, — שיש לו צבע של יֶרֶק, של עשב, של דשא, grün; vert; green: אתרוג הכושי וכו' והירוק ככרתי (סוכ' ג ו). — וגם הגון הנוטה קצת לגון החלמוני, gelb; jaune; yelow: הוא היה מטמא שער הפקודה ודם הירוק (עדי' ה ו). כתם ירוק (נדה יט:). — ונקב': היתה (הסוטה) מלובנת עושין אותה (המים) שחורה (היתה) מאדמת עושין אותה ירוקה (מד"ר במד' ט). — ומ"ר: נפלה (העוף) לאור ונתמרו בני מעיה אם ירוקים פסולים אם אדומים כשרין (חול' ג ג). הבגדים מטמאין בירקרק שבירוקים ובאדמדם שבאדומים (נגע' יא ד). פניו (של המת) ירוקין סימן רע לו פניו צהובין ואדומים סימן יפה לו (כתוב' קג:).

א.*יָרַק, פ"ע, מקו' לִירַק, — היה יָרֹק: לפלוף שבעין לח אינו חוצץ יבש חוצץ אימתי נקרא יבש משעה שמתחיל לירק (נדה סז.).

— הפע', *הוֹרִיק, — א) פ"ע, הוֹרִיקוּ הפנים, נהיו ירוקים: אינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות ועיניה בולטות והיא מתמלא גידין (סוט' ג ד). העבירום (את הבתולות) לפני הציץ כל שפניה מוריקות בידוע שהיא ראויה ליבעל כל שאין פניה מוריקות בידוע שאינה ראויה ליבעל (יבמ' ס:). היא קשטה לו פניה לפיכך פניה מוריקות היא כחלה לו עיניה לפיכך עיניה בולטות (סוט' ט.). לשעבר היו פניה מאדימות מכח מאכל ומשתה ועכשיו פניה מוריקות מן רעבון (מד"ר רות, ותלכנה). זה שמיסב ואינו אוכל צערו כפול ומכופל ופניו

[1]) כמו אָדֹם, אֲדֻמָּה.

מוריקות (בס קהל׳, בבל עת). — והלב והקרקבן וכדומה: אדומין שהוריקו וירוקין שהאדימו טרפה (חול׳ נו:). אדומים שהוריקו ושלקן וחזרו והאדימו (שם). עוף שנפל לאור והוריק לבו או כבדו או קרקבנו (רמב״ם בחיט׳ ז כ).—והצמח, העשב, וכדומה, נעשה יר̇ק כברתי, או קצת נוטה לחלמוני: בצלים שירדו עליהם גשמים וצמחו אם היו העלין שלהן שחורין אסורין הוריקו הרי אלו מותרין (בבי׳ ו ג). לאחד שהיתה לו ערוגת ירק מלאה השכים בבקר ומצאה שהוריקה (מד״ר ויקר׳ יח). —והלֵחה וכדומה: לפלוף שבעין אם היה יבש והוא שהתחיל להוריק חוצץ בנדה (רמב״ם מקוא׳ ב כ).— ב) פ״י, הפך אותו יר̇ק: כל ירק חי מוריק (ברכ׳ מד:), עושה את פני אוכליו קצת ירקים. תקופת טבת שהיא מורקת את פירותיה (מד״ר ברא׳ יג).

—נתפ׳, נתירק,—כמו הוריק: וידיו ורגליו (של הנשוך) יזיעו ואחר יתירקו (ר״י תריזי, אסור הקבורה לגניוס).

ב.ירק, כמו רקק, מטנו ב.ירק.

ב.ירק, פ״ע, לנק׳ ירקה, מקו׳ יר̇ק,—כמו רקק: ואביה יר̇ק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים (במד׳ יב יד). והלצה נעלו מעל רגלו וירקה בפניו (דבר׳ כה ט).

ג.*ירק, פ״י,— כמו רוק: אמרו אותו מלאך שיצא לסעד את אברהם לילה שמו ובמה ירק אותם (את חניכיו) בכסף וזהב ובאבנים טובות (סה״ר ו).

ירקוד[1], ש״ז,— מין עוף דומה לקורא. וגם אחד ממיני היתושים (המליצה לר״ש בר״ש 60).

ירקון, ש״ז,— א) לקוי הצמחים, שנהפכים ליר̇ק כמו עלה נ̇בל: רעב כי יהיה בארץ דבר כי יהיה שדפון ירקון ארבה חסיל (מ״א ח לז). הכיתי אתכם בשדפון ובירקון הרבות גנותיכם וכרמיכם ותאניכם וזיתיכם יאכל הגזם (עמו׳ ד ט).— ובתו״מ: על אלו מתריעין בכל מקום על השדפון ועל הירקון על הארבה ועל החסיל ועל החיה רעה (תענ׳ ג ה). הושע עמך ישראל מן הדבר ומן החרב ומן הביזה ומן השדפון ומן הירקון ומכל מיני פורעניות המתרגשות ובאות לעולם (כתוב׳ ח:). כל העולם כולו (לקה) בשדפון ושלו בירקון (ב״מ קו.).—ב) השתנות גון

[1]) משק׳ יעקב, כנראה מן רקד, הביא שב״ש מלה זו בספ׳ המליצה שם ותרגמה בפרסית בשתי המשמ׳ שבפנים, אך לא נודע איה מצא מלה זו.

הפנים מפחד ומורא וכדומה: מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה ונהפכו כל פנים לירקון (ירמ׳ ל ו). ומזה (מעליית המרה למעלה) יהפך מראה האדם לירקון (אסף הרופא 25).— וגם *מחלה שמשנה גון פני האדם ליר̇ק: סילון החוזר מביא את האדם לידי ירקון (ברכ׳ כה.). סימן לשנאת חנם ירקון (שבת לג.). מי שאחזו ירקון מאכילין אותו בשר חמור (יומ׳ פד.). שהירקון האדומיי אם שתהיה לרוב הולדו האדומה או להמנע הרקתה (קאנון ג טו א ג). האזוב יש לו סגולה להועיל מן הירקון ההווה בסתימה (פרקי משה כ). ומרבוי המרה יקרה הירקון (מ׳ אלדבי, ש״א ד). — ואמר המליץ: ותתהפך כמו חולה בירקון ודלקת, כאלו היא גליל כסף ובזהב מחושקת (רשב״ג, חידה על התפות, אכול גזה).

ירקוני, ת״ז,— של ירקון: כי ההרקה יעזר אותה כח רצוני כמו שיקרה בקולנג הירקוני (קאנון א ב ב יז).— ובמשמ׳ נוטה ליר̇ק: ואם יהיה השתן ירקוני בקדחת יורה זה על מורסא (שם ד א ב ז).

ירקוע[1], ש״ז,— מכלי מלאכת האופה, כעין מקל שמשוה בו פני הקמה (המליצה לשב״ש 60).

ירקות, ש״נ,— סגולת דבר יר̇ק: ודע שאין אנו משגיחין בשינוי מראות האברים הפנימיים מן העוף המשתנה מן האדמימות אל הירקות זולתי בלב ובכבד ובקורקבן בלבד (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, חול׳ ג ג). ירקות דכבד להורות על לקות בני מעיים שכנגדן (הל״ג, חול׳ סי׳ מט). שאין ירקות פוסל אלא מטעם נקב ונקב אינו פוסל בכבד וכו׳ שהרי הירקות מצוי תמיד בכבד מחמת הולי (ר״נ על הרי״ף, חול׳ יח.). בין האדמימות בין הירקות ניכר ע״י שלק (שם). הוריקה כבד והגיעה ירקותה כירקות בני מעים (מ״מ, רמב״ם בחי׳ ז כא). שהעשן עושה לירוקים אדומים וכשנשלקו יצא העשן מהם וחזרו לירקותם (שם כ).

ירקי, ירוקי, ת״ז,— קצת יר̇ק: וכל הגולה ונודד ממקומו אפילו אינו נודד ללחם הוא ירוקיי שחוריי בערך השקט על שמריו (ר״י עמדין, ביר׳ מגד׳ עז לז.). מראהו (של בשר הדגים) שחרחר וכו׳ וצוארו ירוקי[2]) בפצלות שחרחרי כהה ולבנות עליהם (תוה״א לביגהק, העוף קיד). השחור ארכו כששית האמה

[1]) משק׳ ילקוט וכדומה, כנראה מן רקע, הביאו שב״ש בספר המליצה ולא נודע איה מצא מלה זו.
[2]) ותרגם שם: געלבליך.

ראשו גבו וצוארו ירוקי כהה (שם קכז). גרגירו שהרחר ירוקי ונאבל למרקחת (זוה, הצמח׳ בלב).

יַרְקִי, ת״ז,— של יֶרֶק, מטבע הירק: צמח ירקי בשרשים עבים ויפים אשר יקחום לרפאות בם נשוך נחש (תוה״א לבינהק, הצמח׳ קלו). לשבלתו הירקי ריח נעים וטוב בטעם מרירי (שם עד).

יַרְקִיק[1]), ש״ז,—מכלי מלאכת האופה, מערוך שבו הוא מרקק הבצק (המלילה לר״ש כר״ש 60).

יְרַקְרַק, ת״ז, לנק׳ יְרַקְרַקָּה, ־רֶקֶת, מ״ר יְרַקְרַקּוֹת,—שגונו קצת יָרֹק, gelblich; verdâtre greenish: והיה הנגע יְרַקְרַק או אדמדם (ויקר׳ יג מט). והנה הנגע בקירת הבית שקערורת יְרַקְרַקֹּת או אדמדמת (שם יד לז).— ולמראה הזהב: כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בִּירַקְרַק חרוץ (תהל׳ סח יד).— ובתו״מ: הבגדים מיטמאים בשני שבועות ובשלשה סימנין בירקרק ובאדמדם ובפסיון (נגע׳ יא ח). היה ירקרק ופשה אדמדם (או שהיה) אדמדם ופשה ירקרק (שם יא ד).— ובסהמ״א לגון ירק הצמחים: ומעבר יריתו והלאה שבה הטבע ורפאה לה לבשו הרריה ירקרק התאנה תתן חילה למחית בני הכפר (מה״ג, דביר, מבא במדבר ערב).—ואמר המליץ: אכול גזה משחקת כמו ברק וברקת, אשר תראה אדומה עת ועת אחר ירקרקת (רבב״ג, חידה על התפוח, אכול גזה).

יְרַקְרֵק, פ״ע,— יהפך לירקרק: ודע כי הצואה השחורה ההוה בשביל שרפה אם תטה ותפנה להוריק הנה התחיל הטבע לפגוע ויירקרק ואחר יכרכם ואחר יעמד (קאנון ג יו א ב).

יְרַקְרֹקֶת, ־רוֹקֶת,— א) ת״נ, כמו ירקרקה: אסתר ירקרוקת היתה וחוט של חסד משוך עליה (מגי׳ יג.).— ב) ש״נ, ־כמו יְרוֹקָה שעל פני המים: (המים) הנקוים יחד וגדל עליהם ירקרוקת עבה ונוחה כשמן (רש״י שבת קמז:).— וכמו יֵרָקוֹן: עצלות האיברים והתהפך האיברים לירקרוקת מעורב עם לובן (מ׳ אלדכי, ש״א ד).

יָרַשׁ[2]), ממנו יוֹרֵשׁ, יֶרֶשׁ, יְרֻשָּׁה, יְרֵשָּׁה, מוֹרָשָׁה, ־יורשי.

יָרַשׁ[1]), פ״ע, וגם יָרֵשׁ, יָרַשְׁתָּ, יְרֵשְׁנוּ, יָרְשׁוּ, וִירִשְׁתֶּם, יֹרֵשׁ, יוֹרֵשׁ, יֹרְשִׁים, יֹרֶשֶׁת, אִירַשׁ, תִּירַשׁ, יִירַשׁ, יִרַשׁ, נִירַשׁ, נִירָשֶׁה, תִּירָשׁוּ, תִּירָשׁוּ, תִּירָשׁוּן, יִירָשׁוּ, רֵשׁ, רְשׁוּ, וִירִשְׁתָּהּ, וִירִשְׁתֶּם, אִירָשֶׁנּוּ, תִּירָשֶׁנּוּ, יִירָשְׁךָ, יִירָשֶׁךָּ, יִירָשֵׁם, יְרֵשָׁם, יְרֵשׁוּהָ, וִירֵשׁוּהָ, וִירֵשׁוּךָ, יִירָשׁוּם, יִירָשֵׁם, יְרֹשׁ, רֶשֶׁת, לָרֶשֶׁת, לְרִשְׁתּוֹ, לְרִשְׁתְּךָ, לְרִשְׁתָּהּ, יְרֻשָּׁה,— ירש את פלוני, היה יוֹרְשׁוֹ, לקח הרכוש שהניח לו פלוני במותו, erben; hériter; inherit: ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יוֹרֵשׁ אתי (בראש׳ טו ג).— ויָרַשׁ את הרכוש: איש כי ימות ובן אין לו וכו׳ ונתתם את נחלתו לשארו הקרב אליו ממשפחתו וְיָרַשׁ אתה (במד׳ כז ח-יא). וכל בת יֹרֶשֶׁת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה (שם לו ח). ויהי כשמע איזבל כי סקל נבות וימת ותאמר איזבל אל אחאב קום רֵשׁ את כרם נבות היזרעאלי אשר מאן לתת לך בכסף וכו׳ ויהי דבר יי׳ אל אליהו התשבי לאמר קום רד לקראת אחאב וכו׳ ודברת אליו לאמר כה אמר יי׳ הרצחת וגם יָרָשְׁתָּ (מ״א כא טו-יט). גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יִירַשׁ בן האמה הזאת עם בני עם יצחק (בראש׳ כא י). למען יִירְשׁוּ בני ישראל איש נחלת אבתיו (במד׳ לו ח). לא יִירָשְׁךָ זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יִירָשֶׁךָ (בראש׳ טו ד).—ובתו״מ: מי שמת והניח בנים ובנות בזמן שהנכסים מרובין הבנים יורשין והבנות נזונות (כתוב׳ יג ג). הבנים יירשו והבנות יזונו (שם ד ו). האומר איש פלוני בני בכור לא יטול פי שנים איש פלוני בני לא יירש עם אחיו לא אמר כלום (ב״ב ח ה). האומר איש פלוני ירשני במקום שיש בת בתי תירשני במקום שיש בן לא אמר כלום (שם). האומר לבנו קונם אי אתה נהנה משלי אם מת ירשנו בחייו ובמותו אם מת לא ירשנו ויחזיר לבניו או לאחיו (נ״ק ט י). מה בין הנותן מיד לנותן אחר זמן שהנותן מיד אם מתה אביה יורשה

---

[1]) משק׳ יפעיל, הביאו שב״ש בספר המליצה וכנראה נגזר מן רקיק במשמ׳ דק, ואינו אומר מאין לקח מלה זו.

[2]) בערב׳ ורת׳ a), במשמ׳ מה שאדם מניח אחר מותו לזרעו וכדומה.

a) ورث

---

[1]) בערב׳ וָרִת׳ a), ואין ספק בדבר, כי נתמזגו בפעל זה שני פעלים משני שרשים ומשתי צורות קדומות, יָרַשׁ במקום וָרִת׳, וְיָרַשׁ במקום וָרִת׳, וממנו הצורות וִירִשְׁתֶּם בריש הרוקה, רֵשׁ, ועוד ירש משרש קדום ירת׳, וממנו הצורות תירש, יירש, כמו נפ״י, וכמו״כ יְרֻשָּׁה.

a) ورث

והנותן לאחר זמן אם מתה בעלה י ו ר ש ה (תוספתא כתוב׳ ג ו). אמר יואב מוטב שאיהרג בבית דין ו י ר ש ו נ י בני ואל יהרגני המלך ו י י ר ש נ י (ירוש׳ מכות ב לא ד). כל מי שאינו מניח בן ל י ו ר ש ו הקב"ה מלא עליו עברה (ב"ב קטו.). זה לוט שנפשו שוקקה עליו ל י ו ר ש נ י (מד"ר בראש׳ מד).— ובהרחבה, ירש ארץ וכדומה, לקחה מידי מי שהיו אדוניה קודם: ובאת וירשת את הארץ הטבה אשר נשבע יי׳ לאבתיך להדף את כל איביך מפניך (דבר׳ ו יח-יט). עד אשר יניח יי׳ לאחיכם ככם וירשו גם המה את הארץ אשר יי׳ אלהיכם נתן להם (יהוש׳ א יה). הכינו לבניו מטבח בעון אבתם בל יקמו וירשו ארץ (ישע׳ יד כא). ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההוא מערער אשר על נחל ארנן (דבר׳ ג יב). למען תחיו ובאתם וירשתם [1]) את הארץ אשר יי׳ אלהי אבתיכם נתן לכם (דבר׳ ד א). ושבתם לארץ ירשתכם וירשתם אותה (יהוש׳ א יה). וירשתם את ארצם כאשר דבר יי׳ אלהיכם לכם (שם כג ה). את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך את שער שנאיו (בראש׳ כד ס). ויכהו ישראל לפי חרב ויירש את ארצו מארנן עד יבק (במד׳ כא כד). אתם תירשו את אדמתם (ויקר׳ כ כד). שמרו ודרשו כל מצות יי׳ אלהיכם למען תירשו את הארץ הטובה (דהי"א כח ח). וילחמו אתכם ואתן אותם בידכם ותירשו את ארצם (יהוש׳ כד ח). ודם תשפכו והארץ תירשו (יחזק׳ לג כה). והארכתם ימים בארץ אשר תירשון (דבר׳ ה ל). ויבאו ויירשו את הארץ (שם י יא). ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ (ישע׳ ס כא). וקוי יי׳ המה יירשו ארץ (תהל׳ לז ט). וגלת ירושלם אשר בספרד ירשו את ערי הנגב (עובד׳ א כ). ויכו אתו ואת בניו וכו׳ ויירשו את ארצו (במד׳ כא לה). וילך ויך את ישראל ויירשו את עיר התמרים (שופט׳ ג יג). וילכדו ערים בצורת ואדמה שמנה ויירשו בתים מלאים כל טוב (נחמ׳ ט כה). מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל ויירשו את ארצם (יהוש׳ יב א). ויבאו וירשו אתה ולא שמעו בקולך (ירמ׳ לב כג). אשר אמרו נירשה לנו את נאות אלהים (תהל׳ פג יג). ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו (יהוש׳ כד ד). הגוי המר והנמהר ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות לא לו (חבק׳ א ו). ותאמר להם לבוא לרשת את הארץ אשר נשאת את ידך לתת להם (נחמ׳ ט יה). ותביאם אל הארץ אשר אמרת לאבתיהם לבוא לרשת (שם כג). ראה נתן יי׳ אלהיך לפניך את הארץ עלה רש כאשר דבר יי׳ אלהי אבתיך לך (דבר׳ א כא). ואת ארצו (של סיחון) החל רש והתגר בו מלחמה (שם ב כד). ראה החלתי תת לפניך את סיחן ואת ארצו החל רש לרשת את ארצו (שם לא). — וצווי שלם ירש, ירשה: ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון ומלא ברכת יי׳ ים ודרום ירשה (דבר׳ לג כג). — ומ"ר: באו ורשו את הארץ אשר נשבע יי׳ לאבתיכם (שם א ח).—וככנ׳ רשתו את הארץ, שהוא יירש אותה: לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגריך (בראש׳ כח ד). —ובכנוי הדבר: אני יי׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה ויאמר (אברהם) אדני יי׳ במה אדע כי אירשנה (בראש׳ יה ז-ח). המה יבאו שמה (לארץ ישראל) ולהם אתננה והם יירשוה (דבר׳ א לט). ויתן יי׳ לישראל את כל הארץ אשר נשבע לתת לאבותם וירשוה וישבו בה (יהוש׳ כא מא). אתה זקנתה באת בימים והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה (שם יג א). ויקם אחאב לרדת אל כרם נבות היזרעלי לרשתו (מ"א כא יו).—ובתו"מ: העיר האבילה והחריבה וההרוסה והשוממה הנתונה ביד זרים הרמוסה ביד עריצים ו י י ר ש ו ה לגיונות ויחללוה עובדי פסילים (ירוש׳ ברכ׳ ד ח.). — ויִרַשׁ גוי במשמ׳ זו, לקח את ארצו: מדוע ירש מלכם את גד ועמו בעריו ישב (ירמ׳ מט א). וירשתם גוים גדלים ועצמים מכם (דבר׳ יא כג). הגוים האלה אשר אתה יורש אותם (שם יח יד). אבד תאבדון את כל המקמות אשר עבדו שם הגוים אשר אתם ירשים אתם (שם יב ב). ובשעיר ישבו החרים לפנים ובני עשו יירשום [1]) וישמידום מפניהם וישבו תחתם (שם ב יב). וישמידם יי׳ מפניהם ויירשם וישבו תחתם (שם כא).—ובמליצה: ושפחה כי תירש גברתה (משלי ל כג), תקח את מקומה. —ובהשאלה, לקוצים שצמחו בשדה: קימוש יירשם [2]) חוח באהליהם (הוש׳ ט ו).

—פע׳, ירש, עת׳ יירש.— כמו קל ירש, ובהשאלה: כל עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל (דבר׳ כח מב).

—הפע׳, הוריש, הורשת, הורישו, הורשתם, מוריש, הורש, להוריש, אוריש, תוריש, יוריש, ויורש, הורשתים,

---

— [1]) מן ירש, שהוא במקום ירש הקדום, ובאה צורה זו בספר דברים עוד חמש פעמים (ד כב, ח א, יא ח, שם כג, שם לא).— [1]) לפי המליצה צריך להיות ירשום.— [2]) בקצת ספרים ירשם, חסר.

מורישם, הורישו, הורישם, אורישנו, תורישני, יורישך, יורישנו, יורישם, תורישמו,— א) הוריש אחזת נחלה וכדומה, כמו ירש, בן מאבותיו: והביאתיו (את כלב) אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורישנה (במד׳ יד כד). —ובכלל הוריש עיר, לקח אותה ברשותו: ולא הוריש מנשה את בית שאן ואת בנותיה ואת תענך ואת בנתיה (שופט׳ א כז). ואתם תקמו מהאורב והורשתם את העיר ונתנה יי׳ אלהיכם בידכם (יהוש׳ ח ז). ולא יכלו בני מנשה להוריש את הערים האלה ויואל הכנעני לשבת בארץ הזאת (שם יז יב). ויהי יי׳ את יהודה וירש את ההר (שופט׳ א יט). אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי (שמות יה ט).— ב) פ״י, הוריש את פלוני, נתן לו דבר, מסרו לו ברשותו: הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש (שופט׳ יא כד). לגרשנו מירשתך אשר הורשתנו (דהי״ב כ יא). —ובתו״מ: ולישראל עמך נתתה (את ארץ ישראל) נחלה ולזרע ישורון ירושה הורשתה כי באש היצתה ובאש אתה עתיד לבנותה (ירוש׳ ברכ׳ ד ח.). — ואבות לבניהם, עשום ליורשיהם: למען תחזקו ואכלתם את טוב הארץ והורשתם לבניכם עד עולם (עזר׳ ט יב).— ובתו״מ, רוב שמושו במשמ׳ זו: נפל הבית עליו ועל אביו או עליו ועל מורישיו והיתה עליו כתובת אשה ובעל חוב (ב״ב ט ח). מלמד שנשא אלעזר אשה ומתה בחיי מורישיה ומתו מורישיה וירשה פנחס (גמ׳ שם קיג.). ירושה לכם מאבותיכם ומורישין ואינן יורשין (שם קיט:). — ודברים מפשטים: שאין אדם מוריש זכות בתו לבנו (כתוב׳ מג.). מת לוה בחיי מלוה כבר נתחייב מלוה לבני לוה שבועה ואין אדם מוריש שבועה לבניו (שבוע׳ מז.).—ובמליצה: כי תכתב עלי מררות ותורישני עונות נעורי (איוב יג כו). —ואמר בן סירא: שם רע חרפה וקלון תוריש כן איש רע בעל שתים (ב״ס גני׳ ו א). ורוממתהו (החכמה) מרעהו ובתוך קהל תפתח פיו ששון ושמחה ימצא ושם עולם תורישנו (שם יה ה-ו). — ג) הוריש גוי מארצו וכדומה, עשה שלא יהיה יותר בארץ, השמידו מן הארץ, vertreiben, vertilgen; expulser, exterminer; expulse, exterminate: והוריש יי׳ את כל הגוים האלה מלפניכם (דבר׳ יא כג). ובגלל התועבת האלה יי׳ אלהיך מוריש אותם מפניך (שם יח יב). ויי׳ אלהיכם הוא יהדפם מפניכם והוריש אתם מלפניכם (יהוש׳ כג ה). הלא אתה אלהינו הורשת את ישבי הארץ הזאת מלפני עמך ישראל (דהי״ב כ ז). ולא הורישו בני ישראל את הגשורי ואת המעכתי וישב גשור ומעכת בקרב ישראל (יהוש׳ יג יג). ולא הורישו את הכנעני היושב בגזר וישב הכנעני בקרב אפרים (שם יו י). ואת היבוסי ישב ירושלם לא הורישו בני בנימן וישב היבוסי את בנימן בירושלם (שופט׳ א כא). כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבלך (שמות לד כד). כי תוריש את הכנעני (יהוש׳ יז יח). ואם לא תורישו את ישבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינם בצדיכם (במד׳ לג נה). כי אל חי בקרבכם והורש יוריש מפניכם את הכנעני (יהוש׳ ג י). ויורש יי׳ מפניכם גוים גדלים ועצומים (שם כג ט). להוריש גוים גדלים ועצמים ממך מפניך (דבר׳ ד לח). כי לא להוריש את ישבי העמק (שופט׳ א יט). לא אוסיף להוריש איש מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע וימת (שם ב כא).—ואמר בן סירא: כן ועמו גוים יוריש ויהפך למלחמה משקה (ב״ס גני׳ לט כג).— ובכג׳: עד הורישו את איביו מפניו (במד׳ לב כא). הוא ישמידם (את הגוים) והוא יכניעם לפניך והורשתם והאבדתם מהר (דבר׳ ט ג). כי אתה שמעת ביום ההוא כי ענקים שם וכו׳ והורשתים כאשר דבר יי׳ (יהוש׳ יד יב). כל ישבי ההר וכו׳ אנכי אורישם מפני בני ישראל (שם יג ו). וברשעת הגוים האלה יי׳ מורישם מפניך (דבר׳ ט ד). ויתנו (בני ישראל) את הכנעני למס והורש לא הורישו (יהוש׳ יז יג). רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם (דבר׳ ז יז). ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יוכלו בני יהודה להורישם וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם (יהוש׳ יה סג). ויכם משה (את הרפאים) ויירשם (שם יג יב).—ובתו״מ: הוא (דוד) לא עשה כן אלא חזר וכיבש ארם נהרים וארם צובה ואת היבוסי שהיה סמוך לירושלם לא הוריש אמר לו הקב״ה סמוך לפלטירי׳ שלך לא הורשת היאך אתה חוזר ומכבש ארם נהרים וארם צובה (ספרי דבר׳ נא). — ובהרחבה, הוריש דבר, גרש אותו ממקומו: חיל בלע ויקאנו מבטנו ירשנו[1]) אל (איוב כ יה).

— נפע׳, *נורש, נורשים,— שהורישו אותו, שגרשוהו, אבדוהו: ולא חמל על גוי חרם הנורשים[2])

— [1]) בס״א יורשנו, ובס״א יורישנו. — [2]) בגוף

בעונב (כ״ס גני׳ יו ט).

ב.יָרַשׁ, כמו רוש, ממנו ב.יָרֵשׁ.

ב.יָרַשׁ,— קל לא נמצא.

—נִפע׳, נוֹרַשׁ, עת׳ אִוָּרֵשׁ, תִּוָּרֵשׁ,— נהיה רָשׁ, עָני ודל: וכלכלתי אתך שם כי עוד חמש שנים רעב פן תִּוָּרֵשׁ אתה וביתך וכל אשר לך (בראש׳ מה יא). אל תאהב שנה פן תִּוָּרֵשׁ פקח עיניך שבע לחם (משלי כ יג). הטריפני לחם חקי פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי יי׳ ופן אִוָּרֵשׁ וגנבתי (שם ל ט). כי סבא וזולל יִוָּרֵשׁ וקרעים תלביש נומה (שם כג כא).

—הִפע׳, הוֹרִישׁ, מוֹרִישׁ,— עשהו רָשׁ: יי׳ מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם (ש״א ב ז). ותבן צור מצור לה ותצבר כסף כעפר וחרוץ כטיט חוצות והנה אדני יוֹרִישֶׁנָּה והכה בים חילה (זכר׳ ט ג-ד).

יר״ש,— ר״ת: ירא שמים.

יְרֻשָּׁה, *ירוּשָׁה, ב״נ, סמי׳ יְרֻשַּׁת, בכנ׳ ירשתו, ירשתכם,— מה שאדם מניח במותו לזרעו וכדומה, Erbe, héritage; inheritance: קנה נא את שדי אשר בענתות אשר בארץ בנימין כי לך משפט הירשה ולך הגאלה (ירמ׳ לב ח). — ובהרחבה, מה שנתן לאדם להיות ברשותו, שיהיה רכושו ונחלתו, Besitz; possession: כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר (דבר׳ ב ה). כי לא אתן לך מארצו ירשה כי לבני לוט נתתי את ער ירשה (שם ט). ויתנה משה עבד יי׳ ירשה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה (יהוש׳ יב ו). כאשר עשה ישראל לארץ ירשתו אשר נתן יי׳ להם (דבר׳ ב יב). ושבתם איש לירשתו אשר נתתי לכם (שם ג כ). ושבתם לארץ ירשתכם (יהוש׳ א ה). לבוא לגרשנו מירשתך אשר הורשתנו (דהי״ב כ יא).— ובהרחבה, כמו שארית: ויאמרו (כל הקהל צריך לתת) ירשת[1] פליטה לבנימין ולא ימחה שבט מישראל (שופט׳ כא יז). — ובתו״מ, במשמ׳ העקרית, מה שהאבות מורישים לילדיהם: המחלק נכסיו לבניו על פיו ריבה לאחד ומיעט לאחד והשוה את הבכור דבריו קיימין ואם אמר משום ירושה לא אמר כלום (ב״ב ח ה). כשם שבודקין אותו (את העד) בגיטין ג׳ פעמים כך בודקין אותו בירושות ובמקח וממכר ובמתנות (ירוש׳ גיט׳ ז מח ד). נכסי לך ואחריך לפלוני וראשון ראוי ליורשו אין לשני במקום ראשון כלום שאין זה לשון מתנה אלא לשון ירושה וירושה אין לה הפסק (ב״ב קכט:). בכל מקום אין לנקבה עם הזכר ירושה אם אין לו בנים יורשנו אביו (רמב״ם נחלה א א). והבעל יורש את כל נכסי אשתו מדברי סופרים והוא קודם לכל בירושתה (שם ח). ובעלי חובות אומרים האב מת תחלה וזכה הבן בירושתו ויש לנו לגבות מחלקו (שם ה ח). העכו״ם יורש את אביו דבר תורה אבל שאר ירושותיהן מניחין אותו לפי מנהגם (שם ו ט).—ובדברים מפשטים: והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך (אבות ב יב). ומפני מה אין מצויין ת״ח לצאת ת״ח מבניהן א״ר יוסף שלא יאמרו תורה ירושה היא להם (נדר׳ פא.).—ולקיחת ארץ וכדומה: מקיש ירושתך לירושת אבותיך מה ירושת אבותיך בחידוש כל הדברים הללו אף ירושתך בחידוש כל הדברים הללו (סדר עו״ר ל). ולישראל עמך נתתה (את ציון) נחלה ולזרע ישורון ירושה הורשתה (יוצ׳ ככר׳ ד ת). ללמדך שבכל מקום שנאמר בו מושב אינו אלא לאחר ירושה וישיבה (קדוש׳ לז.). —ובטבעים ותכונות הנפש, באה לו תכונה מהתכונות בירושת אבות, ר״ל מפני שהיתה תכונה זו לאבותיו ומהם באה בטבע גם לזרעם: אולם סבות המזג בטבע ובתולדה הם על כמה פנים הרוב באו מירושת אבות המחלקים לזרעם טבעם (ר״י עמדין, מגד׳ עוז ק:).— ובהשאלה, כמו מסורה, קבלה: וכן כתב רבינו האיי גאון זצ״ל ירושה לנו מאבותינו שלא ישיח עד שיגמור כדי שלא יסיח דעתו כי כשהוא נמנע מן השיחה לבו מוכן למעשה (שבלי הלקט, פסח סו).

יְרֵשָׁה, ש״נ,—כמו ירשה: והיה אדום ירשה והיה ירשה שעיר איביו (במד׳ כד יח), שעם אחר יירש את ארץ אדום.

יְרֻשִּׁי, ירושי, ת״ז, לנקב׳ יְרֻשִּׁית, מ״ר יְרֻשִּׁיִּים, יְרֻשִּׁיּוֹת,— של ירשה, שבא בירשה: שהחולאים הבאים על האדם הוא לא׳ משלש סבות א׳ ירושה שהוא חולי ירושיי מאב לבן כחולי פודגרה כמו שאמרו חכמי הטבע וכו׳ כנגד הא׳ אמר בת בתואל שהוא חולי ירושיי (תולד׳ יצחק לר״י קארו, חיי שרה).—

---

*הכ״י נודשים, ד במקום ר, והיה אפשר לאמר כי הוא מן דוש, וצ״ל נדושים, אך הנוסחה היונית מעידה, כי היתה הכונה במשמ׳ של גרוש. והסכימו החכמים כי זה נפעל מן ירש במקום הפעל.

[1]) יש מגיהים בכתוב זה הגהות מתחלפות.

זמ"ר: ויש מהם חליים ירושיים מהורע כמו הנתק הטבעי (קאנון א ג א ח). — ולנק': וחכמות אלו היו ירושיות אצלם מאבותם (ר"י הכהן, מליב גבולות, אבור ומדותם).

יֵשׁ[1], ובקצת מקומות אמרו גם אִשׁ, בשאלה הֲיֵשׁ, בסמי' יֶשׁ-, וגם יֵשׁ-, ככנ' יֶשְׁךָ, יֶשְׁכֶם, יֶשְׁכֶם, יֶשְׁנוֹ,—מלה מורה המציאות, שהדבר נמצא בעולם בזמן הנכחי כמו היה, יהיה לזמן העבר והעתיד, ומשמשת א) בעצם משמ' זו, ההפך מן אין, es gibt; il y a; there is: אולי יֵשׁ חמשים צדיקים בתוך העיר (בראש' יח כד). אכן יֵשׁ יי' במקום הזה (שם כח יו). וירא יעקב כי יֶשׁ-שבר במצרים (שם מב א). אם יֵשׁ אחינו הקטן אתנו וירדנו (שם מד כו). ואם ידעת וְיֶשׁ-בם אנשי חיל ושמתם שרי מקנה על אשר לי (שם מז ו). לו יֶשׁ-חרב בידי כי עתה הרגתיך (במד' כב כט). פן יֵשׁ בכם איש או אשה וכו' אשר לבבו פנה היום מעם יי' אלהינו וכו' פן יֵשׁ בכם שרש פרה ראש ולענה (דבר' כט יז). הידעתם כי יֵשׁ בבתים האלה אפוד ותרפים (שופט' יח יד). וגם תבן גם מספוא יֵשׁ לחמורינו וגם לחם ויין יֶשׁ-לי (שם יט יט). וידעו כל הארץ כי יֵשׁ אלהים לישראל (ש"א יז מו). ואם יֶשׁ-בי עון המיתני אתה (שם כ ח). ועתה מה-יֵּשׁ תחת ידך חמשה לחם תנה בידי (שם כא ד). ויאמר דוד לאחימלך ואין יֶשׁ-פה תחת ידך חנית או חרב (שם ט). ויאמר דוד הכי יֶשׁ-עוד אשר נותר לבית שאול ואעשה עמו חסד (ש"ב ט א). ומה-יֶּשׁ-לי עוד צדקה ולזעק עוד אל המלך (שם יט כט). חי יי' אלהיך אם יֶשׁ-גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך (מ"א יח י). הנה נא יֶשׁ-את עבדיך חמשים אנשים בני חיל (מ"ב ב יו). יבא נא אלי וידע כי יֵשׁ נביא בישראל (שם ה ח). חפשו וראו פן יֶשׁ-פה עמכם מעבדי יי' (שם י כג). כי אמרתי יֶשׁ-לי תקוה (רות א יב). וגם יֵשׁ גאל קרוב ממני (שם ג יב). שוטטו בחוצות ירושלם וכו' אם תמצאו איש אם יֵשׁ עשה משפט מבקש אמונה (ירמ' ה א). ואם נבאים הם ואם יֵשׁ דבר יי' אתם יפגעו נא ביי' צבאות (שם כז יח). מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יֵשׁ שכר לפעלתך וכו' וְיֵשׁ תקוה לאחריתך (שם לא יה-יו). הביטו וראו אם יֵשׁ מכאוב כמכאבי (איכ' א יב). יתן בעפר פיהו אולי יֵשׁ תקוה (שם ג כט). וארור נוכל וְיֵשׁ בעדרו זכר ונדר וזבח משחת לאדני (מלא' א יד). אם עשיתי זאת אם יֶשׁ-עול בכפי (תהל' ז ד). אך יֶשׁ-אלהים שפטים בארץ (שם נח יב). איכה ידע אל וְיֵשׁ דעה בעליון (שם עג יא). אל תאמר לרעיך לך ושוב ומחר אתן וְיֵשׁ אתך (משלי ג כח). יֵשׁ דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות (שם יד יב). יסר בנך כי יֵשׁ תקוה (שם יט יח). יֵשׁ זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת (שם כ יה). היאכל תפל מבלי מלח אם יֶשׁ-טעם בריר חלמות (איוב ו ו). ובטחת כי יֵשׁ תקוה (שם יא יח). גם אנכי ככם אדברה לו יֵשׁ נפשכם תחת נפשי (שם יו ד). כי יֵשׁ לכסף מוצא ומקום לזהב יזקו (שם כח א). אם יֵשׁ עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו (שם לג כג). אם יֵשׁ מלין השיבני דבר כי חפצתי צדקך (שם לב). נינוה העיר הגדולה אשר יֶשׁ-בה הרבה משתים עשרה רבו אדם (יונ' ד יא). אנחנו מעלנו באלהינו וכו' ועתה יֶשׁ-מקוה לישראל על זאת (עזר' י ב). כי מעתה יֵשׁ עמך מלחמות (דהי"ב יו ט). ויאמר איש האלהים יֵשׁ ליי' לתת לך הרבה מזה (שם כה ט). וראיתי אני שֶׁיֵּשׁ יתרון לחכמה מן הסכלות (קהל' ב יג). יֵשׁ רעה אשר ראיתי תחת השמש ורבה היא על האדם (שם ו א). כי יֶשׁ-דברים הרבה מרבים הבל (שם יא). כי לכל חפץ יֵשׁ עת ומשפט (שם ח ו). כי מי אשר יבחר אל כל החיים יֵשׁ בטחון (שם ט ד). — ובתו"מ: כל מקום שיש שם חבר עיר יחיד פטור מתפלת המוספין (ברכ' ד ז). המעמר לגדיש יש לו שכחה ממנו ולגורן אין לו שכחה (פאה ה ה). כל מיתה שיש בה שריפה יש בה ע"א ושאין בה שריפה אין בה ע"א (ע"ז א ג). אין מוכרין להן דובין ואריות וכל דבר שיש בו נזק לרבים (שם ז). אמרה נשביתי וטהורה אני יש לי עדים שאני טהורה (תוספתא כתוב' ב ב). אין ממון אצל מיתה ויש ממון אצל מכות (ירוב' שם ג כז:). יש לי חמור שאני נותן לך (ב"מ מז.). יש דחוי אצל מצות או אין דחוי (ע"ז מז.). — ובשאלה: הגידי נא לי הֲיֵשׁ בית אביך מקום לנו ללין (בראש' כד כג). שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו לאמר העוד אביכם חי הֲיֵשׁ לכם אח (שם מג ז). אדני שאל את

[1] במקום יש הקדום, ונשמרה הברה זו עוד בהמלה אִשׁ, והוסיפו עוד לאמר בסמי' יִשׁ-, ובכנוי יִשְׁכֶם וכו' ביוד חרוקה גם כאשר כבר אמרו יֵשׁ במוכרת, ובזמן מאוחר נטה קול החירק גם בסמי' וכנוי מגונו הקדום, ונקדוהו בסגול. והנה לפי דעת החדשים בעקרו הוא שם ונגזר מהשרש ישה, אשו, באשורית המשמש שם

עבדיו לאמר הֲיֵשׁ לכם אב או אח (שם מד יט). מה לעשות לך הֲיֵשׁ לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא (מ"ב ד יג). הֲיֵשׁ בהבלי הגוים מגשמים (ירמ' יד כב). הֲיֵשׁ אלוה מבלעדי ואין צור בל ידעתי (ישע' מד ח). קרא נא הֲיֵשׁ עונך ואל מי מקדשים תפנה (איוב ה א). הֲיֵשׁ בלשוני עולה אם חכי לא יבין הוות (שם ו ל). הֲיֵשׁ מספר לגדודיו (שם כה ג). הֲיֵשׁ למטר אב או מי הוליד אגלי טל (שם לח כח). יי' משמים השקיף על בני אדם לראות הֲיֵשׁ משכיל דרש את אלהים (תהל' יד ב).— ושאלה הֲיֵשׁ, ובתשובה יֵשׁ: ויאמרו להן (להנערות) הֲיֵשׁ בזה הראה ותעניגה אותם ותאמרנה יֵשׁ הנה לפניך (ש"א ט יא-יב). וישאלהו המלך בביתו בסתר ויאמר הֲיֵשׁ דבר מאת יי' ויאמר ירמיהו יֵשׁ (ירמ' לז יז).— ובשאלת הֲיֵשׁ ותשובת הנגודים: הֲיֵשׁ יי' בקרבנו אם אַיִן (שמות יז ז). ומה הארץ השמנה הוא אם רזה הֲיֵשׁ בה עץ אם אַיִן (במד' יג כ). אם איש יבא ושאלך ואמר הֲיֵשׁ פה איש ואמרת אָיִן (שופט' ד כ).— והמלה יֵשׁ אחרי הדבר: אין לחם חל אל תחת ידי כי אם לחם קדש יֵשׁ (ש"א כא ה). הוציא עם עור ועינים יֵשׁ (ישע' מג ח).— ועם מלת השלילה לא, לא יֵשׁ, במקום אין: לא יֵשׁ בינינו מוכיח ישת ידו על שנינו (איוב ט לג).— ובתו"מ: בבקשה ממך תן דעתך עליה ושמור אותה בראוי שאם תאבד לא יש לי אחרת כיוצא בה (מד"ר דבר' ח). והכל רואין את כליו (של המצורע) כשהן גוררין ומוציאין לחוץ ומפרסמין את כליו והכל אומרים לא היה אומר לא יש לי מגל לא יש לי קרדום הרי יש לו חפץ פלוני ופלוני (תנחומא מצורע י). אי אפשר שלא יש אלא שתי חלוקות או ינצלו הרשעים עם הצדיקים או ימותו הצדיקים עם הרשעים (תולד' יצחק לר"י קארו, וירא). והטעם שלא יש חלוקה שלישית (שם).— וגם אחרי אין, אֵין יֵשׁ: אף אין יֶשׁ-רוח בפיהם (תהל' קלה יז).— יֵשׁ לפלוני דבר, הדבר הזה הוא שלו, er hat; il a; he has: ויאמר עשו יֶשׁ-לי רב (ברא' לג ט). כי חנני אלהים וכי יֶשׁ-לי כל (שם יא). ויפקדהו על ביתו וכל יֶשׁ-לו נתן בידו (שם לט ד). הן אדני לא ידע אתי מה בבית וכל אשר יֶשׁ-לו נתן בידי (שם ח). ונאמר אל אדני יֶשׁ-לנו אב זקן (שם מד כ). חי יי' אלהיך אם יֶשׁ-לי מעוג (מ"א יז יב). הגידי לי מה-יֶּשׁ-לכי בבית (מ"ב ד ב). אל תמתנו כי יֶשׁ-לנו מטמנים בשדה (ירמ' מא ח). יֶשׁ-לי סגלה זהב וכסף (דהי"א כט ג).— יֶשׁ לְאֵל ידו, עי' אֵל. — יֵשׁ את נפשו לעשות דבר, הוא רוצה לעשות: אם יֵשׁ את נפשכם לקבר את מתי מלפני (ברא' כג ח). ויאמר יהוא אם יֵשׁ נפשכם אל יצא פליט מן העיר (מ"ב ט טו).— ועם כנוי יֶשְׁנוֹ[1], הוא יֶשְׁ, יֶשְׁךָ, אתה יֵשׁ: כי את אשר יֶשְׁנוֹ פה עמנו עמד היום לפני יי' אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום (דבר' כט יד). חי יי' המושיע את ישראל כי אם יֶשְׁנוֹ ביונתן בני כי מות ימות (ש"א יד לט). והיה אם יֶשְׁנוֹ בארץ וחפשתי אתו בכל אלפי יהודה (שם כג כג).— ועם הַדָּבָר אחריו: ויאמר המן למלך אחשורוש יֶשְׁנוֹ עם אחד מפזר ומפרד בין העמים (אסת' ג ח).— ובתו"ם: כל שישנו במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא (קדוש' א י). כל שישנו בביאה ישנו בהבאה וכל שאינו בביאה אינו בהבאה (חגי' ד:). (אמר) משה לישראל ישנו לאותו אדם ששנותיו ארוכות כעץ ומגין על דורו כעץ (כ"ב טו.). — ועם ל אחריו: ישנה לשכירות מתחלה ועד סוף (קדוש' מח:). אמר רבי יצחק עדיין ישנה לאותה משפחה בין גדולי רומי (חול' פו.). ישנה לשחיטה מתחילה ועד סוף (ב"ק עב.).— ב) יֵשׁ, במשמ' לפעמים: וְיֵשׁ אשר יהיה הענן ימים מספר על המשכן וכו' וְיֵשׁ אשר יהיה הענן מערב עד בקר (במד' ט כ-כא). יֵשׁ מפזר ונוסף עוד (משלי יא כד). יֵשׁ בוטה כמדקרות חרב (שם יב יח). יֵשׁ מתעשר ואין כל מתרושש והון רב (שם יג ז). רב אכל ניר ראשים וְיֵשׁ נספה בלא מספר להם.—

במשמ' הויה, ואִשׁ, אִשּׁוֹ משמש כמו יש בעבר': לא אשו, לא היה לי, נִשֶּׁה שַׁנַּב לא אִשּׁוֹ, אנשים שלא יש

[1]) נתקשו החדשים בצורה זו במקום יֶשְׁנוֹ שהיה ראוי להיות לפי הדין, וכבר גזר שטדה, כדרכו, כי גם זה הוא ממה שבדו בעלי הנקוד לפי סברתם, וגזר שצריך לקרא יֶשְׁנוֹ (St. § 370 b). והסכים לזה גם גזנ' קויץ (GesK. § 100 o), רק קניג (Kö. II, 444) הניח אפשרות אמתות צורה זו בדבור החי, אלא שאין זו הצורה הקדומה, כ"א שנית בזמן (secundär). אבל, כבר העיר הוא בעצמו בחלק השלישי (§ 325 i) על המלה איתני בארמ' וכן ליתני. עכ"פ, אין שום ספק בדבר, כי בדבור החי אמרו יֶשְׁנוֹ, אף שלא נתברר סבת הנטייה הזאת מהדין הדקדוקי, וכבר דמו קצת המדקדקים לצורה זו את הצורה קָבְנוֹ, ועי' ערך קבב. וסבר רד"ק כי אפשר לאמר גם יֶשְׁוֹ, וגם יֶשְׁוּ, יֶשְׁי, יֶשְׁי, ע"ם בֵּן (מכלול שער דה"פ קעט:).

משפט (שם כג). איש רעים להתרועע וְיֵשׁ אהב דבק מאח (שם יח כד). יֵשׁ דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפנינו (קהל׳ א י). כי יֵשׁ אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו (שם ב כא). יֵשׁ צדיק אבד בצדקו וְיֵשׁ רשע מאריך ברעתו (שם ז יה). יֶשׁ־הבל אשר נעשה על הארץ אשר יֵשׁ צדיקים אשר מגיע אלהם כמעשה הרשעים וְיֵשׁ רשעים שמגיע אלהם כמעשה הצדיקים (שם ח יד).— ובמשמ׳ קצת: ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם היהודים וְיֵשׁ אשר אמרים בנינו ובנתינו אנחנו רבים ונקחה דגן ונאכלה ונחיה וְיֵשׁ אשר אמרים שדתינו וכרמינו ובתינו אנחנו ערבים ונקחה דגן ברעב וְיֵשׁ אשר אמרים לוינו כסף למדת המלך וכו׳ והנה אנחנו כבשים את בנינו ואת בנתינו לעבדים וְיֵשׁ מבנתינו נכבשות ואין לאל ידנו (נחמ׳ ה א-ה). כל אלה נשאי נשים נכריות וְיֵשׁ מהם נשים וישימו בנים (עזר׳ י מד). — ובתו״מ: י ש חייב על מעשה שורו ופטור על מעשה עצמו (ב״ק ג י). י ש מותרות לבעליהן ואסורות ליבמיהן (יבמ׳ ט א). י ש חורש תלם אחד וחייב עליו משום שמונה לאוין (מכות ג ט). י ש שותה יין וטוב לו י ש שותה יין ורע לו (ירוש׳ מע״ש ד נה ג).—ועם לך: י ש ל ך קשרים שאין חייבין עליהן כקשר הגמלין וכקשר הספנין (שבת יה ב).— וְיֵשׁ ש: ו י ש שאמרו במדה דקה מדות הלח והיבש שיעורן באיטלקי זו מדברית ו י ש שאמרו הכל לפי מה שהוא אדם וכו׳ ו י ש שאמרו במדה גסה (כליס יז יא-יב). א״ר יודן י ש שהוא בורר צרורות כל היום ואינו מתחייב י ש שהוא נוטל כגרוגרת ומיד מתחייב (ירוש׳ שבת ז י:). עד שאדם הראשון מוטל גולם הראה לו הקב״ה כל צדיק וצדיק שעתיד לעמוד ממנו י ש שהוא תלוי בראשו של אדם ו י ש שהוא תלוי בשערו ו י ש שהוא תלוי במצחו (מד״ר שמות מ). —*יֵשׁ לו על פלוני, פלוני חייב לו סכום: עובד אלילים שנמצא עומד בצד הבור של יין אם י ש לו עליו מלוה אסור (ע״ז ד י). בא לעשות עמו חשבון על הפת ועל הבשר אמר לו י ש לי עליך כך וכך מן הבשר שאכלת (מד״ר במד׳ כ). ונמצא בחשבונו ופנקס שלו ש י ש לי על פלוני כך וכך ו י ש לפלוני עלי כך וכך (רה״ג, תשו׳ גאו׳ מו״מ ב).— ובמשמ׳ יֵשׁ לו טענה לטעון עליו או תרעומת: אמר לו הקב״ה משה

אבות העולם מה י ש להם עלי אם באתי לדקדק אחריהם אני י ש לי עליהם אברהם י ש לי עליו שאמר במה אדע כי אירשנה יצחק י ש לי עליו שנאמר ויאהב יצחק את עשו ואני שנאתיו וכו׳ יעקב י ש לי עליו שאמר נסתרה דרכי מה׳ (מד״ר קהל׳, וטוב משניהם). למלך שעשה סחורה על ידי סרסור והפסיד על מי י ש לו להתרעם לא על הסרסור (שם ברא׳ כז).— ויֵשׁ לו לעשות וכדומה, יכול לעשות, או צריך לעשות: אמר לו הקב״ה הא משה מפיג חמתך בלוחות הברית מבקש את שאפיג את חמתי ואת רואה שאין העולם יכול לעמוד אפי׳ שעה אחת אמר לו ומה י ש לי לעשות אמר לו לתת עליך קטריקי (מד״ר דבר׳ ג). כיון שעמד לילך אמר לאילן מה לי לברכך ומה י ש לי לומר לך (שם במד׳ ב).— ובמשמ׳ ראוי שיעשה כך וכך, או חייב שיעשה כך וכך: ומטריד (היצר) לבך בדברי העולם בסחורות ומקח וממכר וריות והפסד ויאמר לך אח״כ י ש לך לקבל עת הפנאי הזה בשמחה ושעת הבטלה הזאת וכו׳ (חו״ה, יחוד המעש׳ ס). י ש לו להלך למחר מאותו מקום אלפים אמה לכל רוח (רמב״ם ערוב׳ ז א).—ושאלה, *מה יֵשׁ לך, במשמ׳ מה קרה לך: כביכול מסלק שכינתו ועולה לשמים והמלאכים אומרים לו רבון העולם מה י ש לך והוא אומר להם ראיתי את הדיין שהוא נושא פנים (מד״ר שמות ל).— ג) עם שֵׁם ותאר אחריו משמשת המלה יֵשׁ כמו מלת הקשר: ויאמר אליו הֲיֵשׁ את לבבך ישר כאשר לבבי עם לבבך ויאמר יהונדב יש ויש (מ״ב י יה).— וגם בכנוי עם פעל בזמן בינוני, יֶשְׁךָ עֹשֶׂה, אתה עֹשֶׂה: אם יֶשְׁךָ מ ש ל ח את אחינו אתנו נרדה ונשברה לך אכל (ברא׳ מג ד). ויאמר גדעון אל האלהים אם יֶשְׁךָ מ ו ש י ע בידי את ישראל כאשר דברת וכו׳ (שופט׳ ו לו). ועתה אם יֶשְׁכֶם ע ש י ם חסד ואמת את אדני הגידו לי (ברא׳ כד מט). לדעת הֲיִשְׁכֶם[1]) אהבים את יי׳ אלהיכם (דבר׳ יג ד).—ועם נא אחריו: יי׳ אלהי אדני אברהם אם יֶשְׁךָ־נא מצליח דרכי אשר אנכי הלך עליה (ברא׳ כד מב).— אִשׁ, במקום יֵשׁ, עי׳ אִשׁ.—ד) כמו שֵׁם, במשמ׳ הון, רכוש: להנחיל אהבי יֵשׁ ואצרתיהם אמלא (משלי ח כא). —ואמר בן סירא: על חשבון חובר וארח ועל מחלקות נחלה ו י ש[2]) על שחק מאזנים ופלס ועל תמהות איפה ואבן

—[1]) היוד בחירק, עי׳ הערה למעלה בראש הערך.
—[2]) כך בגוף הכ״י, ויש מפקפקים ומגיהים לפי תרגום

(כ"ס גני' מב ג-ד).—ה) בלשון המחקר, כמו עצם, "דבר הנמצא במציאות, ההויה, העולם ומלואו: אתה חכם ומחכמתך אצלת חפץ מזמן כפועל ואומן למשך משך ה י ש מן האין כהמשך האור היוצא מן העין (רשב"ג, כתר מלכות). כי מאש הנשמה נברא הגוף ויצא מאין ל י ש (שם). שהבריאה להוציא י ש מאין (ראב"ע ברא' א א). אמר אברהם המחבר כל י ש על שני דרכים האחד י ש שהוא גוף שיש לו אורך ורוחב ועומק וכו' ויש י ש שאינו גוף והם מלאכי השם הקדושים וכו' ואין יכולת בנברא לברוא עצם שיהיה גוף אף י ש שאיננו גוף שהוא נכבד יותר גם אין בו כח להכחידו עד שיעדר ולא יהיה י ש ויש דבר סמוך על י ש ונשען עליו ולא ימצא לבדו והיא הצורה (הוא, שמות כה מ). כל י ש על ב' חלקים האחד י ש שאיננו עומד בעצמו כי אם על עצם וכו' והנה כל העצמים והמקרים צריכים למעמידו ושיהי' לנצח ככה בלא שנוי כי הוא ה י ש באמת וכל זולתו הוא י ש בעבורו וכו' ובעבור היות כל י ש זולתו בעבורו הנה הוא כדמות פועל או תואר השם (הוא, ספר השם ח). כי בחום הנשמה יצא האדם מאין ויהי י ש (ר"י חריזי, הקד' תחכמ'). גבהת מכל י ש התרוממת מכל נמצא (כתי' עונס יג). ואולם כל יצא אל ה י ש אתה יצרתו וכל אשר אתה רואה לך הולך (שם). מי שלא יאמין בחדוש העולם חדוש מוחלט שהוא הוצאת היש מן האין המוחלט אין לו חלק כלל בתורת משה וכופר בעקר (מנח' קנא' לר"י מפיכא 100). ואולם מי שהנית העולם הווה י ש מאין יש לו גם כן פנים מן ההראות (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א ג). כי כל הנסים והנפלאות שבאו בתורה בשינוי טבעו ומנהגו של עולם לא היו יצירה י ש מאין אלא י ש מ י ש (העקרים א יב). שאין לומר שלא יפול תחת היכולת לברוא י ש מאין אלא יש מ י ש וכו' ואיך יהיה השכל הנבדל עלה למציאות החומר אם אי אפשר להמצא י ש מאין אין לך י ש מאין גדול מזה (שם א כג). ובועז נשבע להוציא הדבר אל ה י ש (ר"י דון יחייא, הקד' בה"ב). ההפרש העיוני שבין י ש למצוי יש בו עיון דק (ר"י אבן לטיף, רב פעל' מד). אחרי הדברים והאמת האלה כל משכיל על דבר יבין לאשורו איך שכל נברא ו י ש הוא באמת נחשב לאין ואפס ממש לגבי כח הפועל (בעה"ב לר"א אירירו, מבוא).—ואמר הפיטן: אשר זרחה שכינת אל בפניו ומשפטיו עלי לבו תרושים, אשר עבר באותיות אל לפרעה והוא גבור על כל יש בלי שים (סמא"ל, פזמ' לפסח, אהלל).—וככנ' יֶשְׁךָ, מציאותך, מהותך: דמו אותך ולא כפי י ש ךָ, וישווך לפי מעשיך (כיר הכבוד, אנעים).—ומ"ר יֵשִׁים: כי כל ה י ש י ם יחסרו ויחזרו לאין והתורה והחכמה תעמד בישותה כל ימי עד (רד"ק, ברב יבה). יולד מזה שאותם הצורות אינימו י י ש י ם בעצמם באמת אך יאמר שאליהם יבוא שום יש (תגמ' הנפש יז:).

י"ש,— ר"ת: ירא שמים, יין שרף.

ישב[1]), ממנו יָשֵׁב, מוֹשָׁב, תוֹשָׁב, שֶׁבֶת, *יָשׁוּב, *יִשּׁוּב, *יְשִׁיבָה, "יְשׁוּבִי, "הִתְיַשְּׁבוּת, "מוֹשָׁבָה.

יָשַׁב, פ"ע, בהפס' יָשָׁב, יָשַׁבְתִּי וכו', יְשַׁבְתֶּם, וִישַׁבְתֶּם, ישֵׁב, יוֹשֵׁב, יֹשְׁבָה, ישֶׁבֶת, יוֹשֶׁבֶת, יֹשָׁבֶת, ישַׁבְתִּי, ישְׁבֵה, ישְׁבוֹת, ישְׁבֹת, יְשַׁב, שֶׁבֶת, שָׁבֶת, לָשֶׁבֶת, *לֵישֵׁב, שֵׁב, שֵׁב-, שְׁבָה, שְׁבוּ, שֵׁבוּ, שְׁבִי, אֵשֵׁב, אֵשְׁבָה, אֵשֵׁבָה, תֵּשֵׁב, תֵּשְׁבִי, תֵּשֵׁבִי, יֵשֵׁב, יֵשֶׁב, וַיֵּשֶׁב, וַיֵּשֶׁב, תֵּשֵׁב, תֵּשֶׁב, נֵשֵׁב, נֵשֶׁב, תֵּשְׁבוּ, תֵּשֵׁבוּ, יֵשְׁבוּ, יֵשֵׁבוּ, תֵּשַׁבְנָה, תֵּישַׁבְנָה, — א) יָשַׁב על כסא, על מִטָּה, היה על הכסא בישיבה, נשען ונסמך על הכסא בנגיעת שֵׁתוֹ, sitzen; être assis; to sit: והוא ישֵׁב פתח האהל (ברא' יח א). מדוע אתה יושֵׁב לבדך וכל העם נצב עליך (שמות יח יד). ועלי הכהן ישֵׁב על הכסא על מזוזת היכל יי' (ש"א א ט). ולכל העם הגידו לאמר הנה המלך יושֵׁב בשער ויבא כל העם לפני המלך (ש"ב יט ט). וילך אחרי איש האלהים וימצאהו ישֵׁב תחת האלה (מ"א יג יד). והוא ישֵׁב בתוך האפר (איוב ב ח). ודוד ואנשיו בירכתי המערה ישְׁבִים (ש"א כד ג). והנה שם כל השרים יושְׁבִים (ירמ' לו יב). שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך הַיֹּשְׁבִים לפניך (זכר' ג ח). הכלי אשר הוא ישֶׁבֶת עליו (ויקר' יה כג). והיא יוֹשֶׁבֶת

היוני נחלת איש, אבל הגהה זו מקלקלת משקל הפסוק שהוא מרכב מבית וסוגר וכ"א מרכב משני חצאים מקבילים שבכ"א מהם שני דברים: חובר וארח, מאזנים ופלס, איפה ואבן, ולכן צ"ל גם כאן נחלה ועוד דבר.

[1]) גם בכנענית ומואבית. בארמית יתב. בערב' ות'ב a), שרוב שמושו בלשון זו הוא בענין קפיצה ודלוג, משמש גם בענין ישיבה על מטה, על כסא. בערב' הדרום' משמש שרש ותב כמו ישב בעברית.

a) وثب

תחת תמר דבורה (שופט' ד ה). היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך (שה"ש ח יג). והנה שם הנשים ישבות מבכות את התמוז (יחזק' ח יד). וישבה לפתח ביתה על כסא מרמי קרת (משלי ט יד). וישבת על מטה כבודה (יחזק' כג מא). על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון (תהל' קלז א). ויאמרו אליו שב נא וקראנה (את המגלה) באזנינו (ירמ' לו טו). קום נא שבה ואכלה מצידי (בראש' כז יט). רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל שבי לארץ אין כסא (ישע' מז א). כי תשב ללחום את מושל (משלי כג א). וכל הכלי אשר ישב עליו (הזב) יטמא (ויקר' יה ד). ישב בדד וידם (איכ' ג כח). וישב על הבאר (שמות ב יה). וישב משה לשפט את העם (שם יח יג). וישב העם לאכל ושתו (שם לב ו). ויקם מהארץ וישב אל המטה (ש"א כח כג). ויקם המלך וישב בשער (ש"ב יט ט). וישאהו (את הילד החולה) ויביאהו אל אמו וישב על ברכיה (מ"ב ד כ). וכל הכלי אשר תשב עליו טמא יהיה (ויקר' יה ו). ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת (בראש' כא יו). ותשב מצד הקצרים (רות ב יד). ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון (איכ' ב י). וישבו לאכל לחם (בראש' לז כה). וישבו לפניו הבכר כבכרתו (שם מג לג). וישבו ויאכלו שניהם יחדו וישתו (שופט' יט ו). וישבו אתו לארץ שבעת ימים (איוב ב יג). על הארץ ישבו וחרדו לרגעים ושממו עליך (יחזק' כו יו). טוב שבת על פנת גג (משלי כה כד). אתה ידעת שבתי וקומי (תהל' קלט ב). ושבתך וצאתך ובאך ידעתי (ישע' לז כח). נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ (משלי לא כג). שבתם וקימתם הביטה (איכ' ג סג). —ומקו' *לישב: כשהנשיא נכנס כל העם עומדין מפניו ואין רשות לאחד מהן ל י ש ב עד שיאמר להם שבו (ירוש' ביכור' ג סה ג). נכנס (בסוכה) ל י ש ב בה אומר ברוך אקב"ו ל י ש ב בסוכה (בב סוכ' מו נב:). השבים ל י ש ב בקרון או בספינה (ברכ' ל). שהם מבקשים ל י ש ב בשלוה בעולם הזה (מד"ר בראש' פד). — וגם לדברים לא בע"ח: שולי קורפיות ושולי קוסים הצדונים אע"פ שאינם יכולים ל י ש ב שלא מסומכין (כלים ד ג). ולא היו לבזיכין שוליים רחבין מלמטה אלא חדין תחתיהם כדי שלא יוכלו ל י ש ב על הקרקע (רב"י פסח' סז). — ובפרט ישב המלך על הכסא, מלך: ושלמה ישב על כסא דוד אביו (מ"א ב יב). ואקם תחת דוד אבי ואשב על כסא ישראל (שם ח כ). שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי (שם א יג). וישב על כסא המלכים (מ"ב יא יט). בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל (שם י ל). ותתן לו בן ישב על כסאו כיום הזה (מ"א ג ו). לא יכרת לך איש מלפני ישב על כסא ישראל (שם ח כה). ובאו בשערי העיר הזאת מלכים ושרים ישבים על כסא דוד (ירמ' יז כה), ועי' כסא.— —ועל כסא משפט: מלך יושב על כסא דין (משלי כ ח). ישבת לכסא שופט צדק (תהל' ט ה).— ישב בצלו: בצלו חמדתי וישבתי (שה"ש ב ג). וזרעו ישבו בצלו (יחזק' לא יז).— ובתו"מ: לא י ש ב בצילה (של האשרה) ואם י ש ב טהור (ע"ז ג ח). שכל מי שהוא עוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה ל י ש ב בצילו של הקב"ה (ירוש' מגי' ג עד:). התפוח הזה הכל בורחין ממנו בשעת השרב ולמה כן לפי שאין לו צל ל י ש ב בצילו (מד"ר שה"ב, כתפוח), ועי' צל.— ישב תחת גפנו ותאנתו: וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מחריד (מיכ' ד ד), ועי' גפן, תאנה.—ישב במארב: ישב במארב חצרים במסתרים יהרג נקי (תהל' י ח). ישבו בסכה למו ארב (איוב לח מ).—וישב לו במשמ' זו, גם בלי השם מארב: והארב ישב לה בחדר (שופט' יו ט).— ואשה ישבה בפתח עינים, לזנות: ותכס בצעיף ותתעלף ותשב בפתח עינים אשר על דרך תמנתה (בראש' לח יד-יה). שאי עיניך על שפים וראי איפה לא שגלת על דרכים ישבת להם כערבי במדבר ותחניפי ארץ בזנותיך (ירמ' ג ב). — וישב במקום, שהה שם מבלי לעשות דבר: למה ישבת בין המשפתים לשמע שריקות עדרים (שופט' ה יו). על מה אנחנו ישבים האספו ונבוא אל ערי המבצר (ירמ' ח יד). — ושהה זמן: ושלשים יום ושלשת ימים תשב בדמי טהרה (ויקר' יב ד). וישבת עמו ימים אחדים (בראש' כז מד). שבי עד גמלך אתו וכו' ותשב האשה ותינק את בנה עד גמלה אתו (ש"א א כג). הכבד ושב בביתך ולמה תתגרה ברעה (מ"ב יד י). ואבוא אל הגולה וכו' ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם (יחזק' ג טו).— ישב לפלוני, המתין לו: ימים רבים תשבי לי לא תזני ולא תהיי לאיש (הוש' ג ג).— ישב עם פלוני, היה במגע ומשא אתו, התחבר אליו: לא ישבתי עם מתי שוא ועם נעלמים לא אבוא שנאתי קהל מרעים ועם רשעים

לא אשב (תהל' כו ד-ה). — ישב בסוד משחקים וכדומה, היה עמהם: לא ישבתי בסוד משחקים ואעלז (ירמ' טו יז). ובמושב לצים לא ישב (תהל' א א). — ב) ישב בבית, בארץ, דר בו, גר שם: wohnen; demeurer; to dwell, inhabit: אברם ישב בארץ כנען ולוט ישב בערי הככר (בראש' יג יב). וישב בעיר ההיא עד עמדו לפני העדה למשפט (יהוש' כ ו). והביאותיו (את הנער אל המשכן) ונראה את פני יי' וישב שם עד עולם (ש"א א כב). והסירה את שמלת שביה מעליה וישבה בביתך (דבר' כא יג). רדה אלי אל תעמד וישבת בארץ גשן והיית קרוב אלי (בראש' מה ט-י). וירשת אתם וישבת בארצם (דבר' יב כט). וירשתם (את הגוים) וישבת בעריהם ובבתיהם (שם יט א). ובתים טבים תבנה וישבת (שם ח יב). וירשתה (את הארץ) וישבתה בה (שם יז יד). האמים לפנים ישבו בה (שם ב י). בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם (יהוש' כד ב). ובנו בתים וישבו ונטעו כרמים ואכלו פרים (ישע' סה כא). וישבו על אדמתם (ירמ' כג ח). ארץ מצרים אשר ישבתם בה (ויקר' יח ג). וישבתם על הארץ לבטח ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע וישבתם לבטח עליה (שם כה יח-יט). אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים (דבר' כט טו). והכנעני והפרזי אז ישב בארץ (בראש' יג ז). והוא ישב בסדם (שם יד יב). עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמרי יושב בהר והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן (במד' יג כט). ולא תטמא את הארץ אשר אתם ישבים בה (שם לה לד). וישמעו כי קרבים הם אליו ובקרבו הם ישבים (יהוש' ט טז). בית ישראל ישבים על אדמתם ויטמאו אותה בדרכם (יחזק' לו יז). בני עשו הישבים בשעיר (דבר' ב ד). מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען (בראש' טז ג). כי ירא לשבת בצוער (שם יט ל). כי הוא חייך וארך ימיך לשבת על האדמה אשר נשבע יי' לאבתיך (דבר' ל כ). ויגרש זבל את געל ואת אחיו משבת בשכם (שופט' ט מא). כי נדר נדר עבדך בשבתי בגשור בארם (ש"ב טו ח). ולבלתי בנות בתים לשבתנו וכרם ושדה וזרע לא יהיה לנו (ירמ' לה ט). אשר לא שבתה (הארץ) בשבתתיכם בשבתכם עליה (ויקר' כו לה). ויהי בתחלת שבתם לא יראו את יי' (מ"ב יז כה). כל מעלם אשר מעלו בי בשבתם על אדמתם לבטח (יחזק' לט כו). הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב (בראש' כ טו). אל תיראו מעבדי הכשדים שבו בארץ ועבדו את מלך בבל (מ"ב כה כד). שובו נא איש מדרכו הרעה ומרע מעלליכם ושבו על האדמה אשר נתן יי' לכם (ירמ' כה ה). בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את פרין (שם כט ה). יתנו לי מקום באחת ערי השדה ואשבה שם ולמה ישב עבדך בעיר הממלכה עמך (ש"א כז ה). בית תבנה ולא תשב בו (דבר' כח ל). עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך (שם כג יז). כי עם בציון ישב (ישע' ל יט). לא יבנו ואחר ישב לא יטעו ואחר יאכל (שם סה כב). לא ישב שם (באדום) איש ולא יגור בה בן אדם (ירמ' מט יח). וישב בארץ נוד (בראש' ד טז). ויבא (אברם) וישב באלני ממרא אשר בחברון (שם יג יח). וישב ישראל בכל ערי האמרי (במדב' כא כה). אמרים אתם לא נשב בארץ הזאת (ירמ' מב יג). ונשב במצרים ימים רבים (במד' כ טו). ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן (יהוש' ז ז). ואת בנתינו תקחו לכם ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם (בראש' לד ט-י). בעבור תשבו בארץ גשן (שם מז ד). לא ישבו (הגוים) בארצך פן יחטיאו אתך לי (שמות כג לג). האנשים האלה שלמים הם אתנו וישבו בארץ ויסחרו אתה (בראש' לד כא). ויבנו את הערים וישבו בהם (שופט' כא כג). וישבו בערי חברון (ש"ב ב ג). ותאמר (האשה השונמית) בתוך עמי אנכי ישבת (מ"ב ד יג). — ישב, ישבים, מי שישב בארץ, Einwohner; habitant; inhabitant, ויחיד במשמ' שם הקבוץ לרבים, יושב הארץ, כל היושבים בה: וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגרן האטד ויאמרו אבל כבד זה למצרים (בראש' נ יא). ועתה יושב ירושלם ואיש יהודה שפטו נא ביני ובין כרמי (ישע' ה ג). פחד ופחת ופח עליך יושב הארץ (שם כד יז). ואת ערי יהודה אתן שממה מאין ישב (ירמ' לד כב). וזעקו האדם והילל כל יושב הארץ (שם מז ב). שמעו עמים ירגזון חיל אחז ישבי פלשת אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמגו כל ישבי כנען (שמות טו יד-טו). השלימו ישבי גבעון את ישראל (יהוש' י א). וישב האשרי בקרב הכנעני ישבי הארץ כי לא הורישו נפתלי לא הוריש את ישבי בית שמש ואת ישבי בית ענת וישב בקרב הכנעני ישבי הארץ וישבי בית שמש ובית ענת היו להם למס (שופט' א לב-לג). כל ישבי תבל ושכני ארץ (ישע' יח ג). דמו ישבי אי סחר צידון (שם כג ב). נתך

אפי וחמתי על יֹשְׁבֵי ירושלם (ירמ׳ מב יח). הנני מביא רעה אל המקום הזה ועל יֹשְׁבָיו (מ״ב כב יו). ארץ אכלת יֹשְׁבֶיהָ הוא (במד׳ יג לב). והארץ חנפה תחת יֹשְׁבֶיהָ (ישע׳ כד ה). היו לי כלם כסדם וְישְׁבֶיהָ כעמרה (ירמ׳ כג יד). וְישְׁבֵיהֶן קצרי יד חתו ובשו (ישע׳ לז כז). צהלי ורני יוֹשֶׁבֶת ציון (שם יב ו). כלי גולה עשי לך יוֹשֶׁבֶת בת מצרים (ירמ׳ מו יט). כי הנה יֹשְׁבוֹת הארץ אשר מעולם (ש״א כז ח).— ג) יָשְׁבָה הארץ, היתה הארץ מלאה יוֹשְׁבִים, לא תהיה חרבה ושממה: ובאו בשערי העיר הזאת מלכים ושרים וכו׳ וְיָשְׁבָה העיר הזאת לעולם (ירמ׳ יז כה). וחרם לא יהיה עוד וְיָשְׁבָה ירושלם לבטח (זכר׳ יד יא). בהיות ירושלם יֹשֶׁבֶת ושלוה ועריה סביבתיה והנגב והשפלה ישֵׁב (שם ז ז). לא תֵשֵׁב (בבל) לנצח ולא תשכון עד דור ודור (ישע׳ יג כ). מקצף יי׳ לא תֵשֵׁב (בבל) והיתה שממה כלה (ירמ׳ נ יג). ולא תֵשֵׁב עוד לנצח (שם לט). לא תעבר בה רגל אדם ורגל בהמה לא תעבר בה ולא תֵשֵׁב ארבעים שנה (יחזק׳ כט יא). ויהודה לעולם תֵּשֵׁב וירושלם לדור ודור (יואל ד כ). ואבד מלך מעזה ואשקלון לא תֵשֵׁב (זכר׳ ט ה). יוֹשֶׁבֶת לבטח כמשפט (שופט׳ יח ז). זאת העיר העליזה הַיּוֹשֶׁבֶת לבטח (צפנ׳ ב יה).— ד) העיר וכדומה יֹשֶׁבֶת במקום פלוני, היא נמצאת שם: ואמרת לצור הַיֹּשֶׁבֶת [1] על מבואות ים רכלת העמים אל איים רבים (יחזק׳ כז ג). — ובתו״מ, במשמ׳ העקרית: אין מחייבין אותו להיות יושב ומלקט אחת אחת (תרומ׳ יא ו). לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה (שבת א ב). יצאת בת הראשונה ויושבה לה בהר הבית (פסח׳ ה י). יושב לו בתוך ביתו חייב הלך לו למדינת הים פטור (הור׳ א ב). כשהנשיא נכנס כל העם עומדים ולא ישבו עד שיאמר להם שבו וכו׳ חכם שנכנס אחד עומד ואחד יושב עד שנכנס ויושב במקומו (תוספתא סנה׳ ז ח). הוציאה לו מטה אמרה לו שב אמר לה איני יושב עד שתגביהי את המטה (ברכ׳ ח:). עמדו יקרים עמודו שבו יקרים שבו (ב״ב ק:). למלך שקנה לו שתי שפחות וכו׳ על אחת גזר שלא תזוז מפלטין ועל אחת גזר טירודין ישבה לה אותה השפחה תוהא ובוהא (מד״ר ברא׳ ב).— וְיָשַׁב בישיבה: אין כל ישיבה וישיבה יושבת עד שיהיו הבריות מרננות אחריו ואומרים מה ראה איש פלוני לישב ומה ראה איש פלוני שלא לישב (ספרי דבר׳ יג). הבא לקבל עליו (להיות חבר) אפילו ת״ח צריך לקבל עליו אבל חכם שישב בישיבה אין צריך לקבל עליו (תוספתא דמאי ב יג). מודה אני לפניך ה׳ אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש (ברכ׳ כח:). יצחק אבינו זקן ויושב בישיבה היה (יומ׳ כח:). בשעה שהיה (דוד) יושב בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות (מו״ק טז:). שמעון בני חכם גמליאל בני נשיא חנניא בר חמא יושב בראש (כתוב׳ קג:). מלמד שישב להן (משה לבנות יתרו) בדין אמר דרך אנשים דולים ונשים משקות וכאן נשים דולות ואנשים משקים (מד״ר שמות א).— *ישב בתענית, התענה: כיון שראה (אדה״ר) שנקנסה מיתה על ידו ישב בתענית מאה ושלשים שנה (ערוב׳ יח:).— יָשַׁב בתחבולות וכדומה, שהה שם לראות את החזון: שלא ישב בתחבולות (ע״ז יח:).— ודברים לא בע״ח: חבית שהיא יושבת על שוליה באויר (אהל׳ ט טז). הביות שהן יושבות על שוליהן או מוטות על צידיהן באויר (שם יה ג). הדקין שבכלי חרס וקרקרותיהן ודפנותיהן יושבין שלא מסומכין (כלים ב ב). עיר שיושבת על שפת הנחל אם יש לפניה דקה ארבעה מודדים לה משפת הנחל (ערוב׳ סא.). כל היישוב כולו תחת כוכב אחד יושב (פסח׳ צד.). כגון כסא של ברזל והקדירה יושבת עליה (ר״ח שבת לו.). כי רגלים היו לארון כי דרך בזיון הוא שישב הארון בארץ (ראב״ע תרומ׳ כה יב). ומסדר ג׳ (קנים) על ראש כל לחם שישב לחם האחד על גבי אותן הקנים (רב״י שמות כה כט).— יָשַׁב לו קוץ, נתחב הקוץ בבשר: ישב לו קוץ בוושט אין חוששין שמא הבריא (חול׳ מג:). ישב לו קוץ בפני ע״א לא ישחה ויטלנה מפני שנראה כמשתחוה לע״א (ע״ז יב.). ישב לו קוץ בבריסו לא יטלנו (נדה יג:).— וְיָשַׁב במשמ׳ לא עשה דבר, ודבור רגיל שֵׁב ואל תעשה בנגוד לקום ועשה: שב ואל תעשה שאני (ברכ׳ כ.) שב ואל תעשה עדיף (ערוב׳ ק.).— ובחכמת הכוכבים, *יוֹשֶׁבֶת על הכסא, שם לאחת הצורות של הכוכבים: היושבת על הכסא וכוכביה י״ג (ראב״ע, ראש חכמה). והנה הי״ב מזלות כבר הם מבוארים וע״כ ראיתי לבאר במקום הזה שמות השלשים וששה צורות הנוספות ואוציא במספר צבאם ואלו הן

1) כך הקרי, הכתיב הישבתי.

היושבת על כסא הדוב הקטן וכו׳ (נחמ׳ וגעים כה). — ובחכמת החשבון, עמוד ישב וכדומה: וזה דבר ברור הוא כי העמוד אשר הוצאנו והוא עמוד ט״ם הוא יושב על מחצית קו א״ד אחרי שהוא יוצא מקו א״ד על זוית נצבה (ספ׳ התכונות לר״א בר״ח הנשיא א לג).

—נפע׳, נושב, נושבה, נושבת, נושבת, נושבו, נושבות, — ארץ נושבה, שישבו בה אנשים, bewohnt; habité inhabited: ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד באם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען (שמות יו לה). הוסרי ירושלם פן תקע נפשי ממך פן אשימך שממה ארץ לוא נושבה (ירמ׳ ו ח). גלעד אתה לי ראש הלבנון אם לא אשיתך מדבר ערים לא נושבה [1]) (שם כב ו). בתתי אתך עיר נחרבת כערים אשר לא נושבו (יחזק׳ כו יט). והרביתי עליכם אדם כל בית ישראל כלו ונושבו הערים והחרבות תבנינה (שם לו י). למען תשם ארצה ממלאה מחמס כל הישבים בה והערים הנושבות תחרבנה והארץ שממה תהיה (שם יב יט-כ). להשיב ידך על חרבות נושבות [2]) ואל עם מאסף מגוים (שם לח יב). — ואמר בן סירא: כשופט עם כן מליציו וכראש עיר כן יושביה מלך פרוע ישחית עמו ועיר נושבת בשביל שריה (כ״ס גני׳ י ב-ג).—עיר נושבה מימים, עיר עתיקה: ונשאו עליך קינה ואמרו לך איך אבדת נושבת מימים [3]) העיר ההללה (יחזק׳ כו יז).

—הפע׳, הושיב, הושבתי, מושיב, מושיבי, הושב, אושיב, יושב, ויושב, וישב, הושבתיך, אושיבך, תושיבני, יושיבני, יושיבום, וישיבם,— הושיב את פלוני, עשה שישב: קראו צום והשיבו את נבות בראש העם והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו (מ״א כא ט-י).— הושיבו על כסא, בפרט נתן לו את המלוכה: חי יי׳ אשר הכינני ויושיבני על כסא דוד אבי (מ״א ב כד). ויושיבו את המלך על כסא המלוכה (דהי״ב כג כ). לא יגרע מצדיק עיניו ואת מלכים לכסא וישיבם לנצח ויגבהו (איוב לו ז).—הושיבו במקום, עשה שישהה שם: אלהים מושיב יחידים ביתה (תהל׳ סח ז). מושיבי עקרת הבית (שם קיג ט). במחשכים הושיבני כמתי עולם (איכ׳ ג ו).— והושיבו עם פלוני, שיהיה אצלו, יחד אתו: מקים מעפר דל מאשפת ירים אביון להושיב עם נדיבים (ש״א ב ח). להושיבי עם נדיבים עם נדיבי עמו (תהל׳ קיג ח).— ואמר בן סירא: סלסלה ותרוממך ובין נגידים תושיבך (ירוש׳ ברכ׳ ז יא: כשם ב״ס).— הושיבו במקום, הניחו שם לזמן מה: ויבא דוד אל מאתים האנשים אשר פגרו מלכת אחרי דוד וישיבם בנחל הבשור (ש״א ל כא). — הושיבו באהל, בסכה וכדומה, עשה שידור בו: כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים (ויקר׳ כג מג). עד אושיבך באהלים כימי מועד (הוש׳ יב י).— והושיבו בארץ, עשה שיגור בה, שיחיה בה: ארץ מצרים לפניך הוא במיטב הארץ הושב את אביך (בראש׳ מז ו). ויושב יוסף את אביו ואת אחיו ויתן להם אחזה בארץ מצרים (שם יא). ויגל (מלך אשור) את ישראל אשורה וישב אותם בחלח ובחבור (מ״ב יז ו). וישב (את הכותים) בערי שמרון (שם כד). והערים אשר נתן חורם לשלמה בנה שלמה אותם ויושב שם את בני ישראל (דהי״ב ח ב). ישם מדבר לאגם מים וארץ ציה למצאי מים ויושב שם רעבים ויכוננו עיר מושב (תהל׳ קז לה-לו). והושבתי אתכם כקדמותיכם (יחזק׳ לו יא). הנני מקבצם מכל הארצות וכו׳ והשבתים אל המקום הזה והשבתים לבטח (ירמ׳ לב לז). יחרדו כצפור ממצרים וכו׳ והושבתים על בתיהם נאם יי׳ (הוש׳ יא יא). הגוים אשר הגלית ותושב בערי שמרון (מ״ב יז כו). וישלח יי׳ את משה ואת אהרן ויוציאו את אבותיכם ממצרים וישיבום במקום הזה (ש״א יב ח). —הושיב ארץ, עיר, עשה שיהיו בה יושבים: וזרעך גוים יירש וערים נשמות יושיבו (ישע׳ נד ג). והושבתי את הערים ונבנו החרבות (יחזק׳ לו לג).— ובהשאלה, הושיב אשה, נשאה לו לאשה: וימצא מבני הכהנים אשר השיבו נשים נכריות (עזר׳ י יח). גם בימים ההם ראיתי את היהודים השיבו נשים אשדודיות (נחמ׳ יג כג). וכל אשר בערינו ההשיב נשים נכריות יבא לעתים מזמנים (עזר׳ י יד). ויכלו בכל אנשים ההשיבו נשים נכריות עד יום אחד לחדש הראשון (שם יז). אנחנו מעלנו באלהינו ונשב נשים נכריות מעמי הארץ (שם ב). אתם מעלתם ותשיבו נשים נכריות להוסיף

—[1]) כך הכתיב, והקרי נושבו.—[2]) על ערים חרבות שנושבו מחדש.—[3]) נקוד מלה זו עפ״י המסורה הוא מימים, כאלו היה זה מ״ר מן ים, ולכן התקשו המפרשים הקדמונ׳ והחדשים בבאור כתוב זה מפני קושי מליצת עיר נושבה מהים, וקצת החדשים הגיהו נשבת מים, אך אולי צריך לנקד מימים והוא מ״ר מן יום, ור״ל עיר עתיקה, נושבה מימים קדמונים.

על אשמת ישראל (כב י).—ובתו"מ, במשמ' העקרית: אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות מעלין אותו ומושיבין אותו ביניהם (סנה' ה ד). פרקוהו (את הלל מתחת השלג) והרחיצוהו וסכוהו והושיבוהו כנגד המדורה (יומ' לה:). אמר בן עזאי בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך ומשלך יתנו לך (כב לח.).— והושיבו בישיבה, בבית דין: מקובל אני מפי שבעים ושנים זקנים ביום שהושיבו ראב"ע בישיבה (זבח' א ג). א"ר יוחנן אין מושיבין בסנהדרי אלא בעלי קומה ובעלי חכמה (סנה' יז.). וכבוד עשו לו (לחזקיהו) במותו מלמד שהושיבו ישיבה על קברו (ב"ק טז:). אמר להן (רבי לחכמי ישראל) אל תספדוני בעיירות והושיבו ישיבה לאחר שלשים יום (כתוב' קג.).—והושיב חנוני וכדומה, שם אותו בהנות לעסק בה: אין מושיבין חנוני למחצית שכר (ב"מ ה ד). — והושיב מלמד: התקינו שיהיו מושיבין מלמדים תינוקות בירושלם וכו' מי שאין לו אב לא היה עולה ולמד התקינו שיהו מושיבין בכל פלך ופלך וכו' ומי שהיה רבו כועס עליו מבעיט בו ויצא עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר (ב"ב כא.). —ובע"ח, הושיב תרנגלת, שתהא ישבת ודוגרת על הביצים לחממם ולהוציא אפרוחים: ותרנגולת שברחה מחזירין אותה למקומה ואם מתה מושיבין אחרת תחתיה (פסח' ד ז). המושבת אפרוחים אמרה איני מושבתן אלא בתרי וכו' (תוספתא שבת ז יז). —ודבורים בכורת וכדומה, שיעשו שם דבשם: ועור שחוסמין בו פי הבהמה ועור שמושיבין בו הדבורים בשעה שלוקחין הדבש (רמב"ם כלים ז ב).—ודברים לא בע"ח, קבע שם: מושיבין שובכין לתרנגולים בארבעה עשר (פסח' ד ז). ערים הללו אין עושין אותן לא טירים קטנים ולא כרכין גדולים אלא עיירות בינונית ואין מושיבין אותן אלא במקום מים וכו' ואין מושיבין אותן אלא במקום שווקים ואין מושיבין אותן אלא במקום אוכלוסין (מכות י.). ביצים גסות הנתנות ע"פ כלי חלול וכו' אין מושיבין את הכלי תחלה ואח"כ יסדר עליו אלא יאחזנו בידו ויושיב הביצה עליו ואח"כ יושיב הכלי על הגחלים וכן קדרה שמושיבין על ב' חביות לא יקיפנה תחלה ואח"כ יושיב הקדרה עליהם (רמ"י כיל' לג.). וישמוט ידיו בנחת מתחת המחתה ויושיב המחתה על הרצפה (תוספ' יומ' מז.). שכן דרך להושיב קורות מעמוד לעמוד לבנות עליהם תקרת האכסדרה (הס, סוכ' יח:).

--פע', יֻשַּׁב, יֻשְּׁבוּ,— א) יִשֵּׁב אהלו במקום פלוני, נטהו, קבע אותו, כונן אותו, aufstellen (ein Zelt) établir (tente); establish (tents): לכן הנני נתנך לבני קדם למורשה וְיִשְּׁבוּ טירותיהם בך ונתנו בך משכניהם (יחזק' כה ד).— *יִשֵּׁב העולם, הרבה בו יושבים, עשה שיהיה מתקן: וכי מבלי עולם הן והלא מיישבי עולם הן (סוט' כב.). אמר דוד רבון העולם ישב עולמך (מד"ר שמות לא). ואולם הרשעים הגמורים כגון המינים והמלשינים אינם מיישבי העולם (ספ' תגוך, יתרו לד). — יִשֵּׁב מקום, עשהו נושב ומתקן: מה הר ציון עתיד הקב"ה להחזירו וליישבו[1]) אף בתיהן של צדיקים עתיד הקב"ה להחזירן ולייישבן[1]) (כרכ' נח:).—*יִשֵּׁב את הארץ, עשה שתהיה נושבת, ובפרט כונן בה ישובים, bevölkern; peupler; to people kolonisieren; coloniser;-nise.—יִשֵּׁב עם, הניחו במקום, ואמר המשורר: ועד אן בשביו תישב, עם את רגעיו יחשב, שמע צעקתו והקשב (ר"י סלוי, סליחה, חדרי לב).—יִשֵּׁב בית, הרבה בו יושבים: אדם יחיד ואשה יחידה והוא מזווגם יחד ומיישב מהם בית (רמ"י סוט' ב.).— ואת הכורת בדבורים: נוטל נחיל ומניח נחיל כדי ליישב את הכוורת (רמב"ם מכיר' כג יג). — והשבך ביונים: מפני שהאמהות בורחות נמצא שהחריב כל השובך אלא מניח מהן כדי ליישב השובך (שם יח).— ב) *יִשֵּׁב עצמו, סדר דעתו: אמר ר"א בר נגרי ניישב עצמו לתפילה (ירוש' פסח' ה לב ד).—ודברים לא בע"ח, יִשֵּׁב אבן וכדומה, קבע אותה היטב: הבנאי שיישב את האבן בראש הדימוס (ירוש' שבת ז י ד). שעשו את המשכן ולא היו יודעין ליישבו מה עשו נטלו כל אחד ואחד מלאכתו ובאו להם אצל משה ואומרים הרי קרשים הרי בריחים וכו' (מד"ר שמות נב). נסתלק הענן והיו כולם מתקינין ליסע ומיישבין כליהם מי שהיה לו בהמה ואם לא היה לו הענן נוטל את השאר (תנחומא במד' יג).—ובמלאכת האריגה, יִשֵּׁב החוטים

—[1]) כך בכ"י, ובדפוס' לישובו, לישובן.

בתוך האריג, שיהיו קבועים: השובט והמקמקט על האריג הרי זה חייב מפני שהוא כמיישב בידו (ירוש' שבת יב יג ג).— ויֵשב בין אנשים, סדר ביניהם מה שצריך: יעקב תבע את החולי אמר לפניו רבון העולמים אדם מת בלא חולי ואינו מיישב בין בניו מתוך שהוא חולה שנים או שלשה ימים הוא מיישב בין בניו (מד"ר בראש' סה).— *ישב את הקמטים, תקן אותם שיהיו כראוי: כשמקפלין אותן (את הבגדים) אין מיישבין את קמטיהן (רש"י ער"ג של הרי"ף, שבת מח.).— ובדברים מפשטים, *ישב הלב, הדעת, הנפש, הניח אותם, עשה שיהיו במנוחה: שהחומץ מיישב את הנפש (ירוש' שבת יד ד). וידבר על לב הנערה וכו' דברים שמיישבים את הלב (מד"ר בראש' פ). וענייני ארבעה פרקים אלו יכו' ראויין הן להקדימן שהן מיישבין דעתו של אדם תחלה (רמב"ם יסוה"ת ד יג). מפני שהנפש דואבת ביציאת שבת משמחין אותה ומיישבין אותה בריח טוב (הוא, שבת כט כח). מי שנשכו עקרב או נחש מותר ללחוש על מקום הנשיכה ואפילו בשבת כדי ליישב דעתו ולחזק לבו (הוא, עכו"ם יא יא).— ודבר מפשט, קבע, באר: אמר לו הקב"ה (למשה) את ישבת לבני סבלותם הייך שאתה עתיד ליישב ולפרש לבני נדריהם (מד"ר ויקר' לז). הנני מקדים הקדמה שצריכה מאד להישיר אל הענין העצום והמופלג שאנו עתידים להעיר עליו בפרקים אלו ולישב דעת המעיין הזך בו (בעה"מ לאבן נטיף ג ג).— יִשֵׁב את הדברים, פרש וסדר אותם כראוי: שמא יבא אחד מן הכלבים ויזדווג לי ואעפ"כ עלי לישב הדברים (מד"ר רות, ויהי בבכנו). ואני אומר לישבו (את הפסוק) על אפניו כפשוטו (רב"י במות כג ב). שאינו מיישב בדין אלא עושה פשרה ברצון (הוא, אבות ו ו). ואמוראין שבארץ ישראל לא היו בני מחלוקת ונוחין זה לזה כשמן ומיישבין את הטעמים בלא קושיות ופירוקין (הוא, ב"מ פה.). אלא בא לומר שיש ליישב הברייתא בע"א (תוספ' ב"ק יח.). ומה שאמרתי ליישב התוספ' איני צריך לכך (תשו' מהר"י קולון קעב). מי יתן והיה שתוכל להשלים דבריך בכל הדברים הקשים והזרים שמצאתי על זה היסוד ולישבם כי עדיין איני רואה להם פתח להכניסם בו (רמח"ל, חוקר ומקובל 10). ולכן יש לדעת ולהבין כי כל זה וכיוצא בו אי אפשר

יהרסו ולישבו על אופנו כ"א בדרך ה' כלולה היא ההכמה הנאמנה (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתרי תורה יט).— ויש לישב, דבור רגיל במפרשי התלמוד מהרש"א וכדומה, אפשר לפרש את הדבר שלא יהיה בו קושיה.— ישב הבגד, שיהיה מונח כהגן: המקום המתוקן לבית צואר שממנו יוכל אדם ללבוש את המלבוש ועל ידי הכנסת ראשו בפי הבגד יתכן לו לישבו על עצמו (נפולות יהודה יח).— *ישב עצמו, חשב בדעתו מה ואיך לעשות' צריך לזה זכיה גדולה שיזכה ליישב עצמו שעה אחת ביום (מגיד ביתות סד.).

—פע', *יֻשב, מְיֻשב, מיושב,— שישבו אותו. א) במשמ' העקרית, מיושב, במשמ' בישיבה: אדם מעיד עדותו מיושב (ירוש' גיט' מח ד). דבר צניעות ראה בה (בועז ברות, שבלים) עומדות (לוקטת) מעומד (היו) נופלות (לוקטת) מיושב (שבת קיג:). לא יפרע עצמו מעומד אלא מיושב (אדר"נ מ). בשעה שהקב"ה דן את ישראל דן אותם מעומד מקצר בדין וממשר בדין אבל כשהוא דן את אוה"ע דן מיושב מדקדק בדין ומאריך בדין (מד"ר בראש' פג). ונופלים על פניהם ומתחנן ומגביה ראשו הוא והם ומתחנן מעט מיושב כדרך שעשה בשחרית ועומד ואומר קדיש (רמב"ם תפלה ט ח).— ב) *בית מיושב, לא חרב: שהראהו (הקב"ה למשה) בית המקדש מיושב על שלוותו (ספרי דבר' כג).— וארץ מיושבת: שהראה ארץ ישראל מיושבת על שלוותה (שם). אם מוקפת (העיר) חומה ואינה מיושבת כולה כשבא למדוד תחומה לא ימדוד לה מן החומה אלא מן הבתים (רב"י עירוב' כו.).— ואדם *מיושב, שמעמדו טוב, שלא נחרב ביתו: וכן איוב ראה א"ע מיושב וחרב ומיושב (רב"י יחזק' יד יד).— ובהשאלה, *אדם מיושב, מתון, לא בהול: למדינה שמרדה על המלך שלח המלך לפולימרכוס ואמר להחריבה היה אותו פולימרכוס בקי ומיושב אמר להם טלו לכם ימים ואם לאו הריני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינה פלונית ולחברותיה (ספרי במד' קלא). שיהא אדם ממתין בדין שכל הממתין בדין מיושב בדין (אדר"נ א). למלך שנטל אשה היה אומר אין נאה הימנה אין משובחת הימנה אין מיושבת הימנה (מד"ר במד' ב).— ובסהמ"א: מואס בגדולה ושונא השררה מיושב זכרן מודה (תו"ה, הפרישות ז). מצוה מן המובחר לעמוד כשהוא מהלך לפי שאינו מיושב כל כך ואינו

יכול לכוין כשהוא מהלך כאשר היה עומד (תוספ׳ ברכ׳ יג:).— ולבו מיושב, בטוח, אינו מפחד: היה רכוב על החמור אם יש לו מי לאחוז בחמורו ירד ויתפלל למטן ואם לאו מתפלל במקומו רבי אומר בין כך ובין כך מתפלל במקומו שכך לבו מיושב (ירוש׳ ברכ׳ ד ח:).— ודעתו מיושבת, במשמ׳ זו: האומנים קורין בראש האילן וכו׳ ובעה״ב בין כך ובין כך יורד למטה ומתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו (ברכ׳ יו.). אפילו אוכל (הנחש) כל מעדני עולם אין דעתו מיושבת עליו עד שיאכל עפר (יומ׳ עה.). בזמן שאדם ענוותן ובני ביתו ענוותנין והלך לו למדינת הים וכו׳ לבו אין מתפחד עליו ודעתו מיושבת במקומו עד שעה שיחזור (אדר״נ ז). כשנכנסתי לראשונה לא היתה דעתי מיושבת עלי (מד״ר במד׳ יא). הולה מוטל במטה ודעתו מיושבת עליו ולשונו ודבורו מכוונים בפיו (תבו׳ הגא׳, הרכבי 186). לפי שמחמת אפי ולא מדעת מיושבת נשבעתי (רש״י תגי׳ י.). — *חלום מיושב, לא מבהיל: חלומותיו מיושבים עליו (ברכ׳ סב.). —*פרגש מיושב, נאה לפי הענין: ורבותינו דרשו לצד אחר במסכת הוריות ואינו מיושב לי על שיטות דבור שסיים החכם לומר שגם זה הבל (רש״י קהל׳ ח יד).—*טעם מיושב על הלב, שמתקבל: יש בפסיקתא שזה דואג ואינו מיושב על לבי (רש״י ב״ב א ב). אף הטעמים המיושבים על הלב אינם השובים עליו (הוא, מבלי כו).— ג) *בנגינה, נעימה מיושבת, בקול בינוני: ושופר מורם ושופר מסרבל ולשון מיושב שהמלה תצא בו בנעימה מיושבת לא למעלה ולא למטה (הור׳ הקורא 87). ואם היה בין המארכה והטפחה שני מלכים אחד במלת המארכה ואחד במלת הטפחה תצא נעימת המארכה מיושבת בלא התזה (שם 102).— *שופר מישב, עי׳ שופר, ועי׳ מישב.

—נתפע׳, *נִתְיַשֵּׁב, — א) נתישב פלוני במקום, קבע מושבו במקום, sich niederlassen; s'établir; to establish o. s.: שמעשיהם של כנענים מקולקלים מכל האומות ואותו המקום שנתישבו בו ישראל מקולקל מכולם (ספרא אחרי קלח). — ובמשמ׳ נח: כיון שנתיישבו תקעו בחצוצרות ונסע יהודה ודגלו תחלה (תנחומא במד׳ יג). — ונתישבה הארץ, נעבדה ונבנו בה ערים וכדומה: כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה וכל ארץ שלא גזר עליה אדה״ר לישוב לא נתישבה (ברכ׳ לא.).— ב) *נתישב דבר, נתחזק, נתקים: אמר רבי ברכיה בשם ר״א אע״פ שמעולם אתה לא נתיישב כסאך ולא נודעת בעולמך עד שאמרו בניך שירה (מד״ר שמות כג). אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע הופר ברית של אברהם אביהם שעל ידו מתיישב העולם ועל ידו הכירוך בעולם (שם איכ׳, פתיח׳).— ג) בהשאלה, נתישב לבו, נתישבה דעתו, נתחזק, נח, שקט מעצבו ורגזו: מעמידו על האמת מעמידו על השלום מתישב לבו בתלמודו שואל ומשיב (אבות ו ו). לאחר שנתיישבה דעתו (של ר״א) אמר יהי רצון שיחזרו עיני יוסי למקומן וחזרו (חגי׳ ג:). עוברה שהריחה בשר קודש או בשר חזיר תוחבין לה כוש ברוטב ומניחין לה על פיה אם נתיישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה רוטב עצמו ואם נתיישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה שומן עצמו (יומ׳ פג.). בכל עת הייתי אומר אימתי אראה אותה שעה שאכנס באחרונה ועכשיו שנכנסתי מיד נתישבה דעתי עלי (מד״ר במד׳ יד). ועשו סעודה גדולה ושכרתו יותר מדאי כיון שנתיישבה דעתו עליו אמר לה בתי ראי כל חפץ טוב שיש לי בבית וטלי אותו ולכי לבית אביך (שם בה״ב, נגילה). וכיון שיצאו הכתבים והבולדרין נתישבה דעתו עליו ואמר הכבוד הזה שחלקתי לחזקיהו לא חלקתי לו אלא בשביל אלהיו (שם אסת׳, והבתיה). אפי׳ סומה מהללין עליה את השבת לפי שתתישב דעתה בכך שאומרת חברותיי רואות ועושות כל צורכי (והזהיר, שמות קכז.). אין שואלין את הרב כשיכנס למדרש עד שתתישב דעתו עליו (רמב״ם ת״ת ד ו). מצא דעתו משובשת ולבו טרוד אסור לו להתפלל עד שתתישב דעתו לפיכך הבא מן הדרך והוא עיף או מיצר אסור לו להתפלל עד שתתישב דעתו (הוא, תפלה ד טו). אין צרין על עיירות של עכו״ם פחות משלשה ימים קודם השבת כדי שתתישב דעת אנשי המלחמה עליהן ולא יהיו מבוהלין וטרודים בשבת (הוא, שבת ל יג). מפני שדעתו (של הילד) נוחה אחר המעות ועדיין לא נתיישבה דעתו בדרכי העולם (הוא, מכיר׳ כט יג).—ונתישבה הנפש: עד כמה מתישבת נפש ר׳ אומר ככותבת ר׳ חנניה אומר כגרוגרת (מד״ר איכ׳, כל עמה). כללו

של דבר יענה גופו וייגע כל יום בבקר עד שיתחיל גופו לחום וישקוט מעט עד שתתישב נפשו ואוכל (רמב"ם, דעות ד ב). וישהא אחר שיצא עד שתתישב נפשו וינוח גופו ותסור התמימות ואח"כ יאכל (שם יז). — נִתְיַשֵּׁב הדבר, נקבע בסדר נכון, התפירה וכדומה: שאין הבגד שוה ובולט בבגד כמין כיס וצריך לקרוע הבגד למטה ומולל לפניו והתפירה מתיישבת (רש"י שבת קה:). שמתוך כך הוא (הסנדל) מתקצר ומתיישב למדת רגלו (תוספ' יומ' עח:). — ודברים מפשטים: כי מן הנמנע ממנו שתתישב אהבת הבורא בלבינו עם התישב אהבת העולם בנו וכאשר יהיה לב המאמין ריק מאהבת העולם וכו' תתישב אהבת הבורא בלבו ותהיה תקועה בנפשו (חו"ה, אהב' ה', פתח השער). שתתשוב עם נפשך ותתבעיה על כל ענין שנתישב אצלה מעניני ידיעת האלהים ותורתו (שם, חשב' הנפ' ג). וברוך השם אשר לו נתכנו עלילות אשר סבב להיות הימים האלה מיוחדים לימי תשובה והקדים לנו דברים עד שהתישב בלב העם שהוא זמן תשובה (מלמד התלמיד, שבת שובה). תהיה האמנתו יותר מתקבלת ומתישבת בלב ותפול האמונה בו בתכלית החזוק (העקרים א כ). חכמת הילד לא נתישבה כל צרכה ואין דבריו מתקבלים ומתישבים על הלב (רע"ב אבות ד כ). — והתישב בדבר, נתחזק בו, נהיה לו הדבר ברור ונכון: ומה שיתברר אצלך תזכרנו ותתישב בו ומה שתסתפק בבירור תחקור עליו מחכמי דורך (חו"ה, חשב' הנפ' ג). הכניעה היא שפלות הנפש ושחותה ומעוט ערכה אצלה והיא מדה ממדות הנפש וכאשר תתישב בה יראו אותותיה על האברים מהם הלשון הרכה והקול הנמוך וכו' (שם, הכניעה, פתח השער). טובים דבריך ומתיישב אני בזה הענין ומה גם שאפילו ההקדמות האלו מוכרחות הן ודאי שאי אפשר להכחישם (רמח"ל, חוקר ומקובל 10). — והתישב הלב, השכים, התרצה: ורבותינו דרשוהו על נדב ואביהוא ואין לבי מתיישב לפרשו כן (רש"י תהל' עח סג). — נִתְיַשֵּׁב הדבר, נעשה נאות לפי הענין והכונה: ויונתן תרגם על ששאלו להם מלך והמליכו את שאול ואינו מתיישב לי אחר לשון העבריות (רש"י הוש' י ט). הנה העצה שלימה שתתישב לו בזה תכין לו המחשבה הצודקת (רלב"ג משלי כ יח).

אמר טומאש יוכל אדוננו לנסותו יקראו לפניו שלשה מהם מהיותר טפשים ויראה תשובתם מתישבת בכל דבר (שבט יהודה סד). ועל זה באו שתי תשובות וכו' והתשובה השנית והיא עקר ויותר מתישבת (מנח' קנא' לר"י מפיסא 95). עתה נתישבו שני הכתובים של אולם שנראים שסותרים זה את זה (ר"א מבלגלגי, יחזק' מ ט). — נִתְיַשֵּׁב על דבר, בדבר, נמלך בלבו, נתיעץ: וכיון שיצאו הכתבים נתישב (מרודך) על דעתו אמר לא עשיתי כהוגן הקדמתי שלומו של חזקיהו לאלוהו (מד"ר שה"ש, מלאוני). בשנה שעברה ישבו זקני קהלינו ונתיישבו בדבר וגמנו וגמרו שלא להחליף אותן הפטרות (מעש' הגאו', תשו' ר' משולם נז). בית דין שנראה להן לגזור גזירה או לתקן תקנה או להנהיג מנהג צריכין להתיישב בדבר ולידע תחלה אם רוב הצבור יכולין לעמוד (רמב"ם, ממרים ב ה). צריכין בית דין להתישב בדיני נפשות ולהמתין ולא יאיצו (חו"מ, סנה' יד י). הנכפה בעת כפייתו פסול (לעדות) ובעת שהוא בריא כשר וכו' וצריך להתיישב בעדות הנכפין הרבה (חו"מ, עדות ט ט). ואף במטלטלין לא יתקיימו מעשיו (של החֵרש) עד שבודקין אותו בדיקות רבות ומתישבין בדבר (חו"מ, מכיר' כט ב). וכתב רבינו משה שם שמענו וקבלנו מזקנינו שלא יניח פחות מארבע שערות ואומר אני שיש להתיישב בדבר משום דתניא בתוספתא דמכות יש תולש שתי שערות וחייב משום נזיר (סמ"ג, סי' נח). ולמעלה הבאנו דבר זה מלא תחום עיניך וצריך להתיישב בדבר כי לפי הנראה יש כאן שני לאוין בדבר זה (שם קסה). יש לכל ב"ד וכו' להתיישב בדבר ולחקור הרבה ולתת לב בכל איסורין שיראה שהדור נוהג בו שלא לפרוץ ולהורות עליו להקל (ספ' החנוך תלה). החכם המתישב בדעתו ובלתי נמהר להשיב יניח רגזו (המאירי, משלי יט). ומתחלה היה רצונו להנהיג את העולם במדת זהב אח"כ התיישב כביכול ברצונו וראה שטוב לפני עולמו שיתנהג במדת הכסף (קדושת לוי, פקודי). ועת לו להתיישב ולבור את בחירי אפני הדבור ולהרחיק את אשר איננו נעים ומתקבל העולה על רוחו (מח"ג, הקד' קרית ספר). — נִתְיַשְּׁבוּ זה עם זה, באו לכלל פשרה ביניהם, השלימו: שנים שהיה להם מריבה זה עם זה ואח"כ נתיישבו יחד אין לשום אחד מהם לדבר אתה עשית לי כך ולכן עשיתי לך כך (ראשי' חכמה, שע' הקדושה יא).

ישה[1]), ממנו אולי יֵשׁ, ˙˙יֵשׁוּת, ˙˙יֶשְׁנִית, ואולי גם תושיה.

יש"ו,— ר"ת: ימח שמו וזכרו.

***יִשּׁוּב**, ש"ז, מ"ר יִשּׁוּבִים,—א) מקום שיושבים עליו בני אדם ועֹבדים אדמתם ועֹסקים במקנה וקנין, bewohnt. Land; pays habité; inhabited land: הגוזל את חבירו או שלוה הימנו או שהפקיד לו בישוב לא יחזיר לו במדבר (ב"ק י ו). אלו שעורותיהן כבשרן עור האדם ועור חזיר של ישוב ר"י אומר אף עור חזיר הבר (חול' ט ב). לעזאזל למקום הקשה בהרים יכול (שהמקום הוא) בישוב ת"ל המדברה (ספרא אחרי קנט:). כל (חיה) שיש בישוב יש במדבר הרבה יש במדבר שאין בישוב (תוספתא כלא' ה ט). אין מביאין תרומה מן הגורן לעיר ולא מן המדבר לישוב (ירוש' דמאי א כא ד). לא בא הכתוב אלא להשוות להן את הדרך ולומר בדרך ילכו ולא בשדות בישוב ילכו ולא במדבר בערבה ילכו ולא בהרים (שם סוט' ז כא ג). כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה וכל ארץ שלא גזר עליה אדה"ר לישוב לא נתישבה (ברכ' לא.). אמר רב אמי בישוב אסור (לעשות מלאכה ביו"ט שני) במדבר מותר (פסח' נב.). רבי נתן אומר כל הישוב כולו תחת כוכב אחד יושב וכו' עגלה בצפון ועקרב בדרום וכל הישוב כולו אינו יושב אלא בין עגלה לעקרב וכל הישוב כולו אינו הוה אלא שעה אחת ביום שאין חמה נכנס לישוב אלא שעה אחת ביום (שם לד.). בארבעה שבילין חמה מהלכת ניסן אייר וסיון מהלכת בהרים כדי לפשר את השלגין תמוז אב ואלול מהלכת בישוב כדי לבשל את הפירות (שם:). ע"י שהיה זבולן מפרש מישוב ועוסק בפרקמטיא ובא ונותן לתוך פיו של יששכר נותן לו שכר בעמלו (מד"ר ויקר' כה). הצביים במדבר הם ישנים אין דרכם ליכנס לישוב בני אדם (שם במד' ח). המדבר שהוא חוץ לישוב (שם בה"ב, מי יתנך). העולם הזה (שאחרי המות) דומה למדבר ועולם שבאת ממנו דומה לישוב אם אין אדם מתקן בישוב מה יאכל במדבר (שם רות, בחבר תמותי). חייך אני פורע לבניך במדבר ובישוב ולעתיד לבא (שם קהל', שלח לחמך). ודרש שבע ארצות הוא שהישוב חלק על שבעה ובית המקדש היה באמצע הישוב כי רחוק הוא מאמצע הארץ (רהב"ע ברא' א א). — ואמר הפיטן: אתנו במדבר נלחמו, ואתך בישוב נתלחמו (שבת זכור, אלהים אל דמי).— יִשּׁוּב כרמים, יִשּׁוּב שׁבכים: רב יוסף אמר בישוב כרמים רבה אמר בישוב שובכין (ב"ק פג.).— ב) ש"מ, *יִשּׁוּב העולם, שה"פ, לעשות את העולם מישב ומתקן בכל הצריך לבני אדם: אני ה' בראתיו לכך בראתיו לתיקונו ולישובו של עולם (ירוש' תעני' א סד:). משיב רבי יוסי לחכמים (כמו שיש לכם) יישוב העולם בבורות (אף אני יש) לי יישוב העולם באילנות (שם ב"ב ב יג ג). לפי שאין (המשחקים בקוביא) עסוקין ביישובו של עולם (סנה' כד:). אמר הלה זיתיי אני נוטל אין שומעין לו מ"ט א"ר יוחנן משום ישוב א"י (ב"מ קא.). הטובה הגדולה שהשפיע הקב"ה ליישוב העולם הזה כדי לנחול חיי העוה"ב (רמב"ם, יסודה"ת ד יג). ונטע הבורא יתברך בנפשו מדות וכחות יכסוף בהם לדברים כאשר יתנהג בם האדם יגדל בהם גופו ויתחזק על ישוב העולם הזה וישאר המין האנושי על ענינו (חו"ה, עבוד' ה' ב). והענינים שנעזרים בהם קצת בני אדם בקצתם על ישוב העולם שיאהב להם מה שיאהב לנפשו מהם וישנא להם מה שישנא לו מהם (שם, חשב' הנפ' ג). ואין תקנת העולם שיהיו כל אנשיו נוהגים בפרישות כי זה מביא לעזיבת ישוב העולם ולהפסק הזרע (שם, הפריש' א). וכל אשר נוסף העולם יישוב נוסף שכלם חורבן עד אשר חשבו דרכו הרעה כי היא הטובה (שם ב). שלא נאמרו אלו הדברים אלא בתגרים לתיקון העולם ולישובי הארצות (ספ' החנוך שלז).— *אין פלוני מן הַיִּשּׁוּב, איננו אדם של תרבות: וכל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן הישוב (קדוש' א י).— יִשּׁוּבוֹ של בית וכדומה, ההפך מחרבן: הרואה בתי ישראל בישובן אומר ברוך מציב גבול אלמנה (ראה אותם) בחורבנן אומר ברוך דיין האמת (ברכ' נח:). מיום שחרב ביהמ"ק נגזרה גזרה על בתיהן של צדיקים שיחרבו וכו' וא"ר יוחנן עתיד הקב"ה להחזירן לישובן (שם). וכשם שנוהגין בהן (בבתי הכנסיות) כבוד ביישובן כך נוהגין בהן בחורבנם (רמב"ם תפלה יא יא).— ˙˙יִשּׁוּבָהּ של עיר פלונית, קיומה ועשרה: לפי שישובה (של צור) היה מסחורת הים ודרך הים היה בא אליה כל הטוב

1) עי' הערה לערך יש.

(ברשי רד"ק, יבב).— ג) *מספר מועט של בני אדם שיושבים במקום אחד, ובפרט יהודים מועטים שדרים בכפרים של לא יהודים: מעשה בא לידינו על עסק ראובן ושמעון שמעון היה תקוע במקומו ובא ראובן לשוכרו ולהביאו בישובו ללמד לבניו נתיישב שמעון עם ראובן ועסק עם בניו חמש שנים ועוד לבסוף נתקוטטו ביניהם וכו' אמר ראובן לשמעון צא מישובי אשר דרשתי ותיקנתי לעצמי השיב לו שמעון אתה לא תיקנת את היישוב אחרים תקנוהו וכו' ועוד מה כחך יפה ביישוב יותר ממני אין חרם ביישוב לכל הרוצה להתיישב בו וכו' ונגמר הדין ונפסק והחזקנו שמעון ביישוב (תשו' ר"ת, ספ' הישר עא). מעשה היה והלכו היהודים מישוב אחד למניין ביוה"כ והניחה יהודית מפתח המרתף ביד שכינתה גויה (סמ"ג, סי' קמת). דודי מה אעשה ובישובינו אין עדים כשרים אך שני נכרים אביא שם מישוב אחר (בעלי תשו' למהר"מ מרוטנ' ג מא). ראובן הדר בישוב מרשות הקהל ומתירים לו מזמן לזמן וכבר דר בישוב כמה שנים (שם רמד). אדם ההולך מישובו ויש לו חובות בעיר (שם ד במ). והיכא ששנים דרים ביישוב ואין להם עדים (ובא) אחד וצווה על חבירו (שמסרו) לכותים והלה אומר להד"ם (מרדכי ב"ק קפח). ואל יסמוך על השליח ציבור כי הוא אינו מוציא רק עמי הארצות ובני הכפרים ויישובים שאינם יודעים להתפלל (מהרי"ל, הלכ' ר"ה). בני אדם הדרים ביישוב ואחד יכול להתפרנס באותו יישוב (ספר חסידים, תתתקה). בני אדם שמהלכין בארץ למצוא מקום לגור שם יעיינו ביושבי הארץ באותה העיר מה עניין הגוים אם גדורים בערוה (שם תתתקא). שהיו שם כבר יהודים אחרים דרים שם ועד היום היה להם כח ביישוב כמו ראובן וכו' שזכה ראובן ביישוב מכח קניינו מן השר לדחות כל יהודים מעליו וכו' שמאחר שהוחזק ראובן ביישוב תחילה ויעקב ובנו שמעון באו בגבולו (תשו' מהר"י קולון קפז). כל ראשי ב"ד מחויבים להתעסק ולטרוח בגביית המסים והנתינות מהישובים (תקנות ליטה, בנ' תלו, הוסיף תרנד). לאשר כמה קהלות וישובים אף שיש להם רבנים ואף שיש לאל ידם לעשות מונעים א"ע מלהחזיק ישיבות (שם, בנ' תכב). הפנקס הזה מיוחד להמשולחים הנזכרים בגוף כתב הבקשה מקהילות וישובים ומדינות לבקש סיועה לצורך בנין ק"ק ווירמש החריבה (שם, בעל פנק' ק"ק וירמייזא, בנ' תנח). והנה נפשו היפה בשאלתו אדות ישוב אחד חוץ לגליל שלו אשר כמה שנים חילו פניו וכו' שיהיה להם לאב ולרב ולצרפם עם שאר ישובים אשר הם תחת דגלו (שו"ת חת"ס, יו"ד רכז). הגיעני שאלת חכם תשובה שלימה היא בישוב שצריכות הנשים לידע מהלך ג' שעות לטבול במקוה טהורה (שם קלז). בני היישובים שאין להם מנין בעיר ורצונם לילכת אל הקהילות הסמוכות להם לימי הפורים (שו"ת תרומ' סדבן קח). ומה יעשה היהיד הדר ביישוב (דרך ישרה, הנהג' הנקר).— ובמשמ' הרשות לדור במקום: והנה מימי קדם קדמתה הסכימו קצת מהיהודים לבקש מאת שר המלך בזמן ההוא בעיר מנטובא שיתן להם היישוב ושיתן להם רשות לשמור תורת מרע"ה בפרהסיא ולדון דיני ישראל (בהלת יעבץ א עח).— ד) *ישוב, דעת צלולה, לא מבלבלה: והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים בלימוד בשמיעת האוזן וכו' ובפלפול התלמידים בישוב במקרא (אבות ו ה). חבר שמת והניח מגורה מלאה פירות אפילו בו ביום הכניסן הרי אלו בחזקת מתוקנים ואיפשר שלא נטרפה דעתו שעה אחת א"ר בון בר"ח תיפתר שמת מתוך יישוב (ירוש' מעשר' ג כ ג). בני אדם מתוך הקפדתן הן נודרין וכו' וזה מתוך יישוב נדר ופיו ולבו שוין (שם נזיר א נא ג). מת מתוך היישוב סימן יפה לו מתוך הטירוף סימן רע לו (אדר"נ כה).— ובסהמ"א: מי שבעסו במחשבה ייראה עליו היישוב וההדר ומי שבעסו שלא במחשבה תיראה עליו השטות (תקון מדות הנפ' מ). גדר הגבורה האומץ והיישוב כפי מה שמחייבת החכמה (שם מו). המתון והיישוב והמדות הולכות אחרי המזג (כוזרי ה י). וזה יהיה בשיקבץ כל אלו המחשבות ויברור הצודק מהבלתי צודק בחקירה שלמה וביישוב רב (רלב"ג מבלי כ יח). ושינהגו עם יהושע הלורקי וכן עם ההגמונים ביישוב ומוסר ולא יתקצף שום אחד מהם אף אם יתרפוהו (שבט יהודה סד). אמר המלך אעפ"י שיש קצת ישוב בדבריך טומאש מכל מקום לבי נבהל לכן נלכה נא אל הפרדס הגדול ונטייל ונשמח (שם). למה לא למדתם הטוב מהם מישובם והנהגתם ומוסרם (שם ז).— *ישוב הדעת, מחשבה ועיון ועצה: רבי שמלאי אומר בישוב הדעת באת

עליו אמרה לו מה את סבור שאני מתה וחוה אחרת נבראת לך (מד"ר בראב' כ). ויפנה כל ימיו לגמרא בלבד לפי רוחב שיש בלבו ו י י ש ו ב דעתו (רמב"ם ת"ת א יב). ונקראת זאת המלאכה נחמת הנפש ו י י ש ו ב הדעת (ספ' מוסר לר"י בן עקנין, אבות ב טז). עתה אני צריך י י ש ו ב הדעת שאני עוסק לשום ספרים וכו' ובעל הספרים עני שמא אומר בפחות משוויין ונמצא העני יפסיד על ידי (ספ' חסידים, תתתכו). מי שעוסק ברצון בדינין שהוא מבית דין ועוסק בדין ב י י ש ו ב הדעת אל ישאל לו אדם בדברי תורה באותה שעה (בס, תתתקי). ויהי הם היו הולכים הלוך ודבר בלי י ש ו ב הדעת ועל רגל אחת עלו לביתו והתפללו בו (הקד' ספ' תהלה דק"ק רומא, בספ' בריך מעיל).— ה) ישוב עיוני, באורו ותקונו, שיהיה מכון לפי הענין: ויש בזה מדרשי אגדה אך זה ישובו של מקרא (רב"י בראב' ד ח). אבל לפי י ש ו ב המקראות הראשון הוא פשוטו של מקרא (הוא, ב"ב כג ג). כך פירשו חכמים אבל לפי י ש ו ב המקרא משמע הנה לשלום מר לי מר כשנתבשרתי מאתך להושיעני מיד סנחריב (הוא, ישע' לח יז). לא הייתי מקדים להתחכם מהראשונים לדעת הערותיהם ו י ש ו ב י ה ם ואבנים טפת ואפריש פירוש ממוצע מביניהם (הקד' אור החיים על התורה).

***ישׁוּב**, ת"ז, מ"ר ישׁוּבים,— לא חרב: לא מכר לו את מחיצת הקנים וכו' ולא את הבור ולא את הגת ולא את השובך בין חרבין בין י ש ו ב י ן [1] (ב"ב ד ט).

***ישׁוּבִי**, ת"ז,— מן ה י ש ו ב, לא מהמדבר: מין שיש בו מדברי ו י ש ו ב י כגון שור הבר עם השור והרמך עם הסוס מותר להרכיבן זה עם זה (רמב"ם כלא' ט ה). וכל שהן מין אחד אעפ"י שהאחד מדברי והאחד י ש ו ב י מותרין אבל אווז ישובי ואווז הבר אינו בהיתר זה לפי שהן שני מינין ש ה י ש ו ב י ביציו מבפנים והמדברי ביציו מבחוץ (ספ' החינוך רמד). בהמה הם מאוכלים עשב בין י ש ו ב י בין מדברי (תולד' יצחק לר"י קארו, בראב').

***ישׁוֹן**, ש"ז,— בה"פ מן ישׁן: העקלין של נצרין וכו' ושל השיפה ושל גמי צריך לישן וכמה י ש ו נ ן שנים עשר חודש (תוספתא ע"ז ח ג).— ובסהמ"א: יש מי

[1]) כך בקצת כ"י, וכן במשנ' שבגמ'. ובקצת כ"י ובמשנ' נאפולי ש ל מ י ן, וכן בירוש' ובריה"ף.

שהורה שצריך להתיר קשרים ויש מי שהורה להקל ונראין דבריו ש ה י ש ו ן מבלה לחלוחית כל מקום שהיא (רשב"א, תורת הבית ה ו). אעפ"י ש י ש ו ן מועיל אפילו לכלים המכניסן לקיום (שו"ת ריב"ש תגג).

***ישׁוּעַ**, ש"ז,—משמש בפרט בהדבור ישׁוּע הבן, כנוי לפדיון הבן[1]): ומיום שפשטה מלכות שגוזרת עלינו גזירות קשות ומבטלות ממנו תורה ומצות ואין מנחת אותנו ליכנס לשבוע הבן ואמרי לה ל י ש ו ע הבן[2]) דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לישא אשה ולהוליד בנים (ב"ב ס:).— ועי' *שבוע הבן.

יְשׁוּעָה, ש"נ, בישׁוּעה, לישׁוּעה, בכנ' ישׁוּעתי, ישׁעתי, ישׁוּעתך, ישׁעתך, ישׁוּעתך, ישׁוּעתו, ישׁעתו, בישׁוּעתו, מ"ר ישׁוּעות, ישׁעות,— עזרה שהולצת את האדם מצרתו, נצחון במלחמה וכדומה, Hilfe, Sieg; aide, triomphe; help, victory: עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה (שמות יה ב). אם תחזק ארם ממני והיתה לי לישועה (ש"ב י יא). ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל (ש"א יד מה). בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך (ישע' מט ח). וילבש צדקה כשרין וכובע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבשת (בס נט יז). התיצבו וראו את ישועת יי' אשר יעשה לכם היום (שמות יד יג). חשף יי' את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו (ישע' נב י). הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד (בס יב ב). יי' חננו לך קוינו היה זרעם לבקרים אף ישועתנו בעת צרה (בס לג ב). לישועתך קויתי יי' (בראב' מט יח). רחב פי על אויבי כי שמחתי בישועתך (ש"א ב א). יי' בעזך ישמח מלך ובישועתך מה יגיל מאד (תהל' כא ב). והרק חנית וסגר לקראת רדפי אמר לנפשי ישעתך אני (בס לה ג). ויטש אלוה עשהו וינבל צור ישעתו (דבר' לב טו). זה יי' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו (ישע' כה ט).— ועזרה לאדם בצרתו: גם הוא לי לישועה כי לא לפניו חנף יבוא (איוב יג טז). אך אל אלהים דומיה נפשי ממנו ישועתי אך הוא צורי וישועתי

[1]) כך פרשו הגאונים: מאי פירושה ומאי הוא ישוע הבן ושבוע הבן ישוע פדיון הבן ושבוע הבן המילה (תשו' הגאו', הרכבי 138). והובא פרוש זה בהערוך, ולא נתברר מה מקור שם זה ולמה קראו זה כך.— [2]) ובסגנון ארמי: רב ושמואל ורב אסי איקלעו לבי שבוע הבן ואמרי לה לבי י ש ו ע הבן (ב"ק פ.).

משגבי לא אמוט (תהל׳ סב ב-ג). ואני עני וכואב ישועתך אלהים תשגבני (שם סט ל).— ובכלל דבר עזרה שמביא לאדם אשר וגדולה וכדומה, Heil salut; welfare: מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אמר לציון מלך אלהיך (ישע׳ נב ז). נקוה למשפט ואין לישועה רחקה ממנו (שם נט יא). רחוק מרשעים ישועה כי חקיך לא דרשו (תהל׳ קיט קנה). קול רנה וישועה באהלי צדיקים (שם קיח טו). שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות (ישע׳ נו א). ארך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי (תהל׳ צא טז). למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כנגה צדקה וישועתה כלפיד יבער (ישע׳ סב א). מגדיל ישועות מלכו ועשה חסד למשיחו (ש״ב כב נא). אתה הוא מלכי אלהים צוה ישועות יעקב בך צרינו ננגח (תהל׳ מד ה-ו). מי יתן מציון ישעות ישראל בשוב אלהים שבות עמו (שם נג ז).— ובמליצה, מעיני ישועה, כוס ישועה: ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה (ישע׳ יב ג). כוס ישועות אשא ובשם יי׳ אקרא (תהל׳ קיו יג).— ובמשמ׳ מעשה גדול: ישועֹת בל נעשה ארץ (ישע׳ כו יח). ואלהים מלכי מקדם פעל ישועות בקרב הארץ אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים על המים (תהל׳ עד יב-יג).

ישועתה[1], ש״נ,— כמו ישועה: ואני בקול תודה אזבחה לך אשר נדרתי אשלמה ישועתה ליי׳ (יונ׳ ב י). רבים אמרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים (תהל׳ ג ג). עוררה את גבורתך ולכה לישעתה לנו (שם פ ג).

ישור, ש״ז, מ״ר ישורים,— שה״פ מן ישר: וראיתי מהשלמת התועלת והישור לך אחי שאקבץ ראשי עניני ספרי זה בעשרה בתים עבריים (חו״ה, הקד׳ ה׳ ז).

ישות, ש״נ, מ״ר ישויות,— סגולת דבר יש, שישנו במציאות: שהאחד המספרי שהוא במחיקה הוא יותר אמתי מכל שאר האחדים הגרמיים שזכרו אך מפני שאינו נופל תחת גדר הישות ואינו יכול לעשות מעשה וכו׳ לכן אין אחדותו אמתית (כהל בן תמים, פי׳ יצירה). וב׳ חקירות האלה מעידים על ישותו ועל המצאו (שם). היות לנפש יחס מה עצמי אל הגוף להיותה נותנת ישות עצמי ומיניי לגוף (מאמ׳ הנפש לרשב״ג). כל מה שאינו תולה מדבר אחר לפי ישותו אפשר התחלתו בהעדר התחלת אותו הדבר (שם). קצר השכל מהשיג ישות הראשונה כי אין קוצר השכל להשיג הבורא מפני חסרון מציאות הבורא (רמב״ע, תרג׳ הכשם, ליון ב). כי אין בעולם השפל דבר עומד אלא היא (ההכמה) לפיכך נקראת תושיה שעומדת בישותה לעולם (רד״ק מיכ׳ ו ט). ונקרא הזקן ישיש לפי שעמד הישות בו זמן רב (הוא. שרש ישש). נמצא חבור האדם לאשתו כשהוא כראוי שהוא סוד בנין העולם וישותו ובו נעשה שותף להקב״ה במעשה בראשית (רמב״ן, אגר׳ הקדש ב). אשר יתאר כל דבר בסגולותיו וכפי ישותו (באור ספ׳ השירים לאריסטו). אבל מהותה (של הנפש) או ענייני ישותה הם מאמינים בדרך קבלה (שער השמים יא). הנמנע יתיחס אל ההעדר כשההעדר הוא נמנע מבוא אל ישות מן הצד שהוא בו העדר (מ׳ אלדבי, ש״א ב ב). ולכן ראוי לנו להקור ולבקש בדרך המחקר ישות נפשנו ונהקור תהלה אם היא גוף או בגוף או חוץ לגוף (שם ו). כי הכלי להמצאת ההויות היא החכמה היינו לערך היות להם גילוי וישות אמנם מקום צביעתם להיות להם גוונים שהם סוד ההנהגות (אילימה לרמ״ק עין רואי ו כה). תהו מורה על דבר שאין ניכר בו לא ממש ולא צורה ובהו מורה על יישות אף כי שניהם רוחניים (הריקנטי, בראש׳ א). דבר שיש לו ישות ר״ל נצחיות (המאירי, משלי יו). ירמוז ש ישות התורה ועצמותה והוא הצפון ליחידים בכוונותיה ובטעמי מצוותיה (שם ג). הבל יקרא דבר שיש בו ישות ואין בו תועלת (ר״א בדרשי, חות״כ, הבל). ויורה שם העצם על ישותו (רשב״ל דורן, מג״א, אלוה ממעל ה). כי מציאותו (של האדם) וישותו בלעדי המעשה הוא ישות בכח (יוסף כספי, ספ׳ מוסר ט, כ״י וטיקן). וישיג כל חכם שם ליאותו (של הבורא) בהשקיפו מדע דרך ישכון אור מהותו אשר הוא ישותו (מ׳ ריאטי, מקדש מעט ב). וההתפעלות בהשכלה זו אינו כך מצד ישות השכל הזה בנפשו (מאמ׳ יקר׳, ברכ׳ חתנ׳ א). ואולם המתהווה על דרך היצירה הוא הויית הישוית מאין (ר״א. חסדאי, תרג׳ ספ׳ יסודות לר״י ישראלי). כי מחויב שיהיה לדברים ההוים ישות קודמת יתויב מאותם הישויות יציאתם בלי ספק אל הפועל (ר״מ נרבוני, המאמ׳ בבחירה).

[1] מלעיל, בנגינה תחת העין, ואמרו החדשים כי זו צורת יחס הפעול הקדום, ונהיה אח״כ לשם ישר.

יֶשַׁח[1], ממנו יֶשַׁח, *יָשַׁת.

יֶשַׁח[2], ש"ז, ככנ' יֶשְׁחֲךָ, — חלי של חלשה וקלקול הגוף, Schwäche débilité; debility : אתה תאכל ולא תשבע וְיֶשְׁחֲךָ[3]) בקרבך ותסג ולא תפליט ואשר תפלט לחרב אתן (מיכ' ו יד).

[1]) בערב' ושח' a), במשמ' חלשה וקלקול.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כבר החליט ריב"ג שהוא שֵׁם משרש ישח, אמר וז"ל: ואלאשם וישחך בקרבך עלי זנה וישעך תתן לנו ותפשירהא וד'ליב ואנח'פאצ'כ פי ד'אתכ אי באד עליכ ט'אהר פיכ מתמכנ מנכ ע'יר מפארק לכ (מבתלחק 52), — ובעבר': והשם (מן השרש ישח) וישחך על משקל וְיִשְׁעֲךָ, ופרושו זלותך ושפלותך בך בעצמך, ר"ל נראה עליך, ניכר בך, ולא נפסק ממך. והביא שם ריב"ג דעת אחרים שראו במלה זו, וישחך, פעל עתיד משרש שחה, ואמרו שבאה בהמלה וישחך היוד סגולה במקום יוד פתוחה, והביא ראיה לזה אל ת מ ה י, שהתו סגולה והיתה צריכה להיות פתוחה, והתפלפל שם ריב"ג בדעה זו ואמר כי אעפ"י שאינה רחוקה מאד, אעפ"י כן הוא רואה יותר הסברה הראשנה. וכן רד"ק בהשרשים : וישחך בקרבך שם בפלס וישעך תתן לנו וענינו והכנעתך וכו' ויש אומרים כי שרש אלו שחה וישחך פעל ולא שם ומשפטו וְישחך בפלס וִיפרך. ע"כ. השבעים תרגמו מלה זו במשמ' חשך, כנראה עפ"י נוסחה מוטעה או עפ"י סברה. הירונ' כמו ריב"ג humilia tio. וכל זה אינו מישב מליצת הכתוב יפה. קצת המפרשים הקדמונ' והחדשים מפרשים וישחך לפי ענין הכתוב במשמ' רעב, אך כבר העירו קצת החדשים שלפי פרוש זה אין טעם להכנוי, ומלבד זה, להשם רעב אין כאן שום צרך והוא מחליש את המליצה, כי הלא זה פשוט שאם לא ישבע ירעב. פרוש יותר נאות גם לפי הענין וגם לפי חקרי הלשון פרש ד ו ד י ל י ן עפ"י השם הערבי ו שח' b) במשמ' לכלוך וטנפת, ואמר כי הכונה כאן שהמזון ישאר בגופו של האוכל. ואעפי"כ, יותר נראה לפרש ישחך עפ"י המלה הערבית ושח', שהובאה בהערה להשרש, מפני שהוא נאות לפי הענין ויש לו גם סמך מהקדמונים, תרגום יונתן ותרגום הסורי, ששניהם תרגמו ישחך במשמ' מחלה. יונתן תרגם: ויהא ל מ ר ע במעך. והפשיטא תרגמה : ו ע ב ר ת א תהוא בגוך. שני התרגומים האלה פרשו איפוא ישחך במשמ' מחלה. יונתן במשמ' מחלה סתם, מ ר ע, והפשיטא במשמ' מחלה מיוחדה, ע ב ר ת א, שהוא חלי השלשול בדם, dysenteria. עכ"פ, שני התרגומים מסכימים בפרוש המלה ישחך במשמ' מחלה, והמקור האחד שאפשר למצא למשמ' זו בערב' היא

a) وسخ b) وسخ

***יָשַׁח[1]**, פ"ע, עתי' יֵשַׁח, צווי שַׁח, לנק' שְׁחִי, — פעל נגזר מן השם יֶשַׁח הקדום.

ישט, ממנו, יָשַׁט, *הוֹשָׁטָה.

יָשַׁט, — קל לא נהוג.

— הִפע', הוֹשִׁיט, עתי' יוֹשִׁיט, — הוֹשִׁיט את ידו לפלוני, וכדומה, פשט ידו לעומת פלוני, ausstrecken étendre ; stretch out : כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית לבד מאשר יוֹשִׁיט לו המלך את שרביט הזהב וחיה (אסת' ד יא). ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עמדת בחצר נשאה חן בעיניו וַיּוֹשֶׁט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט (שם ה ב). — ואמר בן סירא : וגם לאביון ה ו ש י ט יד למען תשלם ברכתך (כ"ס גני' ז לב). רעה רעך כנפשך ובכל ששנאת התבונן מקום יביט אל ת ו ש י ט יד ואל תיחד עמו בטנא (שם לד יד). וגם אם בין רבים ישבת לפני רע אל ת ו ש ט יד (שם יח). — ובתו"מ : בהמה שמת עוברה בתוך מעיה ו ה ו ש י ט הרועה את ידו ונגע בו (חול' ד ג). שתי גזוזטראות זו כנגד זו ברשות הרבים ה מ ו ש י ט והזורק מזו לזו פטור היו שתיהן בדיוטא אחת ה מ ו ש י ט חייב והזורק פטור (שבת יא ב). שתי עגלות זו אחר זו ברשות הרבים מ ו ש י ט י ן הקרשים מזו לזו אבל לא זורקין (שם). כאדם ש מ ו ש י ט אצבעו לתוך עינו ומהטטה (ספרי במד' פד). לא י ו ש י ט אדם כוס יין לנזיר ואבר מן החי לבני נח שאין מאכילין את האדם דבר האסור לו (תוספתא דמאי ב כד). כדי ש ת ו ש י ט ידיה ותטול העד מתחת הכר וכו' (שם נדה ג ו). אבל אסור ל ה ו ש י ט אצבעו בחמין (תענ' יג.). והלא אדם מ ו ש י ט אצבעו באור בעולם הזה מיד נכוה (סנה' ק:). ה ו ש י ט ידו לקן ושחט מיעוט סימנים (חול' קמ:). כל מה שעמלתי שבע שנים בא זה ו ה ו ש י ט ו לי בקנה אחד (מד"ר כלהב' ב). היו מכסין השלחן וכל הכלים

המלה ושח' הנ"ל, במשמ' חלשה ורפיון כח. ואעפ"י שעפי"ר להשין הערבי מקבלת בעברית שין שמאלית, בכ"ז יש מלים שבשתי הלשונות יש אותה השין, ומלבד זה בערב' יש גם שרש ות'ח כמו ושח, ולהת' הערב' מקבלת עפי"ר בעברית שׂ.

[1]) פעל קבע ריב"ג (מבתלחק 52), וכן הזמנים עתיד וצווי.

אשר עליו בכסוי עור תחש והיו מושיטין בדיו לישא אותו בהם (שם במד׳ ד). ולמה את מושיטו בקנה (שם קהל׳, טוב אחרית). לשנים שהושיטו הדסים למלך אחד הושיטה לשמו ויצאת לשם זקנו ואחד הושיטה לשם זקנו ויצאת לשמו (פסיק׳ דר״כ, סליחות). לאחד שהיה מושלך לתוך המים הושיט הקברניט את החבל אמר לו תפוש את החבל הזה בידך ואל תניחהו שאם תניחהו אין לך חיים (תנחומא, שלח לא).

—הפע׳, *הוּשַׁט, מוּשָׁט, מוּשֶׁטֶת,— שהושיטו אותו, ידו מושטת: אל תהי ידך מושטת לקחת ובעת השב קפוצה (ב״ס גני׳ ד לא).

***יְשִׁיבָה**, ש״נ, מ״ר ישיבוֹת,— א) עצם שה״פ: מקום ישיבת הבלן מקום ישיבת הצובע מקום ישיבה של שולקי זיתים (כלים ח ח). לא היתה ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד וא״ר אמי בשם רשב״ל אף למלכי בית דוד לא היתה ישיבה בעזרה (ירוש׳ יומ׳ ג מ:). אל תרבה בישיבה שישיבה קשה לתחתוניות ואל תרבה בעמידה שעמידה קשה ללב (כתוב׳ קיא.).— וישיבה בארץ: אמרו ישיבת א״י שקולה כנגד כל המצות שבתורה (ספרי דבר׳ פ). למדנו שאין ישיבת חוצה לארץ עולה להן מן המנין (תוספתא יבמ׳ ח ד).— ובמשמ׳ הויה יחד עם אדם: כי ישבו אחים יחדו שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו (יבמ׳ יז:).— ואמר החכם: ירא מישיבת הכסיל כאשר תבטח בישיבת הדעתן (מבחר הפניני׳ לרשב״ג 60). הזהר מישיבת אצל מי שלא תלמוד ממנו טוב ואמר (החכם) ישיבת חבורה רעה מקנה המדות הרעות (שם 36).— *ואיש יְשִׁיבָתוֹ של פלוני, שהוא ישב אתו במסבה, בחברה: כשתשב שב עם הנדיבים כי אין כבודו של אדם וקלונו אלא באיש ישיבתו (שם).—ב) מקום ישיבת חכמים לדרש ולחקר בדברי חכמה, Academie: שמעו למודי במספר ורב כסף וזהב תקנו בו תשמח נפשי בישיבתי ולא תבושו בשירתי (ב״ס גני׳ נא כח-כט). אמר שמעון בן עזאי מקובל אני מפי שבעים ושנים זקנים ביום שהושיבו רבי אלעזר בן עזריה בישיבה (זבח׳ א ג). מרבה תורה מרבה חיים מרבה ישיבה מרבה חכמה מרבה עצה מרבה תבונה (אבות ב ז). רשב״ג אומר אין כל ישיבה וישיבה יושבת עד שיהיו הבריות מרננות אחריו ואומרים מה ראה איש פלוני לישב ומה ראה איש פלוני שלא לישב (ספרי דבר׳ יג). חכם שישב בישיבה אין צריך לקבל עליו (תוספתא דמאי ב יג). הלכו ומינו את ר״א בן עזריה בישיבה בן שש עשרה שנה (ירוש׳ ברכ׳ ד ז ד). שאל ר׳ מתיה בן חרש את ראב״ע בישיבה אמר לו שמעת ארבעה חלוקי כפרה שהיה ר׳ ישמעאל דורש (שם יומ׳ ח מה:). והחולק על ישיבתו של רבו והאומר דבר שלא שמע מפי רבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל (ברכ׳ כז:). מלמד שחלה חזקיה והלך ישעיהו והושיב ישיבה על פתחו מכאן לת״ח שחלה שמושיבין ישיבה על פתחו (ערוב׳ כו.). זה המכיר מקום חבירו בישיבה וכו׳ זה המקבל פני חבירו בישיבה (פסח׳ קיט.). אין לך נאה בישיבה אלא זקן ואין לך נאה במלחמה אלא בחור (חגי׳ יד.). מימיהן של אבותינו לא פרשה ישיבה מהם היו במצרים ישיבה עמהם וכו׳ היו במדבר ישיבה עמהם (יומ׳ כח:). יצחק אבינו זקן ויושב בישיבה היה וכו׳ יעקב אבינו זקן ויושב בישיבה היה (שם). אם ראית תלמיד שלמודו קשה עליו כברזל בשביל משנתו שאינה סדורה עליו וכו׳ ירבה בישיבה (תעני׳ ח.). בשעה שהיה (דוד) יושב בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות (מו״ק טז:). בישיבה הלך אחר חכמה במסיבה הלך אחר זקנה (ב״ב קכ.). הלך אחר חכמים לישיבה אחר ר״א ללוד אחר ריב״ז לברור חיל (סנה׳ לב:). א״ר יוחנן הרב שגלה מגלין ישיבתו עמו (מכות י.).—ובמהמ״א: שאלה זו יצאה לפנינו אל שער הישיבה שבגולה לפני אדוננו האיי ראש ישיבת גאון יעקב חמודו (תשו׳ הגא׳, הרכבי קלח). אלו השאלות ששאלו בני ואדי אלקרי מלפני אדוננו שרירא ראש הישיבה זצ״ל (שם רא). וכך מנהג בישיבה שלנו ובבית רבינו שבבבל (סדר רע״ג, שבת ד). עד שחוזרין למוטב ומקבלין עליהם שנוהגים מנהג של שתי ישיבות שכל מי שאינו נוהג מנהג שלנו לא יצא ידי חובתו (שם, סדר פסח פ). מעשה בדיין שעשה כר׳ אלעזר היה תלמיד חכם בעירו אמר לו אלך לישיבה ואביא איגרת שאין הלכה כר׳ אלעזר (הלכ׳ פסוק׳ 96). נסמכתי בישיבה להקרות רב ובזה השם אני ידוע (ר״ח פסח׳ פו:). מנהג שתי ישיבות (שבבבל) שאע״פ שאין גובין

קנס בבבל מנדין אותו (הרי"ף, ב"ק ל:). שאין האשה נזונת ממטלטלין אלא בתקנת ישיבות אבל לא מן התלמוד ואין בתקנת הישיבות כח להוציא ממון מתחת יד יורשים (הוא, שו"ת מו). מנהג הישיבות בחוצה לארץ אעפ"י שאין גובין שם קנס מנדין אותו (רמב"ם סנה' ה יז). — *ומקום ללמודי הכמות חיצוניות: ויש כתות גדולות של תלמידים ההולכים אחרי עקבותיו (של אפלטון) כידוע למי ששמש האקדמיצי ונכנס בישיבות שיש בכל מדינה מהם (יש"ר מקנדיה, מצרף לחכמה כח.). — ואמר המליץ: בשבת חכמים בישיבה וזה ישאל וזה ישיב תשובה, לשונותם תעוררנה פליאות כמו שנאה מעוררת מריבה (ר"ש הנגיד, בן משלי ב מה). פניתי מכל מעשי לשבת עם המבינים בבתי ישיבתם, ולשמע דברי חכמים וחידותם (ר"י חריזי, תחכמ' ע). — *ישיבה של מעלה, מסבת המלאכים והאלהים: המטיל מלאי לכים תלמידי חכמים זוכה ויושב בישיבה של מעלה (פסח' נג:). רבה בר נחמני נתבקש בישיבה של מעלה (ב"מ פו.), נקרא השמימה.

יְשִׁימָה, ש"נ, מ"ר יְשִׁימוֹת, — כמו יְשִׁימוֹן: אני גבר אשר צלח ישימות בחזק יד ואזרוע נטויה, והיו לי שני רעים בעירי יהושע ויחיי בן אחיה (ר"ש הנגיד, הרכבי א 7).

יְשִׁימוֹן[1], ש"ז, — מדבר, שממה, Wüste; désert waste: ומבמות הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה ונשקפה על פני הַיְשִׁימֹן (במד' כא כ). בגבעת החכילה אשר מימין הַיְשִׁימוֹן (ש"א כג יט). אף אשים במדבר דרך בִּישִׁימוֹן נהרות תכבדני חית השדה תנים ובנות יענה כי נתתי במדבר מים נהרות בִּישִׁמֹן להשקות עמי בחירי (ישע' מג יט-כ). אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בִּישִׁימוֹן סלה ארץ רעשה אף שמים נטפו (תהל' סח ח-ט). כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בִּישִׁימוֹן (שם עח מ). ויתאוו תאוה במדבר וינסו אל בִּישִׁימוֹן (שם קו יד). תעו במדבר בִּישִׁימוֹן דרך עיר מושב לא מצאו (שם קז ד).

יָשִׁישׁ, ש"ז, מ"ר יְשִׁישִׁים, — א) אדם זָקֵן מאד, Greis, vieillard; old man: גם שב גם יָשִׁישׁ בנו כביר מאביך ימים (איוב טו י). צעיר אני לימים ואתם יְשִׁישִׁים על כן זחלתי ואירא מחות דעי אתכם (שם לב ו). ראוני נערים ונחבאו וִישִׁישִׁים קמו עמדו (שם כט ח). בִּישִׁישִׁים חכמה וארך ימים תבונה (שם יב יב). — ובתו"מ: גזע ישישים עלה מבבל ועמו ספר מלחמות (מו"ק כה:). ברוך בן נריה אדם גדול וישיש היה (מד"ר שה"ש, קמתי אני). — ובסהמ"א: וגם אמרו לנו ישישי הדור קדמוני (מכת' ר' חסדאי להכוזרי). והישישים אשר עברו שנות הזקנה הנה הם הפכי למדות הבחורים (נופ' צופים ג יו). — ואמר המשורר: נטוי גרון אחי שכל מהלך ואם עבר ברגל בין וגם טף, עדי קמו לפניו כל ישישים ונחבאו אחי נער וכל טף (רמב"ע, תרשיש י). — ואמר הפיטן: בחדש זה בחדש הגאולה אשר נקרא שמו ראש החדשים, בחדש נעשו בו הפלאות לישראל קטנים עם ישישים (סמה"ג, פזמ' לפסח, אהלל). — ובכנ': וישטום שטימת ישישו המחובא, החל לבא מראש במחבא (בנת זכור, תמימים). מה אעידך ישישיך עם גוריך בוססו, אומרים על סוס ננוס על כן נסו (ר"א קליר, קינות, איכ' תפארתי). — ולנק' *יְשִׁישָׁה: ובת האשישה, היא ביפיה נערה ובאורך ימיה ישישה, ואקח אותה לי לאשה (ר"י חריזי, תחכמ' ה). — ב) *שם תאר כבוד לראש יועצי רומא לפנים, Senatus: ויקיימו היהודים כל אשר גזר ובקש הישיש ושלש מאות ועשרים יועציו (יוסיפון, פרק כג). ואלה דברי האגרת ששלח הורקנוס מלך יהודה אל הישיש המושל ברומא (שם כח). והם דברי ברית שלום ואמת כאשר גזר ישישנו עם ש"כ יועציו (שם). הישיש שמפורש בספר יוסיפון שנשבעו רומיים שלא להמליך עליהם עוד מלך בשביל אחד שלקח אשה אחת בחזקה אלא שהיו ממנים ישיש אחד ולו שלש מאות יועצים (תוספ' ע"ז י:).

יְשִׁישׁוּת, ש"נ, — סגולת אדם ישיש: ומפלאות תכונותיהם שטבעיהם לא ימהרו אותם אל הזקנה והישישות (ראב"ע, אגר' חי בן מקיץ). כי מצד היושר בדעות ובמדות ומצד הישישות אשר יחובר עמהם יגדל מדרגת האיש ומעלתו בחכמה (רלב"ג משלי טז). שלרוב הישישות וחולשת הכח תתבטל פעולתם (הוא, קהל' יב). מה זה שהתפארת בישישות וזקנה האם נבראת קודם אדם הראשון וכו', שאם תטען כי בעבור ישישותך יתכן שתהיה חכם יותר הנה גם שב גם ישיש בנו כביר ימים

[1]) מן ישם, עי"ש.

מאביך (הוא, איוב טו). לפי ששב זקנה חומר על התחלת הישישות והזוקן (ר"י אברבנאל, ויקרא). אחר כך היו שנות הזקנה עם השארות הכח ושבע שנים האחרונים היו ימי הישישות ואלו הם גבולי חי' האדם (בס, חיי בריה א). והסתיו הוא כנגד הישישות וחולשת הכח ואפיסתו (הוא, כסוף זכח פסח). ימי האדם ו' ימי הטפות נערות בחרות זקנה שיבה ישישות (נוה בלוס י ח). רבוי האחים והבנים והעושר והאותות הפעל והכבוד והישישות המשובח ומעלות הגוף כמו הבריאות והיופי והאמיצות והעריצות (גופ' לופיס ב יח). כי הישישות המשובח הוא התמדה הגדולה בהעדר התוגה (בס). וגם ימי האדם הם נחלקים לאלה הזמנים והם זמן הילדות וזמן הבחרות וזמן הישישות וזמן הזקנה וכו' זמן הישישות הוא מארבעים שנה עד ששים (מ' אלדכי, ב"א ד א).

ישישי, ת"ז, לנק' ישישיה, — כמו ישיש, ישישה: בכו בכה לרב האי אשר היה כלא חיה, וכו' ועל דעת שלישיה ומחשבה ישישיה, ועל תלמוד ועניניו ועל קושיא ועל סוגיא (ר"ב הגיד, הכמות פליליה).

ישם, כמו שמם, ממנו ישימון, ישם, *ישימה.

ישם, פ"ע, עת' תישם, לרכות נסתר' תישמנה, בהפס' תישם, — כמו שמם: ותן זרע ונחיה ולא נמות והאדמה לא תשם (ברא' מז יט). לחמם בדאגה יאכלו ומימיהם בשממון ישתו למען תשם ארצה ממלאה (יחזק' יב יט). וידע אלמנותיו ועריהם החריב ותשם ארץ ומלאה מקול שאגתו (בס יט ז). בכל מושבותיכם הערים תחרבנה והבמות תישמנה למען יחרבו ויאשמו מזבחותיכם (יחזק' ו ו).

א. ישן[1], ממנו ישן, ישן, *ישון, *יושן.

ישן, א) ת"ז, מ"ר ישנים, — דבר לא חדש, בפרט תבואה מהשנה שעברה, vorjährige Früchte, fruit de l'année passée ; fruits of the past year : וזרעתם את השנה השמינת ואכלתם מן התבואה ישן עד השנה התשיעת עד בוא תבואתה תאכלו ישן (ויקר' כה כב). וישן מפני חדש תוציאו (בס כו י).— ב) ת"ז, לנק' ישנה, מ"ר ישנים, ישנות, שאינו חדש, שאינו מזמן קרוב, alt; ancien; ancient : ומקוה עשיתם בין החמתים למי הברכה הישנה (ישע' כב יא). הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך (שה"ש ז יד).— ובתו"מ: החמרים שנכנסו לעיר אמר אחד שלי חדש ושל חבירי ישן שלי אינו מתוקן ושל חבירי מתוקן (דמאי ד ז). וורד חדש שכבשו בשמן ישן ילקט את הוורד (שבי' ז ז). חרובין חדשים שכבשן ביין ישן וישנים בחדש חייבין בביעור (בס). הפיים השלישי חדשים לקטורת בואו והפיסו והרביעי חדשים עם ישנים (יומ' ב ד). על החדשים אנו בושין אלא שאתם מגלגלים עלינו את הישנים (כתוב' ח א). אמר לו יין מבושם אני מוכר לך חייב להעמיד לו עד העצרת וישן משל אשתקד (ב"ב ו ג). הסיק בהן את התנור אם חדש יותץ ואם ישן יוצן (ע"ז ג ט). אמר לו נטלתים (את הפירות) והנחתי לך ישנים תחתיהם (תוספתא דמאי ד כב). כל הירק את יכול לעמוד עליו אם חדש הוא אם ישן הוא (ירוש' שבי' ט לח ד). כתוב אחד אומר ששת ימים תאכל מצות וכתוב אחד אומר שבעת ימים מצות תאכלו הא כיצד ששה מן החדש ושבעה מן הישן (בס פסח' ו גג.). חצי שמינית טברנית הישנה (בס שבת ח יא.). המקדיש את השדה לא הקדיש החרוב המורכב ושקמה הישנה (בס ב"ב ד יד ד). עד כאן הן מתמצות לילד מן הישנות מכאן ואילך הן מתחילות לילד מן החדשות (בס בקל' ג מז:). ראו דברים ישנים מפי זקן חדש (מד"ר ברא' סג).

ישן, פ"ע, — קל לא נהוג.

— נפע', נושן, נושן, נושנת, נושנת, נושנתם, — נהיה ישן: ואכלתם ישן נושן (ויקר' כו י). צרעת נושנת הוא בעור בשרו (בס יג יא).— נושן בארץ, חי בה שנים רבות, זמן רב: כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ (דבר' ד כה).

— פע', *ישן,— עשה ישן: העקלין של נצרין וכו' ושל חשיפה ושל גמי צריך לישן וכמה ישונן שנים עשר חודש (תוספתא ע"ז ח ג). (עקל) של הוטין של גמי מיישנן כל שנים עשר חדש (ירוש' בס ה מה:). ואין לי אלא דברים שדרכן ליישנן דברים שאין דרכן ליישנן מניין (ב"ב לא:). מן היין הזה אני מיישן לשמחתו של בני (מד"ר דבר' ט). גזל מעות חדשים וישנם קנה שאם יחדשם פנים חדשות הן (רמב"ם גזלה ב יג).

— פע', *יושן, מישן, מיושן,— היה ישן מאד: אמר לו יין

[1]) רק בעברית במשמ' זו.

מבושם אני מוכר לך חייב להעמיד לו עד העצרת וישן משל אשתקד ומיושן משל שלש שנים (ב"ב ו ג). קונם יין שאיני טועם שהיין רע למעים אמרו לו והלא המיושן יפה למעים (נדר' ט ח). מלמד שכל המיושן מחבירו הוא יפה מחבירו (ב"ב צא:). — נתפ', *נתיַשֵּׁן, — נתישן פלוני בדבר, שהה בדבר זמן רב: בני עמוד בחוקך ובו התהלך ובמלאכתך התישן (ב"ס גני' יא כ). — והיין וכדומה, נהיה ישן: ומה יין אתה טועם טעם יין מתחילתו וכל זמן שהוא מתיישן בקנקן סופו להשבית אף ד"ת כל זמן שהם מתיישנים בגוף סופם להשביח (ספרי דבר' מח). מתיישן חייב באחריותו עד החג (ירוש' גיט' ג מה:). ולמה נקרא שם הצרעת נושנת שגרמו עונותיו שנתישנה הצרעת זמן מרובה (מדר' תדבא יג). צריך שיהא (היין) של ג' שנים שלימות ושיתקיים ויתיישן עד גמר שנה שלישית (רב"י ב"ב לח:). הגוזל מעות ישנות ושפן והדשן לא קנה שהרי מתיישנין והוזרין כשהיו (רמב"ם גזלה ב יג).

*יִשֵּׁן, פ"ז, בכנ' יִשְׁנוֹ, יוֹשְׁנוֹ, — סגולת דבר יָשָׁן, מעמד קדום של דבר מהדברים: ריבה (השוק של הפירות) ונתמעט חוזר השוק ליושנו אמר ר' יוסי מעשה שנכנסה גרן אחת של פול במירון ובאו ושאלו את ר"ע והתיר להן את השוק אמר להן נתמעט והזר השוק ליושנו (תוספתא דמאי ד יג). אמר ר' הנינא בראשונה היו משפחות עומדות ואבלים עוברין משרבת תחרות בציפורין התקין ר"י בן חלפת' שיהו המשפחות עוברות והאבלים עומדין א"ר שמעון דתוספת' חזרו הדברים ליושנן (ירוש' ברכ' ג ו:). למה נקרו אנשי כנסת הגדולה שהחזירו הגדולה ליושנה (שם ז יא ג). שהחזירו (אנשי כנה"ג) עטרה ליושנה (יומ' סט:). י' כוסות תקנו חכמים בבית האבל וכו' הוסיפו עליהם ארבעה וכו' התחילו היו שותין ומשתכרין החזירו הדבר ליושנה (כתוב' ח:). ויהרגו כל חכמי ישראל והיה העולם משתומם עד שבא שמעון בן שטח והחזיר את התורה ליושנה (קדוש' סו.). כל ימיו של ר' אליעזר היו עושין כרבי יהושע לאחר פטירתו של ר' אליעזר החזיר רבי יהושע את הדבר ליושנו (נדה ז:). המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה (רמב"ם מלכ' יא א). — ואמר המליץ: דבקי לב שנים הם ביושנם להחליפם באחר אל תשחר (ר"ב הגגיד, בן מבלי 123).

ב. **ישן**, ממנו יָשֵׁן, שֵׁנָה.

יָשֵׁן, פ"ע, יָשַׁנְתִּי, יָשְׁנוּ, אִישַׁן, אִישָׁן, אִישָׁנָה, תִּישַׁן, יִישַׁן, וַיִּישַׁן, יִשְׁנוּ, לִישֹׁן, לִישׁוֹן, וכינ' יָשֵׁן, יְשֵׁנָה, יְשֵׁנִים, יְשֵׁנוֹת, — יָשֵׁן, נח בשֵׁנָה, בפסיקה לזמן קצר של התנועה וההושים של האברים, schlafen, dormir; to slup: ויפל יי' אלהים תרדמה על האדם ויִישָׁן (בראש' ב כא). ויִישַׁן ויחלם שנית (שם מא ה). וישכב ויִישַׁן תחת רתם אחד (מ"א יט ה). אין עיף ואין כושל בו לא ינום ולא יִישָׁן (ישע' ה כז). בשלום יחדו אשכבה ואִישָׁן (תהל' ד ט). אני שכבתי ואִישָׁנָה הקיצותי כי יי' יסמכני (שם ג ו). כי לא יִשְׁנוּ אם לא ירעו ונגזלה שנתם אם לא יכשולו (משלי ד יו). והנה שאול שכב יָשֵׁן במעגל (ש"א כ"ו ז). קראו בקול גדול וכו' אולי יָשֵׁן הוא ויקץ (מ"א יח כז). ותקם בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי ואמתך יְשֵׁנָה ותשכיבהו בחיקה (שם ג כ). אני יְשֵׁנָה ולבי ער (שה"ש ה ב). ואין ראה ואין יודע ואין מקיץ כי כלם יְשֵׁנִים (ש"א כו יב). וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי יְשֵׁנִים (שה"ש ז י). והשבע לעשיר איננו מניח לו לִישׁוֹן (קהל' ה יא). — ובהשאלה למות: וְיָשְׁנוּ שנת עולם ולא יקיצו (ירמ' נא נט). למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע וכו' כי עתה שכבתי ואשקוט יָשַׁנְתִּי אז ינוח לי (איוב ג יא-יג). האירה עיני פן אִישַׁן המות (תהל' יג ד). ורבים מִיְּשֵׁנֵי אדמת עפר יקיצו (דני' יב ב). — ובמליצה: עורה למה תִישַׁן אדני הקיצה (תהל' מד כד), למה אינך עושה מה שצריך לעשות. ויקץ כְּיָשֵׁן אדני כגבור מתרונן מיין ויך צריו אחור (שם עח סה-סו). — ובתו"מ, במשמ' העקרית: הישן תחת המטה בסוכה לא יצא ידי חובתו אמר ר' יהודה נוהגין היינו שהיינו ישנים תחת המטה בפני הזקנים ולא אמרו לנו דבר (סוכ' ב א). אמר שבועה שאתן לאיש פלוני ושלא אתן שנתתי ושלא נתתי שאישן ושלא אישן שישנתי ושלא ישנתי (שבוע' ג ה). וכל משמר שאינו עומד אומר לו איש הר הבית שלום עליך ניכר שהוא ישן חובטו במקלו וכו' ובגדיו נשרפין שישן לו על משמרו ר"א בן יעקב אומר פעם אחת מצאו את אחי אמא ישן ושרפו את כסותו (מדות א ב). דרכן של מלכים להיות ישינין עד שלש שעות (ירוש' ברכ' א ב ד). בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהן קלות ראש לא אוכלין ולא שותין בהן ולא מטיילין בהן ולא ישינים בהן (בב

מגי׳ ג עד.). והבריות ישנין על מטותיהן והקב״ה משיב רוחות ומעלה עננים ומגדל צמחים (מד״ר ויקר׳ כח).— ומקו׳ *לִישַׁן: חנות שבחצר יכול למחות בידו ולומר לו איני יכול לישן מקול הנכנסין ומקול היוצאין וכו׳ אבל אינו יכול למחות בידו ולומר לו איני יכול לישן לא מקול הפטיש ולא מקול הריחיים (ב״ב כ ג). אם היה אחד מהן ישן ובא חבירו לישן אצלו זה שבא לישן אצלו הוא המועד (ירוש׳ ב״ק א ג.). אמר שמואל מותר לישן בכילת חתנים בסוכה לפי שאין לה גג (סוכ׳ יא.). א״ר יהודה נוהגין היינו לישן תחת המטה בפני הזקנים (שם). כך היא דרכה (של הצאן) לרעות בשדה כל היום ולערב לבוא לישן בתוך הדיר (מד״ר במד׳ ח).— ולִישׁוֹן: אין מניחין אותו לישון אלא מוליכין אותו לבית מדרשו של שם ושל עבר (מד״ר קהל׳, מתוקה בית).—*יִשַּׁן לו: הקב״ה מראה להן לצדיקים מתן שכרן בעולם הזה ונפשם שביעה והן ישנין להן (ירוש׳ ע״ז ג מב ג). למלך שעשה סעודה וצר כל מיני סעודה במפה כיון שנכנסו האורחין ראו אותו ונפשם שביעה וישנו להן (שם). למחר אני מכניס לכם את אמת המים ישן לו ולא עמד (תנחומא חקת ה).— וככנ׳ *יְשֵׁנֵיכֶם, כמו שֵׁם: הלא מיום באתי בצל קורתכם, עבדתי בכל לב אתכם, וכל הלילה אעיר ישניכם, להתפלל לאלהיכם (ר׳ יחריזי, תחכ׳ י).— ומשל: אל תפיחי את הישן (ילקוט תהל׳ ג).— ובהשאלה, *יִשַּׁן לו מדבר, אינו עושה הדבר: אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע לשעבר היית מאיר לי בין לילות ללילות וכו׳ ועכשיו שישנתי לי מן התורה ומן המצות נסמכו לי לילות ללילות (מד״ר שה״ש, על משכבי). דן אותם בלילה אימתי כשהם ישנים מן העבירות שביום הם עוברים עבירות וגוזלים וחומסים לפיכך הוא דנם בלילה בזמן שהם ישנים באותה השעה שהם בטלים מן העבירות (פסיק׳ רבתי מ).— ובמליצה, יַשֵּׁן, בכונה שקוע בהבלים: ישן מתי תקיץ מחשק נשפך, הלא תדע כי נגשים מאד אצים להרפך (ר״י הלוי, סליחה, ישן). ישן בכנפי הנדוד נרדם בפאתי מאסר, אשכון והודי רד מאד דומם בלב זועף וסר (הנ״ל, מחור׳ לש״ת, ישן בכנפי).— *יְשֵׁנֵי בִין, יְשֵׁנֵי דֵעָה, וכדומה, שאינם עוסקים בדעת: עלם משכיל יתור אחר חכמה עד כי אותה יקיץ, ובכל רגע יוסיף לקח עד קץ חתום רעו יקיץ, אז ימית כל שונא שכל וישני בין פיהו יקיץ (רמב״ע, תרבים י מה).

מהי ישני דעה יעורו משנתם, מתי שוכחי נסיעה יבינו לאחריתם (הנ״ל, תוכחה, מתי).

— פִעֵ׳, יִשֵּׁן, פ״י, תְּיַשְּׁנֵהוּ, — יִשֵּׁן את פלוני, עשה שיישן: וַתְּיַשְּׁנֵהוּ (דלילה את שמשון) על ברכיה ותקרא לאיש ותגלח את שבע מחלפות ראשו (שופט׳ יו יט).

— נִתְפ׳, *נִתְיַשֵּׁן,—נשקע בשֵׁנה: קומי בעוד ליל ואל תתישני ותתעצלי (רבב״ג, שה״ש, ג).

***יֶשְׁנִית**, ש״נ, מ״ר יֶשְׁנִיּוֹת,—דבר שישנו במציאות, עצם, Substance: ואם אתה מדמה חבורם לשמש ולצל שהם מחוברים בלי מפריש ביניהם ואינם דבר אומר לך אינך מדמה זה על נכון כי שני היוצאים שאתה רוצה למצוא צריך שיהיה שני ישניות יכולים לעשות מעשה ולברוא בריות והצל והאויר אינם ישניות יכולין לעשות מעשה אך הם מקרים יוצאים מכח גלגלם (סהל בן תמים, פי׳ ספ׳ יצירה).

ישע[1], ממנו יְשׁוּעָה, א.יֶשַׁע, יֵשַׁע, תְּשׁוּעָה, מוֹשִׁיעַ, מוֹשָׁעָה, *הוֹשָׁעָה, *הוֹשַׁעְנָא.

א.יֶשַׁע, יֵשַׁע, ש״ז, בכנ׳ יִשְׁעִי, יִשְׁעֲךָ, — כמו ישועה: יצאת לישע עמך לישע את משיחך (חבק׳ ג יג). עתה ידעתי כי הושיע יי׳ משיחו יענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו (תהל׳ כ ז). אראנו בישע אלהים (שם נ כג). ירחקו בניו מישע וידכאו בשער ואין מציל (איוב ה ד). לשום שפלים למרום וקדרים שגבו ישע (שם יא). תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד (ישעי׳ מה ח). קרוב צדקי יצא ישעי וזרעי עמים ישפטו (שם נא ה). יי׳ אורי וישעי ממי אירא (תהל׳ כז א). אך קרוב ליראיו ישעו לשכן כבוד בארצנו (שם פה י). אמרו לבת ציון הנה ישעך בא (ישע׳ סב יא). השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני (תהל׳ נא יד). הראנו יי׳ חסדך וישעך תתן לנו (שם פה ח).—אלהי ישעי: ואני ביי׳ אצפה אוחילה לאלהי ישעי ישמעני אלהי (מיכ׳ ז ז). ביי׳ אעלוזה אגילה באלהי ישעי (חבק׳ ג יח). כי שכחת אלהי ישעך וצור מעזך לא זכרת (ישע׳ יז י). ישא ברכה מאת יי׳ וצדקה מאלהי ישעו (תהל׳ כד ה). שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו (שם פה ה).

---

[1]) בערב׳ ושע a), במשמ׳ רחב, ומזה בהשאלה בעבר׳ המושג של יציאה מצרה, לאמר ממעמד צר ומעיק.

---

a) وسع

הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים (דהי"א יו לה). — צור ישעי: חי יי׳ וברוך צורי וירם אלהי צור ישעי (ש"ב כב מז). לכו נרננה ליי׳ נריעה לצור ישענו (תהל׳ צה א). — בגדי ישע: שוש אשיש ביי׳ תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני (ישע׳ סא י). אביוניה אשביע לחם וכהניה אלביש ישע (תהל׳ קלב טו-טז). ותתן לי מגן ישעך (ש"ב כב לו). — קרן ישע: אלהי צורי אחסה בו מגני וקרן ישעי משגבי ומנוסי (שם ג). — אשית בישע, עי׳ שות. — כל ישעי וכל חפץ (ש"ב כג ה), עי׳ הערה לערך ב. ישע.

ב. ישע[1], ש"ז, בכנ׳ ישעו, — נרדף עם חפץ, תשוקה, ומשמש רק בצרוף עם השם חפץ בהדבור כל ישעו[2]) וכל חפצו של פלוני הוא זה וזה, בכונה לחזק את המושג של חפץ: שכל ישעו וכל חפצו של דוד הוא שלא יצמח מלכותו כי הצמיחה תבא אחרי ההפסד ולכן היה ישעו וחפצו כי לא יצמית מלכותו (ר"י אברבנאל, ש"ב כג). והיא (הנשמה) עומדת בתוך הגוף כמוכרחת לעשות רצון יוצרה אמנם כל ישעה וחפצה תמיד לעלות למקום שחוצבה (רלב״ג דעת לר"מ אבילה קלז.). הייתי כשכיר שלא יעבוד לתקות שכר פעולתו רק בשביר שכל ישע וכל חפץ לעבוד העבודה במה שהיא מבעליה (ר"מ אלשיך, איוב ז ב). אשר ידבר בו איש את רעהו אשר בערכו או את הגדול ממנו כי אם כל ישעם וכל חפצם היה להראות את ידם ואת כחם בלה"ק (מא"ג, הקד׳ קרית ספר). — ואמר המשורר: עירירי תלך אם מתים הולדת, כי תוליד חיים חייך קפדת, מה ישעי מה חפצי ולמי אעמולה, הורי במליצה ושיר לא יחפוצו, אחי ובני הה חטאו לשאולה, את עמם עזבו ושפתו ינאצו (יל"ג, כרכ׳ יבריס).

ישע, — קל לא נהוג.

—הפע׳, הושיע, הושע, הושע, הושע, הושיעה, הושעתי, הושעת, הושעתם, אושיע, אושיעה, תושיע, יושיע, יהושיע, יושע, ויושע, ישע, וישע, תושע, תושיעו, תושיעון, יושיעו, מושיע, להושיע, הושיעו, הושיעם, הושעתיך, הושעתים, הושעתנו, אושיעך, תושיענו, יושיענו, ישיענו, יושיעך, ישיעכם, יושיעם, יושען, תושיעני, יושיעוך, יושיעך, ישעכם, יושיעום, — הושיע את פלוני ולפלוני מאויביו, מצרתו, הביא לו ישועה: כי יי׳ אלהיכם ההלך עמכם להלחם לכם עם איביכם להושיע אתכם (דבר׳ כ ד). ויקם אחרי אבימלך להושיע את ישראל תולע בן פואה (שופט׳ י א). כי אין ליי׳ מעצור להושיע ברב או במעט (ש"א יד ו). למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע (ירמ׳ יד ט). הן לא קצרה יד יי׳ מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע (ישע׳ נט א). ויאמרו אליו זקני יביש הרף לנו שבעת ימים ונשלחה מלאכים בכל גבול ישראל ואם אין מושיע אתנו ויצאנו אליך (ש"א יא ג). חי יי׳ המושיע את ישראל (שם יד לט). לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה (שם כג ב). ותפל על אפיה ארצה ותשתחו ותאמר הושעה המלך (ש"ב יד ד). אנא יי׳ הושיעה נא (תהל׳ קיח כה). הושיעה את עמך וברך את נחלתך (שם כח ט). הללו ואמרו הושע יי׳ את עמך את שארית ישראל (ירמ׳ לא ו). הושע עבדך אתה אלהי (תהל׳ פו ב). במה אושיע את ישראל (שופט׳ ו טו). בשלש מאות האיש המלקקים אושיע אתכם ונתתי את מדין בידך (שם ז ז). ואת בניך אנכי אושיע (ישע׳ מט כה). ואת עם עני תושיע (ש"ב כב כח). בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושע (איכ׳ ד יז). כי אלהים יושיע ציון ויבנה ערי יהודה (תהל׳ סט לו). ושח עינים יושע (איוב כב כט). ויך (שמגר) את פלשתים שש מאות איש במלמד הבקר ויושע גם הוא את ישראל (שופט׳ ג לא). ויושע יי׳ ביום ההוא את ישראל (ש"א יד כג). וישע יי׳ את דוד בכל אשר הלך (ש"ב ח ו). ויכו את פלשתים ויושע יי׳ תשועה גדולה (דהי"א יא יד). האתם תריבון לבעל אם אתם תושיעון אותו (שופט׳ ו לא). — ובכנ׳: ומלאך פניו הושיעם (ישע׳ סג ט). והושיעם יי׳ אלהיהם ביום ההוא (זכר׳ ט טז). ואת בית יהודה ארחם והושעתים ביי׳ אלהיהם (הושע א ז). ואם בני עמון יחזקו ממך והושעתיך (דהי"א יט יב). כי אתך אני להושיעך ולהצילך (ירמ׳ טו כ). כי אתך

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) עפ"י מליצת הכתוב: כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח (ש"ב כג ה), שהתלבטו בה כל המפרש׳ הקדמונ׳ והחדשים ולא מצאו לה פרוש אמתי. ובעצם משמ׳ המלה ישעי, קצת הקדמונ׳ ורוב החדשים פרשוה במשמ׳ ישועה רק ת"י תרגם צרכי, והפשיטא תרגמה צביני, ר"ל חפצי. רש"י פרש כמו ת"י צרכי. ולא נתברר לי מי היה הראשון שהשתמש במליצה ישע וחפץ במשמ׳ רצון וחפץ, עכ"פ, זו מליצה שנתקבלה בלשון בספרות המאוחרת בכונת חזוק מושג הרצון והתשוקה.

אני נאם יי׳ להושיעך כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הפצותיך שם (שם ל יא). אל יושעך יי׳ מאין אושיעך (מ״ב ו כז). אם במרד ואם במעל ביי׳ (עשינו) אל תושיענו היום הזה (יהוש׳ כב כב). אשור אל יושיענו על סוס לא נרכב (הוש׳ יד ד). יי׳ מלכנו הוא יושיענו (ישע׳ לג כב). ובני בליעל אמרו (על שאול) מה-ישענו זה ויבזהו (ש״א י כז). אהי מלכך אפוא ויושיעך בכל עריך (הוש׳ יג י). הנה אלהיכם נקם יבוא גמול אלהים הוא יבוא וישעכם (ישע׳ לה ד). ויקם יי׳ מושיע לבני ישראל ויושיעם (שופט׳ ג ט). ויבאו הרעים ויגרשום (את בנות יתרו) ויקם משה ויושען וישק את צאנם (שמות ב יז). ויקם יי׳ שפטים ויושיעום מיד שסיהם (שופט׳ ב טז). ואיה אלהיך אשר עשית לך יקומו אם יושיעוך בעת רעתך (ירמ׳ ב כח). יעמדו נא (יועציך) ויושיעך (ישע׳ מז יג). ובעת רעתם יאמרו קומה והושיענו (ירמ׳ ב כז).— הושיעו מיד פלוני ומפלוני: והיה יי׳ עם השפט והושיעם מיד איביהם (שופט׳ ב יח). לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין (שם ו יד). כי הושעתנו מיד מדין (שם ח כב). ואזעק אתכם ולא הושעתם אותי מידם (שם יב ב). עלה והושעני מכף מלך ארם (מ״ב טז ז). ועתה יי׳ אלהינו הושיענו נא מידו (שם יט יט). יי׳ אלהי בך חסיתי הושיעני מכל רדפי והצילני (תהל׳ ז ב). הושיעני מפי אריה (שם כב כב). הצילני מפעלי און ומאנשי דמים הושיעני (שם נט ג). וצידונים ועמלק ומעון לחצו אתכם ותצעקו אלי ואושיעה אתכם מידם (שופט׳ י יב). וישע מחרב מפיהם ומיד חזק אביון (איוב ה טו). אל תחרש ממנו מזעק אל יי׳ אלהינו וישענו מיד פלשתים (ש״א ז ח). ויושיעם מיד שונא ויגאלם מיד אויב (תהל׳ קו י).— והושיעו מדבר, ממקום, מצרה: מחמס תשעני (ש״ב כב ג). מצרתו לא יושיענו (ישע׳ מו ז). זה עני קרא ויי׳ שמע ומכל צרותיו הושיעו (תהל׳ לד ז). ממצוקותיהם יושיעם (שם קז יג). והושעתי אתכם מכל טמאותיכם (יחזק׳ לו כט). הנני מושיע את עמי מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש (זכר׳ ח ז).— והושיעו ביד פלוני, שפלוני היה כמו השליח לדבר להצילו: ויושיעם ביד ירבעם בן יואש (מ״ב יד כז). אם ישך מושיע בידי את ישראל (שופט׳ ו לו). וידעתי כי תושיע בידי את ישראל כאשר דברת (שם לז).— והושיע לפלוני: צעקה הנער המארשה ואין מושיע לה (דבר׳ כב כז). לכו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם בם המה יושיעו לכם בעת צרתכם (שופט׳ י יד). ואתם היום מאסתם את אלהיכם אשר הוא מושיע לכם מכל רעותיכם וצרתיכם (ש״א י יט). וזעקו אל האלהים אשר הם מקטרים להם והושע לא יושיעו להם בעת רעתם (ירמ׳ יא יב). ואם בני עמון יחזקו ממך והלכתי להושיע לך (ש״ב י יא). עלה אלינו מהרה והושיעה לנו ועזרנו (יהוש׳ י ו). תנה עזך לעבדך והושיעה לבן אמתך (תהל׳ פו טז). ישפט עניי עם יושיע לבני אביון (שם עב ד). קוה לייי׳ וישע לך (משלי כ כב). ויושע יי׳ לדויד בכל אשר הלך (דהי״א יח ו).— והיד, הימין, הזרוע: אשר מנעך יי׳ מבוא בדמים והושע ידך לך (ש״א כה כו). ותושע לו זרעו (ישע׳ נט טז). וגם אני אודך כי תושיע לך ימינך (איוב מ יד). על אף איבי תשלח ידך ותושיעני ימינך (תהל׳ קלח ז).— והחרב: כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני (תהל׳ מד ז).— והושיע את העיר וכדומה: וגנותי על העיר הזאת להושיעה (ישע׳ לז לה). וגברתי את בית יהודה ואת בית יוסף אושיע (זכר׳ י ו).— והושיע בע״ח: והושעתי לצאני ולא תהיינה עוד לבז (יחזק׳ לד כב). אדם ובהמה תושיע יי׳ (תהל׳ לו ז).—יהושיע: כי לא בחרב ובחנית יהושיע יי׳ כי לייי׳ המלחמה (ש״א יז מז). שמר פתאים יי׳ דלתי ולי יהושיע (תהל׳ קטז ו).

—נפע׳, נושע, נושעתם, נושענו, עת׳ אושע, אושעה, תושע, תושעי, יושע, יושעו, נושע, נושע, נושעה, תושעון,—שהושיעו אותו: אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי׳ (דבר׳ לג כט). ישראל נושע ביי׳ תשועת עולמים (ישע׳ מה יז). הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא (זכר׳ ט ט). אין המלך נושע ברב חיל (תהל׳ לג טז). ונזכרתם לפני יי׳ אלהיכם ונושעתם מאיביכם (במד׳ י ט). עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו (ירמ׳ ח כ). מהלל אקרא יי׳ ומאיבי אושע (ש״ב כב ד). רפאני יי׳ וארפא הושיעני ואושעה (ירמ׳ יז יד). סעדני ואושעה ואשעה בחקיך תמיד (תהל׳ קיט קיז). כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי (ירמ׳ ד יד). ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע (שם ל ז). הולך תמים יושע ונעקש דרכים יפול באחת (משלי כח יח). בימיו תושע יהודה וישראל ישכן לבטח (ירמ׳ כג ו). בדרכיך יזכרוך הן אתה קצפת ונחטא בהם עולם ונושע (ישע׳ סד ד). אלהים השיבנו והאר פניך ונושעה (תהל׳ פ ד). בשובה ונחת תושעון (ישע׳ ל טו). פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ (שם מה כב).

ישפה[1], ·פֵה, ש״נ,— שם אבן יקרה, kostb. stein : pierre précieuse ; precious stone : תרשיש ושהם וישפה[2] (שמות כח כ). כל אבן יקרה מסכתך אדם פטדה ויהלם תרשיש שהם וישפה ספיר נפך וברקת (יחזק׳ כח יג).— ובתו״מ : פעם אחת אבדה ישפה של בנימין (ירוש׳ פאה א טו ג). בנימין (אבנו) ישפה וצבע מפה שלו דומה לי״ב הצבעים (מד״ר במד׳ ב).— ופשט המנהג להשתמש בשם זה להאבן שקוראים לה גם בלעז בשם זה, Jaspis ; jaspe ; jasper : ישפה והיא כלולה מגוונים הרבה אדומה שחורה ירוקה וסגולתה לעצור הדם (תולד׳ ילחק לר״י קארו, תלוה). שלפי ש י ש פ ה ירוקה ושחורה ואדומה (שם).

***ישפה** פ״ע,— לא נמצא.

—פע׳, יִשְׁפָּה, מְיֻשְׁפֶּה, מְיוּשְׁפָה,— עשוי בישפה: תעדה עדי זהב ומיני ברולחים ובכל יקר אבן ספיר מעולפה, כסהר במולדו כתרה עלי ראשה שהיא משוהמת כלה ומיושפה, כי נראתה לי מרחוק חשבתיה יונה תדלג על שדה והיא עפה (רשב״ג, מי זאת).

***ישפי**, ת״ז,— של ישפה : כי תאוה נפשך לשיר שיר ערב וזמר נעים לזמרלה׳ אלהי ישראל ואפדת לו בחשב אפודי ונופך ספירי תרשישי וישפי (דרכי נעם א).

ישר[3], ממנו יָשָׁר, יֹשֶׁר, יָשַׁר, יְשָׁרָה, מִישׁוֹר, מֵישָׁר, *יְשָׁרוּת, *הַיְשָׁרָה, *הִתְיַשְּׁרוּת, *יִשּׁוּר, *יִשְׁרוֹן, *יִשְׁרִי, *יְשֻׁרוּן, *יְשָׁרְנוּת.

ישר, ת״ז, סמי׳ יְשַׁר, לנק׳ יְשָׁרָה, מ״ר יְשָׁרִים, סמי׳ יִשְׁרֵי, לנק׳ יְשָׁרוֹת,— א) שאינו עקֹם, שאינו כפוף, שאינו נטוי, eben, gerade ; droit; straight, even : כחדק ישר ממסוכה (מיכ׳ ז ד). ורגליהם רגל ישרה (יחזק׳ א ז). בנפיהם ישרות אשה אל אחותה (שם כג). אוליכם אל נחלי מים בדרך ישר לא יכשלו בה (ירמ׳ לא ח). יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות (משלי יד יב). וידריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב (תהל׳ קז ז). להתענות לפני אלהינו לבקש ממנו דרך ישרה לנו ולטפנו ולכל רכושנו (עזר׳ ח כא).—ב) בהשאלה, במוסריות, מה שנאה וכשר לפי הצדק, recht, richtig ; droit, juste; right, correct : דרך ישר : והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה (ש״א יב כג). כל דרך איש ישר בעיניו (משלי כא ב). ישר מעגל צדיק (ישע׳ כו ז). כי ישרים דרכי יי׳ וצדקים ילכו בם (הוש׳ יד י).—ישר-דרך, שהולך בדרך ישר : תועבת צדיקים איש עול ותועבת רשע ישר-דרך (משלי כט כז). להפיל עני ואביון לטבוח ישרי-דרך (תהל׳ לז יד). — ואדם ישר : חי יי׳ כי ישר אתה וטוב בעיני צאתך ובאך אתי במחנה כי לא מצאתי בך רעה (ש״א כט ו). וראיתם הטוב והישר מבני אדניכם ושמתם על כסא אביו (מ״ב י ג). והיה האיש ההוא תם וישר וירא אלהים (איוב א א). אם זך וישר אתה כי עתה יעיר עליך (שם ח ו). אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין כלם לדמים יארבו איש את אחיהו יצודו חרם (מיכ׳ ז ב). עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבנות רבים (קהל׳ ז כט).—ודבר ישר, פעל ישר : כי ישר דבר יי׳ וכל מעשהו באמונה (תהל׳ לג ד). וזך ישר פעלו (משלי כא ח). בצדק כל אמרי פי וכו׳ נכחים למבין וישרים למצאי דעת (שם ח ט). פקודי יי׳ ישרים משמחי לב (תהל׳ יט ט). ותתן להם משפטים ישרים ותורות אמת (נחמ׳ ט יג).— והלב : היש את לבבך ישר כאשר לבבי עם לבבך (מ״ב י יה). היטיבה יי׳ לטובים ולישרים בלבותם (תהל׳ קכה ד).—ישר-לב, ישרי-לב, שיש לו לב ישר : כי הלוים ישרי לבב (דהי״ב כט לד). אלהים מושיע ישרי לב (תהל׳ ז יא).— עשה הישר בעיני פלוני, מה שטוב בעיניו : ועשית הישר והטוב בעיני יי׳ (דבר׳ ו יח). איש הישר בעיניו יעשה (שופט׳ יז ו). ראה כל הארץ לפניך אל טוב ואל הישר בעיניך ללכת שמה לך (ירמ׳ מ ד). ועתה הננו בידך כטוב וכישר בעיניך לעשות לנו עשה (יהוש׳ ט כה). ואני הנני בידכם עשו

---

1) הקריאה המקובלה של הספרדים יוד בקמץ רחב, וכבר העיד על זה רד״ק: אבל בשר הקרבן ולהציב הדרבן בדרבונות וישפה וברקת וזהב ושהדי במרומים יזל מים מדליו קבלנו קריאתם בקמץ רחב ולא שמענו ולא ראינו בהם מחלוקות (מכלול, דס״ם קלו:). ונמצא שם זה גם באשור׳ במכתבי תל אלעמרנה, ותרגמו השבעים ויוסף בן מתתיה onyx, והירונ׳ beril, ובקצת נוסח׳ jaspis. —2) הפא בסגול, כך רד״ק במכלול ובהשרשים, וכן הביא מנחת שי, ובקצת ספרים ישפָה, פא צרויה.

3) גם בארמ׳ וסורית. וכעין זה גם באשור׳ אשר. בערב׳ יש אמנם השרש ישר a), אך אינו משמש במשמ׳ שהוא משמש בה בעברית.

a) يسر

לי כטוב וכישר בעיניכם (ירמ׳ כו יד). — וכמו תה״פ: דברי ייטיבו עם הישר [1]) הלך (מיכ׳ ב ז). —וכמו שם, אדם ישר: תמת נפשי מות ישרים (במד׳ כג י). זכר נא מי הוא נקי אבד ואיפה ישרים נכחדו (איוב ד ז). ישמו ישרים על זאת (שם יז ח). כי ישרים ישכנו ארץ (משלי ב כא). תמת ישרים תנחם (שם יא ג). בברכת ישרים תרום קרת (שם יא). יראו ישרים וישמחו (תהל׳ קז מב). לישרים נאוה תהלה (שם לג א). זרח בחשך אור לישרים (שם קיב ד). — ולנק׳ ישרה, במשמ׳ דבר ישר: שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו (מיכ׳ ג ט). — ספר הישר [2]), ספר שהיו כתובים בו שירי הגבורה של עם ישראל: ויאמר (יהושע) לעיני ישראל שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון וידם השמש וירח עמד עד יקם גוי איביו הלא היא כתובה על ספר הישר (יהוש׳ י יב-יג). ויקנן דוד את הקינה הזאת על שאול ועל יהונתן בנו ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר (ש״ב א יז-יח). —ובתו״מ, דרך י ש ר ה, בהשאלה במוסריות: רבי אומר איזו היא דרך י ש ר ה שיבור לו האדם (אבות ב א). — משקל י ש ר, לא פחות ולא יותר מהראוי: שקלי הדיוט אם שוקל אחד אחד חוזר ושוקל כולן כאחד או יוסיף או יגרע אבל שקלי הקדש י ש ר י ם שקלן כל אחד ואחד וחזר ושקלן כולן כאחד לא ריבה ולא מיעט (מד״ר במד׳ ד). והשקל משקלו ד׳ זהובים שהם חצי אוקיא למשקל ה י ש ר של קלוניא (רב״י במות כא לב). —ובתשברת, קו ישר, שטח ישר: אם אפשר לימצא שטח י ש ר הקוים שוה לשטח העגולה וכו׳ שאי אפשר שישוה שטח י ש ר הקוים לשטח העגול (רובע הקו, כ״י). —ובדקדוק והגיון, שם ישר, הצורה העקרית בלי נטיות: ונקרא האות מלה והשם ממנו מה שנקראהו ש ם י ש ר וממנו אשר נקראהו שם נוטה וכו׳ שכל שם שנקודו חולם הוא אשר יקראוהו אנשי מלאכת ההגיון ה ש ם ה י ש ר והשם שנקודו חירק או פתח הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון ה שם הנוטה (מלות הגיון יג).

יֹשֶׁר, ש״ז, ככנ׳ ישרו, סגולת מה שהוא ישר: ואתה אם תלך לפני כאשר הלך דוד אביך בתם לבב ובישר לעשות ככל אשר צויתיך (מ״א ט ד). העזבים ארחות ישר ללכת בדרכי חשך (משלי ב יג). בדרך חכמה הרתיך הדרכתיך במעגלי ישר (שם ד יא). מה נמרצו אמרי ישר (איוב ו כה). תם וישר יצרוני (תהל׳ כה כא). וכתוב ישר דברי אמת (קהל׳ יב י). אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו (איוב לג כג). הולך בישרו ירא יי׳ (משלי יד ב). — ישר לבב: לא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את ארצם (דבר׳ ט ה). אני בישר לבבי התנדבתי כל אלה (דהי״א כט יז). אודך בישר לבב (תהל׳ קיט ז). —ובמדרש: זה הקב״ה שנוהג עמהם במדת י ו ש ר בעולם הזה ונותן שכרם שלם לעתיד (מד״ר רות א). —ומצוי במשמ׳ זו בסהמ״א: ואפני ה י ו ש ר בבטחון על האלהים בכל ענין (חו״ה, הבטחון ד). — ומשל: אין עניות כפתיות ואין עושר כמו שכל ו י ו ש ר (פניני המליץ, גנזי פט״ב, מתכ׳ ד). — ובמשמ׳ העקרית, במעמד לא נטוי: ב י ו ש ר עומדים השמים והארץ (אמונ׳ רמה 99). — ובמשמ׳ כמו שנאות וצריך: אבל החלק הזן והמדמה לא יאמר בו לא מעלה ולא פחיתות אך יאמר שהוא זן על י ו ש ר או על בלתי י ו ש ר כמו שיאמר איש פלוני עכולו טוב או בטל עכולו או נפסד דמיונו או הוא מדמה על י ו ש ר אין בזו לא מעלה ולא פחיתות (ח׳ פרק׳ לרמב״ם ב). — יושר הכתיבה, הכתיבה לפי חקי הלשון: ידיעת המכתב והיא צורות האותיות וצרופן במלות והברתן ותקונן וכו׳ והלמוד הזה נקרא אצל בעלי הלשון יושר הכתיבה (כ״ז, הקד׳ תל״ע).

יָשַׁר, פ״ע, ישרה, עת׳ יישר, וישר, תישר, — א) ישר הדבר בעיניו, היה ישר, היה רצוי לו, חשבו שהוא טוב ונכון: ויעשהו כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר לעשות (ירמ׳ יח ד). אנכי עשיתי את הארץ וכו׳ ונתתיה לאשר ישר בעיני (שם כז ה). ויאמרו כל הקהל לעשות כן כי ישר הדבר בעיני כל העם (דהי״א יג ד). ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני (שופט׳ יד ג). ויצא חירם מצר לראות את הערים אשר נתן לו שלמה ולא ישרו בעיניו (מ״א ט יב). לכה נא אקחך אל מקום אחר אולי יישר בעיני האלהים וקבתו לי משם (במד׳ כג כז). ויישר הדבר בעיני אבשלם (ש״ב יז ד). וידבר לאשה ותישר בעיני שמשון (שופט׳ יד ז). — ויישר הדבר, היה

---

[1]) יש מפקפקים בדיוק הנוסחה. — [2]) לא נתבררה הבונה האמתית של כנוי זה לספר שירי הגבורה. קצת החדשים רצו, על סמך תרגום השבעים, להגיה ה ש י ר במקום הישר, אך אין הגהה זו מתקבלת על הדעת.

ישר במשמ׳ המוסרית, במשמ׳ של צדק וישר: הנה עפלה לא יָשְׁרָה נפשו בו (חבק׳ ב ד).—ב) יָשַׁר בדרך, הלך בדרך יָשָׁר: וַיִּשַּׁרְנָה[1]) הפרות בדרך על דרך בית שמש במסלה אחת הלכו הלך וגעו ולא סרו ימין ושמאול (ש״א ו יב).— *יִישַׁר[2]), דבור של הסכמה, במשמ׳ כך הוא, טוב, יפה: (כשעלה רבי זירא מצא ר׳ בנימין בר יפת שיושב ואומר משמו של ר׳ יוחנן) בותנין מרדעת על גבי חמור בשבת א״ל יישר וכן תרגמה אריוך בבבל (שבת נג.). אמר לו (רב חסדא) לא שנו אלא בלוקח מן התגר אבל בלוקח מן בעל הבית אין לו עליו אונאה א״ל רב דימי ישר[3]) וכן אמר ר׳ אלעזר ישר (ב״מ נא.). (ישב ר׳ ירמיה לפני ר׳ זירא ואמר) עתיד הקב״ה להוציא נחל מבית קדשי הקדשים ועליו כל מיני מגדים וכו׳ אמר לו ההוא סבא יישר וכן א״ר יוחנן (סנה׳ ק.). אמר רב נחמן אמר שמואל לא שנו אלא ששכרו בעדים אבל שכרו שלא בעדים מתוך שיכול לומר לו לא שכרתיך מעולם יכול לומר לו שכרתיך ונתתי לך שכרך א״ל רבי יצחק יישר וכן אמר ר׳ יוחנן (שבוע׳ מה:). רבינא ורב אחא בריה דרבא היו יושבין לפני רב אשי באת סכין לפניהם אמר לו לרב אחא בריה דרבא טול ובדוק ובדקה על הצפרן ועל שני רוחות ואמר לו יישר[4]) (הלכ׳ פסוק׳, שחיט׳).—*יִישַׁר כֹּחֲךָ, דבור הכרת טובה בשביל מעשה טוב: מעשה בשנים שהיו רצין אחר הגיים נתלה אחד מהם בזית ופשחו ורדף אחר הגיים וחזרו ואמר לו חבירו יישר כחך אריה (תוספתא יבמ׳ יד ט). אמר לו הקב״ה למשה (כששבר את הלוחות) יישר כחך ששברת (ב״ב יד:). אמרו בנות יתרו למשה יישר כחך שהצלתנו מיד הרועים (מד״ר שמות א) — ובסהמ״א: (ואם טרח שמעון בממון אחרים והרויח ובא הוא מעצמו ונתן לראובן) יישר כחו והרשות בידו (בעלי צדק, תשו׳ הגא׳ ח א). ויישר כחך שהקשית לפי סברתך (תשו׳ ר״ת ד). יישר כח רבינו ומצאתי כדבריו בספר ישן (שם כז). יישר כחו ותנוח נפשו כמה יפה כיוון (שם קא). ויישר כח האנשים אשר בידם למחות ומוחים ביד העושים כן (שבלי הלקט, תהל׳ מח). — וכמו״כ *יִישַׁר חֵילֵךְ, במשמ׳ זו: כמה יגיעה יגע בו בן עמרם עד שלימד שירה ללוים ואתם אומרות שירה מאליכם יישר חילכם (מד״ר ברא׳ נד).

—פע׳, יִשֵּׁר, יִשַּׁרְתִּי, אֲיַשֵּׁר, יְיַשֵּׁר, וַיְיַשֵּׁר, תְּיַשֵּׁר, יַשְּׁרוּ, וַיְיַשְּׁרֵם,—יִשֵּׁר הדרך, עשה שיהיה הדרך יָשָׁר, לא מעקל: קול קורא במדבר פנו דרך יי׳ יַשְּׁרוּ בערבה מסלה לאלהינו (ישע׳ מ ג). אני לפניך אלך והדורים אֲיַשֵּׁר[1]) (שם מה ב). — ובמליצה, יִשֵּׁר הדרך לפלוני, עשה שיצליח על נקלה: אנכי העירתהו בצדק וכל דרכיו אֲיַשֵּׁר הוא יבנה עירי וגלותי ישלח (ישע׳ מה יג). — ובהשאלה במוסריות: וישבה לפתח ביתה וכו׳ לקרא לעברי דרך הַמְיַשְּׁרִים ארחותם (משלי ט יד-יה). צדקת תמים תְּיַשֵּׁר דרכו וברשעתו יפל רשע (שם יא ה). — יִשֵּׁר הדבר למקום פלוני, עשה שילך שמה, richten; diriger; to direct: יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון העליון וַיְיַשְּׁרֵם[2]) למטה מערבה לעיר דויד (דהי״ב לב ל). — יִשֵּׁר הפקודות וכדומה, עשה אותם בישר: כל פקודי כל יִשָּׁרְתִּי כל ארח שקר שנאתי (תהל׳ קיט קכח). — ובתו״מ: זה כלב שיישר את עצמו (מד״ר במות א). שכל המיישר ארחותיו הוא מכבד להקב״ה (שם במד׳ ח). — ואמר המליץ: לא אהבני אדם שלא היתה לו אהבתי זכה כל ימי ולא שנאני אדם שלא התפללתי בעדו שיישרהו הבורא (מכה׳ הפניני לרשב״ג 34).— ובמשמ׳ העקרית: ותולה עיניו כנגדה (כנגד הירח) ומישר את רגליו ומברך (מס׳ סופר׳ כ א).

—פע׳, יֻשַּׁר, מְיֻשָּׁר, — שעשוהו ישר: וקלע כרובים ותמרות ופטרי צצים וצפה זהב מְיֻשָּׁר על המחקה (מ״א ו לה). — ובתו״מ: אלו דברי תורה (שכתוב בהם) התעיף עיניך בו ואיננו ואפילו הכי מיושרין הן אצל ר׳ מאיר (מגי׳ יח:).— ובסהמ״א: והנוסחא

---

[1]) צורת עתיד לנסתרות כמו וַיֵּחַמְנָה, עי׳ ערך יחם, והיא הצורה הקבועה לעתיד נסתרות בערב׳, וכמו״כ באשורית. —[2]) בירוש׳ בתוך דבור ארמי: מאן דאמר חרוש בה טבאות ואנא נסיב לה מינך בתר שמיטתא יישר (כך צ״ל, וכך מוגה בפרוש הגליון בדפוס קורוטשין) (ירוש׳ גיט׳ ה מז ג). ובבבלי בתוך דבור ארמי: רבה בר מרי איקלע לבי רבא בהול חזייה דבריך לפני המזון והדר בריך לאחר המזון א״ל יישר (ברכ׳ מב:). ונמצא עוד בהרבה מקומות בבבלי (שבת סג:, עירוב׳ לד:, פסח׳ נג:, חול׳ עה:, שבוע׳ מ:), ובקצת מקומות ישר ביוד אחת. — והעיד ר׳ יוחנן על דבור זה: א״ר יוחנן בשם ר״א בנו של ר״י הגלילי אמרין לפעלא טבא יישר (פסיק׳ רבתי יט). — [3]) והגיה שם הב״ח יישר, כצ״ל. — [4]) תרגום עברי מגוף המאמר בארמ׳ בחולין דף יז.

— [1]) כך הקרי, הכתיב אושר. — [2]) כך לפי הכתיב, הקרי וַיַּשְּׁרֵם בהבלעת היוד, כמו וַיֹּבִשֵׁהוּ, עי׳ ערך יבש.

שכתב אינה משוה עם התוספתא גם בעצמה אינה מ י ו ש ר ת (רמב"ם טומאת מת ח ה). וגם תראה בגירסת ר"ת תלמיד רב האי ובגירסת רבינו ר' יצחק אלפס תלמידו כי גרסתם נכונה ומ י ו ש ר ת (תבוי' ר"ת פט).— °מסלה מישרה, במוסריות: ועתה השבעתיך באמונת הצדק אשר היא נתיבתך הסלולה המ י ו ש ר ת ובתפארת האמונה אשר היא אזור חלציך (מכת' מנח' כן סרוק לחסדאי).— ואמר המליץ: טוב ישר ממ י ו ש ר ורע משניהם עקש (אסף כ נה).— ובמשמ' העקרית: ובהתחבר אחת לסוף ישוב נגדר ובהתחבר אחת לנגדר ישוב עגול והעגול מ י ו ש ר והמ י ו ש ר שלם והשלם גוף (ראב"ע קהל' ז כז). המאזנים צריך שיהיו מ י ו ש ר י ם כל אחד לפי מה שהוא (בו"ע חו"מ רלא).

—הפע', הְיְשִׁיר, עת' יַיְשִׁיר, יִישִׁירוּ, צווי הַיְשֵׁר,—א) פ"ע, יישירו העינים, תבטנה ישר: עיניך לנכח יביטו ועפעפיך יַיְשִׁרוּ [1]) נגדך (משלי ד כה).—ב) הישיר הדרך, עשהו ישר: יי' נחני בצדקתך למען שוררי הַיְשַׁר [2]) לפני דרכך (תהל' ה ט).— ובספה"א: עד כאן הנה ה י י ש ר ת י ך והורתיך למה שתעיין בו (אגר' הרמב"ם, קובץ כוקסדורף 381). שיעיין בכל המקומות ש ה י ש י ר ו ה ו אל זה הטעות (רלב"ג משלי כ). שהנביאים כולם יתכוונו ל ה י ש י ר כלל האנשים לעבודת השם ואהבתו (העקרים ב יז). דע שהדרך המ י ש י ר ה לחקירת ידיעתו היא חקירת ההתבוננות במלאכתו ומעשה ידיו (מאזני צדק, אלגזלי 41). שהשפע האלהי הזה הוא בא על אדם שלם בתורה ובמצותיה אשר ירצה בו ה' יתברך להנהיג ו ל ה י י ש י ר את העם לקיים מאמריו וצוויו (מנח' קנא' לר"י מפיסא 39). שהטבע לא יפעל בעצמו לולי בהישרת השכל הפועל כי הוא המ י ש י ר אותו להביאו אל תכליתו לפי שהטבע אינו משכיל (דרך אמונ' לר"א ביבאגו א א). הנני מקדים הקדמה שצריכה מאד ל ה י ש י ר אל הענין העצום המופלג שאנו עתידין להעיר עליו בפרקים אלו (בעה"ב לאבן לטיף ג ג).

—נתפ', °נִתְיַשֵּׁר, — א) נִתְיַשֵּׁר הדבר בעיניו, נהיה ישר בעיניו: והודה לו על דבר זה בשביל ש נ ת י י ש ר בעיניו ונהנה ממנו (ר"ת ע"ז יז). משה רבינו כשבא לכתוב את המצות נ ת י י ש ר בעיניו לכתוב איך קבלו ישראל את התורה (סדר התנ' וקור' העתים 163).

—ב) נִתְיַשֵּׁר לדבר, פנה לעוצת הדבר הזה, במשמ' העקרית או בהשאלה: כל איש אשר ימות במלחמה על ה' ועל מקדשו ועל תורתו יהיה בגורל ה' חלקו ו י ת י י ש ר ללכת אל האור הגדול ולא יראה החשך המחשיך הנפשות (יוסיפון, פרק עח). כי פרישת הרשת יהיה עקר הכונה בה ללכוד העוף ובשנית י ת י ש ר בה להאכיל העוף מזון מהמזונות ובזה יאמר שהבא לגנוב יכוין בגניבה להמית בעליה על הכונה הראשונה ובשלישית י ת י ש ר בה לתועלת הממון וזה כלו אמר להעיר כל אלו הדברים הרעים י ת י ש ר ו מאד לרציחה כאילו היתה הרציחה היא המכוונת בהם (רלב"ג משלי א). כי לפי זה י ת י י ש ר ו לשפוט בדברים לפי מה שיאות מהמסודר מהגרמים השמימיים (הוא, אסת' א). שבחו לו (להבורא) בשירים ובזמירות ודברו בספורי כל נפלאותיו כדי שיתפרסמו לכל ו י ת י ש ר ו לאמונתו (הוא, דה"י טז ח). וע"כ צריך שנבאר התכלית הזה מה הוא כדי ש י ת י ש ר האדם להשיגו (העקרים ג ג). הזקן אשר ישמעו בני אדם לקולו אשר הוא נכון לרפא נפשות השבים המ ת י ש ר י ם הראוי עליו שלא יהיה קופץ עליהם להטריחם ולהנהיגם בדבר מיוחד כל זמן שאינו יודע מדותם (מאזני צדק, אלגזלי 88). כ ש נ ת י ש ר ה הנפש האנושית למשוך אליה מברכותיו הושפעו עליה (אמונה רמה ד ב).— ג) °במשמ' העקרית, נעשה ישר, ההפך מן כפוף: אנחנו מוצאין הנרפאים מהחולי שלא יוכלו לעמוד על רגליהם מרוב חולשתם וכשישען אחד מהם על דבר נ ת י ש ר ה קומתו אע"פ שבלכתו חלוש יותר מחולשת גופי הזקנים (מ' אלדבי, ב"א ה).— ד) °נעשה טוב ויפה: והנשארים (בי' הדברות) הנהגות מדיניות בהם תקון עולם וכבר נחתמו בדבור כאשר יעשה בשלמות כבר נ ת י ש ר סדור העולם (אמונה רמה ג א).

יְשָׁרָה, ש"נ,— כמו יֹשֶׁר: הלך לפניך באמת ובצדקה וּבְיִשְׁרַת לבב עמך (מ"א ג ו).— ובספה"א, גם במשמ' דעת ישרה, לפי אמתת הדברים: לפי שהקב"ה נותן לו לב ישר דין ישר לכך היה מודה להקב"ה שנתן לו י ש ר ת לב שהלכה כמותו שאינו טועה בדבר הלכה (ספ' חסידים, תתתכסח).

יְשֻׁרוּן, ש"ז, כמו יֹשֶׁר: בצועה בדי הארון יז אחת ושב וישעה, צגו בכן ב י ש ר ו ן ולשהוט שעי'

—[1]) כך הקרי, הכתיב הושר. —[2]) יש סוברים שזה קל, יִשְׁרוּ.

מיהר צועה (רסע״ג, עבודה). והאחד משני ענינים האלה אפשר שיראה לעין האדם והוא ישרון המעשים אעפ״י שאפשר בו צד חונף (ר״ש א״ת, יקוו המים יד). בן תדמה שני אנשים עומדים על שני קצות הקוטר עד שיהיה הנחת רגליהם על ישרון הקוטר וישוב הקוטר והרגלים בקו אחד ישר (בעה״ב, מיות׳ גרלב״ג יא).

יְשֻׁרוּן, ש״ז,—שם עם ישראל, ובקבלה, *חלק התחתון של גוף האדם, עי׳ ישראל.

***יְשָׁרוּת**, ש״נ, — כמו יֹשֶׁר: צדיק וישר הוא שהוא מתנהג בישרות עם כל באי העולם (ספרי דבר׳ כז). אתה כוננת ישרות לאוהבים שעל ידי המשפטים שנתת להם הם עושים מריבה זה עם זה ובאין לידי משפט והם עושין שלום (מד״ר שמות ל). וזך זה הקב״ה שהוא נוהג עמו במדת ישרות ונותן לו שכרו בעולם הזה כפועל העושה מלאכה עם בעה״ב באמונה (שם רות א). אמר ר׳ חנינא היא (התורה) וכל כלי אומנתה ניתנה עינותנותה צידקה וישרותה ומתן שכרה (שם דבר׳ ח). אמר רבי לוי דן אותם בישרות דן אותם בלילה אימתי כשהם ישנים מן העבירות (פסיק׳ רבתי מ). בששופטי ישראל וגדולי הדור ומנהיגם הולכים בישרות ובתמימות ומתרחקין מן החטא ומן הביעור (והזהיר, שמות לח.). — ובסהמ״א: והשם שהוא נתגלה למשה בסנה מתוך אהבה מתוך הרחמים ומתוך הענוה ומתוך הישרות ומתוך השפלות (אותי׳ דר״ע ו ז). שהיה די באמרו כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה ובישרות לבב (ר״י אברבנאל, מ״א ג). והיה כל זה לדוד בסבת חסידותו וישרותו (הוא, ש״א כד). אעפ״י שמתו בניו ובנותיו ואבדו כל נכסיו עודנו מחזיק בתומתו וישרותו ותסיתני בו לבלעו חנם (מעין גנים לאיוב ב ח). ראובן שהיה מוחזק בכשרות ובישרות כל ימיו ותמיד היה יושב ועוסק בתורה ובמצות (שו״ת חות יאיר לב). — ואמר הפיטן: אל כליות בוחן ושבילי לב, כשרות ישרות ושרירות הלב (סליח׳ יוס ז, אם עונינו). ששון ושמחה וגילה וישועה, בימי גמול עם ישראל, חסידות וישרות בו ידועה, יבורך בברכת אבותינו (סמא״ל, פזמ׳ למילה, יגל בחק). יודע אני בעצמי שאין בי לא תורה ולא חכמה לא דעת ולא תבונה לא צדקה ולא ישרות ולא גמילות חסדים (וידוי ליוה״כ, רכב״ע).

***יִשְׁרִי**, ת״ז, — מטבע דבר ישר, לא עקום: התנועה הפשוטה היא שני מינים לבד הסבובי והישרי והסבה בזה שהגשמים הפשוטים הם שני מינים הישרי והסבובי ולפי מספר הגשמים יהיה מספר התנועות (בעה״ש, מיות׳ גרלב״ג יג).

***יַשְׁרָן**, ש״ז, מ״ר יַשְׁרָנִים, — מי שטבעו להתנהג ביֹשֶׁר: שאם יונחו האנשים ישרנים אין רע ביניהם כמעט לא היו צריכים לחכמת הדינין (אמונה רמה ב א). חכם ואיש ישרן נבון ובר סברן (שו״ת רמ״א כה).

***יַשְׁרָנוּת**, ש״נ, —סגולת דבר ישר: שנתחיל מהמדה והמעלה הנקראת ישרנות וצדקנות (יוסף ב״ע, כבוד אלהים ע.).

ישש[1]), ממנו יָשִׁישׁ, *יְשִׁישׁוּת, *יְשִׁישִׁי, *יָשֵׁשׁ.

***יָשַׁשׁ**, פ״ע, — יָשַׁשׁ פלוני, היה יָשִׁישׁ, וְיָשְׁשׁוּ הימים: וידי כתששה וימי כיששו ועיני כעששה מאורה (רה״ג לר״א בן עטא, JQR 1,2, 234).

—פע׳, *יִשֵּׁשׁ, — עשה ישיש, ובהשאלה, יִשֵּׁשׁ דבר, עשה שהדבר יתקיים לארך ימים: שוקיו קומות עמודי שש, יסוד עולם להתאושש, בשביעי למעלה משש, יפה כסאו לישש[2]) (יולר שבת חוהמ״פ, דודי צלין).

יִשְׂרָאֵל, ש״ז,— א) שם עצם פרטי, כנוי ליעקב ושם כללי לעשרת השבטים ולממלכת עשרת השבטים.— ב) *שֵׁם, כמו יהודי: עכו״ם שהדליק את הנר משתמש לאורו ישראל ואם בשביל ישראל אסור (שבת טז ח). עכו״ם שהיה מעביר עם ישראל כדי יין ממקום למקום (ע״ז ה ג). גוי שמכר קמתו לישראל ליקצר חייב בפאה ישראל שמכר קמתו לגוי לקצור פטור וכו׳ ישראל וגוי שהיו שותפין בקמה חלקו של ישראל חייב והלקו של גוי פטור (תוספתא פאה ב ט). גוי שאמר לו לישראל תן שמן על גבי מכתי (שם דמאי א יח). חמור גזל הגוי מגזל ישראל (שם ב״ק י יה). ישראל שלוה מעות מן הגוי וכו׳ וגוי שלוה מעות מישראל ומבקש להחזירם לו מצאו ישראל אחר ואמר לו תנם לי (שם ב״מ ה יו-יז). בן גוי שבא על בת ישראל וילדה וכו׳ בנך מישראל קרוי בנך ואין בנך מגויה קרוי בנך (ירוש׳ יבמ׳ ב ז).

---

[1]) אין חבר לשרש זה בשאר הלשונות האחיות זולתי קשש בארמ׳ וסורית.

[2]) פרשו המפרשים מלשון ישיש, ויש מי שפרש במשמ׳ אשש.

ישראל שלקח שדה מנכרי ובא ישראל אחר והחזיק בה (כ״כ נה.).— ובסהמ״א: גויה אחת נכנסה לביתו של ישראל לשתות (בו״ת ריב״ש רמה). אם בא הישראל לאחר שהחזיק הנכסים במשפט למכור לישראל חבירו כל כוחו וזכותו שיש לו (בו״ת תרומ׳ הדשן בלט).— ומ״ל: אומנין ישראלים ששלח להם עכו״ם חביות של יין נסך בשכרן (ע״ז ס ז). אם דר עובד כוכבים בפנימית ושני ישראלים בחיצונה אוסרת דריסת רגלו עליהן (רב״י ערוב׳ עה:). אפילו יש הרבה ישראלים באותו בית (תוספ׳ שם עד:). הרי כל נכסי משועבדין לעכו״ם ואם יטלו אותן הישראלים בחובם יאסרו אותי העכו״ם (רמב״ס, מלוה ולוה א ו). —ג) *אדם מישראל שאינו כהן ואינו משבט לוי: כהן ולוי שקבלו שדה מישראל בשם שחולקין בחולין כך הולקין בתרומה (דמאי ו ג). ישראל שקבל מכהן ומלוי המעשרות לבעלים (שם ד). תלתן של תרומה שהיפת בה בת כהן את ראשה אין בת ישראל רשאי לחוף אחריה (תוספתא תרומ׳ י ד). ישראל שהיו לו עשרה ספק פטרי חמורים (בכור׳ יא.). —ד) בקבלה, *שם להצי הגוף העליון של האדם, עד המתנים: כי עד החזה נקרא ישראל ומשם ולמטה עד רגליו נקרא ישורון (מהכת״ו, ע״ת, היכ׳ ז״א טו א). הוא (יעקב) מרמז על ז״א ממראה מתניו ולמטה נקרא יעקב וממראה מתניו ולמעלה נקרא ישראל (עמה״מ, ריבא דז״א מא).

יִשְׂרְאֵלִי, ת״ז, לנק׳ יִשְׂרְאֵלִית, — של ישראל: ויצא בן אשה יִשְׂרְאֵלִית והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל וינצו במחנה בן הַיִּשְׂרְאֵלִית ואיש הַיִּשְׂרְאֵלִי ויקב בן האשה הַיִּשְׂרְאֵלִית את השם ויקלל (ויקר׳ כד י-יא).— ובתו״מ: בזונה נכרית וכו׳ בזונה ישראלית (ע״ז סג.).— ובסהמ״א: מה גדלה מעלת האומה הישראלית על כל בני אדם (גופ׳ לופים כ יז). שכפי הוראות המערכה ומשפטי הכוכבים יחיבו השפלה ואיבוד אל כללות האומה הישראלית (חמה״י ב, פורים ד). ולכן הוצרך המתוכה המשיב הישראלי לפרש אותם המאמרים באופן מסכים לשרשי הדת הישראלית ולכן היו שתי אלו הדעות משותפים (קוכן ויכוח ד).

***יִשְׂרְאֵלִית**, ש״נ,— אשה לא אשת כהן: מיכן אמרו אשה שהיא מצנעת עצמה אפילו היא ישראלית ראויה היא שתנשא לכהן ותעמיד כהנים גדולים (מד״ר במד׳ א). ישראלית שיש לה זרע מכהן (רמב״ס תרומ׳ ו יב). כהנת שהפפה ראשה בתלתן של תרומה אין הישראלית מותרת לחוף אחריה (שם יא ט).

יתד, ממנו יָתֵד, *יתדה.

יָתֵד[1], ש״נ, סמי׳ יְתַד, מ״ר יְתֵדוֹת, סמי׳ יִתְדוֹת, ככנ׳ יְתֵדֹתֶיךָ, יְתֵדֹתָיו, יְתֵדֹתֶיהָ, יְתֵדֹתָם,—א) חתיכת עץ או מתכת חד מקצהו האחת, יחפרו בו באדמה, ויתקעוהו בכתל לתלות עליו דברים, Pflock; pieu; pin: ותקח יעל אשת חבר את יְתַד האהל ותשם את המקבת בידה ותבוא אליו בלאט ותתקע את הַיָּתֵד ברקתו (שופט׳ ד כא). וכל הַיְתֵדֹת למשכן (שמות לח כ). וכל יְתֵדֹתָיו (של המשכן) וכל יִתְדֹת החצר נחשת (שם כז יט). אהל בל יצען בל יסע יְתֵדֹתָיו לנצח וכל חבליו בל ינתקו (ישע׳ לג כ). את מיתריו (של שער החצר) ויתֵדֹתֶיהָ (שמות לט מ). ואדניהם ויתֵדֹתָם ומיתריהם (במד׳ ג לז). הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי האריכי מיתריך ויתֵדֹתַיִךְ חזקי (ישע׳ נד ב). —ובמליצה: ממנו פנה ממנו יָתֵד ממנו קשת מלחמה (זכר׳ י ד). — ותקועה בכתל לתלות עליו דברים: אם יקחו ממנו (מעץ הגפן) יָתֵד לתלות עליו כל כלי (יחזק׳ יה ג). — ובמליצה: ותקעתיו יָתֵד במקום נאמן וכו׳ ותלו עליו כל כבוד בית אביו הצאצאים והצפעות כל כלי הקטן מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים ביום ההוא נאם יי׳ צבאות תמוש הַיָּתֵד התקועה במקום נאמן ונגדעה ונפלה ונכרת המשא אשר עליה (ישע׳ כב כג-כה).—ואמר המשורר: וכאשר העביר הנדוד שופר תרועה, להמיש היתד התקועה, שנסתי מתני באזור הנסיעה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג).— ובהשאלה במשמ׳ מדור קבוע: כמעט רגע היתה תחנה מאת יי׳ אלהינו להשאיר לנו פליטה ולתת לנו יָתֵד במקום קדשו (עזר׳ ט ח).— ולחפר בו האדמה:

---

[1]) בערב׳ וַתִד a), ואומר המשל: אד׳א כנת ות ד אצבר אלצ׳רב ואד׳א כנת רזמה אצ׳רב (Lüd. Marok. Sprw. XXVI, MSO). ובעבר׳: אם היית יתד סבל המכה (של המקבת) ואם היית מקבת הכה. ויש בערב׳ עוד שתי צורות וַתַד b) שהוא בעבר׳ יָתָד, ועוד

---

a) وَتِد b) وَتْد

ויתד תהיה לך על אזנך והיה בשבתך חוץ וחפרתה בה (דבר' כג יד).— ב) במלאכת האריגה, יתד הארג, העץ שבו שובטים הארג לקרב החוטים זה לזה: אם תארגי את שבע מחלפות ראשי עם המסכת ותתקע ביתד ותאמר אליו פלשתים עליך שמשון וייקץ משנתו ויסע את היתד הארג ואת המסכת (שופט' יו יג-יד).— ובתו"מ, במשמ' העקרית, *יתד של אהל, של מחרשה, של משוחות: המסר הגדול ויתד של מחרישה (שבת יז ד). יתדות אהלים ויתדות המשוחות טמאות (כלים יד ג). אצבעותיו של אדם דומות ליתדות (כתוב' ה:). ראשי המיתרים האחד היה קשור ביריעות וראשיהם השני היה קשור ביתדות והיו נועצים היתדות בארץ כדי שלא יגלול הרוח ליריעות (מד"ר במד' יב).— *והבולטים מכותלים: יתידות היוצאות מכותלי המבוי אדם נותן עליהן את הקורה (ירוש' עירוב' א יח ד). היו שתי יתידות יוצאות וסיכך על גביהן (שם סוכ' כ נג.). נעץ יתד באילן ותלה בה כלכלה למעלה מעשרה טפחים (שבת קנה.). כגון שנעץ שתי יתידות עקומות על שני כותלי מבוי (עירוב' ט.). בשעה שהיה מבקש לתלות את קופתו היה מביא יתד ותוקעה ונתלה בה ואח"כ היה תולה את קופתו (מד"ר בראש' מ). היה כאסקופה התחתונה שהכל דשין בה וכיתד הנמוכה שהכל תולין בה (דא"ז א).— ומשל, יש לו יתד להתלות בה, ר"ל יש לו אדם גדול במשפחתו, יש לו על מי לסמוך: אשרי אדם שזכו לו אבותיו אשרי אדם שיש לו יתד במי להתלות בה (ירוש' ברכ' ד ז ד).— ובמליצה: שלש יתידות גדולות בעולם אברהם יצחק ויעקב (מד"ר בראש' מג). ויהי אחרי מות יהושע מיד נתגרו בהן יתידות הארץ (שם סב).— ומליצה, *יתד היא שלא תמוט, דבר קבוע, שאין לשנותו: (והלא פעמים לא אמרת לנו כן) א"ל יתד היא שלא תמוט (גיט' יז.). כל מדת חכמים כן העמידוה יתד ולא תמוט (רש"י כתוב' קד.).— *יתדות הכנור, שהנימים מתמתחים על ידיהם: כמו האצבעות והיתדות אשר ישתנו בכל מיתרי הכנור (מוסר הפלסופ' א כ). בכלי ההוא הנקרא מנים שעליו ינוחו חמשים יתידות וכו' יתד אחד לכל נקב (שלטי הגבור' ו). ואל יפול לב אדם לאמר כנורו של משה שלם היה במיתריו ויתדותיו משוערים במדה ערוכה בכל ושמורה (נפוצ' יהודה א).— ג) בהשאלה, *יתדות דרכים, טיט קשה בולט הד[1]): וגץ יוני אלו יתדות הדרכים שאין טובלין בהן (מקוא' ט ב). ואלו הן יתידות הדרכים אלו שמהלכין עליהן בימות הגשמים והן מתמעטין (תוספתא שם ו יד). מעשה ברבן גמליאל ורבי יהושע שהיו (מהלכין) בדרך והיו מסתלקין לצדדין מפני יתידות דרכים (ירוש' ברכ' ב ה ד).— ד) *בגוף בע"ה, כעין שנים בולטות מעצם כף הירך, Ligamentum teres femoris[2]): היתדות שבעצם הכף שיוצאת על העצם הזכר ואוחזות אותו (רמב"ם שחיט' י ג).— וכמו"כ בחלקי אברים אחרים: תבנית האצטומכא היא ארוכה ועגולה והיא מטה שהיא מול חוט השדרה שטוחה ותחתונה יותר רחב מעליונה והכבד מקיף עליה ודבק בה ביתדותיה כמו שיאחז האדם באצבעו (פרקי משה א).— *יתד הארץ, כנוי להקטב: כל כוכב מן המזרח לצד אמצע השמים ואחר מאמצע השמים לצד המערב ואחר מן המערב לצד יתד הארץ ואחר מיתד הארץ לצד המזרח (אמונה רמה 62).— ה) *במלאכת השיר, יתד, שוא מחבר לתנועה שלאחריה[3]): והשוא המתנועע עם התנועה שהיא אחריו קורין[4]) אותו יתד ושוה הם בעיניהם במשקל גברים כמו חמורים כי הפתח החטף לא הוסיף על השוא המתנועע רק יקרא ג"כ יתד וכו' כמו נדוד הסיר אוני, והבהיל רעיוני, ושם פי ולשוני, אסורים בזקים, והנה עקר כל אחד יתד וארבע תנועות (ראב"ע, צחות, בער מה"פ והבמות). ובעבור היות זה המשקל כבד בלשון הקודש ובעבור היתידות הוצרך בעל החרוזים להפסיק מלת

ותד a) שהוא בעברית יָתֵד, ואין ספק שהיו לפנים

a) وَتِد

1) אלה הצורות בעברית, ולכן הסמי' יתד מן יתד.— 2) בערב' אותאד אלארצ', ההרים.— 3) תרגום דר' מזיא.— 3) בערב' ותד במלאכת השירה שלש אותיות שאחת מהן נחה, האמצעית, כמו קול a), או האחרונה כמו עלי b).— 4) מלשון זה נראה ברור, כי כבר לפני ראב"ע היה נהוג שמוש השם יתד במשמ' זו, ובודאי כבר השתמשו בו גם רשב"ג ור"י הלוי, ואולי כבר דונש שהיה הראשון שהתחיל לשקול השירים העברים במשקל הערבים. אך לא מצאתי השמוש הזה בפרוש קודם ראב"ע.

a) قول b) على

בגבור וכו׳ כי חרוז אחד הוא (שם). והיתד (בעי״ה) הוא כל שוא מונע עם איזו תנועה מהתנועות עמו כמו מלת שמור עד״ם (ר״י קמחי, שקל הקדש יח). וצריך לדעת עוד כי המשוררים יקראו יתד לעבד ומלך יחד ולמלך לבדו יקראו תנועה דמיון זה דברים הוא מורכב מיתד ותנועה כי שוא הדלת וקמץ הבית הוא היתד וחירק הריש היא התנועה (רמב״ה, דרכי נעם ט:). הדרך הראשון הם המרובעים הפשוטים ונתיבות זה הדרך שלשה נתיב החרז ונתיב ההלצה ונתיב היתדות והתנועות (שם י:). המרובעים הפשוטים אשר לא יסכימו חרוזיהם וכו׳ ונקראו פשוטים להיותם בלתי בעל יתדות (שם). הנתיב הראשון בבחינת תנועותיו ויתדותיו (שם כד:). וכשנדביק השבא איזו שבא שתהיה פשוטה או מורכבת אל אחת מהז׳ תנועות שהם הז׳ מלכים נקרא המורכב משניהם יתד כמו מעט צרי (רס״ע אבן דנאן, פרק כחרז). שיר פשוט הוא שיר שאין בו שום יתד אבל כלו תנועות ונראה שגם השיר שאין בו שום תנועה אלא כלו יתד ראוי להקרא שיר פשוט (ערוג׳ הבשם לב).— ו) בחכמת הכוכבים, כ״א מארבע נקודות מגלגל המזלות: בכל עגול יש לו שני אלכסונים הנה יתחלק הגלגל לארבעה חלקים שנים בכל חלק בקצר האלכסון ואלה הם נקראים יתדות כאשר אפרש (ראב״ע, ספ׳ הטעמים ג). ובעבור זה חלקו כל נקודה מד׳ הנקודות (של הגלגל) על ג׳ חלקים וקראו הד׳ נקודות יתדות וכו׳ והיתד הראשון שהיא המעלה הצומחת (הוא, ראב׳ חכמה ב). הבית הראשון והד׳ והז׳ והי׳ ארבעתם יקראו יתדות (שם ג). שתדע מולד האדם ותדע יתדות מזלו ומקום הטובים והרעים (הוא, המבחרים, כ״י ברלין). בעת שהוא (הירח) ביתד מזרח או זולתו מן היתדות (מו״נ ג לז). בהיות הירח במעלה פלונית בעת שהוא ביתד הכבוד או מזולתו מן היתדות (מנח׳ קנא׳ אגרת אחרי ה, בשם רמב״ם).— ואמר המליץ: ושקל השמש במעגלותיו, והושיב הצומח על ארבע יתדותיו, וחקק כל כוכב איש על דגלו באותיותיו (ר״י חריזי, תחכמ׳ כב).

***יתדה**, ש״נ, בכנ׳ יתדתו,— כמו יתד: וכי מה היתה יתדתו של רבי אלעזר בן עזריה שהיה דור עשירי לעזרא (ירוש׳ ברכ׳ ד ז ד).

יתום[1], ש״ז, מ״ר יתומים, יתמים, בכנ׳ יתמיך, יתמיו,— איש שמת אביו או אמו, Waise; orphélin orphan: כל אלמנה ויתום לא תענון (שמות כב כא). עשה משפט יתום ואלמנה (דבר׳ י יח). ארור מטה משפט גר יתום ואלמנה (שם כז יט). ובא הלוי וכו׳ והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו (שם יד כט). כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולאלמנה יהיה (שם כד יט). שפטו יתום ריבו אלמנה (ישע׳ א יז). כלו אהב שחד ורדף שלמונים יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם (שם כג). גר יתום ואלמנה לא תעשקו (ירמ׳ ז ו). לגר עשו בעשק בתוכך יתום ואלמנה הונו בך (יחזק׳ כב ז). ובעשקי שכר שכיר אלמנה ויתום ומטי גר (מלא׳ ג ה). עליך יעזב חלכה יתום אתה היית עוזר (תהל׳ י יד). אם אמנע מחפץ דלים ועיני אלמנה אכלה ואכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה וכו׳ אם הנפתי על יתום ידי וכו׳ כתפי משכמה תפול (איוב לא יו-כב).— ומ״ר: והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתמים (שמות כב כג). להיות אלמנות שללם ואת יתומים יבזו (ישע׳ י ב). אבי יתומים ודין אלמנות אלהים במעון קדשו (תהל׳ סח ו). יהיו בניו יתומים ואשתו אלמנה (שם קט ט). אל תסג גבול עולם ובשדי יתומים אל תבא (משלי כג י). אלמנות שלחת ריקם וזרעות יתמים ידכא (איוב כב ט). חמור יתומים ינהגו יחבלו שור אלמנה (שם כד ג). אלמנה וגר יהרגו ויתומים ירצחו (תהל׳ לד ו). על כן על בחוריו לא ישמח אדני ואת יתמיו ואת אלמנתיו לא ירחם (ישע׳ ט יו). עזבה יתמיך אני אחיה ואלמנותיך עלי תבטחו (ירמ׳ מט יא). אל יהי לו משך חסד ואל יהי חונן ליתומיו (תהל׳ קט יב).— ואמר בן סירא: היה כאב ליתומים ותמור בעל לאלמנות (ב״ס גני׳ ד י).— ובהשאלה למי שאין מי שיגן עליו: יתומים היינו אין אב אמתינו כאלמנות (איכ׳ ה ג).— ובתו״מ, במשמ׳ העקרית: יתום מבקש לישא שוכרין לו בית ומציעין לו מטה ואח״כ משיאין לו אשה (תוספתא כתוב׳ ו ח). כאן ביתום גדול כאן ביתום קטן (ירוש׳ שם ט לג:). הודו לה׳ שגובה חובתו של אדם

---

[1]) בכנענ׳ יתם: אזרם יתם בן אלמת (כתב׳ אשמנעזר). בארמ׳ יתמא. בערב׳ יתים a).

a) يتيم

בטובתו עשיר בשורו ואת עני בשויו יתום בביצתו אלמנה בתרנגולתה (פסח׳ קיח.). לבעל הבית שגדל יתום בתוך ביתו לימים העשיר אותו יתום ואמר אהניהו לבעל הבית מנכסי (ב״ב קכג.). שכל המגדל יתום בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו (סנה׳ יט:).— ומ״ר: מת והניח נכסיו ליתומים והיא נפרעת מן היתומים לא תפרע אלא בשבועה (כתוב׳ ט ח). בעון נבלות פה צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות ובחורי שונאי ישראל מתים יתומים ואלמנות צועקין ואינן נענין (שבת לג.). ארבעה פרוטות אין בהן סימן ברכה לעולם שכר כותבין ושכר מתורגמנין ושכר יתומים ומעות הבאות ממדינת הים (פסח׳ נ:). שטר חוב היוצא על היתומים אעפ״י שכתוב בו שבח אינו גובה אלא מן הזיבורית (גיט׳ נ.). אמר שמואל מעות של יתומים מותר להלוותן בריבית (ב״מ ע.). — וגם בבע״ח: הכל נכנסים לדיר להתעשר חוץ מן הכלאים והטריפה ויוצא דופן ומחוסר זמן ויתום איזהו יתום כל שמתה אמו או שנשחטה (בכור׳ ט ד). כל אשר יעבור תחת השבט שומע אני אף היתום במשמע והדין נותן ומה אם בעל מום שאינו כשר לגבי מזבח נכנס לדיר להתעשר יתום שהוא כשר לגבי מזבח לא יהא נכנס (מכי׳ בא, פסח׳ יח). תחת אמו (יהיה העגל שבעת ימים) פרט ליתום (ספרא אמור ח). מעשר בהמה של יתומין מוכרין אותו (תוספתא בכור׳ ז יב). אפי׳ שחט את אמו והשלח קיים אין זה יתום (גמ׳ שם נז:).— ובהשאלה, דור יתום, שאין לו אנשים גדולים: אין הדור יתום שראב״ע שרוי בתוכו (מכי׳ בא טז).

*יְתוֹמָה, ש״נ, מ״ר יְתוֹמוֹת, — אשה שמת עליה אביה או אמה: המגרש את היתומה והחזירה מותרת ליבם (יבמ׳ יג ו). יתומה שהשיאוה אמה או אחיה מדעתה (כתוב׳ ו ו). נערה שלא בגרה והיא יתומה (נדר׳ יא י). המשיא את היתומה לא יפחתו לה מחמשים זוז (תוספתא כתוב׳ ו ו). שכל המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו (מגי׳ יג.). ויירא אלהינו ויחמול על עמו ויפן לצער היתומה אשר בטחה בו ויתן לה חן לפני המלך (מד״ר אסת׳, ויהי כיוס).— ומ״ר: שני אחין נשואין לשתי אחיות יתומות קטנות (יבמ׳ יג ז). —ובהשאלה, אמן יתומה, שלא שמע הברכה: אין עונין אמן יתומה ולא אמן קטופה (ירוש׳ מגי׳ א עב.). כל העונה אמן יתומה יהיו בניו יתומים (ברכ׳ מז.). — ובמליצה בהשאלה, *שירה יתומה: ורבי יוסף בן חסדאי הוא אבי השירה היתומה, אשר תחלתה „הלצבי חן גבורת און ועצמה״, אשר אחת היא לאמה, ואין כמוה בבני עמה (ר״י חריזי, תחכמ׳ יח).

*יַתּוּעַ[1], ש״ז, — שם צמח שיש בו מיץ לבן: וממה שישמר בריאות השנים שימצמץ בחדש פעמים ביין שיתבשל בו שרש יתוע (קאנון ג ו יח). שלשול בטנם (יבוא) משתיית חלב עז שהיה מרעה שלה ענפי עשב אשקמוניא או יתוע (פרקי משה יג).

*יְתוּר, ש״ז, — בה״פ מן יָתַר: לא אמרו יתור בגדים אלא במקום בגדים אבל שלא במקום בגדים לא הוי יתור בגדים (ערוב׳ כג:). ציצלול קטן הוי יתור בגדים (זבח׳ יט.). — ובדבור הרגיל, בפרט מה שנותר להחייט מהאריג שנותנים לו לתפור בגד, וכנוי למה שהוא לוקח לו בעצמו מהאריג בלי דעת בעל הבגד: שם חנויות ואין מספר קטנות עם גדולות שידות תיבות וארונות מלאים פרקמטיא ואף ארונות גנביא אלו שהחייטים מוכרים לבעליהם שם את היתור שיורי בגדי צמר ופשתן (הפרדס, מספ׳ בנימין הבליסי). כי נתפש בגנבה וענשו אותו לעמוד אל עמוד הקלון כל ימי חייו ולהתגלגל בעשה יתור לאחר מותו (יל״ג, עט עקש).

א. *יְתוּר, ש״ז, — כמו יֶתֶר: ואני אומר כי יתור (שכתוב באיוב) מלשון יתרון[2] שהיותר מן ההרים והגדול בהן מרעהו לפי שהיוד בה מיסודיה והוא שם במות והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד ויתור ויתר במשקל רכוש ורכש (תשו׳ דונש על רסע״ג 38).

ב. *יָתוּר, ש״ז, — שם מן תּוּר, מקום שתרים אותו: ומזה (מן שרש תור) יְתוּר הרים מרעהו שם[3] בפלס יקום יבול (רד״ק, שרש תור).

1) בערבי׳ יתוע a).

2) וכן גם הפשיטא וקצת החדשים. ואעפ״י שיותר נראה כי בכתוב באיוב לא היתה הכונה בהמלה יתור לשם אלא לפעל עתיד מן הפעל תור, עי׳ זה הערך, בכל זאת דעת דונש ושאר המפרשים נותנת להשם יְתוּר זכות בלשון.

3) כך גם דעת רוב החדש׳, ועי׳ הערה הקודמת.

a) يتوع

***יַתּוּשׁ**[1]), יְתוּשׁ, יִתּוּשׁ, ש"ז, מ"ר יַתּוּשִׁים, יְתוּשִׁים, יִתּוּשִׁים,— מין זבוב קטן דק עוקץ בפרט בארצות החמות, Mücke; moustique; mosquito: אם מתכנשים כל באי העולם לבראות י ת ו ש אחד ולהכנים בו נשמה אינן יכולים לבראותו (ספרי דבר׳ לג). כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה וכו׳ ברא זבוב לצירעה י ת ו ש לנחש ונחש לחפפית (שבת עז:). חמשה אימות הן אימת חלש על גבור אימת מפגיע על ארי אימת י ת ו ש על הפיל אימת סממית על העקרב (שם). יצתה בת קול ואמרה לו (לטיטוס) רשע וכו׳ בריה קלה יש לי בעולמי ו י ת ו ש שמה וכו׳ עלה ליבשה ותעשה עמה מלחמה עלה ליבשה בא י ת ו ש ונכנס בחוטמו ונקר במוחו שבע שנים (גיט׳ נו.). שאם תזוח דעתו עליו אומר לו י ת ו ש קדמך במעשה בראשית (סנה׳ לח.). אכל פרעוש אחד או י ת ו ש אחד ה"ז סומר (הור׳ יא.). ובכל הקב"ה עושה שליחתו אפילו ע"י נחש אפילו ע"י י ת ו ש אפילו ע"י צפרדע (מד"ר ברא׳ י).— ומ"ר: הצד זבובין ו י ת ו ש י ן חייב (תוספתא שבת יב ד). כשם שמפנין מפני הגשמים כך מפני השרב ומפני ה י ת ו ש י ן (ירוש׳ סוכ׳ ב נג:). זבוב וצירעה ו י ת ו ש י ן ושילות נחשים ועקרבים לא היו מתריעין (תענ׳ יד.). אפילו דברים שאתה רואה אותן שהן יתירה בעולם כגון זבובין ופרעושין ו י ת ו ש י ן אף הן בכלל ברייתו של עולם הן (מד"ר ברא׳ י). ארורה האדמה בעבורך שתהא מעלה לך דברים ארורים כגון י ת ו ש י ם ופרעושין וזבובין (שם כ). גם אויביו לרבות מזיקי ביתו כגון י ת ו ש י ם ופרעושים וזבובים (שם נד).— ובסהמ"א: רב התיר לו לרב אחא בר דלא לישן בכילה בסוכה מפני י ת ו ש י ן (הלכ׳ פסוק׳, מועד). מפני מה נבראו י ת ו ש י ן בעולם שאינן מתקיימין בעולם אלא יום אחד בלבד (אלפבית׳ של ב"ס כד.). ובזה הדרך נחלש כחם והיה רבויים רבוי ה י ת ו ש י ם לא לעזר ולא להועיל (שבט יהודה ז).—ואמר הפיטן: לפניך אני נחשב כאין יְתוּשׁ קטן קדמני תחלה (פזמ׳ תימנ׳, שמע האל). — וכעין זבוב קטן שבקצת פֵּרוֹת: וכל השרץ השורץ על הארץ להוציא את ה י ת ו ש י ן שבכליסין ואת הזיזים שבעדשים (ספרא שמיני י יב). האוכל את הדירה ואת הנמלה ואת הכנה שבתבואה וכו׳ ואת ה י ת ו ש י ן שבכליסים (תוספתא תרומ׳ ז יא).

***יְתִיב**[1]), ש"ז, מ"ר יְתִיבִים, — שֵׁם משתף לנגינות אחדות, לפשטא, טרחא: אזלא פשטא פזרא וכו׳ י ת י ב רביע זקף גדול מאריך (דה"ט יו). ומיני ההעמדה ג׳ והם י ת י ב וזקף ואתנח (ר"י חיוג, שער טעמי המקרא). הרביעי נקרא פשטה, והוא ה י ת י ב בחיך ובלשון מבטה, ובשני פעמים פשוטה (הור׳ הקורא 72). שופר הפוך לא יסמך לו לעולם אלא י ת י ב עצמו בלבד (שם 89). תלישא תביר טפחא רביע י ת י ב פשיטא (ר"א כחור, טוב טעם).— ומ"ר: ואם היה במלה שני י ת י ב י ן מבליעים בנעימתה ולא מאריכים כמו היתה תהו ובהו (הור׳ הקורא 95).

***יַתִּיךְ**[2]), ש"ז, מ"ר יַתִּיכִים,—כלי מכלי בית התבשיל, כלי של ברזל שאוחזים בו את הקדרה שעל האש: ה י י ת י ב י ן[3]) טמאים והפרבין טהורין (כלים יב ג). ואלו הן ה י ת י כ י ן[3]) אלו שהחנוני מנער בהן את הקדרה (תוספתא שם ב"מ ב י).

יתם[4]), ממנו יָתוֹם, *יְתוֹמָה, *יָתֵם.

---

[1]) כך נקוד בתשבי, בוקשד׳, צמח דוד ולוי, והתימנ׳ קוראים יתּוּשׁ, כמו שנראה מהפזמון המובא בפנים. ובדבור נהוג לקרוא גם יִתּוּשׁ, ולא נתברר מקור שם זה. לוי רצה לגזרו מן המלה תאשי a) בערב׳, אך כבר דחה פלישר גזרה זו. אבל גם גזרת פלישר מן הפעל נתש b) בערב׳ אינה מחורת ביותר, כי אין בעצם פעל נתש משמ׳ שיסתעף ממנו בדרך טבעי השם יתוש. ואולי מקורו בשרש ו ת ש c) בערב׳, במשמ׳ קל וחלש מאד, ו ה י ת ו ש נחשב לבריה ק ל ה מאד, כמו שקראוהו בגיטין: בריה ק ל ה יש לי בעולמי ויתוש שמה.

a) ا ي b) نتش c) ونس

---

[1]) מן יתב, כמו ישב, ובטעמי אמת המיוח׳ לבן בלעם: א ל י ת י ב הו מנ אלאלחאנ אלד׳י יתגייר שכלה, ע"כ, ר"ל היתיב הוא מן הנגינות שמתחלפות צורתן.

[2]) משק׳ סַכִּין. ובמשנ׳ מנוק׳ כ"י פרמה נקוד יְיתיכים, יוד קמוצה, אך זה הנקוד עכ"פ אינו נכון, כי אם היחיד הוא יָתיך הרבים צריך להיות יְתיכין, ביוד שואית. ולכן יותר נראה הנקוד ע"מ סכין. ופרוש מלת זו אנו רואים מהתוספתא, שהרמב"ם פרש אותו: ברזלים יחזיקו בהם את הקדרה. —[3]) בנוסח׳ היתוכין.

[4]) משתף לשאר הלשונ׳ השמיות. בערב׳ יתם a).

a) يَتَم

יתם, —קל לא נמצא.

—פע׳, *יתם, מיתם,— יתם את פלוני, עשהו יתום: כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו ומייתם את גוזליו ותלמודו משתכח ממנו (פסח׳ מט).

—נתפ׳, *נתיתם, נתיתמה,— נעשה יתום: בבא עליה ואח״כ נתיתמה (כתוב׳ מד:).

א. יתר[1]), ממנו א. יתר, מיתר.

א. יתר[2]), ש״ז, בכנ׳ יתרי, מ״ר יתרים,—א) חבל, Sehne, corde; cord: ויאמר אליה שמשון אם יאסרני בשבעה יתרים לחים אשר לא חרבו וחליתי (שופט׳ יו ז). וינתק (שמשון) את היתרים כאשר ינתק פתיל הנערת בהריחו אש (שם ט). —ובפרט יתר הקשת, החבל האוחז בשני קצוות הקשת ומותח אותה: כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר לירות במו אפל לישרי לב (תהל׳ יא ב). כי יתרו[3]) פתח ויענני ורסן מפני שלחו (איוב ל יא). — ובתו״מ, במשמ׳ זו: הנוגע ביתר ובקשת אעפ״י שהיא מתוחה (כלים כא ג). —ובהשאלה, קו מדמה שבין שני קצות עיר בנויה בצורת קשת: עיר העשויה כקשת אם יש בין שני ראשיה פחות מארבעת אלפים אמה מודדין לה מן היתר ואם לאו מודדין לה מן הקשת (עירוב׳ נה.). — ובציור תשברת: בארבעה דרכים המדידה נקבצת ואלו הן המרבעת והמשלשת והעגלה והקשותה וכו׳ והקשותה בד׳ פנים בקשת ובית ר ובחץ ובגג וכו׳ היתר זה המחזיק בפי הקשת והחץ הוא המשוך מאמצע הקשת לאמצע היתר (מבנת המדות א). הקשותה כיצד נותן החץ על היתר שניהם בבת אחת וכו׳ וחוזר ולוקח חצי היתר וצורפו בתוך עצמו (שם ג). דע כי יש בעגול דברים רבים האחד קו העגול והשני האלכסון והשלישי הכפל והרביעי היתר והחמישי החץ והששי השברים (ראב״ע, ספ׳ המספר ז). נחשוב עגול אלכסוני י׳ וחצי היתר ד׳ והחץ ב׳ (שם). ואין כח במשכיל לדעת קדרות המאורות אם לא ילמד זה השער ויתרי

[1]) בערב׳ ותר a).

[2]) בערב׳ גם ותר b).—[3]) כך הכתיב, יתרי קרי.

a) وتر b) وِتر

קשתי העגול יצאו מהשער הזה (שם א). וכאשר נוציא יתר בשלישית האלכסון יהיה מרובע היתר עם מרובע החץ כמו מרובע אלכסון העגול (סוא יסוד מורא יא). ואם נשים עגול שיהיה אלכסונו עשרה ונעשה יתר בשלישית החץ מפאה הנקודה משתי הפאות אז נמצא מרובע שיהיו שבריו כמדו, קו העגול (הוא, ספ׳ השם ו). והנה אם היה מחץ השלישית י׳ שהוא ג׳ מעלות ושלישית מעלה יהיה מרובע חצי היתר כ״ב מעלות (שם). וכל הקוים הישרים הנמשכים בעגולה משפה אל שפה כ״א מהם נקרא יתר (יסו״ע לר״י ישראלי ז). — ב) מינים כלי הנגינה כמו הכנור והנבל וכדומה: תנועות העט רסן על תנועת יתרי הכנור (מוסרי הפלסופ׳ ב א). הימין מניעה יתרי הכנור (רד״ק, שרש שכח).—ואמר המשורר: אם הניפו קומות תמר לרקוד כלו ייני אובות, או הניעו יתרי כנור הובישו כל בעלי אובות (רמב״ע, תרשיש ב ו). — ג) העצבים של גוף בע״ח: שהוא סבת התנועה החפצית הנקראת בלשון ערב עצל ובלעז מוסקול׳ באברי הבש׳ והתלכד׳ ונטיית יתרותיו ומקום דבוקם ולפיפת קשוריו (אגר׳ תימן לרמב״ם). הזקנים יתקמטו עיניהם ויכנסו בחוריהם לפי שיתקמטו יתרי העין כי יגבר עליו היובש ותחלש הראות (רד״ק, שרש כהה). כאשר תכהינה עיני האדם לעת הזוקן יתקמטו יתרי העין ותקום העין ותכנס למעלה (שם, שרש קום). הליחות אין להם כח ככח העצבים והיתרים (פי׳ מבלי לר״ז הלוי ל כח).

ב. יתר[1]), ממנו יותר, ב. יתר, יתר, יתרה, יתרון, יותרת, יתרת, מותר, *יתר, *יתרת.

***יתר**, ת״ז, לנק׳ יתרה, מ״ר יתרים, יתרות, — א) יתר בדבר, שיש לו דבר יותר מבזולתו או מהרגיל: יתר בידיו ורגליו שש ושש (בכור׳ ז ו). מעשה באדם אחד שבא לפני ר׳ טרפון יתר בידיו וברגליו שש ושש עשרים וארבע אמר לו כמותך ירבה בישראל (גמ׳ שם מה:).— ודבר יתר, שהוא יותר מזולתו בכמות או באיכות, או יותר מהראוי והרגיל: אם אמר (המוכר בית כור אני מוכר לך) הן חסר הן יתר (ב״ב ז ב). שלש עשרה השתחויות היו במקדש של בית ר״ג ושל בית ר״ח סגן הכהנים היו משתחוין ארבעה עשר והיכן היתה יתירה כנגד דיר העצים (יומ׳

[1]) בעברית וארמית בלבד

ו א). כל שיש לו אצבע י ת י ר ה וזפק וקורקבנו נקלף טהור (חול׳ ג ו). חבה י ת י ר ה נודעת להם (לישראל) שנקראו בנים למקום (אבות ג יד). ומעלה י ת י ר ה היתה בבית העולמים (ירוש׳ ערוב׳ ה כב ג). לא נתן לתוכה מלח או שנתן לתוכה מעלה עשן נתחייב מיתה אמר ר׳ זעירה ועובר משום הכנסה י ת י ר ה (שם יומ׳ ד מא ד). קדירה זו חסירה מלח י ת י ר ה מלח חסירה תבלין י ת י ר ה תבלין (ע״ז סו.). כיון שנגעה (בת פרעה) בתיבה נתרפאת לכך הטלה על משה ואהבה אותו אהבה י ת י ר ה (מד״ר שמות א). שתוספתו של הקב״ה י ת י ר ה מן העיקר (שם דבר׳ א). לבנה זו פעמים חסרה פעמים י ת י ר ה (שם שה״ש, מי זאת). באחד לחדש השני הוא מוצא אותם י ת י ר י ם שלשת אלפים וחמש מאות ואין אנו יודעים אלו ה י ת י ר י ם אם מונה להם עשרים מראש חדש ניסן של שנה שנייה ליציאתם ממצרים (שם במד׳ א).—ויתר על דבר: ושתי אמות היו בשושן הבירה אחת על קרן מזרחית צפונית ואחת על קרן מזרחית דרומית שעל קרן מזרחית צפונית היתה י ת י ר ה על של משה חצי אצבע שעל קרן מזרחית דרומית היתה י ת י ר ה עליה חצי אצבע נמצאת י ת י ר ה על של משה אצבע (כלים יז ט). מלמד שימות החמה י ת י ר י ן על ימות הלבנה אחד עשר יום (סעו״ר ד). סאה ירושלמית י ת י ר ה על מדברית שתות ושל ציפורית י ת י ר ה על ירושלמית שתות נמצאת של ציפורית י ת י ר ה על מדברית שליש (ערוב׳ פג.). חמשת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה פסוקים הוו פסוקי ס״ת י ת ר עליו תהלים שמונה חסר ממנו דברי הימים שמונה (קדוש׳ ל.). — *יָתֵר על פלוני, יש לו חשיבות יותר: עבד עברי נקנה בכסף ובשטר וכו׳ י ת י ר ה עליו האמה העבריה שקונה את עצמה בסימנין (קדוש׳ א ב). —יָתֵר על בן כך וכך, שהוא בן יותר שנים: הגיורת והשבויה והשפחה שנפדו ושנתגיירו ושנשתחררו י ת ר ו ת על בנות שלש שנים ויום אחד (כתוב׳ א ד).— ובדברים מפשטים: אין מעמידין חזנין אלא חסירי כח ו י ת י ר י מדע (מכות כג.). האיש המכה צריך להיות י ת ר בדעה וחסר בכח (רמב״ם סנה׳ טז ט). — ב) בחכמת הלשון, *מלה יְתֵרָה, שיש בה אות י ת ר ה מהראוי: לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה וכו׳ (והיו בקיאים) בחסירות ו י ת ר ו ת (קדוש׳ ל.).— ואמר המליץ: אשר הכין בנין, ופתר כל ענין, ועמד על מנין, חסרים ו י ת ר י ם (תשו׳ תלמידי מנחם).— ובהשאלה, *יָתָר, תאר לאדם בעל כח, תקיף, עליון: אל תלוה איש חזק ממך ואם הלוית כמאבד, אל תערב י ת ר ממך ואם ערבת כמשלם (ב״ס גני׳ ח יב-יג).— ג) בדקדוק, *אותיות נוספות על עקר המלה, כמו בבלמש: ויש להם טפל בתחלה ובסוף וששה י ת ר י ם על כל דבר (דה״ט 71).

ב.**יֶתֶר**, יֶתֶר[1]) ש״ז, בכנ׳ יִתְרוֹ, יִתְרָם, —א) מה שנשאר מן דבר, Rest ; reste : ואכל את יֶתֶר הפלטה (שמות י ה). ויהי המלקוח יֶתֶר הבז אשר בזזו עם הצבא צאן שש מאות אלף (במד׳ לא לב). וּמִיֶּתֶר השמן אשר על כפו יתן הכהן על תנוך אזן המטהר הימנית (ויקר׳ יד יז). כי רק עוג מלך הבשן נשאר מִיֶּתֶר הרפאים (דבר׳ ג יא). והגבענים לא מבני ישראל המה כי אם מִיֶּתֶר האמרי (ש״ב כא ב). ודבקתם בְּיֶתֶר הגוים האלה הנשארים האלה אתכם (יהוש׳ כג יב). וְיֶתֶר הקדש אשר נשאר בימי אסא אביו בער (יהושפט) מן הארץ (מ״א כב מז). ואת יֶתֶר העם הנשארים בעיר וכו׳ ואת יֶתֶר ההמון הגלה נבוזראדן (מ״ב כה יא). אלכה בשערי שאול פקדתי יֶתֶר שנותי (ישע׳ לח יא) וְיֶתֶר אחיו ישובון על בני ישראל (מיכ׳ ה ב). המרעה הטוב תרעו וְיֶתֶר מרעיכם תרמסו ברגליכם (יחזק׳ לד יח). שארית עמי יבזום וְיֶתֶר גוי ינחלום (צפנ׳ ב ט). ויצא חצי העיר בגולה וְיֶתֶר העם לא יכרת מן העיר (זכר׳ יד ב). חציו שרפתי במו אש וכו׳ וְיִתְרוֹ לתועבה אעשה (ישע׳ מד יט). נכחד קימנו וְיִתְרָם אכלה אש (איוב כב כ).— ומה שהוא הניח והשאיר: יֶתֶר הגזם אכל הארבה וְיֶתֶר הארבה אכל הילק וְיֶתֶר הילק אכל החסיל (יוא׳ א ד). ואכלו אביני עמך וְיִתְרָם תאכל חית השדה (שמות כג יא). — והַיֶּתֶר, במשמ׳ חוץ ממה שנזכר למעלה: ויהי מספר המלקקים בידם אל פיהם שלש מאות איש וכל יֶתֶר העם כרעו על ברכיהם לשתות מים (שופט׳ ז ו). ויבחר לו שאול שלשת אלפים מישראל וכו׳ וְיֶתֶר העם שלח איש לאהליו (ש״א יג ב). ויבחר מכל בחורי בישראל ויערך לקראת ארם ואת יֶתֶר העם נתן ביד אבשי אחיו (ש״ב י ט-י). ועתה אסף את יֶתֶר העם וחנה על העיר ולכדה (שם יב כח). אמר אל רחבעם בן שלמה מלך

---

[1]) וממנו הנטיות יִתְרוֹ וכו׳.

יהודה ואל כל בית יהודה ובנימין ויתר העם לאמר (מ"א יב כג). ויתר השבטים מפאת קדימה עד פאת ימה (יחזק' מח כג). וליהודים ולכהנים ולחרים ולסגנים וליתר עשה המלאכה (נחמ' ב יו). כאשר נשמע לסנבלט וטוביה ולגשם הערבי וליתר איבינו כי בניתי את החומה (שם ו א). ויתר דברי ירבעם אשר נלחם ואשר מלך הנם כתובים על ספר דברי הימים (מ"א יד יט). ויתר כל דברי אסא וכל גבורתו וכל אשר עשה (שם טו כג). — ב) תה"פ : ראובן בכרי אתה כחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז (בראש' מט ג). אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד (ישע' נו יב). יצא קרן אחת מצעירה ותגדל יתר אל הנגב (דני' ח ט).— ומצוי שמוש זה בתו"מ, יתר[1]) על: אין פודין את השבויין י ת ר על כדי דמיהן (גיט' ד ו). שאם היה שבח י ת ר על הוצאה נוטל את ההוצאה (כתוב' פ.). — ודבור, *י ת ר מכן : היה עובר בשוק ושמע קול סופרים מקרין איש פלוני מגרש את פלונית ממקום פלוני ואמר זה שמי וזה שם אשתי פסול לגרש בו י ת ר מ כ ן כתב לגרש בו את אשתו ונמלך מצאו בן עירו ואמר לו שמי כשמך ושם אשתי כשם אשתך פסול לגרש בו י ת ר מ כ ן היו לו שתי נשים ושמותיהן שוין כתב לגרש בו את הגדולה לא יגרש בו את הקטנה (גיט' ג א). — ויתר על כן : מי שבא בדרך והיתה בידו כלכלה של פירות שאינה מתוקנת אומר הרי זו עשויה תרומה ומעשר על פירות שיש לי בתוך ביתי לכשאגיע לעיר וכו' נאכלו פירות או נגנבו או שאבדו עד שלא הגיע לעיר כלכלה בטיבלה משהגיע לעיר דבריו קיימין י ת ר ע ל כ ן אמר ר' אליעזר בן יעקב פירות ערוגה זו לכשתביא שליש ותיעקר עשויין תרומה ומעשרות על פירות ערוגה זו לכשתביא שליש ותיעקר (תוספתא תרומ' ב ח). אי זהו מיאון אמרה אי אפשי בפלוני בעלי אי אפשי בקידושין שקידשני אמי ואחי י ת ר על בן אמר ר' יהודה אפילו יושבת באפריון והולכת מבית אביה לבית בעלה ואמרה אי איפשי בפלוני בעלי זהו מיאון י ת ר ע ל כ ן אמר ר' יוסי בר יהודה אפילו שיגרה אצל חנווני להביא לו חפץ משלו ואמרה אי איפשי בפלוני בעלי אין לך מיאון גדול מזה (יבמ' קח.). האוכל כמדה זו ה"ז בריא ומבורך י ת ר ע ל כ ן רעבתן פחות מכאן

1) הספרדים קוראים יָתֵר.

מקולקל במעיו (ערוב' פג:).— על־יֶתֶר, במדה מרבה מאד : ומשלם על־יתר עשה גאוה (תהל' לא כד).—ג) שֵׁם, דבר גדול, חשוב : לא נאוה לנבל שפת יֶתֶר אף כי לנדיב שפת שקר (משלי יז ז).—ואמר המשורר: הן תאות כל לב כל עדנה כל יֶתֶר, והדר העמקים ופאר הרי בתר, מידך הם לנו (יל"ג, תג לאדני).—ד) הון, רכושו של אדם : ישבעו בנים והניחו יִתְרָם לעולליהם (תהל' יז יד).

יָתַר[1]),—קל לא נהוג.

—נפע', נוֹתַר, נוֹתְרָה, נוֹתַרְתִּי, יִוָּתֵר, יוֹתַר, יִוָּתֵר, וַיִּוָּתֵר, יִוָּתְרוּ, נוֹתָר, נוֹתָרִים, נוֹתָרוֹת, — שנשאר מן דבר, übrig bleiben; rester, to remain : ויאכל (הארבה) את כל עשב הארץ וכו' ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה בכל ארץ מצרים (שמות י טו). כי אמר יי' להם מות ימתו במדבר ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון (במד' כו סה). ויכו את כל הנפש אשר בה לפי חרב החרם לא נותר כל נשמה (יהוש' יא יא). לא נותר ענקים בארץ בני ישראל (שם כב). אם נותר לנבל עד אור הבקר משתין בקיר (ש"א כה לד). הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול ואעשה עמו חסד (ש"ב ט א). הכה אבשלום את כל בני המלך ולא נותר מהם אחד (שם יג ל). ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר (תהל' קו יא). בניתי את החומה ולא נותר בה פרץ (נחמ' ו א). חרב ורעב וחיה רעה ודבר שלחתי אל ירושלם להכרית ממנה אדם ובהמה והנה נותרה בה פלטה (יחזק' יד כא-כב). ויאמר אליהו אל העם אני נותרתי נביא ליי' לבדי (מ"א יח כב). בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם (שם ט כא). מפני גערת חמשה תנסו עד אם נותרתם כתרן על ראש ההר (ישע' ל יז). והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחות לו (ש"א ב לו). כל העם הנותר מן האמרי (מ"א ט כ). כי חמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ (ישע' ז כב). כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלם (זכר' יד טז). והנותר מבשר הזבח ביום השלישי באש ישרף (ויקר' ז יז). לכי מכרי את השמן ושלמי את נשיכי ואת בניכי תחיי בנותר (מ"ב ד ז). ויקצף על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרים (ויקר' י טז). כל הנותרים מכל מחנה בני קדם (שופט' ח י). מה נעשה להם לנותרים לנשים

1) עי' הערה להשרש.

(שם כה ז). ויקח אסא את כל הכסף והזהב הַנּוֹתָרִים באוצרות בית יי׳ (מ״א יט יח). ויכו בני ישראל את ארם מאה אלף רגלי ביום אחד וינסו הַנּוֹתָרִים אפקה אל העיר ותפל החומה על עשרים ושבעה אלף איש הַנּוֹתָרִים (שם כ כט-ל). קחו את המנחה הַנּוֹתֶרֶת מאשי יי׳ ואכלוה (ויקר׳ י יב). והקטיר הכהן את אזכרתה המזבחה אשה ריח ניחח ליי׳ וְהַנּוֹתֶרֶת מן המנחה לאהרן ולבניו (שם ב ב-ג). ויסר (לבן) ביום ההוא את התישים העקדים וכו׳ ויעקב רעה את צאן לבן הַנּוֹתָרֹת (ברא׳ ל לה-לו). ואם אחר היבל יקדיש שדהו וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הַנּוֹתָרֹת עד שנת היבל (ויקר׳ כז כח). ואת נביאיך הרגו בחרב וָאִוָּתֵר אני לבדי (מ״א יט י). ואכל אהרן ובניו את בשר האיל ואת הלחם אשר בסל וכו׳ ואם יִוָּתֵר מבשר המלאים ומן הלחם עד הבקר ושרפת את הנותר באש (שמות כט לב-לד). הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך ואשר אצרו אבתיך עד היום הזה בבלה לא יִוָּתֵר דבר (מ״ב כ יז). והיה בכל הארץ נאם יי׳ פי שנים בה יכרתו יגועו והשלשית יִוָּתֶר בה (זכר׳ יג יח). ויעבר את אשר לו וַיִּוָּתֵר יעקב לבדו (ברא׳ לב כד-כה). ואחיו מת וַיִּוָּתֵר הוא לבדו לאמו (שם מד כ). ויהרג את אחיו בני ירבעל שבעים איש על אבן אחת וַיִּוָּתֵר יותם בן ירבעל הקטן כי נחבא (שופט׳ ט ה). והסגרתי עיר ומלאה והיה אם יִוָּתְרוּ עשרה אנשים בבית אחד ומתו (עמו׳ ו ח-ט). וַיִּוָּתְרוּ בבני ישראל אשר לא חלקו את נחלתם שבעה שבטים (יהוש׳ יח ב).— ב) במשמ׳ היה עוד, לא נותר, לא היה עוד: ויהי חליו חזק מאד עד אשר לא נוֹתְרָה בו נשמה (מ״א יז יז). וְנוֹתְרָה בת ציון כסכה בכרם (ישע׳ א ח). ואני נוֹתַרְתִּי אצל מלכי פרס (דני׳ י יג). כי ישרים ישכנו ארץ ותמימים יִוָּתְרוּ בה (משלי ב כ).— ובמדרש: יצתה בת קול ואמרה לו (למשה) אין לך חיים בעוה״ז אלא שעה אחת אמר לפניו רבש״ע הנה אוּוָתֵר ואפרח כעוף הפורח בד׳ רוחות העולם ומלקט מזונותיו על הארץ ושותה מים מהנהרות ולערב חוזר לקנו (מדר׳ פטיר׳ משה).

—הִפְע׳, הוֹתִיר, הוֹתַרְתִּי, אוֹתִיר, יוֹתִיר, יֹתֵר וְיוֹתַר, וְתוֹתַר, תּוֹתִירוּ, יוֹתִירוּ, וַיּוֹתִירוּ, הוֹתֵר— א) פ״י, הותיר דבר, הניח קצת מהרבה, überig lassen; laisser (de reste); let remain: ויאכל (הארבה) את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ אשר הותיר הברד ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה (שמות י יה). לולי יי׳ צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו (ישע׳ א ט). ותתן לה את אשר הוֹתִרָה משבעה (רות ב יח). וְהוֹתַרְתִּי מהם אנשי מספר מחרב מרעב ומדבר (יחזק׳ יב יו). וכנסתים אל אדמתם ולא אותיר עוד מהם שם (שם לט כח). תרע עינו באחיו ובאשת חיקו וביתר בניו אשר יוֹתִיר (דבר׳ כח נד). איש אל יוֹתֵר ממנו עד בקר (שמות יו יט). ויעקר דוד את כל הרכב ויותר ממנו מאה רכב (ש״ב ח ד). ותאכל ותשבע וַתֹּתַר (רות ב יד). ואכלו את הבשר בלילה הזה וכו׳ ולא תותירו ממנו עד בקר (שמות יב ח-י). ואם לא תורישו את ישבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינם בצדיכם (במד׳ לג נה). ולא שמעו אל משה ויותרו אנשים ממנו (מן המן) עד בקר (שמות יו כ). תן לעם ויאכלו כי כה אמר יי׳ אכול וְהוֹתֵר ויתן לפניהם ויאכלו וַיּוֹתִרוּ כדבר יי׳ (מ״ב ד מג-מד). להכרית לכם איש ואשה עולל ויונק מתוך יהודה לבלתי הותיר לכם שארית (ירמ׳ מד ז).— הותירו בדבר, עשהו יֹתֵר בדבר ההוא, שיהיה לו מהדבר ההוא הרבה: וְהוֹתִרְךָ יי׳ לטובה בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך על האדמה (דבר׳ כח יא). וְהוֹתִירְךָ יי׳ אלהיך בכל מעשה ידך בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטבה (שם ל ט).— ב) פ״ע, הותיר, היה יָתֵר, היה יותר טוב מזולתו: ראובן בכרי אתה כחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז פחז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך (ברא׳ מט ג-ד).—ג) תה״פ: והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אתה והותר (שמות לו ז).— ובתו״מ: עבדי מלוג אם מתו מתו לה ואם הותירו הותירו לה (יבמ׳ ז א). טוחנין במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור ואם טחן והותיר ה״ז מותר (מו״ק יב:). מיד נתקשרו שמים בעבים וירדו גשמים עד שנתמלאו שתים עשרה מעיינות מים והותירו (תעני׳ כ.).— ובמשמ׳ נתן יותר: פיחת שבעת קבין ומחצה לכור או הותיר שבעת קבין ומחצה לכור הגיעו (ב״ב קד.). אמר להן העבודה לא חיסרתם ולא הותרתם אלא כך היה מעשה (כרכ׳ לד:).— ובמשמ׳ היה יתר: המפקיד פירות אצל חבירו הרי זה יוציא לו חסרונות וכו׳ ר״י אומר אם היתה מדה מרובה אינו מוציא לו חסרונות מפני שמותירות (ב״מ ג ז).

—פע׳, *יִתֵּר,— עשה שיהיה יותר: רשב״י אומר שני שמות היו לו חובב ויתרו יתרו על שם שיתר פרשה אחת בתורה (ספרי במד׳ עח). שמא אתה מחסר אות אחת או מייתר אות אחת נמצא מחריב את כל העולם כולו (ערוב׳ יג.). כותבי ספרים (אינם רואים סימן ברכה) משום מחסרין ומשום מיתרין (כלה רבתי י). שיהו מצמצמין משבט זה ומשבט זה ומיתרין לו כשיעור חלק אחד שלהן (רגמ״ה ב״ב קכב.).

—פע׳, *יֻתַּר, מְיֻתָּר, מיותר,— שהוא יותר מהראוי: דברים שתראה הן מיותרין בתורה כגון תוספות של בית רבי ותוספות של ר׳ נתן הלכות גרים ועבדים אף הם נתנו למשה מסיני (מד״ר קהל׳, ויתרון). אפילו דברים שאת רואה בעולם מיותרין כגון זבובים ופרעושים ויתושים אף הם בכלל ברייתו של עולם (שם).

יִתְרָה, ש״נ,— כמו ב.יֶתֶר משמ׳ ד, הון, רכוש שאדם עושה: על כן יִתְרָה עשה ופקדתם על נחל הערבים ישאום (ישע׳ יה ז).

יִתְרוֹן, ש״ז, מ״ר יִתְרוֹנִים, יִתְרוֹנוֹת,— א) דבר יֶתֶר, הנאה, תועלת, Vorteil, Gewin; utilité, profit; gain: מה־יִתְרוֹן לאדם בכל עמלו שיעמל תחת השמש (קהל׳ א ג). הכל הבל ורעות רוח ואין יִתְרוֹן תחת השמש (שם ב יא). מה־יִתְרוֹן העושה באשר הוא עמל (שם ג ט). וגם זה רעה חולה כל־עמת שבא כן ילך ומה־יִתְרוֹן לו שיעמל לרוח (שם ה יה).—ובסהמ״א: שהוא סוחר כדרך שהזריזין עושין שאין פושטין ואין קונין אלא מה שנראה להן כי יש בו יתרון (תשו׳ הגא׳, הרכבי קעח). כללו של דין הזה להביט בראש הדבר ובסופו ולעשות מה שהוא טוב ליתומים ומה שיש להן בו יתרון (שם רכד).—ב) מעלה יתרה, Vorzug; supériorité; ·ty: וראיתי אני שיש יִתְרוֹן לחכמה מן הסכלות כִּיתְרוֹן האור מן החשך (קהל׳ ב יג). כי בצל החכמה בצל הכסף ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה (שם ז יב).—ומצוי במשמ׳ זו בסהמ״א: ואתה יחיד בדורך ואחד באנשי זמנך וראוי לך להראות יתרונך עליהם במאוס אותם (חו״ה, יחוד המעש׳ ה). וכשמעירים את בעלי הטובות להכיר אופני יתרונם ומגלים להם מה שנעלם מדעתם מהם יגדל שבחם (שם, הבחינ׳, פתח השער).—והשתמשו במ״ר גם בסימן זכר יִתְרוֹנִים, וגם בסימן נקבה יִתְרוֹנוֹת: הגיעו אל המעלות הגדולות בסבל ימים מעטים והרויחו שני העולמים וקבצו שתי הטובות וחשליטו שני היתרונים כמ״ש במזמור אשרי איש ירא את ה׳ עד סופו (חו״ה, בסוף אהבת ה׳). שביאר המשורר אלו הששה יתרונות שיש לדת האלהית על הנימוסית (העקרים א ח).—ואמר הפיטן: ולא אומר לפניך נקי אני ולא חטאתי, כי מה יועיל שפתי שקר ואין יתרון לבעל הלשון לומר זך לקחי ואון לא פעלתי (רסע״ג, וידוי, אלהי נשמה).—ובמשמ׳ העקרית, דבר יתר: ומחזירין הטעות בין אם טעה הלוקח ונתן לו יתרון בין אם טעה המוכר וקבל פחות וכן אם טעה במנין המעות שנמצא חסרון או יתרון על המנין שפסקו חוזרין לעולם לתבוע היתרון או החסרון ואפילו אם לא תבעו היתרון אם הוא בכדי שהדעת טועה כגון לפי המנהג שרגילין למנות (טוחו״מ, אונאה רלב). המקבל מעות מחבירו בין שהם במכר בין בהלואה בין בפרעון ומצא יתרון במעות אפילו אם לא תבעו חייב להחזיר אם הוא בכדי שהדעת טועה (בו״ע חו״מ שם).—ובחכמת החשבון והתשברת: ויש לך להשמר לדעת היתרונים ואומר לך כלל שתוכל לדעת ממנו כמה מספר היתרונים חסר לעולם אחד ממספר המרובעים (ראב״ע, המספר 69). גם יעשה ככה במעלות נכח הלבנה ויחסר המעט מהרב אז ימצא קשת היתרון וידע מקום ראש התלי וזנבו (הוא, אגר׳ השבת הגלוס ג).—ג) *יִתְרוֹנוֹת, מה שיותר מהצריך לאדם באמת, Uberfluss; sperflu; superfluity: בקש תחלה שתהיה השגחת השם בו להשלימו ולשמור גופו ולתת לו חקו בלבד לא היתרונות כדבר החכם ריש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חקי (מלמד התלמיד׳, וילא). לא שיכוין להשיג היתרונות אבל כל אשר יצטרך הגוף להשתמש בחושיו להנאת הגוף (שם, בלק). כרוב מאכל וכרוב משתה ורב שחוק ושאר יתרונות (שם). ולכן ראוי לאדם לשמח בחלקו בימי הבלו ולא יבקש יתרונות (מ׳ אלדבי, ש״א ה ט). דרך החכמים שמסתפקין בהכרח ומודים ומשבחים למי שנתנו והרשעים בהיפך שהם זאבי ערב שהם רעבים ואינם מסתפקין בהכרחי ומבקשים יתרונות (דרך יברה, שע׳ הפרנסה).

יִתְרָן[1], ש״ז,— כמו יִתְרוֹן, במשמ׳ רוב טוב: יוני גאיות הומות בפהדן, גלה מהמדן ונקלה

---

[1]) במקרא הוא שם פרטי לאחד מבני שעיר, והשתמש המשורר בצורה זו במשמ׳ רוב טוב ובהשפ

נכבדן, יתרן וחמדן ליתרן וחמדן, להרג ואבדן הוצבו לבדן (ר"י הלוי, יוני גאליות). ומשם הלכתי לחרן, ולא מצאתי שם חמדן ויתרן, רק פגעיאל בן עכרן (ר"י חריזי, תחכמ' מו).

יתרנות, ש"נ,— הסגולה לבקש יתרונות: שלא היה לו ממון בעבור שנגנבו לו או שאנסו המלך או פזרו ע"י יתרנות (הוספ' לתגמ' הנפש מט).

יתרת, ש"נ,— כמו יתרה: על כן לבי למואב כחללים יהמה ולבי אל אנשי קיר חרש כחלילים יהמה על כן יתרת עשה אבדו (ירמ' מח לו).

יתרת[1], יותֶ׳, ש"נ,— יֹתרת הכבד, הוא חצר הכבד[2], עי' כבד: ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את הקרב ואת יֹתרת הכבד ואת שתי הכלית

הפרטי יתרן כנוי לבני אדום בכלל, ועשה מזה מליצה בלשון נופל על הלשון.

[1]) בערב' זיאדה אלכבד a).— [2]) כך תרגם אונקלוס מלה זו בכל מקום, ופרש רש"י (ויקר' ג ד): הוא דופן המסך שקורין אי רביש.

a) زياده الكبد

(שמות כט כב). ויקח את כל החלב אשר על הקרב ואת יֹתרת הכבד ואת שתי הכלית ואת חלבהן (ויקר' ח טז).— יֹתרת על הכבד: את הקרב ואת היֹתרת על הכבד (שמות כט יג). ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עליהן אשר על הכסלים ואת היֹתרת על הכבד על הכליות יסירנה (ויקר' ג ד, ד ט, ז ד).— היֹתרת מן הכבד: ואת הכלית ואת היֹתרת מן הכבד מן החטאת הקטיר המזבחה (ויקר' ט י).

***יתרת**[1], ש"נ,— כל חלק נוסף על אבר מהאברים, אצבע יתרה וכדומה: היתה בה יתרת וחתכה אם יש בה עצם פסול (בכור' ז ו). יתרת שיש בה עצם ואין בה צפורן מטמא במגע ומשא (גמ' פס מח).— ובסהמ"א: שהיה יוצא מן הדקין כמין יתרת נפוח ועב (שו"ת במב לדק' ל). מעשה ביתרת קטנה כמין אוזן שנמצאת בין ערוגות האונות לצד הימין ואינה כלל בשורות האונות ויש לה כמו כיס בפני עצמה (סמ"ג, מ"ע סג).

[1]) רגילים לדבר כי כך צורת מלה זו ולא כמו המלה הקדומה, כיון שהוא כתוב חסר.

תם כרך רביעי

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA

HIEROSOLYMITANO

VOL. V

HIEROSOLYMAE

IN AEDIBUS BEN IEHUDAE IN MEMORIAM ELIESER BEN IEHUDAE

Editio popularis

Praeceptorum Hebraeorum in Erez-Israel Corporationi

addicta

לעם»
וצאת ספרים

מלון הלשון העברית
הישנה והחדשה

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך חמישי

ירושלים־תלפיות

בן־יהודה — הוצאה־לאור לזכר אליעזר בן־יהודה בע״מ

מהדורה עממית מיוחדת

להסתדרות המורים העברים בארץ־ישראל

A COMPLETE DICTIONARY

of

ANCIENT AND MODERN HEBREW

by

ELIEZER BEN YEHUDA

of Jerusalem

VOL. V

Jerusalem

Ben-Yehuda Hozaa-La'Or Le zecher Eliezer Ben Yehuda Ltd.

Popular Edition

specially published for

Hebrew Teachers' Organisation in Eret.-Israel

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ״ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה וכמו״כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים, אשר מצא, אינן טבועות בטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכ שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות, באו בו חקירות והַוָיות בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כלליים, המלות השיכות להם עפ״י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המבֻקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך חמישי

ירושלים – תל־אביב

ל״א להצהרת בלפור

דפס מאמהות בדפוס «ספר» תל־אביב

לכבוד

ועד המלון בלונדון

ברגשי כבוד והכרת טובה

המחבר

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער הכף

כ

כ האות האחת עשרה[1]) באלף-בית העברי ושמה כַּף, עי׳ ערך כַּף.

היא השלישית בארבע אותיות ג י כ ק שמוצאן מהחֵך (יליר׳ ה ד), ומַצינת קול המתהוה ביציאת הנשימה דרך מעבר הצר בנגעת שרש הלשון בחֵך הרך[2]), ובטבע קול זה, כמו קולות ב ג ד, שישתנה ויתחלף בטיבו קצת, שיהיה יותר קשה בתחלת הברה דומה להברת האות ק, ויותר רך בשתוף קצת נשימת קרוב להברת האות ח באמצע הברה אחר תנועה פתוחת או בסופה, ובזמן מן הזמנים גברה הברה כפולה[1]) זו במדרגה שהיה נכר ומורגש בדבור, והנקדנים נתנו סימן בהאות להבדיל בין שני מיני הקול ושמו דגש קל בתוכה כשהיא משמשת לסמן את ההברה הקשה והניחו האות בלי סימן או שמו על גבה קו

---

[1]) איכה א י-יא: י ד ו פרש צר וכו׳ כ ל עמה נאנחים, ושם ב י-יא: י ש ב ו לארץ ידמו וכו׳ כלו בדמעות עיני, וכמו״כ בקצת מזמורי תהלים המסדרים עפ״י א״ב: י ר א ו את יי׳ קדשיו וכו׳ כ פ י ר י ם רשו ורעבו (תהל׳ לד י-יא), וכן עוד במזמורים אחרים. וכמו״כ במשלי: י ד י ה שלחה בכישור וכו׳ כ פ ה פרשד לעני (משלי לא יט-כ). — [2]) הערבים אומרים כי האות כ [a]) היא מנ אלחרופ אלמהמושה, ואמר אלאזהרי: ואלמהמוש חרפ לאנ פי מח׳רג׳ה דונ אלמג׳הור וג׳רי מעה אלנפש פכאנ דונ אלמג׳הור פי רפע אלצות, ע״כ, ובעברית: היא מאותיות המהמשות (של קול חפוי ועמי) ואמר אלאזהרי המהמוש הוא אות רכה ביציאתו בלי צלילה ויוצאת אתו הנשימה בלי צלילה בהרמת הקול.

—[1]) אדות הברה הכפולה של ב ג ד כ פ ת עי׳ הערה לאותיות ב, ג, ד, ומה שהובא שם בשם רסע״ג, ודעת החדשים בשאלה זו. וכבר הביאו קצת החדשים ראיה שהברת כ רפויה היתה כבר בזמן הושע, לפחות בצפון, קרובה להברת ח, מהמליצה יַךְ ויחבשנו (הוש׳ ו א), שהשתמש הנביא בעתיד מקוצר יַךְ במקום יַכֶּה כדי להשותו לחלק הראשון של המלה יחבשנו שאחריו (J. Derenb. Jntrod. Opusc. XCIX, הערה 4). ובזמן קביעת הנקוד יש ראיה שהיתה קרובה להברת אות ח מהנקוד תאכלנו יאכלנו בחטף, כמו שהעיד ע״ז בן אשר בפרוש: כל לשון אכילה, אם בשלש נקודות פעולה, בפתחה מלולה, כמו ועגת שערים תֹאכלנה (יחזק׳ ד יב), בעצבון תאכלנה (ברא׳ ג יז), כל המקרא על זה ירוץ, בדבר חרוץ, חוץ מאחד, בקהלת מיוחד, ברבות הטובה רבו אוכליה (קהל׳ ה י), והוא מיוחד בטעמו (דה״ע, סי׳ 51), וכן כ הטופה

---

[a]) ك

משבב כ̄ כשהיא משמשת לסמן את ההברה הרכה ונקראת כ רפויה: שבע כפולות בגד כפ״ת משתמשות בשני לשונות בי בי גימל גימל דלת דלת כף כף פי פי ריש ריש תיו תיו[1]) רך וקשה (יצי׳ ב ה). ונהוגה הברה כפולה זו אצל כל היהודים גם בזמננו, ולכן השתמשו בה הסופרים להעתיק האות ח׳ בערבית, כמו תאריך, שהאות ך באה פה במקום האות ח׳ שבמלה זו בערבית, ומלים אחרות כיוצא בזו שנתקבלו בלשוננו מלשון הערבית. וכן בהעתקת מלים ערביות בכתב עברי, כמו אכר במקום אח׳ר (תרג׳ הכוכבים של ריב״ג, ערך אחר), וכן בכאר במקום בה׳אר (רד״ק, ערך איד), וכיוצא בזה.

בשרשי הלשון העברית אין כ באה סמוכה להאותיות ג, ט, צ, ק, ולא תסבול צרופים גכ, כט, כצ, כק (מנחם בן סרוק, מחברת).

לפי מקומה באלף-בית אחרי עשר האותיות הראשונות היא משמשת לסימן מספר הראשון במדרגת העשרות, הוא המספר עשרים: מה ראתה אסתר שתמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה אלא תבא אסתר שהיא בת בתה של שרה שחיתה ק׳ וכ׳ וז׳ ותמלוך על ק׳ וכ׳ וז׳ מדינות (מד״ר בראש׳ נח). קב״ה קנטרין של זהב היה בעגל מניין מסכ״ה מ׳ ארבעים ס׳ ששים כ׳ עשרים ה׳ חמשה (שם שמות מג). נ׳ (של המלה אנכי) חמשים שבן חמשים הכיר אברהם את בוראו וכו׳ כ׳ עשרים שחינך את המילה לעשרים דור י׳ עשרה אלו עשר נסיונות שנתנסה אבינו אברהם ועמד בכולם (פסיק׳ רבתי כא).

כ היא גם אות שמושית, ומשמשת בראש המלים ובסופן בשני דרכים.

א. בראש המלים, להורות דמיון מה[1]), בראש שמות ומלות הגוף ופעלים בנקוד כְּ, כַּ, כָּ, כִּ, כֵּ, כֶּ, לפי טבע האות והתנועה שלאחריה, ותבוא: א) לדמיון האֵיכוּת, להורות כי שני הדברים הנזכרים בענין דומים זה לזה באיכותם, במראה, בטעם, בטיב, וכיוצא בזה, like, as; comme; wie: ושמתיה כְּאֵבֶל יחיד (עמוס ח י). והנה אל הרקיע אשר על ראש הכרבים כְּאֶבֶן ספיר כְּמַרְאֵה דמות כסא (יחזק׳ י א). והיה כְּאָבָק דק המון זריך (ישע׳ כט ה). דורי נסע ונגלה מני כְּאֹהֶל רעי (שם לח יב). והיה כְּאוֹב מארץ קולך (שם כט ד). ותהיו כְּאוּד מצל משרפה (עמוס ד יא). הן האדם היה כְּאַחַד ממנו לדעת טוב ורע (בראש׳ ג כב). והיית כְּגַן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (ישע׳ נח יא). ואת כל החלבו יקטיר המזבחה כְּחֵלֶב זבח השלמים (ויקר׳ ד כו). עיניו כְּיוֹנִים על אפיקי מים (שה״ש ה יב). העלו סוס כְּיֶלֶק סמר (ירמ׳ נא כז). מי יתנני כְּיַרְחֵי קדם (איוב

במד׳ יח י, וכן דבר׳ יב יח בהרבה כ״י בחטף (תנ״ך גנז׳, מהדורה תדכ״ז). ומהעתקת השבעים, שהעתיקו את האות כ באות χ כמעט בכל מקום, גם בתחלת התיבה, כמו כנען, כָּלֵב, כושן רשעתים, כרמל, נהר כבר, נראה כי בזמן ההוא גברה הברה הרפויה של האות כ ולא היו היהודים, לפחות במצרים, מבטאים כלל כ בהברה דומה להברת אות ק. וכן אנו רואים בתלמוד שהעתיקו את המלים היוניות שבראשן אות χ באות כ, כמו כלינוס, כלמוס, וכדומה (S. Kraus Lehnw. I § 21), אך כבר הוכיח שם החכם קרויס כי הברה הקדומה של האות χ לא היתה כלל אצל היונים הקדמונים כמו אצל היונים החדשים. שאר הלשונות השמיות לא הלכו בענין רכוך קול אות זו בדרך אחד. בלשון כנענית ופונית היה רכוך זה נהוג בקצת מלים ובקצתם נשאר הקול בטיבו הקדום. כך בהשיחה הידועה בלשון פונית Poenulus כתוב uulech במקום ההולך, aelichoth במקום ההליכות (Schrö. Phön. Gr. 84), אך Baricbal במקום ברכבעל (שם 200). בארמית מדה זו של התרככות אות כ נהוגה כמו בעברית. בערבית נשארה בכלל הברה הקשה של הכף בעינה, אך בפי הפלחים והבדוים בארץ ישראל נתרככה בכל מקום להברת תש, ובמקום כָּתַב הם אומרים תְּשַׁתַב, אכל — אתשל, רק האות כ שבסוף השמות לנכח יחיד, ביתַכ, נשארה בהברתה העקרית, אבל לנוכחת יחידה, ביתכ, אומרים ביתתש, וכמו״כ בפעלים לזכר: חמלַכ (נשאך), לנקבה חמלתש (נשאך), וכן על, עליכ לזכר, עליתש לנק׳. וכבר הזכירו החכמים כי גם בלשונות לא השמיות תקרה ההתרככות להקול הזה, כמו בלשון הגרמנית ich—ik, וכן Dach מן decken, וגם בפעל אחד בקצת נטיותיו, כמו מן denken, בעבר dachte, וכיוצא בזה. —[1]) כך בגוף היצירה עם פרוש רסע״ג בערב׳ הוצא׳ למברט. —

[1]) בערב׳ כַּ [a]), וכן בשאר הלשונות האחיות משמשת כ שמוש זה. והסכימו חכמי הלשון כי הקול כ היה בעקרו קול הרמז, לרמז ולהראות דבר מה, ולכן השתמשו בו בשמושים האלה, אך לא הגיעו לכלל הסכמה אם כ שמושית זו הונחה בתחלה בעצמה לשמוש הדמיון או נתקצרה מן המלה כה וכדומה. וכן נחלקו חכמי הדקדוק בתכונתה הדקדוקית של כ זו, שקצתם ראו בה שֵׁם וקצתם תאר הפעל, וכדומה. ועי׳ במבוא בחלק הדקדוק. —

a) كَ

כט כ). כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל (בראש' ט ג). ויקץ כישן אדני כגבור מתרונן מיין (תהל' עח סה). הלא ככרכמיש כלנו אם לא כארפד חמת אם לא כדמשק שמרון (ישע' י ט). עשה להם כמדין כסיסרא כיבין בנחל קישון (תהל' פג י). וישם מדברה (של ציון) כעדן וערבתה כגן יי' (ישע' נא ג). ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ (ש"ב ז כג). הן אני כפיך לאל מחמר קרצתי גם אני (איוב לג ו). כי כפרה סררה סרר ישראל עתה ירעם יי' ככבש במרחב (הוש' ד טז). ונחלמה חלום וכו' איש כפתרון חלמו חלמנו (בראש' מא יא). — ובפתח לפני א ה ח ע בחטף פתח: כאהלים[1]) נטע יי' כארזים עלי מים (במד' כד ו). ויפתר לנו את חלמתינו איש כחלמו פתר (בראש' מא יב). כי כלם כעדי תלבשי (ישע' מט יח). הנה כעננים יעלה (ירמ' ד' יג). לחיו כערוגת הבשם (שה"ש ה יג). — ועם קמץ לפני א: היתה כאניות[2]) סוחר (משלי לא יד). — ובפתח וקמץ במקום ה הידיעה: תעפה כבקר תהיה (איוב יא יז). יי' כגבור יצא (ישע' מב יג). מי זה כיאר יעלה כנהרות יתגעשו מימיו (ירמ' מו ז). ויעל כיונק לפניו וכשרש מארץ ציה (ישע' נג ב). אם תבקשנה ככסף וכמטמנים תחפשנה (משלי ב ד). והיתה לכהן כמנחה (ויקר' ה יג). ונגלו כספר השמים (ישע' לד ד). אפרים כעוף יתעופף כבודם (הוש' ט יא). ותהיינה העבתים אשר על זרעותיו כפשתים אשר בערו באש (שופט' טו יד). כלנו כצאן תעינו (ישע' נג ו). ויקרא להן שמות כשמות אשר קרא להן אביו (בראש' כו יח). — ויש שתשאר ה הידיעה בפרוש וכף הדמיון לפניה שואית: ויהי כהיום הזה (בראש' לט יא), יום אחד כמו היום הזה. מי כהחכם (קהל' ח א). כהחלנות האלה (יחזק' מ כה). — ובחירק לפני שוא: והנה שבה כבשרו (שמות ד ז). כי שב יי' את גאון יעקב כגאון ישראל (נחום ב ג). נעשה אדם בצלמנו כדמותנו (בראש' א כו). ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה (ירמ' ה כז). להיות כל איש שרר בביתו ומדבר כלשון עמו (אסת' א כב). ובא כמהלך ראשך (משלי ו יא). ונותרה בת ציון וכו' כמלונה במקשה (ישע' א ח). ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו (שם מח יט). צדק לבשתי וילבשני כמעיל וצניף משפטי (איוב כט יד). אשר בנינו כנטעים מגדלים בנעוריהם (תהל' קמד יב). אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי (בראש' מח ה). כשחוק לכסיל עשות זמה (משלי י כג). — ובגד כפת אחרי זה השוא רפות: ונחשב ללוים כתבואת גרן (במד' יח ל). בקש יי' לו איש כלבבו (ש"א יג יד). אלי כבתולה חגרת שק על בעל נעוריה (יואל א ח). ותהי בפי כדבש למתוק (יחזק' ג ג). — ויוד שואית אחרי הכף נחה והחירק של כף הדמיון ארוך: ונשקה כיאור מצרים (עמוס ח ח). יקד כיקוד אש (ישע' י טז). ועקרון כיבוסי (זכר' ט ז). כאהלי קדר כיריעות שלמה (שה"ש א ה). נאוה כירושלם (שם ו ד). שמחנו כימות עניתנו (תהל' צ טו). ואיבי יי' כיקר כרים (שם לז כ). — ועם צירי: והייתם כאלהים ידעי טוב ורע (בראש' ג ה). — ועם סגול לפני ח ע: מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך (ישע' מד כב). מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר (שם סא י). — ועם מלות הרמז זה, זאת, זו, אלה, הכף קמוצה עפ"י רוב: הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו (בראש' מא לח). וידבר אליהם כזאת (שופט' ח ח). וכעת לא השמיענו כזאת (שם יג כג). לא נהיתה ולא נראתה כזאת למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים (שם יט ל). מי שמע כזאת מי ראה כאלה (ישע' סו ח). ויעש כזאת יחזקיהו בכל יהודה (דהי"ב לא כ). ויאמר אלהם כזה[1]) וכזה עשה לי מיכה (שופט' יח ד). כי כזה[1]) וכזה תאכל החרב (ש"ב יא כה). כזה[1]) וכזה תדבר אליה (מ"א יד ה). חטאתי ליי' אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי (יהוש' ז כ). כזאת וכזאת יעץ אחיתפל את אבשלום ואת זקני ישראל וכזאת וכזאת יעצתי אני (ש"ב יז טו). — ויש גם עם כ[2]): ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים (בראש' מה כג). לא כאלה חלק יעקב (ירמ' י טז, נא יט). שמעתי כאלה רבות (איוב טז ב). — ועם אלו, *כאלו, עי' ערך אלו. — ובהבלעת האלף והכף חרוקה, *כילו, עי' ערך *כילו. — ועם אשר, כאשר, עי' ערך אשר. — ועם ש, כש, לפני מלות הגוף ולפני פעלים בעבר ועתיד, במשמ' כאשר, לדמיון: כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא ומאומה לא ישא בעמלו (קהל' ה יד). וישב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים (שם יב ז). — כשם, עי' שם. — ועם מו, כמו, כמוני, כמוך, כמכה, כמוה, כמונו, כמוכם, כמוהם, עי' כמו. — ועם *מות, *כמותי,

---

1) ס"א כאוהלים. — 2) עי' מלון ערך אניה בהערה בדבר קריאת הקמץ של הכף. — 1) כה קרי. — 2) לא נתברר סבת שנוי זה, כי לא פעולת הטעם היא, כי

*כזאת, עי׳ *כזות. — ועם הם, הן, כהם, כהם, כהן, כהן, ועם המה, הנה, כהמה, כהנה, עי׳ הם, המה, הן, הנה. — ותבוא כפולה בראש שני הדברים המתדמים זה לזה, להורות דמיון גמור ושלם: כי כמוך כפרעה (ברא׳ מד יח). חללה לך מעשת כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע (שם יח כה). כגר כאזרח בנקבו שם יומת (ויקר׳ כד יו). משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה (שם כב). לא תכירו פנים במשפט כקטן כגדל תשמעון (דבר׳ א יז). והיה כעם ככהן ופקדתי עליו דרכיו (הוש׳ ד ט). גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה (תהל׳ קלט יב). ויאמר (מלך ישראל) אל יהושפט התלך אתי למלחמה רמת גלעד ויאמר יהושפט אל מלך ישראל כמוני כמוך כעמי כעמך כסוסי כסוסיך (מ״א כב ד). והיה כעם ככהן כעבד כאדניו כשפחה כגברתה כקונה כמוכר כמלוה כלוה כנשה כאשר נשא בו (ישע׳ כד ב). — ועם ו לפני כ השנית: עודני היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה ככחי אז וככחי עתה (יהוש׳ יד יא). כי כחלק הורד [1] במלחמה וכחלק הישב על הכלים יחדו יחלקו (ש״א ל כד). הן כל הנפשות לי הנה כנפש האב וכנפש הבן לי הנה (יחזק׳ יח ד). — ועם יום וכדומה, במשמ׳ כאשר ביום: פן אפשיטנה ערמה והצגתיה כיום הולדה (הוש׳ ב ה). וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים (שם יז). העמיקו שחתו כימי הגבעה (שם ט ט). עד אושיבך באהלים כימי מועד (שם יב י). ובניתיה כימי עולם (עמו׳ ט יא). ירעו בשן וגלעד כימי עולם כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (מיכ׳ ז יד-יה). קול נתנו בבית יי׳ כיום מועד (איכ׳ ב ז). ויצא יי׳ ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב (זכר׳ יד ג). וערבה ליי׳ מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמניות (מלא׳ ג ד). אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר (תהל׳ צה ח). — כיום, כהיום, במשמ׳ היום: מכרה כיום את בכרתך לי (ברא׳ כה לא). השבעה לי כיום וישבע לו (שם לג). קטר יקטירון כיום החלב (ש״א ב יו). כי אתו כהיום תמצאון (שם ט יג). ואתה עמד כיום ואשמיעך את דבר אלהים (שם כז). ישבע לי כיום המלך שלמה (מ״א א נא). דרש נא כיום את דבר יי׳ (שם כב ה). לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם (ישע׳ נח ד). השיבו נא להם כהיום שדתיהם (נחמ׳ ה יא). — כיום הזה: אלהים חשבה לטבה למען עשה כיום הזה להחית עם רב (ברא׳ נ כ). למען תתו בידך כיום הזה (דבר׳ ב ל). ותדבר בפיך ובידך מלאת כיום הזה (מ״א ח כד). לתת להם ארץ זבת חלב ודבש כיום הזה (ירמ׳ יא ה). — *כתחלה, לכתחלה, עי׳ ערך זה. — וישמיטו בדבור הדמיון הדיוקים ל, עם, על: ויחלו כמטר לי (איוב כט כג), כמו למטר. עשה להם כמדין כסיסרא וכו׳ (תהל׳ פג י), כמו למדין, לסיסרא. יריעו עלימו כגנב (איוב ל ה), כמו על גנב. כרע כאח לי התהלכתי (תהל׳ לה יד), כמו עם רע. — ולהורות דמיון מדמה, לא אמתי: ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב (במד׳ יח כז). כי המגיד לי לאמר הנה מת שאול והוא היה כמבשר בעיניו ואחזה בו ואהרגהו (ש״ב ד י). ויחר עלי אפו ויחשבני לו כצריו (איוב יט יא). — ועם פעל, במקור: לא תצא כצאת העבדים (שמות כא ז). עתה ילחכו הקהל את כל סביבתינו כלחך השור את ירק השדה (במד׳ כב ד). כנפול לפני בני עולה נפלת (ש״ב ג לד). לכן כאכל קש לשון אש וחשש להבה ירפה שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה (ישע׳ ה כד). הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון (שם יז יב). והתעו את מצרים בכל מעשהו כהתעות שכור בקיאו (שם יט יד). וכל צבאם יבול כנבל עלה מגפן (שם לד ד). יפלה חץ כבדו כמהר צפור אל פח (משלי ז כג). — וקצת במשמ׳ כאלו: היתפאר הגרזן על החצב בו אם יתגדל המשור על מניפו כהניף שבט ואת[1]) מרימיו כהרים מטה לא עץ (ישע׳ י יה), ר״ל כאלו יניף השבט את המרימים אותו. ויהי כמצחק בעיני חתניו (ברא׳ יט יד). ושתו (הגוים את כוס התרעלה) ולעו והיו כלוא היו (עובד׳ א יו), ר״ל כאלו לא היו. — והשתמשו בה גם במקום שאין שם דמיון אלא שבאמת כך הוא: ויהי העם כמתאננים רע באזני יי׳ (במד׳ יא א). ובני בליעל אמרו מה ישענו זה ויבזהו ולא הביאו לו מנחה ויהי (שאול) כמחריש (ש״א י כז). ואצוה את חנני אחי ואת חנניה שר הבירה על ירושלם כי הוא כאיש אמת וירא את האלהים מרבים (נחמ׳ ז ב). — *כסבור, עי׳ סבור. — ובצרוף לאותיות שמושיות אחרות, אחרי ה השאלה: הכזונה יעשה את אחותנו

הנקוד בכף קמוצה בא בכל הטעמים. — [1]) היורד קרי.

— [1]) ס״א את. —

(בראש׳ לד לא). — ולפני ב ל ש : ויאמרו בני בנימן נגפים הם לפנינו כבראשנה (שופט׳ כ לב). ותשב יד המלך אליו ותהי כבראשנה (מ״א יג ו). ואשיבה שפטיך כבראשנה ויעציך כבתחלה (ישע׳ א כו). והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה (אבות ב א). בזמן שהפתח פתוח כלפנים פתח נעול כלחוץ (בבת ו.). יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך (אבות ב י). — ולפני מ: וכשלו איש באחיו כמפני חרב (ויקר׳ כו לז). — *ואחריו : המוציא אוכלין פחות מכשיעור (שבת י ה). — ב) להורות דמיון בקרוב, ungefähr ; à peu près, approximatly, about : ותדבר אליו כדברים האלה (בראש׳ לט יז). — ובפרט במספרים, במשמ׳ קרוב לזה המספר : ויהי כמשלש חדשים ויגד ליהודה (בראש׳ לח כד). כשש-מאות אלף רגלי (שמות יב לז). ויקבץ מלך ישראל את הנביאים כארבע מאות איש (מ״א כב ו). וישבו שם כעשר שנים (רות א ד). — ובמדה : ותהבט את אשר לקטה ויהי כאיפה שערים (שם ב יז). — ולהמ־חק : ויטש על המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה (במד׳ יא לא). — ולהזמן : הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד (שמות ט יח), מחר קרוב לעת זו. כחצ׳ת הלילה אני יוצא בתוך מצרים (שם יא ד). כעת מחר אשלח אליך איש (ש״א ט טז). כי מחר כעת הזאת אנכי נתן את כלם חללים לפני ישראל (יהוש׳ יא ו). ולא אץ לבוא כיום תמים (שם י יג). והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מעף ביעף נגע אלי כעת[1]) מנחת ערב (דני׳ ט כא). — ועם רגע, כרגע, קרוב לשעור רגע, קצת במשמ׳ עתה, תכף ומיד : הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע (במד׳ יז י). ולא יבאו לראות כבלע את הקדש (במד׳ ד כ), כשעור בליעה, עי׳ בלע. — ג) עם פעל מקור[2]) במשמ׳ בזמן שנעשה מעשה פלוני, בעבר : ויהי כבוא אברם מצרימה ויראו המצרים את האשה (בראש׳ יב יד). והוא ישב פתח האהל כחם היום (שם יח א). ויהי כהרימי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי (שם לט יח). כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה (שמות יא א). וכבוא השמש צוה יהושע (יהוש׳ ח כט). ויהי כבוא ארון האלהים עקרון ויזעקו העקרנים (ש״א ה י). וכשוב דוד מהכות את הפלשתי (שם יז נז). והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד יי׳ (מ״ב ג טו). כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים (הוש׳ ז א). ויהי כהשפט יהוא עם בית אחאב וימצא את שרי יהודה (דהי״ב כב ח). ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר למהימן (אסת׳ א י). וצפיר העזים הגדיל עד מאד וכעצמו נשברה הקרן הגדלה (דני׳ ח ח). — ובמשמ׳ בזמן שיעשה הדבר בעתיד : ועתה כבאי אל עבדך אבי וכו׳ והיה כראותו כי אין הנער ומת (בראש׳ מד ל-לא). והיה כשכב אדני המלך עם אבתיו והייתי אני ובני שלמה חטאים (מ״א א כא). שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש (דבר׳ טז ו). ראו נא כטוב לב אמנון ביין ואמרתי אליכם הכו את אמנון והמתם אתו (ש״ב יג כח). כל ישבי תבל ושכני ארץ כנשא נס הרים תראו וכתקע שופר תשמעו (ישע׳ יח ג). כהתימך שודד תושד כנלתך לבגד יבגדו בך (שם לג א). כזכר[1]) בניהם מזבחותם (ירמ׳ יז ב). ובאחרית מלכותם כהתם הפשעים יעמד מלך עז פנים (דני׳ ח כג). ועמד מלך גבור ומשל ממשל רב ועשה ברצונו וכעמדו תשבר מלכותו (שם יא ג-ד). — ובמשמ׳ זמן ההוה : כעבור סופה ואין רשע (משלי י כה). — ולהורות תכיפות שני מעשים זה אחר זה: ויהי כהוציאם אתם החוצה ויאמר המלט (בראש׳ יט יז). ויהי במלכו כשבתו על כסאו הכה את כל בית בעשא (מ״א טז יא), מיד כאשר ישב. — ויש שבכונה זו יוסיפו אחריה המלה כן, כ... כן: כבאכם העיר כן תמצאון אתו (ש״א ט יג). — ובמשמ׳ בכל פעם שיעשה דבר : ויהי כקרא[2]) יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הספר (ירמ׳ לו כג). — ובמשמ׳ אחר אשר, קצת להורות סבת דבר או פעולה : ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה וכו׳ ותתפשהו בבגדו וכו׳ ויהי כראותה כי עזב בגדו בידה וכו׳ ותקרא לאנשי ביתה (בראש׳ לט י-יד). ויהי כאמרם[3]) אליו יום ויום ולא שמע אליהם ויגידו להמן (אסת׳ ג ד). — והשתמש דונש בן לברט בכף הדמיון גם על פעל עבר ואמר : ואל תתאו חסר, זמן ארוך נשמר, וריחו לא נמר, כשקט[4]) בשמרים (דונ׳, דעה לבי, בית ה). — ועם ש, כש, לפני שמות הגוף ופעלים בעבר ועתיד להורות

[1]) ס״א בעת. — [2]) ריב״ג, רקמה שער ה: כי לא יאמר באמר ולא באבל ולא כאמר באבל. ע״כ. וראב״ע, צחות אות כף : ויאמר רבי יונה המדקדק ז״ל כי אין ראוי לאמר כשמר רק יאמרו כשומרו ולא כשמר. ע״כ. ועי׳ לקמן הערה 4. — [1]) י״ם כי הנוסחה משבשה. — [2]) למערבאי, למדנחאי בקרוא. — [3]) כך הקרי, והכתיב באמרם, וכמו הקרי הרבה כתבי יד גם בכתיב. — [4]) צריך לקרא בשקט, ולא כשקט כמו במהד׳ ד בהגא. וכבר העיד ע״ז

המעמד והזמן: אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשיו אימתי (אבות א יד). אין שותין אותו אלא כשהוא חי (ברכ' נא.). הרואה ירק בכרם ואמר כשאגיע לו אלקטנו (כלא' ה ו). אם אמר כשאראה כשיהיה לי ולד (נזיר ב ג). אל תעש עצמך כעורכי הדיינין וכשיהיו בעלי דינים עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין כשקבלו עליהם את הדין (אבות א ח). לכשיצא אחד מן הדיינים לא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבים (סנה' ג ז). ואל תאמר לכשאפנה אשנה (אבות ב ד). בעל קרי שטבל ולא הטיל את המים כשיטיל את המים טמא (מקוא' ח ד). אמר רשב"ג אני כשהייתי משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים צואים וכשהייתי יוצא לחוץ הייתי יוצא בבגדים נאים (פסיק' רבתי כג-כד).

ב. בסוף המלים משמשת האות כ, ך, בשמות ובפעלים לכנויי גוף המדבר לנכח זו"נ יחיד ורבים[1]), דבר-ך, דבר-ך, דבר-כם, דבר-כן, פקד-ך, פקד-ך, פקד-כם, -כן, פקדתי-כם, -כן, וכו'. וכן הנוספת בקצת מלים ללא צרך כלל, כמו כערכך הכהן (ויקר' כז יב). כערכך יקום (שם יז). וחשב לו הכהן את מכסת הערכך עד שנת היבל ונתן את הערכך ביום ההוא (שם כג).

בתוך הלשון העברית בעצמה ובינה ובין שאר הלשונות השמיות, האות כ מתחלפת בשאר האותיות הקרובות לה במוצא, ג, ק, ופעמים גם באות ת[2]) בקצת מקומות.

כ"א, — ר"ת: כי אם, כל אחד, כל אחת.

כאב[1]), ממנו כאב, כאב, מכאב, הכאבה, כאיבה.

כְּאֵב, ש"ז, בכנ' כאבי, —רגש צער גופני שיחוש בעל חי ממכה או פצע באחד מאבריו, וכיוצא בזה, Schmerz; douleur; pain: וישבו אתו (שלשת רעי איוב שבאו לנחמו אחרי הכה בשחין) לארץ שבעת ימים ושבעת לילות ואין דבר אליו דבר כי ראו כי גדל הכאב מאד (איוב ב יג). אם אדברה לא יחשך כאבי (שם טז ו). — וגם צער רוחני: נד קציר ביום נחלה וכאב אנוש (ישע' יז יא). לא ישבתי בסוד משחקים ואעלז מפני ידך בדד ישבתי כי זעם מלאתני למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה (ירמ' יה יז-יח). הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו (ישע' סה יד). נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר (תהל' לט ג). — ואמר בן סירא: טוב למות מחיים רעים ונוחת עולם מכאב עומד (כ"ס גני' ל יז). — ובמשמ' גופנית זו גם בתלמוד, וכאב לב, שם לחלי מיוחד של הלב, Kardialgie, Magenkrampf[2]): אמר רב כל חולי ולא חולי מעים כל כאב ולא כאב לב כל מיחוש ולא מיחוש ראש כל רעה ולא אשה רעה (שבת יא.). א"ר חמא בר"ח הרגיל בקצח אינו בא לידי כאב לב (ברכ' מ.). — ומצוי בספה"א במשמ' כאב גופני כללי ובצרוף עם שמות אבר מהאברים במשמ' שם לחלי מיוחד: יתחדש ממנו עובי בריסי העין ואדמימות עם כאב מרקד (לרי הגוף לנתן פלקירא, כ"י בריט' מוז'). מיני הכאב שיש להם שמות הם אלו הכוכי המשעיר העוקץ הלוחץ המתח המפשח המשבר הרפה הנוקב המחטי המרדים הדופק הכבדיי היגיעיי הסולד (קאנון א ב ב כ). ואמנם (השלשול) ההוה מהמעי הישר והוא המעי הששי יש ממנו שיהיה עם כאב נקרא זחיר והוא עסוי (שם ג יו א ב). כאב דופק יגיד המימות באברים כאב אטום יורה קרירות בחלקו (ר"י

ריב"ג בהרקמה בפרוש כי זה פעל עבר והפך בזכותו של המשורר ואמר: ועל דרך הזה מהזרות ר"ל לברם אלהים וזרות בהכין לו דוד אין צריך לתפוש על המשורר מה שהביאו הדחק אליו באמרו ואל תתאו חמר וכו' ר"ל אמרו כשקט כי המשקל מביא דוחק והשעור באשר שקט (הרקמה, דף 11). ואיננו רחוק בעיני על הדרך הזה שיוכל המשורר לומר מאין דחק כשקט בשמרים כלומר עת אשר שקט על שמריו (שם, דף 31). —

[1]) עי' אדות שמוש זה ונקוד האות במבוא בחלק הדקדוק. — [2]) כבר העיר נלדקה (Nö. ZDMG 1884, 413) על חלוף זה בערבית והביא הבית הערבי: יא אבן אלזביר טאל מא עציכא וטאל מא עניתנא אליכא, שאמרו עציכא במקום עצית כדי להחריזו עם עליכא. וחלוף זה מצוי גם בלשונות לא השמיות, והביא החכם מ' מילר הרבה משלים (M. Müller, Science of Language I, 85) לזה מלשונות הארפיות והפראים באפריקה ואמריקה. וכן אומרים הצרפתים בכנדה moikié במקום moitié.

[1]) גם בארמ' וסורית, בערב' כיב a) במשמ' יגון, ולעצם המושג כאב השתמשה הלשון הערב' בשרש וג'ע b), שהוא הוא השרש יגה שהשתמשה הלשון העברית להמושג של צער ותוגה.

[2]) תרגום דר' J. Preuss, בספר B. T. Medizin

a) كئب b) وجع

להגיון, הוגה"ת ה ג). — ואמר המשורר: אשוב לבבות איש כאב נפשי כי הכאב יוסיף עלי חליה (רבכ"ג, קטע גני׳, JQR July 1913). שארו החלי בלה ועצמו, ואכל הכאב בדיו וגלדו (רמב"ע, דיואן לה, כ"י בודליאנה). — ומ"ר כְּאֵבִים, כְּאֵבָיו, ואמר המשורר: יתנה סים על אמיר לשותו והעגור יקנן בין עפאיו, ואורים תאבו לסבול כאיביו וכוכבי מעלה לשאת חלאיו (קטע כ"י נרמב"ע מהגני׳ בביה"ס בקסיר). — °כְּאֵב גיד הנשה: כאב גיד הנשה ובלטין סיאטיקה והוא כאב מתחיל מפרק הירך ויורד מאחוריו על פחד הירך (קאנון ג כב ב ד). — °כְּאֵב המעים: כשיתחדש כאב המעים עם קדחת אז תעשה ההנחה בדוחן (פרקי משה ט). — °כְּאֵב הראש: כאב הראש הקורה מהשברות (שם). — ובהשאלה, רגיל בדבור: עשה לו כאב ראש, במשמ׳ גרם לו צער ובלבול. — °כְּאֵב הפרקים[1]), Rhumatisme: בכאבי הפרקים ומה שיכלול הנקרם וגיד הנשה (קאנון ג כב ב ג). ורוב מה שיקרה להם כאבי הפרקים שיקרה לו תחלה נקראם (שם). הולה מוטל על ערש דוי ימים רבים בחולי הרטט שהוא כאב הפרקים (ב"ט טורטובי, כתהל׳ ספר הכמות, ביה"ס בודליאנה), ועי׳ רטט. — ובמשמ׳ *צער רוחני: כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב[2]) שנאמר תוחלת ממושכה מחלת לב (ברכ׳ נה.). אמר הקב"ה למשה יודע אני מה כאב הן עתידין לעשות אלה אלהיך ישראל ואעפ"י כן וארד להצילו מיד מצרים (מד"ר דבר׳ ג). אמר הקב"ה לירמיה מה אתה רואה ודומם היום אני דומה לאדם שהיה לו בן ועשה אותו חופה ומת בתוך חופתו ואין לך כאב לא עלי ולא על בני (מד"ז איכה, בובר כו). — ומ"ר °כְּאֵבִים, ואמר המשורר: לזאת אדאג אני נכאב, ועל זאת כאבי נעלה מכל כאבים (ר"ע פרנסים, לכי מודת 123).

כָּאַב, פ"ע, כָּאַב, כֹּאֵב, כֹּאֲבִים, עת׳ יִכְאַב, — היה לו כְּאֵב, גופני או רוחני: ויהי ביום השלישי (מהיום שמלו אנשי שכם) בהיותם כֹּאֲבִים (ברא׳ לד כה). אך בשרו עליו יִכְאָב ונפשו עליו תאבל (איוב יד כב). ואני עני וכואב ישועתך אלהים תשגבני (תהל׳ סט ל).

204. — [1]) לפי הערבי דא׳ אלמפאצל a). — [2]) ואולי גם כאן הכונה לחלי הלב הגופני.

a) داء المفاصل

גם בשחק יִכְאַב לב ואחריתה שמחה תוגה (משלי יד יג). — ואמר בן סירא: אם יש לך ייטיב (העשיר) דבריו עמך וירששך ולא יכאב לו (ב"ס גני׳ יג ה). — ובתו"מ כמו"כ: שכל איבריהם (של הנמולים) כואבים עליהן (ירוש׳ שבת יט יז). — ובסהמ"א: לפי שאין לך (אדם) שאין נפשו כואבה עליו בלילה מרוב עמל וטורח שטרח ביום (סדור רב"י, דיני סעודה תכז). אדם אחד שהיה חולה אמרו לו מה אתה כואב אמר להם מרוב עונותי (מכת׳ הפניני, בעל בקור חולים). — ופעול °כָּאוּב, כמו כֹּאֵב: כָּאוּב לבב אני (יוס׳ יוה"כ, אלהי אל תדינני). קול עדתך תרצה הכאובה והיגועה (סמא"ג, ליל ר"ה, קול שופר).

— הפע׳, הִכְאִיב, הִכְאַבְתִּי, יַכְאִיב, מַכְאִיב, תַּכְאִיבוּ, — א) הִכְאִיבוּ, גרם לו כאב, גופני או רוחני: כי הוא יַכְאִיב ויחבש ימחץ וידו תרפינה (איוב ה יח). ולא יהיה עוד לבית ישראל סלון ממאיר וקוץ מַכְאִב[1]) מכל סביבתם (יחזק׳ כח כד). יען הכאות לב צדיק שקר ואני לא הִכְאַבְתִּיו (שם יג כב). — ואמר בן סירא: קרב עני אל תכאיב ואל תמנע מתן ממסכין (ב"ס גני׳ ד ג). — ובמדרש: יודע אני כמה עתידים להכאיבני במדבר (מד"ר שמות ג). — °הִכְאִיב את לבו: ולא נכאיב לבו בזה הדבר (תשו׳ הגא׳, תכרון קח). — °הִכְאִיב את תארו, גרם שיהיה תאר פניו כמו כואב: אין העבודה והיראה שתהיה כופף את ראשך ומכאיב את תוארך כי אם שתהיה מביא כפופים ועניים מרודים אל ביתך ומעלה מלבם כל אנחותם כפי יכלתך (הגיון הנפ׳ לבר חייא ב). — °הִכְאִיב התוחלת, לא מלא אותה: כי חנון ורחום הוא (האלהים) ולא יכאיב תוחלת הבוטחים בו (מבלי סנדלבר). — ב) בהשאלה, הִכְאִיב השדה באבנים, כסה את פני האדמה באבנים לבלתי תתן פרי: והכיתם (במלחמה) כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתמו וכל החלקה הטובה תַּכְאִיבוּ[2]) באבנים (מ"ב ג יט).

— נפע׳, °נִכְאַב, — במשמ׳ כָּאַב, בגופנ׳ ורוחנ׳: כאשר נכאב [אני] בבוא עלי צער בן הם נכאבים (אגר׳ מנחם גילוני הקרחי, לקו"ק נספח׳ 59). חולי ונוהי

[1]) ס"א מכאיב מלא, וכן כ"י. — [2]) ופרוש הדבר נאמר שם בפסוק כה: וכל חלקה טובה ישליכו איש אבנו ומלאוה. ויש מפקפקים באמתת מלה זו ומגיהים תמלאו, תאבדו.

כת ציון כיולדה אשר פירושו הכאבי והתחלחלי (ר"י א"ת, תרג' הכרב' לריב"ג, גות). ואי אפשר שישבר העצם ולא יכאיבו כל סביביו וכשהמכה קולטת הריאה אליה ונסרכת תסתרך ג"כ אל כל סביבותיה הנכאבים (מו"ת הרי"ט י). — ואמר המליץ: בפתחו אוצרות מתן ימהר כמטר אחרי סער וסופה, ואם נכאב לנקשה יום כאלו נתון הילו למכאובו תרופה (רמב"ג, זרועי על כנות ימים). וכמה גבורים ברחו בגופות נכאבות, אשר אין בהם לבבות (ר"י חריזי, תחכמוני ז). — וברוהניות, ואמר המשורר: נכאב בלי אם ולא אב צעיר ויהיד אני (רמב"ג, שירי שלמה, דוקס ה). — וכן אמר עמנואל בשירו: עוררו כיום בכי אל תחשו וזעקו, היום אני נכאב, ואין לי אם ואב, היום שלומי עושקים עשקו (עמנ', מחבר' יג).

— הפע', הכאב, הוכאב, — כמו נכאב: כי הם מתענגים באכלם מאכלם ובשתות משתיהם ויוכאבו כאשר ירעבו ויצמאו (הגר' מנחם גילני הקראי, לקו"ק נספח' 59). — ואמר הפיטן: גולה ונקלה הוכאבתי ונכעיתי, הונעתי הגתי ורויתי רוש ונשברתי (ר"א כר במעיה, סלית' יום ד, אריה כיער).

— נתפ', נתכאב, — כמו נכאב: ופרעה המושל היה מתנגע ומתכאב במכאובות ונגעים (יוסיפון, פרקפה).

:כאבי, ת"ז, לנק' כאבית: ויושם על הלב והכבד מה שיקרר קדחת יום כאבית כי הנה הכאב מהמם הרות עד שתבער הקדחת (קאנון ד א כו).

כאה[1], ממנו כאה, כאה.

כאה[2], ת"ז, מ"ר כאים, — דל, מסכן, כואב, מלא צער ויסורים, betrübt, unglücklich; malheureux, affligé; sad, unhappy: ודכה ישה ונפל בעצומיו הלכאים[3]) אמר בלבו שכח אל (תהל' י י-יא).

כאה[1]), — קל לא נמצא.

—הפע' מקו', הכאות, עב' הכאה, הכאיתי[2]), — הכאה את לבו של פלוני, גרם ללבו צער ויגון וכאב רוחני, betrüben; affliger; afflict: יען הכאות[3]) לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו (יחזק' יג כב). — ואמר המשורר: חתו ובושו מהתולים שברו לכאות נפשנו ולהניאנו, ארבם בקרבם נתנו וילכו רכיל בלב ולב להשיאנו (רמב"ע, דיואן ב, כ"י בודליאנה). וכל גזרי לבבי אין (הזמן) להרהיק ואיך ישקט והתפרדו גזריו, והכאם אך לפאר את אפסיו במראיהם ולאיר את עבריו (בס פ). — ואמר הפיטן בקינתו: גדעני הניאני הכאני אך עתה הלאני (סלית' י' טבת, הזכרה מלוק).

— נפע' בינ', נכאה, סמי' בינ' נכאה, — נכאה הלב, מי שלבו שבור: וירדף איש עני ואביון ונכאה לבב למותת (תהל' קט יו). — נכאה פלוני, נשבר לבו, נפל רוחו: ובאו בו ציים כתים ונכאה ושב וזעם על ברית קודש (דני' יא ל). — והשתמשו בפעל זה במשמ' זו בסהמ"א: כי כל היום יבאו מעבדם, ויענו מעושק ידם, וזה הומה להם וזה גוכה, וזה מושך וזה זובח (מ' אלדבי, ב"א ב). — ואמר הפיטן: יביט בחמלתו לעם הוא נכאה, הוא תוך מצוקותיו כשהל יגאה (ר"י נגארה, עולת חדב לו).

כאו"א, — ר"ת: כל אחד ואחד.

*באור, ביאור, ב"ז, — כמו *בעור: ר' ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך רחק מן הביאור ומן הדומה לכיאור ומן הדומה לדומה לכיאור שלא יהשדוך אחרים בעבירה (מדה"ג כ"י כרלין, במדר' תהלים כד יז, הוצ' ד ל הופמן). — ואמר הפיטן: לברית הבט ותדיח כיאורם, כבסם הרב ותבהיק אורם (יוצ' יוה"כ, תאות נפב).

---

[1]) יש מפקפקים במציאות שרש זה בעברית הקדומה. אך כבר הביאו ההכמים הבר לשרש זה גם מערב' כאי a), במשמ' מאום וכדומה, וקרוב לזה גם שרש כאא בסורית, במשמ' כעס והבהלה.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) נמסר: חלכאים חד מלה כת' חל כאים תרין מלין ק'. וכבר נפלגו הקדמונים במלה זו אם העקר הוא הכתיב או הקרי, והכריע רסע"ג להכתיב ודונש בן לברט להקרי, עי' בהערה לערך הלכה, והסכים לדעתו גם ר"י היוג, אמר וז"ל: ונדע כי חל כאים שתי מלות במכתב וכן גם יתכן להיות ענינם חיל כמו מהגה וכאים מעקר זה על משקל בלים דוים ואחד מהם כאה כמו דוה רוה (כפר הנת והמכך, ערך כלה), וכן רש"י: כאים לשון ונכאה לבב למותת ואם תאמר הנון מן השורש יוכיח עליו יען הכאות לב צדיק. ע"כ. וכן רד"ק: וכאים בפלס דוים בלים וענינם כאב ומדוה. ע"כ. ואעפ"י שאין כך דעת ריב"ג וראב"ע, וכן הסכימו רוב החדשים לדעת רסע"ג, עי' ערך הלכה, בב"ז כדיים דונש וחיוג ורש"י ורד"ק לסמוך עליהם ולקבל המלה כאה באוצר לשוננו.

a) كاى

[1]) עי' הערה להשרש, ועי' הערה לקמן. — [2]) ר"י חיוג. — [3]) קצת החדשים מפקפקים באמתת מלה זו, ומגיהים להכאיב.

∗כָּאוּר, ת"ז, לנק' כְּאוּרָה, מ"ר כְּאוּרִים, כְּאוּרוֹת, — פָּעוּל, כמו כָּעוּר, מְכֹעָר: צבעו (את הצמר) כ א ו ר[1]) אם השבח יתר על היציאה נותן לו את היציאה (ב"ק ט ד). אחד שהמית את הנאה שבעבדים ואת ה כ א ו ר[2]) שבעבדים נותן שלשים סלע (ערכ' ג ג). אמר לאדם שומו עלי אם היה נאה נותן את דמיו אם היה כ א ו ר נותן את ערכו (ירוש' נזיר ב נא ד). ראו אותה הוגרה בסינר רוכל יוצא מתוך ביתה כ א ו ר[3]) הדבר וכו' שניהם יוצאין מקום אפל כ א ו ר הדבר (שם כתוב' ז לא ג). וכהן מניח את ידו תחתיה ומניפה ואין הדבר כ א ו ר מביא מפה ואינו הוצץ (שם סוט' ג יח ג). ובקש להוציאה ממנו לא על דבר כ א ו ר אלא שהיה שונא אותו (מעשה הגא', תשו' ר' שלמה עד). — ולנק': אין מפנין מדירה נאה לדירה נאה ולא מדירה כ א ו ר ה לדירה כ א ו ר ה ולא מדירה כ א ו ר ה לדירה נאה ואין צ"ל מדירה נאה לדירה כ א ו ר ה ובתוך שלו אפילו מדירה נאה לדירה כ א ו ר ה שמחה לאדם בשעה שהוא דר בתוך שלו (ירוש' מו"ק ב פא:). — ומ"ר: שאם היתה (הסוטה) עקרה נפקדת יולדת בצער יולדת בריות כ א ו ר י ם יולדת נעים (צ"ל נאים) שחורים יולדת לבנים (ירוש' סוט' ג יח ד). הילכנו בארם נהרים ובארם נחור ולא מצינו אשה יפה כמותך עכשיו שאנו נכנסים למקום כ א ו ר י ם[4]) ושחורים אמרי נא אחותי את (מד"ר ברא' מ). — ולנק': הכ א ו ר ו ת[5]) היו אומרות אל תתן עיניך בנוי והנאות היו אומרות תן עיניך במשפחה (ירוש' תענ' ד סט ג).

∗כאורה, לכאורה, — עי' ערך זה.

∗כְּאֵי, — מלת שאלה, ועם המלה צד, כְּאֵי צַד, כמו כיצד: הא כ א י[6]) צד מסדרין לחם הפנים (מד"ר במד' ד). המותו כ א י צד ראובן ושמעון נשאו ב' אחיות והיו להם ב' בנות מבעלים הראשונים וכו' (הלכ' גדולות, סדר יבים).

∗כְּאִיבָה, ש"נ, — ש"פ מן כָּאַב: ו ה כ א י ב ה לעולם ללב בלבד (המליצה כר"ש כר"ב, 16).

∗כאיזה צד, — עי' ערך ∗אֵיזֶה.

[1]) כך במשנ' הדפו', ובכ"י פלורנץ ורומי כעור, וכן במשנ' דפוס נפולי (ד"ס). — [2]) גרס' הערוך, ובנוסח' כעור. — [3]) בגמ' בבלי (יבמ' כד:) הגרסה: מכוער. — [4]) כך במד"ר הוצא' דר' תיאודור, ובנוסח' כעורים. — [5]) בבבלי (שם לא.) מ כ ו ע ר ו ת.

[6]) בס"א כיצד.

∗כְּאֵיזַצַד, — כמו ∗כֵּיצַד: וכ א י ז צ ד צרפן אלף עם כלם וכולן עם אלף (יליר' ד ד, בנוף פי' הערבי לרסע"ג). מפני שתוספתא ותורת כהנים וסיפרי שמן בתלמוד בראיתא יש מהן שהן הלכה ויש מהן שאין הלכה כ א י ז צ ד כל בראיתא שאין חלוקין עליה בתלמוד רבנן אמורי הלכה כמותה (תו"ת הגאונ', גני' 328).

∗כְּאֵיצַד, — כמו ∗כֵּיצַד: והמוסיף לא יוסיף על י"ג חליות וכ' וכ א י צ ד סודרן כשהוא מתחיל מתחיל בלבן וכשהוא מסיים מסיים בלבן (תו"ת הגאונ', גני' 330). כ א י צ ד מברכין על הפירות על פירות האילן הוא אומר בורא פרי העץ (הלכ' גדולות, ברכ'). כ א י צ ד סדר הסיבה אורחין נכנסין אצל בעל הבית ויושבין ע"ג ספסלין (שם). וכ א י צ ד היה ר' יונה עושה מצוה כשהיה רואה בן טובים שירד מנכסיו אמר לו בשביל ששמעתי עליך שנפלה לך ירושה ממקום אחר טול ואתה פורע (והזהיר, כי תבא).

∗כָּאן[1]), כָּאן[2]), כַּאן[3]), — מלת הרמז למקום, כמו כֹּה, ומשמשת א) בטשמ' העקרית, במקום הזה: הנכנס לעיר ואינו מכיר אדם שם אמר מי כ א ן נאמן מי כאן מעשר וכו' מי כ א ן מוכר ישן (דמאי ד ו). יש כ א ן עוברין שהן כשרין (תוספתא חול' ג יד). יש כ א ן שהוא אומר מטמאך לא טימאני ואתה טימאתני (שם פרה ח א). אשה פיקחת מדיחה כוס כ א ן קערה כ א ן תמחוי כ א ן ונמצאת מרבצת את ביתה בשבת (ירוש' שבת ג ה ג). אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותו שהיום כ א ן ומחר בקבר (ברכ' כח:). הלך ועבר על פתח ביתו אמר מי כ א ן הלל מי כ א ן הלל (שבת לא.). — ובאה גם בהוספת ב בתחלתה, בְּכַאן במקום כַּאן, ומעט מעט גבר מנהג זה והיה כמעט לבדו נהוג בספרות המאוחרת: עבר אותו אדם שאבדו ממנו התרנגולין ואמר להבירו ב כ א ן[4]) הנחתי התרנגולין שלי (תענ' כה.). בבל ספר מלאכי כתיב יי' צבאות ובכ א ן[5]) כתיב אלהי ישראל (מד"ר ברא' יח). התחיל צווח לבני אדם שעומדים

[1]) כך מנקד בקטעי משנ' מנקד' כ"י א' אדלר מספר 1487. — [2]) כך במס' אבות בסדור תימנ' עם נקוד עליון כ"י בריט' מוז' Or. 2227, וכך ברוב המשנ' המנק' בדפוס. — [3]) כך הברה הרגילה של האשכנזים. — [4]) כך בנוסח' הדפוס, ולא נתברר אם זו נוסחה קדומה או אולי היא מאוחרת. — [5]) כך רוב הדפוס'

שם לא ראיתם בכאן רבי (שם שמות ה). שבזמן שאדם ענוותן ובני ביתו ענוותנין כשבא עני ועמד על פתחו של בעל הבית ואמר להם אביכם יש בכאן יאמרו לו הן בוא והכנס וכו׳ ובזמן שאדם ענותן ובני ביתו קפדנין ובא עני ועמד על פתחו ואמר להם אביכם יש בכאן ואומרים לו לא וגוערין בו (אדר״נ ז). עמד (פרעה) בחצי הלילה וקרא למשה ולאהרן וצועק והולך בכל הוצות ישראל ואומר היכן משה ואהרן עומדים נערים קטנים של ישראל משחקין ואומרין לו היכן אתה הולך ומי אתה מבקש ואומר משה אוהבי אני מבקש והם אומרים בכאן הוא עומד ואחרים אומרים בכאן הוא דר במקום אחר עד שמצא את הבית (מדרש ויושע י). מעשה באדם אחד שהיה עומד בדרך רשות הרבים ובא לו גוי אחד ואמר לו ראית בכאן המור אחד כלו לבן (א״ב של בן סירא ח). אמר לו יוסף עוזיאל אני רואה בכאן נער ועצים על ראשו ובתוכו עקרב (שם י). ועל עיקר זו ההלוקה שישנה ביניהם באו הדברים שבין ר׳ מאיר ור׳ יהודה בכאן (המפתח לר׳ נסים, ברכ׳ א). ולא הוזכרה בכאן אלא כדי להקשות ממנה (שם ג). הודיענו בכאן כי רבי שהתפלל של שבת בערב שבת כבר קיבלה לשבת עילויה (שם ד). עשה אלהים שבכאן קודש והוא אינו אלא חול וכו׳ נתברר שאלהים שבכאן חול (תשו׳ דונש על רסע״ג 140). ודאור בכאן (בפסוק זה) הוא הצורה אשר אמרו עליה חכמי המחקר שאינה גוף ולא נדבקת אל גוף (אבר׳ ב״ר חייא הנביא, הגיון הנפש א). והשוכן בכאן (בפסוק זה) אינו מטעם השוכן בארץ (שם ב). ולשון אבליו בכאן מלשון תאבל הארץ שהוא כטעם תחרב (שם). אם היום בכאן ארוך קצור להלן ואם קצור בכאן ארוך להלן (הנ״ל, העבור א ג). ונראית (החמה) בכאן הולכת במריצות (שם ו). ואני הותם בכאן את המאמר הראשון ומתחיל לחבר את המאמר השני (שם י). ולא התכוון בכאן באמרו שמע ישראל לשמע האזן אך התכוון לאמונת הלב (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד א). והוא מפורש בכתובות פרק נערה ומפורש בכאן אעפ״י שלא עשה בה מעשה קנאה (ר׳ נתן, הערוך, ערך אברזין). בשר שפלטתו סכין מעט בכאן ומעט בכאן בכל העור (שם, ערך אלול). אלולין שהופרין בל הארץ בכאן ובכאן ולא ינוחו במקום אחד (שם). אם היו אלו הרועים שכורים לעכו״ם אחרים יום או שנה ודאי לא יעמדו בכאן ולא באו אלא אקראי בעלמא (שם, ערך נער). נאמר בכאן (בפסוק זה) על כן יאמר בספר מלחמות ה׳ (ר״מ פרחון, מחבר׳ הערוך, והב). ויש במשקל פעלים משונים ואני אכתוב לך בכאן מה שאזכור (שם, ערך ככד). יהודה וישראל נקראו בכאן גוים וגם נקראו עמים (שם, ערך מלא). בעוד שהעוּר והפסח יהיה בכאן לא יבא דוד הנה (רב״י ש״ב ה ח). לפי הפשט בכאן מדבר בבנים ובבני בנים (רשב״ם שמות כ ו). כתוב בפ׳ בהר סיני כי ימוך אחיך ונמכר לך וכו׳ ובכאן הוא אומר שש שנים יעבוד (שם כא ב). הילכך יש לו גם בכאן ללוקח טענת דריסה (הוא, ב״ב סד:). פסוק זה וכו׳ בכאן היה לו לכתוב אותו לא בדברי הימים (רד״ק ש״ב כד ט). שמה באותו מקום שתהיה שם מטולטל תרכב מרכבה שתחשב אותה לנפשך לכבוד גדול ובכאן יהיה לך בה קלון אם תרכב אותה (הוא, ישעי׳ כב יח).

— עד כאן, עד המקום הזה: הזור לאחריך שכבר שיערתי בעקבי סוסי עד כאן תהום שבת (חגי׳ טו.). — לכאן, להמקום הזה: אמר לו ר׳ אליעזר לר׳ יהושע לא באנו לכאן אלא לנסיון (מד״ר קהל׳, כל הנחלים). ברשותו הושלכנו לכאן וברשותו נצא (הגד׳ כראב׳ ז).—לְכָאן וּלְכָאן, לצד אחד ולצד השני: שהיה הפתח רחב חמש אמות והוציא אחת לכאן ואחת לכאן (ירוש׳ שבת א ב ג). פלימו אומר אני ראיתי אותו הבית והיו קורותיו יוצאות אמה לכאן ואמה לכאן ואמרו לי בית זה שקירה רבי חנינא בן דוסא בתפלתו (תענ׳ כה.). לפי שגזר הקב״ה על הדבור שיצא וילך אצל משה ועשה לו הקב״ה שביל שבו יצא הדבור עד שיגיע למשה ולא נשמע לכאן ולכאן (תנחומא ויקר׳ א). — מִכָּאן, מהמקום הזה: נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך (תענ׳ ג ח). העבודה שאיני זז מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקין עליו (גיט׳ נח.). עגה משה עוגה קטנה ועמד בתוכה וביקש רחמים עליה ואמר איני זז מכאן עד שתתרפא מרים אהותי (אדר״נ ט). אמר משה אם מניה אני את ישראל וארד אין להם תקומה לעולם איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים (מד״ר שמות מג). באותה שעה אמר אברהם איני זז מכאן עד שתשבע

לי שאין אתה מנסה אותי עוד לעולם (שם במד׳ יז). שבועה איני זז מכאן עד שתמסרני בידם (שם כב). כיון שירד המלאך אמר להם צאו לכם מכאן (הגד׳ ברא״ש ז). —מִכָּאן וּמִכָּאן, מעבר מזה ומעבר מזה: מתנה אדם על עירובו ואומר אם באו עכו״ם וכו׳ מכאן ומכאן למקום שארצה אלך לא מכאן ולא מכאן הריני כבני עירי (ערוב׳ ג ה). בונין את הכותל באמצע ועושין חזית מכאן ומכאן (ב״ב א ב). הכהנים מקיפים את הארון והלוים את הכהנים וכל ישראל מכאן ומכאן (סוט׳ ז ה). סלע הבא בידים זה חופר בורו מכאן וזה חופר בורו מכאן (ב״ב יז:). זה בא מכאן וזה בא מכאן (מד״ר ברא״ש׳ סו). והיו לו (לבן כוזיבא) מאתים אלף מכאן ומכאן ובשעה שהיו יוצאין למלחמה היו אומרים לא תסעוד ולא תסכוף (שם איכ׳, כלע ה׳). —שֶׁכָּאן: צד שכאן [1]) וצד שכאן חובש את האמצעי (ירוש׳ כלא׳ ג כח ג). עד שיהא עומד שכאן ועומד שכאן רבה (שם שבת יא יג). עומד שכאן מתיר פירצה שכאן (שם ערוב׳ א יח ג). אילו שכאן מונין משיצא המת ואילו ששם מונין משייסתם הגולל (שם מו״ק ג פב ג). א״ר יוסי קרובין שכאן למידין מקרובין שלהלן (שם שבוע׳ ד לה ג). בכתב שכאן כן כתב שכאן לא מעובה ולא מידק אלא בינוני (שם יומ׳ ג מא.). —ב) במשמ׳ בענין זה: מחזירין רטיה במקדש אבל לא במדינה אם בתחלה כאן וכאן אסור קושרין נימא במקדש אבל לא במדינה אם בתחלה כאן וכאן אסור (ערוב׳ י יג). שבשילה אוכלים קדשים קלים ומע״ש בכל הרואה ובירושלם לפנים מן החומה וכאן וכאן קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים (מגי׳ א יא). מה אלון מורה האמור להלן שכם אף אלון מורה האמור כאן [2]) שכם (סוט׳ ז ה). כאן ביחיד וכאן בציבור (ירוש׳ ברכ׳ ה ח ד). לפי שבכל מקום אין אדם מזכה אלא בכתב וכאן אפילו בדברים לפי שבכל מקום אין אדם מזכה עד שיהו קרקעות ומטלטלין במקום אחד וכאן אפילו קרקעות במקום אחד ומטלטלין במקום אחר (שם פאה ג יז ד). כשם שהן חלוקין כאן כך הלוקין בשכונת קברות (שם כלא׳ ד כט ד). כאן בבריאות וכאן בתשות (שם שבת א ד:). מה בין כלי ראשון מה בין כלי שני א״ר יוסי כאן היד שולטת וכאן אין היד שולטת א״ר יונה כאן וכאן [1]) אין היד שולטת אלא עשו הרחק לכלי ראשון ולא עשו הרחק לכלי שני (שם ג ו:). כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום (ברכ׳ לה:). כאן בזמן שישראל שרויין במדבר כאן בזמן הזה (שבת ו:). כאן בירידה שלפניו ועלייה שלאחריו כאן בעלייה שלפניו וירידה שלאחריו (מכות ז:). — ועם ב, בְּכָאן: ובכאן (בברכת השנים) אי אפשר לחזור למקום שפסק (אבן ירחי, המנהיג, הלכ׳ תול כז). — ג) במשמ׳ בזמן זה, מִכָּאן ועד זמן פלוני: (הרי זה גיטך) על מנת שתתני לי מכאן ועד שלשים יום (גיט׳ ז ה). הרי זה גיטך אם לא באתי מכאן עד שלשים יום (שם שם ז). (הרי את מקודשת לי) על מנת שאתן לך (הכסף) מכאן ועד שלשים יום (קדוש׳ ג ב). מי שפרע מקצת חובו והשליש את שטרו ואמר לו אם לא נתתי לך מכאן ועד יום פלוני תן לו שטרו (ב״ב י ה). כל ראיות שיש לך הבא מכאן עד שלשים יום (סנה׳ ג ח). מעידין אנו באיש פלוני שהוא חייב לחבירו אלף זוז על מנת ליתנן לו מכאן ועד שלשים יום והוא אומר מכאן ועד עשר שנים (מכות א א). — מִכָּאן וְאֵילָךְ: מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן וכו׳ הקורא מכאן ואילך לא הפסיד (ברכ׳ א ב). מלכות פרס בפני הבית שלשים וארבעה שנה מלכות יון מאה ושמונים מלכות בית השמונאי ק״ג מלכות הורדוס ק״ג מכאן ואילך צא והשוב לחרבן הבית (סעו״ר ל). עד חצות לילה היה מתנמנם כסוס מכאן ואילך היה מתגבר כארי (ברכ׳ ג:). המפקיר את שדהו כל שלשה ימים יכול לחזור בו מכאן ואילך אין יכול לחזור בו (נדר׳ מג:). למלך שנשבה בנו והלך והצילו והלכו בני הפלטין מבקשין לקלס למלך ובנו מבקש לקלסו אמרו לו אדוננו מי יקלסך תחלה א״ל בני מכאן ואילך מי שרוצה לקלסני יקלסני (מד״ר שמות כג). שהיתה מתרעמת על מנות בעלה על שלא היתה יולדת והרית ויולדת בן מכאן ואילך את תקבלי הריון ותלדי בן (שם במד׳ י). אמר להם (האלהים למשה ולאהרן) מיכאן ואילך הרי ראשי חדשים מסורים לכם (פסיק׳ רבתי טו). — עד כאן . . . מכאן ואילך: עד כאן היו הנביאים מתנבאים ברוח הקודש מכאן ואילך הט אזנך ושמע דברי

ובכ״י הוצ׳ י׳ תיאודור: וכן. — [1]) כך בדפוס ויניציה, ובכ״י רומא: שכן. [2]) ואולי הוא במשמ׳ העקרית.

—[1]) בירוש׳ כ״י גני׳: כַּן (ברידי סירוש׳, דף 78).

חכמים (ספו"ר ל). עד כאן צריכה כוונה מכאן ואילך אין צריכה כוונה (ברכ' יג.). אחינו ישראל שמעו עד כאן היינו חייבים בת"ת מכאן ואילך אנו הייבים בכבודו של מת (שמחות ח).—עד עתה... מכאן ואילך: אמר להם הקב"ה עד עתה היה לכם זכות אבות מכאן ואילך כל אחד ואחד יהיה תלוי במעשיו (אגדת בראשית י). — ובמשמע' מהמעמד הזה: השוכר את החמור שוכר מניח עליה כסותו ולגינתו ומזונותיו של אותו הדרך מכאן ואילך חמר מעכב עליו המר מניח עליה שעורים ותבן ומזונותיו של אותו היום מכאן ואילך שוכר מעכב עליו (ע"ז סה :). — ומִכָּאן וּלְהַבָּא: מירחה (את האבן) בטיט מקבלת טומאה מכאן ולהבא (כליס ז א). נשברו טהרו חזר ועשה מהן כלים מקבלין טומאה מכאן ולהבא (שם יח א).—ומִכָּאן ולהלן: כל ג' ימים האחרונים ודאי הומץ מכאן ולהלן ספק (ב"ב צו.). — לְאַחַר מִכָּאן, אחר כך: המקדש שתי נשים בשוה פרוטה או אשה אחת בפחות משוה פרוטה אעפ"י ששלח סבלונות לאחר מכאן אינה מקודשת (קדוש' ב ו). המכה את חבירו ואמדוהו למיתה והקל ממה שהיה ולאחר מכאן הכביד ומת (נזיר ט ד). כל שקדם הקדישן את מומן או מום עובר להקדישן ולאחר מכאן נולד להן מום קבוע ונפדו (חול' י ב). המכביר כרמו של חבירו סמדר רואין אותו כמה היתה יפה קודם לכן וכמה היא יפה לאחר מכאן (ב"ק נח:).—ד) במשמ' זה, הדבר שנזכר למעלה: עד כמה הוא נותן לפועלים עד שליש יתר מכאן קוצר כדרכו והולך (כלא' ז ו). המרבה בתרומה ר"א אומר אחד מי' בתרומת מעשר יתר מכאן יעשנה תרומת מעשר (תרומ' ד ה). היוצר מוכר ה' כדי שמן וחמשה עשר כדי יין שכן דרכו להביא מן ההפקר ואם הביא יותר מכאן מותר (שבי' ה ז). כל פירצה שהיא בעשר אמות מותרת מפני שהיא כפתח יתר מכאן אסור (ערוב' א ח). אם יש היסנו ולביתו אלפים אמה ולעירובו יותר מכאן מותר לביתו ואסור לעירובו לעירובו אלפים אמה ולביתו יותר מכאן אסור לביתו ומותר לעירובו (שם ה ז). אם אמר הן חסר הן יתר (אני מוכר לך) אפילו פיחת רובע לסאה או הותיר רובע לסאה הגיעו יותר מכאן יעשה השבון (ב"ב ז ב). חוט המשקולת שנים עשר וכו' של בנין חמשים אמה יתר מכאן אם רצה לקיים טהור (כליס כט ג). (יד מגרפה) של סיידין ב"ש אומרים תשעה ב"ה אומרים עשרה יתר מכאן אם רצה לקיים טמא (שם כט ח). פיחת שבעת קבין ומחצה לכור או הותיר שבעת קבין ומחצה לכור הגיעו יותר מכאן כופין את המוכר למכור ואת הלוקח ליקה (ב"ב קד.).—פָּחוֹת מִכָּאן: איזהו שדה האילן כל שלשה אילנות לבית סאה וכו' פחות מכאן [1]) אין הורשין להן (שבי' א ב). כל שגבוה עשרה טפחים למ־פסת פחות מכאן לחצר (ערוב' ח ג). בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער פחות מכאן בטל במיעוטו (פסח' ג ב). עיר המוציאה המש מאות רגלי ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר פחות מכאן אין זה דבר (תעני' ג ד). איזו היא עיר גדולה כל שיש בה עשרה בטלנין פחות מכאן הרי זה כפר (מגי' א ג). זה הכלל כל שיחלק ושמו עליו חולקין ואם לאו אין הולקין איכתי בזמן שאין שניהם רוצים אבל בזמן ששניהם רוצים אפילו בפחות מכאן יהלוקו (ב"ב א ו). טירת התנור בזמן שהיא גבוהה ארבעה טפחים מטמאה במגע ובאויר פחותה מכאן טהורה (כליס ה ג). חצר הכירה בזמן שהיא גבוהה שלש אצבעות מטמאה במגע ובאויר פחותה מכאן מטמאה במגע (שם ז ג).—ה) מִכָּאן אמר, מִכָּאן למד, במשמ' מהדבר הזה: יש זכות תולה שנה אחת וכו' יש זכות תולה שלש שנים מכאן אמר בן עזאי חייב אדם ללמד את בתו תורה שאם תשתה תדע שהזכות תולה לה (סוט' ג ד). נצוה הכהן וחלצו את האבנים אשר בהן הנגע וכו' מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו שניהן (הוא ושכנו) חולצין שניהן קוצעין שניהן מביאין את האבנים (נגע' יב ו). איני מרבה אלא נכסים שאין להם אהריות מכאן אמרו בכל פודין בכורי אדם חוץ מעבדים ושטרות וקרקעות והקדשות (מכי' ב יח). כל שהוא מצות האב על הבן אם לא יעשה לו אביו הוא יעשה לעצמו מכאן אמרו חייב אדם מן התורה למול את בנו (שם). כשבא אדם אצלך להתגייר אינו בא אלא לשום שמים אף אתה קרבהו ולא תרחיקהו מכאן אתה למד שיהא אדם דוחה בשמאל וימין מקרב (שם יתרו, עמלק א). נמצינו למדין המקנה שהנים הירא את דבר יי' הם היו תקלה לישראל מכאן היה ר' שמעון

—[1]) בקצת נוסח' מיכן.

אומר טוב שבגוים הרוג (שם שלח ב א). מי שברא יום ברא פרנסתו מכאן היה ר"א המודעי אומר כל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה מחוסר אמנה (שם ד ב). לא תעבוד בו (בעבד העברי) עבודת עבד מכאן אמרו לא ירחוץ לו רגליו ולא ינעול לו מנעליו (שם משפט', נזיק' א). מכאן מנו חכמים למחיצות (ספרי במד' א). ומכאן אתה דן לשרף (תוספתא שהל' ו יז). ובלכתך בדרך פרט להתן מכאן אמרו הכונס את הבתולה פטור ואת האלמנה חייב (ברכ' יא.). — ומִכָּאן, בלי הוספת אמר, למד, וכדומה: שהיה (משה) עושה אותו (את יהושע) כמותו מכאן שיהא תלמיד חביב לפני רבו כמוהו (מכי' בשלח, עמלק א). ותאמר (האשה השונמית) אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא אמר ר' יוסי בר"ח מכאן שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש (ברכ' י:). ויהונתן בן גרשם בן מנשה וכו' וכי בן מנשה הוא והלא בן משה הוא דכתיב בני משה גרשם ואליעזר אלא מתוך שעשה מעשה מנשה תלאו הכתוב במנשה וכו' מכאן שתולין את הקלקלה במקולקל (ב"ב קט:). ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים אם אנשים משמח אלהים במה משמח מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין (ערכ' יא.). לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת מכאן[1]) שניתנה התורה בלשון הקודש (מד"ר בראש' יח). נס גדול נעשה במטה שאעפ"י שבלע כל אותן המטות שהשליכו (החרטומים) שהיו רבים לעשות מהן י' עמרים ולא הועבה וכל מי שרואה אותו אומר זה מטה אהרן מיכאן שהיה מטה אהרן סימן טוב לעשות בו נסים ונפלאות לדורות (שם שמות ט). מלמד שהיו משה ואהרן הולכין תחילה ונדב ואביהו מהלכין אחריהן וכל ישראל אחריהן ואומרין מתי שני זקנים הללו מתים ואנו נוהגין שררה על הציבור וכו' א"ר פנחס מכאן שהיו ראויין להשלכת יד (שם ויקר' כ). ונתן על כפיה מיכאן שאם היתה גדמת לא היתה שותה (שם במד' ט). את הכל עשה יפה בעתו א"ר אבהו מכאן שהיה הקב"ה בורא עולמות ומחריבן עד שברא את אלו (שם קהל' את הכל). —ו) עַד כָּאן, במשמ' כל כך, עד הגבול הזה: א"ר עקיבא פעם אחת נכנסתי אחר ר"י לבית הכסא

—[1]) כך ברוב הדפוס', ובכ"י הוצא' תיאודור: מיכן.

ולמדתי ממנו ג' דברים למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל אמר לו בן עזאי עד כאן העזת פניך ברבך אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך (ברכ' סב.). — ז) בסגנון המחקר, בְּכָאן, במשמ' יש במציאות, יש בעולם: ממה שיראה ממנה במה שאין ספק בו שבכאן פועל נבדל הוא המהווה אלו ההווים (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ג ג). ונמצא הראשונים אמרו בחכמה חכמה דבר מה ואחר כן נשלמה באורך הזמן עד שבכאן חכמה לא נמצא השלמות בה עד הפלוסוף ובכאן חכמה לא נמצא השלמות בה עד גלינוס (שם ה א יה). שיהיה בכאן נמצא מה יודע אלו הסדורים אשר תפול בהם הידיעה (שם ב א), ר"ל שיהיה במציאות, בעולם. וראוי שנחקור תחלה מענין הכוכבים אם הם בגלגלים בעבור עצמותם או הם בעבור הדברים אשר בכאן (שם ה ב ג), ר"ל בעולם, במציאות. שהתבאר בטבעיות שכבר יובדל הגרם החמשי מבעלי הנפש אשר בכאן שהנושא לצורתו הוא דבר פשוט (שם). ואולם זכר השמחים אל מה שראוי לשמוח עליו כי מהם לבד תלקה ראיה בזה הענין לפי שבכאן אנשים רעי התכונה ישמחו כי ימצא רע לזולתם (הוא, איוב ג). ושיצא לו מזה ג' דרושים יקרים האחד שבכאן שכלים נבדלים (הוא, הכיא רי"א בשמים הדבים ד א). אנחנו נראה שישבכאן ענינים יהיו בכח ויצאו אל הפועל (העקרים ב ד). הנה בכאן עצמים פשוטים יחסם אל גשמי השמים יחס הנפש האנושית אל הגשם האנושי וכו' ובכאן עצמים פשוטים מדרגתם מן העצמים אשר הם לשמים (אמונה רמה א ו). שהדברים כלם אפשריים ושאין דבר בכאן נמנע (כל מלאכ' הגיון, הגלה). וכבר ביאר אריסטו במה שאחר הטבע כי בכאן עלות בלתי מהוות ולא מפסידות (מ' נרבוני, המאמר בבחירה, ד"ת לח).

—ועי' כֵּן, כֹּן.

***כאף**, כמו כוף, כפף, ממנו *כָּאַף.

***כָּאַף**, — קל לא נמצא.

— הפע', *הִכְאִיף, — הִכְאִיף את ראשו, כָּפַף: האהב נפשך לעדה ולשלטון עיר הכאף[1]) ראש (כ"ס גני' ד ז).

[1]) כך בכ"י בלי ספק, ואין כל יסוד וצרך לשבש הנוסחה ולהגיה האכף.

***כאר**, כמו *בער, ממנו *בֵּאוּר, *בֹּאוּר, *כֹּאַר.

***כָּאַר**, — קל לא נהוג.

—התפ', *התכָּאֵר, — נעשה כָּאוּר: שכל זמן שהאשה מקבלת עוברים היא מיתכארת[1]) ומיתאזבת (מד"ר בראש' מה).

—פע', *כֵּאֵר, מְכָאֵר, מכוּאר: וזהו שאמרו חכמים הנטען לאשת איש והרבה לעז שלה בקול שאינו פוסק ויש עדים בדבר מכואר זה וכו' וכיצד דבר מכואר כדתניא רוכל היוצא ואשה הוגרת בסינר אמר רבי הואיל ומכואר הדבר תצא (הלכ' פסוק', גיט').

—הפע', *הִכְאִיר, —עשה מְכָאֵר: הקדיר עלי השמש בלי יאיר, כנהרג הישיש גבור מעיר, וגם ירח אורו הכאיר, השחיתו תמתו בלי להשאיר (התלונן, QGDJ III 338).

—הפע', *הֻכְאַר, הוּכאר, —כמו נתכאר: הנשים ההגונות לכם ישיבה, הוכארו[2]) וסערה בם נשבה (קרוב' לפורים, ויאהב הומן).

*כֹּב, כבים, —עי' *כוּב, כוּבים.

כבד[3]), ממנו א.כָּבֵד, ב.כָּבֵד, כֹּבֶד, כָּבֹד, כְּבֵדָה, כְּבֵדוּת, כָּבוֹד, ה.*כִּבֵּד, *כִּבּוּד, *הִתְכַּבְּדוּת.

א.כָּבֵד, ת"ז, סמי' כְּבַד, כְּבֶד, לנק' כְּבֵדָה, מ"ר כְּבֵדִים, סמי' כִּבְדֵי, — ההפך מן קַל, מה שצריך הרבה מאמצי כח כדי להרימו למעלה, לשאתו ולסבלו, heavy; lourd; schwer, א) במשמ' העקרית: ויפל מעל הכסא וכו' ותשבר מפרקתו וימת כי זקן האיש וכבד (ש"א ד יח). ובגלחו את ראשו והיה מקץ ימים לימים אשר יגלח כי כָבֵד עליו וגלחו ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך (ש"ב יד כו). כמשא כָּבֵד יכבדו ממני (תהל' לח ה). — ומ"ר: וידי משה כְּבֵדִים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה (שמות יז יב).—ואמר בן סירא: כבד ממך מה תשא ואל עשיר ממך מה תתחבר (ב"ס גני' יג ב).—ובתו"מ במשמ' זו: בכל יום היתה (המחתה) כבדה והיום קלה (יומ' ד ד). אשה שראשה כבד עליה ואבריה כבדים עליה (נדה סג:). כבד עלי ראשי כבד עלי זרועי (סנה' מו:). ארבעה טבעים שברא מהם הקב"ה העולם השלשה הם עליונים זה למעלה מזה והרביעי הוא התחתון הכבד שבכולן ואלו הן הארץ היא הכבידה שבכולן (מד"ר במד' יד).—ובמשמ' גדול ועצום, כמו סלע וכדומה: כצל סלע כָּבֵד (ישע' לב ב). — וענן כָּבֵד, טעון הרבה מים, חשוך: ויהי קלת וברקים וענן כָּבֵד על ההר (שמות יט טז).—ורב המספר: ויעל עמו גם רכב גם פרשים ויהי המחנה כָּבֵד מאד (בראש' נ ט). וצאן ובקר מקנה כָּבֵד מאד (שמות יב לח). ויצא אדום לקראתו בעם כָּבֵד וביד חזקה (במד' כ כ). ותבא (מלכת שבא) ירושלמה בחיל כָּבֵד מאד (מ"א י ב). וישלח שמה סוסים ורכב וחיל כָּבֵד (מ"ב ו יד).—ומה שהוא רב וקשה לסבל: ויבא ערב כָּבֵד ביתה פרעה ובית עבדיו (שמות ח כ). הנני ממטיר כעת מחר ברד כָּבֵד מאד (שם ט יח). ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים כָּבֵד מאד (שם י יד).—ובמשמ' גדול וחזק באיכות: ויספדו שם מספד גדול וְכָבֵד מאד וכו' ויאמרו אבל כָּבֵד זה למצרים (בראש' נ י-יא).—ומה שקשה לסבל, רעב כבד, עֹל כבד וכדומה: ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן כי כָבֵד הוא מאד (בראש' מא לא). אבי העמים עליכם על כָּבֵד (מ"א יב יא). — וכסמי' כֶּבֶד, כֶּבֶד עון, שעונותיו רבים וכבדים: הוי גוי חטא עם כֶּבֶד[1]) עון זרע מרעים (ישע' א ד).—ב) לֵב כָּבֵד, קשה, שאינו רוצה לעשות מה שמצוים לו: כָּבֵד לב פרעה מאן לשלח העם (שמות ז יד).— ואמר בן סירא: לב כבד תבאש אחריתו וכו' לב כבד ירבו מכאביו (ב"ס גני' ג כו-כז). — דָּבָר כָּבֵד, שקשה לאדם לעשותו, difficult; difficile; schwierig: כי כָבֵד ממך הדבר לא תוכל עשהו לבדך (שמות יח יח). — ועם כָּבֵד, קשה ערף, טרחן: כי מי יוכל לשפט את עמך הַכָּבֵד הזה (מ"א ג ט). — *היה כָּבֵד על פלוני, היה עליו לטרח: הדעתן לא יבקר מי שהוא כבד עליו ולא יספר באזני מי שאינו מאזין אליו (מבח' הפנינ', שער המוסר). — ואמר המשורר: מה לי ולזמן שב נתנני על לב בנות עופר מאד

1) כך במד"ר הוצא' דר' י' תיאודור, ובנוסח': מתעברת ומתעזבת.—2) בסדור רב עמרם גאון: הוכערו.
3) באשור' כבת. בפונ' נמצא השרש בשמות פרטים. בערב' יש אמנם עצם השרש כבד a), אבל במשמ' קצת אחרת, במושג של עבי וגמוד, כמו חלב שנתעבה ונגמד, השרש המשמש בערב' במושג השרש שמשמש בו בעבר' השרש כבד הוא השרש וקר b), שהוא יקר בעברית.

a) كبد b) وقر

1) כמו אֶרֶךְ אפים.

כָּבֵד (רמב"ע, תרבי"ב ה). — *אִישׁ כָּבֵד, טרחן: בקור האדם הכבד קשה על החולה יותר מחליו ואמר (החכם) אדם אחד כבד בקר החולה והאריך לשבת אמר לו החולה אם יש לך בבית מאומה או אני חייב לך כלום קחנו ולך (מכח׳ הפנינ׳, בקור החולים). שבור הכוס שכון בית כוס טרם עם כבד תשתה, טוב לכת אל בית אבל מלכת עמו אל בית משתה (מבלי ערב). מה לי ולכבד כי עת אשר ישב עמי ששון לבי יגרש (שם). בא לאיש חולה בין המבקרים איש כבד וישאלהו מה מחלתו אשר הציקתהו ויען החולה כך וכך שם כאבי אמר הכבד מחולי זה מת אבי ויחר לחולה מאד וכו׳ ויאמר הכבד אל יחר לך את אשר דברתי באזנך אקרא אל ה׳ ויחונך ויאמרו לו היושבים תוסף נא בתפלתך לבל נראה עוד אנוש כבד אולי יתעשת האלהים לנו ולא נאבד (מגדל עז לר"י עמדין, עליית הבקור). אלה דרכי הכבדים השנואים לכל הברואים איש כבד יבוא בסוד אחרים בלי רצונם ישחק לפניהם בעת עצבונם (שם). מה תאמר מן האיש הכבד, כגללו לנצח יאבד (עמנ׳, מחבר׳ ו). — ד) כְּבַד פֶּה, כְּבַד לָשׁוֹן, שמגמגם בלשונו, שאינו יודע לדבר היטב: ויאמר משה אל יי׳ בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך כי כְבַד פה וּכְבַד לשון אנכי (שמות ד י). — וּכְבַד לשון במשמ׳ מי שקשה להבין מה שהוא מדבר: עמים רבים עמקי שפה וְכִבְדֵי לשון אשר לא תשמע דבריהם (יחזק׳ ג ו). — ה) בדקדוק, *פֹּעַל כָּבֵד, בנין הַכָּבֵד, צורת הפעל העברי שנוסף על השרש אות או דגש להוציאו מעומד ליוצא וכדומה: וחלקתי הפעלים לשני מחלקים פועל קל ופועל כבד וקראתי שם הקל הבא על משקל פָּעַלְתִּי שהוא קל מכל הבנינים ושם הכבד הבא על זולת משקל פעלתי כמו הפעלתי ופועלתי וזולתם מן הבנינים והמשקלים וכו׳ ומן דבר הכבד שם פועל מדבר ושם פעול מדובר וכו׳ וכן קראתי שם הפעלתי כבד מפני ההא הנוספת בתחלתו (מ׳ בן ג׳יקטיליה, תרג׳ אותיות הנוח לר"י חיוג 12). ודעתי להביא בכל שרש רוב מה ששמשו בו ממנו מקל וכבד ופועל ופעול ופועל עתיד ומקור (ר"י א"ת, הקד׳ הס׳הש׳ לריב"ג). כונתי בזה לקצוב לכל הפעלים החולפים קליהם וכבדיהם וכל הבא מהם מפועל עתיד (שם). ויעתק מהבנין הכבד הנוסף והוא פועל יוצא (ראב"ע בראב׳ יב ה). ולא ידעת שהוא מבנין הכבד מהפעלים השניים (הוא, שפת יתר ג). והטור השביעי (מהפעלים) נקרא בנין פועל הנוסף או הכבד (רד"ק, מכלול, דה"פ ז). כי גם המרובע קראו המדקדקים הקדמונים הבנין הכבד להיותו דומה לדגוש (מקנה אברהם, בנין פע׳ מרובע).

כֹּבֶד, כְּבֵדוּת, כְּבֵדָה, וכו׳. — *טעון, — *טען. — מאזנים. — מעמסה. — משא. — משקלת. — נֵטֶל. — סֵבֶל. — סַבָּל. — עמס. — פלס. — *פרק. — קל, ההפך מן כבד. — קשה. — שקל.

ב. **כָּבֵד**, פ"ע, לנק׳ כָּבְדָה, כָּבֵדָה, מ"ר כָּבְדוּ, עת׳ יִכְבַּד, תִּכְבַּד, תִּכְבְּדִי, נִכְבַּד, יִכְבְּדוּ, — א) היה כָּבֵד, בכל המשמעות של התאר: לו שקול ישקל כעשי והיתי במאזנים ישאו יחד כי עתה כחול ימים יִכְבָּד (איוב ו ב-ג). ותמלאי (מרוב הסחורה) וַתִּכְבְּדִי מאד בלב ימים (יחזק׳ כז כה). כי עונותי עברו ראשי כמשא כבד יִכְבְּדוּ ממני (תהל׳ לח ה). — כָּבְדָה ידו על פלוני, הביא עליו רעות רבות: כי היתה מהומת מות בכל העיר כָּבְדָה מאד יד האלהים שם (ש"א ה יא). וַתִּכְבַּד יד יי׳ אל האשדודים וישמם ויך אתם בעפלים (שם ו). כי יומם ולילה תִּכְבַּד עלי ידך נהפך לשדי בחרבני קיץ (תהל׳ לב ד). — ובמשמ׳ גבר עליו, הכניעו: וַתִּכְבַּד יד בית יוסף (על האמורים) ויהיו למס (שופט׳ א לה). — אכפו כָּבֵד עליו, היה עליו למשא: הנה אימתי לא תבעתך ואכפי עליך לא יִכְבָּד (איוב לג ז). — פשעו כָּבֵד עליו: נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כמלונה וְכָבַד עליה פשעה ונפלה (ישע׳ כד כ). — היה כָּבֵד על פלוני, היה עליו לטרח: ויאמר המלך אל אבשלום אל בני אל נא נלך כלנו ולא נִכְבַּד עליך (ש"ב יג כה). — ומקו׳ כָּבֹד, כָּבוֹד: קצתי בחיי מריבים לי כי כבדו עלי מאד כָּבוֹד, עול יחשבו חשק בצוארי ואני חשבתיהו ענק כבוד (רמב"ע, תרבי"ב ד). — העבודה כָּבְדָה עליו, היתה רבה וקשה לו לעשותה: תִּכְבַּד העבדה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר (שמות ה ט). כי כָבְדָה העבדה על העם הזה (נחמ׳ ה יח). — המלחמה כָּבְדָה, היתה חזקה בעברה וזעם וקשה היה לעמד בפני הלוחמים: ויבאו מנגד לגבעה עשרת אלפים איש בחור מכל ישראל והמלחמה כָּבֵדָה (שופט׳ כ לד). וַתִּכְבַּד המלחמה אל [1]) שאול וימצאהו המורים (ש"א לא

—— [1]) ס"א על.

ג). — החטא כבד, היה חטא גדול ורב: זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד (ברא׳ יח כ). — ב) פלוני כבד במקנה, בנכסים, היה לו הרבה מקנה, נכסים, היה עשיר: ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב (ברא׳ יג ב). — ובהפעל כבד לבד, במש׳ היה רב נכסים, או גדול וחשוב: יכבדו בניו ולא ידע ויצערו ולא יבין למו (איוב יד כא).—ג) כבד אבר מהאברים, שאינו יכול לפעל פעולתו כראוי, כבדה עינו, שאינה רואה היטב: ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל לראות (ברא׳ מח י). — כבדה אזנו, שאינו שמע היטב: ולא כבדה אזנו משמוע (ישע׳ נט א).—ד) כבד לבו, התעקש ומאן לשמע ולעשות מה שמצוים לו: ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם (שמות ט ז).

—פע׳, כבד, כבדו, תכבדו, כבדך, כבדתו, אכבדך, אכבדהו, תכבדני, יכבדנני, תכבדך,—א) כבד את לבו, התעקש, עמד על דעתו, מאן לעשות כחק וכמצוה: ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם (ש״א ו ו). — ב) כבד את פלוני, נתן לו כבוד, ehren; honorer; honour: כבד את אביך ואת אמך (שמות כ יב). על כן באורים כבדו יי׳ (ישע׳ כד טו). המכבד דוד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים (ש״ב י ג). לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד (ישע׳ ס יג). אודך אדני אלהי בכל לבבי ואכבדה שמך לעולם (תהל׳ פו יב). ותכבד את בניך ממני להבריאכם מראשית כל מנחת ישראל (ש״א ב כט). אשר בי יכבדו אלהים ואנשים (שופט׳ ט ט). בן יכבד אב ועבד אדניו (מלא׳ א ו). נבזה בעיניו נמאס ואת יראי יי׳ יכבד (תהל׳ טו ד).—כבד לפלוני בדבר: ולאלה מעזים על כנו יכבד ולאלוה אשר לא ידעהו אבתיו יכבד בזהב ובכסף ובאבן יקרה ובחמדות (דני׳ יא לח). — ונכנ׳: האמנם לא אוכל כבדך (במד׳ כב לז). אמרתי כבד אכבדך והנה מנעך יי׳ מכבוד (שם כד יא). כי יבא דבריך וכבדנוך (שופט׳ יג יז). כי מכבדי אכבד (ש״א ב ל). עתה כבדני נא נגד זקני עמי ונגד ישראל ושוב עמי (שם טו ל). כל מכבדיה הזילוה (איכ׳ א ח). על כן יכבדוך עם עז (ישע׳ כה ג). בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני (שם כט יג). תכבדני חית השדה תנים ובנות יענה כי נתתי במדבר מים נהרות בישימן (שם מג כ). —ועם הוספת נ שניה ודלת קמוצה: זבח תודה יכבדנני[1]) ושם דרך אראנו בישע אלהים (תהל׳ נ כג). לא הביאת לי שה עלתיך וזבחיך לא כבדתני (ישע׳ מג כג). וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך (שם נח יג). אחלצהו ואכבדהו (תהל׳ צא טו). אחלצך ותכבדני (שם נ טו). סלסלה ותרוממך תכבדך[2]) כי תחבקנה (משלי ד ח). עשק דל חרף עשהו ומכבדו חנן אביון (שם יד לא).— ואמר בן סירא: בני במאמר ובמעשה כבד אביך עבור ישיגוך כל ברכות (ב״ס גני׳ ג ח). אין לבזות דל משכיל ואין לכבד כל איש חמס (שם י כג). בני בענוה כבד נפשך ותן לה טעם כיוצא בה, מרשיע נפשו מי יצדיקנו ומי יכבד מקלה נפשו (שם כח-כט).—ובתו״מ: רוצח שגלה לעיר מקלט ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם רוצח אני (מכו׳ י ח). כמה עמל עמל בך וכמה יגיעה יגע בך אם לא כבדתו לשעבר צריך אתה לכבדו עכשיו (ספרי דבר׳ מט). אבל התורה אינה כן אלא מכבדתו ומשמרתו מכל רע בנערותו (ירוש׳ קדוש׳ ד סו ד). אין מכבדין (לגדול לעבור קודם) לא בדרכים ולא בגשרים וכו׳ א״ר יוחנן אין מכבדין אלא בפתח שיש מזוזה (ברכ׳ מז.). רבי מכבד עשירים רבי עקיבא מכבד עשירים (עירוב׳ פו.). ר׳ יוסי אומר לא מקומו של

—[1]) בחמשה כ״י ודפוס ראשון ד פתוחה (דג״ה). וזו אחת מחמש המלים שיש בהן אות כפולה ולפניה געיה ואעפ״כ אין האות הכפולה הראשונה חטופה בהטף פתח. וז״ל המסורה: סימן שתי אותות, בתיבה אחת צבותות, זו לעומת זו עבותות, בתיבה חרותות, כל המקרא על דרך זה, מפי כל סופר וחוזה, הסימן הזה, עוד לא ירזה, אם געיה לאות ראשון, תקדום בנעימת לחשון, יפתח פיו בשוא שתחת האות הראשון, כמו יסבהו צאלים צללו וכו׳ חוץ מן ששה פסוקים, על מנהג זה פוסקים, ועליו חולקים, כי געיה להם סמוכה, ועמהם משוכה, ובהם תמוכה, שמורה וערוכה, והם לא נפתחים, ובפה לא נפצחים, והם: בצר להם ישחרנני, זבח תודה יכבדנני, אז יקראנני ולא אענה, ישחרנני ולא ימצאנני, ומשחרי ימצאנני (דס״ט, סי׳ 33). ובדבר סבת כפילת הנון כבר אמרו במדרש: רבי הונא בשם ר׳ אחא יכבדני אין כתיב כאן אלא יכבדנני כבוד אחר כבוד (מד״ר ויקר׳ ט). ומהמדקדקים החדשים, קצתם (Olsh. § 97) פקפקו באמתת כפילה זו וחשדו שהוא שבוש פשוט. וכן אמר ברט (Barth, S.U.) שאין לסמוך על זה. אבל רוב החדשים הסכימו לדעת רבי הונא שנון הנון היא לנחץ ולחזק. ועי׳ בהמבוא בחלק הדקדוק.
—[2]) ב צרויה ולא סגולה כמו אכבדך שלמעלה, וכן

אדם מכבדו אלא אדם מכבד את מקומו (תענ׳ כא:). האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה והמשיאן סמוך לפירקן עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך (יבמ׳ סב:). גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה (נדר׳ מט:). אמר רשב״ג לא כיבד בריה את אבותיו כמו אני את אבותי (מד״ר דבר׳ א). אמר הקב״ה בלשון הזה כבדו (עשו את אביו) בלשון הזה אני אומר לו פנו מלפניו (שם). בשר ודם אם יש לו שונא הוא מבקש ומחזר מה לעשות לו מהו עושה לו הולך ומכבד לאדם גדול ממנו שיעשה לאותו שונא רעה (שם ה). לאחד שהפקיד פקדון אצל אוהבו מת אוהבו שהפקיד את הפקדון אצלו עמד בנו של אותו שהפקיד הפקדון והיה מכבד לאותו שהפקיד הפקדון אצלו ומכבד לאשתו אמרו לו למה אתה מכבד את שניהם וכו׳ (שם י). זכרי יום שהחזירך הקב״ה על כל אומה ולשון ולא רצו לקבלך עד שבאו בני להר סיני וקבלו אותך וכבדוך ועכשיו את באה להעיד בהם ביום צרתם (שם איכ׳, פתיח׳). לכהן גדול שעלה גורלו להשקות מים המרים וקרבו את האשה אצלו ופרע ראשה ופרסם את שערה נטל הכוס להשקותה נסתכל בה שהיא אמו התחיל צווח ואומר אוי לי אמי שהייתי משתדל מכבדך והריני מבזך (פסיק׳ רבתי כו). אמר הקב״ה אומות העולם מכבדים אותי וחולקים לי כבוד ואתם מכעיסים אותי (תנחומ׳ בלק, הוספ׳ ט). אהוב את המוכיחך ושנא את המכברך (כלה רבתי ד). כיצד אדם מכבד את רבו בזמן ששניהם הולכים בדרך נותנו לימינו (שם ז). — וכבדו בדבר: כבדהו (את המועד) במאכל ובמשתה ובכסות נקיה (מכי׳ כא ט). הזונה בשעה שיש לה אוהב והוא מכבדה בחפץ היא מראתו לחברותיה ואומרת ראו במה כבדני אוהבי (מד״ר במות לב). והביא לו (להמלך) דורון חרב חדה אמר המלך התיזו את ראשו בה אמר לו אותו האיש אדוני המלך במה שכיבדתיך בה אתה מתיז את ראשי (שם דבר׳ ט). הרי שכן שלנו כיבד את המלך בכלכלה של תאנים ומילא אותה לו (המלך) זהובים וכו׳ הלך ושמע לאשתו וכו׳ ואמר לו אדוני המלך שמעתי שאתה אוהב את הפירות ובאתי לכבדך בתאנים ותפוחים (תנחומא קדוש׳ ח). — וגם בלי ב: לאחד שכיבד את השלטון תמחוי אחד ונמצא משלו (ירוש׳ סוכ׳ ג נג ג). — וכִבֵּד את פלוני סתם, עשה לו כבוד בהגשת מנחה: לאחד שכיבד את המלך והביא לו דורון חרב חדה (מד״ר דבר׳ ט). — ובענין ״הגשת מיני מתיקה וכדומה לאורחים: כשהולכים לבקר בשמחת וגיל והבית ימלא ומכבדים אותם במתיקה ומשקה וכדומה (פלא יועץ, אות ב). — ג) *כִּבֵּד את הבית, טִאטֵא ונקה אותו[1], auskehren, fegen, balayer, arranger (chambre etc.); sweep, adjust: ב״ש אומרים מכבדין את הבית ואח״כ נוטלין לידים וב״ה אומרים נוטלין לידים ואח״כ מכבדין את הבית (ברכ׳ ח ד). מגורה שפנה ממנה היטי תרומה אין מחייבין אותו להיות יושב ומלקט אחת אחת אלא מכבד כדרכו ונותן לתוכה חולין (תרומ׳ יא ו). המגפף (את הע״ז) והמנשק והמכבד (לפניה) והמרבץ והמרחיץ והסך והמלביש והמנעיל (סנה׳ ז ו). מכבדין בין המטות ומניחין את המוגמר ביום טוב (עדי׳ ג יא). נכנס ונטל את הטני והניחו לפניו והיה חופן ונותן לתוכו ובאחרונה כיבד את השאר (מן הדשן) לתוכו והניחו ויצא (תמיד ג ט). צא וראה כיצד היה המן יורד לישראל יוצאה רוח צפונית ומכבדת המדבר יורד מטר ומכבס הארץ (מכי׳ בשלח ד ג). מכבדין את הבית מפני איבוד אוכלין (תוספתא ברכ׳ ו ד). הרוחץ בחמי טבריה וכו׳ לא יזלף ע״י עצמו מפני שמרבה הבל ומכבד את הקרקע אבל רוחץ כדרכו ועולה (שם שבת טז כ). של בית רבן גמליאל היו מכבדין בין המיטות ביו״ט אמר ר״א בר׳ צדוק פעמים הרבה אכלתי בבית ר״ג ולא ראיתיו מכבדין את המטות ביו״ט אלא סדינין היו פרוסין מערב יו״ט וכשאורחים יוצאין מסלקין אותן (שם יו״ט ב יג). נמצאת מכבד את הקרקע בשבת (ירוש׳ מעבר׳ א מח ד). נתפזר ממנו כקב גחלים היה מכבדן לאמה (שם חגי׳ ג עט.). שלא אכל ושתה אלא כבד ורבץ לפניו (ברכ׳ סג:). מכבדין ומרביצין בבית האבל ומדיחין קערות וכוסות וצלוחיות וקיתוניות בבית האבל (מו״ק כז.). ומכבדין אותן (את בתי הכנסת) ומרביצין אותן כדי שלא יעלו בהן עשבים (מגי׳ כח:). מעשה בריבה אחת בהיתלו שהיתה מכבדת את הבית

[1] יש מפקפקים בהסתעפות מושג זה ממושג הכבוד ואומרים שזה לא טבעי. אבל לא נמצא מקור יותר טבעי למושג זה בשרש כבד.

וכו׳ (יבמ׳ נט:). כיבד וריבץ לאוצר מהו (ב״ב כ:). מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ר״ע שחלה לא נכנסו חכמים לבקרו ונכנס ר׳ עקיבא לבקרו ובשביל שכיבדו וריבצו לפניו חיה (נדר׳ מ.). למה הביא עליהם (על המצריים) כנים לפי ששמו ישראל מכבדי הוצות ושוקים לפיכך נהפך עפרם לכנים (מד״ר שמות י). למלך בשר ודם שנכנס למדינה מכבדין אותה ומרביצין אותה וכו׳ ומדליקין נרות (שם כט). — ובהשאלה, כִּבְּדָה האשה את הבית, קנחה אותו מקום: האשה ששמשה ביתה וירדה וטבלה ולא כבדה את הבית כאילו לא טבלה (מקוא׳ ח ד).

— נִפְע׳, נִכְבַּד, נִכְבַּדְתָּ, הִכָּבֵד, הִכָּבְדִי, אֶכָּבֵד, אֶכָּבְדָה, אִכָּבְדָה, וגם אכבדה, נִכְבָּד, נִכְבָּדָה, נִכְבֶּדֶת, נִכְבָּדִים נִכְבָּדוֹת, נִכְבַּדֵּי[1]), נִכְבַּדֶּיהָ[1]), נִכְבַּדֵּיהֶם, — א) נִכְבַּד, עשה לעצמו כבוד, הראה את עצמו בכבוד, בתפארה, sich verherrlichen; se glorifier; show o. s. glorious: ותאמר (מיכל בת שאול בלעג בראותה את דוד מפזז) מה-נִכְבַּד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים (ש״ב ו כ). הכה הכית את אדום ונשאך לבך הִכָּבֵד ושב בביתך (מ״ב יד י). והיה להם לשם יום הִכָּבְדִי נאם אדני יי׳ (יחזק׳ לט יג). עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית וארצה בו ואֶכָּבְדָה[2]) אמר יי׳ (חגי א ח). — ובתלמ׳: אב בית דין שסרח אין מנדין אותו אלא אומר לו הכבד ושב בביתך חזר וסרח מנדין אותו מפני חילול השם (מו״ק יז.). — נִכְבַּד בפלוני, עשה לעצמו כבוד ע״י מה שעשה לפלוני: וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם ואִכָּבְדָה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני יי׳ (שמות יד ד). וידעו מצרים כי אני יי׳ בְּהִכָּבְדִי בפרעה ברכבו ובפרשיו (שם יח). — ובתוך פלוני: הנני עליך צידון ונִכְבַּדְתִּי בתוכך וידעו כי אני יי׳ בעשותי בה שפטים ונקדשתי בה (יחזק׳ כח כב). — נִכְבַּד על פני פלוני, לעיניו, שפלוני ראה זאת: בקרבי אקדש ועל פני כל העם אֶכָּבֵד (ויקר׳ י ג). — נִכְבַּד עם פלוני, יחד אתו, פלוני יהיה כבודו: ועם האמהות אשר אמרת עמם אִכָּבֵדָה (ש״ב ו כב). — ב) נִכְבָּד, ראוי לכבוד, הכל מכבדים אותו, geehrt; honoré; honored: והוא נִכְבָּד מכל בית אביו (בראש׳ לד יט). ליראה את השם הַנִּכְבָּד (דבר׳ כח נח). הנה נא איש אלהים בעיר הזאת והאיש נִכְבָּד כל אשר ידבר בוא יבוא (ש״א ט ו). ומי בכל עבדיך כדוד נאמן וחתן המלך וסר אל משמעתך וְנִכְבָּד בביתך (שם כב יד). מן השלשים נִכְבָּד (ש״ב כג כג). ירהבו הנער בזקן והנקלה בַּנִּכְבָּד (ישע׳ ג ה). ויהי יעבץ נִכְבָּד מאחיו (דהי״א ד ט). ויסף עוד בלק שלח שרים רבים וְנִכְבָּדִים מאלה (במד׳ כב טו). מי יעץ זאת על צר המעטירה אשר סחריה שרים כנעניה נִכְבַּדֵּי[1]) ארץ. יי׳ צבאות יעצה לחלל גאון כל צבי להקל כל נִכְבַּדֵּי ארץ (ישע׳ כג ח-ט). — ואמר בן סירא: בין אחים ראשם נכבד וירא אלהים בעמו (ב״ס גני׳ י כ). יש דל נכבד בגלל שכלו ויש נכבד בגלל עשרו (שם ל). — ובזמן עבר: יספת לגוי נִכְבַּדְתָּ (ישע׳ כו טו). מאשר יקרת בעיני נִכְבַּדְתָּ ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך (שם מג ד). — ואמר בן סירא: נדיב מושל ושופט נכבדו ואין גדול מירא אלהים (ב״ס גני׳ י כד). אנשי חיל וסמוכי כח ושוקטים על מכונתם, כל אלה בדורם נכבדו ובימיהם תפארתם (שם מד ו-ז). — וכמו שם: גם עלליה (של בבל) ירטשו בראש כל חוצות ועל נִכְבַּדֶּיהָ ידו גורל וכל גדוליה רתקו בזקים (נחו׳ ג י). לאסר מלכיהם בזקים ונִכְבְּדֵיהֶם בכבלי ברזל (תהל׳ קמט ח). — ואמר בן סירא: רבים נשאים נקלו מאד וגם נכבדים נתנו ביד (ב״ס גני׳ יא ו). — ובסמי׳ *נִכְבַּד העם, שהעם מכבדהו: נכבד עמו ואהוב עושהו המושאל מבטן אמו נזיר יי׳ בנבואה שמואל שופט ומכהן (שם מו יג). — ונהוג כמו תאר של דרך ארץ לאדם: ומקודם שנים שמענו שמע השר הנכבד החכם כ״ר יהודה אביך (אגר׳ הרמב״ם לר״ב א״ת). היקר הנכבד החכם כבוד רבי מאיר (שם). שבתוך הספינה שם נמצא הנכבד אבי אל מפצל בן הנכבד אבי אלרצ׳א (הוא, בו״ת פאר הדור קנג). ימצא שם יהודי אחד עומד בתורפיאה המקום אשר במדינת קלברייא שמו נשתרוק דשטבירי וזה הנכבד נשתרוק הנ״ז היה מקדם מהארץ הזאת (תבו׳ ר״נ גירונדי לט). — וגם לדברים לא בע״ח: והגיעו כתבי הישיבה הנשאה הנכבדת המשכלת יתמיד האל את מעלתה (אגר׳ הרמב״ם לר״ב א״ת).

ינדף. — [1]) לא מצאו המדקדקים הסבה שאמרו אלה שתי הצורות בבית פתוחה ודגש אחריה, ואמרו נכבדיה בבית שואית. שטדה, כדרכו, גוזר שאין זה אלא חלוף דעות הסופרים השונים. — [2]) כך הקרי, והכתיב ואכבד, וס״א ואכבדה כתיב וקרי. — [1]) עי׳ למעלה הערה 1.

ונזכיר מה שידענו מאסורו בקצור מבלתי שנדקדק במה שבא בכתיבתו הנכבדת אומר שהוא הביא הקדמות והוליד מהם שהוא מותר (שמואל הלוי, תכו׳ על פסק הרמב״ם). — ולדברים לא בע״ח במשמ׳ חשוב: הנה זה המאמר הנכבד מורה על מה שרמזו רז״ל (רב״ע בפרוש, פרד׳ רמוני כט).—ג) במשמ׳ רב הכמות, reich an copieux ; abundant : באין תהמות חוללתי באין מעינות נִכְבַּדֵּי[1]) מים (משלי ח כד). — נִכְבָּדוֹת, עי׳ ערך נכבדה.

— פע׳, כֻּבַּד, מכבד, — שכבדוהו, שעשו לו כבוד, geehrt s.; être honoré; be honored : ריש וקלון פורע מוסר ושמר תוכחת יְכֻבָּד (משלי יג יח). נצר תאנה יאכל פריה ושמר אדניו יְכֻבָּד (שם כז יח). וקראת לשבת ענג לקדוש יי׳ מְכֻבָּד (ישע׳ נח יג).— ובתו״מ: איזהו מכובד המכבד את הבריות (אבות ד א). בא (שבט יהודה) להתגאות על אחיו ולומר אני מכובד מכם שאני הקרבתי תחלה (מד״ר במד׳ יג).—ומכבד על פלוני, שפלוני מכבדהו: כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות וכל המחלל את התורה גופו מחולל על הבריות (אבות ד ו). —ומצוי בסהמ״א: הם אנשי אחותינו ומכובדים עלינו (ר׳ חסדאי להכוזרי). — ובמשמ׳ *אדם אמיד, חשוב: המשרה את אשתו על ידי שליש וכו׳ נותן לה מעה כסף לצרכיה וכו׳ במה דברים אמורים בעני שבישראל אבל במכובד הכל לפי כבודו (כתוב׳ ה ח-ט). — ודבר מכבד, טוב ויפה ונאה: אין מפנין את המת ואת העצמות מקבר מכובד למכובד ולא מבזוי לבזוי ולא מבזוי למכובד אין צורך לומר מן המכובד לבזוי (ירוש׳ מו״ק ב פא:), ועי׳ ד.כָּבֵד.

—הפע׳, הִכְבִּיד, הִכְבַּדְתָּ, הִכְבַּדְתִּי, הִכְבַּדְתִּים, הִכְבִּידוּ, מַכְבִּיד, הַכְבֵּד, לְהַכְבִּיד, וַיַּכְבֵּד, — א) עשה שיהיה כָּבֵד, שיהיה כמשא גדול: גדר בעדי ולא אצא הִכְבִּיד נחשתי (איכ׳ ג ז). הוי המרבה לא לו עד מתי ומַכְבִּיד עליו עבטיט (חבק׳ ב ו).—והע׳ל וכדומה, בהשאלה: אביך הִכְבִּיד את עֻלֵּנוּ ואתה הקל מעלינו (מ״א יב י). קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הִכְבַּדְתְּ עלך מאד (ישע׳ מז ו).—ובלי השם ע׳ל, הִכְבִּיד עָלָיו, הטיל עליו מס כבד וכדומה: והפחות הראשונים אשר לפני הִכְבִּידוּ על העם ויקחו מהם בלחם ויין אחר כסף שקלים ארבעים (נחמ׳ ה טו).—והכביד בדבר פלוני, בהדבר עשה הע״ל וכדומה קשה: בלשון שהכבדת בו בלשון אני מתכבד (תנחומא וירא יב).—הִכְבִּיד את לבו, הקשה ערפו, לא שמע בקול המצוה: כי אני הִכְבַּדְתִּי את לבו (של פרעה) ואת לב עבדיו (שמות י א). וירא פרעה כי היתה הרוחה וְהַכְבֵּד את לבו ולא שמע אלהם (שם ח יא). וַיַּכְבֵּד פרעה את לבו גם בפעם הזאת ולא שלח את העם (שם כח). — הִכְבִּיד אָזְנוֹ, עשה שתהיה אזנו כְּבֵדָה, שלא תשמע, ובמוסריות, שלא יקבל מה שמדברים לו: השמן לב העם הזה ואזניו הַכְבֵּד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו (ישע׳ ו י). וימאנו להקשיב ויתנו כתף סררת ואזניהם הִכְבִּידוּ משמוע (זכר׳ ז יא). — ב) הִכְבִּיד את פלוני, עשהו רב הכמות, נכבד, עשיר: והרבתים ולא ימעטו וְהִכְבַּדְתִּים ולא יצערו (ירמ׳ ל יט). —ג) הִכְבִּיד, כמו פ״ע, עשה דברים כבדים, גדולים, קשים: כעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי והאחרון הִכְבִּיד דרך הים עבר הירדן גליל הגוים (ישע׳ ח כג).—ד) *הִכְבִּיד, נעשה כָּבֵד, הִכְבִּיד החולה, נעשתה מחלתו חזקה, עזה, מסכנת: המכה את חבירו ואמדוהו למיתה והקל ממה שהיה ולאחר מכאן הכביד ומת (גזיר ט ד). וכשהיה ר״ש בנו של ר׳ עקיבא חולה ולא ביטל בית מדרשו אלא פקדו (את בנו החולה) ביד שלוהו בא הראשון ואמר לו נטען אמר להן שאלו עד שבא השני ואמר לו הכביד החזירן לת״ת בא השלישי ואמר לו גוסס (שמחות ח). — *הִכְבִּידוּ השערות, נעשו רבות, ארוכות, צפופות: נזיר עולם הכביד שערו מיקל בתער (נזיר א ב). תכפוהו אבליו זה אחר זה הכביד שערו מיקל בתער ומכבס כסותו במים (מו״ק יז:).— ה) בחכמת הלשון, הִכְבִּיד אות, עשה אותה כבדה, הדגישה: ויש שיכבידו העברים הריש בקצת המקומות אע״פ שיכבד עליהם זה ברב המקומות (הרקמה, שער כב).

—התפ׳, הִתְכַּבֵּד, *נִתְכַּבֵּד,—א) נאסף והתקבץ במספר רב וצפוף יחד : sich anhaüfen ; s'amasser; to amass : מי מצור שאבי לך חזקי מבצריך וכו׳ שם תאכלך אש וכו׳ הִתְכַּבֵּד כילק הִתְכַּבְּדִי כארבה הרבית רכליך מכוכבי השמים ילק פשט ויעף מנזריך כארבה וטפסריך כגוב גובי החונים בגדרות ביום קרה שמש זרחה ונודד ולא נודע מקומו אים (נחום

—[1]) יש מפקפקים בנוסחה זו ומגיהים נבכי וכדומה.

ג יד-יז).—ב) הראה את עצמו כאלו הוא מכבד, חשוב ועשיר: טוב נקלה ועבד לו ממתכבד וחסר לחם (משלי יב ט).—ואמר בן סירא: טוב עובד ויותר הון ממתכבד וחסר מזון (כ"ס גני' י כז). — ג) *עשה לעצמו כבוד, חשב דבר לו לכבוד, : sich ehren ; s'honorer ; to bounour o. s. אל תתכבד בקלון אביך כי לא כבוד הוא לך (כ"ס גני' ג י). המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא המתכבד בכבוד חי העולמים לא כל שכן (ירוש' חגי' כ עז ג). התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון תנו כבוד לאלהי ישראל (ברכ' ס:). שאלו תלמידיו את ר' נחוניא בן הקנה במה הארכת ימים אמר להם מימי לא נתכבדתי בקלון חברי (מגי' כח.). (מה שנאמר בכתוב) ואושר בארץ (הכונה היא) שיהו הכל מתכבדין בו (נדר' מ.). הואיל וראויה (החתיכה) להתכבד בה לפני האורחים (חול' ק.). אלו (השבטים והשוטים) לעבדים ולשפחות אבל את לאכול ולשתות ולהתכבד (מד"ר במד' יג). — והתכבד עם פלוני: אני נותן את בתי בכתובתה במדינה אחרת שתתכבד עם בעלה ביפיה ובהמדתה שהיא בת מלך (מד"ר בה"ב, כרס סיה).—ד) *שוק מתכבד, שמכבדים אותו, שמטאטאים ומנקים אותו, gefegt w.; être balayé; be swept : עשו אותה (את האשה) כמבוי שהוא מתכבד ושטף של גשמים עובר בו (ירוש' נדה א מח ד). הואיל ושוקי ירושלם עשויין להתכבד בכל יום (פסח' ז.). —הפע', הכבד, מוכבד,— עי' ד.כבד.

ג.כָּבֵד, ש"ז, ככנ' כבדי, כבדו,—האבר הבשרי הדמי שבקרב בע"ח, שחלק אחד ממנו מפריש המרה והשני החמר המתוקי ההולך להריאה ומשמש שם לפעולת הנשימה, Leber ; foie; liver : ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב ואת היתרת על הכבד ואת שתי הכלית (שמות כט יג). עד יפלח חץ כבדו (משלי ז כג). — ובתו"ם וז"ג: ניטל הכבד ולא נשתייר הימנו כלום (חול' ג א). ניטלה הכבד ונשתייר הימנה כזית (שם ג ב). הכבד אוסרת ואינה נאסרת מפני שהיא פולטת ואינה בולעת (תרומ' י יא). (האומר) ערך ראשי וערך כבדי עלי נותן ערך כלו זה הכלל כל דבר שהנשמה תלויה בו נותן ערך כלו (ערכ' ה ב). ניטלה כבד ולא נשתייר בה כדי להעלות ארובה (תוספתא חול' ג ב). כבד שניקבת מטמא ברביעית (בכור' נה.). נדלדלה כבד ומעורה בטרפשיה (חול' מו.). התליע כבד שלה וזה היה מעשה ועלו עליה בני עסיא שלש רגלים ליבנה לרגל שלישי התירוה להם (שם מח.). קני הכבד והן המזרקין שבו שבהן הדם מתבשל (רמב"ם בחיע' ו ח). — ותפקידו של הכבד בגוף: ריאה שואבת כל מיני משקין כבד כועס מרה זורקת בו טפה ומניחתו (ברכ' סא:). עשרה דברים משמשין את הנפש הושט למזון והקנה לקול והכבד לחימה והריאה לשתיה וכו' (מד"ר ויקר' ד). הכבד קולט הדם ומשמש בו לפני הלב (מדר' הנעלם, זהר, תולדות). — והיו הקדמונים קוסמים בכבד של בע"ח מת לנחש, לדעת על פי תנועותיו וכדומה מה שרצו לדעת: כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד (יחזק' כא כו). — ומליצה, נשפך כבדו של פלוני, מרוב צער ויגון: כלו בדמעות עיני חמרמרו מעי נשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי (איכ' ב יא).—ושפך דם כבדו, הרבה לבקש, להתחנן, ואמר הפיטן: עדי יתרצה עבד בתחנוניו אל רבו, ויתחד העובד עם המלך במסבו, וישפוך דם לב וכבד ויגיד נגע לבבו (יעירוני רעיוני, יוצ' יוה"כ, סדור תימני, כ"י בריט' מוז').—זב הכבד מרוב יגון, ואמר המשורר: המרטי אני בוכה ואם על נדוד אחים ומפקד האחיות, אשר יזוב באש נודם כבדי והחלב אשר על הכליות (רמב"ע, דיואן עו, כ"י בודליאנה).—היה בתוך כבדו של פלוני, היה חביב מאד עליו, ואמר המשורר: מה לי ולמן שב נתנני על לב בנות עופר מאד כבד, אחר היותי כל ימי נוער מהם בתוך לבב ותוך כבד (רמב"ע, תרשיש ה).—ובין הלב והכבד, ואמר המשורר רמב"ע בתשובתו לר"י הלוי: הם אהלי חסד אשר יום צענו בין לב וכבד נתקעו תקוע (דיואן לח, כ"י בודליאנה). — ומ"ר כבדים: ולפיכך אמרו שאם נמצאו שני כבדים אם דבוקין זה לזה במקום היותא טרפה (בו"ת רבנ"א ד).— יתרת, הכבד, *אצבע הכבד, *חצר הכבד, שמות נרדפים לאונת הכבד הבולט מהאונה הימנית של הכבד, Caput extcrum, Lobus caudatus[1]). —עלת הכבד, עי' עלה.—שער הכבד, הערק הגדול של הכבד, עי' שער.

---

[1]) תרג' דר' Preuss, בספרו B. T. Medizin, דף 109.

ד. **כִּבֵּד**, פעל נגזר מן ג. כָּבֵד, — קל לא נהוג.

—פע׳, כִּבֵּד, מְכַבֵּד, — לקה בחלי הכָּבֵד: ביום שתחל (הקדחת) לאחוז אותו תשכון על האדם עצלות כמכובד תרדמה ויתמתח ויתפתל כאדם אשר שקד כל הלילה (אסף הרופא 148, כ״י מינכן).

—הפע׳, הכבד, מוכבד, — כמו מכבד שקודם זה: אמר גלינוס המוכבד כלומר עלול הכבד הוא אותו שבפעולות כבדו יש חולשה מבלי ענין נראה ממורסא או דבילה (קאנון ג יד ב א). הנה המראה (של פני החולה) מהדברים המורים ברוב על רוב עניני הכבד כי המוכבד ברוב הענין יהיה נוטה לכרכמות ולובן וכו׳ והרופא המומחה ידע המוכבד והאצטומכיי שניהם במראיהם (שם).

ה. ***כָּבֵד**, ש״ז, — כמו כֹּבֶד: אמר ר׳ הושעיא סולמות שבבבל אינן צריכין קבע מ״ט מפני כבידן קובעתן (עירוב׳ עח.). מפני שכבידו של כלי הוציץ (חגי׳ כא.).

כֹּבֶד, ש״ז, — א) הסגולה של דבר כָּבֵד, Schwere, Last; lourdeur, pésanteur; heaviness: כֹּבֶד אבן ונטל החול וכעס אויל כבד משניהם (משלי כז ג). —ובתו״מ: למה כורכן (את עץ הארז והאזוב) וכו׳ כדי שיהא בהן כובד ויפלו לתוך שריפת הפרה (יומ׳ מא:). —וכנוי להצואה שבגוף: אל תקרי (בפסוק וכמריו עליו יגילו על כבודו כי גלה ממנו) כבודו אלא כובדו[1] (סנה׳ סג:). —ומצוי בסהמ״א: והקו אין בו תועלת במשקולת הבנין כי אם למשוך את כובד האבן המראה את תיקון הבנין או עיותו (ר״א בר חייא הנביא, הגיון הנפ׳ א). וישימו עליהם (על הבהמות) מעמס וכל מיני כובד ויכריחום למשוך קרונות טעונות משקל (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע״ח א ב). שבעליו הרגישו בו מיד כשנפל ממנו או מחמת כובדו או מחמת חשיבותו ותמיד היה ממשמש בו ומרגיש כשנופל (טור, אבידה רכב ה). — והכֹּבֶד בחכמת הטבע: מבואר שכל כובד שיותן בקו העובר על מרכזם שהוא אינו שוקל כלום (יב״ר, אליס, גבור׳ ה׳, מדרג׳ לה). ויתבאר מכאן שהכח יוכפל לאין תכלית לעולם עד שלא ינתן כובד בעולם שאין לאל ידי המיכאניקה למושכו אליה (שם לו). הנך רואה שאין אנו מרגישים כובד האויר בשום פנים וכל זה לפי שיש לו מקום רחב ידים להתנועע אנה ואנה (טוביה הרופא, מעש׳ טוביה, יסו״ע א). למידין מכאן שכל גשם שיש בו כובד גדול בודאי יהיה רוב בנינו מיסוד העפר (שם ד). נטית ונפילת הגשם על הארץ יקרא הכובד דהיינו שנאמר כל הגשמים הם כבדים מצד חומרם ואותו הכובד הוא סבת השתדלות הגשמים לרדת מטה (רא״ב׳ למודים ב ד נט). — מרכז הכֹּבֶד, Schwerpunkt; centre de gravité; centre of gravity: מרכז הכובד יקרא אצל בעלי המוכאניקה הנקודה שבשיתלה אי זה גשם בה לא יתנועע לשום צד (יב״ר, אליס, גבור׳ ה׳ לה). ומרכז הכובד גדרו פאפוס בילקוט הלמודים שלו בשם אירונים נקודה בתוך הגשם שכשנדמה הגשם הכבד תלוי ממנה ויובא כך תלוי יהיה שקט בלתי מתנועע ומתהפך אלא עומד במצב אחד (שם, מעי חתוס, סי׳ ל). וראוי שתדע שמרכז הכובד על ב׳ מינים או טבעי או הכרחי (שם). המשקל ששוקלים בו אינו משתנה בכמותו כי לעולם הוא בעצמו אבל משתנה באיכותו שכפי מה שמתרחק ממקום שתלוי בו אותו הכלי והוא מרכז הכובד וכו׳ כך גדול כבדו ושוקלים דברים כבדים יותר (המוג׳ חכמים, הביעד בר בלוס יב). וכמו כן נוכל לחשוב אצל כל הגופים כאלו הגוף ההוא מחובר מגופים או משקלים קטנים אשר המה חלק מהשלם והמה מדובקים יחד ע״י איזה כח ולכלם יש נקודה אחת כללי אשר הוא מרכז הכובד מכל הגוף השלם ונוכל לצייר כאלו כובד כל הגוף ואף אם הוא גדול מאד ומשונה בתמונתו יהיה מצומצם תוך אותו המרכז (רא״ב׳ למודים ב ד פז). —כֹּבֶד מלחמה וכיוצא בזה, עזה וחזקתה: כי מפני חרבות נדדו מפני חרב נטושה ומפני קשת דרוכה ומפני כֹּבֶד מלחמה (ישע׳ כא יה). —וכֹבֶד העשן וכדומה: הנה שם יי׳ בא ממרחק בער אפו וכֹבֶד[1] משאה שפתיו מלאו זעם ולשונו כאש אכלת (שם ל כז). —ובמשמ׳ רִבּוּי עצום: פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית ורב חלל וכֹבֶד פגר ואין קצה לגויה (נחו׳ ג ג). הביא עליהם (על המצריים) הקב״ה חשך של גיהנם ומי שהיה יושב לא יכול לעמוד ומי שהיה עומד לא היה יכול לישב מפני כובד החושך (מדרש ויושע יא). — כֹּבֶד המחלה וכדומה: שלשול הבא ביום גבולי בכמות גדול סימן טוב הוא ואם בשאר ימים יורה על כובד ורוע החולי (מעש׳ טוביה,

---

[1]) כך בכ״י (ד״ס), ובדפו׳ כבידו.

—[1]) לפי המליצה יותר נכון וכבד.

ארץ החדשה ז). — "כֹּבֶד באברים, בראש, בגוף, וכדומה: קור מוחש עם העדר כובד ועצלה ומתון ולובן מראה הפנים (קאנון ג א א כ). ואותות התגבורת הליחות אמנם האדומיית הנה כמו כובד אין מופלג ועקיצה והתלהבות ושרפה חזקה ויובש בנחירים וכו' ואמנם בשחוריית יהיה הכובד פחות ותהיה התעורה יותר (שם). ואם לא יהיה (כאב הראש) בשתוף יהיה בשאר פעולות המות פגע כמחשך בעין ותרדמה וכובד תמיד עם היות שהאברים נכונים (שם שם כ ז). בכובד הראש יועיל ממנו הנקויים ועשיית הפתילות למטה (שם שם לא). ולפעמים ימצא בעליו בתליאות הקרבים כובד ומתיחה (שם יד ב א). כאב הראש ההוה מהיובש הנה הוא חלוש ואמנם הליחות לא יקרה עמה כאב כלל ואמנם רוב הליחות בחוש מחדש בו כובד לא כאב (פרקי משה ג). הטובים (שבמים הם) אותן שאינם גורמים כובד באצטומכא (טוביה הרופא, מעש' טוביה, יסודי עולם ה). הווסת העתיד לבוא בנשים יקרה להן כאב וגם כובד הכליות והמתנים (שם, ארץ החדשה ג ח). ויבוא אחריו כובד גם כאב הראש ושינה עמוקה (שם ט). ונפוח הבטן ורגלים וקושי הנפיחה וכובד בפרובת הלב ורפיון אברים (שם, בית חדש ג ו). ובכל קדחת מפסקת קודם עונתה יקרה לבעל הקדחת הסימור והזירור והמתיחה וכובד האיברים וכאב הפרקים (שם, מאמר' הכית א). — "כֹּבֶד נשימה, שקשה לאדם לנשם: ימשך אחר הסתימה כובד הנשימה (קאנון ג יד ב ג). — ובהשאלה, *כֹּבֶד ראש, נטיית נפש ורוח למחשבות חשובות וקצת עצבות: אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש (ברכ' ה א). מצאו (את הגוי) לפי דרכו שואל בשלומו בכובד ראש (תוספתא ע"ז א ב). מצאו (את האבל) בשוק אומר לו בשפה רפה ובכובד ראש (מו"ק כא:). ומתעטף בציצית ויושב בכובד ראש מיחל להקבלת פני השבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך (רמב"ם שבת ל ב). — ב) *חלק מחלקי הנול של האורג, קורה שעליה נכרך השתי למעלה ולמטה, Weberbaum; ensouple; veavers beam: המעלה מן הפקעת לחברתה מן הסליל לחברו מן הכובד העליונה לכובד התחתונה (נגע' יא ט). הנוגע בכובד העליון בכובד התחתון בנירין ובקירוס ובחוט שהעבירו על גב ארגמן (כלים כא א). כובד העליון וכובד התחתון מהו לטלטלן בשבת (שבת קיג.).

כָּבֻד, ת"ז, לנק' כְּבֻדָּה, כבודה, — של כבוד, של פאר, prächtig; magnifique; magnificent: וישבת על מטה כבודה[1] ושלחן ערוך לפניה (יחזק' כג מא). — וכמו שם: כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה (תהל' מה יד).

כְּבֻדָּה[2], כְּבוּדָה, ש"נ, — א) טעינה של דברים כבדים, שצריך לטעון על בהמה להסיע ממקום למקום, Bagage: ויפנו וילכו וישימו את הטף ואת המקנה ואת הכבודה[3] לפניהם (שופט' יח כא). — ובסהמ"א: ואברם כבד מאד שיש לו כבודה רבה ומי שיש לו כן תנועתו כבדה (ראב"ע בראש' יג ב). לאחר שנניח נשינו וטפינו מקננו ורכושנו בעבר הירדן נוכל לרוץ מהירים ראשונים שלא יהיה לנו שום כובד ומשא כמו שאר השבטים שיוליכו עמהם הכבודה שלהן (חזקוני, מטות לב יז). — ב) *אֹרחה של מרכבות נושאות משא: ושתי כבודות גדולות נושאות בר ומזון אשר הלכו כמו כן בדרך ההוא נפלו עם הלויה ההולכת אחריה בידי הקאזאקין (מה"ג, הלרפתים ברוסיה 68). — ג) "השגות כבוד: מהשמות והמנוים והממשלות והכבודות הדמיוניות וחמדת אסיפת הקנינים (ר"י אברבנאל, נח). — ד) "תאר מליצי להנפש: אתה עשית לנו את הנפש הזאת גנובת היכלי מלך שכונה באהלים עליונים מתגוררת במורד שושנת העמקים וכו' ותתחרה בחמר ובזפת זאת כבודה בת מלך פנימה תזכור יקר משפחתה ובית אביה ולא ידעה מי הביאה הלום (כתי"ע ט"י). — ה) "תאר כבוד של דרך ארץ לאשה חשובה, הכְּבֻדָּה פלונית: ובעל הבית כטוב לבו בסעודתו, ידבר נחומים אל הכבודה צלעתו, לאמר את הגבירה כמה יגעת היום (ר' קלוני', אבן בחן סה.). דין ודברים שנפלו בין החכם כה"ר יצחק וונאניה נר"ו עם הכבודה והצנועה מרת שמחה (בו"ת תורת חסד עו).

כְּבֻדוֹת, — עי' כְּבֵדֻת.

"**כְּבֵדִי**, כבדיי, ת"ז, — של הכבד, מטבע הכבד: ופעמים רבות יהיה השלשול הכבדי שהגוף לא יקבל המזון וישוב אחור וכו' אמנם ההפרש בין

---

1) כך, ד דגושה, בכל הספרים כ"י ודפוסים בר מן ב' כ"י וג' ספרי דפוס (תנ"ך גנז', מהד' חדשה).

2) משק' עבדה רבה (בראש' כו יד, איוב א ג).

—3) הוו רק לסימן השורק, כמו הופה בעשב (תהל' כב ה). ופרש ר"י אברבנאל: המטלטלין וכל דבר משא.

השלשול הכבדיי והמעיי הנה הוא שהליחות הרעות היוצאות והדם מן המעיים יהיה עם הפשט מכאיב וחבלים ומעט מעט ורצוף והכבדיי בלי כאב ויהיה רב ולא יהיה תמיד רצוף (קאנון ג יד ד א). שהכבד ישיב המזון אשר יזון ממנו כבדיי וכן הענין בשאר חלקי הנזון (רלב"ג, מלחמ' ה' ג ג). — ולנק': התולדה הכבדיית יותר נוטה ללובן ואודם (קאנון ג יד ד א).

כְּבֵדִי, ת"ז, לנק' כְּבֵדִית, — מטבע הכָּבֵד: כי הסולדת העוקצת השורפת מעוטת הכובד המכרכבת מראה הפנים והעינים מורה שהליחה אדומיית והדפיקה הכובדית המאדמת מראה הפנים והעינים והנופחת העורקים מורה שהיא דמיית (קאנון ג א א ח).

כְּבֵדֻת, כבדות, ש"נ, — סגולת הכָּבֵד, ומתינות ותנועה לאט לאט, Schwierigkeit ; lourdeur ; heaviness : ויסר את אפן מרכבתיו וינהגהו בִּכְבֵדֻת (שמות יד כה). — ומצוי בספה"א במשמ' העקרית והרוחנית: שהארץ היא המורגשת יותר לפי עכירותה וכבדותה ובה אנחנו נמצאים (מלמד התלמיד, כראבי'). ההבדלים האחרים הנמצאים להם (להיסודות) הנה הם נמשכים להם כמו הכבדות והקלות והשעירות והספוגיות והמקשיות (ר"י אברבנאל, צורת היסודות). כבר יש בהם יסוד הארץ והמים אשר לכבדותה היה נראה שיספיקו להבריח השני יסודות קלים (שבט יהודה לג). ותשליכם הכח הדוחה הטבעית (את המזונות שנתעכלו) מאבר לאבר עד שתוציאם לתחתית הגוף לכבדותם ועובי חמרם ותגיעם אל פי הטבעת (מאיר אלדבי, ש"א ד). חלקי העפר הם עבים וכבדים וניכר מגשמים המורכבים ממנו כמו כספית וזהב הכבדים מאד ואי אפשר לומר שהכבדות תהיה בסבת חלקים מימיים שבהם הקלים מיסוד עפר (טוביה הרופא, מעש' טוביה, יסודי עולם ד). — ובענין הברת האותיות: ועשו זה (להדגיש הריש בקצת מקומות) כדי שתחזק הסמיכה עליה בעבור כבדותה על הלשון מפני ההשנות אשר בה (הרקמה, שער כב). — וכְבֵדֻת הלב, קשיות הערף: ואם הם כבר היו מסכימים לשלחו איך היו מוכיחים אותם לכבדות לבבם (ר"י אברבנאל, ש"א ו ג). — וכבדות הצער וכדומה, ואמר הפיטן: ותני לחי למורטים ואל תמנעי מרוק פנים, אולי בכבדות[1] יגונים יקלו הזדונים (ר"י הלוי, יוצ' יוה"כ, ירושלם האתי). —

[1]) כך בכ"י בריט' מוז', ובסדור תימני „תכלאל": בהרבות היגונים.

ומדות אדם כָּבֵד, טרחן: מחילה מכבודך הסוחר יש לך מן הכבדות מנה הראויה להכביד לבות בני אדם (באחרית הנחלה כב). — וכְבֵדוּת באברים: יאונה אליו מחושים ומכאובים בלי קדחת כמו מיחוש ראש או לב או כבדות בשאר אבריו (הקד' מענבר יצק).

כבה[1]), ממנו, כָּבָה, *כִּבּוּי, *כְּבִיָּה.

כָּבָה[2]), פ"ע, יִכְבֶּה, תִּכְבֶּה, *כִּבְתָה, *כִּבְתָה, וגם *כָּבַת[3]), — כָּבְתָה האש, חדלה פתאם מלבער, erlöschen ; s'éteindre ; be extinguished : והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר וכו' אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה (ויקר' ו ה-ו). ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שכב בהיכל יי' (ש"א ג ג). ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית והיתה ארצה לזפת בערה לילה ויומם לא תכבה לעולם יעלה עשנה (ישע' לד ט-י). כי תולעתם (של הפגרים) לא תמות ואשם (שהפגרים נשרפים בה) לא תכבה (שם סו כד). והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם ולא תכבה (ירמ' יז כז). הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש לא תכבה להבת שלהבת (יחזק' כא ג). באפס עצים תכבה אש (משלי כו כ). לא יכבה בליל נרה (שם לא יח). — ובתו"מ: אינו רוצה שיבערו (הגחלים) ואינו רוצה שיכבו (ירוש' שבת ב ה.). ספר שאחז בו האור מצד אחד נותן מים מצד השני ואם כבה כבה (שם יז יח ד). אחז בה (בהטלית) האור משני צדדין נוטלה ומתעטף בה ואם כבתה כבתה (שם). כל ימים שהיה שמעון הצדיק קיים היה נר מערבי דולק משמת שמעון הצדיק פעמים כבה פעמים דלק (שם יומ' ו מג ג). ארבעים שנה עד שלא נחרב ביהמ"ק היה נר מערבי כבה ולשון של זהורית מאדים (שם). כבתה (הפתילה) זקוק לה ומותר להשתמש לאורה (שבת כא.). מוטב תכבה נר של בשר ודם מפני נרו של הקב"ה (שם ל:). נר הדולק בשבת כבתה מותר לטלטלה וכו' מסתפק מן הנר הכבה ומן השמן המטפטף (שם מד.). אדם יושב ומצפה אימתי תכבה נרו (שם מו:). המעצמו

[1]) בערב' ח'בא a) ממש במשמ' שזה השרש משמש בעברית.

[2]) בערב' חַ'בִא b). — [3]) כמו עָשַׂת במקרא.

a) خبا b) خَبِيَ

(את עיני המת) עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים משל לנר שכבה והולכת אדם מניח אצבעו עליה מיד כבתה (שם קנא:). הלכה אותה אשה לביתה שהיה ליל שבת ומצאה הנר שלה שכבה אמר לה בעלה היכן היית עד עכשיו (מד"ר דבר' ה). —•ועכר *כבת: בר סירא אמר היתה לפניו גחלת ונפנה בה וביערה רקק בה וכבת (מד"ר ויקר' לג). עששית אעפ"י שלא כבת מברכין עליה (ירוש' ברכ' ח יב:). קטורת שכבת הוממה אפילו בקרטין וכו' פתילה שכבת צריכה דישון (שם יומ' כ לט ד). — וגם בפעול *כבוי, כמו בפועל: כשהיה נר דולק ונר כבוי ונתכוין להדליק זה תחלה (בב"י כרית' כ.). ומבעיר התחתונות שהיו כבויות מחמת המשא שהיה עליהן (שם). דהיאך יקח הבשר מעל הגחלים אולי הגחלים אינן כבויין (מרדכי שבת רנא). — ובהשאלה לענין החרון, הכעס, וכדומה: ונצתה חמתי במקום הזה ולא תכבה (מ"ב כב יז). הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה וכו' ובערה ולא תכבה (ירמ' ז כ). — והחיים, פסקו: ישכבו (אנשי החיל שנפלו במלחמה) בל יקומו דעכו כפשתה כבו (ישע' מג יז). — ו"אש התאוות: נמסו התאוות מלבותם ונעקר מהם הכוסף לתענוגים וכו' וכבתה אש היצר מלבותם (תו"ה, אהב' יי' ז).

— פע', כבה, פ"י, כבו, תכבה, תכבינה, מכבה, יכבו, ויכבו, כבות, כבותך, —כבה את האש, עשה שתכבה, auslöschen ; éteindre ; extinguish: ובערו שניהם יחדו ואין מכבה (ישע' א לא). פן יצלח כאש בית יוסף ואכלה ואין מכבה לבית אל (עמו' ה ו). קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כהה לא יכבנה (ישע' מב ג). גם סגרו דלתות האולם ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו (דהי"ב כט ז). — ואמר בן סירא: אש לוהטת יכבו מים כן צדקה תכפר חטאת (ב"ס גני' ג ל). — ובתו"ם: המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני עכו"ם מפני לסטים (שבת ב ה). הבונה והסותר המכבה והמבעיר (שם ז ב). נכרי שבא לכבות אין אומרים לו כבה ואל תכבה מפני שאין שביתתו עליהן אבל קטן שבא לכבות אין שומעין לו (שם טז ו). ולא כבו הגשמים אש של עצי המערכה (אבות ה ה). כהן שבא לעשות חשבון עם ישראל והדליק על גביו שמן שריפה ועמד והלך לו אעפ"י כן אין מחייבין אותו לכבותו עד שיכבה מאליו (ירוש' תרומ' יא מח:). הבעיר וכיבה בנפיחה אחת (שם שבת ב ה.). החותה גחלים מתחת הקדירה בשבת וכו' חייב שתים אחת שכיבה את העליונות ואחת שהבעיר את התחתונות (שם). מעשה שנפלה דליקה בחצר יוסי בן סימאי בשיחין וירדו בני קצרה של ציפורין לכבותו ולא הניח להן לכבות אמר להן הניחו לגבאי שיגבה את חובו מיד קשר עליו הענן וירדו גשמים וכיבוהו (שם נדר' ד לח ד). עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו למ"ש מכבה ומדליקה (שבת כג.). ברזל קשה אור מפעפעו אור קשה מים מכבין אותו (ב"ב י.). אמר (המלך) כבו הפנסין והנרות כדי שאדבר עם אוהבי בצינעה (מד"ר קהל', ידעתי כי). — ובענין ברזל מלבן באש: שכן לוטשי הברזל עושים מחמים את הברזל עד שיעשה גחלת ומכבין אותו במים כדי לחסמו (רמב"ם שבת יב ב). — ובהשאלה, גם בענין חֹם הגוף של החולה וכדומה: (האש) של חנניה מישאל ועזריה אש של הדיוט והכל יכולים לכבותה וזו של חולה של שמים היא ומי יכול לכבותה (נדר' מא.). — ו*כבת[1], בענין אש הגיהנם: אמרו רבותינו אשתו של קרח כשירדה לגיהנם כיבת אותה (מד"ר במד' יח). —ובמליצה, כבה גחלתו של פלוני, לא השאיר לו שום יורש: והנה קמה כל המשפחה על שפחתך ויאמרו תני את מכה אחיו ונמתהו בנפש אחיו אשר הרג ונשמידה גם את היורש וכבו את גחלתי אשר נשארה לבלתי שום לאישי שם ושארית על פני האדמה (ש"ב יד ז). — כבה את נר העם, במליצה להמלך: אז (כשנצל דוד מן הסכנה) נשבעו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל (ש"ב כא יז). — ואש הכעס וכדומה: פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רע מעלליכם (ירמ' ד ד). — ואש האהבה: מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה (שה"ש ח ז). —והשתמשו המליצים והמשוררים בפעל זה הרבה בהשאלה מליצית, ואמרו בעתיד מקצר *יכב במקום יכבה, ובצווי *כב: כבה חמת הכוס במי שלג משקה כמו חכם יכב קצף, וראה עלי פנים בעת הורק בו משפת בקבוק כמו קצף (רמב"ע, תרשיש ג). מי זה אשר יליץ בעד נפשי יכב מחר יקוד אשך ולפידך (עמנ', מחבר' יט). ואור אשי במי ישעך כב ושא פני וגל עיני בתורתך

— [1]) כמו עשת וכדומה.

(מנח' מלונונו, בתי הידות, פזמ', הודך הורי). — ובא גם במשמ' פ"ע, בענין כליון האמה: וכסיתי בכבותך[1] שמים והקדרתי את כבביהם (יחזק' לב ז).

—נפע', נכבה, נכבת, נכבית, להכבות, לכבות, יכבות, —כמו כבה בקל: הגחלת של עץ אם תסיר אדמומיתה נכבת כבר (ר"ת בבת מג.). שהאש אינה נכבית בעבור שמדליקין ממנה דבר (תקון מדות הנפ' מה). משיתהילו הפחמין (שצולים עליהם בשר) ליכבות תחתיו מפני שמנו (רגמ"ה חול' קיב.). האור העליון הפשוט שאין בו הרכבה ואינו נכבה כהכבות שאר האור הנמצא אצלינו שהוא נכבה מפני הרכבתו (פי' מבלי לזרח' הלוי ה). שבשביל שנכבו (הלפידים) פעם אחת הן נוחין לידלק בפעם אחרת (הלכוב, תו"ח בבב ג). — ואמר המשורר: אך רגע אכאב ביקוד כי יכאבו, איך נרם ומוקדם גם רגע יכבו[2] (תד"ס בב"ק, המבכה). — ובענין סיד החי כשנותנים אותו במים: שני מימי זרניך שרופים וקלפת רמון ואלום תימני ועפצים וסיד בלתי נכבה מכל אחד שנים עשר זוזים (קהנון ג יו כ ו).

—פע', כבה, מכבה, —כמו נכבה: זריקת המים הנעשית ע"י קנה מים היורה כחץ והיא פתאומית ויכובה בנקל יותר במעט מים מאשר יוצק עליו מים רבים ובנחת (מעבה טוביה, יסודי עולם ה ב). מדוע פתילת הנר המכובה פתאם בקושי תאחז האור (בם ג).—ואמר המשורר: אך סורו כלכם וכבר אש הוצתה, הן אש לבן היא איננה מכאבת, הלא גם תוכו קדחה הלהבת, ועדי כי ש־ף גם לא כבתה[2] (הדס, בב"ק, מיכל דמעה).

—התפ', התכבה, —כמו כבה בקל: שהיה מיצר שהנר היה הולך להתכבות וכו' (ר"ה הוקרי, חרדים ח). מדוע תתכבה הלהב מרוח גדול פתאום וכו' ואיך יתכבה אש לעת שזורקים בו סמרטוטים או זבל או בגדי פשתן להים וכיוצא בהם (מעבה טוביה, יסודי עולם ה ב). ובשביל זה יתמה הרואה איך האש דולק במים ואינו מתכבה (בם). כמו שיתכבה הנר בסבת נפיחה חזקה עשויה במפות (בם, הרן סחדבה ב ה).

כבה[3]), ב"נ, מ"ר כבות, — כבת אש, כמו לבה, להבה, שלהבת: מרבות צרות הושעתני וממצוקות

---

[1]) קצת החדשים מנקדים בכבותך, בקל.—[2]) כך הנקוד, וכך לפי החרוז.

[3]) עי' לקמן, הערה 2. —

מלון הרשון, הערבית (4)

שלהבת...[1]) מכבות[2]) אש לאין פחה מרחם תהום לאמי משפת זמה וטפלי שקר וחצי לשון מרמה (ב"ס גני' נה ג־ה).

כבוד, כבד ש"ז, סמי' כבוד, כבד, כבודי, כבדי, כבודך, כבדך, כבודך, כבודו, כבדו, כבודה, כבודכם, כבודם, —א) חשיבות של פאר שיש לאדם או לדבר בעיני הבריות בשביל מדות טובות או מעשים גדולים או כשרון נעלה וכדומה, Ehre; honneur; honour: והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים (שהוא השליט על כל מצרים) ואת כל אשר ראיתם (ברא' מה יג). גלה כבוד מישראל אל הלקח ארון האלהים (ש"א ד כא). וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עשר גם כבוד אשר לא היה כמוך איש במלכים (מ"א ג יג). כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון (משלי ג לה). כשלג

---

[1]) מחוק בגוף הכ"י מקום תיבה אחת, ועוד נשארה בבואת אותיותיה ולפיה שמו המבארים כאן את המלה סביב או סבבתני.—[2]) כך בגוף הכ"י של הגניזה, והכתב ברור כאן ואין לפקפק בו, ולפי צורתה החיצונה של מלה זו עולה על הדעת בהשקפה ראשנה כי זו מקור מן הפעל הידוע כבה אש. אבל מכל סגנון הכתוב קודם מלה זו ואחריה נראה ברור כי יש כאן שם דבר כמו ממצוקות שלהבת שלפניה ומרחם תהום ומשפתי זמה וכו' שלאחריה. גם אין המליצה מכבות אש, במשמ' מקור של הפעל כבה, מתישבת פה לפי הכונה, ולכן הגיהו שכטר וטאילור לבה במקום כבה, מלשון בלבת אש (שמות ג ב). והשיגו ע"ז שאר מבארי ב"ס מפני שלפי דעת החדשים שם היה כתוב בתחלה בלהבת ולא בלבת, ומלבד זה אין שום צרך לשנות את נוסחת הכ"י של ב"ס כי גם את המלה כבה כמו שהיא אפשר לפרש במשמ' להבה עזה, כי מצאו שמוש שרש כבב במשמ' זו בארמ' בהפעל וגכבביה (ערוב' כט:), ובהשם כבבא (זבח' מו:), ובפרט בלשון אשורי' משמש כבב במשמ' שרף, והשם כבת אשת, שלהבת האש (דלין, מלון אשורי). והנה בדבר המלה לבה שבמקרא, אפילו אם באמת נניח כי הנוסחה הקדומה היתה להבה, אין ספק כי בזמנו של בן סירא כבר היתה מקובלה הנוסחה המסורה, ויכול בן סירא להשתמש במלה זו. וכבב בארמ' אינו שרף אלא צלה. וגם מציאות השם כבה באשור' במשמ' להבה איננה מספקת יען קשה להניח כי בן סירא השתמש במלה זרה למושג שהיה לו בעבר' הרבה מלים, וכמו"כ קשה להניח כי היתה מלה זו נהוגה גם בעברית, כי המליצה להבת האש באה הרבה פעמים במקרא ובתו"מ ובשום מקום לא השתמשו במלה כבה. ואעפי"כ הואיל והנוסחה של גוף הכ"י היא ברורה, ועכ"פ יש סמך למלה זו מהלשון האשור', אין יסוד מספיק לפסלה, וחיבים אנו להכניסה תחת כנפי לשוננו.

בקיץ וכמטר בקציר כן לא נאוה לכסיל כָּבוֹד (שם כו א). ארך ימים בימינה (של החכמה) בשמאולה עשר וְכָבוֹד (שם ג יו). רדף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וְכָבוֹד (שם כא כא). ותחסרהו (את האדם) מעט מאלהים וְכָבוֹד והדר תעטרהו (תהל' ח ו). גדול יהיה כְּבוֹד הבית הזה האחרון מן הראשון (חגי ב ט). כְּבוֹדִי מעלי הפשיט ויסר עטרת ראשי (איוב יט ט). בן יכבד אב ועבד אדניו ואם אב אני איה כְבוֹדִי ואם אדונים אני איה מוראי (מלא' א ו). וראו גוים צדקך וכל מלכים כְּבוֹדֵךְ וקרא לך שם חדש (ישע' סב ב). כרבם כן חטאו לי כְּבוֹדָם בקלון אמיר (הוש' ד ז). וינזרו לבשת ויהיו שקוצים כאהבם אפרים כעוף יתעופף כְּבוֹדָם (שם ט י-יא). ומה תעשו ליום פקדה ולשואה ממרחק תבוא על מי תנוסו לעזרה ואנה תעזבו כְּבוֹדְכֶם (ישע' י ג). רדי מִכָּבוֹד ישבי בצמא ישבת בת דיבון (ירמ' מח יח). שבעת קלון מִכָּבוֹד שתה גם אתה והערל (חבק' ב יו). עזרנו אלהי ישענו על דבר כְּבוֹד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך (תהל' עט ט). — עשה או נתן כָּבוֹד לפלוני, עשה מעשים שיהיה לפלוני לכבוד, לאות שהוא מכבדהו, מפני שהוא מכבדהו: ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כָבוֹד ליי' אלהי ישראל ותן לו תודה (יהוש' ז יט). ויאמרו (הקוסמים) אם משלחים (אתם) את ארון אלהי ישראל אל תשלחו אתו ריקם כי השב תשיבו לו אשם וכו' ונתתם לאלהי ישראל כָּבוֹד אולי יקל את ידו מעליכם (ש"א ו ג-ה). ישימו ליי כָּבוֹד ותהלתו באיים יגידו (ישע' מב יב). תנו ליי' אלהיכם כָּבוֹד בטרם יחשך ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף (ירמ' יג יו). אם לא תשמעו ואם לא תשימו על לב לתת כָּבוֹד לשמי אמר יי' צבאות ושלחתי בכם את המארה (מלא' ב ב). הבו ליי' משפחות עמים הבו ליי' כָּבוֹד ועז (תהל' צו ח). ויקברהו במעלה קברי בני דויד וְכָבוֹד עשו לו במותו (דהי"ב לב לג). —כִּסֵּא כָבוֹד: מקים מעפר דל מאשפת ירים אביון להושיב עם נדיבים וכסא כבוד ינחילם (ש"א ב ח). ועי' כסא. — ב) יפי ופאר, Pracht; splendeur; splendour: ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לְכָבוֹד ולתפארת (שמות כח ב). וּכְבוֹד יערו וכרמלו מנפש ועד בשר יכלה (ישע' י יח). כְּבוֹד הלבנון אליך יבוא ברוש תדהר ותאשור יחדו לפאר מקום מקדשי (שם ס יג).—ופאר של גדולה והדר, בפרט של אלהים, Herrlichkeit ; majesté ; majesty, וכנוי לענן ומתוכו אש מתלקחת של התגלות האלהות: ויפנו אל המדבר והנה כְּבוֹד יי' נראה בענן (שמות יו י). וישכן כְּבוֹד יי' על הר סיני ויכסהו הענן וכו' ומראה כְּבוֹד יי' כאש אכלת בראש ההר לעיני בני ישראל (שם כד יו-יז). ויהי בצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית יי' ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי מלא כְבוֹד יי' את בית יי' אז אמר שלמה יי' אמר לשכן בערפל (מ"א ח י-יב). ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כְּבוֹד יי' עמד כַּכָּבוֹד אשר ראיתי על נהר כבר (יחזק' ג כג). — וגדולת מעשי אלהים: השמים מספרים כְּבוֹד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע (תהל' יט ב). ספרו בגוים כְּבוֹדוֹ בכל העמים נפלאותיו (שם צו ג). — אֵל הַכָּבוֹד: קול יי' על המים אֵל הַכָּבוֹד הרעים (שם כט ג).—מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הַכָּבוֹד מי זה מלך הַכָּבוֹד יי' עזוז וגבור (שם כד ז-ח).—ופאר של מלכות וכדומה: ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק ושאר ארם כִּכְבוֹד בני ישראל יהיו (ישע' יז ג). בהראתו את עשר כְּבוֹד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו (אסת' א ד). ויספר להם המן את כְּבוֹד עשרו ורב בניו (שם ה יא). פרח תפרח (הציה) וכו' כְּבוֹד הלבנון נתן לה הדר הכרמל (ישע' לה ב).—ג) עשר, נכסים, כלים מפארים, Reichtum ; richesse ; riches: וישמע (יעקב) את דברי בני לבן לאמר לקח יעקב את כל אשר לאבינו ומאשר לאבינו עשה את כל הַכָּבֹד הזה (בראש' לא א). ותלו עליו (על היתד שבבתל) כל כְּבוֹד בית אביו הצאצאים והצפעות כל כלי הקטן (ישע' כב כד). הנני נוטה אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כְּבוֹד גוים (שם סו יב). בזו כסף בזו זהב ואין קצה לתכונה כָּבֹד מכל כלי חמדה (נחו' ב י). חיל גוים תאכלו וּבִכְבוֹדָם תתימרו (ישע' סא ו). — ד) עקר מהותו של האדם, נפשו, גופו[1], Seele, Körper; âme, corps; soul, corps: בסדם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד

[1] כבר העירו החכמים על הדמיון שבין שמוש זה של המלה כבוד בעבר' והשמוש של המלה ערצ' a) בערב', שעקר משמע' רחב, ומשמש גם במשמ' עשר וכלי בית, וגם במשמ' כבוד, וגם במשמ' עקר מהותו של האדם, טבעו, נפשו, גופו. ואמר אלג'והרי בהצחאח: ואלערצ' איצ'א אלג'שד וכו' ואלערצ' איצ'א אלנפש יקאל אכרמת ענה ערצ'י אי צנת ענה נפשי ופלאן נקי

a) عِرض

כְּבֹדִי (בראש׳ מט ו). לכן שמח לבי ויגל כְּבוֹדִי אף בְּשָׂרִי ישכן לבטח (תהל׳ יו ט). נכון לבי אלהים אשירה ואזמרה אף כְּבוֹדִי (שם קח ב). ירדף אויב נפשי וישג וירמס לארץ חיי וּכְבוֹדִי[1]) לעפר ישכן (שם ז ו).—ובבן סירא ותו״מ, במשמ׳ העקרית: אל תתכבד בקלון אביך כי לא כבוד הוא לך כבוד איש כבוד אביו ומרבה חטא מקלה אמו בני החזק בכבוד אביך ואל תעצבהו כל ימי חייו (ב״ס גני׳ ג י־יב). משמת רבי עקיבא בטל כבוד התורה (סוט׳ ט טו). ר׳ אליעזר בן שמוע אומר יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חבירך כמורא רבך (אבות ד יב). הקב״ה חס על כבודן של בריות (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ יב). אבדת את עצמך ואבדת את כבודך (ספרי במד׳ קלא). גדול כבוד הבריות שדוחה למצוה (ירוש׳ נזיר ז נו.). פנו חצר מפני הטומאה והתקינו כסא ליהושפט מלך יהודה אמרו יבוא זה שרץ אחר הכבוד אהר זה שברח מן הכבוד (שם סוט׳ ט כד ג). כל מה שברא הקב״ה לכבודו בראו (יומא לח.). אבותיך בקשו להרבות כבודן ורצו למעט כבוד המקום (שם). גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא אלא לכבודך עשיתי שלא ירבו מחלוקת בישראל (מגי׳ ג.). מעשה ומתו בניו של ר״ע נכנסו כל ישראל והספידום הספד גדול בשעת פטירתן עמד ר״ע על ספסל גדול ואמר אחינו בית ישראל שמעו אפילו שני בניו חתנים מנוחם הוא בשביל כבוד שעשיתם (מו״ק כא:). הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך (קדוש׳ ל.). בשעה שאמר הקב״ה אנכי ולא יהיה לך אמרו אוה״ע לכבודו הוא דורש (שם). הרב שמחל על כבודו כבודו מחול נשיא שמחל על כבודו אין כבודו מחול (שם לב:). עד מתי אתם מניחים כבודו של מקום ואתם עוסקים בכבוד הבריות (שם). כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם (שם מ.). שלא יאמר אדם אקרא שיקראוני חכם וכו׳ אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבא (נדר׳ סב.). לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו שאין ברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו (ב״מ נט.). כל המרבה בכבוד שמים וממעט כבוד עצמו כבוד שמים מתרבה וכבודו מתרבה (מד״ר במד׳ ד). אמר הקב״ה אתה עמדת מכסאך ופסעת שלש פסיעות לכבודי חייך שאני מעמד ממך ג׳ מלכים (שם בה״ב, מלאוני). כי יראתי מפניך לבלתי תת כבודך לבשר ודם ולא רציתי להשתחוות לזולתך (שם אסת׳, ותאמר אסתר). יוסף נתן נפשו על כבודה של אמו ועשו ביקש להרוג את אמו (פסיק׳ רבתי יב).—*מפני כבוד דבר, כדי לעשות לו כבוד, לבלתי חלל כבודו: בפרקים שואל (בשלום אדם נכבד) מפני הכבוד ומשיב (ברכ׳ ב א). אין מדליקין בעטרן (בשבת) מפני כבוד השבת (שבת ב ב). שלא אמרת אלא מפני כבודי זה הוא כבודי (תוספתא נדר׳ ד ח). מפני כבוד שבת התירו (ירוש׳ דמאי ד כג ד). בכל השותפין מעכבין זה על זה בחצר

אלערצ׳ אי ברי מן אן ישתם ויעאב וקיל ערצ׳ אלרג׳ל השבה, ע״כ, — ובעברית: ואלערצ׳ כמו״כ הגוף וכו׳ ואלערצ׳ כמו״כ הנפש, יאמרו אכרמת ענה ערצ׳י ר״ל הרחקתי ממנו נפשי, ופלאנ נקי אלערצ׳ ר״ל טהור מגנות וחרפה, וי״א ערצ׳ אלרג׳ל מעלותיו הטובות. — ובלשאן אלערב: וערצ׳ אלרג׳ל השבה וקיל נפשה וקיל ח׳ליקתה אלמחמודה וקיל מא ימדח בה וידים וכו׳ וקאל אלערצ׳ נפש אלרג׳ל וקאל פי קולה יג׳רי מנ אעראצ׳הם מת׳ל ריח אלמשכ אי מנ אנפשהם ואבדאנהם וכו׳ וערצ׳ אלרג׳ל השבה ויקאל פלאנ כרים אלערצ׳ אי כרים אלחשב, ע״כ,—ובעבר׳: ערצ׳ אלרג׳ל מעלותיו הטובות וכבודו, וי״א נפשו, וי״א טבעו המשובחה, וי״א מה שישובח בו ויגונה, ואמר (אבנ קתיבה) אלערצ׳ נפש האדם, ואמר באמרו יג׳רי מנ אעראצ׳הם מת׳ל ריח אלמשכ (ינדף מן אעראצ׳הם כמו ריח משך) הכונה בהשם אעראצ׳הם נפשותיהם וגופותיהם וכו׳ וערצ׳ אלרג׳ל טבעו המשובחה, ויאמרו פלאנ כרים אלערצ׳ (פלוני נעלה הערצ׳) ר״ל נעלה הטבע והמדות המשובחות. — [1]) כבר השיג דונש על רסע״ג שפרש גם כבוד זה במשמ׳ נפש, ופרשו הוא במשמ׳ גוף, וז״ל: ואמר (רסע״ג) בפתרון וכבודי לעפר ישכן סלה כי כבוד הגוף הוא הנפש וזו טעות גדולה לפי שהנפש היא המרגלית אשר לא תשורנה עין ולא תקבר בעפר וכו׳ וכבודי לעפר ישכן על הגוף נאמר ולא נאמר על הנפש הזהר בני וחקר ואזן כל מלה במשקל (תשו׳ דונש על רסע״ג, סי׳ מא). וכן ר״י בן בלעם, כמו שהביא ראב״ע בשמו וז״ל: קם ר׳ יהודה בן בלעם וילעג עליו (על ר׳ משה הכהן שפרש כרסע״ג על הנפש) כי איך יהיה הכבוד נפש וכתוב וכבודי לעפר ישכן סלה והנפש לא תשכון בעפר (שפת יתר, סי׳ לח). ואעפ״י שהעיד ראב״ע שם כי גם ר׳ אדונים וגם בן בלעם חזרו בהם והודו כי הכבוד הוא הנפש, ואעפ״י שגם ריב״ג פרש גם כאן כבוד במשמ׳ נפש, אעפי״כ יותר נכונה דעת ר׳ אדונים בן לברט ובן בלעם כי כאן הכונה להגוף, והלשון הערבית מסייעתם כי כבוד הוא כנ״י גם להנפש וגם להגוף.

חוץ מן הכביסה מפני כבוד בנות ישראל (שם נדר׳ ס לט.). היו שני דרכים מתאימות אחת רחוקה וטהורה ואחת קרובה וטמאה וכו׳ הולך בקרובה מפני כבוד הרבים (שם נזיר׳ ז נו.). שאין גוללין ס״ת בציבור מפני כבוד ציבור (יומ׳ ע.).—*נהג בפלוני כָּבוֹד: הלומד מחבירו וכו׳ אפילו אות אחת צריך לנהוג בו כבוד (אבות ו ג). הרי אני מודיע לכם הבהם של בני שתהיו נוהגים עמהם בכבוד (מכי׳ בשלח ב, פתיח׳). געורו בישמעאל בני שאינו נוהג בי כבוד וכו׳ אמרו (החכמים) איפשר (אין) רבי ישמעאל נוהג בכבוד אבותיו (ירוש׳ פאה א טו ג). בתחילה עד שלא ראו (המצרים) בכבודן של ישראל לא נהגו בהן כבוד ולבסוף שראו בכבודן נהגו בהן כבוד (סוט׳ יג.). שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לר״ע מגבת עד אנטיפרס וכו׳ן מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה (יבמ׳ סב:). — *חִלֵּק כָּבוֹד לפלוני: אף יריחו היתה יכולה להוציא עמוד שלם אלא בשביל לחלוק כבוד לירושלם היתה מוציאה חצי עמוד (ירוש׳ פסח׳ ד ל ג). כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב (ברכ׳ יט:). ויקרא אל משה וכל ישראל עומדין ולא בא הכתוב אלא לחלק כבוד למשה (יומא ד:). ואם אני רואה אותן חולקין כבוד אלו לאלו אני יודע שהן בני אדם מהוגנין (מד״ר ברא׳ מח). אמר להם הקב״ה אתם חלקתם כבוד אחד לחבירו ואני חולק לכם כבוד שתקריבו ביום שבת שלי (שם במד׳ יד). הלקו כבוד לר׳ יהודה שהיה בן עיר ולא שהיה גדול מהם בתורה (שם בה״ב, סמכוי).— ומליצה, *כְּבוֹדוֹ במקומו, שלא נתמעט, נשאר כמו שהיה קודם: אבותיך בקשו להרבות כבודן ורצו למעט כבוד המקום עכשיו כבוד המקום במקומו ומיעט כבודם (יומ׳ לח.). כל הממעט כבוד שמים ומרבה כבוד עצמו כבוד שמים במקומו וכבודו מתמעט (מד״ר במד׳ ד). — ובפרט בעין התנצלות ובקשת מחילה כשאומרים עליו דבר קצת לגנותו: ר׳ יהודה אביו של זה ביזה תלמידי חכמים אף הוא מבזה תלמידי חכמים א״ל ר׳ יוסי כבוד זקן יהא מונח במקומו אלא מיום שחרב ביהמ״ק נהגו כהנים סילסול בעצמן שאין מוסרין את הטהרות לכל אדם (בכור׳ ל:). שכבודו במקומו מונח לא הבין כונת החכם רלב״ג (ר״י אברבנאל, במים חדשים ג). — ומשלים: שכבודו של אדם כפותו (אגד׳ ברא׳ סג). כל הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו [1]). אין כבודו של אדם וקלונו אלא באיש ישיבתו (מבחר הפנינ׳, בער יביב׳ החבורה). במקום שאין כבוד אין קלון (רבנ״ל דוראן, תפארת ישראל). השחות והיהם שני תאומים, ושפלות הלב והכבוד שני אחים נעימים (ר׳ מנחם מאירי, משיב נפש, בכס חכמי הערבים). — ובמשמ׳ גדולה, פאר והדר: עמד משה על הים אמר לו משה בשם הקב״ה שיבקע ולא קבל עליו הראהו המטה ולא קבל עליו עד שנגלה הקב״ה עליו בכבודו וכיון שנגלה הקב״ה בכבודו ובגבורתו התחיל הים בורח (מכי׳ בשלח ב ד). כל שלא ראה דיפלי איסטב׳ של אלכסנדריא לא ראה כבוד ישראל מימיו (ירוש׳ סוכ׳ ה נה.).— ומליצה, בעצמו ובכבודו: אמר הקב״ה הם נשתתפו לי אף אני אשתתף להם למנותם בעצמי ובכבודי (מד״ר במד׳ ד).—*בכבודכם, בעצמכם: כשיגיע קצי ויגזור המקום מיתתי תקיימו צואתי כשהזהירו רבותינו ז״ל מצוה לקיים דברי המת ותראו בכבודכם אם ימצאו הכל בשעת מותי (תבו׳ הגא׳, הרכבי בע).—*כְּבוֹד פלוני, דבור של דרך ארץ כשאדם מזכיר שמו של גדול וחביב עליו: התלמיד החשוב היקר המשכיל המבין נזר התלמידים צבי החכמים כבוד החכם ר׳ שמואל בן החכם רבי יהודה אבן תבון (אגר׳ הרמב״ם לר״ב א״ת). החכם היקר הנכבד כבוד רבי מאיר (שם). כבר הודעתי להדרת כבוד גדולת קדושת מרנא ורבנא פנחס ש״ץ (הוא, לר׳ פנחס בר״ב). מר ורב יהונתן הכהן סגלת הכהנים בן כבוד גדול וקדוש מר ורב דוד ז״ל (הוא, לר׳ יהונתן הכהן). וכבוד הבן יודע כי חי השם יתברך וכו׳ ומה שארצה מכבוד הבן הנחמד (ר״ל ממך) שלא תשיב לזה האיש בעל מחלוקתך וכו׳ וכבוד הבן יודע כי אלו הגדולות והשררות וכו׳ (הוא, ליוסף עקנין). יהונתן הכהן סגלת החכמים בן כבוד גבירנו קדושינו מורינו ורבינו דוד זצ״ל (הוא, פאר הדור, תבו׳ מא). הבחור היקר בן כבוד גדולת קדושת מרנא ורבנא זכריה הזקן (שם קנד). הוראה באה מכבוד גדולת קדושה הדרת אדוננו רבינו משה הדיין (שמואל הלוי, תבו׳ על פסק הרמב״ם). סעדיה ב״ר מיימון ב״ר משה ב״ר מיימון בן כבוד החכם הדיין רבי משה ב״ר

—[1]) מאמר רגיל בפי העם עפ״י המאמר בירוש׳ (סוט׳ ט כד ג): יבוא זה שרץ אחר הכבוד אחר זה ...ברח מן הכבוד, שהובא למעלה.

מיימון זלה"ה (רס"ע אבן דאנאן, כבו"ת פאה"ד רכה). חצר אחד שדר בה כבוד ר' יעקב די ואיינה והיתה של כבוד רבי משה הרופא וידאליש אבי אמו של כבוד רבי יוסף הנזכר (בו"ת רלב"ח כה). ולבי לא נתנני השב רוחי להמציא מענה רך נערך אל כבוד אדוני כי אין מלה בלשוני (אגר' דופי הזמן לר"י עוכדיה). ומעשה שהיה כך היה שכבוד א"א ז"ל קנה בתים וכו' (בו"ת מהרב"ך ב פא). — ¨כבוד חכמתו: והן אפער פי מיהל למלקוש תשובותיו הברורות ואמרותיו הטהורות על כל אשר שאלתי מכבוד הכמתו בכתבי הקדומים (אגר' ר"ב א"ת להרמב"ם). — וככנ' ¨כבודך, כבודכם, כבודו, כבודם: ואני מתחננת אל כבודך שתבאר לי המקומות אשר אשתמש בהם במשובח ובמגונה במדותי (חו"ה, עבוד' ה' י). הכותב להודיע לכבודו כי הגיע ליד עבדו כתבו היקר (אגר' ר"ב א"ת להרמב"ם). ואירא מהוסיף שאלותי פן אטריח מאד על כבודו וכו' כי ידעתי כי ייטב בעיני כבודו להסיר עולה מאהלינו (בס). יודע לפני כבודך כי לא נתחדש מחלוקת מזה והבקיאים אשר הנה במותר ואסור וכל החכמים פה נוטים לאסור (מנח' קנא' להבא מארי ה). והנה אגיד לפני כבודכם את הדברים אשר ידעתי (בס יב). ועוד שכבודך יודע ששבירות הכלים והבהמות יש בהם דין אונאה (בו"ת הרא"ב יג כ). ואני אומר כי כל מה שהקשה כבודך בכאן יפה הקשה והסכימה דעתך לדעת הראשונים (תבו' הר"נ גירונדי ח). כתב כבודך להחזיק במה שבתבת מתחלה שאין ליבם פירות כלל (בו"ת ריב"ב בפז). ויהי היום כי הקרה הש"י לפני זה המוביל אמרתי לפנות מעסקים אחרים כדי להשיב אל כבודך ואמנם אציעה נא תחילה לפני כבודך מה שאמרו לי אנשים שהיו שם מעניין המכס ההוא (תבו' מהר"י קולון קלה). ולכן אמרתי לכתוב לכבודכם את הנראה לע"ד לרוב ההפצר אשר הפצירו בי להוות דיעה (בס קפא). אני הדל באלפי וכו' מודיע למעלת כבודכם כי הוגד לי ושמעתי הענין אשר אירע (תבב"ן ג רפו). וכאשר כתב כבודך בתשובה אחת (בו"ת בנמיס רלא נו). וכוכבי השמים וכסיליהם בדור הזה מי מנה זולתי אחד מעיר וכו' ושני לו ממדינת מצרים וכו' וכבודך השלישי נפלאתה הבמתך בעיני (הקד' אליס ליוסף דילמידיגו). וגם אותם הממונים חזרו בהם ורוצים לעבבך וכבודך טוען שכבר מחלו שיעבדוך הממונים (בו"ת בנימין זאב רכה). דרשתי והקרתי הכתב אשר כבודך הביא בידו מעיר פלורינציאה יע"א (בו"ת מים רבים, יו"ד יח). ואפשר שתרצו ממני עוד איזה דבר אחלה פני כבודכם שתבואו אל בית מדרשי היום (בו"ת תמת ישרים לג). בקשתי מכבודו כמה פעמים למוסרו בידי להדפיסו (מגב' בן ישראל, כרא"ב ספ' אליס). בתשובה על מכתב כבודם מיום י"ג דנא (אגר' יל"ג א סט). אם יאות כבודם לזה יודיעני כמה בערך יוכלו לשלם בעד כל עלה ועלה (בס). — וכן בדבור העברי בא"י, כבודו שמע, כבודו ראה וכדומה. —¨חוץ מכבודך, כעין בקשת מחילה כשאדם מגנה דברי מי שגדול ממנו וכדומה: וחוץ מכבודך לא יפה כונת (תבו' ר"נ גירונדי ה). חוץ מכבודך כל הדקדוקים ההם ללא צורך (בו"ת ריב"ש כד). ומכל מקום בין כך ובין כך נראה שאף אם הוא חכם חוץ מכבודו לא עשה פועל חכם (בס רעו). וחוץ מכבוד חכמתו אינו נראה כלל שנסתפקו ישראל במציאות ה' (מנח' קנא' לר"י מפיכא 16). וחוץ מכבודו אי אפשר לומר כן (תבו' מהר"י קולון עב). וחוץ מכבודם (של חכמי התלמוד) אין מאמרם בזה אמתי (ר"י אברבנאל, מ"א יט). וכבר חשבו המפרשים שמשתי אלה ההלוקות וכו' וחוץ מכבודם שאינו כך (הוא, נחל' אבות ד). וחש הרב (הרמב"ם) שאין זה מכלל תכליתם וחוץ מכבודו אין הדבר כן (הוא, במיס חדשים ד ו). — וחוץ לכבודו: וכמה שקע (הרמב"ם) שכלו בטיט היוני חוץ לכבודו ז"ל (ר"י עמדין, מגדל עז קה.). — ובמחילה מכבודו: במחילה מכבודך הכוחר יש לך מן הכבדות מנה הראויה להכביד לבות בני אדם (בא"רית הנחלה כב). ומה שכתב חמי הרב גר"ן דאסור לשתות אותה וכו' במחילה מכבודו דלאו מידי דמשכר הוא (הלכ' קטנ' לר"י חגיז, או"ח ט). ולא כתבו לנו מה שעלה על דעתם בענין זה וכל זה הוא במחילה מכבודם לפי שלא שמו על לבם לתור לדעת ולבקש מאין באה הסבה של עשיית השירים (הקד' רות הדבה). שראיתי להמפרש הגדול רש"י ז"ל שבמחילה מכבודו נפל ג"כ במהמורה זו של נכדו הרשב"ם לענין זמן חדשי הלבה (בי"ר, תולדות ר"ה). — ¨בכבוד, בכבוד אדוני, דבור של דרך ארץ כשמזמינים אדם לאיזה דבר או כשהוא מבקש דבר ועונים לו כך במשמע ברצון וברגשי כבוד. — ה) בדכבת הכוכבים של

הקדמונים, ״תאר להכוכבים לפי גדלם ואורם: כל כוכב שאורו גדול יקראוהו מהכבוד הראשון ומה שהוא פחות ממנו מהכבוד השני (ראב״ע, ראש׳ חכמה, כ״י פריז). ולא ישימו רק הכוכבים שהם מהכבוד הראשון או מהכבוד השני וטעם כבוד ראשון ושני כי תלמי המלך חלק כל כוכבי שבת על ששה חלקים על מדת גופם והיותר גדולים הם ט״ו שערכם שוה והם מכבוד הראשון והאחרים שערכם שוה הם מכבוד השני ואחריהם מכבוד הרביעי ואחריהם מכבוד החמישי ואחריהם מכבוד הששי (הנ״ל, כלי נחשת ה). קם חכם גדול שהעתיק ספר נכבד במזלות וכו׳ ומדת הכוכבים העליונים שהם בגלגל המזלות והוא חלקם על שש מעלות והמעלה הראשונה יקראנה הכבוד הראשון (הנ״ל, פתח דבר לתרג׳ ספר אלמתני). כוכב גדול קיים מן הכוכבים אשר הם מן הכבוד הראשון או השני אשר סביביו כוכבים רבים קטנים (אוצר משפט, איוב לח לב).—ו) ״כבוד העליון, בקבלה: היכל ששי (משבעה ההיכלות של הצדיקים) הוא היכל הרצון כי שם רצון שוכני סנה ועליו הכבוד העליון חונה ודרך שם קולו של משה רבינו ע״ה ונבואתו ומשם ידבר אתו (כתר מלכות בל רדב״ז, ויניציה תס״ג).—ומשמשת המלה כָּבוֹד עוד קצת שמושים בספרות ובדבור. *דבר של כָּבוֹד, דבר נכבד, עשוי באופן נכבד או לשם כבוד: ומדורה היתה שם ובית הכסא של כבוד[1] (תמיד א א). רחיצה של כבוד (מס׳ תפילין), למען הכבוד.—״דרך כָּבוֹד: כל שני תבשילים הן דרך כבוד (ר״י גיאת, המנהיג, אבן ירחי, ת״ב כ). —״אות כָּבוֹד, כעין מטבע של זהב, כסף או נחשת, תתן ממשלה או חברה לאדם שהצטין בדבר מהדברים, Medaille. — מִשְׁפַּט כָּבוֹד, נְשִׂיא כָּבוֹד, שַׁעַר כָּבוֹד, עי׳ משפט, נשיא, שער. — ״בֵּית הַכָּבוֹד, כנוי לבית הכסא, רגיל בפי העם. — ומליצה, שָׁכַן כָּבוֹד, עי׳ שכן.

גאוה.–גאון.–גדולה.–הוד.–הדר.–״חשוב.–*חשיבות.–*סִלְסוּל.–שררה וכו׳, ועי׳ עוד בערך גאוה. — והפך: קלון, חרפה, וכו׳.

***כִּבּוּד**, ש״ז, מ״ר כִּבּוּדִים, — שה״פ מן כִּבֵּד, א) במשמע׳ עשה כָּבוֹד: אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה״ז והקרן קיימת לו לעוה״ב כבוד אב ואם וגמילות חסדים (פאה א א). הקיש כיבוד אב ואם לכיבוד המקום וכו׳ איזהו כיבוד מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מכנים ומוציא (ספרא קדוש׳ א). שאלו את ר״א עד היכן הוא כיבוד אב ואם אמר להם ולי אתם שואלין לכו ושאלו את דמה בן נתינה (ירוש׳ פאה א יה ג). רשב״י אומר גדול הוא כיבוד אב ואם שהעדיפו הקב״ה יותר מכיבודו (שם שם ד). אמו של ר׳ טרפון ירדה לטייל לתוך חצירה בשבת ונפסק קורדיוקון שלה והלך ר׳ טרפון והניח שתי ידיו תחת פרסותיה והיתה מהלכת עליהן עד שהגיע למיטתה פעם אחת נכנסו חכמים לבקרו אמרה להן התפללו על טרפון בני שהוא נוהג בי בכיבוד יותר מדאי (אמרו לה מה עשה לך וספרה להם את כל הענין אמרו לה) אפילו הוא עושה כן אלף אלפים אדיין לחצי הכיבוד שאמרה התורה לא הגיע (שם קדוש׳ א סא.). אמו של ר׳ ישמעאל באת ואמרה וקבלה עליו לרבותינו אמרה גערו בישמעאל בני שאינו נוהג בי כבוד וכו׳ אמרו לה (מה הוא עושה לך אמרה להם כשיוצא מבית הועד רוצה אני לרחוץ את רגליו ולשתות המים והוא אינו מניח אותי) אמרו הואיל והוא רצונה הוא כיבודה (שם). מצוה קלה שבקלות זו שילוח הקן ומצוה חמורה שבחמורות זו היא כיבוד אב ואם (שם). בכל מקום הוא מקדים כיבוד אב לאם ובמקום אחד הוא אומר איש אמו ואביו תיראו מגיד ששניהם שקולין זה כזה (מד״ר בראש׳ א). עכשיו מתבקש לו שכר הכיבוד שכיבד את אלו שקבורין בהר הזה (שם דבר׳ א). אמר רשב״ג לא כיבד בריה את אבותיו כמו אני את אבותי ומצאתי שכיבוד עשו לאביו יותר ממני (שם). — ומ״ר: וכן העושה לה (לע״ז) כבודים כגון חיבוק נישוק סך ומלביש ומנעיל (החינוך, יתרו כו).—ודבר שנותנים לאדם מפני הכבוד: למלך שהיה מהלך במדבר ובא אוהבו וכבדו בכלכלה אחת של תאנים וחבית אחת של יין אמר לו כיבוד גדול אמר לו אדוני המלך לפי שעה כבדתיך אבל כשאתה נכנס לתוך פלטין שלך אתה רואה במה אני מכבדך (מד״ר ויקר׳ ז). — ב) במשמ׳ טאטא ונקה הבית: השרץ שנמצא במבוי מטמא למפרע וכו׳ עד שעת כבוד (נדה ו ג). מפני מה אמרו בשרץ עד שעת הכיבוד שאם לא בדק מטמא למפרע (תוספתא שם ו יב). שחזקת בני ישראל בודקין מבואותיהן בשעת כבודיהן ואם לא בדקו הפסידוהו למפרע

[1]) ופרשו שם: זה היה כבודו מצאו נעול יודע שיש שם אדם (מצאו) פתוח יודע שאין שם אדם.

(נדה נו:). כי העבד הוא במדרגה התחתונה שהוא בא לו מבחוץ כדי לעשות לו כל מלאכה נמבזה ופחותה ככבוד הבית ופנות הזבל וכיוצא בהן (מלמד התלמיד׳, מטות). שאפשר שהושלכו (הכלים) שם (באשפה) על ידי כיבוד שכבדו הבית (טור, אבידה רס יב).

כְּבוּדָה,—עי׳ כְּבֻדָּה.

***כִּבּוּי**, ש״ז, — שה״פ מן כִּבָּה: קטן שבא לכבות אין שומעין לו ולא כן תני ראו אותו יוצא ומלקט עשבים אין אתה זקוק לו (שמה) אין לו צורך בעשבים ברם הכא יש לו צורך כיבוי (ירוש׳ שבת יו יה ד). גורם לכיבוי אסור (בבלי שם מז:). נותנין כלי תחת הנר לקבל ניצוצות בשבת וכו׳ ולא יתן לתוכו מים וכו׳ מפני שמקרב את כיבויו (שם). צידת נחש וכבוי גחלת של מתכת בזמן שהיא חמה (ר״ח שם מג.). להבערת התחתונות לא היה צריך אלא לכבוי עליונות היתה עיקר כוונתו (רש״י כרית׳ כ.). — ובהשאלה, ״כִּבּוּי הכעס: ההבער הוא מהירות הכעס והדודו הכבוי הוא אחור הכעס ובטול כחו (מאזני צדק, הגזלי 106). — ובענין הדפק, ״כִּבּוּי דפיקתו, חלשתו הגמורה והפסקו: ואם תמצא הכח חלוש ותפחד מן הכבוי או על כל פנים תערב בוה וכו׳ רפואה אחרת חזקה מאד בכבוי ורע חזרת (קאנון ג יא ד ג).

א.**כָּבוּל**, ש״ז,—קרקע גרוע, שיש בו חול או אבנים ואינו עושה פרי, Sandboden; terrain sabloneux sandy soil: אז יתן המלך שלמה לחירם (בעד עצי הארזים ששלח לו) עשרים עיר בארץ הגליל ויצא חירם מצר לראות את הערים אשר נתן לו שלמה ולא ישרו בעיניו ויאמר מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי ויקרא להם ארץ כָּבוּל [1]) עד היום הזה (מ״א ט יא-יג). — והשתמשו בה הסופרים גם כמו תאר, ולנקי׳ כְּבוּלָה במשמ׳ אדמת בצה: ואדמתם מלחה וכְבוּלָה[1]) ובהרבה מקומות לא תצמיח אף ירק דשא (שבי״ע ג, ערב).

ב.***כָּבוּל**[2]), ש״ז,—חתיכת בגד של צמר תשים האשה על גב מצחה תחת החליים של זהב וכדומה: לא תצא אשה לא בחוטי צמר וכו׳ ולא בסנבוטין בזמן שאינן תפורין ולא בכבול [3]) לרשות הרבים (שבת

---

[1]) כל סגנון הדברים מעיד, כי השם כבול אשר קרא חירם להארץ שנתן לו שלמה היה על שם שלא ישרה בעיניו הארץ, ועל כרחך אתה צריך לאמר, כי להמלה כבול היתה משמ׳ לא טוב, גרוע, וכדומה. והנה, בשרשי המלים העברים לא נשמר לנו שרש כבל במשמ׳ דומה לזה, וגם במלונים הערבים לא נזכר שרש דומה לזה במשמ׳ זו. אך אפשר שמלה זו היתה נהוגה בפרט בלשון כנענית, וכבר העיד ע״ז יוסף בן מתתיה (עתיקות היהודים ח ה ג), ואמר שהשם כבול, אם נבארהו עפ״י הלשון של הכנענים, משמ׳ היא מה שאינו טוב ורצוי, אבל עדותו של יוסף בזה אינה נאמנה עלינו ביותר, כי אפשר שהוא אמר כך עפ״י השערה, אעפ״י שיש לחשב שהוא ידע לשון כנענית, ובודאי לא כתב אלא בידיעה ברורה שכך הוא, כי הלא ברומא היו הרבה כנענים והיה לו לחשש פן יכזבוהו. וראיה יותר נאמנה למשמ׳ זו של השם כבול אנו מוצאים בתלמוד (שבת נד.), בהמשא והמתן בפרוש המלה כבולות שבמשנה, שרצו להסתיע מהשם כבול שבמקרא, ואמרו שם: מאי משמע דהאי כבול לישנא דלא ע-יד פרי הוא דכתיב מה הערים האלה וכו׳ מאי ארץ כבול א״ר הונא שהיו בה בני אדם שמכובלים בכסף ובזהב אמר ליה רבא אי הכי היינו דכתיב כי לא ישרו בעיניו מפני שמכובלין בכסף ובזהב לא ישרו בעיניו אמר ליה אין כיון דעתירי ומפנקי לא עבדי עבידתא רב נחמן בר יצחק אמר ארץ תוסטון היתה ואמאי קרי לה כבול דמשתרגא בה כרעא עם כבלא (כך בנוסח׳ הדפוסים, ובערוך כי כבלא) ואמרי אינשי ארעא מכבלא דלא עבד פרי. ע״כ. ואעפ״י שאנו רואים מכאן שגם לבעלי התלמוד כבר לא היה פרוש מלה זו ידוע בברור, ופרשוה רב הונה ורב נחמן בר יצחק בכונות מתחלפות עפ״י השערות שלהם, וההשערות בעצמן בודאי אינן נכונות ואינן אלא מדרש מלים המוני, אעפ״כ יש לנו פה עדות של רב נחמן בר יצחק שאין לנו שום רשות לפקפק באמתתה, והיא, שבזמנו היו אומרים אנשים בלשון ארמית ארעא מכבלא דלא עביד פרי. בעדות זו מהלשון החיה בזמנם יש לנו ראיה ברורה כי המלה מכבלא היתה משמשת גם אז כתאר לקרקע גרוע שאינו עושה פרי, וכששאל רב נחמן בר יצחק אמאי קרי לה כבול היתה כונתו לפרש טעם שמוש זה, עפ״י מדרש מלים מהשם כבלא, ואולם בודאי אינו ענין כלל לכאן. — [1]) ותרגם בגרמנ׳ זימפפע.

[2]) לא נתברר מקורה, ועי׳ הערה שלקמן. — [3]) כבר אמר רבי ינאי בגמ׳ שם (דף נז:): כבול זה איני יודע מהו, ופקפק אם הוא כבל של עבדים או כיפה של צמר, והקימו ר׳ אבהו שם כי הכונה בכבול כיפה של צמר, ופרש רמב״ם: וכבול חתיכה של בגד כמו מצנפת שקושרין אותה על המצח ונותנין הציץ עליה כדי שלא יזיק הציץ במצח והוא בפני עצמו זולת הציץ תכשיט. ע״כ. ולא נתברר מקור משמ׳ זו לכבול. בערב׳ משמש השם כאבול[a]) במשמ׳ רשת הצידים, ולא

---

[a]) كابول

י ה). יוצאה אשה בחוטי שער וכו׳ ב כ ב ו ל ובפאה נכרית לחצר (שם ה). ולא (תצא האשה) בפאה של שיער שמנחת על ראשה כדי שתראה בעלת שיער הרבה ולא ב כ ב ו ל של צמר שמקפת אותו סביב לפניה (הרמב״ם שבת יט ז).

ג.*כָּבוֹל[1], ש״ז, מ״ר כְּבוֹלִים, — מַשְׁאֵבָה, מכונה להעלות מים דרך שפופרת שקצה האחד שלה במים ומפי הקצה השני המים מקלחים למקום הצרך: מים הנוזלין מאליהן ומן הים ומן הנהר והעולין באנטיליא פוסלין המקוה רשב״ג אומר העולה ב כ ב ו ל י ן[2]) אינן פוסלין את המקוה לפי שאינן נתלשין (תוספתא מקוא׳ ג כ).

ד.*כָּבוּל, כְּבוּלִים, כְּבוּלוֹת, — פָּעוּל מן כָּבַל, עי׳ זה.

*כִּבּוּס, ש״ז, מ״ר כִּבּוּסִים, — שה״פ מן כִּבֵּס, א) עצם שה״פ, כִּבּוּס לְבָנִים וכדומה: דם חטאת שניתז על הבגד הרי זה טעון כ ב ו ס (זבח׳ יא א). אחד הבגד ואחד השק ואחד העור טעונין כ ב ו ס במקום קדוש

ידוע גם שם מקורו, ומלבד זאת נראה שאין יחס בין שתי אלה המשמעות. ועוד משמשת המלה כבל a) בערב׳ במשמ׳ רבוי הצמר למשל בפרוה, וגם משמ׳ זו רחוקה מזו של השם כבול שלנו.

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך הגרסה בנוסח׳ הדפוס וכך גם בכ״י ארפ׳ הוצא׳ צוק״מ. והתקשו מפרשי התוספתא בפרוש מלה זו, והרב בעל זר זהב ומנחת בכורים הודה ואמר: ל א י ד ע ת י ל פ ר ש. והגר״א יצא מהמבוכה עפ״י דרכו בפסלו את הנוסחה ויגיה במקום „העולה בכבולין" העולין מאליהן. אבל כ״י ארפ׳ מעיד שנוסח׳ הדפוסים היא קדומה, ואין שום יסוד לפסלה. גם החוקרים החדשים לא י ד ע ו לפרשה. י׳ ל ו י לא הזכירה כלל, קוה׳ בעה״ש הביאה בקצרה אחרי המו״מ בדבר השם כבול שבמשנה, שהוא מפרש במשמ׳ כבלי ברזל, ואמר: והקבוץ תוספתא מקואות רפ״ד העולה בכבולין, ע״כ, ולא פרש כלום, ונראה שסבר כי גם כאן הכונה כבלי ברזל, ואחריו נגרר גם יסטרוב ותרגם chain, והוסיף chain works for drawing water, ר״ל מלאכת כבלים לשאב מים. אבל, כך יכול לפרש רק מי שרואה את המלים בלבד ואינו מתבונן לכונת כל הענין, ולכן המפרשים דתלמודיים שהם מתבוננים להענין לא יכלו לפרש כבולין שבכאן במשמ׳ כבלי ברזל, כי אין כל מקום לכבלי ברזל כאן. וכונת הענין ומה שנאמר קודם הם מגלים לנו הפרוש האמתי של מלה זו. כי העקר מה שפוסל את המקוה הוא אם נ ת ל ש ו המים שהובאו מהמעין ונפסק החבור ביניהם, ולכן מים העולין באנטיליא פוסלין את המקוה, מפני שאנטיליה היא גלגל ששני דליים תלוים עליה וכשאחד יורד השני עולה, ועי״ז המים שבדלי נתלשים ממקומם ואינם מחוברים עם המקוה, וע״ז אמר רשב״ג שהעולין בכבולין אינם פוסלים את המקוה מפני ש א י נ ן נ ת ל ש י ן. ברור הוא, שהכונה בכבולין כמו״כ לכלי בעין אנטיליה אלא שבו המים אינם נ ת ל ש י ם ממקורם כי אם הנצוק מחובר קצהו האחד בהמקור וקצהו השני בהמקוה, וזה הדבר הוא רק במכונת שאיבה דרך שפופרת כעין המשאבות שלנו. ואין ספק בדבר כי בזמן המשנה כבר היו בעולם מכונות להעלאת המים כעין המשאבות שלנו, והשתמשו בהן היונים והרומאים, ושנים מהשמות שהיו משמשים בלשון יונית למכונות העלאת מים האחד הוא ἀντλία, שהוא אנטיליה שבמשנה, והשני הוא κοχλίας. והנה מהותה של האנטיליה, לפחות אצל היהודים, מפורש במדרש: אהן עלמא מדמי לגלגלא דאנטיליא דמיליא מתרוקן דמתרוקן מתמלא (מד״ר ויקר׳ לד), והוא גלגל שהבל כרוך עליו ובקצה החבל האחד דלי וכן בקצהו השני דלי, וכשהאחד יורד לבור ומתמלא השני שכבר נתמלא עולה, והמים השאובים בהדלי נתלשים ממקורם ואין חבור בינם ובין המקור. והכלי השני תארו Vitru. 10, 11 שהוא מכונה שאפשר להעלות בה הרבה מים רק לא כ״כ גבוה כמו בגלגל, והיא עשויה קורה עבה שיש בה ש פ ו פ ר ו ת שדרך אלה ה ש פ ו פ ר ו ת עולים המים. אין ספק איפוא שהיונים והרומאים בזמן המשנה היו כבר משתמשים במכונות להעלאת המים דרך שפופרת כעין המשאבות שלנו, ודבר טבעי הוא שבענין העלאת מים ממעין למקוה היה מקום לדבר גם על מכונה זו, ועליה אמר רשב״ג שהיא אינה פוסלת את המקוה מפני שהמים העולים בה אינם נ ת ל ש י ם אלא עמוד המים העולה בשפופרת מחובר קצהו האחד למטה בהמקור ובקצהו השני למעלה הנצוק מפיה מחובר עם המקוה. והנה צריך לאמר האמת, כי לא מצאתי לא בלשון ערבית ואף לא בשאר הלשונות האחיות מקור למשמ׳ זו להמלה כבול, ויש מקום לפקפק בכשרותה השמית, כי לא רחוק הוא שהוא הוא השם היוני כוכליאס, וכמו שמצאנו שנשתבשה המלה כוכלת לכובלת (שבת ו ג), כן אפשר שנשתבשה המלה כוכליאן לכבולין, ומקומה בין המלים שבתו״מ השאולות מיונית ורומית. אך ש׳ קרוים לא הביא אותה בספרו מפני שנעלם ממנו פרושה, וגם עמנ׳ לֹוֹ בהערה שלו בערך אנטליה לא הזכיר מלה זו. עכ״פ הגרסה כ ב ו ל י ן בנוסח׳ הדפוס ובהכ״י נותנת לנו רשות לחשב שאין זה שבוש פשוט של ה ס פ ר, אלא אם באמת מקורה בהמלה היונית, הצתבש נשתבשה ב פ י העם ואמרו כבול. וסוף דבר אין זה מהנמנעות שבכ״ז זו מלה שמית, כיון שיש לנו עוד שם אחר, ב.*כבול, שהוא מין לבוש וגם הוא לא נתברר מקורו. ואפשר שהיה איזה שרש כבל ששמש במשמ׳ שממנה יכלו להסתעף שני השמות כבול בשתי אלה המשמ׳ המתחלפות.

a) كَبل

(כס ד). כתם שנמצא בחלוק מטמא למפרע עד שיאמר בדקתי את החלוק הזה ולא היה בו כתם או עד שעת הכבוס (נדה ז ב). ואם לא יכבס ונשא עונו יכול על כיבוס בגדים יהיה ענוש כרת וכו׳ על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כיבוס בגדים בארבעים (ספרא, אחרי ח יב). בגד שרייתו זהו כיבוסו (זבח׳ לב:). היה מזה ונתזה הזאה מידו אם עד שלא הזה טעון כיבוס משהזה אין טעון כיבוס (מנח׳ ז:). אינו דומה כתם שלאחר הכיבוס לכתם שלפני הכיבוס שזה מקדיר וזה מגליד (נדה נו:).—ומ״ל: שיש בה (בפרשת פרה) משבעה שבעה שבע פרות שבע שריפות שבע הזיות שבעה כבוסים שבעה טמאים שבעה טהורים שבעה כהנים (תנחומא חקת ט).—וכנ׳: שחזקת בנות ישראל בודקות חלוקיהן בשעת כבוסיהן (נדה נו:).—ב) *כבוס המעים, תקון לטהר המעים: הכבוס בתשומת בלי זה הענין נקרא קלישטיר (ספ׳ הככוכים, כ״י פריז). על כן הסכימו כי לשמירת הבריאות יתבן לתת הכבוסים בשני העתים האלה (כס).

כְּבוּסָה, ש״נ — מים של כבוס: פירות שביעית אין נותנין אותן לא לתוך המשרה ולא לתוך הכבוסה[1] (תוספתא שבי׳ ו כה). חמש חצירות משתמשות בביב אחד וכו׳ העשוי לכבוסה[1]) אין ממחין בידו לגשמים (העשוי לגשמים) אין ממחין בידו לכבוסה (כס ב״ק יא ב). בכובסתן[1]) וכבוסת אחרים בכובסתן קודמת לכבוסתן של אחרים (כס לו). מרבה אני את הכבוסה ששוה בכל אדם (ב״ק קכ.).

כְּבוּשׁ[2], א) ש״נ, מ״ר כְּבוּשִׁים,—ירקות שכבשן במי מלח, בחמץ וכדומה, Eingemachtes ; conserves ; preserves : (הנודר) מן הכבוש אינו אסור אלא מן הכבוש של ירק (ואם אמר קונם) כבוש שאיני טועם אסור בכל הכבושים (נדר׳ ו ג). מליח הרי הוא כרותח וכבוש הרי הוא כמבושל (חול׳ קיא:). מי כבושין ומי שלוקין ומי תורמוסין אין בהם משום גלוי (תוספתא תרומ׳ ז יג). המחתך לבשל כיון שקרצו חיבור לכבוש ולשלוק ולהניח על השלחן חיבור (כס עוקצ׳ ב ח). גזרו על פיתן (של גוים) ועל גבינתן ועל יינן ועל חומצן ועל צירן ועל מורייסן על כבושיהן ועל שלוקיהן ועל מלוחיהן (ירוש׳ שבת א ג). נדר או נשבע מן הכבוש אם דרכם לקרות כבוש לכל הכבושים הרי זה אסור בכל (רמב״ם נדר׳ ט ג).— ב) ת״ז, לנק׳ כְּבוּשָׁה, במשמ׳ טמון, לא נראה, *ערלה כבושה: מי שנולד מהול שצריך להטיל ממנו דם ברית מפני שהיא ערלה כבושה (תוספתא שבת טו ט). רב אדא בר אהבה (נולד לו תינוק) כשהוא מהול וכו׳ סבר ודאי ערלה כבושה היא (גמ׳ כס קלה.). המשוך צריך לימול ר״י אומר לא ימול מפני שהיא ערלה כבושה (מד״ר בראש׳ מו).—ג) בחכמת עבור השנים, *שנה כְּבוּשָׁה[1]), שנה בת שס״ו יום, Schaltjahr; année bissextile; leap-year : שומת כבושה בשלישי וכסדרן אם מבחי ועד גחי חדושה, סבום פשוטה אם מבה״י ועד גטר״ד כסדרן לקדשה (יוסי הגלילי, הרבעה בעריס, כרם חמד ט מה). כי אין הכל יודעין למה נחשב שנה שנייה של יצירת עולם כבושה לפי חשבוננו של בהז״י גו״ח (רה״ג, כס׳ העבור לר׳ אברהם הנשיא ג ז). שהיו (הכשדים) מונים לכל שנה רביעית משנותם שס״ו יום וקורין לה שנה כבושה (ר״א בר״ח הנשיא, כס ג א). ויש שנים שהם מונים שבעה חדשים מלאים וחמשה חסרים וקורין לשנה ההיא כבושה ועושין בכל שלשים שנה י״א שנה כבושה (כס ט).

---

[1]) כך בנוסח׳ הדפוס וכך בכ״י ארפ׳ הוצא׳ צוק״מ, וכך בגמ׳ בבלי (ב״ק קכ.) בנוסח׳ הדפוס ובכ״י (ד״ס). ואעפ״י שהרמב״ם ביד החזקה (הלכ׳ שמיט׳ ה י) כתב כבוסה ביוד, אין זו לשון הגמ׳ אלא לשונו של הרמב״ם, והמפרשים רדב״ז וב״מ שהביאו גם בלשון הגמ׳ בביסה ולא בבוסה נגררו אחר לשון הרמב״ם.

[2]) בערבי כביש a), אבל רק בערב׳ המדברת ולא בערב׳ הספרותית, ואמר ש׳ פרנק׳ (S. Fraenkal Aram. Lehnw. 37) כי זו מלה שאולה מארמית.

a) كَبِش

—[1]) בערב׳ כַּבִּישׁ a), ובלשאן אלערב : ועאם אלכביש פי השאב אהל אלשאם ען אהל אלרום פי כל ארבע שנינ יזידונ פי שהר שבאט יומא פיג׳עלינה תשעה ועשרינ יומא ופי ת׳לאת׳ שנינ יעדונה ת׳מאניה ועשרינ יומא יקימונ בד׳לכ כשור חשב אלשנה וישמונ אלעאם אלד׳י יזידונ פיה ד׳לכ אליום עאם אלכביש, ע״כ, ובעבר׳: שנה כבושה בחשבון הסורים שלקחו מהיונים בכל ארבע שנים יוסיפו בחדש שבט יום אחד ויעשוהו תשעה ועשרים יום ובשלש שנים יחשבוהו שמנה ועשרים יום ימנעו בזה השבר בחשבון השנים וקראו השנה שיוסיפו בה היום ההוא שנה כבושה.

a) كَبْش

מהן שנים מינה בהן שנ"ד (יום) וקורא כל אחד מהן שנה פשוטה ומהן שנים מינה בהן שנ"ה יום קורא להן שנים כבושות והשנים האלה הכבושות הן י"א שנה (הוא, תכון המהלכות ח).

***כִּבּוּשׁ**, ש"ז, מ"ר כִּבּוּשִׁים, — שה"פ מן כִּבֵּשׁ, א) כִּבּוּשׁ הארץ: משה ע"י שלא צרך להם בכיבוש הארץ הקדים ראשים לזקנים יהושע על ידי שצרך להם בכיבוש הארץ הקדים זקנים לראשים (ירוש' סוט' ג מח ג). גידועי עכו"ם קודמין לכיבוש ארץ ישראל כיבוש ארץ ישראל קודם לביעור עכו"ם (ע"ז מה:). כל הארצות שכובשין ישראל במלך על פי בית דין הרי זה כבוש רבים והרי היא כארץ ישראל שכבש יהושע לכל דבר (רמב"ם מלכים ה ו). ומפני זה חלק יהושע ובית דינו כל א"י לשבטים ואעפ"י שלא נכבשה כדי שלא תהיה כיבוש יחיד כשיעלה כל שבט ושבט ויכבוש חלקו (סמ"ג, מ"ע קלג). ואילו תפס כל ארץ כנען לגבולותיה תחילה ואח"כ כבש ארצות אחרות היה כיבושו כולו כארץ ישראל לכל דבר (שם).—ובמשמ' תפיסת מקום: כל כובשי כבשים עולה אמה וכונס שלש חוץ מכיבושו של מזבח שהוא כמתלקט י' טפחים מתוך שלש ושליש אצבע שהמזבח עשר אמות וכיבושו שלשים ושתים (ירוש' ערוב' ז כד:).—ב) *דברי כִּבּוּשִׁים, דברים הכובשים לבו של אדם ומכניעים אותו: סדר תעניות כיצד מוציאין את התיבה לרחובה של עיר וכו' הזקן שבהם אומר לפניהן דברי כיבושין אחינו לא נאמר באנשי נינוה וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם (תעני' ב א). ונהגו כולם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין עד שיאור היום (רמב"ם תשובה ג ד). — ג) בחשבונות השנים, ״כִּבּוּשׁ השנה, עשיית שנה אחת ״כְּבוּשָׁה, בת שס"ו יום: היו קדמוני הכשדיים והכלדיים כאשר נראה מדבריהם וממעשיהם אשר היו עושים בכבוש השנה מפני שהיו מונים לכל שנה רביעית משנותם שס"ו יום וקורין לה שנה כבושה (ר"א ב"ר חייא הנשיא, העבור ג א).

***כְּבִיָּה**, כבייה, ש"נ,—שה"פ מן כָּבָה: רבי יוסי אומר אור שברא הקב"ה בשני בשבת אין לו כבייה לעולם (פסח' כד.). היו ב' (נרות) אחת דולקת ואחת כבה וכו' ונתכוין להדליק קודם וכיבה בלא דעתו והדליק באותה כבייה בנשימה אחת חברתה (רגמ"ה כריס' כ.). אשו של גיהנם אין לו כבייה עולמית (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חקו"ד ה ה).

*כְּבִינָה, — עי' כְּבֵנָה.

***כְּבִיסָה**, ש"נ,—שה"פ מן כִּבֵּס: הקרובים לעיר ולדרך טמאים מפני הכביסה[1]) והרחוקים טהורים (מקוא' ח א). בכל השותפין מעכבין זה על זה בחצר חוץ מן הכביסה מפני כבוד בנות ישראל (ירוש' נדר' ה לט). תמן הוא אמר אין רחיצה חיי נפש וכאן הוא אמר כביסה חיי נפש א"ר מנא אדם מגלגל ברחיצה אין אדם מגלגל בכביסה (שם יא מב ג). מעיין של בני העיר הן ואחרים קודמין הן לאחרים וכו' כביסתן וחיי אחרים כביסתן קודמת לחיי אחרים (שם נבי' ח לח). מיני כביסות[2]) מהו שיהא עליהן קדושת שביעית (שם ז לז:). שאין דרכן של בנות ישראל להתבזות על הכביסה (כ"כ נז:). ועוצם עיניו מראות ברע א"ר חייא בר אבא זה שאין מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה (שם). אותו מקום ששורין בו בגדי כביסה עם צואת כלבים (רגמ"ה שם יט). היה נזהר לפרוע שכר הכובס או הכובסת ביום הכביסה בעצמו (תמה"י א, מעשה הלדקס).

*אובל, *אוכל.– *אשלג.– בורית.– *גהץ.– *כבוסה. – *כסכס. – לבן, *לְבָנִים.–∞מַגְהֵץ. – *מגוד, לתלות עליו כלי כביסה.—*מחמצן.– *מִשְׁרָה. – *נברכת.– *נדיין.– נתר.– *שכשך.– *תכבסת.

כַּבִּיר[3]), מ"ר כַּבִּירִים,—גדול, רב, בכמות או באיכות, וישמש א) עם פעל כמו תה"פ, במשמ' הרבה במספר, viel; beaucoup; much: בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב בכל ההמון הרב ושאר מעט מזער לוא[4]) כַבִּיר (ישע' טז יד). אם אשמח כי רב חילי וכי כַבִּיר מצאה ידי (איוב לא כה). כי אמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבנתי ואסיר גבלות עמים ועתידתיהם שושתי ואוריד כַּאבִּיר[5]) יושבים (ישע' י יג).— ב) ת"ז, רב, גדול ועצום, gross, gewaltig; grand, énorme; great, large: הן אל כַּבִּיר ולא ימאס כַּבִּיר כח לב (איוב לו ה). האף שונא משפט יחבוש ואם

---

1) כך בנוסח' הדפוס, וכך קרא הרמב"ם. והערוך גורס כבישה, עי' בזה הערך.—2) בדפוס קראט' כניסות.

3) מן שרש כבר, עי"ש. בערב' כביר a).—4) ס"א לא, חסר.—5) כאביר כתי' כביר קרי. ולפי הכתיב י"ם כי הכף היא לדמיון, כמו אביר.

---

a) كبير

צדיק כביר תרשיע (שם לד יז). — מים כבירים, רבים, עצומים, עזים: הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון ושאון לאמים כשאון מים כבירים ישאון (ישע׳ יז יב). הנה חזק ואמץ לאדני כזרם ברד שער קטב כזרם מים כבירים שטפים (שם כח ב). — ורוח כביר, רוח עז, של גאוה ודברי עתק: ויען בלדד השוחי (לאיוב) ויאמר עד אן תמלל אלה ורוח כביר אמרי פיך האל יעות משפט ואם שדי יעות צדק (איוב ח א-ג). — כביר ימים, זקן: גם שב גם ישיש בנו כביר מאביך ימים (שם טו י). — וכביר לבד, קצת במשמ׳ שם, אדם עז, אלם: ירע כבירים לא חקר ויעמד אחרים תחתם (שם לד כד).

כביר[1], ש״ז, סמי׳ כביר, — כעין שק עשוי מעור של כבש או של עז, ישים בו ההולך בדרך את צרכי הדרך שלו, חרבו ושוטו וכליו וכדומה, ledern. Sack; sac en peau; leathern sac, אף ישמש לפעמים ככסת תחת הראש: ותרד מיכל את דוד בעד החלון וילך ויברח וימלט ותקח מיכל את התרפים ותשם אל המטה ואת כביר[2] העזים שמה מראשתיו ותכס בבגד וישלח שאול מלאכים לקחת את דוד ותאמר (מיכל) חלה הוא וישלח שאול את המלאכים לראות את דוד לאמר

[1]) לא נתברר מקור מלה זו, ועי׳ הערה לקמן.

[2]) — השבעים תרגמו את המלה כביר במלה היונ׳ ἧπαρ כנראה קראו כבד, וחשבו ששמה מיכל כבד של עז תחת מראשתי התרפים, אולי לכונה של כשוף ונחש וכיוצא בזה, ודבר מובן מאליו הוא כי זו טעות. ולא פחות טעות הוא פרושם של קצת חחדשים שפרשו כביר על סמך הדמיון להמלה מכבר, במשמ׳ כלה מעשה רשת משערות העזים למחסה מזבובים. כי אעפ״י שכבר השתמשו המצרים הקדמונים בכלות מארג דק סביב למטותיהם, מ״מ רחוק הדבר שגם בגבעת שאול כבר הגיעו לתפנוקים ממין זה. ועוד קשה למה הסירה מיכל את הכלה מסביב למטה ושמה אותה תחת מראשותי התרפים כיון שרצתה כי מלאכי שאול יהיו סבורים כי דוד שוכב חולה במטה, וחולה בודאי ראוי שישכב תחת מחסה של כלה אם דבר כזה כבר נמצא בבית, ולא שתהיה הכלה מקפלה תחת מראשתי החולה. יותר לפי הענין תרגמה ולג׳ pellem pilosam caprarum, ר״ל עור שער של עז, והפשיטא: מסכא דעזא, עור של עז. ריב״ג תרגם בערב׳ מחדה אלמרעזי, ר״ל כסת של צמר עזים, וכן רד״ק, אבל, לא ריב״ג ולא רד״ק לא הביאו מקור נכון למשמ׳ זו להמלה כביר, ובאמת, עצם צרוף זה אינו משמש בשום אחת מהלשונות האחיות במשמ׳ קרובה לזו. ואולם מכל ספור המעשה נראה כי מיכל עשתה זאת בכונה ששמה את כביר העזים מראשתי התרפים כדי שגם זה יהיה סימן כי דוד כאן ולא ברח, והלשון כביר העזים בודאי יאות לדבר עשוי מעור העזים יותר מהעשוי מצמר העזים. והנה יש בערב׳ שני צרופים קרובים מאד להצרוף כביר ושניהם משמשים בלשון זו במשמ׳ כלי עשוי מעור של כבש וכדומה. הצרוף האחד הוא ג׳רב a), וממנו שני השמות גרבה b), גראב c), והצרוף השני הוא קרב d) וממנו שני השמות קרבה e), קראב f). וז״ל לשאן אלערב בערך גרב: ואלגרבה ג׳לדה או באריה תוצ׳ע עלי שפיר אלביר לילא ינתת׳ר אלמא׳ פי אלביר וקיל אלג׳רבה ג׳לדה תוצ׳ע פי אלג׳דול יתחדר עליהא אלמא ואלג׳ראב אלועא מערוף וקיל הו אלמזוד ואלעאמה תפתחה וכו׳ ואלג׳ראב ועא מן אהאב אלשא לא יועי פיה אלא יאבש, ע״כ, — ובעבר׳: גר׳בה היא עור או מהצלת יושם על שפת הבור כדי שלא ידיתו מים בבור וי״א ג׳רבה היא עור יושם בפלג שיזלו עליו המים וג׳ראב הוא הכלי הידוע וי״א הוא המזוד (שק ישימו בו צידה לדרך) וההמון יפתחוהו (יקראו האות הראשנה בפתח) וכו׳, וגראב הוא כלי עשוי מעור השה לא יושם בו אלא דברים יבשים. ובערך קרב אמר וז״ל: אלאזהרי קראב אלשיפ שבה ג׳ראב מנ אדם יצ׳ע אלראכב פיה שיפה בג׳פנה ושוטה ועצאה ואדאתה ופי כתאבה לואיל בנ חג׳ר לכל עשרה מנ אלשראיא מא יחמל אלקראב מנ אלתמר קאל אבנ אלאת׳יר הו שבה אלג׳ראב יטרח פיה אלראכב שיפה בע׳מדה ושוטה וקד יטרח פיה זאדה מנ תמר וע׳ירה וכו׳ ואלקרבה מנ אלאשאקי אבנ שידה אלקרבה אלוטב מן אללבנ וקד תכונ ללמא, ע״כ, — ובעברית: אלאזהרי (אמר) קראב אלשיפ דומה (להכלי הנקרא בערב׳) גראב מן עור ישים בו הנוסע את חרבו בתערו ושוטו ומקלו וכליו ובהכתבת לואיל בן הג׳ר (כתוב) לכל עשרה מגדודי השירה כמה שישא הקראב מתמרים ואמר בן אלאת׳יר הוא (הקראב) דומה לגראב יטיל בו הנוסע חרבו בנדנה ושוטו וגם יטיל בו צידה לדרך מתמרים וכדומה וכו׳ והקרבה היא מהנאדות (ואמר) אבן שידה קרבה היא נאד לחלב וגם תהיה למים. — הרי ששני הצרופים גרב וקרב משמשים בערב׳ בעצם הדבר במשמ׳ אחת, בענין עור של כבש וכדומה, וכלי עשוי מעור כזה, ובשני אלה הצרופים עיניהם ולמדיהם הן ר ב, רק פאיהם מתחלפות, אך שתיהן הכיות, בהאחד ג ובהשני ק. וגם בהשם כביר עינו ולמדו הן הן מה שבהצרופים הערבים, רק מסורסים ב ר, ופאו היא כמו״כ חכית, כ, וזה החלוף כ במקום ג ובמקום ק מצוי מאד בין שתי הלשונות האלה. ולכן רשאים אנו להחליט

a) جرب b) جربة c) جراب
d) قرب e) قربة f) قراب

העלו אתו במטה אלי להמתו ויבאו המלאכים והנה התרפים אל המטה וּכְבִיר העזים מראשתיו (ש״א יט יג-יו).—ואמר המליץ: שמה (במושב הזוללים והפריצים) ישמע קול מכת ערפך בקול סירי משק תחת סיר אש מקול שעטת כ ב י ר י העזים מרעש לכל כסת כי תפול על השכם בהמון ורטט (קטע כ״י מספ׳ הגלוי לרסע״ג מהגני׳ בכה״ס לעדת ישראל בקהיר).

*כְּבִישׁ,—נהוג בדבור העברי בא״י ובעתונים בטשמ׳ דרך כבוּשׁ עשוי בצרורות ועפר כבוּשׁ יחד.—ועי׳ ערך *כבישה, משמ׳ א.

*כְּבִישָׁה, ש״נ, — שה״פ מן כָּבַשׁ, א) דרך כָּבוּשׁ: הקרובים לעיר ולדרך טמאים מפני ה כ ב י ש ה[1]) (מקוא׳ ח א).—ב) ״פרי כָּבוּשׁ וכדומה: הכובש זיתים או ירקות שכבשן ביין או בשמן ה כ ב י ש ה קובעת (ר״ש מעשר׳ ד א). — וברוחני׳, בטשמ׳ ״התגברות על התאוות והכנעתן: ה כ ב י ש ה והרדיה והוא ההכרת והממשלה נתונה לאדם במעשיו (מלמד התלמיד׳, ויצא). ה כ ב י ש ה הוא להיות כל איש שורר בעצמו למשול בתאוותיו (ר״א מודינא, צמח צדיק לב). אחרי כ ב י ש ת כל התאוות תשאר זאת (הגדולה) באחרונה (שם כט).

*כְּבִישׁוּת, ש״נ,—סגולת כבישת התאוות וכדומה: הכחות הבאות מקשר הנפש עם הגוף כמו הענוה והנחת והספק ו ה כ ב י ש ו ת והנדיבות ודומיהם שכל אלה כחות ומומים נמשכים אחרי מזג הגוף (ר׳ הלל, תגמ׳ הנפ׳ מא:). והבלתי כ ב י ש ו ת היא קנין נפשיי נצוח מן התענוגים הנלחמים בו (שם מג:). שאנחנו רואים אנשים חמי הטבע עד מאד והם בעלי כ ב י ש ו ת

בלי כל פקפוק כי השם כ ב י ר הוא הוא השם גרבה וגראב וקרבה וקראב, ובהיות שלכלי המים לא מצאנו בשום מקום שהשתמשה הלשון העברית בהשם כביר, קרוב לודאי הוא, שהשם כביר הוא הוא השם גראב וקראב, והוא השק של עור שהיה משמש להולך בדרך לשים בו הרבו ושאר צרכיו וגם צידה, וקרוב הדבר כי בהיות האיש בביתו היו ממלאים את הכביר בדברים רכים והיה משמש גם כמו כסת, והיה זה סימן שאין האיש עתיד לצאת בקרוב לדרכו, ולכן אותו שמה מיכל תחת מראשותי התרפים, כי גם זה היה סימן שדוד שוכב כאן ולא ברח, כיון שהכביר שלו כאן תחת מראשותיו. ויונתן תרגם קרוב לזה נ ו ד א דעזא. וחכמי בגדד מפרשים השם כביר העזים בטשמ׳ עור העז עם השערות עליו עשוי לשמיכה, ואומרים שכך קבלה בידם מהקדמונים.

[1]) כך גרסת הערוך, ופרש: מפני המסלול של בני אדם. ע״כ. ובנוסח׳ כביסה, וכן קרא רמב״ם.

ופרישות ואחרים קרי הטבע והם משולחים (ר״ל להוטים) אל העבירות (שם מה:).

*כַּבְכָּב[1]), ש״ז,—כסוי כלי, עשוי מכלי חרס וכדומה, Deckel ; couvercle ; cover: הטהורין שבכלי חרס וכו׳ וסילונות אעפ״י כפופין ואעפ״י מקבלין ו כ ב כ ב[2]) שעשאו לסל הפת (כלים ב ג). העשוי לכך ולכך (לאוכלין ולמשקין) כגון ה כ ב כ ב והאלפס והקדרה (תוספתא כלים ב״ק ב ח). כסוי כ ב כ ב[3]) וכיסוי אלפס בזמן שנקוב ויש לו חדוד טהור (שם ה).

א. כבל[4]), ממנו כֶּבֶל, *כָּבַל, *כִּבֵּל.

כֶּבֶל[5]), ש״ז, מ״ר כְּבָלִים,—סמי׳ כַּבְלֵי,— כעין טבעת כבדה של ברזל ישימו על כל אחת משתי רגלי האסיר ויחברו ביניהן בשלשלת כבדה לבלתי יברח, Fusseisen; chaînes, entraves; fetter: לעבד נמכר יוסף ענו בַכֶּבֶל רגליו ברזל באה נפשו (תהל׳ קה יז-יח). לאסר מלכיהם בזקים ונכבדיהם בְּכַבְלֵי ברזל (שם קמט ח).—ובתו״מ: ואין מוכרין להן לא סדן ולא קולרין ולא כ ב ל י ם ולא שלשלאות של ברזל (ע״ז טו:). שלח יוסף אצל פרעה ואמר לו שלח לי שבעים גבורים מאצלך שמצאתי ליסטים ואני מבקש ליתן עליהם כ ב ל י ם וכו׳ מיד עמד מנשה והכהו (את שמעון) מכה אחת והכניסו בבית האסורים ונתן עליו כ ב ל י ם ואמר להם זה יהיה חבוש עד שתביאו אחיכם (מד״ר ברא׳ צא). לבן מלך שיצא לתרבות רעה והיו לו שלשה פדגוגין הראשון

[1]) לא נתברר מקור המלה, ולא צורתה ושמושה בודאות, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) פרש רה״ג: פי׳ כמו כלי שמכסין בו הסל של פת והוא של חרס ויש ששונין כפכף ויפה הם שונין מן כפה עליו. ע״כ. וכן פרוש הרמב״ם: וכבכב כמו כפכף והוא כסוי מחרס עשוי לכסות בו סלי הפת. ע״כ. וכן שאר המפרשים. ואעפ״י שאין מקור ברור לפרוש זה, ובעצם הדבר יש מקום לפקפק, כי מהתוספתא שהובאה בפנים וכן שם (ב ה), לפי גרסת כ״י ארפורט (הוצא׳ צוק״מ) כסוי כבכב וכסוי אלפס, נראה שזה כלי מיוחד, קצת דומה לאלפס ולקדרה, והגזרה כפכף מן כפה בודאי לא נכונה, מ״מ כדאים הם רה״ג ורמב״ם ושאר המפרשים להחליט למלה כבכב משמ׳ זו. — [3]) כך בכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק״מ, ובנוסח׳ הדפוס הסרות אלה שתי המלים.

[4]) גם בערב׳ ובארמית.

[5]) במקום כֶּבֶל הקדום. בערב׳ כַּבְל a), ממש

a) كَبْل

אמר יעשה לו כבלים של מאה ליטרין והשני אמר אינו יכול לעמוד בכבלים של ק' ליטרין אלא יעשה לו כבלים של י"ב ליטרין בא השלישי ואמר היאך הוא יכול לעמוד בכבלים של שנים עשר ליטרין יעשה לו כבלים של ליטרא אחת (שם דבר' ב). לעבד שאמר לו רבו הרי מונייק של זהב ואם לאו הרי כבלים של ברזל (שם ד).—ואמר הפיטן בקינתו על האומה: על בת יהודה האסורה בין רודים ומכבידים כבליה (ר"ב הנגיד ג, הנה יחידתי). סר טני צלי, אזעק אוי נא לי, מי יתיר כבלי, מיד בן ענה (סליח' יוה"כ, אלהי הזכורה, סדור תימנ'). ראה עניי אלי, בגלותי צר לי, והתירה כבלי, ופרקני (שם, אבא עניים). סגלתי ראיתיך בכבליך, בצער עליך, פשוטה מעיליך (הזכ' בכת ד אהה"פ, סגנתי).—ואמר המשורר: בית האסור הן אחריו רוחב הלדי והעולם כמו כבל, סובל כבוד כל היקר איכה עפר לגבו יהיה סבל (רמב"ע, דיואן כג, כ"י בודליאנה). — ובמליצה, "כבלי ההרון: אישים בכור מבחן צרוף ושרוף עוליהם בזיק, כבלי [1] הרונך יעד להם והעבירם בזיק (הוא, תרביב א). — "כבלי הזמן: ומי האיש אשר לא נכשל ונלכד בתהבולות הזמן וכבליו אשר ניצול ונמלט שלא עלה עליו תלאות ומצוקות (רב"ע פלקיירא, לרי היגון 4). — *וכבלים קטנים מכסף וזהב וכדומה, לרגלי הנשים כדי ללכת בפסיעות קצרות: בירית טהורה ויוצאין בה בשבת כבלים טמאין ואין יוצאין בהן בשבת (שבת ו ד). בירית כל שהיא יחידית כבלים כל שהשלשלת בנתים (ירוש' שם ו ח:). משפחה אחת היתה בירושלם שהיו פסיעותיהן גסות והיו בתולותיהן נושרות עשו להן כבלים והטילו שלשלת ביניהן שלא יהיו פסיעותיהן גסות (גמ' שם סג:). שתי טבעות שמשימות הבנות ברגליהן ושלשלת מוטלת ביניהן מזו לזו מקבלין טומאה מפני שהן תכשיטי הבנות והן הנקראין כבלים (רמב"ם כלים ט ד).

***כִּבֵּל**, פ"י, — א) כִּבֵּל את פלוני, שָׂם כְּבָלִים על רגליו: והיתה אומרת לו (אשת פוטיפר ליוסף) בדבר הזה עשקתיך הייך שאני עושקתך בדברים אחרים והיה אומר לה עושה משפט לעשוקים חותכת אני פרנסה שלך והיה אומר לה נותן לחם לרעבים כובלתך אני והיה אומר לה יי' מתיר אסורים (מד"ר בראש' פז). לעבד רע שהיה נמכר והלך אחד לקנותו ידע בו שהוא רע לקח עמו כבלים ומגלבים שאם יסרח יהא רודה אותו בהן כשסרח הביאו כבלים וכבלו והכהו במגלבין (שם במד' יג). מדת בשר ודם כשסרח עליו עבדו מביא את הכבלים וכובלו (תנחומא תזריע ח). ויצו טיטוס ויכבלוהו (את יוחנן) בכבלי ברזל כבדות מאד ויוליכוהו וישוטטו בו בכל המחנה ויתקלסו בו והוא אסור בכבלי ברזל (יוסיפון, פרק נה). — ואמר הפיטן: עד להלח ותבור הגלנו, זקן ובחור ובתולה כִּבְּלָנוּ, רם הבט נא עמך כלנו, זכור ה' מה היה לנו (ר"א קליר, קינ' לת"ב, בכת סורו). וכחקוק בכסא מרומים וככבול הפותר הזיונות והלוטים (כן מאיר נגד רסע"ג, REJ 42,183), ר"ל יוסף שהובא למצרים בכבלי ברזל. יומתק בפי מדבש למסוך במשקה דמעות ולרגלי היות כבול כבליך (קינות לת"ב, באלי ברופה). אם תראינה רכות וענוגות כבולות על יד רב טבחים (שם, אם תאכלנה). ואתה ה' משמח אבול, עליך נסביר להתיר כבול, לגאלנו להתגדל מעל לגבול (זולת בכת חוה"מ, מים רבים). — ובהרחבה, *כִּבֵּל את פלוני בענין מהעניניס, אסר עליו מעשות זאת: דתני ר' חייא (אם אמר) כובלנם אני הרי אלו הייבין וכו' אונ. כם אני בשבועה כובלכם אני בשבועה (שבוע' לה.). — ב) *כִּבֵּל את הרחל, אסר את האליה שלה למטה כדי לשמרה מהזכר: זכרים יוצאין לבובין רחלות יוצאות שחוזות כבולות [1]) וכבונות העזים יוצאות צרורות (שבת ה א).

כמו בעברית, בארמ' כבלא. — [1]) כך נקוד בתרשיש מנק' כ"י א' אדלר, מספ' 1672, והוא מצריה כִּבְלֵי, כְּבָלֵי, וכך גם בערב' שתי הצורות כַּבְל וכִבְל.

[1]) בתוספתא (שם ד א) נאמר: כבולות שלא יעלה עליהן זכר. ע"כ. וכן בירוש' (שם ה ז:). והנה בזה הגידו רק הכונה למה עושים את הרחלות כבולות, אך לא אמרו מה עושים להן להרחלות לכונה זו. ואת מהות פעולה זו בארו בבבלי שם (נד.) שאמרו: מאי כבולות שמכבלין אליה שלהן למטה כדי שלא יעלו עליהן הזכרים. ע"כ. ונראה מהלשון בשלשה המקורים, בתוספתא, הירוש' והבבלי, שעצם משמ' כבול בכאן היתה ידועה להם בודאות אלא שפקפקו מדוע קוראים לפעולה זו כבול והביא ר' אבין בשם ר' חייא בירוש' שם את הכתוב ארץ כבול (עי' א. כבול), ופרש: ארץ שאינה עושה פירות. וכן בבבלי שם שאלו: מאי משמע דהאי כבול לישנא דלא עביד פרי הוא? והשיבו: דכתיב

שכובלין[1]) אליה שלהן למטה כדי שלא יעלו עליהן הזכרים (גמ' בס נד.).

—פע', *כִּבֵּל,—כמו קל משמ' א: משל לעבד רע שהיה נמכר הלך רבו לקנותו והיה יודע בו שהוא עבד רע לקח עמו כבלים ומגלבים שאם סרח יהיה רודה אותו בהם כיון שסרח הביא את הכבלים וכיבלו הביא את המגלבים והכהו (תנחומא מצורע יב). — ובענין הרחל הכבולה: שמכבלין[2]) אליה שלהן למטה כדי שלא יעלו עליהן הזכרים (שבת נד.).

—פע', *כֻּבַּל, *מכֻבָּל, — בהעברה, מסבל בדבר, כאלו שמו עליו כבלים: שהיו בה בני אדם שמכובלין[3]) בכסף ובזהב (שבת נד.). — ובמשמ' העקרית, ששמו עליו כבלי ברזל, ואמר הפיטן: כובלו בזקים רגלי, לכן לשו מלי, ונפשי נעכרת (מחז' רומ', שבת חזון, היך לומר). פזר אותנו בכל מגדל, העני והאביון והדל, ונהי בוכים ואוננים, נערים עם זקנים, מכובלים בכבלי ברזל (ר"י בן סעד' הגל'אהרי, הקד' ספ' המוסר).

—ובמליצה, במשמ' נקשר, ברוהנ': כובלו לעולם שניהם באנינה, הוא בזעת אפו והיא בהריונה, מריות שנים ילדה בלי מגינה (קונטר' הפיוט' ס).

—נפע', *נִכְבַּל, — כמו פעל, במשמ' העקרית: רתקו (פרושו) נכבלו לשון ורתוקות כסף (רב"י נחו' ג י).—ובהעברה במשמ' נאחז ונדבק: נקראת הארץ כן (ארץ כבול) לפי שהרגל משתקעת ונכבלת בה מרוב הטיט שבה (ברכי רד"ק, ככל).

ב.**כבל**[1]), ממנו אולי א.כבול.

***כֶּבֶל**, ב"ז,—כמו כֶּבֶל: ואין מוכרין להן את הסדן ולא כובלין[2]) ולא קולרין ולא שלשלאות של ברזל (תוספתא ע"ז ב ד).

***כבן**[3]), ממנו *כבן, *כבנה, *מכבנת.

***כָּבַן**[4]), פ"ע, כבנתי, עת' אכבן, יכבן, פעול כבונה, כבונות,—עטף בבגד, envelopper; einhüllen, to wrap,—רחל כבונה, עטופה בבגד לשמר על צמרה מפני הלכלוך וכדומה: רחלות יוצאות שחוזות כבולות וכבונות[5]) העזים יוצאות צרורות רבי יוסי אוסר בכולן חוץ מן הרחלים הכבונות (שבת ה ב).

—פע', *כִּבֵּן, מכבן, מכבנים, — כבן את הרחל, עטפה בבגד ועשה אותה כבונה: (מהו) כבונות שמכבנין[6]) אותן[7]) למילת וכו' כצמר נקי בן יומו שמכבנין אותו למילת (שבת נד.).—ובמשמ' חבור והדוק: ביום שנולד הטלה וטהרתו אמו בלהיכתה עושין כסות ומכבנין אותו סביבו בקרסים כדי שיהא צמרו נקי (רב"י יחזק' כז יח). מכבנתא, על שם שמכבנת וקושרת מפתחי החלוק (הוא, שבת סב.).

ארץ כבול, ונשאו ונתנו בכונת כבול זה. והנה גזרה זו בודאי אינה נכונה, ואעפי"כ בעצם משמ' כבול אין יסוד מספיק לפקפק בפרוש הגמרא, שנאמר בסגנון של ודאות גמורה, אעפ"י שקצת קשה שבלשון הערבית, העשירה מאד במלים בכל דבר בנוגע להצאן, לא הביא אבן שידה מלה מיוחדה לפעולה זו, רק הזכיר שלש מלים בנוגע להזכר, נג'אפ a), וע'פ b), רפאל c), ופרש את הראשנה: כשא' ישד עלי ט'הר אלתיש לילא ינזו, ובעבר': כסות יהדק על גבו של התיש שלא יעלה (על העז), ואת השניה: קטעה מן כשא' או אדם תשד תחת בטנה לילא ינזו או ישרב בולה, ובעבר': חתיכת בגד או עור יהדק תחת בטנו (של התיש) שלא יעלה (על העז) או ישתה שתנו, ואת השלישית: שי יוצ'ע בינ ידי קצ'יבה לילא ישפד, ובעבר': דבר יושם לפני שרביטו לבלתי יעלה (על העז). בכל אלה המלים אין אף אחת שתדמה להמלה כבול. — [1]) כך בכ"י (ד"ס), ובנוסח' מכבלין. ופרש רש"י: לשון כבלי ברזל.—[2]) לפי גרסת רוב נוסח' הדפוס.—[3]) ופרשו שם: דעתירי ומפנקי, ר"ל שהם עשירים ומפונקים.

a) نجاف b) وغف c) رفال

[1]) עי' הערה לערך א.כבול מה שהובא שם עדות מהדבור ההי בארמית: ארעא מכבלא דלא עביד פרי.

[2]) כך בכ"י ארפ' הוצ' צוק"מ, ובנוסח' כבלים.

[3]) בארמ' וסור' כבן, במשמ' חגירה וכסוי.

[4]) בארמית וסורית כבן, עטף והגר. תרג' יעטף (איוב כג ט) כד מכבין, ותרג' אענדנו (בס לא לו) אכבניניה (מלון תרג' לוי). — [5]) פרשו בגמ' ירוש' שם: כבונות למילת. ר"ל לעשית צמר לבן ורך כמו הצמר של האי מילת. ובגמ' בבלי (בס נד.) אמרו: מאי כבונות שמכבנין אותן למילת. ואמר ר"ח שם: מכבנין עור הטלה מיום לידתו עד ח' ימים וזהו צמר רך הנקרא מילת. ע"כ. וכן רש"י שם: קושרין בגד סביבו ביום שנולד שצמרו נקי ומשמר צמרו שלא יטנף. והעיד ר"ש בר"ש (המליצה, ככר 30) לאמר: וכן יעשו הערביים יכסו הכבש מיום לידתו שלא יטונף צמרו כדי שיהיה לבן ונקי. ע"כ. ולא הביא זאת אבן שידה בערך צמר הצאן. ועי' הערה לקמן.— [6]) רש"י פרש: על שעושין כמין קרסי מתכת לחבר הבגד כמו תנתן כבינתי לבתי נושקא בלעז. ע"כ. אבל, למשמ' זו להשרש כבן אין כל יסוד בשאר הלשונות, ושמוש השרש הזה בתרגום ובסור' הוא ראיה ברורה כי עקר הכונה בו היא עטיפה ועגידה.—[7]) כך בכ"י (ד"ס), ובנוסח' אותו.

***כְּבָנָה**[1], כבינה, ש״נ, כנ׳ כִּבְנָתִי, כבינתי,—מטפחת יקרה, כעין רדיד לעטיפת הראש לנשים, Kopfumhünllung; coife; head-case: מעשה באמן של בני רוכל שהיתה חולה ואמרה תנו כ ב י נ ת י לבתי והיא בשנים עשר מנה ומתה וקיימו את דבריה (ב״ב ע ז).

כבס[2], ממנו כָּבַס, כּוֹבֵס, *כִּבּוּס, *כְּבוּסָה, *כְּבִיסָה, *כָּבָס, *תַּכְבֹּסֶת.

כָּבַס,—קל לא נהוג. — כּ֫וֹבֵס, עי׳ כּוֹבֵס.

—**פע׳**, כִּבֵּס, וְכִבֵּס, כַּבְּסִי, תְּכַבְּסֵנִי,—רחץ ושפשף בגד במים ובֹרית לנקותו מלכלוכו, waschen (Kleider) laver (des habits); to wash (garments): כִּבֵּס ביין לבשו (בראש׳ מט יא). ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כִבֵּס (ש״ב יט כה). ואת כל שערו יגלח וְכִבֶּס את בגדיו ורחץ את בשרו במים (ויקר׳ יד ט). וקדשתם (את העם) היום ומחר וְכִבְּסוּ שמלתם (שמות יט י). וצוה הכהן וְכִבְּסוּ את (הבגד) אשר בו הנגע (ויקר׳ יג נד). וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים וְכִבַּסְתֶּם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם (במד׳ לא כג-כד). והבגד או השתי או הערב או כל כלי העור אשר תְּכַבֵּס וסר מהם הנגע (ויקר׳ יג נח). וכל הנשא מנבלתם יְכַבֵּס בגדיו (שם יא כה). והשרף אתם יְכַבֵּס בגדיו ורחץ את בשרו במים (שם יז כח). ויקדש את העם וַיְכַבְּסוּ שמלתם (שמות יט יד).—מְכַבֵּס, מי שמכבס בגדים: כי הוא כאש מצרף וכברית מְכַבְּסִים (מלא׳ ג ב).—ובתו״מ: ואלו מ כ ב ס י ן במועד הבא ממדינת הים ומבית השביה והיוצא מבית האסורים (מו״ק ג ב). אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ו מ כ ב ס ת מבשלת ומניקה את בנה וכו׳ הכניסה לו שפחה אחת לא טוחנת ולא אופה ולא מ כ ב ס ת (כתוב׳ ה ה). מקום שהנשים מ כ ב ס ו ת (ירוש׳ נדר׳ ה לט.). כל מי שאין לו אלא חלוק אחד מותר ל כ ב ס ו בחולו של מועד (מו״ק יד.). עושין כל צרכי המת גוזזין לו שערו ו מ כ ב ס י ן לו כסותו (שם ח:). תכפוהו אבליו זה אחר זה הכביד שערו מיקל בתער ו מ כ ב ס כסותו במים (תענ׳ יג.)׳ שהלבנים קשים ל כ ב ס ן יותר מן הצבועין (בכת יט.). בנוהג שבעולם אדם מ כ ב ס כסותו בימות הגשמים (מד״ר ויקר׳ כח). — ובמשמ׳ רוחנ׳, כַּבֵּס לבו וכו׳, נקה אותו מעון ופשע: כַּבְּסִי מרעה לבך ירושלם למען תושעי (ירמ׳ ד יד). כי אם תְּכַבְּסִי בנתר ותרבי לך ברית נכתם עונך לפני (שם ב כב). הרבה כַּבְּסֵנִי מעוני ומחטאתי טהרני (תהל׳ נא ד). תחטאני באזוב ואטהר תְּכַבְּסֵנִי ומשלג אלבין (שם ט).—ובענין ״רחיצת המעים בחקן: ואמר אבוקרט יתכן ל כ ב ס או להקיז בזמן קור וחום וכו׳ אך בעת הצרך נ כ ב ס בקיץ ובחרף (ספר הכנוסים, כ״י פריז).

—פֻּעַ׳, כֻּבַּס, *מְכוּבָּס,—כֻּבַּס הבגד, שכבסו אותו: וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע וְכֻבַּס במים (ויקר׳ יט יז).—ובתו״מ: ובגדים שהטבילן מ כ ו ב ס י ם עד שיבעבעו הטבילן נגובין עד שיבעבעו וינוחו מבעבוען (מקוא׳ י ד).—ובענין ״רחיצת המעים בחקן: המקרים הרעים היכולים לבוא ב מ כ ו ב ס י ם בסבת קרירות האויר (ספר הכנוסים, כ״י פריז).

—הפע׳, הֻכַּבַּס, — כמו כֻּבַּס: וראה הכהן אחרי הֻכַּבֵּס את הנגע והנה לא הפך הנגע את עינו (ויקר׳ יג נה). ואם ראה הכהן והנה כהה הנגע אחרי הֻכַּבֵּס אתו וקרע אתו מן הבגד (שם נו).

—נתפ׳, *נִתְכַּבֵּס, — כמו הֻכַּבֵּס: נבלעה (רביעית דם) בכסות אם מ ת כ ב ס ת ויוצא ממנה רביעית דם טמאה (אהל׳ ג ב). יריעות שלמה זו מתלכלכת ו מ ת כ ב ס ת וחוזרת ומתלכלכת ו מ ת כ ב ס ת (מד״ר שה״ש, כאהלי קדר).—וברוחנ׳: אם יטעו בהלכה תהא מ ת כ ב ס ת בתחומו (תנחומא ויחי י).

***כַּבָּס**, ש״ז, מ״ר כַּבָּסִים, — כמו כּוֹבֵס: אנו קורין (בפסוק כבשים בני שנה) כ ב ס י ם בס׳ שהן מלבינין עונותיהן של ישראל (ילמדנו, הובא בערוך, ערך כבש ג).

כבע[1], ממנו כּוֹבַע, עי׳ זה הערך.

א·כבר[2], ממנו, כַּבִּיר, א·כָּבַר, מַכְבִּיר, וי״א כְּבָר.

---

[1]) בסור׳ כבנא חגורה, וכבנתא מעטפה יקרה לכסות רחבה של הכהנים. יונתן תרגם הצניפות והרדידים בתריא וכבינתיא. והנה מכל זה אין לברר בודאות גמורה מה היתה מהותה של הכבנה אצל היהודים בזמן המשנה. עכ״פ, מת״י הנזכר נראה, שהיתה כונתו בהשם כבינתיא לכסות הראש, וכן הכריעו התוספות (ב״ב קנו: ד״ה כבינתי) שהוא כעין רדיד דק שהאשה מתכסה בה ראשה.

[2]) רק בעברית וכנענ׳, עי׳ כּוֹבֵס.

---

[1]) רק בעבר׳, ויש מפקפקים במציאותו.

[2]) בערב׳ כברa) במשמ׳ גדל ורבוי.

---

a) كبر

א.כָּבַר[1],—קל לא נהוג בלשון.

—הפע׳, הִכְבִּיר, יַכְבִּיר,—הכביר דברים וכדומה, הרבה: **ואיוב הבל יפצה פיהו בבלי דעת מלין יַכְבִּר**[2]) (איוב לה יו).—לְמַכְבִּיר, עי׳ זה הערך.

ב.כבר, ממנו כְּבָרָה, מִכְבָּר, מַכְבֵּר, ב.*כָּבַר, וי״א גם כַּבִּיר.

ב.*כָּבַר, פ״י,—כָּבַר את החטים וכדומה, העבירם דרך כְּבָרָה לנקותם מפסלת וכדומה: הקטניות (חיבות במעשר) משיכבור ואם אינו כובר עד שימרח (מעשר׳ א ו). אין כוברין את התבן בכברה ולא יתננו ע״ג מקום גבוה בשביל שירד המוץ (שבת כ ג). נשרפה (הפרה) חובטין אותה במקלות וכוברין אותה בכברות (פרה ג יא). צובר את גרנו לתוכו וכוברו בשתי כברות (אהל׳ יח ב). היתה כוברת חיטין בכברה ונמצא שרץ בתוך הכברה (תוספתא טהר׳ ג ו). כברה לכבור בה חול (ירוש׳ שבי׳ ה לו.). אבל כובר הוא מקצת (מן הקטניות) ותורם מן הכבור על שאינו כבור (שם מעשר׳ א מט.). אדם כובר חטים או תבן בכברה עד שלא ירדו שתים ושלש אצבעות הן מתערבין (מד״ר כה״ב׳ ד). למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מעל ראשו עמד המלך והעמיד פמליא שלו שם ועשה צבורים והביא מכברות וכבר את הראשון ולא מצאה השני ולא מצאה ובג׳ מצאה (שם לט). אין מערבין תבואה בקטניות וכל דבר שיתפרש זה מזה כשכוברין אותו מערבין (רמב״ם תרומ׳ יא ד). ואם זרע ועקר צובר את גרנו בתוכו וכובר את התבואה בשתי כברות (הוא, טומא׳ מת י ח).—ונענע דבר בכברה כמו מי שכובר חטים וכדומה: הכוברת אפרוחים בכברה והנותנת ברזל בין האפרוחים מפני הרעמים ומפני הברק (תוספתא שבת ז יח).

—נפע׳, *נִכְבַּר, לִכָּבֵר, לִיכָּבֵר,—שכברו אותו: מערבין שומשמין באיפולין וכן איפולים בעדשים וכל דבר שדרכו ליכבר (תוספתא תרומ׳ י יח). לידע הבשמים והזיעות הנכתשות במכתש ונכברות בכברה (כתבי דונולו, ספר המרקחות א). עד אשר יתרככו היטב כמות כתות ואז יתנם על הבשמים הכתותים והנכברים ויבללם עמהם (שם ג).

—הפע׳, *הִכְבִּיר,—כמו כָּבַר: ואשר יחפוץ הרופא ללוש המשקה עם הדבש לאחר שיכתוש את הבשמים ויכבירם בכברה נקובה בנקבים דקים למאד (כתבי דונולו, ספר המרקחות ב). ואם תמצא במקצת הבית (חטים) רעות מאלו או תמצא עפר מעורב בהן אין לך לחזור ולא להכביר אותן בכברה (תשו׳ הגא׳, שערי צדק ו ה).

—הפע׳, *הֻכְבַּר, הוכבר: ולא ימהר לכבור בכברה עד אשר יוכל הדק הבשמים והזיעות יחדו להיות כאבק דק ואז יכברם בכברה מעט מעט כן יעשה עד יוכתו ויוכברו כולם (כתבי דונולו, ספר המרקחות ג).—ועי׳ כְּבָרָה, נָפָה.

כְּבָר[1],—תה״פ של הזמן, יורה: א) שהמעשה המדבר עליו נעשה לפני שהמדבר עומד בו, אם הרבה אם מעט, längst, schon; longtemps avant, déjà, long ago, already,—ויבוא עפי״ר עם פעל עבר וגם עם שמות הגוף: יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפנינו (קהל׳ א י). מה שהיה כְּבָר נקרא שמו (שם ו י). גם אהבתם (של האנשים שמתו) גם שנאתם גם קנאתם כְּבָר אבדה וחלק אין להם עוד לעולם בכל אשר נעשה תחת השמש לך אכל בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כְבָר רצה האלהים את מעשיך (שם ט ו-ז). מה שהיה כבר הוא ואשר להיות כְּבָר היה (שם ג טו). ושבח אני את המתים שֶׁכְּבָר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה (שם ד ב).—ובתו״מ: ר״א ב״ר צדוק אומר אם

---

[1]) בערב׳ כַּבַר, היה גדול, עצום.—[2]) כך, חסר בכל הספרים, ולפי תרג׳ היוני נראה כי קראו יכבד בדלת, ופרשו במשמ׳ כבדות.

[1]) משק׳ אבל, ועם שתי תנועות מהר וכדומה. וכן גם בארמ׳ וסור׳, ובמנד׳ כבאר. ולא באו החכמים לכלל הסכמה בענין מקור מלה זו. הקדמונ׳ וקצת החדשים גזרוהו מן השרש כבר במשמ׳ הרבה, ופקפק גלד׳ בגזרה זו ואמר שהיא רחוקה אצ.ו, ושער כי יש יחס בין מלה זו ובין המלה בְּרַם, שהיא הרכבה מן בר-מא, והאות כ בראש המלה כבר היא כ הדמיון (Nö. Mand. Gr. 202). וכבר השוה ריב״ג את המלה כבר עם מה״ט הערבית קַד a), ואמר: כבר הוא וכו׳ כבר היה קד הו וקד כאן הד׳אן אלחרפאן מן הרוף אלמעאני (אעני כבר אלעבראני) וקד אלערב יוג׳ב בהמא אלשי, ע״כ, ובעבר׳: אלה שתי המלים ר״ל כבר בעברית וקד בערב׳ הן מן מלות הטעם והמלה קד בערב׳ יחייב בה דבר.

a) قد

לא נראה (הירח) בזמנו אין מקדשין אותו שכבר קדשוהו שמים (ר״ה כ ז). אמר רבי יודה מעשה שהייתי מהלך בדרך אחרי ר״א בן עזריה ואחרי ר׳ עקיבא וכו׳ ישנתי ואח״כ התחילו הם (בקריאת שמע) וכבר היתה החמה על ראש ההרים (ירוש׳ ברכ׳ א ג.). ולא כבר הוא מזובל מערב שביעית (שם שבי׳ ג לד ג). חמותה שאמרה אני ראיתיה שנטמאת מה בא להעיד אם להשקותה כבר נראית שלא לשתות אלא לא בא אלא להפסידה מכתובתה (שם סוט׳ ו כא.). אמר שמואל אף בגבולין בקשו לקרות כן (לקבוע עשרת הדברות בק״ש) אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינין (ברכ׳ יב.). וכי עמון ומואב במקומן הן יושבין כבר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות (שם כח.). אמרו לו כבר בנית ואי אתה יכול לסתור כבר גדרת ואי אתה יכול לפרוץ (שם כג.). (ישב רבי ואמר אסור להטמין את הצונן אמר לפניו ר׳ ישמעאל ברבי יוסי אבא התיר להטמין את הצונן אמר כבר הורה זקן (שבת נא.). כבר מובטח להן לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים מפני הטורח (עירוב׳ מג:). שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר שכבר נגזרה גזירה (ב״ב ס:). הגונב כיס בשבת חייב שכבר נתחייב בגניבה קודם שיבא לידי איסור שבת (שם פו.). א״ל כבר קדמוך רבנן (שם קסז.). (שאל) רבי אבהו מר׳ יוחנן היה עולה בסולם ונשמט השליבה מתחתיו ונפלה והרגה וכו׳ עלייה היא או ירידה היא אמר לו כבר נגעת בירידה שהיא צורך עלייה (מכות ז:). אם יבא אליהו ויאמר חולצין במנעל שומעין לו אין חולצין בסנדל אין שומעין לו שכבר נהגו העם בסנדל (מנח׳ לב.). אמר להם משה בני להחזיר אתכם אי אפשר שכבר נגזרה גזירה אלא המקום יחזיר אתכם במהרה (מד״ר איכ׳, פתיח׳). כיון שעשו (ישראל) אותם (את המצות) כבר זכו בחלקם ונתחייב לפרעם שכרם (הקד׳ ר״נ גאון לברכ׳). כבר תקנו גאונים האחרונים כולם שיהיה ב״ח גובה מטלטלין מן היורשין (רמב״ם מלוה ולוה יא יא). שאתה כבר ידעת שגידי איש הכלב וחמור ועצביהם לא נפלו כאשר הזדמן (מו״נ א יט). שמציאות עצם שכלי יופיע שלמות על הנפש האנושית כבר קויים (אמונה רמה א ו), ומצוי מאד בספרות המחקרית. — ועם "הוספת *הא במקום הלא ויבלעה האלף: והיא אומרת לא הפלתי בתוך עשר שנים והכבר שהיתי עמו עשר שנים (הלכ׳ פסוק׳, קדוש׳). — *ובהתחלת ספור מעשה שארע לפני זמן מה, כעין ראיה או המשך למה שקדם: כבר שבתו תלמידים ביבנה ולא שבת שם רבי יהושע וכשבאו תלמידיו אצלו אמר להם מה חידוש דברים היה לכם ביבנה (מכי׳ ב עז). וכבר בקש ר׳ יהושע בן חנניה לסייע את רבי יוחנן בן גודגדה אמר לו חזור לאחוריך (ספרי במד׳ קטז). וכבר היה ר״א חולה ונכנסו ר׳ טרפון ור׳ יהושע ור״א בן עזריה ור׳ עקיבא לבקרו (שם דבר׳ לב). וכבר היו רבי טרפון ור׳ יוסי הגלילי ורבי עקיבא מסובים בבית ערוד (שם מא). וכבר היה רבן גמליאל ור׳ יהושע ור״א בן עזריה ור׳ עקיבא נכנסים לרומי שמעו קול המייה של מפטילון עד ק״כ מיל (שם מג). מתיר היה רבי מאיר לטרוף יין ושמן ולסוך לחולה בשבת וכבר חלה ובקשנו לעשות לו כן ולא הניח לנו (ירוש׳ ברכ׳ א ג.). לעולם אין האשה אוכלת בתרומה עד שתיכנס לחופה וכבר שלח ר״י בן בג בג אצל ר״י בן בתירה לנציבין אמרו משמך שארוסה בת ישראל אוכלת בתרומה (שם כתוב׳ ה כט ד). ת״ר וכבר שלחו מושלי הרשעה שני סרדיוטות אצל חכמי ישראל למדונו תורתכם וכו׳ (ב״ק לח.). — ואחרי מלת התנאי אִלּוּ, אִלּוּלֵי, אִלְמָלֵא, וכדומה, לוּ היה כך כְּבָר היה כך: שאילולי אלהים כבר התעו אותי (ירוש׳ מגי׳ א עא ד). שאלמלא היא (יעל) כבר היו אבודין (מד״ר ברא׳ מח). אילולי רחמיו של הקב״ה ודפקום יום אחד כבר מתו כל הצאן בימי אדריינוס (שם עח). יכולין החרטומים שיאמרו לו אילו שאלת אותנו כבר פתרנו אותו לך (שם פט). אמר לו התינוק (להאיש שמִּשָּׁה אותו מן המים) אלולי אתה כבר הייתי מת (שם שמות א). אילולי תורתך שנתת לנו כבר אבדנו (שם איכ׳, זכר עניי). אילולי שנמלאת עליו רחמים כבר נהרג (שם קהל׳, אי לך ארץ). אילולי שאמר לו המלאך אל תשלח ידך כבר הייתי שחוט (תנחומא אחרי ג). אמרה לפניו אדוני המלך אילולי כתובתי מרובה שכתבת לי כבר היו חברותי מאבדות אותי ממך (פסיק׳ רבתי כא). וישראל אומרים לפניו אילולי תורתך שכתבת לנו כב״ר היו אומות העולם מאבדים אותנו ממך (שם).—וקצת במשמ׳ מפני שהוא כך, או הלא הוא כך: מי שחציו עבד וחציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד דברי ב״ה אמרו להם ב״ש תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם לישא שפחה אינו יכול שכבר חציו בן חורין (לישא

בת הורין אינו יכול שכבר הציז עבד (גיט׳ ד ה). בקש ר׳ יהושע בן חנניה לסייע את רבי יוחנן בן גודגדה אמר לו חזור לאחוריך שכבר אתה מתחייב בנפשך שאני מן השוערים ואתה מן המשוררים (ספרי במד׳ קטז). משל את הרשעים במגונה שבמינים וכו׳ בקש לפני רוח אם תאמר כמוץ שבבקעה כבר יש בו לתלות אלא ורדף כמוץ הרים לפני רוח (מד״ר בה״ב, אני תבלות).—והלא כבר נאמר, להזק ולקיים את כהה של המלה הלא: רבי ישמעאל אומר וכי שניהם מדברים היו והלא כבר נאמר ואתה תדבר (מכי׳ כא ג). משל מי היו הבהמות שהיו טוענין המרכבות אם תאמר משל מצרים היו והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים ואם תאמר משל ישראל היו והלא כבר נאמר וגם מקנינו ילך עמנו (בס בבלת כ א). מקשה היא עוד למה נאמר והלא כבר נאמר מקשה זהב (ספרי במד׳ סא). אמר להם בן זומא לחכמים וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח והלא כבר נאמר הנה ימים באים וכו׳ (ברכ׳ יב:).—ובלי הלא: אמר ר׳ חייה רבה מה שהלך אבינו יעקב לז׳ ימים הלך לבן ביום אחד ממה נפשך רוצה ולא רוצה כבר כתיב וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב (מד״ר ברא׳ עד).—ולקים ולאמת דבר: בא המלך ממדינת הים ושמע קול הבריות מליזין אחר בנותיו ואומרים כבר זנו בנותיו של מלך (מד״ר בה״ב, גן נעול). ולאחר כמה שנים החזיר לו אותן חמשים זהובים וכבר היה נוטלן ממנו שלשה זהובים בכל שנה ושנה (תבו׳ הגא׳, בעדי צדק לד.), ר״ל ובאמת היה נוטל. אבל הגחלת של עץ אם תסיר אדמומיתה נכבת כבר ואינה מזקת (ר״ח בנת מג.), באמת היא נכבית. ואישי הכת הזאת הם גם כן חלוקי מעלה והמשיג מהם יותר אפילו יתרון מעט כבר עלה על האחרים מעלה רבה כי המעט מזה הוא רב (מלמד התלמ׳, קכח). — ובמשמ׳ ״התולדה מזה הוא: כה חקות לי בתשובת אגרתי אשר שלחת אלי לאמר אם העוית כבר הביאותיך למוסר ואם לא העוית כבר הביאותיך לחיי העולם הבא (אגר׳ מנחם ב״ס לחסדאי). אמר החכם אם יתמם לך חברך תפוס עלינו בינו לבינך בלבד אם ישמע לך כבר רוחת ואם לא ישמע לך אמור לו בפני אחד וכו׳ (מבח׳ הפנינ׳, שער תפיסת החבר). — וגם עם עתיד, ״כְּבַר יִפְעַל, קצת במשמ׳ אפילו: שכבר יקרה ששאל שר גדול משמעון שישלח לו מיינו ואמר שאין לו יין טוב (רלב״ג מבלי כז). לפי שכבר יחויב בשכל הפועל אל הנמצאות השפלות (הוא, מלחמ׳ ה׳ א ו). ואולם ההאמתה כבר יהיה לה סמיכות (בס א יא). והתפרסם גם כן שכבר תפול ההודעה בכמו אלו הדברים בנבואה (בס ב ב). ונאמר שכבר יראה שהפועל זאת ההודעה הוא בעינו השכל הפועל אשר התבאר מציאותו במה שקדם וזה שכבר יחויב בזאת ההודעה שתהיה ממי שיפעל הסדור אשר באלו הדברים אשר תפל בהם (בס ב ג). כבר יצוייר מציאות תורת משה זולתם (העקרים א טו). שאין כל ידיעה מגעת תמיד מידיעה שהיתה דרושה כי כבר תגיע מידיעה בלתי דרושה (בס טז). אין אחדות הקו אחדות גמורה לפי שכבר יחלק אל קשתיו ואל ישר (בס ב י). כי המעשים האלה כבר יעשה אותם האדם מזולת שיהיה נביא (ר״י אברבנאל, מ״א יט). שעם היות שלשון הזה כבר יסבול שיאמר על המחודש (הוא, שמים חדשים ג). נפש האדם כבר תפרד מהגוף בסבות הפכיות (בס ד א). אפשרות הפסק התנועות כבר יהיה מפאת המניע כשתפסק ״הנעתו (בס). כפי כתבי הקדש ודברי חכמינו ז״ל כבר יראה שיש לעולם צדדים (בס בס ב). כאלו תאמר בתופר שיתפור לאדם מה לבוש אחד שכבר נשאל מה תכלית התופר בתפירתו (בס בס ו). והנה המקור מצד שזה ענינו כבר יבוא בכתוב במקום הצווי (ר״י דולקן, מעבה אפוד י). שאנהגנו כבר נקרא חכמה לכל מה שיודע בחקירה ובהקש או ראיה מכח איזה שרשים (בס). ולפי זה יהיה חכמת הלשון הכמה ויצדק עליה גדר ההכמה וזה שכבר יוָדעו בה בחקירה וראיות תולדות מה נמשכות מכח השרשים וההתחלות המונהות בה (בס ח). וכבר יאמר גם כן שיר לכל מה שיהיה הלמוד בו על דרך משל וכו׳ והוא שכבר יתנו מליצי ישראל ומשוריהם ערבות למאמריהם ויופי והדור (בס).—ויוסיפו בְּשְׁ בראשה, בְּשֶׁכְּבָר[1]), כמו לתת סבה למה שנאמר לפניה במשמ׳ הואיל ואמנם כך הוא[2]): כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם בְּשֶׁכְּבָר הימים הבאים הכל נשכח (קהל׳ ב יו).

—[1]) כמו בְּשֶׁגַּם, עי׳ ערך א.גַם. — [2]) כעין זה ריב״ג, אמר וז״ל: והד׳א הו מד׳הבי ואעתקאדי פי קולה בשכבר הימים הבאים הכל נשכח אעני אנה ית׳בת בה קולה הכל נשבח ואלתרג׳מה מנ אג׳ל אנ אלג׳מיע ינשא מע אלאיאם יריד אלעאלם מע אלג׳אהל ותלה׳יצ אללפט׳ באשר כבר פמעני באשר מנ אג׳ל, ע״כ, ובעבר׳: וזה הוא דעתי באמרו בשכבר הימים הבאים הכל נשכח ר״ל

—*מְכַבֵּר, מזמן קודם המעשה או הדבור: באומר (הרי זו עולה) מ כ ב ר (ירוש׳ קדוש׳ ג סג ג). (האומר לאשה שתהיה מקודשת לו) מ כ ב ר לכשירצה (שם א נט ג).—וכן בדבור החי בא״י נהוגה הקריאה: מְכַּבֵּר! מזמן פחות או יותר רב.

כְּבָרָה, ש״נ, מ״ר כְּבָרוֹת,—כלי שאחד משוליו כעין רשת מתוחה עליו, והיא עשויה מבגד או משערות וכדומה, ישימו בו חטים, קמח וכדומה, וינענעוהו כדי להבדיל ולהפריש בין הגסים שאינם יכולים לעבר דרך עיני הרשת ונשארים בפנים הכברה ובין הדקים העוברים דרך עיני הרשת ונופלים למטה, Sieb; crible; sieve: כי הנה אנכי מצוה והנעותי בכל הגוים את בית ישראל כאשר ינוע בַּכְּבָרָה ולא יפול צרור ארץ (עמו׳ ט ט).—ובתו״מ: משאלה אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכ ב ר ה ורחיים ותנור (שבי׳ ה ט). המוציא הבל כדי לעשות אוזן לקופה גמי כדי לעשות תלאי לנפה ולכ ב ר ה (שבת ח ג). העושה שתי בתי נירין בנירין בקירוס בנפה בכ ב ר ה ובסל (שם יג ב). ואין שורין את הכרשינין ולא שפין אותן אבל נותן לתוך הכ ב ר ה או לתוך הכלכלה אין כוברין את התבן בכ ב ר ה (שם כ ג). כל התלוים שמאין חוץ מתלוי נפה וכ ב ר ה של בעה״ב וכו׳ ותלוי כ ב ר ת גרנות (כלים טו ד). משפך של גיתות אעפ״י שהוא עשוי ככ ב ר ה (תוספתא כלים ב״ב ה יג). היתה כוברת חטין בכ ב ר ה ונמצא שרץ בתוך הכ ב ר ה (שם טהר׳ ג ו). מלמד שעשו (המורים בחצים) גופו (של יאשיהו נקוב) ככ ב ר ה (ירוש׳ קדוש׳ א סא.). אבוב של קליות היה שם והיה מנוקב ככ ב ר ה כדי שתהא האור שולטת בכולו (מנח׳ סו:). בשעה שהארץ חלולה ככ ב ר ה והבר מצוי (מד״ר בראש׳ פב). תמרה זו אין בה פסולת אלא תמרים לאכילה וכו׳ סיבים לחבלים סנסנים לכ ב ר ה (שם במד׳ ג). בחייך השאילני הכ ב ר ה שלך ויש לו והוא אומר אין לי (שם דבר׳ ו). כונס את כל העפר שהוא יכול להסיטו מעל כל פני השדה ונותנו לתוך כ ב ר ה שנקביה דקין (רמב״ם, טומא׳ מת י יב).—ומ״ר: נשרפה (הפרה) חובטין אותה במקלות וכוברין אותה בכ ב ר ו ת ר׳ ישמעאל אומר במקבות של אבן ובכ ב ר ו ת של אבן (פרה ג יא). צובר את גרנו לתוכו וכוברו בשתי כ ב ר ו ת דברי ר׳ מאיר וחכ״א התבואה בשתי כ ב ר ו ת והקטניות בשלש כ ב ר ו ת (חלה׳ יח ב).—וככ׳: כיון שהיה מוציא כל מה שהיה לו בתוך ביתו קרדומותיו וכברותיו היו אומרים ראיתם עין רעה (מד״ר דבר׳ ו).—ועי׳ נָפָה.

כִּבְרָה[1], ש״נ, סמי׳ כִּבְרַת,—כִּבְרַת אֶרֶץ, מדת ארך הדרך, ולא נתברר בדיוק כמה ארכה, Wegstrecke; mesure de distance; measure of-: ויסעו (יעקב ובני ביתו) מבית אל ויהי עוד כִּבְרַת הארץ לבוא אפרתה ותלד רחל (בראש׳ לה יז). ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בעוד כִּבְרַת ארץ לבא אפרתה (שם מח ז). ויאמר לו (אלישע לנעמן) לך לשלום וילך מאתו כִּבְרַת ארץ ויאמר גיחזי נער אלישע וכו׳ חי יי׳ כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה וירדף גיחזי אחרי נעמן ויראה נעמן רץ אחריו (מ״ב ה יט-כא).

כבש[2], ממנו כָּבַשׁ, א. כֶּבֶשׂ, *כָּבוּשׁ, *כִּבּוּשׁ, *מְכֻבָּשׁ, *כּוֹבֵשׁ, *כְּבִישָׁה, ב. *כֶּבֶשׁ, ב. *כִּבְשׁוֹן, *כַּבְשׁוּשׁ.

---

[1]) הקדמונים לא הכריעו אם המוברת הוא כְּבָרָה או כִּבְרָה. החדשים קצתם מנקדים כף חרוקה וקצתם כף שואית. ולא נתברר שרש מלה זו ומקורה, ואף לא יסודה, כי קצת הקדמונים אמרו כי עקר המלה הוא ברת והכף היא כ הקרוב, עי׳ ערך בָּרָה. היוני העתיק את עצם המלה כצורתה, והוסיפו מלה שמשמעתה היא כמרוצת הסוס, ונחלקו חכמים בדבר אם זה פרוש שפרשו השבעים את המלה כברה או זו הוספה רק כדי לתת שעור להמרחק. קצת הקדמונ׳ אמרו כי הכונה בהמלה כברת היא שעור מיל, יען המרחק מקבר רחל עתה ועד בית לחם הוא, לפי מה שהוגד להם, קרוב למיל אחד (ריב״ג, רמב״ם). והיותר נראה כי להמלה כברת לא היתה משמ׳ מדה קצובה, כי אם מרחק מה, ועכ״פ לא מרחק גדול, כמו שנראה ברור במעשה גיחזי ונעמן, כי לפי הנראה מיד אחרי שהלך לו נעמן מלפני אלישע בקש גיחזי ממנו רשות לרוץ אחריו, ואלישע הרשה לו ומיד רץ גיחזי אחרי נעמן, וכל זה לא שהה אלא זמן קצר.—ובמשמ׳ זו של מדה לא קצובה השתמשו הסופרים במלה זו בספרות. — באחת הכתבות הכנעניות כתוב: ערפת כ ב ר ת מצא שמש. והנה סוברים קצת החכמים כי זו היא המלה כברת ארץ שבמקרא. אך י״א כי כברת שבהכתבת היא מלשון כביר, גדול.

[2]) גם בארמ׳ וסורית. בערב׳ כבש a). בבלן

a) كبس

שמקיים בו אמרו הכל נשכח והפרוש בעבור שהכל נמשך עם המשך חימים ר״ל החכם והכסיל ובאור הלשון באשר כבר וענין באשר בעבור.

כָּבַשׁ[1], פ"י, כָּבְשׁוּ, יִכְבּוֹשׁ, תִּכְבְּשׁוּ, כֹּבְשִׁים, לִכְבֹּשׁ, לִכְבּוֹשׁ, כִּבְשָׁהּ, יִכְבְּשׁוּם, — א) כָּבַשׁ את פלוני או את הדבר, לחץ ודחק עד שהכניעו ולקחו בחוזקת היד, כָּבַשׁ את הארץ, לקחה תחת אדנותו ושלט בה, unter· werfen; assujettir; subdue: ויאמר להם אלהים (לאדם ולחוה) פרו ורבו ומלאו את הארץ וְכִבְשֻׁהָ ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ (בראש' א כח). — ובתו"מ, בפרט לקח ארץ במלחמה: עיר שכבשוה ברקום וספינה שאבדה בים והיוצא ליהרג (גיט' ג ד). כשכבש משה ארץ שני עממים סיחון ועוג ונתנה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה אמרו לו דומה שלא נגזרה גזרה אלא על תנאי (מכי' כבנת, עמנק כ). אמר להם (משה לישראל) כל מקום שתכבשו חוץ מן המקומות האלו הרי הוא שלכם וכו' משתכבשו א"י תהיו רשאים לכבוש חו"ל (ספרי דבר' נא). מפני מה כבש דוד ארם נהרים וארם צובה ואין מצוות נוהגות שם (שם). לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד לישיבה אין את חוזר (אבל) חוזר את לסחורה ולפרקמטיא ולכבוש את הארץ (ירוש' סנה' י כט ד). הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל (חול' ז.). א"ר יהושע הואיל וכבשנו אותה (את יריחו) תחלה נקדיש את כל שללה לגבוה (מד"ר במד' יד). אלו חשבון מלאה יתושים אין כל ברייה יכולה לכבשה וכו' היו ישראל מתייגעין בו לכבוש את כל עיר ועיר (שם יט). קרא (נבוכדנצר) לנבוזראדן ונשאו ראש על כל החיילות ואמר לו לך כבוש את ירושלם (פסיק' רבתי כו). שלא תהיו משבחים ואומרים אתם כבשתם אותה (את ירושלם) קריה כבושה כבשתם עם הרוג הרגתם (שם). — וְכָבַשׁ את פלוני לעבד, עשהו על כרחו לעבד: וישמעו כל השרים וכל העם אשר באו בברית לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו חפשים לבלתי עבד בם עוד וישמעו וישלחו וישובו אחרי כן וישבו את העבדים ואת השפחות אשר שלחו חפשים וַיִּכְבְּשׁוּם[2] לעבדים ולשפחות וכו' ותעשו את הישר בעיני לקרא

משמש השרש במשמ' העקרית של דחק ולחץ, ודרך ברגלו, וממנו נסתעפו שאר המשמ'.

[1]) בארמית וסורית כְּבַשׁ. בערבית כַּבַשַׁa), בכל המשמעות שבעברית. —[2]) כך הקרי, הכתיב ויכבישום, עי'

דרור איש לרעהו וכו' ותשבו ותחללו את שמי ותשבו איש את עבדו ואיש את שפחתו אשר שלחתם אתם חפשים לנפשם וַתִּכְבְּשׁוּ אתם להיות לכם לעבדים ולשפחות (ירמ' לד י-יו). והנה אנחנו כֹּבְשִׁים את בנינו ואת בנתינו לעבדים (נחמ' ה ה). ועתה בני יהודה וירושלם אתם אמרים לִכְבֹּשׁ לעבדים ולשפחות לכם (דהי"ב כח י). — *וכבש עם במלחמה: בוא וכבוש את היהודים שמרדו בך (ירוש' סוכ' ה נה:). שיהיו נבזים ושפלים למטה ולא ירימו ראש בישראל אלא יהיו כבושים תחת ידם (רמב"ם מלכים ו א). —*וְכָבַשׁ לפני פלוני, הכניעו לפניו: אדם מגדל שני זרזרין בתוך ביתו אחד גדול ואחד קטן כבש את הגדול לפני הקטן (מד"ר איכ', זכור ה'). — כָּבַשׁ אִשָּׁה, לקחה בחזקה ואנס אותה: והמלך שב מגנת הביתן אל בית משתה היין והמן נפל על המטה אשר אסתר עליה ויאמר המלך הגם לִכְבּוֹשׁ את המלכה עמי בבית (אסת' ז ח). — ובתו"מ: והיתה מצעקת אדוני המלך הרי הוא כבשני לפניך (מד"ר אסת', והמלך קם). — והזכר והנקבה כָּבְשׁוּ זא"ז, עשו במאמצי כח: יהודה ותמר שניהם כבשו זה את זה בשעה ששכב עמה (ערוך, ערך ככב). — *כָּבַשׁ את יצרו, גבר עליו, הכניעו: איזהו גבור הכובש את יצרו (אבות ד א). אמר אברהם לפני הקב"ה רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שבשעה שאמרת לי להעלות את יצחק בני היה לי מה להשיב ולומר לפניך אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע ועכשיו את אומר והעלהו שם לעולה חס ושלום לא עשיתי כן אלא כבשתי את יצרי ועשיתי רצונך (ירוש' תענ' ב סה ד). שהיה לי מה להשיבך וכבשתי את יצרי ולא השבותיך (מד"ר ויקר' כט). שרואה שדהו מובקרת ואילנותיו מובקרין והסייגין מופרצין ורואה פירותיו נאכלין וכובש יצרו ואינו מדבר (תנחומא ויקר' א). — שֵׂכֶל כֹּבֵשׁ, שיש לו כח לכבש היצר וכדומה: דרך חיים הודעתני וחננתני שכל כובש, הזהרתני ליום פקודה בפקדך על לח ויבש (ר"י הלוי, אתה כוננת). —*כָּבַשׁ כעסו וכדומה: יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים (ברכ' ז.). זו היא גבורת גבורתו (של הקב"ה) שכגבש את כעסו[1] שנותן ארך אפים לרשעים (יומ' סט:). בשר ודם חימה כובשתו אבל הקב"ה כובש את החימה (מד"ר

הפעיל. —[1]) כך בכ"י (ד"ס), ובנוסח' הדפוס יצרו.

a) كَبَسَ

כרא̈ב׳ מט). בשר ודם קנאה כובשתו אבל הקב"ה כובש את הקנאה (שם). הצדקה כובשת הפורענות שלא תבא לעולם (שם ויקר׳ כז). — ב) במשמ׳ העקרית של דחק ולחץ: מכבש של בעלי בתים מתירין אבל לא כובשין ושל כובסין לא יגע בו (שבת כ ה). כגון קרשים שכובשין בהן הבגדים (ר"ח שם קכג.) —*כָּבַשׁ על פלוני, הכביד עליו, דחק אותו בחזקה: רוצח שהכה את רעהו באבן או בברזל וכבש עליו לתוך המים או לתוך האור ואינו יכול לעלות משם ומת (סנה׳ ט א). כל הכלים אין נגררין חוץ מן העגלה מפני שהיא כובשת (כיל׳ כ י). קשר את הספינה בדבר שה:איכול להעמידה כבש את האבן ע"ג הטלית (אהל׳ ח ה). כצפור שהיא נתונה בידי אדם שאם יכבוש ידו מעט הוא חונקה (מכי׳ בשלח כ ו). מעשה וכבשו עליה (על הערבה) ביתוסין אבנים גדולות מע"ש (תוספתא סוכ׳ ג א). האומר לחברו כבוש ידך עלי במקוה ה"ז מגונה ר׳ יהודה אומר כבוש ידך עליו עד שתצא נפשו (שם מקוא׳ ה יד). כגון בשר ודם שיש לו עקלים של זתים כבש את הקורה זה על זה והשמן יורד מלמעלה והשמן יורד מלמטה כך ההר מיכאן וההר מיכאן כבושין על המעיינות (מד"ר במות טו). ההרים הללו כובשין על תהום שלא יציף העולם (שם ויקר׳ כז). —*כָּבַשׁ את כֹּבדו, לחץ והכביד: זאת אומרת שאדם (הסומך על הקרבן) צריך לכבוש את כובדו (ירוש׳ חגי׳ כ עז ד). —*כָּבַשׁ דבר, עצר הדבר, עכב, הטמין: הכובש את נבואתו והמוותר על דברי נביא (סנה׳ יא ה). הכובש את נבואתו כיונה בן אמתי (שלא רצה להתנבא) (תוספתא שם יד יה). בשעה שתלמידין קטנים כבוש לפניהן דברי תורה הגדילו ונעשו כעתודים גלה להם רזי תורה (ירוש׳ ע"ז כ מא ד). כופין את המלוה להוציא את השטר ודנין לו על פיו וכו׳ ואין כובשין לו עדותו וראיותיו (התרומ׳ כח ו). ועוד כללו באזהרה זו שלא לכבוש עדות כדי שלא יאבד חבירו ממונו (החנוך, מצוה רלה). —*כָּבַשׁ שכרו של פלוני, עצר, עכב: הכובש שכר שכיר עובר משום חמשה לאוין (תוספתא ב"מ י ג). כל הכובש שכר שכיר כאילו נוטל נפשו ממנו (גמ׳ שם קיב.) —*כָּבַשׁ הפקדון וכדומה: אתה פוקד את נפשך בידי וכו׳ ואיני כובש פקדונך אלא מחזירה לך בכל בקר (פסיק׳ רבתי לא). —*כָּבַשׁ אותו, עכבו: למלך שהגיע לו יו"ט באו אריסיו וכו׳ היתה מטרונא מרמזת בהן

עד שנוהג עמכם תבעו צרכיכם מידו כיון שלא הבינו כבשה אותם מטרונא עוד יום אחד שיתבעו צורכיהן מן המלך (פסיק׳ דר"כ, ביום השמיני). אותם (מבני המלך) שהיו נשואים במקום רחוק באין אצלו וכשהיו מבקשים לילך היה כובשן עוד יום אחד אצלו (שם). —*כָּבַשׁ את פלוני, כלא אותו: האיש כובש את אשתו שלא תצא לשוק שכל אשה שיוצאה לשוק סופה להכשל (מד"ר בראש׳ ח). —*כָּבַשׁ פניו[1]), הסתירם, מפני בושה, וכדומה: בשעה שהיה הנביא בא לקטרגו היה (אחז) בורח למקום טומאה וכובש את פניו במקום טומאה לומר שאין שכינה שורה במקום טומאה (ירוש׳ סנה׳ י כז ד). למלך שבא אצל בניו לפרקים כל אחד ואחד אמר אצלי הוא שורה קטן שבכולם אמר אפשר שמניח אבא אחיו גדולים ושורה עמי הלך ועמד ופניו כבושות ונפשו עגומה ראה אותו אביו שעמד ופניו כבושות ונפשו עגומה עליו אמר ראיתם בני הקטן שעומד ופניו כבושות ונפשו עגומה עליו עכשיו מאכל ומשתה יהיה משלכם ולינתי אצלו (ספרי דבר׳ שנג). אמר לו שמעון בן שטח ינאי המלך עמוד על רגליך ויעידו בך וכו׳ נפנה (שמעון) לימינו כבשו (העדים) פניהם בקרקע נפנה לשמאלו וכבשו פניהם בקרקע אמר להן שמעון בן שטח בעלי מחשבות אתם וכו׳ (סנה׳ יט:). כשאתה מכנים אורחים לביתך לא תתן להם פניך כבושות בקרקע שכל הנותן פניו כבושות בקרקע אפילו נתן כל מתנות שבעולם מעלין עליו כאלו לא נתן (רע"ב אבות א טו). —כָּבַשׁ אבנים וכדומה, לחץ והכנים אותן למקום דחוק, ובמליצה אבל הרבה: יי׳ צבאות יגן עליהם ואכלו וכָבְשׁוּ[2]) אבני קלע ושתו והמו כמו יין (זכר׳ ט יה). —*כָּבַשׁ קָמָה, כפף אותה לצד אחד: הכובש קמה לפני האור והפורץ גדר לפני בהמה אין חייב לשלם מן הדין (ירוש׳ ב"ק ו ה:). כל (אילן) שהעול (של הבקר החורש) כובשו (אינו נקרא אילן במשא ומתן) (ב"ב ע.). ואם שאר האילנות הוא ששייר לא שייר

—[1]) בערב׳ כבש ראשו וכדומה, הכניסו והטמינו בבגדו.

—[2]) המליצה דחוקה, וכבר נתלבטו גם הקדמונים בפרוש הדברים, ריב"ג פרש יכבשו את האויב באבני קלע. ורד"ק: יכבשו אנשי אבני קלע. וכיוצא בזה פרשו גם שאר המפרשים. אך מלבד שאין זה מתישב לפי המליצה וכבשו אבני קלע, קשה למה נכנס זה המאמר בין שני הפעלים אכלו ושתו. ולכן החליטו החדשים כי הכתוב משובש, והגיהו בו הגהות מתחלפות. אך לפי הנוסחה

בהם אלא כל שאין העול כובשו וכל שהעול כובשו הרי הוא של לוקח ובכלל השדה נחשב (רמב"ם, מכיר' כד יד). ואם אין בו (בשדה שמכר מלבד האילנות) אלא שאר אילנות שיירם (למוכר) ולא כלם אלא אותן שהם עבים ואין העול כובשן אבל הדקין שהעול כובשן הם של לוקח ואם כולם דקין שהעול כובשן לא מכר מהם כלום (טוחו"מ, מכיר' ריו ד).—°כָּבַשׁ האש, הפחית אותה: שהדליק העכו"ם ואפה העכו"ם ובא ישראל וניער מעט או כבשו לאש הואיל ונשתתף במלאכת הפת הרי זו מותרת (רמב"ם, מאכ' אסור' יז יג).—ובהשאלה, כָּבַשׁ עונותיו של פלוני, דחקם ולחצם יחד והסתירם שלא יֵראו: ישוב ירחמנו יכבוש[1]) עונתינו ותשליך במצלות ים כל חטאתם (מיכ' ז יט).— ואמר הפיטן: טהור עינים יושב שמים, מי אל כמוך, כובש עונות, לובש צדקות, מי אל כמוך (פתי' יוה"כ, אדיר ונאור). טוב ומטיב לבריות, יודע כל נסתרות, כובש עונות, לובש צדקות (שם, רחום וחנון).—*כָּבַשׁ על עון, נתאפק, סלח ומחל: אמר הקב"ה על הכל אני כובש ועל הזמה אני כועס (מד"ר במד' ט).— ג) *כָּבַשׁ פֵּרות בחמץ או בשמן וכדומה, שָׂם אותם בתוך החמץ והניחם שם זמן מה, כדי שיתקיימו: זיתי חולין שכבשן עם זיתי תרומה וכו' דג טמא שכבשו עם דג טהור (תרומ' י ז-ח). הכובש השולק המולח (מעשר' ד א). וורד חדש שכבשו בשמן ישן וכו' חרובין חדשים שכבשן ביין ישן (שבי' ז ז). הכובש ג' כבשים בחבית אחת (שם ה). ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחזרת וכו' ובמרור יוצאין בהן בין לחין בין יבשין אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין (פסח' ב ו). האשה שהיתה כובשת ירק בקדרה (טהר' ב א). זתים שכבשן בטרפיהן טהורין לפי שלא כבשן אלא למראה (עוקצ' ב א). ר' יוסי אומר כובשין בצלים של תרומה בחומץ של חולין ואין כובשין בצלים של תרומה בחומץ של תרומה (תוספתא תרומ' ט ג). הכובש עד שיכבוש כל צורכו השולק עד שישלוק כל צרכו (ירוש' מעשר' ד נא). זית כבוש אומר עליו בורא פרי העץ (שם ברכ' ו י). אתרוג תפוח סרוח כבוש שלוק וכו' ומגומר פסול (סוכ' לו.).—*כָּבַשׁ דרך, התקין דרך שיהיה נוח לעבור בו, שוה פניו, עשה אותו קשה, רצף באבנים וכדומה: פעם אחת הייתי מהלך בדרך והיתה דרך עוברת בשדה והייתי מהלך בה אמרה לי תינוקת אחת רבי לא שדה היא זו אמרתי לה לא דרך כבושה היא אמרה לי ליסטים כמותך כבשוה (עירוב' נג:).—*כָּבַשׁ גדר וכדומה, מלא אותו בעפר[1]) וכדומה בין האבנים שלא יוכלו מים לעבר דרך בו: מעשה במערה שהיתה בגינתו של מוסק אחד ברמון[2]) שהיו כהנים כובשים[3]) את הגדר ויורדין וטובלין בתוכה (תוספתא מקוא' ו ג).

—נִפְעַ', נִכְבַּשׁ, נִכְבְּשָׁה, נִכְבְּשׁוּת, *לְכָּבֵשׁ, ליכבש,—א) נִכְבְּשָׁה הארץ, שכָּבַשׁ אותה אדם, ונִכְבְּשָׁה לפני פלוני, שפלוני היה השליט עליה: ועבר לכם כל חלוץ את הירדן לפני יי' עד הורישו את איביו מפניו ונכבשה הארץ לפני יי' (במד' לב כא-כב). ויקהלו כל עדת בני ישראל שלה וישכינו שם את אהל מועד והארץ נִכְבְּשָׁה לפניהם (יהוש' יח א).—ובתו"מ: ומפני מה לא קידשוה (את הבִּצַּע העליונה) מפני שתורפה של ירושלם משם ונוחה ליכבש משם (תוספתא סנה' ג ד). א"ר יהושע השבת כולה קדש וכל מה שנכבש בשבת יהיה קדש ליי' (מד"ר במד' יד). כיון שנכבשה ירושלם היו כל גדולי המלכות נוטלים את הנשים הנאות שבירושלם ומושיבים אותן עמהם בקרון (פסיק' רבתי נא).— ונִכְבְּשָׁה האשה, נאנסה: והנה אנחנו כבשים את בנינו ואת בנתינו לעבדים ויש מבנתינו נִכְבָּשׁוֹת ואין לאל ידנו (נחמ' ה ה).—ובמשמ' יותר קלה, °נכנעה: לפי שנקבותיהם (של שאר בע"ח) אינן מתחברות לזכרים ולא נכבשות ונשמעות אליהם אלא לענין המשגל בלבד להיותן נפרדות מהזכרים ודבר אין להן עמהם אמנם נקבת האדם הוצרכה להיות לו עזר בעשיית צרכיו ובתקון מזונותיו וענייני ביתו ולכן היה ראוי שתהיה נכבשת ונשמעת אליו בכל אשר יצוה עליה (ר"י אברבנאל, בראש' ב כא).— *ונכבש לו בדברים, בדעות, נכנע לפניו, קבל דעתו: שני חברים שהיו עסוקין בדבר הלכה ונכבשין זה לזה בהלכה (מד"ר שה"ש, בכת דודי).— *נִכְבַּשׁ על אשה, עם אשה, שכב אותה: בת כהן לישראל וילדה הימנו בן והלך הבן ונכבש על השפחה וילדה

המסדה, עלינו לאמר כי היו אומרים כבש אבני קלע למי שאכל הרבה.—[1]) בקצת ספרי' יכבש, חסר.

—[1]) כך בערבית בענין בור וכדומה.— [2]) כך לפי כ"י ארפ' וכך גרס' ר"ש (מקוא' ח א).—[3]) ופרש ר"ש שם: כדי שיהו (המים) נקווים למקום אחד.

הימנו בן (יבמ׳ ז ה). הלך הבן ונכבש עם השפחה (ספרא, אמור ו). — *נִכְבַּשׁ על דבר, נדבק בו: מה הרים הללו נכבשים לתהום שלא יעלה ויציף את העולם כך הם הצדיקים נכבשים על הפורענות שלא יצאו וישרפו את העולם (מד״ר בראש׳ לג). —ב) *נִכְבַּשׁ הפרי בחֹמץ וכדומה: חגבים טמאים שנכבשו עם חגבים טהורים (תרומ׳ י ט). כל הנכבשין זה עם זה מותרין אלא עם החסית (שם י). הלוף והחרדל והתורמוסין ושאר כל הנכבשין בין שימתיקו ובין עד שלא ימתיקו ניקחין בכסף מעשר (תוספתא מע״ש א יג).—ג) *נִכְבַּשׁ העפר וכדומה, נדחק ונלחץ בכח שיהיה דבוק יחד: וזורקים העפר באמצע להגביה התל ועשוי מדרגות מדרגות וכו׳ כדי שיעמוד העפר ולאחר שנכבש יפה נוטלים המלבנים מעמידי המדרגה (רש״י יחזק׳ לח כ).

— פִּע׳, כִּבֵּשׁ, *מְכַבֵּשׁ, —א) כִּבֵּשׁ גוי וכדומה, הכניעו בכח מלחמה: גם אתם (את כלי הכסף והזהב) הקדיש המלך דוד ליי׳ עם הכסף והזהב אשר הקדיש מכל הגוים אשר כִּבֵּשׁ (ש״ב ח יא).—ובתו״מ, כִּבֵּשׁ ארץ: הא למדנו שז׳ שנה היו מכבשין (סעו״ר יא). הוא (דוד) לא עשה כן אלא חזר וכיבש ארם נהרים וארם צובה ואת היבוסי שהיה סמוך לירושלם לא הוריש אמר לו הקב״ה סמוך לפלטירין שלך לא הורשת היאך אתה הוזר ומכבש ארם נהרים וארם צובה (ספרי דבר׳ נא). וכי כמה ארצות כיבש יהושע (שם שנג). וכי תעלה על דעתך שישראל מכבשין את הארץ לפני המקום (תוספתא ע״ז כ ה). לא נתחייבו ישראל בנטע רבעי אלא לאחר י״ד שנה ז׳ שכיבשו וז׳ שחילקו (ירוש׳ פאה ז כ ג). שבעה עשר יובלות מנו ישראל משנכנסו לארץ ועד שיצאו וכו׳ צא מהם שבע (שנים) שכיבשו ושבע שחילקו (ערכ׳ יב:). שכן מצינו שלא כיבשו יריחו אלא בשבת (קונדר׳ ר׳ שמעון הדרשן, מפקין ב, גני׳). שידע הקב״ה כי אמת דבר (משה) וכי אם הוא משמיד את העם במדבר ואינו מכבש לפניהן את ארץ כנען האומות אומרים עליו כי קצרה ידו (ר״ס גאון, ברכ׳ לב.).—וכִבֵּשׁ עמים, מלכים, וכדומה: וכי מה עמים כיבש יהושע והלא לא כיבש אלא ל״א מלכים מלמד שכיבש מלכים ושלטונים שהיו מסוף העולם ועד סופו (ספרי דבר׳ שנג). — כִּבֵּשׁ את פלוני, הכניעו: אין לי אלא בנכרי שלא כיבשתו ואין שרוי עמך בחצר נכרי שכיבשתו ושרוי עמך בחצר מניין (פסח׳ ח:).—וכִבֵּשׁ אשה, כמו כָּבַשׁ: איש דרכו לכבש ואין אשה דרכה לכבש (יבמ׳ סה:). — ב) *לחץ ודחק, כִּבֵּשׁ אפר וכדומה, לחצו ודחקו: ואין גורפין תנור וכירים אבל מכבשין (כיל׳ ד ה). — וכִבֵּשׁ דבר, הסתיר: בשעה שתלמידיך קטנים תהי מכבש לפניהם דברי תורה הגדילו ונעשו ת״ח תהי מגלה להם סתרי תורה (מד״ר שה״ש, כי טובים).—*כִּבֵּשׁ המעין, כלאהו, עצרהו: וכיבש הקב״ה מעיינו והוליד לחמש מאות שנה (מד״ר בראש׳ כו).—*כִּבֵּשׁ את עינו מפלוני, סגר אותה, לא הביט אליו: בשעה שבקש הקב״ה להחריב את ביהמ״ק אמר כל זמן שאני בתוכו אין אומות העולם נוגעין בו אלא אכבש את עיני ממנו ואשבע שלא אזקק לו עד עת קץ ויבאו האויבים ויחריבו אותו (מד״ר איכ׳, פתיח׳). —ג) *כִּבֵּשׁ זתים וכדומה: מי שכיבש זיתיו בטומאה ומבקש לתורמן בטהרה (תוספתא תרומ׳ ג יח).—ד) *כִּבֵּשׁ ריחים, עשה אותם ראויים למלאכה, נקר אותם: מעמידין תנור וכיריים וריחים במועד ר׳ יהודה אומר אין מכבשין[1] את הריחים בתחלה (מו״ק א ט).

—הִפע׳, הִכְבִּישׁ, וַיַּכְבִּישׁוּם, — כמו קל כָּבַשׁ: וישבו את העבדים ואת השפחות אשר שלחו הפשים ויכבישום[2]) לעבדים ולשפחות (ירמ׳ לד יא).

— פֻּע׳, *כֻּבַּשׁ, מְכֻבָּשׁ, מכובש, שכבשוהו: וכי תעלה על דעתך שישראל מכבשין את הארץ לפני המקום אלא כל זמן שהן עליה כאילו היא מכובשת הא אינן עליה כאילו אינה מכובשת (תוספתא ע״ז ד ה).— מְכֻבָּשׁ באבנים טובות, שאבנים טובות קבועות בו, inkrustirt; incrusté: כיצד עשה שלמה המלך הכסא בחכמתו שנתן לו הקב״ה והוא מכובש באבנים טובות ומרגליות וכו׳ וכל מעלה ומעלה היתה מכובשת באבנים טובות ומרגליות (דמות כסא שלמה, ביה״מ ילינק, חדר ב).

—נִתפ׳, *נִתְכַּבֵּשׁ,—כמו נִכְבַּשׁ, נתכבשה הארץ: אתמול אני הוא שטיהרתי ועכשיו אני אומר שמא נתכבשה (אשקלון) מדבר תורה והיאך אני פוטרה (מן המעשרות) מדבר תורה (ירוש׳ שבי׳ ו לו ג, יבמ׳ ז ח.). שהיה ליל של פסח והיו מתייראים לומר עכשיו ירושלם מתכבשה בידו

—[1]) ואמרו בגמ׳ שם (דף י.): מאי מכבשין רב יהודה אמר מנקר ריחיא רב יחיאל אמר בת עינא. ולא נתברר מקור שמוש זה. —[2]) כך הכתיב, והקרי וַיִּכְבְּשׁוּם, ובקצת ספרים גם הכתיב ויכבשום, חסר.

ביון שהשכימו בבקר לעמוד ולקרות ק"ש ולהתפלל מצאו אויביהם פגרים מתים (מד"ר במות יח). כל בירה ובירה שהיתה בירושלם לא היתה ראויה להתכבש פחות מארבעים יום (בס"א יב׳, הרס כעברתו). שכל זמן שהנרות דולקות האומות מתכבשות (מדר׳ תדבא כ, אפבטין).

א.*כֶּבֶשׁ[1], ש"ז, מ"ר כְּבָשִׁים, — קרש משפע לעלות ולרדת בו, Steige; escalier; ascent: ושש מעלות לכסא וְכֶבֶשׁ בזהב לכסא (דהי"ב ט יח.) — ובתו"מ: כל מי שרוצה לתרום את המזבח תורם ובזמן שהן מרובין רצין ועולים בכבש וכל הקודם את חבירו לתוך ארבע אמות זכה וכו׳ מעשה שהיו שנים שוין ורצין ועולין בכבש ודחף אחד מהן את חברו ונפל ונשברה רגלו (יומ׳ ב א-ב). המחתה נתונה במקצוע בין הכבש למזבח (תמיד א ד). בזמן שכהן גדול רוצה להקטיר היה עולה בכבש והסגן בימינו הגיע למחצית הכבש אחז הסגן בימינו והעלהו (שם ז ג). עלה בכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית (זבח׳ ה ג). אמר ר"ה שחצית גדולה היתה בבני כהנים גדולים שיותר מששים ככרי זהב היו מוציאין בה היה כבשה של פרה עומד ולא היה אחד מהן מוציא פרתו בכבשו של חבירו אלא סותרו ובונה אותו משלו (ירוש׳ שקל׳ ד מח.). שמעון הצדיק שתי פרות עשה לא בכבש שהוציא את זו הוציא את זו (שם). לול קטן היה בין כבש למזבח במערבו של כבש ששם היו זורקין פסולי חטאת העוף (פסח׳ לד.). — וגם שפוע חלק מטפר בלי מדרגות: בונין כמו תל בדרומו של מזבח מתמעט ויורד מראש המזבח עד הארץ והוא הנקרא כבש (רמב"ם בית הבחיר׳ א). — ומהספינה להיבשה: מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו באין בספינה ועשה עכו"ם כבש לירד בו וירדו בו רבן גמליאל וזקנים (שבת יו ח). — ובכלל ממקום נמוך למקום גבוה: וכבש היו עושים מהר הבית להר המשחה (פרה ג ו). וכי למה עלה זה (הפועל) בכבש ומסר לך את נפשו לא שתתן לו שכרו בו ביום (ספרי דבר׳ רעט). כבש עושין לו מפני אלכסנדריים שמתלשין בשערו (תוספתא יוה"כ ד יג). — ומ"ר: אמר רב יהודה שני כבשים קטנים יוצאין מן הכבש שבהן פונים ליסוד ולסובב ומובדלין מן המזבח מלא נימא (זבח׳ סב:). כל מדרגה קרי סולם ואף הכבשים שלנו (רב"י ביל׳ לו.).

[1]) רק בעבר׳ במשמ׳ מיוחדה זו. בארמ׳ כיבשא, בסור׳ כובשא במשמ׳ הדום הרגל.

ב.*כֶּבֶשׁ, ש"ז, מ"ר כְּבָשִׁים, — כמו *כָּבוּשׁ: ותורמין זיתי שמן על זיתי כבש ולא זיתי כבש על זיתי שמן (תרומ׳ ב ו). מי שלקות ומי כבשים של תרומה אסורים לזרים (שם י יב). הכובש ג׳ כבשים בחבית אחת (שבי׳ט ה). כבשים שהוא יכול לאכול מהן במועד (מו"ק א י). ושלקות וכבשין שדרכן לתת יין וחומץ (ע"ז ב ו). לגינין גדולים שניטל פיהן טמאין מפני שהוא מתקנן לכבשין (כלים ל ד). המים בין טמאים בין טהורים ומי כבשים ומי שלקות והתמד עד שלא החמיץ (מקוא׳ ז ב). ואין ממלאין (מים מבור שלרבים) לתשמיש אבל כובשים בחנות את הכבשים ומדיחין וכו׳ (תוספתא ב"מ יא ל). הכבשין והשלקות של גוים שדרכן לתת בהן יין וחומץ (שם ע"ז ד ח). מי כבשים ומי שלקות ומי זיתים מטבילין בהן (שם מקוא׳ ה ט). רבא אמר כבשים שסחטן אם לגופן מותר (ירוש׳ שבת ז י.). יום הכיפורים שחל להיות בשבת מהו להדיח כבשין ושלקות (שם פסח׳ ד לא.).

א.*כִּבְשׁוֹן, ש"ז, מ"ר כִּבְשׁוֹנוֹת, — כמו כִּבְשָׁן[1]: מרחיקין את הכבשונות[2]) מן העיר חמשים אמה (תוספתא ב"ב א י). ואין עושין בה (בירושלם) אשפתות ואין עושין בה כבשונות ואין עושין בה גנות ופרדסות (ב"ק פב:). נאמנין על כלי חרס גסין לקודש וכל כך למה שאין עושין כבשונות בירושלם (חגי׳ כו.). היוצר הזה משקיע כבשונו מה שמשקיע ראשון הוא אחרון (מד"ר קהל׳, דור הולך). היוצר הזה כשהוא בודק את כבשונו אינו בודק הקנקנים הרעועים (מרפא לנפ׳ יח).

ב.*כִּבְשׁוֹן, ש"ז, — דבר כבוש, טמון, נסתר, סוד: דברים שהם כבשונו של עולם (חגי׳ יג.). — ומצוי בסהמ"א: כל אלו וכיוצא בהם הם מפתחות ושערים פתוחות לכל החכמות ואין צ"ל באלו הענינים שהם כבשונו של עולם אלא אפילו מה שיראה בתחלת המחשבה היותו ספור ואגדה וכו׳ (מגת׳ קנא׳ לר"י מפיסא 11). ולהיות המאמר באלו הדברים שהם כבשונו של עולם מצד מה אסור אלינו נגיעת הדבור (שם 25).

*כַּבְשׁוּשׁ[3]), כַּבְשִׁישׁ, ש"ז, מ"ר כַּבְשׁוּשִׁים, — לוחות דקים יושמו על שבר באברי הגוף ויחבש כדי

[1]) נשתנה קול הפתח הארוך לקול ההולם עפ"י הנטיה הכלדית של הלשון העברית. — [2]) כך בנוסח׳ הדפוס, ובכ"י ארפ׳ הוצא׳ צוק"מ: כבשנית.

[3]) מן כבש, משק׳ שבלול, ועי׳ הערה לקמן.

שתתאחינה העצמות, Kompress; compresse; -ress: באגד שעל גבי המכה ובכבשושין[1]) שע״ג השבר (שבת נג.).

כִּבְשָׁן[2]), ש״ז, מ״ר *כִּבְשָׁנוֹת, ״כִּבְשָׁנִים,—כעין תנור גדול ששורפים בו סיד, לבנים וכדומה, Schmelzofen; chaufour; kiln, furnace: קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן (שמות ט ח). והנה עלה קיטר הארץ (של סדום ועמרה) כקיטר הכבשן (בראש׳ יט כח). והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו יי׳ באש ויעל עשנו כעשן הכבשן (שמות יט יח).—ובתו״מ: כבשן של סיידין ושל זגגין ושל יוצרים (כלים ח ט). סוכה העשויה ככבשן אם יש בהקיפה כדי לישב בה כ״ד בני אדם כשרה (סוכ׳ ז:). — ומ״ר: בשם שאני צריך לאילני מאכל כך אני צריך לאילני סרק שאלולי אילני סרק מהיכן הייתי עושה לי מרחצאות וכבשנות (מד״ר שמות ז). לגינים הגדולין שניטל פיהן עדיין הן כלים מפני שמתקינם הוא לכבשנים (רמב״ם כלים יב יב). — ואמר המשורר בתארו את יקוד לבו: תדד תנומתי ולא אישן, כי בין צלעי מוקדות כבשן (רמב״ע, דיואן קלס, כ״י בודליאנה).

כבש[3]), ממנו כֶּבֶשׂ, כִּבְשָׂה, כַּבְשָׂה.

—[1]) בנוסח׳ ובקישישין, ובערוך קשקשין, ובכ״י מ׳ בתיהין, כמו בגמ׳ שם קלד: עי׳ זה הערך, ובס׳ העתים בתישין. אבל, בכ״י א״פ כבשישין (כ״ז ד״ס), ולנוסחה זו וקצת בשנוי כבשושים יש שני עדים נאמנים. האחד הוא תנחום ירושלמי, אמר וז״ל: כבשישין שעל השבר הו אלעידאן אלד׳י ת׳לף עלי אלכסר כי ינכבס וישתד פילזה עלי צחה וקד יכתב פי בעצ׳ אלנסך גבשושין, ע״כ, ובעבר׳: כבשישין שעל השבר הם הלוחות אשר יחובר על השבר למען יכבש ויתחזק ויובילהו להרפוי, וכבר כתוב בקצת נוסח׳ גבשושין. ובערך גבשושין אמר: גבשושין שעל השבר הו מת׳ל כבשושין, ובעבר׳: גבשושין שעל השבר הוא כמו כבשושין. והעד השני הוא הר״ש בר״ש (ספ׳ המליצה, הוצ׳ ז׳ בכר, דף 60), שהביא המלה כבשושין ותרג׳ בפרסית שהוא לוח עץ שישימו על יד או רגל שבורה. שני אלה העדים נותנים להמלה כבשוש, כבשיש, זכות מלה תלמודית בלשוננו, ובפרט שמשמע׳ מסתעפת בדרך טבעי מהשרש כבש, וצורתה מקראית.

[2]) רק בעברית. ולא נתברר מקור מלה זו.

[3]) בערב׳ כבש a).

a) كَبْش

כֶּבֶשׂ, ש״ז, מ״ר כְּבָשִׂים, כִּבְשֵׂי,—א) שם המין לבהמה ביתית ממין הצאן, נבוב הקרנים ומכסה צמר רך, Schaf; mouton; sheep, — ובפרט להזכר ממנה עד בן שלש שנים, Lamm; brebis; lamb: ואם כבש יביא קרבנו לחטאת נקבה תמימה יביאנה (ויקר׳ ד לב). וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ (ישע׳ יא ו). עתה ירעם יי׳ ככבש במרחב (הוש׳ ד יו). ואני ככבש אלוף יובל לטבוח (ירמ׳ יא יט). מן הכבשים ומן העזים תקחו (שמות יב ה). ורעו כבשים כדברם (ישע׳ ה יז). כבשים ללבושך ומחיר שדה עתודים (משלי כז כו). אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון אם לא ברכוני חלצו ומגז כבשי יתחמם (איוב לא יט-כ).—ובפרט לזכר מהכבשים, עד בן שלש: ולקח כבש אחד אשם לתנופה (ויקר׳ יד כא). שני כבשים תמימם (שם שם י). לאילם ולכבשים (במד׳ כט יח). למה לי רב זבחיכם יאמר יי׳ שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי (ישע׳ א יא). — ובהוספת השנה, כבש בן שנה, בן שנתו: ועגל וכבש בני שנה (ויקר׳ ט ג). תביא כבש בן שנתו לעלה (שם יב ו). כבשים בני שנה שנים (שמות כט לח).—ובתו״מ: (האומר) הרי עלי תודה ושלמים יביא כבש (מנח׳ יג ז). איל זה עולה ונסתאב אם רצה יביא בדמיו כבש (שם ט). האומר אחד מכבשי הקדש ואחד משוורי הקדש (שם). הצמר שבראשי כבשים והשער שבזקן תישים (זבח׳ ט ה). ויהי בעת שסרחה הצאן ולא שמעה לדבר אדוניה שנאה רועי כבשיה ופרנסיה הטובים ורחקה מהם (פסיק׳ רבתי כו).—״חלי הכבשים: אמר טומאש אולי יש להם חולי הכבשים כי אמרו קצת מן הטבעיים שיש להם תולעת במוחם (שבט יהודה סד).— ב) *אחד מכלי מלחמה לפנים עם ראש ברזל לנגח בו חומות העיר הבצורה, הוא איל הברזל[1]): לשפוך סוללה (פרושו) אבני בליסטרם לבנות דייק (פרושו) כבשי׳ (מד״ר איכ׳ פתיח׳, ר׳ יהושע דסכנין). —״לשון הכבשים, מין עשב, עי׳ לשון.

כִּבְשָׂה, ש״נ, סמי׳ כִּבְשַׂת, מ״ר כְּבָשׂוֹת, כִּבְשׂת, סמי׳ כִּבְשׂוֹת, כִּבְשׂת,—נקבת הכבש: לעשיר היה צאן ובקר הרבה מאד ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה ותגדל עמו ועם בניו יחדו מפתו תאכל ומכסו תשתה ובחיקו תשכב ותהי לו

[1]) כך גם בערבית משמש השם כבש גם במשמ׳ זו.

כבת וכו' ויקח (העשיר) את כבשת האיש הראש ויעשה (לסעודה) לאיש הבא אליו וכו' ואת הכבשה ישלם ארבעתים (ש"ב יב ג-ו). ויצב אברהם את שבע כבשת הצאן לבדהן וכו' מה הנה שבע כבשת האלה וכו' כי את שבע כבשת תקח מידי (בראש' כא כח-ל). — ובתו"מ: (שאלו את ר"א) מהו להציל את הרועה מפי הזאב אמר להם דומה שלא שאלתם אלא על הכבשה (חזרו ושאלוהו) ואת הכבשה מה הוא להציל אמר להם דומה שלא שאלתם אלא על הרועה (תוספתא יבמ' ג ד). הנודר מן כבשה מותר בגדיים ובגוזלים (ירוש' נדר' ז מ:). אדם מביא כבשתו לעזרה ומקדישה וסומך עליה ושוחטה (בבלי שם י.). אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של יחיד ותור וגוזל (מד"ר בראש' מד).

כִּבְשָׂה, ש"נ, — כמו כִּבְשָׂה: יקח שני כבשים תמימם וכבשה אחת בת שנתה (ויקר' יד י). כבש בן שנתו תמים אחד לעלה וכבשה אחת בת שנתה תמימה לחטאת (במד' ו יד).

כ"ג, — ר"ת: כהן גדול.

כג"ק, — ר"ת: כבוד גדולת קדושת.

א. **כַּד**[1], שו"נ, בכנ' כַּדֵּךְ, כַּדָּהּ, מ"ר כַּדִּים, — כלי חרס עג"ל לתשמישי הבית, להביא בו מים, יין, שמן ולשמור בו קמח וכדומה, Krug; cruche; jug, pitcher: והנה רבקה יצאת וכו' וכדה על שכמה וכו' ותרד העינה ותמלא כדה ותעל וירץ העבד לקראתה ויאמר הגמיאיני נא מעט מים מכדך וכו' ותמהר ותרד כדה על ידה ותשקהו (בראש' כד יה-יח). ותשבר כד על המבוע (קהל' יב ו). מלאו ארבעה כדים מים ויצקו על העלה (מ"א יח לד). — ולשמירת קמח וכדומה: חי יי' אלהיך אם יש לי מעוג כי אם מלא כף קמח בכד ומעט שמן בצפחת (מ"א יז יב). כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר (שם יד). — ולתשמישים אחרים: ויתן שופרות ביד כלם וכדים ריקים ולפדים בתוך הכדים (שופט' ז יו). — ובתו"מ: טהורים וטמאין שותין מכד אחד (מע"ש ג י). כדי יין סתומות מקום שדרכן לימכר סתומות יצא קנקן להולין (שם ה ג). היוצר מוכר ה' כדי שמן וחמשה עשר כדי יין (בכו' ה ז). המניח את הכד ברשות הרבים ובא אחר ונתקל בה ושברה (ב"ק ג א). נשברה כדו ברשות הרבים והוחלק אחד במים (שם). זה בא בחביתו של יין וזה בא בכדו של דבש (שם י ד). וארבעה ילדים מפרחי כהונה ובידיהם כדים של שמן של מאה ועשרים לוג (סוכ' ה ב). הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים (כתוב' יג ד). עכו"ם שהיה מעביר עם ישראל כדי יין ממקום למקום (ע"ז ה ג). למה זה דומה לכדו ריקנית שהיא מלאה רוח (תוספתא כל' ב"מ י א). שטוחנות (הכפריות) ברחיים ונושאות כדין על גיסיהן (שם נדה ו ט). שנים שזרקו שתי צרורות ושברו שתי כדין אחת של יין ואחת של שמן (ירוש' ב"ק ג ג ד). זיתיו (של האבל) הפוכין טוענין לו וכדו לגוף ופשתנו להעלות מן המשרה (מו"ק יא:). נשברה כדו ולא סילקו (ב"מ פב:). ראשו (של קטב) דומה לעגל וקרן אחת יוצאה בתוך מצחו והוא מתגלגל ככד (מד"ר במד' יב). כלי אין חפץ בו וכו' ככדין של מי רגלים ר"ש בר נחמן אמר ככדין של מקיזי דם (שם ויקר' י). שהיו ידיו של משה כבידות כשתי כדים של מים (פסיק' רבתי יב). — ומשל: וחכמי המוסר אמרו מלא כדך בעוד שתחזק בחבל ובדלי (מנח' המאירי, מביא נפש, אוה"ג ב קיא).

[1]) רק בעברית וארמית. ונכנסה מלה זו גם ללשון היונית κάδος, ולא נתברר מקורה.

ב. ***כַּד**[1], ת"ז, נקב' כַּדָּה, מ"ר כַּדִּים, כַּדּוֹת, — לא חד כמו ע"קץ אלא עגלגל קצת, arrondi; rundlich; rounded: ואלו הן סימני ביצים כל שכודרת ועגולגלת ראשה אחד כד וראשה אחד חד טהורה ב' ראשיה הדין וב' ראשיה כדין טמאה (ע"ז מ., חול' סד.).

*כדאי, — עי' כְּדַי.

***כָּדַד**[2], פ"ע, — היה *כַּד, לא חד כמו עקץ: אלו הן סימני בצים כל שכודדת[3] ועגולגלת ראשה אחד כד וראשה אחד חד (חול' סד., ע"ז מ.).

כדד[4]), ממנו השם א.כַּד, *כַּדָּד, *כַּדִּידָה, *כַּדִּית, *כַּדָּה.

***כַּדָּד**, ש"ז, מ"ר כַּדָּדִים, — אומן עושה כדים: מביאין כלים מבית האומן כגון הכד מבית הכדד[5] והכוס מבית הזגג (פסח' נה:, מו"ק יג:).

[1]) לא נתברר מקור מלה זו.

[2]) עי' הערה לקמן. ונגזר הפעל משה"ת *כד. —

[3]) כך בכ"י רומא (ד"ס), וכך גרס רש"י בגמ' ע"ז (דף מ.), בעדות דברי התוספ' בגמ' חולין שם שכתבו: ובסוף פרק אין מעמידין גרים בקונטרס כודדת בדלת ופירש עגולה ככד. — ובנוסח' כודרת, ועי' כדר.

[4]) רק בעבר', ולא נתברר מה היתה משמ' העקרית.

[5]) כך בכ"י וכן ברש"י כ"י (ד"ס), ובנוסח' כדר.

*כַּדָּה, ש"נ, מ"ר כַּדּוֹת,—כמו א.כַּד: חמש כדות גדולות שאין מכילה הקופה יותר מכדה אחת וכו' שיעור משקל כל כדה קטנה סאה (ר"ח בבת קכז.). פי' נזייתא כדות של יין או של שכר (בס קיח:).

כדו[1], ממנו כַּדֶו.

כַּדֶּו[2], ש"ז, מ"ר כסמי' כַּדְוֵי,—תערובת מיני מאכל ומשקה ילפת בו האוכל את פתו, zusammengesetzter Zukost: היאכל תפל מבלי מלח אם יש טעם בריר חלמות מאנה לנגוע נפשי המה כַּדְוֵי[3] לחמי (איוב ו ו-ז).

כִּדוֹד,—עי' כִּידוֹד.

כדודית,—עי' כדורית.

---

1) עי' הערה להערך.

2) עי' הערה שלקמן.—3) עי' הערה לערך דוי, מה שהובא שם מכל מה שנתלבטו המפרשים הקדמוני' והחדשים בפרוש כתוב זה, ושבכל הפרושים המתחלפים ובכל ההגהות שהגיהו האחרונים לא נרפאה המליצה, וכבר הראה ד"ר פ"פ פרנקל (Dr. P. F. Fraenkel) (Stud. Septuaginta, 19) עד כמה נלעגה היא הגהת Merx, על סמך השבעים, ריח שחל, ולא יותר טעם יש בהגהות החדשים ריח לביא וכדומה. ואמרתי שם, כי אם נקבל דעת הס"ברים כי הכף במלה זו היא כף הדמיון אפשר אולי לפרש השם דוי במשמ' קלפת השחין וכדומה. אבל זה אינו נותן להמליצה כונה מספקת ומניחה הטעם. וכבר הזכרתי שם דעת קצת המפרשים כי הכף במלת כדוי היא שרשית, ועקר המלה הוא כדו, ומכל סגנון מליצת הפסוקים הקודמים לפסוק זה נראה כי — לפחות לפי הנוסחה המסורה, שעד כה לא מצאו עדיין החכמים נוסחה אחרת די מיוסדה שבכחה נהיה רשאים לפסול הנוסחה המקבלה—דעה זו היא היותר נכונה. ולפי הענין וכונת המליצה אפשר לאמר כמעט בודאות, כי כונת המלה כַּדְוֵי לחמי הוא דבר הנאכל עם הלחם, ואיוב צועק במר נפשו כי הדברים המאוסים לו שאינו יכול לנגוע בהם, ר"ל כל הלכלוך שסביב לו, האפר שהוא יושב בו והלהה הסרוחה מהשחין המתערבת עם האפר, כל זה הוא כדוי לחמו, בכל זה הוא מלפת את הפת שלו, מפני שהוא כלו מלכלך וידיו מזוהמות, והכל נדבק בלחם שהוא אוכל. ולמשמ' זו להמלה כדו, יש גם סמך בלשון הערבית, שבשרש כדי a) יש השם כדאוה b), שפרשו לשאן אלערב: מא ג'מע מנ אלטעאם פג'על כת'בה, ר"ל מה שנאסף מן המאכלים ונעשה כת'בה, והשם כת'בה c), שבאמת גם הוא דומה הרבה להשם כדו (בחלוף ד-ת ו-ב) הוא: טאיפה מנ טעאם ושראב, ר"ל מנה מן מאכל ומשקה.

a) كدى b) كداوة c) كثبة

---

*כַּדּוֹם[1], ש"ז, מ"ר כַּדּוּמִים[2],—כלי כעין זר של ברזל יתלו בו שרשראות ובקצותן ווים יעלו בו דלי שנפל לבור: הכדומים[3] האשקלונים שנשברו ואנקלי שלהם קיימת (עכו"ז ד ו, כלים יג ז).

*כַּדּוּר[4], ש"ז, מ"ר כַּדּוּרִים, כַּדּוּרוֹת,—א) גוף עג"ל מכל צד, Kugel, globe: כל שיש בידו מקל או

---

1) משק' כְּרוּב. כך נקד לוי. בוקשד' בכף חרוקה ודלת דגושה, יסטרוב כ פתוחה ודלת דגושה. ועי' הערה לקמן לנקוד הרבים. ולא נתברר מקור מלה זו ולא נמצא לה חבר בלשונות האחיות. ועי' הערה למשמ' המלה.—2) כך נקוד במשנ' מנקד' כ"י פרמה, וכן בקטעי משנ' מנק' מהגניזה כ"י בודליאנה מספ' 2826. הסכמ' שני כ"י אלה מכרעת ולכן אין זה משק' דגוש והיחיד ממנו יכול להנקד כמו בוקשד' או יסטרוב.—3) אמר רה"ג: יש מפרשים זה העץ הגדול שהוא להקר בו המים ויש אומרים זה ברזל שהוא להוציא הדלי מן המים ולתלות בו כל דבר ושמו בטיית הטאף. ע"כ. והערוך: פי' זיר של נחשת או של ברזל כאותו שתולין בו הנרות לפני הארון ובו קובעין אונקליות ותולין בהם ביצות הקיץ כלי חרש מלאין מים כדי להתקרר. ע"כ. וכן הרמב"ם: כדומים הן אונקליות יוציאו בו הכלי כאשר נפל בבור ותמונתו מפורסם וזה שהיא עגולה מברזל שלשלאות ואונקליות הרבה תלויות על הכף העגולה אורך כל אחד מהן כמו אמה ובקצה כל אחד מהשלשלאות אונקלי. ע"כ. ואעפ"י שאין סמך לזה מהלשונות האחיות, פרושם של הקדמונים האלה קובע משמ' המלה.

4) משק' תַּפּוּחַ. בארמית בתלמ' כדורא, ולא נתברר מקור השם שאין לו חבר בלשונות האחיות. במקרא נמצאת מלה בצורה זו בשני מקומות: צנוף יצנפך צנפה כַּדּוּר אל ארץ רחבת ידים (ישע' כב יח), והניתי כַּדּוּר עליך (שם כט ג), ובאמת רסע"ג סבר כי הכף במלה זו שרשית, וכבר השיג עליו דונש ואמר: שכדור תיבה משולשת והכף שיש בה תוספת היא (תשו' דונש על רסע"ג, סי' קח), וכן ריב"ג ערך דור: ואמא פי אשתעמאל אלמקרא פאלכאפ מזידא ללתשביה, ע"כ, ובעבר': אבל בשמוש המקרא הכף (במלת כדור) נוספת לדמיון. וכן ראב"ע (שפת יתר פג), וכן גם ר"ש פרחון בעצם הדבר אלא שהוא מפרש דור במשמ' כדור. רק רד"ק פרש כדור שבמקרא במשמ' כדור שבמשנה ואמר כי בכדור שבמקרא נחסרה כף הדמיון בתחלתה וצריך להיות ככדור. אבל השם דור שיש במשנה מכריע שהעקר כדעת דונש וריב"ג. ויש עוד מלה במקרא דומה להשם כדור, והוא השם כידור (איוב טו כד), שגם אותה פרש רסע"ג וקצת קדמוני' אחרים במשמ' כדור, והשתמשו בה קצת הסופרים במשמ' זו, אבל שם בודאי הכונה אחרת, עי' להלן בערך כידור. והנה דונש נכר שמוש כדור בכף יסודית גם במשנה, כנראה

צפור או כ ד ו ר (ע"ז ג ה). אין אסור אלא שיש בו מקל או כ ד ו ר או צפור (תוספתא שם ה ה). הרי הוא (האתרוג) עשוי ככדור (ירוש׳ סוכ׳ ג נג ד). שהעולם עשוי כ כ ד ו ר (שם ע"ז ג מב ג). אלכסנדרוס מוקדון (עלה באויר למעלה) עד שראה את העולם כ כ ד ו ר ואת הים בקערה (שם). אתרוג ככ ד ו ר [1]) פסול (סוכ׳ לו.). — וכַדּוּר למשחק [2]), Ball ; balle : ה כ ד ו ר והפקעת של גמי שנתנן על פי החבית (כלים י ד). ה כ ד ו ר והאמום והקמיע והתפילין שנקרעו (שם כג ה). (חתיכת בגד) שלש על שלש שנתנה ב כ ד ו ר או שעשאה כ ד ו ר בפני עצמה (שם כח ה). כסת עגולה ו ה כ ד ו ר והאמום וכו׳ אין צריכין שיבאו בהם המים (מקוא׳ י ב). מוכין כדי ליתן לתוך כ ד ו ר קטנה וכמה כ ד ו ר קטנה כאגוז (תוספתא שבת ט ו). כגון אילו המשחקין בכדור לרשות הרבים ויצאת הכדור מתחת ידו של אחד מהם חוץ לארבע אמות (שם י י).

מדבריו לקמן בהערה לדברי הגמ׳ אתרוג ככדור, מפני שבספרים שלו היה כתוב כדור בכף אחת. אבל, גרסה זו אינה מכרעת נגד עצם מציאות המלה כדור בלשונם, כי קרוב לודאי שהמלה כדור כאן היא לא שֵׁם אלא תאר, כמו נפוח, סרות, כבוש (שם), ופרוש כ ד ו ר עשוי ככדור (רב"י שם). ובשאר המקומות במשנה ותו"מ אין ספק בהשם כדור עם כ יסודית, ונשארה השאלה מאין באה מלה זו בלשונם. והנה דעת ריב"ג היא כי אולי אין להשם כדור שבמשנה כל יחס עם המלה כדור של המקרא, אמר: וימכן אן יכון אלמשתעמל פי אלמשנה לע׳ה אח׳רי, ע"כ, ובעבר׳: ואפשר שיהיה השמוש (של כדור) במשנה מלשון אחרת, ר"ל כלל לא מן המלה כדור שבמקרא. אך השאלה היא מאין לקחוה בעלי המשנה? בלשון עברית בעצמה, מה שנשאר לנו ממנה, אין שרש כ ד ר שממנו נוכל לגזור השם כדור במשמ׳ שהשתמשו בה במשנה. ובארמ׳ התלמודית יש אמנם השם כדורא, ממש במשמ׳ זו: בגין כן ציירין לה בכדורא בידה (ירוש׳ ע"ז ג מב ג, מד"ר במד׳ יג), אך בשאר המקורים הארמיים ובסור׳ אין השם הזה, והשרש כדר בסור׳ משמש במושג אחר רחוק מהמושג של כדור אצלינו, במושג של חולשה ובלבול ואפיסת הכח וכדומה. בערב׳ השרש כדרa) משמש במשמ׳ בלבול ועכירות כמו בסור׳, ובענין זה ח׳דרb), וכד׳ר וח׳ד׳ר אין, והלשון הערבית השתמשה להמושג כדור בשרשים אחרים: כג׳, כרה, כל, שבהה, פלכ, ובכל אלה אין שום דמיון עם השם כדור. גם בלשון אשור׳, לפחות במה שנתפרסם עד כה, אין למצא מקור למלה זו במשמ׳ שבמשנה. השרש כדר נמצא אמנם בלשון זו, והוא החלק הראשון מהשם כדר-לעמר, אבל הל"א מיחסים לו, עפ"י המקומות שמצאוהו בהכתבות עד כה, משמ׳ של גבול, סס, וכדומה. ומכל זה נוכל איפוא לדון בודאות כי הצרוף כדר לא שמש בלשונות השמיות במשמ׳ של עגול ושל גוף עגול, והשם כדור נתחדש בימי המשנה. ואעפ"י שקצת קשה שבכל התנ"ך לא נזדמן להזכיר מושג פשוט שבזה, אבל, הלא גם אם נניח שהמלה כדור היא עברית קדומה קושיה זו בעינה עומדת, כי הלא מלבד בשני המקומות בישעיהו לא נזכרה מלה זו, ובמקום אחד, בכתוב והניתי עליך, אין הכונה של גוף עג׳ל נאותה, ובמקום השני בכתוב צנף יצנפך, עכ"פ ברור הדבר כי שם עצם המלה הוא דור, ובשום מקום אחר לא באה מלה כעין זו. ובהיות שבשאר הלשונות השמיות לא שמש צרוף כדר במושג זה, עוד לא נפתרה השאלה מאין לקחו בעלי המשנה את השם כדור. ועל כרחנו אנו צריכים להניח כי השם הזה בא מן המלה כדור שבכתוב צנף יצנפך כדור, ואעפ"י שיונתן לא תרגם מלה זו במשמ׳ כדור אלא במשמ׳ כחומה מקפת, אעפי"כ אפשר שרובם פרשוה באמת במשמ׳ כדור שמשחקים בו, כמו שתרגמה כך באמת ולגתה, ולא כמו שאומר ר"ש פירחון בשרש דור: אבל רבותינו ש מ ו את הכף (שבהשם כדור) עיקר דתנן הכדור והאימום והקמיע כ ד י שיבין השומע, ע"כ, כי כך לא היה מנהג בעלי המשנה בענין הלשון, אלא פשוט שראו בזמן ההוא, ואולי כבר קצת קודם, בהמלה כדור לא השם דור בהוספת כ הדמיון אלא שם כ ד ו ר, עם כ יסודית. וכך גם קניג (E. Kö. 2, 52 Anm. 2), ודחה דעת לוי במלון התלמודי שלו שהכף היא אות המשקל. והיוצא מכל זה הוא כי השם כדור עם כ יסודית, היא מלה שנולדה בטעות, ואעפי"כ אין ספק בדבר כי אחרי שנולדה ונשתמשו בה קנתה לה זכות אזרח בלשון עברית והיא מלה עברית יפה וטובה אעפ"י שאיננה כל כך מיוחסת בזכות אבות כמו המלים העבריות שבמקרא או לפחות שיש להן מקור בלשונות השמיות. וזו המלה שנולדה בטעות היתה כל כך בריה בת קימה, שבמהרה דחתה מלפניה את המלה האמתית, המיוחסת, דור, וירשה את מקומה, והמ"ה דור במשמ׳ גוף עגול יצאה מהשמוש. זה אחד מההקים הנהוגים לא בלבד בלשון העברית אלא בכל לשונות האדם, כמו שכבר הוכיחו זאת חכמי הלשון הכללית בזמננו. — 1) כך בנוסח׳ הדפוס, אך נראה כי בזמן קדום היתה הגרסה כ ד ו ר, בכף אחת, ומזה הכריע דונש שהשם הוא דור ולא כדור: לפי שכדור תיבה משולשת והכף שיש בה תוספת היא וכו׳ ויש לי ראיה גדולה מן המשנה שלמדונו רבותינו שדימו בו האתרוג כששנו בהילכות לולב אתרוג כ ד ו ר פסול והוא עגול מכל צד ואילו היה הכף מן יסוד המלה היו אומרים כ כ ד ו ר (תשו׳ דונש על רסע"ג). — 2) אמר ר"ש פרחון, וז"ל: פי׳ עושין התינוקות מן העור כמו רימון וממלאים אותו במוכין ותופרין אותו, ושמו בלעז פליטא. ע"כ.

a) كدر b) خدر

זלמה חרב (טור שמעון) יש אומרים מפני הזנות וי"א שהיו משחקין בכדור (ירוש' תענ' ד סט.). הכדור הזה (של הבנות) מקלטת מיד ליד וסופה לנוח ביד אחד (בם כנה' י כת.). מה הכדור של בנות מזרקין בו לכאן ולכאן (מד"ר במד' יה). מה כדור זה מתכדר מיד ליד ואינה נופלת וכו' מה כדור זה מקלעין בה בידים ואינה נופלת (בס קהל', דברי חכמים). —ובסהמ"א: יעשה פעולות ההתעמלות להתמיד בו הבריאות כשחוק בכדור או ההתאבקות (מו"נ ג כה). וילך הוא (פרעה) ועבדיו אל מקום ידוע על שפת היאור לשחוק שם בכדור הקטן ומטייל שם מן הבקר עד עת המאכל (ר"י אברבנאל, והרא, בבס אבן כספי).—ובתשברת: ובלבד שיהיו דופנותיו שוות מכל צד בחצי כדור או כדומה לו (מבנת המדות, פרק ב). וזה הוא ענין כל העומד באמצעית העגולה או באמצעית הכדור (הגיון הנפש לר"א בר חייא ג). צורות ידועות בחכמת השיעורים ותנועות הגלגלים ופשיטות הכדור (תו"ה, תכנון הנפ' ד). יש תמונה אחת גופנית שמגביל אותה שטח אחד מעוגל עיגול שוה וכו' ויש בקרבה נקודה אחת מכוונת באמצע חללה וכל הקוים הישרים היוצאים מנקודה ההיא ונמשכים מפה ומפה לכל צד עד תכלית כולם הם שוים זה לזה וזאת התמונה תקרא כדור (יסו"ע לר"י יצחאלי א ד).—ובחכמת התכונה, הגופים של תבל ומלואה: הרואה החמה בתקופתה לבנה בכדורה כוכבים במסלותם מזלות כסדרן אומר ברוך עושה מעשה בראשית (מד"ר ויקר' כג). —ובסהמ"א: עליותיו הם העבים והם בכדור הסגריר (ראב"ע תהל' קד ג). ואחר כן הזכיר כדור הסגריר והמים אשר מעל השמים (בס קמח ב). דע כי שם העולם נאמר בחכמת התכונה על השמים והארץ וכל צבאם על כדור העליון ומה שבתוכו משאר הגלגלים והשמש והירח והכוכבים והארץ וכל אשר עליהם (יסו"ע לר"י יצחאלי ב א). וכבר הוכיחו החכמים כמו כן באותות ובמופתים אמיתים שהארץ הוא כדור אטום קבוע באמצע העולם במקום מרכזו (בס). והאותות הברורים והמופתים האמיתים הכריחו את כל החכמים להודות ולהסכים על תבנית העולם וצורתו כי הוא כדור אחד קבועים בו כמה כדורים (בס). והחלק השני הם השמש והירח והכוכבים וכ"א מפרטי החלקים האלו כבר העידו עליו המופתים העיוניים כי הוא כדור אלא שהגלגלים כולם או רובם הם כדורים חלליים וכל א' מהשמש והירח והכוכבים יאמרו החכמים כי הוא כמו כדור אטום (בס). ומהם מנו הכדורים (השמימיים) תשעה ומהם שמנה ומהם עשרה ומהם חמשים וכו' ולא ידעו ולא יבינו הבדלי הכדורים אלו מאלו והבדלי הכוכבים אלו מאלו וההבדל שיש בין טבע הכדור לטבע הכוכב (ר"י אברבנאל, מ"א ג). הגלגלים הם כדורים חלולים אבל השמש והירח וכל הכוכבים הם כדורים אטומים (מ' אלדבי, ש"א ב ב).— ואמר המליץ: משמים ילחמו בי כי אראה כדורים יקרים מסודרים סביבותי וכו' ארץ נתנה באמצעותם (כתי"ע ג ז).—°כַּדּוּר הארץ: מי ימלל גבורותיך בעשותך כדור הארץ נחלק לשנים חציו יבשה וחציו מים (רשב"ג, כתר מלכ'). וכאשר יחשוב הנלבב המבין בערך המדברים וערך המדברים אל כדור הארץ וכדור הארץ אל גלגל הירח וכו' יכנע בנפשו וישפל לפני בוראו (תו"ה, הכניעה ה). גלגל האש ואחר כן גלגל האויר ואחר כן גלגל המים ואחר כן כדור הארץ אשר היא המרכז (כוזרי ה ב). חצי כדור הארץ הוא טבוע במי ים אוקינוס (יסו"ע לר"י יצחאלי ב א). ויש לך לדעת שכדור הארץ הוא עגולי וכדורי מכל ששה קצוותיו (נחמד ונעים א א). לפי שכדור הארץ תלוי באמצע ואין לו סמוכות (רשב"ג דורלן, מג"א א ה). —ב) °כַּדּוּר ברזל או עפרת יָקלע בכח דהיפה עזה, למשל מקני רובים, וכדומה: כי די לכם שתבחרו בסללות עשרים של קנים מכילים כדורים של ברזל משלשה ליטרין האחד ועשרים שישפכו כדורים של ששה ליטרין ועשרים של שלשים ליטרין לכל כדור (שלטי הגבורים מב). אמנם לתשמיש הסללות של שלשים ליטרין לכל כדור צריכים אתם לשים בכל סללה מהם עשרה ליטרין מהאבק אשר אלמוד לכם לעשות (בס). ואחד מאנשי ביהם ירה בקנה משחיתו הנקרא בל"א בויקש ונכנס כדור העופרת בקיר בין המלך וההגמון (צמח דוד, רס"ט לאלף ו). הכו אותי בחזה בכדור ברזל בכלי אש ויצא הכדור מאחורי (חית קנה, נוראות שלמה מולכו). ויבוא כדור של אש מקנה השרפה הגדול שקורין קאנאן ויפל בבית שהיה דר שם אמ"ה ויך את הבית רסיסים (ר"י עמדין, מגלת ספר ח).

°כַּדּוּרָה, ש"נ, מ"ר כַּדּוּרוֹת,—כדור קטן: עצמים נוזלים והמה היותר רכים מכל הגופים ונקודות חומרם המה לפי הנדמה כדורות קטנות לכן יוכלו להתנועע בנקל גדול אנה ואנה כמו המים (ראב' למודים ב א יד).

***כַּדּוּרוּת**, ש"נ, — סגולת דבר עג'ל כמו כדור: ורצה לומר בהשתנות לקיחת מקומות שונות לכל חלק מחלקי הגלגל על מבטים נכחיים בכדורותו כמו שפירשתי (ר' הלל, תגמ' הנפש לט:).

***כַּדּוּרִי**, ת"ז, לנק' כַּדּוּרִית, מ"ר כַּדּוּרִיִּים, כַּדּוּרִיּוֹת, — בצירת כדור, מטבע הכדור: כי הצורה היותר מכילה שבצורות היא הכדורית (ר"א בר"ח הנבית, הספירה א). ואין המאמר הזה גוזר שהארץ איננה כדורית (הברב' לריב"ג, ברם רקע). גוף כדורי אשר חומרו חומר אחר וכו' ובה יתנועע זה הגוף הכדורי תנועת ההקפה התמידית (ראב"ע, ספ' העצמים, המאמ' בגלגלים). הגשם הכדורי הוא אשר יקיף בו שטח אחד בתוכו נקודה וכל הקוים היוצאים אל שטחו שוים (כל מלאכ' הגיון, הקב). שנבאר שהירח כדורי התמונה בעבור שאורו יצמח בתמונה הירחית (בס, מופת). כי גשם אחד כדוריי כשילקח ממנו קצת ממה שבתוכו יצטרך אל שטח יותר גדול שיקיף בו מבית ומחוץ (העקרים ב יז). שתהיה (הארץ) כדורית מקצתה מגולה ורובה משקעת (רמב"ן בראב' א ט). ודעת אומות העולם שהעולם כדוריי ושמולות קבועים וגלגלים חוזרים (רב"ע בפרוט, פרד' רמונ', סדר מועד). כי העולם חי מתנועע תנועה כדורית (ר"י היבראני, יסו"ע ב א). שהמדברים לא עשו ראיית ההתייחדות בשמים כי אם מתמונתם למה היתה כדורית ולא מרובעת ומשולשת וכו' שהמה כן להכרח התנועה הסבובית (ר"י אברבנאל, במים חדבים א). ברצות ה' אין המלט להיות השמים ושמי השמים נחים ועומדים והארץ לעולם עומדת ושינוח הכדורי ויתנועע הגשם הישר (הוא, יהוב' י). כל דבר שיתנועע במקומו תנועה כדורית מאין הפסק יתנועע סביב דבר קיים (פי' התורה לר' עמנוא' מרומא, A. Merx 268). דע שהתוכניים גזרו על תמונת הארץ שהיא כדורית וכו' ואעפ"י שנמצא בדברי קצת החכמים שהסכימו שהארץ שטחיית ולא כדורית (נחמד ונעים, דוד גנז נה). מכל חלקי סביבות הארץ הכדורית (ר"מ הלביך, איוב י ח). — וגם "כַּדּוּרִיָּה: עד שתגיד בור סוד היות הֻוָּה נקור שה ונגדיה, יודע סוד אופן הודע משפט ביצה כדוריה, רק מתיהר עם סוד אמא מה דין אמה העבריה (יעקב פרנסיס, מתק נפת' 73). — ומ"ר: המגונה והנאה הוא במפורסמות לא במושכלות כי לא יאמר השמים כדוריים נאה ולא הארץ שטוחה מגונה (מו"נ א ב). אלו הכוכבים הרבים אשר בשמיני (בגלגל השמיני) כולם כדוריים קצתם קטנים וקצתם גדולים (בס א יט). כמו שידמה הגלגל מרובע או משולש והארץ ג"ב והם בלי ספק כדוריים (רות חן ה). במשולשים הכדוריים נצבי הזוית שאחת הזויות הצרות שוה או משותפת להם (יב"ר, אילס, ספר יסוד היסוד).

***כַּדּוּרִיּוּת**, ש"נ, — צורת הכדור וסגולתו: באשר המים תתקרב אל הכדוריות (ר"א בר"ח הנבית, הספירה א). כמו שתמצא אנשים חלקו בכדוריות הארץ והיות הגלגל עגול וביוצא בזה (מו"נ א לא). שלפי טבע הארץ והמים לא היה להם לצאת מכדוריותם הטבעי (ר"ב א"ת, יקוו המים ב). ועם זה הוא (הגג הכדורי אשר על חדר האמצעי של המוח) מרוחק בכדוריותו לבטחון מן הפגעים (קאנון א א ב ב). התמונה היותר נכבדה שהיא הכדוריות והתכונות המעולות (ר"א קרקשב, מו"נ ב ד). מי שיחלוק על כדוריות השמים שזה ראוי שיוכרח במופת להורות כדוריותו (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ב ז). ואין להביא ראיה מהיסודות כי כדוריותם היא בבללותם (ר"י אברבנאל, במים חדבים ב). במה שביחש אל האומרים הכחשת המוחש מכדוריות הארץ והגלגלים סביבותיה (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', העתים י). שהמים בכל מקום שהם אפילו בכלים הם שומרים תמונת הכדוריות למעלה (יש"ר, אילס, מעין חתום נח). או תאמר שהכפתור מורה בכדוריותו על כי הנפש ראשית מה שתשתדל להשיג מעולמה (מבה ריאטי, אגר' יער הלבנון, כ"י בריט' מוז').

***כַּדּוּרִית**, ש"נ, מ"ר כַּדּוּרִיּוֹת, — א) כמו כַּדּוּר: בדורו של שמד היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנין אותן באש (מד"ר בה"ב, הבנעתי). שהיו נותנים כדוריות[1]) של אש תחת בית שיחיהם וקרומיות של קנה תחת צפרניהם (פסיק' דר"כ, בבלח). כדוריות של חוט (רב"י כוכ' ט.). — ב) "כמו כַּדּוּרִיּוּת: ואולם לא מצאתי לאחד מהם (מהפלסופים) שזכר בביאור טעם צאת הארץ מכדוריתה שיובן מדבריו שהיה זמן שהיתה בו כדורית ויצאה מכדוריתה לסבת כך וכך (ר"ב א"ת, יקוו המים ב). הסבה אשר בעבורה יצא

---

[1]) בקצת מקומות באה מלה זו בשתי דלת, כדודיות, וכן בערוך, אבל אין שום מקור למלה כדודית במשמ' זו ויותר נכונה הנוסחה כדורית.

בדור העפר מכדוריתו אשר אי אפשר לו לצאת ממנו אלא כשיצא כדור המים גם כן מכדוריתו כמו שידעת וכו׳ סבה להתגעשות הארץ או רעשה עד שיצאה מכדוריתה והוא עליית עשן מהרונו באפו וצאת מפיו אש אוכלת (שם כ). כמו שיתבאר כדורית הירח לתוספת אורה או תוספת אורה בכדריותה (כל מלאכ׳ הגיון, מופת). וכפות הרגלים אינם שטוחים אלא חלולים מעט מפני כדורית הארץ שתכנס בחלל ההוא ולא ינזק בו הרגל (מ׳ הלדכי, ב״א ד). והיא תנועת ההעתקה המדובקת הנצחית בעבור שחלקיו משתנים במעגלה בחלקי כרוריתו המיוחדים לו (תגמ׳ הנפש לד).

א. **כַּדִי**, עי׳ ערך דַי.—ובהוספ׳ כְּ הדמיון *כְּדֵי, כמה שנצרך לדבר: אין חולקין את החצר עד שיהא בה ד׳ אמות לזה וד׳ אמות לזה הא יש בה כדי לזה וכדי לזה חולקין (ב״ב ב:). — וכסמי׳ *כְּדֵי, עי׳ דַי, והוסיפה עוד המשלים האלה: עני שראה כדי פאה בין בתבואה ובין באילן (תוספתא פאה ב ח). מביא שני לגינין וממלא מן זה כדי תרומת מעשר על שתיהם ומזה כדי תרומת מעשר על שתיהן (שם דמאי ח כב). קונם שאני נהנה לפלוני ושהא כדי דיבור וחזר ואמר לפלוני אסור בראשון ומותר בשני במה כדי דיבור כדי שאילת שלום (שם נדר׳ ה א). שהא כדי הילוך ארבע אמות (ירוש׳ ברכ׳ ד ח ג). לוקח (תאנה) אחת ומניח אם בשלה בתוך כדי מעת לעת חייבות ואם לאו פטורות (שם מעשר׳ א מח ד). היו שם שש עשרה אמה נותן לו כדי עבודתו וזורע את המותר (ערוב׳ ג:). כמה הן מקורבין כדי ראשה ורובה של פרה (שם כב.). כותב ומוכר כדרכו כדי פרנסתו (מו״ק יט.). וכמה שיעור סתירה כדי טומאה כדי ביאה כדי הערארה כדי הקפת דקל (סוט׳ ד.). —כְּדֵי מה: אין בזה להיות מצוה מהמת מיתה אלא א״כ מת קודם סמוך לדברים הללו ביום או יומים כדי מה שהאדם חש בגופו (הבטר׳ לר״י ברצלוני נד)· —וגם בִּכְדֵי: למוכרם או למשכנם בכדי ממון השטר חוב שהוציא לפנינו (שם א). כזית בכדי אכילת פרס (טויו״ד, הלכ׳ תערוב׳ נט). עד שיהיה גלגל המישור לפי כן נוטה על שטח האופק הזה לצד דרום בכדי קשת הרומה והשוה לקשת (יסו״ע לר״י יברלאי ב יב). ועתה בא והתבונן בצורה ע״ה וראה שבכדי קשת של כל גליל וגליל הוא חצי קשת יומו (שם). הואיל ובכדי מדתה הוא מה שיותיר חצי כל יומם ויומם מימות החמה (שם).—ומִכְּדֵי: שיש בו יותר מכדי מזיגה (טויו״ד, יין נסך קלד). אינו בולע יותר מכדי קליפה (שם קלה).—ועם פעל אחריה עם שֶׁ, כְּדֵי שֶׁתפעל, כמה שנצרך לזה: כמה יהא חורש בתלמי הרביעה אבא שאול אומר כדי שלא ישייר רובע לבית סאה (כלא׳ ב ג). לעולם מכרה קיים עד שיהא שם (באונאה) כדי שתשייר בשדה בת תשעה קבין (כתוב׳ יא ז). לא יטייל אדם על שפת כל המדינה כדי שתחשך ויכנס למרחץ (תוספתא שבת יז י). אם יש לו שהות כדי שילך ויחזור חוזר (שם פסח׳ ב יב). הקדימו שעה אחת או אם איחרו שעה אחת כדי שיקראו ויתפללו (ירוש׳ ברכ׳ ג ו:). אין משלחין איגרת ביד עכו״ם ע״ש אלא א״כ קוצץ לו דמים בש״א כדי שיגיע לביתו ובה״א כדי שיגיע לבית הסמוך לחומה (שבת יט.). —ובִכְדֵי: אונאה וביטול מקח בכדי שהדעת טועה (ב״ב עח.). —ועם ל, כְּדֵי לפע״ל: המוציא חבל כדי לעשות אוזן לקופה גמי כדי לעשות תלאי לנפה (שבת ח ב). עד שיכה בדבר שיש בו כדי להמית (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ ו). כמה שיעור עכול כדי להלך ארבע מילין (רי״ב לקיש, ברכ׳ נג:). ליבה ולבתה הרוח אם יש בלבויו כדי ללבותה חייב (ב״ק ס.). שאור של חיטין שנפל לעיסה של חיטין ויש בו כדי לחמץ בין יש בו כדי להעלות במאה ואחד בין אין בו כדי להעלות במאה ואחד אסור (חול׳ לט:). —ובמשמ׳ למען: למלך שהיו לו ב׳ עבדים וגזר על אחד מהם שלא לשתות יין שלשים יום אמר מה גזר עלי שלא אשתה יין עד שלשים איני טועמו אפילו שנה אחת וכו׳ וכל כך למה כדי לפוג את דברי רבו (ספרי דבר׳ כח). מפני מה אמרו הניזקין שמין להן בעידית מפני הגזלנין והחמסנין כדי שיהא כל אחד ואחד אומר למה אני גוזל למה אני חומס למחר ב״ד שמין שדה יפה שלי (תוספתא כתוב׳ יב ב). אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות מקבלין אותו בסבר פנים יפות ומעלין ומושיבין אותו עמהם אם יש ממש בדבריו פטרוהו ולא היה יורד משם עולמית ואם לאו לא ירד משם כל אותו היום כדי שלא תהא עלייתו ירידה לו (שם סנה׳ ט ג). ויתודה ביו״ט הראשון של פסח כדי שיהא לו מה לוכל ברגל (ירוש׳ מע״ש ה נו ג). ומדליקין נר על גביו כדי שיהו רואין אותו ושומעין את קולו (שם יבמ׳ טז יח ד). חכמים עשו סייג לדבריהם כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב

ואומר אלך לביתי ואוכל קימעא וכו' ואחר כך אקרא ק"ש ואתפלל וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה (ברכ' ד:). שעשה לה (להאשה) דדים במקום בינה וכו' כדי שלא יסתכל במקום ערוה רב מתנא אמר כדי שלא יינק ממקום הטנופת (שם י.). לעולם יהא אדם ערום ביראה וכו' ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם נכרי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה (שם יז.). לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שיזכה וימנה עם עשרה הראשונים (שם מז:). השכם וצא הערב וצא כדי שלא תתרחק (שם סג.). פעם אחת הלך ר"ה בן עקיבא למקום אחד ומצא חריות של דקל שגדרום לשום עצים ואמר להם לתלמידיו צאו וחשבו כדי שנשב עליהן למחר (שבת ג.). לא היה מאריך בתפלתו כדי שלא להבעית את ישראל (יומ' נג:). יודעים היו מלאכי השרת ששרה אמנו באהל היתה וכו' (ומדוע שאלו את אברהם איה שרה אשתך) כדי לחבבה על בעלה רבי יוסי בר"ה אמר כדי לשגר לה כוס של ברכה (ב"מ פז.). ולמה כתב לו בלשון מכר כדי לייפות כחו (ב"ב נח.). אמר לו דבר שהראשונים לא אמרו בו טעם תשאלני בבית המדרש כדי לביישני (שם פח:). ומפני שני דברים אמרו כותבין שובר אחת כדי שיכוף לפורעו ואחת כדי שיגבה מזמן ראשון (שם קעא.). ומה ראה משה לעשות שנים עשר ימי חנוכה כדי לחלוק כבוד לנשיאים (הור' ו:). מצינו שעיקם הקב"ה שתים ושלש תיבות בתורה כדי שלא להוציא דבר טומאה מתוך פיו (מד"ר בראש' לב). ולמה השליכו אותו (את משה) ביאור כדי שיהיו חושבין האסטרולוגין שכבר הושלך למים ולא יחפשו אחריו (שם שמות א). אמר לו הקב"ה (למשה) אלו המכות אשר שמתי בידך עשה אותם לפני פרעה על ידי המטה הזה ואני אחזק את לבו כדי לפרוע דינם מהם (שם ה). כיון שראה פרעה שבעת שהיה יוצא המטה משה מקדימו בדרך נמנע שלא לצאת כדי שלא יפגע בו משה (שם יב). יושבים (הלויים) ומתפללים שתעשה ארץ ישראל פירותיה כדי שיטלו מעשרותיהם (שם במד' ה). שאין לך חביב לפני הקב"ה כשליח שמשתלח לעשות מצוה ונותן נפשו כדי שיצלח בשליחתו (שם טז). אמר הקב"ה לא לרעתם נתתי להם ברכות וקללות אלא להודיען אי זו דרך טובה שיבחרו אותה כדי שיטלו שכר (שם דבר' ד). ואמרו (נדב ואביהוא) אימתי שני זקנים הללו מסתלקין כדי שניטול שררה ונהיה אנהגי ראשונים לכל דבר (תנחומא אחרי ג). כל הנמנע מלעשות מצוה או מלסייע את חברו כדי שלא יעני סוף בא לידי עוני (הרי"ף ב"מ יח.). — ומצוי בסהמ"א. — ועם כֵּן אחריו, *כְּדֵי כֵן, במשמ' בה במדה: יש עמל ויגע ורץ וכדי כן הוא מתאחר (ב"ס גני' יא יא). קרב נדיב היה רחוק וכדי כן יגישך (שם יג ט).

ב. *כְּדַי, *כדאי, *כדיי, תה"פ, לזכר ולנקבה ולרבים, ולפעמים לנק' כְּדָאִית, ולרבים כְּדָאִים, כדיים, — כְּדַי הוא, כְּדַי היה, יש בו כמה שדי לענין מהעניינים, ר"ל ראוי, verdient, würdig; digne, méritant; worthy, deserving: א"ר טרפון אני הייתי בא בדרך והטיתי לקרות כדברי ב"ש וסכנתי בעצמי מפני הלסטים אמרו לו כדי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל (ברכ' א ח). ואומרים לפניה (לפני הסוטה) דברים שאינה כדי לשומען היא וכל משפחת בית אביה (סוט' א ד). א"ר חנינא סגן הכהנים כדי הוא בית אלהינו לאבד עליו טבילה פעם אחת בשנה (תענ' יג.).—כְּדַי הוא לסמוך עליו: מעשה ועשה רבי כר' אלעזר לאחר שנזכר אמר כדי הוא רבי אלעזר לסמוך עליו בשעת הדחק (עירוב' מו.). (אמר לו רבה בר בר חנה לבנו) בני לא תאכל (החלב שבקיבה) לא בפני ולא שלא בפני אני שראיתי את רבי יוחנן שאכל כדי הוא רבי יוחנן לסמוך עליו (פסח' נא.). פעם אחת נכנסתי אחר ר"ש בן ר' יוסי בן לקוניא לגינתו ונטל ספיחי כרוב ואכל ונתן לי ואמר לי בני בפני אכול שלא בפני לא תאכל אני שראיתי את ר' שמעון בן יוחי שאכל כדי הוא רשב"י לסמוך עליו בפניו ושלא בפניו אתה בפני אכול שלא בפני לא תאכל (שם:).—כְּדַי לְדָבָר: כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדי הוא לו (אבות ו א). כדאי השליח למי שנשתלח אצלו וכדאי מי שנשתלח אצלו לשליח (ספרא בחקותי, בסוף). — ובהחלט: אמר לו (משה ליתרו שרצה ללכת לארצו) אלו אחר שלא ראה נסים וגבורות במדבר ויניח וילך כדיי הוא הדבר אתה שראית תניח ותלך (ספרי במד' פ). אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי (להיות נוצר) ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי (ברכ' יז.). גר שבא להתגייר בזמן הזה אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוויים דחופים סחופים ומטורפין

ויכורין באין עליהם אם אמר יודע אני ואיני כדאי[1]) מקבלים אותו מיד (יבמ' מז.).—ואחרי מ"ר: ר' שמעון אומר (אלדד ומידד) במחנה נשתיירו לפי שראו את משה שמברר לו הזקנים אמרו אין אנו כדיי לגדולה זו הלכו ודטבינו את עצמם (ספרי במד' צה).—ולפני הבספר: נבוכדנצר אמר אין כדיי באי העולם לשרות ביניהם אעשה לי עב קטנה אדור בה (תוספתא סוט' ג יט).— כְּדֵי שֶׁ...: לפי שאמרה (תמנע) אין אני כדי שאהיה לו (לאליפז) לאשה אהיה לו לפילגש (ספרי דבר' שנו). אמר לו (האיש שהמרה עם חבירו להקניט את הלל) אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל א"ל הן אמר לו אם אתה הוא לא ירבו כמותך בישראל א"ל בני מפני מה אמר לו מפני שאבדתי על ידך ד' מאות זוז א"ל (הלל) הוי זהיר ברוחך כדי הוא הלל שתאבד על ידו ד' מאות זוז וד' מאות זוז והלל לא יקפיד (שבת לא.). (שלחו חכמים לשאול מר' ירמיה) עד אחד בכתב ועד אחד על פה מהו שיצטרפו וכו' (שלח להם) אני איני כדיי ששלחתם לי אלא כך דעת תלמידכם נוטה שיצטרפו (ב"ב קסה:). כדיי הוא אבא שישתמש בבגדי מלכות (פסיק' רבתי כג-כד). מפני שכדי היה רב שלא יקדום שמואל עליו (תבו' הגא', הרכבי רעד).—ולנק' כדאית: למלך שמבקש ליקח לו אשה בת טובים ובת גנוסים שלח אצלה שליה דבר לה אמרה איני כדאית לשפחתו אלא רצוני לשמוע מפיו וכו' (מד"ר שה"ש, יבקני). ושאלו ממני אם מודעה זו כדאית ומספקת לבטל שטר המחילה שעשה אח"כ (שו"ת תורת חסד ריט).

***כְּדִי**[2]), בִּכְדִי,—חנם, בלי תועלת: ובלי סדר ותקון וכפל דברים בכדי והנם הקולות יהדלון והקולמוס יעשה דרכו (ר"א מודינא, ארי נוהם א). המוך נתלכלך מדם המכה היוצא עם מי הרגלים ונתקלקל בכדי (מתלית השקל, הלכ' נדה קלא ד).

***כְּדִידִית**, ש"נ, מ"ר כְּדִידִיּוֹת, — כד קטן: ולא היו כונסין אותן (את הענבים) לא בהצבים גדולים ולא בחביות קטנות אלא בכדידיות בינוניות (תוספתא מנח' ט י).

***כְּדִית**, ש"נ, מ"ר כְּדִיּוֹת, — כמו *כְּדִידִית: חביות כדיות[1]) לודיות ובינוניות אין מניחין אותן שתים שתים אלא אחת אחת (מנח' פז.).

כַּדְכֹּד[2]), כַּדְכֹ'ד[3]), ש"ז,—אבן יקרה, לא נתברר בודאות איזו, Art Edelstein; esp. de pierre prec.; a cert. gem: ארם סחרתך מרב מעשיך בנפך ארגמן ורקמה בוץ וראמת וְכַדְכֹּד נתנו בעזבוניך (יחזק' כז יו). הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים ושמתי כַּדְכֹ'ד[4]) שמשתיך ושעריך לאבני אקדה (ישע' נד יא-יב). —ובמד': אמר לו לך והראה לר' יהושע בן לוי אלו אבני כדכד והוא יושב במדינה הגדולה בלוד ואל תראה לו אותם שם אלא הוליכהו למערה של לוד וכו' כיון שהוליכו למערה והראה אותם לו מיד הבהיקה כל לוד מאורם (פסיק' רבתי לג).

***כָּדַם**, פ"י, פעו' כָּדוּם, כְּדוּמָה, — כָּדַם הדבר במים וכדו', שקע אותו, הדבר כָּדוּם, שקוע, eingesunken; enfoncé; sunk: וראש לה (להחיה הגדולה שראה בתוך הים בנסעו על הספינה) כאני שיט וכו' וגוף לבן וגב ירוק וצואר כמו מגדל ובטן כעריסה, ובסנפיר כמו חרב לטושה וקשקשת כסוחרה אדומה, ונגזרתה למשגיחים כמו צור אשר היתה בלב הים כדומה[5]),

---

[1]) ופרש"י: ואיני ראוי להשתתף בצרתן ומי יתן ואזכה לכך.

[2]) בארמ': לא שדי איניש זוזי בכדי (כתוב' לו:), אין אדם משליך זוזים חנם. כל מילי דכדי לא דכירי אנשי (סנה' כט:). ופרשו הגאונים: כדי לשון דבר רק שאין בו טעם הוא (תבו' הגא', הרכבי תלו).

[1]) כך גם בכ"י, וכן גרס' רגמ"ה, ופרש: כדים בינוניות של לוד. ע"כ. והשיטה מקובצת גורסת כדות. ובכ"י רומא א: בדויות (ד"ס).

[2]) לא נתברר מקורו. — [3]) כ רפה אחרי שוא נח, ועי' לקמן.— [4]) נמסר במסורה: בכף רפה ודכותיה כַּלְכֵּל (ירמ' כ י), ובדנ' ה נמסר: חד מן י"ת מלין דגשי' בתר יהו"א בלא מבטל וסימ' כי גאה גאה, ידמו כאבן, ה' מי כמוך נאדר בקדש, כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך, נלאתי כלכל, ושמתי כדכד, וחכמה כחכמת אלהין. ואמר בהן קניג (Kö. I, 63), כי זה לברח מכפילת קול שוה, אך זה דחוק. ואמרו הקדמונים כי הוא כרכונד a) בערב', והיא אבן אדמה, כעין האֹדם או האבן הנקראת Spinell.— ועי' *כרכדון.

[5]) בהערות הרכבי נאמר: ע"ד הכתוב כצר כדמה בתוך הים. עכ"ל. אבל לא הגיד לנו איך פרש ר"ש הנגיד את המלה כדמה שביחזק', ועל כרחנו עלינו לאמר כי ר"ש הנגיד לא פרש כדמה כדעת המפרשים הקדמונ' מלשון דום במשמ' שתיקה או כליון, כי אין לשתיקה וכליון שום ענין לכאן, שהתנין היה חי וקים

---

a) كركند

זשטה מסביבות לספינה ואין מגיד ואין נואם נאימה (ר"ש הנגיד, הלכוכל ולנופל תקומה). — ובהשאלה, °ישב כדום, עצב ונוגה: ביום נפש תחושב על עונה ולפני יוצרה תשב כ ד ו מ ה[1]) (רמכ"ע, קטע כ"י גני' ככיה"ס לעדת ישראל בקהיר).

בדמת, —עי' כרמת.

***כדן[2])**, ממנו *כדן.

***כדן[3])**, פ"י, כדנו, כדנוה, —כדן הסוס, העבד וכדומה בריחים, לריחים, קשר ואסר אותו להריחים שיטחן כל היום, anbinden; attacher; bend to: יש שהוא מאכיל את אביו פטומות ויורש גיהנם ויש שהוא כ ו ד נ ו בריחים ויורש גן עדן (ירוש' פאה א יה ג). לכשיזקין (הסוס) כ ו ד נ ו בריחיים (בס פסח' ד לא.). מסורת הגדה הוא כי שרה אמנו כשירדה למצרים כ ד נ ו ה בריחים (פסיק' דר"כ, ויהי בחצי הלילה).

—פע', *כדן, מכדן, מכודן, מכודנים, מכודנות, —שכדנו אותו: ויהי האדם לנפש חיה עשאו עבד מ כ ו ד ן בפני עצמו (מד"ר איכ', הככיל כתי). ר' חייא בר אבא אמר עשאן (הקב"ה את בנות ציון) שפחות מ כ ו ד נ ו ת[4]) (בס ויקר' יו, פסיק' דר"כ, ותאמר ציון). —ואמר הפיטן: חי יקרא לעבד מ כ ו ד ן, דרור מבין אשבן והמדן (בכת שקל', ילכב לדקה, קרובץ ארג'יל). ונמו (המצרים) מה זאת עשינו כסכלונים, כי שלהנו עבדים שתחת ידינו מ כ ו ד נ י ם, מי ירמס לנו חמר ומי יהזיק לנו מלבנים (יוצ' אחרון פסח, אמץ גבורותיך).

והטיל פחד על כל אנשי הספינה. והכונה האחת הנאותה באן היא רק מענין שקיעה בתוך הים, ובודאי כך פרש ר"ש הנגיד את המלה כדמה ביחזק', והוא עכ"פ פרוש מתישב על מליצת הכתוב שם, אעפ"י שפרושה האמתי של מלה זו שם הוא, לפי דעתי, אחר, עי' ערך דמה. ואולי פרש הנגיד מלשון זה גם את המלה כדומים שבמשנה, ע"ש שמשקיעים אותם בתוך מי הבור לשלות הדלי שנפל שמה. — [1]) ואולי כאן הכונה פשוט כמו דומה, אעפ"י שאין זו מליצה יפה.

[2]) בסור' כדנה, פרש בר עלי: צמדת ווצ'ע אלניר עלי רקבתה, ובעבר': אסרו ושם הע"ל על צוארו. ובערב' המדוברת בסוריה ובא"י כדנ a), אסר את השורים למחרשה. בערב' הספרותית משמש שרש זה במשמ' אחרות, במשמ' רב הבשר והכח וכדומה.

[3]) עי' הערה להשרש. — [4]) ושאלו שם: מהו מ כ ו ד נ ו ת? וענו: אמהן משעבדן.

a) كدن

***כדר[1])**, ממנו *כדור, *כדר, *כדורית, °כדורה, °כדורות, °כדורי, °כדוריות, °כדריות.

°כדר[2]), פ"ע, כדר, כדרת, כדור, —היה כעין צורת כדור: אלו הן סימני ביצים כל ש כ ו ד ר ת[3]) ועגולגלת ראשה אחד כד וראשה אחד חד (ע"ז מ.). אתרוג תפוח סרוח כבוש שלוק כושי וכו' כ ד ו ר[4]) פסול (סוכ' לו.).

—התפ', *התכדר, — התגלגל וקפץ כמו כדור: מה כדור זה (של בנות) מ ת כ ד ר מיד ליד ואינה נופלת לארץ (מד"ר קהל', דברי חכמים).

°כדר[5]), ש"ז, — תרדמת האברים, Einschlaffen (v. Gliedern); engourdissement (des membres) numbness (of members): בתרדמת האברים הנקרא כ ד ר וכו' והוא שכ ד ר הוא עלה כליית מחדשת בחוש המשוש פגע אם בטול אם חסרון עם רעש אם יהיה הלוש או רפיון אם יהיה נקבע כי הכח המשושי לא ימנע מעבוד אלא כשהתנועה תמנע כמו שבארנו פעמים רבות ואעפ"י שימצא לעתים כ ד ר בלי קושי תנועה להתחלפות עצבי החוש והתנועה וסבת הכ ד ר היא אם מצד הכח שיחלש כמו שיש בקדחות החדות והחזקות המובילות אל הכ ד ר וכמו אותו שירצה להתעלף (קאנון ג כ ז). ודע כי הכ ד ר אם יתמיד ולא יסירהו ההרקה ואחריו יבא סבוב ראש מבשר שתוק (בס). ולפעמים תעתק להרדמת האברים הנקרא כ ד ר (בס י ד י).

°כדריות, ש"נ, — כמו כדוריות, סגולת גוף כדורי: התמונה היותר נכבדת שבתמונות והיא הכ ד ר י ו ת והספריות והבהריות (ר"א קרשקש, פי' מו"נ ב ד). כמו שיתבאר כדורית הירח לתוספת אורה או תוספת אורה ב כ ד ר י ו ת ה (כל מלאכ' הגיון, מופת). ולרמוז לזה שהוא כדור שלם באמת אמר הרב סוף דבר שיהיו

---

[1]) עי' הערה לערך כדור, שזה שרש שנולד בטעות על סמך המלה כדור שבמקרא.

[2]) נגזר מהשם כדור. — [3]) לפי' גרס' הנוסח', ויש גורסים כודדת, עי' ערך כדד. — [4]) עי' הערה לערך כדור, שלפי גרסת הספרים בכף אחת זה פעול.

[5]) בערב' ח'דר a), אמד'לאל יע'שי אלאעצ'א אלרג'ל ואליד ואלג'שד, —ובעבר': כעין תרדמה תעטף את אברי האדם והיד והגוף.

a) خدر

שני גופים מתחלפים ר"ל גופים שלימים ב כ ד ר י ו ת ם מתחלפים זה מזה (ר"י אברבנאל, במים חדשים א). שאם כבר נברא הגלגל ב כ ד ר י ו ת ו לא היה צורך שיצוה השם בתנועתו כי הוא מעצמו יתנועע בהכרח (שול, ברא' א). הוא המרגיז ארץ ממקומה כי הלא חלקיה עמודיה הם חלקי כ ד ר י ו ת הגלגל (ר"מ אלשיך, [illegible] ט ו). ערוך נא ערך חסרונות הטבע אל תוקף תפארת ישותה ותמצא ערך הורי הנמלים אל עגול הארץ כולה אשר אין נגרע מ כ ד ר י ו ת ו דבר בגללם (ארבע כוסות, כוס תנחומים א).

כֹּה, — מלת הטעם של רמז, ומשמש: א) לדמיון בין שני מעשים, so, thus ; so ; ainsi, ויבא אחרי המעשה שאליו נרמז: ויוצא אתו ההוצה ויאמר הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספר אתם ויאמר לו כ׳ה יהיה זרעך (ברא' טו ה). ויבאו שטרי בני ישראל ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כ׳ה לעבדיך (שמות ה טו), כמו שמספר שם קודם. ותאמר האתון אל בלעם הלוא אנכי אתנך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה ההסכן הסכנתי לעשות לך כ׳ה ויאמר לא (במד' כב ל). ולמה תנואון את לב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם יי' כ׳ה עשו אבתיכם בשלחי אתם מקדש ברנע לראות את הארץ (שם לב ז-ח). וישם יי' דבר בפי בלעם ויאמר שוב אל בלק וכ׳ה תדבר (שם כג ה). וסבתם את העיר כל אנשי המלחמה הקיף את העיר פעם אחת כ׳ה תעשה ששת ימים (יהוש' ו ג). ויסבו את העיר ביום השני פעם אחת וישבו המחנה כ׳ה עשו ששת ימים (שם יד). ויקח צמד בקר וינתחהו וישלח בכל גבול ישראל ביד המלאכים לאמר אשר איננו יצא אחרי שאול ואחר שמואל כ׳ה יעשה לבקרו (ש"א יא ז). ויאמר לו העם (לדוד ששאל מה יעשה לאיש אשר יכה את גלית) בדבר הזה לאמר כ׳ה יעשה לאיש אשר יכנו (שם יז כז), כמו שאמרו לו קודם. ואיש ואשה לא יחיה דוד וכו' כ׳ה עשה דוד וכ׳ה משפטו כל הימים אשר ישב בשדה פלשתים (שם כז יא). וישב בניהו את המלך דבר לאמר כ׳ה דבר יואב וכ׳ה ענני (מ"א ב ל). ושלמה נתן לחירם עשרים אלף כר חטים וכו' כ׳ה יתן שלמה לחירם שנה בשנה (שם ה כה). ואמר ישב האי הזה ביום ההוא הנה כ׳ה (כמו שתאר קודם) מבטנו אשר נסנו שם לעזרה להנצל מפני מלך אשור ואיך נמלט אנחנו (ישע' כ ו). והנביאים יהיו לרוח והדבר אין בהם כ׳ה יעשה להם (ירמ' ה יג). ובשחטם את בניהם לגלוליהם ויבאו אל מקדשי ביום ההוא לחללו והנה כ׳ה עשו בתוך ביתי (יחזק' כג לט). הלוא כ׳ה (כמו שמספר שם) עשו אבתיכם ויבא אלהינו עלינו את כל הרעה הזאת (נחמ' יג יח). וכל ריב אשר יבוא עליכם מאחיכם הישבים בעריהם בין דם לדם בין תורה למצוה לחקים ולמשפטים והזהרתם אתם וכו' כ׳ה תעשון ולא תאשמו (דהי"ב יט י). — ולפני השם לפני פעל עבר: מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו כ׳ה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמד (ברא' מה ט). ויצאו נגשי העם ושטריו ויאמרו אל העם לאמר כ׳ה אמר פרעה אינני נתן לכם תבן (שמות ה י). וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום כ׳ה אמר אחיך ישראל אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו (במד' כ יד). ויבאו אל בלעם ויאמרו לו כ׳ה אמר בלק בן צפור אל נא תמנע מהלך אלי (שם כב יו). כ׳ה אמרו כל עדת יי' מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל (יהוש' כב יו). ויאמר לו כ׳ה אמר יפתח לא לקח ישראל את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון (שופט' יא יט). לפנים בישראל כ׳ה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הראה (ש"א ט ט). וכ׳ה אמר שמעי בקללו (את דוד) צא צא איש הדמים ואיש הבליעל (ש"ב טז ז). וירגז המלך ויעל על עלית השער ויבך וכ׳ה אמר בלכתו בני אבשלום בני בני אבשלום (שם יט א). ויבא בניהו אל אהל יי' ויאמר אליו כ׳ה אמר המלך צא ויאמר (יואב) לא כי פה אמות (מ"א ב ל). וישלח רכב סוס שני ויבא אלהם ויאמר כ׳ה אמר המלך שלום (שם ט יט). כי כ׳ה אמר מלך אשור עשו אתי ברכה (שם יח לא). ויאמרו אליו כ׳ה אמר חזקיהו יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה (שם ג). כ׳ה הראני אדני יי' והנה יוצר גבי בתחלת עלות הלקש (עמו' ז א). כ׳ה אמר כרש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי יי' אלהי השמים (עזר' א ב). — ובפרט נהוג הדבור כ׳ה אמר יי': ואמרת אל פרעה כ׳ה אמר יי' בני בכרי ישראל (שמות ד כב). כ׳ה אמר יי' בזאת תדע כי אני יי' (שם ז יז). כ׳ה אמר יי' אל תירא מפני הדברים אשר שמעת (מ"ב יט ו). כ׳ה אמר אדני יי' לא תקום ולא תהיה (ישע' ז ז). כ׳ה אמר יי' לעם הזה כן אהבו לנוע רגליהם לא חשכו (ירמ' יד י). ונביאיה טחו להם תפל חזים שוא וקסמים להם כזב אמרים כ׳ה אמר

אדני יי׳ ויי׳ לא דבר (יחזק׳ כב כח).—ולפני פעל עתיד: אם כ״ה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים ואם כ״ה יאמר עקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן עקדים (בראש׳ לא ח). ויצו אתם לאמר כ״ה תאמרון לאדני לעשו וכו׳ עם לבן גרתי ואחר עד עתה (שם לב ה). אביך צוה לפני מותו לאמר כ״ה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם (שם נ יו-יז). ויאמר (אלהים אל משה) כ״ה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם (שמות ג יד). ויאמר עוד אלהים אל משה כ״ה תאמר אל בני ישראל יי׳ אלהי אבתיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם (שם יה). ויקרא אליו יי׳ מן ההר לאמר כ״ה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים (שם יט ג-ד). ויאמר יי׳ אל משה כ״ה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם (שם כ כב). דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כ״ה תברכו את בני ישראל אמור להם יברכך יי׳ וישמרך (במד׳ ו כג). קח את הלוים מתוך בני ישראל וטהרת אתם וְכ״ה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת (שם ח ו-ז). כי אם כ״ה תעשו להם מזבחתיהם תתצו (דבר׳ ז ה). ויאמרו למלאכים הבאים כ״ה תאמרון לאיש יביש גלעד מחר תהיה לכם תשועה (ש״א יא ט). ויאמר שאול כ״ה תאמרו לדוד אין חפץ למלך במהר (שם יח כה). אם כ״ה יאמר טוב שלום לעבדך (שם כ ז). ואם כ״ה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יי׳ (שם כב). ויאמר דוד אל המלאך כ״ה תאמר אל יואב אל ירע בעיניך את הדבר הזה (ש״ב יא כה). ואם כ״ה יאמר לא חפצתי בך הנני יעשה לי כאשר טוב בעיניו (שם יה כו). וידברו אליו הילדים אשר גדלו אתו לאמר כ״ה תאמר לעם הזה וכו׳ כ״ה תדבר אליהם קטני עבה ממתני אבי (מ״א יב י). כי כ״ה יהיה בקרב הארץ בתוך העמים כנקף זית כעללת אם כלה בציר (ישע׳ כד יג). כ״ה נאם יי׳ ונפלה נבלת האדם כדמן על פני השדה (ירמ׳ ט כא). כ״ה תאמרו איש על רעהו ואיש אל אחיו מה ענה יי׳ ומה דבר יי׳ (שם כג לה). ראה יי׳ והביטה למי עוללת כ״ה אם תאכלנה נשים פרים (איכ׳ ב כ).—ועם הוספת בְּ, בְּכ״ה, כמו כ״ה: ויאמר יי׳ מי יפתה את אחאב ויעל ויפל ברמת גלעד ויאמר זה בְּכ״ה וזה אמר בְּכ״ה (מ״א כב כ). — ושבועה, כ״ה יעשה לי אלהים וְכ״ה יוסיף: ויאמר מה הדבר אשר דבר אליך אל נא תכחד ממני כ״ה יעשה לך אלהים וְכ״ה יוסיף אם תכחד ממני דבר מכל הדבר אשר דבר אליך (ש״א ג יז). ויאמר שאול כ״ה יעשה אלהים וְכ״ה יוסיף כי מות תמות יונתן (שם יד מד). כ״ה יעשה יי׳ ליהונתן וְכ״ה יסיף כי ייטב אל אבי את הרעה עליך וגליתי את אזנך (שם כ יג). כ״ה יעשה אלהים לאיבי דוד וְכ״ה יסיף אם אשאיר מכל אשר לו עד אור הבקר משתין בקיר (שם כה כב). כ״ה יעשה אלהים לאבנר וְכ״ה יסיף לו כי כאשר נשבע יי׳ לדוד כי כן אעשה לו (ש״ב ג ט). ויבא כל העם להברות את דוד לחם בעוד היום וישבע דוד לאמר כ״ה יעשה לי אלהים וְכ״ה יסיף כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם או כל מאומה (שם לה). ולעמשא תמרו הלוא עצמי ובשרי אתה כ״ה יעשה לי אלהים וְכ״ה יוסיף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב (שם יט יד). וישבע המלך שלמה ביי׳ לאמר כ״ה יעשה לי אלהים וְכ״ה יוסיף כי בנפשו דבר אדניהו את הדבר הזה (מ״א ב כג). ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר כ״ה יעשון אלהים וְכ״ה יוספון כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם (שם יט ב). וישלח אליו בן הדד ויאמר כ״ה יעשון לי אלהים וְכ״ה יוספו אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי (שם כ י). ויאמר כ״ה יעשה לי אלהים וְכ״ה יוסף אם יעמד ראש אלישע בן שפט עליו היום (מ״ב ו לא). באשר תמותי אמות ושם אקבר כ״ה יעשה יי׳ וְכ״ה יסיף כי המות יפריד ביני ובינך (רות א יז). — כ״ה לֶחָי, עי׳ חַי.—עַד־כ״ה, במשמ׳ באופן הזה, במדה רבה כמו זו: וידברו בני יוסף את יהושע לאמר מדוע נתתה לי נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב עד אשר עַד־כ״ה ברכני יי׳ (יהוש׳ יז יד).—ובמשמ׳ ״במדה זו, כל כך: מה יפלו פניך כה יחרה לך כה לך ירע (רמח״ל, מגדל עז כ כ), ונהוג שמוש זה עתה בלשון רבים מהסופרים. —ב) להורות המקום שהמדבר עומד עליו, hier ; ici ; here: כי משָשת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך שים כ״ה נגד אחי ואחיך (בראש׳ לא לז). ויאמר אל בלק התיצב כ״ה על עלתך ואנכי אקרה כ״ה (במד׳ כג יה). ויאמר המלך סב התיצב כ״ה ויסב ויעמד (ש״ב יח ל).—עַד־כ״ה, עד המקום שהוא מראה: ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עַד־כ״ה ונשתחוה ונשובה אליכם (בראש׳ כב ה).—כ״ה וָכ״ה, הנה והנה: ויפן כ״ה וָכ״ה וירא כי אין איש (שמות ב יב).—כ״ה . . . כ״ה, מעבר מזה

ומעבר מזה: ויגו שלוים מן הים ויטש על המחנה כדרך יום כ״ה וכדרך יום כ״ה סביבות המחנה (במד׳ יא לא). — ג) להזמן, עד־כ״ה, עד הזמן הזה: יי׳ אלהי העברים שלחני אליך לאמר שלח את עמי ויעבדני במדבר והנה לא שמעת עד־כ״ה (שמות ז יו). — עד־כ״ה ועד־כ״ה, במשך זמן מה שעבר בינתים: הנה עב קטנה ככף איש עלה מים ויאמר עלה אמר אל אחאב אסר ורד ולא יעצרכה הגשם ויהי עד־כ״ה ועד־כ״ה והשמים התקדרו עבים ורוח ויהי גשם גדול (מ״א יח מד־מה).

א.כה, — מלת הרמז לדמיון, ובאה בהרכבה עם אי: איכה, ועם כ: ככה.

ב.*כה, — קול חקוי צעקת קצת העופות: ויורידו לארץ ראשיהם, ותרפינה בנפיהם, ויאמר לגדוליהם, עשה אתה ככה, ככל אשר צויתי אותכה, ויצפצפו כולם ויאמרו כה כה (הגר׳ וכות ר׳ יעקב מויגיליהו, יבורון תרכח).

כה״ג, — ר״ת: כהן גדול.

א.כהה[1], ממנו א.כהה, א.כהה, *כהות, *כהיון, א.*כהוי, *כהיה.

א.כהה[2], פ״ע, כהתה, כהו, יכהה, תכהה, ותכה[3], תכהינה, ותכהין, כה״ה, כהו[4], כהיתי[5], — א) כהתה העין, הלש כח הראות, לא יכלה העין לראות היטב, schwach w. (v. Auge); dev. faible (la vue); become dim (the eyes): לא כהתה עינו ולא נס לחה (דבר׳ לד ז). זרעו יבוש תיבש ועין ימינו כה״ה[6] תכהה (זכר׳ יא יז). ותכה[7] מכעש עיני (איוב יז ז). — ובהו העינים מראות: ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראת (בראש׳ כז א). ועינו החלו כהות[8] לא יוכל לראות (ש״א ג ב). — ובתו״מ: כהן הסומא באחת מעיניו או שכהה מאור עיניו (נגע׳ ב ג). אמר רב מיום שנגנז ספר יוחסין תשש כוחן של חכמים וכהה מאור עיניהם (פסח׳ סב:). שבשעה שעקד אברהם אבינו את בנו על גבי המזבח בכו מלאכי השרת וכו׳ ונשרו דמעות מעיניהם לתוך עיניו והיו רשומות בתוך עיניו וכיון שהזקין כהו עיניו (מד״ר בראש׳ סה). הלך (עשו) ונשא (נשים) עובדות עכו״ם והיו מעשנות לפני עכו״ם ויצחק מרית וכהו עיניו (פסיק׳ רבתי יב). אמרה (רבקה) יעקב הצדיק בני אינו כאן יצחק הצדיק בעלי יושב בבית מפני שכהו עיניו (שם). כל המסתכל בג׳ דברים עיניו כהות בקשת ובנשיא ובכהנים (חגי׳ יו.). כל המעמיד בן רשע או תלמיד רשע סוף שעיניו כהות (מד״ר בראש׳ סה). בשעה שגלגל החמה ולבנה נכנסין ליטול רשות מלפני הקב״ה עיניהם כהות מזיו השכינה ומבקשין לצאת להאיר לעולם ואינן רואין כלום (שם ויקר׳ לא). — וביחס להקול, *עמם, רפה: מנהג הדיוט כל זמן שהוא מאריך לתקוע קולו מהליש וכוהה אבל כאן הולך והזק מאד (רש״י שמות יט יט). — ב) בהשאלה, כהה האדם, רפה כחו, נתרשל: לא יכהה ולא ירוץ עד ישים בארץ משפט (ישע׳ מב ד). — ובמשמ׳ *נפחתה מעלתו, ואמר המליץ: אחרי היותי אז בהיכל אל כנר דולק בגוף אפל הלא כהיתי, עת אזכרה יום דין לארץ יפלו פני ואימה כמעיל עטיתי (ר״י תריזי, תחכמ׳ יג).

— פע׳, כהה, כהה, כהתה, כהיתי[1]), אכהה, מכהה, — כמו קל, בענין מראה וגון של דבר, blass w., dev. pâle; bec. pale: ואם בהרת לבנה הוא בעור בשרו וכו׳ וראה הכהן אתו ביום השביעי שנית והנה כהה[2]) הנגע (ויקר׳ יג ד־ו). — ובהשאלה, כהתה

---

[1]) בארמ׳ כהא כמשמ׳ שרש זה בעבר׳ בענין ראות העין. בערב׳ אין שרש זה משמש במשמ׳ שהוא משמש בו בעברית.

[2]) עי׳ בהערה להשרש. — [3]) כמו ותכל וכדומה. — [4]) כך לפי הקרי, עי׳ לקמן. — [5]) ר״י חיוג. — [6]) נמסר במסור׳: כהו קרי. — [7]) אמר ר״י חיוג: ראוי להיות ותכהה. — [8]) ר״י חיוג וריב״ג לא העירו כלום על צורה זו. רד״ק אמר: פירוש החלו להיות כהות, או יהיה כהות מקור ויהיה קמץ קטן תחת קמץ גדול והיה משפטו כהות בפלס אלות שוא ראות רבות. ע״כ. רוב החדשים רואים במלה זו תאר. ואמנם מצאנו בתלמוד הפעל התחיל בעבר משמש עם פעל בינוני אחריו, אבל לא עם תאר. ולכן נראה כי כהות הוא בינ׳ מהקל במקום כ׳הות, ויש סמך לדבר מלשון המשנה: עשרה בתים הן הכהה בראשון וההולך לו קולפו והוא טהור הכהה בשני וההולך לו קולפו והוא טעון צפרים הפושה בראשון הולץ וקוצה וטח (נגע׳ יג א). בכל הספרים כתובה מלה זו בלי אות ו אחרי הכף, ואעפי״כ הפעלים ההולך, הפושה, שלאחריה מעידים גם על הפעל כהה שהוא בינ׳ קל, וכן באמת כותבים המפרשים כוהה במקום שהם מדברים בלשונם הם, כך שם בפרוש הרמב״ם. — [1]) זה והבאים אחריו ר״י חיוג. — [2]) ר״י חיוג הביא מלה זו עם כהות לבנות, כאלו היה גם כהה זה תאר. וכבר נשא ונתן בדקדוק מלה זו ריב״ג, אמר וז״ל: ואעלם אנ אבא זכריא אדח׳ל כהה הנגע מע כהות לבנות מהמלא ולא יד׳כר פיה שיא׳ לא אנ כאנ פעלא ח׳פיפא או ת׳קילא או צפה מת׳ל והיא

הרוח: ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים ובמרירות תאנח לעיניהם והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים (יחזק' כא יא-יב).

—הִפע', *הִכְהָה, מַכְהֶה, מַכְהִים,—הִכְהָה את העין: אמר הקב"ה יהי יצחק יוצא לשוק (ויהיו הבריות אומרים זהו אביו של אותו רשע) אלא הריני מ כ ה ה את עיניו והוא יושב בתוך ביתו (מד"ר ברא' סה). יסורים של עוני מ כ ה י ן עיניו של אדם (מד"ז רות, ותאמר אליהן).—ובמשמ' "עשהו עִוֵּר: שאם הרג את הנפש כיון שאין לנו ארבע מיתות מ כ ה י ן את עיניו (תבו' הגה', הרכבי כ"ס). — ואמר הפיטן: זכור הפכפך דרך איש זר, ו ה כ ה ה מאור אב בעשן זר (קרוב' פר' זכור, זכור איב). ובעשנו נעשן ו ה כ ה ה מאורים, בעבורו נמנעתי להודע בשערים (יוצ' ב' שבוע', בכורי מעבהו).

—*הִכְהָה את החמה וכדומה, עשה שֶׁיֵּרָאֶה אורה כהה: תפוח עקיבו של אדם הראשון היה מ כ ה ה גלגל חמה (מד"ר ויקר' כ). זיז עוף טהור הוא וכו' בשעה שהוא פורש את כנפיו מ כ ה ה גלגל חמה (בס כב). — ואמר המליץ: אמי הלא תראי הסהר בעת שלימותה תחשך הלא תראי הכוכבים המאירים איך ת כ ה ם האפילה (רב"ע פנקיירה, לרי היגון 14). — ובהשאלה, "ה כ ה ה את כחו: שקונסין אותו ונוטלין את ממונו ו מ כ ה י ם את כוחו ואת רוחו (תבו' הגה', הרכבי כ"ס). —הִכְהָה את פניו, עשה, בגערה וכדומה, שמראה פניו יהיו כהים, חשבים: לא ה כ ה ה פניהם להעבירן מגדולתן (רב"י ב"ח ג יג).

—הָפע', "הֻכְהָה, הוכהה,—שֶׁהֻכְהוּהוּ: ה ו כ ה ה ממראיתו הא אם עמד במראיתו או פשה טמא (רב"י ויקר' יג ו). כמראית בגד לבן שנפל עליו אבק ש ה ו כ ה ה לבנוניתו (בו"ת תרומ' הדבן למו).

א. **כֵּהֶה**, ת"נ, לזכר כֵּהֶה, מ"ר כֵּהוֹת,—גַּוָּן כֵּהֶה, ל'בָן כֵּהֶה. שאינו לבן עז ומבהיק, blass, matt; pâle mat: והנה אין בה (בבהרת) שער לבן ושפלה איננה מן העור והיא כֵהָה (ויקר' יג כא). והנה בעור בשרם בהרת כֵּהוֹת לבנת (בס לט). — ובמשנה: אין רואים הנגעים בשחרית וכו' ולא ביום המעונן לפי שהכהה נראית עזה ולא בצהרים לפי שעזה נראית כ ה ה (נגע' כ ב). — ואִשׁ כֵּהָה, שאין אורה מבהיק, שהלך וכבה: קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כֵהָה לא יכבנה (ישע' מב ג). — ורוח כֵּהָה, רוח של עצב ויגון: לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר שמן ששון תחת אבל מעטה תהלה תחת רוח כֵּהָה (בס סא ג).—*ונצוץ וכדומה: היו מדליקין עלינו נרות בשעה שהיו כ י ה י ם היינו יודעין שהוא יום ובשעה שהיו מבהיקין היינו יודעין שהוא לילה (ירוש' פסח' א כז.). נח בכניסתו לתיבה הכנים עמו אבנים טובות ומרגליות בשעה שהיו כ י ה ו ת היה יודע שהוא יום ובשעה שהיו מבהיקות היה יודע שהוא לילה (בס:). מרגלית היתה לו (לנח כשהיה בתיבה) והיה תולה אותה ובשעה שהיא כ ה ה היה יודע שהוא יום ובשעה שהיתה מבהקת היה יודע שהוא לילה (מד"ר ברא' לא). — "והעין: היתה עינו כ ה ה והסר מאורה וכו' וסמא (האדון). העין ה כ ה ה (רמב"ם, עכדים ה ט).—*ח ל ו ן כֵּהֶה, שאין הרבה אור עובר בו: אמר ר"ה הלונות היו בבהמ"ק

כהה לכנ מעתבר רתבה כלאמה ידל עלי אנה ענדה ואחד כהות לבנות לאנה ד'כרה וד'כר בעדה כהות לבנות בעד אנ ד'כר אלפעל אלמאצ'י ואלמשתקבל ולקד כאנ ואג'בא עליה איצ'א תביינ וזנ כהות לבנות פלם יפעל פאנא מבינ לכ התינ אללפט'תינ אקול אנ כהה הנגע פעל מאצ' ת'קיל אצלה אלתשדיד לולא מכאנ אלהא' וליש יג'וז אנ יכונ צפה מונת'ה ללנגע מקדמה עליה לאנ אלנגע מד'כר לא מונת' ואנמא הו פעל מאצ' אח'בר בה ענ חאל אלנגע כמא קיל איצ'א והנה הנגע עמד בעיניו ואמא קול אלכתאב נגע צרעת כי תהיה באדם פאנ הד'א אלתא'נית' ללצרעת לא ללנגע, ע"כ, ובעבר': ודע כי ר' יהודה הביא כהה הנגע עם כהות לבנות סתם ולא זכר בו מאומה אם הוא פעל קל או כבד או תאר כמו והיא כהה אך הנראה מסדר דבריו מורה שהוא אצלו אחד כהות לבנות כי זכרו וזכר אחריו כהות לבנות אחר שזכר הפעל החולף והפעל העתיד והיה ראוי לו גם כן לבאר משקל כהות לבנות ולא עשה ואני מבאר לך שתי המלות האלה אומר כי כהה הנגע פעל חולף כבד עקרו הדגשות לולא ההא ולא יתכן להיות תאר בלשון נקבה לנגע מוקדם כי הנגע לשון זכר ולא לשון נקבה אבל הוא פעל חולף ספר בו ענין הנגע כמו שאמר עוד והנה הנגע ע מ ד בעיניו אבל מה שאמר הכתוב נגע צרעת כי ת ה י ה באדם לשון נקבה הנה שב על הצרעת לא על הנגע. ורד"ק אמר: ויתכן להיות כהה הנגע פועל עובר מזה הכבד אלא שאין מנהג מאשר עיניהם הא מהדגוש להיות פא הפעל בצרי כי אם בחירק כמשפטו בלא אות גרונית נִהג מִהר טִהר לִהט כִּהן וכן מזה השרש ולא כִּהה בם אם כן טוב הוא שיהיה כהה הנגע תאר מן כהות לבנות כאשר כתבנו ואעפ"י שמלת נגע לשון זכר אפשר שתמצא לשון נקבה כמו נגע צרעת כי ת ה י ה באדם או תשוב תהיה אל הצרעת. ע"כ.

ומהן היתה אורה יוצאה לעולם וכו' חלונות כ ה ו ת היו אטומות היו מקטינות מבפנים ומרחיבות מבחוץ כדי להוציא אורה לעולם (פסיק' דר"כ, קומי אורי).

ב.כהה[1]), ממנו ב.כָּהָה, ב.*כָּהוּי.

ב.כָּהָה[2]) — קל לא נהוג.

—פע', כָּהָה, כִּהִיתִי[3]), אֲכַהֶה, —כָּהָה בפלוני בשביל דבר, גער בו ונזף אותו, anfahren; réprimander; rebuke: והגדתי לו (לעלי הכהן) כי שפט אני את ביתו עד עולם בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו ולא כִהָה[4]) בם (ש"א ג יג). —והשתמשו בו גם בספה"א: שאחד מבני הרבנים כ ה ה בי פעמים על לומדי לעתים בלשון הערב מעט מחכמה הלמודית לפני החכם הגדול חתני ר' שמואל נ"ר בן החכם ר' יהודה אבן תבון זצ"ל ויהי כי הציק בי ה מ כ ה ה בדבריו ויאלצני עניתי לו כדבריו (הקד' מלמד התלמיד לר"י אנטולי). ולפי שרב התלמידים יפסקו תלמודם ויעזבוהו אחר צאתם מבית הרב כ ה ה תחלה בעצל על זמן הקצירה כי בזה יכשלו רבים מן התלמידים (שם, כופעים). זאתה לא כ ה י ת בבתך ולא הכלמתה (יוסף כר"ש להרמב"ם, תמדס גנוזה יו). מזלי גרם כי מצאתי מנגד לדברי וכו' להבאישני קצת או לחוש לכבודו על אשר לא כ י ה ה הוא בם עד עתה (שו"ת מים רבים, חו"מ כב).

ב.כָּהָה[5]), ש"נ, —הקלת המחלה ורפואה: אין כֵּהָה[6]) לשברך נחלה מכתך (נחו' ג יט).

א.*כָּהוּי, ש"ז, — שה"פ מן כָּהָה הנגע: כ י ה ו י נגע צרעת שמור בשיעור גרים (הוסר' ר"י ברגלוני, אדברה). —ומן כָּהָה האור, ואמר הפיטן: עוד יבוא וימלוך ויואל בצביון, וחפרה הלבנה ובושה החמה ב כ ה ו י ראיון (סלית' ג' עי"ת, ירושלם).

[1]) אין רוב חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי' לקמן בהערה להערך.

[2]) בסור' כאא במשמ' גערה ונזיפה, ועי' לקמן.

—[3]) ר"י חיוג. — [4]) חשבו רוב חכמי הלשון גם פעל זה משרש א.כהה, אך אין במשמ' שרש זה דבר שיסתעף ממנו בדרך טבעי משמ' שתוש זה.

[5]) עי' הערה לקמן. —[6]) אמר ריב"ג: ואמא אין כהה לשברך פהו מן מעני ולא יגהה מכם מזור וכאנ אלכאף מבדלה מן ג'ים והו אסם עלי זנה גאה וגאון, ע"כ, ובעבר': אבל אין כהה לשברך הוא מענין ולא יגהה מכם מזור וכאלו הכף מומרת מגימל והוא שם על משקל גאה וגאון.

ב.*כָּהוּי, ש"ז, — שה"פ מן כָּהָה בו: לא יצא מענין ה כ ה ו י והגערה (ר"ב א"ת, מו"נ ג כג).

***כִּהוּן**, ש"ז, — שה"פ מן כִּהֵן: וכבס בגדיו הכהן ב כ י ה ו נ ו וטמא הכהן עד הערב כהן ב כ ה ו נ ו לדורות (יומ' מג.). ונתנו בני אהרן הכהן ב כ י ה ו נ ו לימד ע"ל כ"ג שלבש בגדי כהן הדיוט ועבד עבודתו פסולה (זבח' יח.). בני אהרן הכהנים וגו' הכהנים ב כ י ה ו נ ן (שם). —ואמר הפיטן: הדר כִּהוּן אפודיך, נעם מלכות כבודך, שני שדיך (יוצ' שבת חוהמ"פ, אלה וכאלה). ויעורר אהבת איתנים, ו כ ה ו ן פאר חתונים (יוצ' ב סכות, כי אקח מועד). — *ופעולת הכהן להגיד עתידות וכדומה: הרמב"ם כתב כי ענין הקסם ו ה כ י ה ו ן הוא שפע שופע (רבנ"ל דורן, מגא"א, ת"י ז).

כְּהוּנָה, — עי' כְּהֻנָּה.

***כֵּהוּת**, ש"נ, — סגולת עינים כֵּהוֹת: הנה הוא לך כסות עינים אל תקרי כסות אלא כ ה ו ת [1]) עינים (מגי' כח.). —ובספה"א: כי הוא רמז על כ ה ו ת עיני בנה (ראב"ע ברא' כ יח). ולזה המשיל הפסק נבואתו (של עלי) ב כ ה ו ת העינים והעדר הראות (ר"י אברבנאל, ש"א ג ג). —ושל גון כהה: והנוטה (מהיציאות) אל רכיכה ו כ י ה ו ת ועפירות (פרקי משה ו).

***כָּהִיָּה**, ש"נ, —שה"פ מן א.כָּהָה: שאין עזות המראה סימן טומאה ולא כ ה י ת ו סימן טהרה (רמב"ם, טומא' צרע' א יא).

***כִּהְיוֹן**, ש"ז, — א) כִּהְיוֹן הנגע וכדומה: חזר ל כ ה י ו ן טהור (תוספתא נגע' ה ו). — ב) *כִּהְיוֹן עינים, עלה בכה הראות: יטהר את העינים לרפאם מכל נשף וגם לובן וגם כ ה י ו ן (אסף הרופא, 48, כ"י מינכן). שגרע חמש שנים מחייו ולאביו גרם כ ה י ו ן עינים (רב"י תהל' קט יד). —ג) *כִּהְיוֹן שִׁנַּיִם, כמו קהיון: ויקרה להם (להשנים) הכאבים החזקים וההכוך ויקרה להם ה כ ה י ו ן והוא מין מכאביהם (קאנון ג ז, הבנים א). ואוסיף לה מנה אחת אפים, פיק ברכים כ ה י ו ן שנים, כאב עינים ורפיון ידים (כגידת הזמן יא).

כהן[2]), ממנו כִּהֵן, כֹּהֵן, כְּהֻנָּה, *כִּהוּן, *כֹּהֶנֶת, *כֹּהֲנִי.

[1]) כך בכ"י (ד"ס), ובנוסח' כסיית.

[2]) שרש שמי משתף בכל הלשונות השמיות. אבל, רק בלשונ' השמיות הצפוניות נתפתח המושג למעלה עליונה, בעוד שבערב' נשאר במשמ' הראשונה של קוסם ומגיד עתידות.

כֹּהֵן[1], ש"ז, מ"ר כהנים, כהני, כהני, כהנינו, כהניך, כהניו, כהניה, כהניהם, — אדם העובד עבודת הקדש לאלהים במקדש, מעלה הקרבנות ועושה שאר מעשי העבודה להאלהות, priest ; prêtre ; Priester : ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קנה שמים וארץ (בראש' יד יח-יט). פוטי פרע כהן און (שם מא מה). יתרו כהן מדין (שמות יח א). מתן כהן הבעל (מ"ב יא יח). והאיש מיכה לו בית אלהים ויעש אפוד ותרפים וימלא את יד אחד מבניו ויהי לו לכהן (שופט' יז ה). ואלה באו בית מיכה ויקחו את פסל האפוד ואת התרפים ואת המסכה ויאמר אליהם הכהן מה אתם עשים ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך ולך עמנו והיה לנו לאב ולכהן הטוב היותך כהן לבית איש אחד או היותך כהן לשבט ולמשפחה בישראל (שם יח יח-יט). — ומ"ר : רק אדמת הכהנים לא קנה כי חק לכהנים מאת פרעה (בראש' מז כב). הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני (שופט' יח ל). ובני דוד כהנים היו (ש"ב ח יח). לא ידרכו כהני דגון וכל הבאים בית דגון על מפתן דגון (ש"א ה ה). ויקראו פלשתים לכהנים ולקסמים לאמר מה נעשה לארון יי' הודיענו במה נשלחנו למקומו (שם ו ב). ויעש (ירבעם) מקצות העם כהני במות (מ"א יג לג). כל נביאי הבעל כל עבדיו וכל כהניו (מ"ב י יט). — ובפרט כהני יי' אלהי ישראל מבית אהרן : אדם כי יקריב מכם קרבן ליי' וכו' והקריבו בני אהרן הכהנים את הדם וכו' ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח וכו' וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים וכו' והקטיר הכהן את הכל המזבחה עלה אשה ריח ניחוח ליי' (ויקר' א ב-ט). וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זבחי הזבח אם שור אם שה ונתן לכהן הזרע והלחיים והקבה ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו כי בו בחר יי' אלהיך מכל שבטיך לעמד לשרת בשם יי' הוא ובניו כל הימים (דבר' יח ג-ה). כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם וכו' וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר יי' אלהיך בו ובאת אל הכהנים הלוים וכו' ודרשת והגידו לך את דבר המשפט (שם יז ח-ט). ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר יי' אלהיך לשרתו ולברך בשם יי' (שם כא ה). נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן וראה הכהן והנה שאת לבנה בעור וכו' וטמאו הכהן (ויקר' יג ט-יא). ויאמר הכהן נקרבה הלם אל האלהים (ש"א יד לו). שמעו זאת הכהנים והקשיבו בית ישראל (הוש' ה א). הכרת מנחה ונסך מבית יי' אבלו הכהנים משרתי יי' (יוא' א ט). ואתם כהני יי' תקראו משרתי אלהינו (ישע' סא ו). הכהנים לא אמרו איה יי' (ירמ' ב ח). כי לא תאבד תורה מכהן ועצה מחכם ודבר מנביא (שם יח יח). נשבע יי' ולא ינחם אתה כהן לעולם (תהל' קי ד). ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמד כהן לאורים ולתמים (עזר' ב סג). — ובכנ': כהני וזקני בעיר גועו (איכ' א יט). ראשיה בשחד ישפטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו ועל יי' ישענו (מיכ' ג יא). מחטאת נביאיה עונת כהניה השפכים בקרבה דם צדיקים (איכ' ד יג). ובעונתינו נתנו אנחנו מלכינו כהנינו ביד מלכי הארצות (עזר' ט ז). כהניך ילבשו צדק (תהל' קלב ט). המה מלכיהם שריהם כהניהם ונביאיהם (ירמ' לב לב). — כהן הגדול : והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומלא את

[1]) בכנענית כהן, מ"ר כהנם : וכן ערת העזם לכהנם (כתב' קרתחד' ד). אם צועת אם שלם כלל לכהנם (כתב' מרס' ג). — רב כהנם, הכהן הגדול : ורב כהנם עזרבעל בן שפט (כתב' לרכת לעבתר' ח). בארמ' כהנא. בערב' כאהן a), ואמר אלאזהרי וז"ל : אלכאהן אלד'י יתעטי אלח'בר ען אלכאינאת פי מסתקבל אלזמאן וידעי מערפה אלאסראר וכו' פמנהם מן כאן יזעם אן לה תאבעא מן אלג'ן וראיא ילקי אליה אלאח'באר ומנהם מן כאן יזעם אנה יערף אלאמור במקדמאת אסבאב ישתדל בהא עלי מואקעהא מן כלאם מן יסאלה או פעלה או חאלה, ע"כ, ובעבר' : הכהן הוא מי שעוסק בידיעת מה שיהיה בעתיד לבוא ויגיד ידיעת הנסתרות וכו' והיו קצת מי שסברו כי יש לו סיעה מהשדים יביאו לו את הידיעות, וקצת סברו שהוא יודע את הדברים בהקדמות סבות יבקש בהן הוראות מאורעותיהם עפ"י דברי השואל אותו ופעולתו ומעמדו. — ומשמשת מלה זו בלשון הערב' עוד במשמ' יותר פשוטה, והוא מי שעוסק בעניני חברו ומשתדל בצרכיו : ואלכאהן איצ'א פי כלאם אלערב אלד'י יקום באמר אלרג'ל וישעי פי חאג'תה ואלקיאם באסבאבה ואמר חזאנתה (שם), ובעבר' : וכאהן כמו"כ בדבור הערבים מי שעומד בעניני אדם ועוסק בצרכיו והוא המשען בעניניו ובשעת צרכו. — והנה קצת החדשים סוברים שזו היא משמ' הראשנה והעקרית של המלה, והכהן הוא כעין המתוך בין האדם והאלהות. וער' עוד בהערה לערך כהנה.

a) كاهن

ידו ללבש את הבגדים (ויקר׳ כא י). עד מות הכֹּהֵן הגדל אשר משח אתו בשמן הקדש (במד׳ לה כה). ויעל ספר המלך והכֹּהֵן הגדול ויצרו וימנו את הכסף הנמצא בית יי׳ (מ״ב יב יא). הלקיהו הכֹּהֵן הגדול (שם כב ד). היה דבר יי׳ ביד חגי הנביא אל זרבבל בן שאלתיאל פחת יהודה ואל יהושע בן יהוצדק הכֹּהֵן הגדול (חגי א א). ויראני את יהושע הכֹּהֵן הגדול עמד לפני מלאך יי׳ (זכר׳ ג א). ויקם אלישיב הכֹּהֵן הגדול ואחיו הכהנים ויבנו את שער הצאן (נחמ׳ ג א).— הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ: אם הכֹּהֵן המשיח יחטא (ויקר׳ ד ג). והכֹּהֵן המשיח תחתיו מבניו יעשה אתה (שם ו יט).— כֹּהֵן הראש, כמו הכהן הגדול, וכֹהֵן מִשְׁנֶה, השני, אחרי הכהן הגדול: ויקח רב טבחים את שריה כֹּהֵן הראש ואת צפניהו כֹּהֵן משנה (מ״ב כה יח). ויצו המלך את חלקיהו הכהן הגדול ואת כֹּהֲנֵי המשנה ואת שמרי הסף (שם כג ד).— ושר בן סירא: גדול אחיו ועטרת עמו שמעון בן יוחנן הכהן אשר בדברו נפקד הבית ובימיו חוזק ההיכל וכו׳ בקבלו נתחים ביד אחיו והוא נצב על מערכות סביב לו עטרת כהנים כשתילי ארזים בלבנון (כ״ס גני׳ נ א-יב).— ובמליצה, מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים, ממלכה שכל יושביה אנשים טהורים, עובדי אלהים: ועתה אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כֹּהֲנִים וגוי קדוש (שמות יט ה-ו).— ובתו״מ וסהמ״א כמו במקרא: מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן (ברכ׳ א א). אין ממשכנין את הכהנים מפני דרכי שלום (שקל׳ א ג). מקום דריסת ישראל (בעזרה) אחת עשרה אמה מקום דריסת הכהנים אחת עשרה אמה (תמיד ב א). עיר אחת היתה בא״י וגופנית שמה שהיו בה שמנים זוגות אחים כהנים (ברכ׳ מד.). כהנים זריזין הן (שבת קיד:). א״ר יוחנן בת כהן לישראל אין זווגן עולה יפה (פסח׳ מט.). כהן שעשתה לו אמו כתונת לובשה ועובד בה עבודת יחיד (יומ׳ לה:). כל כהן שאינו מדבר ברוח הקודש ושכינה שורה עליו אין שואלין בו (שם עג:). כהנים אסורין לשתות יין לעולם (תענ׳ יז.). בשלשה מקומות נשאו כהנים את הארון כשעברו את הירדן וכשהסיבו את יריחו וכשההזירוהו למקומו (סוט׳ לג:). שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ (סנה׳ צ:). בא וראה כמה

גדול כחן של כהנים שאין לך קל בעופות יותר ממוראה ונוצה פעמים שהכהן זורקן יותר משלשים אמה (זבח׳ סד.).— כֹּהֵן משמש וכֹהֵן שעבר: אין בין כהן משמש לכהן שעבר אלא פר יוה״כ ועשירית האיפה (מגי׳ א ט).— כֹּהֵן גָּדוֹל: שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פלהדרין (יומ׳ א א). וקורין לפניו בסדר היום ואומרים לו אישי כהן גדול קרא אתה בפיך (שם ג). חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן והסגן נותנו לכהן גדול וכהן גדול נותנו למלך (סוט׳ ז ח). אמר אותו עכו״ם בעצמו (ששמע תפארתו של כה״ג) אלך ואתגייר בשביל שישימוני כהן גדול בא לפני שמאי א״ל גיירני ע״מ שתשימני כהן גדול דחפו באמת הבנין שבידו (שבת לא.). אוי לי מבית ישמעאל בן פיאכי אוי לי מאגרופן שהן כהנים גדולים ובניהן גיזברין (פסח׳ נז.). מקדש ראשון שעמד ד׳ מאות ועשר שנים ולא שמשו בו אלא י״ח כהנים גדולים וכו׳ מקדש שני שעמד ד׳ מאות ועשרים שנה ושמשו בו יותר משלש מאות כהנים גדולים [1] (יומ׳ ט.). מלך מסתפר בכל יום כהן גדול מערב שבת לערב שבת (תענ׳ יז.). ואפילו כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה (הור׳ יא:). כהן גדול צריך שיהיה גדול מכל אחיו הכהנים בנוי בכח בעושר בחכמה ובמראה (רמב״ם, כלי המקדש ה א).— כהן הדיוט: כהן הדיוט לא ישא אילונית אלא אם כן יש לו אשה ובנים (יבמ׳ ו ה). כהן הדיוט אינו נכנס לעזרה אלא א״כ הביא עשירית האיפה משלו (תוספתא שקל׳ ג כה).— כהן משיח: הורה כהן משיח לעצמו שוגג ועשה שוגג מביא פר (הור׳ ב א). כהן משיח שחטא ואחר כך עבר ממשיחותו (שם ג א).— כֹּהֵן משוח מלחמה: (מה שכתוב) ונגש הכהן (בשעת מלחמה) זה כהן משוח מלחמה (סוט׳ ח א).— ודבור: ישמעאל כהן מסייע כהנים [2], ר״ל כל אחד מסיע את בני משפחתו או בני חבורתו.—*תורת כהנים, עי׳ תורה.— ומשל, *מי ראה כהן בבית הקברות, יאמרוהו למי שמבקש אדם במקום שאינו ראוי שיהיה שם: לכהן שהיה לו עבד שוטה יצא הכהן חוץ למדינה הלך העבד לבקש את רבו בבית הקברות וכו׳

—[1]) כך בכ״י (ד״ס), ובנוסח׳ הדפוס חסרה המלה גדולים.
—[2]) בארמ׳: ישמעאל כהנא מסייע כהני (חול׳ מט.).

אמרו לו שוטה מי ראה [1]) הכהן בבית הקברות (מד"ר שמות ה). — ורגיל הדבור: מה לכהן בבית הקברות? כשאדם רוצה לאמר אדות פלוני שהוא לא במקום הראוי לפי ענינו או כבודו.—ומשל "גם לדבר לא במקומו הראוי לו: ותמהתי מאד על הדברים האמתיים אשר מצאתי בהם (בספרי המחקר) כי בתחלה חשבתי כי אין בפיהם נכונה וכו' ואומרה על זה מי נתן כהן בבית הקברות (מ' אלדני, ש"א ח).— וכהן במשמ' הקדומה, קוסם, מגיד עתידות: מוליך כהנים שולל ואיתנים יסלף (איוב יב יט).

כִּהֵן[2]),—קל לא נהוג.

—פע', כִּהֵן, כִּהֲנוּ, כַּהֵן, לְכַהֲנוֹ יְכַהֵן, יְכַהֲנוּ,—א) פ"ע, כהן הכהן, עבד עבודת הכהן, היה במשרת הכהונה: וכפר הכהן אשר ימשח אתו ואשר ימלא את ידו לְכַהֵן תחת אביו (ויקר' יו לב). וַיְכַהֵן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם (במד' ג ד). וימת נדב ואביהוא וכו' וַיְכַהֲנוּ אלעזר ואיתמר (דהי"א כד ב).—כִּהֵן לאלהים, היה לו לכהן: ואת אהרן ואת בניו אקדש לְכַהֵן לי ושכנתי בתוך בני ישראל (שמות כט מד-מה). והלבשת את אהרן את בגדי הקדש ומשחת אתו וקדשת אתו וְכִהֵן לי ואת בניו תקריב והלבשת אתם כתנת ומשחת אתם כאשר משחת את אביהם וְכִהֲנוּ לי (שם מ יג-יה). —ואמר בן סירא בספרו את תפארת ימים קדומים: וימלא משה את ידו (של אהרן) וימשחהו בשמן הקדש ותהי לו לברית עולם ולזרעו כימי שמים לשרת ולכהן לו ולברך את עמו בשמו (ב"ס גני' מה יה). —ובמליצה: כי אתה הדעת מאסת ואמאסך מִכַּהֵן לי (הוש' ד ו), לאמר להיות לי כמו כהן. — ב) פ"י, כִּהֵן את פלוני, עשהו כהן: ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו אתו מתוך בני ישראל לְכַהֲנוֹ לי (שמות כח א). ועשו את בגדי אהרן לקדשו לְכַהֲנוֹ לי (שם ג). — ובהשאלה, כִּהֵן פְּאֵרוֹ, לבש פארו ביפי והדר כמו שלובש הכהן את מצנפתו עליו: כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יְכַהֵן[3]) פאר וככלה תעדה כליה (ישע' סא י).

—נתפ', *נִתְכַּהֵן,—נהיה כהן, שרת במשרת כהן: א"ר חנינא לא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי (זבח' קא:). לא נתכהן משה אלא שבעת ימי המלואים בלבד (שם קב.).—ובסהמ"א: כאשר הרג (פינחס) נשיא השבט על בעילת ארמית השיב חמת השם מעל כל העם: ונתכהן ונתן לו השם ברית שלום (מלמד התלמיד', בלק). וכו התחייבו עונש זה אלא שהאריך להם עד היום שנתכהנו בו (שם, שמיני).—ובמשמ' "לבש בגדי פאר ועדיים, ואמר הפיטן: בטוהר עדיי לובש התכהני והתפארי, בושם רקות התבשמי מור ולבונה התקטרי (יוצ' שבה"ג, אתי מלבנון).

כְּהֻנָּה[1]), כהונה, ש"נ, סמי' כְּהֻנַּת, כְּהֻנַּתְכֶם, כְּהֻנָּתָם, מ"ר כְּהֻנּוֹת,—א) תלבשת הכהנים, Tracht der Priester; mise des prêtres; dress of priests: ואת בניו (של אהרן) תקריב והלבשתם כתנת וחגרת אתם אבנט אהרן ובניו וחבשת להם מגבעת והיתה להם כְּהֻנָּה לחקת עולם (שמות כט ח-ט).—ב) משרת הכהן, Priestertum; sacerdoce; priesthood: המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו לעבד את עבדת משכן יי' וכו' ובקשתם גם כְּהֻנָּה (במד' יו ט-י). והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כְּהֻנַּת עולם (שם כה יג). אלה בקשו כתבם המתיחשים ולא נמצאו ויגאלו מן הַכְּהֻנָּה ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים (עזר' ב סב-סג). —ובתו"מ: משמת רבי ישמעאל בן פאבי בטל זיו הכהונה (סוט' ט טו). שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות (אבות ד יג). הכריז ר' ינאי ואמר אין כהונה היום (ירוש' נזיר ז נו.). ויאמר יהודה בן גדידיה לינאי המלך ינאי המלך רב לך כתר

—[1]) בילקוט (שמות, רמז קעה): שוטה שבעולם כהן אתה מבקש בבית הקברות.

[2]) עי' הערה להשרש.—[3]) יונתן תרגם ככהנא רבא דמתקן בלבושוהי. וכעין זה רש"י: אשר ילבש לבושי פאר ככהן גדול. ע"כ. ורד"ק: יגדיל פארו בלבושים נאים. ע"כ. ויותר נראה כי הכונה בפאר כאן לכסוי הראש הנקרא פאר. ובסהמ"א השתמשו במליצת יכהן פאר במשמ' תופס משרה גדולה של כבוד ותפארה.

[1]) בערבית כַּהָאנַה [a]), ואמר אלאזהרי: כאנת אלכהאנה פי אלערב קבל מבעת' שידנא רשול אללה צלי אללה עליה ושלם פלמא בעת' נביא וחרשת אלשמא' באלשהב ומנעת אלג'נ ואלשיאטינ מנ אשתראק אלשמע ואלקאיה אלי אלכהנה בטל עלם אלכהאנה, ע"כ, ובעבר': הכהונה היתה אצל הערבים קודם משלחת השליח עה"ש, וכאשר נשלח הנביא והאירו השמים בזהר נגה הכוכב המבהיק ונמנעו השדים והשטנים מגניבת הנסתרות והגעתן להכהנים בטלה הכהונה.

[a]) كَهانَة

מלכות הנה כתר כהונה לזרעו של אהרן (קדוש׳ סו.). לא פסקה כהונה אלא מזרעו של משה (זבח׳ קב.).—ובמשמ׳ כללות הכהנים: מסרוהו (את הכ״ג) זקני בית דין לזקני כהונה והעלוהו לעליית בית אבטינס (יומ׳ א ה). וארבעה ילדים מפירחי כהונה ובידיהם כדים של שמן של מאה ועשרים לוג (סוכ׳ ה ב). ופרחי כהונה איש כסתו בארץ לא היו ישנים בבגדי קדש אלא פושטין ומקפלין אותן ומניחין אותן תחת ראשיהן (תמיד א א). זקני כהונה ולויה (עומדים) למטה (מהר עיבל) והשאר למעלה (תוספתא סוט׳ ח ט). בראשונה היו מכניסין עורות קדשים בלשכת בית הפרוה והיו מחלקין אותן בערבית לכל בית אב שבאותו היום והיו גדולי כהונה באין ונוטלין אותן בזרוע התקינו שיהו מחלקין אותן בערבי שבת לכל משמר ומשמר ועדיין היו גדולי כהונה באין ונוטלין אותן בזרוע עמדו בעלים והקדישום לשמים (שם מנח׳ יג יח-יט). אם היו כוהנות נפסלו מן הכהונה א״ר יוסי זאת אומרת שהאונסין פוסלין בכהונה כאשת איש (ירוש׳ יבמ׳ ג ה.). משפחות כהונה ולויה שמבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה (מגי׳ ג.). בראשונה שם בן שתים עשרה אותיות היו מוסרים אותו לכל אדם משרבו הפריצים היו מוסרים אותו לצנועים שבכהונה והצנועים שבכהונה מבליעים אותו בנעימת אחיהם הכהנים (קדוש׳ עא.). — כהונה גדולה, משרת הכהן הגדול: כהן גדול שעבר בכהונה גדולה קודם שיביא עשירית האיפה (רמב״ם, כלי המקדש ה ט). —ועבודת הכהנים: ואתה ובניך אתך תשמרו את כְּהֻנַּתְכֶם לכל דבר המזבח (במד׳ יח ז). ואת אהרן ואת בניו תפקד ושמרו את כְּהֻנָּתָם והזר הקרב יומת (שם ג י). — ומתנת העם לכהנים: כי אין חלק ללוים בקרבכם כי כְּהֻנַּת יי׳ נחלתו (יהוש׳ יח ז). והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם ואמר ספחני נא אל אחת הַכְּהֻנּוֹת לאכל פת לחם (ש״א ב לו). — והשתמשו במלה זו בספה״א גם במשמ׳ של שרות ומשרה בכלל.

***כֹּהֲנִי**, ת״ז, לנק׳ כֹּהֲנִית,—של כְּהֻנָּה: וזאת הממשלה הם שני מינים ראשות המלך והיא המדינה אשר היו דעותיה ופעולותיה כפי מה שיחייבוהו ההכמות העיוניות והשנית ראשות הטובים והיא אשר יהיו פעולותיה ודעותיה מעלות לבד וזאת תקרא הכהניית ויאמר שהיא היתה נמצאת בפרסיים הראשונים (נופת צופים כ יז).

***כֹּהֶנֶת**[1], ש״נ,—אשה ממשפחות הכהנים: ולא תהא כהנת (נאמנת להעיד) כפונדקית (יבמ׳ יו ז). המדיר את אשתו מליהנות לו וכו׳ בישראל חדש אחד ובכהנת שנים (כתוב׳ ז א). המקדש את האשה ואמר כסבור הייתי שהיא כהנת והרי היא לויה לויה והרי היא כהנת (קדוש׳ ג ה). כהנת לויה וישראלית שנישאו לכהן וללוי ולישראל (שם יב). מעשה היה (שהביא העבד את הגט) וכהנת היתה ולא חשו להן משום ריח פסול (ירוש׳ גיט׳ ב מד ג). לנכרי ועבד שבאו על הכהנת ועל הלויה ועל בת ישראל שפסלוה (קדוש׳ עה:). מנחת כהנת נאכלת מנחת כהן אינה נאכלת (חול׳ קלא:). נבעלה באונס מותרת לו ברצון אסורה לו והכהנת בין באונס בין ברצון אסורה לו (דא״ל א).—ומ״ר: ואם היו כהנות נפסלו מן התרומה (יבמ׳ ג י). כהנות[2] מותרות לצאת חוצה לארץ מ״ט אמור אל הכהנים לא אל הכהנות (ירוש׳ קדוש׳ א סא ג). עיר אחת היתה בא״י וגופנית שמה שהיו בה שמנים זוגות אחים כהנים נשואים לשמנים זוגות אחיות כהנות (ברכ׳ מד.). —*כהנת כפונדקית, משל ישתמשו בו אם מי שהוא קל הערך זוכה לכבוד יותר ממי שהוא גדול והשוב ממנו: ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה׳ ויעבדו את הבעלים וכו׳ ואת אלהי בני עמון ואת אלהי פלשתים ויעזבו את ה׳ ולא עבדוהו אפילו בשותפות אמר רבי אבא בר כהנא לא תהיה כהנת[3] כפונדקית (מד״ר איכ׳, פתיח׳).

כה״ר,—ר״ת: כבוד הרב ר׳.

***כַּו**[4], ש״ז, מ״ר כַּוִּים, סמי׳ כַּוֵּי, — כעין חלון קטן, Lucke; lucarne; aperture.—ובהשאלה, החלולים שבגוף האדם: רבי יהודה אומר עשאך כוין כוין (ספרי דבר׳ שט).—ובמשמ׳ העקרית: הצור ידודון מלאכי צבאות מרוצתם בלי לעק״ב, כוון עת רצון כַּוֵּי רקיעים

---

1) בכנענית כהנת, אשה משמשת להאלהות במשרת הכהונה: ואמי אמעשתרת כהנת עשתרת רבת (כתב׳ אשמנעזר יח).—2) כך בשרידי הירושלמי, דף 226, ובנוסח׳ הדפוס: כהנת.—3) נוסף על המאמר במשנה יבמ׳ שהובא למעלה.

4) בארמ׳ כוא, כוין: וְכַוִּין פתיחן ליה בעליתה (דני׳ ו יא). וכן בסורית. בערב׳ כֻּוּ a).

---

a) כוֹ

לקוב (אופן בכת תבוכה, האויגו), ר״ל לנקב חלונות ברקיע.
—ובמליצה, ״כפי הגלים וכדומה, מה שבין גל וגל, ואמר הפיטן: כנכנסו (המצרים לתוך הים) טרקת כפי גליך, ירית חין בנץ החזר גלגליך (כבת א׳ את״פ, ויובע).

כו׳, וכו׳,—ר״ת: וכולו, וכלה, ר״ל וכל השאר.

כואב, ב״ז, מ״ר כואבים,— מי שיש לו כאב, גופני או רוחני: ואני עני וכואב ישועתך אלהים תשגבני (תהל׳ סט ל). —ובסהמ״א: השבתי כל פרץ מני שום אדם עלי ארץ וכמוני בכל כואבים לא מצאתי (אגר׳ מנחם ב״ס לחסדאי).—ואמר המשורר: ימר (היין) וכל מרי נפשים יערב להם, ורישם כואבים ישבחו (רמב״ע, דיואן סז, כ״י בודליאנה).

***כוב**[1]**,** ב״ז, מ״ר כובים, — מין ממיני הקוצים, וקוץ בכלל: כוב על כוב תוספת על בית מלא (מד״ר ברא׳ סז). (משל) למגל כוסחת כובין (בס מט). כשהיו בסיני היו שושנים וורדין עכשיו נעשו סריות נעשו כובים[2] (בס במות מג).

***כובית**[3]**,** ב״נ, מ״ר כוביות,—כדור קטן, Kügelchen, globule ; bullet: וברקים טורדין ויוצאין מגלגלי עיניהם וכוביות אש מחוטטם ולפידי גחלים מפיהם (היכל׳ רבתי טו, ביהמ״ד ילינק ג). א״ר ישמעאל מיד כשבאתי העמדתי מיד והקהלתי כל סנהדרי גדולה וקטנה במבוי הגדול אשר בבית ה׳ וישבתי על ספסל של שיש טהור וכו׳ ובאו רשב״ג ור״א בן דמה וכו׳ וישבו לפניו וכל שאר המון החבירים עומדין על רגליהם ורואין כוביות של אש שהפסיקו ביניהם ובינינו (בריית׳ מפרקי המרכבה).

כובס[4]**,** ב״ז, מ״ר כובסים,—מי שמלאכתו היא לכבס בגדים, Wäscher; laveur, blanchisseur; vasher: ויאמר יי׳ אל ישעיהו צא נא לקראת אחז וכו׳ אל קצה תעלת הברכה העליונה אל מסלת שדה כובס (ישע׳ ז ג). — ובתו״מ: אין נותנין עורות לעבדן ולא כלים לכובס עכו״ם אלא כדי שיעשו מבעוד יום (שבת א ח). אמר רשב״ג נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין כלי לבן לכובס עכו״ם שלשה ימים קודם לשבת (בס ט). מוכן שהכובס מוציא (מן הצמר) הרי אלו שלו ושהסורק מוציא הרי אלו של בעל הבית הכובס נוטל שלשה חוטין והן שלו (ב״ק י י). אמר לו כובס טלית זו של אביך היתה ולקחתיה ממנו נאמן (תוספתא מע״ב ה יג). יצתה בת קול ואמרה אף ההוא כובס מזומן הוא לחיי העוה״ב (כתוב׳ קג:). ראה עבדו ביד אומן וטליתו ביד כובס אומר לו מה טיבו אצלך אתה מכרתו לי אתה נתתו לי במתנה לא אמר כלום (ב״ב מה:). רבותינו אמרו אפילו היו כלי׳ (של קרח ועדתו) ביד הכובס היו מתגלגלים ובאין ונבלעין עמהם (מד״ר במד׳ יח). והלך הסייד לסידו ויוצר לטיטו נפח לפחמו כובס לבית המשרה שלו (בס קהל׳, בכל עת).—ומ״ר: אותות הגרדין ואותות הכובסין אסורות משום כלאים (כלא׳ ט י). מכבש של בעלי בתים וכו׳ ושל כובסין לא יגע בו (שבת כ ה). שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות ואלו הן החייטים הספרים והכובסין ר״י אומר אף הרצענים (פסח׳ ד ו). לא יחפור אדם בור סמוך לבורו של חבירו ולא שיח ולא מערה ולא אמת המים ולא נברכת כובסין (ב״ב ב א). כל שעיסקו עם הנשים לא יתייחדו עם הנשים כגון הסדרין וכו׳ והחייטין והספרין והכובסין (תוספתא קדוש׳ ה יד). שלל של כובסין ושלשלת של מפתחות והבגד שהוא תפור בכלאים (שבת מח:).
—*משלות כובסים, עי׳ ערך משלות.

***כובלת,**—עי׳ *כובלת.

כובע[1]**,** ב״ז, מ״ר כובעים,—א) כסוי הראש, לפנים בפרט גבוה, של מתכת וכדומה שלבשו אנשי המלחמה, Helm ; casque ; helmet: ויצא איש

[1]) בארמ׳ וסור׳ כובא. בערב׳ כ׳ב a).—[2]) כך צ״ל במקום כובים שבנוסח׳.

[3]) בארמ׳ כוביתא: כוביתא דעיבא בעלמא הוא דחזי (ר״ה כז.), ואעפ״י שיש גרסות כובית בכף, בכ״ז נראה כי העקר היא הגרסה כובית בבית.

[4]) כך גם בכנעני׳ שם אומנות כבס: הכבס עבד חנא בן עבד אשמן (Karth. 10).

a) كُب

[1]) משק׳ אוצר, גוזל, ומלרע. ובספר׳ מלעיל: ודע כי כובע וקובע אצל ר׳ יהודה קמוצים כמו תותח אבל אנחנו לא ראינום בספרים אשר ראוי לבטוח בהם כי אם פתחין אלא שכובע בקצת המקומות מלעיל הוא, וכובע נחשת, וכובע ישועה בראשו, ובקצתם מלרע והוא מגן וכובע תלו בך, כלם מגן וכובע, ובא כלם כמגן וכובע קמץ מפני שהוא בסוף פסוק אך ונתן קובע נחשת על ראשו הוא מלרע ולית דכותיה וכן צנה ומגן וקובע מלרע ולית דכותיה (הרקמה, שער טו). ולא נתברר טעם זרות זו של מקום הנגינה. יש סברים שהמלעיל הוא ממשקל פ׳על, כ׳בע, שהיה נהוג כמו״כ. ואין למלה זו

הבנים ממחנות פלשתים גלית שמו וכו׳ וכובע נחשת על ראשו ושריון קשקשים הוא לבוש (ש״א יז ד-ה). כלם קהל רב צנה ומגן תפשי חרבות כלם וכו׳ כלם מגן וכובע (יחזק׳ לח ד-ה). ערכו מגן וצנה וגשו למלחמה אסרו הסוסים ועלו הפרשים והתיצבו בכובעים מרקו הרמחים לבשו הסרינות (ירמ׳ מו ג-ד). ויכן להם עזיהו לכל הצבא מגנים ורמחים וכובעים ושרינות וקשתות (דהי״ב כו יד).—ואמר הפיטן: וישימו כובע על ראשיהם ולבשו שריונים, ויחגרו איש חרבו ונטלו כידונים (יוצ׳ אחרון פסח, אמץ גבורותיך).—כובע ישועה, כובע של גבור שמביא ישועה להחיל: וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרעו וצדקתו היא סמכתהו וילבש צדקה כשרין וכובע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבשת ויעט כמעיל קנאה (ישע׳ נט יו-יז) — ואמר הפיטן: חבש כובע ישועה בראשו, הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו (שיר הכבוד, אנעים).— ובתו״מ: ואם היתה (הביצה השלוקה) כמין כובע אינו הבור (עדי׳ ב ז). אלו תוקעי קרנים ואלו תוקעי סילפירי אלו לובשי כובעים ואלו לובשי קיסים (מד״ר כהלת׳ לט).—והתרחבה אח״כ הטשמ׳ לכל כסוי ראש בצורת כובע של אנשי המלחמה, קצת גבוה והולך וצר למעלה: ראיתי אותן בני אדם הן אמה וכובעיהן אמה (ירוש׳ גיט׳ א מג ד, קדוש׳ ג סד.). ואלו הם שמנה עשר כלים (שלובש האדם) וכו׳ ב׳ פרגד ותגור שבמתניו וכובע שבראשו וסודר שבצוארו (שבת קכ.). פושט חלוקו ומתיר הגורו ומסלק את כובעו ואח״כ מסלק פרסקו התחתונה (כלה רבתי י). וקודם שיכנס (למרחץ) כיצד יעשה חולץ מנעליו ומסלק את כובעו ומסלק את טליתו (דא״ר י). אסור (לאבל) ללכת בכלים מגוהצין וכו׳ ובכובע של ראש (שמחות ז). כובע שמשימין בני אדם בראשיהן יוצא כמין פסל מן הראש כשיעור טפח וכו׳ ועושין אותו להאהיל על הפנים שלא יכם השמש (ר״ח שבת קלח:). הלך ומכר כל נכסיו וקנה בהן מרגלית אחת וקבעה בראש כובעו וכשעבר על הגשר נשבה הרוח ופרח הכובע מעל ראשו ונפל במים (מדר׳ י׳ הדברות ד, ביה״מ ילינק ה). מי שנותן בראשו כובע נאה ומוזהב שעושה

חבר בלשונות האחיות. השרש כבע נהוג אמנם בערב׳ אך אינו משמש במשמ׳ שיסתעף ממנו השם כובע בדרך טבעי, ולכן יש מי שמפקפק בשמיותו של השם כובע (Barth NB § 38, b).—ועי׳ עוד קובע.

זה נער ובער (מלמד התלמיד׳, נשא). כובע של ילד שנותנין בראש כשהוא מהודק בראשו מותר לצאת בו כגון שיש משיחה או רצועה תחת צוארו וקושרו שם וכו׳ וכן נוהגין באשכנז ולותיר לשאת כובעיהן בראשיהן (סמ״ג, לאוין סה). שאותן כובעים שהן קלועין מקש לא השובי׳ כסוי לראש (בו״ת תרומ׳ הדשן י). לא הסירו אבותיכם להם המצנפת והכובע לשישאר הראש מגולה כדרך המשתחוים לאדון שעושים לו כבוד בהסרת הכובע מן הראש (תולד׳ יצחק לר״י קארו, האזינו). וכובעים שלנו שאנו מכסים בו ראשינו (הלבוש, או״ח צה מא). הסרסר לקח את כובעו בידו (יל״ג, העלמות היכבות).—ומשל: הגנב בוער כובע שלו כמשל הדיוט (יעבץ, מגלת ספר 171), ועי׳ ראש.— ובהשאלה, *כסוי הקנה בגרון, ושפוי כובע, עי׳ שפוי.—ב) בהשאלה, *תיק בצורת כובע: מניחן (את התפלין) בכובע תחת מראשותיו (ברכ׳ כד.).—ג) בהשאלה, *כאב הראש כלו: והכאב (בראש) אשר הוא כאלו יהלם במהלומות יורה על כמו הכאב הנקרא כובע ופלוח הראש הנושנים (קאנון ג א א י). לפעמים יוקחו (אותות המחלה) מצד התכונות והתנועות כמו שתראה בעלה הידועה בשם כובע מקבל רושם בשכיבה אפרקדן על שאר הנחות משכבו (שם שם ע). ולפעמים יהיה (כאב הראש) מקיף הראש כלו ומה שיהיה מזה מורגל ושוקד יקרא כובע ומגבעת בהדמותו אל כובע מכלי הזין שכולל הראש כלו (שם שם כ א). המין הזה מכאב הראש יקרא כובע בשביל שהוא כולל הראש כלו והוא כאב ראש כולל קבוע עומד נושן יתחדש קשיו בכל עת ובפחותה שבסבות מתנועה או משתיית יין או מלקיחת דבר מעלה אדים (שם לב). אלא ששם כובע באמת יאמר בהסכמת הרופאים על מה שהוא בתנאים האלה (שם). ודע כי הכובע הישן לא יסלקהו אלא מה שהוא חזק ההתכה (שם). בכאבים אשר הם בתכלית הקושי והחוזק ככאב פלות הראש והכאב הכולל הנקרא כובע (פרקי משה ו).

*כּוֹבָעָה[1], ש״נ, מ״ר כובעות,—קבוץ של עמרי הקציר בשדה: המעמר לכובעות[2]) ולכומסאות

---

[1]) קבע צורה זו לוי ואחריו יסטרוב. ואעפ״י שאפשר שגם כובעות שבמשנה הוא מ״ר של כובע, מ״מ כדי לקבל צורה זו של יחיד, אעפ״י שבמה״ש שבמקרא אין פועלה אלא פועלה.—[2]) נקוד לכובעות בקטעי משנ׳ מנקד׳ כ״י בודליאנה.

לחררה ולעמרים (פאה ה ח).—ועי׳ *כּוּסְסָה.

***כּוֹבָעִי**, ת״ז, מ״ר כּוֹבָעִים, — אומן עושה כובעים: בעלי אומנות שמוליכין להן בביתם לתקן כלים כגון צבעין או כובעין או הייטין (רב״י ב״ב מב.).

***כּוֹבֶרֶת**, ש״נ, מ״ר כּוֹבְרוֹת,—אשה שמלאכתה לכבר בכברה: צא וראה כוברות בנהרדעא כל אחת ואחת כוברת בנפה ובכברה (ערוך, ערך תזר).

כוה[1], ממנו כָּוָה, כְּוִיָּה, ב.כִּי, מִכְוָה, ״כִּוּיוּן.

כָּוָה,—קל לא נמצא במקרא.

—נפע׳ תִּכָּוֶה, תִּכָּוֶינָה, *נִכְוָה, נִכְוֵיתִי, לְהִכָּווֹת, ליכוות, —נכוה באש, נגעה האש בעורו ועשתה בו כְּוִיָּה, sich verbrennen; se brûler; be burned: כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך במו אש לא תִכָּוֶה ולהבה לא תבער בך (ישע׳ מג ב). היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תִכָּוֶינָה כן הבא אל אשת רעהו (משלי ו כז-כט). — ובתו״מ: איזו היא מכוה נכוה בגחלת או ברמץ (נגע׳ ט א). היתה גורפתו (את התנור) והכתה הקוץ ויצא ממנה דם או שנכוית ונתנה אצבעה לתוך פיה (כלים ח יא). ומלמדין אותו (את הכהן המקטיר הקטרת) הוי זהיר שמא תתחיל לפניך שלא תכוה (תמיד ו ג). נשבר העצם וניטל צומת הגידים שלה פסולה רשב״א מכשיר מפני שיכולה ליכוות ולהיות (תוספתא חול׳ ג ו). אדם מושיט אצבעו באור בעולם הזה מיד נכוה (סנה׳ ק:). שכל אחד ואחד נכוה מהופתו של חבירו (ב״ב עה.). הביאו לפניו (לפני הילד משה שתי קערות אחת מלאה זהובים ואחת מלאה גחלים) ושלח ידו ליקח הזהב ובא גבריאל ודחף את ידו ותפס את הגחלת והכניס ידו עם הגחלת לתוך פיו ונכוה לשונו וממנו נעשה כבד פה וכבד לשון (מד״ר שמות א). משל לחמורה שרעת ונכוית ויצא בנה כווי מי גרם לולד שיצא כווי שנכוית אמו (שם ויקר׳ טו). לתלמיד שהיה מהלך עם רבו וראה גחלת מושלכת סבור שהיא אבן טובה נטל אותה ונכווה לאחר ימים היה מהלך עם רבו וראה אבן טובה היה סבור בה שהיא גחלת והיה מתירא ליגע בה (שם דבר׳ א).—ובמים רותחים וכדומה: שיהא נותן ידו לתוכה (להרותחים) והיא נכוית (ירוש׳ שבת ג ו). מעשה שמתה שפחתו של ר״א ונכנסו תלמידיו לנחמו ולא קיבל נכנס מפניהם לחצר ונכנסו אחריו (נכנס) לבית ונכנסו אחריו אמר להם כמדומה הייתי שאתם ניכוין בפושרין ואי אתם נכוין אפילו ברותחין (שם ברכ׳ ב ה:), והיא מליצה למי שאינו מבין רמז ברור וקשה.—ובהשאלה, האזן נִכְוֵית, היא נפגעת ולוקה: אל ישמיע אדם לאוניו דברים בטלים מפני שהן נכוות תחלה לאיברים (כתוב׳ ה:). — *נִכְוָה מגחלתו של פלוני, לקה ונפגע מפני קפדתו של פלוני: והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים והוי זהיר בגחלתן שלא תכוה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב (אבות ב י). וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה וד׳ מאות איש שהיו עמו היכן הם נשמטו כל אחד ואחד הלך לדרכו אמרו שלא נכוה בגחלתו של יעקב (מד״ר ברא׳ עח). — ובמשמ׳ נפגע ע״י הרעה שבא על חברו: כיון שראה מרדכי את המן בא כנגדו והסוס בידו אמר דומה אני שאין רשע זה בא אלא להרגני וכו׳ אמר להם (לתלמידיו) עמדו וברחו שמא תכוו בגחלתי (שם ויקר׳ כח).—ובמשמ׳ אחרת, ״נִכְוָה בגחלתו של פלוני, חש צער מפני כבודו של פלוני: מתעלסים באהבים ועד מחיצתם לא באים באשם נלהבים ובגחלתם נכוים ובפארם הם נאלמים (שבת פר׳ החדש, וכקן).—״נִכְוָה בגחלי העני וכדומה, ואמר הפיטן: ירוחם בך יתום אסיר תקוה, ולבו בגחלי העני נכוה (ירותם, הגדה, כ״י בריט׳ מוז׳).—״נִכְוָה בצער: הזכיר לנו שכבר נכוינו בצער הגדול הזה שיש לכל איש (גֵר) הרואה את עצמו בתוך אנשים זרים ובארץ נבריה (התגוך, עקב, מלוה תלא).

—קל, *כָּוָה, פ״י, כּוֶֹה, כְּוָאוֹ, כְּוִיו,—כָּוָה אותו, עשה לו כויה באש: כואו בשפוד או במסמר ואפילו על צפורנו מקום שאינו עושה חבורה (ב״ק ח א). היתה בו מחיה בעדשה כוה חצייה והלך הצייה (תוספתא נגע׳ ג ג). הקומקום הזה (של רותחים) כווה ומפציעו מפחם בו (ירוש׳ פסח׳ ו לג.). שאם כוייו על כף ידו וצבת על כף ראשו וצבת או שהטיל עליו שלג או צונן (שם ב״ק ח ו:).— ופעול *כָּווּי: משל לחמורה שרעת ונכוית ויצא בנה כווי מי גרם לולד שיצא כווי שנכוית אמו (מד״ר ויקר׳ טו).

[1]) בארמ׳ ובסורית כוא, ובערב׳ כויa), באותה המשמ׳ כמו בעברית.

a) كوى

—כִּפעִ׳, *הִכָּוֵה,—כמו קל: התולש סימני טומאה והכווה את המחיה עובר בלא תעשה (נגע׳ ז ד). — ואמר הפיטן: זריבת תפתה הכנת משני דינים, הדשים שנים עשר הכוֹות כל סרבנים (שבת ד את״פ, אביתה).

—פִּעֵ׳, *כַּוֵּה,—פעל בברזל רותח באש על מכה וכדומה לרפואה: משל להמורה שהיתה חולה והוליכה אצל האפייטרים זכיוה אותה וכו׳ (מד״ר במד׳ ט). ירחץ הנשיכה במי רגלים או ישים עליה עלוקות או יכונה (מ׳ אלדבי, שבילי אמונה ד).

***כִּוּוּן**, ש״ז, מ״ר כִּוּוּנִים,— שה״פ מן *כִּוֵּן, במשמ׳ *כּוּנָה: שמתחלת ברייתה (של הנטיעה) היא צריכה כוון (מד״ר ברא׳ טו). משל לבן מלכים שנתגאה לבו עליו ולקח את הסייף לחתך את אביו א״ל פדגוגו אל תייגע את עצמך תן לי ואני חותך הציץ המלך עליו א״ל יודע אני להיכן הי׳ כוונך מוטב שיתלה הסרהון בך ולא בבני (שם ויקר׳ י). והשתנו הנפשות שנוי גדול כפי התגבר הטבעים הארבע עם כוון החכם יתברך לכל חי וחי לצורך כל העולם (כוזרי ה י). תומים שמתמימים הכיוון שמכוין הכהן בשאלה (מכת׳ המאמר׳ לר׳ נתן רופא).—ואמר הפיטן: כרוע ברך להבריך, במות להדריך, כִּוּוּן הין להעריך, בעד עם מעריך (ר״ה קליר, גבס, אפיק מען).—ובמשמ׳ *דִּיּוּק: פירוש שוות בכוון שתיהן (ערוך, ערך גמלס). כי הכללים שכללו הכמים ז״ל בעניני החשבון וכו׳ וכיוצא בכללים אלו שלא אמרו ז״ל על הכיוון הגמור כי אם בקרוב (החינוך, קדוש׳ רנת). וכשעומד בתפלה צריך שיכוין רגליו זה אצל זה בכיוון כאילו אינם אלא א׳ (הלכות או״ת לה א).

—*כִּוּוּן שעה וכדומה, במשמ׳ מחשבה בשעה פלונית והשמוש בשעה זו: תרפים הם צלמים הנעשים בכוון שעה אחת העשויה לכך ומדברים מאליהן (רש״י הוש׳ ג ד). — ואמר הפיטן: הצור ידודון מלאכי צבאות מרוצתם בלי לעק׳ב, כִּוּוּן עת רצון כזי רקיעים לקוב (שבת תמו׳, האזינו אבירים).— ובמשמ׳ כונה מיוחדה בשביל דבר מהדברים: שהיו המלאכים רוצים לקבל התורה והשיב להם הקב״ה כלום אב ואם יש בכם שהשם יתברך עשה זה בכוון שיתעוררו המלאכים שיתאוו לקבל התורה (קדוש׳ לוי, דרוש לשבוע׳).

***כִּוּוּץ**, ש״ז,—שה״פ מן כִּוֵּץ, כמו *כְּוִיצָה: כגון לרפואות הכווץ וההתר והכפיה (אלס לינ״ר, כתב מכה מין). תולי הכווץ נולד מסתימת הגידים עבור ליחה גסה ועם אבוד חוש ותנועה באחד מחלקי האיברים ולפעמים בכמה איברים (מעשה טוביה, בית חדש א ג). ולפעמים בא לידי כיווץ וביותר כאשר יתלהבו שפתי הקיבה (שם ד).

***כּוּז**[1], ש״ז, מ״ר כּוּזִים, — כלי מחרס או של מתכת להחזיק בו שמן וכדומה, Krügel; cruche; jug: מי שזכה בדישון מזבח הפנימי והמנורה היו מקדימין וארבעה כלים בידם הטני והכוז ושתי מפתחות הטני דומה לתרקב גדול של זהב מחזיק קביים וחצי והכוז דומה לקיתון גדול של זהב (תמיד ג ו). ואבן היתה לפני המנורה ובה שלש מעלות שעליה הכהן עומד ומטיב את הנרות והניח את הכוז על מעלה שניה ויצא (שם ט). באו ועמדו על מעלות האולם וכו׳ וחמשה כלים בידם הטני ביד אחד והכוז ביד אחד והמחתה ביד אחד והבזך ביד אחד וכף וכסויה ביד אחד (שם ז ב). שמענו כי הוא (הארק) כלי העשוי ולועא כמין כוז נקוב בקרקעיתו נקבין דקין דקין ופיו צר (ר״ת ערוב׳ קד.). וכיצד סדר ההטבה זה שזכה בדישון המנורה נכנס וכלי בידו וכוז שמו ושל זהב היה דומה לקיתון גדול מדשן בו את הפתילות שכבו ואת השמן הנשאר בנר והטיב חמשה נרות ומניח הכוז שם וכו׳

---

[1]) בארמ׳ כוזא, כלי חרס קטן לשתית מים: כל יומא הוה מייתי להו דביתהו ריפתא וכוזא דמיא (שבת לג:). הזיוה להההוא עבדא דאנח כוזא דמיא אפומא דקוסקומא (שם מח.). תלה כוזא בסיכתא (שם קלז:). והוה מנח כוזא דמיא ודלי ליה (תעני׳ כ:). אייתי כוזא הדתא ומלייה מיא (ע״ז כט.). אתקין רב אשי בהוצל כוזא בת רביעתא (חול׳ קז.). בערב׳ כוז a) כמו״כ, וכבר נחלקו החכמים הערבים בדבר מקורה של מלה זו, שקצתם אמרו שהיא ערבית וקצתם גזרו שהיא לא בלבד לא ערבית אלא אף לא שמית: וקאל אבו חניפה אלכוז פארשי קאל אבנ שידה והד׳א קול לא יערג׳ עליה בל אלכוז ערבי צחיח ויקאל כאז יכוז ואכתאז יכתאז אד׳א שרב באלכוז קאל אבנ אלאעראבי כאב יכוב אד׳א שרב באלכוב והו אלכוז בלא ערותה פאד׳א כאנ בערותה פהו כוז (לשאן אלערב), ובעבר׳: ואמר אבן חניפה כוז הוא פרסי, אמר אבן שידה וזה דבור אין להסכים לו אלא כוז הוא ערבית אמתית ויאמרו (בערבית) כאז יכוז אחכאז יתכאז כששתה בכוז אמר אבן אלאעראבי (אומרים בערב׳) כאב יכוב כששתה בכוב והוא הכוז בלי אזנים ואם היה באזנים הוא כוז. אך כל אלה הטענות לא עמדו לו להשם כוז להצילו מידי הכופרים בשמיותו והחדשים החליטוהו זר בלשונות השמיות ומקורו בלשון פרסית (S. Fraenkel, Aram. Frew. 73).

a) كوز

ויוצא ואח"כ נכנס ומטיב שני הנרות ונוטל הכוז בידו ומשתחוה ויוצא (רמב"ם, תמיד׳ ומוספ׳ ג יז).— ואמר הפיטן: על מחתה ומזרק, אויב שן חרק, טני גם כוז זרק, ואת הרבו הברק (קינ׳ לת"ב, אלבעותי בפלו).— ומ"ר כּוּזִים: ושאלת הכוזים והקיתונות וכול׳ (תשו׳ הגא׳, JQR XVII, 282).

*כוזו[1]),—צרוף אותיות במקום ארבע האותיות של שם המפ׳רש, יכתבוהו המאמינים על המזוזה וכדומה לשמירה בפרט להיולדת: מנהג פשוט שכותבין על המזוזה מבחוץ כנגד הריוח שבין פרשה לפרשה שדי וכן כנגד ה׳ אלהים ה׳ אחד המתחלף באלף בית והוא האותיות השניות לאותיות ה׳ אלהים ה׳ כוזו במוכסז כוזו (סמ"ג, מ"ע כג). ואחורי ה׳ אלהינו ה׳ יכתוב תילופם כוזו במוכסז כוזו להפחיד החצונים היונקים מן החילוף (מבנת חסיד׳, מזוזה א י).—ואמר המשורר: ובראותו כי תגל ערותו, גם תראה חרפתו, התחפש בן כנענה, בלבוש נפש נענה, ויעש אבל כבת יענה, ויבא על האלהים בטענה, כוזו במוכסז כוזו, מדוע אותי יבוזו (יל"ג, נעוה לב).

כּוֹזֵב,—עי׳ כזב.

כוח,—עי׳ כֹּחַ.

*כּוֹחַל[2]), ש"ז,—פוך ואבק דק שכוחלין בו את העין ליפי או לרפואה, Augenschminke; collyre d'antimoine; kohl: דיו כדי לכתוב שתי אותיות כוהל[3]) כדי לכחול עין אחת (שבת ח ג). סם יבש שעל גבי מכה והכוחל שבעין (תוספתא מקוא׳ ו ט).

---

[1]) בזהר בראש׳ (דף יח:) אמרו: שמא דיחודא כוזו במוכסז כוזו. ע"כ. והזכירו גם בעל העקרים ואמר: שנמצא בתפלה לקדמונים שם מצפ"ץ והרואה יחשוב שהוא שם לאחד מן המלאכים ואינו כן אלא הוא כנוי לשם בן ארבעה בחלוף האותיות באלפא ביתא דא"ת ב"ש וכן כוז"ו במוכס"ז הוא כנוי ליי׳ אלהינו בחלוף כל אות מיי׳ אלהינו באות הבא אחריה באלף בית כי יחליפו יוד בכף והא בויו וכן השאר.

[2]) משק׳ אוֹפַן, דוֹנַג. בקטעי משנ׳ מנק׳ כ"י בודליאנה כֹּחַל. בארמ׳ כוחלא: ונישחוק תרתי מנתא כוחלא (גיט׳ סט.). בכוחלא כשרה בדיותא טרפה (חול׳ מז:). בערב׳ כֹּחל a).—[3]) כך במשנ׳ כ"י נאפולי, וכן בגמ׳ ירוש׳ שם, וכן בתוספתא, הלכ׳ פסוקות והרי"ף. ובנוסח׳ כחול.

---

a) كحل

ומהו שחור שדומה לכוחל (הלכ׳ פסוק׳, כתיט׳). ריאה שדומה לכוהל כשר לדיו טריפה (שם). ותכלת האמורה בכל מקום היא הצמר הצבוע בעצם שמים שהוא פתוך מן הכוחל (רמב"ם, כלי המקד׳ ח יג).

כוח"ט,—ר"ת: כתיבה וחתימה טובה, עי׳ כתיבה.

*כּוֹי[1]), כוי, ת"ז,—שם חיה שהיתה לפנים קצת דומה למין העז וקצת למין הצבי: כוי יש בו דרכים שוה לחיה ויש בו דרכים שוה לבהמה (ביכור׳ ב ח). הכותב היתו ובהמתו לבנו לא כתב לו את הכוי (שם יא). ונוהג (כסוי הדם) בכוי מפני שהוא ספק ואין שוחטין אותו ביו"ט (חול׳ ו א). ר׳ יוסי אומר כוי בריה לעצמו לא יוכלו חכמים להכריע עליו אם חיה הוא או בהמה (תוספתא ביכור׳ ב ב). אותו ואת בנו נוהג בכלאים ובכוי ר׳ אלעזר אומר הכלאים מן הרחל ומן הגדי נוהגין בו ומן הכוי אין נוהגין בו (שם תול׳ ה א). ר"א אומר כוי אין חייבין על חלבו אשם תלוי (ירוש׳ ביכור׳ ב סה:). כוי דרך בני אדם לטעות בו (שם כיל׳ א ס:). המקדיש חיתו ובהמתו הקדיש את הכוי ר"א אומר לא הקדיש את הכוי (נדר׳ יח:). כוי זה איל הבר ויש אומרים זה הבא מן התייש ומן הצבייה (חול׳ פ.).

כְּוִיָּה[2]), ש"נ, מ"ר כְּוִיּוֹת,—מה שנעשה בבשר הגוף כשנגעה בו האש וכותה אותו, Brandwund; brûlure; burning: עין תחת עין שן תחת שן וכו׳ כויה תחת כויה פצע תחת פצע (שמות כא כד-כה).— וכויה שעושים לרפואה: וארא בתוך ההמון, וזקן כפוף כאגמון, וכו׳ ואצלו כלי ברזל ומלקחים, והמזלג שלש השנים, וכלי ההקזה והכויות, וכלי תתוך הבשר הדים כחרב פיות (ר"י חריזי, תחכמ׳ ל). — ובמליצה, כאב של צער גדול, ואמר המשורר: והניחה פרידת זה כויה בגב לבי וזה מכה טריה (ר"ב הנגיד, א). ידידי בקשו נא לי צרי לכאב ולכויה, ותושר סמכו לבי בתחבשת וברטיה (הוא, הכמות פניליה). מיום נעצרו עבי כתביו, בלבי נשקו רשפי כויות (רמב"ע, דיואן עו, כ"י בודליאנה).

*כִּוְיוֹן, ש"ז, מ"ר כִּוְיוֹנִים, כִּוְיוֹנֵי,— כמו כויה: רשף כִּוְיוֹנַי, מרחיקה ישבע עדני, ויפק רצון מיי׳ (זולת א בכוע׳, אנכי במעט).

---

[1]) כך הברת ספרדים ותימנים. ויהודי איטליה אומרים כְּוִי (למ"ד לדוד מהתפוחים). ולא נתברר מקורו.

[2]) מן כוה. משק׳ צדיה, רמיה.

***כְּוִיצָה**, ש"נ, — שה"פ מן כָּוַץ: לפי שמים הקרים מכווצים העור ובכויצתם מולידים רתת וסימור (מעשה טוביה, יסו"ע ה ד). — ונתיחד להתכווצות הזקה של העצלים בגוף על כרחו של הבע"ח, Krampf (Spasmus); crampe: אותות נפילת הכויצה בנערים הנערים אם ירבה בהם הפחד בשינה ויעצר טבעם וירבה בכיים וישתנה מראיהם לירקון ואדם ודעיכה אז תפל הכויצה (קאנון ד כ ה יח). הכויצה היבשה והכפיה והשתוק והמחנק הם מן החדים (שם ד ה ד). הכוויצה הנקרא אשפראשמי תהיה ממלו ותהיה מהרקה כי כשיהיה התחדשות הכוויצה מפני התעורה או עמל וכו' אז הסבה באותה הכוויצה יובש והרקה (פרקי משה ז). ומי שיקרה בו כויצת פנים ואחור ויקרה לו השתוק ימות בשעתו מיד (שם ו).

***כּוּךְ**[1], ש"ז, מ"ר כּוּכִים, — כעין חדר קטן חצוב בסלע, בכתלי מערה, או חפור באדמה, יעמידו שם ארונות המתים, Grabkammer; chambre sepultr.; sepul-chral chamber: אין חופרין כוכין וקברות במועד אבל מחנכים את הכוכין במועד (מו"ק ה ו). המקבל מחבירו לעשות לו קבר עושה תוכה של מערה ד' אמות על שש ופותח לתוכה שמונה כוכין שלשה מכאן ושלשה מכאן וב' מכנגדן והכוכין ארכן ארבע אמות ורומן שבעה ורחבן ששה ר"ש אומר עושה תוכה של מערה שש אמות על שמונה ופותח לתוכה שלשה עשר כוך (ב"ב ו ח). כותל שבין שני כוכין או בין שתי מערות (אהל' ו ו). והיו כלבים באין לשם ומחטטין ומוציאין את הבכורות מתוך כוכיהן ומתעתעין בהם (מכי' כא יג). המוכר קבר לחבירו כיון שקבר מת אחד בכוך חזקה לכל הכוך קבר ג' מתים בשלשה כוכין חזקה לכל הקבר (ירוש' ב"ב ג יג ד). החופר כוך למת בקבר (ברכ' יד:). אלו הן כוכין ואלו הן קברות כוכין בחפירה וקברות בבנין (מו"ק ח:). — ואמר הפיטן: ליל שמורים כורים נחטט ונבאו, הפך לילה וידכאו (מעריב ב' פסח, ליל שמורים). — ובבלל כל חדר קטן בלי חלונות: צריפי' כמין כוך עגול ככובע ונחבאים בתוכו ציידי עופות (רש"י סוכ' יג:). כוך של ציידי עופות שאורבים בתוכו העופות (רש"י ור"נ על הרי"ף, שם ט:).

[1]) בארמ' כוכא. בערב' כוח' a), בית קטן בלי חלונות, וכבר אמרו חכמי הערבים בעצמם כי זו מלה פרסית.

a) كوخ

כּוֹכָב[1], ש"ז, מ"ר כּוֹכָבִים, כּוֹכְבֵי, כּוֹכְבֵיהֶם, — א) כל אחד ואחד מהמאורים הרבים הנוצצים ברקיע השמים בלילה ושמפני מרחקם הם נראים לנו קטנים מאד, Stern; étoile; star: ויעש אלהים את שני המארת הגדלים את המאור הגדל לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הַכּוֹכָבִים ויתן אתם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ (בראש' א יו-יז). הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כּוֹכָבִים משתחוים לי (שם לז ט). כה אמר יי' נתן שמש לאור יומם חקת ירח וְכוֹכָבִים לאור לילה (ירמ' לא לד). כי אראה שמיך מעשה אצבעתיך ירח וְכוֹכָבִים אשר כוננתה (תהל' ח ד). לעשה אורים גדלים כי לעולם חסדו את השמש לממשלת ביום וכו' את הירח וְכוֹכָבִים לממשלות בלילה (שם קלו ו-ט). הללוהו שמש וירח הללוהו כל כּוֹכְבֵי אור (שם קמח ג). — כּוֹכְבֵי בקר, הנראים בבקר: ברן יחד כּוֹכְבֵי בקר (איוב לח ז). — צאת הַכּוֹכָבִים, תחלת הלילה, כשאור הכוכבים מתחיל נראה לעין: מעלות השחר עד צאת הַכּוֹכָבִים (נחמ' ד טו). — ומשל למספר רב ועצום: הבט נא השמימה וספר הַכּוֹכָבִים אם תוכל לספר אתם (בראש' טו ה). כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך כְּכוֹכְבֵי השמים וכחול אשר על שפת הים (שם כב יז). יי' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום כְּכוֹכְבֵי השמים לרב (דבר' א י). הרבית רכליך מִכּוֹכְבֵי השמים (נחו' ג טז). מונה מספר לַכּוֹכָבִים לכלם שמות יקרא (תהל' קמז ד). — קדרו הכוכבים, אספו נגהם

[1]) מלה משתפת לכל לשונות השמיות. באשור' כבב, בערב' כַּוְכַב a). ולא נתברר שרש מלה קדומה זו ומקור משמעתו העקרית. רוב החדשים החליטו כי הוא ממשקל פלפל, והוו היא במקום ב ועקרו היה כבכב. אבל אין סברה זו מבארת לנו כלום, כי אין בהצרוף כבכב שום משמ' בלשונות השמיות שממנה יכול להסתעף בדרך טבעי בזמן הקדום השם להמאורים השמימיים. ומלבד זאת, קשה להניח כי הצורה הקלה והרגילה כ"כ בלשון נתחלפה בצורה הרבה יותר קשה ולא רגילה, כּוֹכָב. ואעפ"י שבארמ' נתחלפה הצורה גלגלת בגוגלתא, אך בעבר' קשה לקבל זה. וכבר התלבטו גם חכמי הערבים במלה זו, שקצתם, אללית' ואחרים, אמרו שהיא רבעית, והוו בה שרשית, וקצתם אמרו שהכף הראשנה נוספת

a) كَوْكَب

וכדומה, מליצה לצרה גדולה: כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם (ישע׳ יג י). שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם (יואל ב י). וכסיתי בכבותך שמים והקדרתי את כככיהם (יחזק׳ לב ז). הנה הלילה ההוא (שנולד בו איוב) יהי גלמוד אל תבא רננה בו וכו׳ יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין (איוב ג ז-ט). — חשכו הכוכבים של האדם, מליצה לימי הזקנה, כשיחשך מאור עיניו: עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים (קהל׳ יב א-ב).—ומשל לגבה ורם: הלא אלוה גבה שמים וראה ראש כוכבים כי רמו (איוב כב יב).—הרים כסאו מעל לכוכבים, שם בין כוכבים קנו, התנשא עד למרום הגבה: ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי (ישע׳ יד יג). אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם יי׳ (עובד׳ א ד).—ובבחי׳ אורם המבהיק: האמר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתם (איוב ט ז). הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו (שם כה ה). והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד (דני׳ יב ג). — הכוכבים נלחמו עם פלוני, מליצה למלחמה שנשבר בו האויב שבר גמור: מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא (שופט׳ ה כ).—דרך כוכב מעם פלוני, התנשא גבור גדול וכדומה: אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת (במד׳ כד יז). — חזה בכוכבים, התבונן להכוכבים כדי לדעת עתידות: יעמדו נא ויושיעך הברו שמים החזים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך (ישע׳ מז יג), ועי׳ ה׳ זה.—עובד כוכבים, עבודת כוכבים, עי׳ עבד, עבודה.— ב) תמונה בצורת כוכב לסמל לאלהות: ונשאתם את סכות מלככם ואת כיון צלמיכם כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם (עמו׳ ה כו).—ובתו״מ: סימן לדבר (של תחלת הלילה) צאת הכוכבים (תוספתא ברכ׳ א א). במה כוכבים יצאו ויהא לילה ר׳ פנחס בשם ר״א בר פפא כוכב אחד ודאי יום שנים ספק לילה שלשה ודאי לילה (ירוש׳ שם א ב). שהרקיע של מים והכוכבים של אש והן דרים זה עם זה ואינן מזיקין זה את זה (שם ר״ה ב נח). תליתי בו (ברקיע על כל מחנה ומחנה של המזלות) שלש מאות וששים וחמשה אלפי רבוא כוכבים כנגד ימות החמה (ברכ׳ לב:). הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה וכוכבים במסילותם ומזלות כסדרן אומר ברוך עושה בראשית (שם נט:). כוכב אחד יום שנים בין השמשות שלשה לילה א״ר יוסי לא כוכבים גדולים הנראין ביום ולא כוכבים קטנים שאין נראין אלא בלילה אלא בינונים (שבת לה:). משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים חמשת מילין (פסח׳ צג:). כל היישוב כולו תחת כוכב אחד יושב תדע שהרי אדם נותן עינו בכוכב אחד הולך למזרח עומד כנגדו לארבע רוחות העולם עומד כנגדו (שם צד.). רקיע שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות קבועין (חגי׳ יב:). כוכב אחד לשבעים שנה עולה ומתעה את הספנים (הור׳ י.). אמר להם (יוסף לאחיו) נמשלתם כעפר הארץ וכו׳ נמשלתם ככוכבים מי יכול לסייף את הכוכבים (מד״ר בראש׳ ק). אבנים טובות ומרגליות שהיו מבהיקות כעין כוכבים ומזלות (שם במד׳ י). —ואמר המשורר: כסה מעונתו בעב ענן למטיר בארצו מאגליה, וברק ענן אורו כמו ניצוץ עף על פני כוכבי מהליה (ר״ש הנגיד, הנה יחידתי). הקץ לראות שמיו, ואת מעשי אצבעותיו, והבט אהלי מרומיו, תלוים בזרועותיו, וכוכבים חותמיו, פתוחי טבעותיו (ר״י הלוי, יבן אל תלדס). שמש אשר זרח וצחו כוכבי עלץ ומחשכי יגוני נחשפו (רמב״ע, דיואן קמז, כ״י בודליאנה).—*כוכבי חמה, כוכבים שנראים גם ביום: צריכין הכוכבים שיהו נראין מתוכה (מתוך הסוכה) ר׳ לוי בשם ר׳ חמא בר״ח (אמר) בכוכבי חמה שנו (ירוש׳ סוכ׳ א נב ד). (סוכה) המעובה כמין בית וכו׳ (אם) אין כוכבי חמה נראין מתוכה בית שמאי פוסלין (בבלי שם כב:).—ג) *שם לאחד הכוכבים, הכוכב היותר קרוב להשמש, Merkur, mercure; -cury: ואחריו מה אתה בורא כוכב הנוגה לפי שצפה הקב״ה שעתיד דור המבול לזנות וכו׳ עמד ועירבן זה בזה כוכב זה איש הנוגה זה האשה (פסיק׳ רבתי כ). חמה נוגה כוכב[1] לבנה שבתאי צדק מאדים (ספ׳ יצירה ד ד). כוכב ממונה על החכמה ועל ההשכל ועל הבינה ועל הדעת ועל המדע לפתוח

ושרשה וכב או כוב (לכאן אלערב, ערך כוכב). ואולם גם להשרשים וכב וכוב, אין בלשון הערבי ולא בשאר הלשונ׳ השמיות, משמ׳ שממנה יסתעף בדרך טבעי השם להמאורים השמימיים, שבודאי כנה אותם האדם הקדמון בשם שיש בו משמ׳ אור נוצץ וכדומה.—[1]) בארמ׳ בגמ׳: האי מאן דבכוכב יהי גבר נהיר וחכים משום דספרא דחמא

כל פתוח ולחשב כל מחשבת בכל מלאכת אומנות ועל הכתב ועל כל לשון (בריית' דר' שמואל הקטן ט). כל הכוכבים משרתים לשבעה כוכבים של שעות ושמן בל"ש צמח"ן כוכב לבנה שבתאי צדק מאדים חמה נוגה והם משרתים לשבעה ימי השבוע (פדר"א ו). מוצאי שבת שעה ראשונה שלו כוכב תחילת ליל שני צדק (רש"י שבת קכט:). תחילת ליל א' בשבת משמש כוכב ואחריו לבנה ואחריו שבתי (הוא, ערוב' נו.). הגלגל השני שבו הוא קבוע הכוכב הנקרא בלשוננו בפרט כוכב והוא נקרא בלשון הגר עטראד (יסוה"ע לר"י ישראלי ב א). שעה א' (ביום שולט) כוכב לכל דבר יפה (ספ' הבעות, כ"י בריט' מוז'). גלגל כוכב שמורה על הדיבור ולא על השיתוק וגם על הלשון שמדברת פחות (מכת' המאמר' לר' נתן רופא). ומגלגל נוגה כח התאוה ומגלגל כוכב כח השמחה והעצבון (מגת' קנא' לר"י מפיסא 55). מיכאל (ממונה) על רקיע כוכב גבריאל על רקיע לבנה (שם 34). ע"י כוכב הנקרא כוכב הוא יתברך פועל בעולם כח חכמה ואולת ודקדוק הלשון וצחותו ושבוש הלשון ובלבולו (גנת אגוז, ג'יקטיליה ב מז.). תקח קולמוס מכסף צרוף ביום ה' שבו יום צדק ושמרהו ותעשה דיו ממימי וורד וכרכום ביום ד' יומו של כוכב הממונה על החכמה וחן (מגי' סתרים, מיוחס לרמב"ם, המד' גנוז' מד). והששי (במזלות) כוכב ונפשו מיכאל (מבית חסידי', המלאכ' והרקיע' א ו). שמות ז' ימי השבוע וכו' או ממזליהם יום א' חמה יום ב' לבנה יום ג' מאדים יום ד' כוכב יום ה' צדק יום ו' נגה יום שבת שבתי (ר"א מודינא, לב האריה ג ז).—*כּוֹכַב חַמָּה: יש מזל שגומר הלוכו לי"ב חדש כגון כוכב חמה ויש מזל שהוא גומר הלוכו לשלשים יום והיא לבנה (מד"ר כהלב' י). וכוכב חמה רוב ענינו לנגב ולרטב בשווי וזה שהוא בקצת העתים מיבש ומנגב הלהיות כי הוא לא יתרחק בעת מן העתים מחום השמש רחק גדול וכו' בסבת מהירות תנועתו סביב השמש (בם עוג עורטובי, הקד' תרג' ספר המוב ללוזרוי, כ"י בודלי'). שהשמש וכוכב חמה אמרו שהם משתתפים בטבע וכו' כי השמש וכוכב חמה מטיבים פעם ומרעים (שם).—*כּוֹכְבֵי שֶׁבֶת, הכוכבים שאינם מחליפים מקומותיהם ביחס זה לזה, וכּוֹכְבֵי לֶכֶת, אותם המחליפים מקומותיהם, Fixe- u. Wandelsterne; étoiles fixes et planètes; fixed stars a. planets: ויראה מתוך דברינו כי כל כוכבי לכת וכוכבי שבת החונים מהן על אופן המזלות והנוטים מהם הן לצפון הן לדרום וכו' כולם עומדים על הארץ (חשבון המהלכות לר"א בר"ח הנשיא ו). ומספר הכוכבים כוכבי שבת שחקקו הקדמונים מקומותיהם בספרים הם אלף כוכב וכ"ב כוכבים (שם יז). כולם מסכימים על דעת א' כי מספר כוכבי שבת אשר שוכני הארץ יכולין לראות אותן ולדעת מספרן הן אלף כוכבים ועשרים ושנים (הוא, צורת הארץ י). והשבעה מלכים כנגד חלקי כוכבי לכת שהם שצ"ם חנכ"ל (ראב"ע, לוחות ב.). אני אגיד לכם חקות שמים, וסוד המאורות השנים, להמשת כוכבי לכת, בלבי מערכת (ר"י חריזי, תחכמ' כג). דע כי כל אחד ואחד משבעה כוכבי לכת משמש חדש אחד וכו' ודע כי שבעה כוכבי לכת הללו השנים מהם טובים ומועילים מאד והם צדק ונוגה והשנים מהם מזיקים מאד והם שבתאי ומאדים והשנים מהם בעלי אורה והם חמה ולבנה ונשאר כוכב שהוא אמצעי מזוג טוב עם הטובים ורע עם הרעים (ר' בחיי, ויצא). והיתה מערכתם מתחדשת מז' לז' ימים רמז לז' כוכבי לכת המושלים על ז' ימי השבוע המשרתים למזלות אשר על ידיהם יגיע המשפט לתחתונים (הגר' יער הלבנון למשה ריאטי, כ"י בריט' מוז'). אסובבה בחוצות שבע ארצות שוקי המשרתים רחובות כוכבי שבת ואפן כה וכה הלוך ובכה (שם). דע שהקדמונים גזרו שכל אחד ואחד משבע כוכבי לכת נתנן ברקיע מיוחד וכו' שכל אחד מז' כוכבי לכת פעם יתקרבו ופעם יתרחקו מכדור הארץ (נחמד ונעים א ט). יש לך לדעת שכל כוכבי הרקיע השמיני הזה נקרא כפי התוכניים כוכבי שבת או כוכבים נחים וכו' שהם שובתים ונחים לעולם (שם י). שבע נרות במערכת כסדר שבעה כוכבי לכת הממונים לעשות בכל מלאכת (ר"י הכוהן, הקד' מגוה"מ).—*כּוֹכְבֵי נְבוֹכָה, כמו כוכבי לכת: חשבון המהלך לחמשת כוכבי הנבוכה הרוצה לדעת מקום חמשת הכוכבים האלה וכו' שלשת הכוכבים שלמעלה מהחמה שהן שבתאי וצדק ומאדים וכו' ושני כוכבים שלמטה מן החמה והן נוגה וכוכב (חשבון המהלכות לר"א בר"ח הנשיא ח). לכוכבים הנבוכים הנקראים כוכבי לכת ההולכים פעם לצפון פעם לדרום (ר"ש א"ת, יקוו המים ג). ומזה עלה לשבעה גלגלי כוכבי הנבוכה והוא אשר

הוא (שבת קנו.), ובעברית: מי (שנולד) בכוכב יהיה אדם נהיר וחכם מפני (שמזל כוכב) הוא סופרו של (מזל)

כנה ברעש (פרדס רמונים, סדר מועד). גלגל שבעה כוכבי הנבוכה והרקיע אשר עליהם היה הגלגל השמיני (ר״י אברבנאל, ברא׳). שבעת קני המנורה הם רמז לשבעת גלגלי כוכבי הנבוכה ושבעת הנרות רומזים לשבעת כוכבי לכת עצמם (זוהר, תרומה). עוד קוראים לאלה שבעת הכוכבים (כוכבי לכת) כוכבים נבוכים מפני שהם הולכים פעם לפנים פעם לאחור כאדם שהוא נבוך בארץ (מ׳ אלדבי, ש״א ב ב). ובפרשת יהי מאורות, כל ענייני חכמת התכונה נזכרות, ומהלכי השמש והירח וכוכבי הנבוכה, מהם בקצרה ומהם בארוכה (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 10). שכל שבעה כוכבי נבוכה פעם יעלו וירחיקו מכדור או ממרכז הארץ ופעם יקרבו וירדו אליה וכו׳ מפני שידיעת מהלכי שאר כוכבי נבוכה תלוים במהלך החמה (נחמד ונעים קסג). מרכז החמה עצמה הוא מֶרכז לחמשה כוכבי נבוכה (שם). — ״כּוֹכָבִים רועים, כמו כוכבי לכת, ושאינם רועים, כמו כוכבי שבת: ז׳ כוכבים הם שרועים השמש והירח כוכב שבתי וצדק ומאדים וז׳ כוכבים שאינם רועים זה ז׳ כוכבים של כימה (מדר׳ תדשא ו, אפשטין). — ״כּוֹכַב בעל זנב, כּוֹכַב הזנב, כוכב שיש לו כעין זנב מאיר, Komet; comet: מספרן (של כוכבי שבת) הן אלף כוכבים ועשרים ושנים ולא מנו בתוכן הכוכב הזנב הנקרא כוכב התלתלי (ר״א בר״ח הנשיא, צורת הארץ י נה). ולפעמים יהיה האויר העולה אידיי עבה ויתמיד ההתלהבות בו זמן רב ויתנועע בתנועת הגלגל ויקרא כוכב בעל הזנב (אמונה רמה א ב). ושם (באויר העליון) יתילדו הכוכבים בעלי הזנבות (ר״י אברבנאל, ברא׳). כאשר נראה לנו כוכבי דשביט ר״ל כוכבי הזנבות קומיט״א בלעז או צורות אחרות זולתם שהם נראים למטה מן הגלגלים באויר הרקיע הוא לדעת נגד איזה מזל ימצא הכוכב הזנב או הצורה ההיא (נחמד ונעים קיג). רוב כוכבי הזנבות לא יספו ולא יאבדו תוך שבעה ימים לזריחתם ולא יתקיימו יותר משמונים וכו׳ כאשר הכוכב יש לו זנב ארוך או להב גדול ישאר ויעמוד זמן ארוך (שם רלג). — ״כּוֹכָב זנבי: מהו הכוכב הזנביי התשובה שכבב זה חוץ ממערכת הככבים ויש בו תמונת זקן ובספרינו קוראים אותו ככב השרביט (מעשה טובי׳, העולם יא). — כּוֹכְבֵי שָׁבִיט[1]: ימצאו עוד תחת ממשלתה הגדולה והרחבה חברת כוכבים אחרים גם המה מתנועעים ויסובו בלכתם את השמש ונקראים כוכבי שביט ומספרם הרבה יותר ממספר כוכבי הלכת (מוסדות תבל מא). — ״כוכבי שבט: מהלך ארץ גם ירח וכו׳ גם מועד ומקום יראו כוכבי שבט מי כל אלה הורני (הדס הו״א, מחזה ט). דרך כוכב קם שבט מבית פרץ, פניו מצפון כנגה נהרו, כנהר דינור מנו זיקות בערו, כשפיפון ילפות רב רחב הארץ (יל״ג, כוכב השבט). — וכוכב שבטי: בטרם בוא כוכב השבטי האללי שנתבשר או מן התוכנים (רחז״ס, הקד׳ כוכבא דשביט). — ״כוכב מדלג, ״כוכב נופל, גופים מאירים שנראים בלילות כמו קוששים כחץ או נופלים מרקיע השמים, Sternschnuppe; étoile filante; falling star: הכוכב המדלג[1]) הנקרא כוכב נופל (נוה שלום א ז). — ״כּוֹכָבִים רָצִים: ויש מהם שהם כלים במעט זמן והם נקראים כוכבים רצים ונראים כאלו הם כוכבים נופלים לארץ או כאלו רצים ממקום למקום וכבר טעו הקדמונים וחשבו שהם כוכבים נופלים לארץ (בעה״ב א 7). — ״כוכב המלחים: כוכב קטן בכמות אך הוא זהיר זך ובהיר ונקרא כוכב המלחים יען שיורדי הים באניות שמו להם כוכב זה למורה צדק כי ע״פ מצבו של זה הכוכב יודעים הספנים והמלחים לאיזה צד מארבע רוחות העולם וכו׳ צריכים לנטות ספינתם כדי לכוון הרוח (נחמד ונעים כו). — ״כוכב הַכַּלְבִּי: ולכן אכף עליהם ההכרח בשנות עולמים למנות מספר ימי השנה לשמור מצב השמש בעת בוא השטף (של היאור נילוס) ואת מעמד כוכב הכלבי אשר יהל אז להאיר את הלילה (בכי״ע א, מצרים). — ״כוכב ישראל, מזל שבתאי, שלפי דברי קצת חכמי המזלות הוא המשפיע על האומה הישראלית: שחכמי המזלות אומרים שהמשרת ביום הז׳ הוא שבתי ושיש לו כזה כח שיחדש בגופות חזוק הטבע על שאר הימים ובשעה ראשונה מיום השבת שולט שבתאי ולכך יחס לו כל היום ובחלקו כח המחשבה והבינה וידיעת הסודות ועבודת הש״י והוא כוכב ישראל כמו שאומרים כל האצטגנינים (תולד׳ יצחק לר״י קארו, ברא׳). — ד) בהשאלה, ״כנוי להשפעה טובה של אשר והצלחה שהאמינו הקדמונים

חמה. — [1]) בארמ׳ בגמ׳ כוכבא דשביט: מאי זיקין אמר שמואל ככבא דשביט ואמר שמואל נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא לבר מככבא דשביט דלא ידענא מאי ניהו (ברכ׳ נח:). ופרשו המפרשים שהוא כוכב בעל הזנבות. — [1]) כבר השתמש בשם זה ר״ש א״ת בספר

שיש להם להכוכבים על עניני העולם ובני אדם, והמליצה פלוני נולד בכוכב, ר"ל נולד בשעה שמשמש כוכב שהשפעתו לטובה עליו ושבשביל כך הוא מצליח בכל דבר: אשכים לבית השר אומרים כבר רכב, אבא לעת ערב אומרים כבר שכב, או יעלה מרכב או יעלה משכב, אויה לאיש עני נולד בלי כוכב (ראב"ע, הבכים).—ובמשמ׳ זו התאונן על כוכבי שמיו: לו יהיו נרות סחורתי, לא יאסוף שמש עדי מותי, איגע להצליח ולא אוכל כי עותוני כוכבי שמי, לו אהיה סוחר בתכריכין לא יגועון אישים בכל ימי (ראב"ע, גלגל ומזלות).—והדבור יצליחו כוכביך: אמר הנמר (להמלך) ירום מזלך ויצליחו כוכביך ידך בעורף אויביך (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע"ח כ ה). — וכן בדבור החי בארץ ישראל נהוג בפי המדברים עברית מדור הקדום[1]) לאמר: פלוני הוא בעל כוכב, ר"ל בר מזל, בכל אשר יפנה יצליח.—כוכב מבטו, עי׳ מבט.—משפט הכוכבים, עי׳ משפט.— ה) כנוי גם להארץ: אף כי בידיעת שבילי העולם תהלוכות כוכב ארצנו אשר נכח פנינו ומדרך כפות רגלינו הוא (בכי"ע ג, הקד׳).—ואמר המשורר: היום עצבת לבה עצמה גדלה, כי מבחר בניה נושאי נסיה, שם בכוכב ההוא היום קברה (יל"ג, הוי אח). בכוכב ההוא הנברא מבלי מה, תבל עשוי ממצוקים התבוללו, וצבאו יבול כנבול בול ודשא (שם).—ו) בצרוף עם מלים אחרות, כנוי למין בע"ח ומין עשב, כּוֹכַב המדברי, מין בע"ח: כשם הכוכב הנאמר על הכוכב ועל ב"ה ר"ל על הכוכב המדברי והכוכב החַמִּי והכוכב השמימי ושם הכוכב הנאמר על הכוכב ועל העשב (מלות הגיון יג).—כוכב הארץ: מין סאמוס ואמר גאלינוס כי יקרא בלשון יון כוכב הארץ [2]) ויקרא בשמות רבים זולת זה ונראה שהוא דבר זולתי אל טלק (קאנון ג י ג ב).—כּוֹכַב הַיָּם, מין בע"ח ימי שגופו מתפצל מהמרכז בחמשה או יותר פצולים דומים קצת לקרני הכוכבים, Sustern ; astérie sea-star: כוכבי הים יש לו ארבע חמש או שש קרנים ויותר והמה מתנועעים אנה ואנה רק בעצלות גדולה ומספר רגליהם כחמש עשרה מאות (רהב׳ נמוד׳, אותות השמים.—

[1]) כך שמעתי מפי חבם גגין, כשהיה משית לתמו על אדם אחד אמר: הוא בעל כֵּוֹכָב, —[2]) כך בערב׳: כוכב אלארצ׳ a).

a) كَوكب الارض

ח ו).—ז) בכתיבה ודפוס, סימן בצורת כוכב כזה *: שאם ימצא צורת כוכב כזה * ידע ויבין שאחריו יבוא פסוק מכתבי הקדש (הקד׳ המגיה לפי׳ הברנגלל לנביא׳ א׳, דפוס ליפסיה תמ"ו).— ועי׳ עוד מזל.

אילת השחר. – ארי הים. – דֹב. – זעירי. –חדרי תימן.–חכמת הכוכבים.–כבוד, כבוד הראשון, השני וכו׳.—כלב. – כסיל, כימה, עש, *נוגה, *צדק, *שבתאי, *מאדים.–כותב, כַּתָּב. –מבט הכוכבים, כוכב המבט, עי׳ מבט. — מזל, עי"ש. — מְסִלָּה.–מסלת החלב. – מסלול. –מצפה, מצפה הכוכבים. –נגיד. – עבד. – עגול החלבי.–*עגלה.–עין השור.–פְּלָאִי.— צעירי.—תוכן.—תכונה.

כּוֹכֵב, פ"ע רבעי, —פועל לא נהוג.

—מפוע׳, מְכוֹכָב, — שיש בו כּוֹכָבִים: ובסבוב הגלגל שאינו מכוכב והוא התשיעי המקיף כל הגלגלים (ר׳ נסים, פי׳ יציר׳, קונט׳ המסורת 80). וראוי שנחקור אם יש למעלה מגלגל המזלות גלגל בלתי מכוכב יתנועע בתנועה היומית וכו׳ והנה הגלגל המכוכב הוא מורכב באופן מה ולזה ראוי שתהיה התנועה היומית לגלגל בלתי מכוכב (רלב"ג, מלחמ׳ ה׳ ה ב ד).

כּוֹכָבִי, כּוֹכָבִיִּי, ת"ז, לנק׳ כּוֹכָבִית, מ"ר כּוֹכָבִיִּים, -בִיּוֹת, — של כוכב, מטבע הכוכב: ושהנביאים אמנם היו הכמים מחוכמים ומחשבים הפלאות ההם בהקשתם וקוו שישערו הם גם כן קרבנות בעתים ידועים ומבטים כוכביים[1]) כפי מה שהביאה אליו סברתם (כוזרי ג נג). והשעורים המלאכיים והשעורים הכוכביים והשעורים הניגוניים (שם ה יב). הגדה הבלתי נבואיית היא לעולם אם קסמית אם כוכבית (ר׳ ידע׳ בדרשי, מכת׳ לרשב"א, תבו׳ תיח). והיה מבואר שהגלגל הכוכבי הוא מורכב באופן מה הנה הוא ראוי שלא יהיה הגלגל הכוכבי הגרם הראשון אבל יהיה גלגל אחר עליו בלתי כוכבי (רלב"ג, מלחמ׳ ה ב ד). אשר אין בהם צורה כוכבית תקשה מאד לעמוד על שיעורם (רמב"ת, פי׳ בחינ׳ עולם ה ג). מה שיתחייב מהוראות הכוכבים והמזלות איננו דבר מוכרח ומחויב שיהיה ככה במציאות הפועליי צודק באיש ההוא הרמוז אשר עליו היתה ההוראה הכוכבית שא"כ לא הנחת מקום לבחירה (שם ו). שפעולותיו כבר תהיינה נמשכות אחרי

[1]) בנוף הערבי: ארצאד נג׳ומיה.

ההוראות הכוכביות אשר היו ברגע הולדו (שם). והחלק הכוכביי מסנה (מחכמה הלמודית) הוא יותר קרוב ממה שיש לו מבוא בשלמות האנושית (טוב פועל, יעקב בן דוד יו"ט פועל, כ"י בריט׳ מוז׳). ואולי הסבה בזה עליונית כוכבית (ר׳ הלל, תגמ׳ הנפ׳ מו).

•כּוֹכְבִיאֵל, — שֵׁם מלאך הממונה על הכוכבים: אופניאל שהוא ממונה על אופן לבנה כוכביאל שהוא ממונה על הכוכבים (היכלות, ביהמ"ד ילינק ה).

•כּוֹכֶבֶת[1]), ש"נ, — שֵׁם לכוכב נוגה: מלאכת השמים זו היא הכוכבת וכיצד עובדים אותה אלא כל מי שהיתה לו בית טרקלים היה הופר בתוך ביתו בווי קטנה במין צינור והיו מכוונים אותה כנגד המזרח שכשתעלה הכוכבת יעמוד וישתחוה לה (פסיק׳ רבתי לח). כך היו בני ירושלם עובדים לכוכבת בפרסום ולא במטמונים (שם).

•כּוֹכֶלֶת[2]), ש"נ, — הלי קטן בכסף או בזהב תשים בו האשה בשמים וכדומה, Art Medaillon f. Parfum u. d. g.; esp. de médaillon pour parfum etc. art med. for-: לא תצא אשה (בשבת) במחט הנקובה וכו׳ ולא בבוליאר ולא בכוכלת[3]) ולא בצלוחית של פלייטון (שבת ו ג).

א.כּוּל[4]), ממנו א.כול.

[1]) בארמ׳ כוכבתא: איילתא דשחרא מאן דאמר כוכבתא היא טעיא (ירוש׳ ברכ׳ א ב ג). וכן בסורית.

[2]) משק׳ טוטפת, עופרת, כותרת. ולא נתברר מקורה, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) בנוסח׳ כובלת. אך בערוך ערך כבלת: כובלת, וכן בכ"י א"פ בכל הענין חוץ מלעיל במשנה (ד"ס). ופרשו רב ורב אסי (גמ׳ שם סב.): כובלת חומרתא דפילון. וכבר ברר ע׳ לו בהערותיו לקרוים (J. Löw, S.Kr.Lehnw. s. פילון), שפילון הוא כדורים קטנים של תמצית עשב Malabathrum-Kugeln. והשם בוליאר או כובליאר שלפני כוכלת, שהוא בודאי מיונית בובליאס (ע׳ קרויס), מעיד בהשם כוכלת שאינו מזו המלה, ולכן לא הביאה ש׳ קרויס שם, ועלינו לקבלה כמלה עברית אעפ"י שאין אנו יודעים מקורה ואין לה חבר בשאר הלשונות השמיות, לפחות כמו טוטפת. עכ"פ זו מלה שלא היתה בנראה נהוגה עדיין בזמן קדום, הואיל ולא נזכרה בתוך שמות התכשיטים של בנות ירושלם שהזכיר ישעיהו.

[4]) גם בארמית יהוד׳ ובסור׳ כיל. וכן בערבית כיל a), ואעפ"י שכבר היה מצוי בזמן קדום בקרב הערבים

a) كَيْل

א.כּוּל[1]), פ"י, עב׳ כָּל, כַּלְתִּי, כַּלְתָּ, לווי כּוּל, — כָּל העפר וכדומה, מדד אותו, messen; mesurer; to measure: מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וְכָל בשלש עפר הארץ ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים (ישע׳ מ יב). — ואמר הפיטן: כָּל להשקות נשי מתחתיות מים, כשר בבעלי זרוע כי יהמסו מים (ר"א קליר, גבס, אקבטה). ומדדת ושקלת וְכַלְתָּ ואמדת וצברת (פר׳ שקל׳, אז רהית). — ואמר המשורר: ומי מי ים בכף מדד וְכָל בחמת (רמב"ע, דיואן קכד, כ"י בודליאנה).

— הפע׳, הֵכִיל, הֵכִיל, יָכִיל, יָכִיל, יָכִלוּ, יְכִילֶנּוּ, — א) הֵכִיל הכלי כך וכך, יש בו מקום כדי כך וכך, שאפשר להכנים בו כך וכך, contain, fassen; contenir; contain: ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו עד שפתו עגל סביב וכו׳ אלפים בת יָכִיל (מ"א ז כג-כו). ויעש עשרה כירות נחשת ארבעים בת יָכִיל הכיור האחד (שם לח). ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר אשר לפני בית יי׳ כי עשה שם את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים כי מזבח הנחשת אשר לפני יי׳ קטן מֵהָכִיל את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים (שם ח סד). כוס אחותך תשתי העמקה והרחבה תהיה לצחק וללעג מרבה לְהָכִיל (יחזק׳ כג לב), ר"ל שתכיל הרבה. — ומצוי בספרות בִּמשמ׳ זו: חמש כדות גדולות שאין מכילה הקופה יותר מכדה אחת (ר"ת שבת קכו.). וכמה מכילה מדה זו כמו ארבעים ושלש ביצים בינוניות (רמב"ם, ביכור׳ ו). — והֵלב וכדומה: לא גילה לי אדם מעולם סוד שהפקדתיו והאשמתיו אבל האשמתי את לבי מפני שהיה צר יותר להכילו בעת שהפקדתיו בלבו (מבח׳ הפנינ׳, שער הסוד). — ובדברים מפשטים: כי כל אשר אין לו הקר לא יכילהו מקום וכו׳ ולא יתכן להכיל נקצב ללא נקצב ואיך יכילך מקום ואתה יצרתו וכו׳ כי כל נמצא זולתך מקום יכילהו וזמן יתארהו (ר׳ בחיי, בקבה, יי׳ בפתי). הצורה היותר מכילה שבצורות היא הכדורית (ר"א בר"ח הנביא, הצפירה א). — ב) הֵכִיל הכלי את המים וכדומה, החזיק אותם שלא יצאו ממנו, halten; retenir; to hold: לחצב להם בארות בארת נשברים אשר לא יָכִלוּ המים (ירמ׳ ב

בכ"ז הטיל פרנק׳ (Aram. Frw. 204) ספק בערביותו מפני שמלבד השם והפעל לא נסתעפו ממנו בלשון זו צורות אחרות במשמ׳ של מדידה, ולכן השדו שהוא זר בערב׳ ושאול מארמית.

[1]) בארמ׳ וערב׳, עי׳ הערה להשרש.

יג).—ג) בהשאלה, הֵכִיל דברי פלוני, יכול לשאתם ולסבלם, aushalten; supporter; sustain: וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס בקרב בית ישראל לא תוכל הארץ לְהָכִיל את כל דבריו (עמו׳ ז י). — והבעם וכדומה: ואת חמת יי׳ מלאתי נלאיתי הָכִיל שפך על עולל בחוץ ועל סוד בחורים יחדו (ירמ׳ ו יא). מקצפו תרעש הארץ ולא יָכִלוּ גוים זעמו (שם י י).—ואת המעשים הגדולים: כי גדול יום יי׳ ונורא מאד ומי יְכִילֶנּוּ (יוא׳ ב יא). —ובסהמ״א: כי תשנא (האשה) את שונאיה שמאסוה ולא י כ י ל ו ה (רהב״ע מבלי ל כב).

ב.כול[1]), ממנו ב.כּוּל.

ב.כּוּל[2]),— קל לא נמצא.

—הפע׳ מקור, הָכִיל, לְהָכִיל, — הֵכִילָה החרב וכדומה, הבריקה ונוצצה והאצילה מעצמה כעין ניצוצי ברק מתחלפים ומשתנים, flimmern; scintiller; to glitter sparkle: ואתה בן אדם הנבא ואמרת כה אמר אדני יי׳ אל בני עמון ואל חרפתם ואמרת חרב חרב פתוחה לטבח מרוטה לְהָכִיל[3]) למען ברק (יחזק׳ כא לג).

[1]) קבע ריב״ג (כמבתלחק דף 80 וכהכרבים) שרש מיוחד כ י ל מנע״י להפעל הבא לקמן, אך רוב הכמי הלשון אינם מודים במציאות שרש מיוחד זה, ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.— [3]) התרגומ׳ הקדמונ׳ ראו במלה זו פע׳ מענין כליון, וכעין זה פרש גם ריב״ג, אמר (שם, כהמבתלחק) וז״ל: ומנ הד׳א אלאצל והד׳א אלמעני להכיל למען ברק, ע״כ, ובעבר׳: ומזה השרש (שרש מיוחד כיל שממנו אכלך בדרך) וזו המשמע׳ (של כליון והשמדה) ל ה כ י ל למען ברק. וכן בהשרשים. אבל רד״ק פרש מן א.כול: פרוש החרב הוחדה להחזיק ולסבול ההרג ולמען הרבות ברקה להפחיד העמים. ע״כ. והביא שם בשם אביו שפרש להכיל כמו להאכיל. אך כל זה אינו מניח הדעת בפרוש הכתוב. ומהחדשים, קצתם מקימים הנוסחה המסורה ומתקשים בפרוש הכתוב ופרשוה בדרכים זרים, וקצתם פסלו את הנוסחה, אעפ״י שאין ספק בדבר כי כבר לפני המתרגמים הקדמונ׳ היתה הנוסחה כמו שהיא בידינו. Kornil הגיה להחל במקום להכיל, אבל בהגהה זו לא נרפא הכתוב, כי אין שום טעם במליצה שהחרב מרוטה ל ה ת ח י ל למען ברק, ובודאי שמבחינת סגנון המליצה בלבדו יותר מוטעמת היא הגהת קצת החדשים שפשוט מחקו את המלה להכיל וג׳רסים מרוטה למען ברק, כמו בפסוק יה: למען טבח טבח הוחדה למען היה לה ברק מרטה. אבל, נתוח בסכין הריפה כזה הוא דרך קל מאד בפרוש ספר עתיק ואין צרך

כול, בולו, כולם,—עי׳ כ׳ל.

כוליה,—עי׳ *כִּלְיָה.

בחכמה יתרה לדרך כזה, ואולם כאן בהכתוב אי א פ ש ר לקבל הגהה זו כי אין להבין מאין באה המלה להכיל תחת ידי הסופרים המעתיקים, הואיל ובכל הפסוקים לפניה ולאחריה אין מלה קצת דומה לה שנוכל לאמר כי נסרכה משם להנה. ובהיות שאין שום יסוד שירשה לנו למחוק המלה, ולא מצאו החכמים הגהה בצורת המלה שתרפא את המליצה רפואה שלמה, אנו חיבים להניח את המלה להכיל כצורתה בנוסחה המסורה, ועל פי פסוק יה שהובא קודם שנתן שם הסבה למריטת החרב למען היות לה ברק אי אפשר לפרש את המלה הכיל כאן אלא כמו״כ במשמ׳ מבריק ונוצץ, והמליצה להכיל למען ברק אינה אלא כפל הענין במלים שונות הרגילה במליצת המקרא. ומי שיקשה לו לקבל כפילת מלים אלה ללא צרך במקום הזה יוכל להניח כי העקר הוא המלה ל ה כ י ל במשמ׳ להבריק ולנוצץ ונוספו המלים למען ברק על הגליון לפרוש, ונכנסו אח״כ בתוך גוף הכתוב, כמו שכבר העירו המפרשים על מציאות הוספות לפרוש במקומות אחרים במקרא. ואם אין ראיה מפורשת לפרוש מלת הכיל במשמ׳ להבריק ולנוצץ, ס מ ך לו יש בלשון הערבית. כי הנה גם עצם השרש כ י ל בערב׳, שהוא כול העברי ומשמש בעקרו באותה המשמ׳ כמו בעבר׳ בענין מדידה, שהשד פרנק׳ שבמשמ׳ זו אינו ערבי, עי׳ הערה לא.כול, הוא משמש עוד בקצת משמ׳ אחרות, כמו בענין הצ׳ר שהקישו עליו ואינו נותן ניצוצות, וכמו״כ להפך במשמ׳ גצים הנפרשים מן הצ׳ר כשמקישים עליו, ואין שום יחס בין משמ׳ זו ובין משמ׳ העקרית של השרש כיל בענין מדידה. ועל כרחנו אנו צריכים לאמר כי היו שם בלשון שני שרשים של כול או של כיל או אחד כול ואחד כיל, שהאחד מהם שמש במשמ׳ מדידה והשני באיזו משמ׳ אחרת שממנה נסתעפה המשמ׳ בדבר הצור והגצים שיוצאים ממנו כשמקישים עליו בברזל, ואפשר שזו היא המשמ׳ שממנה נסתעפה משמ׳ הברקה להמלה הכיל. ויש עוד בערב׳ צרוף אחר לוח a), וגם הוא משמש בשתי משמעות, האחת כמו לוח בעבר׳, בענין לוח של עץ וכדומה, והשנית במשמ׳ רחוקה מאד מזו, והיא: ה ב ר י ק ונוצץ. אמר אלג׳והרי בהצהאח: לאח אלשי ילוח לוחא אי למח וכו׳ ולאח אלברק ואלאח אד׳א אומצ׳ ולאח אלנג׳ם ואלאח אד׳א בדא קאל אבנ אלשכית לאח שהיל אד׳א בדא ואלאת אד׳א תלאלא וכו׳ ואלאח בשיפה למע בה, ע״כ, ובעבר׳: לאח הדבר ר״ל נוצץ וכו׳ ולאה הברק וגם אלאח כשהתחיל לנצנץ, ולאה הכוכב ואלאח כשהתחיל להאיר, אמר אבן אלשכית לאח הכוכב שהיל כשהתחיל מאיר ואלאח כשהוא מבריק ונוצץ וכו׳, ו א ל א ח ב ה ר ב ו הבריק בה. וכמו״כ בלשאן אלערב: אלאח באלשיפ ולוח למע בה וחרכה

a) لوح

*כּוֹלֵל[1], ש"ז, מ"ר כּוֹלְלוֹת,—כמו צבור, עֵדָה, חלק אחד מקהל היהודים בפרט בארץ ישראל, כולל ספרדים, אשכנזים, תימנים, וכו': להיות שיש הסכמה קדומה התומה מחכמי ורבני ירושלם וכו' ושלא לכתוב דבר שטנה על כוללינו הק"ק יצ"ו וכו' אנו מהרימין ומנדין ומקללין ומאררין לכל איש ואשה קטן או גדול יחיד או רבים שיעשה שום פירוד וכתות בכוללות הק"ק (הסכמה מתו"ר ירושלם, ה' בפג).

*כוללות,—עי' כְּלָלוּת.

כּוּמָז[2], ש"ז, — מין חלי של אשה בכסף או זהב, Schmucksache; esp. de bijou; an ornament: ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וכוּמָז[3] כל כלי זהב (שמות לה כב). ונקרב את קרבן יי' איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וצמיד טבעת עגיל וכוּמָז לכפר על נפשתינו לפני יי' (במד' לא נ). —והשתמשו בו במשמ' °סגירה לבית הרחם: והביאו הרופאים ראיות אמתיות שאפשר שהבתולה תתעבר בלתי בעילה וכו' והביא (בורילוש) המעשה בסוסיא שהיה לה כומז על גבי נקבות שלה לשמרה מן הזכרים ועם כ"ז נתעברה (מעשה טוביה, גן נעול ב).

*כּוּמָסָה[1], ש"נ, מ"ר כּוּמָסוֹת,—אלמים צבורים יחד בשדה: המעמר לכובעות ולכומסות[2] לתרומה ולעמרים (פאה ה ח).—ועי' קָצִיר.

ולאח אלנג'ם בדא ואלאח אצ'א ובדא ותלאלא ואתשע צ'וה, ע"כ, ובעבר': אלאח בהסיף הבריק בו והניפו ולאח הכוכב יצא והתחיל להאיר ולאח האיר ונצנץ ופשט קרני נגהו. והביא בית של אלמתלמס שאמר: וקד אלאח שהיל בעד מא הג'עוא כאנה צ'רם באלכף מקבוש, ע"כ, ובעבר': וכבר האיר ונצנץ הכוכב שהיל אחרי אשר נמו שנתם כאלו היה לפיד בכף היד דולק. מכל זה אנו רואים כי הצרוף ל ו ח, בקל לאח ובהפע' אלאח, משמש במשמ' הבריק ונצנץ, להברק ולהכוכבים, וגם לברק החרב כשמניפים אותה באור השמש. והנה הצרוף לוח איננו ממש הצרוף כול, כי במקום הכף שבמלה העברית יש בהמלה הערב' ח, אבל בקצת מקרים נהוג בין שתי לשונות הללו הלוף בין כ—ח' ובמקום כ בעברית תבוא בערב' לפעמים ח' a), כמו במקום כבה — ח'בא b), בנע—ח'נע c), רך—רח'י d), ובהיות שהצרוף לוח משמש בערב' בשתי משמ', לוח של עץ וברק ונצנוץ, שהן רחוקות מאד זו מזו, יש לחשב כי היו כאן בתחלה שני שרשים מתחלפים זה מזה באות אחת, והצרוף לוח המשמש עתה בערב' במשמ' של ברק היה קודם לוח' e) שהוא בעבר' לוכ, שהוא כול. וכבר העירו חל"ע על מנהג זה בתוך הלשון הערב' בעצמה שצרוף מהצרופים שלה נתחלף בזמן מן הזמנים באות אחת שלו לאות אחרת דומה לה. כך R. Ruzicka בעתון OLZ, 16 252, בדבר הסתעפות ע'פר מן עפר. עכ"פ, אפילו אם לא נאמר כי הכיל שבכאן הוא לאח שבערב', אנו רואים כי יש בלשון זו פעל קצת דומה להכיל שמשמ' היא נצנץ.

[1]) מן כלל.

[2]) רק בעבר', ולא נתברר מקורו ומהותו, ועי' לקמן. — [3]) אונק' תרגם מחוך, אבל מהותו של מחוך בארמ' לא ידועה. היוני והרומי במשמ' אצעדה על הזרוע, הפשיטא המניכא, ר"ל מין הגורה, וכעין זה רסע"ג שתרגמו בהקאב, שהוא כעין הגורה מקשטה בכסף וזהב. וכבר בימי התלמוד לא ידעו בודאות גמורה מהו הכומז, כי כפי הנראה לא השתמשו יותר במלה זו, וקצת ראיה לדבר שלא הזכירו גם ישעיהו במנותו את קשוטי בנות ירושלם. ואמרו בגמ' ירוש' (שבת ו ח:): וכומז יש אומרים זה טפוס של רחם וי"א זה טפוס של דדים. וכן בגמ' בבלי (שם סד.): אמר ר' אלעזר עגיל זה דפוס של דדין כומז זה דפוס של בית הרחם, ורבה דרש את השם כומז נ"ר"ת: כאן מקום זמה. ונראה כי פרוש זה היה מוסכם אצלם, ולכן שאל רב ששת שם: מפני מה מנה הכתוב תכשיטין שבחוץ, הטבעת וכו', עם תכשיטין שבפנים, שהוא הכומז, וענה: לומר לך כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורפה. אבל, אין כל זה אלא השערה בעולם, וגם בלשונות האחיות אין מלה קרובה לה בין שמות החליים והתכשיטים של האשה.

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך במשנ' שבגמ' ירוש', וכך בקטעי כ"י משנ' מנק' בודליאנה, וכך כ"י משנ' מנק' פרמה. וכן בערוך דפוס' קדמונ': כומסות, ובנוסח' כומסאות. והנה בגמרא ירושלמי שם אמרו: (כובעות) מן לעיל כמה דתימר וכובע נחשת על ראשו כומסות ר' אבינא אמר מן לרע כמה דתימ' הלא הוא כמוס עמדי, ע"כ, ופרש הערוך: פירוש כובעות ראשי שבלים הן כומסות תחתון של שבלים וי"א לכובעות אגודות הקשורות למעלה כנגד ראשיהן כומסות אגודות הקשורות מתחת. ע"כ. אבל, לא הפרוש הראשון ולא השני אינם מניחים את הדעת, כי אעפ"י שבצורות הקציר של המצריים נראה כי היו קוצרים גם ראשי השבלים בלבד, אף בא"י אין הדבר נהוג, וגם השם כובעות איננו נאות לזה. וגם בדבר קשירת האלומים למעלה ולמטה אי אפשר שהיתה כאן הכונה, כי דבר זה לא נהוג בארץ ישראל, וגם בצורות מלאכת הקציר של המצריים כל האלומים קשורים רק באמצע. הפרוש היותר מסתבר קצת הוא של הרמב"ם שפי"ש וז"ל: המנהג לקצור החטה ולעשותה ערימות ערימות במקומות רבות עד שיקבצו הכל במקום אחד ומן המקום ההוא למקום הדישה והוא נקרא גורן וכל אשר יקבצו מן הערימות מעל הארץ נקראו כובעות שהם דומים

---

a) خ 9) خبا) خنع d) رخى e) اوخ

א.כומר, — עי׳ א.כֹּמֶר.

ב.*כומר,—עי׳ ב.*כֹּמֶר.

**כומרה, **כומרת, **כומריה,—עי׳ **כמרת וכו׳.

כון[1], ממנו כּוּן, מָכוֹן, מְכוֹנָה, תְּכוּנָה, *הֲכָנָה.

כון[2], פ״י, עתי׳ בכנ׳ יְכוֹנְנֵנוּ, עב׳ כָּן[3], כַּנְתִּי, עתי׳ אָכוּן, — כָּן את הדבר, עשהו ותקן אותו שיהיה טוב וחזק ומתקן, herstellen; former ; to form : הלא בבטן עשני עשהו ויכוננו ברחם אחד (איוב לא יה).

—נפע׳, נָכוֹן, נְכוֹן, נְכוֹנָה, נָכוֹנוּ, נְכוֹנִים, נְכֹנִים, הִכּוֹן, הִכּוֹן, יִכּוֹן, יִכּוֹנוּ,—א) נָכוֹן הדבר, הֻחלט ואין בו יותר פקפוק, beschlossen; décidé; resolved : ועל השנות החלום אל פרעה פעמים כי נָכוֹן הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשתו (בראש׳ מא לב). — ומה שאין ספק בו : ונדעה נרדפה לדעת את יי׳ כשחר נָכוֹן מצאו (הוש׳ ו ג).—ובמשמ׳ עשו לו או עשה לעצמו כל מה שנצרך למה שהוא נועד לו, sich vorbereiten :vorber. s. ; se préparer, être-ré ; prepare o.s. והיה נָכוֹן לבקר ועלית בבקר אל הר סיני (שמות לד ב). והיו נְכֹנִים ליום השלישי כי ביום השלשי ירד יי׳ לעיני כל העם על הר סיני (שם יט יא). היו נְכֹנִים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה (שם יה). ויצו אתם לאמר ראו אתם ארבים לעיר מאהרי העיר וכו׳ והייתם כלכם נְכֹנִים ואני וכל העם אשר אתי נקרב אל העיר (יהוש׳ ח ד-ה). עקב כי זאת אעשה לך הִכּוֹן לקראת אלהיך ישראל (עמו׳ ד יב). הִכֹּן והכן לך אתה וכל קהליך הנקהלים עליך והיית להם למשמר (יחזק׳ לח ז). ושלחו מנות לאין נָכוֹן לו (נחמ׳ ח י). ידע כי נָכוֹן בידו יום חשך (איוב יה כג). יהי רעב אנו ואיד נָכוֹן לצלעו (שם יח יב).—ובמשמ׳ הגיע לשלמותו, לצורתו הנאותה : ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים שדים נָכֹנוּ ושערך צמח (יחזק׳ טז ז). — ובמשמ׳ נועד לדבר : כי אני לצלע נָכוֹן ומכאובי נגדי תמיד (תהל׳ לח יח). לפיד בוז לעשתות שאנן נָכוֹן למועדי רגל (איוב יב ה). — ב) נָכוֹן על דבר, נוסד, נשען ומתחזק עליו, aufgestelt ; établi established : הניחה אותי והימשני את העמדים אשר הבית נָכוֹן עליהם (שופט׳ יו כו). וילפת שמשון את שני עמודי התוך אשר הבית נָכוֹן עליהם ויסמך עליהם (שם כט). והיה באחרית הימים נָכוֹן יהיה הר בית יי׳ בראש ההרים (ישע׳ ב ב).—ובמשמ׳ היה חזק וקים, שאינו מט, כסא מלכות וכדומה, fest s. ; être firm be- : ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך כסאך יהיה נָכוֹן עד עולם (ש״ב ז יו). ובית עבדך דוד יהיה נָכוֹן לפניך (שם כו). והמלך שלמה ברוך וכסא דוד יהיה נָכוֹן לפני יי׳ עד עולם (מ״א ב מה). תועבת מלכים עשות רשע כי בצדקה יִכּוֹן כסא (משלי יו יב). הגו רשע לפני מלך וְיִכּוֹן בצדק כסאו (שם כה ה).— והמלכות וכדומה : כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תִכּוֹן אתה ומלכותך (ש״א כ לא). ושלמה ישב על כסא דוד אביו וַתִּכֹּן מלכתו מאד (מ״א ב יב). —ותבל וכדומה: יי׳ מלך גאות לבש לבש יי׳ עז התאזר אף תִּכּוֹן תבל בל תמוט (תהל׳ צג א). — ונכון היום, התחזק, כבר אור היום בשלמותו : וארח צדיקים כאור נגה הולך ואור עד נְכוֹן היום (משלי ד יח).— ובמשמ׳ התמיד והתקים זמן רב : והיו בניו כקדם ועדתו לפני תִּכּוֹן (ירמ׳ ל כ). זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי כירה יִכּוֹן עולם ועד בשחק נאמן (תהל׳ פט לז-לח). נָכוֹן כסאך מאז מעולם אתה (שם צג ב). דבר שקרים לא יִכּוֹן לנגד עיני (שם קא ז). בני עבדיך ישכונו וזרעם לפניך יִכּוֹן (שם קב כט). איש לשון בל יִכּוֹן בארץ (שם קמ יב). לא יִכּוֹן אדם ברשע ושרש צדיקים בל ימוט (משלי יב ג). שפת אמת תִּכּוֹן לעד

לכובע וכל מה שיקבצו בחפירה שהיא נעשית בארץ נקראו כומסות. ע״כ. אבל, אין הלשון של הגמ׳ לעיל ממלרע נאותה לזה, ועוד שפרוש כומסה חפירה באדמה, מן כמוס, יש בו יותר רית דרש ולא מלשון החיה, ועוד שאין מנהג זה נהוג כלל בארץ ישראל, שאין הפלחים עושים חפירות באדמה להעומרים. וכבר נשאתי ונתתי בענין זה עם הבקי בעניני הפלחות בארצנו, פרופ׳ דר׳ ד ל מ ן, ואחרי חקירה ודרישה אצל הפלחים ע״י פרופ׳ דלמן ודר׳ כנען נתברר כי עפי״ר אין הפלחים כאן עושים צבורים של אלומים אלא כשצריך להובילם להגרן על ג מ ל י ם, וצבור זה נקרא בלשון הפלחית גדרום חִלֶּה, ובצפון חֲבוּן, ולא ידוע מקור שתי אלו המלות. מלבד זה יש עוד מלה אחרת לצבור של אלומים והיא צראבה, כמו״כ רק בלשון ההמונ׳, וכמו״כ לא ידוע מקורו, אבל זה צבור בהגרן ולא על השדה. וצורת צבורי האלומים הנהוגים בארצות ארפה, שהזכיר ש׳ קרוים בעתיקות התלמוד (Arch. II, 188) אינן נהוגות כלל בארץ. והיוצא מכל זה, שאין לברר מה היתה הכונה באלה המלים ואיך היו האכרים היהודים עושים באלומות הקציר שלהם.

[1]) שרש שמי משותף. בערב׳ כון a), ומשמש ברוב הלשונות האחיות בעקרו במשמ׳ ה י ה, וכן גם בכנענית.

[2]) עי׳ הערה להשרש.—[3]) ר״י חיוג.

---

a) كون

(שם יט). מלך שופט באמת דלים כסאו לעד יכון (שם כט יד). מדוע רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל זרעם נכון לפניהם עמם וצאצאיהם לעיניהם (איוב כא ז-ח). —ובהשאלה, דבר נכון, שנתברר כי כן הוא, כי הוא אמת, richtig; constaté; verified : ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך (דבר׳ יג יה). —אל נכון, תה״פ, בודאות, gewiss, sicher; surement; certainly : וראו ודעו מכל המחבאים אשר יתחבא שם ושבתם אלי אל נכון והלכתי אתכם (ש״א כג כג). וישלח דוד מרגלים וידע כי בא שאול אל נכון (שם כו ד). —נכון לעשות, נאה ויאות : ויקרא פרעה אל משה ולאהרן ויאמר לכו זבחו לאלהיכם בארץ ויאמר משה לא נכון לעשות כן כי תועבת מצרים נזבח לי״י אלהינו (שמות ח כא-כב). — נכונה, כמו שם, במשמ׳ דבר נכון, נאות, כמו שראוי: כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב (איוב מב ז). כי אין בפיהו נכונה (תהל׳ ה י). —לבו נכון עם פלוני, נאמן לו : ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו (תהל׳ עח לו-לז). —וידו, נכונה ידו עם פלוני, עוזר לו ומסיע אותו : מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו אשר ידי תכון עמו אף זרועי תאמצנו לא ישיא אויב בו ובן עולה לא יעננו (תהל׳ פט כא-כג). —לב נכון, רוח נכון, שוקט, בטוח : נכון לבי אלהים נכון לבי אשירה ואזמרה (תהל׳ נז ח). משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטח ביי׳ (שם קיב ז). לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי (שם נא יב). —ג) נכון הדבר, נערך ונסתדר בסדר נאה, ausegrichtet, geordnet ; arrangé, -ged : ותכן כל מלאכת שלמה עד היום (דהי״ב ח יו). ותכון עבודת בית יי׳ (שם כט לה). ותכון העבודה ויעמדו הכהנים על עמדם והלוים על מחלקותם כמצות המלך (שם לה י). ותכון כל עבודת יי׳ ביום ההוא לעשות הפסח (שם יו). —ודרכו של פלוני, היה נאות לפי הרצון : אחלי יכנו דרכי לשמר חקיך (תהל׳ קיט ה). פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכנו (משלי ד כו). — ובמשמ׳ אפשר וראוי : ולא י כ ו ן לכלכל נחקר ללא נחקר (כקשה לר׳ בחיי, יי׳ שפתי). אז תהרץ עגינו התנועה ויכון להיות מזה מתאוה ואין נפשו עצל ונפש חרוצים תדשן (הפרפיס לריב״ג, חרץ). —ומצוי השמוש בכתב ובדבור, ז ה נ כ ו ן, במשמ׳ זהו היותר מסכים למהות הדבר, אמת, צודק : והתיבה שאמרו מתיהדים והנה שב יהודה כמו פועל ו ה נ כ ו ן בעיני שפירושו שהיו מתיחסים אל יהודה (ראב״ע, לחות, שער השמות). תורק יש אומרים כי הוא שם מקום ו ה נ כ ו ן שהוא שמן כשמן שיורק שריחו נודף (הוא, שה״ש א ג). וענין כי הכל יהיה נשכח בימים כמו בזמן שעבר ויותר נ כ ו ן היות פירושו כמו הן (הוא, קהל׳ ב יו). ויתכן שהדגש באלה לתפארת הקריאה ולא לחסרון הנון והוא הנכון (רד״ק, מכלול, שדה״פ ה). וכבר כתבנו ששרשם יבש והצירי שתחת אותיות הנוספות יורה עליהם והוא הנכון (שם, קא:). —והדברים על השפתים, מסדרים ושגורים : הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי כי נעים כי תשמרם בבטנך יכנו יחדו על שפתיך (משלי כב יז-יח). — והמחשבות : גל אל יי׳ מעשיך ויכנו מחשבתיך (שם יו ג).

— פוע׳, כונן, כוננה, כוננת, כוננתה, כוננתי, כוננו, כונן, כוננה, תכונן, יכונן, כוננתה, תכוננהו, יכוננך, יכוננה, יכוננוני, כוננוני[1]) או כוננו בדגש, מכונן, מכוננים, מכוננה, מכוננת, מכוננות, אכונן וכו׳, תכוננה, או תכוננה, — א) הקים ויסד והזק אותו, aufstellen, gründen ; établir, fonder ; establish, ground : מכון לשבתך פעלת יי׳ מקדש אדני כוננו ידיך (שמות יה יז). הוא יבנה בית לשמי וכננתי את כסא ממלכתו עד עולם (ש״ב ז יג). הוי בנה עיר בדמים וכונן קריה בעולה (חבק׳ ב יב). ואל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלם תהלה בארץ (ישע׳ סב ז). ישם מדבר לאגם מים וארץ ציה למצאי מים ויושב שם רעבים ויכוננו עיר מושב ויזרעו שדות ויטעו כרמים ויעשו פרי תבואה (תהל׳ קז לה-לז). כאשר שמענו כן ראינו בעיר יי׳ צבאות בעיר אלהינו אלהים יכוננה עד עולם (שם מח ט). ולציון יאמר איש ואיש ילד בה והוא יכוננה עליון (שם פז ה). — ואת הארץ : הוא האלהים יצר הארץ ועשה הוא כוננה לא תהו בראה (ישע׳ מה יח). ליי׳ הארץ ומלואה תבל וישבי בה כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה (תהל׳ כד א-ב). גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה (שם סח י). כוננת ארץ ותעמד (שם קיט צ). — והשמים וצבאם : יי׳ בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה (משלי ג יט). כי אראה שמיך מעשה אצבעתיך ירח וכוכבים אשר כוננתה (תהל׳ ח ד). — ובמדרש : מתחלה היה המקום מבקש ל כ ו נ ן העולם ולא היה מוצא עד שעמדו האבות (מד״ר שמות יה).

—[1]) זה והשאר רד״ק.

מתחלה היה העולם מים במים והיה האלהים מבקש לכונן עולמים ולא היו הרשעים מניחין וכו' כיון שבאו האבות וזכו אמר הקב"ה על אלו אני מכונן העולם (שם).—ואמר הפיטן: אתה כוננת עולם מראש יסדת תבל והכל פעלת (יוסי ב"ר יוסי, עבוד'). ובמאמרך חוג שמים כוננת להיות לעולם סובב (ר' בחיי, בקשה, יי' שפתי). כוננת למו בעדן חופות, כל יקרה סוכבתם לחפות (מבזו' ב"ר קלוני', עבוד', J. Elbogen GJG 126). עיר המלוכה לדוד ושלמה בנו היית בנויה והם קדם מכוננייך (קינ' לת"ב, ציון עטרת).— ועם ואדם וכדומה: ותכונן לך את עמך ישראל לך לעם עד עולם (ש"ב ז כד). הליי' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלוא הוא אביך קנך הוא עשך ויכננך (דבר' לב ו). יגמר נא רע רשעים ותכונן צדיק (תהל' ז י). ידיך עשוני ויכוננוני[1]) (שם קיט עג).—והרגלים וכדומה: ויקם על סלע רגלי כונן אשרי (תהל' מ ג).—ודברים מפשטים: אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית (תהל' צט ד). — כונן דבר לדבר, למען הדבר ההוא: ויי' לעולם ישב כונן למשפט כסאו (תהל' ט ח). — ב) כונן חץ וכדומה, עשה שילך להמקום הרצוי, richten; diriger; direct: כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר (תהל' יא ב). — ואת הקשת: חרבו ילטוש קשתו דרך ויכוננה (שם ז יג). במיתריך תכונן על פניהם (שם כא יג).—כונן מחשבותיו או מעשיו לדבר, עשה שמחשבותיו או מעשיו יפנו לעומת מה שרצה להשיג: ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק כאשר כונן להשחית (ישע' נא יג). כי שאל נא לדר רישון וכונן[2]) לחקר אבותם (איוב ח ח).—ג) כונן מעשה, עשה שהמעשה ילך כשורה ויצליח היטב: ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו (תהל' צ יז).

—פועל, כונן, כוננו,—שכוננו אותו: מלאכת תפיך ונקביך בך ביום הבראך כוננו (יחזק' כח יג). — והפסיעות, ללכת בדרך הרצוי: מיי' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ (תהל' לז כג).

—הפעי', הכין, הכינות, הכינתה, הכינותי, הכינו, הכינונו, הכנו, מכין, הכין, הכן, הכינו, אכין, אכינה, תכין, תכן, יכין, ויכן, יכינו, הכינני, הכינו, הכינה, תכינה, — א) הכין דבר, עשה בו כל הנצרך שיוכל כבר להשתמש בו להתכלית הרצויה, שלא יהיה צריך להכתין יותר, ושלא יחסר בו כלום, bereiten, vorbereiten, préparer; make ready,— סעודה וכדומה: הבא את האנשים הביתה וטבח טבח והכן כי אתי יאכלו האנשים בצהרים (בראש' מג יו). הס מפני אדני יי' כי קרוב יום יי' כי הכין יי' זבח הקדיש קראיו (צפני' א ז).—וצידה: וצוו את העם לאמר הכינו לכם צדה כי בעוד שלשת ימים אתם עברים את הירדן (יהוש' א יא). מי יכין לערב צידו (איוב לח מא). הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטפו הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו (תהל' עח כ). לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם אשר אין לה קצין שטר ומשל תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה (משלי ו ו-ח). הנמלים עם לא עז ויכינו בקיץ לחמם (שם ל כה). — ומנחה: ויכינו את המנחה עד בוא יוסף בצהרים (בראש' מג כה).—ומזון, מלבוש וכדומה: ויהיו שם עם דויד ימים שלושה אכלים ושותים כי הכינו להם אחיהם (דהי"א יב לט). אם יצבר כעפר כסף וכחמר יכין מלבוש (איוב כז יז). פקדת הארץ ותשקקה וכו' תכין דגנם כי כן תכינה (תהל' סה י). חיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלהים (שם סח יא). ויאמר יחזקיהו להכין לשכות בבית יי' ויכינו ויביאו את התרומה והמעשר והקדשים באמונה (דהי"ב לא יא-יב). — ומזבח, קרבנות וכדומה: ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבעה מזבחת והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים (במדב' כג א). — ולחם הפנים: ומן בני הקהתי מן אחיהם על לחם המערכת להכין שבת שבת (דהי"א ט לב). — ומה שנצרך לבנין: ויפסלו בני שלמה ובני חירום והגבלים ויכינו העצים והאבנים לבנות הבית (מ"א ה לב). וברזל לרב למסמרים לדלתות השערים ולמחברות הכין דויד (דהי"א כב ג). ויאמר דויד שלמה בני נער ורך והבית לבנות ליי' להגדיל למעלה וכו' אכינה נא לו ויכן דויד לרב לפני מותו (שם ה). והנה בעניי הכינותי לבית יי' זהב ככרים מאה אלף וכו' ועצים ואבנים הכינותי ועליהם תוסיף (שם יד). ושלח לי עצי ארזים וכו' ולהכין לי עצים לרב כי הבית אשר אני בונה גדול והפלא (דהי"ב ב ז-ח). יי' אלהינו כל ההמון הזה אשר הכינונו[1]) לבנות לך בית לשם קדשך מידך היא ולך הכל (דהי"א כט יו). ואת כל הכלים אשר הזניח המלך אחז במלכותו במעלו הכנו והקדשנו והנם לפני מזבח יי' (דהי"ב כט

— [1]) בקצת ספרים נ ראשנה הטופה. — [2]) יש מגיהים בונן, בבית.

—[1]) בקצת ספרים ה בחטף סגול.

יט).—וכלי נשק וכדומה: וַיָּכֶן להם עזיהו לכל הצבא מגנים ורמחים וכובעים ושרינות וקשתות ולאבני קלעים (דהי״ב כו יד). תקעו בתקוע וְהָכִין הכל ואין הלך למלחמה (יחזק׳ ז יד). חרבו ילטוש קשתו דרך ויכוננה ולו הֵכִין כלי מות (תהל׳ ז יג-יד). הרכב ביום הֲכִינוֹ והברושים הרעלו (נחום ב ד). והמן בא לחצר בית המלך החיצונה לאמר למלך לתלות את מרדכי על העץ אשר הֵכִין לו (אסת׳ ו ד). ויתלו את המן על העץ אשר הֵכִין למרדכי (שם ז י).—והרג וכדומה: הָכִינוּ לבניו מטבח בעון אבתם (ישע׳ יד כא).— רשת: רשת הֵכִינוּ לפעמי (תהל׳ נז ז).—מטר: המכסה שמים בעבים המֵכִין לארץ מטר (תהל׳ קמז ח). — ודבר מפשט: הרה עמל וילד און ובטנם תָּכִין מרמה (איוב טו לה).—העבודה: ושחטו הפסח והתקדשו וְהָכִינוּ לאחיכם לעשות (דהי״ב לה ו). ואחר הֵכִינוּ (הקרבנות) להם ולכהנים וכו׳ והלוים הֵכִינוּ להם ולכהנים בני אהרן (שם יד). אין להם לסור מעל עבדתם כי אחיהם הלוים הֵכִינוּ להם (שם טו).— ובמשמ׳ השלים כל הנצרך: אחרי כל זאת אשר הֵכִין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך מצרים להלחם בכרכמיש (דהי״ב לה כ).—ובמשמ׳ עשה ההכנות הנצרכות: אני עם לבבי לבנות בית מנוחה לארון ברית יי׳ ולהדם רגלי אלהינו וַהֲכִינוֹתִי לבנות והאלהים אמר לי לא תבנה (דהי״א כח ב-ג). — הֵכִין לו, הכין את עצמו, למלחמה וכדומה: הגידו במצרים והשמיעו במגדול וכו׳ אמרו התיצב וְהָכֵן לך כי אכלה חרב סביביך (ירמ׳ מו יד). הכן וְהָכֵן לך אתה וכל קהליך הנקהלים עליך והיית להם למשמר (יחזק׳ לח ז).—ובא פע׳ עבר זה עם ה הידיעה, הַהֵכִין: וישמח יחזקיהו וכל העם על הַהֵכִין האלהים לעם כי בפתאם היה הדבר (דהי״ב כט לו). — ובתו״מ: בין שהכינה (את המטלית) לטלותה בין שלא הכינה לטלותה (ירוש׳ שבת ג ד ד). חול מכין לשבת וחול מכין ליו״ט ואין יו״ט מכין לשבת ואין שבת מכינה ליו״ט (ביצ׳ ב:). כלום הכינו שלחן לפניך (מגי׳ יב:). מי מכין לפניך את המזבח (מד״ר אסת׳, והקרוב אליו). הכין כל צרכי הסעודה ואפה פתו וטבח טבחו קודם שיכנסו לשמחה (רמב״ם, הלכ יא ח).—ב) הֵכִין אנשים, קבע אותם לדבר מהדברים, bestellen, bestimmen ; désigner ; appoint: ויקרא יהושע אל שנים העשר איש אשר הֵכִין מבני ישראל (יהוש׳ ד ד). אל חומת בבל שאו נס החזיקו המשמר הקימו שמרים הֵכִינוּ הארבים כי גם זמם יי׳ גם עשה (ירמ׳ נא יב). החכמים אשר עמי ביהודה ובירושלם אשר הֵכִין דויד אבי (דהי״ב ב ו). — הֱכִינוֹ למלך, יעדו והחליטו: וידע דוד כי הֱכִינוֹ יי׳ למלך על ישראל (ש״ב ה יב). — ומקום: הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הֲכִנֹתִי (שמות כג כ). ויקהל דויד את כל ישראל אל ירושלם להעלות את ארון יי׳ אל מקומו אשר הֵכִין לו (דהי״א טו ג). וַיָּכֶן מקום לארון האלהים (שם א). אבל ארון האלהים העלה דויד מקרית יערים בַּהֵכִין לו דויד (דהי״ב א ד), במקום אשר הכין לו. — ובמשמ׳ סִדֵּר: שלוש ערים תבדיל לך בתוך ארצך וכו׳ תָּכִין לך הדרך וכו׳ והיה לנוס שמה כל רצח (דבר׳ יט ב-ג). הָכֵן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך אחר ובנית ביתך (משלי כד כז).— ג) הֵכִין ממלכה, כסא מלכות וכדומה, כמו כּוֹנֵן, עשה שיהיה חזק וקים ומתמיד: כי עתה הֵכִין יי׳ את ממלכתך אל ישראל עד עולם (ש״א יג יג). והקימתי את זרעך אחריך אשר יצא ממעיך וַהֲכִינֹתִי את ממלכתו (ש״ב ז יב). על כסא דוד ועל ממלכתו לְהָכִין אתה ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם (ישע׳ ט ו). ויהי כְּהָכִין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את תורת יי׳ (דהי״ב יב א). וַיָּכֶן יי׳ את הממלכה בידו (שם יז ה). וַהֲכִינוֹתִי את כסא מלכותו על ישראל עד עולם (דהי״א כב י). יי׳ בשמים הֵכִין כסאו (תהל׳ קג יט).—והמלך על כסאו: ועתה חי יי׳ אשר הֱכִינַנִי ויושיביני על כסא דוד אבי וכו׳ כי היום יומת אדניהו (מ״א ב כד). — וזרעו: כרתי ברית לבחירי נשבעתי לדוד עבדי עד עולם אָכִין זרעך ובניתי לדר ודור כסאך (תהל׳ פט ד-ה). — ומזבח: וַיָּכִינוּ המזבח על מכונתו (עזר׳ ג ג).—ואת מושבו במקום, שָׂם, קבע: בצאתי שער עלי קרת ברחוב אָכִין מושבי ראוני נערים ונחבאו (איוב כט ז-ח).—ואת לבו, עשה אותו חזק וקים בדבר אחד: ולא יהיו כאבותם דור סורר ומרה דור לא הֵכִין לבו ולא נאמנה את אל רוחו (תהל׳ עח ח). — ודבר מפשט: כי אמרתי עולם חסד יבנה שמים תָּכִן אמונתך בהם (שם פט ג).—הָכִין, הָכֵן, כמו תה״פ: שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים הָכִין שתים עשרה אבנים (יהוש׳ ד ג). ויעמדו הכהנים נשאי הארון ברית יי׳ בחרבה בתוך הירדן הָכֵן וכל ישראל עברים בחרבה (שם ג יז).—ד) הֵכִין, עשה, סדר ותקן: ודביר בתוך הבית מפנימה הֵכִין לתתן שם את ארון ברית יי׳ (מ״א ו יט). עץ לא ירקב יבחר חרש חכם יבקש לו לְהָכִין

בל לא ימוט (ישע׳ מ כ). — ובמליצה, הכין תבל וכדומה, ברא, כונן: עשה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו ובתבונתו נטה שמים (ירמ׳ י יב). כה אמר יי׳ עשה יי׳ יוצר אותה להכינה יי׳ שמו (שם לג ב). מכין הרים בכחו נאזר בגבורה (תהל׳ סה ז). עד לא עשה ארץ וחוצות וראש עפרות תבל בהכינו שמים שם אני בחקו חוג על פני תהום (משלי ח כו-כז). לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש (תהל׳ עד יו).—ה) הכין את לבו לפלוני, הפנהו, הטהו לעומת פלוני, richten ; direct ; diriger: הסירו את אלהי הנכר מתוככם והעשתרות והכינו לבבכם אל יי׳ ועבדהו לבדו (ש״א ז ג). כי עזרא הכין לבבו לדרש את תורת יי׳ (עזר׳ ז י). ויעש (רחבעם) הרע כי לא הכין לבו לדרוש את יי׳ (דהי״ב יב יד). כל לבבו הכין לדרוש האלהים (שם ל יט). שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך (דהי״א כט יח). כי בערת האשרות מן הארץ והכינות לבבך לדרש האלהים (דהי״ב יט ג). אך הבמות לא סרו ועוד העם לא הכינו לבבם לאלהי אבתיהם (שם כ לג). אם אתה הכינות לבך ופרשת אליו כפיך (איוב יא יג). — ואמר המליץ: ולשוני תצחצח ולבי תכין ונפשי תעיר והגיוני תישיר (בקשה לר׳ בחיי, יי׳ שפתי תפתח). — וצעדיו, פעמיו: ידעתי יי׳ כי לא לאדם דרכו לא לאיש הלך והכין את צעדו (ירמ׳ י כג). לב אדם יחשב דרכו ויי׳ יכין צעדו (משלי יו ט). פעמי הכן באמרתך ואל תשלט בי כל און (תהל׳ קיט קלג).— ודרכיו: ויתחזק יותם כי הכין דרכיו לפני יי׳ אלהיו (דהי״ב כז ו).—ואת פניו: ואתה קח לך מחבת ברזל ונתתה אותה קיר ברזל בינך ובין העיר והכינתה את פניך אליה (יחזק׳ ד ג). ואל מצור ירושלם תכין פניך וזרעך חשופה (שם ז).—ו) הכין דבר, התבונן אם הוא נכון, בדק אותו, betrachten; considérer; -der: ולקטו (את המן) דבר יום ביומו וכו׳ והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום (שמות יו ד-ה). ויעלו זפים אל שאול הגבעתה לאמר הלוא דוד מסתתר עמנו במצדות בחרשה וכו׳ ועתה לכל אות נפשך המלך לרדת רד ולנו הסגירו ביד המלך ויאמר שאול ברוכים אתם ליי׳ כי חמלתם עלי לכו נא הכינו עוד ודעו וראו את מקומו אשר תהיה רגלו מי ראהו שם (ש״א כג יט-כב). תאות ענוים שמעת יי׳ תכין לבם תקשיב אזנך (תהל׳ י יז). אז ראה (את החכמה) ויספרה הכינה וגם חקרה (איוב כח כז).

העז איש רשע בפניו וישר הוא יכין [1]) דרכיו (משלי כא כט). — ז) פ״ע, הכין, היה נכון ומוכן, יכול, fähig s.; être capable; be able: ויאמרו לו (אנשי גלעד לאיש אפרים) אמר נא שבלת ויאמר סבלת ולא יכין לדבר כן (שופט׳ יב ו).

—הפע׳, הוכן, הכן, מוכן, מוכנים, — שהכינו אותו, א) שהזמינו אותו: כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן העמיק הרחב מדרתה (ישע׳ ל לג). סוס מוכן ליום מלחמה וליי׳ התשועה (משלי כא לא). — ובתו״מ: אם לא היתה נבלה מערב שבת אסורה לפי שאינה מן המוכן (שבת כד ד). כל שאין מומו ניכר מבעוד יום אין זה מן המוכן (ביצ׳ ג ד). פחות משלשה על שלשה שהתקינו לפוק בו את המרחץ וכו׳ לקנח בו את הרחים בין מוכן בין שאינו מוכן (כלים כח ב). אם היתה (התרנגולת) מוכנה לשחיטה מותרת וכו׳ ואין כל תרנגולין מוכנין לשחיטה לכן צריכה אפילו אינה מוכנת (ירוש׳ ביצ׳ א ס ד). אמר בן עזאי בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך ומשלך יתנו לך אין אדם נוגע במוכן לחבירו (יומ׳ לח:). מוכן לאדם, מוכן לכלבים (חול׳ יד.). ובתשעה שעות ביום חזרו ישראל לאהליהם והיה המן מוכן להם לשני ימים (פדר״א מו).

—ב) שעשו והזקו אותו וקבעו אותו: כלה שד תמו רמס מן הארץ והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת באהל דוד שפט ודרש משפט ומהר צדק (ישע׳ יו ד-ה). ימהרו חומתה והכן הסכך (נחום ב ו). לבנות לה בית בארץ שנער והוכן והניחה שם על מכנתה (זכר׳ ה יא). והשפתים וכו׳ מוכנים בבית סביב (יחזק׳ מ מג).

— התפע׳, בהבלעת התו הכונן [2]), ועם ת התכונן, — התחזק והתקים: תבנה ותכונן עיר סיחון (במד׳ כא כז). בצדקה תכונני (ישע׳ נד יד). בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן (משלי כד ג).—הכוננו אנשים, נתקבצו ונוסדו יחד בכונה אחת: בלי עון ירצון ויכוננו עורה לקראתי וראה (תהל׳ נט ה).

—פע׳, *כונן [3]), יכונן,—א) פ״י, כונן שני דברים זה נגד זה,

—[1]) כך הכתיב, והקרי יבין. ונמסר שהוא חד מן ג׳ מלין כתבן כ וקרין ב (אכלה ואכלה, סי׳ 158). ובקצת ספרים גם קרי יכין, ובקצתם גם כתיב יבין, וגם זה מעיד כי לפי הענין ראויה כאן משמע׳ של התבוננות.
—[2]) מפני קרוב ההברה בין כ ובין ת, עי׳ בערך כ.
—[3]) בארמית יהוד׳ כון כמו פנה: ויפנו משם האנשים (בראש׳ יח כב) ת״י: וכוינו מתמן גבריא. פנו לכם (דבר׳ א ז) כוינו לכון (ערוך, ערך כוון ב׳). תכין

שיהיו עֹמדים ממש זה מול זה, gerade machen faire droit; straighthen: כרם שהוא נטוע ערבוביא אם יש בו לכוין ב׳ נגד ג׳ הרי זה כרם (כלא׳ ה א). מכוונין את הנטיעות עד ראש השנה (תוספתא שבי׳ א ו). ומכוונין[1]) להן (לערי מקלט) דרכים מזו לזו (מכות ב ה). תכוין לך הדרך שלא יהיו טועים (מד״ר במד׳ כב).—ואמר הפיטן: חקקם (את עשר הדברות) זה כנגד זה לדרשה, כוונם והתום חמשה מול חמשה (יוצ׳ ב סכות, סכות מרום).—כּוֵּן מַקֵּל וכדומה, שלא יהיה עקום: לאחד שהיה בידו מקל מעוקל ונתנו לאומן לתקנו מתקנו באור ואם לאו מכוונו במעגילה ואם לאו מפתלו במעצד (ספרי דבר׳ כח). — וְאִמְּרָה בהחלוק, שלא תהיה עקומה: כל שאינו יכול לכוין אימרא בחפת חלוקו (מו״ק י.). —ואת השור וכדומה, עשה שילך בדרך הנצרך: דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה להביא חיים לעולם (ספרי דבר׳ מא). — *כּוֵּן את לִבּוֹ לְדָבָר, הסב את עצמו שיהיה פונה לנקודה מהנקודות: העומדים בחוצה לארץ מכוונין את לבם כנגד ארץ ישראל ומתפללין וכו׳ העומדים בארץ ישראל מכוונין לבם כנגד ירושלם ומתפללין וכו׳ העומדים בירושלם מכוונין את לבם כנגד ביהמ״ק ומתפללין (תוספתא ברכ׳ ג יח-יט). כל ישראל מכוונין את לבם למקום אחד (גמ׳ שם ל.). כך שנו רבותינו יכוין אדם לבו (כשהוא מתפלל) נגד בית קדשי הקדשים (פסיק׳ רבתי לג).—ובהשאל׳, פנה מחשבתו לדבר: חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים (ברכ׳ ה א). אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים (גמ׳ שם ה:). —כּוֵּן את פלוני כנגד דבר, העמידו ממש מול הדבר: כיוונו (את האדם שנהרג אחרי כן) כנגד הסוס כיוונו כנגד החץ כיוונו כנגד הרומח העמידו בצינה השקה אותו מים רעים (ירוש׳ סוט׳ ט כז.).— כּוֵּן את עצמו לפלוני, עשה באופן שיראהו פלוני: אין ראוי לחכם שיטריח את העם ויכוין עצמו להן כדי שיעמדו מפניו (רמב״ם, ת״ת ו ג). —*כּוֵּן לבו על דבר, חשב עליו: התורם את הגורן צריך שיכוין את לבו על מה שבקיטין ועל מה שבצדדין (תוספתא תרומ׳ ג ו).— וסתם כּוֵּן לבו, שָׂם דעתו וחשב במה שהוא עושה: היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כיון לבו יצא (ברכ׳ ב א). היה כותבה (את המגילה) דורשה ומגהה אם כיון לבו יצא (מגי׳ ב ב). הקורא את שמע צריך שיכוין את לבו ר׳ אחי אומר משום ר׳ יהודה אם כיון לבו בפרק ראשון אע״פ שלא כיון את לבו בפרק האחרון יצא (תוספתא ברכ׳ ב ב). בירך צריך שיכוין את לבו בכולן (ירוש׳ שם ב ד.). נתפלל ולא כוין לבו אם יודע שהוא חוזר ומכוין את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל (שם ב ה.). אם כוונתה את לבך בתפילה תהא מבושר שנשמעה תפילתך (שם ה ט ד). וזה מכוון את לבו וזה מכוון את לבו ועושין תשובה (מד״ר שמות א). —כּוֵּן לבו לְדָבָר, הכין את עצמו להדבר: כל מי שיוצא לדרך ואינו מכוין לבו למלחמה סוף שהוא נופל במלחמה (מד״ר ויקר׳ כה). — וכּוֵּן דבר, במשמ׳ חשב והחליט בדעתו אדות הדבר: והמנעול והמפתח שנשברו מתקנן במועד ובלבד שלא יכוין[1]) מלאכתו במועד (מו״ק א י). מכניס אדם פירותיו מפני הגנבים ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד ובלבד שלא יכוין את מלאכתו במועד וכולן אם כיונו מלאכתן במועד יאבדו (שם ב ג).—כּוֵּן שמועתו, דקדק שתהיה בדיוק כמו שנאמרה: המחכים את רבו והמכוין את שמועתו והאומר דבר בשם אומרו (אבות ו ו). כמדומה אני שלא כיוונו שמועתינו עד עתה (מנח׳ יח.). כל המשפיל את עצמו מכוין את שמועתו (דה״ז ח). שלא היה מכוין הדברים לאמיתן (מד״ר במד׳ כ).—כּוְּנוּ שנים דבריהם, דברו שניהם זה כמו זה: היו העדים מרובים שנים מהן כיוונו עדותן בחקירות ובדרישות והשלישי אמר איני יודע תתקיים העדות בשנים (רמב״ם, עדות ב ג). הרי שהעידו עליו שהרג ונחקרו בשבע חקירות וכו׳ וכוונו המעשה וכוונו הכלי שהרגו בו (שם א ו). שיהו מכוונים ביניהם מניין אחד י׳ או כ׳ וכו׳ ולא היו אומרים לו המניין שכיוונו ביניהם (תוס׳ יבמ׳ יומ׳ כב.).—ובמשמ׳ אמר בדיוק כמו שהוא: זה נתן מדת ארכה ורחבה וזה כיון משקלותיה יתן למי שכיון משקלה (רמב״ם, גזלה ואבדה יג ז). המכוין משקל הדבר או מדתו

לך הדרך (דבר׳ יט ג) ת״י: תכוונון לכון ארחא.—

1) כך בכ״י (ד״ס), בנוסח׳ הדפו׳ מכוונות.

—1) כך במשנ׳ שבמשניות, וכן בירוש׳, הרי״ף והרא״ש, וכך בכ״י (ד״ס), ובמשנ׳ שבתלמ׳ בבלי: שלא יתכוין לעשות מלאכתו. ופרש רש״י: כשיש לו לתקן כל אלו בשאר ימות השנה ומניחו עד המועד. ע״כ. וכן רמב״ם: שלא יתעצל קודם המועד במלאכתו ויתכוין לעשותה במועד.

או קשריו או מנינו וכו' הוי סימן (טוה"מ, הלכה רסב טו).—*כַּוֵּן את הרוחות, ידע באיזה צד הם רוחות העולם, מזרח, מערב וכו': סומא ומי שאין יכול לכוין את הרוחות מכונין לבם לפני המקום ומתפללים (תוספתא ברכ' ג יז). א"ר יוסה אם אין יודע לכוין את הרוחות צא ולמד מן התקופה ממקום שהחמה זורחת וכו' אלו פני מזרח וכו' ממקום שהחמה שוקעת וכו' אלו פני המערב והשאר צפון ודרום וכו' ובמדבר מי היה מכוין להן את הרוחות אמר רבי אחא ארון היה מכוין להם את הרוחות (ירוש' ערוב' ה כב ג). ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות יכוין לבו כנגד אביו שבשמים (ברכ' ל.).—כַּוֵּן רוחותיה של הנטיעה, לאן תפשטנה שרשיה ובדומה: קודם עד שלא נוצרה (הנטיעה) ממעי אמה אדם צריך לכוין את רוחותיה (מד"ר כהלת' טו).—כַּוֵּן את השעה, ידע בדיוק אימתי היא: ואל זועם בכל יום וכמה זעמו רגע וכו' ואין כל בריה יכולה לכוין אותה שעה חוץ מבלעם הרשע וכו' שהיה יודע לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה (ברכ' ז.).—ב) כמו פ"ע, כַּוֵּן בהחלט, היתה דעתו ומחשבתו לדבר, beabsichtigen; avoir l'intention; intend: למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן נכנס לחדרו בלילה אמר לקטן העמידני עם הנץ החמה ואמר לגדול העמידני בשלש שעות בא קטן להעמידו עם הנץ החמה ולא הניחו גדול וכו' מתוך שהיו עומדין צווחין נגער אביהם אמר להם בני שניכם לא כוונתם אלא לכבודי אף אני לא אקפח שכרכם (מכי' בבלת' ב ה). זקינה שהפסיקה שלש עונות דייה שעתה חזרה והפסיקה שלש עונות ואח"כ ראת דייה שעתה בשלא כיוונה מחמת הווסת בשפתתה או הותירה שאילו כיוונה נקבעה ווסתה (ירוש' נדה א מט ג). — ובמשמ' זו מצוי בסהמ"א: ועושי העגל הראשון וסיעת ירבעם ובעלי הבמות ופסל מיכה לא היו מכוונים כלם רק לאלהי ישראל (כוזרי ד יד). ונתן להם שבח על מה שטענו ממופשט הקשיהם וכוונו הטוב (שם ה יד). הבורא יתעלה אשר אותו דרשנו ולמצאו כוננו[1] במחשבותינו ושכלנו (חו"ה, היחוד ו). ובלבד שלא יכוין להשהותו עד המועד (טור או"ח תקלה). ויכוין שיבא הקשר באותו המקום (שם או"ח קסט).—ואמר הפיטן: איכה כוננת בבעסך לכלות ביד כושלים כרמך (קינ' לת"ב, איכה אלת). איך מפשעיך תטהר לבך, או תמצא בזה לנשמתך דרור, כַּוֵּן בכל כח לברך צורך, או יעלה ריחך כריח מור דרור (רמב"ת, דרכי נעם יז). — *וכַוֵּן מחשבות, זמם, חבל עצות: טכסנו עצה מה לעשות, יועץ בקרבנו אין, כִּוַּנּוּ בלב מחשבות, למרחוק שאת דעה (סלית' לתעני' בני, אפפונו מים).—וכִוֵּן במשמ' היה דעתו לדבר: קרא (את השמע) ומצא עצמו בלמען חזקה כוין וכו' נתפלל ומצא עצמו בשומע תפילה חזקה כוין (ירוש' ברכ' ב ה.). אמר לו ר' זירא לתלמידו כוין ותקע לי כסבור צריכין אנו דעת משמיע (הלכ' פסוק', ר"ה).—וכִוֵּן בדבריו לְדָבָר, במה שאמר היתה דעתו כך וכך: נראה לי שלזה כיון החכם המסדר ברכת חתנים באמרו והתקין לו ממנו בנין (רות תן ג).—ובמשמ' דקדק ובדק: יוחנן כהן גדול שמע מבית קדש הקדשים נצחו טליא דאזלו לאגחא קרבא באנטוכיא וכיונו את אותה השעה וכיוונו שנצחו אותה שעה (תוספתא סוט' יג ה).—ובמשמ' רשם את השעה בדיוק: מעשה שחלה בנו של ר"ג שגר שני ת"ח אצל ר"ח בן דוסא לבקש עליו רחמים וכו' אמר להם לכו שחלצתו חמה וכו' ישבו וכתבו וכיוונו אותה שעה וכשבאו אצל ר"ג אמר להן העבודה לא חיסרתם ולא הותרתם אלא כך היה מעשה באותה שעה חלצתו חמה (ברכ' לד:). — וקבע בדיוק, ואמר הפיטן: ימים הקוה כלם, יבשה להראות השכילם, כון בשעלו מדת משקלם (ברכת ב אח"פ, ארגן).—ובמשמ' עשה ממש כמו הזולת: מעשה בשטר אחד שבא לפני רבא שהיה חתום עליו רבא ורב אחא בר אדא אמר לו רבא ודאי זה חתימת ידי הוא אבל אני קודם רב אחא בר אדא איני כותב כפתו והודה אמר לו הנח שלי זייפתה אלא של רב אחא בר אדא (שהיתה ידו רועדת) כיצד כיונתה אמר לו הנחתי ידי על זרניק (הלכ' פסוק', ממונות).

—פע', *כֻּוַּן מְכֻוָּן, מכוון, מְכֻוָּנִים, מכוונים, מְכֻוָּנוֹת, מכוונות, — שכֻּוְּנוּ אותו, בכל משמ' הפע', א) מְדֻיָּק, genau; exact; -tly: נמצא (ההרוג) מכוון בין שתי עיירות שתיהן מביאות שתי עגלות (סוט' ט ב). — ומדה מכוונת, שלא חסר בה כלום: מקוה שיש בו מ' סאה מכוונות (מקוא' ז ו). שלש על שלש שאמרו חוץ מן המלל דברי רבי שמעון וחכמים אומרים שלש על שלש מכוונות (כליס כח ז). אמר רבי פדת הכל מודין שאם הוזקקנו לעונתו של שטר ונמצאת עונתו מכוונת בשבת או בעשרה בתשרי ששטר מאוחר הוא

—[1]) ואפשר גם כּוּנּוּ.

ובשר (כ"כ קעח.).—וכמו תה"פ במשמ' זו גם לנק': וגוש של זתים שנפל לתנור והוסק כביצה מכוון טהור יותר מכביצה טמא (כלים ג ב). טמא מת שסחט זתים וענבים כביצה מכוון טהור (בס ג).—ב) מכון כנגד דבר, עמד למולו: קורות הבית והעליה שאין עליהן מעזיבה והן מכוונות (עליונות נגד תחתונות) טומאה תחת אחת מהן תחתיה טמא (אהל' יב ה). בסילקי ששני פתחיה מכוונין זה כנגד זה (תוספתא טהר' ז יג). נטע שלש כנגד שלש ואחת מכוונת כנגד האמצעי (ירוש' כלא' ד כט ג). בית קדשי הקדשים שלמטן מכוון כנגד בית קדשי הקדשים שלמעלן (בס ברכ' ד ח ג). — ושעומד בשורה ישרה: כורת מכוון ונוף אין מכוון הרי זה כרם נוף מכוון וכורת אין מכוון הרי זה אינו כרם כיצד ידוע אם מכוון אם לאו מותח החוט על גבי גפנים אם היו כולן נוגעות כאחת ה"ז כרם אחת נכנסת ואחת יוצאה אינו כרם (תוספתא כלא' ג ד). ארובה שבתוך תקרת הבית וקדרה מונחת על הארץ ומכוונת כנגד ארובה שאם תעלה תצא בצמצום מן הארובה (רמב"ם טומא' מת טו ה).—וכמו תה"פ: שהיה מוריד ידו עד שהיו ואח"כ היה פותח ואחד פותח כנגדו מכוון ולא היה צריך להוריד ידו (הרי"ף ב"מ יח.).—ובמשמ' נוטה לעוצמת: צריך אדם שיהיה עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה (ספרי דבר' בלד). רוח דרומית יוצאה ומטה אותה (את השושנה) כלפי צפון והחוח עוקצה ואעפ"י כן לבה מכוון כלפי מעלה (מד"ר ויקר' כג). מה תמרה זו לבה מכוון למעלה כך ישראל לבן מכוון לאביהן שבשמים (בס במד' ג). — והדעת: מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד אלא הן מוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן (רמב"ם, ת"ת א יג). — דברים מכונים, כמו שצריך להיות, בדעת: ומצאנוהו חולה מוטל במטה ודעתו מיושבת עליו ולשונו ודיבורו מכוונים בפיו יודע לאמר ולשמוע לשאל ולהשיב (תבו' הגא', הרכבי פע). יחיד כותב גט בלשון אחר טעון מחקר ואינו מוחזק בזה ובהחקרו והמצאו מכוון כהוגן כשר הוא (בס רנה). ראוי שלא לעשות כך (לכתוב גט) בלשון אחר לכתחלה שמא לא יוכל לדבר באותו לשון דברים מכוונים על התורפים הללו ושמא אם יפלו לידי מחקר ימצא בם פגם (בס).—*דברים מכונים זה לזה, מוסכמים, האחד כמו השני: ובודקין אותו (את העד השני) אם נמצאו דבריהן מכוונין נושאין ונותנין בדבר (סנה' ג ו).—ג) דבר מכון, שיש בו כונה: והידיעה המכוונת בהוית האדם (רשב"ג, מקור חיים א ה). ההרכבות וההפרדות המצטרך אליהם להשלמת העיון בעצה המכוונת (כוזרי ה יב).—ד) עשוי בערך שוה: כי הוא (האדם) שוה ומכוון במזגו מכל בעלי חיים (תקון מדות הנפ' ח).

—נתפ', *נִתְכַּוֵּן, — א) העמיד את עצמו לעומת דבר: עומד בראש הר המשחה ומתכוין ורואה בפתחו של היכל (מדות ב ד). של בית רבן גמליאל היה נכנס ושקלו בין אצבעותיו וזורקו לפני התורם והתורם מתכוין ודוחקו לקופה (שקל' ג ג).—ב) שם דעתו ומחשבתו לכך וכך, beabsichtigen; avoir l'intention; intend: המתכוין להוציא לפניו ובא לו לאחריו (שבת י ד). ובלבד שלא יתכוון לעשות מנה גדולה כנגד קטנה (בס כג ב). שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות ובלבד שלא יתכוון לעשות כלי (בס כב ג). תופרי כסות תופרין כדרכן ובלבד שלא יתכוונו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (כלא' ט ו). וזה וזה מתכוונין להקל (ערוב' ח ב). אפילו שמע מן התנוקות אומרים הרי אנו הולכין לספוד ולקבור את איש פלוני דיו בין שהוא מתכוין (לעדות) ובין שאינו מתכוין (יבמ' יו ה). נשברה כדו ברשות הרבים והוחלק או שלקה בחרסיה חייב ר"י אומר במתכוין חייב באינו מתכוין פטור (ב"ק ג א). שור שהיה מתכוון לחבירו והכה את האשה וכו' ואדם שהיה מתכוון לחבירו והכה את האשה (בס ה ד). נתכוין להרוג את הבהמה והרג את האדם וכו' נתכוין להכותו על מתניו ולא היה בה כדי להמית על מתניו והלכה לה על לבו (סנה' ט ב). אמר קונם יין שאיני טועם עד שיהא הפסח אינו אסור אלא עד לילי הפסח שלא נתכוון זה אלא עד שעה שדרך בני אדם לשתות יין (נדר' ח ה). מעשה באשה אחת שהיתה שכורה ומזגו לה את הכוס ואמרה הריני נזירה ממנו אמרו חכמים לא נתכוונה זו אלא לומר הרי הוא עלי כקרבן (נזיר ב ג). מצות יבום קודמת למצות חליצה בראשונה שהיו מתכונין לשם מצוה ועכשיו שאינן מתכונין לשם מצוה אמרו מצות חליצה קודמת למצות יבום (בכור' א ז). נתכוון להזות על דבר שהוא מקבל טומאה והזה על דבר שאינו מקבל טומאה (פרה יב ג). לא שמענו אלא על המתכוין להכות שונאו והכה שונאו שהוא במיתה אבל המתכוי,

להכות שונאו והכה אוהבו לא שמענו (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ ח). לא יפתח אדם מחצב כתחילה לתוך שדיהו וכו׳ במה דברים אמורים בזמן שמתכוין לעשות שדה אבל אין מתכוין לעשות שדה אפילו דבר מרובה מותר (תוספתא בבי׳ ג ח). נתכוון לתרום אחד מעשרה ועלה בידו מעשרים משלשים ומארבעים (בס תרומ׳ ה ה). בזמן שמתכוין ולקחה (את הבהמה) בתחילה לשום שלמים (בס מע״ב א עו). כי יגח עד שיתכוין ליגח (בס ב״ק ד ו). חליצה המוטעית כשירה חלץ לה והוא מתכוין והיא אינה מתכוונת היא מתכוונת והוא אינו מתכוין פסולה (בס יבמ׳ יב יג). אילו הן הגולין נתכוון להכות את העץ והיכה את האדם והרגו (בס מכו׳ ב א). הנוטל את ידיו אם נתכוון ידיו טהורות אם לאו ידיו טמאות (בס ידים ב ג). מרים שלא נתכוונה לדבר באחיה לגנאי אלא לשבח וכו׳ כך נענשה המתכוון לדבר בחבירו לגנאי וכו׳ עאכ״ו (ספרי במד׳ לט). מי שלא נתכוון לזכות מעלה עליו הכתוב כאלו זכה מי שנתכוון לזכות עאכ״ו (בס דבר׳ רפג). כאן במתכוין לפחות כאן במתכוין להוסיף (ירוש׳ דמאי ז כו ג). רבי יוסי אומר לא נתכוון המוכר לזכות אלא לבעל המעות (בס ו כה ד). אם במתכוין לבדוק אפי׳ באמצע שדהו מותר (בס כלא׳ ב כח.). נבדק אותו האיש ואמר לא לכך נתכוונתי (בס מע״ב ד נד ד). וכותי אינו מל את ישראל מפני שמתכוון לשם הר גריזים (בס שבת יט יז.). אם יתן לי אדם ספר תילים של ר׳ מאיר מנחק אני את כל הללויה שבו שלא נתכוון לקדשו (בס מגי׳ א עב.). היו (פריצי הדור) מהלכין אצל חלונותיו של דוד ואומרים אימת יבנה ביהמ״ק אימתי בית ה׳ נלך והוא אומר אעפ״י שהן מתכוונין להכעיסני יבוא עלי שאני שמח בלבי (בס מו״ק ג פג ד). אמרה לא נתכוונתי אלא להיות כמותה וכיוצא בה (בס נזיר ד נג:). יבוא עלי אם נתכוונתי לכך (בס סוט׳ ג יט.). המתכוין להטות את חבירו ומטהו מדרך טובה לדרך רעה (בס סנה׳ י כט ד). גורר אדם מטה כסא וספסל ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ (בבלי שבת כב.). אם אמרת בשאר מצות שלא עשה בהן שאין מתכוין כמתכוין שאם נתכוין לחתוך את התלוש וחתך את המחובר שפטור תאמר במעילה שאם נתכוין להתחמם בגיזי חולין ונתחמם בגיזי עולה שמעל (פסח׳ לג.). שניהם לא נתכוונו אלא לדבר אחד (בס נג:). נכרי שהיה מוכר פירות בשוק ואמר פירות הללו של ערלה הן וכו׳ לא נתכוון אלא להשביח מקחו (יבמ׳ קכב.). (האומר) הרי זו תמורת עולה תמורת שלמים וכו׳ אם לכך נתכווין מתחלה הואיל ואי אפשר לקרות שני שמות כאחד דבריו קיימין (נדר׳ סט:). אמר ר׳ יוחנן מלמד ששניהם (אשת פוטיפרע ויוסף) לדבר עבירה נתכוונו (סוט׳ לו:). א״ר לוי שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו (ב״ב טז.). כולם (כל אנשי דור הפלגה) לשם עכו״ם נתכוונו (סנה׳ קט.). נתכוונו למזוג׳ בחמין ומזגו לו בצונן (ערכ׳ טז:). ותגנוב רחל את התרפים אשר לאביה והיא לא נתכוונה אלא לשם שמים (מד״ר בראב׳ עד). שבטו של זבולן וכו׳ בין מתכוונין בין שאינן מתכוונין הם יוצאים (למלחמה) ומנצחים (בס ויקר׳ כה). אמר דוד לפני הקב״ה רבון העולם כלום נתכוון אבא ישי להעמידני והלא לא נתכוון אלא להנאתו (בס יד). שמה שאמר (ראובן לאחיו) לא נכנו נפש ומה שאמר להם השליכו אותו (אל הבור) לא נתכוון אלא להצילו (בס במד׳ יג). שלא דברה (מרים) כי אם באחיה חביבה שלא בפניו ולא נתכוונה אלא להחזירו לאשתו (תנחומא מצורע ו). — ומצוי בסהמ״א.—לבו מִתְכַּוֵּן: אמרו לו תלמידיו (לר״ח בן דוסא שהכישו חברבר ולא הפסיק תפלתו) רבי לא הרגשת אמר להן יבא עלי ממה שהיה לבי מתכוין בתפילה אם הרגשתי (ירוש׳ ברכ׳ ה ט.).—במִתְכַּוֵּן, כמו בכַוָּנָה, בלא מִתְכַּוֵּן, בלא כונה: וחומר שאר מצות משבת שבשאר מצות שגג בלא מתכוין חייב מה שאין כן בשבת (שבת עב:). אכלן דמאי יצא אכלן בלא מתכוין יצא (פסח׳ קיד:). כגון שנתכוון להתוך שום דבר אחר ושחט העור בלא מתכוון (רגמ״ה בכור׳ יז:). — נִתְכַּוֵּן, במשמ׳ עשה דבר בכונה לשם הדבר ההוא: היה צריך לכתוב את יהודה ונתכוין וכתב את השם (מס׳ ספר תורה, ירוש׳ ה ד).—ג) *יִתְכּוֹנְנוּ הדברים, יהיו נאותים, תהיה להם כונה: וכאי צד יתכוונו הדברים כך פרשה אדוננו מאיר עינינו רב יהודה גאון וכו׳ (תשו׳ הגא׳, הרכבי שפא). — *נִתְכּוֹנְנוּ דברי העדים, שהיו דברי כלם מכֻונים אלה כמו אלה: שושנה בת חלקיהו אשת יהויקים הכהן שרצו שני שופטים לשכב עמה והיא לא רצתה ועללו והעידו עליה ששכבה עם נער אחד והדיינים רצו לפסוק עליה דין מיתה ודניאל ברוב חכמתו הצילה ע״י חקירה שלא נתכוונו עדותן (י״ד ב, אלף ד של).

א. **כַּוָּן**[1], ש"ז, מ"ר כונים, — מין עגה, בפרט שהיו עושים לעשתרת, Opferkuchen; gateau de sacrifice; cake f. offering: הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים (ירמ' ז יח). וכי אנחנו מקטרים למלכת השמים ולהסך לה נסכים המבלעדי אנשינו עשינו לה כונים להעצבה והסך לה נסכים (שם מד יט). — ואמר הפיטן: עלתה (השכינה) מהעזרה אל הגג בהרונים, וראתה אותם עושים כונים, עזבה מקום קדש ונאמה בשנונים, טוב שבת על פנת גג מאשת מדנים (ר' יוסף, קינ' לת"ב, ספרד', בכינה לועקת).

ב. **כַּוָּן**, ש"ז, מ"ר כונים, — כמו *כַּו: שאו זמרה לאל נורא בכם ממלכת שבתו, מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו, עלי כסא הוא מנשא פני אריה למול כון (הופ' שבת ר"ח, אכיר הגביר). גם כי נסתמה תפלת הגיונים, גלי שבים פתוחים כ ו נ י ם, דברך נצב לעולמי עידנים (סליח' ער"ה, ה' אלהי).

ג. **כַּוָּן**, ש"ז, מ"ר כונים, — כמו *כונה: ואם רוח המושל יעלה עליך לשמוע מה ידברו ו ה כ ו ו נ י ם הזרים אשר עשו לה (להמלה אפיקומן) לגזור אותה לגזרים שים עינך עליהם (דוד כהן, כתר כהונה, ערך אפיקומן). גם בדברי הקבלות הרשומות בנו להם בנינים וכונו להם כ ו נ י ם כתבו להם בספר ובדיו עשר לעשר הספירות (עלילות דברים, אוצ' ד 183).

***כֶּוָּן**[2], כֵּיוָן, — מלת הטעם, ותשמש: א) כמו תה"פ, במשמ' מיד, בלי שהות ובלי אמצעי בין שני המעשים, rasch, unmittelbar; vite, directemant; -ctly: וארבעה כלים בידם (של הכהנים) הטני והכוז ושתי מפתחות הטני דומה לתרקב גדול של זהב וכו' ושתי מפתחות אחד יורד לאמת השחי ואחד פותח כ י ו ן[3] (תמיד ג ו). שאל בייתוס בן זונין לחכמים מפני מה אמרו אין עושין סריקין המצויירין בפסח אמרו לו מפני שהאשה שוהה עליה ומחמצתה אמר להן אפשר יעשנה בדפוס ויקבענה כ י ו ן[4] (פסח' לז.). — ב) *כֵּוָן שֶׁ, מלת החבור בין שני מעשים להורות כי המעשה השני הוא בא מיד אחרי הראשון, sobald; dès que; as soon as: האומר לבניו הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלם כ י ו ן שהכנים האחד ראשו ורובו (בירושלם) זכה בחלקו (פסח' ח ג). היתה (האשה) עומדת על ראש הגג וזרקו לה (הבעל את הגט) כיון שהגיע לאויר הגג הרי זו מגורשת (גיט' ח ג). כל הנעשה דמים באחר כ י ו ן שזכה זה נתחייב זה בחליפיו כיצד החליף שור בפרה או חמור בשור כ י ו ן שזכה זה נתחייב זה בחליפיו (קדוש' א ו). בזמן שכהן גדול נכנס להשתחות שלשה אוחזין בו וכו' ו כ י ו ן ששמע הממונה קול רגליו של כהן גדול שהוא יוצא הגביה לו את הפרוכת (תמיד ז א). מחט שהיא נתונה על מעלות המערה היה מוליך ומביא במים כ י ו ן שעבר עליה הגל טהורה (מקוא' ז ז). אמר להם (משה) לישראל אם תשמרו שבת זו עתיד הקב"ה ליתן לכם שלשה מועדות חג ניסן וחג סיון וחג תשרי כ י ו ן ששמעו דבר זה קבלו עליהם ושבתו (מכי' בשלח ד ה). אמרו נשיאים יתנדבו ישראל מה שמתנדבים ומה שמחסרים אנו משלימים כ י ו ן שראו נשיאים שהשלימו ציבור את הכל וכו' הביאו את אבני השוהם (ספרי במד' מה). בשלשה מקומות נשאו הכהנים את הארון כשעברו ישראל את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו ו כ י ו ן שניטבלו רגלי הכהנים במים עמדו מי הירדן במקומן (תוספתא סוט' ח ב-ג). אמר לו חצר וכל מה שבתוכה אני מוכר לך כ י ו ן שכתב שטר וקיבל מעות והחזיק באחת מהן החזיק בכולן (שם ב"ב ב יג). (אם המטלטלים שקנה הם) ברשות הלוקח כ י ו ן שקיבל עליו הרי זה קנה (ואם הם) ברשות המוכר עד שיגביה (שם ה ב). ובשמת ר"ג כ י ו ן שיצא מפתח החצר אמר ר"א לתלמידיו כפו את המיטות (ירוש' ברכ' ג ה ד). מעשה באחד שעמד לקרוא בתורה בנציבין כ י ו ן שהגיע להזכרה התחיל מגמגם בה (שם ג ו ג). מעשה בספינה אחת של גוים שהיתה פורשת מים הגדול והיה בה תינוק אחד יהודי עמד עליהן סער גדול בים וכו' מיד עמד התינוק בכל לבו וצעק וקיבל ממנו הקב"ה תפילתו ושתק הים כ י ו ן שירדו ליבשה ירדו כל אחד ואחד לקנות צרכיו וכו' (שם ט יג:). אמר ר' סימיי מחליד הקב"ה לפניהן את הארץ והן מתגלגלין כנודות וכ י ו ן שהן מגיעין לארץ ישראל נפשן חוזרו' עליהן (שם כלא' ט לב ג). עמדו ומינו אותו נשיא עליהן

---

[1]) באשור' כמג, לפי דעת חל"א עגה בצורת עשתרת.

[2]) כ צרויה, כך מנקד בתשו' גאונ' גני' גינצב' דף 362. וכן בהגדה מנקד' כ"י קדום בריט' מוז' Or. Add. 27, 210. וכן הספרדים. האשכנ' כון, כ חרוקה. — [3]) פרש הערוך: לאלתר במהרה. — [4]) פרש"י: כלומר מהר בדחיפה אחת.

כיון שמינו אותו נשיא עליהן התחיל מקנתרן בדברים (שם פסח׳ ו לג.). ומעשה בר׳ ישמעאל וראב״ע שהיו מסובין במקום אחד והיה ר״י מוטה ור״א בן עזריה זקוף כיון שהגיע זמן ק״ש הטה ר׳ אלעזר וזקף רבי ישמעאל (בבלי ברכ׳ יא.). וכשחלה ריב״ז נכנסו תלמידיו לבקרו כיון שראה אותם התחיל לבכות (שם כח:). ביום שלישי הקדיחתן בטלה כיון שטעמתי משכתי ידי מהן (ערוב׳ נג:). מעשה בר״ג שהיה רוכב על החמור והיה מהלך מעכו לכזיב וכו׳ כיון שהגיע לסולמא דצור ירד ר״ג מן החמור (שם נג:). אמר שמואל כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור מתעשר (יומ׳ כב:). יום שבקשו כותיים את בית אלהינו מאלכסנדרוס מוקדון להחריבו ונתנו להם באו והודיעו את שמעון הצדיק מה עשה לבש בגדי כהונה וכו׳ וכל הלילה הללו הולכים מצד זה והללו הולכים מצד זה עד שעלה עמוד השחר כיון שעלה עמוד השחר אמר להם מי הללו אמרו לו יהודים שמרדו בך כיון שהגיע לאנטיפטרס זרחה חמה ופגעו זה בזה כיון שראה לשמעון הצדיק ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו (שם סט.). בשעה שביקש שלמה להכניס ארון למקדש דבקו שערים זה לזה אמר שלמה עשרים וארבע רננות ולא נענה וכו׳ כיון שאמר ה׳ אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה (מו״ק ט.). אריב״ל כיון שהגיע קצו של אדם הכל מושלים בו (נדר׳ מא.). שהיתה (מרים) מרנבאה וכו׳ ואומרת עתידה אמי שתלד בן שמושיע את ישראל וכיון שנולד משה נתמלא כל הבית אור עמד אביה ונשקה על ראשה אמר לה בתי נתקיימה נבואתיך וכיון שהטילוהו ליאור עמד אביה וטפחה על ראשה (סוט׳ יג.). כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיקים לרשעים (ב״ק ס.). מכר לו דינר של זהב בעשרים וחמשה דינרין של כסף כיון שמושך את הזהב נקנה כסף בכל מקום שהוא (ב״מ מה:). מכר לו עשר שדות בעשר מדינות כיון שהחזיק באחת מהן קנה כולן (ב״ב סז.). שהכישה במקל ורצתה לפניו כיון שעקרה יד ורגל קנאה (שם עה:). שפעם אחת גזרה המלכות גזרה על ישראל שכל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג וכו׳ מה עשה יהודה בן בבא הלך וישב לו בין שני הרים גדולים וכו׳ וסמך שם חמשה זקנים וכו׳ כיון שהכירו אויביהם בהן אמר להן בניי רוצו (סנה׳ יד.). אדם הראשון מסוף העולם ועד סופו היה וכו׳ כיון שסרח הניח הקב״ה ידו עליו ומיעטו (שם לח:). יום שנברא בו אדם הראשון כיון ששקעה עליו חמה אמר אוי לי שבשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי (ע״ז ח.). עוף שנחבט על פני המים כיון ששט מלא קומתו דיו (חול׳ נא:). בקש (אלכסנדרוס מוקדון) לעלות לירושלם (באו הכותים ואמרו לו) הזהר שאינן מניחין אותך להכנס לבית קדש הקדשים שלהם וכיון שהרגיש גביעה בן קוסם הלך ועשה לו שתי אנפלאות ונתן בהם שתי אבנים טובות שוות שתי רבאות של כסף וכיון שהגיע להר הבית אמר לו אדוני המלך שלוף מנעלך וכו׳ שלא תחליק רגליך וכיון שהגיע לבית קדש הקדשים אמרו לו עד כאן יש לנו רשות ליכנס (מד״ר בראש׳ סא). אמר יוסף לאותן גבורים הכניסו את זה (את שמעון) בבית האסורין כיון שקרבו אצלו צווח בהם כיון ששמעו קולו נפלו על פניהם ונשתברו שיניהם (שם לא). היה מחלוקת בין בני כוש ובין בני מצרים המצרים אומרים עד כאן תחומינו והכושים אומרים עד כאן תחומינו כיון שבאו הצפרדעים עשו שלום ביניהם (שם שמות י). בלילה אם אין הלבנה נראית ברקיע החושך בעולם ואין אדם יכול להלך אפילו תוך המדינה כיון שהלבנה נראית ברקיע הכל שמחין ומהלכין בדרך (שם יה). א״ר אלעזר בן פדת כיון שיצאו ישראל ממצרים היו נושאין עיניהן והיו המצרים רודפים אחריהם וכו׳ כיון שיצא פרעה והמצריים לרדוף אחריהם תלו עיניהם לשמים וראו שרן של מצרים פורח באויר כיון שראו אותו נתייראו הרבה (שם כא). את למד מקין שנגזרה עליו גזירה כיון שעשה תשובה נמנע ממנו חצי גזירה וכו׳ ויצא קין מלפני יי׳ וכו׳ כיון שיצא פגע בו אדם הראשון אמר לו מה נעשה בדינך אמר לו עשיתי תשובה ונתפשרתי כיון ששמע אדם הראשון כך התחיל טופח על פניו (שם ויקר׳ י). אלישבע בת עמינדב לא שמחה בעולם וכו׳ כיון שנכנסו בניה להקריב ונשרפו נהפכה שמחתה לאבל (שם כ). אמר לבנו עלה והביא לנו חבית אחת מן העליה כיון שעלה הכישו נחש ומת (שם). ויעש ה׳ אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם בגדי שבת היו והיו הבכורות משתמשין בהם כיון שמת אדם מסרן לשת שת מסרן למתושלח כיון שמת מתושלח מסרן לנח (שם במד׳ ד). למלך שהיה לו אוהב אמר לו המלך תדע שאצלך אני סועד אלא לך ותקן לי הלך אוהבו והתקין מטה וכו׳ ושלחן של הדיוט כיון שבא המלך

באו עמו שמשין סיבבו מיכן ומיכן מנורות של זהב לפניו כ י ו ן שראה אוהבו את כל הכבוד התבייש והטמין את כל מה שהתקין לו (שם טו). אמר לו (חתיכת בשר) זו שאכלת של חזיר היא כ י ו ן שאמר לו כך עמדו שערותיו ונבהל (שם כ). הרי משה אהד כל אותו השבח שראה כ י ו ן שהגיע יום מיתתו לא היה יכול לעכב (שם דבר׳ ט). עד שלא יחלה אדם אוכל מה שמוצא כ י ו ן שחלה מבקש לאכול כל מיני תענוגים (שם בה״ב, סמכוני). א״ר יוחנן אין לך דבר שריחו רע וקשה יותר משטף של עזים והוא אומר וירח את ריח בגדיו אלא כ י ו ן שנכנס יעקב אבינו נכנס עמו גן עדן וכו׳ כ י ו ן שנכנס עשו הרשע אצל אביו נכנס עמו גיהנם (שם, נפת). אמרה לה (רות לנעמי) וכו׳ מכל מקום דעתי להתגייר אלא מוטב על ידך ולא ע״י אחרת כ י ו ן ששמעה נעמי כך התחילה סודרת לה הלכות גרים (שם רות, ותאמר רות). הים הזה הגלים שבתוכו מתגאין ועולין כ י ו ן שכל אחד ואחד מהם מגיע להול הוא נשבר וחוזר (תנחומא ויקר׳ יז). והלא מתחלה נסיך היה (בלק ולא מלך) וכו׳ אלא כ י ו ן שנהרג סיחון המליכוהו תחתיו (שם בלק ד). מיד משקתו (המדינית) היין ובער בו השטן והיה נשטה אחריה וכו׳ כ י ו ן שהיה תובעה היתה אומרת איני שומעת לך עד שתשחוט לפעור (שם כז). ויצתה בת קול ואמרה לו להדרניאל דעו שמימיכם אנשי מריבה אתם וכו׳ כ י ו ן ששמע הדרניאל כך אמר לפניו גלוי וידוע לפניך וכו׳ (פסיק׳ רבתי ג). ועמדו (עבדי המלכה) והוציאוהו (את המלך) במטה לבית אביה כ י ו ן שניער המלך משנתו אמר באיזה מקום אני מיסב (שם ל). מעשה באחד שהיה כותב ברכות והלך רבי ישמעאל לבודקו כ י ו ן שהרגיש קול פרסיותיו של רבי ישמעאל נטל תכריך של שטרות וזרקו לתוך הספל של מים (סופרים טו ד). — וגם עם מ בראשו, מִכֵּון, מכיון: אמר ר׳ חנניה מ כ י ו ן שנתקשר בו קשר העליון מיד הוא יבש (ירוש׳ יבי׳ ג לד ג). שליש הראשון קשה לבוא מ כ י ו ן שהוא בא מיד הוא גדל (שם ה לה ד). (כאן) סופו להקשות מ כ י ו ן שהקשו נעשו כאביהן (שם ז לז ג). השבת שנתן טעם בקדירה וכו׳ מ כ י ו ן שנתנה טעם בקדירה בטלה (שם תרומ׳ יא מז ד).

—ג) במשמ׳ *הוֹאִיל, בהיות שֶׁ, da; puisque; since: **מעשה שהיו שנים שוין ורצין ועולין בכבש ודחף אחד מהן את חבירו ונפל ונשברה רגלו ו כ י ו ן שראו בית** דין שבאין לידי סכנה התקינו שלא יהו תורמין את המזבח אלא בפיים (יומ׳ כ כ). בערתי הקדש מן הבית וכו׳ כ י ו ן שהפרשתו מן הבית אי אתה זקוק לו (תוספתא מע״ב ה כג-כד). הוציא חצי גרוגרת וכו׳ כ י ו ן שהוציאה נעשה כמו שהניחה שם ויהא פטור (ירוש׳ שבת א כ ג). (האומר) ערכי עלי כ י ו ן שאמר ערכי עלי לא קבע לעצמו אלא ג׳ סלע (שם ב״ק ט ז.). המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו כל הוליות שבשדרה וכו׳ ר״ח אמר כ י ו ן שנענע ראשו שוב אינו צריך (בבלי ברכ׳ כח:). כ י ו ן שגלו ישראל ממקומן אין לך ביטול תורה גדול מזה (חגי׳ ה:). שאני אומר כ י ו ן שעשאה שותף בין הבנים אבדה כתובתה (ב״ב קלב:). כ י ו ן שהגיד (העֵד) שוב אינו הוזר ומגיד (שם קסח.). וכי תעלה על דעתך שאברהם וכו׳ היה משלח אשתו ובנו מביתו ריקם בלא כסות ובלא מחיה אלא ללמדך כ י ו ן שיצא לתרבות רעה לא נפנה עליו (מד״ר שמות א). התחיל הקב״ה ליתן למשה שבילים שיבקש עליהם רחמים וכו׳ כיון ששמע מן הקב״ה דברים רכים התחיל מבקש עליהם רחמים (שם מג). ויקצוף (משה) על אלעזר ועל איתמר ו כ י ו ן שכעס נתעלמה ממנו הלכה (שם ויקר׳ יג). שבדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו שמתחלה נאמר לו לא תלך כ י ו ן שהעיז פנים להלוך הלך (שם במד׳ כ). פעם אחת באו חכמים אצלו (אצל דמה בן נתינה) ליקח הימנו אבן אחת טובה וכו׳ נכנס ומצא רגלו של אביו פשוטה על התיבה שהיתה אבן טובה בתוכה והיה ישן שלא ביקש לצערו ויצא לחוץ ריקם כ י ו ן שלא הוציאה כסבורין שמבקש מהן יותר והעלו דמיה י׳ אלפים זהובים (שם דבר׳ א). אמר הקב״ה אע״פ שאין בה (בע״ז) ממש כ י ו ן שפורש אדם ממנה מעלה אני עליו כאלו הוא עובד למי שיש בו ממש (שם ב). בין העבדים גדלה ו כ י ו ן שגדלה בין העבדים לבה גס בהן (שם ג). הנחש הראשון היה מסית כבני אדם כ י ו ן שלא היו אדם וחוה מבקשין לאכול מאותו אילן התחיל לומר לשון הרע על בוראו (שם ה).—ובמשמ׳ זו מצוי בספה״א: מעשה בבני חיפה שהביאו להן גוים הדס ביו״ט שני ושאלו לרבא מהו להריח בה מערב לאלתר אמר להן כ י ו ן שעל דעת בני חיפה גזזו על דעת כולם גזזו (הגב׳ פסוק׳, יו״ט). כיון שנושאין (ת״ח) זה עם זה בהלכה לומדין זה מזה טעמים הרבה (ר״ח ב״מ לג.). אמר הכוזרי כיון שהדבר כן אני מודה לרבני שמקבץ אלה שני הפנים

ביתרונו על הקראים בנראה ובנסתר (כוזרי ג ג).—ועם מ מכון: א"ר מנא מכיון שעומד בתוך שנתו של אילן משלים שנתו (ירוש' שבי' ב לד.). אין אדם מתחייב בתוך ארבע אמות לעולם מכיון שהוציאה נעשה כמו שהניחה על כל אמה ואמה ויהא פטור (שם שבת א ב ג). מכיון שקיפלה (את המטלית) לא טהרה שכן שמשים אומנין רוצין בקיפולה (שם ב ד ד). מה קשירה היתה במשכן שהיו קושרין את המיתרים ולא לשעה היתה א"ר יוסה מכיון שהיו חונין ונוסעין על פי הדיבור כמי שהוא לעולם א"ר מכיון שהבטיחן הקב"ה שהוא מכניסן לארץ כמי שהוא לשעה (שם ז י ג). אמר להן מכיון שנהגו בהן אבותיכם באיסור אל תשנו מנהג אבותיכם (שם פסח' ד ל ד). מכיון שאין לו שם נעשה כשוחטו לשמו (שם שקל' ב מו ד). א"ר אלעזר מכיון שזכה בו בלשון מתנה זכה זה בלשון ירושה (שם כתוב' ו לא.). בככר אחד מכיון שהזכיר עליו שבועה עשאו כנבילה (שם נדר' א לו ד). סבר שמעון הצדיק בני אדם מתוך הקפדה הם נודרין מכיון שנודרין מתוך הקפדה סופו לתהות מכיון שהוא תוהא נעשו קרבנותיו כשוחט חולין בעזרה (שם). שמעמינ' מכיון שהיו יודעין משעה הראשונה שהוא שם המיוחד שהוא צריך לקרוע (שם סנה' ז כה.). — ובמשמ' כאשר: וכן קבלו איש מפי איש וכיון שראו שהתחילה הגלות ונתבלבלה הלשון עמדו וסימנום וחקקום (הור' הקורא 54).

***כונה**, כוונה, ש"נ, מ"ר כונות, כוונות,—א) מה שהיה בדעתו לדבר, לעשות, וכדומה, Absicht; intention: לאחד שהיה מקלל את המלך היה המלך עובר אמרו לו שתוק שלא ישמע המלך אמר להם מי אמר לכם שלא היתה כוונתי כי אם להשמיעו (ספרי במד' פה). מגע נכרי שלא בכוונה (ע"ז נח:). וכל כחו שלא בכוונה לא גזרו (שם). דיו שנטפה על גבי הכתב מותר למחקו שלא היתה כונתו אלא לתקן (מס' ספר תורה ה ט).—ומצוי בסהמ"א: כי מפני שראינו את האדם מבחר ברואי יתברך שמו ידענו שהוא ענין הכוונה בבריאת כל הגופות וההויות (תרג' תקון מדה"נ לרשב"ג ח). שימצא להם מן החכמה הטבעית ממה שנגדר בתוך דבריהם בדרך המקרה לא בכונה ללמד החכמה ההיא פליאות ותמיהות (כוזרי ד כט). ואיך אבדו הספרים ההם שהיו בכונה ונשארו אלו שהם במקרה (שם ל). ואינם (הקרום והריאה) שמשים לשאר הגוף כי אם בדרך המקרה לא בכונה הראשונה (שם כה). דברי הדעתן המחשב המחבר מליצתו ובוחר דבריו כפי שיראה שהוא ראוי לכוונתו (שם ה כ). האלהים יעזרך על כונתך ויגזור לך הטוב (שם כח). הכוונה וההסכמה לעשות מה שבחר בו (חו"ה, הבטחון ד). וכל מה שהוא עושה ממעשי העבודה כונתו בו לזולתי האלהים (שם, יחוד המעש' ד). כלי חרש שעשה אותו היוצר בחכמה מלאכותית אם היה אומר לעושהו לא עשני על דרך פועל באמת שפעולתו בכונה וברצון אבל נתהויתי מאתו בלתי כוונתו והכמתו כמו שיתהוה החום והאור מן השמש או מן האש (ספורנו, אור עמים, ידיעה). ובמעט זמן נאספו שלשים אלף רועים ושמו פניהם לבא לעיר גרנדה משם לכל מלכות ישמעאל ובעמדם על כוונה זו אמר אחד מהם אין עצתנו טובה (שבט יהודה ו).—ב) *מחשבה ושימת דעת למה שהוא עושה, Aufmersamkeit attention: בר קפרא אמר אין לך צריך כוונה אלא ג' פסוקים הראשונים בלבד (ירוש' ברכ' ב ד.). קרית שמע צריכה כוונה תפילה אינה צריכה כוונה (שם ב ה.). וכי איכן מצינו בתורה שהמילה צריכה כוונה (שם יבמ' ח ט.). עד כאן מצות קריאה מכאן ואילך מצות כוונה (בבלי ברכ' יג:). מכאן אתה למד שכל הפרשה כולה צריכה כוונה (שם). מצות צריכות כוונה (שם.). — ובסהמ"א: ומי שהשלים כל אלה בכונה גמורה הוא ישראל אמתי (כוזרי ג יז). — *כונת הלב: אחר כוונת הלב הן הן הדברים (ברכ' יה.). אמר להם הקב"ה לכהנים לא מפני שאמרתי לכם שתהיו מברכין את ישראל תהיו מברכין אותם באנגריא ובבהלות אלא תהיו מברכין בכוונת הלב כדי שתשלט הברכה בהן (מד"ר במד' יא). — בכונת הלב, במשמ' דמיון: וכיון שיש בעובי הכותל לחוק ולהשלימו לחור היה ד' על ד' רואין בכוונת הלב כאלו חקוק הוא ויש בו ד' על ד' (ר"ח שבת ק:). —ג) כונת המלה, משמעותה, פרושה: ואנו מזכירים בחלק השני הזה וכו' רוב השרשים העבריים הנמצאים באשר בידינו מן המקרא ונבאר משמושיהם ונפרש מכוונותם מה שהצורך מביא לבארו ולפרש אותו (ר"י א"ת, הקד' הפרש' לריב"ג). שער אבאר בו עניני המלות אשר אשתמש בהם בחלק הזה והכוונות אשר אכון אליהם בו (שם). — והכונה הפנימית: וכן יעלה החסיד אל לבו ענין כל ברכה ויבין הכונה ממנה ומה שהוא נתלה בה (כוזרי ג יז). אעפ"י שנצא

מעינינו מעט באר לי כונת המזמור הזה (שם ה ט). המצות הנסתרות והם הכוונות המסבבות המצות המעשיות הם החלק האלוהי (מלמד התלמיד׳, נלבים). וזהו כונת רבותינו זכרונם לברכה באמרם כל הדן דין אמת לאמתו כאילו נעשה שותף להקב״ה במעשה בראשית (טור חו״מ א). וי״א שאין מעשה היתוש כפשוטו ויש לו כונה נסתרת כמו שיש כוונות נסתרות על הגדת עקר טורא (ל״ד ב, אלף ד תתמד).—ד) ״הגדת הדבר כמו שהוא: הרי שהעידו עליו שהרג ונחקרו בשבע חקירות שמנינו שהן בכוונת הזמן וכוונת המקום ונדרשו בכוונת המעשה וכוונו המעשה וכוונו הכלי שהרגו בו (רמב״ם עדות א ו).—ה) ״נקודה בחלל העולם שאדם מסב אליה פניו בעשותו דבר מה, כמו המקדש והמזרח ליהודים בתפלתם ומֶכה להמושלמים [1]: והישמעאלים אומרים כי היא (ירושלם) מקום עליית הנביאים אל השמים ושהיא מקום מעמד יום הדין והיא לכל מקום כונה [2]) וחג (כוזרי ב כג).

א.*כוננות, כוננית, מ״ר כונניות,—עי׳ *כַּנָּנִית.

ב.∴**כּוֹנָנוּת**, ש״נ, — סגולת מה שהוא כונן, עשוי ומתקן כראוי: זווג ק״ש של לילה גורם כוננות ותקון כלי של היסוד דנוקבא (עמה״מ, קרית ארבע פה).

∴**כּוֹנַנְיוּת**, ש״נ, מ״ר כּוֹנַנְיוֹת,—כמו כוננות: שתרופות השרר הוא עיקר כוננית המעים (ר״מ הלביך, מבלי ג ח). כי אולם סדרי הבריאה וכונניותיה מסודרים בדרך שבאשר מלכותו ית״ש נודע ומודים בו כל ברואיו נמצא בברואים כל טוב וכל שלוה (רמח״ל, דרך ה׳ ד ד). ואולם חלקי הבריאה ג״כ לפי כונניותיהם הם רמ״ח בהקבלה לרמ״ח אברי האדם (שם). כי הנה האדון ב״ה הכין סדרי המציאות וכונניותיהם ע״ז הדרך שכלם נקשרים זה בזה (שם ג ב).

כוס [3]), ממנו א.כּוֹס.

א.**כּוֹס** [4]), ש״נ, בכנ׳ כּוֹסִי, כּוֹסוֹ, כּ̇סוֹ, כּוֹסָהּ, כּוֹסָם, מ״ר כּ̇סוֹת, כּוֹסוֹת,— א) כלי בינוני לא גדול ביותר, ישתו בו מים, יין, וכדומה, Becher; coupe; cup: וכוס פרעה בידי ואקח את הענבים ואשחט אתם אל כוס פרעה ואתן את הַכּוֹס על כף פרעה (בראש׳ מ יא). ואתן לפני בני בית הרכבים גבעים מלאים יין וכ̇סות ואמר אליהם שתו יין (ירמ׳ לה ה). מפתו תאכל (הכבשה) ומכ̇סו תשתה (ש״ב יב ג). אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בַּכּוֹס [1]) עינו (משלי כג לא). — כּוֹס תַּנְחוּמִים, שהיו שותים בעת תנחומי אבל: ולא יפרסו להם על אבל לנחמו על מת ולא ישקו אותם כוס תנחומים על אביו ועל אמו (ירמ׳ יו ז).—כּוֹס יְשׁוּעוֹת, שהיו שותים בעת ישועה להעם, ונשא כוס ישועות, נשאה בידו וברך את יי׳: כוס ישועות אשא ובשם יי׳ אקרא (תהל׳ קיו יג). —ובמליצה, כּוֹס התרעלה, כּוֹס חֲמָתוֹ, וכדומה: קומי ירושלם אשר שתית מיד יי׳ את כוס חמתו את קבעת כוס התרעלה שתית מצית (ישע׳ נא יז). הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה את קבעת כוס חמתי לא תוסיפי לשתותה עוד (שם כב). כה אמר יי׳ אלהי ישראל אלי קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקית אותו את כל הגוים וכו׳ והיה כי ימאנו לקחת הַכּוֹס מידך לשתות ואמרת אליהם כה אמר יי׳ צבאות שתו תשתו (ירמ׳ כה יה-כח). כוס זהב בבל ביד יי׳ משכרת כל הארץ מיינה שתו גוים (שם נא ז). שכרון ויגון תמלאי (תשתי) כוס שמה ושממה (יחזק׳ כג לג). גם עליך תעבר כוס תשכרי ותתערי (איכ׳ ד כא). כי כוס ביד

---

[1]) לפי לשון הערב׳ קִבְלַה a).—[2]) בגוף הערבי: והי ללג׳מיע קבלה וחג׳.

[3]) לא נתברר משמ׳ העקרית, ועי׳ הערה להערך.

[4]) בארמ׳ כסא. בערב׳ כא׳ס b), באלף המזה, ובשביל זה פקפק פרנקל (Aram. Frw. 171) אם זו מלה ערבי׳ וחשד שהיא שאולה מארמ׳, אעפ״י שהשתמשו בה כבר הספרים הערבים הקדמונים. וקצת סמך יש לדבר, שאין לה למלה זו שום שרש בערב׳, ולא נסתעפו ממנו מלים אחרות. אבל גם בעבר׳ וגם בארמ׳ כך, ולכן אין מזה ראיה ברורה נגד המקור הערבי של כא׳ס בערב׳. רק המזות האלף והעדר מלה זו באתיאפ׳ באמת קצת קשה. באשור׳ כַּאס: לַמַּלִּי כ-א-ס, אמלא את הכוס (מוס ארנולד, נאס עבת׳ לאסרחדון). ונחלקו חכמי הערבים במשמ׳ הראשנה של כאס, שקצתם, אבו ח׳אתם ואחרים, אומרים שהכאס הוא המשקה בעצמו ובהרחבה עבר גם על הכלי שבו ישתו המשקה, וי״א שלא יקרא כלי הזכוכית כאס אלא כשיש בו יין וכשאין בו יין הוא קדח. אבל בעבר׳ כבר ראינו מן המשלים מהמקרא ותו״מ כי עקר משמ׳ כוס הוא הכלי. ומשמשת מלה זו גם בערב׳ בלשון נקבה, וכך היה שמושה בעבר׳ בזמן הקדום. אבל בזמן התלמוד התחילו לפקפק ולאמר גם כוס אחד, ואולם בסדר הפסח השמוש קבוע ארבע כוסות ולא ארבעה.—[1]) כך הקרי למערבאי, והכתיב בכיס, ביוד, ולמדנחאי גם הכתיב בכוס.

a) قِبْلَة b) كأس

יי׳ ויין חמר מלא מסך ויגר מזה אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ (תהל׳ עה ט). ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם (שם יא ו).—כוס ימין יי׳, כוס זעמו וחרון אפו: תסוב עליך כוס ימין יי׳ וקיקלון על כבודך (חבק׳ ב יו).—נתן כוסו של פלוני בידו, עשה לו כמו שעשה לפלוני: בדרך אחותך הלכת ונתתי כוסה בידך (יחזק׳ כג לא).—שתה כוסו של פלוני, באה עליו צרה דומה לצרתו של פלוני, היה גורלו כגורל פלוני: כה אמר אדני יי׳ כוס אחותך תשתי העמקה והרחבה וכו׳ ושתית אותה ומצית ואת חרשיה תגרמי (שם לב-לד).— ונרדף עם חֵלֶק, במשמ׳ גורל: יי׳ מנת חלקי וְכוֹסִי אתה תומיך גורלי (תהל׳ יו ה).—וגם במשמ׳ טובה, כוסו רְוָיָה, יש לו צרכו בשפע: תערך לפני שלחן נגד צררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה (תהל׳ כג ה).—ב) בהשאלה, הנץ של קצת פרחים בצורת כוס: ושפתו (של ים הנחשת במקדש שלמה) כמעשה שפתי כוס פרח שושן (מ״א ז כו). — ובתו״מ תשמש זו״נ, במשמ׳ עצם הכלי: השקו את התמיד בכוס של זהב (תמיד ג ד). כוס שנפגם רובו וכו׳ אם מפזר הוא את רוב המים (כלים ל ג). מה שאני עתיד לשייר בשולי הכוס הרי הוא מעשר (תוספתא דמאי ח ה). באדם שהוא שותה בכוס נקי (ירוש׳ יבמ׳ ח ט ד). והביאו לפניו שלחן של זהב משוי ששה עשר בני אדם וששה עשרה שלשלאות של כסף קבועות בו וקערות וכוסות וקיתוניות וצלוחיות קבועות בו (שבת קיט.). היא (הסוטה) השקתו יין משובח בכוסות משובחים לפיכך כהן משקה מים המרים במקידה של חרש (סוט׳ ט.). כוס של עכו״ם שנפל לאוצר מלא כוסות (זבח׳ עד.). השותים במזרקי יין וכו׳ בכוסות שיש להם זרבוביות (מד״ר במד׳ י). כוס שיש בה שתי פיות ושותים ממנה שנים בבת אחת (ר״ת שבת סב:).— של אבן: כוסות של אבן היו תלויות בקרני שוורים כיון ששוורים שהו לשתות נתמלאו הכוסות (תוספתא פרה ג ג). — ושל זכוכית: מביאין כלים מבית האומן כגון הכד מבית הכדד והכוס מבית הזגג (פסח׳ נה:). — והכלי עם מה שבתוכו: ב״ש אומרים נוטלין לידים ואח״כ מוזגין את הכוס וב״ה אומרים מוזגין את הכוס ואח״כ נוטלין לידים (ברכ׳ ח ב). ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין (פסח׳ י א). התקדשי לי בכוס זה של יין (קדוש׳ ב ב). אמר לו רבי ישמעאל לר״ש מיטיך בא אדם אצלך לדין או לשאלה ועכבתו עד שתהא שותה כוסך ונוטל סנדלך או עוטף טליתך (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ יח). אורח רע מה הוא אומר וכי מה אכלתי לו פת אחת אכלתי לו חתיכה אחת אכלתי לו כוס אחד שתיתי לו (תוספתא ברכ׳ ז ה). אין לו (יין לקדוש) אלא כוס אחד (שם ג יב). יש לך אדם שהזבוב נופל בכוסו ומניחו ואינו טועמו וכו׳ ויש לך אדם שהזבוב עובר על גבי כוסו שופכו ואינו טועמו וכו׳ יש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו זורקו ושותהו (שם סוט׳ ה ט). ולא שיערו חכמים לא ביינך שהוא נאה ולא בכוסך שהוא קטן ולא בכריסי שהיא רחבה (ירוש׳ מעשׂ׳ ג ב ד). כל המברך על כוס מלא נותנין לו נחלה בלי מצרים (ברכ׳ נא.). ארבע כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי רביעית (פסח׳ קח:). השותה כוסו בבת אחת ה״ז גרגרן (ביצ׳ כה:). בגדים שבשל בהן קדרה לרבו לא ימזוג בהן כוס לרבו (יומ׳ כג:). י׳ כוסות תקנו חכמים בבית האבל שלשה קודם אכילה כדי לפתוח את בני מעין שלשה בתוך אכילה כדי לשרות אכילה שבמעיו וארבעה לאחר אכילה (כתוב׳ ח:). כוס אחד יפה לאשה שנים ניוול הוא שלשה תובעת בפה (כתוב׳ סה.). הדבר דומה לארבע כוסות של חלב אחד נפלו לתוכו שתי טיפין של דם ואחד נפלו לתוכו ארבע טיפין וכו׳ (שבוע׳ ו.). ולא ישתה מן הכוס ויתננה לחבירו מפני סכנת נפשות ומעשה בר״ע שהיה לו אכסניא אצל אדם אחד נתן לו כוס וטעמו אמר לו ר״ע טול ושותהו שוב נתן לו כוס אחר וטעמו אמר לו ר״ע טול ושותהו אמר לו בן עזאי עקיבא עד מתי אתה משקה כוסות מטעומין (דא״ר ט). ולא ישתה אדם כוסו ויניחנו על גבי שלחן אלא יאחזנו בידו עד שיבא השמש ויתננו לו (שם).—נותן עינו בכוס, להוט אחרי היין: כל הנותן עינו בכוסו עריות כולן דומות עליו כמישור (יומ׳ עה.). —*בית הכוסות, תיבה לשמר בה הכוסות, עי׳ בַּיִת. —וגם בספה״א השתמשו במלה זו זו״נ: אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך (רש״י ויקר׳ כה מג). —ואמר המשורר: ראה הכוס כמו ברק ירוצץ להשמיד חיל יגוני עם גדודיו (רמב״ע, תרשיש ב כ). רעי שתו עמי עלי ארץ גשמה ועל יער אשר ברד, יין כמו אדם בכוס שֶׁהם או אש מלוקחה בתוך ברד (שם יו). הוציא פרח כל עץ הגן ושקדים הן היום יגמול, על כן אמרו אל משקה אל משוד הכוס אותי יגמול (שם ג כ). הבט מאור כוסות אשר ידמו אורי ברק חרב

בלהטיהם (כס כ י). על גרגרות הכוס ענק מגרגרי שהם וכמעט תחום ימחו, תבער חמתו (של היין) בו ואפו יחרה וברוב לשון מים יסחו (הוא, דיואן סו, כ"י בודליאנה). וכוס שהם אשר עלה ככוכב ביד משקה ומי א֗דם במעיו, כחושק קפאו מימי דמעיו עלי לחיו והאש בין צלעיו (שם קמה). מעל פני כוסות מכסות אור הסר לאט מסוה בבוא סיון, כי הנפשות בחזות הכוס יחיו למען בה צרי מדון (ר"י חריזי, תחכמ' ה).— *כוס עקרים וכוס של עיקרין[1]: כל האוכלין אוכל אדם לרפואה וכל המשקין שותה חוץ ממי דקלים וכוס עיקרים מפני שהן לירוקה (שבת ידג). האיש אינו רשאי לשתות כוס עיקרין שלא יוליד והאשה רשאה לשתות כוס עיקרין שלא תלד (תוספ' יבמ' ח ד). מלוגמא למכה כוס עיקרין לבני מעיים (מד"ר דבר' ח).—*כוס של ברכה, שמברכין עליו: ג' דברים נאמרו בכוס של ברכה מלא עיטור ומודח (ירוש' ברכ' ז יא ד). ואמר ריב"ל אין נותנין כוס של ברכה לברך אלא לטוב עין (סוט' לח:).—*כוס של פורענות: א"ר אסי אין מברכין על כוס[2]) של פורענות (ברכ' נא:).—ומליצה: אל ישתה אדם בכוס זה ויתן עיניו בכוס אחר (נדר' כ:), ר"ל לא יחשב אדות אשה אחרת כשהוא עם אשתו.— ומשלים: אמר ר' אילעאי בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו ובכיסו ובכעסו (ערוב' סה:). חזקה אין אדם שותה בכוס אלא א"כ בודקו (כתוב' עה:), ר"ל אין אדם נושא אשה אלא אחרי שבדק אם אינה בעלת מומים. השכור נותן עינו בכוס והחנוני בכיס (תנחומא שמיני ז).—*כוס התרעלה: הגיע זמנה של מצרים לשתות כוס התרעלה (חול' צב.).—כוס של בשורה, עי' בְּשׂוֹרָה. —*כוס תנחומים: לפי שהקב"ה משלח את הנביאים לילך לנחם את ציון בא הושע אומר לה עמדי וקבלי כוס תנחומים הקב"ה שלחני אליך לנחמך וכו' בא יואל ואומר לה עמדי קבלי כוס תנחומים וכו' בא צפניה אף הוא אמר לה עמדי וקבלי כוס תנחומיך (פסיק' רבתי כט-ל).—ואמר הפיטן: אהה כי כוס שתיתי ומציתי קבעת, אכלוני אריות חדודי מלתעת (קינ' לת"ב, שכרת ולא מיין). אחינו אחינו אנשי גאולתנו, איכה עברה עליכם כוס תרעלותינו (קינות תימנ', אהה ידועת). — ואמר המשורר בהתאוננו על הזמן: ישקה (הזמן) בכוס אחד אשר יישן בבית השן ובין תנור ולשפתים (רמב"ע, דיואן פב, עינות תהום).

זמן הבלי ימי סבלי, יפה ללבי שקריו, וכוס פעלי ביד אלי, השקה אותי שמריו (הוא, זמן הבלי).—˙˙כוס משכרת: והבשת דבקה בם כמו כבד ליותרת, ושתו בוזבקבעת ומצו כוס משכרת (ר"ב הנגיד, בלא יונה).— ˙˙כוס מָוֶת: ולו הובא במלחמת כמו ים ממלא משפתו אל שפתו, ואין תוכה לבד מגן מאדם ואש פלד קרב וברק חניתו, אזי שתה בכוס מות ושחק ככוס מים בעת צמאך שתיתו (הוא, הגרפא הזמן).— וגם במשמ־ גורל: רוה צמאך כל ימי שושן במזרק יין וכוס, ותנה אדון הדור לך לעד מנת חלק וכוס (רמב"ע, תרביב א פא). מנתי וכוסי גביעי וכוסי בלילי משושי וביום לרוחו (שם א בלג). שמחת נפשות באשישות, כי מהזמן כוסן מנת כוסן (ר"י חריזי, תחכמ' ה).— ˙˙שְׁדֵי כּוֹס, מין ממיני השֵׁדִים: איך מחמירין בשרי כוס ושרי בוהן וכו' אבל בשרי כוס ושרי בוהן לא יועיל אלא עד שיהא תינוק שלא ראה קרי מימיו וכו' מפני ששרי כוס ושרי בוהן לא נתן לישר' (חכמ' הנפ' לר"א מגירמייזא, כ"י בריט' מוז').—ובהשאלה, *גומה קטנה בעור בע"ח, שבה יושבות השערות: רבי יהודה אומר אפילו[1]) (אם יושבות השערות השחורות של הפרה האדמה) בתוך כוס[2]) אחד היו בתוך ב' כוסות והן מוכיחות זו את זו פסולה (פרה ב ה).— ג) *בֵּית הַכּוֹסוֹת, הקבה השניה של מעלי גרה, החלק שאחרי הכרס הפנימי, Netzmagen; estomac réticulé; honeycomb stomach: המסס ובית הכוסות[3]) שנקבו לחוץ (חול' ג א). מחט שנמצאת בעובי בית הכוסות (תוספתא שם ג יא). חלב שעל המסס ובית הכוסות (גמ' שם לג.). — ומ"ר: נמצא שני בתי הכוסות (רמב"ם שחיט' י ט).—ד) ברפואה, ˙˙כוסות השריטה, כוסות המציצה, כעין כוס יגרשו ממנה האויר באש וידביקוה בפיה אל הבשר כדי שתמץ הבשר אל תוכה, Schröpfkopf; ventouse; cuping glass: זמן ההקזה והנחת כוסות השריטה (ר"י חריזי, שער בהנהג' הגוף). האופן הד' בהנחת כוסות המציצה ושריטתם (קאנון א ד כא). ואולי יתנפח מקום דבקות

— [1]) עי' ערך עקר וערך עִקָּר. — [2]) ושאלו שם: מאי כוס של פורענות א"ר נחמן בר יצחק כוס שני.— [1]) יש משמיטים המלה אפי'. — [2]) ואמרו בירושלמי ע"ז (ג מב.) הן כוסות הן גומות. — [3]) ופרש רש"י: סוף הכרס שקורין פנצ"א עשוי ככובע וקרוי בית הכוסות והמסס מחובר בו וסביב סביב לחיבורה כשאתה מבדילן יש דופן לזה ודופן לזה ובאמצע הן שופכין זה לתוך זה והמאכל נכנס מבית הכוסות להמסס ומהמסס לקבה ומהקבה לדקין.

הכוס ויקשה הסרתו וכו׳ וזה יקרה הרבה כשנשים הכוסות על צד השד (שם). והנכון אחר נפילתן (של העלוקות) למוץ בכוסות המציצה (שם שם כה). לפעמים אנו מתיראים לעסוק בהקזה וכו׳ ואז א.ו בוהרים בשריטים וע״י כוס המציצה ולפעמים עוסקים אנו בהנחת כוסות המציצה אבל בלתי שריטה (מעשה טוביה, ארץ החדש׳ י ג). —ה) בקבלה, ״כוס תנחומים, וכוס התרעלה, מחלקות של ההיכלות העליונים: ובמקומות של היכלות הללו יש גנזים הנקראים כוס תנחומים שמהם משלח ה׳ נחמה לכל האבלים ובעלי צער ולכל הראויים לנחמה ויש בהם גנזים הנקראים כוס התרעלה שבהם מתנקם יי׳ יתברך מאותם שהם הגונים וראויים לפניו (שערי אורה לר״י ג׳יקטיליה לג.).—״כוס התרעלה, כנוי לאחד המלאכים הרעים: בהיכל הזה (שחת, שהוא ההיכל השני משבעה היכלות הטומאה) יש ממונה אחד ששמו כוס התרעלה וכל אותם הרוגי ב״ד ששתו כוס התרעלה בעה״ז נצולו מכוס תרעלת עוה״ב וכו׳ בצאת הנשמה מהגוף הממונה הזה הנקרא כוס התרעלה אוחז בו ומשקהו כוס תרעלה ובכוס הזה ג׳ טיפות הא׳ חצץ והא׳ מר ממות והא׳ קובעת (ראש׳ חכמ׳, היראה יג).—ועי׳ גָּבִיעַ.

ב. **כּוֹס**[1], ש״ז, —שֵׁם עוף מתבודד ישב בחרבות, Vogelart, esp. d'oizeau; cert. bird: ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו שקץ הם את הנשר ואת הפרס וכו׳ ואת הַכּוֹס ואת השלך ואת הינשוף (ויקר׳ יא יג-יז). וזה אשר לא תאכלו מהם (מהעופות) וכו׳ את הַכּוֹס ואת הינשוף והתנשמת (דבר׳ יד יב-יו). מקול אנחתי דבקה עצמי לבשרי דמיתי לקאת מדבר הייתי כְּכוֹס חרבות שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג כל היום חרפוני אויבי (תהל׳ קב ו-ח). — ואמר המשורר: שרתי מושל שיאו עד רום ובקצף על מים נדמה, פתאם הוצא מבית מדות ולכוס מדבר היום נדמה (רמח״ע, תרשיש ח). —והסכימו ר״ב הקדמונים שהוא העוף הלילי שפניו דומים קצת לפני אדם[2], Eule; chouette; owl, — וכבר השתמשו בו במשמ׳ זו קצת הסופרים החדשים: הכוס המה העופות אשר ינוחו וישבתו ביום בקנם ובחורים (ראב׳ למוד׳ א ו).

---

[1]) לא נתברר מקורו ומהותו, ועי׳ הערה לקמן.

[2]) — אונק׳ תרגם הכוס שבמקרא בהשם קדיא. אבל לא נתברר בודאות לאיזה עוף קראו בארמ׳ בשם זה. השבעים תרגמוה במלה שפרושה עורב הלילה. ולג׳ בשני המקומות במקרא bubo, והוא עוף הלילי הרשום בפנים. וכן רסע״ג תרגם הכוס באלבום a) בערב׳, שהוא העוף הנזכר. ואמר ע״ז ריב״ג: הי אלהאמה, ואלהאמה מן טיר אלליל ותרג׳מה אהל אלתראג׳ם באלבום, ואלבום אשם לד׳כר אלהאם ח׳אצה דונ אלאנת׳י ואלהאם אשם עאם ללד׳כר ואלאנת׳י פתרג׳מתה אד׳א באלהאם אצוב אד׳ אנמא כאנ אלקצד מן אלכתאב אלי הד׳א אלעמום, ע״כ, —ובעבר׳: הכוס היא (בערבית) אלהאמה b) ואלהאמה היא מן עופות הלילה ותרגמוהו אנשי התרגומים באלבום (בערב׳) ואלבום שם להזכר של אלהאם ביחוד זולת הנקבה ואלהאם שם כללי להזכר והנקבה והתרגום (של כוס) באלהאם יותר נכון מפני שכונת הכתוב היתה לזו הכללות (ר״ל לזכר כמו לנקבה). — ואמר אלג׳והרי בהצחאח: אלהאמה מן טיר אלליל והו אלצדי וכו׳ וכאנת אלערב תזעם אנ רוח אלקתיל אלד׳י לא ידרכ בת׳ארה תציר האמה פתזעק ענד קברה תקול אשקוני אשקוני פאד׳א אדרכ בת׳ארה טארת, ע״כ, ובעבר׳: אלהאמה היא מעופות הלילה והוא אלצדי וכו׳ והיו הערבים מאמינים כי רוח ההרוג שלא נקמו נקמת דמו יהפך להאמה ותצעק על קברו ותאמר השקוני השקוני וכאשר ינקמו נקמת דמו תתעופף לה. ואחרים אמרו שההאמה תתהוה מעצמות ההרוג שלא נקם נקמת דמו. וקצת משכיליהם אמרו כי אין זה אלא משל והיתה הכונה בזה רק לעורר את גואלי הדם לתבוע דמו ורק הערבים בימי הסכלות (לפני מחמד) חשבו שהוא באמת כך (מלכאת). והנה כבר ראינו כי אלג׳והרי תרגם אלהאמה באלצדי, וכך פרשו שאר קדמוני הערבים את השם האמה בהשם צדי c), וצדי בערב׳ הוא עוף הלילה הרשום בפנים, ובודאי לזה העוף כון גם אונק׳ בתרגמו כוס בקדיא, כי חלוף שתי האותיות צ ק זו בזו בתוך הלשונות השמיות בין זו לזו הוא דבר מצוי מאד. ואין ספק כי זו היא הנוסחה האמתית קדיא בדלת ולא קריא בריש. וכך לעז גם רש״י הכוס צואיט, שהוא chouette בצרפתית, אמר וז״ל: הכוס והינשוף הם צואיט״ש הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם ועוף אחר דומה לו שקורין ייבו (רש״י עס״ת, דר׳ ברלינר), והוא hibou. מכל זה ראינו כי אונק׳, ולג׳, רסע״ג, ריב״ג ורש״י כלם מסכימים להחליט השם כוס להעוף הלילי הנזכר, והמליצה מקול אנחתי וכו׳ הייתי ככוס חרבות נאותה לזה העוף, שאולי היו גם להיהודים הגדות ואמונות ביחס לו כעין מה שיש להערבים, ויהיה זה מע״ז המליצה שהוא כמו זועק לאלהים נקמת דמו השפוך בידי אויביו על לא חמס בכפו. והנה, לא נתברר מה מקור השם הזה להעוף הנזכר, אבל הוא אחד מאותם השמות הקדומים שקשה לעמד על מקורם ובפרט שכל השרש כוס לא הענף בלשון ולא ידענו מה היה עקר משמ׳. וגזנ׳ (Ges. Thesaurus) שעל סמך מה

---

a) البوم b) الهامة c) صدى

ג.כוס, – עי׳ כ׳ס.

כוסבר, — עי׳ *כסבר.

כוסמים, – עי׳ *כ׳סם.

כוף, – עי׳ כפף.

***כּוּפָה**[1], ש״ז, —כירה קטנה לבשל או לאפות, שיש בו רק מקום שפיתה לקדרה אחת: תנור שהסיקוהו בקש ובגבבא לא יתן (בו תבשיל) בין מתוכו בין מעל גביו כופח[2]) שהסיקוהו בקש ובגבבא הרי הוא ככיריים (שבת ג ב). האומר הרי עלי בתנור לא יביא מאפה כופח ומאפה רעפים ומאפה יורות הערביים (מנח׳ ה ט). הכופח עשאו לאפייה שיעורו כתנור עשאו לבשול שיעורו ככירה (כלים ה ב). כירה שנחלקה לארכה וכו׳ כופח שנחלק בין לארכו בין לרחבו (שם ג). השרץ שנמצא בעין של תנור בעין של כירה בעין של כופח[3]) מן השפה הפנימית ולחוץ (שם ח ז). כל המנחות אין באות כשרות אלא בתנור עשאן בכופח וברעפים פסולות (תוספתא מנח׳ ז ב). וטבע (אלהים) את האבן (של יעקב) עד עמקי תהומות ועשאה סניף לתהומות כאדם שעושה סניף לכופח (מס״ג, ויצא). — ועי׳ כִּירָה.

כוֹפֶר, —עי׳ כ׳פֶר.

***כּוֹפֵר**, ש״ז, מ״ר כּוֹפְרִים, —מי שכ׳פר בדבר, בפרט מי שכ׳פר באלהים, בעקרי הדת, Ungläubiger mécréan; freethinker: א״ל כופר לרבן גמליאל אלקיכם גנב הוא וכו׳ (סנה׳ לט). א״ל כופר לרבן גמליאל מי שברא הרים לא ברא רוח (שם). — ומצוי בסהם״א: מי שהוא יותר אכזרי על הכופרים הוא יותר מרחם על בניו (מאזני צדק, אלגזלי 95). והנה חכמי המחקר לא עמדו בסוד ה׳ וכו׳ וזה להמשכם אחר דעת הכופרים האומרים כי העולם קדמון (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 86). ואם רצונך לקבל פני פילוסופום חברנו בכל המקום אשר הם לנו לא לצרינו קדמה פניו כי הבאתי לך דבריו בכל ענין אך בכל המקום אשר לא לנו ויגגדו לדעת חז״ל וקבלת קדמונינו לא אכזרות להם ברית כי אם בנקור להם כל עין ימין לא אשא פני כל כופר אך במשפט אביא דעותיו (פ״א כ״ר מאיר,

שאין מקור להשם כוס להעוף הנזכר דחה פרוש זה והכריע לדעת בוכרט (Boch. Hieroz II, 267) שאמר כי הכוס הוא pelican מפני שיש לו כמו כוס בצוארו, לא כון יפה.

1) לא נתברר מקור מלה זו. — 2) ואמרו בגמ׳ שם (דף לח:) כופח מקום שפיתת קדרה אחת כירה מקום שפיתת שתי קדרות. — 3) במשנ׳ מנק׳ כ״י פרמה: שלכופח.

הקד׳ ספ׳ הכרית). מלבד חטאת הכופרים אשר ברגליו (של שב״צ) כי הוא צוה ויאמר השמד (להשתמד) לכמה מאות אנשים מישראל שהלכו אתו לכפירה (שם, ח, כתב יושר). — ואמר הפיטן: לא תנאף הזהיר לצבור, על אפניו דבר דבור, יגיד ויוכיח עלי כופרים, דומים לאשה מנאפת מאחרים (יוצ׳ ב׳ שבוע׳, שבועות מרוס).

כופרי, — עי׳ *כ׳פְרִי.

כּוֹפֶשׁ, —עי׳ כ׳פֶשׁ.

כּוֹפֶת, —עי׳ כ׳פֶת.

***כוץ**[1]), ממנו *כֵּוֵּץ, *כִּוּוּץ, *כְּוִיצָה, *הִתְכַּוְּצוּת.

***כָּוַץ**[2]), פ״ע, עתי׳ יִכְוֹץ, פעו׳ כָּוּוּץ, —כָּוַץ העצל וכדומה, נתקרבו חלקיו הפרודיים זה לזה ונתקצר עי״ז, zusammenschurmpfen, sich zusammenziehen; se retrécir, contracter, resserer; to shrink: כל שחותכו ועומד במקומו זה תורבץ הוושט אלא איזהו וושט עצמו כל שחותכו וכוי׳ץ[3]) (חול׳ מג:). חמרמרו (המעים) כווצו (רב״י איכ׳ א כ). דרך בני מעים כשמשליכם אדם לאור הם כווצים ומתחמרמרים (שם ב יח).

—ופעול: לולב כפוף כווץ[4]) סדוק עקום דומה למגל פסול (הלכ׳ פסוק׳, לולב). יש קיטע שיבשו וכווצו גידי שוקיו ואפי׳ על ארכובותיו אינו יכול לילך (הוא, שבת סו). ר״ת התיר לאחד שכווצו גידי שוקיו לצאת במקלות לרשות הרבים (תוספ׳ יומ׳ עח).

—נתפ׳, *נִתְכַּוֵּץ, מִתְכַּוֵּץ, —כמו פָּעַל: ירקות השדה הן ידועין העלין שלהן בבוקר מתפתחין ומתפשטין ומבין השמשות מתכווצין ונראין כסתומין (ר״ח שבת לה:). כיצד בושט מתחלת המקום שכשחותכין אותו מתכווץ עד מקום שישעיר ויתחיל להיות פרצין פרצין בכרס (רמב״ם, שחיט׳ א ה). לפי שמרוב הקירות יתקבצו ויתכווצו חלקי החורים ואז המסמר דולג למעלה (מעשה טוביה, יסו״ע א ג).

—נפע׳, *נִכְוַץ, —כמו הקודם: החרום שנכווץ ראש חוטמו למעלה (ערוך, ערך סלד). מי שנכווצו[5]) גידי שוקיו או גידי ירכותיו נותן עגבותיו בקב ויושב

1) רק בארמ׳, וממנו בעבר׳, וקרוב לקבץ, קוץ. — 2) עי׳ הערה לקמן. — 3) צורתה החיצונה של מלה זו היא ארמית, אבל, בהיות שכל המאמר הוא עברי צריך להניח שגם היא בעבר׳ והוא פעל עומד מהצרויים כמו זָקֵן וכדומה, והיוד שאחרי הוו היא לסי׳ צירה. — 4) בגמ׳ סוכ׳ (דף לב.) קווץ, בקוף. — 5) ואולי היתה הכונה לנתפ׳ בהבלעת התו נִכְּוצוּ.

בו וקושר הקבַ בגופו (תוספ׳ יומ׳ עט.). אויר הקר ביותר קושי השאיבה והנשימה הוא כי בהתנשם בכוּוּצים סמפוני הריאה והעצלים שבחזה (מעשה טוביה, יסו״ע א ג).

—ספע׳, הִכְוִיץ,—עשה שיתכוץ: וסבת הכויצה היבשה או מותרים מכויצים או מותרים וסבות סותמות (קאנון א ב ב יג). מדוע החומץ מסוגל יותר לכבות אש לפי שמרב חריפותו ודקותו בנקל נכנס לתוך החורים ומכוויץ חלקי השמנים שבו (מעשה טוביה, יסו״ע א ב).

—פע׳, כִּוֵּץ,—כמו הקודם: ומדוע מים הקרים גורמים סימור בהשפכם על האדם לפי שמים הקרים מכווצים העור ובכויצתם מולידים רתת וסימור (מעשה טוביה, יסו״ע א ד).

כור[1], ממנו כּוּר, ואולי כִּיּוֹר, מְכוּרָה, *כַּוֶּרֶת.

כּוּר[2], ש״ז, מ״ר כּוּרים, כנו׳ כּוּרִיו,—הכלי והמקום ששם הנחלים הבוערות לרכך בחמן את הברזל ולהתיך את שאר המתכיות, Schmelzofen; fourneau de fonderie; melting-furnace,—ובמליצה, מקום של שעבוד קשה וצרה גדולה: כי עמך ונחלתך הם אשר הוצאת ממצרים מתוך כּוּר הברזל (מ״א ח נא). ואתכם לקח יי׳ ויוצא אתכם מִכּוּר הברזל ממצרים (דבר׳ ד כ). ביום הוציאי אותם מארץ מצרים מִכּוּר הברזל (ירמ׳ יא ד).—כּוּר עֹנִי: הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך[3] בְּכוּר עני (ישע׳ מח י).—ובמשמ׳ העקרית: קבצת כסף ונחשת וברזל ועופרת ובדיל אל תוך כּוּר לפחת עליו אש להנתיך (יחזק׳ כב כ). כהתוך כסף בתוך כּוּר כן תתכו בתוכה (שם כב). מצרף לכסף וְכוּר לזהב ובחן לבות יי׳ (משלי יז ג). — ואמר בן סירא: כּוּר נפוח מחם מוצק שולח שמש ישיק הרים (ב״ס גני׳ מג ד).— ובתו״מ במשמ׳ זו: סובין כדי ליתן על פי כּוּר של צורפי זהב (שבת ח ד). כּוּר שיש בו בית שפיתה טמא ושל עושה זכוכית אם יש בו בית שפיתה (כלים ח ט). טיט כדי לעשות פי כּוּר של צורפי זהב (תוספתא שבת ח יז). כּוּר של נפחין שהוא עומד בארץ וחיברו בטיט להיות שופת עליהן את הקדרה (שם כלים ב״ק ו יז). כצורף הזה שמכנים הזהב לְכוּר שנים או שלשה פעמים עד שמזקקו (מד״ר ויקר׳ לא).— ואמר המשורר: ודע כי לא אנוש נצל כמו איש צרפו הזמן שבע בכוּרָיו (ראב״ג, שיר נעורים ען). אישים בכור מבחן צרוף ושרוף עויליהם בזיק (רמב״ע, תרשיש א). —ובבלל בית קבול חלול: נר הוא כּוּר של ברזל או של חרס שמשימין בו שמן ופתילות (תוס׳ מעי׳ כא.).

כֹּור,—עי׳ כֹּר.

כּוֹרֵךְ, ש״ז, מ״ר כּוֹרְכִים,—כּוֹרֵךְ ספרים, מי שמחבר דפי הספרים ותופרם יחד ומעלה עליהם מצד אחד גב כדי שיפתחו היטב, Buchbinder; rélieur; bookbinder: שלש השנים הראשונות משני ימי חיי כמו העלה הריק הנצרך מאת כּוֹרְכֵי הספרים (מא״ג, דביר, אביעזר ג). שאר העלים וכו׳ לא אוכל שלות לך כי נתתי את כלם לכורך (אגר׳ יל״ג א ט).

*כורכיאה,— עי׳ *ברוכיה

כּוֹרֶם,—עי׳ כֹּרֵם.

***כַּוֶּרֶת**[1], ש״נ, כנו׳ כַּוַּרְתּוֹ, מ״ר כַּוָּרוֹת,—א) כעין בית קטן עשוי מקנים וכדומה, לישיבת הדבורים ולעשיית דבשם, Bienenstock; ruche; bee-hive: כוורת דבורים ר״א אומר הרי היא בקרקע וכותבין עליה פרוזבול (שבי׳ י ז). מכר בור מכר מימיו מכר כוורת מכר דבורים (ב״ב ה ג). כוורת פחותה ופקוקה בקש (כלים ח א). השידה והתיבה והמגדל כוורת הקש וכוורת הקנים (שם יט א). כוורת שהיא בתוך הפתח ופיה לחוץ (אהל׳ ט א). ליטרא קציעות שדרסה וכו׳ על פי כוורת ואינו יודע באיזה כוורת (תוספתא תרומ׳ ה יא). ההולך לחלוב את עיזיו ולגזוז את רחליו ולרדות את כוורתו מצאו חבירו ואמר לו: מה שעזי חולבות מכור לך מה שרחלי גוזזות מכור

---

[1]) לא נתברר משמ׳ העקרית.

[2]) מלה משתפת לכל הלשונות השמיות. באשור׳ כוּר. בארמ׳ כורא. בערב׳ כור a), ואעפ״י שהוא משמש בלשון זו במשמ׳ אחדות בכ״ז אין לברר בודאות מה היתה משמ׳ העקרית שממנה נסתעפו שאר המשמ׳ בדרך טבעי.—[3]) יש מגיהים בחנתיך.

a) كور

[1]) כך, בכף פתוחה, בקטע משנ׳ מנקד׳ כ״י בודל׳, רק הוו כמו בצירי, כַּוֵּרֶת. וכן נקוד התימנ׳, רק הוו והריש פתוחות כמנהגם במקום סגול, כַּוַּרַת, כך בהמשל מספר המוסר המובא בפנים.—בארמ׳ כוורתא. בערב׳ כֻוָּארָה a). אבל כבר החליטה פרנק׳ (Aram. Frw. 125) לשאולה מארמית, ואמר שם כי גם לארמית היא באה מפרסית.

a) كُوَّارة

לך מה שכוורתי רודה מכור לך (ב"מ סז.). דבש הזב מכוורתו אינו לא אוכל ולא משקה (ב"ב פ:). דבש בכוורתו מטמא טומאת אוכלין שלא במחשבה (בכור' ז:). והיאך היתה הבאר עשויה סלע כמין כוורת היתה ומתגלגלת ובאת עמהם במסעות (מד"ר במד' א). כלי שמשימין בו אש וגללי בקר ומעשנין בו בשביל שיפרחו הנחילין מן הכוורת ויקח הדבש (ערוך, ערך מדף).—ואמר המליץ: אכלה דבש נמצא לחכיך ואל תדרש נקיק סלע ולא כורת (ספ' המוסר לר"ז בן סעד' יו, כ"י תימני), ועי' דְּבֹרָה.—ב) ״סל כעין כַּוֶּרֶת של קנים לצוד דגים: כוורת הציידים שצדין בהן הדגים (רמב"ם, כלים ט יא).

*כּוֹרָה, *כּוֹרֶת,— עי' כֹּרֶת.

כּוֹרֶת,—עי' כֹּרֶת.

*כּוּשׁ[1], ב"ז, מ"ר כּוּשִׁים,—א) הכלי שיטוו בו החוטים, Spindel; fuseau; spindle: הכוש והאימה והמקל (כלים יא ו). כוש שבלע את הצינורא (שם ט ו). כוש שהוא תחוב בכותל (אהל' יו ב). הנוגע בצמר שעל גבי האשווה ובטווי שעל גבי הפלך וכו' ובכוש ובעומא (תוספ' כל' ב"ב א ו). פי כוש וכו' פלכה שעושין על פי הכוש כמו כדור אצל הצינורה כדי שיכבד הכוש ויסוב (ר"ח שבת עח.). והכוש אשר יטוו בו הוא מחובר משלשה חלקים החלק הראשון העץ אשר עליו הדבר הטווי או המפותל והחלק הב' קצה הברזל או הנחשת אשר יהיה בקצה זה העץ והוא אשר יקרא צינורא והחלק השלישי המכביד והוא אשר יקרא פיקה והוא אשר יקרא במערב נולה (פי' המשנ' לרמב"ם, פרה יב ח).—כּוּשׁ של רובן, עי' *רובן: כוש של רובן לא יזה לא על הכוש ולא על הפיקה (פרה יב ח).— ב) *כעין שפוד קטן עשוי עץ ישתמשו בו לתחבו בדבר של אכילה להכנים לתוך הפה, ובכלל לתחב בו דבר אל מקום צר: נוטל אדם קורנס לפצוע בו את האגוזים וכו' את הכוש ואת הכרכר לתחוב בו (שבת יז ב). עֻברה שהריחה תוחבין לה בכוש (תוספתא יוה"כ ה ד). יד הסכין טפח ושירי הכוש טפח ושירי השפוד טפח (שם כל' ב"ב ז ג). עוברה שהריחה בשר קודש או בשר חזיר תוחבין לה כוש ברוטב ומניחין לה על פיה (יומ' פג.). כגון שתחב לו חברו לתוך פיו או שתחב הוא לעצמו בכוש ובכרכר (חגי' כד:). אם תחב אדם טומאה בכוש והכניסה לתוך גרונו של אדם טהור (רמב"ם טומא' מת א ג).—ובכנ': בתוך גרונך אתחוב את כושי, ואומר לך שמע נא העבד הכושי (עזר' הבבלי, תוכח' מוסר יו).

כּוּשִׁי, ת"ז, לנק' כּוּשִׁית, כֻּשִׁית, מ"ר כּוּשִׁיִּים, כֻּשִׁיִּים,—איש מארץ כּוּשׁ: ויאמר יואב לַכּוּשִׁי לך הגד למלך אשר ראיתה (ש"ב יח כא). והנה הַכּוּשִׁי בא ויאמר הַכּוּשִׁי יתבשר אדני המלך וכו' (שם לא). ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הַכֻּשִׁית אשר לקח כי אשה כֻשִׁית לקח (במד' יב א). הלוא כבני כֻשִׁיִּים אתם לי (עמוס ט ז). — ומפני שעור פניהם של אנשי כוש שחור לכן כושי הוא כנוי לאדם שעור פניו שחור: היהפך כּוּשִׁי עורו ונמר חברברתיו גם אתם תוכלו להיטיב למדי הרע (ירמ' יג כג).—ובתו"מ: מה כושי משונה בעורו כך צפורה משונה בנויה יותר מכל הנשים וכו' מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במראיו (ספרי במד' לט). מעשה בכושי אחד שנשא לכושית אחת והוליד ממנה בן לבן (מד"ר בראש' עג). בכל מקום גרמני מוכר כושי ובאן כושי מוכר גרמני אין זה עבד (שם פו). — ואדם שחור: הכושי והגיחור והלבקן והקפח (בכור' ז ו). — וגם לדבר לא בע"ח: אתרוג הכושי פסול והירוק ככרתי ר"מ מכשיר ור"י פוסל (סוכ' ג ו). יין כושי (ב"ב לז:). —״וקריאה שלסגולהלילד יפה: כאדם הקורא את בנו כושי כדי שלא תשלט בו עין רעה (רש"י במד' יב א). —ובמליצה, ״כנוי להפרעוש ע"ש שחרותו: ויען ויאמר על הפרעוש כושי ולא מבני חם, שחור כפחם, לחם רשע ילחם, ובלי שלח ילחם, וכתנור יחם (ר"י חריזי, תחכמ' ד). וכי ישאלוה (את העלמה שעקצה פרעוש) למה תבכי ולא תחשי, תאמר בא אלי העבד הכושי, ומשכבו בחקי הכין (שם).—וכושית במשמ' זו: ולפניך כושית מבנות חם, לובשת מעשה פחם, ולבה לחיל הקור יכעס ויחם, וחילה בחילו נלחם (שם ה).

כּוֹשֶׁל,—עי' כֹּשֶׁל.

*כּוֹשְׁפָן, — עי' *כֹּשְׁפָּן.

כּוֹשֶׁר,—עי' כֹּשֶׁר.

א. כּוֹשֶׁרֶת[1], כּוֹשָׁרָה, ש"נ, מ"ר כּוֹשָׁרוֹת,—מעשה של כח ועז וחריצות, Macht u. Tüchtigkeit

---

[1]) רק עבר', ולא נתברר מקורו. בערב' אין מלה דומה לזו במשמ' קרובה למשמ' מלה זו בעברית.

[1]) צורה זו ליחיד מהרבים כושרות קבע רשב"ג, עי' לקמן בערך ב. ״כושרת. והצורה כושרה נמצאת

אלהים : puissance et habilité; vigour a. capacty מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות [1]) אך סוררים שכנו צחיחה (תהל׳ סח ז).—ב) כמו כשרות : ועמד איש צדיק תמים בדורות, מישר מעגל ומסלות ישרות, את האלהים התהלך בכשרות (יול׳ כ׳ בבוע׳, כבודי מעבהו).

ב.**כושרת**, ש״נ, מ״ר כושרות—כמו פבל : והנחילה (אלהים את לשון העברית) לבניו אב המון גם היתה לדור דורים נשמרת, גם לא עזבה גר בארץ לועזים יום נלכדה רגלם בתוך כ ו ש ר ת[2]), בה נתנה איש דת וגם בה נשלחו כל הנביאים לחבש נשברת (רבב״ג, שיר העגק).

כבר בתשוב׳ רה״ג לר׳ יהודה אלוף מקירואן (בו״ת גאונ׳ גני׳, כ׳ גינצב׳ 278), אך לא נתברר בודאות מה כונתו של רה״ג במלה זו. וקבע צורה זו להרבים כושרות גם גזנ׳ (Ges. Thes.), וקבלה גם בן זאב, ואע״פ שבמה״ש שבמקרא אין אנו מוצאים בפרוש הצורה פועלה אלא פועלה, כמו שכבר העירותי בערך כובעה, בכ״ז יש לה גם לצורה זו זכות בלשוננו, כמו שכבר אמרתי שם בהערה, ובפרט שעב״פ עצם הצורה כושרה כבר הניח גם רה״ג. ועי׳ הערה לקמן בדבר מקור המלה ומשמ׳.— [1]) התרגום באר את הכתוב במליצה ארוכה ותרגם בכושרות אבהתן כשרון. ריב״ג, ואחריו ראב״ע ורי״ק ורד״ק פרשו טבעות הכבלים, ואמרו כי המלה בכושרות מוסבת לאסירים, ר״ל האסורים בכבלי ברזל, וכעין זה בן זאב אלא שפרש כושרה סד כמו כשורא בארמ׳. אבל, אין שום מקור לפרוש זה, ולפי סגנון מליצת הכתוב נראה כי המלה בכושרות מקבלת לביתה והוא דבר בפני עצמו ולא תאר לאסירים. ובשביל זה נטה רש״י לדעתו של מנחם בן סרוק שראה בהמלה כושרות תה״פ למוציא, רק פרש לא כמו מנחם במשמ׳ ישר ותבונה (או לפי נוסחה אחרת נכונה), אלא בזמן כשר : הוציא את ישראל ממצרים בחדש שהוא כשר להולכי דרכים לא חמה ולא צנה. ע״כ. וזה לפי הדרש שדרש את הכתוב בענין יציאת מצרים, אבל לפי פשוטו של מקרא שהכונה כאן לסתם אסירים אין מקום לזמן הכשר. והנה החדשים, גזנ׳ והבריו, אחזו בעצם הדבר בפרוש רש״י אלא שאמרו כי הכונה בכושרות היא במעמד טוב ומאשר. ואולם, גם זה אינו מתישב כלל על לשון מליצת הכתוב, והמליצה : הוא מוציא אסירים באשר, היא חלשה ובלי טעם, והכונה האחת הנאותה כאן, לפי המליצה ולפי הנהוג במקומות אחרים במקרא כשמדבר אדות הוצאת אסירים ממאסרם, היא רק כח ועז וגבורה והריצות, ובאמת במשמ׳ זו תרגמו התרגו׳ הקדמונ׳, השבעים במלה שפרושה הוא כח ואמץ לב, והולג׳ fortitudine, כמו״כ במשמ׳ זו, וכמו״כ הפשיטא : ב כ ש ר י ו ת א , ותרגם בר עלי בערב׳ נג׳אה וכיש, ר״ל הצלחה במעשהו והריצות גדולה. [2]) עפ״י פרושו של ריב״ג להשם כושרות שבמקרא.

***כותב**, ש״ז, מ״ר כותבים,—א) אדם שאומנותו להעתיק ספרים וכדומה, Schreiber, Kopist; scribe, copist: כותבי ספרים תפלין ומזוזות (תוספתא ביכור׳ סוף). — *כותב אומן, שיודע לכתב בכתב יפה, Schönschreiber; calligraphe; calligraphist: של בית חגירה כותבים אומנים היו בירושלם (ירוש׳ מגי׳ עא.).—ב) הקצה החד של המכתב שבו כותבים : מכתב שנטל הכותב שלו טמא מפני המוחק (כלים יג ב).

*כותבן,—עי׳ כותבן.

***כותבת**[1]), ש״נ, מ״ר כותבות, — פרי עץ התמר כשמתחיל להתיבש, trok. Dattel; datte sèche; dry date : אוכל פועל קישות אפילו בדינר וכותבת אפילו בדינר (ב״מ ז ה). מעשה והביאו לו לריב״ז לטעום את התבשיל ולרבן גמליאל שתי כותבות ודלי של מים (סוכ׳ ב ה). מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין ביריחו הביאו לפניהם כותבות קפץ ר״ע וברך (תוספתא ברכ׳ ד יג). האוכל כבותבת הגסה וכו׳ ככותבת הגימרין (בס יוה״כ ה ג). אוהבים היו (המלכים) זה לזה משלח זה לזה כותבות[2])

---

[1]) משק׳ כותרת, עופרת. כך הקריאה המקבלה של ספרד׳, אשכנז׳ ותימנים, וכך נקודה מלה זו בסדור תימנ׳ בנקוד עליון כ״י עתיק בבריט׳ מוז׳, כותבת, בפתח במקום הסגול שבנקוד התחתון כנהוג. לוי נקד כותבת, כדי להשוותה קצת להשם הארמי קשבא, אבל הקריאה המקובלה עקר. והנה הקדמונ׳ לא בארו בפרוש מה הכונה בכותבת, אם זו מין מיוחד של תמרים או אין זה אלא איכות של כל פרי התמר בזמן מן הזמנים של גדולה ובשולה, ומעצם השם אין לברר זאת, כי מקור המלה כותבת לא ידוע. יש מדמים לה המלה קשבא בארמ׳ וקשב a) בערב׳, אך זה קצת רחוק, גם מבחינת צרוף האותיות וגם מבחי׳ משמ׳ המלים האלה, כי קשבא בארמ׳ הוא יותר שם להאילן ולא להפרי, וקשב בערב׳ הוא שם לתמרים יבשים וגרועים מאד, ובכל מקום שנזכרה מלה זו בתלמוד נראה ברור כי כך היו קוראים לכל פרי התמר כשהיו מביאים אותו לאכילה. וכך נראה מהמאמר במדרש שהמלכים שלחו כותבות זה לזה, שבודאי לא היה זה מין קשה וגרוע. ומדברי ר׳ יוסה בירוש׳ : שצריך למעך את חללה (ירוש׳ יומ׳ ח מד 7), נראה ברור כי כותבת היא תמר מיבש שע״ז נתהוה בו חלל בין הבשר ובין הגרעין. וכך ע׳ לו (Pfln. § 78). ובין השמות הרבים לפרי התמר בערב׳ אין דומה או קרוב לכותבת.—[2]) כך בהוצא׳ ד״ר תיאודור, ובנוסח׳ כתבים.

---

a) قشب

ודוריות (מד"ר כרא"ש מג). ומלך בבל אנטיקיסר שלו היה יושב ביריחו והיה זה משלח לו כותבות וזה משלח לו דוריות (שם פה). — כותבת הגסה: האוכל ככותבת הגסה כמוה וכגרעינתה (כ"מ ז ה). האוכל ביום הכיפורים ככותבת הגסה (ירוש' יומ' ת מד ג). א"ר יהודה כותבת הגסה שאמרו יתירה מכביצה (בבלי שם עט.). רב זביד אמר כותבת הגסה שאמרו חסירה מכביצה (שם:). — ואמר הפיטן: בעשר לחדש הוא יום הכפורים, יום הקרב שני שעירים ואוסר שני שיעורים, לאכילה כותבת גסה מפרי התמרים ולשתיה מלוא הלוגמא כי כן הורו המורים (סדור תימני ליוה"כ).

כּוֹתֶל,—עי' כֹּתֶל.

כּוֹתֶרֶת, – עי' כֹּתֶרֶת.

*__כּוֹתֶשׁ__,—עי' כֹּתֶשׁ.

כזב[1], ממנו כָּזָב, כָּזֵב, אַכְזָב, *כַּזְבָן, *כַּזְבוּת, *כַּזְבִי, *כַּזְבָנוּת, *כַּזְבָנִית.

כָּזָב, ש"ז, מ"ר כְּזָבִים, כִּזְבֵיהֶם, — לא אמת, ובפרט שאין פיו של המדבר ולבו שוים, Lüge, Falscheit ; mensonge, fausseté ; lying, falsehood: ותאמר דלילה אל שמשון הנה התלת בי (במה שאמרת כי אם תאסר בשבעה יתרים לחים יחלש כחך) ותדבר אלי כְּזָבִים עתה הגידה נא לי במה תאסר (שופט' יו י). אוי להם כי נדדו ממני שד להם כי פשעו בי ואנכי אפדם והמה דברו עלי כְּזָבִים ולא זעקו אלי בלבם כי יילילו על משכבותם (הוש' ז יג-יד). כי שמנו כָזָב מחסנו ובשקר נסתרנו (ישע' כח יה). אפרים רעה רוח ורדף קדים כל היום כָּזָב ושד ירבה וברית עם אשור יכרתו ושמן למצרים יובל (הוש' יב ב). שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כָזָב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית (צפנ' ג יג). ושניהם המלכים לבבם למרע ועל שלחן אחד כָּזָב ידברו (דני' יא כז). תאבד דברי כָזָב איש דמים ומרמה יתעב יי' (תהל' ה ז). אך משאתו יעצו להדיח ירצו כָזָב בפיו יברכו ובקרבם יקללו (שם סב ה). אל תתאו למטעמותיו (של מושל) והוא לחם כְּזָבִים (משלי כג ג).—ומצוי במשמ' זו בספה"א: והכלל כי כזב יקרא מצד האומר בלבד כשלא יסכימו הפה והלב יחד (העקרים ג כז). הכזב הפך הנאמנות הוא לדבר דבר או לעשות תועה לרמות ולהונות רעהו (ר"א מודינא, צמח צדיק כג).—ובמשמ' של שקר פשוט: חזו שוא וקסם כָּזָב האמרים נאם יי' ויי' לא שלחם ויחלו לקים דבר הלוא מחזה שוא חזיתם ומקסם כָּזָב אמרתם ואמרים נאם יי' ואני לא דברתי (יחזק' יג ו-ז). יפיח כְּזָבִים עד שקר ומשלח מדנים בין אחים (משלי ו יט). עד שקרים לא ינקה ויפיח כְּזָבִים לא ימלט (שם יט ה).—ובמדר': זו מלכות הרשעה שמסיתה את העולם ומטעה אותו בכזביה (מד"ר שה"ש, התחלה תנסס).—ומצוי במשמ' זו בספה"א: מי שמשמר עצמו מהכזב מושל בלשונו וימעט חטאו (רבנ"ג, מכת' הפניני', מלות סתכס לכנו). ראשונה תרחיקהו (את הילד) מן הכזב כי אין בכל המדות הפחותות מדה פחותה כמו הכזב (שבט יהודה סד). — ובמשמ' נרדפת לשוא, דבר שאין בו ממש: תאהבון ריק תבקשו כָזָב (תהל' ד ג). אך הבל בני אדם כָּזָב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד (שם סב י). — וכנוי לע"ז וכדומה: על מאסם את תורת יי' וחקיו לא שמרו ויתעום כִּזְבֵיהֶם אשר הלכו אבותם אחריהם (עמוס ב ד).

כָּזַב, פ"ע, כֹּזֵב,—א) דִּבֵּר כָּזָב: אני אמרתי בחפזי כל האדם כֹּזֵב (תהל' קיו יא).—ובתו"מ: שכזבה באביה (סנה' פב:). לא כזבתי לך (תנח' בלח ה).—*דעה כֹּזֶבֶת וכדומה, מוטעת, משבשת, לא נכונה: מי שלא הגיעה מדרגת עיונו להאמין הכתובים בדרך מסכים אל האמת ומאמין אותם כפשטן ועלה מזה בידו דעת כוזב להיותו חושב שזהו דעת התורה איננו יוצא בזה מכלל בעלי התורה חלילה (העקרים א א).—*מחשבה כֹּזֶבֶת: הנה יהיה באמת מחשבתם בחיוב המלך והכרחיותו כוזבת (ר"י אברבנאל, ש"א ח). — *אמונה כֹּזֶבֶת: ולי נראה שהוא רומז לאמונה כוזבת היו רבים נכשלים בה בימי בית שני (המאירי יומ' א יג.).—ב) *כָּזַב הנחל, המעין וכדומה, כלו מימיו, חדל לנבוע: וכן היה ר' יהודה אומר יורדת הצלמון אסורה מפני שכזבה[1] בשעת פולמוס אמרו לו כל מימי בראשית כזבו[1] בשעת פולמוס (תוספתא פרה ט ב).

—נפע', נִכְזַב, נִכְזְבָה, נִכְזֶבֶת,—א) נִכְזַב האיש, נתברר שהוא דִּבֵּר כָּזָב: אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונִכְזָבְתָּ (משלי ל ו).— ב) נִכְזְבָה התוחלת וכדומה, לא נתקימה, היתה לבסוף אפס ואין: שים עליו כפך זכר

[1]) בערב' כד'ב a), בארמ' כדב.

a) كَذَب

[1]) הכתיב בכל הדפוס' חסר, בלי יוד אחרי הכף.

מלחמה אל תוסף הן תחלתו נכזבה¹) הגם אל מראיו יטל (איוב מ לב-מא-א). — ג) ״נִכְזַב המעין, וכדומה, חדל לנבוע: חי אהבתם כי לאטם ילכו מי מעיני דודי ולא נ כ ז ב ו²) (רמב״ע דיואן, כ״י בודליאנה).

—פע׳, כִּזֵּב, אֲכַזֵּב, תְּכַזֵּב, תְּכַזְּבִי, יְכַזֵּב, וִיכַזֵּב, יְכַזֵּבוּ, —א) כִּזֵּב פלוני, אמר ולא קִיֵּם דברו: לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה (במד׳ כג יט). כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יְכַזֵּב אם יתמהמה חכה לו (חבק׳ ב ג). — כִּזֵּב לפלוני, הבטיח לו דבר ולא קימו: אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי (תהל׳ פט לו-לז).—וכִזֵּב בפלוני, אמר לו אדותיו דבר רק מן השפה ולחוץ, שאי אפשר שיתקים: ויאמר (אלישע להאשה השונמית) למועד הזה כעת חיה אתי חבקת בן ותאמר אל אדני איש האלהים אל תְּכַזֵּב בשפחתך (מ״ב ד יז). — וקצת במשמ׳ התלוצץ: לו איש הלך רוח ושקר כִּזֵּב אטף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה (מיכ׳ ב יא).—וכִזֵּב במשמ׳ דבר שקר: ותחללנה אתי אל עמי בשעלי שעורים וכו׳ בְּכַזֶּבְכֶם לעמי שמעי כזב (יחזק׳ יג יט). עד אמונים לא יְכַזֵּב ויפיח כזבים עד שקר (משלי יד ה). ועתה הואילו פנו בי ועל פניכם אם אֲכַזֵּב (איוב ו כח).—ובתו״מ: אם יאמר לך אדם אל אני מ כ ז ב הוא (ירוש׳ תענ׳ ב סה:). —ובמשמ׳ דבר אחד בפה ואחד בלב: ואת מי דאגת ותיראי כי תְכַזֵּבִי ואותי לא זכרת (ישע׳ נז יא). ויפתוהו בפיהם ובלשונם יְכַזְּבוּ לו (תהל׳ עח לו).—ובגמ׳: אמר ר׳ אליעזר מתוך שיודעין בהקב״ה שאמתי הוא לפיכך לא כ י ז ב ו לו (יומ׳ סט:).—ובסהמ״א במשמ׳ זו: ואם העיד כי לוי הרג את הנפש עם היותו חושב ששמעון היה ההורג אעפ״י שאינו משקר שהרי הענין כן היה הנה הוא מ כ ז ב כי אין פיו ולבו שוים והפה מכזב למחשבת הלב (העקרים ב כז).—וכמו פ״י כִּזֵּב, אמר והחליט שהוא כָּזָב, שהוא לא לפי האמת והצדק: כי אמר איוב צדקתי ואל הסיר משפטי על משפטי אֲכַזֵּב אנוש חצי בלי פשע (איוב לד ה-ו). — ב) כִּזְּבוּ מי המעין וכדומה, נפסקו, לא נבעו יותר: והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יְכַזְּבוּ מימיו (ישע׳ נח יא). — ובתו״מ במשמ׳ זו: מים חיים ולא מים מלוחים ולא מים פושרים ולא מים מ כ ז ב י ם ולא מים מנטפים (ספרא מצורע א א). המים ה מ כ ז ב י ם פסולין אלו הם המים ה מ כ ז ב י ם, ה מ כ ז ב י ם אחד בשבוע ה מ כ ז ב י ם בפולמסיו׳ ובשני בצרון (פרה ח ט).— ואמר המשורר במליצה בשבחו את מעין החסדים של השר: מעין חסדים לא י כ ז ב הוי לכו אליו וצחה בין בצמא עלפו (רמב״ע, דיואן קנז, כ״י בודליאנה).

—הִפעִ׳, הִכְזִיב,—הִכְזִיב את פלוני, הוכיח שהוא כּוֹזֵב: ואם לא אפו מי יַכְזִיבֵנִי וישם לאל מלתי (איוב כד כה).

*כַּזָּבוּת, ש״נ,—סגולת הכַּזָּב: אולי לא עשתה חפיפה ויתברר כ ז ב ו ת ה גם אם נניח כדבריה הא מ״מ הרעה לעשות (תשו׳ ר״ע איגר, א קיד).

*כְּזָבִי, ת״ז, לנק׳ כְּזָבִית, מ״ר כְּזָבִיִּים, כְּזָבִיּוֹת,—של כָּזָב, מטבע הכָּזָב: מתחילת היצירה מתחלת לפעול בבקשת האמת שלא עמד רגע מימיו בטעיותיהן ואמונותיהן ה כ ז ב י ו ת (ר׳ ידע׳ בדרשי, תהל׳ ב). ותלה כל אחד דעתו המשובשת ו ה כ ז ב י ת באיזה מאמר מדרז״ל (הקד׳ תעודה בישראל).—ובמשמ׳ שם דבר, כמו כָּזָב, בחדוד: חייב לחבירו מנה ואין לו טוב שיפייסנו שימתין לו ולא ידחנו בלך ושוב וכיוצא כי האמת יסוד בנין ו כ ז ב י¹) בת נשיא מדין (חיד״א, לפורן תמיד יא), ר״ל הכזב מביא לידי מ ד נ י ם ומריבות.

*כַּזְבָן, ש״ז,—מי שדרכו לכזב: כיון שראה עכן כך אמר בלבו עכשיו אני נלכד בגורל איני מאמין ונחשב כ ז ב ן לפני יהושע (מד״ר במד׳ כג).—ובסהמ״א: מי שהוא סובל חברת ה כ ז ב ן הוא רע ממנו (מבח׳ הפנינ׳, מלו׳ החכס לכנו). פירוש (וייפנא הוא) כ ז ב ן (ערוך, ערך זייף). פלוגי שקרן בדאי ו כ ז ב ן (תשו׳ ר״ת לו). אנשי אמת שאינם כ ז ב נ י ם (ראב״ע שמות יח כא). האיש ה כ ז ב ן הנה מנהגו לשלח ריב ומדנים (רלב״ג משלי טו). זה האיש סורר ומורה ו כ ז ב ן ונקרא בשבבר שמו רבן (עמנ׳, מחבר׳ התפת). והנה הוא (ישו) בעצמו העיד על עצמו שהוא בשר ודם ואתה אומר שהוא אלוה ומי נאמן אתה או אני מכל מקום אתה כ ז ב ן שעשית אותו אלוה (נסתור הכומר). בעד כזבן תקח איש ידוע לך לדובר שקרים תמיד (ר״א מודינו, לב האריה ב יב).

*כַּזְבָנוּת, ש״נ,—סגולת אדם כזבן: בדורות הללו שאנו בקיאין בהן (בהגוים) שכל עסקיהן בשקרנות ו כ ז ב נ ו ת אין ללמוד משטרותיהן כלל (תשו׳ הגא׳,

---

והוא קל כמו במקרא בפעל.—¹) הנוסח משבש, והגיהו בו החדשים הגהות מתחלפות, אך לעצם משמ׳ תוחלת נכזבה אין הדבר נוגע.—²) כמו במקרא בפעל, ובתוספתא בקל.

¹) רומז לשם הפרטי כזבי בת צור (במד׳ כה טו).

הרכבי רפח). הכזבנות יתהפך למלכי ישראל שכולם ילכו לחבל (ערוך, ערך גת).

°כזבנית, ש"נ, — אשה שדרכה לדבר כזב: הגדלי עתה מרים נאמנת היא או כזבנית (נסתור הכומר).

כזר[1], ממנו אכזר, אכזרי, אכזריות, °כזר.

°אכזר, — פעל לא נמצא לא במקרא ולא בתו"מ. — התפ', °התאכזר, — התאכזר בפלוני, התנהג כמו אכזר, בלי רחמים, נהוג בדבור העברי בא"י ובספרות החדשה.

א. כח[2], ש"ז, — שם למין ממיני השממית, Eidechsenart, espèce de lézard; kind of lizard: והאנקה והכח[3] והלטאה והחמט והתנשמת (ויקר' יא ל). — ואמר המשורר: ומה יוכל עשה תיש לליש ומה כח בכח ואנקה (ר"ש הנגיד, ידידותך).

ב. כח, ש"ז, ככנ' כחי, כחך, כחך, כחה, כחכם, כחו, כחה, כחם, מ"ר *כחות, — א) סגולה טבעית שנותנת לגוף בע"ח יכלת מעשים קשים, גדולים, לשאת משא כבד מאד, לשבר דבר חזק מאד, וכיוצא בזה, Kraft; force; strenght, — האדם: וילפת שמשון את שני עמודי התוך אשר הבית נכון עליהם ויסמך עליהם וכו' ויט בכח ויפל הבית על הסרנים ועל כל העם אשר בו (שופט' יו כט-ל). ויעלו אליה (אל דלילה אשת שמשון) סרני פלשתים ויאמרו לה פתי אותו וראי במה כחו גדול וכו' ותאמר דלילה אל שמשון הגידה נא לי במה כחך גדול וכו' אם גלחתי וסר ממני כחי וחליתי והייתי ככל האדם וכו' ותחל לענותו ויסר כחו מעליו (שם ה-יט). תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה (משלי כ כט). — השור: ורב תבואות בכח שור (משלי יד ד). — הרים: התקשר רים בתלם עבתו אם ישדד עמקים אחריך התבטח בו כי רב כחו ותעזב אליו יגיעך (איוב לט י-יא). — הבהמות שביאור: הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך חציר כבקר יאכל הנה נא כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו (איוב מ יה-יו). — כח הידים לעבודה: ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני גם כח ידיהם למה לי עלימו אבד כלח (איוב ל א-ב). — לא היה בו כח, מפני צום וכדומה: גם כח לא היה בו כי לא אכל לחם כל היום וכל הלילה (ש"א כח כ). גם רעב ואין כח לא שתה מים ויעף (ישע' מד יב). — והאכילה נתנה לו כח: ואשמה לפניך פת לחם ואכול ויהי בך כח כי תלך בדרך (ש"א כח כב). ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה (מ"א יט ח). — וכח לעשות מלחמה, לגבר על האויב וכדומה: עודני היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה ככחי אז וככחי עתה למלחמה ולצאת ולבוא (יהוש' יד יא). יי' עמך גבור החיל וכו' לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין (שופט' ו יב-יד). כי לא בכח יגבר איש (ש"א ב ט). ואבד מנוס מקל וחזק לא יאמץ כחו וגבור לא ימלט נפשו (עמוס ב יד). היו שריה כאילים לא מצאו מרעה וילכו בלא כח לפני רודף (איכ' א ו). — ועם, חיל: עם רב אתה וכח גדול לך וכו' כי תוריש את הכנעני כי רכב ברזל לו (יהוש' יז יז-יח). ועל ידם חיל צבא וכו' עושה מלחמה בכח חיל לעזור למלך על האויב (דהי"ב כו יג). — וכח גופני ורוחני להצליח בדבר: ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה וזכרת את יי' אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל (דבר' ח יז-יח). כי אמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבנתי (ישע' י יג). לא בחיל ולא בכח (יצליח ויעשה כל הנצרך) כי אם ברוחי אמר יי' צבאות (זכר' ד ו). כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה (קהל' ט י). — וביחס לאלהים ומעשיו הגדולים: ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי (שמות ט יו). למה יי' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה (שם לב יא). כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו (במד' יד יג). עשה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו (ירמ' י יב). אהה

---

[1]) רק בעבר', ובארמ' וסור' כמו"כ במשמ' זו. בערב' אין כזר ואף לא כד"ר. וכן בשאר הצרופים של אלה שלש האותיות אין בערב' מושג שממנו יכול להסתעף מושג האכזריות כמשמ' בעברית. ובמשמ' האכזריות משמשים בערב' צרופים אחרים שאינם קרובים כלל להצרוף כזר.

[2]) לא נתברר מקורו ומהותו בודאות, ועי' הערה לקמן. — [3]) אונק' תרגם כוחא. אבל כבר העיר ע' לו (Aram. Lurchn. § 19) כי קרוב לודאי שהיא היא המלה העברית שהניח אונק' בלי תרגום. השבעי' וכמו"כ ולג' תרגמוהו בקמיליאון, ר"ל אותו מין הלטאה המחליף גון עורו לפי רצונו. רסע"ג ואחריו ריב"ג תרגמוהו בחרדון בערב', שהוא מין לטאה גדולה, עי' ערך *חרדון. ואין בערב' שם דומה לזה לאחד ממיני הלטאה זולתי המלה כבח שהביא דוזי, וכבר העיר ע' לו שאולי יש איזה יחס בינה ובין המלה כח העברית. וממשמ' השרש כות או כחח בודאי אין לעמד בודאות על מהותו של הבע"ח הנקרא בשם זה.

אדני יי׳ הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול ובזרעך הנטויה (שם לב יז). הקצור קצרה ידי מפדות ואם אין בי כח להציל הן בגערתי אחריב ים (ישע׳ נ ב). מכין הרים בכחו נאזר בגבורה (תהל׳ סה ז). כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (שם קיא ו). בכחו רגע הים ובתובנתו מחץ רהב (איוב כו יב).—ובחבור עם תארים אמיץ, גדול, רב, שגיא וכדומה: חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו וישלם (איוב ט ד). יי׳ ארך אפים וגדול כח (נחו׳ א ג). גדול אדונינו ורב כח (תהל׳ קמז ה). שדי לא מצאנהו שגיא כח ומשפט (איוב לז כג).—וכח לפעולות מתחלפות, לבכות: וישא דוד והעם אשר אתו את קולם ויבכו עד אשר אין בהם כח לבכות (ש״א ל ד).—ולהרים קול: על הר גבה עלי לך מבשרת ציון הרימי בכח קולך מבשרת ירושלם (ישע׳ מ ט). קול יי׳ בכח קול יי׳ בהדר (תהל׳ כט ד).—וללדת: באו בנים עד משבר וכח אין ללדה (ישע׳ לז ג). — ומאמצי הכח ויגיעה לעבודה, ועצם העבודה: ואתנה ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן (בראש׳ לא ו). ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחשה ותם לריק כחכם ולא תתן ארצכם את יבולה ועץ הארץ לא יתן פריו (ויקר׳ כו יט-כ). ואני אמרתי לריק יגעתי לתהו והבל כחי כליתי (ישע׳ מט ד).—וכח גופני ורוחני לעמד במקום גדול: ילדים אשר אין בהם כל מאום וכו׳ ומביני מדע ואשר כח בהם לעמד בהיכל המלך (דני׳ א ד).—וכח לשאת ולסבל דבר, יסורים וכדומה: מה כחי כי איחל ומה קצי כי אאריך נפשי אם כח אבנים כחי אם בשרי נחוש (איוב ו יא-יב). העם רב והעת גשמים ואין כח לעמוד בחוץ (עזר׳ י יג). התרפית ביום צרה צר כחכה (משלי כד י). — כח הסבל, עי׳ סבל.—החליף כח, עי׳ חלף.—עצר כח, עי׳ עצר.—כלה הכח, עי׳ כלה.—כשל כח, הכשיל כחו, עי׳ כשל. — יגיע כח, עי׳ יגיע.—עמד מכח, עי׳ עמד.—*סמך כח, עי׳ סמך. — עזבהו כחו: לבי סחרחר עזבני כחי (תהל׳ לח יא). — ובמשמ׳ כח החמס: ומשך (הרשע) אבירים בכחו (איוב כד כב). והנה דמעת העשקים ואין להם מנחם ומיד עשקיהם כח ואין להם מנחם (קהל׳ ד א).— ב) בהשאלה, כחו של אדם, זרעו, ובפרט הילד הראשון: ראובן בכרי אתה כחי וראשית אוני (בראש׳ מט ג).—כחה של האדמה, פריה ותבואתה. כי תעבד את האדמה לא תסף תת כחה לך (בראש׳ ד

יב). אם עלי אדמתי תזעק ויחד תלמיה יבכיון אם כחה אכלתי בלי כסף ונפש בעליה הפחתי (איוב לא לח-לט).— ג) בבלל, הון ונכסים וכדומה: הכי אמרתי הבו לי ומכחכם שחדו בעדי (איוב ו כב). פן ישבעו זרים כחך ועצביך בבית נכרי (משלי ה י). ככחם נתנו לאוצר המלאכה (עזר׳ ב סט). — ובתו״מ, כמו במקרא: וכמה קולות היו (בהר סיני) וכמה לפידים היו אלא שהיו משמיעים את האדם לפי כחו (מכי׳ יתרו, בחדש ט). התיצבו וראו את ישועת יי׳ אמרו לו אימתי אמר להם למחר אמרו לו משה רבינו אין בנו כח לסבול (שם בשלח ב ג). שימרתי כחי לזיקנותי (ירוש׳ כלא׳ א ס ג). חוץ מאלישע בן אבויה שידע כחי ומרד בי (שם חגי׳ ב עז:). אם סדרתה תפילה לא יהא לך צרי עין מלמעלה אלא הכל יהו מאמצין כחך (שם תעני׳ ג סו ד). אמר משה לפני הקב״ה עכשיו יאמרו אומות העולם תשש כחו (של אלהי ישראל) ואינו יכול להציל (ברכ׳ לב.). כל המרפה עצמו מדברי תורה אין בו כח לעמוד ביום צרה (שם סג.). א״ר אלעזר מגפח בידו ובכל כחו (כילה יד.). שהיא (התורה) מתשת כחו של אדם (סנה׳ כו:). ג׳ דברים מכחישין כחו של אדם ואלו הן פחד דרך ועון (גיט׳ ע.). בוא וראה כמה גדול כחן של כהנים שאין לך קל בעופות יותר ממוראה ונוצה פעמים שהכהן זורקן יותר מבשלשים אמה (זבח׳ סד.). גדול מאחיו בנוי בכח בחכמה ובעשר (הור׳ ט.). ר״ש בן הלפתא שהיה בטוח על כוחו יצא לו בחצי הלילה לילך לעירו (מד״ר דבר׳ ט). שבוע שבן דוד בא בה מביאים קורות של ברזל ונותנים לו על צוארו עד שנכפפה קומתו והוא צועק ובוכה ועולה קולו למרום אומר לפניו רבש״ע כמה יהא כוחי וכמה יהא רוחי וכמה יהא נשמתי וכמה יהיו איבריי לא בשר ודם אני (פסיק׳ רבתי לו).— וכחו של שור וכדומה: שור כחו קשה ואין קרניו נאות (ספרי דבר׳ לג). —*יישר כחך, ברכה וקריאה של הכרת טובה לאדם בעד מעשה טוב, עי׳ ערך ישר. — ובדברים לא בע״ח: כל ימי שהיה שמעון הצדיק קיים היה אור המערכה מתגבר ועולה משהיו נותנין שני גיזרי עצים בשחרית לא היו נותנין כל היום משמת שמעון הצדיק תשש כוחה של מערכה ולא היו נמנעים להיות נותנין עצים כל היום (ירוש׳ יומ׳ ו מג ג). אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל עד כאן הוא מעבה את הכותל מיכן והילך הוא מתיש את כוחו (שם בבי׳ ה לג.).—כח הככר, כמותו,

משל: בעל הבית יודע כחו של בכרו (ירוש׳ ברכ׳ ח יג.). —ובהשאלה, פ׳חה של העין וכדומה, היכלת הטבעית: כל חדש שנולד קודם לשש שעות אין כח בעין לראות את הישן (ירוש׳ ר״ה ב נח:). —ובמשמ׳ טיבו של דבר: המהלך בבית הפרס על אבנים שאינו יכול להסיטן על האדם ועל הבהמה שכחן יפה וכו׳ על אבנים שהוא יכול להסיטן על האדם ועל הבהמה שכחן[1]) רע (אהל׳ יח ו). לבעל הבית שהיה לו שתי פרות אחת כוחה יפה ואחת כוחה רע על מי הוא נותן את העול לא על אותה שכוחה יפה (מד״ר בראש׳ נה). —וגם בדברים לא בע״ח: עלו באילן שכחו רע בסוכה שכחה[2]) רע (זבים ג א). — וברוחניות, פ׳חו הרוחני של האדם, גדלו וחשיבותו: ישב ר׳ מאיר תחילה נתכרכמו פני ר׳ שמעון אמר לו ר׳ עקיבא חייך שאני ובורך מכירין כוחך (ירוש׳ סנה׳ א יט.). אמר רב מיום שנגנז ספר יוחסין תשש כוחן של חכמים וכהה מאור עיניהם (פסח׳ סב:). א״ר יוחנן כיון שבא אותו צדיק עד דן תשש כחו ראה בני בניו שעתידין לעבוד עכו״ם בדן (סנה׳ צו.). למלך שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן אמר לקטן הלך עמי ואמר לגדול בא והלך לפני כך אברהם שהיה כחו יפה (נאמר בו) התהלך לפני והיה תמים (מד״ר בראש׳ ל). אברהם שהיה כוחו יפה נדמו לו (המלאכים) בדמות אנשים אבל לוט ע״י שהיה כוחו רע נדמו לו בדמות מלאכים (שם נ). — פ׳חו של פלוני בדעות וכדומה, עד היכן הוא מרחיק ללכת בדעה, בפסק דין וכדומה: רבן גמליאל מחייב בא להודיעך כח רבן גמליאל עד היכן מחייב (ירוש׳ שבוע׳ ו לז.). —ד) *פ׳חו של דבר, מה שהדבר יוכל לפעל ולגרום: בוא וראה מה כח עבירה קשה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה לא היה בהם זבים ומצורעים ומשפשטו ידיהם בעבירה היו בהם זבים ומצורעים (ספרי במד׳ א). בתחילה מודיעה (הכהן להסוטה) כוחן של מים המרים (שם יב). מי שנתחלל שם שמים על ידו אין כח לא לתשובה לתלות ולא ליוה״כ לכפר (ירוש׳ שבוע׳ א לג:). יצא (קין מלפני יי׳) שמח וכו׳ פגע בו אדם הראשון א״ל מה נעשה בדינך א״ל עשיתי תשובה ונתפשרתי התחיל אדם הראשון מטפח על פניו אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע (מד״ר בראש׳ כב). כיון שראתה צפורה שלא בלע אותו אלא עד המילה הכירה שעל עסקי המילה הוא ניזוק וידעה כמה גדול כח המילה שלא היה יכול לבלעו יותר (שם שמות ה). ראה כמה קשה כחו של לשון הרע שנצטוו לבנות בית המקדש ובשביל שהיה הדור בעלי לשון הרע לא נבנה בימיהם (שם דבר׳ ה). —ובמשמ׳ חשיבותו וערכו של הדבר: בוא וראה כמה גדול כח של מלאכה שור שביטלו ממלאכתו ה׳ שה שלא ביטלו ממלאכתו ארבעה (ב״ק עט:). — ה) *פ׳חַ המשפטי והדיני: שום הדיינין שפיחתו שתות או הוסיפו שתות מכרן בטל רשב״ג אומר מכרן קיים אם כן (אם מכרם בטל) מה כח ב״ד יפה (כתוב׳ יא ה), איזה כח משפטי יש לו לבי״ד. לא יתרום עבר ותרם ר׳ ברכיה אומר יפה כחו ר׳ מנא אומר לא יפה כחו (ירוש׳ מע״ב ד נה ד). פשוט (לא בכור) שיפה כחו שנוטל בראוי כבמוחזק (ב״ב קכ:). —ונהוג הדבור גדול או יפה פ׳חו של פלוני משל פלוני, יש לו לפלוני יותר כח משפטי ודיני מלפלוני: כהן שבא על בת ישראל לא תאכל בתרומה עיברה לא תאכל ילדה תאכל נמצא כחו של בן גדול משל אב (יבמ׳ ז ה), שבזכות האב אינה אכלת ובזכות הבן אכלת. שנים מזכין ומחייבין ואחד אומר איני יודע יוסיפו הדיינין יפה כח האומר חייב מכח האומר איני יודע (תוספתא סנה׳ ו ג). בזה יפה כח הבן מכח האב שהבן גובה שלא בשבועה והאב אינו גובה אלא בשבועה (ירוש׳ כתוב׳ ט לג:). אחד אומר שמעתי מפי שנים ושנים אומרים שמענו מפי אחד ייפה כח האחד ששמע מפי שנים מכח השנים ששמעו מפי אחד (שם נדה א מט.). שכל מי שדבר ברשותו כוחו יפה יותר מחבירו (תבו׳ הגאו׳, הרכבי תקכו). —ודבר לא בע״ח: ר״ש אומר יפה כח המזבח מכח הכהנים וכח הכהנים מכח המזבח יפה כח המזבח בקומץ ובלבונה וכו׳ (תוספתא זבח׳ ה ג). כשם שהדין בשלשה כך פשרה בשלשה יפה כח פשרה מכח הדין כיזה צד שנים שדנו יכולין לחזור בהם ושנים שפישרו אין יכולין לחזור בהם (שם סנה׳ א ט). —יִפָּה את פ׳חו, עשה שיהיה לו יותר פ׳חַ משפטי: ומה הוא מחזיר לו (הקונה להמוכר) מעות ואם רצה מחזיר לו קרקע ולמה אמרו מחזיר לו מעות לייפות כוחו של

---

[1]) ואמרו בגמ׳ (ב״מ קה:) ה״ד אדם שכוחו רע אמר ר״ל כל שרוכבו וארכבותיו נוקשות ה״ד בהמה שכוחה רע אמרי דבי ר׳ ינאי כל שרוכבה מטילה גללים. —[2]) ואמרו בגמ׳ (ב״מ קה:) היכי דמי אילן שכוחו רע אמרי דבי ר׳ ינאי כל שאין בעיקרו לחוק רובע היכי דמי סוכה שכוחה רע אמר ר״ל כל שנחבאת בחזיונה.

מוכר (כ"ב ז ב). מפני מה אמרו אלמנה מוכרת שלא בבית דין לייפות כחן של יתומים שלא לבזבז את נכסיהם (תוספתא כתוב' יא ח). מוקשה בין המוקשיות שיפיתה כוחו להציל בשמונה (ירוש' כלא' ג כח ד). בן שייפיתה כוחו בניכסי האב אינו דין שנייפה כוחו בניכסי האם (שם ב"ק ז יו.). במתנה בקש ליתנו לו ולמה כתב לו בלשון מכר כדי לייפות כחו (ב"ב נא.). שכיב מרע שאמר כתבו ותנו מנה לפלוני ומת רואין אם כמיפה את כוחו כותבין (שם קלה:).— הורע כ׳חו, אין לו כל כך כח וזכות בענין זה: אמר רבן גמליאל וכי מרוב העמרים (שכחה בשדה) יופי כח של בעה"ב או הורע כחו (פאה ו ו). קמה שהורע כח עני בה (שאין לו לעני בה הזכות של שכחה) (תוספתא שם ג ו). לוה הימנו אלף דינר בשטר ופרען לו ומבקש ללוות הימנו שנייה הרי זה לא יהזיר לו שטרו הראשון מפני שמוריע כוח לקוחות (שם גיט' ב ט). מוקשה בין הבצלים שהורעת כוחו להציל בשתים עשרה (ירוש' כלא' ג כח ד). פרוזבול המוקדם כשר מפני שהוא מורע כוחו והמאוחר פסול מפני שמייפה כוחו (שם שבי' י לט ד). איש ואשה שבן הורע כחם בנזקין לא חלקת בו בין תם למועד (ב"ק מד.). ומה אם במקום שיפה כחך בהטאתך דהיתיך מהטאת ישראל מקום שהורע כחך במנחתך אינו דין שאדיחך ממנחת ישראל (זבח' קב:).—גרע כחו: אין לגרוע כח הראשונה במה שאין לה בנים (טור אה"ע קיד).—*בא מכ׳חו של פלוני, יש לו הדין והמשפט לבקש דבר, לעשות דבר, מפני שזה היה לפלוני וזה בא לו מפלוני בדרך טבעי או משפטי או בהסכמתו של פלוני שהרשהו לזה: האב (יורש) את הבן (מק"ו) מה אם הבן שאינו בא אלא מכוחו האב הרי הוא יורשו האב שאין הבן בא אלא מכוחו אינו דין שיורשו (ירוש' ב"ב ח טו.). — ובסהמ"א: שיהא שליט זה המלוה וכו' למכרם או למשכנם בכדי ממון השטר חוב שהוציא לפנינו ולאכול פירותיהם ויציאותיהם הוא והבאים מכחו עד שיפרע פלוני הלוה הנזכר את החוב (הבטר' לר"י ברצלוני ה). וכל שוחד ושכירות שיתן על סרבנותי או על סרבנות הבא מכחי יוציא ממני ומן הבא מכחי הכל משלם (שם נה). אני באתי מכח[1]) איש שאין אתם יכולין ליטול ממנו כלום (רמב"ם, תרומ' ה יח). שהרי השוכר אומר לו אין כחך יתר מכח זה שזכית בבית זה מחמתו (רא"ש, שכירות ו יא). והיה כתוב באותו שטר הריני משעבד לך ולכל הבאים מכחך וכו' כי בשעה שמכרו לזה אותו חוב מיד נשתעבד הלוה ללוקח כי הוא נקרא בא מכחו אחר קנייתו (התרומות נא ז). ובעל התרומ' כתב שאם כתב בו נאמנות עליו ועל באי כחו ב"ד בכלל באי כחו הן (טור גביית חוב קו). — וגם בדברים לא בע"ח: לא תעשה שהוא בא מכח עשה הוא (ירוש' קדוש' ד סו:). ושלה איגרת בשאלת שלום וכתב בתוכה אם לא באתי מהיום ליום פלוני הרי את מותרת לכל אדם והגט בתוך האיגרו ולא בא לזמן שקבע לה ומכח האיגרת הלכה היא ונישאת לאיש אחר (תבו' הגא', חכרון קא). אלמנה שיש לה לחלוק עם יורשי בעלה בכח התקנה (טור אה"ע קיד). שמכר או משכן הלוה מדינא דגמרא או גם מכח המנהג (שם חו"מ ס, בבש הרא"ב).—"וכ׳חו של פלוני, במשמ' רשותו וזכותו: יצא (השדה) מכחו של מוכר ועומד בכחו של בונה (רב"י ויקר' כה כט). אין כח ביד המלוה לערער על השליח ולומר הפסדתני מעותי שמסרתן ביד מי שאיני יכול להוציאם מידו (טור חו"מ קכה ה). ששייר ראובן לעצמו כח בקרקע זו וכו' ואותו כח ששייר ראובן לעצמו בקרקע כשימות ראובן ולא הניח אלא אותו בן זכה הבן מאותו כח ששייר אביו לעצמו (הגהוב, חו"מ קיא ד).—ו) *כ׳חַ במשמ' מה שגורם פעולה מן הפעולות: זה הכלל כל שהוא מכח הסטה טמאין ומכח רעדה טהורין (תוספתא זבי' ד ו). ניסט מחמת כחו (שהוא בעצמו הזיז הדבר) טמא מחמת רעדה טהור וכו' ברעדה מחמת כחו (ערוב' לה.). (שהוריק הגוי את היין מהחביות וא"כ שפיכת היין היא) כחו שלא בכוונה (לנגוע בהיין) וכל כחו שלא בכוונה לא גזרו (בו) רבנן (ע"ז נח:). (שאל) ר' יוחנן דק חפין ונעקר הוא ממקומו וחזר וקיבלו מהו וכו' שני כחות[1]) (הזריקה והחזרה לקבלו) באדם אחד כאדם אהד (דומה) וחייב או (אולי) כשני בני אדם (דומה) ופטור (שבת ה.).—כ׳חו וכ׳חַ כ׳חו, מה שנעשה ע"י פעולתו הוא בעצמו ומה שנעשה ע"י פעולה שנולדה מפעולתו: (סומכוס מבדיל) בין נזק כחו לכח כחו[2]) (ב"ק יח.). נשמט הברזל מן העץ המתבקע (והרג נפש) אינו גולה מפני שאין זה בא מכחו

—[1]) בגמ' בארמ': קאתינא מכח גברא דלא מצית אשתעיה דינא בהדיא (בכור' יח:).—[1]) ופרש ר"ת שם: שני כחות יַן הללו שזרק ושנעקר וקבל.—[2]) ופרש"י: דלי שנתגלגל (ונשבר הכלי) הוי כהו (כי הוא התקין את

אלא מכח כחו (רמב"ם רוצח ו יח). נטל עכו"ם כלי של יין והגביהו ויצא היין אע"פ שלא שכשך נאסר בשתייה שהרי היין בא מכחו וכו' כח כחו בכחו דמי ואם הוא כח כח כחו כגון קורת הגת שגלגלה עכו"ם שיש שם ג' כחות הדפין והגלגל והקורה (טור יו"ד קכה).—כֹּחַ ראשון, מה שבא מיד אחרי הפעולה, וכֹחַ שני, מה שבא אחרי הפסק בינתים: (מי שכפת את חברו והציף עליו זרם של מים הציו שלו הוא וחייב ואלה הדברים רק) בכח ראשון אבל בכח שני (גרם בעולם הוא) (סנה' עז:).—כֹּחַ כחוש, שנחלש קצת: ואמר רב פפא זרק צרור למעלה והלכה לצדדין והרגה חייב וכו' בח כחוש הוא (כס). — ז) *כמו סבה: היה ריתן (של הבגדים) רע מכח הזיעה (מד"ר דבר' ו).—ובדבר' מפשטים: אני הייתי סבור שנדחתי מכח אותו מעשה והוא מונה אותי עם אחי (מד"ר כרא' פד). והיו מניחין צרכי צבור ועוסקין בצרכי עצמן ומכח אותו מעשה מעלה הכתוב כאילו לקחו שוחד (כס פה). כל אלה (שוכו השבטים) מכחו של יעקב שסגל מצות ומעשים טובים וזכה להעמיד י"ב שבטים (כס במות ה). מפני שגלות מדי לא בא אלא מכח גלות בבל (כס במד' ז). — ח) *מה שמכריח אותנו להשב כך וכך: כן קבלנו מאבותינו (לקרוא ירושלם ביוד אחרי הלמד אעפ"י שאיננה בכתיב) ועוד כי לא היינו יודעים זה מכח הלשון ודרך הסברה לולי הקבלה מה טעם היוד (ראב"ע, צחות ד.). אמנם רמזנו היאך יוכל המשכיל להתעורר אליו מכח הערותינו בשערים הקודמים (ר"י אבן כטיף, בעה"ב ג כ). יש לנו לומר מכח שקול סברת הפשט כי (תופל ולבן) מקומות הם וכן ודי זהב (חזוקני, דבר' א א). ותהלה נביא דעות הפילוסופים ונאמר כי הם גזרו בכח חקירתם ועיונם שלא ימצאו תארים כלל בה' יתברך (מנח' קנא' גר"י מפיסא 22). ולא יבלו להוציא מכח המחקר עניני הנפש ושכרה וענשה (כס 73).—ט) *כֹּחַ אנשים, *גבורת אנשים [1], כנוי לקושי האבר: כגון שטוענת (האשה) שהוא (הבעל) פרוש ממנה ואינו נזקק לה כלל או שאין לו כח אנשים ישען על ביתו ולא יעמוד (שו"ת ריב"ש קנז).—*וכח גברא [2] במשמ' זו: מי שאין בו כח גברא כלל ולא קשוי הגיד (מעבה טוביה, מעין חתום ה). ומעשה באחד שסך בסיכה שבה כסף חי בבשר ערותו וסביב לו והוסר ממנו כח גברא וכו' וטוב לקשוי האבר ובן עשה וחזר כחו כבראשונה (כס א).—י) *כחו של העשב וכדומה, תמציתו: ילקט כל עשב חם וריחם טוב ויכתשם לחים היטב ויבשלם בקלחת במים על האש היטב עד אשר יצא כל כח העשבים בתוך המים ואז יקח מעל האש (בכתי דוגלו, ספר המרקחות, סי' יז).—ובלשון המחקרית, בכלל *סגולה המרית או רוחנית בגוף שגורמת פעולה מן הפעולות, Eigenschaft, propriété; property: ומטילין ממנו (ממה שיש בתוך הכרוב) בתוך היין ובתוך השכר כי יש בו כוח שמונע מן השכרות וזה כתוב בספרי הרפואות שיש בכרוב כוח שמונע מן השכרות (רה"ג, תב' הגא', הרכבי בעט). ושם הכחות האלה בעצם הדברים הנמצאים בטבע מושג בעיון הסמים והמסעדים הידועים לחכמי הרפואות או בטבע מסוגל לא ישיג אותו העיון וכו' שיש בכל אחד דבר מועיל או בטבע מושגי או בטבע מסוגל (שו"ת רבב"א תיג). כטבע כח אבן השואבת אשר תמשוך הברזל בלי דבר אבל בכח הנפלא (ספ' בעבוע' לר' זכדא 32).—וקצת במשמ' למעלה מהטבע: וביום הזה (יום השביעי) תתחדש בגופות דמות כה בתולדות ובנשמות כח ההכרה והשכל (ראב"ע כרא' כ ג). שהתרפים הם על צורת בני אדם והיא עשויה לקבל כח עליונים (כס נא יט). וכל הנמצאים תחת השמים כחם ותולדותם כפי המערכת העליונה עם השרשים למטה (הוא, דבר' ה כו). דע שכל העשבים שברא הקב"ה בעולמו ברא להם כחות ידועים למעלה המשפיעים להם וכשיורד הטל והגשם מן השמים באים מן הכחות העליונים ברכות לתחתונים ועל כן הטל יפה לעולם כי יורד עמו כח כל עשב ועשב מן הכחות העליונים (הריקנטי, ברא').—ובפרט הסגולות הטבעיות שבצמחים ובע"ח לעכל המזון ושיתהוה מהן דם או לשד והפסלת ידחה לחוץ והצמח ובע"ח יגדל הלוך וגדול, וכדומה מהסגולות הגופניות והנפשיות: הקב"ה נתן באדם שלשה כחות ויש שקוראין כחות ויש שקוראין להן שלש נפשות האחת הוא הכח אשר בו הוא גדל ורבה כצמח השדה והשנית אשר הוא מתגלגל בו וממיר את מקומו וכל בעלי חיים משתתפים עמו בשני הכחות האלה ונקראת רוח חיים והשלישית

הדלי) והאחר שנשבר בצרורות הדלי הוי כה כחו.— [1]) דבור זה במשמ' הרשומה בפנים נמצא בתוספ' ובשו"ת הקדמונ', ונשמט בערך גבורה, ויבא במלואים.— [2]) דבור זה נהוג בפי ההמון, אך בספרים הקדמונ' נהוג רק גבורת אנשים, ובמקום אחר כח אנשים.

שהוא מבין בין טוב לרע ובין האמת והשקר (ר"א בר"ח הנביא, הגיון הנפש ב). ג' כחות בחיות האדם ואם תתפוץ קרא אותם בג' שמות נשמה ורוח ונפש והנה הנפש היא הכח הצומח שהיא בכבד וכל חי וצומח משתתף בכח הזה והרוח בלב וכו' והנשמה היא העליונה וכחה במוח (ראב"ע, יסוד מורא ז). התבונן אחי בכחות הארבעה שהמה בגוף ומעשיהם בו כח המושך הוא המקבל המאכל והמגיעו אל האצטומכא והכח המחזיק הוא המעכב המאכל בו עד שיעשה הטבע מעשהו והכח המבשל הוא המבשל אותו מוציא הזך שבו ומפרידו מן הפסולת הבלתי נאות ומשלח אותו אל הגוף והכח הדוחה הוא הדוחה הפסולת הנותרת אחר שיקח הכח המבשל צרכו מן המזון (חו"ה, שער הבחינה ה). והמוח משכן הכחות הרוחניים ומבוע ההרגש ושרש העצבים (שם). ותקן בתוכו (בתוך היכל האדם) עוד ארבעה אוצרות לארבעה פקידים ר"ל הכח המושך והכח המחזיק והכח המעכל והכח הדוחה (שם, עבוד' ה' ט). תהלת הכחות הכח הזן וכו' ולזן הארבעה כחות המפורסמים העובדים אותו (כוזרי ה יב). למד על פליאות מה שברא בחיים מהכחות הדוחים והמחזיקים (שם ג יא). כי הבורא נתן בטיפת שכבת זרע כח מציירת אשר תעשה תבנית ואברים ותצייר אותם (ר"י חריזי, מו"נ ב ז). הגידו לי סוד ארבע הכחות אשר בגוף וכו' כי יש בכל אבר ואבר ארבע כחות אחת שואבת המזון ומושכת והשנית מחזקת וחותכת והשלישית משנה והופכת והרביעית דוחה ומשלכת (הוא, אגר' לבון הזהב). הכח הצומח המצוי באדם ובצמח וזה הכח יפרד לשבעה כחות והם המושך והמחזיק והמעכל והדוחה והזן והמצייר והמגדל ובאלו הכחות האדם משתתף עם הצמחים ושאר בעלי חיים ויש בו כחות הוא נבדל בהם מהצמח והם המרגיש והמדמה והמתעורר והכח המרגיש הוא המשיג המורגשים בהשגות החמשה חושים הידועים והכח המדמה הוא אשר בו ישארו רשומי המורגשות אחר אשר הם נעלמים מההרגש וירכיב קצתם לקצתם והמתעורר הוא הכח אשר בו ישתוקק האדם ויבקש דבר או יברח ממנו או יאהבנו או ישנאנו ושאר מקרי הנפש (המעו' לרמב"ם פלקירא ב). והנפש הזאת (הנפש הצומחת) יש לה שלשה כחות כח המגדל וכח הזן: כח המוליד לדומה כח המגדל הוא כח שיגדל הצמח עד שיגיע לגבול הקצוב לו ועד הזמן ההוא לא יפרד ממנו ובהגיעו לתכלית גבולו יפרד ממנו כח הזן בכלל ארבעה כחות והם המושך והמחזיק והמעכל והדוחה למותרות וכו' כח המוליד לדומה הוא כח אשר בטפת הזרע להוליד גוף דומה לו (בעל הבמיס ג א). והחכם אבן רשד כתב ואמר כי הכח הזה (כח הזכרון) הוא הנקרא כח המחשב ובו מחשב האדם בדברים שאינם ידועים עד אשר ידעם וכתב החכם בספר החוש והמוחש כי הם שלשה כחות ואלו הם כח השמירה והוא שישמר האדם מה שישמע או מה שיראה והוא מה שקוראים הלועזים אשינמר"י וכח הזכרני והוא שיזכר מה ששמר וכח שישוב האדם לזכור מה ששכח ממה שכבר שמר אותו (שם ט). וכח הזן מצטרך לארבעה כחות להשלים צורתה והם כח המושך למשוך הדבר הראוי לו ואשר יאות לטבעו ויצטרך לכח המחזיק להחזיק הדבר הנמשך עד שישלים בו הכח המעכל פעולתו ויצטרך לכח מדחה לדחות הדבר שהוא חילוף הטבע וכו' ויצטרך לכח משנה והוא המדמה הזן אל הנזון (ריב"ל, עולם הקטן א ה). ויתחלקו הכחות הנפשיות אל שלשה חלקים וכו' הכח המחשבי והוא כח שופט דן על דבר שראוי שיבוקש ועל דבר שראוי להתרחק ממנו וכו' והכח היצרי כשהשתמש בו המחשבי יקרא יצרי וכשהשתמש בו הדבר יקרא מחשבי (כוזרי ה יב). ינהיג הכח החפצי כל האברים המשמשים אותו בזריזות והריצות ושמחה (שם ג ה). אלו היה (החסיד) מושל במדינה היה נוהג בה בצדק כאשר נהג בגופו ונפשו והכם הכחות התאויים ומנע אותם מן הרבוי אחר אשר נתן להם הלקם (שם). אין הכח הדמיוני מבחין ומצרף זה כיון שהוא אינו משיג אמתת הדברים אלא מקריהם (רי"א, מפע' ה' ד ב). — ואמר המליץ: כל אשר תאמר חברת פחותי כחותיו ינתן לה ובכל אשר יאוו הם יקחו חלקם (בחי"ע א ה). — ובמשמ' התעוררות רוחנית: ולא יהיה ליצר דרך להגיע אליך להשיאך ותהיה בתבונת סגולת האלהים ויתחדש לך כח עליוני נברי לא ידעתו בכל אשר הרגלת בו מכחותיך (חו"ה, תכנ' הנפ' ד). —

"והכֹּחַ הפועל בעולם, הטֶּבַע ופעולותיה: אמר הכוזרי (הטבע) הוא כח מהכחות על מה ששמענו בחכמות ואין אנו יודעים מה הוא (כוזרי א עב). כאשר יעשו הטבעיים בכחות המופלאים אשר הם רואים שאם יסופר להם עליהם מבלי ראותם מכחישים אותם (שם ה). שהבורא יתברך ינהיגם בתבונה מהתבוננות קרא אתה

התכונה ההיא אם תחפוץ טבע או נפש או כח (בסה י). ויבקש הזרע ההוא כמו המעשה ההוא לחכמה הנפלאה התקועה בו הנקראת אצלם טבע והוא כח משתדל בשמירת המין (בס). וכמו שיש לשלשת הכחות הללו אשר בגוף הבע"ח כח אחד מאחד נקרא הכח המנהיג הגוף והוא מקשר כל חלקי הגוף וכחותיו קצתם בקצת נקרא אצל הרופאים הטבע כן יש בעולם בכללו כח אחד קושר כל חלקי המציאות וכחותיו קצתם בקצת ומנהיג אותם (העקרים ב לא). החומר הנזכר ר"ל ההיולי לא סר מהיותו לבוש בכח ד' יסודות ולא היה זמן מהזמנים שהיו כחי היסודות בלתי נמצאים בה וכן לא היה זמן מהזמנים שיעדרו כחי היסודות (תולד' אדם, יוסף יבראה פורלין, כ"י בריט' מוז'). — °כֹּחַ המֹשֵׁךְ, עי' משך. — יא) °כֹּחַ, במשמ' הנגוד לפֹּעַל, דבר שהוא בכֹּחַ ואינו בפֹּעַל, שהוא רק באפשרות, בסגולה, אבל אינו עדין במציאות: אם תהיה העלה בכח העלול בכח ואם תהיה בפעל העלול בפעל (כוזרי ד יג). והנפש שלמות לגשם טבעי כליי בעל חיות בכח רוצה לומר מוצא הפעולות החיוניות בכח ומוכן להם (בס ה יב). אמרנו בילד אשר נולד זה כותב ענינו שהוא כותב בכח רחוק ואמרנו בנער קודם שיתחיל בלמוד שהוא כותב בכח הנה הכח הזה יותר קרוב משלפניו ואמרנו במי שיתעסק בכתיבה בעת שהוא ישן שהוא כותב בכח הנה זה ג"כ יותר קרוב מן הראשונים (מלות הגיון יא). כי האדם קודם שישכיל דבר הוא משכיל בכח וכשישכיל דבר אחד כאלו תאמר כשהשכיל צורת זה האילן הרמוז אליו והפשיט צורתו מחומר שלו וצייר הצורה מופשטת שזה הוא פעל השכל אז הוא משכיל בפעל (מו"נ א כח). כל מה שהוא בכח ויש בעצמו אפשרות אחת יתכן בעת אחת שלא ימצא בפעל (בס ב, הקד' כג). וכמו שהשמש תתן לראות העין האור ויהיה הראות באור אשר הגיע לו מהשמש רואה בפועל אחר שהיה רואה בכח ובזה האור יראה השמש עצמה אשר היא הסבה שתראה העין בפועל ובאור יהיו הגוונים אשר היו נראים בכח נראים בפועל ויהיה הראות אשר היה בכח ראות בפועל כמו כן השכל הפועל (המעל' נרב"ע פלקירא א). אלא שקודם ההקש היה הדבר ידוע בכח בהקדמות ועל ידי ההקש שב ידוע בפועל (העקרים א טו). וכבר הסכימו העם לקרא שכל האדם קודם הגיעו הראשונות אליו שכל בכח ולקרא אותו אחר הגיע לו הראשונות שכל בפועל (אמונ'

רמה א ז). ומבואר כי רבים מן הנמצאים יהיו נמצאים בכח ובלתי נמצאים בפועל כצמחים בזרע והעופות בבצים (בס ב א). אנחנו רואים הנפש האנושית תהיה תחלה משכלת בכח אחר תהיה משכלת בפועל וההליכה מן הכח אל הפועל היא תנועה (בס ד א). כי להיות מתנועע היות הדבר קבלן בכח ולנענע הוא היות הדבר בפועל וכו' ותמצא לפי זה תנועה אחת בעצמה בכח ובפועל יחדו בדבר אחד בעת אחד ויתחבר בו הכח והפועל יחד בזמן אחד (הגמ' הגפב ג.). והשכל הנמצא בו בפעל הזר להיות בכח (בעה"ב להכן לטיף כד). שמה שמציאותו בכח אי אפשר שימצא בפעל אם לא כשתצטרף אליו הצורה כי סבבה פעל מציאותו ואם היה החמר נמצא ערום מבלי צורה לא היה הוא חומר בכח אבל נמצא מה בפעל והוא א"כ בעל צורה (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ב ד). והתבאר שם (בראשון מההלצה של אריסטוטולים) שהרצון בכח הוא המלאכה אשר תפעל בשני המקבילים (נופ' צופים א). הסבה הפועלת לקרירות תתחלק לשני חלקים האחד מקרר בכח כמו האפיון והשני מקרר בפועל כמו שלג (נתן פלקירא, צרי הגוף ב ח, כ"י בריט' מוז'). הסבות הפועלות ארטיבות הן המש המלהלה בפועל כמו הרחיצה במרחץ וכו' והמלחלת בכח כמו שתיית החלב ואכילת הדג הרטוב (בס). — °יצא מִכֹּחַ אל הפֹּעַל, הוציאו מכח אל הפעל, מה שהיה קודם רק בכח, באפשרות, נהיה אח"כ בפעל, במציאות: כי בכח השכל למנות אלפים ואלפי אלפים כפולים עד לאין תכלית זה בכח אבל שיוציאהו אל גבול הפועל לא (כוזרי ה א). כי כל מה שיצא מן הכח אל הפעל מוציאו זולתו והוא חוץ ממנו בהכרח וכו' ואם יהיה מוציאו בו ויהיה לו מונע והוסר אין ספק שמסיר המונע הוא אשר יוציא הכח ההוא אל הפעל (מו"נ ב, הקד' יח). השכל הפועל שהוא אחרון שבשכלים הנפרדים והוא המוציא שכל האדם מן הכח אל הפועל והוא התחלת שכלו המתפעל כמו שניצוץ השמש או שאר הדברים המאירים מוציאים חוש העין מן הכח אל הפועל (ר"י א"ת, רות חן ג). כי החמר הוא גוף מת אך לא מת לגמרי כי הוא בעל כל הצורות החמריות בכח והגלגלים מושכים ממנו מעט מעט בדבר השם ומוציאין אותו מן הכח אל הפועל כמו שיוציא היוצר מן החמר כל כלי וכלי לפועל (מלמ' התלמיד, בראשי'). כי כל שנוי הוא יציאה מהכח אל הפעל וכו' אבל לא יחויב מפני זה שתהיה כל יציאה

מ ה כ ח אל הפעל שנוי וזה שהשנוי הוא היציאה מ ה כ ח אל הפעל אשר במתפעל להתפעל לא היציאה מ ה כ ח אל הפעל אשר בפועל לעשות פעולתו (רלב״ג, מנחמ׳ ה׳ ו א כז). הסייף הוא בהתיכת הברזל ב כ ח ועם כל זה צריך שיהיה לה אפשרות שתוכל לצאת בה אל הפועל והוא כמו היכולת על ההתכה והרקוע והמריטה וההידוד עד שיהיה סייף בפועל (תגמ׳ הנפש ו.). באמצעות ההושים וההשתדלות בעיון ישיג השלמות ויצא מן הכח אל הפועל ולזה אמר שיותר שלימות לו היותר נברא מהיותו בלתי נברא כי בהיותו בלתי נברא לא יצא מן ה כ ח אל הפועל (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ג א).

אביר.—אגרוף, *בעלי אגרוף. — אדיר.—און.— אמיץ.—אמץ.—אפס, אפיסת הכחות. — ברזל, חוק כברזל. — גבור, גבורה, גבר.—גרם, חמור גרם. — זרוע, *בעלי זרוע, זרוע נטויה.—חזק.—חיל.—חלץ, חלוץ כח. — חלש. — יסד, מיסד. — כון, כונן. — מעצמה.—עז.—עזוז.—עצם, עצום, עצמה.—קשה. —רפה.—שמשון הגבור.—תקיף, תקף.—*תשש.

כֹּחַ[1], ש״ז,—כֹּחַ של הפצע וכדומה, הליחה, המוגל, Eiter; pus: לילה עצמי נקר מעלי וערקי לא ישכבון ברב כֹּחַ[2] יתחפש לבושי כפי כתנתי יאזרני הרני לחמר ואתמשל כעפר ואפר (איוב ל יז-יט).

כחד[1], ממנו כחד, *כחד.

כָּחַד, — קל לא נוהג.

—פע׳, כחד, פ״ע, כחדתי, אכחד, תכחד, תכחדי, כחדו, כחדו, נכחד, תכחדו, — א) כחד דבר מפלוני, שמר את הדבר טמון בקרבו ולא הגידו לו, verhehlen; cacher; celer; conceal: ויאמרו לו (המצרים ליוסף) לא נכחד מאדני כי אם תם הכסף (בראש׳ מז יח). ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כבוד ליי׳ אלהי ישראל ותן לו תודה והגד נא לי מה עשית אל תכחד ממני (יהוש׳ ז יט). ויאמר (עלי אל שמואל) מה הדבר אשר דבר אליך (אלהים) אל נא תכחד ממני כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אם תכחד ממני דבר מכל הדבר אשר דבר אליך ויגד לו שמואל את כל הדברים ולא כחד ממנו (ש״א ג יז-יח). ויען המלך ויאמר אל האשה אל נא תכחדי ממני דבר אשר אנכי שאל אתך (ש״ב יד יח). וחטאתם כסדם הגידו לא כחדו (ישע׳ ג ט). ויאמר המלך אל ירמיהו שאל אני אתך דבר אל תכחד ממני דבר ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך הלוא המת תמיתני (ירמ׳ לח יד-יה). הגידה נא לנו מה דברת אל המלך אל תכחד ממנו ולא נמיתך (שם כה). הגידו בגוים והשמיעו ושאו נס השמיעו אל תכחדו אמרו נלכדה בבל (שם נ ב). אשר עם שדי לא אכחד (איוב כז יא). וזה חזיתי ואספרה אשר חכמים יגידו ולא כחדו[1] מאבותם (איוב טו יז-יח). צדקתך לא כסיתי בתוך לבי אמונתך ותשועתך אמרתי לא כחדתי חסדך ואמתך

---

[1]) בערב׳ קיח a), ועי׳ הערה לקמן.—[2]) כבר נתלבטו כל הקדמונ׳ והחדשים בפרוש פסוק זה ולא מצאו דבר מתישב לפי המליצה והכונה, והחדשים הגיהו בו הגהות מתחלפות, במקום ברב כח ברקב וכדומה, ובמקום יתחפש יתפש, וכדומה. וכל זה מפני שפרשו השם כח זה מענין ב.כ״ח במשמ׳ כח ועז, אך כמעט אין ספק בדבר שהכונה האמתית במלה זו היתה כמו שכבר הרגיש בעל אוהב משפט וז״ל: י״מ הכח הליחה והמוגלא כמו יבש כחרס כחי ובלשון רז״ל כיהו וניעו וכן בלשון ערבי נקרא כח. ע״כ. והיא המלה קיח a) שנרשמה למעלה בהשרש, בחליף כ—ק המצוי מאד בין שתי הלשונות האלה, ופרשה אלג׳והרי וז״ל: אלקיח אלמדה לא יח׳אלטה דם תקול מנה קאח אלג׳רח, ע״כ, ובעבר׳: קיח הוא הלחה שאין בה תערובת דם ותאמר ממנו קאח אלג׳רח, היה הפצע מלא לחה. וכבר זעק איוב על הלחה המאוסה הזאת בפסוק: לבש בשרי רמה וגוש עפר עורי רגע וימאס (ז ה), וכמו״כ בפסוק: מאנה לנגע נפשי המה כדוי לחמי (ו ז), עי׳ למעלה ערך כ ד ו, וזו היא גם זעקתו כאן בפסוק הקודם לילה עצמי נקר מעלי וכו׳, כמו שכבר העירו על זה חכמי הרופאים בענין מהותה של מחלת איוב (Dr. Preuss, BTM 390). והנה כבר העירותי בערך חפש על קושי המליצה יתחפש לבושי לפי הפרוש במשמ׳ הרגילה של השרש חפש בעברית, אך המשמ׳ החדשה של כח מעידה על הפעל חפש כאן כי הוא משרש אחר, ולא רחוק הדבר כי הוא השרש ושח׳ a) הערבי שמשמש במשמ׳ לכלוך וטנוף של העור והלבוש, ובנין תפעל תושח׳ אלת׳וב, נעשה הבגד מלוכלך ומטונף, ועי׳ עוד בהערה לערך כתנת.

[1]) כבר אמרו החדשים כי הוא שרש נחד b), בערב׳ שגדרו אותו חכמי הערבים בנקיצ׳ אלאקדאה, ר״ל ההפך מקיום וחיוב והוא כמו א נ כ ר בערב׳. והוא משמש בערב׳ גם במשמ׳ מצוקה ודחק החיים. ולא נתברר באיזה דרך נסתעפו שתי אלה המשמ׳ משרש אחד.

[2]) י״ם ולא כחדום אבותם.

---

a) قيح

a) وسخ b) جحد.

לקהל רב (תהל' מ יא). — ב) כחד דברי פלוני, הכחישם, אמר כי הם לא אמת: לא כחדתי אמרי קדוש (איוב ו י).
—הפע', הכחיד. פ"י, הכחיד, יכחד, הכחדתיו, יכחידנה, נכחידם,—א) הכחיד אותו, השמידו, אבדו, vertilgen exterminer; destroy: כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמרי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי והכחדתיו (שמות כג כג). ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם ולהכחיד ולהשמיד מעל פני האדמה (מ"א יג לד). ואכחד[1]) את שלשת הרעים בירח אחד (זכר' יא ח). וישלח יי' מלאך ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור (דהי"ב לב כא). על עמך יערימו (הגוים) סוד וכו' אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד (תהל' פג ד-ה).—ב) כמו כחד: אם תמתיק בפיו רעה יכחידנה תחת לשונו (איוב כ יב).
—נפע', נכחד, נכחדו, תכחד, יכחד, נכחדת, נכחדות,— א) נכחד מן הארץ וכדומה, שהכחידוהו, השמידוהו, והוא נאבד ונשמד: כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ (שמות ט יה). זכר נא מי הוא נקי אבד ואיפה ישרים נכחדו (איוב ד ז). אם לא נכחד קימנו ויתרם אכלה אש (שם כב כ). — ואמר המשורר: דמעו מאודם ברוב דמו, עד מאדם נכחד קימו (רמב"ע, דיואן רנח, פ"י בודניהנה).—צאן נכחדת וכדומה, העתידה להכחד, הולה: ואמר לא ארעה אתכם המתה תמות והנכחדת תכחד והנשארות תאכלנה אשה את בשר רעותה (זכר' יא ט). כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד (שם יו).— ואמר הפיטן: אובדות נכחדות תכסוף תאסוף תצבור, לקבץ לרבץ לדלות להעלות מבור (סלית' יום ז, תפס הוד).—ודברים לא בע"ח, עיר נכחדת, שנחרבה: וישכון ערים נכחדות בתים לא ישבו למו (איוב יה כח). — ב) פעול מן כחד, נסתר, שלא נודע: וכל דבר לא יכחד מן המלך (ב"ש יח יג). אני ידעתי אפרים וישראל לא נכחד ממני (הוש' ה ג). לא נכחד עצמי ממך אשר עשיתי בסתר (תהל' קלט יה). אלהים אתה ידעתי לאולתי ואשמותי ממך לא נכחדו (שם סט ו).

*כחד, ב"ז,— כמו כחש: והוא אחד ומיוחד מלא כל הארץ כבודו, כבן יחד בלי כחד בפחד נמתיק סודו (תחנון לרמב"ע, מתי בבג). — ובמשמ' העלמה: החכמה אשר ספרת מכחה וגבורתה בלי כחד, ומדוע לא הועיל לכל בני אדם יחד (בן המלך והנזיר טו).

[1]) בעשרה כ"י וג' דפו' ואכחיד מלא (ג"ב, מהד' תדבה).

*כחה[1]), פ"ע, בינ' כחה, כוחה, כחיתי, יכחה,—כמו *כח: הכוחה ברשות הרבים וכן מי שנתלש רוקו בפיו (תוספתא ערוב' ח ח). יצא (נח) גונח וכוחה דם מן הצנה (תנחומא נח יא).

*כחול, ב"ז, — כמו *כוחל: שיכתוב ויקעקע בדיו ובכחול[2]) ובכל דבר שהוא רושם (מכות ג ו). ר' שמעון בן אלעזר אומר כחול אם לרפואה כדי לכחול עין אחת אם לקשט בשתי עינים (שבת פ.). השחור והכחול ונקרת פיסודין (תול' פח:). אמר שמואל כחול שבתוך העין אינו הוצץ (נדה סז.). יששכר (אבנו) ספיר ומפה שלו צבוע שחור דומה לכחול ומצוייר עליו שמש וירח (מד"ר במד' ב).— ומצוי בצורה זו בספה"א: כחול מועיל לכל כאבי העין (קאנון ב כא). ואמנם הכחולים המועילים מזה האבן הארמיני וכו' ומן המורכבות כחול גרעיני התמרה (שם ג ג יט). ואחר תעשה הכחולים החדים מהכחולים המנקים העפעפים (שם כח). כחול נפלא יצמיח השער (נתן פלקיירה, צרי הגוף, כ"י בריט"מ).

*כחול, ת"ז, נקב' כחולה,—צבע כעין תכלת השמים לטהר, blau; bleu blue: הצבע כחול לא ירוק ולא שחור (מכפטי בדיק' הריאה גר' יונה).

*כחוש, ת"ז, נקב' כחושה, מ"ר כחושים, כחושות,— רזה, שאינו שמן, דל בשר, mager; maigre; lean: (הגונב פרה) כחושה והשמינה משלם תשלומי כפל (תוספתא ב"ק ז יז).—וקרקע כחוש: אבל שמינה משלם שמינה אכל כחושה משלם שמינה וכו' כגון שאכל ערוגה בין הערוגות ולא (יודעים אם) כחושה אכל (אם שמינה) אכל (ב"ק ז:). (האומר לחברו חצי שדה אני מוכר לך) א"ר חייא בר"א א"ר יוחנן לוקח נוטל כחוש שבו (שם קז:).—וכח כחוש: וא"ר פפא זרק צרור למעלה והלכה לצדדין והרגה חייב וכו' כח כחוש הוא (סנה' עח.).—אור כחוש: כאדם הרואה נר מתוך עששית אחת נקייה שמונה בעששית שאינה נקייה אלא עבה ומלוכלכת שאין מגיע לעיניו אלא אור כחוש מאד (רה"ג, תבו' ב, תורתם של ראשו' ב).

*כחוין, ב"ז,—איכותו של הכחוש: ורבו מחלותיך ותשוב לכחושך ודלותך ותבכה על תאותך ויצרך

[1]) עי' כחח, כיה.

[2]) כך בנוסח' הדפוס', ובכ"י ליתא (ד"ס), ובמשנ' שבירוש' כוהל.

בכלות בשרך (ספ׳ בעבוע׳ לר׳ זכלה 31). ויצם (השועל) שלשה ימים עד אשר שב לדלותו וכחושו ויצא מהחור אשר בא בו (שם).

°כחח, י״א שממנו הפעל *כּח, והשם *כּיח, ועי׳ כיח.

°כֹּחִי, ת״ז, נקב׳ כֹּחִית, מ״ר כֹּחִיים, כֹּחִיות, — של כֹּחַ, מטבע הכֹּחַ: כל מה שיהיה הכוכב קרוב אל הישוב יראה לו יותר כחיי (ראב״ע, ספ׳ העלמ׳ ז, כ״י פריז). ואם לא צדקה ההודעה הזאת תהיה הסבה בחירת האדם הכחיית לשנות הסוג (רבב״ל דורן, מג״ה, ח״י ד). הנפש שהיא עצם כחיי בגוף כליו (ר׳ סגג, תגמ׳ הנפ׳ יד:). כל דבר שהוא כוחי לפעול שום פעולה כחיית צריך שיהיה פועל אותה הפעולה מאשר הוא בו פועל (שם יז:). והוא שכל נבדל מצד עצמו ושכל היולאני וכחיי ומוכן מצד שקרה לו ההכנה ומצד דבקותו בה (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ב א). שהנפש האנושית השכלית וכו׳ הוא עצם נצחי ויפול עליו רבוי במספר אישי המין האנושי ומקורו מטבע כחיי משותף לכל המין האנושי שופע מנבדלים עליונים (ספורנו, אור עמים, נפב). שהש״י יודע הדברים המסודרים והמשוערים מצד מערכת הכוכבים אבל האדם הוא בשכלו כחיי לבטל גזירתם (אוהב משפט, באור׳ באיוב ו). — ובמשמ׳ מה שהוא בכֹּחַ בלבד לא בפעל: שאם היה שם משך זמן לא היה שופע אלא המציאות הכחיי לא הפעליי (נוה שלום א י). צריך לדעת כי היות הדבר בדבר הוא על שני פנים האחד היות שם בפועל ומוקף בדרך המקום במקום שיהיה שם על דרך היכולת הכחיי ונקרא בלשונם וירטואל כמו שנאמר שהמלך הוא בכל מקומות מלכותו כי שם כחו ויכלתו והנהגתו (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ג א). יקנה המתבונן חיי עולם בעשותו את שכלו הכחיי אשר אין לו מציאות בפועל בתולדתו זולתי בכח בלבד שיקנה בהתבוננותו עצמות שכלי נמצא בפועל ויחיה עוד לנצח (הקד׳ ספורנו עה״ת). הפעולה המיוחדת לעצם השכלי הכחיי הנתן לאדם הנקרא צלם אלהים היא ההשתדלות להשיג בפועל אותו השלמות אשר בו בכח והוא ההדמות לבוראו כפי האפשר אצלו בעיון במעשה (שם). כי החומר באמת אשר מציאותו כוחיי לא ימצא כי אם בגשמים ההווים ונפסדים (הוא, אור עמים, תנוע׳ ההויה). מה שאמרנו שהחומר הראשון הוא כחיי כלבד בלתי נמצא בפעל (שם, חומר ראשון). שזה אמנם יצדק על ההשגה האנושית בהיות מציאותה בשכל היולאני או כוחיי בלבד (שם, ידיעה). ומזה יתחייב שההכנת אל ההתהוות תקדם בזמן בהכרח אל תנועת ההויה אשר היא פעל אותה ההכנה הכוחיית (שם, תנוע׳ ההויה). תמונה לנגד עיני של נמצא כחיי והוא השכל האנושי אשר הוא שכל בפועל מצד המושכלות הראשונות והוא כחיי בלבד אצל שאר המושכלות (אוהב משפט, באור׳ באיוב ד יו). כי אמנם חיות השכל האנושי הכחיי יקנהו האדם בהוציאו את שכלו הכחיי מן הכח אל הפועל (רפאל מנורזי, מרפא לנפ׳ כ:). — הוא כֹּחִי עָלָיו, שהוא בכח להיות בו: שמה שיהיה כחיי על דבר יחויב שלא יהיה דבר בפועל ממה שהוא כחיי עליו כי הכח והפועל הם סותרים ולמה שהיה זה ההיולאני כחיי על כל הצורות באופן מה הנה הוא א״כ אינו דבר בפועל מהצורות (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ב). ומה שהוא כחיי על דבר מה לא יחוייב שיהיה כחיי על מה שלמעלה מהם (שם י). שהמספר איננו בזה הכח כחיי על שיהיה ממנו מה שאינו מספר אבל הוא כחיי על שיהיה מספר יותר גדול ובהיות הענין כן הנה לא יהיה לו כח על שיהיה בלתי בעל תכלית בכמות (שם ו א יא). והאדם הוא רב כח השכל והדיעות כי הוא כחיי על השגת זה הנימוס אשר לנמצאות וכו׳ שהאדם כביר כח לב ר״ל שהוא רב ההכנה להשיג המושכלות עד שהוא כחיי על כולם באופן מה (הוא, איוב לז). הנה צדק בהכנה שאינה דבר מהצורות הנמצאות אבל היא כחיית עליהם ואינה העדר פשוט (הוא, מלחמ׳ ה׳ א ב). גלוי ששלימות הכחיי על הדבר במה שהוא כחיי עליו׳ הוא תנועה (קלוגי׳ ב״ר קלוני׳, שמע הטבעי, כ״י פריז). שהוא מבואר היות כל המושכלות אצל הש״י בפעל והאדם כחיי על הרבה מהם (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ב ב). שהאדם כחיי על השגת המושכלות והוא הכוסף אליהם (שם ג ו א). לכ״א מבעלי הצורות אשר הא׳ הוא כחיי עליהם (רבב״ל דורן, מג״א, חלק בוסינו א).

°כֹּחִיּוּת, ש״נ, — סגולת מה שהוא כֹּחִי: ההשגות המקיימות נפש עמל המוציאות מן הכחיות אל הפעולה (ר״א ביבאגו, הקד׳ דרך אמונה). דרך האמונה לבדה אשר בה יצא השכל מן החסרון אל השלימות ומן הכחיות אל הפעולה (שם ב ה). כי אמנם החמר לא ימצא זולתי בגרמים ההווים ונפסדים אבל הגרמים שהם קדמונים מאחר שאין בהם כחיות על

ההפסד אם כן אין להם הומר (ספורנו, אור עמים, תנוע׳ ההויה). אמנם ההקדמה הראשונה שאמרנו בה שהכחיות יקדם לפעלה בזמן בהכרח וכו׳ אם כן יתחייב שתהיה נמצאת בדברים אשר בהם כחיות להתנועע (שם). שהדבר ההווה ונפסד אינו נצחי ולא קדמון כי אם היה זה היה לו כחיות על היותו נמצא לעולם (שם). והשכלים הקרובים אל יי׳ יתקדשו בהבדלת גשמים שהם עצמים נבדלים מהגשמיות והכחיות והם צורות פשוטות בנפשם (יוסף ב״ט, כבוד אלהים ע:). המניעים הנצחיים הם בפועל תמיד ואין בהם שום דבר מהכחיות וכו׳ כי הסבה הראשונה בלבד היא אשר אין בה שום דבר מכחיות והרכבה (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיגא 29). אבל למה שיש בהם צד הסרון בהצטרפות אל השכל הראשון שהוא הסבה ראשונה יאמר עליהם שיש בהם כחיות מה (שם).

∴כְּחִילָה, ש״נ,—שה״פ מן כָּחַל: אבל יהיה בין זמן הכחילה שעה לאחר שיתרחץ הכחילה בדמע (נתן פלקיירא, צרי הגוף, כ״י בריט׳ מוז׳). שישחק האשפיק השחור וכו׳ ויעשה בו במכחול וגם הכחילה בזבל עכבר שרוף (קאנון ג ג ג יט).

א.*∴כְּחִישָׁה, ש״נ, — שה״פ מן ב.כָּחַשׁ: חוץ מגיזה וכחישה[1]) (חול׳ קלה.). שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב (רש״י בראש׳ מב א). מקדיש בהמה חוץ מגיזותה וכחישתה (תוספ׳ חול׳ קלה.).

ב.∴כְּחִישָׁה, ש״נ, — שה״פ מן א.כָּחַשׁ: אשר שם תוצאותיה והעמיד גבוליה עמוד מאין נטישה, וכמה יצדקו חכמי אדמה וכמה כחשו בניה כחישה, אשר ניביו כמוקדי אש וכטל וכמטר עלי ארץ יבישה (רשב״ג, הלפור או דרור).

∴כְּחִישׁוּת[2]), ש״נ,—סגולת דבר כָּחוּשׁ: יונקתו אשר היתה צומחת מאד בהיותו בעשרו עד שהיה בתכלית השומן והדשנות תיבש שלהבת הצרות הבאות עליו עד שיגיעהו מהכחישות שרוח פיו יניעהו ויסירהו ממקומו (רלב״ג איוב טו). מצמיחתם (של הצמחים) וגדולם ונעימותם בעפר הדשן והמים הערבים והרוח הממוצע ומהתנגבותם וכחישותם ויבשותם ומעוט נעימותם בארץ ובימים וברוח שהם הפך זה (מעה״ש ג א).

---

[1]) כך בנוסח׳ הדפו׳, ובכ״י וכחשה. ובכ״י אחר: מגיזתה וכחישתה (ד״ס).

[2]) בארמ׳ כחישותא (יבמ׳ עט:).

∞כְּחִית, ש״נ, — שם כללי להרבה חמרים מתפוצצים, Dynamit; -te, (בפעם הראשנה ב„האור״, מהרת הפסח תרע״ב בתלגרם).

כחל[1]), ממנו כָּחַל, *כּוֹחַל, א.*כִּחֵל, *מִכְחוֹל, ∴כְּחוֹל, ∴כָּחוּל, ∴כְּחִילָה, ∴כַּחְלִילִי.

כָּחַל, פ״י, כָּחֲלָה, — כחלה האשה עיניה, שמה בהן כוחל לקשוט: רחצת כָּחַלְתְּ עיניך ועדית עדי (יחזק׳ כג מ).—ובתו״מ: כוחל כדי לכחול עין אחת (שבת ח ג). איזהו חרום הכוחל שתי עיניו כאחת (בכור׳ ז ג). וכן הגודלת וכן הכוחלת וכן הפוקסת (שבת י ו). שכן אשה הוששת אחת מעיניה וכוחלת חבירתה ויוצאת לשוק (ירוש׳ שם ח יא:). אשה גודלת וכוחלת ופוקסת ונוטלת את שערה ואת צפרניה (שם מו״ק א פ ז). (מת) אחד מקרובי בעלה אינה לא כוחלת ולא פוקסת אלא נוהגת עמו כדרך שהוא נוהג (שם ג פג.). הרי שמת המיו או המותו וכו׳ אינו כופה (את אשתו) לא לכחול ולא לפקוס אלא נוהג עמה כדרך שהיא נוהגת (שם). תהא בנידתה לא תכחול ולא תפקוס עד שתבוא במים (שם גיט׳ ט כ ד). שכן צנועות כוחלות עין אחת (בבלי שבת פ.). וכן היא שמת חמיה או חמותה אינה רשאה להיות כוחלת ולהיות פוקסת אלא כופה מטתה ונוהגת עמו אבילות (מו״ק כ:). היא (הסוטה) קשטה לו פניה לפיכך פניה מוריקות היא כחלה לו עיניה לפיכך עיניה בולטות (סוט׳ ט.). תרחיץ את פניה ותכחול את עיניה ויטול הימנה את הכוס (מד״ר במד׳ י). — ולרפואה: רשב״א אומר כחול אם לרפואה כדי לכחול עין אחת אם לקשט בב׳ עינים (שבת פ.). שהיה רבו רופא ואמר לו לכחול לו עינו וסמאה (קדוש׳ כד:). הרי שהיה רבו רופא ואמר לו כחול עיני וסמאה (ב״ק כו:). עין שמרדה מותר לכוחלה בשבת (ע״ז כח:). והיתה בוכה עליו (על בנה שמת) בלילות עד שנשרו ריסי עיניה (הלכה אל הרופא) אמר לה כחולי מן כחלי (מד״ר איכ׳, כלו בדמעות). — ובסהמ״א: והמררה אם תכחל העור את עיניו תפקחנה ותאורנה (ספ׳ טבעוע׳ לר׳ זכדא 19). והעינים שנחשכו מחמת רטיבות אם יכחלום בו שחוק ומנופה

---

[1]) גם בארמ׳. בערב׳ כחל a).

a) كحل

יתרפא (מ׳ אלדכי, ב״א ה כ). — ופעול כחול, עשוי בכוחל, ובהשאלה, עין כחולה, חדה ומאירה כאלו עשויה בכחל: אלו בני דרום שעיניהם כחולות וכחם יפה לתלמוד תורה (מד״ר כרא״ש לח). — ואמר המשורר במליצה: קווצותי לאור היום לבנות וראותי בפוך ליל כחולות (רמב״ע, הענות, או״ג ב קפג). ואיך יוכל ראות מוכה בסנור ועין לבו בפוך סכלות כחולה, והעיד כי חכמים אמרו אין תפלה חוב ועדותו פסולה (ר״י חריזי, תחכמ׳ כד). — ובמשמ׳ מגון בגון אדמדם: אמר שכל אחד ואחד מארץ יהודה יהיה כחול עינים מן היין (ר׳ בחיי, ויחי).

— פע׳, *כיחל, כחלה, כחלה, — כמו קל: כיחלה ופירכסה אין להמזונות (כתוב׳ נד.). שכיון שכיחלה ופירכסה נתנה דעתה להינשא (תבו׳ הגא׳, גני׳, גינצב׳ 34).

א. ***כחל**, כחל, ש״ז, מ״ר כחלים, — כמו *כוחל, *כחול: לא כחל ולא שרק ולא פירכום ויעלת חן (כתוב׳ יז. סנה׳ יד.). ומעשה באשה אחת שהיה לה בן תשחורת ומת והיתה בוכה עליו בלילות עד שנשרו ריסי עיניה (הלכה אל הרופא) אמר לה כחולי מן כחלי (מד״ר איכ׳, כלו בדמעות). — ומצוי בצורה זו בסהמ״א: בני אדם שנחלשו עיניהם וכו׳ ימהרו לרפא עיניהם בכחלים וברטיות ובתקון מאכלם (חו״ה, היחוד י). ויהיה להם הספר הזה ככחלים המועילים לבעלי העינים החלושות שמקוים הארוכה ברפאם אותם (שם). כי העור כשיזדמנו לו הכחלים המועילים שיכול להרפא בהם כשהוא מתעסק בהם אין מן הזריזות שיתאחר מזה ויאמר ימצאני מה שימצא חברי העורים (שם, הכניעה י). וזימן להם (להעורים) בו (בהבית) עם כל זה כחלים מועילים ורופא הכם לרפאם (ר״י עמדין, מגד׳ עז קלא).

ב. ***כחל**[1], כחל, ש״ז, מ״ר כחלים, — השד של הפרות, הצאן וכדומה, שמתקבץ בו החלב וחולבים אותו, Euter; pis, tétine; udder: הכחל קורעו ומוציא את חלבו (חול׳ ח ג). כחל של מניקה קורעו וכו׳ כחל שבשלו בחלבו (תוספתא שם ח ח-ט). אמר רב נחמן גיד בששים ואין גיד מן המניין כחל בששים וכחל מן המניין וכו׳ וכחל עצמו אסור (גמ׳ שם לג:). אסרתי לך אשת איש התרתי לך את השבויה וכו׳ (אסרתי לך) בשר בחלב התרתי לך את הכחל (מד״ר ויקר׳ כב). עזבו הכחל מלא מן החלב (ערוך, ערך זויק). ויש מפרשים (שפות בקר) הכחל של הפרות (הפרש׳ לרד״ק, שפה). כחל קר ויבש בסבת העצבים שבו ומזונו עבה והזק ומתעכל מהרה והמובחר שבו הוא אותו שיש בו חלב ותיקונו שיתקנהו בתבלין חמין (מ׳ אלדכי, ש״א ה ב). — ומ״ר: שמצינו ברמי בר תמרי שליקט כל הכחלים בעירו של רב חסדא ואכלם צלויים (סמ״ג לאוין, סי׳ קמא). — ואמר הפיטן: מתיר מאסורות מותרות, נותן מטמאות טהורות, מן החלב, שומן הלב, ומן הדם, טחול וכבד הדם, ומבשר בחלב, כחל החלב (שבת פרה, אין לבוחת).

***כחלילי**, ת״ז, — כחלילי העין, מי שעינו כחולה, ובהשאלה אדמדמת: והמלה (חכלילי) הפוכה ומשפטה כחלילי (ר׳ בחיי, ויחי).

***כחני**, ת״ז, מ״ר כחניים, — כמו *כחי: שהקב״ה המציא ראשונה התחלות הדברים כלם במציאות כחני קודם צאתם למעשה פעליו ושהקב״ה קרא לנתינת המציאות הכחני בריאה וליציאה לפעל קרא עשייה ויצירה וכו׳ שבתחלה נבראו במציאות כחני ואח״כ עשאם כשהוציאם לפעל בצורותיהם (ר״א בר״ח הנשיא, מגלת המגלה, הביא בשמו רי״א ברהם׳ א א). כל מה שימצא כחני לדבר אפשר שימצא אותו הדבר (שם טוב, מו״נ ב, הקד׳ כג). כי אין לו (להחמר הראשון) מציאות אחר בפני עצמו כי אם צרופיו וכחניי על מציאות הצורות וכו׳ כמו שבשפלים יקרה ההפסד מפני החמר הכחניי אשר בהם ולא מפאת הצורה (רי״א, מפע׳ ס׳ ב ד). וכפי זה לא נבראו החמרים ההם כחניים וחסרים מבלי צורה וכו׳ מי הכניסם בזה הדוחק להניח שנבראו ראשונה חמרים כחניים מבלי צורות שמהם נתהוו אחרי כן הדברים כלם (הוא, ברהם׳ א א). כי הפועל לא יקבל ולא יפעל מהגבול כי אם בהצטרפו אל עצם כחניי ונפעל ויאבד שלמותו ותקפו (ר״י אבוהב, שעה״ש לר״א אירירו א ו). ובציירם מדות העדר החומר הכחניי משפיעות בו צורות עצמות ומוגבלות (שם ז ח). שאתה ב״ו כלומר בעל תכלית ועם זה אתה כחני מצד הרצון לשנות עצמך בכל מה שתרצה (עכוה״ק לר״מ גבאי, סתרי התורה ל). — כחני עליו: שכל מצוייר יפסד לעתיד לפי שהציור ינגד לענין הנצחיות ויסתור אותו מפני שקודם ציורו היה כחני עליו ואחר ציורו נשאר כחני על העדרו בהכרח (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ ט ט).

---

[1] קריאת הספרדים. האשכנז׳ ב שואית. בארמ׳ בחלא ולא נתברר מקורו.

•כחניות, ש״נ, — סגולת הכחני, כמו כחיות: אין בו (באלהים) כחניות כלל לפי שאם היה בו כחניות היה בו האפשרות ומה שיש בו אפשרות אפשר שימצא ואפשר שלא ימצא ויצטרך אל מוציא אחר מן הכח אל הפעל (העקרים ב ד). כל דבר שהוא בכח צריך שיצא מן הכח אל הפעל וכל מה שלא יצא מן הכח אל הפעל הנה מציאותו בכחניות ההוא לבטלה כאלו לא היה (שם ג ג). כי הכחניות נאמר על דבר שאפשר לצייר השכל שום אפשרות אפילו שלא יהיה כן במציאות (שם טוב, מו״נ ב, הקד׳ כג). כי אין בהם (בשכלים הנבדלים) לא כחניות ולא חמר כלל וכו׳ ומציאותו (של החמר הראשון) הוא כחניות (רי״ת, מפע׳ ה׳ ג ז). כי החמרים ההם נבראו בכחניות ובלתי הגבלת צורה (הוא, נחל׳ אבות ה). ואין בו (באלהים) כחניות ולא אפשרות בדבר מה (הוא, כתב אמונה כ). שאין ענין החמר ומהותו דבר זולת מה שלא ימצא בפעל מבלעדי הצורה כי הוא מתעצם בכחניותו וכו׳ כי הנה עצם ההיולי הוא כחניותו אל חלוף הצורות (הוא, מפע׳ ה׳ ב ד). אבל ימשך ההפסד תמיד מפאת החמר כי הוא מפני כחניותו שהוא טבעו ומהותו יפשוט צורה וילבש צורה (שם). והחשך שהוא אפיסת האור וכחניותו לבוא אל האור (הוא, בראש׳ א ה). היות החמר הראשון מפאת עצמותו וכחניותו בלתי מטריד מקום (הוא, במ״ב הדב׳ א). מזגים ותמונות פרטיים וכיוצא תעשינה אל כחניות ובלתי צוריות הנפשות השכליות (ר״י אבוהב, בעה״ב לר״א אירילו ז ח). ובגודל יכלתו בלי תכלית הסכים להתפשט בזה האופן ולנמצאים האלה בתתו הפועל והצורה אל הכחניות וחומר הנמשך ממנו ג״כ לתכלית שיתהוה המורכב או הנמצא השלם (שם ז יב). ששכלי בני אדם הם מציירים כחניות הגשם השטימיי לקבל החלוקה בבחינת היותו גשם וכו׳ וזהו ההבדל שבין האפשר והכח כי הכח ילקח במה שיצוייר כחניותו ולא שיהיה הכח בעצמות הנושא אלא מצד שכלינו לבד (אפודי, מו״נ ב, הקד׳ ז).

א.כחש[1]), ממנו א.כחש, א.כחש, כחש, *הכחש, *הכחשה, ב.*כחישה, *כחשון, *כחשות.

א.כחש, — קל לא נהוג.

—פע׳, כחש, פ״ע, כחש, — כחשתי, כחשו, תכחש, יכחש, תכחשו, תכחשון, כחש, — כחש פלוני, אמר על דבר שהיה כי לא היה, deny ; nier ; leugnen : ותצחק שרה בקרבה (על דברי המלאך שאמר כי היא תלד בן) לאמר אחרי בלתי היתה לי עדנה ואדני זקן ויאמר יי׳ אל אברהם למה זה צחקה שרה וכו׳ ותכחש[1]) שרה לאמר לא צחקתי כי יראה (בראש׳ יח יב-יה). חטא ישראל וכו׳ וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם (יהוש׳ ז יא), שאמרו כי לא לקחו מן החרם. — וכחש, אמר על דבר כי איננו: פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי יי׳ (משלי ל ט). — ובמשמ׳ דבר שקר בכלל: אלה וכחש ורצח וגנב ונאף (הוש׳ ד ב). — ואמר בן סירא: (שלש הנה שנאה נפשי וצר לי הרבה בהייהם[2]) דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף (ב״ס גני׳ כה ב). — ובמשמ׳ הראה א״ע לא כמו שהוא באמת: והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו בהנבאתו ולא ילבשו אדרת שער למען כחש (זכר׳ יג ד). — ועם ב אחריו, כחש בפלוני, בדבר, אמר כי מה שטען פלוני עליו איננו אמת והוא אמת: וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד וכו׳ או מצא אבדה וכחש בה ונשבע על שקר (ויקר׳ ה כא-כב). לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו (שם יט יא). — כחש בפלוני, אמר כי איננו יודע ומכיר את פלוני, כי פלוני איננו: אם יבלענו ממקמו וכחש בו לא ראיתיך (איוב ח יח). — ובאלהים: כחשו ביי׳ ויאמרו לוא הוא (ירמ׳ ה יב). פשע וכחש ביי׳ ונסוג מאחר אלהינו (ישע׳ נט יג). הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה כי היא שמעה את כל אמרי יי׳ אשר דבר עמנו והיתה בכם לעדה פן תכחשון באלהיכם (יהוש׳ כד כז). — *כחש בטובתו של

---

[1]) עברית וארמית בלבד.

---

[1]) כ פתוחה ברוב הספרים (י״ו כ״י וי״א דפוס), ובקצת ספרים כ קמוצה (ע׳ כ״י), ובאחד מהם (כ״י י״ה) נמס׳ ך׳, ובאחד מהם (כ״י ל״א) נמס׳: י״ס פת׳ וכן ברוב הספר׳ מדוייקים קמץ וכן עיקר (ג״ב, מהד׳ חדשה). ואמר ר״א בחור בנמוקיו לשרשי רד״ק: ראיתי באחד מספרי המסורת כי ותכחש הכף בקמץ לפי שלא היתה רגילה להכחיש, בשם רבינו משה מלונדרש ז״ל. ע״כ. וגם אחד מהחדשים (Bö. § 393) נתן טעם להארכה זו של התנועה לרמז על התאמצותה לכחש. ועי׳ בהמבוא בחלק הדקדוק, אם יש יסוד לזה בלשון. — [2]) הוספה לפי התרגום הסורי, ובגוף הכ״י חסר. והובא בגמ׳ (פסח׳ קיג:). בקצת שנוי נוסחה: ארבעה אין הדעת סובלתן אלו הן דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף ופרנס מתגאה על הציבור.

פלוני, ואמר המשורר: אשר כחש בטוב הנעשה לו: כמו כחש בטובת אל בראו (ר"ש הנגיד, בן משלי ח ח). — ועם ל אחריו, כחש לפלוני, שקר לו, אמר לו דבר שלא היה: ויאמר לו גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר יי' לאמר השבהו אתך אל ביתך ויאכל להם וישת מים כחש לו (מ"א יג יח).—*והשתמשו במשמ' זו גם עם ב אחריה: אמר לו המלך (לבנו) זמנתי לך אשה נאה וכו' אמר לו הבן אלך ואראה אותה שלא היה מאמין באביו וכו' אמר לו (המלך) ראה אותה ותדע שלא כחשתי[1]) בך (תנחומא כוכב, בנח ז).—ובמשמ' לא היה נאמן לו: אם אראה אור כי יהל וירח יקר הלך ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי גם הוא עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל (איוב לא כו-כח). — ובמשמ' הראה את עצמו נכנע לפלוני, החניף לו: לשמע אזן ישמעו לי בני נכר יכחשו לי (תהל' יח מה). ברב עזך יכחשו לך איביך כל הארץ ישתחוו לך (שם סו ג-ד).—ובתו"מ: בשעת טובתם של ישראל אומות העכו"ם מכחשים להם ועושים אותם כאלו הן אחים (ספרי דבר' שנו).—ובהשאלה במליצה, כחש הזית, לא נתן פריו: כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים כחש מעשה זית ושדמות לא עשה אכל (חבק' ג יז).—כחש בו התירוש וכדומה, לא נמצא לו לשתיה: גרן ויקב לא ירעם ותירוש יכחש בם[2]) (הוש' ט ב).

—נפע', נכחש, יכחשו,—כמו כחש לו, במשמ' החניף לו: אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי' מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויכחשו[3]) איביך לך (דבר' לג כט).

—התפ', התכחש, יתכחשו,—כמו נפע': בני נכר יתכחשו לי (ש"ב כב מה).

—הפע', *הכחיש,—הכחיש את פלוני, אמר כי מה שאמר פלוני איננו אמת: אחד חקירות ואחד בדיקות בזמן שמכחישין זה את זה עדותן בטלה (סנה' ה ב). כל מקום שהכשירו עדות האשה באיש האיש מכחיש את האשה והאשה מכחשת את האיש (ירוש' סוט' ו כא). אלמלי אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת ועכשיו שאני חי והוא חי היאך יכול החי להכחיש את החי (כתו' כו). אין מזומין את העדים אלא בפניהם ומכחישין את העדים שלא בפניהן (כתוב' כ.). ב' כיתי עדים המכחישות זו את זו (ב"ב לא:). למה נקרא שמן כשפים שמכחישין פמליא של מעלה (ר' יוחנן, סנה' סז:). לא שנו אלא שלא מכחשתו (האשה את העד) אבל מכחשתו לא תצא (יבמ' פח:). מפני מה אתה מכחישני לפני שפחתי (מד"ל כרלב' מח).—ובהעברה הדבר לא בע"ח: לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה גדולה שהיא מכחשת את הקטנה לא יהיה נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה (ספרי דבר' רלד).

—הפע', *הכחש הוכחש, — שהכחישו אותו: עדים שהוכחשו ולבסוף הוזמו נהרגין (ב"ק עג:). עדים שהוכחשו בנפש לוקין (שם עד:). כיון שהוזמו על הגניבה לגבי טביחה הוה להו מוכחשין (שם). הא עדות מוכחשת היא (ב"ב לא.). אם אמרו להם האיך אתם מעידים כך וזה ההורג וכו' היה עמנו ביום זה במדינה אחרת הרי זו עדות מוכחשת (רמב"ם עדות יח ב).—ואמר הפיטן: רגש ולחש, ועת לדתו נחש, ובכשפיו הכחש, ובחלש נחלש, ולא חש (ר"א קליר, שבת זכור, תי וקים).

א. **כַּחַשׁ**, ש"ז, מ"ר כחשים, כחשיהם,—פעולת מי שמכחש ועצם הדבר שדבר או עשה: הוי עיר דמים כלה כחש פרק מלאה (נחו' ג א). סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל (הוש' יב א). ברעתם ישמחו מלך ובכחשיהם שרים (שם ז ג). חטאת פימו דבר שפתימו וילכדו בגאונם ומאלה ומכחש יספרו (תהל' נט יג).—ופרי כחש, שאין בו ממש: חרשתם רשע עולתה קצרתם אכלתם פרי כחש כי בטחת בדרכך ברב גבוריך (הוש' י יג). — ואמר בן סירא: אל תחפוץ לכחש כל כחש כי תקותו לא תנעם (ב"ס גני' ז יג). בוש מאב ואם על זנות ומנשיא ושר על כחש (שם מא יז).—ובמדר': כחשים היו הדברים שבשרו מלאכי השרת לשרה (תנחומא וירא לא).—ואמר המשורר בהתאוננו על גורל עמו: גדוליהם (של היהודים בגלות) דרושים ובתיהם בלושים, ונשים ואנשים בכל רגע ענושים, ומרוב הכחשים דלקום נחשים (ר"י הלוי, יוני גליות).

כֶּחָשׁ[1]), ת"ז, מ"ר כחשים,—מי שמכחש: כי עם מרי הוא בנים כחשים בנים לא אבו שמוע תורת יי' (ישע' ל ט).

ב. **כחש**[2]), ממנו ב. כחש, *כחוש, *כחוש, א. *כחישה, *כחישות, ב. כחש.

[1]) במקום כחש, משק' פעל הדגוש.
[2]) עברית וארמית.

— [1]) בתנחו' הרגיל: בזבתי. — [2]) כך קרי, הכתיב בה, וס"א בם כתיב וקרי. — [3]) כך רד"ק והחדשים, שהוא נפעל, וריב"ג סבר כי הוא התפע' בהבלעת התו בכף מפני קרוב ההברה של שתי אלה האותיות, כמו שכבר העירותי.

ב. **כָּחַשׁ**, פ"ע,—נעשה כָּחוּשׁ: ברכי כשלו מצום ובשרי כָּחַשׁ משמן[1] (תהל' קט כד).—ובתו"מ: כחש[2] (השור המוכה) כשעת העמדה בדין (ב"ק לד.).—והפנים: אותן המלאכים שבישרו את שרה האירו פניה כזית כוחשים היו אלא שדמות לא עשו אוכל אותן השדים המתים לא עשו אוכל (מד"ר ברא' נג).

—הפע', *הִכְחִישׁ,—א) פ"ע, כמו כָּחַשׁ, הכחיש השור, נעשה כחוש, תשש כחו: אם מת השור או שהכחיש אין לו אלא אותו השור בלבד (ירוש' ב"ק ג ג ד). מי שיש לו אויב יכחיש או יבריא אמרו לו יכחיש אמר להם א"כ ימולו בניהם לשמנה ימים ויכחישו (מעי' יז.).—והיפ': כדי שלא תתעבר ויכחיש יופיה (יבמ' לד:).—והאדמה, נעשית כחושה, לא נתנה פרי: עמדה מלהכחיש זו בית הבעל (ירוש' מו"ק א פ.).— ב) פ"י, *הִכְחִישׁ את השור, עשהו כחוש, ובהעברה עשהו שוה פחות: שור שוה מנה שנגח לשור שוה מנה הכחישו חמשים זוז נוטל את השור שאין לו אלא חצי הבלו (ירוש' ב"ק ג ג ד). הכחישה (את הבהמה) באבנים חייב (סנה' פד:).—הִכְחִישׁ כחו, עשהו חלש: ג' דברים מכחישין כחו של אדם ואלו הן פחד דרך ועון (גיט' ע.). ור' ברכיה אמר שהכחיש (אחשורוש) ראשן של ישראל בצום ותעניות (מד"ר אסת' א). —ואת הקרקע: שומשמין והן יקרין מן החטין ומכחישין הקרקע יותר מן החטין (רש"י ב"מ קד:). שהחטין מכחישות את הקרקע יותר מהשעורים (רמב"ם שכיר' ח ט).—ואור הנר: מכחיש מצוה (שבת כג.), לאמר ממעט את אור נרה של חנכה.—והיפ': דרך הציידים הצדים את העופות שעושין להם כויה בשרש הכנף כדי שלא יעופו ואינו מקצץ כנפיהם בעבור שלא להכחיש יפים (ספ' הגלוי לרי"ק, ערך חרך).

—נפע', *נִכְחַשׁ,—נכחש הקרקע: ונשתכר כחש הקרקע שהיה נכחש בשומשמין יותר מן החטים (רש"י ב"מ קד:).

—נתפ', *נִתְכַּחֵשׁ,— נעשה כחוש: האדון מקפיד אם יצטער ויתכחש כשאינו אצלו (תוספ' נזיר סב:).

ב. **כַּחַשׁ**, ש"ז, סמי' כְּחַשׁ,—כַּחַשׁ הקרקע, שנעשה כחוש: ונשתכר כחש הקרקע שהיה נכחש בשומשמין יותר מן החטין (רש"י ב"מ קד:).—וכחש הגוף: ולפעמים

---

[1]) אולי מִשְּׁמֻעָה, כמו: מקול אנחתי דבקה עצמי לבשרי (שם קב ו).—[2]) בירוש' (שם ג ג ד) הכחיש.

יהיה עמו כחש הגוף והולשתו (קאנון ג כ י ס).

כַּחֲשׁוֹן, ש"ז,—כמו א. כַּחַשׁ במשמ' כחש באלהים: ואם בגדנו בכחשון, אנא סבות צקון לחשון, דלותי מטבוע רפשון (מחז' ב"ר קלוני', כ' פסח, ברח דודי).

כַּחֲשׁוּת, ש"נ, —כמו כחשון: לך יי' הצדקה ולנו בשת הפנים בכחשות שפתינו (סדור תימני' ליוה"כ).

א. **כִּי**[1]),—מלת הטעם, ומשמשת א) בהתחלת המאמר כמו כַּאֲשֶׁר, להוראת הזמן להורות שמה שנאמר אח"כ היה או יהיה בזמן שנעשה או שיֵעשה המעשה המדבר עליו, als, da, wann; quand, lorsque; when, (of the time) ותבוא אחרי וַיְהִי עם פעל עבר אחריה: ויהי כִּי החל האדם לרב על פני האדמה ובנות ילדו להם ויראו בני האלהים את בנות האדם (ברא' ו א-ב). ויהי כִּי ארכו לו שם הימים וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון (שם כו ח). ויהי כִּי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות (שם כז א). ויהי כִּי באנו אל המלון ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו (שם מג כא). ויהי כִּי עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדני (שם מד כד). ויהי כִּי הקשה פרעה לשלחנו ויהרג יי' כל בכור בארץ מצרים (שמות יג יה). ויהי כִּי חזק ישראל וישם את הכנעני למס (שופט' א כח). ויהי כִּי זעקו בני ישראל אל יי' על אדות מדין וישלח יי' איש נביא (שם ו ז-ח). ויהי כִּי הציקה לו בדבריה כל הימים ותאלצהו ותקצר נפשו למות (שם יו יו). ויהי כִּי צעדו נשאי ארון יי' ששה צעדים ויזבח שור ומריא (ש"ב ו יג). ויהי כִּי ישב המלך בביתו וכו' ויאמר המלך אל נתן הנביא (שם ז א-ב). ויהי כִּי בא ירושלם לקראת המלך ויאמר לו המלך (שם יט כו). ויהי כִּי הקיפו ימי המשתה וישלח איוב ויקדשם (איוב א ה).—ואחרי והיה בעבר: והיה כִּי הרבתה (חנה) להתפלל לפני יי' ועלי שמר את פיה וכו' ויחשבה עלי לשכרה (ש"א א יב-יג). והיה

---

[1]) מלה קדומה בהלשון השמות הכללית. באשור' כי במשמ' כמו ולמען. בארמ' כי במשמ' כמו. בערב' כַּי a) במשמ' למען. וכבר העירו בעלי התלמוד על שמושי כי בעברית במשמ' מתחלפות, ואמרו: כי משמש בד' לשונות אי דילמא אלא דהא (תענ' ט.).—והנה, גוני השמושים המתחלפים של כי בלשוננו ג"כ רבים ודקים, שפעמים אי אפשר להחליט לאיזה גון מהגונים מתכון המדבר, ויש שגם המדבר בעצמו אינו נותן לעצמו חשבון באיזה גון השתמש ובודאי פעמים בלי ידיעה ברורה

a) ى

כי קם הפלשתי וילך ויקרב לקראת דוד וימהר דוד וירץ המערכה (שם יז מח).—ועם פעל עתיד אחריה למעשה בעתיד: והיה כי יראו אתך המצרים ואמרו אשתו זאת והרגו אתי ואתך יחיו (בראש' יב יב). ויאמר יוסף אל אחיו ואל בית אביו אעלה ואגידה לפרעה ואמרה אליו אחי ובית אבי אשר בארץ כנען באו אלי וכו' והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו (שם מו לא-לד). והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן יי' לכם כאשר דבר ושמרתם את העבדה הזאת (שמות יב כה). והיה כי יביאך יי' אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי וכו' ועבדת את העבדה הזאת (שם יג ה). והוא ידע ואשם לאחת מאלה והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה (ויקר' ה ד-ה). והפר (ישראל על אדמתי) את בריתי והיה כי תמצאן אתו רעות רבות וצרות וענתה השירה הזאת לפניו לעד (דבר' לא כ-כא). ואני וכל העם אשר אתי נקרב אל העיר והיה כי יצאו לקראתנו כאשר בראשנה ונסנו לפניהם (יהוש' ח ה). עשה יעשה יי' לאדני בית נאמן וכו' והיה כי יעשה יי' לאדני ככל אשר דבר וכו' ולא תהיה זאת לפוקה ולמכשול לב לאדני (ש"א כה כח-לא). ועבר בה נקשה ורעב והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו (ישע' ח כא). והיה כי יבצע אדני את כל מעשהו בהר ציון ובירושלם אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור (שם י יב). והבאתי אתכם ציון וכו' והיה כי תרבו ופריתם בארץ בימים ההמה נאם יי' לא יאמרו עוד ארון ברית יי' (ירמ' ג יד-יז). ואתה בן אדם האנח וכו' והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה (יחזק' כא יא-יב). —וגם עם פעל עבר במשמ' עתיד: והיה כי מלאו ימיך ללכת עם אבתיך והקימותי את זרעך אחריך (דהי"א יז יא). — ובלי הפעל היה: כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם וקצרתם את קצירה והבאתם את עמר ראשית קצירכם אל הכהן (ויקר' כג י). כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת ליי' (שם כה ב). כי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמס חצרי (ישע' א יב). ונחמו אתכם כי תראו את דרכם ואת עלילותם (יחזק' יד כג). והצפה כי יראה את החרב באה ולא תקע בשופר וכו' ודמו מיד הצפה אדרש (שם לג ו). הצעקתו ישמע אל כי תבוא עליו צרה (איוב כז ט). ומה אעשה כי יקום אל וכי יפקד מה אשיבנו (שם לא יד). כי אראה שמיך מעשה אצבעתיך ירח וכוכבים אשר כוננתה מה אנוש כי תזכרנו (תהל' ח ד-ה).—ועם ו, וכי: וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו (ויקר' יט כג). ובשנה השביעת תשלחנו (את העבד העברי) חפשי מעמך וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם (דבר' טו יב-יג).—והמלה כי עם שם אחריה: כי נער ישראל ואהבהו וממצרים קראתי לבני (הוש' יא א).—ב) בדבר שאין לו להמדבר ודאות גמורה שיקרה או לא יקרה, ומשמשת כי שמוש התנאי במשמ' קצת נוטה למשמ' המלה אם, wenn im Falle; si, dans le cas; if, in the case[1]: ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך כי תעבד את האדמה לא תסף תת כחה לך (בראש' ד יא-יב). והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם ואמרתם זבח פסח הוא (שמות יב כו-כז). והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יי' ממצרים (שם יג יד). ונפש כי תקריב קרבן מנחה ליי' סלת יהיה קרבנו (ויקר' ב א). ובת איש כהן כי תחל לזנות את אביה היא מחללת (שם כא ט). שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו (שם כב כז). וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו (שם יט לג). וכי תזבחו זבח תודה ליי' לרצנכם תזבחו (שם כב כט). וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו (שם כה לה). וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבד בו עבדת עבד (שם לט). והיה כי יאמרו אלינו ואל דרתינו מחר ואמרנו ראו את תבנית מזבח יי' (יהוש' כב כח). והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב אלינו ואמרנו אליהם חנונו אותם (שופט' כא כב). חגר מתניך וקח משענתי בידך ולך כי תמצא איש לא תברכנו וכי יברכך איש לא תעננו (מ"ב ד כט). וכי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הידענים (ישע' ח יט). זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאילו (שם ל כא). והציל מאשור כי יבוא בארצנו וכי ידרך בגבולנו (מיכ' ה ה). והיה כי ימאנו לקחת הכוס מידך לשתות ואמרת אליהם כה אמר יי' צבאות שתו תשתו (ירמ' כה כח). כי תלחמו את הכשדים לא תצליחו (שם לב

משתמש המדבר בשני גונים קרובים, ולכן בקצת המשלים שהובאו בערך זה הדבר תלוי בטעם וברגש הנפשי ומה שיחסתי אני לגון אחד אולי ימצא זולתי כי אפשר ליחסו לגון אחר הקרוב לו.—[1]) בקצת המשלים שלקמן קשה להכריע אם היתה הכונה למשמ' כַּאֲשֶׁר או למשמ' אם, ובקצתם הכונה יותר לאם פשוטה.

ה). ויאמר המלך אל ירמיהו שאל אני אתך דבר אל תכחד ממני דבר ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך הלוא המת תמיתני וכי איעצך לא תשמע אלי (כס לח יד-יה). והנביא כי יפתה ודבר דבר אני יי׳ פתיתי את הנביא ההוא (יחזק׳ יד ט). בן אדם ארץ כי תחטא לי למעל מעל ונטיתי ידי עליה (כס יג). ואיש כי יהיה צדיק ועשה משפט וצדקה וכו׳ הוא חיה יחיה (כס יח ה-ט). כה אמר אדני יי׳ כי יתן הנשיא מתנה לאיש מבניו נחלתו היא לבניו תהיה אחזתם היא בנחלה וכי יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד שנת הדרור (כס מו יו-יז). אל תירא כי יעשר איש כי ירבה כבוד ביתו (תהל׳ מט יז). אל תבטחו בעשק ובגזל אל תהבלו חיל כי ינוב אל תשיתו לב (כס סב יא). יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך (כס קכח ב). והיה כי ינבא איש עוד ואמרו אליו אביו ואמו ילדיו לא תחיה (זכר׳ יג ג). אל תירא מפחד פתאם ומשאת רשעים כי תבא (מבלי ג כה). סלסלה (את החכמה) ותרוממך תכבדך כי תחבקנה (כס ד ח). לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב (כס ו ל). כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך (כס כג א). אל תמנע מנער מוסר כי תכנו בשבט לא ימות (כס יג). בשפתו ינכר שונא ובקרבו ישית מרמה כי יחנן קולו אל תאמן בו (כס כו כד-כה). השמת לבך על עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר (איוב א ח). ולא תירא משוד כי יבוא (כס ה כא). כי אמרתי תנחמני ערשי ישא בשיחי משכבי (כס ז יג). תחת שלוש רגזה ארץ וכו׳ תחת עבד כי ימלוך ונבל כי ישבע להם תחת שנואה כי תבעל ושפחה כי תירש גברתה (מבלי ל כא-כג).—וגם לזמן עבר, במשמ׳ אם קרה שיעשה כך וכך: והיה כי יאמרו פליטי אפרים אעברה ויאמרו לו אנשי גלעד האפרתי אתה (שופט׳ יב ה).—וכשיבוא אחרי זו האפשרות תנאי גמור יהגה התנאי הזה השני במלת אם: אז תנקה מאלתי כי תבוא אל משפחתי ואם לא יתנו לך (אשה לבני) והיית נקי מאלתי (ברא׳ כד מא). יצף יי׳ ביני ובינך כי נסתר איש מרעהו אם תענה את בנתי ואם תקח נשים על בנתי (כס לא מט-נ). כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשבעת יצא לחפשי חנם אם בגפו יבא בגפו יצא אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו אם אדניו יתן לו אשה וכו׳ ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני וכו׳ (שמות כא ב-ה). וכי ימכר איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים אם רעה בעיני אדניה וכו׳ ואם לבנו ייעדנה וכו׳ אם אחרת יקח לו וכו׳ ואם שלש אלה לא יעשה לה ויצאה חנם (כס ז-יא). וכי תקרב קרבן מנחה מאפה תנור סלת חלות מצת בלולת בשמן וכו׳ ואם מנחה על המחבת קרבנך וכו׳ ואם מנחת מרחשת קרבנך וכו׳ (ויקר׳ ב ד-ז). וכי תזבחו זבח שלמים ליי׳ לרצנכם תזבחהו ביום זבחכם יאכל וכו׳ ואם האכל יאכל ביום השלישי פגול הוא (כס יט ה-ז). ואיש כי לא יהיה לו גאל והשיגה ידו ומצא כדי גאלתו והשב את שני ממכרו וכו׳ ואם לא מצאה ידו די השיב לו והיה ממכרו ביד הקנה אתו (כס כה כו-כח). ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה והיתה גאלתו עד תם שנת ממכרו ימים תהיה גאלתו ואם לא יגאל וכו׳ וקם הבית וכו׳ לקנה אתו (כס כט-ל).—ואחרי גם בשמושה במשמ׳ אפי׳ו, עי׳ א.גם, והוסיפה: אפרים התנו אהבים גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם (הוש׳ ח ט-י). גדר בעדי ולא אצא הכביד נחשתי גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי (איכ׳ ג ז-ח). חנך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה (מבלי כב ו).—ובמשמ׳ זו של אם עם ה השאלה: ויאמר דוד הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול ואעשה עמו חסד בעבור יהונתן (ש״ב ט א). הכי אמרתי הבו לי ומכחכם שחדו בעדי (איוב ו כב).—וגם בלי ה השאלה במשמ׳ האם: עד מתי תתחמקין הבת השובבה כי ברא יי׳ חדשה בארץ נקבה תסובב גבר (ירמ׳ לא כא), ר״ל האם ברא.—וכן במשמ׳ זו וכי, כמו האם: איה אלהי חמת וארפד איה אלהי ספרוים וכי[2]) הצילו את שמרון מידי (ישע׳ לו יט).—ומצוי שמוש זה מאד בתו״מ: שני עומרים ששכחם (בעה״ב) ובהם סאתים ר״ג אומר לבעל הבית וחכמים אומרים לעניים אמר רבן גמליאל וכי מרוב העמרים יופי כח של בעה״ב או הורע כחו (פאה ו ו). ביוצא בדבר אתה אומר עשה לך שרף ושים אותו על נס והיה כל הנשוך וראה אותו וחי וכי נחש ממית או נחש מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה וכו׳ היו מתרפאים (ר״ה ג ח). (כתוב) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וכי במוסרה מת והלא לא מת אלא בהר ההר (מגיל׳ כבלת ד א). דברו אל כל עדת בני ישראל ר״י אומר וכי שניהם (משה ואהרן) מדברים היו והלא כבר

— [2]) במ״ב (יח לד) כי, בלי ו, אך שמוש הלשון בתו״מ מוכיח כי הנוסחה כאן עקר.

נאמר ואתה תדבר (שם נא, פסח׳ ג). ר׳ אליעזר הקפר ברבי אומר וכי לא היה בידם של ישראל ארבעה מצות שאין כל העולם כדאי בהם (שם ה). ר׳ ישמעאל אומר וכי תרומה מקריבין לכהן (ספרי במד׳ ה). כל דבריך תימה וכי יש עבודה עכשיו (שם קטו). וכי עלתה על דעתך שחזקיהו לימד תורה לישראל ולמנשה בנו לא למד תורה (שם דבר׳ לב). (כתוב) ורגמוהו כל אנשי עירו וכי כל אנשי עירו רוגמים אותו (שם רכ). כיון שמת משה היה יהושע בוכה וצועק ומתאבל עליו ימים רבים עד שאמר הקב"ה ליהושע יהושע עד מתי אתה מתאבל והולך וכי לך לבדך הוא מת והלא לי מת שמיום שמת אבל לפני (שם שז). אמר לו ר"ג (לר"ע) וכו׳ מי נתן לך רשות לעשר אמר לו וכי הלכה קבעתי בישראל (תוספתא דמאי ה כד). אמר ר"י מצאתי זקן אחד מנציבין וכו׳ נזמתי לו ראיתו (את ר"י בן בתירא) שחלין מימיך אמר לי הן (אמרתי לו) במנעל או בסנדל אמר לי וכי יש חולצין במנעל (שם יבמ׳ יב יא). וכי יש הלכה בשובה (ירוש׳ ברכ׳ א ג:). מעשה שחלה בנו של ר"ג שגר שני ת"ח אצל ר"ח בן דוסא לבקש עליו רחמים וכו׳ אמר להם לכו שחלצתו חמה אמרו לו וכי נביא אתה (בבלי שם לד:). אמר לו ר"ש וכי אפשר לומר כן והלא כבר נאמר לא תאכל עליו חמץ (פסח׳ כח:). א"ר יוסף לפי שאין דרכן של בני אדם להטמין בסלעים א"ל אביי וכי דרכן של בני אדם להטמין בגיזי צמר (ב"ב יט). וחוזרין ואומרים וכי מפני ששוטה זה עושה שלא כהוגן אנו נאבד שבועתינו (ע"ז נה). אמר לו ר׳ יהודה וכי נס אחד נעשה בשמן המשחה (הור׳ יא:). אמר להם ר׳ יהודה לב"ה וכי לזו אתם קורין תרבות רעה (נדה עב:). אמר רבי לוי וכי לא היה גלוי לפני המקום שאם הוא מראה כבודו לישראל ומשמיען קולו שאינן יכולין לעמוד (מד"ר שמות כט). אמרו לו תלמידיו (להלל) רבי להיכן אתה הולך אמר להם לעשות מצוה אמרו לו וכי מה מצוה זו אמר להן לרחוץ אותי בבית המרחץ אמרו לו וכי זו מצוה היא (שם ויקר׳ לד). אמר לו הקב"ה לירמיה ירמיה וכי אני עזבתים תחילה הם עזבו אותי (פסיק׳ רבתי נא). —וקצת בשמש׳ אפילו: ויאמר יי אלי אל תתפלל בעד העם הזה לטובה כי יצמו אינני שמע אל רנתם וְכִי יעלו עלה ומנחה אינני רצם (ירמ׳ יד יא-יב). שכנתי בחגוי הסלע תפשי מרום גבעה כי תגביה כנשר קנך משם אורידך (שם מט יז). כי תעלה בבל השמים וְכִי תבצר מרום עזה מאתי יבאו שדדים לה (שם נא נג). מיי מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ כי יפל לא יוטל (תהל׳ לז כג-כד). לא ישא (האדם המקנא) פני כל כפר ולא יאבה כי תרבה שחד (משלי ו לה).—ובמשמ׳ אעפ"י שֶׁ: אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפרסי הפרסה את הגמל כי מעלה גרה הוא ופרסה איננו מפריס וכו׳ ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא וכו׳ והוא גרה לא יגר (ויקר׳ יא ד-ז). כי הוא בין אחים יפריא יבוא קדים רוח יי׳ ממדבר עלה ויבוש מקורו (הוש׳ יג יה). כה אמר אדני יי׳ כי הרחקתים בגוים וְכִי הפיצותים בארצות ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם (יחזק׳ יא יו). וסלחת לעוני כי רב הוא (תהל׳ כה יא). כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות אם שכחנו שם אלהינו (שם מד כ-כא).—ג) מלת החבור בין שני משפטים, כמו אֲשֶׁר, dass ; que ; that : וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל אלהים בין האור ובין החשך (בראש׳ א ד). ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכו׳ ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירמם הם (שם ג ו-ז). ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טבת הנה (שם ו ב). וירא יי׳ כי רבה רעת האדם וכו׳ וינחם יי׳ כי עשה את האדם (שם ה-ו). ובה אדע כי עשית חסד עם אדני (שם כד יד). ויגד ללבן ביום השלישי כי ברח יעקב (שם לא כב). ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו (שם לז כו). בזאת אדע כי כנים אתם (שם מב לג). או נודע כי שור נגח הוא (שמות כא לו). ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו (שם לג יו). וזכרת כי עבד היית במצרים (דבר׳ ו יב). ותאמר אל האנשים ידעתי כי נתן יי׳ לכם את הארץ וְכִי נפלה אימתכם עלינו וְכִי נמגו כל ישבי הארץ מפניכם (יהוש׳ ב ט). ויהושע וכל ישראל ראו כי לכד הארב את העיר וְכִי עלה עשן העיר (שם ח כא). וידע דוד כי הכינו יי׳ למלך על ישראל וְכִי נשא ממלכתו (ב"ש ה יב). ויהי כשמע אחאב כי סקל נבות וימת (מ"א כא יה). זה לך האות מאת יי׳ כי יעשה יי׳ את הדבר אשר דבר (מ"ב כ ט). על כן תזנינה בנותיכם וכלותיכם תנאפנה לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה (הוש׳ ד יג-יד). ואתי שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי מאסו בך עגבים נפשך יבקשו (ירמ׳ ד ל). אך ידע

תדעו כי אם ממתים אתם אתי כי דם נקי אתם נתנים עליכם (שם כו יה). ואם לוא השחק היה לך ישראל אם בגנבים נמצאה כי מדי דבריך בו תתנודד (שם מח כז). כל ראיהם יכירום כי הם זרע ברך יי׳ (ישע׳ סא ט). לא האמינו מלכי ארץ וכל ישבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי ירושלם (איכ׳ ד יב). מה הועיל פסל כי פסלו יצרו מסכה ומורה שקר (חבק׳ ב יח). והמה לא ידעו מחשבות יי׳ ולא הבינו עצתו כי קבצם כעמיר גרנה (מיכ׳ ד יב). ויצא לך שם בגוים ביפיך כי כליל הוא בהדרי אשר שמתי עליך (יחזק׳ יו יד). אמרתם שוא עבד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וְכִי הלכנו קדרנית מפני יי׳ צבאות (מלא׳ ג יד). אם אשמח כי רב חילי וְכִי כביר מצאה ידי (איוב לא כה). מדוע אליו ריבות כי כל דבריו לא יענה (שם לג יג). ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון (שם לו י). התאמין בו כי ישוב זרעך (שם לט יב). הן יעשק נהר לא יחפוז יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו (שם מ כג). ותאמר נעמי אל רות כלתה טוב בתי כי תצאי עם נערותיו (של בעז) ולא יפגעו בך בשדה אחר (רות ב כב). טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך (תהל׳ קיט עא). כאשר נשמע לסנבלט וטוביה ולגשם הערבי וליתר איבינו כי בניתי את החומה (נחמ׳ ו א).—והשתמשו המשוררים בענין זה במקום הצרך להמשקל גם עם הַ, הֲכִי במקום כי [1]: זכר שמי תגיד חתימתי, אחר אשר אשוב לאדמתי, אכתב ואזכורה ה כ י ידי תכלה ותשאר רק כתיבתי (ראב״ע, זכר שמי), ר״ל כי ידי תכלה. ולהיות לאות לעד ה כי מעשיו המה והוא בלבד קדמון וכלם חדשותיו (הוא, כבם אג), כי מעשיו המה. וכלה אלהים כל מלאכתו ואז ראה ה כ י טוב מאד הכל ויפה בעתותיו (שם). יונים תעופינה כעב אל מערב אתכם בחי האהבה השבעתי, לשאת שלומי אל ידידים רחקו אך בין צלעי אהלם תקעתי, ותספרו להם ה כ י לבי עלי נודם כשסע הגדי שסעתי (רמב״ע דיואן, פתאם יעורו, כ״י בודלי). והודו התמהים, הכי הוא אלהים, ומקצפו רוהים, ארצות ושוכביהם (שם נב), ר״ל הודו כי הוא אלהים. וכתוב אלי דודי ה כ י אש הנדוד היתה בנפשו בעדי נשקת (שם קעז). ודעו הֲכִי מחר עלי כל מעשה תענשו בדין והשבון תתנו (ר״י חריזי, תחכמ׳

ג). ודעי ה כי מצרף ביד האל לכל נפש ובו תצרפי תבחני (שם יג). ויש אישים מתוקי ניב ושפה ובלשונם יפתוני וניבם, יגלו לי פני רצון ואהבה וידעתי ה כ י ארבם בלבם (שם ג). ודע ה כ י אין לאנוש תקוה רק עת פני צור יצרו חלה (הוא, הענק ג קה).— ומשמשת המלה כי בענין זה הרבה בשבועה: חי פרעה כי מרגלים אתם (בראש׳ מב יו). חי יי׳ וחי נפשך כי כפשע ביני ובין המות (ש״א כ ג). חי יי׳ כי בני מות אתם (שם כו יו). חי יי׳ כי ישר אתה וטוב בעיני צאתך ובאך אתי במחנה (שם כט ו). חי יי׳ כי בן מות האיש העשה זאת (ש״ב יב ה). ויאמר אליהו חי יי׳ צבאות אשר עמדתי לפניו כי היום אראה אליו (מ״א יח יה). בי נשבעתי נאם יי׳ כי לחרבה יהיה הבית הזה (ירמ׳ כב ה). חי אני נאם יי׳ צבאות אלהי ישראל כי מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה (צפנ׳ ב ט). חי אני נאם אדני יי׳ כי לדם אעשך ודם ירדפך (יחזק׳ לה ו). חי אני נאם יי׳ כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה (ישע׳ מט יח). חי אל הסיר משפטי ושדי המר נפשי כי כל עוד נשמתי בי ורוח אלוה באפי אם תדברנה שפתי עולה (איוב כז א-ד).—ועם יען אשר אחריה בתו מאמר מסגר ועוד פעם כי בתחלת הספור: בי נשבעתי נאם יי׳ כי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך (בראש׳ כב יו-יז).—ד) להבר מאמר שהוא בעין תולדה מהקודם: וגם פה לא עשיתי מאומה כי שמו אתי בבור (בראש׳ מ יה).—ובפרט אחרי שאלה: מה עשית לנו ומה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדלה וכו׳ מה ראית כי עשית את הדבר הזה (בראש׳ כ ט-י). ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי מה חטאתי כי דלקת אחרי (שם לא לו). ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה וְכִי אוציא את בני ישראל ממצרים (שמות ג יא). ונחנו מה כי תלונו עלינו (שם יו ז). האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו כי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא האמן את הינק (במד׳ יא יב). ואהרן מה הוא כי תלונו עליו (שם יו יא). ותאמר (האתון) לבלעם מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים (שם כב כח). הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לצבאך לחם (שופט׳ ח ו). מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו (שם ט כח). האין בבנות אחיך ובכל עמי אשה כי אתה הולך לקחת אשה מפלשתים הערלים (שם יד ג). ויאמרו למיכה מה לך כי נזעקת (שם יח כג).

—[1]) כפי הנראה נסמכו בזה על מה שנמצא במקרא: מן השלשה הֲכִי נכבד, במשמ׳ של ספור, ועי׳ לקמן דעת החדשים בזה.

מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים (ש"א יז כו). הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות (שם מג). ויאמר דוד אל שאול מי אנכי ומי חיי משפחת אבי בישראל כי אהיה חתן למלך (שם יח יח). חסר משגעים אני כי הבאתם את זה (שם כא יו). ויאמר (דוד) מי אנכי אדני יי׳ ומי ביתי כי הבאתני עד הלם (ש"ב ז יח). מה עבדך כי פנית אל הכלב המת אשר כמוני (שם ט ח). האלהים אני להמית ולהחיות כי זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו (מ"ב ה ז). הפככם אם כחמר היצר יחשב כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני (ישע׳ כט יו). מי בכל אלהי הארצות האלה אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל יי׳ את ירושלם מידי (שם לו כ). ואת מי דאגת ותיראי כי תכזבי (שם נז יא). עתה למה תריעי רע המלך אין בך אם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה (מיכ׳ ד ט). הלא תגיד לנו מה אלה לנו כי אתה עשה (יחזק׳ כד יט). מדוע קדמוני ברכים ומה שדים כי אינק (איוב ג יב). מה כחי כי איחל ומה קצי כי אאריך נפשי (שם ו יא). העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדף כי תכתב עלי מררות ותורישני עונות נעורי (שם יג כה-כו). מה יקחך לבך ומה ירזמון עיניך כי תשיב אל אל רוחך והצאת מפיך מלין מה אנוש כי יזכה וכי יצדק ילוד אשה (שם יה יג-יד). מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו (שם כא יה). אי זה הדרך ישכן אור והשך אי זה מקמו כי תקחנו אל גבולו וכי תבין נתיבות ביתו (שם לח יט-כ). מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו (תהל׳ ח ה). אמרתם שוא עבד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדרנית מפני יי׳ צבאות (מלא׳ ג יד). — ה) לתת סבה להדבר, במשמ׳ יען, בשביל, denn, weil; parce que, puisque; because. — ותבוא לפני המאמר שהיא מספרת סבתו: ויאמר יי׳ אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה (בראש׳ ג יד). ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ וכו׳ ארורה האדמה בעבורך (שם יז). לכן שמעו דבר יי׳ אנשי לצון משלי העם הזה אשר בירושלם כי אמרתם כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חזה וכו׳ לכן כה אמר אדני יי׳ הנני יסד בציון אבן וכו׳ וכפר בריתכם את מות וחזותכם את שאול לא תקום (ישע׳ כח יד-יח). — ואחרי המאמר שהיא מספרת סבתו: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מכל מלאכתו (בראש׳ ב ג). וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר יי׳ אלהים על הארץ (שם ה). ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות (שם יז). לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת (שם כג). ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אתו אלהים (שם ה כד). ויאמר אבימלך מה ראית כי עשית את הדבר הזה ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה (שם כ י-יא). ויאמר יצחק אל בנו מה זה מהרת למצא בני ויאמר כי הקרה יי׳ אלהיך לפני (שם כז כ). הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אתו פן יבוא והכני (שם לב יב). ועל השנות החלום אל פרעה פעמים כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשתו (שם מא לב). ויאמר אלהם יוסף אל תיראו כי התחת אלהים אני (שם נ יט). ויאמר להן (מלך מצרים למילדות) מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיין את הילדים ותאמרן המילדת אל פרעה כי לא כנשים המצרית העברית כי חיות הנה בטרם תבוא אלהן המילדת וילדו (שמות א יח-יט). ויאמר יי׳ אל משה במדין לך שוב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך (שם ד יט). ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם העם בראתם מלחמה ושבו מצרימה (שם יג יז). אם חבל תחבל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו כי הוא כסותה לבדה הוא שמלתו לערו במה ישכב (שם כב כה-כו). ותאמר איזבל אל אחאב קום רש את כרם נבות היזרעאלי אשר מאן לתת לך בכסף כי אין נבות חי (מ"א כא יה). סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני (שה"ש ב ה). ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך כי הנה הסתו עבר הגשם חלף הלך לו (שם י-יא). שש השערים האלה נתן לי כי אמר אלי[1]) אל תבואי ריקם אל חמותך (רות ג יז). לכו ונעלה אל הר יי׳ אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו כי מציון תצא תורה ודבר יי׳ מירושלם (ישע׳ ב ג). חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא (שם כב). אוי לנפשם כי גמלו להם רעה (שם ג י). אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו (שם יא). והיה מרב עשות הלב יאכל חמאה כי חמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ (שם ז כב). המשכיל בעת ההיא ידם כי עת רעה היא (עמו׳ ה יג). קרא שמה לא רחמה כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל (הוש׳ א ו). קומו

—[1]) חסר בכתיב.

ולבו כי לא זאת המנוחה (מיכ׳ ב י). על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו (חבק׳ א יו). העזו בני בנימן וכו׳ ועל בית הכרם שאו משאת כי רעה נשקפה מצפון ושבר גדול (ירמ׳ ו א). אל תצאי השדה ובדרך אל תלכי כי חרב לאיב מגור מסביב (בס כה). סורו טמא קראו למו סורו סורו אל תגעו כי נצו גם נעו (איכ׳ ד יה). אהה ליום כי קרוב יום יי׳ (יוא׳ א יה). גם בהמות שדה תערוג אליך כי יבשו אפיקי מים (בס כ). כל שמעי שמעך תקעו כף עליך כי על מי לא עברה רעתך תמיד (נחו׳ ג יט). חנני יי׳ כי אמלל אני רפאני יי׳ כי נבהלו עצמי (תהל׳ ו ג). שמרני אל כי חסיתי בך (בס יו א). הללוהו כל זרע יעקב כבדוהו וגורו ממנו כל זרע ישרא׳ כי לא בזה ולא שקץ ענות עני ולא הסתיר פניו ממנו (בס כב כד-כה). ייראו מיי׳ כל הארץ ממנו יגורו כל ישבי תבל כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמד (בס לג ח-ט). כרחם אב על בנים רחם יי׳ על יראיו כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו (בס קג יג-יד). בני אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפך דם (מִשְׁלֵי א יה-יו). למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמר כי ישרים ישכנו ארץ ותמימים יותרו בה (בס ב כ-כא). הלא רעתך רבה ואין קץ לעונתיך כי תחבל אחיך חנם ובגדי ערומים תפשיט (איוב כב ה-ו). אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה כי הוא לקצות הארץ יביט (בס כח כג-כד). ושנאתי את החיים כי רע עלי המעשה שנעשה תחת השמש (קהל׳ ב יז). — ולהורות סבות יותר מאחת תבאנה כי כי זו אחרי זו: עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב (בראש׳ ג יט). ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר (בס מה ה-ו). אוי לי כי נדמיתי כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי ישב כי את המלך יי׳ צבאות ראו עיני (ישע׳ ו ה). שמחו לפניך כשמחת בקציר כאשר יגילו בחלקם שלל כי את על סבלו ואת מטה שכמו שבט הנגש בו החתת כיום מדין כי כל סאון סאן ברעש ושמלה מגוללה בדמים וכו׳ כי ילד ילד לנו בן נתן לנו (בס ט ב-ה). תשמע זעקה מבתיהם כי תביא עליהם גדוד פתאם כי כרו שיחה ללכדני ופחים טמנו לרגלי (ירמ׳ יח כב). אעשה מספד כתנים ואבל כבנות יענה כי אנושה מכותיה כי באה עד יהודה וכו׳ כי חלה לטוב יושבת מרות כי ירד רע מאת יי׳ לשער ירושלם (מיכ׳ א ח-יב). שמעו דבר יי׳ בני ישראל כי ריב ליי׳ עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ (הוש׳ ד א). אל תרחק ממני כי צרה קרובה כי אין עוזר (תהל׳ כב יב). ואהי כאיש אשר לא שמע ואין בפיו תוכחות כי לך יי׳ הוחלתי אתה תענה אדני אלהי כי אמרתי פן ישמחו לי במוט רגלי עלי הגדילו כי אני לצלע נכון ומכאובי נגדי תמיד כי עוני אגיד אדאג מחטאתי (בס לח יה-יט). אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחננו (בס קב יד-יה). כי תמול אנחנו ולא נדע כי צל ימינו עלי ארץ (איוב ח ט). טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל אשר לא ידע להזהר עוד כי מבית הסורים יצא למלך כי גם במלכותו נולד רש (קהל׳ ד יג-יד).—וגם כִי... וְכִי: קח נא את ברכתי אשר הבאת לך כי חנני אלהים וְכִי יש לי כל (בראש׳ לג יא). סבו והמיתו כהני יי׳ כי גם ידם עם דוד וְכִי ידעו כי ברח הוא (ש״א כב יז). ולאביתר הכהן אמר המלך ענתת לך על שדיך כי איש מות אתה וביום הזה לא אמיתך כי נשאת את ארון אדני יי׳ לפני דוד אבי וְכִי התענית בכל אשר התענה אבי (מ״א ב כו). והנשבע בארץ ישבע באלהי אמן כי נשכחו הצרות הראשנות וְכִי נסתרו מעיני (ישע׳ סה יו).—ועם הַ השאלה, הֲכִי, כמו הֲיַעַן, האם מפני סבה זו: ויאמר (עשו) הֲכִי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים (בראש׳ כז לו), לאמר האם מפני שקראו לו יעקב. ויאמר לבן ליעקב הֲכִי אחי אתה ועבדתני חנם (בס כט יה). — והשתמשו המשוררים לצרך המשקל גם עם הַ השאלה הֲכִי כמו כִי[1]) להורות הסבה הפשוטה: דלתי יגונים פותחת אלי הכִי דלתי נעורים אחרי נועלת (רשב״ג, לו היתה נפשי). והם נקראו אמות הכִי ילדו בנות אשר חק אלוה בם המון היקום ומתיו (ראב״ע, בבס אל). ומדביר ינדוהו (את האדם) למדבר יריצוהו וחמדות מעונותיו בזדון מקיאותיו, הכִי סוף אנוש לשוב לעפרו ובא מועד לכל חי ובשחת יכונן מלונותיו (בס). אלהי אחזתני רעדה בהזכירי פשעי וחם לבי ועצמו מרורותיו, הכִי מימי נ׳ער לשלם חטאים סר והזקן עדי לאה נשוא את אלמותיו (בס). הרפו בני ימים הכִי דל מסבול גופי, ואט כי אין בנפשי כח (רמב״ע, דיואן נט,

[1]) עי׳ הערה למעלה במשפ׳ ג.

כ"י בולי'). ומי נקרע סגור לבו בחצי נדוד פיהו יהי תופר קרעיו, הכי רבו כשמן דברותיו ויום אומר יפוצץ ב סלעיו (כס קמה). אולם בכחם כוננו מקדש מעט לשום מגמתם להיכלך, לבך ועיניך יהו שמה הכי לבם ועינם נשאו אליך (ר"י חריזי, תחכמ' ג). ואמאסה כלגה הכי לעצור הונם ידיהם תוקפות הויות (כס). ואל יישן אנוש תיכף אכילה, הכי ירבה לאיש מכאוב ומחלה (הוה, רפוה' הגוייה). ואל תרגיל שתות מים לאין סוף, הכי תרבה חלאים לך לאין סוף (כס). לבי עשה חסד הכי מחר תאכל אשר היום תהי אופה, כי איך ביום הדין תהי מוצא לשון להשיב מענה או פה (הוה, הענק ג ה). — ועם עַל כֵּן אחריה, כִּי עַל כֵּן, במשמ' בהיות שֶׁ, הוֹאִיל וְ: ואקחה פת להם וסעדו לבכם אחר תעברו כי על כן עברתם על עבדכם (ברא' יח ה). רק לאנשים האל אל תעשו דבר כי על כן באו בצל קרתי (כס יט ח). ויאמר יעקב אל נא אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך כראת פני אלהים ותרצני (כס לג י). ויכר יהודה (את החתמת והפתילים והמטה ששלחה לו תמר) ויאמר צדקה ממני כי על כן לא נתתיה לשלה בני (כס לח כו). ויאמר (משה לחובב) אל נא תעזב אתנו כי על כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים (במד' י לא). ויאמר גדעון אהה אדני יי' כי על כן ראיתי מלאך יי' פנים אל פנים ויאמר לו יי' שלום לך אל תירא לא תמות (שופט' ו כב-כג). ויאמר לו יואב (לאחימעץ שרצה לרוץ לבשר לדוד כי הומת אבשלום) לא איש בשרה אתה היום הזה ובשרת ביום אחר והיום הזה לא תבשר כי על כן [1]) בן המלך מת (ש"ב יח כ). למה לא גערת בירמיהו הענתתי המתנבא לכם כי על כן שלח אלינו בבל לאמר ארכה היא (ירמ' כט כז-כח). ויאמרו השרים אל המלך יומת נא את האיש הזה (ירמיהו) כי על כן הוא מרפא את ידי אנשי המלחמה הנשארים בעיר הזאת ואת ידי כל העם לדבר אליהם כדברים האלה (כס לח ד). — ותבוא בהתחלת מאמר להודיע שעתה תנתן סבה לכל הדברים שנאמרו קודם, או שהיה בדעתו של המדבר, וכדומה: את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים כי צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זעיר שם זעיר שם (ישע' כח ט-י). ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בערת עצר בעצמתי ונלאיתי כלכל ולא אוכל כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב וכו' (ירמ' כ ט-י). הישב בעיר הזאת ימות בחרב וכו' כי שמתי פני בעיר הזאת לרעה ולא לטובה (כס כא ט-י). והבאותי על הארץ ההיא את כל דברי אשר דברתי עליה וכו' ושלמתי להם כפעלם ובמעשה ידיהם כי כה אמר יי' אלהי ישראל אלי קח את כוס היין החמה הזאת מידי וכו' ואמרת אליהם כה אמר יי' צבאות שתו תשתו כי הנה בעיר אשר נקרא שמי עליה אנכי מחל להרע (כס כה יג-כט). כתב לך את כל הדברים אשר דברתי אליך אל ספר כי הנה ימים באים נאם יי' ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה (כס ל ב-ג). קומו ונעלה ציון אל יי' אלהינו כי כה אמר יי' רנו ליעקב שמחה וצהלו בראש הגוים (כס לא ה-ו). ואתה בן אדם שים לך שנים דרכים וכו' כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים וכו' (יחזק' כא כד-כו). ראו בגוים והביטו והתמהו תמהו כי פעל פעל בימיכם לא תאמינו כי יספר כי הנני מקים את הכשדים הגוי המר והנמהר וכו' (חבק' א ה-ו). — ו) לתת סבה לסתירת מה שנאמר קודם, במשמ' אֶלָּא, nur, vielmehr; seulement; but: ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן (כלו) נאכל ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמתון ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמתון כי (ר"ל אלא מה טעם אמר לכם לאכל יען) ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים ידעי טוב ורע (ברא' ג ב-ה). — ובמשמ' הפך מהאמור קודם, sondern; mais; but: שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה (ברא' יז יה). ואשביעך ביי' אלהי השמים ואלהי הארץ אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו כי אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק (כס כד ד). ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה כי האלהים וישימני לאב לפרעה (כס מה ח). וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו על ראש אפרים וירע בעיניו וכו' ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי כי זה הבכר שים ימינך על ראשו (כס מח יז-יח). ונחנו מה לא עלינו תלנתיכם כי על יי' (שמות יו ח). לא את אבתינו כרת יי' את הברית הזאת כי אתנו אנחנו אלה פה היום (דבר' ה ג). לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי יי' יחיה האדם (כס ח ג). לא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את ארצם כי ברשעת הגוים האלה יי' אלהיך מורישם מפניך (כס ט ה). לא תאמץ את לבבך ולא

—[1]) חסר בכתיב.

תקפץ את ידך מאחיך האביון כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו (שם יה ז-ח). ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת ואת האלה הזאת כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני יי׳ אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום (שם כט יג-יד). עם רב אתה וכח גדול לך לא יהיה לך גורל אחד כי הר יהיה לך (יהוש׳ ז יז-יח), אלא הר יהיה לך. ראו את תבנית מזבח יי׳ אשר עשו אבותינו לא לעולה ולא לזבח כי עד הוא בינינו וביניכם (שם כב כח). לא אתך מאסו כי אתי מאסו ממלך עליהם (ש״א ח ז). אין חפץ למלך במהר כי במאה ערלות פלשתים (שם יח כה). והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשב כי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים לא מעט (ישע׳ י ז). לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקר אנכי ובולס שקמים (עמו׳ ז יד). גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת מצאתים כי על כל אלה (ירמ׳ ב לד). ואמרו נואש כי אחרי מחשבותינו נלך (שם יח יב). לא כברית אשר כרתי את אבותם וכו׳ כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל (שם לא לא-לב). וצדקיהו מלך יהודה לא ימלט מיד הכשדים כי הנתן ינתן ביד מלך בבל (שם לב ד). ואתה לא תמלט מידו כי תפש תתפש ובידו תנתן (שם לד ג). ובית לא תבנו וכו׳ כי באהלים תשבו (שם לה ז). הדבר אשר דברת אלינו בשם יי׳ איננו שמעים אליך כי עשה נעשה את כל הדבר אשר יצא מפינו (שם מד יו-יז). לא יהיה עוד כל חזון שוא ומקסם חלק בתוך בית ישראל כי אני יי׳ אדבר את אשר אדבר דבר ויעשה לא תמשך עוד כי בימיכם בית המרי אדבר דבר ועשיתיו (יחזק׳ יב כד-כה). לא יצילו בנים ובנות כי הם לבדם ינצלו (שם יד יח). והבא דרך שער נגב יצא דרך שער צפונה לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצאו (שם מו ט). לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך (תהל׳ מד ד). וגם בחליו לא דרש (אסא) את יי׳ כי ברפאים (דהי״ב יו ב). לא על צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים (דני׳ ט יח). לא מנעתי את לבי מכל שמחה כי לבי שמח מכל עמלי (קהל׳ ב י).—ואמר המליץ: ואל תרבה לדבר כי לצרכך, וישר מהלכך ודרכך (רה״ג, בירי מוסר השכל). — ואחרי אין טוב: ויאמר דוד בלבו עתה אספה יום אחד ביד שאול אין לי טוב כי[1]) המלט אמלט אל ארץ פלשתים (ש״א כז

—[1]) יש מגיהים, לפי התרגום, כי אם.

א).—וגם כשאין עצם מלת השלילה אמורה בפרוש: ואתם היום מאסתם את אלהיכם אשר הוא מושיע לכם מכל רעותיכם וצרתיכם ותאמרו לו כי מלך תשים עלינו (ש״א י יט), לא כדבריך אלא מלך תשים עלינו. ותאמר נעמי לשתי כלתיה לכנה שבנה אשה לבית אמה וכו׳ ותשאנה קולן ותבכינה ותאמרנה לה כי אתך נשוב לעמך (רות א ח-י), לא כדבריך שאמרת לנו לשוב לבית אמנו אלא אתך נשוב. — וכמו״כ כשתבוא המלה כי תכופה אחרי לא וסמוכה לה, במשמ׳ זו: ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראה ויאמר לא[1]) כי צחקת (בראש׳ יח יה), לא כמו שאמרת שלא צחקת אלא צחקת. ויאמר (לוט להמלאכים) הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו וכו׳ ויאמרו לא[2]) כי ברחוב נלין (שם יט ב). (ויאמרו האחים ליוסף) כנים אנחנו לא היו עבדיך מרגלים ויאמר (יוסף) אלהם לא[3]) כי ערות הארץ באתם לראות (שם מב יא-יב). ויאמר לו (יהושע להאיש שעמד נגדו וחרב שלופה בידו) הלנו אתה אם לצרינו ויאמר לא[4]) כי אני שר צבא יי׳ (יהוש׳ ה יג-יד). ויאמר להם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם ויאמרו לו לאמר לא[5]) כי אסר נאסרך ונתנוך בידם והמת לא נמיתך (שופט׳ יה יב-יג). גם בטרם יקטרון את החלב ובא נער הכהן ואמר לאיש הזבח תנה בשר לצלות לכהן וכו׳ ויאמר אליו האיש קטר יקטירון כיום החלב וקח לך כאשר תאוה נפשך ואמר לא[6]) כי עתה תתן ואם לא לקחתי בחזקה (ש״א ב יה-יו). ויאמר המלך אל ארונה לא (כמו שאמרת כי אקח חנם) כי קנו אקנה מאותך במחיר (ש״ב כד כד). ואם אמרים אתם לא נשב בארץ הזאת לבלתי שמע בקול יי׳ אלהיכם (שצוה לשבת פה) לאמר לא כי[7]) ארץ מצרים נבוא (ירמ׳ מב יג-יד). —ובשגירת הלשון אמרו לא-כי יחד: זאת אמרת זה בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי[8]) בנך המת ובני החי (מ״א ג כג). כה אמר אדני יי׳ קדוש ישראל בשובה ונחת תושעון בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם ולא אביתם ותאמרו לא-כי[9]) על סוס ננוס (ישע׳ ל יה-יו). —ומרוב השמוש נתמזגו שתי המלים ונהיו אח״כ ברגש

—[1]) כך לפי הטעמים, לא בטפחה, כי במרכה.—[2]) לא בטעם מפסיק, כי מרכה.—[3]) לא בטעם מפסיק, כי מוקפת לערות.—[4]) לא בטעם מפסיק.—[5]) כי מוקפת לאסר.—[6]) כך הקרי ובטעם מפסיק, כי במהפך. הכתיב לו. —[7]) כי במשרת, ס״א כי מוקפת לארץ. —[8]) לא במשרת, כי במפסיק.—[9]) לא מוקפת לכי, כי במפסיק.

המדברים כמו מלה אחת במשמ׳ נגוד להאמור קודם: אמרו לו אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה אמר להם ל א כ י [1]) הלכה אני אומר (יבמ׳ ח ג).—ועפי״ר עם עוד מלת א ל א אחריה, ושתי המלים ל א-כ י שלילה פשוטה: תורמין בצל קטן שלם ולא חצי בצל גדול ר׳ יהודה אומר ל א כ י א ל א חצי בצל גדול (תרומ׳ ב ה). א״ר יהודה העיד בן בוכרי ביבנה שכל כהן ששוקל אינו חוטא אמר לו ריב״ז ל א כ י א ל א כל כהן שאינו שוקל חוטא (שקל׳ א ד). סרים אדם חולץ וחולצין לאשתו מפני שהיתה לו שעת הכושר סרים חמה לא חולץ ולא חולצין לאשתו מפני שלא היתה לו שעת הכושר ר׳ אליעזר אומר ל א כ י א ל א סרים חמה חולץ וחולצין לאשתו מפני שיש לו רפואה סרים אדם לא חולץ ולא חולצין לאשתו מפני שאין לו רפואה (יבמ׳ ח ד). שור שהיה רודף אחר שור אחר והוזק זה אומר שורך הזיק וזה אומר ל א כ י א ל א בסלע לקה וכו׳ היה אחד גדול ואחד קטן הניזק אומר גדול הזיק והמזיק אומר ל א כ י א ל א קטן הזיק אחד תם ואחד מועד הניזק אומר מועד הזיק והמזיק אומר ל א כ י א ל א תם הזיק (ב״ק ג יא).—ואחרי שלילה כשיש תנאי אחריה במשמ׳ לא אעשה אלא בתנאי כך וכך, ותבוא אם התנאי אחריה: לא אשלחך כי אם ברכתני (ברא׳ לב כו), א ל א אם ברכתני. ותחבש האתון ותאמר אל נערה נהג ולך אל תעצר לי לרכב כי א ם אמרתי לך (מ״ב ד כד), א ל א אם אמרתי לך. כי לא ישקט האיש כי אם כלה הדבר היום (רות ג יח), א ל א אם כלה. לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי אל חיקם (ישע׳ סה ו), א ל א אם שלמתי. כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה וכו׳ כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי (שם נה י-יא). לא תבוא עוד אל המלך כי אם חפץ בה המלך ונקראה בשם (אסת׳ ב יד), אלא אם המלך חפץ בה ונקראה. —ובשבועה: חי פרעה אם תצאו מזה כי א ם בבוא אחיכם הקטן הנה (ברא׳ מב טו), א ל א אם יבוא אחיכם הקטן.—ומרוב השמוש הזה של כי אם במשמ׳ א ל א במקום שיש תנאי נתמזגו ברגש המדברים שתי המלים כי אם לדבור אחד במשמ׳ א ל א גם במקום שאין שם תנאי, ע׳ ערך אם, והוסיפה עוד המשלים הבאים: לא יירשך זה כי א ם אשר יצא ממעיך הוא יירשך (ברא׳ טו ד). אין זה כי א ם בית אלהים (שם כח יז). לא יעקב יאמר עוד שמך כי א ם ישראל (שם לב כט). אלמנה וגרושה וחללה זנה את אלה לא יקח (הכהן) כי א ם בתולה מעמיו יקח אשה (ויקר׳ כא יד). ויאמר לדוד לאמר לא תבוא הנה כי א ם הסירך העורים והפסחים (ש״ב ה ו). ויאמר אחאב אליו (אל אליהו) האתה זה עכר ישראל ויאמר (אליהו) לא עכרתי את ישראל כי א ם אתה ובית אביך (מ״א יח יז-יח). לא יתנבא עלי טוב כי א ם רע (שם כב ח). לא תלחמו את קטן ואת גדול כי א ם את מלך ישראל לבדו (שם לא). באנו אל מחנה ארם והנה אין שם איש וקול אדם כי א ם הסוס אסור והחמור אסור ואהלים כאשר המה (מ״ב ז י). לא אלהים המה כי א ם מעשה ידי אדם (שם יט יח). אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח יי׳ בירושלם כי א ם אכלו מצות בתוך אחיהם (שם כג ט). לא נעשה כפסח הזה מימי השפטים וכו׳ ומלכי יהודה כי א ם בשמנה עשרה שנה למלך יאשיהו נעשה הפסח הזה (שם כב-כג). אהל בל יצען וכו׳ כי א ם שם אדיר יי׳ לנו (ישע׳ לג כ-כא). לא יעשה אדני יי׳ דבר כי א ם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמו׳ ג ז). והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע את דברי יי׳ (שם ח יא). לא שבה אלי בגודה אחותה יהודה בכל לבה כי א ם בשקר (ירמ׳ ג י). לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים וכו׳ על דברי עולה וזבח כי א ם הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי (שם ז כב-כג). הנה ימים באים נאם יי׳ ולא יאמר עוד חי יי׳ אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי א ם חי יי׳ אשר העלה את בני ישראל מארץ צפון (שם יו יד-טו). הן לא קצרה יד יי׳ מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע כי א ם עונתיכם היו מבדלים בינכם לבין אלהיכם (ישע׳ נט א-ב). ולא תזכרנה הראשנות ולא תעלינה על לב כי א ם שישו וגילו עדי עד (שם סה יז-יח). השבתי את המשל הזה (יארכו הימים ואבד כל חזון) ולא ימשלו אתו עוד בישראל כי א ם דבר אליהם קרבו הימים ודבר כל חזון (יחזק׳ יב כג). לא בחיל ולא בכח כי א ם ברוחי (זכר׳ ד ו). אל יקנא לבך בחטאים כי א ם ביראת יי׳ כל היום (משלי כג יז). ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה אין זה כי א ם רע לב (נחמ׳ ב ב).—ולמעט, במשמ׳ רק, אלא זה בלבד: ולא השך ממני מאומה כי אם אותך באשר

— [1]) במקום ה.ה אנשר בדחק לקרוא שתי המלים מופרדות זו מזו.

את אשתו (בראש׳ לט ט). אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם צלי אש (שמות יב ט). לא תעשון כן לי״י אלהיכם (לבנות מזבחות על הרים וכו׳) כי אם אל המקום אשר יבחר י״י אלהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה (דבר׳ יב ד-ה). השמר לך פן תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום אשר יבחר י״י באחד שבטיך שם תעלה עלתיך (שם יג-יד). ולא נתנו חלק ללוים בארץ כי אם ערים לשבת (יהוש׳ יד ד). לא היו לו בנים כי אם בנות (שם יז ג). ולא תעבדום ולא תשתחוו להם כי אם בי״י אלהיכם תדבקו (שם כג ז-ח). ולא נמלט מהם איש כי אם ארבע מאות איש נער (ש״א ל יז). הגידי לי מה יש לכי בבית ותאמר אין לשפחתך כל בבית כי אם אסוך שמן (מ״ב ד ב). הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל (שם ה יה). לוא יעשה עוד עבדך עלה וזבח לאלהים אחרים כי אם לי״י (שם יז). כי לא השאיר ליהואחז עם כי אם חמשים פרשים (שם יג ז). לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות כי אם איש בחטאו ימות (שם יד ו). אין עיניך ולבך כי אם על בצעך (ירמ׳ כב יז). האיש הזה איננו דרש לשלום לעם הזה כי אם לרעה (שם לח ד). מי עור כי אם עבדי (ישע׳ מב יט). לא למענכם אני עשה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגוים (יחזק׳ לו כב). אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וכו׳ כי אם בתורת י״י חפצו (תהל׳ א א-ב). לא יחפץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו (משלי יח ב). ובהמה אין עמי כי אם הבהמה אשר אני רכב בה (נחמ׳ ב יב). ולא היה לשן בנים כי אם בנות (דהי״א כ לד). אז אמר דויד לא לשאת את ארון האלהים כי אם הלוים (שם יה ב). ומי אני אשר אבנה לו בית כי אם להקטיר לפניו (דהי״ב ב ה). ואל יבוא בית י״י כי אם הכהנים (שם כג ו). אל יבוא עמך צבא ישראל וכו׳ כי אם בא אתה (שם כה ז-ח). לא בקשה דבר כי אם את אשר יאמר הגי (אסת׳ ב יה). לא הביאה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי (שם ה יב). ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם (דני׳ י כא). ידעתי כי אין טוב בם כי אם לשמוח ולעשות טוב בחייו (קהל׳ ג יב). ומה כשרון לבעליה כי אם ראית עיניו (שם ה י). אין טוב לאדם תחת השמש כי אם לאכל ולשתות ולשמוח (שם ח יה). — ולתשובה על שאלה במשמ׳ שום דבר אחר אלא: ועתה ישראל מה י״י אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את י״י (דבר׳ י יב). הגיד לך אדם מה טוב ומה י״י דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד (מיכ׳ ו ח). — ולבקשה וחפץ במשמ׳ רק: בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך ועשית נא עמדי חסד וכו׳ והוצאתני מן הבית הזה (בראש׳ מ יג-יד). ואיוב עבדי יתפלל עליכם כי אם פניו אשא לבלתי עשות עמכם נבלה (איוב מב ח). — ובשבועה במשמ׳ דוקא: הנה חשך אדני את נעמן הארמי הזה מקחת מידו את אשר הביא חי י״י כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה (מ״ב ה כ). — ובמשמ׳ באמת: ויען דוד את הכהן (ששאלהו אם נשמרו הנערים מאשה) ויאמר לו כי אם אשה עצרה לנו כתמל שלשם (ש״א כא ו). — ובמשמ׳ אם כן: ויאמר להם שמשון אם תעשון כזאת כי אם נקמתי בכם ואחר אחדל (שופט׳ יה ז). — ז) בהתחלת המאמר כעין מבוא להכנס בדברים: ויאמר אבימלך אל אברהם מה הנה שבע כבשת האלה אשר הצבת לבדנה ויאמר כי את שבע כבשת תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי הפרתי את הבאר הזאת (בראש׳ כא כט-ל). ויבאו (המרגלים) אל יהושע בן נון ויספרו לו את כל המצאות אותם ויאמרו אל יהושע כי נתן י״י בידנו את כל הארץ (יהוש׳ ב כג-כד). מבצריהם (של ישראל) תשלח באש וכו׳ והרתיהם תבקע ויאמר הזהאל כי מה עבדך הכלב כי יעשה הדבר הגדול הזה (מ״ב ח יב-יג). משא מואב כי בליל שדד ער מואב נדמה כי בליל שדד קיר מואב נדמה (ישע׳ יה א). — וקצת במשמ׳ הִנֵּה: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם כי אתם עברים את הירדן אל ארץ כנען (במד׳ לג נא). כי אתה בא אל הארץ אשר י״י אלהיך נתן לך לא תלמד לעשות כתועבת הגוים ההם (דבר׳ יח ט). כי אמרתם הקים לנו י״י נבאים בבלה (ירמ׳ כט יה). — ולקיום והאמתה: ויאמר י״י זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד (בראש׳ יח כ). וימאן (יעקב) להתנחם (על יוסף) ויאמר כי ארד אל בני אבל שאלה (שם לז לה). ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקהו ויאמר הלוא כי משחך י״י על נחלתו לנגיד (ש״א י א). כה אמר בן הדד לאמר כי שלחתי אליך לאמר כספך וזהבך ונשיך ובניך לי תתן כי אם כעת מחר אשלח את עבדי אליך

(מ״א כה-ו).—ובמשמ׳ כי אמנם: אחרי יי׳ ילכו כאריה ישאג כי הוא ישאג ויחרדו בנים מים (הוש׳ יא י).—ולנתק: כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים הוא (דבר׳ יא י). כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעננים ואל קסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך יי׳ אלהיך נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך יי׳ אלהיך (שם יח יד-יה).—וקצת במשמ׳ הל״א, הנה: כי הקימו בני יהונדב בן רכב את מצות אביהם אשר צום והעם הזה לא שמעו אלי (ירמ׳ לה יו). ואתה בן אדם אמר אל בית ישראל כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה (יחזק׳ לג י).—וקצת במשמ׳ כמו, כַּאֲשֶׁר: כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם (ישע׳ נה ט). כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך (שם סב ה).— ובמשמ׳ אם כֵּן: לא ישבו (הגוים) בארצך פן יחטיאו אתך לי כי תעבד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש (שמות כג לג).— ולפני אם: אם ענה תענה אתו כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו (שמות כב כב).— ובמשמ׳ וּבְכֵן, ובכה: ונתנו אותו (את ירמיהו) בית האסור וכו׳ כי בא ירמיהו אל בית הבור ואל החניות וישב שם ירמיהו ימים רבים (ירמ׳ לז יה-יו).— וקצת כמו קריאה של שלילה, לא!: אל תשאו נפשתיכם לאמר הלך ילכו מעלינו הכשדים כי לא ילכו (ירמ׳ לז ט), ר״ל לא! לא ילכו.—ובמשמ׳ למען: אני קראתיך כי תענני אל הט אזנך לי שמע אמרתי (תהל׳ יז ו). ביום צרתי אקראך כי תענני (שם פו ז).— ה) במשמ׳ מלת היחס הצרופי אשר, אשר הוא: ארור אפם כי [1]) עז ועברתם כי [1]) קשתה (בראש׳ מט ז). והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב (יחזק׳ כא יב). יען אמרך האח אל מקדשי כי נחל ואל אדמת ישראל כי נשמה ואל בית יהודה כי הלכו בגולה (שם כה ג). ראה איבי כי רבו ושנאת חמס שנאוני (תהל׳ כה יט). כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבר (שם צ ד).—ובמשמ׳ במה שֶׁ: ביי׳ בגדו כי בנים זרים ילדו (הוש׳ ה ז).—ובמשמ׳ אַךְ, אבל: כה אמר יי׳ צבאות אל תשמעו על דברי הנבאים הנבאים לכם מהבלים המה אתכם חזון לבם ידברו לא מפי יי׳ אמרים אמור למנאצי דבר יי׳ שלום יהיה לכם וכל הלך בשררות לבו אמרו לא תבוא עליכם רעה כי מי עמד בסוד יי׳ וירא וישמע את דברו (ירמ׳ כג יו-יח).—ובמשמ׳ אודות: ויאמרו אליו עבדיו (אל בן הדד) הנה נא שמענו כי [1]) מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם (מ״א כ לא). —ותבוא כי אחר מלות הטעם אחרות.—אַךְ כִּי: ועתה שמע בקולם (שהם מבקשים מלך) אך כי העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך (ש״א ח ט).—אַף כִּי, עי׳ ערך אַף, והוסיפה אלה המשלים: ויאמר (הנחש) אל האשה אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן (בראש׳ ג א), במשמ׳ הכך הוא שאמר אלהים. —ובמשמ׳ מִכָּל שֶׁכֵּן, על אחת כמה וכמה: כי אם אשה עצרה לנו כתמל שלשם בצאתי ויהיו כלי הנערים קדש והוא דרך חל ואף כי היום יקדש בכלי (ש״א כא ו). הנה עפלה לא ישרה נפשו בו וצדיק באמונתו יחיה ואף כי [2]) היין בגד גבר יהיר ולא ינוה (חבק׳ ב ד-ה). הן צדיק בארץ ישלם אף כי רשע וחוטא (משלי יא לא). שאול ואבדון נגד יי׳ אף כי לבות בני אדם (שם טו יא). כי לא יוכל כל אלוה כל גוי וממלכה להציל עמו מידי ומיד אבותי אף כי אלהיכם לא יצילו אתכם מידי (דהי״ב לב יה).—אֶפֶס כִּי, עי׳ אֶפֶס, והוסיפה: באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש הוא וזה פריה אפס כי עז העם הישב בארץ (במד׳ יג כז-כח).—עַד כִּי, עי׳ עַד.—עֵקֶב כִּי, עי׳ עֵקֶב. —תַּחַת כִּי, עי׳ תַּחַת.—ובחבור עם אָז אחריה, כִּי אָז, אחרי מלת התנאי אִם, עי׳ אָז, והוסיפה: אם תשוב עד שדי וכו׳ והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך כי אז על שדי תתענג (איוב כב כג-כו).— ועם עתה, כמו״ב אחרי תנאי: לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתני (בראש׳ לא מב). לולא התמהמהנו כי עתה שבנו זה פעמים (שם מג י). לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך (במד׳ כב כט). אולי נטתה מפני כי עתה גם אתכה הרגתי (שם לג). לא[3]) שמרת את מצות יי׳ אלהיך אשר צוך כי עתה הכין יי׳ את ממלכתך אל ישראל עד עולם (ש״א יג יג). לו שקול ישקל כעשי והותי במאזנים ישאו יחד כי עתה מחול ימים יכבד (איוב ו ב-ג).— ואחרי שאלת הסבה מדוע בהשמטת המלים לולא זאת: מדוע קדמוני ברכים ומה שדים כי אינק כי עתה שכבתי ואשקוט (איוב ג יב-יג).—וכמו״ב אחרי מה: ומה לא תשא פשעי ותעביר את עוני כי עתה לעפר אשכב ושחרתני

[1]) עפ״י הדחק אפשר ליחס כאן להמלה כי משמ׳ נתינת סבה, וכן בהמשלים שאחרי זה.— [1]) יש מפרשים כי זו במשמ׳ ב׳ הרגילה ומוחקים כי השניה שבכתוב זה. —[2]) המליצה קשה, ועי׳ עפל.— [3]) במקום לוא.

ואינני (שם ז כה). מי הוא יריב עמדי כי עתה אחריש ואגוע (שם יג יט). — ט) עם הוספת הַ השאלה בלי צרך, הֲכִי עם תאר אחריה, הֲכִי נִכְבָּד, במשמ׳ נכבד מאד, היותר נכבד: ולו (לאבישי בן צרויה) שם בשלשה (הגבורים אשר לדוד) מן השלשה הֲכִי [1] נכבד ויהי להם לשר ועד השלשה לא בא (ש״ב כג יח-יט). —והשתמשו בה הסופרים החדשים שמוש זהגם עם שאר תארים: ״הֲכִי יפה, ״הֲכִי נעלה, וכיוצא בזה הרבה. — י) *וְכִי, בתחלת שאלה, בעין מבוא להשאלה: אמרו לו לר״ע היכן מצינו שהידים תחלה בב״מ אמר להם וכי היאך אפשר להן להיות תחלה אלא א״כ נטמא גופו (ידים ג א). אמר ר׳ שמעון בן יוחי וכי מי מודיע לכל העוטדים שסוף זו למות (ספרי במד׳ ח). (כתוב) ואם לא נטמאה האשה ר״י אומר וכי מי טמאה שהכתוב מטהרה (שם יט). (כתוב) וכל משרת ענבים לא ישתה וכי מה הניח הכתוב שלא אמרו והרי כבר נאמר מיין ושכר יזיר חומץ יין והומץ שכר לא ישתה (שם כג). פרי גמור אמרת וכי איזהו פרי גמור שלא אמרו (שם כד). ר׳ עקיבא אומר וכי במה החמירה תורה בגרושה או באלמנה (שם דבר׳ רסט). (כתוב) בהם עמים ינגח וכי מה עמים כיבש יהושע וכו׳ וכי כמה ארצות כיבש (שם שנג). אמרו להם ב״ה וכי במה החמירה תורה באוכלי תרומה לזרים או באוכלי תרומה לכהנים (תוספתא תרומ׳ ו ד). אין עושין כתובת אשה מן המטלטלין מפני תיקון העולם אמר ר׳ יוסי וכי מה תיקון העולם יש בזו לפי שאין לה קיצבה (שם כתוב׳ יב ג). אורח רע מהו אומר וכי מה אכלתי משל בעל הבית וכי מה שתיתי משל בעל הבית וכו׳ (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ג). רבי אומר (כתוב) כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה וכי מה ענין רוצח אצל נערה המאורסה (בבלי פסח׳ כה:). האוכל תרומת חמץ בפסח פטור מן התשלומין וכו׳ ר״י בן נורי מחייב אמר לו ר״ע לר׳ יוחנן בן נורי וכי מה הנאה יש לו בה (שם לב.). (כתוב) אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים וכי היכן מצינו שהרג שאול את הגבעונים (ב״ק קיט.). (כתוב) לכן יחכה ה׳ לחננכם ולכן ירום לרחמכם וכי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה מי מעכב מידת הדין מעכבת וכי מאחר שמידת הדין מעכבת אנו למה מחכין לקבל שכר (סנה׳ צז:). הוא (משה) היה שומע את הקול בלבד וכי מאחר שבקול גבוה היה מדבר למה לא היו (כל ישראל) שומעין (תנחומ׳ ויקר׳ א). וכשבא אספסיינוס להחריב את ירושלם אמר להם שוטים מפני מה אתם מבקשים להחריב את העיר הזאת ואתם מבקשים לשרוף את ביהמ״ק וכי מה אני מבקש מכם אלא שתשגרו לי קשת אחת או חץ אחת ואלך לי מכם (אדר״נ ד).

ב. **כִּי**[1], ש״ז, —כמו כְּוִיָּה, סימן שעושים בבשר עבדים או שפחות בכויה בברזל לוהט: והיה תחת בשם (של בנות ירושלם) מק יהיה ותחת חגורה נקפה ותחת מעשה מקשה קרחה ותחת פתיגיל מחגרת שק כִּי תחת יפי (ישע׳ ג כד).

כ״י, — ר״ת: כתב יד, כתבי יד.

א. **כיד**[2], י״א ממנו כִּיד.

כִּיד[3], ש״ז, מ״ר ״כִּידִים, — כמו אֵיד: יראו עינו (של הרשע) כִּידוֹ[4]) ומחמת שדי ישתה (איוב כא כ). —ואמר הפיטן: ויה אל מקנא באשר שנא כי שם יענה עליו

—————

—[1]) פקפקו רוב החדשים בדיוק נוסחה זו וקצתם אמרו כי ה שבראש כי זו נמשכה בטעות מהמלה שלשה שלפניה, וקצת ראיה לדבר, שהנוסחה מקולקלה, מהנוסחה בדהי״א יא כא: מן השלשה בשנים נכבד וכו׳ ואעפי״כ על סמך הנוסחה המסורה נהיתה בסהמ״א המלה הֲכִי בעין מלה מיוחדה להורות מעלה מופלגה.

מן כוה, כמו רִי מן רוה, ולפי דעת קצת אִי מן אוה. וכן בערב׳ כַּי a) במשמ׳ זו.

[2]) עי׳ הערות להערך.

[3]) עי׳ הערה לקמן. —[4]) כך פרשו כל הקדמונ׳ וכך גם רוב החדשים. ורגלים לדבר כי פסוק זה הוא אחד מפסוקי ההגהה לסתור דברי איוב, שכמותו רבים בפרשה זו, ומקומו אחרי פסוק ל׳, שטען איוב כי ליום איד יחשב רע, וע״ז ענה המגיה: לא כך, אלא יראו עיניו כידו וכו׳. והנה יש בערב׳ שרש כיד b) והוא משמש בהרבה משמ׳ ובתוכן במשמ׳ מרמה ותחבולה וגם מלחמה, ולא מהנמנעות הוא כי נסתעף ממנו גם משמ׳ צרה ואֵיד. ואעפי״כ יש סוברים כי זו פשוט טעות סופרים במקום אֵיד. וקצת מהחדשים הגיהו כאן הגהות מתחלפות, פִּידוֹ, כִּידוֹר, וכדו׳. עכ״פ, עפ״י היסוד שכבר הזכרתי הרבה פעמים שלשוננו מיוסדה על התנ״ך כמו שהוא לפינו בנוסחה המסורה, המלה כיד במשמ׳ נרדפת לאיד, יש לה זכות אזרחות בלשוננו גם אם נניח שבעקר היה כתוב

—————

a) كَي b) كَيد

אידו, לאז ילאו מתים כי ינעו ועיניו יראו עדי כִּידוֹ (ר"ב, פרש' וירא, בנגו לבוגס).—ואמר המשורר: חד כ י ד י מכידון הודר רוצע, עצמותי יחלוף כליותי בוקע (אד"ס, מיכל דמעה יז). שברה כים וכמר מדלי כל דמעו מבלהות כִּידָה נחם יסתר (יל"ג, הוי אח). — ומ"ר: בבל מצעד אנוש מועד לעולם ליום טובה ויום כידים ופידים[1].

*כִּיד,—עי' א.*כִּיר.

כִּיֵּד[2], פ"י, — כמו *כִּיֵּר: הרבה מוהר ומקנה וקנין, הגדיל לה שמחה בכל ענין, וסייד ו כ י י ד[3]) בית התנות בנין (יוסף ב' מתתיה, סליח' ג עי"ת, אלכה ואבוכה). —פע', כִּיד, — שכידו אותו: מקדש מעט סייד וכייד שקדו לקצר, מלאו לבו אויב וצר (בנימין בר"ת, סליח' מוס' יוה"כ, כרית כלותה).

ב. **כיד**[4], ממנו כִּידוֹד.

כִּידוֹד[5], ש"ז, מ"ר כִּידוֹדִים, סמי' כִּידוֹדֵי, — ניצוץ, Funke; étincelle; spark: עטישתיו (של הלויתן) תהל אור ועיניו כעפעפי שחר מפיו לפידים יהלכו כִּידוֹדֵי[6]) אש יתמלטו (איוב מא י-יא).—ובמברת כִּידוֹדִים: ויהיו הלהבים כ י ד ו ד י ם (דונ' על מנחם).—ואמר הפיטן: יקודי אש כ י ד ו ד י אש יצורי צור כרובים דר, עיניהם

במקומה אידו באלף. וכבר השתמשו בה הסופרים.—[1]) לא נמצא בהפתקה מראה-מקום, ולפי הנייר של הפתקה נראה כי זה מאחד כ"י של בריט' מוז'.

[2]) עי' הערה לקמן.—[3]) כך בכל הנוסח', והוא עפ"י נוסח' הדפוס' בייד במקום כ י י ר שבתלמוד. ועי' בהערה לכִּיֵּר.

[4]) בערב' כיד a), ועי' הערה להערך.

[5]) משק' ניהות, ויש בערב' הרבה ממשק' פילול (Barth, Poelconj.). והשרש כיד a) שנזכר בהערה להשרש משמש בערב' במשמ' הוציא הצ'ר נצוצי אש, ועי' הערה לקמן. — [6]) כבר נחלקו מנחם בן סרוק ודונש בן לברט במלה זו, שמנחם סבר כי יסוד המלה הוא דוד והאותיות כ י הן לדמיון, ופרש כידודים כמו דודים, והשיג עליו דונש ואמר: ופתר כ י ד ו ד י ם כסירות וכדודים, וכף בכידודים ככף בכיורים (דונש על מנחם). והתאמצו תלמידי מנחם להגן על רבם (תשו' תלמידי מנח', ערך כידודי), אך לשוא, וכל הקדמונ' ריב"ג, רש"י, ראב"ע ורד"ק קיממו וקבלו דעת דונש, שאין ספק בדבר שהיא האמתית, כי הכף והיוד בכידוד הן מיסוד המלה, ופרשו במשמ' ניצוץ, וכן גם החדשים, וכבר הביאו החדשים דמיון לזה מערב' השרש כיד a) שהובא בהערה להשרש.

a) كيد

ומראיהם כעין סוהרת וכעין דו (ר' יעקב, סבת ה אח"פ, יקודי אש). מאזרי זקות הלצון, מראה בזק כ י ד ו ד י ך, נגידי פנים וחיצון, נצוה עוז ידידיך (ר"מ ב"ר מכיר, סבת הפסקה א', מלאכי נכאות).—והמשורר אמר: יודעי יגוני יספו באש לבי כ י ד ו ד, כי שאלוני מה נחמד דודך מדוד (ר"י הלוי, אהבה, יודעי יגוני). ועשיתי על ענין הנדוד, המבעיר בלבי כ י ד ו ד, ידידי ידודון ויריעו רעי, ולנדודם אמצא יקוד אש בצלעי (ר"י חריזי, תחכמ' ג). כ י ד ו ד יקוד תפת לך הוכן לזאת עורה ולעבודת אלהיך כסוף (שם לג).

כִּידוֹן[1], ש"ז, — מין רמח, עי' זה: ויאמר יי' אל יהושע נטה בַּכִּידוֹן אשר בידך אל העי כי בידך אתננה ויט יהושע בַּכִּידוֹן אשר בידו אל העיר והאורב קם מהרה ממקומו וירוצו כנטות ידו ויבאו העיר וילכדוה (יהוש' ח יח-יט). ומצחת נחשת על רגליו (של גלית הפלשתי) וְכִידוֹן נחשת בין כתפיו (ש"א יז ו). ויאמר דוד אל הפלשתי אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכִידוֹן ואנכי בא אליך בשם יי' צבאות אלהי מערכות ישראל (שם מה). הנה עם בא מארץ צפון וכו' קשת וְכִידוֹן יחזיקו (ירמ' ו כב-כג). עליו תרנה אשפה להב חנית וְכִידוֹן (איוב לט כג). כקש נחשבו תותח וישחק לרעש כִּידוֹן (שם מא כא).—ובתו"מ: כל כלי המלחמה טמאים ה כ י ד ו ן והניקון והמגפיין והשירין (כלים יא ח). ויהודה הרים מגינו לנגד הכידון קבל הכאת הכידון ופסק המגן לשנים מה עשה יהודה גזל והכהו בכידונו וקטע שתי רגליו למעלה מן הקרסולים ואז נפל לארץ ו כ י ד ו נ ו נפל מידו (מדרש ויסעו).—ואמר הפיטן: חזה יריבי איש מדון, מדבר עלי בזדון, ונוכחי יעורר כ י ד ו ן (סליח' ב' עי"ת, כאשמורת).

א. **כִּידוֹר**[2], ש"ז,—שה"פ, כִּידוֹר על האויב, ההסתערות עליו בכלי הזין ביד, Angriff, Sturm; attaque, charge; atack, assault: יבעתהו צר ומצוקה תתקפהו כמלך עתיד לַכִּידוֹר[3]) כי נטה אל אל ידו ואל שדי

[1]) משק' קיטור, ולא נתברר מקורו. בלשון ערב', בתוך השמות הרבים למיני החנית והרמח, אין לו חבר, ואולי אינו שֵׁמִי טהור, ואפשר שמקורו פלשתי. עכ"פ, בעצם משמעתו אין שום ספק שהוא כעין רמח, וגם מה שנאמר בגלית, וכידון נחשת בין כ ת פ י ו, אינו סותר למשמ' זו, ואדרבה, הוא סיוע לה, כי כך נהוג הדבר גם עתה שנושאים הבדוים את הרמח בין הכתפים.

[2]) משק' קיטור, ולא נתברר בודאות מקורו ומשמ' בדיוק, ועי' הערה לקמן.—[3]) השבעים תרגמו במלה שיש

יתגבר (איוב יה כד-כה).—ובמשמ׳ ״מפלה: אשר חלק ישימון לו ושמות ומשאון וצמאון וציה, וחלק לחברי כור וכידור ובית הבור ומדור ואניה (ר״ב הנגיד, סלכבי, ביר א).— ובמשמ׳ ״הצבא המסתער על האויב, וכידור מלך, בהשאלה במשמ׳ צבאות אלהים, לאמר הרעות הבאות על האדם, הזקנה, המחלות וכדומה: בתקוף עליו כידור מלך, בכן ישוב לארצו כהלך, בשובו שם ערום כהלך, בהבל בא ובחשך ילך (רסב״ג, מנח׳ יוה״כ, ה׳ מה אדם).—וכידור הזמן, צבאו: ראו כידור זמן נגדי, והנני כמו גבור באין רצי וכרי (אברהם בדרשי, חרב מתהפכת).

ב. ״כִּידוֹר[1]), ש״ז, מ״ר כִּידוֹרִים,—כמו כַּדּוּר: העליון בכולם כידור שבתאי ואשר למטה מכולם כידור הלבנה וכו׳ ותחתיו כידור מאדים ג׳ הכידורים האלה הם נתונים למעלה מכידור החמה (ר״א בר״ח הנשיא, צורת הארץ ט). אדבר ואשורר ואבאר לחבר שיר וקול אעיר וארים, בכידורים ועיגולים בתוכם דבר מדע ובינה ליקרים (הוא, הקד׳ אבפירא). האנשים הנדונים לטביעה שיקשרו ראשם בין ברכם וידיהם ורגליהם בדרך שיהיו כמו הכידור עד שלא יוכלו להנצל מהטביעה (רלב״ג איוב טו).—ואמר המשורר: חזיתיו שוכב בנפל, במעי הורתו באפל, ככידור צנוף בכפל (יג״ג, העדר הויה והפסד).

״כִּידוֹרִי, ת״ז,—כמו כַּדּוּרִי: שהאויר כדור מקיף את הארץ והגלגל כידורי מקיף את האויר והאויר דבר ממלא שפע השמים (פי׳ יליר׳, מיוח׳ לאבו סהל).

*כִּיּוּד,—עי׳ *כִּיּוּר.

כִּיּוּן[2]), ש״ז, — שֵׁם אחד הכוכבים, בפרט כוכב שבתאי: ונשאתם את סכות מלככם ואת כִּיּוּן[3]) צלמיכם כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם (עמוס ה כו).

במשמ׳ גם התנפלות על האויב וגם נפילה לפני האויב. ולג׳ praeliun, ר״ל מערכת המלחמה, וכך גם פשיטא: קרבא. המפרשים הקדמונ׳ שלנו נבוכו בפרוש מלה זו. ת״י: לגלוגדק (יש שנוי נוסח׳), ולא ידוע כונתו. רסע״ג תרגם כרה בערב׳, והוא כדור, וכבר התקשה ריב״ג בפרוש הכתוב לפי דעת רסע״ג, וכבר דחה דונש (הבג׳ על רסע״ג, סי׳ קא), ופרש כידור מחנה. וריב״ג אמר כי אפשר לקבל פרוש זה כל זמן שלא נמצא אחר יותר טוב, והביא עוד פרוש אחר בשם חכמים אחרים ששמו את הכף והיוד של כידור נוספות לא מהשרש ופרוש כידור כמו דור, והוא סבוב. הפרחון פרש כידור מחוגה, והמקום שעומד שוקו הקבוע מלך. רש״י: לא מצאתי דמיונו ויש לפותרו באותיות המתחלפות ריש בדלית וכו׳ לכידור כמו לכידוד כאותו המלך שהוא עתיד ליקוד באש של גיהנם. ע״כ. ראב״ע: כמלך שהוא מוכן להכנס במלחמה ואין לו דומה ויש אומר׳ כי יסובוהו צרות כהקף הגלגל סביבות הכדור שהיא הארץ ויהיה כמו כדור אל ארץ וכף בדור נופל וכף בידור שורש והוא רחוק. ע״כ. רד״ק הביא פרושו של רסע״ג וגם פרוש כידור במשמ׳ סבוב המלחמה, וגם מערכת המלחמה. והחדשים שבשו הכתוב והגיהו הגהות מתחלפות. ואולם, לפי הנוסחה המסורה, הכונה היותר נאותה לפי הענין היא כעין פרושם של התרגומ׳ הקדמונ׳, בפרט הסתערות והתנפלות על האויב, ואם אין גם למשמ׳ זו חבר לו בשאר הלשונות האחיות ממש בצרוף זה בעצמו הנה יש בערב׳ צרוף דומה לזה ד ע׳ ר a) (הלוף כ-ע׳), ממש במשמ׳ זו, התנפלות על האויב בכל הכח והעז והמה עזה, וכבר הביאו המלונים הערבים מאמר: אד׳א ראיתם עדוכם אדע׳רוא עליהם, ר״ל בראותכם את אויביכם הסתערו והתנפלו עליהם. ואין לתמה כי לא באה מלה זו בשום מקום אחר במקרא בעניני המלחמה, כי לשונו של ספר איוב מצטין בהרבה מלים מיוחדות לו. והנה, בדחק אפשר לישב כונה זו גם בפסוק שבו

a) دغر

נמצאות שלש המלים כמלך עתיד לכידור, אבל יותר נראה שמקומן הוא בפסוק השני, אחרי: כי נטה אל אל ידו.

[1]) עפ״י פרוש המלה כידור שבמקרא במשמ׳ כדור.

[2]) באשור׳ כַּיְמָנ, ונכנסה מלה זו גם בפרס׳ ובערב׳ כַּיְוָאנ a), ועי׳ הערה לקמן.—[3]) כבר העיד ריב״ג כי רוב המפרשים אמרו כי היא המלה כיואנ a) שבערב׳, שהוא שבתאי, וכבר פרש הכתוב בעצמו את השם כיון במשמ׳ זו בשתי המלים כוכב אלהיכם שאחריו, ואעפי״כ דחה ריב״ג פרוש זה בשתי טענות, א׳ שאת הכוכב אינם נשאים וב׳ כיון הוא ביחיד והשם צלמיכם שאחריו הוא ברבים, ולכן פרש הוא כיון במשמ׳ תכונה, ור״ל תכונת הצלמים ועבודתם. והנה הראשנה אינה טענה, כי הלא הכונה פה להצלם ולא לעצם הכוכב, והרבוי של צלמיכם אמנם קצת קשה, וכבר הניפו בשביל זה קצת החדשים חרבם על הפסוק ומחקו את שתי המלים צלמיכם כוכב, וקצתם שמו את המלה צלמיכם בין אלהיכם ובין אשר עשיתם לכם. ואולם לפי הנוסחה המסורה הרבוי של צלמיכם קשה, אבל גם פרושו של ריב״ג דחוק, כי אין ספק בדבר שהכונה בהשם כיון היתה לדבר ממשי ולא לדבר מפשט, וגם המפרשים כיון כמו כֵּן לא נמלטו מהקושי של הרבוי בהמלה צלמיכם. ואולי בא צלמיכם במקום צלמכם.

a) كَيوَان

א.כִּיּוֹר[1], כִּיֹּר, ש"ז, מ"ר כִּיּוֹרִים, כִּיֹּרוֹת, — א) כלי נחשת וכדומה, ישימו בו מים וירחצו ממנו הידים והרגלים וכדומה או ידיחו בו בשר וכדומה, Becken zum Waschen; bassin; laver : ועשית כִּיּוֹר נחשת וכנו נחשת לרחצה וכו' ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם (שמות ל יח-יט). ונתת את הַכִּיֹּר בין אהל מועד ובין המזבח ונתת שם מים (שם מ ז). ויעש עשרה כִּיֹּרוֹת נחשת ארבעים בת יכיל הַכִּיּוֹר האחד ארבע באמה הַכִּיּוֹר האחד כִּיּוֹר אחד על המכונה האחת לעשר המכנות (מ"א ז לח). ויעש כִּיּוֹרִים עשרה ויתן חמשה מימין וחמשה משמאול לרחצה בהם את מעשה העולה ידיחו בם (דהי"ב ד ו). — ובתו"מ : ה כ י ו ר היה בין האולם ולמזבח ומשוך כלפי הדרום (מדו' ג ו). בן קטין עשה שנים עשר דד ל כ י ו ר שלא היו לו אלא שנים ואף הוא עשה מוכני ל כ י ו ר שלא יהיו מימיו נפסלים בלינה (יומ' ג י). בכל יום כהן גדול מקדש ידיו ורגליו מן ה כ י ו ר והיום מן הקיתון של זהב (שם ד ה). שהיה ממלא מערב שבת חבית של זהב שאינה מקודשת מן השילות ומניחה בלשכה נשפכה או נתגלתה היה ממלא מן ה כ י ו ר (סוכ' ד י). כל כ י ו ר שאין בו כדי לקדש ארבעה כהנים ממנו אין מקדשין בו (זבח' יט:). — ובסהמ"א : וסמוך לו על המשקוף פתח שער אחורי בית הכנסת כתוב על ה כ י ו ר שרוחצין בו הידים (שמות תהגים גר' אליעזר בר שמואל). — ואמר המשורר : והשוחט מחוץ, והמעלה בחוץ, ושאינו רחוץ, במימי ה כ י ו ר י ם (רשב"ג, אזהר', כלל בדי). — והשתמשו בו הסופרים במשמ' גלת המים בגן שהמים עולים ונתזים דרך פי הדד למעלה : רוצה מיודעי לבית ארמון עבי וגם נעל בשרותיו, לשתות בהתערב המון קול מי כיור וקול העוף בשרותיו (רמב"ע, תרבים ב טו). תציב בו ה כ י ו ר י ם והמזרקים שיזיל מהם מים ערבים (קאגון ד א ב י). — ב) כלי נחשת גדול יבשלו בו בשר וכדומה, Kessel ; chaudron ; kettel : כל איש זבח זבח ובא נער הכהן כבשל הבשר והמזלג שלש השנים בידו והכה בַכִּיּוֹר או בדוד או בקלחת או בפרור כל אשר יעלה המזלג יקח הכהן בו (ש"א ב יג-יד).

ב.כִּיּוֹר[2], ש"ז, — דבר שהאש נאחזת בו יפה ויתנוהו בתוך עצי התנור להצית בהם האש : ביום ההוא אשים את אלפי יהודה כְּכִיּוֹר[1] איש בעצים וכלפיד אש בעמיר ואכלו על ימין ועל שמאול את כל העמים סביב (זכר' יב ו). — ומ"ר : ושובים ושבבים בפתרונם שוים, ופשרו כשביבים לאש ה כ י ו ר י ם (דונש על מנחם, גדורש החכמות). וארור כל נוכל, אשר פגול יאכל, והוא רק יאכל, באשי ה כ י ו ר י ם (רשב"ג, אזהרות, כלל בדי). — ואמר המשורר בהשתמשו בשני השמות א.כיור וב.כיור בשתי המשמע' : עיני בראות דרך עול צלחה למים כ י ו ר, כאשר לבבי בראות נפש צדיק ירעה לאש כ י ו ר (רמב"ע, תרבים ט מו-מז).

ג.כִּיּוֹר[2], ש"ז, — כעין דוכן בנוי לאדם לעמד עליו לדבר לפני הקהל, Bühne; estrade; scaffold : כי עשה שלמה כִּיּוֹר[3] נחשת ויתנהו בתוך העזרה חמש אמות ארכו וחמש אמות רחבו ואמות שלוש קומתו ויעמד עליו ויברך על ברכיו נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו השמימה (דהי"ב ו יג).

***כִּיּוֹר**, ש"ז, מ"ר כִּיּוֹרִים, — בה"פ מן *כִּיֵּר : המוצא פלטרין בנכסי הגר וסד בהן סיוד אחד או כ י ו ר[4] אחד קנאן (ב"ב נג:). כ י ו ר שצייר בה ציור אחד בכותל מן הסיד (ערוך, ערך כייר). וכן אם היה בקורה של מבוי כ י ו ר וציור עד שיהיו הכל מסתכלין בה (רמב"ם שבת יז יח). מותר אדם לומר לחברו תן לי עכשיו מאתים זוז ואפרנס מהן את השדה שלך או אבנה מהם חנות זו ב כ י ו ר נאה או בציור נאה ואני אעלה לך מהן יותר בשכירותן שני דינרים (התרומות מו ד ח). טול עציך ואבניך וציוריך ו כ י ו ר י ך וכו' כי הציור וה כ י ו ר אינו לחזק הבנין כי אם לנוי בעלמא (קיצור פסקי הרא"ש, בסוף ספ' חיים בתא ב). ומייפה ביתו בסיד וציורים ו כ י ו ר י ם (פלא יועץ, הידור).

---

[1]) לא נתברר מקורו, וי"א כי נגזר מן כיר כמו כור וכירה.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן.

---

[1]) כבר אמר ריב"ג : אבל ככיור אש בעצים אין טוב לתרגמו כי אם אוד כמו אמרו וכלפיד אש בעמיר. ע"ב. וכן רד"ק. וזה באמת יותר נאות לפי הכונה ולפי הנשמע מהמליצה מפרוש התרגום' הקדמונ' והמפרשים החדשים במשמ' כור וכדומה, אלא שנראה כי הכיור היה אוד ששמים אותו בתוך העצים כדי שתאחז בהם האש. והגזרה מהשם כור או כיר בערב' וכירה בעבר' אינה מכרעת.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן. — [3]) משמ' המלה אנו למדים מהענין, כי בודאי לא כלי רחיצה עשה שלמה לעמד עליו, והרגמוה התרגומים היוני והרומי בהשם בסיס, והסורי בהשם אסטוא, והוא אצטבא. ומקור המלה במשמ' זו לא נתברר.

[4]) כך הגרסה ברוב הספרים, ובכ"י כיוד (ד"ס). ועפ"י גרסה זו נמצא גם בסהמ"א כיוד.

***כֵּיזֶה**,—כמו כְּאֵיזֶה, עי"ש: כיזה צד[1]) סדר היסב (תוספתא ברכ׳ ה ה). נטילת ידים כיזה צד (שם ו). גזל עניים כיזה צד (שם פאה א ו). כוי כיזה צד שוה לחיה (שם ביכור׳ ב א). כיזה צד מפרישין את הביכורים (שם ח). כיזה צד מסעדין (הלכ׳ גדול׳, שבת). כלתו כיזה צד (שם, נשים).

***כִּיחַ**[2]), ממנו *כִּיחַ, *כִּיחָה.

***כִּיחַ**[3]),—א) ש"ז, לֵחה עבה נדחית מתוך הגרון דרך הפה ע"י שעול חזק, Auswurf (Schleim); crachat; phlegm: רוקו (של הזב) כיחו וניעו ורירו ומימי האף שלו (ספרא מצור׳ ב ג). ר׳ יהודה אומר כיחו[4]) שנתלש וכן רוקו שנתלש לא יהלך ארבע אמות עד שירוק (ערוב׳ לט.). השליך בתוכו (בתוך הכוס) את כיחו ליחה היוצאה מן הריאה (רש"י קדוש׳ פא:). ואם לא קרשה (הליחה) אינה מטמאה שמא כיחו וניעו הוא (רמב"ם, טומא׳ מת ב א). ויש מדקדקים שלא לאכול אגוזים מפני שהם מרבים בפיו כיח וניע וגורמין לבטל התפלה (הלבוש, או"ח תקפג ב).—ואמר המליץ: תרדוף אחרי בכל כוחיך, ותרוק על פני כיחך (עוף הכבלי, תוכח׳ מוסר יו).— ב) פ"ע, עי׳ *כָּח, הוציא הכיח, auswerfen (Schleim); cracher; to caugh: אמר ר"ל הכח[5]) בפני רבו חייב מיתה (ערוב׳ לט.).

***כִּיחָה**, ש"נ, מ"ר כִּיחוֹת[6]),— כמו כיח: ומיני חביץ קדרה העשויין עם הקמה יועילו למיני הכיחות אמנם לזולתם הם עבים ורעים (מ׳ אלדכי, ש"א ה). והחטוץ קר ויבש יעביר הצמאון והחטימות ושני המינין יועילו למיני הכיחות ולכל חולי הגרון (שם). ובלילה שירה עמו מכיחה וניעה ברוח צפון ורוח קדים עזה כל הלילה (ד׳ כוסות, כוס התרעלה ד).

כִּיל, ממנו כִּילַי, *כִּילָאוּת, *כִּילוּת, *כִּילִיּוּת.

***כַּיָּל**[1]), ש"ז, מ"ר כַּיָּלִים,— מי שאומנתו למדוד: ההופר והכייל והסנטר שומרי העיר והאיקונומוס נוטלין שכרן מן האמצע (ירוש׳ ב"מ ט יב).—ומ"ר: הכיילין[2]) והחופורות והסנטר (תוספתא שם ט יז).

***כֵּיל**[3]), ש"ז,—מדה: כל מנין ומפקד וחשבון ומספריו, כל משקל ופלס וכים וגזוריו, כל כֵּיל לח ויבש ומשוריו, כל קו וקצב ומדד ושעוריו (ר"א קליר, פר׳ שקל׳, אז ראית). וכמו נתנה מדה למדידת הארץ, כן נתן כֵּיל לתולדות הארץ (שם).

***כִּילָאוּת**, ש"נ,—כמו *כִּילוּת, *כִּילִיּוּת: מפני הפחיתות והכילאות והעזות באו לכלל צרות רבות ורעות (מ׳ ניאזון, גופ׳ לופים א ט). והם (הישישים המופלגים) בלתי בעלי חן וכבוד לרוב צורך העולם בעניניים ההכרחיים להיות ואמנם היה להם זה לרוב הנסיון ולזה הם בעלי כילאות לעצירת׳ שהשגת הקנינים קשה וביחוד בשנות הישישות (שם ג יו).

***כילה**,—עי׳ *כִּלָּה.

***כֵּילוּ**,—כמו כְּאִלּוּ, עי׳ אִלּוּ, והוסיפה: שכל המקיים מצות ציצית כילו[4]) מקבל פני שכינה (ירוש׳ ברכ׳ א ג). כל האיסורין משערין אותן כילו בצל כילו קפלוט (שם תרומ׳ י מז). והמסתכל בבית הרחם כילו בא עליה (שם חלה ב נח ג). אילן שמקצתו נטוע בארץ ומקצתו חוץ לארץ מכיון שמקצתו נטוע בארץ כילו כולו בארץ (שם ערל׳ א ס ד). את רואה את התקרה כילו יורדת וסותמת (שם ערוב׳ א יח:). מלמד שכל שירות ששרת (שמואל) לפני עלי רבו כילו שרת לפני השכינה

---

[1]) כך בכ"י ארפ׳ הוצ׳ צוק"מ, ובנוסח׳ כיצד.
[2]) הברה טבעית יוצאת מתוך הגרון בשעת הפעולה. בערב׳ כח׳ a) נחר, וכעין זה בסורית. וי"א כי גם בעבר׳ השרש הוא כהה, ועי׳ הערה להערך.
[3]) מן השרש כיח, עפ"י הכתיב בכ"מ. וי"א שהוא מן הכפולים, ולכן העקר הוא כַּח, והיוד היא רק לסימן הצירה. ואעפ"י שזה אפשר מ"מ אין דבר מכריע, ועדיף להניח השם מנע"י, כדי שיהיה הקרי והכתיב אחד, ועי׳ הערה לקמן.—[4]) פרש הר"ח: פי׳ כיחו ליחה עבה שהיא כמו חתיכה. ע"כ. ורש"י: ליחה שנתלשה מהגוף ע"י חורי׳ שקורין פוש (בלעז והוא שעול). ע"כ. וכן תוספות: כיחו הוא הבא מכח רב מן החזה (תוספ׳ נדה נה:). —
[5]) כך בכ"י וכן בדפוס ויניציה, וכן גרס׳ הערוך, ובקצת דפוס׳ כָּח, וכן ברי"ף. ובנוס׳: כיח בפני רבו.
[6]) אפשר שהרבים כיחות הוא מן היחיד כיח, אעפי"כ כיון שגם הצורה כיחה ישנה בספרות עדיף להניח הרבים כיחות ממנה.

a) كخّ

---

[1]) מן כול, כיל, וכן בערב׳ כיאל a).—[2]) בנוסח׳ הביילין, בבית, אך אין ספק שהוא שבוש.
[3]) משקל בית, חיל, עין.
[4]) כך בכ"י גני׳ הוצ׳ גינצב׳, ובנוסח׳ באילו.

a) كيّال

(שם ה כב:). שהמקבל פני חבירו כילו מקבל פני שכינה (שם). את רואה אותה כילו מליאה עפר וצרורות (שם ז כד:). מל ולא פרע את המילה כילו לא מל (שם יבמ׳ ח ע.). הכהו על ידו וקטעה אין רואין אותו כילו עושה מנה ביום אלא רואין אותו כילו חיגר יושב ושומר קישואין (שם ב״ק ח ו:). רואין את המחיצות כילו הן עולות (שם סנה׳ א יט:). יהא רואה את החרב כילו מחתכת בבשרו (שם הור׳ ב מו ד).

כִּילוּת, ש״נ,—מִדַּת הַכִּילַי: שני דברים לא יתחברו הנפש הטוב והכילות (מבח׳ הפנינ׳ לרשב״ג, מלות החכם לכגו). וישאל מלך אחד את שריו מה הרע שבדברים אמרו לו הרש אמר להם הכילות שאינו סר מבעליו עד שיורישנו הקלון (שם, שער זולת הגאוה). הכילות גריעות והמהירות הפסד והחריצות טעות (שם). דעת כל החכמים כי אין השיבות עם הכילות ולא אמונה עם הבצע (ר״י א״ת, תרג׳ תקון מדה״נ מה). הייתי במבחר ידידים וכו׳ והיו מדברים על מדת הכילות ואומרים כי אין כמוה מדה רעה ומאוסה וגרועה (ר״י חריזי, תחכמ׳ יז). ומן היום ההוא גברה יד הכילות על כל בני הגלות (שם). השיבנו ה׳ אליך ונשובה ושבור מלכות הכילות השדודה והצמיח קרן לנדבה החמודה (שם). כילות בתבל שוטטה לא שקטה עד כי בלבו מצאה מרגוע, לו נגעה ידו בים סוף יחרב או בנהרות חדלו לנבוע (שם מט). ראו כילי אשר ידו בתולה, לכל שואל ולכילות בעולה (שם נ). דע בני כי מדת הכילות וצרות העין מדה מגונה עד מאד (רב״ע פלקירא, מעל׳ המדות, הנדיבות). והזהירה (התורה) על הנדיבות כי היא מדה שלמה ויקרה כמו שהכילות מדה גרועה וחסרה וכו׳ והכילות משחית בעליה ועד עפר ישחנו וכו׳ ואמר (החכם) הכילות חולי אין לו רפואה ואמר הכילות ראש התלאה (הוא, המבקש). וזאת המדה (הנדיבות) היא מדת הצדיקים כמו שהכילות ממדות הרעים החסרים (הוא, המעלות א). נדבתך לטובים האומללים וכילותך לנבלים הפחותים ופזורך להצלה ולהשמר מהזק רב (ר׳ ידע׳ בדרשי, פרדס ב). כמו שזכרנו מרפואת הפתיות בלימוד והכילות בפזור בהכרת (מאזני צדק, הגהות 87). כגון שייטב בעיניך להחזיק בממון ולקבצו ובאמת שהמחייב לדבר זה הוא מדת הכילות א״כ הרגיל נפשך בהפכו (שם 90). עין רעה היא מדת הכילות והיא מדה רעה צריך שיתרחק ממנה האדם כי היא גורמת כל רע (רשב״ץ דוראן, מגן אבות ב ט). אל יאמר אדם מדת הכילות אינו רע אחר אשר לא עשק ולא גזל את עמיתו וכו׳ כי מדת הכילות גורם לאיש להיות בליעל במדות הטובות (ר׳ יונה, פי׳ אבות ב ט). על כל קנין תקנה הכמה על כל מעלה תבחר שפלות, הרחק מכל מדה רעה ובראש כלן מן הכילות (רמב״ה, דרכי נעם יז). היהודים התלמידים אינם רוצים לפזר ממון לתת לשום חכם יהודי וזו רעה חולה ועל כן תפוג תורה כי כל חכם תוריי כשרואה זה הדבר וזה הכילות אשר נפל בעולם בבני אומתינו נגד התורה ולומדיה סגרו דלתים בשוק ואין דורש ואין מבקש כי ידוע כי בעונותינו כך היה בסוף בית שני גבר הכילות וגדל הקמצנות גם העצרנות עד שהכהנים עזבו העבודות ודרשו המזונות (ר״י פרוביגללו, בו״ת בלמוד החכמ׳). שהקצה האחד מהיתרון הוא הפזור והקצה האחר הנוטה לצד החסרון הוא הכילות והאמצעי הוא הנדיב (נהר פישון, פר׳ ויקר׳). אל תשליט עליך מדת הכילות והנבלות אבל הכן לבבך עכ״פ במדות הנדיבות והחמלה (סתיגוך, רלה תעח). לחזק ולקבוע בלבבנו מדת הנדיבות ולהרחיק תכלית ההרחקה מדת הכילות (שם תפ). ושנאו מדת הכילות שכל מי שעינו צרה מוציאתהו מן העולם (יוסף יברהל פורלין, תולד׳ אדסג יב, כ״י בריט״מ). אלו שני אחים ממרישה, היתה להם הכילות למורשה, חשבו הזולות קדושה, והנדיבות צחנה ובאשה (עמנ׳, מחבר׳ התפת). מדת הנדיבות שהיא אמצעית בין הכילות והפאר (רע״ב, אבות ב א). הכילות מדה הפכית אל הנדיבות וכו׳ ורעה מאד מדת הכילות מן הפזור שהפזור הוא יותר דומה אל הנדיבות כי עקרו הנתינה מהכילות אשר עקרו המניעה (ר״א מודינא, צמח צדיק טו). לכל תכלה יש קץ חוץ מהכילות אשר אין לה קץ ותכלית (שם). כל המדות המגונות ישנות בעולם זולתי הכילות אשר בכל יום מתחדש ובא (שם). רבים נבהלים להון בעלי כילות ומתקוטטים על פרוטה (הוא, הרי נוהם כו). הספלות והעצלות אחי הדלות, הגאוה והכילות תחלות השפלות (מרהם המוסר כב).—ובמליצה בהשאלה: השחק מוריד מטר בכילות מאד נגד הדמעות שלי (ר״י הלוי, איך אחריך). —ובמשמ׳ צמצום בדברים רוחניים: אבל נשתנו (הטבעים) באדם ונכספו לצורה יתירה ואין כילות אצל הענין האלהי ואצל עליו צורה יתירה נקראת השכל ההיולני הנפעל (כוזרי ה י). שאין כילות לפני,

יתברך אבל הוא נותן לכל דבר מה שראוי לו (שם). ומה שכתב הרמב"ן וכו' שהיה (המן) מוזדמן לחסידיהם וצעיריהם היו תאבים לו ורעבים ממנו חלילה לאל מזה כי אין כילות לפניו יתברך והכתוב אומר ותעל השלו ותכס את המחנה שיורה על הריבוי וההפלגה (ר"י אברבנאל, בשלח). ההקדמה הגדולה תתבאר כי אין כילות וקנאה אצל אצילות יתעלה (זכות אדם 3). שאין כילות אצל המשפיע אבל מצד המקבלים שאין הדור ראוי והגון לכך (פסק ר"י דלטאש על ספר הזהר). — וצמצום וקצור בלשון: ורדפתי הצמצום והכילות בלשון עד שלפעמים כללתי במאמר אחד קצר משלש או ארבע תיבות מה שלא היו מספיקין כל כך שורות (אהלות יעבץ ב סז).

כִּילַי[1]), כֵּלַי, ש"ז, — א) אדם ערום ובעל מזמות ורע לב, crafty; fourbe; Arglistiger: לא יקרא עוד לנבל נדיב ולְכִילַי[2]) לא יאמר שוע כי נבל נבלה ידבר וכו' וְכֵלַי כליו רעים הוא זמות יעץ לחבל ענוים באמרי שקר ובדבר אביון משפט (ישע' לב ה-ז). — ואמר הפיטן: כילי נבל כמלך במסבו, נדיב שוע נטרד מחובו, ככלי אין חפץ בו (סליח' ד עי"ת, אתה חלקי). נבל בנדיב וכילי בשוע שלט, סברו עליך נקרא בשמך יומלט (סליח' יום ו, אפס הוד). — ומ"כ: גוי נבל וכילים, ישתרגו בכפל כפלים, שפן וצעירת רגלים, צבאו על ירושלם (שבת ב חנוכה, אין מושיע). — ב) קמצן מאד, מי שלהוט לקבץ כסף ואינו מוציא מכספו אלא במדה מצמצמה מאד וחשך את נפשו מכל טוב, niggard; avare; Geiziger: אינק מרורה משדי אפעה ולח'ר בני פתן אהי מובל לשבון ולא אעבור ברגלי על כילי ולא אלחם בפת נבל (ר"ש הנגיד, בן משלי א). אין אוהב להפכפך ואין אמונה לעבד ולא מנוחה לחמדן ואין סלסול לכילי ולא חברה לבעסן (מבח' הפנינ' לרשב"ג, שער המוסר). ואמר החכם מה הפצע שאין לו רפואה אמר כשיצטרך הנדיב אל הכילי וימנע ממנו (שם, זולת השאלה). כשתשאל מן הכילי שאלה ימנע ממך וישנאך (שם). מי ששואל שאלה מכילי הוא יותר פחות ממנו (שם). אכסנאי הכילי לא יפחד מן הקבסא ולא יצטרך אל מרקחת (שם). מי שמתארח אצל הכילי תתענה בהמתו ואינו צריך להפנות (שם). המבקש מן הכילי כמבקש ... ד דגים במדבר (שם). באתי ביום צום בית אנוש צר עין, ואשאלה ללחום ולחם אין, צוה להביא פת הרבה לאכול וכו' פתח ואמר לי אכול ושתה בניקמתי ועניתי אסור מאין, עת קצרה ידך בחיי עצמך מה אתנה אני לפי מנין, וכו' לא אעבור היום באל תלחם ולא אוכל בלחמך קצר ידים, כילי השיבני ברשעו מחזיק לא די לך בצר ופת ומים (ראב"ע, כאתי). שמים לחשך אור וכילי איך יהי נכר בעיניהם לנגד שוע (ראב"ע, דיואן נח, כ"י כודג'). ומפלאי זמן רשע וטוב לו ורום כילי וראש נדיב בלי יעל, ויש רעה מאד חולה בשוב איש נדיב לב רש ותחת יד בליעל (מבח' דעי הקראי, לקו"ק נג.). וראוי לו לאדם להנהיג עצמו בדברים אלו כדי לכוף יצרו ולא יהיה כילי ויקיים מה שצוו נביאים כבד את ה' מהונך (רמב"ם, ערכ' ותרמ' ח יב). הנדיב יתנדב לנפשו ולאוהביו, והכילי יצפון הונו לאויביו (ר"י חריזי, תחכמ' מד). ראו כילי אשר ידו בתולה לכל שואל ולבילות בעולה (שם נ). ולכן אמר מעט במים לא להיותו (אברהם) כילי בהם כי אם בהיותם בלתי צריכים מאד לרחיצה כפי העת ומעט הדרך שהלכו (ר"י אברבנאל, וירא). המעות אינן של הכילי אך הכילי הוא מהמעות (ר"א מודינא, צמח צדיק טו). הכילי הוא המחזיק אצלו מה שראוי להוציא והפזרן מוציא מה שראוי להחזיק (שם). המבקש מן הכילי בקשה, כשואל חכמה מן האשה, וצניעות מן הקדשה, ובצורה דגים ביבשה (משלי המוסר ב). בני אם באתם

---

[1]) אין דמיון לצורה זו במשקלי השמות שבמקרא, זולתי חוֹרַי, גֹּבַי, והשמות הפרט' ברזִלַּי וכדומה. ולא נתברר מקור השם הזה ושרשו. יש אומרים שהוא במקום נכילי, כמו נוכל, ומי שמפרש אותו במשמ' קמצן סובר שהוא נגזר אולי מן כלא, כלה. ויש סוברים שהוא שרש מיוחד כיל. ועי' הערה לקמן. — [2]) הכתוב בעצמו מתאר מהותו של הכילי שהוא מיעץ זמות וכו', והוא איפוא ערום, נוכל, איש תככים וכדומה, ואין בו שום רמז לקמצנות. וכך רש"י: רמאי נוכל חורש רעה. ובמשמ' זו, אעפ"י שאין לה דמיון גמור בערב', אפשר למצוא צרוף קרוב לכיל והוא ח'יל a), שמשמש בערב' ממש במשמ' זו. אבל ריב"ג מתרגם כילי בהמלה הערבי' לאים b), שהיא משמשת בערב' במשמ' נבל וגם קמצן, והשתמש במשמ' זו גם ר"ש הנגיד, ונראה כי פרוש זה היה ידוע אצלם, כי אינם נותנים אותו כדבר חדש. ואמר רד"ק: ולפי דעתי כי מלת כילי נגזרה מענין וכל בשליש ומשרשו ולפיכך נקרא כילי שהוא עושה עניניו ומוציא הוצאותיו במדה קצובה שלא יותר כלום. ע"כ. וזה רחוק מאד.

---

a) حيل b) لئيم

לשאול שאלה משום אדם שאלו אותה מהנדיבים שישמחו בשאלתכם וישתדלו לראותה בעין טובה ואל תשאלו שאלה מן ה כ י ל י כי יתעצב בשאלתכם ויפנה אליכם עורף (בית מדות, הנדיבות כב). ודעו בני כי ה כ י ל י חבר הכלב הלא תראו הכלב עומד על נבלת בהמה שמספקת לכמה ואם בא כלב אחר לאכול עמו מתרים כנגדו וכו׳ כך ה כ י ל י ימות ומנית הכל והולך לו (שם). לא נאוה ל כ י ל י עשר והון לרע עין (ב״ס, תרג׳ ב״ז יד ג). ה כ י ל י לא ישבע בחבלו ועל מנת רעהו רעה עינו (שם ח). לא יערב ל כ י ל י כל אכל ומצרת עינו ירזה (שם י). —ומ״ר: כי זאת מדת הנבלים והרשעים ו ה כ י ל י י ם כשישאיל אדם להם דבר חושבים שהוא קניינם וכשיחזירו אותו יחזירו בעין רעה כאלו נגזל מהם (רמ״ע פלקיירא, לרי סיגון 16). מהות אנשי פארטוגל המה עצלים ו כ י ל י י ם בטבעם (רא״ב׳ למוד׳ א י).— וכילי בחכמה וכדומה: ואין ראוי למשכיל שיהיה כ י ל י בחכמתו כי אין החכמה חסרה בעבור לימודה (תקון מדה״נ מה). — ובמליצה, להזמן וכדומה: ואל תט אחרי תקוה ודע כי הזמן כילי, והורני והראני אשר ראו מהוללי (רבב״ג, נטוש לו). — והמטר: הן הררי בתר יעידון כי מטר שחק מאד כ י ל י ודמעי שוע (ר״י הלוי, איך אחריך).

יַד, קפֵץ ידו. — *עַצְרָן, *צַיְקָן, *קַמְצָן, שמות נרדפים לכִילַי.— *עצרנות, *צַיְקָנוּת, *קמצנות. — נדיב, ההפך מן הכילי. —נדיבות, מדת הנדיב, עי״ש. —*פַּזְרָן.–*פַּזְרָנוּת.

***כִּילְיוּת**, ש״נ, — כמו כִּילוּת: באשר כל עוד שירד המטר על החול יתקשה כן כל עוד שיתעשר הכילי ירבה כ י ל י ו ת ו ולא יחמול לזרוע הקרקע כדי ללקוט כפלים (ר״א מודינא, למת לדיק טו).

כֵּילַף, מ״ר כֵּילַפּוֹת,—עי׳ כֵּלַף.

כִּים[1], אולי מזה כִּימָה.

כִּימָה[2], ש״נ, — קבוץ של שבעה כוכבים שעין קצת חדה רואה בצפונו של מזל שור, Siebengestirn, Plejades.: עשה כִימָה[3] וכסיל והפך לבקר צלמות (עמו׳ ה ח). האמר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתם וכו׳ עשה עש כסיל וְכִימָה וחדרי תימן (איוב ט ז-ט). התקשר מעדנות כִּימָה או מושכות כסיל תפתח התציא מזרות בעתו ועיש על בניה תנחם (שם לח לא-לב).— ובתו״מ: אייר שהוא שני לניסן שבו נברא העולם ובו כ י מ ה שוקעת[1]) וכו׳ מרחשון שהוא שני לתשרי

---

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) בארמ׳ כימתא, בסור׳ כימא, ולא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.— [3]) התרגומים הקדמונ׳, היוני והרומי תרגמו מלה זו פעם בהשם Archurus, שהוא מזל שור, ופעם בהשם Pleiados, שהוא קבוצת הכוכבים שבצפונו של שור. ובמשמ׳ זו השתמשו בשם זה בתו״מ, וכן תרגמוהו רדב״א ועב״ם (לקו״ק רי) ורסע״ג וריב״ג בהשם הערבי אלת׳ריא a), שבו מכנים הערבים את קבוצת הכוכבים הנזכרים. וכן הרמב״ם: ומהנות אלו אין אנו יודעים שמותם בלשון ערבי ואין אנו יודעים שם אחד מהם חוץ מ כ י מ ה והיא במחנה השלישית למחנות שהיא מכוונת כנגד ראש מזל טלה והוא שקורין אותה בלשון ערבי תתה [ת׳ריא] ונמצאת מחנה כימה מכוונת בין מזל טלה ומזל שור (פי׳ הרמב״ם לר״ה יא:). ונראה כי זה היה בקבלה מהלשון החיה. רק אחד מהקדמונים, הוא ראב״ע, הביא דעת הקדמונ׳: ודעת קדמונינו שכימה הוא זנב טלה וראש שור והם ששה כוכבים נראים אעפ״י שהם קטנים (ראב״ע עמו׳ ה ח), אך לא מצא קורת רוח בזה ואמר כי כימה היא כוכב אחד, שקוראים לו עין השור השמאלי: והנכון בעיני שהוא אחד והוא כוכב גדול יקרא עין השור השמאלי (ראב״ע איוב לח לא). ובדבר מקור השם כימה לקבוצת הכוכבים הנה כבר ר׳ שמואל בקש לו טעם ופרש כימה כ מ א ה: מאי כימה אמר שמואל כ מ א ה ככבי אמרי לה דמכנפי ואמרי לה דמבדרן (ברכ׳ נח:), ובעבר׳: מהו כימה אמר שמואל כמאה כוכבים י״א שמקובצים וי״א שמפוזרים. ובאמת, בקבוצה זו של הכוכבים שהעין הבינונית רואה רק ששה שבעה כוכבים, העין החדה רואה הרבה יותר, ובמשקפות החדשות רואים שם כמאתים כוכב ויותר. ואעפי״כ בודאי אין פרושו של שמואל להשם כימה אלא דרש. חכמי הערבים אומרים כי קבוצת כוכבים זו נקראת בערב׳ ת׳ריא ע״ש הרבוי, ועפ״י הדחק אפשר אולי למצא בערב׳ משמ׳ בעין זו להשם כימה, כי השם כום b) בערב׳ משמש גם במשמ׳ צבור וגם במשמ׳ אורחה קטנה של גמלים. אפס, כי דוקא בערב׳ לא השתמשו בשרש זה למשמ׳ שם לקבוצת כוכבים, ובעבר׳ אין מהשרש כום שום מלה במשמ׳ רבוי. גם גזרת השם היוני pleias מן πλέω, במשמ׳ הליכה בים, מפני שמתחלת זריחת הכוכבים האלה בלילה היו מתחילים היונים להפליג בימים, מפני שהוא הזמן ששקטו הרוחות, גם זה אינו נותן לנו שום אפשרות לבאר השם כימה לקבוצת כוכבים הללו. וקצת החדשים דחו הפרוש המקובל לכימה ואמרו קצתם שהכונה בשם זה היתה להכוכב Sirius, וקצתם להכוכב עקרב. אבל, גם לפרושם אין יסוד נכון, ולמעשה בשמוש הלשון בודאי הפרוש המקובל מכריע.— [1]) ר״ל ביום, ומתחלת

---

a) ثريا b) كوم

שבו נברא העולם ובו כימה עולה (סדר עו"ל ד). אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים עולם מפני צינה של כימה ואלמלא צינה של כימה לא נתקיים עולם מפני חמה של כסיל (שמואל, ברכ׳ נח:). שבשעה שהקב"ה בקש להביא מבול לעולם נטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם וכשבקש לסתמה נטל שני כוכבים מעיש וסתמה (שם נט.). ור׳ סימן אמר כימה מעדנת את הפירות וכסיל מושך בין קשר לקשר (מד"ר בראש׳ י). היין והדעת נמשלו ככימה ועקרב כל שעה שכימה נראית ברקיע אין עקרב נראה ברקיע ומשעקרב נראה אין כימה נראית כך היין משול כעקרב והדעת משולה ככימה וכו׳ כשם שהכימה מבשלת את הפירות ונותנת בהם טעם כך הדעת נותנת ריח וטעם בדבריו של אדם (שם במד׳ י). כימה שהיא שבעה כוכבים ברקיע וכולם סמוכים זה לזה (סדר אליהו רבה ב). ראה שמחזאי ריבה[1]) אחת וישמה איסטהר נתן עיניו בה אמר השמעי לי אמרה לו איני שומעת לך עד שתלמדני שם המפורש שאתה עולה בו לרקיע בשעה שאתה זוכרהו למדה אותו שם והזכירה אותו ועלתה לרקיע ולא קלקלה אמר הקב"ה הואיל ופרשה עצמה מן העבירה לכו וקבעוה בין שבעה כוכבים הללו כדי שתזכור בהן לעולם ונקבעה בכימה (מדר׳ שמחזאי ועזאל, ביהמ"ד ילינק ד).—ובסהמ"א: היום עולה עקרב בתחלת היום ושוקע שור כנגדו ונוטל שני כוכבים מכימה היינו שתי ארובות ומעיינות מתמעטים מחמת הצנה והרוח (ערוך, ערך כמה). כשבא מבול לעולם גנבה כימה שני כוכבים מעיש והיא רצה אחריה כלומר תן לי בני והקב"ה עתיד להחזירן לה ולנחמה שנאמר ועיש על בניה תנחם (מעין גנים לאיוב לח).—ואמר הפיטן: המקרה שתים עשרה ומעלות בשבעה בונה, ובחכמה כסיל וכימה שבעה עולים בקנה (שבת בין יוה"כ לסכות, יחו לבון).—והמשורר אמר: שאל כימה אשר תדע שבילו שאל צדק למען הוא עמיתו, שאל סהר חצי ירח ויגיד לך תקפו שאל שמש בצאתו (ר"ש הנגיד, הנרפא הזמן). מצולה את בלא עבר ומלאך אל ולא גבר, ומתנשא אלי כימה בלא סולם ולא אבר (הות, מלולה). ונפשו חמדה עיש וכימה ואף כי זוחלי עפר ורמשו, ולא ישוב מפני כל אבל רחב לבבך הוא הניסו (רשב"ג, כתר מהתלי). כאהל אפרשנו (את המעיל הקרוע) דיל באישון וכוכבי רום ישימון בו מאורה, בתוכו אחזה סהר וכימה ויופיע כסיל עליו נהרה (ראב"ע, מעיל יש לי). בעצם שחקים וזהר ברקים עלי עש עמוסים וכימה נשואים (רמב"ע, דיואן, לאנשי לבבות, כ"י בודל׳). עברה אחות כימה ובת שמש אור זהרה תסתיר בבגדי שש, על רצפת עיש ברגליה תרקע מקום בהט ואבני שש (יוס׳ בן יהוד׳ זארק, ניב שפתים, כ"י לונדון). — ומ"ר: יונתי זיו יפעתך דמה לכסיל וכימות, ואני לאהבתך אשיר שיר על עלמות (פזמ׳ תימנ׳, יונתי).—ועי׳ עוד עש.

כִּים[1]), ממנו כִּיס.

כִּיס, ש"ז, מ"ר כִּיסִים,—א) כעין שק קטן תפור מעור או בגד לשמור בו כסף, אבני המשקל וכדומה בשמושים, Beutel; bourse; purse: לא יהיה לך בְּכִיסְךָ אבן ואבן גדולה וקטנה (דבר׳ כה יג). האזכה במאזני רשע ובכים אבני מרמה (מיכ׳ ו יא). פלס ומאזני משפט ליי׳ מעשהו כל אבני כִיס (משלי יו יא). הזלים זהב מִכִּיס וכסף בקנה ישקלו (ישע׳ מו ו). כל הון יקר נמצא נמלא בתינו שלל גורלך תפיל בתוכנו כִּיס אחד יהיה לכלנו (משלי א יג-יד).—ובתו"ם, כִּיס לכסף, עצם הכים והכים עם הכסף שבתוכו: מי שהח‍יך בדרך נותן כיסו לנכרי (שבת כד א). המשיא את היתומה לא יפחתו לה מחמשים זוז אם יש בכיס מפרנסין אותה לפי כבודה (כתוב׳ ו ה). אין פורטין לא מתיבת המוכסין ולא מכיס של גבאין (ב"ק י א). מצא פירות בכלי או כלי כמות שהוא (מצא) מעות בכיס או כיס כמות שהוא (ב"מ ב ב). פרוטה של הקדש שנפלה לתוך הכיס או שאמר פרוטה בכיס זה הקדש (מעי׳ ו ו). המבטל כיס הבירו אין לו עליו אלא תרעומת (ירוש׳ ב"מ ט יב.). קונם אשתי נהנית לי שגנבה את כיסי ושהיכת את בני (שם נדר׳ ב לד ג). כולהם נוטלין שכרן מכיס אחד (שם הור׳ ג מח ג). לאדם אחד שהיה לו בן הרהיצו וסכו והאכילו והשקהו ותלה לו כיס על צווארו והושיבו על פתח של זונות מה יעשה אותו הבן שלא יחטא (בבלי ברכ׳ לב.). אין בן דוד בא וכו׳ עד שתכלה פרוטה מן הכיס (סנה׳ לז.). משל לדניסטוס שמלא כיסו זהובים והיה עומד וצוות מי שהוא מבקש יבא וישאל (מד"ר שמות כט). אמר להם משה (לישראל

להיות נראית בלילה. — [1]) כעין הגדת היוגים שבוכבי כימה היו בנות אטלס וכסיל רדף אחריהן ועפ"י תחנתן נקבעו בין הכוכבים והריבה היפה היא היותר נוצצת בכוכבי כימה, אלקיונה ביונית.

[1]) משתף באשור׳, ארמית, ערב׳ ואתיא׳.

כשעברו בגבול בני עשו) התירו להם כיסכם שלא יאמרו עבדים היו ענייים הם הראו להם עושרכם (שם במד' יט). וכשמגיע (הנשיא) לחצר המלך סריסי המלך יוצאים לקראתו ורצין לפניו עד הגיעו לחצר המלך ועבד הנשיא עובר לפניו בכיס זהובים ומפזר לפני הנשיא לכבוד המלך (ליקוט' ר"י סמכרי כ). — ואמר המשורר: ודע כי לא אנוש יקנה תבונה כאשר יקנה מעט כסף בכיסו (רשב"ג, בחר מהתלי). — ומ"ר: דבר שהוא מיוחד להן תכשיט להן יצאו כיסין של מעות (ירוש' ע"ז ג מב ד). בשבת מותר ליקח בתים מן הגוי כיצד הוא עושה מראה לו כיסין של דינרים וחותם ומעלה בערכאי (ר' שמעון הדרשן, מבקין כ). —ואמר המליץ: תהי נא אזנך אל פי חכמים, ועינך תאסוף מהם לשמים, וקנא בם בכל שבתך וגורך, בכיסך אל תקנא בחברך (רה"ג, מוסר השכל).—*הִטִּיל בְּכִיס, נתן מעות לעסק וכדומה: שלש שהטילו לכיס פיחתו או הותירו כך הן חולקין (כתוב' י ד). שלשה שהטילו לכיס ונגנב הימנו מביאין השאר לאמצע וחולקין שנים שהטילו לכיס זה במנה וזה במאתים אם עשו בפרקמטיא השכר לאמצע (תוספתא שם י ד).—*לפי כיסו, לפי כמות המעות שנתן בהעסק: התנו ביניהן שזה נוטל לפי כיסו וזה נוטל לפי כיסו (ירוש' ב"ק ד ד:). כל אחד ואחד נוטל לפי כיסו (שם). — *שטר כִּיס, שטר שהטיל לכיס לעשות עסק: שטר כיס היוצא על היתומים דייני גולה אמרי נשבע וגובה (ב"ב ע:).—*חסרון כִּיס, הפסד ממון, עי' חִסָּרוֹן, והוסיפה: מה קימה (מפני זקן) שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בו חסרון כיס (ספרא קדוש' ג ז). רשב"י אומר אין צווי בכל מקום אלא חסרון כיס (ספרי במד' א). — ומשלים ומליצות: כל האיברין תלויין בלב והלב תלוי בכיס (ירוש' תרומ' ח מו:), שאם אין מעות בכיס האדם מיצר ודואג. בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו ובכיסו ובכעסו (עירוב' סה:). אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה (ב"ק קיח:). השכור נותן עינו בכוס והחנוני בכיס (תנחומא שמיני ז). כיס המלא יבריא חולה ישמן כחוש יחזיק רפה אך חסרונו מכה קשה לא תועיל בה חכמת רופא (תחכו' בסוף מלחמ' החכמ' והעשר). אמר החכם חסרון כיס רע בחלום ויותר בהקיץ (שם). להסרון כיס אקלל בעברים, דלקני והשביעני מרורים, בעת אראה לפני הדברים, בזול לכל ודי המה יקרים (שם).--וכיס לכל מיני שמוש: סנדל עמקי וכיס של שנצות (כלים כו א). כיס בתוך כיס שנטמא אחד מהן במשקה (שם ב). אילו שכח שם כיס אבנים טובות ומרגליות שמא לא היה חוזר ונוטל כיסו (ירוש' ברכ' ח יב ג). מצאו (את הגט) קשור בכיס או בארנקי (ב"מ כז:). כיס שעשאו להניח בו תפילין (סנה' מח:). לא יצא הזב בכיסו ואם יצא פטור (שבת יא:).— ומ"ר: לא יצא הסוס בזנב השועל וכו' ולא עיזים בכיסין שבדדיהן (תוספתא שבת ד ה). — ב) *כִּיס בתוך הלבוש, Tasche; poche, pocket: ומכאן יש ללמוד לשוכח מעות בכיס שעושים בצדי המלבוש שנקרא פאלדיקיר"א אם אינה תפורה לארכה במלבוש אלא שפיה לבד תפור בחור שבמלבוש והיא כולה תלויה (ב"י, טאו"ח שט א). —*חוֹתֵךְ כִּיסִים, גנב, משמוט: ואחד מהם גנב מפורסם וחותך כיסים מובהק הביא הגורת כסף גדולה (שו"ת חות יאיר רט). — ג) *בהשאלה באברי בע"ח: איזהו זובן כיס ולא הזכר (תוספת' בכור' ד ו), כעין כיס המכסה אבר הזכרות של בע"ח. נפגם (הזובן) ולא ניטל כיס ולא זכרות (גמ' שם לט:). — וכיס הביצים: מי שכיס הביצים גדול וארוך עד שמגיע לארכובותיו (רמב"ם, ביא' מקד' ח יב). — *כִּיס הקרקבן, המרה, וכדומה: ניקב הקורקבן וכיס שלו קיים וכו' ניקב הכיס וקורקבן קיים (חול' מג.).—*כִּיס הקטן, המרה, *כִּיס הגדול, מקוה השתן: ומנהג הרופאים הקדמונים שיקראו המרה הכיס הקטן כמו שהוא מנהגם לקרא המקוה הכיס הגדול (קאנון ג טו א א). — ועי' שק.

*כִּיסָן, כִּיסָנִים,—עי' *כִּסָּן, כֻּסָּן.

*כִּיף, כמו כפף, ממנו *כִּיף.

*כִּיף, פ"י, עב' כָּף, עת' תָּכִיף, צווי כִּיף, — כמו כָּפַף, כף ראשו, הכניעו: אל תמשילהו (את הילד) בנעוריו ואל תשא לשחיתותיו כיף[1] ראשו בנערותו ובקע מתניו כשהוא קטן (ב"ס גני' ל יא-יב).

*כיף, — עי' *כֵּף.

*כיפה, — עי' כִּפָּה.

*כיפח, — עי' *כִּפֵּחַ.

*כֵּיצַד, — מלת השאלה לאיכות הדבר, כמו אֵיךְ, אֵיכָה, ותבוא לפני הנשאל: הלוקח מן הנחתום כיצד הוא מעשר נוטל כדי תרומת מעשר וחלה (דמאי ה א).

[1]) כך בכ"י בלי ספק ואין מקום לשנות ולשום ו במקום י, והואנע"י במקום כפולים, וכן אין יסוד לעשותו לפעל.

טומנין (את החמין) וכו' בגיזי צמר ואין מטלטלין אותן כ י צ ד הוא עושה נוטל את הכסוי והן נופלות (שבת ד ב). כ י צ ד מפרישין חלה בטומאה ביום טוב ר"א אומר לא תקרא לה שם עד שתאפה ר"י בן בתירא אומר תטיל בצונן (פסח' ג ג). כ י צ ד פוטרות צרותיהן היתה בתו או אחת מכל העריות האלו נשואה לאחיו ולו אשה אחרת ומת כשם שבתו פטורה כך צרתה פטורה (יבמ' א ב). כ י צ ד אשת אחיו שלא היה בעולמו שני אחים ומת אחד מהם ונולד להם אח וכו' (שם ב א). המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם אלא לפלוני ר"א מתיר וחכמים אוסרים כ י צ ד יעשה יטלנו הימנה ויחזור ויתננו לה ויאמר לה הרי את מותרת לכל אדם (גיט' ט א). כ י צ ד מקנא לה אמר לה בפני שנים אל תדברי עם איש פלוני ודברה עמו (סוט' א ב). כ י צ ד עושה לה (להסוטה) מוליכה לב"ד שבאותו מקום (שם ג). כ י צ ד הרגל מועדת לשבור בדרך הלוכה הבהמה מועדת להלך כדרכה ולשבור (ב"ק ב א). כ י צ ד משלם דמי ולדות שמין את האשה כמה היא יפה עד שלא ילדה וכמה היא יפה משילדה (שם ה ד). כ י צ ד תולין אותו משקעין את הקורה בארץ והעץ יוצא ממנה ומקיף שתי ידיו זו על גב זו ותולה אותו (סנה' ו ד). מי שהיה ביתו סמוך לבית ע"א ונפל אסור לבנותו כ י צ ד יעשה כונס בתוך שלו ארבע אמות ובונה (ע"ז ג ו). כ י צ ד העדים נעשין זוממין מעידין אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה וכו' (מכו' א א). כ י צ ד ראיית הנגע האיש נראה כעודר וכמוסק זיתים האשה כעורכת וכמניקה את בנה (נגע' ב ד). כתוב אחד אומר ישא ה' פניו אליך וכתוב אחד אומר אשר לא ישא פנים כ י צ ד יתקיימו שני כתובים הללו (ספרי במד' מב). לאדם שהלך לישא אשה אמר לה אביך עשיר ואני עשיר וכו' אין זה פתוי כ י צ ד פיתוי אומר לה אביך הדיוט ואני מלך אביך עני ואני עשיר (שם דבר' לו). כ י צ ד יודע אם חושש משום גזל ואם לאו הרי שבא בעל הבית ומצאו ואמר לו כלך אצל יפות אם היו יפות אינו חושש משום גזל (תוספתא תרומ' א ה). הדש כ י צ ד הוא עושה מביא קופתו ותולה בצוארי בהמה (שם ח ג). מבוי שגבוה וכו' צריך למעט כ י צ ד ממעטו נותן עליו קורה מעשרים אמה ולמטה (שם עירו' א א). כ י צ ד חולץ אדם לאמו מספק אמו ואשה אחרת ולהן שני זכרים וחזרו וילדו שתי נקבות במחבא ועמדו שנים הראשונים זה לקח אמו של זה וזה לקח אמו של זה וכו' כ י צ ד חולץ אדם לאחותו מספק אמו ואשה אחרת ילדו שתי נקיבות במחבא ונישאו לשני אחים מאב וכו' (שם יבמ' יב ד). הבנות נישאו עד שלא בגרו וכו' איבדו פרנסתן כ י צ ד הן עושות שוכרות להן בעלים וגובין פרנסתן (שם כתוב' ד יז). נקובת הלב לבית הללו פסולה כ י צ ד בודקין אותה רשב"א אומר משום ר' יהודה בודקין אותה ביד (שם חול' ג יח). שתהא (הקטרת) דקה מן הדקה כ י צ ד הוא עושה מפריש שלשת מנים מערב יוה"כ ומחזירן למכתשת כדי למלאות ממנה חפניו כדי לקיים בה דקה מן הדקה (ירוש' יומ' ד מא ד). כ י צ ד היה ר' יונה עושה כשהיה רואה בן טובים שירד מנכסיו היה אומר לו בני בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה ממקום אחר טול ואת פורע (שם שקל' ה מט:). כ י צ ד הוא מברך עליה (על המגלה) וכו' הרב את ריבך והנוקם את נקמתך (שם מגי' ד עד ד). הרוצה לאכול חמץ אחר בדיקה כ י צ ד יעשה מה שמשייר יניחנו בצנעה (בבלי פסח' ט:). אמרו לו (להעד) אמור כ י צ ד ראית את הלבנה אמר להם עולה הייתי במעלה אדומים וראיתיו שהוא רבוץ בין ב' סלעים (ר"ה כג:). הרוצה שתבריח נכסיה מבעלה כ י צ ד היא עושה כותבת שטר פסים לאחרים (כתוב' עט.). בני אמור לי כ י צ ד שמעתה א"ל כך שמעתי (סנה' ל:). והרוצה לנקר הצרו כ י צ ד הוא עושה עושה מקום הוץ לגומא ושוחט ודם שותת ויורד לגומא (חול' מא:). כ י צ ד הולד שרוי במעי אמו מקופל ומונח כפנקס (מד"ר ויקר' יד). כ י צ ד היתה תפילתו של כהן גדול ביוה"כ בצאתו מן הקדש אומר יהי"ר מלפניך שתהא שנה זו גשומה וכו' (שם כ). כ י צ ד היו עושין אדם אומר לחבירו שבועה שאני הולך למקום פלוני ואוכל ואשתה והולכין ועושין ומקיימין שבועתן (תנחומא ויקר' טז).—ואחרי הנשאל: מצות לולב כ י צ ד יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת מוליכין את לולביהם להר הבית וכו' מצות ערבה כ י צ ד מקום היה למטה מירושלם ונקרא מוצא יורדין לשם ומלקטין משם מורביות של ערבה (סוכ' ד ד-ה). ברכות וקללות כ י צ ד כיון שעברו ישראל את הירדן וכו' ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה עלו לראש הר עיבל (סוט' ז ה). בטול עניים כ י צ ד שלא יהו עניים יושבין ומשמרין כל היום וכו' מראית העין כ י צ ד שלא יהו עוברין ושבין אומרין ראו פלוני שקצר שדהו ולא נתן ממנה פאה וכו' מפני הרמאין כ י צ ד שלא יהו אומרין כבר

נתננו דבר אחר שלא יניח את היפה ויתן מן הרע (תוספתא פאה א ו). לשבת קרקעות כ י צ ד הרי שגזל שדה מחבירו והרי היא יוצאה מתחת ידו כשהוא גובה גובה את הקרן מנכסים משועבדים וכו׳ (ב״מ יד:). מפקידה לפקידה כ י צ ד בדקה עצמה באחד בשבת ומצאת טהורה וישבה שני ושלישי ולא בדקה ולרביעי בדקה ומצאת טמאה (נדה ז:). — ודבור בפני עצמו לשאלה להנאמר קודם לו: יציאות השבת שתים שהן ארבע בפנים ושתים שהן ארבע בחוץ כ י צ ד העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעה״ב או שנטל מתוכה והוציא (שבת א א). הזורק מרשות היחיד לרשות הרבים וכו׳ מרשות היחיד לרשות היחיד ורשות הרבים באמצע ר״ע מחייב וחכמים פוטרין כ י צ ד שתי גזוזטראות זו בנגד זו ברשות הרבים המושיט והזורק מזו לזו (שם יא א-ב). אנשי עיר גדולה מהלכין את כל עיר קטנה ואין אנשי עיר קטנה מהלכין את כל עיר גדולה כיצד מי שהיה בעיר גדולה ונתן עירובו בעיר קטנה וכו׳ מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה (עירוב׳ ה ח). עבד פוסל משום ביאה ואינו פוסל משום זרע כ י צ ד בת ישראל לכהן בת כהן לישראל וילדה הימנו בן והלך הבן ונכבש על השפחה וילדה הימנו בן הרי זה עבד (יבמ׳ ז ה). כהן גדול פעמים שהוא פוסל כ י צ ד בת כהן לישראל וילדה הימנו בת והלכה הבת וניסת לכהן וכו׳ (שם ו). כל גט שנכתב שלא לשם אשה פסול כ י צ ד היה עובר בשוק ושמע קול סופרים מקרין איש פלוני מגרש את פלונית ממקום פלוני ואמר זה שמי וזה שם אשתי פסול לגרש בו (גיט׳ ג א). לא היה סיקריקון ביהודה בהרוגי המלחמה מהרוגי המלחמה ואילך יש בו סיקריקון כ י צ ד לקח מסיקריקון וחזר ולקח מבעה״ב מקחו בטל (שם ה ו). כל המטלטלין קונין זה את זה כ י צ ד משך הימנו פירות ולא נתן לו מעות אינו יכול לחזור בו נתן לו מעות ולא משך הימנו פירות יכול לחזור בו (ב״מ ד א-ב). הורו (בי״ד) לבטל מקצת (מן התורה) ולקיים מקצת הרי אלו חייבין כ י צ ד אמרו יש נדה בתורה אבל הבא על שומרת יום בנגד יום פטור (הור׳ א ג). כותל המשמש את הבית ידון מחצה למחצה כ י צ ד כותל שהוא לאויר והטומאה בתוכו מחציו ולפנים הבית טמא (אהל׳ ו ג). כל המטלטלים מביאין את הטומאה על אדם הנושאן וכו׳ וכלים בפותח טפח כ י צ ד כוש שהוא תחוב בכותל

כחצי זית מתחתיו וכחצי זית מעל גביו אע״פ שאינן מכוונין טמא (שם יו א-ב). יש ריבית מוקדמת ויש ריבית מאוחרת כ י צ ד נתן עיניו ללות ממנו והיה משלח לו ואומר בשביל שילויני זה הוא ריבית מוקדמת לוה הימנו והחזיר לו מעותיו והיה משלח לו ואמר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלי זו היא ריבית מאוחרת (ספרי דבר׳ רסג). ב״ש אומרים בינויי כינוין אסורין כיצד אמר הריני נזיר מן הגרוגרות ומן הדבילה (תוספתא נזיר׳ ב א). ומברכותיו של אדם ניכר אם ת״ח הוא אם לאו כ י צ ד רבי אומר ובטובו ה״ז ת״ח ומטובו ה״ז בור (ברכ׳ נ.). מפקח בגל עתים פטור עתים חייב כ י צ ד גל עגול ונמצאת טומאה תחתיו חייב גל ארוך ונמצאת טומאה תחתיו פטור (פסח׳ לא.). פעמים שאדם נשבע על טענת עצמו כ י צ ד מנה לאביך בידי והאכלתיו פרס ה״ז נשבע (כתוב׳ יח.). הכסף אינו קונה את הזהב כ י צ ד מכר לו עשרים וחמשה דינר של כסף בדינר של זהב אע״פ שמשך את הכסף לא קנה עד שימשוך את הזהב (ב״מ מה:). תוך הפרק נשים בודקות אותן ונאמנת אשה להחמיר אבל לא להקל כ י צ ד גדולה היא שלא תמאן קטנה היא שלא תחלוץ אבל אין נאמנת לומר קטנה היא שתמאן וגדולה היא שתחלוץ (נדה מח:). א״ר ברכיה וכו׳ בשם ר׳ יצחק שהתיר (משה) נדרו של יוצרו כ י צ ד אלא בשעה שעשו ישראל העגל עמד משה מפיים האלהים שימחול להם אמר האלהים משה כבר נשבעתי וכו׳ (אמר משה) דין הוא שתתיר את נדרך (מד״ר במות מג). —ובמשמ׳ איך אפשר הדבר: ר׳ יהודה אומר אף המתארח אצל עם הארץ נאמן אמרו לו על עצמו אינו נאמן כ י צ ד יהא נאמן על של אחרים (דמאי ב ב). אדמון אומר יכול שיאמר אילו הייתי חייב לך כ י צ ד אתה לוה ממני (כתוב׳ יג ט). —הָא כֵּיצַד במשמ׳ זו, עי׳ ערך *הָא, והוסיפה: בא וראה כמה מופרשין דרכי הקב״ה מדרכי בשר ודם ב״ו במתוק מרפא את המר אבל הקב״ה מרפא את המר במר ה א כ י צ ד נותן דבר המחבל לתוך דבר המתחבל כדי לעשות לו נס כיוצא בו אתה אומר ויאמר ישעיהו ישאו דבלת תאנים וגו׳ והלא בשר חי כשאתה נותן עליו דבלת תאנים מיד נסרח ה א כ י צ ד נתן דבר המחבל לתוך דבר המתחבל כדי לעשות בו נס (מכי׳ בשלח ד א). (כתוב) עד הביאכם את קרבן אלהיכם יכול הבאה ממש ת״ל עד עצם היום הזה ה א כ י צ ד טול מבנתיים זמן הבאה (יכוב׳ חלס א נו). (כתוב) כי תראה

(חמור שונאך רובץ תחת משאו) יכול אפילו רחוק מאה מיל תלמוד לומר כי תפגע הא כיצד שיערו חכמים אחד משבעה ומחצה במיל (שם ב"מ כ ח ד). (כתוב) כל אשר יתן ממנו לה׳ יהיה קדש ממנו קדש ולא כולה קדש יכול תצא לחולין ת"ל יהיה בהווייתה תהא הא כיצד תמכר לצרכי עולות ודמיה חולין הוץ מדמי אותו אבר (בבלי ערכ׳ ה.).

א. כיר[1]), מזה כִּירַיִם, *כִּירָה.

ב. *כיר[2]), ממנו *כִּיּוּר, *כִּיֵּר, ב. *כִּיר.

***כִּיֵּר[3]**), פ"י, — עשה צורות בבלטות או בשקעות בהטית המצפה. את הכותל וכדומה, או בחקיקה באבן וכדומה: בית שבנאו מתחלה לע"א הרי זה אסור סיידו וכיירו[4]) לע"א וחידש נוטל מה שחידש (ע"ז ג ז). אבן שחצבה מתחילה לבימוס הרי זו אסורה סיידה וכיירה[4]) לשם ע"א והידש נוטל מה שחידש (שם). ציירו (את הבור) וכיירו וסיידו ועשה בו מעשה (מכי׳ מבפט׳ יא). אין מפייחין (את הבית מפני אבלות ביהמ"ק) ואין מסיידין ואין מכיירין (תוספתא ב"ב ב יז). חפר בור עשרה טפחים ובא אחר וסיידו וכיירו שניהן הייבין (ירוש׳ ב"ק א ב ג). למלך שהיה משיא את בתו ועשה לה חופה ובית וסיידה וכיירה וציירה וראה אותה וערבה לו (מד"ר בהאב׳ ט). למלך שעשה לו חופה וציירה וכיירה ומה היתה חסרה כלה שתכנס לתוכה (שם י). למלך שהיה משיא את בנו ועשה לו חופה סיידה וכיירה וציירה כעס המלך על בנו והרגו (שם כח). היתה (האבן) חצובה וציירה וכיירה שתעבד אפילו צייר וכייר בגוף האבן ואין צריך לומר אם כייר עליה נוטל מה שחידש (רמב"ם עכו"ם ח ד). והתחילו מלאכתם ג׳ ימים קודם הג הסוכות וכו׳ ובג׳ ימים הנ"ל ציירוה וכיירוה וצפוה (פסקי ריקאנטי האחר׳ ד). שהיה הבית רעוע נטוי ליפול והחזיק בו ובנה בו והצילו מסכנת נפילה גם ציירו וכיירו (קיצור פסקי הרא"ש בסוף ספ׳ חיים באל ב). —פע׳ *כִּיַּר, מְכִיָּר, מְכוּיָּר, — שֶׁכִּיְּרוּ אותו: לקח בית מפוייחת ומסויירת ומכויירת הרי הוא בחזקתו

[1]) לא נתברר משמ׳ העקרית, ועי׳ ערך כירים.

[2]) אין לו חבר בשאר הלשונות השמיות.

[3]) עי׳ הערה להשרש.—[4]) כך במשנ׳ שבמשנ׳, וכן במשנ׳ שבירוש׳, וכך גרסת הערוך, ובמשנ׳ שבגמ׳ בבלי כיידו, כיידה, ובכ"י ציירה (ד"ס).

(תוספתא ב"ב ב יז). לקח הצר מסויידת מכויירת מפוייחת הרי זו בחזקתה נפלה אינו הוזר ובונה אותה (גמ׳ שם ס:). — ובסהמ"א: ונכנסתי דרך הגן שהוא בחוץ מאחורי ביה"כ לפנים מהחומה בחורבה אחת ממנה וראיתי צורת היכל מסוייד ומכוייר וכתוב בה בחרט אנוש אלו השמות מעתוק ודניאל ישמרם האל (לקוטים מספר דברי ר"י סמברי ד). קורות מצויירות ומכויירות (רע"ב מדות ג ז). ועליות מרווחות ומצויירות ומכויירות (פלא יועץ, מותרות).

א. *כִּיר[1]), ש"ז, מ"ר כִּירִים, *כִּירַיִּם, — כעין עלי של ברזל יכתשו בו הזיתים בבית הבד: האולר והקולמוס והמטוטלת והמשקולת והכירים[2]) והכן והכנה (כלים יב ח). והכיריים של ברזל שחובטין בהם הזיתים והאפרכס של מתכת (רמב"ם, כלים ט יו).

ב. *כִּיר[3]), ש"ז, מ"ר כִּירִים, — קו בבלט או חקוק בחמר או בזכוכית או באדמה וכדומה, Strich; ligne; line: עושה בארץ או על הנייר כיר אחד שנקרא ח׳ט גבהו אצבע אחת ועושה לו צלע כמין כאן מתחתיו (תבו׳ הגא׳, הרכבי ביד). והרי למדנו מן התלמוד שהכירים המכוירים אפילו בסיד לסימן נקראין שנתות (שם בפה).

כי"ר, — ר"ת: כן יהי רצון.

***כִּירָה[4]**), ש"נ, — כמו כִּירַיִם: כירה שהסיקוה בקש ובגבבא נותנין עליה תבשיל (שבת ג א). העושה

[1]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) כך הגרס׳ בכל הספרים, וכן היתה הגרסה לפני רה"ג וערוך והרמב"ם. והביא רה"ג גרסת י"א כידון, אך רגלים לדבר כי צ"ל כידין ביוד אחרי הדלת. והנה רה"ג הביא מלה זו בחבור עם מלה במשנה ב"ב ד ה, בענין כלי בית הבד, ושם הרבה שנויי נוסחאות, כידין, כירין, עכירין, ועוד, עי׳ ערך *עכיר, ופרשה הגמ׳ שם כבשי, אבל גם משמ׳ המדויקה של המלה כבשי לא ידועה. ואולם אין דבר מכריחנו לאמר כי הכירים או הכידים של משנה כלים הם הם הכידים או העכירים שבמשנה ב"ב, וכן נראה דעת הרמב"ם שהם שני דברים מתחלפים, הואיל ופרש אותם לא באופן אחד. ונתחלפו הקדמונ׳ גם בפרוש המלה כירים שבכאן, שהערוך פרש שהם אבנים נקובות שכובשין בהן הזיתים, והרמב"ם פרש בלשון ערבי׳: דהוק מן חדיד ירכז בהא אלזיתונ, ובעבר׳: כעין עלי של ברזל יכתשו בו הזיתים (כך צ"ל בתרגום העברי של פרוש המשנ׳ להרמב"ם). וכבר השתמש הרמב"ם במלה זו בלשונו ביד החזקה, במקום שהובא כאן בפנים.

[3]) מן פעל *כִּיֵּר.

[4]) עי׳ הערה להשרש א.כיר ולערך כירים.

שתי אבנים כירה וחברם בטיט (כליס׳ ו ה). האבן שהיה שופת עליה ועל התנור עליה ועל הכירה וכו׳ וזו (האבן הסמוכה לכותל) היתה כירת הנזירים שבירושלם שכנגד הסלע כירת הטבחים בזמן שהוא נותן אבן בצד אבן (שם ג). השוכח תבשיל על גבי כירה וקדש עליו היום (תוספתא שבת ג ד). כירה שנתנה על גב ארובה העליונה אעפ״י שהוא שופת עליה את הקדרה (שם כל׳ ב״ק ו יז). תבשיל שנתבשל כל צורכו מותר לשהותו על גבי כירה שאינה קטומה (ירוש׳ שבת א ד:). היתה בהמתו שם בהמתו מוכחת עליו היתה כירתו שם כירתו מוכחת עליו (שם בכי׳ ד נס.). א״ר יוחנן כירה שהסיקוה בגפת ובעצים משהין עליה תבשיל שבישל כל צורכו וחמין שהוחמו כל צורכן (בבלי שבת נז:). מעשה באדם אחד שנגנב קומקמום שלו ועלה לקבול עליו לדיין ומצאו על הכירה שלו (מד״ר דבר׳ ב).— ומ״ר: שתי כירות המתאימות אחת גרופה וקטומה ואחת שאינה גרופה וקטומה (שבת לז.).— כִּירָה סתומה וכִירָה פתוחה: ומה במקום שכירתך סתומה כירת רבך פתוחה מקום שכירתך פתוחה אינו דין שכירת רבך פתוחה (תוספתא חגי׳ ב י).— ואמר המליץ: וידיך ידי הקוף שעירות מפוחמות כמו אודים בכירה, וקול ניבך כרעש בחצות ליל ונשמת פיך כמו רוח סערה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ו). ושניך כשני דוב זהומות ובם צואה וריר כמלא קערה, ועיניך כמו כירה[1] עשנים ופניך כמו שולי קדרה (שם).

בית הנר.– ׳דור העצים.–חצר.–׳טיף.–׳ירך הכירה.– ׳כופח.– ׳מוסף.– ׳עטרה.– ׳פטפוט.– ׳פרכים.–׳קלת.–שפת, ׳שפיתה.

כִּירַיִם[2], — מכון לבשל עליו עשוי בחֹמר וכדומה, תוכו חלול, מהצד האחד פתיחה להאויר ולגרוף דרך בה את האפר ומלמעלה פתיחות ישימו בהן הפחמים וישפתו עליהן הקדרות, Kochherd; fourneau de cusine; stowe: תנור וְכִירַיִם יתץ (ויקר׳ יא לה).—ובתו״מ: כופח שהסיקוהו בקש ובגבבא הרי הוא ככיריים (שבת ג ב). המוכר את הבית מכר את הדלת וכו׳ אבל לא את הקלת ולא את התנור ולא את הכירים (ב״ב ד ג). שלש אבנים שעשאן שתי כירים (כלים ו ג). שמן שביעית אין חוסמין בו תנור וכירים ואין סכין בו מנעל וסנדל (תוספתא שבי׳ ו י). שתי כירים המתאימות אחת גרופה וקטומה ואחת שאינה גרופה וקטומה (שם שבת ג ג). מקום עמידת תנור וכירים בחצר אין להן חזקה (שם ב״ב ב יג). בשעה שהוא גורף את הכירים ואת התנור הוא לובש רעים מהם (מד״ר במד׳ ד). (מעשה) שגזר רבי תענית שירדו גשמים ועמדה זקנה אחת ועשתה לה כירים והעלתה אותו לראש הגג ליבשו והיו הכל מתריעין ומתפללין שירדו גשמים ואותה הזקנה מתפללת שיהא חורב ואומרת אל תשמע להן עד שתייבש הכיריים שלי (הגד׳ בראש׳ מג).

---

[1]) כך בהוצ׳ אחיאסף, הוספה עפ״י כ״י בריט׳ מוז׳.

[2]) לפי דעת הקדמונ׳ וגם קצת החדשים מן כור, במשמ׳ דבר שיש בו בית קבול, אך זה דחוק.

כִּישׁוֹר[1], ש״ז, —איסה, והוא כעין קנה או לוח צר מעץ או מתכת תהדק עליו האשה את הצמר או הפשתן לטויה, Spinnrocken; quenouille; distaff: תגרה (אשת החיל) בעוז מתניה ותאמץ זרועתיה טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בליל נרה ידיה שלחה בַכִּישׁוֹר[2]) וכפיה תמכו פלך (משלי לא יז-יט).

---

[1]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) היוני והרומי והסורי תרגמו מלשון בשרון, אך תרגום הארמי תרגם ידיה שלחה בכישור: ידהא פשטא בבונשרא (כך בנוסח׳ רוב הדפוס׳, והערוך הביא כינשרא, ואלה שני העדים מכריעים נגד הגרסה בכ״י הוצ׳ לגרד בכושרא, אלא שמשמ׳ המלה כונשרא אינה ידועה בודאות, ועי׳ לקמן). ריב״ג אמר: הי פלכה אלמע׳זל, ע״כ, ובעברית: היא הטבעת שבקצה הכוש. וכן רש״י ורד״ק, וגזרוה מן שרש כשר ואמרו שנקרא כך על שם שהוא מכשיר את הכוש לס״ב. רק הערוך פרש בישור במשמ׳ הרשומה בפנים, אמר בערך איטא וז״ל: יש ששונין (במקום איטא) עיטא פי׳ בלשון מקרא כישור ובלשון ישמ׳ לקא״טא ובלעז קוניקלא, ע״כ, והוא conucula ברומ׳ המאוחרה, והוא הלוח שעליו הצמר להטויה. והנה, מלבד שלפי כונת המליצה המושג של איסה יותר נאות במקום הזה בהקבלה לפלך מהמושג של טבעת הכוש, עוד יש סמך לפרוש זה להמלה כישור מהתרגום כונשרא, שיש להוכיח כי משמ׳ היתה הדבר שעליו נתון הצמר ולא מה שעליו נכרך החוט. רא״ב לעז במתורגמן: ווירטל. לוי בהמלון להתרגומים שלו ערבב שני המושגים יחד ואמר: כונשרא Spinrocken, um welchem sich die Fäden schlingen וכן בהמלון לתלמוד ומדרשים, ור״ל האיסה שסביב לו נכרכים החוטים, וכבר העיר שם פלישר (Fleischer Nachtr. 423) שאין המלים האלה: שסביב לו נכרכים החוטים, נאותות להשם Spinrocken, שהוא האיסה, אלא להכוש, ואח״כ הוסיף פלישר שם ואמר כי עוד לא נתברר בודאות מהו הכונשרא. ואולם יש להביא סמך לדבר שבונשרא היא האיסה, מלשון ערבי, שלאיסה קוראים

א.*כַּךְ, —מלת הדמיון, א) דומה להמלה כ״ה, כֵּן: כענין שהוא מברך כך עונים אחריו (ברכ׳ ז ג). כזירודה וכפיסולה של המישית כך של ששית (שבי׳ ב ג). כדרך שאין מקלקלין ברשות הרבים כך לא יתקנו (שם ג י). כשם שפחתו החולין כך פחתה התרומה (תרומ׳ ה ט). וכשם שהוא חייב על קישורן כך הוא חייב על התירן (שבת יה א). כמעשה הראשונה כך [1] מעשה השניה והשלישית וכו׳ (פסח׳ ה ז). כשם שאין מוליכין את התרומה כך אין מוליכין את המתנות (חל׳ א ו). כשם ששליח ציבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב (ר״ה ד ט). כשם שמלמטה למעלה עשרה טפחים כך מלמעלה למטה עשרה טפחים (סוכ׳ א ט). כמעשהו בחול כך מעשהו בשבת (שם ד ו). כשם שהיו שופרות במקדש כך היו שופרות במדינה (שקל׳ ב א). כשם שאין הראשונות בחמישי כך לא שניות ולא אחרונות (תענ׳ ב ט). באו ואמרו לו, כשם שהתפללת עליהם (על הגשמים) שירדו כך התפלל שילכו להן (שם ג ח). מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים וכו׳ התחילו גשמים מנטפין אמר לא כך שאלתי אלא גשמי בורות שיחין ומערות התחילו לירד בזעף אמר לא כך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה ונדבה ירדו כתיקנן (שם). לא כך היה מעשה (סוכ׳ ב ז). אמר לו בן עזאי כך היה ר׳ יהושע שונה קרבן מוסף אין בו במנחה (תענ׳ ד ד). סדר נחלות כך הוא איש כי ימות וכו׳ (ב״ב ח ב). כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל (אבות ו ד). וכך הם אומרים אם שלנו הוא הפסח הזה ידיך משוכות משלך (פסח׳ ט י). וכך היה אומר אנא השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך (יומ׳ ג ח). הוציאו לו את הכף ואת המחתה וכו׳ וכך היתה מידתה (שם ה א). ומעשה בבתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים חמש מאות דינרי זהב וכו׳ אמרה להם כך תתנו לבנותיכם (תוספתא כתוב׳ ה ט). כך שמעתי משמעיה ואבטליון (ירוש׳ פסח׳ ו לג.). בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי אבא אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (ברכ׳ י.). אמר ר׳ יהודה כך היה מנהגו של ר״ע כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה (שם לא.). ומה אתה שהיית עומד לפני בשר ודם שהיום כאן ומחר בקבר כך אני שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה שהוא חי וקים לעד ולעולמי עולמים עאכ״ו (שם לג.). עכשיו שאנו יושבין ועוסקין בתורה שכתוב בה כי הוא חייך וארך ימיך כך אם אנו הולכין ומבטלין ממנה עאכ״ו (שם סא:). אמר רב כך היה מנהגו של ר׳ יהודה בר אלעאי ע״ש מביאים לו עריבה מליאה חמין ורוחץ (שבת כה:). אבא לא כך אמרו חכמים אין עושין סריקין המצויירין בפסח (פסח׳ לו.). מימינו לא ראינו כך (שם נא.). קפץ ר׳ חייא ונשבע העבודה כך שמעתי מרבי (זר ששימש בשבת חייב) שתים קפץ בר קפרא ונשבע העבודה כך שמעתי מרבי (חייב) אחת (יבמ׳ נב:). ומה אני שלא נטלתי ואם נטלתי שלי נטלתי כך מקבלי שוחד עאכ״ו (כתוב׳ קה:). אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו עאכ״ו (נדר׳ נ:). אמר לו ר׳ אליעזר כך אני בעיניך (ב״ק מח:). אילו כך הייתי אומר וכו׳ (שם סד.). אני איני כדיי ששלחתם לי אלא כך דעת תלמידכם נוטה (ב״ב קסה:). כך היא חובתנו וכך יפה לנו (סנה׳ סו.). אמרו לו

ערנאש a). מלה זו משמשת בלשון הערבית הספרותית במשמ׳ שם לעוף מהעופות וחוטם ההר. יותר לא הביא לשאן אלערב. אבל מחיט אלמחיט הביא עוד משמ׳ שלישית למלה זו, אמר וז״ל: הנה מנ הדיד ונחוה ד׳את שעב תג׳על אלמראה שבאיה׳ אלקטנ עליה פתע׳זלהא, ע״כ, ובעבר׳: דבר מן ברזל וכדומה בעל פצולים (או שִׁנַּיִם) תשים האשה עליו הצמר גפן ותטוהו. והביא פרוש זה גם אלשרתוני באפרת אלמוארד והעיד שהביאו אלצע׳אני. ועוד יש לה למלה זו בלשון העם משמ׳ לולבי גפנים, וכבר העיר ש׳ פרנקל (S. Fr. Lehw. 108) שזו היא המלה ארנס שבתלמוד, ובאה להלשון הערב׳ מלשון הארמית. ואפשר להחליט במעט בודאות, כי גם המשמ׳ של אימה להשם ערנאש בערב׳ באה לה מארמית, והיא היא המלה כונשרא. וראיה לדבר, כי ערנאש הערבי הוא כונשרא הארמי, היא מה שהביא התאג׳ בשם אבנ עבאד ע ר א נ י ש א ל ש ר ה, ר״ל חבלי השררים, וכך ממש גם כ ו נ ש ר א, תרגום רפאות תהיה לשרך אסותא תהא לכ ו נ ש ר ך. מזה אנו רואים כי המלה ערנאש בערב׳ משמשת ממש בשתי המשמ׳ כמו כונשרא בארמית, והמשמ׳ המדויקה של ערנאש בענין כלי הטויה היא בלי ספק גם משמ׳ של כונשרא בארמ׳ בענין זה. ורגלים לדבר, כי השם כישור בעצמו הוא השם כונשרא והיוד היא להשלים הנון, ומקור שלש צורות של המלים כישור וכונשרא וערנאש הוא באיזו לשון אחרת אולי לא שמית.

[1]) בקצת ספרים כן.

---

a) عِرناس

רבינו תן לנו אות אמר להם ולא כך אמרתם לי שאין אתם מבקשין ממני אות (שם לח.). מה לשעבר הייתי נוהג עמהם במדת רחמים עד שלא עשו אותו המעשה כך עכשיו במדת רחמים אנהוג עמהם (מד"ר במד' יא). מה הנשבע באמת כך הנשבע על השקר עאכ"ו (שם כב). באותה שעה שמח משה אמר כך שבטי חביב לפני הקב"ה (שם קהל', טוב שם). — ובשבועה וקללה: שיהיו הכל נשבעות כך תגיע לי כמו שאירע לפלונית (מד"ר במד' ט). שכל הנשים לוטות כך תגיע ליך כשם שהגיע לפלונית (שם). אמרו לה מה מעשים טובים יש בידך אמרה להם כך יעזרו עלי אם ראו קורות ביתי שערות ראשי (שם כ).—כָּךְ וְכָךְ, כְּכָךְ וְכָךְ, ר"ל נשבעתי בכך וכך, שיבא עלי כך וכך: אלו הוכיח מקצתם הרי אלו שבשוק היו אומרים כך הייתם שומעים מבן עמרם ולא הייתם משיבים לו דבר כך וכך אם היינו יושבים בהם היינו משיבים לו ד' וה' פעמים על כל דבר ודבר (ספרי דבר' א). אמר לה בכך וכך אין את נכנסת לביתי עד שתלכי ותרוקי בפניו של ר' מאיר (מד"ר דבר' ה). שהיו בני דורו (של נח) אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה (רש"י דבר' לב מח).— שֶׁכָּךְ: אילו היה משה יודע שכך אנו מרויחין (מהרבית) לא היה כותבה (תוספתא ב"מ ו יז). ברוך שכך לו בריות נאות בעולמו (ירוש' ע"ז א מ:). לאחד שהיה לו שדה והיה בה גל של צרורות עמד ומכרה לאחר עמד אותו האיש שקנאה והעביר את הגל מתוכה ומצא תחתיו מים חיים וכו' עבר עליה אותו האיש שמכרה ראה אותה מליאה כל טוב אמר אוי לי שכך מכרתי אוי לי שכך הוצאתי מידי (מד"ר שמות כ). אשרי ילוד אשה שכך ראה (שם במד' כ). ארורות הידים שכך זורקות (שם דבר' א). אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו (רש"י במד' כג ח).— בין כָּךְ ובין כָּךְ, עי' בֵּין, והוסיפה: פקק החלון ר"א אומר בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקין בו ואם לאו אין פוקקין בו וחכ"א בין כך ובין כך פוקקין בו (שבת יז ז). הכונס את יבמתו זוכה בנכסים של אחיו ר"י אומר בין כך ובין כך אם יש שם אב הנכסים של אב (יבמ' ד ז). הרואה נחש ועקרב וכו' אם הרגן לא נראו לו אלא (בשביל) שיהרגם וחכ"א בין כך ובין כך לא נראו לו אלא בזכות (ירוש' שבת יד ג). יין עד שלא נתן לתוכו מים אין מברכין עליו בפ"ה הגפן וכו' דברי ר"א וחכ"א בין כך ובין כך מברכין עליו בפ"ה הגפן (ברכ' ג:). השוכר את הפועל ילקט בנו אחריו (אבל אם קבל הפועל את השדה) למחצה לשליש ולרביע לא ילקט בנו אחריו ר' יוסי אומר בין כך ובין כך ילקט בנו ואשתו אחריו (ב"מ יב.).—ב) במשמ' דבר זה: אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד וכו' מה יעשו אנשי מדי שאין להן אלא שמן אגוזים וכו' מה יעשו אנשי קפודקיא שאין להן לא כך ולא כך (ירוש' שבת ב ד).— מתוך כָּךְ, מתוך הדבר הזה האמור שם: מתוך כך עשו שלום (ירוש' ערוב' ג ב ד). אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו (בבלי ברכ' לא.).—כָּךְ וְכָךְ: באומר כך וכך עשיתי (ירוש' תרומ' א מ:). למלך שנשבה בנו והלך אביו והצילו מן הלסטים והרגן והיה הבן אומר לאביו כך וכך עשו לי כך וכך הכו אותי ושעבדו אותי וכו' (מד"ר שמות כ). אמר (משה) אפשר לי לעשות דבר עד שאמלך בהקב"ה הלך ונמלך אמר לו כך וכך בניך מבקשים (שם במד' טז). אחד מהם עומד עם חבירו בבקר ואומר לו אין אתה יודע מה היה לי הלילה הזה כך וכך הגיעני ואותו אומר לו אף אני כך (פסיק' רבתי מב).— אַחַר כָּךְ, אחר הדבר הזה, עי' אַחַר, והוסיפה: (היתה שדהו) זרועה ונמלך לנוטעה לא יאמר אטע ואחר כך אופך אלא הופך ואחר כך נוטע (כלא' ב ד). בת ישראל שאכלה תרומה ואחר כך נשאת לכהן (תרומ' ו ב). הקדישתה (את העיסה) עד שלא גלגלה וגלגלה הגזבר ואחר כך פדאתה (חלה ג ג). סאה תרומה שנפלה למאה ואחר כך נפלו ג' קבין ערלה (ערל' ב ב). זוג (עדים) שבא ראשון בודקין אותו ראשון ומכניסין את הגדול שבהן וכו' ואחר כך היו מכניסין את השני (ר"ה ב ו). מי שבירך ואחר כך נתמנה לו שופר (שם ד ט).— וגם במלה אחת: התאינה הזו בתחילה אורים אותה אחת אחת ואחרכך[1] שתים שתים ואחרכך שלש שלש (מד"ר בראש' מו). בתחילה היה סוד ליראים ואחרכך[1] לישרים (שם מט).— כָּל כָּךְ, עי' כֹּל.—בְּכָךְ, בדבר זה: מי שנתמנה לו לפי דרכו לוקח ומוכר ובלבד שלא תהא אומנתו בכך (שבי' ז ד). אם הקדים מעשר שני לראשון אין בכך כלום (דמאי א ד). שאפילו הוא (לחם הפנים) על השלחן ימים רבים אין בכך כלום (מנח' יא ח). והשרוי בתענית

[1] כך, במלה אחת, בהוצ' דר' תיאודור, ובנוסח' הספר': ואח"כ.

טועם ואין בכך כלום (ברכ׳ יד.). כל המלין את מתו ה״ז מנוולו וכו׳ (ואם) כדי שיבואו קרוביו ממקום אחר מלינו ואין בכך כלום (שמחות יא).—ובמשמ׳ במעמד זה: אוי לי שראיתיך בכך א״ל אשריך שראיתני בכך שאילמלא לא ראיתני בכך לא מצאת בי כך (שבת לג:). — מה-בכך, דברים של מה בכך, עי׳ מה. — לְכָךְ, לדבר זה: העשוי לאוכלין שעורו בזיתים העשוי למשקין שעורו במשקים העשוי לכך ולכך מטילין אותו לחומרו בכונס משקה (כלים ח ב). הבקעה בימות החמה רשות היחיד לשבת ורה״ר לטומאה ובימות הגשמים רשות היחיד לכך ולכך (טהר׳ ו ז). פיאה מצלת בסוכה וכו׳ אין סוף סכך מציל בסוכה מה בין זה לזה זה נעשה לכך וזה אינו נעשה לכך (ירוש׳ כלא׳ ד כט:). לכך נתכווין מתחלה (נדר׳ סט:).—שֶׁלְּכָךְ: ושולי קוסים הצדונים אעפ״י שאינם יכולין לישב שלא מסומכין טמאין שלכך נעשו מתחילתן (כלים ד ג).—ובמשמ׳ בשביל דבר זה: לכך הקדים הכתוב לקיחתו שלפסח לשחיטתו ד׳ ימים שאין נוטלין שכר אלא על ידי מעשה (מכי׳ בא ה). תאמר בפדייה שאינה שקולה כנגד הכל לכך אם לא פדאו אביו הוא לא יפדה את עצמו (שם יח). התשועה העתידה להיות אין אחריה שעבוד לכך קרואה בלשון זכר (שם בשלח, שיר׳ א). אמר להם (ר״ע לחכמים) אף אני לכך צחקתי אם כן עשה למכעיסיו ק״ו לעושי רצונו (ספרי דבר׳ מג). וכל המייסר את בנו מוסיף הבן אהבה על אביו וכו׳ שנאמר ואוהבו שיחרו מוסר לפי ששחרו מוסר לכך אוהבו (מד״ר שמות א). הוא (פרעה) התחיל בעצה תחלה לכך לקה תחלה (שם). בת פרעה מצורעת היתה לפיכך ירדה לרחוץ כיון שנגעה בתיבה (שהיה בה משה) נתרפאת לכך חמלה על משה ואהבה אותו אהבה יתירה (שם). בלוים היו שם שלש מאות בכורות שלכך הוציא בפרטם כ״ב אלף וג׳ מאות (שם במד׳ ד). שבקש (המן) להרוג את כל היהודים הם ובניהם ולבוז את ממונם ובקש לתלות את מרדכי לכך הגיע לו מדה כנגד מדה (שם י). לפי שהיה (סיסרא) מחרפם (את ישראל) ומגדפם בנחיצה לכך מת מיתה גדופה שמסרו ביד אשה (שם). הבכורות הם ריחקו עצמן מן הקב״ה והם הקריבו לפני העגל לכך ריחק הקב״ה מניינם (שם כ).—לפי כך, עי׳ לְפִיכָךְ.—ג) להורות הכמות של דבר, כַּךְ וְכַךְ, בְּכַךְ וְכַךְ, ר״ל כמות מה שאין צרך לנקב אותו בפרוש: מניח את המעות ואומר כל הנלקט מזה מחולל על המעות האלו בכך וכך סלים בסלע (מע״ש ה ז). היה מצטער היכן מעשר שני של אבא ובא איש החלום ואמר לו כך וכך הן במקום פלוני הן (תוספתא שם ה ט). כמה אתה נוהן לבנך כך וכך וכמה אתה נותן לבתך כך וכך (ירוש׳ כתוב׳ ה כט ג). תן בתך לפלוני ואני אתן לך כך וכך קח שדה פלוני ואני נותן לך כך וכך (שם). ויכתוב שנתקבלתי ממך כך וכך (שם שם ז). פרותך בכמה בכך וכך תאורך בכמה בכך וכך (ב״מ מז.). אמר לו מה שעזי חולבות כך וכך מכור לך מה שרחלי גוזזות כך וכך מכור לך מה שכוורתי רודה כך וכך מכור לך (שם סד.).—ובסהמ״א: מיניתיו על פלוני בן פלוני ליקח לי ממנו כך וכך זהובים (תש׳ הגא׳, הרכבי קלט). כגון שקצץ (מוכר) בחפץ שלו דמים כך וכך ממטבע פלונית (רי״ף ב״מ כז.). היה לראובן שטר עליו מסך כך וכך (ר״י ברצלוני, השטר׳ יח). ונעשיתי לו קבלן גמור בעבור פלוני בן פלוני שלוה ממנו כך וכך דינרין (שם מו).—ובענין הזמן, בשנת כַּךְ, וְכַךְ, בְּכַךְ וְכַךְ לחדש: וכך היו כותבין בשנת כך וכך ליוחנן כהן גדול (ר״ה יח:). — ובסהמ״א: שהוציא לפנינו פלוני ופלוני שטר חוב מקויים כראוי על פלוני מכך וכך ממון ומזמן כך וכך (השטר׳ לר״י ברצלוני ה). בכך וכך בשבת בכך וכך לירח פלוני בשנת כך וכך לבריאת העולם (שם יב). ואח״כ כותבין בשיטה שלישית בירח פלוני בכך וכך בו (ערוך, ערך גט). בחדש פלוני בכך וכך בחדש ברביעי בשבת (רמב״ם עדות ג א). בכך וכך בשבת בכך וכך ימים לירח פלוני וכו׳ (נוסח שטר של הרי״ף).

ב. כַּךְ, ש״ז,—מין דהן לרפואה: המרהם הנקרא כך (קבולי גלינוס ב, כ״י פריז). רפואה הנקראת כך והיא מורכבת מד׳ סמים (שם).

כ״כ,— ר״ת: כָּל כַּךְ.

כָּכָה,—מלת הדמיון, כמו כֹּה, *כַּךְ: וְכָכָה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם (שמות יב יא). וגם כָּכָה אמר המלך ברוך יי׳ אלהי ישראל אשר נתן היום ישב על כסאי ועיני ראות (מ״א א מח). כה אמר יי׳ צבאות כָּכָה אשבר את העם הזה ואת העיר הזאת כאשר ישבר את כלי היוצר (ירמ׳ יט יא). ועשית לאהרן ולבניו כָּכָה (כמו שנאמר קודם) ככל אשר צויתי אתכה (שמות כט לה). כָּכָה (כמו שנאמר קודם) תעשה ללוים במשמרתם (במד׳ ח כו).

ואם ככה את עשה לי (להטיל עלי לבדי כל טרחו ותלונתו של העם) הרגני נא הרג (בס יא יה). ככה (כמו שנאמר שם קודם) יעשה לשור האחד וכו׳ כמספר אשר תעשו ככה תעשו לאחד כמספרם כל האזרח יעשה ככה את אלה (בס יה יא-יג). ונגשה יבמתו (של האיש שלא רצה ליבם את אשת אחיו המת) אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו וירקה בפניו וענתה ואמרה ככה (כמו שהיא עשתה) יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו (דבר׳ כה ט). ואמרו כל הגוים (כשיראו את חרבן הארץ) על מה עשה יי׳ ככה לארץ הזאת (בס כט כג). ויאמר אליהם יהושע (לקציני הצבא) אל תיראו ואל תחתו חזקו ואמצו כי ככה (כמו שעשה למלכים האלה) יעשה יי׳ לכל איביכם (יהוש׳ י כה). ככה (כמו שמספר שם על דבר בני עלי) יעשו לכל ישראל הבאים שם בשלה (ש״א ב יד). ויאמר שאול אל מיכל למה ככה רמיתני (כמו שעשית) ותשלחי את איבי (בס יט יז). ויעש לו (אדניה) רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית (מ״א א ה-ו). ככה (כמו שנאמר שם) עשה לכם בית אל (הוש׳ י יה). כה אמר יי׳ ככה (כמו שנשחת האזור) אשחית את גאון יהודה (ירמ׳ יג ט). כה אמר יי׳ ככה (כמו שנשבר המוטה) אשבר את על נבבדנאצר מלך בבל (בס כח יא). ויאמר יי׳ ככה (כמו עגת השעורים) יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים אשר אדיחם שם (יחזק׳ ד יג). ככה (כמו שמספר שם) יעשה איוב כל הימים (איוב א ה). וקראו לפניו ככה (כמו שעושים לזה האיש) יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו (אסת׳ ו ט). גם חצני נערתי ואמרה ככה ינער האלהים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה מביתו ומיגיעו וככה יהיה נעור ורק (נחמ׳ ה יג).—ואחרי מלת הדמיון כאשר: כאשר אינך יודע מה דרך הרוח כעצמים בבטן המלאה ככה לא תדע את מעשה האלהים אשר יעשה את הכל (קהל׳ יא ה).—ובתלמ׳: אימתי שתעשו ככה (כמו שנאמר שם) הדם מתכפר לכם (סוט׳ טו). ואמרה להן ככה (כמו שפסקתם לי) תתנו לבנותיכם (ירוש׳ כתוב׳ ה נ ג).—שככה: מה דודך מדוד שככה השבעתנו (שה״ש ה ט). אשרי העם שככה לו (תהל׳ קמד יה).—וגם אם לא נאמר בפרוש הדבר המדמה אליו אך השומע מבין הכונה: ויאמר לו (יונדב לאמנון שהיו פניו רעים מפני תאותו לתמר) מדוע אתה ככה דל בן המלך בבקר בבקר (ש״ב יג ד), ר״ל כמו שאני רואה פניך דלים.—ככה...ככה, באופן אחד ובאופן אחר: זה אמר ככה וזה אמר ככה (דה״ב יח יט).—על ככה, על המעשה המדבר שם עליו: ומה ראו (היהודים) על ככה (לעשות הפורים באופן זה) ומה הגיע אליהם (אסת׳ ט כו).

•כד־וכד,—שם אילן אשר פריו תלוי בשרשו: וממנו (ממין הצמחים) מה שהוא (הפרי) תלוי בשרשו כמו האילן אשר במצרים הידוע שנקרא כדוכד[1]) וממנו מה שפריו באמצע (קלונימוס בן קלונימוס, ספר המלמד, כ״י פריז).

***כבי**[2]), כביי, כבי, ש״ז, — המוח הרך הלבן הספוגי שבתוך הקנה, Mark; moelle, vif; marrow: שפופרת הקנה שהתכה לקבלה טהורה עד שיוציא את כל הכביי[3]) (כלים יז יז). שפופרת מאימתי מקבלת טומאה משיחסום ויקנב ר׳ יהודה אומר משיוציא הכביי[4]) שבתוכה (תוספתא בס ב״מ ז יג). התבואה שבחלון וכביי[5]) שיש בה ממש (אהל׳ יג ה).

ככר[6]), ש״נ, (ופעמים ישמש גם בלשון זכר), כמי׳ ככר, מ״ז ככרים, כהפס׳ ככרים, מ״ר ככרים, ככרות, סמי׳ ככרי, ככרות,—א) מקום נמוך באדמה, Niederung, bas-fond; low ground,—ובפרט ככר הירדן, מדרום בבקעת יריחו וסביבותיה ומצפון ממול צרתן: וישא לוט

---

[1]) לא נתברר לי מהות האילן ומה מקור שמו.

[2]) משק׳ שדי, ולא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.—[3]) כך גרסת הספרים, וכן גרסת רה״ג והרמב״ם, וכן העיד הר״ש כי כך הגרסה בכל הספרים המדויקים. והביא הערוך כנראה מרה״ג פרוש: יש בתוך הקנה קיפות ושמן כביי. ע״כ. וכן הרמב״ם: וכל הכביי ר״ל כל מה שבתוכו מהמוה הלבן אשר תמצאו בתוך הקנה. ע״כ. וכן הר״ש ושאר המפרשים. ואעפ״י שלא נודע לנו מקור מלה זו וגם צורתה קצת נותנת מקום לפקפק, בכ״ז הסכמת כל רבי הלשון האלה מספקת להחליט לה משמ׳ זו.—[4]) כך בנוסח׳ התוספתא שהביא ר״ש במשנ׳ כלים שהובא בפנים. בנוסח׳ הדפוס׳ וכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק״מ: משיוציא את הזכר מתוכה.—[5]) כך בנוסח׳ הדפוס׳, וכן בנוסח׳ הרמב״ם. ורה״ג: כבאי, ופרש קורי עכביש. אבל הרמב״ם פרש גם כביי זה מלשון כביי שבמשנ׳ כלים, ואמר: וכבר התבאר בי״ז מכלים שהכבי הוא האריג הדק הלבן אשר ימצא בתוך הקנה הגדול והוא כמו אריגת העכביש והוא יקרא כבי. ע״כ. וכן הר״ש.

[6]) גם בכנענ׳, במשמ׳ משקל הכסף והזהב, ככר, ומ״ר ככרם. בארמ׳ ככרא. ולא נתברר מקורו. רוב החדשים הסכימו שהוא במקום כרכר, וסמך לזה כרכר במצרית המאוהרה. ובמשמ׳ העקרית של המלה כמו״כ יש לפקפק.

את עיניו וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה וכו׳ ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן וכו׳ ולוט ישב בערי הככר ויאהל עד סדם (בראש׳ יג י-יב). ויאמר (המלאך ללוט) המלט על נפשך אל תביט אחריך ואל תעמד בכל הככר ההרה המלט (שם יט יז). וישקף על פני סדם ועמרה ועל כל פני ארץ הככר (שם כח). ואת הנגב ואת הככר בקעת ירחו עיר התמרים עד צער (דבר׳ לד ג). וירץ אחימעץ דרך הככר (מטול הר אפרים) ויעבר את הכושי (ש״ב יח כג). בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה בין סכות ובין צרתן (מ״א ז מו). — והגי הצר בקרקע העיר ירושלם שהוא מפליש מצפון לדרום והיה מחלק העיר לשני חלקים, המזרחי והמערבי, ושיוסף בן מתתיה אמר שנקרא גי עושי גבינה: ואחריו ההזיקו הכהנים אנשי הככר[1]) (נחמ׳ ג כב). ויאספו בני המשררים ומן[1]) הככר סביבות ירושלם (שם יב כח). — ב) ככר זהב ככר כסף, ככר ברזל, זהב, כסף או ברזל במדה קצובה לשקל בו אלה המתכיות[2]), Talent: ויקח את עטרת מלכם מעל ראשו ומשקלה ככר זהב (ש״ב יב ל). וימצאה (את העטרה) משקל ככר זהב (דהי״א כ ב). — וכמות זהב וכסף וכדומה כמשקל הככר: ויהי זהב התנופה תשע ועשרים ככר ושבע מאות ושלשים שקל בשקל הקדש (שמות לח כד). ויהי מאת ככר הכסף לצקת את אדני הקדש ואת אדני הפרכת מאת אדנים למאת הככר ככר לאדן (שם כז). ויבאו אופירה ויקחו משם זהב ארבע מאות ועשרים ככר ויבאו אל המלך שלמה (מ״א ט כח). ככר זהב טהור יעשה אתה (שמות כה לט). וישלח חירם למלך מאה ועשרים ככר זהב (מ״א ט יד). וישכר (אמציהו) מישראל מאה אלף גבור חיל במאה ככר כסף וכו׳ ויאמר אמציהו לאיש האלהים ומה לעשות למאות הככר אשר נתתי לגדוד ישראל (דהי״ב כה ו-ט). תנה נא להם ככר כסף ושתי חלפות בגדים ויאמר נעמן הואל קח ככרים ויפרץ בו ויצר ככרים[3]) כסף בשני

רוב החדשים אמרו שהכונה העקרית היא עגול, אבל אין כל יסוד לזה, לא יסוד לשוני ולא יסוד עניני. כי לא הצרוף ככר ולא כרכר אין להם, לא בעבר׳ ולא בשאר הלשונות השמיות, משמ׳ עגול. רק הפעל כרכר הריהים משמש בערב׳ גם במשמ׳ סבב. אך בפרוש אמרו המלונים הערבים שהוא ע״ש שהם חוזרים חלילה פעם אחר פעם, תרדיד בערב׳. ולפי הענינים שהמלה ככר משמשת בהם במקרא אין שום הכרח ליחס לה משמ׳ עגול, כי ככר הירדן אינה כלל עגולה אלא ארוכה וצרה, וגם ככר הזהב וככר לחם אין שום ראיה כי היו עגולות. ולכן אין לנו ליחס מקודם להשם ככר איזו משמ׳ עקרית בלי יסוד ולהכריח אח״כ את המלה בכ״מ שמושה שתתפרש עפ״י משמ׳ זו, כמו שעושים רוב החדשים ברוב פרושיהם, אלא עלינו לפרנס את המלה מעצמה, לפי עמק ענינה, ולראות אח״כ אם יש למשמ׳ זו סמך וסעד מחקירה הלשונית, ואם אי אפשר לפרש את כל שמושיה עפ״י משמ׳ אחת עקרית נאמר כי אין כל המשמ׳ נובעות מצרוף אחד עקרי אלא הן מלים ממקורות מתחלפים. והנה השמוש של המלה ככר בענין הירדן הוא ברור שהוא גי צר ועמוק והוא מה שנקרא בערב׳ ע׳ור a), במשמ׳ מקום עמק בקרקע, וכך הוא שמו המיוחד של ככר הירדן בערב׳ אלע׳ור. ואם נקבל דעת המדקדקים החדשים, ברט ואחרים, כי ככר נצטמצמה מן כרכר, יש למשמ׳ זו של ככר גם סמך בלשון ערבית, שהשם כרכורה b) משמש ממש במשמ׳ זו, אמר מחיט אלמחיט בערך כרכר: אלכרכורה ואד בעיד אלקער, ע״כ, ובעבר׳: כרכורה הוא גי רב העמקות. ועי״ז זכינו לפרוש נכון גם להשם ככר בנחמ׳ שנתחבטו בו המפרשים, ועי׳ הערה לקמן. — [1]) התקשו המפרשים בפרוש ככר זו, קצתם אמרו כי הכונה בה לככר הירדן, ור״ל הכהנים שישבו בככר הירדן, וקצתם, שקשה להם זה יען כי לא מצינו שהכהנים התישבו בככר הירדן, פרשו השם ככר כאן במשמ׳ גליל, ממשמ׳ העגול שיחסו להמלה ככר. אבל כבר הוכחתי בהערה הקודמת שאין שום יסוד ליחס לככר משמ׳ של עגול וגליל, ושמשמ׳ האמתית של ככר היא גי. ודבר ידוע הוא שהקרקע שעליו בנויה ירושלם קרוע מצפון לדרום בגי, שהיה עמוק לפנים וחלק לפנים את העיר לשתים, החלק המזרחי והחלק המערבי, והוא הגי שהזכיר יוסף בן מתתיה (מלחמ׳ היהודים ה 7 ה), ואמר כי הוא נקרא tyropeon, ומשמ׳ היא עושי גבינה, וככר נשאו ונתנו החכמים חוקרי עתיקות ירושלם בדבר הגי הזה אם נזכר בתנ״ך ואמרו קצתם שהשם עושי גבינה הוא תרגום השם השפות (נחמ׳ שם יג), ע״ש שפות החלב, ואחרים שערו השערות אחרות, כלן דחוקות ואינן מניחות הדעת. עכ״פ, הגי הזה היה חשוב ודבר טבעי הוא שנזכר בנחמ׳ במקום שנזכרו כל חלקי העיר, ולפי תכונתו השם ככר לפי משמ׳ האמתית, נאותה לו, וכן יקראו לו הערבים גם עתה אלואד. ונראה שבימי נחמיה ישבו בו הכהנים והמשוררים. — [1]) כבר העידו החדשים כי לפי התרגום היוני הנוסחה הנכונה היא מן הככר וסביבות ירושלם, והכונה היא שנתאספו בני המשוררים מתוך העיר ומסביבות ירושלם ומשאר המקומות שבקשום משם והביאום לירושלם ליום חנכת החומות, כמו שנאמר שם בפסוק כז. — [2]) כבר הזכרתי כי במשמ׳ זו נמצאה מלה זו גם בכתבות הכנעניות. ואמרו החדשים, כי בלשון מצרית המאוחרה נמצאה מלה זו בצורה כרכר, ואולי מקור המלה במשמ׳ זו היא מצרית. — [3]) בהקלת התנועה של הכף השניה לא ידוע לאיזו סבה.

---

a) غور b) كركورة

חרטים (מ"ב ה כב-כג). ויקן את ההר שמרון מאת שמר בכִכְּרַיִם[1]) כסף (מ"א יו כד). ואשקלה על ידם כסף כִּכָּרִים שש מאות וחמשים (עזר' ח כו). הכינותי לבית יי' זהב כִּכָּרִים מאה אלף וכסף אלף אלפים כִּכָּרִים ולנחשת ולברזל אין משקל (דהי"א כב יד). ויתנו לעבודת בית האלהים זהב כִּכָּרִים חמשת אלפים וכו' וכסף כִּכָּרִים עשרת אלפים ונחשת רבו ושמונת אלפים כִּכָּרִים וברזל מאה אלף כִּכָּרִים (שם כט ז). ויעש את בית קדש הקדשים וכו' ויחפהו זהב טוב לְכִכָּרִים שש מאות (דהי"ב ג ח). ויקח בידו עשר כִּכְּרֵי כסף וששת אלפים זהב (מ"ב ה ה). שלשת אלפים כִּכְּרֵי זהב מזהב אופיר (דהי"א כט ד).—שֶׁקֶל כך וכך כִּכָּרִים, שקל ונתן כסף או זהב בכך וכך משקל ככרים: שמר את האיש הזה אם הפקד יפקד והיתה נפשך תחת נפשו או כִכַּר כסף תשקול (מ"א כ לט). ועשרת אלפים כִּכַּר כסף אשקול על ידי עשי המלאכה להביא אל גנזי המלך (אסת' ג ט).—ובתו"מ: אמר ר"ח שחצית גדולה היתה בבני כהנים גדולים שיותר מששים כ כ ר י זהב היו מוציאין בה (ירוש' שקל' ד מח). היה שלמה נוטל אלף כ כ ר י זהב ומכניסן לכור ומוציאן עד שהוא מעמידן על אחד (שם ו נ:). והיו בה ע"א קתדראות של זהב כנגד ע"א של סנהדרי גדולה כל אחת ואחת אינה פחותה מעשרים ואחד ריבוא כ כ ר י זהב (סוכ' נא:). אבן יקרה היתה בה (בעטרה של דוד) ששוה כ כ ר זהב (ע"ז מד.). — ואמר הפיטן: וכמו נתן חשבון על כל, כן נתן משקל ופלס לכל, מתחיל מ כ כ ר עד פרוטה קטנה, כ כ ר הגדול כגדל שני מנה (ר"א קליר, שבת שקל', אז ראית).— והמשורר אמר: ומלא אל דבר אבי לשבטו בני השיר ומקריבי קטורה, ודבר דברהֿ זרש לקונה בככריו מתי שֵׁי באגורה (ר"ש הנגיד, אלוה עז, קכז). — ג) כִּכַּר לחם, מ"ר כִּכָּרוֹת לחם, כמות פחות או יותר גדולה של עיסה עשויה בצורה מן הצורות ואפויה[2]), Laib, miche; loof of bread: וְכִכַּר לחם אחת וחלת לחם שמן אחת ורקיק אחד (שמות כט כג). והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחות לו לאגורת כסף וְכִכַּר לחם (ש"א ב לו). ויפקדו את ירמיהו בחצר המטרה ונתן לו כִכַּר לחם ליום מחוץ האפים (ירמ' לז כא). כי בעד אשה זונה עד כִּכַּר לחם (משלי ו כו). ויחלק (דוד) לכל איש ישראל מאיש ועד אשה לאיש כִּכַּר לחם ואשפר ואשישה (דהי"א יו ג). — ומ"ר כסמי': תנו נא כִּכְּרוֹת לחם לעם אשר ברגלי (שופט' ח ה). אחד נשא שלשה גדיים ואחד נשא שלשת כִּכְּרוֹת לחם (ש"א י ג). — ובתו"ם במשמ' זו: אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מ כ כ ר וכו' (פאה ח ז). המוציא כ כ ר לרשות הרבים (שבת י ה). לימד על כ כ ר שני שמטמא את השלישי (סוט' ה ב). מצא עגול ובתוכו חרס (מצא) כ כ ר ובתוכו מעות (ב"מ ב ה). לא תלוה אשה כ כ ר להברתה עד שתעשנו דמים (שם ה ט). שבועה שלא אוכל כ כ ר זו (שבוע' ג ז). עשרה שהיו מהלכין בדרך אעפ"י שכולן אוכלין מ כ כ ר אחד וכו' ישבו לאכול אעפ"י שכל אחד ואחד אוכל מ כ כ ר ו וכו' (תוספתא ברכ' ה כד). אמר אחד מהן לחבירו כ כ ר זו קרבן אם טועמו אני וכו' הריני נזיר אם אוכל כ כ ר זו (שם נדר' א ב). אמר לו צא ואכול כ כ ר ואתה נותן את דמיה (שם ע"ז ז י). מסובין אסורין לטעום כלום עד שיטעום המברך וכו' כשהיו כולם זקוקין לכ כ ר אחד (ירוש' ברכ' ו י.). והוא שתהא כ כ ר נוגעת במגופה עצמה (שם תרומ' י מז.). כ כ ר זה (אסור) עלי כיום שמת בו אבא (שם נדר' א לו ג). אמר ה כ כ ר הזה נדור ממני וכו' הריני נדור מ כ כ ר זה והוא ממני (שם שם ד). היתה לפניו כ כ ר של הפקר ואמר כ כ ר זו הקדש (בבלי שם לד:). אמר רבא כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש כ כ ר לחם (סוט' ד:). לכ כ ר נקוב שתלוי באוירו של בית הטפש אומר מי יכול להוריד לזה (מד"ר שה"ש, ראשו כתם). האומר לחבירו כ כ ר י זו אסורה עליך (רמב"ם נדר' ס ד).—ומ"ר: שני כ כ ר י ם אחד טמא ואחד טהור אבל את אחד מהם ועשה טהרות (טהר' ה ו). מקריצות נושכות זו בזו וכ כ ר י ם נושכין זה בזה (שם א ז). בחמשה כ כ ר י ן אבל בככר אחד וכו' (ירוש' נדר' א לו ד). מצילין סל מלא כ כ ר ו ת ואעפ"י שיש בו מאה סעודות (שבת יו ג). שואל אדם מחבירו כדי יין וכו' וכן האשה מחברתה כ כ ר ו ת (שם כג א). (אם מצא) כ כ ר ו ת של נחתום מהרוזות של דגים וכו' הרי אלו שלו (ב"מ ב א). השרץ בפי החולדה ומהלכת על גבי

ועי' הערה לקמן. — [1]) אמרו החדשים כי אין זה נקוד אמתי וצ"ל כִּכָּרִים ונקדו הכף בשוא לרמוז כי אולי צריך פה ככרי כסף בסמיכות. אבל השערה זו רחוקה, יען ככרי כסף בלי המספר כ מ ה ככרים אינו טבעי במקום הזה. — [2]) לא נתברר מקור משמ' זו להמלה ככר. החדשים אומרים שהוא על שם צורתו העגולה, אבל כבר נתברר למעלה כי אין יסוד למשמ' העגול שהחדשים מיחסים להצרוף ככר, ואין שום הוכחה כי ככר הלחם היתה לפנים דוקא בצורה עגולה.

ככרות של תרומה (טהר׳ ד ב). היתה מקל בידו ובראשה מזקין טמאין וזרקה לבין ככרות טהורין (שם ט). במה דברים אמורים בככרות של בעל הבית אבל בככרות של נחתום וכו׳ (תוספתא טהו״ ח ג). גבשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות (ברכ׳ לט:). ככרות של בבל שנושכות זו מזו (פסח׳ מח:). שתי ככרות הנדבקות בתנור ותופחות ובאות עד שמגיעות זו לזו (כות׳ מח:). אמר רב אלמלא הלוהו יהונתן לדוד שתי ככרות להם לא נהרגה נוב עיר הכהנים (סנה׳ קד.). מעשה בשפחתו של רבן גמליאל שהיתה אופה ככרות של תרומה (נדה ו:). נוטלין ידיהם ומברכין על נטולת ידים ונוטל שתי ככרות ופרוסה ומניחה בתוך השלימה ובוצע משתי ככרות ומברך קודם וכו׳ (סדר רע״ג ברכ׳, פסח פב יה). — ואמר הפיטן: הקור ובדוק (חמץ) אחד השרץ שאין דרכו לפרר ככריו (ר״י הלוי, הוכר׳ לפסח, כ״י בריט״מ). — ואמר המשורר בהשתמשו בשתי משמ׳ המלה: צלי אתן ענפי אלה גם פצעי אשית ככר, ואשו מסעד לבי עד מרק יין לא פת ככר (רמב״ע, תרשיש ב ג). — ומשל: אמר משה לפני המקום אדני כלום הגון להם שתתן להם ותהרגם אומרים לחמור טול כור של חטים ונחתוך ראשך אומרים לאדם טול ככר ורד לשאול (ספרי במד׳ נה). רשב״י אומר ככר ומקל ירדו כרוכים מן השמים אמר להם הקב״ה לישראל אם תעשו את התורה הרי ככר לאכול ואם לאו הרי מקל ללקות (שם דבר׳ מ). בעל הבית יודע כחו של ככרו (ירוש׳ ברכ׳ ח יג). — *ככר של דבלה, דבלה עשויה בצורת ככר: אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל רואין אותן כאילו הם תאנים אם ראוין לעשות ככר דבלה שלם׳ מנה (בכור׳ ח ג). היה (אילן) אחד עושה ככר דבלה ושנים אין עושין (שם ד). — ד) ככר עפרת, התיכה שטוחה של עפרת למכסה לכלי להכביד ולדחק הנמצא בתוכו: זאת האיפה היוצאת וכו׳ והנה ככר עפרת נשאת וזאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה וכו׳ וישלך את אבן העופרת אל פיה (זכר׳ ה ו-ח). — ובכלל חתיכה גדולה של מתכת במשקל קצוב: ראובן היה לו עסק סופרת עם שמעון שנתן לו מעות מוקדמים כדי שיתן לו כ״ב ככרי עופרת לערך שנתפשרו ביניהם וכו׳ ושמעון טוען כי ראובן נתן לו כתב ידו על שפת הים שכשישבע הערל שהיה חייב לשמעון על סך הככרים שאמר שהוליך למקום המיוחד הנזכר ישלם לו סך הככרים ההם (ש״ת תורת אמת לב).

א. כֹּל[1], (כול), כל־, כלו, כלה, כלה, (כלא), כלך, כלך, כלכם, כלנו[2]), כלם, כו־, כלהם[3]), כלנה, כלהנה[4]), — מלה מורה שהדבר שידבר עליו אינו דבר אחד בלבד או חלק מהדבר או מקצת מהדברים שיש בעולם או שנזכרו בהמדבר, אלא כמה שיש דברים בעולם, או הדבר בשלמותו, או כמה דברים שנזכרו בהענין, ותשמש א) במשמ׳ הדברים שישנם בעולם או שנזכרו בענין, alles tout; all: כי חנני אלהים וכי יש לי כל (ברא׳ לג יא). תחת אשר לא עבדת את יי׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל ועבדת את איביך וכו׳ ברעב ובצמא ובעירם ובחסר כל ונתן על ברזל על צוארך (דבר׳ כח מז-מח). כי תאכלם בחסר כל בסתר (שם נז). ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו (ירמ׳ מד יח). אנכי יי׳ עשה כל נטה שמים לבדי (ישע׳ מד כד). אסף אסף כל מעל פני האדמה נאם יי׳ אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים וכו׳ (צפנ׳ א ב-ג). תמשילהו (את האדם) במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו (תהל׳ ח ז). כל פעל יי׳ למענהו וגם רשע ליום רעה (משלי יו ד). אנשי רע לא יבינו משפט ומבקשי יי׳ יבינו כל (שם כח ה). הן כל ראתה עיני שמעה אזני ותבן לה (איוב יג א). ידעת כי כל תוכל ולא יבצר ממך מזמה (שם מב ב). לך יי׳ הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ (דהי״א כט יא). — *כל יוכל: להודיע גבורתו של הקב״ה שהוא כל יוכל בלא מאורות מצמיח אדמה (מדרש תדשא א). — כל אשר: כל אשר

---

[1]) מן כלל, והוקלה הלמד במכרת ונשמרה בנטיות, והיא מלה קדומה משתפה לכל הלשונות השמיות, בערב׳ כל a), והיתה הכף גם בעברי׳ בתחלה בתנועת קול השורק גם בהפסק, ונשתנה אחר כך, עפ״י הנטיה הכללית של הלשון העברית, קול זה לקול החולם במכרת בהפסק או לפחות לא בחבור גמור עם המלה שלאחריה, ואמרו כל, אך בהקף להמלה שלאחריה הוסיפו לאמר כל־דבר, וכמו כן בנטיה הגן הדגש על קול השורק ואמרו כלו, כלך, וכו׳, ובזמן מאוחר התחילו לאמר גם בהקף בקול החולם ונקדוהו אז בקמץ כל־, שהוא הסימן של קול החולם שקבלה מלה מן המלים בזמן מאוחר, קרוב לזמן תקון הנקוד. — [2]) כמו בנו, לנו, וכמו מודעתנו (רות ג ב). — [3]) לפי דעת המדשים במקום כלהם. — [4]) במקום כלהנה.

בארץ יגוע (ברא׳ ו יז). הבנותי בנתי והבנים בני והצאן צאני וכ״ל אשר אתה ראה לי הוא (שם לא מג). הנה לך כ״ל אשר למפיבשת (ש״ב טז ד). וכ״ל אשר לאיש יתן בעד נפשו (איוב ב ד). — ועם ה הידיעה הכ״ל: לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכ״ל הוא (ירמ׳ י טז). כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכ״ל (ישע׳ סה ח). תקעו בתקוע והכין הכ״ל ואין הלך למלחמה (יחזק׳ ז יד). הבל הבלים הכ״ל הבל (קהל׳ א ב). והנה הכ״ל הבל ורעות רוח (שם יד). את הכ״ל עשה יפה בעתו (שם ג יא). הכ״ל הולך אל מקום אחד הכ״ל היה מן העפר והכ״ל שב אל העפר (שם כ). לשחוק עשים לחם ויין ישמח חיים והכסף יענה את הכ״ל (שם י יט). סוף דבר הכ״ל נשמע את האלהים ירא (שם יב יג). כי ממך הכ״ל ומידך נתנו לנו (דהי״א כט יד). — ועם בל״ם: ויי׳ ברך את אברהם בכ״ל (ברא׳ כד א). ערוכה בכ״ל ושמרה (ש״ב כג ה). ומלכותו בכ״ל משלה (תהל׳ קג יט). הנודר מן הדגן אסור ב כ ל ומותר בפירות האילן ובירק (נדר׳ ז ב). לכ״ל זמן (קהל׳ ג א). ויתן לו מעשר מכ״ל (ברא׳ יד כ). — ב) במשמ׳ קבוץ הדברים שנזכרו למעלה או הדברים הידועים ומפרסמים: כירק עשב נתתי לכם את כ״ל (ברא׳ ט ג), לאמר את חית הארץ ועוף השמים ורמש האדמה שנזכרו שם למעלה. שנים מכ״ל תביא אל התבה (שם ו יט). ויבא לי ואכל מכ״ל (שם כז לג). — ועם ה הידיעה הכ״ל: ולקחת מן האיל החלב והאליה וכו׳ וככר לחם אחת וכו׳ ושמת הכ״ל על כפי אהרן (שמות כט כב-כד). וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים את הראש ואת הפדר וכו׳ והקטיר הכהן את הכ״ל המזבחה (ויקר׳ א ח-ט). ידותם וגביהם וחשקיהם וחשריהם הכ״ל מוצק (מ״א ז לג). ראה נתתי הבקר לעלות והמורגים לעצים והחטים למנחה הכ״ל נתתי (דהי״א כא כג). ראשית דגן תירוש ויצהר וכו׳ הכ״ל לרב הביאו (דהי״ב לא ה). — ובתו״מ: ה כ ל צפוי והרשות נתונה (אבות ג טו). ה כ ל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים (שם טז). נותן לתוכה כרשינין והן יפות להן מ ה כ ל (תוספתא תרומ׳ ח ג). לא בראתי את ה כ ל אלא בשביל האדם ועכשיו הוא מת מה הנאה יש לי (תנחומא שמיני ג). — ובמשמ׳ האנשים שנזכרו למעלה או שישנם בעולם: ולקחתי את שארית יהודה אשר שמו פניהם לבוא ארץ מצרים לגור שם ותמו כ״ל בארץ מצרים יפלו בחרב ברעב יתמו מקטן ועד גדול (ירמ׳ מד יב). עיני כ״ל אליך ישברו (תהל׳ קמה טו). ויושע יי׳ את יחזקיהו ואת ישבי ירושלם מיד סנחריב מלך אשור ומיד כ״ל וינהלם מסביב (דהי״ב לב כב). — ועם ה הידיעה הכ״ל, האנשים הנזכרים או האנשים שיש בעולם: ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים וכו׳ הכ״ל גבורים עשי מלחמה (מ״ב כד טז). ותהי לכם חזות הכ״ל (של הנביאים והראשים הנזכרים שם) כדברי הספר החתום (ישע׳ כט יא). יי׳ משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דרש את אלהים (והנה) הכ״ל סר יחדו נאלחו אין עשה טוב אין גם אחד (תהל׳ יד ב-ג). למשפטיך עמדו היום כי הכ״ל עבדיך (שם קיט צא). כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם בשכבר הימים הבאים הכ״ל נשכח (קהל׳ ב טז). — ובתו״מ: ה כ ל שוין שאין מתנה עמה לא על קודם שתתארס ולא על אחר שתתגרש (סוט׳ ב ו). ה כ ל מעריכין ונערכין (ערכ׳ א א). ה כ ל כשרים לראות את הנגעים (נגע׳ ג א). בשעה שאתה רואה שהתורה חביבה על ישראל ו ה כ ל שמחין בה את הוי מפזר בה וכו׳ ובשעה שאתה רואה שהתורה שכוחה מישראל ואין הכל משגיחין עליה את הוי מכנס בה (הלל הזקן, תוספתא ברכ׳ ז כד). הכל נידונין בר״ה וגזר דינם מתחתם ביוה״כ (שם ר״ה א יג). חכם שמת הכל קרוביו הכל קורעין עליו ה כ ל חולצין ה כ ל סופדין ה כ ל מברין עליו (שם מו״ק ב יז). רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית והיו ה כ ל מליזין עליו (ירוש׳ דמאי ב כב ג). ואל יספר עם אשה בשוק וכו׳ ואפילו היא אחותו מפני שאין ה כ ל בקיאין בקרובותיו (בבלי ברכ׳ מג:). ה כ ל יודעין כלה למה נכנסה לחופה (שבת לג.). בערוגה זו ש ה כ ל דשין בה ובבושם זה ש ה כ ל מתבשמין בו (ערוב׳ נד.). אמר אביי ה כ ל מודים בבא על הסוטה שאין הולד ממזר (יבמ׳ מט.). ששנת בצורת היתה והיו ה כ ל רצין לבית הגרנות (סנה׳ יב.). ה כ ל יודעים שאביך ירא שמים הוא (שם ע:). אבל בעדים דברי ה כ ל בעמידה (שבוע׳ ל:). — ועם בל״ם, בכ״ל, בכל האנשים: ידו בכ״ל ויד כ״ל בו (ברא׳ טז יב). — לכ״ל: כי מקרה אחד לכ״ל (קהל׳ ט ג). — מכ״ל, מכל האנשים: והרביעי יעשיר עשר גדול מכ״ל (דני׳ יא ב). — מכ״ל אשר: ותרע לעשות מכ״ל אשר היו לפניך (מ״א יד ט). — מכ״ל ש: גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי מכ״ל שהיו לפני בירושלם (קהל׳ ב ז). וגדלתי והוספתי מכ״ל שהיה לפני בירושלם (שם ט). — ג) בחבור עם שם אחריו, ביחוד להורות שהכונה היא לא על חלק מהדבר אלא על הדבר בשלמותו, the whole; tout entier; ganz: וימת

יוסף וכל אחיו וכ׳ל הדור ההוא (שמות א ו). והמספ וכ׳ל עבדתו (במד׳ ג לא). מהמדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת כ׳ל ארץ החתים ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם (יהוש׳ א ד). וכ׳ל לחם צידם יבש היה נקדים (שם ט ה). ואבימלך נלחם בעיר כ׳ל היום ההוא (שופט׳ ט מה). ואבנר ואנשיו הלכו בערבה כ׳ל הלילה ההוא (ש״ב ב כט). לשפך עליהם זעמי כ׳ל חרון אפי (צפנ׳ ג ח). ויער יי׳ את רוח זרבבל וכו׳ ואת רוח כ׳ל שארית העם (חגי א יד). ויתן לו המלך כיד יי׳ אלהיו עליו כ׳ל בקשתו (עזר׳ ז ו). הכ׳ל היום יחרש החרש לזרע (ישע׳ כח כד). — ועם בבל״ם: וינח (הארבה) בכ׳ל גבול מצרים (שמות י יד). ובכ׳ל ארץ אחזתכם גאלה תתנו לארץ (ויקר׳ כה כד). בהר ובשפלה ובכ׳ל חוף הים הגדול (יהוש׳ ט א). וישלחה בכ׳ל גבול ישראל (שופט׳ יט כט). ולא תראינה עיניך בכ׳ל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה (מ״ב כב כ). וככ׳ל החזיון הזה כן דבר נתן אל דוד (ש״ב ז יז). ואת מיתריו לכ׳ל עבדתו (במד׳ ג כו). ויאמר דויד לכ׳ל קהל ישראל (דהי״א יג ב). — וכף קמוצה ומקף אחריה: ויבחר לו לוט את כל-ככר הירדן (בראש׳ יג יא). מנער ועד זקן כל-העם מקצה (שם יט ד). וינהג את כל-מקנהו ואת כל-רכשו אשר רכש (שם לא יח). אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל-עמי וכו׳ ראה נתתי אתך על כל-ארץ מצרים (שם מא מ-מא). והקטרת את כל-האיל המזבחה (שמות כט יח). ויקם העם כל-היום ההוא וכל-הלילה וכו׳ ויאספו את השלו (במד׳ יא לב). גפרית ומלח שרפה כל-ארצה לא תזרע ולא תצמח (דבר׳ כט כב). והארץ הגבלי וכל-הלבנון מזרח השמש (יהוש׳ יג ה). כל-העם הנותר מן האמרי (מ״א ט כ). ובן הדד מלך ארם קבץ את כל-חילו ושלשים ושנים מלך אתו (שם כ א). וישב אל איש האלהים הוא וכל-מחנהו (מ״ב ה יה). —ומצוי בתו״מ: נזיר שהיה שותה כ ל היום (נזיר ו ד). ושאר כ ל הגוף לא פלט (סוט׳ א ז). הכשרתי במקצת נזקו חבתי בתשלומי נזקו כהכשר כ ל נזקו (ב״ק א ב), ועוד הרבה. —ועם ה הידיעה, הכ׳ל: ויאמר מפיבשת אל המלך (לא בלבד חצי השדה יקח ציבא עבדי אלא) גם את הכ׳ל יקח (ש״ב יט לא). וארז אל הבית פנימה וכו׳ הכ׳ל ארז אין אבן נראה (מ״א ו יח). — ובתו״מ: שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים זה אומר שלי מאתים וזה אומר שלי מאתים נותן לזה מנה ולזה מנה והשאר יהא מונח עד שיבא אליהו אמר ר׳ יוסי א״כ מה הפסיד הרמאי אלא ה כ ל יהא מונח עד שיבא אליהו (ב״מ ג ד). מי שאמר הריני נזיר נטמא יום שלשים סותר את ה כ ל ר׳ אליעזר אומר אינו סותר אלא שבעת (נזיר ג ג). — ועם בבל״ם: אל תביט אחריך ואל תעמד בכל-הככר (בראש׳ יט יז). כי בכל-כחי עבדתי את אביכן (שם לא ו). לא ראיתי כהנה בכל-ארץ מצרים לר׳ע (שם מא יט). ואהבת את יי׳ אלהיך בכל-לבבך ובכל-נפשך ובכל-מאדך (דבר׳ ו ה). אם אמצא בסדם חמשים צדיקם בתוך העיר ונשאתי לכל-המקום בעבורם (בראש׳ יח כו).—וככנ׳: ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער (בראש׳ כה כה). והר סיני עשן כלו (שמות יט יח). כלו (הנגע) הפך לבן (ויקר׳ יג יג). אפס קצהו תראה וכלו לא תראה (במד׳ כג יג). וימלכהו אל הגלעד וכו׳ ועל אפרים ועל בנימן ועל ישראל כל׳ה (ש״ב ב ט). וידעו העם כלו אפרים ויושב שמרון (ישע׳ ט ח). והנה עלה (השדה) כלו קמשונים (משלי כד לא). זה ימות בעצם תמו כלו שלאנן ושליו (איוב כא כג). חכו ממתקים וכלו מחמדים (שה״ש ה יו). וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה (בראש׳ יג י). והנבא עליו ועל מצרים כלה (יחזק׳ כט ב). ועל אדום כלא[1]) (שם לו ה). מי פקד עליו ארצה ומי שם תבל כלה (איוב לד יג). מה לך אפוא כי עלית כלך לגגות (ישע׳ כב א). כלך יפת רעיתי ומום אין בך (שה״ש ד ז). אל תשמחי פלשת כלך כי נשבר שבט מכך (ישע׳ יד כט).—ובתו״מ: עד שיצא ניסן כולו (נדר׳ח ה). שהנדר שהותר מקצתו הותר כולו (שם ט ו). שנים אוחזין בטלית וכו׳ זה אומר כ ו ל ה שלי וזה אומר כ ו ל ה שלי וכו׳ זה אומר כ ו ל ה שלי וזה אומר חציה שלי (ב״מ א א).—ואחרי כל: אחיך אנשי גאלתך וכל בית ישראל כל׳ה (יחזק׳ יא יה). — ובתו״מ: כ ל העולם כ ו ל ו לא נברא אלא בשביל זה (ברכ׳ ו:). כ ל השנה כ ו ל ה אדם מתפלל האל הקדוש (שם יב:). כ ל העולם כ ו ל ו נזונין בשביל חנינא בני (שם יז:). אמרו עליו על ריב״ז שהיה יושב בצילו של היכל ודורש כ ל היום כ ו ל ו (פסח׳ כו.). הכופר בה (בע״ז) כמודה ב כ ל התורה כ ו ל ה (קדוש׳ מ.). הנושא אשה שאינה הוגנת לו מעלה עליו הכתוב כאילו חרשו ל כ ל העולם כ ו ל ו וזרעו מלח (שם ע.).—וגם בלי ה הידיעה וכנו׳: ללכת אחר יי׳ ולשמר מצותיו ואת עדותיו ואת חקתיו בכל-לב ובכל-נפש (מ״ב כג ג). ויאכלו את ישראל בכל-פה

[1]) כלה קרי.

(ישע' ע יא). — ו ל ר ב י ם, במשמ' לא מקצתם אלא כמה שיש בהם, all ; tous ; alle : בעצבון תאכלנה כל ימי חייך (בראש' ג יז). ונברכו בך כל משפחת האדמה (שם יב ג). נמגו כל ישבי כנען (שמות יט יה). וילנו על משה ועל אהרן כל בני ישראל (במד' יד ב). ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כל גבורי החיל (יהוש' א יד). ויעל יהושע מן הגלגל הוא וכל עם המלחמה עמו וכל גבורי החיל (שם י ז). ויעבדו העם את יי' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים (שופט' ב ז). וכל הערים אשר במעדר יעדרון (ישע' ז כה). כל חיתו שדי אתיו לאכל (שם נו ט). וירדו מאניותיהם כל תפשי משוט מלחים כל חבלי הים (יחזק' כז כט). שמעו זאת הזקנים והאזינו כל יושבי הארץ (יואל א ב). בחרב ימותו כל חטאי עמי (עמוס ט י). עד הגבול שלחוך כל אנשי בריתך (עובד' א ז). כל שמעי שמעך תקעו כף אליך (נחו' ג יט). — ועם בבל"ם: לעיני בני חת בכל באי שער עירו (בראש' כג יח). והכיתי את מצרים בכל נפלאתי אשר אעשה בקרבו (שמות ג כ). כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבתיכם תאכלו מצות (שם יב כ). ועד אנה לא יאמינו בי בכל האתות אשר עשיתי בקרבו (במד' יד יא). והיית לשמה למשל ולשנינה בכל העמים (דבר' כח לז). לא היה כמהו בכל מלכי יהודה (מ"ב יח ה). וגם אני נתתי לכם נקיון שנים וכו' וחסר לחם בכל מקומתיכם (עמו' ד ו). ישנו עם אחד מפזר ומפרד בין העמים בכל מדינות מלכותך (אסת' ג ח). למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם (דבר' כ יח). ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה כן דבר נתן אל דוד (ש"ב ז יז). לכל באי שער עירו (בראש' כג י). מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון יהיה לראש לכל ישבי גלעד (שופט' י יח). מה מצאת מכל כלי ביתך (בראש' לא לז). קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך (שם לב יא). לטהר אתכם מכל חטאתיכם (ויקר' יו ל). בך בחר יי' אלהיך להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על פני האדמה (דבר' ז ו). — וכף קמוצה ומקף אחריה: וימת יוסף וכל־אחיו (שמות א ו). ונלכד את כל־עריו בעת ההוא לא היתה קריה אשר לא לקחנו מאתם וכו' כל־אלה ערים בצרת חומה (דבר' ג ד-ה). כל־ישבי ההר מן הלבנון עד משרפת מים כל־צידנים אנכי אורישם מפני בני ישראל (יהוש' יג ו). ויאסף יהושע את כל־שבטי ישראל שכמה (שם כד א). ויקמו כל־הקראים אשר לאדניהו וילכו איש לדרכו (מ"א א מט). והשארתי בישראל שבעת אלפים כל־הברכים אשר לא כרעו לבעל (שם יט יח). שומר יי' את כל־אהביו ואת כל־הרשעים ישמיד (תהל' קמה כ). כי רבים חללים הפילה ועצמים כל־הרגיה (משלי ז כו). בלע ישראל בלע כל־ארמנותיה (איכ' ב ה). — ומצוי מאד בתו"מ: לא על משה בלבד אמרו אלא על כ ל הצדיקים (סוט' א ט). כ ל המנחות תחילתן וסופן בכלי שרת (שם ב א). ושאר כ ל הנשים או שותות או לא נוטלות כתובה (שם ד ג). אותן הימים מותרים ושאר כ ל הימים אסורים (נדר' ט ו). — וגם עם שם בלי ה הידיעה ובלי כנויים: כי כל־שלחנות מלאו קיא צאה בלי מקום (ישע' כח ח). בכל־רחבות מספד ובכל־חוצות יאמרו הו הו (עמו' ה יו). ויכרתהו זרים וכו' ובכל־גאיות נפלו דליותיו (יחזק' לא יב). — ובמשנה: אומר לה (האב לבתו כשהיא נשאת) כ ל נדרים שנדרת בתוך ביתי הרי הן מופרין וכן הבעל עד שלא תכנס לרשותו אומר לה כ ל נדרים שנדרת עד שלא תכנסי לרשותי הרי הן מופרין (נדר' י ד). — ועם בבל"ם: ויהי רעב בכל־הארצות (בראש' מא נד). וישב ישראל בכל־ערי האמרי (במד' כא כה). מי בכל־אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי (מ"ב יח לה). כי אעשה כלה בכל־הגוים (ירמ' ל יא). צדיק יי' בכל־דרכיו וחסיד בכל־מעשיו (תהל' קמה יז). אשימה עלי מלך ככל־הגוים אשר סביבתי (דבר' יז יד). ככל־חקתיו וככל משפטיו תעשו אתו (במד' ט ג). ככל־המעשים אשר עשו מיום העלתי אותם ממצרים (ש"א ח ח). וינשק לכל־אחיו (בראש' מה יה). כן תעשה לכל־הערים הרחקת ממך מאד (דבר' כ יה). וישראל אהב את יוסף מכל־בניו (בראש' לז ג). וקבצתי אתכם מכל־הגוים ומכל־המקומות אשר הדחתי אתכם שם (ירמ' כט יד). וטהרתים מכל־עונם אשר חטאו לי וסלחתי לכול[1] עונותיהם (שם לג ח). דרשתי את יי' וענני ומכל־מגורותי הצילני (תהל' לד ה). — ובמשנה: הבא על אחת מכל העריות שבתורה (יבמ' ו ב). נדר באחד מכ ל משמשי המזבח (נדר' א ג). — ועם כנו': כלנו בני איש אחד נחנו (בראש' מב יא). כלנו כצאן תעינו (ישע' נג ו). הלוא אב אחד לכלנו הלוא אל אחד בראנו (מלא' ב י). כיס אחד יהיה לכלנו (משלי א יד). ותקרבון אלי כלכם ותאמרו (דבר' א כב). הנה כלכם בני ישראל (שופט' כ ז). הקבצו כלכם ושמעו (ישע' מח יד). כלכם פשעתם בי (ירמ' ב כט). הן אתם כלכם חזיתם (איוב כז יב).

—[1]) לכל קרי.

גם לכלכם יתן בן ישי שדות וכרמים (ש"א כב ז). ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את יי׳ כי כולם[1] ידעו אותי למקטנם ועד גדולם (ירמ׳ לא לג). המה יאבדו ואתה תעמד וכלם כבגד יבלו (תהל׳ קב כז). וישליכום מראש הסלע וכלם נבקעו (דהי"ב כה יב). כי אם שנים הרבה יחיה האדם בכלם ישמח (קהל׳ יא ח). הן עם אחד ושפה אחת לכלם (ברא׳ יא ו). ולא נמצא מכלם כדניאל (דני׳ א יט). שכלם מתאימות ושכלה אין בהם (שה"ש ד ב). ובליעל כקוץ מנד כלהם כי לא ביד יקחו (ש"ב כג ו).—ובתו"מ: מזבח הזהב היה נתון באמצע משוך קימעא כלפי הצפון וכולהם היו נתונין משליש הבית ולפנים (ירוש׳ שקל׳ ו נ:). בשקושר כולהם ואחר כך חתמו ג׳ הראשונים (שם גיט׳ ח מט ד). מפני שהיו כ"ב אלף של בכורות ורע"ג וכולהם היו בכורות (מד"ר במד׳ ב). יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימן תקחו עלי היו כלנה (ברא׳ מב לו). רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה (משלי לא כט). כזאת עשה את עשר המכנות מוצק אחד מדה אחת קצב אחד לכלהנה (מ"א ז לז). — *וכלהן: שהרי כמה הלכות נאמרו למשה בסיני וכולהן משוקעות במשנה (ירוש׳ פאה ב יז.). — ובפול, כל... כלם: כל־מלכי גוים כלם שכבו בכבוד איש בביתו (ישע׳ יד יח).—ובתלמ׳: אמר ריב"ל כל השמנין כולן יפין לנר ושמן זית מן המובחר (שבת כג.). — ולקבוץ: המה וכל־החיה למינה וכל־הבהמה למינה וכל־הרמש הרמש על הארץ למינהו וכל־העוף למינהו (ברא׳ ז יד). שריך סוררים וחברי גנבים כלו אהב שחד ורדף שלמנים (ישע׳ א כג). כי כלו חנף ומרע (שם ט יו). כי מקטנם ועד גדולם כלו בוצע בצע ומנביא ועד כהן כלו עשה שקר (ירמ׳ ו יג). כלה (העם הכשדי) לחמס יבוא (חבק׳ א ט). ובהיכלו כלו אמר כבוד (תהל׳ כט ט).—ד) במשמ׳ לא אחד בלבד אלא גם אחרים, jeder; chacun; every one: כל בכור בניך תפדה (שמות לד כ). כל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וכו׳ וכל־איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן וכו׳ כל־מרים תרומת כסף ונחשת וכו׳ וכל אשר נמצא אתו עצי שטים וכו׳ וכל־אשה חכמת לב בידיה טוו (שם לה כב-כה). כל הרג נפש וכל נגע בחלל תתחטאו ביום השלישי (במד׳ לא יט). כי תועבת יי׳ אלהיך כל־עשה אלה (דבר׳ כה יו). כלו חנף ומרע וכל־פה דבר נבלה (ישע׳ ט יו). וכל מזרע יאור

יבש נדף ואיננו (שם יט ז). סגר כל־בית מבוא (שם כד י). כל עבר עליה ישם (ירמ׳ יט ח). ותעשי לך רמה בכל־רחוב (יחזק׳ יו כד). ומשכלים בכל־חכמה (דני׳ א ד). אלו נאמרין בכל לשון (סוט׳ ז א). מכל חגר חגרה ומעלה (מ"ב ג כא).—ועם ה הידיעה: אל כל־המקום אשר נבוא שמה אמרי לי אחי הוא (ברא׳ כ יג). כל־הבן הילוד היארה תשליכהו וכל־הבת תחיון (שמות א כב). בכל־המקום[1]) אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך (שם כ כד). כל העבר על הפקדים (שם ל יד). כל הקרב הקרב אל משכן יי׳ ימות (במד׳ יז כח).—ובתו"מ: הזאב והארי והדוב וכו׳ כל הקודם להורגן זכה (סנה׳ א ד). כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח (שם ה ב). ולא הביישן למד ולא הקפדן מלמד ולא כל המרבה בסחורה מחכים (אב׳ ב ה).—כל מי: כל מי שרוצה לתרום את המזבח תורם (יומ׳ ב א). כל מי שיודע לו זכות יבא וילמד עליו (סנה׳ ו א).—בכל־יום, בכל־לילה וכדומה: יגעתי באנחתי אשחה בכל־לילה מטתי (תהל׳ ו ז). ואל זעם בכל־יום (שם ז יב). בטחו בו בכל־עת (שם סב ט). בכל יום תורמין את המזבח (יומ׳ א ח). בכל יום היה חותה בשל כסף (שם ד ד). בכל יום כהנים עולין במזרחו של כבש ויורדין במערבו (שם ה). — ובכפילת השם: להנתן דת בכל־מדינה ומדינה גלוי לכל העמים (אסת׳ ג יד). ובכל־מדינה ומדינה ובכל־עיר ועיר (שם ח יז). ובכל־עיר ועיר צנות ורמחים (דהי"ב יא יב). ובכל־יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים (אסת׳ ב יא). להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל־שנה ושנה (שם ט כא). והימים האלה נזכרים ונעשים בכל־דור ודור (שם כח). חייב על כל שבת ושבת וכו׳ על כל אב מלאכה ומלאכה (שבת ז א). שהיו ישראל עונין אחריו של משה על כל דבר ודבר (סוט׳ ה ד).—*הכל, במשמ׳ כל־דבר, ואמר בן סירא: אין לאמר זה למה זה כי הכל לצרכו נבחר אין לאמר זה רע מזה כי הכל בעתו יגבר (ב"ס גני׳ לט כא).—ובתו"מ: הכל מפסיק לזרעים ואינו מפסיק לאילן אלא גדר (פאה ב ג). ובכל שוחטין חוץ ממגל קציר (חול׳ א ב). בכל עושין מחיצה באבנים במחצלות בקנים ובקשין (תוספתא כלא׳ ד ג). לכל הוא נותן חוץ מדבר שיש בו חומץ וציר (שבת ג ה).—והכל, במשמ׳ כל אדם, כל אחד: הכל שוחטין (חול׳ א א). הכל

—[1]) הוו לסימן השורק, כמו יולד (שופט׳ יח כט), הוכה (תהל׳ קב ה), ועוד. — [1]) יש סוברים שזה תקון סופרים במקום בכל מקום מפני קדושת ירושלם.

ממירים (תמור׳ א א). —*הַכֹּל, במשמ׳ בכל דבר, בכל מקרה: הכל כמנהג המדינה (ב״מ ז א), בכל דבר ובכל מעשה צריך להתנהג לפי מנהג המדינה. הכל לפי המדה הכל לפי הזמן (בס ג ז). במה דברים אמורים (שהבעל חייב לתת לאשתו כמה שנקצב שם) בעני שבישראל אבל במכובד הכל לפי כבודו (כתוב׳ ה ט). הכל לפי מקום נדרו אם היה בהר בהר ואם היה בבקעה בבקעה (נדר׳ ח ד). הכל לפי דעתו של רואה (כלים יז ו). הכל הולך אחר החתום (ברכ׳ יב.). הכל הולך אחר המעמיד (בבת עו:). הכל הולך אחר המראה (חול׳ כו.). — ה) כָּל-איש, במשמ׳ מי שיהיה, וכל דבר, במשמ׳ מה שיהיה, irgend einer, etwas; quelque; auy, whosoever: וְכֹל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכו׳ (בראש׳ ב ה). וכי יהיה בו מום פסח או עור כֹּל מום רע (דבר׳ יה כא). וזאת לפנים בישראל על הגאלה ועל התמורה לקים כָּל-דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו (רות ד ז). וְכֹל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו (בראש׳ ב יט). ונשבע על שקר על אחת מִכֹּל אשר יעשה האדם לחטא בהנה (ויקר׳ ה כב). כל ימי נזרו מִכֹּל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לא יאכל (במד׳ ו ד). או השליך עליו כָּל-כלי בלא צדיה (בס לה כב). ונשמרת מִכֹּל דבר רע (דבר׳ כג י). היקח ממנו (מעץ הגפן) עץ לעשות למלאכה אם יקחו ממנו יתד לתלות עליו כָּל-כלי (יחזק׳ יה ג). — ובתו״מ: אחד שור ואחד כל בהמה (ב״ק ה ז). אכל כל מאכל ולא אכל מלח שתה כל משקין ולא שתה מים (ברכ׳ מ:). —ומצוי השמוש *כֹּל שֶׁ, במשמ׳ כֹּל דבר שֶׁ, כֹּל אחד שֶׁ, בכל אופן שֶׁ, בכל מקרה שֶׁ: כלל אמרו בפאה כל שהוא אוכל ונשמר וגדולו מן הארץ ולקיטתו כאחת ומכניסו לקיום חייב בפאה (פאה א ד). כלל גדול אמרו בשביעית כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים ואינו מתקיים בארץ יש לו שביעית (שבי׳ ז א). כל שהוא בתוך רובע עולה במדת בית רובע (כלא׳ ב י). איזוהי הצר שהיא חייבת במעשרות וכו׳ ר״ע אומר כל שאחד פותח ואחד נועל פטורה ר׳ נחמיה אומר כל שאין אדם בוש מלאכול בתוכה חייבת ר׳ יוסי אומר כל שנכנס ואין אומר מה אתה מבקש פטורה (מעשר׳ ג ה), כל חצר. כלל גדול אמרו בשבת כל השוכח עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה אינו חייב אלא חטאת אחת (שבת ז א), כל איש השוכח. ועוד כלל אחר אמרו כל הכשר להצניע וכו׳ וכל שאינו כשר להצניע (בס ג), כל דבר הכשר. כל שבא בחמין מערב שבת שורין אותו בחמין בשבת וכל שלא בא בחמין מערב שבת מדיחין אותו בחמין בשבת (בס כב ב). כלל אמר אבא שאול כל שאני זכאי באמירתו רשאי אני להחשיך עליו (בס כג ג), כל דבר שאני זכאי באמירתו. ואיזו היא סוכה ישנה כל שעשאה קודם להג שלשים יום (סוכ׳ א א), כל סוכה שעשאה. איזהו קטן כל שאינו יכול לרכוב על כתפיו של אביו (חגי׳ א א), כל קטן שאינו יכול. איזהו ממזר כל שאר בשר שהוא בלא יבא דברי ר״ע שמעון התימני אומר כל שחייבין עליו כרת בידי שמים וכו׳ ר׳ יהושע אומר כל שחייבין עליו מיתת בית דין (יבמ׳ ד יג). כל שזמנו קבוע וכו׳ וכל שאין זמנו קבוע (נדר׳ ח ג), כל דבר שזמנו קבוע. זה הכלל (בענין נדרי אשה) כל שיצאה לרשות עצמה שעה אחת אינו יכול להפר (בס יא ט), כל אשה שיצאה. כל שנזר עד שלא חרב בית המקדש נזיר (נזי׳ ה ד), כל מי שנזר. זה הכלל כל שתבעל ולא תהא אסורה לו לא היה מתנה עמה (סוט׳ ב ו), כל פעם, כל מקרה. איזה הוא תם ואיזהו מועד מועד כל שהעידו בו שלשה ימים וכו׳ ותם כל שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח (ב״ק ב ד), כל שור. ר״י אומר כל שיש בו שינוי חייב להכריז (ב״מ ב א), כל דבר שמצא ויש בו שנוי. כל שהכסף בידו ידו על העליונה (בס ד ב), כל מי שהכסף בידו. זה הכלל (בענין הלוקח בתים, חצרות, שדות וכדומה) כל שיחלק ושמו עליו חולקין ואם לאו אין חולקין (ב״ב א ו), כל בית או חצר או דבר שיחלק ושמו עליו. איזו היא אשרה כל שיש תחתיה עבודת אלילים ר״ש אומר כל שעובדין אותה (ע״ז ג ז), כל אילן. זה הכלל (בענין יין נסך) כל שבהנאתו בנותן טעם אסור כל שאין בהנאתו בנותן טעם מותר (בס ה ב). איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה (אבות ב א), כל דרך. ר״ח בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת וכו׳ הוא היה אומר כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו (בס ג ט-י), כל אדם. כל שהוא לפנים מן החומה הרי הוא כבתי ערי חומה חוץ מן השדות (ערכ׳ ט ה), כל בית או חצר. כל שבים טהור חוץ מכלב

המים (כליס יז יג), כל בע"ה. כ ל שאתה יכול לרבות ספקות וספקי ספקות (טהר׳ ו ד), כל מקום, בכל מקרה. כ ל שהוא כנגד הזית תחתיה וגבה טמא וכ ל שאינו כנגד הזית תוכה והבית טהור (אהל׳ ט א), כל מה שהוא כנגד הזית וכל מה שאינו כנגד הזית. איזהו פצוע דכא כ ל שנפצעו הבצים שלו (ספרי דבר׳ רמז). איזו היא שבחה בערים כ ל שאינו יכול לפשוט את ידו ולישלה (שם רפה). איזהו עוללות כ ל שאין לה כתף ולא נטף (תוספתא פאה ג יא), כל גפן. שליש מידות במחיצה כ ל שפחות משלשה וכו׳ כל ששלשה ומשלשה ועד ארבעה וכו׳ כ ל שארבעה ומארבעה ולמעלה (שם כלא׳ ד ו), כל מחצה. כ ל שיש בישוב יש במדבר וכו׳ כ ל שיש ביבשה יש בים (שם ח״ט-י), כל בע"ח. ואיזהו רבו וכו׳ ר׳ יהודה אומר כ ל שרוב תלמודו הימנו ר׳ יוסי אומר כ ל שהאיר עיניו במשנתו (שם ב"מ ב ל). איזה הוא חזה כ ל שרואה את הארץ מלמעלה ועד שמגיע לצואר מלמטה (שם חול׳ ט יג). ואיזהו רוק תפל כ ל שלא טעם בלום מבערב (שם נדה ח ח). כ ל שהוא בטובה אל יתיאש מן הרעה וכ ל שהוא ברעה אל יתיאש מן הטובה (סע"ר כח). כ ל יום שיש בו קרבן מוסף כגון ר"ח וחולו של מועד צריך להזכיר מעין המאורע וכו׳ וכ ל שאין בו קרבן מוסף כגון חנוכה ופורים וכו׳ (ירוש׳ ברכ׳ ז יא ג). איזהו התגר כ ל שהביא ושנה ושילש (שם דמאי ב כב ג). אי זהו תלמיד חכם חזקיה אמר כ ל ששנה הלכות ועד תורה וכו׳ ר׳ יוחנן (אמר) כ ל שהוא מבטל עסקיו מפני משנתו (שם מו"ק ג פג:). ה"ד (גחלים) לוחשות אמר ר׳ חסדא כל שאילו מבנים לתוכן קיסם ודולקת מאליה (בבלי ברכ׳ נג:). וה"ד יד סולדת בו אמר רחבה כ ל שכריסו של תינוק נכוית (שבת מ:). כ ל שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה (שם קמט:). ואיזהו קטן שאין צריך לאמו וכו׳ כ ל שנפנה ואין אמו מקנחתו ר"ש בן לקיש אומר כ ל שניעור ואינו קורא אימא (ערוב׳ פב.). ר"י אומר שחרית בעה"ב עומד ואומר כ ל שילקטו עניים היום יהא הפקר (ב"ק סט.). אמר רבא כ ל שבשלו מחזיר בשל חבירו נמי מחזיר וכ ל שבשלו פורק וטוען בשל חבירו נמי פורק וטוען (ב"מ לג.). אמר רב ספרא כ ל שאילו בדיניהם מוציאים מלוה למלוה בדינינו מחזירין ממלוה ללוה כ ל שאילו בדיניהם אין מוציאין מלוה למלוה בדינינו אין מחזירין ממלוה ללוה (שם כב.). קופה מלאה תבן וחבית מלאה גרוגרות המונחים בחלון רואין כ ל שאילו ינטלו ויכולין תבן וגרוגרות לעמוד בפני עצמן חוצצין (ב"ב יט:). כ ל שאילו בנכסי הגר קנה בנכסי חבירו קנה כ ל שאילו בנכסי הגר לא קנה בנכסי חבירו לא קנה (שם נז.). חלוק של ת"ח כיצד כ ל שאין בשרו נראה מתחתיו טלית של ת"ח כיצד כל שאין חלוקו נראה מתחתיו טפח (שם:). זה הכלל (בענין רוצח) כ ל שבדרך ירידתו גולה שלא בדרך ירידתו אינו גולה (מכות ז:). היתה (הצפור) יושבת בין שני רובדי אילן רואים כ ל שאם תשמט נופלת עליהם חייב לשלח (חול׳ קמ:). ה"ד סמוך לזקנתה אמר רב יהודה כ ל שחברותיה אומרות עליה זקנה היא ור"ש אומר כ ל שקורין לה אמא אמא ואינה בושה (נדה ט.). בן עזאי אומר כ ל שדעתו נוחה מפני חכמתו סימן יפה הוא לו (אדר"נ כה). משל ליונה שהיו הנצים והעורבים רודפים אחריה ברחה מהן ונכנסה וישבה על קינה והיו בני אדם אומרים ביצים הללו מן הנץ הן וזה אומר מן העורב הן א"ל אחד כ ל שהן ביצים אינן ידועות אם של עורב הן אם של נץ הן אלא הניחו עד שתלד ויעשו אפרוחין ואתם יודעין ממי הן (אגד׳ בראש׳ לז), כל זמן שהן ביצים. —ואחרי שלילה, במשמ׳ מאומה, כלום, שום דבר, Nichts; rien; nothing: ועתה נפשנו יבשה אין כֹּל (במד׳ יא ו). ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תחסר כֹּל בה (דבר׳ ח ט). ולרש אין כֹּל כי אם כבשה אחת קטנה (ש"ב יב ג). אין לשפחתך כֹל בבית כי אם אסוך שמן (מ"ב ד ב). יש מתעשר ואין כֹּל (משלי יג ז).—ובמשמ׳ שום חלק, שום חתיכה: מתת לאחד מהם מבשר בניו אשר יאכל מבלי השאיר לו כֹּל במצור ובמצוק (דבר׳ כח נה). והנה נשחת האזור לא יצלח לַכֹּל (ירמ׳ יג ז).—ו) במשמ׳ הרבה דברים מתחלפים, allerlei; de toutes sortes; of all kinds: וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כָּל-עץ מאכל (ויקר׳ יט כג). והצרים ישבו בה מביאים דאג וְכָל-מכר ומוכרים בשבת לבני יהודה ובירושלם (נחמ׳ יג טז). אבני שהם ומלואים אבני פוך ורקמה וְכֹל אבן יקרה (דהי"א כט ב).—ועם ה הידיעה הַכֹּל, במשמ׳ זו: את הַכֹּל ראיתי בימי הבלי יש צדיק אבד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו (קהל׳ ז טו). — ז) בְּכָל, במשמ׳ בכל פעם, jedesmal; chaque fois; every time: והיה בְּכָל-יחם הצאן המקשרות ושם יעקב את המקלות לעיני הצאן ברהטים (בראש׳ ל מא). כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו כיי׳ אלהינו בְּכָל-קראנו אליו (דבר׳

ד ז). להיות עיניך פתחת אל תחנת עבדך ואל תחנת עמך ישראל לשמע אליהם בכל קראם אליך (מ"א ח נב). — *כָּל־שֶׁכֵּן, כל־שכן יפעל, כש"כ שיפעל, כמו על אחת כמה וכמה, desto mehr; d'autant plus; so much the more: ר"א אומר שוב יום אחד לפני מיתתך שאלו תלמידיו את ר"א וכי אדם יודע איזה יום ימות אמר להם וכל שכן ישוב היום שמא ימות למחר (שבת קנג.). אמר לו ר"ט לר"י היום פניך צהובין א"ל אמש יצאו עבדיך לשדה והביאו לנו תרדין ואכלנום בלא מלח ואם אכלנום במלח כל שכן שהיו פנינו צהובין (נדר' מט:). שני בתים זה לפנים מזה שניהם במכר שניהם במתנה אין להן דרך זה על זה כל שכן חיצון במתנה ופנימי במכר (או) חיצון במכר ופנימי במתנה (ב"ב סה.). שאין נותנין פרצה לפני הכשר וכל שכן לפני הגנב (תנחומא מצורע יג). — ובסהמ"א: הבא חוץ לתחום בשביל ישראל זה מותר לוכל ישראל אחר וכל שכן מחוזא שמצויין בה גוים (הלכ' פסוק', יו"ט). ועיינתי מנהגי בני אדם ברוב הדורות הנזכרים בספרים ומצאתים רחוקים מן המין הזה מן המצות רק הזריזים הפרושים בהם כפי הנזכר עליהם אך השאר כמה היו צריכין להעיר ולהורות אותם וכל שכן רוב אנשי זמננו זה אשר זלזלו בחכמת מצות האברים כל שכן במצות הלבבות (חו"ה, הקד'). ואין בידיעת הבורא שנוי והוא אינו יודע אותך כל שכן שידע כונתך ומעשיך וכל שכן שישמע תפלתך ויראה תנועותיך (כוזרי א א). ותתודה על הרעיונים ותקבל שלא תזכרם בלשונה כל שכן שתעשם (שם ג ה). ואני רואה כמה אנשים מניחין תפילין וקובעין מזוזות ולא יעלו על לבם מה שכתוב בם כל שכן שאינם מרגישים בכונה הראשונה בם (מלמד התלמידים, ואתחנן). שאין ספק שלא שאל משה לאיש איש מהעם ההוא הרב כל שכן לחוטבי עצים ושואבי מים (שם, נצבים). אך שאר השכלים אשר למעלה מהשכל הפועל וכל שכן הסבה הראשונה והוא הבורא יתברך אי אפשר לשכל האנושי להשיג מהם כלל (רוח חן ג). — ואמר הפיטן: דמם שירי וקולי לא יסף, והנני לשמעו שוקק ונכסף, דלף ביתי ומסתרי נחשף, והוסר תמירי וכל שכן מוסף (סדור תימני, יוה"כ, אפסו כעוני). — ובמלה אחת: שהרעב בערב ודוחה אכילתו לערב שני אין יכול לאכול אפילו אכילה של עת אחד וכל שכן של כמה עתים (תבו' הגא', הרכבי בלז). — ובפרט *לֹא כָּל־שֶׁכֵּן: ומה תפלה הקלה לא התפלל אלא חוץ לעיר דבור חמור לא כל שכן (מכי' בא, פתיח'). אם הפותח חייב הכורה לא כל שכן (שם משפט', נזיק' יא). מה אם שאלה שהיא מדוחק אומרה בשומע תפילה אזכרה שהיא מריוח לא כל שכן (ירוש' ברכ' ה ט:). מה אם בשעה שאכל ושבע צריך לברך בשעה שהוא תאב לאכול לא כל שכן (שם ז יא.). מה תמן שמזכירין את השם עושין אותו סניף כאן שאין מזכירין את השם לא כל שכן (שם:). במקום שזורעין ולא אוכלין לאכול אינן השודין לא כל שכן להאכיל (שם דמאי ב כג:). א"ר ישמעאל כוסמין וחטין שני מינים הן ע"י שהוא מדמה לו את אומר מצרף חדש וישן לא כ"ש (שם חלה ד נט ד). שאם מבית לבית אי אתה חושש לא כל שכן מחצר לחצר אם מחצר לחצר אי אתה חושש לא כל שכן מעיר לעיר (שם פסח' א כז ג). אמרו להן ב"ש לב"ה לדבריכם מי ששכח ארנקי בראש הבירה לא יעלה ויטלנה לכבוד עצמו הוא עולה לכבוד שמים לא כל שכן (בבלי ברכ' נג:). ומה פשוט שיפה כחו שנוטל בראוי כבמוחזק התורה נתנה רשות לאב להנחיל לכל מי שירצה בכור שהורע כחו שאינו נוטל בראוי כבמוחזק לא כ"ש (ב"ב קל:). (ומה) בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן צדיקים עצמן לא כל שכן (חול' ה:). — *כָּל־שֶׁהוּא, *כָּל־שֶׁהוּ, כמה שיהיה, אפילו מעט מאד, das kleinste; la moindre chose; the smallest quantity: קרקע כל שהוא חייבת בפאה ובבכורים (פאה ג ו). הבונה כל שהוא והמסתת והמכה בפטיש ובמעצד והקודח כל שהוא וכו' החורש כל שהוא המנכש והמקרסם והמזרד כל שהוא חייב (שבת יב א־ב). ארבעה דיומדין וארבעה פשוטין גובהן י' טפחים ורוחבן ששה ועוביין כל שהוא (עירוב' ב א). נעל וגדר ופרץ כל שהוא הרי זו חזקה (ב"ב ג ג). שבועה שלא אוכל ואכל כל שהוא חייב (שבוע' ג א). החוטט בצנור לקבל צרורות בשל עץ כל שהוא ובשל חרס רביעית (מקוא' ד ג). במה יהא בלבנונית ר' מאיר אומר כל שהוא ר"ש אומר כדי לקרוץ בזוג (נגע' ד ד). אין פוחתין לעניים בשנת מעשר שני מחצי קב חיטין וקב שעורין במה דברים אמורים על הגורן אבל מתוך ביתו נותן כל שהוא ואינו חושש ושאר מתנות כ..וגה ולויה נותן לו כל שהוא ואינו חושש (תוספתא פאה ד ב). הכותב נכסיו לבניו ושייר לאשתו קרקע כל שהוא איבדה כתובתה (שם א יב). המבריך את הגפן בארץ אם אין עפר על

גבה אלא כל שהוא מותר לזרוע מיכן ומיכן (שם כלא׳ ד יא). נסדק ועשאו בטיט אפילו כל שהוא טמא (שם כלים ב״ק ד יע). נתן לתוכו מים כל שהוא (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ד). צואה כל שהוא מבטלה ברוק (שם). בתחילה כדי רביעה ולבסוף אפי׳ כל שהוא (שם ט יד.). בת כהן שהיתה עומדת ערב שבת עם חשיכה ובידה נר ובתוכו שמן שריפה הרי זה מוספת לתוכו שמן חול כל שהוא ומדלקת (שם שבת ב ד ד). עושה פס של ג׳ אמות וכל שהוא מרחיקו מן הכותל שתי אמות אותו וכל שהוא נידון לשם לחי (שם ערוב׳ א יח ג). נשים עצמן הן נאמנות מפני שהן עצילות והן בודקות כל שהוא כל שהוא (שם פסח׳ א כז:). זה מוציא זיז כל שהו ובנלא וזה מוציא זיז כל שהו וממלא (בבלי ערוב׳ פה.). דרך מיל ושינה כל שהוא מפיגין את היין (תעני׳ יז:). ר׳ יהודה אומר תחילת קריעה שלש אצבעות ותוספת כל שהו (מו״ק כו:). ומתריעין על הגובאי בכל שהו (תעני׳ יט:). חלון המצרית אין לו חזקה וכו׳ אמר שמואל ולאורה אפילו כל שהו יש לו חזקה (ב״ב נט.). אם היה סמוך לשדהו אפילו כל שהו מחזיר לו קרקע (שם קד:). הרי שהיה חצי קנה פגום והוסיף עליו כל שהוא וגמרו שחיטתו כשרה (חול׳ כח.). מלח סדומית (נותן) רובע מעלה עשן כל שהוא ר׳ נתן אומר אף כיפת הירדן כל שהוא (כרית׳ ו.).— ולרבים *כָּל שֶׁהֵן: שיעור המים המגולין וכו׳ בבלים כל שהן ובקרקעות ארבעים סאה (תרומ׳ ח ה). המלקט עצים אם לתקן כל שהן ואם להסיק כדי לבשל ביצה קלה (שבת יב ב). לחיין שאמרו גובהן י׳ טפחין ורחבן ועוביין כל שהן[1]) (ערוב׳ א ו). וכולם שחסרו כל שהן והקריבן בחוץ פטור (זבח׳ יג ד). הרבצל והמוודה כל שהן הרי אלו טמאין מדרס (כלים ב א). רימונין מתוקין אסורין כל שהן (תוספתא תרומ׳ ה י). (המוציא) מיני בשמים כל שהן ארגמן טוב כל שהוא (רמב״ם שבת יח ה). —כָּל־זֹאת, בְּכָל־זֹאת, במשמ׳ אעפי״כ, עי׳ זאת.— כל־עֻמַּת, עי׳ עֻמָּה. — כל מקום, *מִכָּל מָקוֹם, עי׳ מקום. — כל עוד, במשמ׳ כל זמן, עי׳ ערך עוד. —*כל עצמו, עי׳ עצם.—*כל עקר, עי׳ עקר.—*כֹּל הֵימֶנּוּ[2]), כֹּל מִמֶּנּוּ, כֹּל מִמְּךָ, כֹּל הֵימֶנְךָ, עם השלילה לא, לא על פי דעתו, לא עפ״י דבריו, לא לפי רצונו׳ עי׳ ערך *הֵימֶ־, והוסיפה: הילך גיטך ונטלתו מידו והטילתו לים או לנהר ואח״כ אומר לה נייר חלק הוא ושטר פסול הוא לא כל הימנו לאוסרה (תוספתא גיט׳ ח ב). קידשתי את בתי ואיני יודע למי קידשתיה בא אחד ואמר אני קידשתיה נאמן וכונסה משנכנסה בא אחר ואמר אני קידשתיה לא כל הימנו לאוסרה (שם קדוש׳ ד י). עד אומר נטמאת ועד אומר לא נטמאת לא שותה ולא נוטלת כתובה ר״י אומר לא כל הימנו להפסידה כתובתה (שם סוט׳ ה ח). המוכר פירות לחבירו בחזקת שיש לו ונמצא שאין לו לא כל הימנו לאבד את זכותו של זה (שם ב״מ ד א). ר׳ שמואל בר״א (שאל) מהו שיהא (הזורע תרומה) נאמן לומר מזיד הייתי וא״ל אם כשהיו מכירין לא כל הימנו ואם לאו הפה שאסר הוא הפה שהתיר (ירוש׳ תרומ׳ ט מו ג). לוייה שנשבית או שבא עליה אחד מן הפסולין לה לא כל הימנה לפוסלה (שם יבמ׳ י י ד). עכו״ם שניסך יינו של ישראל שלא בפני ע״א וכו׳ מתירין אותו מפני שני דברים אחד שאין מנסכין יין אלא בפני ע״א ואחד שיכול לומר לו לא כל הימנך שתאסר ייני לאונסי (בבלי חול׳ מא:). — ובסהמ״א: כל מי שיאמר פרשתי משותפות של חבירי לא כל הימנו עד שיודה חבירו (תבו׳ הגא׳, תכלון י). ואם לא היו עדים שיעידו שצוחה בשעה שאנסה ולא שמעו צעקתה אלא היא מדעתה אומרת אנסני על כרחי לא כל הימנה דבר זה אלא על פי עדים (שם טו).—והַכֹּל מִמְּךָ, מִמֶּנּוּ: הגע עצמך שהיה מועד לא כל ממך שאהא מחזר עמך על בתי דינין (ירוש׳ ב״ק ג ג.). כנסה (את האשה) ובא אחד ואמר אני קדשתיה לא הכל ממנו לאוסרה עליו (הגכ׳ פסוק׳, נכים). ואם יש לו שדה ואמר לאחר המיתה אל יזונו בנותי לא הכל ממנו שנעשו תנאי כתובה (שם). נושא אדם כמה נשים על אשתו וכו׳ ואם מעכבת עליו לא הכל ממנה ואם אמרה גרשני ותן לי כתובתי נעשתה מורדת (שם, קדוש׳).—ולא כֹּל מן

—[1]) כך במשנ׳ שבירוש׳, ובנוסח׳ כל שהוא, ובבב״י: כ״ש.
— [2]) באר״מ׳ לאו כל כמיניה: חזינא אי איניש אמיד הוא וכו׳ משתבע ושקיל ואי לא לאו כל כמיניה (ב״ק סב.). דא״ל לאו כל כמינך דמייעדת ליה לתוראי (שם מ:). דאי אמר להו קדימו ואייתי לכו אמרו לו לא כל כמיניך (ב״מ פו.). האי מאן דאפיק שטרא על חבריה ואמר ליה שטרא פרוע הוא אמרינן ליה לא כל כמינך זיל שלים (שבוע׳ מא.). אבל בגנובין לא כל כמיניה (שם מו:). כל כמיניה דפסל דייני (סנה׳ כג.). אמר רבא באומר עדות שקר העדתי כל כמיניה ביון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד (מכות ג.).

דבר פלוני: וגם אנו מודים בשמעון זה שחלוקתו אינה חלוקה שלא כל מן השותפות לבור לו חלק יפה (תבו' הגה', בית תלמוד ה, רכו). —*כָּל־כָּךְ, במדה רבה כזו: כיון שחשכה אומר להם בא השמש אומרים הין וכו' שלשה פעמים על כל דבר ודבר והם אומרים לו הין הין הין כל כך למה מפני הביתוסים שהיו אומרים אין קצירת העומר במוצאי יום טוב (מנח' י ג). ר' יוסי הגלילי אומר כל זמן שישראל מבקשין לרגום את משה ואת אהרן מיד וכבוד יי' נראה בעמוד הענן וכו' וכל כך למה אמר הקב"ה מוטב שילקה עמוד הענן ואל יסקל משה ואהרן (מכי' בשלח ד ג). ונתתי מטר ארצכם בעתו וכו' מליל שבת לליל שבת כדרך שירדו בימי הילני המלכה וכל כך למה כדי שלא ליתן פתחון פה לבאי העולם לומר הרי שכר כל המצות (ספרי דבר' מב). לפי שאמרה (תמנע) אין אני כדי שאהיה לו (לאליפז) לאשה אהיה לו לפלגש וכל כך למה להודיעך שבחו של אברהם אבינו שהיו מלכים ושלטונים מתאוים לידבק בו (שם שם). א"ל (ר' יהושע לר"ג) כוכב אחד לשבעים שנה עולה ומתעה את הספנים ואמרתי שמא יעלה ויתעה אותנו א"ל (ר"ג) כל כך בידך ואתה עולה בספינה (הור' י.), ר"ל במדה רבה כזו חכמה יש לך ואתה הולך בספינה לבקש לך פרנסתך. אמר ר' לוי כל אותה הלילה היה מלאך עומד ומגלב בידו והיה מתיעץ בשרה וכו' כל כך למה שהיתה אומרת לו אשת איש אני ולא היה פורש (מד"ר בראש' נב). כיון שיצא (קין) פגע בו אדם הראשון וכו' אמר לו כל כך היא כחה של תשובה ולא הייתי יודע (שם ויקר' ט). בד' מקומות מזכיר מיתתן של בני אהרן ובכלן מזכיר סורחנן כל כך למה להודיעך שלא היה בידם אלא עון זה בלבד (שם כ). עובר הוא משום בועל ומשום נבעל וכל כך למה שמעורר יצר הרע עליו (כלה רבתי ג). — *כָּל מַה שֶּׁ, במדה שֶׁ: כך היא גאולתן של ישראל בתחלה קימאה קימאה כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת (ירוש' ברכ' א ג). בשר ודם יש לו פטרון אם הטריח עליו ביותר הוא אומר אשכח (פלוני שהוא מטריחני) אבל הקב"ה אינו כן אלא כל מה שאת מטריח עליו הוא מקבלך (שם ט יג:). לחבית שהיא מליאה אגוזין כל מה שאתה נותן לתוכה שומשמין היא מחזקת (שם שבת א ג). לחבית שהיתה מליאה שמן כל מה שאתה נותן לתוכה מים היא מפזרת את השמן (שם). כל מה שהיה יוסף חכם בא יהודה ונצח אותו כל מה שנתגאה יוסף בא יהודה ונצח אותו (תנחומא ויגש ב ג). —ּוּבְכָל־אֲשֶׁר במשמ' זו: שלבם תלוי בעוצם מה שהם מקוים מםלאת תאותם והשלמת משאלותם כי כל אשר יגיעו ממנו אל מעלה מבקשים מה שהיא למעלה ממנו (חו"ה, שער הבחינה). —ּמִכֹּל וָכֹל, הדבר כלו: הוא לבדו עומד על אמיתו של דבר מכל וכל והשאר טעו (רשב"ם ב"ב קז:). הנה אפשר שירש האדם מאבותיו בית שייטב לבו בו והון ועושר ואמנם שתהיה לו אשה משכלת הנה זה ממה שלא יתכן להיות כי אם מה' כי אין זה תלוי בבחירה מכל וכל אבל צריך שילוה לו עזר אלהי (רלב"ג משלי יט). שכמו שתיקו דאיסור לחומרא מכל וכל כך כל תיקו דממונא לקולא מכל וכל (סמ"ג מ"ע, סי' ע). לדעת רז"ל האומרים כי היא (הנפש) שלמה מכל וכל קודם בואה בעוה"ז (מנח' קנא' לר"י מפיסא 84). הוכרחתי לחזור ולהעמידה בדין תורה פעם שנית שראיתי שתקפה ידיה בעש"ג להוציאני חלק מכל וכל ולא ידעתי מה לעשות (בו"ת פרח מטה אהרן קיט). הלא זאת אשר דברתי שאתה טועה מכל וכל (רמח"ל, חוקר ומקובל). —ּהוא אצל פלוני כֹּל וָכֹל, ר"ל חשוב מאד אצלו: ואני הייתי אצל הסוחר כל וכל (כ"י בכה"ס של המבורג, Monatsschr. 97,411)—ּבַּכֹּל מִכֹּל כֹּל[1]), במשמ' הכל, הכל, בלי השאר כלום: הכל מחוט ועד שרוך נעל מלבד הספרים כל השאר בכל מכל כל צוה שתטול אשתו (בו"ת תורת אמת קי). הוא מצא את הימים הראשונים שיבנה ממנו עולם מלא כבראשונה בכל מכל כל כבתחלה (בכא' לבית דוד א א). והפשט צורתה והצג אותה ערומה בכל מכל כל לא יוכלו להתחדש להתרקם ולהתלבש כדי להוליד בדומה (שם ג יו).—ח) ּבלשון המחקרית, כמו שֵׁם, הדבר השלם שלא חסר בו חלק אחד מחלקיו: שנודע לכל אדם שהכל גדול מן החלק ותנועת החלק בכל (ר"י א"ת, רות תן ג). מי המונע שימצא כל אחד מחלקי הכל ההוא הבעל מצב בענין מה וכו' לפי שהכל הוא קבוץ כל החלקים יחד (רי"א, מפע' ס' ד ג). שכוונת הפלוסוף

—[1]) מקור דבור זה נוסח בה"מ: הרחמן הוא יברך כל אחד ואחד ממנו בשמו הגדול כמו שנתברכו אבותינו הקדושים והטהורים אברהם יצחק ויעקב בכל מכל כל כן יברך אותנו יחד ברכה שלמה ע"כ, ומקורה הוא מאמר התלמוד (סוט' ה.): כאברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל (בראש' כד א, ויי' ברך את אברהם בכל) מכל (שם כז לג, ואכל מכל) כל (שם לג יא, כי חנני אלהים וכי יש לי כל).

היא שהיסודות קדמונים כפי הכל עם היותם הווים ונפסדים כפי החלק (ספורנו, אור עמים, תנוע׳ ההויה).

ב. כֹּל[1], ש״ז, — כדור למשחק, ירמוהו ויקפץ למעלה וישוב ויפול ארצה, Spiel-Ball; balle à jouer; balle: רמו[2] מעט ואיננו והמכו כַּכֹּל[3] יקפצון וכראש שבלת ימלו (איוב כד כד).

א. כלא[1], ממנו כֶּלֶא, כְּלָא, כְּלוּא, כְּלִיא, וי״א גם מִכְלָה, מִכְלָאוֹת.

כֶּלֶא[2], ש״ז, מ״ר כְּלָאִים, — בס״ס מן כָּלָא, ובצרוף עם המלה בֵּית, בֵּית כֶּלֶא, מקום שכולאים שם אדם, משמר, בית אסורים, Gefängnis; prison: ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כֶּלֶא (מ״ב יז ד). נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה מבית כֶּלֶא (שם כה כז). כה אמר המלך שימו את זה בית הַכֶּלֶא והאכלהו לחם לחץ ומים לחץ (מ״א כב כז). ונתנו אותו (את ירמיהו) בית האסור בית יהונתן הספר כי אתו עשו לבית הַכֶּלֶא (ירמ׳ לז יה). מה חטאתי לך ולעבדיך ולעם הזה כי נתתם אותי אל בית הַכֶּלֶא (שם יח). להוציא ממסגר אסיר מבית כֶּלֶא ישבי חשך (ישע׳ מב ז). והוא עם בזוז ושסוי הפח בחורים כלם ובבתי כְלָאִים החבאו (שם כב). — ובלי השם בית: ושנה את בגדי כִלְאוֹ (ירמ׳ נב לג). — ובתו״מ: לבית הוועד הגדול קודם לבית הכלא הקטן קודם (ד״א זוטא ו). — ואמר המשורר: ובין בועריהם יבלו ימיהם בגרים וגרי כְלָאִים (רמב״ע, לאנבי אמת, כ״י בודל׳). — ובמליצה בהשאלה לכים הנצנים קודם שיפתח ויצאו העלים: כל ציץ חדש לזמן חדש יצא שוחק לקראת

---

[1] עי׳ הערה לקמן. — [2] כרוב הספרים רומו מלא ומם דגושה, אבל בקצת ספרים חסר, ואפילו לפי הספרים שבהם הוא מלא דגש המם מעיד כי העקר הוא חסר. ועי׳ עוד לקמן. — [3] במלה זו כל הספרים מסכימים ואין שום שנוי בה לא בכתיב ולא בנקוד. ובדבר משמ׳ מלה זו, הנה השבעים ראו בה שֵׁם ותרגמוה בהשם היוני μολόχη, שהוא שם צמח, ועפי״ז הגיהו קצת החדשים מלח במקום כ״ל. שאר התרגומים, ולג׳ ופשיטא, תרגמו מלה זו במשמ׳ א. כ״ל הרגילה, וכן המפרשים הקדמונים. והחדשים התלבטו מאד בפרוש כתוב זה, והודו פה אחד כי מליצה זו, כַּכֹּל יקפצון, אם נפרש כַּכֹּל במשמ׳ כמו כלם, אין לו שום טעם. ולכן הגיהו רובם הגהות מתחלפות בכתוב זה עד ששנוהו כמעט כלו ולא הניחו בו אף מלה אחת כמו שהיא. במקום והמכו הגיהו קצתם והֻמַּכּוּ, ובמקום כל הגיהו מלח, כמו שנזכר למעלה, ואחרים הגיהו יבול במקום כל, ובמקום יקפצון יקבצון, ואחרים הגיהו: והם בבל הציר יקטפון. כל אלה ההגהות מעידות עד כמה המליצה כמו שהיא, לפי משמ׳ הרגילה של כל, היא קשה ואינה מתישבת בדרך טבעי. והמפתח לפרוש כל הכתוב הוא במשמ׳ המלה כַּכֹּל, שאין שום ספק כי בזה צדקו השבעים שראו בו שֵׁם דבר, ומשמ׳ האמתית אנו למדים ממה שכתוב לפניו ולאחריו, והמכו — יקפצון, מוכח כי הכ״ל שנזכר כאן בין שני הפעלים הוא דבר שיומך ויקפץ, והוא הכדור של משחק. ולמשמ׳ זו להמלה כ״ל יש גם סמך בערב׳. כי הנה בלשון זו השם הכללי לכדור ולכדור-המשחק הוא כ״רה a) משרש כרי b), אבל בלשון הדבור בפרט בסוריה וא״י אומרים כ״רה c), בריש דגושה מן שרש כרר, ודבר ידוע הוא כי הריש והלמד מתחלפות בין שתי הלשונות תדיר, ולכן כ״ל יוכל להיות משקל זכר מכ״רה. ובאמת גם בערב׳ עצמה כבר נעשה חלוף זה, ובלשון הדבור ההמונית בסוריה וא״י אומרים להכדור גם כ״לה d), אמר מחיט אלמחיט: ואלכ״לה ענד אלמולדין הנה משתדירה מנ חדיד ונחוה ירמי בהא מנ אלמדפע ושי בקדר אלבנדקה מנ רח׳אמ וע׳ירה ילעב בהא אלצביאנ, ע״ב, ובעבר׳: הכ״לה אצל המשתמשים במלים שנכנסו בהלשון בזמן חדש הוא דבר עגל מן ברזל וכיוצא בו יזרק מן המקלע ודבר בגדל אגוז קטן מן שיש וכדומה ישחקו בו הילדים. פלישר (Fleiseher, kl. Schr. II, 1, 769) סובר שהלוף זה נעשה בלשון תרקית, גלה במקום כרה, וממנה לקחוה הערבים וחזרו והקשו את הגימל לכף ואמרו כלה. אך אין זה מוכרח, ואין דבר בטבע הלשון הערבי׳ מונעת להניח כי החלוף הזה הוא ערבי, והמלה כ״ל העבר׳ היא אולי ראיה כי החלוף הזה הוא שמי. בפרוש זה א״צ להגיה את הכתוב זולתי במקום אחד: אינם במקום איננו, שהוא מוכרח מעצם הכתוב ששני הפעלים האחרים שבו הם ברבים, והפעל הראשון רמו הוא פעל מן רמה במשמ׳ זרק, וכל הכתוב הוא תקון סופרים בעין תשובה על טענותיו של איוב על הצלחת הרשעים, ואמרו שאינם אלא ככדור שמשחק בו המשחק שירמהו וימך ואחרי כן יקפץ למעלה רגע אחד, ולא יותר. ומזה ראיה כי איוב נכתב בזמן שהיה כדור המשחק נהוג גם בקרב היהודים.

[1] בארמ׳ וסור׳ כלא, מנע, וכן בערב׳ כלא׳ a), במשמ׳ עצר, מנע.

[2] גם במואבית: ואנב עשת כלאי האשו[ח לם]ין (כתב מישע), ולא נתברר בודאות משמ׳ של מלה זו, ולפי כונת הענין בעין מקוה מים.

---

a) كُرَة b) كرى c) كُرَّة d) كُلَّة

a) كلأ

בואו, אך לפניהם שושן עבר מלך כי על כלי הורם כסאו, יצא מבין משמר עליו וישנה את בגדי כלאו (רמב״ע, דיואן, כ״י בודלי).

כָּלָא, פ״י, כלאה, כלאו, כלוא, כלא, עת׳ אכלא, תכלא, תכלאי, לכלוא, בכנ׳ כלאו כלאם,—כלא דבר, החזיק הדבר במקום ומנעהו מלצאת מן המקום ההוא, zurück-halten, verhindern; retenir, empêcher; restrain, hold in: אדני משה כלאם (במד׳ יא כח), שים אותם בכלא. וירמיהו הנביא היה כלוא בחצר המטרה אשר בית מלך יהודה אשר כלאו צדקיהו מלך יהודה (ירמ׳ לב ב-ג). — ובכלל כלוא בבית: הרחקת מידעי ממני שתני תועבות למו כלא ולא אצא (תהל׳ פח ט).—כלא שפתיו, מנע אותן מדבר: בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא (תהל׳ מ י). — כלא את הרוח, מנע אותו מנשב: אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח (קהל׳ ח ח).—וכלא דבר מפלוני, מנעהו ממנו, לא נתנו לו: אתה יי׳ לא תכלא רחמיך ממני (תהל׳ מ יב). — ובמליצה, בדברים לא בע״ה: אמר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ (ישע׳ מג ו).—וגם כמו פ״ע, כלא מדבר, וגם כמו פ״י, כלא דבר: על כן עליכם כלאו שמים מטל והארץ כלאה יבולה (חגי א י).— ואמר המשורר: כפיר אמר ומשכילים לפניו לשונותם כלואות (רמב״ע, עד מה בגרון, כ״י בודלי). — והתחילו לאמר כלתני [1]) במקום כלאתני, כלאתי[1]) במקום כלאתי: וברוכה את אשר כלתני היום הזה מבוא בדמים (ש״א כה לג). מכל ארח רע כלאתי רגלי (תהל׳ קיט קא).

—נפע׳, נכלא, עת׳ יכלא, יכלאו, — נעצר, חדל, פסק: ויסכרו מעינת תהום וארבת השמים ויכלא הגשם מן השמים (בראש׳ ח ב). ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא (שמות לו ו). ואמנע נהרותיה ויכלאו מים רבים (יחזק׳ לא טו).

—הפע׳, *הכלא, מכלא, מוכלאים,—כמו כלוא, כלואים: ויאמרו לו רעיו המוכלאים מה לך למהר לדבר זה כי לא ידעת את השאלה שתבחן בה (מעשה בוסתנאי). ויאמר המלך לך לביתך ואמור לבתך הנה פתחתיך היום וכל הבירוך המוכלאים עמך (שם).

ב. **כלא**, כמו כלה, וממנו פע׳ כלא, עי׳ ערך כלה.

ג. **כלא**[1]), ממנו אולי כלאים.

כִּלְאַיִם[2]), בהפס׳ כלאים, — מינים מתחלפים, שור וחמור, דגן וירק, פשתן וצמר וכדומה, zweierlei choses de diverses espèces; heterogenous things: בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע כלאים ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך (ויקר׳ יט יט). לא תזרע כרמך כלאים פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם (דבר׳ כב ט). — ובתו״מ: החטין והזונין אינן כלאים זה בזה השעורים ושבולת שועל הכוסמין והשיפון אינן כלאים זה בזה (כלא׳ א א). הטוס והפרד הפרד והחמור החמור והערוד אע״פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה (שם ו). הזורע חטה ושעורה כאחת הרי זה כלאים (שם ט). כלאי הכרם אסורין מלזרוע ולקיים (שם ח א). מי שהיו לו חבילי תלתן בכלאי הכרם ידלקו (תרומ׳ י ו). — ואמר הפיטן: גדול כלאי בהמה וכלאי הכרם ובגד בשתי תכיפות להבורים (ר״י ברגנוני, אזהר׳, הספרה).—ובמליצה, *ארג כלאים בלבו, שאין פיו ולבו שוים: והוא אהב בפיו יטוה ובלב יארג כלאים (רמב״ע, עיונות תאוס, כ״י בודלי).

כלב[3]), ממנו כלב, *כלב, *כלבה, *כלבי, *כלביות.

כֶּלֶב, ש״ז, בהפס׳ כלב, מ״ר כלבים, בכנ׳ כלביך,—א) חית בית הידועה, שמרת על הבית בקול נביחה שתרים כשאנשים זרים נגשים להבית, Hund; chien; dog: ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשנו למאיש ועד בהמה (שמות יא ז). כלם כלבים אלמים לא יוכלו לנבח הזים שכבים אהבי לנום (ישע׳ נו י). ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשלכון אתו (שמות כב ל). המת לירבעם בעיר יאכלו הכלבים (מ״א יד יא). ופקדתי עליהם ארבע משפחות נאם יי׳ את החרב להרג ואת הכלבים לסחב ואת עוף השמים ואת בהמת הארץ לאכל ולהשחית (ירמ׳ טו ג). והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה (ישע׳ נו יא). כל אשר ילק בלשונו מן המים כאשר ילק הכלב (שופט׳

---

[1]) כמו נל״ה, כמו אחטנה (בראש׳ לא לט), רפאתי (מ״ב ב כא), קראים (תהל׳ נט ו), וכמו מציתי, קריתי, בזמן מאוחר.

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) בבר הביאו חכמי הלשון דמיון לזה בערב׳ כלא a) במשמ׳ שנים.

[3]) שרש משתף בכל הלשונות השמיות.

a) كِلا

ז ה). במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילקו הכלבים את דמך גם אתה (מ"א כא יט). וישטף את הרכב (שהיתה מלאה דם) על ברכת שמרון וילקו הכלבים את דמו (שם כב לח). ככלב שב על קאו כסיל שונה באולתו (משלי כו יא). ישובו לערב יהמו ככלב ויסובבו עיר (תהל' נט ז). למען תמחץ רגלך בדם לשון כלביך מאויבים מנהו (שם סח כד).—ובתור שומר העדר: ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני (איוב ל א).—ואמר המשורר: עם נמאסו לי אבותם מהיות כלבים לצאני, לא יאדימו פניהם כי אם צבעום בשני (רשב"ג, נחל בקראי). — החזיק באזני כלב, משל למתגרה בדבר שאינו נוגע לו: מחזיק באזני כלב עבר מתעבר על ריב לא לו (משלי כו יז).—וכמו חיה בזויה: ויאמר הפלשתי אל דוד הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות (ש"א יז מג). כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת (קהל' ט ד).--וראש כלב, כנוי לדבר נבזה: הראש כלב אנכי (ש"ב ג ח). — *וכמו היה שפרנסתה בצמצום: מה יש שלום צבוע אל כלב מאין שלום עשיר אל רש (ב"ס גני' יג יח). — וכנוי של זלזול לאדם: ויאמר חזהאל כי מה עבדך הכלב כי יעשה הדבר הגדול הזה (מ"ב ח יג). — וכלב מת: אחרי מי אתה רודף אחרי כלב מת אחרי פרעש אחד (ש"א כד יד). מה עבדך כי פנית אל הכלב המת אשר כמוני (ש"ב ט ח). למה יקלל הכלב המת הזה את אדני המלך (שם טז ט). — וכנוי לאדם רע, רשע: הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי (תהל' כב כא). כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני (שם יז).—ובתו"מ: הזאב והכלב וכו' החמור והערוד אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא' א ו). כלב מין חיה (שם ח ו). חמץ שנפלה עליו מפולת וכו' כל שאין הכלב יכול לחפש אחריו (פסח' ב ג). קונם לבית זה שאיני נכנס שכלב רע בתוכו וכו' אמרו לו מת הכלב או שנהרג וכו' (נדר' ט ג). הכלב והגדי שקפצו מראש הגג ושברו את הכלים (ב"ק ב ג). הכלב שנטל חררה והלך לגדיש אכל החררה והדליק הגדיש (שם). הכנים שורו לחצר בעל הבית שלא ברשות ונגחו שורו של בעה"ב או שנשכו כלבו של בעל הבית (שם ה ג). לא יגדל אדם את הכלב אלא אם כן קשור בשלשלת (שם ז ז). שהיו המצרים מקוברים בבתיהם והיו כלבים באין לשם ומחטטין ומוציאין את הבכורות מתוך כוכיהן (מכי' כא יג). לשני כלבים שהיו בעדר והיו צווחים זה עם זה וכו' (ספרי במד' קנז). אמר רבי יעקב אני ראיתי גוי אחד שכפתו לאביו והניחו לפני כלבו ואכלו (שם דבר' פא). משל לאחד ששילח את חמורו ואת כלבו לגורן והטעינו לחמורו לתך ולכלבו ג' סאים והיה החמור מהלך והכלב מלחית פרק ממנו סאה ונתן על החמור (שם שמג). (משיכיר) בין זאב לכלב בין חמור לערוד (ירוש' ברכ' א ג.). משמרה ראשונה (בלילה) חמור נוער שניה כלבים צועקים שלישית תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה (בבלי שם ג.). כל המגדל כלב רע בתוך ביתו מונע חסד מתוך ביתו (שבת סג.). שלשה עזין הן ישראל באומות כלב בחיות תרנגול בעופות (ביצ' כה:). שכל הנכנס לביתו רעב ככלב יוצא כשהוא שבע (גיט' נו.). כלבים בוכים מלאך המות בא לעיר כלבים משחקים אליהו הנביא בא לעיר (ב"ק ס:). שלשה שמשו בתיבה וכולם לקו כלב ועורב וחם כלב נקשר עורב רק חם לקה בעורו (סנה' קח:). הכלב מכיר את קונו והחתול אינו מכיר את קונו (הור' יג.). הכלב שהיה משמר צאנו של הבל הוא היה שומרו מכל חית השדה (פרקי דר"א כא). למלך שהיה לו פרדס אחד וקשר המלך בפתח הפרדס כלב והמלך יושב בעליתו צופה ומביט כל מה שבפרדס נכנס אוהבו של מלך לגנוב מן הפרדס ושסה בו הכלב וקרע בגדי אוהבו (שם מד). מה טיבו של כלב זה אדם משליך לו פרוסה סוכר את פיו וכו' (ערוך, ערך אלס). — ומשל להעדר בושה: פני הדור כפני הכלב הבן אינו מתבייש מאביו (סוט' ט טו). — ונחש: איזהו מנחש האומר נפלה מקלי מידי וכו' וקרא לי עורב ונבח בי כלב ועבר נחש לימיני ושועל לשמאלי (תוספתא שבת ז יג). — *כלב שוטה, שנטרפה דעתו, toller Hund; chien enragé; mad dog: מי שנשכו כלב שוטה אין מאכילין אותו מחצר כבד שלו (יומ' ח ו). נשוכת נחש ונשוכת כלב שוטה (תוספתא חול' ג יט). חמשה נהרגין בשבת זבוב מצרי וכו' ונחש שבארץ ישראל וכלב שוטה שבכל מקום (ירוש' שבת יג יד:). אל יאמר לך אדם שנשכו כלב שוטה וחיה (שם יומ' ח מה:). חמשה דברים נאמרו בכלב שוטה פיו פתוח ורירו נוטף ואזניו סרוחות וזנבו מונח לו על ירכותיו ומהלך בצידי דרכים (בבלי שם פג:).—ומשלים: *מכלב[1] רע לא יצא גור טוב

---

[1]) גוף המשל בארמית: מכלבא בישא גורא

(סעו״ר כה). *כלב[1]) לא בעירו שבע שנים אינו נובח (ערוב׳ סא.). *אומרים[2]) אנשים נבח בך כלב הכנס (הביתה) נבחה בך גורית (כלבה קטנה) צא (בב פו.). *אל[3]) תדור בעיר שאין סוס צונף בה ואין כלב נובח בה (פסח׳ קיג.).*אומרים[4]) אנשים כלב רעב גללים בולע (ב״ק לב:). מעיר הכלב הישן (מלמ׳ התלמיד׳, ולרא), משל יאמרוהו בני אדם למי שמתגרה באויב נח ושותק. —השליך עצם לכלב, פיים האויב במתנה קטנה: אל יצא התובע והמקטרג ריקם כמה פעמים מלפני השליכו עצם לכלב ויוצא מלפני ובעוד שהוא מתעסק וגורר אותו העצם תכנכו אתם ואתעסק אני עמכם (ר״מ די ליאון, הנפש החכמה, סוד הגלגל).—רעב הכלב, חלי, רעב חזק מאד: ועל הרוב יקרה לו רעב הכלב (נתן פלקירא, צרי הגוף ה).—תאות כלבים: ומחלה תכונה בתאות כלבים ותקרה לאישים (הלוזי אבן סינא, כ״י ברלין).—*כלב כפרי[5]), כלב דומה במראיתו לשועל: כלב הכופרי והשועל וכו׳ אע״פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא׳ א ה). כלב כופרי מין חיה (תוספתא בם ה ח). לא יהא מביא כלבים כופרים ותולדות הסנאין וחתולין וקופות למוכרן לגוי (בס בכיע׳ ה ט). רבי ישמעאל אומר מגדלין כלבים כופרין וחתולים וקופים ותולדות סנאים מפני שעשויים לנקר את הבית (ב״ק פ.).—ב) כמו קָדֵשׁ, בנוי לנער מיוחד למשכב זכור שהיה נהוג לפנים במקדש עשתרת וכדומה[6]): לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קדש מבני ישראל לא תביא אתנן זונה ומחיר כֶּלֶב[7])

טבא לא נפיק. — [1]) גוף המשל בארמ׳: כלבא בלא מחיה שב שנין לאנבח.—[2]) גוף המשל בארמ׳: אמרי אינשי נבח בך כלבא עול נבח בך גורייתא פוק. — [3]) גוף המשל בארמ׳: לא תדור במתא דלא צניף בה סוסיא ולא נבח בה כלבא.—[4]) גוף המשל בארמ׳: אמרי אינשי כלבא בכפניה גללי מבלע.— [5]) פרש גאון: כלבים כפרים כלב כושי הוא וישמעאלים קוראים אותו כלב ציני (תבו׳ גאו׳, גני׳, הול׳ גינזב׳, דף 249). וכך הרמב״ם בגוף הערבי: אלכלב אלציני. וכלב ציני אצל הערבים הוא כלב קטן, קצר הרגלים מלפניו. הערוך פרש: כלב קטן שצווח בלילה במדבריות. ע״כ. ורש״י (ב״ק פ.) פרש: כלבים כופריים קטנים וננסים הם ל״א כלבים גדולים של ציידים ואין מזיקין.—[6]) עי׳ הערה לקמן. — [7]) הקדמונ׳ כלם פרשו מלה זו במשמ׳ הרגילה של כלב. כך חכמי התלמוד, ואמרו: איזהו מחיר כלב האומר לחבירו הילך טלה זה תחת כלב זה (ספרי דבר׳ רסא). אך זה דחוק מאד, כי אתנן זונה הסמוך לו מעיד שהכונה כאן בדבר של זנות, ורק לזה

בית יי׳ אלהיך לכל נדר כי תועבת יי׳ אלהיך גם שניהם (דבר׳ כג יח-יט). — ג) *כֶּלֶב הַיָּם[1]), דג גדול דומה בצורתו לכלב, Haifisch; requin: כל הולך להביא את הקפוד ואת חולדת הסנאים ואת אדני השדה ואת כלב הים (ספרא שמיני ד ו). יש דברים הרבה מרבים הבל כגון מגדלי קופות וחתולות וחולדות הסנאין ואדני שדה וכלב הים (מד״ר קהל׳, כי יב). כלב הים משכנו במדינות הצפוני באירופא אזיא ואמריקא וכו׳ ארכו משנים עד ארבע אמות גופו עב כאמה וחצי האמה ראשו דומה לכלב וזנבו הקצר דומה לזנב דג (רתב׳ למודים א ו). בכל אחד משני צדי להיי כלבי הים יש שן קיצונית אחת ואיננה יוצאת ההוצה מפיו הסגור מאכלו דגים והסרטן וכו׳ עת יחם כלבי הים היא בימי הבציר והנקבה תלד בחדש ניסן ולד אחד לרוב (תוה״ט לאברמוין א, כלב הים). — *כֶּלֶב הַמַּיִם[2]), כמו כלב הים: כל שבים טהור חוץ מכלב המים מפני שהוא בורח ליבשה (כלים יז יג). כללו של דבר כל שאינו בצורת הדגים לא דג טמא ולא דג טהור כגון כלב המים והדלפון והצפרדע וכיוצא בהן (רמב״ם, מאכ׳ אסור׳ ב׳). מררת כלב המים אמרו קצתם כי כל מררת כלב המים כשעור עדשה תמית אחר שבוע (קאנון ד ו ב יד).—ובמשמ׳ אחרת, כנוי לכלב אוהב לשחות במים: וכלב ארך השער יכונה גם כן כלב המים מפני שהוא משתוקק מאד לשחות במים (תוה״ט, מפגנת היונק׳).—ד) כלב הגדול, כלב הקטן, שמות לכוכבים: ה׳ (הצורה החמשית) צורת הכלב הגדול ובערבי אלשערי אלעבור ו׳ הכלב הקטן ובערבי אלשערי אלגמייצא (ר״א בר״ח הנביא, תבנון המהלכ׳ יז, כ״י בריט״מ). והחמישית הכלב הגדול וכוכביו שמנה עשר והששית הכלב הקטן ושם שני כוכבים והשביעית הספינה וכוכביו חמשה וארבעים (ראב״ע, ראשית חכמה א). הצמחים רובם נוטעים אותם

נאות התאר תועבה שלאחריו. וכבר אמרו רוב החדשים כי הכונה במחיר כלב להנערים שהיו מזומנים למשכב זכור אצל הכנענים במקדש עשתרת, שלפי דעת רוב החכמים להם הכונה בהשם כלב כלבם שבקצת כתבות כנעניות, כמו בכתב לרנקה: בחדש ירח פעלת לכלבם ולגרם וכו׳, שהוא רשימת הסכומים הקצובים למשרתי המקדש, ואעפ״י שיש סברים כי הכונה לכלבים אמתים, בכ״ז יותר נראה דעת הסברים כי הכונה להקדשים שהיו במקדשי הכנענים.—[1]) כך גם בערב׳ כלב אלבחר.—[2]) כך בערב׳ כלב אלמא׳.

באביב ומיעוטם בחורף ובסתו ודרך זרות בקיץ בעת עלות הכלב (רבנ"ל דורלון, מג"א, ח"י ד). — °כֶּלֶב הגבור: והצורה השנית הכלב הגבור וכוכביו שמנה ושלשים והשלישית הנהר וכוכביו ארבע ושלשים (ראב"ע, ראש' חכמ' א). והיתה מפורסמת ביניהם חכמת הכוכבים והערכת שבליהם וכי הם ממונים על העולם כת אחת מהם עבדו הכלב הגבור והוא הנקרא בלשון ערבי אלשארי אלעבור ומהם שעבד כוכב צדק (מבכי' האורות, בסוף מתב' ס"ב לדוקס). — °כֶּלֶב נֹבֵחַ: והצורות השמאליות הם אחת ועשרים וכוכביהם ש"ס האחת עיש ובניה וכוכביו ט' וכו' והחמישית הכלב הנובח וכוכביו י"ב (ראב"ע, ראש' חכמ' א). שקראו לקבוץ או מחנה כוכבים אלו דוב הגדול ולמחנה אחרת כלב הנובח או נשר המעופף (נחמ' ונעים ג כס). — ואמר המשורר: אין להמוה אם מעטו גדולי המעלה ורבו השובבים, יש ברקיע שמש אחד ושני כסילים ושני כלבים (עמנ', מחבר' כו). אחשוב כי הכלב בשמים יהיה, לשמור טלי וגדי מפי אריה (שם). — ורגל הכלב: רגל הכלב הוא הנקרא אל גוזא הוא במזל תאומים ארבע מעלות חמשים ושמנה דקים (רמב"ע, כלי נחשת כט). — ה) °היה עומדת בשערי הגיהנם: ובפרשת שני דרכים אלו עומדים כמה מיני חיות ובראשם הכלב הנובח בראותו נשמה הראויה לו העוברת משם (מבנ' חסיד, הפירוד כ ד).

גור. — גרה, גרה בו את הכלב. — *כַּלְבָּה. — *לחת. — נבח. — שסה, שסה בו את הכלב.

*כָּלַב, — קל אינו נהוג.

— פע', *כִּלֵּב, — כִּלֵּב הרצען וכדומה, תפר לא בתהובים מכונים על קו ישר אלא אחד עולה ואחד יורד, אחד ארוך ואחד קצר וכדומה: ההדיוט תופר כדרכו והאומן מכלב[1] (מו"ק א ה). הרוצענין מכלבין במועד (ירוש' שם א פ ד).

— הפע', *הִכְלִיב, מַכְלִיב[1], — כמו כִּלֵּב, מְכַלֵּב.

— נתפ', °נִתְכַּלֵּב, — נתכלב[2] הכלב, נשתטה, נעשה שוטה: ויקרה להם (להכלבים) זה (השגעון) אם מהאויר אם מהמזונות והמשקים אם מהאויר שישרף החם ליחותיו ויתכלב וישתטה (קאגון דוגה).

*כַּלְבָּה, ש"נ, — א) נקבת הכֶּלֶב: מעשה בחסיד אחד שהיה מהלך בדרך וראה שני בני אדם נוקקין לכלבה (ירוש' סנה' ו כג:). לכלבה נושכת שאחזה בעליה בשלשלת אעפ"י שהיא קשורה אוחזה באדם בשוק בבגדיו (מד"ר קהל', ומולא א'י). מעשה בכלבא[3] אחת כופרית[4] שעלתה לראש הסלע ושימשה עם זכר (שם איכ' דרכי ליון). — ואמר המליץ: אל תתגר את כלבה עת להקת הכלבים סביב לה (אסף כו יז). — ב) בהשאלה, *כַּלְבָה[5] וגם *כַּלְבַת, כלי כעין צבת מברזל כפוף בשתי זרועות פחות או יותר ארוכות, Klammer, Zange; tenaille, crampon; cramp, tongs: כלבה[6] של ספרין ושל

---

[1]) כך במשנה שבתלמ' ירוש', וכן בדפוס' קדמונ' (ד"ס), וכן בהלכ' פסוק', ובנוסח' הדפוס' החדשים מכליב. ופרשו בגמ' ירוש' (שם א פ ד) דבית ר' ינאי אמרו כדרכו ממלא את המחט מכלב אחת אחת ר' יוחנן אמר בדרכו אחת אחת מכלב מפסיע. ע"כ. ושאלו בגמ' בבלי (שם דף י.) מאי מכליב? והשיבו: ר' יוחנן אמר מפסיע רבה בר שמואל אמר שיני כלבתא. ע"כ. ופרש רש"י: מפסיע שאינו תופר ביושר אלא מפזר התפירה ולהכי קרי מכליב שדומין התובי המחט לשיני הכלב רחוקות זו מזו כשיני הכלב. כלבתא, שאינו תופר כדרכו תותב זה בסמוך זה אלא שתוחב המחט פעם אחת למעלה ופעם אחת למטה ולהכי קרי ליה כלבתה דהכי קיימי שיני הכלב שן אחד גבוה מחבירו. — [1]) עפ"י הגרסה מכליב, עי' הערה למעלה. — [2]) בערב' במשמ' זו כַּלִב a), בקל.

[3]) כך בכל ספרי הדפוס. — [4]) הערוך גרס קורטית. — [5]) בערב' כֻּלַּאב b), בסור' כלבתא, ועי' הערה לקמן. — [6]) כך בכ"י אר"פ, מהדו' צו"מ, ובנוסח' כלבוס, וגרסת כלבוס לדבר זה בעצמו נמצאת עוד בגמ' בבלי: עשאו (את המסמר) כמין כלבוס (שבת ס:), כך בכל הספר' וגם בכ"י רק בקצת שנוי, כלובוס וכדומה, ויש גם קלבוס בקוף. וכן בענין הסוטה: כלבוס של ברזל מטילין לתוך פיה שאם נמחקה מגילה ואמרה איני שותה מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה (סוטה יט:). אבל נגד זה בירוש' במקום המובא בפנים, בענין המסמרים, כלבת במקום כלבוס. והנה על סמך הגרסה כלבוס החליט בנימין מוספיא ואחריו ש' קרויס (S. Kraus Lehnw.) כי זו מלה יונית-רומית, במשמ' מסמר, יתד. אבל כבר העיר י' לוי כי אין משמע' מסמר או יתד נאותה לפי הענין לא בענין המסמרים ולא בענין הסוטה, וכן ע' לֶו בהערות לש' קרויס, וכבר הזכיר י' לוי את השם הערבי כֻּלַּאב b), שהוא משמש במשמ' הרשומה בפנים, ויש עוד השם כלבתאן c) במשמ' צבת, ואעפ"י שכבר הטיל נלדק' (Nö. Mand. 120) ספק בשמיותה של המלה כלאב והשדה שהיא פרסית, בכ"ז ברור הוא כי היא מלה שמית טהורה, כמו שכבר ברר ש' פרנק' (S. Fraenkel, Aram. 83), שבלשון הערב' משמש השרש כלב בלי ספק גם במשמ' אחיזה ותפישה ולחיצה, כמו

---

a) كَلِب b) كُلَّاب c) كلبتان

רופאין ושל עושה זכוכית שנחלקה לשנים טהורה ושל נפחים שנחלקה לשנים טמאה מפני שהוא כתחילה הותה בה את הגחלים ועכשו חותה בה את הגחלים רשב"ג אומר מפני שהוא כתחילה מנקב בו את הגחלים ועכשו מנקב בו את הגחלים (תוספתא כל' ב"מ ג יא). כמה מסמרים יהו בו וכו' ר' יוסי בן חנינא אמר כ ל ב ת[1]) אינה עולה לחשבון מסמרים (ירוש' סנה' י כח).

°°כַּלְבִּי, ת"ז, לנק' כַּלְבִּית, מ"ר כַּלְבִּיִּים, כַּלְבִּיּוֹת, — מטבע הכלב: וזה קם זד בליעל ואכזר ובוצע ואיש חמדן וכ ל ב י (ר"י אברבנאל, תלונה על הזמן, או"נ ב עא). — °°תאוה כ ל ב י ת: ולזה תתחדש התאוה הכ ל ב י י ת ברוב הענינים מן הקור (קאנון א א, במזגי הבנים). שכל כונתם אינה אלא לצבות בטן ולהשביע תאותם הכ ל ב י י ת (גוה בלוס ב ה). ולרוע מזג היבש יקרה כתרת אל כלולה מיאוס והתאוה הכ ל ב י ת הוא רוצה ולא רוצה (מאיר אלדבי, ב"א ד). — °°רעב כלבי: בנשים שאין ווסתן זב כראוי או בימי הורתן תמצא הרעב כ ל ב י ותאכלנה בשר חי נתר ובורית ופחמים וכיוצא בהם (מעשה טוביה, בית חדש ב). — °°שִׁנַּיִם כלביות: הראשונים (שבשנים) הם הדקות והרחבות והם לחתוך המאכל ואחרי כן האחרים הנקראים כ ל ב י ו ת והם הזקות ועבות יותר מהראשונים וכו' שבתחלת זמן אכילתו (של הילד) לא יצטרך ל כ ל ב י ו ת ולא לטוחנות כי ירגילוהו במזון לח מאד ומבושל היטב (מ' אלדבי, ב"א ד א). המין השני מהשנים הם שנקראו כ ל ב י י ם מפני שרבו בכלב המין הזה מהשנים (בלטי הגכוריס נא). השנים הם מג' מינים הותכים כ ל ב י י ם טוחניים וכו' והקודמים לצמיחה הסמוך להם הם הכ ל ב י י ם ועומדים מכוון כנגד העינים וכו' והכ ל ב י י ם יש להם שני שרשים (תפאר' אדם יז.). — °°נגעים כ ל ב י י ם: הנה החלאים ישיגם קריאת השם מבמה פנים וכו' אם מהדמיון כאמרינו הולי הארי וחולי הפיל ואם מיוחסים אל הראשון הנזכר שקרה לו זה (ההולי) כאמרינו הנגעים הכ ל ב י י ם (קאנון א ב א ח). — °°ימים כ ל ב י י ם, ששולטים בהם, לפי אמונת הקדמונים, הכוכבים כלב הגדול והקטן, בחדש תמוז ואב: ותשים אלו המים בימים הכ ל ב י י ם בשמש (ספ' הקדחת ג ב, כ"י ברלין). והנה השרף היוצא מזה האילן הוא הצרי ונקרא באלסאמו והם מאספים אותו בימי הכ ל ב י י ם וגורפין האילן עם מגרפות של ברזל (כפר הגולה על המקדש ב א יד). זמן ליקוט הלבונה הוא בימי הכ ל ב י י ם (בס בם טו). ההום היותר חזק יתחזק בימי הכ ל ב י י ם והוא מן כ"ח תמוז עד כ"ט אב (למודי הטבע כט).

°°כַּלְבִּיּוֹת, ש"נ, — שטות הכלב: הכלב וזולתו ממה שזכרנו יקרה להם הכ ל ב י ו ת כלומר שטות והוא השתנות ממזגו אל השחוריות הרעה וארסיות ויקרה להם זה אם מהאויר אם מהמזונות (קאנון ד ו ג ה).

***כַּלְבִּית[1])**, כַּלְבִּית, כולבית, ש"נ, מ"ר כַּלְבִּיּוֹת, — מין דג קטן מאד: וציר שאין בה דגה כ ל ב י ת[2]) שוטטת בו (ע"ז ב ו). אימת מפגיע על ארי אימת יתוש על הפיל אימת סממית על העקרב אימת סנונית על

שאנו רואים משמוש מלים אחדות משרש זה במשמ' הנזכרות. וכך הסכים עמנ' לֵו בהערות לש' קרוים שם כי המלה היא שמית ובאר את הצורה כלבוס ע"י השם כלבום בסור' לכלב קטן, שבאה הצורה כלבוס במקום כלבותא אולי. עכ"פ, הצורה הזרה כ ל ב ו ס חשודה בעינינו ואין לה טעם, ולכן אין אנו חיבים לדחות בשבילה הצורה העברית כלבה של התוספתא, בפרט שיש לה סמך מהצורה כלבת שבירוש' סנה' המובא בפנים באותו הענין של מסמרים שמדובר עליו בבבלי שבת, וגרסה זו שהיא בכל ספרי הדפוס נמצאת גם בקטעי הירוש' כ"י מהגניז' בנקוד כַּלְבַּת (שרידי הירוש', מהד' גינזב', דף 262), ושתיהן תומכות זו את זו לבלתי נדחה אותן מפני הצורה כלבוס הזרה. ויש סעד לגרסה זו גם מהרמב"ם (יד החזקה, כלים יא יב), שכתב: כ ל ב י א של ספרים וכו', כך לפי נוסח' הספרים, ובתנחום ירוש' הנוסחה כלבא, ותרגם בערב': הי אלכלבתין. גם הגר"א בפרוש התוספתא כתב בפרושו כלבה ולא כלבוס. ובפרוש המלה אמר רבנו נתן וז"ל: פירוש רב יְלַ.ם ז"ל כלבוס גופו נועץ בו מסמרים מבפנים ומוציאין לחוץ שעקם אותן בשיני שפוד ודומות לאצבעות כפופות ויש כלים שעושין בהן ברזל ואותן פיות שלהן תופס בהן ברזל כשיוצא מן הכור עקומין, וי"א הן צבת של ברזל שאוחז בו ברזל ומכניסו לכור. ע"כ. ורש"י פרש יותר בדיוק בפרט לפי הענין אצל הסוטה, וז"ל: כולבוס שני שינים יש לו ונותן לתוך פיה זקוף.—[1]) במד"ר (קהל', דברי חכמים) כלבוס, כלבום, אך צורת הירוש' מכרעת.

[1]) לא נתברר מקורה, ועי' הערה לקמן. — [2]) כך בנוסח', וכן ברש"י, אך בב"י חסרות המלים „כלבית שוטטת בו", וכן בקצת דפוסים וכן במשנה ירוש' ובריו"ף (ד"ס), ועי' עוד הערה לקמן. והנה י"א שזוהי המלה כלכיד הנמצאת כמו"כ בתלמ' במשמ' דג, ומקורה ביונית, אבל מלבד שנוי הצורה וההברה, נראה כי הם שני שמות מתחלפים, כי לפי הענין כלבית הוא דג קטן מאד, וכך פרשו כל המפרשים, ואלו כלכיד אינו דג קטן בטבעו. ומקור המלה אינו ידוע, ואין הכרע כי אינה שמית. —

הנשר אימת כילבית[1]) על לויתן (שבת עז:). ואיזו ציר שיש בה דגה כל שכילבית אחת או שתי כילביות שוטטות בו (ע"ז לט:). נכרי שהביא עריבה מליאה חביות ונמצאת כילבית[2]) באחת מהן (שם מ.). שדרך כלבית ליגדל מאיליה בציר של דגים טהורים ואם יש ציר דג טמא עמו לא תיגדל כלבית בו (רמב"ם ע"ז ג ו). גוי שהביא חבית מלאה מציר של דגים אם כולבית אחת שוטטת בו מותר שזה סימן שהוא מדגים טהורים שאין דרך כולבית לגדל בציר דגים טמאים (טור יו"ד פג). ולטהר את הכלבית ואת הצב (שו"ת מהר"מ אלשקר מד).

כלה[3]), ממנו א. כלה, ב. כלה, כלה, כליון, תכלה, תכלית, מכלה, מכלות, *כלוי, *כליה, *כלות, — ועי' כלי.

א. כלה[4]), פ"ע, כלתה, כליתי, כלו, כלינו, כליתם, יכלה, יכל, תכלה, ותכל, יכלו, תכלינה, כלות, ככלות, כלתו, כלותם. — כלה דבר, א) נשלם, נעשה בו כל הנצרך, vollendet ; être achevé ; be completed : ובשנה האחת עשרה (למלכות שלמה) בירח בול הוא החדש השמיני כלה הבית לכל דבריו ולכל משפטו ויבנהו שבע שנים (מ"א ו לח). ותכל[5]) כל עבדת משכן אהל מועד (שמות לט לב). כי יי' אלהים אלהי עמך לא ירפך ולא יעזבך עד לכלות כל מלאכת עבודת בית יי' (דהי"א כח כ). והשיר משורר והחצצרות מחצצרים הכל עד לכלות העלה (דהי"ב כט כח). ויחזקום אחיהם הלוים עד כלות המלאכה (שם לד). ותכן כל מלאכת שלמה עד היום מוסד בית יי' ועד כלתו (שם ח יו). — והזמן, נשלם, עבר כלו: ותכלינה שבע שני השבע אשר היה בארץ מצרים ותחלינה שבע שני הרעב לבוא (בראש' מא נג-נד). — והקציר: עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לוא נושענו (ירמ' ח כ). כעללת אם כלה בציר (ישע' כד יג). ימים על שנה תרגזנה בטחות כי כלה בציר אסף בלי יבוא (שם לב י). ותדבק (רות) בנערות בעז ללקט עד כלות קציר השערים וקציר החטים (רות ב כג). — ודבר פלוני: ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר יי' בפי ירמיהו העיר יי' את רוח כורש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו וכו' (דהי"ב לו כב). — וחזיון וכדומה: וישבע בחי העולם כי למועד מועדים וחצי וכו' תכלינה כל אלה (דני' יב ז), יבאו ויהיו כל הדברים אשר חזה בשלמותם. — והרעה, הגזרה וכדומה, כלתה הרעה מפלוני, החלטה החלטה גמורה ושלמה ואי אפשר לשנותה: אם כה יאמר טוב שלום לעבדך ואם חרה יחרה לו דע כי כלתה הרעה מעמו (ש"א כ ז). כי אם ידע אדע כי כלתה הרעה מעם אבי לבוא עליך ולא אתה אגיד לך (שם ט). וכלה אפי והנחתי חמתי בם והנחמתי (יחזק' ה יג), יהיה שלם, יבא כלו. — ואל פלוני, על פלוני: ועתה דעי וראי מה תעשי כי כלתה הרעה אל אדנינו ועל כל ביתו (שם כה יז). והמן עמד לבקש על נפשו מאסתר המלכה כי ראה כי כלתה אליו הרעה מאת המלך (אסת' ז ז). — ב) אפס, לא יש יותר, zu Ende, erschöpft s. être epuisé, fini ; be consummed, exhausted, spent : ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר וכו' ותלך ותתע במדבר באר שבע ויכלו המים מן החמת (בראש' כא יד-יה). כד הקמח לא תכלה[1]) וצפחת השמן לא תחסר (מ"א יז יד). כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חסר (שם יו). — והדשא וכדומה, יבש, נחרב: כי יבש חציר כלה דשא ירק לא היה (ישע' יה ו). — והכעס: זורע עולה יקצור און ושבט עברתו יכלה (משלי כב ח). — ואנשים, אבדו, נשמדו: ועזבי יי' יכלו (ישע' א כח). כי אפס עריץ וכלה לץ ונכרתו כל שקדי און (שם כט כ). ובחרב וברעב יכלו (ירמ' יד טו). ותמו כל איש יהודה אשר בארץ מצרים בחרב וברעב עד כלותם (שם מד כז). שלשתיך בדבר ימותו וברעב יכלו בתוכך (יחזק' ה יב). ונפלה (העיר) וכליתם בתוכה (שם יג יד). כי אני יי' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם (מלא' ג ו). מנשמת אלוה יאבדו ומרוח אפו יכלו (איוב ד ט). כי רשעים יאבדו ואיבי יי' כיקר כרים כלו בעשן כלו (תהל' לז כ). הסר מעלי נגעך מתגרת ידך אני כליתי (שם לט יא). יבשו יכלו שטני נפשי (שם עא יג). כי כלינו באפך ובחמתך נבהלנו (שם צ ז). — ובמשמ' נמס, נתמסמס וכדומה, הכליות מחלי: כלו כליתי בחקי (איוב יט כז). — והגוף, מאפיסת כח: יכל בשרו מראי (איוב לג כא). ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך (משלי ה יא). — ומצער: כלה שארי ולבבי (תהל' עג כו). — והענן, נתפזר: כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה (איוב ז ט). — והעינים, כלו מבכי, מצער, נפסדו: כלו בדמעות עיני (איכ' ב יא).

[1]) כך בנוסח' הדפוס', ובכ"י כולבית, וכן בקצת דפוס' (ד"ס). — [2]) כך בנוסח', ובכ"י כילבית, בכף.

[3]) רק בעבר' במשמ' זו. ואומרים חלא"ש כי גם באשור' כלו במשמ' פסק.

[4]) עי' הערה להשרש. — [5]) כמו ותפן וכדומה.

— [1]) אמר ר"י חיוג: קמוץ והיה ראוי בסגול. וכן רד"ק: בקמץ ומשפטו בסגול. ואמרו רוב החדשים כי הוא בפעולת

ורבצת ואין מחריד וחלו פניך רבים ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם (איוב יא יט-כ).—ובמליצה, בתקוה, בתשוקה וכדומה: בניך ובנתיך נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכלות[1]) (דבר׳ כח לב). ופראים עמדו על שפים שאפו רוח כתנים כלו עיניהם כי אין עשב (ירמ׳ יד ו). עודינה תכלינה עינינו אל עזרתנו הבל בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושע (איכ׳ ד יז). יגעתי בקראי נחר גרוני כלו עיני מיחל לאלהי (תהל׳ סט ד). כלו עיני לאמרתך לאמר מתי תנחמני (שם קיט פב). עיני כלו לישועתך (שם קכג).—ובמשמ׳ זו גם הנפש: נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות יי׳ (תהל׳ פד ג). כלתה לתשועתך נפשי לדברך יחלתי (שם קיט פא). — ודברים מפשטים: כי עוד מעט מזער וכלה זעם (ישע׳ י כה). כי אפס המץ כלה שד[2]) תמו רמס מן הארץ (שם יו ד). בעוד שנה כשני שכיר וכלה כל כבוד קדר (שם כא יו). חסדי יי׳ כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו (איכ׳ ג כב). והצליח עד כלה זעם (דני׳ יא לו).—והימים: למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון ויכלו בבשת ימי (ירמ׳ כ יח). ימי קלו מני ארג ויכלו באפס תקוה (איוב ז ו). כי כלו בעשן ימי (תהל׳ קב ד). — והחיים: כי כלו ביגון חיי ושנותי באנחה (שם לא יא). — והכח: אל תשליכני לעת זקנה ככלות כחי אל תעזבני (שם עא ט). — והרוח: מהר ענני יי׳ כלתה רוחי אל תסתר פניך ממני ונמשלתי עם ירדי בור (שם קמג ז). — ובתו״מ במשמ׳ זו של נגמר ואין יותר: עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית עד שתכלה הליחה כל זמן שבני אדם חורשים ליטע במקשאות ובמדלעות (שבי׳ ב א). ולמה אמרו שלש ארצות שיהו אוכלין בכל אחת ואחת עד שיכלה האחרון שבה (שם ט ג). כל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן הבית וכו׳ אוכלין ברגילה עד שיכלו סגריות מבקעת בית נטופה (שם ה). המוליך פירות שביעית ממקום שכלו למקום שלא כלו או ממקום שלא כלו למקום שכלו (פסח׳ ד ב). בשעה שאדם מת והגוף כלה הקב״ה מעמידו בדין (מכי׳ בשלח ב). אלולי ששתפו ישראל שמו של הקב״ה בעבודה זרה כלים[3]) היו מן העולם (שם משפט׳ יז). משה רבינו לא הוכיח את ישראל אלא משכלו ימיו משנטה למות (ספרי דבר׳ נד). לכך נתנו (את השמן בנר) משעה ראשונה שיכלה בנר (ירוש׳ שבת ג ו:). לכך נתנן (את החטים באדמה) משעה ראשונה שיכלו בקרקע (שם). בור הרבים מימיו מצויין לכלות בור היחיד אין מימיו מצויין לכלות (שם ערוב׳ ב כ:). אחד מעובה ואחד מידק כדי שיהו כלים בבת אחת (שם כוכ׳ ג נד:). צריך שתכלה ברכה עם הפת (בבלי ברכ׳ לט.). לאדם שמגבל את הטיט אם יש לו מים רבים מים אינן כלין והטיט מגובל יפה אם יש לו מים מועטין מים כלין והטיט אינו מתגבל יפה (תעני׳ יט:). אין בן דוד בא עד שיכלו כל נשמות שבגוף (יבמ׳ סב.). הטל עליהן צורכי ציבור והן כלין מאליהן (סנה׳ יז.). אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח מישראל (שם צח.). אין בן דוד בא וכו׳ עד שתכלה פרוטה מן הכיס (שם צז.). אמר רב כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים (שם:). אמר להם יהודה הניחו לזקן עד שתכלה הפת (מדר׳ ברא׳ צא).—ורגל מן השוק, שלא יהיו הלכים יותר בשוק: מצותה (של נר חנכה) משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק (שבת כא:). מצות הדלקתו משקיעת החמה עד שיכלה הרגל מן השוק (סופרים כ ד). ואחרי ככלות[1]) הכל לבדו ימלוך נורא (בקשות, אדון עולם).— ואמר המשורר: כלו עלומיו ועוד לא פרחו ציצי כרמיו (רשב״ג, המור לאומרים). ועוז ממשלו (של הבורא) עולם לא יכל (רמב״ע דיואן רלו, כ״י בודל׳).—ובמשמ׳ השתוקק: נכספו גרי ארצות לחזות הודו ואל נדבת ימינו כלו (רמב״ע, תרשיש א קנה).—ובמשמ׳ הגיע קצו עד מקום פלוני: נתמעטה (המחיה שפשתה הבהרת עליה) והלכה לה וכו׳ אם מבפנים היא כלה סימן פשיון לפנימית (נגע׳ ו ה). מ״ד מעיקר הגדר מושחין מקום שהחוט כלה אסור והשאר מותר (ירוש׳ כלא׳ ו ל:). מעשה במבוי אחד שצידו אחד כלה לים וצידו אחד כלה לאשפה (ערוב׳ ח.). היה מודד ובא וכלתה מדתו על שפת תקרה (שם מב:).—*כלה עורב, עי׳ עורב.

—פע׳, כלה, כלתה, כליתי, כלו, כליתם, כלינו, כלות, ככלות, כלה, כלו, מכלה, מכלות, אכלה, תכלה, יכלה, ויכל, ותכל, יכלו, ויכלו, כלנו, כלם, כלתו, כליתיך,

נל״א, אך לא נתבררה הסבה לזה.—[1]) אמר רד״ק: והוא תאר. וכן החדשים. אבל זה דחוק, והפעל ראות שלפניו בבינוני מעיד עליו שגם הוא בינוני בקמץ פ״פ במקום חולם, וכן נוהג פעל זה בתו״ם כמו שמובא לקמן: כלים היו, ולא כולים. וכמו כהות במקום כהות, עי״ש. —[2]) וי״א כי זה ש״ת כמו שודד.—[3]) במקום כולים.

—[1]) והעיר רמב״ת ע״ז: וכן צריך להניע השבא במלת ככלות הכל כי היא עומדת תמורת העבד שבמלת אשר מלך (דרכי נעם ט).

כְּלוֹנִי, כַּלּוֹם, כַּלּוֹתִי, כַּלּוֹתְךָ, כַּלֹּתוֹ, כַּלּוֹתָם, אֲכַלֶּךָ, אֲכַלֵּם, יְכַלֵּהוּ,—עשה שיכלה, בהמשמעות של הקל, א) כִּלָּה לְדַבֵּר, דבר כל דבריו וחדל ולא דבר יותר: וילך יי׳ כאשר כִּלָּה לדבר אל אברהם (בראש׳ יח לג). ויהי הוא טרם כִּלָּה לדבר והנה רבקה יצאת (שם כד יה). אני טרם אֲכַלֶּה לדבר אל לבי והנה רבקה יצאת (שם מה). וַיְכַל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם (שם יז כב). ויתן אל משה כְּכַלֹּתוֹ לדבר אתו בהר סיני שני לחת העדת (שמות לא יח). והיה כְּכַלֹּת השטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם (דבר׳ כ ט). ויהי כְּכַלֹּתוֹ לדבר וישלך הלחי מידו (שופט׳ יט יז). ויהי כְּכַלּוֹת דוד לדבר את הדברים האלה אל שאול ויאמר שאול (ש״א כד יז). כְּכַלּוֹתְךָ את כל דברי המלחמה לדבר אל המלך (ש״ב יא יט). ויהי כְּכַלּוֹת ירמיהו לדבר את כל אשר צוה יי׳ לדבר אל כל העם ויתפשו אתו הכהנים והנביאים (ירמ׳ כו ח).—ופעולות אחרות: כאשר כִּלָּה יצחק לברך את יעקב (בראש׳ כז ל). וַתְּכַל להשקתו ותאמר גם לגמליך אשאב עד אם כִּלּוּ לשתת (שם כד יט). וַיְכַל יעקב לצות את בניו (שם מט לג). ובקצרכם את קציר ארצכם לא תְכַלֶּה פאת שדך לקצר (ויקר׳ יט ט). וְכִלָּה אהרן ובניו לכסת את הקדש (במד׳ ד יה). ביום כַּלּוֹת משה להקים את המשכן (שם ז א). כי תְכַלֶּה לעשר את כל מעשר תבואתך וכו׳ ונתתה ללוי לגר ליתום ולאלמנה (דבר׳ כו יב). ויהי כְּכַלּוֹת משה לכתב את דברי התורה הזאת על ספר וכו׳ (שם לא כד). ויהי כְּכַלּוֹת ישראל להרג את כל ישבי העי וכו׳ (יהוש׳ ח כד). ויהי כְּכַלּוֹת יהושע ובני ישראל להכתם מכה גדולה מאד עד תמם וכו׳ (שם י כ). וַיְכַלּוּ לנחל את הארץ לגבולתיה (שם יט מט). ויהי כאשר כִּלָּה להקריב את המנחה וישלח את העם (שופט׳ ג יח). ויהי כְּכַלֹּתוֹ להעלות העלה והנה שמואל בא (ש״א יג י). ויקח את בת פרעה ויביאה אל עיר דוד עד כַּלֹּתוֹ לבנות את ביתו (מ״א ג א). וַיְכַל חירם לעשות את כל המלאכה (שם ז מ). ויהי כְּכַלּוֹת שלמה להתפלל אל יי׳ וכו׳ (שם ח נד). ויהי כְּכַלּוֹת שלמה לבנות את בית יי׳ וכו׳ (שם ט א). ויהי כְּכַלֹּתוֹ לעשות העלה ויאמר יהוא (מ״ב י כה). אל תודעי לאיש עד כַּלֹּתוֹ לאכל ולשתות (רות ג ג). והיה אם כִּלָּה (הגבי) לאכול את עשב הארץ וכו׳ (עמו׳ ז ב). והיה כְּכַלֹּתְךָ לקרא את הספר הזה תקשר עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת (ירמ׳ נא סג). יואב בן צרויה החל למנות (את העם) ולא כִלָּה (דהי״א כז כד). ויחלו באחד להדש הראשון לקדש וכו׳ וביום ששה עשר לחדש הראשון כִּלּוּ (דהי״ב כט יז). וּכְכַלּוֹת (יחזקיהו) להעלות כרעו המלך וכל הנמצאים אתו וישתחוו (שם כט). וּכְכַלּוֹת נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה (דני׳ יב ז).—ועם מ אחריה, כִּלָּה מִן, במשמ׳ זו: וַיְכַל משה מדבר אתם ויתן על פניו מסוה (שמות לד לג). וְכִלָּה מכפר את הקדש (ויקר׳ יו כ). וַיְכַלּוּ (אלעזר ויהושע) מחלק את הארץ (יהוש׳ יט נא). וַיְכַל מהתנבות ויבא הבמה (ש״א י ג). וַיְכַל דוד מהעלות העולה והשלמים ויברך את העם (ש״ב ו יח). בְּכַלּוֹתְךָ מחטא תקריב פר בן בקר תמים (יחזק׳ מג כג).—ועם שֵׁם אחריו, כִּלָּה המעשה, עשהו כֻּלּוֹ, עשהו בשלמות הראויה: וַיְכַל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה (בראש׳ ב ב). והנגשים אצים לאמר כַּלּוּ מעשיכם (שמות ה יג). מדוע לא כִלִּיתֶם חקכם ללבן כתמול שלשם (שם יד). וַיְכַל משה את המלאכה (שם מ לג). ויבן את הבית וַיְכַלֵּהוּ (מ״א ו ט). ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה וַיְכַל את כל ביתו (שם ז א). עד אם כִּלּוּ את כל הקציר (רות ב כא). וְכִלָּה את מדות הבית הפנימי (יחזק׳ מב יה).—ועם מלות הרמז אחריה, לאמר השלים לעשות הנאמר שם למעלה: וּכְכַלּוֹת אלה (לעשות מה שמספר שם) נגשו אלי השרים (עזר׳ ט א). וּכְכַלּוֹת כל זאת יצאו כל ישראל הנמצאים לערי יהודה (דהי״ב לא א).—ובהשמטת הדבר הנשלם: וישבו ביום אחד לחדש העשירי לדריוש הדבר וַיְכַלּוּ בכל אנשים ההשיבו נשים נכריות (עזר׳ י יו-יז). ויאמר (סנבלט) מה היהודים האמללים עשים היעזבו להם היזבחו הַיְכַלּוּ ביום היחיו את האבנים (נחמ׳ ג לד). וּכְכַלּוֹתָם (להשמיד ולהחרים) ביושבי שעיר עזרו איש ברעהו (דהי״ב כ כג). וּכְכַלּוֹתָם (המלאכה) הביאו לפני המלך (שם כד יד).—הָחֵל וְכַלֵּה: ביום ההוא אקים אל עלי את כל אשר דברתי אל ביתו החל וְכַלֵּה (ש״א ג יב).—עד לְכַלֵּה, עד גמר הדבר: וישמחו כל השרים וכל העם (על הקריאה להתנדב לבדק הבית) ויביאו וישליכו לארון עד לְכַלֵּה (דהי״ב כד י). וינדעו האשרים וינתצו את הבמות ואת המזבחות מכל יהודה ובנימן ובאפרים ומנשה עד לְכַלֵּה (שם לא א).—ואת הזמן, הימים וכדומה: שלש מאות ותשעים יום (תשכב על צדך) ונשאת עון בית ישראל וְכִלִּיתָ את אלה (הימים) ושכבת על צדך הימיני שנית וכו׳ ולא תהפך מצדך אל צדך עד כַּלּוֹתְךָ ימי מצורך (יחזק׳ ד ה-ח). שבעת ימים יכפרו את המזבח וכו׳ וַיְכַלּוּ את הימים והית

ביום השביני והלאה יעשו הכהנים (שם מג כו-כז).—ואת הכעס וכדומה: כלה יי׳ את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון ותאכל יסדתיה (איכ׳ ד יא). הרחוק בדבר ימות והקרוב בחרב יפול והנשאר והנצור ברעב ימות וכליתי חמתי בם (יחזק׳ ו יב). עתה מקרוב אשפוך חמתי עליך וכליתי אפי בך ושפטתיך כדרכיך (שם ז ח).—והרעה וכדומה: עצה עיניו לחשב תהפכות קרץ שפתיו כלה רעה (משלי יו כט).—כלה את הכלי, עשה את קצהו: ואל אמה תכלנה מלמעלה (בראש׳ ו יו).—ב) כלה את העם, הארץ וכדומה, אבדו, החריבו, השמידו: וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל השבע בארץ מצרים וכלה הרעב את הארץ (בראש׳ מא ל). ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול (שמות לב י). להרג אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה (שם יב). לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה פן אכלך בדרך (שם לג ג). אמר אל בני ישראל אתם עם קשה ערף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך (שם ה). בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלתם להפר בריתי אתם (ויקר׳ כו מד). הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע (במד׳ יו כ). ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי (שם כה יא). ונשל יי׳ אלהיך את הגוים האל מפניך מעט מעט לא תוכל כלתם מהר פן תרבה עליך חית השדה (דבר׳ ז כב). ידבק יי׳ בך את הדבר עד כלתו אתך מעל האדמה (שם כח כא). ונלחמת בו עד כלותם אתם (ש״א יה יח). האיש אשר כלנו ואשר דמה לנו נשמדנו מהתיצב בכל גבל ישראל (ש״ב כא ה). ארדפה איבי ואשמידם ולא אשוב עד כלתם ואכלם ואמחצם ולא יקומון (שם כב לח-לט). באלה תנגח את ארם עד כלותם (מ״א כב יא). והכית את ארם באפק עד כלה (מ״ב יג יז). וחלה חרב בעריו וכלתה בדיו (הוש׳ יא ו). הכיתה אתם ולא חלו כליתם מאנו קחת מוסר (ירמ׳ ה ג). ושלחתי אחריהם את החרב עד כלותי אותם (שם ט יה). כי אכלו את יעקב ואכלהו ויכלהו ואת נוהו השמו (שם י כה). כי בחרב וברעב ובדבר אנכי מכלה אותם (שם יד יב). אשר טפחתי ורביתי איבי כלם (איכ׳ ב כב). ואמר לשפך חמתי עליהם במדבר לכלתם (יחזק׳ כ יג). ואשפך עליהם זעמי באש עברתי כליתים (שם כב לא). וטמאו את שם קדשי בתועבותם אשר עשו ואכל אותם באפי (שם מג ח). אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה (איוב ט כב). כלה בחמה כלה ואינמו (תהל׳ נט יד). הלוא תאנף בנו עד כלה לאין

שארית ופליטה (עזר׳ ט יד). מן בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא כלום בני ישראל (דהי״ב ח ח). כמעט כלוני בארץ ואני לא עזבתי פקדיך (תהל׳ קיט פז).—ודברים לא בע״ח: את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבת נפש (ויקר׳ כו יו). וכבוד יערו וכרמלו מנפש ועד בשר יכלה והיה כמסס נסס (ישע׳ י יח). שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה סעפיה (שם כז י). ולנה (האלה) בתוך ביתו וכלתו ואת עציו ואת אבניו (זכר׳ ה ד).—והכח: ואני אמרתי לריק יגעתי לתהו והבל כחי כליתי (ישע׳ מט ד). — והזמן, הימים, השנים: ויכל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה (תהל׳ עח לג). כי כל ימינו פנו בעברתך כלינו שנינו כמו הגה (שם צ ט).—ואת העינים ע״י מניעת דבר: אם אמנע מחפץ דלים ועיני אלמנה אכלה ואכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה (איוב לא יו-יז).—ובמשמ׳ הפסיק: השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת לאות לבני מרי ותכל תלונתם (במד׳ יז כה).—וכלא כמו גל״א, במשמ׳ כלה: שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך לכלא[1]) הפשע (דני׳ ט כד).—ובתו״ם: הזנות והכשפים כילו את הכל (סוט׳ ט יג). אמר (אברהם) לפני הקב״ה רבון העולמים כרת ברית עם נח שאינך מכלה את בניו (מד״ר בראש׳ מד). בג׳ מקומות בא הקב״ה להתוכח עם ישראל ושמחו אומות העולם ואמרו כלום (הם) יכולין להתוכח עם בוראן עכשיו הוא מכלן מן העולם (שם ויקר׳ כז). שהרבה כשרים היו בהם וקנא הקב״ה לכולם שביקש להם לכלות הטובים עם הרעים (שם במד׳ ט). בשעה שעשו ישראל את העגל ביקש הקב״ה לכלות שונאיהן של ישראל (שם דבר׳ א). נשבעת שאתה מכלה את בניך בעגל וחזרת בך (שם ג). בא עליו החרם ומכלה אותו (פדר״א לח).—ואמר הפיטן: ברח דודי עד שתחפץ אהבת כלולנו, שוב לרחם כי כלוננו, מלכי יון הרשעה שובבנו תוללנו, הרוס וקעקע בצתם מתלנו (יוצ׳ א פסח, ברח דודי).—וכלה דבר מפלוני: אבינו מלכנו כלה דבר וחרב ומשחית מבני בריתך (תפלת א״מ, מחז׳ ר״ה).—ולווי כל[2]), ואמר הפיטן: כל בחמה כל, להתנכל בעם קדשך, כל ואינימו ועלימו שפך זעמך (מנח׳ מלוגזגו, בתי ידות, הודך אורי).—ג) *כלה הגליון וכדומה, גמר אותו, הגיע בו עד קצהו: היה הגימ״ל מכלה את הגויל אם גורדו ונשתייר שם ירך קטנה כשר (ירוש׳ מגי׳ א עא ג).

— [1]) י״ם שהכונה היתה כאן למקור, במשמ׳ א.כלא.
— [2]) כמו גל מן גלה.

—ד) כָּלְתָה הנפש, הרוח, לצאת, לדבר, במשמ׳ של תשוקה, השתוקקה אליו: וַתְּכַל[1] דוד המלך לצאת אל אבשלום כי נחם על אמנון כי מת (ש״ב יג לט).

—פע׳, כִּלָּה, כִּלָּה, וַיְכַלּוּ, כַּלּוּ[2]),— א) כִּלָּה הדבר, נעשה כלו בשלמותו: וַיְכֻלּוּ השמים והארץ וכל צבאם (בראש׳ ב א). כָּלּוּ[3]) תפלות דוד בן ישי (תהל׳ עב כ). — ב) *נשמד: א״ר מני אילולי זכות אשתו של עובדיה כבר היו ישראל מכולין[4]) באותה שעה (פסיק׳ דר״כ, ב׳,ל׳).

—נתפ׳, *נתכלה,—שכלוהו, אבדוהו והוא נאבד, נשמד: כשהיו באין לטעון את הארון היו מפרקין את הפרכת מפניו והיו זנים עיניהם מן הארון לפיכך היו מתכלים (מד״ר במד׳ ה). אמר האלהים למשה עשה להם תקנה כדי שלא יתכלו מן העולם (שם). שנתכלו בגלות (שם יג). זה פרעה והמצריים שכיון שנתכלו במכות שלא בטובתם שלחו את ישראל (שם שמות כ).— ואמר הפיטן: שכבו בעלוף כתוא מכמר ואין דולה, המלאים גער ואין מרפא עולה, הרי כמה שנים הממני להתכלה, אנושים בוכות ואם באלה (קינ׳ לת״ב, איכה תפארתי).

ב׳ כָּלָה,—א) תה״פ, במשמ׳ כֻּלּוֹ, שלא ישאר כלום, gänzlich; entièrement; wholly: עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים אחרי כן ישלח אתכם מזה כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה (שמות יא א).—ולכלה במשמ׳ זו: ובהכנעו שב ממנו אף יי׳ ולא להשחית לכלה (דה״ב יב יב).—כלה היא מעם פלוני לעשות כך וכך, דבר מחלט שאין לשנותו: ויטל שאול את החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי כלה היא מעם אביו להמית את דוד (ש״א כ לג).—ב) ש״ז, שם המפשט מן הפעל כִּלָּה במשמ׳ אבד והשמיד, Vertilgung; extermination,—ותבוא לבדה כמו מלת קריאה במשמ׳ אשמיד ואאבד: ויאמר יי׳ זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה[5]) ואם לא אדעה (בראש׳ יח כ-כא), ר״ל אז נגזרה עליה כלה. — ועשה כלה בפלוני: וגם בימים ההמה נאם יי׳ לא אעשה אתכם כלה (ירמ׳ ה יח). כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הפצותיך שם אך אתך לא אעשה כלה (שם ל יא). שממה תהיה כל הארץ וכלה לא אעשה (שם ד כז). עלו בשרותיה ושחתו וכלה אל תעשו (שם ה י). ויהי כהנבאי ופלטיהו בן בניה מת ואפל על פני ואזעק קול גדול ואמר אהה אדני יי׳ כלה אתה עשה את שארית ישראל (יחזק׳ יא יג). ותחס עיני עליהם משחתם ולא עשיתי אותם כלה במדבר (שם כ יז). ובשטף עבר כלה יעשה מקומה[1]) ואיביו ירדף חשך (נחום א ח). וברחמיך הרבים לא עשיתם כלה ולא עזבתם (נחמ׳ ט לא). ויעש הבא אליו כרצונו ואין עומד לפניו ויעמד בארץ הצבי וכלה בידו (דני׳ יא יו).— לכלה: ובקעתי רוח סערות בחמתי וגשם שטף באפי יהיה ואבני אלגביש בחמה לכלה (יחזק׳ יג יג). — כלה ונחרצה, לחזק הדבור, כלה שלמה וגמורה: כי כלה ונחרצה אדני יי׳ צבאות עשה בקרב כל הארץ (ישע׳ י כג). ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי מאת אדני יי׳ צבאות על כל הארץ (שם כח כב). ועד כלה ונחרצה תתך על שומם (דני׳ ט כז).—כלה אך נבהלה: גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם ביום עברת יי׳ ובאש קנאתו תאכל כל הארץ כי כלה אך נבהלה יעשה את כל ישבי הארץ (צפנ׳ א יח).

ג׳ כְּלָה, פ״י,—כמו כָּלָא[2]), עי״ש: במבחר קברינו קבר את מתך איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מקבר מתך (בראש׳ כג ו), במקום יכלא. ואת בניהם כלו בבית (ש״א ו י), במקום כלאו. והכתיב באלף וכבר קראו כמו ל״י כלאתי עי׳ שם בערך כלא. — ובתלמ׳: אמר ר׳ תנחומא מפני מה התקינו שומע תפילה ברכ׳ חמש עשרה כנגד ה׳ למבול ישב שהוא כולה[3]) את הפורענות מלבוא לעולם (ירוש׳ ברכ׳ ב ה). — ואמר המשורר: ולי אבות וכו׳ בצדקתם ותומתם מליצים דבר צדקי ואף מונעים וכלים, ולי אדון אשר אמר בטחבי ואפיל בנעימים לך חבלים (ר״ש הנגיד, הלי תעב).

—[1]) אמרו הקדמונ׳ כי נשמטה כאן המלה נפש, וי״א כי במקום המלה דוד היה כתוב רוח, והחדשים אמרו עוד כי במקום הפעל צ״ל בקל וַתְּכֶל.—[2]) עי׳ הערה לקמן.—

[3]) אמר ר״י חיוג: והפועל שלא הוזכר שם פועלו וכו׳ כלו תפלות דוד ויכלו השמים שהשרק וקמץ חטף אחד הם בבנין זה ובכמה מקומות. ע״כ. וכן שאר המדקדקים הקדמונ׳ ורוב החדשים, והוא מפני הדגש שבלמד, אך י״א כי הוא מן קל.—[4]) כך בנוסח׳, ובכ״י כרמולי: נופלין ובתנחומא וכמו״כ בערוך ערך חמה: כבר כלו ישראל.

[5]) יש מפקפקים בנוסח׳ זו ומגיהים הגהות מתחלפות.

—[1]) יש מגיהים בקמיו.

[2]) אמר ר״י חיוג וז״ל: והענין השלישי נשתמשו בו בשתי לשונות בהא ובאלף לפי שדרכם להמיר זו בזו כמו שהודעתיך יש מהם מי שדבר כליתי רגלי כליתני לא יכלה ממך ויתכן להיות מזה ואת בניהם כלו בבית זהו לשון ההא כמו שנאמר בנה בניתי בנו יבנה ויש מי שדבר כלא כלאו שמים כלאה יבולה וכו׳ זהו לשון האלף.

—[3]) כך בכל ספרי הדפוס׳, ובכ״י רומא כילה, ובקטעי

כָּלֶה, ת״ז, לנק׳ כָּלָה, מ״ר כָּלִים, כָּלוֹת, — מי שהוא כלה: ועיניך ראות וְכָלוֹת[1]) (דבר׳ כח לב). — ובסהמ״א: וכיון שאתה עושה זה בעניני עולמך הכלה כל שכן שתעשה כפלים בעניני אחריתך הקיימת (חו״ה, יחוד המעשה ו).

א. כַּלָּה[2]), ס״נ, כַּלָּתוֹ, כַּלָּתָהּ, כַּלָּתְךָ, כַּלָּתֵךְ, מ״ר כַּלּוֹת, ככ׳ כַּלּוֹתֵיכֶם, כַּלּוֹתֵיהֶם, — א) אֵשֶׁת בְּנוֹ, Schwieger-tochter; belle fille; daughter-in-law: ויקח תרח את אברם בנו וכו׳ ואת שרי כַּלָּתוֹ אשת אברם בנו (בראש׳ יא לא). ויקח יהודה אשה לער בכורו ושמה תמר ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יי׳ וימתהו יי׳ וכו׳ ויאמר יהודה לתמר כַּלָּתוֹ שבי אלמנה בית אביך (שם לח ו-יא). ויגד ליהודה לאמר זנתה תמר כַּלָּתֶךָ וגם הנה הרה לזנונים (שם כד). ערות כַּלָּתְךָ לא תגלה אשת בנך הוא (ויקר׳ יח יה). וְכַלָּתוֹ (של עלי) אשת פינחס (כנו) הרה ללת (ש״א ד יט). ותשב נעמי ורות המואביה כַּלָּתָהּ עמה (רות א כב). כי כַּלָּתֵךְ אשר אהבתך ילדתו (שם ד יה). ותצא (נעמי) מן המקום אשר היתה שמה ושתי כַּלֹּתֶיהָ עמה וכו׳ ותאמר נעמי לשתי כַלֹּתֶיהָ לכנה שבנה אשה לבית אמה (שם א ז-ח). על כן תזנינה בנותיכם וְכַלּוֹתֵיכֶם תנאפנה (הוש׳ ד יג) כי בן מנבל אב בת קמה באמה כַּלָּה בחמתה (מיכ׳ ז ו). ואיש את כַּלָּתוֹ טמא בזמה (יחזק׳ כב יא). ותמר כַּלָּתוֹ ילדה לו את פרץ ואת זרח (דהי״א ב ד). — ובתו״מ: בתו ובת בתו ובת בנו וכו׳ ו כ ל ת ו הרי אלו פוטרות צרותיהן (יבמ׳ א א). כ ל ת ו של רבי הושעיא נכנסה מעוברת (ירוש׳ כתוב׳ א כה ג). באותה שעה נצטרע אבדן וטבעו שני בניו ומיאנו שתי כ ל ו ת י ו (יבמ׳ קה:). — ב) נערה ביום חתונתה, Braut (am Tage der Vermählung), fiancée (le jour de noce); bride (the day of wedding): התשכח בתולה עדיה כַּלָּה קשריה (ירמ׳ ב לב). והשבתי מערי יהודה ומחצות ירושלם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כַּלָּה כי לחרבה תהיה הארץ (שם ז לד). עוד ישמע במקום הזה וכו׳ בערי יהודה ובחצות ירושלם הנשמות מאין אדם ומאין יושב ומאין בהמה קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כַּלָּה קול אמרים הודו את יי׳ צבאות (שם לג י-יא). יצא חתן מחדרו וְכַלָּה מחפתה (יואל ב טז). כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים כַּכַּלָּה (ישע׳ מט יח). כחתן יכהן פאר וְכַכַּלָּה תעדה כליה (שם סא י). ומשוש חתן על כַּלָּה ישיש עליך אלהיך (שם סב ה). — ובשיר החתן לכלתו: אתי מלבנון כַּלָּה אתי מלבנון תבואי וכו׳ לבבתני אחתי כַלָּה לבבתני באחד מעיניך באחד ענק מצורניך מה יפו דדיך אחתי כַלָּה וכו׳ נפת תטפנה שפתותיך כַּלָּה וכו׳ גן נעול אחתי כַלָּה (שה״ש ד ח-יב). באתי לגני אחתי כַלָּה אריתי מורי עם בשמי (שם ה א). — ובתו״מ: מחשיבין על התחום לפקח על עסקי כ ל ה ועל עסקי המת (שבת כג ד). ו ה כ ל ה הופכת את פניה ואוכלת (פסח׳ ז יג). במלחמת חובה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו ו כ ל ה מחופתה (סוט׳ ח ז). בפולמוס של טיטום גזרו על עטרות כ ל ו ת וכו׳ בפולמוס האחרון גזרו שלא תצא ה כ ל ה באפריון בתוך העיר (שם ט יד). הכל יודעין כ ל ה למה נכנסה לחופה (שבת לג.). עלובה כ ל ה מזנה בתוך חופתה (שם פח:). ככ ל ה שנמצאת שלימה בבית חמיה ורדופה לילך להגיד שבחה בבית אביה (פסח׳ פז.). מבטלין תלמוד תורה

הירוש׳, כ״י מהגני׳ (שרידי הירוש׳ דף 9) מ כ ל ה.

[1]) עפ״י דעת המדקדקים הקדמונ׳ והחדשים. וכבר שמתי בינ׳ קל בהערה שם.

[2]) מן ב. כלל, עי״ש. באשור׳ כַּלָּת, בארמ׳ כלתא, בערב׳ כַּנָּה a), אשת בנו ואשת אחיו. ולא נתברר מקור שם זה. י״א כי שם זה נגזר לא מן כלל אלא מן כלא, ונקראת כך ע״ש שהיא כלואה בחדר. ואחרים אומרים שפרוש כלה הוא קשורה, ר״ל קשורה לאיש. וכל זה רחוק ואינו מניח את הדעת. והנה כבר ראינו כי בערב׳ הוא כַּנָּה, והוא משרש כנן b), ובלשון זו יש גם פעל משרש זה, ומשמ׳ היא סתר וכסה דבר, ומשמש במשמ׳ זו בהרבה שמושים, ואחד מהם בענין האשה: אכתנת אלמראה ע׳טת וג׳ההא ושתרתה חיא׳ מנ אלנאש (לסאן אלערב), ובעבר׳: ה ת כ נ נ ת האשה כסתה פניה והסתירתם מפני בושה מאנשים. ודבר ידוע הוא כי היה גם מנהג ישראל מימים קדומים ועד הזמן האחרון שביום החפה היתה הכלה מכסה פניה מפני החתן, וכמו שאנו רואים ברבקה שמיד כשאמר לה העבד שהאיש שראתה הוא יצחק לקחה הצעיף ותתכס. ואפשר שהיה אז המנהג כי א ב י החתן היה מכסה את פני הכלה, ולכן נקראת כַּלָּתוֹ, שהוא היה המכסה פניה. ואולי היה מנהג זה גם אצל הערבים בזמן מן הזמנים הקדומים אלא שאצלם היה אולי נהוג כי מכסה פני הכלה יהיה אבי החתן או אחיו, ולכן נקראת בערב׳ כנה גם אשת הבן וגם אשת האח. וצריך לאמר, כי בלשון השמית הקדומה היה עקר השרש הזה כנן, ונשאר בערב׳ בהויתו וגם במשמ׳ הקדומה, ובמשפחה הצפונית נתחלף השרש כנן לכלל ונשאר ממנו רק השם כלה ובעבר׳ עוד השם כלולות.

a) كنّة b) كنّ

להוצאת מת ולהכנסת כלה (מגי׳ ג:). כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה זוכה ויוצאין ממנה מלכים ונביאים (שם י:). משל לכלה שהיא בבית אביה כל זמן שעיניה יפות אין כל גופה צריכה בדיקה (תעני׳ כד.). התורה חסה על תכשיטי כלה (יבמ׳ לד:). כיצד מרקדין לפני הכלה ב"ש אומרים כלה כמו שהיא וב"ה אומרים כלה נאה וחסודה (כתוב׳ יז:). אמרו עליו על ר"י בר אילעאי שהיה נוטל בד של הדס ומרקד לפני הכלה ואומר כלה נאה וחסודה (שם). א"ר יונתן מותר להסתכל בפני כלה כל ז׳ כדי לחבבה על בעלה (שם). מעשה בר"י בר׳ אלעאי שהיה יושב ושונה לתלמידיו ועברה כלה לפניו אמר מהו זה אמרו לו כלה שעברה אמר להם בני עמדו והתעסקו בכלה שכן מצינו בהקב"ה שנתעסק בכלה וכו׳ (אדר"נ ד). בנוהג שבעולם כלה מקשטין ומבשמין אותה ואח"כ מכניסין אותה לחופה (מד"ר שמות כג). למדתך תורה דרך ארץ שאין חתן נכנס לחופה אלא אם כן נותנת לו כלה רשות (שם ויקר׳ ט). מה כלה זו מתקשטת בעשרים וארבעה תכשיטין וכו׳ מה כלה זו צנועה כך תלמיד חכם צריך שיהא צנוע (שם שה"ש, נפת). ככלה זו שעריבה על בני אדם בחופתה (שם). עלובה היא הכלה שמקלקלת בתוך חופתה (שם, מי זאת). כלה זו כשמלאו שבעת ימי חופתה חוזרת למלאכתה (פסיק׳ דר"כ, שוש אשיש). כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה (מס׳ כלה א). כל המקבל כוס מיד כלה ושותהו אין לו חלק לעוה"ב (שם). ככלה שהיא מתעברת מבעלה הראשון (פדר"א ח). וכחזן שהוא עומד ומברך את הכלה בחופתה (שם טז). עמדו משינתכם כבר בא החתן ומבקש את הכלה להכניסה לחופה (שם מא). — ומ"ר: ממשיכין יין ושמן בצינורות לפני חתנים וכלות (תוספתא שבת ז יז). — ואמר המשורר: תקרב (הלבנה) אלי שמש ותחבא בזבול ככלה יום כלוליה (ר"ש הנגיד, הגה יחידתי). יפו בך ימים כמו כלה אשר תתיף בחח, אך מתגך תשים עלי אפם וימשכו בחח (רמב"ע, תרשיש א מד).—וכנוי לשַׁבָּת: רבי ינאי (היה לובש בגדיו בכניסת שבת) ואמר בואי כלה בואי כלה (שבת קיט.). — ואמר הפיטן: לכה דודי לקראת כלה, פני שבת נקבלה (ערבי׳ ליל שבת). — ומליצה בענין הגשמים, יצא חתן לקראת כלה: מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה[1] (תעני׳ ו:).

ב.*כַּלָּה[1]), ש"נ, — אספת התלמידים בישיבות בבל לפני החגים הגדולים בחדשי אדר ואלול לשמע דרשות ראשי הישיבה בהלכות החג וכדומה[2]), וראש הַכַּלָּה, ראש הישיבה שדרש לפני התלמידים בזמן הכלה: הנכנס לאגם בחלום נעשה ראש ישיבה ליער נעשה ראש לבני כלה[3]) (ברכ׳ נז.). מר׳ ורב׳ יעקב ראש כלה גבור בתורה (אגר׳ לר׳ יעקב ראש כלה, כ"י גני׳ קהיר). ורב אשי האריך בישיבה ששים שנה שהיה מתעסק בכל שנה באלול ובאדר שהן חדשי הכלה והשלים התלמוד ב׳ פעמים (ר"ח ב"ב קנז:). תלמידי חכמים שרוצין לדרוש בכלה של אלול או בכלה של אדר (הוא, ערוך, ערך כל ה). שהיה רב ביבי טרוד בחדש הכלה במסכתא דכלה (ערוך, שם). — ואמר המליץ: ושים שיר ותהלה להשר ראש כלה[4]),

—[1]) ופרש ר"ח כשתרד הטיפה על הקרקע שכבר ירד בו מטר מעלת כמין אבעבועין. ע"כ. ורגמ"ה: כשיצאו מים התחתונים לקראת מים עליונים. ע"כ. ורש"י: שירדו כל כך שכשהטיפה נפלה יוצאה אחרת ובולטת כנגדה, מפי מורי, ל"א שהשווקין מקלחין מים שוק מקלח וזה מקלה כנגדו.

[1]) גם במקור שם זה נתלבטו החכמים ולא מצאו באור מספיק. י"א שנגזר מן כלל במשמ׳ כללות הדבר, מפני שאז היו נאספים כל התלמידים, וי"א שהוא דומה להשם הערבי כליה a) לבית מדרש עליון לחכמות, וי"א שהוא מן כליל, במשמ׳ עטרה. וכ"ז דחוק. ואולי גם כלה זו היא, כמו א.כלה, צורה צפונית מהשרש כנן שבערב׳, והשם כִּנּ b) משמש בערב׳ במשמ׳ מחסה, ומקום מכסה שמגן מפני החמה והצנה, ואפשר שהאספות הללו, מפני רבוי העם, לא היו בתוך עצם בית הישיבה, שלא היה יכול להכיל כלם, אלא בחצר, בגן, תחת מחסה עשוי לכך מפני החמה הקשה בחדש אלול ומפני הצנה והגשמים בחדש אדר, וזהו הדבור נכנס לכלה, עייל לכלה (סוכ׳ כו:), דניעול לכלה (ב"ב כב.), ר"ל למקום המחסה ששם נאספים התלמידים, ודומה קצת להשם תרביצי, ואח"כ נקראת עצם האספה בשם זה, כנהוג.—[2]) בסגנון ארמי באגרת רב שרירא גאון: דאכלו ביה קורצא (על רבה בר נחמני) דקא מבטל יב אלפי גברי ירח בקיטא וירח בסיתוא דאינון תרי ירחי דכלה אדר ואלול. — [3]) כך בנוסח׳. וכעין זה בכ"י פ׳: נעשה ריש כלה, וכך נהיתה הגרסה לפני רש"י, ופרש: ראש לתלמידי הרב והוא ראש לבני כלה שמפרש לתלמידים שמעת׳ אחר שעמד הרב והם מחזירין על שמועתן ויש תלמידים שלא יבינו בדברי הרב ככל הצורך וזה מבינה להם. ע"כ. ובכ"י אחר: ראש לבני גולה.—[4]) הכונה לחסדאי.

a) كلية b) كنّ

אשר בליל כִּלָּה, גדורי החזרים (דוכ, דעה לכי). ותגל הערבה, ותפרח בתנובה, לראש כ ל ה כי בא, בשמחה ובשירים (תבו׳ תלמידי מנחם).

*כִּלָּה[1]), ש״נ, — כעין אהל סביב המטה, עשוי מארג וכדומה, למחסה מפני יתושים וכדומה, Himelbet Moskito-netz; lit à la duchesse, moustiquaire curtained bed, mosquito-net: כ י ל ה אסורה ומטה מותרת (בכת קלח.). אמר שמואל הישן ב כ י ל ה ערום מוציא ראשו חוץ ל כ י ל ה וקורא קריאת שמע (סוכ׳ י:). כ י לת חתנים[2]) מותר לנטותה ומותר לפורקה (בכת קלח:). מותר לישן ב כ י ל ת התנים בסוכה לפי שאין לה גג (סוכה יח.). כדיין שמותחין כ י ל ה על פניו ואינו יודע מה נעשה מבחוץ (מד״ר כרלב׳ נו). מה ה כ י ל ה הזאת מצויירת במיני צבעונין כך היה המשכן מצוייר במיני צבעונין (שם במד׳ יג). רב התיר לו לרב אחא בר דלא לישן ב כ י ל ה בסיבה מפני יתושין (הלכ׳ פסוקות, סוכ׳). — *הניח דבר ב כ י ל ה, שמרו ולא השתמש בו: מעשה באחד ששאל דלי מחבירו ונפחת בא לפני רב פפא אמר לו לך והבא עדים שלא שניתה בו ופטור אתה שלא להניחו ב כ י ל ה שאלתו (שם, ממונ׳). — וכעין *אהל קטן: אמר אחד בשם בעלי האהלים מהערבים ושוכני המדברות והיושבים ב כ י לות וכו׳ לא נדע מה נעשה בלי חלב לשתות ובלי בשר לאכול ולא צמר ולא בגד ללבוש ולא עור לכסות ולא כ י לת שער לעשות מכסה אהלים (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע״ח ב ג).

[1]) כך גם בערב׳ כִלַּה a): ואלכלה אלשתר אלרקיק יח׳אט כאלבית יתוקי פיה מנ אלבק וכו׳ ע׳שא׳ מנ ת׳וב דקיק יתוקי בה מנ אלבעוצ׳ (לבהן אלערב), ובעבר׳: הכלה היא מסך דק נתפר כמו בית ויחסה בו אדם מן הפשפשים וכו׳ כסוי מן בגד יחסה בו אדם מן היתושים. בארמ׳ בילא: הוינא להו ל כ י ל י דבי רב הונא דמאורתא גגידו ומצפרא חביטא (בכת קלח.), ופרש ר״ח שם: ואנו קבלנו מרבותינו כי נטויות היו מע״ש ומשוכות למעלה כמין כפולות ובבקר היו משפיעין ומשרבבין אותן למטה. — [2]) ואמרו בגמ׳ שם: לא אמרן אלא וכו׳ אבל נחית מפוריא טפח אסור. ופרש רש״י: כילת חתנים לא דמי לשאר כילות ששאר כילות פרוסות על גבי קינוף שהיא לד׳ רגלים ויש לה גג וכו׳ ושל חתנים על גבי נקליטין שאינם אלא שנים באמצעית המטה וקנה נתון עליהן והבגד נתון עליו ונופל לכאן ולכאן ואין לה גג טפח.

a) كلّة

*כְּלָה[1]), ש״נ, — מדה ליבשים ולחים: אומר הוא אדם לחבירו תן לי כ ל ה של תבלין שכן בעל הבית דרכו להיות נותן כ ל ה של תבלין בתוך תבשילו (ירוש׳ כיל׳ ג סב:). — ואמר הפיטן: וכל עומר שבעת רבע וכלה והכלה אחד ממאה ועוד בסאה (שבת שקל׳, אז ראית).

כְּלוּא, ש״ז, — כמו כֶּלֶא: וירמיהו בא ויצא בתוך העם ולא נתנו אתו בית הַכְּלוּא[2]) (ירמ׳ לז ד). — ואמר המשורר: נקמת אדונינו נבקש עד רגלו נשלח מכלוא מוקשו (ר״י חריזי, תחכמ׳ יב). — ובמליצה בהשאלה, כלוא הלב: הה נגלה סוד חשקי אחר היה ב כ ל ו א לבי לחוץ (שם ג).

כְּלוּב[3]), ש״ז, — א) סל לפרות וכדומה, Korb; panier basket: כה הראני אדני י״י והנה כלוב קיץ ויאמר מה אתה ראה עמוס ואמר כלוב קיץ (עמו׳ ח א-ב). — ב) כעין תבה עשויה קנים מרוחים זה מזה, להחזיק בה עופות, Vogelkäfig; cage: ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה (ירמ׳ ה כז). — ואמר בן סירא: כעוף אחוז ב כ ל ו ב לב גאה וכמרגל יראה ערוה (כ״ס גני׳ יא ל). — ובתו״מ: הרשתות והמכמרות והמדף וכו׳ והאקון והרטוב וה כ ל ו ב (כלים כג ה). אמר שמואל הללו (האוזים והתרנגלים) באין ל כ ל ו ב ן לערב והללו (היונים) אין באין ל כ ל ו ב ן לערב (ביצ׳ כד.). לעוף שהיה חבוש ב כ ל ו ב בא עוף אחד ועמד לו על גביו אמר לו אשריך מה מזונותיך מצויין לך (מד״ר קהל׳, במת כחור). — ואמר המליץ: מה יצטער צעיר הזבובים קצוץ כנפים שקוע בכלא מעוך ב כ ל ו ב וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו (כתי״ע ג ג).

*כַּלּוּב[4]), ש״ז, מ״ר כַּלּוּבִים, — כעין קרדום שבקצהו ברזל כפוף חזק לאחז בו ולהרס וכדומה, Hackenspiess harpon, harpoon: למלך שעשה סעודה והיה לו שני שונאים וזימן אותם ואמר לאותם המסובין קבלו את אלו שונאי בסבר פנים יפות וכן עשו לאחר שאכלו ושתו נטלו כ ל ו ב י ן של ברזל והיו סותרין בפלטין של מלך (פסיק׳ דר״כ, זכור).

[1]) מן כול, ע״ד נל״ה.
[2]) כך לפי הקרי, והכתיב כליא, עי׳ זה הערך.
[3]) נמצא במכתבי תל אלעמרנה, לקוח מכנענ׳.
[4]) משק׳ עַמּוּד, וכך גם בערב׳ כַלּוּב a), ובארמ׳ כולב, ועי׳ הערה לערך *כלבה.

a) كَلُّوب

*כִּלּוּי, ש"ז, — שה"פ מן כִּלָּה, במשמ' השלמה: אין פאה אלא מחמת הכילוי וכו' שלא יהיו עניים יושבים ומשמרים כל היום ואומרים עכשיו הוא נותן פאה אלא ילכו וילקטו בשדה אחרת ויבואו בשעת הכילוי (ספרא קדוש' א א). — ובסהמ"א: כלוי מעשה אינו מעשה (ראב"ע שמות יב טו). שכלוי המלאכה שהיה ביום השביעי מלאכה הוא יותר תפל אצלי כי הנה כלוי המעשה אינו דבר בפני עצמו (ר"י אברבנאל, ברא' ב'). פתח הכת' בלשון בריאה והויה וסיים בדרך כילוי והשלמה (מבחר המאמרים לר' נתן הרופא). — ובמשמ' *אִבּוּד: אין השמדה אלא כילוי בנים (מד"ר ויקר' י). זה כלוי בנים (רב"י דבר' ט כ). הוא לשון כלוי וגמירה וכו' כי כלוי העשב יאמר על האומה (מלמ' התלמי', זכור). דוקא הנאה שאין של כילוי אבל הנאה של כילוי כגון להאכיל לבהמתו (תוספ' יבמ' סו:). — ואמר הפיטן: פדה דבקיך מחרץ וכלוי, פלטם מצורר ותנם לעלוי (סליח' ה עי"ת, אזון תחן). — וכלוי זמן: שאוכל לעיין בש"ס בלי בילוי זמן בחיפוש (שו"ת חות יאיר קכג).

*כְּלוֹל, ש"ז, — שה"פ מן כֻּלֵּל: רם עמם הועדה באהבה ובחמדה בישיבה ובעמידה, שמם בהיים התמידה בכל כְּלוֹל חמדה (שבת בקל', אל מתנשא).

*כִּלּוּל, ש"ז, מ"ר כִּלּוּלִים, — כמו כְּלוּלוֹת: מוליך לבנה על שבילים לא ידעה והוא ידע שביליה, תקרב אלי שמש ותחבא בזבול ככלה יום כלוליה, חותה ימי חופה בתוך ביתה הורה ובושה מבתוליה (ר"ש הנגיד, סגה יתידתי). — ואמר הפיטן: ברח דודי עד שתהפץ אהבת כלולנו, שוב לרחם כי כלונו (יוצ' א פסח, ברח דודי).

כְּלוּלוֹת[1], שֵׁם במ"ר, בכנ' כְּלוּלֹתַיִךְ, — הזמן שהנערה כַּלָּה, Brautstand, état de fiance; state of bride: זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כְּלוּלֹתָיִךְ לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמ' ב ב).

*כְּלוּם[2], — כמו מְאוּמָה, ומשמשת א) במאמר חיובי במשמ' איזה דבר, etwas; qulque chose; any thing: משל למלך שמסר את בנו לפדגוג להיות יושב ומשמרו אמר אותו הבן כסבור אבא שהועיל כלום שמסרני לפדגוג עכשיו הריני משמרו כדי שיאכל וישתה וישן ואלך אני ואעשה רצוני וצרכי (ספרי דבר' בו). למלך שבא אצל בניו לפרקים כשהוא נפטר מבניו היו בניו וקרוביו מלוים אותו אמר להם בני שמא כלום צורך יש לכם שמא דבר יש לכם אמרו לו אבא אין לנו צורך וכו' אלא שתתרצה לאחינו הגדול (שם שמז). לא יטעום אדם כלום עד שיברך (תוספתא ברכ' ד א). הנהנה כלום מן העולם מעל (ירוש' שם ו ט ד). מסובין אסורין לטעום כלום עד שיטעום המברך (שם י.). אסור לאדם לטעום כלום עד שתחשך (שם פסח' י לו:). יבא עלי אם טעמתי כלום כל אותו היום (שם מו"ק ג ג:). ואותו היום גברה ידן של בית הלל וקבעו הלכה כמותן ולא היה שם אדם שערער בדבר כלום (ביצ' כ:). אמר לו הקב"ה אם יאמר לך יתרו כלום מן השבועה אמור לו בעל השבועה התיר אותי מן נדרי (מד"ר שמות ד). ומי שהיה עולה בידו ה' סלעים אם היה בא לומר לו כלום היה משיבו משה אלו זכית לא היה שם פיתק לוי (שם במד' ד). אמר (יעקב) שמא נתקלקלתי אצל לבן בכלום וכו' והניחני הקב"ה (תנחומא חקת נה). רואים אתם כלום באחד מן ההרים הללו (פדר"א לא). — ובסהמ"א: מי שקידש אשה וקדם שישאנה נפלה ביניהם קטטה והוא מבקש לגרשה חייב ליתן לה כלום אולא (תשו' הגא', הרכבי יח). לא שאלו מה הקב"ה עושה בשעה זו לפי שמרומם ומעולה הוא מלהתעסק בכלום (שם רמד). ישראל שאבד לו כלום או שנגנב ממנו או שנטלוהו לסטין ונפל ביד גוי (רב שריר' גאון, שערי צדק ד א כ). בתמוז בבקר קודם שתטעום כלום שתה מים (הלכ' גדולות, מזוזה). סוכה ישנה צריך לחדש בה כלום (הלכ' קצוב' לר"י גאון, סוכ'). ואחברם יחד בספר שיהיה כמפתח לאלו הסתומים ושיהיה התלמיד כאשר יצטרך לכלום מאלו הנזכרים ימצאם במהרה (ר' נסים, הקד' המפתח). המצניע כלום בחול שאינו כשיעור הוצאה (ר"ח שבת י א). ואם ח"ו יארע בהן כלום אשלם אנא הצי הפחת מכל מה שיפחתו (השטר' לר"י ברצלוני נט). לעיסה של שאור שהיא מגובלת ונפל בה כלום שאין ידוע איזהו (ערוך, ערך אלמגה). אם תחשדני שאני נוטל ממך כלום תענה בי צדקתי (רב"י ברא' ל לג). שייר כלום לעצמו בין קרקע בין מטלטלין (רמב"ם זכיה ח טו). אשה שתבעה כתובתה וכו' מעמידים לה אפוטרופוס ונזקקין משום חן האשה כדי שיהיה לה כלום שהנשא בו האשה לאחר (הוא, מלוה ולוה יב ג). — *מִכְּלוּם, מאיזה דבר

---

[1]) עי' ערך כַּלָּה והשרש ב.כלל.

[2]) בארמ' כלום, בסור' כולוס, כילום, כלים, והסכימו חוקרי הלשון שהוא מצומצם מן כָּל-אוּם, כָּל-מַה, כְּלָז-מַה.

שיהיה: עזרא תקן טבילה לבריא המרגיל מ׳ סאה וכו׳ אבל לחולה לאונסו פטור מכלום (ברכ׳ כב:). הועד (השור) בבית שואל והחזירו לבעלים בעלים משלמין חצי נזק ושואל פטור מכלום (ב״ק מ.). פירות העכו״ם שגדלו בקרקע שקנה בא״י אם נגמרה מלאכתם ביד עכו״ם ומרחן העכו״ם פטורין מכלום (רמב״ם תרומ׳ א יא). אם לקחו שדה בסוריא הואיל והמעשרות שם מדבריהם אפילו חלקו הגדיש חלקו של עכו״ם פטור מכלום (שם כא). — ועם שֵׁם אחריה, במשמ׳ איזה שיהיה: בכל יכלתי ובכל כחי חיברתי זה הספר ואם יש בו כלום שגגה אל יחשוב עלי כי לא היתה כונתי אלא לשמו (הקד׳ ר״נ גאון לפרושו על הש״ס). ואם ראה הרואה בזה הספר כלום טעות ושגגה יתקן אותו (שם). — כלום דבר, איזה דבר: וא״ל שמעון לראובן אם יבוא לוי ויערער בכלום דבר ערבנותו עלי שאפייסנו מן ממוני בכל מה שירצה (תשו׳ הגא׳, הרכבי כג). ואם חס ושלום ערערתי עליו בכלום ערעור או שום טענה בעולם (הסטר׳ לר״י ברצלוני ע). ואינו חושש אם יעשה בה חבירו כלום תבואה (רגמ״ה, ב״ב כט). בעד אחד מקנחת בעלה לראות אם יש בעד כלום דם ובעד אחד מקנחת את עצמה (הוא, כרית׳ יח:). שמא סבלת כלום דבר כבד (ערוך, ערך הרסר). מחליק את המטוה של אריגה בסובין או בכלום דבר (שם, ערך טל). אם יש כלום תרבות שאינה כהוגן על זה תעמדו ותעידו בכתב ובפה (מעש׳ הגאו׳, תשו׳ ר׳ בלמה כא). מה איכפת לכלום אדם (שם). — ב) במאמר שלילי, במשמ׳ לא דבר, שום דבר, Nichts; rien; nothing: דעו שאין בלבנו עליכם כלום (סנה׳ ו ו). עבד שעשאו רבו אפותיקי לאחרים ושחררו שורת הדין אין העבד חייב כלום אלא מפני תקון העולם כופין את רבו ועושה אותו בן חורין (גיט׳ ד ד). (שער) קיפונוס מן המערב משמש בניסה ויציאה (שער) טדי מן הצפון לא היה משמש כלום (מדות א ג). שור שוה מנה שנגח שור שוה מאתים ואין הנבילה יפה כלום (ב״ק ג ט). אפילו יש שם נכסים שאין להן אחריות אינו כלום עד שיהיו שם נכסים שיש להן אחריות יותר על שתי הכתובות (כתוב׳ י ג). אמרו לו הבא עדים וכו׳ הבא ראיה ואמר אין לי ראיה ולאחר זמן הביא ראיה ומצא עדים הרי זה אינו כלום (סנה׳ ג ח). ניטל הכבד ולא נשתייר הימנו כלום (חול׳ ג א). לנר שמונח על גבי מנורה ודלקו ממנו נרות הרבה ולא חסר אורו כלום

כך לא היתה חכמתו של משה חסרה כלום (ספרי במד׳ לג). אל יפול לבך עליך ואל יהי עליך אימה של כלום[1]) (שם דבר׳ שיג). נטל מקצת פאה וזרק על השאר אין לו בה כלום (תוספתא פאה ב א). ואיזהו רוק תפל כל שלא טעם כלום[1]) מבערב (שם נדה ח ח). מעשה בספינה אחת של גוים שהיתה פורשת מים הגדול והיה בה תינוק אחד יהודי עמד עליהן סער גדול בים ועמד כל אחד ואחד מהן והתחיל נוטל יראתו בידו וקורא ולא הועיל כלום כיון שראו שלא הועילו כלום אמרו לאותו יהודי בני קום קרא אל אלהיך (ירוש׳ ברכ׳ ט יג). כל המוציא מעשרותיו כתיקנן אינו מפסיד כלום (שם תרומ׳ ד מב ד). לא נתייחדה עמו כדי בעילה אין חוששין לה משום כלום[1]) (שם גיט׳ ז מח ד). ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות (בבל׳ ברכ׳ מג:). מכרה (את השדה) וחזר ולקחה אין לו עליו כלום (ב״ב סג.), שום טענה. אמר לו מה בידך א״ל אין בידי כלום (מד״ר ברא׳ כב). שנתקבלתי שכרי בעוה״ז ואין לי כלום לעתיד לבוא (שם מד). שאין בשתו של העולם הזה כלום אלא בושת עמידתו של העולם הבא (שם שמות ל). אם אין אתה אומר לי מהיכן הן איני טועמת כלום (שם ויקר׳ נג). שבטו של לוי שלא נטלו חלק בארץ אלא יושבים ומתפללים שתעשה א״י פירותיה כדי שיטלו מעשרותיהם שאין להם כלום בעולם אלא חסדו של הקב״ה (שם במד׳ ה). כיון שראה (עוג) את יצחק אמר מהו זה אין זה כלום באצבעי אני הורגו (שם דבר׳ א). נתנו על הסדן והכה עליו בפטיש נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא הועיל כלום (שם קהל׳, גס מגבוה). ומעולם לא צוה יעקב מכל הדברים האלו כלום אלא מעצמן אמרו דבר זה (תנחומא לו י). נתן גט וחלץ אין אחר חליצה כלום (יבמ׳ ה ג), אי אפשר לבטל את הדבר. — אין בכך כלום, לא אכפת, אין זה מקלקל הדבר: אם הקדים מעשר שני לראשון אין בכך כלום (דמאי א ד). סדר את הלחם ואת הבזיכין לאחר שבת וכו׳ יניהנה לשבת הבאה שאפי׳ היא על השלחן ימים רבים אין בכך כלום (מנח׳ יא ח). גזוסטרא שהיא למעלה מן הים וכו׳ ואעפ״י שהמים צפין על גבה אין בכך כלום (תוספתא ערוב׳ ט כו). והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום (ברכ׳ יד.). אפילו סילק את הישנה שחרית וסידר את החדשה ערבית אין בכך כלום (מנח׳ לט.). (ואם הלין את המת) כדי שיבואו קרוביו ממקום

— [1]) ואפשר להטעים כלום זו גם במשמ׳ איזה דבר.

אחר מלינו ואין בכך כלום (במחות יא).— לֹא אָמַר כְּלוּם, ר"ל אין במה שאמר שום כח שישיג מה שהוא רוצה: (המתכוין לומר) שאיני נהנה לזה ואמר לזה לא אמר כלום עד שיהו פיו ולבו שוין (תרומ׳ ג ח). מי שבא בדרך והיה ירא שמא תחשך והיה מכיר אילן או גדר ואמר שביתתי תחתיו לא אמר כלום (ערוב׳ ד ז). ואומרים לו (להעד) אמור כיצד ראית את הלבנה לפני החמה או לאחר החמה וכו׳ אם אמר לפני החמה לא אמר כלום (ר"ה ב ו). (האומר) פטרוה (את אשתי) פרנסוה עשו לה כניסום עשו לה כראוי לא אמר כלום (גיט׳ ו ה). מי שאחזו קורדייקוס ואמר כתבו גט לאשתי לא אמר כלום (בם ז א), אין הגט גט. זה גיטך לאחר מיתה לא אמר כלום (בם ג). נדר בנזיר ובקרבן ובשבועה כנדרי כשרים לא אמר כלום (נדר׳ א א), אין נדרו נדר. היה צבי רץ כדרכו או שהיו גוזלות מפריחין ואמר זכתה לי שדי לא אמר כלום (ב"מ א ד), לא זכה. האומר איש פלוני בני בכור לא יטול פי שנים איש פלוני בני לא ירש עם אחיו לא אמר כלום שהתנה על מה שכתוב בתורה (ב"ב ח ה). (אם אמר העד) איש פלוני אמר לי שהוא חייב לו לא אמר כלום עד שיאמר בפנינו הודה לו שהוא חייב לו מאתים זוז (סנה׳ ג ו). הרי זו תחת הטאת ותחת עולה לא אמר כלום (תמור׳ ה ו), אין זו תמורה. אם אמר הרי זו תרומת מעשר לא אמר כלום (תוספתא דמאי ח יא). (אם אמר) הילוכי (אסור) עליך דיבורי (אסור) עליך לא אמר כלום למה שמתפים את הנדר בדבר שאין בו ממש (ירוש׳ נדר׳ א לז.).— אין המעשה כְּלוּם, אין למעשה זה שום כ״ח: ר"א אומר אין מעשה קטנה כלום (יבמ׳ יג ב).— ולא עשה כְּלוּם: אלו טעה (במעשר בהמה) והניח את השבט על שמיני ועל שנים עשר שלא עשה כלום (נזיר ה ג). מתו והניחו נשים ולהם אחין ובאו אחין ועשו מאמר ונתנו גט או חלצו לא עשו כלום (תוספתא יבמ׳ יא ב). חיסר אחת ממתנות לא עשה כלום (סנה׳ ד:). המוכר את בתו והלך וקדשה לאחר וכו׳ לא עשה כלום (מס׳ עבדים ב).—ועם הוספת ל׳א לפניו, וְל׳א כְּלוּם, לחזק: אין בין נידוי להפרה ולא כלום (נדר׳ ז:). אין אדם טועה ולא כלום (סנה׳ מ:). (שאל) רב אסי מר׳ יוחנן כמה ישהא בין בשר לגבינה א"ל ולא כלום (חול׳ קה.). תוהו ובוהו זה אדם הראשון שהיה ללמה (להבל) ולא כלום (מד"ר בראש׳ ב). לאדם שהיה

מוכר ארגמן והיה מכריז הרי ארגמן הציץ המלך ושמע את קולו קרא אותו ואמר לו מה אתה מוכר אמר לו לא כלום אמר לו אני שמעתי את קולך שהיית אומר הרי ארגמן ואתה אומר לא כלום (בם דבר׳ א). אחאב הרשע הוא שלא עשה מצוה ולא כלום אלא מנע מפיו סעודה אחת (מד"ז בה"ב, בובר 21). —לא עשה ולא כלום: באו אחים ועשו מאמר ונתנו גט או הלצו לא עשו ולא כלום (תוספתא יבמ׳ יא ב). שור תם שהזיק וכו׳ שחטו ומכרו ונתנו במתנה לא עשה ולא כלום (בם ב"ק ה א). אין תורמין מן הטמא על הטהור ואם תרם שוגג תרומתו תרומה מזיד לא עשה ולא כלום (ירוש׳ תרומ׳ ב מא.). רב יוסף אמר עשה כדברי ב"ש לא עשה ולא כלום (בבלי ברכ׳ יא.). היה תפוש נר חנוכה ועומד לא עשה ולא כלום (שבת כב:). הנותן את עירובו בתוך עיבורה של עיר לא עשה ולא כלום (ערוב׳ ס:). יבם ואח"כ חילק מהו לא עשה ולא כלום חילק ואח"כ יבם מהו לא עשה ולא כלום (כתוב׳ פב.). אלמנה ששמה לעצמה לא עשתה ולא כלום (בם לח.). חיסר אחת מן המתנות לא עשה ולא כלום (זבח׳ לח.). שאם הקדים מעשה לחבירו לא עשה ולא כלום (בם מ.). העבירן שלא כסדרן או שהעביר שבעתן כאחד לא עשה ולא כלום (בם לה:). — ולא כלום: לפוטרו (את העוף) בולא כלום אי אפשר שכבר הוקש לבהמה (חול׳ כז:). דגים שנבראו מן המים הכשירן בולא כלום עוף שנברא מן הרקק הכשרו בסימן אחד (בם).—ומשל: טוב כלום מלא כלום (ספ׳ חסיד׳, תתרכו). — בִּכְלוּם: שלא יפסיק בין נטילת ידים לברכת הלחם בכלום (תבו׳ הגא׳, הרכבי בלו). ולא בא ביד שמעון מן השותפות כלום ולא התעסק עמו בכלום (תבו׳ הגא׳, חכרון ד). ותעשה בו כל חפצת נפשה ולא יהא רשאי לערער עליה בכלום ממה שתעשה בשום ערעור שבעולם (תו"ת הרי"ף ב). —לִכְלוּם: איני יודע לו הכשר לכלום לא לספר תורה ולא לתפילין (ר"י ברצלוני, הלכ׳ ס"ת יד). ביני ובינך בין שני אוהבים כמונו מה היא חשובה לכלום אלא הנח את הסכר (רש"י בראש׳ כג טו). — ועם שֵׁם אחריה: שמרי את השניה ואין כלום רע (אגדת בראש׳ עג). בכלום מקום (ר"ח תענ׳ י:). — ג) בשאלה, במשמ׳ הַאִם איזה דבר: האומר לחבירו קונם שאיני נהנה לך אם אין אתה בא ונוטל לבניך כור אחד של חטין ושתי חביות של יין הרי

זה יכול להפר נדרו שלא על פי חכם ויאמר לו כלום אמרת אלא מפני כבודי זהו כבודי (נדר׳ ח ז). לאדם שכעס על בנו וטרדו מביתו נכנס אוהבו לבקשו הימנו ולהחזירו לביתו אמר לו כלום אתה מבקש ממני אלא מפני בני כבר נתרציתי לבני (מכי׳ בשלח ב ג). לאחד שנכנס במדינה אמר להם אמלוך עליכם אמרו לו כלום עשית לנו שתמלוך עלינו מה עשה בנה להם את החומה וכו׳ (שם יתרו ה). אמר משה לפני המקום אדני כלום הגון להם שתתן להם ותהרגם (ספרי במד׳ לה). הרי שיש בו עשר שערות לבנות כלום הן סימני טומאה (תוספתא נגע׳ ב ג). אמר הקב"ה לדוד וכו׳ כלום שלמה בנך בונה ב"ה לא להקריב בו קרבנות חביב עלי משפט וצדקה שאתה עושה יותר מן הקרבנות (ירוש׳ ברכ׳ ב ד). מהו לשתותן (את ארבע הכוסות) בפיסקין כלום אמרו שישתה לא כדי שישתנה ולא ישתכר אם שתה בפיסקין אף הוא אינו משתכר (שם שקל׳ ג מז.). שאם יאמר לך אדם כלום יש עבד שמורד ברבו אף אתה אמור לו כלום יש בן שמורד באביו (בבלי ברכ׳ י.). עמד השואל ושאל תפלת ערבית רשות או חובה אמר לו ר"ג חובה אמר להם ר"ג לחכמים כלום יש אדם שחולק בדבר זה (שם כז:). אמר להם ר"ג לחכמים כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת הצדוקים (שם כח:). אמרה חנה לפני הקב"ה ג׳ בדקי מיתה בראת באשה וכו׳ ואלו הן נדה וחלה והדלקת הנר כלום עברתי על אחת מהן (שם לא:). א"ל הקב"ה למשה משה רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל ועכשיו ישראל חטאו אתה למה לי (שם לב.). מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני ר"א והיה מאריך יותר מדאי א"ל תלמידיו רבינו כמה ארכן הוא זה אמר להם כלום מאריך יותר ממשה רבינו (שם לד.). אמר לו (הלל להאיש שרצה להתגייר על מנת שישימוהו לכה"ג) כלום מעמידין מלך אלא מי שיודע טכסיסי מלכות לך למוד טכסיסי מלכות (שבת לא.). (שאל) אביי מרבה יבשו מים בשבת מהו אמר לו כלום נעשית מחיצה אלא בשביל מים מים אין כאן מחיצה אין כאן (עירוב׳ כ.). כיון שהגיע (ר"ג) לכזיב בא אחד לישאל על נדרו אמר לזה שעמו כלום שתינו רביעית יין האיטלקי (שם סד:). אמרו כלום יש אדם שיודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו (פסח׳ סו.). כלום אדם זורע סאה אלא להכניס כמה כורין (שם פז:). אמר לפניו רבש"ע כלום יש עבד שנותן לו רבו מתנה וחוזר ונוטל ממנו (שם קיח:). כלום אדם פושט אלא מה שלבש (יומ׳ לב.). עני ועשיר ורשע באין לדין לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עני הייתי וטרוד במזונותי אומרים לו כלום עני היית יותר מהלל וכו׳ עשיר אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עשיר הייתי טרוד הייתי בנכסי אומרים לו כלום עשיר היית יותר מר׳ אלעזר וכו׳ רשע אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר נאה הייתי וטרוד ביצרי אומרים לו כלום נאה היית מיוסף (שם לה:). אמרו (אוכלי המן) עתיד מן זה שתיפח במעיהם כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא (שם עה:). מעשה באדם אחד שהדיר את אשתו מלעלות לרגל ועברה על דעתו ועלתה לרגל ובא לפני ר׳ יוסי אמר לו ואלו היית יודע שעוברת על דעתו ועולה לרגל כלום הדרת׳ אמר לו לא (נדר׳ כג.). אמר לו ר׳ יהושע עקיבא: דבריך בשני יבמין מה אתה משיב על יבם אחד אמר לו כלום חלקנו על יבם אחד ועל שני יבמין (שם עד:). אמר ר"א כשהלכתי לערדסקיא מצאתי את ר׳ יהושע וכו׳ אמרתי לו כלום אתה בקי ברבי יהושע בר ממל אמר לי הן (נזיר נו:). סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור הלך משה אצלה אמר לה כלום את יודעת היכן יוסף קבור (סוט׳ יג.). אמר משה הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י איכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי אמר לו הקב"ה כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר מעלה אני עליך כאילו עשיתם (שם יד.). כלום יש לך עבד שמברכין אותו ואינו מאזין (שם מ.). המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון וכו׳ יכול לומר לו כלום הלויתני אלא על המשכון אבד המשכון אבדו מעותיך (ב"מ פא:). כלום יש עבד שמוכיח את רבו (ב"ב טז.). אמר (קין) לפניו רבש"ע כלום גדול עוני מששים ריבוא שעתידין לחטוא לפניך ואתה סולח להם (סנה׳ קא:). אמרה לו אמו כלום יש לך הנאה ממקום שיצאת ממנו א"ל כלום אני עושה אלא להכעיס את בוראי (שם קג:). עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום (שם קה.). כלום יש אב ששונא את בנו (שם). אמרו (דור המבול) כלום צריכין אנו לו אלא לטיפה של גשמים יש לנו נהרות ומעינות שאנו מסתפקין בהן (שם קח.). אמר לו (ר"ח לר"י בן

קיסמא) רבי מה אני לחיי העולם הבא אמר לו כלום מעשה בא לידך אמר לו מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחילקתים לעניים אמר לו אם כן מחלקך יהא חלקי (ע"ז יח.). פעם אחת חש רבי במעיו אמר כלום יש אדם שיודע יין תפוחים של נכרים אסור או מותר (שם מ:). כיון שנכנסו לביה"מ עמד השואל ושאל כלום חילקנו בין חבר לע"ה אמר לו ר"י לאו (בכור' לו.). אמרו לו לר"ע והלא אומר אדם לשלוחו קח לנו ירק והוא אומר לא מצאתי אלא דילועין אמר להם בן הדבר כלום אומר לא מצאתי אלא קטנית אלא שדילועין בכלל ירק ואין קטנית בכלל ירק (חול' קד.). כלום הגענו לסוף דעתו של ר"ש (מנח' ד.). לאחר שאכלו ושתו מדד לו שמן במאה ריבוא אמר לו כלום אתה צריך ליותר אמר לו הן אלא שאין לי דמים (שם פה:). כלום יש יבום אלא במקום שאין בן (ערכ' כה:). אמר הקב"ה בריותי אינם צריכין לבריותי ואני צריך לבריותי כלום שמעת מימיך אומרים השקה את הזית הזה שמן שהוא עושה שמן הרבה (פסיק' דר"כ, את קרבני). (כתוב) ויעקד את יצחק כלום יכול אדם לכפות בן של שלשים ושבעה וכו' אלא לדעתו (מד"ר בראש' נו). כאשה ברעה שכל זמן שהוא נותן לה שכר היא נשמעת לו פסק היסנה שכר אומרת לו כלום הייתי משועבדת לך אלא בשביל השכר כך אמר הקב"ה לישראל כלום חסרתי אתכם עד שכפרתם בי (שם שמות לב). אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולם כלום נתכוון אבא ישי להעמידני והלא לא נתכוון אלא להנאתו (שם ויקר' יד). כלום האשה מתקשטת אלא לבעלה (שם שה"ש, משכני). אמר להם (משה להמלאכים) משרתי עליונים כלום אתם יודעים מפני מה אני מתבקש לפני הקב"ה (שם איכ', פתיח'). משל לבני מדינה שעשו עטרה למלך הקניטוהו וסבלן הקניטוהו וסבלן אחר כך אמר להם המלך כלום אתם מקניטין אותי אלא בעבור עטרה שעטרתם לי וכו' כך אמר הקב"ה לישראל כלום אתם מקניטין אותי אלא בשביל איקונין של יעקב שחקוקה על כסאי (שם, איכה יעיב). כלום יש סעודה שאין בה הטרח (שם קהל', ככל עת). וילמדו כל אדם דרך ארץ מן המקום שאמר לו לאברהם כלום אברהם אני צריך לך אמר לפניו רבש"ע הן (דא"ר ה). אמר לו ריב"ז אליעזר בני כלום סעדת היום שתק שוב אמר לו ושתק שלח וקרא לאכסניא שלו א"ל כלום סעד אליעזר אצלכם (אדר"נ ו). בשעה שאדם נפטר מן העולם לא די שהוא נבהל ממלאך המות שכלו מלא עינים וכו' אלא שואל לו כלום עסקת בתורה ובגמילות חסדים (מס' חבוט הקבר ד).—וכמו "שם, במשמ' דבר: ואין לי אצל אשתי וכו' ולא תחת ידיה ולא ברשותה שום כלום בעולם לא כסף ולא זהב וכו' (תשו' הגא', הרכבי קע). — ובלשון המחקרית: שידיעת היוצר בכל ממש ובכל כלום היא סבת כוונו (כרכ' הנקדן, פסקה כו).— ומ"ר כְּלוּמִים: כי ידוע ומבואר שמנהג הטבע וכו' שהוא מניח כל ממש מובחר וכלום נסגל בתוך ומסביב סביבותיו כלומים וממשים אחרים זולתם (שם).

***כְּלוֹמַר**[1], — מלה משמשת להורות הכונה של הדבר שנאמר קודם, das heisst; c'est à dire; that is to say: ואם לן (התלוי עפ"י בי"ד) עובר עליו בלא תעשה שנאמר לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אלהים תלוי וגומר כלומר מפני מה זה תלוי מפני שבירך את השם ונמצא שם שמים מתחלל (סנה' ו ד). והקרובים (של המת מיתת בי"ד) באים ושואלין בשלום הדיינים ובשלום העדים כלומר דעו שאין בלבנו עליכם כלום שדין אמת דנתם (שם ו). באו לה עדים בבית חמיה שזינתה בבית אביה סוקלין אותה על פתח בית אביה כלומר ראו גידולים שגידלתם (כתוב' מה.). כלומר פרו ורבו כתרנגולים (גיט' נז.). חזיר הזה בשעה שהוא רובץ הוא מפשיט את טלפיו כלומר שאני טהור (מד"ר בראש' סה). כלה זו כל ימים שהיא בבית אביה מצנעת עצמה ואין אדם מכירה וכשבאה ליכנס לחופתה היא מגלה פניה כלומר כל מי שהוא יודע לי עדות יבא ויעיד עלי (שם שמות מא). אמר פרעה ליוסף אעפ"י שאמרתי לך אתה תהיה על ביתי וכו' אני פרעה כלומר תהא אימת מלכותי עליך (שם במד' יד).—ומצוי מאד בספה"א אצל המפרשים בפרט: שהזיבול הוא ברייה להן (להאילנות) כלומר מאכל (ר"ת סוכ' מד:). מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו כלומר כי תתן שכרו של מי שקיים מצות מזוזה שיאריכו חיי בניו (ר"ח גאון שבת לב:). אמר שמואל לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל כלומר שאף על פי שיש לו לומר ברכו נברך עדיף (אלפסי, ברכ' מ.). פרשה זו אליהו עתיד לדורשה כלומר שיש בה קושיות (דגמ"ה מנח' מה.). אמר

---

[1]) מצמצם מן כמו-לאמר, כאלו-לומר. וכך נקודה בהגדה עתיקה מצוירה ומנקד' כ"י בריט' מוז' Add 27210.

לו כמדומה אתה וכו׳ כלומר למה שמחת כל כך (הוא, חול׳ ז:). כודנייתא חיורייתא כלומר פרדות לבנות (שם). ושנים בבהמה לכתחלה לא כלומר בתמיהה (שם כז.). שלשה גובבין את הקומה כלומר כופפין את הקומה (ערוך, ערך גב). פרו לשון פרי כלומר עשו פירות (רש״י ברא׳ א כב). אם ענה תענה אותו לשון גזום כלומר סופך ליטול את שלך (הוא, שמות כב כב). שכתוב בתורה הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע כלומר הן מין זה של אדם היה יחיד בעולם ואין מין שני דומה לו וכו׳ (רמב״ם, תשובה ה א). — וכך בכל שאר המחברים.

כְּלוֹת, ש״נ, — בהמ״פ מן כָּלָה, במשמ׳ השלים: שהשביתה והכלות שזכר הכתוב כאן יחסה למלאכת השם ומעשהו כמ״ש ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו וישבות וכו׳ והוא המורה שעל מלאכת השם ומעשהו נאמרה השביתה והכלות ההיא לא על התנועה החסרה שהתנועעה הארץ מעצמה (ר״י אברבנאל, ברא׳).

— ובמשמ׳ השתוקקות: שאמרו חכמי הטבע היגון חלי הלב והדאגה היא כלות הלב (ר׳ יונה, פ׳ אבות ב ז).

כלח[1]), ממנו א.כֶּלַח, כָּלַח, כִּלְחִי.

א.כֶּלַח[2]), ש״ז, כֶּלְחוֹ, כְּלָחָהּ, — זקנה שלמה, שביעת ימים, hohes Alter; senilité; old age: וידעת כי רב זרעך וצאצאיך כעשב הארץ תבוא בכלח[3]) אלי קבר כעלות גדיש בעתו (איוב ה כה-כו). — והשתמשו בה במשמ׳ זו הסופרים והמשוררים: הדעת יקרא לב אוהב נפשו להחיותה עד עת כלח (ראב״ע משלי יט ח). בטרם בוא ימי זקן וחלש עלי נועם ימי נער בכה לח, ומה יש אחריו זכרה ואולם תהי בא חיש אלי קבר בכלח (רמב״ע, תרשיש ח ב). אחר בלות תשוב (בת הגפנים) לעדנתה ואם תזקין בכלחה חדשה ימיה (ר״י חריזי, תחכמ׳ כז). פועל צדקות אם יהי ילווהו לבית עולמו, צופה בחכמה אם יהי עמו תלונן בכלחו עד יום מותו (יוה״כ, מחז׳ רומני, כפר פדיון). התאמר האריך ימים במתושלח, וכבר הן שבת ותבא בכלח (משלי יל״ג ג ב). — ובמשמ׳ סתם זקנה: בני כלכל שיבת אביך ולא יהיה עמלו עליך לטרח שאהו כי פג טעמו ואל תבוז כלחו בבח בחוריך (כ״ס, תרג׳ כ״ז ג י-יא). — והשתמשו המשוררים במליצה אבד עליו כֶּלַח, במשמ׳ זקן מאד: עזבו שפה עליה אבד כלח, עזבו ספרתה תפל בלי מלח (יל״ג, למי אני עמל).

כָּלַח, — קל לא נהוג.

— נפע׳, נִכְלַח, — נהיה חלש ורפה כח מפני זקנה: וגם יועיל לנכלחים ולנפלגים (האסף הרופא 65, כ״י מינכן).

— פע׳, כִּלֵּחַ, מְכַלֵּחַ, מְכוּלָּח, — כמו הקודם: כל המכולחים והמפולגים בנגע פרליסאה (שם 126).

— התפ׳, נִתְכַּלַּח, — כמו נכלח: כל המתנקים והמתכלחים והמתעוותים ידיהם ורגליהם (שם).

ב.כֶּלַח[1]), ש״ז, בהפס׳ כָּלַח, — הריצות וזריזות בטפול העדר והשמירה עליו: ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני גם כח ידיהם למה לי עלימו אבד כָּלַח[2]) בחסר ובכפן

---

[1]) בערב׳ כהלa), ועי׳ הערה להערך.

[2]) בערב׳ הפעל כַּהַל b) הגיע לשיבה, והשם כהולה שנות השיבה של האדם, והשם כהל׳ אדם שהגיע לכהולה. ונחלקו חכמי הערבים בזה, קצתם אומרים שהוא מבן שלשים ועד ארבעים, וקצתם שהוא עד שנת החמשים ועוד. ומשמשים הפעל והשם בלשון זו גם בענין הצמח במשמ׳ בשל וגמל. — [3]) משמ׳ מלה זו נלמד מהדמיון לגדיש בעתו, וכן פרשוה רוב הקדמונ׳ במשמ׳ זקנה ושביעת ימים. תרגום: בשלימות שניך. ואמר רש״י: תבא בכלח אלי קבר שתנצל מן הדבר ובכלח אין סמך במקרא להבין מליצתו ולפי ענין המליצה יפתר וילמד מענינו שהוא לשון גמר בישול התבואה כשבישלה כל צורכה. ע״כ. רק רה״ג פרש במשמ׳ אחרת, אמר וז״ל: כשיצאו ב׳ ג׳ קנים בין בתבואה ועשבים וירקות משורש א׳ שמו קלח וכן אנו מפרשין תבא בכלח שתניה בנים ובנות וכ׳ וק׳ פתרון אחד הוא.

a) كهل b) كهل

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) פרשו רוב הקדמונ׳ מלה זו במשמ׳ א.כֶּלַח הקודם, או קרוב לו. תרגם רסע״ג הרם a), ר״ל זקנה מופלגת ורפיון כח. מנחם חבר אותה עם תבוא בכלח אלי קבר, ופרש מלא ימים. וכך ריב״ג, רש״י, ראב״ע, רד״ק וכל שאר המפרשים. אך כמה קשה מליצה זו: עליהם אבדה הזקנה, נראה ממה שהתלבטו החדשים להגיה בכתוב זה הגהות מתחלפות כדי ליַשב קצת המליצה ולתת לה טעם: במקום למה לי, כָּמָה לו, ובמקום כלח, כח, כלֹה, באה כָּלָה, כל חסד, לֵחַ, כל לח, כל חיל. ובכל אלה ההגהות אין אף אחת כדי להניח את הדעת ולתת לנו מליצה טבעית נאותה למקומה, ושלא תהיה רפה, דחוקה וקשה. והנה חציו הראשון של הפסוק הוא טבעי וברור

a) هرم

גלמוד הערקים ציה אמש שואה ומשאה (איוב ל ג).

כִּלְחִי, ת"ז, לנק' כלחית, כלחיות,—של כלח במשמ' זקנה, של זקנה ואפיסת כח: ואותו שיתחבר בו עם יבשו קור (צריך להתנהג) כהנהגת בעלי הדקת הכלחיות (קאנון ד ז ד ג).

כְּלִי[1]), כלי, ש"ז, ככנ' כליך, מ"ר כלים, כלי, כלי, כלינו, כליך, כליכם, כליו, כליה, כליהם,—א) כל דבר עשוי מבגד או מעץ או מחמר או מתכת ונועד לתשמיש מיוחד, Gerät ; ustensile ; utensil : כי מששת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך (בראש' לא לז). קחו לכם מארץ מצרים עגלות לטפכם ולנשיכם ונשאתם את אביכם ובאתם ועינכם אל תחס על כליכם כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא (שם מה יט-כ). ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלת (שמות ג כב). כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר (שם כב ו). לכל כלי המשכן בכל עבדתו (שם כז יט). והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם (במד' יט יח). ואת כלי הזהב (עפלי הזהב ועכברי הזהב הנזכרים למעלה) אשר השבתם לו אשם תשימו בארגז מצדו (ש"א ו ח). ובידו היו כלי כסף וכלי זהב וכלי נחשת (ש"ב ח י). וכל כלי בית יער הלבנון זהב סגור (מ"א י כא). ותלו עליו כל כבוד בית אביו הצאצאים והצפעות כל כלי הקטן מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים (ישע' כב כד). הנה כלי בית יי' מושבים מבבלה וכו' לבלתי באו הכלים הנותרים בבית יי' ובית מלך יהודה ובירושלם בבלה (ירמ' כז יו-יח). כלי גולה עשי לך יושבת בת מצרים (שם מו יט). ויטלו את הכלים אשר באניה אל הים להקל מעליהם (יונ' א ה). אם יקחו ממנו (מעץ הגפן) יתד לתלות עליו כל כלי (יחזק' יה ג). ואתה בן אדם עשה לך כלי גולה וגלה יומם לעיניהם וכו' והוצאת כליך ככלי גולה יומם (שם יב ג-ד). הגו סיגים מכסף ויצא לצרף כלי (משלי כה ד). יש זהב

ואינו נותן מקום לפקפק באמתת נוסחתו, והוא מוסב על אבות הצעירים שנזכרו קודם, שמאם בהם איוב לתתם עם כלבי צאנו, וזה מעיד גם על חציו השני, שמדבר בו כמו"כ על ענין זה בעצמו, ואין ספק בדבר כי בהמלה כלח יש איזה דבר של שמירת הצאן. וכבר נזכרה למעלה הגהת אולסה' כח במקום כלח, אבל גם הגהה זו כמו שהיא לא תוכל לרפא את מליצת הכתוב, כי השם כח במשמ' הרגילה או שהוא סותר למה שנאמר בחצי הראשון אדות כח ידיהם או שהוא מרפה את הכונה. ומלבד זה קשה, מאין באה הלמד באמצע, אם לא שנאמר כי היה כתוב כאן לא כח אלא כוח, מלא, ונשתבשה אח"כ הוו ללמד, שהוא דבר מצוי. ולזה יש סמך מת"י שתרגם חצי פסוק זה כך: עלויהן הוביד כוך. והנה לא ידוע בודאות באיזו משמ' השתמש כאן ת"י במלה כוך, עכ"פ, גם לפי דעת המבארים אותה במשמ' כוך של קבר, כמו שנראה לפי נוסחה אחרת בתרגום על פסוק זה בעצמו: להובדא בכוך קבורתא, תמוה מאד מה ראה המתרגם לבחר דוקא במלה זו לתרגם בה המלה כלח במשמ' קבר, הלא בשום מקום לא נמצאה המלה כלח במשמ' האמתית של כוך, ואם הוא פרש כלח במשמ' של מות וקבורה בכלל למה בחר במלה כוך ולא כתב קבורה בלבד. רק בדרך אחד אפשר לתרץ קושיה זו בהנחה כי היתה נוסחת הכתוב עלימו אבד כוח, וראה המתרגם כי אין להמושג כח מקום כאן לפי הענין, וסבר כי כוח היא הצורה העברית הקדומה להמלה המאוחרת כוך. ומה שבאה המלה כוכא כמו"כ בתרגום הפסוק תבוא בכלח אלי קבר ברור הוא כי היא הוספה מאוחרת עפ"י תרגום הפסוק עלימו אבד כלח, כאשר היתה כבר הנוסחה בפסוק זה כלח ולא כוח, ודבר זה מוכרח מעצם לשון התרגום שם: תעול בשלימות שניך בכוכא לקבורתא, ע"כ, שברור הדבר כי התרגום האמתי של כלח הוא בשלימות שניך, והמלה בכוכא הוסיף תלמיד אחרון עפ"י התרגום של אבד כלח. וזו המלה כוח שהיתה כאן איננה כלל השם כח במשמ' חזק ואמץ, אלא מלה מיוחדה שישנה גם בלשון ערבית, ומשמשת בעניני השמירה והטפול בהעדר. עצם השרש כוח a) בערב' משמש אמנם לא במשמ' זו אלא במשמ' נלחם בפלוני והכניעו ועשה לו רעה, והשם כאח, כיח, במשמ' צלע ושפוע ההר, אבל השם כואח b), בהדבור כואה מאל c), תרגמוהו המלונים הערבים אואוה, ואזא' מאל פרש לשאן אלערב (ערך אזי): אד'א כאן יחשן רעיתה ויקום עליה, ובעבר': כשהוא מטפל היטב במרעיתו ועומד עליה. והתכון איוב לאמר בחצי פסוק זה כי לא חפץ בכח ידיהם לטפול הטוב והמעולה של צאנו כי לא היו ראוים אפילו לזה. והנה אמנם, המליצה עלימו אבד עוד לא נרפאה כלה, ואולי נשתבשה קצת המלה עלימו או המלה אבד, וכבר גזרו גם החדשים שהמלה אבד היא משבשת.—ובהיות שלשוננו עתה מיוסדה על המקרא כמו שהוא לפנינו, המלה כלח במשמ' כואח הערבי יש לה זכות אזרח של מלה עברית בלשוננו, אעפ"י שבאה בטעות במקום כוח.

[1]) רק עברית, ולא נתברר מקורה בודאות גמורה. רוב הקדמונ' אמרו כי נגזרה מן א.כלה, אך הסתעפות מושג כלי מזה השרש אינה טבעית ויש גוזרים אותה מן כול, וגם זה דחוק. גם הרבים כלים מן כלי קשה, ואמר קניג כי מפני רוב השמוש נשמטה היוד השרשית, אך יותר נראה דעת אולסה' שהרבים כלים הוא מן יחיד כל, ונתמזגו שתי הצורות יחד.

a) كوح b) كواح c) كواح مال

זרב פנינים וכלי יקר שפתי דעת (שם כ יה). לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז (איוב כח יז).—ובתו"מ: ולשם מוציא כל כלי תשמישו (שבת עו ד). כל הכלים ניטלים בשבת (שם יז א). היו מעידין אותו שנכנס לביתו למשכנו שלא ברשות הוא אומר כליי נטלת והוא אומר לא נטלתי (שבוע׳ ז ב). אמר לו שני כלים נטלת והוא אומר לא נטלתי אלא אחד (שם). הלוקח כלי תשמיש מן הגוים (תוספתא ע"ז ח ב). סופו (של השכור) למכור את כל חפצי ביתו ואת כל כלי תשמישו וישתייר בלא בגד ובלא כלי תשמישי הבית (תנחומא שמיני ז).—ב) כלי שיש בו בית קבול לשים בו דבר מהדברים, יבשים או לחים, vessel ; vase ; Gefäss,—שק וכדומה: ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר ולהשיב כספיהם איש אל שקו (בראש׳ מב כה). ויבחר לו חמשה חלקי אבנים מן הנחל וישם אתם בכלי הרעים אשר לו ובילקוט וקלעו בידו (ש"א יז מ). וישלח דוד את ידו אל הכלי ויקח משם אבן ויקלע (שם מט).—וכדים וכדומה: קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בטנים ושקדים (בראש׳ מג יא). וכל כלי חרש אשר יפל מהם אל תוכו וכו׳ וכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא (ויקר׳ יא לג-לד). וכלי חרש אשר יגע בו הזב ישבר וכל כלי עץ ישטף במים (שם יה יב). ולקח הכהן מים קדשים בכלי חרש (במד׳ ה יז). ונתן עליו מים חיים אל כלי (שם יט יז). כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך ואל כליך לא תתן (דבר׳ כג כה). לכי שאלי לך כלים מן החוץ מאת כל שכניכי כלים רקים אל תמעיטי וכו׳ ויצקת (השמן שבאסוך) על כל הכלים האלה והמלא תסיעי וכו׳ ויהי כמלאת הכלים ותאמר אל בנה הגישה אלי עוד כלי ויאמר אליה אין עוד כלי ויעמד השמן (מ"ב ד ג-ו). ואדיריהם שלחו צעוריהם למים באו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם (ירמ׳ יד ג). וארד בית היוצר והנהו עשה מלאכה על האבנים ונשחת הכלי אשר הוא עשה בחמר ביד היוצר ושב ויעשהו כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר לעשות (שם יח ג-ד). ונתתם (את שטרות המקנה) בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים (שם לב יד). אספו יין וקיץ ושמן ושמו בכליכם (שם מ י). ושקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי (שם מח יא). הכלנו המנו נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק (שם נא לד). ונתתה אותם (את החטים וכו׳) בכלי אחד (יחזק׳ ד ט). כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור בית ה׳ (ישע׳ סו כ). — ובתו"מ: כלי הקדש שנקבו אם עושים הם מעין מלאכתן שהיו עושין והן שלמים מקדשין (זבח׳ ט ז). כלי עץ וכלי עור וכלי עצם וכלי זכוכית וכו׳ כלי חרס וכלי נתר (כלים ב א). המניח כלים תחת הצנור אחד כלים גדולים ואחד כלים קטנים אפילו כלי גללים כלי אבנים כלי אדמה (מקוא׳ ד א). לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום (עוקצ׳ ג יב). קשים (דברי תורה) לקנותם כזהב ונוחים לאבדם ככלי זכוכית (ספרי דבר׳ מח). הנופח כלי זכוכית חייב משום בונה (ירוש׳ שבת ז י ד). הגודל כלי צורה והנופח כלי זכוכית והעושה כלי בדפוס (שם). עושין מחיצה בכלים ריקנין ובמלאין שאין דרכן להשתבר ואלו מלאים שאין דרכן להשתבר כלי מתכות ר"י אומר אף כלי כפר שיחין וכלי כפר חנניה אין דרכן להשתבר (בבלי שם קכ:).—ומשל בתמיהה: כלי שנשתמש בו קודש ישתמש בו חול (ירוש׳ שבת י יב ד).—ולשתיה: וכל כלי משקה המלך שלמה זהב (מ"א י כא). קחי נא לי מעט מים בכלי ואשתה (שם יז י). וצמת והלכת אל הכלים ושתית מאשר ישאבון הנערים (רות ב ט). והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים (אסת׳ א ז).— וכלי אכילה: האכלים בשר החזיר ופרק פגלים כליהם (ישע׳ סה ד). — ולבשול: וכלי חרש אשר תבשל בו ישבר ואם בכלי נחשת בשלה ומרק ושטף במים (ויקר׳ ו כא).—ובתו"מ: בישל במקצת הכלי טעון מריקה ושטיפה כל הכלי (זבח׳ לו:).—*כלי ראשון וכלי שני, הכלי שעומד על האש והכלי שיערו אל תוכו ממנו: הכל מודין בכלי שני שהוא מותר מה בין כלי ראשון מה בין כלי שני אמר ר׳ יוסי כאן (בכלי שני) היד שולטת וכאן אין היד שולטת (ירוש׳ שבת ג ו:).— ג) בגדים ותכשיטים: לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה (דבר׳ כב ה). כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה (ישע׳ סא י).—ובתו"מ: ולא יפלה את כליו (שבת א ג). אין נותנין עזרות לעבדן ולא כלים לכובס עכו"ם וכו׳ אמר רשב"ג נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין כלי לבן לכובס עכו"ם שלשה ימים קודם לשבת (שם ח-ט). לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכיוה"כ שבהן בנות ישראל יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו (תעני׳ ד ח). כהן גדול משמש בשמנה כלים וההדיוט בארבעה

בכתונת ומכנסים מצנפת ואבנט (יומ׳ ז ח). המשרה את אשתו ע״י שליש וכו׳ נותן לה כפה לראשה והגור למתניה ומנעלים ממועד למועד וכלים של חמשים זוז משנה לשנה (כתוב׳ ה ח). היה עליה (על הסוטה) כלי זהב וקטליאות נזמים וטבעות מעבירים ממנה בדי לנוולה (סוט׳ א ו). לוקחין מן הנשים כלי צמר ביהודה וכלי פשתן בגליל (ב״ק י ט). זאת אומרת שאין אדם רשאי למכור כלי אשתו (ירוש׳ כתוב׳ ו ל ד). אל תקברוני לא בכלים לבנים ולא בכלים שחורים (שבת קיד.). בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו עד שהיו קרוביו מניחין אותו ובורחין עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות ראש בעצמו ויצא בכלי פשתן ונהגו העם אחריו לצאת בכלי פשתן (מו״ק כז:). בכלי פשתן הדקים הבאים מבית שאן אם מתפחמין קימעא הן אבודין אבל כלי פשתן הארבליין בםה הם וכמה דמיהם (מד״ר בראש׳ יט). — כלי הבקר וכיוצא בזה, הכלים שישימו על הבקר בעת החרישה וכדומה: ראה הבקר לעלה והמרגים וכלי הבקר לעצים (ש״ב כד כב). — ובמשנ׳: אלו כלים שאין האומן רשאי למוכרם בשביעית מחרישה וכל כליה העול והמזרה והדקר (שבי׳ ה ו). — ד) כלי עבודה ומלאכה, Werkzeug; instrument: והבית בהבנתו אבן שלמה מסע נבנה ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנתו (מ״א ו ז). וקדשתי עליך משחתים איש וכליו וכרתו מבחר ארזיך (ירמ׳ כב ז). הן אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו (ישע׳ נד יו). — כלי מפץ, לנפץ בו דברים: והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון אשר מפנה צפונה ואיש כלי מפצו בידו (יחזק׳ ט ב). — *כלי אומנות, עי׳ *אומנות, והוספה: בשכלי אומנותו בידו וכו׳ בשאין כלי אומנותו בידו (כתוב׳ כד:). התורה אומרת אני הייתי כלי אומנותו של הקב״ה (מד״ר בראש׳ א). — *וכלי נגרות: לנגר שהיו לו כלי נגרות כיון שעמד בנו מסרה לו (ירוש׳ ר״ה א נז:). — ובהשאלה, תחבולה: וכלי כליו רעים הוא זמות יעץ לחבל ענוים באמרי שקר (ישע׳ לב ז). — ובהשאלה במשמ׳ כל דבר שבו יעשה אדם דבר: שהוא (הרעש) כלי מכלי ההשגחה להפיכת הארצות (ר״י אברבנאל, מ״א יט). — ה) כלי קטל להמית בו בע״ח בצידה ומלחמה, Waffen; arme; arms: ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה (בראש׳ כז ג). ותהגרו איש את כלי מלחמתו ותהינו לעלת ההרה (דבר׳ א מא). ויסעו משם וכו׳ שש מאות איש חגור כלי מלחמה (שופט׳ יח יא). ולחרש חרישו ולקצר קצירו ולעשות כלי מלחמתו (ש״א ח יב). איך נפלו גברים ויאבדו כלי מלחמה (ש״ב א כז). והקפתם על המלך סביב איש וכליו בידו והבא אל השדרות יומת (מ״ב יא ח). בא (מלך אשור) על עית עבר במגרון למכמש יפקיד כליו (ישע׳ י כח). הנני מסב את כלי המלחמה אשר בידכם אשר אתם נלחמים בם את מלך בבל וכו׳ ואספתי אותם אל תוך העיר הזאת (ירמ׳ כא ד). אשר ירדו שאול בכלי מלחמתם (יחזק׳ לב כז). מזבלון יוצאי צבא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה חמשים אלף (דהי״א יב לג). בכל כלי צבא מלחמה (שם לז). — כלי זעם, לכלות זעמו באויביו: באים מארץ מרחק מקצה השמים יי׳ וכלי זעמו לחבל כל הארץ (ישע׳ יג ה). — כלי מות: ולו הכין כלי מות חציו לדלקים יפעל (תהל׳ ז יד). — וכלי קרב: טובה חכמה מכלי קרב (קהל׳ ט יח). — *כלי לחם: כלי לחם אל תתן לו (לרשע) למה בם יקביל אליך (ב״ס גני׳ יב ה). — נשא כליו, הנער שהיה נשא את כלי המלחמה של שר הצבא: ויקרא מהרה אל הנער נשא כליו ויאמר לו שלף חרבך ומותתני (שופט׳ ט נד). ויעל יונתן על ידיו ועל רגליו ונשא כליו אחריו (ש״א יד יג). ויסבו עשרה נערים נשאי כלי יואב ויכו את אבשלום (ש״ב יח טו). — בית הכלים, שבו נשמרים כלי המלחמה: וישמח עליהם חזקיהו (על מלאכי מראדך) ויראם את בית נכתה וכו׳ ואת כל בית כליו ואת כל אשר נמצא באוצרתיו (ישע׳ לט ב). — ובתו״מ: כל כלי המלחמה מטמאים הכידון והניקון והמגפיין והשיריון (כלים יא ח). — ו) כלי נגינה, musikal. Jnstrument: הפרטים על פי הנבל כדויד חשבו להם כלי שיר (עמו׳ ו ה). ויאמר דויד לשרי הלוים להעמיד את אחיהם המשררים בכלי שיר נבלים וכנרות ומצלתים (דהי״א יה יו). כל מבין בכלי שיר (דהי״ב לד יב). — כלי עז: ומהללים ליי׳ יום ביום הלוים והכהנים בכלי עז ליי׳ (שם ל כא). — *כלי מינים: בשירות נבל וכלי מינים וכן תאמרו בתרועה (ב״ס גני׳ נט יה). — ז) אניה לשוט בה: השלח בים צירים ובכלי גמא על פני מים (ישע׳ יח ב). — *כלי זין, עי׳ זין. — *כלי מציצה, עי׳ מציצה. — *כלי הרבע, עי׳ רבע. — *כלי נחשת, עי׳ נחשת. — *כלי השעות, עי׳ שעה. — ח) בגוף בע״ח, *כל אבר שנועד לתפקיד מיוחד, העינים הן כלי הראיה, הרגלים כלי ההליכה, וכו׳, Organ; -ne: אמנם הלשון הוא כלי לדבור ומניע

למזון אשר בפה (אבן סהל, פי׳ יציר׳ ו). וכליו (של הקול) כלי הדבור אשר הראשית הגרון והאחרית השפתים (שם א). והשלם ידבק בו מן המין האלהי אור שהוא נקרא השכל הפועל וכו׳ וישובו כליו ר״ל איברי האיש ההוא לא ישתמשו אלא במעשים היותר שלמים ובעתים היותר נכונים וכטוב שבענינים וכאלו כל כליו הם כלים לשכל הפועל לא לשכל ההיולי הנפעל שהיה בתחלה משתמש בהם (כוזרי א א). ומה שכלל מהפליאות המורות על כונת חכם וחפץ יודע ויכול באשר שם לקטן ולגדול מהם מה שהוא צריך לו מחושים נסתרים ונראים ורוחות ואיברים ושם הכלים מפיקים ראויים לרוחות ושם לצבועים מדת הגבורה וכלי הדריסה והטרף ושם לארנבת ולאיל כלי הבריחה ומדת המורך ומי שמחשב בבריאת האיברים ותועלותיהם וערכם מן הרוחות יראה בזה מהצדק והסדור החכמי (שם ג יא). ולפי שהרגל כלי ההליכה המשיל העיון וההשתכלות במעלה ההיא ברגל (מלמד התלמידי׳, במות). לפי שטבע הכלי ההוא (אבר הזכרות) מוכן מכל שאר איברי האדם להשיחו במותרות המגונות (שם, לך לך). והוא (הלשון) כלי חוש הטעם (מ׳ אלדבי, ש״א ד א). — וגם בצמחים: תהיה נפש הצומחת משמשת בכלי הצמיחה בגידול וההזנה והולדת הדומה (אמונה רמה א ו). — וכְלֵי הנפש, שעל ידם תהיינה הפעולות הנפשיות שבגוף כמו המחשבה וכדומה: שתהיה (הנפש) עצם עומד בעצמותו מתואר בתארי המלאכים והעצמים האלהיים וכליה הראשונים הצורות הרוחניות המצטיירות באמצע המוח מהרוח הנפשי (כוזרי ה יב). שכבר נראה התפעל כלי הנפש מהדמיונים שהם יגיעו בכלי הנפש להנעה מה הלא תראה שיחלום החולם ששוכב עם אשה ומאותו חלום יראה קרי כאלו היה עושה אותו פועל בהקיץ (ר״י אברבנאל, ויצא). — ט) בקבלה, *אורות וְכֵלִים, מדרגות התגשמות הספירות: ואח״כ ירד השפע מא״ס וכו׳ ונכנס שם השפע בתוך הכלי של כתר ומלא אותה וכו׳ והנה מה שבתוך כלי הכתר נקרא אור פנימי (קנאת מהר״י כרוג). תחלה באצלו י״ם בבחי׳ עיגולים והם י׳ כלים ובכל כלי מהם יש בו פנימית וחיצונית ובתוך הי׳ כלים אלו נתלבשו י״ם עצמות האורות (מהרח״ו, ע״ח, א״ק א ג). עתה נאמר איך נתהוו הכלים אשר בהם נתלבשו וכו׳ כל אחד מהה׳ אורות המתאצלות מאדם קדמון במחשבה עליונה יעמידו וימציאו עמו העולם הראשון

והמעולה הנקרא עולם הא״ס וכו׳ אבל באור החמשי והאחרון המתאצל ממלכות אדם קדמון וכו׳ והיתה מסיבה שנעשה ממנו בעין כלי וקבול הוא אותו האור העב והכבד (ר״י הכוהן, תרג׳ בעה״ב בר״א אידרא ח א).

א) שמות ופעלים כללים:

*אֹגֶן, אגני כלים. — אזן, *אזני כלים. — אָחוֹר, *אֲחוֹרַיִם של הכלי. — בטן. — *בית אחיזה. — *בית צביעה. — בריא. — גַּב. — געל, *הגעלה. — דַּד. — *דּוּר במלאכת הסלים. — *דופן, דפנות. — *זרבובית. — *חרטום. — יד, ידות הכלי. — כן, כני כלים. — *כפה הכלי על פיו. — כרעים. — לַהַב. — *לִמּוּד. — *כסוי. — מֵרֵק הכלי. — נִצָּב. — פה. — צואר. — *צמיד פתיל — *קרקר. — *רעוע. — שולַיִם. — שוף. — *שְׁלַב, *שליבה, כעין דד במפתח. — שפה. — תוך, *תוכו של הכלי. — *תושבת. — תחתית. — *תלוי. — *תלויה.

ב) שמות כלים[1]:

*אבוב, של קלאים. — אבנַיִם. — אַגָּן. — *אוכף. — *אולר. — *אִזְמֵל. — אָח. — *אִימָה. — *אֵמוּם. — אניה. — אֲנָךְ. — אסוך. — אפריון. — *אָקוֹן. — ארובה, *של אופים. — ארון. — *אשיש, *אשישה. — אַשְׁפָּה. — אֵת.

*בְּדִיד. — *בזיך. — *בזך. — *בית תבלים וכדומה. — בַּקְבֻּק. — *בתולות.

גביע. — *גוד. — גרזן.

דוד. — *דָּכוֹן. — דלי. — *דף של נחתומין. — *דפופה. — *דֶּקֶר. — דרבן. — *דרדור.

הֲדֹם.

*זבורית. — *זָמָם.

חבל. — *חולץ. — *חמור, של נפחים וכדומה. — חֵמֶת, *חמת חלילים, נוד המזמרים. — *חסינה. — *חצב, חצבים גדולים. — *חֲצוֹבָה. — *חצין. — חֶרֶב וכו׳, עי׳ מלחמה. — *חרחור. — *חרם. — חרמש.

טנא. — *טני. — *טָפִי. — *טפיח.

יורה. — יַלְקוּט. — יעה. — *יקם, יקמים. — *יתיך, יחזיקו בו הקדרה.

*כבכב, כסוי עשוי לכסות בו סלי הפת. — כברה. — כַּד. — *כדום, כדומים. — *כוז. — כוס. — *כופח. — *כוֹרֶת. — *כוש. — כיור. — *כירה. — כירים. — כישור. — *כַּלְבָּה. — כְּלוּב. — *כַּלּוּב. — כלי

[1] רשימה מרוב הכלים הנזכרים במקרא ובתו״מ. השאר בערכים המיוחדים ובכרך המלואים.

זין.—כלי מלחמה, עי' מלחמה. — כלי נגינה, עי' נגינה.—כלי עבודת אדמה, עי' אדמה.—כלי צידה, עי' ציד.—*כליבה.—*כלכלה.—כלף. — *כנה. — כסא. — *כסת. — *כף. — *כפיפה.—*כפישה.— כַּר.—כשיל.

מאזנים. —*מארופה. —*מַגֵּב.—*מגדל. — מגל. — מָגֵן. — *מַגְרֵד. —*מגרדת. — מְגֵרָה.— *מגרפה.—מַגָּשׁ.—מִדָּה.—*מדוכה.—*מדף.— מוקש.- מורג.—מזלג.— מְזַמְּרוֹת. — מזרה. — מזרק. — מַחְבֵא.—*מחבוט.—מחוגה.—*מחט — מחלץ.—*מֵחַם.—מחסום.— *מחץ.—מחרשת. —מחתה.—מטה, עי' זה.—*מטהרה.—*מטלטלים —*מינקת.—מכבר.— *מכבש.— מכונה וכליה. —*מכחול.—מכמרת.—מַכּוֹשִׁית.—*מַכְתֵּב.— מכתש.—מַלְמַד.—*מַלְקוֹט, של בקר. — מלקחים. — מנורה. — *מניפה. — מנקיה, מנקיות. — *מסננה.—מספרים.—מסרק.—*מַעֲבֵר.—*מעגלה. —מעדר.— מעצד.—מַעֲרָצָה.—מפוח.— *מפסלת. — מפץ.—מַפְתֵּחַ.—מצודה.—מקבת.—*מקדח.— מקטרת. —*מַקְצֻעַ. —*מַר, *מָרָה. — מראָה. — *מָרְדָה. — *מַרְדֵעַ. — מרחשת. — *מריצה, — כעין עגלה קטנה בגלגל אחד.—מרכבה.—*מַרְכּוֹף. — *מרצוף. — מרצע. — משבר. — משוט. — *משחזת. —*משמרת.—משפך.—*משפלה. — משור.—מַשְׁרֵת.—מתג.

נוד.—נזם וכדומה, עי' תכשיטים.—*נָעוּ.—נפה.

*סגנית.— סדן.— *סוגים, קופות גדולות מאד. —סולם.—סיר, סירות.—סכין.— סַל וכדומה, עי' זה הערך. — סַפָּה.—ספל.—*סרג.—*סרידה.

*עבים.—עֵט.—עגלה.—*עדשה.—*עיר של זהב, תכשיט.—*עֲכִירִים.—ע"ל, עי' זה הערך.—*עֱלִי.— *ענבל. —*עציץ. —*עֶקֶל.—*עקרב. — *עֲרֵבָה. —*עריסה.—ערש.—*עששית.— *עתר.

פח.—*פחת.—פטיש.—פך.— פלך.— פֶּלֶם. — פעמון.—*פרכים.

צבת.—*צלוחית.—צלחת.— צְנָה.—*צנור. —*צינורה.—צנצנת.—צפחת.—*צרצור.

קב.—*קדרה.—*קוד. —*קופה.—*קיתון.— *קִילֵב.—*קלל.—*קלת.—קֶסֶת.—קערה.—קרדום. —*קרויה.—*קרפית, קרפיות.—*קרקש.—קשוה. קְשָׂוֹת.

*רחוש.—רֵחַיִם.—רחת.—רסן.— רשת.

שבך.—שוט.—*שופין, עי' כלי מלאכה.—שופר. —*שידה.—שֻׁלְחָן.—*שליף.—*שלשלת.—*שְׁעוֹן. —*שפוד. — *שפופרת. — שַׂק, וכו'. — שקת.— *שרפרף.—שרשרת.

תֵּבָה.—*תמחוי.—תער. — תֹּף וכדומה, עי' נגינה.—*תרים.—*תרמיל.

כָּלַי[1], פ"ע, עת' יְכַלְיוּן,—כמו כָּלָה: וכשל עוזר ונפל עזר ויחדו כלם יְכַלְיוּן (יִשַׁע' לא ג).

כל"י,—ר"ת: כהנים לוים ישראלים.

כַּלַי, ש"ז,—כמו כִּילַי, עי' זה הערך.

כְּלִיא, ש"ז, כמו כֶּלֶא: וירמיהו בא ויצא בתוך העם ולא נתנו אתו בית הכליא[2] (ירמ' לז ד). ויצא אתו מבית הכליא[2] (שם נב לא). — *כליא עורב, עי' עורב.

***כְּלִיבָה**[3], ש"נ,—א) כלי שיש בו מגורות אחדות ישים בה החיט וכדו' מחטיו וחוטיו וכדומה: כליבה[4] של חייטין טמאה טומאת מת פירש הימנה אבר אחד טמאה ושני אברים טהורה (תוספתא כלים ב"מ ט א).—ב) *מטה פשוטה לשאת עליה גופת המת להקבורה, Bahre brancard; bier: הסלים שבקנתל והמטה של טרבל וקרן של כליבה[5] (פרה יב ט). בראשונה היו מוציאין (מתים) עשירים בדרגש ועניים בכליבה[6] והיו עניים מתביישין התקינו שיהו הכל מוציאין בכליבה[6] מפני כבודן של עניים (מו"ק כז:). נכנסו לבית קדשי הקדשים ומצאו שם שני כרובים נטלו אותן ונתנו אותן בכליבה והיו מחזרין אותן בחוצות ירושלם ואומרים לא הייתם אומרים שאין האומה הזאת עובדים ע"ז ראו מה מצינו להם (מד"ר איכ', פתית'). מעשה בבנו של ר"ח בן תרדיון שנתחבר ללסטים וגלה את רזן והרגוהו ומלאו פיו עפר וצרורות לאחר שלשה ימים נתנוהו בכליבא ובקשו לקלס עליו מפני כבוד אביו ולא הניחן (שם, ויגרס כתוב).

---

[1] הצורה הקדומה של הפעל.

[2] כך הכתיב, והקריא הכלוא, ובקצת ספרים הכלוא כתיב וקרי, עי' זה הערך.

[3] י"א כליכה, ולא נתברר מקור השם. —[4]) כך הגרסה בכל הספרים. — [5]) רה"ג כליכה, ואמר: פי' כליכה זה הוא נעש המטה שנושאין בו המת שמה בל' חכמים כליכה נעש בטיית (כך צ"ל) וכו' ויש לאותה כליכה כמו קרן.—[6]) כך בכ"י ובשאילתות ובהרי"ף ובס' האשכול, וכבר העידו ע"ז התוספות, ובנוסח' כליכה בכף, ועי' זה.

כִּלְיָה[1], ש"נ, מ"ר כְּלָיוֹת, סמי' כִּלְיוֹת, כִּלְיוֹתַי, — אֵבר הקרב הפנימי בגופות בע"ח שהוא כלי הפרשת השתן, Niere ; rein ; kidney, — בבהמה: ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב ואת היתרת על הכבד ואת שתי הַכְּלָי֫ת ואת החלב אשר עליהן (שמות כט יג). ואת שתי הַכְּלָי֫ת ואת החלב אשר עלהן אשר על הכסלים (ויקר׳ ג ד). חרב ליי׳ מלאה דם הדשנה מחלב אדם כרים ועתודים מחלב כִּלְיוֹת אילים (ישע׳ לד ו). — ובאדם: דרך קשתו ויציבני כמטרא לחץ הביא בְּכִלְי֫תָי בני אשפתו (איכ׳ ג יב-יג). יסבו עלי רביו יפלח כִּלְי֫תַי ולא יחמל (איוב יו יג). כלו כִלְי֫תַי בחקי (שם יט כז). — ובתו"ם: ניטל הטחול ניטלו הכליות ניטל לחי התחתון (חול׳ ג ב). פעם אחת ביקש אגריפס המלך ליתן עיניו באוכלוסי ישראל א"ל לכה"ג תן עיניך בפסחים נטל כוליא מכל אחד ונמצאו שם ששים ריבוא זוגי כליות כפליים כיוצאי מצרים (פסח׳ סד:). שכן מצינו בימי שמעון בן שטח שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב (תענ׳ כג.). אמרו עתידה חטה שתהא כשתי כליות של שור הגדול (כתוב׳ קיא:). הי"ב מנהיגים הם הלשון והשנים הושט האצטומכא הריאה המרה הטחול הכליות הבצים וכו׳ ואמנם הכליות כדי למצוץ יתרון הדם אשר שלחו הכבד למטה בגוף להיותו נזון כדי שלא יצא מן השתן ויאבד ולזה היה מראה הכליות כדמות בשר מעט אדמומית (פי׳ יצירה לאבן סהל). — וחשבו הקדמונים כי גם הן כמו הלב מקום המחשבה: ויי׳ צבאות שפט צדק בחן כְּלָיוֹת ולב (ירמ׳ יא כ). ויי׳ צבאות בחן צדיק ראה כְּלָיוֹת ולב (שם כ יב). קרוב אתה (אלהים) בפיהם (של הרשעים) ורחוק מִכִּלְי֫וֹתֵיהֶם (שם יב ב). בחנני יי׳ ונסני צרופה כִלְיוֹתַי ולבי (תהל׳ כו ב). כי אתה קנית כִלְי֫תָי (שם קלט יג). — והַכְּלָיוֹת תעלזנה, נרדף להלב ישמח: בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני ותעלזנה כִלְיוֹתָי בדבר שפתיך מישרים (משלי כג טו-טז). ושפת֫תיך יביעו דעת וכליותיך תעלוזנה מישרים (ברכ׳ יז.). — והַכְּלָיוֹת מְיַסְּרוֹת: אף לילות יסרוני כִלְיוֹתָי (תהל׳ טז ז), ועי׳ מוסר. — והשתונן הכליות, מפני צער וכעס: כי יתחמץ לבבי וְכִלְיוֹתַי אשתונן (תהל׳ עג כא). — ואמר המשורר: ישתוננו כליות אהבים בעדם יתנודדו לבו ויתחמצו (רמב"ע דיואן, רכבי גדודים), ועי׳ שנן. — ובתו"ם: כליות יועצות לב מבין לשון מחתך פה גומר (ברכ׳ סא.). שתי כליות יש בו באדם אחת יועצתו לטובה ואחת יועצתו לרעה (שם). עשרה דברים משמשין את הנפש הושט למזון וכו׳ והמרה לקנאה והכליות מחשבות והלב גומר (מד"ר ויקר׳ ד). הדעת מתחלקת בארבע הלקים ב׳ בשתי הכליות וחלק אחד בפה וחלק אחד בלב (שם במד׳ י). מלמד שזימן הקב"ה לאברהם אבינו ב׳ כליותיו כשני חכמים והיו מבינות אותו ויועצות אותו ומלמדות אותו חכמה (אדר"נ לג). — ואמר הפיטן: אמיץ כליות חוקר, בכל קצוי ארץ משוטט וסוקר (שבת ב אח"פ, ארגן). — והמשורר אמר: ויאמץ בהתיעץ במתניו וכליותיו וקבה להחיותו וכבד להפרותו וקדקד להורותו סעפי תבונותיו (ראב"ע, בשם אל). — ובהשאלה, כִּלְיוֹת חִטָּה: חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים עם חלב כִּלְיוֹת חטה (דבר׳ לב יד).

***כְּלָיָה**, כלייה, ש"נ, — שה"פ מן כָּלָה, במשמ׳ אבוד והשמדה, Vertilgung ; extermination: גמרו שלא לעשר רעב של מהומה ושל בצורת באה ושלא ליטל את החלה רעב של כליה באה (אבות ה ח). שנתת ארכה לדור המבול לעשות תשובה וכו׳ ולא גמרת להם כלייה עד שהשלימו רשעם לפניך וכו׳ עשר מכות הבאת על המצריים במצרים ולא גמרת עליהן כלייה עד שהשלימו רשען (מכי׳ בשלח ה). כל המשתף שמו של הקב"ה בעבודה זרה חייב כליה (שם משפט׳ יז). קשה היא הליצניות שתחילתה ייסורין וסופן כלייה (ירוש׳ ברכ׳ ב ה ג). אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כלייה (מו"ק ט.). באותה שעה נתחייבו שונאיהם של ישראל כלייה שהחניפו לו לאגריפס (סוט׳ מא:). יושב (הקב"ה) ודן את כל העולם כולו כיון שרואה שנתחייב עולם כלייה עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים (ע"ז ג:). א"ר יוחנן אלמלא וי"ו שבהעלוך נתחייבו רשעיהם של ישראל כלייה (סנה׳ סג.). שביום הזה כל העולם עומדים בדין לפני הקב"ה והעולם מתחייב כלייה מפני שבריותיו מלוכלכים בעבירות והקב"ה מזכה את עולמו (פסיק׳ רבתי מ).

---

1) גם בשאר הלשונות האחיות. באשור׳ כַּלִּית, בארמ׳ כֻּליא, בערב׳ כֻּלְיָה a).

a) كُلْيَة

דאויים היו ישראל כליה בימי המן אלולי שנסמכה דעתן על דעת הזקן אביהם (מד"ר בראשׁ' עו). אמר הקב"ה לשטן הבא לי מגילה ואכתוב עליה כליה (שם אסת', אם על המלך טוב). מחלוקת וכו' כליה מביא לעולם (תנחומא קרח כא). וזה האבדון הוא שקורין אותו הנביאים דרך משל באר שחת ואבדון והפתה ועלוקה וכל לשון כליה והשחתה קוראין לו לפי שהיא הכליה שאין אחריה תקומה (רמב"ם, תשוב' ח ה). —ואמר המשורר: לכל נוצר ונברא קץ וסוף כל חי לכליה, ואתה הוא ולא יכלו שנותיך בכל בריה (ר"ש הנגיד, חכמות פליליה).

כִּלָּיוֹן, ש"ז, סמי' כִּלְיוֹן, — כמו *כְּלִיָּה: כי אם יהיה עמך ישראל כחול הים שאר ישוב בו כִּלָּיוֹן חרוץ שוטף צדקה כי כלה ונחרצה אדני יי' צבאות עשה בקרב כל הארץ (ישע' י כב-כג). —ואמר הפיטן: צח ואדום משעיר, בסיבה בכליון תסעיר, כאיש מלחמות קנאה תעיר (בכת א את"פ, אין כמוך). נצחו מקוים ולישעו נשענים כי לא כלו רחמיו בכליון (סליח' יום ד, מלאכי רחמים). — כִּלְיוֹן העינים: ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך ונתן יי' לך שם לב רגז וכִלְיוֹן עינים ודאבון נפש (דבר' כח סה). —ואמר המשורר במליצתו: הכה הקערות באבני בגף וכליון, והיו כלם לשניו נקיון, והשקיט באכילתו כליון העינים ומחלון הרעיון (ר"י חריזי, תחכמ' ג). — *וכִליון הגוף מפני מחלה וכדומה: והם שכלים מפשטים מחמרים קדומים עם הסבה הראשונה ואינם יראים הכליון לעולם ותשוב נפש האדם השלם והשכל ההוא הפועל דבר אחד ולא יחוש לכליון גופו ואבריו (כוזרי א א). כשיכלה שארו ולבבו וכו' שכליונו הוא כליון לגוף ומותו (ר"ש א"ת, יקוו המים 99). ומפסיד (רבוי המשגל) כח האדם ומראה הפנים ומוריש הכליון במהירות ומחליש המות (מ' אלדכי, ש"א ה ח). — ועי' עון.

***כִּלְיוֹתִי**, -תִּיִּי, ת"ז, —מהכליות, כטבע הכליות: והמעיי יקובל מופת עליו בחבלים ורוחות וקרקורים וכו' והכליותיי והמקויי יקובל מופת עליו בשנוי ענין השתן מן הראוי הטבעי (קאנון ג יד ב א).

***כְּלִיִּי**, ת"ז, לנק' כְּלִיִּית, מ"ר כְּלִיִּים, כְּלִיִּוֹת, —אֵבֶר כְּלִיִּי, שהוא כלי לתפקיד מן תפקידי הגוף, היד היא אבר כְּלִיִּי למלאכה, והעין לראיה וכדומה: והגשם הטבעי אם כליי ואם בלתי כליי כלומר שישלמו פעולותיו בכלים או בלעדי כלים (כוזרי ה יב). כי כל כח מכחות אלה האברים הכליים חולקין קצתן על קצתן מצד הפכיות השקועות בהם (פי' יליר' לאבו סהל). מבואר שלא יצטרך הגרם השמימיי להיות כליי (רלב"ג, מלחמ' ה' ג ה). הנה יחויב שיהיה בזרע כלי ההרגש וזה מבואר הבטול כי הוא מתדמה החלקים לא כליי (שם ה ד). ותמצאהו (את גוף האדם) מורכב מאיבריו הכליים (אבר' חסדאי, תרג' ספ' היסודות לר"י ישראלי). הכח הזן שהוא פועל בבלי כליי ומסגולת הכח המדמה שאינו פועל פעלו בבדי כליי (רשב"ל דוראן, מג"א, ח"י ד). הנפש שהיא עצם כחיו בגוף כליי (תגמ' הנפש יד:). שהמזג הטבעי שיש לזה האבר החולה הוא צרכו הכלית והרכבות שבה יפעול פעולתו המיוחדת מן הצד שהוא בו כלי פלוני לנפש לפעול (שם). ונקראים אברים כליים כי הם כלים לנפש בשלמות הפעולות והתנועות (קאנון א א ה). שה' יתברך איננו שומע באמצעות חוש השמע ואיננו רואה באמצעות חוש הראות הכליי (מגח' קהל' לר"י מפיסא 22). כי הנפש אינה נמצאת כי אם באברים כליים (שם 52). לפי שהחוש הוא כח כליי והשכל אינו כח כליי (שם 67). כי איך יהיה בעל נפש מי שאינו גשם כליי (רי"א, מפע' ה' ג ג). יחשב שהוא כח גשמי כליי נולד עם הנפש (אילס ליש"ר, תבו' למבה מין). לפי שהנפש הזנה היא כלית ואלו הכחות אין להם כלי אלא החום לבד (נוה שלום ז ב א).

***כְּלִיבָה**, ש"נ, —כמו כליבה, עי"ש, ואמר הפיטן: טמו עמונים ומואבים, והוציאו הכרובים, ובכליבה[1] היו אותם מסובבים (קינ' לת"ב, על תדכן כיהמ"ק).

א. **כָּלִיל**[2], א) ת"ז, סמי' כְּלִיל, לנק' כְּלִילַת, — שָׁלֵם, לא חסר בו כלום, vollkommen; complet; perfect: ותיפי במאד וכו' ויצא לך שם בגוים ביפיך כי כָּלִיל הוא בהדרי אשר שמתי עליך (יחזק' טז יד). ועשית את מעיל האפוד כְּלִיל תכלת (שמות כח לא). ופרשו בגד כְּלִיל תכלת מלמעלה (במד' ד ו). אתה חותם תכנית מלא חכמה וּכְלִיל יפי (יחזק' כח יב). הזאת העיר שיאמרו כְּלִילַת יפי משוש לכל הארץ (איכ' ב טו). את אמרת אני כְּלִילַת יפי (יחזק' כז ג). —ב) תה"פ, במשמ' הכל, בשלמות, gänzlich; entièrement; altogether: ונשגב יי' לבדו ביום ההוא והאלילים כָּלִיל יחלף (ישע' ב יז-יח). —

[1]) כך בספר', וכבר הזכירו זאת התוספ' (מו"ק כז:).
[2]) מן א.כלל.

ואמר בן סירא: טוב ורע וחיים ומות ומושלת בם כליל לשון (כ"ס גני' לז יח).—ג) ב"ז, קרבן שנשרף כלו ולא יאכל ממנו כלום[1]: ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלה עולה כָּלִיל ליי' (ש"א ז ט). וכל מנחת כהן כָּלִיל תהיה לא תאכל (ויקר' ו יו). ישימו קטורה באפך וכָלִיל על מזבחך (דבר' לג י). אם תחפץ זבחי צדק עולה וכָלִיל אז יעלו על מזבחך פרים (תהל' נא כא).— ובהשאלה במליצה: ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כָּלִיל ליי' אלהיך (דבר' יג יז).— ואמר הפיטן: ושרף (אברהם) אליל, והחליף כ ל י ל, ולא שמר ברית אחים (סדור תימנ', יוה"כ, ישראל בחירי אל). חפצו אין ב כ ל י ל ולא בתמורת ערכו, טוב לב אוהב והזהיר עלי תשובת נדבו, יעזוב רשע דרכו (סליח' ג ע"ת, אנוש כמה ילדק).

ב.כָּלִיל[2], ש"ז,—עשן ואש מתלקה בתוכו, Rauch mit feuer; fumée avec du feu; smoke with fire: והמשאת החלה לעלות מן העיר עמוד עשן ויפן בנימן אחריו והנה עלה כְלִיל[3] העיר השמימה (שופט' כ מ):

ג.*כָּלִיל[4], ש"ז, מ"ר כְּלִילִים, — כתר, עטרה, Krone; courone; crown: מעשה צעצועים ילדים מכוללים ב כ ל י ל י ם (מדר' תדשא, אפשטיין ג). ויעשו מהן כמין

---

[1]) בכנעני' כלל במשמ' זו: כיבל אם בעו כ ל ל אם צועת אם שלם כ ל ל לכהנם כסף שקל (רשימ' מחיר הקרבנ' שנמצא במרשליה). צרב איל כ ל לם אם צועת וכן הערת לכהנם (כתב' קרת' חדת').

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) הקדמונים והחדשים הביאו גם שם זה בערך א.כליל, ופרשוהו במשמ' הכל, כל העיר, אך אין זה דבור טבעי: כל העיר עלתה השמימה. והתקון של ריב"ג שהכונה בו ע ש ן כל העיר, אינו מרפא המליצה, כי העקר, השם עשן, חסר. ועל כרחנו עלינו לאמר כי עצם השם כליל משמש פה במשמ' עשן, אלא שהכונה כאן לעשן שאש מתלקחת בקרבו, ויש לזה סמך מלשון הערבית, שבה משמש הפעל כלל גם בענין ענן שהברק מנצנץ בתוכו מעת לעת. אמר אלג'והרי: שחאב מ כ ל ל אי מלמע באלברק, ע"כ,—ובעברית: ענן מכלל לאמר שהברק מנצנץ בתוכו. וכן לשאן אלערב. והנה הובא פעל זה בהמלונים הערבים בערך כלל במשמ' הרגילה כמו בעברית, אך אין זו הסתעפות טבעית ולכן יש לחשב כי הוא פעל מיוחד משרש מיוחד, וממנו נשאר בעברי' השם כליל שהיה אולי משמש כמו"כ בענין הענן וגם בענין ענן העשן שהאש מאירה מתוכו.

[4]) כך בארמ' כלילא, וכן בערב' אכליל a).—

a) اكليل

כ ל י ל ודומה לעין (ערוך, ערך עב). ויוצאה אשה ב כ ל י ל של זהב בראשה שאין יוצאה בו אלא אשה חשובה (תמכ"ס שבת יט ו). — ואמר הפיטן: כתרת כ ל י ל לנפש משיבת, לשעבר קדמת מתן שבת (קרוב' שבה"ג, אלהים נלעדך). אלי עדתי והילילי יום בו נפל כ ל י ל י, ויהי לאבל כנורי ולקול בוכים חלילי (קינ' לת"ב, אלי עדתי). טוטפת כ ל י ל ו גדלי, דגלי עז מגדלי (שלמה בר"י, יוצ' א' פסח, אור ישע).—והמשורר אמר: תקום ותתנער ותשא ראש למצא מנוחה מחבליה, כי אם מפצים אבדו משרה ו כ ל י ל כהונה מקהליה, הנה שתיהן נקבצו היום בבנו שמואל בן אציליה (ר"ש הנגיד, הנה יחידתי). אהה אללי וצר לי צר ומר לי מר ואויה לי, עלי אחי ובן אמי כ ל י ל ראשי ומכלולי (הוא, ככר שלמו). ואחרי מות בנו עבאס לביאת בנו עבאד אחזוני חבלים, שניהם רדפוני אך בראש זה כ ל י ל מלכות וזה מן הטפלים (הוא, הלי תעב). ומלבושם לבוש מלכות ורקמה ומכלולים ועל ראשם כ ל י ל י ם (שם). תדמה לכלה תעדה כליה, הכליון כ ל י ל י ה, והמעל מעיליה, והמכשולים שוליה, ונפתולי הקורות פתיליה (כ"י חריזי, תחכמ' ג). אגדת פרחים נובלים לי לקחתי, בזמנם גם הם הדר יערם היו, ול כ ל י ל על קברך אותם הנחתי, מי־ראשי שתו דמעתי רויו (יל"ג, לנכמ' עובה השחר).—*כְּלִיל הַמֶּלֶךְ[1]), שם צמח, Melilotus, משתמשים בשם זה המדברים עברית בא"י.

***כְּלִילָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן א.כלל: ומן הגדול שבדברים שראוי לך לבחון בהם כ ל י ל ת[2]) מתנות האלהים לבעלי חיים וצמח האדמה בגשמים בעת הצורך אליהם וירידתם בעתם (חו"ה, הבחינה ה). ישתדל לספרם (את חסדי הבורא) ולעמוד עליהם בשכלו ולא ישיג את זה בעבור כ ל י ל ת ם[2]) ורובם והתמדתם ומשיכתם (שם, עבוד' אלהים ה). — ב) כמו ג.*כליל: ובהיותנו במצרים בתוך הגולה, אותנו משם דלה דלה והפאירנו לעטרת ו ל כ ל י ל ה, שנאמר בך בחר יי' להיות לו לעם סגולה (מ' הגדבי, הקד' ב"א).

---

[1]) בארמ' כליל מלכא (כתוב' עז:), וכן בסור', וכן בערב' אכליל אלמלך a). ואסף תרגמו בארטימיסיא: עשב נקרא בלשון ארם כ ל י ל א ד מ ל כ א ובלשון יוון ארטימיסיא (אסף 73, כ"י מינכן).

[2]) בנוף הערבי הוצ' דר' יהודה: עמום, עמומהם.

a) اكليل الملك

°**כלילות**, ש"נ, —א) כמו כללות: וכל מה שהוא מוגבל בסופו מוגבל בתחלתו וביניהם בחינה אמצעית ובכלילותן זה מזה יהדיו יהיו תמים אל המקום הסובלן כאמור (פלח הרמון כ א). —ב) לקוי באצבעות שאינם יכולים לשמש שום תשמיש[1]: ואני הוא שמחצתי אותם בעוה"ז בעורות עינים בחרשות אזנים בחגירות רגלים בכלילות אצבעותים בפילגות אברים בערלות שפתים באילמות פה ולשון ואני הוא שמרפא אותם לעולם הבא (מדר' א"ב דר"ע, ביה"מ ילינק ג).

*°**כלך**[2], ש"ז, — צמח, משי גם דומה לצמר: השירים והכלך[2] אין בהם משום כלאים אבל אסורים מפני מראית העין (כלא' ט ב). אין מדליקין (נר שבת) לא בלכש ולא בחוסן ולא בכלך ולא בפתילת האידן (שבת ב א). המוציא מצמר גפן ומצמר כלך מצמר גמלים ומצמר ארנביים ומצמר חיה שבים (תוספתא שם ט ג). צמר גמלים וצמר ארנבים נוצה של עזים והשירין והכלך והסריקין (גמ' שם כז.). השיראין והכלך והסירקין כולן חייבין בציצית (מנח' לט:). בזמן שאדם יבא ללבוש חלוק של צמר או של פשתן ואינו מוצא אויביו מבקשין ממנו השיראין והכלך שבכל המדינות (אדר"נ כ). כי כן נהגו כאן שבגדי פשתן ובגדי צמר גפנים אין הנשים לובשות צבועים אבל בגדי כלך ובגדי משי לובשים אותם הגברים צבועים בכל מיני צבעונים (רב שרירא גאון, בי"ת ג סד).

°°**כלך**[1], ש"ז, —צמח, מין ממיני החלתית ישתמשו בו לרפואה, Ferula communis: עץ הכלך זיעתו היא שריפת החלב היוצאת ממנו נקרא אממנייקון (אסף 73, כ"י מינכן). ועשב הכלך הקטן והגדול הנקרא פירולא הוא בלשון יון קוניליום (שבתי דונולו, ספ' המרקחות).

*°**כלך**[2], —דבור של צווי במשמ' לֵךְ לְךָ: אמר (משה) לפניו רבש"ע למה אני מת וכו' לא טוב שיאמרו

---

[1]) כך נראה מהענין לפי מה שנאמר אדות שאר האברים, ולא נתברר מקור מלה זו.

[2]) כך נקוד במשנ' מנקד' דפוס ליבורנו, וכך בוקסד'. לוי נקד כַּלָּךְ. ולא נתברר לא מקורו ולא משמ' בדיוק, ועי' הערה לקמן. — [3]) בגמ' ירוש' (שם ט לב.) אמרו: השיריין מטכסה והכלך אגבין קיסרי'. והנה מטכסה היא מלה יונית ידועה ומשמ' היא משי כברייתו קודם שהתקינוהו כל צרכו. והמלים אגבין קיסרי', שבהן פרש הירוש' את השם כלך, לא נתברר פרושן. עכ"פ, כיון ששירין הוא משי ואינו כלאים בכלך על כרחנו שגם כלך הוא מין משי. ואמרו שם בירוש': אמר רבן שמעון בן גמליאל חיזרתי על כל מפרשי הים ואמרו כלכה שמו (בגמ' שבת שם (ב ד ג), כולכא במקום כלכה). ולפי זה אין כלך מלה עברית ואולי גם לא שמית. ובגמ' בבלי (שבת כ:) הביאו דבר זה בלשון ארמי' בשם שמואל: אמר שמואל שאלתינהו לכל נחותי ימא ואמרי כולכא שמיה, ע"כ, ובעבר': שאלתי כל יורדי הים ואמרו כולכא שמו. והביאו שם עוד פרוש אחר: רב יצחק בר זעירא אמר (כי כלך הוא) גושקרא, ופרש הערוך: הבינוני היוצא מן המשי לא המובחר. ורש"י פרש שהוא בית התולעת. וספרו שם עוד: רבין ואביי הוו יתבי קמיה דרבנא נחמיה אחוה דריש גלותא חזייה דהוה לביש מטכסא א"ל רבין לאביי היינו כלך דתנן א"ל אנן שירא פרנדא קרינן ליה מיתיבי השיראים והכלך והסיריקון חייבין בציצית תיובתא דרבין תיובתא איבעית אימא שירא לחוד ושירא פרנדא לחוד, ע"כ, ובעבר': רבין ואביי היו יושבים לפני רבן נחמיה אחיו של ראש גלות, וראהו שהיה לבוש מטכסה א"ל רבין לאביי זהו כלך ששנינו (במשנה) א"ל אנו קוראים אותו שירא פרנדא. השיבו עליו ממה שנאמר השיראים והכלך, מוכח ששיראים וכלך הם שני דברים, ואמרו שמזה באמת תשובה על דברי רבין, או כי שירא הוא דבר לבד ושירא פרנדא הוא דבר לבד. והנה מכל זה נראה ברור כי הכלך הוא מין משי, או מדרגה ממדרגות התקון של המשי. והערוך ערך כלך כתב: פירוש כלך גושקרא מטכסא השיראין והסיריקון כולן ממין שירא פרנדא הן אלא משונין באריגתן יש מהן דקים ויש מהן עבין יש מהן בניר אחד ויש מהן בב' נירין ויותר יש שיש בהן צורה כדאמרינן ברוקם וחושב, ויש מפרשים כלך פסולת של משי אותן קליפות שנשארו מן המשי שמוציאין התולעין ואין נוחין לטוות. ע"כ. ובערך שר אמר: השירים והכלך פי' שירים שש טוב כלך מין בינוני. ע"כ. והרמב"ם בפרוש המשנה לכלאים אמר: שירים וכלך מיני משי הם וידמו כאילו הם צמר ופשתים מפני שאחד מהמינים ההם חלק כמו הפשתים והשני יש בו יבשות והוא שעיר כמו הצמר. ע"כ. וביד החזקה (כלא' י א) כתב וז"ל: ויש בברכי הים כמו צמר שגדל על האבנים שבים המלח תבניתו כתבנית הזהב והוא רך ביותר וכלך שמו. ע"כ. ולא נתברר לי מקור פרוש זה שאינו לפי פרושו בפרוש המשנה. ועי' עוד ערך משי וערך שיר.

[1]) בערב' במצר' כלח'a), ובערב' הכללית אשק. ולא נתברר לי באיזה נקוד קראוהו אסף ושבתי, ואפשר שהיתה כונתם לקראו כמו כלך שבמשנה. ושמתיו סגול להבדילו בהברה.

[2]) כבר אמרו שהוא מצומצם מן לכה לך, וסמך לזה ממקומות אחדים שנמצא שם את הדבור לכה לך בהויתו: נאמר מתן דמים כפר למטן ונאמר מתן דמים

---

a) كلخ

זה משה שהוציאנו ממצרים וכו׳ אמר לו (הקב״ה) כלך משה גזירה היא מלפני שוה בכל אדם (ספרי דבר׳ שלט). שאם היה הוא ילד והיא זקנה הוא זקן והיא ילדה ועמד ואמר שישאנה לו אומרים לו כלך אצל כמותך למה לך להכניס קטטה לביתך (שם רל). הרי שבא בעל הבית ומצאו (את חברו שתורם שלא ברשות) ואמר לו כלך אצל יפות אם היו יפות אינו חושש משום גזל (תוספתא תרומ׳ א ה). א״ל ר׳ חייא בר אבא לר׳ אסי מפני מה עופות שבבבל שמנים א״ל כלך למדבר עזה ואראך שמנים מהן (שבת קמה:). לאדם שנשברה רגלו וחיתה מצאו רופא ואמר לו כלך אצלי שאני שוברה וארפאנה (מו״ק כח:). אמר לו ראב״ע עקיבא מה לך אצל הגדה כלך מדברותיך[1]) אצל נגעים ואהלות (חגי׳ יד.).—ובפרט במו״מ של הלכה, *כְּלַךְ לדרך זה, במשמ׳ עשה הקש אחר: שרץ אסור באכילה ובהמה טמאה אסורה באכילה מה שרץ אין שחיטתו מטהרתו אף בהמה טמאה אין שחיטתה מטהרתה או כלך לדרך זה טריפה אסורה באכילה ובהמה טמאה אסורה באכילה מה טריפה שחיטתה מטהרתה אף בהמה טמאה תטהרנה שחיטתה נראה למי דומה דנין דבר שאין למינו שחיטה מדבר שאין למינו שחיטה ואל תוביח טריפה שיש למינה שחיטה או כלך לדרך זה דנין דבר שמטמא במשא מדבר שמטמא במשא ואל יוכיח שרץ שאינו מטמא במשא (ספרא שמיני ד ו). הריני דן נאמר מתן דמים בפר למטה ונאמר מתן דמים בשעיר למטה מה מתן דמים האמורים בפר למטה שבע אף מתן דמים האמורים בשעיר למטה שבע או כלך לדרך זו נאמרו בו דמים למעלה ונאמרו דמים למטה מה למעלה אחת אף למטה אחת נראה למי דומה דנים של מטה משל מטה ואין דנים של מטה משל מעלה או כלך לדרך זו דנים דם השעיר מדם השעיר ואין דנים דם השעיר מדם הפר ת״ל ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר מה דם הפר למטה שבע אף דם השעיר למטה שבע (שם אחרי א ג). הלא דין הוא מיטמא במת ומיטמא בנדה מ״מ כשהוא מיטמא במת אינו סופר שבעה אלא לטומאה אחרונה אף כשהוא מיטמא בנדה לא יספור שבעה אלא לביאה אחרונה או כלך לדרך זה היא מיטמאה ומטמאה את בועלה מה היא אינה סופרת שבעה אלא לראיה הראשונה אף כשהוא מיטמא בה לא יספור שבעה אלא לביאה ראשונה נראה למי דומה דנים טומאה שהיא ממקום אחר מטומאה שהיא ממקום אחר ואל יוכיחו דמים שהם מגופה או כלך לדרך זה דנים טומאה שהיא מחמת דמים מטומאה שהיא מחמת דמים ואל תוכיח טומאת המת שאין מחמת דמים (שם מלורע, זבים ד ז). נאמר כאן כתב ונאמר להלן כתב מה להלן על גבי אבנים אף כאן על גבי אבנים או כלך לדרך זו נאמר כאן כתב ונאמר להלן כתב מה להלן על הספר ובדיו אף כאן בספר ובדיו (ספרי דבר׳ נו). הואיל ונוחל (הבכור) עם אחד ונוחל עם חמשה מה מצינו כשנוחל עם אחד פי שנים כאחד אף כשנוחל עם חמשה פי שנים כאחד או כלך לדרך זו הואיל ונוחל עם אחד ונוחל עם חמשה מה מצינו כשנוחל עם אחד פי שנים בכל הנכסים אף כשנוחל עם חמשה פי שנים בכל הנכסים (שם ריז). הואיל והזמן פוסל והערלה פוסלת מה הזמן עשה בו מקצתו ככולו אף הערלה עשה בה מקצתה ככולה או כלך לדרך זו ערלה פוסלת וטומאה פוסלת מה טומאה לא עשה בה מקצתה ככולה אף ערלה לא עשה בה מקצתה ככולה נראה למי דומה דנין דבר שנוהג בכל הזבחים מדבר שנוהג בכל הזבחים ואל יוכיח דבר שאינו נוהג בכל הזבחים או כלך לדרך זו דנין דבר שלא הותר מכללו מדבר שלא הותר מכללו ואל תוכיח טומאה שהותרה מכללה (תוספתא פסח׳ ג ב). ערות אחות אביך לא תגלה בין מן האב בין מן האם וכו׳ ודין הוא חייב כאן וחייב באחותו מה אחותו בין מן האב בין מן האם אף כאן בין מן האב בין מן האם או כלך לדרך זו חייב כאן וחייב בדורתו מה דודתו מן האב ולא מן האם אף כאן מן האב ולא מן האם נראה למי דומה דנין איסור הבא מאיליו מאיסור הבא מאיליו ואל תוכיח דודתו שאין איסור הבא מאיליו או כלך לדרך זה דנין קרובי האב מקרובי האב ואל תוכיח אחותו שקרובי עצמו (יבמ׳ נד:). נאמרו דמים למטה ונאמרו דמים בשעיר למטן מה מתן דמים אמורין בפר למטן שבע אף מתן דמים אמורין בשעיר למטן שבע או לכה לך לדרך הזו נאמרו דמים למעלן ונאמרו דמים למטן מה דמים אמורין בו למעלן אחת אף דמים אמורין בו למטן אחת נראה למי דומה דנין שלמטן משלמטן ואין דנין שלמטן משלמעלן או לכה לך לדרך הזו דנין דם השעיר מדם השעיר ואין דנין דם השעיר מדם הפר (ירוש׳ יומ׳ ה מב ג). אעפי״כ פקפקו קצת החכמים ואמרו כי אין זה ממנהג הלשון של בעלי התלמוד.—

[1]) בקצת כ״י חסר מדברותיך, ובקצתם בלך מדברותיך ולך אצל.

למעלה מה מתן דמים האמורים למטה שנתנן במתנה אחת כיפר אף דמים האמורים למעלה שנתנן במתנה אחת כיפר או כ ל ך לדרך זו נאמרו דמים בפנים ונאמרו דמים בחוץ מה דמים האמורים בפנים חיסר אחת מן המתנות לא עשה ולא כלום אף דמים האמורים בחוץ חיסר אחת מן המתנות לא עשה ולא כלום נראה למי דומה דנין חוץ מחוץ ואין דנין חוץ מבפנים או כ ל ך לדרך זו דנין חטאת וארבע קרנות מחטאת וארבע קרנות ואל יוכיח חוץ שאין חטאת וארבע קרנות (זבח׳ לח.). נאמר הביא מנחה והביא מלח ונאמר הביא מנחה והביא לבונה מה לבונה מתוך ביתו אף מלח מתוך ביתו או כ ל ך לדרך זו נאמר הביא מנחה והביא מלח ונאמר הביא מנחה והביא עצים מה עצים משל צבור אף מלח משל צבור נראה למי דומה דנין דבר הנוהג בכל הזבחים מדבר הנוהג בכל הזבחים ואל תוכיח לבונה שאינה נוהגת בכל הזבחים או כ ל ך לדרך זה דנין דבר הבא עמה בכלי אחד מדבר הבא עמה בכלי אחד ואל יוכיחו עצים שאינן באין עמה בכלי אחד (מנח׳ כא:). ריבה כאן שמן וריבה במנחת כבשים שמן מה להלן שלשת לוגין לעשרון אף כאן שלשת לוגין לעשרון או כ ל ך לדרך זו ריבה כאן שמן וריבה במנחת פרים ואילים שמן מה להלן שני לוגין לעשרון אף כאן שני לוגין לעשרון (שם פח.). טימא בחולדה וטימא בעכבר מה חולדה מין הגדל על הארץ אף עכבר מין הגדל על הארץ או כ ל ך לדרך זו טימא בחולדה וטימא בעכבר מה חולדה כל ששמה חולדה אף עכבר כל ששמו עכבר אפי׳ עכבר שבים (חול׳ קכו:).—כַּלֵּךְ מדבר פלוני, סור ממנו: כ ל ך מלשון הרע (ב״ב קסד:).

א.*כַּלְכּוּל, ש״ז,—שה״פ מן א.כִּלְכֵּל: אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וגו׳ ואומר וכלכלתי אותך שם מה כ ל כ ו ל האמור להלן בשני רעבון הכתוב מדבר אף כ ל כ ו ל האמור כאן בשני רעבון הכתוב מדבר (ספרי דבר׳ לח).—ובסהמ״א: ומן הזריזות שיהא אדם מתקן כל מה שיצטרך לו בעניני הפירנוס והכלכול כדי הצורך (בית מדות, מעל׳ הזריזות).—ואמר הפיטן: לאומתם כ ל כ ו ל אנא שועו, וצור למלאכיו שת מני שגו (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, איכה תפארתי).

ב.*כַּלְכּוּל, ש״ז,—שה״פ מן ג.*כִּלְכֵּל, שערות שצומחות על הרקות: סיד כדי לסוד קטנה שבבנות ר׳ יהודה אומר כדי לסוד כ ל כ ו ל[1] ר׳ נחמיה אומר כדי לסוד

[1] כך בכ״י וכן במשנ׳ שבמשנ׳ ובמשנ׳ שבירוש׳

אנדיפי (שבת ח ד). כשבאתי והרציתי דברים לפני ר׳ עקיבא אמר לי כ י ל כ ו ל (זה שאמר בן שלקית עד שתכלכל התינוקת) איני יודע (תוספתא נדה ו ו).

א.כִּלְכֵּל, כִּלְכַּלְתִּי, כַּלְכֵּל, אֲכַלְכֵּל, מְכַלְכֵּל, כִּלְכְּלוּ, כִּלְכְּלֵם, כִּלְכַּלְתֶּם, אֲכַלְכְּלֵם, יְכַלְכֶּלְךָּ, כַּלְכֵּלְךָ,—כִּלְכֵּל את פלוני, נתן לו את צרכיו, מזונותיו וכדומה, Jem. mit Lebensmitteln versorgen; entretenir; to sustain: וישבת בארץ גשן וכו׳ וכלכלתי אתך שם כי עוד חמש שנים רעב (בראש׳ מה יא). ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם (שם נ כא). ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לחם לפי הטף (שם מז יב). וברזלי זקן מאד בן שמנים שנה והוא כלכל את המלך בשיבתו במחנים כי איש גדול הוא מאד ויאמר המלך אל ברזלי אתה עבר אתי וכלכלתי אתך עמדי בירושלם (ש״ב יט לג-לד). ויתנם (דוד את הנשים) בית משמרת ויכלכלם (שם כ ג). ולשלמה שנים עשר נצבים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת ביתו חדש בשנה יהיה על אחד לכלכל (מ״א ד ז). מהנחל תשתה ואת הערבים צויתי לכלכלך שם וכו׳ והערבים מביאים לו לחם ובשר (שם יז ד-ו). קום לך צרפתה וכו׳ הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך (שם ט). ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם חמשים איש במערה וכלכלם לחם ומים (שם יח ד). ואחבא מנביאי יי׳ מאה איש וכו׳ ואכלכלם לחם ומים (שם יג). והיה לך (הילד) למשיב נפש ולכלכל את שיבתך (רות ד טו). הנצבה לא יכלכל ובשר הבריאה יאכל (זכר׳ יא טז). השלך על יי׳ יהבך והוא יכלכלך לא יתן לעולם מוט לצדיק (תהל׳ נה כג). וארבעים שנה כלכלתם במדבר לא חסרו (נחמ׳ ט כא).—ובתו״מ: אשר יצר אתכם בדין ו כ ל כ ל אתכם בדין וסילק אתכם בדין ועתיד להחיותכם בדין (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ד). שמכירת יוסף זכות היתה לו שהיא גרמה לו למלוך וזכות היתה לאחיו ולכל בית אביו

וכן בגמ׳ שם דף פ. ובגמ׳ נזיר דף נ. וכן בערוך וברא״ש, ובמשנ׳ שבגמ׳ כלכל. ושאלו בגמ׳ שם: מאי כלכול ומאי אנדיפי אמר רב צידעא ובת צידעא. ופרש ר״ח: בלשון ישמעאל אצדג והוא מקום מקצוע הפנים מן הצד מן סוף שער של בנות עד סוף הפנים סדין אותו בסיד ונקרא כלכול וסדים מצידו מקום אחד דק כמו חוט ונקרא בת צידעא. ע״כ. וכן הערוך, והביא עוד פרוש: פירוש כלכול צידעא שקורין בלעז טינפל״א אנדיפי בת צידעא לסוף הפרדת סכין שלא יהו שערות שיהא מצחן גדול (ערוך, ערך אנדיפי). ולא נתברר מקור מלה זו, ועי׳ ב.*כלכל.

שכלכלם בלחם בשני רעבון (מד"ר במד' יג). בתו של לוט היתה נשואה לאחד מגדולי סדום ראתה עני אחד מדוקדק ברחוב העיר ועגמה נפשה עליו מה היתה עושה בכל יום כשהיתה יוצאת לשאוב מים היתה נותנת בכד שלה מכל מזון ביתה ומכלכלת אותו העני (פדר"א כה). אלו העוברים והשבים שהיה אברהם מכלכלן (אגדת בראש' יט). ממצרים גאלתנו יי' אלהינו מבית עבדים פדיתנו ברעב זנתנו ובשבע כלכלתנו (תפלת נשמת). אנחנו מאמינים באלהי אברהם יצחק ויעקב המוציא את בני ישראל ממצרים וכו' והמכלכלם במדבר והמנחילם את ארץ כנען (כוזרי א יא).—ואמר הפיטן: טוב לקוראיך בנפש רהב, טורחם נשא ולכלכל יהב (סליח' יוה"כ, אין מי יקרא).—ובהשאלה: כלכל עדני מתשישות, יסרני קשות מקוששות (יוצ' א' פסח, אור ישע). — ואת הנפש: לזמת אשה אנוש ירעיב לבבו ואת נפשו בפת חסד יכלכל (ר"י חריזי, תחכמוני ג קל).—*מְכַלְכֵּל: אני עובד הבורא היכול המכלכל האחד המטריף אשר אין כמוהו (תו"ס, הבטחון ד). — כִּלְכֵּל דבריו, השתדל בהם וסדר אותם: טוב איש חונן ומלוה יְכַלְכֵּל דבריו במשפט כי לעולם לא ימוט (תהל' קיב ה-ו) — כִּלְכֵּל דבר, א) כמו הֵכִיל, במשמ' נשא, סבל: ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בערת עצר בעצמתי ונלאיתי כַּלְכֵּל ולא אוכל (ירמ' כ ט). ומי מְכַלְכֵּל את יום בואו ומי העמד בהראותו כי הוא כאש מצרף וכברית מכבסים (מלא' ג ב). רוח איש יְכַלְכֵּל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה (משלי יח יד).—ואמר המליץ: הלאה יגון שמח ונטוש יגונך ואל תרגז לכל ילדי זמנך, ובצר לך חזק וסבול פגעיו היה כצור לכלכל ים שאונך, היה מראה זרוע עם גבורה בעת מקרה ופגע רע יאונך (רמ"ע פלקיירא, אגרת הויכוח ד).— ב) במשמ' החזיק בתוכו: כי האמנם ישב אלהים על הארץ הנה השמים ושמי השמים לא יְכַלְכְּלוּךָ אף כי הבית הזה אשר בניתי (מ"א ח כז). ומי יעצר כח לבנות לו בית כי השמים ושמי השמים לא יְכַלְכְּלֻהוּ ומי אני אשר אבנה לו בית (דהי"ב ב ה). — ג) *כִּלְכֵּל דרך, החזיק, שמר: יחזקאל ראה מראה ויגד זני מרכבה וגם אזכיר את איוב המכלכל כל דרכי צדק (בן סירא מט ח-ט).

—פֻּעַ', כֻּלְכַּל, כָּלְכָּל[1]), כָּלְכְּלוּ,—שכלכלו אותו: ויפקד בן הדד את ארם ויעל אפקה למלחמה עם ישראל ובני ישראל התפקדו וְכָלְכְּלוּ[1]) וילכו לקראתם (מ"א כ כו-כז).—ואמר הפיטן: צבאי כֻּלְכְּלוּ במן אבור טל, צדת שלח להם לשבע כעלות שכבת טל (ר"א קליר, האגרה).

—הִתְפ', *הִתְכַּלְכֵּל,—א) כלכל עצמו, התחזק, נשא וסבל: בהצהירו (השמש) ירתיח תבל לפני חרבו מי יתכלכל (בן סירא מג ג). — ב) פרנסוהו: משה נתכלכל על ידי אשה על ידי בתו של יתרו וכו' ואליהו נתכלכל על ידי הצרפתית (פסיק' רבתי ז). אי אפשר לעולם בלא מים וא"א לעולם בלא יין וא"א לעולם בלא קונדיטון ואיש עשיר מתכלכל בשלשתן (סופרים יח ז).

ב. *כִּלְכֵּל[2]), כמו חלחל,—פועל לא נהוג.

—הִתְפ', *הִתְכַּלְכֵּל, — כמו הִתְחַלְחֵל, הזדעזע מפני צרה וכדומה: עד עת עמדו[3]) לא יופיע (האויב שמתראה לך לאוהב) ואם נמוט לא יתכלכל בשפתיו יתמהמה

---

[1]) עי' הערה לקמן.

—[1]) כמו כֻּלּוּ במקום כֻּלְּלוּ עי' א. כלה, וכן כֻּסּוּ במקום כֻּסְּסוּ, עי' כסה, ולא נתבררה הסבה מדוע התחילו לתת גם לקול שורק זה קול קמץ באלה הפעלים.

[2]) עי' הערה לקמן.—[3]) נוסחת חציו הראשון של הכתוב קצת קשה ומספקה, והגיהו בו המפרשים החדשים הגהות מתחלפות, עכ"פ הכונה ברורה שכל זמן שאתה מצליח אין האויב מראה מה שבלבו. בחציו השני של הכתוב אין ספק כי המלה נמוט משבשת וצ"ל תמוט, כמו בהתרגום הארמי: ואן תפול, וכן בתרגום היוני, וכן בנוסחה השניה של הגליון. ובמקום הפעל יתכלכל נאמר בהתרג' הארמי: לא מצא אנת חילה. והנה הכונה אינה ברורה, עכ"פ נראה שבמקום הפעל יתכלכל היה לפני התרגום הארמי פעל שהיה אפשר לפרשו במשמ' כח ועז. וכן התרגום היוני, ולפי הענין היה אפשר שהיה פה דבור כעין לא יתזיק בך, וכזה נראה מהנוסחה השניה של הגליון: ואם תפול לא יפול להצילך. בנוסחה זו קצת קשה הפעל יפול השני, לפי מה שנראה לכאורה שגם הוא עתיד מן נפל, שאין זו לשון טבעית לאמר נפל להצילך במשמ' מהר וכדומה. אבל, אולי אין יפול זה עתיד מן נפל אלא עתיד מן פלל, שהפע' ממנו בא במקרא: מי פִלֵּל, לא פללתי, וזה עתיד מן הקל וצריך לקרא יָפֹל, והכונה בהמלים לא יָפֹל להצילך—לא יחשב ולא ימצא לנכון להצילך. והנה לו היה כתוב כאן ואם תמוט לא יכלכל היה אפשר לפרש כלכל זה במשמ' חזק, כמו החולה לא יכלכל, יכלכל מחלהו, אבל בהתפעל אין למליצה זו כונה טבעית אלא אם נפרש הפע' התכלכל במשמ' קרובה לדאגה, אכפת, או במשמע' עוד יותר חזקה כמו ותתחלחל המלכה.

צר ובלבו יחשוב מהמרות עמוקות (כ"ס גני' יב יה-יו).

ג.*כִּלְכֵּל[1], פ"י, — כִּלְכֵּל את שערותיו, הניחן לגדל קצת, wachsen lassen (das Haar); laisser croitre (les cheveux); let grow (the hair): הריני מסלסל (שערותי) הריני מכלכל[2] הרי עלי לשלח פרע (נזיר א א). אמר הריני מסלסל הריני מכלכל כאומר הריני מן המסלסלין מן המכלכלין (ירוש' בס א נא:). לא אסלסל ולא אכלכל פחות משלשים (בס). — וכמו פ"ע, כִּלְכֵּל, כִּלְכְּלָה, גדלו קצת שערות הגוף: עד מתי תינוקת ממאנת עד שתביא שתי שערות דברי ר' מאיר ור' יהודה אומר עד שירבה שחור על הלבן (מרוב השערות) וכו' בן שלקית אומר עד שתכלכל (תוספתא נדה ו ה).

א.*כַּלְכָּלָה, ש"נ, מ"ר כַּלְכָּלוֹת, —סל, טנא לשים בו פרי הדגן וכדומה, Korb; panier; basket: המניח את הכלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר ה"ז גוזל את העניים (פאה ז ג). ואין שורין את הכרשינין ולא שפין אותן אבל נותן לתוך הכברה או לתוך הכלכלה (שבת כ ג). נוטל אדם את בנו והאבן בידו וכלכלה והאבן בתוכה (בס כא א). ומעשה בחמש נשים ובהן שתי אחיות וליקט אחד כלכלה של תאנים ושלהם היתה ושל שביעית היתה ואמר הרי כלכם מקודשות לי בכלכלה זו (קדוש' ב ז). הסלין של עץ משיחסום ויקנב וכו' כלכלה משיחסום ויקנב ויגמור את התלויה (כלים יז ג). מי שבא בדרך והיתה בידו כלכלה של פירות שאינה מתוקנת (תוספתא תרומ' ב ח). אמר ר' ישמעאל בר"י אבא היה נוטל עשר גרוגרות מן המוקצה על תשעים תאנים שבכלכלה (בס ד ב). אמר לו צא ולקוט לך תאינים מן התאינה אוכל ואינו חושש משום גזל צא ומלא לך כלכלה ה"ז חושש משום גזל (בס מע"ר ב ה). מצא כלכלה מחופה בעלין (ירוש' מעשר' ג ב ג). תינוק שחיפה כלכלה לשוק (בס ד נא:). בכלכלה פחותה (בבלי שבת קמג.). למלך שהיה מהלך במדבר ובא אוהבו וכבדו בכלכלה אחת של תאנים (מד"ר ויקר' ז). הביא לפניה כלכלה של תאנים והיתה בוררת יפה ובוררת ואוכלת (בס במד' ג). נטל (הזקן) כלכלה ומילא אותה ביכורים של תאנים יפות וקירב לפני אדרינוס וכו' שכן שלנו כיבד את המלך בכלכלה של תאנים (תנחומא קדוש' ח).—וככנ': מעשה בזקן אחד בערדסקות שהיה שוקל כלכלתו מליאה וחוזר ושוקלה ריקנית (תוספתא תרומ' ג ד).—ומ"ר: היו לפניו שתי כלכלות של טבל (דמאי ז ו). עד שיתחילו העם להכנים (התאנים היבשות) בכלכלות (נדר' ח ד).—והפֵּרות שבתוך הכלכלה: הלוקט את הכלכלה לשלוח לחבירו לא יאכל עד שיעשר (מעשר' ד ב). מתנה אדם על הכלכלה ביום טוב ראשון ואוכלה בשני (ערוב' ג ח). כלכלת שבת ב"ש פוטרין וב"ה מחייבין (בס, ועדי' ד י). הנודר מן הכלכלה והיו בה בנות שוח שבע אמר אילו הייתי יודע שבנות שוח בתוכה לא הייתי נודר אלא בשאר כלכלה הותר בבנות שבע ואסור בכלכלה (תוספתא נדר' ה א). הפ־דה כלכלה מיד הגזבר מהו שתיטבל למעשרות (ירוש' כ"ק ז ו.).—וכַלְכָּלָה להושיב בה תרנגולות: כלכלה לישב עליה תרנגולת (תוספתא שבת יד ג, בס מכשיר' ב יה).

ב.*כַּלְכָּלָה, ש"נ,—בהת"פ מן א.כִּלְכֵּל, במשמ' הספיק צרכיו: על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה (ברכ' מד.). — והשתמשו הרבה בזמן האחרון במלה זו גם במשמ' הספקת הצרכים של הארץ, המדינה, העם, והטפול בזה וההשגחה וההכנה, Ekonomie,—כלכלת המדינה, polit. Ekonomie.

---

[1]) לא נתברר מקורו וגם משמ' בדיוק, ועי' הערה לקמן.—[2]) ושאלו שם בגמ' (דף ג.): ממאי דהדין כילכול שערו הוא כדתנן סיד ר' יהודה אומר כדי לסוד כילכול ואמר רב בת צדעא אימא מיזן עניי כדכתיב ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו אמר שמואל הכא נמי שתפוס בשערו. ע"כ. ובעבר': מנין שזה כלכול שערו הוא, כמו ששנינו (במשנה) סיד וכו' ואולי הזנת עניים הוא ככתוב ויכלכל יוסף, אמר שמואל גם כאן (כמו בענין הסלסול) שהוא תפוס בשערו (ואמר הריני מכלכל). מזה מוכח כי הכונה בהפעל כלכל היא בענין השערות, ומהתוספתא בענין מאון התינוקת המובא בפנים מוכח שהכונה בהפעל כלכל גדול השערות או רבויין, וכך פרש רש"י (נדה נב:), וז"ל: שתכלכל לא שמעתי מהו ונראה בעיני שחברו במסכת שבת כדי לסוד כלכול וכו' הכא נמי עד שיהו שם שערות הרבה שיהא רצוף ומלובש בשער ואני מצאתי עד שתכלכל בבי"ת שער גדול כפוף ומבולבל ולא ישר בעיני. ע"כ. אבל, בענין רבוי השערות כבר אמר רבי יהודה עד שירבה השחור על הלבן, ובענין הנזיר כמו"כ קצת קשה לבאר הפעל כלכל במשמ' רבוי השערות וצפופן יחד, כי זה אינו בידו להרבותן או למעטן, ואיננו יכול לדר נדר להרבות שערותיו, ולכן יותר נראה כי הכונה היא גדול השערות, אלא שהוא כנראה המדרגה הראשנה מן הגדול, ואחריו הוא פרע. וכן הרמב"ם: מכלכל גידול שער. ע"כ. ואין לפעל זה חבר בלשון ערבית.

א. כלל, ממנו כ״ל, כליל, א. כלל, מכלול, *כלל, ״כללות, ״כללי, ״כולל, ״כלילה, ״כלילות, ״התכללות.

א. כלל, פ״י, כללו, — א) כלל את הדבר, עשהו בשלמותו, צור את : vollenden; accomplir; to perfect אמרת אני כלילת יפי בלב ימים גבוליך בניך כללו יפיך (יחזק׳ כז ג-ד). שלטיהם תלו על חומותיך סביב המה כללו יפיך (שם יא). — ופעו׳ ״כלול, שלם בתכלית השלמות, ואמר הפיטן: הכירני והכרתיו באהבה כ ל ו ל ה, כדי הוא לך לשם ולתהלה (יוצ׳ א׳ שבוע׳, לנ ממזרח). — ב) *כלל דבר בתוך דבר, חבר דבר לדבר, הזכיר הדבר ההוא בתוך הדבר השני, einschliessen; joindre; includ : אומר אבות וגבורות וקדושת השם ו כ ו ל ל מלכיות עמהן (ר״ה ד ה). כ ו ל ל של מינים ושל רשעים במכניע זדים (ירוש׳ ברכ׳ ב ה.). מברכין ברכה ראשונה ו כ ו ל ל י ן של ירושלם בשל ארץ (שם). פותח בהזן ו כ ו ל ל בונה ירושלם בברכת הארץ (בבלי שם מו.). ב כ ו ל ל דברים המותרין עם דברים האסורין (שבוע׳ כג:). שאלה מטרונה אחת את רבי יוסי אמרה לו למה אין כתוב בשני כי טוב אמר לה אע״פ כן חזר ו כ ל ל ן כולן בסוף שנאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (מד״ר ברא׳ ד). ומצוי בסהמ״א. — ופעול *כלול: מפני שירידת גשמים כ ל ו ל ה בהן (ירוש׳ פסח׳ ה לב ג). המאושר שבכולן הללויה שהשם והשבח כ ל ו ל י ן בו (שם סוכ׳ ג נד.). מה ראה לומר הפרשה הזו בכינוס וכו׳ לפי שכל הדברות כלולין בתוכה (תנחומא קדוש׳ ג). — ג) *כלל, עשה או דבר הכל י ח ד ולא כל אחד ואחד בלבדו, verallgemeinen; généraliser; generalise : יש פרשיות ש כ ו ל ל בתחלה ופורט בסוף פורט בתחלה ו כ ו ל ל בסוף וזו כוללה בתחלה ו כ ו ל ל ה בסוף ופורט באמצעו (ספרי במד׳ קיח). (האומר שבועה) שלא אשב בצל אסור לישב בצל סוכה וכו׳ לא סוף דבר כ ו ל ל אלא אפי׳ פורט (ירוש׳ שבוע׳ ג לד ג). מעשה בשטר אחד שהיה כתוב בו שש מאות וזוז אחד והרי הדבר ספק אם שש מאות זוז וזוז אחד או שש מאות אסתירא וזוז אמרו חכמים יטול שש מאות אסתירא וזוז שיד בעל השטר על התחתונה אם כן למה לא נאמר שש מאות פרוטה וזוז לפי שהפרוטות כ ו ל ל אותן הסופר וזוזין ואחר כך כותבן (רמב״ם, מלוה ולוה כז טו). — ומצוי מאד בסהמ״א. ואמר המשורר: ואחד (הוא הבורא) ואך לא הוא כאחד אשר נתן יסוד האנוש לחשוב ולכלול ספורותיו, ואחד ולא ירבה וימעט ויחלק כאחד אשר הוא ראש אלפיו ורבבותיו (ראב״ע, בשם אל).

— נפע׳, *נכלל, נכללו, — שכלל אותם כלם יחד: דברים ש נ כ ל ל ו ונפרטו דברים ש נ כ ל ל ו ולא נפרטו (ירוש׳ סוט׳ ז כא ד). — ומצוי בסהמ״א.

— פע׳, *כלל, מכלל, מכוללין, — עשוי בתכלית השלמות: מ כ ו ל ל י ם היו המעשים (של ששת ימי בראשית) והיו מותחין והולכין (מד״ר בראש׳ י).

— הפע׳, *הכלל, הוכלל, מוכלל, — א) כמו כלל: ממנו מ ו כ ל ל יופיו של עולם (יומ׳ נד:). — ב) ״הכלל בתוכו, בא בתוכו: דברות שבהם י ו כ ל ל ו מציאותו ואחדותו ובו י ו כ ל ל הרחקת הגשמות שמעום ישראל באזניהם מפיו יתברך (מנת׳ קנא׳ לר״י מפיסא 26). — ומצוי במשמ׳ זו בסהמ״א.

— הפע׳, ״הכליל, — א) הכניס הכל יחד בתוך דבור אחד וכדומה: אבל אנחנו נלאים מל ה כ ל י ל השמות הללו במלה אחת כאשר ה כ ל י ל אותם השכל (מלחמ׳ ה׳ ליעקב בן ראובן, REJ 1889, 50). מזכיר אחרי כן ואכלת ושבעת מ כ ל י ל הנזכרים למעלה שהם ליהנות הגוף באכילה ושובע (ר״י הדסי, אשכל א). ודבש מ כ ל י ל הוא כל ממתקיך (שם). כתוב עוד לא תחסר כל בה ל ה כ ל י ל בו כל דבר הנהנה ממנו בן אדם ממאכל ומשקה שבוחר (שם). החכם ר׳ שמואל ה כ ל י ל את השם עם החלק (ר״א הקראי, עץ חיים סג). כי לא ה כ ל י ל ה התורה על כל מה שתראה האשה מאותו המקום שיהיה טמא (הוא, ג״ע, טמאה וטהרה ב ד). — ב) עשה בתכלית השלמות: ואמר הפיטן: הנבאה והצמאה אשר תמיד לך תייליל, סמוך ידה בבן דודה הנקרא שמו חכליל, והכניסם לגן בשם וחופתם בהוד ת כ ל י ל, ותוליכם ותמליכם בהר ציון והגליל (שבת א׳ חנכה, שני זיתים).

— *שכלל, עי׳ ערך *שכלל.

ב. כלל[1], ממנו א. כלה, כלולות, ״כלול, ״כלול, ב. ״כלל.

ב. ״כלל, פ״י, — כלל את בתו, עשה אותה כלה, נתנה לאיש להיות לו לאשה: כ ל ל ת י את בתי עם בחור אחד ממבחר בחוריהם וביומי שמחתו עמה גזרת להשמיד את כל בית דוד (מעשה יוסתנא).

— התפ׳, ״התכלל, — היות כלה: כלך ברה כנוצצים בעין קלל, אתי יפתי קשוריך ל ה ת כ ל ל, לבבתיני וארשתיך

---

[1]) עי׳ הערה לערך כלה, שנתבאר שם שאולי הוא השרש כנג שבערב׳.

נוגשיך יתעולל (מכולם כ"י קלוני', ב פסח, בני שדין).

ג.כלל[1], ממנו ב.כליל.

ד.*כלל, ממנו ג.*כליל, "כלילה, ג.*כלל.

ג.*כלל, פ"י, פעו' "כלול, — שם עליו כליל, עטרה, ואמר הפיטן: זרוים בעמים ובגוים נפרדים, חושה לקבץ ונהל נדודים, טוב בארץ צבי כפרי מגדים, ימלאו רחובות ילדות וילדים, כלולים מאורים וכזוהר ורדים להפיח ריחם כפרים עם נרדים (מחז' תימני ליוה"כ, אנא אל).

—פע', *כלל, מכלל, מכוללים,—שכללוהו: מעשה צעצועים ילדים מכוללים בכלילים (מדר' תדבא, אפשטיין ב).

—התפ', "התכלל,—עטר א"ע בעטרה: סגולתי משכתיך חסד עטרת הלומים, התכללי בשלך שתים מותאמים, וגם שתים שלי בכתרך מושלמים (מנחם בר"י, סגולתי).

***כלל**, ש"ז, מ"ר כללות, כללים,—א) מספר מה יחד, d. Ganze; total; the whole: חמשה שבתבו כלל[2]) בתוך הגט (גיט' ט ה). תנו רבנן (נשבע על) כלל אינו חייב אלא אחת פרט חייב על כל אחת ואחת דברי ר"מ ר' יהודה אומר שבועה (שאין בידי) לא לך ולא לך ולא לך חייב על כל אחת ואחת וכו' אמר שמואל כללו של ר' מאיר פרטו של ר' יהודה כללו של ר' יהודה פרטו של ר' מאיר וכו' ואיזהו כללו של ר' מאיר שבועה שאין לכם בידי (שבוע' לח.). — *כללם של מספרים, סך-הכל שלהם: (שאל ממנו) אבא חליפא קרויא מר' חייא בר אבא בכללן (של בני יעקב כשבאו למצרים) אתה מוצא שבעים (שנאמר כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים) בפרטן (כשהוא מונה אותם אחד אחד) אתה מוצא שבעים חסר אחת (ב"ב קכג.). שאל קונטרוקוס השר את רבן יוחנן בן זכאי בפרטן של לוים אתה מוצא עשרים ושנים אלף ושלש מאות בכללן אתה מוצא עשרים ושנים אלף (אותם) שלש מאות להיכן הלכו (בכור' ה.). (כתוב) כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות וכי אין ידוע שאלפים וארבע מאות הן למה צריך הכתוב לומר משקלן בכלל (אלא) לומר יכול בזמן ששקלן בבת אחת היו יתירים ובזמן שהיה שוקלן אחד אחד היו חסרים לכך צריך הכתוב לומר כל אחד ואחד משקלו ומשקל כולן בבת אחת שלא פחתו ולא הותירו (מד"ר במד' יד).—וביחוד מה שכולל בתוכו דברים הרבה, וההפך פרט, שאין במשמ' אלא דבר אחד: מן הבהמה כלל מן הבקר ומן הצאן פרט (ספרא). חמור או שור או שה פרט וכל בהמה לשמור כלל (שם). בכל אשר תאוה נפשך כלל בבקר ובצאן וביין ובשכר פרט ובכל אשר תשאלך נפשך חזר וכלל (שם). מכל אשר יעשה מגפן היין כלל מיין ושכר יזיר חומץ יין וחומץ שכר פרט (ספרי במד' כד). מנחת זכרון כלל מזכרת עון פרט (ירוש' סוט' ג יח ד). כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא (י"ג מדות של ר' ישמעאל). נתקו הכתוב השואל מכלל השומר ואמרו ענין בפני עצמו (מכי' משפט' טז). אוב וידעוני בכלל מכשפים היו ולמה יצאו להקיש להם ולומר לך מה אוב וידעוני בסקילה אף מכשפה בסקילה (יבמ' ד.).—ומ"ר כללות: רבי ישמעאל אומר כללות נאמרו בסיני ופרטות באהל מועד (סוט' לז:). א"ר יוחנן אין למידין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ (ערוב' כז.). — ואמר הפיטן: ציר נאמן קראת לעלות, פניניך בארתו חמורות וקלות, ענשין ואזהרות פרטות וכללות, שכר המצות ושלום גמולות (יוצ' ב' שבוע', תמכו כבוד).— ומ"ר בל"ז *כללים: אלו שהן עושין ומקיימין תרי"ג מצות חוץ מן הכללי' ומן הפרטי' ומן הדקדוקי' (מד"ר שמות לב).—ומצוי מ"ר זה בסהמ"א: נפשי אשר מכרה לצורה את רוחה ולבה עם כסליה, עזבי לספר את פעולת אל בפרט וספרי את כלליה (ר"ש הנגיד, הנה יתידתי). ויש מי שיספור הכללים והפרטים ויש שסופרים פעם הכללים לבדם והפרטים לבדם (ראב"ע, יסוד מורא ב). ומי יוכל לחזות הפרטים אשר שרים וילאה בכללים, אבל זה הכלל אין חן לשירה בלי שקר ובדברים בטלים (טודרוס הלוי, קטע כ"י גנזי' בביה"ס לעדת ישראל בקהיר).—ובמחקר, "כלל גבוה וכלל שפל: כי יש כלל גבוה כולל שפלים ופרטים והנה נקרא הכלל השפל חקרוב אל כלל הגבוה מין גבוה והקרוב אל הפרטים מין שפל והנה הכלל הגבוה כמו גוף כולל האבנים והכוכבים והמתכות והצמחים והחיים והנה החי מין גבוה וכו' והאדם מין שפל כולל ראובן ושמעון (ראב"ע, יסוד מורא ב). ויש שם שהוא כלל גבוה כמו חי כי כל הנמצאים תחת שלשה כללים גבוהים חי צומח ודומם ותחתיהם

---

[1]) עי' הערה לערך ב.כליל.

[2]) ופרשו בגמ' (שם פז.). כגון שכתבו: אנו פלוני ופלוני גירשנו נשותינו פלונית ופלונית.

כ ל ל י ם שפלים מהם ותחתיהם פרטים הנה חי הוא כ ל ל לכל החיים העליונים והתחתונים והם המלאכים והגלגלים אדם ובהמה עוף ודג ורמש ותחתיהם כ ל ל י ם שפלים מהם ותחתיהם פרטים (רד"ק, מכלול, בעל דה"ב). —*כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, מה שכולל כל הפרטים שנאמרו קודם: (כתוב) ולא ידבק בידך מאומה מן החרם מכאן אמרו נטל מקל או מלגז או כרכר או שרביט כולם אסורים בהנאה מה יעשה להם יוליכם לים המלח כ ל ל ו של דבר כל הנהנה מע"ז יוליך הנאה לים המלח (ספרי דבר' נו). (כתוב) לא יהיה כלי גבר על אשה וכי מה בא הכתוב ללמדנו שלא תלבש אשה כלים לבנים ואיש לא יתכסה בגדי צבעונים ת"ל תועבה דבר הבא לידי תועבה זהו כ ל ל ו של דבר שלא תלבש אשה מה שהאיש לובש ותלך לבין האנשים והאיש לא יתקשט בתכשיטי נשים וילך לבין הנשים (שם רכו). אעפ"י שאמרו שיכור מקחו מקח וממכרו ממכר וכו' עבר עבירה שחייבין עליה חטאת הרי הוא חייב חטאת סקילה הרי הוא חייב סקילה כ ל ל ו של דבר שיכור הרי הוא כפיקח לכל דבר (תוספתא תרומ' ג א). העדים שאמרו מעידין אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה או בן חלוצה נתין ממזר עד שלא נחקרה עדותן ואמרו מבודין אנו הרי אלו נאמנים משנחקרה עדותן ואמרו מבודין אנו אין נאמנים זה הוא כ ל ל ו של דבר שהעדים שהעידו לטמא ולטהר וכו' לפיטור ולחובה עד שלא נחקרה עדותן ואמרו מבודין אנו הרי אלו נאמנים משנחקרה עדותן וכו' אין נאמנים (שם כתוב' ב א). שנים אוחזין בטלית וכו' זה אומר כולה שלי וזה אומר שלישה שלי האומר כולה שלי ישבע שאין לו בה פחות מחמשה חלקים והאומר שלישה שלי ישבע שאין לו בה פחות משתות כ ל ל ו של דבר אין נשבע אלא על חצי טענה בלבד (שם ב"מ א א-ב). (מצא) גזרי דינין ופרוסבולין הרי זה יחזיר למי שכתובין על שמו בין שמצאן בשוק ובין שמצאן בין שטרותיו של אביו כ ל ל ו של דבר אם יש עמהם סימפונות יעשה מה שבסימפונות (שם ט). עולת נזיר ועולת יולדת ועולת מצורע ששחטן בני שנים עשר חדש וכו' יעלו לגבי מזבח וטעונין נסכים אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה זהו כ ל ל ו של דבר כל שאינו פוסל בעולה חובה וכל הפוסל בחטאת פוסל באשם (שם זבח' א ג). הכסף קונה את הזהב וכו' זהו כללו של דבר כל הירוד מחבירו קונה את חבירו (ירוש' ב"מ ד ט ג). ערבית פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור לא יצא פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים יצא כ ל ל ו של דבר הכל הולך אחר החתום (בבלי ברכ' יב.). הקובר את מתו ב' ימים קודם הרגל מונה ה' ימים אחר הרגל ומלאכתו נעשית ע"י אחרים ועבדיו ושפחותיו עושים בצינעה בתוך ביתו ואין רבים מתעסקין עמו שכבר נתעסקו בו ברגל כ ל ל ו של דבר כל שהוא משום אבל רגל מפסיקו וכל שהוא משום עסקי רבים אין רגל מפסיקו (מו"ק כ.). אזורה גדולה יש לי בידך אין לך בידי אלא אזורה קטנה פטור אבל אמר לו כור תבואה יש לי בידך והלה אומר אין לך בידי אלא לתך חייב וכו' כ ל ל ו של דבר אינו חייב עד שיטעננו בדבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין ויודה לו בדבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין (שבוע' מג.). שבא (יהויקים) על אמו ועל כלתו ועל אשת אביו דא"ר יוחנן כ ל ל ו של דבר בפתח שיצא בו נכנס (מד"ר ויקר' יט). לא ישמח אדם בין הבוכים ולא יבכה בין השמחים ולא יהא ער בין הישנים ולא ישן בין הערים ולא עומד בין היושבים ולא ישב בין העומדים כללו של דבר אל ישנה אדם דעתו מדעת חביריו ובני אדם (דא"ר ז).—ובכסהמ"א: וכן אם עירבו (השותפים) פירותיהן או ששכרו מקום בשותפות והניח זה כדו וזה חביתו שנשתתפו בהן הרי אלו שותפין כ ל ל ו של דבר בכל הדרכים שקונה הלוקח באותן הדרכים עצמן קונים השותפין זה מזה הממון המוטל ביניהם להשתתף בו (רמב"ם, שלוח' ושותפ' ד א). אי זהו שרץ המים אלו הבריות הקטנות כמו התולעים והעלוקה שבמים והבריות הגדולות ביותר שהן חיות הים כ ל ל ו של דבר כל שאינו בצורת הדגים לא דג טמא ולא דג טהור (הוא, מאכ' אסור' ב יב). שלשה סנדלין הן של אדם טמא מדרס של מתכות של בהמה טמא טמא מת של שעם ושל צפירה טהורה מכלום כ ל ל ו של דבר כל כלי שאינו ראוי למשכב או למרכב וכו' הרי הוא טהור מן המדרס (הוא, כלים כו טו). ושים מגמתך וכונתך זך נפשך ו כ ל ל ו של דבר בקש זך הלב באיזה אופן שיתכן לך (כוזרי א א). והוא יתברך איננו משתנה ממדה אל מדה ו כ ל ל ו של דבר כי המדות מתחלקות וזולתי השם המפורש יתברך לשלשה חלקים (שם ג ג). — *הַכְּלָל ה ע ו ל ה מהדברים: והנה כללה אחר כן כל מה שנאמר מהצלת הבן וענין אבשלום ואמרה כי ה כ ל ל ה ע ו ל ה הוא כי ישמע המלך להציל אמתו מיד

האיש (גופי לופים כ יג). — *דבר פלוני הוא בִּכְלַל דבר פלוני, הוא כלול בתוכו: המקדש את בתו סתם אין הבוגרת בכלל (קדוש׳ ג ח). שיורדי הים בכלל יושבי היבשה (נדר׳ ג ו). שהדלועים בכלל ירק וקטנית אינן בכלל ירק (כס ז א). יש בכלל חמש שתים (נזיר ג ז). והנשים בכלל הנזק (כ״ק א ג). אין ישמעאל בכלל זרעו של אברהם וכו׳ ואין עשו בכלל זרע יצחק (ירוש׳ נדר׳ ג לח.). יש בכלל מאתים מנה (כ״כ מא:). — בכלל דבריו: אמר להם (ריב״ז לתלמידיו) צאו וראו איזו היא דרך ישרה שידבק בה האדם ר״א אומר עין טובה ר׳ יהושע אומר חבר טוב ר׳ יוסי אומר שכן טוב ר״ש אומר הרואה את הנולד ר׳ אלעזר אומר לב טוב אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם (אבות ב ט), ר״ל שמדת לב טוב כוללת כל שאר המדות. —בא דבר לִכְלַל, לא בא דבר לִכְלַל, דבר זה הוא או אינו בתוך הדבר הנזכר: המקבל עליו להיות חבר אינו מוכר לעם הארץ לח ויבש ואינו לוקח ממנו וכו׳ ר׳ יהודה אומר אף לא יגדל בהמה דקה ולא יהא פרוץ בנדרים ובשחוק ולא יהיה מטמא למתים ומשמש בבהמ״ד אמרו לו לא באו אלו לכלל (דמאי ב ג). —*יצא מִכְּלַל דבר: אני אומר כשם שהיא (שבועת שוא) פטורה מן הקרבן כך תהא פטורה מן המכות תלמוד לומר לא תשא את שם יי׳ וגו׳ מכלל קרבן יצאת מכלל מכות לא יצאת (מכי׳ יתרו ז). יצתה מכלל חיה ולכלל מתה לא באת (חול׳ קכח.). — מוצא מִכְּלַל דבר: והלא (אלמנה) מוצאה מכלל אב ומוצאה מכלל בעל (יבמ׳ פז.). נשיא מוצא מכלל יחיד ומשיח מוצא מכלל יחיד (הור׳ ז.). —עד ועד בִּכְלַל: (נשאלה להם שאלה מה שאמר ר׳ יהודה תפלת השחר זמנה עד ארבע שעות) עד ועד בכלל (וגם כשהגיעה שעה ארבע עוד לא עבר זמנה של תפלת השחר) או (אולי) עד ולא עד בכלל (וכיון שהגיעה שעה ארבע עברה זמנה) (ברכ׳ כו:). קטן שצריך לאמו יוצא בעירוב אמו עד בן שש וכו׳ אמר לך רב אסי עד ועד בכלל (ערוב׳ פב:). ומ״ד (שצריך לאמר את ההלל) עד אם הבנים שמחה עד ועד בכלל וכו׳ ומ״ד עד בצאת ישראל סבר עד ולא עד בכלל (פסח׳ קיז:). עד עצם היום הזה עד עצמו של יום (וסובר) עד ועד בכלל (ר״ה ל:). עד מלאת הימים וכו׳ ר׳ יאשיה סבר עד ולא עד בכלל ור׳ יונתן סבר עד ועד בכלל (נזיר ו:). (שאל רב הונא מה שאמר שמואל שאם נפסק מן הצואר עד חוליה אחת טרפה) עד ועד בכלל או (אולי) עד ולא עד בכלל (חול׳ מו.). עד היכן היא בבל וכו׳ רב אמר עד בגדא ואוונא ושמואל אמר עד מושכני ולא מושכני בכלל (קדוש׳ עא:). —בא לִכְלַל דבר: הקטן (שהוא בן סורר ומורה) פטור שלא בא לכלל מצות (סנה׳ ח א). משה רבינו לפי שהיה בכלל כעס בא לכלל טעות ר״א אומר בג׳ מקומות בא לכלל כעס ובא לכלל טעות (ספרי במד׳ קנז). קטנה שהגיעה לכלל שנותיה אינה צריכה בדיקה (נדה מח:). —מִכְּלַל דבר, מתוך הדבר: שכן דברי תורה נדרשין מכלל הן לאו מכלל לאו הן (מכי׳ יתרו ח). מכלל לאו אתה שומע הן ומכלל הן אתה שומע לאו (ספרי במד׳ מו). — ובמשמ׳ ממה שנאמר קודם מוכח[1]: יש מהן (מהברכות) שפותח בהן בברוך ואין חותם בברוך וכו׳ והטוב והמטיב פותח בברוך ואין חותם בברוך מכלל דברכה בפני עצמה היא (ברכ׳ מו:). לא שנו (שמותר להשיא סכין ע״ג חברתה ביו״ט) אלא להעביר שמנוניתה אבל לחדדה אסור מכלל דבמשחזת אפילו להעביר שמנוניתה אסור (ביצ׳ כח.). ואמרו חכמים א״ר אלעזר בזמן שביהמ״ק קיים אדם שוקלו ומתכפר לו מכלל שאין שוקלין אלא בזמן שביהמ״ק קיים (רע״ג, סדר פוריס עו כז). ויום ולילה לא ישבותו מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא ניכר בין יום ובין לילה (רש״י בראש׳ ח כב). — *מִכְּלַל הדברים, מתוך כלם יחד: ושמענו מכלל דבריו שמצות ספר תורה לכתבו על הגויל (ר״י ברצלוני, הסכ׳ ס״ת יו). וטיטוס אויביהם (של היהודים) ספר עליהם מגבורתם ומכללם אמר כי שלשה בחורים אחים העמידו שער אחד משערי ירושלם ג׳ ימים פתוחה יומם ולילה נגד כל מחנהו להכעיסו (בנע יהודה ז). —*כְּלַל דבר, סתם הדבר, לא מפורש פרטי איכותו: אי זו היא כלל[2]) אבידה שהוא חייב בה (ב״מ ל:). —ג) *תנאי קבוע כולל להתנהג לפיהו בדבר מן הדברים, Regel: כלל אמרו בפאה כל שהוא אוכל ונשמר וגדולו מן

— [1]) בסגנון ארמי מצוי הרבה: אמר רבינא קא סברי רבנן על המזיק להרחיק את עצמו מכלל דרבי יוסי סבר על הניזק להרחיק את עצמו (ב״ב יח:). מדקאמר ליה בא וראך מכלל דאיבא דמשתני ואיכא דלא משתני (בכור׳ ח:). יצא מחותך או מסורס משיצא רובו הרי הוא כילוד מדקאמר מסורס מכלל דמחותך כתקנו (נדה כט.). —[2]) ופרש רש״י: סתם אבידה.

הארץ ולקיטתו כאחת ומכניסו לקיום חייב בפאה (פאה א ד). כלל אמר ר"ע כל שכיוצא בו מותר בארץ ישראל עושין אותו בסוריא (שבי' ו ב). כלל אמרו במעשרות כל שהוא אוכל ונשמר וגדוליו מן הארץ חייב במעשרות ועוד כלל אחר אמרו כל שתחלתו אוכל וסופו אוכל וכו' (מעש' א א). ועוד כלל אחר אמרו (בשבת) כל הכשר להצניע ומצניעין כמוהו והוציאו בשבת חייב עליו חטאת (שבת ז ג). כלל אמר אבא שאול כל שאני זכאי באמירתו רשאי אני להחשיך עליו (שם כג ג). כלל אמר ר"ע כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה את השבת (פסח' ו ב). כלל אמרו ביבמה כל שהיא אסורה איסור ערוה לא חולצת ולא מתיבמת (יבמ' ב ג). כלל אמרו בטהרות כל המיוחד לאוכל אדם טמא עד שיפסל מאוכל הכלב (טהר' ח ו). כלל אמר ר' ישמעאל בנו של ר"י בן ברוקה דבר שחייב על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת ועשאו בשבת בין בשוגג בין במזיד אסור לו ולאחרים (תוספתא שבת ג ו). —וכלל גדול: כלל גדול אמרו בשביעית כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים ואינו מתקיים בארץ יש לו שביעית (שבי' ז א). כלל גדול אמרו בשביעית כל המיוחד למאכל אדם אין עושין ממנו מלוגמא לאדם ואין צ"ל לבהמה (שם ח א). כלל גדול אמרו בשבת כל השוכח עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה אינו חייב אלא חטאת אחד (שבת ז א). —ובמשמ' עקר ויסוד: ואהבת לרעך כמוך ר"ע אומר זה כלל גדול בתורה בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול מזה (ספרא קדוש' ב ד, ירוש' נדר' ט מא ג, מד"ר ברא' כד). — זֶה הַכְּלָל: הביאו לפניו מליח תחלה ופת עמו מברך על המליח ופוטר את הפת שהפת טפלה לו זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה (ברכ' ו ו). המעמר לגדיש יש לו שכחה ממנו ולגורן אין לו שכחה זה הכלל כל המעמר למקום שהוא גמר מלאכה יש לו שכחה ממנו ולגרן אין לו שכחה (פאה ה ה). הרובין חדשים שכבשן ביין ישן וישנים בחדש הייבין בביעור זה הכלל כל שהוא בנותן טעם חייב לבער וכו' (שבי' ז ז). ויין שאינו מבושל (תורמין) על המבושל ולא מן המבושל על שאינו מבושל זה הכלל כל שהוא כלאים בחברו לא יתרום מזה על זה (תרומ' ב ו). מעות חולין ומעות מעשר שני שנתפזרו מה שלקט לקט למעשר שני עד שישלים והשאר חולין אם בלל וחפן לפי חשבון זה הכלל המתלקטים למעשר שני והנבללין לפי חשבון (מע"ש ב ה). זרק לעשות חבורה בין באדם ובין בבהמה ונזכר (שהוא שבת) עד שלא נעשית חבורה פטור זה הכלל כל חייבי חטאות אינן חייבין עד שתהא תחלתן וסופן שגגה (שבת יא ו). הבונה כל שהוא והמסתת והמכה בפטיש ובמעצד והקודח כל שהוא חייב זה הכלל כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת בשבת חייב (שם יב א). הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסום וסיכך על גבה פסולה וכו' זה הכלל כל דבר שהוא מקבל טומאה ואין גידולו מן הארץ אין מסככין בו (סוכ' א ד). אין בין במה גדולה לבמה קטנה אלא פסחים זה הכלל כל שהוא נידר ונידב קרב בבמה (מגי' א י). כל הלילה כשר לקצירת העומר ולהקטר חלבים ואברים זה הכלל דבר שמצותו ביום כשר כל היום (שם ב ו). מיאנה בו והחזירה נתן לה גט ונשאת לאחר ונתארמלה או נתגרשה אסורה לחזור לו זה הכלל גט אחר מיאון אסורה לחזור לו מיאון אחר גט מותרת להזור לו (יבמ' יג ד). (האומר) המית שורי את פלוני או שורו של פלוני ה"ז משלם ע"פ עצמו (אם אמר) המית שורי עבדו של פלוני אינו משלם על פי עצמו זה הכלל כל המשלם יתר על מה שהזיק אינו משלם על פי עצמו (כתוב' ג ט). נסתרה לאחד ונטמאה ואח"כ החזירה לא היה מתנה עמה זה הכלל כל שתבעל ולא תהא אסורה לו לא היה מתנה עמה (סוט' ב ו). (אמר קונם יין שאיני טועם) עד הקציר עד הבציר עד המסיק אינו אסור אלא עד שיגיע זה הכלל כל שזמנו קבוע ואמר עד שיגיע אסור עד שיגיע (נדר' ח ג). אמרה הריני נזירה לאחר שלשים יום אע"פ שנתארמלה או נתגרשה בתוך שלשים יום ה"ז מופר נדרה בו ביום נתגרשה בו ביום החזירה בו ביום אינו יכול להפר זה הכלל כל שיצאת לרשות עצמה שעה אחת אינו יכול להפר (שם יא ט). אין חולקין את החצר וכו' ולא את המרחץ ולא את בית הבד עד שיהא בהן כדי לזה וכדי לזה זה הכלל כל שיחלק ושמו עליו חולקין ואם לאו אין חולקין (ב"ב א ו). היה עולה בסולם ונפל עליו והרגו ה"ז אינו גולה זה הכלל כל שבדרך ירידתו גולה ושלא בדרך ירידתו אינו גולה (מכות ב א). היכן שורי אמר לו מת וכו' והוא שנגנב או נאבד משביעך אני ואמר אמן חייב (אם אמר) נאבד או נגנב והוא שמת או נשבר או נשבה משביעך אני ואמר אמן פטור זה הכלל כל המשנה מחובה לחובה ומפטור

לפטור ומפטור לחובה פטור (וכל המשנה) מחובה לפטור חייב (שבוע׳ ח ו). הורו ב״ד וידע אחד מהן שטעו או תלמיד והוא ראוי להוראה והלך ועשה על פיהן וכו׳ הרי זה חייב מפני שלא תלה בבית דין זה הכלל התולה בעצמו חייב והתולה בבית דין פטור (הור׳ א א). אונקלי של דרגש טמאה ושל נקליטים טהורה של שידה טמאה ושל אקון טהורה של שלחן טמאה ושל מנורת העץ טהורה זה הכלל כל המחובר לטמא טמא והמחובר לטהור טהור (כלים יב ב). כל התלוים וכו׳ טהורין חוץ מתלוי נפה של סלתין וכו׳ ותלוי מגל הכלשין מפני שהן מסייעין בשעת המלאכה זה הכלל העשוי לסייע בשעת מלאכה טמא העשוי לתלוי טהור (שם טו ד). הקנים והחגין והזורד ואטדין מין אילן הן ואינן כלאים בכרם זה הכלל כל המוציא עליו מעיקרו ה״ז מין ירק וכל שאינו מוציא עליו מעיקרו ה״ז אילן (תוספתא כלא׳ ג יה). איזה הוא שוטה היוצא יחידי בלילה וכו׳ והמאבד מה שנותנין לו פעמים שוטה פעמים חלום זה הכלל כל זמן ששוטה הרי הוא כשוטה לכל דבר חלום הרי הוא כפיקח לכל דבר (שם תרומ׳ א ג). — ובחכמות ומדעים, ״ההלכות והעקרים הכוללים: והכלל אשר נתנו בענין הזה הוא כל מרובע שהוא שוה בצלעותיו אלכסונותיו חולקים זה את זה על המחצית (ר״א בר״ח הנשיא, המשיחה והתשבור׳ ב מה). ועל כן לקחו הפלוסופים דרך אחרת ללמד כלל גדול להראות אות ברור על כל מרובע נכוחי שיהיה רבוע אלכסונו שוה לרבוע שני צלעי המרובע (שם מו). גם זה יוצא מהכלל אשר אמרנו כל קו נחלק לשני חלקים שוים וכו׳ (שם נד). ואני מזכיר לך כלל שאתה צריך אליו בחשבון הזה (שם קיד). והאות על זה הוא משני כללים וזכרתים בתחלת הספר הזה (שם קכב). ואני נותן לך כלל ראשונה במדידת הצורות אשר צלעותן וזויותן שוות והכלל הזה הוא כל תבנית וכל צורה אשר לה קוים ישרים וכו׳ (שם קכה). אלה כללי החכמה שצריכים לפרוש ואין זה עתה מקומו (כוזרי ב יז). כי הגדלנו לעשות בו בדרכים רבים בהזכירנו כללים מן הבנינים וכללים מן המלות הורות וכללים בענינים רבים (ר״י א״ת, הקד׳ השרש׳ לריב״ג). והכלל כל מפעל שהוא עם סימן לשון יחיד מדבר באחרונה שהוא נון ויוד לעולם הוא פתוח (ראב״ע, צחות ג:). קודם שאדבר על זה הבנין אדבר כלל על בנין נפעל ובנין התפעל (שם, בנין התפ׳). ומצוי הרבה בסהמ״א. — ד) *כל הצבור, העם, האמה, Gemeinschaft; communité; -ty: רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם לכם ולא לו ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר אף אתה הקהה את שיניו (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ יח). זה בן רשע שהוציא את עצמו מן הכלל ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה הוציאהו מן הכלל בעבור זה עשה יי׳ לי בצאתי ממצרים לי ולא לך ולפי שהוצאת את עצמך מן הכלל אלו היית שם לא היית נגאל (שם יז). אמר שמואל לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל (ברכ׳ מט:). —ואמר המשורר: שוקדי ועוטי, על ספר רהיטי, בחורי חניטי, ילדי מעוטי, בעדת קשוטי, כללי ופרטי (רבנ״ג, מנח׳ יוה״כ, באופי פליטי). — ״עניני הכלל, עניני הצבור: שטר ההשוויה ואתה מוצאה על עניני הכלל שעושין אותה ב״ד או זקני העדה הבקיאין בכל עסקי העיר (השטר׳ לר״י ברצלוני עג), ומצוי בסהמ״א. —ויצא מן הכלל, במשמ׳ ״יצא מתוך עדת ישראל, השתמד: גם בפלורינציא היה שם שמד וגירוש ויצאו מן הכלל עם רב מן היהודים וגם אחר שיצאו לא נחו (שבט יהודה יא). —ה) *דבר ידוע לכל: א״ר יצחק לשעבר היתה התורה כלל והיו מבקשין לשמוע דבר משנה ודבר תלמוד ועכשיו שאין התורה כלל היו מבקשין לשמוע דבר מקרא ודבר משנה (מד״ר שה״ש, סמכוני). — ו) *אחרי שלילה משמשת כלל במשמ׳ חזוק השלילה כמו שום בשלילה[1]): אמר שמואל אין משתמשים באשה כלל בין גדולה בין קטנה (קדוש׳ פ.). אין שואלין בשלום אשה כלל (ב״מ פז.). אמר שמואל לא שנו אלא שזרעה וצמחה ואכלה חגב אבל לא זרעה כלל לא (ע״ז קו.). —ובסהמ״א מצוי הרבה: וכן מלת הנקודה אני אומר אותה על דבר שאין לו ערך כלל לא אורך לא רוחב ולא עומק ולא שום שיעור (ר״א בר״ח הנשיא, המשיחה א ג). שרציתי ברצון נפשי ושלא באונס כלל ונטלתי וקבלתי ממנו כך וכך דינרין וכו׳ וקבלתי על עצמי אני פלוני לפרוע ממון זה הנזכר לפלוני זה לזמן כך וכך בלא שום איחור ועיכוב כלל (השטרות לר״י ברצלוני ז). אם יש נכסים ללוה לא יפרע מן הערב כלל אלא מן הלוה (רמב״ם, מלוה ולוה כה ג). שאמר

—[1]) ובסגנון ארמי: מי דמי התם נביא בדר״ח ליכא כלל הכא איתיה בערבית (שבת כד.). לא אמרן אלא דלא משא ידיה כלל אבל משא ולא משא לית לן בה (שם סב:). דליכא דין ייבום הכא כלל (יבמ׳ כח.). מה שני אליהו דלא הוי תבואה כלל אף הכא נמי דלא הוי תבואה

הערב ללות אתה הרשיתני לערוב אותך וליתן והוא אומר מדעתך ערבת או לא ערבת כלל (בס כו ח). שני עצמיות אין שתוף ביניהם בענין מן הענינים כלל אשר בעבורו ישתתפו בשם הזה (מלות הגיון יג). שישים מחשבתו ועיונו בו ואל יסלק אותם מעליו כלל גם בן בעתי המאכל ושאר התענוגים (מלמד התלמיד׳, ויגש). ועוד הרבה.—ולחזוק יותר, °כלל וכלל[1], °כלל ועקר: כל הנדרים וכל שבועות וכו׳ אני מתחרט עליהם ומתנה עליהם שיהיו כלן בטלין ומבוטלין לא שרירין ולא קיימין ולא יהיו חלין כלל וכלל (סדר התרת נדרים לער״ה). מעלתו יפה עשה שאין לפסול איש על רינון וקול בעלמא ואין להחזיק הקול אלא בעדים ברורים ואין להרהר אחר זה כלל וכלל (בו״ת חת״ס, או״ח קעה). —°כלל ועקר: ברצון נפשנו הטוב בלי שום אונס כלל ועקר וכו׳ משימים כל טענותינו וכו׳ ביד אנשים נכבדים (שטר ב״ד מבג׳ ב״ג, בריד מעיר 53). ושמע והבן פירוש זה המאמר ולא יקשה כלל ועקר דאדרבה משם ראיה שיש להתבונן בס״ת (פסק ר״י דלמאה על הזהר).— ונהוג הרבה בדבור: אינני יודע כְּלָל, לא ראיתי כְּלָל, כְּלָל וּכְלָל, וגם בלי מלת השלילה, בתשובה שלילית על שאלה: העשית הַכֹּל?—כְּלָל! לאמר לא עשיתי כלום, שום דבר.—ז) בדקדוק, °שֵׁם כְּלָל: במסות שם כלל (ראב״ע דבר׳ ד לד). צפור הוא שם כלל לכל העופות (רד״ק, מכלול, בדה״ב). ופעמים השם הנופל על האחד יפול על רבים והוא שם כלל כמו ויהי לי שור וחמור (שם). השם דבר שהוא שם כלל הוא המורה על רבים בצד חקוי אחד כמו ארץ שמורה על כל הארצות וכו׳ (ר״א בלמבי, מקנ״א, חלוקת השמות).

°כְּלָלָה, ש״נ, מ״ר כְּלָלוֹת,—כמו כְּלָל: כל מקום שאתה מוצא שתי כללות[2]) הסמוכות זה לזה הטל פרט ביניהן (שבוע׳ ה.).— ובספהמ״א, בחכמות ומדעים וכדומה: והכללות האלה אשר מסרתי לך בהוצאת העמוד והתשבורת הן נכונות במשולש אשר הוא שוה בצלעותיו (ר״א בר״ח הנשיא, המשיחה ב נח).

°כְּלָלוּת, ש״נ, — סגולת מה שהוא כְּלָל, קבוץ, Gesammtheit; ensemble, totalité; -ty: ואנחנו נקרא מה שיורה עליו המשפט מענין הכללות והיחוד כמות המשפט (מלות הגיון ב). אם הגלגל בכללותו נופל בריקות (כל מלאכ׳ הגיון, הקש). על צד מה שינית מנהיג המדינה המשובחת קצת האנשים במלאכה מה וקצתם במלאכה אחרת בדרך שישלם מכללותם סדור המדינה (רלב״ג, מלחמות ה׳ ה יא). שאל אחד בראם הוא הרכיבם והכינם וסדר תנועותיהם באופן ימשך מכללותם התועלת והטוב ההוא (רי״א, שמים חדשים ג). ואף שנאמר שהיתה השירה הזאת שגורה בפי דוד לאומרה בכל תשועה ותשועה שהושיעו השם הנה מפני כללותה (מכל הגבורות והתשועות) והיותה נאמרת בכל יום ויום שעזרו השם והושיעו מאויביו ראה כותב הספר להביאה שמה בבחינת כללותה ומעלתה זאת ולא עשה כן לשאר השירים והמזמורים להיותם פרטים ואמרם בזמן מיוחד (הוא, הקד׳ נביא׳ ראשו׳). והרמב״ם ז״ל זכר כללות סברותיהן ואמונותיהן הידועות בתקות השכר ויראת העונש (שעה״ג לר״י אבן לטיף א כה). — וּכְלָלוּת ישראל, כללות העם וכדומה: אבל כללות ישראל שאינם מבינים למה יכשילם הקב״ה במה שהם אינם יודעים (אגר׳ ר״א היכיני, REJ 212). לפי שכללות העם תמיד ישיג אמתת הדברים ולא יוכל הרמאי לראות את הכל (רי״א, נחלת אבות ג). לא ראיתי מעולם בעל שכל שיהיה לו שנאה עם היהודי ואין מי שישנא אותם כי אם כללות העם ויש להם בזה טעם (שבט יהודה ז). ומה גם אחר אשר ידענו כי כללות כל עדת בני ישראל איש אחד נקראו (חמדת הימים : יא). כי לכללות האומה יוחס הכבוד שיפגעו פרטיה להיותם גוי אחד בארץ (קול יהודה, כוזרי א קס).

°כְּלָלִי, ת״ז, לנק׳ כְּלָלִית, מ״ר כְּלָלִיִּים, כְּלָלִיּוֹת,—של כְּלָל: הנפש הכללית הסוגית (כוזרי ה יב). שאין להם ענין אחד כללי משותף להם וכו׳ שלא יורו על ענין כללי לכל פרטי האדם (ר״א בלמבי, מקנ״א, השמות). לא מהכללי ולא מהמיוחד (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 26). והדרך הראוי להתפלל אל הש״י הוא לבקש רצונו בדברים כלליים לא בדברים מוגבלים פרטיים (מרפא לנפש לא.). ועוצם שבח רפואת תעלה כללית אשר הפליגו לספר ממנה בעלי אותה הכת (אוילת יעבץ א מא).—ובדקדוק, °שֵׁם כְּלָלִי: והנה משה שם כללי ע״כ אמר ידעתיך בשם כי הוא לבדו יודע הפרטים וחלקיהם (ראב״ע, שמות לג כא).

כלל (ע״ז קו.), ועוד.— [1]) כבר הזכיר שמוש זה ר״ד מהתפוחים ואמר: ולחזק יותר המניעה כפלו המלה ואמרו כלל וכלל (צמח דוד, ערך כלל).

[2]) המלה שתי בל״נ שלפני המלה כללות והמלה סמוכות בל״נ שלאחריה מעידות כי אין כללות זו ל״ר מהיחיד כלל אלא מיחידה כללה.

כלם[1]), ממנו כלם, כלמה, כלמות, ״הכלמה.

כָּלַם, — קל לא נהוג.

—נפע׳, נכלם נכלמת, הכלם, תכלם, תכלמי, יכלמו, הכלמו, נכלם, נכלמים, נכלמות, — חש בושה וצער, beschämt s.; être honteux; be ashamed: ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים (במד׳ יב יד). ויקח חנון את עבדי דוד ויגלח את חצי זקנם ויכרת את מדויהם בהצי עד שתותיהם וישלחם ויגדו לדוד וישלח לקראתם כי היו האנשים נכלמים מאד ויאמר המלך שבו בירחו עד יצמח זקנכם (ש״ב י ד-ה). ויתגנב העם ביום ההוא לבוא העיר כאשר יתגנב העם הנכלמים בנוסם במלחמה (שם יט ה). ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם (ירמ׳ ג ג). גם בוש לא יבשו והכלם לא ידעו (שם ח יב). כי אז תבשי ונכלמת מכל רעתך (שם כב כב). בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי הרפת נעורי (שם לא יח). בנות פלשתים הנכלמות מדרכך זמה (יחזק׳ יו כז). וזכרת את דרכיך ונכלמת בקחתך את אחותיך הגדלות ממך אל הקטנות ממך (שם סא). בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל (שם לו לב). ויכלמו מעונותיהם וכו׳ ואם נכלמו מכל אשר עשו (שם מג י-יא). הן יבשו ויכלמו כל הנחרים בך (ישע׳ מא יא). בושו וגם נכלמו כלם וכו׳ ישראל נושע ביי׳ תשועת עולמים לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד (שם מה יו-יז). ואדני יי׳ יעזר לי על כן לא נכלמתי על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש (שם נ ז). אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי (שם נד ד). יבשו ויכלמו מבקשי נפשי (תהל׳ לה ד). אל יבשו בי קויך אדני יי׳ צבאות אל יכלמו בי מבקשיך אלהי ישראל (שם סט ז). אל ישב דך נכלם (שם עד כא). אלהי בשתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך כי עונתינו רבו למעלה ראש (עזר׳ ט ו). והכהנים והלוים נכלמו ויתקדשו ויביאו עלות בית יי׳ (דהי״ב ל יה).—ואמר בן סירא: לא כל בשת נאה לשמר ולא כל ה כ ל ם באמת נבחר (ב״ס גני׳ מא יו).—ובתו״מ: יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שלא נחטא ולא נבוש ולא נ כ ל ם (יותר) מאבותינו (ברכ׳ יו:). יהי רצון שלא יבוש בעה״ב בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא (שם מו.). זה אבינו יעקב שנכנס בכרום פניו מתפחד ב ה כ ל מ ו אצל אביו ולבש בגדי גדי עזים (מד״ר בה״ב, אשכול הכפר).—ואמר המשורר: צורי חמל על דל ויום דינך אל נא יהי שב ממך נ כ ל ם (ר״י חריזי, הענק ג).—ובמשמ׳ חש והרגיש בזיון: ויראה לי שהמקלל את הקטן הנכלם לוקה (רמב״ם סנה׳ כו א).

—הפע׳, הכלים, הכלים, יכלים, מכלים, מכלם, הכלמו, הכלמנום, תכליטוה, תכלימוני, — צער אותו בדבור או במעשה, kränken; affliger, offenser; to hurt: ויבאו לישה ויראו את העם אשר בקרבה וכו׳ שקט ובטח ואין מכלים דבר בארץ (שופט׳ יח ז). כי נעצב (יהונתן) אל דוד כי הכלמו אביו (ש״א כ לד). הרעים אשר לך היו עמנו לא הכלמנום ולא נפקד להם מאומה (שם כה ז). גם בין העמרים תלקט ולא תכלימוה (רות ב יה). בדיך מתים יחרישו ותלעג ואין מכלם (איוב יא ג). עד אנה תוגיון נפשי ותדכאונני במלים זה עשר פעמים תכלימוני לא תבשו תהכרו לי (שם יט ב-ג). —ובתלמ׳: פעם אחת היה (דמא בן נתינה) לבוש סירקון של זהב והיה יושב בין גדולי רומי ובאתה אמו וקרעתו ממנו וטפחה לו על ראשו וירקה לו בפניו ולא הכלימה (קדוש׳ לא.). עדיין לא הגעת להצי כיבוד כלום זרקה ארנקי בפניך,לים ולא ה כ ל מ ת ה (שם:). — ובסהמ״א: אפילו נטלו (אבותיו) כים של זהובים שלו והשליכו בפניו לים לא י כ ל י מ ם ולא יצער בפניהם (רמב״ם, ממרים ו ז). — והכלים את פלוני, במשמע׳ גרם לו בושה: אל תצא לרב מהר פן מה תעשה באחריתה בהכלים אתך רעך (משלי כה ח). ורעה זוללים יכלים אביו (שם כח ז). אף זנחת ותכלימנו ולא תצא בצבאותינו (תהל׳ מד י).—ובתו״מ: שהיה (כלאב) מ כ ל י ם פני מפיבשת בהלכה (ברכ׳ ד.). יהו מנאצים ומחרפים אותי ומ כ ל י מ י ם אותי (פסיק׳ רבתי ג). ואל יבזך פיך ואל יקללך לשונך ואל י כ ל י מ ו ך שפתיך (דא״ז ג). — ומכלים בדבר: אמר דוד עד מתי אתם מ כ ל י מ י ן בכבודי וקורין אותי בן ישי (פסיק׳ דר״כ, עניה סוערה). — ג) כמו פ״ע, כמו נפעל: גם בוש לא יבושו גם הכלים לא ידעו (ירמ׳ ו יה).

—הפע׳, הכלם, הכלמו, הכלמנו, — שהכלימו אותו: והאנשים טבים לנו מאד ולא הכלמנו ולא פקדנו מאומה כל ימי התהלכנו אתם בהיותנו בשדה (ש״א כה יה). ואדיריהם שלחו צעוריהם למים באו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם בשו והכלמו וחפו

---

[1]) במשמ׳ זו רק בעבר׳ וארמית. קצת דומה לו בערב׳ כרב a), במשמ׳ צער ויגון עז.

a) كرب

ראשם (ירמ׳ יד ג). אלו אביה ב״ו נזף עד שתהא מוכלמת ז׳ (ימים) (ספרי במד׳ קו).—ואמר הפיטן: מתבושש אני מחמאי ומוכלם אני מעונותי ונחפר בפשעי (ר׳ נסים הבבלי, וידוי ליוה״כ).—והכבוד הוכלם: כל כבוד תארינו הוכלם, וצור אורחותיו חסד כלם, כי לא יזנח לעולם (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, איכה אכפתו).

כְּלִמָּה, ש״נ, כְּלִמַּת, כְּלִמָּתִי, כְּלִמָּתְךָ, כְּלִמָּתֵנוּ, כְּלִמָּתָם, מ״ר כְּלִמּוֹת, — בּוּשָׁה, מה שאדם נכלם ממנו, Scham, Schmach; honte; shame: והיה לכם מעוז פרעה לבשת והחסות בצל מצרים לכלמה (ישע׳ ל ג). בשו מאד כי לא השכילו כלמת עולם לא תשכח (ירמ׳ כ יא). ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך (יחזק׳ יו סג). יחדו הלכו בכלמה חרשי צירים (ישע׳ מה יו). משיב דבר בטרם ישמע אולת היא לו וכלמה (משלי יח יג). עד מה כבודי לכלמה (תהל׳ ד ג). כל היום כלמתי נגדי (שם מד יו). מוסר כלמתי אשמע (איוב כ ג).—כסתהו הכלמה: נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו כי ליי׳ אלהינו חטאנו (ירמ׳ ג כה).—ואת פניו: בשנו כי שמענו חרפה כסתה כלמה פנינו כי באו זרים על מקדשי בית יי׳ (ירמ׳ נא נא). כי עליך נשאתי חרפה כסתה כלמה פני (תהל׳ סט ח). — הסתיר פניו מכלמה: גוי נתתי למכים ולחיי למרטים פני לא הסתרתי מכלמות ורק (ישע׳ נ ו). — נשא כלמה: גם את שאי כלמתך אשר פללת לאחותך (יחזק׳ יו נב). אני נשאתי את ידי אם לא הגוים אשר לכם מסביב המה כלמתם ישאו (שם לו ז). — לבש כלמה: יבשו ויחפרו יחדו שמחי רעתי ילבשו בשת וכלמה המגדילים עלי (תהל׳ לה כו). ילבשו שוטני כלמה ויעטו כמעיל בשתם (שם קט כט).—עטה כלמה: יבשו יכלו שטני נפשי יעטו חרפה וכלמה מבקשי רעתי (שם עא יג).—נסג לו כלמה: אל תטפו יטיפון לא יטפו לאלה לא יסג כלמות (מיכ׳ ב ו), עי׳ נסג. — ובתו״מ: הרי אני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה (כלכ׳ יז.). אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה (כ״ב עה.). עמד רבי יהושע על רגליו ואמר לא בושה וכלימה הוא לנו שנגזור טומאה על עיר אבותנו (זבח׳ קיג.).—ואמר המשורר: והובישו כמו גנב אשר נמצא במחתרת, ועטו על פניהם את כלמתם כאדרת (ר״ב הנגיד, בנח יוני). אנחנו נעשה כבות בשמחה והמה מכלמתם אבלים (הוא, הני תפב).— °כְּלִמַּת הרופאים, כנוי לחלי כאב פרקי הרגלים: ולפי שהעם בינו הולי הלז בשם כלימת הרופאים דילי לדבר בגנות הרופאים (מעבר יבוק, בית חדב ה). נענש (אסא) דוקא בפודגרא שהיא כלימת הרופאים (שם •

כְּלִמּוּת, ש״נ, — כמו כְּלִמָּה: ונתתי עליכם חרפת עולם וכלמות עולם אשר לא תשכח (ירמ׳ כג מ).

כלף[1], ממנו כֵּלַף, °כַּלְפָה.

כֵּלַף[2], כֵּילַף, ש״ז, מ״ר כֵּלַפּוֹת, כֵּילַ-, — כעין קרדום גדול בשן ברזל ארוכה וחדה, לחפר בה ולקעקע הבנין, Axt; cognée; axe: ועת פתוחיה יחד בכשיל וכלפות[3] יהלמון (תהל׳ עד ו).—ואמר הפיטן: ירדנו להרפות, ונהי לשרפות, בכשיל וכילפות, בית קדשך הולמים (מחז׳ תימני ליוה״כ, ירלה בוע).—ומ״י °כֵּילַף, ואמר המשורר: ודמה גם המשיל, לכילף ולכשיל, הרבות ויכשיל, פתאים ונערים (דונש על מנחם, לדורש החכמות).

°כַּלְפָה, ש״ז, — כתמים צהובים על הפנים כמו עדשים: ויועיל הקזתו מהכלף הוא עדשי הפנים ועכירות המראה (קאנון א ד כ). ויש לשעורים ולקמחם מירוק וטהרה והתרה ועל זה חובשים בו הפנים שיש בהם כתמים כגוף כלף ונמש (מפתח הרפואה, כ״י בריט״מ).

---

[1]) בערב׳ ח׳לפ a), ועי׳ הערה להערך.

[2]) נחלקו בפרוש מלה זו מנחם ודונש ותלמידיו. אמר מנחם וז״ל: כשל השני בכשיל וכלפות יהלמון ממיני כלי ברזל מכלי קרב הוא. ע״כ. והשיג עליו דונש: ואמרת כי כשיל וכלפות כלי מלחמה הם ואין הם כי אם כלי חוטב עצים הכשיל הוא הקרדום כי כן הוא מתורגם ובקרדמות באו לה (ירמ׳ מו כב) וכמא דעלין בכשילין, וכלפות הם כפטישין בלשון הערב ולא מכלי קרב. ע״כ. והשיבו תלמידי מנחם: והשיבות עליו בפתרו כשיל וכלפות ממיני כלי מלחמה וגזרת כי הם כלי חוטבי עצים ושמת ערך לשון הערב הלא זה סכלות רב וגזרת בהם שהם פטישים ואילו היה כן לא נעדר מפתרון הפותר בהם כלי קרב ביען כי מצאנו כלי המלחמות פטישים וקרדומות. ע״כ. וכבר אמר ריב״ג כי הוא בערב׳ ח׳לפ a), ופרש אבן שידה מלה זו וז״ל: אלח׳לפ אלפאש אלעט׳ימה וקיל הי אלפאש בראש ואחד, ע״כ,—ובעבר׳: הח׳לף הוא הפאס (הקרדום) הגדול, וי״א פאס בראש אחד. וזה אחד השרשים שבהם באה בעבר׳ כ במקום ח׳ בערבי׳. — [3]) בהרבה ספרים כילפות מלא (י׳ כ״י וד׳ דפוסים ישנים), אבל ברוב הספרים כלפות חסר (י״ז כ״י וה׳ דפוס׳ ישנים), וברוב הספרים למד פתוחה ופה דגושה, אך בקצת ספרים למד קמוצה ופה רפה (גנזב׳, מהד׳ תדבה).

---

a) خلف

°כַּלְפָּה, ש"נ, — כמו כֵּילַף: כַּלְפָּה[1]) (היא) גרזן או כלי לגרר אבנים (למת דוד לר"ד מהתפוחים).

°כַּלְפֵּי[2]), — מלת הרמז להראות פנייה לעומת דבר, gegen; vers; towards: האיש תולין אותו פניו כלפי העם והאשה פניה כלפי העץ (סנה' ו ד). הראש בימינו וחוטמו כלפי זרועו וקרניו בין אצבעותיו (תמיד ד ג). הכיור היה בין האולם ולמזבח ומשוך כלפי הדרום (מדות ג ו). שיהו נרות מקבילים את המנורה ומנורה את הנרות הא כיצד שלשה כלפי מזרח ושלשה כלפי מערב ואחת באמצע (ספרי במד' נט). וכבר שלחה מלכות של בית קיסר לכו וראו קבורתו של משה היכן הוא הלכו ועמדו למעלה וכו' וחציין למטה עליונים ראו אותו כלפי מטה ותחתונים ראו אותו כלפי מעלה (שם דבר' שנז). האומר תרומת הכרי הזה בצפונו מחציו כלפי צפון מדומע (תוספתא תרומ' ד ט). בא לו למזרח עזרה וכו' ושני שעירים היו שם פניהם כלפי העם אחוריהם כלפי הקודש וכה"ג פניו כלפי הקדש (שם יוה"כ ג ג). כיצד היו זקנים יושבין פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי קודש וכשמניחין את התיבה פניה כלפי העם ואחוריה כלפי קודש וכשכהנים נושאין את כפיהם פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי קודש וחזן הכנסת פניו כלפי קודש וכל העם פניהם כלפי קודש (שם מגי' ד כא). בית לחך כלפי צפון אני מוכר לך נותן לו בית לחך כלפי צפון (שם ב"ב ו כח). בני חכמים ותלמידי חכמים בזמן שיש להם דעת לשמוע הופכין פניהם כלפי העם (שם סנה' ז ט). העומדים ומתפללין בהוצה לארץ הופכין את פניהן כלפי ארץ ישראל וכו' העומדים ומתפללין בארץ ישראל הופכין את פניהן כלפי ירושלם וכו' העומדים ומתפללין בירושלם הופכין פניהן כלפי הר הבית וכו' העומדים ומתפללין בהר הבית הופכין פניהן כלפי בית קדש הקדשים (ירוש' ברכ' ד ח:). המטיל מים הרי זה הופך פניו כלפי צפון המיסך את רגליו הרי זה הופך פניו כלפי דרום (שם ט יד:). מבוי שנפרץ מצידו כלפי ראשו (שם עירוב' א יח ג). צפורן שפירש רובה וציצין שפרשו רובן ביד מותר בכלי חייב וכו' א"ר יוחנן והוא שפרשו כלפי מעלה ומצערות אותו (בבלי שבת לד:). ביאתו מירושלם לגבעון פניו כלפי במה (יומ' נג.). כיצד שואלין (באורים ותומים) השואל פניו כלפי נשאל (לעומת הכהן) והנשאל פניו כלפי שכינה (שם עג.). משחרב הבית בראשונה נתקבצו כיתות כיתות של פרחי כהונה ומפתחות ההיכל בידן ועלו לגג ההיכל ואמרו לפניו רבש"ע הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך וזרקום כלפי מעלה ויצתה כעין פיסת יד וקיבלתן מהם (תענ' כט.). (אם מת) פניו כלפי העם סימן יפה לו כלפי הכותל סימן רע לו (כתוב' קג:). מוצאי יו"ט האחרון של חג הכל צופין לעשן המערכה נטה כלפי צפון עניים שמחים ובעלי בתים עצבין מפני שגשמי שנה מרובין ופירות מרקיבין נטה כלפי דרום עניים עצבים ובעלי בתים שמחין מפני שגשמי שנה מועטין ופירות משתמרין נטה כלפי מזרח הכל שמחין כלפי מערב הכל עצבין (ב"ב קמז.). הגיע לריצפה מחזיר פניו כלפי צפון והולך למזרחו של כבש כעשר אמות (זבח' סד.). כמין טס של זהב היה לה (להמנורה) על גבה כשהוא מטיבה דוחקו כלפי פיה כשהוא נותן בה שמן דוחקו כלפי ראשה (מנח' פח:). הכה על ראשה והלכה לה כלפי זנבה על זנבה והלכה לה כלפי ראשה (חול' נא.). אמר ר' טרפון מעשה והייתי עם אחי הכהנים בשורה והטיתי אזני כלפי כה"ג ושמעתי שאמרו (את שם המפורש) בתוך נעימת הכהנים (מד"ר במד' יא). שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים רוח צפון יוצא ומטה אותה כלפי צפון והחוח עוקצה אעפ"י כן לבה מכוון למעלה (שם שה"ש, כשושנה). — ובסהמ"א: משפיע אותה (את השפופרת) כלפי מטה ושם עיניו בקצה העליון לצפות ולהביט כלפי מטה (תבו' הגאו', הרכבי ביד). מחזירין ראשיהן כלפי נר מערבי (רגמ"ה מנח' נח:). שהניח את המחתה בארץ וידה של בזך כלפי בין זרועותיו (רש"י יומ' מט:). בית חציו מקורה וחציו שאינו מקורה בין שקרויו כלפי פנים בין שקרויו כלפי חוץ אין לו ארבע אמות (רמב"ם, בכנים ב ו). שנשברו (הצלעות) כלפי השדרה (הוא, שחיט' י ב). בית שחלקו בנסרים או ביריעות אם חלקו מן הצדדין או מכלפי הקורות (הוא, טומא' מת כד ב). וכמו כן תדע כי חצי גוף הירח שבכלפי הארץ בכל עת ועת הוא שאפשר שיראו אותו בני אדם ויפלו עליו קוי הבטתם (יסו"ע לר"י ישראלי ג:). סבוב החמה ע"י מהלכה העצמית כלפי מזרח בכל

---

1) כך הכתיב והנקוד בגוף הספר.

2) מצמצם מן כְּלַאפֵּי.

יום קרוב למעלה א׳ (נחמד ונעים קכח).—ואמר הפיטן: פאת קדימה פניהם יזרח, כסודרי חזית כְּלַפֵּי מזרח (סליח׳ ער״ה, תפלה תקת). — ובמשמ׳ בכוונה לפלוני: כל הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו וכו׳ כביכול כלפי מעלה (ספרי במד׳ פד). כי גוי אובד עצות המה ר׳ יהודה דורשו כלפי ישראל ר׳ נחמיה דורשו כלפי האומות (שם דבר׳ שכב). המגים דעתו כלפי מעלה (ברכ׳ יט.). אליהו הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר ואתה הסבות את לבם אחורנית (שם לא:). חנה הטיחה דברים כלפי מעלה שנאמר ותתפלל על יי׳ מלמד שהטיחה דברים כלפי מעלה (שם). אל יטיח אדם דברים כלפי מעלה (תענ׳ כה.). לא דבר איוב אלא כלפי שטן (ב״ב טז.). הודיעו הקב״ה (למשה) כך וכך עתיד פרעה לעשות בזמן שתלך בשליחותי כדי שלא יטיח דברים כלפי מעלה ואעפ״כ הטיח דברים כלפי מעלה (מד״ר שמות ג). התחילה (הגר) מטחת דברים כלפי מעלה אמרה רבון העולם אתמול אמרת לי הרבה ארבה את זרעך והיום הוא מת (שם). לשון נקיה הוא כלפי המלאכים (רב״י ברה״ב יח ב). שגגאי כלפי מעלה לקראותם אלוהות (הוא, שמות כ ג).— ועם ל אחריה, כְּלַפֵּי למעלה: ומי שאינו יודע לכוין את הרוחות הרי אילו מתפללין כלפי למעלן (ירוש׳ ברכ׳ ד ח:). הקיש קללות אב ואם לקללת המקום אבל אי איפשר לומר מכה כלפי למעלה (שם פאה א טו ג). — ומשל: חצפה¹) אפילו כלפי שמים מועיל (סנה׳ קה.).— ובכנ׳ כלפיו: מצא מקום בכתבי ובלשוני להתרעם עלי ולדקדק בדברי ועל שרשי רגלי יתחקה באלו הטחתי דברים כלפיו אשר לא כדת והטלתי ח״ו קוצים בעיניו (בו״ת חות יאיר מה).—ובמשמ׳ *לפי: מלבד שהוא (שלמה) מחבבה (את בת פרעה) יותר מכולם ו כלפי חטא שהחטיאה אותו יותר מכולם אמרו ביום שנתחתן שלמה עם בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים והעלה שרטון ועליו נבנה כרך של רומי (ספרי דבר׳ נב). איסי בן יהודה אומר כלפי שאמרה תורה לא יחמוד איש את ארצך מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה (פסח׳ ח:). ר״א בן יעקב אומר כלפי שאמרה תורה לא תשנא את אחיך בלבבך יכול כגון זו (העוברת על דתה ונסתרת עם שכניה שלא יקנא לה) ת״ל ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו (סוט׳ ג.). כלפי שאמרה לו דבר קשה חזרה

—¹) נוף המשל בארמ׳: חוצפא אפי׳ כלפי שמיא מהני.

ופייסתו (רב״י ב״א ה טו).

כל״ש,—ר״ת: כוכב לבנה שבתאי.

כ״מ,—ר״ת: כל מה, כל מקום.

כמד¹), ממנו כֶּמֶד.

כֶּמֶד²), ת״ז, לנק׳ כִּמְדָּה, מ״ר כְּמָדִים, **כְּמָדוֹת**,—אֶבֶן כִּמְדָּה, מסתתה כעין שפה שקועה סביב, כמו האבנים הגדולות שבכותל המערבי, mit Randschlag versehn, taillé en bossage; bossed: כל אלה אבנים יקרֹת כְּמִדּוֹת³) גזית מגררות במגרה מבית ומחוץ וממסד עד

¹) אין חכמי הלשון מודים במציאות שרש זה, ועי׳ בהערה להערך.

²) אין חכמי הלשון מודים במציאות מלה זו בעבר׳, ועי׳ הערה לקמן.— ³) ראו הקדמונים והחדשים במלה זו מ״ר מן השם מִדָּה. אך זה דחוק מאד, כי בשום מקום לא מצאנו שלאבני גזית היתה מדה קצובה שאפשר יהיה לאמר כמו המדה של גזית, ואין ספק בדבר שמדת האבנים היו לפי מה שיצאו מתוך המחצב פחות או יותר ארוכות, והשתמשו בכ״א מהן לפי מה שנאות היה לצרכי הבנין, בארוכות במקום הצרך בארוכות, ובקצרות במקום הצרך בקצרות, ואין המלים כמדות גזית מבארות לנו כלום והן יתרות לגמרה, וכל מליצת הכתוב מעידה כי המלה כמדות היא אחת מתארי האבנים כמו יקרות שלפניה ומגֹרָרות שלאחריה, ורגלים לדבר כי אין כ של כמדות כ הדמיון אלא היא שרשית מעצם יסוד המלה, והעקר ליחיד הוא כֶּמֶד ולרבים כְּמָדוֹת כמו יקרות, ותאר בה הכתוב צורת סתות אבני הגזית שהשתמש בהן שלמה לבנין המקדש, והוא תאר במשק׳ פֶּעֶל, ומפני שזו מלה עתיקה לא שגורה בלשון כל העם אלא רק בפי בעלי המקצוע הבונים נשמרו התנועות בפיהם בהברתן העתיקה ולא נשתנה החירק הקצר לצירה כמו רוב המלים מזה המשקל. והנה, דבר ידוע הוא כי אבני הבנינים החשובים של היהודים היו מפסלות על קצותיהן כעין שפה שקועה סביב מארבע קצותיהן או רק משנים שלשה קצוות, הכל לפי הצרך או לפי רצון הבונה, ופני כל האבן היו בולטות, כמו למשל האבנים הגדולות בכותל המערבי וכיוצא בהן. והואיל שלפי המבואר למעלה המלה כמדות היא תאר לאיכות סתות האבנים יש להניח כי בה רמוזה זו הצורה של סתות האבנים. והנה אין לי סמך נכון לא בעברי׳ ולא בשאר הלשונות השמיות למשמ׳ קרובה לזו להשרש כמד. עצם השרש ישנו בערב׳ ובסור׳, אך בשתיהן הוא משמש במשמ׳ רחוקות ממשמ׳ של סתות אבנים. בערב׳ משמש כמד a) במשמ׳ יגון ורכוך הבגד וחמום האברים, ובסור׳ כמד במשמ׳ נבל הפרח ונכמש. רק בערב׳ ההמונ׳

a) كمد

הטפחות ומחוץ עד החצר הגדולה ומיסד אבנים יקרות אבנים גדלות אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות (מ"א ז ט-י).

משמש כמד עוד במשמ' השוה פני המדרגה, וכדומה, ואולי יש קצת יחס בין משמ' זו ומשמ' אבנים כמדות. ואולם, אם עצם הצרוף כמד אין בערב' במשמ' קרובה לזו, הנה הצרוף המסורס דמכ משמש בלשון זו בשתי משמעות, האחת בענין מהירות והשנית בענין חָלָק וממֹרט, poliert, glatt; poli, lisse; smooth, polisched, ובהיות שאין בין שתי המשמעות, ששרש זה משמש בהן בלשון זו, שום קרבה, ודאי הוא שכאן נתמזגו שני שרשים דומים אך מתחלפים, ואפשר שמשמ' חָלָק וממרט היא היתה בתחלה לא לצרוף דמכ אלא לצרוף המסורס כמד, שנסתרס אח"כ ונתמזג עם הצרוף דמכ. וזו האיכות של חלק וממרט היא היא איכות הסתות של השפה המקפת את אבני הגזית של רוב בניני היהודים הקדמונים. ואין לאמר כי הכונה בכמדות, במשמ' זו, היא לכל האבן, ר"ל שכל האבן היתה חלקה וממרטה, כי המציאות מעידה להפך, כי האבן כלה אינה חלקה וממרטת, רק השפה היא חלקה וממרטה. ואפשר שמפני שבתחלה היו אבני הבנין ממרטות רק בהשפה סביב ושאר האבן נשאר גויל לכן נקבע השמוש של כמד במשמ' חלק וממרט בנוגע לאבנים מסתתות בצורה זו. וסוף דבר אין הכרח שהמלה כמדות תהיה שמית, אלא אפשר שהיא זרה ונכנסה בעברי' ע"י מסתתי האבנים שהיו אולי לא יהודים, ועוד היה לבי נקפי שמא צורה זו של סתות אבני גזית לא היתה נהוגה כלל אצל היהודים בזמנים הקדומים בימי שלמה, כי האבנים של כותל המערבי יש להניח שהן מבנין הורדוס, וצורה זו של סתות היתה בזמן ההוא נהוגה גם אצל היונים והרומאים. ונכנסתי לפרופ' ג' דלמן, ראש המכון הגרמני לחקירת עתיקות א"י, שהוא בן סמך גם בלשונות השמיות וגם בעניני העתיקות, ונשאתי ונתתי אתו בשאלה זו. ואחרי עיון הודה גם הוא כי מבחי' הלשונית ולפי הענין פרוש זה להמלה כמדות הוא נכון, ופתאם נזכר כי פרופ' ה' גרסמן בספר השנה של המכון הנזכר שנה ו (Prof. Dr. H. Gressman, Palästina Jahrb. jahrg. VI) פרסם מאמר על דבר אבני הבנין ודבר שם על צורה זו של סתות האבנים, ואמר וז"ל: Von hier aus versteht man auch am einfachsten den Ausdruck kemidot Gasit, nach der Art der Quadern (behauen) d. h. eben mit Randschlag versehen.—ובעבר': ולפי זה מובן בדרך היותר פשוט הדבור כמדות גזית, לפי האופן של גזית, ר"ל שהיה להן שפה שקועה. ראינו איפוא, כי לזה הפרוש להמלים כמדות גזית הגיע גם פרופ' גרסמן, רק מנקודה אחרת, לא מהלשונית אלא מתוך הענין של חכמת הבניה, ומסקנה זו משתי נקודות מתחלפות, מבלי השפעה זו על זו, מחזקת את ההשערה למדרגה של ודאות. ובדבר התחלת צורת סתות זה, אחרי העיון והחפוש נתברר לנו, כי אחרי החפירות בתענך ובמגדו אי אפשר יותר שום ספק בדבר זה ובודאות גמורה יש להחליט כי עוד קודם זמנו של שלמה כבר היתה נהוגה אצל היהודים. ואלה דברי פרופ' סלין בספרו על חפירותיו בתענך (Prof. Sellin, Tell Ta"anek, 24): Das auffallendste war die Art der Behauung der Steine in der obersten Schicht der Aussenseite, die besonders an der Nordmauer angewendet war. Während nämlich sonst auch diese Seite glatt behauen war, hatte man hier die Behauung vielfach nur durch ein Randschlag angedeutet und den Buckel stehen lassen. Diese Bossierung war aber in der denkbar primitivsten Form ausgeführt. Während nämlich bei den sonstigen Bauten in Palästina, bei denen man sie beobachtet hat, die Behauung von allen vier Seiten vorgenommen wurde, wodurch sich in der Mitte ein Buckel ergab, der in seiner Form dem ganzen Stein entsprach, liessen sich hier nur zwei solche Steine finden. In der Regel war nur von oben ein 5—20 cm. breiter Rand geschlagen und alles anderes als unförmlicher Buckel stehen geblieben, etc. Auf diesem sah man deutlich die Spuren des etwa 2 cm. breiten Steinhauer-Werkzeuges. ואת החומה הזאת החליט פרופ' סלין לבנין המלך שלמה. והמהנדס שוהמכר בספרו על החפירות במגדו (Schuhmacher, Tell el-Muteselem I B. Die fünfte schichte 92-94) אמר: Einen weitern Fortschritt in der Bearbeitung der äussern Mauer erkennt man an dem nunmehr verständnisvoller durchgeführten Randschlag der Quadern und an der Behandlung der Bossen. Wie Tafel XXIX 13 u. Abb. 139 zeigen, wurden die Quadersteine teils nur oben, wie an der untersten Sehichten der Südmauer des Palastes, mit einem Randschlag versehen, weil dieser beim Versetzen unentbehrlich war; teils führte der Steinmetz diesen Randschlag rings um die Steinstirn, in den obern Schichten (vergl. Ta"anech, Sellin, S, 24). Die Bosse bleibt im allgemeinen roh und kräftig hervorstehend, doch ist auch in einzellnen Fällen eine Abglättung derselben mittelst eines Instrumentes mit cirka 0. 06 cm. breiter Schneidefläche erkennbar.—ובסוף הספר כתב וז"ל: Die Grabkammer (בשכבה זו) ist von ganz besonderer Wichtigkeit nicht bloss für die Datierung der fünften Schichte wegen der in ihr gefundenen Skarabäen, die in das 20. Jahrh. hinaufführen dürfen. ובכן, כבר במאה העשרים לפני ספה"נ היתה נהוגה תכונה זו של הסתות. גם הכהן הדומיניקני המלומד האב ונסן (R. P. Vincint), שהוא בן סמך גדול בפרט במקצוע

כַּמָּה, כַּמָּה,—א) מלה לשאלה אם הדבר שמדבר עליו הוא הרבה או מעט והמדה והמספר שלו, wieviel combien; how much, how many: ויאמר פרעה אל יעקב כַּמָּה ימי שני חייך (בראש׳ מז ח). ויאמר ברזלי אל המלך כַּמָּה ימי שני חיי כי אעלה את המלך ירושלם בן שמנים שנה אנכי היום (ש״ב יט לה-לו). כַּמָּה ימי עבדך מתי תעשה ברדפי משפט (תהל׳ קיט פד). כַּמָּה לי עונות וחטאות פשעי וחטאתי הדיעני (איוב יג כג). ואמר אנה אתה הלך ויאמר אלי למד את ירושלם לראות כַּמָּה רחבה וְכַמָּה ארכה (זכר׳ ב ו).—ובשאלת הזמן, אם יארך הדבר הרבה זמן או מעט: כַּמָּה לא תשעה ממני לא תרפני עד בלעי רקי (איוב ז יט). כַּמָּה נר רשעים ידעך ויבא עלימו אידם (שם כא יז). אדני כַּמָּה תראה (תהל׳ לה יז).—ולשאלה לתדירות הדבר או לכחו ועזו: כַּמָּה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון וישובו וינסו אל וקדוש ישראל התוו (תהל׳ עח מ-מא).—עַד-כַּמָּה: ויאמר אליו המלך עַד-כַּמָּה פעמים אני משביעך אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם יי׳ (מ״א כב טז).—ובמשמ׳ עד אימתי, ואמר המשורר: זמן בוגד עלי מה זה ולמה אלי אחי אהי תאב וצמא, ואם אתה גנבתו לי למתי תשיבהו ועד כַּמָּה וְכַמָּה (ר״ש הנגיד, זמן בוגד).—ובתו״מ, לשאלה: עד כמה מזבלין עד שלש שלש אשפתות לבית סאה (שבי׳ ג ג). שלשה אילנות של שלשה אנשים הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה בשבילן וכמה יהא ביניהם ר״ג אומר כדי שיהא הבקר עובר בכליו (שם א ה). שלשה משקין אסורים משום גלוי המים והיין והחלב ושאר כל המשקין מותרין כמה ישהו ויהיו אסורין כדי שיצא הרחש ממקום קרוב וישתה (תרומ׳ ח ד). הבונה כמה יבנה ויהא חייב (שבת יב א). כיצד ראית את הלבנה לפני החמה או לאחר החמה לצפונה או לדרומה כמה היה גבוה ולאין היה נוטה וכמה היה רחב (ר״ה ב ו). כמה תהא הסלע חסירה ולא יהא בה אונאה ר׳ מאיר אומר ארבעה איסרין (ב״מ ד ה). כמה יהא בעיר ויהא כאנשי העיר שנים עשר חדש (ב״ב א ה). כמה מלקין אותו ארבעים חסר אחת (מכות ג י). סלע שנפסלה והתקינה להיות שוקל בה טמאה עד כמה תפסל ויהא רשאי לקיימה עד ב׳ דינרין (כלים יב ז). כמה אתה נותן לבנך כך וכך וכמה אתה נותן לבתך כך וכך (ירוש׳ כתוב׳ ה כט ג). (כתוב) ואל זועם בכל יום וכמה זעמו רגע וכמה רגע אחד מחמשת רבוא ושמונת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה בשעה (ברכ׳ ז.). והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום עד כמה ר׳ אמי ורב אסי טעמו עד שיעור רביעתא (שם יד.). כמה ישהה בין תפלה לתפלה וכו׳ כדי שתתחונן דעתו עליו (שם לב:). וכמה נשתייר מהם (מחיל סנחריב) רב אמר עשרה וכו׳ כמה נער יכול לכתוב עשרה (סנה׳ צה:). כמה רחבו של סולם (שראה יעקב בחלום) שמונת אלפים פרסאות (חול׳ צא:).—*בְּכַמָּה: היו בודקין אותן (את העדים) בשבע חקירות באיזה שבוע באיזו שנה באיזה חדש בכמה בחדש באיזה יום באיזו שעה באיזה מקום (סנה׳ ה א). לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח (ב״מ ד י). פרתך בכמה בכך וכך חמורך בכמה בכך וכך (גמ׳ שם מז.). בא ליקח ממנו ואמר לו קטנה זו בכמה אמר לו במאה רבוא והגדולה בכמה אמר לו באלף רבוא והבינונית בכמה אמר לו בח׳ מאות רבוא (מד״ר שמות ב). אמרו לו מה בידך אמר להם כלי זכוכית אמרו לו בכמה זו אמר להם שתים בסלע וכו׳ נכנסו אותם הלסטים וראו אותו יושב ומוכר אמרו לו בכמה זו אמר להם זו בעשרים זהובים (שם ג). מעשה בהלל הזקן שהיה מהלך בדרך ופגע בני אדם שמביאין חטין אמר להם סאה בכמה אמרו לו בשני דינרין ופגע באחרים אמר להם סאה בכמה אמרו לו בג׳ דינרין (אדר״נ יב).—וגם לא, לשאלה אלא במשמ׳ מספר מה לא קצוב האבכה בחדש החמשי הנזר כאשר עשיתי זה כַּמֶּה שנים (זכר׳ ז ג).—ובתו״מ: שאדם טובע כמה מטבעות

חקירות הבנינים העתיקים, הגיד לי כי אין ספק בדבר כי צורה זו של פתות היתה נהוגה בא״י בזמן קדום מאד עוד לפני שלמה, ומימי אחאב נמצאו בזמן האחרון אבנים בצורת פתות זה בהחפירות בשמרון בשארית הבנין של היכל אחאב, שהכהן הנזכר בדק אותן היטב והן ממש בצורתן כמו אבני כותל המערבי. וכבר הזכיר זאת במאמרו בהקבץ Revue Biblique, שנת 1911, דף 130: la muraille apareillée à refends. והנה בפתות זה היו נהוגים שני אופנים, האחד שפני האבן נשארה גויל, כבריותה, ביציאתה מהמחצב, בלי פתות כל שהוא, והוא מה שנקרא בלשון צרפתית en bossage, לאמר בחטטרת, והשני הוא שגם פני האבן היתה מפתתה, רק לא חלקה וממרטה כמו השפה, והוא מה שנקרא בצרפתית à refends, וכך היו האבנים בבנין אחאב וכך בכותל המערבי, וכך בלי ספק היו גם האבנים בבנין שלמה, ובזה עוד יותר מבוארות המלים כמדות גזית, ר״ל שהן היו גם כמדות בהשפה סביב, וגם גזית על פני כלן.

בהמתם אחד וכולן דומין זה לזה (סנה' ד ה). בן זומא אומר אורח טוב מה הוא אומר זכור בעל הבית לטוב כ מ ה מיני יינות הביא לפנינו כ מ ה מיני חתיכות הביא לפנינו כ מ ה מיני קלוסקאות הביא לפנינו כל מה שעשה לא עשה אלא בשבילי (תוספתא ברכ' ז ב). אמר ר' ירמיה מאה ועשרים זקנים וכו' ו כ מ ה נביאין התקינו את התפלה הזאת (ירוש' שם ב ד ד). שהרי כ מ ה פעמים נשאלה הלכה זו ביבנה (שם שבת ד ו). חשודה היא לעשות כ מ ה חללים כדי לעשות בני צרתה ממזרין (שם יבמ' ו יח ג). אמר לו הקב"ה למלאך טול לי רב שבהם שיש בו ליפרע מהם כ מ ה חובות (בבלי ברכ' סב:). שכשחטאו ישראל במדבר עמד משה לפני הקב"ה ואמר כ מ ה תפלות ותחנונים לפניו ולא נענה (שבת ל.). משה רבינו גזר כ מ ה גזירות ותיקן כ מ ה תקנות וקיימות הן לעולם (שם). הפת שעיפשה חייב לבער מפני שראויה לשוחקה ולחמע בה כ מ ה עיסות אחרות (פסח' מה:). כשהוא מזה אינו מזה על הפרוכת אלא כנגד הכרופת אמר ר' אלעזר ברבי יוסי אני ראיתיה ברומי והיו עליה כ מ ה טיפי דמים (יומ' נז.). ואם באו עדי טומאה אפילו יש לה כ מ ה בנים תצא (יבמ' כד:). כיון ששמע פרעה כך (שהרג משה את המצרי) אמר כ מ ה דברים שמעתי ושתקתי כיון שהגיע על שפיכות דמים תפסו אותו (מד"ר דבר' ב). —ובספה"א: ובתר רב נחמן בר יצחק מלכו כ מ ה גאונים רב חמא בנהרדעא וכו' (אגר' רב שריר' גאון). ואמר החכם יעצוני כ מ ה יועצים והוכיחוני כ מ ה מוכיחים ולא הועילו בי תוכחת כתוכחת ימי השיבה (ראב"ע תכמה, דנך אדן). בקשתי מכבודו כ מ ה פעמים למוסרו בידי להדפיסו (מנשה בן ישראל, בראב"ע ספ' איגים). — ואמר המליץ: מעלליו יעידו עליו כ מ ה מרודים הושיע וכ מ ה בודדים הרגיע ונפש נענה השביע (ר"י חריזי, תחכמ' מו). ומצוי עוד הרבה בספה"א. — והמלה כַּמָּה בסוף המאמר, במשמ' איזו מדה שתהיה או איזה מספר שיהיה: נסר שהוא מתוח מגג לגג אפילו רחב כ מ ה אסור להלך עליו (ירוש' שבת ב ה:). אם יש בהן רוחב ארבעה אפי' גבוהין כ מ ה כשר (שם סוכ' א נא ג). ר' יוסה (שאל) אילו מגדל שהוא עומד בתוך הבית גבוה כ מ ה שמא אינו מותר להשתמש מתוכו לבית ומן בית לתוכו (שם שם ד). התלמידים יוצאין לתלמוד תורה שלא ברשות בתיהן שלשים יום הא ברשות בתיהן אפילו כ מ ה (שם כתוב' ה ג). — *אחד מִכַּמָּה, אחד מספר רב: אמר לו אדוניו (של יוסף) מבקש אני לראותו (את הקב"ה) אמר לו יוסף הרי חמ' אח' מכמת שמשין שלו ואין אתה יכול להסתכל בו והיאך תוכל להסתכל בכבודו (מד"ר במד' יד). —וכמו מלת קריאה, במשמ' באיזו מדה, באיזה כח וכדומה: אמר ר' מאיר בא וראה כ מ ה חביבה מלאכה לפני מי שאמר והיה העולם (אם גנב) שור שיש לו מלאכה משלם חמשה שאין לו מלאכה משלם ארבע (מכי' משפט' יב). כ מ ה יגע אדם הראשון ולא טעם לוגמא אחת עד שחרש וזרע וכו' כ מ ה יגע אדם הראשון ולא לבש חלוק אחד עד שגזז וליבן וכו' ותפר ואח"כ לבש (תוספתא ברכ' ז ב). כ מ ה גדולים דברי חכמים שהיו אומרים לא יקרא לאור הנר (שבת יב:). פתח ר' יהודה ואמר כ מ ה נאים מעשיהן של אומה זו (שם לג:). אמר לו ריקה כ מ ה מכוער אותו האיש שמא כל בני עירך מכוערין כמותך אמר לו איני יודע אלא לך ואמור לאומן שעשאני כ מ ה מכוער כלי זה שעשית (תענ' כ:). ואמר רבא בא וראה כ מ ה טובה אשה טובה ו כ מ ה רעה אשה רעה (יבמ' סג:). א"ר יוסי בר אבין בוא וראה כ מ ה חביבה מצוה בשעתה שהרי מפניהם (מפני מביאי הבכורים) עומדים (כל בעלי אומניות) מפני תלמידי חכמים אין עומדים (קדוש' לג.). —ואמר החכם: כ מ ה מגונה הסכלות בזקן (מבח' הפנינ', שער החכמה). —והמשורר אמר: כ מ ה לבבי יאבל כ מ ה דמעה תשאבי, דבקת ביגונך עדי קבר בתוכו תחצבי (רשב"ג, מה לך יחידה). —על אחת כַּמָּה וְכַמָּה, עי' אַחַת, והוסיפה: ומה אם כשהקיפם דרך עקומה אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אלו באין בפשוטה על אחת כ מ ה ו כ מ ה (מכי' בשלח ב, פתיח'). אמר לו ריקה בתבן כפרת בכסף וזהב על אחת כ מ ה ו כ מ ה (שם יתרו ה). ומה מרים שלא נתכוונה לדבר באחיה לגנאי אלא לשבח וכו' כך נענשה המתכוון לדבר בחבירו לגנאי ולא לשבח על אחת כ מ ה ו כ מ ה (ספרי במד' לט). מה אם נכסים (של עיר הנדחת) שאין בהן דעת וכו' אמרה התורה שישרפו המתכוין להטות את חבירו ומטהו מדרך טובה לדרך רעה על אחת כ מ ה ו כ מ ה (ירוש' סנה' י כט ד). מה שן ועין שהן אחד מאיבריו של אדם עבד יוצא בהן לחרות יסורין שממרקין כל גופו של אדם עאכ"ו (ברכ' ה.). ומה שפחה של בית רבי לא נהגו חכמים קלות ראש בנידויה שלש שנים יהודה חבירנו על אחת כ מ ה ו כ מ ה (מו"ק יז.). ומה מי שאינו מצווה ועושה כך מצווה ועושה על אחת כ מ ה ו כ מ ה (קדוש' לא.).

ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה (נדר׳ י׳). משל לאדם אחד שאמר יכול אני לרוץ ג׳ פרסאות לפני הסוסים בין ביצעי המים נזדמן לו רגלי אחד רץ לפניו ג׳ מילין ביבשה ונלאה א״ל ומה לפני רגלי כך לפני הסוסים על אחת כמה וכמה ומה ג׳ מילין כך ג׳ פרסאות עאכ״ו ומה ביבשה כך בין ביצעי המים עאכ״ו (סנה׳ מג.). ומה דברים שאין דרכן לעשותן בצנעה אמרה תורה והצנע לכת דברים שדרכן לעשותן בצנעה על אחת כמה וכמה (מכות כד.). אם מחלוקת שהיא לתקונו של עולם ולישובו אין בה כי טוב מחלוקת שהיא לערבובו על אחת כמה וכמה (מד״ר בראש׳ ד). מה הנשבע באמת כך הנשבע על השקר על אחת כמה וכמה (שם במד׳ כב). וכביכול לא המתין בשמחתו ואמר לא בראתי את הכל אלא בשביל האדם ועכשיו הוא מת מה הנאה יש לי ומה אם הקב״ה לא המתין בני אדם על אחת כמה וכמה (תנחומא שמיני ג).—על אחת כמה וכמה ש: וא״כ ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה על אחת כמה וכמה שישלם שכר לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה (מכות ה ג). מה אם העובר עבירה אחת נוטל נפשו עליה העושה מצוה אחת על אחת כמה וכמה שתינתן לו נפשו (שם ג יה). ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו ומיודעו הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת וכו׳ אפי׳ אות אחת על אחת כמה וכמה שצריך לנהוג בו כבוד (אבות ו ג). ומה אם דם פסח מצרים הקל שאינו אלא לשעה וכו׳ ואינו נוהג לדורות נאמר בו ולא יתן המשחית מזוזה שהיא המורה שיש בה עשרה שמות מיוחדין וכו׳ על אחת כמה וכמה שלא יתן המשחית (מכי׳ בא יא). מה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים כל נכסיו על אחת כמה וכמה שיהא אדם חס על נכסיו (ערכ׳ כח.). מה אם זו (הגרושה מבעלה) שאין לה עליו מזונות ראה אותה בצרה ונתמלא עליה רחמים אתה שכתוב בך חנון ורחום ואנו בני ידידיך בני אברהם יצחק ויעקב על אחת כמה וכמה שתתמלא עלינו רחמים (מד״ר בראש׳ נג). ראה חכמה שיש בה (בהנמלה) וכל השבח הזה שיש בה שלא למדה מבריה ולא שופט ולא שוטר יש לה וכו׳ אתם שמיניתי לכם שופטים ושוטרים על אחת כמה וכמה שתשמעו להן (שם דבר׳ ה). — ב) בהכמת ההגיון, "מאמר הכמה: ואמנם החלק השלישי בראו חמר וצורה בשנוי ותמורה וישיגנו השנוי בארבעה מאמרות הנודעות לחכמי הדורות והם במאמר העצם ובמאמר הכמה ובמאמר האיכות ובמאמר האנה (מכת׳ מנחם גילוני לר״ד הכנכי, לקו״ק 47). וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה והם עצם וכמה ואיך ומצטרף ואנה ומתי ומצב וקנין ופועל ונפעל (תו״ה, היחוד ז). והכמה ממנו מתדבק וממנו מתחלק (כל מנאכ׳ הגיון, כמה). שכבר התבאר שהכמה המתדבק מתחלק אל מה שאפשר שיתחלק ואם הונח שהשם יתברך יודע בשלמות מה שאפשר שיחלק אליו זה הבעל כמה במה שהוא בעל כמה הנה יהיה בכמה חלקים ידועים אצל הש״י בלתי מקבלים חלוקה (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ג ג). ואמנם יקרה לו (להגשם) העדר התכלית מצד ההוספה או מצד החלוקה בכמה המתדבק לבד (שם ו יא). כל מה שילקח בשכל נכלל תחת עשרה סוגים אחד מהם העצם וכבר זכרנוהו ותשעה מקרים והם הכמה והאיכות והמצב וכו׳ (אמונה רמה א א). — ומ״ר: מיני הכמות הן ד׳ והן כמה נפרדות וכמה נמשכות וכמה מושכלות וכו׳ וכמה זמנית (ר״י אבן כספי, רב פעלים עט.).

"יִכְמָה, פ״ע, עתי׳ יְכַמֶּה, — שאל כַּמָּה: ולכן אמר לא תכלה פאת שדך וגו׳ ולא זכר גבול הפיאה בשעורים וכמוהו כמה דברים הרבה בתורתך סדר האלהים ית׳ וגזר להוציאם בלי שעורים וגבולים או יכמה אותם מענהו כמה יהיה שיעורם ובכמה נכללים (ר״י הדסי, האשכל במד).

כמה[1], ממנו כָּמַהּ, "כֶּמַה, "כְּמִיהָה.

כָּמַהּ[2], פ״ע, — כָּמְהָה האדמה, השתוקקה למים מפני חם וחרבוני קיץ וכדומה, ובהשאלה כמה האדם לפלוני, השתוקק אליו תשוקה עזה: אלהים אלי אתה אשחרך צמאה לך נפשי כָּמַהּ[3] לך בשרי בארץ[4] ציה ועיף בלי מים (תהל׳ סג ב).—ואמר הפיטן במשמ׳ העקרית למים: מודעת לגיא אות ברית בלי טובעת מים, נוצץ ברק בבהל להבריק כמהת מים, נוהם ברעש וקול רעם מרעים

---

[1]) רק בעברי׳ במשמ׳ זו. בערב׳ וסור׳ שרש זה משמש במשמ׳ אחרות רחוקות.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) תרגום: רגיג לך, ר״ל משתוקק לך. וכן רש״י: לשון תאוה. מנחם פרש במשמ׳ נמס, וכבר השיג ע״ז דונש ופרש במשמ׳ יבש, וכך ראב״ע, רוב החדשים כמו התרגום, אך סוף הפסוק מוכיח כי הכונה בהבלה כמה היא תשוקה למים כמו האדמה בארץ ציה.—

[4]) אולי כארץ וכו׳ אלי מים.

על המים (ר"א קליר, אקבטה כסל).—ובהשאלה: לאמותם עת כמהו משבר, יען כי גרון פתחו כקבר, להטות משפט גבר (ר"א קליר, קינוי לת"ב, איכה אצפתו). מביבי רוח תמהו, חזותם ישע כמהו, קדושינו אין כמוהו, עוזרם ומגנם הוא (מנחם בן מכיר, שבת חנכה, אין מושיע). כמהתי לאישי הראשון ונפשי לו צמאה (בגית' יום ז, אל ימעט). כמה לך נפשי יום וליל, כל ימי חדלי אהלל, כבוד שמך רב מחולל (ר"י נגארה, אעירה שחר). שאלוני סעפי התמהים למי תרוץ בגלגלי גבוהים, לאל חיי תשוקת מאויי ונפשי עם בשרי לו כמהים (רשב"ג, שאלוני). הרשיא דשאים והפריא, עץ פרי עושה פרי, כמהים בבוא עתם עת דודים, הציץ לבונה ופרי מגדים (יוצ' שבה"ג, אאמיר). יקנאו בי בני גילי ביען לשירי כל בני דעת כמהים, כקין קם בהבל והרגו בעת שעה למנחו אלהים (קנן שירים[1]), כ"י בריט' מוז'). אתה מקדם קדושי לך מזמותי כמהים, הדרש לי בשיר רחשי אריד בשיחי ואהים (ר"י נגארה, יושב תהלות). —וכמו כנוי לישראל המשתוקקים לאלהים: כרסים רד בראש תלול, וכו' להרשיא פרחי אלול, כמהים שבע רצון להספק, בלהלות נגב להאפק (ר"א קליר, טל, אלים כיום). נשמת יצורי להט עדת כמיהך תיקרך יום רעננים תופיעמו כזרוח נגוהיך (ר"י בן אביתור, נשמת ידידים). נשמת המוני תמהי, אסופי כמהי, תהודך המאמץ ל'הי, יום קרוא ר'הי, השיבני ואשובה כי אתה יי' אלהי (ר"י הלוי, נשמת ידידי). נלחמים באנטוכיה עיר גדולה בעם זהוהים, נצחו בנים יוצאי צבא בושרו כמהים, וישמעו את קול יי' אלהים (שבת ב חנכה, לודך כי). צוה ישועות יעקב אשר לישעך כמהים (הושע' יום ה, אל ישעך). איש מוסריו הקשיבו כמהים, איש נענה באש משמי גבוהים (זמיר' למוצ"ש, אליהו הנביא). לך יראוך יצורי אדמה בקומך לערוץ עם כמהים, ולהחיות רוח שפלים אשר פני אל רוהים (תקון ליל שבת, אגר' שד"ל 512). — ועת' אכמה, יכמה, יכמהו: לך אהמה בלב צמא ואכמה[2]) (רשב"ג, שהלתיך). יצמא לבי וגם יכמה[2]), אל דוד לצבי עופר דומה (ר"י נגארה, ילמא לבי). מהרו הרופא הוי רעיון עצבה, הן הוא לעג לו ובשיריו כנהו, רופא אליל בן משק בית המות, עתה אל אמרי פיו עיניו יכמהו (יל"ג, נקמת הרופא).

—[1]) שם המשורר לא ידוע.—[2]) עפ"י החרוז עם אהמה ועם דומה נראה כי ההא של אכמה יכמה נחה, שלא לפי השרש שההא של כמה היא במפיק.

כמה, ב"ז, בכנ' כמהם, כמהי,— בהת"פ מהפעל כמה: מיום כבודו נעלם מני אלך משוטט בעדו נדהם, כמהו שעפי לו בעברי ארץ נוד ואתי יעבור כמהם[1]) (ר"י חריזי, תחכמ' ג). השקני ממעיניך ישע ורוה כמהי, השיבני ואשובה כי אתה אלהי (מחז' תימנ' ליוה"כ, אחותי כסאתי).

*__כמה__[2]), ש"ז, מ"ר כמהים, כמהות,—מין ממיני הפטריות הצמחים באדמה רטובה ומשקה, Trüffeln; truffe, truffles: רבי חייא בר אדא (שאל לפני) רבי יוחנן כמהין ופטריות מהו שיהו חייבין במעשרות אמר לו ר' יוחנן וכו' דבר שהוא נזרע ומצמיח יצאו כמהין ופטריות שאינן נזרעות ומצמיחות (ירוש' מעשר' א מח ד). מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה ונתנגבה הארץ ויצאו ומצאו מדבר מלא כמהים (בב תענ' ג סז.). על המלח ועל הזמית ועל כמהין ופטריות אומר שהכל (בכלי ברכ' מ:). הנודר מן פירות הארץ אסור בכל פירות הארץ ומותר בכמהין ופטריות (נדר' נה:). — ומ"ר כמהות: אמר ר' איבו ככמהות הללו שהן מצפין למים (מד"ר בראש' כט).

כמה"ר,—ר"ת: כבוד מורנו הרב רבי.

כמו, כמוני, כמני, כמוך, כמך, כמכה, כמהו, כמוה, כמונו, כמוכם, כמוהם, (כמו אני, כמו אתה, כמו את, כמו הוא, כמו היא, כמו אנו, כמו אתם, כמו הם), — מלה להוראת הדמיון, ותשמש א) במשמ' האות כ בלבדה: ירדו במצולת כמו-אבן (שמות יה ה). וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו-נד נזלים (שם ח). מי זאת הנשקפה כמו-שחר (שה"ש ו י). חמוקי ירכיך כמו חלאים (שם ז ב). כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה (ישע' כו יז). תזרם כמו דוה (שם ל כב). הלוא חבלים יאחזוך כמו אשת לדה (ירמ' יג כא). היו תהיה לי כמו אכזב מים לא נאמנו (שם יה יח). פתחו מאבסיה סלוה כמו-ערמים והחרימוה (שם נ כו). כלם מנאפים כמו תנור בערה מאפה (הוש' ז ד). אכתוב לו רבו תורתי כמו-זר נחשבו (שם ח יב). ואהי להם כמו-שחל כנמר על דרך אשור (שם יג ז). בטרם תגלה רעתך כמו עת חרפת בנות ארם וכל סביבותיה (יחזק'

[1]) נוסד על מליצת הכתוב: אתי יעבר כמהם (ב"ש יט לט), שהוא שם פרטי, ועשה ממנו המליץ שם מפשט.
[2]) בערב' כמאה (a).

יז כז). ויבא[1]) סגנים כמו-חמר וכמו יוצר ירמס טיט (ישע׳ מא כה). ושתו והמו כמו-יין (זכר׳ ט טו). על כן נסעו כמו-צאן (כס י ב). וירקידם כמו-עגל לבנון ושריון כמו בן ראמים (תהל׳ כט ו). כמו-פתן חרש יאטם אזנו (כס נח ה). כמו חלב ודשן תשבע נפשי (כס סג ו). בקע ים ויעבירם ויצב מים כמו-נד (כס עח יג). עד מה יי׳ תאנף לנצח תבער כמו-אש קנאתך (כס עט ה). ועשה קציר כמו-נטע (איוב יד ט). לבו יצוק כמו-אבן (כס מא טז). ואת רדפיהם השלכת במצולת כמו-אבן במים עזים (נחמ׳ ט יא).—וככנ׳ כמוני, כמוך, וכו׳: כי נחש ינחש איש אשר כמני (בראש׳ מד טו). בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ (שמות ט יד). נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך יי׳ אלהיך (דבר׳ יח טו). מה ראיתם עשיתי מהרו עשו כמוני (שופט׳ ט מח). מה עבדך כי פנית אל הכלב המת אשר כמוני (ש״ב ט ח). חי חי הוא יודך כמני היום (ישע׳ לח יט). הבאת יום קראת ויהיו כמני (איכ׳ א כא). ומי כמוני יקרא ויגידה (ישע׳ מד ז). כי אנכי אל ואין עוד אלהים ואפס כמוני (כס מו ט). כי לא איש כמוני אעננו (איוב ט לב). האיש כמוני יברח ומי כמוני אשר יבא אל ההיכל וחי (נחמ׳ ו יא). אין נבון וחכם כמוך (בראש׳ מא לט). ואהבת לרעך כמוך אני יי׳ (ויקר׳ יט יח). כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך כי גרים הייתם בארץ מצרים (כס לד). למען ינוח עבדך ואמתך כמוך (דבר׳ ה יד). נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו (כס יח יח). אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי׳ (כס לג כט). ויאמר דוד אל אבנר הלוא איש אתה ומי כמוך בישראל (ש״א כו טו). על כן גדלת יי׳ אלהים כי אין כמוך ואין אלהים זולתך (ש״ב ז כב). הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך (מ״א ג יב). לא היה כמוך איש במלכים כל ימיך (כס יג). יי׳ אלהי ישראל אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת (כס ח כג). גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר יי׳ לאמר השבהו אתך אל ביתך (כס יג יח). מאין כמוך יי׳ גדול אתה וגדול שמך בגבורה (ירמ׳ י ו). מי אל כמוך נשא עון ועבר על פשע לשארית נחלתו (מיכ׳ ז יח). יי׳ מי כמוך מציל עני מחזק ממנו (תהל׳ לה י). אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך אוכיחך ואערכה לעיניך (כס נ כא).

יי׳ אלהי צבאות מי כמוך חסין יה (כס פט ט). לאיש כמוך רשעך ולבן אדם צדקתך (איוב לה ח). יי׳ אין כמוך ואין אלהים זולתך (דהי״א יז כ). — כמכה: מי כמכה באלים יי׳ מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה פלא (שמות טו יא). איש אשר יעשה כמוה (כמו הקטרת) להריח בה ונכרת מעמיו (כס ל לח). ויאמר הכהן חרב גלית הפלשתי וכו׳ אין אחרת זולתה בזה ויאמר דוד אין כמוה תננה לי (ש״א כא י). כל הגנב מזה כמוה נקה וכל הנשבע מזה כמוה נקה (זכר׳ ה ג). ברד כבד מאד אשר לא היה כמהו במצרים (שמות ט יח). לפניו לא היה כן ארבה כמהו ואחריו לא יהיה כן (כס י יד). והיתה צעקה גדלה בכל ארץ מצרים אשר כמהו לא נהיתה וכמהו לא תסף (כס יא ו). ובמתכנתו (של שמן המשחה) לא תעשו כמהו קדש הוא וכו׳ איש אשר ירקח כמהו ואשר יתן ממנו על זר ונכרת מעמיו (כס ל לב-לג). תמת נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמהו (במד׳ כג י). הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי (דבר׳ ד לב-לג). ויאמר שמואל אל כל העם הראיתם אשר בחר בו יי׳ כי אין כמהו בכל העם (ש״א י כד). ואחריו לא היה כמהו בכל מלכי יהודה (מ״ב יח ה). וכמהו לא היה לפניו מלך וכו׳ ואחריו לא קם כמהו (כס כג כה). כמהו (כמו הארבה הזה) לא נהיה מן העולם (יואל׳ ב ב). הוי כי גדול היום ההוא מאין כמהו ועת צרה היא ליעקב (ירמ׳ ל ז). ועשיתי בך את אשר לא עשיתי ואת אשר לא אעשה כמהו עוד (יחזק׳ ה ט). ובגוים הרבים לא היה מלך כמהו ואהוב לאלהיו (נחמ׳ יג כו). השמת לבך על עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר (איוב א ח). הן אל ישגיב בכחו מי כמהו מורה (כס לו כב). ואם זרוע כאל לך ובקול כמהו תרעם (כס מ ט). ולא נעשה פסח כמהו בישראל מימי שמואל הנביא (דהי״ב לה יח). אך בזאת נאות לכם אם תהיו כמנו להמל לכם כל זכר (בראש׳ לד טו). כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמנו ויחי (דבר׳ ה כג). אם נס ננוס לא ישימו אלינו לב ואם ימתו חצינו לא ישימו אלינו לב כי עתה כמנו עשרה אלפים (ש״ב יח ג). גם אתה חלית כמונו אלינו נמשלת (ישע׳ יד י). גם לי לבב כמוכם לא נפל אנכי מכם (איוב יב ג). כמוהם יהיו עשיהם כל אשר בטח בהם (תהל׳ קטו ח).—כמוך כפלוני, כמוני כמוך: ויגש אליו

—[1]) י״ג ויבם.

יהודה ויאמר בי אדני ידבר נא עבדך דבר באזני אדני ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה (ברא׳ מד יח). ויאמר (גדעון) אל זבח ואל צלמנע איפה האנשים אשר הרגתם בתבור ויאמרו כמוך כמוהם אחד כתאר בני המלך (שופט׳ ח יח). ויאמר (מלך ישראל) אל יהושפט התלך אתי למלחמה רמת גלעד ויאמר יהושפט אל מלך ישראל כמוני כמוך כעמי כעמך כסוסי כסוסיך (מ״א כב ד). — כמוהו כאין: מי בכם הנשאר אשר ראה את הבית הזה בכבודו הראשון ומה אתם ראים אתו עתה הלוא כמוהו כאין בעיניכם (חגי ב ג). — ובתו״מ: כל הכשר להצניע ומצניעין כמוהו והוציאו בשבת וכו׳ וכל שאינו כשר להצניע ואין מצניעין כמוהו והוציאו בשבת (שבת ז ג). ושואלים את הגדול שבהן (שבעדים) ואומרים לו אמור מה ששמעת בפירוש והוא אומר והדיינין עומדין על רגליהן וקורעין ולא מאחין והשני אומר אף אני (שמעתי) כמוהו והשלישי אומר אף אני כמוהו (סנה׳ ז ה). השוחט (סימן) אחד בעוף ושנים בבהמה שחיטתו כשרה ורובו של אחד כמוהו (חול׳ ב א). האוכל ככותבת הגסה כמוה וכגרעינתה (יומ׳ ח ב). זה הכלל כל שאין כמוה חיה טרפה (חול׳ ג א). אמרתי לו בני כמוך ירבו נוזרי נזירות בישראל (נדר׳ ט:). למלך שנגלה לבן ביתו בלבוש נאה וכו׳ וא״ל עשה לי כמוהו א״ל אדוני המלך וכי יכול אני לעשות כמוהו כך א״ל הקב״ה למשה עשה לי משכן אמר לפניו רבש״ע יכול אני לעשות כמוהו (מד״ר במ״ב, לאיגה ולאיגה). — ובסהמ״א: ואל יאשימני אדני כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה אבל (אדם) כמוני ישגה וכמוהו יסלח (מכת׳ חסדאי למלך הכוזרים). מחמר קורצת כמוני ועושני עושך וכו׳ מאומה לא אבקש בלתי קשב ואם אל כמוני יפנה כמוך איננו תמהון (אגר׳ מנחם להסגן חסדאי). — ואמר המשורר: ואמנם הוא וכל חכמי אדמה כמו שמש והמה כעננים, וכמוני יאהב כי אשנה תהלותיו בפי כפעמונים (רשב״ג, עטה הוד). הכמוני יהי טורף באפו ואם יטור לעולמים במותו, ואם אוכל להתאפק ודודי במים שפכה עלי חמתו (ר״ב הנגיד, הנרפא הזמן). בחי האל וחי עבדי אלהים וכמוני יהי שומר שבועה, ברגלי אעלה סלע וארד אלי פחת במעמקים תקועה (הוא, נמה). וחבר את כזביו העצומים והרבים באגרת חקורה, וחלילה לכמוני לדבר בפי מלה תהי עליו נטורה (הוא, אגוה עז). — ב) להורות תחלת הזמן של פעולה מהפעולות, als; dès que; as soon as: כמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט (ברא׳ יט יה). — ג) במשמ׳ כאלו, als ob; comme si; like if: הרינו חלנו כמו ילדנו רוח (ישע׳ כו יח). — *כמו ש: דגים הללו גדלין במים כיון שיורדה טפה אחת מלמעלה מקבלין אותה בצמאון כמו שלא טעמו מים מימיהן (מד״ר ברא׳ לז). — ד) כמו, במשמ׳ כמו שהוא, הכל כמו שהיה: אם אמרתי אספרה כמו[1]) הנה דור בניך בגדתי (תהל׳ עג יה). — ואמר הפיטן: על הטובות לא עבדתיך, אחת לרבוא לא גמלתיך, אם אמרתי אספרה נא כמו, לא ידעתי ספורות למו (בהי״ת ליום א). — כמו רגע (איכ׳ ד ו), עי׳ רגע. — כמו רבו (זכר׳ י ח), עי׳ רבה. — כמו יתהלכו (תהל׳ נח ח), עי׳ הלל. — ״בכמו, בכמו כך וכך שנים, במשמ׳ קרוב לכך וכך שנים: נמשכים עוד בזמן ההוא בכמו ארבעים ש.ה בין רב למעט (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ נד).

כמו״כ, — ר״ת: כמו כן.

כמון, — עי׳ כמן.

כמוש[2]), — שם אלהי מואב ועמון[3]): וישלח יפתח מלאכים אל מלך בני עמון לאמר מה לי ולך כי באת אלי להלחם בארצי וכו׳ הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש ואת כל אשר הוריש יי׳ אלהינו מפנינו אותו נירש (שופט׳ יא יב-כד). אז יבנה שלמה במה לכמוש שקץ מואב (מ״א יא ז). וישתחוו לעשתרת אלהי צדנין לכמוש אלהי מואב ולמלכם אלהי בני עמון (שם לג). ויצא כמוש[4]) בגולה כהניו ושריו יחד (ירמ׳ מח ז). ובש מואב מכמוש כאשר בשו בית ישראל

— [1]) דעת רוב החדשים כי הנוסח משבש, אך כבר השתמשו הסופרים בדבור זה במשמ׳ כמו שהוא.

[2]) במואבית כמש: ואעש הבמת זאת לכמש בקרחה וכו׳ כי יאנף כמש בארצה וכו׳ ויאמר לי כמש לך אחז נבה על ישראל וכו׳ ויגרשה כמש מפני (כתב׳ מישע מלך מואב). ולא נתברר מקור השם ומשמ׳ אולי כמו בערבי כמש a), היו פניו איומים. והובא בספר פענח רזא בשם ספר שכל טוב: שהוא אבן אחת במדבר מששת ימי בראשית בדמות אשה שחורה (פענח רזא, חקת). וראוי לציין כי נקודו של כמוש הוא כנקוד המסור של שם המפ׳רש, עי׳ במקומו. — [3]) יש מפקפקים אם היה כמוש גם אלהי עמון, ומפקפקים בשביל זה גם בנוסח הכתוב שם בשופט׳. — [4]) כך הקריא, והכתיב כמיש.

a) كمش

מבית אל מבטחם (שם יג).—עַם כְּמוֹשׁ, כנוי להמואבים: אוי לך מואב אבדת עם כְּמוֹשׁ נתן בניו פליטם ובנתיו בשבית (במד׳ כא כט).—חֵי כְּמוֹשׁ, לשבועה: אמר לו (המלך לבן סירא) חי כמוש לא אהרגך (א״ב בל ב״ס ת).

*כָּמוּשׁ[1], ת״ז, נקב׳ כְּמוּשָׁה, מ״ר כְּמוּשִׁים, כְּמוּשׁוֹת,— עָלֶה כָּמוּשׁ, פרח כמוש, שנקמטו פניו מפני שהתחיל להתיבש וכדו׳, gerunzelt; ratatiné, ridé; wrinkled: ערבה גזולה ויבשה וכו׳ כמושה ושנשרו מקצת עליה (סוכ׳ ג ג). כל (עשב) שיש לו שרף יוצאין בו (ידי חובו׳ מרור בפסח) וכו׳ בין לחין ובין כמושין ואין יוצאין בהן יבישין (תוספתא פסח׳ א לג). ושוין שיוצאין בהן (בעשבים שנזכרו שם) כמושין אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין (גמ׳ שם לט:). שושנה זו שרב יוצא עליה והיא כמושה יצא טל היא מפרחת (מד״ר שה״ב, כשושנה).

*כְּמוֹת[2],—מלת הדמיון כהמלה כְּמוֹ: עלה בידו משִׁשים ואחד תרומה ויחזור ויתרום כמות שהוא למוד במדה במשקל ובמנין (תרומ׳ ד ג). מצא פירות בכלי או כלי כמות שהוא (מצא) מעות בכים או כים כמות שהוא (ב״מ ב ב). בלע טבעת טהורה נכנס לאהל המת הזה ושנה וטבל והקיאה הרי היא (טהורה) כמות שהיתה (מקוא׳ י ח). היתה עזה ונעשית כהה (או שהיתה) כהה ונעשית עזה הרי היא כמות שהיתה ובלבד שלא תתמעט מד׳ מראות (נגע׳ ד ז). בא הכתוב ללמדך. שלעולם נמנין על הפסח ומושכין ידיהם ממנו עד שישחט ובלבד שלא יניח את הפסח כמות שהוא (מכי׳ בא ג). השולח פירות לחבירו ונמלך להחזיר נוהג בהן כמות שהיה (תוספתא דמאי ד ג). ואין מחייבין לשרש את הלוף אבל מניחו כמות שהוא (שם שבי׳ ב יא). ולא ימלא את החבית ומוכרה כמות שהיא בלבלה ומוכרה כמות שהיא (שם ו יז). פודין מעשר שני כשער הזול כמות שחנוני לוקח ולא כמות שמוכר (שם מע״ש ג א). שאילו הוציאן כמות שהן הרי זה חייב (שם שבת ח יח). אין לך בידי אלא דלוסקומוס אחד ובתוכו שטר אחד כמות שהוא וכו׳ אין לך בידי אלא עבד אחד כמות שהוא (שם שבוע׳ ה יא). כשאני עושה בידי נמצאתי עובר על לא תעשה והרי הוא בידי כשאני מניחה כמות שהוא נמצאתי עובר על לא תעשה ואינה בידי (שם זבח׳ ח כג). מכר לו יד כמות שהיא וראש כמות שהוא ובני מעים כמות שהן (שם חול׳ ט ח). לא שמעת מן אביך כמה אדם צריך לגמות בכוס א״ל כמות שהיא אחת בצונין שתים בחמין שלש (ירוש׳ מעבר׳ ג ב ד). בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומן המלח בין בדבר שהוא נאכל חי כמות שהוא בין בדבר שאינו נאכל חי כמות שהוא (שם ערוב׳ ג ב ג). אמר רב כל שנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בישולי נכרים (מו״ק יב:). תורמוס אינו נאכל כמות שהוא חי ויש בו בישולי עכו״ם (יבמ׳ מו.). —לִכְמוֹת: ותנאי היה הדבר שאימתי שירצו יחזור הדבר לכמות שהיה וכו׳ אימתי שיבנה בית המקדש יחזור הדבר לכמות שהיה (מע״ש ה ב). (כתוב) לא תבנה עוד לכמות שהיתה אינה נבנית אבל נעשית היא גנות ופרדסים (סנה׳ י ו). יכולין להשרות ולחזור לכמות שהיו (נדה ז א). עד שתחזור בהרתו לכמות שהיתה (נגע׳ ח א). עד שיחזרו מראיו לכמות שהיה (תוספתא ע״ז ו א). רשב״ג אומר שילוח היה מוציא מים כאיסר אמרו נרחבנו וירבו מימיו הרחיבוהו ונתמעטו מימיו חזרו וגדרוהו וחזר לכמות שהיה (ירוש׳ סוכ׳ ד נה ד). חזר אבא יהודה (עשיר) לכמות שהיה ובא אצל רבותינו ושאל בשלומן (שם הור׳ ג מח.). —כְּמוֹת הצריך: וכל כמות הצריך להלוכם דינם לקוץ (רש״י ב״מ קז:). —כְּמוֹת הללו: אומדין כמה אשה רוצה ליתן שישאילוה תכשיטין כמות הללו להוליכן לבית המשתה (רע״ב מעי׳ הא). — ובכנ׳ כְּמוֹתִי, כְּמוֹתְךָ, כְּמוֹתוֹ, וכו׳: המקרה סוכתו בשפודין או בארוכות המטה אם יש ריוח ביניהן כמותן כשרה (סוכ׳ א ח). ויקחו להם (איש שה לבית אבות) וכי כלן היו לוקחין אלא לעשות שלוחו של אדם כמותו מכאן אמרו שלוחו של אדם כמותו (מכי׳ בא ג). ילמדו כל אדם דרך ארץ ממשה שלא אמר ליהושע בחר לי אנשים אלא בחר לנו אנשים שהיה עושה אותו כמותו מכאן שיהא תלמיד חביב לפני רבו כמותו (שם בשלח א). שאם היה הוא ילד והיא זקנה הוא זקן והיא ילדה ועמד ואמר שישאנה לו אומרים לו כלך אצל כמותך למה לך להכניס קטטה לביתך (ספרי דברי כל). מעשה בא לפני ר׳ טרפון ואמר כמותו ירבו כהנים גדולים בישראל אמר לו ר׳ יוסי כך אמר כמותו יתמעטו נתינים ממזרין בישראל (תוספתא בכור׳ ה ז). לא נתכוונתי

---

[1]) עי׳ ערך כמש.

[2]) המלה כמו בהוספת ת של תת״פ הנהוגה בהלשונ׳ השמיות, כמו רבת בערב׳, כענת בארמ׳, ובדומה (Barth, Pron. 59).

אלא להיות כמותה וכיוצא בה (ירוש׳ נזיר ד נג:). דנין אויין שעשה בהן זדון בשגגה מאויין כמותן ואל יוכיחו אויי ביטוי שפתים שלא עשה בהן זדון כשגגה (שם שבוע׳ ד לה ד). אם אתה הוא (הלל) לא ירבו כמותך בישראל (בבלי שבת לא.). פעם אחת הייתי מהלך בדרך והיתה דרך עוברת בשדה והייתי מהלך בה אמרה לי תינוקת אחת רבי לא שדה היא זו אמרתי לה לא דרך כבושה היא אמרה לי לסטים כמותך כבשוה (ערוב׳ נג:). אמר לו השאילני הדוקך אמר לו הילך איני כמותך שלא השאלתני (יומ׳ כג.). בית אבטינס היו בקיאין במעשה הקטורת ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים והיו יודעין לפטם כמותן ולא היו יודעין להעלות עשן כמותן (יומ׳ לח.). בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים היו יודעין לאפות כמותן ולא היו יודעין לרדות כמותן (שם). אמרו לו מלך גדול כמותך ישתחוה ליהודי זה (שם סט.). אמר לו ריקה כמה מכוער אותו האיש שמא כל בני עירך מכוערין כמותך (תענ׳ כ:). אם זה רבי אל ירבו כמותו בישראל (שם). אתה הוא עקיבא בן יוסף ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו שב בני שב כמותך ירבו בישראל (יבמ׳ טז.). כל מקום שאמר ר״ג רואה אני את דברי אדמון הלכה כמותו (כתוב׳ קט.). שני דברים שאמר חנן הלכה כמותו וכיוצא בו ושבעה דברים שאמר אדמון אין הלכה כמותו ולא כיוצא בו (שם). אמר רבש״ע לא פלפלתי תורה כמותו יצתה בת קול ואמרה לו תורה כמותו פלפלת תורה כמותו לא ריבצת (ב״מ פה:). אמר ר׳ יוחנן חלוק היה ר׳ ישמעאל אף בחנוק והלכה כמותו אף בחנוק (ב״ב קטו.). הלכה כמותו בטבעת הגדולה ואין הלכה כמותו בשאר טבעות (חול׳ יח:). הלכנו בארם נהרים ובארם נחור לא מצינו אשה נאה כמותך (מד״ר בראש׳ מ). שהיה (עבד אברהם) שליט ביצרו כמותו (שם נט). כיון שראו אותן ישראל שהם עשויים דגלים דגלים התחילו מתאוים לדגלים אמרו אלואי כך אנו נעשים דגלים כמותן (שם במד׳ ב). (כתוב) אלהים מושיב יחידים ביתה שהוא מזווג לכל אחד ואחד כמותן (שם ג). ואמרתי לו כמותך ירבו עושי רצון המקום בישראל (שם י). וילך (בלעם) עם שרי בלק ללמדך שהיה שמח בפורענות ישראל כמותן (שם כ). למלך שהיה לו איקונין נאה אמר לבן ביתו עשה לי כמותה אמר אדוני המלך וכי יכול אני לעשות כמותה וכו׳ כך אמר לו הקב״ה למשה ראה ועשה (את המשכן) אמר לפניו רבש״ע אלוה אני שאעשה כמותו (שם שה״ש, לאיזה ולאיזה). למלך שהיה לו כרם ושכר עליו פועלים והיה שם פועל אחד מתכשר במלאכתו יותר מכלן כיון שראהו המלך כשר במלאכתו יותר מדאי אחזו בידו והתחיל מטייל עמו וכו׳ ונתן לו המלך שכרו כמותן התחילו הפועלים מצירים אמרו לו אדוננו המלך אנו שיגענו כל היום וזה לא יגע אלא שתים או שלש שעות ביום והוא נוטל שכרו כמותינו (שם, דודי ירד). מעשה בר״א שנתפס לשום מינות נטלו אותו הגמון והעלו על הבימה לדון אותו אמר לו רבי אדם גדול כמותך יעסוק בדברים בטלים הללו (שם קהל׳, כל הדברים). כיון שראה (ישעיה) את מלאכי השרת מקלסים להקב״ה וכו׳ (אמר) אילולי שיתפתי קילוסי עם קילוסם שלהם הייתי חי וקיים לעולם כמותם (פסיק׳ רבתי לג).—ובכסהמ״א: א״ל רב נחמן לרב הונא הלכה כמותינו או הלכה כמותכם אמר לו הלכה כמותכם שמקורבין אתם לבית ראש גולה (הלכ׳ פסוק׳, ממונות). אמר לו רב יוסף בנו כמי (פסקת את ההלכה) כאיסי אמר לו הין וסבורין אנו כמותו (שם). הקב״ה יצילנו מלהיות כמותן (דונש על רסע״ג עט).—ואמר המשורר: הכמוני יהי טורף באפו ואם יטור לעולמים כמותו, ואם אוכל להתאפק ודודי במים שפכה עלי חמתו (ר״ש הנגיד, הגדפת הזמן). ועינינים יקרים מפנינים ובבני שיר במאזני שיר שקולים, ואם השיר עקרה מלהוליד כמותן ואבות השיר שכולים (הות, הלי תעב). לכו נא שאלו בעדי והקרו הנמצא איש כמותי בזמנים (ר״י חריזי, תחכמ׳ כב).— כמותו של: תניא כמותו של מור בר רב אשי (הלכ׳ פסוק׳, קדוש׳).—*שכמות: קח לך את יהושע בן נון וגו׳ גברתן שכמותך קח לך (ספרי דבר׳ כה). מה לך אצל זקנה כלך אצל שכמותך ואל תשים קטטה בביתך (יבמ׳ מד.). פעם אחת היה מהלך ר׳ יהושע בשדה ומצא ריבה אחת אמרה לו מפני מה אתה מהלך בשדה אמר לה בדרך אני מהלך אמרה לו זו היא דרך שכבשוה ליסטים שכמותך (דא״ר ו). ומה אם בשר ודם על שאמר לבשר ודם שכמותו אין לי חפץ בעולם טוב ממך נפקדו ישראל המחכים לישועת הקב״ה וכו׳ עאכ״ו (מד״ר שה״ש, נגילה). צאי והנשאי לבחור

שכמותיך (מדה"ג, ויבב). כגון קטליות נזמין וטבעות וכל שכמותן (הלכ׳ פסוק׳, גכיס).—ובמשמ׳ קרוב ל...: והלך שמעון ועשה סחורה והפסיד כמות שליש הממון (תבו׳ הגה׳, הרכבי רלה).

כַּמּוּת[1], נ"נ, מ"ר כַּמֻּיּוֹת, — שהמ"פ מן כַּמָּה, כַּמּוּת של דבר, שעורו בשלשה רחקיו: ואיך נעלה על לב צורת דבר שאין לו כמות ולא איכות (כוזרי ה כ). ואנחנו נקרא מה שיורה עליו המשפט מענין הכללות והיהוד כמות המשפט ונקרא מה שיורה עליו מענין החיוב והשלילה איכות המשפט דמיון זה אמרנו כל אדם חי נאמר זה המשפט כמותו כללי ואיכותו החיוב וכאשר אמרנו קצת האדם בלתי כותב נאמר זה המשפט כמותו חלקי ואיכותו השלילה (מלות הגיון כו. והמשל הרביעי כתארך הדבר במה שישיגהו מצד הכמות באשר הוא כמות כאמרך הארוך והקצר והמעות והישר ומה שדומה לזה (מו"נ א נב). שאינו בעל כמות שתשיגהו איכות המשגת הכמות באשר הוא כמות (שם). מאמר הכמות הוא בתארך הגוף בשיעורו בשלש רחקיו באמרך הארוך או הקצר הרחב או הצר הגבוה או הנמוך וזהו כמות המתדבק או באמרך האחד או השלשה וזהו כמות המתפרק (רוח חן י). אי אפשר לה (להנפש) להתנענע באחת מששה התנועות הבאות ר"ל העצם הכמות האיכות והאנה (תגמ׳ הנפש ג:). כי המושכל אם לא תגדור לנו הקבלה כמותו ואיכותו וזמנו ומקומו ושאר עניניו לא יתכן לנו מצד שכלנו בלבד (חו"ה, יחוד המעש׳ ה). כי הדברים אשר יכינו לקבל הרשמים ההם האלהיים אינם ביכולת אדם ולא יוכלו לשער כמותם ואיכותם (כוזרי א עט). והצורה המינית האחת ימצא להמר שלה רחב גדול בכמותה ובאיכותה (מו"נ ב יט). הדמיון משיג הענין ההוא ומצייר אותו ותופש תכונתו וכמותו בדמיוננו עד שנשארו חקוקים שם (רוח חן ג). שלא אדע אפילו לסדר את תמיהותי לרוב כמותם ואיכותם (רמח"ל, חוקר ומקובל א).—ומ"ר כַּמֻּיּוֹת: היה האחד סוג לכל הדברים כמו שהכמות סוג לכל הכמויות וזה דבר בלתי אפשר (רלב"ג, מלחמ׳ ה׳ ה יב). והמתבאר מדברינו הוא שהזמן והמקום אינם כי אם כמויות עיוניות המתעצמות בנבראים כולם הן רוחנים הן גשמיים והם נופלים בגדר הכמות המספרי (יריע׳ שלמה א). וישארו איכויותיהם וכמויותיהם שמורים (כל מלאכ׳

הגיון, הקב).—מעט הַכַּמּוּת ורב האיכות, מה שאינו גדול במדתו ומספרו אבל חשוב מאד מפני טיבו: כל אמרת אלוה צרופה מתורתנו הקדושה כלליה ופרטיה והציב לה ציונים ושרשים מעטי הכמות ורבי האיכות (הקד׳ מגיה הזהר, דפוס מנטובה). פירוש מעט האיכות ורב הכמות להיות מאיר נגד פני (מנה"מ, הקד׳ לנפ׳ יהודה). ועי׳ כמיה, כמיות. — ובמשמ׳ מדה וקצב בדברים גשמיים: ראובן שלח כמות קוצה לשמעון לויניציא למוכרה לו שם ולשלוח לו משם סחורה אחרת (שו"ת מהרשד"ם, יו"ד סו). ואם לא יותן (האפיום) בכמות הראוי סם המות הוא (ר"נ מוספיא, ערוך, ערך אופיון).

כַּמּוּתִי, ת"ז, לנק׳ כַּמּוּתִית, מ"ר כַּמּוּתִיִּים, כַּמּוּתִיּוֹת, —של כַּמּוּת, מטבע הַכַּמּוּת: אין לו (להבורא) דמות וכו׳ לא דמות כמותיי גשמיי וגופיי (רמ"ק, אילימה, עין כל א ט). אשר הוא אז ממאמר האיכות עם כל זה אתה יודע אותו אחר הביא התנועה הכמותיית והיא הצמיחה והחסרון (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ב). ולפי זה הזוית היא בכלל השטחים ואיך ישערהו קו הקף העגול שהמשער הוא ממין כמות המשוער במה ששניהם כמותיים כאשר נתבאר בהגיון (מעין גנים ליב"ר מקנדיה).

כַּמִּיָּה[1], ש"נ, ככנ׳ כַּמִּיָּתוֹ, מ"ר כַּמִּיּוֹת,—כמו כַּמּוּת: כבר השלמנו על המאמר הזה שני פנים מדרכי החקירה על כבוד השם הבורא יתעלה שמו בשני דרכים האחד להורות דרך מציאת כבודו השני השאלה על כמיית ו[2]) ואם הוא נכון לשאול עליו כמה הוא וצריכים אנו לשנות בשביל זה להתהיל מהשאלה שאומרים לה שאלת כמה הוא כדי שנדבק בה שאלת מהו (ר"י ברצלוני, פי׳ יצירה, כתב ר"ד הבבלי). וכן יראה שאצל השכל הפועל ידיעה בכמיות כי הוא ישגיח בתמונות האברים ויחסם קצתם אל קצת (רלב"ג, מלחמ׳ ה׳ א ז). הצורה המגעת אם בכמיות הדברים ואם באיכותיהן (רי"א, ראש אמנה יא). הם הם יסודות כל היצירות, ההוות ונפסדות בשפלים, בערוב ומזג מתחברות, בכמיות נלקחים שקולים, דומם צומח וחי ומדבר יוצרו מהם ומוגבלים (מפה ריאטי, מקדש מעט ב).— ואמר הפיטן:

---

[1]) מן כמה, כמו כמיה, עי׳ זה הערך.

[1]) בערב׳ כַּמִּיָּה a).—[2]) בגוף הספר נקוד כַּמִּיָּתוֹ, וכנראה זה נקוד קדום, ואעפי"כ אינו נכון לפי הדקדוק, שאין שום סבה לשונית להקל את דגשות המם.

a) كمّية

כל הנראים והנשכלים, והמדעים בעשר כלולים, ושבע כמיות ושש נדות, ושלש גזרות ועתות ומדות (כ״ל היחוד ליום ה).

∵כְּמִיהָה, ש״נ, —שה״פ מן כָּמַהּ: כפופים כמוסי כלאים, תכוין כמיהתם בשופר (מוס׳ ר״ה, אסופים).

∵כְּמִירָה, ש״נ, — שה״פ מן כָּמַר: מי יראוי כיהודך, מי כובש ככמירתך, מי לובש כלבנך (יוצ׳ יוה״כ, מי אדיר). כטהרתך כן ישרתך, כישרתך כן כמירתך, ככמירתך כן לבישתך (שם, מי יתנה).

∵כְּמִירוּת, ש״נ, — שהמ״פ מן כמר: כאדם שמתאפק ומתחסן על כמירות רחמיו (מחז׳ ויטרי, סימן רפז).

כמיש, —כמו כמוש, עי״ש.

∵כְּמִישָׁה, ש״נ, —שה״פ מן כָּמַשׁ: נבל תבל כתרגומו ולשוננו לשון כמישה כמו והעלה נבל (רמב״י שמות יח יח). —ובמשמ׳ רזות: ולפעמים יקרה (התגועעות השנים) לכמישה תקרה בשינים ליובש גובר עליהם כמו שיקרה לנמלטים מחולי ולזקנים ולאותם שסבלו רעב רצוף וחסר להם מזון וכו׳ ואם תהיה הסבה כמישה תושג במזונות וכו׳ ואם יהיה לכמישת השן לא יצליחו הרפואות כי לא יחשב שתושמן מהרה (קאנון ג ז ו).

כַּמֹּן[1], כַּמּוֹן, ש״ז, — מין זרע טוב הריח אדמדם הפרחים, Kümmel; cumin; cummin: הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו הלוא אם שוה פניה והפיץ קצח וְכַמֹּן יזרק ושם חטה שורה ושערה נסמן וכסמת גבלתו וכו׳ כי לא בחרוץ יודש קצח ואופן עגלה על כַּמֹּן יוסב כי במטה יחבט קצה וְכַמֹּן בשבט (ישע׳ כח כד-כז). —ובתו״מ: ואלו דברים מתעשרין דמאי בכל מקום הדבילה והתמרים והחרובים האורז והכמון (דמאי ב א). תנור שהסיקו בכמון של תרומה ואפה בו את הפת הפת מותרת שאין טעם כמון אלא ריח כמון (תרומ׳ י ד). מוהלין ופורעין ומוציאין ונותנין עליה איספלנית וכמון אם לא שחק מע״ש לועס בשבת ונותן (שבת יט ב). שוחק לה כמון וטורף לה יין ושמן (תוספתא יו״ט ב יא). — ׳כַּמּוֹן כושי: גרגרי צינובר כמון כושי עלי עץ דלב וקלפתו (קאנון ד ו ה ז). יוקח פלפל לבן וכו׳ כמון כושי ועלי עץ עבות (שם).

***כמן**[1], ממנו *מִכְמַנִּים, *כָּמַן, *כְּמָנָה, *הַכְמָנָה.

***כָּמַן**[2], —קל לא נמצא בספרות הקדומה.

—פִּע׳, *כִּמֵּן, מְכַמֵּן, —כמו טָמַן: הכובש השולק המולח בשדה חייב המכמן (פרי) באדמה פטור (מעשר׳ ד א).

—הִפְע׳, *הִכְמִין, — הטמין, הסתיר: כל חייבי מיתות שבתורה אין מכמינין עליהן חוץ מזו וכו׳ אם היה ערום ואינו יכול לדבר בפניהם מכמינין לו עדים אחורי הגדר והוא אומר לו אמור לו מה שאמרת לי ביחוד והלה אומר לו (סנה׳ ז י). כיצד עושין לו להערים עליו מכמינים עליו ב׳ עדים בני אדם בבית הפנימי ומושיבין אותו בבית החיצון ומדליקין נר על גביו כדי שיהו רואין אותו ושומעין את קולו שכן עשו לבן סטרא בלוד שהכמינו לו שני תלמידי חכמים והביאוהו בב״ד וסקלוהו (ירוש׳ יבמ׳ יו יה ד). המכמין עדיו אחורי גדר לא עשה כלום (שם סנה׳ ג כא ג). אם לא רצה המסית להסית לשנים מצוה להכמין לו וכו׳ כיצד מכמינין לו המוסת מביא שנים ומעמידן במקום אפל וכו׳ (רמב״ם עכו״ם ה ג).

—וכמו פִּע׳, הטמין, ואמר הפיטן: מהלך ארבע מאות פרסה נע ונד מכמורת לפרשה, סע משעיר והכמין פרוסה עיף ויגע מבושיו לפרסה (שבת זכור, אזכיר סלה). תנון חון עמך אשר לשמך הוא מאמין, סניגור עלי תמנה אשר חטאתי יטמין וחובי בשמאל יכמין, וזכותי יעלה בימין ואפר יצחק יזמין (סליח׳ עיוה״כ, ירלה נוס).

—קַל, ׳כָּמַן, לִכְמֹן, — כמו פִּע׳: שודדים כשמעו המולת ההמון, שקדו להקיץ המלך ולכמון, שזפוהו מת מושכב בארמון (שבת א חנכה, אודך). — ופָעוּ׳ ׳כָּמוּן, כְּמוּנִים: כבדו פלח חצי תלאות ולא סרו במשמרתם כמונים (ספ׳ המוסר לר״ז בן ספד׳ כב, כ״י תימנ׳).

***כְּמָנָה**[3], ש״נ, מ״ר כְּמָנוֹת, —מקום שיוכל אדם להכמין א״ע בו: אין לך דרך שאין בה עקמימות ואין לך דרך שאין בה כמנות[4]) ואין לך דרך שאין בה

---

[1]) בארמ׳ כמונא, בערב׳ כַמּוּן a), כפונ׳ כַּמֹּן. ולא נתברר מקור שם זה. ובאה מלה זו גם בכל הלשונות הלועזיות בצורות מתחלפות.

a) كمون

[1]) כך גם בערב׳ כמנ a).

[2]) כך בערב׳ כַמַנ b).

[3]) בארמ׳ כמנא: מארב (שופט׳ ט לה) ת״י כמנא, ובן תרג׳ יצפינו (תהל׳ נו ז) ויטשון כמנא. —[4]) כך בב״י ובילקוט דבר׳ רמז תתד, ובנוסח׳ הדפוס כאן מקומות.

a) كمن b) كَمَن

פרשות (ספרי דבר׳ כ).

כמס[1]), ממנו כָּמַס.

כָּמַס, פ״י, פעו׳ כָּמוּס, — כמו *כמן, טמן: הלא הוא כָּמֻס עמדי חתום באוצרתי (דבר׳ לב לד). — ובמדר׳: שאמרו החרטומים אל פרעה עתיד נער להולד והוא יוציא את ישראל ממצרים וכו׳ עד שנולד משה ומשנולד אמרו לו הרי נולד והוא כ מ ו ס מעינינו (ילקוט שמות קסה). — ומצוי בספה״א: יהי רצון שיפתח הקב״ה לבך לתורה בפתחו של אולם וכל מה שישמעו אזניך יהיה כ מ ו ס בלבך (תפו׳ הגה׳, כ״י גני׳, גנזב׳ 283). — ואמר הפיטן: בכבוד לשבח אז הוטל שבוע וזר ירבוד, כ מ ו ס ונעוה יעורטל בהיכל אומר כבוד (רסע״ג, עבודה). יקומם מחה וזכרם בטל, יקר בעסם כחול וכאבן נוטל, יזורבו צצמתו בח׳רב וחם טל, כ מ ו ס גפר ולוויו מכל נוטל, כי מי נח זאת לי לעולם בלי לבטל (ר״א קליר, האגרה). תתן להבהב נותצי פניניך, תקרא לשברם כוס כמוס בפנך, תבא כל רעתם לפניך (הוא, קינות, שבת סורו מני). תק־א תגלה יום כ מ ו ס בלב, והטיבה לנו להסיר מגו מגנת לב (הוא, איכ׳ אשפתו). פללתי לנורא ואיום, ראות כ מ ו ס יום (מבול׳ בר׳ קלוני׳, אפיק רנן). ירח אשר לא פענח לראשונים, כ מ ו ס לצפון הדשים וגם ישנים, לראש הושם לארבעה ראשי שנים (שבת החדש, אדון מקדס). — ואמר המשורר: סיג האליל כ מ ו ס בלבם ואת כסף אמונים מלבות הגו (רמב״ע, דיואן ג, כ״י בודל׳). — ועב׳ ועתי׳: גדרת רקיע ו כ מ ס ת חצי מים ומפירותם עבים יהשרו (יוסי בן יוסי, אתה כוננת). הלא טוב לו כ מ ס ספריו בקברים (דונש על מנח׳, לדורש התכמות). חקר תבונות שכל סוד סתריה גלה ונפזרת שמה מאוספה, שלל שלליה ו כ מ ס באוצרותיו ובטח במחמדי זהבה וגם בכספה (רשב״ג, מי זאת). והמדע בראש דרכי אלהים והאל ממאור כח כ מ ס ו, ושמהו במו מלך עלי כל וכתב שם יקותיאל בנסו (הוא, כתר מהחלי). אל תחמוד איש כ מ ס חיל וכחול הים קנין קוה (רמב״ע, תרשיש ט). בשמי ערוגות זרחו אבן ידי צפון צפוני מרקחיהם שמו, ריח אבק רוכל והרוח כמו רכיל בסודיהם אשר כ מ ס ו (הוא, עיני ענוים, כ״י בודל׳). והלך על נתיב מרי כאישיו וגלות תוך בתוך לבב כ מ ס ת ם (הוא, הללמוד מהזמן, שם). כסף וזהב לרוב כונסת, מוציאה קימעא והרבה מכנסת, ואבני נזר באוצרותיה כ ו מ ס ת (תחכ״ן כח). וביום הכפורים מחשבת רעה י כ מ ו ס, ועון פלילי עליו יעמוס (עמנ׳, מחבר׳ כה). כל זה כ מ ס, ועל הגמלים עמס (ספר המוסר לר״ז בן סעד׳ יט, כ״י תימני׳). מי שהעלים את הכמתו ובתוך לבו י כ מ ס נ ה מה תועלתו כי לא למד ממחשבה העליונה (שם א).

— נפע׳, נִכְמַס, — שנכמסוהו: יי׳ מה אדם גו נרפש ונרמס, מלא תוך ומרמה וגם און וחמס, כציץ נובל יצא וחם השמש ונמס, אם תפקוד עליו עונו ה נ כ מ ס, אפך וגם קצפך איך ישא ועמס (רבב״ג, יי׳ מה אדם). טפלו שקר ונתנם למרמס, טרדום למדחפות אנשי חמס, יצאו מארצם וקץ חורתם נ כ מ ס, ישבו בגוים והיו למס (רגמ״ה, סלית׳, איה כג). תגאל נפשי מתוך וחמס, שוב ידיד נכמס, אל תוך גן נחמס (ר״י נגארה, יהלל אב).

— הפע׳, הִכְמִים, — כמו קל: הגיגו צייונם והגוום בל ימוטו לעולם, ו ה כ מ י ס אור החמוש לנוצרי חימוש שיכלם (ר״ד בן יבי, מחז׳ ויטרי, הקדמה בתורה).

¹) רק עברית וארמית.

א.כמר[1]), ממנו א.כֹּמֶר, ˚כְּמִירָה, ˚כְּמִירוּת.

א.כָּמַר[2]), — קל לא נהוג בספרות הקדומה.

— נפע׳, נִכְמַר, נִכְמְרוּ, — נכמרו רחמיו, נתעוררו ונתחממו, erregt w.; être ému; be moved: וימהר יוסף כי נִכְמְרוּ[3]) רחמיו אל אחיו ויבקש לבכות (בראש׳ מג ל). ותאמר האשה אשר בנה החי אל המלך כי נִכְמְרוּ רחמיה על בנה ותאמר בי אדני תנו לה את הילדו החי והמת אל תמיתהו (מ״א ג כו). — ונהוּמיו: איך אתנך אפרים אמגנך ישראל איך אתנך כאדמה אשימך כצבאים נהפך עלי לבי יחד נִכְמְרוּ נחומי (הוש׳ יא ח).

¹) במשמ׳ ששרש זה משמש בעברי׳ אין לו חבר בשאר הלשונ׳ האחיות אלא בארמ׳. ועי׳ הערה להערך.

²) עי׳ הערה לקמן. — ³) בכונת פעל זה אין ספק, אך משמ׳ העקרית לא נתבררה וכמו״כ לא ידוע חבר לו בשאר הלשונ׳ השמיות. השרש כמר בערב׳ אינו משמש במשמ׳ קרובה לזו. בסור׳ יש לו משמ׳ שחור, עצב, שאין ענין לכאן. ואולי יש לדמות לו הפעל ח׳מר a) בערב׳, שממנו השם ח׳מיר b), שהוא שאור, וח׳מר ליין, ומשמ׳ העקרית בענין תסיסה. וגם בארמ׳ ועברי׳ יש שארית משרש זה בהמלים חמירא לשאור, חמר ליין, והפעל יחמרו מימיו, וצריך להניח כי חלק מהשרש השמי הזה ח׳מר נתרכך בעבר׳ וארמ׳ לחמר וחלק ממנו נתקשה באלו שתי הלשונות לכמר.

a) خمر b) خمير

—ובמדר׳: אחר ימים חלה הבן אמר בבקשה קראו לאבי שיראני באו ואמרו לאביו מיד נכמרו רחמיו עליו ועלה אצלו (מד״ר במות מו).—והלב נכמר, ואמר הפיטן: לבן הגר נבל ולבו לא נכמר ואבי לא נשמר ולהם נתן לו (כנף רננים, אליכם הכרים).

—קל, *כָּמַר, יִכְמֹר, כְּמֹר,—כָּמַר רחמיו, עשה שיכמרו: זכות עקוד מור, אין רחמים לכמור, זלעף בשר החמור (יוצ׳ ב׳ פסח, אפיק רנן). צדקות לגלגל כמור נחומים, לפניך תבא מדת הרחמים (סלית׳ ערב ר״ה, תפלה תקח). — וגם במליצה הפשוטה: ולי היה נאה לכמור רחמים על בני יותר מכם ולמה יכמרו רחמיכם עליו יותר מרחמיי (יוסיפון, פרק לג).

—הפע׳, *הִכְמִיר, — הכמיר רחמי פלוני, עשה שיכמרו רחמיו: אנא זכור בן הכמיר רחמי אב באמירות שנים, הנגהו גוים שנים ולאמים שנים (הושע׳ ג סכות, אנא אל אחד).—ובמליצה פשוטה: כי זה החקוי יכמיר רחמי הנפשות ויעוררם (מאור כפר הבירים לאריסטו כו).

ב· כמר¹), ממנו ב· כָּמַר.

ב· כָּמַר, — קל לא נמצא.

—נפע׳, נִכְמַר,—נכמר העור וכדומה, נעשה עמ׳ק, מפני רעב, וכדומה, einfallen (Wangen u. d. g.); dev. creux (joues etc.); bec. hollow (cheecks): בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר עורנו כתנור נכמרו²) מפני זלעפות רעב (איכ׳ ה ט-י).—ואמר המשורר: איש תאוה להט קרבינו ועורנו כמו תנור ביום נוד נכמרו¹), לא אשכחה יום זממו להלך ורחמינו עליהם עת פנותם נכמרו (רמב״ע, תרביז ז נה). אמרו הים אני אם תנין ומילדי ענקים או כבן מנות, העור הלא נכמר ובלה השאר גם עששה עצם וסף המוח (הות, עד אן בגלות, כ״י כולל׳).—*ובנין וכדומה, נהרס ונפלו שבריו פנימה:

¹) עי׳ הערה להערך.

²) י״ג נכמר. ובמשמ׳ פעל זה נפלגו דעות הקדמוני׳ והחדשים. רובם פרשוהו מענין חם, שרפה, יבש וכדומה. ואמר ריב״ג ז״ל: ואמא עורנו כתנור נכמרו פמענאה האג׳ת אי יבשת לא ח׳ארת והד׳ה אללפט׳ה מתצרפה פי אלעבראני פי הד׳ין אלמעניין אעני פי אלת׳וראן ואליבש כתצרף אלהיג׳אן פי אלערבי פיהמא פאן אלערב תקול האג׳ אלדם אי ת׳אר ותהרכ וכד׳לכ אלפחל ואלשר כמא קאל אלעבראניונ כי נכמרו רחמיו יחד נכמרו ניחומי ותקול אלערב האג׳ אלבקל אד׳א יבש כמא יקול אלעבראניונ עורנו כתנור נכמרו אי יבשת וג׳פת פאלמד׳הב פי עורנו כתנור נכמרו כאלמד׳הב פי צפד עורם על עצמם יבש היה כעץ ואלמתרג׳ם מחתאג׳ אלי מערפה מת׳ל הד׳א אלאשתראכ בינ אללע׳את התי תכונ תרג׳מתה מבניה עלי אצול אלפצאחה מת׳קה עלי דעא׳ם אלבלאע׳ה, ע״כ, ובעבר׳: אבל עורנו כתנור נכמרו ענינו האג׳ת (בערב׳) ר״ל יבש ולא ת׳ארת (בערב׳, ר״ל המו), ווה הלשון משמש בעבר׳ באלה שתי המשמע׳ ר״ל במשמ׳ המה ויבש כשמוש הפעל היג׳ בערב׳ בשתיהן והוא שהערב ואמרו האג׳ אלדם, שר״ל המה והתנועע וכמו״כ הזכר וכדומה כמו שיאמרו העברים כי נכמרו רחמיו יחד נכמרו נחומי ויאמרו הערב האג׳ אלבקל כשהוא (הצמח) יבש כמו שיאמרו העברים עורנו כתנור נכמרו כשהוא יבש ונתקשה והטעם בעורנו כתנור נכמרו כטעם בצפד עורם על עצמם והמפרש צריך לדעת ההשתתפות הזאת שבין הלשונות כדי שיהיה תרגומו בנוי על שרשי הצחות מיוסד על עמודי ההגעה. רש״י: נתחממו. ראב״ע: כמו יבערו ויקדו. תרג׳ הארמי במשמ׳ שחור: משכנא היך תנורא אתקדרא, ע״כ, ובן רד״ק, וקצת החדשים. ר״י קרא: נקבץ העור ונכווץ קמטין קמטין כאלו נשרף בתנור אש. ע״כ. וכך קצת החדשים. כ״ז מעיד שהדמיון נכמר כתנור במשמ׳ הללו ביחס לפעולת הרעב על העור איננו טבעי. ומלבד זה יש עוד להתבונן להדבור הזה בעצמו נכמר כתנור שהשתמשו בו בגמ׳ ירוש׳ בהמאמר המובא בפנים בענין הבנין שנהרס ונפלו אבניו. בדבר אמתת הנוסחה אין לפקפק, כי מלבד שכך הוא בכל הספר׳ גם עצם זרות דבור זה להענין המדבר עליו שם מוכיח שאין כאן שום שבוש וטעות, וכמו״כ שאין זה דבור בדוי מבעל המאמר ולא השתמשות במליצת הכתוב, כי לא יעלה על דעת אדם להשתמש במליצה נכמר כתנור במשמ׳ נשרף או השחר או נתקמט לענין בנין שנהרס ונפלו אבניו. על כרחנו אנו צריכים להניח, כי הדבור הזה נכמר כתנור היה נהוג בלשון מזמן קדום לענין שבירה ונפילת השברים באיכות מיוחדה. והנה התנורים העתיקים בזמנים הקדומים, לפי מה שנראה משארית התנורים שנמצאו בהחפירות בא״י, היו עשוים כעין שפופרת רחבה של חרש שקועה בחפירה באדמה, ואם מפני סבה מהסבות נשברו הדפנות של חרס לא יכלו השברים לפ״ל לחוץ מפני כתלי החפירה ונפלו לתוך השפופרת. ולכן יכלה שבירת התנור להקבע לדמיון לכל שבירה שהשברים נופלים לא לחוץ אלא לתוך הדבר שנשבר פנימה, ואין ספק בדבר כי זו היא משמ׳ העקרית של הדבור נכמר כתנור, לפי השמוש בגמ׳ ירוש׳. ואח״כ השתמשו בו בהשאלה בענין הגוף, עור הפנים וכדומה, כשנהיו בו מקומות עמקים כמו נקרות, כאלו נכמר כתנור. והנה, אין למשמ׳ זו להשרש כמר דמיון בשאר הלשונות השמיות, אם לא שנדמה לו הפעל האשורי כָּמַר במשמ׳ הפיל ארצה. עכ״פ השמוש התלמודי והשמוש המקראי יחד עושים פרוש זה לודאות גמורה.— ¹) מהפעל להט נראה כי כונת המשורר בהפעל נכמרו מענין שרפה.

תני (על מה שנאמר במשנה (ב"מ י ה) הבית והעליה של שנים שנפלו וכו' רואין אילו אבנים ראויות להשתבר וכו') נ כ מ ר כתנור העליונות ראויות לישבר נפל לחוץ התחתונות ראויות לישבר (ירוש' ב"מ י יב ג).

ג. **כמר**[1]), ממנו כמר, *כומר, ג. *כמר, *כמריה, *כמרת.

כמר[2]), ב"ז, מ"ר כמרים,—פ' הן, בפרט כהני קצת אלילי הגוים, heidn. Priester; prêtre païen; heathen priest: והשבית את הכמרים אשר נתנו מלכי יהודה ויקטר[3]) בבמות בערי יהודה ומסבי ירושלם (מ"ב כג ה). לעגלות[4]) בית און יגורו שכן שמרון כי אבל עליו עמו וכמריו עליו יגילו (הוש' י ה). ונטיתי ידי על יהודה ועל כל יושבי ירושלם והכרתי מן המקום הזה את שאר הבעל את שם הכמרים עם הכהנים (צפ' א ד).—*וכומר: רבי יהושע אומר (יתרו) כ ו מ ר היה (מכי' יתרו א). הקבר והגשר שאין להן בית דירה ובית עבודה זרה שאין לו בית דירה ל כ ו מ ר י ן (תוספתא עבוז' ו ד). כלים (של עבודה זרה) המשתמשות בהן ובגופה גנבום כ ו מ ר י ם ומכרום הרי אלו מותרין (שם ע"ז ז יב). ויהונתן בן גרשום בן מנשה וכו' כ ו מ ר היה לע"ז והאריך ימים (ירוש' ברכ' ט יג ד). אם היה כ ו מ ר אסור (למכור לו לבונה) רופא מותר (שם ע"ז א לט ד). ע"ז שהיה לה גינה (ומרחץ נהנים מהם) בטובת הכומרין ושלא בטובת הכומרין (שם ד מג ד). על ידי שהיתה רבקה בת כומרים לא היתה מקפדת על טנופת ע"ז (מד"ר בראש' סה). אמרו רבותינו יתרו כ ו מ ר היה לע"ז וראה שאין בה ממש וכו' וקרא לבני עירו ואמר להם עד עכשיו הייתי משמש אתכם מעתה זקן אני בחרו לכם כ ו מ ר אחר עמד והוציא כלי תשמישי ע"ז ונתן להם הכל (שם שמות א). בדרכי הגוים יש נימוסין הרבה ו כ ו מ ר י ן הרבה כולן מתקבצין בבת אחת ואנו אין לנו אלא ה' אחד ותורה אחת (שם במד' יח). יתרו לא כ ו מ ר של ע"ז היה וכיון שבא לפתחו של הקב"ה קיבלו (פסיק' רבתי לה).—ומשל: הך[5]) האלהים ויבעתו הכומרים (מד"ר שמות ט). ה כ ו מ ר י ם[1]) גנבו אלהים מי נשבע בו ומי יקריב לו קרבן (שם בראש' כו).— ומצוי בסהס"א בכנוי לכהני אוה"ע גם של כנסת הנוצרים: כשראה המלך כן אמר אל כ ו מ ר של מלך אדום ואל הישמעאלים לכו אל אהליכם וכו' ולמחר שלח המלך בשביל ה כ ו מ ר ואמר לו וכו' (מכת' מלך כוזר לחסדאי). ושאלו אותם על דבר הכומרים בני גוין (מסע' ר' בנימין 80). וימסרו ספר המדע והמורה ביד ה כ ו מ ר י ם וגדולי הגלחים והצעירים (מכת' בני חסדאי לקהל' קשטיליא). שקבלו (אומות הנוצריות) אמונת ישו הנוצרי ע"י כ ו מ ר אדומי (חזוק האמונה לר"י בר"א א ד). הייתי נכבד מן השרים והפרשים וההגמונים וה כ ו מ ר י ם והגלחים (גולת ר"י א"ת, דרך טובים). וכבר נהגו הכל להעלות מס קרקעות לגלחים ו כ ו מ ר י ם (שו"ת רבב"א קסד). אם יש פיוט שעשה גלח או כ ו מ ר לשבח לע"ז (ספר חסיד', תתקמ"ח). מעשה היה והביא גוי חלוק וכו' השליך החלוק באש ולא נשרף אמרו הגלחים ו ה כ ו מ ר י ם ליהודים הרי תדעו כי יש קדושות בחלוק (שם, תתר"ט). ואדוני האמונה פיפיור וההגמונים חכמים גלחים ו כ ו מ ר י ם (מכת' ריכלין למז"ט בוניטו, גנז 9, 529). איש נורא מאד יאהאן רייכלינוס שהדפיס ספרים בידיעה זו וזולתם עוד רוב ידועים לי ולך מ כ ו מ ר י ה ם ואחרים המעיינים בזוהר (ר"א מודינא, ארי נוהם ב). שבתחבולה זו ה כ ו מ ר י ם היונים מדליקים נרותיהם בבית טעותם (מעשה טוביה, יסו"ע ב).

ג. **כמר**,— קל לא נהוג.

—התפ', *התכמר,— עשה א"ע כ ומר: אין לך אלא כומרים ש מ ת כ מ ר י ן ומסרסין עצמן מלהוליד (ספר נצחון ישן).

ד. **כמר**[2]), ממנו מכמר, מכמר, מכמרת, מכמרת, ד. *כמר.

ד. ***כמר**, פ"י, עת' יכמר,—שם בנהר וכדומה מכמרת לצוד דגים, Netze ausbreiten; étendre des filets; lay nets: מעשה בשנים שירדו לכמור מכמורת לירדן (ירוש' יבמ' יו יה ד).

—פע', *כמר, מכמר,—כמו קל כמר: אמר ר' מעשה בשנים שהיו מ כ מ ר י ן מכמרות בירדן (תוספתא יבמ' יד ו).

ה. ***כמר**, ממנו *כמר, *כמר, ה. *כמר.

---

[1]) לא נתברר משמ' העקרית של שרש זה, ועי' הערה להערך.

[2]) כבר אמר רד"ק שהשם הזה נסתעף ממשמ' שחור שהשרש כמר משמש בו בסור, מפני שהיו הכמרים לבשים שחורים, וכן ר"י אברבנאל. וקצת החדשים אמרו שהסתעף מן משמ' נפילה ששרש זה משמש בו באשור, וכל זה ספק.—[3]) י"ג ויקטרו. — [4]) יש מגיהים הגהות מתחלפות.—[5]) גוף המשל בארמ': מחי אלהיא ויבעתון כ ו מ ר י א. —[1]) גוף המשל בארמ': כ ו מ ר י י א גנבו אלהיא מאן מומי ביה או מאן מקרב.

[2]) לא נתברר בדיוק מקורו. יש מדמים לו השרש

***כֶּמֶר**¹), כֹּמֶר, ש״ז, —פרי בסר שלא נבשל על האילן ושמוהו באדמה שיתבשל כל צרכו, Frucht gereift in der Erde ; fruit mâturé dans le sol ; fruit mautered in the ground : כֶּמֶר²) הזה של ענבים שהוא זב מאליו (ירוש׳ ברכ׳ ב ד:). כ ו מ ר של ענבים כיון שמניח אדם אצבעו עליו מיד דובב (יבמ׳ לז.). על הכומר של זיתים וכו׳ על הכומר של ענבים (ב״מ עד.).—ובסהמ״א: שנתבשלו ב כ ו מ ר לאחר לקיטתן צוברן ומתחממות ומתבשלות (רמ״י יבע׳ לד ד). ואשכב כאבן דומם, ונפשי תאבל ותשומם, טוב אעשה דבר, שפתותי ידובבו בקבר, ואהיה כענבים ב כ ו מ ר, והלכה בשמי נאמר (הקד׳ נודע ביהודה).

ד. *כָּמַר, פ״י, עת׳ יִכְמֹר, —כָּמַר ענבים או זיתים וכיוצא בזה באדמה, שם בסר באדמה כדי שיבשלו: לא היו בוצרים ענבים ו כ ו מ ר י ן אותן אלא בוצרין אותן ודורכין אותן מיד (תוספתא מנח׳ ט י). תמרין פגין שאין נכשרין לאכילה כלל ו כ ו מ ר י ן אותן בעפר להתבשל (ערוך, ערך כמר).—והשתמשו בפעל זה גם כמו פ״ע, במשמ׳ נעשה הפרי מבושל כל צרכו: לאחר מסיקתן (של הזיתים) צובר במעטן ושמנן מתאסף בתוכן ונוח לצאת ויש לו קנה להפכן בו ולבדוק אם כ מ ר ו כל צורכן ומגיען לבית הבד (רמ״י בבת קכג:).

—הפע׳, *הִכְמִיר, —כמו קל כָּמַר: הכובש השולק המולח בשדה חייב המכמיר³) באדמה פטור (מעש׳ ד א).
—ובהשאלה, הִכְמִיר קנאתו בלבו, שמר אותה טמונה בלבו עד שתגמל: קנאתך הנעדרת בקרב לבבך תכמיר⁴), ובחמתך על הדלים לא תכמיר (עזר׳ הבבלי, תוכח׳ מוסר ח).

כמר באשור׳ במשמ׳ נפל, אך זה דחוק. עכ״פ באשור׳ נהוג השם כמר במשמ׳ רשת.

¹) בערב׳ כִּמר a), ולפי זה היה צריך להיות בעבר׳ כֶּמֶר. ואמר אבן מנט׳ור: ואלכמר מנ אלבשר מא לם ירטב עלי נח׳לה ולכנה שקט פארטב פי אלארצ׳ (לבאן אלערב), ובעבר׳: והכמר מן הבסר מה שלא ירטב (לא הגיע למדרגת רטב, שהוא תמר שבשל כבר) על הדקל אלא נפל והרטיב באדמה.— ²) כך בקטעי כ״י הירוש׳ גני׳ מצרים הכתיב והנקוד. ובנוסח׳ כומר.

³) כך בכ״י וכן גרסת הערוך, ובמשנ׳ שבירוש׳ המכמר, ובנוסח׳ הדפוס המכמן, עי׳ כמן.— ⁴) ובהערה שם: הראשון מענין המכמיר באדמה והשני לשון נכמרו רחמיו.

---

a) كَمَر

כְּמָרוּת, כומרות, ש״נ, —א) משרת כֹּמֶר: לימים נודע למלך כי הכומר זייף והמלך צוה לתלותו אלא מפני עטרת ה כ ו מ ר ו ת קמו העם על הדבר וצוה המלך לגרשו אל האיים הרחוקים (שבט יהודה יט).—ב) ארץ ממשלת הכמרים: אחר הדברים האלה גדל המלך לגונסלו וישם את כסאו על כל השרים וימנהו הגמון באלקנטרה ובכל כ ו מ ר ו ת אלקנטרה (שבט יהודה י).

כְּמָרִיָּה, ־רִיא, ש״נ, מ״ר כְּמָרִיּוֹת, —א) בית כומרים, Kloster ; couvent ; monastery : והתנה ליתן לי חבילות בגדים במשכון שהיו לו בפקדון אצל כ ו מ ר י א אחת וצוה לאנשי אותה כ ו מ ר י א ליתנם בידי לבשארצה (תשו׳ גא׳ מו״מ קנב, בי״ת ה). האש אשר בה שרפום הבעירוהו מן הנר הגדול שהיה דולק בבית הכור ה כ ו מ ר י א הגדול של פריש לפני המזבח (מכת׳ ר׳ הלל ע״ד ספרי הרמב״ם).—ב) שם לאשה נזירה, כמו כומר לאיש: למה לא נתן (האפיפיור) כח לכומריות שתבואנה אליהן הנשים להתוודות (ספ׳ נצחון יכן). שכומרייא אחת היתה ובתוכה כ ו מ ר י ו ת כולן בתולות וכו׳ ואמרו כל שאר הכומריות לא זינתה אחותנו (שם). וטרם נחליט המאמר נעמידנה במקום המשתמר עם ה כ ו מ ר י ו ת הצנועות אשר לא יעבור אדם שם וכו׳ וההגמון צוה להוליך את האשה ההיא אל בית הכומריות היותר כבודות לפי הדת ההיא והיותר נבדלות מאדם מכל ה כ ו מ ר י ו ת כי המה סגורות ומסוגרות לבלתי בא שמה שום איש וכו׳ ויהי בעת לכתה היו עמה ז׳ גויות וב׳ ערלים ללותה אל בית ה כ ו מ ר י ו ת הנז׳ ותהי שם כל היום (תשו׳ מהרי״י קולון קס).

כַּמְרִיר¹), ש״ז, מ״ר כַּמְרִירִים, —ענגה כבדה, שחורה, מקדרת את השמש, עם רעמים וברקים: היום ההוא יהי השך אל ידרשהו אלוה ממעל ואל תופע עליו נהרה יגאלהו השך וצלמות תשכן עליו ענגה יבעתהו כִּמְרִירֵי²)

---

¹) עי׳ בהערה לקמן.—²) השבעים קראו כנראה מארי ותרגמו במשמ׳ קללה, כמו אררי יום בפסוק ח׳ שבפרשה זו. ולזה נוטה גם דעת קצת החדשים. אך רוב הקדמונ׳ ראו במלה כמרירי מלה מרירי עם כ הדמיון ופרשו במשמ׳ מר. כך תרגום: היך מרירי יומא, ע״כ, וכך שאר הקדמונ׳, עי׳ ערך מריר. אבל אין לכף הדמיון מקום כאן לפי סדר מליצת הכתוב. קצת החדשים הגיהו כמרי, וכדומה, אבל אין זה מניח הדעת. ואולי באמת עקר הנוסחה היתה אררי יום, אבל לפי הנוסחה של המסורה, שלענין שמוש הלשון היא העקר, כמו שכבר העירותי כמה פעמים, הפרוש האפשרי האחד הוא כדעת רלב״ג, שנחליט שהמלה

יום הלילה ההוא יקחהו אפל אל יחד בימי שנה (איוב ג ד-ו).

•כְּמָרִית, ש"נ, — כמו כמריה: ובלבד מכומרית אחת אחות אדונינו הקיסר (מכת' ריכלין למו"ע כוניטו).

•כְּמֶרֶת, ש"נ, מ"ר כמרות, — כמו הקודם: ותחשבו כי תייאנט הכומרת נבראה מגופו (תולד' אלכסנדר 39). אם תחלה אחת מהכומרת ראשי הרופא להכנס לשם על פי ההגמון ולא אחר (תבו' מהר"י קולון קס). אין לפקפק ולומר שתאסר (האשה) מפני היהוד שנתיהדה בבית האחיות הכומרות ושהתה שם קצת (שם). יכולה (אשה יהודיה) ללבוש בגדי כומרת כדי שיהיו (הגוים) סבורים שהיא כומרת ולא ישכבוה (ר"י עמדין, בית מ"ע, בשם ספ' חסידים).

כמש[1], ממנו *כָּמַשׁ, *כָּמֵשׁ, *כֶּמֶשׁ, •כְּמִישָׁה.

***כָּמַשׁ**[2], פ"ע, עת' יִכְמַשׁ, — כָּמַשׁ העלה, נהיה כָּמֵשׁ: מניחן עליו עד שיכמושו ופודה אותן במוצאי שבת מיד (ירוש' מע"ש ד נד ד). אבל אם ירדו גשמים וצמחו זרעים והזרו ושנו כלומר כמשו מתריעין עליהן מיד (ר"ה תענ' יט.).

—נפע', *נִכְמַשׁ, — כמו הקל, נהיה כמוש: שושנת העמקים ולא כשושנת ההר שנוחה להכמש אלא כשושנת העמקים שמרטבת והולכת (מד"ר בה"ב, אני חבלנת). ויין צמוקים בין שנכמשו (הצמוקים) בגפן בין שנצטמקו על ידי החמה או על ידי האור (אבודרהם, מער' לשבת).

—נתפ', •נִתְכַּמֵּשׁ, — כמו נכמש, במשמ' נקמט, גם בבגד וכדומה: ומתקבץ הבגד פי' יתכמש ונראה קמטין

במירי איננה מלה מירי עם כף השמוש לדמיון אלא שהכף בה היא שרשית והמלה בעקרה היא כמריר בפ"פ הרוקה או פתוחה כמו סגריר, ופרושה לפי הענין הוא מחזה ממחזות הטבע שמבעתים את האדם, ולפי האמור קודם לו: יגאלהו השך וצלמות תשכן עליו ענגה, רגלים לדבר כי גם כמריר הוא דבר בענין אלה, והסכימו לזה רוב החדשים ואמרו כי נגזרה המלה כמריר מן כמר בסור' במשמ' שחור, ואמרו כי הכונה בכמריר היא לקוי החמה, אך הואיל ולזה שמש בעבר' הקדומה שרש אחר, והוא קדר, לכן יותר נראה לפרש כמריר במשמ' עננה כבדה שחורה בפרט ברעמים וברקים שזה היה מטיל אימה על האנשים בימים הקדומים.

[1]) בערב' כמש a).

[2]) בערב' תַכַמַּשׁ b) ממש במשמ' זו בענין עור הפנים, הבגד, וכדומה.

---

a) كَمش (b

קמטין (ר"ח שבת קמ.).

—פע', •כִּמֵּשׁ, מְכַמֵּשׁ, — קִמֵּט: ולוקחין עור ומרטיבין אותו במים ומשימין בו את העץ ומכניסין את העור בין כל חריץ וחריץ ומכמשים אותו והוא רטוב מכאן ומכאן עד שעושין בו דמות שי"ן שיש לה שלשה ראשין מימין (רמב"ם, הלכ' תפלין ג ב).

***כֶּמֶשׁ**, ת"ז, מ"ר כְּמֵשִׁים, — כמו כָּמוּשׁ: בחזרת וכו' ובמרור יוצאין בהן בין לחין בין כמשין[1]) אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין (פסח' ב ו). — ולנק' •כְּמֵשָׁה, כמישה: מעשה בלפת שהביאו למחוזא יצא רבא וראה שהיא כמישה אמר זו וודי מאתמול עקרוה (הלכ' פסוק' לר"י גאון, יו"ט).

•כֶּמֶשׁ, ש"ז, —שהמ"פ מן כָּמַשׁ: את נטעי חמת כמש, תטריף לאסוף בר בפלוס גמש, מים נזל בנטפי אמש, וכאור בקר יזרח שמש (ר"א קליר, גשם, יפתח ארץ).

א. כֵּן[2]), — מלת הדמיון; תורה דמיון בין שני מעשים ודברים, so, also; ainsi; so, thus: ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים וכו' ויהי כן (בראש' א ו-ז). מלא שבע זאת ונתנה לך גם את זאת וכו' ויעש יעקב כֵּן וימלא שבע זאת (שם כט כז-כח). אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם וכו' ויעשו כֵן (שם מב יט-כ). קחו לכם מארץ מצרים עגלות לטפכם ולנשיכם וכו' ויעשו כֵן בני ישראל (שם מה יט-כא). ויעשו כֵן הרטמי מצרים בלטיהם (שמות ז כב). הנני עמד לפניך שם על הצור בחרב והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם ויעש כֵּן משה לעיני זקני ישראל (שם יז ו). דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלתך את הנרת אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות ויעש כֵּן אהרן (במד' ח ב-ג). ואם לא תעשון כֵּן הנה חטאתם ליי' (שם לב כג). לא תעשון כֵן ליי' אלהיכם (דבר' יב ד). ופן תדרש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה-כֵּן גם אני לא תעשה כֵן ליי' אלהיך (שם ל-לא). ויאמר שר צבא יי' אל יהושע של נעלך מעל רגלך וכו' ויעש יהושע כֵּן (יהוש' ה יה). ועתה הננו בידך כטוב וכישר בעיניך לעשות לנו עשה ויעש להם כֵּן ויצל אותם מיד בני ישראל ולא הרגום (שם ט כה-כו). ויאמר יהושע פתחו את פי המערה והוציאו אלי את

---

[1]) כך בכ"י כמברידש, ובמשנ' שבירוש' כמושין, ובנוסח' הדפוס יבשין.

[2]) מן אות הרמז כ כמו בהמלה כה, כך, ככה, עם אות נ, כמו במלת עדנה, להלן, וכדומה.

המשת המלכים האלה מן המערה ויעשו כֵן ויציאו אליו את חמשת המלכים (שם י כב-כג). קח את הבשר ואת המצות והנח אל הסלע הלז ואת המרק שפוך ויעש כֵּן (שופט׳ ו כ). אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חרב וכו׳ ויהי כֵן (שם לז-לח). ויעש אלהים כֵּן בלילה ההוא (שם מ). אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו וכו׳ ויעשו כֵן בני בנימן וישאו נשים למספרם מן המחללות (שם כא כא-כג). ויעשו האנשים כֵּן ויקחו שתי פרות עלות ויאסרום בעגלה (ש"א ו י). ויאמר דוד לא תעשו כֵן אחי (שם ל כג). אל אחי אל תענני כי לא יעשה כֵן בישראל (ש"ב יג יב). יי׳ אמר לו קלל את דוד ומי יאמר מדוע עשיתה כֵן (שם יו י). לא נעשה כֵן (ככל מה שכתוב שם ע"ד כסא שלמה) לכל ממלכות (מ"א י כ). ויאמר מלך ישראל אל יהושפט עוד איש אחד לדרוש את יי׳ מאתו ואני שנאתיו כי לא יתנבא עלי טוב כי אם רע מיכיהו בן ימלה ויאמר יהושפט אל יאמר המלך כֵּן (שם כב ח). וכל הנבאים נבאים כֵּן לאמר עלה רמת גלעד והצלח (שם יב). תפתה וגם תוכל צא ועשה כֵן (שם כב). אם תראה אתי לקח מאתך יהי לך כֵן (כמו שבקשת) ואם אין לא יהיה (מ"ב ב י). הנך ראה בעיניך ומשם לא תאכל ויהי לו כֵן וירמסו אתו העם בשער וימת (שם ז יט-כ). ויעש כֵּן הלך ערום ויחף (ישע׳ כ ב). הנבאים נבאו בשקר והכהנים ירדו על ידיהם ועמי אהבו כֵן ומה תעשו לאחריתה (ירמ׳ ה לא). וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כֵן (אסת׳ ב ד). ועשה כֵן למרדכי היהודי (שם ו י). מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כֵן (שם ז ה). ויאמר המלך להעשות כֵן (שם ט יד). מגיד דברו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כֵן לכל גוי ומשפטים בל ידעום (תהל׳ קמז יט-כ). והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם וכו׳ ואני לא עשיתי כֵן מפני יראת אלהים (נחמ׳ ה יה). ויאמרו כל הקהל לעשות כֵן כי ישר הדבר בעיני כל העם (דהי"א יג ד). — והמלה כֵּן לפני הפעל: ויאמרו כֵּן תעשה כאשר דברת (בראש׳ יח ה). כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וְכֵן לא יעשה (שם לד ז). וימלאו לו ארבעים יום כי כֵּן ימלאו ימי החנטים (שם נ ג). כֵּן תעשה לשרך לצאנך שבעת ימים יהיה עם אמו ביום השמיני תתנו לי (שמות כב כט). ושמרתם את משמרת יי׳ ולא תמותו כי כֵן צויתי (ויקר׳ ח לה). כֵן יהיה תמיד הענן יכסנו (במד׳ ט יו). ויענו בני גד ובני ראובן לאמר את אשר דבר יי׳ אל עבדיך

כֵּן נעשה (שם לב לא). עיניך הראת את כל אשר עשה יי׳ אלהיכם לשני המלכים האלה כֵּן יעשה יי׳ לכל הממלכות אשר אתה עבר שמה (דבר׳ ג כא). כֵּן (כמו סיסרא) יאבדו כל אויביך יי׳ (שופט׳ ה לא). ויאמר אליהם (גדעון) ממני תראו וְכֵן תעשו (שם ז יז). ויעש שם שמשון משתה כי כֵּן יעשו הבחורים (שם יד יא). ועליה כתנת פסים כי כֵן תלבשן בנות המלך הבתולת מעילים (ש"ב יג יח). ויאמר אמן כֵּן יאמר יי׳ אלהי אדני המלך (מ"א א לו). ולבני ברזלי הגלעדי תעשה חסד והיו באכלי שלחנך כי כֵן קרבו אלי בברחי מפני אבשלום אחיך (שם ב ז). לא אבא עמך ולא אכל לחם ולא אשתה מים במקום הזה כי כֵן צוה אתי בדבר יי׳ לאמר לא תאכל לחם ולא תשתה מים (שם יג ח-ט). והוא לא כֵן ידמה (כמו שכתוב שם קודם) ולבבו לא כֵן יחשב (ישע׳ י ז). וקטר מחמץ תודה וקראו נדבות השמיעו כי כֵן אהבתם בני ישראל (עמו׳ ד ה). כה אמר יי׳ כֵּן אמרתם בית ישראל ומעלות רוחכם אני ידעתיה (יחזק׳ יא ה). ואתה בן אדם אמר אל בית ישראל כֵּן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה (שם לג י). כֵּן (כמו שכתוב שם למעלה) אזמרה שמך לעד (תהל׳ סא ט). הנה כי כֵן (כמו שכתוב שם) יברך גבר ירא יי׳ (שם קכח ד). כֵּן (כמו שכתוב שם) ארחות כל בצע בצע את נפש בעליו יקח (משלי א יט). כי כֵן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש (אסת׳ א ח). כי כֵן ימלאו ימי מרוקיהן (שם ב יב). — כְּ... כֵּן, כַּאֲשֶׁר... כֵּן: ככל אשר צוה אתו אלהים כֵן עשה (בראש׳ ו כב). ויהי כאשר פתר לנו כֵּן היה (שם מא יג). ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וְכֵן תעשו (שמות כה ט). כאשר יתן מום באדם כֵן ינתן בו (ויקר׳ כד כ). כאשר יחנו כֵן יסעו (במד׳ ב יז). כגוים אשר יי׳ מאביד מפניכם כֵּן תאבדון (דבר׳ ח כ). כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כֵּן תאכלנו (שם יב כב). כאשר שש יי׳ עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם כֵּן ישיש יי׳ עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם (שם כח סג). בכל אשר שמענו אל משה כֵּן נשמע אליך (יהוש׳ א יז). כבשת גנב כי ימצא כֵן הבישו בית ישראל (ירמ׳ ב כו). כאשר עזבתם אותי ותעבדו אלהי נכר בארצכם כֵן תעבדו זרים בארץ לא לכם (שם ה יט). ככלוב מלא עוף כֵּן בתיהם מלאים מרמה (שם כ ז). כהקיר בור מימיה כֵּן הקרה רעתה (שם ו ז). כאשר ידבק האזור אל מתני

אִישׁ כֵּן הדבקתי אלי את כל בית ישראל (שם יג יא). כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן כֵּן ינצלו בני ישראל (עמו׳ ג יב). כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כֵּן מראה הנגה סביב (יחזק׳ א כח). כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר ארץ מצרים כֵּן אשפט אתכם (שם כ לו). כאשר קרא ולא שמעו כֵּן יקראו ולא אשמע (זכר׳ ז יג). כאשר הייתם קללה בגוים בית יהודה ובית ישראל כֵּן אושיע אתכם והייתם ברכה (שם ח יג). כאיל תערג על אפיקי מים כֵּן נפשי תערג אליך אלהים (תהל׳ מב ב). כאשר שמענו כֵּן ראינו בעיר יי׳ צבאות (שם מח ט). כשמך אלהים כֵּן תהלתך (שם יא). כאש תבער יער וכו׳ כֵּן תרדפם בסערך (שם פג טו-טז). אל תאמר כאשר עשה לי כֵּן אעשה לו (משלי כד כט). כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו כֵּן הנחלתי לי ירחי שוא (איוב ז ב-ג). כמות זה כֵּן מות זה (קהל׳ ג יט). כל-עמת שבא כֵּן ילך (שם ה טו). —כַּאֲשֶׁר... כֵּן... וְכֵן, במשמ׳ בה במדה: וכאשר יענו אתו כֵּן ירבה וְכֵן יפרץ (שמות א יב). כרבם כֵּן חטאו לי (הוש׳ ד ז).—ויש שהמלה כַּאֲשֶׁר היא נשמעת בכה ואינה כתובה בפרוש: אכן בגדה אשה מרעה כֵּן בגדתם בי בית ישראל (ירמ׳ ג כ). היחתה איש אש בחקו ובגדיו לא תשרפנה אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה כֵּן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנגע בה (משלי ו כז-כט). אכל בני דבש כי טוב ונפת מתוק על חכך כֵּן דעה חכמה לנפשך אם מצאת (שם כד יג-יד). כלה ענן וילך כֵּן יורד שאול לא יעלה (איוב ז ט). היגאה גמא בלא בצה ישגה אחו בלי מים עדנו באבו לא יקטף ולפני כל הציר ייבש כֵּן ארחות כל שכחי אל ותקות חנף תאבד (שם ח יא-יג). — ודמיון בין שני שמות: כשושנה בין החוחים כֵּן רעיתי בין הבנות כתפוח בעצי היער כֵּן דודי בין הבנים (שה״ש ב ב-ג). כעיני שפחה אל יד גברתה כֵּן עינינו אל יי׳ אלהינו (תהל׳ קכג ב). כחצים ביד גבור כֵּן בני הנעורים (שם קכז ד). כחמץ לשנים וכעשן לעינים כֵּן העצל לשלחיו (משלי י כו). כקול הסירים תחת הסיר כֵּן שחק הכסיל (קהל׳ ז ו).—ובין שֵׁם ופֹעל: וכפרשים כֵּן ירוצון (יואל ב ד). כדרכינו וכמעללינו כֵּן עשה אתנו (זכר׳ א ו). כציץ השדה כֵּן יציץ (תהל׳ קג טו). כי כמו שער בנפשו כֶּן-הוא (משלי כג ז).—ובתו״מ: שלשה שאכלו כאחד אינן רשאין להלק וכן ארבעה וכן חמשה (ברכ׳ ז ד). תבואה שעלו בה ספיחי אסטים וכן מקום הגרנות שעלו בהן מינין הרבה וכן תלתן שהעלה מיני עשבים אין מחייבין אותו לנכש (כלא׳ ב ה). הפגים משיזריחו אוכל בהם פתו בשדה בחלו כונס לתוך ביתו וכן כיוצא בהם בשאר שני שבוע חייב במעשרות (שבי׳ ד ז). אמר רבי אלעאי שמעתי מר״א אפילו היא כבית כור וכן שמעתי ממנו אנשי חצר ששכח אחד מהן ולא עירב ביתו אסור מלהכנים ומלהוציא לו אבל להם מותר וכן שמעתי ממנו שיוצאין בעקרבנין בפסח (עירוב׳ ב ו). מעשה באבא שאול בן בטנית שהיה ממלא מדותיו מערב יו״ט ונותנן ללקוחות ביו״ט אבא שאול אומר אף במועד עושה כן מפני ברורי המדות וחכ״א אף בחול עושה כן מפני מצוי המדות (ביצ׳ ג ח). כיצד היו משיאין משואות מביאין כלונסאות של ארז ארוכין וכו׳ ומצית בהן את האור ומוליך ומביא ומעלה ומוריד עד שהוא רואה את חבירו שהוא עושה כן בראש ההר השני וכן בראש ההר השלישי (ר״ה ב ג). סדר תעניות אלו האמור ברביעה הראשונה אבל צמחים ששנו מתריעין עליהן מיד וכן שפסקו גשמים בין גשם לגשם ארבעים יום מתריעין עליהן מיד (תענ׳ ג א). ירדו (גשמים) לצמחין וכו׳ אבל לא לבורות לשיחין ולמערות מתריעין עליהן מיד וכן עיר שלא ירדו עליה גשמים וכו׳ וכן עיר שיש בה דבר או מפולת (שם ב-ד). זה בא בחביתו וזה בא בקורתו נשברה כדו של זה בקורתו של זה פטור וכו׳ ואם אמר לבעל קורה עמוד חייב וכן זה בא בנרו וזה בפשתנו (ב״ק ג ה). אמר לו רבי יהודה וכן הלכה (שם ט). שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה בצדה וכו׳ וכן פרה שנגחה את השור ונמצא ולדה בצדה ואין ידוע אם עד שלא נגחה ילדה (שם ה א). וכשבאתי והרציתי דברים לפני ר׳ יהושע אמר לי יפה אמרת אלא כן אמרו הלכה (נזיר ז ד). (האומר לאשה הרי את מקודשת לי) על מנת שאני כהן ונמצא לוי וכו׳ אינה מקודשת וכן היא שהטעתו (קדוש׳ ב ג). האומר לחבירו צא וקדש לי אשה פלונית והלך וקדשה לעצמו מקודשת לשני וכן האומר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שלשים יום ובא אחר וקדשה וכו׳ מקודשת לשני (שם ג א). וכשמת ר׳ ישמעאל היו בנות ישראל נושאות קינה ואומרות בנות ישראל אל ר׳ ישמעאל בכינה וכן הוא אומר בשאול בנות ישראל אל שאול בכינה (נדר׳ ט י). היתה עומדת ברשות הרבים וזרקו (הבעל את הגט) לה קרוב לה מגורשת קרוב לו אינה מגורשת וכו׳

וכן לענין קדושין וכן לענין החוב (גיט' ח ב-ג).— ובדבור שלילי: האומנין קורין בראש האילן או בראש הנדבך מה שאינן רשאין לעשות כן בתפלה (ברכ' ב ד). בחליקי אגוזים אפילו תשעים ותשעה אומרים לחלק ואחד אומר לבוז לזה שומעין שאמר כהלכה בדלית ובדקל אינו כן אפילו תשעים ותשעה אומרים לבוז ואחד אומר לחלק לזה שומעין שאמר כהלכה (פאה ד א-ב). יש במעשר ובבכורים מה שאין כן בתרומה שהמעשר והבכורים טעונים הבאת מקום וטעונים ודוי וכו' מה שאין כן בתרומה (ביכור' ב ב). רבי נהוראי אומר מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה שאדם אוכל משכרה בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב ושאר כל אומניות אינן כן כשאדם בא לידי חלי או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו יכול לעסוק במלאכתו הרי הוא מת ברעב אבל התורה אינה כן אלא משמרתו מכל רע בנערותו ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו (קדוש' ד יד).—בְּכֵן, בדרך זה: ותאמר אסתר להשיב אל מרדכי לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי וכו' גם אני ונערתי אצום כן וּבְכֵן אבוא אל המלך אשר לא כדת (אסת' ד טו-יז). את כל זה ראיתי ונתון את לבי לכל מעשה אשר נעשה תחת השמש עת אשר שלט האדם באדם לרע לו וּבְכֵן ראיתי רשעים קברים ובאו וממקום קדוש יהלכו (קהל' ח ט-י).—ובמדר' במשמ' א"כ: באיזה דין אדונך אם בדין אלהיך וכו' אם בדיני מלכות חייב אתה להרוג שכל מי שעובר שבועתו של מלך חייב להרוג בכן ענה צדקיהו הרגיני ראשון שלא אראה בדם בניו (פסיק' רבתי כו). —ומצוי שמוש זה בסהמ"א ובדבור. ואמר המשורר: והוא אחד ומיוחד, מלא כל הארץ כבודו, בכן יחד בלי כחד, בפחד נמתיק סודו (רמב"ע, תחנון, מתי כבג). — שֶׁכֵּן: רבי יהושע אומר (זמן קריאת השמע בשחרית הוא) עד שלש שעות שכן דרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות (ברכ' א ב). המוציא בין בימינו בין בשמאלו בתוך חיקו או על כתיפו חייב שכן משא בני קהת (שבת י ג). בני מלכים סכין שמן ורד על מכותיהן שכן דרכם לסוך בחול (שם יד ד). והיכן היתה (השתחויה) יתרה כנגד דיר העצים שכן מסרת בידם מאבותיהם ששם הארון נגנז (שקל' ו א). — אִם-כֵּן, עי' אִם, והוסיפה: ויאמר אלהם ישראל אביהם אִם-כֵּן אפוא זאת עשו קחו מזמרת הארץ וכו' (בראש' מג יא). — ובתו"ם: וכל הנאכלים ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר אם כן למה אמרו חכמים עד חצות (ברכ' א א). כל אדם קורא בדרכו שנאמר ובלכתך בדרך אם כן למה נאמר ובשכבך ובקומך (שם ג). ר' טרפון אומר לא ילקטו אלא עניי כהנים שמא ישכחו ויתנו לתוך פיהם אמר לו ר"ע אם כן לא ילקטו אלא טהורים (תרומ' ט ב). ר' יהודה אומר אף אשה אחרת מתקינין לו (לכה"ג בעיוה"כ) שמא תמות אשתו וכו' אמרו לו אם כן אין לדבר סוף (יומ' א א). הכותב לאשתו דין ודברים אין לי בנכסיך ה"ז אוכל פירות בחייה ואם מתה יורשה אם כן למה כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך (כתוב' ט א). אמר ר' צדוק עד שפותחין לו (להנודר) בכבוד אביו ואמו יפתחו לו בכבוד המקום אמרו לו אם כן אין נדרים (נדר' ט א). אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור וכו' וכן חיה ועוף כיוצא בהן אם כן למה נאמר שור או חמור (ב"ק ה ז). אמרו לו (לר"ש) מהו שיקרבו (שעירי יוה"כ) זה בזה אמר להם הן אמרו לו אם כן יהיו של יוה"כ קרבין בראשי חדשים (שבוע' א ה).—כֵּן וָכֵן, כמו כך וכך: שהודה בפני עדים שיש לפלוני אצלי כן וכן אם אמר לעדים אתם עידי יכול לומר משטה אני בך (הלכ' פסוק', ממונות). ראובן טען שמעון בממון כן וכן וכפר שמעון בכל (תבו' הגא', הרכבי בלג ב). התקינו שמביאין שופרות ותוקעין בפני הנשבע ומנדין וגוזרין בפניו ואומרין אתה פלוני אם גזלתה כן וכן ואם גנבתה כן וכן ואם אתה מכזב בדבר זה ארור אותו האיש כן וכן אותן קללות ותוקעין שופרות בפניו (רב נחשון, תבו' גא' קדמ' מג).—בְּכֵן וָכֵן ימים, שנים, וכדומה: ביום פלוני בשבת בכן יום לירח פלוני בכן וכן שנים לבריאת עולמים (ר"י הדסי, האשכל ט).—כֵּן-כֵּן, במשמ' אִם-אִם: ובידי גם שטר שלישות מכבוד מע"ל גם ספר כתוב וחתום מאת הרבני... כן על הלקי בשטר ההוא כן על חמשים אדומים כו' הכל כאשר לכל מידו ידרשו (מא"ג, קרית ספר פז).—ולהסכמה, *כֵּן הַדָּבָר, בתשובה חיובית על שאלה וכדומה: הנודר מן הירק מותר בדלועין ור"ע אוסר אמרו לו לר"ע והלא אומר אדם לשלוחו קח לי ירק והוא אומר לא מצאתי אלא דלועין אמר להם כן הדבר (נדר' ז א). הנודר מן הבשר מותר ברוטב ובקיפה ור' יהודה אוסר אמר ר' יהודה מעשה ואסר עלי ר' טרפון בצים שנתבשלו עמו אמרו לו וכן הדבר אימתי בזמן שאמר בשר זה עלי (שם ו ו). — והמלה כֵּן בלבדה, לתשובה חיובית, במשמ' הֵן, yes; oui; ja:

או שאמר הערב פרעתי המלוה בפניך והלה אומר לא פרעת או שאמר לו כ ן פרעת ונתתי לך מה שפרעת (רמב"ם, מלוה ולוה כו ח). מנה יש לי בידך בודאי והנתבע אומר כ ן היה לך בידי אבל איני יודע אם החזרתי לך או עדיין לא החזרתי לך (הול, טוען ונטען א ט). ומצוי שמושו זה בדבור ואצל הסופרים החדשים. —*שֶׁכֵּן, במשמ׳ יען, מפני שֶׁ: קטן שבא לכבות אין שומעין לו ש כ ן[1] שביתתו עליהן (שבת יז ו). אמר לו ר׳ יהושע לא אם אמרת בחטאת ששינה את שמה לשם עולה ש כ ן שינה את שמה לדבר שיש בו מעילה תאמר בעולה ששינה את שמה לשם חטאת ש כ ן שינה את שמה לדבר שאין בו מעילה אמר לו ר"א והרי קדשי קדשים וכו׳ יוכיחו ש כ ן שינה את שמן לדבר שאין בו מעילה ומועלין בהן וכו׳ אמר לו רבי יהושע לא אם אמרת בקדשי קדשים וכו׳ ש כ ן שינה את שמן לדבר שיש בו איסור והיתר תאמר בעולה ששינה את שמה לדבר שכולו היתר (זבח׳ ז ו). אם אמרת בחולין (שאסר בו בשר בחלב) ש כ ן אסר מליקה בחולין תאמר במוקדשין שלא אסר מליקה במוקדשין (מכי׳ משפט׳ כ). החטים והזונין אינן כלאים זה בזה וכו׳ ש כ ן מקומות מקיימין אותן ליונים (ירוש׳ כלא׳ א כו ד). מכיון שקיפלה (את המטלית) לא טהרה ש כ ן שמשים אומנין רוצין בקיפולה (שם שבת כ ד ד). אין שינה עראי וכו׳ ש כ ן אדם משתקע בתוך שנתו א"ר אילא ש כ ן אדם ישן קימאה ודייו (שם סוכ׳ ב נג.). מה למזון (שטעון ברכה אחריו) ש כ ן נהנה ומה לתורה (שטעונה ברכה לפניה) ש כ ן חיי עולם (בבלי ברכ׳ כא.). שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות החייטין והספרין והכובסין החייטין ש כ ן הדיוט תופר בדרכו בחולו של מועד הספרין והכובסין ש כ ן הבאין ממדינת הים והיוצא מבית האסורין מותרין לספר ולכבס בחולו של מועד (מו"ק יג.). מה לפיו (שמחייבו שבועה) ש כ ן מחייבו קרבן תאמר בעדים שאין מחייבין אותו קרבן (ב"מ ג:). מצא כלי טמון באשפה נוטל ומכריז ש כ ן דרך אשפה ליפנות (שם כה:). מה לשור (שאוכל בתלוש) ש כ ן אתה מצווה על הסיפתו תאמר באדם שאי אתה מצווה על הסיפתו (שם פח:). המקייב קוצים בכרם ר"א אומר קדש וכו׳ ש כ ן בערביא מקיימין קוצים בשדות לגמליהן (ב"ב קנו:). מה לחרש (שאסור לקללו) ש כ ן חרישתו גרמה לו נשיא ודיין יוכיחו מה לנשיא ודיין ש כ ן גדולתן גרמה להן (סנה׳ סו.). מה ליוצא דופן (שמותר להדיוט ואסור לגבוה) ש כ ן אינו קדוש בבכורה (מנח׳ ו.). מה לאדם (שמציל בבלוע אעפ"י שמטמא מחיים) ש כ ן צריך שהייה בבית המנוגע תאמר בבהמה שאינה צריכה שהייה בבית המנוגע (חול׳ עא:). מה לאמו (שנאסרה עמו בבשול) ש כ ן נאסרה עמו בשחיטה תאמר בפרה שלא נאסרה עמו בשחיטה (שם קיד.). מה לזכר (מצורע שמטמא ברוקו כמו הזב) ש כ ן טעון פריעה ופרימה ואסור בתשמיש המטה תאמר בנקבה דלא (נדה לד:). — ומשמשת כֵּן גם קצת במשמ׳ הדבר הזה, מה שנזכר קדם, בפרט בהרכבה עם המלה אַחַר, אַחֲרֵי, אחר-כֵּן, אחרי-כֵן, עי׳ אַחַר, אַחֲרֵי. —ובמשמ׳ הזמן הזה: והסגנים לא ידעו אנה הלכתי ומה אני עשה וליהודים ולכהנים ולחרים ולסגנים וליתר עשי המלאכה עד כֵּן לא הגדתי (נחמ׳ ב יז). —*לְכֵן, לזמן זה: הקורא קודם לכ ן לא יצא ידי חובתו (ירוש׳ ברכ׳ א ב.). — ולדבר זה: יין של מע"ש שפיטמו אסור לסוך בו שמן של מע"ש שפיטמו מותר לסוך בו מה בין זה לזה זה דרכו לכ ן וזה אין דרכו לכ ן (שם מע"ש ב נג:). ר׳ בא (אמר) והוא שייחדו (את הסולם) לכ ן (שם ערוב׳ ז כד:). א"ר יוסה והוא שייחדו (את המקל) לכ ן (שם מגי׳ ד עה ג). —*יתר מִכֵּן, יתר על כֵּן, עי׳ יוֹתֵר, יֶתֶר, והוספה: וגדר שנפרץ עד עשר אמות הרי הוא כפתח יתר מכ ן כנגד הפרצה אסור (כלא׳ ד ד). עושה אדם את שדהו שלש אשפתות לבית סאה יתר מכ ן מחציב (שבי׳ ג ג). המדיר את אשתו מליהנות לו עד שלשים יום יעמיד פרנס יתר מכ ן יוציא ויתן כתובה (כתוב׳ ז א). סלע שנפסלה והתקינה שיהא שוקל בה משקלות טמאה עד כמה תיפחת ויהא רשאי לקיימה לסלע שני דינרים וכו׳ יתר על כ ן יקוץ (ב"מ נב:). —ובמשמ׳ דבר יותר גדול מזה: פרצופות המטילין מים לכרכים לא יניח פיו על פי פרצוף וישתה מפני שנראה כנושק עבודה זרה אבל מקבל בידו ושותה יותר על כ ן אמרו לא יניח פיו על פי הסילון וישתה מפני סכנת נפשות (תוספתא ע"ז ו ו). — פָּחוֹת מִכֵּן: שיעור גדר עשרה טפחים פחות מכ ן מחצב וגוממו עד פחות מהארץ טפח (שבי׳ ג ו). בת שלש שנים ויום אחד מתקדשת בביאה וכו׳ פחות מכ ן כנותן אצבע בעין (נדה ה ד). ומטמאים (זוב ושכבת זרע) בכל שהן אפילו כעין

—[1]) כך במשנ׳ דפוס נאפולי ופיזרו ובב"י, ובנוסח׳: מפני ששביתתו עליהן.

החרדל ובפחות מכן (שם ג). סאה תרומה שנפלה למאה שביעית הרי אלו יעלו פחות מכן ירקבו (תוספתא תרומ׳ ו ג). סלע שבים גבוה עשרה טפחים אין מטלטלין מתוכו לים ולא מן הים לתוכו פחות מיכן הרי זה מותר (שם שבת י יב). בהמה תיפחת (הסלע שנפסלה) ויהא ראשי לקיימה לסלע שני דינרים פחות מכן יקוץ (ב״מ נב.).—דהה מִכֵּן, עמֹק מִכֵּן: איזהו אדום כדם המכה שחור כחרת עמוק מכן טמא דיהה מכן טהור (נדה כ ז).—לפנים מִכֵּן: ימי החמה יתירים על ימות הלבנה אחד עשר יום שנבראו מלאין חמשה עשר צא מהן ארבעה לפנים מיכן הרי אחד עשר (סעו״ר, פרק ד).—*על מנת כֵּן: כהן ולוי שקבלו שדה מישראל כשם שחולקין בחולין כך חולקין בתרומה ר״א אומר אף המעשרות שלהן שעל מנת כן באו (דמאי ו ג). עבדיי אתם על מנת כן פדיתי אתכם שאהיה גוזר ואתם מקיימים (ספרי במד׳ קטו). ואם התנה עמו מתחילה על מנת כן כופין אותו לחזור (תוספתא ב״ב ט א). אדם מוציא זבלו לרשות הרבים וצוברו כל שלשים יום כדי שיהא נישוף ברגלי אדם וברגלי בהמה שעל מנת כן הנחיל יהושע את הארץ (ב״ק ל.), ועי׳ על־מנת.— כנגד כֵּן: בצלים שירדו עליהם גשמים וצמחו וכו׳ אם אינם יכולין להתלש בעלין שלהן אסורין וכנגד כן מוצאי שביעית מותרין (שבי׳ ו ג). י״ח פעמים מזכיר האבות בתורה וכנגד כן קבעו חכמים י״ח ברכות שבתפלה (מד״ר ברא׳ סט), ועי׳ נגד.— כָּל־שֶׁכֵּן, עי׳ כֹּל.—אַף עַל־פִּי־כֵן, עי׳ א.אַף, והוסיפה: המחזיר חוב בשביעית יאמר לו משמט אני אמר לו אף על פי כן יקבל ממנו וכו׳ כיוצא בו רוצח שגלה לעיר מקלט ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם רוצח אני אמרו לו אף על פי כן יקבל מהם (שבי׳ י ח). כיצד מפרישין הבכורים יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה וכו׳ רמון שבכר קושרו בגמי ואומר הרי אלו בכורים ר״ש אומר אף על פי כן חוזר וקורא אותם בכורים מאחר שיתלשו מן הקרקע (בכור׳ ג א). מה בין שקלים לחטאת שלשקלים יש להן קצבה ולחטאת אין לה קצבה ר״י אומר אף לשקלים אין להן קצבה שכשעלו ישראל מן הגולה היו שוקלים דרכונות חזרו לשקול סלעים חזרו לשקול טבעים ובקשו לשקול דינרים אמר ר׳ שמעון אף על פי כן יד כלן שוה (שקל׳ ב ד). אמר ר״א ברבי צדוק אראה בנחמה אף על פי כן שהיה אבא כל אותן השנים אחר חרבן לא חזר גופו עליו כמות שהיה (מד״ר איכ׳, חבך מבחוץ).

—ותוספת המלה כֵּן בלי שום צרך בהדבור אֶלָּא אִם כֵּן, שאין המלה כֵּן משמשת כלום, עי׳ אֶלָּא, והוסיפה: הלקט והשכחה והפאה של נכרי חייב מעשרות אלא אם כן הפקיר (פאה ד ט). לא ישחוט אלא אם כן היה לו עפר מוכן מבעוד יום (ביצ׳ א ב). מצודות חיה ועוף ודגים שעשאן מערב יו״ט לא יטול מהן ביו״ט אלא אם כן יודע שנצדו מערב יום טוב (שם ג ב). בהמה מסוכנת לא ישחוט אלא אם כן יש שהות ביום לאכול ממנה כזית צלי (שם ג). ומצורע טהרתו תלויה בתגלחתו ואינו מביא קרבנותיו אלא אם כן היה מעורב שמש (נזיר ו ו). לא ישמש חבר במשתה עם הארץ ולא בסעודת עם הארץ אלא אם כן היה הכל מתוקן ומעושר מתחת ידו (ירוש׳ דמאי ב כב ד). ואין האורחין רשאין ליתן ממה שלפניהם לבנו ולבתו של בעה״ב אלא אם כן נטלו רשות מבעה״ב (חול׳ צד.).—עַל־כֵּן, להורות הסבה: לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת עַל־כֵּן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו (ברא׳ ב כג-כד). אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על־כֵּן באה אלינו הצרה הזאת (שם מב כ-כא). וישכימו בבקר ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה לפני ארון יי׳ וכו׳ על־כֵּן לא ידרכו כהני דגון וכל הבאים בית דגון על מפתן דגון באשדוד (ש״א ה ד-ה). הילילו כי קרוב יום יי׳ כשד משדי יבוא על־כֵּן כל ידים תרפינה וכל לבב אנוש ימס (ישע׳ יג ו-ז). הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד על־כֵּן המו מעי לו רחם ארחמנו (ירמ׳ לא יט). אלהים לנו מחסה ועז וכו׳ על־כֵּן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים (תהל׳ מו ב-ג). לו שקול ישקל כעשי וכו׳ כי עתה מחול ימים יכבד על־כֵּן דברי לעו (איוב ו ב-ג). אם אצדק פי ירשיעני תם אני ויעקשני וכו׳ אחת היא על־כֵּן אמרתי תם ורשע הוא מכלה (שם ט כ-כב). תחת רשעים ספקם במקום ראים אשר על־כֵּן סרו מאחריו וכל דרכיו לא השכילו (שם לד כו-כז). כי המן בן המדתא האגגי צרר כל היהודים חשב על היהודים לאבדם והפל פור הוא הגורל להמם ולאבדם וכו׳ ותלו אתו ואת בניו על העץ על־כֵּן קראו לימים האלה פורים על שם הפור (אסת׳ ט כד-כו). — ועם ה השאלה: יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בראה הַעַל כֵּן יריק חרמו ותמיד להרג גוים לא יחמול (חבק׳ א יו-יז).—כִּי־עַל־כֵּן, קצת במשמ׳ הואיל וְ: וסעדו לבכם אחר תעברו כי־על־כֵּן עברתם על

עבדכם (בראש' יח ה). רק לאנשים האל אל תעשו דבר כי-על-כן באו בצל קרתי (שם יט ח). אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על-כן ראיתי פניך כראת פני אלהים ותרצני (שם לג י). ויאמר (יהודה) צדקה (תמר) ממני כי-על-כן לא נתתיה לשלה בני (שם לח כו). אל נא תעזב אתנו כי על-כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים (במד' י לא). ונפלתם בחרב כי-על-כן שבתם מאחרי יי' ולא יהיה יי' עמכם (שם יד מג). ויאמר גדעון אהה אדני יי' כי-על-כן ראיתי מלאך יי' פנים אל פנים (שופט' ו כב). ועתה למה לא גערת בירמיהו הענתתי המתנבא לכם כי על-כן שלח אלינו בבל לאמר ארכה היא בנו בתים ושבו (ירמ' כט כז-כח). ויאמרו השרים אל המלך יומת נא את האיש הזה כי על-כן הוא מרפא את ידי אנשי המלחמה הנשארים בעיר הזאת (שם לח ד). — לכן, כמו על-כן, עי' ערך לכן.

ב. **כֵּן**[1], א) ת"ז, מ"ר כנים, לנק' כנה, כנית, — אדם כן, אנשים כנים, אמתים, שאין בהם שמץ פסול, שאינם רמאים או מרגלים וכיוצא בזה, redlich, zuverlässig honête; upright: כלנו בני איש אחד נחנו כנים אנחנו לא היו עבדיך מרגלים (בראש' מב יא). אם כנים אתם אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם וכו' ואת אחיכם הקטן תביאו אלי ויאמנו דבריכם (שם יט-כ). בזאת אדע כי כנים אתם וכו' והביאו את אחיכם הקטן אלי ואדעה כי לא מרגלים אתם כי כנים אתם (שם לג-לד). — ואמר המליץ: ירעה הארץ ותחץ לשונות בםספר לאמיה לא בשאר לשון הקדש רק בפי בני עבר לבדם יען כי נמצאו כנים לפני אלהינו (לסע"ג, הקד' עבר' לספר האגרון). — ב) תה"פ, דבר כן, עשה כן, דבר, עשה כראוי, בצדק, בדעת: ויאמר משה כן דברת לא אסף עוד ראות פניך (שמות י כט). ויאמר יי' אל משה לאמר כן בנות צלפחד דברת נתן תתן להם אחזת נחלה בתוך אחי אביהם (במד' כז ו-ז). ויצו משה את בני ישראל על פי יי' לאמר כן מטה בני יוסף דברים (שם לו ה). — לא-כן, לא כראוי, לא כמשפט: ויאמרו איש אל רעהו לא-כן אנחנו עשים היום הזה יום בשרה הוא ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עוון ועתה לכו ונבאה ונגידה בית המלך (מ"ב ז ט). ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא-כן על יי' אלהיהם (שם יז ט). ותהי מרוצתם רעה וגבורתם לא-כן כי גם נביא גם כהן חנפו (ירמ' כג י-יא).

ג. **כֵּן**[1], ש"ז, מ"ר כנים, כינים, — במלאכת המכונה. ־־ עגול עשוי עקמומיות וכריכות: ועל השלבים כן[2] מםעל וכו' ופיה עגל מעשה כן אמה וחצי האמה (מ"א ז כט-לא). — ובהשאלה במדר': מעיה של אשה עשויין כינים[3] כינים פיקין פיקין (מד"ר ויקר' יד).

ד. **כֵּן**, ש"ז, — כעין יסוד, דבר שעליו מתכונן דבר מן הדברים, Gestell; base: נטשו חבליך בל יחזקו כן[4] תרנם בל פרשו נס (ישע' לג כג). — ובהשאלה: כן[5] צדקה לחיים ומרדף רעה למותו (משלי יא יט). — ובמשנה: יצא והניחו (את המזרק) על כ ן[6] השני שהיה בהיכל ר' יהודה אומר לא היה שם אלא כ ן אחד בלבד (יומ' ה ד).

ה. **כֵּן**[7], ש"ז, מ"ר כנים, — בע"ח רחש מתהוה בשערות האדם והבהמות ובבגדים לא נקיים ומוצץ הדם, Laus; pou; louse: נטה את מטך והך את עפר הארץ והיה לכנם בכל ארץ מצרים וכו' כל עפר הארץ היה כנים בכל ארץ מצרים ויעשו כן החרטמים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו (שמות ח יב-יד). אמר ויבא ערב כנים בכל גבולם (תהל' קה לא). — ולדמיון של זלזול: שאו לשמים עיניכם והביטו אל הארץ מתחת כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה וישביה כמו כן[8] ימותון (ישע' נא ו). — ובתו"מ: עשרה מיני כנים

---

[1]) לא נתברר מקורו. י"א מן כון, עי"ש.

[1]) משרש *כנן שלהלן, במשמ' כרך, ועי' הערה לקמן. — [2]) ממליצת לשון הכתוב נראה ברור כי כ ן זה הוא איזה קשוט או חלק מהמכונות למעלה, ועכ"פ לא תושבת כיון שהיה ממעל לשלבים, ומדברי הפסוק שלאחריו פיה עגל מעשה כן, מוכח כי הכ ן הוא דבר עגל. ואפשר כי נגזרה מלה זו מן השרש *כ נ ן, במשמ' עשה כריכות, וממנו גם הרבים כנים שבמדרש ויקרא המובא בפנים. — [3]) כך בערוך, ובילקוט איוב רמז תתק"ה כנין, ובנוסח' הדפו' קינין.

[4]) ב"נ כן. — [5]) החדשים הגיהו הגהות מתחלפות, אך לפי נוסחה של המסורה הפרוש היותר נאות הוא במשמ' יסוד, הצדקה היא יסוד חיים. — [6]) הקריאה המסורה בצירה, וכן נקוד במשנ' מנק' נדפסות בליבורנו.

[7]) כמו עז עזים, והוא איפוא משרש כנן. וי"ס כי היחיד מן כנים הוא כן (רמב"ע שמות ח יג, כבס יפת), ואינו נהוג אלא בעבר' במשמ' זו, ולא ידוע מקורו. קצת דומה לזה השם כלמתא בארמ' וסור', וגם בערב' קמל a). — [8]) ראו הקדמונ' במלה זו מלת הדמיון כן, אך שני הדמיונות כעשן וכבגד להשמים והארץ לדמיון כמו מה יאבדו דרשים שגם להיושבים יהיה דמיון כזה ומעידים שהמלה

a) قمل

הביא הקב"ה על המצריים (תד"א ז). הקב"ה יושב וזן מקרני ראמים ועד ביצי כ י נ י ם (שבת קז:). אמר אביי עור דג וכוס המין וביצים ו כ י נ י ם לבנים כולן קשין לדבר אחר (פסח' קיב:). עשרה קבים כ נ י ם ירדו לעולם תשעה נטלה מדי (קדוש' מט:). אל נא תקברני במצרים למה שסופה של ארץ ללקות ב כ נ י ם ויהיו מרחשות בתוך גופי (מד"ר בראש' לו). העלה על ראשם משפחות משפחות של כ נ י ם (שם ויקר' טו). עשרה חלקים של כ נ י ם בעולם תשעה בפרסיים ואחד בכל העולם (שם אסת', שבת שלב). כל אותו הדור ששמעו קולו של הקב"ה בהר סיני זכו להיות כמלאכי השרת לא ראו טפת קרי בימיהם ולא משל בהם כל מיני כנים ובמותם לא שלטה בהם רמה ותולעה (פדר"א מא). —ובמשמ' *תולעים קטנים: במות אדם ינחל רמה ותולעה כ נים ורמש (ב"ס גני' י יא).—ותולעת בבני מעים: חמשה דברים נאמרו בשום משביע ומשחין ומצהיל פנים ומרבה הזרע והורג כינים שבבני מעיים (ב"ק פב.).

א.כַּן, ש"ז, בכנ' כַּנִּי, כַּנֶּךָ, כַּנּוֹ,—כמו ד.כֵּן, א) יסוד לדבר: ועשית כיור נחשת וְכַנּוֹ נחשת לרחצה (שמות ל יח). — ובתו"מ: העושה כלים מן העשת וכו' מ כ נ י כלים ומאוגני כלים ומאוזני כלים (כלים יא ג). היו (הכלים) מחוסרין כן הוגן אוזן ויד (תוספתא שם ב"מ ב יז). אף הוא עשה כ נ י כלים ואוגני כלים וידות כלים וידות סכינין של יוה"כ של זהב (יומ' לז:).—ומצוי בסהמ"א: נעשית החבית (שאבן מונחת עליה) כ ן לאבן (ר"ח שבת קמג.).— ואמר הפיטן: זך שמן למאור והקמת משכני, בגדי שרד כיור עם כ נ י (אזהר' לר"א הזקן, אמת יהגה חכי).— ב) בהשאלה, מצב, משרה שאדם עבד בה, Stelle; emploi place: והשיבך (פרעה) על כַּנֶּךָ ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו (בראש' מ יג). ויהי כאשר פתר לנו כן היה אתי השיב על כַּנִּי ואתו תלה (שם מא יג). ועמד מנצר שרשיה כַּנּוֹ ויבא אל החיל (דני' יא ז). ועמד על כַּנּוֹ מעביר נגש הדר מלכות (שם כ). —ואמר המשורר: לביא פגשני קם אחריו נמר ואברחה מהם ואעזוב גני, מדי עבור אלה הנה דמות פרא קם בחצות ליל ישב על כ נ י (רשב"ג, באלי יפה-פיה).—ג) *העקר, הגזע של ענף וכדומה, ובהשאלה להאם ביחס לילדיה: בתולה מעמיו יקח אשה להביא גיורת מכ נ ה שהיא כשרה לכהונה (יבמ' עז:), ר"ל שהאם כבר היתה גיורת[1].—ואמר המליץ: כי מנצר כ נ ם עמדו הורינו אבינו אברהם אשר אהבו יצחק בחירו יעקב סגולתו וכל שבטי יה (רסע"ג, הקד' עבר' לספ' האגרון).—ובמשמ' העקרית: להרחיב הכרם הופרין בקרקע וכופין גפן שלמה באמצע ונוטעין אותה כפופה באותה הפירה וכשרואין שלקטה פוסקין אותה מ כ נ ה הראשון ואז שני ראשי' למעלה נזקפין (רגמ"ה ב"ב פג.).

ב.*כַּן[2], ש"ז,—כלי עץ או עצם קצת מחדד לשרטט בו: האולר והקולמוס והמטוטלת והמשקולות והכירים ו ה כ ן[3] והכנה (כלים יב ח).

***כָּן**,—כמו *כאן: נוטל כדי תרומת מעשר והלה ואומר אחד ממאה ממה שיש כ ן[4] הרי בצד זה מעשר (דמאי ה א). כהן שלקה באצבעו כורך עליה גמי במקדש אבל לא במדינה אם להוציא דם כן ו כ ן[5] אסור (ערוב' י יד). היה עומד בתוך בני אדם ואמר מי כ ן[6] נאמן מי כ ן מעשר (תוספתא דמאי ה ה). מה בין כלי ראשון מה בין כלי שני א"ר יוסי כ ן[7] היד שולטת ו כ ן אין היד שולטת א"ר יונה כ ן ו כ ן אין היד שולטת אלא עשו הרחק לכלי ראשון ולא עשו הרחק לכלי שני (ירוש' שבת ג ו:). א"ר לעזר כ ן[7] התירה התורה להקדיש מחוסרי זמן (שם ר"ה א נו ג). מה הדשי שנאמר להלן אין מונין אלה מניסן אף הדשי שנאמר כ ן[7] אין מונין אלא מניסן (שם שם ד). — ובסהמ"א: אמר לו רבא מי דומה שם יש להן הפסד ליתומים כ ן מה הפסד יש אלף זוז נתן אלף זוז לקח (הלכ' פסוק', ממונות). לא תתמה שם מוכר עומד בנכסיו כ ן לוקח עומד בנכסיו (שם). שם על דעת שלשה ירדו

כַּן היא ש"ד שכמוהו ימותו יושבי הארץ. וכבר אמר גזני' ואחרים שהמלה כן היא יחיד מן כנים, ואעפ"י שהיחיד הנהוג בתו"ם הוא כִּנָּה, בכל זאת אין זו קושיה, כי כִּנָּה הוא שם לכנה אחת, והשם כֵּן הוא שם יחיד להמין כלו. וקצת החדשים אמרו כי היה גם כאן בתוב כנים ומפני ששתי אותיות י ם נמצאות גם בראשית המלה ימותון שלאחריה לכן נשתמטו, כנהוג במקרים כמו זה. וקצת החדשים קבלו המלה כֵּן כמו הקדמונ' והגיהו יתמון במקום ימותון.

[1]) כך פרש הערוך, ורש"י פרש בענין אחר.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן.—[3]) פרש רה"ג שהוא כמו ד.כַּן, והביא עוד דעה שהוא מין מאזנים. אבל הרמב"ם פרש שהוא כלי שמשרטטים בו השורות: ו ה כ ן הוא המסטר (בערב') אשר יקוו בו השורות. ע"כ. ומפני שמלה זו היא בת זוגה של כנה נראה כי פרוש זה הוא העקר, ועי' הערה לג.*כנה.

[4]) כך במשנ' מנק' כ"י פלור', ובנוסח' כאן.—[5]) כך בכ"י.—[6]) כך בכ"י ארפ' הוצא' צוק"מ.—[7]) כך בקטעי

כן לא על דעת שלשה ירדו (שם). — ואמר הפיטן: דרך ארץ מקום שרכב מנהיג שם מושבים ופונים, וכן מנהיג ומושך בעל כרחם נפנים (יוצ' אחרון פסח, אמץ גבורותיך). — מִכָּן, מִיכָּן: שתי אבנים שעשאן כירה ונטמאו סמך לזו אבן אחת מיכן[1]) ולזו אבן אחת מיכן (כלים ו ד). פאת ראשכם סוף ראשכם ואלו הם הצדעים מיכן ומיכן (ספרא קדוש' ג ו). כיזה צד מערבין אותה נותן לחי מיכן[2]) ולחי מיכן קורה מיכן וקורה מיכן (תוספתא ערוב' ז ד). נאמנת אשה וקטן לומר מיכן[2]) יצא נחיל זה (שם כתוב' ג ג). הותכו ונוטלו מבין שתי דפנות מיכן ומיכן (שם תול' ט יג). אם היה עומד באמצע וקוצר מיכן ומיכן אינו מפסיק (ירוש' פאה ב יז.). גנה קטנה שהיא מוקפת ערים אם יש בה מלא בוצר סלו מיכן ומלוא בוצר סלו מיכן תיזרע ואם לאו לא תיזרע (שם כלא' ו ל:). אבא שאול אומר מטיבורו אדם נוצר ומשלח שרשים מיכן ומיכן (שם נדה ג נ ד). חייב על (הקפת) הראש שתים אחת מיכן ואחת מיכן ועל הזקן שתים מיכן ושתים מיכן ואחת מלמטה (בבלי שבוע' ג.). כיון שבא המלך כאו עמו שמשין סיבבו מיכן ומיכן מנורות של זהב לפניו (מד"ר במד' טו). מעות חולין ומעות מעשר שנתפזרו וליקט מיכן ומיכן (רמב"ם, מע"ש ונט"ר ו א). — *מִכָּן, מהזמן הזה: חזר ועשה מהם (מהשברים) כלים מקבלין טומאה מיכן ולהבא (כלים ב א). עד שלשה ימים ודאי מיכן[2]) ואילך ספק (תוספתא תרומ' ד ח). שתלי בצלים עד שלש שנים אסורין מכן ואילך מותרין (שם ח ח). עד כאן חשו למראית העין מיכן ואילך לא חשו למראית העין (ירוש' כלא' ב כז ג). עד כאן לפתילות מיכן ואילך לשמנים (שם שבת ב ד ג). והיתה אומרת לו מיכן והילך אתה כבן בית (שם סנה' י כח ד). עד כאן לציבור מיכן ואילך ליחיד (שם ע"ז א לט ג). עד זומם אביי אמר למפרע הוא נפסל רבא אמר מיכן ולהבא הוא נפסל (בבלי סנה' כז.). והיה לכם לאזהרה שמיכן ואילך יזהירו להם (מד"ר במד' ז). בלל שנותיו (של התינוק) שתים עשרה ומיכן ואילך הוו סימן (תשו' הגא', הרכבי עד). — מִכָּן אמרו: מכן[3]) אמרו חכמים כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו

כ"י גני', מהד' גנזב'. — [1]) כך במשנ' מנקד' כ"י פרמה, ובנוסח' הדפוס מכאן. — [2]) כך בכ"י ארפ' הוצ' צוק"מ. — [3]) כך בכ"י.

(אבות א ה). מיכן[1]) אמרו מי שאינו מראה סימן ברבה במשנתו בתוך חמש שנים שוב אינו מראה (תוספתא בק' ג כו). מיכן היה ר"ע אומר לא יטעום אדם כלום עד שיברך (ירוש' ברכ' ו י.). ודברת בם מיכן שיש לך רשות לדבר בם (שם ב ד:). כתיב כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע וכו' מיכן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה (שם שבת ב ה:). זה קורא וזה מברך וכו' מיכן שהשומע כקורא (שם מגי' ד עד ג). (כתוב) גם כי תרבו תפלה אינני שומע מיכן שכל המרבה בתפילה נענה (שם תעג' ד סז ג). שהבושה מביאה לידי יראת חטא מיכן אמרו סימן יפה לאדם שהוא ביישן (בבלי נדר' כ.). (כתוב) ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלהים היא א"ר אליעזר מיכן שאין השד יכול לבראות בריה פחות מכשעורה (סנה' סז:). מקיש לידתה (של יוכבד) להורתה מה הורתה שלא בצער אף לידתה שלא בצער מיכן לנשים צדקניות שלא היו בפתקה של חוה (מד"ר שמות א). ויאמר מדוע מהרתן בא (היום) מיכן שכל הימים באחרונה היו באות (שם). — ובסהמ"א: גרוטאות הוא לשון יון ופתרונו כלי מוכן להטיל בו התגר כלי נחשת או כלי ברזל שבורין שיזדמנו לו לקנותם קונה ומשליכן לאותו כלי כדי להתיכם וכו' ומיכן נהגו לקרות לתגר גרוטאות (ר"ח שבת קכג:). כי אמתה רפי הוא ואילו היה אמה ממש כשפתר היה דגש אמתה כמות חמה המתה ותמה יונתי תמתי מיכן נתברר כי אמתה כמות הנה אמתי בלהה (תשו' דונש על רסע"ג א). — ואמר הפיטן: טעם חוק בדת מוכה, נזכר כי לא תשכח, יום בוא עמם להתוכה, מִכָּן צוית לעמך לא תשכח (שבת זכור, אלילי).

***כִּנָּה**[2]), כינה, — שם היחיד מן כִּנִּים: ההורג כינה בשבת כאילו הורג גמל (שבת יב.). קרצתן כינה (ערוב' סה.). זה ההורג כינה בפני חבירו ונמאס בה (חגי' ה.). — ותולעת קטנה שבתבואה: הדירה והכנה שבתבואה כשרים מפני שאין בהם להה (פרה ט ב). האוכל את הדירה ואת הגמלה ואת הכנה שבתבואה חייב (תוספתא תרומ' ז יא). טים מקודשין שנפל לתוכן שקצים ורמשים וכו' כגון הגמלה והדירה והכינה שבתבואה (רמב"ם, פרה אדומ' ט יא). — ותולעת בבני מעים: י"ג דברים נאמרו בפת שחרית מצלת מן החמה

— [1]) כך בכ"י ארפ' הוצ' צוק"מ, ובנוסח' הדפו' מכאן.
[2]) עי' הערה לערך ה.כִּן.

וכו׳ ונזקק לאשתו ואינו מתאוה לאשה אחרת והורגת כ י נ ה שבבני מעים (ב״מ קז:).

א. **כַּנָּה**[1], ש״נ,—גן נטוע אילנות נותנים צל, beschat. Garten; jardin ombragé; shad. grden : גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה וכו׳ כסו הרים צלה וכו׳ יכרסמנה חזיר מיער וזיז שדי ירענה אלהים צבאות שוב נא הבט משמים וראה ופקד גפן זאת וכַנָּה[2]) אשר נטעה ימינך (תה׳ פ ט-יו).—ואמר המשורר: שושן הסדים והבצלת יופי בשכל טוב מהוללת, ציצת יקר צמחה בכ נ ת הוד יפעת הדרה לא מחוללת (ר״י הלוי, שושן חסדים). כ נ ה אמיריה עדי רום נגעו (רמב״ע, דיואן קכד, כ״י בודל׳). והתלונן בצל כ נ ת בשמים עלי כל עץ בגן האל קופה, סעפיה בלב ערץ ולארות בשמיה עדי ארץ כפופה (שם קית, כרכפי הככי). ואיך גבר יקו לארות בידו פרי כ נ ו ת בצמאון שתולות (שם שם קה). קהה לך תשורה בדולח אמרים, ומה טוב סנחות כמו זאת שלוחות, וכ נ ו ת אהבים יסופון ארזים, בגן אל והן רעננות ולחות (הות, הקד׳ התרביב). תשיב את שבותנו, כאפיקים בתוך כ נ ה, הרים יפצחו רנה, לזורעי קצירנו (מזמור לכבוד בבתי גבי, בקבץ עניני בבתי גבי). — ואמר הפיטן בכונה לישראל: פרצת גדר כ נ ה נטועה, צו לגדר ולהתפאר מטעה (מחז׳ רומ׳, קדוב׳ ליוה״כ, וחיות). רעה את צאנך אריות זרו, ושפוך הרונך באומרים ערו, וכ נ ת ימינך פרצו וארו, לא השאירו עוללותיה (ר׳ אברהם חזן, פיוט לר״ה, אחות קטנה). רחם על כ נ ה נטעתה ושלח לה נגיד ומצוה (ר״י נגארה, ידפוק גבי). פקוד גפן כ נ ת ך, גורל והבל מנתך, כרם חמד גנתך (במעון בר״י, בבת ב אח״פ, הג׳ אל חי). נטע כ נ ת ך למגזר ברזל והריצים, נטשת ועזבת ובאו בה פריצים (סלית׳ ב עי״ת, תוחלת ישראל). —ובהשאלה, *כַּנַּת חסדים וכדומה: כ נ ת הסדים עקרו ויחתרו אחר קצירה עדי התזו (רמב״ע, דיואן סא, כ״י בודל׳). ואמרותיו (של הזמן) חמת תנינים ואם מהמאות הלקו המה פתוחות, וכי חקו הציר וכ נ ו ת הסדים תת באש מות כסוחות (שם סא).

ב. ***כַּנָּה**, ש״נ,—כמו א.כַּן: נותן את ה כ נ ה[3]) ביניהם מן ה כ נ ה ולחוץ טהור מן ה כ נ ה ולפנים ומקום

[1]) לא נתברר מקורה, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) יש כופרים במציאות זו מלה בהעבר׳ החיה, ואומרים שהוא שבוש פשוט, במקום גנה וכדומה.

[3]) פרש רה״ג בסיס, וכן הרמב״ם.

ה כ נ ה טמא (כליס ז ו).—וכנכ׳: גבהה (של המצבה) מלבד כ נ ת ה (ק״ב, מוסדי ארץ, איטליה).

ג. ***כַּנָּה**[1]), ש״נ, — סרגל, כעין לוח צר שוה ישתמשו בו לעשות שרטוט ישר על הניר וכדומה, Lineal règle; ruler: האולר והקולמוס והמטולטלת והמשקולות והבירים והבן ו ה כ נ ה (כליס יג ח). ואחר כך יעשה כ נ ה[2]) שוה יהיה ארכה ארבעים או חמשים אצבעות ויחלק אצבע מהן בכנה[2]) לשנים ולשלשה וכו׳ וימדוד כל עור בכנה[2]) זו עד שידע כמה אצבעות יש בכל עור (רמב״ם, ספר תורה ט ז).

כנה[3]), ממנו הפעל כ נ ה, *כִּנּוּי.

כָּנָה,—קל לא נמצא.

—פע׳, כִּנָּה, אֲכַנֶּה, אֲכַנְּךָ,—כִּנָּה את פלוני, קרא לו שם נוסף מלבד השם הרגיל, Jem. ein. Beiname geben : donner à qqn. un surnom; to surname : זה יאמר ליי׳ אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתב ידו ליי׳ ובשם ישראל יְכַנֶּה[4]) (ישע׳ מד ה). ואקרא לך בשמך אֲכַנְּךָ ולא ידעתני (שם מה ד). — ובמשמ׳ קרא דבר לא בשמו האמתי כדי להעלימו מהשומע, לבלתי ירע הדבר בעיני השומע, וכדומה: אדברה וירוח לי אפתח שפתי ואענה אל נא אשא פני איש ואל אדם לא אֲכַנֶּה כי לא ידעתי אֲכַנֶּה (איוב לב כ-כב).—ואמר בן סירא: רחם על עם נקרא בשמך ישראל בכור כ י נ י ת ה רחם על קרית קדשך ירושלם מכון שבתך (ב״ס גני׳ לו יז-יח). בצרכו אליך יפתה אותך ובתשואות חן הן ישר י כ נ ך (הות, תרג׳ ב״ו ויג).—ובתו״מ, כִּנָּה דבר, במשמ׳ קרא את הדבר לא בשמו האמתי אלא בשם אחר: ה מ כ נ ה[5])

[1]) פרש רה״ג: פי׳ כמין אמת הבנין ששמו חפא בלשון הכמים וכמין זה שמסרגלין בו הספרים. וכן הרמב״ם: והכנה היא המסטרא (בערבית), והוא הכלי הנזכר.—[2]) כך גרסת תנחום ירוש׳, ובספרים קנה, אבל מהשמוש בל״ג, א ר כ ה ולא ארכו, בכנה ז ו ולא זה, נראה ברור שגרסת ר׳ תנחום היא העקרית, וכבר העיר פרופ׳ בכר במחברתו לקוט׳ מתנח׳ ירוש׳ דף 142, כי קנה במשמ׳ הרגילה הוא זכר.

[3]) גם בארמ׳. בערב׳ כנא a).

[4]) י״ם כי צריך לקרא יְכֻנֶּה.—[5]) ואמרו בגמ׳ (שם כה.): תנא רב יוסף (שהכונה בזה היא מי שאומר במקום ערות אביך וערות אמך) קלון אביו וקלון אמו.

a) كنا

בעריות משתקין אותו (מגי׳ ד ט). (כתוב) והנוגע בהם כנוגע בבבת עינו וכו׳ בבבת עין אינו אומר אלא בבבת עינו כביכול כלפי מעלה אלא שכינה הכתוב וכו׳ בצאתו מרחם אמו מרחם אמנו היה לו לומר כינה הכתוב (מכי׳ בשלח ו). (כתוב) אריה שאג מי לא יירא מי נתן כח וגבורה בארי לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו לשכך את האזן כיוצא בו והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וגו׳ מי נתן כח וגבורה במים לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו מבריותיו לשכך האזן (בס יתרו ז). (כתוב) והנם שולחים את הזמורה אל אפם (אל אפי היה צריך לאמר) אלא שכינה הכתוב וכו׳ כיוצא בו וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב (כבודו היה צריך לאמר) אלא שכינה הכתוב (ספרי במד׳ פד). (אמר משה) ואל אראה ברעתי (ברעתם היה לו לאמר) אלא שכינה הכתוב (בס). (כתוב) ויאכל חצי בשרו חצי בשרנו היה צריך לאמר וכו׳ אלא שכינה הכתוב (בס קה). חביבים ישראל כשהוא מכנן אין מכנן אלא בכהנים (בס קיט). כל המקראות הכתובין לגנאי מכנין אותן לשבח כגון אשה תארש ואיש אחר ישגלנה בכל מקום שכתוב ישגלנה קורין ישכבנה (תוספתא מגי׳ ד לט). כתב הכתב ליחיד מכנין אותו לרבים אין מכנין אותו ליחיד (בס מא).—ובמשמ׳ קרא לפלוני שֵׁם של גנאי או של לִצנוּת: ולא צעדתי בין החבירים ולא כיניתי שם לחבירי ולא שמחתי בתקלת חבירי (ירוש׳ תעני׳ ג סז.). כל היורדין לגיהנם עולים חוץ מג׳ שיורדין ואין עולין ואלו הן הבא על אשת איש והמלבין פני חבירו ברבים והמכנה שם רע לחבירו (ב״מ נח:).—ומצוי מאד בסהמ״א: על זה אמר שלמה אני ישנה ולבי ער כנה הגלות בשינה והלב הער התמדת הנבואה (כוזרי ב כד). חשבו קצת אנשים כי המים הנזכרים בתחלת מעשה בראשית כנוי להיולי הזאת וכו׳ וכינה (הכתוב) בהעדר הצורה והחבור בחשך ותהו ובהו (בס ה ג). יש מקומות שאנשיהם עלגים ומפסידין את הלשון ומכנין על דבר בדבר אחר (רמב״ם, נדר׳ א טז). שהיו ארמיים שלשון שבועה בלשונם מומתא והעלגים מכנין אותה ואומרים מוהא (הוא, שבוע׳ ב ה). כשהיה אחד מחביריו חפץ לאמר עליו דברים קשים הרבה היה מכנה אומר בלשון כאומר למי שאינו לנוכח (ר״מ אלבין, איוב לב כא). על כן כניתי הדבר אליך ואמרתי תרשיע ולא אמרתי ירשיע (בס לד יח).—ואמר הפיטן: מים לא רק כניתה ברשם, להרגיע ברעפם לנפוחי גשם, להחיות מזכירים גבורות גשם (ר״א קליר, גבס, אף ברי). דמני נאוה ותרוצה, כַּנֵּנִי בלא פרצה, יפה את רעיתי כתרצה (בנמה בר״י, א פסח, אהבון). שבחה בחכי ושירה בערבי אכנה למלכי בפחד ואימה (נחותו:).

—נִתפ׳, *נִתְכַּנָּה, — כֻּנָּה את עצמו: ג׳ שמות נקראו לו (לשלמה) ידידיה קהלת ושלמה ריב״ל אמר שבעה וכו׳ אלא שנתכנה בהם והוצרכו להדרש (מד״ר במד׳ י). —ואמר הפיטן: דלותי צפות בקר, לילי לא ישתנה, אויב הבלי שוא בקר, ואני בך אתכנה, איך הוא ינעם בשקר, ובקשט אתענה (ר״י הלוי, יקדיבון היום). כל היום וכל הלילה מזומנים, להזכיר קדושת אמונים, להעריץ זבירת גוי שומר אמונים, ובשם ישראל מתכנים (בנת זכור, אגהים אל דמי). זה מכר וזה קנה לאום בשפלות נתכנה, ושפלה איננה (סליח׳ יום ו, חוקר הכל). — ובחכמ׳ הלשון, נִתְכַּנָּה, נעשה כנוי, ש״ת: ומפארור לא יתכנה ליחיד ולרבים ולנקבה מענין השחרות כאשר יתכנה ממלת שחרות (ר״א בדרשי, חות״ב, ערך פארור).

—פֻּעַ׳, כֻּנָּה, עת׳ יְכֻנֶּה,—שכִנּוּ אותו: בנו סכל יכנה דל והלך, ובן חכם יכנה שר ומלך (רס״ג, יראה האג). —ונהוג הדבור ראובן המכנה כך וכך: זה הכתב שלח אלי החכם הנכבד ר׳ שמואל בר יהודה בר שלמה דלוני״ל הדר בנרבונה המכונה דון שמואל בונגודש (מנח׳ קנא׳ לאבא מהרי נה).—ובחכמת הלשון, שֵׁם מְכֻנֶּה, שנוסף עליו כנוי: דע כי הכנוים משתנים בהשתנות השמות המכונים (הרקמה, בער יז). כי שמות העצם לא יבאו עם הכנוי וכל שאר השמות אפשר שיכונו (מקנה אברהם, בבס העלם).

—פָּעוּ׳, כָּנוּי, כְּנוּיָה, כְּנוּיוֹת[1]), — שמכנים אותו: ראה גורל אוית הושם לרועים לעית, ולקאת מדבר הייתי דמוית, גולה כְּנוּיָת וסורה ...ית (ר״א קליר, איכה תפארתי).

—נִפעַ׳, נִכְנָה, הִכָּנוֹת,—כמו פֻּעַל, נקרא בשם מן השמות: שקודם לכן לא היה (שלמה) שלם בחכמה ולא היה ראוי להכנות בשם חכם (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 12).

*כִּנּוּי[2]), ב״ז, מ״ר כִּנּוּיִם,—כִּנּוּי דבר, א) לא שמו האמתי של הדבר אלא שֵׁם שנקרא כך לסבה מן הסבות, המגדף אינו חייב עד :Beiname; surnom ; by-name שיפרש השם א״ר יהושע בן קרחה בכל יום דנין את

—[1]) צורת סימן הנקבה העתיק.

[2]) בערב׳ כִּנְוָה a) כֻּנְיָה b) כִּנָאיָה c).

(c (b (a

העדים בכינוי (שיאמרו במקום שם המפ׳רש) יכה יוסי את יוסי נגמר הדין לא היו הורגים (עפ״י עדות זו ששמעו את הקללה) בכנוי אלא מוציאים כל אדם לחוץ ושואלים את הגדול שבהן (שבעדים) ואומרים לו אמור מה ששמעת בפירוש והוא אומר (שבוע׳ ז ה). והמקלל אביו ואמו אינו חייב עד שיקללם בשם (אם) קללם בכינוי ר׳ מאיר מחייב וחכמים פוטרים (שם ח). במקדש אומר את השם (בברכת כהנים) ככתבו ובמדינה בכינויו (סוטה ז ו). (כתוב) כה תברכו את בני ישראל בשם המפורש אתה אומר בשם המפורש או אינו אלא בכינוי ת״ל ושמו את שמי על בני ישראל בשם המפורש ובמדינה בכינוי (ספרי במד׳ לט). מהו לקרוע על הכינויים (אם קלל את השם בכנוי) וכו׳ (זאת אומרת) שקורעין על הכינויין (ירוש׳ מו״ק ג פג:). בן נח שבירך את השם בכינוים (סנה׳ נו.). נאמר ונוקב שם יי׳ מות יומת יכול לא יהא חייב אלא על שם המיוחד בלבד מניין לרבות את הכינויין תלמוד לומר איש איש כי יקלל אלהיו וכו׳ דברי ר״מ וחכ״א על שם המיוחד במיתה ועל הכינויין באזהרה (שבוע׳ לו.). זה שמי לעולם חסר וא״ו שלא יהגה אדם את ה׳ באותיותיו וזה זכרי לדור דור שאין אומר אותו אלא בכינוי (מד״ר שמות ג).—וכִנּוּי נדרים וכדומה: כל כנויי נדרים כנדרים וכו׳ האומר לחבירו מודרני ממך מופרשני ממך מרוחקני ממך וכו׳ (נדר׳ א א). האומר לחבירו קונם קונה קונס הרי אלו כינויין לקרבן חרק הרך חרף הרי אלו כנויין להרם נזיק נזיח פזיח הרי אלו כינויין לנזירות שבותה שקוקה נדר במותה הרי אלו כנויין לשבועה (שם ב). כל כנויי נזירות כנזירות האומר אהא הרי זה נזיר (נזיר א א). בית שמאי אומרים כינויי כינוין אסורין וב״ה אומרים כינוי כינוין מותרין (תוספתא שם א א).—ִּכִנּוּי סופרים: שמנה עשר דברים כתובים בתורה ואינם כתובים כתיקונם וחכמי ישראל קורים אותם בתיקון סופרים לא שתיקנו אותם שמהקו וכתבו אלא שכתב משה רבינו בתורה ומה שכתבו הנביאים בשאר הספרים כשכתבום על כינוי כתבום הסופרים לא היסיו ולא הותירו וראויים להקרות כינויי סופרים (דה״ט, סי׳ גו). —*ובכלל, במשמ׳ שם תאר: משביע אני עליכם וכו׳ בחנון ורחום בארך אפים ברב חסד ובכל הכנויין הרי אלו הייבין (שבוע׳ ד יג). לא ירבה בכנוים של שם ויאמר האל הגדול הגבור והנורא והחזק והאמיץ והעיזוז שאין כח באדם להגיע בסוף שבחיו (רמב״ם, תפלה ט ז). שלשה ישימו לך אהבת אוהבך וכה שתתחילהו בשלום כשתפגעהו ותרהיב לו מושב ותקראהו בחביב מן הכנויים (מבח׳ הפנינ׳, שער החברים). וזה הענין הוא פשוט בין בני מוסר לקרא איש לאחיו בחביב שבכנויין וכו׳ והקרוב אצלי שאמר בן יקא כנוי לבעל הדת המתחכם יותר בדרך ההיקש (מלמד התלמיד׳, בראש׳). שהשם קרא אברהם אהובי שהוא החביב שבכנויי השלמים כי האהבה היא העיקר (שם). כי התארים הנמצאים בתורה הנאמרים בבורא וכו׳ הם שמות מיוחסות לו ית׳ הנק׳ בלשון רז״ל מדות והם כל הכנויים כמו רחום והנון ודומיהם (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 22). — וקצת ִּבמשמ׳ רמז: ועתה אשר באתי לדבר אל המלך בכנוי עלי ועל בני כי יראני העם הפחידוני מלבקש את אדוני על בנו (רב״י ב״כ יד טו).— ב) ִּבדקדוק, כִּנּוּי, האותיות הנוספות להשם או הפעל לרמז להגוף, דְּבָ-רִי, דבר-ךָ, אהבתי-ךָ, אהבתי-הו: דע כי הכנויים משתנים בהשתנות השמות המכונים כי מן הכנוים מהם שיהיה בכנוי לפעול בו ומהם מה שיהיה כנוי למדבר בו וכל אחד מאלה הכנויים משתנה עוד מדרך הפרידה והקבוץ וענין הכנוי הוא שתסתיר השם הנגלה ותבא כנויו וצפונו על דרך הקצור (הרקמה, שער יז). ועתה דע לך מה הם הכנוים דע כי הם עשרה בין כנויי זכרים ונקבות (ספ׳ הגלוי לרי״ק קיג). והכנוים מורים על הפעול הידוע הנזכר ולפיכך נקראו כנוים כי הם במקום שם הפעול (רד״ק, מכלול, בדה״פ). אעפ״י שכנויי שמות הפעלים לפעמים יורו הפועל ולפעמים יורו הפעול וכו׳ הפעלים בעצמם לא יורו בכנוייהם אלא הפעולים בלבד (מקנה אברהם, במובני הכנו׳).—ג) ִּבחכמת החשבון, כִּנּוּי השבר, המספר המורה לכמה חלקים נחלק המספר: והנה בדמיון הראשון נתיר כנוי השבר אל מרובע וזה שנכפול אותו עם איזה מספר עד שיהא מרובע וכו׳ ובדמיון השני נתיר כנוי של שבר המספר הפשוט (אילם ליב״ר מקנדיה, כתב מבז מין).

*כִּנּוּס, ש״ז, — בה״פ, מן כִּנֵּס: פיזור לרשעים הנאה להן והנאה לעולם וכו׳ כנוס לרשעים רע להן ורע לעולם (סנה׳ ח ה). זה הכלל העשוי לקבלה טמא (העשוי) לכנוס טהור (כלים יח ה). מה הפרט מפורש שהוא מקום כינוס שער ובנראה אף אין לי אלא מקום כינוס שער ובנראה (ירוש׳ קדוש׳ א נט ד). בית כינוס העצים (כ״ב סח.). כינוס על ידי הדחק (נדה מט:). זה שיכנו לכינוס בהמה חיה ועוף (מד״ר בראש׳ נג).

א"ל הקב"ה למשה אספה לי למה שכינוסן של צדיקים הנייה להם והנייה לעולם אבל כינוסן של רשעים תקלה להם ותקלה לעולם (בס במד׳ טו). דבר אל כל עדת ישראל מה ראה לומר הפרשה הזו בכינוס למה לא אמר דבר אל בני ישראל כשאר פרשיות (תנחומא קדוב׳ ג).

כִּנּוֹר[1], ש"ז, מ"ר כִּנּוֹרִים, כִּנֹּרֶיךָ, כִּנֹּרוֹת, כִּנּוֹרוֹתֵינוּ,—כלי נגינה בעל נימים, רחב, חלול ועמק, בעל צואר, Saiten-instrument ; instrument à corde ; mus. string instr. : ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תפש כִּנּוֹר ועוגב (בראש׳ ד כא). ואשלחך בשמחה ובשרים בתף ובכנור (בס לא כז). ופגעת חבל נבאים ירדים מהבמה ולפניהם נבל ותף וחליל וכנור והמה מתנבאים (ש"א י ה). יבקשו איש ידע מנגן בַּכִּנּוֹר והיה בהיות עליך רוח אלהים רעה ונגן בידו וטוב לך (בס יו יו). ולקח דוד את הַכִּנּוֹר ונגן בידו ורוח לשאול (בס כג). ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני יי׳ בכל עצי ברושים ובכִנֹּרוֹת ובנבלים ובתפים ובמנענעים ובצלצלים (ש"ב ו ה). ויעש המלך את עצי האלמגים מסעד לבית יי׳ ולבית המלך וכִנֹּרוֹת ונבלים לשרים (מ"א י יב). והיה כִנּוֹר ונבל תף וחליל ויין משתיהם (ישע׳ ה יב). קחי כִנּוֹר סבי עיר זונה בשבחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי (בס כג יו). שבת משוש תפים חדל שאון עליזים שבת משוש כִּנּוֹר (בס כד ח). על כן מעי למואב כַּכִּנּוֹר יהמו (בס יו יא). והיה כל מעבר מטה מוסדה אשר יניח יי׳ עליו בתפים ובכִנֹּרוֹת (בס ל לב). והשבתי המון שריך וקול כִּנּוֹרַיִךְ לא ישמע עוד (יחזק׳ כו יג). עורה כבודי עורה הנבל וכִנּוֹר אעירה שחר (תהל׳ נז ט). הודו ליי׳ בְּכִנּוֹר בנבל עשור זמרו לו (בס לג ב). אטה למשל אזני אפתח בְּכִנּוֹר חידתי (בס מט ה). גם אני אודך בכלי נבל אמתך אלהי אזמרה לך בְכִנּוֹר קדוש ישראל (בס עא כב). עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בְּכִנּוֹר (בס צב ד). על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון על ערבים בתוכה תלינו כִּנֹּרוֹתֵינוּ (בס קלז א-ב). ויהי לאבל כִּנֹּרִי ועגבי לקול בכים (איוב ל לא). לעשת חנכה ושמחה ובתודות ובשיר מצלתים נבלים ובכִנֹּרוֹת (נחמ׳ יב כז). בתרועה ובקול שופר ובחצצרות ובמצלתים משמעים בנבלים וכִנֹּרוֹת (דהי"א יה כח).—ובתו"מ : שתי קרניו (של הכבש) שתי הצוצרות שתי שוקיו שני חלילין עורו לתוף מעיו לנבלים בני מעיו לכנורות (קנים ג ו). אין פוחתין מתשעה כנורות ומוסיפין עד עולם (ערכ׳ ב א). ר׳ יהודה אומר שבע נימין בכנור בזמן הזה (בס ז). היה (דוד) נוטל נבל וכינור ונותנו מראשותיו ועומד בחצי הלילה ומנגן בהם (ירוש׳ ברכ׳ א ב ד). א"ר שמעון חסידא כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה באה רוח צפונית ונושבת בו ומנגן מאליו (בבלי בס ג:). נימת כנור שנפסקה לא היה קושרה אלא עונבה (עירוב׳ קב:). בן לוי שנפסקה לו נימא בכנור קושרה (בס קג.). עשאוני בניך ככנור שמנגנין בו ליצים (סנה׳ קא.). כינור של מקדש של שבעת נימין היה (ערכ׳ יג:). כשראו הכהנים והלוים שנשרף בית המקדש נטלו את הכינורים ואת החצוצרות ונפלו באש ונשרפו (פסיק׳ רבתי כו). והוא (נבוכדנצר) קורא לשבטו של לוי ואמר להם הכינו עצמיכם עד שאנו אוכלים ושותים אני מבקש שתעמדו ותקישו לפניי בכינורות שלכם וכו׳ ואמרו לא דיינו שהחרבנו בית מקדשו בעונותינו אלא עכשיו אנו עומדים להקיש בכינורותינו לפני הגנס הזה מיד עמדו וכו׳ ותלו כינורותיהם בערבות שהיו שם (בס לא). הכנור שהיה מנגן בו דוד בעשרה נבלים (פדר"א יט). — ונחשב להמשבח בכלי הנגון : מהו כלי הנגון המשובח אצל בעלי הנגון תשובה הוא הכנור ואמר שיהיה ארכו כרחבו ועמקו כחצי הרוחב וצוארו כרביעית (המכתב לרב"ט פנקיירא). —ואמר הפיטן : איך תנחמוני הבל וכנורי נהפך לאבל, בנחלת הבל כבד עלי עול סבל (ר"א קליר, קינ׳, איך תנחמוני). לבכות ענותך אני תנים ועת אחלום שיבת שבותך אני כנור לשיריך (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי). —והמשורר : אני השר והשיר לי לעבד אני כנור לכל שרים ונוגנים, וגוי יהלוך על האדמה ורוחי תעלה על הענגים (רמב"ג, אני הגר, גרן ד, 38). ראו כנור בחיק עלמה ירנן וימשוך לב בהוד קולו וצביו (ר"י חריזי, תחכמ׳ לב). דודי לכה נסב אלי גנים, לארות נרדים בם ושושנים, כמה תהי יעלה בבין תגים, הקץ לכנורי ופעמוני, ובסוף ליין רקחי ורמוני (הקדמה לפסח, הגדה מגויירה, כ"י כריט"מ). ואהי כנור מנגן גדלך יומם ולילה הסדך ספרתי (טדרוס הלוי, קטע כ"י גני׳ קהיר). — ונהגו בדבור ובספרות החדשה בזמננו לכנות בשם

[1]) בארמ׳ כנרא. בערבית כִּרָאן a), כנארה b), ונפלגו בפירוש שם זה הכמיהם, י"א שהוא החליל, וי"א שהוא התף וכדומה, וי"א שהעקר הוא כראן, והוא פרסי, ועוד דעות מתחלפות, וגם מהחדש׳ יש מפקפקים אם זו מלה שמית (Nö.MG § 104) וגם ביוני׳ באה מלה זו κινύρα.

a) كِران b) كارة

זה כלי הנגינה של מינים הרגיל, Geige; violine.— ועי' נגינה.

***כִּנּוֹרֶת**, ש"נ,—כמו כנור: הוי יודע כי כל החכמים המעיינים בענין זה הסכימו כלם על דעת אחת שהארץ עגולה כגון כדור או כנורת (ר"א בר"ח הנביא, העבור, שער א). חשקי צפנתיו ודמעתי ככנורת, לא תעזוב לאנוש אהבה מסותרת (ר"י חריזי, תחכמ' ג).

*כנימה, עי' *כְּנִמָּה.

***כְּנִיסָה**, ש"נ, מ"ר כְּנִיסוֹת,—שה"פ מן כָּנַס, א) קבוץ, אספה, יום כְּנִיסָה, יום שהכל נאספים העירה, יום השוק וכדומה: כפרים ועיירות גדולות קורין (את המגלה) בי"ד אלא שהכפרים מקדימין ליום הכניסה (מגי' א א). הואיל ונדחו עיירות גדולות ממקומן ידחו ליום הכניסה (תוספתא שם א ב).—בית כְּנִיסַת עצים, שאוספים שם עצים: המוכר את המרחץ וכו' לא מכר לא את הבריכות וכו' ואף לא בית כניסת עצים (תוספתא ב"ב ג ג).— ובמשמ' *מְסִבָּה: כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור בעשיית מלאכה וכו' קל והומר לאכול ולשתות ולהשתכר בפני רבים ובכניסת עמי הארץ ובסעודת מרעות (רמב"ם, סנה' כה ד).— ב) ביאה פנימה: ה' שערים היו להר הבית שני שערי חולדה מן הדרום משמשין כניסה ויציאה קיפונוס מן המערב משמש כניסה ויציאה טדי מן הצפון לא היה משמש כלום (מדות א ג). ר' נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה אמרו לו מה מקום לתפלה זו אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא יארע דבר תקלה על ידי וביציאתי אני נותן הודאה על חלקי (ברכ' ד ב). הנכנס לכרך מתפלל שתים אחת בכניסתו ואחת ביציאתו (שם ט א). שנים שקידשו שתי נשים ובשעת כניסתן לחופה החליפו את של זה לזה ואת של זה לזה (יבמ' ג י). מקום שהורע כחו בכניסתה (לחופה) הורע כחו ביציאתה (בשנתגרשה) מקום שהורע כחו בכניסתה יפה כחו ביציאתה (כתוב' ח ד). אמת המים העוברת בחצר אין ממלאין הימנה בשבת אלא אם כן עשו מחיצה גבוהה עשרה טפחים בכניסה וביציאה (תוספתא ערוב' ט כו). נח בכניסתו לתיבה נאסרה לו תשמיש המטה (ירוש' תעני' א סד ד). ביהודה בראשונה היו מייחדין את החתן ואת הכלה שעה אחת קודם כניסתן לחופה כדי שיהא לבו גס בה (כתוב' יב.). אמר ריש לקיש פועל בכניסתו (לעיר צריך לותר) משלו ביציאתו (לעבודה) משל בעל הבית (ב"מ פג:). אנשי אלכסנדריא היו מקדשין את נשותיהם ובשעת כניסתן לחופה באין אחרים וחוטפים אותן מהן (שם קד.). המזוזה נכתבת על הימין בכניסתו מן השוק לבית שער וכו' דרך כניסתו מבתים לאכסדרה (מס' מזוזה ב). וישם לך שלום בכניסתך שלום ביציאתך שלום עם כל אדם (מד"ר במד' יא). לאחד שהיה שט על פני הנהר היה רץ ורצין אחריו אמרו לו מעוט בכניסה שלא תרבה ביציאה ותיגע (שם קהל', במת כחור). לעולם תהא נאה בכניסתך ונאה ביציאתך (דא"ר ד). — *בֵּית כְּנִיסָה, מקום הכניסה: יצא (הכה"ג) ובא לו בדרך בית כניסתו ומתפלל תפלה קצרה (יומ' ה א). — וגם *כְּנִיסָה לבד, מקום שדרך בו נכנסים: כניסת הבית חדר שלפני הטרקלין (רש"י ברכ' כב:).—ודברים לא בע"ה: בשלשה פרקים בודקין את היין בקדים של מוצאי החג ובהוצאת סמדר ובשעת כניסת המים בבוסר (גיט' ג ח). המים אין בודקין (את הסוטה) אלא כדרך כניסתן בה (רש"י במד' ה כו). — ובמשמ' התחלת דבר: לקדשו (את השבת) בברכה מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו (של שבת) (מכי' יתרו ז). זוכריהו (את השבת) על היין בכניסתו (פסח' קו.). כניסת ר"ח שלהן אינה תלוי במעשה אלא משהגיע היום הוא ר"ח ומתחדשת השנה (רש"י ר"ה ז:).—ג) *ההפך מן בליטה, כמו פגימה רחבה: עשו את חומת ההיכל במערב למטה שבעה אמות והוצרכו לגרוע ממנה אמה כנגד תקרת התא האמצעי להניח ראשי הקורות על אותה כניסה (תוספ' יומ' נב.). — ד) *בסגנון הקראים, כמו בית כנסת[1]: צריכה כל כניסה לעשות חלונות מכוונות נגד המקדש (ר"א הקראי, ג"ע, תפלה).

***כְּנִיעָה**, ש"נ, מ"ר כְּנִיעוֹת,— שה"פ מן כָּנַע: מתודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי בכפיפת ראש בכפיפת קומה בחלישות חיל בשבירת לב בכניעת נפש (ר' נסים הבבלי, וידוי ליוה"כ). וכאשר שוטטו רעיוני לחשוב במה שאנו חייבים לאחד האמת מספר רוממותו וגדלו מפני שאין כמוהו הוצרכנו לחבר אל זה שנכנע לו כפי יכלתנו שמתי את הכניעה שרש ששי לכלל מחובות הלבבות (חו"ה, הקדמה). הכניעה היא שפלות הנפש ושחותה ומעוט ערכה אצלה והיא מדה ממדות הנפש (שם, הכניע' א). יהיה תמיד נכנע ושפל

[1]) כך בערב' כניש a).

a) كَنِيس

עד אשר תהיה לו הכניעה טבע דבק לא יפרד ממנו וכאשר ידבק בכניעה תרחיק ממנו כל פגעי הגאוה והגובה והגדולה (שם ה). ובקשת המחילה אות על כניעתו ושפלותו לפני האלהים (שם, התשובה ג). וההקדמות אשר ראוי למאמין להקדים לה בנפשו הם שני יחודי הלבבות ושתי כניעות וכו׳ אבל שתי הכניעות אחת מהן הכניעה לאלהים יתברך והשנית הכניעה ליראי האלהים ובחיריו (שם, אהב׳ ה׳ ג). כן הוא אלו היתה כניעתכם ברצון אבל היא בהכרח וכאשר תמצא ידכם תהרגו אויביכם (כוזרי א קיד). ויירא ויפחד ויבהל וישתומם ויחשב עצמו בריה שפלה ויכנע כניעה ראויה (מלמד התלמיד׳, ואתחנן). וכל זמן שאתם מאחרים כניעתכם אתם מאחרים גאולתכם ומי יתן וכבר עברו ימי הכניעה כי בכל יום שעובר אתם קרובים להשבית מלכותכם (שבט יהודה לג). ויחייבו אותו שתהיה תחילת ירידה וכניעה לפני אויביהם (חזוק אמונה לר״י כר״א א לו). כי אין ראוי לעבד להגביה רוחו כנגד אדונו וכו׳ כי אין טובה כמו הכניעה לפני אדונו (הרוקח, שרש ענוה). מודה חטאיו מלבו מציל מכניעה נפשו (כ״ז, תרג׳ כ״ס כ ד).

*כְּנִיעוּת, ש״נ, — כמו כניעה: ואתה יודע מה שיש בקרבתה (של האשה) מהפחיתות ומה שיש בכניעות אל האשה מהגריעות (כוזרי ג נג). — ואמר המליץ: מתנפל על פנים שח על גחון בכניעות חיל ושבירות הלב (מ׳ ריאטי, מקד׳ מעט ב).

כנם[1], ממנו אולי כִּנָּם.

כִּנָּם[2], ש״ז, — כמו ה.כֵּן, כִּנִּים: ויך את עפר הארץ ותהי הכִּנָּם באדם ובבהמה כל עפר הארץ היה כנים בכל ארץ מצרים (שמות ח יג).

*כְּנִימָה, ש״נ, מ״ר כְּנִימוֹת, — תולעים קטנים שבתבואה וכדומה: המעלה פירותיו לגג מפני הכנימה וירד עליהם טל (מכשיר׳ ו א). מראשית השנה אני אברך אתכם במשא ובמתן בבנין ובנטיעה וכו׳ הם ברשותי ליתן בהם ברכה בבית כשם שאני נותן בהם ברכה בשדה לא כנימה ולא רקבובות תכנס בפירות ולא יין מחמיץ ולא שמן מבאיש וכו׳ הם ברשותי ליתן בהם מארה בבית כשם שאני נותן בשדה כנימה ורקבובית בפירות (ספרי דבר׳ מ). המעלה האגודות לגג וכו׳ העלן מפני הכנימה וירדו עליהן גשמים (תוספתא מכשיר׳ ג א). והן שהרקיבו מן הכנימה אבל אם הרקיבו מתולע׳ כבריאין הן (ירוש׳ ב״ק ט ו ד).

*כְּנָמִית[1], ש״נ, מ״ר כְּנָמִיּוֹת, — כמו כִּנָּם: א״ר ולא היו (בגדי דור המדבר) עושין כנמיות א״ל אם במיתתן לא עשו בחייהן עשו (מד״ר שה״ש, נפת).

א.**כנן**[2], ממנו ד.כֵּן, א.כַּן, ב.*כַּנָּה.

ב.*כנן[3], ממנו *כֵּנֵן, *כְּנָנִית.

*כָּנַן, —קל לא נמצא.

—פע׳, *כִּנֵּן, מְכַנֵּן, — כִּנֵּן חבל וכדומה על דבר, כרך אותו על הדבר כריכות אחדות, winden; enrouler; to wind: המכנן את החבל (של הדלי) על יד על יד כשר ואם כננו[4] באחרונה פסול (פרה ז ז).

—פֻע׳, *כֻּנַּן, מְכֻנָּן, מכונן, —חבל מכֻנָּן על דבר, שכֻּנְּנוּהוּ עליו: המשלא בחבית המים העולים אחריה ובחבל שהוא מכונן על צוארה ובחבל שהוא לצורכה (מכשיר׳ ד א).

*כֵּנֵן[5], ש״ז, —אח לגחלים: כֵּנֵן[6]) מחתה שעושים בה המגמר (ר״ד מהתפוחים, למת דוד, ערך זה).

*כְּנָנִית[7], ש״נ, מ״ר כְּנָנִיּוֹת, —כמו ג.כֵּן, עגול ועקמומית, ובפרט המעים בגוף בע״ח שהם עשויים כעין עגולים ועקמומיות: שברא הקב״ה כנניות[8] באדם שאם נהפך אחת מהן אינו יכול להיות (חול׳ נו:).

---

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) י״א כי זו מלה לבדה, ומדמים לו השם כלמתא בארמ׳ והשרש קמל a) בערב׳ במשמ׳ רחש, וממנו השם קַמְּל b) במשמ׳ כִּנָּה, וכן בארמ׳ גם קלמתא ובאשור׳ כלמת. ור׳ יפת אמר: אומרים שההלוק בין כִּנִּים לכִנָּם הוא שכִּנָּם יחיד, והרבים ממנו כִּנִּמִים אמנם כִּנִּים הוא לשון רבים כמו קִנִּים תעשה את התיבה ויחידה כִּנָּה וי״א שכִּנִּים וכִנָּם שני שמות ואין לכִנִּים רבים וי״א עוד שהרבים ממנו כְּנִימִים (לקו״ק דף 184).

a) قمل b) قمّل

---

[1]) יש אומרים כי אין יחיד מיוחד לכנמית, ומ״ר כנמיות הוא מן כנם.

[2]) עי׳ הערה להערכים.

[3]) רק בעברית.

[4]) בקצת ספרים כיננו.

[5]) בארמ׳ כנונא: אמר רבא כי הוינן בי רב נחמן הוה מטלטלינן כנונא אגב קיטמא ואע״ג דאיכא עליה שברי עצים (שבת מז.). וכן בערב׳ כנונ a), וכבר אמר פרנקל כי הוא לקוח מארמ׳.—[6]) כך נקוד בגוף הספר.

[7]) מן ב.*כנן.—[8]) כך בכ״י (ד״ס), ובנוסח׳ כוננויות.

a) كانون

כנס[1], ממנו כנס, מכנסים, *הכנסה, *כנוס, *כניסה, *כנסה, *כנסיה, *כנסת, ״כנסה, ״התכנסות.

כנס, פ״י, כנסתי, כ״נס, כנוס,—א) כנס אנשים, דברים, אסף וקבץ יחד, sammeln, anhäufen ; assembler ; ramasser ; to gather : כנסתי לי גם כסף וזהב וסגלת מלכים (קהל׳ ב ח). כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה ולחוטא נתן ענין לאסף ולכנוס (כסף וזהב) לתת לטוב לפני האלהים (שם כו). עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים (שם ג ה). לכנוס בהם לשדי הערים מנאות התורה לכהנים וללוים (נחמ׳ יב מד).— מים וכדומה : כ״נס כנד מי הים (תהל׳ לג ז).—ואנשים: לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי (אסת׳ ד יו). ויאמר דויד לכנוס את הגרים אשר בארץ ישראל (דהי״א כב ב). — ובתו״מ : כנס את תבואתו מסק את זיתיו כנס את קייצו (ב״ב ג א). והחרובים עד שלא כנסן לראש הגג מוריד מהם לבהמה (מעשר׳ ג ד). שכנס (עמלק) כל אומות העולם ואמר להם בואו וסייעוני על ישראל (מכי׳ בשלח א). לעולם יהא אדם כונס דברי תורה כללים שאם כונסן פרטים מייגעים אותו ואין יודע מה לעשות (ספרי דבר׳ כו). האשה שכנסה מי תשמישיו של נחתום לרוש בהן (תוספתא פסח׳ ב ז). מונבז המלך עמד וביזבז את כל נכסיו לעניים שלחו לו קרוביו ואמרו לו אבותיך הוסיפו על שלהן ועל של אבותיהן ואתה ביזבזתה את שלך ואת של אבותיך אמר להן וכו׳ אבותי כנסו (אוצרות) במקום שהיד שולטת בו ואני כנסתי במקום שאין היד שולטת בו וכו׳ אבותי כנסו ממון ואני כנסתי נפשות וכו׳ אבותי כנסו לאחרים ואני כנסתי לעצמי (ירוש׳ פאה א טו:). א״ר זעירא אמרה תורה פורטיהו במקדש וכנסיהו בגבולין (שם מע״ש ג נד ג). ת״ר הוא (אבא שאול בן בטנית) כנס שלש מאות גרבי יין מברורי המדות וחביריו כנסו שלש מאות גרבי שמן ממצוי המדות והביאום לפני הגזברין לירושלם (בבלי ביצ׳ כט.). באותה שעה כנס פרעה כל המצריים ואמר להם השאילו לי את בניכם ט׳ חדשים וכו׳ (מד״ר שמות א). ביום ראש השנה בשעה ראשונה עלה במחשבה (לברוא את האדם) וכו׳ בשלישית כנס עפרו בד׳ גבלו וכו׳ (שם ויקר׳ כט).— ופעו׳ כנוס : כחל שבשלו בחלבו מותר. קבה שבשלה בחלבה אסור ומה הפרש בין זה לזה זה כנוס במעיו וזה אין כנוס במעיו

1) בארמ׳ כנס, וגם כנש.

(חול׳ קט:).—ב) *הביא דבר מחוץ פנימה, hereinbringen, faire entrer ; bring in : הפגים משיזריחו אוכל בהם פתו בשדה בחלו כונס לתוך ביתו (שבי׳ ד ז). זתים משיכניסו רביעית לסאה פוצע ואוכל בשדה וכו׳ הכניסו שליש כותש בשדה וכונס לתוך ביתו (שם ט). הכונס צאן לדיר ונעל בפניה כראוי ויצאה והזיקה (ב״ק ו א). רוצח שנתערב באחרים וכו׳ כונסין אותן לכיפה (סנה׳ ט ג). נולדו לו חמשה באב וה׳ באלול וחמשה בתשרי כונסן לדיר להתעשר (בכור׳ נח.). בורות שיהין ומערות של יחיד כונסין[1] מים לתוכן (מו״ק ה.). הנמלה הזו שלשה בתים יש לה ואינה כונסת[1] (מאכלה) בעליון מפני הדלף ולא בתחתון מפני הטינה אלא באמצעי (מד״ר דבר׳ ה).— וגם ליחיד : ואם אמר לו בעל הבית כנוס לי גרני תרומתו תרומה (תוספתא תרומ׳ א ז). (האומר לאשה) כינסי לי פרה בשעת מתנה אמר לה הרי את מקודשת לי (שם קדוש׳ ב ז). (אמר לחברו) כנוס שורך ושמרו וכו׳ כנוס שורך ואני אשמרנו (ב״ק מח:). —ופעו׳ כנוס: נודות העכו״ם וקנקניהן ויין של ישראל כנוס בהן (ע״ז ב ד).— ואמר הפיטן : הייתי כנתק לרעיה, כנוס לכפה לדהיה, הייתי בארץ נכריה (שבת ה׳ את״פ, אלהים נא „ע).—ובמשמ׳ קח לך : אמר לה כנסי שטר חוב זה (גיט׳ ח ב).— כונס משקה, עי׳ פ״נס.—ג) *כנס אשה, לקחה לאשה, עשה בה מעשה נשואים : הנטען על השפחה ונשתחררה או על הנכרית ונתגיירה הרי זה לא יכנוס ואם כנס אין מוציאין מידו הנטען על אשת איש והוציאוה מתחת ידו אעפ״י שכנס יוציא (יבמ׳ ב ח). שלשה אחין שנים מהן נשואין שתי אחיות ואחד נשוי נכרית מת אחד מבעלי אחיות וכנס נשוי נכרית את אשתו וכו׳ מת הנשוי נכרית וכנס אחד מבעלי אחיות את אשתו (שם ג ו). הכונס את יבמתו ונמצאת מעוברת וילדה (שם ד ב). שומרת יבם שנפלה לפני כהן הדיוט ונתמנה להיות כה״ג אעפ״י שעשה בה מאמר ה״ז לא יכנוס (שם ו ד). שני אחים אחד חרש ואחד פקח נשואים לשתי נכריות אחת חרשת ואחת פקחת מת חרש בעל חרשת מה יעשה פקח בעל פקחת כונס ואם רצה להוציא יוציא מת פקח בעל פקחת מה יעשה חרש בעל חרשת כונס ואינו מוציא לעולם (שם יד ט). הנושא את ארוסתו הכונס את יבמתו וכו׳ (סוט׳ ח ד). הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל וכו׳ יכולה

1) קצת גם במשמ׳ אסף.

היא שתאמר אלו אני פסקתי לעצמי אשב עד שילבין דאשי עכשיו שאבא פסק עלי מה אני יכולה לעשות או כ נ ו ס או פטור (כתוב׳ יג ה). שומרת יבם שנפלו לה נכסים וכו׳ קדם הוא וזכה קדמה היא ילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות כ נ ס ה הרי היא כאשתו לכל דבר (שם ח ו-ז). שלא כתב לה אלא על מנת לכ ו נ ס ה (שם ה א). המקדש את האשה על מנת שאין עליה נדרים ונמצאו עליה נדרים אינה מקודשת כ נ ס ה סתם ונמצאו עליה נדרים תצא שלא בכתובה (קדוש׳ ב ה). זה אמר אני קדשתיה וזה אמר אני קדשתיה שניהם נותנים גט ואם רצו אחד נותן גט ואחד כ ו נ ס (שם ג ז). עשה בה מאמר ולא הספיק לכ ו נ ס ה עד שנולד להם אח (תוספתא יבמ׳ ב א). רצה (היבם) לכ נ ו ס לשם תואר כ ו נ ס לשם ממון כ ו נ ס (ירוש׳ שם א ב:). מעשה באמו של ר״א שהיתה דוחקת בו לישאת את בת אחותו וכו׳ אעפ״כ כ נ ס ה ולא הכירה עד שהביאה שתי שערות (שם יג ג). לעולם אינו חייב עד שיכנוס ויבעול ויטעון טענת בתולים (שם כתוב׳ ד כח:). כ ש כ נ ס ה בחזקת בתולה ונמצאת מוכת עץ (שם א כה ג). עד שלא כ נ ס ומ ש כ נ ס לא בעל וגירשה (שם ה כט ד). ה כ ו נ ס את הבתולה פטור (מק״ש) ואת האלמנה חייב (ברכ׳ טז.). שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהא אדם טורח בסעודה ג׳ ימים וכו׳ ובד׳ כ ו נ ס ה ומסכנה ואילך נהגו העם לכ נ ו ס בשלישי ולא מיחו בידם חכמים ובשני לא יכ נ ו ס ואם מחמת האונס מותר (כתוב׳ ג:). אבא שאול אומר ה כ ו נ ס את יבמתו לשם נוי ולשום אישות ולשום דבר אחר כאילו פוגע בערוה (יבמ׳ לט:). בת ישראל פקחית שנתארסה לבהן פקח ולא הספיק לכונסה עד שנתחרש (שם נו.).—ופעו׳ כְּנוּסָה: ארוסה ונשואה שומרת יבם ו כ נ ו ס ה (ירוש׳ סוט׳ ב יח:). — ואמר הפיטן: לקח יונתו תהי זוגתו כלה כ נ ו ס ה יפה בתבל (פזמונ׳ תימני׳, לקח יונתו).—ד) במלאכת הבנין וכדומה, *כָּנַס הכותל וכדומה, עשה שלא ילך בקו ישר עם שאר הבנין אלא יעשה כעין פגימה רחבה: אבל בבקעה מקום שנהגו שלא לגדור אין מחייבין אותו אלא אם רצה כ ו נ ס לתוך שלו ובונה (ב״ב א ב). אין מוציאין זיזין וגזוזטראות לרשות הרבים אלא אם רצה כ ו נ ס לתוך שלו ומוציא (שם ג ח). מי שהיה ביתו סמוך לבית עבודת אלילים ונפל אסור לבנותו כיצד יעשה כונס בתוך שלו ארבע אמות ובונה (ע״ז ג ו). המזבח היה שלשים ושתים על שלשים ושתים עלה אמה ו כ נ ס אמה זה היסוד נמצא שלשים על שלשים עלה אמה ו כ נ ס אמה זה הסובב נמצא כ״ח על עשרים ושמנה (מדות ג א).— ופעו׳ כָּנוּס, כְּנוּסָה: כותל שצידו אחד כ נ ו ס מחבירו ושוה מבפנים ונראה פס מבחוץ (תוספתא ערוב׳ א י). שמואל אמר אפילו היא כ נ ו ס ה כמה רואין אותה כאילו היא יוצא׳ (ירוש׳ סוכ׳ א נב.).

—פע׳, כִּנֵּס, כִּנַּסְתִּי יְכַנֵּס,—כמו קל, במשמ׳ קִבֵּץ: הנני קבץ אתכם אל תוך ירושלם קבצת כסף ונחשת וברזל וכו׳ וְכִנַּסְתִּי אתכם ונפחתי עליכם באש עברתי ונתכתם בתוכה (יחזק׳ כב יט-כא). וְכִנַּסְתִּים (את ישראל) אל אדמתם ולא אותיר עוד מהם שם (שם לט כח). בונה ירושלם יי׳ נדחי ישראל יְכַנֵּס (תהל׳ קמז ב).—ובתו״מ: הלל הזקן אומר בשעת ה מ כ נ ס י ן פזר ובשעת המפזרין כ נ ס (תוספתא ברכ׳ ז כד). האלל ש כ י נ ס ו ויש בו בזית (שם חול׳ ח טו). מעשה באדם אחד ש כ י נ ס מעות לעלות לרגל ובא ספדן ועמד על פתח ביתו ונטלתן אשתו ונתנתן לו (מו״ק ח.). דם דגים ש כ י נ ס ו (בתוך הכלי) אסור (כרית׳ כא:). ויאמר לאברם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך ידוע שאני מפזרן תדע שאני מ כ נ ס ן ידוע שאני ממשכנן תדע שאני פורקן (מד״ר ברא׳ מד). אמר ר׳ לוי באותה שעה כ י נ ס קרח עדתו ואמר להם הרביתם עלינו משוי יותר משעבוד מצרים (שם במד׳ יח). מעשה במונבז המלך שהיה מבזבז ממונו לעניים שלחו לו אחיו ואמרו לו מה ש כ י נ ס ו אבותיך אתה מבזבז אמר להם אבותי כ י נ ס ו (אוצרות) בעולם הזה ואני כ י נ ס ת י במצות (פסיק׳ רבתי כה). הרי כ י נ ס (נבוכדנצר) כל הלשונות (אגד׳ ברא׳ ז). — ובמשמ׳ הפר: ואם נרצה לדעת תשבורת הקטומה הזאת תכ נ ס ראשה עם תושבתה (ר״א בר״ח הנשיא, המשיחה והתשבור׳ ב עח).—וכִנֵּס אשה, כמו כָּנַס במשמ׳ נשא: מי שקדש אחת משתי אחיות וכו׳ מת (ולו שני אחים) וכו׳ אחד חולץ ואחד מיכם קדמו וכִנְּסוּ[1]) אין מוציאין מידם (יבמ׳ ב ו). גרש אחד מבעלי אחיות את אשתו ומת נשוי נכרית וְכִנְּסָהּ[1]) המגרש (שם ג ז).

—התפ׳, הִתְכַּנֵּס,—א) הצטמצם, התכוץ הגוף וכדומה יחד, ההפך מן השתרע, sich zusammenziehen; se contracter; to conartct o. s.: כי קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה כְּהִתְכַּנֵּס (ישע׳ כח כ). —ובמשנה: היתה (המחיה) עגולה או ארוכה ונעשית מרובעת מן הצד ונעשית מבוצרת מפוזרת ו נ ת כ נ ס ה ובא השחין ונכנס בתוכה (נגע׳ ו).—ב) *נתאסף: הגיע זמן המשמר

—[1]) כך מנק׳ במשנ׳ מנקד׳ דפוס ליבורנו.

לעלות כהנים ולוים עולים לירושלם וישראל שבאותו משמר מתכנסין לעריהן וקוראין במעשה בראשית (תעני׳ ד ב). כיצד מעלין את הבכורים כל העירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד ולנין ברחובה של עיר וכו׳ (ביכור׳ ג ב). וכן אתה מוצא שאין הגליות מתכנסות אלא בשכר אמנה (מכי׳ בשלח ב ו). והלא אם מתכנסים כל באי העולם לבראות יתוש אחד וכו׳ אינן יכולים לבראותו (ספרי דבר׳ לב). שהיו אומות ומלכים מתכנסות ובאים לפרגמטיא של א״י (שם שנד). מקום שאין נכנסין בשני ובחמישי הואיל ומתכנסין בה לא יתכנסו אלא בזמנה (תוספתא מגי׳ א ג). אורחין נכנסין ויושבין על הספסלין ועל הקתדריות עד שכולן מתכנסין (ירוש׳ ברכ׳ ו י ד). ערב שבת היתה ונתכנסו כל העיירות להספידו (שם כלא׳ ט לב:). היו אילו ואילו מתכנסין לבית דין הגדול שבלשכת הגזית (שם סנה׳ א יט ג). אם מתכנסין הן כל באי העולם אינן יכולין לבראות יתוש אחד ולזרוק בו נשמה (שם ז כה ד). אמר ר״ש בן לקיש אם יאמר לי אדם שיש דברי הימים בבבל הרי אני הולך ומביאו משם ועכשיו אם מתכנסין הם כל רבותינו אין יכולין הן להביאו משם (שם י כח.). אנשי משמר היו מתפללין על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון ואנשי מעמד מתכנסין לבהכ״נ ויושבין (בבלי תעני׳ כז:). ר׳ יהודה אומר נתכנסו בהמה חיה ועוף לתבוע דמו של הבל (מד״ר בראש׳ כב). למלך שהיה נשוי למטרונה ילדה ממנו בן ראשון וגרשה שני וגרשה שלישי וגרשה וכיון שילדה ממנו בן עשירי נתכנסו כולם ואמרו לו השמע לנו שאין את מגרש את אמנו מעתה (שם נו). אמר ר׳ שמואל בשלשה מקומות נתכנסו אומות העולם לעשות מלחמה עם בני יעקב ולא הניח להם הקב״ה (שם פא). נתכנסו כל ישראל אצל משה אמרו לו בבקשה ממך האכילנו מפסחך (שם שמות יט). שאם מתכנסין כל אומות העולם ואומרין אנו מוכרים כל ממונינו ועושים את התורה וכו׳ (שם במד׳ ב). א״ר יוחנן כשמתכנסין מלאכי השרת לפני הקב״ה לומר אימתי ר״ה אימתי יוה״כ הקב״ה אומר להם לי מה אתם שואלים (שם דבר׳ ב). וכשהיה (רבי) מבקש ליכנס לדרוש היה אומר ראו אם נתכנסו כל הקהל (שם ז). בשלפי השמד נתכנסו רבותינו לאושא (שם שה״ש, סמכוני). למקום שישראל מתכנסין בעוה״ז שם הם מתכנסין לעוה״ב לעתיד לבא (שם קהל׳, כל הנחלים). וכיון שהכל מתכנסים ובאים הקב״ה אומר לשמים והארץ מה אתם עומדים וכו׳ אלא שראתה ציון שהגליות מתכנסות וכל ישראל והשמים והארץ שמחים להם (פסיק׳ רבתי לא). וכן דוד נתכנסו עליו צרות (אגד׳ בראש׳ נט).—ומצוי בסהס״א : אם הניחה דבר שידוע כי קנאתו על מנת שאין לבעלה רשות בו או שניתכנס (סכום) בידה מהעדפה שעל ידי הדחק שהיה לה בחייה (תשו׳ הגא׳, הרכבי רסו). מים אינם מתכנסין במקום מדרון אלא נוחלין מעליו (רמב״ם, ת״ת ג ט).

—נפע׳,*נִכְנַס, לְהִכָּנֵס, יִכָּנֵס, לִכְנֹס, ליכנס,— בא מחוץ פנימה, hineingehen; entrer; to enter : מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן (ברכ׳ א א). הגיעו להר הבית אפילו אגריפס המלך נוטל הסל על כתפו ונכנס עד שמגיע לעזרה (ביכור׳ ג ד). הפחות הסגנים והגזברים יוצאים לקראתם לפי כבוד הנכנסים היו יוצאים (שם ג). החמרים שנכנסו לעיר (דמאי ד ז). לא יכנס אדם למרחץ ולא לבורסקי (שבת א ב). פעם אחת לא נכנסו לנטל עד שחשיכה (עירוב׳ ד ב). מי שישב בדרך ועמד וראה והרי הוא סמוך לעיר הואיל ולא היתה כונתו לכך לא יכנס ד״ר מאיר ר׳ יהודה אומר יכנס אמר ר׳ יהודה מעשה היה ונכנס ר׳ טרפון בלא מתכוין (שם ד). מי שיצא חוץ לתחום אפילו אמה אחת לא יכנס (שם יא). הפסח נשחט בשלש כתות וכו׳ נכנסה כת הראשונה נתמלאת העזרה נעלו דלתות העזרה וכו׳ יצתה כת ראשונה ונכנסה כת שניה יצתה שניה נכנסה שלישית (פסח׳ ה ה-ז). ומעשה ושאלו את ר׳ טרפון וכו׳ ונכנס לבית המדרש ושאל ואמרו לו לא יזוזם ממקומם (ביצ׳ ג ה). הביאו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו ונכנס להקטיר קטרת של בין הערבים ולהטיב את הנרות (יומ׳ ז ד). הגבאין שנכנסו לתוך הבית וכו׳ נאמנין לומר לא נגענו (חגי׳ ג ו). בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית (תעני׳ ד ו). השותפין שנדרו הנאה זה מזה אסורין ליכנס לחצר ר״א בן יעקב אומר זה נכנס לתוך שלו וזה נכנס לתוך שלו (נדר׳ ה א). המודר הנאה מחבירו ונכנס לבקרו עומד אבל לא יושב (שם ד ד). הנודר מן העיר מותר ליכנס לתחומה של העיר ואסור ליכנס לעיבורה (שם ז ה). אמר קונם לביתך שאיני נכנס טפת צונן שאיני טועם לך מותר ליכנס לביתו ולשתות ממנו צונן (שם ח ז). קונם לבית זה שאיני נכנס שהכלב רע בתוכו או שהנחש בתוכו (שם ט ג). אם נותנים לך ממון הרבה אי אתה נכנס לע״א שלך ערום (ע״ז ג ד). כל הנכנסין להר

הבית נכנסין דרך ימין ומקיפין ויוצאין דרך שמאל (מדות ב ב). הר הבית מקודש ממנו שאין זבים וזבות נדות ויולדות נכנסים לשם החיל מקודש ממנו שאין ע"א וטמא מת נכנסים לשם עזרת נשים מקודשת ממנו שאין טבול יום נכנס לשם (כלים א ח). התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין (אבות ד טז). למלך שהיה לו שתי גנות זו לפנים מזו מכר הפנימי ובא הלוקח ליכנס לגן הפנימי ולא הניחו השומר (מכי' בשלח ד). אורחין נכנסין ויושבין על גבי ספסלים על גבי קתדראות עד שנכנסו כלם וכו' הבא אחר שלש פרפראות אין לו רשות ליכנס ר' שמעון בן גמליאל אומר זה מנהג גדול היה בירושלם פורסין מטפחת ע"ג פתח כל זמן שהמטפחת פרוסה אורחין נכנסין נסתלקה המטפחת אין רשות לאורחין ליכנס (תוספתא ברכ' ד ח). לא יכנס אדם להר הבית במעות הצרורות לו בסדינו ובאבקו שעל רגליו (שם ז יט). הכל נכנסים (למקדש) לבנות ולתקן ולהוציא את הטומאה (שם כל' ב"ק א יא). מעשה שמתה שפחתו של ר"א ונכנסו תלמידיו לנחמו ולא קיבל נכנס מפניהם להצר ונכנסו אחריו לבית ונכנסו אחריו (ירוש' ברכ' ב ה:). כל מי שאינו נכנס בבית הכנסת בעולם הזה אינו נכנס לבית הכנסת לעתיד לבא (שם ה ח ד). עד שייכנסו לסוכה בתאוה (שם סוכ' ב נג.). נכנס לבקר את החולה ולולבו בידו (שם ג נד.). פעם אחת חלה (ר"י בן בבא) ונכנסו הרופאים אצלו לבקרו אמרו לו אין לך רפואה אלא חלב רותח וכו' וכשביקשו חכמים להיכנס אצלו אמרו היאך אנו יכולין להיכנס והליסטים עמו בבית (שם סוט' ט כד.). והיתה אומרת לו מיכן והילך אתה כבן בית היכנס זבור לך וכיון שהיה נכנס היה שם צרצור מלא יין מן היין העמוני (שם סנה' י כח ד). אמר ר' יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלם להתפלל בא אליהו זכור לטוב וכו' ואמר לי בני מפני מה נכנסת לחורבה זו (ברכ' ג.). אותו היום סלקוהו לשומר הפתח ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס שהיה ר"ג מכריז ואומר כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש (שם כח.). דחק ונכנס אצל המלך (שם לא:). הנכנס לבקר את החולה לא ישב לא ע"ג מטה ולא ע"ג כסא (שבת יב:). ואל תכנס לביתך פתאום כ"ש לבית חבירך (פסח' קיב.). אמר לה ה"ז גיטך על מנת שלא תכנסי לבית הכנסת (יומ' יג:). ארבעה נכנסו בפרדס ואלו הן בן עזאי ובן זומא אחר ור"ע (חג' יד:). אל תפסיעו פסיעה גסה והכנסו חמה לעיר וכו' לעולם יצא אדם בכי טוב ויכנס בכי טוב (תעני' י:). הלכו ועמדו על פתח ביתו (של ר' דוסא) נכנסה שפחתו אמרה לו רבי חכמי ישראל באין אצלך אמר לה יכנסו ונכנסו (יבמ' טז.). אמר משה הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י איכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי (סוט' יד.). שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה (נדר' לב.). מעשה באדם אחד שאמרו לו אשתו תותרנית היא ונכנס אחריה לחורבה לבודקה (ב"ב קמו.). משנכנסו לארץ נאסר להם בשר נחירה (חול' יז.). אמר לו הכנס (למרחץ) ורחוץ ושקול עצמך עד שלא תכנס ומאחר שתכנס (מד"ר ברא' ד). השערים נפתחים בכל שעה וכל מי שהוא מבקש ליכנס יכנס (שם שמות יט). גזר עלי הקב"ה ואני אין לי רשות ליכנס למחיצתך (שם ויקר' כו). כל הנשים של בית אביך כיון שמתעברות שוב אין רואות פני המלך ואני דהקרי נכנסתי כדי שיהא הבן מלובן ומזורז (שם במד' י). כשנכנסתי לספינה פגע בי איש אחד מסכן (שם קהל', בנה לחמך). —נִכְנְסָה האשה, במשמ' נשאה לאיש: מעשה שמתה אשתו של רבי טרפון עד כשהוא בבית הקברות אמר לאחותה היכנסי וגדלי את בני אחותך (ירוש' יבמ' ד ו: ומדר' קהל'). —ובהמה ועוף: מחיצת הקנים אם אין בין קנה להבירו שלשה טפחים כדי שיכנס הגדי (כלא' ד ד). צבי שנכנס לבית ונעל אחד בפניו (שבת יג ו). ליונה שברחה מבן נץ ונכנסה לטרקלין של מלך וכו' נכנס בן נץ אחריה נעל המלך בפניו (מכי' בשלח ב ו). הצביים במרבר הם ישנים אין דרכם ליכנס לישוב בני אדם (מד"ר במד' ח). —ודברים לא בע"ח: הדמאי אין לו חומש ואין לו ביעור ונאכל לאונן ונכנס לירושלם ויוצא (דמאי א ב). מעות נכנסות לירושלם ויוצאות ופירות נכנסין ואינן יוצאים רשב"ג אומר אף הפירות נכנסין ויוצאין (מע"ש ג ה). והדמאי נכנס ויוצא ונפדה (שם ו). מעשר שני שנכנס לירושלם ונטמא (שם ט). כתובה בחזקת יורשי הבעל נכסים הנכנסים והיוצאים עמה בחזקת יורשי האב (כתוב' ח ו). איזו היא חלון המצרית כל שאין ראשו של אדם יכול להכנס לתוכה (ב"ב ג ו). מעשה באשה אחת שבאת לפני אבא אמרה לו נכנסו ידי לאויר כלי חרש (ידים ג א). נשרפו הגלגלים של מטה והיו מוטות ומרכבות רצות ונכנסות בעל כרחן שהיו טעונות כלי כסף

וכלי זהב (מכי' בשלח ב ה). בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו (שבת לד:). כיון שנכנסה חכמה באדם נכנסה עמו ערמומית (סוט' כא:). (הירח נפגם ונקטן) על ידי שנכנס בתחומו של חבירו (מד"ר בראש' ו).—דבר פלוני נִכְנַס בתוך דבר פלוני, הוא מפסיק בין שני חלקי דבר פלוני: היה ראש תור חטים נכנס בתוך של שעורים (כלא' ב ז). היה ראש תור ירק נכנס לתוך שדה ירק אחר (שם ג ג).— ובחכמת הטבע, *הִכָּנֵס גשם בגשם, שכן בחלל שתפס גשם זולתו בה בעת יחד אתו: אם היה הרקות נמצא היה מתחייב אפשרות הכנס גשם בגשם אבל הכנס גשם בגשם הוא נמנע שאם לא, היה אפשר שיכנס העולם בגרגיר חרדל (ר"ת קרקש, אור ה' א א א). — ודבר מפשט, התערב בתוכו: אי אפשר שיכנס בו הכזב בשום פנים (עקרים א יח). —*נִכְנַס לתוך דברי פלוני, הפסיק דבריו פתאם: חכם אינו מדבר לפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמניין ואינו נכנס לתוך דברי חבירו (אבות ה ז). ר"ש בן יוחי אומר מה ת"ל שמעו נא דברי אלא שבקשו (אהרן ומרים) ליכנס לתוך דברי המקום אמר להם המקום המתינו לי עד שאדרוש ק"ו שלא יהיה אדם נכנס לתוך דברי חבירו (ספרי במד' קג).—*נִכְנַס לרשות פלוני, התחיל פלוני להיות שולט בו: הבעל עד שלא תכנס לרשותו אומר לה כל נדרים שנדרת עד שלא תכנסי לרשותי הרי הן מופרין שמשתכנס לרשותו אינו יכול להפר (נדר' י ד). אין הבעל מפר עד שתכנס לרשותו (שם ה).—*נִכְנַס תחת פלוני, נהיה הוא החַיָּב במקום פלוני: הניחה (את הבהמה) בחמה או שמסרה לחרש שוטה וקטן ויצאה והזיקה חייב מסרה לרועה נכנס רועה תחתיו (ב"ק ו ב).—*נכנס לשבת, ליו"ט, התחיל את השבת, היו"ט: (ולמה אינו אוכל בע"ש ביום) כדי שייכנס לשבת בתאוה (ירוש' פסח' ט לז:). הבא ממדינת הים ומבית השבייה והיוצא מבית האסורין וכו' (מותרים להסתפר במועד) שלא ייכנסו לרגל מנוולין (שם מו"ק ג פא ג). אנשי משמר ואנשי מעמד אסורין מלספר ומלכבס ובחמשי מותרין מפני כבוד השבת וכו' שלא ייכנסו לשבתן מנוולין (שם תענ' ב סה ד). לא יאכל אדם בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה כדי שיכנס לשבת כשהוא תאוה (בבלי פסח' לט:).—*נִכְנַס לגדולה, לזקנה, לחולי, הגיע לזה: הוא הושע עד שלא נכנס לגדולה הוא הושע משנכנס לגדולה וכו' הן הן עד שלא נכנסו לגדולה הן הן משנכנסו לגדולה (תוספתא ברכ' א יו). אם בא לידי חולי או נכנס לידי זקנה או למידה של יסורין ואינו יוכל לעשות מלאכה הרי הוא מת ברעב (ירוש' קדוש' ד סו ד). שאם יכנס אדם לידי חולי או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו יכול לעשות במלאכתו ה"ז מת ברעב (סופרים טו א). —ונִכְנַס לצרה: אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולמים כל צרה שהייתי נכנס לה אתה הייתה מרחיבה לי נכנסתי לצרתה של בת שבע ונתת לי את שלמה נכנסתי לצרתן של ישראל ונתתה לי את ביהמ"ק (ירוש' תענ' ב סה ד).—והזמן, החֹדֶש, התחיל: משנכנס אב ממעטין בשמחה (תענ' ד ו). משנכנס אדר מרבין בשמחה (גמ' שם כט.).—ובסהמ"א: בעבור שיפול להם פסח קודם הכנס פרק האביב כפי חשבונם (כוזרי ד כט). —הִפְעִ', *הִכְנִיס,—עשה שיִכָּנֵס, בהמשמ' שמשמש בהן הנפעל, בכל מקום לפי ענינו: היה עובר בשוק ואמר טלו לכם תאנים אוכלין ופטורין לפיכך אם הכניסו לבתיהן מתקנים ודאי (אם אמר) טלו והכניסו לבתיכם לא יאכלו מהם עראי לפיכך אם הכניסו לבתיהם אינן מתקנין אלא דמאי (מעשר' ב ה). פשט בעל הבית את ידו לחוץ ונתן לתוך ידו של עני או שנטל מתוכה והכניס (שבת א א). לא יקשור גמלים זה בזה וימשוך אבל מכניס חבלים לתוך ידו וימשוך (שם ה ג). אנשי חצר ששכח אחד מהן ולא עירב ביתו אסור מלהכניס ומלהוציא לו (עירוב' ו ו). המוצא תפלין (בשדה) מכניסן זוג זוג (שם י א). כל מקום שאין מכניסין בו חמץ אין צריך בדיקה (פסח' א א). מכניס אדם פירותיו מפני הגנבים (מו"ק ב ג). מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים אמר להם צאו והכניסו תנורי פסחים בשביל שלא ימוקו (תענ' ג ח). הקדר שהכניס קדרותיו לחצר בעל הבית שלא ברשות (ב"ק ה ב). הכניס שורו לחצר בעל הבית שלא ברשות (שם ג). הכניס תרנגולין לתוך הבית וכו' הרי זו חזקה (ב"ב ג ה). כיצד בודקין את העדים היו מכניסין אותן ומאיימין עליהן וכו' גמרו את הדבר היו מכניסין אותן (את בעלי הדין) הגדול שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב (סנה' ג ו-ז). מי שלקה ושנה בית דין מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורין עד שכריסו מתבקעת (שם ט ה). ומעשה באחד שנדר מבת אחותו הנייה והכניסוה לבית ר' ישמעאל וייפוה וכו' (נדר' ט י). אם מתכנסים באי העולם לבראות יתוש אחד ולהכניס בו נשמה אינן יכולים לבראותו (ספרי דבר' לב). שאם

היה הוא ילד והיא זקנה וכו׳ ועמד ואמר שישאנה לו אומרים לו כלך אצל כמותך למה לך להכניס קטטה לביתך (שם רל). יה״ר מלפניך ה׳ אלהינו שתכניסני לכרך זה לשלום נכנס לשלום אומר מודה אני לפניך שהכנסתני לשלום (תוספתא ברכ׳ ז יו). ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו והעומדין אומרין כשם שהכנסתו לברית כן תכניסהו לתורה ולחופה (שם שם יב). אין דרך בני אדם להיות מכניסין בצלים בין הירק (ירוש׳ פאה ג יז). הרוצה להכניס מאה תאנים מתוקנות לתוך ביתו (שם דמאי ז כו ג). אמר להם רב חסדא למה אתם מכניסין עצמיכם לספק הזה (שם חלה א נז ג). אמרו לו הרי מאתים זוז נתונין לך במתנה ושלוחיך יבאו וילקו אתה למה הכנסתה עצמך לספק (שם ר״ה ב נח). הרי אתם מכניסין את ראשי בין שני ההרים הגבוהים (שם יבמ׳ א ג). בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה (שבת לא). אמר רב יהודה מכניס אדם מלא קופתו עפר ועושה בה כל צורכו (שם נ). אין מחייבין אותו להכניס ידו לחורין ולסדקין לבדוק (פסח׳ ח). מת אביו של חתן או אמו של כלה מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה (כתוב׳ ג:). כל המכניס את בנו (ללמוד תורה) פחות מבן שש רץ אחריו ואינו מגיעו (שם נ). התקינו שיהו מושיבין (מלמדי תינוקות) בכל פלך ופלך ומכניסין אותן כבן ט״ז כבן י״ז ומי שהיה רבו כועס עליו מבעיט בו ויצא עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר ומכניסים אותן כבן ו׳ כבן ז׳ (ב״ב כא). בלעתו והוציאתו והכניסתו והקיאתו ויצא מאליו (חול׳ ע). למחר אני מכניס לכם אמה של מים (מד״ר ויקר׳ כו). שאותם מלאכים כשנתראו תחלה לאברהם בדמות עוברי דרך נתראו לו והוא הכניסם לביתו כמנהגו והזמינם לאכול (שם במד׳ י). למלך שכעס על בנו ודחפו והוציאו חוץ לפלטין שלו ונשבע שלא יכניסו לבנו לפלטין מה עשה היתה בנויה וסתרוה וחזר ובנאה והכניסו ונמצא מכניס בנו ומקיים שבועתו (שם קהל׳, גם במדען).—הכניסה האשה לבעלה כך וכך, הביאה לו סכום נדן בנשואיהם: הכניסה לו עבדי מלוג ועבדי צאן ברזל (יבמ׳ ז א). פסקה להכניס לו אלף דינר (כתוב׳ ו ג). הכניסה לו שפחה אחת לא טוחנת ולא אופה (שם ה ד). למלך שארש אשה בת אבות ואמר לשושבינה מה היא מכנסת לי אמר לו שתי מרגליות מעולות (אגד׳ בראש׳ עג).—הכניסה התבואה, הביאה פרי: זתים משיכניסו רביעית לסאה פוצע ואוכל בשדה הכניסו חצי לוג כותש וסך בשדה (שבי׳ ד ט). התלתן משתצמח התבואה והזתים משיכניסו שליש (מעשר׳ א ג). (רוח) צפונית יפה לחטים בשעה שמכניסים שליש וקשה לזתים בשעה שחונטין (ספרי דבר׳ שו).—*הכנים שבת וכדומה, התחילה: וא״ר יוסי יהא חלקי ממכניסי שבת במבריא וממוציאי שבת בצפורי (שבת קיח:).

—פע׳, *כִּנֵּס, מְכַנֵּס, מכונס, שכנסוהו, שקבצוהו, אספוהו: מביאין עצים מן השדה מן המכונס ומן הקרפף אפילו מן המפוזר (ביצ׳ ד ב). ויפוצו אויביך אלו המכונסים וינוסו משנאיך אלו הרודפים (ספרי במד׳ פד). לא נחלקו ב״ש וב״ה על (העצים) המכונסין שבקרפיף שיביאו ועל המפוזרין שבקרפיף ושבשדות שלא יביאו על מה נחלקו על המכונסין שבשדות ועל המפוזרין שבקרפיף (תוספתא יו״ט ג י). חותל שהוא מלא גלעינים אם מכונסות ברובן אם מפוזרות ברוב כל פרידה ופרידה (ירוש׳ שבת א ד:). בעון חלה אין ברכה במכונס ומארה משתלחת בשערים (בבלי שם לב:).

—הפע׳, *הֻכְנַס מֻכְנָס, מוכנס: הגת והמחץ והמשפך של גוים רבי מתיר וחכמים אוסרין ומודה רבי בקנקנים שהן אסורות ומפני מה אלו אסורות ואלו מותרות אלו עשויות למוכנס ואלו עשויות שלא למוכנס (תוספתא ע״ז ח א). — ובמשמ׳ בא: ונשא את עונה הוא מוכנס תחתיה (רש״י במד׳ ל יו).

*כֹּנֶס, ש״ז, — שהמ״פ מן כָּנַס, במשמ׳ כְּנִיסָה, א) כֹּנֶס משקה וכדומה, ביאה פנימה: היו (הכלים נקובים) בכונס משקה (כליס י ח).—ב) כֹּנֶס הרחת וכדומה, הקצה שמכניסים אותו בתוך התבואה: כל שאין כונס שלו (של הרחת) רואה פני החמה (ב״מ קה.).

*כְּנֵסָה, כניסה, ש״נ,—כמו כְּנֶסֶת: כל כְּנֵסָה[1]) שהיא לשם שמים סופה להתקיים (אבות ד יא). — ואמר המשורר: ראו חצי אשר הולך בכפלו, אני המשׁ פעמים רב כגילו, ובי יקנו מתי ספים כספים, בעת נסה כְּנֵסָה[2]) נאספים (ר״ב שרביט הזהב, מריבה נהיתה).—ואמר הפיטן: מקים מעפר דל ואביון מאשפה, כְּנֵסָתְךָ[3]) בל תתן

[1]) כך נקוד במס׳ אבות בסדור תימני בנקוד עליון כ״י בריט׳ מוז׳ 2227 .Or. — [2]) כך נקוד בהוצ׳ כהנא, אך לא נתברר לי ממי הנקוד ואם היה בגוף הכ״י, כנסה או כניסה.—[3]) לא נתברר לי מי הוא המנקד.

לכלה ולחרפה (סדר רע"ג, סליח' יום כ', יבר"אל עמך). אל נשא ארנן בהתעלסה, אומץ עשה אגיד בִּכְנֵסָה, בסוד ברא ביושר אתחברה (רשב"י הבבלי, אל כבא).

*כְּנֵסָה, ש"נ, —קבוץ, צִבּוּר, עדה וכדומה, Gemeinde; Communité; -ty: כן מנהג הלשון במקומות רבים כי כשידבר בל' נקבה ידבר כנגד הכנסה[1]) וכשידבר בל' זכר ידבר כנגד העם (רד"ק ישע' יע יד). וכשמדבר בלשון רבים מדבר כנגד הפרטים וכשמדבר בל' יחיד מדבר כנגד הכלל וכשמדבר בל' נקבה כנגד הכנסה[1]) (שם נא יב). בא הנה עם לשון נקבה כי רצונו על הכנסה[1]) (הוא, ירמ' ח ה). לפי שהמשיל בו כנסת ישראל שהיא בלשון נקבה זכר הזית שהוא משל לה ג"כ בלשון נקבה כאילו זכר הכנסה[1]) ואחר כך שב לדבר בלשון זכר (שם יא טו). והכנסה[1]) נמשלת לאם על דרך כלל והפרטים לבנים (הוא, הוש' ב ד). כלומר שלא תשאר בישראל כנסה[1]) כי יתפזרו בגלות אחד הנה ואחד הנה (שם ד ה). —ובמשמ' בית כנסת: ובעיר בגדד שמנה ועשרים בתי כנסיות ליהודים וכו' וכנסה[1]) גדולה של ראש הגולה מבנין עמודי שיש מכל מיני צבעים מצופים כסף (מסע' ר' בנימין).

*כְּנֵסִיָּה[2]), כְּנֵסִיָּה, ש"נ, מ"ר כְּנֵסִיּוֹת, כְּנֵסִיּוֹת, —קבוץ, אספה, Versamlung; assemblée; gathering: ר' יוחנן הסנדלר אומר כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקיים (אבות ד יא). ר' דוסא בן הרכינס אומר שינה של שחרית ויין של צהרים ושיחת ילדים וישיבת כנסיות[2]) של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם (שם ג י). בשעה שישראל מתפללין אין אתה מוצא שכלן מתפללין כאחד אלא כל כנסיה וכנסיה מתפללת בפני עצמה (מד"ר שמות כא). משל לעבדו של מלך שעשה סעודה והזמין כל בני כנסיותיו ולא הזמין רבו אמר המלך הלואי השוה אותי עבדי לבני כנסיותיו (שם איכ', פתיח'). — ובסהמ"א: עצרת בוגדים כנסיות בוגדים (רד"י ירמ' ט א). מפטיר כנסיות אני (רנמ"ה תוכ' נא). —וכמו כְּנֶסֶת, בית כְּנֶסֶת: ומאחר שכל הכנסיות גומרות כל התפלות המלאך הממונה על התפלות נוטל כל התפלות שהתפללו בכל הכנסיות כולן ועושה אותן עטרות ונותנן בראשו של הקב"ה (מד"ר שמות כא). זו העיר טובה לי מכל המדינות בו אני בונה כנסיה ודר בתוכו (שם במד' א). מצוות שאנחנו חייבים לשמרם וכו' בבית המקדש ולא בשאר הכנסיות כמו זביחת הפסחים (פי' י' הלכי' לנסי בר נח, לקו"ק 10). —ונהגו המחברים החדשים לכנות בשם זה לארצות שאין מלך שליט עליהן אלא הצבור, הקהל, Republik; -lique; -lic: ממשלתם ממשלת כנסיה ומושליהם ימשלו בם בממשלה רפויה (בבי"ע ב, באמריקא). עם פרא הבלתי נודע לנו היטב תחת ממשלת כנסיה פראים אכזריים וחומסים (שם, אפריקי' התיכונה). ממשלת ההפשיות או כנסיות אשר אין להם מלך שוטר ומושל כי אם יתנהגו ע"י ראשים רבים אשר יתועדו מכל עיר ופלך אל מקום אחד להתיעץ (רא"ש למוד' א י). כנסית שווייץ בכללה תחלק לי"ג פלכים או כנסיות קטנות אשר המה בעלי ברית יחד לעזור אחד את רעו לטובת כלל הכנסיה הן למלחמה הן לשלום (שם). בעת ההיא הגיעה השמועה על דבר ברית האון אשר השתפלה כנסית אמריקה לכרות עם בריטניה וכו' ומי האמין לשמועה כי תהפוך הכנסיה הזאת את שטתה לשים בריח ודלתים לפני מסחרה (מא"ג, דביר ב, מכת' מסת' ז). —ובזמן האחרון כנו בשם זה לאספה גדולה של מורשי הצבור או חברות שנועדים למקום אחד לדון בשאלות מיוחדות, Kongress; congrès: הכנסיה הציונית, כנסית באי כח הממשלות, וכדומה.

*כְּנֶסֶת, ש"נ, מ"ר כְּנֵסִיּוֹת, —א) אספה, וְהַכְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה, אספת גדולי חכמי ישראל בראשית בית השני שסדרו את עניני הצבור בזמן ההוא ותקנו תקנות והלכות בחיי ישראל: משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה (אבות א א). שמעון הצדיק היה משירי אנשי כנסת הגדולה (שם ב). וכיון שעמדו אנשי כנסת הגדולה החזירו הגדולה ליושנה (ירוש' ברכ' ז יא ג). אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות (בבלי שם לג.). למה נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה (יומ' סט:). אנשי כנסת הגדולה כתבו יחזקאל ושנים עשר דניאל ומגלת אסתר (ב"ב יה.). — ב) מקום שמתאספים שם להתפלל, Synagoge: חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן והסגן נותנו לכהן גדול (יומ' ז א, סוט' ז ז). בכור שנסמית עינו שנקטעה ידו שנשברה רגלו

---

1) מהכתיב חסר י נראה כי הוא קרא כְּנֵסָה ולא כִּנֵּסָה.

2) כך נקוד במס' אבות בסדור תימ' בנקוד עליון כ"י בריט' מוז' Or.2227. —[2]) כך בסדור תימ' כ"י בריט"ם וכן במשנ' עם גוף פרוש הערבי להרמב"ם, ובנוסח' הדפו' בתי כנסיות.

הרי זה ישחט על פי שלשה בני הכנסת (בכור׳ ה ס). וכולן טהורין לבני הכנסת וטמאין לתרומה (זבים ג ב). מעשה בר׳ מאיר שקראה (את המגלה) של טיבעין מיושב והיו בני הכנסת יושבין (תוספתא מגי׳ ב ה). ר׳ יוסי אומר בני הכנסת לא יקחו את הרחבה (שם ג א). כל כהן שעומד בכנסת ואינו נושא את כפיו עובר בעשה (ירוש׳ נזיר׳ ז נו.). לא מצא בת גדולי הדור ישא בת ראשי כנסיות לא מצא בת ראשי כנסיות ישא בת גבאי צדקה (פסח׳ מט:). הכנסת הזו (מתפללת) תחלה ואח״כ הכנסת האחרת (מד״ר שמות כא). הוא יברך את כל אחינו ואחיותינו בני ישראל הבאים בכנסיות לתפלה ולצדקה (סדר רע״ג, תפל׳ ר״ח מו ח). —וגם "מקום שמלמדים שם ילדים: כנסת שמלמדין בה הנערים קורין אותה בלעז אשקולא (ערוך, ערך אסכולא). — ועם המלה בית, בֵּית כְּנֶסֶת, עי׳ בית, והוסיפה: וכשהוא (הגֵר) בבית הכנסת אומר אלהי אבותיכם (ביכור׳ א ד). אין מוכרין בית הכנסת אלא על תנאי שאם ירצו יחזירוהו (מגי׳ ג ב). כל העם מוליכין את לולביהן לבית הכנסת (סוכ׳ ג יג). קונם לבית זה שאיני נכנס ונעשה בית הכנסת אמר אלו הייתי יודע שהוא נעשה בית הכנסת לא הייתי נודר (נדר׳ ט ב). כל עשרה בני אדם שנכנסין לבית הכנסת שכינה עמהם (מכי׳ יתרו יא). הנכנס לבית הכנסת ומצאן שקראו הצייה (של המגלה) וגמר עמהן (תוספתא מגי׳ ב ג). גוי שהקדיש קורה לבית הכנסת וכתוב עליה לשם בודקין אותו אם אמר לשום הקדש נדרתי גונזין אותו ואם אמר לשום בית הכנסת נדרתי גורדין את מקום השם (שם ג ה). המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא רשע וכו׳ רב חונה אמר כל מי שאינו נכנס בבית הכנסת בעולם הזה אינו נכנס לבית הכנסת לעתיד לבא (ירוש׳ ברכ׳ ס ח ד). משהוא יודע לענות אמן בבית הכנסת (שם בבי׳ ד לה ג). נהגו הרבים לקרותה (את המגלה) בבית הכנסת (שם מגי׳ ב עג:). מהו ליקח אבנים מבית הכנסת זו ולבנות בבית הכנסת אחרת (שם ג עג ד). אנטונינוס עשה מנורה לבית הכנסת שמע רבי ואמר ברוך אלהים אשר נתן בלבו לעשות מנורה לבית הכנסת (שם שם עד.). אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת (בבלי ברכ׳ ו.). בית הכנסת של כפרים, בית הכנסת של כרכין (מגי׳ כו.). הקב״ה מקפץ מבית הכנסת זה לבהכ״נ זה מבית מדרש זה לבית מדרש זה כל כך למה כדי לברך ישראל (מד״ר שה״ש, דומה דודי). —ומ״ר: מדליקין שמן שרפה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (תרומ׳ יא י). בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש (תוספתא מגי׳ ג ז). אמר דוד אזכה שיהו דברי נאמרין על שמי בבתי כניסיות ובבתי מדרשות (ירוש׳ ברכ׳ ב ד:). איכן הוא (הקב״ה) מצוי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (שם ה ח ד). עתידין הן חבירין להתייגע מבתי כניסיות לבתי מדרשות (שם בבי׳ ד לה ג). ארבע מאות ושמנים בתי כניסיות היו בירושלם (שם מגי׳ ג עג ד). אם אין רוח הקודש אין בתי כניסיות ובתי מדרשות כביכול אין הקב״ה משרה שכינתו על ישראל (שם סנה׳ י כח:). בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמיה הגדול מבורך הקב״ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו (בבלי ברכ׳ ג.). אמר לו הקב״ה (לאברהם) שב אתה סימן לבניך מה אתה יושב ושכינה עומדת כך בניך יושבין ושכינה עומדת על גבן כשישראל נכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וקורין קריאת שמע והן יושבין לכבודי ואני על גבן (מד״ר בראש׳ מח). (כתוב) ותלך לדרוש את יי׳ וכי בתי כנסיות ובתי מדרשות היו באותן הימים (שם סג). היה אחז סבור וכו׳ אם אין זקנים אין תורה אם אין תורה אין בתי כנסיות ובתי מדרשות אם אין בתי כנסיות ומדרשות אין הקב״ה משרה שכינתו בעולם מה עשה עמד ונעל כל בתי כנסיות ומדרשות שלא להתעסק בתורה (שם אסתר א). — ואמר הפיטן: ושימני מבני העולם הבא מן המשכימים והמעריבים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות אשר להם עוז בך (תפל׳ רסע״ג, ה׳ שפתי). —ובית כנסת של עכו״ם: (המוצא מעות) בבתי כנסיות של עכו״ם (ב״מ כד.). —*כְּנֶסֶת ישראל, האמה הישראלית: אמר ר״ל אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע אדם נושא אשה על אשתו ראשונה זוכר מעשה הראשונה אתה עזבתני ושכחתני (ברכ׳ לב:). כנסת ישראל (נמשלה) ליונה וכו׳ מה יונה כנפיה מגינות עליה אף ישראל מצות מגינות עליהן (שבת מט.). אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע שמוני בניך כחולדה זו הגרה בעיקרי בתים (פסח׳ קיח:). אמרה כנסת ישראל רבש״ע אימת אני אהובה לפניך בזמן שתשמע קול תחנוני (שם). אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע אע״פ שדלה אני במצות לך אני ולי נאה להושיע (שם). אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבונו של עולם החזק לי טובה שהודעתיך בעולם (מנח׳ נג.). אמרה שבת לפני הקב״ה רבש״ע לכולן יש

בן זוג ולי אין בן זוג אמר לה הקב"ה כ נ ס ת ישראל היא בן זוגך וכיון שעמדו ישראל לפני הר סיני אמר להם הקב"ה זכרו הדבר שאמרתי לשבת כ נ ס ת ישראל היא בן זוגך (מד"ר בראש׳ יא). נמשלה כ נ ס ת ישראל לכלה (פסיק׳ רבתי לו).

כנע[1]), ממנו כנע, ואולי כנעה, °הכנעה, °כניעה, °כניעות.

כנע, — קל לא נמצא.

—נפע׳, נכנע, נכנעו, הכנע, הכנעו, תכנע, יכנע, יכנעו, יכנעו,—נכנע לפני פלוני, מפני פלוני, מלפני פלוני, קבל על עצמו מרותו ושלטונו של פלוני, עם לפני אויב וכדומה, sich unterwerfen ; se soumettre ; to submit o. s. : ויכנע מדין לפני בני ישראל ולא יספו לשאת ראשם (שופט׳ ח כח). ויכם (יפתח את בני עמון) מערוער ועד בואך מנית וכו׳ מכה גדולה מאד ויכנעו בני עמון מפני בני ישראל (שם יא לג).— ויחיד לפני גדול ממנו וכדומה, השפיל עצמו : ויהי דבר יי׳ אל אליהו התשבי לאמר הראית כי נכנע אחאב מלפני יען כי נכנע מפני לא אבי הרעה בימיו (מ"א כא כח-כט). יען רך לבבך ותכנע מפני יי׳ בשמעך אשר דברתי על המקום הזה ועל ישביו וכו׳ ותקרע את בגדיך ותבכה לפני (מ"ב כב יט). ויעש (צדקיהו) הרע בעיני יי׳ אלהיו לא נכנע מלפני ירמיהו הנביא מפי יי׳ (דהי"ב לו יב). וכהצר לו חלה את פני יי׳ אלהיו ויכנע מאד מלפני אלהי אבתיו (שם לג יב).—ונכנע תחת ידו של פלוני : ותכנע מואב ביום ההוא תחת יד ישראל (שופט׳ ג ל). וילחצום אויביהם ויכנעו תחת ידם (תהל׳ קו מב). —ונכנע סתם : ויכנעו הפלשתים ולא יספו עוד לבוא בגבול ישראל (ש"א ז יג). ובראות יי׳ כי נכנעו היה דבר יי׳ אל שמעיה לאמר נכנעו לא אשחיתם (דהי"ב יב ז). אך אנשים מאשר ומנשה ומזבלון נכנעו ויבאו לירושלם (שם ל יא). ולא נכנע מלפני יי׳ כהכנע מנשה אביו (שם לג כג). והעמיד האשרים והפסלים לפני הכנעו (שם יט). ובהכנעו שב ממנו אף יי׳ (שם יב יב). ויכנע יחזקיהו בגבה לבו (שם לב כו). ויכנעו שרי ישראל והמלך ויאמרו צדיק יי׳ (שם יב ו). ויכנעו בני ישראל בעת ההיא (שם יג יח). ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם (שם ז יד). ויהי אחרי כן ותעמד מלחמה בגזר עם פלשתים אז הכה סבכי החשתי את ספי מילדי הרפא ויכנעו (דהי"א כ ד).—ולבבו נכנע : אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אתם בארץ איביהם או אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם (ויקר׳ כו מא).—ואמר בן סירא : אל תסרב על האמת ועל אולתך ה י כ נ ע (כ"ס גני׳ ד כה).—ובתלמ׳ : הזידים נ כ נ ע י ן והצדיקים שמחים (ירוש׳ ברכ׳ ב ה.).

—הפע׳, הכניע, הכנעתי, עת׳ אכניע, תכניע, ויכנע, ותכנע, הכניעהו, אכניעם, יכניעם,—עשה שיכנע, unterwerfen ; soumettre ; submit : ויכנע אלהים ביום ההוא את יבין מלך כנען לפני בני ישראל (שופט׳ ד כג). הוא ישמידם (את הגוים יושבי הארץ) והוא יכניעם לפניך והורשתם והאבדתם מהר (דבר׳ ט ג). ויך דוד את פלשתים ויכניעם (ש"ב ח א). כי הכניע יי׳ את יהודה בעבור אחז מלך ישראל (דהי"ב כח יט). והכנעתי את כל אויביך (דהי"א יז י). לו עמי שמע לי וכו׳ כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי (תהל׳ פא יד-יה). ויבאו הבנים ויירשו את הארץ ותכנע לפניהם את ישבי הארץ הכנענים ותתנם בידם (נחמ׳ ט כד).—ואת פלוני, השפילו : ראה כל גאה הכניעהו והדך רשעים תחתם (איוב מ יב).—ובתלמ׳ : שופטינו בצדק שרטתנו בצדק ה כ נ ע קמינו ה כ נ ע ת ה קמינו (ירוש׳ ברכ׳ ב ד ד).—ואת לבו של פלוני : ויכנע בעמל לבם כשלו ואין עזר (תהל׳ קז יב).—וגם דבר מפשט, הכניע את שאונו של פלוני וכדומה: כחרב בציון שאון זרים תכניע (ישע׳ כה ה).

—פעו׳, °כנוע : והשפילהו והכניעהו עם כל יועציו ויהיה כ נ ו ע וכבוש לפני בקשתי (יוסיפון, פרק ד). והאיש משה ענו מאד ושתק והיה כ נ ו ע בלבו (הרוקח, שרש ענוה).

—הפע׳, °הכנע, הכנעה, הוכנעה,—כמו נכנע : ותהיה בוש ממעשיך איך תשוב לו הנפש כאשר נתנה לך אילו ה ו כ נ ע ה והושפלה לשמים (הרוקח, שרש ענוה).

כנעה[1]), ש"נ, בכנ׳ כנעתך,—א) סחורה, רכוש, Habe, Ware ; effets, marchandise ; effects, goods : אספי מארץ כנעתך[2]) יושבתי במצור כי כה אמר יי׳ הנני קולע את יושבי הארץ בפעם הזאת והצרתי להם (ירמ׳ י יז-יח).—ב) °כמו כניעה[3]) : אלי וצור ישועתי,

---

[1]) בערב׳ קנע a), וגם כנע b).

a) قنع b) كنع

---

[1]) לא נתברר מקור מלה זו, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) ת"י : סחורתיך, ונראה כי ראה בשם זה שם נגזר מן כ נ ע ן במשמ׳ סוחר. וכן רש"י, וכן רבים מהחדשים, אבל זה דחוק.—[3]) כך פרש מנחם השם כנעה שבכתוב, וכן ריב"ג, אמר וז"ל : צ׳מי צ׳עתכ ואנחטאטכ אכת׳ר מנ אנחטאט אלארצ׳, ע"כ,— ובעבר׳ : כנסי כנעתך ושפלותך

אליך קראתי מבור כ נ ע ת י, בקראי ענני יום אשפוך לפניך לבבי ודמעתי (רבכ"ג, כתר' יוה"כ, אלהים אלי אתה). —ואמר המליץ: כנעה תמ"ט בעליה מפי אריה ומקל מפי כלב (אסף כה ד).

כְּנַעַן, ש"ז,—שם העם מבני שם שישב בארץ ישראל לפנים ובפרט בערי צור וצידון, והצטינו בפרט במסחר והיו ידועים קצת לרמאים: כְּנַעַן בידו מאזני מרמה לעשק אהב (הוש' יב ח).— שְׂפַת כְּנַעַן, הלשון שדברו הכנענים, דומה ללשון העברית: ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כְּנַעַן (ישע' יט יח).— ובסהמ"א השתמשו בכנוי ל ש ו ן כ נ ע ן ללשון עמי הסלוים: פלצא בלשון כ נ ע ן (רגמ"ה חול' נד.). בלשון אשכנז ובלשון כ נ ע ן (רש"י דבר' ג ט). מה שקורים בלשון כנען בילחא (אור זרוע, הלכ' ע"ש לא).

כְּנַעֲנִי, שת"ז, לנק' כְּנַעֲנִית, מ"ר כְּנַעֲנִים, בכנ' כְּנַעֲנֶיהָ, —א) אחד מעם כנען: איש כְּנַעֲנִי (בראש' לח ב). ושאול בן הַכְּנַעֲנִית (שם מו י).—ב) סוחר, תגר, Händler marchand; merchant: מי יעץ זאת על צר המעטירה אשר סחריה שרים כְּנַעֲנֶיהָ נכבדי ארץ (ישע' כג ח). ולא יהיה כנעני עוד בבית יי' צבאות ביום ההוא (זכר' יד כא). סדין עשתה ותמכר וחגור נתנה לַכְּנַעֲנִי (משלי לא כד). יכרו עליו חברים יחצוהו בין כְּנַעֲנִים (איוב מ ל). —ואמר המשורר: אדמה ליצורים שוק וכלם בעלי חנות, ויש נוכל ב כ נ ע נ י ם ויש עושה באמנות, ויש אציל ומום אין בו לבד דלות ומסכנות (ר"ש הנגיד, בן משלי א נו).

א. **כנת**, ממנו כָּנָף, א.כנף.

כָּנָף, ש"נ, סמי' כְּנַף, בכנ' כְּנָפִי, כְּנָפְךָ, כְּנָפוֹ, מ"ז כְּנָפַיִם, סמי' כַּנְפֵי, בכנ' כְּנָפֶיךָ, כְּנָפָיו, כְּנָפֶיהָ, כַּנְפֵיהֶם, מ"ר כְּנָפוֹת,—א) כְּנַף העוף וכדומה, האבר שבו יעוף העוף, Flügel; aile; wing: ויברא אלהים את התנינם הגדלים וכו' ואת כל עוף כָּנָף למינהו (בראש' א כא). וכל העוף למינהו כל צפור כל כָּנָף (שם ז יד). ובאסף ביצים עזבות כל הארץ אני אספתי ולא היה (עוף) נדד כָּנָף ופצה פה ומצפצף (ישע' י יד). ויהי נשר אחד גדול גדול כְּנָפַיִם ורב נוצה (יחזק' יז ז). הנשר הגדול גדול הַכְּנָפַיִם ארך האבר מלא הנוצה אשר לו הרקמה (שם ג). כַּנְפֵי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ (תהל' סח יד). ואם מן העוף עלה קרבנו ליי' והקריב מ... התרי... וגו' ו...סע אתו בכנפיו לא יבדיל (וי' א יד-יז). כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף יפרש כְּנָפָיו יקחהו ישאהו על אברתו (דבר' לב יא). הנה כנשר ידאה ופרש כְּנָפָיו אל מואב (ירמ' מח מ). המבינתך יאבר נץ יפרש כְּנָפָו[1] לתימן (איוב לט כו). כְּנַף-רננים נעלסה אם אברה חסידה ונצה (שם יג). — ובתו"מ: נשתברו רגליה נמרטו כ נ פ י ה (חול' ג ד). מה נשתנה כ נ ף העוז מכל הכנפים (כליס יז יד). יונה כנפיה מגינות עליה (שבת מט.). ותרנגולת היתה לו לר"ש בן חלפתא שניטלה נוצה שלה והניחה בתנור וטלה עליה במטלית של טרסיים וגידלה כ נ פ י י ם האחרונים יותר מן הראשונים (חול' נז:). נוח להן לבריות להגדיל להן כ נ פ י ם ולפרוח באויר ואל ימסרו וישתעבדו תחת יד מלך חנף (מד"ר אסת' א). אפילו מתכנשין כל באי עולם להלבין כ נ ף אחד מן העורב אינן יכולין (שם שה"ש, רמ"ו כתם).—ושל ארבה, הגב וכדומה: ובחגבים כל שיש לו ארבע רגלים וארבע כ נ פ י ם וקרסוליו ו כ נ פ י ו חופין את רובו (חול' ג ז). ארבה והסיל אפילו לא נראה בארץ ישראל אלא כ נ ף אחד מתריעין עליהן (תענ' כב.). — ובהרחבה גם הרגלים בבעלי חיים, וראשי כ נ פ י ם: כל הנאכל בשור הגדול יאכל בגדי הרך וראשי כנפים והסחוסים (פסח' ז יא). —בַּעַל כָּנָף, בַּעַל כְּנָפַיִם, כנוי לעוף: כי חנם מזרה הרשת בעיני כל בעל כָּנָף (משלי א יז). כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל הַכְּנָפַיִם יגיד דבר (קהל' י כ).— —ובדברים לא בע"ח או דמיונ' שיש להם צורת עוף וכנף: והיו הכרבים פרשי כְנָפַיִם למעלה סככים בְּכַנְפֵיהֶם על הכפרת (שמות כה כ). ויפרשו את כַּנְפֵי הכרבים ותגע כְּנַף האחד בקיר וּכְנַף הכרוב השני נגעת בקיר השני וְכַנְפֵיהֶם אל תוך הבית נגעת כָּנָף אל כָּנָף (מ"א ו כז). וארבעה פנים לאחת (החיות שראה יחזקאל במרכבה) וארבע כְּנָפַיִם לאחת להם וכו' וידו[2] אדם מתחת כַּנְפֵיהֶם וכו' וְכַנְפֵיהֶם פרדות מלמעלה (יחזק' א ו-יא). ואשמע את קול כַּנְפֵיהֶם כקול מים רבים וכו' בעמדם תרפינה כַנְפֵיהֶן (שם כד).—ומליצה, נָשָׂא עַל כַּנְפֵי נשרים, הביאו למקומו במהרה, בבטחה, תחת מחסה נאמן: ואשא אתכם על כַּנְפֵי נשרים ואבא אתכם אלי (שמות יט ד).—כַּנְפֵי רוח, בהשאלה ע"ש מהירותן: וירכב על כרוב ויעף וירא[3] על כַּנְפֵי רוח (ש"ב כב יא). צרר רוח אותה בִּכְנָפֶיהָ (הוש' ד יט). השם עבים רכובו המהלך על כַּנְפֵי רוח (תהל' קד ג). — עשה

יותר משפלות הארץ. וכעין זה גם רד"ק. אבל פרוש זה עוד יותר רחוק מהראשון. עכ"פ, על סמך זה כבר השתמשו במלה זו במשמ' כניעה.

---

[1] כנפיו קרי.— [2] וידי קרי.— [3] בתהל' יח יא: וידא.

לו כנפים, מליצה לדבר שיעבר מהרה ולא יהיה: התעוף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים כנשר ועוף¹) השמים (משלי כג ה).—חסה תחת כנפי פלוני, שפלוני הגן עליו לבלתי יארע לו כל רע: ישלם יי׳ פעלך ותהי משכרתך שלמה מעם יי׳ אלהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו (רות ב יב). באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה (תהל׳ צא ד).—ובצל כנפיו: מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון (תהל׳ לו ח). חנני אלהים חנני כי בך חסיה נפשי ובצל כנפיך אחסה (שם נז ב).—ובסתר כנפיו: אגורה באהלך עולמים אחסה בסתר כנפיך סלה (שם סא ה). — הסתיר את פלוני בצל כנפיו: שמרני כאישון בת עין בצל כנפיך תסתירני (שם יז ח).—רנן בצל כנפיו: כי היית עזרתה לי ובצל כנפיך ארנן (שם סג ח).—ובתו"מ: כשבא עמלק להזיק את ישראל מתחת כנפי אביהם שבשמים אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע רשע זה בא לאבד בניך מתחת כנפיך ספר תורה שנתת להם מי יקרא בו (מכי׳ בשלח, עמלק ב). הריני הולך לארצי ואגייר לכל בני מדינתי ואביאם לתלמוד תורה ואקרבם תחת כנפי השכינה (שם יתרו ב). כל המכנים בריה אחת תחת כנפי השמים מעלין עליו כאילו יצרו וריקמו (תוספתא הור׳ ב ז). ר׳ יוסי אומר (שלמה התחתן עם נשים נכריות כדי) למושכן לדברי תורה ולקרבן תחת כנפי השכינה (ירוש׳ סנה׳ ב כ ג). הולכין ליריד ולוקחים משם עבדים ושפחות וכו׳ אפילו (עבדים) גוים מפני שמקרבן תחת כנפי השכינה (שם ע"ז א לט:). שמקרבן תחת כנפות השמים (שם שם ג). ינוחו לך ברכות על ראשך שהקרבתני תחת כנפי השכינה (בבלי שבת לא.). קפדנותו של שמאי בקשה לטורדנו מן העולם ענוותנותו של הלל קרבנו תחת כנפי השכינה (שם). שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה (נדר׳ לב.). שהיה משה מוטל בכנפי שכינה ומלאכי השרת אומרים צדקת ה׳ עשה ומשפטיו עם ישראל (סוט׳ יג:). ואף מבני בניו של אותו רשע (נבוכדנצר) ביקש הקב"ה להכניסן תחת כנפי השכינה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מי שהחריב את ביתך ושרף את היכלך תכניס תחת כנפי השכינה (סנה׳ צו:). גר שבא להתגייר פושטין לו יד להכניסו תחת כנפי השכינה וכו׳ מכאן אמרו מקבלים מיני זבחים מרשעי ישראל כדי להכניסן תחת כנפי השכינה (מד"ר ויקר׳ ב). מי שבא לחסות תחת כנפיו של הקב"ה הוא לו צנה וסוחרה של אמת (שם במד׳ יב). — ב) בהשאלה, קצה דבר, כנף הבגד וכדומה: ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת (במד׳ טו לח). ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול וכו׳ ויך לב דוד אתו על אשר כרת את כנף אשר לשאול (ש"א כד ד-ה). ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף מעילו ויקרע (שם טו כז). בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשנות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם (זכר׳ ח כג). הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו ונגע בכנפו אל הלחם ואל הנזיד (חגי ב יב). גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים (ירמ׳ ב לד). ולקחת משם מעט במספר וצרת אותם בכנפיך (יחזק׳ ה ג).—ומ"ל בכמ׳ כנפות: גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך (דבר׳ כב יב).—פרש כנפיו על אשה, נשאה לו לאשה, לקחה תחת מחסהו: אנכי רות אמתך ופרשת כנפיך על אמתך כי גאל אתה (רות ג ט). ואראך והנה עתך עת דדים ואפרש כנפי עליך ואכסה ערותך (יחזק׳ טז ח). — גלה כנף פלוני, ראה ערותו, ובהעברה, שכב עם מי שהיתה אשתו: לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף¹) אביו (דבר׳ כג א). ארור שכב עם אשת אביו כי גלה כנף אביו (שם כז כ).—ובהשאלה, *כנוי למקום תרפה של אשה: כנף שראה אביו לא יגלה (יבמ׳ ד.).— *הוא בכנף בגדו, הוא בדד, יחידי, אין לו אשה ובנים: לא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו בכנף בגדו (רש"י יבמות כה.ג).—*נגע בכנף מעילו, נגע נגיעה קלה: חלילה שאחד מהם ימלאהו לבו לגעת בך ולא בכנף מעילך (רי"ה, כבלת).— כנף הארץ: מכנף הארץ זמרת שמענו (ישע׳ כד טז). ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ (שם יא יב). בא הקץ על ארבעת²) כנפות הארץ (יחזק׳ ז ב). תחת כל השמים ישרהו ואורו על כנפות הארץ (איוב לז ג). לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה (שם לח יג). — כנפי נהר, קצותיו: ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים וכו׳ וחלף ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע והיה מטות כנפיו מלא רחב ארצך (ישע׳ ח ז-ח).—כנפי השמש: וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה (מלא׳ ג כ).—כנפי שחר: אשא כנפי שחר אשכנה באחרית ים גם שם ידך תנחני ותאחזני ימינך (תהל׳ קלט ט-י). — ואמר המשורר:

—¹) לעוף קרי.

—¹) לא נתברר היטב טעם כנוי זה.—²) ארבע קרי.

הנרפא הזמן ממחלתו וחדש אחרי ארך בלותו, ואם לבש ענן בקר בשמש וסר מעל כנף שחר כסותו (ר"ב הגגיד, הגרפא הזמן).— ג) *כַּנְפֵי הָעֹל, הקצוות המנקבות ששם עוברות הרצועות: העול של מתכת והקטרב והכנפים המקבלות את הרצועות והברזל שתחת צוארי בהמה (כלים יד ד).—וקשוט העגלה: הטהורין שבעגלה העול המצופה וכנפים העשויות לנוי ושפופרת המשמיעות את הקול (כס ה). — כַּנְפֵי החליל וכדומה, כעין כנף וכדומה נסגרת ונפתחת להחליף הקול: סימפוניה אם יש בה בית קבול כנפים[1]) (כלים יא ו).—*כַּנְפֵי הריאה: כל הצואר כולו כשר לשחיטה מטבעת הגדולה עד כנפי ריאה התחתונה (חול' מה.). אלו כנפי הריאה ששם יוצא הקול (מד"ר ויקר' יח).—ד) *כְּנָפַיִם, בלשון החברים לפנים, במשמ' נטילת ידים לאכילה[2]): הבא לקבל עליו (דברי חברות) אם היה נוהג כתחילה בצינעא מקבלין אותו וכו' ומלמדין אותו והולכין ומקבלין לכנפים ואחר כך מקבלין אותו לטהרות ואם אינו מקבל עליו אלא לכנפים בלבד מקבלין אותו קיבל עליו לטהרות ולא קיבל עליו לכנפים אף על הטהרות אינו נאמן (תוספתא דמאי ב י-יא). — *כְּנַף האהל, קצהו: היה כנף האהל מרודד על הארץ וטומאה תחת כנף האהל (רמב"ם, טומא' מת יח ח). —ה) *בענין יחוסי משפחה, בלשון הקראים: קרובי האדם הם לשלשה מעלות פרחים עקרים וכנפים ואין שלשתם במעלה אחת אלא שכל הקרוב זוכה מן הרחוק ממנו (ר"א הקראי, ג"ע, דיני ירושה ה). בהכחד הפרחים הכתוב הזכיר הכנפים באמרו ונתתם את נחלתו לאחיו וידענו שהעקרים הם קרובים מן הכנפים ולמה הניח העקרים והזכיר הכנפים וכו' שדין הנחלות כבר קדם לנו הבאור שיש להם תליה בשכל והאדם הם לתת מה שיש לו לעקריו משיתן אותו לכנפיו (כס ד). אם שתק הכתוב ולא הזכיר העקרים הזכיר הכנפים באמור ואם אין לו בת ונתתם את נחלתו לאחיו (כס ה). כל שני שארים אסורים על שני שארים וכו' וזה העקר יהיה בעקרים ובפרחים זולת הכנפים ר"ל גוף ושאר שארו שהרי אשה ובת אחותה מותרות לשני שארים (כס, עריות ח). ויש לך לדעת כי בכל מקום שדלגנו לשאר השאר בין בעקרים בין בפרחים בין בכנפים יש לך לעלות מעלה מעלה ולרדת מטה מטה לענין האסור אין לך לעמוד על גבול (כס, סוף יז). שכל הזוכה בירושתו יעמוד במקומו בין מפרת בין מעקר בין מכנף (אליהו בשיילי, סדר ירושות ח"כ ג). והאח והאחות נקראים כנפים מפני שאין בהם טבעיות שאריות (מטה כביילי, ספ' עריות ג).

אבר.—אגף.—*גֹּדֶף.—מַטֶּה.—נדד.—נוצה.—פֵּרַשׂ כנפיו.—רפרף בכנפיו.

— [1]) פרש הרמב"ם: ובית קבול כנפים מקום ירכב בו כלים בדמיון כנף להשמיע הנגון. — [2]) לא נתברר טעם שמוש זה.

א. כָּנַף,—קל לא נמצא.

—נִפע', נִכְנַף, יִכָּנֵף,—הסתתר, **sich verbergen; se cacher; to hide o. s.**: ונתן לכם אדני להם צר ומים לחץ ולא יִכָּנֵף עוד מוריך והיו עיניך ראות את מוריך (ישע' ל כ).

ב. כנף[1]), ממנו ב. כָּנָף.

ב. כָּנַף[2]), פ"י,—כָּנַף דבר אל פלוני, על פלוני, הסבו אליו: ויהי נשר אחד גדול וכו' והנה הגפן הזאת כָּנְפָה[3]) שרשיה עליו ודליותיו שלחה לו להשקות אותה מערגות מטעה (יחזק' יז ז).

כנר[4]), ממנו אולי כִּנּוֹר.

כְּנָת[5]), ב"ז, מ"ר כְּנָוֹת, ככנ' כְּנָוָתֵיהּ,—חָבֵר, בני סיעה אחת, **Genosse; compagnon; colleague**: ובימי ארתחששתא כתב בשלם מתרדת טבאל ושאר כְּנָוָתֹה[6]) על ארתחששתא מלך פרס (עזר' ד ז).

[1]) אולי כמו בערב' ח'נפ a), ועי' הערה להערך.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כך הקרי למדנחאי במקום הכתיב כפנה למערבאי ולמדנחאי, ובמקצת ספרים כנפה גם הכתיב. וכבר העיד ר"ש פרחון וז"ל: ושמעתי כי בני דמשק כנפה קורין ולא כפנה וכל ספריהן המדוקדקין כותבין כך ומי שקורא לפניהם כפנה לועגין לו והדין עמהם (פרחון, ערך כפן). והנה משמ' המלה נראה מהענין לפי הכונה הנאותה כאן ולפי חציו השני של פסוק זה, ועכ"פ אינו משרש א.כנף, ואולי דמיונו בערבית שרש ח'נפ a) שהובא בהערה להשרש, שמשמש בערב' במשמ' הסב לצד אחד.

[4]) לא נתברר מקורו ומשמ' האמתית, ועי' הערה לערך כנור.

[5]) משק' מְנָת, והיא מלה ארמית: אדין רחום בעל טעם ושמשי ספרא ושאר כְּנָוָתְהוֹן (עזר' ד ט)). פתגמא שלח מלכא על רחום בעל טעם ושמשי ספרא ושאר כְּנָוָתְהוֹן די יתבין בשמרין (כס יז). — [6]) י"ם שנגזר שם זה מן כנה, ומשמ' היא מי שמכנה כמו חברו. אך קצת החדשים אמרו שהיא מלה אשור' כִּנָּת, במשמ' חבר.

a) خنف

כֵּס[1], ז״ז,—א) כמו נֵס, במשמ׳ מעשה פלא גדול, מה שנעשה בכח מחוץ לטבע הדברים, Wunder; miracle: ויבן משה מזבח ויקרא שמו יי׳ נסי ויאמר כי (הוא) יד (צ״ק) על כֵּס[2]) יה מלחמה ליי׳ בעמלק מדר דר (שמות יז יה-יו).—ב) *במשמ׳ כֵּסֵא[3]) : לנשיא שנכנס למדינה וראו אותו בני המדינה וברחו נכנס לשניה וברחו מלפניו נכנס לעיר חריבה וקדמו אותו והיו מקלסין אותו אמר הנשיא זו העיר טובה היא מכל המדינות כאן אני בונה כס נאה כאן אני דר (מד״ר במד׳ ה). — ואמר הפיטן: שכבו ונדו חצץ להבריאני, שמעו כי נאנחה אני, כי תם חקתה ב כ ס אופניך, תשיב להם גמול כאז חזות פניך (ר״א קליר, קינ׳, שבת סורו). חקקם ב כ ס שביבי אש ארבעה ב כ ס מעלה ואחד ב כ ס מטה, כי כ ס מעלה מכון כנגד כס מטה (הוא, אין לבותח). ואופנים ושנאנים סובלים כ ס תעצומו, דובבים רון בקול גרון לאל נאדר במרומו (ר״י הלוי, יקיריס). יופי מכלל דבירך ישב יסד שתיות, כ ס ושם השלם מהשתמש בשתי אותיות (מאיר נהוראי, שבת ר״ת, אמונתך). אז בטרם נמתחו ואבני פנותיך יסדת, כ ס ישיבתך עלה במחשבת חשבת (ר׳ מנה, את פני מלך). — ואמר המשורר: אלוה חי תנה לו כ ס בגן עדן ובעליה, וזכהו לבנין עיר תהלתך ולתחיה (ר״ש הנגיד, השמות פליליה).

[1]) מלה מספקה, לא נתבררה מהותה ופרושה האמתי, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) כך הנוסחה בכל הספרים, ולא נודע מה היתה הכונה בה, וראו בה הקדמונ׳ קצור מן המלה כסא, ואמרו כי הכונה בזה שבועה: היד על כסא אלהים כי מלחמה ליי׳ בעמלק. וכבר דרשו: נשבע הקב״ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק. אבל, זו מליצה דחוקה מאד ולא טבעית. ואמרו רוב החדשים כי הכתוב משבש וצ״ל נֵס במקום כֵּס, והיא נתינת טעם לקריאת שם המזבח יי׳ נִסִּי שבפסוק הקודם, שלכן קראהו משה יי׳ נסי מפני שיד על נֵס יה, ר״ל על דגל יה. ובעצם הדבר בודאי זהו טעם הכתוב בכללו, שהוא פרוש לקריאת שם המזבח יי׳ נסי, וא״כ באמת רגלים לדבר כי גם כאן העקר הוא נֵס, אלא שעוד המליצה קשה משתי פנים, כמו שכבר העיר אהרליך בהערותיו: מפני שמשמ׳ דגל לנס מוטלה בספק, ושנית, והוא העקר, המליצה יד על הדגל במשמ׳ שבועה היא לא מליצה עברית, כי אלה המנהגים לא היו כלל בזמן ההוא אצל היהודים להשבע ביד על הדגל. אבל, כבר פרשו קצת הקדמונ׳ את נסי שבפסוק הקודם במשמ׳ נס בזמן מאחר, בענין מעשה של פלא למעלה מהטבע, עי׳ ערך נס, ואין לתמה על זה שבמליצה עתיקה זו תבוא מלה במשמ׳ שמצאנוה בזמן מאחר, כי אפשר שדוקא בזמן הקדום שמשה המלה באמת במשמ׳ שמצאנוה משמשת בזמן המשנה, ואח״כ השתמשו בה בלשון הספרותית בשמוש אחר, במשמ׳ תרן וכדומה, ואולם בפי העם נשאר השמוש הקדום ואח״כ גבר שמוש זה שנית ודחק מהדבור את השמוש הספרותי, והוא דבר רגיל בטבעי הלשונות וכמו״כ גם בעברית, ויבֹאר זה בהמבוא. וגם השם יד אינו משמש כאן במשמ׳ הרגילה אלא במשמ׳ ויצב לו י ד, והיא מצבת זכרון, וכונת הכתוב היא שבשביל זה נקרא המזבח יי׳ נסי שהוא יד, ר״ל אות וסימן ומצבת זכרון על הנס שעשה אלהים לישראל במקום הזה במלחמה עם עמלק. ובכח הכלל הקבוע אצלינו, כי לשוננו מיסדה על המקרא כמו שהוא לפנינו בנוסחה המסורה, לכן אנו חיבים לקבל את המלה כֵּס במקום נֵס, רק לפרשה במשמ׳ נֵס.—[3]) עפ״י הפרוש הרגיל של הקדמונ׳ וקצת החדשים שהמלה כֵּס שבכתוב היא כמו כסא.

כֶּסֶא[1]), כֶּסֶה, ז״ז,—זמן שהלבנה במלואה, Vollmond, pleine lune; full moon: כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק צרור הכסף לקח בידו ליום הַכֶּסֶא יבא ביתו (משלי ז יט-כ). תקעו בחדש שופר בַּכֶּסֶה ליום חגנו (תהל׳ פא ד).—ואמר הפיטן: אנא הנשא להעיר פלאות, וחטא בן היה נושא ומוחה שגיאות, בנשף ה כ ס א בא להראות, להשתחות למלך ה׳ צבאות (הגה הכנה, הגר׳ בד״ל 504).—ובמשמ׳ יום הקבוע: ויועדו ביניהם להקבץ יהדו ביום מועד וישב כל אחד מהם לעירו וליום ה כ ס א נאספו שני הגדודים ותעל זעקתם וילחמו מקצת היום (יוסיפון, פרק ז). הצמר כבר נמכרה ליהודי אחר והלך להביא מעות וכו׳ אך אם היהודי לא יבא ליום ה כ ס ה אשר בינינו אמכרנה לך ברצון טוב (שו״ת תמת ישרים קלב).

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) תרגום: יומא דעידא, יום החג. מנחם פירש מענין חשבון ומנין: וליום הכסא יום המועד, יום המנוי הידוע בחשבון. וכענין זה ריב״ג. רש״י: לזמן המועד הקבוע. וכן רוב המפרשים. אבל ולג׳ תרגמה in die plenae lunae, ביום שהלבנה במלואה, ואי אפשר שהוא פרוש בדוי, כי לא יעלה על הדעת לבדא פרוש כזה שאין לו סמך בהמלים הנמצאים במקרא משרש זה, אלא ודאי כי זה הפרוש היה ידוע בקרב היהודים בזמן ההוא. ואת המלה ב כ ס ה ליום חגנו אמרו בגמרא שהכונה בה ראש השנה ופרשו בכסה מענין כסוי: איזהו חג שהחדש מתכסה בו הוי אומר זה ראש השנה (ביצ׳ יו.). השבע׳ והולג׳ תרגמו מלה זו במשמ׳ אות וסימן. אבל הפשיטא תרגמה במלה ו ב כ ס א א, ופרוש המלה כסא בסור׳ אנו למדים מתרגום הפשיטא מ״א יב לב, שתרגמה במלה זו את המלים ב חמשה עשר יום לחדש, ובדהי״ב ז י, שתרגמה במלה זו את המלים וביום עשרים ושלשה לחדש, ואמרו חכמי לשון הסורית כי פרושה של מלה זו הוא הזמן שהלבנה במלואה, או שהיא מתחלת להתמעט.

כִּסֵּא[1], כִּסֵּה, ש"ז, בכנ' כִּסְאִי, כִּסְאֲךָ, מ"ר כִּסְאוֹת, כִּסְאוֹתָם, —א) כלי לשבת עליו, Sessel ; chaise ; seat : נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה והיה בבאו אלינו יסור שמה (מ"ב ד י). רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל שבי לארץ אין כסא בת כשדים כי לא תוסיפי יקראו לך רכה וענגה (ישע' מז א). —ובתו"מ: כסא ומטוכות שלו טמאין מדרס (שבת ו ח). כסא של קטן שיש לו רגלים אעפ"י שאין בו גובה טפח (כלים כז ה). שרפרף שניטל אחד מראשיו טמא וכן הכסא שלפני קתדרא (שם כב ג). הנותן עצים לחרש לעשות מהן כסא ועשה מהן ספסל ספסל ועשה מהן כסא (ב"ק קא.). —ובפרט כסא של כבוד למושב מלך, שופט, וכדומה, Thron ; trône ; throne : ויעש המלך כסא שן גדול ויצפהו זהב מופז שש מעלות לכסה וראש עגול לכסה מאחריו וכו' לא נעשה כן לכל ממלכות (מ"א י יח-כ). בשבתו על כסא ממלכתו (דבר' יז יח). הוא יבנה בית לשמי וכננתי את כסא ממלכתו עד עולם (ש"ב ז יג). והקמתי את כסא ממלכתך על ישראל לעלם (מ"א ט ה). ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה ישבים איש על כסאו מלבשים בגדים (שם כב י). ויתן את כסאו מעל כסא המלכים אשר אתו בבבל (מ"ב כה כח). ובאו (המלכים) ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם (ירמ' א יה). הקים מכסאותם כל מלכי גוים (ישע' יד ט). וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים והסירו את מעיליהם ואת בגדי רקמתם יפשטו (יחזק' כו יו). והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חזק ממלכות הגוים (חגי ב כב). —כסא פלוני, כסא המלכות שלו, מלכותו: כי כאשר נשבע יי' לדוד כי כן אעשה לו להעביר הממלכה מבית שאול ולהקים את כסא דוד על ישראל ועל יהודה (ש"ב ג ט-י). לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל (מ"א ב ד). וכסא דוד יהיה נכון לפני יי' עד עולם (שם מה). כאשר היה יי' עם אדני המלך כן יהי עם שלמה ויגדל את כסאו מכסא אדני המלך דוד (שם א לז). ייטב אלהיך את שם שלמה משמך ויגדל את כסאו מכסאך (שם מז). — ישב על כסא, מלך, שלט, עי' ישב. — שם את כסאו במקום פלוני, שלט עליו: ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים (ירמ' מט לח). —גדל ממנו הכסא, גדל ממנו רק בזה שהוא ישב על כסא המלכות: אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי רק הכסא אגדל ממך (בראש' מא מ). —כסאו של המלך פלוני נקי, שום חטא לא נמצאה במלכותו: עלי אדני המלך העון ועל בית אבי והמלך וכסאו נקי (ש"ב יד ט). —לכסאו יהיה שלום, מלכותו תתקיים: ולדוד ולזרעו ולביתו ולכסאו יהיה שלום עד עולם (מ"א ב לג). —מגר לארץ כסאו של פלוני, הפילו, לקח את המלכות ממנו: הרימות ימין צריו השמחת כל אויביו אף תשיב צור חרבו ולא הקמתו במלחמה השבת מטהרו וכסאו לארץ מגרתה (תהל' פט מג-מה). —ומושב של שופט וכדומה: ישבת לכסא שופט צדק (תהל' ט ה). ויי' לעולם ישב כונן למשפט כסאו (שם ח). כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות בית דוד (שם קכב ה). —כסא דין: מלך יושב על כסא דין מזרה בעיניו כל רע (משלי כ ח). —ובתו"מ, *כסא דין של האלהות, מדת הדין, וכסא רחמים, מדת הרחמים: בשעה שהקב"ה יושב ועולה על כסא דין בדין הוא עולה וכו' ובשעה שישראל נוטלין את שופריה' ותוקעין לפני הקב"ה עומד מכסא הדין ויושב בכסא רחמים (מד"ר ויקר' כט). —ואמר הפיטן: ה' מלך יושב על כסא דין, סביביו שרפים עומדים על מדין (בחר' יוה"כ, ה' במעתי). — כסא הוות, משפט של עוות הדין: היחברך כסא הוות יצר עמל עלי חק (תהל' צד כ). — כסא אלהים, מקום שלטון האלהות: בעת ההיא יקראו לירושלם כסא ה' ונקוו אליה כל הגוים לשם יי' לירושלם (ירמ' ג יז). —ומליצה: כה אמר יי' השמים כסאי והארץ הדם רגלי (ישע סו א), לאמר כי מלא כל העולם כבודו. —*כסא של כלה: כסא של כלה שניטלו הפויין (עדי' א יא, כלים כב ד). — כסא כבוד, מושב של כבוד בין גדולי עולם: מקים מעפר דל מאשפת ירים אביון להושיב עם נדיבים וכסא כבוד ינחלם (ש"א ב ח). ותקעתיו יתד במקום נאמן והיה לכסא כבוד לבית אביו (ישע' כב כג). —וכנוי להמקדש: כסא כבוד מרום מראשון[1]) מקום מקדשנו (ירמ' יז יב). —ובתו"מ, *כסא הכבוד, כנוי מליצי למקום מושב האלהות: כמין מטבע של אש הוציא הקב"ה מתחת כסא כבודו והראהו למשה אמר לו זה יתנו (ירוש' שקל' א מו:). בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם וכו' דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד (ברכ' נט.). אמר (משה) לפניו רבש"ע מתיירא אני שמא ישרפוני (מלה"ש) בהבל שבפיהם אמר לו אחוז בכסא

---

1) בארמית כרסא, בערבית כרסי a), ולא נתברר מקור מלה זו ומשמ' העקרית. — 1) המליצה קשה ויש מפקפקים בנוסחה המסורה ומגיהים הגהות מתחלפות.

a) كرسي

כבודי וחוזר להן תשובה (שבת פט:). ר"א אומר נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כ ס א הכבוד (שם קנב:). שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן תורה ותשובה וגן עדן וגיהנם ו כ ס א הכבוד ובית המקדש ושמו של משיח (פסח' נד.). אמר רבי לוי גדולה תשובה שמגעת עד כ ס א הכבוד (יומ' פו.). שם (בערבות) אופנים ושרפים וחיות הקודש ומלאכי השרת ו כ ס א הכבוד (חגי' יב:). שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה ל כ ס א הכבוד (סוט' יז.). שהעלו (יעקב והמלאך בהאבקם) אבק מרגלותם עד כ ס א הכבוד (חול' צא.). עתידה ירושלם להתרחב ולעלות ולהיות מגעת עד כ ס א הכבוד (מד"ר שה"ש, ועוד). ויתפלל מרדכי אל ה' ויאמר גלוי וידוע לפני כ ס א כבודך אדון העולמים כי לא מגבהות לב ומרום עין עשיתי אשר לא השתחויתי להמן (שם אסת', ותרגו' אסתר). ז' מדות שמשמשות לפני כ ס א הכבוד אלו הן חכמה צדק ומשפט חסד ורחמים אמת ושלום (אדר"נ לז). והדום רגליו כאש וברד ותחת כ ס א כבודו כאבן ספיר וכאש מתלקחת סביבות לכסאו (פדר"א ד). קרא הקב"ה לשבעים מלאכים הסובבים כ ס א כבודו ואמר להם בואו ונבלבל את לשונם (שם כד). ובת רחל בתו של שותלח היתה הרה ללדת ורמסה בחומר עם בעלה ויצא הולד מתוך מעיה ונתערב בתוך המלבן ועלתה צעקתה לפני כ ס א הכבוד ירד מיכאל המלאך ולקח את המלבן בסים שלו והעלהו לפני כ ס א הכבוד (שם מח).—ובמליצה, במשמ' דבר שאדם נשען עליו: אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע ומה כ ס א של שלש רגלים (האבות אברהם יצחק ויעקב) אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך כ ס א של רגל אחד (משה) על אחת כמה וכמה (ברכ' לב.).—*בית הכסא, לשון נקיה לבית מחראות: ומדורה היתה שם (בבית הטבילה) ו ב י ת ה כ ס א של כבוד וזה היה כבודו מצאו נעול יודע שיש שם אדם פתוח יודע שאין שם אדם (תמיד א א). הפרסיים הן צנועין באכילתן וצנועין ב ב י ת ה כ ס א וצנועין בדבר אחר (ברכ' ח:). בשמים של ב י ת ה כ ס א ושמן העשוי להעביר את הזוהמא (שם נג.). עור כיסוי של ב י ת ה כ ס א (ערוכ' יט:).

גב.-יד, ידות.-יָשַׁב. – מושב.-*סמוכות.– רגל.-שֶׁבֶת.

***כֻּסְבַּר**[1], כִּסְבַּר[2], ש"ז,—גַּד: האוג והחומץ שביהודה ו ה כ ס ב ר (דמאי א א). כרישין וכרישי שדה כ ו ס ב ר ו כ ו ס ב ר שדה חרדל וחרדל מצרי (כלא' א ב). כ ו ס ב ר שבהרים והכרפס שבנהרות (שבי' ט א). הגופנין ו ה כ ו ס ב ר והכרקס אעפ"י שדומין זה לזה כלאים זה בזה (תוספתא כלא' א א).

[1]) כך גם בערבית.—[2]) כך נקוד במדב"ס.

***כֻּסְבֶּרֶת**, ש"נ,—כמו כֻּסְבַּר: ולא יהא מערב מים ביין וכו' ו כ ו ס ב ר ת בפילפלין (תוספתא כ"כ ה ו).

כֶּסֶה,—עי' כֶּסֶא.

א.**כֵּסֶה**—כמו כֵּסֶא, עי"ש.

ב.**כֵּסֶה**[1], ש"ז,—כמו כֶּסֶה כנוי להירח: צרר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם מאחז פני כסה[2] פרשז עליו עננו (איוב כו ח-ט).

כסה[3]), ממנו כסה, כסוי, כסות, מכסה, *כִּסּוּי, *התכסות.

א.**כָּסָה**, פ"י, כִּסָּה, כֻּסָּה, יְכַסֶּה,—כסה דבר, פרש על הדבר דבר אחד להסתירו מעיני רואים וכדומה, decken; couvrir; to cover, וגם דברים מפשטים, במשמ' הסתיר: אדם ערום כֹּסֶה דעת ולב כסילים יקרא אולת (משלי יב כג). אויל ביום יודע כעסו וכֹסֶה קלון ערום (שם טז).—ופעו' כסמי': אשרי נשוי פשע כְּסוּי חטאה (תהל' לב א).—ואמר המשורר: חטאיהם כוסים וחקתו בוסים ואותו מבעיסים במיני הבליהם (רמב"ע, דיואן נג, כ"י כודי').— ובמשמ' העקרית: הכי יְכַסֶּה פניו בתשבץ נצניו ובכתנת פסים, ומאין לב יגיל כבת תעדה עגיל ותתיף בשביסים (שם, זמן יקרא). — ועי' *כַּסַּת במקום כִּסְּתָה: לגדי שברח מן המרעה ונכנס אצל אשה אלמנה מה עשתה עמדה ושחטתו והפשיטתו ונתנתו בתוך המטה ו כ ס ת עליו סדין (מד"ר ברא' נג).—*כסוי עינים, מי שעיניו כהות ואינו רואה היטב: (אמר אבימלך לשרה) יהי"ר שיהו לך בני [4] כ ס ו י י עינים ונתקיים בזרעה דכתיב ויהי כי זקן יצחק

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) בקצת ספרים כסא באלף. והנה ראו כל הקדמונ' במלה זו את השם כסא כֵּסֶה הרגיל במשמ' כלי שיושבים עליו, ואמרו כי הכונה בה כאן לכסא הכבוד או להשמים. אבל, לכסא הכבוד בודאי אין מקום כאן. ולהשמים, אעפ"י שנאמר השמים כסאי, בכ"ז אין דרך שמוש פיוטי זה טבעי למחבר ספר איוב. ולכן יש לקבל השערת אהרליך ושאר החדשים אחרים כי זו היא המלה כֶּסֶא כֶּסֶה במשמ' לבנה במלואה, ואין הכרת גם לשנות הנקוד, כי אפשר להניח צורה שניה למלה זו.

[3]) בארמ' כסא, בערב' ע'שי a).

[4]) בקצת כ"י שיהו בניך, ובקצתם בנים כסויים.

a) غشي

ותכהין עיניו מראות (כ"ק נג.).

—נפע׳, נכסה, נכסתה, הכסות,—שכסו אותו: עלה על בבל הים בהמון גליו נכסתה (ירמ׳ נא מב). נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות (יחזק׳ כד ח). — ובתו"מ, במשמ׳ הסתתר: מת לו (להכה"ג) מת אינו יוצא אחר המטה אלא הן נכסין והוא נגלה הן נגלין והוא נכסה ויוצא עמהן עד פתח העיר (סנה׳ כ א). מה צבי זה נראה וחוזר ונכסה כך גואל הראשון נראה ונכסה וחוזר ונראה וכמה נכסה מהם ר׳ תנחומא אמר שלשה חדשים (מד"ר במ"ב, דומה דודי). — ונכסה החדש, נתכסה הירח: וכל החדשים אינן נכסין וכו׳ והלא ניסן חדש נכסה ויש לו חג בפני עצמו אלא איזהו חדש שנכסה ויש לו חג והגו בן יומו אי אתה מוצא אלא בחדש תשרי (מד"ר ויקר׳ כט).

—פע׳, כסה, כסתה, כסיתי, כסיתי, כסית, כסו, כסינו, מכסה, מכסים, כסות, לכסות, אכסה, תכסה, תכס, תכסי, יכסה, ויכס, יכסו, כסהו, כסמו, כסתני, כסיתו, כסיתיך, כסוך, לכסתו, כסונו, אכסך, אכסנו, תכסה, יכסך, יכסך, יכסנו, יכסיו, יכסנה, יכסימו, תכסני, תכסך, תכסהו, יכסהו,—כמו קל: ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם וילכו אחרנית ויכסו את ערות אביהם (בראש׳ ט כג). ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף ותתעלף ותשב בפתח עינים אשר על דרך תמנתה וכו׳ ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה (בם לח יד-טו). ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה (במות כח מב). יהיה סרוח על צדי המשכן מזה ומזה לכסתו (בם כו יג). ופרשו עליהם בגד תולעת שני וכסו אתו במכסה עור תחש (במד׳ ד ח). ויסר אליה האהלה ותכסהו בשמיכה (שופט׳ ד יח). ואת כביר העזים שמה מראשתיו ותכס בבגד (ש"א יט יג). והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא יחם לו (מ"א א א). שש כנפים לאחד בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף (ישע׳ ו ב). כי תראה ערם וכסיתו (בם נח ז). פניך תכסה ולא תראה את הארץ (יחזק׳ יב ו). ואפרש כנפי עליך ואכסה ערותך וכו׳ ואחבשך בשש ואכסך משי (בם יו ח-י). ותקחי את בגדי רקמתך ותכסים (בם יח). לחמו לרעב נתן וערום כסה בגד (בם יח יו).— ויחסר הגוף שאותו מכסים: גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה (דבר׳ כב יב). ר"ל אשר תכסה את גופך. ויעבר (המלך) אדרתו מעליו ויכס שק וישב על האפר (יונ׳ ג ו), ר"ל כסה את גופו בשק.— כסה דבר וכדומה במכסה: וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר ולא יכסנו ונפל שמה שור (במות כא לג).

—ובעפר וכדומה: ושפך את דמו וכסהו בעפר (ויקר׳ יז יג). וחפרתה בה ושבת וכסית את צאתך (דבר׳ כג יד). כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו לא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עפר (יחזק׳ כד ז). משפעת סוסיו יכסך אבקם (בם כו י).—והחלב וכדומה: ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב (במות כט כג). כי כסה פניו בחלבו (איוב יה כו).—ומים: נשפת ברוחך כסמו ים (במות יה י). ויבא עליו את הים ויכסהו (יהוש׳ כד ז). כמים לים מכסים (ישע׳ יא ט). מצרים כיאר יעלה ובנהרות יתגעשו מים ויאמר אעלה אכסה ארץ (ירמ׳ מו ח). בהעלות עליך את תהום וכסוך המים הרבים (יחזק׳ כו יט). כמים יכסו על ים (חבק׳ ב יד). גבול שמת (למי הים) בל יעברון בל ישבון לכסות הארץ (תהל׳ קד ט). ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר (בם קו יא). ושפעת מים תכסך (איוב כב יא).—ובע"ח: ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים (במות ח ב). הנני מביא מחר ארבה בגבלך וכסה את עין הארץ (בם י ה). ותעל השלו ותכס את המחנה (בם יו יג). הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ (במד׳ כב ה). שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה (ישע׳ ס ו). יחד על עפר ישכבו ורמה תכסה עליהם (איוב כא כו). — וענן את השמים וכדומה: ויעל משה אל ההר ויכס הענן את ההר וישכן כבוד יי׳ על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים (במות כד יה-יו). וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן וכו׳ כן יהיה תמיד הענן יכסנו (במד׳ ט יה-יו). ויפנו אל אהל מועד והנה כסהו הענן (בם יז ז). וכסיתי בכבותך שמים והקדרתי את ככביהם שמש בענן אכסנו וירח לא יאיר אורו (יחזק׳ לב ז). המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר (תהל׳ קמז ח). —וענן של עשן וכדומה: ונתן את הקטרת על האש לפני יי׳ וכסה ענן הקטרת את הכפרת (ויקר׳ יו יג). —ונגה, הוד, וכדומה: כסה שמים הודו (חבק׳ ג ג). —ואפל, חשך: כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים (ישע׳ ס ב). כי לא נצמתי מפני חשך ומפני[1] כסה אפל (איוב כג יז). כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות (תהל׳ מד כ).—וצרעת וכדומה, פשתה על כל המקום: ואם פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל עור הנגע וכו׳ וראה הכהן והנה כסתה הצרעת את כל בשרו (ויקר׳ יג יב-יג).—ובושה, כלמה,

---

[1]) קצת החדשים מגיהים ופני, ואין בזה צרך, כי הוא שם, מפנה ע"מ מבנה, עי׳ זה הערך.

וכדומה: ותרא איבתי ותכסה בושה (מיכ׳ ז י). בשנו כי שמענו חרפה כסתה כלמה פנינו כי באו זרים על מקדשי בית יי׳ (ירמ׳ נא נא). נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו כי ליי׳ אלהינו חטאנו (שם ג כה). מחמס אחיך יעקב תכסך בושה (עובד׳ א י). כי עליך נשאתי חרפה כסתה כלמה פני (תהל׳ סט ח). כל היום כלמתי נגדי ובשת פני כסתני (שם מד יו).—ופלצות וכדו׳: וחגרו שקים וכסתה אותם פלצות (יחזק׳ ז יח). יראה ורעד יבא בי ותכסני פלצות (תהל׳ נה ו).— כסה את פלוני בצל ידו, הסתירו, היה עליו למחסה: ואשם דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך (ישע׳ נא יו).—ומליצה, כסתה הארץ על ההרוגים, שלא נודע דבר מותם וכדומה: וגלתה הארץ את דמיה ולא תכסה עוד על הרוגיה (ישע׳ כו כא).— לא כסתה הארץ דמי פלוני, כדי שידרש דמיו שנשפכו בלא צדק: ארץ אל תכסי דמי (איוב יו יח).— ובתו״מ: לא כסהו מבעוד יום לא יכסנו משתחשך כסהו ונתגלה מותר לכסותו (שבת ד ב). שברי עריבה לכסות בהן את פי החבית שברי זכוכית לכסות בהן את פי הפך (שם יז ה). אם לא הביא כלי מערב שבת מביאו בשבת מגולה ובסכנה מכסהו על פי עדים (שם יט א). מצאן צבתים או כריכות מחשיך עליהן ומביאן ובסכנה מכסן והולך לו (ערוב׳ י א). שחט חיה יכסנה ואחר כך ישחוט את העוף וכו׳ כסהו (את הדם) ונתגלה פטור מלכסות (חול׳ א ד). במה מכסין (את הדם) ובמה אין מכסין (שם ז). ליטד על בנות ישראל שיהיו מכסות ראשיהן (מד״ר במד׳ ט). — וכסהו במשמ׳ הלבישהו בגד: פסק להכניסה ערומה לא יאמר הבעל כשתבוא לביתי אכסנה ברשותי אלא מכסה ועודה בבית אביה (כתוב׳ ו ה). — ב) בהשאלה, כסה מפלוני, הסתיר, לא הודיע לו, verheimlichen; cacher; to hide: ויי׳ אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עשה (בראש׳ יח יז).—ועל פלוני: לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחום עינך עליו ולא תחמל ולא תכסה עליו כי הרג תהרגנו (דבר׳ יג ט-י).— ואת החטא, הסתיר חטאו: אם כסיתי כאדם פשעי לטמון בחבי עוני (איוב לא לג). חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי ליי׳ (תהל׳ לב ה). שנאה תעורר מדנים ועל כל פשעים תכסה אהבה (משלי י יב). מכסה פשע מבקש אהבה (שם יז ט). מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועזב ירחם (שם כח יג). — ואמר בן סירא: איש עצה לא יכסה שכל זד ולץ לא יקח תורה (ב״ס גני׳ לה יח). — ובתו״ם: זה המגלה דברים שכיסה עתיק יומין (פסח׳ קיט.). הואיל וכיסית ממני ולא גלית שהוא אישך וגרמת אלי הצער הזה (ב״ק נג.). —ובמשמ׳ *העלים: שמא כסה ממון מן השותפות וסלק עצמו מן השותפות (תשו׳ הגא׳, שערי צדק לה). חייבנו השבועה להאלמנה כתיקון הכמים שלא החביאה ושלא הבריחה וכו׳ ושלא כסתה מנכסי פלוני בעלה שום דבר (ר״י ברצלוני, השטר׳ כ). — וכסה החטא, במשמ׳ סלח, כפר: נשאת עון עמך כסית כל חטאתם (תהל׳ פה ג). והשב חרפתם אל ראשם ותנם לבזה בארץ שביה ואל תכס על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחה (נחמ׳ ג לו-לז). — כסה צדק וכדומה, נמנע מלספר: צדקתך לא כסיתי בתוך לבי אמונתך ותשועתך אמרתי (תהל׳ מ יא). הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר (משלי יא יג).— ואמר בן סירא: עם פותה אל תסתייד כי לא יוכל לכסות סודך (ב״ס גני׳ ח יז).— כסה את פני השופט וכדומה, שלא יראה הצדק: ארץ נתנה ביד רשע פני שפטיה יכסה (איוב ט כד). — *ואת העין, שלא יראה ולא ידע דבר: אמר להם אתם כסיתם מני את העין (מד״ר בראש׳ נב).

—פע׳, כסה, כסו[1]), יכסה, יכסו, מכסים מכסות,—שכסו אותו: והמים גברו מאד מאד על הארץ ויכסו כל ההרים הגבהים אשר תחת כל השמים (בראש׳ ז יט). כסו הרים צלה (תהל׳ פ יא). והנה עלה (השדה) כלו קמשונים כסו פניו חרלים (משלי כד לא). והזקנים מכסים בשקים על פניהם (דהי״א כא יו). והחלנות מכסות (יחזק׳ מא יו). — ובתו״ם: אבנים שזועתן המחרישה או שהיו מכוסות ונתגלו (שבי׳ ג ז). כסות שהיא מכוסה מן העין (מד״ר בראש׳ נב).—ובהשאלה: כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכסה (קהל׳ ו ד). — ובמשמ׳ *נעלם, ואמר בן סירא: לא יודע בטובה אוהב ולא יכוסה ברעה שונא (ב״ס גני׳ יב ח). במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור במה שהורשית התבונן אין לך עסק בנסתרות (חגי׳ יג. בשם בן סירא). שבעה דברים מכוסין מבני אדם ואלו הן יום המיתה ויום הנחמה וכו׳ (מכי׳ בשלח ד ה). דברים שהם מכוסין מן הבריות נתגלו לר׳ עקיבא וחבריו (מד״ר שה״ש א ב, הוצא׳ גר״ה).— ואמר הפיטן: חקור פעליו רק אליו אל תשלח ידך, כי תדרוש בסוף ובראש במופלא ובמכוסה (ר״י הלוי, אופן לר״ה, יה שמך).

— התפ׳, התכסה, מתכסה, מתכסים, יתכסה, ויתכס, ותתכס, יתכסו,—כסה את עצמו: והוא מתכסה בשמלה

—[1]) כמו כלו וכדומ׳, עי׳ במבוא בחלק הדקדוק.

חדשה (מ"א יא כט). ויקרע את בגדיו ויתכס בשק ויבא בית יי' וישלח את אליקים וכו' ואת זקני הכהנים מתכסים בשקים אל ישעיהו (ישע' לז א-ב). ותקח הצעיף ותתכס (בראש' כד סה). ויתכסו שקים האדם והבהמה (יונ' ג ח). — ובתו"מ: ירד לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תהא הנץ החמה יעלה ויתכסה ויקרא (ברכ' ג ז). אמר קונם צמר עולה עלי מותר להתכסות בגיזי צמר (קונם) פשתן עולה עלי מותר להתכסות באניצי פשתן וכו' קונם צמר ופשתים עולים עלי מותר להתכסות ואסור להפשיל לאחוריו (נדר' ז ג). נותן לה כלים של חמשים זוז בימות הגשמים והיא מתכסה בבלאותיהן בימות החמה (כתוב' ה ח). לא היו ישנים בבגדי קדש אלא פושטין ומקפלין אותן ומניחין אותן תחת ראשיהן ומתכסין בכסות עצמן (תמיד א א). הרי שיצא חייב לחבירו מנה בב"ד ועליו כסות במאתים לא יאמר לו מכור כסותך והתכסה במנה ותן לי מנה (מכי' משפט' יט). אמר קונם כסות שאיני לובש (קונם) לבוש שאיני מתכסה וכו' אמר קונם כל דבר שדרכו להתכסות ודרך היוצא ממנו להתכסות (ירוש' נדר' ז מג). שתים הם שנתכסו בצעיף וילדו תאומים רבקה ותמר (מד"ר בראש' ס). — ובמשמ' *הסתתר: מה ביאתו (של השמש) משיתכסה מן הבריות אף יציאתו כשיתודע לבריות (ירוש' ברכ' א ב ג). ומחציו של חדש אלו ב' ענגים הופכים את פניהם לרוח מזרחית פאת הלבנה שיצא מתחלה מתחיל ונכנס ומתכסה בין שניהם בלילה הראשון מדה אחת בלילה השנית מדה שנית עד סופו של חדש עד שמתכסה כלו (פדר"א ז). — ואמר המשורר: וסהר בכל מזל ביומו יהי הונה להשלים ימי חדש בחדשו ולשנותיו, ויתכס ויתגלה וישח ויתעלה ויחסר וימלא להאיר בחקותיו (ראב"ע, כבס אל). — ובמליצה בהשאלה, הִתְכַּסָּה בדבר, השתמש בו כאלו היה לבוש: קוריהם לא יהיו לבגד ולא יִתְכַּסּוּ במעשיהם (ישע' נט ו).

נג, להבית. — חפה — *חִפּוּי. — טוח. — טמן. — כסות. — כַּפֹּרֶת. — מכסה. — צמיד פתיל. — צפה. — צִפּוּי. — צָעִיף, וכו'. — שְׂמִיכָה.

ב. כָּסָה, — עי' כֶּשֶׂה.

*כִּסּוּחַ, ש"ז, — שה"פ מן כִּסַּח: מניין לניכוש ולעידור ולכיסוח (מו"ק ג.). לחרישת קנים שלא היה יכול אדם להיכנס בתוכה וכו' מה עשה פקח אחד כסח ונכנס וכו' דרך הכיסוח ויצא דרך הכיסוח התחילו הכל נכנסין ויוצאין דרך כיסוחו (מד"ר בראש' יב).

כְּסוּי, ש"ז, — דבר שמכסים בו, Decke; couverture, covering: ונתנו עליו כְּסוּי עור תחש ופרשו בגד כליל תכלת מלמעלה (במד' ד ו).

***כִּסּוּי**, ש"ז, מ"ר כִּסּוּיִים, — שה"פ מן כִּסָּה, א) עצם שה"פ: כסוי הדם נוהג בארץ ובחו"ל (חול' ו א). שחט מאה חיות במקום אחד כיסוי אחד לכולן (שם ד). (כתוב) ושפך וכסה מי שאינו מחוסר אלא שפיכה וכסוי יצא זה שמחוסר שפיכה פדייה וכסוי (גמ' שם פד.). — *כִּסּוּי הלב, לקוי בגוף בע"ח יגרם התעלפות, syncope: כסוי הלב (אלגשי בערב') הוא בטול רוב הכחות המניעים והמרגישים וחלישות הלב ושיתקבץ הרוח כולו אליו (צרי הגוף לנתן פלקיירא ג ט, כ"י בריט"מ). ואחזהו כסוי הלב בסוף אותו היום ומת באותו לילה ומהם מי שיתחדש להם כסוי הלב וחוזר להם החלי (שם). — ב) כמו כְּסוּי שלמעלה, דבר שמכסים בו: (טומנין) בגיזי צמר ואין מטלטלין אותן כיצד הוא עושה נוטל את הכסוי והן נופלות (שבת ד ב). כל כסויי הכלים שיש להם בית אחיזה ניטלים בשבת (שם יז ח). הכף דומה לתרקב גדול וכו' וכסוי היה לו (תמיד ה ד). כסוי כדי יין וכדי שמן וכיסוי חביות (כלים כ ה). כסוי טני של מתכת של בעלי בתים (שם יב ג) כסוי טני של מתכת שעשה בו מראה (שם יד ו). וכל הכסויין טהורין חוץ משל מיחם (שם ג). כיסוי מיחם שהוא מחובר לשלשלת (פרה יב י). מצרים היה ארבע מאות פרסה על ד' מאות פרסה ומצרים אחד מששים בכוש וכוש אחד מששים בעולם ועולם אחד מששים בגן וגן אחד מששים בעדן ועדן אחד מששים בגיהנם נמצא כל העולם כולו ככיסוי קדירה לגיהנם (פסח' צד.). שניהם (השמים והארץ) לא נבראו אלא באלפס ובכסויה (מד"ר בראש' א). מנהגו של עולם אין עושין כסוי לגיגית לא של כסף ולא של זהב וכו' אלא של חרס מפני שהוא מין במינו (פסיק' דר"כ, שור או כשב).

***כַּסּוּל**[1], ת"ז, — שאחת מירכותיו גבוהה: בעל חמש רגלים או שאין לו אלא שלש ושרגליו קלוטות כשל חמור והשחול והכסול איזה הוא שחול שנשמטה ירכו וכסול[2] שאחת מירכותיו גבוהה (בכור' ו ז). — ואמר הפיטן: כח הסבל הכשיל נטל, כסוף ושחול הנשאר

---

1) מן כסל, עי"ש. — 2) ואמרו בגמ' (שם מ.) איזהו כסול ואיזהו שחול שחול שנשמטה ירכו כסול שרגלו אחת בתוך הכסל ורגלו אחד ע"ג הכסל.

מקטל (רבנ"י הבבלי, סלית׳, אין כמדת).

***כִּסּוּף**, ש"ז, — שה"פ מן הפעל כסף במשמ׳ תשוקה: אותה התשוקה והכסוף שכספתי בעולם על הכל לפיכך אני חולה (מדר׳ נעלם, זהר, חיי שרה). אותו הגוף שנצטער עמי באותו העולם ולא היה לו הנאה וכסוף בו מפני יראת קונו (שם). אין תאותם וכסופם אלא ליהנות מזיו השכינה וליזון מזיוה (שם, תולדות). אמר רבי יעקב באותם העולמות שהם ימים באותם ההנאות והכסופין שהוא נוחל (שם, חיי שרה). כל נשמתן של צדיקים למעלה בעדן הן ומה ממה שיורד מעדן ישגא החכמה בעולם לעומדים בו ונהנין מהנהותיו וכסופיו עאב"ו (שם).

כְּסוּת[1]), ש"נ, בכנ׳ כְּסוּתְךָ, כְּסוּת֫ה, כְּסוּתוֹ, כְּסוּתָהּ, כְּסוּתָם, — א) בהמ"פ מן כסה, וכל דבר שמכסים בו, וביחוד כְּסוּת עֵינַיִם, לשים על העינים, ובהשאלה, נתן כסות עינים לפלוני, עשה מעשה להסתיר אמתת ענינו: ולשרה אמר (אבימלך אחרי תתו לה לצאת מביתו) הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כְּסוּת עינים[2]) לכל אשר אתך ואת כל ונכחת (בראש׳ כ יז). — והשתמשו במליצה זו הסופרים: כי ערות הארץ באתם לראות וכדי לכסות תכלית ביאתכם באתם פה לשבר מעט אוכל הזה להיות זה לכם כסות עינים (ר"י אברבנאל, מקץ). — ב) כל דבר שאדם מכסה בו גופו, בגד, לבוש, Klisd ; vetement ; cloth: אם חבל תחבל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו כי הוא כסות֫ה לבדה הוא שמלתו לערו במה ישכב (שמות כב כה-כו). אם אחרת יקח לו (לאשה) שארה (של אמה העבריה) כְּסוּתָהּ וענתה לא יגרע (שם כא י). גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כְּסוּתְךָ אשר תכסה בה (דבר׳ כב יב). ערום ילינו מבלי לבוש ואין כְּסוּת בקרה (איוב כד ז). אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כְּסוּת לאביון אם לא ברכוני חלצו ומגז כבשי יתחמם (שם לא יט-כ). — ובתו"מ: מוכרי כסות מוכרין כדרכן וכו׳ תופרי כסות תופרין כדרכן ובלבד שלא יתכוונו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (כלא׳ ט ה-ו). פסק להכניסה ערומה לא יאמר הבעל כשתבא לביתי אכסנה בכסותי אלא מכסה ועודה בבית אביה (כתוב׳ ו ה). הנודר מן הכסות מותר בשק וביריעה ובחמילה (נדר׳ ז ג). גולו לסטים את כסותו ונתנו לו כסות אחרת (ב"ק י ב). אחד משוח בשמן המשחה ואחד המרובה בבגדים ואחד שעבר ממשיחתו מחזירין (במותם) את הרוצח וכו׳ לפיכך אמותיהן של כהנים מספקות להן מחיה וכסות כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו (שם׳ ב ו). לא היו ישנים בבגדי קדש אלא פושטין ומקפלין אותן ומניחין אותן תחת ראשיהן ומתכסין בכסות עצמן (תמיד א א). כבדהו (את יום השבת) במאכל ובמשתה ובכסות נקיה (מכי׳ בא ט). אין טומנין חמין משחשיכה אבל מוסיפין עליהן כסות וכלים (ירוש׳ שבת ד ז). כל

[1]) מן כסה. — [2]) התחבטו הקדמונ׳ והחדשים הרבה בפרוש פסוק זה, וקצת החדשים הגיהו בו הגהות מתחלפות, ופרשו רוב החדשים הדבור כסות עינים במשמ׳ שבר ופצוי. אבל, גם אחרי הגהות החדשים אין מליצת הכתוב מתישבת בדרך טבעי, וגם לפי פרוש הקדמונ׳ אין הדבר מובן מה היתה כונתו של אבימלך ובמה רצה לכסות את העינים. והנה אין ספק בדבר כי בעילת אשת איש היתה נחשבת לחטא גדול מאד גם בעיני אנשי גרר, עד שעדיף היה להם לרצח את בעל האשה רק לא להכשל בעון אשת איש, ולכן ירא אברהם שמא יהרגוהו על דבר אשתו, וכמו שאמר אבימלך בעצמו לאברהם: מה עשית לנו ומה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי. ואולם על הפנויה לא נצטוו בני נח ולא נחשב בעיני הבריות כלל חטא שיקח לו המלך בתולה ויבעלנה לא בחפה וקדושים לשם אישות וישיאנה אח"כ למי שהוא נוטה חסד ממקורביו, ואדרבה זה היה אות כבוד גם להנערה, כמו שהוא נהוג עוד גם עתה בקצת ארצות מזרחיות. ואבימלך היה איש חסיד וירא אלהים באמת, וכשנודע לו כי שרה היתה אשת איש מהר להשיבה מבלי לנגע בה, אבל עוד חשש למה יאמרו הבריות שלא יאמינו שהוא לא נגע בה ותהיה חרפה גדולה לו וגם לשרה אם יתברר אח"כ שהיא אשתו של אברהם, ולכן מצא תחבולה שלא לפרסם הדבר שהיא אשת אברהם אלא להניח השמועה שהעביר אברהם בעצמו שהיא אחותו ופנויה, ועתה אחרי שהיתה אצלו לילה יתן לאחיה בגלה מתנות ויתננה לו לאשה, שגם זה לא נחשב לחטא לישא אחות מהאב בלבד. וזהו מה שאמר אבימלך לשרה: הנה נתתי אלף כסף לאחיך (לא לבעלך) הנה הוא לך לכסות עינים לכל אשר אתך (קצת החדשים מבארים אתך כמו פע׳ אִתָּךְ, לאטר לכל אשר קרה אותך) שהכל יאמינו כי כפנויה ולא כבעולה היית אצלי, ועכשיו תנשאי לאחיך ותהיי אשתו לעיני כל. וזו התחבולה שהיא תנשא עתה לאברהם אמר אבימלך בהמלה ונכחת, שכבר התלבטו בה כל המפרשים הקדמונ׳ והחדשים, ובאורה האמתי הוא שאיננה נפע׳ מן יכח אלא קל מן נכה, שהוא כמו בערב׳ נכחת a) אל מראה, האשה נשאה לאיש. ורגלים לדבר כי שתי המלים ואת כל הן מלה אחת ואתכל, והוא עתיד מן תכל, והכונה היא אסדר הדבר כראוי. ועי׳ ערך נכח וערך תכל.

a) نكحت

המחובר לכסות הרי הוא ככסות (בב׳ ת.). שתהא הכסות לפי השא׳ שלא יתן לה את (הכסות של) הילדה לזקינה ולא את (של) הזקינה לילדה וכו׳ שתהא הכסות לפי העונה שלא יתן של קייץ בימות הגשמים ולא של גשמים בקייץ (בס כתוב׳ ה ב:). כסות אשת חבר והיו עם הארץ כסות אשת חבר קודמת להיו עם הארץ מפני כבודו של חבר (בס הור׳ ג מח.). סוחרי כסות היוצאים בטליתות מקופלות ומונחות על כתיפן בשבת (בבלי שבת קמו.). אמר רב פפא משמחו (את יום השבת) בכסות נקיה ויין ישן (פסח׳ עח.). תכפוהו אבליו זה אחר זה הכביד שערו מיקל בתער ומכבס כסותו במים (מו״ק יז:). כתב לה פירות כסות וכלים שיבואו עמה מבית אביה לבית בעלה (כתוב׳ מו.). אמר רב הונא בודקין (את העני אם הוא עני באמת) למזונות ואין בודקין לכסות (ב״ב ט.). אמר ר׳ פנחס בנוהג שבעולם אדם מכבס כסותו בימות הגשמים במה יגיעות הוא יגע עד שלא ינגבה (מד״ר ויקר׳ כח).—ובהשאלה להעור: כסות היורדת עם אדם לשאול היא באה עמו (ירוש׳ כלא׳ ט לב:).—ומשל: הדר בני אדם כסותן (דא״ז י).— ובמליצה: אלביש שמים קדרות ושק אשים כְּסוּתָם (ישע׳ נ ג). — ואמר המשורר: לבש ענן בקר כשמש וסר מעל כנף שחר כסותו (ר״ב הגיד, הגלפה הזמן).—ובמשמ׳ דבר המסתיר מעיני רואים: ערום שאול נגדו ואין כְּסוּת לאבדון (איוב כו ו), שאין האבדון נסתר מעיניו.—ובמליצה, ״כְּסוּת הבשת וכדומה: כי כל אשר יעשה מכל אלה הדברים המגונים שזכרנו אינו עושה אותם אלא לאחר שיפשט כסות הבושת מעליו (חו״ה, הכתיב׳ ה). הפרישות כסות בשר הערוה ושבר הרעבון (בס, הפריב׳ ב). — ומ״ל ״כְּסוּתִים[1]), כְּסוּתָיו: שלא יביא אדם בהן לידי תקלה ויטלה (הציצית) מכסותיו ויטילה לכסות אחרת (תבו׳ הגא׳, כ״י גני׳, גנזב׳ דף 333). — ומ״ל ״כְּסִיּוֹת[2]): קדירות שטומנין בהן והן ברמץ מערב שבת ומכסין אותן בכסות הראוי כגון גלופקרין ובסדינין ובשאר כיסיות הראויות (בס, דף 159).

כסח[3]), ממנו כָּסַח, *כְּסוּחַ, ״כְּסִיחָה.

—[1]) כמו זנותיכם, שבותיכם, וכמו גם ״גלותים מן גלות.
—[2]) כמו גליות מן גלות.
[3]) בארמית כסח, וגם בערבית ההמוני כשה a).

a) كسح

כָּסַח, פ״י, פעו׳ כָּסוּחַ,—כָּסַח קוצים וכדומה, קטע אותם: והיו עמים משרפות שיד קוצים כְּסוּחִים באש יצתו (ישע׳ לג יב). -- ובתו״מ, כָּסַח קוצים כְּסוּחִים, עשה מעשה שאין בו צרך מפני שכבר נעשה: קוצין כסוחין כסחתי (ירוש׳ מעשר׳ ג נ ד). --״קוצים כְּסוּחִים, דבר נבזה וקל הערך: אמר הקב״ה לאברם אותן אובלוסין שהרגת קוצים כסוחים היו (מד״ר בראש׳ מד).—ואמר הפיטן: שמע מכבת פסחים, אשר כסו פסוחים, היא צמתה כסלוחים, להציתם כקוצים כסוחים (בבת הדב, קיתת עגית). ראה יראו יערי שיחים, אם איש אחוה בלחים, אז ינועו יבשים כסוחים (ר״א קליר, אומן אדירי).— ועכר וכינ׳: מה עשה פקח אחד כסח[1]) ונכנס כסח ונכנס (מד״ר בראש׳ יב). למגל כוסחת כובין (בס מט). הרי שהרשת וזרעת ועדרת וכסחת וקצרת ועמרת ודשת ועשית תבואה בגרניה אם אין הקב״ה מוציא לך מעט רוח שתזרה מהיכן אתה חי (בס ויקר׳ כח).—ואמר הפיטן: כלו זמורותי הדר ותימא, כסחו נטישותי ישור נפיש וקדמה (אות הבתר, אני הכרם). — ובהשאלה, כָּסוּחַ באש, אכול, נשרף: וכנה אשר נטעה ימינך וכו׳ שרפה באש כְּסוּחָה (תהל׳ פ יו-יז).— ואמר הפיטן: כסוי להקפות חרש ליקוב, כסוחים בלהטו להבהב לרקוב (מוס׳ א ר״ה, אף אורח). — ואמר המשורר בהשאלה: והכרם אשר שורק נטעו באש בגד בלי עון כְּסָחוּ (רמב״ע, דיואן סח, כ״י בודל׳). ואמרותיו (של הזמן) חמת תנינים ואם מחמאות חלקו המה פתוחות, וכי חקו נצור הציר ובנות הסדים תת באש מות כסוחות (בס סא). וכמה גבורים ברחו בגופות נבאבות, אשר אין בהם לבבות, וגויות כסוחות, מבלי רוחות (ר״י חריזי, תחכמ׳ ז), ר״ל שרופות, אבודות.

—פע׳, *כִּסֵּחַ,—כמו קל: תלתן שהעלה מיני צמחים אין מחייבין אותו לנכש אם נכש או כיסח אומרים לו עקור את הכל חוץ ממין אחד (כלא׳ ב ה). ממרסין באורז בשביעית ר״ש אומר אבל אין מכסחין (שבי׳ ב י). —ועתי׳: ומותר למרס באורז בשביעית אבל לא יכסח (רמב״ם, שמיט׳ ויובל א טו). אין עץ בעולם שיתפשט לכאן ולכאן כמו עץ הגפן אם לא יכסחוהו (ספ׳ הגלוי לרי״ק קנט).

—נפע׳, *נִכְסַח, — שכסחוהו: אינו אומר עקורה אלא כסוחה וכל דבר שנכסח מחליף (מדר׳ תהל׳ פ ז).

[1]) במד״ר קהל׳: כיסח.

כָּסִי[1], כמו כָּסָה,—קל לא נמצא.

—פע׳ עת׳ בכנ׳, יְכַסְיֻמוּ,—כמו יְכַסּוּמוּ: תהמת יכסימו[2] ירדו במצולת כמו אבן (שמות יה ה).

°כְּסִיחָה, ש״נ, — שה״פ מן כסח: ותשבות הארץ מן הזריעה ומן החרישה ובן הכרמים מן הכסיחה ומן הזמירה (והזהיר, נהר).

***כְּסִיָּה**, ש״נ,—שה״פ מן כסה: אל תקרי כסות (עינים) אלא כ ס י י ת[3]) עינים (מגי׳ כח.).

כְּסִיל[4]), ש״ז, מ״ר כְּסִילִים,—א) אדם עצל, אויל, שוטה, untüchtig, Tor; vaurien, sot; fool: כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל ובער יאבדו (תהל׳ מט יא). בן חכם ישמח אב ובן כסיל תוגת אמו (משלי י א). ומוצא דבה הוא כסיל (שם יח). לך מנגד לאיש כסיל (שם יד ז). תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה (שם יז י). פגוש דב שכול באיש ואל כסיל באולתו (שם יב). למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין (שם יו). ילד כסיל לתוגה לו ולא ישמח אבי נבל (שם כא). את פני מבין חכמה ועיני כסיל בקצה ארץ כעס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו (שם כד-כה). לא יחפץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו (שם יח ב). שפתי כסיל יבאו בריב ופיו למהלמות יקרא פי כסיל מחתה לו ושפתיו מוקש נפשו (שם ו-ז). באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך (שם כג ט). אל תען כסיל כאולתו פן תשוה לו גם אתה ענה כסיל כאולתו פן יהיה חכם בעיניו (שם כו ד-ה). ככלב שב על קאו כסיל שונה באולתו (שם יא). כשלג בקיץ וכמטר בקציר כן לא נאוה לכסיל כבוד (שם א). כצרור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד (שם ח). נכונו ללצים שפטים ומהלמות לגו כסילים (שם יט כט). שוט לסוס מתג לחמור ושבט לגו כסילים (שם כו ג). חוח עלה ביד שכור ומשל בפי כסילים (שם ח). כי בא החלום ברב ענין וקול כסיל ברב דברים (קהל׳ ה ב). לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו (שם י ב). החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך הולך (שם ב יד). לב חכמים בבית אבל ולב כסילים בבית שמחה טוב לשמע גערת חכם מאיש[1]) שמע שיר כסילים (שם ז ד-ה). אל תבהל ברוחך לכעוס כי כעס בחיק כסילים ינוח (שם ט).—ואמר בן סירא: חכם יחריש עד עת וכסיל לא ישמר עת (כ״ס גני׳ כ ז). מכאוב ונדדי שינה וצער ותשניק ופני הפוכות עם איש כסיל (שם לא כ). מרבה חמר לכסיל מוקש מחסר כח ומספק פצע (שם ל).—ובתו״מ: אפילו דברים שאת כסיל בהן (ירוש׳ פאה א יה:). בני אדם גדולים היו (המרגלים) ועשו עצמן כסילים (מד״ר במד׳ יו). — ולנק׳ כְּסִילָה: שלא תחוייב ממאמרך שהאבן איננה חכמה שתספר עליה שהיא כסילה (כוזרי ב ב). וקילל לאשתו וכו׳ ואמר הוי כסילה מה תקפידי על בן קטן כזה (בו״ת חות יאיר עב).—ומשל: אמרו חכמים אם יתלבן השק יתלבן הכסיל ואם יעלה חמור בסולם תמצא דעת בכובס (פרקי רבנו הקדוש ד).—ואמר חחכם: רצון החכם בחכמה ורצון הכסיל באולת (מבח׳ הפנינ׳, שער החכמה). הזהרו מן הכסיל שעובד ומן החכם החוטא (שם). מי שיושב בין החכמים מכובד ומי שיושב בין הכסילים נבזה (שם). בני הזהרו מן הכסיל יותר ממה שאתם נזהרים מן האש (מעל׳ המדות לרב״ע פלקיירא, הסכלות). וישאלו לחכם מה תכלית אשר תשים אליו כוונתך והשיב להשמר מן הכסילים (שם).—והמשורר אמר: אהבת הכסיל ושנאת חכם לב העלו בהנים בפלס ומשקל, מצאו כף שנאת חכם לב למול כף אהבת הכסיל נקלה כמץ קל (ר״ש הנגיד, בן משלי א נב). — ב) שֵׁם לכוכב מהכוכבים, למזל מהמזלות: עשה כימה וכסיל[2]) והפך לבקר צלמות (עמו׳ ה ח). עשה עש כסיל וכימה וחדרי תימן (איוב ט ט). התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח (שם לח לא).— וכמו שֵׁם כללי לכוכבים: כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם (ישע׳ יג י).—ובתו״מ[3]): מצפון לדרום עש עולה כסיל הגלגל כימה (ברייתא דשמואל הקטן א).

[1]) צורה הקדומ׳ של פעלי נל״י.—[2]) צורה הקדומ׳ של עתיד נל״י, ועי׳ בהמבוא בחלק הדקדוק. ואמר ריב״ג: ושמוהו (את השורק) במקום החולם בתהומות יכסיומו וגם לא תעבורי מזה ובישפטו הם ובתשמרם (הרקמה, שער ח). — וכן ראב״ע: ומלת יכסימו אולי בא כן (בשורק) בעבור היות התנועה בתחלה בשורק וכבר הזכרתי כי תנועת השורק קרובה אל תנועת החולם על כן יחליפו זאת בזאת (לחות, שער האותיות ו).

[3]) כך בנוסח׳ הדפוס׳, ובכ״י כהות עינים.

[4]) מן שרש כסל, עי״ש. בערב׳ כַּסִל a), כסלאן b).

—[1]) יש מגיהים משמע.— [2]) לא נתברר מקור שם זה, ואמרו הקדמונ׳ כי הוא הכוכב הנקרא בערב׳ סהיל a), שהוא בלעז Canopas, אמר רסע״ג וז״ל: ומא כאנ מתושט אלצ׳ו וישמי נוגה וכו׳ ומא כאן חארא בטבעה פישמי כסילים כמא יקול כי כוכבי השמים וכסיליהם עלי אשם סהיל אלד׳י הו כסיל. ע״כ. וכן רדב״א באגרונו: כסיל שם כוכב נודע בשם סהיל (לקו״ק רי). — [3]) בסגנון ארמי:

a) كَسِل b) كسلان

a) سُهَيل

אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים עולם מפני צינה של כימה ואלמלא צינה של כימה לא נתקיים עולם מפני חמה של כסיל (ברכ׳ נח:). כימה מערנת את הפירות וכסיל מושך בין קשר לקשר (מד״ר ברא״ב י).—ואמר הפיטן: טבע בשני כסילים נחרזים טכס עשר באילה (ר״א קליר, אבינת). זיהר שני המאורות, הבדיל בין יום ובין לילה להורות, ועמם כסילים ומזרות (מוס׳ יוה״כ, אבאר קלת). מולד לבנה כפי ארכך והמחזה שומה לרחבך ובה הראית סתריך, נראה בתמוז כסיל בך יעלה כי שאר כל החדשים לבד זה בהדריך (ר׳ אברהם תווה, קינ׳, ציון קתי). כטיעת נטע על יבלי מים כיציאת כסיל וכימה בשמים (אמת מה נהדר, Elb. GJG 186) יונתי זיו יפעתך דמה לכסיל וכימות, ואני לאהבתך אשיר שיר על עלמות (פזמ׳ תימנ׳, יונתי).—ואמר המשורר: והראני כסיל מאיר לעומת בני עיש כמו שליט ושריו (ר״ש הנגיד, עלי כל איב). הכינותי כבר שירה ועתה תהלה המאירה ככסילים (הוא, הלי תעב). וכרתימו (את הידידים) והמדבר כסותי ועל ראשי כסיל ערום ועריה, ועיש יורה נתיב שחק לבניו ויורני נתיבי בשאיה (הוא, הכל היוס). כאהל אפרשנו (את המעיל הקרוע) ליל באישון וכוכבי רום ישימון בו מאורה, בתוכו אחזה סהר וכימה ויופיע כסיל עליו נהרה (ראב״ע, מעיל יש לי). שיאי עלי אף שוטני העלו עדי עריש לרגלי על כסיל רבדו (רמב״ע, דיואן לט, כ״י בודלי). עליו בנות עיש כיונים יהמו אליו כמו נשר כסיל יקריח (בס עט). מלאם לבם להתגורר באיש לו על גבי כסיל מעלה בנויה (בס פ). היתכן עלות אישים לשחק ואם ירדו אלי ארץ כסילים (הוא, תרביב א). למה כסילים על פני שחק אהלים תקעו, יובל להנים נום בני חשק בליל תקעו (בס ז). לבי לבי הומה לצבי טרם נברא הוא לו רועה, מיום נודו לא טעם נום עינו וכסיל שחק רועה (בס). מה לי ולכסילים בליל חברה מעל פני שחק כעוף עפו, ובליל נדוד דמו לפסחים מלכת ולו פשע מאד עפו (בס). ושמת ראש תלי מרכבתך וכסיל הדום אל רגלך (עדרוס הלוי, קטע כ״י גני׳ קהיר). עבי שחקים אמרו לו קום רכב על ראש כסילנו ותלינו (בב). פותים לעיש עש יאמרו וכסיל לכסיל וכימה יאמרו כי מה (ידע׳ הפניני, בוזרי ברכה 12). מי יערוך עיש להעיש וכסיל לכוכב כסילי, או בן חמור לגמלי או בן גמלי לעגלי (ר״ב כונפיד, אטמון כתבי).

שמואל אמר אין עבר ההן זיקא בכסיל מחריב העולם (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ג).

כְּסִילוּת, ב״נ, — טבע הכסיל: אשת כְּסִילוּת המיה פתיות ובל ידעה מה (משלי ט יג).—ומצוי בסהב״א: וכאשר האבן פחותה משתקבל החכמה והכסילות כן העצם האלהי יתברך מרומם מלקבל החיים והמות (כוזרי כ כ). מי שלבש בבקשת החכמה לבוש הבושת ילבוש מהכסילות אפוד ומעיל ועל כן תקרעו מעיל הבושת בבקשת החכמה (מבח׳ הפנינ׳, שער החכמ׳). ושאלו לחכם האיך נאה לזקן שילמוד ואמר אם הכסילות גנאי הוא לו תלמוד נאה לו (בס). ולמה בכסילותיו הכסיל שמח לכל (מגלות הראב״ע קנז). אם תכתשהו במכתש לא תסיר מעליו אולתו, ואם תכהו בפטיש לא תחדל כסילותו (הוא, חי בן מקיץ).—ואמר המשורר: ואמרה די לי הלך על מהלכי ימים וכמה אהיה פורע, נבהל בחטאו מעמד לפני גביר ובים כסילות מתמול טובע (רבב״ג, לבי באימת אהבה). ולא מצאו לבד חנף ומרע ויום לחם שמורים ולקוטים, וחיים בעפר בגד קבורים בתכריכי כסילותם חנוטים (רמב״ע, דיואן סד, כ״י בודלי). מתי הוד ומדות צניפים ומשיג אבוסים ועול בריאים, ומפת פתיות שבעים וסכלות ומיין כסילות ימותם סבואים (בס קל).—כְּסִילוּת קְדוֹשָׁה, אולת ושטות בכונה רצויה, sancta simplicitas: כי מבין ובלתי מבין שוה לשמוע בספר הזהר ווי להון לחייבא וכאה חולקא דצדיקיא וזו נקרא ליודעים כסילות קדושה כי בינם להבריהם אשר בחלקם זה ה׳ חפץ מאד יותר מן הראשון הוא היודע ובוחן לבות (ר״א מודינא, ארי נוהם כו).

∴כְּסִימָה, ש״נ,—בה״פ מן כָּסַם: זוג שעשוי לכסימת שער (ערוך, ערך נגסטר).

∴כְּסִיסָה, ב״נ,—בה״פ מן כָּסַס: כל דבר שהוא אוכלו שלא כדרך אבילתו (נקרא) כוסס וכו׳ שבלע (את הפירות) בלא כסיסה (רב״י יומ׳ פא.). שבל שאין דרכו באבילה קרוי כסיסה (המאירי, בס ח).

***כֶּסֶךְ**[1], ב״ז, מ״ר כְּסָכִים, בכנ׳ כִּסְכּוֹ, — רצועה או פתיל לתלות את הנוד או הכִּלָּה: הגוד בכסכין[2] מותר לנטותה בשבת (שבת קלח:). מתעטף אדם בכילה ובכסכיה[2] ויוצא לרשות הרבים בשבת ואינו חושש (בס קלט:).

---

[1]) לא נתברר מקור מלה זו.—[2]) גרסת הערוך, וכן ברי״ף, ובנוסח׳ בכיסנא, בכסכסיה. ופרש ר״ח: חמת שיש עליה חוטין או משיחות קשורין מצדדיה מותר לנטותה בשבת באותן היתידות המוכנין לה. ע״כ. וכן בענין הכילה: פי׳ כוסכיא חוטין ומשיחות שעליה.

כִּסְכּוּס[1], ש"ז, — שה"פ מן א.*כִּסְכֵּס: כסכוס דמי למכבס (רש"י שבת קמא.). כיבוס לא הוי אלא ע"י כיסכוס (שם, זבח׳ לד:). וצריך לכסכם שלש פעמים על כל סם וסם ומוליך ומביא בכל כסכוס (רמב"ם, איסורי ביאה ט נז).

א.***כִּסְכֵּס**[2], פ"י, — כִּסְכֵּס את הבגד, שפשף ומלל אותו מקצתו במקצתו כדי להסיר מעליו טיט וכדומה: שבעה סממנין מעבירין על הכתם וכו׳ וצריך לכסכס שלשה פעמים לכל אחד ואחד (נדה ט ו-ז). נטל טיט על בגדיו הרי זה ממרחו בידו אחת ובלבד שלא יכסכס (ירוש׳ שבת ז י.). אמר רב כהנא טיט שעל גבי בגדו מכסכסו מבפנים ואין מכסכסו מבחוץ (בבלי שם קמא.). טיט שע"ג מנעלו מגררו בגב סכין ושעל בגדו מגררו בציפורן ובלבד שלא יכסכס (שם).

ב.***כִּסְכֵּס**[3], פ"י, — כִּסְכֵּס דבר קשה בשִׁנָּיו, לעסו ושברו בשניו, zerkauen; broyer avec les dents, gnaw: שהיה (יהודה) נוטל אפונין של ברזל ונותנן לתוך פיו ומכסכס בהן וחטתו עולה (תנחומא, ויגש ח). עדשים מבושלים מרבים הזרע וכך יעשה לגלגל דק וישים בעדשים וביום יאכלם ואם ירצה לשתות יכסכס בשיניו את הגלגל ויבלע וישתה (ספ׳ חסיד׳, תתנס"א). — ובמשמ׳ הכה בשניו אלה על אלה: כיון שנכנסה (אסתר) לחצי קנקל הרביעי התחיל (אחשורוש) מחרק שניו ומכסכס (מדר׳ תהל׳ כב). כשאתה ממתגם (את הסוס והפרד) בו במתג הוא בולם פיו ומכסכם ברסנו (רש"י תהל׳ לב ט).

***כִּסְכָּס**, ש"ז, מ"ר כִּסְכָּסִים, — כמו כֶּסֶף: מתעטף אדם בכילה ובכסכסיה[4]) ויוצא לרה"ר בשבת ואינו חושש (שבת קלט:). שאין כיסכסין עשויין אלא לנטותם באהל (רש"י שם).

כסל[5]), ממנו כְּסִיל, כְּסִילוּת, כֶּסֶל, כְּסַל, כִּסְלָה, *כִּסּוּל.

כֶּסֶל, ש"ז, כהפס׳ כָּסֶל, מ"ר כְּסָלִים, כִּסְלֵי, — א) העצלים הפנימים של הירך בגוף בע"ח סמוך להכליות[6]),

[1]) בגמ׳ בסגנון ארמי: אמר רבא כל כיבוס דלית ליה כיסכוס לא שמיה כיבוס (זבח׳ לד:).

[2]) רק בעברית וארמית.

[3]) רק בעברית.

[4]) לפי גרסת נוסח׳ קצת הספרים.

[5]) גם בארמ׳. בערב׳ כשל a) במשמ׳ עצלות וכדו׳.

[6]) לפי דעת דר׳ פרוים (BTM, 71) הוא עצם הירך

a) كسل

innere Lende; flanc; loin: ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עלהן אשר על הַכְּסָלִים (ויקר׳ ג ד). כי כסה פניו בחלבו ויעש פימה עלי כָסֶל (איוב טו כז). — *נתן כְּסָלָיו לנשים, התמכר להן, ואמר בן סירא: ותצבר כברזל זהב וכעפרת הרבית כסף ותתן לנשים כסליך ותמשילם בגויתך ותתן מום בכבודך ותחלל את יצועיך (ב"ס גני׳ מז יח). — ובתו"מ: כאדם ששמן מבפנים ועושה כסלים מבחוץ (ספרי דבר׳ שיח). מעשה בפרה של בית מנחם שהושיבוה על עכוז ומיעכוהו בביצים ולא יצאת אלא אחת ונשחטה ונמצאת שניה דבקה על הכסל (תוספתא בכור׳ ד ח). איזהו פסול כל שהכסלים יוצאין (שם י). יודעין רשעים שדרכם למיתה ויש להן חלב על כסלם (שבת לא:). ביום שיזועו שומרי הבית אלו הכסלים והצלעות (שם קנב.). שרגלו אחד בתוך הכסל ורגלו אחד ע"ג הכסל (בכור׳ מ.). חמשה חוטין יש בבהמה וצריך ליטלן של כסלים ושל כליות ושל טחול וכו׳ ושביד ושבלחיים (והזהיר, ויקר׳). והחלב שבעיקרי הירכות מבפנים חייבין עליו כרת והוא החלב שעל הכסלים (רמב"ם, מאכ׳ אסור׳ ז ו). — ובמליצה, כסליו מלאו נקלה, חש מכאובים, במשמ׳ היה בצער גדול: כי כְסָלַי מלאו נקלה ואין מתם בבשרי (תהל׳ לח ח). — ואמר הפיטן: להבה השיקתני מלהטת כסל וטוחות, מספד מר אגדיל וארחיק שמחות, כי ביום זה נשתברו הלוחות (סלית׳ י"ז תמוז, אוי כבגדי). — ואמר המשורר: ועמנו גברים ככפירים ועם הרבה כארבה או חסילים, ואישים לא ברוב בשר כבדים ולא חלב אשר על הכסלים (ר"ש הנגיד, הלי תעב). הכינותי מקומך בין כסלי ותקעתי לך אהל בלבי (רשב"ג, זמני). כוס היגונים לאט, הרפי מעט, כי כבר מלאו כסלי ונפשי מרוריך (ר"י הלוי, ציון הלא). מחכים ברוח פיו לבב פתי ורוק עטו דמי כסל זמן הדיה (רמב"ע, דיואן עט, כ"י בודל׳). יתעו בתבל רעיונים, כי לעד יהיו בתוכה רעננים, וחצי זמן לירות כסליהם שנונים, ואין רואה ומקיץ כי כלם ישנים (הות, פזמ׳ ליוה"כ, החרבים במעו). בטן ברכות היא כדוב שוקק שמני כסליו כחזיר יער, קראו שמו נאמן והוא חנף לא יאמין בו רק אנוש בער (ר"י חריזי, תחכמ׳ מו). — ב) כמו כסילות: זה דרכם כֶּסֶל[1]) למו ואחריהם בפיהם ירצו (תהל׳ מט יד). ולדעת רשע כֶּסֶל והסכלות הוללות

Beckenknochen. — [1]) כך רד"ק בפרוש: בשש נקודות. והעיר ע"ז מנחת שי ואמר: רד"ק אמר שהוא בשש נקודות אבל בס"ם בחמש נקודות וכן במסורת ולדעת רשע כסל לית סגול.

(קהל׳ ז כה). — ואמר המשורר: בני כסל חצות לילה ישנים ומשנה בני שכל נעורים, יחלו את פני האל ואולי יהי נושא עון יצר נעורים (רמב״ע, תרשיש ח). מעיר לעיר ארוץ ואמצא אהלי כסל ידיהם מתהו מתות (הנ״ל, דיואן נט, כ״י בודל׳).

כֶּסֶל, ש״ז, בכנ׳ כִּסְלִי, כִּסְלְךָ, כִּסְלוֹ, כִּסְלָם, — תקוה וסבר, Hoffnung; espoir; hope: אשר יקוט כִּסְלוֹ ובית עכביש מבטחו (איוב ח יד). אם שמתי זהב כִּסְלִי ולכתם אמרתי מבטחי (שם לא כד). למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקמו ויספרו לבניהם וישימו באלהים כִּסְלָם ולא ישכחו מעללי אל (תהל׳ עח ו-ז). — ומצוי בסהמ״א: ומצאנו ענין הבטחון בלשון הקדש מליצים בעדו בעשר מלות כנגד עשר המדרגות האלה והם מבטח ומשען ותקוה ומחסה ותוחלת וחכוי וסמיכה וסבר ומסעד וכסל (חו״ה, הבטחון ז). — ואמר הפיטן: יום תאוה יגלה יחישה, וסות גאוה יה אותי הלבישה, ובן נעוה מכסלו יובישה (מחזו׳ לפסח, יוצ תלוה, כ״י בריט״מ). — והמשורר אמר: על הדמי תבטח בחול חילך או בבבי כואב תשים כסלך, עד מה לבבות תהיה שואל דמי כבד והוא נדיב בהשאילך (רשב״ג, קטע כ״י גני׳ בבית״ס היהודי בקהיר). דורך עוז אשר יעוז במעלתו ומרכבו, ושם כסלו וימי הבלו ברוב חילו ובזהבו (ר״י הלוי, ילו קלג). ישים על אל מבטחו לא על נברא כי כסלו יקוט (ר״י חריזי, הענק ג). — ומ״ר בכנ׳: ולקחו בכפיהם, לנפשם כסליהם, והיו עובדיהם, וזונים אחריהם (רמב״ע, דיואן נב, כ״י בודל׳). אשר בחשו בקינם, ובטחו בקנינם, וכסליהם בהונם, והוא מכשול עונם (הנ״ל, פזמ׳ ניוה״כ, פתרבים). — וחרז הפיטן את השמות כֶּסֶל וכֶסֶל בשתי המשמעות: ולא תעשה פסל, ברשע ובכסל, ולא תשים כסל, להקניאו בזרים (אזהר׳ רשב״ג, בלא בדי). — והמשורר בשלשת המשמ׳: נפש אשר צחה תאהב איש שכל ותשנא כל בני כסל, תחשוק באיש דל מדרוש חכמה לא רץ עשה פימה עלי כסל, לא נכלמו לעד אשר שמו בו מבני אדם לבד כסל (רמב״ע, תרשיש ה). נבל שם אל זהב כסלו, כים זהב עשה פסלו, אבד הכים וברוב כסלו אין עוד כסלו, כי אין כים לו (רע״פ, הקד׳ מתק שפתים). — והשתמשו במלה זו גם במשמ׳ סעד: אל תירא מפחד פתאם ומשאת רשעים כי תבא כי יי׳ יהיה בְכִסְלֶךָ ושמר רגלך מלכד (משלי ג כה-כו).

כָּסַל, פ״ע, עת׳ יִכְסַל, יִכְסְלוּ, — כָּסַל האדם, היה כסיל: ובאחת יבערו וִיכְסָלוּ מוסר הבלים עץ הוא (ירמ׳ י ח). — ואמר המשורר: כסלו כסילים קו הליכותם כמו תעו שנים עשר ושבעתים (רמב״ע, עינות תהום, כ״י בודל׳).

כִּסְלָה, ש״נ, — א) כמו כֶּסֶל, במשמ׳ שטות: אשמעה מה ידבר האל יי׳ כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו ואל ישובו לְכִסְלָה[1] (תהל׳ פה ט). — ב) כמו כֶּסֶל, במשמ׳ תקוה: הלא יראתך כִּסְלָתֶךָ תקותך ותם דרכיך (איוב ד ו). — ואמר הפיטן: טפחתה ותרב לשום בך כסלה, יהרה אז ושבה לכסלה (פתיח׳ תרי״ג מצות לרסע״ג).

כִּסְלֵו[2], כסליו, — שם החדש התשיעי מהחדש שבו חג הפסח, חדש השלישי בשנה מהחדש שבו יחגו היהודים ראש השנה: בארבעה לחדש התשעי בְּכִסְלֵו (זכר׳ ז א). ויהי בחדש כִּסְלֵו שנת עשרים (נחמ׳ א א). — ובתו״מ: עד מתי ארבעים יום וארבעים לילה עד כ״ז בכסלו (סעו״ר, פרק ד). על ששה חדשים השלוחין יוצאין (להודיע את קדה״ח) על ניסן מפני הפסח וכו׳ על כסליו מפני חנוכה ועל אדר מפני הפורים (ר״ה א ג). בכ״ה בכסליו יומי דחנוכה (שבת כא:). בארבעה שבילין חמה מהלכת ניסן אייר וסיון מהלכת בהרים כדי לפשר את השלגין וכו׳ תשרי מרחשון וכסלו מהלכת בימים כדי לייבש את הנהרות (פסח׳ צד:). דברים שאמר חנני לנחמיה בכסליו אמרן נחמיה למלך בניסן (ר״ה ג:). חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע חצי כסליו וטבת וחצי שבט חורף (מד״ר ברא׳ לד). — ואמרו הרופאים הקדמונים על טבעו: הוא (חדש כסלו) חדש הנטעים ובו יגביר השגעון להתגרות בבעלי המרירה השחורה לצוות להאכיל בו בשר התרנגולין והכבשים וכו׳ וראוי להרבות השכיבה עם הנשים (אכף 37, כ״י מינכן). — ואמר המשורר: כסלו הוא החדש השלישי, ירבה בו המנהג בן נמשי, ושחין רע שירפא בקשי (ראב״ע, במעו נא). מיטב החדשים כסלו, כי בו הלב שאנן ושלו (ר״י חריזי, תחכמ׳ ה). בעת יקד יקוד יגון בלבך תכבדהו במי הכוס בכסלו, ואם ירבו חרדות מזמן רע בבוסך תהיה שקט ושלו (שם). בכסלו אהיה שליו ואודה לצור רוכב בגאותו שחקים, וכו׳ ונרות אהיה מדליק שמונה ושיקויי בנופת צוף מתוקים (עמנ׳, מחבר׳ ט). — ומלאך הממונה עליו אדוניאל: ואם נולד בחדש כסליו ששם מלאך ראש משמרתו

---

[1] המליצה קשה והגיהו קצת החדשים הגהות מתחלפות.

[2] באשור׳ כִּסְלִו. בארמ׳: ב...ל כסלו הו יום... לירת... (מגל׳ הגמא בל אלפנתין).

שמולו אדוניאל ארור הוא מפיו ומפי כל משרתיו (תרס הגדול בספר הזכרונות בל ויגס).

*כְּסָלוּת, ש"נ,—כמו כסילות: יש לדעת כי מלת בעור מצאנוה משתתפת לענינים מצאנוה לענין כסלות כמו ואני בער ולא אדע (ר"א הקראי, ג"ע, ענין בכת ע).

כסם[1]), ממנו כָּסַם, *כְּסִימָה.

כָּסַם, פ"י, כָּסוֹם, יִכְסְמוּ,—כָּסַם את ראשו, חתך שערות ראשו, הסתפר, abscheren; couper les cheveux, shave: וראשם לא יגלחו (הכהנים) ופרע לא ישלחו כָּסוֹם יִכְסְמוּ את ראשיהם (יחזק' מד כ).—ואמר המליץ: אחדי אחד שם, ולו שערו כסם, ופיהו בו חסם, ונחשב בשורים (תחכ' תלמידי דונש).

כֻּסַּם, ש"ז,—היחיד להרבים כֻּסְּמִים.

כֻּסֶּמֶת[2]), ש"נ, מ"ר כֻּסְּמִים,—זרע נאכל ממין הדגן, spelt; épeautre: והחטה והכֻּסֶּמֶת לא נכו (בברד) כי אפילת הנה (שמות ט לב). הלוא אם שוה פניה והפיץ קצח וכמן יזרק ושם חטה שורה ושערה נסמן וכסמת גבלתו (ישע' כח כה).—ומ"ר: ואתה קח לך חטין ושעורים ופול ועדשים ודחן וכסמים ונתת אותם בכלי אחד ועשית אותם לך ללחם (יחזק' ד ט).—ובתו"מ: חמשה דברים חייבין בחלה החטים והשעורים והכוסמים ושבולת שועל ושיפון (חלה א א). אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו (חובת מצה) בפסח בחטים ובשעורין בכוסמין ובשבולת שועל ובשיפון (פסח' ב ה). פת שעורים ופת כוסמין מברך על של שעורים והלא כוסמין יפין משעורין אלא שהשעורין ממין שבע (מיני הדגן שנזכרו בשבחה של א"י) והכוסמין אינם ממין שבע (תוספתא ברכ' ד יא). סבור ר"י בן פזי שמנחת העומר באה מן הכוסמין (ירוש' חלה א נו:). החטים אין מצטרפין עם הכל אלא עם הכוסמין (שם).

***כִּסָּן**[3]), ש"ז, מ"ר כִּסָּנִים—שקדים וקליות ותבלים ומיני מתיקה להתקין בהם הפת, Gewürze, Füllsel; épice, farcissure; spice: פת הבאה בכסנין[4]) אחר המזון (תוספתא ברכ' ה יג). מה עשו בנו להן קנקלין מבית הישימון עד הר השלג והושיבו שם נשים מוכרות מיני כיסנין הושיבו את הזקינה מבחוץ ואת הנערה מבפנים והיו ישראל אוכלין ושותין (ירוש' סנה' י כח ד). כסנין של מיני מתיקה (תשו' הגא', כ"י גני', מהד' גנזב' 68). מוכרי פת כסנין שקורין (בלעז) אובליש (רש"י ברכ' מ טו). עיסה שלשה בדבש או בחלב או שעירה בה מיני תבלין וכיוצא בו והיא נקראת פת הבאה בכיסנין (ליד' לדרך א ג כב).

***כִּסֵּן**, פ"י,—כִּסֵּן עֻגָה יבשה וכדו', אכל ממנה אכילה קלה: ונקר' (פת) כיסנין ע"ש שכוססין אותה לתיאבון בעלמ' (הלכות או"ח קסח ו).

א.כסס[1]), ממנו א.כָּסַס, ואולי מִכְסָה.

א.כָּסַס, עת' תָּכֹס, תָּכֹסּוּ, עי' כַּסּוֹתִי[2]), כֹּסֹּת,—כַּס על דבר, נמנה עליו והיה במספר המשתתפים בדבר, rechnen; se compter; to number: ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפשת איש לפי אכלו תָּכֹסּוּ על השה (שמות יב ד).

—נִפְע' כמו בלמים, *נִכְסַס,—נמנה: יום יום ירקב כמו סס, אם תפקוד עליו עונו הנכסס, כמו שבלול יהלוך וכדורג ימסס (רבנ"ג, מוס' יוה"כ, יי' מה אדם).

—הִתְפּוֹלֵל, *הִתְכּוֹסֵס, — כמו קל, במשמ' השתתף, היה בתוך: אל תתכוסס בהמון מרעים וזכור כי ה' יפקוד על עונך (כ"ו, תרג' ב"ס ז טו).

ב.*כסס[3]), ממנו ב.*כָּסַס, *כְּסִיסָה.

ב.*כָּסַס[4]), פ"י, כּוֹסֵס,—כָּסַס דבר יבש בשניו, תחנו ולעסו, zerkauen; grignoter; grind: קונם גרים או חטה שאיני טועם מותר לכוס היין (נדר' ו י). הכוסס חטים (תוספתא ברכ' ד ו). הכוסס את

---

1) רק בעברית, ולא נתברר מקורו.

2) לא נתברר מקורו. ואין ספק בדבר שהוא ממין החטה, וכך אמרו בפרוש בגמ': כוסמין מין חיטין שיבולת שועל ושיפון מין שעורין (מנח' ע.). וכבר ברר הדבר לֵו בספרו על שמות הצמחים בארמית (Löw, Pfln. § 72).

3) בסור' כסנא, ועי' הערה לקמן. — 4) הביא הערוך בשם רה"ג ור"ת ז"ל: פי' רב האיי גאון הם כעכי והיא פת בין מתובלת ובין שאינה מתובלת שעושין אותה בעכין יבשין וכוססין אותה בבית המשתה ושלא בבית המשתה ומנהג בני אדם שאוכלין ממנו קמעא וכו' ורבינו חננאל פירוש זו הפת עשויה כמין כיסין מלאים סוקר ושקדים ואגוזים וכיוצא בהן שעושין אותו כמין בעכין ולועסין אותן בבתי משתאות. ע"כ. ונראה כי ר"ח פרש השם כסנין מן כיס, אבל אין ספק בדבר כי זו מלה מיוחדה כִּסָּן, ומשמשת גם בסור' במשמ' ששמשה בעבר' בזמן התלמוד, ותרגם בר עלי השם כסנא אלחנטא אלמקלוה ואלפאבה אליבשה, ע"כ, ובעבר': חטה קלויה ומיני פירות ותבלים יבשים.

1) רק בעברית.

2) ר"י חיוג.

3) רק בעברית וארמית.

4) בארמ': אמר רבא כס פילפלי ביומא דכפורי פטור כס זנגבילא ביומא דכפורי פטור (יומ' פא:).

האורז (שם ז). הכוסס חטים של תרומה (ירוש׳ שבת יד יד ד). וכן הוא שביקש לוכל תרדין חיין או לכוס היטין חיות (שם שבי׳ ח לח.). אדם מביא חיטין חיטין כוסס פשתן פשתן לובש (יבמ׳ סג.). (אמר קונם) גרים שאני טועם אסור לבשל ומותר לכוס גריסין שאני טועם אסור לכוס ומותר לבשל גרים גריסין שאני טועם אסור בין לבשל בין לכוס (נדר׳ נג:). אכלה שום וראתה ואכלה בצלים וראתה כססה פלפלים וראתה (נדה סג:). העכברין כוססין ומקרטמין דברים שאין אדם ולא עוף ולא בהמה כוססין אותן (ערוך, ערך גגס). שעושין אותה בעכין יבשין וכוססין אותה בבית המשתה (שם, ערך כסן א). כי מעט (השנים) הטחינה כלומר שלא יוכלו השנים לשחוק ולכסום המאכל כי אם מעט (שרשי רד״ק, מעט).

א. כסף[1]), ממנו כֶּסֶף, *כִּסֵּף, ואולי כָּסַף.

כֶּסֶף[2]), ש״ז, בהפס׳ כָּסֶף, בכנ׳ כַּסְפִּי, כַּסְפְּךָ, כַּסְפֵּךְ, כַּסְפּוֹ, כַּסְפֵּנוּ, כַּסְפְּכֶם, כַּסְפָּם, מ״ר בכנ׳ כַּסְפֵּיהֶם[3]), ובלי כנ׳ *כְּסָפִים,—א) המתכת הלבנה היקרה, היותר יקרה אחרי הזהב, Silber; argent; silver: ואת גביעי גביע הַכֶּסֶף תשים בפי אמתחת הקטן (בראש׳ מד ב). ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כֶסֶף וכלי זהב (שמות ג כב). וארבעים אדני כֶסֶף תעשה תחת עשרים הקרש (שם כו יט). והאדנים לעמדים נחשת ווי העמודים וחשוקיהם כֶּסֶף וצפוי ראשיהם כָּסֶף (שם לח יז). קערת כֶּסֶף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כֶּסֶף שבעים שקל בשקל הקדש (במד׳ ז יג). עשה לך שתי חצוצרת כֶּסֶף מקשה תעשה אתם (שם י ב). אם יתן לי בלק מלא ביתו כֶּסֶף וזהב לא אוכל לעבר את פי יי׳ אלהי (שם כב יח). תורי זהב נעשה לך עם נקדות הַכָּסֶף (שה״ש א יא). עמודיו עשה כֶּסֶף רפידתו זהב (שם ג י). כי עץ מיער כרתו (את הפסל) מעשה ידי חרש במעצד בְּכֶסֶף ובזהב ייפהו (ירמ׳ י ג-ד). ותעדי זהב וָכֶסֶף ומלבושך ששי ומשי (יחזק׳ יו יג). כהתוך כֶּסֶף בתוך כור (שם כב כב). כֶּסֶף צרוף בעליל לארץ מזקק שבעתים (תהל׳ יב ז). צרפתנו כצרף כָּסֶף (שם סו י). כי יש לַכֶּסֶף מוצא ומקום לזהב יזקו (איוב כח א). הגו סיגים מִכָּסֶף ויצא לצרף כלי (משלי כה ד). אשר כַּסְפִּי וזהבי לקחתם ומחמדי הטבים הבאתם להיכליכם (יואל ד ה). כה אמר בן הדד כַּסְפְּךָ וזהבך לי הוא (מ״א כ ג). כי שלח אלי לנשי ולבני וּלְכַסְפִּי ולזהבי ולא מנעתי ממנו (שם ז). כַּסְפֵּךְ היה לסיגים (ישע׳ א כב). ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כַסְפּוֹ ואת אלילי זהבו (שם ב כ). צפוי פסילי כַסְפֶּךָ (שם ל כב). כַּסְפָּם וזהבם עשו להם עצבים (הוש׳ ח ד). ויעשו להם מסכה מִכַּסְפָּם כתבונם (שם יג ב).—ואמר בן סירא: ותצבר כברזל זהב וכעפרת הרבית כסף (כ״ס גני׳ מז יח).—ובתו״מ: הזהב קונה את הכסף והכסף אינו קונה את הזהב (ב״מ ד א). אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די הוא גרם שעשו את העגל (ברכ׳ לב.). שהיו בה בני אדם שמכובלין בכסף ובזהב (שבת נז.). אמר שמואל כל כסף וזהב שבעולם יוסף לקטו והביאו למצרים (פסח׳ קיט.). בשעה שנכנסו עכו״ם להיכל הכל נפנו על כסף וזהב והם נפנו על בנות ירושלם (יבמ׳ טז:). היה משתמש בכלי זהב ישתמש בכלי כסף בכלי כסף ישתמש בכלי נחשת (כתוב׳ סח.). הרבה שוקים תקננו הרבה מרחצאות עשינו הרבה כסף וזהב הרבינו (ע״ז ב:). שאין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים לובים טעונים מכספה וזהבה של מצרים (בכור׳ ה:). ביקשו לגנוז כל כסף וזהב שבעולם מפני כספה וזהבה של ירושלם (שם ג.). בנוהג שבעולם אדם יש לו זהב וכסף אבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה שבעולם וטובה ודעת אין בו (מד״ר ויקר׳ א).— ועל שם גונו של הכסף השתמשו בו המליצים בענין שערות השיבה, ואמר המשורר: התקבצו שרים תמוה על שער אשר שנה וגם צפו, ואנחמה אותם באמרי כי ימים ככסף שערי צפו (רמב״ע, תרשיש ה). אראה שער ראשי אשר הלבין אחר אשר היה תמול מוצהב, ואומרה הה על תמורתי אוי על קחת כסף ותת זהב (חריז׳ כסוף מלחמ׳ התכמ׳ והעשר).—°וְכֶסֶף הַיּוֹם, גון לבנת אור היום: שתה ביום עדי יפן ושמש עלי כספו יצפה זהבו (רמב״ע, דיואן כו, כ״י בודלי׳).—°כֶּסֶף חַי, מתכת נוזלית שגונו דומה לגון הכסף, Quecksilber; vif-argent; mercure: כלי שנותנין בו כסף חי סותם פיו בזפת או בגפרית (רש״י שבת עח:). הכסף החי הממית הבהמה (רמב״ן בראש׳ מא לג). הרפואות החדות החמות החריפות כמו זרניך ואלשק וכסף חי מומת (קאנון ד ז א ג). הכסף החי תולדתו וטבעו בשני פנים האחד יש לו מוצא ומקור בשוער

[1]) לא נתברר מקור משמ׳ זה השרש.

[2]) גם בכנע׳ כסף: אי אדלן כסף אי אדלן חרוץ (כתב׳ תכנת).—בארמ׳ כספא, וגם באשור׳ כַסְפּ. י״א ע״ש גונו החִוֵּר.—[3]) כמו טרפי, נספיהם, רִשְׁפֵּי, ועי׳ במבוא בחלק הדקדוק.

הכסף והסבה שאינו נקפה הוא מפני רוב הלהות שבו וכו׳ וקצת חכמים כתבו כי החמר הקרוב לכל מיני המתכות הוא הכסף החי והגפרית (בעל הבמיס ב ב). שקצת בני אדם מהחכמים יתנו מזג חדש לכסף החי להיות כסף אמתי או יחדשו זהב טוב על ידי מעשה (ר״י פרוביגללו, בו״ת בלמוד החכמות). שיו יעותיו הם כמו כסף חי שיתהפך ולא יתקיים (מאזני צדק, אלגזלי 93).—ב) כמות של כסף במשקל וקצב שהשתמשו בה לשלם במחיר דבר שקנה אדם, Geld; argent money: כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספנו (ברא׳ לא יה). יליד ביתך ומקנת כספך (בס יז יג). נתתי כסף השדה קח ממני וכו׳ וישקול אברהם לעפרן את הכסף אשר דבר באזני בני חת ארבע מאות שקל כסף עבר לסחר (בס כג יג-יו). ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר ולהשיב כספיהם (שיתנו במחיר הבר) איש אל שקו וכו׳ ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמרו במלון וירא את כספו והנה הוא בפי אמתחתו ויאמר אל אחיו הושב כספי וגם הנה באמתחתי (בס מב כה-כח). ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו כספנו במשקלו ונשב אתו בידנו וכסף אחר הורדנו בידנו לשבר אכל וכו׳ כספכם בא אלי (בס מג כא-כג). ויתם הכסף מארץ מצרים ומארץ כנען ויבאו כל מצרים אל יוסף לאמר הבה לנו להם ולמה נמות נגדך כי אפס כסף (בס מז יה). ויצאה חנם אין כסף (במות כא יא). בעל הבור (שנפל לתוכו שור או חמור) ישלם כסף ישיב לבעליו (בס לד). וכי יכה איש את עבדו וכו׳ אם יום או יומים יעמד לא יקם כי כספו הוא (בס כ-כא). ומכרו את השור החי וחצו את כספו (בס לה), ר״ל הכסף שלקחו במחיר השור. אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנשה לא תשימון עליו נשך (בס כב כד). כי יקנה נפש קנין כספו (ויקר׳ כב יא). את כספך לא תתן לו בנשך (בס כה לז). ונתתה (את המעשר) בכסף וצרת הכסף בידך והלכת אל המקום אשר יבחר יי׳ אלהיך בו ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך בבקר ובצאן וביין ובשכר (דבר׳ יד כה-כו). ושלחתה לנפשה ומכר לא תמכרנה בכסף (בס כא יד). תנה לי את כרמך וכו׳ אם טוב בעיניך אתנה לך כסף מחיר זה (מ״א כא ב). איש יבא בפריו (של הכרם) אלף כסף (שה״ש ח יא). הוי כל צמא לכו למים ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב (ישע׳ נה א). כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק צרור הכסף לקח בידו ליום הכסא יבא ביתו (משלי ז יט-כ). כספו לא נתן בנשך (תהל׳ יה ה). ויש אשר אמרים לוינו כסף למדת המלך (נחמ׳ ה ד). — ואמר בן סירא: קנו לכם חכמה בלא כסף צואריכם בעלה הביאו ומשאה תשא נפשכם (ב״ס גני׳ נא כה-כו). — ובתו״מ: (האשה) נקנית בכסף בשטר ובביאה (קדוש׳ א א). שום כסף ושוה כסף בפני ב״ד (ב״ק א ג). כל שהכסף בידו ידו על העליונה (ב״מ ד ב). כל האשמות שבתורה באין בני שתים ובאין בכסף שקלים (זבח׳ י ה). ובורים נפדין בכסף ובשוה כסף (בכור׳ ח ז). המוציא שטר חוב כתוב בבבל גובה עליו כסף בבל (היה כתוב) בארץ ישראל גובה עליו כסף ארץ ישראל וכו׳ כסף שדיברה בו תורה בכל מקום זו היא כסף צורי איזהו כסף צורי זה ירושלמי (תוספתא כתוב׳ בסוף). לעולם יהא כספו של אדם מצוי בידו (ב״מ מב.). זה שמזונותיו תלויין בכספו (יבמ׳ סג:).—והתיבות שקולות של כסף: הנה נתתי אלף כסף לאחיך (ברא׳ כ יו). וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף (בס לז כח). וענשו אתו מאה כסף (דבר׳ כב יט). וישקלו את שברי שלשים כסף (זכר׳ יא יב). —ובתו״מ: האונאה ארבעה כסף מעשרים וארבע כסף לסלע (ב״מ ד ג). הטענה שתי כסף וההודאה בשוה פרוטה וכו׳ שתי כסף יש לי בידך אין לך בידי אלא פרוטה (שבוע׳ ו א). וענשו אותו בממון מאה כסף כסף צורי (ספרי דבר׳ רלח). גוזרי גזירות שבירושלם אומרים נטיעה בת שנתה שתי כסף בת שתי שנים ארבעה כסף (ב״ק נח:).— ובסה״מ: אמר אחד מחכמי המוסר לתלמידיו מי יתן והיו חייכם יקרים בעיניכם שוה כסף אחד (המאירי מבני ג). —ומ״ר *כספים: פסקה להכניס לו כספים סלע כסף נעשה ששה דינרים (כתוב׳ ו ד). מקום שנהגו שלא לפחות מן השום ושלא להוסיף על הכספים אין משנין ממנהג המדינה (תוספתא בס ו ו). בג׳ דברים נתחלקה ארץ ישראל בגורלות באורים ותומים ובכספים (ירוש׳ יומ׳ ד מא:). כספים אין להם שמירה אלא בקרקע (פסח׳ נא:). ויהיו כל הארצות באין ולוקחין מכם פירות ומעשרין אתכם בכספים (מד״ר ויקר׳ לה). ויש מקומות שכל מה שהוא שוה כסף כותבים את דמיו שני כספים וכשבאין לגבות אין גובין אלא אחד (נוסח כתוב׳ אבה לרה״ג, הפסגה ג מו).—ומשלים: אמר ר׳ יהושע בן לוי כסף מטהר ממזרים (קדוש׳ עא.). — ואמר המליץ: הוא המוציא האדם מעבדות לחירות, והכסף מטהר כל ממזרות (המנקב לרב״ע פלקיירא). אדם בלי כסף ומטבע, לכסיל יחשב וחסר דיעה (מרלה המוכר ו). הכסף

נכסף הדמים תמים אני הגבר, הזהב הב הב וממון במטמון יהפיש בקבר (שם כ).

*כַּסָּף, ש״ז, מ״ר כַּסָּפִים,—אומן עושה מלאכה בכסף: ולא היו יושבין מעורבבין אלא זהבים בפני עצמן וכספין בפני עצמן ונפחים בפני עצמן (תוספתא סוכ׳ ד ו). ס׳ ריבוא בני אדם עשו אצלם רד״ו שנים מהם כספים ומהם זהבים שנוטלים בשברן דינר ליום (מד״ר ברא׳ סא). יצא כורש לטייל במדינה וראה המדינה שוממה אמר מה טיבה של מדינה זו שוממת איכן הם הזהבים איכן הם הכספים (שם בה״ב, קמתי אני). כאדם שהוא אומר לחבירו מה מלאכתו של פלוני כסף נגר הצב (והזהיר, כי תבא).

אגורה.—גֵּרָה.—*זוז.—״חֲלִפָּן.—חִנָּם.—כִּכָּר.—מחיר.—*מטבע.—*ממון.—*מעה,״מעות.—*מקח.—*סלע.—עובר לסוחר.—*פֵּרַע.—*פֵּרָעוֹן.—*צֵרָף.—שֹׁחַד.—שִׁלֵּם.—שלמון.—שֶׁקֶל.

ב. כסף[1]), ממנו אולי כָּסַף, ״כִּסוּף, ״כֹּסֶף.

כָּסַף, פ״ע, עת׳ יִכְסֹף, תִּכְסֹף,—כָּסַף לְדָבָר, השתוקק לו ורצה בו מאד, sich n. etwas sehnen; désirer to desire: דמינו כאריה יכסוף לטרף (תהל׳ יזיב). למעשה ידיך תכסף (איוב יד יה).—ומצוי בסהמ״א במשמ׳ זו: שמואל בן יוסף, שמע דברי כוסף (ר״ב הנגיד, באמרת ערב). הנה לתאבה אכספה לשכון בהיכל קדשך, לעמד לשרת אשאפה לא לאכל צוף דבשך (ר״י הלוי, יבן כתוך, לב״ת). שנאמין כי יש לעולם בורא וכו׳ ושנכסוף לרצונו וניחד מעשינו לשמו (הקד׳ חו״ה). והרכיב הבורא יתעלה בנפש האדם עוד מדות וכחות יכסוף בהם באשר ישתמש בהם (שם, עבוד׳ ה׳ ב). וסר מן הדברים המגונים ויכוסף למדות הטובות (שם, הבטחון ג). לא יכסוף לזולת מה שבחר לו האלהים (שם ז). ואה״ב ישתדל להוסיף על מה שיש ביכלתו ויכסוף לו בלבו ויעלה אליו במחשבתו (שם, חשבון הנפ׳ ג). תשה במחשבתה אליו ותכסוף לו כדי לבקש המנוחה ממדוי גופה ופגעיו ככסוף האדם לרופא בקי כשהוא הולה וכו׳ תטה במזימתה אליו ותדבק בו במחשבתה נתעבירהו ברעיונה ומתאוה אליו וכוספת לו וזאת תכלית האהבה הזכה (שם, אהב׳ ה׳ א). אפילו אם יהיה פלוסוף חכם עושה טוב כל ימיו כוסף אל המעלות ההם (כוזרי א קי). ואילו לא היה לה (לא״י) מעלה אלא התמדת השכינה בה באורך תת״ק שנה היה מן הדין שתכספנה הנפשות היקרות לה ותזכנה בה (שם ב כג). והמגיעים הם המאויים והם שני מינים אם מני; להביא מועיל והוא הכוסף ואם מניע לדחות מזיק והוא הכועס (שם ה יב). וכל נפש תכסוף להשתמש בכחותיה כאשר הוכנה לה וכו׳ והאדם הוא בלי ספק לבו ריק מן התאוות המופלגות וכוסף אל מדרגה למעלה ממדרגתי (שם ו). השם יתברך פועל תמיד כל הנמצאות ואליו יהיה השק כל אחד מהמשיגים כי כל אחד מהם כוסף שיגיע לו שלמותו (רלב״ג, מלחמ׳ ס׳ ה יא). עורה ולעבודת אלהיך כסוף כי דוד ואת לא יעזרו אותך בעת מותך (ר״י חריזי, תחכמ׳ לג). ולזה תמצא היות האדם כוסף אל מוחשי הראות והשמע ממוחשי הריח (העקרים ג ב). שגם העשיר עם היותו כוסף הכבוד פעמים ישנא את הרבנות (ר״י אברבנאל, כופט׳ ט). האנשים שיבלו ימיהם בטוב כוספים מתי יגיע קץ הפלאות (נחל סיבון מד:). ומזוברת המדרגות מהדיבוק אשר היו לה מימי קדם אתו ואיך כוספת לידבק בדיבוק ההוא עוד (ר״י דון יחייא, הקד׳ לפי׳ בה״ב). השקה נפשך המתאוה לעלות במעלת העושר והכבוד כי הוא דבר שיכספוהו הכל (מנת׳ יהושע אגורקי לדון בלמ׳ הלוי). ולזה היה משה רע״ה כוסף ותאב להכנס לארץ (מרפא לנפש יע:). כל פועל כוסף והושק תמיד שיגיע מפעולתו התכלית המכוון (שם לד:). עיני אני אשא אל אֵל בלב כוסף ממציא צרכי לי ביום ובלילה (סעד׳ בן יוסף, מטמ׳ מסתר׳ כח). ירחק לא יאסף, ושמשך עוד לא יבא, קרבתך לבי כוסף, איש אהבתך בקרבו (ר״י נגארה, ירחק).—ופעו׳ ״כְּסוּף, כְּסוּפִים, כמו כֹּסֶף: לאמותם לבבו עוללי סוף, איזה יום הכסוף, לבם הבין לשורר מסוף, ה׳ ימלוך בזרוע חשוף (ר״א קליר, קינ׳, איכה את).—ועי׳ עוד נִכְסַף.

—נפע׳, נִכְסַף, נִכְסְפָה, נִכְסֹף, נִכְסַפְתָּה,—א) כמו הקל: ועתה הלך הלכת כי נכסף נכספתה לבית אביך (ברא׳ לא ל). נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות יי׳ (תהל׳ פד ג).—ובמדרש: שהיה (נפתלי) רץ לעשות רצון האל והיה נכסף בעשיית רצונו (מה״ג, ויחי).—ואמר הפיטן: תהומות הדום לרסיסי כסופים, וכל נאות דשא לך נכספים (ר״א קליר, טל, בדעתו אביעה). פן תניף ברזל על אבני מזבחי ותחלל בנינים נכספים, פרוד גרושה בלי לשוב לקחתה וכהן גדול פן יטמא באספים (אזהר׳ ר״י ברצלוני). מים ומזרח ומצפון ותימן שלום רחוק וקרוב שאי מכל עבריך, ושלום אסיר תקוה נותן דמעיו כטל חרמון ונכסף לרדתם על הרריך (ר״י

[1]) רק בעברית וארמית.

סלוי, ליון הלא). דמם שירי וקולי לא יסף, והנני לשמעו שוקק ונכסף, דלף ביתי ומסתרי נחשף, והוסר תמידי וכל שבן מוסף (מחז׳ תימני׳ ליוה״כ, אפסו בעוני). ישמרו נכספים בחצרות מעט מקדשו, בפחד ויראה להעריצו ולהקדישו (יול׳ א בכוע׳, ועתה בנים). — ומצוי כמו״ב במליצה הפשוטה: ונפשותם מואסות בעולם ובהונו ונכספות לעולם הבא אל המות (תו״ה, הפרים׳ ג). וראוי לך אחי שתיסר נפשך בפרישות מכל מה שצוך האלהים לפרוש ממנו עד שתגיע מן התעוב והמאום במיני התענוגים המנועים והתאוות האסורות עד תכלית שיהיה שוה לזה בטבעך המתועב מן האסור עם מה שנכספין לו ממנו (שם ה). ואיננו סובל מרירות הרפואה אלא מי שהוא נכסף לבריאות אבל מי שאינו נכסף לבריאות לא יסבול קושי הרפואה (שם, עבוד׳ ס׳ ה). מפני ששמעתי שמעו ונכספה נפשי אליו (כוזרי פ יז). וכשיהיה הדבר הנכסף או המבוקש בעל תכלית יכלה הכוסף כשישיגנו ותעמוד השמחה או תפסק אבל כשיהיה הדבר הנכסף או המבוקש בלתי בעל תכלית אי אפשר שיכלה הכוסף (העקרים ב טו). נצטוינו למנות ממחרת יום טוב של פסח עד יום נתינת התורה להראות בנפשנו החפץ הגדול אל היום הנכבד הנכסף ללבנו כעבד ישאף צל וימנה תמיד מתי יבא העת הנכסף אליו שיצא לחירות (החנוך, אמור כו). וענין המציאות מבואר בעינו שהוא נכסף אצל כל אדם (נופת צופים כז). —ואמר המשורר: גדי להלחם בארי נכסף, ולעזר לו שועלים אסף (יהודה בן שבת, תבוע׳ על מנחם). והוא נכסף לשומו יש כמו חושק אשר נכסף לדודו (רשב״ג, הוכח כס׳ המונה רמה ד ב). כאבו נוסף ביוסף, לדמותו אכסף, אללי כי אאסף, ולא אביט לתמונתו (עלי כוחת, מספד כסדור תימני׳). ובכל ערב ועוב, ישב (השועל) ויארוב ארב, אולי ימצא פתח פתות, כי היתה נפשו נכספת, לגיע עד תוך הרפת (משלי יל״ג ג ג). —ב) נִתְבַּיֵּשׁ: התקוששו וקושו הגוי לא נִכְסָף (צפנ׳ ב א). —ואמר המשורר: תלונתי עלי מריב אשר לא יהי נכלם בתוכחתו ונכסף, היתוכח אנוש יזוב כבדו לדוד כלה מאד אליו ונכסף (רמב״ע, תרשיש ז כה). — ג) *נִכְסַף, נעשה קצת הָיֵר: ואלו הן סימנין של בוגרת ר״א בר׳ צדוק אומר משיתקשו הדדין ר״י בן ברוקא אומר משיכסף[1]) ראש החוטם (תוספתא נדה ו ד).

—הִפע׳, *הִכְסִיף, —א) הִכְסִיפוּ פני השאור וכדומה, נעשו פניו בגון חור אדמדם: ואיזהו שיאור כל שהכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו (פסח׳ ג ה). — והירק: מרור ירק מר ופניו מכסיפין ויש לו שרף (ירוש׳ שם ב כט ג). —ב) הִכְסִיפוּ פני רקיע, נעשו קצת הָיֵרִים: כל זמן שפני מזרח מאדימות זהו יום הכסיפו זהו בין השמשות השחירו וכו׳ זהו לילה (ירוש׳ ברכ׳ א ב:). כ״ז שפני מזרח מאדימין יום הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון בין השמשות הכסיף העליון והשוה לתחתון לילה (בבלי שבת לד:). —וחטם הדדים: אלו הן סימני בוגרת ר״א ברבי צדוק אומר כשיתקשקשו הדדים ר״י בן ברוקה אומר משיכסיף ראש החוטם (נדה מז.). — ג) הִכְסִיפָה[1]) האדמה, נעשתה כחושה ושוה פחות: בעל שמכר קרקע לפירות לא עשה ולא כלום מ״ט אביי אמר חיישי׳ שמא תכסיף (כתוב׳ פ:). מכרה לו (את השדה) במנה והשביחה ועמדה על מאתים וכו׳ מכרה לו במאתים והכסיפה ועמדה על מנה (ערכ׳ ל.). —וכמו״כ האדם: נמכר (העבד) במנה והשבית ועמד על מאתים וכו׳ נמכר במאתים והכסיף ועמד על מנה (קדוש׳ כ.). שבזמן שאדם יוצא לדרך אם אין שמלה הוא מכסיף (מד״ר במות ג). — ד) פ״י, הִכְסִיף, בִּיֵּשׁ: זהב סגור שהיה מכסיף בעד כל הזהבים שהיו שם (ירוש׳ יומ׳ ד מא ד). ושבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים וכי כסף היה והלא זהב היה [illegible] קורין אותו כסף שהיה מכסיף בעד כל בעלי[2]) זהבים וממנו היו נעשים כל הכלים (מד״ר שה״ש, עמודיו).

—פִּע׳, *כִּסֵּף, — כמו הקל: תחנתו אוה וְכִסֵּף, לו הזהב והכסף (מבול׳ בר קנוני׳, אפיק רנן).

—הִפְע׳, *הִכְסַף, יוּכְסַף, —שיכספו לו: הם המונעים מראות מה שיוכסף לראותו וכן כל מה שיוכסף להשיגו בדבר מן החושים (אמונ׳ רמה ב ג). — וכמו קל או נפעל: ואני בחסד אל נמלטתי מיד צר כי יודע אלהים נפשי הוכספה לחצרות קדשו (ה׳ מפו, אה״ל ג).

כֹּסֶף, כוסף, ש״ז, —שהמ״פ של פעולת מי שכוסף, כמו תשוקה, ואמר הפיטן: מועד ראית חגיגת אסף, נתמך בחלשי לחוגגי בכוסף, סכה ופור נזל להעדף לי בתוסף (ר״א קליר, ב׳ סכות, ארחץ בנקיון). הפשו עם מפרך בכוסף, חשוקי המד זהב וכסף (במעון ב״י, ז׳ פסח, בכעי יה). —ובמליצה הפשוטה: ואפשר שההיה

---

[1]) כך בכ״י ארפ׳ וכן בנוסח׳ הדפוס׳, ובגמ׳ שם (דף מז.) משיכסיף. — [1]) בערב׳ ח׳שע a), נפחת. גהירו, חַ׳אשִׁפ b), נעשה כחוש.— [2]) במד״ר שמות לה: שריה מכסיף כל הזהבים שהיו שם.

a) خسف b) خاسف

המחשבה במצוה והכוסף לעשותה מיראת אלהים (הקד׳ חו״ה). ומי שמוצא במדותיו ובטבעו כוסף אל מלאכה מהמלאכות ויהיה גופו ראוי לה ויוכל לסבול את טורחה יחזור עליה וישים אותה סיבה להבאת מזונו (כס, הבטחון ג). מהרו אל עבודת האלהים לשמו לגדל ולרומם בכוסף ובלבב שלם בעבור ידיעתם אותו והכרתם את ענינו (כס, עבוד׳ ה׳ ז). אמרה הנפש כוספי חזק וצערי גדול לפרוע מה שתשיג ידי ממה שיש לאלהי עלי וכו׳ לא פסק חפצי מהיותי רפה וכוספי כזב מעת העידו אותי דברי הימים הקדמונים שחלפו (כס ה). אם יהיה כוספך לו אחר ידיעה ברורה בעוצם מה שאת חייבת לאלהים מן הגמול וכו׳ כוספך אמת וחפצך נחוץ ואם לאו הוא שקר (כס). ויכסוף לידיעת אלה הדברים כפי אמתתם כוסף טבעי אלא שהוא ירצה להניח הכוסף הזה ולהגיע לידיעת כל זה בדבור אחד (ר״י א״ת, מו״נ א לד). והוא הדין בעצם שלא יכסוף תכלית הכוסף אבל לא יערה הכוסף להם לגמרי (ידע׳ הפניני, פי׳ תהל׳ לג). מי שהוא זקן והתאוה והכוסף למותרות בטבעו (כס). הכוסף הטבעי הוא סבה אל שישיג האדם מה שישיג באופן מה (רלב״ג קהל׳ ז). שכל מבקש איזה דבר כפי ערך הדבר ההוא המבוקש ומדרגתו יהיה הכוסף אליו והשמחה בהשגתו וכשיהיה הדבר הנכסף או המבוקש בעל תכלית יכלה הכוסף כשישיגנו (העקרים ג טו). וכאשר יכבוש מבקש המעלה מדותיו הבהמיות וימשל עליהם אפילו מעט ימשך לו כוסף בזה ואותו הכוסף יביאהו אל תוספת הכיבוש ותוספת הכבוש תוסיף בכוסף (אמונה רמה ו ב). והנה על הפך זה יעיד הכוסף הטבעי אשר בנו לדעת את המושכלות האלהיות (ספורנו, אור עמים מד). וזה הכוסף נקרא אצל רז״ל יצר טוב (כס מ). ואעפ״י שראיתי את כספו גדולה מהשגתי אמרתי בלבי אין מסרבין לגדול וכו׳ שמתי מגמת פני למלאות כספו (הקד׳ ריב״ח להמסורה). על הר גבוה מהכוסף עלה עליתי (הקד׳ ר״י דון יחייא לפי׳ בה״ב).

כסת[1]), ממנו אולי כֶּסֶת.

כֶּסֶת[2]), ב״נ, מ״ר כְּסָתוֹת, בכנ׳ כְּסְתוֹתֵיכֶנָה, —כעין כיס ממלא נוצות או מוך רך ישימה האדם תחת ראשו לשכיבה[1]) ולתשמיש אחר, Kissen; coussin; cushion: הוי למתפרות כסתות על כל אצילי ידי וכו׳ הנני אל כסתותיכנה אשר אתנה מצדדות שם את הנפשות (יחזק׳ יג יח-כ). — ובתו״מ: ב״ש אומרים מקנח ידיו במפה ומניחה על השלחן וב״ה אומרים (מניחה) על הכסת (ברכ׳ ח א). ממלא את הקיתון ונותן תחת הכר או תחת הכסת (שבת ד ב). ובית גדול היה מוקף רובדים של אבן וזקני בית אב ישנים שם ומפתחות העזרה בידם ופרחי כהונה איש כסתו בארץ (תמיד א א). הכר והכסת של עור (מקוא׳ ז ו). כסת עגולה והכדור והאמום (כס י ב). עור הכר עור הכסת מדרס (כלים כו ה). כסת שעשאו מטפחת ומטפחת שעשאה כסת (כס כח ה). זכי לא היה לו למשה כר אחד או כסת אחת וכו׳ שיניח תחתיו (מכי׳ בשלח, עמלק א). מפני שהוא נותנה (את המטפחת) על הכסת וישן עליה (ירוש׳ כתו׳ ט נב). אין נותנין את המוכין לא לתוך הכר ולא לתוך הכסת ביו״ט (שבת מח). שהיתה ציצתו נגררת על גבי כרים[2]) וכסתות (גיט׳ נו). שהיתה כסתו מוטלת בין גדולי רומי (כס). — ומ״ר: הכרים והכסתות אין בהם משום כלאים (כתו׳ ט ב). הכרים והכסתות והשקין והמרצופין שנפחתו (כלים כ א). בשעה שהיה (דוד) יושב בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות אלא ע״ג קרקע (מו״ק טז:). —בין כר לכסת: לא יניח אדם תפיליו תחת מרגלותיו מפני שנוהג בהם דרך בזיון אבל מניחן תחת מראשותיו וכו׳ בין כר לכסת (ברכ׳ כד.). —כֶּסֶת הַסַּבָּל, שהוא נותן תחת המשא: כסת הסבלין טמאה מדרס (כלים כח ט). — ואמר המליץ: מרעש לבל כסת כי תפול על השכם (קטע כ״י גני׳ מספר הגלוי לרסע״ג). ולא תקום (התורה) לך מתוך עדנים ולא בישן עלי כֶּסֶת וכרים (כתי הנפ׳ והגחב׳ א, כ״י פריז). וישיבוני חזן הכנסת, ויתנו לי הכר והכסת (ספ׳ המוס׳ לר״ז בן סעד׳ כג). ויבעום עליו ויוציאהו למרפסת, בחשך בלא כר ובלא כסת (כס מג). לפנו כל חכם לב עשיתי עצמי כאסקופה הנדרסת, שנאתי הליכות עולם דומה לאכסדרה ומרפסת, לא נתכוננתי להתגדר ולשבת על כסא מרומי כר וכסת, ולשמיע דברי חכמים עשיתי אזני כאפרכסת (הקד׳ ספר סידת כמנח׳ קנא׳ לאבא מארי). — ובהשאלה, בשר רך

---

[1]) לא נתברר מקורו.

[2]) רק בעברית. כך נקוד בקטע כ״י משנ׳ כלים מנק׳ כ״י אדלר 1487, וכן בקטע כ״י משנ׳ מנק׳ כ״י בודל׳ Ms. heb. d 63, וכן בבתי הנפש והלחשים המובא בפנים, וכן מוכח מהחרוז עם כנסת, מרפסת, אפרכסת, שבהמשלים המובאים בפנים. — ואין לשם זה חבר בלשונות האחיות ולא ידוע מקורו. — [1]) אמר רבנו נתן: פירוש כסת הוא קטן שמשים תחת מראשותיו (ערוך, ערך כר). —[2]) כך בערוך, ובנוסח׳ גבי כסתות.

בגוף בע"ה, כמו העגבות וכדומה: עשה לו (הקב"ה להאדם) כ ס ת ו ת לתחתיתו שלא יהא מצטער בשעת ישיבתו (מד"ר קהל', כי מקרה, וכס כרלב' יו).

***כַּסָּת**, ב"ז, — אומן שמלאכתו לעשות כסתות: בן ציצית ה כ ס ת[1] (גיט' נו.).

***כַּעַב**[2], ב"ז, מ"ר כַּעְבִים, — כמו כַּעַךְ: איזהו עיסת כלבים ר"ש בן לקיש אמר כל שעירב בה מורסן וכו' רבי יוחנן אמר כל שעשה כ ע ב י ן (ירוש' חגה א נח.). — וכבר השתמשו במלה זו במשמ' עגות מתקנות במתיקה וכדומה ויבשות, biscuit: כ ע ב י ם יבשים וכו' והם הנקראים בישקוביש (בו"ע או"ח קסח ז). — ואמר המליץ: ולבנון אין די בער לשרפה מאכלם עד אשר יוספו לחם משונה מעשה רשת כ ע ב י ן ולחמניות ועליהן דבש והדבדבניות (ר' קגוני', הכן כחן סה:). בקר נאספו יחד משפחה משפחה להתעלז באהבים, סעודה לאכול לביבות לחמניות ו כ ע ב י ם (כן זהב, מלילה לפורים).

***כְּעוֹס**, ב"ז, — מקום עקיצת נחש וכדומה, שהארס נכנס בו מיד ומסמם את הגוף: שמטילות (בנות ירושלם) מור ואפרסמון במנעליהן ומהלכות בשוקי ירושלם וכיון שמגיעות אצל בחורי ישראל בועטות בקרקע ומתיזות עליהם ומכניסות בהן יצר הרע כארס ב כ ע ו ס[3] (שבת סב:).

***כָּעוּר**, ת"ז, לנק' כְּעוּרָה, מ"ר כְּעוּרִים, כְּעוּרוֹת, — מאד לא יפה, hässlich; laid; ugly, nastry: קונם שאיני נושא את פלונית כ ע ו ר ה והרי היא נאה וכו, מותר בה לא מפני שהיא כ ע ו ר ה ונעשית נאה וכו, אלא שהנדר טעות (נדר' ט י). אין לי אלא בזמן שהיא יפת תואר מנין אעפ"י שהיא כ ע ו ר ה (ספרי דבר' ריא). יהיה אותו האיש כ ע ו ר ומפוחם (מד"ר ברא' לו). הלכנו בארם נהרים ובארם נחור לא מצינו אשה נאה כמותך עכשיו שאנו נכנסים למקום כ ע ו ר י ם ושחורים (שם מ). אלו תלמידי חכמים שאעפ"י שנראין כ ע ו ר י ן ושחורין בעולם הזה לעתיד לבא מראיהן כלפידים כברקים ירוצצו (שם שה"ש, ראשו כתם). אמרה לו (ושתי לאחשורוש) אם רואין אותי נאה הן נותנין עיניהם להשתמש בי והורגים אותך ואם רואין אותי כ ע ו ר ה את מתגנה בי (שם אסת', ותמאן המלכה). למלך שזימן לבנו אשה נאה וכו' אמר אבינו מה אני עושה אם אומר לו איני מראה אותה לך עכשיו הוא אומר כ ע ו ר ה לפיכך לא רצה להראותה (תנחומא בלק ז). — ו, וכדומה: אמר רבי לוי כל כלה שעיניה כ ע ו ר ו ת כל גופה צריך בדיקה ושעיניה יפות אין כל גופה צריך בדיקה (מד"ר שה"ש, הנך יפה). — וצבע וכדומה: הנותן צמר לצבע וכו' צבע כ ע ו ר[1]) אם השבח יתר על היציאה נותן לו את היציאה (ב"ק ט ד). — ודברים, כלים וכדומה: נתן לחרש לעשות לו כסא נאה ועשה לו כ ע ו ר ספסל נאה ועשה לו כ ע ו ר (תוספתא ב"ק י ה). יש אדם שהוא נאה ולבושו כ ע ו ר הוא כעור ולבושו נאה (מד"ר במד' כג). — ובמוסריות, במדות וכדומה: אנשי דור המבול היו כ ע ו ר י ם בטובה וכשבאתה עליהם פורענות קבלוה בעל כרחם והלא דברים ק"ו ומה אם מי שהוא כ ע ו ר בטובה נאה בפורענות כל שכן מי שהוא נאה בטובה שיהא נאה בפורענות (ספרי דבר' לג). לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח וישיא בתו לת"ח משל לענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל ולא ישא בת עם הארץ משל לענבי הגפן בענפי הסנה דבר כ ע ו ר ואינו מתקבל (פסח' מט.). לא יגרש אדם את אשתו אלא אם מצא בה ערות דבר מצא בה דברים כעורים לגרשה אינו יכול שלא מצא בה ערוה לקיימה אינו יכול שמצא בה דברים כ ע ו ר י ם (מד"ר במד' ט). יש בני אדם ששמותם נאים ומעשיהם כ ע ו ר י ם שמותם כ ע ו ר י ם ומעשיהם נאים (שם טז). אעפ"י שנראות (פרשיות התורה) כאלו הן כ ע ו ר ו ת ושחורות לאומרן ברבים כגון הלכות זיבה ונגעים נדה ויולדת אמר הקב"ה הרי הן עריבות עלי (שם ויקר' כט, שה"ש, ראשו כתם). — ועי' *כָּאוּר, מאוס.

---

[1]) לפי הפרוש בגמ' שם: שהיתה ציצתו נגררת על גבי כרים וכסתות, ע"כ, נראה שהם קראו גם מלה זו כַּסָּת, אך נראה כי פרוש זה אינו אלא מדרש מלים המוני, והעקר הוא שאומנתו היתה לעשות כסתות, והוא היה עשיר גדול אולי ממלאכה זו.

[2]) נשתבש מן כעך, אבל כבר השתמשו בו.

[3]) בקצת כ"י נוסח' אחרות: כארס נחש, כארס נחש כעוס (ד"ס), אבל בנוסח' הדפוס' וגם בערוך כמו בפנים. ופרש הערוך בכעס, אמר וז"ל: פירוש רוקו של נחש בכעס שהוא ממית כמו שאנו אומרים ארס של נחש בכעס בשיניו הוא עומד וכו' פי' אחר בכעום כמו שתכעוס החיה ותכה בכעס ומכתה שמשלחת ארס. ע"כ. וכעין זה רש"י: נחש כעוסה. אבל, זה דחוק לפי הלשון שנראה שהוא מדמה איכות כניסת יצר הרע לתוך הבחורים כמו הארס ב ת ו ך ה כ ע ו ס, ולכן נראה כי הכונה בהמלה כ ע ו ס מקום שהארס של הנחש מחלחל ומסמם את הדם, והוא מקום העקיצה, אעפ"י שאין מקור במשמ' זו להמלה כעוס.

[1]) כך בכ"י פלורנץ ורומי, וכן במשנ' דפוס נפולי, וכן ברי"ף והרא"ש, ובנוסח' כאור, עי' זה.

***כְּעוֹר**, ש"ז, — דבר כָּעוּר, במראה וכדומה: דבר שהוא כעור בזה ובזה מום בזה ואין מום בזה אבל דבר שהוא נויי בזה ומום בזה כגון (זו הקרחת אעפ"י שהוא מום לא הזכירה) (ירוש' קדוש' ב סב ד). תמורת עושר עוני תמורת זרע שממה תמורת חן כיעור תמורת ממשלה עבדות (יצירה ד ה). — ובמוסריות: אמרו חכמים רחק מן הכיעור ומן הדומה לכיעור (תוספתא יבמ' ד ז). ר"א אומר לעולם יהא אדם בורח מן הכיעור ומן הדומה לכיעור (בס חול' ב כד). (כתוב) ותלכנה אחרי האיש שכעור לאיש להיות מהלך אחר האשה (מד"ר ברא' ס). שכיעור ורע יש לעבד כשהוא חוזר לרבו הראשון (בס אסת' א). — ומ"ר כְּעוּרִים, בכנ' כְּעוּרַי, ואמר הפיטן: ואשב משומם בפתח שערי, ואשא עוני קלוני וציעורי, ואמרטה משער ראשי בזכרי כיעורי, בשתי ונכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי (מחז' תימני ליוה"כ, אחזתי בכאתי). — ומשל: הכעור שומר הנשים (משלי חכמים, דרך טובים). אין שומר לנשים כי אם כעור פנים (עמנ', מחבר' א). — ועי' יֹפִי.

°כְּעִיסָה, ש"נ, — בהמ"פ מן כַּעַס: זכור את אשר עשה, ויהי לבז ולמשסה, וגזעו יעקר בכעיסה, בטא אל וחטאו אל תשא (ר"ה קליר, בבת זכור, זכור את).

***כְּעִירוּת**, ש"נ, — סגולת דבר כָּעוּר: היא עצמה מביאה לידי כעירות והוא נותן את עיניו לגרשה (ירוש' גיט' ט ג ד). עשרה חלקים של נוי בעולם תשעה במדי ואחד בכל העולם עשרה חלקים של כעירות בעולם תשעה במזרח ואחד בכל העולם (מד"ר אסת', בבנת בלב).

***כַּעַךְ**[1], ש"ז, מ"ר כְּעָכִים, — מין מעשה מאפה בצורת טבעת, Kringel ; gimblette ; bretzel: עשאה (את העיסה) כעכין חייבת עשאה לימודין פטורה (תוספתא חלה א ז). אמר ריב"ל לא שנו אלא כיכרות של בבל שנושכות זו מזו אבל כעכין לא וכו' א"ר חנינא אפילו כעכין (פסח' מח:). — ומצוי בסהמ"א: זו הפת עשויה כמין כיסנין מלאים סוכר ושקדים ואגוזין כמין כעכין ולועסין אותן בבתי משתאות (ערוך, ערך כסן). על דבר הכעכין המשוחין באליה אם יש לאסרן (שו"ת מהרי"ט ב יח). ומסנן המשקה וכו' ושורה בו כעכין והנותר שותהו (שו"ת פרי הארץ, יו"ד יג).

[1]) כך גם בערב' כעך a), אבל כבר אמרו חכמים כי היא מלה שאולה מארמית, ועקרה פרסית.

a) كعك

כעס[1]), ממנו כַּעַס, כַּעַס, °הַכְעָסָה, °כְּעִיסָה, °כַּעְסִיּ, °כַּעְסָן, °כַּעְסָנִי.

כַּעַס, ש"ז, בהפס' כָּעַס, מ"ר כְּעָסִים, כַּעְסִי, כַּעַסְךָ, כַּעְסוֹ, — א) עזות וחצפה של גאוה, Frechheit ; insolence ; arrogance: אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם לולי כַּעַס אויב אגור פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידנו רמה ולא יי' פעל כל זאת (דבר' לב כו-כז). כי אתה עמל וָכַעַס תביט (תהל' י יד). — ב) רגש של צער מפני מעשה לא טוב, Verdruss; affliction ; grief: וירא יי' וינאץ מִכַּעַס בניו ובנתיו (דבר' לב יט), ר"ל מפני הצער אשר גרמו לו בניו ובנותיו. אל תתן את אמתך לפני בת בליעל כי מרב שיחי וְכַעְסִי דברתי עד הנה (ש"א א יו). חנני יי' כי צר לי עששה בְכַעַס עיני נפשי ובטני כי כלו ביגון חיי (תהל' לא י-יא). כַּעַס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו (משלי יז כה). כי ברב חכמה רב כָּעַס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב (קהל' א יח). — ג) רגש של לא רצון עז בשביל מעשה שנעשה שלא כהגן, Ärger ; dépit, colère; anger: וכעסתה צרתה גם כַּעַס בעבור הרעמה (ש"א א ו). על חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל בְּכַעְסוֹ אשר הכעים את יי' אלהי ישראל (מ"א טו ל). אך לא שב יי' מחרון אפו הגדול אשר חרה אפו ביהודה על כל הַכְּעָסִים אשר הכעיסו מנשה (מ"ב כג כו). ויזבחו שם את זבחיהם ויתנו שם כַּעַס קרבנם (יחזק' כ כח). כבד אבן ונטל החול וְכַעַס אויל כבד משניהם (משלי כז ג). טוב שבת בארץ מדבר מאשת מדונים וָכָעַס (בס כא יט). אויל ביום יודע כַּעְסוֹ (בס יב יו). שובנו אלהי ישענו והפר כַּעַסְךָ עמנו (תהל' פה ה). כי כל ימיו (של האדם) מכאובים וָכַעַס ענינו גם בלילה לא שכב לבו (קהל' ב כג). טוב כַּעַס משחוק כי ברע פנים ייטב לב (בס ז ג). והסר כַּעַס מלבך והעבר רעה מבשרך (בס יא י). — ובתו"מ: ר"ש בן אלעזר אומר אל תרצה את חבירך בשעת כעסו ואל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו (אבות ד יח). משה רבינו לפי שהיה בכלל כעס בא לכלל טעות (ספרי במד' קנז). א"ר אילא כעס הוא לפני המקום מי שהוא אומר עשיתי והוא לא עשה (ירוש' סוט' ט כד.). מלך בשר ודם וכו' שהיום כאן ומחר בקבר שאם כועס עלי אין כעסו כעס עולם (בבלי ברכ' כח:). כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך (בס לב.). אפילו בשעת כעסו של

[1]) רק בעברית וארמית.

הקב"ה זוכר את הצדיקים (שם נד:). בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו ובכיסו ובכעסו (ערוב׳ סה:). הרי שהיתה רדופה לילך לבית אביה או שהיה לה כעס בבית בעלה (יבמ׳ מב:). אמר (הקב"ה) לסמאל הרשע צא והבא נשמה של משה מיד לבש כעס וחגר חרבו ונתעטף אכזריות והלך לקראתו של משה (מד"ר דבר׳ יא).—היה בְּכַעַס: אמר לו הקב"ה למשה עכשיו יאמרו הרב בכעס ותלמיד בכעס ישראל מה תהא עליהם (ברכ׳ סג:). אמר לבני העיר דעו שהמלך עליכם בכעס והוא מבקש לשלוח לגיונות על העיר להחריבה (פסיק׳ דר"כ, דרשו). לא כן אמרתי כשאהיה בכעס אתה מרצה אותי וכשתהיה בכעס אהיה מרצך (מד"ר שמות מה). אמר לו הקב"ה (למשה) לא יהיו שתי הפנים בכעס וכו׳ (שם דבר׳ ג).—ומ"ר: והאיש הזה (הסובל ממחלת הקיבה) יזיקהו הפחות שבכעסים וצום ודאגה ויגון וסבה מניעה חליחות (קאנון ג יג א יג).—ואמר הפיטן: זכות איתנים תזכור לבנים שוכן מעונים וכובש כעסים (סד׳ עבודה, סדור תימני, אמוני לבבך). גחון גח מבין עכסים, דראונו להזכיר לרקב כעסים (ר"א קליר, שבת זכור, אזכיר סלה). בגדנו והרבינו חימות וכעסים, למרמס אנו מעושים, כי אין בנו מעשים (ר"א בר אמעיה, סליח׳, אתה חלקי). — ואמר החכם: מי שכעסו במחשבה ייראה עליו הישוב וההדר ומי שכעסו שלא במחשבה תראה עליו השטות (תקון מדה"נ לרשב"ג מ). כאשר הגרב מחולי הגוף כן הכעס מחולי הנפש (שם, והוא מאמר אפלטון). הכעס הוא שונא השכל (מאזני צדק, אלגזלי 141). אל תקצף קצף ויבהלך בחרונך, פן תקרע בכעסך אשר לא תתפור ברצונך, אל תהרם בזעמך אשר לא תבנה בהתנחמך (מביע נפש למנחם המאירי, כ"י). יאות לאדם לדעת שיעור הכעס ואל יהי כעסו חזק וארוך ולא חלש וקצר כי האחת ממדות זאבי היערים והשנית ממדות הנערים (מ׳ אלדכי, ב"א ה). ובספר בן סירא (כתוב) הכעס כאש בוער (ר"א מודינא, למח לדיק יא).

כָּעַס, פ"ע, אֶכְעַס, יִכְעַס, לִכְעוֹס — כָּעַס פלוני, היה בְּכַעַס: והנחתי חמתי בך וסרה קנאתי ממך ושקטתי ולא אֶכְעַס עוד (יחזק׳ יו מב). ויהי כאשר שמע סנבלט כי אנחנו בונים את החומה ויחר לו וַיִּכְעַס הרבה וילעג על היהודים (נחמ׳ ג לג). וַיִּכְעַס אסא אל הראה (שדבר לו דברים קשים) ויתנהו בית המהפכת (דהי"ב יו י). גם כל ימיו בחשך יאכל וְכָעַס הרבה וחליו וקצף (קהל׳ ה יו). רשע יראה וְכָעַס[1] שניו יחרק ונמס (תהל׳ קיב

[1]) בס"א וְכָעֵס, עין פתוחה.

י)—ובתו"מ: ארבע מדות בדעות נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו קשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד נוח לכעוס וקשה לרצות רשע (אבות ה יא). הדבר דומה לאדם שכעס על בנו וטרדו מביתו (מכי׳ בשלח ב ג). למלך בשר ודם שכעס על בנו והלך לו הבן ההוא אצל אוהבו של מלך אמר לו צא ובקש לי מאבא (ספרי במד׳ פו). אמר ר׳ יוחנן בשעה שהקב"ה בא בבית הכנסת ולא מצא בה עשרה מיד הוא כועס (ברכ׳ ו:). שהיה (בלעם) יודע לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה (שם ז.). אמר להן הקב"ה לישראל דעו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע שאלמלי כעסתי לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט (שם). אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי שהיום כאן ומחר בקבר שאם כועס עלי אין כעסו כעס עולם (שם כח:). משל למלך שכעס על בנו והיה מכהו מכה גדולה (שם לב.). נתן בר קפרא רשות לאחד מהן לברך קפץ וברך על הפרגיות לגלג עליו חבירו כעס בר קפרא אמר לא על המברך אני כועס אלא על המלגלג אני כועס (שם לט.). ריאה שואבת כל מיני משקין כבד כועס מרה זורקת בו טפה ומנחתו (שם סא:). כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור (שם סג:). טוב כעס שכועס הקב"ה על הצדיקים בעוה"ז משחוק שמשחק הקב"ה עם הרשעים בעוה"ז (שבת לג:). כל אדם שכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו (פסח׳ סו:). כל שכועס אפילו פוסקין עליו גדולה מן השמים מורידין אותו (שם). שלשה הקב"ה אוהבן מי שאינו כועס ומי שאינו משתכר ומי שאינו מעמיד על מדותיו (שם קיג:). רבש"ע עמך ישראל שהוצאת ממצרים אינן יכולין לעמוד לא ברוב טובה ולא ברוב פורענות כעסת עליהם אינן יכולין לעמוד השפעת עליהם טובה אינן יכולין לעמוד (תענ׳ כג.). דור שאבות מנאצים להקב"ה כועס על בניהם ועל בנותיהם ומתים כשהם קטנים (כתוב׳ ח:). כשכועס עליה (הבעל על אשתו) אומר לה טלי כתובתיך וצאי (שם סג:). שם בן ארבעים ושתים אותיות אין מוסרין אותו אלא למי שצנוע ועניו ועומד בחצי ימיו ואינו כועס ואינו משתכר (קדוש׳ עא.). אמר לו אליהו לר׳ נתן אכול שליש ושתה שליש והנח שליש לכשתכעוס תעמוד על מילואך (גיט׳ ע.). א"ר יונתן כל הכועס

כל מיני גיהנם שולטין בו (נדר׳ כב.). למלך ב״ו שהיה לו בן אחד ואותו הבן היה מגדל לו את הכלב והעלה לו שם על שם אביו וכשהוא נשבע אומר בחיי כלב אבא כששמע המלך על מי הוא כועס על הבן הוא כועס או על הכלב הוא כועס (ע״ז נד:). אמר הקב״ה כעסתי על אחז ונתתיו ביד מלכי דמשק (סנה׳ קג.). א״ר יוחנן מתחילה עשה לו (מנשה להפסל) פרצוף אחד ולבסוף עשה לו ד׳ פרצופים כדי שתראה שכינה ותכעום (שם:). ולמה נקרא שמה עכסה שכל הרואה אותה כועס על אשתו (תמור׳ טז.). א״ר הונא בשלשה מקומות כעס משה ונתעלמה ממנו הלכה (מד״ר ויקר׳ יג). כשבאו המרגלים והוציאו דבה על הארץ כעס עליהם משה (שם במד׳ כב). ואמר יהושע לפני הקב״ה רבש״ע בשביל אלו כעסת על בניך הרי הם נתונים לפניך (שם). למלך שהיו לו שני בנים כעס על הראשון נטל את המקל וחבטו והגלהו (שם איכ׳, פתיח׳). ישראל באים לידי סרחון והקב״ה כועס עליהם ומביא עליהם מרדות והם באים לידי חיסרון (פסיק׳ רבתי יא). אפילו נטלו (הוריו) כים של זהובים שלו והשליכו בפניו לים לא יכלימם ולא יצער בפניהם ולא יכעום כנגדם (רמב״ם, ממרים ו ז).—ואמר החכם: הכועס אין לו עינים וכל דבר האמור או עשוי מתוך כעס אי אפשר שיהיה בצדק (ר״א מודינא, צמח צדיק יא). בג׳ דברים נתנהג עם הכועס לשון רכה שתיקה וההפרד מאצלו (שם).—ופעו׳, *כָּעוּם, כְּעוּסָה, כְּעוּסִים, כְּעוּסוֹת: עלה לו (משה) אצל הקב״ה כעום אמר לו בניך חוטאין וכו׳ עשה עצמו כאילו כעום על ישראל (מד״ר דבר׳ ג).—ובסהמ״א: אין לאדם להרבות שיחה אפילו אם אשתו אלא אם צריך לארצויה כגון שהיא כעוסה ובא לרצותה (ר״ת חגי׳ ה:). שהיה כעום ומתכוין להקניטו (רב״י בבת קכח:). ועל זה היה כעום וזעוף (ר״י קמחי, הגלוי עא). אחר השלשה ימים בא החכם והראה עצמו כעום ובפנים זועפות (שבט יהודה לב). שיהא האדם מראה את עצמו כעום ובעל דברי ריבות (המאירי משלי יג י). — ופנים כְּעוּסוֹת: אמר לו הקב״ה (למשה) לא כך התניתי עמך כשיהיו פניך כעוסות יהיו פני מרצין את פניך וכשיהיו פני כעוסות יהיו פניך מרצין את פני (מד״ר שמות מה).

—פעֵ׳, כִּעֵס, פ״י, כִּעֲסוּנִי, כִּעֲסַתְהָ,—גרם לו כַּעַס: הם קנאוני בלא אל כִּעֲסוּנִי בהבליהם (דבר׳ לב כא). וכִעֲסַתָּה צרתה גם כעס בעבור הרעמה (ש״א א ו).

—הִפעִ׳, הִכְעִיס, הִכְעַסְתָּ, הִכְעַסְתִּי, הִכְעִיסוּ, לְהַכְעִיס, מַכְעִיסִים, יַכְעִיס, יַכְעֵס, תַּכְעִיסוּ, יַכְעִיסֻהוּ, יַכְעִסוּ, הִכְעִיסוּ, הִכְעִיסוּנִי, הִכְעִיסֻנִי, לְהַכְעִיסוֹ, אַכְעִיסֵם, תַּכְעִיסֶנָּה, יַכְעִיסוּהוּ, יַכְעִסֻהוּ—הכעים את פלוני, כמו פעֵ׳, גרם לו כַּעַס: בכעסו אשר הִכְעִיס את יי׳ (מ״א טו ל). הִכְעִיס אפרים תמרורים (הוש׳ יב טו). ועשיתם הרע בעיני יי׳ אלהיך לְהַכְעִיסוֹ (דבר׳ ד כה). כי תעשו את הרע בעיני יי׳ לְהַכְעִיסוֹ במעשה ידיכם (שם לא כט). יקנאהו בזרים בתועבת יַכְעִיסֻהוּ (שם לב טז). ואני אקניאם בלא עם בגוי נבל אַכְעִיסֵם (שם כא). ויעזבו את יי׳ אלהי אבותם וכו׳ וילכו אחרי אלהים אחרים וכו׳ וישתחוו להם וַיַּכְעִסוּ את יי׳ (שופט׳ ב יב). מדי עלתה בבית יי׳ כן תַּכְעִסֶנָּה ותבכה ולא תאכל (ש״א א ז). ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות לְהַכְעִיסֵנִי (מ״א יד ט). יען אשר עשו את אשריהם מַכְעִיסִים את יי׳ (שם טו). אל הכעס אשר הִכְעַסְתָּ ותחטא את ישראל (שם כא כב). ויעבד את הבעל וישתחוה לו וַיַּכְעֵס את יי׳ אלהי ישראל (שם כב נד). ויתמכרו לעשות הרע בעיני יי׳ לְהַכְעִיסוֹ (מ״ב יז יז). יען אשר עשו את הרע בעיני ויהיו מַכְעִסִים אתי (שם כא טו). אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים למען הַכְעִסֵנִי בכל מעשה ידיהם (שם כב יז). והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים והסך נסכים לאלהים אחרים למען הַכְעִסֵנִי האתי הם מַכְעִסִים נאם יי׳ הלוא אתם (ירמ׳ ז יח-יט). אשר עשו להם לְהַכְעִסֵנִי לקטר לבעל (שם יא יז). ולא תַכְעִיסוּ אותי במעשה ידיכם ולא ארע לכם (שם כה ו). ותרבי את תזנתך לְהַכְעִיסֵנִי (יחזק׳ טז כו).—והכעים הַלֵּב: וְהִכְעַסְתִּי לב עמים רבים בהביאי שברך בגוים (יחזק׳ לב ט).—והכעים לנגד פלוני: כי הִכְעִיסוּ לנגד הבונים (נחמ׳ ג לז). — ואמר בן סירא: כי מזיד בוזה אביו ומכעים בוראו מקלה אמו (כ״ס גני׳ ג יז).—ובתו״מ: שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול (אבות ה ב). היו מכעיסין למקום ולשעה קלה עשו תשובה ונתקבלו וכו׳ לא הושיען כבני אדם שהם עתידין להכעים אלא כבני אדם שאינם עתידין לבגוד בו עולמית (מכי׳ יתרו, בחדש א). יש שמחה לפני המקום כשיאבדו מכעיסים מן העולם (ספרי במד׳ קיז). למלך שהיה לו בן והיה חביב עליו יותר מדאי מה עשה המלך נטע לו פרדס וכו׳ ובשעה שהיה מכעיסו היה מקצץ כל נטיעותיו (ירוש׳ ברכ׳ ב ה ג). כלום אני עושה אלא להכעים את בוראי (סנה׳ קג:). אמר הקב״ה בטובה שהשפעתי להן בה מכעיסין אותי ובה אני דן אותם (שם קח.). כאן במומר אוכל

נבילות לתיאבון כאן במותר אוכל נבילות להכעיס (ע"ז כו:). אוכל נבילות להכעיס מין הוא (שם). למלך שהיה לו בן והכעיסו וגזר עליו גזירה קשה (מד"ר במות כא). אמר לו הקב"ה למשה מנה להם כל המקומות היכן יהכעיסוני (שם במד' כב). ואני עליתי בחלק הבעל להכעיס את בוראי (שם). למלך שכעס על אשתו טרפה והוציאה מביתו שמעו בו השושבינין וכו' והלכו אצלה ואמרו לה עד אימת את מכעסת אותו (שם דבר' א). אמר לו הקב"ה (למנשה) הא רשע בדין הוא שלא אענה אותך שהכעסת אותי (שם ב). (מי) שעושה רצון יוצרו מכעיס את יצרו (שם רות, בהבר. תמותי). אם כן (עשה הקב"ה) למכעיסיו קל וחומר לעושי רצונו (שם איכ', על הר ציון). אמר (חזקיהו) לפניו רבש"ע חזרתי על רמ"ח איברים שיצרת בי ולא מצאתי שהכעסתיך באחד מהן (שם קהל', כי כרוב). —והכעים לפלוני, כמו את פלוני: שכן בימי הושע הכעיסו להקב"ה (שם במד' ב).

—התפ', *התכעס, —התחיל לכעס: למלך שבנה פלטין ע"י אדרכל ראה אותה ולא ערבה לו על מי יש לו להתכעס לא על אדרכל (מד"ר ברא' כו). —ובסהמ"א: וזכרו החכמים שהמתכעס אינו טועם מה שאוכל ואינו משכיל מה שעושה חייו ימאס גופו נמס ישנא לעצמו ימאסוהו חבריו (רי"א, נתי' אבות ה).

•כַּעְסִיִּי, ת"ז, לנק' כַּעְסִיִּית, מ"ר כַּעְסִיִּים, כַּעְסִיּוֹת, — של כעס: ותנקה הנפש מהבלבולים המחשביים והכעסיים והתאויים (כוזרי ג ה). ובפרט בכח התאוויי והכעסיי כמו האהבה והשנאה והכעס והשחוק ודומיהן (ר' הלל, תגמ' הנפ' מה). קדחת יום כעסיית הנה יתחדש להפלגת תנועת הרוח אל החוץ בענין הכעס (קאנון ד א טו).

•כַּעְסָן, ש"ז, —מי שטבעו לכעס, מי שכועס מהרה: אין אוהב להפכפך ואין אמונה לעבד ולא מנוחה לחמדן ואין סלסול לכילי ולא חבורה לכעסן (מבח' הפנינ', שער המוסר). ואל תחלוק עם אדם כעסן כי אתה מצער אותו (שם, מלות החכם לבנו). ונראה על פני הכעסן כאילו הוא עמוס ומתחמם גופו הרבה ומתנדנד לבו נדנוד גדול ודופקו דופק בחוזקה (תקון מדות הנפש מ). אין הכעסן נמצא שמח (שם). וראוי למי שהוא כעסן שיקראוהו כסיל ודבר שאי אפשר הוא שיינצל הכעסן מן החטא הגדול (שם). שבהסכמת האנשים המתחלפים בדעות קצתם עם קצתם יתקיים הכלל כלו כי כשתמצא ההסכמה בין הכעסן והסבל ובין הכילי והמפזר ובין שאר המדות ההפכיות תמצא המעלה (העקרים ד גא). שהאדם הכעסן מדון והקטטה נמשכים אחריו לעולם ואינו נמלט מהם (פי' מבלי נזרת' הלוי טו יח). הייתי מחשב מה יעשה אדם ולא יכעוס והתחלתי להתנמנם ובעודי מתנמנם הרגשתי כמי שאומר לי הרוצה שלא יהיה כעסן יהיה משכיל (ראב' תכמה, שער הענוה ה). —ומ"ר: (שהיו) כעסנים ומגרשין נשיהן מחמת כעס (רגמ"ה כ"כ קס:). אנשים מרי נפש כעסנים שיש בסיעתנו (רד"י שופט' יח כה).

•כַּעְסָנִי, ת"ז, —מטבע הכעסן: רמז בו אל הכח הכעסני וכו' שמדרגת הכח הכעסני יותר עליונה ממדרגת הכח התאוני (ראב"ע, הגר' חי בן מקיץ). וזו המדה (האכזריות) מגונה עד מאד מעוטה ורובה ותהיה כשתחזק הנפש הכעסנית על האדם (תקון מדות הנפ' לה). והנפש האחרת אשר יקראו אותה הראשונים הכעסנית אמנם חוברה אליך מפני שתתגבר עמה על הנפש המתאוה (המעל' לרמב"ע פלקיירא ב). וצאת מהאמצעות אי אפשר לה מבלתי שתחזק בכה הכעסני כי הגבורה והכח לזו הנפש והקש הנפש הכעסנית אצל המדברת כהקש כלב האדם הצייד אל הצייד (שם). והרע (יוצא) אם מכחו הכעסני או המתאוה או זולת זה (אמונה רמה ו ב). ולכן גזרו שכל המדות המעולות הנכללות בכח המתעורר המתחלק בכלל אל הכח התאוני והכעסני אינם רק כסולם לעלות אל המעלות השכליות (ראב' דעת לר"מ אלבילא גא). —ואשה כעסנית: וצריך שיבחרו לו (להילוד) מינקת שתהא נערה בינונית וכו' ולא כעסנית ולא דואגת לפי שרוע הלב היא סבה להפסד החלב (מ' אלדכי, ב"א ה). —וכמו שם: ויגער בכעסני (בכח הכעסני) ובתאוני מהטות החפצי והניעו והטרידו במה שיש אצלם מהכעס והתאוה (כוזרי ג ה). וזאת הרוח מתגברת והיא הכעסנית והנשמה היא העליונה (ראב"ע, יסוד מורא ז).

***כער**[1], ממנו *כָּעוּר, *כְּעוּר, *כְּעִירוּת, *כָּעֵר.

***כָּעַר**, —קל לא נמצא.

—פע', *כִּעֵר, מְכֹעָר, מְכוֹעָר, מְכֹעָרִים, מְכוֹעָרִים, מְכֹעָרוֹת, מְכוֹעָרוֹת, —כמו כָּעוּר, לבני אדם ודברים, במשמ' מוסרית: עשיר מדבר ועזוריו רבים ודבריו מכוערים מהופים (ב"ס גי' יג כב). פלוני שלמד תורה ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה מכוערין דרכיו (יומ' פו). רוכל יוצא ואשה חוגרת בסינר אמר

[1]) רק בעברית וארמית.

רבי הואיל ומכוער הדבר תצא (יבמ' כד:). מכוער הדיין שנוטל שכר לדון (כתוב' קה.).—ובחמריות וגופניות: אל תהלל אדם בתארו ואל תתעב אדם מכוער[1]) במראהו (ב"ס גני' יא ב).—ובתו"מ: המתעטש בתפלתו סימן רע לו ויש אומרים ניכר שהוא מכוער (ברכ' כד:). כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו (בס ה.). אי הכמה מפוארה בכלי מכוער (תעני' ז.). מעשה שבא ר"א ברבי שמעון ממגדל גדור מבית רבו וכו' נזדמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר אמר לו שלום עליך רבי ולא החזיר לו אמר לו ריקה כמה מכוער אותו האיש שמא כל בני עירך מכוערין כמותך אמר לו איני יודע אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית (בס כ:). יפיפיות שבהן (שבבנות ירושלם) מה היו אומרות תנו עיניכם ליופי שאין האשה אלא ליופי מיוחסות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם למשפחה לפי שאין האשה אלא לבנים מכוערות שבהן מה היו אומרות קחו מקחכם לשם שמים ובלבד שתעטרונו בזהובים (בס לא.). הלבישה שבעה חלוקים והוציאה למוכרה בא אדם אחד שהיה מכוער ביותר אמר לו הראני את יופיה (גיט' נח.). אם היו (בגדים) שחורים נאים לה (להסוטה) מכסין אותה בגדים מכוערים (סוט' ח:). שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו פנויה באשת איש ואפילו מכוערת (ע"ז כ.). בזמן שהאשה מתעברת פניה מכוערות ומוריקות כל ג' חדשים הראשונים (אדר"נ א). וזו אכילת בן סורר ומורה שאינו נהרג אלא על אכילה מכוערת שאכל (רמב"ם, ממרים ז א).

—התפ', *התכער,—נהיה מכער: אמורה הייתי להנשא לאחי אמי ועל ידי שגדלתי עמו בבית התכערתי בעיניו והלך ונשא לו אשה אחרת ואינה נאה כמוני (מד"ר ברא' יז). שכל זמן שהאשה מקבלת עוברין מתכערת[2]) ומתעזבת (בס מה).—ובסהמ"א: ובעת שמתרחקת מהם (החיות האלהית מישראל) מסתכלת עצתם ויתכערו[3]) גופיהם וישתנה יופים (כוזרי ב סב).

—הפע', *הכער, הוכער,—כמו נתפ', נעשה כעור: הנשים ההגונות לכם ישיבה, הוכערו וסערה בם נשבה (ר"א קליר, קרוב' לפורים, הנביס).

[1]) בגוף הכ"י חסרות שתי האותיות ו ע.—[2]) כך בכ"י וכך בקצת דפוס', וכן נראה מהמשל באדר"נ, פניה מכוערות, המובא בפנים. ובכ"י אחר מתכארת, עי' ערך *כאר.—[3]) בקצת ספרים יתבערו.

—פע', *כער,—עשה מכער: דמה העתר ההוא העולה מקטרתם לרוח היוצא מלמטה לכער מעשיהם ולגנות קטרתם (הכוכ' לריב"ג, זמר).

—נפע', *נכער,—כמו הפע' ונתפ', נעשה מכער: גולה ונקלה הוכאבתי ונכערתי, הונעתי חגתי ורויתי רוש ונשברתי (ר"א בר במעיה, סליח', אריה כיער).

—הפע', *הכעיר,—כמו פע' כער: הרי כשגזר איש פלוני יקח אשה פלונית והנה אחד מהם ממשפחה יקרה והקב"ה יודע שלא יתחתן במשפחה גרועה מקדים להכין תחילה בילדות כדי שבעת בחרות לא יעכב דבר שמענה הגדול או מכעירו בקומה או מלקהו באחד מאבריו וכו' ומתחתן במי שנגזר לו (ספ' חסידי', תתתתכלה).

כַּעַשׂ, ש"ז, כהפס' כַּעַשׂ,—כמו כַּעַס: כי לאויל יהרג כַּעַשׂ ופתה תמית קנאה (איוב ה ב). ותכה מכַּעַשׂ עיני ויצרי כצל כלם (בס יז ז). לו שקול ישקל כַּעְשִׂי והיתי במאזנים ישאו יחד (בס ו ב). תחדש עדיך נגדי ותרב כַּעַשְׂךָ עמדי (בס י יז).

*אִחֵר, גמל אוֹהֵר.—אָנַף.—*אֶנֶף.—אַף.—גָּעַר.—זָעַם.—זַעַם.—זַעַף.—זָעֵף.—זַעַף.—חֵמָה.—*חָמוּם, ידיו המומות, מהיר לזעם ולעשות מעשים קשים בזעמו.—חָרָה, חרה אפו.—חָרוֹן.—חֳרִי.—חָרַק שניו.—התמרמר.—הֵסִית.—עברה.—עשן, עלה עשן באפו.—צהב, היו צהובים זה לזה.—קוץ, *קוצים אתה מטיל בעיני.—*קָטַב.—קלל.—*קנט, הקניטו.—*קפד, הקפיד.—קֶצֶף.—קָצַף.—רֹגֶז.—רָגַז.—*רגזן.—*רטננית.—רעם, הרעים, התרעם.—רצה, רָצָה אותו.—רקע ברגליו.—רתח.—*רתיחה.—*רתחן.—שכך, שככה חמתו.—שַׁמַּי, היה קפדן, רגזן.—שְׂסָה.—*תרעומות.

(במקרה נשמטה קבוצה זו ממקומה אחרי ערך כַּעַס).

כַּף[1]), ש"נ, כַּף, כַּפִּי, כַּפְּךָ, כַּפֵּךְ, כַּפְּכָה, כַּפּוֹ, כַּפָּהּ, מ"ז כַּפַּיִם, כַּפֵּי, כַּפַּי, כַּפֵּינוּ, כַּפֶּיךָ, כַּפַּיִךְ, כַּפָּיו, כַּפֶּיהָ, כַּפֵּיהֶם, כַּפֵּימוֹ, מ"ר כַּפּוֹת, כַּפֹּת, כַּפֹּתָיו.—א) כַּף היד, הקצה הרחב והשטוח של היד בבע"ח שאליו מחברות האצבעות, hohle Hand; paume (de la main); palm: ואתן את הכוס על כַּף פרעה (ברא' מ יא). וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בְּכַפּוֹ (שמות ד

[1]) מלה קדומה משתפה לכל הלשונות השמיות. בארמ' כפא, בערב' כַּף a), באשור' כַּפּ, וגם במצרי' הקדומה,

a) كَفّ

ד). ולקח הכהן מלג השמן ויצק על כף הכהן השמאלית וטבל הכהן את אצבעו הימנית מן השמן אשר על כפו השמאלית (ויקר׳ יד יה-יו). ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על המזבח (שם ט יז). ויקח שלשה שבטים בכפו (ש״ב יח יד). הנה עב קטנה ככף איש (מ״א יח מד). אשר יסמך איש עליו (על קנה רצוץ) ובא בכפו ונקבה (מ״ב יח כא). כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הראה אותה בעודה בכפו יבלענה (ישע׳ כח ד). שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר (תהל׳ קכט ז). וקצתה את כפה (של האשה ששלחה ידה להחזיק במבשי האיש) לא תחום עינך (דבר׳ כה יב). ושמת הכל על כפי אהרן ועל כפי בניו (שמות כט כד). ופרע את ראש האשה ונתן על כפיה את מנחת הזכרון (במד׳ ה יח). וירדהו (את הדבש) אל כפיו וילך הלוך ואכל (שופט׳ יד ט). וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפו ויגהר עליו (מ״ב ד לד). ויקח משה אתם מעל כפיהם ויקטר המזבחה (ויקר׳ ח כח).—ומ״ר כפות: וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות אל המפתן (ש״א ה ד). ולא מצאו בה כי אם הגלגלת והרגלים וכפות הידים (מ״ב ט לה). והנה יד נגעה בי ותניעני על ברכי וכפות ידי (דני׳ י י).—מלא הכף, כמה שאפשר להחזיק בתוך כף היד: טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח (קהל׳ ד ו). — נבתו״ם: הכהן נוטל את הזרוע וכו׳ ורקיק מצה אחד ונותן על כ פ י הנזיר ומניפן ואח״כ הותר הנזיר לשתות יין (נזיר ו ט). זאת תורת הנזיר בין שיש לו כ פ י ם (להניף) בין שאין לו כ פ י ם (גמ׳ שם מו:). מן הלוחות נטל משה זיו הפנים עם שנתנו לו הלוחות מ כ פ י ם ל כ פ י ם משם נטל זיו הפנים (מד״ר דבר׳ ג). —ומ״ר בכנ׳: שקושרין לוקטי עצים על כ פ ו ת י ה ן כדי שלא יכם קוץ (רמב״ם כלים ז כ).—רחץ כפיו בנקיון: ארחץ בנקיון כפי ואסבבה את מזבחך יי׳ (תהל׳ כו ו). —פרש את כפיו אל ה׳, לתפלה וכדומה: כצאתי את העיר אפרש את כפי אל יי׳ הקלות יחדלון והברד לא יהיה עוד (שמות ט כט). ויפרש כפיו אל יי׳ ויחדלו הקלות והברד (שם לג). כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה קול בת ציון תתיפח תפרש כפיה (ירמ׳ ד לא). ואכרעה על ברכי ואפרשה כפי אל יי׳ אלהי ואמרה אלהי בשתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך (עזר׳ ט ה-ו). אם אתה הכינות לבך (אל אלהים) ופרשת אליו כפיך (איוב יא יג). אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר (תהל׳ מד כא).—וכמו״כ פרש כפיו השמימה: ויעמד שלמה לפני מזבח יי׳ נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו השמים ויאמר יי׳ אלהי ישראל אין כמוך אלהים (מ״א ח כב-כג). קם מלפני מזבח יי׳ מכרע על ברכיו וכפיו פרשות השמים ויעמד ויברך את כל קהל ישראל (שם נד-נה).—ואל המקדש וכדו׳: כל תפלה כל תחנה אשר תהיה לכל האדם וכו׳ ופרש כפיו אל הבית הזה ואתה תשמע השמים מכון שבתך וסלחת (שם לח-לט). ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שמע (ישע׳ א יה).—ופרש כפיו לפלוני, כדי לתת לו דבר: כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון (משלי לא כ).—וכמו״כ נשא את כפיו, לתחנה: קומי רני בליל לראש אשמרות שפכי כמים לבך נכח פני אדני שאי אליו כפיך על נפש עולליך (איכ׳ ב יט). בשמך אשא כפי (תהל׳ סג ה).—ובתו״מ, נשא כפיו, לברך העם: כה תברכו את בני ישראל בנשיאות כ פים (ספרי במד׳ לט). ואם אין שם כהן אלא הוא (הש״ץ) לא ישא את כ פ י ו ואם הבטחתו שהוא נושא את כ פ י ו וחוזר לתפלתו רשאי (ברכ׳ ה ד). בג׳ פרקים בשנה נושאין (הכהנים) את כפיהן ארבע פעמים ביום בשחרית במוסף במנחה ובנעילת שערים (תענ׳ ד א). כל כהן שהוא עומד בבית הכנסת ואינו נושא את כ פ י ו עובר בעשה (ירוש׳ ברכ׳ ג ו.). כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כ פ י ו (בבלי שם לב:). כל כהן שלא נטל ידיו לא ישא את כ פ י ו (סוט׳ לט.). ולא פסעתי על ראשי עם קודש ולא נשאתי כפי בלא ברכה (שם).—ונשא כפיו אל דבר, מפני תשוקה להדבר ורצון להשיגו: ואשא כפי אל מצותיך אשר אהבתי ואשיחה בחקיך (תהל׳ קיט מח).—שטח אליו כפיו: קראתיך יי׳ בכל יום שטחתי אליך כפי (תהל׳ פח י).—שך כפו על פלוני, שלא יוכל לראות וכדו׳: והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד עברי והסרתי את כפי וראית את אחרי (שמות לג כב-כג).—תפשו בכפו, אחז בו, החזיק בו: בתפשם בך בכף[1]) תרוץ (יחזק׳ כט ז). ויתן אתה (את החרב) למרטה לתפש בכף היא הוחדה (שם כא יו).—כף פלוני בידו, הוא אחז את פלוני, תפש אותו לעשות בו כרצונו: ויאמר שרי סכות הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לצבאך לחם (שופט׳ ח ו).—בא בכף פלוני, נתפש, נלכד בידו: עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך (משלי ו ג).—נתנו בכף פלוני, שפלוני ישלט בו: ועתה נטשנו יי׳ ויתננו בכף מדין (שופט׳ ו יג). נתתי את ידדות נפשי בכף איביה (ירמ׳ יב ז).—נתפש בכף: יען הזכרכם

ולא נתברר אם נגזר באמת מן כפף, או שהיא מלה קדומה יסודית.— [1]) כך הקרי, והכתיב בכפך.

בכף תתפשו (יחזק׳ כא כט). — הושיעו, הצילו, מלטו, פדהו, גאלהו מכף פלוני, הצילו וכו׳ משלטונו, מעריצותו: לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין (שופט׳ ו יד). ויבא בקרבנו וישענו מכף איבינו (ש״א ד ג). כי ישמע המלך להציל את אמתו מכף האיש (הרוצה) להשמיד אתי ואת בני יחד (ש״ב יד יו). המלך הצילנו מכף איבנו והוא מלטנו מכף פלשתים (שם יט י). ומכף מלך אשור אצילך (ישע׳ לח ו). שם יגאלך יי׳ מכף איביך (מיכ׳ ד י). והצלתיך מיד רעים ופדתיך מכף עריצים (ירמ׳ יה כא). לשום במרום קנו להנצל מכף רע (חבק׳ ב ט). ויצילנו מכף אויב ואורב על הדרך (עז׳ ח לא). פלטני מיד רשע מכף מעול וחומץ (תהל׳ עא ד). — הכה כף, לאות שמחה: וימלכו אתו וימשחהו ויכו כף ויאמרו יחי המלך (מ״ב יא יב). — ולצער וצרה: ואתה בן אדם הנבא והך כף אל כף ותכפל חרב שלישתה (יחזק׳ כא יט). כה אמר אדני יי׳ הכה בכפך ורקע ברגלך ואמר אח אל כל תועבות רעות בית ישראל (שם ו יא). וגם אני אכה כפי אל כפי והנחתי חמתי (שם כא כב). והנה הכיתי כפי אל בצעך אשר עשית ועל דמך אשר היו בתוכך (שם כב יג). — ואמר המשורר: לזאת אבכה, וכף אכה, ובפי תמיד קינה (ראב״ע, אסס ירד). — ומחא כף לשמחה וששון, ובמליצה, עצי השדה: כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף (ישע׳ נה יב). — תקע כף, לשמחה: כל העמים תקעו כף הריעו לאלהים בקול רנה (תהל׳ מז ב). — ותקע כף על פלוני, לאות שמחת נקמה: אין כהה לשברך נחלה מכתך כל שמעי שמעך תקעו כף עליך כי על מי לא עברה רעתך תמיד (נחו׳ ג יט). — ספק כפיו, מפני כעס וחמה וכדו׳: ויחר אף בלק אל בלעם ויספק את כפיו ויאמר בלק אל בלעם לקב איבי קראתיך והנה ברכת ברך זה שלש פעמים (במד׳ כד י). — וספק עליו כפים להשתוממות ותמהון: ספקו עליך כפים כל עברי דרך שרקו וינעו ראשם על בת ירושלם הזאת העיר שיאמרו כלילת יפי משוש לכל הארץ (איכ׳ ב יה). ישאהו קדים וילך וישערהו ממקמו וכו׳ ישפק עלימו כפימו וישרק עליו ממקמו (איוב כז כא-כג). — ולצער ואבל, ואמר הפיטן: לזאת אכף, ואספוק כף, ביום חמש קראוני (רשב״ג, סליח׳ י״ז תמוז, בעה נאסר). — והמשורר אמר: אתמוך באבלי עוד ואשתומם ימים וכף אל כף אהי סופק, לא אעשה שפם ולא אעש משתה כמתנחם ומתאפק (ר״ש הנגיד, האחרי חדש). ויש אוהב אשר כפו ספוקה בצרתך וצר שנו הרוקה, ויש מראה לך טובה ביום טוב ויום צוקה יהי חבר לצוקה (שם, ידידותך). — תקע כף לפלוני, נתן לו ידו לאות ערבה גמורה שיקים הדבר: בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך וכו׳ עשה זאת אפוא בני והנצל (משלי ו א-ג). אדם חסר לב תקע כף ערב ערבה לפני רעהו (שם יז יח). אל תהי בתקעי כף בערבים משאות אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך (שם כב כו-כז). — ובסהמ״א: כדרך שנוהגין בגמר המקח שתוקע כפו לכף חבירו ובזה נגמר המקח (ר״ח, מובא בטחו״מ רא ב). — שם נפשו בכפו, העמיד את עצמו בסכנה: ואראה כי אינך מושיע ואשימה נפשי בכפי ואעברה אל בני עמון ויתנם יי׳ בידי (שופט׳ יב ג). וישם את נפשו בכפו ויך את הפלשתי (ש״א יט ה). ותאמר אליו (בעלת האוב לשאול שבקש ממנה להעלות לו את שמואל מקברו הנה שמעה שפחתך בקולך ואשים נפשי בכפי ואשמע את דבריך (שם כח כא). על מה אשא בשרי בשני ונפשי אשים בכפי הן יקטלני לא איחל אך דרכי אל פניו אוכיח (איוב יג יד-יה). נפשי בכפי תמיד ותורתך לא שכחתי נתנו רשעים פח לי ומפקודיך לא תעיתי (תהל׳ קיט קט-קי). — שם כף לפיו, לסימן שתיקה: שרים עצרו במלים וכף ישימו לפיהם (איוב כט ט). — ואמר המשורר: שמו מלכים כף לפיהם והמון שרים במליהם לך עצרו (רשב״ג, כימי יקותיאל). — שם עליו כפו, לשמרו לבלי ימלט, שיהיה מוראו עליו: שים עליו (על הלויתן) כפך זכר מלחמה אל תוסף (איוב מ כב). אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה (תהל׳ קלט ה). אך שתים אל תעש עמדי אז מפניך לא אסתר כפך מעלי הרחק ואמתך אל תבעתני (איוב יג כ-כא). — יגיע כפיו של פלוני, עבודתו, מלאכתו, עי׳ יגיע. — פרי כפיו, עי׳ פרי. — נקיון כף, בלא כונה רעה: ויאמר (אבימלך) אדני הגוי גם צדיק תהרג הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם הוא אמרה אחי הוא בתם לבבי ובנקין כפי עשיתי זאת (בראש׳ כ ד-ה). — רחץ כפיו בנקיון, נשמר מכל חטא ועון: אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי ואהי נגוע כל היום (תהל׳ עג יג-יד). — הזך בבר כפיו: אם התרחצתי במו שלג והזכותי בבר כפי אז בשחת תטבלני (איוב ט ל-לא). — נקי כפים, שלא חטא: נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה (תהל׳ כד ד). — ונהוג בדבור: פלוני נקי כפים, שאינו נגע בשל חברו כלום, שאינו מלכלך ידיו במעשה לא נאה, שאינו לוקח שחד. — דבק בכפו מאומה, נגע בשל אחרים: אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך

לבי וּבְכַפַּי דבק מאום אזרעה ואחר יאכל וצאצאי ישרשו (איוב לא ז-ח).—כַּפָּיו נגאלו בדם, רצח נפשות וכדומה: כי כַּפֵּיכֶם נגאלו בדם ואצבעותיכם בעון (ישע׳ נט ג).— בְּכַפּוֹ חמס, עָוֶל וכד׳, שהוא עשה מעשי חמס: מעשיהם מעשי און ופעל חמס בְּכַפֵּיהֶם (ישע׳ נט ו). וישבו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בְּכַפֵּיהֶם (יונ׳ ג ח). יי׳ אלהי אם עשיתי זאת אם יש עול בְּכַפָּי (תהל׳ ז ד).— אין חמס בְּכַפּוֹ, לא חטא בכלום: אם לשלום באתם אלי לעזרני יהיה לי עליכם לבב ליחד ואם לרמותני לצרי בלא חמס בְּכַפַּי ירא אלהי אבותינו ויוכח (דהי״א יב יז). פני חמרמרה מני בכי ועל עפעפי צלמות על לא חמס בְּכַפָּי ותפלתי זכה (איוב יו יו-יז).—פֹּעַל כַּפָּיו, מעשיו: בפעל כַּפָּיו נוקש רשע (תהל׳ ט יז).—תְּבוּנוֹת כַּפָּיו, עי׳ תבונה.—תמכה כַּפּוֹ דבר, עי׳ תמך.—נָעַר כַּפָּיו מתמך בדבר, נמנע מזה: הלך צדקות ודבר מישרים מאס בבצע מעשקות נער כַּפָּיו מתמך בשחד (ישע׳ לג טו).—נשאהו על כַּפַּיִם, כמו שנשאים את הילד, מליצה במשמ׳ טפל בו, שמר עליו: כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך על כַּפַּיִם ישאונך פן תגף באבן רגלך (תהל׳ צא יא-יב).—חק את פלוני על כַּפַּיִם, רשם אותו על כף היד לבלי ישכחהו: הן על כַּפַּיִם חקתיך חומתיך נגדי תמיד (ישע׳ מט טז).—הרע כַּפַּיִם, מעשה עון שעשו ידיו: על הרע [1] כַּפַּיִם להיטיב השר שואל והשפט בשלום (מיכ׳ ז ג).—ואמר המשורר: ואבכה על הרע כפים, אזיל נצח דם עפעפים, ואקרא במעל ידים, צם ומתפלל לפני אלהי שמים (רמב״ע, מוס׳ יוה״כ, אומללנו). ואל אם הדרך עמד בין המשפתים, ובא לאדמתו בהרע כפים (שלמ׳ בן גיאת, בתותי וגדכיתי).—כַּפָּיו כעננים, הוא מרבה חסדיו ונדבותיו: והוא לאביונים, כמו אב לבנים, וכפיו כעננים, לעורכי השירים (דונש בן לברט, דעה לבי). גביר דומה כשחק על אדמה וגם כפיו להמטיר כעננים, בהעצרם יכותון הנפשות וימלאון בהמטירם רננים (רשב״ג, באלהים על לבבי).—ובקצת החיות שיש ברגליהן אצבעות, כמו הכלב והחתול וכדומה: וכל הולך על כַּפָּיו בכל החיה ההלכת על ארבע (ויקר׳ יא כז).—כַּף הָרֶגֶל, חלק השטוח של הרגל בבע״ח שבקצהו האצבעות, ובפרט צד התחתון של׳ הדרש בארץ, Fussohle; plante (du pied); sole (of the foot): יככה יי׳ בשחין רע על הברכים ועל השקים אשר לא תוכל להרפא מִכַּף רגלך ועד קדקדך (דבר׳ כח לה). הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כַּף רגלה הצג על הארץ (שם נו). ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לְכַף רגלך (שם סה). כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כַּף רגל (שם ב ה). כל המקום אשר תדרך כַּף רגלכם בו לכם יהיה (שם יא כד). ולא מצאה היונה מנוח לְכַף רגלה (בראש׳ ח ט). ורגליהם רגל ישרה וְכַף רגליהם כְּכַף רגל עגל (יחזק׳ א ז).—וכַף פְּעָמָיו: ואחרב בְּכַף פעמי כל יאורי מצור (ישע׳ לז כה).—ומ״ר כַּפּוֹת: והיה כנוח כַּפּוֹת רגלי הכהנים נשאי ארון יי׳ אדון כל הארץ במי הירדן מי הירדן יכרתון (יהוש׳ ג יג). נתקו כַּפּוֹת רגלי הכהנים אל החרבה (שם ד יח). את מקום כסאי ואת מקום כַּפּוֹת רגלי אשר אשכן שם בתוך בני ישראל (יחזק׳ מג ז).—נתנו תחת כַּפּוֹת רגליו של פלוני, הכניעהו תחתיו: עד תת יי׳ אתם (את הגוים אשר נלחם בם דוד) תחת כַּפּוֹת רגלו (מ״א ה יז). — היה אפר תחת כַּפּוֹת רגליו, היה לו למרמס: ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כַּפּוֹת רגליכם (מלא׳ ג כא).—השתחוה על כַּפּוֹת רגלי פלוני, לסימן הכנעה: והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחוו על כַּפּוֹת רגליך כל מנאציך (ישע׳ ס יד).— ובתלמ׳: וחמשים איש רצים לפניו וכו׳ כולן נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים היו (סנה׳ כא:).— וכַף לבד, במשמ׳ כף הרגל, ואמר המשורר: וצר אלי סר, וצור מני סר, והחריב בקצפו מקום מדרך כפו, והצית בזעפו מזוזתו וספו (ר״י הלוי, יונה נבאתה). כפות משיחכם בוששות, חרפוני טוחי עששות, כלפיד אש בחששות סמכוני באשישות (מבול׳ כר׳ קלוני׳, אפיק רנן). — ב) דבר עשוי בצורת כַּף, כַּף הַיָּרֵךְ, הראש הכפוף של הירך, Kopf des Oberschenkels; capus femoris: ויגע (המלאך) בְּכַף ירכו ותקע כַּף ירך יעקב בהאבקו עמו (בראש׳ לב כו). על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כַּף הירך עד היום הזה כי נגע בְּכַף ירך יעקב בגיד הנשה (שם לג). —ובתו״מ: ואינו נוהג (גיד הנשה) בעוף מפני שאין לו כף (חול׳ ז א). (הולך אדם) אצל טבח הרגיל אצלו ואומר לו תן לי כף אחת או ירך אחת (כיל׳ כט:). בהמה שנשמט הירך שלה מעיקרו ויצא מן הכף שלו אם נתאכלו גידיו והן היתדות שבעצם הכף שיוצאת על העצם הזכר ואוחזת אותו (רמב״ם שחיט׳ י ג).—וגם בשר גבוה מעל להערוה באשה ובאיש: כשם שאמרו שלשה סימנים מלמעלה כך אמרו שלשה מלמטה פגה מלמעלה לא הביאה סימנין מלמטה בוחל מלמעלה הביאה סימנין מלמטה צמיל מלמעלה פשטה את הכף מלמטה (תוספתא נדה ו ד). עד איטתי הבת ממאנת עד שתביא שתי שערות

—[1]) המליצה קשה לפרש, וקצת החדשים מגיהים הגהות מתחלפות. וכבר השתמש המשורר במליצ׳ זו במשמ׳ הפשוטה.

זכו׳ ר״ש אומר עד שתתפשט הכף (ירוש׳ יבמ׳ א ב ד). אלו הן סימני בוגרת ר״א בר׳ צדוק אומר כשיתקשקש הדדין וכו׳ ר״ש אומר משנתמעך הכף[1] (נדה מז.).— ולזכר: מאימתי הוא (בן סורר ומורה) מזיד משתתפשט הכף (ירוש׳ סנה׳ ח כו.). אמר שמואל ב׳ שעורות שאמרו אפילו אחת על הכף ואחת על הבצים (בבלי נדה נב:). —ג) כלי חקוק שיש בו בית קבול, Schale; vase; bowl: וקרבנו קערת כסף אחת וכו׳ כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת (במד׳ ז יג-יד). עשרה עשרה הכף בשקל הקדש (שם פו). חי יי׳ אלהיך אם יש לי מעוג כי אם מלא כף[2] קמח בכד ומעט שמן בצפחת (מ״א יז יב).—ומ״ר כפות: ונתנו עליו את הקערת ואת הכפ׳ת ואת המנקית (במד׳ ד ז). כפות זהב שתים עשרה מלאת קטרת וכו׳ כל זהב הכפות עשרים ומאה (שם ז פו). ויעש את הכלים אשר על השלחן את קערתיו ואת כפתיו ואת מנקיתיו (שמות לז יו). — ובתו״מ: הוציאו לו את הכף ואת המחתה וחפן מלא חפניו ונתן לתוך הכף וכו׳ ונטל את המחתה בימינו ואת הכף בשמאלו (יומ׳ ה א). מי שזכה בקטורת היה נוטל את הכף הכף דומה לתרקב גדול של זהב מחזיק שלשה קבים (תמיד ה ד). וחמשה כלים בידם הטני ביד אחד והכוז ביד אחד והמחתה ביד אחד והבזך ביד אחד וכף וכסויה ביד אחד (שם ז ב).—ד) *כלי שקצהו האחד רחב וחקוק קצת לקחת בו דבר: מגריפה שניטלה כפה (כלים יג ד). כף שבהנים גובלים בה (תוספתא כלי׳ ב״ב ב ד).—וכף לאכול, Löffel; cuiller; spoon: וזומא לסטרא שניטלה כפה טמאה מפני המזלג ניטל המזלג טמאה מפני כפה (כלים יג ב). שאלו לא מצא הכף שחקקו לא היו שורפין החרדל שלו (ר״ת פסח׳ כח.). התוחב כף חולבת בקדרה של בשר (שו״ע יו״ד לד א). אם בשלו מים בקדרה חדשה ותחבו בה כף חולבת ואח״כ חזרו ובשלו בה מים פעם אחרת ותחבו בה כף של בשר ושתי הכפות היו בני יומן (שם ה). קח משניהם מלוא הכפיים וקמח וסולת מלוא הכף (אסף הרופא 22, כ״י מינכן).— ונהוג בלשון ומצוי הרבה בסהמ״א.—ומשל: האומן שחקק הכף[3] אותו הכף עצמו שורף פיו בחרדל (רד״ק עובד׳ א א).—*כף סיד, שלוקח בו הסיד לטוח על הכתל: חול הגס כדי ליתן על מלא כף סיד (שבת ח ה). כדי ליתן על פי כף של סיידין (גמ׳ שם פ:).—כף המנעול וכדו׳, ידו, בית האחיזה שלו: קמתי אני לפתח לדודי וידי נטפו מור ואצבעתי מור עבר על כפות המנעול (שה״ש ה ה). —כף הקלע, בית קבול האבן שבהקלע: ואת נפש איביך יקלענה בתוך כף הקלע (ש״א כה כט).—ואמר המשורר: יקלע (הזמן) בכף קלע יחידתי (יהודה אבן גיאת לר״ה, מבין עפאים). — ואמר המליץ: ואשרי אנוש יחזק עוז לבבו ביום צר כיום גיל וזמיו שבעים, וישליך יהבו עלי אל לעזרו ואויביו יקלע בכפות קלעים (ר״ב כונפיד, תני קול, כספ׳ ד״ת פז).—*והקצה הרחב של המכחול: מכחול שניטל הכף טמאה מפני הזכר ניטל הזכר טמאה מפני הכף (כלים יג ב).—וכלי מלאכה של מנפץ הפשתן: (זה המנפץ פשתן כשהוא עושה בקופנה חייב) משם דש במערובה משם טוחן באפסטיתה משם זורה בכף משום בורר (ירוש׳ שבת ז י.). — *כף מאזנים, כעין קערה במאזנים שעליה ישימו את הדבר הנשקל ולעומתו המשקלת, Wagschale; bassin de balance; scab of the bal.: אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ור״א בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כולם (אבות ב ח). השוקל ענבים בכף מאזנים (תוספתא ע״ז ז ד). למלך שהיו לו שתי מרגליות טובות ונתנן בכף מאזנים לא זו גדולה מזו ולא זו גדולה מזו (מד״ר שה״ש, שני בדין). והקב״ה פורט את זכיותיהם של ישראל מהו עושה נוטל קנה של מאזנים ושוקל את העונות כנגד הזכיות וכו׳ אלו כנגד אלו ושתי הכפות של מאזנים נמצאים מעויינות והשטן הולך להביא עונות וליתן בכף העונות ולהכריעה וכו׳ הקב״ה נוטל את העונות מתוך הכף ומטמינם (פסיק׳ רבתי מה).— ובהשאלה, *כף זכות וכף חובה: נושא בעול עם חבירו מכריעו לכף זכות מעמידו על האמת (אבות ו ו). עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה (תוספתא קדוש׳ א יג). שאין בידו מצוה אחת שיסייע לו לכף זכות (ירוש׳ שם א סא ד). אפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלאכים מלמדין עליו חובה ומלאך אחד מלמד עליו זכות הקב״ה מכריעו לכף זכות (שם). כף זכות וכף חובה ולשון חק מכריע בנתים (יצירה ג א).—ודן את פלוני לכף זכות, לכף חובה: והוי דן את כל האדם לכף זכות (אבות א ו). שדנתני לכף חובה ולא דנתני לכף זכות (ברכ׳ לא:). ששה דברים אדם אוכל פירותיהן בעוה״ז והקרן קיימת לו לעוה״ב

—[1]) ושאלו שם: מאי כף אמר רב הונא מקום תפוח יש למעלה מאותו מקום כיון שמגדלת מתמעך והולך. —

[2]) יש מפרשים כף זו במשמ׳ העקרית של כף היד.—

[3]) גוף המשל בגמ׳ בארמ׳: היינו דאמרי אינשי כפא דחטא נגרא בגווה בשרוף חרדלא (פסח׳ כח.).

ואלו הן הכנסת אורחין וביקור חולים וכו׳ והדן את חברו לכף זכות (שבת קכז.).—ה) כנוי לכפת השמים, Himmelsgewölbe ; voûte celeste; célest. vault: נשא לבבנו אל כפים[1]) אל אל בשמים (איכ׳ ג מא). על כפים כסה אור ויצו עליה במפגיע (איוב לו לב). —*ולהעננים: א״ר אלעזר בר״א ככפים הללו שלא נטפו בבנין בית המקדש כלום (ירוש׳ ברכ׳ א ג ג).— ואמר המשורר: אל אל אשר נעלם והוא נגלה ועב ירכב וכסה אור עלי כפים (ר״י חריזי, הענק ג).—ה) כף של תמר, מ״ר כפות תמרים,-הענף של התמר: ולקחתם לכם ביום הראשון (של חג הסכות) פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל (ויקר׳ כג מ).—ו) *לבוש היד, Handschuhe; gant; glove: כף לוקטי עצים (כלים כו ג). כף של עור שקושרין לוקטי קוצים על כפותיהן כדי שלא יכם קוץ (רמב״ם כלים ז ב).—ז) *הגלד התחתון של הנעל: סנדל שנתפסקו אזניו ונתפסקו טרסיותיו או שפרש ממנו רוב כף אחת טהור נפסקה א׳ מאזניו או אחת מטרסיותיו או שפרשה ממנו כל כף אחת טמא (תוספתא כלים ב״ב ד ה). — ח) *שם האות האחת עשרה באלף-בית העברית[2]): אם אתה עושה בית כף אתה מחריב את כל העולם (מד״ר ויקר׳ יט). כף זה כף שבועה כף שהוא מכה זו על גב זו בשמחה רבה בסעודתן של צדיקים לעוה״ב (א״ב דר״ע, אות כ).—ואמר הפיטן: כף כפיו אל יספוק בשמח אום מאמות, בנחלת שלש מאות ועשרה עולמות (בנימין בר זרח, אהלל בגללני במע). —ומ״ר: כתב לאלפים עיינים ולעיינים אלפים לביתים כפים ולכפים ביתים (ספרי דבר׳ לו). שלא יכתוב אלפין עיינין אלפין ביתין כפין כפין ביתין (שבת קג:).—וגם *כ״ף: שלא יכתוב אלפין עינין עינין אלפין ביתין כופין כופין ביתין (ר״י ברצלוני, הלכ׳ ס״ת לב).—ט) *כף המפרכסת, שם לאחד המזלות: עוד בעלת הכסא והיא צורת אשה יושבת על כסא ראשה לצד קו המשווי ורגליה לצד הקוטב הצפוני וכוכביו יג ובה הכף המפרכסת (יעקב אנטולי, תרג׳ ספ׳ אלפרגני, כ״י, BSO III 240). — י) *כף הקלע, אחד ממיני הענויים של הרשעים בגיהנם שיקלעו מקצה העולם ועד קצהו: כשהלכו היהודים מבית החיים בא מלאך אחד אכזרי ושבט של אש בידו והכה בשבט על קברי מיד נבקע

1) פרשו קצת הקדמונ׳ ענגים ושמים. רש״י: ד״א אל כפים אל העננים אל שמים וכו׳ וכן אל כפים כסה אור. ע״כ. וכך רד״ק.—2) צורת אות זו בכתב העברי הקדום דומה קצת לכף היד באצבעות,—עי׳ צורתה בראש השער.

הקבר וכו׳ אמר לי אותו המלאך רשע רשע קום בדין מיד לקח אותי ושמני בכף הקלע וקלע אותי בפעם אחת מן עיר ראשים עד לפני הפתח של גיהנם (עמה״מ, תיקו׳ התשובה ג).—ואמר המשורר: נפש חכמה היא בצל שדי אך הסכלה היא בכף הקלע (ר״י חריזי, הענק ג). כפטר חמור יערפוהו, ומאור אל חשך יהדפוהו, פעם יקולע בתוך כף הקלע, ויאמרו לו אהבת כל דברי בלע (עמנ׳, מחבר׳ התופת והעדן). פעם על העץ יוקיעום, ופעם כשסע את הגדי ישסעום, ופעם בכף הקלע יקלעום (שם).—ועי׳ קלע.

א. כף[1]), ש״ז, מ״ר כפים,—א) צור שיש בו נקרה, מערה, hohler Fels; rocher creux; hollow rock: מקול פרש ורמה קשת ברחת כל העיר באו בעבים ובכפים עלו כל העיר עזובה ואין יושב בהן איש (ירמ׳ ד כט). מן גו יגרשו יריעו עלימו כגנב בערוץ נחלים לשכן חרי עפר וכפים (איוב ל ה-ו). — ואמר המשורר: לשמעו נבהלו אנשי תעודה ובצור הובאו יחדיו וכפים (רמב״ע, גדודי ליל, כ״י בודל׳).—ב) *כמו כפה, Gewölbe, voûte, arc; vault: וכן בית הבד שהוא בנוי בסלע וגנה אחת על גביו ונפחת הרי בעל הגינה יורד וזורע למטה עד שיעשה לבית בדו כיפין (ב״מ י ד). וכבש היו עושין מהר הבית להר המשחה כיפין ע״ג כיפין וכיפה כנגד האוטם מפני קבר התהום (פרה ג ו). הכיפין פטורות (ממזוזה) ר׳מאיר ורבי יהודה מחייבין אבל הכל שוין שאם היה הבנין מלמטה והכיפין מלמעלה הרי אלו חייבות במזוזה (מסכ׳ מזוז׳ א). — ובהשאלה, *כפי הגל, כשהגל מתנשא באויר וחוזר ונתך הוא עושה באמצעיתו כעין כף: וכיון שנטבלו רגלי הכהנים במים עמדו מי הירדן במקומן וכו׳ שהיו המים נגדשין למעלה כיפין על כיפין שלש מאות מיל וראו אותן כל מלכי האומות (תוספתא סוט׳ח ג, ירוש׳ שם ז כא ד). מטבילין בראשין ואין מטבילין בכיפין לפי שאין מטבילין באויר (חגי׳ יט. חול׳ לא:). הכה את הים וקרם הכיפין של מים ויחזרו המים למקומם (מד״ז, שה״ש ב א).

ב. *כף, ש״ז, מ״ר כפים,—אגודה קטנה של ירק וכדו׳ שיש בה שלשה קלחים, klein. Bündel; faisceau, bundle: מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה ומפספסין את הכיפין[1]) אבל לא את הזירין (שבת כז ב).—ובמשמ׳

1) ושאלו בגמ׳ שם (דף קנה.): א״ר הונא הן הן פקיעין הן הן כיפין, פקיעין תרי כיפין תלתא.

רצועה, סרט וכדו׳: כף של נייר שהתקינה לחגור בה את מתניו טמאה כף של סיב שהתקינה לחגור בה את מתניו טהורה שתי כיפין של סיב שתפרן זו בזו והתקינה לחגור בה את מתניו (תוספתא כל׳ ב״ב ה ה).

ג.* **כַּף**, ש״ז, מ״ר כַּפִּים, — עקר תריות הדקל במקום שהן מתברות בהאילן: אמר רבי מאיר מעשה באחד שכיפת שתי כיפין של תמרה להיות יושב עליה (תוספתא כלי׳ ב״ב ב א). אוכלין בתמרים עד שיכלה האחרון שבצוער רשב״ג אומר אוכלין על של בין הכיפין ואין אוכלין על שבין השיצין (פסח׳ נג:).

א.* **כִּפָּה**, ש״נ, בכנ׳ כִּפָּתוֹ, מ״ר כִּפּוֹת, — כמו כַּף משמ׳ ה, ענף התמר, Palmzweig; palme; palm, — ומליצה כִּפָּה ואגמון, גדול וקטן: ויכרת יי׳ מישראל ראש וזנב כִּפָּה ואגמון יום אחד (ישע׳ ט יג). ולא יהיה למצרים מעשה אשר יעשה ראש וזנב כִּפָּה ואגמון (שם יט טו). בלא יומו תמלא וְכִפָּתוֹ לא רעננה (איוב טו לב).

ב.* **כִּפָּה**, ש״נ, מ״ר כִּפּוֹת, — א) בנין עשוי בצורת קשת, Gewölbe ; voûte ; vault: הגיעו לכיפה שמעמידין בה עבודת אלילים אסור לבנות (ע״ז א ז). — ובהשאלה, קלות של מים שנופל כפוף: אמר אביי (סימן הסרים הוא) כל המטיף מים ואינו עושה כיפה (יבמ׳ פ.). — ובפרט כִּפַּת הרקיע: וכיון שחמה מגעת לקרן מערבית צפונית מקפת וחוזרת אחורי כיפה (ב״ב כה:). הרקיע דומה לבריכה ולמעלה מן הבריכה כיפה ומתחת הבריכה כיפה מזעת טיפים עבות והן יורדין לתוך מים המלוחים ואינן מתערבין (מד״ר ברא׳ ד). שהעלהו הקב״ה למעלה מכיפת הרקיע ואמר לו מן אותו המזל שאתה רואה שאין אתה עתיד להוליד ממנו אני מראה לך שאתה מוליד (שם במד׳ ב). — מָלַךְ בְּכִפָּה, תחת כל כִּפַּת השמים, על כל העולם: שלשה מלכו בכיפה ואלו הן אחאב ואחשורוש ונבוכדנצר (מגי׳ יא.). מלכי בית דוד שעתידים לעמוד ממנו שמלכו בכיפה בים וביבשה כגון שלמה ומלך המשיח (מד״ר במד׳ יג). — ב) חדר בנוי תחת חדר אחר, וגם בעמק האדמה: בית אבטינס ובית הניצוץ היו עליות והרובין שומרים שם בית המוקד כיפה ובית גדול היה מוקף רובדים של אבן וזקני בית אב ישנים שם (תמיד א א). המסדר קנקנים בכיפה (תוספתא מכשיר׳ א ו). — וביחוד, חדר קצר, ישתמשו בו למשמר, לכלא: מי שלקה ושנה בית דין מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורין עד שכריסו מתבקעת (סנה׳ ט ה). ההורג נפש שלא בעדים מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו לחם צר ומים לחץ (שם). רוצח שנתערב באחרים וכו׳ כונסין אותן לכיפה (שם ג). מה יעשו להן (להפרה וולדיה) כונסין לכיפה עד שעה שימותו (תוספתא ב״ק ה ה). מתרין בו פעם ראשונה ושנייה ובשלישית כונסין אותו לכיפה (שם סנה׳ יב ז). כיפה ר״מ מחייב במזוזה (ערוב׳ יא:). פעם שלישית אין מלקין אותו אלא מכניסין אותו לכיפה והוא מקום צר כפי קומתו ואינו יכול לשכב בו (רמב״ם, סנה׳ יח ד). הצד ארי אינו חייב עד שיכניסנו לכיפה שלו שהוא נאסר בה (הוא, שבת י יט). — כִּפָּה של אבנים, אבנים מסדרות זו ע״ג זו בעין כִּפָּה: למה הדבר דומה לכיפה של אבנים כיון שנתרעעה אחת מהן נתרעעו כולן (ירוש׳ מו״ק ג פג ג). והלך שמעון והצניע (את הפקדון) בחדרו שהיא כיפת אבנים תחת מטתו (שו״ת תרומת הדשן שלג). — ובית שהוא בנוי בעין כִּפָּה: א״ר יוחנן כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלם וכל מי שמבקש לחשוב הולך לשם (מד״ר שמות נב). — ג) חנות של סחורות גדולה: וניתן רשות מהאלופים הנ״ל להרב ר׳ יוסף ירוחמש הנ״ל לישב בכיפה ובחנות וכו׳ למכור ולקנות סחורה וכו׳ ושוב לא יצטרך הר״ר יוסף הנ״ל ליתן שום נתינה ומתן דמים לקופת הקהל וכו׳ מהמת זה אשר יושב בהכיפה וכו׳ הוראת שעה היתה להחיות את נפשו ונפש בני ביתו בכל משא ומתן בעולם בכל כיפה אשר ירצה כל ימי היותו (פנק׳ קראקא נג, שנת תפ״ו). ביום השלישי פעלו השתדלנים להוציאני מן הבית הזה ולתנני בבית הסוהר וכו׳ והבית ההוא היה ברחוב אשר כיפת היהודים שמה ולא חסרו יהודים מסני תמיד משבת עמדי (מגי׳ איבה, רי״ט הלר יד).

* **כִּפָּה**, כִּפָּה, ש״נ, מ״ר כִּפּוֹת, — כעין מכסה להראש לנשים וכדומה, Kopfbedeckung; coifure; cap: ונותן לה כפה לראשה וחגור למתניה ומנעלים ממועד למועד (כתוב׳ ה ח). נימי הסדין והסודרין וכו׳ והרדיד והחלוק והטלית שלש אצבעות נימי כפה של זקנה והגומדין של ערביין וכו׳ והמעפורת והפרגוד נימיהן כל שהן (כלים כט א). נדה שישבה עם הטהורה במטה כפה שבראשה טמאה (זבים ד א). היא (הסוטה) פירסה סדין לפיכך כהן נוטל כפה מעל ראשה ומניחה תחת רגליו (תוספתא סוט׳ ג ג). לוקחין מן האשה בחמשה דינרים כדי שתקח בהם כפה לראשה (שם ב״ק יא ה). כפה של זקינה שהיא טמא מדרס (שם כלים ב״ב ו י). כיפה של צמר היתה מונחת בראש כהן גדול ועליה ציץ נתון

(חול' קלח.).—ומצוי בסהמ"א: כיפה של צמר שעשויה מכמה צבעונין וארוגה ארג מרוקם (תשו' הגאו', הרכ' כסז). ולעצמה (של הכלה) מלבושים יקרים מן הכפה ועד הנעל (ספ' המוסר לר"ז בן סעד' ח). והיא עומדת ביניהן בלא רדיד ובלא מטפחת אלא בבגדיה וכיפה שעל ראשה כמו שהאשה בתוך ביתה (רמב"ם, סוט' ג ז).

א.*כְּפָה[1], ש"נ, — כְּפַת המרחץ, מין צמח: כפת המרחץ[2]) פטורה מן הודאי ואין צריך לומר מן הדמאי (תוספתא דמאי א כט).—כְּפַת הירדן, מין צמח טוב הריח: מעלה עשן כל שהוא רבי נתן אומר אף כיפת הירדן כל שהוא (ירוש' יומ' ד מא ד).

ב.*כִּפָּה, ש"נ,—התיכה כמו גוש, כעין כדור פחות או יותר גדול: וכיפת הברד והשלג והכפור והגליד והמלח (הכל' ח ה). כיפת שאור שיתדה לישיבה בטלה טומאתה (חול' קכט.).

א.כפה[3], ממנו א.כפה.

א.כָּפָה, פ"י, עתי' יִכְפֶּה, — כָּפָה האף, הכעס, שכך אותו, beschwichtigen; apaiser, calmer; appease, calm: מתן בסתר יִכְפֶּה אף ושחד בחק חמה עזה (משלי כא יד).—ובתלמ': אף כופה (מתנה לעני) חמה אינה כופה (ב"ב ט:).—ומקו' כְּפוֹת, לִכְפוֹת, ואמר הפיטן: גמוני פז לאגוד ולכפות, דשאי אשלים בם אף לכפות (ר"א קליר, כ סכות, ארחץ בנקיון).—וכפה כעס: קבל בפה סגור לימות עצב, וכעס כְּפֵה מלב יום תעצב (ילחק בן גיאת, את מחוה).—וכפה ממנו, דחה: הוי שמח במתנה שנתת מתוך ביתך כדי שיכפה ממך מלאך המות (ר"י בן עקיין, אבות ד כט).

—נפע', נִכְפָּה[4]), נכפתי, יִכָּפֶה, אִכָּפֶה, — נכפה לפלוני, הראה א"ע ענו ונכנע: במה אקדם יי' אִכַּף[5]) לאלהי מרום (מיכ' ו ו).—ואמר הפיטן: לישעך אחכה יה ואצפה, בלבב נשבר נדכה ונכפה (סדור תימני' ליוה"כ, בכולה עבורה).—נִכְפִּית החמה: חימה עזה שאינה נכפית בשביל השוחד בחיק (רגמ"ה ב"ב ט).

—פע', כִּפָּה, אִכַּפֶּה.—כִּפָּה חמתו, כמו הקל, שכך אותה, ואמר הפיטן: בקר אערך לך ואצפה, אולי חמת המלך אכפה, נא השמיעני פה אל פה, חמת המלך שככה (סדור תימני' ליוה"כ, יי' אתה הוא).

ב.*כפה[1]), ממנו ב.*כְּפִה, ב.*כְּפִיָּה.

ב.*כָּפָה, פ"י, — כָּפָה אותו, הכריחו לעשות דבר על כרחו ושלא ברצונו, zwingen; contraindre; to force: היבמה שאמרה בתוך שלשים יום לא נבעלתי כופין אותו שיחלוץ לה לאחר שלשים יום מבקשים הימנו שיחלוץ לה ובזמן שהוא מודה אפילו לאחר י"ב חדש כופין אותו שיחלוץ לה (יבמ' יג יב). אפילו הכניסה לו (האשה לבעלה) מאה שפחות כופה לעשות בצמר שהבטלה מביאה לידי זמה (כתוב' ה ה). האיש שנולדו בו מומין אין כופין אותו להוציא (את אשתו) אמר רשב"ג בד"א במומין הקטנים אבל במומין הגדולים כופין אותו להוציא (שם ז ט). עבד שעשאו רבו אפותיקי לאחרים ושחררו שורת הדין אין העבד חייב כלום אלא מפני תקון העולם כופין את רבו ועושה אותו בן חורין וכותב שטר על דמיו (גיט' ד ד). כופין אותו (למי שממאן להשתתף בהוצאות החצר) לבנות בית שער ודלת לחצר וכו' כופין אותו לבנות לעיר חומה ודלתים ובריח (ב"ב א ה). בארבעה פרקים אלו משחיטין את הטבח בעל כרחו אפילו שור שוה אלף דינרין ואין לו ללוקח אלא דינר כופין אותו לשחוט (חול' ה ד). תרומת חבר ותרומת עם הארץ שנתערבו כופין את עם הארץ ליטול חלקו (תוספתא דמאי ג ג). אין האיש כופה את אשתו להניק את בן חברו ואין האשה כופה את בעלה שתניק את בן חברתה (שם כתוב' ה ה). הכותב נכסיו בשום חבירו אין כופין אותו לחזור ואם התנה עמו מתחילה על מנת כן כופין אותו לחזור (שם ב"ב ט א). (האומר) יטול פלוני בנכסיי יקנה פלוני בנכסיי וכו' לא זכה וכופין את היורשין לקיים דברי המת (שם יג). שאין כופין את החבר שיעשה טהרות על גב עם הארץ (שם ע"ז ג י). עבד שיצא עם רבו לחוץ כופין אותו לחזור שלא להזור אין כופין אותו לחזור (שם יח). א"ר הונא הנייתי עליך כופה ומשמשתו (ירוש' נזיר ט נז ג). כל הכופה אשתו לדבר מצוה הויין לו בנים שאינן מהוגנים (עירוב' ק:). כופין אותו עד שיאמר רוצה אני (ר"ה ו.). כפאו ואכל מצה יצא

---

1) לא נתברר קריאתה של מלה זו, ויש קוראים אותה בכף הרוקה, וכמו"כ לא נתברר משמ' בדיוק.—2) לא נתברר מהותו של הצמח הזה.

3) רק בעברית.

4) כל זה ר"י חיוג. ועי' הערה לקמן.—5) אמר ר"י חיוג: ועקרו אכפה כמו תגל שראוי להיות תגלה. ע"כ. והעיר ע"ז רד"ק וז"ל: כתב רבי יהודה בזה השרש אכף לאלקי מרום ואולי מצאו בספרו קמוץ ורבי יונה אמר שהוא מפעלי הכפל כי מצאהו פתוח וכן מצאנוהו אנחנו פתוח (מכלול, בדה"פ). וכבר התפלפל בזה ריב"ג במשתלחק.

1) בארמית כפי.

 כפה

וכו' אמר רב אשי שכפאוהו פרסיים (שם כח.). הוא אומר לעלות (לא"י) והיא אומרת שלא לעלות כופין אותה לעלות (כתוב' קי:). כופין בני מבואות זה את זה שלא להושיב ביניהן לא חייט ולא בורסקי ולא מלמדי תינוקות ולא אחד מבני בעלי אומניות ולשכנו אינו כופיהו רשב"ג אומר אף לשכנו כופיהו (ב"ב כא:). אלו תלמידי חכמים שכופין את עצמן ללמוד התורה אלו מאלו (מד"ר ויקר' ג). שאין הבורא כופה בני אדם ולא גוזר עליהן לעשות טובה או רעה אלא הכל מסור להם (רמב"ם, תשוב' ה ג). אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומה"ע ורוב גולמי בני ישראל שהקב"ה גוזר על האדם מתחלת ברייתו להיות צדיק או רשע אין הדבר כן אלא כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם או חכם או סכל וכו' וכן שאר כל הדעות ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו ולא מי שמושכו לאחד משני הדרכים (שם ב). וכן מי שכפאו אנס לעשות בשביעית בחנם (הוא, שמיטה ויובל א יא). וכן כופה את הראויין להיות שרים וממנה אותם שרי אלפים ושרי חמשים (הוא, מלכים ד ה). אע"פ שעמדו כך שנים רבות בלא מחיצה כופהו לעשות מחיצה בכל עת שירצה (הוא, שכנים ב יד). וכן בגינה כופהו להבדיל גינתו מגינת חבירו במחיצה גבוהה עשרה טפחים (שם טו). שהרי הוא המסן מפני שכופה את המוכר למכור שלא ברצונו (הוא, מכיר' י ה). שאם הוזלו (הקרקעות) לא נכפה את הלוקח לקנות בשעת היוקר (רשב"ם ב"ב קג:). אמר לו הודה לי בפני עדים והוא משיב לו הייתי מודה לך אלא שירא אנכי שתכפני לפרוע (טוחו"מ לב כג, בשם בעל המאור). ראובן יש לו חוב בשטר על שמעון ושמעון על לוי אחיו ובא ראובן לגבות מלוי וטוען לוי אחי גמלני חסד והלוני להחזיק ידי והתנה עמי שלא יכפני לפרוע אלא לכשארצה (שם פו ו, בשם הרא"ש). כאשר נדרת נדבה לא כפאתך שום בריה לנדור אלא מדעתך נדבת (חזקוני, כי תצא כג כד).—ואמר המשורר: אבעים בנות ימים ונגדן אצחקה כי צועקות מי זה אשר יכפנו, האת הדפתנו ואין כח בך או יד יקותיאל עלי ערפנו (רשב"ג, כוכב אבר דרך).

—פע', כֻּפָּה, מְכֻפֶּה, מכפים, מכופים,—שכפוהו אותו, מוכרח: רבותינו ז"ל בעת השמד לא היו מעברים וכו' לא מפני שרצונם היה שלא לעבר נמנעו מלעבר אבל היו מוכרחים ומכופים שלא לעבר כאשר היו מוכרחים שלא למול את בניהם (ר"א בר"ח הנביא, העבור ג ה).

ג.*כפה[1]), ממנו ג.*כִּפָּה, א.*כִּפִּיָּה.

ג.*כָּפָה[2]), פ"י,—כפה כלי על פיהו, שם אותו בפיהו למטה ובהיצונית קרקעיתו למעלה, umverfen renverser; invert: כופין קערה על גבי הנר בשביל שלא תאחוז בקורה ועל צואה של קטן ועל עקרב שלא תישך (שבת טז ז). כופין את הסל לפני האפרוחים כדי שיעלו וירדו (שם יח ב). ובשבת היה כופה עליהן (על הגחלים) פסכתר (תמיד ה ה). וכן הכופה את הסל ועושה על גביו כירה (כלים ז ב). המצניע החבית שלא תשבר או שכפאה על פיה על מנת לנגבה (פרה ז ח). יכול יכפה עליו (על הדם) כלים יכפה עליו אבנים ת"ל עפר (ספרא אחרי ח יא). למלך בשר ודם שנכנס למדינה והעמיד לו איקונות ועשה לו צלמים וטבע לו מטבעות לאחר זמן כפו לו איקונותיו שברו לו צלמיו ובטלו לו מטבעותיו (מכי' יתרו ח). חבית שכפאה על פיה ומרחה בטיט מן הצדדים (ספרי במד' קכו). שלח רבן גמליאל וגנזו (את תרגום ספר איוב) ר"י בר' יהודה אומר עריבה של טיט כפה עליו (תוספתא שבת יג ג). חבית שכפאה על הכותל ומירח שפתותיה עם הכותל (שם כלים ב"ק ז ה). קדרה שכפאה על פי חבית ומירח שפתותיה עם דפנות החבית (שם יב). שני לפסין ושתי קדרות שכפאן זו ע"ג זו (שם יג). מאימתי כופין את המיטות משיצא המת מפתח החצר וכו' וכשמת ר"ג כיון שיצא מפתח החצר אמר ר"א לתלמידיו כפו את המיטות וכשנכנסו הגולל א"ר יהושע כפו את המיטות אמרו לו כבר כפינום על פי הזקן (ירוש' ברכ' ג ה ד). בערב שבת הוא זוקף את מיטתו ובמוצאי שבת הוא כופן (שם). ביצה שנולדה ביו"ט סומכין לה כלי בשביל שלא תתגלגל אבל אין כופין עליה את הכלי ושמואל אמר כופין עליה כלי (שם שבת ד ו ד). אם לא בדק בתוך המועד יבדוק לאחר המועד ומה שהוא משייר יניחנו בצינעה וכו' כיצד הוא עושה כופה עליו כלי כפה עליו כלי ולא מצאו אני אומר יד נטלתו (שם פסח' א כז ג). איקונין אחת טובה היתה לי בתוך ביתך וגרמתני לכפותה אף אתה כפה מיטתך (שם מו"ק ג פג.). אמר איני כופה את המיטה הרי אני ישן ע"ג הספסל אין שומעין לו מפני שאמר

[1]) בערב' כפא a)

[2]) בערב' כַפא אלשי, תקלב ט'הרא לבטנ.

a) كفا

איני כופה את המיטה וכו׳ משהוא זוקפה שוב אינו כופה וכו׳ (שם). ושאלו לר׳ יוסי מהו לכפות את המיטה א"ל לא צריך (שם). אמר רבא מילא קערה שמן והקיפה פתילות כפה עליה כלי עולה לכמה בני אדם לא כפה עליה עשאה כמין מדורה ואפילו לאחד נמי אינה עולה (בבלי שבת כג:). כפה סאה וישב עליה כפה תרקב וישב עליה (שם נט.). א"ר חסדא אע"פ שאמרו אין נותנין כלי תחת תרנגולת לקבל ביצתה אבל כופה עליה כלי שלא תשבר (שם מג:). ומודה רב שאם כפאה (את הספינה) על פיה שאין מטלטלין בה וכו׳ אלא שכפאה לזופתה (ערוב׳ ל:). הכופה מטתו לא מטתו בלבד הוא כופה אלא כל מטות שיש לו בתוך ביתו הוא כופה ואפילו יש לו עשר מטות בעשרה מקומות כופה את כולן ואפי׳ חמשה אחין ומת אחד מהן כולן כופין ואם היתה מטה המיוחדת לכלים אין צריך לכפותה דרגש אינו צריך לכפותו אלא זוקפו (מו"ק כז.). וכן היא שמת חמיה או חמותה אינה רשאה להיות כוחלת ולהיות פוקסת אלא כופה מטתה ונוהגת עמו אבילות (כתוב׳ ד:). כפה עליו גיגית ופרע עליו מעזיבה (סנה׳ עז.). שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית (שבת פח.). —ופעו׳ כָּפוּי, כְּפוּיָה: היתה (ההבית) כפויה ופיה לאויר התנור (כלים ח ג). ואם היה כלי קטן ואין בו טפח על טפח וכפוי על פיו (תוספתא כלים ב"ק ז ו). סאה כפויה על פיה חבית כפויה (שם אהל׳ יב ב). מתוך שהוא ישן על מיטה כפויה הוא נוער בלילה ונזכר שהוא אבל (ירוש׳ ברכ׳ ג ו.). ההולך לבית האבל אם היה לבו גס בו יברהו על מטות כפויות ואם לאו יברהו על מטות וקופות (מו"ק כו:). מדור הלבנה בין ענן לערפל עשויין כמין שתי קערות כפויות זו על גב זו והיא יוצאת בין שניהם (פדר"א ז). חבית שכפויה על פיה אעפ"י שמירחה בטיט מן הצדדין (רמב"ם, טומא׳ מת כא ג). —ובהשאלה, כָּפָה את התהום: רבי אליעזר אומר תהום כפה עליהם מלמעלה ועברו בו ישראל כדי שלא יצטערו (אדר"נ לג). —*כָּפָה אדם, הטילו ארצה על פניו, ובפרט בענין אדם שיש לו חולי נפילה: דרכו של שד נכנס לאדם וכופה אותו (ספרי דבר׳ בית). ודומה עליו כמי שכפאו שד (נדר׳ כ:). — כָּפָה סִיחַ את המנורה[1], משל לשחד שמבטל שחד אחר: מעשה באחד ששלח ביד בנו שתי מדות של כסף מלאות כסף ומחוקיהם כסף שוב מעשה באחד[1]) ששילח ביד בנו שתי מדות של זהב מליאות זהב ומחוקיהם זהב אמרו כפה סיח את המנורה (ספרי במד׳ קלא). — *כְּפוּי טובה, כְּפוּיֵי טובה, כְּפוּיַת טובה, כְּפוּיוֹת טובה, מי שמטיל את הטובה שעשו לו על פניו שלא יראוה, undankbar; ingrat ungrateful: ויבא עמלק שבא בעצה וכו׳ אחרים אומרים יבא עמלק כפוי טובה ויפרע מן העם כפויי טובה וכן הוא אומר ואלה המתקשרים עליו וגו׳ יבאו אלו כפויי טובה ויפרעו מן יואש כפוי טובה שנאמר ולא זכר יואש המלך החסד וגו׳ (מכי׳ בשלח, עמלק א). ובאת אל הכהן וכו׳ ואמרת אליו שאינך כפוי טובה (ספרי דבר׳ רלח). אמר להן משה לישראל כפויי טובה בני כפויי טובה בשעה שאמר הקב"ה לישראל מי יתן והיה לבבם זה להם היה להם לומר תן אתה (ע"ז ה.). אותה שעה כשתעשה לנו נסים האלו אין אנו כפויי טובה אלא אף אנו אומרים שירים וזמרים (פסיק׳ דר"כ כט). ג׳ כפויי טובה הן הארץ והאשה והנפש הארץ שנאמר ארץ לא שבעה מים האשה מנין אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און הנפש מנין גם הנפש לא תמלא (מד"ר ויקר׳ ד). —ומצוי בסהמ"א: ראיתי אחים חברים אהובים ובדבר קטן כרגע נהפכו לאויבים ויש ממעשים אלו כמה בכל יום ובפרט כפויי טובה שיש מי שקבל מחבירו חסדים וטובות הרבה ומפני שהכעיסו בפעם אחת נהפך לאויב לו (אורח מישור לתאגיז ג). ראוי לנו שלא נהיה מעדת כפויי טובה אבל ראוי לנו להזכיר לברכה המפרשים הראשונים (אוהב משפט לאיוב, חתימ׳ הספר). וממנה (מן הגאוה) תצאנה רעות רבות אין מספר ומהן לבזות הגדולים ממנו וכו׳ להנקם על כל דבר קל להיות כפוי טובה להכנס בגבול שאינו שלו (למת לדיק לר"א מודינא לה). —ובהרחבה, גם בדברים לא בע"ח: כי אין מלאכה כפוית טובה בעולם כמלאכת הבקורת ובפרט בקרת שירים (אגר׳ יל"ג א קלה). —והפעל כִּפָּה טובתו של פלוני, נהיה כפוי טובה לו: כי יי׳ אלהיך ברכך לפיכך לא תכפו את טובתו להראות כאלו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים (רש"י דבר׳ ב ז). ולבן אשר רצה לכפות טובתו של יעקב (יריע׳ שלמה א).

---

[1]) דבור זה מקורו בספור אחר והוא: מעשה באשה אחת שכיבדה לדיין מנורה אחת של כסף והלך אנטיריקוס שלה וכיבדו סיח של זהב למחר אתת אתתא ואשתכח דינא הפיך א"ל מרי ינהור דינא קדמך בההיא מנרתא דכספא אמר לה ומה אעביד לך כפה סיח את המנורה (פסיק׳ דר"כ, איכה). —[1]) בירושל׳ (יומ׳ א לח ג) הגרסה: ובא אחר ושילח וכו׳, וכן במד"ר (ויקר׳ כא) ועמד אחר ושלח, וכך גם בפסיק׳ דר"כ, אחרי מות.

—נִפְעַ׳, *נִכְפָּה, לנק׳ נִכְפֵּית, נִכְפַּת,—א) שכפו אותו על פיהו: דרגש נזקפת ואינה נ כ פ י ת (ירוש׳ ברכ׳ ג ס ד). שנתלש ההר ממקומו ו נ כ פ ה עליהם כגיגית (רב״י שמות יט יז).—ואמר הפיטן: ויצא הדר אום בכסף נחפת, ותמורו אפר על ראשה חפת, ונרות נכבו ומנורה נ כ פ ת, כפשעו בלחם ופת (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, איכה יככה תכללת). — ב) *אדם נִכְפֶּה, נפל על פניו מחלי הנפילה, נהיה נִכְפֶּה: בין קמיע שבכתב ובין קמיע שבעיקרין יוצאין בו ואין צריך לומר (אדם) שניכפה (כבר פעם) אלא (אפילו אדם שדואג) שלא יכפה ואין צריך לומר דבר שיש בו סכנה אלא אפילו דבר שאין בו סכנה קושרו ומתירו בשבת (תוספתא שבת ד ט). המשמש מטתו על מטה שתינוק ישן עליה אותו תינוק נ כ פ ה (פסח׳ קיב:). ומעשה באחד ש נ כ פ ה ואמרו המומחים לכתוב קמיע על קלף צבי (שו״ת בעל אפריס ל). ועי׳ *נִכְפֶּה.—ג) בחכמת התשברת, ״נִכְפְּתָה הזוית על זוית אחרת וכדומה: וכן כל הזויות הניצבות שבעולם הן שוות זו לזו הואיל וכולן הן נ כ פ ו ת במחשבה זו ע״ג זו ואין שום אחת מהן עודפת על חברתה ולא חוסרת ממנה כלום (יסוה״ע לר״י ישראלי א ב).

*כִּפּוּי, כפוי טובה,—עי׳ ב.*כָּפָה.

*כָּפוּל, ת״ז,—חוט כפול: (הנוגע) בנפש המסכת ובשתי העומד ו ב כ פ ו ל שהעבירו על גבי הארגמן (כלים כא א).—ועי׳ כֶּפֶל.

*כִּפּוּל, ש״ז,—שה״פ מן כִּפֵּל, בחכמת החשבון, כִּפּוּל מספר: האחד אינו מנין אבל הוא מלת המנין ומכיפולו נהיו השנים (ר׳ נסים, פרוש יצירה).

*כְּפוּלָה, ש״נ,— א) שה״פ מן כָּפַל, במשמ׳ קמט, קפול: ולשון זה נתון בין שני לחיים ואמת המים עוברת תחתיו ומכופל כמה כ פ ו ל ו ת (מד״ר ויקר׳ טז). כשאתה פושטתה (את המגלה) מכפולתה נמצאת עשרים על עשרים (ר׳ נתנאל, תפו׳ הגא׳, גנזי׳ 36). נטויות היו (הכלות) מע״ש ומשוכות למעלה כמין כפולות ובבקר היו משפיעין ומשרבבין אותן למטה (ר״ח שבת קלח:). — ב) ״שם מטבע: היה שולח לפניו הבעלי דינים ועשה שיתנו לו הקהל פרס שלשים כ פ ו ל ו ת (שו״ת ריב״ש ס). יום אחד הגיעה פה ספינה ממיורקה ובה מ״ה נפשות מאנוסי מיורקה ובלנסיאה וברצלונה והשר היה רצונו להכניסה בעיר לאהבת התועלת כי היה לוקח מהם כ פ ו ל ה לגלגלת (שם סא). שכל ערך הנדונדיא שנדר לתת לבתו שהיה ק׳ כ פ ו ל ו ת יתננה במטלטלים וכו׳ וקנה משלו ענק פנינים ותכשיטין אחרים שוה הכל כ״ה כ פ ו ל ו ת וכו׳ וזה היה אמוד שהיה שוה שלו ק״ק כ פ ו ל ו ת קודם שנשא אשה (שם קד). אותו הנפח שעשה לה שני מפתחות בהסתר פנים מן הבעל ולקח בערכם ממנה כ פ ו ל ה אחת ראוי ליענש (שם קח). והניחה בתורת ירושה לבנה חצי כ פ ו ל ה (שם קסט). ראובן שנשא לאה וכתב לה בכתובה ששת אלפים כ פ ו ל ו ת והיה לו קרקעות ומכרם ואח״כ כתב לה כל נכסיו במתנת בריא ושייר לעצמו מקום ישיבתו בב״ה ועוד נתחייב לה באותו שטר מתנה אלפים כפולות שתגבם מנכסים שיקנה אח״כ (שו״ת הרא״ש נה ז). והבת הוציאה שטר חוב שיש לה על אביה בסכום אלף כ פ ו ל ו ת (שם יג טו). ועוד עשה לו שטר על עצמו באלף כ פ ו ל ו ת והתנה שלא יתחייב בזאת המתנה וכו׳ רגלים לדבר שהקנה לו אלף כ פ ו ל ו ת יותר על נכסיו (שם עט ה, מובא בטחו״מ ק כ). ואם יש לו (להיהודי) מאתים זהובים מיד לובש בגדי משי ולבניו רקמה מה שלא יעשו השרים אשר להם הכנסת אלף כ פ ו ל ו ת לשנה (שבט יהודה ז). יכריזו בגלילות שמי שיביא שום עדות יתנו לו חמש מאות כ פ ו ל ו ת וביתו חפשי (שם ח). אמר לי אדוני אם תהרוג היהודי החזיר הזה אתן לך לבוש משי יקר מאד ועשרים כפולות (שם). וכשהגיע המלך דון אנדריא למדינת בורגז תבע לציבור המשים ואלף כ פ ו ל ו ת והיו בצרה גדולה (שם, כתב לר״ש לרלה). וגם פה העירה ובשאר המדינות הן רבים עתה עם הארץ פדויי ה׳ על ידינו כיד ה׳ הטובה עלינו מאתים ועשרים נפשות ויקר פדיון נפשם עשרת אלפים כ פ ו ל ו ת זהב (מכת׳ רי״א לר״י מפיסא, תו״ב כ סו). בחליפי איסקודוס של כסף עם כ פ ו ל ו ת של זהב או איסקודוס של כסף עם פרוטות של נחושת (שו״ת מים רבים, יו״ד לח). ולפרעון המקומות הללו נתן לוי הנ״ל למוכר הנ״ל שלש מאות סקודי וכו׳ ועוד כ״א כ פ ו ל ו ת ספרד (שו״ת שמש לצדקה א מט). שיתנו בכל שנה ושנה אחרי פטירתו משך עשרה שנים רצופות א׳ כ פ ו ל ה ספרד להשיא בתולה או בתולות ממדינה זו וכו׳ ועוד יתנו לה א׳ כ פ ו ל ה ספרד לכל חדש וחדש בעד מזונותיה (שם כ יח).

א.כִּפּוּף,— עי׳ כִּפֵּף.

ב.*כִּפּוּף, ש״ז,—כמו א.*כְּפִיפָה, בעין סל לצוד דגים: הדגים בין שצדן בחרם בין בכפוף[1] בין במצודה

[1]) כך בכל נוסח׳ הדפוס, ומקור הלכה זו בתוספתא מכשיר׳ ג יב, ושם הגרסה בכפיפה.

אם לא ניער את המצודה עליהן לא הוכשרו ואם ניער הוכשרו (רמב"ם, טומא' אוכל' טז ב).

א. **כְּפוֹר**, כְּפֹר, ש"ז, — כעין שלג דק מאד מתהוה מאיד שקפא, Reif; frimas; hoar frost: ותעל שכבת הטל והנה על פני המדבר דק מחספס דק כַּכְּפֹר על הארץ (שמות טז יד). הנתן שלג כצמר כְּפוֹר כאפר יפזר (תהל' קמז טז). מבטן מי יצא הקרח וּכְפֹר שמים מי ילדו (איוב לח כט). — ואמר בן סירא: צדקת אב לא תמחה וכו' ביום צרה תזכר לך כחם על כפור להשבית עוניך (ב"ס גני' ג יד-יה). תואר לבנה יגהה עינים וממטרו יהמה לבב וגם כפור כמלח ישפך ויציץ כספיר ציצים (שם מג יח-יט). — ובמשנה: השלג והברד והכפור והגליד (מקוא' ז א). — ובפהמ"א: והכפור הוא האיד הקופא קודם שישתנה למים (ר"מ א"ת, אותות השמים, כענן וכמטר). — ואמר המשורר: היו בעינינו זהב פרוים, זהר לבנה מרחבי רקיע, שני מערב עם כפור שמים (רע"פ, מתק שפתים 84).

ב. **כְּפוֹר**, ש"ז, — כעין כוס של כסף או זהב: כְּפוֹרֵי זהב שלשים כְּפוֹרֵי כסף משנים ארבע מאות ועשרה (עזר' א י). וְלִכְפוֹרֵי הזהב במשקל לִכְפוֹר וּכְפוֹר וְלִכְפוֹרֵי הכסף במשקל לִכְפוֹר וּכְפוֹר (דהי"א כח יז). — ואמר המשורר בהשתמשו במלה זו בשתי משמעותיה: כבה יקוד לבי במי אשכול ומלא לי בכפור, ושתה עלי לבנת פני ארץ אשר לבשה כפור (רמב"ע, תרשיש ב ג).

כִּפּוּר, כִּפּוּרִים, — עי' כִּפֵּר.

כְּפוֹרִי, ת"ז, לנק' כְּפוֹרִית, — הַלֵּחָה הַכְּפוֹרִית, שמראה כמו הכפור, הברד: בלהות הכפוריי בזוג הראשון החלול מזוגי עצבי המוח למה שישקע בלחות הכפוריי מצבעי הגשמים הנראים (אמונה רמה א ו). ויש מי שהעתיק (את השם אלגלידא להלחה שבעין) כפוריי וכו' כי הוא לחות לבן זך ספיריי עגול (רבב"ל דוכן, מג"א, ת"י ד). כאשר יהיה הליחה הביצית (שבעין) רבה והיא הכפורית עמוקה ולא יהיה הזוקות האורה וכו' ותבא מפני הליחה הכפורית בעבור אחת מג' סבות (פי' אבן רבד על תרוזי אבן סינא).

כַּפֹּרֶת, — עי' כַּפֹּרֶת.

כְּפוּשׁ, ש"ז, — בס"פ מן כָּפַשׁ, הִכְפִּישׁ: ממקומו יצף כחש רטפושי, לפאר יטיר אפר כפושי, מעוצב עבודה קשה להנפישי (ר' קלונ' בר"י, יוצ' יוה"כ, אדברה תחנונים).

***כְּפוּשָׁה**, ש"נ, — כמו *כְּפִישָׁה, וכנוי של זלזול לאפריון של כלה מבוערה: יש אדם בחור ואשתו מבוערת נתונה בתוך אפריון ואומרים אבוד הבחור הזה על הכפושה[1] הזו ואם הכלה נאה ובעלה מבוער אומרים אבודה הכלה הזו באיש הזה (ילקו' במעוני, איוב כט).

א. *כְּפוֹת, — עי' כָּפַת.

ב. ***כְּפוֹת**[2], ש"ז, מ"ר כְּפוֹתִים, — חתיכה מעץ, אבן או מתכת, שנותנים תחת כרעי מטה וכדומה שלא תגענה באדמה ותשחתנה: כפותין שתחת הרגלים אעפ"י שחקוקות ומקבלין (תוספתא כלי' ב"מ ח ג).

ג. ***כְּפוֹת**, ש"ז, מ"ר כְּפוֹתִים, — כמו קבות, קבותים, כלי ששמרים בו דברים כבושים: כפותין[3] של מוריים שגפפן עם השפה (תוספתא כלים ב"ק ז ז).

***כִּפֵּחַ**, כיפח, ת"ז, — גבה קומה ביותר, hoch gewachsen, de haute stature; tale: הכושי והגיחור והלבקן והכיפח[4] והננס והחרש (בכור' ז ו). הרואה את הכושי ואת הגיחור ואת הלווקן ואת הכיפח[5] ואת הננס אומר ברוך משנה הבריות (תוספתא ברכ' ז ג).

א. ***כְּפִיָּה**, ש"נ, — בס"פ — מן ג. *כָּפָה, א) כפיית המטה וכדומה: שבת שחל ט"ב להיות בתוכה אסורין מלספר ומלכבס וכו' ר' יהודה מחייב בכפיית המטה ולא הודו לו חכמים (תעני' ד ז). מי שקיים כפיית המיטה שלשה ימים קודם לרגל לא יכפה לאחר הרגל (תוספתא מו"ק ב ט). המלך אינו חייב בכפיית המיטה (ירוש' סנה' ב ג). אבל חייב בכפיית המטה (מו"ק יה.). אבל כפיית הכלי על הביצה אינו ביטול (ר"ת בבת מג.). ענין הכפיה שפני הכלי למטה וגבו למעלה (רד"ק, ערב כפה). — *וכפיית טובה: סוקראטי אמר אין רע ככפית הטוב ואין דבר מקיים האהבה בין האנשים כהכרת הטובה (ר"א מודינא, צמח צדיק נו). הנני מזכיר לך ענן כפיית טובה אשר היה בך נגד קונך (ר"מ אלביך, איוב ה יט). דעו איפה עד היכן מגיע יד הכפיית טובה כי על אשר לא הכיר חסד אל ובעט בטובה נמשך להתפקר עד גדר זה (שם יח כא). — ואמר המשורר: אבל הפחד מפני פרעה וכפית טובה מאת אחי לא ישיבוני מדרכי להציל את עמי מרעתו (יל"ג,

---

[1]) במדר' תהלים הגרסה: נתונה באפריון בכפישה הזאת וכו' אבוד הבחור הזה בכפישה הזו.

[2]) אולי כמו כֹּפֶת, עי"ש.

[3]) כך בכ"י ארפ' מהד' צוק"מ, ובנוסח' כפיתים, ובמשנ' (כלים י ה) קבותים.

[4]) גרסת הערוך, ובנוסח' קפח בקוף. — [5]) כך הגרסה בכ"י ובדפוס', ובגמ' (שם נח:) קפח, ובכ"י כופה (ד"ס), אך בפירוש מיוח' לרסע"ג כיפח.

את לגרס).—ב) ˙כפיית החולה הנכפה: אם ישאף בעל הכפייה ריח גלבנום יתעורר הנכפה (ראכ״ע, ספר הנסיונ׳ ב, כ״י פריז). הנכפה בעת כפייתו (רמב״ם, עדות ט ט). לפעמים יזדמן האדם שוכב על ערפו כל הלילה ויקדם אז אליו חדוש השתוק והיגונים והכפייה בבטני המוח (פרקי מבס ע). הכפיה הוא חולי ימנע האברים מפעולות החוש והתנועה והעמידה וכו׳ וכתב גאלינוס הכפייה הוא כווץ יקרה לכל הגוף אלא שאינו מתמיד אלא כלה במהרה וכו׳ וכתב אבוק׳ הכפייה תהיה בשיסתמו נקבי המוח לא בתכלית הסתום (נתן פלקיירא, צרי הגוף, כ״י בריס״מ). הכפיה היא עלה מונעת האברים הנפשיים מפעולות החוש והתנועה וההתיצבות מניעה בלתי שלמה (קאנון ג א ה ד). שנוי הבחורים בעלי הכפייה יעשהו ביחוד שנוי השנים והזמנים והמקומות א״ה הכפייה היא האפילוציאה (פרקי אבוקרט ב מז, כ״י ברלין). לרפואות הכווץ וההתר והכפיה (אילס ליב״ר מקגדיה, כתב מבה מין). ויוליד לפעמים חולאים יותר רעים ונאמנים והם רעש אברים והכווץ והשתוק והכפיה והשקוי (מעשה טוביה, בית חדש י). ובמלון חולי אנסו שהיה עלול מכפיה ופתע פתאום שם נפל מהחולי הנז׳ (בו״ת פרח מטה אהרן עז). — ועי׳ אֵם הנערים, בערך אֵם.

ב. ˙**כְּפִיָּה**, ש״נ, —בש״פ מן ב.*כָּפָה, במשמ׳ הב״ח: כל המשתמדים אחר שנאבקו במינות אינם שבין ואם שבין ממהרין למות מתוך צרה וכפיית יצרם (רב״י ע״ז יז.). מצינו שהרבה בני אדם כופין אותם בשוטים באש ובמים ובכל מיני כפיות עד שיודו בפיהם דברים שנכשלו בהם וסובלים כל הכפיות ואינם מודים שום דבר בפחדם שיתחייבו בהודאתם הריגה (מגוה״מ נה). כח והרשאה נתונה לאותו מלוה לעשות כל הכפיות לחתום ההוא (פנק׳ ליטא, האסיף תרנ״ד קנו).

˙**כְּפִילָה**, ש״נ, — בש״פ מן כָּפַל, א) כמו *כפולה, קמיטה, כפילת היריעה אל מול פני האהל (ר״ח שבת לט.). להיות לו לשפה כפילתו (רב״י במות כח ל). — וכמו התכּוּצוּת: הכפילה והפשיטה (של העצבים בהצואר) בצדדים שכנגדם (קאנון א א ג ב). —ב) ˙חזרת שתי פעמים: כי כפילת אדמדם שהוא מן אדום וירקרק שהוא מן ירוק קושי הוא וכו׳ לפי שכפילת אילו האותיות למעט אילו הגוונין קודם הגעתן לחוזק האדום והירוק (תבו׳ דונש על רסע״ג נה). מוסיף לכפול על כפילתו של רבי (רש״י סוכ׳ נט.). מצאנו שהשגיח הבורא ביצירתם (של אברי הבע״ח) השגחה נפלאה וכו׳ על צד היותר טוב כמו כפילת החושים הנמצא בבעל חי (העקרים א ו).—ג) ˙בהשבון ותשברת, כמו ˙כפל: משליך את סך החשבון הנקבץ מכפילת המספר ז׳ ז׳ וישמור הנשאר (ר״א בר״ח הנבוא, סענור ב ו). כפילת המעלות והשברים אם אתה כופל מספר המעלות במספר מהם וכו׳ (הוא, תבנון המהלכ׳, כ״י בריט״מ). המין הג׳ בכפילה הנה הכוונה בזה לכפול מספר מה במספר אחר (קלור המספר לר״י בן כירגה, כ״י פריז).

א. **כְּפִים**[1], ש״ז, מ״ר כְּפִיסִים,—קטע מעץ או מאבן או מלבֵנה משתמשים בו לבנין, Stück (Holz od. Stein), pièce (de bois ou de pière); pieco (of wood or stone) : כי אבן מקיר תזעק וכָפִים[2] מעץ יעננה (חבק׳ ב יא). — ובתו״מ: השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר בונין את הכותל באמצע מקום שנהגו לבנות גויל גזית כפיסין[3] לבנים בונים הכל כמנהג המדינה בגויל זה נותן שלשה טפחים וזה נותן שלשה טפחים בגזית זה נותן טפחיים ומחצה וזה נותן טפחיים ומחצה בכפיסין זה נותן טפחיים וזה נותן טפחיים בלבנים זה נותן טפח ומחצה וזה נותן טפח ומחצה לפיכך אם נפל הכותל המקום והאבנים של שניהם (ב״ב א א). היתה (החצר) אחת מהן גבוהה עשרה טפחים ומיעטה באבנים ובכפיסים[4] ובסולם הצורי או שהביא נסר שהוא

---

[1]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) מהמלה מעץ שאחרי המלה כפים למדו קצת הקדמונ׳ כי כפים הוא התיכת עץ. כן השבעים, שתרגמו כפים במשמ׳ קורה, וכן הירונ׳ שתרגם כפים במשמ׳ עץ הנתון בין אבני הבנין לחזוק הכותל. וכן גם רוב החדשים. ואולם שמוש מלה זו במשנה ב״ב המובא בפנים אינו מניח שום ספק שהכונה בה היא אבן או לבֵנה, כמו שנראה מכל הענין והלשון וכמו שנאמר שם בסוף המאמר שאם נפל הכותל המקום והאבנים של שניהם, ולא נזכר עץ כלל, ואמרו שם בגמ׳ (דף ג.) בפרוש כי כפיסין הוא ארחי, ר״ל אריח, חצי לבנה, ואמרו שם שהוא גמרא, ר״ל בקבלה נודע להם פרוש מלה זו, ואין כלל לפקפק בו. ולחנם התאמץ ש׳ קרוים להוכיח בספרו עתיקות התלמוד (S. Kr. Talm. Arch. I 292), כי אפשר שגם שם במשנה ב״ב הכונה היא לקורה של עץ. והנה אפשר אמנם שנשתנה השמוש, ומה ששמש בימי חבקוק במשמ׳ התיכת עץ שמש אח״כ בזמן המשנה במשמ׳ חצי לבנה, אך באמת אין כל הכרח מהכתוב שהכונה בכפים היתה לחתיכת עץ, כי הלא בכתוב לא נאמר וּכָפִים עץ אלא וכָפִים מעץ, והמלה מעץ מקבילה להמלה מקיר שבחצי הראשון של הפסוק, ואין המלה מעץ מתארת את המלה כפים. ואפשר שהכונה בהמלה מעץ דומה קצת להמלה מקיר, והוא כותל פנימי בנוי מלבנים או כפיסים.—[3]) עי׳ הערה הקודמת. — [4]) כך הגרסה כאן בכ״י ארפ׳ הוצ׳ צו״מ,

רחב ארבעה טפחים וקבעו בה (תוספתא ערוב׳ יא ג).—ואמר המשורר: ועמי זעקו מקיר אבניו ומעץ יענה עמי כפיסו, אמת כי אין לך דמיון בתבל היש שיר בלעדי שירי ואפסו (רבנ״ג, כתר מלכות). והבתים ירננו ומקיר צרור יענה ומעצים כפיסים, ופנים זועפים לבשו עליצות ועליזים מתי יגון וששים (רמב״ע, דיואן קכה).

ב.*כַּפִּים[1], ש״ז,—כלי מלאכה של הסיד: לא היו סדין אותן (את ההיכל והמזבח) בכפים[2] של ברזל שמא יגע ויפסול (מדות ג ד).

א.*כְּפִיפָה, ש״נ, מ״ר כפיפות,—סל עשוי מהוצי כפות תמרים, Korb (von Palmzweigen); panier (de branches du palmier); basquet (made of palm twigs): ומסננין את היין בסודרין ובכפיפה[3] מצרית (שבת כ ב). היה מביא את מנחתה (של הסוטה) בתוך כפיפה מצרית ונותנה על ידיה כדי ליגעה כל המנחות תחילתן וסופן בכלי שרת וזו תחילתה בכפיפה מצרית וסופה בכלי שרת (סוט׳ ב א). סנדל עמקי וכים של שנצות ר״י אומר אף כפיפה מצרית (כלים כו א). הרי הוא כשרוי עם נחש בכפיפה אחת (תוספתא דמאי ג ט). הוציא כדי לעשות אוזן לכפיפה מצרית (שם שבת ח י). בין שצדן (את הדגים) בחרם ובין שצדן בכפיפה ובין שצדן במצודה (שם מכשיר׳ ג יב). שאין חמור נוהק אלא מתוך כפיפה של חרובין (ירוש׳ יומ׳ ח מה ג). לכפיפה שאין לה אזנים (יבמ׳ כא.). אין אדם דר עם נחש בכפיפה (כתוב׳ עב.). פיל שבלע כפיפה מצרית (ב״ב כב.). כגון כפיפה של גמי שמניחה על פי הגת (ר״ת ע״ז נו:). עקל שם הכפיפה שעוצרין בה הזיתים והיא עשויה כמין קופה (ערוך, ערך עקל). הכלי שהקמח יורד לתוכו שהוא כמו כפיפה של עץ (רמב״ם, מכיר׳ כה ה).—ומ״ר: תולה כפיפות בצוארי בהמה ונותן לתוכן מאותו המין (תרומ׳ ט ג). כלי חלף והוצים וכיוצא בהן מכפיפות שדורכין בהן יין (רמב״ם, מאכל׳ אסור׳ יא כג).

ב.*כְּפִיפָה, ש״נ, — שה״פ מן כָּפַף: לך כריעה לך כפיפה לך השתחויה לך בריכה (ירוש׳ ברכ׳ א ג ד). יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שהסמכנו מנפילתינו ותזקפנו מכפיפתינו כי אתה הוא סומך נופלים וזוקף כפופים (שם). כפיפת קומתו (סנה׳ סה.). קידה כפיפת קדקד השתחואה משתטח לארץ (רב״י כרת׳ מג כו).—ואמר הפיטן: מתודה אני לפניך ה׳ אלהי ואלהי אבותי בכפיפת ראש בכפיפת קומה בנמיכת רוח (נסים הבבלי, ודוי ליוה״כ).

***כְּפִיפוּת**, ש״נ,—כמו ב.*כפיפה: אפילו (היתה ידה) כפופה ופשטתה הוי פירכוס וכו׳ משמע שפשטתה מכפיפותה והחזירה (רב״י חול׳ לח.).

כְּפִיר[1], ש״ז, מ״ר כפירים, בכנ׳ כפירך, כפיריה,—ארי בימי נעוריו, שכבר יצא משנות הגור, jung. Löwe; jeune lion; joung lion: ויבאו עד כרמי תמנתה והנה כפיר אריות שאג לקראתו (שופט׳ יד ה). וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדו (ישע׳ יא ו). שאגה לו כלביא ושאג ככפירים וינהם ויאחז טרף (שם ה כט). הישאג אריה ביער וטרף אין לו היתן כפיר קולו ממענתו בלתי אם לכד (עמו׳ ג ד). כי אנכי כשחל לאפרים וככפיר לבית יהודה אני אני אטרף ואלך אשא ואין מציל (הוש׳ ה יד). והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל (מיכ׳ ה ז). עזב ככפיר סכו (ירמ׳ כה לח). יחדו ככפרים ישאגו נערו כגורי אריות (שם נא לח). מה אמך לביא בין אריות רבצה בתוך כפרים רבתה גוריה ותעל אחד מגריה כפיר היה וילמד לטרף טרף אדם אכל (יחזק׳ יט ב-ג). קול יללת הרעים כי שדדה אדרתם קול שאגת כפירים כי שדד גאון הירדן (זכר׳ יא ג). דמינו כאריה יכסוף לטרף וככפיר ישב במסתרים (תהל׳ יז יב). על שחל ופתן תדרך תרמס כפיר ותנין (שם צא יג). כפירים רשו ורעבו ודרשי יי׳ לא יחסרו כל טוב (שם לד יא). הכפירים שאגים לטרף (שם קד כא). נהם ככפיר זעף מלך (משלי יט יב). שאגת אריה וקול שחל ושני כפירים נתעו (איוב ד י).—ובהשאלה, כנוי לאדם גבור, עריץ, קשה ואכזר: עליו ישאגו כפירים נתנו קולם וישיתו ארצו לשמה (ירמ׳ ב טו). איה מעון אריות ומרעה הוא לכפרים וכו׳ הנני אליך נאם יי׳ צבאות והבערתי בעשן רכבה וכפיריך תאכל חרב (נחו׳ ב יב-יד). שבא ודדן וסחרי תרשיש וכל כפיריה יאמרו לך הלשלל שלל אתה בא (יחזק׳ לח יג). אלהים הרס שנימו (של הרשעים)

אבל בפרק י ו ובכפסים, בך מנקד, וכן בפרק ט יו, אבל בפרק ט יח ובכפתים, בתו.

[1]) מלה מספקה, ולא נתברר מקורה ומשמ׳.—[2]) כך בנוסח׳, ופרש׳ רמב״ם: רדידה של ברזל שמחליקין בה הבנאין הכתלין. ע״כ. ובערוך כפים, כנראה מ״ר מן כף ה.

[3]) כך גם בקטע כ״י משנ׳ מנק׳ כ״י אדלר 1487, ונקוד כְּפִיפָה.

[1]) רק בעברית, ולא נתברר מקור מלה זו.

בפימו מלתעות כפירים נתוץ יי׳ (תהל׳ נח ז). השיבה נפשי משאיהם (של האויבים הרשעים) מכפירים יחידתי (שם לה יז).—ואמר המשורר: הלי תעש בכל שנה פעלים כפעלך לאבות ואצילים, ולי תשחט כפירים כצפירים ולי תזבח שחלים כרחלים (ר״ש הנגיד, הלי תעש). ויום קטב אשר יפיל כפירים עלי ערש דוי טרם חיותו, ישחק בו כמו צפור בבאו וכנעל לכף רגלו ישיתו (הוא, הגלפה הזמן). ולב עמק כמו ים סוף ואולם כמשה מלבב הים משיתו, ואיש ינחה בשבטו הכפירים ואולם את כצאן משה נחיהו (שם). — והשתמשו המשוררים הרבה בשם זה במשמ׳ כנוי לגבור, לגדול בעמו וכדו׳: זאבד באב״ד מלכו שמואל ותוחלתו כבר אולה וסרה, וחרה לי וחרה לאלהים ואפו בו כאש נשק וחרה, אזי עמד כפיר עמים ועצר בעמו אחרי אביו עצרה (ר״ש הנגיד, אלוה עז). מי יהרס שני כפירים שואגים לטרוף שאר צאן אבדות נערו (רבב״ג, כימי יקותיאל). ועוד לא אשקטה מהר מזימות עד כי אעלה לטרוף כפיריו (הוא, כבורא עז). ואם טרף בבור מות כפיריו אמור מה יעשו עדרי טלאיו (רמב״ע, לכמה כה, כ״י כודל׳). אגשי חיל גבורים, ושרים אדירים, אצילים וברים, להם חן עפרים, ולבות כפירים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ז). ויצאו מהם בתחלה שני גבורים, כאלו הם שני כפירים, להם זרוע עם גבורה, ולהם קול גערה (שם). —״כפיר המליצה, החכמה, וכדומה: כפיר אמר זמשכילים לפניו לשונותם כלואות (רמב״ע, עד מה כגרון, כ״י כודל׳). חכמות קראוהו כפירנו, ולו אנשי חבורה אמרו ארינו (טודרוס הלוי, קטע כ״י גני׳ קאהיר).

א.*כְּפִירָה, ש״נ,—שה״פ מן כָּפַר, א) כְּפִירָה בעניני טענה וממונות: שע״י טענה וכפירה הן באין (לדין) ונשבע (ב״מ ד.). כפירת ממון אשם ביטוי שפתים חטאת (שם לו.). לפי שאין משלמים חומש על כפירת שיעבוד קרקעות (ב״ק קה.). אמר רב כפירת טענה שתי כסף (שבוע׳ לט:).—ובסהמ״א: ואם נפלה ביניהם (בין הלקוח והחנוני) כפירה החנוני נשבע ונוטל[1]. אינו צריך לומר אותן שיש בהן כפירת ממון אלא אפילו אלו שכפירת דברים בעולם הן אינו נאמן (הלכ׳ פסוק׳, קדוש׳). ורבותי הורו שכפירת הטענה הוא משקל י״ט שעורות וחצי שעורה מן הכסף (רמב״ם, טוען ונטען ג ב). שיכחיש את העד ויכפור בעדותו וישבע

[1]) נשמט המראה-מקום, אך לפי ניר הפתקה נראה שהוא מתשו׳ הגאונים.

על כפירתו (שם ד ח). הלוהו ותבעו וכפר בו והגיע השמטה והוא בכפירתו והודה אחר שעברה שביעית (הוא, שמט׳ ויובל ט ח).—ב) ״בעניני אמונה וכדומה, כְּפִירָה, מי שאינו מאמין בעקר מעקרי האמונה וכדו׳: ואם יאמינו (הנוצרים) בשילוש אינו מפני כפירת האחדות כי אם מפני שאמרו כי הוא האחדות (שם יסודה ז). ונראה בעיניכל אלו הדברים ככפירה ח״ו לומר שהספירות הקדושים היו מעורבים בסט״א בתחילה (רמח״ל, חוקר ומקובל ה).— ומ״ר: וכיון (הרשע) בזה המאמר שני דברים ושתי כפירות האחת שלא היתה המצוה אלהית ולא צוה בה השם וכו׳ וכפירה שנית בענין התכלית וכו׳ בנים משהיתים בכפירות שונות (רי״א, זבח פסח, רשע מה הוא אומר).

ב.״כְּפִירָה, ש״נ,—נקבת הכפיר: עליהם יבכיון ניני יענים ותרקד בת שעירה הצעירה, ויכרו על לחמיםו כפירים ותניח לגוריה כפירה (ר״ש הגגיד, אלוה עז).

״כְּפִירוּת, ש״נ,—כמו א.*כְּפִירָה: ויצא מפי לוי דבר כפירות ואמר אחד מהם לחבירו שמעת עכשיו מלוי דבר כפירות אמר לו הן (תנו׳ הגא׳, תכרון פג).

א.*כְּפִישָׁה[1]) ש״נ, —בעין סל מכפות תמרים וכדו׳ ישמש שמושים מתחלפים, Korb; panier basquet: אוחז את המגל בסיב או בוצר בצור ונותן לתוך הכפישה[2]) ומוליך לגת (אהל׳ יח א). האשה שהיא טבולת יום לשה את העסה וקוצה לה חלה ומפרשתה ומנחתה בכפישה מצרית או בנחותא (טבו״י ד ב). הבור והדות שבבית וכפישה נתונה עליו וכו׳ או כוורת פחותה וכפישה נתונה עליה (אהל׳ ה ו). כפושה שהיא נתונה על היתדות מבחוץ טומאה תחתיה כלים שבכפישה טהורים (שם ז). החדות שבבית ומנורה בתוכה והפרח שלה יוצא וכפישה

[1]) לא נתברר מקור מלה זו, ועי׳ הערה לקמן. —[2]) במשמ׳ המלה אין ספק, שהוא כלי לשים בו דברים, ופרש רה״ג (אהל׳ ה ו), וז״ל: פי׳ כמין קרטליתא שנותנין בו ענבים משבוצרין בו את הכרם כדתנן באידך פרקא ונותנין לתוך הכפישה ומוליך לגת ובית מושבה רחב. ע״ב. ובגמ׳ (חול׳ קז.) פרש רש״י חמת וכפישה מיני נודות של עור הן. ומלה דומה לזו במשמ׳ דומות לאלה היא המלה חפש[a]) בערב׳, שפרשוה המלונים הערבים בהמלים ועא אלמע׳אזל, ואלשפט, ואלדרג׳, ובעבר׳: יעה שנותנים בה המטוה, וסל (להביא ענבים וכדומה) ותיבה קטנה לבשמים וכדומה.

[a]) حِفْش

נתונה עליו שאם תנטל המנורה הכפישה עומדת על פי החדות (שם יא ח). כפישה שנתן בה טיט עד חציה והשקיע בה את הכלים (תוספתא כלי׳ ב״ק ז ט). היתה כפישה ויש לה ליזבז טפח (שם אהל׳ יב ה). מגופה שהתקינה לכלי נוטלין הימנה לידים החמת והכפישה אעפ״י שפחותין נוטלין מהן לידים (שם ידים א ו). — מדד לפלוני בכפישה, מדד לו במדה גסה, לא כראוי, והיא מליצה למי שעובר הגבול הראוי במעשיו שלא כהגן: אמרו בית הלל לב״ש מעשה באשתו של פישון הגמל שמיאנו לה חכמים שלא בפניה אמרו להן ב״ש משם ראייה לפי שמדד בכפישה לפיכך מדדו לו חכמים בכפישה (ירוש׳ יבמ׳ יג יג ג). אמר ר״א אין הקב״ה מודד בכפישה אלא הכל במשפט (תנחומא תזריע י).

ב. ״כְּפִישָׁה, ש״נ, — שה״פ מן א. כפש: והתפלשי בעפר וכו׳ ענין כפישה (מנחם, ערך פלב).

*כְּפִיתָה, ש״נ, — שה״פ מן *כָּפַת: שלשלת שיש בה בית נעילה וכו׳ העשויה לכפיתה (כל״ס יב א).

כפל[1], ממנו כֶּפֶל, כָּפַל, מַכְפֵּלָה, *כָּפוּל, ״כִּפּוּל, *כְּפוּלָה, *כְּפִילָה, *כֶּפֶל, ״מְכַפֵּיל.

כֶּפֶל, ש״ז מ״ר כְּפָלִים, — א) מה שהוא בִּשְׁנַיִם, Verdoppelung; doublement; doubling: מי גלה פני לבושו בְּכֶפֶל רסנו מי יבוא (איוב מא ה). דברו על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד יי׳ כִּפְלַיִם בכל חטאתיה (ישע׳ מ ב). ואולם מ׳ יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך ויגד לך תעלמות חכמה כי כִפְלַיִם לתושיה (איוב יא ה-ו). — ובתו״מ: תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה (סנה׳ א א). אין חומש ואשם משתלם במקום שיש כפל (ב״ק סה:). — כִּפְלַיִם, פי שנים: המקבל שדה מחבירו מקום שנהגו ליתן פולין בשעורים נותן פולין בשעורים שעורין כפליים בחיטין נותנים כפליים בחיטין (תוספתא ב״מ ט י). מעשה בבנו של בוהיין שנתן אביו פיאה ללפת ובא ומצא עניים עומדין על פתח גינתו אמר להם בניי לא נחוש לדברי חכמים השליכו מה שבידכם השליכו מה שבידן ונתן להם כפליים במעושר (שם פסה׳ ג כ). פעמים שהיו בה כפלים כיוצאי מצרים (שם סוט׳ ד ו). ת״ר שותה כפלים דמו בראשו (פסח׳ קי.). א״ר יוחנן קשין מזונותיו של אדם כפליים ביולדה (שם קיח.).

כשם שקשה (הקזת דם) למטה כפלים כך יפה למעלה כפלים (גיט׳ ע.). שהיה קשה (מיתתם של בני אהרן) לפני הקב״ה כפלים מאביהן (מד״ר ויקר׳ כ). הנה אדוננו המלך הליץ על היהודים כפלים ממה שהלצתי (בכט יהודה ז). — *בְּכִפְלַיִם: כשם שהוא מקללה בכפליים כך הוא משמחה בכפליים (ירוש׳ תענ׳ ג סז.). ליתן שכר לאלו בכפלים ולהפרע מאלו בכפלים (מד״ר ברא׳ ט). — בְּכִפְלֵיהֶם: אמר להן הניחו מה שבידכם והניחו מה שבידן ונתן להם בכפליהן מעושרין (ירוש׳ פסח׳ ד לא:). — ״כִּפְלֵי כִּפְלַיִם: כתועפות ראם פי׳ כפלי כפליים (פענח רזא, בלק). — ובדרכי הלשון, כפל ענין במלות שונות, אותו הענין או הרעיון שנאמר פעמים אלא במלות מתחלפות: רבים (פרושו) כמו רבי המלך כלומר חשובים בבנין יפה וכן גדולים וטובים והוא כפל ענין במלות שונות (רד״ק ישע׳ ה ט). וחשש להבה הוא כפל ענין במלות שונות (שם כד). מאזרי זיקות כפל הענין במלות שונות (שם נ יא). — ב) ״כִּפְלֵי היריעה וכדו׳, מה שנכפל זה על זה ביריעה וכדו׳: שהיה נותנו בתוך כפלי החשן (רב״י במות כח ל). ויש בו סביב שפתו עובי שני כפלים כפולים ודבוקים (הוא, כתוב׳ עו:). אם נקרע (השטר) בכפליו (באה״ג חו״מ נב א בשם הסמ״ע). — ג) בדקדוק, ״כֶּפֶל אות, שאות אחת כפולה במלה: והרבה מן הנפרדות האל השניות רצוני לומר שהם משתי אותות אשר תקרה אותם הדגשות בקבוץ ובחבור לא שמשו בהם בכפל באשר בידינו מן המקרא כמו גן גנים וכו׳ ויראה הכפל בהם בקצת המקומות וכו׳ ומן השקר שיעלה בדעת כי הדגשות הזאת להבלע כפל (הקד׳ הברב׳ לריב״ג). — ״בַּעֲלֵי הַכֶּפֶל, שרשים שיש בהם אות כפולה, שע״פ ול״פ שלהן היא אות אחת כפולה, כמו דמם, צרר, וכדומה: ולפי דעתי שמלת גד מגזרת גדוד מבעלי הכפל (ראב״ע, שפת יתר יג). אך הרבה מן הנפרדות האל יתברר לנו שהם מפעלי הכפל וכו׳ כמו פת ופתים ופתי ופתך אשר יתברר לנו שהם מבעלי הכפל באמרו פתות אותה פתים (ר״י א״ת, הקד׳ הברב׳ לריב״ג). רחוק להיות גוך וגום הדגושים מבעלי הכפל (שם). וזה ספר מחברת פעלי הכפל שהאות השנית שהיא העין דומה לשלישית שהיא הלמד ועל כן נקראו פעלי כפל לאמר כי נכפלה העין מהם (ר״מ ג׳יקטליה, ספר פעלי הכפל לר״י חיוג). הפשתי ובקרתי פעלי הכפל שהעין והלמד מהם אות אחת כפולה ומצאתי להם דרכים ופנים (שם). ויתבר שני ספרים מאירים כספירים ספר בעלי הרפיון וספר

[1]) גם בארמית. בערב׳ כפל a).

a) كفل

בעלי הכפל (רד"ק, הקדמ' המכלול). — ד) בחכמת החשבון, *כֵּפֶל, שעור פי שנים בשעור המדבר בו: ושני המרבעים האלה הם קמ"ח והמנין הזה שוה לכפל מרבע ה' אשר הוא מחצית הקו הראשון ויעלה ג' ולכפל מרבע ז' וכו' ויעלה צ"ח (ר"א בר"ח הנבי', המבית' והתשבר' א לב). תמצא רבוע הקו בעצמו שוה לרבוע כל אחד מחלקיו בעצמו ולכפל רבוע האחד מחלקיו בחלק השני (שם כו). ואלה שני המרבעים שוים שניהם לכפל מרבע מחצית הקו הראשון בלא הנוסף (שם לב). והשנים המעוברות כפול אותן בשלשה ואם בידך חדשים שלא השלימו שנה כפול אותן בארבע וכלול הכפלים האלה והוסיף עליהן שנים לעולם (הנ"א, העבור ב ו). ועתה שוב אל המולד והשלך חלקיו ז' ז' ישארו בידך חמשה והשלך משעותיו ז' ישארו ששה כפול אותן בשנים והיו י"ב וקח ליום האחד ששה ויהיו כל הכפלים האלה כ"ג (שם). כאשר חוברו שני מספרים והיה תוספת אחד מהם על מספר מונח שוה לחסרון האחד מהמספר המונח הנה שניהם מחוברים שוים לכפל המספר המונח (רלב"ג, מעשה חושב א כה). —וביחוד *מעשה חשבוני שמחשבים מספר אחד כל כך פעמים כמנין האחדות שיש במספר השני, Multiplikation ; -cation : השער הא' שער הכפל לכפול חשבון על עצמו או על אחר או לכפול חשבון אחד על שנים (ראב"ע, הקדמ' המספר). ששה שהוא כפל שלשה וכו' שנים והם כפל האחד (שם ב). והכלל כפל מעלות על איזה מין שיהיה יעמוד אותו המין בעצמו וכפל ראשונים על ראשונים יהיה העולה שניים וכו' וכפל שניים על שניים יהיה הנכפל רביעיים וכו' וכפל שלישיים על שלישיים ששיים עד שיהיה כפל שלישיים על רביעיים (שם ה). ואחר שהתבאר אופן כפל השברים בכל מיניהם הנה נבאר לך מה תעשה ממה שלא הגיע לחלוק וכו' והוא השני כפלים שוים והם ק"ב (רלב"ג, מעשה חושב ב ה).

כָּפַל, פ"י, כָּפְלָה, כָּפוּל, — א) כָּפַל את היריעה וכדומה, שם את חלקה האחד על גבי חלקה השני מבלי לקרעה לשתי חתיכות נבדלות, zusammenfalten : plier, to fold: וחברת את חמש היריעת לבד ואת שש היריעת לבד וְכָפַלְתָּ את היריעה הששית אל מול פני האהל (שמות כו ט). רבוע יהיה (החשן) כָּפוּל זרת ארכו וזרת רחבו (שם כח יז). —ובתו"מ: מנחת ישראל כופל א' לשנים ושנים לארבעה ומבדיל מנחת כהנים כופל[1] א' לשנים ושנים לארבעה ואינו מבדיל (מנח' ו ד). חזן הכנסת עומד עליו ורצועה של עגל בידו כפולה אחד לשנים ושנים לארבעה (מכות ג יב). וטלית שטלייה על השפה אם פשוטה נמדדת פשוטה ואם כפולה נמדדת כפולה (כלים כז ו). אזן הגדי שהיתה כפולה אמרו חכמים בזמן שהוא עצם אחד מום (בכור' ו ט). שמא פניה נאות טרוטות הן שמא אזניה נאות כפולות הן (נדר' סו:). —ב) *עשה או נתן פי שנים, verdoppeln; doubler, to double: מקום שנהגו לכפול (בקריאת ההלל) יכפול לפשוט יפשוט (סוכ' ג יא). מקום שכופלין כתובה אינו גובה אלא מחצה (תוספתא כתוב' ד יג). והלה כותב לו אם אני חוזר בי הריני כופל לך ערבונך (שם ב"מ א יז). בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים וברדייתו ולא רצו ללמד שלחו והביאו אומנים מאלכסנדריאה וכו' והיתה מעפשת וכו' שלחו אחריהם ולא רצו לבוא עד שכפלו להן שכרן שנים עשר מנה היו נוטלין ונתנו להן עשרים וארבע (ירוש' יומ' ג מא.). צריך להתנות ולומר אם טבל עלה בידי הוא מעשר ואם מעשר עלה בידי הרי הוא עשוי תרומת מעשר א"ר יונה צריך לכפול תנייו ולומר ואם לאו לא עשיתי כלום ר' יוחנן אמר אינו צריך לכפול תנייו (שם דמאי ז כו ג). האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שירדו גשמים ירדו גשמים מקודשת ואם לאו אינה מקודשת רבי מאיר אומר בין ירדו בין לא ירדו מקודשת עד שיכפול תנאו וכו' ולשני אינה מקודשת שלא כפל הראשון את תנייו (שם ערוב' ג כא:). כל המשתף שם שמים בצערו כופלין לו פרנסתו (בבלי ברכ' סג.). שכופלין שלום למלך (גיט' סב.). כל מי שכפל שמו בברכתו של משה היה גבור וכל מי שלא כפל שמו לא היה גבור (מד"ר ברא' לה). בשביל לכפול להם שכר (שם במד' ג). שדרך חתן להיות כופל כתובה של כלה (שם שה"ש, גן נעול). למלך שכעס על מטרונת וטרדה מתוך פלטין שלו לימים בקש להחזירה אמרה יכפול לי כתובתי ואני חוזרת (פסיק' רבתי כא). —ואמר המשורר: ולא נח עד אשר אסף חייליו עמלק ואדום ובני קטורה, וכו' ובכפל את נסיעותיו ומהר כעוף ירכב כנף רוח וידא (ר"ש הנגיד, אלוה עוז). —ופעו' *כָּפוּל, פי שנים: שיעור המלבן וכו' כמלא רחב הסיט כפול (שבת יג ד). היה מרוכך מעודן מפונק כל שכן שכפול בו צערו (מכי' משפט', נזיק' ח). לשונות כפולין הן (השבע שבועה, לאסר אסר וכדומה) והתורה דיברה כדרכה (ירוש' נדר' א לו ג). וכ"ש ששברכם כפול לכו לביתכם

[1]) כך במשנה שבמשנ'. במשנ' שבגמ' קופל, בקוף, ופרשו רגמ"ה ורש"י קופל כמו כופל את החלה לשתים.

לשלום (תו"ק כה:). לימד על כבש הבא עם העומר שמנחתו כפולה וכו' כשם שמנחתו כפולה כך יינו כפול (מנח' פט:). הוא קילסה בלשון כפול והיא קילסתו בלשון פשוט (מד"ר שה"ש, הנך יפה). — ואמר המשורר: אני אעש לאל שירים כפולים, עלי נסים אשר עשה כפולים (ר"ש הנגיד, הלי תפב).—*אותיות כפולות, אותיות מנצפך שיש להן שתי צורות: כל האותיות הכפולים באלף בית כותב את הראשונים בתחילת התיבה ובאמצע התיבה והאחרונים בסוף (סופרים ב יא). — וכמו"כ *אותיות בגד כפרת שיש להן שתי הברות קשה ורפה: כ"ב אותיות שלש אמות ושבע כפולות וי"ב פשוטות (ספ' יצירה א א). שבע כפולות בג"ד כפר"ת וכו' משתמשות בשתי לשונות ב"ב ג"ג ד"ד כ"כ פ"פ ר"ר ת"ת רך וקשה (שם ד א). — וכמו פ"ע, כפל, היה כפול: לכבש העומר שאעפ"י שכפל עשרונותיו לא כפל נסכיו אף איל העולה אעפ"י שכפל עשרונותיו לא כפל נסכיו (ספרי במד' קז).—ג) *בחכמת החשבון, כפל שני מספרים, שני שטחים, עשה בהם כפל, multiplizieren; -plier; -ly: ואם אתה כופל מדת החדש י"ב פעמים במספר חדשי השנה הפשוטה יעלה בידך מדת שנה פשוטה שנ"ד יום (העבור ב ו). ואם אתה לוקח סימן המולד לתשעים שנה פשוטה ותכפול אותו ארבע ועשרים פעמים כמנין שעות היום וכו' ותגשאר כפלהו בשנים והימים כפול אותן בששה (שם). ואם תכפול תשעה על שמונה יהיה המחובר ע"ב וכו' וכאשר תכפול ט' על ב' יהיה המחובר י"ח (ראב"ע, הקד' המספר). ואחר שתשים המספרים כמה שיהיו בטור העליון והאחרים בטור השפל כפול הראשון של הטור העליון על הראשון שבטור השפל והעולה כתוב אותו למטה כנגד הטור הראשון (שם א). ובשחלקנו מותר שנת השמש על שנת הלבנה וכפלנו אותו בי"ט שנה אשר הוא מספר שני המחזור היה המתקבץ מאותו מותר ז' חדשי השנה (רמב"ם, תכון העבור, הכפ' ד"ה כד). דרך אחר לכפול שלמים ושברים על שלמים ושברים (רלב"ג, מעשה חשב ב ה). המין הג' בכפילה הנה הכוונה בזה לכפול מספר מה במספר אחר (קלור המספר לר"י בן כירגה, כ"י פריז). וכאשר נכפול ג' וחצי על י"א יעלה ל"ח וחצי (נחמ' ונפים א כט).

—נפע', נכפל, עת' יכפל, — א) נעשה כפול, פי שנים: ואתה בן אדם הנבא והך כף אל כף ותכפל[1] חרב שלישתה חרב חללים היא חרב חלל הגדול החדרת להם (יחזק' כא יט).—ובתו"ס: והיה בן שמונים שנה ונכפלו לו שניו (ירוש' כלא' ט לב ג). אמר ר' אבא בר כהנא כל מי שנכפל שמו יש לו בעולם הזה וישלו לעולם הבא (מד"ר בראש' ל). — ב) *הונח זה ע"ג זה: הדלתות היו נכפלין לאחוריהם (מד"ר בראש' סו). שיהיו נכפלות לאחור כאשר אנחנו רואים היום בדלתות הנכפלות (הערבים לריב"ג, גלג). כאדם ששמן מבפנים וכסליו נכפלים מבחוץ (רש"י דבר' לב יה). לוחות של פרקי' מחוברות ע"י חוליות והן נפתחות וכשרוצה נכפפות ונכפלות זו על זו (רע"ב מדות ד א).—ג) *בחכמת החשבון, נעשה בו כפל: והמספר המנוי במספר אחר הוא המספר הנכפל פעמים אשר מנינם כמנין האחדים אשר במספר השני אשר הוא נמנה בו כמו שתי פעמים שלש או שתי פעמים עשרה (ר"א בר"ח הנשיא, המשיחה והתשברת א כב). החשבון השני נכפול זה על זה יעלו אלף וס"ח נחלק אותו על הנכפל שהוא כפל ח' על ח' והוא ס' ויעלו כ"ו (ראב"ע, ספר המספר ה). אם היו המספרים הנכפלים אלה על אלה רבים אתה צריך לכפול אותם במכתב ט' אותיות שהראיתיך (שם א). והיה זה כן לפי שנכפל כל אחת מצלעות השטח על ק"ם וכו' (רלב"ג, מעשה חושב ב ס).

—פע', *כפל, מכפל, מכפלת, מכופלת, — א) נעשה פי שנים, ובכלל יותר מפעם אחת: כשהוא בקעה הרי היא עושה בית כור כשהוא הר הרי היא עושה בית כור בצפון בית כור בדרום בית כור במזרח בית כור במערב בית כור מלמעלה נמצא ה' מכופלת (ספרי דבר' לט). שכל מי שהוא קבור בתוכה (במערת המכפלה) בטוח ששכרו כפול ומכופל (מד"ר בראש' נח).—ואמר הפייטן: על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו הוציאנו ממצרים עשה בהם שפטים וכו' (הגד' של פסח). טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו לאמר, רבה עברים במדבר כנגדם אחד לתמ"ר (ר"מ נהוראי, אור יום הנף).—ב) מונח זה על גב זה: ולשון זה נתון בין שני לחיים ואמת המים עוברת תחתיו ומכופל כמה כפולות (מד"ר ויקר' טו).—ג) *בחכמת החשבון, נעשה בו כפל: משליך את סך החשבון הנקבץ מכפילת המספר שבעה שבעה וישמור הנשאר ואחר כך הוא משליך את המספר המכופל שבעה שבעה (העבור ב ו).

— פעל', *כפל, — עשה פי שנים: מנחת כהנים כופל א' לשנים וצנים לארבעה ואינו מבדיל מנחת כהן המשיח

— [1]) כך נוסח' המסורה, ונראה כי כך היתה הנוסחה פני המתרגמים הקדמונ'. ופקפקו בה קצת החדשים, ושנו קצתם רק את הנקוד בפע' במקום נפעל וקצתם הגיהו

לא היה מכפלה[1]) (מנח׳ ו ז).

—בפע׳, *הכפיל,—א) הכפיל סכין וכדומה, קפל אותה וסגרה: (נדר מדבר) עד שיעבור הקיץ (צריך להמתין) עד שיכפילו[2]) המקצועות (נדר׳ ח ז).—ב) *עשה פי שנים: אעורר מאמר שלומות, שבספרים רשומות, גם עלומות להכפילה (קטעי מכת׳ גני׳, JQR. Oct. 1911).

—הפע׳, *הכפל, הוכפל,—נעשה כפול, ובמשמ׳ נתחבר: גזע ישישים עלה מבבל ועמו ספר מלחמות קאת וקפוד הוכפלו לראות בשוד ושבר הבא משנער קצף על עולמו וחמס ממנו נפשות (מו״ק כה:). קללה באה והוכפלה בעולם (רש״י שם).—ואמר הפיטן: אמץ יום מימים אחד אותו לתמימים, מעין עולם הבא עניניו מסוימים, מוכפל בלחמו וענשו ואזהרתו ושיריו הנעימים (אמתי ב׳ שפטיה, אביתה כדברי).

—נתפ׳, *נתכפל,—נעשה כפול: והאות הזו נתכפלה בתחילת התיבה ונתכפל בסופה באדמם (תבי׳ דונש על רסע״ג יה). — ובמשמ׳ נעשה מונח זה על גב זה: מצה שנתכפלה בתנור באפייתה מה תורתה (בו״ת תרומ׳ הדשן קכו).

***כֶּפֶל**, ש״ז, ככנ׳ כִּפְלוֹ, או כֶּפְלוֹ,—כמו כֶּפֶל: האיש נמכר בגניבו ולא בכפילו (ירוש׳ סוט׳ ג יט:). ואם משבאו עדים הודה משלם תשלומי כפל ואשם וחומשו עולה לו בכפילו (ב״ק סה.).

א. כפן[3]), ממנו כָּפָן.

כָּפָן[4]), ש״ז,—רָעָב, Hunger ; faim; hunger: בשוט לשון תחבא ולא תירא משוד כי יבוא לשד ולכפן תשחק ומחית הארץ אל תירא (איוב ה כא-כב). בחסר ובכפן גלמוד הערקים ציה (שם ל ג), ועי׳ אכילה, רָעָב. —ואצל המקובלים, שֵׁם למלאך רע הממונה על הרעב: שני מחבלים של סטרא אחרא היוצאים מהיכל הטמא שהם כנגדו הנקראים שוד וכפן המביא רעב לעולם (עמה״מ, עולם הבריא׳ כב). וכאשר יש רעב בעולם ח״ו הרוח הזה הנקרא שוד מזדווג עם אחר הנקרא כפן לשודד בני העולם ולהמיתם (ראש׳ חכמה, היראה יג).

ב. כפן[5]), ממנו א.כָּפַן.

ותשכל במקום ותכפל.—[1]) בקצת ספרים מקפלה, בקוף.—[2]) כך במשנ׳ שבירוש׳, וכן בגמ׳ בבלי (שם סא:), וכן גרס רש״י, ובנוסח׳ שיקפילו, בקוף.

[3]) עברית וארמית.

[4]) בארמ׳ כפנא.

[5]) שרש מספק, ועי׳ הערה להערך.

א. כָּפַן[1]), פ״י, לנק׳ כִּפְנָה,—כָּפַן האילן שרשיו, הטם לצד מן הצדדים: ויהי נשר אחד גדול גדול כנפים ורב נוצה והנה הגפן הזאת כָּפְנָה[2]) שרשיה עליו ודליותיו שלחה לו להשקות אותה מערגות מטעה (יחזק׳ יז ז).

ב. *כָּפַן, פ״ע, פעו׳ כָּפוּן,—כָּפוּן אל דבר, שיש לו תאוה עזה להשיגו כאלו היה רעב: זה לבן שבא כפון על ממונו (של יעקב) לשודדו (מד״ר ברא׳ עס).

—הפע׳, *הכְפַּן, הוכפן, מוכפנים,—מענים ברעב: ויסבבו שם את המבצר שמנת ימים ויצורו עליה עד כי כל אשר בתוכו היו מוכפנים וצמים (מגי׳ עיפה לר׳ שבתי כהן). עניים ודווים וסחופים ועיפים ועטופים ברעב ומוכפנים שואלים ללחם ואין פורש (שם). — ואמר הפיטן: רבץ (מרדכי) תינוקות לפניו ימים שלשה צמים ומוכפנים, בקול יעקב לחלוש ידי עז פנים (תעני׳ אסת׳, אבן ברא״ה).

***כַּפְנִית**[3]), ש״נ, מ״ר כַּפְנִיּוֹת,—פרי התמר בתחלתו מיד אחרי הנצה, בעודנו בתוך קלפה: הקור הרי הוא כעץ לכל דבר אלא שהוא נלקח בכסף מעשר כפניות[4]) אוכלין ופטורות מן המעשרות (עוקצ׳ ג ז). ואין מרכיבין בכפניות של ערלה (ערל׳ א ט). כפניות הרי הן כפרי לכל דבר (תוספתא עוקצ׳ ג יא). שלשה נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהן גדגדניות וכפניות ופגי תמרה (ברכ׳ נז:). מערבין בפטפוטין ובחלגלוגות ובגודגדניות אבל לא בחזיז ולא בכפניות (ערוב׳ כח.). דקלים זכרים שעושין כפניות ואינם נעשים תמרים לעולם וכפניות הוא גמר פירן ולוקטים אותן בניסן (רש״י שם). דקל טעון כפניות והן תמרים קטנים שלא בישלו וקצץ הדקל לעצים והפסיד כפניות (סוה, פסח׳ נב:). והוא שישתנו הנכסים כגון כרמל שנעשה

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) כך למערבאי, ועי׳ הערה לערך ב.כנף, כי למדנהאי הנוסח כאן הוא כנפה. וגם לפי נוסחה זאת פרשו הקדמונ׳ כמו כנף במשמ׳ אסף, כמו כנופיא בארמ׳. ועי׳ פרוש המלה לפי הענין בערך ב.כנף. ויש מגיהים כאן מפנה.

[3]) כך נקוד במשנ׳ מנק׳ ליבור׳ ואמשט׳. בסור׳ גופרא, ותרגמה ב״ע בערב׳ אלג׳פרי a).ואלטלע b). והנה המלה גפרי בערב׳ היא כנראה שאולה מסור׳, וישנה בערב׳ גם עם כ בראשה כפרי c), והמלה טלע היא ערבי׳ במקורה, ומשמ׳ היא פרי התמר בתחלתו מיד אחרי הנצה. וכן תרגם רה״ג כפניות: טלע בטיית, וכן פרש הרמב״ם: כפניות הם עוקצי התמרים בתחלת צמיחתן והם מכוסים בקרום.—[4]) כך הכתיב בכל ספרי הדפוס וגם בתוספתא, ובקצת כ״י כפוניות, וכן במשנ׳ ירוש׳.

a) جفرى b) طلع c) كفرى

שבלים וכפניות שנעשו תמרים (רמב"ם, נחלות ג 7).

כפס[1], ממנו כְּפִיס.

***כפע**[2], ממנו *כְּפַע.

***כָּפַע**,—קל לא נמצא.

—הִפְעִ׳, *הִכְפִּיעַ,—הכפיע דבר, התך וקטע ושבר אותו: למלך שהיה משיא את בנו ועשה לו חופה סיידה וביירה וציירה כעס המלך על בנו והרגו מה עשה נכנס לתוך החופה התחיל לשבר בקנים ׃ מכפיע[3]) בחיצאות ומקרע בכיליות אמר המלך כלום עשיתי זו אלא בשביל בני בני אבד וזו קיימת (מד"ר בראש׳ כח).

כפף[4], ממנו כַּף, א.כִּפָּה, כַּפַּף, ב.*כִּפָּה, ב.*כְּפִיפָה.

כָּפַף[5], פ"י, כָּפוּף, אֶכְפֹּף וכו׳, וגם כַּף, אָכֹף, לָכֹף,

—א) כָּפַף דבר, עשהו בצורת קֶשֶׁת, beugen; courber bend, courve: הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הֲלָכֹף כאגמן ראשו ושק ואפר יציע (ישע׳ נח ה). —ואמר הפיטן: אכוף לך ראש יי׳ חילי, אכרע לך ברך לחתל מחלי, אכתירך בשיר משירי מחולי (ר"א קליר, קינ׳, אלהי עד חוג שמים).—ופעו׳ כָּפוּף, כְּפוּפִים: סומך יי׳ לכל הנפלים וזוקף לכל הַכְּפוּפִים (תהל׳ קמה יד).—ובתו"מ: ומלקטין משם מורביות של ערבה ובאין וזוקפין אותן בצדי המזבח וראשיהן כפופין ע"ג המזבח (סוכ׳ ד ה). שופר של ראש השנה של יעל פשוט ופיו מצופה זהב וכו׳ בתעניות בשל זכרים כפופין ופיהן מצופה כסף (ר"ה ג ג-ד). אילו (האותיות) פשוטים ואילו כפופים (ירוש׳ שבת יב יג ד). לולב כפוף קוון סדוק עקום דומה למגל (סוכ׳ לא:). היתה ידה (של הבהמה בשעת הפירכוס) כפופה ופשטתה דבר שהמיתה עושה (היתה) פשוטה וכפפה דברים שאין המיתה עושה (חול׳ לח.). הפורץ גדר בפני בהמת חבירו והכופף קמתו של חבירו בפני הדליקה (ב"ק נה:). אמרה לו (אשת פוטיפרע ליוסף) השמע לי וכו׳ הריני כופפת קומתך (יומ׳ לה:). ומפני מה כפוף ראשו (של יוד) מפני שצדיקים שבו כפוף ראשיהם מפני מעשיהן שאינן דומין זה לזה (מנח׳ כט:). מה יוד זה קומתו כפופה כך הן הרשעים קומתן כפופה ופניהם מקדירות לעתיד לבא (מד"ר בראש׳ יב). אמר רבי אבהו שכפף הקב"ה קומתו של אדם הראשון וקברו בתוכה (שם נח). עשאה ווין זיינין ווין (אותיות) כפופים פשוטים כפופים פתוחים סתומים סתומים פתוחים (מס׳ מזוזה א).—ואמר המשורר: אל ילכו רומה בני תבל כי אם כפופי ראש כמו אגמון (רמב"ע, תרשיש ח).—ובדרך הכפולים: אין הכהנים רשאים לכוף קשרי אצבעותיהן עד שיחזרו פניהם מן הצבור (סוט׳ לט:). — *כַּף אזנו לשמע דבר: אמר רבי אליעזר כוף אזניך לשמוע (ספרא, צו ח יב). אלו אדם אחר אמרן היית צריך לכוף אזניך ולשמוע הדברים האלה ויותר שאמרם שלמה ואלו מדעתו אמרן היית צריך לכוף אזניך ולשמעם ויותר שאמרן ברוח הקדש (מד"ר שה"ש א א).—ואת הָעֹרֶף, לסימן שעבוד: ערפנו כוף לך להשתעבד, באהבה וביראה אותך לעבוד ולכבד (ר׳ יהודה החסיד, סליח׳, אלהים בישראל). —*ישב כָּפוּף לפני פלוני, מפני הכבוד והמורא וכדומה: ואותו היום היה הלל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים (שבת יז.). א"ר פפא בא וראה כמה (ת"ח) מחבבין זה את זה שאילו ר׳ יוסי קיים היה כפוף ויושב לפני רבי (שם נא.). ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי ממלא מקום אבותיו היה והיה כפוף ויושב לפני רבי (סנה׳ כד.). — כָּפוּף לפלוני, נכנע לו: (לא מכם אני לוקח רשות) ואיני כפוף לכם (רש"י סנה׳ ה.). שאדם חייב לצאת מידי הבריות ואפילו מיד אשתו ובניו ואעפ"י שכפופין לו כדי שלא יתגנה עליהם (שבל טוב, ויצא). כך היה המשפט באותן הימים שכל אדם שהיה כפוף לאדם אחר נותן ידו תחת ירכו לאות שהוא אדוניו (חזקוני, חיי שרה כד ב).—וכָפוּף תחתיו, במשמ׳ זו: קבוצת האומות שהיו כפופים תחת שלמה (רמב"ם בראש׳ מט י).—ב) *כָּפַף את פלוני, כמו ב.*כִּפָּה, הכריחו לעשות דבר: שהוא כופף[1] את עבדו (לשתות יין ולהטמא למתים) ואינו כופף את אשתו (ירוש׳ מגי׳ נזיר ט א). בשכפפו רבו או בשלא כפפו רבו (שם ט נו-ג).—וכדרך הכפולים: השוכר את הפועלים ואמר להם להשכים ולהעריב מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב אינו רשאי לכופן (ב"מ ז א). כפפו רבו לדבר אחד מהו שיכוף אותו לכל הדברים (ירוש׳ נזיר ט נז ג). ואל תביאני לא לידי חטא ולא

[1]) לא נתברר משמ׳ בדיוק.

[2]) אולי כמו בערב׳ כבע a).

[3]) כך בג׳ כ"י וכן גרסת הערוך, ובקצת כ"י ומפקיע, ובכ"י אחר ומבקיע, ומבגיע.

[4]) גם בארמית וערבית.

[5]) בערב׳ כַּף b).

a) كَبَعَ b) كَفَّ

—[1]) במ"נ׳ שבבבלי כופה.

לידי עון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון וכוף את יצרי להשתעבד לך (בבלי ברכ׳ ס:). אסור לאדם שיכוף אשתו לדבר מצוה (ערוב׳ ק:). מי שמת חמיו או חמותו אינו רשאי לכוף את אשתו להיות כוחלת ולהיות פוקסת (מו״ק כ:). עליונים מבקשין את רבי והתחתונים מבקשין את רבי יהי רצון שיכופו תחתונים את העליונים (כתוב׳ קד.). כותבין שובר אחת כדי שיכוף לפורעו ואחת כדי שיגבה מזמן ראשון (ב״ב קעה.). שלא יניחו לנזיר לעבור על נזירתו שאם יראו שירצה לבטל נזירותו יכופו אותו כדי לקיים דבריו (מד״ר במד׳ י). זה אברהם שכף את יצרו ועמד בעשר נסיונות (שם יד).—ובפהמ״א: ואם שמא חס ושלום הייתי מעכב לזה הזמן הנזכר שקבלתי עלי לפרעון מיד יהא רשאי לכופני ולנגשני בין בדיני ישראל בין בדיני אומות העולם (ר״י ברצלוני, השטר׳ נה). וכל דיין הראוי לדון שנתנו לו בית דין שבארץ ישראל רשות לדון יש לו רשות לדון בכל ארץ ישראל וכו׳ אבל בחו״ל אין רשותן מועלת לו לכוף את בעלי דינין אע״פ שיש לו לדון דיני קנסות בחו״ל אינו דן אלא למי שרוצה לדון אצלו אבל לכוף את בעלי דינין ולדון להם אין לו רשות (רמב״ם, סנה׳ ד יד).— ועת׳ אִכַּף, עי׳ נִפעל.

—נִפע׳ נִכַּף, אִכַּף,—א) אִכַּף[1] לפלוני, אשלה לו כף ידי, לתחנה והגשת מנחה: במה אקדם יי׳ אִכַּף[2] לאלהי מרום האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה (מיכ׳ ו ו). —ב) *נִכְפַּף, שכפפו אותו, נעשה כמין קשת: האומר הרי עלי שרביט מלא קומתי מביא מלא קומתו שרביט שאינו נכפף (תוספתא ערכ׳ ג א). אמר רב יהודה האומר קומתי עלי נותן שרביט שאינו נכפף מלא קומתי עלי נותן שרביט הנכפף (גמ׳ שם יט.). שכל ימים שהיה ביהמ״ק בנוי וקיים היה צוארן של ישראל פשוט בין אוה״ע וכיון שחרב ביהמ״ק כביכול נכפף צוארן של ישראל (שם בס״ב, כמגדל דוד). מיד נטלו משאוי והניחו על כתיפם עד שנכפפת קומתם מפני המשאוי (פסיק׳ רבתי כח). שבוע שבן דוד בא בה מביאים קורות של ברזל ונותנים לו על צוארו עד שנכפפה קומתו והוא צועק ובוכה (שם לו). — ואש וכדומה: כאן בקולחת (השלהבת) כאן בנכפפת (יומ׳ מה:). בד״א (שאם עברה האש ד׳ אמות פטור) בקולחת אבל בנכפפת ועצים מצויין לה אפילו עד מאה מיל חייב (ב״ק סא.). תבערה שאין דולקת למעלה אלא נכפפת והולכת ומבערת צדה צדה (תבו׳ הגא׳, גני׳, גנלב׳ 247). — ובמשמ׳ חוזר לאחור: ר״א אומר עולם לאכסדרה הוא דומה ורוח צפונית אינה מסובבת וכיון שהגיע חמה אצל קרן מערבית צפונית נכפפת ועולה למעלה מן הרקיע (ב״ב כה:).—וכמו נכפל: ר׳ לוי אמר נכפפה היריעה שעל הארון וראו בו (מד״ר במד׳ ה).

—פוע׳, כּוֹפֵף, ואמר המשורר: ואיך ישפיל אשר ביתו בארץ למי שחק מעונתו וביתו, ואיך אוכל לכופף לב בעיניו ימי חייו ביום קלון במותו (ר״ב הנגיד, הנרפא הזמן).

—הפע׳, הִכְפִּיף,— כמו קל: האמת להשכיח, ולבבות להדיח, וחרדי אל וחכמי תורתו להכפיף ולהכחיש ולהשיח (יהודה הדסי, אשכול הכפר, JQR VIII 437).

אגמון.-בָּרַךְ.-*גָּחַן.-⟐גמיש.-⟐גמישות.- *גָּמַשׁ.-וָו.-כרע.-*רצף, שפוד שנרצף.-שחה.- השתחוה.—וההפך: זקף, פשט.

א.כפר, ממנו א.כֹּפֶר, א.כַּפָּר.

א.כֹּפֶר[1], ש״ז,—כעין זֶפֶת או חֵמָר: עשה לך תבת עצי גפר קנים תעשה את התבה וכפרת אתה מבית ומחוץ בַּכֹּפֶר (בראש׳ ו יד).— *כֹּפֶר היהודים, החֵמר של ים המלח: גם ילקטו על חוף הים ההוא (ים המלח) כפר שחור הנקרא כפר היהודים (בני״ע ג, טורקיה כאזיה).

ב.כפר, ממנו ב.כֹּפֶר, ב.כַּפָּר, כִּפֵּר, *כַּפָּרָה, *כִּפָּרוֹן, ואולי גם כַּפֹּרֶת.

ב.כֹּפֶר, ש״ז, בכנ׳ כָּפְרוֹ, כָּפְרְךָ,— כסף וכדומה שאדם נותן כדי להציל נפשו ממות, lösegeld; rançon; ransom: ואם שור נגח הוא וכו׳ והמית איש או אשה השור יסקל וגם בעליו יומת אם כֹּפֶר יושת עליו

—[1]) גם בערב׳ תכפף a), בהתפעל במשמ׳ שלח יד לבקש דבר, למשל עני וכדומה.—[2]) פרשו רוב הקדמונ׳ והחדשים במשמ׳ אהיה כפוף, אך לפי הענין ולפי הפעל קדם שלפניו יותר נאותה כאן המשמ׳ של שליחת יד להגשת מנחה, ושמוש לשון הערבי׳ בבנין תפעל במשמ׳ זו מסיע לזה, אעפ״י שבערב׳ הכונה היא בקשה לתת לכף היד. ואולי אכף שלנו אינו נפע׳ כלל אלא עתיד קל. הפרוש הוא של ד׳ ילין.

a) تكفف

[1]) אמר ריב״ג: הו אלקפר a) והו אלזפת, ע״כ, ובעבר׳: הוא (בערבית) הקפר והוא הזפת. ובכ״י אחר: הו אלקפר אליהוד והו אלחמר, ובעבר׳: הוא קפר היהודים והוא החמר.

a) قفر

ונתן פדין נפשו בכל אשר יושת עליו (שמות כא כט-ל). כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כֹּפֶר נפשו לה׳ בפקד אתם ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם זה יתנו כל העבר על הפקדים מחצית השקל (שם ל יב-יג). ולא תקחו כֹּפֶר לנפש רצח אשר הוא רשע למות כי מות יומת ולא תקחו כֹּפֶר לנוס אל עיר מקלטו (במד׳ לה לא-לב). ענו בי נגד ה׳ ונגד משיחו את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי ואת מי עשקתי את מי רצותי ומיד מי לקחתי כֹּפֶר ואעלים עיני בו (ש״א יב ג). כי ידעתי רבים פשעיכם ועצמים חטאתיכם צררי צדיק לקחי כֹּפֶר ואביונים בשער הטו (עמו׳ ה יב). כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם לא ישא פני כל כֹּפֶר ולא יאבה כי תרבה שחד (משלי ו לד-לה). כֹּפֶר נפש איש עשרו (שם יג ח). כי חמה פן יסיתך בשפק ורב כֹּפֶר אל יטך (איוב לו יח). — ובכלל דבר שבשבילו נמחל לאדם עונו, בשבילו ינצל ממות: אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כֹּפֶר (איוב לג כג-כד). אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כָּפְרוֹ (תהל׳ מט ח). —ובתו״מ: שור שנגח את האדם ומת מועד משלם כופר ותם פטור מן הכופר (ב״ק ד ה). יש בן חייב בכופר וחייב במיתה חייב במיתה ופטור מן הכופר (תוספתא שם ד ו). המית עבד עברי נותן כל כופרו (שם ח). הכהו הראשון הביאו מיתה ובא השני ובילבלו וכו׳ הראשון נותן נזקו והשני נותן כופרו (ירוש׳ שם ד ג). —ובהשאלה, פלוני הוא כֹּפֶר פלוני, שהוא יענש במקום פלוני: כֹּפֶר לצדיק רשע ותחת ישרים בוגד (משלי כא יח). כי אני ה׳ אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כָפְרְךָ מצרים כוש וסבא תחתיך (ישע׳ מג ג). —ואמר המשורר: ומי ישמע מרי שיחי ויתעשת להזתי, יחידתי היי כפר לאח יולד לצרתי (ר״ש הנגיד, ימהר יום פקודתי). ואלו צר אחזהו הדפתיהו ברב חילי, ולו ישוב במו כפר פדיתיהו בכל יש לי (הנ״ל, ככר שלמו). ואגיד פלאך בעדת חסידים ונסיך בתוך עזמי גדילים, גאלתני ושמת לי לכפר ביום איד זה כמו שנה אוילים (הנ״ל, הלי תעג). מטע אהבים ועפר, מו נקבצו חן ושפר, נפשי פדות לו וכפר (ראב״ע, איך יכליו). מי יתנני כפרך אחי ובי תפגע תמותה בל קרוב אליך, נדתי ימי חיי עלי נודך והן אתאו קבר הוא מנת חבלך (רמב״ע, קטע כ״י גני׳ קאהיר). — ומ״ר *כְּפָרִים, כופרים: כופר אחד וכו׳ ולא ב׳ כופרין (ב״ק מ.). חייבי כופרין (שם). —ואמר המליץ: וזכור את יום דין האיום אין בו פדיום גם כופרים (מ׳ אלדבי, ש״א ז).

ג. **כֹּפֶר**[1], ש״ז, מ״ר כְּפָרִים, —צמח טוב הריח בצורת אשכול, Cyperblume (Lawsonia inermis): אשכל הַכֹּפֶר דודי לי בכרמי עין גדי (שה״ש א יד). שלחיך פרדס רמונים עם פרי מגדים כְּפָרִים עם נרדים (שם ד יג). — ובמשנה: הוורד והכפר והקטף והלוטם (שבי׳ ז ו). —ואמר המשורר: הרי בשמיה מרעה עפרים, נצי כרמיה נרד עם כפרים, רקחה וסמיה מלאו עברים (ר״י הלוי, נודע בכל). לי ציצים לי פרי לי עלים, לי שושן לי כפר ואהלים (ראב״ע, אל אחד). צרור מר ומבחר עפרים, וכרו בנרד ובכפרים (הנ״ל, איך יכליו). אמיר בשם בגן מוסר כפריו נתנו ריח ונרדו (רמב״ע, דיותן לה, כ״י טדל׳). ולכל דוה לבב לבו התענגו בצבי כפרינו ונרדינו (שם מז).

ד. **כֹּפֶר**, ש״ז, —כמו כָּפָר: כל ערי פלשתים לחמשת הסרנים מעיר מבצר ועד כֹּפֶר הפרזי (ש״א ו יח). —ובמדר׳: שלש מאות וששים וארבע מיני בתי שלחים היו מקיפין סביבות ירושלם ובכל אחד ואחד היה בו כופר והיו מלאים כל מיני בשמים והיו כהנים יוצאים לשם (מדר׳ שה״ש, בלחיך, כ״י, הול׳ גריגס׳).

כָּפָר[2], ש״ז, מ״ר כְּפָרִים, — מקום מושב קטן לאנשים מוקף שדות וכרמים, Dorf; village: לכה דודי נצא השדה נלינה בַּכְּפָרִים נשכימה לכרמים (שה״ש ז יב-יג). ועל האצרות בשדה בערים ובכפרים ובמגדלות יהונתן בן עזיהו (דה״א כז כה). —ובתו״מ: אי זו היא עיר גדולה כל שיש בה י׳ בטלנים פחות מכאן הרי זה כפר (מגי׳ א ג). כרכין המוקפין חומה מימות יהושע בן נון קורין בט״ו כפרים ועיירות גדולות קורין בי״ד אלא שהכפרים מקדימין ליום הכניסה (שם א). עד

[1]) באשור׳ כפר, בארמ׳ כופרא. —ואמר ריב״ג: וראית פי שרח משנא דכופר לרבינו שרירא גאון ז״ל אנה ע׳צב אלחנא והד׳א אלתפסיר ענדי הו אלצחיח לאן אלחנא מן אלטיב ולה ענקוד, ע״כ, —ובעבר׳: וראיתי בפרוש משנא דכופר לרבינו שרירא גאון ז״ל שהוא עץ אלחנא (בערבית) וזה הפרוש הוא האמתי אצלי יען אלחנא הוא מן הריחניים ויש לו אשכולות. והסכימו לזה גם החדשים. אך ערוך אמר כי כפר הוא הפרח ג׳ירופלי, והרמב״ם הביא שני הפרושים ולא הכריע.

[2]) באשור׳ כפר, בארמ׳ כפרא, בערב׳ כַּפר a), אולי שאולה מארמ׳. ולא נתברר מקור מלה זו ומשמ׳ העקרית.

a) كفر

מתי מותר להחזיר (המטבע החסרה) בכרכים עד כדי שיראה לשולחני ובכפרים עד ערבי שבתות (ב"מ ד ו). אף הוא העיד על כפר קטן שהיה בצד ירושלם והיה בו זקן אחד והיה מלוה לכל בני הכפר וכותב בכתב ידו ואחרים חותמין (עדי' ב ג). ערים ולא כרכים ערים ולא כפרים (ספרי דבר' קפ). יחזקאל דומה לבן כפר שראה את המלך וכו' ישעיה דומה לבן כרך שראה את המלך (חגי' יג:). בן כפר שהלך לעיר בין כך ובין כך קורא עמהן (מגי' יט.). המגרש את אשתו לא תנשא בשכונתו ואם היה כהן לא תדור עמו במבוי אם היה כפר קטן זה היה מעשה ואמרו כפר קטן נידון כשכונה (כתוב' כח.).—ואמר המשורר: סלעים וצורים והרים בצורים באונך, וקריות וערים מדינות וכפרים בגאונך (ילחק בן גיאת, קינין).—ומצוי בסהס"א.

א. כֹּפֶר, ש"ז, כפרת, — כפר אניה וכדומה בכֹּפר, צפה אותה בכֹּפר לבלתי יכנסו המים לתוכה דרך בין הסדקים וכדומה: עשה לך תבת עצי גפר קנים תעשה את התבה וכפרת אתה מבית ומחוץ בכפר (בראש' ו יד). — *כפר בטיט וכדומה: תנור של סדקין שעשה טפלה לכל אחד ואחד ומקום הסדקים מגולה טמא נתן חול או צרורות טהור כפרן טיט על גבי הסדק טמא (תוספתא כלי' ב"ק ד י).

ב. כִּפֵּר[1], —קל לא נמצא.

—פע', כפר, כפר, כפרתם, כפר, אכפר, אכפרה, יכפר, יכפר, כפרתהו, כפרי, כפרה, כפרך, תכפרם, יכפרנה, —א) כפר פניו של פלוני במנחה וכדו', נתן לפלוני מנחה כדי לרצותו ולשכך חמתו: ואמרת (לעשו כאשר יפגשך וישאלך למי כל העדרים האלה) לעבדך ליעקב מנחה הוא שלוחה לאדני לעשו וכו' גם הנה עבדך יעקב אחרינו כי אמר אכפרה פניו במנחה ההלכת לפני ואחרי כן אראה פניו אולי ישא פני (בראש' לב יט-כא).—וכפר את החמה: חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה (משלי טז יד).—ב) כפר על דבר, עשה על הדבר מעשה שעל ידי זה יסלחו עונות והטאים וכדומה: וכפר אהרן על קרנתיו (של המזבח) אחת בשנה מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר עליו לדרתיכם (שמות ל י). וחטאת על המזבח בכפרך עליו וכו' שבעת ימים תכפר על המזבח (שם כט לו-לז).—ג) כפר על פלוני, עשה מעשה שבגללו נסלח לפלוני עונו, למשל הקריב בעדו קרבן וכדומה: ויאמר משה אל העם אתם חטאתם חטאה גדלה ועתה אעלה אל יי' אולי אכפרה בעד חטאתכם (שמות לב ל). ואת כל חלבו (של הפר) יקטיר המזבחה וכו' וכפר עליו הכהן (על האיש אשר חטא) מחטאתו ונסלח לו (ויקר' ד כו). והקריבו (הכהן את הכבש וכדומה) לפני יי' וכפר עליה (על האשה הטמאה) וטהרה ממקר דמיה (שם יב ז). ועשה הכהן את החטאת וכפר על המטהר מטמאתו (שם יד יט). וחטא את הבית בדם הצפור וכו' וכפר על הבית וטהר (שם נב-נג). והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו (שם טז יא). וכפר על הקדש מטמאת בני ישראל ומפשעיהם (שם טז). וכפר את מקדש הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח יכפר ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר (שם לג). ויאמר דוד אל הגבענים מה אעשה לכם ובמה אכפר וברכו את נחלת יי' (ש"ב כא ג).—והקרבן יכפר: כי נפש הבשר בדם הוא ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשתיכם כי הדם הוא בנפש יכפר (ויקר' יז יא).—ובתו"מ: שקרבנות ציבור מרצין ומכפרין בין ישראל לאביהם שבשמים (תוספתא שקל' א ו). כשם שהחטאת מכפרת על ישראל כך צדקה מכפרת על עכו"ם (ב"ב י:). מה קרבנות מכפרים אף בגדי כהונה מכפרין כתונת מכפרת על שפיכות דם וכו' וציץ מכפר על עזות פנים (זבח' פח:).—ד) עשה החוטא בעצמו דבר שבשבילו יסלח לו עונו: העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת את תרומת יי' לכפר על נפשתיכם (שמות ל טו). ואם דל הוא (המצורע) ואין ידו משגת ולקח כבש אחד אשם לתנופה לכפר עליו (ויקר' יד כא). ושעיר חטאת אחד (תעשו) לכפר עליכם (במד' כח כב). ונקרב את קרבן יי' וכו' לכפר על נפשתינו לפני יי' (שם לא נ).—ה) כפר אלהים לפלוני, לעונו, סלח לו חטאתו: כי ביום הזה (ביום הכפרים) יכפר (אלהים) עליכם לטהר אתכם (ויקר' טז ל). וענו ואמרו ידינו לא שפכה את הדם הזה ועינינו לא ראו כפר לעמך ישראל אשר פדית יי' (דבר' כא ז-ח). ואתה יי' ידעת את כל עצתם עלי למות אל תכפר על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחי (ירמ' יח כג) למען תזכרי ובשת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך בכפרי לך לכל אשר עשית (יחזק' טז סג). דברי עונת גברו מני פשעינו אתה תכפרם (תהל' סה ד). והוא רחום יכפר עון ולא ישחית (שם עח לח). עזרנו

[1]) לא נתברר בודאות מקור פעל זה. רוב הקדמוני' אמרו שהוא מן מושג של כסוי או של מחה וקנח דבר, והחדשים הביאו לזה סמך מן הפעל כפר באשור' שמשמש במשמ' שפשוף וכמו"כ במשמ' כפרת עון.

אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך (שם עט ט).—וכפר בעד: כי התפלל יחזקיהו עליהם לאמר יי׳ הטוב יכפר בעד (דהי״ב ל יח).—ובתו״ם: אנא בשם כפר נא לעונות ולפשעים ולחטאים שעוו ושפשעו ושחטאו לפניך עמך בית ישראל (יומ׳ ו ב). מיתה ויוה״כ מכפרין עם התשובה תשובה מכפרת על עבירות קלות על עשה ועל לא תעשה ועל החמורות היא תולה עד שיבא יוה״כ ויכפר (שם ח ח). (האומר) אחטא ויוה״כ מכפר אין יוה״כ מכפר (שם ט). כל זמן שביהמ״ק קיים מזבח מכפר על ישראל ועכשיו שלחנו של אדם מכפר עליו (ברכ׳ נה.). כך היא מדת הדין נותנת מוטב יבא זכאי ויכפר על החייב ואל יבא חייב ויכפר על החייב (יומ׳ מג:). על מה קטורת מכפרת על לשון הרע יבא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי (שם מד.). א״ר יוחנן אוי להם לעכו״ם שאבדו ואין יודעין מה שאבדו בזמן שבהמ״ק קיים מזבח מכפר עליהן ועכשיו מי מכפר עליהן (סוכ׳ נה:). בזמן שהיא (האשה) צנועה בתוך ביתה כשם שהמזבח מכפר כך היא מכפרת על ביתה (תנחומא ויגלח).—ו) כפר צרה, מנע אותה: ובא עליך רעה לא תדעי שחרה ותפל עליך הוה לא תוכלי כפרה ותבא עליך פתאם שאה לא תדעי (ישע׳ מז יא).

—פע׳, כפר, יכפר תכפר,—א) כפר בפלוני, נעשה ע״י פלוני מעשה לכפר על עון: ואכלו אתם אשר כפר בהם למלא את ידם לקדש אתם (שמות כט לג).—ב) כפר לו להעון: ולארץ לא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו (במד׳ לה לג). — וכפר העון: וסר עונך וחטאתך תכפר (ישע׳ ו ז). אם יכפר העון הזה לכם עד תמתון (שם כב יד). לכן בזאת יכפר עון יעקב וזה כל פרי הסר חטאתו (שם כז ט). בחסד ואמת יכפר עון (משלי טז ו).—ג) כפרה ברית, הופרה, בטלה: וכפר בריתכם את מות וחזותכם את שאול לא תקום (ישע׳ כח יח).

—נפע׳, נכפר,—כמו כפר: כפר לעמך ישראל וכו׳ ונכפר להם הדם (דבר׳ כא ח).

—התפ׳, התכפר, יתכפר, מתכפר, — כמו הקודם: ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם (ש״א ג יד). — ובתו״ם: רוח הקדש מבשרתן אימתי שתעשו ככה הדם מתכפר להם (סוט׳ מ ו). הוו יודעין שלא כדיני ממונות דיני נפשות דיני ממונות אדם נותן ממון ומתכפר לו דיני נפשות דמו ודם זרעותיו תלויין בו עדסוף העולם (סנה׳ ד ה). הורה בפני עצמו ועשה בפ״ע מתכפר לו בפני עצמו הורה עם הצבור ועשה עם הצבור מתכפר לו עם הצבור (הור׳ ב ב). בזבח ובמנחה אין מתכפר לו אבל מתכפר לו בתפילה (ירוש׳ ר״ה ב נח:). שאלו לקב״ה חוטא מהו ענשו אמר להן יעשה תשובה ויתכפר לו (שם מכו׳ ב לא ד). ר׳ יוחנן אמר נתכפר מקצת החט נתכפר כולו ר״ש בן לקיש אמר נתכפר מקצת החט לא נתכפר כולו (שם הור׳ ג מז:). א״ר יוחנן המקדיש מוסיף חומש והמתכפר עושה בה תמורה (יומ׳ נ:). בזמן שב״ה קיים אדם שוקל שקלו ומתכפר לו עכשיו שאין ב״ה קיים אם עושין צדקה מוטב (ב״ב ט.). אשם שמתו בעליו או שנתכפרו בעליו ירעה עד שיסתאב וימכר ויפלו דמיו לנדבה (בכוע׳ יב.). חטאת ששחטה על מנת שיתכפר בה נחשון (זבח׳ ט:). וכי איזה כח מרובה כח מכפרין או כח מתכפרין הוי אומר כח מתכפרין (שם כג:). אמרו ישראל כשבהמ״ק קיים היינו מקטירין חלבים ואמורין ומתכפרין ועכשיו הרי חלבנו ודמינו ונפשותינו (מד״ר במד׳ יח). — ואמר הפיטן: היינו קדם מתכפרים, היום בשעירים ופרים, ועתה נשארנו חפורים (חפסו מכפרי, קטע כ״י גני׳ קהסיל).

ג.*כפר[1], ממנו ג.*כפר, *כופר, *כפירה, *כפירות, *כפרן, *כפרנות, *כפרנית.

ג.*כפר, פ״ע, עת׳ יכפר—כפר במעשה וכדו׳, אמר כי לא היה המעשה ההוא, verleugnen; nier; deny:
כפרו שניהם (שני העדים) כאחד שניהם חייבין וכו׳ כפר אחד והודה אחד הכופר חייב היו שתי כיתי עדים כפרה הראשונה ואחר כפרה השניה שתיהן חייבות (סנה׳ ד ד). אינן חייבין עד שיכפרו בהן בבית דין (שם א). טענו כלים וקרקעות והודה בכלים וכפר בקרקעות (או שהודה) בקרקעות וכפר בכלים (שם ו ג). הטוען טענת גנב בפקדון אינו חייב עד שיכפור במקצת ויודה במקצת (ב״ק קו:). הכופר במלוה כשר לעדות (ב״מ ד.). שעל מה שכפר הוא נשבע (שם).—וכפר בפלוני, אמר כי פלוני איננו, או כי פלוני איננו מה שהוא אומר או מה שאומרים עליו: ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר אף אתה הקהה את שיניו (מכי׳ בא יח). האומות כששמעו שאבד פרעה ומצרים בים ובטלה מלכותם ונעשו שפטים בעבודה זרה שלהן כפרו כלן בעבודה זרה שלהן (שם בשלח ח). בשר

[1]) גם בארמ׳ וסורית. בערב׳ כפר a).

a) كفر

ודם יש לו קרוב אם היה עשיר היא מודה בו ואם היה עני כופר בו (ירוש׳ ברכ׳ ט יג:). קרי לה יהודיה על שום שכפרה בע״א (מגי׳ יג.). חמורה ע״א שכל הכופר בה כמודה בכל התורה כולה (קדוש׳ מ.). פלוני זה כפר באלהי ישראל (ב״מ עה.). א״ר זירא אם יכפור רבי יוחנן בר׳ אלעזר תלמידו יכפור בר׳ ינאי רבו (ב״ב קנד:). אחאב כפר באלהי ישראל לפיכך אין לו חלק באלהי ישראל (סנה׳ קב:). שאיני מניחתך עד שתכפור בתורת משה רבך (בס קו.). אדם שהוא נוטל אשה ועושה עמה ימים הרבה אפילו העני אשתו אינה כופרת בו אלא אומרת בשעה שהיה עשיר האכילני והלבישני ועכשיו שהעני איני כופרת בו (מד״ר במות לב). עם אחד אשר יש בינינו נבזה מכל העמים וכו׳ וכופרים במי שעשה להם טובה (בס אסת׳, אס על המלך). אראך לאומות העולם שאתה משפיע להם טובות וכופרים בך (פסיק׳ רבתי ל). מאימתי מקבלין אותם משכפרו בהר גריזים והודו בירושלם ובתחיית המתים (מס׳ כותים ב). לבעל הבית שהיה לו בן והכעיסו הבן עבר אביו וראה את הלבלר יושב וקרא אותו ואמר לו לך כתוב שאני כופר בבני והלך וכתב ולא היה שם עדים ולא חתם אחר זמן הלך הבן ונפל לרגלי אביו ובקש הימנו וקבלו ואחר כך עבר אביו אצל אותו הלבלר ואמר לו הלבלר מה לך הנחת אגרת שכתבת לכפור בבנך ואמרת לי להביא עדים לכתוב שאני כופר בבני אמר לו שמא אמרתי לך בכעסי אכפור בו חס לי וכי יש לי אחר בעולם אלא הוא אין אני כופר בבני (אגדת בראש׳ יד).— כִּפֵּר את פלוני, אמר עליו שהוא כופר: אמר לו (ר״א לר׳ עקיבא) רבי אל תכפרני[1]) בשעת הדין כך מקובלני ממך (פסח׳ כט., ע״ז מו:).

כֹּפֶר, ש״ז, מ״ר כִּפֻּרִים, — בהמ״פ מן כִּפֵּר: ופר חטאת תעשה ליום על הכִּפֻּרים וחטאת על המזבח בכפרך עליו (שמות כט לו). מדם חטאת הכִּפֻּרים אחת בשנה יכפר עליו לדרתיכם (בס ל י). העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת את תרומת יי׳ לכפר על נפשתיכם ולקחת את כסף הכִּפֻּרים מאת בני ישראל (בס יה-יו). מלבד איל הכִּפֻּרים אשר יכפר בו עליו (במד׳ ה ח). — ובמשנה: אונן טבול יום מחוסר בגדים מחוסר כפורים שלא רחץ ידים ורגלים (זבח׳ ב א). עזרת ישראל מקודשת ממנה שאין מחוסר כפורים נכנס לשם (כלים א ח). מחוסר כפורים אסור בקדש ומותר בתרומה ובמעשר (בס ה).— יום הכִּפֻּרים, שם יום העשירי בחדש תשרי: אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכִּפֻּרים הוא מקרא קדש יהיה לכם וכו׳ וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כִּפֻּרים הוא לכפר עליכם לפני יי׳ אלהיכם (ויקר׳ כג כז-כח). בחדש השבעי בעשור לחדש ביום הכִּפֻּרים תעבירו שופר בכל ארצכם (בס כה ט).—ובתו״מ: במחוייבי חטאות ואשמות וודאין שעבר עליהן י״ה שמביאין אחר יום הכיפור (ירוש׳ שבוע׳ א לב ד). על כל עבירות שבתורה בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה יום כיפור מכפר (יומ׳ פה:).— ומ״ר: שלח לו ר״ג (לר׳ יהושע) גוזרני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביום הכיפורים שחל להיות בחשבונך וכו׳ נטל מקלו ומעותיו בידו והלך ליבנה אצל רבן גמליאל ביום שחל יום הכפורים להיות בחשבונו (ר״ה ב ט). יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה (יומ׳ ח א). התינוקות אין מענין אותן ביום הכפורים (בס ד). קדש הקדשים מקודש מהם שאין נכנס לשם אלא כהן גדול ביום הכפורים בשעת העבודה (כלים א ט).

*__כַּפָּרָה__, ש״נ, מ״ר כַּפָּרוֹת,—א) בהמ״פ של הפעולה לכפר עון, Sühne; pardon; atonement: תהא מיתתי כפרה על כל עונותי (סנה׳ ו ב). וראויה כפרה זו שתהה מכפרת והולכת לעולם (סנה׳ פב:). — ואמר הפיטן: ותתן לנו יי׳ אלהינו באהבה את יום הכפורים הזה וכו׳ למחילה ולסליחה ולכפרה ולמחול בו את כל עונותינו (בתפ׳ יוה״כ, אתה בחרתנו). — ובמליצה, מֵי כַּפָּרָה, ואמר הפיטן: בשרו עמי להעלות נר סליחה במושבותם, מי כפרה לדלות ממעיני ישועתם (ר״א בר במעיה, סדור תימני ליוה״כ, עם יי׳).—*הריני כַּפָּרָתְךָ, דבור של רגשי כבוד וחבה לאדם: וכשהוא (הכה״ג) מתנחם מאחרים כל העם אומרים לו אנו כפרתך והוא אומר להן התברכו מן השמים (סנה׳ ב א). ר׳ ישמעאל אומר בני ישראל אני כפרתן הרי הן כאשכרוע לא שחורים ולא לבנים אלא בינוניים (נגע׳ ב א). מעשה בשני כהנים שהיו שוין ורצין ועולין בכבש וקדם אחד מהם לחבירו ברחוק ד׳ אמות נטל סכין ותקע לו בלבו וכו׳ ואח״כ בא אביו של תינוק אמר להם אחינו הריני כפרתכם עדיין בני מפרפר ולא נטמאת הסכין (ספרי במד׳ קסא). אמר ריש לקיש הריני כפרת ר׳ חייא ובניו (סוכ׳ כ.). כך אמר אבא מרי הריני כפרת משכבו (קדוש׳ לא:). הריני כפרת בן בתיכונא שמאבילני

1) גרסת הערוך וכן בב״י (ד״ס), ובנוסח׳ תכפירני. זה פרושו של הערוך,—וכך שמוש הפעל בערבי׳.

בתרומה ואיני כפרת בן בתי כדא שפוסלני מן התרומה (יבמ' ע.).—ב) קרבן שמביא אדם לכפרה: הורו בית דין וידעו שטעו וחזרו בהן בין שהביאו כפרתן ובין שלא הביאו כפרתן והלך ועשה על פיהן (הור' א ג). מלמד שהמתים צריכים כפרה (ספרי דבר' רי). מפני מה הוצרכו ישראל שבאותו הדור כפרה מפני שזנו עיניהם מן הערוה (שבת סד.). אמר להן משה לישראל שמא חזרתם לקילקולכם הראשון אמרו לו לא נפקד ממנו איש אמר להן אם כן כפרה למה אמרו לו אם מידי עבירה יצאנו מיד הרהור לא יצאנו (שם). אין כפרה למתים (זבח' ע:). שלמו כל הכפרות כולן (שם נג.). אמר לו (אברהם להקב"ה) באיזו זכות (אירש את א"י) אמר לו בכפרות שאני נותן לבניך וכו' רבי שמעון בן יוחאי אומר כל הכפרות הראה לו ועשירית האיפה לא הראה לו (מד"ר בראש' מד).—ג) °מעשה של מנהג בקרב היהודים בפרט בערב יום הכפרים לקחת תרנג"ל לאיש ותרנגלת לאשה ולקרא עליו קצת פסוקים וסובבים את התרנג"ל והתרנגלת סביב הראש ואומרים זה חליפתי זה תמורתי זה כפרתי זה התרנג"ל ילך למיתה ואני אכנס ואלך לחיים טובים וארוכים ולשלום, ושוחטים ונותנים בשרן לעניים כעין קרבן לכפרה על האיש או האשה: בענין התפלות ונוסח שבהם ומנהגים ישנים שערערו עליהם קצת מפרשים כגון מנהג הכפרה על ידי תרנגול ונוסח כל נדרי (המאירי, סוף יומא). מה שנוהגים לעשות כפרה בערב י"כ לשחוט תרנגול על כל בן זכר ולומר עליו פסוקים יש למנוע המנהג ההוא (ר"י קארו, שו"ע או"ח תרה). ונהגו ליתן הכפרות לעניים או לפדותן בממון שנותנים לעניים (רמ"א שם, בשם מהרי"ל). סוד הכפרות הוא להראות שהדין נשלם על הפדות והכופר (עמה"מ, ריבא דו"א ח). ואנשי חיל יראי אלהים יש להם לנהוג מנהג ותיקין לשחוט כפרות בעד נפשו ובעד נפשות אנשי ביתו באשמורת עיה"כ אחר הסליחות וכו' ולכן טוב שיהיו (הכפרות) לבנים (תמה"י ד, עיה"כ א). כבר נתפשט המנהג לעשות כפרות בערב יוה"כ דהיינו שלוקחין תרנגול זכר לזכר ותרנגולת לנקבה וכו' ואפילו שני בני אדם יכולים ליקח כפרה אחת וכו' שנשרש בלב ההמון שכל כפרת יוה"כ תולה בזה וכמעט שכפרות ואכילת מצה נחשב להם למצוה א' (חיי אדם, הלכ' יוה"כ, קמד).— נדבור המוני, °נצרך לי זה לכפרות, לאמר לעשות בזה כפרה, להמיתו, לאמר אין לי בזה שום צרך: מה שאתם אומרים שלא יש בו אפיקורסות אני באמת לא קריתי בו ולא רציתי אפילו להביט בו למה לי זאת על כפרות אני צריך זאת (כותן לדיק, מכת' ה).

°כַּפְרוֹן, ש"ז,—כמו כפרה: תתחתן בנבריות בלי פרון, ולחטאתיך אין להם כפרון (עזר' הבבלי, תוכח' מוסר ח).

°כַּפְרִי, כופרי, ת"ז, לנק' כפרית, מ"ר כפריים,—של הכֹּפֶר, של הכפר, וביחוד כנוי של לוי למין כלב ולמין בצל: הזאב והכלב כלב הכופרי[1]) והשועל (כלא' א ו). כלב כופרי מין חיה (תוספתא שם ה ח). לא יהא מביא כלבים כופרים ותולדות הסנאין וחתולין וקופות למוכרן לגוי (שם בכו' ה ט). מגדלין כלבים כופרין וחתולים וקופים ותולדות סנאים מפני שעשויים לנקר את הבית (ב"ק פ.). מעשה בכלבא אחת כופרית[2]) שעלתה לראש הסלע ושימשה עם זכר (מד"ר איכ', דרכי ציון). תורמין בצלים מבני המדינה על הכופרים אבל לא מן הכופרים על בני המדינה (תרומ' ב ה). קונם בצל שאיני טועם שהבצל רע ללב אמרו לו הלא הכופרי יפה ללב הותר בכופרי ולא בכופרי בלבד הותר אלא בכל הבצלים (נדר' ט ח).

°כַּפְרִי, כפרי, כפריי, ת"ז, לנק' כפרית, מ"ר כפריים, כפריות,—כמו הקודם: וכאשר הגיעה עת האכל והנה הכפרי בא לקראתנו בשמחתו ויביאנו אל ביתו וכו' וראיתי בבית הכפרי תרנגל ארך האבר וגדול רך וטוב וכו' ואמר אל הכפרי אתה הגדלת טובתך עלינו ולערוך תודה לך חובה עלינו וכו' ואני מתאוה לאכול מבשר זה התרנגול אמר לי הכפרי אלו התאוית בשר בני לא חסה עליו עיני וימהר הכפרי הוא ואשתו אחרי התרנגול לקחתו (ר"י חריזי, תחכמ' י). על מה אתה מכה את המורך אדם כפריי והשיב לו לא הייתי יודע שחמורי היה לו אדם קרוב כמוך (צרור המור, כלק). הלא תראה שהכפריים האוכלים השעורים והמאכלים הגסים יתרונם מעט על הבהמות (מלמד התלמיד', עקב). ופיזר הרבה ברופאים ולא הועילו עד כי זקנה כפרית עשתה לו רפואה (מעשה טוביה, בית חדש א ח). כפרי אחד אשר לשמע אזן שמע מעודו את שם העיר תרצה היפה וכו' התאוה תאוה ללכת תרצתה לראות ביופיה (הקד' תעוד' בישראל).

°כַּפְרִיּוּת, ש"נ,—סגולת הכפרי וטבעו: לבן מלך נער בן שנה וכו' שנגנב והוליכוהו למרחוק אלף פרסאות

[1]) לא נתברר היטב לאיזה מין כלב ובצל הכוונה בכנוי זה. ועי' הערה לערך כלב. — [2]) הערוך גרס קורטית.

או יותר ונתגדל בבית כפרי ונתלמד מעשה כ פ ר י ו ת ולא חשב ולא זכר אחר מלבותו (הורת׳ צדיק׳, יראת שמים).

***כַּפְרָן**, ש״ז, מ״ל כפרנות, — מי שדרכו לכפ׳ר בכל דבר: תן מנה לפלוני פקדון שיש לו בידי חייב באחריותו ואם בא לחזור אינו חוזר וכו׳ א״ר זירא כשהוחזק כ פ ר ן (גיט׳ יד.). מה להצד השוה שבהן שכן לא הוחזק כ פ ר ן תאמר בעדים שכן הוחזק כ פ ר ן (ב״מ ד). מנה לי בידך והלה אומר אין לך בידי כלום והעדים מעידים אותו שיש לו וחזר ואמר פרעתי הוחזק כ פ ר ן לאותו ממון (שם יז.). היה חייב לחבירו שבועה בב״ד ואמר נשבעתי והעדים מעידין אותו שלא נשבע וחזר ואמר נשבעתי הוחזק כ פ ר ן לאותה שבועה (שם). שהוחזק לוה זה כ פ ר ן פעם אחרת לפיכך אין נאמן לומר פרעתי (רש״י שם יז:). שטר שיש בו נאמנות ונמצא המלוה כ פ ר ן בדבר אחר (תשו׳ ר׳ משולם ב״ר קלוני׳, מובא בטחו״מ פא). ולעולם אין אדם מוחזק כ פ ר ן עד שיכפור בבית דין ויבאו שני עדים ויכחישוהו במה שכפר (רמב״ם, טוען ונטען ו ב).—ובמשמ׳ כופר בדעות ואמונות: ומי ימרה בזה אין צורתו בצורת המשכילים מפני כי אשר זו צורתו ידוע כשרותו קודם דעת המורה ית״ש ומזה היו ה כ פ ר נ י ם בעיקר יודעים זה (יפועה בן יהודה הקראי, פי׳ ברא״ש). אבל כבר ידענו קיומו בלבד ה כפרנים המכחשים לבורא העולם (הוא, ספ׳ העריות).

***כַּפְרָנוּת**, ש״נ, — שהמ״פ מן כפרן: מלוה שהיא נעשית בו כ פ ר נ ו ת אינה נשמטת כ פ ר נ ו ת שהיא נעשית מלוה משמטת וכו׳ מלוה שהיא נעשית כפרנות גובה כ פ ר נ ו ת שהיא נעשית מלוה גובה בבינונית (ירוש׳ גיט׳ ה מו ג). מי שאמר אין לך בידי כלום לענין הוחזק כפרן או לא משום שחזר ואמר פרעתיך יכול לומר אין זה כ פ ר נ ו ת שזה שאמרתי לך אין לך בידי כלום לא באתי לומר אלא פרעתיך (שו״ת הרי״ף פא).—ובדעות ואמונות: וזהו טעות הנוצרים שאומרים על הקב״ה שהוא חי בחיים שהוא רוח הקדש וחכם בחכמה שהיא המאמר והוא שקורין לה בן וזהו כ פ ר נ ו ת ממש וכו׳ מביא הקב״ה לידי ריבוב ומחליף עליו החילוף ובופר ב פ ר נ ו ת גדולה שהוא משים הבורא מורכב (ליקוטים מר״ד הבבלי, הליכ׳ קדם 72). כ פ ר נ ו ת דת זדים הנוצרים אשר חברו בסא הוות עם אלהים יתעלו תושבחותיו ותהלותיו שהוא ה׳ אחד ואמרו כי הוא אב ובן ורוח הקדש (ר״י הדסי, אשכל הכפר, JQR VIII, 432). ואמר כי הדבור בו בכל אשר הורה עליו השכל ובאה בו גם מצות התורה כמו ה כ פ ר נ ו ת והרציחה והטעם בו שהוא לחזוק לבד (ר״א הקראי, ג״ע, חג המצות ה). ובחרם בדרך הרעה ולא בטובה ו ב כ פ ר נ ו ת בלי אמונה ועל כן יוזקם טרם הבראם (מעביות א, ביה״מ ילינק ה).

***כַּפְרָנִית**, ש״נ, —א) כמו כַּפְרָנוּת: מלוה שהיא נעשית כ פ ר נ י ת אינה משמטת כ פ ר נ י ת שהיא נעשית מלוה משמטת (ירוש׳ שבי׳ י לט ג).—ב) ״אשה כֹּפֶרֶת: ואם תתמה ברחב שנתגיירה וכנסה יהושע כ פ ר נ י ת היתה ולא משבעה גוים (הלכ׳ פסוק׳, בכור׳).

כַּפֹּרֶת, ש״נ, —כִּסּוּי על גבי כלי עשוי מתכת, Deckel couvercle; covering: ועשית כַפֹּרֶת זהב טהור וכו׳ ונתת את הַכַּפֹּרֶת על הארן מלמעלה (שמות כה יז-כא). ויתן את העדת אל הארן וישם את הבדים על הארן ויתן את הַכַּפֹּרֶת על הארן מלמעלה (שם מ כ).—ובתו״מ: קינין וגוזלי עולה עצים ולבונה זהב ל כ פ ו ר ת (שקל׳ ו ה). אלו חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני ואלו הן ארון ו כ פ ו ר ת וכרובים אש ושכינה ורוח הקדש ואורים ותומים (יומ׳ כא:).—בֵּית הַכַּפֹּרֶת, כנוי לקדש הקדשים בבית המקדש: ויתן דויד לשלמה בנו את תבנית האולם וכו׳ וחדריו הפנימים ובית הַכַּפֹּרֶת (דהי״א כח יא).—ובתו״מ: נתן לה (להזונה) זהב ר״י בר׳ יהודה אומר אין עושין אותו ריקועין אפילו אחורי ב י ת ה כ פ ו ר ת (תוספתא תמורה, ח). — ב) ״בבתי כנסת היהודים, כעין מסך קטן מעל להפרכת אשר על ארון ספרי התורה, נהוג בדבור העם.

״כפרת, —צרוף ארבע האותיות משבע אותיות שיש להן הברה כפולה רפה ודגושה: שבע כפולות בגד כפרת יסודן חיים ושלום וכו׳ משתמשות בשתי לשונות ב״ב ג״ג ד״ד כ״כ פ״פ ר״ר ת״ת רך וקשה (ספ׳ יצירה ד א).

א. **כפש**[1], ממנו א. כָּפַשׁ, ״כָּפוּשׁ, ב. ״כְּפִישָׁה.

א. **כָּפַשׁ**, —קל לא נמצא במקרא.

— הִפעי׳, הִכְפִּישׁ, ככ׳ הִכְפִּישַׁנִי, — הִכְפִּישׁוּ באפר, שָׂם עליו אפר לאות אבל וצרה ולכלך אותו: השביעני במרורים הרוני לענה ויגרם בחצץ שני הִכְפִּישַׁנִי באפר (איכ׳ ג יה-יו).—ואמר הפיטן: ויחתום וינצל מעדיו להכפישי, ומגבה לתהום הרפישי, ותזנח משלום נפשי (ר״א קליר, קינ׳, איכ׳ אכפתו). תביט בדכינו ועוד בל תכפישנו, תקרא דרור במאז בו להחפישנו, תת המון לאומים תחת נפשנו (קרוב׳ שקל׳, מעתיק פלוסים).—ואמר המשורר:

---

[1]) רק עבר׳, ולא נתברר היטב מקורו ומשמ׳ העקרית.

נכעים בנות ימים בזכרו עד יאש לעד באפר בוז להכפישנו (רמב"ע, דיואן קלב, לפני זמן). — ובמליצה, הכפישו ברפש, הכניסו בדברי שטות: ככה עם לא בינות יכפישו ברפש (יל"ג, כפסודות).

—הפע׳, *הכפש, מכפש, מוכפשת, — שהכפישוה: כל זמן שהיא מוכפשת באפר כביכול וכו׳ באותה שעה הס כל בשר מפני יי׳ (מד"ר ברא׳ עה, בס בה"ם, אתי מלבנון).

—קל, ״כפש, פעו׳, כפוש, — כמו מכפש: פץ רועה נאמן, כפוש באפר ומודמן, צאן אשר חיקי הואמן, איך גזו בלא זמן (ר"א קליר, קינ׳, אז בהלוך).

—התפ׳, ״התכפש באפר, — הכפיש את עצמו: קמתי על כן בקהל אשוע מבקש צדקה חנם רוגש בבית הועד ומתכפש בעפר (בנימ׳ בר זרח, אקוס חלות לילה).

—נפע׳, ״נכפש, — שהכפישוהו: איך חוללה יפעתך נכפשה ברפש, איך חרבות הערלים באו לבך (יל"ג, אדו"מ ט).

ב. ***כפש**[1]), ממנו א.*כפישה, ב.*כפש ב. ״כפש, ״כפש.

ב. ***כפש**[2]), פ"י, פעו׳ כפוש, כפושה, — מדד במדה כפושה, דבור ישמש במשמ׳ עבר על המדה הראויה, עשה דבר שלא כהגן: אמרו להן בית הלל לבית שמאי והלא פישון הגמל מיאנה אשתו שלא בפניו אמרו להן ב"ש לבית הלל פישון הגמל במדה כפושה[3]) מדד לפיכך מדדו לו במדה כפושה (יבמ׳ קז:).

ג. ״**כפש**[4]), פ"ע, פעו׳ כפוש, כפושה, — כפוש בחשך וכדומה, כמו כלוא, סגור: וגויתו בגיא נטושה, בתחתית ארץ רטושה, באישון חשך כפושה, באשמנים רפושה, בטמון חבושה (מבוא׳ בר קלוני׳, יוה"כ, מי יתנה).

א. ***כפש**, ש"ז, — סל גדול ישימו בו זיתים שיתרככו קדם הכתישה: המניח את זיתיו בכופש[5]) שימתינו שיהו נוחין לכתוש (טהר׳ ט ה).

ב. ״**כפש**, ש"ז, — בה"פ מן א.כפש, הכפיש באפר: כופר פדיון נפש, פדה מטביעת רפש, מיחליך בעגוי וכופש, תחיים בטללי נופש (מחז׳ רומני ליוה"כ, כופר פדיון).

---

[1]) לא נתברר מקורו ומשמ׳ של שרש זה בעבר׳.

[2]) עי׳ הערה להשרש, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) בירוש׳ (שם יג יג ג) בכפישה, עי׳ זה הערך. ופרש רש"י במדה כפויה, אך אין למשמ׳ זו יסוד ואין לה טעם כאן לפי בונת הענין.

[4]) לא נתברר מקור פעל זה במשמ׳ שהשתמש בו הפיטן.

[5]) כך בערוך וכן בתוספתא, ובנוסח׳ בכותש.

״**כפש**, ש"ז, — כמו הקודם: אורח לחופש, אקו לדולי מכפש, בלבי אל יהי טפש, בחוכי אל יהי עפש (פתיח׳ תרי"ג מצות לרסע"ג).

***כפת**, ממנו *כפיתה, א.*כפת, *כפת, *כפתה.

א. ***כפת**, פ"י, — קשר ידיו או רגליו יחד, binden, fesseln; lier, ligoter; to tie: כיצד מלקין אותו כופת שתי ידיו על העמוד הילך והילך והזן הכנסת אוחז בבגדיו וכו׳ (מכות ג יב). לא היו כופתין את הטלה אלא מעקדין אותו (תמיד ד א). כפתוה (את הפרה האדמה) בחבל של מגג ונתנוה על גבי המערכה ראשה בדרום ופניה למערב (פרה ג ט). היה גדי כפות לו ועבד סמוך לו ונשרף עמו חייב עבד כפות לו וגדי סמוך לו ונשרף עמו פטור (ב"ק ו ה). המניח עם הארץ בתוך ביתו לשמרו וכו׳ אפילו מוכל אפילו כפות (טהר׳ ז ה). ר׳ טרפון אומר (הלולב) צריך שיהיה כפות ואם (היה) פרוד יכפתנו (ספרא אמור יב טז). תפשו את משה והעלוהו לבימה וכפתוהו והניחו הסיף על צוארו (מכי׳ יתרו א). אמר רבי יעקב אני ראיתי גוי אחד שכפתו לאביו והניחו לפני כלבו ואכלו (ספרי דבר׳ פא). לאחד שעלתה לו מכה ברגלו והיה רופא כופתו ומחתך ברגלו כדי לראותו (תוספתא בקל׳ א ו). כפת ידיו ורגלו וישב לו באמת המים (שם מקוא׳ ז א). כל המשיא בתו לעם הארץ כאילו כופתה ומניחה לפני ארי (פסח׳ מט:). אמר רבא כפתו ומת ברעב וכו׳ כפתו בחמה ומת בצינה ומת וכו׳ כפתו לפני ארי (סנה׳ עז.). כפתוהו על העמוד ורץ מב"ד (בכוע׳ כח.). אמר ר׳ יהושע בן פרחיה בתחילה כל האומר עלה לה (לשררה) אני כופתו ונותנו לפני הארי (מנח׳ קט:). בשעה שבקש אברהם לעקוד יצחק בנו אמר לו אבא בחור אני וחוששני שמא יזדעזע גופי מפחדה של סכין ואצערך ושמא תפסל השחיטה ולא תעלה לך לקרבן אלא כפתני יפה יפה מיד ויעקד את יצחק כלום יכול אדם לכפות בן של שלשים ושבעה וכו׳ אלא לדעתו (מד"ר ברא׳ נו). א"ר יהושע בן לוי כשהגלה נבוכדנצר את ישראל היו כפותים מאחריהם (שם במות כז). כך ישראל באין אומות העולם וחובטין אותם ממקום למקום וחובשים אותן וכופתין אותן בקולרין (שם לו). זה יצחק שהיה כפות ועקוד על גבי המזבח (שם ויקר׳ ל). מה עשה הקב"ה נטל שר הארץ וכפתו והפילו לפניהם (שם במד׳ כב). פרעה מלך מצרים ותרהקה מלך כוש היו באותו הנס ובאו

לסייע לחזקיהו הרגיש בהן סנחריב ומה עשה להם סנחריב הרשע בערבית כ פ ת ן בחצי הלילה יצא המלאך ונגפן להיילותיו של סנחריב וכו׳ בשחרית השכים חזקיהו ומצאן כ פ ו ת י ן אמר דומה שלא באו אלו אלא לסייעני (שם בר״ב, אתימלכנון). כיון שבא משה אצל אבות העולם אמרו לו מה עשו האויבים בבנינו אמר להם מהם הרגו ומהם כ פ ת ו ידיהם לאחוריהם (שם איכ׳, פתיח׳). בשעה שנכנסו שונאים לביהמ״ק תפשו את הבחורים ו כ פ ת ו ידיהן לאחוריהן והיו בוכין (שם, ודמעתה). ומה עשה הקב״ה כ פ ת את שרו (של סיחון) של מעלה והפילו ומסרו ביד משה (תנחומא, הוספ׳ לדבר׳ ח). אלו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין (רש״י דבר׳ א טו). וכן יש לו (להדיָן) ל כ פ ו ת ידים ורגלים ולאסור בבית האסורים (רמב״ם, סנה׳ כד ט).

—נפע׳, *נִכְפַּת, — שנכפתוהו: זה יצחק ש נ כ פ ת על המזבח (מד״ר בר״ב, אשכול הכופר). והרי (לולב) זה פרוד ואין אתה יכול לכפותו שיהו ענפיו הפרודים כאן וכאן נ כ פ ת י ם ומתמעכים אצל אביהם שהן מחוברים בו לפי שקשים הן (רש״י סוכ׳ לג.).

—פע׳, *כִּפֵּת, —אגד יחד: מעשה באחד ש כ י פ ת שתי כיפין של תמרה להיות יושב עליה (תוספתא כלא׳ פ״ב ה״א).

—פע׳, *כֻּפַּת, מְכֻפָּת, מכופת, מכופתין, —כמו נִכְפַּת: של זהב היו (המטות) והיו מ כ ו פ ת י ן בכפאתין של כסף (מד״ר אסת׳, הור כרפס).

—הפע׳, *הִכְפִּית, —כמו כִּפֵּת, ובהשאלה, חבר יחד: נביא מ כ פ י ת[1]) ידיו ורגליו ויושב לו לפני כהן גדול (ירוש׳ הור׳ ג מח:).

***כֶּפֶת**, ש״ז, מ״ר כְּפָתִים, כפאתין, —קֶשֶׁר, עניבה, Knoten, noeud; knot: של זהב היו (המטות) והיו מכופתין ב כ פ א ת י ן[2]) של כסף (מד״ר אסת׳, הור כרפס).

ב. *כַּפַּת[3]), ש״י, — כַּפַּת שמן וכדומה, שפך: שכרנו שבאנו ללמוד תורה ש כ פ ת לנו תורה כשמן המורק מכלי לכלי ואין קולו נשמע (מד״ר ויקר׳ ג).

א. *כֹּפֶת[4]), כֻּפַּת, כופת, שו״נ, א) חתיכה גדולה של עץ וכדומה, Klotz; bloc; block: כ ו פ ת שקבעו בנדבך קבעו ולא בנה עליו בנה עליו ולא קבעו (כלים כ ה). כ ו פ ת שסירקו וכרכמו ועשאו פנים (שם כב ט). כ ו פ ת[1]) בין חקוק בין שאינו חקוק מטלטלין אותה בשבת (תוספתא שבת יג-יד יז). כ ו פ ת[2]) חלקה שאין בה גובה טפח (שם כלים ב״כ כ א). שני כ פ ו ת י ן[3]) זה על גבי זה ואבן על גבי ה כ פ ו ת י ן (שם אהל׳ יב א). ראשי כלונסות שיושבין עליהן האומנין וכו׳ וכן כ ו פ ת של תמרה שהוא יושב עליו אפי׳ גבוה טפח (רמב״ם, כלים כה י).—ב) כֹּפֶת שאור וכדו׳, חתיכה של בצק: תינוק שנמצא עומד בצד כ ו פ ת[4]) של בצק (תוספתא טהר׳ ג יב). א״ר שמעון בן אלעזר בצק שעשאו כ ו פ ת בטל (ירוש׳ פסח׳ ב כט ד). כ ו פ ת[5]) שאור שייחדה לישיבה (בבלי שם מה:).

ב. *כֹּפֶת[6]), כ ו פ ת, ש״ז, —מעיל רחב: סגום עבה וכ ו פ ת[7]) עבה (אהל׳ יח א).

***כְּפָתָה[8])**, ש״נ, מ״ר כְּפָתוֹת, כִּפְתוֹת, כִּפְתוֹתֵיהֶם, — כעין שק, תרמיל ישימו בו צידה לדרך וכדומה, Satteltasche; sac, saccoche; saddle-bag: באיזו זכות ניצולו (הכנענים) בזכות החסד שעשו עם אבינו יעקב ומה חסד עשו ר״א אמר אזורי מתניהם התירו ור״ל אמר קשרי כ פ ת ו ת י ה ן[9]) התירו (מד״ר בראב׳ ק).

כַּפְתֹּר, כַּפְתֹּר, ש״ז, כַּפְתֹּרֶיהָ, -רֵיהֶם, —א) דבר עבה קצת עגול, כמו מה שמתהוה בצמחים במקום שיציץ שם הציץ או יסתעף הסעיף, Knospe; bouton; leafknot: שלשה גבעים משקדים בקנה האחד כַּפְתֹּר ופרח וכו׳ ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כַּפְתֹּרֶיהָ ופרחיה וכַפְתֹּר תחת שני הקנים ממנה וכו׳ כַּפְתֹּרֵיהֶם וקנתם ממנה יהיו (שמות כה לג-לו).—ודבור, *כַּפְתּוֹר ו פ ר ח, לדבר נאה מאד: בשעה שהיה אדם אומר דבר מתוקן לפני ר׳ טרפון היה אומר כ פ ת ו ר ו פ ר ח ובשעה

---

1) כך בשרידי הירוש׳ מהגניז׳, ובדפוס קורוצ׳ין מ כ פ ת ידיו ורגליו.

2) כך הכתיב בכל הנוסח׳ ולא נתברר סבת הדבר.

3) בערב׳ ההמונ׳ כַּפַּת a), שפך משקה במהירות.

4) בארמ׳ כופתא.

a) كَفَت

---

1) גרס׳ הערוך, ובנוסח׳ כיפת, ובצוק״מ כרפת. — 2) כך בכל הנוסח׳, ובצוק״מ כיפת. — 3) כך גרס׳ ר״ש (במשנ׳ אהל׳ יא ג), ובנוסח׳ כפיתין. — 4) כך בנוסח׳, בצוק״מ כיפת. — 5) בגמ׳ חול׳ (דף קכט.) כיפת שאור.

6) לא נתברר מקורו. — 7) פרש רה״ג: וכופת דומה לברנוס ואין לו איתקה. ע״כ. וכן הערוך ערך קפל.

8) בערב׳ כפית a). — 9) בקצת נוסח׳ הדפוס כתפותיהן, וכן בירוש׳ (סוט׳ א יז:), ואין לכתף ענין כאן, ובספר׳ מדויקים כתוב כפתותיהן. ופרשו קצת המפרשים קשר, חבילה, ויותר נראה שהוא כמו המלה הערבי׳ שבהערה הקודמת.

a) كِفيت

שהיה אומר דבר של בטלה היה אומר לא ירד בני עמכם בדרך אשר תלכו בה (מד״ר ברא״ר לא).—ומצוי דבור זה בסהם״א: וזה כפתור ופרח (גדול המור, חיי בה). אמנם כפי מה שכתבנו יבא כפתור ופרח (ר״מ אלבילה, לאב׳ דעת ה). והנה הר״מ אלמושנינו ז״ל השיב בזה דברים נבונים כפתור ופרח (רבב״ל דולאן, מגל׳ ספר עג:). כפתור ופרח אין להימין ואין להשמאיל מכל אשר דברת (רמח״ל, דרך חכמה יז).—ולהפך, "לא כפתור ולא פרח: המעיין יראה כי אין שם לא כפתור ולא פרה (הקד׳ ערך מלין, סי׳ ז). — ב) ראש העמוד, Säulenkapitäl; chapiteau (d'une colonne); capital (of column): ראיתי את אדני נצב על המזבח ויאמר הך הכפתור וירעשו הספים (עמו׳ ט א). גם קאת גם קפד בכפתריה ילינו (צפנ׳ ב יד).—ג) "השתמשו בזמן מאוחר בשם זה לחתיכה קטנה קצת עגולה עשויה מעץ, עצם או מתכת, תשמש לחבר יחד שני חלקי בגד תכנס בתוך פתיחה שבחלק השני, Knopf; bouton; bud, נהוג בספרות החדשה ובדבור.—ד) "כעין צביה בריאה וכדומה: בר אווזות שנמצא בשלהי ושט סמוך לקורקבן כמין כפתורים או בועות ובשנפתחים מונחים בתוכם תולעים היים וכו׳ שרוב אותם הכפתורים הפה מחלק הקורקבן ולא מחלק הושט (בו״ת חת״ס, יו״ד כח).

כ״צ, — ר״ת: כהן צדק.

כֵּצַד,—עי׳ *כֵּיצַד.

כצ״ל,—ר״ת: כן צריך להיות.

א. **כַּר**[1], בזו״נ, מ״ר כָּרִים, — כעין שק ממלא תבן או מוכים לשבת עליו או לשכב עליו, Polster, carreau; bolster: ורחל לקחה את התרפים ותשמם בכר הגמל ותשב עליהם (ברא׳ לא לד).—ובתו״מ, כסת ארכה במטה תחת גוף השוכב, Materaze; matelas; mattress: ממלא את הקיתון ונותן תחת הכר או תחת הכסת (שבת ד ב). הקש שעל גבי המטה לא ינענעו בידו וכו׳ ואם היה מאכל בהמה או שהיה עליו כר או סדין מנענעו בידו (שם כ ה). מעות שעל הכר נוער את הכר והן נופלות (שם כא ב). שומטין את הכר מתחתיו (של המת) ומטילין אותו על החול בשביל שימתין (שם כג ה). מחזיר את הכר בלילה ואת המחרישה ביום (ב״מ ט יג). וכי לא היה לו למשה כר אחד או כסת אחת וכו׳ שיניח תחתיו (מכי׳ בשלח, עמלק א). עור העריסה וכו׳ בכר אין פחות מחמשה ובכסת אין פחות משלשה (תוספתא כלים ב״מ ו ב). כר מלא תבן כסת מלאה מוכין (שם אהיל׳ יב ב). נותן לה (הבעל לאשתו) כר נר ופתילה כום וחבית וקדירה ר׳ יוסי אמר כר אין לה שאין נשי העניים ישנות על הכר (ירוש׳ כתוב׳ ה ל:). ראת (כתם) על הכר נאמנת לומר כזה ראיתי (שם נדה ב ג:). (מצא את התפלין) בין כר לכסת שלא כנגד ראשו (בבלי ברכ׳ כד.). אין נותנין את המוכין לא לתוך הכר ולא לתוך הכסת ביו״ט (שבת מה.). מגדלת (האשה) שער כלילית ויושבת ומשתנת מים כבהמה ונעשית כר לבעלה (ערוב׳ ק:).—ומ״ר: הכרים והכסתות אין בהם משום כלאים ובלבד שלא יהיה בשרו נוגע בהם (כלא׳ ט ב). בשעה שהיה יושב (דוד) בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות אלא ע״ג קרקע (מו״ק יו:).

ב. **כַּר**, ב״ז, מ״ר כָּרִים,—א) כבש שמן, עמד לטביחה, לאכילה, fet. Lamm; mouton gras; fet lamb: חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים (דבר׳ לב יד). ויחמל שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר והמשנים ועל הכרים ועל כל הטוב (ש״א יה ט). ומישע מלך מואב היה נקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר (מ״ב ג ד). השכבים על מטות שן וסרחים על ערשתם ואכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק (עמו׳ ו ד). הדשנה מחלב מדם כרים ועתודים מחלב כליות אילים (ישע׳ לד ו). אורידם ככרים לטבוח כאילים עם עתודים (ירמ׳ נא מ). ואכלתם בשר ושתיתם דם וכו׳ אילים כרים ועתודים פרים מריאי בשן כלם (יחזק׳ לט יז-יח). כי רשעים יאבדו ואיבי יי׳ כיקר כרים (תהל׳ לז כ), עי׳ יקר.—ב) בהשאלה, כלי מלחמה, כמין איל של ברזל וכדו׳ לנגח בו החומה: ונתתה עליה מצור ובנית עליה דיק וכו׳ ושים עליה כרים[1] סביב

---

[1]) בערב׳ כור a), כעין אכף של גמל, וכר b) מהצלת, שטיח. בארמ׳ כר, כרא: אמר לה בתי כריסי כרי (גיט׳ מז.). ר׳ יונה תרי מרטוטה ויהב לה תהות ברה (ירוש׳ תעני׳ א סד ג). ובערוך: כר הוא ששוכב עליו. ומביא ראיה מן כריסי כרי. וכן נראה ברור מהמאמר ראת על הכר, שבודאי לא על מה שהאשה מניחה את ראשה היא רואה כתם, וכן מהמאמר שהיא נעשית כר לבעלה. וכן רד״ק: וכר בדבריהם הוא ששוכבים עליו. ע״כ. וכן בתוספ׳ ע״ז (דף סה. ד״ה ה״ג): והוא כסת קטנה שיושב עליה או נותן תחת ראשו למראשותיו וכר הוא הגדול ששוכב עליו והעולם טועים שאומרים קטן כר ולגדול כסת. ע״כ. והרמב״ם בפרוש המשנה (שבת ד ב) אמר ששניהם מניהין תחת הראש אלא שהכסת הוא גדול מהכר.

a) كُور b) كَرّ

[1]) קצת המפרשים פרשו במשמ׳ שרי מלחמה.

(יחזק׳ ד ב). לשום כָּרִים על שערים לשפך סללה לבנות דיק (שם כא כז).—ג) כעין גליל של אבן שמעבירים על מסלה כבושה לכבש יותר העפר: מה היו עושים להם (להיהודים) היו מרביצים אותן בפולטריות ומעבירין כ ר י ם[1]) עליהם (מד״ר בראש׳ סט).

ג·כַּר[2]), ש״ז, מ״ר כָּרִים,—שליח מהיר, ממהר בהליכתו, רץ, Eilbote; courrier; express: שלחו כַר[3]) מושל ארץ מסלע מדברה אל הר בת ציון וכו׳ הביאו עצה עשי פלילה שיתי כליל צלך בתוך צהרים סתרי נדחים נודד אל תגלי יגורו בך נדחי מואב הוי סתר למו מפני שודד (ישע׳ יו א-ד).—ב) גמל מהיר מאד: אם יכול אדם להלך אפילו על הסוס מירושלם ללוד מבקר עד ערב אינם זוממין ואם לא הרי אלו זוממין ואין אומרים שמא כ ר[4]) קל ביותר נזדמן להם וקפלו את הדרך (רמב״ם, עדות יט א). — ואמר המשורר: שמחות נעלו על הררי מור ועל גבעת לבונה הם כנוסים, ועל כנפי שחרים קול מבשר בתבל לא עלי כרים וסוסים (רמב״ע, הריח מור).

ד·כַּר[5]), ש״ז, מ״ר כָּרִים, — שדה מרעה, Weideplatz, pâturage; meadow: ונתן מטר זרעך אשר תזרע את האדמה ולחם תבואת האדמה והיה דשן ושמן ירעה מקניך ביום ההוא כַר נרחב (ישע׳ ל כג). ירעפו נאות מדבר וגיל גבעות תחגרנה לבשו כָּרִים הצאן ועמקים יעטפו בר (תהל׳ סה יג-יד).—ואמר המשורר: כ ר י ם מעיל תולע וחור עטו עלי בגד תכלת בעדם פרשו (רמב״ע, עיני ענגים, כ״י בודל׳).

כֹּר[1]), כור, ש״ז, — מדה לדברים יבשים ולחים: ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כֹּר סלת וששים כֹּר קמח (מ״א ה ב). ושלמה נתן לחירם עשרים אלף כֹּר חטים מכלת לביתו ועשרים כֹּר שמן כתית (שם כה). מעשר הבת מן הַכֹּר עשרת הבתים חמר (יחזק׳ מה יד). נתתי חטים מכות לעבדיך כֹּרִים עשרים אלף (דהי״ב ב ט). ויתנו לו בני עמון בשנה ההיא מאה ככר כסף ועשרת אלפים כֹּרִים חטים (שם כז ה).—ובתו״מ: לא יאמר אדם לחבירו הלויני כ ו ר חטים ואני אתן לך לגורן (ב״מ ה ט). אומר אדם לחבירו הלויני כ ו ר חיטין וקוצץ לו דמים (גמ׳ שם עה.). ארבעת קבין לכ ו ר זרע (שם קה:). כ ו ר בשלשים אני מוכר לך יכול להזור בו אפילו בסאה האחרונה (ב״ק קה.). — ומ״ר: השוכר את השדה מחבירו בעשרה כ ו ר י ם חטין לשנה ואומר לו תן לי מאתים זוז ואפרנסנה ואני אעלה לך שנים עשר כ ו ר י ן לשנה (ב״מ סט:). לשני בני אדם שהיו להם שני כ ו ר י ם אחד של חטים ואחד של שעורים (מד״ר בראש׳ מא). — ומ״ז כּוֹרַיִים: ארבעים סאה בלח שהם כ ו ר י י ם ביבש (אהל׳ ח א). אפילו כור ואפילו כ ו ר י י ם (ערוב׳ כו:). — בֵּית כֹּר, שדה כדי לקחת ממנו כֹּר או לזרע בו כֹּר: האומר לחבירו ב י ת כ ו ר עפר אני מוכר לך (ב״ב ז א). אפילו בית כ ו ר אפילו בית כ ו ר י י ם (תוספתא בבי׳ ב יח). שני אחים וכו׳ לאחד תשעה בנים ולאחד בן אחד ולפניהם בית חמשת כ ו ר י ן תשעה נטלו בית לתך ואחד נטל בית לתך (שם ב״ב ז ט).

כ״ר,—ר״ת: כבוד רבי.

*כרב[2]), ממנו ״כָּרַב, ״כְּרִיבָה.

·כָּרַב[3]), פ״י,—חרש חרישה קלה בימי הקיץ: שחורשין את השדה פעם אחרת בימות הגשמים לבד מכריבה ראשונה שכ ו ר ב י ן בימות החמה חורשין אותה בימות הגשמים סמוך לזריעה לפי שתהא נוחה לזרוע

—[1]) כך כאן, ושם מ״א כתוב רדיה, ובילקוט דרין.

[2]) בערב׳ כַאר a) היה מהיר בהליכתו, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) פרשוהו רוב הקדמונ׳ והחדשים כמו ב.כר, במשמ׳ צאן, אך כבר העירו החדשים על דחק פרוש זה כי אין לצאן מקום כאן לפי הענין. ואין ספק בדבר כי כונת הכתוב היא שהנביא יעץ למלך מואב לשלח שליח לירושלם בבקשה להסתיר את פליטי מואב מהאויב, ולכן השם כר הוא כנוי לשליה, וביחוד שליח מהיר, רץ, ויש סמך למשמ׳ זו מערב׳ שהמלה כ א ר שהובאה למעלה משמשת במשמ׳ היה מהיר בהליכתו. ותרגמו המלונים הערבים: כאר אלרג׳ל אשרע פי משיתה, ובעבר׳: כאר האדם, היה מהיר בהליכתו. ואפשר שכך היה שם השליח המהיר בלשון המואבית, והשתמש בו ישעיהו כדרכו להשתמש במלים לא רגילות בלשון.—וריב״ג פרש גמל, כמו כרכרות: הוא בן הגמל ונקרא מושל ארץ בעבור מרוצתו ומהירותו והגעתו אל המקומות אשר יכוון אליהם. —[4]) עפ״י פרושו של ריב״ג, והוא במקום גמלא פרחא שבגמ׳ (מכות ה.).

[5]) רק בעברית. ולא נתברר מקורו.

[1]) בערב׳ כֹּר a), מדת משא ששה חמורים.

[2]) בארמ׳ כרב. וכן בערב׳ כרב a).

[3]) בגמ׳ בארמ׳: חזו אינשי דקא כ ר ב י וזרעי (שבת לג:). בא״י קאי דזרעי ברישא והדר כרבי (שם עג:).

---

a) كَار

a) كُرّ b) كرب

וכו' דפחות מב' ימים יכול לכורבה (רגמ"ס כ"כ יב).

***כַּרְבּוֹל**[1], ש"ז, —א) בגד רחב להתעטף בו: ים לטו הבקיע, ותעל תפלתם פני מעביב רקיע, שערי זבול שבו מובח סבול, והשר מקטיר עליו כמכהן בכרבול (סגית' ג עי"ת, בעדי במים).—ב) *שם נגינה: ויש בין השופר המכרבל הסמוך לזקף ובין הסמוך לשופר מורם הפריש שהסמוך לזקף יצא בכרבול שלם והסמוך למורם יהיה במקצת כרבול (הור' הקורא, בעל הטעמ' 96), — ועי' שופר.

א.**כַּרְבֵּל**[2], כַּרְבֹּלֶת[3], כִּרְבַּלְתִּי, מְכַרְבֵּל, מְכֻרְבָּלִים, מְכֻרְבָּלָה, מְכֻרְבֶּלֶת, מְכֻרְבָּלוֹת, לווי כִּרְבֵּל, עת' אֲכַרְבֵּל, — פוע' לא נמצא במקרא.

—פע', כִּרְבֵּל, מכרבל,—לִבֵּשׁ ועטוף, gehüllt; enveloppé, -ped, clad: ודוד מכרבל במעיל בוץ (דהי"א יה כז). —ואמר הפיטן: שרד מכורבלים עת תשיב בקדש, פאר מגבעות ציץ נזר הקדש (בכת א' תנכה, אור ככודו).

— התפ', *התכרבל, —התעטף: טומאתה ההניפה תבל, ונעלהרב החובל, וענן אבק רגליו כאבל, ואין מתכרבל בבהני ארבל (ר"א קליר, קינ', איכה יבכה).

—*כּרבּל,—התעטף בכרבל: חיילם במשמרת מלהשמט במטהר וטובל, קניינים שלש וברכות שבע לכרבל, קרואים לזמן במסיבת בירה רגל להטבל (במעון הגדול, מרכות בוכן, מחז' ויעדי תפג). — *שופר מכרבל, עי' למעלה כרבול, ועי' *מכרבל, שופר.

ב.***כַּרְבֵּל**[4], פ"י, —כבר בכברה: והכברה בידו והיה מודד עפר ומכרבל (ילמדנו[5], כרא"ב כב כא).

***כַּרְבֹּלֶת**[6], ש"נ, —כַּרְבֹּלֶת התרנגול, בעין מסרק אדום שבראש התרנגול, Kamm d. Hahnes; crête, crest: הרוצה שיסרס תרנגול יטול כרבלתו ומסתרס מאליו (בכת קי:). תרנגול הבר וכרבלתו כפולה (רב"י ויקר' יא יט).—ואמר המשורר: התרנגול נגר טורא הודו כפות ומסובלת כרבלתו, בטנו בערמת חטים כרב היושב על ממשלתו (יל"ג, הצפרדעים).

1) בארמ' כרבלא.

2) נגזר מהשם כרבלא בארמ', במשמ' בגד רחב.—

3) זה והבאים אחריו רד"ק (מכלול, בדה"פ).

4) מן כבר בהוספ' ל, וכמו בערב' ע'רבל a).—

5) הובא בערוך.

6) בארמית כרבלתא: כי חיורא כרבלתא דתרנגולא (ברכ' ז.). לישטטיה לכרבלתיה דההוא תרנגולא (ערוכ' ק:).— בערב' ערף b), קצת דומה לזה.

a) غربل b) عرف

א.**כָּרָה**[1], ממנו א.כֵּרָה, מִכְרֶה, *כְּרִיָּה.

א.**כָּרָה**[2], פ"י, כָּרִיתִי, כָּרוּ, כֹּרֶה, יִכְרֶה, כְּרוּיָה, —א) כָּרָה בור וכדומה, חפר, graben; creuser; to dig: ויט (יצחק) שם אהלו ויכרו שם עבדי יצחק באר (ברא' כו כה). וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר ולא יכסנו (שמות כא לג). באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם במחקק במשענתם (במד' כא יח).—ובתו"ם: אם הפותח חייב הכורה לא כל שכן (מכי' משפט' יא). בשעה שכרה דוד שיתין (של ביה"ק צף התהום ורצה לשטוף העולם) (סוכ' נג.). בורה אחר כורה (כ"ק נא.).—ומליצה, כָּרָה שוחה לפלוני, חבל תחבולות רעות עליו: הישלם תחת טובה רעה כי כרו שוחה לנפשי (ירמ' יח כ). כי כרו שיחה ללכדני ופחים טמנו לרגלי (שם כב). בור כרה ויחפרהו ויפל בשחת יפעל (תהל' ז יו). כרו לפני שיחה נפלו בתוכה (שם נז ז). כרו לי זדים שיחות (שם קיט פה). כֹּרֶה שחת בה יפל וגלל אבן אליו תשוב (משלי כו כז). — ואמר המשורר: יום תת פקודתם שנת תת היתה ביום אשר שוחה לפניו כרו, היה יקותיאל כסלע יקתאל בו נשמטו זרים וגם זוררו (רמב"ג, כימי יקותיאל). רבו ידידים וגברו, ומשחתים שוחה כרו, ויקוצו מפניהם ופרו, בני ישראל כחול הים (ר"י הלוי, מי כמוך). פתו בני ימים סבלים יום כרה להשביעם בטוב כרו, לחם כזבים הוא ותחתיהם שוחה עמוקה לחתוף כרו (רמב"ע, תרכיב ח). ערוכה אש מלהטת לזקן וזה כמה באר שהת כרויה (תרוזים כספ' מריבת קדש).—ובהשאלה, כָּרָה אזנים לפלוני, עשה לו אזנים, עשה שישמע: זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית[3] לי (תהל' מ ז).—ובמהמ"א: אין אזנים של מעלה כרויות אלא לשמוע תפלתן של ישראל (ר' בחיי, ברא'). — ואמר הפיטן: ישאו עין ויכרו אזן ויפצו פה ולשון וניב שפתותיהם (ר"א קליר, מוס' ר"ה, ואתה אזון).—ב) כרה רעה, חבל תחבולות רעות: איש בליעל כֹּרֶה[4] רעה ועל שפתיו כאש צרבת (משלי יו כז). — וכרה על פלוני, במשמ' זו: אף על יתום תפילו ותכרו[5] על ריעכם (איוב ו כז).

1) בערב' כרי a).

2) בערב' כַרַי b), וכן במואבית: ואנך כרתי המכרתת לקרחה באסר ישראל (כתבת מישע, שור' כה-כו).—

3) יש מפקפקים בנוסחה זו.—

4) פרשו המפרשי' הקדמוני' ורוב החדשי' כמו חרש רעה, אך המליצה קשה ולכן הגיהו קצת החדשי' הגהות מתחלפות.—

5) גם מליצה זו קשה,

a) كرى b) كَرَى

ב. **כרה**, מִמֶּנּוּ כֵּרָה, ב.כָּרָה.

כֵּרָה, ש"נ, —סעודה, ובפרט סעודה שעושים לכבוד או״ח וכדומה, Gastmahl; banquet: ויכרה להם (לשליחי מלך ארם) כֵּרָה גדולה ויאכלו וישתו וישלחם וילכו אל אדניהם (מ"ב ו כג).

ב. **כָּרָה**, פיו"ע, עת׳ יִכְרֶה, יִכְרוּ, —כָּרָה לו כֵּרָה, עשה לו סעודה: וַיִּכְרֶה להם כרה גדולה ויאכלו וישתו (מ"ב ו כג). יִכְרוּ[1] עליו (על הלויתן) חברים יחצוהו בין כנענים (איוב לט ל). —ואמר המשורר: עליהם יבכיון ניני יענים ותרקד בת שעירה הצעירה, ו י כ ר ו על לחמימו כפירים ותניח לגוריה כפירה (ר"ב הנגיד, אלוה עז). פתו בני ימים סכלים יום כרה להשביעם בטוב כ ר ו (רמב"ע, תרשיש ח).

—הִפְע׳, הִכְרָה, הַכְרוֹת, לְהַכְרוֹתוֹ, —הִכְרָה את פלוני, עשה לו כֵּרָה, עשה שיאכל בְּכֵרָה: ויבא כל העם לְהַכְרוֹת[2] את דוד להם בעוד היום וישבע דוד לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יסיף כי אם לפני בוא השמש אטעם להם או כל מאומה (ש"ב ג לה). —ובתלמוד: בתחלה (רצה העם) ל ה כ ר ו ת ו ולבסוף להברותו (סנה׳ כ.). — ובסהמ"א: המשרה (פרושו) המכרה (רב"י כתוב׳ סד:).

ג. **כָּרָה**[1], פ"י, כָּרִיתִי, עת׳ אֶכְרֶה, אֶכְּרָה, —קנה, שָׁבַר, kaufen; acheter; to buy: בקברי אשר כָּרִיתִי לי בארץ כנען שמה תקברני (בראש׳ נ ה). אכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם וגם מים תִּכְרוּ מאתם בכסף ושתיתם (דבר׳ ב ו). וָאֶכְּרֶהָ[2] לי (את האשה הזונה) בחמשה עשר כסף וחמר שעורים ולתך שעורים (הוש׳ ג ב). —ופעו׳ כָּרוּי, קנוי: חסידים אלו והריגתם זכור, הבן כ ר ו י י בלֶתך וכור (רבנת א חנכה, אודך כי).

א. **כְּרוּב**[3], ש"ז, מ"ר כְּרוּבִים, כְּרֻבִים, — מין ממיני המלאכים: ויגרש את האדם (מגן העדן) וישכן מקדם לגן עדן את הַכְּרֻבִים ואת להט החרב המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים (בראש׳ ג כד). ואראה והנה אל הרקיע אשר על ראש הַכְּרֻבִים כאבן ספיר כמראה דמות כסא (יחזק׳ י א). וירא לַכְּרֻבִים תבנית יד אדם תחת כנפיהם וכו׳. פני האחד פני הַכְּרוּב ופני השני פני אדם וכו׳ וישאו הַכְּרוּבִים את כנפיהם וירומו מן הארץ וכו׳ היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כְּרוּבִים המה (שם ח-כ). —ודמות כְּרוּבִים שעשו במקדש: ועשית שנים כְּרֻבִים זהב מקשה תעשה אתם משני קצות הכפרת ועשה כְּרוּב אחד מקצה מזה וּכְרוּב אחד מקצה מזה מן הכפרת תעשו את הַכְּרֻבִים על שני קצותיו והיו הַכְּרֻבִים פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על הכפרת ופניהם איש אל אחיו אל הכפרת יהיו פני

זהגיהו החדשים בכתוב הגהות מתחלפות. ולפי הנוסחה המסורה פרשו קצת המפרשים פעל זה במשמ׳ מכירה, משא ומתן וכדומה.

[1]) כך תרג׳: יעבדון עלו חכימיא ש י ר י ת א. וכן ריב"ג, וכן ראב"ע ורד"ק. — [2]) כבר העידו חכמי התלמוד כי כך היה ה כ ת י ב בזמן ההוא, ואמרו: כתיב להכרות וקרינן להברות (סנה׳ כ.). וכן הביא מנחם בן סרוק להכרותו במחברת כר. והעיד ריב"ג כי גם ר"י חיוג בספר אותיות הרפיון הביא הנוסחה להכרותו, אמר וז"ל: וקיל פי ד׳לכ אלכתאב אנ להברות את דוד יכתב באלכאפ ויקרא באלבא וג׳איז פיה אנ יכונ אלמכתוב מנ ויכרה להם כרה גדולה וכו׳ ואמא נחנ פמא וג׳דנאה פי מצחפ צחיח ולא פי מסורת כמא זעמא, ע"כ, —ובעבר׳: ונאמר בספר ההוא (ספר אותיות הרפיון לר"י חיוג שהזכיר למעלה) כי להברות את דוד נכתב בכף ונקרא בבית ואפשר שיהיה הכתיב מן ויכרה להם כרה וכו׳ אבל אנחנו לא מצאנוהו בספר מדויק ולא מסורת כאשר אמרו. וכן העיד רד"ק בשם ר"י חיוג, והעיד גם הוא כי לא מצא נוסחה זו בכל הספרים המדויקים שראה. והנה בספר אותיות הרפיון של ר"י חיוג שבידינו (תרגום ראב"ע) לא נזכר בשרש כרה הכתוב להכרותו, אך אין ספק בדבר כי בגוף הספר בערבי׳ היה כתוב כך, ואעפ"י שגם ריב"ג וגם רד"ק לא מצאו נוסחה זו בשום ספר מדויק, מ"מ עדותם של חכמי התלמוד נאמנה עלינו כי היה כתיב זה בספריהם, וכן נמצא גם בקצת כ"י של די רוסו וקניקוט, וכן בקצת כ"י שהזכיר גנז"ב במהד׳ החדשה של התנ"ך, ובארבעה כ"י להכרות כתיב וקרי. וכדיים הכתיב ומנחם ור"י חיוג להחליט הפעי׳ זה להפעל כרה.

[1]) בערב׳ כרי a). — [2]) לא נתברר טעם הדגש בכף. ואמר רד"ק: וכן דרכם לחזק האותיות בדגש לתפארת הקריאה גם בלא הפסק והוא שתהיה האות שוואית כמו מקדש ואכרה לי ובעצבות לב (מכלול, בדה"פ).

[3]) לא נתברר מקור שם זה. בעלי התלמוד אמרו: מאי כרוב א"ר אבהו כרביא שכן בבבל קורין לינוקא רביא (חגי׳ יג:). לפיכך נקראו כרובים שהם רבים (תנחומא בראש׳ כה). והחדשים אמרו שנגזר מלשון אשור׳, שהפעל כרב משמש בה במשמ׳ ברכה. ואין טעם לזה. ואולי נסתעף השם ממשמ׳ יגון ופנים זעפים שיש לשרש כרב b) בערב׳. כך תארו קצת הקדמונים את הכרובים: הכרובים הם מלאכים בדמות שדים וקראן כרובים מלשון כרוב ותגי זרעי והדר כרבי (פענח רזא, בראש׳). הכרובים צורות מפחידות את רואיהן ובידם להט החרב המתהפכת שיש לה להט משני צדדיה (חזקוני, בראש׳ ג כג).

a) كرى b) كرب

הכרבים (שמות כה יח-כ). ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן עשר אמות קומתו וחמש אמות כנף הכרוב האחת וחמש אמות כנף הכרוב השנית עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו וכו׳ ויתן את הכרובים בתוך הבית הפנימי ויפרשו את כנפי הכרבים ותגע כנף האחד בקיר וכנף הכרוב השני נגעת בקיר השני וכנפיהם אל תוך הבית נגעת כנף אל כנף ויצף את הכרובים זהב (מ״א ו כג-כח). — ועל המכונות במקדש דמות כרובים: ועל המסגרות אשר בין השלבים אריות בקר וכרובים (שם ז כט).—וצורת כרובים באריגה בתוך היריעות: ואת המשכן תעשה עשר יריעת שש משזר ותכלת וארגמן ותלעת שני כרבים מעשה חשב תעשה אתם (שמות כו א). ויעש את הפרכת תכלת וכו׳ מעשה חשב עשה אתה כרבים (שם לו לה).—ובין הכרובים, מקום התגלות האלהות במקדש: ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרבים אשר על ארון העדת (שמות כה כב). ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארן העדת מבין שני הכרבים (במד׳ ז פט). — ישב הכרובים, תאר מליצי להאלהות: וישאו משם את ארון ברית יי׳ צבאות ישב הכרבים (ש״א ד ד). ארון האלהים אשר נקרא שם שם יי׳ צבאות ישב הכרבים עליו (ש״ב ו ב). יי׳ צבאות אלהי ישראל ישב הכרבים אתה הוא האלהים לבדך (ישע׳ לז יו). ישב הכרבים הופיעה (תהל׳ פ ב). יי׳ מלך ירגזו עמים ישב כרובים תנוט הארץ (שם צט א).— ופתוחים בעץ או אבן בדמות כרובים: ושתי דלתות עצי שמן וקלע עליהם מקלעות כרובים ותמרת ופטורי צצים וצפה זהב וירד על הכרובים ועל התמרות את הזהב (מ״א ו לב). ועשוי (מעל להפתח) כרובים ותמרים ותמרה בין כרוב לכרוב ושנים פנים לכרוב (יחזק׳ מא יח). — וכנוי של גדולה למלך וכדומה: את כרוב ממשח הסוכך ונתתיך בהר קדש (יחזק׳ כח יד). — ובתו״מ: אלו חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני ואלו הן ארון וכפורת וכרובים אש ושכינה ורוח הקודש ואורים ותומים (יומ׳ כא:). בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגלגלין להם את הפרוכת ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה ואומרים להם ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר ונקבה (שם נד.). בשעה שנכנסו עכו״ם להיכל ראו כרובים המעורין זה בזה הוציאון לשוק ואמרו ישראל הללו שברכתן ברכה וקללתן קללה יעסקו בדברים הללו (שם:). —וכנוי למלאכים: רקיע ששם כסא הכבוד וכו׳ וחיילים של זעף שנאנים של אש וכרובים של לפיד (היכלות, ביה״מ ילינק ה).— ואמר הפיטן: המולת מעופף ואופן מטפף באונך, וכרוב ינופף כנף לעופף בגאונך (ילחק אבן גיאת, קינך). דהרות כרובו, בקצות נשמעו, עקבות רכובו, אולם לא נודעו (ר״י הלוי, אופן, יה כפי קדושים).—והמשורר אמר: ידידי אם אני נושה ידידים אהי נושה עשרה הכתובים, ואם אלמד עשה עון לחבר עוני ילמדו עלי כרובים (ר״ש הנגיד, אבה חסאן). —ובמליצה, לבו ישוטט בין כרובים, עסוק בדברים עליונים, רוחניים: ולו לבב ישוטט בין כרובים, ורעיוניו יעופפון בין שרפים (רמב״ע, גדודי ליל, כ״י בודל׳). —וברכה למת, הכרובים יסוככו עליו בכנפיהם: ירגע (המת) ועליו הכרובים סוככים יהיו באברת חן ובכנפים (הוא, עיגות תהום). — וכנוי של חבה לידיד ואהוב: יהמה לבבי על נדוד כרובי וגואלי (גאולה לפסח, כ״י בריט״מ). הידעתם ידידי הצבי ברח ממלוני, מתי ישוב מעוני, יגיד לכם כרובי, אחרי נשא לבבי, איך אשא מעצבי (שם).

ב.*כְּרוּב[1], ש״ז, — ירק מאכל, בצורת ראש מעלים רחבים כרוכים זה על זה, Kohl; chou; cabbage: הלפת והנפוץ וה כרוב והתרובתור התרדים והלעונין (כלא׳ א ג). חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהן בירקות שדה (שבי׳ ט א). כרוב של שקיא עם כרוב של בעל (תרומ׳ י יא). וקולסי כרוב ודלעת יונית (ערל׳ ג ז). זבל והול הדק כדי לזבל קלח של כרוב (שבת ח ה). הנודר מן הכרוב אסור באיספרגוס מן האיספרגוס מותר בכרוב (נדר׳ ו י). שרשי קולסי הכרוב וחלפות תרדין והלפת (עוקצ׳ א ד). עלי ירקות וכו׳ הלבנים מצטרפין בכרוב מפני שהן אוכל (שם ב ו). היה מביא מינין הרבה בקופה כרוב מלמעלה וכרוב מלמטה ומין אחר באמצע (תוספתא תרומ׳ ג ח). לא היו נותנין (פאה) אלא ללפת וכו׳ ר״י אומר אף לכרוב (שם פסח׳ ב כ). ירקות שיבשו באביהן כגון כרוב ודלעת (שם עוקצ׳ ב יא). כרוב למזון ותרדין לרפואה (ברכ׳ מד:). אמר ר״ש בן תחליפא קלה של כרוב הניח לנו אבא והיינו עולים ויורדים בו בסולם (כתוב׳ קיא:). ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתן רפואה ואלו הן כרוב ותרדין וכו׳ (ע״ז כט.). בתוב בספרי רפואות כי יש בכרוב כח שמונע מן השכרות (תבו׳ הגא׳, הרכבי בעט).

---

[1]) מיונית κράμβη. בארמ׳ כרובא, בסור׳ כרבא.

∴כְּרוּבִיאֵל, — שֵׁם המלאך הממונה על הכרובים: עשר כתות מלאכים כפי מעלותיהן ואלו הן שרפים שמועיאל ממונה עליהם וכו׳ אופנים רפאל ואיכפניאל ממונה עליהם כרובים כ ר ו ב י א ל ממונה עליהם וכו׳ (מסכ׳ אצילות ה).

∞כְּרוּבִית, ש״נ, — שֵׁם למין כרוב שראשו מלא דבר לבן כהה דומה קצת לגרעינים לבנים, Blumenkohl chou-fleur; cauliflower, נהוג בדבור העברי בא״י.

***כָּרוֹז**[1]), ש״ז, מ״ר כָּרוֹזִים, — אדם שמכריז דברים להודיע בקהל, Ausrufer, Herold; crieur (public); public crier: נחונייא הופר שיחין גביני כ ר ו ז[2]) בן גבור על נעילת שערים (שקל׳ ה א). מצאו לו (להנדון בבי״ד) זכות פטרוהו ואם לאו יוצא ליסקל וכ ר ו ז יוצא לפניו איש פלוני בן פלוני יוצא ליסקל על שעבר עבירה פלונית ופלוני ופלוני עדיו כל מי שיודע לו זכות יבא וילמד עליו (סנה׳ ו א). אמר רבי אבא בר כהנא כ ר ו ז אחד עמד לי בדור המבול זה נח (מד״ר בראש׳ ל). מעשה בשלטון אחד שהיה הורג את הקבלנין ומתיר את הגנבים והיו הכל מליזין עליו שאינו עושה כראוי מה עשה הוציא כ ר ו ז במדינה ואמר כל עמה לקומפון מה עשה הביא הולדות ונתן לפניהם מנות והיו החולדות נוטלות את המנות ומוליכין אותן להורים למחר הוציא כ ר ו ז ואמר כל עמה לקומפון וכו׳ וסתם את ההורים וכו׳ לומר שאין הכל אלא מן הקבלנין (מד״ר ויקר׳ ו). כל ערב תשעה באב היה משה מוציא כ ר ו ז בכל המחנה ואומר צאו לחפור והיו יוצאין וחופרין קברות וישנין בהן (שם איכ׳, פתיח׳). לעתיד לבא הקב״ה מוציא כ ר ו ז ומכריז ואומר כל מי שלא אכל בשר חזיר מימיו יבא ויטול שכרו (שם קהל׳, מה שה״ה). למלך שאמר לבני המדינה שיבנו פלטין ובנו אותו והיו בני המדינה על פתח פלטין ומצעקין ואומרים יכנס המלך בפלטין מה עשה המלך נכנס בפישפש ושילח את ה כ ר ו ז ואמר להם אל תצעקו שכבר באתי לפלטין (פסיק׳ רבתי ה). מטרונת שאלה את ר׳ יוסי

[1]) בארמ׳ כרוזא (דני׳ ג 7), וגם בערב׳ בפרט ההמונית משמש השם בארז a) במשמ׳ דרשן, ודעת רוב החכמים היא שזו מלה שאולה מיונית. אך יש מפקפקים וסוברים כי השרש הוא שמי. — [2]) פרש גאון: גביני כרוז איש שהיה ממונה במקדש להכריז לכהנים בתחלת היום בהשכמה (תשו׳ הגא׳, גנז״ב 345).

a) كارز

אמרת לו מה ראת למד להיות גבוה מכל האותיות אמר לה מפני שהוא כ ר ו ז ודרכו של כ ר ו ז להיות עומד במקום גבוה ומכריז (שם שם). וכיצד מכריזין הכרוז יוצא בבקר פעם אחת בשעת הכנסת פועלין ופעם אחת בערב בשעת הוצאת פועלין שדה פלונית שסימניה כך וכך ומיצריה כך וכך עומדת ליסכר (טוח״מ קט א). — ומ״ר: אמר ריב״ל אוקוניא מהלכת לפני האדם והכ ר ו ז ו ת כורזין לפניו ומה הן אומרים תנו מקום לאיקונין של הקב״ה (מד״ר דבר׳ ד).

***כְּרוּז**, ש״ז, — הדבר שהכָּרוֹז מכריז, דבר שמודיעים בקהל על ידי כרוז וכדומה, Ausruf; proclamation: שמא יהא ולד בן קיימא ונמצא אתה מצריכה כ ר ו ז לכהונה (יבמ׳ לו.). יצא חרב בן המרד לעולם והוציא כ ר ו ז בכל מלכותו כי מי שלא יבוא לדתו ימות בחרב וממונו לאוצרות המלך (שבט יהודה ד).

∴כְּרוּזִיאֵל, — שֵׁם מלאך הממונה על התשובה: ומיד יצא כרוז מאת שר התשובה שהיא בינה של עולם התהו הנקרא כ ר ו ז י א ל כי הכרוז יוצא מאבא ואמא ליסר הבנים או לגזור גזירה (עמה״מ, קרית ארבע יא).

כְּרוּם[1]), ש״ז, — א) שֵׁם עוף רב הצבעים שמשתנים ומתחלפים לאור השמש: כיון שנצטרך אדם לבריות פניו משתנות כ כ ר ו ם וכו׳ עוף אחד יש בכרכי הים וכ ר ו ם שמו וכיון שהחמה זורחת (עליו) מתהפך לכמה גוונין (ברכ׳ ו:). — ואמר המליץ: בכרכי הים עוף דעהו, כ ר ו ם שמו ובשחמה תנהר עליו יאור ויזהיר מראהו (מ׳ ריאטי, מקדש מעט ז). מבוביך פניך יתחלף ככרום, ובתוך הקבר תולעים תרום (עזר׳ הבבלי, תוכח׳ מוסר יה). — ב) *כְּרוּם הַפָּנִים, התחלפות גוני הפנים מפני בושת וכדומה: זה אבינו יעקב שנכנס ב כ ר ו ם פניו מתפחד בהכלמו אצל אביו (מד״ר בה״ב, אבנת הספר). — ג) ∴עוף דמיוני, שבכל מקום שיעוף ירדו גשמים מרבים כמו מבול: וראיתי (בחזיון) היה אחת גדולה דמות לה כעוף נשף יעופף על הארץ מגוונים הרבה והיא עולת מים המלח ותחן על המבצר אשר מצד הנהר ואומר לזקן מה זאת אדוני ויאמר אלי היא אם התנינים הגדולים היושבת בכרכי הים וכ ר ו ם שמה הגורמת זלות לבני אדם והיה מקבל כח מקין כל בשר ובנסוע העוף הזת נפתחו ארובות השמים ובאים גשמים על כל המקומות שהוא מעופף עליהם לולי הברית אשר נתן אלהים בינו

[1]) לא נתברר מקור מלה זו. יש אומרים שהיא המלה היונית χρῶμα, במשמ׳ צבע, אך זה דחוק.

ובין כל בשר בהיותם חטאים בארץ יחזור העולם לתוהו (חית קנה, מראות שלמה מולכו).

***כְּרוּעַ**, ב"ז, — כמו *אברוע: ואחר זה ישתו שני זוזים משמן כ ר ו ע הוא קיקיון (קלמון ג יג ד ב).

כְּרוּתָה, — עי' כְּרֻתָה.

***כרז**, מזמנו *כָּרוֹז, *כְּרוּז, *כָּרַז, *הַכְרָזָה.

***כָּרַז**, — קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— הפע', *הִכְרִיז, — הודיע דבר לקהל בקריאה בקול, בתקיעת שופר וכדומה, ausrufen; crier, proclamer annonce: והמוצא שוה פרוטה חייב להכריז (ב"מ ד ז). הלוקח פירות מחבירו או ששלח לו חבירו פירות ומצא בהן מעות הרי אלו שלו אם היו צרורין נוטל ומכריז (שם ב ד). כל דבר שיש בו סימנים ויש לו תובעים חייב להכריז ועד מתי חייב להכריז עד כדי שידעו בו שכיניו (שם ה-ו). שום היתומים שלשים יום ושום ההקדש ששים יום ומכריזין בבקר ובערב (ערכ' ו א). מצא בה מציאה אם רוב ע"א אינו צריך להכריז ואם רוב ישראל צריך להכריז מחצה למחצה צריך להכריז (מכשיר' ב ח). גבאי קופה ביו"ט לא היו גובין ומכריזין ביו"ט כדרך שגובין ומכריזין בחול (תוספתא דמאי ג יז). בראשונה היו מכריזין עליה (על המציאה) שלשה רגלים ואחר רגל האחרון שבעת ימים ומשחרב ביהמ"ק התקינו שיהו מכריזין עליה שלשים יום (שם ב"מ ב יז). מצא באשפה חייב להכריז שדרך האשפה להיטלטל (ירוש' שם ב ח ג). כאן בדברים שמכריזין עליהן כאן בדברים שאין מכריזין עליהן ואלו הן דברים שאין מכריזין עליהן העבדים והמטלטלים והשטרות (כתוב' ק:). משחרב בית המקדש שיבנה במהרה בימינו התקינו שיהו מכריזין (על המציאה) בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (ב"מ כח:). לאדם שהיה מוכר ארגמן והיה מכריז הרי ארגמן (מד"ר דבר' א). מעשה ברוכל אחד שהיה מסבב בעיירות והיה מכריז ואומר מי יבקש סם חיים (תנחומא מצורע ה). הכריז ר' אלעזר בן עזריה בארבע מאות שופרות כל המקבל כוס מהבלה אין לו מחילה לעולם (כלה רבתי א). שמע פרעה ועמד מכסאו וקרע את בגדיו וילבש שק ואפר והכריז בכל עמו שיצומו כל עמו שלשת ימים (פדר"א מג). — ובמשמ' אמר בדברים מפרשים, בקול גדול: הכריז עליהם אנשים הללו של שוא הם של תהו הם (ברכ' סג.). — ובמליצה: אמר ריב"ל בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה (אבות ו ב). א"ר יוחנן שלשה דברים מכריז עליהם הקב"ה בעצמו ואלו הן רעב ושובע ופרנס טוב (ברכ' נה.). שלשה מכריז עליהן הקב"ה בכל יום על רווק הדר בכרך ואינו חוטא ועל עני המחזיר אבידה לבעליה ועל עשיר המעשר פירותיו בצינעה (פסח' קיג.). אדם עובר עבירה בסתר והקב"ה מכריז עליו בגלוי (סוט' ג.). מה עשה הקב"ה באותה שעה הכריז בכל שער ושער של רקיע ורקיע בכל ב"ד וב"ד שלא יקבלו תפלתו של משה ולא יעלו אותה לפניו מפני שנחתם עליו גזר דין (מד"ר דבר' יא). ולא עוד אלא כשמכריזין בשמים הקול קול יעקב השמים רועשים (פדר"א לג).

— קל, *כָּרַז, כּ'רוֹז, כורז, — כמו הכריז: שש מעלות היו לכסא של שלמה וכו' והיה הכרוז עומד לפני כסאו של שלמה כיון שהיה עולה מעלה הראשונה היה כורז לא תטה משפט מעלה השנייה היה כורז לא תכיר פנים שלישית היה כורז לא תקח שחד וכו' (מד"ר דבר' ה). אוקוניא מהלכת לפני האדם והכרוזות כורזין לפניו (שם ד). שיש מקומות שנוהגין שלא לכרוז לעולם מפני שיש בני אדם שלא ירצו לקנות אם יכריזו (טוחו"מ קט ו). וכשהמלאך כורז האדם בשלום וכו' ומניין שהמלאך כורז לפניו שנאמר אם יש עליו מלאך מליץ (צרי הגוף לנתן פלקיירא).

***כרח**[1], מזמנו כּ'רַח, *כֹּרַח, *הִכְרִיחַ, *הֶכְרֵחַ, *הַכְרָחָה, *הֶכְרֵחִי, *הֶכְרֵחִיּוּת.

***כֹּרַח**[2], כורח, — מה שאינו נעים ולא רצוי לאדם, ומשמש בפרט עם המלה עַל, בְּעַל, עַל כָּרְחִי, עַל כָּרְחֲךָ, עַל כָּרְחוֹ, עַל כָּרְחָהּ, עַל כָּרְחֵנוּ, עַל כָּרְחֲכֶם, עַל כָּרְחָם, בְּעַל כָּרְחִי, בְּעַל כָּרְחֲךָ, בְּעַל כָּרְחוֹ וכו', במשמ' נגד רצוני, נגד רצונך וכו': ודע שהכל לפי החשבון ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך שעל כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה (אבות ד כב). נמתקה המגילה ואמרה (הסוטה) איני שותה מערערים אותה ומשקים אותה בעל כרחה (סוט' ג ג). בארבעה פרקים אלו משהיטין את הטבח בעל כרחו (חול' ה ד).

---

1) בערב' כרה a), במשמ' לא רצון, נתעב.

2) עי' הערה להשרש.

a) كره

ויסע משה את ישראל שהסיען בעל כרחן במקל שכיון שראו בפגרי האנשים שהעבידום בפרך וכו׳ אמרו כמדומה לנו שלא נשתייר אדם במצרים נתנה ראש ונשובה מצרימה (מכי׳ בשלח ד א). אנ־י סדום ועמורה היו כעורים בטובה וכשבאתה עליהם פורענות קבלו אותה בעל כרחם (שם דבר׳ לג). הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר ובאחרונה אמר לא לקחתי וכו׳ אם יש עדים שלקח ומכר מוציאין ממנו בעל כורחו (תוספתא ב״מ ד כב). שכרו לעדור וגמר את שדהו אומר לו על כורחו בוא ונכש שתי גפנים (שם ז ו). המשיכה (את הבהמה) קרא לה ובאת אחריו נתחייב בה לשלם כשואל וכו׳ על כורחה היא מהלכת (ירוש׳ כלא׳ ח נא ג). האומר אין עולה מכפרת אי אפשי שתכפר לי אינה מכפרת לו על כרחו וכו׳ אי אפשי שיכפר לי (יוה״כ) מכפר הוא לו על כורחו (שם יומ׳ ח מה:). עבודה זרה שעבדה ישראל על כורחו אינה בטילה לעולם (שם ע״ז ה מה.). א״ר אמי מלמד שהשאילום (המצריים את ישראל) בעל כרחם[1] (בבלי ברכ׳ ט:). הנאה הבאה לו לאדם בעל כרחו אביי אמר מותרת (פסח׳ כה:). מה לגירושין שכן ישנן בעל כרחה (קדוש׳ מא.). אב מקבל גט לבתו קטנה בעל כורחה (גיט׳ כא.). ויאמר אברהם על שרה אשתו אחותי היא על כורחה שלא בטובתה (מד״ר בראש׳ נב). אם קלה היא (האומנות לזוג זוגים) בעיניך קשה היא לפני הקב״ה בקריעת ים סוף הקב״ה מה עושה להם מזווגן בעל כרחן שלא בטובתן (שם סח). ויט אליה אל הדרך בעל כרחו שלא בטובתו (שם פה). לפרה שהיו מושכין אותה למקולין ולא היתה נמשכת מה עשו לה משכו את בנה לפניה והיתה מהלכת אחריו על כרחה שלא בטובתה (שם פו). ובזמן שאין (ישראל) עושין רצונו (של מקום) הוא רודה אותן כעבד מה העבד בטובתו ושלא בטובתו משמש לאדוניו בעל כרחו כך אתם תעשו רצונו של מקום בטובה ושלא בטובה על ברחכם (שם שמות כד). אין דעתי משתוית עמכם אלא בעל כרחכם תהיו עמי (שם במד׳ ב). אמר (קרח) אם אני משיבו (למשה) יודע אני בו שהוא חכם גדול ועכשיו יקפחני בדבריו ואני מתרצה לו בעל ברחי מוטב שלא אזקק לו (שם יח). והראני בני אדם שמאכילין אותן חול דק והיו מאבילים אותם בעל ברחם ושיניהם נשברות (מסכ׳ גיהנם ב). לא יחבול כלים שעושין בהם אוכל נפש כגון הרחים וכו׳ ואם חבל מחזיר בעל כרחו (רמב״ם, מלוה ולוה ג ב). — ואמר הפיטן: נעם אהלי בעל כרחי שודד, רבתי עם איכה ישבה בדד (ר״א קליר, קינ׳, אז בהלוך). וגאולים השיבו לא יצאנו ברשותם, כי אם ביד רמה בעל כרחם שלא בטובתם (יוצ׳ ז׳ פסח, חסדי יי׳). הקז יהיר וגאץ מול שלוחך, וגם מי יי׳ אשר שלהך, וזעם ועברה בו באף בשלחך, חזר בעל כרחו עשות משלחך (אחרון פסח, אימת נוראותיך).—ואמר המשורר: ואחזנו בציצת ראש וזמן רע עדי הפר בעל כרחו בריתו, וכמהו יהי תוסך באח לא תשונה לו לעולם אחותו (ר״ש הנגיד, הנרפא הזמן). בטרם יום אהי עלי למשא ויום יכבד קצתי על קצתי, ואכנע בעל כרחי ויאכל עצמי עש ונלאו משאתי (ר״י הלוי, אדני נגדך). עזבתיה בעל כרחי ולילות בחורי מבני ימים מבורות (רמב״ע, תרשיש ה). בעל כרחו אנוש יולד לעמל, וכל יצר מחשבותיו און ועמל (הוא, נפשי אויתיך). ואני מבני שם והם מבני חם, ועל כן הם עבדי כל ימי נצחם, ברצונם או על כרחם (ר״י חריזי, תחכמ׳ לט).—ובלי כנוי: שולחה פרוכה בעל כרח מסתולל ותצאנה כל הנשים אחריה בתוף לחולל (בנימין בר זרח, בכה״ג, אתי מלבנון). — ואמר המשורר: חכמים חמדו הכמת אמריו ולמדו האמת מפיו פלילים, והודו לו המון רעיו ועדיו בעל כ׳רַח[1]) וכלהם פלילים (רמב״ע, תרשיש א רפו). ושרש האנוש עפר ואותו בעל כ׳רַח[2]) יהי מושך לשרשו (הוא, הגיאני זמן, כ״י בודל׳).—על כְּרַחֲךָ אתה אומר, אתה חייב לאמר כן גם אם אינך רוצה: אמר ר׳ יוסה על כורחך את א׳ מרחיצין את הקטן (ירוש׳ שבת ח יב.). ורב ששת אמר על כרחך הקישן הכתוב (נדה לז:), אתה אנוס להודות בזה.

*כָּרַח[3]),—קל לא נמצא.

—הִפע׳, *הִכְרִיחַ,—הִכְרִיחַ את פלוני לעשות דבר, כפה אותו לעשות אעפ״י שזה היה לא לרצונו, zwingen contraindre, forcer; to force: לפי שהיו (האומות) מונין לישראל ואומרים ויעבידו מצרים את בני ישראל אם בעשותן[4]) הן מכריחין כל שכן בגופן ובנשותיהם (מד״ר בה״ב, גן נעול).—ובהשאלה, הִכְרִיחַ דבר מדבר, הוכיח בראיות ברורות מהדבר שעל כרחנו אנו צריכים להודות בזה: ואע״פ שפרשת ציצית הכריחו קריאתה

—1) ואמרו שם: איכא דאמרי בעל כרחם דמצרים וא״ד בעל כרחם דישראל.—1) כך מנקד בשני כ״י.—2) כך מנק׳ בנקוד קדוש.

3) עי׳ הערה לערך כ׳רח.— 4) לא נתברר פרוש מלה זו.

מדכתיב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך לא תחשוב שהיא מצוה בפני עצמה (מלמד התלמיד׳, ואתחנן). אלה הם דברי הרב להכריה קבלת חז״ל מפאת הכתובים (ר״י אברבנאל, כראב׳). והביא זאת ההקדמה כדי להכרית ממנה שמחלוף צדדי התנועה והמהירות והאיחור בגלגלים שהוא חלוף פעולותיהם יתבאר שהגלגלים הם מתחלפים (הנ״ל, במים חדבים א). ועוד הכריחו פירוש זה מדקדוקי הסוגיא וכתבו לענין פסק הלכה (מגיד מבנה, בחיט׳ ז ג). כי אמתת עניני העולם נודעת מפי רבוי בני אדם המעידים על אותו אמת יותר מהמכריחים דבריהם מצד שכלם והקירתם (הקד׳ ספ׳ התיגון). שהכרחנו בראיות ברורות במה שהקדמנו שיש בורא לעולם ממציא כל הנמצאות (מעבה טוביה, עולם העליון ג א). ולולא שאין לי פנאי ודעתי מטורפת עלי הייתי מכריח דברי אלה בראיות ברורות (בו״ת במב לדקה א ד).

—הִפע׳, הֻכְרַח, הוכרח, מוכרח, — שהכריחו אותו, ובהשאלה, טענה מוכרחת, שעל ברחנו אנו צריכים לקבלה, שיש לה ראיות ברורות: וחשב הרלב״ג שאין הטענה הזו מוכרחת וכו׳ (ר״י אברבנאל, נח).—ודבר מוכרח: והנה ענין הירח אשר לא יראה מפני מניעות הוא מוכרח על מה שהוא עומד עליו מחלקי כדוריותו (ג״ע לר״א הקראי, קדוב החדב יא).

כָּרִי[1], ב״ז,—גדוד הַכָּרִים, והם השלוחים המהירים שהיו למלך ישראל: ויקח את שרי המאיות לַכָּרִי [2]) ולרצים ויבא אתם אליו בית יי׳ ויכרת להם ברית (מ״ב יא ד). ויקח את שרי המאות ואת הַכָּרִי [2]) ואת הרצים ואת כל עם הארץ וירידו את המלך מבית יי׳ (בם יט).—וגם ליחיד, כמו ב.כַּר: ומחשק שלחנוהו ביד כרי לארץ נוא, ולסובא נתנוהו להתרונן באגנו (ר״ש הנגיד, במולג מת).

*__כְּרִי__[3], ב״ז, בכנ׳ כְּרְיוֹ, מ״ר כְּרָיִים, — כְּרִי של תבואה וכדומה, צבור של תבואה רחבה למטה וצרה למעלה, Getreidehaufe; tas; heap: המקבל שדה מחבירו ולא עשתה אם יש בה כדי להעמיד כרי חייב לטפל בה אמר ר׳ יהודה מה קצבה בכרי אלא אם יש בה כדי נפילה (ב״מ ט ה). וכן כרי של תבואה או גל של צרורות (אהל׳ יח ז). לא נתן מן הגדיש נותן מן הכרי עד שלא מירח (תוספתא פאה א ה). תורמין מן המוץ על הכרי אבל לא מן הכרי על העריסה (בם תרומ׳ ג יז). מצא תבואה ממורחת עשויה כרי אסורה משום גזל (בם מע״ר ב יז). הריני נזיר על מנת שיהא בכרי הזה מאה כור (בם נזיר ב ט). הפריש בכורים מכרי ממורח (ירוב׳ פאה א יו ג). העושה כרי מן הלקט ומן השכחה ומן הפיאה (בם כלא׳ ו ג:). היו לפניו שתי סאין וכרי אחד ואמר אחת מן הסאות הללו עשויה תרומה על הכרי הזה (בם תרומ׳ ג מב:). היה יושב על גבי כרי וברר צרורות כל היום (בם בבת ז י:). עשה כרי והשתחוה לו ומירחו ואח״כ אכלו (בם פסח׳ ב כט.). עד שלא נתמרח הכרי לא נתחייב כריו תרומה ביקש לעשות כל כריו תרומה אינו עושה (בם פאה א טו.). הבורר צרורות מתוך כיריו של חבירו (בם כלא׳ ב כז ג). במתכוין לפטור את כיריו (בם תרומ׳ ד מב ד). הממרח כריו של חבירו שלא מדעתו (בם מע״ב ה נב.). תרם את כירייו ואמר לא יהא תרומה אלא למחר (בב גיט׳ ז מח ג). היו לפניו שני כריים אחד הפריש ממנו מקצת תרומות ומעשרות ואחד הפריש ממנו תרומ׳ ומעשרות מהו שיתרום מזה על זה (בם תרומ׳ ב מא:). היו לפניו שני כריים וסאה אחת ואמר הרי זה תרומה על אחד מן הכריים הללו (בם ג מב:). אילו שני כריים ותרם מאחד מהן על חבירו שמא לא פטר חבירו (בם בק׳ ג מז ג). התחיל למוד (את הגרן) אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה (בבלי ב״מ מב.). לא הפריש מן העומרין יפריש מן הכרי (סנה׳ פח.). שיבולת שמרחה בכרי ושתלה (מנח׳ ע.). עכו״ם שהפריש תרומה מכריו בודקין אותו (ערכ׳ ו.). באו לגורן ויצא בעה״ב לזרותה הלך לו המוץ ברוח נטל את התבן והשליכו על הארץ ונטל את הקש ושרפו נטל את החטים ועשה אותן כרי (מד״ר בראב׳ פג). מעשה באחד ששבת ולא הכנים כרי של חטים לתוך ביתו ועלה לרגל וכשבא מצא אריות מקיפין לחטים (בם בה״ב, מה יפו). מי יכול למנות מצות שישראל עושים זורע וכו׳ העמיד הכרי נותן תרומה וכו׳ לפיכך הם מתרבים בארץ (פסיק׳ רבתי יא).—ואמר הפיטן: כרם לא בלאים פן יקד אש כריו, יעבוד עציץ נקוב והוסיף נאסר בפריו (אזהר׳ ר״א הזקן, אמת יהגה).—וכְּרִי של דינרים וכדומה: אמר להן (יעקב לבניו) כרי של דינרין נתתי לעשו (מד״ר במות לא).

---

[1]) עי׳ ב.כַּר הערה שם.—[2]) רוב הקדמונ׳ פרשוה כמו המלה שלחו כר לפי פרושם, במשמ׳ נגידי מלחמה, ואמרו כי כרי הוא במקום כרים, או שהוא שם הקבוץ. והחדשים אמרו שהוא שם אמה, ור״ל כרי בני האומה ההיא Karer, כמו השם כְּרֵתִי. אך אין דבר מכריח לקבל פרוש זה, ולכן נוכל לסמך על דעת קדמונינו, עפ״י משמעת המלה שלחו כר שנתבארה בערך ב.כַּר.

[3]) לא נתברר מקורו.

***כְּרִיבָה**, ש"נ,—שה"פ מן כָּרַב: שחורשין את השדה פעם אחרת בימות הגשמים לבד מכריבה ראשונה שכורבין בימות החמה חורשין אותה בימות הגשמים וכו' שבכריבה ראשונה יש מלאכה לפועל אחד לחרוש בימות החמה כל היום כולו וכו' בין כריבות הללו (יש) פעולה ליום (ר"ת כ"ב יב.).

***כְּרִיזָה**, ש"נ,—שה"פ מן *כָּרַז: כי בעבור הנפלאות אשר עשה הארון נתפרסם בכריזה מופלאת שם ה' צבאות בין בארץ פלשתים ובין בקרב ישראל (ר"י אברבנאל, ש"ב ו), ר"ל בפרסום.

***כְּרִיָּה**, כְּרִיָּיה, ש"נ, — שה"פ מן ב.כָּרָה: נפל לפניו מקול הכריה חייב לאחריו מקול הכריה פטור (ב"ק ה ו). שעל עסקי פתיחה ועל עסקי כריה באה לו (גמ' שם מט:). אם על פתיחה חייב על כריה לא כל שכן (שם נא.).—וכמו נקרה: נקרת הצור כריית הצור (רש"י שמות לג כב). — ובהשאלה, כְּרִיַּת האזן: כי לא תועיל פתיחת העין כאשר יהיה הלב עור ולא יעוז כריית האזן ולא יועיל גודל הגוף וארכו כאשר יהיה הלב רק משכל (רבנ"ג, מנח' הפנינ', דלק יבריה).

***כְּרִיךְ**[1], ש"ז, מ"ר כְּרִיכִים,—כעין ירוקה שעולה על פני מים עומדים וכדומה, Mooss; mousie; mass: משל לגנת ירק שהמעין לתוכה כל זמן שהמעין לתוכה היא עושה כריכין[2]) כך כל מי שהולך אצל אשתו נדה עושה בנים מצורעים (מד"ל ויקר' יה).

***כְּרִיכָה**, ש"נ, מ"ר כְּרִיכוֹת,—א) שבלים אגודות יחד בין במחבר לקרקע בין שנקצרו, klein. Getreide-bund; petite gerbe; small sheaf: אם אמרת בעומר אחד שהוא כגדיש תאמר בשני עמרים שהן כבריכות (פאה ו ו). כיצד היו עושים (בקצירת העמר) שלוחי בית דין יוצאים מערב יום טוב ועושים אותו כריכות במחובר לקרקע כדי שיהא נוח לקצור (מנח' י ג). לא יעשה אותן (את השבלים) כריכות אבל מניחים צבתים (שם ט). (מצא) כריכות ברשות היחיד (ב"מ כ ב). אגד את הכריכה בין לפנים מכשיעור בין יותר מכשיעור (תוספתא עוקצ' א ב). (מצא) כריכות ברה"ר הרי אלו שלו ברה"י נוטל ומכריז והאלומות בין ברה"ר ובין ברה"י נוטל ומכריז (ב"מ כב:). — ובכלל אגדה כרוכה היטב: מצאן (את התפלין) צבתים או כריכות[1]) מחשיך עליהן ומביאן (ערוב' י א). שהפקידו לו (ממון) בב' כריכות (ב"מ נז.).—ב) שה"פ מהפעל כָּרַךְ: מה ראו חכמים להקיש כריכת נחש למלכות (תנחומא ויחי ד).—ג) כְּרִיכָה של ספרים, מגלות אגודות יחד: וכתבי הקודש אע"פ ששניהם רוצים לא יחלוקו אמר שמואל לא שנו אלא בכרך אחד אבל בשתי כריכות חולקין (ב"ב יג:).—ונהגו לקרא כך מלאכת הבור דפי הספר יחד, Buchbinden; réliure; book binding, — וקבוץ כל הדברים שמתקינים לכריכת הספר, הלוחות והגב וכו'.

***כְּרִיעָה**, ש"נ, מ"ר כְּרִיעוֹת,—שה"פ מן כָּרַע: לא היתה (ההשתחואה במקדש) שחייה אלא כריעה ופשיטה בלבד (תוספתא ברכ' כ יז). לך כריעה לך כפיפה לך השתחויה לך בריכה (ירוש' ברכ' א ג ד). אי זו כריעה ואי זו בריכה ר"ח רבא הראה בריכה לפני רבי ונפסח ונתרפא ר' לוי בר סיסי הראה כריעה לפני רבי ונפסח ולא נתרפא (שם שם ג). קידה על אפים וכו' כריעה על ברכים וכו' השתחואה זו פשוט ידים ורגלים (בבלי שם לד:). כשהיה (ר"ע) מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני טורח הצבור וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת וכל כך למה מפני כריעות והשתחויות (שם לא.).—ואמר הפיטן: מתודה אני לפניך וכו' בקידה בבריכה בכריעה בהשתחויה (ר"נ הבבלי, וידוי ליוה"כ). גועים בתפלה ומתפרקים בכריעה, דופקים שעריך ואומרים ה' שמעה (סגית' מנח' יוה"כ, המוגים).—ומצוי בסהמ"א.

***כְּרִישׁ**[2]), ש"ז, מ"ר כְּרֵישִׁים,—מין ירק נאכל, קצת דומה לבצל, Lauch; poireau; leek (Allium Porum): עולשין ועולשי שדה כרישין וכרישי שדה (כלא' א ב). עלה הלוף השוטה ועלה הדנדנה העולשין

---

[1]) לא נתברר בודאות מקור שם זה ומשמעתו, ועי' הערה לקמן.—[2]) מהענין ומהמשל לילדים מצורעים נראה כי הכונה בשם זה מה שמתהוה על פני המים במקום שהם עומדים כעין ירוקה וחזזית, ובמשמ' זו פרשו יסטרוב. ואעפ"י שאין לו חבר בשאר הלשונות במשמ' זו, מ"מ אפשר למצא לו קצת דמיון בערב' השם כרג' a), שמשמש במשמ' הנקודים שמתהוה על הלחם, ובלשון ההמונ' גם במשמ' מים שנקוו ועומדים במקום אחד.

a) كَرَج

---

[1]) ושאלו בגמ' שם (דף לז.): מאי צבתים ומאי כריכות אמר ר"י אמר רב חן הן צבתים הן הן כריכות צבתים זווי זווי בריכות דכריכן טובא.

[2]) בערבית כֻּרָּאת' a).

a) كُرّاث

ו ה כ ר י ש י ן והרגילה ונץ החלב (שבי׳ ז א). את שדרכו לאגוד בבית אוגדין אותו בשוק כגון ה כ ר י ש י ן ונץ החלב (שם ח ג). מרחיקין את המשרה מן הירק ואת ה כ ר י ש י ן מן הבצלים ואת החרדל מן הדבורים (ב״ב כ י). ושאר כל ירקות השדה וכו׳ חוץ מ כ ר י ש י שדה והרגילה ונץ החלב (עוקצ׳ ג ב). (הנודר) מן ה כ ר י ש י ן מקום שקוראין לקפליטות כ ר י ש י ן אסור מן הקפליטות (תוספתא נדר׳ ג ו). טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים כ ר י ש י ן קשין לשינים ויפין לבני מעים (ברכ׳ מד:). שום ירק כ ר י ש י ן חצי ירק (ערוב׳ נו.).

***כְּרֵישָׁה**, ש״נ, —קלח אחד של כרישין: זבל והול הדק וכו׳ כדי לזבל כ ר י ש ה (שבת ח ה). הממחק את ה כ ר י ש ה והסוחט שערו בכסותו (מכשיר׳ א ה). הממחק את הגג ואת ה כ ר י ש ה אעפ״י שהמים יורדין מצד העליון לתחתון (תוספתא שם א ה). כמה יחרוש ויהא חייב ר׳ מתתיה אמר כדי ליטע כ ר י ש ה (ירוש׳ שבת ז ט ד).

***כְּרִית**, —פת הַכְּרִית, פרת הכרית, עי׳ פות, פרח.

***כְּרִיתָה**, ש״נ, מ״ר כְּרִיתוֹת, —א) בש״פ מן כרת: כנגד שלש כ ר י ת ו ת שכרת הקב״ה עם ישראל (מכי׳ משפט׳ כ).—ב) כמו השם כָּרֵת: כל חייבי כ ר י ת ו ת שלקו נפטרו ידי כ ר י ת ת ם (מכות ג יה). שלשים ושש כ ר י ת ו ת בתורה הבא על האם ועל אשת האב וכו׳ (כרית׳ א א). חמורות כ ר י ת ו ת ומיתות בית דין (ירוש׳ שבוע׳ א לג:). א״ר יוסי בר״ח שלש כ ר י ת ו ת בעכו״ם למה אחת לכדרכה ואחת לשלא כדרכה ואחת למולך (בבלי סנה׳ סד:).—ג) ״במלאכת הרפואה, כריתת הבורה וכדומה: ב כ ר י ת ת החבורה וזולתה אם יצטרך לגלותה וכו׳ אמנם סכיני ה כ ר י ת ה החדים משתי פיות (קאנון ד ד א ז). היה נער (אחד) ומצאו מורסא והיתה נכונה להכרת ופחד מן ה כ ר י ת ה ולקח מן הטריאק ועשה ממנו תחבושת והניח עליו (פרקי משה כד). ואם לא (יתרפא) יכ..ות אותו הרופא הבקי במלאכת רפואת העין ותהיה ה כ ר י ת ה בארך ולא ברחב (גלוי הגוף לנתן פלקיירא, כ״י בריט״מ).— ״כריתות דרכים, עי׳ ד.כרת. —כְּרִיתַת האותיות, כמו ״חִתּוּךְ האותיות, הוצאתן בכלי הדבור: כי הדבור הוא הקול הנחדש על אופן בראיה וכו׳ עם היותו אותיות כרותות ה כ ר י ת ה המוסגלה (יהושע בן יהודה הקראי, העריות).

כְּרִיתוּת, כְּרִיתֻת, כְּרִיתַת, ש״נ, מ״ר בכנ׳ כְּרִיתֻתֶיהָ, —א) ספר כריתות, כתב שהבעל נותן לאשתו כשהוא מגרשה, גט, Ehescheidung; divorce : כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כְּרִיתֻת ונתן בידה ושלחה מביתו (דבר׳ כד א). כה אמר יי׳ אי זה ספר כְּרִיתוּת אמכם אשר שלחתיה (ישע׳ נ א). וארא כי על כל אדות אשר נאפה משבה ישראל שלחתיה ואתן את ספר כְּרִיתֻתֶיהָ אליה (ירמ׳ ג ח).— ובתלמ׳: הרי שהלכה זו ונישאת לאחיו של זה שנאסרה עליו ומת בלא בנים לא נמצא זה עוקר דבר מן התורה הא למדת שאין זה כ ר י ת ו ת (גיט׳ פג.).— ובמליצה, ״נתן ספר כריתות לחכמה וכדומה, עזב אותה, ואמר המשורר: והיית בעוננות עזאזל ודמית קאת מדבר וכוסו, כתוב ספר כ ר י ת ו ת לתבונה והתיר לולאות הבין וקרסו (רשב״ג, כתר מלכ׳). ספרי כ ר י ת ו ת כתבי אל גיל לקחי כלי תנות מקום נבל (רמב״ע, דיואן כג, כ״י גולד׳). תבל כאשת פתיות הבל הדדה והודה, תמתיק אמרים ואבן תחת לשונה מצודה, סכל עצתה אחי בין תמיד בקלון כבודה, חושה ותן לצמיתות ספר כ ר י ת ו ת בידה (שם מא). מאם הנדבה ומאן לבוא בסודה, וכתב לה ספר כ ר י ת ו ת ונתן בידה (כ״י תריזי, תחכמ׳ מו). — ב) ״במלאכת הרפואה, נתוח וחתוך במקום לקוי לרפואה, Chirurgie : מלאכת ה כ ר י ת ו ת זהו צירורגיאה היא בשני ענינים בבשר ובעצם בבשר כמו חתוך ותפירה וכוייה וכו׳ כמו דבוק השבר והשבת ההקעה (בטינבנ׳, רבימ׳ כ״י המבורג). מגמתי לסדר שאר החליים הבאים מפנים או מחוץ מן החלק הראוי לעיון רופא הכריתות (ספ׳ כריתות ב, כ״י ותיקן). שאלת ממני זה ימים רבים אוהבי הנכבד אשר באומר קצר ופתות אכתוב לך ברפואת ה כ ר י ת ו ת מקובץ לכלל וכו׳ א״כ נאמר שהכריתות היא החלק האחרון מן הרפואה כי חלקי הרפואה הם שלשה שבאמצעותם יוכל הרופא מסבת החולי לעזור הראשון הנהגת השמירה הב׳ הנהגת המשקיות הג׳ ה כ ר י ת ו ת השמירה הוא הראשון המובחר וכו׳ השני הוא השקאה ומזה אמר גלינוס שאם נוכל להסיר החולי בהשקאה לא נרוץ אל ה כ ר י ת ו ת א״כ תהיה ההנהגה השלישית היא הכריתות כמדובר שמטוב פעולתה תוסר עלת החולי שלא יוכלו להסיר שנים הראשונים (ר׳ הלל, תרג׳ ספ׳ הכרית׳, תגמ׳ הנפ׳ מג).

כרך, ממנו תַּכְרִיךְ, *כְּרִיכָה, *כֶּרֶךְ, *כָּרָךְ.

***כֶּרֶךְ**[1], ש״ז, מ״ר כְּרָכִים, —א) דברים צרורים ואגודים בצרור אחד, Bündel; paquet; bundle : השוכר

[1]) רק בעברית וארמית.

את הפועל לעשות עמו חצי היום באיסור וחצי היום בהיתר ונתן כולן בכרך אחד כולן אסורות אלו בפני עצמן ואלו בפני עצמן ראשונות אסורות ושניות מותרות (תוספתא ע"ז ז י). נתנן כולן בכרך נוטל דמיהם בכרך אלו שרוצה מוכר לשום חולין ואלו שרוצה מוכר לשום מע"ש (שם מע"ש ד יא). שהפקידו לו (מעות) בכרך אחד (ב"מ לו.). לאה הפקידה כרך א' אצל ישמעאלית אחת שפחתה וכשנפטרה לאה לקח לוי הכרך מיד השפחה ונתנו לשמעון אבי שאול ולא עיין מה היה בו וכו' ושאלו לשאול היאך בא השטר לידו או מתי והשיב כי מן הכרך הנפקד שנתן לוי לשמעון לקחו (טור חו"מ רמג, בשם הרא"ש).— ב) *כֶּרֶךְ של מגלה, ספר וכדומה, דפים כתובים כרוכים יחד וע"ז, Bücherrolle; rôle (d'un livre); roll (of a book): כרך אחד של ארבע פרשיות וכו' כשם שביד כרך אחד כך בראש כרך אחד (מכי' בא יז). מצא ספרים קורא בהן אחד לשלשים יום וכו' ולא יקראו שלשה בכרך אחד ולא יפתח בספר יותר משלשה דפין (תוספתא ב"מ ב כא). וכתבי הקודש אע"פ ששניהם רוצים לא יחלוקו אמר שמואל לא שנו אלא בכרך אחד אבל בשתי כריכות חולקין (ב"ב יג:). מרדכי ואסתר כתבו אגרות ושלחו לכל בני הגולה ואמרו מקבלים אתם עליכם להיות עושים את שני הימים האלה שלחו ואמרו לא דיינו צרותיו של המן אלא שאתם מטריחין עלינו לעשות שני הימים האלה ואמרו להם אם מדבר זה אתם מתייראין והרי היא כתובה בין הכרכים (מד"ר רות, והנה כוונו).— ובכלל "ספר שלם אחד, Band; volume: והנה נראה לי שיאות לצרף עם כרך חבורי זה שחברתי עוד ג' ענינים (ר' הלל, הוספ' לתגמ' הנפ'). — וכמו"כ "כל אחד ואחד מחלקי ספר עשוי בבריכה לבדו: ספר דינו של בן ציון היה הולך ועב וכו' דף על דף נוסף ויהי לכרך גדול (יל"ג, ספור בגיסם כלתה). — ג) *עצם פעולת הכריכה: חוט של כרך (שכורך על הציצית) עולה לה מן המנין (מנח' לט.). למלך שהיה לו פרדס מסרו לאריס והיה בו שני אילנות כרוכים זה לזה בכרך אחד (מד"ר כה"ש סא). —ובסהמ"א: והאבנט שחוגר במתניו ארכו שתים ושלשים אמה ומקיפו ומחזירו על גופו כרך על כרך (החינוך, תלוה לט). כורכין הרצועות לבנות של המנעל סביב למנעל ה' כרכים סביב השוק ואויר גדול יש בין כרך לכרך ומיהו אין קפידא בכרכים אם הם זה על זה (הגה' מרדכי, יבמ', סוף פר' החולץ).—ד) *שתה כוסות בְּכֶרֶךְ אחד, שתה אותן בבת אחת, בלי הפסקה בין כוס לכוס: מהו לשתותן (את ארבע הכוסות) בכרך אחד וכו' שתיין בכרך אחד יצא (ירוש' פסח' י לז ג)

*כָּרַךְ[1], פ"י,—כָּרַךְ דבר על דבר, שם דבר ארוך על דבר הרבה פעמים זה על גב זה, wickeln, umbinden; enrouler; twine around: מזהמין את הנטיעות וכורכין אותן (שבי' ב ד). לא יקשור גמלים זה בזה וימשוך אבל מכניס חבלים לתוך ידו וימשוך ובלבד שלא יכרוך (שבת ה ג). נייר מחוק כדי לכרוך על פי צלוחית קטנה (שם ח ב). ואין עושין לה חלוק בתחילה אבל כורך עליה סמרטוט וכו' כורך על אצבעו ומביא (שם יט ב). מביאין כלונסאות של ארז ארוכין וקנים ועצי שמן ונעורת של פשתן וכורך במשיחה (ר"ה ב ב). ונותנין סודר קשה לתוך הרכה וכורך על צוארו (סנה' ז ב). כרכן (את עץ הארז והאזוב) בשירי הלשון והשליך לתוך שרפתה (פרה ג יא). עור שכורך בו את הקטיע (תוספתא כלי' ב"מ א יב). כורכין תורה במטפחות תורה וחומש במטפחות חומשין (שם מגי' ד ב). וכיון שגרמו עונות היו כורכים כל אחד ואחד בספרו ושורפין אותו (ירוש' תענ' ד סט.). וכותבין בדיו ומסרגלין בקנה וכורכין בשיער וטולין במטלית ודובקין בדבק ותופרין בגידין (שם מגי' א עא ד). היו כורכין אותו (את השמיר) מוכין של צמר ונותנין אותו לתוך טני של אבר מלא סובין (שם סוט' ט כד:). שצבען בשמן וכרכן במשיחה (בבלי שבת נ.). הרי שהיה שם כתוב על בשרו וכו' כורך עליו גמי וטובל (יומ' ח.). הביאוהו (את ר"ח בן תרדיון) וכרכוהו בס"ת והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור (ע"ז יח.). תכלת שכרך רובה כשרה ואפילו לא כרך בה אלא חוליא אחת וכו' רבי אומר כדי שיכרוך וישנה וישלש (מנח' לט.). כשעלה לביתו נתן עליה ספוג יבש וכרך עליה גמי מבחוץ (מד"ר ויקר' טו). עמד בחצי הלילה פרש טליתו ונטל את הכלים וכרכן בטליתו וביקש לירד ונפל ונשברה מפרקתו (כלה רבתי ט).—כָּרַךְ דבר, כָּרכו בזרועותיו, חבקו: כשהלך ניקנור להביא דלתות (המקדש) מאלכסנדריא של מצרים בחזירתו עמד עליו נחשול שבים לטבעו נטלו אחת מהן והטילוה לים ועדין לא נח הים מזעפו בקשו להטיל את חברתה עמד הוא וכרכה אמר להם הטילוני עמה (יומ' לח.).—וכָרַךְ דברים יחד: הלל הזקן היה כורך שלשתן (פסח מצה ומרור) באחת

---

[1]) עי' הערה להשרש.

וכו' ר"י כרך מצה ומרור (ירוש' חלה א נז:). יהא כורכן בבת אחת ואוכלן כדרך שהלל אוכלן (פסח' קיה.).—ופעו' כָּרוּךְ: אפילו המלך שואל בשלומו (בשעת התפלה) לא ישיבנו ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק (ברכ' ה א). איזה הוא תכריך של שטרות כל שחוט או משיחה או דבר אחר כרוך עליו מבחוץ (תוספתא ב"מ א יד). אם היה (ספר התורה) כרוך במפה (ירוש' ברכ' ג ו ד). הרי (התורה) כרוכה ומונחת בקרן זוית כל הרוצה ללמוד יבא וילמוד (קדוש' סו.). בפנים ברוכות אני מהלך (מד"ר בראש' עח).—שני דברים כְּרוּכִים יחד, מחברים זה בזה: רשב"י אומר ככר ומקל ירדו כרוכים מן השמים אמר להם הקב"ה לישראל אם תעשו את התורה הרי ככר לאכול ואם לאו הרי מקל ללקות בו (ספרי דבר' מ). נכנס פנחס ומצא אותם שקבעם הקב"ה זה עם זה והיו כרוכין זה בזה (מד"ר ויקר' לג). שתי אילנות כרוכים זה לזה בכרך אחד (שם בראש' כא). — ואמר החכם: התורה והבדידות בצימצום החיים יצאו כרוכין זה בזה בלי ספק (רב"ע פלקיירא, לרי היגון טו).—קרנים כְּרוּכוֹת, שיש להן כעין קלפה חיצונה וזכרות הקועה בו: אם היו קרניו כרוכות[1]) בקרני השור (רמב"ם, מאכ' אסור' א י). — *ספר כָּרוּךְ, עשוי בכריכה: והפקיד ראובן אצל שמעון ספר חומש כרוך (בו"ת הרי"ף ריז).—ובהשאלה, הוא כָּרוּךְ אחריו, דבק בו, נמשך אחריו תמיד: מי שבנו כרוך אחריו יצא זכר שאין בנו כרוך אחריו (חול' עח:). ראה חזיר שכרוך אחר רחל (בכור' כד.). כהן מיוחס שיצא הוא ואשתו שידענו שהיא כשירה למדינה אחרת ובא הוא והיא ובנים כרוכין אחריהן (רמב"ם, אסורי ביאה כ ו).—ובדברים מפשטים: אל תהיו כרוכים אחר תענוגים כאשר אתם עתה (רב"י יבע' ל כ).—ובהשאלה, *כָּרַךְ קריאת פסוק וכדומה, קראהו בלי הפסקה במקום הראוי, ohne Pause lesen; lire sans pause; read without proper pauses: ששה דברים עשו אנשי יריחו וכו' מרכיבין דקלים כל היום וכורכין[2]) את שמע וכו' (פסח' ד ח).

—[1]) בגמ' בתוך סגנון ארמי: והרי עז דיש לו קרנים וטלפים וחלבו אסור כרוכות בעינן והרי שור דכרוכות וחלבו אסור (חול' נט:).—[2]) ושאלו בגמ' (שם נו.): היכי עבדי אמר רב יהודה אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ולא היו מפסיקין רבא אמר מפסיקין היו אלא שהיו אומרים היום על לבבך דמשמע היום על לבבך ולא למחר על לבבך. ע"כ. ונחלקו המפרשים בין מה לא היו מפסיקין, עכ"פ אין ספק בעצם משמ' הפעל כרך בענין זה.

—נפע', *נִכְרַךְ, עתי' יִכָּרֵךְ,—שכרכו אותו: אמר ר' יונתן יכרך המת בסדינו (ירוש' תרומ' ח מו:). שמא תכרך נימה אחת על בשרו (בבלי יומ' סט.). ולא נתפרין (יריעות ספר תורה) בגידן ולא נכרכין בשערן (סופרים א א).—ובהשאלה, *נִכְרַךְ אחר פלוני, היה כָּרוּךְ אחריו: שמא בניו מן האחרת הם ונכרכו אחר זו המיוחסת (רמב"ם, אסורי ביאה כ ז).—*תנועות נִכְרָכוֹת, מדבקות: וזה כי לא יתכן שיהיה מהתנועות הנכרכות זמן מדובק נצחי (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א יא).

—הפע', *הִכְרִיךְ,—כמו הקל: המכריך סמרטוטין על עיניו ועל שוקיו ואומר תנו לסומא למוכה שחין זה סוף שהוא אומר לאמתו (אדר"נ ג).

*כְּרַךְ[1]), ש"ז, מ"ר כְּרַכִּים, כְּרַכֵּי[2]), כְּרָכִים, כְּרָכֵי[3]),—עיר גדולה, grosse Stadt; grande ville; great toun: כיון שהגיע לכרכין ראה בני אדם שהם מקדימין אותו מכל כרך וכרך (מגי' תעני' יא). הנכנס לכרך מתפלל שתים אחת בכניסתו ואחת ביציאתו (ברכ' ט ה). כרכין המוקפין חומה מימות יהושע בן נון (מגי' א א). בן עיר שהלך לכרך ובן כרך שהלך לעיר (שם ב ג). בחמשה עשר בו קורין את המגלה בכרכין ומתקנין את הדרכים (שקל' א א). תרם את הראשונה לשם ארץ ישראל ושניה לשום כרכים המוקפין לה והשלישית לשום בבל (שם ג ד). אין מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך אבל באותה הארץ מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך אבל לא מעיר לכרך ולא מכרך לעיר (כתוב' יג י). (אמר שהוא) בן עיר ונמצא בן כרך בן כרך ונמצא בן עיר (קדוש' ב ג). עד מתי מותר להוזיר (המטבע החסרה) בכרכים עד כדי שיראה לשולחני ובכפרים עד ערבי שבתות (ב"מ ד ו). המשכיר בית להבירו בימות הגשמים אינו יכול להוציאו מן החג ועד הפסח בימות החמה שלשים יום ובכרכים אחד ימות החמה ואחד ימות הגשמים שנים עשר חדש ובחניות אחד עיירות ואחד כרכים שנים עשר חדש (שם ח ו). ומפני מה לא נדבר עמו (אלהים עם משה) תוך הכרך מפני שהיתה מלאה שיקוצים וגילולים (מכי' בא, פתיח'). ביום שנתחתן שלמה עם בת פרעה

[1]) בארמ' וסור' כרכא. לפי דעת פלישר (הער' לגוי) מקורו ביונית χάραξ, מחנה מבוצר בקורות וכדומה. ויש סוברים שזו מלה שמית. ואולי באשור' כַּרְחֻ, מבצר, עיר בצורה.—[2]) כך קריאת האשכנזים, לפי הארמ' כְּרַכֵּי: אם בפצחין אם בכְרַכִּין (ת"א, במד' יג יט), ועוד.—[3]) קריאת הספרדים, וכן במשנ' מנקד' דפוס מנטובא וליבורנו.

יריד גבריאל נעץ קנה בים והעלה שרטון ועליו נבנה ב ר ך של רומי וביום שהעמיד ירבעם ב' עגלים עמד רמולו ורומולו ובנו שני כ ר כ י ן ברומי (ספרי דבר' נג). ערים ולא טירים ערים ולא כ ר כ י ם ערים ולא כפרים (שם קפ). חל להיות ערב שבת כ ר כ י ן המוקפין חומה מקדימין ליום הכניסה ועיירות גדולות קורין בו ביום א"ר יוסי אומר אני שלא יקדמו בני כ ר כ י ן לבני עיירות אלא קורין עמהן בארבע עשר (תוספתא מגי' א ב). יריד שבאותו ה כ ר ך אין הולכין לאותו ה כ ר ך ולא לעיירות הסמוכות לו מפני שהוא כנראה הולך ליריד (שם ע"ז א ה). הספינה יינו בספינה ונכנס ל כ ר ך אעפ"י ששהה לזמן מרובה (שם ז יג). אין בונין אותן (את ערי המקלט) לא כ ר כ י ם גדולים ולא טירים קטנים (שם מכות ג ח). בנות כ ר כ י ן (הסימן) התחתון בא תחלה מפני המרתצאות בנות כפרים העליון בא תחלה מפני שמוחנות ברחיים (שם נדה ו ט). כגון בית ירח וצינבריו שהן מגדלות כינרים וחרב ה כ ר ך ונעשה של גוים (ירוש' מגי' א ע). חולו של מועד הרי הוא אסור בעשיית מלאכה והן מספקין מזון לאחיהם ש ב כ ר כ י ם (שם:). בן עיר מהו שיוציא בן כ ר ך ידי חובתו (שם ב ענ:). הדירה שלא תרחצי במרחץ ב כ ר כ י ם שבת אחת ובכפרים שתי שבתות שלא תנעלי מנעל בכפרים ג' חדשים וב כ ר כ י ם מעת לעת (שם כתוב' ז לא:). כל הצלמים אסורין וכו' מפני שהן נעבדין ב כ ר ך גדול שברומי פעמים בשבוע (שם ע"ז ג מב:). מאימתי חמץ כותים מותר לאחר הפסח של בעלי בתים שלש שבתות של אפייה ושל נחתומין ב כ ר כ י ם אחר ג' ימים בכפרים אחר שלשה תנורים (שם ה מה.). היה מהלך חוץ ל כ ר ך וראה אור (בבלי ברכ' נג.). בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך יי' אלהי שתכניסני ל כ ר ך זה לשלום וכו' בקש לצאת אומר יה"ם יי' אלהי ואלהי אבותי שתוציאני מ כ ר ך זה לשלום (שם ס.). אכסטיאות של כ ר כ י ן מטייל בהן ואינו חושש (שבת מ.). מותר לאדם לומר לחבירו ל כ ר ך פלוני אני הולך למחר (שם קנ:). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אל תדינני כיושבי כ ר כ י ם שיש בהן גזל ועריות ושבועת שוא (עירוב' כא:). א"ר יוחנן שלשה מכריז עליהן הקב"ה בכל יום על רווק הדר ב כ ר ך ואינו חוטא ועל עני המחזיר אבידה לבעליה ועל עשיר המעשר פירותיו בצינעה (פסח' קיג). שלש מאות וששים וחמשה שווקין ב כ ר ך גדול (שם קיח:). אמר ריב"ל כ ר ך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו נדון כ כ ר ך (מגי' ג:). כ ר ך שחרב ולבסוף ישב נידון כ כ ר ך (שם). שישיבת כ ר כ י ם קשה (כתוב' קי:). הרבה גשרים גשרנו הרבה כ ר כ י ם כבשנו וכו' תיקנתם גשרים ליטול מהם מכס כ ר כ י ם לעשות בהם אנגריא (ע"ז ב:). הרבה כ ר כ י ם כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל (חול' ז.). שכל אחד ואחד מאומות העולם הלך ובנה לו כ ר ך גדול לעצמו והעלה לו על שם הרי ארץ ישראל (שם ס:). כנוהג שבעולם אדם גדל עם חבירו שתים ג' שנים ב כ ר ך והוא קושר לו אהבה (מד"ר בראש' נד). בשוקים וברחובות ב כ ר כ י ם ובמדינות (שם שה"ש, מלאוני). אלו כ ר כ י אומות העולם שכפרו בהקב"ה (שם, לכה דודי). — כַּרְכֵי הַיָּם, הערים הגדולות שבמדינות הים, ממערב לים התיכון וכדומה: שמע שיש זונה ב כ ר כ י הים והיתה נוטלת ד' מאות זהובים בשכרה (ספרי במד' קטו). והלא ב כ ר כ י הים מורישין לזלביהן לבניהן (ירוש' סוט' ג גג ג). עוף אחד יש ב כ ר כ י הים וכרום שמו וכיון שהחמה זורחת מתהפך לכמה גוונין (בבלי ברכ' ו:). עוף אחד יש ב כ ר כ י הים וקיק שמו (שבת כא.). עץ אחד יש ב כ ר כ י הים וחגנון שמו (שם נד:). אמר רבי כשהלכתי ל כ ר כ י הים היו קורין למכירה כירה (ר"ה כו.). כשהלכתי ל כ ר כ י הים מצאתי גר אחד שנשא אשת אחיו מאמו (יבמ' לח.). רבי נתן אומר פעם אחת הלכתי ל כ ר כ י הים באתה אשה אחת לפני שמלה בנה ראשון ומת וכו' (חול' מז:). שכן ב כ ר כ י הים קורין לנדה גלמודה (מד"ר בראש' לא). א"ר הונא נאמר ב כ ר כ י הים מה שלא נאמר בדור המבול (שם שה"ש, מככני). שכן קורין ב כ ר כ י הים לכלה בנאיתה (אדר"נ ד).

כַּרְכֹּב[1], ב"ז, בבלי כַּרְכֻּבּוֹ, —א) בליטה פחות או יתר רחבה עשויה בקיר של בנין, Einfassung, Gesims, moulure: ונתתה אתה (את המכבר) תחת כַּרְכֹּב[2]

---

[1] לא נתברר מקורו ומשמ' העקרית בודאות ודיוק. ועי' הערה לקמן.—[2] כבר בימי התלמוד היו מספקים בדיוק משמ' מלה זו ושאלו בגמ' (זבח' סב.) **איזהו כרכוב** רבי אומר זה כיור ר' יוסי ברבי יהודה אומר זה הסובב וכו' ת"ר איזהו כרכוב בין קרן לקרן מקום הילוך רגלי הכהנים אמה אטו הכהנים בין קרן לקרן **הוו אזלי אלא** אימא ומקום הילוך רגלי הכהנים אמה והכתיב **תחת כרכבו** מלמטה עד חציו אמר רב נחמן בר **יצחק תרי הוו** חד לנוי וחד לכהנים דלא נישתרקו. ע"כ. ונראה כי לא היתה בידם קבלה ודאית בענין זה. ת"א תרגם סובבו. ריב"ג אמר וז"ל: **כרכב המזבח תחת כרכבו שרג'ב יעני שׂחה** וד'לב אנ אלמזבח כאנ ינתאי מנה שטח משי עליה

המזבח מלמטה והיתה הרשת עד חצי המזבח (שמות כז ה). ויעש למזבח מכבר מעשה רשת נחשת תחת כרכבו מלמטה עד חציו (שם לח ד).— ואמר הפיטן: צבצם שבנו מרכבי, יום חנוך כרכובי, צפיתי פה עכובי, על משכבי (יוצ׳ א פסח, אור ישע).— ב) בהשאלה, ״אגד עב סביב אבר שבור וכדו׳: ואמנם הנהגת הקעת הפחד למטה הוא שימתח הרגל ואחר יחזירהו ויקשרהו אחרי שיניעהו ימין ושמאל עד שיתנפח בו מה שירד אליו ויוקח חגורה או חבל ויושם ברכב לרגל ויקושר על השוק (קאנון ד ה א כו).

***כִּרְכֵּב**[1], פ״י,— כִּרְכֵּב כלי, תקן צורתו במלאכת עגול, : drechseln; tourner; to turn (on a lathe etc.)
ואלו הן גולמי כלי מתכות שהן טהורין כל שהוא עתיד לשוף ולגרר ולכרכב[2]) לשבץ ולהקיש בקורנוס (תוספתא כלים ב״מ ב י).

כרכוב,— עי׳ כרכב.

***כרכום**,— עי׳ *כרכם.

***כִּרְכּוּר**, ש״ז,— שה״פ מן כִּרְכֵּר: כמה כירכורים כרכר (הקב״ה) בשביל להשיח עמה (עם שרה) ויאמר לא כי צחקת (מד״ר בראשי׳ כ, מה, מח).— ובסהמ״א: ואולם יופי הנערים שיהיו מוכנים אל חמשה דברים ר״ל מרוצה רכיבה האבקות פזוז כרכור (נופת צופים ב יח).— ובהשאלה, ״כִּרְכּוּרֵי דברים: אם יש ביניהם איזה כרכורי ועירעורי דברים (פלא יועץ, ערך חמיו).

***כְּרְכְּיָה**[3]), כרוכיה, כורכיאה, מ״ר כְּרְכִּיּוֹת, כורכיאות,— שם נרדף לעגור: דע אדוני המלך כי יש

אלכהנים ־ת׳ל אלשטח אלמשמי פי אלמשנה זיז קאל הפץ פי כתאב אלשראיע ואמא כרכב המזבח פכאלזיז אלנאתי מן אלבנא׳ ואהל אלשאם ישמונ ד׳לך שרג׳בא, ע״כ,— ובעבר׳: כרכב המזבח תחת כרכבו בערבי שרג׳ב והוא שטח המזבח והמזבח היה יוצא ממנו שטח שהיו הכהנים מהלכין עליו כמו השטח הנקרא במשנה זיז אמר חפץ בספר המצות כרכב המזבח הוא כזיז היוצא מן הבנין ואנשי מזרח קורין לו שרג׳ב.

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) כך בתוספתא כ״י ארפ׳ (הול׳ לו״מ), וכך בנוסח׳ הדפוס וכן בגמ׳ בבלי (חול׳ כה.) בנוסח׳ הדפוס׳, וכן היתה גרס׳ הספרים שהיו בידי רש״י, הואיל והוא מפרש מלשון כרכב המזבח: שחוקק בהן חקיקות גדולות וכרכוב כדרך שעושים בפיסוי תיבות וספסלים. ע״כ. והערוך גרס לכרכם, ועי׳ זה הערך.

[1]) בארמ׳ כרוכיא: וצוות ריש לקיש בי כרוכיא (קדוש׳ מד.). ובערבי׳ כ׳רכיa).

---

a) كُرْكِيّ

בקבוצינו תרנגול החזן וכו׳ והעורב הקוסם והכרוכיה השומרת (ר׳ קלוני׳, אגר׳ כע״ח ב ז). ואמנם הכרוכית השומרת היא זאת העומדת בשדה ארוך הצואר והרגלים קצר הזנב רב הכנפים (שם). כל טורף עם נטרף זאב עם טלה ונמר עם גרי פרה ודוב נשרים עם תורים כרוכיה ועזניה יונה ובת היענה אין ביניהם לא שטן ולא פגע־רע (שם א ב). ובעוד שהם כזה במקצת החבורות באה עליהם כרכיה והיא תצ־ק וכו׳ והיתה הכרכיה מבקשת דמו (מוסרי הפלסופ׳ א ג). והוא מביט ימין ושמאל מבקש עוזר ורואה ולא מצא עוזר ונשא עיניו אל השמים וראה כרכיות תעופינה באויר (שם). (מי) שעיניו מרוטות שרואה מאחד שנים אני רואה במקום פלוני שני כרוכיות (גראני״ק) והפקח ידע כי הגמל הוא שראה שרואה מאחד שנים ובחלישות ראותו נדמה לו כי הוא כורכיאה (גראני״ק) ובעבור עוות ראותו נדמה לו שהם שנים (כוזרי ד ג). הגיעו אלי כתבים מן האלוף התורני מהר״ר אפרים וכו׳ והנו צועק ככרוכיא עבור קליעת או אריגת שערותיו כמשא ככד הכבידו על ראשו (מעשה טוביה, בית הדש א ח).

***כַּרְכֹּם**, כרכום, ש״ז,— צמח טוב הריח מצבע דומה לגון תפוחי זהב, ומפרישצבע,(crocus) Safran; safran; נרד וכרכם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה (שה״ש ד יד).— ובתו״מ: הכינרים והכרכום והסיאה (תוספתא כלא׳ ג יב). ר״ש אומר משום ר״א כרכום אינו ניקח בכסף מע־ר לפי שאין בו טעם אלא מראה (שם מע״ש א יד). מור וקציעה שבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה (ירוש׳ יומ׳ ד מא ד). שההזירה (את חלקת השדה) לבעליה והיתה הביבה עליו כשדה מליאה כרכום (שם סנה׳ ב כ ג). ונפנין לאחורי הגדר ואפילו בשדה מליאה כרכום (ב״ק פא.).— ואמר המשורר: שלח יונה מבשרת ואם היא לא מספרת, באגרת קטנה אל כנפיה מחוברת, מאודרת במי כרכום ובלבונה מקוטרת (ר״ב הנגיד, בלח יונה).— ומ״ר כַּרְכֻּמִּים: ובשעה שהוא משתקע אפילו בשדה שהיא מליאה כורכמין (ירוש׳ ברכ׳ ב ה ד). עולא היה רוצה לקללן (את בני רוכל) שהן זורעין כורכמין בכרם (שם ב״ב ע יז:).— *קרן כַּרְכּוֹם: חמשה דמים טמאים באשה האדום והשחור וכקרן כרכום וכמימי אדמה וכמזוג (נדה ב ו).

***כִּרְכֵּם**, פ״י,— כִּרְכֵּם דבר, צבע אותו בכרכם: כופת שסירקו וכרכמו ועשאו פנים (כלים כב ט). סרקן (את הכלים) או ברכמן (שם יח ב). ומצא שם

אבן אחת יצא וסירקה וסתתה וכרכמה אמר הרי עלי להעלותה לירושלם (מד"ר קה"ר א). וכן בול של עץ אע"פ שסרקו וכרכמו ועשאהו פנים לשער וכיוצא בו אינו כלי (תוס', כלים כה י).

—נתפ', *נִתְכַּרְכֵּם,—נעשה כגון הכַּרְכֹּם, ובהשאלה הפנים, נעשו ירוקים, מבושה וכדומה: אמרה להן (אמו של ר"י לחכמים) געורו בישמעאל בני שאינו נוהג בי בכבוד באותה שעה נתכרכמו פניהן של רבותינו אמרו איפשר אין ר' ישמעאל נוהג בכבוד אבותיו (ירוש' פאה א טו ג). בראשונה היה כל אחד ואחד ממנה את תלמידיו כגון ריב"ז מינה את ר"א ואת ר' יהושע ור' יהושע את ר"ע ור"ע את ר' מאיר ואת ר' שמעון אמר ישב ר' מאיר תחילה נתכרכמו פני ר' שמעון אמר לו ר"ע דייך שאני ובורך מכירין כוחך (שם סנה' א יט). כיון שעלו הזקנים לרומי שאלו את רבן גמליאל א"ל לכמה הנחש מוליד ולא יכול להשיבו ונתכרכמו פניו (מד"ר בראש' כ). למטרונא שאמר המלך עברי לפני ועברה לפניו ונתכרכמו פניה וכו' (שם מו). פעם אחת ירד (אבא יודן) מנכסיו וראה רבותינו שם (שבאו לקבץ כסף) ונתכרכמו פניו (שם ויקר' ה). אמר לו משה רבש"ע אם נטמא זה במה תהא טהרתו לא השיבו באותה שעה נתכרכמו פניו של משה (שם במד' יט). ר' אלעזר (הלך למקום אחד אמרו לו פרוס את שמע אמר להם אין אני חכם לעבור לפני התיבה אמרו זהו ר"א זהו שמשבחים אותו על חנם קוראים אותו רבן) נתכרכמו פניו והלך לו אצל ר' עקיבא רבו (שם קה"ר, כיוצנה). לעתיד לבוא הקב"ה מושיב מלך המשיח לימינו ואברהם לשמאלו ופניו מתכרכמין ואומר בן בני ישב על הימין ואני על השמאל (מדר' תהל' יח לה). ולעתיד לבא החמה והלבנה בושים וכו' כך אברהם ויצחק פניהם מתכרכמות בשביל בניהם (פסיק' רבתי יא). — *ומפני ח֫ם השמש וכדומה: לבן מלכים שיצא למדברה של עיר וקפחתו החמה על ראשו ונתכרכמו פניו (מד"ר קה"ר, אל תראוני).

—פע', *כִּרְכֵּם, מְכַרְכֵּם,— שכרכמו אותו, ובהשאלה, פניו מְכֻרְכָּמוֹת, שנתכרכמו: שמעון ולוי יצאו אף הם (מלפני יעקב אביהם) פניהם מכורכמות והיה מתירא יהודה שלא יזכור לו מעשה תמר (מד"ר בראש' לט).—ובמשמ' העקרית: שיצבע הטבע צבע בינתים בינוני בין שני גוונים אדמדם ומכורכם וירוק וכו' לא מכורכם ולא מוצהב (ר"י ברצלוני, פי' יצירה 230). ירקרק שם לגון המכורכם (ספרי רד"ק, ירק).

·כַּרְכְּמוּת, ש"נ, — צבע הכַּרְכֹּם: והכרכומות והאודם יורה על השווי וכו' והכרכומות והצהיבות מורים על החם (קאנון א ב ב ג).

·כַּרְכְּמִי, כרכומי, ת"ז, מ"ר כַּרְכּוּמִיִּים, כַּרְכּוּמִיּוֹת,— מגון הכַּרְכֹּם: והמראה (של הקשת) אשר קרא אלכסנדר כרכומי קרא בן רשד אדום מוסכי נוטה אל השחרות (ר"ש א"ת, אותות השמים). ואם נמצאת (הכליה) מליאה מים שמראיהם רע אבל לא היו עבים ועכורים אלא מראיהם כרכומי כמראה הדבש (בו"ע יו"ד מד ב). וצוה (האפיפיור על היהודים) לשאת חותמות גדולות מבגד פלטרי אדום או כרכומי וכל איש שילך זולתו יומת (שבט יהודה סד, שנת קעט). ויהיו עפעפיו (של החושק) כבדות ומראהו כרכומי לתגבורת המרה השחורה (מ' אלדבי, ש"א ה ח).—ולגק': כי הם (גוני הקשת) שלש מראות העגלה העליונה אדומה והשנית ירוקה והשלישית כרכומית (שער השמים א ז). ולפעמים ראיתיה יותר רטובה ופחות אדומה והיא הנקראת ביחוד הכרכומית ולפעמים ראיתיה שנתערב בה ליחה לבנה דקה או ליחות מימיות (פרקי משה ב). ופעמים תהיה (מחלה בגיד הנשה) משפיכת לחות הדם מעורבת במרה כרכומית תצלול ותסתתר בכף הירך (מ' אלדבי, ש"א ד). והסבה השביעית (למחלת הקולנג') מחום אשי כרכומי ר"ל ממרה כרכומית שירבה על המעי הזה (שם). העין הזרקה (אזרק בערב') היא תכליתית אשר בתכליותה כרכמית כאילו היא צבועה בזעפרן (תולד' אד' ליוסף יברא' פורלין ג לג). — ומ"ר: סימני מזג הירוקה אלה הם וכו' פניהם כרכומיים או נוטה לגוון האדום (מעשה טוביה, עולם הקטן ב). מדוע באיזה מקומות האנשים הם שמחי וטובי הלב פניהם צהובים ונאים ובמקומות אחרים תמצאם זועפים ופניהם כרכומיים ומשונים וגם מרי נפש (שם, יסודי עולם ג).

·כַּרְכְּמִיּוּת, ש"נ, — כמו כַּרְכְּמוּת: שלא יקווה מן הכושי כרכומיות בשערו ולא מהאשכנזי שחרות שערו (קאנון א ב ב ג).

***כִּרְכֵּם**, פ"י, מְכַרְכֵּם,—כִּרְכֵּם פניו כנגד פלוני, כִּוֵּן אותן לעומתו בחזקה, בכעס וחרון: משה ואהרן מהלכין וכל ישראל אחריהן והיו ישראל רואין אבן והיו עומדין ומקיפין אותה ואין דור שאין בו ליצנין והיו הנוקרנין אומרין אין אתם יודעין שבן עמרם רועה של יתרו היה ורועים פקחים במים והוא מבקש למשכינו להיכן שיש בו מים ולומר לנו הרי הוצאתי לכם מים ולטעות

אותנו אילו כן יוצא לנו מן האבן הזו או מזו וזו והקב"ה כך צווהו מכל סלע שרוצים הוציא להם ומשה הפך פניו סבור שישראל אחריו והיו אותם עשויין כיתות על האבנים אמר להם בואו עמי שאוציא לכם מים אמרו לו מזה אנו מבקשין אם מן הסלע הזה אי אתה מוציא אף מן האחרת אין אנו מבקשין והוא מכרכם[1]) פניו כנגדן ונשבע שאינו מוציא להם מים אלא מאותה שהוא מבקש (ימדנו חקת, הובא בילקוט וסופו בערוך).

כִּרְכֵּר[2]), פ"ע, מְכַרְכֵּר, —א) קִפֵּץ ורקד, בפרט בסבוב, kreisen, tanzen; tourner, danser; dance, turn: ודוד מְכַרְכֵּר[3]) בכל עז לפני יי' (ש"ב ו יד). ותרא (מיכל בת שאול) את המלך דוד מפזז וּמְכַרְכֵּר לפני יי' (שם יו). —ובתו"מ: כמה כירכורים כרכר בשביל להשיח עמה (מד"ר בראב' כ). —ואמר הפיטן: צהל כסוס מיוזן וכרכר, צבאיו במשתה שמנים השכר (שבת א' חנכה, אודך כי). —ובמליצה להזמן: וכי תראה הימים נעימים והזמן מפזז ומכרכר והרגע הולך להרגיעך (בחינ' עולם ז). —ב) *כמו קרקר, דבר וצעק: למלך שהיה עומד ומכרכר על פתח פלטין שלו כיון שראוהו עסוק דוכוס אומר עמי הוא עסוק איסטרטילוס אומר עמי הוא עסוק כיון שראו אותו אוחז ביד בנו אמרו עם בנו הוא עוסק וכו' כך היה הקב"ה כשעמד ומכרכר על הר סיני (פסיק' רבתי כא).

[1]) כך בערוך גם בדפוס' קדמונ', רק בכ"י אחד ובדפוס ויניציה כרכם, במס, ובילקוט ונתכרכמו. אך ממה שערך זה הובא בערוך לא אחרי ערך כרכום אלא אחרי כרכמיש סוכת, כי רבנו נתן כתב כרכם ולא כרכם, מפני שכך מצא בילמדנו שלפניו. ובאמת, המליצה כרכם פניו כנגדו וכן נתכרכמו פניו כנגדם אינה טבעית כאן, כי אין אדם מכרכם פניו ברצונו אלא זה נעשה מעצמו, ושמוש נתכרכמו פניו נהוג בענין בושה ולא בכעס, והלשון נתכרכמו פניו כנגדם ג"כ קשה, ולכן צריך לקבל הגרסה כרכם כמו שהיא ברוב הדפוסים, ושהיא היתה בודאי הגרסה שמצא ר"נ בילמדנו וכתב אותה בהערוך שלו, ועצם פעל זה כרכש a) נמצא גם בערבי' במשמ' השיב דבר, ואפשר שהשתמשו בו בעבר' קצת במשמ' אחרת.

[2]) בערב' כרכר b) גם במשמ' סבב, למשל כרכר אלרחי, סבב את הריחים. — [3]) במדרש פרשו כרכר זה במשמ' אחרת: מהו מכרכר שהיה מקיש ידיו זו על זו ומופח (מד"ר במד' ד), וזה נהוג אמנם בשעת הרקודים בארצות המזרח, אך מהמליצה כמה כרכורים כרכר נראה בב"ז כי עקר פרוש כרכר הוא בענין רקד.

a) كَركَس b) كَركَر

כִּרְכָּרָה[1]), ש"נ, מ"ר כִּרְכָּרוֹת, — גמל מהיר המרוץ, Dromedar; dromadaire; dromedary: והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ליי' בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים וּבַכִּרְכָּרוֹת[2]) על הר קדשי ירושלם אמר יי' (ישע' סו כ).

***כַּרְכֶּשֶׁת**[3]), ש"נ, מ"ר כַּרְכְּשָׁתוֹת, כַּרְכָּשׁוֹת, כַּרְכְּשָׁאוֹת, —מְעִי: והטבחים שלוקחין הכרכשתות מן הכשרות נקרא שפיר בשכר אעפ"י שאין לוקחין כלום מן הטרפות כיון שאם לא נטרפה היה נוטל נמצא זה שכרו ועוד הכרכשתות שנותנין לו מן הכשרות הן הן שכרו גם על הטרפות (טור חו"מ שו ט). וחשוחט דמתא מכר אחד או שנים מהכרכשות וטחולים (קהלת יעקב א נז). —ובפרט מעי ממלא בבשר וכדומה, Wurst; saucisson; sausage: ויאכל אפילו תרנגולת שלימה וביצה צלויה וכו' וכן כרכשאות ממולאות (מנ' חסיד', מול"ב ו ה). והורה להם לעשות מאותו בשר כרכשות ושאר מיני ממולייתא ולמלחו ולעשנו (שו"ת שמש צדקה א נט). בשר ששהה שלשה ימים בלא מליחה אם מותר לחתכו דק דק ולערב בו שומן ותבלים ולמלאת ממנו מעי בהמה הריקנים במעשה הכרכשתות הנהוגות (שם). הגוים שמוכרים כמה מיני אסורים בחנות אחת היינו כרכשאות וקודלי דחזירי וחלב (שו"ת מים רבים, יו"ד יב). ראובן הוליך בידו סך כמה ממולאות וטבחות של בשר שחוטה וכשרה למכרן ורצה להבריחם מהמכס ותפשוהו וכו' ולקחו מידו הטבחות והכרכשות הנ"ל (שם ג). והכרכשתות היבשים אין מועיל הדחה כי איך תועיל ההדחה למולייתא שבפנים (הלבוש, או"ח תמז ה).

א. **כרם**[4]), ממנו כֶּרֶם, כֹּרֵם, כּוֹרֵם, וי"א גם כַּרְמֶל.

כֶּרֶם, ש"ז, בהפס' כָּרֶם, כַּרְמִי, כַּרְמְךָ, מ"ר כְּרָמִים, כַּרְמֵי, כְּרָמֵינוּ, כַּרְמֵיכֶם, כְּרָמֶיהָ, כַּרְמֵיהֶם, — עפי"ר אדמה נטועה גפנים, Weinstock; vigne; vineyard: ויחל נח איש האדמה ויטע כָּרֶם וישת מן היין וישכר (בראב'

[1]) רק בעבר', ועי' הערה לקמן. — [2]) כך פרשו הקדמונ' שהכונה במלה זו היא גמלים קלי המרוץ, וכן גם רוב החדשים. ויש מי שפרשו כרכרות במשמ' עגלות מרקדות.

[3]) בארמ' כרכשא: כרכשא ומעייא והדרא דכנתא (חול' קיג.), ופירש הערוך: הוא המעי הדבוק בפי הטבעת. ע"כ. ולא נתברר מקורו.

[4]) גם בארמ' וסור', ערב' ואתאפ'. ולא נתברר בודאות מה היתה משמ' העקרית של שרש זה ואיך נסתעף ממנו השם כֶּרֶם.

ט כ-כא). כי יבער איש שדה או כרם וכו׳ מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם (שמות כב ד). כן תעשה לכרמך לזיתך (שם כג יא). וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט (ויקר׳ יט י). שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך (שם כה ג). ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו ילך וישב לביתו (דבר׳ כ ו). כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך (שם כג כה). כי תבצר כרמך לא תעולל אחריך (שם כד כא). ויעמד מלאך יי׳ במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה (במד׳ כב כד). כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה ולא תאגר כי תאכלנו התלעת (דבר׳ כח לט). לכו וארבתם בכרמים וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו (שופט׳ כא כ-כא). אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו כרם היה לידידי בקרן בן שמן ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שרק ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חצב בו ויקו לעשות ענבים ויעש באשים וכו׳ שפטו נא ביני ובין כרמי מה לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי בו מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש באשים (ישע׳ ה א-ד). ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן לא ירעע (שם יו י). ארץ דגן ותירוש ארץ לחם וכרמים (שם לו יז). בני אמי נחרו בי שמני נטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי (שה״ש א ו). אשכל הכפר דודי לי בכרמי עין גדי (שם יד). אחזו לנו שעלים שעלים קטנים מחבלים כרמים וכרמינו סמדר (שם ב יה). לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן (שם ז יב-יג). כרם היה לשלמה בבעל המון נתן את הכרם לנטרים איש יבא בפריו אלף כסף (שם ח יא). עוד תטעי כרמים בהרי שמרון (ירמ׳ לא ד). הגדלתי מעשי בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים עשיתי לי גנות ופרדסים (קהל׳ ב ד-ה). כרמי חמד[1] נטעתם ולא תשתו את יינם (עמו׳ ה יא). ויצאו השדה ויבצרו את כרמיהם וידרכו ויעשו הלולים (שופט׳ ט כז). ואת שדותיכם ואת כרמיכם וזיתיכם הטובים יקח (ש״א ח יד). ונתתי לה את כרמיה משם (הוש׳ ב יז). שדתינו וכרמינו ובתינו אנחנו ערבים (נחמ׳ ה ג).—וגם כרם זית: ויבער מגדיש ועד קמה ועד כרם זית (שופט׳ יה ה).—ומצוי מאד בתו״מ ובספהמ״א: כרם שהוא נטוע ערבוביא (כלא׳ ה א). הנוטע את כרמו י״ו אמה על י״ו אמה (שם ד ט). המוכר את השדה מכר את האבנים שהם לצורכה ואת הקנים שבכרם שהם לצורכו (ב״ב ד ח). "המפקיר את כרמו ולשחר

[1]) יש מגיהים כרמי חמר.

עמד ובצרו (נדר׳ מד:). בשר ודם שראה גתו מלאה ענבים והכרם לבצור (מד״ר שמות טו). לשועל שמצא כרם והיה מסוייג מכל פנותיו והיה שם נקב אחד ובקש להכנס בו (שם קהל׳, כאשר יצא). —*כלה קוצים מן הכרם, משל להשמדת רשעים מתוך הקהל: שלח לו ר״י בן קרחה חומץ בן יין עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה שלח לו קוצים אני מכלה מן הכרם שלח לו יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו (ב״מ פג:).—*כרם רבעי, עי׳ רבעי. — *כרם דל, עי׳ ב.דל. —*כרמים העבודים: אין מביאין (יין) מן הדליות אלא מן הרגליות ומן הכרמים העבודים (מנח׳ ח ו). — *מחול הכרם, עי׳ מחול.—*קרחת הכרם, עי׳ קרחת. — ובהשאלה במליצה, "כרם אהבה, ואמר המשורר: היש לעג כתהפוכות ידידים וכרם אהבה שועל מחבל, בת קמה בלי פשע באמה ובן משכיל כבוד אביו מנבל (רמב״ע, דיואן, כ״י בודלי).—"בן כרם, בת כרם, הגפן: וכל גויה בהתגלח שעירה תהי אחר אשר היתה חלקה, ויש פרי בבן כרם ויוסף פרי אחר זמירה ועזקה (ר״ש סגיד, ידידותך). חושו תנו כל הון ואם יקר בבת כרם ועוד תהיו לסובאים מונים (קטע קובץ בודליאנה כ״י כריט״מ).—"דמעת כרמים, היין: כוסות בדולח מבלי יין צחות לבנות הן מזקקות, יתמלאון דמעת כרמים אז אראם אדמדמות ירקרקות (יעקב בן אלעזר, כוסות בדלח). — ועי׳ גפן.

כֹּרֵם, כורם, ש״ז, מ״ר כורמים, כורמים,—מי שעוסק בעבודת הכרם, Winzer; vigneron; wine-grower: ומדלות הארץ השאיר נבוזראדן רב טבחים לכורמים וליגבים (ירמ׳ נב יו). ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר (יהיו) אכריכם וכורמיכם (ישע׳ סא ה). כי מקנה רב היה לו (לעזיהו) ובשפלה ובמישור אכרים וכורמים בהרים ובכרמל כי אהב אדמה היה (דהי״ב כו י).

ב.*כרם[1]), ממנו *כרם.

***כָּרַם**, פ״י,—כרם בגדים וכדומה על כסא, צבר אותם והניחם זה ע״ג זה, anhäufen; entasser; pile up: וכסא של כובס שהוא כורם[2]) עליו את הכלים (כלים כג ד).—ובהשאלה: עין גדי שכרמתי[3]) לי (שבת פה:).

[1]) לא נתברר מקורו ומשמ׳ בדיוק.

[2]) במשנ׳ עם גוף פרוש הערבי של הרמב״ם הגרסה כורס, אך העקר כורם כנראה מהמאמר שלקמן.

[3]) ושאלו שם: מאי משמע דהאי כרמי (של הפסוק בכרמי עין גדי) לישנא דמכניש הוא? ועני: כדתנן כסא של כובס שכורמים עליו את הכלים.

כַּרְמִיל[1], ש"ז, — צבע אדֹם, כמו שָׁנִי, והארג העשוי בצבע זה, Karmesin; cramoisi; crimson : ועתה שלח לי איש חכם לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל ובארגון וכרמיל ותכלת (דהי"ב ב ו). יודע לעשות בזהב ובכסף וכו' בארגמן בתכלת ובבוץ ובכרמיל ולפתח כל פתוח (שם יג). ויעש את הפרכת תכלת וארגמן וכרמיל ובוץ (שם ג יד).

כַּרְמֶל[2], ש"ז, ככנ' כַּרְמִלּוֹ, — גרגרי החטה והשעורה כשעודם בשבלת ולא יבשו עדין, frische Körner, blé frais; fresh early grains : ואם תקריב מנחת בכורים לה' אביב קלוי באש גרש כרמל תקריב את מנחת בכוריך (ויקר' ב יד). ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם (שם כג יד). ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים לחם שעורים וכרמל בצקלנו (מ"ב ד מב). — והשתמשו בשם זה גם במשמ' התבואה קדם שנעשה שבלים : כגון כרמל שנעשו שבלים וכפניות שנעשו תמרים (רמב"ם, נחלות ג ד).

°כַּרְמְלִי, שת"ז, — של כרמל : ולא תאכל קלי, ולחם וכרמלי, בטרם תביא לי, ראשית הקצירים (הושע' רבב"ג, כלל בדי אחסה).

***כַּרְמְלִית**[3], ש"נ, — מקום שאינו לא רה"י ולא רה"ר : ארבעה רשויות לשבת רשות היחיד ורשות הרבים וכרמלית ומקום פטור (תוספתא שבת א א). הים והבקעה והכרמלית ואיסטוונית והאיכקופה אינן לא ברשות הרבים ולא ברשות היחיד (שם ד). המזיק בכרמלית משלם נזק שלם (שם ב"ק א ו). אפילו זורק בכל הים פטור שכל הים נקרא כרמלית (ירוש' שם א ב ד). כל המעכב דריסה ברה"ר נקרא כרמלית (שם יא יג.). — ומ"ר : שתי כרמליות סמוכות זו לזו מטלטלין מזו לזו (שם יג:).

[1]) מלה זרה, בפרס' כרמין a), מן כרם b), תולעת.
[2]) משק' בַּרְזֶל, ולא נתברר מקורו ומשמ' הראשון. וי"א שהוא נסתעף מן כֶּרֶם, אבל זה דחוק. בעלי התלמוד פרשו בדרך דרש בו"ת : רך ומל, או כר ומלא (מנח' סו:).
[3]) לא נתברר מקור מלה זו ומאיזה מושג נסתעפה. בגמ' ירוש' (שבת א ב ד) אמרו : תני ר' חייא כרמל רך מלא אינו לא לח ולא יבש אלא בינוני והכא אינה לא רה"ר ולא רשות היחיד אלא כרמלית, ע"כ, אך אין זה אלא דרש.

a) كرمين b) كرم

***כַּרְמֶת**[1], ש"נ, — גפן משוכה על גדר הכרם : אין מביאין (יין) לא מן הכרמת[2]) ולא מן הדלית אלא מן הרגליות המיוחדות לכן (תוספתא מנח' ט י).

***כרס**[3]), ממנו *כֶּרֶס, *כַּרְסָן, *כַּרְסְתָן, °כַּרְסִי.

***כֶּרֶס**, כֶּרֶס, ש"נ, — א) כמו כָּרֵשׂ, הבטן, והפרט הבטן הפנימי : הכרס הפנימית שניקבה או שנקרע רוב החיצונה (חול' ג א). נטל את הקרביים ונתנן למי שזכה בהם להדיחן והכרס מדיחין אותה בבית המדיחין כל צרכה (תמיד ד ב). מי שלקה ושנה בית דין מכניסין אותו לכיפה ומאבילין אותו שעורין עד שכריסו מתבקעת (סנה' ט ה). דדיו שוכבים כשל אשה כרסו צבה טבורו יוצא (בכור' ז ה). אמרו עתיד (המן) לתפח בתוך כריסינו להרגנו יש לך ילוד אשה שאין מוציא מה שאוכל (ספרי במד' פח). המסמא את עינו והמצבה את כריסו והמקפח את שוקיו אין נפטר מן העולם עד שיחלה כך (תוספתא פאה ד יד). אמר לו צא ולקט לך עשרים תאינים מתוך שלי ואני אמלא כריסי מתוך שלך (שם מע"ר ב ו). נותנין כלי מיקר וכלי מתכות על גבי כריסו של מת (ב. שבת יז:יח יח). היה משמר ארבעה וחמשה מקשאות לא יהא ממלא כריסו מאחת מהם אלא אוכל מכל אחת ואחת לפי חשבון (שם ב"מ ח י). ולא שיערו חכמים לא ביינך שהוא נאה ולא בכוסך שהוא קטן ולא בכריסי שהיא רחבה (ירוש' מעשר' ג ב ד). לאחר ג' ימים הכרס (של המת) נבקעת על פניו (שם מו"ק ג פב:). זו חמות וח' כלותיה שילדו ששה בכרס אחד (בבלי ברכ' סג:). הסופגנין וכו' אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל אבילת כזית מצה (פסח' קכ.). מביאין שוורין המצריים שכריסותיהן רחבות והתינוקות יושבין על גביהן (סוכ' כא:). שאפי' עוברים שבמעי אמן אמרו שירה וכו' כרס נעשה להן כאיספקלריא המאירה וראו (סוט' לא.). מיד הוציא יראתו מחיקו ומחבקו ומנשקו עד שנבקעה כריסו ונפלה יראתו לארץ (סנה' סד.). טפח בוושט סמוך לכרס זה כרס הפנימי (חול' מד.). אמר ר' יוחנן מקום צר יש בכרס ואיני יודע איזהו (שם נ:). האשה שישבה על המשבר ומתה בשבת מביאין סכין

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך בכ"י ארפ' הוצ' צוק"ם, ובנוסח' הדפוס' כדמת. ולא נתברר הדבר בודאות.
[3]) בארמ' כרסא, בערב' כרש a).

a) كرش

ומקרעים את כריסה ומוציאין את הוולד (ערכ׳ ז.). אמרו לו (לר׳ טרפון) ישב גו קוץ בכריסו לא י לנו אמר להם לא והלא כריסו נבקעת אמר להן מוטב תבקע כריסו ואל ירד לבאר שחת (נדה יג:). א״ר אבהו טובה גדולה עושה הקב״ה עם אשה זו בעה״ז שלא התחיל בצורת הולד בגידים ועצמות שאלו התחיל כן היה מבקיע כריסה ויוצא (מד״ר ויקר׳ יד). שאנו מתאוים למלאות כרסינו מן מים של אותה הארץ (בס במד׳ כג). הכרס הזה הלב מכאן והכרעים מכאן והוא בתוך (בס בה״ב, ידיו). — ומ״ר ״כְּרֵסִים: נמצאו שני כרסים (רמב״ם, בחיע׳ יט).—כְּרֵסָהּ בֵּין שִׁנֶּיהָ, דבור מליצי לאשה מעברת: האיך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שיניה (ר״ה כ ח). אף לזו יש עדים שהרי כריסה בין שיניה (כתוב׳ יג:). — פי הכרס: ואלו הן הוסתות מפהקת ומעטשת וחוששת בפי כריסה ובשפולי מעיה (נדה ע ח).—ומשלים: אמר ר׳ יוחנן טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים (יומ׳ ט:). אמר ר׳ חייא ציפרנן של אבות ולא כריסן של בנים (מד״ר ברא׳ מה). יקר[1]) לגבך ושוה לכרסך (ב״מ נב.), ר״ל לבגד קנה דבר יקר ולאכילה רק דבר בזול. הכרס[2]) טוענת הרגלים (מד״ר ברא׳ ע).—כְּרֵס מלאה, שאכל הרבה: שאין אומרים הלל אלא על נפש שבעה וכרס מלאה (תענ׳ כו.).—ואמר הפיטן: חמודי אוצריהם, הביאו בהיכליהם, מלאו כרסיהם (מנחם בר״י, קינ׳, מעוני שמים). ואל תבוא לתוך פרדס, עדי תאכל מלא כרס (פזמ׳ לתימנ׳, כילאתך).—ואמר המשורר: ודע כי לא אנוש יקנה תבונה כאיש יקנה מעט כסף בכיסו, ואיש מלא מעיו בין ואחר ימלא מעפר ארץ כריסו (רשב״ג, כתר מסחלי). טוב מראות נוכל ורש נפש אשר יבנה ביד ימין ובשמאל הורס, ירמה בעיניו מכסילות כי במור יסוך ופניו מח בפרש כרס (ר״י בן סהל, בכבת רמב״ע). — ואמר החכם: הממלא בכל יום כריסו, מחריב בנין גופו ומהרסו (ספ׳ בעבוע׳ לר׳ זכלה 28). ויאמר אלי הנני רואה כי שמחת על הצלי ותאכל אותו בשמחה ואל תתן לקיבתך מנוחה ואולי יקרה לך כאשר קרה למלך אשר נהפכה לו השמחה ליגון ואנחה ואומר אליו המתן מעט עד שיהיה כרסי מלא בשר ואח״כ תספר לי את אשר קרהו (בס 30).—״דעת הַכְּרֵס, דעת או סברה שיוצאה מכרסו של אדם, ר״ל שאין לה יסוד וראיה: רעיון רוח ודעת הכרס (קטע גני׳ JQRXIII,358). הלא זה דברי שאמרתי שאתה נותן טעמים בלא ראיות אלא מדעת הכרס ואין בהם ממש (בו״ת ר״ת מת ח). —ב) בהשאלה, ״חלק תפוח ובולט בכלי: כלי נחושת יש בו טבעת וכרס ואם ובנות ורשת ובריח וסוס ורוכבו וכו׳ הכרס אשר בו קבוע הטבעת והוא בליטה יוצאת מן האם (רהכ״ע, כלי נחשת א).

״כַּרְסִי, כרסיי, ת״ז,— של הכרס: מלונכוניה מראקיית כלומר הכרסיי (קאנון ג יג ב ב).

כִּרְסֵם[1]), פ״י, יְכַרְסְמֶנָּה, כִּרְסְמַתְ[2]), מְכַרְסֵם, מְכַרְסְמִים, מְכַרְסֶמֶת—כרסם הזיר את הגפן וכדו׳, התך וקטעהו בשניו, abfressen; ronger, dévorer; to gnaw, devour: למה פרצת גדריה (של הגפן) וארוה כל עברי דרך יְכַרְסְמֶנָּה חזיר מיער וזיז שדי ירענה (תהל׳ פ יג-יד).—ואמר הפיטן: וזולתך בעלוני אדני, זדים עודוני מעדני, חזיר כרסם מעדני, עורי מעם ה׳ (ר״א קליר, בכת הפסק׳ א, אחור וקדם).—יושבי נוף כגער, חית קנה יגער, יהלצני ממכרסם מיער (מבול׳ בר קלוני׳, אפיק רנן). — פע׳, ״כֻּרְסַם, — שכרסמו אותו: והפועל שלא הוזכר פועלו מהפעלים הרבעים יהיה על פועלל והעתיד שלו יפועלל תאמר כורסם יכורסם (הרקמה, בער יד).

״כַּרְסָן, ב״ז,—בעל כרס, נהוג בדבור.

***כַּרְסְפִּית**, כַּרְסֶפֶת, ב״נ,—אחד ממיני הארבה: למינהו להביא את הכרספית[3]) ואת השחלנית (חול׳ סה:).

***כַּרְסְתָן**[4]), ב״ז,— בעל כרס גדולה: שור כרסתן ופרסתן (חול׳ ס.).—״כַּרְסְתָן צָהֹב, שם זוחל: כרסתן צהוב וכו׳ בעל כרס צהוב וכו׳ כרסתן הצהוב שוגה מאד באהבת אשתו עד כי בעת דודים לא ישים לבו לכל סביבותיו (תוה״ט, הזוחלים 121).

כרע[5]), ממנו כֶּרַע, ואולי כָּרַע, *הִכְרִיעַ, *הַכְרָעָה, *כְּרִיעָה.

כֶּרַע[6]), ב״נ, מ״ז כְּרָעַיִם,—רגלים דקות בבע״ח, כמו של הצאן, thin legs; jambes minces; dünne Beine:

---

[1]) כמו קרסם, עי׳ זה הערך. בערב׳ כרשם a), נשך והחריב.—[2]) ראב״ע (צחות, בער ד) ורד״ק (מכלול, בדה״פ).

[3]) כך בב״י (ד״ס), ובנוסח׳ כרספת, ובערוך עוד כרפסת, ובב״י אחר כרגפת.

[4]) כך בסורית כרסתנא.

[5]) בארמ׳ וכמו״כ בערב׳ כרע b).

[6]) בערב׳ כֻּרָאע c), רגלי הכבשים וכדומה.

a) كرسم b) كرع c) كُرَاع

---

[1]) גוף המשל בארמ׳: עשיק לגביך ושוי לכריסך.—[2]) גוף המשל בארמ׳: הכריסא טענא רגליא.

באשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן כן ינצלו בני ישראל (עמו׳ג יב). ואת האיל נתח לנתחיו וכו׳ ואת הקרב ואת הכרעים רחץ במים (ויקר׳ ח כ-כא). צלי אש ראשו (של השה) על כרעיו ועל קרבו (שמות יב ט). ואת האיל תנתח לנתחיו ורחצת קרבו וכרעיו (שם כט יז).—ושל הארבה וכדומה, החלק האמצעי של הרגל, שבה הם מנתרים, Springbein; pied sauteur saltatorial leg: מכל שרץ העוף ההלך על ארבע אשר לא[1]) כרעים ממעל לרגליו לנתר בהן על הארץ (ויקר׳ יא כא).—ובתו״מ: אברין (כשרים שנתערבו) באברי בעלי מומין ר״א אומר אם קרב ראש אחד מהן יקרבו כל הראשין כרעו של אחד מהן יקרבו כל הכרעים (זבח׳ ח ה). כיצד צולין את הפסח מביאין שפוד של רמון תוחבו מתוך פיו עד בית נקובתו ונותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו (פסח׳ ז א). חתך את הראש ונותנו למי שזכה בו חתך את הכרעים ונתנן למי שזכה בהן (תמיד ד ב). נמצאו כלן עומדין בשורה והאברים בידם הראשון בראש וברגל וכו׳ הששי בקרבים הנתונים בבזך וכרעים על גביהם מלמעלה (שם ג). —וגם בכלים, *כרעי מטה, שלחן וכדומה: הסומך סוכתו בכרעי המטה (סוכ׳ ב ב). ניטלה קצרה (של המטה) ושתי כרעים (כלים יח ה). כרע שהיתה טמאה מדרס וחברה למטה (שם ז). וכרע של שלחן ויד של סכין (תוספתא שבת יג יח). לקח לו עז וקשרה בכרעי המיטה והיה יונק ממנו חלב רותח (שם ב״ק ח יג). מטה שגרד בה שני לשונות אלכסון או שתי כרעיים אלכסון (שם כלים ב״מ ח ה). כרע (של מטה) שפרש עם הארוכה ועם הקצרה (שם ח). ביצה שנולדה ביו״ט אין מטלטלין אותה לא לכסות בה את הכלי ולא לסמוך בה כרעי המטה (ביצ׳ ג:).

כָּרַע, פ״ע, כרעו, כרע, כרעים, כרעות, אכרע, אכרעה, יכרע, נכרע, נכרעה, יכרעו, יכרעו, יכרעון, תכרענה, כרע, מכרע,—כרע פלוני, וכרע על ברכיו, כפף את רגלו במקום הברך קצת לאחוריו והקריבה אל השוק, knien; se mettre à genou; knell,—כרע לרבץ: כרע רבץ כאריה (בראש׳ מט ט). — ומאין כח: בין רגליה כרע נפל שכב (שופט׳ ה כז). ותשמע את השמועה אל הלקח ארון האלהים ומת חמיה ואישה ותכרע ותלד כי נהפכו עליה צריה (ש״א ד יט). ויך את יהורם בין זרעיו ויצא החצי מלבו ויכרע ברכבו (מ״ב ט כד). תכרענה (האילות) ילדיהן תפלחנה (איוב לט ג). כרע

בל קרס נבו וכו׳ קרסו כרעו יחדו (ישע׳ מו א-ב). המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד (תהל׳ כ ט).—וכדי לשתות וכדומה: וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות וכו׳ וכל יתר העם כרעו על ברכיהם לשתות מים (שופט׳ ז ה-ו).—וכרע לפלוני, לפני פלוני, להראות לו כניעות ולבקש ולהתחנן לפניו: ויבא שר החמשים השלישי ויכרע על ברכיו לנגד אליהו ויתחנן אליו (מ״ב א יג). קם מלפני מזבח יי׳ מכרע על ברכיו (מ״א ח נד). כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון (ישע׳ מה כג). לפניו יכרעו כל יורדי עפר (תהל׳ כב ל). לפניו יכרעו ציים ואיביו עפר ילחכו (שם עב ט). באו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני יי׳ עשנו (שם צה ו). ובמנחת הערב קמתי מתעניתי ובקרעי בגדי ומעילי ואכרעה על ברכי ואפרשה כפי אל יי׳ אלהי (עזר׳ ט ה). וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כרעים ומשתחוים להמן וכו׳ ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה (אסת׳ ג ב). וירא המן כי אין מרדכי כרע ומשתחוה לו וימלא המן חמה (שם ה). ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו (דהי״ב ז ג). וככלות להעלות כרעו המלך וכל הנמצאים אתו וישתחוו (שם כט כט).—וכרע לטבח: ומניתי אתכם לחרב וכלכם לטבח תכרעו (ישע׳ סה יב).—והברכים כרעות: והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל (מ״א יט יח).—ומרפיון כח: כושל יקימון מליך וברכים כרעות תאמץ (איוב ד ד).—ובתו״מ: המלך משהוא כורע אינו נזקף עד שהוא משלים כל תפילתו (ירוש׳ ברכ׳ א ג ג). וכשהיה (רשב״ג) כורע היה נועץ גודלו בארץ וכורע ומיד היה נזקף (שם סוכ׳ ה נה ג). כשהוא כורע כורע בברוך כשהוא זוקף זוקף בשם (בבלי ברכ׳ יב:). הכורע בהודאה ה״ז מגונה (שם לד:). שמצוה לכל האנשים ולנשים לראות הכתב ולכרוע ולומר וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל (סופרים יד יד). — ואמר המשורר: אקוץ ברעיוני ואלהום בהמון יגון בלבי ואני כורע, ואומרה די לך הלוך על מהלכי ימים וכמה אהיה פורע (רשב״ג, לכי כאימת). הללו נשמות עשית, כרעו גויות קנית, שורה בנות שיר בנית (ר״י הלוי, הא לך). אך בערוגה סוב שתה בימי אלול, וכרע בכל רגע לענפי עץ פרי, וסגוד לציין הגן והשתחוה לבול (ר״י הריזי, תחכמ׳ ה). בן איש זכר כי יצרך אויב אך על לבבך כארי כרע (הוא, הענק ג קנט). —*כורע על ברכיו, אחת מצורות המזלות: ז׳ (הצורה השביעית) הכורע על ברכיו (ר״א בר״ח הנביא, חשבון מהלך הכוכבים).—כרע

—[1]) כך הכתיב, הקרי לו.

על אשה, לבעל אותה: תטחן לאחר אשתי ועליה יִכְרְעוּן אחרין (איוב לא י).—ב) *בהשאלה, למאזנים וכדומה, נטתה למטה: הזב בכף מאזנים ומשכב ומושב כנגדו כרע הזב טהורין כרעו הן טמאין (זבי' ד ה). שהיתה היא (עבודה זרה) בכף מאזנים ואחרים בכף מאזנים וכרעה ע"ז (ר"ח בבת פג.).—ובהשאלה: מי שאין לו מצות שתכרע לו על זכיותיו (מד"ר קהל', זכוכי מות).

—הפע', הִכְרִיעַ, הַכְרֵעַ, תַּכְרִיעַ, הִכְרַעְתַּנִי, — א) הִכְרִיעַ את פלוני תחתיו, עשה שיכרע לפניו, שיהיה נכנע לו: ותזרני חיל למלחמה תַּכְרִיעַ קמי תחתני (ש"ב כב מ). דמינו (של האויב) כאריה יכסוף לטרף וככפיר ישב במסתרים קומה יי' קדמה פניו הַכְרִיעֵהוּ פלטה נפשי מרשע (תהל' יז יב-יג). — והִכְרִיעַ את פלוני, במשמ' הביא עליו צרה גדולה: ויהי כראותו אותה (יפתח את בתו שיצאה לקראתו) ויקרע את בגדיו ויאמר אהה בתי הַכְרֵעַ הִכְרַעְתִּנִי[1]) ואת היית בעכרי ואנכי פציתי פי אל יי' (להעלות לעולה את מי שיצא לקראתי) ולא אוכל לשוב (שופט' יא לה).—ובמדר': אני מכריע את אוהבי (ילקו' כתוב' קיד).—ב) *הִכְרִיעַ את הדבר, הטהו לצד אחד, כגון כלי וכדומה, beugen; fléchir, incliner; to bend: החרש שאינו יכול לעמוד מפני אזנו או שהיה בו חדוד והחדוד מכריעו (כלים ד א).—ואת המאזנים וכדו': והייב להכריע לו (את המאזנים) טפח (ב"ב ה יא). אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ור"א בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כולם (אבות ב ח). שלא יעיין במקום שמכריעים ולא יכריע במקום שמעיינים וכו' אמר הריני מעיין במקום שמכריעין או הרי אני מכריע במקום שמעיינים לפחות מן הדמים או להוסיף על הדמים (ספרי דבר' רלד). מקום שנהגו וכו' להכריע (במשקל בעת המכירה) מכריע לו כל צורכו וכו' מקום שנהגו שלא להשפיע ושלא להכריע נותן לו גירומין (תוספתא ב"ב ה ג). היה מבקש ממנו עשר ליטרין לא יאמר לו שקול לי אחת אחת והכריעה אלא שוקל לו כולן בבת אחת ונותן הכרע אחד לכולן (גמ' שם פט.). — ובהשאלה: נושא בעול עם חבירו מכריעו לכף זכות מעמידו על האמת (אבות ו ו). עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה (תוספתא קדוש' א יג). הקב"ה חוטף שטר אחד מן העבירות והזכיות מכריעות (ירוש' פאה א טז:). אפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלאכים מלמדין עליו חובה ומלאך אחד מלמד עליו זכות הקב"ה מכריעו לכף זכות (שם קדוש' א סא ד). כף זכות וכף חובה ולשון חק מכריע בינתים (יצירה ג א). — *הִכְרִיעַ כסף על פלוני, הכריע המאזנים נגדו בכסף שנתן: שאם היה קשה עליך באוכל תשברו ואם לא הכרע עליו כסף (ירוש' בבת א ג ג). אמר לה (שכם בן חמור לדינה) אביך בשביל שדה אחת ראה כמה בזבז וכמה ממון הכריע אני שיש לי ליתן לך כמה נטעים וכמה שדות וכו' (מד"ר בראש' פ). — ג) בהשאלה, *הִכְרִיעַ בין שתי דעות, בין שני אנשים, החליט כדעת אחד מהם נגד דעת השני: אמר לו ר' אליעזר הדבר עדיין שקול מי מכריע אמר לו ר' יהושע אני אכריע (תוספתא פסח' ב ז). אמרה לו (שרה לאברהם) הואיל ואני אומרת כך ואתה אומר כך יכריע המקום בינותינו הכריע על דברי שרה (שם סוט' ה יב). ר"י אומר הרי הוא אומר ולא תזנה הארץ. מזנין הן הפירות הכריעו חכמים לסייע דברי ר"י (שם קדוש' א ד). אנדרוגינוס בריה בפני עצמה הוא ולא יכלו חכמים להכריע עליו אם הוא איש או אשה (בריית' סוף ביכור' ה). זו דברי ר"י ור"ע בא להכריע על דברי ב"ה (ירוש' בבת א ד.). כל היום היו דנין אלו כנגד אלו עד שבא אחי אבא והכרִיע ביניהן (שם ערוב' ג כא ד). נאמר כאן מכשפה לא תחיה ונאמר להלן לא תחיה כל נשמה מה לא תחיה שנאמר להלן מיתה בחרב אף לא תחיה שנאמר כאן מיתה בחרב אמר ר"ע מן הדבר הזה אני מכריעו מוטב שילמד לא תחיה מלא תחיה ואל יוכיח לא יחיה (שם סנה' ז כה ד). הביאו לפניו שמן והדס ב"ש אומרים מברך על השמן ואח"כ מברך על ההדס וב"ה אומרים מברך על ההדס ואחר כך מברך על השמן אמר ר"ג אני אכריע שמן זכינו לריחו וזכינו לסיכתו הדס לריחו זכינו לסיכתו לא זכינו א"ר יוחנן הלכה כדברי המכריע (בבלי ברכ' מג:). תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמה היה ולא הכריעו בה חכמים אם מין חיה הוא אם מין בהמה הוא (שבת כח:). כל מקום שאתה מוצא שנים חלוקין ואחד מכריע הלכה כדברי המכריע (שם נט:). חבית של יין של תרומה שנטמאת בש"א תשפך חבל ובה"א תעשה זילוף אמר ר' ישמעאל בר"י אני אכריע בשדה תשפך חבל בבית תעשה זילוף וכו' אמרו לו אין הכרעת שלישי מכרעת (פסח' כ:). המכריעים לפני חכמים אומרים נראין דברי רבי טרפון בשן ועין שהתורה

---

[1]) יש סוברים שהוא כמו העבר העברתני.

וכתה לו (קדוש' כד:). ר' יוסי אומר כוי בריה בפני עצמה היא ולא הכריעו בה חכמים אם מין חיה אם מין בהמה (חול' פ.). סדר הדין כך הוא הדיין יושב והנידונין עומדין והסרסור מכריע ביניהם התובע תובע והנתבע משיב והדיין מכריע ביניהן (מד"ר קהל', הי לך).—ובסהמ"א: הרי הכרענו לך בין בדבר משנה ובין בשיקול הדעת שדברי (מי) שמכשיר עדותו בטלין הן (תשו' הגא', הרכבי תקיא).—דעת מכרעת: הדעת מכרעת לידי מיתה שאילו יבוא הוא מכחש (ירוש' כתוב' ב כו:). הדעת מכרעת ירך התחילה בעבירה תחילה ואח"כ הבטן לפיכך תלקה הירך תחילה ואח"כ הבטן (שם סוט' א יז.). ר"י אומר (גיד הנשה) אינו נוהג אלא באחת (מן הירכות) והדעת מכרעת של ימין (בבלי פסח' פג:).—כתוב מכריע: וכן שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם (בריית' דר' ישמעאל). כתוב אחד אומר כי מן השמים וכתוב אחר וירד יי' על הר סיני כיצד יתקיימו שני מקראות הללו הכריע השלישי מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה (מכי' יתרו ט). מקרא אחד מכריע שני מקראות (ירוש' סוט' א יז.). — הכריע בדעתו, בלבבו: בזמן שאי אפשר להעלות את הדבר לבי"ד הגדול ויש שתי תשובות לשני גאונים עושה הדיין מה שהוא רואה ומה שהוא מכריע בלבבו שאין לו אלא מה שעיניו רואות (תשו' הגא', הרכבי במו).—טענות מכריעות: ואני שומע טענותם יותר מכריעות ויותר מפיקות לפשט התורה (כוזרי ג כב).

— הפע', הכרע, מוכרע, — שהכריעוהו, דבר מוכרע, שהדעת מכרעת לצדו: שעיקרי הדברים מוכרעין בדברי רבינו (רמב"ן, הקד' למלחמ'). הדבר מוכרע שאם אמרה אשה צריך (לחלל על החולה את השבת) וכל האחרים אומרים אין אנו יודעין שאף זה בכלל ספק נפשות להקל הוא (ר"נ על הרי"ף, יומ' ד:).

א. כַּרְפַּס[1], ש"ז, — מין בד יקר עשוי מצמר גפן דק, fein. baumwol. Zeug; tissu fin en coton; fine cotton cloth: חור כַּרְפַּס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן (אסת' א ו).

[1]) הסכימו האחרונ' כי זו מלה זרה שאולה מפרסי' כרפאש a), ונתקבלה גם ביונית κάρπασος, וכן ברומית carbasus, ובערב' בצורה שבאה בעבר' כרפס b), ומקורה

a) كرباس b) كرف

ב. *כַּרְפַּס[1], ש"ז, — מין ירק נאכל, כמו החס וכדומה, Selleri; céleri; celery: כוסבר שבהרים והכרפס שבנהרות (שבי' ט ה).—כַּרְפַּס החמור[2]), הוא נין החלב, Petersilie; persile; parsley, — והוא כרפס מדברי, כרפס הסוס: יוקח סמריון והוא כרפס מדברי ונודע בכרפס הסוס (קאנון ג יח ב ז). פטראסליון כלומר זרע כרפס מדברי (שם יג א כג).—ומ"ר כַּרְפַּסִּים: זרע הכרפסים הוא סלינון מבונן את הקרביים ומעביר את המצוקה וטוב לקדחת ולכל נגעי הבליות ולכל רוח שהוא מתגרה בגוף (אסף 32, כ"י מינכן).

כַּרְפַּסִי, ת"ז, — מטבעו של הכרפס, מגונו: ומראיתם (של העלוקות הרעות) שחור או כרפסי או פתוך בכחל (מפתח הרפוא', כ"י בריט"מ).

א. כרר, ממנו א. כַּר, *כָּרָר.

***כָּרָר**, ש"ז, — עושה כרים: מביאין כלים מבית האומן כגון כר מבית הכרר[3]) וכוס מבית הזגג (מו"ק יג:).

***כַּרְשִׁין**[4]), ש"ז, מ"ר כַּרְשִׁינִים, סמי' כַּרְשִׁינֵי, — שם צמח קצת דומה לעדשים והוא מאכל לבהמה, Erve; vesce noir; bitter vetch: ואין שורין את הכרשינין ולא שפין אותן אבל נותן לתוך הכברה או לתוך הכלכלה (שבת כ ג). כרשיני תרומה מאכילין אותם לבהמה ולחיה ולתרנגולים ישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה (תרומ' יא ט). מקום שהיקל בכרשינים ובתלתן (מע"ש ב ב). כרשיני מעשר שני יאכלו צמחונים (שם ד). וכן פרה לא תאכל מכרשיני הקדש (מעי' ג ו). בית ה' במורד ובמעלה נותן רובע כרשינים על בורך המחרישה עד מקום שיצמחו שלשה כרשינין זו בצד זו (אהל' יז א). לאדם שהיה לו עגל והיה מפשפשו ומגרדו ומאכילו כרשינים בשביל שיהיה חורש בו (ספרי דבר' כיח).

אולי בסנסקר' karfasa, צמר גפן.

[1]) בערב' כרפש a), וכבר אמרו שהוא שאול מארמ'.—[2]) השם בצורה ארמ': ירק עשב הנקרא בלשון ארם כרפסא דחמרי ובלשון יוון פטרוסיליון איזמרנייון ופריו שחור וכמוש (אסף 85).

[3]) כך בכ"י וכן גרס' הערוך, וכן הביאוהו ריב"ג ורד"ק בשרש כרר, ובכ"י אחר כדר וכן בנוסח' הדפוס.

[4]) כך לפי צורת הרבים כרשינים שברוב נוסח' הדפוס', והנקוד במשנ' המנק' הנדפס', ובכ"י כרשנין. בערב' אלכרשנה b).

a) كرفس b) كرسنة

מביא קופתו ותולה בצוארי בהמה ונותנין לתוכה מאותו המין ר"ש אומר נותן לתוכה כרשינין והן יפות להן מהבל (תוספתא תרומ׳ ח ג). ואיזו היא הלעטה כל שמאבילו מעומד ומשקהו מעומד ונותן מים בפני עצמן וכרשינין בפני עצמן (שם שבת יח ג). המור שאכל כרשינין פרה שאכלה שעורים (שם ב"ק א ח). לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים האבילה כרשינין והיתה מבעטת בו אמר לה מי גרם ליך שתהא מבעטת בי אלא כרשינין שהאכלתיך (ברכ׳ לב.). כרשינין לעשות מהן טחינין עדשים לעשות מהן רסיסין (חול׳ ו.).

***כַּרְשִׁינָה**, ש"נ,—שם היחיד מן כרשין, גרגר אחד מן הכרשינים: ניקבה (אזנו) מלא כרשינה (בכור׳ ו א).—וכמו ערשה לשעור מדה קטנה: עד כמה תינקב (האזן) עד כרשינה ר׳ יוסי בר"י אומר תיבש עד בעדשה (תוספתא בכור׳ ד א). ויירצע הסחום פחות מן הכרשינה שמא יבוא לידי כרשינה (ירוש׳ קדוש׳ א נט ד). כמה נקיבת האוזן מלא כרשינה ר"י בר׳ יהודה אומר בבעדשה (בכור׳ לז:).

***כַּרְשֵׁן**, ש"ז, מ"ר כַּרְשְׁנִים, כַּרְשְׁנִים [1],—כמו כרשין, עי"ש.

כְּרֵשׂ, ש"ז, בכנ׳ כְּרֵשׂוֹ, — כמו *כְּרֵס: אכלנו הממנו נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק בלענו כתנין מלא כרשו מעדני הדיחנו (ירמ׳ נא לד).

א. כרת[2], ממנו כְּרִיתוּת, א. כָּרַת, כָּרְתָה, *כְּרִיתָה, *כָּרֵת, *הַכְרָתָה.

א. כָּרַת, פ"י, כָּרַתִּי, כָּרַת, כָּרְתָה, אֶכְרֹת, אֶכְרְתָה, תִּכְרֹת, תִּכְרְתָה-, יִכְרֹת, יִכְרָת-, כְּרָתוֹ, כְּרָתָנוּ, נִכְרֹת, נִכְרְתָה, נִכְרְתָה, תִּכְרְתוּ, תִּכְרֹתוּן, יִכְרְתוּ, יִכְרֹתוּ, כְּרוּת, כְּרוּת-, כְּרֻתוֹת, כְּרֻתוֹת, כִּכְרֹת-, לִכְרֹת, לִכְרָת, כְּרֹת, כְּרָת-, כָּרְתָה, כָּרְתוּ, כֹּרֵת, כֹּרְתִים, כֹּרְתֵי, כֹּרְתַי, נִכְרְתֶנּוּ, יִכְרְתֶהוּ, —א) חָתַךְ, abschneiden; couper; cut, cut off, כָּרַת אבר מהגוף וכדומה: ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה (שמות ד כה). וירץ דוד ויעמד אל הפלשתי ויקח את חרבו וישלפה מתערה וימתתהו ויכרת בה את ראשו (ש"א יז נא). ויכרתו את ראשו ויפשטו את כליו (שם לא ט). ויכרתו את ראש שבע בן בכרי (ש"ב כ כב).—ופעו׳, כְּרוּת, שכרתו אחד מאבריו: ומעוך וכתות ונתוק וכרות[3] (ויקר׳ כב כד). — כְּרוּת שפכה, עי׳ שָׁפְכָה. — *כְּרוּת צואר, עי׳ צואר.—ועץ וכדומה, התך אותו מגזעו: כי את מזבחתם תתצון ואת מצבתם תשברון ואת אשריו תכרתון (שמות לד יג). ויבאו עד נחל אשכל ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וכו׳ על אדות האשכול אשר כרתו משם (במד׳ יג כג-כד). ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרת העץ (דבר׳ יט ה). לא תשחית את עצה (של העיר הנצורה) לנדח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת וכו׳ רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אתו תשחית וכרת (שם כ יט-כ). והרסת את מזבח הבעל אשר לאביך ואת האשרה אשר עליו תכרת ובנית מזבח וכו׳ והעלית עולה בעצי האשרה אשר תכרת (שופט׳ ו כה-כו). כי נתץ את מזבח הבעל וכי כרת האשרה אשר עליו (שם ל). ויקח אבימלך את הקרדמות בידו ויכרת שוכת עצים וישאה וישם על שכמו וכו׳ ויכרתו גם כל העם איש שוכה וילכו אחרי אבימלך (שם ט מח-מט). ועתה צוה ויכרתו לי ארזים מן הלבנון וכו׳ כי אתה ידעת כי אין בנו איש ידע לכרת עצים כצדנים (מ"א ה כ). אשר עשתה מפלצת לאשרה ויכרת אסא את מפלצתה וישרף בנחל קדרון (שם יה יג). הוא הסיר את הבמות ושבר את המצבת וכרת את האשרה וכתת נחש הנחשת (מ"ב יח ד). גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון מאז שכבת לא יעלה הכרת עלינו (ישע׳ יד ח). וכרת הזלזלים במזמרות (שם יח ה). אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון ואכרת קומת ארזיו מבחר ברושיו (שם לז כד). כי כה אמר יי׳ צבאות כרתו עצה ושפכו על ירושלם סללה (ירמ׳ ו ו). כי עץ מיער כרתו מעשה ידי חרש במעצד (שם י ג). וקדשתי עליך משחתים איש וכליו וכרתו מבחר ארזיך והפילו על האש (שם כב ז). ובקרדמות באו לה כחטבי עצים כרתו[1] יערה נאם יי׳ כי לא יחקר (שם מו כב-כג). לכרת לו ארזים ויקח תרזה ואלון (ישע׳ מד יד). ויכרתהו (את הארז) זרים עריצי גוים ויטשהו אל

---

[1]) כך בכ"י וכך מנק׳ בקטעי כ"י משנ׳ מנק׳ מכ"י של א׳ אדלר 1487.

[2]) רק עבר׳, ואולי גם מואבית.

[3]) ואמרו בתלמ׳: כולן בביצים דברי ר׳ יהודה ר"א בן יעקב אומר כולן בגיד ר׳ יוסי אומר מעוך וכתות בביצים נתוק וכרות בגיד (תוספתא יבמ׳ י ה).—[1]) כבר העיר רד"ק על המחלקת בין המדקדקים בדקדוק מלה זו ואמר: לפיכך נפלה המחלקת בקריאת כרתו יערה כי יש אומר׳ שהשוא נח וקוראים הקמץ חטף כי מפרשים המלה צווי כמו תרבו מאד ויש אומרים כי השוא נע וקוראים הקמץ רחב כי מפרשים המלה עבר כמו שמרו עדותיו והיא הקריא הנכונה (עט סופר׳, שער הניקוד). וכן במכלול שער דה"ש ובהשרשים, והעיד שם וז"ל: וכן מצאנוה בספרים מדוייקים הכף מעמדת בגעיא. ע"כ. ותמוה, כי במסורה גדולה של גנז"ב, מערכת כרת, הובאה מסורה: כרתו ב׳ וסימן

ההרים (יחזק׳ לא יב). כי אני ידעתי אשר עבדיך יודעים לכרות עצי לבנון (דה״ב ב ז). והנה לחטבים לכרתי העצים נתתי חטים (שם ט). ואנחנו נכרת עצים מן הלבנון ככל צרכך (שם יה).—ובגד וכדו׳: ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בלט ויהי אחרי כן ויך לב דוד אתו על אשר כרת את כנף (המעיל) אשר לשאול (ש״א כד ד-ה). כי בכרתי את כנף מעילך ולא הרגתיך דע וראה כי אין בידי רעה ופשע (שם יא). ויקח חנון את עבדי דוד ויגלח את חצי זקנם ויכרת את מדויהם בחצי (ש״ב י ד).—ועגל וכדומה, כרת אותו לשתים וכדו׳: העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו (ירמ׳ לד יח). — ובתו״מ: אמר ר׳ אליעזר כ ו ר ת י ן עצים לעשות פחמין (שבת יט א). נותנין לו שהות ל כ ר ו ת ארזים מן הלבנון (ירוש׳ ב״ק ה ה.). במקומו של ר״א היו כ ו ר ת י ם עצים לעשות פחמים בשבת (יבמ׳ יד.). בכדי שיודיעוהו וישכור פועלים ו י כ ר ו ת ארזים ויכסנו (ב״ק נב.). יום שפוסקין בו מ ל כ ר ו ת עצים למערכה (ב״ב קכא:). — ובמשמ׳ הפריד פרוד גמור בין שני אנשים: ספר כ ו ר ת ה (את האשה המגורשת מבעלה) ואין דבר אחר כ ו ר ת ה (קדוש׳ ה:). דבר הכורת בינו לבינה (גיט׳ כא:).—ב) בהרחבה, כרת ברית את פלוני, עם פלוני, לפלוני, עשה אתו ברית לקיים דבר וכדו׳[1]), בין אדם להברו: ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך ויכרתו שניהם ברית (בראש׳ כא כז). תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך (שם כו כח-כט). ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה והיה לעד ביני ובינך (שם לא מד). ויכרת יהונתן ודוד ברית באהבתו אתו כנפשו (ש״א יח ג). כרתה בריתך אתי והנה ידי עמך להסב אליך את כל ישראל ויאמר (דוד) טוב אני אכרת אתך ברית (ש״ב ג יב-יג).—וגם בלי המלה ברית: כי קשרתם כלכם עלי ואין גלה את אזני בכרת בני עם בן ישי (ש״א כב ח).— ובמליצה, בין הלויתן והאדם: הירבה (הלויתן) אליך תחנונים אם ידבר אליך רכות היכרת ברית עמך תקחנו לעבד עולם (איוב מ

כז-כח).—ובין אדם לאלהות: ביום ההוא כרת יי׳ את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת (בראש׳ טו יח). הנה דם הברית אשר כרת יי׳ עמכם על כל הדברים האלה (שמות כד ח). הנה אנכי כרת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאת (שם לד י). כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל (שם כז). אלה דברי הברית אשר צוה יי׳ את משה לכרת את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב (דבר׳ כח סט). לא כברית אשר כרתי את אבותם ביום החזיקי בידם וגו׳ כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל וגו׳ והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם (ירמ׳ לא לא-לב). שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם ברית עולם (ישע׳ נה ג). ונתתי פעלתם באמת וברית עולם אכרות להם (ישע׳ סא ח) ועתה נכרת ברית לאלהינו להוציא כל נשים (עזר׳ י ג). ומצאת את לבבו נאמן לפניך וכרות עמו הברית לתת (לו) את ארץ הכנעני (נחמ׳ ט ח). אספו לי חסידי כרתי בריתי עלי זבח (תהל׳ נ ה). — ובין עם ועם, בין מלך ומלך, לחיות בשלום, לא להלחם זב״ז: לא תכרת להם ולאלהיהם ברית (שמות כג לב). השמר לך פן תכרת ברית ליושב הארץ (שם לד יב). החרם תחרים אתם לא תכרת להם ברית ולא תחנם (דבר׳ ז ב). ויאמרו אליו (הגבעונים ליהושע) ואל איש ישראל מארץ רחוקה באנו ועתה כרתו לנו ברית ויאמרו איש ישראל אל החוי אולי בקרבי אתה יושב ואיך אכרות לך ברית (יהוש׳ ט ו-ז). ויעש להם יהושע שלום ויכרת להם ברית לחיותם (שם יה). ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת (שופט׳ ב ב). ויעל נחש העמוני ויחן על יביש גלעד ויאמרו כל אנשי יביש אל נחש כרת לנו ברית ונעבדך ויאמר אליהם נחש העמוני בזאת אכרות לכם בנקור לכם כל עין ימין (ש״א יא א-ב). ויכרת לו (מלך ישראל למלך ארם) ברית וישלחהו (מ״א כ לד). דברו דברים אלות שוא כרת ברית (הוש׳ י ד). וברית עם אשור יכרתו ושמן למצרים יובל (שם יב ב).—ובמליצה: כי אמרתם כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חזה (ישע׳ כח יה). וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים (הוש׳ ב כ).—ובין ראש העם והעם, בין המלך והעם, בענין משפט המלוכה והחקים: ויכרת יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם (יהוש׳ כד כה). אקומה ואלכה ואקבצה אל אדני המלך את כל ישראל ויכרתו אתך ברית ומלכת בכל אשר תאוה נפשך (ש״ב ג כא). ויבאו כל זקני ישראל אל המלך הברונה

כ ר ת ו יערה נאם יי׳ (ירמ׳ מו כג) כ ר ת ו עצה ושפכו על ירושלם סללה (ירמ׳ ו ו). ע״כ. אם כן לפי מסורה זו הכף של כרתו חרוקה והוא צווי כדין. וגם התרגומים הקדמוני׳ השבעים ות״י ראו בכרתו זה צווי.— [1]) עי׳ ברית. וסוברים כי הוא על שם המנהג הקדום שהיה נהוג ל כ ר ת עגל וכדו׳ לבתרים ולעבר בתוכם לאות קיום הברית. ודעת נלד׳ (Nö. Anm. zu I. Löw, Lex. 291), שהוא אולי ע״ש המנהג לשרוט שריטות בדבר מהדברים כדי לקיים דברי הברית.

וַיִּכְרֹת להם המלך דוד ברית בחברון לפני יי׳ (שם ה ג). ויקח (יהוידע הכהן) את שרי המאיות לכרי ולרצים ויבא אתם אליו בית יי׳ וַיִּכְרֹת להם ברית וישבע אתם בבית יי׳ (מ״ב יא ד). וַיִּכְרֹת יהוידע את הברית בין יי׳ ובין המלך ובין העם להיות לעם ליי׳ (שם יז). ויעמד המלך על העמוד וַיִּכְרֹת את הברית לפני יי׳ ללכת אחר יי׳ (שם כג ג). אחרי כְּרֹת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלם לקרא להם דרור (ירמ׳ לד ח). ותשבו אתם היום ותעשו את הישר בעיני לקרא דרור איש לרעהו וַתִּכְרְתוּ ברית לפני (שם יה).—כָּרַת ברית על פלוני, באיבה לפלוני, קשר עליו קשר לרעתו: כי נועצו לב יחדו עליך ברית יִכְרֹתוּ (תהל׳ פג ו), ועי׳ ברית. — וכרת אמנה: אנחנו כֹּרְתִים אמנה וכתבים (נחמ׳ י א), ועי׳ אמנה.—ובתו״מ: אמר (אברהם) לפני הקב״ה רבון העולמים כרת ברית עם נח שאינך מכלה את בניו (מד״ר בראש׳ מד). אז נגלה עליו אדון כל ב״ה והושיבו בחיקו ונשקו על ראשו וכרת לו ברית ולזרעו (ספר יצירה, סוף ו). — ומליצה, *בְּרִית כְּרוּתָה לדבר, עי׳ בְּרִית, והוספה: שכשם שהברית כרותה להנהגה כך ברית כרותה ללוים (ספרי במד׳ קיט). כברית הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם (רש״י במד׳ יח כג). ובדבור יראה היתרון בין בני אדם ובו תהיה ברית כרותה ביניהם ובין האלהים ועבדיו (חו״ה, הכניעה ה). — ג) כָּרַת את פלוני מהארץ וכדו׳, אִבְּדוֹ, השמידו: נשחיתה עץ בלחמו וְנִכְרְתֶנּוּ מארץ חיים ושמו לא יזכר עוד (ירמ׳ יא יט).—ובמשמ׳ *גזר מיתה על אדם: עשרים שנה (הראשונות של האדם) שאין בי״ד של מעלן עונשין וכורתין (ירוש׳ ביכור׳ ב סד ג).—ד) *כָּרַת דבר, החליט החלטה גמורה: כרתי שכורתים דבריהם (ברכ׳ ז.).—ה) *כָּרַת[1]) הדרך, שלל ובזז: ושבט ראובן הוא נגדם מאחורי הררי פארן ויש ביניהם שלוה ואהוה וביחד מלחמותם וכריתות הדרכים שכורתים בדרך מדי ודרך בבל וכו׳ ושבט אפרים וכו׳ והם זעומי נפש וקהויי לב בעלי סוסים דרכים יכרתו להם ולא יחוסו על אדם (מד״ר בראש׳ אלות ד׳ השבטים, כ״י פראג, בספ׳ אלדד הדני, מהד׳ אפשטיין).—ו) *כָּרַת מעות, זהתך מעט ממטבעת כסף, זהב וכדומה: אחר ימים אירע שבא גוי אחד ובידו מעות כרותות כמו שלש מאות ובא ראובן ואמר לו מה זה בידך והשיב מעות כרותות שנשארו לי משלש מאות לבנים שנתן לי שמעון אמש (שו״ת מהרשד״ם, יו״ד קכד). בהיות שהר׳ יוסף הדר פה רודיש מכר להר׳ יקותיאל וכו׳ סך לבנים כרותים וכו׳ והלבנים הכרותים היו ממושכנים ביד רבי שלמה (שם, חו״מ ק).—ז) *אות כְּרוּתָה, יוצאת היטב במבטא: שיהיה (הקול) כרות באותיות (יהושע בן יהודה הקראי, מכוא לספ׳ העריות). כי הדבור הוא הקול הנהדש על אופן בראיה וכו׳ עם היותו אותיות כרותות הכריתה המוסגלה (שם). שמע קולו אותיות כרותות במלולו הנשמעות ונכרתות ונדברות מגרלו (אשכול הכפר לר״י הדסי, פתיחה כז).

—נפע׳, נִכְרַת, נִכְרָת, נִכְרְתָה, נִכְרָתָה, נִכְרַת, נִכְרְתוּ, נִכְרָתוּ, יִכָּרֵת, תִּכָּרֵת, יִכָּרְתוּ, יכרתו, יִכָּרֵתוּן, הִכָּרֵת, —א) נִכְרַת אדם, נִכְרְתָה ארץ וכדומה, נאבד, נשמד, מת, ברעב, במבול, וכדומה: והקמתי את בריתי אתכם ולא יִכָּרֵת כל בשר עוד ממי המבול (בראש׳ ט יא). והיה האכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב אשר תהיין בארץ מצרים ולא תִכָּרֵת הארץ ברעב (שם מא לו).—נִכְרְתָה הנפש מעמה, הומת האיש אם בידי אדם או בידי שמים: וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו וְנִכְרְתָה הנפש ההוא מעמיה (בראש׳ יז יד). כי כל אכל חמץ וְנִכְרְתָה הנפש ההוא מישראל (שמות יב יה). כי כל העשה בה (בשבת) מלאכה וְנִכְרְתָה הנפש ההוא מקרב עמיה (שם לא יד). כל נפש אשר תאכל כל דם וְנִכְרְתָה הנפש ההוא מעמיה (ויקר׳ ז כז). כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים וכו׳ וטמאתו עליו וְנִכְרְתָה הנפש ההוא מלפני אני יי׳ (שם כב ג). והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר את יי׳ הוא מגדף וְנִכְרְתָה הנפש ההוא מקרב עמה כי דבר יי׳ בזה ואת מצותו הפר הִכָּרֵת תִּכָּרֵת הנפש ההוא עונה בה (במד׳ יה ל-לא). וְנִכְרְתוּ הנפשות העשת מקרב עמם (ויקר׳ יח כט). ואיש אשר יקח את אחתו וכו׳ חסד הוא וְנִכְרְתוּ לעיני בני עמם וכו׳ ואיש אשר ישכב את אשה דוה וכו׳ וְנִכְרְתוּ שניהם מקרב עמם (שם כ יז-יח). דם כל בשר לא תאכלו וכו׳ כל אכליו יִכָּרֵת (שם יז יד). — ובכלל נאבד, נשמד, שלא נשאר ממנו כלום: וסרה קנאת אפרים וצררי יהודה יִכָּרֵתוּ (ישע׳ יא יג). כי אפס עריץ וכלה לץ וְנִכְרְתוּ כל שקדי און (שם כט כ). תרם ידך על צריך וכל איביך יִכָּרֵתוּ (מיכ׳ ה ח). כי לא יוסיף עוד לעבור בך בליעל כלה נִכְרָת (נחו׳ ב א). והיה בכל הארץ נאם יי׳ פי שנים בה יִכָּרְתוּ יגועו והשלשית יותר בה (זכר׳ יג ח). מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם (עבד׳ א י). כי מרעים יִכָּרֵתוּן וקוי יי׳ המה יירשו ארץ (תהל׳ לז ט). כי יי׳ אהב משפט ולא

—[1]) לפי לשון הערב׳: קטע אלטריק.

יעזב את חסידיו לעולם נשמרו וזרע רשעים נכרת (שם כח). בהכרת רשעים תראה (שם לד). ופשעים נשמדו יחדו אחרית רשעים נכרתה (שם לח). פי צדיק ינוב חכמה ולשון תהפכות תכרת (משלי י לא). — ובתו"מ: כל נפש מכם לא תאכל דם להזהיר גדולים על הקטנים יכול יהיו נכרתים על ידיהם ת"ל האוכלת האוכל נכרת יכול לא יהיו נכרתים על הקטנים שאין הקטנים נכרתים ע"י עצמם אבל יהיו נכרתים ע"י גדולים שהרי גדולים נכרתים ע"י עצמם ת"ל כל אוכליו יכרת אינם נכרתים לא ע"י קטנים ולא ע"י גדולים (ספרא אחרי ח י). והיא (התהלה שישראל מהללים לקב"ה) גרמה להם שלא נכרתו בגלות (מד"ר במד' ה).—ב) נכרתו מי נהר וכדומה, נפסקו: מי הירדן יכרתון המים הירדים מלמעלה ויעמדו נד אחד (יהוש' ג יג). ויעמדו המים הירדים מלמעלה וכו' והירדים על ים הערבה ים המלח תמו נכרתו (שם יו). אשר נכרתו מימי הירדן מפני ארון ברית יי' בעברו בירדן נכרתו מי הירדן (שם ד ז).— ובמשמ' חדל, לא היה יותר: הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת ואף יי' חרה בעם (במד' יא לג). הלוא נגד עינינו אכל נכרת (יואל א יו). — והיין וכדומה מפיו, שאין לו לשתות: הקיצו שכורים ובכו והילילו כל שתי יין על עסים כי נכרת מפיכם (יואל א ה).—ואנשים: ועתה ארורים אתם ולא יכרת מכם עבד וחטבי עצים ושאבי מים (יהוש' ט כג). ואל יכרת מבית יואב זב ומצרע ומחזיק בפלך ונפל בחרב וחסר לחם (ש"ב ג כט). לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל (מ"א ב ד). לא יכרת לך איש מלפני ישב על כסא ישראל (שם ח כה). לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל (שם ט ה). כי כה אמר יי' לא יכרת לדוד איש ישב על כסא בית ישראל ולכהנים הלוים לא יכרת איש מלפני מעלה עולה ומקטיר מנחה (ירמ' לג יז-יח). לא יכרת איש ליונדב בן רכב עמד לפני כל הימים (שם לה יט).—ואנשים מהארץ וכדומה, לא יהיו בה יותר: וחתו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו מקטל (עובד' א ט). ויצא חצי העיר בגולה ויתר העם לא יכרת מן העיר (זכר' יד ב).—והשם: וגם את רות המאביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו (רות ד י). לא יכרת ולא ישמד שמו מלפני (ישע' מח יט). והיה ליי' לשם לאות עולם לא יכרת (שם נה יג). —והאמונה: אבדה האמונה ונכרתה מפיהם (ירמ' ז כח). —ומלחמה: ונכרתה קשת מלחמה ודבר שלום לגוים (זכר' ט י).—והתקוה: כי אם יש אחרית ותקותך לא תכרת (משלי כג יח).—וקולו של פלוני, ואמר המשורר: לא אעשה שפט ולא אעש משתה כמתנחם ומתאפק, כי קול נהי אצלי וכול אחי נכרת ולא נשמע ולא דופק (ר"ש הנגיד, האחרי חדש).—ונכרת המשא מעל היתד וכדומה, נתק ונשמט מעליה: ביום ההוא נאם יי' צבאות תמוש היתד התקועה במקום נאמן ונגדעה ונפלה ונכרת המשא אשר עליה (ישע' כב כה).—ג) במשמ' העקרית, נכרת העץ וכדומה, כרתוהו בגרזן: כי יש לעץ תקוה אם יכרת ועוד יחליף וינקתו לא תחדל (איוב יד ז). — ובתו"מ, נכרת אבר וכדומה: כל שנכרת הגיד (יבמ' ח ב). בין שנכרת הגיד בין שנכרתו ביצים בין שנכרתו חוטי ביצים (גמ' שם עה:).—וברית: ואין לך כל דבר ודבר שלא נכרתו עליו ארבעים ושמונה בריתות[1]) (תוספתא סוט' ח יא).—ובתשברת, קו נכרת: ואפשר שינוחו בו שלשה קוים נכרתים על זויות נצבות (תמונה רמה א א). — וברפואה, בגתות המורסות וכדו': המורסות הנקראות יציאות כשיכרתו ימצאו מהם מינים שונים (פרקי משה כד). היה נער (אחד) ומצאו מורסא והיתה נכונה להכרת ופחד מן הכריתה (שם).

—פע', כרת[2]), כרת, כרתה,—כרת העץ וכדו', שכרתוהו, גדעוהו: והנה נתץ מזבח הבעל והאשרה אשר עליו כרתה (שופט' ו כח). — וכרת כמו כרת: ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת[3]) שרך ובמים לא רחצת למשעי והמלח לא המלחת והחתל לא חתלת (יחזק' יו ד).

—הפע', הכרית, הכריתה, הכריתו, הכרתי, אכרית, אכרתה, תכרית, יכרית, יכרת, נכרית, תכריתו, הכרית, הכרתיך, הכרתיו, תכריתך, נכריתנה, הכריתך,—א) הכרית בהמה ואדם מפלוני, ממקום פלוני, מתוך, מקרב, עשה שיכרתו, שיאבדו ממנו, שלא יהיו יותר שם: למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך רק

—[1]) במהד' צוק"מ כריתות. — [2]) עי' הערה לקמן.— [3]) כך ברוב הספרים, כ קמוצה וריש דגושה. ובקצת כ"י (במנח, כתנ"ך גנז"ב מהד' תדש"ה) כ בחטף קמץ. ודגשות הריש כבר הזכיר ר"י ברצלוני: אבל הר' ישנה בדגש ורפא כמו שכתוב לא כרת שרך ובמים לא רוחצת (פי' ילירה 231). והזכירו גם ראב"ע בצחות, אות הריש: אע"פ שמצאנו מרה בלענה, כרת שרך, ידועים הן והן מעטים כי משפטו כמשפט אותיות הגרון. ע"כ. וכן רד"ק: ונמצאת הריש דגושה במקומות מועטים לא כרת שרך וכו' (מכלול, בדה"פ), וכבר הזכיר שם ר"א בחור מסורה ישנה וז"ל: א"א מצאתי במסורת ישנה כי ז' רישין דגושין והם אלו שוכר. ע"כ. ולא נתברר טעמה ומהותה של דגשות זו, ועי' הערה לאות ר, ובמבוא חלק הדקדוק.

ביאר תשארנה (במות ת ה). ונתתי פני בנפש האכלת את הדם והכרתי אתה מקרב עמה (ויקר׳ יז ו). אל תכריתו את שבט משפחת הקהתי מתוך הלוים (במד׳ ד יח). כי יכרית יי׳ אלהיך את הגוים אשר אתה בא שמה לרשת אותם מפניך (דבר׳ יב כט). ויכרת את הענקים מן ההר (יהוש׳ יא כא). כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו להכרית עולל מחוץ בחורים מרחבות (ירמ׳ ט כ). והיה ביום ההוא נאם יי׳ והכרתי סוסיך מקרבך והאבדתי מרכבתיך (מיכ׳ ה ט). והכרתי שופט מקרבה וכל שריה אהרוג עמו (עמו׳ ב ג). ושברתי בריח דמשק והכרתי יושב מבקעת און ותומך שבט מבית עדן וכו׳ והכרתי יושב מאשדוד ותומך שבט מאשקלון (בס א ה-ח). ונתתי פני באיש ההוא וכו׳ והכרתיו מתוך עמי (יחזק׳ יד ח). והשלחתי בה (בהארץ החטאת) רעב והכרתי ממנה אדם ובהמה (בס יג). והוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע (בס כא ח). והכרתיך מן העמים והאבדתיך מן הארצות (בס כה ז). ונטתי ידי על אדום והכרתי ממנה אדם ובהמה (בס יג). והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלם (זכר׳ ט י). יכרת יי׳ לאיש אשר יעשנה ער וענה מאהלי יעקב (מלא׳ ב יב). לבקרים אצמית כל רשעי ארץ להכרית מעיר יי׳ כל פעלי און (תהל׳ קא ח).—ומעל פני האדמה: בהכרת יי׳ את איבי דוד איש מעל פני האדמה (ש״א כ יה). והכרתי את ישראל מעל פני האדמה אשר נתתי להם (מ״א ט ז). והכרתי את האדם מעל פני האדמה (צפנ׳ א ג). — והכרית הבהמה, הגוי, הזרע, השמיד, הרג, אבד: והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם והכריתה את בהמתכם (ויקר׳ כו כב). וכל הגוים אשר הכרתי (יהוש׳ כג ד). ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה על יבין מלך כנען עד אשר הכריתו את יבין מלך כנען (שפט׳ ד כד). השבעה לי ביי׳ אם תכרית את זרעי ואם תשמיד את שמי מבית אבי (ש״א כד כא). כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום (מ״א יא יו). והקים יי׳ לו מלך על ישראל אשר יכרית את בית ירבעם (בס יד יד). ויהי בהכרית איזבל את נביאי יי׳ ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם (בס יח ד). כי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים לא מעט (ישע׳ י ז). ואל תעמד על הפרק להכרית את פליטיו (עבד׳ א יד). הנני שם פני בכם לרעה ולהכרית את כל יהודה (ירמ׳ מד יא). בשפך סללה ובבנות דיק להכרית נפשות רבות (יחזק׳ יז יז). למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך (ישע׳ מח ט). הכרתי גוים נשמו פנותם החרבתי חוצותם (צפנ׳ ג ו). יהי אחריתו להכרית בדור אחר ימח שמם (תהל׳ קט יג).—והכרית אויביו מפניו, בשבילו, למען ישאר הוא במקומם: כי יכרית יי׳ אלהיך את הגוים אשר אתה בא שמה לרשת אותם מפניך (דבר׳ יב כט). ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכרתה את כל איביך מפניך (ש״ב ז ט).—והכרית לפלוני, כמו מפלוני: לכן הנני מביא רעה אל בית ירבעם והכרתי לירבעם משתין בקיר עצור ועזוב בישראל (מ״א יד י). למה אתם עשים רעה גדולה אל נפשתכם להכרית לכם איש ואשה עולל ויונק מתוך יהודה (ירמ׳ מד ז). על היום הבא לשדוד את כל פלשתים להכרית לצר ולצידון כל שריד עזר (בס מז ד). — ודברים לא בע״ח: והשמדתי את במתיכם והכרתי את חמניכם (ויקר׳ כו ל). הנה אתה ידעת את אשר עשה שאול אשר הכרית את האבות ואת הידעני מן הארץ (ש״א כח ט). והכרתי פסיליך ומצבותיך מקרבך (מיכ׳ ה יב). ויכרת יי׳ מישראל ראש וזנב כפה ואגמון יום אחד (ישע׳ ט יג). מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה (נחו׳ א יד).—וערים וכדומה: והכרתי ערי ארצך והרסתי כל מבצריך (מיכ׳ ה י). אתה דברת אל המקום הזה להכריתו לבלתי היות בו יושב למאדם ועד בהמה (ירמ׳ נא סב).—וטרף: והכרתי מארץ טרפך ולא ישמע עוד קול מלאככה (נחו׳ ב יד).— והחרב תכרית: שם תאכלך אש תכריתך חרב תאכלך כילק (נחו׳ ג יה).—ודברים מפשטים, הכרית שמו, זכרו, וכדו׳: וישמעו הכנעני וכל ישבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ (יהוש׳ ז ט). וקמתי עליהם נאם יי׳ צבאות והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד (ישע׳ יד כב). והכרתי מן המקום הזה את שאר הבעל את שם הכמרים עם הכהנים (צפנ׳ א ד). והיה ביום ההוא נאם יי׳ צבאות אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד (זכר׳ יג ב). פני יי׳ בעשי רע להכרית מארץ זכרם (תהל׳ לד יז). יהיו נגד יי׳ תמיד ויכרת מארץ זכרם (בס קט יה). — והחסד מפלוני, מנעהו ממנו: ולא תכרית את חסדך מעם ביתי עד עולם (ש״א כ יה).—הכרית גאונו: והכרתי גאון פלשתים (זכר׳ ט ו).—וכשפים: והכרתי כשפים מידך ומעוננים לא יהיו לך (מיכ׳ ה יא).—ושפתי חלקות: יכרת יי׳ כל שפתי חלקות (תהל׳ יב ד).—ובמשמ׳ הפסיק, החדיל: ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי (ש״א ב לג). ונתתי את הר שעיר לשממה ושממה והכרתי ממנו עבר ושב (יחזק׳ לה ז).—הכריתו מגוי, עשה שלא יהיה יותר גוי בגוים: בחשבון חשבו עליה רעה לכו ונכריתנה מגוי (ירמ׳ מח ב).

—הפע', הכרת, — שהבריתוהו, עשו שלא יהיה יותר, א) הכרת משם, הדל: הכרת מנחה ונסך מבית יי' (יואל' א ט).—ב) בדקדוק, מכרת, מ ו כ ר ת, ההפך מן דבק וסמוך, א) בטעם מפסיק: כי הסמוך ו ה מ כ ר ת לעולם יתיצב בקמץ ופתח ובשתי נקודות ובשלש נקודות וכו' לעם אחד סמוך וכו' וירדו קבל עם מ ו כ ר ת וכו' ארץ ישראל סמוך וכו' אמללה ארץ מוכרת (דה"ע, סי' לז).—ב) מקור מכרת: וכן נעשה מן הסמוך כל מ כ ר ת נעשה מן לבנות לה בית בנות וכו' ומן לקנות חכמה קנות (תבו' דונש על רסע"ג 112).—ושם מכרת: והמלה בסמוך ו ב מ ו כ ר ת שוה (רהכ"ע כלהב' ו יח). אחת בפתח קטן תחת האלף כשהוא מוכרת ואם הוא נסמך יבא בפתח גדול (בס יח א). אמרו כי הוא (אדמה) דבק ואיננו כי אם מ ו כ ר ת (הוא, לחות כסוף). וכבר פרשתי שניהם שהם (ברוגז, אלוה) מ ו כ ר ת י ם (בס). ובסוף המלה ימצא סגול עם הא נעלם אם היה מקום מ ו כ ר ת כמו את כל מעשה בעבור להפריש בין ה מ ו כ ר ת והסמוך כי הסמוך לעולם הוא בקמץ קטן כמו את מעשה אלהים (הוא, הקד' מאזנים). רגלי סמוך ורגלים מ ו כ ר ת (בס). וידוע כי בית לעולם מ ו כ ר ת ובית בצרי סמוך (בס). וכן ובחדר משכבך ה מ ו כ ר ת ממנו חדר (רד"ק, מכלול, בדה"ב, פעל). מצבה ובסמוך מצבת ויתכן שיאמר גם כן ב מ ו כ ר ת כמו ממלכה ממלכת מלחמה מלחמת כמו שכתבנו וכן בא ב מ ו כ ר ת ותשם את המקבת בידה (בס, חסרי פה).

ב. כרת[1], ממנו ב.כרת.

ב. כרת[2], פ"ע, יכרת, תכרת, — כרת לו דבר, היה הדבר נעים ומתוק לו, Jem. angenehm s.; être agréable à; be agreeable to: על הר גבה ונשא שמת משכבך וכו' ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך כי מאתי גלית ותעלי הרחבת משכבך ותכרת[3] לך מהם אהבת משכבם יד חזית (ישע' נז ז-ח).

כרת[1], ש"ז,—מקום שהרועים חונים שם עם עדריהם: והיתה חבל הים נות כרת[2] רעים וגדרות צאן (צפנ' ב ו).

***כרת**[3], ש"ז, מ"ר כרתות, כריתות, — מיתה בידי שמים לפני הזמן הטבעי תשיג את האדם לענש על קצת החטאים: כל שחייבין עליו כרת בידי שמים (יבמ' ד יג). על אלו חייבים על זדונם כ ר ת ועל שגגתן חטאת (כרית' א ב). כל שחייבים עליה כ ר ת בידי שמים הולד ממזר (ספרי דבר' רמח). יש כאן שני לאוין ו כ ר ת אחד (ירוש' שבת ז ט ד). תמיד שאין מחייבין על עשייתו כ ר ת דוחה את השבת (בס פסח' ו נג.).

---

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש זה, ועי' הערה להפעל.

[2]) עי' הערה לקמן.—[3]) ראו הקדמונ' וגם החדשים בפעל זה עתי' מן א.כרת, ולכן התלבטו בפרוש הכתוב ולא מצאו דבר מתישב על מליצת הכתוב ולפי הדקדוק. כי בהיות א.כרת פ"י, לא תוכל ו ת כ ר ת להיות אלא עתי' לנכחת, והיה צריך להיות ותכרתי, ואעפי"כ אלמלא היה אפשר לישב ענין הכריתה כאן בדרך טבעי כי אז היה אפשר להניח שמוש הנכח גם לנכחת, כמו שנמצא שמוש כזה במקומות אחרים במקרא, אבל אין שום מקום לכריתה וחתוך כאן. הקדמונ' ורוב החדשים אמרו כי הכונה בזה היא לכריתת ברית, אבל המלה ברית חסרה כאן, ועוד שלשון כריתת ברית משמשת עם המלים את, עם, ולא עם מן, ומלבד זה ענין כריתת ברית כאן מחליש המליצה המדברת במעשי הזונה עם עוגביה. וכדי להמלט מכל קושי זה הגיהו החדשים ותכרי לך במקום ותכרת, במשמ' שכירה, כמו ו א כ ר ה לו במליצת הושע ביחס ללקיחת אשה זונה. אבל גם תקון זה אינו מרפא את מליצת הכתוב בדרך טבעי, כי חסרה פה עכ"פ מלה עוגבים וכדומה, ולכן החליטו קצת החדשים כי כל החלק האחרון של הכתוב הוא משבש ואין למצא לו תרופה. אבל כבר העירותי כי עד במה שאפשר עלינו לשא פנים להנוסחה המסורה, שכבר נתאמתה בהרבה מקומות שהרבה מהחדשים גזרו שהם משבשים מפני שנעלמה מהם הכונה האמתית של המלים, ובפרט אין לנו לקבל הגהה אם גם היא דחוקה ואינה נותנת להכתוב סגנון טבעי ונאה. ולפי הנוסחה המסורה של הכתוב הזה, כדי שתהיה המליצה נכונה לפי הדקדוק וגם נאותה לפי הכונה על כרחנו אנו צריכים להניח, כי הפעל ותכרת הוא לנסתרת, והמלה מהם הבאה אחריה היא ש"נ מה, והכונה היא כי המה שלהם (של העוגבים) כרתה לך. והנה מהאה a) בערבי' הוא יפי מבהיק, ומושג זה נאות להענין כאן, ור"ל כי יפים המבהיק של העוגבים מצא חן בעיניך והיה מתוק לך ואהבת משכבם. ולפי זה צריך ליחס להפע' כרת זה משמ' של מצא חן והיה נעים ומתק, אעפ"י שלא מצאתי למשמ' זו סמך בשאר הלשונות.

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) כך הנוסחה המסורה, ובקצת ספרים כרות מלא. ולא נתברר מקור מלה זו ומשמ' בודאות. רוב הקדמונ' והחדשים ראו בה מ"ר מן כרה, ונתחלפו בפרושה, קצתם אמרו שהוא במשמ' חפירה, וקצתם במשמ' סעודה, מן כרה גדולה, וקצת החדשים החליטו כי המלה כרת היא יתרה, ואולי באמת אינה אלא כפל נות. עכ"פ, לפי הנוסחה המסורה היותר נכון הוא לראות בהמלה כרת שם במ"י, במשמ' מקום חניית הרועים עם עדריהם.

[3]) משק' גזל וכדומה. וי"א שהוא קצור מן הכרת.

a) [illegible]

משיבין דבר שהוא כרת על דבר שאינו כרת (שם יבמ׳ ה ע ג). קדש חמור שכן ענוש כרת (בבלי שבת כה:). מת בחמשים שנה זו היא מיתת כרת (מו״ק כח.). דברים שאינן נאכלין אין חייבין עליהן כרת משום טומאה (שבוע׳ ז.). גוי שהוא ראוי כרת (מד״ר כהלת׳ כח).—ומ״ר כרתות[1]: וכתב הרמב״ן ז״ל כי הכרתות הנזכרים בתורה בנפש הוא בטחון גדול בקיום הנפשות אחר המיתה (מ׳ הגדכי, ב״א ט).

*כֹּרֶת[2], כורת, ב״ז,—חלק האמצעי של האילן: כורת מכוון ונוף אין מכוון הרי זה כרם נוף מכוון וכורת אין מכוון הרי זה אינו כרם (תוספתא כלא׳ ג ד). עץ היים מהלך חמש מאות שנה אמר ר׳ יודה בר״א לא סוף דבר נופו[3] אלא אפילו כורתו וכל פילוג מי בראשית מתפלגין מתחתיו (ירוש׳ ברכ׳ א ב ג). נתנו (את הערוב) באילן למעלה מעשרה טפחים וכו׳ שהיתה כורתו ארבעה (שם ערוב׳ ג כא.).—ומ״ר כרתים: כשאין הכרתים[4] מכוונים אבל אם היו הכרתים מכוונין אוסר בשש עשרה (שם כלא׳ ד כט:). שורה החיצונה שאינה מכוונת כנגד הכרתין (שם ה כט ד). שהיו הכרתין נתונין מקצתן בתוך ד׳ אמות ומקצתן חוץ לארבע אמות (שם ו ל:).

כְּרֻתָה[5], ב״נ, מ״ר כרֻתות,—כרתה של ארז וכדומה, קורה עבה של עץ, beam ; poutre ; Balken : ויבן את החצר הפנימית שלשה טורי גזית וטור כרֻתת ארזים (מ״א ו לו). על ארבעה טורי עמודי ארזים וכרֻתות ארזים על העמודים (שם ז ב).

*כַּרְתָּה,—עי׳ *כַּרְתִּי.

א. כְּרֵתִי[6], — שם לגדוד מגדודי מלכי ישראל: וירד צדוק הכהן ונתן הנביא ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי וירכבו את שלמה על פרדת המלך וילכו אתו על גחון (מ״א א לח). ויואב בן צרויה על הצבא ויהושפט בן אחילוד מזכיר וכו׳ ושושא ספר ובניהו בן יהוידע על הכרתי והפלתי (דהי״א יח יה-יז).

—[1]) ואולי צריך לקרא כך גם הרבים כריתות שבמשנה (מכות ג יה, כרית׳ א א), ולא כריתות, כמו שכתוב בערך *כריתה.

[2]) לא נתברר מקור שם זה.—[3]) כך בכ״י, ובנוסח׳ הדפוס׳ מפו.—[4]) הר״ש גורס כורתין, מלא.

[5]) מן א.כרת.

[6]) הסכימו החדשים שהם היו גדוד מגוי הכרתים (צפנ׳ ב ה, ועוד), וקצת הקדמונ׳ פרשו שהוא שם משפחה בישראל, ובעלי התלמוד אמרו שהם הכהנים נושאי האורים והתמים: כרתי שכורתים דבריהם (ברכ׳ ד.).

ב. *כְּרֵתִי, ת״ז, לנק׳ כרֵתית, — של כָּרֵת: המיתה הטבעית הבאה באחרית החלד שהצדיקים זכו אליה כי לא תבואם מיתה מקרית ולא כרתיית (ר״י אברבנאל, חיי בכה). שהיה דעתם שעתיד היה אוריה לנפול במלחמה או למות מיתה טבעית או כרתיית ותנשא בת שבע לדוד להוליד ממנה משיח אלהי יעקב (הות, ב״כ יב). שהמתות הם שלשה אם כרתית או טבעית או מקרית כי השם יגפנו ירמוז על המיתה הכרתית והיא מיתת הענש על החטא (מרפא לנפש כח:).

*כַּרְתִּי[1], ב״ז,—כמו *כָּרֵיש: מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן ר״א אומר בין תכלת לכרתי[2] (ברכ׳ א ב). אתרוג הכושי וכו׳ והירוק ככרתי[3] (סוכ׳ ג ו).

*כַּרְתִּיּוּת, ב״נ,—סגולת גון הכרתי: אבנם הכרתיי בחליים הנה הוא אות רע וכו׳ וכרתיותו ומיתת הכה מורים על שהקיא הכרכומי וכו׳ יתר במי שכבדו יש בו מזג חם מאד (קאנון ג יג ה ד).

*כַּרְתִּיִּי, ת״ז, לנק׳ כרתיית, — מגון הכרתי: המומו (של הגוף) בסבת ליחה אדומה או כרתיית (קאנון א א ג). ויקרה לבעלי המורסא החמה בכבד קיא אדומיי ואחריו קיא כרתיי ואחריו קיא זנגריי (שם ג יג ה ד).

*כַּרְתָּן[4], ב״ז, — כמו כַּרְתִּי: משיכיר בין תכלת לכרתן[5] (ברכ׳ א ב). הירוק ככרתן[6] (ירוש׳ סוכ׳ ג ו).—ואמר המליץ: ובכל יום משכימים לקרותה בגן הביתן, בטרם יכיר איש בין תכלת לכרתן, ויהגו בה בשחריתם, קודם תפלתם (ר״י חריזי, תחכמ׳ ה).

[1]) בארמ׳ וסור׳ כרתא, אך הקריאה המקבלה היא כַּרְתִּי, והוא משק׳ מַשְׁעִי, שְׁבִי, ואעפ״י שאלה מלים מספקות, אך כבר נתקבלו בלשון עפ״י הכלל שלשוננו מיסדה על לשון המקרא לפי הנוסחה המסורה, וכבר נכנסו שמות ממשקל זה מלשון ארמ׳ ללשוננו. ועי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בנוסח׳ המשניות וכן בכ״י, ובערוך הובאה הגרסה כרתה, ובמשנ׳ שבתלמ׳ ירוש׳ כרתן, וכן במשנ׳ מנק׳ כ״י פרמה, עי׳ זה הערך. והקריאה המקבלה של ספ״ד׳ ואשכנז׳ היא כַּרְתִּי, וכן מנק׳ במשנ׳ מנקד׳ ליבורנו ואמשט״ד.—[3]) כך בנוסח׳ וכן גם בכ״י, אך בדפו׳ נאפולי ופיזרו ככרתן, וכן בתלמ׳ ירוש׳ וכן בה״ג ורי״ף (ד״ס).

[4]) עי׳ הערה לקמן. — [5]) כך במשנ׳ שבתלמ׳ ירוש׳ בנוסח׳ הדפוס׳, וכך מדב״מ, וכך בקטעי הירוש׳ כ״י מהגני׳ בשרידי הירוש׳, וכמו״כ במשנ׳ מנקד׳ כ״י פרמה, ושם מנקד לכַּרְתָּן. — [6]) בבבלי בנוסח׳ הדפוס כרתי, עי׳ זה הערך.

***כִּשּׁוּף**, ש״ז, מ״ר כִּשּׁוּפִים, — כה״פ מן כִּשֵּׁף: שבע מצות נצטוו בני נח דינין וברכת השם עבו״ם גילוי עריות ושפיכות דמים וכו׳ ר״ש אומר אף על הכ י ש ו ף ר׳ יוסי אומר כל האמור בפרשת כ י ש ו ף בן נח מוזהר עליו (סנה׳ נו:). התחיל אותו ישראל מפייסו ואומר לו לא כ ש ו ף ולא כשפים עשיתי אלא כך וכך הסחתי לה באזנה ועמדה והרשה (פסיק׳ רבתי יד). — ומצוי בסהמ״א: כי ההפרש בין הכ ש ו ף והפלאים שהכ ש ו ף דמיון והפלאים ענין קיים (אמונה רמה ו א). ובני עמלק מכשפנים הם ויש להם יכולת בשנים עשר מזלות ובעת שאין בו מזל אין כ ש ו ף מצליח (חזקוני, בכלח יז ט). —ועי׳ כִּשֵּׁף.

***כַּשּׁוּף**, ש״ז, מ״ר כַּשּׁוּפִים, — כמו כַּשָּׁף: חנמל ברד ורשפים, זלעף בעלי כשפים, קרסו ברעו כ ש ו פ י ם, עפר ארץ שואפים (ר״א קליר, יול׳ בכס״ג, חי וקים).

***כְּשׁוּת**[1]), ש״ז, — א) צמח בצורת פתילים ילפף על קצת קוצים, מר הטעם, השתמשו בו למעשה שכר תמרים וכדו׳ ולרפואה, Cuscuta: ואין מרכיבין. כ ש ו ת ע״ג האיזמא ולא תרד ע״ג ירבוז מפני שירק בירק ואין מרכיבין כ ש ו ת על האגא מפני שירק באילן (תוספתא כלא׳ א יא-יב). כ ש ו ת וחזיז מערבין בהן ומברכין עליהן בורא פרי האדמה (ערוב׳ כח.). לא תאכל (המינקת) עמו דברים הרעים וכו׳ כגון כ ש ו ת וחזיז ודגים קטנים (כתוב׳ ס:). אמר רב יהודה כ ש ו ת וחזיז אין בהן משום גזל[2]) (ב״ק קיט:). רב יהודה התיר לתלוש פשתן ולתלוש כ ש ו ת ולעקור שומשמין אמר לו אביי לרב יוסף הנח פשתן ראוי להפיפה כ ש ו ת ראוי לשכר אלא שומשמין למה הן ראויין (הלכ׳ פסוק׳, מועד). כ ש ו ת שאינה מנוקה ויש בה עשבים רעים כשמטילין אותם בתמרים ועושין ממנו שכר אותו שכר נפסד (ערוך, ערך כס). — והשתמשו בשם זה גם לצמח אחר קצת דומה לו בתכונתו ובגון פרחיו ומשתמשים בו באירפה למעשה שכר שעורים, Hopfen; houblon; hop: ושכר של גוים של תמרים ושל צמוקים שאין בו כ ש ו ת בלשון כנען כֻּמַל בין מבושל בין שאינו מבושל (מעב׳ הגאו׳, תבו׳ פח). — ב) כעין שערות דקות מאד על פני קצת הפרות, כגון הקשואים וכדומה: כ ש ו ת[1]) של קישות (עוק׳ ב א). — וכמו״כ השערות הדקות מאד על עור הילד וכדומה: כ ש ו ת[2]) של קטן (מקוא׳ ט ז). קרום שעל המכה הרי הוא כעור הבשר לענין מגע טומאות וכ ש ו ת שעל הקטן אינה כעור הבשר וכו׳ אם היה קטן טמא ונגע הטהור בכ ש ו ת שלו (רמב״ם, טומא׳ מת א ז).

כַּשִּׁיל[3]), ש״ז, מ״ר כַּשִּׁילִים, — כעין קַרְדֹּם גדול, Axt; hache; axe: ועת פתוחיה יחד בְּכַשִּׁיל וכילפות יהלמון (תהל׳ עד ו). — ובתו״ם: מה שהחרש מוציא במעצד הרי אלו שלו ובכ ש י ל[4]) של בעל הבית (ב״ק י י). ופקדו שרי צבאות בראש העם ובעקבו של עם מעמידין זקיפין לפניהם ואחרים מאחוריהם וכ ש י ל י ן של ברזל בידיהן וכל המבקש להזור הרשות בידן לקפח את שוקיו שתחלת ניסה נפילה (סוט׳ ח ו). לפי שהיו דורו (של נח) אומרים וכו׳ אנו נוטלים כ ש י ל י ם וקרדומות ומבקעים את התיבה (ספרי דבר׳ בלז). — ואמר הפיטן: רדנו לחרפות, ונהי לשרפות, בכ ש י ל וכילפות, בית קדשך הולמים (ילחק בן קפרון, סליחה, יגרתי מפני). עצבים בתבונם מעשה כ ש י ל י ם, סוגרים

---

[1]) כך, כ שואית, במשנ׳ מנקד׳ מנטובא וליבורנו, וכך ע׳ לֶו (Cuscuta, ZAss. XXIII), והעיר כי להגרסה כישות והנקוד כְּשׁוּת אין יסוד בהמקור. בארמית וסורית כשותא, בערב׳ כַּשׁוּת׳ a), ופרש אלג׳והרי: נבת יתעלק באע׳צאנ אלשג׳ר מנ ע׳יר אנ יצ׳רב בערק פי אלארצ׳, ע״כ, ובעבר׳: צמח יתכרך בענפי האילנות מבלי שיפה שרש בארץ. וכן בתלמ׳, שהוא גדל על היזמי והיגי: האי מאן דתלש כ ש ו ת א מהיזמי והיגי מיחייב משום עוקר דבר מגידולו (שבת קז:). הזינן דקטלינן לה להיזמתא ומייתא כ ש ו ת א (ערוב׳ כח:). וכבר הזכיר רה״ג שכך שמו גם בערב׳ ובאר טיבו של צמח זה: והגאון רב האיי אמר כמו כן נקרא בל׳ ישמעאל כשות והוא כמין חוטין ירקרוקין כגון של ברקת שעיקרן בארץ ופרין על קוצין הנקראין היזמי ועוד פי׳ צמח כדמות זהב נמשך בהוטין למעלה מהקוצים (ערוך, ערך כשות). — [2]) והוסיפו שם: באתרא דקפדי יש בהן משום גזל. — [1]) פרש רה״ג: זגב בטיית, והוא זע׳ב a), והוא הנוצות הדקות והרקות של האפרוחים, וכמו״כ השערות שעל עור הילדים. — [2]) פרש רה״ג: כשם שיש לקישות כ ש ו ת ששמו בטיית וזגב אלביאר (כצ״ל במקום וזב אלנואר, או וזגבאלנואר) כך יש לקטן שיער והוא כשות. ע״כ. וכן הרמב״ם: אלזע׳ב.

[3]) ת״י ובקרדומות באו לה (ירמ׳ מו כב) ובמתה דעיילין בכ ש י ל י ן. — [4]) ואמרו בגמ׳ שם (דף קיט:) אמר רבא באתרא דתנא דידן איכא תרתי הציני לרבתי קרי לה כ ש י ל ולזוטרתי קרי לה מעצד באתרא דתנא ברא חד הוא דאיכא וקרו לה מעצד.

a) كشوث

a) زغب

להם ואליהם מתפללים, נותנים להם כבוד והלולים (רבנ"י, יול' כ' בנוע', תעתועים).— ואמר המשורר: ודמה גם המשיל, לבילף ולכשיל, חרבות ויכשיל, פתאים ונערים (דונב על מנח', לדורב ההכמות).

כֶּשֶׁךְ[1], ש"ז, סמי' כֶּשֶׁךְ,— חֶבֶר, גדוד של אנשי בליעל עושים מעשי תרמות, Gesindel; canaille; rabble: כי נמצאו בעמי רשעים ישור כֶּשֶׁךְ[2] יקושים הציבו משחית אנשים ילכדו ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה על כן גדלו ויעשירו (ירמ' ה כו-כז).

°כִּשְׁכּוּשׁ, ש"ז,— שה"פ מן *כִּשְׁכֵּשׁ: כשכשה (הבהמה) בזנבה כשכוש[3] רב (רמב"ס, נזקי ממון א יא).

[1]) אין חכמי הלשון מודים במציאות מלה זו בעברית, ועי' הערה לקמן.— [2]) ראו הקדמונים ורוב החדשים במלה זו מלה שַׁךְ עם כ הדמיון, ונתחבטו בפרוש הכתוב ולא מצאו דבר מתישב לפי הענין ולפי דקדוק הלשון בדרך טבעי. כי הפעל ישור הוא יחיד, וצ"ל ברבים אם הוא מוסב על הרשעים הנזכרים לפניו, ואת המלה כשך החליטו קצת המפרשים מקור מן שכך, במשמ' שקט, ופרשוהו במשמ' הנחה, וקצתם מן נשך, ופרשוהו במשמ' נשיכה, אך מלבד שכל זה דחוק עפ"י הדקדוק אין זו מליצה טבעית לאמר ישור (כ"א מהם) כמו הנחת או נשיכת יקושים. ולכן גזרו קצת החדשים כי הכתוב לקוי ומשבש, והגיהו קצתם במקום ישור כשך: ישו רכש, וקצתם: יעשירו עשר וכדו'. וגם אחרי הגהות אלה לא נרפא הכתוב ולא יצא מידי דחקו ולא-טבעיותו. רק דרך אחד יש להציל את הנוסחה המסורה ולתת להכתוב גם כונה נאה ומליצה טבעית יפה, והוא שנראה בכף הראשנה של כֶּשֶׁךְ לא כ הדמיון אלא אות שרשית פ"פ ויהיה כֶּשֶׁךְ סמיכ' מן כֶּשֶׁךְ, ונפרש שם זה לפי הענין במשמ' חֶבֶר וגדוד, ובזה מליצת הכתוב הלכת עפ"י דקדוק הלשון, כי הפעל ישור מוסב להשם כֶּשֶׁךְ שאחריו, וכבר פרש אותו ריב"ג מלשון כנמר על דרך אשור וכדו', במשמ' הולך ושוטט ממקום למקום. והנה אין אמנם להשם כשך במשמ' שיחסתי לו, חבר בלשונות האחיות ממש בצורה זו, אך יש דומה לו מחבור אותן האותיות רק בצרוף מסרס, והוא השם שכיכה a) בערב', וגם שַׁכּ b), ופרשוהו המלונים בהשם הערבי פרקה c), שהוא חבורה, גדוד, ובפרט: ג'מאעת מנ אלעשכאר יכונונ פרקה (לכאן אלערב), — ובעבר': הבורות אנשי צבא שתהיינה גדוד. ויקושים הוא רבים מן יָקוּשׁ, במשמ' איש מעמיד מוקשים, עי' ערך יקוש, וכונת הכתוב היא: ישוטט גדוד יקושים הנה והנה בחוצות ובשוקים במקום שעוברים בני אדם והם מציבים משחית ולוכדים אנשים לשלל אותם וכדומה.

[3]) בגמ' בארמ': כשכוש יתירא (ב"ק יט:).

a) شكيكة b) شكّ c) فرقة

***כִּשְׁכֵּשׁ**, פ"ע,— א) כִּשְׁכְּשָׁה הבהמה בזנבה, הניעתו הנה והנה, schütteln (d. Schweif); mouvoir; to move: השוחט המסוכנת וכו' עד שתפרכס ביד או ברגל או עד שתכשכש בזנבה (חול' ב ו). אפילו הטילה רעי וכשכשה בזנבה אין זה פירכוס (גמ' שם לח.). ועוף אפילו לא רפרף אלא גפו ולא כשכש אלא זנבו ה"ז פירכוס (שם לח:).— וגם באזן ובדומה: אמר רב גועה והטילה ריעי וכשכשה באזנה ה"ז פירכוס (חול' לח.). כשכשה באמתה מהו (ב"ק יט:).— וגם °אדם בראשו: שהיתה מרקדת לפני חתנים בידיה וברגליה ומכשכשת בראשה (רב"י מ"ב ט לה).— והסנפירים של דג וכדו': כל הסנפירין הוא יכול לכשכשן (רב"י חול' סו.).— והכלב בזנבו, לאות חִבָּה: המשליך אותו (את העצם) לכלב ונהפך לו לאוהב ומכשכש לו בזנבו (נפב החכמה, סוד גולג).— וכשכש האדם זנבה של הבהמה, הניעו הנה והנה: התחיל (בעל הבהמה) מכשכש בזנבה (של הבהמה) אמר להן ראו נקיבה היא (ירוש' גיל' ב מא ג).— ובכלל במשמ' זעזע: הנה היתה הברזא בחבית יין תקועה ומהודקת כדרך שאר הברזאות ובאת ריבה אחת עבריה וכשכשה הברזא להוציא מן היין ולא יכלה ותבא האמה והניעתה והנידתה ולא יצאה טפת יין להוץ (תשו' ר"ת קיג).— ב) *כִּשְׁכֵּשׁ את פלוני, נגע בו נגיעות קלות, streicheln; passer doucement la main; to pat: הסוס הזה את ממתגו והוא בולם מכשכשו[1] והוא בולם מקשטו והוא בולם (פסיק' דר"כ, זכור).

°כַּשְׁכָּשׁ[2], ש"ז,— פַּרְגִּים: וגם אני שולח לך כלי אחד כשכש אם תוכל לספר אותו אז יעלה בלבך אולי תוכל לעמד על קצת היילותיו וכו' וישלח ידו אל הכלי ויקח מזרע הכשכש וישלח אל פיו (תולד' אלכסנדר, הול' י' לוי יג). בסחיטות החזקות הקור הידועות מהירקות והכשכש והפירות (קאנון ג יה ד). ואם יהיה התילדות החולי בסבת חום נרפאהו בשליום

[1]) ופרש הערוך (ערך כל ד) מחככו והוא בועט.

[2]) בערב' ה'שח'אש a), וכבר הזכיר שם זה אסף, ואמר שהוא בלשון ארמ': עשב נקרא שמו בלשון ארם כשכש ובלשון יוון מיקנום וקורין אותו עוד פפברי עליהו רחבים כחזרת וזרעו דק וכלי זרעו דומה לביצה והזרע בתוכו והוא לבן ויש אשר יהיה הזרע שחור (אסף 82).

a) خشخاش

וישמן ורדים וכו׳ או כשכש עם חלב (מ׳ הלדכי, כ״ה ד).

כִּשְׁכְּשִׁי, ת״ז, נק׳ כִּשְׁכְּשִׁית, מ״ר כִּשְׁכְּשִׁיּוֹת, — של כִּשְׁכֵּשׁ: והתחבושות **הכשכשיות** עם כזברה וענבי השועל (קאנון ג כג ד ח).

כשל[1], ממנו כָּשַׁל, כִּשָּׁלוֹן, מִכְשׁוֹל, מַכְשֵׁלָה, ״כֶּשֶׁל.

כָּשַׁל, פ״ע, כָּשְׁלָה, כָּשַׁלְתְּ, כָּשְׁלוּ, כָּשְׁלוּ, כָּשַׁלְנוּ, יִכְשַׁל, כָּשׁוֹל, כְּשֹׁל, כּוֹשֵׁל, כְּשֵׁלוֹת, — כָּשַׁל האדם בהליכתו, העמיד את רגלו לא כמו שצריך להליכה ונטה לנפל בגלל זה, to stumble; broncher, trébucher; sträucheln: ונשא נס לגוים מרחוק ושרק לו מקצה הארץ והנה מהרה קל יבוא אין עיף ואין כושל בו (ישע׳ ה כו-כז). ויי׳ יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזר (שם לא ג). אל ינוס הקל ואל ימלט הגבור צפונה על יד נהר פרת כשלו ונפלו (ירמ׳ מו ו). הרבה כושל גם נפל איש אל רעהו (שם יו). ויעפו נערים ויגעו ובחורים כשול יכשלו (ישע׳ מ ל). כשלנו בצהרים כנשף (שם נט י). המה כשלו ונפלו (תהל׳ כז ב). ויכנע בעמל לבם כשלו ואין עזר (שם קז יב). ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל (שם קה לז). כושל יקימון מליך וברכים כרעות תאמץ (איוב ד ד). וינהלום בחמרים לכל כושל ויביאום ירחו (דהי״ב כח טו). — והברכים כשלו מאין כח וכדומה: ברכי כשלו מצום ובשרי כחש משמן (תהל׳ קט כד). חזקו ידים רפות וברכים כשלות אמצו (ישע׳ לה ג). — כשלו אחור, כשלו ונדחו לאחור: למען ילכו וכשלו אחור ונשברו (ישע׳ כח יג). — כָּשַׁל בדבר, התנגש בדבר ונכשל: וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורדף אין (ויקר׳ כו לז). וכשלו בם (באבני הנגף וצורי המכשול שנזכרו שם) רבים ונפלו ונשברו (ישע׳ ח יה). הנני נתן אל העם הזה מכשלים וכשלו בם אבות ובנים יחדו (ירמ׳ ו כא). כי גבור בגבור כשלו יחדו נפלו שניהם (שם מו יב). בחורים טחון נשאו ונערים בעץ כשלו (איכ׳ ה יג). — ואמר בן סירא: האח למות כי טוב חקיך לאיש אונים וחסר עצמה איש **כושל** ונוקש בכל סרב ואבד תקוה (ב״ס גני׳ מא ב). — ואמר הפיטן: ויוציאם בכסף וזהב ואין **כושל** במחנותם, נפל פחדם על מצרים ושמחו בצאתם (רשב״י, ז׳ פסח, חסדי יי׳). — והמשורר אמר בשירת נצחון שלו: **הלכושל** ולנופל תקומה, ולנודד ולאובד תנומה, ואם יש לי במוט רגלי ואם יש לקרסלי אשר מעד תרומה (ר״ש הנגיד, הלנובל). — ובהשאלה, במוסריות, כָּשַׁל פלוני, באה עליו צרה: וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה (הוש׳ ד ה). שובה ישראל עד יי׳ אלהיך כי כשלת בעונך (שם יד ב). — וגם לדברים לא בע״ח: כי כשלה ירושלם ויהודה נפל (ישע׳ ג ח). — ובמליצה, האמת וכדו׳: והסג אחור משפט וצדקה מרחוק תעמד כי כשלה ברחוב אמת ונכחה לא תוכל לבוא (ישע׳ נט יד). — והַכֹּחַ כָּשַׁל: כי כלו ביגון חיי ושנותי באנחה כשל בעוני כחי ועצמי עששו (תהל׳ לא יא). ויאמר יהודה כשל כח הסבל והעפר הרבה ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה (נחמ׳ ד ד). — ובהשאלה, בדיני ממונות וכדו׳, ״כּוֹשֵׁל, מי שחסר לו כח בתביעותיו, שאין לו ראיות חזקות: מי שמת והניח אשה וב״ת ויורשין והיה לו פקדון או מלוה ביד אחרים ר׳ טרפון אומר ינתנו **לכושל**[1]) שבהן (כתוב׳ ב ט). אחת ביכרה ואחת שלא ביכרה וילדו שני זכרים אחד לו ואחד לכהן ר׳ טרפון אומר היפה שבהן ר׳ עקיבא אומר **הכושל** שבהן (תוספתא בכור׳ ב י). ר׳ יוסי בר״ח אמר **לכושל** שבראיותיו כגון מלוה בעדים ומלוה בשטר יינתנו למלוה בעדים ר׳ יוחנן אמר **לכושל** בגופו וכו׳ אמר רבי אהא **לכושל** בגופו ועני (ירוש׳ כתוב׳ ט לג.). בחוב פלוני שאין לי ערב ממנו או שאני **כושל** בראיותי (התרומות ב ה). — ״כָּשׁוּל, כמו כּוֹשֵׁל, ואמר הפיטן: מנוחה לדדוליב, שעה נא **לכשולים**, הריטה לנפולים (סדור תימני ליוה״כ, אתחנן בבקשה).

— נפע׳, נִכְשַׁל, נִכְשְׁלָה, נִכְשְׁלוּ, תִּכָּשֵׁל, יִכָּשְׁלוּ, יִכָּשְׁלוּ, נִכְשָׁל, נִכְשָׁלִים, הִכָּשֵׁל, בְּהִכָּשְׁלָם, בְּהִכָּשְׁלוֹ, — נִכְשַׁל פלוני, כמו כָּשַׁל: קשת גברים חתים ונכשלים אזרו חיל (ש״א ב ד). על כן רדפי יכשלו ולא יכלו (ירמ׳ כ יא). אוליכם אל נחלי מים בדרך ישר לא יכשלו בה (שם לא ח). ויעפו נערים ויגעו ובחורים כשול יכשלו (ישע׳ מ ל). יזכר אדיריו יכשלו בהליכותם (נחו׳ ב ו). והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדויד (זכר׳ יב ח). בשוב אויבי אחור יכשלו ויאבדו מפניך (תהל׳ ט ד). בלכתך לא יצר צעדך ואם תרוץ לא תכשל (משלי ד יב). בנפל אויביך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך (שם כד יז). וישב פניו למעוזי ארצו ונכשל ונפל (דני׳ יא יט). — ובמליצה: וענה גאון ישראל בפניו וישראל ואפרים יכשלו בעונם (הוש׳ ה ה). כי ישרים דרכי יי׳ וצדקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם (שם יד י). דרך רשעים באפלה לא ידעו במה יכשלו (משלי ד יט). כי שבע יפול צדיק וקם ורשעים יכשלו ברעה (שם כד יז). ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו (דני׳ יא יד).

---

[1]) רק עברית.

[1]) ואמרו בגמ׳ (שם פד.) מאי לכושל ר״י בר״ת

ומשכילי עם יבינו לרבים ונכשלו בחרב ובלהבה וכו׳ ובהכשלם יעזרו עזר מעט (שם יא לג-לד). — ובתו״מ, נכשל באצבעו וכדומה: נפטר לביתו נכשל באצבעו וקרא (על עצמו) רבים מכאובים לרשע (ירוש׳ שבת יד טו ג). בשעלה ר׳ נכשל באצבעו הקטנה (מד״ר ויקר׳ טו). לצור גבוה שהיה עומד בפרשת דרכים והיו בני אדם נכשלין בו (פסיק׳ דר״כ, שובה). — ובמשמ׳ טעה: יהי״ר מלפניך ה׳ אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה וכו׳ ולא יכשלו חברי בדבר הלכה (ברכ׳ כח:). אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל[1]) בהן (גיט׳ מג.). — ובמשמ׳ נלכד ונפל בדבר: בנוהג שבעולם אדם נכשל בעבירה שחייבין עליה מיתה בידי שמים (ירוש׳ סוט׳ א יז.). שהוא הוציא את אשתו משום ערוה והלה נכשל בה (שם). שובי לעפריך ואל יכשלו ביך בני אדם (תענ׳ כד.), לאמר שלא יבואו לידי עברה ע״י יפיה. שלפי שהרהרתי אחר מעשיו נכשלתי (מד״ר שמות ו). מי שרצה לקדש עצמו שלא יכשל בזנות יזיר עצמו מן היין (שם במד׳ י).

— הפע׳, הכשיל, הכשלתם, תכשילי, יכשילו, הכשיל, יכשילך, יכשילהו, להכשילו, — הכשיל את פלוני, עשה שיכשל, במשמ׳ העקרית ובהשאלה: ויכשילום[2]) בדרכיהם שבולי עולם ללכת נתיבות דרך לא סלולה (ירמ׳ יח יה). כי אם בא אתה עשה חזק למלחמה יכשילך האלהים לפני אויב כי יש כח באלהים לעזור ולהכשיל (דהי״ב כה ח). והם (אלהי הנכר) היו לו להכשילו ולכל ישראל (שם כח כג). כי לא ישנו אם לא ירעו ונגזלה שנתם אם לא יכשילו[3]) (משלי ד יט). — ואת הכח, החלישו: הכשיל (אלהים) כחי נתנני אדני בידי לא אוכל קום (איכ׳ א יד). — והכשיל את פלוני, במשמ׳ עשה שיטעה, שיעשה דבר שלא כהגן: ואתם סרתם מן הדרך הכשלתם רבים בתורה (מלא׳ ב ח). ויכשילהו עלימו לשונם (תהל׳ סד ט). — ואמר בן סירא: אל תתן לדון נפשך ואל תכשילך בעצתך (ב״ס גני׳ ל כא). וגם על היין אל תתגבר כי רבים הכשיל תירוש (שם לד כה). — ובתו״מ: כל פירצה שהיא סגה בעפר אסור לגודרה בשביעית ושאינה סגה את העפר מותר לגודרה בשביעית בשאינה מכשלת את הרבים אבל אם היתה מכשלת את הרבים אע״פ שאינה סגה את העפר מותר לגודרה (ירוש׳ שבי׳ ג לד ד). — ובמשמ׳ מוסרית: אם מעכב אתה את הרבים נמצאת מכשילן לעתיד לבא (ר״ה א ו). אמר ירמיה לפני הקב״ה רבש״ע אפילו בשעה שעושין צדקה הכשילם בבני אדם שאינן מהוגנים כדי שלא יקבלו עליהן שכר (ב״ק טז:). אמר (הנחש) הואיל ואיני יכול להכשיל את האדם אלך ואכשיל את חוה (אדר״נ א). — ואמר הפיטן: ותרחיק יצר הרע ממני וכו׳ ואל יכשילני מדרכיך הטובים (סדר נפילת אפים, רבון כל). — ופיו הכשילו, ע״י דבור שיצא מפיו גרם לו שנפל, שבאה עליו צרה: אמר רב אשי (אנשי רומי שמכריזים בימי אידם אחיו של אדוננו הוא זיפן ואינם אומרים זיפן הוא אחיו של אדוננו) הכשילן פיהם (ע״ז יא:), שבזה יוצא מפיהם הדבור אדוננו הוא זיפן. אף הם (דתן ואבירם) עמדו ברשען ולא נזדקקו להשיבו ויאמרו לא נעלה פיהן הכשילן לרשעים וברית כרותה לשפתים (תנחומא קרח טו), שהדבור לא נעלה שיצא מפיהם היתה כעין נבואה שיבלעו באדמה.

— הפע׳, הכשל, מכשל, מכשלים, — שהכשילוהו: אל תכפר על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחי והיו[1]) מכשלים לפניך (ירמ׳ יח כג). — ואמר הפיטן: הוכשל בנאפוף, בזרת גפוף, הוצג בריב צפוף (ר״א קליר, מוס׳ ר״ה, אבא דעי).

— פע׳, *כשל, — כשל את הרוח וכדומה, החלישו: אמר ר׳ יהושע בן חנניה בשעה שהרוח יוצא לעולם הקב״ה משברו בהרים ומכשלו[2]) בגבעות ואומר לו תן דעתך שלא תזיק בריותי (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ג).

— התפ׳, *התכשל, — כמו נכשל: ודמות המלך הראשון איש ישיש ואינו זקן הרבה והמלך שפל ברך עיניו יפות ושערו נאה שחור והן (העמים) מתכשלין בו (תפל׳ רשב״י, ביה״מ ילינק ד).

·כשל, ש״ז, — כמו כשלון: כלו חייהם ביגון ואנחה, כושל רבה וערבה שמחה, לישע הוכים והגה צוחה (סליח׳ לתענ׳ ב, הזון התן). גררם לבית בהירתך, ישע לראשם בתתך, דלם מכשל תגרתך, ותסובבם בגין אברתך (יוצ׳ ב סכות, תגה תרב).

כשלון, ש״ז, — בהמ״פ מן כשל, במוסר׳: לפני שבר גאון ולפני כשלון גבה רוח (משלי טז יח). — ואמר בן סירא: רפיון ידים וכשלון ברכים אשה לא תאשר

אומר לכושל שבראיה. — [1]) קצת דומה לזה משל ערבי: מא ירגע פארש חתי יתהרש (A. Fischer, Marok. Sprw. MOS, I, 224), ובעבר׳: אין אדם נהיה פרש אלא א״כ תשברנה עצמותיו. — [2]) יש מגיהים וישלכו מנתיבות. — [3]) כך הקרי, והכתיב יכשולו. — [1]) הקרי ויהיו. — [2]) במדרש (בראב׳ כד) הגרסה ומרשלו, ושם (קהל׳, סוף הנ דרוס) הגרסה ומחשלו, עי׳ זה.

את בעלה (כ"ס גני' כה כג).—ובתו"ם: אפילו בשעת כשלונה של ירושלם לא פסקו ממנה אנשי אמנה (שבת קיט:). בכל מקום שאתה מוצא יין אתה מוצא כשלון (תנחומא נח כא). — ואמר החכם: כי פרי המהירות חרטה ופרי העקשות העזות ופרי הגאוה השנאה ופרי העצלות הכשלון (מבח' הפנינ', מלות החכם נכגו). ידוע הדבר בכל מצות התורה כי כל דבר לפי הכשלון שמצוי בו יותר ירחיקנו האל ממנו (החינוך, כי תצא, תקמט). — ובמשמ' חטא: הקל עליהם הכפרה בחטאים האלה הנזכרים להיות כפי עושר בני אדם ועניים לפי שכשלונם קרוב אצל בני אדם שאין ספק כי חטא הלשון קרוב ותמידי יותר מחטא המעשה (שם ויקר' קכג). — וכשלון כח, רפיון הכח: הזקן שהגיע להיות רותת ורועד כשהוא עומד והחולה כשהוא רועד מפני חוליו וכשלון כחו (רמב"ם, ביאת המקדש ז יב). לפי שאין לי פנאי מפני כשלון בחי וקוצר רוחי (הוא, אגר' לר' יונתן הכהן).

כשף[1], ממנו כשף, כשף, כשף, מכשף, מכשפה, *כשוף, *כשף, *כשפן, *כשפנות, *כשפנית, *מכשפות.

כשף, ש"ז, מ"ר כשפים, כנו' כשפיך, כשפיה,—מעשה פלא חוץ מדרך הטבע שקצת אנשים אמרים שהם יכולים לעשות בפרט בכח השדים ושאר רוחות הטמאה שמחוץ להטבע, Zauberei ; sorcellerie ; -cery: והכרתי כשפים מידך ומעוננים לא יהיו לך (מיכ' ה יא). עמדי נא בחבריך וברב כשפיך באשר יגעת מנעוריך אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי (ישע' מז יב).—ובתו"ם: הזנות והכשפים כילו את הכל (סוט' ט יג). מרבה נכסים מרבה דאגה מרבה נשים מרבה כשפים מרבה שפחות מרבה זמה (אבות ב ז). הרושם על העור כתבנית כתב פטור אמר להן ר"א והלא בן סטדא לא הביא כשפים ממצרים אלא בכך (ירוש' שבת יב יג ד). שבנות ישראל מקטרות לכשפים (ברכ' נג.). שכל היושב ומשמש אפי' עושין כשפים באספמיא באין עליו (שם סב.). ואין מעבירין על האוכלין א"ר יוחנן משום רשב"י לא שנו אלא בדורות הראשונים שאין בנות ישראל פרוצות בכשפים אבל בדורות האחרונים שבנות ישראל פרוצות בכשפים מעבירין (עירוב' סד:). עשרה קבים כשפים ירדו לעולם תשעה נטלה מצרים (קדוש' מט:). מפני שרוב נשים מצויות בכשפים (סנה' סז.). בת לאביה מטמונת שוא מפחדה לא ישן בלילה בקטנותה שמא תתפתה וכו' הזקינה שמא תעשה כשפים (סנה' ק:, בשם כ"ס). הכשרה שבנשים בעלת כשפים (סופרים טו י). התחיל פרעה משחק עליהם וכו' ואומר להם וכו' אין אתם יודעין שכל הכשפים ברשותי הן וכו' שהיה סבור שמעשה כשפים הן מה שעשו משה ואהרן (מד"ר שמות ט). ועשו מצרים כלבים של זהב בכשפים שאם יבא אדם לשם יהיו נובחים (שם כ). —*ראה בכשפים: שלח (פרעה) וקרא לכל חרטומיו ומכשפיו אמר להם ראו לי בכשפים מי עתיד למות בשנה זו מן האומנים האלו (פסיק' רבתי יד). —*וכמו דבר ממשי: פעם אחת היה לה (לאשה כשפנית) שכיר יום בביתה והיא הלכה לבית האשה היולדת ושמע השכיר קול הכשפים מתקשקשין בכדי כמו שהולד מקשקש במעי האם ובא ופתח את מגופת הכלי והכשפים יצאו והולד נולד (רב"י סוט' כב.). —*התיר הכשפים: אחד צדיק היה נוטה למות ובא אחד שנעשה לו ולאשתו כשפים שלא היתה הרה וביקש כשילך לפני הקב"ה תחילה שיבקש לו שתהר ונדר לו ומת באותה שנה התירו הכשפים לה והרתה (ספ' חסידי' תתתכטו). — וקצת במשמ' כח למשך אנשים ביפי או בתחבולות אחרות: עד זנוני איזבל אמך וכשפיה הרבים (מ"ב ט כב). מרב זנוני זונה טובת חן בעלת כשפים המכרת גוים בזנוניה ומשפחות בכשפיה (נחו' ג ד).—ואמר המשורר: להיה כשושנה בדם מאדמת אראה כשפים בה ואינה מכשפה (רבנ"ג, מי זאת).

כשף, ש"ז, מ"ר כשפים, כנו' כשפיכם,—כמו מכשף, מי שעושה מעשה כשפים: ואתם אל תשמעו אל נביאיכם ואל קסמיכם ואל חלמתיכם ואל ענניכם ואל כשפיכם אשר הם אמרים אליכם לאמר לא תעבדו את מלך בבל ((ירמ' כז ט).

כשף, פ"י,—עשה מעשה כשפים: והוא העביר את בניו באש בגי בן הנם ועונן ונחש וכשף ועשה אוב וידעוני (דהי"ב לג ו). —ובתלמ': בערב הפסח תלאוהו לישו והכרוז יוצא לפניו מ' יום (ואומר ישו) יוצא ליסקל על שכישף והסית והדיח את ישראל[1]) (סנה' מג.).—ובסהמ"א: ישא ברוה אותן פירורי לחם שאתם מכשפות בהן (רב"י פסח' קי.). יה"ר שימרטו אותן שערות שלכם שאתם מכשפות בהן (שם). ישא הרוח אותו ברכום חדש שאתם אוחזות

---

[1]) רק עברית במשמ' זו, ולא נתברר מה היתה משמ' העקרית של שרש זה ומאה נסתעף המושג של כשפים.

[1]) נמצא בדפוסים קדומים, ובמהדור' החדשות המשיטתו רשות הכנסת הנוצרית.

בידכם לכשף בו (שם:). איש שלקח אשה וכשפו אותם שאין יכולים ליזקק יחדיו (ספ' חסידים, תתכסא). —ובהשאלה, רי״ף אותו ביפיו וכדומה, הפליאו, משכו, ואמר המליץ: מי הנער הזה אשר משך הלבבות ביפיו וכשף הנפשות באור להיו׳ (ר״י חריזי, איתיאל י׳). — פע׳, *כֻּשַּׁף, מְכֻשָּׁף, — שעשו בו מעשה של כשוף: ואם תרצה לדעת האדם אם הוא מכושף או לא כתוב אלו השמות מיכאל ומששיו על ביצה בזעפראן ותן אותה תחת המטה שלו שהוא ישן עליה ותשבור אותה בבקר אם תמצא אותה צלויה יש בה טיפת דם דע שהוא מכושף (ספר חכמ׳ הכבדים, PSBA XXII, 349). כשאינו תאב לתשמיש יקח שערה אחת מזנב החמור בשעה שמשמש ויתלהו עליו וכו׳ ואם הוא מכושף יתעשן בעשן של מת (מ׳ הגדבי, ב״א 7). ומי שמכושף אין תקנה כמו שיצא מן העיר וידור בעיר אחרת ויקח בעיר אחרת אשה (ספ׳ חסידים, תתכגו). וכן מי שהוא מכושף שנה או שנתים ושלש שאינו יכול ליזקק לאשתו יגרש את אשתו (שם תתכסג). אם אדם מכושף ורודף אחרי אשה הרי לבו נמשך אחרי האשה (שם תתתפט). להכיר האיש או האשה אם הם מכושפים קח קערה אחת מלאה שמן ויראו האיש והאשה פניהם בתוכה אם הם מכושפים לא יראו פניהם בתוכה ואם אין מכושפים יראו פניהם (ספ׳ סגולות, כ״י דר׳ גסטר).

***כשף**[1], ש״ז, — מין שרף, Gummi; gomme; gum: אמר ר׳ הונא כל השרפין יפין לדיו ושרף כשף[2] יפה מכולם (שבת כג.).

***כשפות**, ש״נ, — מעשה הכשף: לא מכשפות מכשף זכר ולא מכשפות מכשפה נקבה וכו׳ לא יצלה ולא יועיל עוד (רב״י ברכ׳ סג.). אמר להם (שמעון בן שטח לשמנים הבחורים) הזהרו בהן (בהמכשפות) שהן שמנים ובשעה שתכנסו הגביהו איש אחת מהן מן הארץ ושוב לא ישלוט בכם כשפותן ואם לאו לא נוכל להן (ג״י על הרי״ף, סנה׳ יד:).

***כשפן**, כושפן, ש״ז, — מְכַשֵּׁף: ריב״ל אמר עמלק כושפן היה מה היה עושה היה מעמיד בני אדם (למלחמה) ביום גינוסיא שלו לומר לא במהרה אדם נופל ביום גינוסיא שלו מה עשה משה עירבב את המזלות (ירוש׳ ר״ה ג נט.).

***כשפן**, ש״ז, — כמו *כַּשְׁפָן: מעשה היה בשלטון אחד שדן ביום אחד כשפנין ונואפים ורצחנין (מדר׳ תה׳ פ). אמרו המלכים (שהיו עם נמרוד) אחיו של אברהם כשפן גדול הוא וצבר את האור וסלסלה (מדר׳ אבר׳ אבינו, ביה״מ ילינק ה). כי בכל הפעולות אשר יעשו הכשפנים אין בכחם לפעול שום דבר (רב״ע בפרוש, פרד׳ רמוג׳, נזיקין).

***כשפנות**, ש״נ, — כמו כֶּשֶׁף, כשפים: אין עושין כשפנות בפתיתין (ר״ת ערוב׳ סז:). יוחני בדרך כשפנות היתה אוסרת הנשים המעוברות שלא תלדנה ובהגעת לידתן היו מצטערות והיא מראה עצמה צדקת והיו באות אצלה ואומרין לה אולי תבקשי רחמים על פלונית שתלד והיא מתרת הכשפנות ומיד יולדת (ערוך, ערך יוחני). התחילו לשאול לו (ליונה) על המלאכה שנא׳ מה מלאכתך שמא מכשף או חרטום אתה ובכשפנות וקסמים הביא הסער עליהם (ר״א בר״ת הנביא, הגיון הנפ׳ ג). קשור דתם מדת מצרים כי ישנו מהם נתלמד וגרים מספריהם ומכשפנותם ולהטיהם של מצרים (ר״י הדסי, האשכול, א״ב לט, JQR VIII, 439). — ואמר הפיטן: טפשים האכילו לחם אלהים לאשה זונה וחללה מכשפה בבית עבודתם, טרפה ופלטה הלחם מפיה לתוך ידה לעיני קצתם, טעם נתנה שהוא לצורך כשפנותם, שבתם וקימתם אני מנגינתם (בכתי סופר, סליחה מכ״י בנת ב״ן, הבחר ג 7).

***כשפנית**, ש״נ, מ״ר כַּשְׁפָנִיּוֹת, — אשה מכשפה: מפני שרוב הנשים כשפניות[1] (ירוש׳ סנה׳ ז כה 7). (כלב שוטה) רב אמר נשים כשפניות משחקות בו (יומ׳ פג:). —ומצוי גם בסהמ״א: ולכן הביא אותו מעשה מאותה כשפנית שהיתה רוצה לכשף בעפר רגליו (רב״ע בפרוש, פרד׳ רמוג׳, נזיקין). כי היה (ישמעאל) דומה לאמו המצרית והכשפנית אעפ״י שילדתו לאברהם (צרור המור, וירא). נשים כשפניות שיש באשקלון (ג״י על הרי״ף, סנה׳ יד:). אשה כשפנית שהיתה עוצרת רחם הנשים היולדות בכשפים (רע״ב סוט׳ ג 7).

---

[1]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן. —[2]) כך בערוך, וכך בתשו׳ הגא׳ כ״י מהגני׳. ובנוסח׳ קטף. ופרשו שם בתשו׳ הגא׳: כשף זהו שרף שמעולה לדיו מכל השרפין ושמו צמג ערבי ובארמית קומא (תשו׳ הגא׳, מהד׳ גנז״כ 322). והערוך אמר: ושרף כשף יפה מכולם שמענו ששמו בלעז פורוגנו, ע״כ, והוא אחון. וכן רש״י: פרוניי״ל של יער. ע״כ. אך דעת הגאו׳ מכרעת.

[1]) ולחש למי שפגש בנשים כשפניות, בארמ׳: אמר אמימר אמרה לי רישתינהי דנשים כשפניות האי מאן דפגע בהו בנשים כשפניות נימא הכי הרי חמימי בדיקולי בזייא לפומייכו נשי דחרשייא וכו׳ (פסח׳ קי.), ובעבר׳: צואה רותחת בסלים קרועים לפיכן נשים מכשפות.

כשר[1], ממנו א. כָּשֵׁר, כִּשְׁרוֹן, *כֹּשֶׁר, ב. *כָּשֵׁר, *כַּשְׁרוּת, *הֶכְשֵׁר, *הַכְשָׁרָה, *הִכָּשְׁרוּת.

א. כָּשֵׁר, פ״ע, עתי׳ יִכְשַׁר, — א) כָּשֵׁר הדבר, הצליח, עלה יפה, gelingen; réussir; to succeed: בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע אי זה יִכְשַׁר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים (קהל׳ יא ו). — ב) כָּשֵׁר הדבר לפני פלוני, היה טוב בעיניו, הוא מצאו ראוי ונכון, angemessen sein; être convenable; be reight: ותאמר (אסתר המלכה) אם על המלך טוב ואם מצאתי חן לפניו וְכָשֵׁר הדבר לפני המלך וטובה אני בעיניו יכתב להשיב את הספרים מחשבת המן בן המדתא האגגי אשר כתב לאבד את היהודים (אסת׳ ח ה). — ובמדר׳ וסהמ״א במשמ׳ זו: כששמע פרעה ועבדיו דבר זה כשר הדבר בעיניו ועשו כן (מדר׳ ויושע). כששמע הקב״ה דברי התורה כשרו לפניו דבריה לקחה והניחה לפניו (מדר׳ י׳ הדברות, בית המ״ד ילינק א). ומפני כל אלו הדברים כשר בעיני לבאר דרכי החשבון זה (רמב״ם, קדוש החדש יא ג). ואספסינוס כשמעו את דבריהם כשרו בעיניו (יוסיפון, פרק עז). ויכשר להיות מהשער הזה על אשר מריתם את פי למי מריבה כלומר על מי מריבה וכו׳ ויכשר שיהיה עוד האזרח בבני ישראל קריאה (ר״י א״ת, הקדמה, בער ו). ויכשר בעיני מאד שיהיה כמוה מם שבי דומם (כס). — ג) *היה הדבר טוב ונאות לפי התורה: והלא דין הוא ומה עולה שלא כשרה לבא נקבות בזכרים כשרה לבא מן העוף שלמים שכשרו לבא נקבות בזכרים אינו דין שיכשרו לבא מן העוף (ספרא ויקר׳ ו ז). במנחות הבאות קודם לעומר שלא כשרו לא לגבוה ולא להדיוט (ספרי במד׳ קמח). ודין הוא ומה אם החיטין שכשרו לשאר כל המנחות לא כשרו למנחת העומר כוסמין וכו׳ שלא כשרו לשאר כל המנחות אינו דין שלא יכשרו למנחת העומר (ירוש׳ פאה א נו:). — הפע׳, הִכְשִׁיר, הַכְשֵׁר, — עשה שיִכְשַׁר, א) הִכְשִׁיר החכמה וכדומה, עשאה נאותה וראויה לדבר, recht machen; faire convenable; make convenient: אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל וחילים יגבר ויתרון הַכְשֵׁיר[2] חכמה (קהל׳ י י). — ב) *עשה שיהיה אפשרי וראוי, fähig machen; faire capable; make fit: כל שהבתי בשמירתו הכשרתי את נזקו (ואם הכשרתי במקצת נזקו הבתי בתשלומי נזקו (ב״ק א ב). ומלבשתו (התורה) ענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק חסיד וישר ונאמן ומרחקתו מן החטא (אבות ו א). — ג) *החליטו טוב ונאות עפ״י דיני הדת: סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה ר׳ יהודה מכשיר (סוכ׳ א א). מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין (כס ב ז). חלצו (הצרות) ב״ש פוסלין מן הכהונה וב״ה מכשירין נתייבמו ב״ש מכשירין וב״ה פוסלין אעפ״י שאלו פוסלין ואלו מכשירין לא נמנעו ב״ש מלישא נשים מבית הלל (יבמ׳ א ד). שטר שזמנו בשבת או בעשרה בתשרי ר׳ יהודה מכשיר ור׳ יוסי פוסל אמר לו ר׳ יהודה מעשה בא לפניך בציפורי והכשרתה אמר לו ר׳ יוסי אני לא הכשרתי ואם הכשרתי הכשרתי (תוספתא מכו׳ א ג). מעשה בא לפני ר׳ והכשיר בשטר (ירוש׳ קדוש׳ א נח ג). הואיל ולשמו מכשירו בזמנו ושלא לשמו מכשירו שלא בזמנו (פסח׳ ס:). א״ר יוחנן אף כשהכשירו ב״ה לא הכשירו אלא לטהרה מידי נבילה אבל באכילה אסורה (חול׳ יח.). — וגם בענינים אחרים, בלשון וכדומה, הִכְשִׁיר דבר, אמר שזה אפשר ונכון לפי חקי הלשון: ואלו היו יודעים האנשים האלה מהעברות הלשונות ושמושיהם מה שנדעהו לא היו מונעים מה שהכשרנוהו וכו׳ וכבר עשו הערב גם כן באמרם כך וכך כדי להראות למי שאיננו רגיל ולא ישתומם ממה שהכשירוהו העבריים (ר״י א״ת, הקדמ׳ הרקמה). כי הפעל הולך יותר ראוי למקום הזה מהשם אבל לא היה אפשר כי הלשון לא יכשירהו (כס, שער ה). וכבר הכשרתי בואין מעמד בספר הקרוב והישור פנים אחרים טובים גם כן (כס, שער טו). וכלל אומר כי אפילו לא היה מנהג להבליע מה שהכשרתי להבליעו לא היה הכשרו נמנע אצלי (כס, שער כג). ועל כן הכשירו העברים להביא קצת הקבוץ על דמיון מלת המשנה והכשירו ברוב המשנה שיהיה על דמיון מלת הקבוץ (כס, שער כד). — הָפע׳, *הֻכְשַׁר, הוּכְשַׁר, — הכשירו אותו, נעשה ראוי לדבר עפ״י חקי הדת וכדומה: השוחט בהמה חיה ועוף ולא יצא מהן דם כשרים ונאכלים בידים מסואבות לפי שלא הוכשרו בדם ר״ש אומר הוכשרו בשחיטה (חול׳ ב ה). פסח שהוא קל אינו דין שיוכשר כל שנתו כבן שנתו וכו׳ פסח שהוא קל אינו דין שיוכשר לבא

---

[1] גם בארמ׳ וסור׳. באשור׳ כָּשָׁרוּ, הצליח.

[2] המליצה קשה, וקצת החדשים הגיהו בכתוב זה הגהות מתחלפות.

ממין אחד (מכי׳ כא ד). כל שאינו כשר להצניע ואין מצניעין כמוהו והוכשר לזה והצניעו ובא אחר והוציאו (שבת עו.). במה הוכשר אהרן לבא אל הקדש בפר בן בקר לחטאת (יומ׳ ג.). אם ראית רקיע שקיהה כברזל מלהוריד טל ומטר בשביל מעשה הדור שהן מקולקלין וכו׳ מה תקנתן יתגברו ברחמים וכו׳ כל שכן אם הוכשרו מעשיהן (תעני׳ ז:). ומה בני יונה שלא הוכשרו בגדולים הוכשרו בקטנים תורים שהוכשרו בגדולים אינו דין שהוכשרו בקטנים (חול׳ כב:). ומה עגלה שלא הוכשרה בשחיטה הוכשרה בעריפה פרה שהוכשרה בשחיטה אינה דין שהוכשרה בעריפה (שם כג:). עד שלא נכנסו ישראל לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירה משנכנסו לארץ לא הוכשרו כל ארצות לומר שירה (ערכ׳ י:). אוציא את ישראל שלא הוכשרו לעלות בהר ולא אוציא את הזקנים שהוכשרו לעלות בהר (מד"ר במד׳ יד). הכך אמר כל הבקר לעולה מגיד שכולם הוכשרו לעולה (שם). ספר תורה האמור לא כל שכן שלא יוכשר לכתבו על אחת מן העורות השלשה (ר"י ברצלוני, הלכ׳ ס"ת יד).

—התפ׳, *הִתְכַּשֵּׁר, — הראה עצמו מוכשר: למלך שהיה לו פרדס והכניס לתוכו פועלים ובנה אוצר על פתחו אמר כל מי שהוא מתכשר במלאכת הפרדס יכנס לאוצרו וכל מי שאינו מתכשר במלאכת הפרדס אל יכנס לאוצרו (מד"ר כהלב׳ ט). למלך שהיה לו פרדס ובנה בו מגדל גבוה וצוה המלך שיתנו לתוכו פועלים שיהיו עוסקין במלאכתו אמר המלך כל מי שמתכשר במלאכתו יטול שכרו משלם וכל מי שמתעצל במלאכתו ינתן בדימוס (שם במות ב). למלך שהיה לו כרם ושכר עליו פועלים והיה שם פועל אחד מתכשר במלאכתו יותר מכולן (שם שה"ש, דודי ירד). שהיו המעשים מתכשרין מעצמן (תנחומא כהלב׳ לד).—ומצוי בסהמ"א.

—פע׳, *כִּשֵּׁר, כישר, — כִּשֵּׁר את עצמו, עשה שיכשר: למלך שנשא למטרונה והכניסה לו שנים אריסין אף המלך זקף לה כנגדן שני אריסין איבדה מטרונה את שלה אף המלך נטל את שלו לאחר ימים עמדה וכישרה את עצמה והביאה אותן שני אריסין אף המלך הביא את שלו (מד"ר דבר׳ ג). בו בפרק הורה (הגר) וכישרה את מעשיה אחר שקרא אליה מלאך אלהים (פענח רזא, וירא).

—נפע׳, *נִכְשַׁר, נִכְשָׁרִים,—דבר נִכְשָׁר ובדומה: ואחריו זה השיר, אשר עתה אשיר, לפתח ולהישיר, דרכי נכשרים (דונש, דעה נכי). כי יחלף קמוצים ויסלף דברים נכשרים (תשו׳ תלמידי מנח׳ על דונש). ואשרי הנפש הנכשרת אשר היא באדם נקשרת אם סודה חוקרת (מ׳ אלגדכי, ב"א ו).

ב.*כָּשֵׁר, ת"ז, נקב׳ כְּשֵׁרָה, מ"ר כְּשֵׁרִים, כְּשֵׁרוֹת, — דבר כָּשֵׁר לענין מהענינים, נאות וראוי לזה, tauglich bon, apte à ; fit, available: כל הכשר להצניע ומצניעין כמוהו והוציאו בשבת חייב עליו חטאת וכל שאינו כשר להצניע ואין מצניעין כמוהו והוציאו בשבת אינו חייב אלא המצניעו (שבת ז ג). — ב) מה שהוא טוב ועשוי לפי התורה, לפי הדת, לפי ההלכה, ההפך מן פסול: פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול שטרי חוב המוקדמים פסולים והמאוחרין כשרים (שבי׳ י ה). אב ובנו וכל הקרובין כשרין לעדות החדש (ר"ה א ז). כל עדות שאין האשה כשרה לה אף הן (העבדים וכו׳) אינן כשרים לה (שם ח). כל השופרות כשרים חוץ משל פרה (שם ג א). הכל כשרין להוליכו (את שעיר המשתלח) אלא שעשו הכהנים גדולים קבע (יומ׳ ו ג). חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדין אין מסככין בהן וכולן שהתירן כשרות וכולן כשרות לדפנות (סוכ׳ א ה). שכל היום כשר ללולב (שם ג ט). הכל כשרין לקרות את המגילה (מגי׳ ב ד). כל היום כשר לקריאת המגילה (שם ה). אחד אומר בפני נכתב ושנים אומרים בפנינו נחתם כשר נכתב ביום ונחתם ביום וכו׳ בלילה ונחתם ביום כשר (גיט׳ ב א-ב). הכל כשרין לכתוב את הגט (שם ה). ג׳ גיטין פסולין ואם נשאת הולד כשר (שם ט ד). ישראל שנשא חללה בתו כשרה לכהונה (קדוש׳ ד ו). אמרה (הסוטה) איני שותה מגילתה נגנזת ומנחתה מתפזרת על הדשן ואין מגילתה כשרה להשקות בה סוטה אחרת (סוט׳ ג ג). הכל שוחטין ושחיטתן כשרה (חול׳ א א). ואלו כשרות בבהמה ניקבה הגרגרת או שנסדקה וכו׳ (שם ג ג). ועד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרות לדברות (מכי׳ בא, פתיח׳). עד שלא נבחרה ירושלם היתה כל ארץ ישראל כשרה למזבחות (שם). הכל כשרים לעלות במעלות האולם (תוספתא סוט׳ ז ח). שהטה ואכלו זאבים בני מיעיה כשירה (ירוש׳ כיל׳ ג סב.). היה הגיטל מבלה את הגויל אם גורדו ונשתייר שם ירך קטנה כשר ואם לאו פסול (שם מגי׳ א עא ג), ומצוי הרבה בסהמ"א. — וכמו תה"פ: וכולן שעשו משעלה עמוד השחר כשר (מגי׳ ב ד), ומצוי מאד.—ג) *אדם כָּשֵׁר, אדם טוב, יָשָׁר, מתנהג בדרכי המוסר, tugendhaft vertueux ; worthy: אמר להם אין טבי עבדי כשאר

בל העבדים כשר היה (ברכ׳ כ ז). טוב שברושאים לגיהנם והכשר שבטבחים שותפו של עמלק (קדו׳ ד יד). אמרה (המשנה) אפילו כשירין סונין (ירוש׳ כתוב׳ א כה ד). הכשירה שבנשים בעלת כשפים (שם קדוש׳ ד סו ג). כדי שיבכה ויתאבל על אדם כשר (בבלי מו״ק כה.). לא הוזהרו כשרות להנשא לפסולין (יבמ׳ פד:). ראה (המלך) ענייה יתומה בת אבות ביקש ליטול אותה אמר לשושבינו אל תנהוג בה כראשונות זו בת אבות היא צנועה היא במעשיה וכשרה (מד״ר במד׳ א). בנות ישראל הכשרות והצנועות (שם בב״ב, אחוו לגו). נשי דור המדבר כשרות היו כיון שהגיעו לאותו מעשה עמדו ונמלכו עצמן ולא נתנו כלום מנזמיהן למעשה העגל (שם, לנכתני).

***כֹּשֶׁר**, ש״ז, — בהמ״פ מן כָּשֵׁר, סגולת מה שהוא כָּשֵׁר, היתה לו שעת הַכֹּשֶׁר, שעה שהוא היה כָּשֵׁר: סרים אדם חולץ והולצין לאשתו מפני שהיתה לו שעת הכושר סרים חמה לא חולץ ולא הולצין לאשתו מפני שלא היתה לו שעת הכושר (יבמ׳ ח ד). חטאת פסולה אין דמה טעון כבוס בין שהיה לה שעת הכושר בין שלא היה לה שעת הכושר (זבח׳ יא ג). אם אמרת בבהמה טמאה שלא היתה לה שעת הכושר תאמר בטריפה שהיתה לה שעת הכושר (חול׳ ד ד). היתה לה שעת הכושר ונפסלה דמה טעון כיבוס (תוספתא זבח׳ י ט). טמאה לא היתה לה שעת הכושר טריפה היתה לה שעת הכושר (גמ׳ שם ע.). מה לשוחט בפנים ומעלה בחוץ שהיתה לו שעת הכושר תאמר בשוחט חוץ ומעלה בחוץ שלא היתה לו שעת הכושר (שם קח.). כאן (שאמר מטמא) שהיתה לה שעת הכושר כאן (שאינה מטמאה) שלא היתה לה שעת הכושר (מנח׳ קה:). — בחזקת כָּשֵׁר, בחזקה שהוא כָּשֵׁר: בני מעים בחזקת כושר (ירוש׳ ברכ׳ ט יד.). שחטה ואכלו זאבים בני מיעיה כשרה שחזקת בני מיעים לכושר (שם כיל׳ ג סב.). — בְּכֹשֶׁר: אי זהו סרים חמה ר׳ חייה בשם ר״י כל שלא ראתו החמה בכושר אפילו שעה אחת (ירוש׳ יבמ׳ ח ע ד). — והשתמשו הפיטנים והמשוררים הרבה במלה זו: מאחז שביל יושר והולך נתיב כושר זיטוש כמו נשר להפצו וברצוניו (רה״ג, מנח׳ לר״ה בן עטה, JQR, NS I, 240). כרתי ברית לבחירי לפסות ולשמור ימים כמדובר, כושר מאכל צלי ופת חריבה וארוחת ירק ובשביעית ימי קדש תתגבר (הוהר׳ ר״י ברלווני, המגס כי). אסירים אשר בכשר שעשעת, בענם שוע ונם שעת, גוי ואלהיו יחד הושעת (ר״א קליר, ב׳ פסח, הסיריס). גדלך מצפצפת ויחודך תומכת, דרכי מסלולך בכשר דורכת, היום כמה שנים עלך מושכת (ר״י בן הכיתור, הושע׳, אלהים אמן). והעם הרדו ותמהו ופחדו ויגידו פועל אלהים, דברו בכושר גדיבי יושר ועשו כל אשר צוה אלהים (הוהר׳ רבב״ג, אמון יוס זה). לעמו הנחיל מדבש מתוקים, כשר אמונת עתים חשוקים, ידיעת חסן וישועת נזיקים (רבב״י, ב׳ בבוע׳, תחתיות ארץ). בתמו הלך ובכשרו עמד, יוצרו אהבו ובעיני נחמד (הוא, כבורי מעבהו). צצו שועלים מחבלים כרמים להכרית מגפן שורש וזכרון, צררום בפרך נאקו ונושעו בכושר הררי קדם הוחק לזכרון (מוס׳ ב ר״ה, אפחד במעבי). עיר ויושביה בכשר בחזותה, עלצה ותרך עמה שפחתה, על יי׳ השליכה יהבתה (בנת א חנכה, אורך כי). היום הזה צוית לעשות לכפר פשע וקשר, בדם פרים ושעירים הנזרקים במזבח כושר (כגית׳ מוס׳ יוה״כ, מגכי מקדס). משאת כפי מנחת ערב רצה נא בכושר, תכון תפלתי קטורת לפניך בתום וביושר (מנח׳ יוה״כ, מבלת כפי). חדל ישר מעט כשר אבל נסמך ובטוח, להודות לך כרב גדלך ערב שיחי כניחוח (ר״י הלוי, יברלג כתירי). הגו בישר נעשה בכשר ונשמע כל אשר ידבר אלהים (הוא, יוס כקוג).

כִּשְׁרוֹן, ש״ז, — א) תועלת, Nutzen; utilité; -ty: ברבות הטובה רבו אוכליה ומה כִּשְׁרוֹן לבעליה כי אם ראית עיניו (קהל׳ ה י). — ואמר המליץ: ושאר מכמניו ובתי נבאת וצרי אשר הפיל הבלים לנפשו בנעימותם מה כשרון לו מהם כי אם ראות עיניו (כתי״ע א ה). — ב) מה שמכשיר את האדם למעשים גדולים, Tüchtigkeit; habilité; -ty: כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו (קהל׳ ב כא). וראיתי אני את כל עמל ואת כל כִּשְׁרוֹן המעשה כי היא קנאת איש מרעהו (שם ד ד). — והשתמשו בזמן החדש במלה זו הרבה במשמ׳ כח השכל והמחשבה שיש לאדם למלאכה, לחכמה ומדעים, לשירה, לאמנות, וכדומה, Talent. — ג) סגולת הַכָּשֵׁר: ישר איש ומעללו, אם ירבה פלולו, ונשמע קולו, כשרון צדק פעלו, הגון דלים מעמלו, אם אדוניו יתן לו (ילת׳ בן להוכן, פקדתי מיוגלי). דלי מעש וריקי כשרון קוראים אליך למו המצא (אגיהו בן במעיה, אדון בכפטך). באתי לחשוב עם נפשי אם רב הכשרון על החובה (רמב״ת, דלכי געס יג). והקטרת היתה באה להכשיר הקרבן ואם הקרבן אין נרצה לפני למה תטרחו להביא הכשרון שהוא הקטרת (רד״ק ירמ׳ ו כ).

***כַּשְׁרוּת**, ש"נ,—סגולת דבר כָּשֵׁר: כל ארצות בחזקת כ ש ר ו ת הן עומדות (קדוש׳ עג:). כל משפחות בחזקת כ ש ר ו ת הן עומדות (שם עו:). אמר ר׳ יוחנן (סריס המה הוא) כל שלא ראה שעה אחת בכשרותו (יבמ׳ פ.). שבתחלה הבריות נוהגות בכשרות ובדבריו אלו (של בלעם) היו נוהגין בעריות (מד"ר במד׳ כ). אמר להם המלך מה לכם מצירין יגע זה בשתי (שעות) בכ ש ר ו ת מה שלא יגעתם אתם כל היום (שם קהל׳, מתוקה).—ומצוי בספה"א: כי צריך העד להיות תחלתו וסופו בכ ש ר ו ת (תבו׳ הגה׳, הרכבי מ). כל מי שחטא ולקה הוזר לכ ש ר ו ת ו (רמב"ם, סנה׳ יז ז). כל טבח שהוא יודע הטריפות האלו והרי הוא בחזקת כ ש ר ו ת מותר לו לשחוט ולבדוק וכו׳ ואם יצאת טריפה מתחת ידו מנדין אותו ומעבירין אותו ואינו הוזר לכשרותו עד שילך למקום שאין מכירים אותו (הוא, שחיט׳ י יד). לא יצטרך השכל לדעת בכשרות זה אל התורה בפני כי השכל כבר שפט בכשרותו (ישועה בן יהודה הקראי, פי׳ מעבה כרא"ב׳).—ואמר הפיטן: תמימות וכ ש ר ו ת ועבדות וחרות באונך, וישוב וגרות וגבהות ושררות בגאונך (ר"י הכהן גיאת, קיניק).

כֶּשֶׂב, ש"ז, מ"ר כְּשָׂבִים,—כמו כֶּבֶשׂ: שור או כֶשֶׂב או עז (ויקר׳ יז ג). והַכְּשָׂבִים הפריד יעקב (בראש׳ ל מ). הסר משם כל שה נקד וטלוא וכל שה חום בכשבים וטלוא ונקד בעזים (שם לב). שה כְשָׂבִים ושה עזים (דבר׳ יד ד).—ואמר המשורר: אמת שהת כמו מכלא ומות כמו רועה וכל היקום כ ש ב י ם, לאט אותם יהי נוהג לשחת וישים תעלולים בם כשבים (רמב"ע, תרכיב ח).

כִּשְׂבָּה, ש"נ, — כמו כִּבְשָׂה: נקבה מן הצאן כִּשְׂבָּה או שעירת עזים (ויקר׳ ה ו).—ואמר המשורר: תהי תפלה תמור עולה ותשובה תמור כ ש ב ה, ושית עטרת מול קטורת לכפר שפת דבה (רמב"ע, מרי נגיון).

כשה[1], ממנו כָּשָׂה.

כָּשָׂה[2], פ"ע, כָּשִׂיתָ,—כָּשָׂה פלוני, נמלא מטעמים ונהיה גם וקשה ערף: וישמן ישרון ויבעט שמנת עבית כָּשִׂיתָ[3] ויטש אלוה עשהו וינבל צור ישעתו יקנאהו בזרים בתועבת יכעיסהו (דבר׳ לב יה-יו).

***כַּת**, ש"נ, מ"ר כִּתִּים, כִּתֵּי, כִּתּוֹת,—קְבֻצָה מיוחדה של אנשים, מַחְלֹקֶת, חבורה, Abteilung, Partei; division, parti; party: הפסח נשחט בשלש כ י ת ו ת[1] וכו׳ קהל ועדה וישראל נכנסו כ ת הראשונה נתמלאת העזרה וכו׳ יצתה כ ת ראשונה ונכנסה כ ת שניה יצתה שניה נכנסה שלישית וכו׳ מימיהם של כ ת שלישית לא הגיעה לאהבתי כי ישמע יי׳ מפני שעמה מועטין (פסח׳ ה ה-ו). מעשה במסיכן אחד שהיו מוליכין אותו מגיניסר לחמתן והיו ה כ ת ו ת מתחלפות עליו ובאחרונה נמצא מת בידן ובא מעשה לפני חכמים ולא טמאו אלא כ ת האחרונה בלבד (תוספתא טהר׳ ו ז). היא (הכת הג׳ של שוחטי הפסח) היתה נקראת כ ת עצלים (ירוש׳ פסח׳ ה לב ג). חביבה עלי כת קטנה שבארץ ישאל מסנהדרין גדולה שבחו"ל (ירוש׳ נדר׳ ו מ.). מפני כ ת של פריצים שהיו באין להזדוג לי (בב כתוב׳ ב כו ג). עשו כתות כ ת ו ת ועסקו בתורה לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה (ברכ׳ ברכ׳ סג:). שלש כ י ת ו ת של שלשים שלשים בני אדם (פסח׳ סד:). מעשה בר"א שהיה יושב ודורש כל היום כולו בהלכות יו"ט יצתה כ ת ראשונה (לסעוד לפני גמר הדרשה) אמר הללו בעלי פטסין כ ת שנייה אמר הללו בעלי חביות כ ת שלישית אמר הללו בעלי בדין כ ת רביעית אמר הללו בעלי לגינין כת המישית אמר הללו בעלי כוסות התחילו כת ששית לצאת אמר הללו בעלי מארה וכו׳ שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה (ביצ׳ יה:). משחרב הבית בראשונה נתקבצו כ י ת ו ת כ י ת ו ת של פרחי כהונה ומפתחות ההיכל בידן ועלו לגג ההיכל ואמרו לפניו רבש"ע הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך וזרקום כלפי מעלה (תענ׳ כט.). בשעה שהצדיק נפטר מן העולם שלש כ י ת ו ת של מלאכי השרת יוצאות לקראתו וכו׳ בשעה שהרשע נאבד מן העולם שלש כ י ת ו ת של מלאכי חבלה יוצאות לקראתו (כתוב׳ קד.). ארבע כ י ת ו ת אין מקבלות פני שכינה כת ליצים וכת חניפים וכת

---

[1] בערב׳ כשי a), ועי׳ הערה להערך.

[2] בערב׳ כַּשִׁי b), ועי׳ הערה לקמן. — [3] רוב הקדמונ׳ ראו בפעל זה את הפעל כסה בסמך ואמרו כי הכונה היא כסית לבך בחלב. והחדשים בארוה עפ"י הפעל כשי בערב׳ שמשמש גם במשמ׳ נמלא במטעמים. וכבר העיר דר׳ א"ש יהודה (Dr. A. S. Yahuda, Bibl. Exeg. 10), כי זה הפעל בעצמו, וכמו"כ מגזרת הכפו׳ כש a), משמש בפרט בדבור ההמוני במצרים ובמרוקו גם במשמ׳ נהיה גס ועקש, ויש לחשב כי בעבר׳ היה משמש בשתי המשמ׳ יחד.

a) كَشِي b) كَشَى

[1] כך בנוסח׳, ובקצת כ"י כתים.

a) كَشّ

שקרנים וכת מספרי לשון הרע (סוט' מב.). שלש כתות של מלאכי השרת אומרות שירה בכל יום (חול' צא:). הלך (אבר ם) שמה לעשות רצון יוצרו והיו המלאכים מתקבצין כתות כתות מלמעלן (מד"ר בראש' נו). כל אותו הלילה נעשו מלאכי השרת כתות כתות וחבורות חבורות והיו פוגעין (בהיילותיו של עשו) (שם עח). לעולם אין כת של מעלה מקלסת ושונה אלא בכל יום בורא הקב"ה כת של מלאכים חדשים והן אומרים שירה חדשה לפניו והולכין להן (שם). לשלטון שנכנס למדינה ועמו כיתות של ליסטים (שם ויקר' ט). היתה מביאה שפופרת של ביצה והיתה ממלאה אותה אפילוסמון ונותנת אותה תחת עקיבה במנעליה וכשהיתה רואה כת של בחורים היתה רופסת עליה והיה אותו הריח מפעפע בהן כארס של עכנה (שם טז). כאותן כתות של מלאכי השרת שהם יראים ומושלמים לי (שם במד' ב). שבשעה שנפטר (הצדיק) מן העולם ג' כתות של מלאכי השרת מקדימין אותו בשלום (שם יא). נפל מחלוקת בישראל ועמדו שבט יהודה במריבה והרגו מישראל כתות כתות (שם כג). שאני עתידה להעמיד כתים כתים וחבורות של צדיקים ביוצא בי בעולמך (שם בה"ב, אס תומכ). ומשה הפך פניו סבור שישראל אחריו והיו אותם (ליצנים) עשויין כיתות על האבנים (ילמדנו, פרב' חקת).—ושל בע"ח: לאחד שהיה מהלך בדרך וראה כת של כלבים ונתיירא מהם וישב לו ביניהם (מד"ר בראש' פד).—כִּתֵּי בָנוֹת, מאמהות מתחלפות: מי שיש לו שתי כתי בנות משתי נשים (קדוש' ג ט).—כִּתֵּי עֵדִים, שכל אחת מהן מעידה לא כמו הכת זולתה: מי שהיה שתי כיתי עדים מעידות אותו אלו מעידים שנזר שתים ואלו מעידים שנזר חמש (נזיר ג ז). שתי כיתי עדים המכחישות זו את זו (ב"ב לא:). לא נחלקו ב"ש וב"ה על שתי כיתי עדים שאחת אומרת מנה ואחת אומרת מאתים שיש בכלל מאתים מנה על מה נחלקו על כת אחת שאחד אומר מנה ואחד אומר מאתים (שם מא:). — ובמשמ' חבורה של בני אדם מתחלפים בדבר מן הדברים מזולתם: ד' כיתין נעשו על הים אחת אומרת ליפול אל הים ואחת אומרת לשוב למצרים ואחת אומרת לעשות מלחמה כנגדן ואחת אומרת נצווח כנגדן (מכי' בשלח ב ב). בית שמאי אומרים שלש כיתות הן (ליום הדין) אחת לחיי עולם ואחת לחרפות לדיראון עולם (תוספתא סנה' יג ג). אמר ר' ירמיה בר"א (דור הפלגה) נחלקו לג' כיתות אחת אומרת נעלה ונשב שם ואחת אומרת נעלה ונעבוד עבו"ם ואחת אומרת נעלה ונעשה מלחמה (סנה' קט.). בשעה שבא הקב"ה לבראת את אדם הראשון נעשו מלאכי השרת כיתים כיתים וחבורות חבורות מהם אומרים אל יברא ומהם אומרים יברא (מד"ר בראש' ח). — ואמר החכם: ולמד לדבר עם כל כת מכתות בני אדם (הו"ה, יחוד המעשה ה). החברים שלש כתות מהם כמזון שלא תוכל לעמוד מבלעדיו ומהם כרפואה אשר אתה צריך לעתים ומהם כמדוה אשר אין אתה צריך לעולם (מבח' הפנינ', שער החברים).—ובפרט בדעות דתיות ומחקריות: א"ר יוחנן לא גלו ישראל עד שנעשו עשרים וארבע כיתות של מינים (ירוש' סנה' יכט ג). ואח"כ נתחדשה כת אחרת נקראת צדוקין וביתוסין על שם המעין הנרפש והמקור המשחת אשר מהם שאבו מים כמו שנודע בקבלה וכבר בטלו כל אלו הכתות במיעוטן בארצותינו אלו (הקד' בעה"ב לר"י אבן גטיף). יש לערער עליו בטענות המשאיים כת ארסטו שעשו לקיים דעת קדמות העולם (רי"א, מפע' ה' א ב). ושתי הכתות ר"ל בין חכמי הקראים ובין חכמי הרבנים מודים בזה (ר"א הקראי, ג"ע, תג הבכור' ה). והנה בדורנו זה ראינו חכמי האומות נחלקים לכתות ונעשו קרחות קרחות מהם מחזיקים בדעת הזה וכו' (מגח' קנא' לר"י מפיסא 11).—ובענין שני צדדי בעלי דין: יש לדיינים לשמוע טענות הכתות מפיהם שמא מתוך דבריהם ילמדו ויבינו מי הוא טוען באמת ולא שיבאו בטענות מסודרות מפי אחר (לבוש חו"מ יג ג). —ושתי חבורות של משא ומתן: בפנינו עה"מ היקרה דונה שמחה ובעלה יעקב פארדו כת אחת והיקרה דונה וכו' ובעלה משה וידאל כת אחרת מדעתם ורצונם הגמור בלב שלם ונפש חפצה התפשרו ביניהם בזה האופן שבמחצית הכותל המפסקת בין רשות כה"ר שלמה ובין החלל הנזכר של האחים במחצית הפונה לצד החצר באותו מחצית הכותל יוכל הכת הא' ויהיה שלהם לבנות עליה וכו' ועל האופן הזה יוכלו הכת הב' לבנות בחלל הנזכר שלהם (בו"ת פרחמטה אהרן יג). ראובן ושמעון כת א' ויהודה ויששכר כת אחרת עשו שותפות וחברה בסחורות ובכל מילי והוציא כל כת מהם לקרן קיים בשותפות סך מה (שם פט).—וגם דברים לא בע"ה: כוכבים (עשויים) כתות כתות שאין להם מנין (ספרי דבר' מז). — ודברים מפשטים: אמנם אשים כונת חקירה זו אם היא מכת האפשר לשום לעולם זמן קצוב לכללו או לחלק מחלקיו (הקד' בעה"ב לר"י אבן גטיף). לפי שהמקובלות הם מכת המפורסמות לא מהאמתיות המופתיות (ר"י אברבנאל,

מפע' ה' ג ד). ואמנם בחקירה הראשונה מצאנו ראינו כ ת ו ת דעות לבני אדם כ ת מהם תחשב וכו' ואמנם הכ ת השנית תסבור וכו' (שם, שמים חדשים ד ו). מה שהוא מ כ ת הגימטריות או מצירוף אותיות ולא מכת השמות והצורות והקמיעות אשר ישמשו בהן בעלי השמות כותבי הקמיעות (זרח' הלוי לר' הלל, חו"ג ב קלג).

כתב[1]), ממנו כתב, כתב, כתבת, מכתב, *כתוב, *כתבה, *כתיבה, *כתבן, °כתב, °כתבות, °כתיב.

כתב, פ"י, כתבת, כתבו, אכתב, אכתב-, תכתב, תכתבו, יכתבו, כתב, כתבים, כתוב, כתובה, כתבים, כתובות, כתוב, כתוב, כתבו, בכתוב, לכתב, כתב, כתב-, כתבה, כתבו, כתבתם אכתבנה, יכתבוה, כתבם,—כתב על אבן, על עץ, על חרס וכדומה, רשם אותיות שהן סימני קולות הדבור שע"י הקורא יודע מה היתה כונת הכתב לאמר, write ; écrire ; schreiben: כתב זאת זכרון בספר (שמות יז יד). כתב-לך את הדברים האלה וכו' ויכתב על הלחת את דברי הברית עשרת הדברים (שם לד כז-כח). ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם (שם כד יב). פסל לך שני לחת אבנים כראשנים וכתבתי על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת הראשנים (שם לד א). מחני נא מספרך אשר כתבת (שם לב לב). וכתב את האלת האלה הכהן בספר (במד' ה כג). איש את שמו תכתב על מטהו (שם יז יז). ואכתב על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת הראשנים (דבר' י ב). וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר (שם יז יח). וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה (שם כד א). וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב (שם כז ח). ועתה כתבו לכם את השירה הזאת (שם לא יט). ויהי ככלות משה לכתב את דברי התורה הזאת על ספר עד תמם (שם כד). ויכתבם על שני לחות אבנים (שם ד יג). וכתבתם (את הדברים האמורים שם) על מזוזת ביתך ובשעריך (שם ו ט). ויכתב-שם על האבנים את משנה תורת משה אשר כתב לפני בני ישראל (יהוש' ח לב). ויכתב אליו את שרי סכות ואת זקניה (שופט' ח יד). ויכתב בספר וינח לפני יי' (ש"א י כה). ויכתב דוד ספר אל יואב (ש"ב יא יד). ותכתב ספרים בשם אחאב (מ"א כא ח). קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט אנוש למהר שלל חש בז (ישע' ח א). ושאר עץ יערו מספר[1]) יהיו ונער יכתבם (שם י יט). וקראת במגלה אשר כתבת מפי את דברי יי' באזני העם (ירמ' לו ו). ואת ברוך שאלו לאמר הגד נא לנו איך כתבת את כל הדברים האלה מפיו ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כתב על הספר בדיו (שם יז). שוב קח לך מגלה אחרת וכתב עליה את כל הדברים הראשנים (שם כח). ואכתב בספר ואחתם ואעד עדים (שם לב י). העדים הכתבים בספר המקנה (שם יב). שדות בכסף יקנו וכתוב בספר וחתום (שם מד). הדבר אשר דבר ירמיהו הנביא אל ברוך בן נריה בכתבו את הדברים האלה על ספר מפי ירמיהו (שם מה א). נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה[2]) והייתי להם לאלהים (שם לא לג). והיו העצים אשר תכתב עליהם בידך לעיניהם (יחזק' לז כ). יי' יספר בכתוב[3]) עמים זה ילד בה (תהל' פז ו). תורתי אל תשכח ומצותי יצר לבך וכו' כתבם על לוח לבך (משלי ג א-ג). העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדף כי תכתב עלי מררות ותורישני עונות נעורי (איוב יג כה-כו). הן תוי שדי יענני וספר כתב איש ריבי (שם לא לה). ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על ישבי יהודה וירושלם (עזר' ד ו). אנחנו כרתים אמנה וכתבים ועל

---

[1]) משתף בכנעני' וארמ', וגם בערב' כתב a), במשמ' שהוא משמש בהאחיות הצפוניות, אלא שהוא משמש בלשון זו עוד במשמ' אחרות, במשמ' קבוץ ובמשמ' תפר וכדו', ולעצם מושג הכתיבה השתמשה הלשון הערב' עוד בצרוף אחר, ח"ט b), ולכן פקפק פרנק' (S. Fr. Aram. Lehnw. 249) ביחוסו הערבי של פעל זה לענין כתיבה והשד כי בהיות שאצל הערבים הקדומים ישבי המדברות לא היתה מלאכת הכתיבה כ"כ צרך גמור לא יצרו הם בעצמם כל המלים הנצרכות למלאכה זו וכשבא הזמן שגם אצלם פשטה יותר מלאכה זו שאלו המלים הנצרכים לה מלשונות האחיות הצפונ' בפרט מהארמית, כמו שהוכיח שם פרנק' כי רוב המלים כמו דיו, ספר, מגלה, שאולות מלשון הארמית, וכן גם אולי הפעל כ ת ב במשמ' כתיבה שאול אולי מארמי'. ועי' אדות המלים השאולות כלשונות השמיות בהמבוא. עכ"פ לא נתברר מה היה עקר משמ' של השרש כתב בזמן קדום, שממנה נסתעפה אח"כ משמ' הכתיבה במשפחה הצפונית של הלשונות השמיות. לפי דעת נלד' (Nö. J. Löw, Lexik. 291) עקר משמ' כתב תחב, ומזה בסור' מכתבא, מרצע, ובכתבא דאשכפא, מרצע של רצען, וכן בדבור המזרי.

a) كتب b) خرز

[1]) מזה, וכמו"כ מהכתוב יי' י ס פ ר ב כ ת ו ב עמים, שער ד' ילין כי אולי עקר משמ' הפע' כתב היה בהחלה במשמ' מנה, כמו ספר שממנו סופר.—[2]) כך ב"א, וב"נ אכתבנה, בחטף פתח, ולא נתברר טעם שני הנקודים האלה.—[3]) ואולי זה שם, כמו כתב.

החתום שרינו לוינו כהנינו (נחמ׳ י א). ויחלקום בגורלות וכו׳ ויכתבם שמעיה בן נתנאל הסופר (דהי״א כד ה-ו). להשיב את הספרים מחשבת המן בן המדתא האגגי אשר כתב לאבד את היהודים (אסת׳ ח ה). ויכתב בשם המלך אחשורוש ויחתם בטבעת המלך (שם י). ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תקף לקים את אגרת הפרים הזאת השנית (שם ט כט).—ופעו׳ כתוב, ביחס להדבר שעליו כתבו, הלוח וכדומה: לחת אבן כתבים באצבע אלהים (שמות לא יח). לחת כתבים משני עבריהם מזה ומזה הם כתבים (שם לב טו). ויפרש אותה (את המגלה) לפני והיא כתובה פנים ואחור (יחזק׳ ב י). — וביחס להדברים שכתבום על הלוח וכדומה: כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת (דבר׳ כח סא). כל דברי התורה הזאת הכתבים בספר הזה (שם נח). ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה (שם כט יט). הלא היא (השירה) כתובה על ספר הישר (יהוש׳ י יג). ויקנן דוד את הקינה הזאת וכו׳ הנה כתובה על ספר הישר (ש״ב א יז-יח). ויתר דברי שלמה וכל אשר עשה וחכמתו הלוא הם כתבים על ספר דברי שלמה (מ״א יא מא). ויתר דברי ירבעם וכו׳ הנם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל (שם יד יט). חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר (ירמ׳ יז א). ויכתב ירמיהו את כל הרעה אשר תבוא אל בבל אל ספר אחד את כל הדברים האלה הכתבים אל בבל (שם נא ס). לעשות בהם משפט כתוב (תהל׳ קמט ט). הנה כתובה לפני (ישע׳ סה ו). וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתרגם ארמית (עזר׳ ד ז).—הכתוב, ככתוב, מה שכתוב: לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וכו׳ למען תשמר לעשות ככל הכתוב בו (יהוש׳ א ח). כאשר צוה משה עבד יי׳ את בני ישראל ככתוב בספר תורת משה (שם ח לא). ויעשו אנשי עירו וכו׳ כאשר כתוב בספרים אשר שלחה (איזבל) אליהם (מ״א כא יא). כי גדולה חמת יי׳ אשר היא נצתה בנו על אשר לא שמעו אבתינו על דברי הספר הזה לעשות ככל הכתוב עלינו (מ״ב כב יג). והבאותי על הארץ ההיא וכו׳ את כל הכתוב בספר הזה (ירמ׳ כה יג). ויפרש אותה (את המגלה) לפני וכו׳ וכתוב אליה קינים והגה והי (יחזק׳ ב י). ואגרת פתוחה בידו כתוב בה בגוים נשמע וגשמו אמר אתה והיהודים חשבים למרוד (נחמ׳ ו ה-ו). ואמצא ספר היחש העולים בראשונה ואמצא כתוב בו אלה בני המדינה וכו׳ (שם ז ה-ו). וימצאו כתוב בתורה אשר צוה יי׳ ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסכות בחג בחדש השביעי (שם ח יד). וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש (אסת׳ ו ב). — ואדם כתוב, ששמו רשום לענין מן הענינים: וישארו שני אנשים במחנה שם האחד אלדד ושם השני מידד ותנח עלהם הרוח והמה בכתבים ולא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה (במד׳ יא כו). בני לוי ראשי האבות כתובים על ספר דברי הימים (נחמ׳ יב כג). ויבאו אלה הכתובים בשמות (דהי״א ד מא).—כתב את הארץ, רשם וכתב את גבוליה ושמות עריה וכדומה: הבו לכם שלשה אנשים לשבט ואשלחם ויקמו ויתהלכו בארץ ויכתבו אותה לפי נחלתם (יהוש׳ יח ד). ואתם תכתבו את הארץ שבעה חלקים (שם ו). ויצו יהושע את ההלכים לכתב את הארץ לאמר לכו והתהלכו בארץ וכתבו אותה ושובו אלי וכו׳ וילכו האנשים ויעברו בארץ ויכתבוה לערים לשבעה חלקים על ספר (שם ח-ט).—וצורת בית ותבניתו: צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וכו׳ הודע אותם וכתב לעיניהם (יחזק׳ מג יא).—ובתו״מ, כמו במקרא: הכותב שתי אותיות והמוחק על מנת לכתוב שתי אותיות (שבת ז ב). כתב במשקין במי פירות באבק דרכים באבק סופרים ובכל דבר שאינו מתקיים וכו׳ נתכוין לכתוב חית וכתב שתי זיינין (שם יב ה). אין כותבין ספרים תפילין ומזוזות במועד (מו״ק ג ד). כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו (שם). הכל כשרין לכתוב את הגט וכו׳ האשה כותבת את גיטה והאיש כותב את שוברו (גיט׳ ב ה). אמרו לו נכתוב גט לאשתך ואמר להן כתובו אמרו לסופר וכתב ולעדים וחתמו אעפ״י שכתבוהו וחתמוהו ונתנוהו לו וחזר ונתנו לה הרי הגט בטל עד שיאמר לסופר כתוב ולעדים חתומו (שם ז ב). הלומד לילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש והלומד לזקן למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק (אבות ד כ). ומעשה בר׳ מאיר שהלך לאסיא לעבר שנה ולא מצא שם מגילה כתובה עברית כתבה מפיו וקראה מתוכה (תוספתא מגי׳ ב ה). הלכה למשה מסיני שיהו כותבין בעורות וכותבין בדיו ומסרגלין בקנה (ירוש׳ שם א עא ד). אילולא שהדבר כתוב לא היה אפשר לאומרו (שם סוט׳ א יז ג). שטר שכתוב בו רבית (בבלי ב״מ עב.). אין כותבין (את התורה) לא עברית ולא ארמית ולא מדית ולא יוונית וכו׳ עד שתהא כתובה אשורית מעשה בה׳ זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יונית והיה היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל (סופרים א ו-ז). — *כתב לפלוני את נכסיו וכדו׳, כתב בצואה לפני

מותו שנכסיו ינתנו לפלוני: הכותב נכסיו לבניו צריך שיכתוב מהיום ולאחר מיתה וכו׳ הכותב נכסיו לבנו לאחר מותו האב אינו יכול למכור מפני שהן כתובין לבן (ב״ב ח ז). שכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחרים (שם ט ו). שהכותב חייתו לבנו ר״מ אומר כתב לו כלב וחכמים אומרים לא כתב לו כלב (תוספתא כלא׳ ה ז). הרי שהלך בנו למדינת הים ושמע שמת בנו ועמד וכתב כל נכסיו לאחר ואח״כ בא בנו וכו׳ אין מתנתו מתנה שאלמלא היה יודע שבנו קיים לא היה כותבן (ב״ב קמו:).—ובמכר וכדו׳: היה חייב לו מעות וכתב לו שדהו במכר (ירוש׳ ב״מ ד י:).

—נפע׳, נכתב, נכתב, יכתב, תכתב, יכתבו, יכתבון, — נכתב המכתב וכדו׳, שכתבו אותו: בסוד עמי לא יהיו ובכתב בית ישראל לא יכתבו ואל אדמת ישראל לא יבאו (יחזק׳ יג ט). מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויחקו (איוב יט כג). אם על המלך טוב יכתב לאבדם וכו׳ ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון בשלושה עשר יום בו ויכתב ככל אשר צוה המן וכו׳ בשם המלך אחשורש נכתב ונחתם בטבעת המלך (אסת׳ ג ט-יב). ויקשב יי׳ וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו (מלא׳ ג יו). תכתב זאת לדר אחרון ועם נברא יהלל יה (תהל׳ קב יט). ויכתב כל המשקל בעת ההיא (עזר׳ ח לד).—ובתו״מ: אין בין ספרים לתפילין ומזוזות אלא שהספרים נכתבין בכל לשון ותפילין ומזוזות אינן נכתבות אלא אשורית רשב״ג אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יוונית (מגי׳ א ח). המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם (גיט׳ א א). כל הגיטין שנכתבו ביום ונחתמו בלילה פסולין (שם ב ב). כל גט שנכתב שלא לשם אשה פסול (שם ג א). שהעיד (הנביא) להם על התורה שתכתב אשורית (זבח׳ סב.). גדול שלום ששם הגדול שנכתב בקדושה אמר הקב״ה ימחה במים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו (מד״ר ויקר׳ ט). כל מי שאינו עוקר ארז מלבנון אל יכתב באסטרטיא שלך (שם איכ׳, כלע ה׳).—להכתב, לכתב, ליכתב: והלא היה ראוי זה (חדש טבת) ליכתב ראשון ולמה נכתב כאן כדי להסדיר הדשים כתיקנן (ר״ה יח.).

—פע׳, כתב, כתבו, מכתב,—כמו קל, בנחץ הפעולה: הוי החקקים חקקי און ומכתבים עמל כתבו (ישע׳ י א). —ואמר המשורר: אומר לפי הנה לזותך כי מכתב מהיר יכתב את לזות לשון ושפה (ר״ש הנגיד, נכל זמן). כל דוברי צהות לפניו נואלו ומכתבי ספר ובין נשאו, מסתופפים בכנף שלומיו ויישנו במתלעות ימים ולא ייראו (המג״ג, עד מה בגרון, כ״י כוד״י). ראה העט ביד השר יכתב אבל יקום ובברק ירוצין (שם קעג).

—הפע׳, *הכתיב,—א) עשה שאחר יכתב: והלא כבר הכתבתי בכל ביתי נאמן הוא וכו׳ והלא כבר הכתבתי אח לצרה יולד (מכי׳ בשלח ב ג). כביכול הכתיב על עצמו שברא את עולמו בששה ימים ונח בשביעי (שם יתרו ז). אמר לו הקב״ה (למשה) אני הכתבתי עליך שאתה עניו ואתה מקפיד על דבריו (מד״ר במות ו). שאלו היה ראובן יודע שהקב״ה מכתיב עליו ויצילהו מידם היה טוענו (את יוסף) ומוליכו אצל אביו ואלו היה יודע בועז שהקב״ה מכתיב עליו ויצבט לה קלי עגלים פטומים היה מאכילה (שם ויקר׳ לד). וכי כל ימי חייו שפט שמואל את ישראל וכו׳ אלא אמר הקב״ה הריני מכתיב עליו כל ימי חייו שיקבל שכר כל ימים שהיה בעולם (שם במד׳ ג). שלמה בנה בית המקדש וכו׳ ובשביל שנתן דוד נפשו על ביהמ״ק שנבנה וכו׳ לא קיפח הקב״ה שכרו אלא הכתיבו על שמו מזמור שיר חנכת הבית לדוד לשלמה אין כתוב כאן אלא לדוד (שם יב). ואילו היה יודע אהרן שהקב״ה מכתיב עליו הנה הוא יוצא לקראתך בתופים ובמחולות היה יוצא לקראתו (שם רות, ויאמר לה). אמרו ישראל לפני הקב״ה רבש״ע הכתבת לנו בתורתך זכור את אשר עשה לך עמלק לי עשה ולך לא עשה לא החריב את מקדשך (שם איכ׳, זכור ה׳). אמר (הקב״ה) הכתבתי בתורתי לא תקום ולא תטור את בני עמך אבל נוקם את לאומות העולם (שם קהל׳, כאבר דבר). אמר לו הקב״ה שלמה וכתוב יושר דברי אמת כבר הכתבתיהו על ספר הישר (שם, ויותר שהיה). אמרו לו ישראל רבון העולמים עד אימתי כך לא הכתבת בתורתך שלם ישלם המבעיר את הבערה ואתה הוא שהבערת (פסיק׳ רבתי לג).—*והכתיב את פלוני, במשמ׳ קרא לו מפיו למען יכתב לפי הקריאה, dictieren, dicter; dictate: ואמר כי אביו ז״ל הכתיב לו כמה וכמה גיטין ובכלם כתוב יוהנא באלף (תשו׳ מהר״י קולון קכב).—ופשט שמוש זה בזמן החדש בדבור בפרט בבתי ספר העברים בא״י. — ב) *כמו קל, בפרט בהדבור הכתיבה המלכות אנשי צבא, גזרה וקראה ואספה אנשים לצבא, z. Kriegesdinst ausheben; recruter consign: זו מלכות אדום שהיא מכתבת טירוניא מכל אומות העולם (מד״ר כהלב׳ מג). למדינה שהיתה מכתבת ענקמון למלך והיתה שם אשה אחת והיה לה בן ננס והיתה קוראה אותו מקרוא לפרום אמרה בני

מקרוא לפרוס ואין אתם מכתיבין אותו אמרו אם בעיניך מקרוא לפרוס בעינינו הוא ננס שבננסים (שם סה).—ובמשמ׳ זו הִכְתִּיב עצמו, בא ורשם שמו שהוא רוצה לעבד בצבא: בגימוסיות שלנו כל מי שהוא מכתיב עצמו שרגיון למלך הוא כופר באבותיו (פסיק׳ רבתי כג). משל למי שהיה מכתיב טירוניא ובא אחד להכתיב לו את בנו אמר לו ראה לבני מה בחור מה גבור מה בעל קומה (אגד׳ בראש׳).

—הפע׳, *הָכְתַּב, הוכתב, מוכתב,— שהכתיבוהו, בפרט לעבודת הצבא וכדומה: מי שהיה מוכתב באסטרטיא של מלך (קדוש׳ ד ה). — ובמשמ׳ רשום לענש, להריגה: המוכר עבדו לחבירו ונמצא גנב וכו׳ או שהיה מוכתב למלכות הרי זה מקח טעות (תוספתא ב״ב ד ז). ליסטים מזויין או מוכתב למלכות (כתוב׳ נח.).—ידו מֻכְתֶּבֶת למלכות, לקטעה: אומדין כמה אדם רוצה ליתן לקטוע לו ידו המוכתב למלכות בין סייף לסם (ב״ק פה.). ידו מוכתבת לרבו ראשון (שלא יעשה בה מלאכה לרבו השני) (ערכ׳ יט:).—ובספה״א: הלא אנכי יצאתי בורח מלפניו והוא בקש להרגני ואני מוכתב למלכות והיה כל מוצאי יהרגני (ר״י אברבנאל, במות).

אָבָק,*אבק סופרים.—∞אַבְרוֹן.—אגרת.—*אות, אותיות. — *אלפבית, אלף־בית. — *אשורי, כתב אשורי. —*גויל. — גליון.— גרד. — ¨גרסה.— דיו. —¨הֶעְתֵּק, ¨העתקה.—*זִיּוּף הכתב.— זִכָּרוֹן, ¨זכרון דברים. — חקק. — *חתימה. — חתם.— ¨טשטוש. — *טִשְׁטֵשׁ.—יתד, ¨כתב יתדות.—*כותב אומן.—*כן.— כְּתֹבֶת.—¨כתיב.—כתם.—*לבונאי, כתב לבונאי.— לוח.—¨לפוף, אותיות לפופות. — מגלה.—¨מחברת. — מחה. —*מחק. —מִכְתָּב.—*מַכְתֵּב.—∞מכתבה. — מלה. — מסמר, ¨כתב המסמרות. —∞ מספג. — מְרֻבָּע, *כתב מרבע.—¨נוסח. —¨נוסחה. —¨נוצה.— *נייר.—סופר.—*ספג.—ספר.—*סרגל.—*סתומה.— עט, עי׳ במקומו.—*פתוחה. —*פתקה.—קו.—*קלף. —קסת.— קרא. —¨רש״י, — כתב רש״י. — רשם.— *שורה. —*שטב.—*שטר.—*שיטה. — *שרטוט.— שֹׂרֶט.—*שׂריטה.—*תֵּבָה.—*תָּג.

כְּתָב, ז״ו, ככנ׳ כְּתָבָהּ, כְּתָבָם,—א) הסימנים המצוירים שהם משמשים כאותיות להברת הקולות, die Schrift, caractères; character: וישלח ספרים אל כל מדינות המלך אל מדינה ומדינה כִּכְתָבָהּ ואל עם ועם כלשונו (אסת׳ א כב). ואל היהודים כִּכְתָבָם וכלשונם (שם ח ט).—ובתו״מ: ארבעה לשונות נאין להשתמש בהן העולם ואלו הן לעז לזמר וכו׳ עברי לדיבור ויש אומרים אף אשורי לכתב אשורי יש בו כתב ואין בו לשון עברי יש בו לשון ואין בו כתב בחרו להם (היהודים בימי עזרא) כתב אשורי ולשון עברי (ירוש׳ סוט׳ ז כא ג). כתב אשורי ניתנה התורה וכו׳ ככתב ספרים כן כתב תפילין ומזוזות (שם מגי׳ א עא ג). כתב (ספר תורה) בכל לשון בכל כתבים לא יקרא בו עד שתהא כתובה אשורית (סופרים א ו).—ובמשמ׳ מלים כתובות, דברים רשומים באותיות, Geschribenes; écrit; writing: הכל בִּכְתָב מיד יי׳ עלי השכיל כל מלאכות התבנית (דהי״א כח יט). אבל אגיד לך את הרשום בִּכְתָב אמת (דני׳ י כא).—ואמר בן סירא: על כן מראש התיצבתי והתבוננתי ובכתב הנחתי מעשי אל כלם טובים לכל צורך בעתו יספוקו (ב״ס גני׳ לט לב-לג). הוקרי מזמור על חוק ונושאי משל בכתב (שם מד ה). לזכרון בכתב חרות למספר שבטי ישראל (שם מה יא).—ובתו״מ: כתב אות אחת סמוך לכתב וכתב על גבי כתב (שבת יב ה). הרחיק את העדים מן הכתב מלא שני שיטין וכו׳ כמה יהו עדים רחוקין מן הכתב ויהא כשר כדי שנקרין עמו (תוספתא גיט׳ ט יא). בשעה שהכתב רבה על הנקודות את דורש את הכתב ומסלק את הנקודה ובשעה שהנקודה רבה על הכתב את דורש הנקודה ומסלק את הכתב (ירוש׳ פסח׳ ט לו ד). ספר שאין עליו מפה הופכו על הכתב כדי שלא יתבזה הכתב (שם מגי׳ א עא ד). כתבו (את הגט) על טס של זהב ואמר לה מקום הכתב שליך ובין השיטים שלי (שם גיט׳ כ מד:). נמצאת השורה בין כתב ובין ריוח מאה ועשרים וארבע אצבעות (תבו׳ הגא׳, גנז״ב דף 35).—¨כְּתַב סתרים: והוא בענין כתב סתרים שמשתמשים בו המלכים וכו׳ שאפשר לכתוב כתב שאם יקראוהו עשרה בני אדם כל אחד יבין דבר זולת חברו (יב״ר מקנדיה, מלגף לחכמ׳ יא). — *כְּתַב ידו של פלוני, צורת הכתב שלו: נאמן אדם לומר זה כתב ידו של אבא וזה כתב ידו של רבי וזה כתב ידו של אחי (כתוב׳ ב י). העדים שאמרו כתב ידינו הוא זה אבל אנוסים היינו וכו׳ הרי אלו נאמנים ואם יש עדים שהוא כתב ידם או שהיה כתב ידם יוצא ממקום אחר אינן נאמנין זה אומר זה כתב ידי וזה כתב ידו של חברי וכו׳ נאמן אדם לומר זה כתב ידי (שם ג-ד). אמרו עליו על ר׳ יוסי הכהן (ויש אומרים) על ר׳ יוסי החסיד שלא נמצא כתב ביד עכו״ם מעולם (שבת יט.). אמר לו המלך ומה אתה מבקש שאתרצה לה

הבא הנייר והלבלר משלך והרי כתב ידי (מד"ר דבר׳ ג). ומצאתי גירסא זו בספר כתב ידו של רבינו גרשום בן יהודה (לב"י סוכ׳ מ.).—°כְּתַב יד, כִּתְבֵי יד, ספר כתוב בידי אדם, לא נדפס בדפוס, Handschrift manuscript, נהוג בספרות החדשה ובדבור העברי.—ב) *מלאכת הכתיבה: עשרה דברים נבראו בערב שבת ואלו הן הארץ ופי הבאר ופי האתון והקשת והמן והמטה והשמיר הכתב והמכתב והלוחות (אבות ה ו). תורי זהב נעשה לך זה הכתב עם נקדות הכסף זה הסרגל (מד"ר בה"ב, תורי זהב).—והמעשה לכתב: אדם מישראל שקידש אשה מי צריך ליתן שכר כתב קדושין (מד"ר דבר׳ ג). —*בִּכְתָב, ההפך מן על פה: נאמרו דברים בפה ונאמרו דברים בכתב ואין אנו יודעין אי זה מהן חביב וכו׳ אם שימרת מה שבפה וקיימת מה שבכתב אתה מקבל שכר (ירוש׳ פאה ב יז.). א"ר אלעזר תורה רוב בכתב ומיעוט על פה (גיט׳ ס:). דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרן בכתב ושבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה (תמור׳ יד:). אמר (משה) לפניו רבש"ע אכתוב אותה (את התורה) להם אמר לו איני מבקש ליתנה להם בכתב מפני שגלוי שאוה"ע עתידין לשלוט בהם וליטול אותה מהם וכו׳ ומה אני עושה להם נותן את המקרא בכתב והמשנה והתלמוד וההגדה בעל פה (מד"ר שמות מז). ואם המרת אותו ועשית מה שבעל פה בכתב ומה שבכתב בעל פה אינך מקבל שכר (שם), ועי׳ תורה. —דבר בִּכְתָבוֹ, כמו שהוא כתוב: במקדש אומר את השם (בברכת כהנים) ככתבו ובמדינה בכינויו (סוט׳ ז ו). אמר ר׳ הילא יאמרו הדברים (האמורים בפסוק לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה) ככתבן (ירוש׳ יבמ׳ ח ח ד). ר"י אומר דברים ככתבן לגר בנתינה ולנכרי במכירה (בבלי פסח׳ כא:).—ג) דבר כתוב, גליון, מגלה, Schriftstück, écrit; writing: בסוד עמי לא יהיו ובִכְתָב בית ישראל לא יכתבו (יחזק׳ יג ט). ויאמר חורם מלך צר בִּכְתָב וישלח אל שלמה (דהי"ב ב י). כי כְתָב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב (אסת׳ ח ח). ואת פתשגן כְּתָב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו (שם ד ח). אלה בקשו כְתָבָם המתיחשים ולא נמצאו (עזר׳ ב סב).—ובתו"מ: לא במסורות אני אומר לכם וכו׳ לא בכתבים אני משגר לכם לא עדים אני מעמיד אלא אתם ראיתם (מכי׳ יתרו ב). משל לכתבין של מלך שנכנסו למדינה וכל מדינה ומדינה שהיו כתבין מגיעין היו בני המדינה עומדין על רגליהן ופורעין את ראשיהם וקוראים אותם באימה וביראה (מד"ר ויקר׳ יא). —*כִּתְבֵי הַקֹּדֶשׁ, בפרט התורה והנביאים: כל כתבי הקדש מצילין אותן מפני הדליקה בין שקורין בהם ובין שאין קורים בהם (שבת קטו א). בזמן ששניהם רוצים אפילו בפחות מכאן יחלוקו וכתבי הקדש אעפ"י ששניהם רוצים לא יחלוקו (ב"ב א ו). —°וכמו אגרת, מכתב: ושמעון טוען שהגיע כתבך אלי לתת לאבי וראובן אומר לא כתבתי אלא לתת לאביך (תשו׳ הגא׳, הרכבי נט).—°כְּתַב חליפים, עי׳ *חָלִיף, והוסיפה: ראובן הוציא כתב חליפים על שמעון וכו׳ (שו"ת דברי ריבות תד). ראובן היה חייב לשמעון מנה בעד כתב חליפין ונפטר לבית עולמו (תשו׳ מהרב"ך ב קטו). —°וכתב הלוף, עי׳ *חִלּוּף, והוסיפה: כדרך הסוחרים השולחים ממונם לפקידיהם במקום אחר אשר ע"י כתבי הלוף מסודרים יפרעו סך כך וכך לפלוני מהממון שיש להם (בינה לעתים מו).—°כְּתַב תִּיּוּר, כתב שנותנת הממשלה לאדם בלכתו בדרך, כתוב בו שמו של בעל הכתב ומהותו וכדו׳: בדרך לא עבר בה איש יהודי מבלי כתב תיור מיוחד (יעבץ, מגלת ספר פא).—°כְּתַב עִתִּי, כִּתְבֵי עִתִּים, כמו °°עִתּוֹן: בדמשק היה משפטי לקבוע ישיבתי שעה אחת ליום באחד מבתי המשתה הגדולים לקרוא את כתבי העתים ולשמוע את השיחות אשר בני מרום העם משוחחים איש את רעהו (מא"ג, דכיר, גיל במור׳ א). בעל הבית יצא מעל פני בפחי נפש להודיע את נזקו לפקידי העיר ולפרסמו בכתבי העתים (שם ב). גם אל הצפרתים ערכתי שיחי בספר ערוך בשפת צרפת אשר נדפס עד תומו בכתבי העתים (שם ג, מכת׳ מסחור).—ואמר המשורר: זה עשה עשר וילך אי כתים, וזה המיר דתו נמכר לעקר, ובישראל אין או כתבי העתים, לדרוש אחרי הבעלים להכחיש שמועות שקר (יל"ג, קוצו בל יוד). ובנחת לא יבלה עתו בהבל, כי יהגה בספרים יכתוב ויחבר, יקרא כתבי העת יפרוט על נבל, או במושב חכמי לב נגידים ידבר (שם). בין כה נמצא כתוב בכתבי העתים, כי אנית הסוחרים נחש עקלתון, נשברה אל הסלע על חוף אי כתים, ובל קהלה אבד בים ביום האסון (שם). ותאמר אין זה כי אם מצאתהו רעה אלכה ואכתבה מודעה בכתבי העתים (הנ"ל, נהלה נהלה).—°כְּתַב אור, כמו ציור אור: כי כל מעשיכם נכתבים בספר, אך לא בכתב אנוש כאשר תחשובו, לא בדיו וקסת ובאמרי שפר, כי בכתב האור יותקו יוצרו (יל"ג, בינת בלילה).—°כְּתַב המסמרים, עי׳ מסמר.

***כַּתָּב**, ש"ז, מ"ר כַּתָּבִים,—א) מי שאומנותו לכתוב, סופר: יש מקומות שקורין לסופר כתב בדגש התיו(ר"ת כתוב, התבבי, ערך כתב).— ב) כנוי לכוכב: יש מן התוכנים שקוראין לכוכב שבגלגל השלישי כתב לפי שהוא ממונה על הלמוד והכתיבה (שם).– ג) ובזמן החדש קראו כַּתָּב למי שאומנותו לכתב מכתבים בעתונים על הדברים הנעשים במקום מושבו, Correspondant, ונהוג בדבור העברי בא"י ובעתונים.

***כּוֹתֵב**, ש"ז, עי' *כּוֹתֵב.—וכנוי לכוכב: וכן נקרא אחד מהם (משבעה כוכבי לכת) עד היום כותב וכן ציירוהו המציירים לשבעה כוכבי לכת לפי כוחותם ופעולתם עד היום (ר"ב אבן תבון, יקוו המים י). ויש מי שקורא אותו (לכוכב) כותב (פרוש לרמב"ם הלכ' יסוה"ת ג ח). ומפרש מיימוני מהלכ' יסודי התורה כתב שיש מי שקורא אותו כותב וכן מצאתי אותו אני הכותב בספרים ישנים כי הדבר מנוסה שכל הנולדים בשעת ממשלת כוכב המה חכמים מביני מדע הדודי השכל לומדים וכותבים וסופרים (נחמ' וגעיה ה ח).

***כְּתֻבָּה**[1], כתובה, ש"נ, ככנ' כְּתֻבָּתָהּ, מ"ר כְּתֻבּוֹת,— שטר הנשואים שהבעל כותב ונותן לאשה שהוא נושא עפ"י החק הקבוע, Heirats-Vertrag; Contrat de marriage; mar.-contr.: בתולה כתובתה מאתים ואלמנה מנה (כתוב' א ה). אלמנה גרושה והלוצה מן הנשואין כתובתן מנה (שם ז). לא כתב לה כתובה בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה מפני שהוא תנאי בית דין (שם ד ז). נכסים בחזקתן כתובה בחזקת יורשי הבעל (יבמ' ד ג). כנסה הרי היא כאשתו לכל דבר ובלבד שתהא כתובתה על נכסי בעלה הראשון (שם ד). הנזקין שמין להן בעידית וב"ח בבינונית וכתובת אשה בזיבורית (גיט' ה א). אם אמרה (הסוטה) טמאה אני שוברת כתובתה ויוצאת (סוט' א ה). ארוסה ושומרת יבם לא שותות ולא נוטלות כתובה וכו' ושבעלה בא עליה בדרך נוטלת כתובתה ולא שותה וכו' מעוברת חבירו ומניקת חבירו לא שותה ולא נוטלת כתובה (שם ד א-ג). מעידין אנו באיש פלוני שגירש את אשתו ולא נתן לה כתובתה וכו' אומדין כמה אדם רוצה ליתן בכתובתה של זו (מכות א א). נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה אינו רשאי ליבטל (מפריה ורביה) אלא יוציא ויתן כתובה וכו' נישאת למי שאין לו אשה ובנים תצא שלא בכתובה מפני שנישואיה נשואי טעות (תוספתא יבמ' ח ד). אשה יש לה כתובה פילגש אין לה כתובה (ירוש' כתוב' ה כט ד). ראה (ריב"ז) ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים וכו' אמרה לו רבי זכור אתה כשחתמת על כתובתי אמר להן לתלמידיו זכור אני כשחתמתי על כתובתה של זו והייתי קורא בה אלף אלפים דינרי זהב מבית אביה חוץ משל חמיה (ככני שם סו:). בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים ולאלמנה מנה והיו מזקינין ולא היו נושאין נשים התקינו שיהיו מניחין אותה בבית אביה ועדיין כשהוא כועס עליה אומר לה לכי אצל כתובתיך התקינו שיהיו מניחין אותה בבית חמיה וכו' ועדיין כשכועס עליה אומר לה טלי כתובתיך וצאי (שם פב:). למלך שנטל אשה ראשונה ולא כתב לה כתובה גירשה ולא כתב לה גט כך לשנייה ולשלישית ולא היה כותב להם כתובה ולא גט וכו' ראה ענייה יתומה בת אבות ביקש ליטול אותה אמר לשושבינו אל תנהוג בה כראשונות וכו' וכתוב לה כתובה (מד"ר במד' א). אני נותן את בתי בכתובתה במדינה אחרת שתתכבד עם בעלה ביפיה ובהמדתה שהיא בת מלך (שם כה"ב, כרס היה). למלך שנשא מטרונת וכתב לה כתובה מרובה וכו' הניחה והלך לו למדינת הים והיו חברותיה מונות לה וכו' והיתה נכנסת לתוך חופתה ופותחת כתובה וקורא בה ומוצאה אותה כתובה מרובה ומתנחמת לימים בא המלך וכו' אמרה לפניו אדוני המלך אילולי כתובתי מרובה שכתבת לי כבר היו חברותי מאבדות אותי ממך (פסיק' רבתי כא). וישבתי על ספסל של שיש טהור שנתן לי אלישע אבי כי מהפץ יולדתי היה שהכניסה לו בכתובתה (בריית' מפרקי מרכבה).—ומ"ר: שני גיטין ושתי כתובות גובה שתי כתובות (כתוב' ט ט). שיהיו שם נכסים שיש להן אחריות יותר על שתי הכתובות דינר (שם י ג). — ואמר המליץ: ואתמול שוטטו למצא מנוחה ועמי מצאו הפצן בשטן, בעל בהן ואם תרצה לגרשן כתוב היום כתבתן וגטן (ילתק הכן עזרא, פניני הכיר). הדבר יצא מפי (שהסכמתי להשדוך) וימהרו ויקראו הסופר, והביא העט והספר,

[1]) משק' סְגֻלָּה, חֲתֻלָּה. כך הברת המסורה של מלה זו אצל ספרדים ואשכנזים ותימנ', וכבר העיד על זה דוד מהתפוחים בפרוש וז"ל: כְּתֻבָּה השטר שעושה הבעל לאשתו בשעת הנשואים נקרא כְּתֻבָּה סתם וכו' ואין כותבין כתובה בלי זו אעפ"י שהבית דגושה (לקח דוד, ערך כתובה).

וכתב לה כתבה, מני ים והבה וכו׳ ויקראו סופר לקים כל מהר כתבתה בפרושים, ויכתבו עלי שטר מחזק שריר בתוספת וחדושים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ו). וכאשר נכתבה הכתבה קראוה נגד היהודים, ואכתוב בספר ואחתום ואעד עדים (שם).

∞**כַּתָּבָה**, נ״נ, מ״ר כַּתָּבוֹת, — מה שהכַּתָּב כּוֹתב להעתון על המארעות שבמקומו, Correspondenz; -nce.

∴**כַּתָּבוֹת**[1], נ״נ, — דברי בדיחות ולצנות וחדודים: עוד רע נמצא בכתיבה וכו׳ והוא מה שקורין ההמון כתבות לכתבי עמל ואון של הולכי רכיל בעלי שחוק וליצנות (ר״י עמדין, מגד׳ עז, עליית הכתיבה).

∴**כַּתָּבִי**, ת״ז, — של הכתב: והתקון הכתבי מקל והמר שיהיה כן מהמת שמשפטו כמשפט תקון הלשון (ישועה בן יהודה הקראי, ספ׳ העריות).

***כֹּתְבָן**, נ״ז, מ״ר כֹּתְבָנִים, — מי שאומנותו לכתב, מי שכותב כתב יפה: של בית חגירה כותבנים אומנים היו בירושלם (ירוש׳ מגי׳ א ע״א ד).

***כַּתָּבָן**, נ״ז, — כמו הקודם: ר׳ מאיר היה כתבן טוב מובהר (מד״ר קהל׳, ובגוסחי אגי).

כְּתֹבֶת, נ״נ, — א) כמו כְּתָב, בפרט כְּתֹבֶת קַעֲקַע: ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם וּכְתֹבֶת קעקע לא תתנו בכם (ויקר׳ יט כח), עי׳ קעקע. — ב) מַעַן, שֵׁם ומקום דירה ששולח מכתב כותב על גב מכתבו למען ידעו למצא את האיש שאליו נשלח המכתב, Adresse: גם מאביך היקר גם מאחי לא הגיעוני דברים על דבר התעודה אשר שלחתי לו על פי כתובת אביך (מה״ג, דביר ב, מכת׳ כג). והנה כתובתי רצופה בזה ואתה אדוני האירה פניך על עבדך והשיבני דבר (יל״ג, מכת׳ לריב״ל, כהר יצחק קפט). גם גלית את אזן רעי הנ״ל להודיעני במכתב לשלוח למקום שבתך עשרים עקועמפ׳ מספרי על כתבתך וכן עשה (הוא, אגרות א א). — ובפרט השתמשו בזמן החדש בשם זה להדברים הכתובים והרותים על אבנים וכדומה, Juschrift; inscription.

***כָּתוּב**, נ״ז, מ״ר כְּתוּבִים, — א) מאמר כתוב בתורה או בנביאים וכו׳: ועליו הכתוב אומר ברוך הגבר אשר יבטח בה׳ (פא״הט). ועליך הכתוב אומר ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך (תענ׳ ג ח). שאין הכתוב מדבר אלא בנאכלות שנאמר במקום קדוש תאכל (זבח׳ יא א). נמצאו שני כתובים קיימים אשם לה׳ ואשם לכהנים וכו׳ (בקל׳ ו). ואם ימעט הבית מהיות משה בא הכתוב ללמדך שלעולם נמנין על הפסח (מכי׳ בא ג). כתוב אחד אומר כי מן השמים וכתוב אחר וירד יי׳ על הר סיני כיצד יתקיימו שני מקראות הללו (שם יתרו ט). וכי ימכור איש את בתו בקטנה הכתוב מדבר וכו׳ אם מוציאה הכתוב מיד מכר החמור ק״ו וחומר מיד רציעה קלה (שם משפט׳ ג). כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה מעלה עליו הכתוב כאילו ממעט את הדמות (תוספתא יבמ׳ ח ד). וכן שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם (בריית׳ דר׳ ישמעאל). כתוב אחד אומר שש כנפים שש כנפים לאחד וכתוב אחד אומר וארבעה פנים לאחת וארבע כנפים לאחת (חגי׳ יג:). אי אתה מוצא לא נשך בלא תרבית ולא תרבית בלא נשך ולא הלקן הכתוב אלא לעבור עליו בשני לאוין (ב״מ ס:). וטומאתו עליו בטומאת הגוף הכתוב מדבר (זבח׳ מג:). שני כתובין הבאין כאחד וכל שני כתובין הבאין כאחד אין מלמדין (חול׳ קיז.). גדול הוא השלום שאמר הכתוב דברים של בדאי ליתן שלום בין יוסף לאחיו בשעה שמת אביהן היו מתיראין שלא ינקום להן ומה אמרו לו אביך צוה לפני מותו וכו׳ ואין אנו מוצאין שצוה יעקב אבינו אלא אמרו הכתובים דברי בדאי מפני דרכי שלום (מד״ר דבר׳ ה). — ב) כנוי להספרים תהלים משלי איוב: שיר השירים וקהלת מטמאין את הידים וכו׳ אמר ר״ע חס ושלום לא נחלק אדם מישראל על שיר השירים וכו׳ שבל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים (ידים ג ה). אי אתה מוצא שנה למדי בכתובים אלא זו בלבד (סוע״ר כח). זה הכותב תורה נביאים וכתובין ומשאילן לאחרים (כתוב׳ נ.). שלשה כתובים גדולים הם הרואה ספר תהלים יצפה לחסידות משלי יצפה לחכמה איוב ידאג מן הפורענות ג׳ כתובים קטנים הם הרואה שיר השירים בחלום יצפה לחסידות קהלת יצפה לחכמה קינות ידאג מן הפורענות (ברכ׳ נז:). אמר ר׳ יוחנן כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב״ה אתה מוצא ענוותנותו דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים (מגי׳ לא.). סדרן של כתובים רות וספר תהלים ואיוב ומשלי קהלת שיר השירים וקינות דניאל ומגילת אסתר עזרא דברי הימים (ב״ב יד:).

---

[1]) אמר רא״ב וז״ל: בימים קדמונים היו בעלי צחיות ומושלי משלים כותבים דבריהם על פתחי בתי הנדיבים או ברחובות הומיות בסתר כדי שלא יודע מי הוא הכותב וכן מנהג עוד היום ברומא ואותן הדברים נקראין כתבות (התבי, ערך כתבות).

אמר שמואל הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא (מגי׳ יט.).

***כְּתִיב**[1], ש״ז, מ״ר כְּתִיבִים, — א) צורת המלה כמו שהיא כתובה במקרא, אעפ״י שהקריאה המסורה היא אחרת: ותקנו (בעלי המסרה) הספרים ההם בתכלית מה שאפשר וכו׳ ובמקומות אשר השיגם (את הספרים) ההפסד והבלבול עשו הקרי והכתיב להיותו מסופק במה שמצא (האפודי ז). אם היה הקרי והכתיב כפי מה שמצאו בספרים המחולפים וכו׳ אם כן איפה למה בפירוש הכתובים נסמוך תמיד על הקרי ולא על הכתיב וכו׳ היה לו לשום נוסחת הקרי מבפנים כי היא האמת והמסכמת עם הנקודה והכתיב ישים מבחוץ וכו׳ והנה רוב הקרי והכתיב שבא בספר ירמיהו בשתעיין בם ובעניינם תמצא כולם שהם מזה המין שכתבם ירמיהו כן בטעות ובשגגה וכו׳ אבל בתורת האלהים להיותה כולה מפי הגבורה וכו׳ לא נמצאו בו מקרי וכתיב אלא מעט מזער (ר״י אברבנאל, הקד׳ פי׳ ירמ׳). והנה כאשר נתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה בענין קרי וכתיב עוד זה מצאתי שלא נמצא קרי וכתיב על ענין חסר ומלא לעולם ר״ל שלא נמצאת מלה בכל המקרא שהכתיב הוא מלא והקרי הוא חסר או להפך (ר״א בחור, הקדמ׳ ג למסור׳ המסורת).—ב) כמו כְּתָב: יראה ספר כתוב והוא לא הכיר הסופר באחד החושים שהקדמנו אך כתיבו מעידה עליו אם חכם באומנתו אם לא (ר״י קמחי, הקד׳ ספר הגלוי). — ג) ״צורת המלים של הלשון כמו שהן צריכות להכתב עפ״י הדקדוק, Rechtschreibung, Orthographie, נהוג בדבור העברי בא״י.

***כְּתִיבָה**, ש״נ, מ״ר כְּתִיבוֹת, — שה״פ מן כָּתַב: כתבו (את הגט) במחובר (לקרקע) תלשו וחתמו ונתנו לה כשר ר׳ יהודה פוסל עד שתהא כתיבתו וחתימתו בתלוש (גיט׳ כ ד). כתיבה בשנים וחתימה בשנים חתימה בשנים בחה מיופה וכתיבה בשנים אין כחה מיופה (ירוש׳ שם כ מד.). בזמן שהוא מעיד על הכתיבה ועל החתימה (שם גדר׳ ה מד.). משום דדרך כתיבה בכך וכו׳ (לכתוב ביד הימנית אבל בשמאלית) אין דרך כתיבה בכך (שבת קג.). שתהא כתיבה תמה (שם:). כתב אות אחת בטבריא ואחת בציפורי חייב כתיבה היא אלא שמחוסר קריבה (שם קד:). מאימתי מוציאין (את הגט) לפירות ר׳ יוחנן אמר משעת כתיבה ור״ל אמר משעת נתינה (גיט׳ יז:). — ומצוי בסהמ״א: כך היינו מפרשין כתב עיקר הכתיבה היאך אדם יודע לחוק סימנין ואותות לדברים (תבו׳ הגא׳, הרכבי כט). ומן הזריזות בכתיבה שאם יתקבצו למדין או גונין או קופין או כפין בשטה אחת שלא תהיה אחת קצרה מחברתה ולא ארוכה מחברתה (צַוָּאת ר״י אבן תבון לבני). חקק ר״ל רשם הלא תראה שהוא לא אמר ברא כי הכתיבה בכל האומות הם רשמים והקיקות מונחים כפי ההסכמה בין ב״א להורות בהם על המאמר (דונש בן תמים, פי׳ יציר׳ כג.).—ואמר המשורר בהשאלה: ומימי שחרות דודי דבקים בדודיך כמו דבק רגבים, ובדיו החלבים נכתבו על קרבי מן ימי ינוק חלבים, ולא יוכל זמן למחות כתיבת דיו חלב עלי לוח קרבים (ר״ב הנגיד, אגא תסאן). —*ובמו כְּתָב: שבעים זקנים כתבו התורה לתלמי המלך כתיבה יונית (מסכ׳ ס״ת א ח).—וביחוד ״כנוי להכתב המרֻבע, כּוּב האשורי: ומה שאנחנו קוראין שאר הכתב כְּתִיבָה גם זה מטעותי האשכנזים שמקצרים בלשונם כי שמה כתיבה אשורית לפי שהעלו אותו עמהם מאשור לפי דעת רז״ל גם יש יהודים רבים שקוראים אותה כתיבה מרובעת ואנחנו קוראים אותה כתיבה לבד ומניחין (המלה) אשורית או מרובעת כדי לקצר הדיבור (ר״א בחור, מכתב אליהו, כ״י ביה״ס תכ״ת). — ״כְּתִיבָה וחתימה טובה, מטבעת ברכה מאדם לחברו אצל קצת היהודים בפרט בימי ראש השנה.—ובלשון הדפוסים וכדומה, דברים כתובים על גליון לסדר אותם באותיות הדפוס.

***כְּתִישָׁה**, ש״נ, מ״ר כְּתִישׁוֹת, — שה״פ מן כָּתַשׁ: שכן עני אוכל פתו בלא כתישה (שבת עד.). השמן הזה אין משתבח אלא ע״י כתישה (מד״ר שה״ש, לרית במגיך).—ובסהמ״א: כתישת סממנין ותיקון הקטורת קרי פיטום (רש״י, סדור, תגד). אך האויל בעבור כל כתישות והכאות שבעולם לא תסור קליפת האולת מעליו (ספר הגלוי לר״י קמחי קיב).

כָּתִית, ת״ז,—א) שֶׁכָּתְשׁוּ אותו במכתש וכדו׳, gestossen, broyé ; pounded : ואתה תצוה את בני ישראל ויקח

---

[1]) בארמ׳ כתיב כמו כתוב, ובלשון המסורה בפרט במשמ׳ הרשומה בפנים: ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלהו עולה וכו׳ ויעלה כתיב (ע״ז כד:). ויבא כל העם להברות את דוד כתיב להכרות וקרינן להברות (סנה׳ כ.). הוצא כתיב היצא קרי (מסור׳ גדולה׳ ח יז, ועוד). י״ד מלין כתיב ה בסוף תיבות׳ וקורין ו (אכלה ואכלה, סי׳ קיג). כתי׳ שבות וקרי׳ שבית (שם קמג). כתי׳ ובעפלים וקרי ובטחורים (שם קיט).

אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד (שמות כז כ). ועשרן סלת בלול בשמן כתית רבע ההין (שם כט מ). עשרים אלף כר חטים מכלת לביתו ועשרים כר שמן כתית (מ״א ה כה). — ב) *חבורה שנעשית ע״י חתוך וכדומה, Wunde ; plaie ; scab : דבש כדי ליתן על הכתית שמן כדי לסך אבר קטן (שבת ח א). כדי ליתן על פי הכתית (גמ׳ שם עז:). כל מה שברא הקב״ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה ברא שבלול לכתית וכו׳ (שם).—ג) *סמרטוטים רכים ישימו בתוך הקב של הקטע וכדו׳ שלא יסקב העץ את העצם[1] וכדו׳, weiche Fetzen; chiffon, charpie; rags : (קב של קטע אם) יש לו בית קיבול כתיתים (שבת ו ח). נותן אדם מוך יבש וספוג יבש על גבי מכחו אבל לא גמי יבש ולא כתיתין יבישין על גבי מכתו (תוספתא שם יב יד).—ד) *דברים כתותים לאכילה: לעירוני שנכנס למדינה וראה אותן שמוכרין מיני כתיתין וכל דבר אמר מי יוכל לשבוע מאלו (מדר׳ תהל׳ טו).

כְּתִיתָה, ש״נ, מ״ר כְּתִיתוֹת,—שה״פ מן כתת: ישברהו עד שיהיה כתות כתיתות דקות (רד״ק ישע׳ ל יד).—ובלשון הרפואה, בשבירת העצם, כשהעצם נרצץ לחתיכות אחדות: והנה אם יפול (השבר בעצב) ברוחב יקרא בתור ואם יפול באורך ואין מספרו רב יקרא שסוע ואם יהיה מספרו רב יקרא כתיתה (קאנון א ב א ד).

כֹּתֶל, ש״ז, כנ׳ כָּתְלֵנוּ, מ״ר *כְּתָלִים,—כֹּתֶל הבית וכדו׳, קיר, דופן, Wand; mur; wall : דומה דודי לצבי או לעפר האילים הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן החלנות מציץ מן החרכים (שה״ש ב ט).—ובתו״מ: בית שנפחת נסיכך על גביו אם יש מן הכותל לסיכוך ארבע אמות (סוכ׳ א י). השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר בונין את הכותל באמצע וכו׳ אם נפל הכותל המקום והאבנים של שניהם (ב״ב א א). כותל החצר שנפל מחייבין אותו לבנותו וכו׳ סמך לו כותל אחר אעפ״י שלא נתן עליו את התקרה (שם ג). הכותל והאילן שנפלו לרשות הרבים והזיקו וכו׳ נתנו לו זמן לקוץ את האילן ולסתור את הכותל ונפלו בתוך הזמן (ב״מ י ד). הקורה מוטה על הכותל ותולה אותו כדרך שהטבחין עושין (פסח׳ ו ד). דף של נחתומין שקבעו בכותל (כלים טו ב). כותל המשמש את הבית ידון מחצה למחצה כיצד כותל שהוא לאויר והטומאה בתוכו וכו׳ כותל שבין שני בתים והטומאה בתוכו (אהל׳ ו ג-ד). מי שהיה כותלו סמוך לגינת חבירו ונפל (ב״מ י ה). מרחיקין את הגפת ואת הזבל ואת המלח ואת הסיד ואת הסלעים מכותלו של חבירו שלשה טפחים (ב״ב ב א). מי שהיה כותלו סמוך לכותל חבירו לא יסמוך לו כותל אחר (שם ד). כתב על שתי כותלי הבית (שבת יב ה). כל הכתלים שהיו שם (בהר הבית) היו גבוהים חוץ מכותל המזרחי (מדות ב ד). השוכר בית מחבירו מעמיד בו ריחים של חמור אבל לא ריחים של יד לא ירתף על גבו יין מפני שטוען את הכתלים ולא יגדל בו את התרנגולים מפני שמחטטין את הכתלים ולא יעשה בו מכתשת קבועה מפני שמזעזע את הכתלים (תוספתא ב״מ ח ל). ר׳ יהודה אומר כתליה (של העיר) וזויות מתעברין עמה (שם ערוכ׳ ו ד). אשר לו חומה פרט לבית הבנוי לחומה דברי ר׳ יהודה ר״ש אומר כותל החיצון הוא החומה (ירוש׳ מעשר׳ ג נא.). סלעים מרחיקין אותן מן הכותל וכו׳ שהן עושין חלודה והן מלקין ארעיתו של כותל (שם בבת ג ו ד). אם היה כותל גוהה סותרו ובונהו (שם תענ׳ ד סט:). זוזין וכתלין היו יוצאין מיכן ומיכן כדי שלא יציצו הכהנים (שם בק׳ ד מח.). המצניע קוצותיו וזכוכיותיו לתוך כותל של חבירו ובא בעל כותל וסתר כותלו ונפל לרה״ר (בבלי ב״ק ל.). שאין דרכן של בני אדם להתחכך בכתלים (שם כט:). מכותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה (ברכ׳ כח.). אם הלכה כמותי כותלי בית המדרש יוכיחו (ב״מ נט:). המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה משתמש בזויה ובכתליה עד ד׳ אמות (ב״ב ו:). האומר לחבירו בור וכותליה אני מוכר לך צריך שיהא הכותל שלשה טפחים (שם יז:). למלך בשר ודם שבנה פלטין והבריות נכנסין לתוכה ואומרים אלו היו העמודים גבוהין היתה נאה אלו היו הכותלים גבוהין היתה נאה (מד״ר בראש׳ יב). למלך שצוה את עבדו ואמר לו בנה לי פלטין על כל דבר ודבר שהיה בונה היה כותב עליו שמו של מלך והיה בונה כתלים וכותב עליהן שמו של מלך (שם ויקר׳ א).—*אזנים לַכֹּתֶל, דבור מליצי, לאמר שצריך אדם להזהר להוציא סוד מפיו אפילו אם אין בבית שום איש כי סוף סוף יגלה ברבים: רבי לוי אמר אזנים לדרך ואזנים לכותל (מד״ר ויקר׳ לב).—הפך פניו לַכֹּתֶל, כדי שלא יראו מה הוא עושה: אם איננו יכול (האבר)

---

[1]) בערב׳ ההמונית כתית a), מוך של צמר וכדו׳.

a) كثيت

לעשות מחיצה הופך את פניו כנגד הכותל ואוכל (ירוש׳ מו״ק ג פג:).—ומפני צער ובושה לבכות: ומעשה במונבז המלך ובזוטוס בניו של תלמי המלך שהיו יושבין וקורין ספר בראשית כיון שהגיעו לפסוק זה ונמלתם את בשר ערלתכם הפך זה פניו לכותל והתחיל בוכה וזה הפך פניו לכותל והתחיל בוכה הלכו שניהם ונימולו (מד״ר ברא׳ מו).—הטיח ראשו בַּכֹּתֶל, מרוב צער: התחיל (הפלסוף ששאל לר״ג לכמה הנחש מוליד) מטיח ראשו בכותל אמר כל מה שעמלתי שבע שנים בא זה והושיטו לי בקנה אחד (מד״ר ברא׳ כ).—הקיז דם לַכֹּתֶל, עשה דבר מהנמנעות, מתפאר בדבר נמנע: זה (פרוש) המקיז דם לכתלים (סוט׳ כב:).—כֹּתֶל ברזל עֹמֵד בפניו, ר״ל לא יכול בשום אופן לעשות מה שרוצה: בנוהג שבעולם אדם נושא אשה בן ל׳ שנה בן מ׳ שנה משמוציא יציאותיו הוא בא ליזקק לה והיא אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ופורש ממנה מיד מי גרם לו שלא יקרב לה איזה כותל ברזל יש ביניהם ואי זה עמוד ברזל ביניהם וכו׳ אי זה עקרב עקצו שלא יקרב לה (מד״ר שה״ש, שרכן).—°השליך עליו כֹּתֶל גדול, הכריחו לְדַבֵּר: קראת לחברך בדיני ישראל ולא רצה לבא השלך עליו הכותל הגדול שלא יוכל להשמט כלומר שיבא עליו בדיני גוים (סמ״ג מ״ע קו, בשם ר״י טוב עלם).—°הולך ישר יכה ראשו בַכֹּתֶל, מי שמתנהג בישר סופו שינזק: ואמור יאמר האיש בזמן הזה כל ישר הולך יכה ראשו בכותל ולא יוכל לאכול אפילו סובין (פלא יועץ, ערך ממון). — כֹּתֶל מַעֲרָבִי, הכתל המערבי של הר הבית שחלק ממנו נשאר קים ולא ההריבוהו הרומאים ועדיין הוא קים ועומד והיהודים מתפללים אצלו ובוכים על חרבן הבית: אם מקדם קדושך לא זז מכותל מערב אות היא כי יחיש חפשך יפדה אסירי עני (ר״י נגארה, יונת גדודים).—ובהשאלה, *כתלי בית הרחם: נעקרו כותלי בית הרחם (חול׳ ע.). כותלי בית הרחם העמידוהו (את הדם) (נדה ג.).—°ובארג וכדומה: כרובים היו מצויירין בהן (בהיריעות) באריגתן ולא ברקימה שהיא מעשה מחט אלא באריגה בשני כתלים פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן ארי מצד זה ונשר מצד זה (רש״י שמות כו ב).

אבנים.—בֹּעַט, *כותל בועט.—גביש.—גדר.—*גֳּהָה, כתל גוהה.—*גויל.—*ד֫פן, דפנות.—*חזית.—חומה.—חַיִץ.—טיח.—כְּרֻתָה.—*מְחִצָּה.—*מריש.—*סורג.—פרץ.—קורות,—קיר.

א. כתם[1]), ממנו כֶּתֶם, ב. *כֶּתֶם.

כָּתַם,—קל לא נהוג.

—נִפְע׳, נִכְתַּם,—נעשה כֶּתֶם, נשאר כֶּתֶם, befleckt s. être taché; be stained: כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך ברית נִכְתָּם עונך לפני נאם אדני יי׳ (ירמ׳ ב כב).—ובסהמ״א, נִכְתָּם, שיש עליו כתמים: יועיל לכל מיני שחפת וקדחת ולנכתמים בירקון (אסף 93, כ״י מינכן).—ואמר הפיטן: חטא חז כי בעון נכתמנו, תמור כי בצהיון נזהמנו, חסדי יי׳ כי לא תמנו (ר״א קליר, איכה אכפתו). הבר אשמים בצרור נחתמים, הרי פשעים עליו נכתמים, המם יעם בגחלי רתמים (רבב״ג, אדני מה אדם). אבינה ואזכרה ימי קדם, אשר קראוני כנכתם אֹדם, אדותם אגידה ולא אדדם (שבת א חנכה, אודך כי).

—פִּע׳, *כִּתֵּם, מְכַתֵּם,—מלכלך בכתם: מכתם לדוד אמר דוד מְכֻתָּם[2]) אני (מדר׳ תהל׳ טז יג).

—קל, °כָּתַם, ופָעוּ׳, °כָּתוּם, כְּתוּמִים: בכפות לכנות בעלי מעשים נעימים, בעבות לכנות ישרים במצות התומים, בערבה לכנות בשמצה כתומים (ר״א קליר, אקחה כראשון).

—הִפְע׳, °הִכְתִּים,—בסגנון חכמי הקראים, הִכְתִּים בדבר, עשה בו רֶשֶׁם, פעולה: כי העושה לא יכתים בנשאר והראיה כי לא יכתים העושה בנשאר היא הכתיבת אשר לא יוכל להוסיף בה בעת שהיא נשארה ואין לזה עלה אלא כי העושה לא יוכל שיכתים בנשאר (ישועה בן יהודה הקראי, אלה בחדוש העולם). העושה אינו מכתים בעשוי אלא בשעת העשייה (ר״א הקראי, עץ חיים ד). שלא להאמין שהפועל אחר שימציא הפעל לא יכתים בנותר אלא אומרים כל זמן המצא הפעל הוא מפעולת פועל (שם). ואפשר שכל צווי ואזהרה יהיו מכתימים בטוב וברע (שם פ). ממאמר את אשר תאפו אפו יאסר להניח הלחם בתנור או הבשול על המוקד אשר יכתים בבשול (הוא, ג״ע, ענין שבת יח). אחר שיום השמיני הוא המכתים בזיבות מה טעם ימים רבים (שם, טמאה וטהר׳ ז).

—הָפְע׳, °הֻכְתַּם, מֻכְתָּם, מוכתם,—נעשה כמו כֶּתֶם: שכשנצבוע מוך במימי רגליה מוכתם אך לא כמראה דם (שו״ת באר עשק ג).

ב. כתם[3]), ממנו א. כֶּתֶם.

---

[1]) רק עברית וארמית.

[2]) כך במהד׳ בובר, ובנוסח׳ מכתים.

[3]) לא נתברר משמ׳ העקרית של שרש זה. וי״א

א. כֶּתֶם[1], ש"ז, בהפס' כָּתֶם,—זהב ממין משבח, בפרט כתם אופיר: אוקיר אנוש מפז ואדם מכתם אופיר (ישע' יג יב). נצבה שגל לימינך בכתם אופיר (תהל' מה י). לא תסלה (החכמה) בכתם אופיר בשהם יקר וספיר (איוב כח יו).—וכתם פז: ראשו כתם פז קוצותיו תלתלים שחרות כעורב (שה"ש ה יא). — וכתם בלבד, בתאר טוב: איכה יועם זהב ישנא הכתם הטוב (איכ' ד א). אם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי (איוב לא כד). נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם על אזן שמעת (משלי כה יב).—ואמר בן סירא: והיתה לך רשתה (של החכמה) מכון עז וחבלתה בגדי כתם (ב"ס גני' ו כט). —והמשורר אמר: ויוציא יקר מזול, והקדש מן החול, והכתם מן החול, והזהב יבדיל, מאבן הבדיל (ר"י הלוי, מכת' ליהוש' בן דוסא). — ומ"ר: לשמי כתמים וגנזי ברומים באונך, ורקמת גלמים ורקח וסמים בגאונך (ר"י אבן גיאת, קינין). והשחק כמו אהל תכלת בפניו פתחו אבני לשמים, חרוזים הם בצוארו וכימה ועיש על שתי אוניו נזמים, וליל יעטה שקו וברק יקרץ בעדו חוטי כתמים (רמב"ע, הריחותי הדסי). מקור חכמה אשר אמצא בפיהו מקום הפז ומחצב הכתמים (ר"י הלוי, ידעתיך גדוד). הן לעקור שאר שרשי צר נוטר, ובכתמי יקר תרשישי יתעטר (הוא, לאון אבדות). תרשישים ושוהמים ובסף ועפרות זהבים וכתמים (ר"י הדסי, האשכל מא).

ב.* כֶּתֶם, ש"ז, מ"ר כְּתָמִים,—לכלוך עשוי ע"י דם, שומן, דיו, וכדומה, Fleck; tache; stain: נתר ובורית וכו' כדי להעביר על הכתם (שבת ע ה). כתם שנמצא בחלוק מטמא למפרע עד שיאמר בדקתי את החלוק הזה ולא היה בו כתם (נדה ז ב). כל הכתמין הבאין מרקם טהורין וכו' מפני שלא נחשדו על כתמיהן (שם ג). הרואה כתם על בשרה כנגד בית התורפה (שם ח א). שבעה סממנין מעבירין על הכתם רוק תפל וכו' ואשלג (שם ט ו). כל הנשים שאמרו חכמים דיין שעתן כתמן מטמא למפרע חוץ מן הקטנה וכו' שאין לה כתמים (תוספתא שם ג א). פעמים שהכתמים מביאין את האשה לידי זיבה (שם ה). מעשה בטביתה שפחתו

כי הוא השרש כתם a) המשמש בערב' במשמ' הסתיר, וכעין זה באשור' כתם במשמ' סגירה. אך כל זה דחוק.

[1]) קצת החכמים אמרים כי גם בכבאית משמשת מלה דומה לזו בזו המשמ', וכן באה בתור מלה שאולה בלשון המצרית.

a) كتم

של ר"ג שהיתה מכהפת יינות לנסבין והיתה בודקת על כל חבית וחבית אמרה לו רבי ראיתי כתם ונזדעזע רבן גמליאל (ירוש' שם ב מע ד). אין רואין כתמים בלילה (שם שם ג:). כשם שהיא מראה מראה כתמה כן תהא מראית נגעים (שם). אם באת אשה לפניך לבית המדרש לשאול לך שאלה על כתמה ועל נדתה תהא רואה אותה כאילו שיצאת מירכיך ואל תתן עיניך בה (מד"ר שה"ש, הנה מטתו).— ומצוי בסהמ"א לא לבד לכתם של דם: כתם לבן שימצא בעור שחור מכה בעור שחור היתה ולפיכך נעשה שם כתם לבן (ערוך, ערך אכס). שכולו גוון אחד ובמקום אחד או ב' או ג' כתם מגוון אחר (שבל טוב, ברא' ל לב). נמר והיא חיה שעורה כתמים כתמים (שרשי רד"ק, נמר). נקוד הוא רשם הכתמים הקטנים נקודות נקודות וטלוא הוא שכתמיו רחבים (שם, טלא). — ואמר הפיטן בהשאלה לכְתָמֵי העון: ואל מרומם ומתנשא, נעלה בדין על כסא, הטוב בעיניו יעשה, חק פזורה כי תפקוד, כתמי טלוא ועקוד, הסר משם כל שה נקוד, זכור צדק ואל תאחר, וכל לבן בו תבחר (יצחק בן ראובן, פחדתי מיולדי). עבדיך לטוב תערוב צו כתמם למחקה, זברה מצוקי תבל פעולתם אם פסקה (אליעזר ב' נתן, בין כסא לעבור). מחה עונם להלבינם להעביר בגדים צואים, והכתמים הרשומים העקודים והטלואים, מחה ועבור כי תעבור היום בצל צאנך (סדור תימני ליוה"כ, ישראל בחירי אל).—ואמר המליץ: וכאשר פנו לערוב ימי עלומים, וחטאי נעורים היו כתולע אדומים, והפכו כצמר צהר והלבינו הכתמים (רב"ע פלקיירא, פתית' המבקש).

כתן[1], ממנו כֻּתֹּנֶת, *כַּתָּן.

***כַּתָּן**, ש"ז,—פשתני, אומן עוסק בנפוץ הפשתן, וכדומ': עור הכתן[2] עור הכתף עור הרופא (כלים כו ה).

כֻּתֹּנֶת[3], ש"נ, בכנ' כתנתי, כתנתך, כתנתו, סמי' כְּתֹנֶת, מ"ר כתנות, סמי' כתנות, בכנ' כתנותם,—א) לבוש ילבשוהו על עצם הבשר: ויקחו את כְּתֹנֶת יוסף וישחטו

---

[1]) לא נתברר הדבר אם זה שרש שמי מעקרו. באשור' יש ממנו אמנם השם כתנ במשמ' פשתן, וממנו כפי הנראה השם כתנת שלקמן, אבל בשום אחת מהלשונות השמיות לא נסתעפו משרש זה עוד מלים, ולכן יש מקום לפקפק בשמיותו.

[2]) ופרש רמב"ם: העור אשר יחגור אותו הפשתני בעת נפצו הפשתן. ע"כ. וכן ר"ש ושאר המפרשים.

[3]) בארמ' כתונא, בעצם משמ' כתנת בעברי'. ומזה ביונ' χιτων. ובארמ' כתנא במשמ' פשתן, וכמו"כ

שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם וכו׳ הכר נא הכתנת בנך הוא אם לא ויכירה ויאמר כתנת בני (בראש׳ לז לא-לג). ויפשיטו את יוסף את כתנתו (שם כג). פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם (שה״ש ה ג).—כתנת של עור: ויעש יי׳ אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם (בראש׳ ג כא).—כתנת של פסים: וישראל אהב את יוסף מכל בניו וכו׳ ועשה לו כתנת פסים (בראש׳ לז ג). וישלחו את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם (שם לב). ועליה כתנת פסים וכו׳ ובכתנת הפסים אשר עליה קרעה (ש״ב יג יח-יט).—ולבוש של הכהנים: ולבני אהרן תעשה כתנת[1]) ועשית להם אבנטים (שמות כח מ). והלבשת את אהרן את הכתנת ואת מעיל האפד (שם כט ה). ויעשו את הכתנת שש מעשה ארג (שם לט כז). כתנת בד קדש ילבש (ויקר׳ טז ד). וישאם (את בני אהרן שמתו) בכתנתם אל מחוץ למחנה (שם י ה). וכתנות כהנים ששים ושבעה (נחמ׳ ז עב). — ובתלמ׳: מעשה בישמעאל בן פואבי שעשת לו אמו כתונת משתי ריבות והיה עומד ומקריב על גבי המזבח ומעשה בר״א בן חרסית שעשתה לו אמו כתנת בן מאה מנה ועלה להקריב על גבי המזבח והורידוהו אחיו הכהנים מפני שנראה מתוכה ערום (תוספתא יוה״כ א כא-כג). זכורני כשאני תינוק ומורכב על כתיפו של אבא והוציאוני מבית הספר והפשיטוני את כותנתי והטבילוני (כתוב׳ כו.).—ולבוש של רבי המלכות, ומליצה, הלבישהו את כתנת פלוני, נתן לו את משרתו: והיה ביום ההוא וקראתי לעבדי לאליקים בן חלקיהו והלבשתיו כתנתך ואבנטך אחזקנו וממשלתך אתן בידו והיה לאב ליושב ירושלם ולבית יהודה (ישע׳ כב כ-כא).—ובהשאלה, *כתנת פסים להגן כשהוא עוטה דשא ופרחים, ואמר המשורר: כתנות פסים לבש הגן וכסות רקמה מידי דשאו, ומעיל תשבץ עטה כל עץ ולכל עין הראה פלאו (רמב״ע, דיואן, כ״י בודל׳).—וכן כתנת משי: בגן ביתן אשר החן סביבו והיופי לארבעת רבעיו, מלובש כתנות משי ועטוי מעיל תולע ושש ושלל צבעיו (הנ״ל, קראני גביר).— וברוחני, *פשט כתנת האמת וכדו׳, ואמר המשורר: לבשו (ההוללים) לבוש הפך ובגד בוגדים עטו, וכתנות האמת פשטו, נשכו בשניהם ושלום קראו ובמדקרות חרב התולים בטו (רמב״ע, דיואן סב, כ״י בודל׳).—ב) *כתנות העינים, מחצות הלחיות שבעין: ויש בהן (בהעינים) עשרה דברים משלימין אותן וכולם צריכים אל הראות ואלו הן שלשה לחות ושבע כתנות והן מחיצות אל הלחות (בעל המאיס ט). כתונת הענביית שבעין יש לו שעירות רך וטוב כדי שיהיה קולט הקדחיות כמו קלישת הספוג (פרקי משה א). הליחות הגלדיית והבציית והזכוכיית וכן הכתונת הקרניית אין העורקים בהם כלל (שם ג). כשיקרע הכתונת הענביית קריעה מגונה תזול הליחות הביציית והצא להוץ מן הכתונת הענביית ותקרע הכתונת הקרניית (שם). העינים וכל כתנותיהם ולחותיהם (עלילות דבר׳, או״ג ד קפז).

בערבי׳ כתאן a). וכבר אמר פרנק׳ כי היא שאולה מארמי׳. ועי׳ הערה להשרש.—[1]) בקצת ספרים כתנות, בשוא לבד.

a) كتّان

כתף[1]), ממנו כָּתֵף, *כַּתַּף, *כָּתַף, *כִּתּוּף, *כְּתֵפִי.

כָּתֵף[2]), ב״נ, סמי׳ כֶּתֶף, כנוי כְּתֵפִי, כְּתֵפָם, מ״ר כְּתֵפוֹת, סמי׳ כִּתְפוֹת, כנוי כְּתֵפָיו, כְּתֵפֶיהָ, מ״ז *כְּתֵפִים.—א) חלק הגוף בבע״ח שתחת הצואר מעבר מזה ומעבר מזה וממש הזרועות יוצאות, Schulter; épaule; shoulder: ונשא אהרן את שמותם לפני יי׳ על שתי כתפיו לזכרן (שמות כח יב). כי עבדת הקדש עלהם בכתף ישאו (במד׳ ז ט). ויאחז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות ויסעם עם הבריח וישם על כתפיו ויעלם אל ראש ההר (שפט׳ יו ג). וכידון נחשת בין כתפיו (ש״א יז ו). ישאהו על כתף יסבלהו (ישע׳ מו ז). והביאו בניך בחצן ובנתיך על כתף תנשאנה (שם מט כב). בעלטה הוצאתי (את כלי הגולה) על כתף נשאתי לעיניהם (יחזק׳ יב ז). בתפשם בך בכפך תרוץ ובקעת להם כל כתף ובהשענם עליך תשבר והעמדת להם כל מתנים (שם כט ז). נבוכדראצר מלך בבל העביד את חילו עבדה גדולה אל צר כל ראש מקרח וכל כתף מרוטה (שם יח). יען בצד ובכתף תהדפו ובקרניכם תנגחו כל הנחלות (שם לד כא). אם הנפתי על יתום ידי וכו׳ כתפי משכמה תפול ואזרעי מקנה תשבר (איוב לא כא-כב). וישאו בני הלוים את ארון האלהים וכו׳ בכתפם במטות עליהם (דהי״א יה יה). — ובתו״מ: ואלו הם אבני כתף כל שאינה יכולה להנטל באחת יד דברי ר״מ ר׳ יוסי אומר אבני כתף כשמן כל שהן

[1]) גם בארמי׳, בערבי׳ כתף a).
[2]) בארמ׳ כתפא, בערבי׳ כַּתְף b), כִּתְף c), שתי צורות כמו בעברי׳.

a) كتف b) كتِف c) كِتف

נטלות שתים שלש על הכתף (כלי' ג ט). המוציא בין בימינו בין בשמאלו בתוך חיקו או על כתיפו (שבת י ג). וכל מי שאין לו מקום לתלות (את הפסח) ולהפשיט מקלות דקים חלקים היו שם ומניח על כתיפו ועל כתף חבירו ותולהו ומפשיט ר"א אומר ארבעה עשר שחל להיות בשבת מניח ידו על כתף חבירו ויד חבירו על כתיפו ותולה ומפשיט (פסח' ה ט). איזהו קטן כל שאינו יכול לרכוב על כתפיו של אביו (חגי' א א). במדינה כהנים נושאין את ידיהם (בברכת כהנים) כנגד כתפיהן ובמקדש על גבי ראשיהן (סוט' ז ו). לובש אדם שתי חלוקות זו על גבי זו וכו' ובלבד שיתן את המשיחה ויקשור בה בין כתיפיו (תוספתא כלא' ה יח). מי שהיו מימיו על כתיפו הרי זה קורא את שמע ומתפלל (ירוש' ברכ' ג ה.). ונותן את הסל על כתיפו ונוטל את העלי בידו וכו' מביא עצים ועושה אותן כמין שלבים וכו' ונותנן על כתיפיו (שם תעני' ד סח:). כלתו של ר' ישמעאל מיאנה ובנה על כתיפה (שם יבמ' יג יג ג). נתן (ר"ח בן דוסא) עקבו ע"פ החור (של הערוד) יצא ונשכו ומת אותו ערוד נטלו על כתפו והביאו לבית המדרש (בבלי ברכ' לג.). ובכל יום ויום נוטל נאד של קמח על כתיפו ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה (יומ' לה:). שאם היה חולה מרכיבו על כתיפו (שם סו:). שאפילו בנה מורכב לה על כתפה ממאנת והולכת לה (יבמ' ק:). הנושא משאוי על כתיפו והגיע זמן תפלה (ב"מ קה:). אמר ר"ש בר נחמן רכוב הייתי על כתיפו של זקיני ועולה מעירו לכפר חנן וכו' (מד"ר ברא' ע). כזה שהוא טוען צלובו בכתפו (שם נו). היה לו (ליהודה) להוליכו (את יוסף) על כתיפו אצל אביו (שם פד). אבא שאול ארוך בדורו היה ור' טרפון מגיע לכתפו היה (שם במד' ט). אבא תחנה הסידא נכנס לעירו ערב שבת עם השיכה וחבילתו מונחת לו על כתפו (שם קהל', קך ה' כ"ג). למלך שעשה הופה לבתו ואמר אדם אחד מגדולי המלך נאה לה לבת המלך וכו' להרכיבה על כתפים להראות את יופיה (פסיק' רבתי כ).—ואמר המשורר: ומהללו בירח בהלו ומעללו כמו פלג בצמא, והמעלה עלי בתפו צרורה והמשרה עלי שכמו התומה (יוסף בן חסדאי לר"ש הנגיד, הגלבי תן).—*תבואה מגיעה לכתפים, שכבר בשלה כמעט ואינה צריכה לקרקע אלא עוד זמן מועט: כאן (שבע"ה אינו גובה משבת השדה) בשבח המגיע לכתפים[1]) כאן (שגובה גם מהשבח)

—[1]) ופרש רש"י: צריכין לקרקע דבר מועט.

בשבח שאין מגיע לכתפים (ב"מ קי:). (שאל רבא) שבח ששבחו נכסים מאליהם מהו (אם יחלקו היורשים או אין) בשבח המגיע לכתפים (אין מקום לשאלה כי זה דומה כמו) נפלו לו נכסים ממקום אחר (השאלה היא) בשבח שאינו מגיע לכתפים[1]) (ב"ב קמה:). השביח השתות מאליו ואח"כ מת לוי אם שבח מגיע לכתפים הוא כגון ענבים שהגיעו להבצר הרי השבח הזה כנכסים שנפלו לו מאחרים ויחלקו בהן (רמב"ם, נחל' ד ח).—ושל הבהמה: ישאו על כתף עורים חיליהם ועל דבשת גמלים אוצרותם (ישע' ל ו).—ולאבילה: אסף נתחיה אליה כל נתח טוב ירך וכתף מבחר עצמים מלא (יחזק' כד ד).—ומליצה, נתן כתף סוררת, מאן להכנע, לעשות מה שמצוים לו: וימאנו להקשיב ויתנו כתף סררת ואזניהם הכבידו משמוע (זכר' ז יא). ותעד בהם להשיבם אל תורתך והמה הזידו ולא שמעו למצותיך וכו' ויתנו כתף סוררת וערפם הקשו ולא שמעו (נחמ' ט כט).—*חלץ כתפו, לסימן אבלות, עי' א. חלץ, והוסיפה: על אביו ועל אמו חולץ כתיפו ומוציא זרועו מן החלוק עד שיתגלה כתיפו וזרועו (רמב"ם, אבל ח ג).—בין כתפיו נכנס עם פלוני: כיוון (פנחס) את הרומח כנגד הקיבה שלה כדי שתהא זכרותו נראית מתוך קיבה שלה מפני הנוקרנים שלא יהו אומר' אף הוא בין כתפיו נכנס עמהן ועשה את צרכיו (ירוש' סנה' י כח ד).—ב) בהשאלה, בבגד, החלק שיכסה את הכתף: שתי כתפת חברת יהיה לו אל שני קצותיו (שמות כח ז). כתפת עשו לו (להאפוד) חברת (שם לט ד). ושמת את שתי האבנים על כתפת האפד (שם כח יב). ויתנם על שתי כתפת האפד מלמטה (שם לט יט).—ג) בחצר, בבית, ובדומה, קצהו: וחמש עשרה אמה קלעים לכתף (של חצר האהל) וכו' ולכתף השנית חמש עשרה קלעים (שמות כז יד-טו). פתח הצלע התיכנה אל כתף הבית הימנית (מ"א ו ח). ויתן את המכנות חמש על כתף הבית מימין וחמש על כתף הבית משמאלו ואת הים נתן מכתף הבית הימנית קדמה ממול נגב (שם ז לט). ויעמדו הרצים איש וכליו בידו מכתף הבית הימנית עד כתף הבית השמאלית (מ"ב יא יא). ותמרים מפו ומפו אל כתפות האולם (יחזק' מא כו).—ואמר המשורר: לרגל אמרך תשאך עש על גבה וסהר על כתפו, ובגללו תהי יורד לשחת ומחררי שאול תשבון כתפו (רמב"ע, תרשיש).—ד) בכלים, קצוות בולטות: וסרני נחשת וארבעה פעמתיו כתפת להם מתחת לכיר הכתפות יצקות (מ"א ז ל). וארבע כתפות אל ארבע פנות המכנה האחת מן

—[1]) ואמרו שם: כגון דיקלא ואלים אריא ואסקה שירטון.

והמבנה כתפיה (שם לד). — ובתו"מ: צלוחית שאוגנה מעוך לתוכה ובתפותיה גבוהים ובן לגין שאוגנו מעוך לתוכו וכתפותיו גבוהין אין לו טהרה עולמית (תוספתא מקוא' ו כב).—ה) בפתח, כתפות הפתח, השער, חלק הכתל הסמוך להפתח: ורחב הפתח עשר אמות וכתפות הפתח חמש אמות מפו וחמש אמות מפו (יחזק' מא ב). והרצפה אל כתף השערים לעמת ארך השערים (שם מ יח). ואל הכתף מחוצה לעולה לפתח השער הצפונה שנים שלחנות ואל הכתף האחרת אשר לאלם השער שנים שלחנות ארבעה שלחנות מפה וארבעה שלחנות מפה לכתף השער (שם מ-מא). ומחוצה לשער הפנימי לשכות שרים בחצר הפנימי אשר אל כתף שער הצפון ופניהם דרך הדרום אחד אל כתף שער הקדים (שם מד). ויביאני במבוא אשר על כתף השער (שם מו יט). —ו) בכתיבת הארצות, כתף הארץ, כתף הים, וכדומה, הצד הקיצוני: וירד הגבל ומחה על כתף ים כנרת קדמה (במד' לד יא). ועלה הגבול גי בן הנם אל כתף היבוסי מנגב (יהוש' יה ח). ונסב הגבול מבעלה ימה אל הר שעיר ועבר אל כתף הר יערים מצפונה וכו' ויצא הגבול אל כתף עקרון צפונה (שם י-יא). ועלה הגבול אל כתף יריחו מצפון וכו' ועבר משם הגבול לוזה אל כתף לוזה נגבה (שם יח יב-יג). וירד (הגבול) גי הנם אל כתף היבוסי נגבה וכו' ועבר אל כתף מול הערבה צפונה וירד הערבתה ועבר הגבול אל כתף בית חגלה צפונה (שם יו-יט). ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו יבזו את בני קדם (ישע' יא יד). לכן הנני פתח את כתף מואב מהערים מעריו מקצהו (יחזק' כה ט).—ז) *בשריגי הגפנים, הענבים המחברים להשריג בפסיגים דקים: איזהו עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף אם יש לה כתף או נטף של בעל הבית (פאה ז ד). איזהו כתף פסיגין המחוברות בשדרה זו על גבי זו (תוספתא שם ג י). —*הם כתף אחת, כמו איש אחד, בלב אחד: נעשו ישראל כתף אחת במצרים (פסיק' דר"כ, במעו). בעוה"ז היו האומות והבריות חולקין על הקב"ה אבל לעוה"ב כולן שוין כתף אחד לעבדו (תנחומא נח כח).

אצילה.—*בית השחי.—*כתף.—*כתף.—שכם.

***כַּתָּף**, ש"ז, מ"ר כתפים,—מי שנושא דבר על כתפו, Träger; porteur; porter: עור הכתן עור הכתף עור הרופא (כלים כו ה). אונקלין של כתפין (שם יב ג). כתף אע"פ שמשאו על כתיפו הרי זה קורא (תוספתא ברכ' ב ז). מקום שנהגו להעלות שכר כתף למעות מעלין וכו' שמין עגל עם אמו וסייח עם אמו ואעפ"י שמעלה שכר כתף למעות ואינו חושש משום ריבית (שם ב"מ ה ו). נמסר (המת) לרבים אוכל בשר ושותה יין נמסר לכתפים כמי שנמסר לרבים (ירוש' ברכ' ג ו). הכתפים אסורין בנעילת הסנדל שמא יפסוק סנדלו של אחד מהם ונמצא מתעכב מן המצוה (שם:). א"ר מנחם (בא מעשה לפני) ר' ירמיה ועשה שלית עד והייבו שבועה על ידי הכתף (שם קדוש' ב סב). החמרים והכתפים וכל העושין בשביעית שכרן שביעית (שם ע"ז ה מד ג). החמר שמסר לכתף הכתף חייב הכתף שמסר לבנאי הבנאי חייב (ב"מ קיח:).

***כָּתַף**,—קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פע', *כִּתֵּף,—א) נשא על כתפו: כיתף עמו חבית בחבית (ירוש' ע"ז ה מד ג). מעשה בטביתה שפחתו של ר"ג שהיתה מכתפת יינות לנסכין והיתה בודקת על כל חבית וחבית (שם נדה ב מט ד). היה טעון אוכלים ומשקין וכו' עמד לפוש פטור לכתף חייב (שבת ה:). עמוד ברשות היחיד גבוה י' ורחב ד' אסור לכתף עליו (שם ט.). עמוד תשעה ברה"ר ורבים מכתפין עליו וזרק ונח על גביו (עירוב' נג.). היה בעל קורה ראשון ובעל הבית אחרון נשברה חבית בקורה פטור ואם עמד בעל קורה חייב וכו' כשעמד לפוש אבל עמד לכתף פטור (ב"ק נא.).—ב) *הגביה את כתפיו: הרואה לבנה בחדושה מברך וכו' וצריך לברך מעומד ולכתף כשהוא מברך (הכן ירחי, המנהיג, הנל מד).

—הָ,*כֻּתַּף¹),—שם על כתפו, כתוף בדבר, עמוס על כתפו בדבר: אלו שבע מצות שהן כתופין בהם (מדר' תהל' ב).

***כִּתְפִּי**, ת"ז,—של הכתף: ואחד הורידים האלה ימשך על הכתף והוא הנקרא הכתפי (קאנון א א ה ג).

א. כתר²), ממנו א. כתר, כֶּתֶר, כֹּתֶרֶת.

א. כָּתַר³),—קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פע', כִּתֵּר, כִּתְּרוּ,—א) כִּתְּרוּ את האויב, הקיפוהו מכל צד, umgeben; investir; invest: כתרו (ישראל) את בנימן הרדיפהו מנוחה הדריכהו (שפט' כ מג). סבבוני פרים רבים אבירי בשן כתרוני (תהל' כב יג).—ב) כִּתֵּר

---

¹) בערב' כַּתֵף a), במשמ' זו.

²) רק בעברית. וקצת גם בסור' שמשמש שרש זה במשמ' אגד סביב, ובמשמ' עמד ושהה והתבונן. בערב' משמש שרש זה במשמ' אחרות רחוקות ממשמ' בעבר'.

³) עי' הערה להשרש.

---

a) كَتِف

לו, המתין: ויסף אליהוא ויאמר כתר לי זעיר ואחוך (איוב לו א-ב).—ואמר המשורר: כ ת ר מעט מות וידיך אסוף מה תערוץ דלים ביד נסכרו (רבכ"ג, כימי יקותיאל). אלו יצו תבל להמוט אזי תהיה ממהרת וחשה, ולו צוה עדי שמש לכ ת ר אזי לא היתה לרוץ מחישה (הוא, האפוד).

—ג) שם עליו כתר: ישועה צמחה לנצורי כבבת, כ ת ר ת כליל לנפש משיבת (ר"י טוב עלם, אלהים בלעדך). כבדם וענדם וכ ת ר ם, ומעץ הגן הזהירם (ר"י הלוי, אהלך קלת).

—הפע', *הכתיר, הכתירו, — שם עליו כתר, ובמליצה, הכתיר את פלוני, נתן עליו כתר, של חכמה וכדומה: נהיעץ ב מ כ ת י ר (ערוב' נג:). — והכתיר בקדושה וכדומה: בכל יום ויום העליונים מ כ ת י ר י ן להקב"ה שלש קדושות (מד"ר ויקר' כד).

—הפע', *הכתר, הוכתר, מ ו כ ת ר,—ששמו עליו כתר, ובהשאלה: מרדכי מ ו כ ת ר בנימוסו היה (מגי' יב:).

—ובסהמ"א: שנותן (הנשיא) רשות לסמוך ולקרותו רבי ומאז והלאה הוא כשר להיות מ ו כ ת ר ליקרא רבי (רב"י ערוב' נג:).—ואמר הפיטן: תת קדושה למקרה אירים, המושגב ו מ ו כ ת ר בכתרי כתרים (רבכ"י, א' בכוע', ועתה כגיס). ביום השבון תסתרו, וכתר זהב נדבות בו ת ו כ ת ר ו (סדור תימני ליוה"כ, עם יי').

—קג, *כתר, ופעו' *כתגר, כתגרים,—מוקף מכל צד: יאגדו ממרחק כל קרואיה, כ ת ו ר י ם למכון הר ציון ועל מקראיה (ר"א קליר, כ' סוכ', אוי מכת דוד).

ב.בתר, ממנו ב.כתר.

ב.כתר[1],—קל לא נהוג.

—הפע', הכתיר, מכתיר,—הכתיר את פלוני, התנהג אתו בערמה ואכזריות נוראה, listig u. grausam behandeln, traiter avec perfidie et atrocité; treat crafty and cruelly: על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט כי רשע מכתיר[2]) את הצדיק על כן יצא משפט מעקל (חבק' א ד).

ג.בתר[3]), ממנו ג.כתר.

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) הקדמוני' פרשו הפעו' זה במו כתר משמ' א' מן א.כתר, במשמ' הקיף, אך אין זה די חזק כאן. ונראה שהוא שרש מיוחד, כמו ח'תר a) בערב', במשמ' ערמה ורמאות ואכזריות. וכבר נתברר בודאות גמורה בהערות לקצת שרשי אות כף חלוף כ עברית בח' ערבי'.

[3]) בערב' בת'ר b).

a) ختر b) كتر

ג.כתר,—קל לא נהוג.

—הפע', הכתיר, עתי' יכתיר, יכתרו,—הרבה: נחלו פתאים אולת וערומים יכתרו[1]) דעת (משלי יד יח).

ד.כתר[2]), ממנו ד.כתר.

ד.כתר,—קל לא נהוג.

— הפע', הכתיר, עתי' יכתיר, יכתרו, — הכתיר בדבר, התפאר בו: הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך בי יכתרו[3]) צדיקים כי תגמל עלי (תהל' קמב ח).

כֶּתֶר, ש"ז, מ"ר כתרים,—א) כתר המלך, תכשיט עגל של זהב וכדומה, שהמלך נותן בראשו לאות מלכותו, Krone; couronne; crown: להביא את אסתר המלכה לפני המלך בכתר מלכות (אסת' א יא). ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים וכו' וישם כתר מלכות בראשה וימליכה תחת ושתי (שם ב יז). ואשר נתן כתר מלכות בראשו (שם ו ח).—ובתו"מ, גם במשמ' העקרית וגם בהשאלה במשמ' קשוט רוחני: ר' שמעון אומר שלשה כ ת ר י ם הם כ ת ר תורה וכתר כהונה וכ ת ר מלכות וכ ת ר שם טוב עולה על גביהן (אבות ד יג). ואל תתאוה לשלחנם של מלכים ששולחנך גדול משולחנם וכ ת ר ך גדול מכ ת ר ם (שם ו ד). ג' הניחו כ ת ר ן בעה"ז וירשו חיי העוה"ב ואלו הן יונתן בן שאול ואלעזר בן עזריה וזקני בתירה (ילוק' פסח' וגו.). ועומד (המלאך) אחורי המרכבה וקושר כ ת ר י ם לקונו (חגי' יג:). רב לך כ ת ר מלכות הנח כ ת ר כהונה לזרעו של אהרן (קדוש' סו.). אפשר לשני מלכים שישתמשו ב כ ת ר אחד (חול' ס:). והיה פרעה מנשקו (את משה בילדותו) ומחבקו והוא

---

[1]) פרשו רוב הקדמוני' והחדשים במשמ' א.כתר, אבל אין זה מתישב לפי הענין, ולכן יש מהחדשים שגזרו שהכתוב משובש, וקצתם הגיהו יכברו וכדו', ולפי הנוסחה המסורה הפרוש היותר מתישב הוא לפי השרש כת'ר בערב' במשמ' הרבה.

[2]) עי' הערה להערך.

[3]) גם יכתירו זה פרשו הקדמוני' במשמ' א.כתר. קצתם במשמ' כתר, ת"י: אמטולתי יעבדון לך כליל דשבח צדיקיא, ע"כ, וכן רש"י: בשבילי יכתירוך צדיקים ויודו לשמך. ע"כ. אבל זה דחוק מאד. וקצת החדשים פרשו במשמ' הקף, וגם פרוש זה איננו נותן להכתוב משמ' טבעית. והנה הפרוש היותר נכון לפי כונת הענין הוא של רד"ק שאמר כי הכונה היא שהצדיקים יתפארו בו, וכן מצו"ד, אלא שהם פרשו עצם הפעל יכתירו במשמ' כתר, וזה דחוק, ולכן צריך להניח כי היה פעל מיוחד הכתיר במשמ' התפאר, ואעפ"י שאין לו חבר בשאר הלשונות האחיות.

נוטל כתרו של פרעה ומשימו על ראשו וכו' והיו שם הרטומי מצרים ואמרו מתייראין אנו מזה שנוטל כתרך ונותנו על ראשו (מד"ר שמות א). וראיתי כתות כתות של מלאכי השרת יושבין ואורגין בגדי ישועה ועושין כתרי חיים וקובעין בהם אבנים טובות ומרגליות וכו' וראיתי כתר אחד משונה מכל הכתרים והחמה ולבנה וי"ב מזלות קבועין בו אמרתי לו כתר זה המשובח למי אמר לי לדוד מלך ישראל (בריית' מפרקי מרכבה). והנה דוד מלך ישראל בראש וכל מלכי בית דוד אחריו וכל אחד ואחד כתרו בראשו וכתרו של דוד מובהק ומשובח מכל הכתרים (שם).—ואמר הפיטן: יזמו לרדוף ולהסיר כתר, טרח עבודה ונצול חתר (רשב"י, ז' פסח, תרגלת עמוסים). — והמשורר אמר: במלחמת מזמות מאויו, וכתרי הוד ושכל טוב בזוויו, יקנה כל בני חורים לעבדיו, בצוף לקחו והסדו לא בזוזיו (ר"י בר תנחום הירוש' לר"ד נכד הרמב"ם). אלהים גם כלל שרים המודים בעולם זה בעוז ישא וירים, ויום יהיו באחריתם ישו את רצון חסדו עלי ראשם כתרים (ר"מ דרעי הקרא', לקו"ק ג).—ב) בהשאלה, *קוים דקים על ראש קצת האותיות, תגים: בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות (שבת פט. מנח' כט:). כתרים ותגים הכתובין בספר תאגי המסורין אלינו במלאכת שימוש ספר תורה (ר"י ברלוני, הלכ' ס"ת לג).—ג) *בלשון המקבלים, הספירה הראשונה: ואלו הן (עשר הספירות) הראשון נקרא כתר שמתהדק לתר"ך נתיבות ותרבות אורה (בריית' מסכ' אצילות). ואחר כך האציל ממנו נקודה אחת אצילות אחת והיא הכתר הנקרא אין לרוב דקות נקודתו ואדיקותה במקורה (פנת הרמון ה א). כי הכתר מרוב דקותו אין אנו יכולין לדרוש בו כלל ועיקר (עמה"מ, בעל א"ק כתס ט). ואפילו הכתר ראש לכל הנמצאים ממנו הוא חדשו והמציאו שכבר קדם אליו העדרו (ר"א הזקני, חרדים ה). והכתר הוא העיגול העליון המקיף כל העשר (ספירות) והשני חכמה והשלישי בינה וכו' (מסכ' חסיד', בריא' א"ק ב). כי בחינת ראשונה היינו כתר עליון הוה כמו מקור המקורות שאין שם השגה כלל והכל שם במציאות נעלמה מאד (רמח"ל, חוקר ומקבל יא). ומבינה מתגלה לה"ת במקומה כנשמה שהוא בכל האיברים כן דעת הנעלם מגלה כוחו בכל הספירות ולזאת קוראים כתר הנעלם והוא סוד (שם).

*כלילה.—נֵזֶר.—עטר.—עטרה.—צפירה.—*תג.

כת"ר,—ר"ת: כבוד תפארת רום.

כֹּתֶרֶת, ש"נ, מ"ר כֹּתָרוֹת,—קשוט עג"ל על ראש העמוד, Kapitäl; chapiteau; capital: ושתי כֹתָרֹת עשה לתת על ראשי העמודים מצק נחשת חמש אמות קומת הַכֹּתֶרֶת האחת וחמש אמות קומת הַכֹּתֶרֶת השנית שבכים מעשה שבכה גדלים מעשה שרשרות לַכֹּתָרֹת אשר על ראש העמודים (מ"א ז יו-יז). ושבכה ורמונים על הַכֹּתֶרֶת סביב (ירמ' נב כב).—*ובהשאלה: אין לך פרשה בתורה שאין לה כותרת מלמעלן ובסים מלמטן (תנחומא נהר א).

כתש, ממנו כָּתַשׁ, מַכְתֵּשׁ, *כְּתִישָׁה, *כֹּתֶשׁ, *מַכְתֶּשֶׁת.

כָּתַשׁ, פ"י, עתי' תִּכְתּוֹשׁ,—כָּתַשׁ חטים וכדו' במכתש, הכם בדבר כבד למען יתפוררו ויהיו לפרורים קטנים, stossen; piler, broyer; to pound: אם תִּכְתּוֹשׁ את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו (משלי כז כב).—ובתו"מ: זיתים משיכניסו רביעית לסאה פוצע ואוכל בשדה הכניסו חצי לוג כותש וסך בשדה הכניסו שליש כותש בשדה וכונס לתוך ביתו (שבי' ד ט). היו לו חבילי תלתן של טבל כותש ומחשב כמה זרע יש בהם ומפריש את הזרע ואינו צריך להפריש את העץ אם הפריש לא יאמר אכתוש ואטול את העץ ואתן את הזרע אלא נותן העץ עם הזרע (תרומ' י ו). הזית הראשון מגרגרו בראש הזית וכותש ונותן לתוך הסל (מנח' ח ד). שחור שיש בו אפר כותשין אותו ושאין בו מניחין אותו (פרה ג יא). (כסה את הדם) בזבל דק בחול דק בסיד ובחרסית ובלבינה ובמגופה שכתשה (ספרא אחרי ח יא). זיתים של שביעית וכו' כותש ומקפה בעריבה (תוספתא שבי' ו כז). אין כותשין את המלח במדוך של עץ (שם שבת יד יו). לא היה טוחנן (את הזיתים) בריחים אלא כותשן במכתשת (שם מנח' ט ו). הגע עצמך שהיתה שעורה של אורז נחת רוח הוא לאדם שיהיות כותש כל שהוא (ירוש' תרומ' א מ ד). (תרם) זיתין על הזיתין והוא עתיד לכותשן ענבים על ענבים והוא עתיד לדורכן תרומה ויחזיר ויתרום (שם). מביא מלילות שלא הביאו שליש וכותשן ועושה אותן כחלות. הריע ונותן בקדירה (שם פסח' ג כט ד). במביא גרגרין וכותשן שם (שם חגי' ג עט ג). אין כותשין במכתשת גדולה אבל כותשין במכתשת קטנה (בבלי ביצ' יד.). לבנה ומגופה שכתשן (חול' פח:). הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה כל שהוא כותשה היא משתבחת (מד"ר בראש' לב). מביאין פרה ושורפין אותה וכותשין אותה ונוטלין את אפרה (שם

כמד׳ יט). — ובסהמ״א: אמר רב פפא משכותשין שעורים בעילי (הלכ׳ פסוק׳, קדוב׳). ויכתוש המרקחת בכל כוחו בתוך העלי (בכתי דוגולו, ספ׳ המרקחות כ). ואם הפריש תרומת מעשר שבלים כמו שנתנו לו ה״ז כותש ונותן לכהן את הזרע ואת התבן ומפני מה קנסוהו לכתוש מפני שלקח המעשר שבלים והפקיע ממנו תרומה גדולה (רמב״ם, תרומ׳ ג יד). ולא יעשה זיתים בבית הבד אבל כותש הוא ומכנים לתוך בד קטן ביותר (הוא, במיט׳ ד כג). הכותש את הריפות וביוצא בהן בתוך שלו ובעת שמכה מנדנד להצר חבירו (הוא, שכנ׳ יא ג). — *כּתַשׁ על הלב, הכה באגרופו לסימן חרטה וצער: אלו הצדיקים שנותנין מיתתן בנגד לבן ולמה כותשין על הלב (לומר שהכל שם) (מד״ר קהל׳, טוב נלכת). —*אשה כְּתוּשָׁה לפני איש, שנבעלה לו: תירגם עקילם הגר לפני ר״ע והיא שפחה נחרפת לאיש בכתושה לפני איש (ירוש׳ קדוש׳ א נט.). —*כָּתוּשׁ, שבור, פצוע, אברים כתושים: והוא (צוף הדבש) עוד מרפא לאברים הכתושים בשיושם (הצוף) עליהם (רלב״ג מבני עז). — ובהשאלה, במשמ׳ נחרב, ואמר הפיטן: שלומים רחק והצר דחק ועצמם שחק ושמה כתושה, משרה לוקחה וערבה כל שמחה ותהי כשפחה כבושה (ר״י הלוי, איכה כלינת יפי). —*שער כּוֹתֵשׁ של גפן וכדומ׳, ענפים דקים נסרחים על הגדר: הכל מפסיק לזרעים ואינו מפסיק לאילן אלא גדר ואם היה שער כותש[1]) אינו מפסיק אלא נותן פאה לכל (פאה ב ג). שומרה שבכרם גבוהה עשרה ורחבה ארבע זורעין בתוכה ואם היה שער כותש אסור (כלא׳ ה ג).

—נפע׳, *נִכְתַּשׁ, — שכתשו אותו: אין תורמין שמן על זיתים הנכתשים ולא יין על האבנים הנדרכות (תרומ׳ א ח). העצם בין כך ובין כך היה נכתש וחולקים אותו לשלשה חלקים (פרה ג יא). שהניתן (את הזיתים) ליכתש (תוספתא טהר׳ י י). — ומצוי בסהמ״א בענין כתישת הסמים: לידע הבשמים והזיעות הנכתשות במכתש ונכברות בכברה (בכתי דוגולו, ספר המרקחות א).

—פע׳, *כִּתֵּשׁ, — א) כמו הקל, כָּתַשׁ: א״ר יוחנן (חול דק נקרא) כל שאין היוצר צריך לכתשו (חול׳ פח.). — ב) כִּתְּשׁוּ על דבר, התקוטטו והכה זא״ז: שני עניים שהיו מכתשין על העומר ובא עני אחד ונטלו מאחוריהן הרי זה זכה (תוספתא פאה ב ב). שהיו ד׳ מלכיות מכתשות זו את זו זאת אומרת על שמי יקרא וזאת אומרת על שמי יקרא (ילקוט במעוני, יהוש׳ טו).

—התפ׳, *הִתְכַּתֵּשׁ, — התכתשו על דבר, כמו כִּתְּשׁוּ: שהיו ד׳ מלכיות מתכתשות זו אומרת יקרא על שמי וזו אומרת יקרא על שמי והלא דברים ק״ו פסולת א״י ד׳ מלכיות מתכתשות עליה ק״ו לשבחה של א״י (ספרי דבר׳ לז). שנים שהיו מתכתשין על העומר ובא עני אחר והטפו מלפניהן זכה בו (ירוש׳ פאה ד יח:).

*כּוֹתֵשׁ, ש״ז, — כלי שכותשין בו את הזיתים לעצר אותם: המגית את זיתיו בכותש[1]) שיטתונו שיהו נותין לכתוש (טהר׳ ט ה).

כתת[2]), ממנו כָּתִית, כַּתָּת, מַכְתֵּה, *כְּתִיתָה.

כָּתַת, פ״י, כַּתּוֹתִי, אֶכֹּת, יָכֹּת, יָכֹּתּוּ[3]), כָּתוּת, כֹּתּוּ, כָּתוּת, — א) כָּתַת דבר, שבר אותו בהכאה לרסיסים, zerschlagen; broyer; to crush: ואשרף אתו (את העגל) באש וָאֶכֹּת אתו טחון היטב עד אשר דק לעפר (דבר׳ ט כא). ושברה כשבר נבל יוצרים כָּתוּת לא יחמל ולא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מיקוד (ישע׳ ל יד). ומעוך וְכָתוּת ונתוק וכרות לא תקריבו לי״י (ויקר׳ כב כד). — ובהשאלה, כָּתַת את אויבי פלוני, שברם שבר גמור: לא ישיא אויב בו ובן עולה לא יעננו וְכַתּוֹתִי מפניו צריו ומשנאיו אגוף (תהל׳ פט כג-כד). — ובסהמ״א: שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכם לכבשן האש (רב״י ברהב׳ יא כח). — ופעו׳: עד אשר יתרככו היטב כמות כתות ואז יתנם על הבשמים הכתותים והנכברים (בכתי דוגולו, ספר המרקחות). מרוח אשך ובו׳ שפהדין מרוססין שביצים שלו כתותין (רב״י ויקר׳ כא כ). — ב) כָּתַת ברזל וכדו׳, הכה בפטיש עליו לעשותו כלי: קדשו מלחמה העירו הגבורים יגשו יעלו כל אנשי המלחמה כֹּתּוּ אתיכם לחרבות ומזמרתיכם לרמחים החלש יאמר גבור אני (יואל ד ט-י).

—פע׳, כִּתֵּת, כִּתְּתוּ, — א) כִּתֵּת דבר, שברהו לרסיסים דקים: הוא הסיר את הבמות ושבר את המצבת וכרת את האשרה וְכִתַּת נחש הנחשת אשר עשה משה (מ״ב יח ד). וינתץ את המזבחות ואת האשרים והפסלים כִּתַּת להדק (דהי״ב לד ז). — כִּתֵּת את הארץ, שברה, החריבה: כי לא אחמול עוד על ישבי הארץ נאם יי׳

[1]) ואמרו בגמ׳ ירוש׳ (שם ב יז.) מה כותש ועולה במכתש או כותש על גבי גדר מן מה פער כותש אין הגדר כותש הדה אמרה כותש על גבי גדר.

[1]) נ״א בכופש, עי׳ זה.

[2]) עברית וארמית.

[3]) ר״י חיוג.

והנה אנכי ממציא את האדם איש ביד רעהו וביד מלכו וכתתו את הארץ ולא אציל מידם (זכר׳ יא ו). — ובתו״מ: גירר (חזקיהו) עצמות אביו על מטה של חבלים והודו לו כ י ת ת נחש הנחושת והודו לו (ברייתא פסח׳ ד ע). ללסטים שפוף שהיה יושב בפרשת דרכים וכו׳ עבר פקח אחד וראה שאין בו תוחלת לגזול לו כלום התחיל מ כ ת ת ו (מד״ר ברא׳ כב). שד הוא ושמו שאייה מ כ ת ת שערים וכותלי בית שאין אדם דר בתוכה (רב״י ב״ק לז.). תנור שנטמא ולא רצה ל כ ת ת ו (רמב״ם, כלים טז ג).—ובהשאלה: כ ת ת ו עצמותיכם על דברי תורה (ברכ׳ סג:). כמה דורות אבד יצר הרע דור אנוש ודור הפלגה ודור המבול כיון שעמד אברהם אבינו וראה שאין בו תוחלת התחיל מ כ ת ת ו (מד״ר ברא׳ כב).—ואמר הפיטן: זכור טפש מהעריסה, ירד ו כ ת ת עמי עד הרמה (ברכת זכור, זכור אי׳ב).—ובהשאלה, *כִּתֵּת גאון וכדו׳: מחץ לשון הנבונים משביל יפחד ויחת, כי בו יכתת גאון כל גאה בלי בין ויחת (רמב״ע, תרשיש י). — *כִּתֵּת רגליו, בהשאלה, הלך הרבה ופצע את רגליו בהליכה: אלו ת״ח שמכתתים רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה (ב״ב ח.). אותם המכתתין רגליהם ויושבים ועוסקים בתורה אני פורק מהם עול מלכות (פסיק׳ דר״כ, וזאת הברכה). — ומצוי בספה״א: הולכים ושטים ומכתתים רגליהם מעיר לעיר לכל צד הם פונים לבקש עזרה (מגי׳ עיפה לר׳ בנתי כהן). וכה משפטו כל ימי חייו מדי שבת בשבתו ל כ ת ת רגליו בשווקים וברחובות בבתים ובחצירות לילה ויום (עמה״מ, קרית ארבע קיב). בימי גזירת תתנ״ו והרועים וכדומה התירו גדוליהם ל ה מ כ ת ת י ם רגליהם לשנות מלבוש ולגלח זקנם שלא יכירום האויבים (בו״ת חת״ס, או״ת קנט).—ב) כִּתֵּת ברזל, הכהו בפטיש לעשות כלי: ושפט (מלך ישראל) בין הגוים והוכיח לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה (ישע׳ ב ד).

—*כּוֹתֵת, כּוֹתְתִים, — כמו כ״ז: סופו של ארז זה באין כ ו ת ת י ן ומכתתין אותו ומסבבין (צ״ל ומסבבין) בו בתים והשאר מניחין על האור (דא״ר ד).

—הפע׳, הֻכַּת, וַיֻּכַּתּוּ: וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדברים ויכתו[1]) אתכם בשעיר עד חרמה (דבר׳ א מד). וירד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא ויכום ויכתום[1]) עד החרמה (במד׳ יד מה).

—פע׳, כֻּתַּת, יֻכַּת, יֻכַּתּוּ, — שכתתו אותו: וכל פסיליה יכתו וכל אתנניה ישרפו באש (מיכ׳ א ז).—ובהשאלה, הגבורים יכתו: מדוע ראיתי המה חתים נסוגים אחור וגבוריהם יכתו ומנוס נסו ולא הפנו (ירמ׳ מו ה). מבקר לערב יכתו מבלי משים לנצח יאבדו (איוב ד כ). — כֻּתַּת בפלוני, כֻּתַּת וא״ז, במלחמה וכדו׳: ובעתים ההם אין שלום ליוצא ולבא כי מהומות רבות על כל ישבי הארצות וכתתו גוי בגוי ועיר בעיר (דהי״ב טו ה-ו).— ובתו״מ: בזמן שהיא (השדרה) בתוך הקבר אפי׳ משוברת ואפילו מכותתת (תוספתא אהל׳ ב ה). השדרה והגולגולת אפי׳ מכותתין אפילו מפורקין (ירוש׳ נזיר ז נו ג). — ובספה״א: עצים מכותתין בעין קנה מרוסס (ר״ח ב״ק כב:). שעורים מכותתות ומבושלות (תבו׳ הגה׳, הרכבי רלו).— ואמר המשורר: פזר נקבצים ונצחתו, ובכלי נפוץ כותתו, נבהלו מפניו ונבעתו, ורעשו מפניו דגי הים (ר״י הגוי, מי כמוך). חמרי יכת ורגביו יתפרדו, מפלי הגויה הם זיקי הנפש, יטשו לויותם יותכו יפלו (יג״ג, חוי את א). כוכב אור ממסלתו נפל משמים, ויכת לשביבים ויפזר ברוח, ובנפלם עוד הפיצו השביבים קרנים, וכמו נרות אלהים נתנו אור זרות (הוא, איבעי לחו).

—נפע׳ *נִכְתַּת: מגופה שנכתתה היא ושבריה (בכת קכד:). מי שנמעכו הביצים שלו או אחת מהן או נ כ ת ת ו וכו׳ או נתקו (רמב״ם, ביאת המקד׳ ז ח).

—התפ׳, *הִתְכַּתֵּת, —כמו כֻּתַּת במשמ׳ העקרית: אדמה שהיא קרוב להתפרך ול ה ת כ ת ת ואינה אבנים ולא לבנים שרופות (ר״ח בכת פא.).—ובהשאלה: ובימים ההם ובעת ההיא י ת כ ת ת ו גוי בגוי הרב איש ברעהו וישראל יהיו ביניהם בצער גדול (אלימה לרמ״ק, עין כל ה כד).

---

[1]) — כך דעת קצת הקדמונ׳ והחדשים שהוא הפעיל מהכפולים, ועי׳ שרש יכת.

שער הלמד

ל ל

ל אות השתים עשרה[1]) באלף-בית העברי ושמה לָמֶד, עי׳ זה הערך.

מוצא אות זו מן השִּׁנַּיִם, ר״ל שֶׁקּוֹלָהּ מתהוה ע״י סגירת חלל הפה בהדוק מרפרף של קצה הלשון בהשנים, והיא אחת מאותיות הדליקה[2]), עי׳ ערך ב״דליקה, והברתה דומה כמעט בפי כל היהודים, רק שהיהודים ברוסיה הברים אותה קצת קשה כמו קול הלמד הקשה הרוסית[3]). ובקצת ארצות הבדילו בין הברת ל במלת אֵל שקראוה קצת דגושה והברת ל במלת אֶל שקראוה רפויה[4]). ל נחה לפני י מונעת באחת התנועות היו היהודים לפנים הברים לפעמים, בפרט בקריאה נגינית חגיגית, בהברה חִכִּית רכה מאד עד שהיתה מתמזגת עם הברת היוד שלאחריה[1]).

---

[1]) עי׳ אדות מקום האות באלף-בית בהערות לאותיות הקודמות. בהפרשיות והמזמורים המסודרים עפ״י סדר א״ב באו הפסוקים המתחילים באות ל אחרי הפסוקים המתחילים באות כ, איכה א יא-יב: כל עמה נאנחים וכו׳ לוא אליכם כל עברי דרך, ושם ב יא-יב: כלו בדמעות עיני וכו׳ לאמתם יאמרו איה דגן ויין, וכן בשאר הפרשיות. וכמו״כ באותם מזמורי תהלים שפסוקיהם מסודרים עפ״י א״ב: כפירים רשו ורעבו וכו׳ לכו בנים שמעו לי (תהל׳ לד יא-יב), וכן עוד במזמורים אחרים. וכמו״כ במשלי לא: כפה פרשה לעני וכו׳ לא תירא לביתה משלג. — [2]) ריב״ג: ואותיות הדליקה שבע אלה השליש רצוני לומר הלמד והנון והריש וכו׳ כי מוצא הלמד מקצה הלשון נוגע בשרשי השנים המשנים (הרקמה, שער ג). — [3]) גם בערב׳ יש ל קשה או עבה זו, אבל רק בהשם אַלָּה a), וכבר הזכיר ל זו רסע״ג בפרושו לספר יצירה, אמר וז״ל: ואמא אללאם אלצ׳ח׳מה פפימא בינ אללאם אלמרשלה ואלנונ, ע״כ, ובעבר׳: והלמד העבה היא מה שבין הלמד השלוחה והנון (ר״י ברצלוני, פרוש יציר׳ 229). — [4]) כך העיד רשב״צ דוראן, אמר וז״ל: ובהגיית הלמד יש ג״כ שנוי במקומות יש הוגים אותה בהגיית הלמד הדגושה בהדביק הלשון בעליון החיך וכזה אנחנו שגדלנו בארצות אדום הלועזים מבדילים בין אל הנקוד בצירי בין לאל הנקוד בסגול כי להיות הצירי תנועה גדולה מטים קריאתה אל דגש כמשפט אנא ימה והביריהם והסגול הוא תנועה קטנה ע״כ תורפין אותה ונשארה הלמד רפויה אבל אין הכלל הזה עולה בידינו בכל מקום ואין לנו בזה אלא הרגל לשוננו וכן הוא בלשון הנוצרים והישמעאלים שאין להם כלל בהבדלת קריאתם אלא ההרגל וקצת סמך יש לזה להבדיל בהגיית הלמד בין רפויה לשאינה רפויה ממ״ש בפ׳ הגוזל יש תלמוד קאמר מר או ישתלמו קאמר מר (ב״ק קד:) וזהו סיוע להגייתנו כי להגיית ארץ ישמעאל הגיית יש תלמוד והגיית ישתלמו שוה (מגן אבות, חלק יעקב ג 7). והנה הוכחתו של רשב״צ אינה כ״כ מוכרחת, כי אדרבה מפקפוקו של בנו של רב הונא נראה באמת כי לא היה שום הבדל בקריאת ישתַּלְמוּ ובין קריאת יש תלמוד, ונראה כי רב הונא לא היה מדגיש את הלמד, ונראה מזה עוד כי הדלת בסוף הברה לא היתה מרגשת כ״כ, לפחות בדבורו של רב הונא, ושתנועת י איתן במלת ישתלמו היתה דומה לתנועת י במלת יש. עכ״פ אין ספק בדבר, כי במקומו של רשב״צ היו היהודים הברים את הלמד בשני מיני הברות מתחלפות זו מזו. — [1]) אדות הברה זו של האות ל, הנקראת בלעז ההמוני mouillé, ובלשון המדעית הברה חִכִּית, palatale, אין לנו עדות מפורשת, אך יש להכריח זאת מהמשנה (סוכ׳ ד ה) בענין הקפת הערבות במקדש בחג הסכות. במשנה זו נמסרו הדברים שהיה הצבור אומר בשעת ההקפות, ונחלקו שם החכמים בנוסח הדברים שהיו אמרים במשך ההקפות ובשעת פטירת העם. וכבר הובאה משנה זו בערך והו, שהעיד ר״י שהיו אמרים בשעת ההקפות אני והו הושיעה נא, והוכחתי בהערה שם, כי כונת עדות

a) اللّه

בצרופי שרשי המלים העבריות אין אות ל מתחברת עם אות ר ואין בהן צרוף לר[1]), יצאה המלה *אולר שצרופה מספק ונראה שאין מקורה עברי.

בתוך הלשון העברית בעצמה וכמו"כ בינה ובין שאר הלשונות השמיות תתחלף אות ל באות נ, כמו לשכה-נשכה, כלה ובערב׳ כנה a), צלם ובערב׳ צנם b), וכמו"כ באות ר, כמו ארמון-אלמון, שרשרת-שלשלת, אלמנה-ארמלתא, ובערב׳ ארמלה c), וכמו"כ עם מ, כמו גלגלת ובערב׳ גמגמה d), ועם ד, כמו אזל ובתלמוד אזדא.

בבניני קצת השמות תתוסף האות ל בסוף השרש, כמו גבעל, כרמל, קרסל, וכדומה. ובקצת שמות בתוך המלה, כמו שלאנן[2]) במקום שאנן.

בשרש לקח תפל ל פ"פ בצווי: קח במקום לקח, ותבלע בע"פ בעתיד אקח, יקח, וכמו"כ בשם מקח ובדו׳.

ל[1]) היא גם אות שמושית, ומשמשת בהוראה כללית של נטיה והתנועעות למקום ולמטרה, ותתחבר בראש המלה במלות הגוף ושמות ומקורות של פעלים, ותנוע בשוא נע ל לפני אות מונעת באחד המלכים: לדרכך (מ"א יט יה), לאלם (כס ז כא), לשברך (ירמ׳ ל יב), ללוט (בראש׳ יג ה), למישרים (כה"ב ז י), לנכרי (דבר׳ יד כא), לנגע (ויקר׳ יג ב). ובקמץ ל בפרט בהפסק גדול או קטן: ולא שת לבו גם לזאת (שמות ז כג), ונגד זה: לזאת יקרא אשה (בראש׳ ב כג), בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע (דבר׳ יז ח), בין מים למים (בראש׳ א ו), ובבי"ז: וימס לבב העם ויהי למים (יהוש׳ ז ה), בין טוב לרע (ויקר׳ כז לג), ובבי"ז: האדע בין טוב לרע (ש"ב יט לו), להבין בין טוב לרע (מ"א ג ט), פה לפה (מ"ב י כא), צו לצו (ישע׳ כח יג), מדור לדור (כס לב י). ובחבור עם קצת שמות שנהיו כמו תה"פ: לבטח, לטרח, למס, לנצח, אך: לנצח נצחים (ישע׳ לד י), לעד, לבז, לרב, לריק, אך: לריק יגיעה (איוב לט יו), לשבע, אך: לשבע נפשו (משלי יג כה). ועפי"ר בהתחברות עם מלים בנות הברה אחת או מקור פעלים מלעיל ולא בסמיכות: לבוא, לגעת, לגשת, לקב, לקום, לצאת, לשאת, לריב, לקחת, לשבת, לתת, ולעומת זה: לבא חמת (במד׳ יג כא), לשבת אברם (בראש׳ יו ג), לצאת בני ישראל (שמות יט א). ובחירק בחבור עם מקורי פעלים ובגד כפת אחריה דגושה: לבגד (ישע׳ לג א), לבבות (בראש׳ מג ל), לזכר (כס ט יו), לכבוש (אסת׳ ז ח), לכתב (דבר׳ לא כד), ללבן (שמות ה ז), ללבש (בראש׳ כח כ), למכור (נחמ׳ י לב), לנבח (ישע׳ נו י), לנגוע (איוב ו ז), לנגף (שמות יב כג), לנדח (דבר׳ כ יט), לנדר (במד׳ ו ב), לנפל (כס יד ג), לסבב (כס כא ד), לסבל (בראש׳ מט יה), לסגור (יהוש׳ ב ה), לספר (בראש׳ יה ה), לסתום (דהי"ב לב ג), לפתר (בראש׳ מא יה), לצבא (ישע׳ לד א), לקבר (בראש׳ כג ח), לרגום (במד׳ יד י), לרדף (יהוש׳ ח יו), לרכב (ש"ב יו ב), לרפא (הוש׳ ה יג), לשבר (בראש׳ יט ט), לשכב (כס לד ז), לשכן (במד׳ ט כב), לשפר (דהי"א יט ו), לשפט

זו היא, שהמלים אנא יהוה, שקראו בקריאה נגינית הגיגית נשמעו כמו אני והו. ואמרו עוד במשנה שם: בשעת פטירתן מה הן אומרין יופי לך מזבח יופי לך מזבח רבי אליעזר אומר ליה ולך מזבח ליה ולך מזבח. ע"כ. והנה גם כאן, אעפ"י שעצם פרוש המלים שבשתי הנוסחאות מובן ואינן תמוהות כמו המלים אני והו, אעפי"כ קשה מאד, כי הלא אין זה דבר התלוי בשקול הדעת אלא במסורת ואיך קרה הדבר שהמוסרים, ששמעו באזניהם במקדש, מסרו שתי נוסחאות כל כך מתחלפות זו מזו? על כרחנו עלינו לאמר כי גם כאן באמת יש רק הבדל שמיעת האזן, ושתי הנוסחאות אינן אלא הברות מתחלפות של אותן המלים שהיו אומרים בשעת פטירתם. ורגלים לדבר, שהיו אמרים ליה ולך מזבח, אלא שבקריאה הנגינית נתמזגה האות ל עם האות י, ונתחברה עם הברת האות ו שנטתה בהקריאה הנגינית להברת האות פ רפה, עד שהמלים ליה-ו-לך נשמעו לאזן כמו יפ-לך. וכבר אמרו קצת החדשים, שהברה זו של האות ל היתה נהוגה גם בעבר׳, ובזה בארו את הצורה דליו שוקים במקום דללו, כמו בצרפתית fille, שהברתה היא fiie, וכן נהוגה הברה חכית זו בקצת אותיות אחרות בקצת לשונות השמיות, כמו האותיות ר נ בסור׳ והאות ג בערב׳ ההמונ׳ (כל זה Kö. 2, 475). ועוד דבר אחד נלמד משמיעת קריאת ליה-ו- כמו יפ, והוא, שכבר בזמן המשנה התחיל קול פתח ארוך בקריאה מ ש כ ה ו נ ג י נ י ת לנטות לקול החולם, והתפשטה נטיה זו מעט מעט ונהיתה לכללית אחר כך בא"י בפרט בזמן קביעת הנקוד, ולציון השתנות זו של קול הפתח הארוך קבעו המנקדים את התנועה קמץ. ועי׳ אדות זה בהמבוא, חלק הדקדוק. —[1]) מנחם בן סרוק בהמחברת. וכן בערב׳, יצאה המלה ח׳לר e). —[2]) החדשים אמרים כי זה שבוש פשוט ובחיי הלשון לא היתה נהוגה הכנסת ל בתוך השמות. —[1]) בך שמוש אות ל גם בשאר לשונות השמיות, וסברו קצת חכמי הלשון (P. Lagarde ואחרים), כי זה קצור מן המלה אל, בערב׳ אלי. אך כבר דחה נלד׳ דעה זו, ודעת רוב החכמים היא כי הברת קול זה נקבע לכתחלה בלשונ׳ השמיות להוראה זו של פנייה והעתק, ורגלים לדבר כי הנועתה והעקרית הקדומה היתה ל, ואח"כ נשתנית בעבר׳ לפי דרכי הלשון העברית ומנהגיה, ונעה בתנועות מתחלפות כמו שרשום בפנים.

a) كَنَّة b) صنم c) ارملة d) جمجمة e) خلر

(שמות יח יג), לשפך (ישע' נט ז), לתפור (קהל' ג ז), לתפש (יחזק' כא יו).—וגם עם בגד כפת רפויות: לבדוק (דה"ב לד י), לנתוש ולנתוץ (ירמ' א י), לצבא צבא (במד' ד כג), ולא נתברר טעם שנוי זה.—לפני א ה ח ע פתוחה בפתח: לחטב (דבר' יט ה), לחמם (ישע' מז יד), לחפר (יהוש' ב ב), לחצב (ירמ' ב יג), לחקור (משלי כה ב), להשב (משלי יו ל), להשק (חגי ב יו), להתות (ישע' ל יד), להתם (דני' ט כד), לעזר (דה"ב יט ב), לעשר (דבר' כו יב). ועם חטף פתח אחריו: לאבלי (ישע' סא ג), לאסורים (שם מט ט), לאשר (בראש' מג טז), לחבוק (קהל' ג ה), לחבש (ישע' סא א), לחטוף (תהל' י ט), לחשב[1] מחשבת (שמות לא ד), לעזר (יהוש' י לג), לעצר (דה"ב כב ט). ותנוע בפתח גם לפני אותיות אחרות, כשנשמטה אחריה אות פתוחה והוטלה תנועתה על הלמד: לראתכם (דבר' א לג), במקום להראתכם, לצבות בטן (במד' ה כב), במקום להצבות, וכדומה. ועם סגול לפני אלף שואית: לאסר אסר (במד' ל ג), לאסר שריו (תהל' קה כב). ולפני א: לאסור את שמשון (שופט' יה י). בהמלה השגורה מאד לאמר נחה האלף והלמד תנוע בצירי, לאמר, וכן לאלהים (בראש' יז ז), לאלהו (חבק' א יא), לאלהיהן (במד' כה ב). ובפתח בהשם לאדני (בראש' כד נו), לאדני (שם יח ל), לאדניך (מ"א יח ח), לאדניו (שמות כא לב), לאדניה (שם ד). ותשמט ה הידיעה אחריה ותקבל תנועת ה הנשמטה: לאלהים (שמות כב יט), לאנשים (בראש' יט ח), לאמרי (במד' כב ב), לבתים (יהוש' ז יד), לבמות (דה"ב יא יה). ליושב (ישע' כח ו). וכמו"כ תשמט לפעמים ה במקור נפע' בקצת פעלים עם ל השמוש בראשם ותנוע הלמד בצירי: לענת (שמות י ג), במקום להענות, לראות (שם לד כד), במקום להראות, וכן לאור (איוב לג ל), במקום להאור, ובמו"כ לביא (ירמ' לט ז), במקום להביא. ופשט דרך שמוש זה בזמן המשנה ואח"כ, כמו: לבטל, ליבטל (יבמ' ו ו), להרג, ליהרג (ערכ' א ג), להנות, ליהנות (כתוב' ז א), לטהר, ליטהר (כלים ג א), לטמא ליטמא (מעי' ד ו), לכנס, ליכנס (ב"ב ג ו), לסקל, ליסקל (סנה' ו א), לעשות, ליעשות (עדי' ה ו), ועוד. לפני י נחה תנוע הלמד בתנועת חירק ארוך: ליהודה (במד' א ז).—ותתחבר עם מלות הגוף: לי, לך, לך, *לך, לו, לה, לנו, לכם,-כן, להם,-הן, להנה, ע' כ"א במקומה.—ועם שמות ופעלים ותשמש[2], א) להורות הפנייה וההעתק ממקום למקום: ויבא הלך לאיש העשיר (ש"ב יב ד). ובאו להם בית ישראל (שמו' ו א). כלם נקבצו באו לך (ישע' מט יח). מלכך יבוא לך (זכר' ט ט). ואתה מרבבת קדש מימינו אשדת למו (דבר' לג ב). שלחוני ואלכה לאדני (בראש' כד נו). ואלכה אל מקומי ולארצי (שם ל כה). הנני הולך לעמי (במד' כד יד). ויתהלכו משם בני ישראל בעת ההיא איש לשבטו ולמשפחתו (שופט' כא כד). שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך (בראש' לא ג). שובו לכם לאהליכם (דבר' ה כז). שבתי לירושלם ברחמים (זכר' א יו). שובו לאשר העמיקו סרה (ישע' לא ו). השב תשיבם לאחיך וכו' והשבתו לו (דבר' כב א-ב). אלהים חושה-לי (תהל' ע ו). ישובו לי יראיך (שם קיט עט). חושה לי האזינה קולי (שם קמא א). עלי לשלום לביתך (ש"א כה לה). עלית בלך לגגות (ישע' כב א). אז ירדו לשערים עם יי' (שפט' ה יא). רד לביתך (ש"ב יא ח). דודי ירד לגנו לערוגות הבשם (שה"ש ו ב). ויצאו אנשי העיר לקראת ישראל (יהוש' ח יד). וישכימו בבקר ויצאו למדבר תקוע (דה"ב כ כ). צאו לערי יהודה (שם כד ה). ולא נסור איש לביתו (שפט' כ ח). ויברחו איש לשדהו (נחמ' יג י). וינגף ישראל וינסו איש לאהליו (ש"א ד י). ויפצו מעל העיר איש לאהליו (ש"ב כ כב). וישב לבן למקמו (בראש' לב א). ואתם רצים איש לביתו (חגי א ט). רגליהם לרע ירצו (ישע' נט ז). ואת כל איש ישראל שלח איש לאהליו (שפט' ז ח). — ובהשמטת עצם פעל הפנייה וההעתק מפני שהוא נשמע בכח: לאהליך ישראל (מ"א יב יו). —ועם פעלים של פנייה, הבטה וכדומה: ונבט לארץ והנה חשך (ישע' ה ל). כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו (שם נג ו).—ובחסרון הפעל פנה שנשמע בכח: ופניהם לבית (דה"ב ג יג).—ועם הפעל הגביה: העמק שאלה או הגבה למעלה (ישע' ז יא). — ועם הפעל פרש: ונפרש כפינו לאל זר (תהל' מד כא).—ואחרי הפעלים של פנייה ותנועה להורות הנגיעה במטרה: דבקה לארץ בטננו (תהל' מד כו). מקול אנחתי דבקה עצמי לבשרי (שם קב ו). דבקה לעפר נפשי (שם קיט כה). תדבק לשוני לחכי (שם קלז ו). וכנף הכרוב האחד אמות חמש מגיע לקיר הבית והכנף האחרת אמות חמש דבקה לכנף הכרוב האחר (דה"ב ג יב). ותקרב לשחת נפשו (איוב לג כב).—ועם הפעל נשק: גשה נא ושקה-לי בני

—[1]) כך בנוסח', ויש ספר' ח שואית.—[2]) בסדור שמושי הלמד הלכתי מהקדמונים בפרט בעקבות ריב"ג בהרקמה שהזכיר כמעט כל שמושיה, ומהחדשים הלכתי בפרט בעקבות מחברתו של פ' גיזברכט F. Giesebrecht, Die hebr. Präposition Lamed, וספרי הדקדוק של גיז' קויג ושל קניג, ומלונו של גיז' בוהל.

ויגש וישק לו (בראש׳ כז כו-כז). וישק יעקב לרחל (שם כט יא). וישק המלך לאבשלום (ש״ב יד לג). ותשק ערפה לחמותה (רות א יד).— ב) להוראת הפנייה והנטייה והקרבה לעת מעתות הזמן: ותבא אליו היונה לעת ערב (בראש׳ ח יא). ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים לעת ערב לעת צאת השאבת (שם כד יא). לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם (דבר׳ לב לה). ויהי לעת בוא השמש צוה יהושע וירידום מעל העצים (יהוש׳ י כז). ויהי לתשובת השנה לעת צאת המלאכים וכו׳ ויהי לעת הערב ויקם דוד מעל משכבו (ש״ב יא א-ב). ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו (מ״א יא ד). רק לעת זקנתו חלה את רגליו (שם יה כג). כי לתשובת השנה מלך ארם עלה עליך (שם כ כב). לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו (ישע׳ יז יד). ויאמר לה בעז לעת האכל (רות ב יד). והיה לעת ערב יהיה אור (זכר׳ יד ז). ויהי יי׳ משגב לדך משגב לעתות בצרה (תהל׳ ט י). תשיתמו כתנור אש לעת פניך יי׳ באפו יבלעם ותאכלם אש (שם כא י). על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא (שם לב ו). אל תשליכני לעת זקנה (שם עא ט). כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאם (קהל׳ ט יב). יבא לעתים מזמנים (עזר׳ י יד). וירד לקץ שנים אל אחאב (דהי״ב יח ב). ולמקצת הימים אשר אמר המלך להביאם (דני׳ א יח). ולקץ שנים יתחברו (שם יא ו). ותנוח ותעמד לגרלך לקץ הימין (שם יב יג).—וגם לשעה קבועה בזמן העתיד: התפאר עלי למתי אעתיר לך וכו׳ ויאמר למחר (שמות ח ה-ו). והיו נכנים ליום השלישי (שם יט יא). והיה נכון לבקר (שם לד ב). התקדשו למחר (במד׳ יא יח). צרור הכסף לקח בידו ליום הכסא יבא ביתו (משלי ז כ). להיות עתידים ליום הזה (אסת׳ ג יד). וגם למחר אני קרוא לה (שם ה יב).—ועם המלה מועד: אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת (בראש׳ יז כא). למועד אשוב אליך כעת חיה (שם יח יד). ותלד שרה לאברהם בן לזקניו למועד אשר דבר אתו אלהים (שם כא ב). את חג המצות תשמר וכו׳ למועד חדש האביב (שמות כג טו). ואתה לא באת למועד הימים (ש״א יג יא). — ובמשמ׳ כאשר יבוא: ומה תעשו ליום פקדה (ישע׳ י ג). מה תעשו ליום מועד וליום חג יי׳ (הוש׳ ט ה). שמה ושערורה נהיתה בארץ וכו׳ ומה תעשו לאחריתה (ירמ׳ ה ל-לא). היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אותך (יחזק׳ כב יד). והיו לי אמר יי׳ צבאות ליום אשר אני עשה סגלה (מלא׳ ג יז). — ובפעולה נמשכת להורות העת שעד אז תמשך הפעולה: ולא ילין לבקר זבח חג הפסח (שמות לד כה). ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר (דבר׳ יו ד). וייחל שבעת ימים למועד אשר (אמר) שמואל (ש״א יג ח). חמאה ודבש יאכל לדעתו מאס ברע ובחור בטוב (ישע׳ ז טו). וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר (עמו׳ ד ז).—ואחרי המלה עד: ואני ישב משומם עד למנחת הערב (עזר׳ ט ד). וכל הקהל משתחוים והשיר משורר והחצצרות מחצצרים הכל עד לכלות העלה (דהי״ב כט כח).— ולפני המלים דור, נצח, עד, עולם: זה שמי לעלם וזה זכרי לדר דר (שמות ג טו). לדור ודור ישכנו בה (ישע׳ לד יז). אתה יי׳ לעולם תשב כסאך לדור ודור (איכ׳ ה יט). ויהודה לעולם תשב וירושלם לדור ודור (יוא׳ ד כ). וצדקתי לעולם תהיה וישועתי לדור דורים (ישע׳ נא ח). קרבם בתימו לעולם משכנתם לדור ודר (תהל׳ מט יב). הלעולמים יזנח אדני ולא יסיף לרצות עוד האפס לנצח חסדו גמר אמר לדר ודר (שם עז ח-ט). הלעולם תאנף בנו תמשך אפך לדר ודר (שם פה ו). עד עולם אכין זרעך ובניתי לדר ודור כסאך (שם פט ה). ואתה יי׳ לעולם תשב וזכרך לדר ודר (שם קב יג). לעולם יי׳ דברך נצב בשמים לדר ודר אמונתך (שם קיט פט-צ). כי לא לעולם חסן ואם נזר לדור דור (משלי כז כד). ותהי ליום אחרון לעד עד עולם (ישע׳ ל ח). ויטרף לעד אפו ועברתו שמרה נצח (עמו׳ א יא). לא החזיק לעד אפו (מיכ׳ ז יח). שפת אמת תכון לעד (משלי יב יט). מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויחקו בעט ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון (איוב יט כג-כד).—ומזה אחרי הפעלים אמר, דבר, נתן, ענה, עשה, שלח, הרע, היטיב, וכיוצא בהם, שיש בהם ענין של פנייה והעתק גשמי או רוחני מאיש לאיש, מדבר לדבר.—וכמו״כ בפעלים שמשג הפנייה וההעתק הוא דמיוני: דמה לו, חם לו, חרה לו, טוב לו, מר לו, נעם לו, וכיוצא בהם.—ותבוא אחרי קצת פעלים בכנוי הגוף להטעים את הפעל, ברח לו, דמה לו, הלך לו, וכיוצא בהם: ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי (בראש׳ כז מג). סב דמה לך דודי לצבי (שה״ש ב יז). לך לך מארצך וממולדתך (בראש׳ יב א). קח נא את בנך וכו׳ ולך לך אל ארץ המריה (שם כב ב). ימאסו כמו מים יתהלכו למו (תהל׳ נח ח). חדלו לכם מן האדם (ישע׳ ב כב). חדל לך מאלהים אשר עמי (דהי״ב לה כא). הנה כלכם בני ישראל הבו לכם דבר ועצה הלם (שפט׳ כ ז). הבו לכם עצה מה נעשה (ש״ב טז כ). שבו לכם פה עם החמור (בראש׳ כב ה). נטה לך על ימינך או

על שמאלך (ש״ב ב כא). פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי (דבר׳ א ז). עתה קמו ועברו לכם את נחל זרד (שם ב יג). על הר גבה עלי לך מבשרת ציון (ישע׳ מ ט). ואתם פנו לכם וסעו המדברה (דבר׳ א מ). קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך (שה״ש ב י). שובו לכם לאהליכם (דבר׳ ה כז). השמר לך פן תשיב את בני שמה (בראש׳ כד ו). השמרו לכם פן יפתה לבבכם (דבר׳ יא יו).—וגם בזמן עבר: לך מזה ופנית לך קדמה (מ״א יז ג). לך ובאת לך ארץ יהודה (ש״א כב ה).—ואחרי עתיד: ותבטח לך על מצרים (ישע׳ לו ט).—ולנסת׳: ותלך ותשב לה מנגד (בראש׳ כא יו). וישלח משה את חתנו וילך לו אל ארצו (שמות יח כז). רבת שכנה לה נפשי עם שונא שלום (תהל׳ קכ ו). רבת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים (שם קכג ד).—ולמד״ב: יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו (יחזק׳ לז יא).—ג) במשמ׳ בשביל טובתו של פלוני, בשביל כבודו וכדו׳: ונשמרתם מאד לנפשתיכם (דבר׳ ד יה). הלנו אתה אם לצרינו (יהוש׳ ה יג). את מי אשלח ומי ילך לנו (ישע׳ ו ח). ידעתי כי אלהים לי (תהל׳ נו י). יי׳ לי לא אירא (שם קיח ו). לולי יי׳ שהיה לנו (שם קכד א). ואמרתם ליי׳ ולגדעון (שפט׳ ז יח). ליה ולך מזבח (סוכ׳ ד ה).—ד) להורות הקנין: יש לי רב אחי (בראש׳ לג ט), ועי׳ ערך יש. ולרש אין כל (ש״ב יב ג), ועי׳ ערך אין. הנה נא לי שתי בנות (בראש׳ יט ז). ויהי לי שור וחמור (שם לב ו). ויקח לו למך שתי נשים (שם ד יט). לך אני וכל אשר לי (מ״א כ ד). כי לי כל חיתו יער (תהל׳ נ י). ליי׳ הארץ ומלואה (שם כד א). השמים שמים ליי׳ והארץ נתן לבני אדם (שם קיה יה).—ובמשמ׳ פלוני עשה דבר: לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש (תהל׳ עד יו). לך שמים אף לך ארץ תבל ומלאה אתה יסדתם (שם פט יב). אשר לו הים והוא עשהו ויבשת ידיו יצרו (שם צה ה). התנים הגדול הרבץ בתוך יאריו אשר אמר לי יארי ואני עשיתני (יחזק׳ כט ג). יען אמר יאר לי ואני עשיתי (שם ט).—ומי שעשה מזמור וכדו׳: מזמור לדוד (תהל׳ כג א). לדוד מזמור (שם כד א). לדוד (שם כה א).—ולהורות השיכות: המת לירבעם (מ״א יד יא), מאנשי ירבעם ומבני ביתו.—וכמו סמיכות: הצפים לשאול (ש״א יד יו). חלקת השדה לבעז (רות ב ג). פתח הבית לאלישע (מ״ב ה ט). ויברחו שני עבדים לשמעי אל אכיש (מ״א ב לט). בערי השפלה והנגב ליהודה (דה״ב כח יח). ראשי האבות ללוים (דה״א יה יב). אל תצאי השדה ובדרך אל תלכי כי חרב לאיב מגור מסביב (ירמ׳ ו כה).—ובמשמ׳ מוכן

לו: כי יום ליי׳ צבאות על כל גאה ורם (ישע׳ ב יב). הנה חזק ואמץ לאדני כזרם ברד (שם כח ב).—ועם מקור אחריו להורות המעשה המוטל עליו: הלוא דוד מסתתר עמנו במצדות וכו׳ ועתה לכל אות נפשך המלך לרדת רד ולנו הסגירו ביד המלך (ש״א כג יט-כ). ויאמר להם זרבבל וישוע ושאר ראשי האבות לישראל לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו (עזר׳ ד ג).—ומה שבכחו ויכלתו של פלוני: יש לאל ידי לעשות עמכם רע (בראש׳ לא כט). ליי׳ הישועה (תהל׳ ג ט). יש ליי׳ לתת לך הרבה (דה״ב כה ט).—ובמשמ׳ זה ברצוננו או לא ברצוננו לעשות: ואין לנו איש להמית בישראל (ש״ב כא ד), לאמר אין ברצוננו להמית אדם בישראל.—ובמשמ׳ זה נאות וראוי: הס כי לא להזכיר בשם יי׳ (עמו׳ ו י). לא לך עזיהו להקטיר ליי׳ כי לכהנים בני אהרן המקדשים להקטיר צא מן המקדש כי מעלת ולא לך לכבוד מיי׳ אלהים (דה״ב כו יח). אין להם לסור מעל עבדתם (שם לה יה). אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין (משלי לא ד).—ואחרי מספרים להורות זמן, קצת כמו ב: בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר (מ״ב כה ג). בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש (בראש׳ ז יא). בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים (שם ח ה). בתשעה לחדש בערב (ויקר׳ כג לב). בשנת שתים לדריוש המלך בחדש הששי ביום אחד לחדש (חגי א א).—ה) בשמוש יחס הפעול גם אחרי פעלים יוצאים, במקום את: אל נא רפא נא לה (במד׳ יב יג). לשחת לעיר בעבורי (ש״א כג י). ויואב ואבישי אחיו הרגו לאבנר (ש״ב ג ל). ויקרא את כל אחיו בני המלך ולכל אנשי יהודה עבדי המלך (מ״א א ט). הנני רפא לך (מ״ב כ ה). והוא לא יוכל לרפא לכם (הוש׳ ה יג). כרפאי לישראל (שם ז א). ויקח רב טבחים לירמיהו (ירמ׳ מ ב). האכלים למעדנים נשמו בחוצות (איכ׳ ד ה). גם ענוש לצדיק לא טוב (משלי יז כו). כי תאמרו מה נרדף לו (איוב יט כח). הלאל ילמד דעת (שם כא כב). ואשלחה לאליעזר לאריאל וכו׳ ואוצאה אותם על אדו הראש וכו׳ ואשימה בפיהם דברים לדבר אל אדו (עזר׳ ח יו-יז). ויבדל דוד ושרי הצבא לעבדה לבני אסף והימן (דה״א כה א), ונהוג שמוש זה של ל עם הפעל הושיע.—ובפרט אם הפעול קודם להפעל: לכלכם ישים שרי אלפים ושרי מאות (ש״א כב ז). כמים לים מכסים (ישע׳ יא ט). לכלם בשם יקרא (שם מ כו). כי לאויל יהרג כעש (איוב ה ב).—ו) להורות יחס האמור לדבר מן הדברים: ויגדל המלך שלמה מכל

מלכי הארץ לעשר ולחכמה (מ"א י כג), לאמר שגדולתו היתה בעשר ובחכמה. ויבנו בני ראובן וכו' מזבח גדול למראה (יהוש' כב י). לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרע (בראש' מא יט), ר"ל שלא ראה רעות כהנה. ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים (איוב ל א). הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה (בראש' יט כא). זאת התורה לכל נגע הצרעת (ויקר' יד נד). אם לכח אמיץ הנה ואם למשפט מי יועידני (איוב ט יט). לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל דבר (דבר' כד ה), בענין כל דבר. ותבטח לך על מצרים לרכב ולפרשים (ישע' לו ט).—ובמשמ' על אדות: אמרי לי אחי הוא (בראש' כ יג). ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ סגר עליהם המדבר (שמות יד ג). פן יאמרו לי אשה הרגתהו (שופט' ט נד). — ז) כעין באור ופרוש להאמור קדם: יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו והם יחזקו את בדק הבית לכל אשר ימצא שם בדק (מ"ב יב ו). ויען עפרון החתי את אברהם באזני בני חת לכל באי שער עירו (בראש' כג י). והיו בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה כמקום התפת הטמאים לכל הבתים אשר קטרו על גגתיהם (ירמ' יט יג). ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימן והכהנים והלוים לכל העיר האלהים את רוחו (עזר' א ה). ורכב ברזל בכל הכנעני הישב בארץ העמק לאשר בבית שאן ובנותיה ולאשר בעמק יזרעאל (יהוש' יז יו). כל כלים לזהב ולכסף חמשת אלפים (עזר' א יא). — ובתחלת מאמר במשמ' במה שנגע בענין פלוני: ועשית סירתיו וכו' לכל כליו תעשה נחשת (שמות כז ג). ולבני יששכר תולע ופואה ישיב ושמרון ארבעה (דהי"א ז א). ולבני אהרן מחלקותם בני אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר (שם כד א). למחלקות לשערים לקרחים משלמיהו בן קרא (שם כו א). והבית הזה אשר היה עליון לכל עבר עליו ישם (דהי"ב ז כא).—ולחלק: עץ פרי עשה פרי למינו וכו' עשב מזריע זרע למינהו (בראש' א יא-יב). כל החיה כל הרמש וכל העוף כל רומש על הארץ למשפחתיהם יצאו מן התבה (שם ח יט). ואיש על דגלו לצבאתם (במד' א נב), כל צבא וצבא בלבדו. בני מררי למשפחתם לבית אבתם (שם ד כט). אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד משה ואהרן ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם (שם לג א-ב).—ובמשמ' לכאו"א מן: וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה (במד' ה ט). ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי לכל קדשי בני ישראל לך נתתים למשחה (שם יח ח). ונקרבתם בבקר לשבטיכם והיה השבט אשר ילכדנו יי' יקרב למשפחות והמשפחה אשר ילכדנה יי' תקרב לבתים והבית אשר ילכדנו יי' יקרב לגברים (יהוש' ז יד). ועתה התיצבו לפני יי' לשבטיכם ולאלפיכם (ש"א י יט). וסרני פלשתים עברים למאות ולאלפים (שם כט ב). — ובמשמ' כמו, במדה, בכמות, בצורה: יצב גבלת עמים למספר בני ישראל (דבר' לב ח). ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים (בראש' לג יד). ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח (ישע' יא ג). —ועם פה, לפי, עי' ערך פה.—ח) להורות כונת דבר, כמו כונת כתבת וכדומ': קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט אנוש למהר שלל חש בז (ישע' ח א). ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חברו (יחזק' לז יו).—ט) בפעלי מלואים לפעלים משבים אחריהם פעל אחר כמו אבה, חפץ, יכול, החל, חדל, הוסיף, כלה, מהר, מאן קוה, וכיוצא בהם.—ולפני מקורי פעלים להורות מטרת הפעולה: הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע (בראש' ג כב). וירד יי' לראת את העיר ואת המגדל (שם יא ה). ושמרו דרך יי' לעשות צדקה ומשפט (שם יח יט). ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה (שם כג ב). ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגריך (שם כח ד). ולבן הלך לגז את צאנו (שם לא יט). ויבא הביתה לעשות מלאכתו (שם לט יא). כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב (שם לד ז). אם תהיו כמנו להמל לכם כל זכר (שם יה). לא תהיה אחרי רבים לרעת ולא תענה על רב לנטת אחרי רבים להטת (שמות כג ב). וישב העם לאכל ושתו ויקמו לצחק (שם לב ו). או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב (ויקר' ה ד). ויקדשהו לכפר עליו (שם ח יה). והאנשים אשר שלח משה לתור את הארץ (במד' יד לו). ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני יי' לשאול לכם מלך (ש"א יב יז). כי כן אעשה לו להעביר הממלכה מבית שאול ולהקים את כסא דוד על ישראל (ש"ב ג ט-י). כי ישמע המלך להציל את אמתו מכף האיש (שם יד יו). ושמרת את משמרת יי' אלהיך ללכת בדרכיו לשמר חקתיו מצותיו ומשפטיו (מ"א ב ג). אשר שמר מצותי ואשר הלך אחרי בכל לבבו לעשות רק הישר בעיני ותרע לעשות מכל אשר היו לפניך (שם יד ח-ט). כי באו בנים עד משבר וכח אין ללדה (ישע' לז ג). מפיל אני תחנתי לפני המלך לבלתי השיבני בית יהונתן (ירמ' לח כו). אתם עשים רעה גדולה אל נפשתכם להכרית לכם איש ואשה עולל ויונק מתוך יהודה לבלתי הותיר לכם שארית להכעסני במעשי ידיכם

לקטר לאלהים אחרים (שם מד ז-ח). כי אתה עמל וכעס תביט לתת בידך (תהל׳ י יד). כן בקדש חזיתך לראות עזך וכבודך (שם סג ג). וינסו אל בלבבם לשאל אכל לנפשם (שם עח יח). לבקרים אצמית כל רשעי ארץ להכרית מעיר יי׳ כל פעלי און (שם קא ח). מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבדת האדם להוציא לחם מן הארץ ויין ישמח לבב אנוש להצהיל פנים משמן (שם קד יד-יה). כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (שם קיא ו). אשרי אדם שמע לי לשקד על דלתתי יום יום לשמר מזוזת פתחי (משלי ח לד). שאת פני רשע לא טוב להטות צדיק במשפט (שם יח ה). ואתם מוסיפים חרון על ישראל לחלל את השבת (נחמ׳ יג יח).—וכמו״כ תבוא קודם הפעל העקרי: לראות את ערות הארץ באתם (בראש׳ מב ט). לגור בארץ באנו (שם מז ד). אם לקרא לך באו האנשים (במד׳ כב כ). כי להפר את כל הארץ באו (יהוש׳ ב ג). לאסור את שמשון עלינו (שפט׳ יה י). לזבח ליי׳ באתי (ש״א יו ב). כי לחרף את ישראל עלה (שם יז כה). ותקח את אשת אוריה החתי להיות לך לאשה (ש״ב יב י). הוי החקקים חקקי און ומכתבים עמל כתבו להטות מדין דלים ולגזל משפט עניי עמי להיות אלמנות שללם (ישע׳ י א-ב). — ויבא פעל המטרה בלי הוספה אחריו: אשר ברא אלהים לעשות (בראש׳ ב ג). וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד (ש״ב יד כה). והללתם את שם יי׳ אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבשו עמי לעולם (יואל ב כו).—ואחרי שם: בצפור לנוד כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא (משלי כו ב).—והפעל לאמר אחרי פעל דבר וכדו׳.—ובמשמ׳ מה שיהיה ממעשה מהמעשים: ויהי האדם לנפש חיה (בראש׳ ב ז). ויבן יי׳ אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה (שם כב). ואעשך לגוי גדול (שם יב ב). קח נא את בנך וכו׳ והעלהו שם לעלה (שם כב ב). על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים להתגלל עלינו ולהתנפל עלינו ולקחת אתנו לעבדים (שם מג יח). כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימן ומשחתו לנגיד על עמי ישראל (ש״א ט יו).—וכעין זה השמוש יצא וכדו׳, לדבר: יצא לחפשי (שמות כא ב). לחפשי ישלחנו (שם כו). יצאתי לשטן (במד׳ כב לב). ויקם שדה עפרון וכו׳ לאברהם למקנה (בראש׳ כג יז-יח). וענתה השירה הזאת לפניו לעד (דבר׳ לא כא). לקום אלי לארב ביום הזה (ש״א כב יג). אלהים בארמנותיה נודע למשגב (תהל׳ מח ד).—וגם בלי הפעל, והוא נשמע בכח: בת עמי לאכזר כיענים במדבר (איכ׳ ד ג), ר״ל נהיה לאכזר. בני איש עד מה כבודי לכלמה (תהל׳ ד ג), ר״ל יהיה לכלמה. כי בחטאינו ובעונות אבתינו ירושלם ועמך לחרפה לכל סביבתינו (דני׳ ט יו).—י) מה שצריך שיעשה, שעתיד להעשות: וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה לאכל ומצאהו רעות רבות וצרות (דבר׳ לא יז). ויהי השער לסגור (יהוש׳ ב ה). ועתה אודיעה נא אתכם את אשר אני עשה לכרמי הסר משוכתו והיה לבער פרץ גדרו והיה למרמס (ישע׳ ה ה). ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער (שם ו יג). ותהי להשאות גלים נצים ערים בצרות (שם לז כו). יהי אחריתו להכרית (תהל׳ קט יג).—ואחרי מה: מה לעשות לך היש לדבר לך אל המלך (מ״ב ד יג).—ואחרי עלינו, להורות הצרך והחובה: ועלי לתת לך עשרה כסף וחגרה אחת (ש״ב יח יא). כדבריך עלינו לעשות (עזר׳ י יב).—ואחרי ל, לי, לך וכו׳: הלא לכם לדעת כי יי׳ אלהי ישראל נתן ממלכה לדויד על ישראל לעולם (דהי״ב יג ה).—והמקור לבדו: ויאמר (היה צריך) להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה (מ״ב יג יט). ואפרים להוציא אל הרג בניו (הוש׳ ט יג). ותמיד להרג גוים לא יחמול (חבק׳ א יז). כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עדיו לבלום (תהל׳ לב ט). בערוץ נחלים לשכן (איוב ל ו). ואהיהם בחצריהם לבוא לשבעת הימים (דהי״א ט כה). ויאמר דויד שלמה בני נער ורך והבית לבנות ליי׳ להגדיל למעלה (שם כב ה).—ועם ו להמשיך פעל שקדם לו: מלאו ידכם היום ליי׳ כי איש בבנו ובאחיו ולתת עליכם היום ברכה (שמות לב כט). הכפירים שאגים לטרף ולבקש מאל אבלם (תהל׳ קד כא). כי את כל זה נתתי אל לבי ולבור את כל זה (קהל׳ ט א).— יא) לשבועה, במשמ׳ באמת: וכי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הידענים המצפצפים והמהגים הלוא עם אל אלהיו ידרש בעד החיים אל המתים לתורה ולתעודה אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר (ישע׳ ח יט-כ).—*וקצת כמו אות הקריאה: הוי למות מה מר זכרך לאיש שוקט על מכונתו וכו׳ האח למות כי טוב חקיך לאיש אננים וחסר עצמה (כ״ס גני׳ מא א-ב). — ובתו״מ, ברוב השמושים שבעברית העתיקה. —ובמקום ב: שטעם טעם פשפש לתוך פיו (תרומ׳ ח ב).—ובמקום יחס הפעול: כרשיני תרומה מאכילין אותם לבהמה ולחיה ולתרנגולים (תרומ׳ יא ט). נוטלין לידים לחולין ולמעשר ולתרומה (חגי׳ ב ה). יכולה היא שתאמר לאחיך הייתי יכולה לקבל ולך איני יכולה לקבל (כתוב׳ ז י). שאין מקרבין לו לאדם

אלא לצורך עצמן (אבות ב ג). מצאו (משה) להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות (שבת פט.).—ואחרי קצת פעלים: ונאכלין בכל העיר לכל אדם וכו׳ אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם (זבח׳ ה ו). ואינו נאכל (הפסח) אלא למנויו (שם ז). —ובשמושי הזמן: לא יאכלו למוצאי שבת עד שיעשרו (מעשר׳ ד ב). ר׳ יהודה אומר כל הרכבה שאינה קולטת לשלשה ימים שוב אינה קולטת ר׳ יוסי ור"ש אומרים לשתי שבתות (שבי׳ ב ו). שאינן עושין אלא לשלש השנים (כלא׳ ב ה). קטן נימול לשמונה לתשעה ולעשרה ולאחד עשר ושנים עשר (שבת יט ה). ואחד לשלשים יום גוברין פותחין אותה (שקל׳ ה ו). מצא ספרים קורא בהן אחת לשלשים יום (ב"מ ב ח). נאפה (לחם הפנים) בערב שבת ונאכל בשבת לתשעה חל יו"ט להיות ערב שבת נאכל לעשרה שני ימים טובים של ראש השנה נאכל לאחד עשר (מנח׳ יא ט). —ותשמש להוראת הזמן בצרוף עם כְּשֶׁ-, לִכְשֶׁ-, במשמ׳ כַּאֲשֶׁר יבוא הזמן: מי שבא בדרך ולא היה בידו לולב ליטול לכשיכנס לביתו יטול על שלחנו (סוכ׳ ג ט). אמרו לו (לר׳ עקיבא) לא תהא כהנת כפונדקית אמר להן לכשתהא פונדקית נאמנת (יבמ׳ יו ז). האונס נותן (את הקנס) מיד והמפתה לכשיוציא (כתוב׳ ג ג). הנושא את האשה ופסקה עמו כדי שיזון את בתה חמש שנים חייב לזונה חמש שנים נשאת לאחר וכו׳ לא יאמר הראשון לכשתבוא אצלי אזונה אלא מוליך לה מזונותיה למקום שהיא אמה (שם יב א). הריני נזיר לכשיהיה לי בן (נזיר ב ז). מי שנתחרש בעלה או נשתטה או שהיה חבוש בבית האסורין וכו׳ לכשיצא בעלה מבית האסורין ישקנה (סוט׳ ד ה). ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה (אבות ב ד). הרי זו עשויה תרומה ומעשר על פירות שיש לי בתוך ביתי לכשאגיע לעיר וכו׳ פירות ערוגה זו לכשתביא שליש ותיעקר עשויין תרומה ומעשרות על פירות ערוגה זו לכשתביא שליש ותיעקר (תוספתא תרומ׳ ב ח). שור זה הקדש לכשאקחנו בית זה הקדש לכשאקחנו וכו׳ תנו גט לאשתי לכשאקדישנה (שם נדר׳ ו ו). מצוה לראות גדולי מלכות לכשתבוא מלכות בית דוד יהא יודע להפריש בין מלכות למלכות (ירוש׳ ברכ׳ ג ו.). לכשארצה אהא נזיר (נדר׳ ג:). אדם אוסר דבר שברשותו לכשיצא מרשותו (שם מז.). — ובצרוף עם שֶׁ, לִשֶּׁ-: לשעבר אדם נברא מן האדמה וחוה בראת מאדם מכאן ואילך בצלמינו כדמותינו (מד"ר בר׳ ח). לשעבר כשהיתה הפרוטה מצויה היתה נפש אדם מתאוה לשמוע דבר הלכה ודבר אגדה (סופרים עו ד).—ולחֵלֶק: כל שלשה דלועין לבית סאה (כלא׳ ג ז). כרם שחרב אם יש בו ללקט עשר גפנים לבית סאה (שם ה א). עושה אדם את שדהו שלש שלש אשפתות לבית סאה (שבי׳ ג ג). המסלת קב או קבים לסאה (תרומ׳ יא ה). ילושו במי פירות או יתחלקו לעיסות (שם ה א).— ולהורות המטרה: המעמר לכובעות ולכומסאות להררה ולעמרים (פאה ה ח). הלוקח בהמה לזבחי שלמים או חיה לבשר תאוה (מע"ש א ג). אמרו לו לר"ג מה אנו לירד (מהספינה להנצל) (עירוב׳ ד ב). דיני ממונות פותחין בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות פותחין לזכות ואין פותחין לחובה (סנה׳ ד א). השוחט את הזבח לזרוק דמו בחוץ וכו׳ להקטיר את אמוריו בחוץ וכו׳ לאכול בשרו בחוץ (זבח׳ ב ב). שחטו על מנת לתנו על גבי הכבש (שם ג ו).—ובמשמ׳ בענין: שלש ארצות לחלה (חלה ד ח).— ובמשמ׳ בתנאי כך וכך: בזמן שקבל ממנו למחצה לשליש ולרביע (פאה ה ה). אין מושיבין חנוני למחצית שכר (ב"מ ה ד). — ובמשמ׳ מוכן, נועד לדבר: הילודים למות והמתים להחיות והחיים לידון (אבות ד כב).—ומה שנעשה בדבר: ואין חותכין את הפתילה לשנים (ביצ׳ ד ד). ורצועה של עגל בידו כפולה אחד לשנים ושנים לארבעה (מכו׳ ג יב).—ולפני השם אור, קרא לאור, העיד לאור, במשמ׳ בפני, בעזרת: ולא יקרא לאור הנר (שבת א ג). מעידין לאור הנר ולאור הלבנה (יבמ׳ יו י). ולא נר בידו אלא מהלך לאור המערכה (תמיד א ד). — ואחרי אפשר: כל מלאכה שאפשר לעשותה מע"ש אינה דוחה את השבת ושאי אפשר לעשותה מערב שבת דוחה את השבת (שבת יט א). אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (מגי׳ כא יד). אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד (חול׳ ס:).—ואחרי צריך: אם ראית שמן שהוא מתחלק בעזרה אין אתה צריך לשאול מה הוא (זבח׳ י ח).—ואחרי רשאי: הכהנים רשאין לשנות באכילתן (שם ז).—ועם כנויי הגוף אחרי קצת פעלים להטעימם: נפל לו עליה ופירש טליתו עליה (פאה ד ג). מי שהוא מבקש נסכים הולך לו אצל יוחנן שהוא ממונה על החותמות וכו׳ בא לו אצל אחיה שהוא ממונה על הנסכים ונותן לו חותם ומקבל ממנו נסכים (שקל׳ ה ד). בא לו (הכהן) אצל פרו (יומ׳ ג ח) בא לו למזרח העזרה (שם ט). בא לו אצל פרו שנייה (שם ד ב). בא לו אצל פר ושעיר הנשרפין (שם

ו ז). **בא ל ו** כהן גדול לקרות (בס ז א). נפטרו זקני **ירושלם והלכו לה**ן (סוט' ט ה). הלך (בעל החמור) **ומשך לו** ואמר הואיל ועליך מצוה (לפרק) אם רצונך לפרוק פרוק (ב"מ ב י). בא וישב לו אצל אחיו הכהנים עד שהשערים נפתחים ויוצא והולך לו (תמיד א א). נשמט השני והלך לו (בס ז ג).— אחרי יש, אין, בכנוי ישנה, אינה, תבוא לפעמים הלמד בראש שם ללא צרך: אמר רשב"ל משום לוי סבא אינה לשחיטה אלא בסוף ור' יוחנן אמר ישנה לשחיטה מתחילה ועד סוף (חול' כט:), במקום אין שחיטה, יש שחיטה.—ולפני כ בהמלה לכתחלה, עי' תחלה. — במקורי פעלי פ"א תשמש לפעמים א פ"פ ואחרי למד השמוש תבוא ו נחה, לוכל במקום לאכ'ל, לומר במקום לאמ'ר, לוסר במקום לאסור. — לפני עולם, לעולם, הלמד בקצת כ"י עתיקים קמוצה, לְעוֹלָם, עי' עולם. — יב) *להגיית אווי[1]), במשמ' הניח אותו לעשות: אמרו להם בית שמאי תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם לישא שפחה אינו יכול בת חורין אינו יכול ליבטל והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה (עדי' א יג), האם נניח אותו שיבטל. — יג) *להורות הסבה, במשמ' בשביל, בגלל, מפני: ולא ירצו להמיתו להיותו איש צדיק (יוסיפון, פרק עה). איני דורש החכמה לתקוה שאגיע עד קצה (מבח' פפניני, בעל החכמה). מי שלא הגיעה מדרגת עיונו להאמין הכתובים בדרך מסכים אל האמת ומאמין אותם כפשטם ועלה מזה בידו דעת כוזב להיותו חושב שזהו דעת התורה (העקרים א ב). ולזה לא באו בהם מהנבואות כ"א המתיחסות לעניני אותם השופטים והמלכים ולספוריהם כי להיותם הכרחיות לידיעת הספור היה ראוי ומחוייב שיתחברו עמהם ויבאו בתוכם (רי"א, הקד' לנביא' א').

במספרים תשמש ל במקום המספר שלשים: אל"ף חד למ"ד תלתין ה"א חמשה (ירוש' שבת ז ט:). למ"ד שלשים יו"ד עשרה הרי מ' (מד"ר במד' ז).

לֹא[2]), וגם לוא, ל'ה,—מלת השלילה, nein; non; no.
א. לשלל פעולה, להורות התנגדות לדבר שנאמר שם, שאינו כך, ההפך מן הֵן, כֵּן, ותשמש, א) עם פעל עבר: לֹא הביט און ביעקב (במד' כג כא). ולֹא יכלה עוד הצפינו (שמות ב ג). לֹא היה דבר מכל אשר צוה משה אשר לֹא קרא יהושע נגד כל קהל ישראל (יהוש' ח לה). לֹא ישבתי בסוד משחקים ואעלז (ירמ' יה יז)—ועם עתי': ועתה לֹא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות (בראש' יא ו). לֹא יתיצב איש לפניך כל ימי חייך (יהוש' א ה). ולֹא ישמע אלכם פרעה (שמות ז ד). ולֹא תקיא הארץ אתכם (ויקר' יח כח).—ובמשמ' צווי: ולֹא תותירו ממנו עד בקר (שמות יב י). לֹא יהיה לך אלהים אחרים על פני (בס כ ג). לֹא תרצח לֹא תנאף לֹא תגנב (בס יג-יה). ולֹא תעלה במעלת על מזבחי אשר לֹא תגלה ערותך עליו (בס כ כו). לֹא תעשו לכם אלילם (ויקר' כו א). ולֹא תלכו בחקת הגוי אשר אני משלה מפניכם (בס כ כג). ונתנו אתו (את הרוצח) ביד גאל הדם ומת לֹא תחוס עינך עליו (דבר' יט יב-יג). לֹא ימוש ספר התורה הזה מפיך (יהוש' א ח). ויהי דבר יי' אלי לאמר לֹא תקח לך אשה ולֹא יהיו לך בנים ובנות במקום הזה (ירמ' יו ב).—ועם בינוני: והוא לֹא שֹנֵא לו מתמל שלשם (דבר' ד מב). ותעשה אדם בדגי הים כרמש לֹא משֵׁל בו (חבק' א יד). ולֹא יודע עול בשת (צפנ' ג ה). גם לי לבב כמוכם לֹא נֹפֵל אנכי מכם (איוב יב ג).—ופעמים אחדות המלה לֹא זו אחרי זו: ארץ מצרים נבוא אשר לֹא נראה מלחמה וקול שופר לֹא נשמע וללחם לֹא נרעב (ירמ' מב יד). לֹא יאמרו עוד ארון ברית יי' ולֹא יעלה על לב ולֹא יזכרו בו ולֹא יפקדו ולֹא יעשה עוד (בס ג יו). לֹא שמעה בקול לֹא לקחה מוסר ביי' לֹא בטחה אל אלהיה לֹא קרבה (צפנ' ג ב). לֹא כרת שרך ובמים לֹא רחצת למשעי והמלח לֹא המלחת והחתל לֹא חתלת (יחזק' יו ד). הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לֹא יפקד הנער לֹא יבקש והנשברת לֹא ירפא הנצבה לֹא יכלכל ובשר הבריאה יאכל (זכר' יא יו). — וכמו כן בצווי: לֹא תאבה לו ולֹא תשמע אליו ולֹא תחוס עינך עליו ולֹא תחמל ולֹא תכסה עליו (דבר' יג ט).—ויש שתפסיק מלה אחרת בין לֹא ובין הפעל, כדי להטעים את הדבר שכונת המדבר אליו: לֹא מים עיף תשקה

—[1]) בארמ' מצוי שמוש זה של האות ל בראש פעלים: ליתני, ר"ל הניחה שילמד, לימא, הניחה אותו שיאמר.

[2]) במקום לַא הקדומה, ומשתפות במלה זו כל הלשונות השמיות במשמ' זו. באשור' לַא, בפתח ארוך, בארמ' לָא, בערב' לַא a), בלי המזה וגם לפעמים בהמזה, ואצל הפלחים לפעמים גם בקֻל ע (Bauer, Pal. Ar. 94). והנה קצת החדשים אמרו, כי אין מלה זו קדומה בצורה קצרה זו ונקבעה לבתחלה כך למשמ' השלילה, אלא שהיא נגזרה מן פעל לאה, וכדומ'. אבל אלה השערות רחוקות ודחוקות, ואין כל צרך בהן, כי דבר טבעי הוא שלהוראת מושג קדום וטבעי כמו השלילה הפשוטה נקבע בלשון הברה אחת, שהיא הכרה היותר קלה גם להילד להגותה בזעזוע הלשון.

a) לָ

ומרעב תמנע לחם (איוב כב ז). אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל (קהל׳ י י). לא יי׳ שלחני (במד׳ יו כט). ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם (דבר׳ ח ט). ידך לא אסרות ורגליך לא לנחשתים הגשו (ש״ב ג לד). כי לא במותו יקח הכל (תהל׳ מט יח). אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה (שם עד ט). לא לנצח יריב ולא לעולם יטור לא כחטאינו עשה לנו ולא כעונתינו גמל עלינו (שם קג ט-י). כי לא לפניו חנף יבוא (איוב יג יו). לא יעקב יאמר עוד שמך (בראש׳ לב כט). כי לא אתך מאסו כי אתי מאסו ממלך עליהם (ש״א ח ז).—ופעמים אחדות זו אחרי זו: לא יום אחד תאכלון ולא יומים ולא חמשה ימים ולא עשרה ימים ולא עשרים יום (במד׳ יא יט).—ובפעל עם מקורו לפניו תבוא לא בין המקור והפעל: והצל לא הצלת את עמך (שמות ה כג). אסר נאסרך ונתנוך בידם והמת לא נמיתך (שפט׳ יה יג). הידע לא נדע כי כל נבל ימלא יין (ירמ׳ יג יב). ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך (שם ל יא).—ויש שתבוא לא גם לפני המקור: ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמתון (בראש׳ ג ד). אפס כי לא השמיד אשמיד את בית יעקב (עמו׳ ט ח). אח לא פדה יפדה (תהל׳ מט ח).—ועם שם לשלילת הדבר של השם: כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי (ישע׳ נה ח). כי לא אל חפץ רשע אתה (תהל׳ ה ה).—ועם מלת הגוף: תהום אמר לא בי היא (איוב כח יד).—ובמאמר יחסי: כי אמלט עני משוע ויתום ולא עזר לו (איוב כט יב). —ועם תאר: שאת פני רשע לא טוב (משלי יח ה). ועם שם: לא איש דברים אנכי (שמות ד י). לא איש אל ויכזב (במד׳ כג יט). לא נביא אנכי (עמו׳ ז יד). חלליך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה (ישע׳ כב ב). העם הזה אמרו לא עת בא עת בית יי׳ להבנות (חגי א ב). אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דמיה לי (תהל׳ כב ג). כי לא איש כמוני אעננו (איוב ט לב). זכרו אבד מני ארץ ולא שם לו על פני חוץ (שם יח יז). בתיהם שלום מפחד ולא שבט אלוה עליהם (שם כא ט). אשר קמטו ולא עת נהר יוצק יסודם (שם כב טז). הן אל שגיא ולא נדע מספר שניו ולא חקר (שם לו כו).—ובמשמש כנשוא המשפט: ויאמר הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה (בראש׳ כט ז). כחשו ביי׳ ויאמרו לוא הוא (ירמ׳ ה יב).—ובמשמ׳ לבלתי: שפה יהיה לפיו סביב מעשה ארג כפי תחרא יהיה לו לא יקרע (שמות כח לב), ר״ל לבלתי יקרע. ויחזקהו במסמרים לא ימוט (ישע׳ מא ז). — ועפי״ר עם ו, ולא: רדו שמה ושברו לנו משם ונחיה ולא נמות (בראש׳ מב ב). ונשמע קולו בבאו אל הקדש לפני יי׳ ובצאתו ולא ימות (שמות כח לה). ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו (דבר׳ יז יז). אל נא נלך כלנו ולא נכבד עליך (ש״ב יג כה). במסמרות ובמקבות יחזקום ולוא יפיק (ירמ׳ י ד).—ובמקום האם לא: הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו (שמות ח כב), האם לא יסקלנו. אם ידע אדע כי כלתה הרעה מעם אבי לבוא עליך ולא אתה אגיד לך (ש״א כ ט), האם אפשר שלא אגיד אותה לך. — ואחרי אם, אם לא, בדבור של שבועה, בפרט אחרי חי אני: לכן חי אני נאם אדני יי׳ אם לא יען את מקדשי טמאת (יחזק׳ ה יא). חי אני נאם אדני יי׳ אם לא במקום המלך הממליך אתו אשר בזה את אלתו ואשר הפר את בריתו אתו בתוך בבל ימות (שם יז טז). חי אני אם לא אשר בחרבות בחרב יפלו (שם לג כז). חי אני נאם אדני יי׳ אם לא יען היות צאני לבז וכו׳ לכן הרעים שמעו דבר יי׳ (שם לד ח-ט). חי אני וכו׳ אם לא דם שנאת ודם ירדפך (שם לה ו). לכן כה אמר אדני יי׳ אם לא באש קנאתי דברתי על שארית הגוים (שם לו ה). אני נשאתי את ידי אם לא הגוים אשר לכם מסביב המה כלמתם ישאו (שם ז). ובקנאתי באש עברתי אם לא ביום ההוא יהיה רעש גדול (שם לח יט).—ואחרי תנאי, המלה לא בלבד לשלל את התנאי שקדם לה: הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה ואם לא אדעה (בראש׳ יח כא). ויבחנו דבריכם האמת אתכם ואם לא חי פרעה כי מרגלים אתם (שם מב טז). ואמר לו כי עתה תתן ואם-לא לקחתי בחזקה (ש״א ב טז). אם טוב בעיניכם הבו שכרי ואם-לא חדלו (זכר׳ יא יב).—ב) בתשובה שלילית על דבר, תשלל המלה לא בלבדה את כל האמור קדם: הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם והשכמתם והלכתם לדרככם ויאמרו-לא כי ברחוב נלין (בראש׳ יט ב), ר״ל לא נסור ולא נלין אצלך. ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראה ויאמר לא כי צחקת (שם יח טו), ר״ל לא כמו שאמרת לא צחקתי אלא צחקת. ויאמר אלהם מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם ויאמרו אליו לא אדני ועבדיך באו לשבר אכל (שם מב ט-י), לא כמו שאמרת כי מרגלים אנו. ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו ויאמר לא כי אני שר צבא יי׳ (יהוש׳ ה יג-יד), לא כמו שעלה על דעתך כי לצריכם אני. הברב כח יריב עמדי לא אך הוא ישם בי (איוב כג ו).—ועם ו, ולא, במשמ׳ אם לא: ויבא אבשלום אל המלך ויאמר הנה נא גזזים לעבדך ילך

נא המלך ועבדיו עם עבדך ויאמר המלך אל אבשלום אל בני אל נא נלך כלנו ולא נכבד עליך ויפרץ בו (אבשלום בהמלך) ולא אבה ללכת ויברכהו ויאמר אבשלום ולא ילך נא אתנו אמנון אחי (ש"ב יג כד-כו). ויפצר בו (נעמן באלישע) לקחת (ממנו מתנה) וימאן (אלישע) ויאמר נעמן ולא יתן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה (מ"ב ה יו-יז).— ולשלילת מלה אחת: וגם אמנה אחתי בת אבי הוא אך לא בת אמי (בראש׳ כ יב).—ג) ותבוא עם המלה השלולה כאלו היתה מלה אחת, עם שמות: הם קנאוני בלא-אל כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא-עם בגוי נבל אכעיסם (דבר׳ לב כא). וכאור בקר יזרח שמש בקר לא עבות מנגה ממטר (ש"ב כג ד).—ומצוי שמוש זה בפרט בספרות החדשה: בקר לא-עבות אחד, לאמר בקר שהשמים טהורים, לא מעננים. כהניף שבט את מרימיו כהרים מטה לא-עץ (ישע׳ י טו). ונפל אשור בחרב לא-איש וחרב לא-אדם תאכלנו (שם לא ח). ויתעם בתהו לא-דרך (איוב יב כד). הושעת זרוע לא-עז (שם כו ב). ואמרתי ללא-עמי עמי אתה (הוש׳ ב כה). השמחים ללא דבר (עמו׳ ו יג). מה עזרת ללא-כח וכו׳ מה יעצת ללא חכמה (איוב כו ב-ג). והיה בהן ללא אלהים (דהי"ב יג ט).—וכמו"כ בחבור עם תאר: ומן הבהמה אשר לא טהרה הוא שנים (בראש׳ ז ב). שפטני אלהים וריבה ריבי מגוי לא-חסיד (תהל׳ מג א). יתיצב על דרך לא-טוב (שם לו ה).— ועם שם בכנוי, לא פשעי, וכדומ׳, במשמ׳ לא פשעתי: הנה ארבו לנפשי יגורו עלי עזים לא-פשעי ולא-חטאתי יי׳ (תהל׳ נט ד).— ובמשמ׳ בלא: ובני נדב סלד ואפים וימת סלד לא בנים (דהי"א ב ל). וימת יתר לא בנים (שם לב).—ד) בלא: ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עת נדתה (ויקר׳ טו כה). ואם בפתע בלא איבה הדפו או השליך עליו כל כלי בלא צדיה (במד׳ לה כב). בלא יומו תמלא (איוב טו לב). ואת הגר עשקו בלא משפט (יחזק׳ כב כט). האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה (תהל׳ יז א). מזבלון יוצאי צבא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה חמשים אלף ולעדר בלא לב ולב (דהי"א יב לג). קדר הלכתי בלא חמה (איוב ל כח). ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב למה תשקלו כסף בלוא לחם ויגיעכם בלוא לשבעה (ישע׳ נה א-ב). תמכר עמך בלא הון ולא רבית במחיריהם (תהל׳ מד יג). ועמי המיר כבודו בלוא יועיל (ירמ׳ ב יא).—וגם לפני עתי׳: נעו עורים בחוצות נגאלו בדם בלא יוכלו יגעו בלבשיהם (איכ׳ ד יד).— ועם מקור: או בכל אבן אשר ימות בה (הדפו) בלא ראות (במד׳ לה כג).—וגם לפני פעול עם כ הדמיון: כי אכלו את הפסח בלא ככתוב (דהי"ב ל יח).—כלוא, כאלו לא: ושתו ולעו והיו כלוא היו (עבד׳ א טז).— ללוא, ללא: נדרשתי ללוא שאלו נמצאתי ללא בקשני (ישע׳ סה א). וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן מורה וללא תורה (דהי"ב טו ג).—ולפני מלת הגוף: הקשיח בניה ללא לה (איוב לט טז). — שלא: ברוך יי׳ שלא נתננו טרף לשניהם (תהל׳ קכד ו). שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר (שם קכט ז). כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון ולאדם שלא עמל בו יתננו (קהל׳ ב כא). גם את זה לעמת זה עשה האלהים על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה (שם ז יד). —ותשמש בחבור עם שמות להיות לשם עצם פרטי של מקומות ואנשים וכדומ׳: לא דבר (ש"ב יז כז), מקום בגלעד.—לא עמי: ותהר ותלד בן ויאמר קרא שמו לא עמי (הוש׳ א ח-ט). ותהר עוד ותלד בת ויאמר לו קרא שמה לא רחמה (שם ו).—ובתו"מ כמו במקרא.—ושנוי פעמים אחדות: העומר אינו מציל לא את העומר ולא את הקמה (פאה ו ח). מי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פסח ועושה עצמו כאחד מהן (שם ח ט). לא יגדיל בהמה דקה ולא יהא פרוץ בנדרים ובשחוק ולא יהיה מטמא למתים (דמאי ב ג). אין קושרין את הסוס לא לצדדי הקרון ולא לאחר הקרון ולא את הלובדקים לגמלים (כלא׳ ח ד). אין מדליקין לא בלכש ולא בחוסן ולא בכלך ולא בפתילת האידן ולא בפתילת המדבר וכו׳ ולא באליה ולא בחלב (שבת ב א). הבהמה אינה מועדת לא ליגח ולא ליגוף ולא לשוך ולא לרבוץ ולא לבעוט (ב"ק א ד). לא הסיר לא את המוראה ולא את הנוצה ולא את בני מעים היוצאין עמה ולא ספגו במלח (זבח׳ ו ו). אין חייבין עליו לא משום זרות ולא משום טומאה ולא משום מחוסר בגדים ולא משום רחוץ ידים ורגלים (שם יד ג). אין מביאין לא מבית הזבלים ולא מבית השלחים ולא מבית האילן (מנח׳ ח ב). אין מביאין לא מתוק ולא מעושן ולא מבושל (שם ו). לא יטיף אדם שמן לא לתוך נר חדש ולא לתוך המדורה ולא לתוך דבר המאבד (תוספתא דמאי ח י). הקוצין הללו אינם לא מתנכשין ולא נורעים (מד"ר בראש׳ מה). — ואחרי אין: הסלת והשמן אינם מעכבין את היין ולא היין מעכבן (מנח׳ ד א).—ותשובה שלילית על שאלה: אמר להן (ר"ג לחכמים) אם בזמן שהוא עומר אחד ובו סאתים ושכחו אינו שכחה וכו׳ אמרו לו לא (פאה ו ו). אמרו ב"ה לב"ש הואיל וטהורת

אסורה לזרים וטמאה אסורה לכהנים מה טהורה עולה אף טמאה תעלה אמרו להם ב"ש לא (תרומ' ה ד). הבשר מגע נבלה דברי ר"מ וחכ"א מגע טריפה שחוטה (אמרו לו חכמים לר"מ) מה מצינו בטרפה ששחיטתה מטהרתה אף שחיטת בהמה תטהר את האבר אמר להם ר"מ לא אם טיהרה שחיטת טריפה אותה דבר שהוא גופה וכו' מה בהמה טמאה אין שחיטתה מטהרתה אף טריפה לא תטהרנה שחיטתה לא אם אמרת בבהמה טמאה שלא היתה לה שעת הכושר תאמר בטריפה שהיתה לה שעת הכושר (חול' ד ד). א"ר עקיבא אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה אמר לו השב אמר לו לא אם אמרת במעילה וכו' אמר לו חייב על כל אחת ואחת וכו' אמרתי לו לא אם אמרת בנדה שיש בה שתי אזהרות (כרית' ג ט-י).— בְּלֹא: ולא יקרבו כולן בלא נסכים (מנח' ד ב). אני אומר יקרבו כבשים בלא לחם שהכבשים מתירין את עצמן בלא לחם לחם בלא כבשים אין לו מי יתירנו (שם ג). כל שאין לו אשה שרוי בלא טובה בלא עזר בלא שמחה בלא ברכה בלא כפרה (מד"ר בראש' יז). — *בְּלֹא הם: כמו לחם ומים שאי אפשר בלא הם וכו' כל מה שבעולם שגם אם לא בראם יכולין העולם לחיות בלא הם שלא בראם כי אם לתענוג (תוספ' ברכ' לו.). — שֶׁלֹּא: התלמידים יוצאים לת"ת שלא ברשות שלשים יום (כתוב' ה ו). כל גט שנכתב שלא לשם אשה (גיט' ג א). שלא משלה בהן האור (זבח' פה:). הזהר שלא ילקה אותו האיש בצרעת (מד"ר בראש' נג).—ובמשמ' מי שלא: מחוסר כפורים שלא רחץ ידים ורגלים (זבח' ב א). ההיכל מקודש ממנו שאין נכנס לשם שלא רחוץ ידים ורגלים (כלים א ט). — שֶׁלֹּא הוא: בזמן שאין להן אומנות אלא הוא אבל יש להן אומנות שלא הוא (סנה' ג ג), ועי' שֶׁ. —וללשון נקיה שלא לפתח פה לשטן ישתמשו בהמלה לא, שלא, לפני דבור של רעה לישראל אעפ"י שהכונה היא בחיוב: על כל צרה שלא תבא על הציבור מתריעין (תענ' ג ח), הכונה על כל צרה שתבוא.—ותבא לפני עוד אֶלָּא, וְלֹא עוד אֶלָּא, במשמ' ולא בלבד האמור למעלה אלא אפילו יותר מזה, עי' *אֶלָּא, והוספה: מי לנו גדול כיוסף שלא נתעסק בו אלא משה וכו' ולא עוד אלא שעם יעקב עלו עבדי פרעה וזקני ביתו ועם יוסף הארון והשכינה וכו' ושבעה ענני כבוד ולא עוד אלא שהיה מהלך ארונו של יוסף עם ארון חי העולמים (מכי' בשלח ב). אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו שנאמר יחילו דרכיו בכל עת ולא עוד אלא שזוכה בדין וכו' ולא עוד אלא שרואה בצריו וכו' (ברכ' ז:). הרבה תורה לימדתי ולא חסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות בבהרת עזה ולא היה אדם ששואלני בהן דבר (סנה' סח.). אמר לו הקב"ה (לאברהם) מנח לא העמדתי מגינים של צדיקים אבל ממך אני מעמיד מגינים של צדיקים ולא עוד אלא בשעה שיהיו בניך באים לידי עבירות ומעשים רעים אני רואה צדיק אחד שבהם ומכריעו עליהם (מד"ר בראש' מד). והיה אברהם מתפלל (על אבימלך ובני ביתו) וכולם מתרפאים מן עצירתם ולא עוד אלא עיברו כל בני ביתו של אבימלך וילדו זכרים (פסיק' רבתי מב). גר שקיבל עליו דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו ולא עוד אלא אפילו דקדוק אחד מדקדוקי תורה או מדקדוקי סופרים (תנחומא ויקר' ג). ועי' ערך עוד.—עד שֶׁלֹּא, קודם שֶׁ: המקדיש פירותיו עד שלא באו לעונת המעשרות (פאה ד ח). המקדיש את כרמו עד שלא נודעו בו העוללות (שם ז ז). מעשה בר' יוחנן בן מתיא שאמר לבנו צא שכור לנו פועלין הלך ופסק להם מזונות וכשבא אצל אביו אמר לו בני אפילו אם אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהן שהן בני אברהם יצחק ויעקב אלא עד שלא יתחילו במלאכה צא ואמור להם על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד (ב"מ ז א). המחליף פרה בחמור וילדה וכן המוכר שפחתו וילדה זה אומר עד שלא מכרתי וזה אומר משלקחתי (שם ח א). המוכר יין ושמן לחבירו והוקרו או שהוזלו אם עד שלא נתמלאה המידה למוכר משנתמלאה המידה ללוקח (ב"ב ה ח). נמצא ההורג עד שלא נערפה העגלה תצא ותרעה בעדר (סוט' ט ז). עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות (זבח' יד ד). המביא אשם תלוי ונודע לו שלא חטא אם עד שלא נשחט יצא וירעה בעדר (כרית' ו א). עד שלא פשט ידו בביהמ"ק ישבכן כיון שפשט ידו בביהמ"ק נפל (מד"ר בראש' מה). אמר (אברהם) עד שלא מלתי היו באים ומזדווגים לי (שם מו). לֹא־כִי אֶלָּא, עי' *אֶלָּא, כִּי, והוספה: היא אומרת מוכת עץ אני והוא אומר לא כי אלא דרוסת איש את (כתוב' א ז). והכבשים אינן מעכבין את הלחם דברי ר"ע אמר ר"ש בן ננס לא כי אלא הכבשים מעכבין את הלחם (מנח' ד ג).

ב. עם הַ השאלה לְפניה, הֲלֹא, הֲלוֹא, ותשמש א) לתת טעם וסבה לדבר שאח"כ, קצת במשמ' הנה, זה דבר ברור: מקנהם וקנינם וכל בהמתם הֲלוא לנו הם אך נאותה להם

וישבו אתנו (בראש׳ לד כג). ויאמר ישראל אל יוסף הלוא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם (שם לז יג). כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל הלוא צויתיך חזק ואמץ אל תערץ ואל תחת (יהוש׳ א ח-ט). ותשלח (דבורה) ותקרא לברק בן אבינעם מקדש נפתלי ותאמר אליו הלא צוה יי׳ אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור (שופט׳ ד ו). לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין הלא שלחתיך (שם ו יד). — וקצת במשמ׳ אמנם, בודאי: ויאמר (עשו) הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי ויאמר הלא אצלת לי ברכה (בראש׳ כז לו). ויאמרו אליו חלום חלמנו ופתר אין אתו ויאמר אלהם יוסף הלוא לאלהים פתרנים ספרו נא לי (שם מ ח). ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך הלוא המת תמיתני (ירמ׳ לח טו). שמעת חזה כלה ואתם הלוא תגידו השמעתיך חדשות מעתה (ישע׳ מח ו). הנטע אזן הלא ישמע אם יצר עין הלא יביט היסר גוים הלא יוכיח (תהל׳ צד ט-י). כי שאל נא לדר רישון וכו׳ הלא הם יורוך יאמרו לך (איוב ח ח-י). הלא אזן מלין תבחן וחך אכל יטעם לו (שם יב יא). הלא אלוה גבה שמים וראה ראש כוכבים כי רמו ואמרת מה ידע אל (שם כב יב-יג). על מה אתם בטחים וישבים במצור בירושלם וכו׳ הלא תדעו מה עשיתי אני ואבותי לכל עמי הארצות (דה״ב לב י-יג). — ובהתחלת דבור, להעיר הדעת ולהטעים: ויבא (דוד) אל אכיש מלך גת ויאמרו עבדי אכיש אליו הלוא זה דוד מלך הארץ הלוא לזה יענו במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו (ש״א כא יא-יב). ויקרא דוד אל העם ואל אבנר בן נר לאמר הלוא תענה אבנר (שם כו יד). ויאמר נתן אל בת שבע אם שלמה לאמר הלוא שמעת כי מלך אדניהו בן חגית ואדנינו דוד לא ידע ועתה לכי איעצך נא עצה (מ״א א יא-יב). ויסער לב מלך ארם על הדבר הזה (שנודע לישראל סודו) ויקרא אל עבדיו ויאמר אליהם הלוא תגידו לי מי משלנו אל מלך ישראל (מ״ב ו יא). ויאמר בעז אל רות הלוא שמעת בתי אל תלכי ללקט בשדה אחר וכו׳ הלוא צויתי את הנערים לבלתי נגעך (רות ב ח-ט). ותאמר לה נעמי חמותה בתי הלוא אבקש לך מנוח אשר ייטב לך ועתה הלא בעז מדעתנו אשר היית את נערותיו הנה הוא זרה את גרן השערים (שם ג א-ב). ויהי דבר יי׳ אל ירמיהו לאמר הלוא ראית מה העם הזה דברו לאמר שתי המשפחות אשר בחר יי׳ בהם וימאסם (ירמ׳ לג כג-כד). הלך ואמרת לאיש יהודה ולישבי ירושלם הלוא תקחו מוסר לשמע אל

דברי (שם לה יג). ואמר שמעו נא ראשי יעקב וקציני בית ישראל הלוא לכם לדעת את המשפט (מיכ׳ ג א). הלוא כבני כשיים אתם לי בני ישראל נאם יי׳ הלוא את ישראל העליתי מארץ מצרים (עמו׳ ט ז). אמר נא לבית המרי הלא ידעתם מה אלה (יחזק׳ יז יב). ויאמרו אלי העם הלא תגיד לנו מה אלה לנו כי אתה עשה (שם כד יט). כה אמר אדני יי׳ לצור הלא מקול מפלתך באנק חלל בהרג הרג בתוכך ירעשו האיים (שם כו טו). כה אמר אדני יי׳ הלוא ביום ההוא בשבת עמי ישראל לבטח תדע (שם לח יד). הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה (משלי ח א). הלא צבא לאנוש על ארץ וכימי שכיר ימיו (איוב ז א). הלא אתה הוא אלהים בשמים וכו׳ הלא אתה אלהינו הורשת את ישבי הארץ הזאת מלפני עמך ישראל וכו׳ והנה הם גמלים עלינו לבוא לגרשנו מירשתך אשר הורשתנו אלהינו הלא תשפט בם (דה״ב כ ו-יב). — ולפני כי: ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקהו ויאמר הלוא כי משחך יי׳ על נחלתו לנגיד (ש״א י א). — וקצת במשמ׳ על כל פנים, לפחות: ויאמר חזקיהו אל ישעיהו טוב דבר יי׳ אשר דברת (כי בימי בני יהריב מלך אשור את ירושלם) ויאמר הלוא אם שלום ואמת יהיה בימי (מ״ב כ יט). — ומצוי בדבור הלא דבר פלוני הוא שם, כתוב שם, במשמ׳ זה ידוע שהוא שם, וכדומה: ונתתה את הברכה על הר גרזים ואת הקללה על הר עיבל הלא המה בעבר הירדן (דבר׳ יא כט-ל). כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים הנה ערשו ערש ברזל הלא הוא ברבת בני עמון (שם ג יא). וידם השמש וירח עמד עד יקם גוי איביו הלא היא כתובה על ספר הישר (יהוש׳ י יג). ויתר דברי שלמה וכל אשר עשה וחכמתו הלוא הם כתבים על ספר דברי שלמה (מ״א יא מא). — ב) להטעים ולחזק ולתת סבה להחלטה, לשאלה או לתמיהה, ותבוא אחרי המוטעם וקודם לו. — א ח ר י המוטעם, ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני ובינך ובין רעי ובין רעיך כי אנשים אחים אנחנו הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי (בראש׳ יג ח-ט). הנה נא העיר הזאת קרבה לנוס שמה והוא מצער אמלטה נא שמה הלא מצער הוא ותחי נפשי (שם יט כ). ויאמר אדני הגוי גם צדיק תהרג הלא הוא אמר לי אחתי הוא (שם כ ד-ה). ויאמר אל לבן מה זאת עשית לי הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני (שם כט כה). העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו הלוא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספנו (שם לא יד-טו). ויאמרו איש

אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת ויען ראובן אתם לאמר הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש (שם מב כא-כב). למה שלמתם רעה תחת טובה הלוא זה אשר ישתה אדני בו (שם מד ד-ה). מה המעשה הזה אשר עשיתם הלוא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמני (שם יה). ויאמר יי׳ אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי יי׳ ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך (שמות ד יא-יב). ויחר אף יי׳ במשה (שמאן ללכת בשליחות לפרעה והתנצל שהוא כבד פה) ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא (שם יד). מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים (שם יד יא-יב). ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו (שמות לג יז). ויאמרו הרק אך במשה דבר יי׳ הלא גם בנו דבר (במד׳ יב ב). ויאמר יי׳ אל משה ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים (שם יד). ולמה יי׳ מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב נשינו וטפנו יהיו לבז הלוא טוב לנו שוב מצרימה (שם יד ג). הליי׳ תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלוא הוא אביך קנך הוא עשך ויכננך (דבר׳ לב ו). חמת תנינם יינם וראש פתנים אכזר הלא הוא כמס עמדי חתום באוצרתי (שם לג-לד). וביי׳ אל תמרדו ואותנו אל תמרדו בבנתכם לכם מזבח מבלעדי מזבח יי׳ אלהינו הלוא עכן בן זרח מעל מעל בחרם ועל כל עדת ישראל היה קצף (יהוש׳ כב יט-כ). ותאמר דברה אל ברק קום כי זה היום אשר נתן יי׳ את סיסרא בידך הלא יי׳ יצא לפניך (שפט׳ ד יד). מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו הלא בן ירבעל וזבל פקידו (שם ט כח). איה איפוא פיך אשר תאמר מי אבימלך כי נעבדנו הלא זה העם אשר מאסתה בו (שם לח). ועתה יי׳ אלהי ישראל הוריש את האמרי מפני עמו ישראל ואתה תירשנו הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש ואת כל אשר הוריש יי׳ אלהינו מפנינו אותו נירש (שם יא כג-כד). למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלוא אנכי טוב לך מעשרה בנים (ש"א א ח). ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם הלוא כאשר התעלל בהם וישלחום וילכו (שם ו ו). ולמי כל חמדת ישראל הלוא לך ולכל בית אביך (שם ט כ). למה תצאו לערך מלחמה הלוא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול ברו לכם איש (שם יז ח). ויאמר דוד מה עשיתי עתה הלוא דבר הוא (שם כט). ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות הלוא ידעתי כי בחר אתה לבן ישי (שם כ ל). ויאמרו שרי פלשתים מה העברים האלה ויאמר אכיש אל שרי פלשתים הלוא זה דוד עבד שאול מלך ישראל (שם כט ג). ובמה יתרצה זה אל אדניו הלוא בראשי האנשים ההם הלוא זה דוד אשר יענו לו במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו (שם ד-ה). אף כי אנשים רשעים הרגו את איש צדיק בביתו על משכבו ועתה הלוא אבקש את דמו מידכם (ש"ב ד יא). המכבד דוד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים הלוא בעבור חקור את העיר ולרגלה ולהפכה שלח דוד את עבדיו אליך (שם י ג). וישלח דוד וידרש לאשה ויאמר הלוא זאת בת שבע (שם יא ג). מדוע נגשתם אל העיר להלחם הלוא ידעתם את אשר ירו מעל החומה מי הכה את אבימלך בן ירבשת הלוא אשה השליכה עליו פלח רכב מעל החומה (שם כ-כא). למי אני אעבד הלוא לפני בנו (שם יז יט). היום יומת איש בישראל כי הלוא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל (שם יט כב). מי פשע יעקב הלוא שמרון ומי במות יהודה הלוא ירושלם (מיכ׳ א ה). הוי המתאוים את יום יי׳ למה זה לכם יום יי׳ הוא חשך ולא אור וכו׳ הלא חשך יום יי׳ ולא אור ואפל ולא נגה לו (עמו׳ ה יח-כ). העבד ישראל אם יליד בית הוא מדוע היה לבז וכו׳ הלוא זאת תעשה לך עזבך את יי׳ אלהיך (ירמ׳ ב יד-יז). מי נתן למשוסה יעקב וישראל לבזזים הלוא יי׳ זו חטאנו לו (ישע׳ מב כד). מי השמיע זאת מקדם מאז הגידה הלוא אני יי׳ ואין עוד אלהים מבלעדי (שם מה כא). ואמר אל המלאך הדבר בי לאמר מה אלה אדני ויען המלאך הדבר בי ויאמר אלי הלוא ידעת מה המה אלה ואמר לא אדני (זכר׳ ד ד-ה). מי בכם הנשאר אשר ראה את הבית הראשון ומה אתם ראים אתו עתה הלוא כמהו כאין בעיניכם (חגי ב ג). ואמרתם במה אהבתנו הלוא אח עשו ליעקב נאם יי׳ ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי (מלא׳ א ב-ג). —ולתרץ הקושיה: ויאמר בלק אל בלעם מה עשית לי לקב איבי לקחתיך והנה ברכת ברך ויען (בלעם) ויאמר הלא את אשר ישים יי׳ בפי אתו אשמר לדבר (במד׳ כג יא-יב). ויאמר בלק אל בלעם גם קב לא תקבנו גם ברך לא תברכנו ויען בלעם ויאמר אל בלק הלא דברתי אליך לאמר כל אשר ידבר יי׳ אתו אעשה (שם כה-כו). ויחר אף בלק אל בלעם ויספק את כפיו ויאמר בלק אל בלעם לקב איבי קראתיך והנה ברכת ברך זה שלש פעמים וגו׳ ויאמר בלעם אל

בלק הלא גם אל מלאכיך אשר שלחת אלי דברתי לאמר אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי יי׳ (שם כד יב-יג). ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה (דבר׳ לא יז). בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו חכמות שרותיה תעננה אף היא תשיב אמריה לה הלא ימצאו יחלקו שלל (שפט׳ ה כח-ל).—ולפני המוטעם: ותאמר האתון אל בלעם הלוא אנכי אתנך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה ההסכן הסכנתי לעשות לך כה (במד׳ כב ל). ויאמר בלק אל בלעם הלא שלח שלחתי אליך לקרא לך למה לא הלכת אלי (שם לז). הלא ממצרים העלנו יי׳ ועתה נטשנו יי׳ ויתננו בכף מדין (שפט׳ ו יג). ויאמר יי׳ אל בני ישראל הלא ממצרים ומן האמרי מן בני עמון ומן פלשתים וכו׳ ותצעקו אלי ואושיעה אתכם מידם ואתם עזבתם אותי (שם י יא-יג). ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם (שם יא ז). הלא ידעת כי משלים בנו פלשתים ומה זאת עשית לנו (שם יה יא). ויען שאול ויאמר הלוא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הצערה מכל משפחות שבטי בנימן ולמה דברת אלי כדבר הזה (ש״א ט כא). ויאמר שמואל הלוא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וכו׳ ולמה לא שמעת בקול יי׳ (שם יה יז-יט). ויאמר דוד אל אבנר הלוא איש אתה ומי כמוך בישראל ולמה לא שמרת אל אדניך המלך (שם כו יה). הלוא ידעתה כי מרה תהיה באחרונה ועד מתי לא תאמר לעם לשוב מאחרי אחיהם (ש״ב ב כו). ויאמר דוד אל אוריה הלוא מדרך אתה בא מדוע לא ירדת אל ביתך (שם יא י). הלא אתה אדני המלך נשבעת לאמתך לאמר כי שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי ומדוע מלך אדניהו (מ״א א יג). הלוא השבעתיך ביי׳ ואעד בך לאמר ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידע תדע כי מות תמות וכו׳ ומדוע לא שמרת את שבעת יי׳ (שם ב מב-מג). הלא הגד לאדני את אשר עשיתי בהרג איזבל את נביאי יי׳ וכו׳ ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו והרגני (שם יח יג-יד). הלוא אתה מקדם יי׳ אלהי וכו׳ למה תביט בוגדים (חבק׳ א יב-יג). יי׳ עיניך הלוא לאמונה הכיתה אתם ולא חלו (ירמ׳ ה ג). הלוא מחזה שוא חזיתם ומקסם כזב אמרתם ואמרים נאם יי׳ ואני לא דברתי (יחזק׳ יג ז). הלוא אב אחד לכלנו הלוא אל אחד בראנו מדוע

נבגד איש באחיו (מלאכי ב י). הלא אדני המלך כלם לאדני לעבדים למה יבקש זאת אדני (דהי״א כא ג). ויאמר דוד אל האלהים הלא אני אמרתי למנות בעם ואני הוא אשר חטאתי והרע הרעותי ואלה הצאן מה עשו (שם יז).—ולפני הודעה והערה: התיצבו וראו את הדבר הגדול הזה אשר יי׳ עשה לעיניכם הלוא קציר חטים היום אקרא אל יי׳ ויתן קלות ומטר (ש״א יב טז-יז). ויעלו זפים אל שאול הגבעתה לאמר הלוא דוד מסתתר עמנו במצדות וכו׳ ועתה לכל אות נפשך המלך לרדת רד (שם כג יט-כ). ויאמר המלך אל עבדיו הלוא תדעו כי שר וגדול נפל היום הזה בישראל וכו׳ ישלם יי׳ לעשה הרעה כרעתו (ש״ב ג לח-לט). ולעמשא תמרו הלוא עצמי ובשרי אתה כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים (שם יט יד).—ולתת טעם למה שאח״כ: אמר אמרתי כי שנא שנאתה ואתננה למרעך הלא אחותה הקטנה טובה ממנה תהי נא לך תחתיה (שפט׳ יה ב). אנא יי׳ הלוא זה דברי עד היותי על אדמתי על כן קדמתי לברח תרשישה (יונ׳ ד ב). הלא מעט ימי יחדל ישית ממני ואבליגה מעט (איוב י כ). הלא יי׳ אלהיכם עמכם והניח לכם מסביב וכו׳ עתה תנו לבבכם ונפשכם לדרש ליי׳ אלהיכם (דהי״א כב יח-יט). — ג) תשובה לסתור האמור קודם, להתנגד, במשמ׳ לא, אלא: ותאמר (האשה שנחלה בנה) השאלתי בן מאת אדני הלא אמרתי לא תשלה אתי (מ״ב ד כח). ויאמר אליהם רבשקה העל אדניך ואליך שלחני אדני לדבר את הדברים האלה (שאתה מבקש לדבר ארמית) הלא על האנשים הישבים על החמה לאכל את חריהם ולשתות את שיניהם עמכם (שם יח כז). הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו הלוא אם שוה פניה והפיץ קצח וכמן יזרק (ישע׳ כח כד-כה). הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכף כאגמן ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא צום ויום רצון ליי׳ הלוא זה צום אבחרהו פתח הרצבות רשע התר אגדות מוטה ושלח רצוצים חפשים וכל מוטה תנתקו הלוא פרס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית (שם נח ה-ז). ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו וכו׳ הלוא תדעו הלוא תשמעו הלוא הגד מראש לכם הלוא הבינותם מוסדות הארץ (שם מ יח-כא). הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלוא חנוף תחנף הארץ ההיא (ירמ׳ ג א). האתי הם מכעסים נאם יי׳ הלוא אתם למען בשת פניהם (שם ז יט). היש בהבלי הגוים מגשמים ואם השמים יתנו רבבים הלא אתה הוא

יי׳ אלהינו ונקוה לך (שם יד כב). התמלך כי אתה מתחרה בארז אביך הלוא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו (שם כב יה). אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם יי׳ הלוא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם יי׳ (שם כג כד). מיכיה המורשתי היה נבא בימי חזקיהו מלך יהודה ויאמר אל כל עם יהודה לאמר כה אמר יי׳ צבאות ציון שדה תחרש וכו׳ ההמת המתהו חזקיהו מלך יהודה וכל יהודה הלא ירא את יי׳ ויחל את פני יי׳ (שם כו יח-יט). ויאמר ירמיהו אל כל העם (שאמרו לו שכל זמן שהיו מקטרים לעבודה זרה היו מצליחים) וכו׳ הלוא את הקטר אשר קטרתם בערי יהודה ובחוצות ירושלם וכו׳ אתם זכר יי׳ ותעלה על לבו ולא יוכל יי׳ עוד לשאת (שם מד כ-כב). החפץ אחפץ מות רשע נאם אדני יי׳ הלוא בשובו מדרכו וחיה (יחזק׳ יח כג). הדרכי לא יתכנו בית ישראל הלא דרכיכם לא יתכן (שם כט). החנם ירא איוב אלהים הלא את שכת בעדו ובעד ביתו (איוב א ט-י). הטוב כי יחקר אתכם אם כהתל באנוש תהתלו בו וכו׳ הלא שאתו תבעת אתכם ופחדו יפל עליכם (שם יג ט-יא). ויאמר לא טוב הדבר אשר אתם עשים הלוא ביראת אלהינו תלכו (נחמ׳ ה ט). — ולתת טעם שלילי על הקדם: על מי תתענגו על מי תרחיבו פה תאריכו לשון הלוא אתם ילדי פשע זרע שקר (ישע׳ נז ד). מי יובילני עיר מצור מי נחני עד אדום הלא אתה. אלהים זנחתנו ולא תצא אלהים בצבאותינו (תהל׳ ס יא-יב). הנשוב להפר מצותיך ולהתחתן בעמי התעבות האלה הלוא תאנף בנו עד כלה (עזר׳ ט יד). — וגם על מה שלא כתוב בפרוש אלא נמשך בכח: רעה אפר לב הותל הטהו (את העושה פסילים) ולא יציל את נפשו ולא יאמר (למה אני עושה כל זה) הלוא שקר בימיני (ישע׳ מד כ). — ובתו״מ, לתשובה והשגה על הקודם עפי״ר עם ו, והלא: מאימתי כל אדם מותרין בלקט וכו׳ בזיתים משתרד רביעה שניה א״ר יהודה והלא יש שאינם מוסקין את זיתיהם אלא לאחר רביעה שניה (פאה ח א). אין עושין הילמי בשבת אבל עושה הוא את מי המלח וטובל בהן פיתו ונותן לתוך התבשיל א״ר יוסי והלא הוא הילמי בין מרובה ובין מועט (שבת יד ב). רשב״א אומר ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער והלא לא נבראו אלא לשמשני (קדוש׳ ד יד). הנודר מן הירק מותר בדלועין ור״ע אוסר אמרו לו לר״ע והלא אומר אדם לשלוחו קח לי ירק והוא אומר לא מצאתי אלא דלועין (נדר׳ ז א). מי יגלה עפר מעיניך ריב״ז שהיית אומר עתיד דור אחר לטהר ככר שלישי שאין לו מקרא מן התורה שהוא טמא והלא עקיבא תלמידך מביא לו מקרא מן התורה שהוא טמא (סוט׳ ה ב). (כתוב) בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם מלך ישראל מלך עזריה בן אמציה מלך יהודה אפשר לומר כן והלא שניהם מלכו כאחד אלא שמלך מלכות מנוגעת (סדר עו״ל יט). שאלו תלמידיו את ריב״ז באיזו כלים פרה נעשית אמר להם בבגדי זהב אמרו לו והלא למדתנו רבינו בבגדי לבן (ספרי במד׳ קכג). (כתוב) ואת הנפש אשר עשו בחרן והלא אם מתכנסים כל באי העולם לבראות יתוש אחד ולהכנים בו נשמה אינן יכולים לבראותו (שם דבר׳ לב). הרי הוא אמר וישבו לאכל לחם וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים וגו׳ הלא אין דרכם של ערביים להיות נושאין אלא עורות ריח רע ועטרן (תוספתא ברכ׳ ד יד). ר׳ מאיר אומר (זמן קריאת שמע בערבית הוא) משעה שהכהנים טובלין לאכול בתרומתן א״ל ר׳ יהודה והלא כהנים מבעוד יום הם טובלים (גמ׳ שם ב:). א״ר אליעזר הואיל וארבעה מינין הללו אינן באין אלא לרצות על המים וכו׳ כך אי אפשר לעולם בלא מים אמר לו ר׳ יהושע והלא גשמים בחג אינו אלא סימן קללה (תענ׳ ב:). היאך אתם מעידין על שטר זה והלא ביום פלוני עמנו הייתם במקום פלוני (סנה׳ לב.). וכי סמיכה מכפרת והלא אין כפרה אלא בדם (זבח׳ ו.). וכי מראין לו לאדם מה שהיה והלא אין מראין לו לאדם אלא מה שעתיד להיות (חול׳ לב.).

ל״א, — ר״ת: לשון אחר, במשמ׳ פרוש אחר.

א. **לאב**[1]), ממנו תלאבה.

ב. **לאב**[2]), ממנו לאיב.

לאה[3]), ממנו לאה, תלאה, לאות.

לאה, פ״ע, תלאה, ילאו, ותלא, לאיתי וכו׳, — לאה האדם לעשות דבר, יגע ועיף, sich abmühen; se fatiguer; be wearied: ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים מקטן ועד גדול וילאו למצא הפתח (בראש׳ יט יא). הנסה דבר אליך תלאה וכו׳ הנה יסרת רבים

---

[1]) בערב׳ לאב a), במשמ׳ צמא, ואדמת טרשים. ועי׳ הערה לערך תלאבות.

[2]) בערב׳ לעב b), ועי׳ הערה להערך.

[3]) בערב׳ לאי c), בארמ׳ לעי.

a) لَبّ b) لعب c) لأى

וידים רפות תחזק וכו׳ כי עתה תבוא אליך ותלא תגע עדיך ותבהל (איוב ד ג-ה). — ובספהמ״א: כעור ימשש נגד השמש מוכים בסנורי הפתיות לואים למצא פתחי תשובה המושמת נגד פניהם (כתי׳ עולם עז). כי הנפש תלאה ותעכור המחשבה בהתמדת עיון הדברים הכעורים כמו שילאה הגוף בעשותו המלאכות הכבדות (ח׳ פרקים לרמב״ם ה). להיות שכל האדם לואה מהשיג הדברים על אמתתם (פתיח׳ העקרים). שיש לו יכולת בלתי בעל תכלית כלומר שאינו לואה מלהשפיע (בס ב כד). כשנאמר עליו יתברך שהוא יכול ראוי שיובן גם כן שיכולתו בלתי ב״ת שאם היה ב״ת כבר אפשר שידומה יכולת גדול יותר ממנו ויהיה א״כ לואה אחר שאין בו היכולת היותר גדול המדומה ההוא (בס כה). — ואמר הפיטן: לאה ציר ופחד ותר מעת לעת ספור אחד, וצור פין לו ויחד, מערב עד ערב מנות אחד (ר״א קליר, פרפ׳ החדב, חי וקים). התענג להתנאות, קלוט יציאות, טוען משאות, נות מלאות (רבנ״י, בבת בראב׳, אל נבא). ויה אל מקנא באשר שנא כי שם יענה עליו אידו, לאו ילאו מתים כי ינעו ועיניו יראו עדי כידו (ר׳ במואל, אהבה, בבנו לבוגס). — ואמר המשורר: את דבר חידתי שמעו נבונים נפלאו, אך דעו כי כל חכמי לב להגידה לאו (רהב״ע, חידות, סט). ועל כנפי שיר נשאוך, ואולם בפה השיאוך, ולאו בעת שקראוך (רמב״ע, תחנ׳ לעי״ת, ממרום).

—פעו׳, לאוי, לאויה, — שאין לו כח יותר לסבל: אומה עזובה שדודה וכו׳ בלואה כלויה מדודה לאויה להויה ביון רפודה (ר״י הדסי, ביר בסוף האבכל).

— נפע׳, נלאה, נלאיתי, נלאית, נלאו, — נלאה פלוני לעשות דבר, היה קשה עליו הדבר ולא יכול לעשותו: והדגה אשר ביאר תמות ובאש היאר ונלאו מצרים לשתות מים מן היאר (במות ז יח). והיה כי נראה כי נלאה מואב על הבמה ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל (יבע׳ יו יב). חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטרח נלאיתי נשא (בס א יד). ואת חמת יי׳ מלאתי נלאיתי הכיל (ירמ׳ ו יא). למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו (בס ט ד). ואט את ידי עליך ואשחיתך נלאיתי הנחם (בס יה ו). ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בערת עצר בעצמתי ונלאיתי כלכל ולא אוכל (בס כ ט). עמדי נא בחבריך וברב כשפיך באשר יגעת מנעוריך אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי נלאית ברב עצתיך (יבע׳ מז יב-יג). טמן עצל ידו בצלחת נלאה להשיבה אל פיו (מבלי כו יה).

—הפע׳, הלאה, תלאו, הלאות, הלאני, הלאתיך, ילאוך, — הלאה את פלוני, עשה שילאה: שמעו נא בית דוד המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלהי (יבע׳ ז יג). עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי (מיכ׳ ו ג). כי את רגלים רצתה וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים (ירמ׳ יב ה). אך עתה הלאני (איוב יו ז).

*לָאו[1], — כמו לא: אם יכולים להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו לשורה יתחילו ואם לאו לא יתחילו (ברכ׳ ג ב). אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף (בס ה ה). שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזמון ואם לאו אלו מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמן (בס ז ה). אם שייר קלח אחד סומך לו משום פאה ואם לאו אינו נותן אלא משום הפקר (פאה א ג). אם נקצרה (השבלת) עם הקמה הרי היא של בעה״ב ואם לאו הרי היא של עניים (בס ה ב). אם באת רשות העני באמצע אינן מצטרפין ואם לאו הרי אלו מצטרפין (בס ו ט). אם יש בו לכוין שתים כנגד שלש הרי זה כרם ואם לאו אינו כרם (כלא׳ ה א). הבצלים הסריסים ופול המצרי שמנע מהם מים שלשים יום לפני ר״ה מתעשרין לשעבר ומותרים בשביעית ואם לאו אסורין בשביעית ומתעשרין לשנה הבאה (בבי׳ ב ט). השוחט את הפרה וחלקה בראש השנה אם היה החדש מעובר משמט ואם לאו אינו משמט (בס י ב). קנה של זתים אם יש קשר בראשו מקבל טומאה ואם לאו אינו מקבל טומאה (בבת יז ג). האבן שבקרויה אם ממלאין בה ואינה נופלת ממלאין בה ואם לאו אין ממלאין בה וכו׳ פקק החלון ר״א אומר בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקין בו ואם לאו אין פוקקין בו (בס ו-ז). אם יכול להזור ולבער ולהזור למצותו יחזור ויבער ואם לאו מבטלו בלבו (פסח׳ ג ז). כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהן שבשמים היו מתגברים ואם לאו היו נופלין (ר״ה ג ח). אם היה (הכה״ג) חכם דורש ואם לאו תלמידי חכמים דורשין לפניו אם רגיל לקרות קורא ואם לאו קורין לפניו (יומ׳ א ו). אם עתיד לחזור למקומו קורא במקומו ואם לאו קורא עמהן (מגי׳ ב ג). גר שמת והניח זבחים אם יש לו נסכים קרבים משלו ואם לאו קרבים משל צבור (בקל׳ ז ו). אם מיאנה (הקטנה) מיאנה ואם לאו תמתין עד שתגדיל (יבמ׳ יג ז). אם נתנה לו בתוך ל׳ יום מגורשת ואם לאו אינה מגורשת

---

[1]) בסוד׳ לו. ואמרו החכמי׳ שהוא צמצום מן לא הוא.

(גיט' ז ה). אם יש באחת מהן שוה פרוטה מקודשת ואם לאו אינה מקודשת (קדוש' ב א). זה הכלל כל שיחלק ושמו עליו חולקין ואם לאו אין חולקין (ב"ב א ו). אם שמעו אומרים להם ואם לאו באין להם לאותן שעל פתח העזרה (סנה' יא ב). אם עושים הם מעין מלאכתן שהיו עושין והם שלמים מקדשין ואם לאו אין מקדשין (זבח' ט ז). שאמר לו השיבני אם אתה ממנה פרנסים אם לאו (ספרי במד' קה). בזמן שהתורה יוצאה מפיו הרי הוא כמלאכי השרת ואם לאו הרי הם כחיה וכבהמה שאינה מכרת את קונה (שם קיט). אם יש לו פרנסה במקום אחר מוציא לפי חשבון ואם לאו נוטל את החולין כדי תרומת מעשר (תוספתא דמאי ה יב). בצק שבסידקי עריבה עשאו לחיזוק אינו חוצץ ואם לאו חוצץ (שם פסח' ב א). אם היו מעורבות בשפופרת הנור קדוש אחד לכולן ואם לאו צריכה קדוש לכל אחד ואחד (שם פרה ה ט). מביא שתי שבולים ואומר אם לקט היא הרי זה יפה ואם לאו הרי מעשרותיה קבועין בזו (ירוש' פאה ד יח ד). אם יש בה טעם דגן הייבת בחלה ואם לאו פטורה (שם חלה ג נט:). שאם היה קשה עליך כאוכל תשברו ואם לאו הכרע עליו כסף (שם שבת א ג ג). אם שומע מוטב ואם לאו יהא בנדוי (בבלי ברכ' סג.). אם אתם מקיימים אותם מוטב ואם לאו הריני נוטל נשמתכם (שבת לג.). לב ב"ד מתנה עליהם אם הוצרכו הוצרכו ואם לאו יהו לכלי שרת (כתוב' קו:). שלשה שאלות אני שואל אתכם ואם השיבותם לי הרי מוטב ואם לאו הרי אני משמד אתכם (מד"ר בראש' פב). שהיו מריבין זה כנגד זה זה אומר אני טוען בארון וזה אומר לאו אלא אני טוען (שם במד' ד). אדוני המלך הריני נוטע אם אזכה אוכל מפירות נטיעתי ואם לאו יאכלו בני (תנחומא קדוש' ח). נתקל לאו פושע הוא (ב"מ פב:). נכרים שבחוצה לארץ לאו עובדי ע"א הן אלא מנהג אבותיהן בידיהן (חול' יג:). אמרו לו רבך לאו כהן הוא (מד"ר שמות ה).— בתשובה על שאלה, אמר הן או לאו: בודקין אותו שלשה פעמים אם אמר על לאו לאו ועל הן הן הרי אלו יכתבו ויתנו (גיט' ו א). א"ל (בנו של עקביא לאביו) שמא עילה מצאת בי אמר לו לאו מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך (עדי' סוף ה). נכתוב גט לאשתך והוא אומר הין לאמך והוא אומר לאו לאשתך והוא אומר הין לבתך והוא אומר לאו (ירוש' גיט' ו מח ד). מעשה באחד שבא לפני ר"י ואמר לו נתגיירתי ביני לבין עצמי אמר לו ר"י יש לך עדים אמר לו לאו יש לך בנים אמר לו הן (יבמ' מז.). שאל אנטונינוס את רבינו א"ל מאימתי יצר הרע נתון באדם וכו' א"ל עד שלא ממעי אמו אמר לו לאו שאילו היה נתון בו עד שהוא במעי אמו היה חוטט את בני מעיה ויוצא (מד"ר בראש' לד). אמר (אברהם) לשני נעריו רואים אתם מה שאני רואה אמרו לו לאו (שם נו). הרי מסורה בידכם ברשותכם אם אמרתם הן הן אם אמרתם לאו לאו (שם שמות טו). אמרו לו (לבן עזאי) שמא בסדרי מרכבה אתה עוסק אמר להן לאו (שם ויקר' טז). ואת סבור מפני שהיה (אלעזר) אדם גדול היה נותן לאחרים שיטענו את הכלים שהיה עשוי לטעון אותם לאו אלא הוא עצמו היה טוען (שם במד' ד). שמא תאמר אבא שאול ננס היה לאו אלא אבא שאול ארוך בדורו היה ור' טרפון מגיע לכתפו היה (שם ט). אמר לו הים רבי אם כן יתערבו מימי המתוקין במלוחים אמר לו לאו כל אחד ואחד יש לו אוצר בפני עצמו (שם יח). אמר לו ר' יהושע לר"ג רבי רצונך שנקבל פני פולסופוס חבירנו א"ל לאו (דא"ר ה). אמר המלך לבנו בני רצונך לסעוד עם האורחים אמר לו לאו (פסיק' דר"כ, קומי אורי). אמר המלך פלוני אוהבי שם אמרו לו לאו אמר גם אני איני הולך לשם (תנחומא חקת מח). תאמר שהם עובדים אותה במטמוניות לאו אלא לפרסם עצמם (פסיק' רבתי לא). ובנוהג שבעולם אדם יהא לפניו שתי קערות מלאות יכול הוא לפנות אחת לתוך אחת לאו (שם, שור או בבב). מפני מה אתה בוכה שמא מצטער אתה שאתה חורש על גבי המענה אמר לו לאו (פדר"א א).—ומצוי בסהמ"א: ואני איעצכם שלא תשבעו בו לא באמת ולא בשקר אמרו הן או לאו (חו"ה, חשבון הנפש ב). ואמר אדם לחברו אני רוצה לרחקך בשביל שמדברים בך בני אדם אמר לו שמעתני מדבר באחרים אמר לו לאו (אמר לו) אם כן הרחק המדברים (מבח' הפנינ', שער לשון הרע). כשאדם רוצה לומר הן כופף ראשו וכשרוצה לומר לאו מנענע ראשו לצדדין (ספ' חסידים תתבלו). —*הן ולאו: שכן דברי תורה נדרשין מכלל הן לאו מכלל לאו הן (מכי' יתרו, החדש ח). ממשמע לאו את שומע הין (ירוש' נדר' א לז.).—ובמו שם: לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד וכל לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד אין לוקין עליו (שבת קנד.). אין לוקין על לאו שבכללות (פסח' מא:). לאו שיש בו מעשה, לאו שאין בו מעשה (שבוע' ג:). לאו הבא מכלל עשה אין לוקין עליו (זבח' לד.).—ובסהמ"א: אבל הדברים האפשריים לעתיד אין אנו יודעים היהיו או לא יהיו ומת

יצדק מהם ההין או הלאו אין דעתנו יכולה להשיג אותו (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין ב טז).—ומ״ל: האוכל אבר מן החי עובר בלא תעשה חלב מן החי חייבין עליו משום שני לאוין משום חלב ומשום חי (תוספתא חול׳ ז י). שני לאוין וכרת אחת לאוין חולקין כריתות (ירוש׳ בכת ז ט ד). כל הממנה את ישראל עובר בלאו וכו׳ ר״נ בר יצחק אמר עובר בשני לאוין (יומ׳ כב:). חייבי לאוין (יבמ׳ כ.). זה הוא עושק זהו גזל ולמה חלקן הכתוב לעבור עליו בשני לאוין (ב״מ קיא.). —ואמר הפיטן: אחוה דעי אתכם בהוראת לאוין מאתים ושבעה ושבעים (אזהר׳ ר״י ברצלוני, אחוה). יסוד לאוי נהלי איתן ומצות סרוס (שם, אספרה).

°לְאוּט, ליאוט, ש״ז,—שה״פ מן לָאַט, ומשמש בסגנון הקראים במשמ׳ לְמוּד והרגל אדם לאט לאט בהדרגה בענין מהענינים, במצוה מן המצות וכדומ׳: אז התחיל לצוות ליהושע לנהל את ישראל בליאוט בכל הלך (ר״י הדסי, אשכל הכפר שסד). כי אם יחקרו וידרשו בליאוט ובניהול בלי כעס על המחוייבים עד שיבינו חיובם וזכותם (שם שעג). שאע״פ שהתשובה מחוייבת בכל עת קבע זמן על ידי ליאוטים לטהרם מכל פשע וזדון והטאת לרשת חיי העולם הבא (ר״א הקראי, ג״ע, יוס תרועה). צריך להתנהג בכל ענין שמענה הנפש לבד שלא יהיה בו הלול היום כי אלו הם ליאוטי התשובה שבה יהיה כפור העונות (שם, ענין יוה״כ). שיש להוש אדות התשובה כי לא תהיה מקובלת אלא כשתעשה עם כלל תנאיה וליאוטיה וכו׳ כי בליאוטי התשובה בזה היום יש ענינים שהם תלויים בזמן שביהמ״ק קיים ויש אשר כולל אנשי הבית ואנשי הגלות ואלו הם הודוי והענוי (שם ד). הואיל והצום הוא מדרכי ליאוטי התשובה אין ראוי להמנע מלצום וכו׳ כי כל מה שהוא מליאוטי התשובה אין ראוי להמנע וכו׳ אבל בהיות כלם צדיקים מה צורך להוסיף בליאוטי התשובה חוץ ממה שגזרה התורה (שם ה). ואולם הרמת הקול (בשעת התפלה) וכו׳ דמיון להשמיע רצונם אל השם ית׳ ואע״פ שהוא יודע רצון השואל בלי דבור ראה אחרי התקון שיהיה בהרמת קול וכל זה על צד הליאוט שתהיה מחשבתו ודבורו כאחד להשמיע אחד לאחר תוקף תהלתו (שם, תפלה). שואת הציצית צוה אותה נותן התורה היות על צד נהול וליאוט כאשר אמר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות יי׳ ולא בארה התורה צד נהולה וליאוטה אע״פ כן מהקרבת דעתנו נעיר אופני נהולה וליאוטה (שם ו). הכשיר אכול החי על ידי שחיטה להקל הכאב בהוציא נפש החי לתקנה מנשוא פנים לשמירת מין האדם והוא ליאוט למצווים והכשר השחיטה הוא הליאוט לא השחיטה עצמה שאם היתה השחיטה היא הליאוט היתה השחיטה בחיוב כי הליאוטים כלם חובות (שם, שחיט׳ יח). והתורה לקצת מקומות בארה במצות התוריות באיזה צד הם לאוטים לנו למצות השכליות והמעט יהא הקש על הרב ואם תקצר דעתנו למקומות במצות התוריות ולא נשיג באיזה צד הם לאוטים לנו יש לנו להשען בהכמת המצוה וכו׳ בשמרנו המצות שהם לאוטים לנו כ״ש בבאר התורה איכות הלאוט במצוה מעויינת (שם, טמא׳ וטהרה). אחרי שמצות התורה ליאוטים למצות הדעת אם לא היתה כוללת אותם התורה מנין היה נודע שמצות התורה ליאוטים למצות השכל (שם, ענין עריות). כי מצות לא תעשה היא רעה מפני שהיא שיהות לדבר אחר לא שיש בעצמו רוע וא״כ גם החוב מן התורה הוא מפני היותו לאוט לדבר אחר (שם, מילה ז). אמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו על צד הליאוט לשמירת מין האדם (שם, ענין נזיקים).

לְאוֹם,—עי׳ לְאֹם.

°לְאוּת, ליאות, ש״נ,—סגולת אדם לֹאֶה, שאין לו כח ויכלת לעשות דבר: טורח הדרך וליאות משא (רש״י הוב׳ ד יב). צריכה הנפש ג״כ להתעסק במנוחת החושים בעיון לפתוחים ולענינים הנאים עד שיסור ממנה הליאות (ח׳ פרקים להרמב״ם ה).—ואמר הפיטן: זעות בלי לאות מחיל כסא, חשות ברצוא ושוב מרעישות כסא (ר״א קליר, מוס׳ ר״ה, ותיות אבר). מלך אביון בלה ורד שחת, בשאול ובתחת, בלאות בלי נחת (שם, מלך עליון). —ובסגנון המחקרי: הוא גוף מורכב מהיסודות בשאר המורכבים מן ההפכים והרכבתם זאת היא סיבת ליאות עמידתם (מלמד התלמיד׳, ברא׳). לא יפול עליו השינה והשכחה והליאות ודומיהן (העקרים א טו). שיגיע אל חכמת מדידת הארץ והשמים מבלי שישיגהו בזה לאות או חולשה (אמונה רמה א ז). כי בהיות כחו בלתי בעל תכלית ובלתי מתפעל ובכן לא יקרה לו לאות (ספורנו, אור עמים מה).—וברוחניות, °לֵאוּת השכל וכח המחשבה וכדומ׳: אמנם ענין הנטיה הנזכרת ברחב נגה וכוכב כבר בארתי לך וכו׳ ובטלמיוס גילת הלאות בזה כמו שראית (מו״נ ב כד).

לאט[1]), ממנו אולי לאט, ואולי לָאט, ״לאוט.

לַאט[2]),—תה״פ, לא ישתנה ליחיד ורבים ולמדב״ע ונכח ונסתר, ומשמש לבדו בלי פעל אחריו, ועם מלת הגוף לִי, לְאַט לִי לפלוני, במשמ׳ צווי ועצה להתנהג עם פלוני בזהירות: ויצו המלך את יואב ואת אבישי ואת אתי (שיצאו למלחמה על אבשלום) לאמר לְאַט[3]) לי לנער לאבשלום וכל העם שמעו בצות המלך את כל השרים על דבר אבשלום (ש״ב יח ה).—ואמר הפיטן: ואם שכיר יהי לך ועבדך, חשוב אותו כאלו הוא ילידך, ואם הקל לעבודתו לאט לו ושלם היש שבירותו ופעלו (רס״ג, ירא האל).—ואחרי פעל הלך וכדומ׳, מים ההלכים לְאַט, במתינות, לא בשפע ובעז: יען כי מאס העם הזה את מי השלח ההלכים לְאַט ומשוש את רצין ובן רמליהו ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור (ישע׳ ח ו-ז).

א. **לָאַט**[4]), פ״י, — לָאַט את פניו, הבא, הסתיר פניו, verbergen; cacher; hide: והמלך לָאַט את פניו

---

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) לא נתברר בודאות שרשו, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) עי׳ ערך אט בהערה שם דעת ריב״ג ושאר המדקדקים הקדמונים ורוב החדשים כי המלה היא אט והלמד היא שמושית. אבל כבר הובאה שם דעת ר״י חיוג שהחליט מציאות שרש לאט, אמר בשרש לוט וז״ל: ויתכן להיות מעקר זה על דרך שמוש שלם לאט את פניו לאט לי לנער לאבשלום לשון צווי על משקל לקח פר אחד בן בקר ושם הפועל גם לאט ההלכים לאט וכו׳ ויש מי שאומרים שהלמד הזאת מודבקת אל המלה ואינה מעקרה לפי שנאמר ויהלך אט ויתכן שתפל הלמד מן אט כמו שנפלה למד לקח מן קח על מים רבים. ע״כ. וכן ריב״ג הביא כל זה בשרש לאט, וכן רד״ק. וכבר הכרעתי שם בערך אט כי השמוש לְאִטִּי בואתנהלה לאטי מוכיח שעקר המלה ההיא הוא אט, והבאתי בשער ההוא גם את המלה לאט שבכתוב מי השלח ההלכים לאט. אבל הדבור לאט לי לנער לאבשלום יותר מורה כי הלמד היא שרשית, ונרדף שרש זה קצת עם השרש אט, או נסתעף ממנו אח״כ ע״י הרחבה והוספת האות ל. ומזה אולי גם הפעל לָאַט, עי׳ זה הערך. ונרדף עוד עם שרש זה השרש לוט וממנו לָט, בלָט, עי׳ זה הערך. ואין לשרש לאט חבר בשאר הלשונות במשמ׳ זהירות ומתינות. עצם השרש לאט נמצא אמנם גם בערב׳ והוא משמש בלשון זו במשמ׳ אחרות, במשמ׳ הציק לפלוני בבקשות ובמשמ׳ פגע בו בחץ וכדומ׳, ועוד במשמ׳ הביט אחריו ולא הסיר עינו ממנו עד שהסתתר ממנו, ואולי משמ׳ זו האחרונה היא המשתפת בשתי הלשונות, רק בקצת שנוי.

[4]) רוב בעלי המלונים החדשים הביאו פעל זה בשרש לוט, אבל אין יסוד מספיק לזה, ועדיף לאמר כי זה פעל

ויזעק המלך קול גדול בני אבשלום אבשלום בני בני (ש״ב יט ה).—ואמר המשורר: תמונתה כבת היענה, ואחריתה מרה כלענה, פניה בצעיפה לואטת, רעה ושולטת (ר״י חריזי, תחכ׳ ז). והאדמה פניה באור שמש לואטת, והצהרים פרשו עליה כנפי איש מלהטת (הוא, איתיאל יד).

ב. **לָאַט**[1]), פ״ע,—לָאַט עם פלוני דבר, דבר אתו דברים בנחת, ברצון, sanft sprechen; parler doucement; speak gently: המעט ממך תנחומות אל ודבר לָאַט[2]) עמך (איוב יה יא).—ובספהמ״א: ובאחרית דברי לאטתי דבר עם האשכנזים (מא״ג, דביר ב, מכת׳ מסחור).—ואמר המשורר: כן יום אחר יום על השעפים פסחו, כן ימים אחדים חלפו ברחו, ובראות כי אין איש התאוששה אמו, ובנדבות פיה לאטה הדבר עמו (יל״ג, בומלת יבם).

—הפע׳, ״הלאיט,— כמו קל: ואם דופי מום נסתר הוא ואינו מונע לפריה ורביה אין עליו על זה להפר ולבטל דברי יולדו עליו לקיימם ולהלאיט הדבר בלאט (ר״י הדסי, אשכל הכפר בעא).

״לָאָט, ש״ז,—דבר שמדברים בלאט, תפלה ובדומה שאת צופים וצפופים כשיר שרפים ירצה, דבר לאטי ומבטי ומשפטי אור יצא (אופן לר׳ יעקב תם, יום הודו).

לָאט,—עי׳ לָט.

לָאִיב[3]), ש״ז, מ״ר לְאִיבִין, (-בִים),—מי שאהב לשחק ומי שמשחקים בו, בפרט בעניני פריצות ונבול, מי שמשתפר ומתיפה כדי שישחקו בו בעניני פריצות: על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה על כן תזנינה בנותיכם וכלותיכם תנאפנה לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזנות יפרדו ועם הקדשות יזבחו ועם לאיבין[4]) ילבט (הוש׳ ד יג-יד).

מיוחד מלגזור, כדעת רוב החדשים, כי במקום לָאַט צ״ל לָאט, ושהוא רק מלא במקום לָט. וכבר השתמשו המליצים הקדמונ׳ בפעל זה באלף הנגויה.

[1]) עי׳ הערה לערך לְאַט. ועי׳ הערה לקמן.—[2]) קצת החדשים מפקפקים באמתות נוסחה זו. השבעים תרגמו כאלו היה כתוב ודִבֵּר לְאַט. אך לפי הנוסחה המסורה, זה הפרוש היותר מתישב לפי הענין, וכך ת״י ומללא בנוח. וכן רש״י: לאט הנעים ולשון פעל הוא ולא שם ולכן הוא נקוד חציו קמץ וחציו פתח.

[3]) אין חכמי הלשון מודים במציאות מלה זו בעברית, ועי׳ הערה לקמן. — [4]) כך כתובות אלה שש האותיות האחרונות בתוך הנוסחה המסורה, ומפני שארבע אותיות האחרונות יבין הן גם צרוף האותיות של עתיד נסתר מן הפעל בין, ראו בהן בעלי הנקוד עתיד זה וינקדוהו

א.**לאך**[1], ממנו א.מַלְאָךְ, מְלָאכָה, מַלְאָכוּת, מַלְאֲכוּתִי.

ב.**לאך**[2], ממנו ב.מַלְאָךְ.

יבין והפרידוהו מן האותיות ל א, שנדמה כמו המ״ה ל א, ולכן הוכרחו לעשות מן האותיות הקודמות ו ע ם המלה וְעָם, ויצא הדבור וְעָם לֹא יָבִין. אך אין דבור זה במקומו לפי האמור קודם, והתאר עם לא יָבִין הוא כל כך רפה וחלש לפי העונות שהנביא מונה בהם בכל הפסוקים האלה, והמליצה ועם לא יָבִין ילבט היא לא טבעית ומחלשת את כחה של התוכחה שלפניה. אבל, הכתוב בעצמו נותן לנו המפתח לפרושה האמתי. כי הנה בכתוב הזה בעצמו כתוב הצרוף עם, ועם פעמים, ושם קראום גם הקדמונ׳ לפי הכונה האמתית עִם, וְעִם, ואין ספק בדבר כי גם המלה ועם שלפני המלים לא יבין צרך לקרא לא וְעָם אלא וְעִם, וכך קרא גם ת״י: וְעִם דרא, וזה מביא מעצמו לידי השערה כי בהאותיות לא יבין מסתתר שם בם״ר כמו הקדשות שלאחרי המלה וְעִם הראשנה וכמו הזֹנות שאחרי המלה עם שלפניהן, ואנו באים לידי החלטה ודאית כי אין כאן שתי מלים, לא יבין, אלא מלה אחת לאיבין. ועי״ז מליצת הכתוב היא טבעית ויפה: כי הם עם הזנות יפרדו וְעִם הקדשות יזבחו וְעִם לאיבין ילבט. רק שבהפעל ילבט נשמטה אולי ו הרבים, אעפ״י שאין זה הכרח גמור, יען דבר רגיל הוא במליצת הכתובים שאומרת ביחיד במקום רבים. ופרוש שתי המלים לאיבין וילבט אנו למדים מהמלים הקודמות המקבילות להן בכתוב זה, זונות וקדשות לעומת המלה לאיבין ויפרדו ויזבחו לעומת המלה ילבט, ורשאים אנו להחליט כי לאיבין הוא מ״ר מן לָאִיב, בצורה ארמית מ״ר, כמו מדין (בפט׳ ה י), רָצִין (מ״כ יא יג), מִלִּין וכדומ׳, והכונה במלה זו לנקבות או זכרים מיועדים למשחק של פריצות וכדומה. ויש גם מלה דומה לזו בערב׳ רק בעין במקום האלף, והיא לעוב a), משרש לעב b), שמשמש בערב׳ במשמ׳ שחק, אללעוב, מפרשים המלונים הערבים אלחשנה אלדל, ר״ל נערה מתיפה ומתגנדרת ומשתדלת כדי למצא חן בעיני ו זכרים. ועי׳ פרוש הפעל ילבט בערך לבט.

[1]) בערב׳ לאכ c), אלכ d), במשמ׳ שלח, וכמו״כ באתיאפ׳. אך בעבר׳ וארמ׳ לא נשאר מפעל זה שום שארית.

[2]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה ולא בהמלה ב.מַלְאָךְ, במשמ׳ אחרת זולתי השם א.מַלְאָךְ. אך אין משמ׳ זו נאותה כלל להמלה מלאככה שבנחום ב יד, שהכתוב מדבר שם על אדות כפירים וטרפם, כמו שנאמר שם מקודם: אריה טרף בדי גורותיו ומחנק ללבאותיו וכו׳ והכרתי מארץ טרפך ולא ישמע עוד קול מלאככה, ואין כאן כל ענין למלאך במשמ׳ א, מלאך יי׳. ולכן גזרו קצת החדשים כי הכתוב משבש והגיהו מהלכך, ואמרו כי הכונה בזה קול הליכות האריה להטף את טרפו. אבל,

a) لعوب b) لعب c) لأك d) ألك

לְאֵל[1], ב״ז, — כמו כֹּח ועֹז: יה השרה שכינתך בקרבם, יעדו לחוג לבית נוֹם, בהכונן עיר מושבם,

להליכה אין קול כ״כ עושה בנפש רשם של אכזריות שידבר עליו הנביא במליצתו ברצותו לתאר שיחדל מעשה ההרג של עיר היונה נינוה, ואין הגהה זו מרפאה מליצת הכתוב. אך כבר כון יפה אחד הקדמונ׳ לאמתו של פרוש מליצה ני, והוא ר״י בן בלעם, שפרש קול מלאככה קול השִׁנַּיִם אוכלות הטרף, ואמר שזו מלה פרסית, כי בלשון זו מלאככה משמ׳ ריחים, והוא כמו השם טוחנות להשנים. פרוש זה נותן למליצת הכתוב משמ׳ טבעית נאה ועזה, אלא שהגזרה מלשון פרסית אינה מתקבלת על הדעת והיא דחוקה ביותר. ובאמת אין צרך ברחק זה, והמלה מלאככה מתפרשת בזו הכונה בעצמה ועוד יותר בדרך טבעי ע״י שרש שמי טהור, והוא השרש לוכ a) בערב׳ שהוא נרדף עם שרש עלכ b) בערב׳, ומשמ׳ שניהם לעס בשנים דבר קשה והשמיע קול קשקוש הטוחנות אלה באלה. אמר לשאן אלערב וז״ל: אללוכ אהונ אלמצ׳ע׳ וקיל הו מצ׳ע׳ אלשי אלצלב אלממצ׳ע׳ה תדירה פי פיכ קאל אלשאער ולוכהם גרל אלחצי בשפאההם כאנ עלי אכחאפהם פלקא צה׳רא וכו׳ וקד לאכ אלפרש אללג׳אם, ע״כ, ובעבר׳: לוכ הוא הקל שבלעיסה וי״א לעיסת דבר קשה הסובב את הלעוס בפיך ואמר המשורר ולעיסתם הקשה בהצין בשפתותיהם כאלו היה על כתפותיהם פלח סלע וכו׳ וכבר (יאמרו) לאך הסוס את המתג (שבפיו). ואמר אלג׳והרי בערך עלכ: עלכ אלפרש אללג׳אם יעלכה אד׳א לאכה פי פיה קאל אלשאער ח׳יל צאים וח׳יל ע׳יר צאימה תחת אלעג׳אג׳ ואח׳רי תעלכ אללג׳מא, ע״כ, ובעבר׳: עלך הפרש המתג ר״ל לעסהו בפיו ואמר המשורר סוסים צמים וסוסים לא צמים תחת האבק ואחר יעלך המתג. וכן לשאן אלערב, והוסיף: עלכ נאביה חרק אחדהמא באלאח׳ר פהדת׳ בינהמא צות וכו׳ וטעאם עאלכ ועלכ מתינ אלמצ׳ע׳ה, ע״כ, ובעבר׳: עלך הניבים חרק אותם זה בזה ונתהוה ביניהם קול וכו׳ ומאכל עאלך קשה הלעיסה. ראינו איפוא מכל זה, כי שני אלה השרשים, לוך ולעך, משמשים בערב׳ במשמ׳ אחת, והם מתרגמים בהמלונים הערבים זה בזה. בשני אלה השרשים משתפות שתי אותיות ל כ, והשלישית מתחלפת בהם, שבאחד מהם היא ו ובהאחד ע, ומשמ׳ שניהם היא לעס בשנים כמו הסוס את המרג הנתון בין שניו, וכמו״כ הקשת השנים זו בזו עד שמשמיעות קול, וכן לעיסת מאכל קשה. וכבר הביאו המלונים הערבים גם הפעל לאך במשמ׳ שליחות, שממנו מלאך, בשרש לוך. והנה בין שני השרשים לוך ועלך השרש לאך הוא האמצעי ביניהם, וממנו בעבר׳ השם ב.מלאך לעצם הפעולה הזאת של השנים או להשנים המתקשקשות זו בזו בשעת טרפת הטרף. ועי׳ ערך ב.מלאך.

[1]) עשה הפיטן את המלה לְאֵל מהדבור יש לְאֵל ידי (בראש׳ לא כט), כאלו היתה הלמד מהשרש.

a) لوك b) علك

כח ולאל תשגבם, צור עוזם ומשגבם (יוצ׳ ב׳ סכות, אגא תרב). ירד והגיד לחבריו מאמר אל, וצוה הבליעל להרגם בכח ולאל, ושנים מהם הוציאו תהלה שהם גדולי ישראל (מוס׳ יוה״כ, אלה אזכרה).

לאם[1], ממנו לְאֹם, °לְאֻמִּי °לְאֻמִּיּוּת.

לְאֹם, לְאוֹם, ס״ז, ככנ׳ לְאֻמִּי, מ״ר לְאוּמִּים, לְאֻמִּים,— שם נרדף עם גוי, עַם, אֻמָּה, Volk ; peuple ; people : שני גיים בבטנך ושני לאמים ממעיך יפרדו ולאם מלאם יאמץ (ברא׳ כה כג). יעבדוך עמים וישתחו לך לאמים (שם כז כט). הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון ושאון לאמים כשאון מים כבירים ישאון (ישע׳ יז יב). קרבו גוים לשמע ולאמים הקשיבו (שם לד א). חמות בבל הרחבה ערער תתערער ושעריה הגבהים באש יצתו ויגעו עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו (ירמ׳ נא נח). הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו (ישע׳ נא ד). החרישו אלי איים ולאמים יחליפו כח (שם מא א). ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך (שם מג ד). כל הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים (שם ט). כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח יי׳ (שם ס ב). למה רגשו גוים ולאמים יהגו ריק (תהל׳ ב א). ועדת לאמים תסובבך (שם ז ח). והוא ישפט תבל בצדק ידין לאמים במישרים (שם ט ט). תשימנו משל בגוים מנוד ראש בל אמים (שם מד יה). ידבר עמים תחתינו ולאמים תחת רגלינו (שם מז ד). אודך בעמים אדני אזמרך בלאמים (שם נז י). משביח שאון ימים שאון גליהם והמון לאמים (שם סה ח). יודוך עמים אלהים יודוך עמים כלם ישמחו וירננו לאמים כי תשפט עמים מישר ולאמים בארץ תנחם (שם סז ד-ה). לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים (שם קמט ז). מנע בר יקבהו לאום וברכה לראש משביר (משלי יא כו). ברב עם הדרת מלך ובאפס לאום מחתת רזון (שם יד כח). — ואמר המשורר: לאם במדבר נחיתו, בצל חסדך כסיתו, סכותה בענן, ומליל וקרתו, ומשמש והמתו, בצל שדי יתלונן (ר״י הלוי, יום נחית).

°**לְאֻמִּי**, ת״ז, לנק׳ לְאֻמִּית, מ״ר לְאֻמִּיִּים, לְאֻמִּיּוֹת,— של הַלְאֹם, מטבע הַלְאֹם, נהוג בפרט בספרות החדשה ובדבור במשמ׳ רוחנית, דבר שהוא נוגע לכל הלאם כלו, או להעם בתור לְאֹם לבדו, national. — רעיון הלאמי וכדומה.—איש לאמי: אלה יוכיחוני כי אינני לאמי, וזה בין הלאמיים יקב את שמי, ושניהם ינדוני יתירו את דמי (יל״ג, מי אני).

[1]) רק בעבר׳ במשמ׳ זו. י״א שהוא השרש אמם, שממנו אם, *אֻמָּה, עי׳ הערה שם, וי״א שנסתעף משרש לאם בערב׳ במשמ׳ קבץ. אך כ״ז דחוק.

°**לְאֻמִּיּוּת**, ש״נ,—סגולת הַלְאֹם, מהותו של עם בתור לְאֹם לבדו, Nationalität ; -lité ; -ty : רעיון הלאמיות, נהוג בספרות החדשה ובדבור.

לֵב[1]), ש״ז, לֶב-[2]), לִבִּי, לִבְּךָ, לִבֵּךְ, לִבֵּךְ, לִבּוֹ, לִבָּהּ, לִבֵּנוּ, לִבְּכֶם, לִבָּם, לִבָּן, לִבְּהֶן, לִבּוֹת, לִבּוֹתָם, לִבֹּתָם,— א) אבר עצלי בקרב גוף בע״ח כעין כיס שבו מתקבץ הדם וממנו נשלח לכל האברים, Herz; coeur; heart, ובהרחב׳ גם להחלק החיצוני של הגוף שממול הלב ומכסה עליו: ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים והיו על לב אהרן (שמות כח ל). ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחשן המשפט על לבו בבאו אל הקדש (שם כט). ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום (ש״ב יח יד). ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרעיו ויצא החצי מלבו ויכרע ברכבו (מ״ב ט כד). אפגשם כדב שכול ואקרע סגור לבם ואכלם שם כלביא (הוש׳ יג ח). שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך (שה״ש ח ו). חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם להפיל עני ואביון לטבוח ישרי דרך חרבם תבוא בלבם וקשתותם תשברנה (תהל׳ לז יד-יה). חציך שנונים עמים תחתיך יפלו בלב אויבי המלך (שם מה ו). היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם (שם לג טו). לבו (של הלויתן) יצוק כמו אבן (איוב מא טז). גם בשחק יכאב לב ואחריתה שמחה תוגה (משלי יד יג). תוחלת ממשכה מחלה לב ועץ חיים תאוה באה (שם יג יב). קשרם (את מצות אביך ואמך) על לבך תמיד ענדם על גרגרתך (שם ו כא). קשרם על גרגרותיך כתבם על לוח לבך (שם ג ג).—קירות הַלֵּב: מעי מעי אוחולה קירות לבי (ירמ׳ ד יט).— סַעַד לִבּוֹ וכדומה, אכל והזקו כחותיו: ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו (ברא׳ יח ה). ויאמר אבי הנערה אל חתנו סעד לבך פת לחם ואחר תלכו (שפט׳ יט ה).—ובתו״מ: ניקב קרום של מוח ניקב הלב לבית חללו (חול׳ ג א). מאתים וארבעים ושמונה אברים באדם שלשים בפיסת הרגל וכו׳ שמנה בצואר ששה במפתח של לב חמשה בנקביו (אהל׳ א ח). כל האיברין

[1]) מלה שמית קדומ׳ משתפת לכל הלשונ׳ השמיות באשור׳ לִבּ, בארמ׳ לִבָּא, בערב׳ ל׳ב a), ומשמשת בכלן ברוב המשמ׳ שהיא משמשת בעברי׳. ולא נתברר לנכון מה היתה משמ׳ העקרית והקדומ׳ של מלה זו.— [2]) כשהוא נסמך למלה זעירה או למלה מלעיל (רד״ק, מכלול, בדה״ב).

a) لُبّ

תלויין בלב והלב תלוי בכים (ירוש׳ תרומ׳ ח מו:). הרגיל בקצח אינו בא לידי כאב לב (בבלי ברכ׳ מ.). כליות יועצות לב מבין לשון מחתך (שם סא.). אמר רב כל חולי ולא חולי מעים כל כאב ולא כאב לב כל מיחוש ולא מיחוש ראש (שבת יא.). עשרה דברים משמשין את הנפש הושט למזון והקנה לקול וכו׳ והכליות מחשבות והלב גומר (מד״ר ויקר׳ ד). האוכל משקל דינר קצח לבו נעקר ארבעים אגוזים לבו נעקר ארבעים ביצים לבו נעקר רביעית של דבש לבו נעקר (כלה רבתי א). לב בגוף כמלך במלחמה (יצירה ו ג).—וחלק הגוף מפנים לעומת הלב: וכהן אוחז בבגדיה (של הסוטה) אם נקרעו נקרעו אם נפרמו נפרמו עד שהוא מגלה את לבה וסותר את שערה ר״י אומר אם היה לבה נאה לא היה מגלהו (סוט׳ א ה). עור העריסה עור הלב של קטן עור הכר (כלים כו ה).— ב) לפי אמונת הקדמונים מקום מושבת הרבה סגולות של בע״ח ומדות נפשיות, כמו גבורה ודעת ורגש וכיוצא בזה; מקום הכח והגבורה לטוב ורע: והוא גם בן חיל אשר לבו כלב האריה (ש״ב יז י). ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם (שמות ד כא). ויחזק יי׳ את לב פרעה ולא שלח את בני ישראל (שם י כ). כי מאת יי׳ היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה (יהוש׳ יא כ). והבנים קשי פנים וחזקי לב (יחזק׳ ב ד). ואמיץ לבו בגבורים ערום ינוס ביום ההוא (עמו׳ ב יו). חזק ויאמץ לבך וקוה אל יי׳ (תהל׳ כז יד). שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה (ישע׳ מו יב). אשתוללו אבירי לב נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם (תהל׳ עו ו).—מצא את לבו, מצא כח ואמץ לדבר: על כן מצא עבדך את לבו להתפלל אליך את התפלה הזאת (ש״ב ז כז).—היה לו לב לעשות, היה לו אמץ ברוחו: ונבנה את החומה ותקשר כל החומה עד חציה ויהי לב לעם לעשות (נחמ׳ ג לח).—הוא כלו לב, הוא גבור ואמיץ רוח: ובני אדם אומרים על מי שהוא גבור שהוא כלו לב (תוהב מבפט לאיוב נח.).—ואמר החכם: הרוצה להאריך ימים יזמין למקרים לב אמיץ (מ׳ הלדבי, ב״א ה ט).—ולהפך, לבו היה כלב אשה, שנשבר כחו: והיה לב גבורי אדום ביום ההוא כלב אשה מצרה (ירמ׳ מט כב).—נמס לבו וכדומה: ואחי אשר עלו עמי המסיו את לב העם (יהוש׳ יד ח). בוקה ומבוקה ומבלקה ולב נמס ופק ברכים וחלחלה בכל מתנים (נחו׳ ב יא). והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח (יחזק׳ כא יב). ויירא (שאול) ויחרד לבו מאד (ש״א כח ה). אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו (איוב לז א). ותגד לו אשתו (לנבל) את הדברים האלה (שדבר דוד) וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן (ש״א כה לז). למען למוג לב והרבה המכשלים על כל שעריהם נתתי אבחת חרב (יחזק׳ כא כ). פצו עלי פיהם אריה טרף ושאג וכו׳ היה לבי כדונג נמס בתוך מעי (תהל׳ כב יה). כי אפפו עלי רעות וכו׳ עצמו משערות ראשי ולבי עזבני (שם מ יג).—ומקום המחשבות וכו׳: וירא יי׳ כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבת לבו רק רע כל היום (בראש׳ ו ה). כי יצר לב האדם רע מנעריו (שם ח כא). ובלב כל חכם לב נתתי חכמה ועשו את כל אשר צויתך (שמות לא ו). וכל חכם לב בכם יבאו ויעשו את כל אשר צוה יי׳ (שם לה י). ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב אשר נתן יי׳ חכמה ותבונה בהמה לדעת לעשת את כל מלאכת עבדת הקדש וכו׳ כל איש חכם לב אשר נתן יי׳ חכמה בלבו (שם לו א-ב). וכל אשה חכמת לב בידיה טוו (שם לה כה). ולא נתן יי׳ לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמע (דבר׳ כט ג). הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך (מ״א ג יב). ונתתי להם לב לדעת אתי כי אני יי׳ והיו לי לעם (ירמ׳ כד ז). כי תבוא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם (משלי ב י). חכם לב יקח מצות ואויל שפתים ילבט (שם י ח). עכר ביתו ינחל רוח ועבד אויל לחכם לב (שם יא כט). לחכם לב יקרא נבון (שם טז כא). בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני (שם כג יה). שמים לרום וארץ לעמק ולב מלכים אין חקר (שם ג).—קנה לב, השיג דעת וחכמה: קנה לב אהב נפשו שמר תבונה למצא טוב (משלי יט ח).—ולהפך, אין לב, שאין לו דעת: ויהי אפרים כיונה פותה אין לב מצרים קראו אשור הלכו (הוש׳ ז יא). שמעו נא זאת עם סכל ואין לב עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו (ירמ׳ ה כא). למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב-אין (משלי יז יו).—ואבד לבו, אבדה דעתו ואינו יודע מה יעשה: והיה ביום ההוא נאם יי׳ יאבד לב המלך ולב השרים ונשמו הכהנים והנבאים יתמהו (ירמ׳ ד ט).—חסר לב, חסר דעת: וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר לב (משלי ז ז). מי פתי יסר הנה חסר לב אמרה לו (שם ט ד). בשפתי נבון תמצא חכמה ושבט לגו חסר לב (שם י יג). בז לרעהו חסר לב ואיש תבונות יחריש (שם יא יב). עבד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים חסר לב (שם יב יא). אולת שמחה לחסר לב ואיש תבונה יישר לכת (שם

יח כא). שפתי צדיק ירעו רבים ואוילים בחסר לֵב ימותו (שם י כא). וגם בדרך כשהסכל הלך לִבּוֹ חסר ואמר לכל סכל הוא (קהל׳ י ג).—לֵב הכסיל, הנער: אדם ערום כסה דעת וְלֵב כסילים יקרא אולת (משלי יב כג). אולת קשורה בְלֶב-נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו (שם כב טו). —ומקום משכן הרצון והכונה.—היה לִבּוֹ אחרי פלוני, רצה בפלוני להמליכו וכדומה: ויבא המגיד אל דוד לאמר היה לֵב איש ישראל אחרי אבשלום (ש״ב טו יג). —לִבּוֹ על פלוני, הוא כ׳עם עליו: וידע יואב בן צריה כי לֵב המלך על אבשלום (ש״ב יד א). — *וְלִבּוֹ עליו, דעתו עליו, הוא בדעתו, דעתו מיושבת עליו: אומרים לו לאדם ל ב זה עליך אם אמר לאו מתירין אותו (נדר׳ כא:).—*וּבְלִבּוֹ על פלוני, במשמ׳ הקוד׳: והקרובים (של הנדון למיתה) באים ושואלין בשלום הדיינים ובשלום העדים כלומר דעו שאין ב ל ב נ ו עליכם כלום שדין אמת דנתם (סנה׳ ו ו). אמר משה רבון העולם הריני מפוייס שמחלת לישראל אלא הודיע לעיני כל האומות שאין ב ל ב ך עליהם (מד״ר במות נא).—ועל הדבר, במשמ׳ הוא חשב עליו ועסק בו: אין עיניך וְלִבְּךָ כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוך ועל העשק ועל המרוצה לעשות (ירמ׳ כב יז).—*ועל פלוני, במשמ׳ זו: וכי יש אשה שנאפת תחת אישה אלא זו היא שפגעה באיש אחר ונתנה עיניה בו והיא משמשת עם בעלה ול ב ה עליו (מד״ר במד׳ ט).—וכמו״כ לפלוני: בזמן שהאשה מיוחדת עם בעלה והיא משמש׳ עמו ול ב ה לאיש אחר שראתה בדרך אין לך ניאוף גדול מזה (שם).—לִבּוֹ עם פלוני, נוטה אליו רצון וידידות: אכול ושתה יאמר לך וְלִבּוֹ בל עמך (משלי כג ז).—לִבּוֹ במקום פלוני, בחר במקום ורצה בו ומוכן לכל מי שיבקשהו שם: הקדשתי את הבית הזה אשר בנתה לשום שמי שם עד עולם והיו עיני וְלִבִּי שם כל הימים (מ״א ט ג).—דִּבֵּר עַל לִבּוֹ של פלוני, דבר אליו דברי רצון, להטותו לדבר, לפתותו, לאמץ לבו: ויאהב את הנער וידבר על לֵב הנער (בראש׳ לד ג). וינחם אותם (יוסף את אחיו) וידבר על לִבָּם (שם נ כא). ויקם אישה וילך אחריה לדבר על לִבָּהּ להשיבו[1] (שפט׳ יט ג). ועתה קום צא ודבר על לֵב עבדיך (ש״ב יט ח). ותאמר אמצא חן בעיניך אדני כי נחמתני וכי דברת על לֵב שפחתך (רות ב יג). הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר ודברתי על לִבָּהּ (הושע ב טז). וידבר יחזקיהו על לֵב כל הלוים המשכילים שכל טוב ליי׳ ויאכלו את המועד שבעת הימים (דהי״ב ל כב). — היה בְלִבּוֹ, עם

—[1]) להשיבה קרי.

לִבּוֹ לעשות, היתה דעתו וכונתו לעשות דבר: עד מתי היש בְּלֵב הנבאים נבאי השקר ונביאי תרמת לבם (ירמ׳ כג כו). ויהי אחרי כן היה עם לֵב יואש לחדש את בית יי׳ (דהי״ב כד ד).—ובלי הפעל היה: חלקו מחמאת פיו וקרב לִבּוֹ (תהל׳ נה כב).—ובתו״מ: היה ב ל ב ו לתרום מיין על יין (תוספתא תרומ׳ ד ח). שהיה ב ל ב ו לעשות תפושה אחת ונמלך לעשותו שתי תפושות (ירוש׳ שם ב מא:). בגד זה ארגתיו בטהרה ולא היה ב ל ב י לשומרו בטהרה (כלי׳ תני׳ כ.). מכבדו עד שלא לוה ממנו שיש ב ל ב ו ללות ממנו (מדר׳ תנא׳ דבר׳ כג כה).—*היה בְלִבּוֹ על דבר, היתה כונתו על הדבר: הושיט ידו בסל (וכו׳) והמגריפה בתוך הסל והיה ב ל ב ו על הסל ולא היה ב ל ב ו על המגריפה (תני׳ כ.).—בָּא עַל לִבּוֹ לעשות, עלה בדעתו וברצונו לעשות: ויכל שלמה את בית יי׳ ואת בית המלך ואת כל הבא על לֵב שלמה לעשות בבית יי׳ ובביתו (דהי״ב ז יא).—ועלה על לִבּוֹ, במשמ׳ זו: כל כסף אשר יעלה על לֶב-איש להביא בית יי׳ (מ״ב יב ה). ובנו במות התפת אשר בגי בן הנם לשרף את בניהם ואת בנתיהם באש אשר לא צויתי ולא עלתה על לִבִּי (ירמ׳ ז לא). —ובתלמ׳: וכי עלתה על ל ב נ ו שזקני ב״ד שופכי דמים הם (ספרי דבר׳ רי).—ובמשמ׳ זכר דבר: בימים ההמה נאם יי׳ לא יאמרו עוד ארון ברית יי׳ ולא יעלה על לֵב ולא יזכרו בו (ירמ׳ ג טז). הלוא את הקטר אשר קטרתם בערי יהודה ובחצות ירושלם וכו׳ אתם זכר יי׳ ותעלה על לִבּוֹ (שם מד כא). כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשנות ולא תעלינה על לֵב (ישע׳ סה יז).—ומקום המחשבה הפנימית, הנסתרת של האדם: כי נבל נבלה ידבר וְלִבּוֹ יעשה און (ישע׳ לב ו). ויי׳ צבאות שפט צדק בחן כליות וָלֵב (ירמ׳ יא כ). אני יי׳ חקר לֵב בחן כליות ולתת לאיש כדרכו (שם יז י). שאול ואבדון נגד יי׳ אף כי לִבּוֹת בני אדם (משלי טו יא).—אמר אל לִבּוֹ, דִּבֶּר אל לִבּוֹ, חשב בנפשו ולא הוציא מפיו: ויאמר יי׳ אל לִבּוֹ לא אסף לקלל עוד את האדמה (בראש׳ ח כא). ויפל אברהם על פניו ויצחק ויאמר בְּלִבּוֹ הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד (שם יז יז). אני טרם אכלה לדבר אל לִבִּי והנה רבקה יצאת (שם כד מה). ויאמר עשו בְּלִבּוֹ יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי (שם כז מא). וחנה היא מדברת על לִבָּהּ רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע (ש״א א יג). ויאמר ירבעם בְּלִבּוֹ עתה תשוב הממלכה לבית דוד (מ״א יב כו). שכני בחגוי סלע מרום שבתו אמר בְלִבּוֹ מי יורידני ארץ (עובד׳ א ג).

ותאמרי בלבך אני ואפסי עוד (ישע׳ מז י). ואמרו אלפי יהודה בלבם אמצה לי ישבי ירושלם ביי׳ צבאות אלהיהם (זכר׳ יב ה). אמר בלבו בל אמוט (תהל׳ י ו). אמר בלבו שכח אל (שם יא). על מה נאץ רשע אלהים אמר בלבו לא הדרש (שם יג). אמר נבל בלבו אין אלהים (שם יד א). אל יאמרו בלבם האח (שם לה כה). אמרו בלבם נינם יחד (שם עד ח). אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה בשמחה (קהל׳ ב א). ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני (שם טו). ויאמר המן בלבו למי יחפץ המלך לעשות יקר יותר ממני (אסת׳ ו ו). — ועם לבו, במשמ׳ זו: דברתי אני עם לבי לאמר אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה (קהל׳ א טז).—זעק בלבו: ולא זעקו אלי בלבם כי יילילו על משכבותם (הוש׳ ז יד). — חשב בלבו: אשר חשבו רעות בלב כל יום יגורו מלחמות (תהל׳ קמ ג).—נקם וכדומ׳ בלבו: כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה (ישע׳ סג ד). רבות מחשבות בלב-איש ועצת יי׳ היא תקום (משלי יט כא). מרמה בלב-חרשי רע וליעצי שלום שמחה (שם יב כ). מים עמקים עצה בלב-איש ואיש תבונה ידלנה (שם כ ה). תהפכות בלבו חרש רע בכל עת מדנים ישלח (שם ו יד). כי יחנן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו (שם כו כה).—צפן דבר בלבו: בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך (תהל׳ קיט יא).— שמח בלבו: הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שמות ד יד).—הגיד לו את כל לבו, כל מה שטמון בקרבו: ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים וכו׳ ויגד לה את כל לבו ויאמר לה מורה לא עלה על ראשי כי נזיר אלהים אני מבטן אמי אם גלחתי וסר ממני כחי וחליתי והייתי ככל האדם ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו ותשלח ותקרא לסרני פלשתים לאמר עלו הפעם כי הגיד לה[1]) את כל לבו (שפט׳ יו טז-יח).—*מה בלבו: ואין אדם יודע מה בלבו של חבירו (פסח׳ נד:). —*בטל בלבו: מבטלו (את החמץ) בלבו (פסח׳ ג ז). בשבת מבטל בלבו בחול מוציא בשפתיו (נדר׳ עז:).—*דבר המסור להלב: לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים שהרי הדבר מסור ללב וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך (ב״מ נח:). — *דבר שבלב: אמר רבא הוי דברים שבלב ודברים שבלב אינם דברים (קדוש׳ מט:). ביקש קהלת לדון דינין שבלב שלא בעדים ושלא בהתראה (ר״ה כא:). — *תנאי שבלב וכדומ׳: ראו אותו מיסב אינה חזקה אני אומר על התנאין שבלבו הוא מיסב (ירוש׳ דמאי ב כב ד). כשהן משביעין אותו אומרים לו הוי יודע שלא על תנאי שבלבך אנו משביעין אותך (נדר׳ כה.). — *גרושת הלב, שבסתרי לבו החליט לגרשה: בני שנואה בני נידוי בני תמורה בני מריבה בני שכרות בני גרושת הלב בני ערבוביא בני חצופה (נדר׳ כ:). —*כונת הלב: אחר כוונת הלב הן הן הדברים (ברכ׳ יג.). תהיו מברכין בכוונת הלב כדי שתשלט הברכה בהן (מד״ר במד׳ יא). — *לבו ושפתיו: באומר בלבו היום ומוציא בשפתיו סתם (נדר׳ כח.).—לבו את פלוני, הוא אוהב אותו באמת: ותאמר אליו איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי (שפט׳ יו טו).— בלב ולב, שאין תוכו כברו: שוא ידברו איש את רעהו שפת חלקות בלב ולב ידברו (תהל׳ יב ג). וההפך, בלא לב ולב: מזבלון יוצאי צבא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה חמשים אלף ולעדר בלא לב ולב (דהי״א יב לג).—*אחד בפה ואחד בלב, לא כמו שהוא מדבר כן הוא חושב באמת: שלשה הקב״ה שונאן המדבר אחד בפה ואחד בלב והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי (פסח׳ קיג:). ולא ידבר אחד בפה ואחד בלב (ב״מ מט.).— —°ומשל: אנוש בפה מתוק ולבו מר פנימו לא כחיצונו, כמו תפוח אשר הותלע ונאה הוא בחזיונו (מלחה המוכר ו). —וההפך,*פיו ולבו שוים, כמו שהוא מדבר כן מחשבתו: המתכוין לומר תרומה ואמר מעשר וכו׳ לא אמר כלום עד שיהו פיו ולבו שוין (תרומ׳ ג ח). בני אדם מתוך הקפדה הם נודרין וכו׳ וזה מתוך יישוב נדר ופיו ולבו שוין (ירוש׳ נדר׳ א מו ד).— °הלשון והלב: ושתסדרנה (את הבקשה) לאט עם הסמוך לה ואל יקדים בה לשונך את לבך (חו״ה, אהב׳ ה׳ ו).—*הוא ולבו, גם בסתרי לבו: אתה ולבך יודעים המעשים שעשית והייסורים שהבאתי עליך (ספרי דבר׳ לב).—עשה דבר מלבו, מדעת עצמו, לא עפ״י מצות זולתו: בזאת תדעון כי יי׳ שלחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבי (במד׳ יו כח). לא אוכל לעבר את פי יי׳ לעשות טובה או רעה מלבי אשר ידבר יי׳ אתו אדבר (שם כד יג). בחדש אשר בדא מלבד[1]) (מ״א יב לג). לא נהיה כדברים האלה אשר אתה אומר כי מלבך אתה בודאם (נחמ׳ ו ח). כי לא ענה מלבו ויגה בני איש (איכ׳ ג לג). ואמרת לנביאי מלבם שמעו דבר יי׳ (יחזק׳ יג ב). ואתה בן אדם שים פניך אל בנות עמך המתנבאות מלבהן והנבא עליהן (שם יז). כי שאל נא לדר רישון וכונן לחקר אבותם וכו׳ הלא הם יורוך יאמרו לך ומלבם יוצאו מלים (איוב ח ח-י).—*הוציא דבר מלבו של פלוני,

—[1]) לי קרי.

—[1]) נמסר: לבו קרי.

להראות שלא כמו שהוא חשב: מטמאין היו הכהן השורף את הפרה ומטבילין אותו להוציא מלבן של צדוקין שהיו אומרים במעורבי השמש היתה נעשית (יומ' ג.). אמרו עליו על ר"ש בן חלפתא שעסקן בדברים היה והיה עושה דבר להוציא מלבו של ר' יהודה שהיה ר' יהודה אומר אם ניטלה הנוצה פסולה (חול' נז:). (אמר לו פוטיפר ליוסף יודע אני) שלא פשעת בדבר וכו' אלא כדי להוציאה מלבן של בריות אני מיסרך (מד"ר בראש' פז). — בכל לב, ברצון שלם: ויכרת את הברית לפני יי' ללכת אחר יי' ולשמר מצותיו ואת עדותיו ואת חקתיו בכל לב ובכל נפש (מ"ב כג ג). והיו לי לעם ואנכי אהיה להם לאלהים כי ישבו אלי בכל לבם (ירמ' כד ז). ונטעתים בארץ הזאת באמת בכל לבי ובכל נפשי (ירמ' לב מא). הבינני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל לב (תהל' קיט לד). חליתי פניך בכל לב חנני כאמרתך (שם נח). בטח אל יי' בכל לבך ואל בינתך אל תשען (משלי ג ה). — לב אבן, שממאן לשמע, לב בשר, נכנע: והסרתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר (יחזק' לו כו). — ושם לבו שמיר: וימאנו להקשיב ויתנו כתף סררת ואזניהם הכבידו משמוע ולבם שמו שמיר משמוע את התורה (זכר' ז יא-יב). — לב אחד, דעה אחת: ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים (ירמ' לב לט). וגם כל שרית[1] ישראל לב אחד להמליך את דויד (דהי"א יב לח). גם ביהודה היתה יד האלהים לתת להם לב אחד לעשות מצות המלך והשרים בדבר יי' (דהי"ב ל יב). ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים (סוכ' מה:). — כלבו, כרצונו וכחפצו: בעבור דברך וכלבך עשית את כל הגדולה הזאת (ש"ב ז כא). ונתתי לכם רעים כלבי ורעו אתכם דעה והשכיל (ירמ' ג טו). — וייחסו להלב תארים ופעולות רבות מתחלפות לענינים מתחלפים. — לב אנוש: עקב הלב מכל ואנש הוא מי ידענו (ירמ' יז ט). — *לב ברור: א"ר יצחק אפי' הדיוט אם אומר לחבירו כזה גנאי הוא לו ומשה אמר למה ה' יחרה אפך בעמך אלא לבו ברור עליו שאינו תובע צורך עצמו אלא צורכן של ישראל (מד"ר דבר' יא). — גבה לב: תועבת יי' כל גבה לב (משלי טז ה). — *לבו גס בפלוני: והארוסות ינשאו חוץ מן הארוסות שביהודה מפני שלבו גס בהן (יבמ' ד י). וכל הרוצה לראות בא לראות חוץ מעבדיה ושפחותיה מפני שלבה גס בהן (סוט' א ו). מייחדין את החתן ואת הכלה שעה אחת כדי שיהא לבו גס בה (תוספתא כתוב' א ד). — והגס לבו: מתרחק מן הכבוד ולא מגיס לבו בתלמודו (אבות ו ו). — לב הותל: רעה אפר לב הותל הטהו ולא יציל את נפשו (ישע' מד כ). — לב חדש, ברגשות ומחשבות אחרות: השליכו מעליכם את כל פשעיכם אשר פשעתם בם ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה ולמה תמתו בית ישראל (יחזק' יח לא). ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם (שם לו כו). — *לב חלוק, מפקפק: הפרש (יש) בין שאדם רואה בין שאחרים משיחין לו כשאחרים משיחין לו פעמים לבו חלוק אבל כאן אתם ראיתם (מכי' יתרו ט). אותה שעה (שעמדו ישראל לפני הר סיני) לא היה בהם וכו' לא טפשין ולא חלוקי לב (מד"ר שה"ש, כלך יפה). — חנף לב: וחנפי לב ישימו אף לא ישועו כי אסרם (איוב לו יג). — לב טהור: לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי (תהל' נא יב). — וטהור הלב, מי שיש לו לב טהור: אהב טהור לב חן שפתיו רעהו מלך (משלי כב יא). — טוב לב, שמח: וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה יי' לדוד עבדו ולישראל עמו (מ"א ח סו). כל ימי עני רעים וטוב לב משתה תמיד (משלי יח יה). ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב (אסת' ה ט). — לב טוב: ותבא אביגיל אל נבל והנה לו משתה בביתו כמשתה המלך ולב נבל טוב עליו והוא שכר עד מאד (ש"א כה לו). לך אכל בשמחה לחמך ושתה בלב-טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך (קהל' ט ז). — ובזמן החדש ישמש במשמ' הנטייה לעשות טובה לזולת, וכדומה. — ישר לב: מגני על אלהים מושיע ישרי לב (תהל' ז יא). כוננו חצם על יתר לירות במו אפל לישרי לב (שם יא ב). — נמהר לב: אמרו לנמהרי לב חזקו אל תיראו (ישע' לה ד). — נדיב לב: כל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וכומז (שמות לה כב). — נצרת לב: והנה אשה לקראתו שית זונה ונצרת לב (משלי ז י). — סוג לב: מדרכיו ישבע סוג לב ומעליו איש טוב (משלי יד יד). — לב סורר, ממרה: ולעם הזה היה לב סורר ומורה סרו וילכו (ירמ' ה כג). — לבו סמוך, בוטח: סמוך לבו לא יירא עד אשר יראה בצריו (תהל' קיב ח). — נעוה לב: לפי שכלו יהלל איש ונעוה לב יהיה לבוז (משלי יב ח). — *עור לב: ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים (ראב"ע, בראש' כה לד). — לב עמק: יחפשו עולת תמנו חפש מחפש וקרב איש ולב עמק (תהל' סד ז). — לב עקב, עי' לב אנוש. ואמר בן סירא: לב עקוב יתן עצבת ואיש ותיק ישיבנה בו (כ"ס גני' לג כה). — *לב עקור: שאם עשה אדם תשובה

---

[1]) שארית קרי.

שלזה שלבו עקור עליו הקב״ה מוחל לו (מדר׳ תהל׳ לב). —עקש לב: עקש לב לא ימצא טוב (משלי יז כ). תועבת יי׳ עקשי לב ורצונו תמימי דרך (שם יא כ). — ערל לב, שאינו רוצה לשמע: כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב (ירמ׳ ט כה). כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבוא אל מקדשי (יחזק׳ מד ט). —*לב קטן, ההפך מן נדיב: ללב קטן לא נאוה עושר ולאיש רע עין למה זה חרוץ (כ״ס ב׳ יד ג). —*קצר לב, מקנא, קמצן: שלא יהא קצר הלב שהוא מבזה את היקרים (כלה רבתי ג). —קשה הלב: כי כל בית ישראל חזקי מצח וקשי לב המה (יחזק׳ ג ז). —לב רגז: ונתן יי׳ לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש (דבר׳ כח סה). —״רחב לב, גאותן, מתגאה: בני מחוזא שהן רחבי לב ומקפידין על לבושיהן להיות מכוונים (רב״י ור״ג על הרי״ף, שבת מח:). —לב רע, עצוב, נוגה: מעדה בגד ביום קרה חמץ על נתר ושר בשרים על לב־רע (משלי כה כ). —ובמשמ׳ שרוצה ברעת חברו: כסף סיגים מצפה על חרש שפתים דלקים ולב-רע (שם כו כג). —לב נשבר, שבור הלב: לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה (תהל׳ נא יט). הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם (שם קמז ג). —״לב שחור, עצב, נוגה: אמר לו לב״ס לבי שחור ומבוער ונפשי מרה ואיני יודע ממה א״ל מפני כם המות שאכלת ולבך שחור שצרה קרובה ממך (א״ב של ב״ס לג). —ובזמן החדש השתמשו בדבור זה במשמ׳ מדות מגוננות. —לב שלם: אנה יי׳ זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי (ישע׳ לח ג). ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה (דהי״א כח ט). —לב שמח: לב שמח ייטב גהה ורוח נכאה תיבש גרם (משלי יז כב). אבל תירוש אמללה גפן נאנחו כל שמחי לב (ישע׳ כד ז). —לב תמים: יהי לבי תמים בחקיך (תהל׳ קיט פ). —ועם פעלים מתחלפים[1]: לך אמר לבי בקשו פני (תהל׳ כז ח). א״ל לבך אנסך (שבוע׳ כו.). בו בטח לבי ונעזרתי ויעלז לבי (שם כח ז). בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר (משלי לא יא). —גבה לבו, התגאה: יען גבה לבך ותאמר אל אני (יחזק׳ כח ב). גבה לבך ביפיך שחת חכמתך על יפעתך (שם יז). וכחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעל ביי׳ אלהיו (דהי״ב כו טז). יי׳ לא גבה לבי ולא רמו עיני (תהל׳ קלא א). לפני שבר יגבה לב-איש ולפני כבוד ענוה (משלי יח יב). —ובמשמ׳ עשה מעשים גדולים: ויגבה לבו בדרכי יי׳ ועוד הסיר את הבמות (דהי״ב יז ו). —יגיל הלב: בנפל אויביך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך (משלי כד יז). ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך (תהל׳ יג ו). —דבר הלב: עיניך יראו זרות ולבך ידבר תהפכות (משלי כג לג). —הגה הלב: לבך יהגה אימה (ישע׳ לג יח). לב צדיק יהגה לענות ופי רשעים יביע רעות (משלי יה כח). כי שד יהגה לבם ועמל שפתיהם תדברנה (שם כד ב). —הלך לבו, הוא לא הרגיש בדבר: ויאמר אליו אלישע (לגחזי שהלך לבקש מתנה מנעמן) מאן גחזי ויאמר (גחזי) לא הלך עבדך אנה ואנה ויאמר אליו (אלישע) לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך (מ״ב ה כה-כו). — והלך הלב אחר דבר, נמשך אחריו, רצה בו: כי אחרי גלוליהם לבם הלך (יחזק׳ כ יז). — ואחר העינים, התאוה למה שראו עיניו: אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי (איוב לא ז). — המה הלב לפלוני, הצטער: לבי למואב כחללים יהמה ולבי אל אנשי קיר חרש כחלילים יהמה (ירמ׳ מח לו). —לב זונה: אשר נשברתי את לבם הזונה אשר סר מעלי (יחזק׳ ו ט). —זעף לבו: אולת אדם תסלף דרכו ועל יי׳ יזעף לבו (משלי יט ג). — זעק לבו: לבי למואב יזעק (ישע׳ יה ה). — לבו יחיל: לבי יחיל בקרבי ואימות מות נפלו עלי (תהל׳ נה ה). —חם הלב, מכעס וכדומ׳: נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש (תהל׳ לט ג-ד). —*לבו חפץ: אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא (מו״ק יז.). — הלב חרש מחשבות: לב חרש מחשבות און רגלים ממהרות לרוץ לרעה (משלי ו יח). —הלב חשב: לב אדם יחשב דרכו ויי׳ יכין צעדו (משלי טז ט). — הלב ידע: לב יודע מרת נפשו (משלי יד י). כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם את קללת אחרים (קהל׳ ז כב). ועת ומשפט ידע לב חכם (שם ח ה). —יצא הלב, מפחד: ויאמר אל אחיו הושב כספי וגם הנה באמתחתי ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו (בראש׳ מב כח). —ובתלמ׳: אמר לו ר״ש לר׳ ישמעאל רבי לבי יוצא שאיני יודע על מה אני נהרג (מכי׳ משפט׳ יח). —הוציא הלב דבר: אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים (קהל׳ ה א). — הלב ירא: אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי (תהל׳ כז ג). — יקחו לבו: מה יקחך לבך ומה ירזמון עיניך (איוב טו יב). —מלאו לבו לעשות, העיז, מצא די עז בנפשו: מי הוא

---

[1]) כבר העירו הקדמונ׳ על זאת, אמרו וז״ל: הלב רואה הלב שומע הלב מדבר הלב יודע הלב עומד הלב נופל הלב מהלך הלב צועק הלב שמח הלב מתנחם (פסיק׳ דר״כ, נחמו).

זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן (אסת׳ ז ה). אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע (קהל׳ ח יא).—ובתו״מ: אמר לו ר׳ גמליאל היאך מלאך לבך לעבור על דברי חביריך (תוספתא דמאי ה כד). אמר ר׳ יושע מימיי לא מלאני לבי לומר לאדם צא ולקוט לך תמרות של תלתן (ירוש׳ מעשר׳ א מח ד). אע״פ שהייתי אומר כן לא מלאני לבי מימי לעבור על דברי חבירי (שם שבת יד יד ג). —נמלך לבו עליו, חשב ובקש עצה והחליט: וימלך לבי עלי ואריבה את החרים ואת הסגנים (נחמ׳ ה ז).—נאץ לבו דבר: ואמרת איך שנאתי מוסר ותוכחת נאץ לבי (משלי ה יב).—לבו נדבו: מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי (שמות כה ב). כל איש ואשה אשר נדב לבם אתם להביא לכל המלאכה (שם לה כט). —הלב נהג, בחכמה וכדומ׳: ולבי נהג בחכמה ולאחז בסכלות (קהל׳ ב ג).—הלב נטה: וידברו אחי אמו עליו באזני כל בעלי שכם את כל הדברים האלה ויט לבם אחרי אבימלך כי אמרו אחינו הוא (שפט׳ ט ג).—ובתלמ׳: אמר רב אדם הראשון צדוקי היה שנאמר ויקרא ה׳ אלהים אל האדם ויאמר לו איכה אן נטה לבך (סנה׳ לח:). — לבו הכהו על דבר, הרגיש כי לא טוב עשה בדבר ונתחרט על זה: ויהי אחרי כן ויך לב דוד אתו על אשר כרת את כנף (המעיל) אשר לשאול (ש״א כד ה). ויתן יואב את מספר מפקד העם אל המלך וכו׳ ויך לב דוד אתו אחרי כן ספר את העם ויאמר דוד אל יי׳ חטאתי מאד אשר עשיתי (ש״ב כד ט-י).—נפל לבו, נבהל ונשאר בלי רוח: ויאמר דוד אל שאול אל יפל לב אדם עליו עבדך ילך ונלחם עם הפלשתי הזה (ש״א יז לב). —ובחלמ׳: נתמנה לו גבור אחד אמר לו מלך אל יפול לבך עליך ואל יהי עליך אימה של כלום (ספרי דבר׳ ב״ג). —הלב נצר דבר: בני תורתי אל תשכח ומצותי יצר לבך (משלי ג א).—*נקפו לבו, כמו לבו הכהו: מי שלבו נוקפו אומר כן (ברכ׳ ו:). לבו נוקפו ופורש (נדה ג:). כיון שה״ג אבינו אברהם את כל אותן האוכלסין נקפו לבו אמר אפשר שלא היה בהם צדיק (מדר׳ תהל׳ קי), ועי׳ עוד נקף.—נשאו לבו לעשות דבר, התעורר בקרבו רצון לעשות: וכל הנשים אשר נשא לבן אתנה בחכמה טוו את העזים (שמות לה כו). ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אתו הביאו את תרומת יי׳ (שם כא). — ובמשמ׳ התגאה: הכה הכית את אדום ונשאך לבך הכבד ושב בביתך (מ״ב יד י).—צעק הלב: צעק לבם אל אדני (איכ׳ ב יח).— לבו קבץ: לבו יקבץ און לו (תהל׳ מא ז).—לבו קנא: אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת יי׳ כל היום (משלי כג יז).—הלב קנה דעת וכדומה: לב נבון יקנה דעת (משלי יח טו).—לבו ראה: אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה וכו׳ ולבי ראה הרבה חכמה ודעת (קהל׳ א יו).—רם לבו, התגאה: שבעו וירם לבם על כן שכחוני (הוש׳ יג ו).—רחש לבו: רחש לבי דבר טוב אמר אני מעשי למלך (תהל׳ מה ב).—הלב ירנן: לבי ובשרי ירננו אל אל חי (תהל׳ פד ג). —שב לבו לפלוני: אז יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית יי׳ בירושלם ושב לב העם הזה אל אדניהם אל רחבעם מלך יהודה (מ״א יב כז).—שש הלב: וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה (ישע׳ סו יד).—שטה הלב אל דבר: אל ישט אל דרכיה לבך אל תתע בנתיבותיה (משלי ז כה).—שכב לבו, נח: כי כל ימיו מכאובים וכעס ענינו גם בלילה לא שכב לבו (קהל׳ ב כג). — השכיל הלב: לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבתם (ישע׳ מד יח). — שמח הלב: כי לבי שמח מכל עמלי (קהל׳ ב י). כי בו ישמח לבנו (תהל׳ לג כא).—הלב שמע, הבין: ונתת לעבדך לב שמע לשפט את עמך להבין בין טוב לרע (מ״א ג ט). —*התנה הלב: לב ב״ד מתנה עליהם (מנח׳ עט:). — ועם פ״ע ונפעלים.—דוה הלב: על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו (איכ׳ ה יז). מבליגיתי עלי יגון עלי לבי דוי (ירמ׳ ח יח).—נהפך הלב, מצער ויגון: איך אתנך כאדמה אשימך כצבאים נהפך עלי לבי יחד נכמרו נחומי (הוש׳ יא ח). ראה יי׳ כי צר לי מעי חמרמרו נהפך לבי בקרבי (איכ׳ א כ).—לבו חלל: כי עני ואביון אנכי ולבי חלל בקרבי (תהל׳ קט כב). — חלק הלב: חלק לבם עתה יאשמו (הוש׳ י ב).—לבו חרד, מדאגה לדבר: כי היה לבו חרד על ארון האלהים (ש״א ד יג). — טוב הלב, שמח, היה מרצה: ויהי כי טוב לבם ויאמרו קראו לשמשון וישחק לנו (שפט׳ יו כה). הואל נא ולין ויטב לבך (שם יט ו). ראו נא כטוב לב אמנון ביין ואמרתי אליכם הכו את אמנון והמתם אתו (ש״ב יג כח). וישת וייטב לבו ויבא לשכב (רות ג ז). —טפש הלב: טפש כחלב לבם (תהל׳ קיט ע). — יבש הלב, מרעב, מצער: הוכה כעשב ויבש לבי כי שכחתי מאכל לחמי (תהל׳ קב ה). — *לבו מישב: לא יתחיל (הכתף לקרא) לא בשעה שהוא פורק ולא בשעה שהוא טוען מפני שאין לבו מיושב (ירוש׳ ברכ׳ ב ה.).—כבד הלב: ויאמר יי׳ אל משה כבד לב פרעה מאן לשלח העם (שמות ז יד). — לבו נכון: נכון לבי אלהים

נכון לִבִּי אשירה ואזמרה (תהל׳ נז ח). — לִבּוֹ נכון עמו, נאמן: ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולִבָּם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו (תהל׳ עח לו-לז). — הַלֵּב נָסוֹג אחור: לא נסוג אחור לִבֵּנוּ ותט אשרינו מני ארחך (תהל׳ מד יט). — סָר הַלֵּב מִן: ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו ומן יי׳ יסור לִבּוֹ (ירמ׳ יז ה). — הַלֵּב סְחַרְחַר: לִבִּי סחרחר עזבני כחי (תהל׳ לח יא). — נִסְעַר לִבּוֹ עַל דבר, נתרגז ונתרגש: ויסער לֵב מלך ארם על הדבר הזה ויקרא אל עבדיו ויאמר אליהם הלוא תגידו לי מי משלנו אל מלך ישראל (מ״ב ו יא). — עָטַף הַלֵּב: מקצה הארץ אליך אקרא בעטף לִבִּי (תהל׳ סא ג). — עָלַץ הַלֵּב: עלץ לִבִּי ביי׳ רמה קרני ביי׳ (ש״א ב א). — עָמַד הַלֵּב, התחזק: היעמד לִבֵּךְ אם תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אותך (יחזק׳ כב יד). — לִבּוֹ עֵר: אני ישנה ולִבִּי ער קול דודי דופק פתחי לי (שה״ש ה ב). — פָּג לִבּוֹ: ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא משל בכל ארץ מצרים ויפג לִבּוֹ כי לא האמין להם (בראש׳ מה כו). — פָּחַד הַלֵּב: שרים רדפוני חנם ומדבריך פחד לִבִּי (תהל׳ קיט קסא). — *והתפחד: לבו מתפחד עליו ודעתו אינה מיושבת (אדר״נ ו). — לִבּוֹ נִפְתָּה עַל דבר: אם נפתה לִבִּי על אשה ועל פתח רעי ארבתי (איוב לא ט). ויפת בסתר לִבִּי ותשק ידי לפי (שם כז). — *רָפָה לִבּוֹ: נשפכו מים על שוקיו ורפה לבו בשעה (מד״ר בראש׳ מד). — נִשְׁבַּר לִבּוֹ, מצער ויגון: נשבר לִבִּי בקרבי רחפו כל עצמתי (ירמ׳ כג ט). — השתומם הַלֵּב: ותתעטף עלי רוחי בתוכי ישתומם לִבִּי זכרתי ימים מקדם (תהל׳ קמג ד-ה). — ועם פעולות על הלב והלב הוא הנפעל. — אִבֵּד את הַלֵּב: כי העשק יהולל חכם ויאבד את לֵב מתנה (קהל׳ ז ז). — *אִמֵּץ הַלֵּב, הקשה אותו: משרבו צרי עין ומורפי טרף רבו מאמצי הלב וקופצי ידים מלהלוות (סוט׳ מז:). — אִשֵּׁר הַלֵּב בדרך: שמע אתה בני וחכם ואשר בדרך לִבֶּךָ (משלי כג יט). — הֵבִיא הַלֵּב לדבר: הביאה למוסר לִבֶּךָ ואזניך לאמרי דעת (משלי כג יב). — בָּחַן הַלֵּב, לדעת מחשבות האדם: ואתה יי׳ ידעתני תראני ובחנת לִבִּי אתך (ירמ׳ יב ג). מצרף לכסף וכור לזהב ובחן לִבּוֹת יי׳ (משלי יז ג). — *גִּלָּה לִבּוֹ לפלוני, הגיד לו סוד: לכל בשר אל תגל לבך ואל תדיח מעליך הטובה (ב״ס גני׳ ח יט). — גָּנַב וְגִנֵּב את לִבּוֹ של פלוני, הסתיר ממנו בונתו האמתית: ויגנב יעקב את לֵב לבן הארמי על בלי הגיד לו כי ברח הוא (בראש׳ לא כ). ויעש אבשלום בדבר הזה לכל ישראל אשר יבאו למשפט אל המלך ויגנב אבשלום את לֵב אנשי ישראל (ש״ב טו ו). — הָפַךְ לוֹ לֵב אחר, נתן לו מחשבה ורגש אחר: והיה כהפנתו שכמו ללכת מעם שמואל ויהפך לו אלהים לֵב אחר ויבאו כל האתות האלה ביום ההוא (ש״א י ט). — והָפַךְ לִבּוֹ לעשות דבר: הפך לִבָּם לשנא עמו להתנכל בעבדיו (תהל׳ קה כה). — זִכָּה לִבּוֹ: מי יאמר זכיתי לִבִּי טהרתי מחטאתי (משלי כ ט). — החיה הַלֵּב: ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לֵב נדכאים (ישע׳ נז טו). — היטיב את לִבּוֹ, אכל ושתה ושמח: ויאכלו וישתו המה מיטיבים את לִבָּם והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נסבו את הבית (שפט׳ יט כא-כב). — יֵאֵשׁ את הַלֵּב: וסבותי אני ליאש את לִבִּי על כל העמל שעמלתי תחת השמש (קהל׳ ב כ). — הִכְאָה את הַלֵּב: יען הכאות לֵב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו (יחזק׳ יג כב). — כִּבֵּד והכביד הַלֵּב, שלא ישמע בקול המצוה: ויכבד פרעה את לִבּוֹ גם בפעם הזאת ולא שלח את העם (שמות ח כח). ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לִבָּם (ש״א ו ו). — כִּבֵּס הַלֵּב מעון וכדומ׳: כבסי מרעה לִבֵּךְ ירושלם למען תושעי (ירמ׳ ד יד). — הֵכִין לִבּוֹ לדבר: כי לא הכין לִבּוֹ לדרוש את יי׳ (דהי״ב יב יד). דור לא הכין לִבּוֹ ולא נאמנה את אל רוחו (תהל׳ עח ח). אם אתה הכינות לִבֶּךָ ופרשת אליו כפיך (איוב יא יג). — הכניע לִבּוֹ: ויכנע בעמל לִבָּם כשלו ואין עזר (תהל׳ קז יב). — הכעיס הַלֵּב: והכעסתי לֵב עמים רבים בהביאי שברך בגוים על ארצות אשר לא ידעתם (יחזק׳ לב ט). — מנע את הַלֵּב מדבר: לא מנעתי את לִבִּי מכל שמחה (קהל׳ ב י). — נוא, הֵנִיא את לִבּוֹ מדבר, לבלי עשות דבר: ולמה תנואון[1] את לֵב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם יי׳ (במד׳ לב ז). ויעלו עד נחל אשכול ויראו את הארץ ויניאו את לֵב בני ישראל לבלתי בא אל הארץ אשר נתן להם יי׳ (שם לב ט). — הִטָּה, נטה את לִבּוֹ אחרי דבר, אל דבר: ויטו נשיו את לִבּוֹ (מ״א יא ג). הט לִבִּי אל עדותיך (תהל׳ קיט לו). נטיתי לִבִּי לעשות חקיך (שם קיב). אל תט לִבִּי לדבר רע (שם קמא ד). להקשיב לחכמה אזנך תטה לִבְּךָ לתבונה (משלי ב ב). פלגי מים לֵב-מלך ביד יי׳ על כל אשר יחפץ יטנו (משלי כא א). — נָצַר לִבּוֹ: מכל משמר נצר לִבֶּךָ (משלי ד כג). — נתן לִבּוֹ לפלוני, התחבר אליו, שמע לו: תנה בני לִבְּךָ לי ועיניך דרכי תרצנה (משלי כג כו). — ונתן הַלֵּב לדעת וכדומ׳: ונתתי את לִבִּי לדרוש ולתור בחכמה (קהל׳ א יג). אשר נתת את לִבְּךָ להבין ולהתענות (דני׳

—[1]) הקריא: תניאון.

י יג).—ובמשמ' התבונן: את כל זה ראיתי ונתון את לבי לכל מעשה אשר נעשה תחת השמש (קהל' ח ט). —ובמשמ' התענין בדבר: גם לכל הדברים אשר י ברו אל תתן לבך אשר לא תשמע את עבדך מקללך (. ל' ז כא). — נתן לבו כלב פלוני, חשב את עצמו גדול כמותו: ואתה אדם ולא אל ותתן לבך כלב אלהים (יחזק' כח ב).—הסב את לבו: ענני יי' ענני וידעו העם הזה כי אתה יי' האלהים ואתה הסבת את לבם אחרנית (מ"א יח לז). והסב לב מלך אשור עליהם לחזק ידיהם במלאכת בית האלהים (עזר' ו כב).—הסיר הלב: מסיר לב ראשי עם הארץ ויתעם בתהו לא דרך (איוב יב כד).—ערב את לבו, העיז: מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי (ירמ' ל כא).— *פנה את לבו לדבר: הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה (אבות ג ד).— *פתח לבו: הוא יפתח לבנו בתורתו וישים בלבנו אהבתו ויראתו (תפל' שחר', ברוך אלהינו).—צפן הלב מדבר: כי לבם צפנת משכל על כן לא תרומם (איוב יז ד).—הקשה את לבו: ואני אקשה את לב פרעה (שמות ז ג). אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה (משלי כח יד).—הקשיח לבו מדבר: למה תתענו יי' מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך (ישע' סג יז). — הרחיב לבו, עשה לו נחת רוח, תענוג: דרך מצותיך ארוץ כי תרחיב לבי (תהל' קיט לב).—ובמשמ' *האריך רוחו, המתין: הרחב[1]) לי לבך עד שאפרש אותו (כוזרי א כט).—רחק לבו: בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק[2]) ממני (ישע' כט יג).—הרך לבו: על כן מפניו אבהל אתבונן ואפחד ממנו ואל הרך לבי ושדי הבהילני (איוב כג יה-יו).—שבר לבו של פלוני: חרפה שברה לבי ואנושה (תהל' סט כא).—ובמשמ' *שבר איבתו: מצוה לפרוק עם השונא כדי לשבור את לבו (תוספתא ב"מ ב כו). — ובמשמ' *הבהיל: שלא אמרו היאך נחזור לאחורינו שלא לשבור לב טף ונשים שעמם (מכי' בשלח ב א).—השיב הלב אל פלוני, שיאהבהו כמקדם: הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יי' הגדול והנורא והשיב לב-אבות על בנים ולב בנים על אבותם (מלא' ג כג-כד).—שם את לבו אל דבר, חשב אדות הדבר, חשש לו, השגיח בו: הירא את דבר יי' מעבדי פרעה הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים ואשר לא שם לבו אל דבר יי' ויעזב את עבדיו ואת מקנהו בשדה (שמות ט כ-כא). ולאתנות האבדות לך היום שלשת הימים אל תשם את לבך להם כי נמצאו (ש"א ט כ). אל נא ישים אדני את לבו אל איש הבליעל הזה על נבל (שם כה כה). ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך לכל אשר אני מראה אותך (יחזק' מ ד). הראשנות מה הנה הגידו ונשימה לבנו ונדעה אחריתן (ישע' מא כב). השמת לבך על עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר (איוב ב ג). — ואמר בן סירא: שמעו אלי וקחו שכלי ועל דברי שימו לב (ב"ס גני' יו כד).—שת לבו, כמו שם לבו: ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת (שמות ז כג). והדברנה הנצבות עליה אל תיראי כי בן ילדת ולא ענתה ולא שתה לבה (ש"א ד כ). ועתה אחותי החרישי אחיך הוא אל תשיתי את לבך לדבר הזה (ש"ב יג כ). הציבי לך צינים שמי לך תמרורים שתי לבך למסלה דרך הלכתי (ירמ' לא כ). סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה (תהל' מח יג-יד). הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי (משלי כב יז). ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר (שם כד לב). ידע תדע פני צאנך שית לבך לעדרים (שם כז כג). מה אנוש כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך ותפקדנו לבקרים לרגעים תבחננו (איוב ז יז-יח).—וקצת במשמ' שמח על דבר: אל תבטחו בעשק ובגזל אל תהבלו חיל כי ינוב אל תשיתו לב (תהל' סב יב).— *שיח הלב אנה ואנה, התעסק בדברים מתחלפים: ואם תשלחו לבכם אנה ואנה תפסידו הקרן בידכם כי לא תלמדו (מוסר [מיוח' ל]הרמב"ם לבניו).—שפך לבו, התחנן, התפלל: קומי רני בליל לראש אשמרות שפכי כמים לבך נכח פני אדני (איכ' ב יט).—שמח הלב: מאור עינים ישמח לב שמועה טובה תדשן עצם (משלי יה ל). פקודי יי' ישרים משמחי לב מצות יי' ברה מאירת עינים (תהל' יט ט).— תכן הלב: כל דרך איש ישר בעיניו ותכן לבות יי' (משלי כא ב). כי תאמר הן לא ידענו זה הלא תכן לבות הוא יבין ונצר נפשך הוא ידע והשיב לאדם כפעלו (משלי כד יב).— ובסמי' לשם אחר, כסומך או נסמך.—גבה הלב: ויכנע יחזקיהו בגבה לבו (דהי"ב לב כו).—דרכי הלב: והלך בדרכי לבך ובמראי עיניך (קהל' יא ט).—הגות הלב: פי ידבר חכמות והגות לבי תבונות (תהל' מט ד).—התגלות הלב: לא יחפץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו (משלי יח ב).—זדון הלב: זדון לבך השיאך (עובד' א ג).—חזון הלב: חזון לבם ידברו לא מפי יי' (ירמ' כג יו).—חקקי הלב: בפלגות ראובן גדלים חקקי לב (שפט' ה יה).—טוב לב, כאב לב: הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו (ישע' סה יד).— *מאויי לב: נראה בסדורם כל מאווי לב ונראה בקלקולם כל רעה (כוזרי ה כ). — מגנת לב:

—[1]) בנוף הערבי: אתסע.—[2]) השבעים: רחק.

תתן להם מגנת לב תאלתך להם (איכ׳ ג סה).—מחשבות לב: עצת יי׳ לעולם תעמד מחשבות לבו לדר ודר (תהל׳ לג יא).—מכשול לב: ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול לב לאדני (ש״א כה לא).—מערכי לב: לאדם מערכי לב ומיי׳ מענה לשון (משלי טז א).—משאלות לב: והתענג על יי׳ ויתן לך משאלת לבך (תהל׳ לז ד).—משוש לב: שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו (איכ׳ ה טו).—נהמת לב: נפוגתי ונדכיתי עד מאד שאגתי מנהמת לבי (תהל׳ לח ט).— עצבת לב: לב שמח ייטב פנים ובעצבת לב רוח נכאה (משלי טו יג).—רחב לב: ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד ורחב לב כחול אשר על שפת הים (מ״א ה ט). רום עינים ורחב לב נר רשעים חטאת (משלי כא ד).—רע לב, עצבון, יגון: מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה אין זה כי אם רע לב (נחמ׳ ב ב).—רעיון לב: כי מה הוה לאדם בכל עמלו וברעיון לבו שהוא עמל תחת השמש (קהל׳ ב כב).—˚שברון לב, צער ויגון: ושוב אומר קינות לשברון לב ועגמת נפש (סדור רש״י תו).—שרירות לב: שלום יהיה לי כי בשררות לבי אלך (דבר׳ כט יח). ולא שמעו ולא הטו את אזנם וילכו במעצות בשררות לבם הרע (ירמ׳ ז כד). ואשלחהו בשרירות לבם ילכו במועצותיהם (תהל׳ פא יג). — ˚שימת לב: כי שימת לב וההשגחה בדבר תקרא פקיחת עין (ספורנו ברא׳ ג ז).—שמחת לב: ביום חתנתו וביום שמחת לבו (שה״ש ג יא).— ובמדר׳: אמר לפניו רבון העולמים בגילת נפשי ובשמחת לבי אני מקבל עלי על מנת שלא יאבד אחד מישראל (פסיק׳ רבתי לו).— תאות לב: תאות לבו נתת לו וארשת שפתיו בל מנעת (תהל׳ כא ג).—ועוד קצת מבטאים.— שלח מגפות אל הלב: כי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך (שמות ט יד).—היה כאש בלב: ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בערת (ירמ׳ כ ט).—דאגה בלב: דאגה בלב-איש ישחנה ודבר טוב ישמחנה (משלי יב כה).—הסיר כעס מהלב: והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך (קהל׳ יא י). — מלא הלב דבר: וגם לב בני האדם מלא רע (קהל׳ ט ג).—בטח בלבו: בוטח בלבו הוא כסיל (משלי כח כו).—ישר בלבו: היטיבה יי׳ לטובים ולישרים בלבותם (תהל׳ קכה ד).—נועצו לב, התיעצו יחד בכונה של איבה וכדומ׳: כי נועצו לב יחדו עליך ברית יכרתו (תהל׳ פג ו). — כתב על הלב: נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה (ירמ׳ לא לג).— נשכח מהלב: נשכחתי כמת מלב (תהל׳ לא יג).—נגע בלבו: החיל אשר נגע אלהים בלבם (ש״א י כו). *שלחה ואמרה לו דברים שהן נוגעין בלבו (מד״ר אסת׳, ותמאן).—ונגע עד הלב: זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך (ירמ׳ ד יח). — נתן בלבו דעת לעשות דבר: ולהורת נתן בלבו (שמות לה לד). לשמע את חכמתו אשר נתן אלהים בלבו (מ״א י כד).—ונתן לו מחשבה ורצון לעשות דבר: ברוך יי׳ אלהי אבתינו אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את בית יי׳ אשר בירושלם (עזר׳ ז כז). *השוכן בבית הזה יתן בלבך ותשמע דברי חבריך ויקרבוך (מדות ב ב).—ובמשמ׳ קבע דבר בדעתו לשעות בו: גם את העלם נתן בלבם (קהל׳ ג יא).—נתן דבר אל לבו, התבונן ושעה בו וחשב בו: כי את כל זה נתתי אל לבי ולבור את כל זה (קהל׳ ט א). טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו (שם ז ב). — תר בלבו, חקר וחשב בסתרי נפשו: תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי (קהל׳ ב ג).—התעצב אל לבו, היה בעצב ותוגה: וינחם יי׳ כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו (ברא׳ ו ו).—העלה דבר על לבו, זכר אותו, התחיל לשעות בו: האנשים האלה העלו גלוליהם על לבם ומכשול עונם נתנו נכח פניהם האדרש אדרש להם (יחזק׳ יד ג).—תפש את פלוני בלבו, במחשבותיו ומזמותיו: למען תפש את בית ישראל בלבם אשר נזרו מעלי בגלוליהם (יחזק׳ יד ה). — השיב אל לבו, התחיל לחשב, ענה לעצמו: והשיבו אל לבם בארץ אשר נשבו שם ושבו והתחננו אליך בארץ שביהם (מ״א ח מז). זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל (איכ׳ ג כא). זכרו זאת והתאששו השיבו פושעים על לב (ישע׳ מו ח).—שם אל הלב, כמו שם את לבו: לשום המלך אל לבו (ש״ב יט כ). ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב (ישע׳ מב כה). לא שמת אלה על לבך לא זכרת אחריתה (שם מז ז). — *רפרף בלבו: לפי שרפרפה בלבה לפיכך תביא קרבן מרופרף (מד״ר ברא׳ ב).—˚יש לו לב על ראשי סלעים, הוא חכם גדול, גבור גדול וכדומ׳: ואתהלך בבקעה עם בני איש ויש לי לב עלי ראשי סלעים, וענותי כמו תדע ואולם לאט אקרע בלב צרי קרעים (ר״ש הנגיד, דכריך כתוך לבי). — ˚שפכה דמי לבו, נלכד באהבתה: או תשאלי לשלום ידידך משאול אשאל בדודיך ובשלומיך, אכן עלי שפכך דמי לבי שני עדים לחייך ושפתותיך (ר״י הלוי, מה לך צביה).—˚רדף הלב את הפה: כי יבוא עת שתרצו (ללמוד) ולא תוכלו ואפילו מה שתוכלו תתיגעו עם מעט תועלת כי לא ירדוף הלב את הפה: ואפילו במה שירדפהו לא יחזיקהו כי ישכחהו

(מיות׳ לרמב״ם לבנו).—וקצת משלים: כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם (משלי כז יט). לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו (קהל׳ י ב). *לב אנוש ישנא פניו אם לטוב ואם לרע (ב״ס גני׳ יג כה). *לב אנוש יגיד שעיותיו משבעה צופים על מצפה (בס לו יד). *הלב יודע אם לעקל או לעקלקלות (סנה׳ כו.), ר״ל בסתרי נפשו הוא יודע למה היתה כונתו.—*הלב טוען את הרגלים, כשהלב שמח יש כח ברגלים ללכת: כיון שנתבשר בשורה טובה טען לבו רגליו (מדה״ג ויגב, כ״י תימנ׳). ״הלב והעינים הם סרגלים לגוף מסרסרים לו את העבירות (רב״י ברלב׳ טו לח). ״לבות החכמים יש להם עינים רואות מה שאינם רואים הפתאים (חו״ה, יחבנון הנפ׳ ב). ״הקולמוס שליח הלב (הקדמ׳ כסאות לבית דוד).—ד) ״כנוי לקצת כוכבים[1]).—לב האריה: לב אריה הוא הנקרא (בערב׳) קלב אל עסר מכבוד הא׳ והוא במזל אריה שבעה עשר מעלות שלשים ואחד דקים (ראב״ע, כלי נחוש׳ כט). ואין כוכב לא מבעל כבוד הראשון ולא מבעל כבוד השני שהוא בתוך המזלות רק לב אריה לכן הוא דבוק בעגולת המזלות (בס א). והנה בימי בטלמיוס החכם וכו׳ מצא לב האריה על שתים מעלות והנה היום על שמנה עשרה וידוע כי לעולם הוא לב האריה על תשע מעלות בנגד הצורה (הוא, עמו׳ ה ח). כי לב האריה על דרך משל כשיהיה על אמצע המזרח וכו׳ (אמונ׳ רמה ד ב). הכוכב הנקרא לב האריה הוא תקוע בט׳ שעות וה׳ רגעים ממזל אריה (יסו״ע לר״י היבראלי ו).—״לב העקרב: כסיל הוא לנוכח כימה ואיננו אחד רק רבים ולב העקרב מהם (ראב״ע עמו׳ ה ח). והכוכב הנקרא לב העקרב הוא תקוע בי״ח רגעים מהמעלה העשירית (יסו״ע לר״י יבראלי כה:).—ה) בהשאלה, לב דבר, התוך והאמצע של דבר[1]), Mitte; milieu; midst: וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו נד נזלים קפאו תהמת בלב-ים (במות יה ח). ותמלאי ותכבדי מאד בלב ימים וכו׳ רוח הקדים שברך בלב ימים וכו׳ וכל אנשי מלחמתך אשר בך ובכל קהלך אשר בתוכך יפלו בלב ימים ביום מפלתך (יחזק׳ כז כה-כז). על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים (תהל׳ מו ג). והיית כשכב בלב-ים וכשכב בראש חבל (משלי כג לד). דרך הנשר בשמים דרך נחש עלי צור דרך אניה בלב-ים ודרך גבר בעלמה (בס ל יט).—לב השמים: וההר בער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל (דבר׳ ד יא).—לב האלה: ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום עודנו חי בלב האלה (ש״ב יח יד).—ואמר המשורר: רוח לאט רגלה בין הערוגות ומלב ההדס גלתה אהבה מסותרת, ויצפצפו בעלי כנף ויונת רחוקים לענת פה לי צחות מדברת (ר״י הלוי, עין נדיבה).—ו) בצמחים, *הגזע והקלה האמצעי שממנו מסתעפים הענפים: תמר אין לו אלא לב אחד (סוכ׳ מה:). התמרה וארז לבן מכוון למעלה (מד״ר ברא׳ מא). רוח דרומית יוצאה ומטה אותה (את השושנה) כלפי צפון וההוה עוקצה ואעפ״י כן לבה מכוון כלפי מעלה (בס ויקר׳ כג).—ז) ״לב הלחם, לב הפרי, תוכו, הדבר הרך שתחת הקלפה[1]), Frucht-Fleisch, pulp; pulpe: ובשעה השביעית יקח לב לחם ביין מזוג (קאנון ג י א לז). ויעשה דייסא מלב לחם עם דבש ושקדים (מ׳ אלדכי, ב״א ד). ואחרי כן יעתיקהו לאבילת שרף לב הפת (בס). וחלות חריע וזה שמוציאין לבו ושוחקין אותו ועושין ממנו עוגות (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם עוקצ׳ ג ה). לב גרגרי צנובר הגדולים (קאנון ג ב א). ובסעודת הלילה חלמון ביצה עם לב הקשואים (בס בס י א לז). ויקח מלב הבדנגאן שעור חצי אוקיה (בס בס יב ב). והקלפה ולב האילן וכו׳ יצמחו מן הלחות ומהם מי שיקרא לב האילן כחס ומהקדמונים מי שקראוהו מעי האילן (קלוני׳ בר קלוני׳, ספר הגמחים, כ״י פריז). יקח לב לוזים קלופים וישימם בפיו כל הלילה (מ׳ אלדכי, ב״א ד א). ואל יאכל מפירות זולתי לב המלפפונות ולב הקשואים (בס). ותשחוק לב תאנים היטב ותלושנו בחלמון ביצה (בס). תשתה חלב אתון או חלב עזים עם לב זרע קשואים או לב זרע אבטיחים ודומיהם (בס).

לבא[2]), ממנו לבאה, לבי, לביא, לביה.

לבאה[3]), ב״נ, מ״ר לבאות, ככנ׳ לבאתיו,—כמו לביאה: בית לבאות (יהוש׳ יט ו). אריה טרף בדי גרתיו ומחנק ללבאתיו וימלא טרף חריו (נחו׳ ב יג).— ואמר הפיטן: גמר פקודיו בין שני לבאות, דרך היכל מלך רץ להראות (ר״י הלוי, אסיר מבחר). ותמיד בתוך לבאות, יחלתי לאלהי הצבאות (ר״י טוב עלם, אריות הדיחו).

---

[1]) בערב׳ משמש במשמ׳ זו השם השני שיש בלשון זו להלב, הוא קלב a).—[1]) כך בערב׳ לֻבּ b).

[2]) שרש קדום ונגזר ממנו שם בעה״ח בלשונות השמיות ועבר גם ללשונ׳ ההודיות הגרמנ׳. בערב׳ לבי c), ולא נתברר מה היתה משמ׳ העקרית. בערב׳ משמש לבי במשמ׳ אבילה מרבה, ולא ידוע אם הפעל נגזר מהשם או השם מהפעל.

[3]) בערב׳ לבאה d), ועי׳ לבי.

---

a) قلب b) لُبّ c) لبى d) لباه

א. לבב[1]), ממנו לב, לבב, א. לבב, לבה, *לבוב, *לבבי, *לבוב, *לבי.

לבב[2]), לבב, ככנ׳ לבבי, לבבך, לבבך, לבבו, לבבה, לבבנו, לבבכם, לבבם, לבבות, לבבהן, *לבבים, — כמו לב, ומשמשת באותם השמושים, א) במשמ׳ העקרית: ואמהתיה מנהגות כקול יונים מתפפות על לבבהן[3]) (נחו׳ ב ח).—סעד את לבבו, באכילה ושתיה: ויאמר אבי הנערה סעד נא לבבך והתמהמהו עד נטות היום ויאכלו שניהם (שפט׳ יט ח).—כלה לבבו, מפני צרותיו: כלה שארי ולבבי (תהל׳ עג כו). — ב) מקום משכן החכמה והגבורה ורגשות מתחלפים: למנות ימינו כן הודע ונביא לבב חכמה (תהל׳ צ יב). חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו וישלם (איוב ט ד).—יש לו לבב, הוא חכם: גם לי לבב כמוכם לא נפל אנכי מכם (איוב יב ג).—איש לבב, איש חכם: אנשי לבב יאמרו לי וגבר חכם שמע לי (איוב לד לד). לכן אנשי לבב שמעו לי (שם י).—בר לבב, ההפך מרמאי וכדומ׳: נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה (תהל׳ כד ד). אך טוב לישראל אלהים לברי לבב (שם עג א).—לבב ישר: ויאמר אליו היש את לבבך ישר כאשר לבבי עם לבבך (מ״ב י טו).—ישרי לבב: כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים (דהי״ב כט לד).—נכאה לבב: יען אשר לא זכר עשות חסד וירדף איש עני ואביון ונכאה לבב למותת (תהל׳ קט טז). — לבב עקש: לבב עקש יסור ממני (תהל׳ קא ד).—רחב לבב: מלושני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אתו לא אוכל (תהל׳ קא ה).—רך הלבב, ההפך מגבור: ויספו השטרים לדבר אל העם ואמרו מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו (דבר׳ כ ח). ורחבעם היה נער ורך לבב ולא התחזק לפניהם (דהי״ב יג ז).—ובסמי׳ עם שמות: וידעו העם כלו אפרים ויושב שמרון בגאוה ובגדל לבב לאמר (ישע׳ ט ח). אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו (שם י יב). — טוב לבב, שמחה ונחת רוח: תחת אשר לא עבדת את יי׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל (דבר׳ כח מז). — ישר לבב: לא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את ארצם (דבר׳ ט ה). כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה ובישרת לבב עמך (מ״א ג ו). אודך בישר לבב בלמדי משפטי צדקך (תהל׳ קיט ז). אני בישר לבבי התנדבתי כל אלה (דהי״א כט יז).—מורשי לבב: ימי עברו זמתי נתקו מורשי לבבי (איוב יז יא).—מחשבות לבב: ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך (דהי״א כט יח).—משכיות לבב: יצא מחלב עינמו עברו משכיות לבב (תהל׳ עג ז).—נגע לבב: אשר ידעון איש נגע לבבו (מ״א ח לח). — ערלת לבב: ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד (דבר׳ י טז). העלו ליי׳ והסרו ערלות לבבכם איש יהודה וישבי ירושלם (ירמ׳ ד ד).—פחד לבב: בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר מפחד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה (דבר׳ כח סז).—צור לבב: צור לבבי וחלקי אלהים לעולם (תהל׳ עג כו).—צרות לבב: צרות לבבי הרחיבו ממצוקותי הוציאני (תהל׳ כה יז).—שמחת לבב: השיר יהיה לכם כליל התקדש חג ושמחת לבב כהולך בחליל לבוא בהר יי׳ אל צור ישראל (ישע׳ ל כט). ויהי דבריך לי לששון ולשמחת לבבי (ירמ׳ טו טז). אשר נתנו את ארצי להם למורשה בשמחת כל לבב בשאט נפש (יחזק׳ לו ה).—תם לבב: הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם הוא אמרה אחי הוא בתם לבבי ובנקין כפי עשיתי זאת (בראש׳ כ ה). ואתה אם תלך לפני כאשר הלך דוד אביך בתם לבב ובישר לעשות ככל אשר צויתיך (מ״א ט ד). וירעם כתם לבבו ובתבונות כפיו ינחם (תהל׳ עח עב).—תמהון לבב: יככה יי׳ בשגעון ובעורון ובתמהון לבב (דבר׳ כח כח).—ומקום הנטייה והרצון והכונה.—היה לבבו לדבר, נטה לזה: מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים (דבר׳ ה כו).—אשר בלבבו, כלבבו, מה שרצה, כרצונו: ויאמר לו נשא כליו עשה כל אשר בלבבך נטה לך הנני עמך כלבבך (ש״א יד ז). בקש יי׳ לו איש כלבבו ויצוהו יי׳ לנגיד על עמו (שם יג יד). והקימתי לי כהן נאמן כאשר בלבבי ובנפשי יעשה (שם ב לה). יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא (תהל׳ כ ה). וכל אשר בלבבך אגיד לך (ש״א ט יט). ויאמר נתן אל המלך כל אשר בלבבך לך עשה כי יי׳ עמך (ש״ב ז ג). ככל אשר בלבבי עשית לבית אחאב (מ״ב י ל).—ועם לבבו, במשמ׳ זו: השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון (דבר׳ טו ט). ואשב אתו דבר כאשר עם לבבי (יהוש׳ יד ז). ויהי עם לבב דוד אבי לבנות בית לשם יי׳ אלהי ישראל (מ״א ח יז). יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי הטיבת כי היה עם לבבך (שם יח). ותבא (בת שבע)

---

1) עי׳ הערה לערך לב.

2) כמו חמר, ענב, שער. — 3) במקום לבביהן, וי״א שצריך לקרא לבבהן ביחיד.

אף שלמה ותדבר אליו את כל אשר היה עם לבבה (שם י ב). אני היה עם לבבי לבנות בית לשם יי׳ אלהי (דהי״א כב ז). שמעוני אחי ועמי אני עם לבבי לבנות בית מנוחה לארון ברית יי׳ (שם כח ב). יען אשר היתה זאת עם לבבך ולא שאלת עשר נכסים וכבוד (דהי״ב א יא). עתה עם לבבי לכרות ברית ליי׳ אלהי ישראל (שם כט י).— ידע עם לבבו, ידע ידיעה פנימית: וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו יי׳ אלהיך מיסרך (דבר׳ ח ה).— לבבו היה שלם עם פלוני: רק לבב אסא היה שלם עם יי׳ כל ימיו (מ״א טו יד). והיה לבבכם שלם עם יי׳ אלהינו ללכת בחקיו ולשמר מצותיו (שם ח סא). ולא היה לבבו שלם עם יי׳ אלהיו כלבב דוד אביו (שם יא ד). אנה יי׳ זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי (מ״ב כ ג). — היה לבבו נאמן לפני פלוני: ושמת שמו אברהם ומצאת את לבבו נאמן לפניך (נחמ׳ ט ז-ח). — בכל לבבו: ובקשתם משם את יי׳ אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך (דבר׳ ד כט). ואהבת את יי׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך (שם ו ה). לאהבה את יי׳ אלהיכם וללכת בכל דרכיו ולשמר מצותיו ולדבקה בו ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם (יהוש׳ כב ה). וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם כי לא נפל דבר אחד מכל הדברים הטובים אשר דבר יי׳ אלהיכם עליכם (שם כג יד). אם בכל לבבכם אתם שבים אל יי׳ הסירו את אלהי הנכר מתוככם (ש״א ז ג). אל תסורו מאחרי יי׳ ועבדתם את יי׳ בכל לבבכם (שם יב כ). אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני באמת בכל לבבם ובכל נפשם (מ״א ב ד). ולא היית כעבדי דוד אשר שמר מצותי ואשר הלך אחרי בכל לבבו לעשות רק הישר בעיני (שם יד ח). ושבו אליך בכל לבבם ובכל נפשם (שם ח מח). ובקשתם אתי ומצאתם כי תדרשני בכל לבבכם ונמצאתי לכם (ירמ׳ כט יג-יד). שבו עדי בכל לבבכם ובצום ובבכי ובמספד (יוא׳ ב יב). ויבאו בברית לדרוש את יי׳ אלהי אבותיהם בכל לבבם ובכל נפשם (דהי״ב טו יב). אודך אדני אלהי בכל לבבי ואכבדה שמך לעולם (תהל׳ פו יב).—תר אחרי לבבו, עשה כתאותו: ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם (במד׳ טו לט).—נתן את לבבו כלבב פלוני, חשב א״ע גדול כמוהו: לכן כה אמר אדני יי׳ יען תתך את לבבך כלב אלהים וכו׳ (יחזק׳ כח ו).—ומקום המחשבה הנסתרת של האדם: לדעת את אשר בלבבך התשמר מצותו אם לא (דבר׳ ח ב). — אמר בלבבו: ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה (דבר׳ ח יז). כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם לא תירא (שם ז יז-יח). אל תאמר בלבבך בהדף יי׳ אלהיך אתם (את הגוים) מלפניך לאמר בצדקתי הביאני יי׳ לרשת את הארץ הזאת (שם ט ד). ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי (ישע׳ יד יג). ולעם הזה היה לב סורר ומורה סרו וילכו ולא אמרו בלבבם נירא נא את יי׳ אלהינו (ירמ׳ ה כג-כד). וכי תאמרי בלבבך מדוע קראני אלה ברב עונך נגלו שוליך נחמסו עקביך (שם יג כב). ופקדתי על האנשים הקפאים על שמריהם האמרים בלבבם לא ייטיב יי׳ ולא ירע (צפנ׳ א יב). ועתה שמעי זאת עדינה הישבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד (ישע׳ מז ח). ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה (שם מט כא). רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו (תהל׳ ד ה).—וללבבו: ובל יאמרו ללבבם כל רעתם זכרתי (הוש׳ ז ב).—ברך בלבבו: אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם (איוב א ה). — התברך בלבבו: והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי (דבר׳ כט יח).— דבר בלבבו: הולך תמים ופעל צדק ודבר אמת בלבבו (תהל׳ טו ב). — חמד בלבבו: אל תחמד יפיה בלבבך ואל תקחך בעפעפיה (משלי ו כה). — חשב בלבבו: ורעת איש אחיו אל תחשבו בלבבכם (זכר׳ ז י).—נסה בלבבו: וינסו אל בלבבם לשאל אכל לנפשם (תהל׳ עח יח).—צפן בלבבו: ואלה צפנת בלבבך ידעתי כי זאת עמך (איוב י יג). — רעה בלבבו: אל תמשכני עם רשעים ועם פעלי און דברי שלום עם רעיהם ורעה בלבבם (תהל׳ כח ג).—שם בלבבו: קח נא מפיו תורה ושים אמריו בלבבך (איוב כב כב). — שח עם לבבו: אזכרה נגינתי בלילה עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי (תהל׳ עז ז).—שנא בלבבו: לא תשנא את אחיך בלבבך (ויקר׳ יט יז).—בפיו ובלבבו: כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשתו (דבר׳ ל יד).— ובלי פעל, בלבבו, יש בסתרי לבבו מחשבה: והצליח מרמה בידו ובלבבו יגדיל ובשלוה ישחית רבים (דני׳ ח כה).— והלבב יפעל: חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים ליי׳ (תהל׳ לא כה). פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו (ישע׳ ו י). ברב חכמתך ברכלתך הרבית חילך ויגבה לבבך בחילך (יחזק׳ כח ה). כל ראש לחלי וכל לבב דוי (ישע׳ א ה). יהללו יי׳ דרשיו יחי לבבכם לעד (תהל׳ כב כז). ראו ענוים ישמחו דרשי אלהים ויחי לבבכם (שם סט לג). פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח כי יחם לבבו

והשיגו (דבר׳ יט ו). כי יתחמץ לבבי וכליותי אשתונן (תהל׳ עג כא). בצדקתי החזקתי ולא ארפה לא יחרף לבבי מימי (איוב כז ו). והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשב כי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים לא מעט (ישע׳ י ז). לין פה וייטב לבבך והשכמתם מחר לדרככם (שפט׳ יט ט). אתה ידעת את כל הרעה אשר ידע לבבך אשר עשית לדוד אבי (מ״א ב מד). או אז יכנע לבבם הערל (ויקר׳ כו מא). ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם (יהוש׳ ב יא). ונעו אלילי מצרים מפניו ולבב מצרים ימס בקרבו (ישע׳ יט א). ויגד לבית דוד לאמר נחה ארם על אפרים וינע לבבו ולבב עמו (שם ז ב). —סר לבבו: ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו וכסף וזהב לא ירבה לו מאד (דבר׳ יז יז). —פחד ורחב לבבו: אז תראי ונהרת ופחד ורחב לבבך כי יהפך עליך המון ים חיל גוים יבאו לך (ישע׳ ס ה). —פנה לבבו: פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם יי׳ אלהינו (דבר׳ כט יז). ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחוית לאלהים אחרים (שם ל יז). —פתה לבבו: השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים (דבר׳ יא יו). —רך לבבו: אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל ירך לבבכם אל תיראו וגו׳ (דבר׳ כ ג). יען רך לבבך ותכנע מפני יי׳ בשמעך אשר דברתי על המקום הזה (מ״ב כב יט). השמר והשקט אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האודים העשנים האלה (ישע׳ ז ד). —רם לבבו: ורם לבבך ושכחת את יי׳ אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים (דבר׳ ח יד). לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאול (שם יז כ). —רע לבבו: נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך יי׳ אלהיך (דבר׳ יה י). למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלוא אנכי טוב לך מעשרה בנים (ש״א א ח). — תעה לבבו: תעה לבבי פלצות בעתתני את נשף חשקי שם לי לחרדה (ישע׳ כא ד). ארבעים שנה אקוט בדור ואמר עם תעי לבב הם והם לא ידעו דרכי (תהל׳ צה י). — ופעולות על הלב. — אמץ לבבו, לבלתי יכנע, לבלתי ירחם: כי הקשה יי׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו בידך (דבר׳ ב ל). לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון (שם יה ז). ויקש את ערפו ויאמץ את לבבו משוב אל יי׳ אלהי ישראל (דה״ב לו יג). —גנב את לבבו: ויאמר לבן ליעקב מה עשית ותגנב את לבבי ותנהג את בנתי כשביות חרב (בראש׳ לא כו). —זכה לבבו: אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון

כפי (תהל׳ עג יג). —יחד לבבו: הורני יי׳ דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמך (תהל׳ פו יא). — כבד לבבו: ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם (ש״א ו ו). — הכין לבבו: הסירו את אלהי הנכר מתוככם והעשתרות והכינו לבבכם אל יי׳ ועבדהו לבדו (ש״א ז ג). כי עזרא הכין לבבו לדרש את תורת יי׳ ולעשת וללמד בישראל חק ומשפט (עזר׳ ז י). —מל את לבבו, הסיר ערלתו, עשה שישמע לקול המצוה: ומל יי׳ אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את יי׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חייך (דבר׳ ל ו). —המס את לבבו: אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו ערים גדלת ובצרת בשמים (דבר׳ א כח). —הטה את לבבו: ועתה הסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם והטו את לבבכם אל יי׳ אלהי ישראל (יהוש׳ כד כג). ויט את לבב כל איש יהודה כאיש אחד וישלחו אל המלך שוב אתה וכל עבדיך (ש״ב יט יה). ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים (מ״א יא ד). —נשא לבבו: נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים (איכ׳ ג מא). — נתן לבבו: עתה תנו לבבכם ונפשכם לדרוש ליי׳ אלהיכם (דה״א כב יט). ואחריהם מכל שבטי ישראל הנתנים את לבבם לבקש את יי׳ אלהי ישראל (דה״ב יא יו). —סעד ושמח לבבו: ויין ישמח לבב אנוש להצהיל פנים משמן ולחם לבב אנוש יסעד (תהל׳ קד יה). — העיר לבבו על פלוני, התעורר להלחם בו: ויער כחו ולבבו על מלך הנגב בחיל גדול (דני׳ יא כה). — קרע לבבו, לסימן חרטה ותשובה: וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל יי׳ אלהיכם (יוא׳ ב יג). —הקשה לבבו: אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר (תהל׳ צה ח). — שם לבבו: שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום (דבר׳ לב מו). כה אמר יי׳ צבאות שימו לבבכם על דרכיכם זרעתם הרבה והבא מעט אכול ואין לשבעה (חגי א ה-ו). ועתה שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה (שם ב טו). —שפך לבבו, בתפלה ובקשה: בטחו בו בכל עת עם שפכו לפניו לבבכם אלהים מחסה לנו (תהל׳ סב ט). —ומבטאים אחרים, עם פעלים ושמות. — נהפך לבבו, נתחרט על מה שעשה: ויגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו (שמות יד ה). —היה לו לבב על פלוני, חשב עליו לטובה: ויצא דויד לפניהם ויען ויאמר להם אם לשלום באתם אלי לעזרני יהיה לי עליכם לבב ליחד ואם לרמותני לצרי בלא חמס בכפי ירא אלהי אבותינו

ויובח (דהי״א יב יח).—ולרעה: וישב ארצו ברכוש גדול ולבבו על ברית קדש ועשה ושב לארצו (דני׳ יא כח). —דבר בלבבו: וגם לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם בחייהם ואחריו אל המתים (קהל׳ ט ג). עד אנה אשית עצות בנפשי. יגון בלבבי יומם עד אנה ירום איבי עלי (תהל׳ יג ג). אשרי אדם עז לו בך מסלות בלבבם (שם פד ו).—הביא מרך בלבבו: והנשארים בכם והבאתי מרך בלבבם בארצת איביהם ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת חרב ונפלו ואין רדף (ויקר׳ כו לו). — נתן דבר בלבבו: ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי (ירמ׳ לב מ). — לקח דבר בלבבו: בן אדם את כל דברי אשר אדבר אליך קח בלבבך ובאזניך שמע (יחזק׳ ג י).—שם דבר בלבבו: וישם דוד את הדברים האלה בלבבו וירא מאד מפני אכיש מלך גת (ש״א כא יג).—שמר דבר בלבבו: אל יליזו מעיניך שמרם בתוך לבבך (משלי ד כא). — השיב אל לבבו: וידעת היום והשבת אל לבבך כי יי׳ הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד (דבר׳ ד לט). —היה דבר על לבבו, זכר אותו: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך (דבר׳ ו ו).—העלה על לבבו: זכרו מרחוק את יי׳ וירושלם תעלה על לבבכם (ירמ׳ נא נ).—שם על לבבו: ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם (דבר׳ יא יח). — סר דבר מלבבו: רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך (דבר׳ ד ט).—ובתו״מ ובסהמ״א: כמגדל הלבנון וכו׳ שכל הלבבות שמחות בו (מד״ר שה״ש, נאהך). בא הכתוב להזהיר את הכהנים בשעה שעובדין עבודה שלא יהיה להם שתי לבבות אחד לפני הקב״ה ואחד לדבר אחר (תנחומא כי תבוא ג). שאמר אברהם להקב״ה וכו׳ אתה יודע מה בלבבות והיית מנסה אותי לא היה גלוי לך שאני שוחטו (פסיק׳ רבתי מ). אני אוהבך ונפשך קשורה בנפשי אבל אין לבבי שלם לראות תבניתך נבדל מתבניתי (יוסיפון, פרק ו). ושאלו לחכם מהו האהבה אמר נטות הלבבות והתחברם יחד (מבח׳ הפנינים, שער האהבה). — ואמר המשורר: חמסי על לבבי כי ביום בוז כחול יכבד ולא אוכל שאתו (ר״ש הנגיד, הגרפת הזמן). ואם אראה שחוק יבכה לבבי להיותי שהיא מני קטופה (רשב״ג, מלילתי). עורה לבבי מה לך נרדם עורה והקיץ רעיוניך (מחזל״רה 1300, כפס רשב״ג). קדשו עצרה ורחצו והתקדשו, הברו סיג לבבות והתאוששו (רמב״ע, נפשי אויתיך). הסר תאוה מקרבך, תמצא צורך תוך חכך, מתהלך לאט בלבבך (ר״י הלוי, מי כמוך). אני חבר מחבר התהלות, ובלבבי לכל חכמה מסלות (ר״י חריזי, תחכמ׳ יד). בה יגברו לבבות חלושים ושבו כזכרים הנקבות (שם מו). — ומ״ר *לבבים, לבביו: א״ר אבא כך עשה אברהם אבינו וכו׳ שעשה שני לבביו וב׳ יצריו (ילקוט תהל׳ מד יא). —ואמר המשורר: בידך לעקור איבת לבבים, ולטעת בתוך לבב אהבים (ר״ש הנגיד, בן משלי נ). בחר מאהובים שכוני לבבים ועל מי אהבים וצדק אמונים (רמב״ע, תרשיש כ א).—°רכות הלבב: וימצא איש אחר בתכלית רכות הלבב עד שיחמול על הריגת עכבר או נמלה (העקרים א כה).—°סגור הלבב, במשמ׳ סכלות, פתיות: ויאמרו לו (החכמים להמלך) אין זה כי אם בקש סנדאבר ללמד את הנער וכראותו סגור לבבו השקהו משקה לפתח לבו והמשקה אחז לשונו ויאלם (משלי סנדאבר). — ג) לבב הים וכדומה, תוכו: ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסבבני כל משבריך וגליך עלי עברו (יונה ב ד).—ד) במשמ׳ °לב הפרי: ומזונותיה מהירקות הקרות והלבבות כמו לב קשואים ודלעת (קאנון ג י ג א). ואמנם הלבבות כלב פסתק ולוז ושקד מר וכו׳ (שם ג יד ד יב). הערמונים והלבבות אשר אין בהם הדות (שם ד ה ב יח). קליפת הזרע ולבבו (Monats. 1893, 332).

א. **לָבַב**[1],—קל פֹּעל לא נמצא.

—פע׳, לִבֵּב, תְּלַבֵּב, לִבַּבְתִּנִי,—א) עשה לביבות: תבוא נא תמר אחותי ותלבב לעיני שתי לבבות וכו׳ ותקח את הבצק ותלוש ותלבב לעיניו (ש״ב יג ו-ח). — ב) לבב את פלוני, נגע ומחץ את לבבו, בחץ וכדומה[2],

---

[1]) משרש לבב, ועי׳ הערה לערך לב. — [2]) כך פרש ר״י בן גנאח, אמר וז״ל: אמא לבבתני פתרג׳מתה קלבתיני אי אצבת קלבי בשהם עיניך וקד קיל פי אלמשנה עורות לבובים יריד ג׳לוד אלחיואנאת אלמקלובה אי אלמשתח׳רג׳ה אלקלוב וד׳לך אנה כאן מן שראיע בעצ׳ אלאמם לא שימא אליונאניין פי ד׳לך אלזמאן אן ישתח׳רג׳ קלב אלחיואן אלחי באן ישק צדרה ויח׳תלע את׳תלאעא ויקרב ללמעבוד עלי מא וג׳דנאה מנקולא פי אח׳באר אליונאניין ורא׳ינאה ת׳אבתה פי את׳ארהם, ע״כ, ובעבר׳: ופרוש לבבתיני מצאת את לבבי בחץ עיניך ונאמר במשנה עורות לבובים ר״ל עורות בהמות שהיו מוציאים לבם מחיים וזה היה מנהג קצת האומות ובפרט היונים שמוציאים לב הבהמה מחיים שהיו מבקעים חזה שלה ושולפים את הלב ומקריבים אותו לע״ז לפי מה שמצאנו כתוב בדברי ימי היונים וראינוהו קיים בקבלותיהם. — ואחרים פרשו לקחת את לבי, משכת את לבי. וכבר השתמשו הפיטנים והמשוררים והמליצים במשמעות המתחלפות של פעל זה.

ובהשאלה בהבטת עין: לִבַּבְתִּנִי אחתי כלה לִבַּבְתִּנִי באחד מעיניך באחד ענק מצורניך (שה"ש ד ט).—ואמר המשורר: פני אדֹם וצח לבבי לבבו, חמסי על צבי נתנני שבי, בפרך ירד בי, ולא נעתר לאח קרביו נצרבו (ר"י הלוי, פני). —ואמר המליץ: לשון רכה לב הארי מדכא, ותמשך לויתן בחכה, ובשוט חמתה מכה, תשב אנוש עד דכא, תלבב לבאים ותכבש פראים, ותפיל רפאים ותקים רפאים (ר"י חריזי, הקדמ׳ תחכמ׳). — ג) *חזק את לבו, ermuntern encourager; -age: משל למלך שהיה לו כלב אגריון וארי נמירין והיה המלך נוטל את בנו ומלבבו בארי שאם יבא הכלב להזדווג לו יאמר לו המלך ארי לא היה יכול לעמוד בו ואתה מבקש להזדווג לו (מד"ר ברא׳ עז). למלך שהיה לו ארי אימירון וכלב אגריון מה עשה המלך זיווג את הארי והיה מלבבו כנגד בנו והיה אומר שאם יבא הכלב להזדווג לבני יאמר בני לארי יכלתי ולכלב איני יכול (שם שה"ש, מי זאת עולה). לגבור שהוא מתגושש באבן של מסית ועבר אחד וראה אותו אמר לו יפה כחך לבב כח גבור (פסיק׳ דר"כ כו). למה (נגלה האלהים למשה בהר חורב) בלבת איש כדי ללבבו כשיבא לסיני ויראה אותה האש ויתיירא לפיכך (נגלה אליו) בלבת איש (תנחומא שמות יב). — ובסהמ"א: סוף דבר איני משבח ואיני מלבב את התלמיד היהודי שיעסוק כי אם בפסוק ובתלמוד (ר"י פרוכינגלו, בו"ת בלמוד התחכמ׳). — ואמר המליץ: ראיתיך נעים ונאה, ונחמד למראה, תלבב הלבבות ביפיך, ותמשוך הנפשות בזיו להיך (ר"י חריזי, תחכמ׳ ו). מה נחמד סוס ירוץ וידהר, לאורו הולך חשך יגהר, ילבב כל מהיר ונמהר, וידאה כנשר מהר אל הר (שם לב). אני חבר מלבב הלבבות, בטוב מלי ומבהיל מחשבות (שם לד). נפתה לבבך בתמונה הלבנה ובאשפה היפה ובמראה הנאה והרקה החשוקה ולבבוך העינים ותאמי השדים וחולש המתנים (שם לח). ילבבו בחן כל בני שם וגדולה, ובחר לו השר שמואל לסגולה (שם נ).—ואמר הפיטן: ואתה מתעסק בגלוליך עצביך כסף וזהב הבלי הבל לבבוך ואל משכיותם סבבוך (רמב"ע, אברך את יי׳). שלך הם עבדיך ועמך, לבב כימי קדם מנעימיך, משכנו אחריך שימנו ברשומך (סליח׳ יום א׳, תבא לפניך).—ובמשמ׳ אמוץ הלב ומשיכת הלב השתמשו סופרי הזמן החדש הרבה: במה לבבתני אז אחי במה משכתני לוקח נפשות (הקד׳ בכי"ע ג). בעיניך תלבביני ובנעימות אמריך תרהיביני בנפשי עוז (א׳ מפו, אהב"צ כה). ועזריקם ראה בדבר תימן עם אמנון ידידות ויתבונן בתמר כי תלבבהו

בעיניה ותמשכהו חסד (שם ו). — ד) *במשמ׳ דבר אל הלב: לאמותם לבבו עוללי סוף, איזה יום הכסוף, לבם הבין לשורר מסוף (קינ׳, איכה את אבר).

—נִפע׳, נִלְבַּב, עתי׳ יִלָּבֵב,—יהיה לו לב, יהיה לו דעת: ואיש נבוב יִלָּבֵב ועיר פרא אדם יולד (איוב יא יב).— ומצוי בסהמ"א, נִלְבָּב, במשמ׳ אדם שיש לו לֵב, שיש לו דעת: ועל כן צריך לאדם החכם הנלבב שישתדל בכל כחו להגיע אל התכלית (רשב"ג, תקון מדות הנפ׳). וראוי לאיש המשכיל הנלבב השלם להניח השתי הקצוות וינהג במדה הבינונית (שם). והמשכיל הנלבב יספיק לו המעט מהתוכחת והמלה האחת מן ההכמה יקבענה להובה (מבח׳ הפנינ׳, דרך יבחר). כאשר יבין הנלבב את העולם ימצאנו אויב שלובש כסות אוהב (שם, פרישות). ואחר כך הסכימה דעתם למנות עליהם איש נכרי נלבב ונבון (חו"ה, עבוד׳ יי׳ ט). וכן ראוי לאדם הנלבב אחר היותו בן ארבעים שהגיע לבינה ורעננותו הולך וחסר וכו׳ (מלמד התלמיד׳, חג הסכות). ולכן האיש הנלבב ילך שובב לא תטה אשורו מפחד הזמן (רב"ע פנקיירה, לרי היגון 5). צריך האדם הנלבב להראות שכלו בעת צרתו (שם 14). והמשכיל הנלבב ישתדל להפשיט קליפות המלות ונשמותם מעל הענין (מ׳ אגדכי, ב"א א). כל אדם הנלבב ישתדל בכל כחו להגיע לתכלית הטובה (הקד׳ אורח׳ לדיקים). וזאת תורת האדם הנלבב להרגיל עצמו בכל ימי הלדו להשים אל לבו על כל פגע ומקרה בלתי טהור (מעבר יבק, קרבת תעני׳ ד ג). — ומקו׳ *הִלָּבֵב: על זה יש על כל איש לבוב להלבב כי לא יתכן בדבר הזה (ספ׳ הגלוי לרי"ק יא). כבהמה הוא (האדם) בעת לדתו אלא שעתיד להלבב ולהשכיל מעט מעט (פרבי רד"ק, ערך כיב). — ובמשמ׳ הבין, ואמר הפיטן: אגודים אחודים תוך וסוף וראש, פה ולב אבלום מדרוש ומחרוש, גבה ועמק נעוצים בסובב, חכם לב ונבון לא ילבב, סובל הכל ומלא את כל, ובהיות הכל אתה בכל (בהי"ת ליום ג, אמנם). —ובמשמ׳ *שיש לו אמץ וגבורה: כי באנאמי וגדודו הערו למות נפשם ויחצו באש ובדם עד צואר עד בואם אל קצה הסוללה אבל לא כל עם המלחמה היו אבירי לב בערכם וכו׳ ובעוד המה מתמהמהים שבו קוט׳ ויער׳ שרי גדודי רוסיא כדובים שכולים ויקיפו את הנלבבים האלה ויכלו את המתם בם (מא"ג, הלרפתי׳ ברוסיה).

—פִּעוּ׳, *לֻבּוּב,—א) עי׳ *לַבּוּב.— ב) שיש לו לב, דעת: ואיש לבוב לא ישקט ולא ינוח גם בזה (רי"א, זכת פסח). על זה יש על כל איש לבוב להלבב כי לא יתכן

כדבר הזה (רי"ק, ספ' הגלוי יא). אמנם יהיה לבוב וזריז ובעל תחבולה במלאכה (ר' הלל, ספ' הכרית', תגמ' הנפ' מג).

—פע', לִבֵּב, מְלַבֵּב, — א) לבוש על הלב: מלבושו כבוד מעטיהו תהלה, משרת כמלאך ברעד וחילה, משות מחבירו בשמו גילה, מלובב אוריך שמו לנדגלה (מבול' כל קלוני', עבודה, אבוחת).—ב) שיש לו לב, דעת וישר לבב: ומהם אשר ישפוט בו הכל או הרוב או המלובבים והטובים והישרים בלבותם שהוא טוב ויותר מעולה וכו' כי המלובבים מבני אדם כבר יאמרו ביצירתם המעלות והטובות מה הם ובמה הם (גופ' לופים כ יו).

ב. לבב[1], כמו לבה ממנו לַבָּה, ב. לָבַב.

ב. לָבַב,—קל אינו נהוג.

—פע', לִבֵּב, מְלַבֵּב,—כמו לִבָּה: ועושין מערכה כמין מגדל ומפתחין בה חלונות כדי שתהיה האור מלבבת בהן (רמב"ם, פרה אדומה ג ב).

—פע' לִבֵּב, מְלַבֵּב, — כמו לִבָּה, מְלַבָּה: גם אם תהיה האש בלתי מלובבת ואינה מעלה שלהבת רק גחלת לבד (רבכ"ל דורלן, הקד' תפארת ישראל).

לְבִבָה[2], לביבה, ש"נ, מ"ר לְבִבוֹת, לביבות, — בצק עשוי בצורה מן הצורות לבשול: וישכב אמנון ויתחל ויבא המלך לראותו ויאמר אמנון אל המלך תבוא נא תמר אחותי ותלבב לעיני שתי לְבִבוֹת[3] ואברה

[1]) עי' הערה לערך לַבָּה.

[2]) עי' הערה לקמן.—[3]) כך חסר בכל הספרים. והנה מהכתוב בעצמו נראה שזה מין מאכל עשוי מבצק שמבשלים אותו ויוצקים אח"כ בקערה. אך לא נתברר בדיוק איזו צורה היתה לחתיכות הבצק. וי"א שהיתה ל[ן] צורת לב וע"כ נקראה לביבה. וי"א: שמושבין הלב לתאות המאכל (ר"ב כר"ב בהמגילה, הול' בכל 18). השבעים תרגמוה κολλυρίδες, ר"ל בצורת ככר לחם גס. ולג' Larbitiuncula, שר"ל משקה, וגם מרק. אך שני אלה אינם נותנים לנו צורה מדויקה להלביבה. תרגום: חליטתא. רסע"ג תרגם זלאביה a) בערב', והביא ריב"ג עוד תרגום אחר קטאיפ b). והנה את מהותה של זלאביה תארו המלונים הערבים כך: עג'ינ ימד עלי נחו טול שבר פי ערצ' ת'לאת' אצאבע ויקלי באלזית ת'ם יעקד באלדבש, ע"כ, ובעבר': בצק ימתח בארך טפח ורחב שלש אצבעות ויקלה בשמן ואח"כ יטגן בדבש. ואת הקטף פרשו המלונים הערבים מין ממיני המתיקה עשוי מבצק. פרחון אמר: חלות עשויות מן בצק רך מאד אפוי בטיגון לתוך שמן רותח ולכשיתבשלו יפה מטבלין אותו בדבש ומעלין אותו על שלחן מלכים, ומי שמפרש כי הלביבות הוא בצק טוי אינו אלא טועה. ע"כ.

a) زلابية b) قطايف

מידה וכו' ותלך תמר בית אמנון אחיה והוא שכב ותקח את הבצק ותלוש ותלבב לעיניו ותבשל את הלְבִבוֹת ותקח את המשרת ותצק לפניו וכו' ותקח תמר את הלְבִבוֹת אשר עשתה ותבא לאמנון אחיה החדרה (ש"ב יג ו-י).—ומצוי בסהמ"א: והאריות קפצו לקראתם כי לא טרפו טרף מתמול שלשם ויבלעום כלביבות ואת עצמותיהם כרסמו (יוסיפון א ג). קמח של אחד מחמשת המינין שבשלו בקדרה בין לבדו בין שעירבו עם דברים אחרים כגון לביבות וכיוצא בהן (רמב"ם, ברכ' ג 7). הנודר ממעשה קדרה אינו אסור אלא מדברים שמרתיחין אותן בקדרה כגון ריפות ולביבות וכיוצא בהן (הות, נדר' ט ז). ואסור לבשל חטים או ריפות במים או לביבות או קמח או סולת (ר"א הקראי, ג"ע, חג המצות ג). ומצאתי בשם הר"ר אביגדור כהן צדק זצ"ל אפי' לביבות או מקרוני מבושלים עם גבינה נקראין שני תבשילין (שבלי הלקט, תעני' רסה). לביבות עם גבינה בחנוכה (עוכה תוכחת).—ואמר המשורר: ובמסבת בניו הגדולים עם הקטנים, ישב לשלחן מלא ממתקים ומעדנים, הלביבות המשולשות מורבכות במרק, ובוראה ממולאה בארוחת הירק (יל"ג, במחת כחגן).

לְבָבִי, ת"ז, לנק' לְבָבִיּת,—של הלבב: כי המלובבים מבני אדם כבר יאמרו ביצירתם המעלות והטובות מה הם וכמה הם וכו' כי מה שתכספהו היצירה. הלבבית הוא טוב מוחלט (גופ' לופים כ יו).

לְבַד, לְבַד, לְבַדִּי, לְבַדְּךָ, לְבַדֵּךְ, לְבַדּוֹ, לְבַדָּהּ, לְבַדָּם, לְבַדְּהֶן, לְבַדְּנָה, מִלְּבַד, מִלְּבַדּוֹ,—מלת תה"פ, א) ההפך מן יַחַד, להורות שאין שני דברים מחברים יחד, שאין עם הדבר דבר אחר, apart; à part; allein: וחברת את חמש היריעת לבד ואת שש היריעת לבד (שמות כו ט). ויחבר את חמש היריעת לבד ואת שש היריעת לבד (שם לו יו). כל אשר ילק בלשונו מן המים כאשר ילק הכלב תציג אותו לבד וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות (שפט' ז ה). וספדה הארץ משפחות משפחות לבד משפחת בית דויד לבד ונשיהם לבד משפחת בית נתן לבד ונשיהם לבד משפחת בית לוי לבד ונשיהם לבד משפחת השמעי לבד ונשיהם לבד כל המשפחות הנשארות משפחת משפחת לבד ונשיהם לבד (זכר' יב יב-יד).—ועם הבנ': ויצב אברהם את שבע כבשת הצאן לְבַדְּהֶן ויאמר

רש"י: ותחלוט סולת מורבכת במים רותחין תחלה ואח"כ בשמן. ע"כ. רד"ק: הוא הבצק הרקיק שקולין אותו במשרת. ובזמן החדש השתמשו במלה זו למאפה בצק רך נפות מטגן בשמן ובדבש וכדומה.

אבימלך אל אברהם מה הנה שבע כבשת האלה אשר הצבת לְבַדָּנָה ויאמר כי את שבע כבשת תקח מידי (בראש׳ כא כח-ל). וישת לו עדרים לְבַדּוֹ ולא שתם על צאן לבן (שם ל מ). ויתן ביד עבדיו עדר עדר לְבַדּוֹ (שם לב יז). וישימו (הלחם) לו לְבַדּוֹ ולהם לְבַדָּם ולמצרים האכלים אתו לְבַדָּם כי לא יוכלון המצרים לאכל את העברים לחם כי תועבה הוא למצרים (שם מג לב). ויחלקו להם את הארץ לעבר בה אחאב הלך בדרך אחד לְבַדּוֹ ועבדיהו הלך בדרך אחד לְבַדּוֹ (מ״א יח ו).—ב) כמו רַק, אַךְ, allein; seulement; but: יי׳ אלהינו בעלונו אדנים זולתך לְבַד-בך נזכיר שמך (ישע׳ כו יג). לְבַד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים (קהל׳ ז כט).—ג) עם הכנוי לְבַדִּי, לְבַדְּךָ, לְבַדּוֹ וכו׳, במשמ׳ רק הוא ולא אחר, allein; seul; one: לא טוב היות האדם לְבַדּוֹ אעשה לו עזר כנגדו (בראש׳ ב יח). ויקחם (יעקב את בני ביתו) ויעברם את הנחל ויעבר את אשר לו ויותר יעקב לְבַדּוֹ ויאבק איש עמו (שם לב כד-כה). אך אשר יאכל לכל נפש הוא לְבַדּוֹ יעשה לכם (שמות יב יז). ונגש משה לְבַדּוֹ אל יי׳ והם לא יגשו (שם כד ב). ומת האיש אשר שכב עמה לְבַדּוֹ ולנער לא תעשה דבר (דבר׳ כב כה-כו). והוא ישב בעלית המקרה אשר לו לְבַדּוֹ (שפט׳ ג כ). אל יאמר אדני את כל הנערים בני המלך המיתו כי אמנון לְבַדּוֹ מת (ש״ב יג לב). וירא והנה איש רץ לְבַדּוֹ וכו׳ ויאמר המלך אם לְבַדּוֹ בשורה בפיו (שם יח כד-כה). לא היה אחרי בית דוד זולתי שבט יהודה לְבַדּוֹ (מ״א יב כ). ונשגב יי׳ לְבַדּוֹ ביום ההוא (ישע׳ ב יא). לעשה נפלאות גדלות לְבַדּוֹ (תהל׳ קלו ד). נטה שמים לְבַדּוֹ ודורך על במתי ים (איוב ט ח). כי הוא כסותה לְבַדָּהּ (שמות כב כו). את חצור לְבַדָּהּ שרף יהושע (יהוש׳ יא יג). אם טל יהיה על הגזה לְבַדָּהּ ועל כל הארץ חרב (שפט׳ ו לז). לא אוכל אנכי לְבַדִּי לשאת את כל העם הזה (במד׳ יא יד). איכה אשא לְבַדִּי טרחכם ומשאכם וריבכם (דבר׳ א יב). אני נותרתי נביא ליי׳ לְבַדִּי ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש (מ״א יח כב). ואותר אני לְבַדִּי ויבקשו את נפשי לקחתה (שם יט י). אנכי יי׳ עשה כל נטה שמים לְבַדִּי רקע הארץ מי אתי (ישע׳ מד כד). הן אני נשארתי לְבַדִּי אלה איפה הם (שם מט כא). פורה דרכתי לְבַדִּי ומעמים אין איש אתי (שם סג ג). ואמלטה רק אני לְבַדִּי להגיד לך (איוב א יה). ואכל פתי לְבַדִּי ולא אכל יתום ממנה (שם לא יז). וראיתי אני דניאל לְבַדִּי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו וכו׳ ויברחו בהחבא ואני נשארתי לְבַדִּי (דני׳ י ז-ח). מדוע אתה יושב לְבַדֶּךָ וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב (שמות יח יד). כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשהו לְבַדֶּךָ (שם יח). ונשאו אתך במשא העם ולא תשא אתה לְבַדֶּךָ (במד׳ יא יז). מדוע אתה לְבַדֶּךָ ואיש אין אתך (ש״א כא ב). כי אתה ידעת לְבַדְּךָ את לבב כל בני אדם (מ״א ח לט). אתה הוא האלהים לְבַדְּךָ לכל ממלכות הארץ (מ״ב יט יה). לך לְבַדְּךָ חטאתי והרע בעיניך עשיתי (תהל׳ נא ו). אבוא בגברות אדני יי׳ אזכיר צדקתך לְבַדֶּךָ (שם עא יז). וידעו כי אתה שמך יי׳ לְבַדֶּךָ עליון על כל הארץ (שם פג יט). יהיו לך לְבַדֶּךָ ואין לזרים אתך (משלי ה יז). אם חכמת חכמת לך ולצת לְבַדְּךָ תשא (שם ט יב). ולא אתכם לְבַדְּכֶם אנכי כרת את הברית הזאת (דבר׳ כט יג). והושבתם לְבַדְּכֶם בקרב הארץ (ישע׳ ה ח). רק אדמת הכהנים לְבַדָּם לא היתה לפרעה (בראש׳ מז כו). ורחוב ואיש טוב ומעכה לְבַדָּם בשדה (ש״ב י ח). ושניהם לְבַדָּם בשדה (מ״א יא כט). חפשו וראו פן יש פה עמכם מעבדי יי׳ כי אם עבדי הבעל לְבַדָּם (מ״ב י כג). חי אני נאם אדני יי׳ אם בנים ואם בנות יצילו המה לְבַדָּם ינצלו והארץ תהיה שממה (יחזק׳ יד יז). והמלכים אשר באו (הם היו) לְבַדָּם בשדה (דהי״א יט ט). — וגם *לְבַד, במשמ׳ זו: אין פוחתין משתי הצוצרות ומוסיפין עד לעולם אין פוחתין מתשעה כנורות ומוסיפין עד לעולם והצלצל ל ב ד (ערכ׳ ב ה). —ד) לבד מִן, מִ-, מֵ-, כמו חוץ מן, להורות שהדבר המדבר עליו אח״כ לא נכלל בכלל הדבר שנאמר קדם, ausser, ausgenommen; excepté, en déhors de besides: אלה תעשו ליי׳ במועדיכם לְבַד מנדריכם ונדבתיכם (במד׳ כט לט). כל אלה ערים בצרת חומה גבהה דלתים ובריח לְבַד מערי הפרזי הרבה מאד (דבר׳ ג ה). ויפלו חבלי מנשה עשרה לְבַד מארץ הגלעד והבשן (יהוש׳ יז ה). ויהי משקל נזמי הזהב אשר שאל אלף ושבע מאות זהב לְבַד מן השהרנים והנטיפות ובגדי הארגמן שעל מלכי מדין ולְבַד מן הענקות אשר בצוארי גמליהם (שפט׳ ח כו). ויתפקדו בני בנימן ביום ההוא מהערים עשרים וששה אלף איש שלף חרב לְבַד מישבי הגבעה התפקדו שבע מאות איש בחור (שם כ יה). ויהי להם שלמה ליום אחד שלשים כר סלת וכו׳ ומאה צאן לְבַד מאיל וצבי ויחמור וברברים אבסים (מ״א ה ב-ג). ויהי לשלמה שבעים אלף נשא סבל ושמנים אלף חצב בהר לְבַד משרי הנצבים לשלמה (שם ה כט-ל). ויהי משקל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת שש מאות ששים ושש ככר זהב לְבַד מאנשי התרים ומסחר הרכלים

(שם י יד-יה). וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד וכו' לְבַד מחטאתו אשר החטיא את יהודה (מ"ב כא יו). כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית לְבַד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב וחיה (אסת' ד יא).—ה) מִלְּבַד, כמו לְבַד מִן: ויהי רעב בארץ מִלְּבַד הרעב הראשון (בראש' כו א). כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יצאי ירכו מִלְּבַד נשי בני יעקב (שם מו כו). ויקטר על המזבח מִלְּבַד עלת הבקר (ויקר' ט יז). להקריב אשה ליי' עלה ומנחה זבח ונסכים דבר יום ביומו מִלְּבַד שבתת יי' וּמִלְּבַד מתנותיכם וּמִלְּבַד כל נדריכם וּמִלְּבַד כל נדבתיכם אשר תתנו ליי' (שם כג לז-לח). האשם המושב ליי' לכהן מִלְּבַד איל הכפרים (במד' ה ח). זאת תורת הנזיר אשר ידר קרבנו ליי' על נזרו מִלְּבַד אשר תשיג ידו (שם ו כא). ויהיו המתים במגפה ארבעה עשר אלף ושבע מאות מִלְּבַד המתים על דבר קרח (שם יז יד). ושעיר חטאת אחד לכפר עליכם מִלְּבַד עלת הבקר (שם כח כב-כג). אלה דברי הברית אשר צוה יי' את משה לכרת את בני ישראל בארץ מואב מִלְּבַד הברית אשר כרת אתם בחרב (דבר' כח סט). חלילה לנו ממנו למרד ביי' ולשוב היום מאחרי יי' לבנות מזבח לעלה למנחה ולזבח מִלְּבַד מזבח יי' אלהינו אשר לפני משכנו (יהוש' כב כט). כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ששים מִלְּבַד עבדיהם ואמהתיהם (עזר' ב סד-סה). כל בני דויד מִלְּבַד בני פילגשים (דהי"א ג ט). וקורא בן ימנה הלוי השוער וכו' מִלְּבַד התיחשם לזכרים (דהי"ב לא יד-יו).—ולפני אֲשֶׁר: והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מִלְּבַד אשר נתן לה כיד המלך שלמה (מ"א י יג). אלה המשרתים את המלך מִלְּבַד אשר נתן המלך בערי המבצר (דהי"ב יז יט).—ובתו"מ, *בִּלְבַד, במשמ' רק: האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים וכו' ובאתה ואמרה מת בעלי תנשא וכו' בית הלל אומרים לא שמענו אלא בבואה מן הקציר בלבד ובאותה המדינה (יבמ' טו א-ב). צא ואמור להם על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד (ב"מ ז א). כל הכלים יש להם אחוריים ותוך וכו' לידים הטמאות והטהורות אמר ר' יוסי לא אמרו אלא לידים הטהורות בלבד (כלים כה ז). לא היו מזין עליו אלא בשלישי ובשביעי בלבד (פרה ג א). ולא סוחרי כסות בלבד אמרו אלא כל אדם (שבת קמז.). מאמר לב"ש אינו קונה אלא לדחות בצרה בלבד (יבמ' כט.).—*ובלבד, במשמ' אבל, רק: אל יאמר לך אדם שנשכו כלב שוטה וחיה וכו' שבעטתו פרדה וחיה ובלבד פרדה לבנה (ירוש' יומ' חמה:).—וּבִלְבַד שֶׁ, במשמ' בתנאי שֶׁ: נותנים פאה מתחלת השדה ומאמצעיתה ר"ש אומר ובלבד שיתן בסוף כשיעור (פאה א ג). ומחללים אותו (את הדמאי) כסף על כסף וכו' ונחשת על הפירות ובלבד שיחזור ויפדה את הפירות (דמאי א ב). אוכל עמו בשבת הראשונה ואע"פ שאינו מאמינו על המעשרות ובלבד שיאמר לו מעושרין הן (שם ד ב). ואם היו כהן או עני למודים לאכול אצלו יבואו ויאכלו ובלבד שיודיעם (שם ז). כל הכלים הניטלין בשבת שבריהן ניטלין עמהן ובלבד שיהו עושין מעין מלאכה (שבת יז ה). שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות ובלבד שלא יתכוין לעשות כלי (שם כב ג). שואל אדם מחבירו כדי יין וכדי שמן ובלבד שלא יאמר לו הלויני (שם כג א). מותר להקריב (הפסים) לבאר ובלבד שתהא פרה ראשה ורובה בפנים ושותה מותר להרחיק כל שהוא ובלבד שירבה בפסין (ערוב' ב ב). הגיע להר מבליעו והוזר למדתו ובלבד שלא יצא חוץ לתחום (שם ה ד). מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד ובלבד שלא יכוון את מלאכתו במועד (מו"ק ב ג). בכסף ע"י עצמו ובשטר ע"י אחרים ובלבד שיהא הכסף משל אחרים (קדוש' א ג). התגר נוטל מחמש גרנות ונותן לתוך מגורה אחת וכו' ובלבד שלא יהא מתכוון לערב (ב"מ ד יב). כותבין גט לאיש אעפ"י שאין אשתו עמו ושובר לאשה אעפ"י שאין בעלה עמה ובלבד שיהא מכירן (ב"ב י ג). ואפילו הוא אומר יש לי ללמד על עצמי זכות שומעין לו ובלבד שיהא ממש בדבריו (סנה' ה ד). שהשחיטה כשרה בזרים בנשים ובעבדים ובטמאים אפילו בקדשי קדשים ובלבד שלא יהיו טמאים נוגעים בבשר (זבח' ג א). בכור (של בהמה) שאחזו דם אפילו הוא מת אין מקיזין לו דם דברי ר"י והכ"א יקיז ובלבד שלא יעשה בו מום (בכור' ה ב). בעשרים נחלקין ובלבד שלא יהא בהן אחד שהפטיר את עצמו מן הזימון (תוספתא ברכ' ה כ). שלשה אילנות בתוך בית סאה הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה בשבילן ובלבד שתהא מטעתן מטע עשרה לבית סאה (שם שבי' א ה). ר"י אומר (תורמין יין) אף שאינו צלול על הצלול ובלבד שיתרום מן היפה (שם תרומ' ד ג). סך אדם שמן על גבי מכתו ובלבד שלא ישול במוך ובמטלית ויתן על גבי מכתו (שם ט יג). ורשאי הלוקח ליקח לו כל מה שירצה ובלבד שלא יקח בהן לא כסות ולא עצים (שם ב"מ ד כא). אם היה (הנחש) מרתיע ובא כנגדו הרי זה מסתיר מלפניו ובלבד שלא

יפסיק את תפילתו (ירוש׳ ברכ׳ ה ט.). חבל דלי שנפסק וכו׳ כורך עליו פונדא או פסקיא ובלבד שלא יעננבו (בבלי שבת קיג.). חבל שבאיבוס קושרו בפרה ושבפרה קושרו באיבוס ובלבד שלא יביא חבל מתוך ביתו (שם). מקבלין קיבולת במועד לעשותה לאחר המועד ובלבד שלא ימדוד ושלא ישקול ושלא ימנה כדרך שהוא עושה בחול (מו״ק יב.). ואם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן ובלבד שלא ידוש בפרות (שם:). ואע״פ שאמרו אין מגדלין בהמה דקה אבל משהה הוא קודם לרגל שלשים יום וקודם משתה בנו שלשים יום ובלבד שלא ישהה את האחרונה שלשים יום (ב״ק עט:). והטבח לוקח ושוחט לוקח ושוהה ובלבד שלא ישהה העגונה שבהן ל׳ יום (שם פ.). ילך ויעשה מעשה ובלבד שלא ירמה (ב״ב קג:). תילוש במי פירות או תתחלק לעיסות ובלבד שלא יהא במקום אחד כביצה (בכור׳ כב:). כל שפושטת צוארה ורועה ובלבד שלא תאנס (חול׳ מה.). אמר להם אותו טיפש (אחשורוש להשרים) כלי (ר״ל האשה) שאותו האיש משתמש בו אינו לא מדית ולא פרסית אלא כשדית מבקשים אתם לראותו אמרו לו הן ובלבד שתהא ערומה (מד״ר אסת׳, להבי׳).

*לבד[1], ממנו *לֶבֶד, *לָבוּד.

*לֶבֶד[2], ש״ז, מ״ר לְבָדִים,—צמר כבוש יחד שנהיה בגד בלי אריגה, Filz; feutre; felt: לבדים אסורין מפני שהם שועים (כלא׳ ט ט). מנין לרבות את הלבדים ת״ל שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז (ספרא קדוש׳ ד). העושה חלוק מן הלבד אם יש בו שלשה על שלשה וכו׳ שאין בלבדין פחות משלשה על שלשה (תוספתא כלי׳ ב״ב ה ג). הפמליאות והחמילות והלבדין (שם יא). הלבדין והעורות והאוהלין הרי אלו מטמאין בנגעים (שם נגע׳ ה א). והלבדין והסנסון והכרים והכסתות אין מצטרפין בנגעים עד שיראו באריג ובמוכין (שם יד). — ובסהמ״א: הבגדים העבים ביותר כגון הלבדין והנמטין הקשין (רמב״ם, כלים כב ב). ונתן לגוי קונבוס או משי לתופרם הלבד והמנעלים בקנבוס כי אמר אם יהיו המנעלים תפורים בפשתן והלבד בקנבוס או במשי ואחר כך יתפור הלבד במנעל וכו׳

[1]) בערב׳ לבד a) דבק לדבר.
[2]) בערב׳ לִבד b) במשמ׳ זו.

a) لبد b) لِبد

הרי הוא שעטנז (ספ׳ חסידים, תתתסה).

*לִבֵּד, פ״י, עתי׳ יְלַבֵּד.—לִבֵּד את פלוני, הכריז עליו שהוא לבדו ואין זולתו, וביחוד לִבֵּד את האלהים, הודה והכריז שאין אלהים אחר זולתו: כי לומדי לקחך בלהקם ילבדוך, כי מחנות מעופפים במהלים יאדירוך (יוצ׳ יוה״כ, כי הדוקי). יחידיך וידידיך סלה פקדוך, בל נדמית שגבוך לבדוך, משבי הדירים והכל יודוך (שבת א חנכה, כאו אכן).

—פע׳, *לֻבַּד, עתי׳ יְלֻבַּד,—הכרז שהוא לבדו: לא טוב פצת היות לבד, נאור כי לך השגב ילובד (יוצ׳ יוה״כ, נא הומר).

לַבָּה[1], ש״נ, סמי׳ לַבַּת, — לשון האש שנפח ולבה, להבה, Flamme: וירא מלאך יי׳ אליו בְּלַבַּת-אֵשׁ[2] מתוך הסנה וירא והנה הסנה בער באש והסנה איננו אכל (שמות ג ב).—ואמר הפיטן: בלי יפיך במכה לא שולטת, בחן אם תבקשי השלוה מחלטת, לבת לבי אף כי קולטת, קרבתך לי טוב חולטת פולטת (שלמה הקטן, אחבבה).—והמשורר אמר: דם ובשר איך יצא שלם מתוך לבה, ואם אתה לא תפצה ותפליא לעשות סבה (ר״י הלוי, יאורים). רק הוא כמו יער והם שבניו עצים והמות כמו לבה (ר״י חריזי, הענק ג קנא).

לִבָּה, ש״נ, בכנ׳ לִבָּתֵךְ, לִבָּתִי, מ״ר לִבּוֹת, — כמו לֵב: מה אמלה לִבָּתֵךְ נאם אדני יי׳ בעשותך את כל אלה מעשה אשה זונה שלטת (יחזק׳ יז ל).—ואמר המשורר: עלי מה אקרעה מלבוש ומדים ולבתי כבגד עש ועדים, ולמה תעלו חמר עלי סות ומורשי כמו בארות כשדים

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) אמר ריב״ג: ויחשנ אנ יכונ איצ׳א מנ הד׳א אלמעני בלבת אש אי פי ד׳את נאר או פי נפש נאר אלא אנה קד פשר פיה פי צ׳רים נאר אח׳ד׳ מנ קול אלמשנה אחד המבעיר ואחד המלבה אלד׳י הו אלמצ׳רם ומא יבעד פיה הד׳א אלתאויל אלא אנה ליש יכונ הינהז מנ הד׳א אלאצל אלד׳י נחנ פיה כל מנ פעל לאמה הא׳ עלי זנה רק בכל אות נפשך, ע״כ, ובעבר׳: ויכשר להיות עוד מן הענין הזה בלבת אש כמו בעצם האש אלא שכבר פורש בו בלהב אשר נלקח מדברי המשנה אחד המבעיר ואחד המלבה אשר הוא המעלה הלהב ואיננו רחוק אך לא יהיה על הפרוש הזה מהשרש הזה אשר אנחנו בו כ״א על פועל שלמדו הא על משקל רק בכל אות נפשך. וכן ראב״ע: אמר ר׳ אדונים כמו להבת אש ואינו נכון כי לא יעדר הה״א כי אם בסוף המלה שדומה לאל״ף המשך א״כ אין פירש כ״א בלב אש ואין טענה למה לא נקדים זכר האש כי לא יזיק בעבור שנפתח הלמ״ד שמשקלי השמות משתנים אין קץ להם וכמו וכגנה אשר מים אין לה (בפת יתר קמ). ואעפי״כ נראה יותר הפירוש במשמ׳ להבה, שלהבת, ועקרו הוא ב.לבב, עי׳ הערה לזה השרש.

(ר"ב הגגיד, עלי מה). וקום וקרא תהלתי במקרא עם ובעצרת, ושית אותה כטוטפת עלי ידך מקושרת, ותכתב בלבתך בעט ברזל ועפרת (הוש, בלת יוגה). שחרתיך מחולל כל נפשים בזמרתי מקום קרבן ואשים, מגמתי להללך נכונה ולבתי ליחדך בין קדושים (הוש, בחרתיך). שכינתך שכנה בתוך לבות, סגולתך בנים וגם אבות, וחיתך לרתם במרכבות, ומלאתי זהר בלבתי, מנורתי תאיר לעמתי (רבכ"ג, לך אל חי). דות נפש נכאה ולבתה אמלה, למכתה רפואה תעלה (רמב"ע, סליחה, דות נפש). ביד עפרת ערב נפשי חבולה ולבתי בעיניה קרועה, בשפה מדמי לבי צבועה ובת עין בבת עיני קרועה (הוש, תרביב 7).

*לבה[1]), ממנו *לִבָּה, *לִבּוּי.

*לָבָה, — קל לא נהוג.

—פע׳, *לִבָּה, —לִבָּה הָאֵשׁ, נפח בפיו או במפוח על גחלים וכדומ׳ להעלות להב, anfachen; souffler; enkindle: אחד הביא העצים ואחד הביא האור וכו׳ בא אחד וליבה המלבה חייב ליבתה הרוח כולן פטורין (ב"ק ו ד). מלבה עליה (על הכירה) נעורת של פשתן (ירוש׳ שבת ג ה ג). לא שנו אלא שמסר לו גחלת וליבה אבל מסר לו שלהבת חייב (בבלי ב"ק נט:). כגון שליבה מצד אחד ולבתו הרוח מצד אחר (שם ס.).

—נתפ׳, *נִתְלַבָּה, נִתְלַבֵּת, -תָה: קטמה (את הכירה) ונתלבת מהו (ירוש׳ שבת ג ה ג). א"ר חייא קטמה ונתלבתה סומכין לה (בבלי שם לז.). דרכה (של גחלת) להתלבות ע"י נדנודו של חרש המטלטלה (תוספו׳ ב"ק נט:). ואם לא היתה המדורה מתלבה כי אם מצד אחד היה הולך וכבה (שם ס.).

—פע׳, *לֻבָּה, מְלֻבֶּה, מלובה, — אור מלובה, שלבו אותו: שמסר אור מלובה להרש (רש"י ב"ק ע:).

*לָבוּב, ת"ז, לנק׳ לְבוּבָה, מ"ר לְבוּבִים, לְבוּבוֹת, — שיש לו דבר מכסה את הלב: זכרים (של הצאן) יוצאין לבובין[2]) רחלות יוצאות שחוזות כבולות וכבונות (שבת ה ב). — ובמשמ׳ נקוב במקום הלב: זעורות לבובין (ע"ז ב ג). לוקחין עורות מכל מקום לספרים לתפילין ומזוזות ואין חוששין שמא עורות לבובין הן (סופרים א ג).

*לִבּוּב, ש"ז, — שה"פ מן א.לִבֵּב: הכתר והכבוד לחי עולמים, הלקח והלבוב לחי עולמים (ר"א קליר, האדרת). נועדים ביום קרב ונלחמים, מול אבן נגף מתלחמים, לבוב תרועתם שעה מרומים (הוש, מוס׳ ר"ה, תפן במכון). על כל נצוה ונגינה, על כל מען ומלה, על כל לבוב והיגה, על כל כבוד וכריעה (יוצ׳ יוה"כ, מי יתנה). וטוב זה הרגש (חוש המשוש) הוא סימן ליבוב וזכות הנפש וחולשתו הוא סימן סכלות (מ׳ אלדכי, ב"א ו). והלבוב היא מעלת השכל (נופ׳ צופים ב כ).

*לָבוּד, ת"ז, לנק׳ לְבוּדָה, מ"ר לְבוּדִים, לְבוּדוֹת, — מחבר עם: לבוד מרוח אחת (עירוב׳ ט:). וכל פחות משלשה סמוך לדופן כלבוד (סוכ׳ ז.). — ובחכמת השעור: וראה איך הוא לבוד לעולם ובכל עת על אלכסון (יסו"ע לר"י ישראלי ל.). כי האלכסון הזה מאלכסוני החגורה הוא שעליו הוא לבוד לעולם עמוד משופע על הארץ (שם מט.). והיא קבועה באמצע הכל והמים היסודיים סמוכים לה ולבודים עליה (שם כא.). — ובהשאלה, לבוד בפלוני, דבוק ואדוק בו: יושבת בדודה דמויה כי חשופה קלון שוליך ונגלית ונדלל כבודיך, כל מחזיקים בנזרך הם יצאוך דחופים ובהולים והם היו לבודיך (ר׳ מאיר הדרבן, קינ׳, ציון לפירת).

*לִבּוּט, ש"ז, — שה"פ מן לִבֵּט: לבוט לשון טורח הדרך וליאות משא (רש"י הוש׳ ד יד). — ואמר הפיטן: אנהים במר יחידתי, בתכף לבוט עדתי, כהיום נתאהרו בפקודתי (סלית׳ י"ז תמוז, מחו׳ רומ׳).

*לִבּוּי, ש"ז, — שה"פ מן לִבָּה: ליבה ולבתה הרוח אם יש בליבויו כדי ללבותה (ב"ק ס.). שהאש כשמתאחזת בהן אינן צריכין ליבוי (ר"ח שם כב:). שלא נפח ממש אלא בנשימה כדרך המחמם בנשימתו את ידו שאין זה ליבוי כלל (רש"י שם ס.). שאין המלבה המסייע עם הרוח חייב כשיש בליבוי לבדו כדי ללבות וכו׳ אעפ"י שגם הרוח מחזיק הליבוי (לבוש, נזקי ממון תית ט).

*לִבּוּן, ש"ז, — שה"פ מן לִבֵּן, עשה לָבָן, לִבּוּן צמר: אין ליבון (הצמר) כשינוי (ירוש׳ ב"ק ט ו ד). מצינו ליבון (הצמר) בלא צופים שמא יש צופים בלא ליבון (שם). — לִבּוּן לְבֵנִים, שרפן באש עד שתלבנה: ומשום לבון רעפים נגעו בה (כיל׳ לד.). — ולִבּוּן סכין: בסכין גדולה ו

1) רק בעברית.

2) ואמרו בתוספתא: ואלו הן עורות לבובין כל שנקוב כנגד לבו ועשוי כמין ארובה (תוספתא ע"ז ד ז). — ובגמ׳: מאי לבובין אמר רב הונא תותרי מאי משמע דהאי לבובין לישנא דקרובי הוא דכתיב לבבתני אחותי כלה עולא אמר עור שקושרין להם כנגד לבם כדי שלא יפלו עליהן זאבים וכו׳ רב נחמן בר יצחק אמר עור שקושרין להן תחת זכרותן כדי שלא יעלו על הנקבות (שבת נג:). — הפרושים המתחלפים האלה מעידים כי כבר בימיהם לא היה ידוע להם בודאות הכונה בהמלה לבוב, ואפשר ששמשה בכל אלה המשמעות.

צריכה ליבון והליבון צריך שיהו ניצוצות מנתזין ממנה (ירוש' ע"ז ה מה:). ליבון והוא הדין להגעלה, הגעלה והוא הדין לליבון (בבלי שם עו.). ליבן סכין ושחט בה וכו' חידודה קודם לליבונה (חול' ח.). —ועצם שה"פ: אל תראוני שאני משונה כמעט ששזפתני השמש והיא ששינת דמותי מן ליבון לשינוי (תנו' דוגמ על רסע"ג לה). כתנת של פשתן שנתכבסה והרי היא קשה וםשפשפה בין שתי ידיו והיא מתרככה ואף הליבון שלה מצהיל על ידי השפשוף וכו' שמקפיד על ליבונו: וצוהרו של סודר (רש"י שבת קמ.). מה שעושים מלבון הבגדים ותקון הספרים (ר"א הקראי, ג"ע, חג המלות ב).—*ימי הלבון, הימים הראשנים אחרי עצם הוסת באשה: ואמרתי לה בתי בימי נדותך מה הוא אצלך אמרה לי חס ושלום אפילו באצבע קטנה לא נגע בי בימי לבוניך מהו אצלך (אמרה לי) אכל עמי ושתה עמי וישן עמי בקירוב בשר (שבת יג:).—ובהשאלה, במשמ' טהרה: והתשובה היא לבון הכתם (רד"ק ישע' א יח). אבל שאר העם אשר אינם משכילים לא יהיה להם כח להגיע אל הבירור כל שכן אל הלבון הזה (הגיון הנפש 7). אולם הנשמות אשר צריכים שטיפה והגעלה ומתעכבים בגיהנם איזה זמן מועט הם מהבינונים והצריכים ליבון: הם נשמות הרשעים (שבט מוסר כו). יהשוף יערות השב...ת להציבם אל ברים ולהעמידם על מתכונת לבונם וצרופם (מנח' קנא' לר"י מפיסא 2).

לְבוֹנָה, ש"נ,— עי' לְבֹנָה.

לְבוּשׁ, ש"ז, בֶּגֶד, Kleid; vêtement; clothing: ויאמר לאשר על המלתחה הוצא לְבוּשׁ לכל עבדי הבעל ויצא להם המלבוש (מ"ב י כב). ערום ילינו מבלי לְבוּשׁ ואין כסות בקרה (איוב כד ז). אם אראה אובד מבלי לְבוּשׁ ואין כסות לאביון (שם לא יט). כי אין לבוא אל שער המלך בִּלְבוּשׁ שק (אסת' ד ב). יביאו לְבוּשׁ מלכות אשר לבש בו המלך וכו' ונתון הַלְּבוּשׁ והסוס על יד איש משרי המלך וכו' ויקח המן את הַלְּבוּשׁ ואת הסוס וילבש את מרדכי (שם ו ח-יא). ומרדכי יצא מלפני המלך בִּלְבוּשׁ מלכות תכלת וחור (שם ח טו).—ובתו"מ: קונם כסות שאיני לובש לבוש שאיני מתכסה (ירוש' נדר' ז מ ג). וכי מצרי היה משה אלא לבושו מצרי והוא עברי (מד"ר שמות א).—ובהשאלה, לבוש השבלת, החטה: והשדרה של שבולת והלבוש שלה (עוקצ' א ב). חיטה שנקברה ערומה יוצאה בכמה לבושין (סנה' צ:). — ומליצה, °שם מלבוש ליל לבושו: ושמתי מלבוש ליל לבושי ותפרתי כסות בכסות שחריו (רבנ"ג, כפרב עז).—°ולבוש דשא, ואמר המשורר: בואו שתו עמי בצל קורה על קול מטר שחק בירח בול, כי פשטה תבל לבוש דשא גם נחשפו שיחים וכלה בול (רמב"ע, תרשיש ב י). — °ולבוש כעס: כשיגבר מדת הכעס וכו' נאמר שלבש לבוש הכעס (יין לבנון, פי' לאבות ו).

לבט[1], ממנו לָבַט, *לֶבֶט, °לְבוּט.

לָבַט[2],—קל לא נמצא במקרא.

—נפע' עתי', יִלָּבֵט, — א) נלבט פלוני, שכב ונתגלגל, sich legen u. wälzen; se rouler; to wallow: לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזנות יפרדו ועם הקדשות יזבחו ועם לא יבין יִלָּבֵט[3]) אם זנה אתה ישראל אל יאשם

---

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) עי' הערה לקמן.—[3]) נחלקו הקדמונ' במשמ' מלה זו. ת"י: אתרטש. מנחם: יתחייב. ריב"ג: להד'ה אללפט'ה תרג'מתאנ כלאהמא מג'אנש ללפט' אלערבי אהדאהמא והו אלאקרב אי אנ יקאל פיה ילבט בה אי יצרע ואלאח'רי אנ יקאל ילתבט ואלאלתבאט אשוא' אלערג', ע"כ, ובעבר': למלה זו שני פרושים ושניהם דומים אל לשון הערב אחד מהם והוא הקרוב הוא ענין נפילה ילבט בה כלומר יפול והשני יתלבט ואלאלתבאט בלשון הערב הוא הפסחות הרע. רש"י פרש במשמ' טרת הדרך. ראב"ע: בלשון ישמעאל כמשתבש שלא ידע מה לעשות. ר"י קמחי פרש גם הוא עפ"י לשון ערבי' בשתי משמ' מתחלפות, אחת במשמ' הנפילה, והשנית במשמ' מהירות. רד"ק פרש ילבט יתעות. אבל כל אלה המשמ' אינן מתישבות על הענין, בפרט לפי מה שהוכחתי בהערה לערך לאיב, כי אין הכתוב מדבר כאן בעם שאינו מבין אלא שהמלה ועם צריך לקרא וְעָם ושתי המלים לא יבין הן מלה אחת לאיבין, שהוא מ"ר מן לאיב במשמ' זכרים או נקבות שמשחקים בהם בעניני זנות, ועל כרחנו אנו צריכים לאמר כי הפעל ילבט מקביל לשני הפעלים האחרים שבפסוק זה, עם הקדשות יזבחו ועם הזונות יפרדו, ושהכונה בהם היא פעולה של התרועעות והשתעשעות של זמה. ובמשמ' נאותה היטב לכונה זו משמש פעל לבט a) בערב' בהתפע' תלבט b), במשמ' שכב והתגלגל על הארץ. אמר אלג'והרי: ותלבט אי אצ'טג'ע ותמרע', ע"כ, ובעבר': תלבט פרושו שכב על צדו והתגלגל. והביא בלשאן אלערב דברי הנביא: אוליב יתלבטונ פי אלע'רפ אלעלא מנ אלג'נה, ופרש: יתמרע'ונ ויצ'טג'עונ, וכונת הנביא בהמלים יתלבטונ פי אלע'רפ אלעלא מנ אלג'נה, היתה: תשכבון ותתגלגלון בהחדרים העליונים של הגן עדן. והביא שם עוד בלשאן אלערב: ויקאל פלאנ יתלבט פי אלנעים, ובעבר': ואומרים פלוני יתגלגל בגן העדן. והפעל מרע' שבו מתרגמים המלונים הערבי' את הפעל

---

a) لبط b) تلبّط

יהודה (הוב׳ ד יד-יה). חכם לב יקח מצות ואויל שפתים יִלָּבֵט (משלי י ז).— ב) ״נִתְחַיֵּב: לפני התגלע הריב נטוש ענינו יורה עליו ופתרונו לפני הלבט[1]) והתחייב הריב נטוש (מנחם, ערך גלע). — ג) ״נכשל ונפל: ולקט הקציר, ופרט הבציר, עזוב לבלי תציר, לדלים נארים, ואליטו[!]הבט, בהענק ובהעבט, ותן פן תִּלָּבֵט, נדבות ונדרים (הזהר׳ רבנ״ג, במור לכי). מי שילחין יכשל ומי שימהר ילבט וכל המרבה לחשוב ימלט (מוסרי הפלסופ׳ ה י). מרבה דברים ילבט וכל מחריש ימלט (ר״י הריזי, תחכמ׳ מד). לכל אוהב הכמות, להבין בנעלמות, לבלתי ילבט, ההרה ימלט (מנח׳ קנא׳ גהגה מאדי פנ). ואין אחרי בלות האיש עדנה, וסוגרו דלתים בשוק בשפל קול הטחנה, והזקנים בצרות הזמן ילבטו, ובטלו הטוחנות כי מעטו (עמנו׳, מחבר׳ ד). ואנשי מלחמתו גם המה ששו לקראת המלחמה כי נלבטו בטורח הדרך הקשה אשר לא ראו קץ לו בלתי אם במלחמת תנופה (מה״ג, הלרפתי׳ ברוסיה).—והלב נלבט: כשל בעוני כחי ולבי סחרחר וילבט, כי יסר יסרני יה ואותי יום יום כקצח חובט (חיל׳ הבחר, יום ה, מחגה הנחם).—ד) ״נשחת ונתקלקל: שמעי בת! עמך בית אביך תשכחי, שכחי כי שבת משבטך השבט, אל תבכי למו אל נא תתיפחי, פן תכהה עינך פן יפיך ילבט (ינ״ג, חדו״מ י).

—קל, *לָבַט, פ״י,— לָבַט את פלוני, הוגיע אותו והטריחו הנה והנה, bemühen, herumtreiben; incomoder to incomode: חביבה ראייתו (את הארץ) של אברהם אבינו יותר מראייתו של משה שבאברהם לא לבטוהו ומשה לבטוהו באברהם מה הוא אומר שא נא עיניך וראה וכו׳ ובמשה מה הוא אומר עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה ותימנה ומזרחה וראה בעיניך (מכי׳ כבלח, עמלק ב). — ובמשמ׳ ״עִנָּה אותו, plagen tourmenter; to vex, annoy: בלע מעליטי, שרו מלעיטי, בזר שוטטי וחובטי ולובטי (רבנ״ג, בזופי פליטי). דרך הועים יישר יער וכרמל, לבוטים ירפא ומתיר חבוש ועמל (בנת ברהש׳, אחבבה לדעת).

—הִתְפַּע׳, *הִתְלַבֵּט,—הִתְלַבֵּט בדרך, יגע ע״י הליכה הנה והנה, sich abmühen; se fatiguer en route; be troubled: לבני אדם שאמרו למלך הנראה שהגיע עמנו אצל מושל עכו הגיע לעכו הלך לו (המושל) לצור הגיע (המלך) לצור הלך לו לצידון הגיע לצדון הלך לו לאנטוכיה הגיע לאנטוכיה התחילו בני אדם מתרעמים על המלך שנתלבטו על דרך זו המלך צריך להתרעם עליהם שבשבילם נתלבט על דרך זו (ספרי במד׳ פז).—ובסהמ״א: וכל כך היתה השכינה מתלבטת בשבילכם למהר ביאתכם לארץ (רב״י דבר׳ א ב). כל הדרך הזה נתלבט (סנחריב) כדי לעמוד בעוד היום בנוב לפי שאמרו לו איצטגניניו אם תלחם בה היום תכבשנה (הוא, ישע׳ י לב). אדם הטורח מחזיר ולהוט לעשות דבר נופל בו לשון מתנקש כלומר מוטרף ומתלבט (הוא, תהל׳ קט יא).

—פִּעֵ׳, ״לִבֵּט, — עִנָּה מאד: שבט מלבט מחבט גדע ושבור, תעיר קנאה תריע תצריח כגבור (סלית׳ יום ז׳, אפס הוד). עני אל בדל שואל בבואי לדפוק ביתך ולבט מחריבי (מחז׳ רומ׳ ליוה״כ, אלהי אל תדינני). לישע הוכים (ישראל) והנה צוחה, לבטום קמים וכרו שוחה (סלית׳ ה׳ ע״ת, אזון תחן).

—פֻּע׳, ״לֻבַּט,—עֻנָּה: אותות קנות לובטה מחולי, עת כי שכחתי מהוללי (ר״א קליר, קינ׳, איכה אלי). כהפקד לשלישו בהט נחם, לובט להלחם בלוחמי לחם (הוא, בנת זכור, אזכיר סלה). ליל שמורים לובטה יראתם ולקה, בוקה ומבוקה ומבולקה (ר״מ נהוראי, ליל שמורים). קדוש ישראל הביטה, קלון רעיתך המלובטה, ירדה מכבודה ונתמוטטה, רפה שבריה כי מטה (סלית׳ ב עב״ת, אדון כינה).—ולֻבַּט בדרך: אמרו אוי לנו כמה לובטנו[1]) בדרך הזה שלשה ימים שלא נחנו מעינוי הדרך (רב״י במד׳ יא א).

*לֶבֶט, ב״ז, מ״ר לְבָטִים, — צער ויסורים: הביא עליו (לוט על עצמו) לבטי לבטים[2]) מה להלן לא יבא

לבט משמש גם ביחוד במשמ׳ רביעת זכר בע״ח עם הנקבה, ומזה השם מראע׳ה לאתון, ובפרט אתון שאינה בורחת מהזכרים: ואלמראע׳ה אלאתאן וקיל אלאתאן אלתי לא תמתנע מנ אלפחול, ע״כ, ובעבר׳: אלמראע׳ה היא האתון, ואומרים האתון שאינה מונעת א״ע מהזכרים. וכבר כנה אלאח׳טל בשם זה גם אשה אחת: ובד׳לכ לקב אלאח׳טל אם גריר פשמאה אבנ אלמראע׳ה אי יתמרע׳ עליהא אלרג׳אל, ע״כ, ובעבר׳: ובזה כנה אלאח׳טל את אמו של גריר וקראהו בן המראע׳ה, ר״ל שיתגלגלו עליה האנשים. מכל העדיות האלה נתברר בודאות גמורה שאי אפשר לפקפק בה, שהפעל לבט בהתפעל משמש בערב׳ במשמ׳ שכב והתגלגל, ובכלל גם בענין זכר ונקבה, ומשמ׳ זו באותה מאד להפעל ילבט עם לאיבין בהכתוב בהושע ומסימת אותו יפה אחרי שני הפעלים הקודמים לו באותו פסוק המדברים כמו״כ על העסק עם זונות וקדשות. —

[1]) עפ״י פרשו את הפעל ילבט שבמקרא במשמ׳ יתחייב.

—[1]) כך כי״ר (דר׳ ברלינר).

[2]) כך בכ״י וכן בילקוט שמעוני משלי י. ובקצת כ״י ליבוטים, לבוטים.

טמא לכל דבר אף כאן לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ (מד״ר ברא׳ נג).

לָבִי[1], ש״ז, מ״ר לְבָאִים,—אחד משמות האריה: בתוך לבאם אשכבה להטים בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה (תהל׳ נז ה).—*ובהשאלה: זה אבנר ועמשא שהיו ל ב א י ם בתורה (ירוש׳ פאה א יו).

׃לִבִּי, ת״ז, לנק׳ לִבִּית, לבִיית, מ״ר לִבִּיים, לִבִּיּוֹת,— של הלב, שצריך להלב: הנה יש לנו ברפואות ה ל ב י ו ת מאמר נפרד וכו׳ רוב הרפואות המריקות מזיקות לגוף ולכן ראוי שיחבר בהם רפואות ל ב י ו ת (קאנון ג יא ב א). כי הטבע אם יהיה חזק יבדיל בין המקרר והמחמם וישא המקרר אל הלב וישא החמים ה ל ב י י ם אל הרוח (שם). והתרופות ה ל ב י ו ת טובות במקום הזה כי הן מחזקות הכח החיוני (שם א ד ט). יושם עלי זרע הדם ודבש קובץ בין הדבקות והשמנות והיא רפואה ל ב י י ת כלומר מחזקת הלב (פרקי משה יג). שהוא נכון לבוא אל בית השם שהוא ציור ל ב י לא ציור דמיוני (פי׳ אבן כספי על רמב״ע, כ״י קמבר׳). שאחר חקירתו ה ל ב י י ת והשכלית בכל זה כנז׳ גוזר ואומר שאין הטוב ר״ל התכלית לאדם וכו׳ רק שישמח במעשיו (רמב׳ דעת לר״מ אלבילא רי). לבלתי נשוא ראש ולעשות הסכמה ל ב י י ת וגבורת רוח בשום דבר (ר״א מודינא, קול סכל).

לָבִיא, ש״ז,— כמו לָבִי: כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו (ברא׳ מט ט). הן עם כְּלָבִיא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה (במד׳ כג כד). כְּלָבִיא שכן וטרף זרוע אף קדקד (דבר׳ לג כ). בארץ צרה וצוקה לָבִיא וליש (ישע׳ ל ו). שאגה לו כְּלָבִיא ושאג ככפירים וינהם ויאחז טרף ויפליט ואין מציל (שם ה כט). אפגשם כדב שכול ואקרע סגור לבם ואכלם שם כְּלָבִיא חית השדה תבקעם (הוש׳ יג ח). שניו (של הארבה) שני אריה ומתלעות לָבִיא לו (יואל א ו). איה מעון אריות ומרעה הוא לכפרים אשר הלך אריה לָבִיא שם (נחו׳ ב יב). התצוד לְלָבִיא טרף וחית כפירים תמלא (איוב לח לט). ליש אבד מבלי טרף ובני לָבִיא יתפרדו (שם ד י).

לְבִיָּא, לְבִיָּה, ש״נ,—נקבת הלָבִיא: מה אמך לְבִיָּא בין אריות רבצה בתוך כפרים רבתה גוריה (יחזק׳ יט ב).—ואמר המשורר: אמרה לי בראותך הצביה, הטורפת כ ל ב י ה, תדע כי אין בלשוני רמיה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ו).

---

[1]) משק׳ צְבִי, צְבָאִים. וי״א כי מזה גם ס״ר לבאותיו, עי׳ לבאה, ועי׳ הערה שם.

***לְבִישָׁה**, ש״נ,—שה״פ מן לָבַשׁ: מה ל ב י ש ה בקידוש ידים ורגלים אף פשיטה בקידוש ידים ורגלים (ספרא אחרי ד). ל ב י ש ה מעכבת ואין קידוש ידים ורגלים מעכבת (ירוש׳ יומ׳ ג מ ג). (אסרתי לך) ל ב י ש ת כלאים התרתי לך סדין בציצית (מד״ר ויקר׳ כב). וקצר בענין ל ב י ש ת אהרן ובניו וכו׳ ולא בא עכשיו אלא לסדר לו שעת ה ל ב י ש ה (רמב״ן שמות מ ב).

׃לָבָךְ[1], ש״ז,— שם אילן גדול, עליו דומים לעלי האגוז, והוא שטה המצרית, ägypt. Akazia; accacia d'Egypte; egypt. accacia: שרש התותים וכו׳ וקלפת ל ב ך מן האילנות (קאנון ג יו ה ג). ערטניתא ובכור מרים וקליפת שרש ל ב ך (שם שם ד).

א. ***לִבְלֵב**, פ״ע,— לִבְלְבָה הגפן וכדומה, הוציאה לולבים: אלו הן לולבי גפנים כל שלבלבו מר״ה ועד יוה״כ (יומ׳ פא:).—ובהרחבה, כל אילן מלבלב[2], מתחיל לציץ ציץ: מה יער מלבלב אף בית המקדש מלבלב דאמר רב הושעיא בשעה שבנה שלמה בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים של זהב והיו מוציאין פירות (יומ׳ לט:).— ואמר הפיטן: בית יער הלבנון מלבלב מגדים וגומל, זהב פרוים פירות פרחיו עוד מהאמל (ר״מ גהורלאי, אור יום הנף).—׃וגם התבואה, תחלת צמיחתה: אפילו עדיין לא לבלבו החיטים (רפ״י קדוש׳ סב:).—ובהשאלה, ׃לִבְלֵב השֵׂיבשׂ, התחיל מעט מעט לצאת ולזרוח: בשעה שמאדים העולם וחמה מלבלבת לצאת כמות עשבים ואילנות שמבקשים להוציא עלין (תמו׳ הגא׳, גני׳, גנז״ב 92).

ב. ***לִבְלֵב**, פ״ע,— צעק[3], ובהשאלה, ׃לִבְלֵב תפלה וכדומ׳: נטפו טוחי זיע עולב, טפסת חן בבואי ל ל ב ל ב, ימסוך פי צוף וחלב, יכין לו מחשבות לב (פתיח׳ תרי״ג מצות לרסע״ג).—׃לִבְלֵב הַזֶּמֶר[4], הוציא הקול המיוחד לו: שור גועה אריה שואג וכו׳ ראם מצלצל גרפית מלבלב אדם מרנן (כסא שלמה, ביהמ״ד ילינק ה).

ג. ׃**לִבְלֵב**[5], — פועל לא נמצא.

---

[1]) בערב׳ לבח׳ה a).

[2]) בארמ׳: האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזי אילני דקא מלבלבי (ברכ׳ מג:). היך דיקלא ילבלב פריון (ת״י תהל׳ לב יג).

[3]) בארמי׳: נלבלבא לקובליהון (ת״י שמות יד יג).—[4]) בערב׳ לבלב b) קול הכבש והתיש.

[5]) עי׳ הערה לקמן.

---

a) لبخة b) لبلب

—הִתפ׳, ״התלַבְלֵב, מִתלַבְלֵב,—התלבלב האדם, התחבט: וענין ד׳תגא נלקח מזה כלומר שמתלבלבים [1]) ומתנועעים בעת זכרה (הערו׳ לריב״ג, תגג).

א. ״לַבְלַב [2]), ש״ז,—שם צמח מטפס, ומשמש ברפואות לקצת מחלות, Winde; liseron; bindweed: ומי החלב ומי הלבלאב הוא סמה שיועיל בכמו העת הזאת (קאנון ג ד ד). והנה זכרו קצתם כי מי הלבלאב טוב מאד בכמו הענין הזה (שם).

ב. ״לַבְלַב [3]), ש״ז,— בשר רך על המעי אם שנים עשר, Bauchspeicheldrüse; pancreas [4]): לבלב [5]) בשר הרך שעל הכנתא (ר״ש בר״ש, המליצה 61).

לבן [6])

, ממנו לָבָן, לָבֵן, לִבֵּן, לְבָנָה, לְבֵנָה, ואולי גם לִבְנֶה, לִבְנָה, *לִבֵּן, *לִבּוּן, *לַבְנוּנִית, *לַבְנוּת, ״לִבְנִי, ״לַבְנִיּוּת, ״לַבְנוּנִי, ״לַבְנִינוּת, ״הַלְבָּנָה, ״הִתלַבְּנוּת.

לָבָן [7]), א) ש״ז,—מה שהוא כגון השלג או הסיד וביוצא בהם, ההפך מן שחור, das Weisse; couleur blanche; white coulor: ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלאים ואת כל העזים הנקדות והטלאות כל אשר לבן בו (בראש׳ ל לה). מחשף הלבן אשר על המקלות (שם לז). — ב) ת״ז, לנק׳ לְבָנָה, מ״ר לְבָנִים, לְבָנוֹת, weiss; blanc; white: והוא כזרע גד לבן (שמות יו לא). והנה אין בה שער לבן (ויקר׳ יג כא). וכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אדמדם (שם מב). —ולנק׳: ואם בהרת לבנה הוא בעור בשרו (ויקר׳ יג ד). והנה שאת לבנה בעור (שם י). בהרת לבנה אדמדמת (שם כד). ויפצל בהן פצלות לבנות (בראש׳ ל לז). והנה בעור בשרם בהרת כהות לבנת (ויקר׳ יג לט). ובמרכבה השלשית סוסים לבנים (זכר׳ ו ג). בכל עת יהיו בגדיך לבנים (קהל׳ ט ח).—הפך לָבָן, נהיה הגון לָבָן: ושערה לא הפך לבן (ויקר׳ יג ד). כי ישוב הבשר החי ונהפך ללבן (שם יו).—ובתו״מ: והשאת בקרום ביצה שניה לה כצמר לבן (נגע׳ א א). התכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת (מנח׳ ד א). ראה מים חלוקים או עכורים וכו׳ לבנים ונמשכים (מקוא׳ ח ג). עד מתי תינוקת ממאנת עד שתביא שתי שערות דברי ר״מ ור״י אומר עד שירבה שחור על הלבן (תוספתא נדה ו ה). התורה שנתן לו הקב״ה למשה נתנה לו אש לבנה חרותה באש שחורה (ירוש׳ שקל׳ ו מט ד). אמר ר׳ אסי (המן היה) עגול כגידא ולבן כמרגלית (בבלי יומ׳ עה.). קונם שאני נושא לפלונית כעורה והרי היא נאה שחורה והרי היא לבנה קצרה והרי היא ארוכה (נדר׳ סה:). לבן לא ישא לבנה שמא יצא מהם בוהק (בכור׳ מה:). במלקט (שערות) לבנות מתוך שחורות (מכות כ:). — *פרי לָבָן, כגון אגסים וכדומ׳: החרובין משינקדו וכל השחורים משינקדו וכו׳ וכל (הפרות) הלבנים משיקרחו (מעשר׳ א ג). — *כלי לָבָן, מה שעשוי מבד לבן, כגון חלוק וכדומה: אמר רשב״ג נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין כלי לבן לכובס נכרי שלשה ימים קודם לשבת (שבת א ט). היתה (הסוטה) מתכסה בלבנים מכסה בשחורים (סוט׳ א ו). שהלבנים קשין לכבסן יותר מן הצבועין (תוספתא שבת א כב). בדברים הנעשין בבגדי לבן מבפנים (יומ׳ ס.). — ״הלבנים של

[1]) — כך תרגם ר״י א״ת את הפעל יח׳תבטון a) שבגוף הערבי, ולא נתברר מאין לקח ר״י א״ת משמ׳ זו לפעל זה.

[2]) בערב׳ לבלאב b).

[3]) עי׳ הערה לקמן.— [4]) תרגום דר׳ מזיא.— [5]) לא נתברר באיזה ספר מצא ר״ש בר״ש מלה זו. עכ״פ במשמ׳ אין לפקפק, וכך נקרא בשר זה בלשון ההמוני של הערבי׳ בא״י לבלוב c), מ״ר לבאליב d), וצולים ואוכלים אותו. והעיר דר׳ מזיא ע״ז לאמר: בספרותנו העתיקה אין שם מיוחד להאבר הזה, ורק האחרונים קוראים לו כבד הלבן: ונוטל הדרא דכנתא ומקליף קרום של חלב ממקום שמונח עליה כבד הלבן (אהל יעקב, הלכ׳ ניקור א י). ובמקום אחר שומן הכנתא: והן בני מעים שמונחין בצורת פ׳ ומחוברין בשומן ועליו מונח הכבד לבן והפוסקים קוראים אותו שומן הכנתא וכו׳ והיא מלאה הוטין דקין של דם וכו׳ והמנהג דאין מבשלין כ״א צולין תחלה (שם סג יב).

[6]) בערב׳ לבנ e), ועי׳ הערה להערך.

[7]) רק בעבר׳ בשמוש המיוחד הזה של גון הלבן, בארמ׳ משמש במשמ׳ זו חור, שישנו גם בעבר׳ וגם בערב׳. ובערבי׳ משמש במשמ׳ זו המלה אביצ׳, מן שרש ביצ׳, והשם לבנ f) נתיחד בערב׳ רק להחלב. והנה נראה לכאורה כי שתי הלשונות האחיות, העברי׳ והערבי׳, התרחקו מאד בענין המושג הטבעי הזה, וכ״א מהן השתמשה במלה זולתי המלה שהשתמשה בה אחותה, ושתי המלים לבן ואביצ׳ הן רחוקות זו מזו. אבל, רק לכאורה נראה כי התרחקו, ובאמת אינו כן. שני השרשים, גם ביצ וגם לבן, הם שמיים קדומים, ושניהם נשארו בשתי הלשונות העבר׳ והערב׳. מהשרש ביצ יש בשתי הלשונות השם ביצה, ביצ׳ה, וע״ש מראה הלבן של קלפת הביצה השתמשה הלשון הערבי׳ בשרש זה לגון הלבן. ובעבר׳ נשאר רק השם ביצה. והשרש לבנ היה בודאי בלשון השמית שם לחלב, ונשאר ממנו בערב׳ רק השם המיוחד הזה והלשון העברי׳ השתמשה בו לגון הלבן כמו שהשתמשה הערב׳

a) يختبطون b) لبلاب c) لبلوب d) لباليب e) لبن f) لبن

הזמן, הטובות שלו: וידי בזמן תמיד קשורה ואקשור יד לבניו על שחוריו, ושמתי מלבוש ליל לבושי ותפרתי כסות בכסות שחריו (רבכ״ג, כברם ען). — שְׂדֵה לָבָן[1], שדה של תבואה, בנגוד לשדה אילן: עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית עד שתכלה הליחה כל זמן שבני אדם חורשים ליטע במקשאות ובמדלעות אמר ר״ש נתת תורת כל א׳ וא׳ בידו אלא בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד עצרת (שבי׳ ב א). צדין את האישות ואת העכברים משדה האילן ומשדה הלבן שלא כדרכו במועד ובשביעית וחכ״א משדה האילן כדרכו ומשדה הלבן שלא כדרכו (מו״ק א ד). במה דברים אמורים (שצריך י״ח חדש לחזקת שדה הבעל) בשדה לבן אבל בשדה אילן כנס את תבואתו מסק את זיתיו וכו׳ הרי אלו שלש שנים (ב״ב ג א). — ג) *כמו שֵׁם, כנוי לפול הלבן: הלבן[2]) והשעושית (ירוש׳ כלא׳ א כז). — ד)*הלבן שבעין: הגלגל הזה של עין אין אדם רואה מתוך הלבן שיש בו אלא מתוך השחור (מד״ר ויקר׳ לא). — ה) שֵׁם מטבע של כסף: וגם יתנו לך בכל שבוע כל אחד ואחד עשרה לבנים לעולם (שו״ת שער אפר׳ קכט). כראובן שהלך לדיין וטען שמעון שחייב לו עשרת אלפים לבנים והשליכוהו בבית האסורים (תולד׳ יצחק לר״י קארו, בהר סיני). ראובן נתן לשמעון ה׳ אלפים לבנים בזמן שהיה שוה כל גרוש קרוב לש׳ לבנים (שו״ת מהרי״ט ב מב). שהשליכו עלינו מן המלכות לקחת אלף לבנים מכל מי שפורע מס (תשו׳ ר״א מזרחי פט). עוד אמר שאם לא ייבם אחד מאחיו שיתנו להם ק׳ לבנים שלא לעקור תורת ירושה (תשו׳ רלב״ח לו). ושקלו כנגדם ז׳ לבנים מכסף ממטבע של הארץ הזאת אשר היא תחת ממשלת האדון אדונינו שולטן שולייםן יר״ה (שו״ת בנימין זאב נו). אברהם הנזכר השכיר אותו בכמה מאות לבנים שישתדל לו כתב מק״ק שלנו (שו״ת מהרב״ל יד). יתנו ללוי הנז׳ לבן אחד ומג׳ לבנים הנשארים יהלוקו בין שניהם (שו״ת מהרשד״ם, יו״ד פח). והניח פה נכסים וחובות יותר מק״ק אלפים לבנים (שם, חו״מ מ). שידוע ומפורסם לכל העולם ששמעון עשאו פקידו ומורשה שלו על יותר ממאתים אלף לבנים (שם). שיש בתופרים מי שאינו מרויח רק ארבעה או חמשה לבנים ליום להיותו תופר בגדים גסים ומי שמרויח עשרים או שלשים לבנים ליום להיותו תופר בגדים דקים פועלים (מנח׳ מלונזנו, דרך חיים). איש יון סוחר וכו׳ בא ועשה עמהם סחורה וכו׳ ולקח כל אשר להם של אחרים ושלהם בגדי משי חשובים וטובים ששוים כך וכך לבנים בהקפה וכו׳ ודעו וראו שהיון הזה הוא עשיר וכו׳ חובותיו שוים בכסף מלא יותר ממאה אלפים לבנים (ר״י עובדי, אגר׳ דפי הזמן). וככה היו עושים מדי שנה בשנה בל ישנו את תפקידם שמנה לבנים לראש כל אדם (שם). כי אדוני הארץ מיכאל אוגלי הזה זה כמו עשר שנים לוה ממנו כמו חמשים אלף לבנים וכו׳ ועשה עמהם פשרה בשלשים אלף לבנים ונתנם ביד פרנסי הקהל וכו׳ (שו״ת תמת ישרים יד). מודה אני יהודה לפני החתומים איך נתחייבתי למרת קאליי ששת אלפים לבנים ממדודים שקבלתי ממנה ות״ק לבנים מזהב טווי (שם קט). ארבע מאות ושבעה עשר לבנים נפרעים לו מדי חדש בחדשו (שו״ת מהרש״ך א פ). הגרושים היו שוים באותו הזמן ערך תשעים לבנים (שם ב יא). ונתפשרו ביניהם לפרוע לי לערך חמשים לבנים בכל שבוע מזונותיה (שו״ת תורת אמת כג). ונתנו לנו מעזבון אביהם שמנה עשר אלפים לבנים יפים וטובים (שם לו). שיש לו על הבית הנ״ז סך שמנה עשר אלפים ושלש מאות לבנים שחייבת לו מרת שמחה הנ״ז בשביל הוצאות שהוציא על ארוסתו (שו״ת תורת חסד עו). ראובן היה חייב לבנו שמעון עשרים אלפים לבנים (שם רכט). ראובן ושמעון היו בעיר אחת ונתן ראובן לשמעון מאה אלף לבנים למחצית שכר (שו״ת פרח מטה אהרן קטו). קבלנו ונטלנו מהיקר ונעלה כה״ר חסדאי וכו׳ סך חמשה ושלשים אלפים ומאתים לבנים יפים וטובים (שם קיח). תגבה כל נדוניתה ואלף לבנים בעד בתוליה והסבלונות וטבעת קידושיה גם כן (שם סג).

∞אֹפֶר. — בהק. — ביצה. — חִוֵּר. — חלב. — כסף. — *לָבוּן. — סיד. — צחר. — קמח. — *שחף. — שלג. —
וההפך: שחור וכו׳, עי׳ במקומו.

לָבָן[1]), ת״ז, סמי׳ לְבֶן, — כמו לָבָן: חכלילי עינים מיין וּלְבֶן[2]) שנים מחלב (ברא׳ מט יב).

למושג זה בהשרש ביצ. — [1]) בערב׳ אלביאצ׳ה[a]), הל֫בן, כנוי להחטה. — [2]) כך אמרו שם: כיני מתניתא הלבן והשעועית, ולא פול הלבן, כמו שכתוב בנוסח׳ המשנה.

[a]) البياضة

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) הקדמונ׳ לא העירו כלום על צורה זו של הסמיכות, והבשירו סמיכות זו מן פָּעָל, אמר הרד״ק (מכלול, מבק׳ פעל), וז״ל: ויש בצירי כמו חֲלֵב חלב גוים ומן לבן וּלְבֶן-שנים והוא בסגול מפני המקף. ע״ב.

לָבַן, פ"י, לִלְבֹּן, נִלְבְּנָה, — לָבַן לְבֵנִים, עשה לבנים: ויאמרו איש אל רעהו הבה נִלְבְּנָה לבנים ונשרפה לשרפה (בראשי' יא ג). לא תאספון לתת תבן לעם לִלְבֹּן הלבנים כתמול שלשם (שמות ה ז). — ובתו"מ: אין שורין טיט ברשות הרבים ואין לובנין לבנים (ב"מ י ה). הלובן לבנים בבית הפרס (תוספתא כלי' ב"ק ג ז).

—הִפְעִ', הִלְבִּין, אַלְבִּין, לַלְבִּין כמו לְהַלְבִּין,—הִלְבִּין הדבר, א) פ"ע, נהיה לָבָן, weiss w. devenir blanc; be white: שם (הארבה) גפני לשמה ותאנתי לקצפה חשף חשפה והשליך הִלְבִּינוּ שריגיה (יואל א ז). אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג יַלְבִּינוּ אם יאדימו כתולע כצמר יהיו (ישעי' א יח). — ובמליצה, בשמוש' נעשה טהור וכדומ': תחטאני באזוב ואטהר תכבסני ומשלג אַלְבִּין (תהל' נא ט). — ובתו"מ: לשון של זהורית היה קשור על פתחו של היכל וכשהגיע שעיר למדבר היה הלשון מלבין (יומ' ו ח). הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל תשב (האשה) עד שתלבין ראשה (כתוב' י ה). שתי שערות עיקרן משחיר וראשן מלבין וכו' עיקרן מלבין וראשן משחיר (נגע' ד ד). היו שחורות והלבינו אחת שחורה ואחת לבנה והלבינו שתיהן (שם א ו). כל ימים שהיה שמעון הצדיק קיים היה לשון של זהורית מלבין משמת שמעון הצדיק פעמים מלבין פעמים מאדים (ירוש' יומ' ו מג ג). בראשונה היה הטל יורד על הקש ועל התבן והם מלבינין אבל עכשיו יורד על התבן והקש והן משחירין (שם סוט' ט כד:). — והירק: משל לגנת ירק שהמעין לתוכה כל זמן שהמעין לתוכה ירקה משחיר פסק המעיין הלבין ירקה (מד"ר ויקר' יח). כגננה שנחסם מעייניה והלבין ירקה (שם איכ', ויתמוב).—ב) פ"י, עשהו לבן, weiss machen, rendre blanc; make white, ובמליצה בהשאלה, עשהו נקי וזך וברור: לצרוף בהם ולברר וְלַלְבֵּן עד עת קץ (דני' יא לה).—ובתו"מ: אפילו אם מתכנשין כל באי עולם להלבין כנף אחד מן העורב אינן יכולין (מד"ר שה"ש, ראשו כתם). — ובהשאלה, *הִלְבִּין פני פלוני, בִּיֵּשׁ אותו מאד: המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמלבין פני חבירו ברבים וכו' אין לו חלק לעולם הבא (אבות ג יא). נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים (ברכ' מג:). כל המלבין פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים (ב"מ נח:). דור שבן דוד בא בו נערים ילבינו פני זקנים וזקנים יעמדו לפני נערים (סנה' צז.).—ובמליצה: למה נקרא שמו (של כלי הזמר) נבל שהוא מלבין כמה מיני זמר (ירוש' סוכ' ה נה ג).—ואת העונות, טִהֵר: ולמה נקרא שמו לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל (ספרי דבר' כח). — *הִלְבִּין שִׁנַּיִם לפלוני, הראה לו שִׁנַּיִם לבנות, הסביר לו פנים: אמר ר' יוחנן טוב מלבין שינים לחבירו יותר ממשקהו חלב (כתוב' קיא:).

—פִּעֵ', *לִבֵּן,— עשה לבן, לִבֵּן צמר, פשתן וכדומ': והגוזז את הצמר המלבנו והמנפצו (שבת ז ב). המלבן והמנפץ והצובע והטווה (שם יג ד). לא הספיק ליתנו לו (את הצמר לכהן) עד שצבעו פטור לבנו ולא צבעו חייב (חול' יא ב). כמה יגע אדם הראשון ולא לבש חלוק אחד עד שגזז וליבן ונפץ וצבע וטווה וארג (תוספתא ברכ' ז ה). לא שילבננו (את הצמר) ויתננו לו אלא שילבננו בהן (חול' קלח.).—וכ'תלבסיד וכדומ': ומלבנים אותן (את האבנים בסיד) פעמים בשנה אחת בפסח ואחת בחג והחיכל פעם אחת בפסח רבי אומר כל ערב שבת מלבנים אותו במפה מפני הדמים (מדות ג ד). — ולבנים או ברזל באש: ואין מלבנין את הרעפים לצלות עליהן (ביצ' ד ה). הלוקח כלי תשמיש מן הנכרי מה שדרכו להטביל יטביל להגעיל יגעיל ללבן באור ילבן כאור השפוד והאסכלה מלבנו באור (ע"ז ה יב). ליבן סכין ושחט בה (חול' ח.). ליבן שפוד והכה בו (שם). בדורו של שמד היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנין אותן באש (מד"ר שה"ש, הכנעני).—ובהשאלה, לִבֵּן את העונות, טִהֵר: שהוא עתיד ללבן עונותיכם כשלג (מד"ר בראשי' ע). — ובשמוש' בֵּרֵר, ואמר הפיטן: סדר יסוד עולם לבררה וללבנה, מונים אמונים יודעי לעתים בינה, תקופות מניסן לחמה ושנים מתשרי ללבנה (שבת הפסק' א, אור זרוע). — ומשל: לבן השק ואל תלבן את הכסיל (פרקי רבנו הקדוש ד ח).

—פֻּעַ', *לֻבַּן, מְלֻבָּן, —א) שעשוהו לָבָן: לוקחים ממנו עורות של נקבה ואין לוקחים ממנו צמר מלובן וצואי (בכור' ד ז). וכמה הוא נותן לו (ראשית הגז לכהן) משקל חמש סלעים ביהודה שהן עשר סלעים בגליל (צמר) מלובן ולא צואי כדי לעשות ממנו בגד קטן (חול' יא ב).—וברזל באש: אני אומר בחרב מלובנת נכווה והיה (ירוש' יבמ' יו יח ג).—ובהשאלה, יפה וטוב: (ג' הדשים) אחרונים (של המעוברת) יפה (התשמיש) לאשה ויפה לולד שמתוך

וגם קצת החדשים מסכימים לזה, ובקשו קניג (Kö. 2, 510) טעם לנקוד זה בפעולת האות נ על קול הפתח להרימו לקול סגול. אך יותר נראה דעת אולסה' וברט ואחרים מהחדשים שהגיהו צורה מיוחדה לַבֵּן.

כך נמצא הולד מלובן ומזורז (נדה לא.). כל הנשים של בית אביך כיון שמתעברות שוב אינן רואות פני המלך ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא לי בן מזורז ומלובן (סנה' ע:).—ובמשמ' זו אפילו בדבר של גנאי: רבי ברכיה אמר לגנאי (נקרא שמו לבן לומר) מלובן ברשע (מד"ר כרא' ס).—ובהשאלה, מלבן, ברור וידוע: שבעצת התורה המלובנת בדברים ברא הקב"ה עולמים וכו' שהתורה מלובנת בדבריה (מד"ר במד' יג).—ב) "עין מלבנה, הולה ולקויה, שיש בה לבן: ישיף מן מימיהם (של הבצלים) בתוך העינים המנושפות והמלובנות (אסף, כ"י מינכן 48).

—התפ', התלבן,—נהיה לבן, ובהשאלה, נהיה זך וברור: יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים (דני' יב י).—ובתו"מ, במשמ' העקרית: השתי משישלק והערב מיד והאונין של פשתן משיתלבנו (נגע' יא ח). אבן שהכובס מכה בגדים עליה עד שיתלבנו (רמב"ס, פכני' ט ה).—ובאש: החזירן (את הקנקנים) לכבשן האש ונתלבנו (ע"ז לג:).—ובמשמ' נעשה נקי: השלמה הזאת מתלכלכת וחוזרה ומתלבנת (מד"ר במות כג). לבן מלכים שיצא למדברה של עיר וקפחתו החמה וכו' נכנס למדינה במעט מים ומעט מרחץ מן המרחציות נתלבן גופו וחזר ליופיו כמו שהיה (בס סה"ם, הל תר"גי).—ובהשאלה, "נעשה טהור מעונות: יבוא כבוד הלבנון לך ותתלבני כבני עדרים בני אדר גדריך (קינ' לת"כ, ליון ידידות). בחרי לך היום אם עבדות אם פדיום הבררי והתלבני ומהרי ונהרי והטהרי והחליפי שמלותיך מעליך והשליכי תעתועיך והבלי שעשועיך (רמב"ע, כרכי נפשי).—"התלבן הזמן לפלוני, נהפך לטוב לו, התחיל מצחק לו, הסביר לו פנים: ואם יכרה ומנך בור לך יפול בבור כרה, וכו' ויתלבן לך אחר אשר היה כפי בירה (ר"ש הנגיד, אחי מוסר).

—נפע', "נלבן,—נלבנה העין, לקתה בלבן: לעינים הנלבנות והכהות והעטומות (אסף, כ"י מינכן 117).

*לֹבֶן, לובן, ש"ז,—א) עצם הגון הלבן, d. Weisse; le blanc; the white: ומטמא (שער הנגע) בכל מראה לובן (נגע' ד א).—ואמר המשורר: שחקה ללבן שערת ראשי כי ראתה אותו כמו כרמל (רמב"ע, תרשיש ה).—ובנוי "למדות נאות וכדומה: ולהעיר על העגין הזה צותה התורה על כבוס בגדים והנהיגו ללבוש טלית לבנה נאה כי הלובן במקום המדות הנאות (מלמד התלמיד', מטות). והחסד תתיחס בלובן (עסיס רמונ' י ג).—ב) *זבה לבנה שיוצאת מן הגוף: טומטום ואנדרוגי' נותנים עליהם חומרי האיש וחומרי האשה מטמאים בדם כאשה ובלובן כאיש (זבי' ב א). טומטום ואנדרוגינוס שראו בין לובן בין אודם אין שורפין עליהן את התרומה וכו' ראו לובן ואודם כאחד שורפין עליהן את התרומה (תוספתא שם ב ג). ראה לובן ונכנס למקדש וכו' ראה אודם ונכנס למקדש (ירוש' שבוע' ב לג ד).—ג) *זרע הזכר: הלובן מן האיש שממנו מוח ועצמות והגידים והאודם מן האשה שממנה העור והבשר והדם (ירוש' כלא' ח לא ג). הצבוע הזה מטפה של לובן הוא ויש לו שלש מאות וששים וחמשה מיני צבעונים (מד"ר כרא' ז). בא וראה הטווס שבו שלש מאות וששים מיני צבעונין והוא נוצר מטיפה אחת של לובן ולא תאמר בעוף אלא אפי' באדם מטיפה אחת של לובן הוא נוצר (תנחומ' תזריע ג).—*לבן שבעין, הלבן שבו: שלשה שותפין יש באדם הקב"ה ואביו ואמו אביו מזריע הלובן שממנו עצמות וגידים וצפרנים ומוח שבראשו ולובן שבעין (נדה לא.).—ומ"ר *לבנים, החלקים הלבנים שבגוף: אביו מזריע בו (בהילד) לובן שממנו הלובנים והמוח והצפרנים (מד"ר קהל', ברכות הטובה).—ד) *לבן ביצה, החלבון: חלב של אשה ולובן של ביצה (שבת עז:). לובן ביצה סולד מן האור (גיט' נז.). זוב דיהה ודומה ללובן ביצה המוזרת ש"ז קשורה ודומה ללובן ביצה שאינה מוזרת (נדה לה:).—ונהוג גם בסהמ"א: אם תרצה לכתוב בזהב תטרוף לובן ביצה היטב ותתיך בו צמג ערבי (מ' אלדכי, ש"א ד).—ה) "חלי בעין, שיש בה כתם לבן או קרום לבן, Leucoma, Macula cornae[1]: לעינים הנשופות והעטומות וללובן שיהיה בעין לבלתי ראות (אסף, כ"י מינכן 111). ויתן מהם (מהסמים הנזכרים שם) בתוך העין יסירו הלובן ואת הנשף והעטום (שם 48).

"לַבָּן, ש"ז,—מי שמלבן בגדים וכדומ': אני תלמיד אני רבן, אני כובס אני לבן, אני צורף ושלחני, אני כשם וחנוני (עמנ', מחבר' ט).

לִבְנֶה[2], ש"ז,—שם אילן לבן (העץ או הקלפה) נותן הרבה צל, Baum-Art.; esp. d'arbre; sp. of tree: ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון (בראש' ל לז). על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה (הוש' ד יג).—ונפלגו בזה הקדמונ', קצתם אמרו שהוא האילן לבן הקלפה ממשפחת

---

[1]) באור ותרגום דר' מזיא.

[2]) כמו אשה, תפתה, והוא במקום הסוף -י

הערבות[1]), Weisspapel; peuplier blanc; abele, וקצתם אמרו שהוא האילן עורי העלים לבן הפרח, בלעז styrax.—וקצת החדשים כנו בשם זה את האילן לבן הקלפה שדר,, בלעז Birke; bouleau; birch-tree: עץ לבנה גם הוא ממין עצי היער ועץ שלו טוב להדליק וקליפתו לבנה (רמב׳ למוד׳ א ז).

לבנה[2]), ש״נ, סמי׳ לבנת, מ״ר לבנים, לבניכם,—א) חמר שמן עשוי בצורה מן הצורות, עפי״ר מרבעת, ייבשוהו בשמ״ש או ישרפוהו באש וישתמשו בו לבנין בתים, Ziegel; brique; brick: ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה ותהי להם הלבנה לאבן (בראש׳ יא ג). וימררו את חייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה (שמות א יד). לא תאספון לתת תבן לעם ללבן הלבנים כתמול שלשם וכו׳ ואת מתכנת הלבנים אשר הם עשים תמול שלשם תשימו עליהם (שם ה ז-ח). תבן אין נתן לעבדיך ולבנים אמרים לנו עשו (שם יו). לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם ותכן לבנים תתנו וכו׳ לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו (שם יח-יט). לבנים נפלו וגזית נבנה (ישע׳ ט ט). קח לך לבנה ונתתה אותה לפניך וחקות עליה עיר (יחזק׳ ד א). זבחים בגנות ומקטרים על הלבנים (ישע׳ סה ג).— ובתו״מ: מקום שנהגו לבנות גויל גזית כפיסין לבנים בונים וכו׳ בלבנים זה נותן טפח ומחצה וזה נותן טפח ומחצה (ב״ב א א). אין שורין טיט ברשות הרבים ואין לובנין לבנים (ב״מ י ה). מכסין (את הדם) בזבל הדק ובחול הדק ובסיד ובחרסית ובלבנה ובמגופה שכתשן (חול׳ ו ז). מלמד שבלע את הדרבן לבינה שבלעה את הטבעת (כליס ט ו). ישראל שזקף לבינה להשתחות לה ובא עכו״ם והשתחוה לה (ע״ז מו.).—ובהשאלה, *בכתיבת השירים, אריח ולבנה[1]), עי׳ ערך אריח.—ב) לוח של אבן: ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת[2]) הספיר וכעצם השמים לטהר (שמות כד י).

*אריח.—*גבל.—חמר.—כבשן.—לבן, *לבן.—מלבן.—רעף.—שרף.

לבנה, ש״נ, סמי׳ לבנת[3]),—ש״ם, עצם גון הלבן: מראה לתפוח כמו מראה לבנת פני עופר בעת הוביש (רמב״ע, תרבי׳ ג). כבה יקוד לבי במי אשכול ומלא לי כפור, ושתה עלי לבנת פני ארץ אשר לבשה כפור (שם). השקיו ישקי עפרה את פי בשפת שני ובלבנת שן, ובגוף נקי אותי הבקי כי אין חשקי רק עשת שן (שם ד). דודים בלבנת יעלה אם לא ידעתוה תמול אל תבטחו בטות, כי ראתה עיני שחורה משחור שבה לבנה אחרי הטות (עמנ׳, מחב׳ יז). על הלקת מצחך יד יוצרך לא שמה, לבנת השלג וברי צמר צחר, ובמטוה עורקי לחיך לא רוקמה, יפעת ארגמן חכלילות השחר (יל״ג, תנה). אור נחמד נשקף מגלות עיניה, כיקר אור בהיר מעפעפי שחר, גם אדם לחיה על לבנת פניה, כיפי רקמת שני על צמר צחר (הוה, אדו״מ א).

לבנה[4]), לבונה, ש״נ, בכנ׳ לבנתה,—שרף מעץ שבהשרפו הוא מעלה עשן טוב הריח, Weihrauch; encens; incense: קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים

הקדום. בערב׳ לבני a), ועי׳ הערה לקמן.—[1]) כך תרגמו השבעים λεύχη. רסע״ג וריב״ג תרגמוהו בהשם הערבי לבני, שהוא האילן styrax בלעז. והנה אין ספק בדבר כי המלה העברית לבנה היא היא המלה הערבי׳ לבני, ובמשמ׳ בלשון זו אין פקפוק והלוקי דעות, וכל הערבים משתמשים בה במשמ׳ אחת לאותו האילן. אמר אלג׳והרי: נאללבני שג׳רה להא לבן כאלעשל ורבמא יתבח׳ר בה קאל [אמרו אלקיש ובאנא ואלויא מנ אלהנד ד׳אכיא] (המלים האלה הסגורות אינן בהצחאת של אלג׳והרי והובאו בלשאן אלערב) ורנד או לבני ואלכבא אלמפתרא, ע״כ, ובעבר׳: לבני אילן יש לו שרף כמו דבש ועפי״ר יתקטרו בו אמר (המשורר אמרו אלקיש ובן ואהלות מן הודו טובי הריח) ועך או לבני וכבא שריחם נודף. ובאחד משני המקומות במקרא שבאה המלה לבנה, בענין המקלות ששם יעקב לפני הצאן, אפשר כי הכונה היתה לזה העץ, אבל במקום השני, ששם ישבת אילן זה כי טוב צלו, בודאי אין הכונה להלבני הערבי, כי הוא אילן קטן, דל, ואינו נותן צל. וצריך לאמר, כי העברים כנו בהשם לבנה אילן אחר לא אותו שכנו הערבים בהשם לבני, או שבעברי׳ נשתנית משמע׳ השם לבנה בזמן מאוחר או בפרט בבבל.

[2]) בארמ׳ לבינתא. בערב׳ לבנ b), ולא נתברר היטב ע״ש מה נקראת כך הלבנה ואם יש לשם זה איזו שיכות לגון הלבן.—[1]) עי׳ בהערה לערך אריח.—[2]) כבר פרשו הקדמונים שם זה במשמ׳ לבנה, ת״א: כעובד אבן טבא. ואמרו בגמרא: ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכו׳ איכן דרכה של לבנה להינתן שם היא נתונה (ירוש׳ סוכ׳ ד נד ג). וכך גם רבים מהמפרשים הקדמונ׳ וגם החדשים.

[3]) כך פרש ריב״ג את השם לבנה שבמקרא.

[4]) בכנענ׳ פונית לבנת, בארמ׳ לבונה, לבונתה, בערב׳ לבאנ a), וי״א גם באשורית לבנ, וגם ביונית λιβανος. וכפי הנראה ע״ש גון הלבן של המין הטוב של הלבונה.

a) لبنى b) لبن

a) لُبَان

זלְבֹנָה זכה (במות ל לד). ויצק עליה (על המנחה) שמן ונתן עליה לְבֹנָה והביאה אל בני אהרן הכהנים וקמץ משם מלא קמצו מסלתה ומשמנה על כל לְבֹנָתָהּ (ויקר' ב א-ב). ואת כל הַלְּבֹנָה אשר על המנחה והקטיר המזבח ריח ניחח אזכרתה ליי' (שם ו ח). מבאים עלה וזבח ומנחה וּלְבוֹנָה (ירמ' יז כו). שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה כלם משבא יבאו זהב וּלְבוֹנָה ישאו (ישע' ס ו). לא העבדתיך במנחה ולא הוגעתיך בִּלְבוֹנָה (שם מג כג). מי זאת עלה מן המדבר כתימרות עשן מקטרת מר וּלְבוֹנָה מכל אבקת רוכל (שה"ש ג ו). עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך לי אל הר המור ואל גבעת הַלְּבוֹנָה (שם ד ו). ויטהרו הלשכות ואשיבה שם כלי בית האלהים את המנחה והַלְּבוֹנָה (נחמ' יג ט).—ובתו"מ: ושנים בידם שני בזיכי לבונה של לחם הפנים (יומ' ב ה). הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה (ירוש' יומ' ד מא ד). היוצא ליהרג משקין אותו קורט של לבונה בכוס של יין כדי שתטרף דעתו (סנה' מג.).—ואמר המשורר: שלח יונה מבשרת ואם היא לא מספרת, באגרת קטנה אל כנפיה מחוברת, מאודרת במי כרכום ובלבונה מקוטרת (ר"ש הנגיד, בלה יונה). ושכבתי ובין שדי קוצות מריקות מר עלי רקה אדמה, והימין מחבקת לבנה והשפה מנשקת לחמה, והמטה מקטרת לבונה והערש בכל בשם פטומה, ונעמתי בחזיוני עד כי הקיצותי והנה אין מאומה (יוסף בן חסדאי, השלכי חן).

א **לְבָנָה**[1]), ש"נ, מ"ר *לבנות,—שם נרדף עם ירח: והפרה הַלְּבָנָה ובושה החמה כי מלך יי' צבאות בהר ציון ובירושלם (ישע' כד כג). והיה אור הַלְּבָנָה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים (שם ל כו). מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כַלְּבָנָה ברה כחמה (שה"ש ו י). — ובתו"מ: ומכניסין את הגדול שבהן (שבעדים) ואומרים לו אמור כיצד ראית את הלבנה לפני החמה או לאחר החמה (ר"ה ב ו). דמות צורות לבנות היו לו לר"ג בטבלא ובכותל בעלייתו שבהן מראה את ההדיוטות ואומר הכזה ראית או כזה (שם ח). התחיל גלגל החמה לשקע ותחלת גלגל לבנה לעלות זהו בין השמשות (ירוש' ברכ' א ב:). אין הלבנה זורחת בשעה שהחמה שוקעת (שם). מימיה של חמה לא ראתה פגימתה של לבנה (שם ר"ה ב נח.). אחד עשר יום שהחמה עודפת על הלבנה בכל שנה (שם). הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה וכוכבים במסילותם (בבלי ברכ' נט:). אינו דומה תימור של לבנה לתימור של חמה תימור של לבנה מתמר ועולה כמקל תימור של חמה מפציע לכאן ולכאן (יומ' כח:). הישן בצל דקל יחידי בחצר והישן בצל לבנה דמו בראשו (פסח' קיא.). ולד לבנה אמר שתתחדש (סנה' מב.). א"ר יוחנן לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד א"כ למה נבראת לבנה למועדים כדי לקדש בחשבונה ראשי חדשים ושנים (מד"ר בראש' ו). אמר הקב"ה הואיל והלבנה הזו מיעטה עצמה להיות שולטת בלילה גוזר אני עליה בשעה שהיא יוצאת שיהו הכוכבים עמה (שם). בלילה אם אין הלבנה נראית ברקיע החושך בעולם ואין אדם יכול להלך אפילו תוך המדינה כיון שהלבנה נראית ברקיע הכל שמחין ומהלכין בדרך (שם במות יח). — ואמר המשורר: בנפשי יעלות ביופי כלולות בשער כלילות ובפני לבנות, באמנן לכנור ועוגב בחיקן תדמם לאמות מניקות לבנות (רמב"ע, תרשיש ג). —*חצי לבנה, חצאי לבנה, קו כפוף ישתמשו בו בכתיבה לסגור בין שני חצאי לבנה דבור צדדי: רק שבכתוב שמתי המספרים בין שני חצאי מרובע כזה [ ] ובפרוש בין שני חצאי לבנה כזה ( ) בצדו (הקדמ' מגיה פי' ר"י אברבנאל לנביא' א').—*מוזרות בלבנה: עד שישאו ויתנו בה מוזרות בַּלְּבָנָה (סוט' לא.), ועי' מזר.—ועם הפעל טוה: ששמע מהנשים הטוות לאור הלבנה נושאות ונותנות בה שזונתה (רמב"ם, סוט' א ח). האמינו הבלי זקנות משיחות כשטוות לאור הלבנה (שבט יהודה ו). *ושלטון הַלְּבָנָה בעולם התחתון לפי אמונת הקדמוני[1]): לבנה ממונה על מפתחי שמים וארץ וערב הוא לעולם לרעה ולטובה (בריית' ר"ש הקטן ט). הליחה גם היא רביעית הגוף וכו' והנוהג בה כוכב לבנה (אסף, כ"י מינכן 11). ולבנה ממונה על החיים ולכן הנולד בו' יחיה (תולד' יצחק לר"י קארו, ויצא). ואמרו כי ישפע מהלבנה כח רוחני יתפשט בכל העולם (רב"ע פלקיירא, המבקש פג). ומגלגל לבנה כח הצמיחה והגדול אשר הוא שרש לכל הכחות טבעיות (מנח' קנא' לר"י מפיסא 55).—*ושמושי הלבנה בימי השבוע: והם משרתים לשבעה ימי השבוע יום א' כוכב חמה יום ב' צדק לבנה יום ג' נוגה מאדים (פדר"א ו). בשבת משמש כוכב ואחריו לבנה ואחריו שבתי (רב"י ערוכ' נו). —*ונפשה של הלבנה: העליון שבתי ומלאכו והוא נפשו

---

[1]) כנראה ע"ש גון הלבן והכהה של אור הירח, בנגוד לאור השמש המבהיק. ועי' ערך ירח.—[1]) בארמ': האי מאן ד בלבנה (נולד) יהי גבר סביל מרעין בנאי וסתיר סתיר ובנאי אכיל דלא דיליה ושתי דלא דיליה ורזוהי כסיין אם גנב מצלח (שבת קנו.).

קפציאל וכו׳ והה׳ נוגה ונפשו ענאל והו׳ כוכב ונפשו מיכאל והז׳ התחתון לבנה ונפשה גבריאל (מבנ׳ חסיד׳, ספלאכ׳ והרקיע א).—ועי׳ ירח.

גבריאל, °נפש הלבנה.—°חבור ונגוד.—*חִדּוּשׁ הלבנה.—ירח, °ירחי.—*לקוי הלבנה.—*מוֹלָד הלבנה, עי׳ במקומו.—°מחזור הלבנה.—°מחנות הלבנה.—°מנת הירח.—סַהַר.—*פגימת הלבנה.—*קִדּוּשׁ החֹדֶשׁ.—קדר, קדרות.—°שנוי מראית הלבנה.

ב. °°**לְבָנָה**, ש״נ,—הלֵחה הלְּבָנָה שבגוף בע״ח: כי החום כשיהיה יותר נוטה אל האידיות וכו׳ אִתו החום הוא מהלבנה כי הליחה מפני עביה ודבקותה לא יותך הנתך ממנו בשוה (פרקי משה י). ונאמר שהלבנה היא על ב׳ פנים טבעית ובלתי טבעית (ספ׳ הקדח׳ ג א, כ״י ברלין). והתמידית (שבקדחות) המפסקת היא קדחת הבאה מלבנה מעופשת (שם).

°°**לַבְנוּנִי**, ת״ז, לנק׳ לַבְנוּנִית,— קצת לבן: זרע לחה סרוחה לבנונית (הקדמ׳ ספ׳ הרוקח).

*__לַבְנוּנִית__, ש״נ, — סגולת דבר לבן קצת: ב׳ שערות עיקרן משחיר וראשן מלבין וכו׳ כמה יהא בלבנונית ר״מ אומר כל שהוא (נגע׳ ד ד). וכמה תהיה לבנוניתה כשלג (ספרא תזריע, נגע׳ ב). הרצועות יהיו שחורים שלא יהא עליו כלל צד לבנונית (תוספ׳ ב״ק נט:). צרעת עור הבשר הוא שילבין מקום מן העור ותהיה הלבנונית כקרום ביצה (רמב״ם, טומא׳ צרע׳ א א). והלכה ובדקה את עצמה מיד ומצאה על העד לחלוחית לבן ולא לבן לגמרי אלא כמראית בגד לבן שנפל עליו אבק שהוכהה לבנוניתו (טו״ת תרומ׳ הדשן רמו).

*__לַבְנוּת__, ש״נ,—כמו לֹבֶן, לַבְנוּנִית: אין הקב״ה צר את האדם אלא מטפה של לבנות (מד״ר ויקר׳ יד). אם של אשה מלא דם עומד וממנו יוצא למקו׳ נדתה וברצונו של הקב״ה הולכת טיפה של לבנות ונופלת לתוכו מיד הולד נוצר (שם). הבריות מפקידין אצל נשותיהן טיפה של לבנות והקב״ה מחזיר להם אותה טיפה בריה נאה שלימה (שם קהל׳, ברכות הטובה). —ובסהמ״א: בהרת עזה כשלג ספחת שניה לבהרת כלומר שלבנותה פחותה ממנה (הכרמ׳ לריב״ג, ספח). ואין הפרש בין שיהיה עין הדם עמוק או יהיה נוטה אל הלבנות (ר״א הקראי, ג״ע, טמא׳ וטהרה).

°°**לְבָנִי**, לבניי, ת״ז, לנק׳ לְבָנִיִּית, מ״ר לְבָנִיִּים, לְבָנִיּוֹת, —מטבע הלחה הלבנה: והלבן הוא לבניי והולדו מלחה לבנה מלוחה (קאנון ג ו טו). הבשריי יהיה הסבה בו ליחה מימיית לבניית מתפשטת עם הדם באברים (שם ג יד ד ג). הקף הקדחת הלבניית הוא כ״ד שעות וכו׳ וזה שהקדחת הלבניית הבאה בכל יום מתחלת העונה א׳ עד תחלת העונה השנית יש כ״ד שעות וכו׳ או תדע שזה יש עמו ג׳ קדחות לבניות (פרקי משה י). הקדחות הלבניות הנה סבת הרתת בהם סבת הקדחת (שם). ברפואת הקדחת הלבניית המפסקת (ספ׳ הקדח׳ ג ב, כ״י ברלין).—ובמשמ׳ °קר הטבע, קצת עצל, phlegmatisch; -tique; -tic: והכלל שלא היה יוסף לבניי עצל כבד הפעולות גם לא היה אדומיי מהיר המעשים (ר״י אברבנאל, ויגש). שיש ארבעה מיני המזגות דמיי אדומיי לבניי שחוריי וכו׳ האדומיי מוכן לקדחות שלישיות והלבניי לקדחת בכל יום ויום (תולד׳ יצחק לר״י קארו, תזריע). ומי שהוא לבני רחוק הוא שישיג חכמה וכו׳ כמו הנשים שהן לבניות והן שבחניות (רבב״ל דוראן, מג״א ה יג). האזרח רענן הוא דמיי לבניי (ר״י עמדין, מגדל עוז לז.)—והלֵחה הלְּבָנִיִּית בעין: כענין מי שירדו המים בעיניו ויתעבה הליחות הלבניית אשר לפני הכפוריי (אמונה רמה א ו).

°°**לַבְנִיאֵל**,—שֵׁם מלאך, ממונה על עין הרע: לבניאל ושמשיאל מלאכים הממונים על עין הרע (תולד׳ אדם, סגולה פ).

°°**לְבָנִיּוּת**, ש״נ, — כמו לַבְנוּת: ושזה הנייר עצם ולבניותה מקרה (אמונ׳ רמה א ז). שמלבניות האורה נראה תהום (ר״מ אלבין, איוב מא כג). והלבנה בחזק לבניותו ומימיותו (קאנון ג יב ב). והמימיות (של הדם) והלבניות שלא יתדבק הזם בגוף דבוקו הטבעי (שם ג יד ה).

°°**לַבְנִינוּת**, ש״נ,—כמו לַבְנוּנִית: כמו שהלבנינות באשה בסות לכמה מומין (שבט יהודה ח). ובהגיעם להרים אשר סביב לירושלם היה הרבוי (של הצאן) כל כך עד שלא נראה דשא כי כלו הפך לבן מלבנינות הצמר (שם סד). וישאר (האור) בלבנינותו הקודם כמו שהיה (רהט׳ חכמה, שער ההכה יא).

°°**לבם**[1]), ממנו °לַבֵּם.

°°**לָבַם**[2]), פ״י, לָבְמוּ, עתי׳ יִלְבֹּם,—לָבַם את פלוני בדם וכדומ׳, רמסו ולכלכו וגאלו בדם, in Blut niedertreten; fouler qqn. dans le sang; trample in blood: ציון גברת לממלכות מציריך, רבי שלומים שאי

---

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) פעל יצרו הפיטן, ופרושו לפי ענינו. המפרש

מאת אסיריך, יחמץ לבבי לקול נתנו ראמים בני שעיר ומואב בתוך היכל דביריך, לבסו משיחי בדם קדקד סגנים טרוף שוע וקוע רמוס עמי בחיריך (קינ׳ לת״ב, ציון גברת).

***לבר**[1], ממנו *לְבַר.

***לָבַר**[2], פ״י, בכנ׳ לְבָרוֹ,—לָבַר אותו לדבר, בחר בו ויעד אותו להדבר, wählen, bestimmen; choisir, destiner; to destin: מה גדלה שבלות איש אשר יין החשק עברו, ושכח כי להשקיף על סודותיו האלהים לברו[3], ומה גדלה אשמת איש ידור נדר לאלהים ויחל דברו, ואיש יראה צניעות וקדושה ואין תוכו כברו (עמנ׳, מחבר׳ י).

לבש[4], ממנו לְבוּשׁ, לְבֻשׁ, מַלְבּוּשׁ, תִּלְבֹּשֶׁת, *לְבִישָׁה, *הַלְבָּשָׁה, *הִתְלַבְּשׁוּת.

לָבַשׁ[5], לָבֵשׁ, פ״י, לָבְשָׁה, לָבַשְׁתִּי, לָבַשְׁתְּ, לָבְשׁוּ, לָבוּשׁ, יִלְבַּשׁ, לְבַשׁ, לִבְשִׁי, לִבְשׁוּ, תִּלְבַּשׁ, תִּלְבְּשִׁי, תִּלְבָּשִׁי, יִלְבָּשׁ, יִלְבְּשׁוּ, יִלְבָּשׁוּ, תִּלְבַּשְׁןָ, לֹבְשִׁים, לָבוּשׁ, לְבַשׁ, לְבוּשׁ, לְבֻשָׁם[6], ובעתי׳ ע״פ קמוצה, אֶלְבָּשֶׁנָּה, יַלְבִּשֵׁנִי, יִלְבָּשֵׁם[1],—לָבַשׁ בגד, שם בגד על גופו לפי צורת הבגד, anziehen (ein Kleid); mettre (un habit); to cloth o.s. with a garment: ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש (בראש׳ כח כ). ותסר צעיפה מעליה ותלבש בגדי אלמנותה (שם לח יט). ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו וכו׳ שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו (שמות כט כט-ל). ופשט את בגדי הבד אשר לָבַשׁ בבאו אל הקדש (ויקר׳ יו כג). ולבש הכהן מדו בד ומכנסי בד ילבש על בשרו (שם ו ג). כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו וכו׳ ורחץ במים את בשרו ולבשם (שם יו ד). ולא ילבש גבר שמלת אשה (דבר׳ כב ה). לא תלבש שעטנז (שם יא). וכובע נחשת על ראשו ושריון קשקשים הוא לבוש (ש״א יז ה). ויתחפש שאול וילבש בגדים אחרים (שם כח ח). ועליה כתנת פסים כי כן תלבשן בנות המלך הבתולות מעילים (ש״ב יג יח). התאבלי נא ולבשי נא בגדי אבל (שם יד ב). התחפש ובא במלחמה ואתה לבש בגדיך (מ״א כב ל). פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה (שה״ש ה ג). ואתי שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב (ירמ׳ ד ל). אסרו הסוסים ועלו הפרשים והתיצבו בכובעים מרקו הרמחים לבשו הסרינות (שם מו ד). והסירו את מעיליהם ואת בגדי רקמתם יפשטו חרדות ילבשו על הארץ ישבו (יחזק׳ כו יו). את החלב תאכלו ואת הצמר תלבשו (שם לד ג). ושם יניחו בגדיהם אשר ישרתו בהן כי קדש הנה ולבשו[2] בגדים אחרים (שם מב יד). האיש לבוש הבדים אשר הקסת במתניו (שם ט יא). ופקדתי על השרים ועל בני המלך ועל כל הלבשים מלבוש נכרי (צפנ׳ א ח). לבוש ואין לחם לו (חגי א ו). ויהושע היה לבוש בגדים צואים (זכר׳ ג ג). ולא ילבשו אדרת שער למען כחש (שם יג ד). ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר (אסת׳ ד א). ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר

הפיש לו מקור, אך לא עלה בידו כלום: לבסו כמו בלסו והוא לשון לכלוך וטינוף או הוא כפשוטו לבסו מל׳ בוססו מקדשך והוא ענין רמיסה וגיאול ובזיון או הוא לשון עירוב מל׳ עיסה בלוסה בתלמוד ול׳ פסוק ובולס שקמים. ע״כ. וכל זה דחוק.

1) עי׳ הערה להערך.

2) עי׳ הערה לתַּמָּן.—3) אין ספק בדבר כי המליץ השתמש כאן בהמלה לברם האלהים (קהל׳ ג יח), שלפי הנקוד המקובל השם היא כנוי לרבים נסתרים, ועשהו המליץ לפעל עם כנוי ליחיד נסתר. והנה שם דעת הקדמונ׳ היא כי הלמד שבראש המלה היא שמושית, ואם שם המליצה קשה ואינה מתישבת יפה ביחס לרבים נסתרים, כאן אי אפשרית, בבוא לברו אחרי האלהים. וכבר שער פרופ׳ בכר גם שם כי אין הלמד שמושית אלא שרשית, ורצה לפרשו עפ״י השרש האשורי לבר במשמ׳ זקן, עי׳ שם בהערה, שדחיתי השערה זו שם. ואולם כאן דבר ברור הוא כי המליץ השתמש במלה זו כאלו היתה הלמד שרשית, ואולי היתה דעתו כי גם בקהלת הלמד שרשית ובמשמ׳ בחירה ויעידה.

4) שרש שמי קדום משתף, באשור׳ לבש, ארמ׳ לבש, ערב׳ לבש a).

5) בערב׳ לַבֵשׁ a).—6) ובנכחים מחלקת בין קצת המדקדקים. רד״ק אמר סתם: ואשר הם לגזרת פָּעֵל בצירי יחוברו ג״כ בצירי וכו׳ וכן שאֵלך שאֵלינו, ואם לא נמצאו, ע״כ, ונראה כי כונתו היא גם אותם הכנוים שלא נמצאו.

a) لبس b) لَبَسَ

ולפי זה צריך לאמר לְבֻשְׁךָ לְבֻשְׁכֶם. ומ׳ רבינו׳ נקד לְבֻשְׁכֶם. ומכ״ד הורה כי צריך לאמר לְבֻשְׁכֶם, ע״פ פתוחה, ע״ם זקנכם (תה״פ, סי׳ רכט). וכן היא דעת בטב׳ (Bö. § 1043), אך קניג (Kö. I, 290) נקד לְבֻשְׁךָ, לְבֻשְׁכֶם.—1) כבר העירו הקדמונ׳ על הקמץ בע״פ: אך מה שבא מהם על יפעל בלי ואו עינו יהיה בהדבקו בכנוי הפעול בו נמשך בקמץ גדול ואיש אחר ישכבנה ילבשם הכהן וכו׳ (הרקמה, 84). וכן רד״ק: או יהיו כל אלה קמוצים מפני שהם מגזרת אפעל יפעל בפתח לפיכך יעמדו עם הכנוים כמו שהם טרם הכנוים אלא שהם קמוצים מפני נח השוכן וכו׳ כי כן מצאנו מהם גם בלא אות גרונית איככה אלבשנה, צדק לבשתי וילבשני וכו׳ (מכלול, בדה״פ).—2) כך הקרי, והכתיב ילבשו.

(בגדי) מלכות (שם ה א). יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך (שם ו ח). ויקראו צום וילבשו שקים מגדולם ועד קטנם (יונ׳ ג ה). אם יצבר (הרשע) כעפר כסף וכחמר יכין מלבוש יכין וצדיק ילבש וכסף נקי יחלק (איוב כז טז-יז). לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבש שנים (משלי לא כא). — ובהשאלה, לבש הגוף רמה וכדומ׳, נתכסה ברמה: לבש בשרי רמה וגיש עפר (איוב ז ה). — לבשה הארץ את העם, נמלאה: שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך חי אני נאם יי׳ כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה (ישע׳ מט יח). —והשדה צאן וכדומ׳: לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר (תהל׳ סה יד). —ודברים מפשטים, לבשה אותו רוח אלהים, בא עליו הרוח, התעורר: ורוח יי׳ לבשה את גדעון ויתקע בשופר ויזעק אביעזר אחריו (שפט׳ ו לד). ורוח לבשה את עמשי ראש השלושים לך דויד ועמך בן ישי שלום (דהי״א יב יח). ורוח אלהים לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמד מעל לעם ויאמר להם כה אמר האלהים למה אתם עברים את מצות יי׳ (דהי״ב כד כ). — לבש גאות, עז, הוד, הדר, צדקה, נקמה, בשת, כלמה, קללה וכדומ׳: יי׳ מלך גאות לבש לבש יי׳ עז התאזר (תהל׳ צג א). יי׳ אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת (שם קד א). עורי עורי לבשי עז זרוע יי׳ (ישע׳ נא ט). עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלם (שם נב א). וילבש צדקה כשרין וכובע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבשת (שם נט יז). כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו (תהל׳ קלב ט). וילבש קללה כמדו (שם קט יח). ילבשו שוטני כלמה (שם כט). שנאיך ילבשו בשת (איוב ח כב). כהניך יי׳ אלהים ילבשו תשועה (דהי״ב ו מא). —לבש הצדק אותו, הצדק מלא את כל נפשו: צדק לבשתי וילבשני (איוב כט יד). — ובתו״מ, במשמ׳ העקרית: אין הכהנים לובשין לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתים (כלא׳ ט א). מוציא כל כלי תשמישו ולובש כל מה שיכול ללבוש ועוטף כל מה שיכול לעטוף (שבת יו ד). אין לובשין מנעלין וסנדלין חדשים אלא אם כן לבשן והלך בהן מבעוד יום (ירוש׳ שם ו ח.). בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים וכו׳ אבל ישראל אינן כן אלא לובשים לבנים ומתעטפים לבנים (שם ר״ה א נז:). קונם שאיני נהנה לאיש פלוני כל הזמן שהוא לבוש שחורים לבש לבנים מותר (שם נדר׳ ט מא ג). כלי פשתן אין בהן משום גיהוץ אבל אסור ללובשן בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה (בבלי תענ׳ כט:). בכל יום ויום היתה אשת פוטיפר משדלתו (את יוסף) בדברים בגדים שלבשה לו שחרית לא לבשה לו ערבית בגדים שלבשה לו ערבית לא לבשה לו שחרית (יומ׳ לה:). ונדמו לחיילות של מלך מהן לובשי ברזל ומהן רוכבי סוסים ומהן יושבי קרנות פגע בלובשי ברזל א״ל משל מי אתם (מד״ר בראש׳ עה). —ותפלין וכדומ׳: כל שאינו כאלישע בעל כנפים לא ילבש תפילין (ירוש׳ ברכ׳ ב ד ג). כאן ביכול ללובשן כאן בשאינו יכול ללובשן (שם). שיש שהות ביום ללבשן (בבלי שם כג.). ר׳ ינאי היה לובשן אחר חוליו שלשה ימים (פסיק׳ רבתי כב). — ולבש סתם, במשמ׳ לבש מלבושים, ואמר בן סירא: נוגע בזפת תדבק בידו וחובר אל לץ ילבש דרכו (ב״ס גניז׳ יג א). אומרין לו לבוש כדרך שהוא לבוש (תוספתא סנה׳ ו ב). לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו וילבש ויתכסה במה שיש לו (חול׳ פד:). —*לבשה לו נקמה: למלך שנשבה בנו ולבשה נקמה למלך והלך ופדה את בנו (פסיק׳ רבתי טו). — *לבש מלאכות: להלן שהיתה שכינה על גביהן קראן אנשים כיון שנסתלקה שכינה מעל גביהן לבשו מלאכות (מד״ר בראש׳ נ). —*ולבש כח וכדומה: כגון רבי צדוק שלבש כח לכוף יצרו להתגבר בחפצי קונו (רש״י קדוש׳ מ.). —*לבש צורה: כל מתחדש היה אחר שלא היה ואפילו היה החמר שלו נמצא ואמנם הפשיט צורה ולבש צורה אחרת (מו״נ ב יז). והוא שיפשוט צורה וילבש צורה עד שישתנה עצמו וישוב עצם אחר וכו׳ באמרך עצם הזרע נשתנה מצורתו ולבש צורה היונית (רוח חן י).

—הפע׳, הלביש, הלבישה, הלבשת, הלבישו, הלבש, להלביש, אלביש, תלביש, וילבש, ותלבש, הלבישני, הלבשתם, הלבשתיו, מלבישכם, אלבישך, תלבישני, ילבשם, ילבשהו, ילבישום, — א) הלביש את פלוני ועל פלוני, שם עליו בגד באופן שהבגד עשוי לכך, bekleiden; vêtir; to clothe: ויעש יי׳ אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם (בראש׳ ג כא). ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדל החמדת אשר אתה בבית ותלבש את יעקב בנה הקטן ואת ערת גדיי העזים הלבישה על ידיו ועל חלקת צואריו (בראש׳ כז טו-טז). וילבש אתו בגדי שש (שם מא מב). ולבני אהרן תעשה כתנת וכו׳ והלבשת אתם את אהרן אחיך (שמות כח מ-מא). ואת בניו תקריב והלבשתם כתנת (שם כט ח). ויחגר אתו באבנט וילבש אתו את המעיל (ויקר׳ ח ז). והפשט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו

וכו׳ ויפשט משה את אהרן את בגדיו וילבש אתם את אלעזר בנו (במד׳ כ כו-כח). וילבש שאול את דוד מדיו וכו׳ וילבש אתו שריון (ש״א יז לח). בנות ישראל אל שאול בכינה המלבשכם שני עם עדנים (ש״ב א כד). והלבשתיו כתנתך ואבנטך אחזקנו (ישע׳ כב כא). ואלבשך רקמה ואנעלך תחש (יחזק׳ יז י). והלבש אתך מחלצות וכו׳ וילבשהו בגדים (זכר׳ ג ד-ה). ותשלח בגדים להלביש את מרדכי (אסת׳ ד ד). יביאו לבוש מלכות וכו׳ והלבשו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו וכו׳ ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וילבש את מרדכי וירכיבהו ברחוב העיר (שם ו ח-יא). כי סבא וזולל יורש וקרעים תלביש נומה (משלי כג כא).—ובהשאלה, הלביש את הגוף עור ובשר: עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תשככני (איוב י יא). — ואת צואר הסוס רעמה: התתן לסוס גבורה התלביש צוארו רעמה (איוב לט יט).—ובגדי ישע וכדומ׳: כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני (ישע׳ סא י). — הלביש את השמים קדרות: אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם (ישע׳ נ ג).—והלבישו ישע: וכהניה אלביש ישע וחסידיה רנן ירננו (תהל׳ קלב יו). — ובשת: אויביו אלביש בשת (שם יח). — ובתו״מ, במשמ׳ העקרית: אומרין לו לבוש כדרך שהוא לבוש או הלבישהו כדרך שאתה לבוש (תוספתא סנה׳ ו ב). מי שהוא מביא את הדור הוא מלבישו (ירוש׳ כלא׳ ט לב:). להלך אחר מדותיו של הקב״ה מה הוא מלביש ערומים וכו׳ אף אתה הלבש ערומים (סוט׳ יד.). שהיא מקשטת את בנותיה ומלבשתן זהורית ומעטרת אותן בזהב (פסיק׳ רבתי כו). —*ובהשאלה, כסה על: עור הדג והנייר שהלביש בהן את ההבית וצדדן למטה (תוספתא כליס ב״ק ז יא). —*ודברים מפשטים: משמח את המקום משמח את הבריות ומלבשתו ענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק (אבות ו ס). שיקול הדעת וראיית החכמה מכריחים אותנו להודות כי יש בעולם צורה שהיא נוצרת ומלבשת הגוף (הגיון הנפש א). — ב) הלביש מעות בסחורה, שם מעות בסחורה, קנה סחורה בעד המעות, הכניס מעות בעסק ובמסחר[1]): ראובן נתן לשמעון הדר בעיר פ׳ מעות דרך עסקא להלבישם במשי שם בעירו למחצית שכר הנהוג וכו׳ ואיך יצוייר שהלך להלביש והלביש המשי ובא ואלו המעות לא הלבישם (שו״ת מהרי״ט ב כא). ראובן שהפקיד מנה לשמעון והלך שמעון והלביש אותו מנה בסחורה (שו״ת בנימין זאב בסה). ראובן הפקיד מעותיו ביד שמעון שם ויניציא׳ ונתן לו רשות להלבישם או לתתם דרך קאמביו כמנהג הסוחרים (שו״ת מהרשד״ס, חו״מ קיד). ולא היה מלביש בהם מעותיו (פסקי ריקנטי לה). ראובן נתן לשמעון סחורה להוליכה למצרים ולמוכרה שם בעדו ולהלביש דמיה בסחורה אחרת על מנת לתת ולפרוע לו פרס ידוע בשכר טרחו (שו״ת מהרש״ך ב ג). ראובן מסר ליד שמעון בגדים להוליכם במצרים להלבישם שם בב״ב אניו״ר (שם פו). ראובן בא מאישקופיאה להלביש מעותיו פה שלוניקי בסחורה ראויה לו וטרם כלותו להלביש הכל באה לו שמועה שמתה אשתו וכו׳ וקודם צאתו את העיר לקח בידו צרור הכסף הנשאר בידו שלא מצאה ידו להלביש בסחורה וכו׳ אמצא חן בעיניך שתלביש בעדי הגרושוש האלה ודמי הגביע הזה בכל כך סחורה ראויה לי (שם קג). ראובן שלח את חנוך בנו למצרים עם סך ממון וכסף להלבישם שם והפקידו לשמעון (שו״ת תורת אמת קלא). לא ערער נגד ראובן שום דבר על ענין לקיחתו יותר ריוח בעבור מעות השפחה ואחר ימים בהיותם בבורון והלבישו המעות של השותפות ושל השפחה בסחורות גמרו ביניהם שילך ראובן עם הסחורות לעיר שאלוניקי (שו״ת תורת חסד רט). והיו שולחים ממקום למקום סחורות ומעות להלביש בסחורות כמנהג הסוחרים (שם קלב). שמעון ויששכר היו שותפים ומתעסקים בסחורה ושולחים לארץ אחרת למוכרם ולהלביש המעות בסחורה אחרת וכו׳ כמה מעות יש לך תנהו לי ואני אלבישנו בסחורה שאנו מלבישים (שו״ת דברי ריבות לב). (ראובן) שלח לשמעון תושב עיר ליוורנו יע״א סך מה ממעות מחושבים כדי שילבישם בדבר העושה פירות ושהפירות הללו יהיו לתועלת פדיון שבויים (שו״ת מים רבים, יו״ד לט). כמו סוחר טוב שמבקש להוציא מעותיו ולהלבישם בסחורות שמרויח בהן הרבה (פלא יועץ, ערך ספר).

—פע׳, לבש, מלבש,—א) כמו לבוש: ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה ישבים איש על כסאו מלבשים בגדים בגרן פתח שער שמרון (מ״א כב י). ויעמידו הכהנים מלבשים בחצצרות והלוים בני אסף במצלתים להלל את יי׳ (עזר׳ ג י). והלוים המשררים וכו׳ מלבשים בוץ (דהי״ב ה יב).—ובתו״מ: יצא הוא ושמונים זוג של תלמידי חכמים מלובשין תירקי זהב (ירוש׳ חגי׳ ב עז ד). המוציא כליו מקופלים ומונחים על כתפו וסנדליו וטבעותיו בידו חייב ואם היה מלובש בהן פטור (שבת קמב.). אלעזר מלובש אורים ותומים ויהושע וכל ישראל

—[1]) באיטלקית investire.

עומדים לפניו (כ"ב קכג.). גדול האחין הנושא ונותן בנכסים ויש תועלת לקטנים במה שהוא מלובש יפה כדי שיהיו דבריו נשמעים (טחו"מ, נחל' רפו, בסדר' יבעיה). —ובהשאלה: מלבן שהוא מלובש[1]) בפיקות (תוספתא אהל' יג ה). — "והענן בשמש, ואמר המליץ: הנרפא הזמן ממחלתו וחדש אחרי ארך בלותו, ואם לִבֵּשׁ ענן בקר בשמש וסר מעל כנף שחר כסותו (ר"ב הנגיד, הגרפא הזמן). — ב) "בלשון המסחרי, לִבְּשׁוּ המעות בסחורה, קנה סחורות במחירם: שהוא טוען שודאי היו מעותיו מלובשים כי להלבישם נתנם (בו"ת מהרי"ט ב כא). צריך שאותם הפרהים עצמם שמקבל הלוה מהמלוה יהיו מלובשים באותו המשכון בעצמו (בו"ת בנימין זאב בסד). ראובן היה לו מעות מלובשים בסחורה ביד שמעון בעיר אחרת (בו"ת מהרש"ך ב קמח).

—נִתְפ', *נִתְלַבֵּשׁ,—א) כמו לָבַשׁ: שאם חל (עצרת) להיות בשבת שיום טבוח אחר השבת ואין כהן גדול מתלבש בכליו (חגי' ב ד).—ובהשאלה, נִתְלַבֵּשׁ ברחמים: יהי"ר מלפניך ה' אלהינו שתציץ בבשתנו ותביט ברעתנו ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעוזך (ברכ' יז:). — "נִתְלַבֵּשׁ הרוח בבשר, נהיה הרוח לבשר, Fleisch u. Blut w.; s'incarner; incarnate o. s.: אבל שנאמר שהאל נתלבש בבשר יראה חסרון באלוה כי עשינו מה שהוא אלוה שאינו אלוה (בבע יסודה לב). לפי שהאל היה צריך לכפר עון הבשר ולכן נתלבש בבשר כדי שהבשר יקבל עונש ואז יתכפרו כל העם החוטאים (בס סד). שנתלבש בן האל באלהות ואישות וקבל מיתה ויסורין גדולים (קוכן ויכוחים י.). האמן בו שנתלבש בשר באחד מתאריו (בס יא:).—והמלאכים בגוף אוירי: והמלאכים הנקראים בשם אנשים הם המתלבשים בגוף אוירי דק נראה להסידים (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתרי התורה כח).—והנפש בעונות וכדומ': מהעונות נעשה לבוש חלאת טומאת העון שבהן תתלבש נפשו (ר"מ אלביך, איוב א כא).—והדמיון בהרהור: אל תשפיל נפשך להביט אל בעלי חיים בהתחברם כי חרפה היא לך כי יתלבש דמיונך בהרהור המפעל ההוא (ר"ב אלטמי, אגר' המוסר). — והנפש בהאור: האור הבהיר שהיא מתלבשת בו ונכללת ממנו אשר מתוכו צופה ומביט (ר"מ גבאי, הקד' עבוה"ק).

—הֻפְע', "הֻלְבַּשׁ, הולבש,—בהשאלה, הֻלְבַּשׁ תאוה וכדומ': שמחמת ביאה ראשונה נתאוה האשה והולבשה תאוה (רב"י ערוב' ק:).

—[1]) כך גרסת ר"ש (אהל' יג ד).

לֹג[1]), לוֹג, ש"ז, מ"ר לֻגִּים, לוֹגִים,—מִדָּה קטנה למשקים, kl. Mass f. Flüssigkeiten; pet. mesure pour les liquides; small measure of liq.: ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ולֹג אחד שמן (ויקר' יד י). ולקח הכהן מִלֹּג השמן ויצק על כף הכהן השמאלית (בס יה).—ובתו"מ: צלוחית של זהב מחזקת שלשה לוגים היה ממלא מן השילוח וכו' בלוג היה מנסך כל שמונה (סוכ' ד ט). המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחות לה משני קבין חטין וכו' וחצי לוג שמן וקב גרוגרות (כתוב' ה ח). היה מביא פיילי של חרס חדשה ונותן לתוכה חצי לוג מים מן הכיור (סוט' ב ב). ועל חצי קב עצמות ועל הצי לוג דם (נזיר ז ב). שבע מדות של לח היו במקדש הין וחצי ההין ושלישית ההין ורביעית ההין לוג וחצי לוג ורביעית לוג וכו' מדה יתירה של לוג ומחצה היתה שם שבה היה מודד למנחת כהן גדול לוג ומחצה בבקר ולוג ומחצה בין הערבים (מנח' ט ב). ובלוג היה מודד לכל המנחות אפילו מנחה של ששים עשרון נותן לה ששים לוג (בס ג). ישראל שהיה מוכר זיתים בששים לוג טבולים אמר לו הנם לי ואני נותן לך ששים לוג מתוקנין (ירוש' דמאי ו כה ג). משורה שהיא אחד משלשים ושלשה בלוג (ב"מ סא:). מביא אשמו ולוגו עמו ואומר אם של מצורע הרי זה אשמו וזה לוגו (זבח' עו.). תחילתו (של שמן המשחה) לא היה אלא י"ב לוגין כמה יורה בולעת וכו' כמה האור שורף ובו נמשח משכן וכליו (כרית' ה:). בנוהג שבעולם זה שעובר על גב הנהר אי אפשר לו שלא ישתה ב' או ג' לוגין מים (מד"ר במד' כא).

לֶגֶא[2]), ש"ז, מ"ר לְגָאִים, סמי' לַגְאֵי,—חרוף וגדוף ולעג ולצנות, Spötterei, Neckerei; agacerie, moquerie, sneering, scoffing: חננו יי' חננו כי רב שבענו בוז רבת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים הבוז לִגְאֵי[3])

[1]) רק בעברי' במשמ' זו. בסור' לגתא, קערה וגם מדה. אך לא ידוע אם זו מלה סורית מקורית או שאולה מעברי'. ולא נתברר מה מקורו.

[2]) סגול לפני א, כמו גֶּמֶא, ועי' הערה לקמן.

—[3]) כך הקרי לפי המסורה: כתיב חד וקרינן תרי, ע"כ, וזו אחת מחמש עשרה המלים הכתובות מלה אחת וצריך לקרא שתי מלים. ומסורה זו מקוימת בפרוש במסכת סופרים ז ג: אלו כותבין דבר אחד וקוראין שנים בא גד איש דת וכו' לגאיונים וכו'. והנה כבר הבאתי בערך גַאֲיוֹן דעת המקימים את הכתיב ומחליטים שזו מלה אחת, וזו דעת גדולי הקדמונ' שלנו וגם דַעת החדשים, עי' לקמן

יונים (תהל׳ קכג ג-ד).

בהערה לערך לגאיון, ואעפי״כ אין לדחות מסורה זו, ובפרט שהיא מקוימת בפרוש במסכ׳ סופרים, ועל כרחנו עלינו לאמר כי לפחות בעלי המסורה, שהם מסרו לנו את המקרא בצורתו המקובלה, הם קראו כאן שתי מלים לגאי יונים, וקריאתם מספקת לתת למלה זו זכות קיום, לפחות בתור מלה של בעלי המסורה, אפילו אם יתברר לנו בודאות גמורה בלי שום ספק שיש כאן מלה אחת ולא שתים. ומסכימים לקריאה זו עוד שנים מרבי הלשון שלנו, והם דונש בן לברט ורש״י. ר׳ אדונים אמר: לפי שלגאי יונים שתי תיבות נפרדות (תשו׳ על רסע״ג, סי׳ יב). ורש״י בפרושו להושע הביא את המסורה כתיב חד וקרינן תרי. אך אם אין ספק בדבר שבעלי המסורה קראו כאן שתי מלים, הנה יש לפקפק איזו משמ׳ שמעו בעלי המסורה בשתי מלים הללו, כי מבעלי המסורה בעצמם לא נשאר לנו שום רמז על זה, ור׳ אדונים ורש״י המסכימים עם בעלי המסורה בחלוק המלה לשתים נתחלפו בפרושיהם לשתי המלים. דונש בן לברט אמר שם וז״ל: גאי מן גאה ויונים מן לא תונו ופתרונו כי הרבה שבעה נפשנו מלעג השאננים ומבוז הגאים היונים כמו חרב היונה לשון אונאה. ע״כ. ורש״י פרש: שבזו את גיא היונים היא ירושלם. ע״כ. ונראה מזה שרש״י קרא לא לגאי אלא לגא. ולפרושו של דונש לפי דעת בעלי המסורה הסכים גם רד״ק: ובא הקרי בשתי מלות להוסיף בו ענין כי גאי הוא גאים ויונים מענין העיר היונה. וכך מפרשים גם החדשים את הקרי של המסורה. עכ״פ, גם דונש וגם רש״י ראו בהלמד שבראש התבה הראשונה אות שמושית, וזו דעת גם רוב המחזיקים בהכתיב ורואים כאן מלה אחת. וזה נאות לפי פרוש רש״י שהכונה בהבוז לגא יונים היא שהם בזו את ירושלם, אלא שעצם פרושו של רש״י אינו אלא בדרך דרש ולא לפי פשוטו של מקרא. אבל לפי פרושו של דונש ורד״ק והחדשים, שהכונה היא הבוז שבזו הגאים, שמוש הלמד של לגאי הוא קצת קשה, כי כאן צריך לפי הענין לא יחס שאלין כ״א יחס שממנו, כמו לעג השאננים, של השאננים. ועוד קשה הנקוד גאי שהיה צ״ל לפי הדקדוק גאי, וכבר העירו ע״ז רד״ק והחדשים בעצמם. ולכן נראה, כי הלמד של המלה לגאיונים אינה שמושית אלא שרשית, וכבר החליט כך רסע״ג, עי׳ הערה לערך לגאיון, וזה שרש לגא דומה לשרש לעג, ומשמ׳ היא חרף וגדף ולגלג וכדומ׳, ולפי קריאת בעלי המסורה לגאי יונים, לגאי הוא סמיכ׳ רבים מן לגא. ויש בערב׳ שרש דומה ללגא במשמ׳ של לעג וחרוף, הוא לע׳י a), שהוא משמש גם במשמ׳ הנזכרה, והפעל לאע׳ה b) התלוצץ בו והתקלס בו, וכלמה לאע׳יה c) פרשו המלונים הערבים קביח׳ה ופח׳שה, ר״ל רעה ומגונה. — ועי׳ עוד בהערה לערך לגאיון.

---

a) لغى b) لاغه c) كلمه لاغيه

לגאיון[1]), ש״ז, מ״ר לגאיונים, — מי שמתקלס ומדבר דברים רעים, מי שמחרף ומתלוצץ ומלגלג על חברו, Spötter; moqueur, railleur; mocker, scoffer: חננו יי׳ חננו כי רב שבענו בוז רבת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים הבוז לגאיונים[2]) (תהל׳ קכג ג-ד).

---

[1]) משק׳ דומה למשק׳ אפריון, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) כך, במלה אחת, כתוב ברוב הספרים, וכבר מסרה המסורה בעצמה בפרוש כי הכתיב הוא חד מלה, אלא שצריך לקרא שתי מלים. וכבר הבאתי בהערה לערך גאיון ולמעלה בהערה לערך לגא דעת המקימים את הכתיב, והם מהקדמונים רסע״ג (תשו׳ דונש על רסע״ג, סי׳ יב), ריב״ג (הרקמה והשרשים), ראב״ע (שפת יתר סי׳ יה, ופרוש תהל׳), ורד״ק (בשרשיו ובפרוש תהל׳), וכמו״כ רוב החדשים. ואעפ״י שאמרתי בהערה לערך לגא שאין אנו רשאים לדחות את הקרי של בעלי המסורה ולפי קריאתם קבעתי ערך לגא, אעפי״כ אין ספק בדבר כי להכתיב יש זכות בלשון, כמו שכבר נתברר בראיות חותכות כי עפי״ר הכתיב היא הצורה הקדומה של המלה כמו שהיתה נהוגה בלשון בזמן קדום, והקרי גם הוא אינו דבר בדוי אלא שהוא עפי״ר צורת המלה כמו שהיתה נהוגה בזמן מאוחר, ולשניהם, גם להכתיב וגם להקרי, יש זכות בלשון. ועוד יתבאר הדבר בהמבוא. ולכן, במלון הלשון העברית של כל הזמנים יש זכות של מלה אמתית גם להכתיב וגם להקרי, ר״ל שבזמן קדום היתה בלשון המלה בצורת הכתיב, ובזמן מאוחר, זמן מה קידם בעלי המסורה ובזמנם, היתה נהוגה המלה בצורת הקרי. והנה כבר הזכרתי למעלה בהערה לערך לגא כי גם המחזיקים בהקרי וגם רוב המקימים את הכתיב ראו בהלמד שבראש התבה לגאיונים למד שמושית והעירותי על הדחק שיש בדבר והבאתי דעת רסע״ג שהלמד היא שרשית. דעתו זו של רסע״ג הובאה בתשובות דונש עליו, אמר וז״ל: ופירש (רסע״ג) לגאיונים מלה אחת והן שתי תיבות ואמר כי היא מלשון המשנה והתלמוד שקורין למחנה לגיון והרבה לגיונים. ע״כ. ואעפ״י שר׳ אדונים ושאר הקדמונ׳ דחו דעתו זו של רסע״ג בכ״ז היא יותר מתישבת על מליצת הכתוב, כמו שהוכחתי למעלה בהערה לערך לגא, ולפי הכתיב במלה אחת לגאיונים הוא מ״ר מן לגאיון. משקל זה אינו מצוי במשקלי השמות שבמקרא, אך כבר הזכרתי השם אפריון שהוא דומה לו, ודעת רוב החדשים שאפריון היא מלה זרה איננה ודאית. וכבר הורה הגדול במדקדקינו, הוא ריב״ג, הלכה מפרשת כי משק׳ זה אפשרי בלשון, אמר (הרקמה, מבק׳ פעליון) וז״ל: ויבוא על פיעליון כמו קיקיון. ע״כ. וקבל מציאות משקל זה גם החביב והביאו גם אברהם הבלמשי: פעליון הפא בחירק והעין נחה והלמד בקמץ והיוד הנוספת בחולם. ע״כ. וזה משק׳ פעליון הוא המשק׳ לגאיון ממש. וכבר נכנס בלשון השם אוביון, אעפ״י שאין ספק כי עפ״י טעות נתהותה צורה זו ועקרה היא אזב יון. וכמו שמשק׳ פעלון משמש גם במשמ׳ שם דבר וגם במשמ׳ תאר כמו אחרון,

לגב[1], ש"ז, מ"ר לגבים, סמי' לגבי, — כמו רגב, לגבי חמר, רגבי חמר: וזכרניכם משלי אפר לגבי[2] חמר גביכם (איוב יג יב).

לגג[3], ממנו אולי ל"ג.

***לגז**[4], ממנו *לגז, *מלגז.

***לגז**, פ"י, — לגז החציר וכדומ' במלגז, אחזהו בהמלגז מהארץ והגביהו: שנים אוחזים במלגז ולוגזין[5] בכרכר ושובטין (ספרא ויקר' ע ז).

***לגימה**[1], ש"נ, מ"ר לגימות, — שה"פ מן *לגם, במשמ' טעימה, אכילה או שתיה קלה: כדי לגימת שליש ביצים מגולגלות זו אחר זו (ירוש' סוט' א טז ג). — ומ"ר: כנגד עשר לגימות שנתן נבל לעבדי דוד (ר"ה יח.). — ובכלל, אכילה ושתיה. צעקת לגימה, עסקי לגימה, וכיוצא בזה: כל מי שיש לו צעקת לגימה על חבירו ודומם שוכן בסנה (גיט' ז.). בשביל חנופה שהחניפו לקרת על עיסקי לגימה חרק עליהן שר של גיהנם שניו (סנה' נכ.). גדולה לגימה שהרחיקה שתי משפחות מישראל שנאמר על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים (שם קג:). — °והפך: גדולה לגימה שמקרבת רחוקים (מלאה המוסר יו).

***לגלג**[2], פ"ע, — א) לגלג בפלוני ועל פלוני, צחק עליו והתלוצץ בו, jem. verspotten; se moquer de; to sneer: מעשה בחסיד אחד שהיה מלגלג בגילוי יין פעם אחת לקה בדלקת וראו אותו יושב ודורש ביוה"כ וצלוחית של מים בידו (ירוש' תרומ' ח מה ג). (שני תלמידים ישבו לפני בר קפרא) הביאו לפניו כרוב ודורמסקין ופרגיות נתן בר קפרא רשות לאחד מהן לברך קפץ וברך על הפרגיות לגלג עליו חבירו כעס בר קפרא אמר לא על המברך אני כועס אלא על המלגלג אני כועס אם חבירך דומה כמי שלא טעם טעם בשר מעולם אתה על מה לגלגת עליו (ברכ' לט.). (ישב רבן גמליאל ודרש) עתידה אשה שתלד בכל יום שנאמר הרה ויולדת יחדיו ליגלג עליו אותו תלמיד אמר אין כל חדש תחת השמש וכו' (ישב ודרש עוד) עתידים אילנות שמוציאין פירות בכל יום וכו' ליגלג עליו אותו תלמיד אמר והכתיב אין כל חדש תחת השמש (שבת ל:). פעם אחת עלו כל ישראל לרגל לירושלם ולא היה להם מים לשתות הלך נקדימון בן גוריון אצל אדון אחד אמר לו הלויני שתים עשרה מעינות מים לעולי רגלים ואני אתן לך שתים עשרה עינות מים ואם איני נותן לך הריני נותן לך שתים עשרה ככר כסף וקבע לו זמן כיון שהגיע הזמן ולא ירדו גשמים וכו' שלח לו שגר לי או מים או מעות שיש לי בידך שלח לו עדיין יש לי שהות ביום ליגלג עליו אותו

אביון, כן גם משק' פעליון יוכל לשמש בשני השמושים. מכל זה אנו רואים כי מהדקדוק אין שום סתירה לדעתו של רסע"ג כי לגאיונים הוא רבים מן יחיד לגאיון. אבל, פרושו של הרסע"ג להשם הזה בודאי אינו נכון. כי השם לגיון שבמשנה היא מלה זרה, רומאית, ואפילו אם נאמר כי מזמור זה הוא אחד מהמזמורים המאוחרים, קשה לחשב כי נשתמש המשורר במלה זרה זו שעכ"פ, אפילו אם כבר היתה ידועה ליהודים, עוד לא נכנסה בלשון כמו בזמן בעלי התלמוד. אך אין שום צרך לבקש פרוש מלה זו בלשון זרה, כי יש לה מקור בלשון העברית בעצמה, בשרש לעג, ובלשון הערבי' בשרש לע'י a), כמו שבארתי בהערה לערך לגא.

[1]) משק' זמן, מעט, אך אין חכמי הלשון העברית מודים במציאות מלה זו, ועי' הערה לקמן. — [2]) ראו הקדמונים ורוב החדשים במלה זו את המלה גב עם ל השמוש. אבל, כבר הרגישו קצת החדשים בקושי הלשון, שלפי הענין אין כאן מקום ליחס שאליו, והיה צריך, לפי ההקבלה עם משלי, גבי בלי ל. אבל, גם עצם המלה גבי מן גב כאן אינה במקומה, לפי כונת הכתוב שנתבארה בערך גב ובערך זכרון. ולכן יש לחשב כי הלמד של לגבי אינה שמושית אלא שרשית, ולפי הענין היא נרדפת עם רגבים. ואולי הנקוד האמתי הוא לא לגבי אלא לגבי, כמו רגבי, אבל, גם לגבי אפשרי לפי הדקדוק ויש חבר לצורה זו במשק' זמן ומעט, ולכן נוכל להנית הנקוד בלי שום שנוי, ואעפי"כ לפרש המלה במשמ' החדשה היותר נאותה לפי הענין. ואפשר שבחר הכותב כאן בהצורה לגב לגבי כדי שיהיה לשון נופל על לשון.

[3]) שרש זה ישנו אמנם בלשון הערבי' ומשמש בה במשמ' המון מי הים ומשבריו ועמקו, ומשמ' זו רחוקה מאד מן משמ' השם ל"ג, וקשה לשער שהשם ל"ג בעבר' נסתעף ממנה. וגם שמושי לגג באשורי', במשמ' אגד, אינם נותנים מקור טבעי להשם ל"ג העברי, וצריך לאמר כי זו מלה עברית בלבד שצמחה על הקרקע של הלשון העברית, ולא נודע מאיזה מושג נוצרה.

[4]) בערב' לגד b) אחזה (הבהמה) בקצה שניה. וי"א שהוא השרש ולג שממנו מולג, עי' זה הערך.

[5]) כך גם בתוספתא (שבת ע י), וכן בגמ' (שבת לכ:), ופרש רש"י: מאספין השיבלין.

[1]) משרש *לגם, עי"ש.

[2]) גם בארמ' לגלג, במשמ' זו. בערב' לגלג a) במשמ' גמגם וכדומ', חזר המלה בפיו פעמים אחדות.

a) لغى b) لجذ

a) لجلج

אדון אמר כל השנה כולה לא ירדו גשמים ועכשיו ירדו גשמים (תענ׳ יט:). מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרה"ר ומצאו חסיד אחד אמר לו ריקה מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך ליגלג עליו לימים נצרך למכור שדהו והיה מהלך באותו רה"ר ונכשל באותן אבנים אמר יפה אמר לי אותו חסיד וכו׳ (ב"ק נ:). (ישב ר׳ יוחנן ודרש) עתיד הקב"ה להביא אבנים טובות ומרגליות שהן שלשים על שלשים אמות וחוקק בהם עשר ברום עשרים ומעמידן בשערי ירושלם שנאמר ושמתי כדכוד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח וגומר לגלג עליו אותו תלמיד וכו׳ אמר לו רבי דרוש ולך נאה לדרוש כשם שאמרת כך ראיתי אמר לו ריקה אם לא ראית לא האמנת מלגלג על דברי חכמים אתה (סנה׳ ק.). שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם (רש"י בראש׳ יז יז).—ב) *לִגְלֵג בדבר, וזלזל בו: אמר רבן שמעון בן גמליאל אל תהי מלגלג בדין שהוא אחד משלשה רגלי העולם (מד"ר דבר׳ ה).

*לַגְלְגָן, לוגלגן, ש"ז, — מי שטבעו ללגלג, Spötter moqueur; sneerc: א"ל בר קפרא (להתלמיד שלגלג על חבירו) לא לזה גורגרן (אני כועס) אלא לך לוגלגן[1] זה עשה בגרגרנותו אתה למה לגלגתה (ירוש׳ ברכ׳ ו יג).

*לְגַלְגֶּת[2], ש"נ, מ"ר לְגַלְגוֹת,—כמו הַלְגְלוּגָה: שמן ורדים עם מעט קמח שעורים ומי הלגלוגות (מ׳ אלדבי, ש"א ד). ותחבוש הרחם בסמים משככים מחזקים האבר כמו לגלגות ושליו׳ עם שמן ורדים (שם). זרע הסא או זרע לוגלוגות (שם). ויחבשנה בלוגלוגות כתושים (שם).

*לִגְלוּג, ש"ז, — שה"פ מן לגלג, במשמ׳ גמגום, הכרה לא נכונה של הלשון: אמר ר׳ יששכר תינוק שקורא למשה מַשֶׁה לאהרן אַהֲרַן לעפרן עֶפְרַן אמר הקב"ה וליגלוגו עלי אהבה (מד"ר שה"ש, הכיאני).

*לגם[3], ממנו *לֹגֶם, *לְגִימָה, *לְגִמָּה.

*לֹגֶם[4], לוגם, ש"ז, בכנ׳ לְגְמוֹ, לוגמו, מ"ר לְגָמִים, לְגָמָיו, —חלל בפה בין הלחי והשנים כשיש שם אכל ומשקים: מפני לוגמו של בן אבטיח שהיה מחזיק יותר מרביעית (ירוש׳ יומ׳ ח מד ד). משקין בולען שא"א לסלקן לאחד מלוגמיו ולברך ולא לפולטם שמפסידם (רש"י ברכ׳ נ:). —מְלֹא לְגָמָיו, כמות אכילה או שתיה שאדם לוקח בבת אחת לפיו: האוכל ככותבת הגסה כמוה וכגרעינתה והשותה מלא לוגמיו חייב (יומ׳ ח ב). וכל המשקין מצטרפין למלא לוגמיו (שם). הקומץ את המנחה והחופן את הקטורת והשותה כמלא לוגמיו ביום הכיפורים (כליס יז יא). המקדש אם טעם מלא לוגמיו יצא (ערוב׳ עט:). לא מלא לוגמיו ממש אלא כל שאילו יסלקנו לצד אחד ויראה כמלא לוגמיו (יומ׳ פ.).

*לְגָמָא,—עי׳ לְגִמָּה.

*לְגִמָּה, לוגמא, ש"נ, — עצם כמות האכילה והשתיה שאדם נותן בבת אחת לפיו: כמה יגע אדם הראשון ולא טעם לוגמא אחת עד שחרש וזרע וקצר וכו׳ ואפה ואח"כ אבל (תוספתא ברכ׳ ז ה). — *וכמו לֹגֶם: מלוא לוגמיו שהוא ניתן ללוגמא אחת (ירוש׳ יומ׳ ח מד ד).

*לגן[1], ממנו אולי *לְגָנָה.

*לְגָנָה[2], ש"נ, מ"ר לְגָנִים, — תלם סביב חלק שדה שהאכר רוצה לחרש בבת אחת ועצם חלק שדה מוקף בתלם, Saatstreifen; bande de terre; strip of land: מאה לגנה[3]) של תרומה ואחת של חולין

---

[1]) כך בכ"י סיריליאו, ובנוסח׳ הדפוס לוגלן, ובדפוס קושט׳ לגלגן.

[2]) עי׳ הערה לערך חלגלוגה, והובאה גרסה זו בערוך.

[3]) בערב׳ לקם a) במשמ׳ לקיחת מאכל בפה.

[4]) בערב׳ לקמה b), מה שאדם נותן בפה בבת אחת.

---

a) لقم b) لقمه

---

[1]) עי׳ בהערה להערך.

[2]) בארמ׳ ליגנא, בערב׳ לגנה a), ועי׳ הערה לקמן.— [3]) כך הגרסה במשנה שברוב ספרי הגמרא בבלי, וכך בערוך, וכך במדמ"ע מהד׳ Lowe, וכן ברמב"ם (הלכ׳ תרומ׳ יג ב): מאה לגנה של תרומה. ובכ"י קופמ׳ ליגנה. במשנ׳ שבמשניות לגינה. ת"י תרגם המלה שורה (ישע׳ כח כה) ליגנין: כזרעי חטין על לגנין (כך מהד׳ ויניציה, וכן מתורגמן ר"א בחור). והנה הערוך הביא זה בערך לגין במשמ׳ כד, ופרש כנראה מאה לגנה מדת מאה לגינין. אך זה דחוק גם מפאת הענין וגם מפני שבכל המקומות הרבים שבא השם לגין במשנה ובגמ׳ לא בא בשום מקום בצורת לגנה או מ"ר ליגנין. וכבר העיר ע"ז ש׳ קרויס (S. Kr. Lehnw. 603) כי לגין בכ"מ הוא זכר וכאן נקבה, כמו שנראה משמוש המספר אחת, עי׳ לקמן. וכך נראה ברור גם מת"י לישע׳ כזרעי חטין על לגנין, שאי אפשר לפרש במשמ׳ לגין. ויותר נכון לפי הענין פרושו של הרמב"ם: לגנה שם למקום זרוע מן הארץ. ע"כ. אלא שלפי לשון ת"י המובא למעלה נראה שאין זה דוקא חלק זרוע אלא בכלל חלק מחלקי שדה המחלק לחלקים לכונה מן הכונות. ובדבר מקור מלה זו הנה כבר העיר נלדקה (S. Fraenkel Aram. Lehnw. 130) על המלה לגתא בסור׳ ולגנה a)

---

a) لجنه

כולן מותרין בדבר שזרעו כלה אבל בדבר שאין זרעו כלה אפילו מאה של חולין ואחת [1] של תרומה כולן אסורין (תרומ׳ ט ה). ק׳ ל י ג נ י ן של תרומה ואחת של הולין וכו׳ אפילו ק׳ חולין ואחת תרומה לא תעלה (תוספתא שם ח ד).

‏לְגַרְמֵיהּ[1], לגרמין, — שם אחד הטעמים וצורתו קו נצב בין שתי מלים: פזר גדול בן יומו לגרמין פסקן (ר״י חיוג, בעל במות הנקוד). הראשון פזר, הוא הקול יפזר, השני רביע, לטעמים יופיע, השלישי לגרמיה והוא פסקה, מקל למעלה ובין תיבות חקוקה (הור׳ הקורא 73). לגרמיה נקרא כן כי הוא כדמות עצם שבור וצורתו מעידה על זה כי הוא פסק[2]) ממש ונקרא לגרמיה כאשר הפסק הוא בין שני שופרי ישרים ואחר הישר השני רביע וכו׳ ונגינתו נגינת הפסק אם תקרא נגינה כי היא הפסק מה ואין לו קול מיוחד וכאלו נשבר העצם להיותו בין שני שופרות (מקנה אברהם, בעל המכנה והטעמ׳).

*‏לֶגֶשׁ, — עי׳ *לֶכֶשׁ.

‏לֵדָה, ש״נ, ככנ׳ לֵדָתוֹ, לֵדָתֵךְ[3]), לידתו, לידתך, מ״ר לֵדוֹת בנפרד ובסמיכות[4]), — א) מקור מן ילד, עי׳ שם. — ב) שה״פ מן יָלַד: אפרים כעוף יתעופף כבודם מִלֵּדָה ומבטן ומהריון (הוש׳ ט יא). — ובתו״מ: ויום הלידה יום המיתה (ע״ז א ג). על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר (שבת ב ו), ר״ל בשעה שהן יולדות. הגיורת שנתגיירו בניה עמה לא חולצין ולא מייבמין אפילו הורתו של ראשון שלא בקדושה ולידתו בקדושה והשני הורתו ולידתו בקדושה (יבמ׳ יא ב). אשרי אדם ששעת מיתתו כשעת לידתו מה שעת לידתו נקי כך בשעת מיתתו יהא נקי (ירוש׳ ברכ׳ ב ד ד), ר״ל שהוא נולד. הכרת העובר לחדשים שלימין ולידתו לחדשים מקוטעין (שם נדה א מט:). הרי הוא אומר בנים אשר יולדו להם דור שלישי הכתוב תלאן בלידה (יבמ׳ עו:). זו יוכבד שהורתה בדרך ולידתה בין החומות שנאמר אשר

בערב׳. המלה הסורית נמצאת בבן סירא בתרגום הסורי (לח כו): כלגתא דזרעא. והמלה הערב׳ לגנה במשמ׳ זו אינה נמצאת בהמלונים הערבים, אבל בר עלי ובר בהלול תרגמו בה את השם לגתא הסורי, והוסיף בר בהלול בסור׳: אן הומא דדברא פדנא חד יומא, ובערב׳: מא יח׳ט אלפדאנ ויבד׳ר צאע זרעה ותקטיע חרת׳ זרעה, ר״ל מה שהצמד יחפר ויזרה צאע זרע, וקטע חרישה של זרע. וכבר השתמש במלה ערבית זו ובמשמ׳ זו ריב״ג בגוף הערבי של השרשים שלו, אמר בערך ענה וז״ל: כבחצי מענה הו אלחט אלד׳י יח׳טה אלחראת׳ הואלי אלמכאנ אלד׳י יריד חרת׳ה והו אלמשמי לגנה, ע״כ, ובעבר׳, בתרגום ר״י א״ת: הוא הקו אשר יחרש החורש סביב המקום שרוצה לחרש אותו. ע״כ. והנה זה תרגום נכון של המאמר עד שלש המלים האחרנות: והו אלמשמי לגנה, שאותן השמיט המתרגם, מפני שאין בהן תועלת להקורא בעברי׳, אבל לנו, לפרוש המלה לגנה של המשנה, אלה שלש המלים הן החשובות, ותרגומן בעבר׳ הוא: והוא מה ששמו (בערבית) לגנה. מכל זה מוכח בודאות גמורה, כי הפלחים הערבים בקצת ארצות השתמשו בהשם לגנה במשמ׳ קו חפור סביב חלק מהשדה לציַן בו החלק שבדעת האכר לחרוש בשעה זו. ונהוגה מלה זו גם אצל הפלחים בארץ ישראל, מן מרג׳ עיון (עיון העתיקה מצפון למטלה) ועד ירושלם. כך העיד פרופ׳ דלמן במאמרו על מדות החרישה והזריעה בא״י בהקבץ הגרמני לחקירת א״י ZDPV, 28, 33, Pflügelänge) (Saatstreifen u. Erntestreifen in Bibel u. Mischna, ובאר שם כי בהיות שהפלח צריך לזרע הזרע ביום החרישה והוא צריך לדעת כמה כבר נזרע בשדה זה, הוא חורש קודם תלם סביב כברת האדמה שיש בדעתו לזרע, והוא חורש וזורע אותה כלה, ואח״כ הוא עושה כך בהלק אחר שאחרי החלק שכבר חרש וזרע. לחלקים אלה אין מדה וצורה קצובה, אלא הכל לפי רצונו וכחו של הפלח, אבל עפי״ר החלקים האלה הם ארוכים וצרים בעין רצועות פחות או יותר רחבות. ובלי יסוד מספיק דחה ש׳ קרוים בעתיק׳ התלמ׳ (S. Kr. Arch. d. Talm. II, 562) משמ׳ זו להשם לגנה במשנה. ובדבר מקור מלה זו, הנה ר״נ פרשו מן השם לגין, וקרוים ודלמן חפשו לו מקור במלים יוניות. אבל כבר העיר ע״ז ס׳ פרנקל בהקבץ הגרמני ההוא (דף 222), שקשה לחשב כי הפלחים או האכרים היהודים לפנים לקחו מלה זרה יונית ויתנו לה משמ׳ שאין לה בעצם הלשון היונית. וכבר העיר נלדקה בספרו של ס׳ פרנקל שם במקום הנזכר למעלה, כי רגלים לדבר כי זו מלה שמית והשתמשו בה היהודים בזמן האחרון, אולי באה להם מלשון הארמית, במקום השם שורה (ישע׳ כח כה) ומענה, שהשתמשו בהן במשמ׳ זו קודם, ולקחוה אח״כ גם הפלחים הערבים, כמו שלקחו גם השם מענה במשמ׳ זו, עי׳ זה הערך. — [1]) כך בערוך, וכך בתוספתא, וכך ברמב״ם, בהלכ׳ תרומ׳ (יג ג) אחת. ובמשנ׳ שבגמ׳ בבלי ברוב הספרים אחד.

[1]) מלה ארמית, במשמ׳ לבדו. וי״מ מהשם גרם במשמ׳ עצם. — [2]) וסבר פריטוריוס (Praetorius, ZDMG 1899, 686) כי הפסק הוא יותר עתיק מהלגרמיה, ונולד עוד קדם תקון הטעמים, והלגרמיה הוא בן זמנם של שאר הטעמי׳.

[3]) כך רד״ק בפרוש: אבל בלֵדָה נהגו בקריאתו מנהג צֵאָה לקיים הצירי לֵדָתוֹ לֵדָתֵךְ ואולי נהגו כן מפני שהלמד והדלת ממוצא אחד שלא לחטוף האחת על חברתה. (מכלול, בדה״ב). — [4]) כך רד״ק שם: ובסמוך בשוא שְׁנוֹת חֲמוֹת עֲדוֹת אבל דֵעוֹת צֵאוֹת לא ישתנו וכן לֵדוֹת.

ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים (סוט׳ יב.). מקיש לידתה להורתה מה הורתה שלא בצער אף לידתה שלא בצער (כס). — ומ״ר: א״ר יוחנן הלידה הזאת ככל הלידות שבתורה מה הלידות שבתורה עד שיצא ראשו ורובו וזו עד שיצא ראשו ורובו (ירוש׳ נדה ג ג ג).

לָהּ[1], — מלת הגוף לנסתרת: אמר לָהּ, נתן לָהּ, וכדומה. — ולהטעים הפעל, *הלכה לָהּ, *ישבה לָהּ: יצאת בת הראשונה וישבה לה בהר הבית (פסח׳ ה י). למלך שקנה לו שתי שפחות וכו׳ על אחת גזר שלא תזוז מפלטין ועל אחת גזר טירודין ישבה לה אותה השפחה תוהא ובוהא (מד״ר ברא׳ ב).

לֹה, — במקום לֹא, במלת הַלֹה במקום הֲלֹא: הנה ערשו ערש ברזל הֲלֹה הוא ברבת בני עמון (דבר׳ ג יא).

•לְהָאָה[2], ש״נ, — כעין לשון קטנה בשרית דבוקה בחך ויורדת אל הגרון, Zäpfchen; luette; uvula: רצוננו לאמר בגרון ההלל אשר בו מעבר הנשימה והמזון בו התוספות הנקראות הלהאה ושני השקדים (קתגון ג ט א). ואמנם הלהאה היא עצם בשרי תלוי על עליוני שפוי כובע במסך ופעולתו הדרגת האויר פן יםחץ בקורו את הריאה פתאם וישמנע האבק והעשן ושיהיה כמהלם להקול (כס). ואמנם אברי החזה ואברי הנשימה פעם יונעו בקול הכבד והגדול ופעם בקול החד מעורב ביניהם ויהיה זה תנועה לפה וללהאה וללשון ולצואר (כס א ג ב ב). ועל פי הושט יש כמו כסוי הנקרא להאה והוא הלשון הקטן התלוי בחך (מ׳ אלדבי, ש״א ד).

להב[3], ממנו לַהַב, לֶהָבָה, לַהֶטֶת, שַׁלְהֶבֶת, °לֶהָב, °לְהָבִי, °לְהוּב, °לָהוּב, °התלהבות.

לַהַב[4], ש״ז, מ״ר לְהָבִים, סמי׳ לַהֲבֵי, — א) כעין לשון אש דולקת, Flamme: ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה ויעל מלאך יי׳ בלהב המזבח (שפט׳ יג כ). סופה וסערה ולהב אש אוכלה (ישע׳ כט ו). בקול להב אש אכלה (יואל׳ ב ה). נפשו גחלים תלהט ולהב מפיו יצא (איוב מא יג). כי הנה יי׳ באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו בלהבי אש (ישע׳ סו יה). — ובמדר׳: וכשהייתי בן ג׳ חדשים התנבאתי ואמרתי שעתיד אני לקבל תורה מתוך להבי אש (מד״ר דבר׳ יא). — ואמר הפיטן: מלך עליון קדושיו להב, קורא מי רהב, קרוב לקוואיו באהב (מוס׳ א ר״ה, מלך עליון). זהרי גו מחוץ ומגו יקודי להבי רשפים, חקוקי הוד בלב ומאד תהלתך מטיפים (שבת א׳ אח״פ, הרוגי עוז). קנינך שנאה ואהב וכסף וזהב באונך, וזרם ולהב ושפלות ורהב בגאונך (יצחק אבן גיאת, קיניך). כלה כעסו והצית להבו, ובתכלית ששה מאורי אור כבו, כי לא ענה מלבו (ר״א קליר, קנות, איכה אכפתו). תהלה לכל, ולא יכול, מאור נוגה בשלהבו, אשר ברכו, לפי ערכו, להעלות נר בלהבו (אפר׳ בר״י, שבת ב חנכה, אבל יגר). מלך עליון סתרו עבים, סביביו להבים, רכובו כרובים, משרתיו שביבים (רשב״י, א׳ ר״ה, מלך עליון). אמור לנדוד וירף מקרביו, ואל ישליט עלי נפשי רגזיו, ומוקד אהבה ישקיט להביו, ואולי יתנו פוגה מחזיו (ר״י הלוי, נאס אסף). הקדמת ארבעה הוגי דת תושיה, דניאל חנניה מישאל ועזריה, זה נצל מאריות ואלה מלהביהם (סליח׳ תענ׳ אסתר, אגגי כהעמקו). — והמשורר: ואש מות אכלתם ותמו כמו עצים בתנור חם וכירה, כאלו צוררי כלם בעפר חשש להב בקרב המדורה (ר״ש הנגיד, אלוה עז). המון עם זהר לחנות בטהר סביב סין ההר חמד אלהים, ומתוך להבים הנהיל אהובים לוחות כתובים באצבע אלהים (ר״י הלוי, יום בקול המולה). וכאשר באנו אל השוק מצאנו צלי אש תאוה לעינים, יושב בין תנור וכירים, וכו׳ ולשון הלהב בשל נתחיו, והתח רתחיו (ר״י חריזי, תחכמ׳ כח). — פני לְהָבִים, פנים אדמים מטורא ובהלה: ונבהלו צירים וחבלים יאחזון כיולדה יחילון איש אל רעהו יתמהו פני להבים פניהם (ישע׳ יג ח). — °הנצב אחר הלהב, העומד אצל להב האש, ר״ל המבשל: וסביבנו משרתים חמודים, במנורות לפנינו עומדים, להביא כל מאכל נעים ונאהב, וכל אחד מהם ממהר ואתו כלי מצהב, המשקה בידו כוס זהב, ויבא גם הנצב אחר הלהב[1], ובידיו גדיים תלויים, וזרועו יקבץ טלאים רכים ונאים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). — ובהשאלה, ע״ז ח״ם הרגש, האהבה וכדומ׳: צבי פניו

---

[1] ונמסר: שלשה רפין בקרי׳ וסימני׳ נבח בביתא דבעז, והם: ויקרא לָה נבח בשמו (במד׳ לב מב), לבנות לָה בית (זכר׳ ה יא), ויאמר לָה בעז (רות ב יד).

[2] בערבי׳ לַהָאה a). ולא נתברר ע״ש מה נקרא כך בלשון זו. השרש להי b) משמש בערבי׳ במשמ׳ השתעשע ובמשמ׳ דבק בדבר, ואפשר אמנם כי תוספת בשרית זו נקראת להאה ע״ש שהיא דבקה בהחך, ואעפי״כ זה קצת דחוק.

[3] בערבי׳ להב c) במשמ׳ זו. וגם באשור׳ לאב.

[4] בערבי׳ לַהַב d).

a) لهاة b) لهى c) لهب d) لَهَب

— [1]) השתמש המליץ במליצת הכתוב במשמ׳ זו בדרך מליצה.

פנינים קודחים אש וגביע בידו זיק מאור, באור זה נשקו רשפי להבי ואור זה את לבבי גיל מאור (רמב"ע, תרבי"ש ב). וישלח השכל את ידו ויגע אל פי, וקדח להבי רשפי (ר"י חריזי, הקד' תחכמ'). — ותשוקה עזה לדבר מהדברים: ועתה בני הנצלו ואל תעצלו, והנזרו והזהרו והטהרו, והתנגשו והתקדשו, והבעירו בקרבים, להבים, והקירו מסלעי הצלעות, דמעות, והעירו עם הלבבות, קרבות (שם ב).—ולהב השיר וכדומה, עז מליצתו: ואם אקדח יקוד השיר במזרח ילהט שוכני מערב להבי, ואכניע מתי שכל ואקרע סגור לבם ואוכלם שם כלביא (שם ט).— בעלת הלהב, צורה מצורות המזלות: הד' (הצורה) בעלת הלהב וכוכביה י"א (ראב"ע, ראש' חכמה א).— ב) ברק אור הנוצץ מדבר ממרט כמו מבהל הממרט של חרב וכדומה: פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית (נחו' ג ג).— ועצם הברזל החד הממרק וממרט ומבריק, Klinge ; lame ; blade: ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו ויבא גם הנצב אחר הלהב ויסגר החלב בעד הלהב כי לא שלף החרב מבטנו (שפט' ג כא-כב). עליו תרנה אשפה להב חנית וכידון (איוב לט כג). —ואמר המשורר: וכוכבי רום כלהבי החניתות והסהר כסוחרה וצנה (ר"י הלוי, לבית חן). ומי הוא זה אשר יעמוד לפני ומי הוא אשר יסבול להבי, והשטן אשר יעמד ירופף לנצבי ויגיע אליו להבי (רס"ע אבן דנאן, בסוף הערבים בלו).—ובהשאלה לנצוץ כוסות היין: ואל תתאו חמר, זמן ארוך נשמר, וריחו לא נמר, כשוקט בשמרים, שתותו לרהב, בכוסות הזהב, ולראות לו להב, בכוסות ספירים (דונש, דעה לבי).

להב[1], פ"ע, עתי' ילהב, ילהבו,— להב, היה לו להב, ובהשאלה, היה לו ברק: שנאנים שאננים כניצוצים ילהבו, להטיהם ומעטיהם כעין קלל יצהבו (רשב"ג, בגאנים). גבהי שמים איומים ילהבו, לפני הכבוד לנצח נצבו, והתנוצצו ורצו והתפלצו ושבו (ר' חייא דאודי, גנזי שמים).—והפנים: וישא יהודה את עיניו וירא בין השמים והארץ איש לבוש בלבוש זהב ורוכב על סום ודמות הסום כמראה להב וביד האיש רמח ואחוריו נגד צבא החשמונאים ופניו ילהבו נגד מחנה יון (יוסיפון, פרק כב).—והלב, יבער, יחם מצער וכדומ': וזלעפה אוחזת עד לב השמים, על כי אבדה לשון הזהב, וכל לב באשו ילהב, כי רחק הדוד הנאהב (ספ' המוס' לר"י אלג'הרי מה).— להוב, חרב להובה, שיש לה להב, שהיא מרוטה: זכור עריץ בעמונים נחבא, פרץ כרמי עין גדי בהובא, צורבו איש באחיו בחרב להובה (ר"א קליר, זכור אי"ב). החל לבוא מראש במחבא, דגר שנית בחרב להובה, גש בשלישי בעלי בחובה (שם, תמימים). — ובמשמ' שרוף באש: הקריב אילו ושל עדת אהובים, המוספים וחלבי חטאת להובים, דץ וקידש ופשט ורחץ (מבול' כר' קלוני', עבודה, אבוחת).

—נפע', נלהב,—נדלק, נשרף: באשם נלהבים, ובגחלתם נכוים, ובפארם הם נאלמים (ר"א קליר, החדב, הוא נקרא).— ובזמן החדש השתמשו בו בהשאלה, אדם נלהב וכדומ', שמתעורר בקרבו חֹם רוחני לכל דבר טוב וכדומה.

—פע', להב,—דלק ושרף: מעשה תמיד של בין הערבים, שילם כסדר לבוחן קריבים, ליהב קטורה למזבח פרוים, מנורה ונרותיה העלה בערבים (מבול' כ"ק, עבודה, אבוחת).

—הפע', הלהיב,—הדליק: כמס דוג רשפי להב מלהיב ללהב, כרה שוחה לעד לחוטו להבהב (קרוב' לפורים, הכתובות כהקרבן).—ובזמן החדש השתמשו הרבה בפעל זה בהשאלה, הלהיב אותו לדבר, העיר בקרבו רגשות קנאה עזה לדבר מהדברים: ואחרי עשותו את כל אשר תכסיסי המלחמה דורשים מידו הלהיב את לבב אנשי המלחמה בדברים היורדים חדרי לבב ויעוררם הוא וראשי במריו (מא"ג, הלרפתי' ברוסיה).

—פע', להב, מלהב, מלוהב,—כמו נלהב: אלו עמודי האש והעשן המלוהבים בפאות העולם (ר"ב פרחון, ערך ברק).

—התפ', התלהב, — התלהבה האש, נדלקה, התחילה לבער: כי כל גוף מהיר התנועה מתלהב ומלהיב יקרא בשני השמות האלה (ר"ב א"ת, אותות השמים). אילו היתה האש היסודית מאירה היינו רואים באויר כולו בלילה מתלהב אש (עמנ' מרומה, פרוב התורה, Merx, Arch. 374).—ובהשאלה, נתלהב הפצע וכדומ', נהיה חם, נפלה בו דלקת: הנה זה אות כי המורסא חמה מתלהבת (מ' אלדבי, ב"א ד). — ובזמן החדש השתמשו הרבה במשמ' התעוררות רוחנית עזה: וההתלהבות אשר התלהבו האנשים האלה בנגנם את זמירות השבת נתנה עדיה כי ממעמקי לבבם היא יוצאת (מא"ג, דביר, מכת' מא"י ב).

להבה, ש"נ, מ"ר להבות, — כמו להב: כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחן אכלה ער מואב בעלי במות ארנן (במד' כא כח). ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה (ישע' ד ה). כאכל קש לשון אש וחשש להבה ירפה (שם ה כד). והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה ובערה ואכלה שיתו ושמירו ביום אחד (שם י יז). לפניו אכלה אש ואחריו תלהט להבה (יואל ב ג). כי אש אכלה

[1]) עי' הערה להשרש.

נאות מדבר ולהבה להטה כל עצי השדה (שם א יט). והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום (עבד׳ א יח). כי אש יצא מחשבון ולהבה מבין סיחן ותאכל פאת מואב (ירמ׳ מח מה). ויבער ביעקב כאש להבה אכלה סביב (איכ׳ ב ג). כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך (ישע׳ מג ב). הנה היו כקש אש שרפתם לא יצילו את נפשם מיד להבה (שם מז יד). כאש תבער יער וכלהבה תלהט הרים (תהל׳ פג יד). נתן גשמיהם ברד אש להבות בארצם (שם קה לב). ותבער אש בעדתם להבה תלהט רשעים (שם קו יח). קול יי׳ חצב להבות אש (שם כט ז). ונכשלו בחרב ובלהבה בשבי ובבזה (דני׳ יא לג). — ובמדר׳: גלגלי מרכבה ושרפי ל ה ב ה (מד״ר דבר׳ יא).—ואמר הפיטן: ל ה ב ה השיקתני מלהטת כסל וטוחות, מספד מר אגדיל וארחיק שמחות (רשב״ג, י״ז תמוז, אלך בפל).—ובמליצה, °להבות הלשון וכדומ׳, עז מליצותיו: ומלהט יקודיה אוחזות לבבות ובבות, בניבות ערבות, מ ל ה ב ו ת חצובות (ר״י חריזי, תחכמ׳ א). ולי לשון בעת ישון ברקיו יכסה עין מאורים להבותיו (שם טז).

°לַהֲבִי, ת״ז,—של להב, מטבע הלהב: שהאור הלהבי נראה בפגישת הגופים (ר״י אבן לטיף, רב פעלים כט). ההתלהבות והכאב הלהביי בו יותר (קאגון ד ג א ה).

לַהֶבֶת, ש״נ,— כמו לֶהָבָה, א) להבת החרב וכדומה: וחץ חניתו כמנור ארגים ולהבת חניתו שש מאות שקלים ברזל (ש״א יז ז).—ב) לַהֶבֶת האש: הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש לא תכבה לַהֶבֶת שלהבת (יחזק׳ כא ג).—והשתמש המשורר בשתי המשמ׳: אשחה בדמעותי ואמצא תוך לבי יקוד ייקד כלהבת, תוך ליל כאורך עץ חנית אבן שחר בקצהו כ ל ה ב ת (רמב״ע, תרשיש ז מ).

לָהַג[1], ממנו לַהַג, לַהַג, °לְהִיגָה.

לַהַג[2], ש״ז,— א) שקידה ועיון ומחשבה וחקירה רבה בדבר, Nachdenken, studieren; méditation, étude; study, meditation: דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועים בעלי אספות נתנו מרעה אחד ויתר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולַהַג[3] הרבה יגעת בשר (קהל׳ יב יא-יב). — ובמדרש כמו״כ במשמ׳ זו: אם יגעת הרבה ב ל ה ג דברי חכמים הקב״ה מבשרך בשורות טובות (מד״ר במד׳ יד).—והשתמשו בו במשמ׳ זו גם בסהמ״א: דורשה לבו לא יִמְרַךְ, חוקרה תלמודו לעד מבורך, ו ל ל ה ג ספרים לא יִצָּרֵךְ (דה״ע, סי׳ 2). למרוב הלהג אשר עשרים וארבעה ספרים היו בפי סדורים עשיתי גדולים ונפלאים ספרים (קטע כ״י תלמ׳ תוי, JQR 1901,365). ולהיות הנפש השכלית על משמרתה עומדת, ועל דלתי החכמה שוקדת, ולאל יוצרה עובדת, ולתור ללבי מנוחה, מלהג הרבה שהוא יגיעת בשר ולנפש עצבון ואנחה (הקדמ׳ המבקש לרש״ט פלקירא). ודעו בני כי יואן ואלינסיאו המחבר לאטינו בקש למצוא דברי הפץ בטעמי הנגינה זרקא וכו׳ הכתובים בספרינו הקדושים ואחרי הלהג והיגיעה הרבה לא מצא אלא זה בלבד (בלטי הגבורים 7). השכל האלקי הוא צריך ל ה ג ועיון הרבה כי נראה לו מתחלה דבר רחוק מהענין הזה וכאשר הוא לוהג בהם הרבה טועם בהם טעם בשר כי על ידי העיון הרב הוא עומד עליו (כא״ג כ).— ב) °דבור מפרש וצח[1], d. Reden; parole; speecn: כל ותיקי וסת בכושר מכללים ה׳ מלך, אלו ואלו ב ל ה ג מלהגים ה׳ ימלוך (רשב״י, קרוב׳ ב׳ ר״ה, כל בנאי). לט מצחו בנזר בקדש, ל ה ג פיתוחו ליי׳ קדש, לרצות טומאות התוקרו בקדש (מבול׳ כר קלוני׳, עבודה, אבוחח).—ולהפך, במשמ׳ דברים מרבים בלי דעת ובלי יסוד: חלילה לי אתחבר אל עם רֹשע לדרוך מסלולו, או מלפנות אל תעתועי הכזב או אל מהתלו, או לנטות אל להג ספריהם השקר או אל הבלו (ר״מ דרעי הקראי, לקו״ק עד). השיר ישנא

[1]) בערב׳ להג a), ועי׳ הערה להערך.

[2]) בערב׳ לַהֲג׳ b) במשמ׳ דבקות ואהבה מיוחדה לדבר והתעסקות בו. ועי׳ הערה לקמן. — [3]) תרגמו המתרגמים הקדמונ׳ במשמ׳ האמורה בפנים. השבעים μελέτη, שר״ל עיון ועסק בדבר בשקידה רבה ובהתבוננות גדולה והתרגשות בדבר. ולג׳ meditatio. ונראה כי כך פרשו גם חכמי התלמוד, שאמרו ז״ל: ולהג הרבה יגיעת בשר א״ר פפא בריה דרב אחא בר אדא משמיה דרב אחא בר עולא מלמד שכל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת מתקיף לה רבא מי כתיב לעג להג כתיב אלא כל ה ה ו ג ה בהן טועם טעם בשר (ערוב׳ כא:). כך, כל ההוגה בהן, הגרסה בכל הספרים וגם בכ״י. אך הרמ״א (בו״ת, סי׳ לה) הביא גרסה: כל ה ל ו ה ג בהם. עכ״פ, בין לגרסת הספרים ובין לפי גרסה זו, הכונה היא בלי ספק במשמ׳ עיון ומחשבה וחקירה ודרישה. ובענין זה מנחם: ענין הגיגי, כותבי ספרים לפי הענין, ויתכן להיות מגזרתו הגות והגיון וישבות הלמד מיסוד המלה ויהי פתרונו ל ה ג ו ת הרבה. ע״כ. ובמשמ׳ זו גם החדשים. —[1]) בערב׳ משמש השם להג במשמ׳ בנוי להלשון של בע״ח, וגם במשמ׳ השאולה לדבור וצלצול הדבור, ואומרים פציח אללהג, במשמ׳ צח הלשון.

a) لَهَج b) لَهِج

מטבעו להג הרבה אפס כי הרשות בידינו לכלול הדרו בתמונות שונות מה שאין כן במשל (אגר׳ יל״ג א ב). ובאחרית דבריך קפצת ותשבע כי לא תוסיף עוד לבוא אתי בלהג הרבה ובדברים ארוכים (שם ד).

·לָהַג[1], פ״ע, — לָהַג פלוני, דִּבֵּר, אָמַר בצהות לשון, : sprechen, sagen; parler, dire; to speak, say איכה כונת בכעסך, לכלות ביד כושלים כרמך, ולא זכרת לא לזנות לעולם אשר מדת ללקוחיך, ובכן להגנו זכור יי׳ מה היה לנו (ר״א קליר, איכה אלת). יער עצים ולשפות דרך, כמה ותמה יחיד ורך, להג איה השה הנערך, להקדישו לה׳ קדש (רשב״ג, אזי בהר המור). אשרי עין ראתה לוים ועם נזהרו, והכבוד מהופך כלבת אור יזהרו, והכהן לוהג לעם אליו ינהרו, מכל חטאתיכם לפני יי׳ תטהרו (הוא, מוס׳ יוה״כ, אשרי עין). קרואי אלהים ומשחריו ומיחליו ועובדיו דוברי אמת ולוהגי[2] צדק מבלי מורא (חו״ה, הפריבות ז). לעשות מחיצה בינו ובין הארמי אמרו להבדילו מחטאה, להגו חמץ שמצאו ביום טוב לכסותו בעת אותו ראה (רי״ה מקשטיליא, בכה״ג, אבאלה רצון). נשמת אמונים ידידים נדודים, לז ללז רוחשים להגו נגן למושיב ביתה יהידים (קרוב״ץ ארג׳יל, אחרון פסח, נשמת בזופת). — ·וקצת במשמ׳ לָעַג: וכשמעו דברי חבריו ומליהם, צחק ולהג עליהם, ואמר אוי למליצות אשר שפכו פניניהם, וחללו עניניהם (ר״י חריזי, תחכמ׳ כד). — ·ובמשמ׳ דבר דברים בלי יסוד ובלי טעם: להגו וחפאו עוד על אב הנביאים ע״ה משה והשווהו עם בלעם הקוסם בן בעור (ר״י הדסי, האשכל בסד). — פע׳, ·לִהֵג, מְלַהֵג, — כמו קל בנחץ המשמ׳: כל ותיקי וסת בכושר מכללים ה׳ מלך, אלו ואלו בלהג מלהגים ה׳ ימלוך (רשב״י, קרוב׳ ב׳ ר״ה, כל שנאני). אלהג אלמד השם השמיני לאום עמוסה, להג נשא אפענח במלה פרושה (רשב״ג, אאדיר אאדיר). נשמת לכודים בפח חטאם ובמכמור, תלהגך להם תבשר דברי נחומים החל וגמור, דברי שלום לאמר (רבית לשבת דברי, נשמת בדודים).

לָהַד[1], ממנו שע״פ לַהַד.

לה״ד, — ר״ת: למה הדבר דומה.

---

[1]) עי׳ הערה הקודמת. וכבר השתמשו קצת הסופרים גם בערב׳ בפעל זה, עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך גם בגוף הערבי: נטקוא באלחק ולהג׳וא באלצדק (גוף הערבי של חו״ה הוצ׳ דר׳ א״ב יהודה 376).

[1]) בערב׳ להד a) במשמ׳ הכביד המשא על הבהמה,

a) لهد

להד״ם, — ר״ת: לא היו דברים מעולם.

לָהָה[1], ממנו לָהָה.

לָהָה[2], פ״ע, וַתֵּלַהּ, לָהִיתִי[3], יִלְהֶה, — לָהָה האדם או הארץ מרעב וכדומ׳, כלה כחו, erschöpt s. : être épuisé; be exhausted : ולחם אין בכל הארץ כי כבד הרעב מאד וַתֵּלַהּ[4]) ארץ מצרים וארץ כנען מפני הרעב (בראש׳ מז יג). — ואמר המשורר: צאן אבדות בגלות להו תניח, ותנהלם באליהו ומשיח (ר״י הלוי, צאן אבדות).

·לָהוּב, ש״ז, — כמו להב: והמתעכל (הכח המעכל) יפעל בכח להובו וחומו ויחזיקטבעו ועצמו (משל הקדמוני א).

·לְהוּב, ש״ז, — כמו הקודם: חמימות ורוב צמאון והליהוב (מ׳ אלדבי, ש״א ד).

*__לָהוּט__, — עי׳ לָהַט.

·לְהוּט, ש״ז, — שה״פ מן לָהֵט: ואמרנו שמה כי ענין הכל הברקה וליהוט (השרש׳ לריב״ג, עוף).

·לְהוּק, ש״ז, מ״ר לְהוּקִים, — שה״פ מן להק, במשמ׳ התחברות והזדוגות: כשיצר לויתן ווזגתו, כן עש זיז שדי והורתו, ומרעהו אלף הרים ואשתו, לשחק בם צנן הזכרים בלהוקים, והנקבות הרג בבתוקים, ומלחם לעתיד לבא לצדיקים (שבת חוהמ״ס, ר׳ יהודה, אפאר).

א. לָהַט[5], ממנו א. לַהַט, לָהַט, ·לְהוּט, ·לַהֲטוּת, ·לְהִיטָה, ·לְהִיטוּת, ·הִתְלַהֲטוּת.

ובמשמ׳ עזרה, ובמשמ׳ אנחה וילֲלה.

[1]) אמרו חכמי הלשון כי זו צורה שניה להשרש לאה, בארמ׳ להי, ובערב׳ לאי, אלאי a) נפל בצרה.

[2]) עי׳ הערה להשרש, ועי׳ לקמן הערה ד׳. — [3]) ר״י היוג. — [4]) ת״א: ואשתלהי. וכך רסע״ג, ואמר בספר צחות לשון הקדש בשער החלופים, כי הוא כמו ותלא (איוב ד ה). וכבר התפלפל אתו מנחם (מחב׳ גכה), והקשה עליו קושיות ודחה פרוש זה ופרשו במשמ׳ שגעון ושטות: ופתרון ותלה ארץ מצרים כה הוא נבערה ארץ מצרים וכסלו שוכניה מכובד רעבון. ע״כ. וכמו״כ דונש הסכים בזה עם מנחם: ופתרונו ונואלו חכמי מצרים מפני הרעב ואם אמר אומר מאין תאמר כשירעב אדם ישתטה אמרנו אין בזה הדבר ספק אצל כל בעלי דעה כי האדם אם נשתנה עליו מלחמו כלום ישתטה וכש״כ אם לא ימצא לחם יעלה האויר אל קדקדו באמת אנו אמרים כי הוא ישתטה. ע״כ. ריב״ג כמו רסע״ג, וכן רש״י. ראב״ע, שבגזרת המלה הוא מצדיק את רסע״ג (ספת יתר פה), פרש ותלה: לא ידעה מה לעשות. החדשים במשמ׳ לאות ואפיסת הכחות.

[5]) בערב׳ לט׳י b).

a) لاى الالى b) لظى

א.להט[1], ש"ז, — א) להט החרב וכדומ׳, הלהב שלו: וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים (בראש׳ ג כד). — ובמדר׳: וכיון שמגיע (האדם) לקרוב לה (לגן העדן) מוצא כרובים עומדין כלהטי חרב והוא נרתע וחוזר לאחוריו (מדס"ג, בראש׳). החומה החיצונה היא של אש שחורה נראית ואינה נראית ולהט החרב סביב החומה החיצונה מתהפכת סביבותיה (מדרש ג"ע, ביהמ"ד ילינק ג). — ולא פשט שמושה בסהמ"א זולתי במקום הזה: החרב המתהפכת ולה להט לאיים עליו מלכנוס עוד לגן (רש"י בראש׳ ג כד). והכרובים והם המלאכים הידועים ובידם חרב יש לה להט ולה שתי פיות (רלב"ע שם). — ב) ״ברק וניצוץ, Strahl, Funke; rayon, étincelle, ray, flash: וזה הרקיע הוא האויר כי כאשר התחזק האור על הארץ והרוח יבש מהארץ נהפך הלהט ונעשה רקיע (רלב"ע בראש׳ א ו). אלו היינו מאמינים בדברי חכמי יון שמלהט השמש תולד הקשת יש לומר כי השם חזק את אור השמש אחרי המבול (שם ט יד). על כרהנו נאמין לדברי היונים שמלהט השמש באויר לח יהיה הקשת בתולדה (רמב"ן שם). וכבר נתנו בזה (בענין הקשת) טעמים על פי הטבע שהוא נעשה מלהט השמש (כלי הגולה ד). — ובמשמ׳ ״חוק הח"ם: הנה דמעי בטרם אקראה יענו אותי וידרשו עד לא שאלתי, כדמות פנינים ואם כדמי נקים עלי לחיי הכי מבכדי הם בבכיתי, וכגחלי אש רתמים חם יקוד להטם כי רתחו מיקוד צלעי וגופתי (יהודה הכן גיאת, מכין עפאים). צדקני כאחת חטיבה, חשבני מלהט היום הבא, מזפטיך תהום רבה (סליח׳ ער"ה, הל המוגה). — ואמר הזין: ומזהר עניניה לפידים יהלוכו, ומנצוצי ניביה תשלח ברקים וילכו, ומלהט יקודיה אוחזות לבבות ובבות, בניבות ערבות מלהבות חצובות (ר"י חריזי, תחכמ׳ א). לא תוכל ראות פני מבלעדי מסוה פן יכהו עיניך מלהט יפעתי כי קרן אור פני (אסף ת"א יג יד-יה).

[1]) בערב׳ לט׳י[a], אש להבה, אמר אלג׳והרי: אללט׳י אלנאר וכו׳ ואלתט׳א אלנאר אלתהאבא, ע"כ, ובעבר׳: לט׳י הוא האש ואלתט׳א אלנאר התלהבותו. ובלשאן אלערב: אללט׳י אלנאר וקיל אלהב אלח׳אלצ וכו׳ ולט׳י אשם ג׳הנם נעוד׳ באלה מנהא וכו׳ ושמית בד׳לכ לאנה אשד אלניראנ וכו׳ ויקאל פלאנ יתלט׳י עלי פלאנ תלט׳יא אד׳א תוקד עליה מנ שדה אלע׳צ׳ב וכו׳ והו אשם מנ אשמא אלנאר, ואלתט׳ת אלהראב אתקדת וכו׳ ותלט׳י ע׳צ׳בא ואלתט׳י אתקד, ע"כ, — ובעברית: אללט׳י הוא האש וי"א הלהב הטהור וכו׳ ולט׳י הוא שם הגיהנם ישמרנו השם ממנו וכו׳ ונקרא כך מפני שהיא העזה שבאשים וכו׳ ואמרים פלוני יתלט׳י על פלוני כשתוקד אש חרונו החזק עליו וכו׳ והוא שם משמות האש, ואלהט׳ת המלחמה להטה אשה וכו׳ ותלט׳י ע׳צ׳בא להט עצבו ורגזו.

a) لظى

ב.להט[1], ש"ז, מ"ר להטים, להטי, — מין ממיני מעשי הכשוף והקסם, Art Zauberei; esp. de sorcellerie, kind of witchery: וישלך אהרן את מטהו לפני פרעה ולפני עבדיו ויהי לתנין ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם הם חרטמי מצרים בלהטיהם כן וישליכו איש מטהו ויהיו לתנינם (שמות ז י-יב). — ובסהמ"א: צוה נביאו לעשות מופתים בדרך שתפול בו תעיה לומר שהיה עושה אותם בדרך להט (מלמד התלמיד׳, לו). קלקל בחצים (פרושו) ליהט בלהט חצים זרק חץ כלפי מעלה והיא פונה מאליה לימין או לשמאל ולמקום שהיא פונה הוא הגורל (רש"י יחזק׳ כא כו). — ואמר המשורר: יעמדו נא ויושיעוך, ההברים קדקד ירעוך, הלא בלהטיהם יתעוך, אשר יעשה אותם האדם (רשב"ג, מי כמוך). ולמדו מעשי חרטם ואשף ובהם יעשו גם הן בלהטן (ילחק הכן עזרא, פיוטי ביר). כי שמותיך אלים מרוצים, בזכרך לחוצים להפליא נחוצים, ואשף וחרטום לא ילחצוך, וכל שם ולהט לא ינצחוך (שהי"ת ליום ה).

א.להט[2], — קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— פע׳, להט, להטה, תלהט, תלהטהו, — להטה האש, בערה בעז, ולהטה אותו, שרפה אותו בחזק חמה, versengen, brûler; burn: כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבלה ותלהט מוסדי הרים (דבר׳ לב כב). כי אש אכלה נאות מדבר ולהבה להטה כל עצי השדה (יואל א יט). לפניו אכלה אש ואחריו תלהט להבה (שם ב ג). ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב (ישע׳ מב כה). כאש תבער יער וכלהבה תלהט הרים (תהל׳ פג יה). ותבער אש בעדתם להבה תלהט רשעים (שם קו יח). אש לפניו תלך ותלהט סביב צריו (שם צז ג). — הנפש, הנשימה תלהט גחלים, תלבה אותם: מנחיריו (של הלויתן) יצא עשן כדוד נפוח ואגמן נפשו גחלים תלהט ולהב מפיו יצא (איוב מא יב-יג).

[1]) אמרו הקדמונ׳ וגם החדשים כי זו צורה מרוחבה מן לט, עי"ש, אך זה השערה בעולם, ולא נתברר בודאות מקור מלה זו ומה היתה משמ׳ העקרית.

[2]) עי׳ הערה לא.להט.

—ובהשאלה מליצית: כי הנה היום בא בער כתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קש ולִהַט אתם היום הבא אמר יי׳ צבאות אשר לא יעזב להם שרש וענף (מלא׳ ג יט). — ואמר בן סירא: בתאר אשה השחתו רבים וכן אהבה כאש תלהט (כ״ס גני׳ ט ח).—ובתו״מ: אש יצאה מבית קודש הקדשים וליהטה סביבותיו (ירוש׳ סנה׳ י כט.). אמר ר׳ חנינא יצאה האש מלמעלה וליהכה את פני הרקיע וכו׳ אמר רבי יודן ברבי שמעון יצאת האש מלמעלה וליהטה[1]) פני רקיע (מד״ר ברא׳ ד). גלגל חמה יש לו נרתיק וכו׳ ובריכה של מים לפניו בשעה שהוא יוצא הקב״ה מתיש כחו במים שלא יצא וישרוף את העולם אבל לעתיד לבא הקב״ה מערטלו מנרתיקו ומלהט בו את הרשעים (שם ו). אין גיהנם לעתיד לבא אלא יום הוא שמלהט את הרשעים וכו׳ ר״י בר אלעאי אמר לא יום ולא גיהנם אלא אש היא שתהיה יוצאת מגופו של רשע ומלהטתו (שם כו). בן עזאי היה יושב ודורש והאש מלהטת סביבותיו אמרו לו שמא בסדרי מרכבה אתה עוסק אמר להן לאו (שם ויקר׳ יו). נדון (קרח) בשתי מיתות וליהטו האש תחלה לעין כל השרופים שבידן היתה המחתה (שם במד׳ יח).—ואמר הפיטן: להבה השיקתני מלהטת בסל וטוחות, מספד מר אגדיל וארחיק שמחות (רבנ״י, י״ז תמוז, ולרן בפל רומי).—והמשורר אמר: מופת באש להטה לבי כמופת סנה לא תאבלני ולא תכבה בדמעתי (יהודה הלן גיאת, מכין עפאים).

—קל, לִהֵט, לֹהֵט,—כמו לִהֵט: עשה מלאכיו רוחות משרתיו אש לֹהֵט (תהל׳ קד ד).—ואמר בן סירא: אש לוהטת יכבו מים כן צדקה תכפר חטאת (כ״ס גני׳ ג ל). — ובמדרש: אמר אדם מי מציל את בני מאש לוהטת זו (מד״ר ברא׳ כא). לפי שאמר מלאכי כי הנה היום בא (בער כתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קש ולהט אותם היום הבא) אמרו לו ישראל יום אחד לוהטן בלבד הרי כמה שנים שעבדו אותנו כמה שפטים כמה פורעניות ואת אומר להם ולהט אותם היום הבא (אגד׳ ברא׳ כ). —ואמר הפיטן: טוטפי שיר לו להשיר בשחרים ובנשפים, ירהטון ילהטון לבן נקראו שרפים (שבת א׳ אח״פ, אליגי עוז). —ובמשמ׳ ״הבריק: וכשאנו רודפים אחריהם לתופשם לוהטים אלינו בעיניהם כמראה הבזק (חמה״י ב, פוריס ד).—ופעו׳ *לָהוּט, לְהוּטָה, לְהוּטִים, לְהוּטוֹת, בהשאלה, לָהוּט אחרי דבר, שתשוקה עזה לֹהֶטֶת בקרבו להדבר, gierig, leidenschaftl. avide de, passionné pour; passionatly desirous: משום שהיה להוט אחר התורה (ירוש׳ מו״ק ג פב ד). עד שלא גלו ישראל לבבל נטעו תמרים בבבל על ידי שהיו להוטים אחר מתיקה (בב תענ׳ ד סע:). יום שנעשו בו שרים חולין מי גרם להן חמת מיין שהיו להוטין אחר היין (בב ע״ז א לט:). שלשה הם שהיו להוטים אחר האדמה ולא נמצא בהם תועלת (מד״ר ברא׳ לו). אמר ר׳ יוחנן לעולב לא תהי להוט אחר היין (בב). כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות סיף שמאכילין אותו מבשרו (בב נא). הנחש הזה להוט אחר השום (בב נד). אתם דומים לכלב שהיה להוט אחר הנבלה כך לפי שאתם יודעים שע״ז טמונה תחתיו וכו׳ לפיכך אתם להוטים אחריו (בב פא). פרעה להוט אחר הזכרים (בב לג). מה אבא היה להוט אחר גרונו אף אני להוט אחר גרוני (בב לד). לפי שהיו ישראל להוטים אחר ע״ז במצרים (בב ויקר׳ כב). זה דואג ואחיתופל שהיו להוטים אחר לשון הרע (בב במד׳ יט). א״ר יהושע בן לוי להוטים היו ישראל אחרי שכינה (בב בה״ב, מבכני). אמר להם ירמיה מה ראיתם בע״ז שאתם להוטין אחריה (בב איכ׳ א). אמר הקב״ה אתם להוטים אחר הערוה הייכם שאני מביא עליכם אומה וכו׳ (בב אסת׳, ויפקד המלך). אמר הקב״ה לישראל בניי ע״ז שאתם להוטין אחריה אינה דבר של ממש (פסיק׳ דר״כ יד). למה היה עמלק דומה לזבוב שהוא להוט אחר המכה כך היה עמלך להוט אחר ישראל (תנחומא תצא יב). — ומצוי בספה״א: כל זמן שאין אדם מונע עצמו מתשמיש המטה ומשביע האבר הוא רעב ולהוט אחריו ביותר (ערוך, ערך אבר). מי שהוא להוט אחר המשגל יכהו עיניו והלהוט אחר המאכלות אסורות יחלש עיכולו (ר״א ביכהגו, דרך אמונה ב ה). ואחרי כן יצאו ברכוש גדול בענין שאלה ולא בענין מתנה כדי שיהיו מצריים להוטים לרדוף אחריהם (חזקוני, בא יא ב). ואל תהי להוט אחרי סתרים ואחר חידושים (ספ׳ חסידים, תתתקלא). הכסילים הם משוכים ולהוטים ללכת בבית השמחה (רבב״ס, קהל׳ ז ז). שהם מתייגעים ולהוטים לעשות איזה עבודה או לקדש עצמן באיזו קדושה (מגיד ביחות מט).—ולָהוּט בדבר, עסק בו בתשוקה וזריזות: ובין כך ובין כך ירקבו עצמותיו והלהוט בתאות יחלה וימות (מגוה״מ, הקד׳ לגר א׳). הכם אחד עבר על אדם אחד שהיה להוט במלאכתו (בבע מוסר כט).

—[1]) במהד׳ דר׳ תיאודור ולהטה, וא״כ אפשר שהוא קל, אבל לפי השמוש הרגיל במקומות אחרים הוא פע׳.

—הִתפ׳, *הִתְלַהֵט, — התחיל ללהט: בשעה שהיו הורזים בדברי תורה ומדברי תורה לנביאים ומנביאים לכתובים והאש מתלהטת סביבותיהם והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני (מד״ר בה״ר, נוסך). — ״ובמשמ׳ רוחנית: כשמשתדל האדם להבין וקורא וחוזר וקורא ומתחזק להתבונן הנה כל כך מתלהטים האורות ההם ויוצאים כמו שלהבת מן הגחלת (רמח״ל, הקד׳ פתחי תכמה). שהתורה מתפוצצת לכמה ניצוצות כי בתחלה מתלהטת ואז נראים בה כל האורות הראויים לענין ההוא (שם). — ובמשמ׳ ״הבריק, התנוצץ: כשהרוח נושב בהם והמים או האש מתנועעים ומתלהטים כברק לעיינין ומבהיקין ומבריקין אנה ואנה (עמה״מ, מעבועי המלך ג). — ובמשמ׳ ״נשרף: ומקרר האשות לכסותו לבל יתלהט בתוקף האשות (כרית מגותה ט).

—נִפע׳, ״נִלְהַט, — שלהטוהו: וזכור נלהט אשר רהט דרוש חשמל והוא מקנא (הופ׳ בכת כ״ח, אביר הגביר).

—פִע׳, ״לִהֵט, יְלַהֵט, — שלהטוהו: צערו כעקרבי עקצים, וצערו כנמלי שקצים, להטו כעצי קצצים דעכו כאש קוצים (רשב״י הבבלי, אין צור חלף). — ובהשאלה, בדבר מלוח: אם תכשלנה שמונה מאות מגנים בערב אלוהים אללי לי, אם תלוהטנה רוחם במיני מלוחים ונודות נפוחים (ר״א קליר, אם תאכלנה נשים).

ב. **לָהַט**[1], ממנו ב. לָהֵט.

ב. **לָהַט**[2], פ״י, לֹהֵט, לֹהֲטִים, — בלע דבר במהירות, ברעבתנות, schlingen; avaler avidement; to swallow greedily: בתוך לבאם אשכבה לֹהֲטִים[3] בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה (תהל׳ נז ה). — ואמר הפיטן: כהתוך כסף בתוך כור נתכת, לוהטים סבוה עובדי חמן ומסכת, ממעמקים צועקת ושוע שופכת (ר״י בן אביתור, הושע׳, אלהים אמן).

לַהֲטוּת, ש״נ, — סגולת הדבר הלֹהֵט: ואם יעלה על לב איש לומר שהכוכבים הם כמו ברזל לוהט אינו עומד במראה להטותו והתלהבותו ובטבע שיש בו בעודו בלהט (השמים והעולם לאבן סיני יג).

לְהִיגָה, ש״נ, — בה״פ מן לָהַג: על כל נצוח ונגינה, על כל מען ומלה, על כל לבוב ולהיגה, על כל כבוד וכריעה (יול׳ יוה״כ, מי יתנה).

לְהִיטָה, ש״נ, — בה״פ מן לָהַט: שבביטול התורה ולהיטת היצר יבוא מהמותר לאסור (ר״י אברבנאל, נחלת אבות א). איש בער ופתי אין ידיעה לו ואינו חושש לשום דבר ולא יראה הנאה נאה ולא המגווה מגונה והוא להוט אחר תאותיו להיטת היענים (אמונה רמה ו ב).

לְהִיטוּת, ש״נ, — כמו להיטה: נמצא כיוצא בזה במראה מועטת שמסתכלין בהראיה גדולה ממנה אלף פעמים מפני בהירותה ולהיטותה (מ׳ אלדבי, ש״א ד).

לָהַלַה[1], — קל לא נמצא.

—הִתפ׳, הִתְלַהְלֵהַּ, מִתְלַהְלֵהַּ, — שִׂחֵק והשתעשע בדבר, לשם צחוק וכדו׳, spielen, sich amüsieren; s'amuser; to amuse o. s.: כְּמִתְלַהְלֵהַּ[2] הירה זקים חצים ומות כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני (משלי כו יח-יט). — ואמר בן סירא: דורש תורה יפיקנה ומתלהלה יוקש בה (כ״ס גני׳ לב יח). — ואמר

---

[1]) אין חכמי הלשון מודים במציאות שרש מיוחד זה ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה להשרש ועי׳ הערה לקמן. — [3]) פרשו הקדמונים והחדשים פע׳ זה כמו א. להט, במשמ׳ שרפה, ואמרו שהוא בהשאלה מליצית במשמ׳ שנאה ואיבה. אך המליצה לבאים להטים בני אדם אינה טבעית במשמ׳ זו, כי אין להט במשמ׳ זו תאר טבעי לאריה. והציון השני של הפסוק המדבר על השנים והלשון בענין טרפת הטרף של האריה מלמדנו כי גם להתאר להט כונה מעין זו כאן, ובאמת בלשון הערב׳ ההמונ׳ משמש הפע׳ להט a) גם במשמ׳ בליעה מהירה ופתאמית. כך בהמלון הערבי הצרפתי של הישועי׳ בבירות: להטה (בלשון ההמונית) avaler qc. précepitement.

a) لهط

---

[1]) בערב׳ להי a), ועי׳ הערה לקמן. — [2]) אמרו רוב הקדמונ׳ כי הוא מגזרת להה, מן ותלה ארץ מצרים, ופרשוהו במשמ׳ שגעון, אמר מנחם: וגם כה פתרון כמתלהלה הירה זקים כאדם המשתגע. ע״כ. ריב״ג: ומן הד׳א אלאצל והד׳א אלמעני כמתלהלה היורה זקים והו מתצ׳אעף עלי זנה מתעתע וכו׳ ותפשירה כאלמתעאמש אי כאלמתג׳אהל אלמתע׳אפל אלכליל אלד׳הן אלבליד, ע״כ, ובעבר׳: ומהשרש הזה והענין הזה כמתלהלה היורה זקים והוא כפול על משקל מתעתע וכו׳ ופרושו כמו מי שעושה כאלו אינו רואה, או אינו יודע, או אינו מתכוין לדבר, רפה הדעת, סכל. וכעין זה גם החדשים. אפס אין זה מקביל למשחק שבסוף זה המשל. אבל, כבר ראה אחד מהמפרשים הקדמונ׳ את המשמ׳ המדויקה של מתלהלה ואמר: ענינו משחק וכן הערבי אמר למשחק מלאהי (זרחי׳ מבבלוני, פרוש משלי, הבחר ב 304), ובאמת כך הוא בערב׳ בלשון ההמונ׳ משמש הפע׳ להא b), תלהי c).

a) لهى b) لها c) تلهى

המליץ: הדבק בתורתי ועזוב התלהלהיך, התאזר במצותי והסר התמהמהיך (פתיח׳ המלקט של מדה״ג).

·לַהְלָה, ש״ז, —מעשה שעושה אדם כמו רק להתלהלה, לצחוק (בן זאב, חלק גרמני עברי, ערך באבערגאן).

·לַהְלוּהַ, ש״ז, —משחק והשתעשעות: ידידות סגולת נערות חולת אהבה בלהלוהי, כמער איש ולויות הוראות חכת שלהי, לבעבור גדולת כחך לשא כבד מבלהי (מנחם ב״ר מכיר, שבת תבוב׳, אדעה כי).

לַהַם[1], ממנו לְהָם.

לָהַם[2], —הקל לא נמצא.

—התפ׳, הִתְלַהֵם מִתְלַהֵם, —דברים מתלהמים, א) תאר מספק לדברי נרגן: דברי נרגן כמתלהמים[3] והם ירדו חדרי בטן (משלי יח ח, כו כב). — ב) *התלהם האדם, התרגש והתרגז, sich aufregen; s'exciter, s'irriter, be excited: שהיו (ישראל במדבר) יושבים בתוך משכנותיהם ואומרים דברים כמתלהמים ומתרגנים (ספרי דבר׳ כד). היו ישראל במדבר מתלהמים ובוכים מתלהמים ומתרעמין (ילקוט שמעוני, תהל׳ תתיח). — ג) *דבור מתלהם, דבור חריף, פרוץ: שם עלמה רודפת

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן. —[3]) לא נתברר משמ׳ מלה זו. השבעים תרגמוה μαλακοι, ר״ל רכים. אך עקילס, שתרגומו מצטין בדיוק התרגום כמעט מלה במלה, ושקלסוהו חכמי ישראל בגלל זה תרגם γοητικοί, שפרושו הוא כמו כשוף, מעשה אחיזת עינים, מרמה. ת״י מרסנן ליה, כנראה במשמ׳ דכא. מנחם פרש: כמתוה, ולא נתבררה כונתו. ריב״ג אמר: מעני הד׳ה אללפט׳ה באללגה אלח׳פיה והו מג׳אנש ללפט׳ אלערבי אעני להמת אלשי במעני בלעתה פכאן כלאם אלנרגן משתח׳פ מבתלע והו באלע׳ באלשר ואלאד׳א, ע״כ, ובעבר׳: ענין המלה הזאת כחלקים הנעלמים והיא דומה ללשון הערב אומרים להם הדבר ר״ל בלעהו וכאלו דברי הנרגן בקלות ובהבלעה והם מגיעים התכלית מן הרע וההזק. רש״י פרש מלשון מהלומות. ראב״ע: דברים מסותרים ומתכסין. ורוב החדשים הלכו בעקבות ריב״ג שפרש עפ״י הלשון הערב׳ במשמ׳ בליעה, ופרשו המלה כמתלהמים כמו מיני מתיקה שאדם בלע בתאבון. אבל כל הפרושים האלה דחוקים ואינם נותנים למליצת הכתוב משמ׳ טבעית ונכונה. וגם השמוש של התפעל לדברים הוא קצת קשה, והסוף של המלה -מים נותן מקום להשד כי המלה מתלהמים נתמזגה בטעות משתי מלים: כמתלה מים, והמלה השניה היא היא המלה מַיִם הרגילה, ודמה את דברי הנרגן לענין של מים, כמו שהוא נהוג בכל המקרא לדמות דברים למים, רק שהחלק הראשון, הוא הצרוף כמתלה, לא נתברר מה מהותו, אם זו באמת מלה שהיתה בלשון, או שזו מלה משבשת.

אחרי עלם אחר אשר דבר דברים כמתלהמים באוניה ובידיה אשכול ליסרהו תשיגהו תסחט האשכול על להייו (א׳ מפו, אה״א ה).

—הפע׳, *הִלְהִים, מַלְהִים, פ״ע, —הלהים פלוני, צחק והשתעשע: בבטאך לעשות ושלא לעשות אל תניא אמר במלהים (רסע״ג, אזהר׳, לא תבא).

·לַהַק[1], ש״ז, —כמו לַהֲקָה, קהל, צבור: שעונים עליה בה להפקידה, שואגים בלהק דלתות לשקדה, תמוכים בדשן שה עקידה (ר״א קליר, א׳ ר״ה, את חיל). בלוד צקונם הסכתה, בנשק לראשם סכותה, ומאנף להקם חשבת (הוא, א׳ סכות, אימתי בחיל). —ובסגנון הפשוט: (לבית יעקב) ענין להק ומשפחות המה (מנחם, ערך כת). —ומ״כ: גדולה לזקני והדרתם ומורא למקדיש תקים, ללמוד וללמד דת והמלך יקראנה לעם בלהקים (תרי״ג מצות לרסע״ג). מלך עליון גבור להקים[2], גוזר ומקים, גולה עמוקים (מוס׳ א׳ ר״ה, מלך עליון).

·לָהַק[3], פ״י, —אסף, קבץ, sammeln; assembler; to gather: עד לא כלל מאורות, בטרם להק מזרות, ואהיה אצלו אמון (ר״א קליר, וככן ואהיה). —ופעו׳ *לָהוּק, לְהוּקִים, נקהלים נאספים: לנורא עליהם, מעריצים במעניהם, אומרים קדוש, להוקים בגשת, מקדישים בארשת, אומרים קדוש וברוך (ר״י הלוי, קדושה, אפודי בב). כתות מכון מחדשים משמר, להוקים יחד להלל במאמר (ראב״ע, קדוש׳ נעילה, אראלים). נשמת מספר לְהוּקֶיךָ ומנזר דבקיך, מטופפת טוב חשקך ונעם צדקך (ר״י בן אביתור, נשמת ישראל). נשמת מקימי חקים מולך להוקים, ממלכת מותח שחקים ויוסד ארקים (שם). אלהים אלי אתה טהרו לבבם להוקיך, טעם ומשקה השכו השוקיך (רשב״ג, אלהים אלי).

—פע׳, *לִהֵק, פ״י, —כמו קל, הקהיל ואסף: כתר הכלה, כבודה ובלולה, זכה לבילה ברכו, ליהק מלאכיו, שמשו מבורכיו, חתן במערכיו ברכו (מאיר בר׳ מבה, אור עט הדרת).

—פע׳, *לֻהַק, —נקהל ונאסף: אי כה בריתות חדשות בריתות, בכה אמר כחצות לילה במופתי אותות, והן עתה לוהקו בנעליהם לאתות, שמו אותותם אותות (ר״א קליר, אי כה אמר). לא בנו נוסעי קדם משאון המקוטל, לוהקו ויזמו עלות לדוק המנוטל (הוא, תפל׳ טל, אאגרס). לוהקנו ווערנו זקנים ונערים, בבית תפלה מקדש מועדים (ר״ב בונפנט, סליח׳, בחנון).

[1]) עי׳ הערה לערך להקה. —[2]) כך מפרש מ״מ זקש (באר מיכל), ואחרים סוברים שהוא מקור הפעי׳ מן קום.

[3]) עי׳ הערה לערך להקה.

—נתפ׳, ״נתלהק,— התאסף: דודי תפוצותי יכנס ממרחקים, אני תפארתו אשנן כלוהטים המתלהקים (מבוא׳ בר׳ קלוני׳, יוצ׳ ב׳ פסח, גאינה).

לַהֲקָה[1], ב״נ,—חברה, צבור,—Versammlung; assemblée; -ly: וירא את לַהֲקַת[2] הנביאים נבאים ושמואל עמד נצב עליהם (ש״א יט כ). — ואמר המליץ: שפה אחת ומלים אחדים היה בכל הארץ למיום ברא אלהים אדם וכו׳ עד ימי להקת שערה המובאת שמה מהרי החרמון (רסע״ג, הקד׳ האגרון). ושלומכם עדת הצדק להקת היושר המון היראה אשר בהם נכללו כל מדות השבח יגדל מים עד ים (כתב הנגיד, בסוף גנזי קהי״ל, ח׳ אדלר 49). וכל הרואה אור מברקי ספיריו ופניניו, וללבבו יבין ויאורו עיניו, כאלו קבל מפיו ולמד עם להקת תלמידיו ובניו (רס״ע אבן דנאן, מאמ׳ על סדר הדורות).—ואמר המשורר: ואיך אבוא בלהקת הפתאים והשכל הביאני חדריו, ואיך אלאה מצא פתח דברים ועמי נפתחו דלתי שעריו (רבב״ג, כבר״ב עז). העלי נא בת נאמני על לבבך מעמד סיני, וענני אל להקת מוני מה תענו צרים בני (ר״י הלוי, יעלת חן). איחד שם שוכן תרשישים, ארנן צדקותיו בלהקת ישישים, אף אמונתו בקהל קדושים (רבב״י, איחד). המון חיל שעיר, להקתם ככלה להסעיר, קול שאון מעיר (הוא, אלהי אקלאך). הדות רב תמצאו בלהקתכם, הסונים בצווי דת מלככם, ושמחתם לפני יי׳ אלהיכם (ר׳ בלמה, ב׳ סבות, אאמין). ואני יושב עם סגולת גלת מליצים, ושואף ריח אבקת להקת משכילים נמרצים (ר״י חריזי, תחכמ׳ יו). לולאותיו קשר בקשר של קיימא ואות ברית קדש אל נערץ בסוד להקותיו, להקותיו ומלאכיו לא זכו בעיניו ולציר נאמן הנחיל דתו ונתן שני לוחותיו (הקד׳ מתרגם פי׳ המבני׳ לרמב״ם על מועד).—״והבורה של אנשי צבא וכדומ׳: ואחריהם נמשכו כל עם המלחמה וידחקו איש את אחיו ויתבוללו להקה בלהקה רגלים ורוכבים זה בזה (מה״ג, הגלפתי׳ ברוסיה). ומאתים איש מבני נערי פריז יצאו ראשונה ויתיצבו לעומת רוכבי הסוסים ואחריהם להקה אחת רוכבים ורגלים וכלי תותח ויעבדו בקשרי מלחמה (בס). אך להקה אחת מצבא ד׳ עקמה דרכה מהקו אשר משך נאפוליון לה עד אשר פגעה בגבול רוכבי הרוסים (בס). כששת אלפים איש רגלי במספר ושתי להקות רוכבים שומרים את אחוריהם (בס). ויבקע אליה אבל לא בחיל גדול ובעם רב פעם אחת כי אם מעט מעט בלהקות להקות נפרדות עד כי הספיקה למארמ׳ לשלוח להקות לקראת להקות וגדודים לקראת גדודים ויתחזקו ויעמדו על נפשם (בס).—וגם לבהמות וחיות: ומרדתי ודחפתי את לופינגוס קיסר מהיכלו שהיה ישן בו בלילה והילכתי אותו בבית להקת חזירים וכלבים (היכנות רבתי ו).—ועדת צפרים: אברה תרים מרחפת, בספירים מעולפת, אל ההרים היא נשקפת, כי נכספה אל אהלה, להקת עורבים אותה רדפו, המון אויבים רעלה שאפו (ר״י נגארה, פזמו׳ ע).

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.— [2]) סברים שהוא כמו קהלה ולא נתברר הדבר.

לוֹ[1]), — מלת הגוף לנסתר במשמ׳ יחס שאליו, בכל השמושים של לְ: אמר לוֹ, נתן לוֹ.—*ותתוסף לו לפני לְ לחזק היחס, אמר לו לִפְלוֹנִי, נתן לו לִפְלוֹנִי, וכדומ׳: דמות צורות לבנות היו לו לר״ג בטבלא ובכותל בעלייתו (ר״ה ב ח). שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן וכו׳ ואין עומדין לו לאדם בשעת דוחקו (אבות ב ג). אמר ר״א אמרתי לו למאיר היאך נמצא זכות לעבד זה שלא בפניו (תוספתא גיט׳ א ה). שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע״ש מבית הכנסת לביתו (שבת קיט:). שפופרת היתה לו לר״ג שהיה מביט וצופה בה אלפים אמה (ערוב׳ מג:). יש לו בן לאותו צדיק (ב״מ פה.). א״ר יצחק אין לו להקב״ה שחוק אלא אותו היום בלבד (ע״ז ג:). אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו (סוט׳ ב.). התחילו הכל צווחין ואומרים אוי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו (פסיק׳ דר״כ, ולקחתם לכם). — ומצוי בסהם״א: ואמרנו לו לפלוני הלוה פרע שטר חוב זה שעליך (הבטר׳ לר״י ברצלוני א). וכתבנו לו לפלוני המלוה זה שטר הורדה (בס).—*בא לו, הלך לו, ישב לו: המתכוין להוציא לפניו ובא לו לאחריו פטור לאחריו ובא לו לפניו חייב (שבת י ד). הלך לו למדינת הים (כתוב׳ ע ח). בא לו לכתוב את המגילה (סוט׳ ב ג). ישב לו בתוך ביתו (הור׳ א ב), ועי׳ ערך לְ.—״לו ועליו, לזכותו ולחובו, לטובתו ולרעתו: יש על המשכיל מארת המוסר ומדרך האמונה בשמעו נכוחה שיודה עליה הן לו הן עליו זאת תפארת נדיבים, והיא תהלתם (אגר׳ מנחם ב״ס לחסדאי). ויש על האדם מאורת מוסר שיודה על האמת הן לו הן עליו (הקד׳ תבו׳ תלמידי מנח׳).—*שֶׁלּוֹ, עי׳ ערך שֶׁ.

לוּ[2]),—מלת הטעם,— א) יורה הרצון והתשוקה של האדם

---

[1]) בארמ׳ ליה, בערב׳ לַהֻ a).
[2]) בערב׳ לַוּ b).

a) لَهُ b) لَوْ

בזמן העתיד והעבר: ויאמר אברהם אל האלהים לוּ ישמעאל יחיה לפניך (בראש׳ יז יח). וילנו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ויאמרו אלהם כל העדה לוּ מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לוּ מתנו ולמה יי׳ מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב (במד׳ יד ב-ג). וירב העם עם משה ויאמרו לאמר ולוּ גוענו בגוע אחינו לפני יי׳ ולמה הבאתם את קהל יי׳ אל המדבר הזה למות שם (שם כ ג-ד). כי גוי אבד עצות המה ואין בהם תבונה לוּ חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם איכה ירדף אחד אלף (דבר׳ לב כח-ל). ויאמר יהושע אהה אדני יי׳ למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמרי להאבידנו ולוּ הואלנו ונשב בעבר הירדן (יהוש׳ ז ז). — ואחרי אִם וצווי אחרי לוּ: אך אם אתה לוּ שמעני נתתי כסף השדה (בראש׳ כג יג). —וקצת במשמ׳ הסכמה: ויאמר לבן הן לוּ יהי כדברך (בראש׳ ל לד).—ב) מלת התנאי, להגיד כי רק באופן זה היה יכול להיות מה שנאמר אח״כ או לפניו, ותבא עם עבר בינוני ועתיד: חי יי׳ לוּ החיתם אותם לא הרגתי אתכם (שפט׳ ח יט). ותאמר לו אשתו לוּ חפץ יי׳ להמיתנו לא לקח מידנו עלה ומנחה (שם יג כג). ויאמר האיש אל יואב ולוּ[1]) אנכי שקל על כפי אלף כסף לא אשלח ידי אל בן המלך (ש״ב יח יב). לוּ איש הלך רוח ושקר כזב אטף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה (מיכ׳ ב יא). לוּ חיה רעה אעביר בארץ ושכלתה והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה (יחזק׳ יד יה). לוּ עמי שמע לי ישראל בדרכי יהלכו כמעט אויביהם אכניע (תהל׳ פא יד-יה). גם אנכי ככם אדברה לוּ יש נפשכם תחת נפשי (איוב יו ד).—ועם כי עתה, כי אז, בתשובת התנאי: לוּ יש חרב בידי כי עתה הרגתיך (במד׳ כב כט). כי ידעתי היום כי לוּ[2]) אבשלום חי וכלנו היום מתים כי אז ישר בעיניך (ש״ב יט ז). לוּ שקול ישקל כעשי והיתי במאזנים ישאו יחד כי עתה מחול ימים יכבד (איוב ו א-ג).

לוּא, —כמו לוּ: ראו נא כי ארו עיני כי טעמתי מעט דבש הזה אף כי לוּא אכל אכל היום העם משלל איביו אשר מצא כי עתה לא רבתה מכה בפלשתים (ש״א יד כט-ל). לוּא קרעת שמים ירדת מפניך הרים נזלו (ישע׳ סג יט). לוּא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים (שם מח יח).

***לֻוַּאי,** —כמו לוּ, במשמ׳ א׳, בענין הגיית חפץ ותשוקה: מי יתן מותנו בארץ מצרים לואי מתנו בשלשה ימי אפלה של מצרים (מכי׳ בשלח ד א). אמר לו יהושע בך אני מקנא לואי אתה כיוצא בי ולואי כל ישראל כיוצא בך (ספרי במד׳ לו). ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו (ירוש׳ ברכ׳ א ב.). אמרו לו (ישראל למשה שהבטיח להם לצאת ממצרים ברכוש גדול) ולואי שנצא בעצמנו (בבלי שם ט:). אמר להם יה״ר שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם אמרו לו תלמידיו עד כאן אמר להם ולואי תדעו כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם (שם כח:). ולואי שתהא ביאה כיציאה (יומ׳ פו:). הקובע זמן לחבירו ואמר לו פרעתיך בתוך זמני אינו נאמן ולואי שיפרע בזמנו (ב״ב ה.). אותן אמהות אינן אמהות אלא אימהות לוואי יהא לי חלק עמהם לעתיד לבא (מד״ר במד׳ ד). באו להם אל משה אמרו לו משה רבינו לוואי יגלה לו (האלהים) פעם שניה לוואי ישקני מנשיקות פיהו לוואי יתקע תלמוד תורה בלבנו (שם שה״ש, ישקני). אותה שעה אמר מי יתנני כירחי קדם ולואי היו לי הימים שהייתי במעי אמי (תנחומא תזריע א).—ועם ה בראשה, הַלְוַאי: אמר לו בעל הריץ לבעל התל מכור לי תילך אמר לו טול אותה בחנם והלואי (מגי׳ יד.). אמר הקב״ה הרי אני בורא אותו (את העולם) בלשון ברכה והלואי יעמוד (מד״ר בראש׳ א). למלך שהיה משיא את בתו ועשה לה חופה ובית וסיידה וכיירה וציירה וראה אותה וערבה לו אמר לה בתי הלואי תהיה החופה הזאת מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו (שם ט). אומרים לחדקל למה קולך הולך אמר להם הלואי נשמע קולי ונראה (שם יו). אם כך הוא צערן של בנים הלואי לא עיברתי (שם סג). כי גרים אנחנו לפניך כצל ימינו על הארץ וכו׳ והלואי כצילו של כותל או כצילו של אילן (שם צו). העליונים שאין יצר הרע מצוי בהם אמירה אחת דייה להם וכו׳ אבל התחתונים שיש בהם יצר הרע הלואי לשתי אמירות יעמדו (שם ויקר׳ כו). לעבדו של מלך שעשה סעודה והזמין כל בני כנסיותיו ולא הזמין רבו אמר המלך הלואי השוה אותי עבדי לבני כנסיותיו (שם איכ׳, פתיח׳).

א. לוה[1]), ממנו א. לָוָה, לֹוֶה, *מַלְוֶה, *מִלְוָה, *הַלְוָאָה.

א. לָוָה, פ״ע, לֹוֶה, תִּלְוֶה, לָוִינוּ,—לָוָה דבר מחברו, בפרט מעות, לקח ממנו לזמן על מנת להשיב לו, borgen

—[1]) הקרי, והכתיב ולא.—[2]) כך הקרי, והכתיב לא.

[1]) בערבית נשאר השרש לוי a) רק במשמ׳ מאן לשלם הובו.

a) لوى

:von jem. leihen; emprunter; to borrow והלוית גוים רבים ואתה לא תִלְוֶה (דבר׳ כח יב). לֹוֶה רשע ולא ישלם (תהל׳ לז כא). לָוִינוּ כסף למדת המלך (נחמ׳ ה ד). —ובתו״מ: אחד לוה מחמשה כותב פרוזבול לכל אחד ואחד (שבי׳ י ה). הלווה מן הגר שנתגיירו בניו עמו לא יחזיר לבניו (שם ט). החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת וכל הרוצה ללות יבא וילוה והגבאים מחזירים תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם (אבות ג יז). איזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם ר״א אומר עין רעה וכו׳ ר״ש אומר הלוה ואינו משלם (שם ב ט). נתן עיניו ללוות הימנו וכו׳ לוה הימנו והחזיר לו את מעותיו (ב״מ ה י). עני שהעריך את עצמו אין אומרין לו לך לוה לך עשה מלאכה והבא ערך עשיר (תוספתא ערכ׳ ב יז). א״ר יוחנן לווין בריבית לחבורת מצוה ולקידוש החדש (ירוש׳ מו״ק ב פא:). אמר להם הקב״ה לישראל בני לוו עלי וקדשו קדושת היום והאמינו בי ואני פורע (ביצ׳ טו:). כגון שהלך בעלה למדינת הים לותה ואכלה עמדה ומיאנה (כתוב׳ קז:). אין לווין על שער שבשוק (ב״מ עב:). כל האומר לא לויתי כאומר לא פרעתי (ב״ב ו.). כגון אנו מי שיש לו פרוטה בתוך כיסו יריצנה לחנוני א״ר נחמן כגון אנו לווין ואוכלין (חול׳ פד.). —וגם זרעים וכדומ׳: לשני בני אדם שהלכו ללוות זרע מן המלך (מד״ר קהל׳ מה). — ובהשאלה, *לוה תענית, לא צם ביום הקבוע ע״מ לצום ביום אחר: אמר רב לווה אדם תעניתו ופורע (תענ׳ יב:). —ובכלל, במשמ׳ לקח מעט מחברו: כל בריותיו של הקב״ה לווין זה מזה היום לווה מן הלילה וכו׳ הלבנה לווה מן הכוכבים וכו׳ האור לווה מן השמש וכו׳ החכמה לווה מן הבינה וכו׳ השמים לווין מן הארץ וכו׳ החסד לווה מן הצדקה (מד״ר שמות לא).

—הִפע׳, הִלְוָה, תַּלְוֶה, הִלְוִיתָ, מַלְוֶה, תַלְוֶנּוּ, יַלְוְךָ, —הִלְוָה את פלוני כסף, נתן לו לזמן מה על מנת שיחזיר לו, leihen; prêter; to lend: אם כסף תַּלְוֶה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנשה (שמות כב כד). והִלְוִיתָ גוים רבים ואתה לא תלוה (דבר׳ כח יב). הוא יַלְוְךָ ואתה לא תַלְוֶנּוּ (שם מד). טוב איש חונן ומַלְוֶה (תהל׳ קיב ה). מַלְוֵה יי׳ חונן דל (משלי יט יז). —ובתו״ם: המלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לב״ד אינן משמטין (שבי׳ י ב). המלוה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני (גיט׳ ג ז). המודר הנאה מחבירו לא ישאילנו ולא ישאל ממנו לא ילוננו ולא ילוה ממנו (נדר׳ ד ו). האומר לחבירו גזלתיך הלויתני הפקדת אצלי (ב״ק י ז). המלוה את חבירו לא ידור בחצרו חנם (ב״מ ה ב). הלוהו על שדהו (שם ג). המלוה את חבירו ע״י ערב לא יפרע מן הערב (ב״ב י ז). ואיזהו ערב שהוא חייב (האומר) הלוהו ואני נותן לך חייב שכן על אמונתו הלוהו (שם ח). המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון אמר לו סלע הלויתיך עליו ושקל היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלויתני עליו וסלע היה שוה (שבוע׳ ו ז). דרך בני אדם להלוות לחביריהן שלא בעדים ולתובען בעדים (ירוש׳ שם ו לו ד). אמר ר׳ שמעון בן לקיש גדול המלוה (לעני) יותר מן העושה צדקה (שבת סג.). מותר להלוות בניו ובני ביתו ברבית כדי להטעימן טעם רבית (שם קמט:). האוהב את שכיניו והמקרב את קרוביו והנושא את בת אחותו והמלוה סלע לעני בשעת דוחקו (יבמ׳ סג.). נעשה כאומר הלויני עד שיבא בני או עד שאמצא מפתח (ב״מ מו.). הלוהו ודר בחצירו צריך להעלות לו שכר (שם סד:). א״ר יוסי בא וראה סמיות עיניהם של מלוי בריבית וכו׳ שכל המלוה בריבית נכסיו מתמוטטין (שם עא.). הלוהו ואני ערב הלוהו ואני פורע הלוהו ואני חייב הלוהו ואני נותן כולן לשון ערבות הן (ב״ב קעד.). המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון וכו׳ יכול הוא שיאמר לו כלום הלויתני אלא על המשכון אבד המשכון אבדו מעותיך (שבוע׳ מג:). המלוה אלף זוז בשטר והניח משכון בידו (שם). יהורם שהלוה ברבית אמר האלהים עד עכשיו זה קיים יבא יהוא ויהרוג אותו (מד״ר שמות לא). אם הלוית אותו (את העני) לא תדחקנו (שם). הזהיר הקב״ה את ישראל שלא ילוו ברבית כדי שלא יאכלו אחרים את נכסיהם (שם). אמר להם הקב״ה ראו כמה הלויתי ואיני נוטל ריבית וכו׳ אלא אני נוטל הקרן שהלויתי (שם). מלוהו על ביתו מלוהו על שדהו ליטלה (שם איכ׳, פתיח׳). —וגם חטים וכדומה: לא יאמר אדם לחבירו הלויני כור חטים ואני אתן לך לגורן (ב״מ ה ט). לא תלוה אשה ככר לחברתה עד שתעשנו דמים (שם). שואל אדם מחבירו כדי יין וכדי שמן ובלבד שלא יאמר לו הלויני (שבת כג א). הלך נקדימון בן גוריון אצל אדון אחד אמר לו הלויני שתים עשרה מעינות מים לעולי רגלים (תענ׳ יט:). אומר אדם לחבירו הלויני כור חיטין וקוצץ לו דמים (ב״מ עה.). לאחד שאמר לחבירו הלויני סאה של חטים אמר לו הבא

קופתך ובא מדוד (מד"ר כרתב' יג). — ועי' שאל.

—הפע', ״הלוה, מלוה, — מעות מלוות, שהלוו אותן: שתמיד אז ברוב הזמן היו מעות השותפות מולוות ולא היו שבותות (בו"ת מהר"י קולון טו).

*גבה, *גביית חוב. —*גמילות חסד. —״הלואה. —*הקפה. —חוב, *בע"ח. —*חיב. —*טרף, ״טרפה. —לוה. —מלוה. —*מלוה. —משה. —משכון, ״משכן. —נשה. —נשה. —*ערב. —*פרע. —*פרעון. —רבית. —*רוח. —שאל, השאיל. —*שטר, שטר חוב. *שעבד, נכסים משעבדים.

לוה, לווה, ב"ז, מ"ר לוים, לווים, — מי שלוה כסף מחברו: והיה כעם ככהן כעבד כאדניו כשפחה כגברתה כקונה כמוכר כמלוה כלוה כנשה כאשר נשא בו (ישע' כד ב). עשיר ברשים ימשול ועבד לוה לאיש מלוה (משלי כב ז). — ובתו"מ: כותבין שטר ללוה אעפ"י שאין מלוה עמו ואין כותבין למלוה עד שיהא לוה עמו והלוה נותן שכר (ב"ב יג). אם יש נכסים ללוה בין כך ובין כך לא יפרע מן הערב (שם ז). ואלו עוברים בלא תעשה המלוה והלוה והערב והעדים (ב"מ ה יא). שלא לגדור בפני הלווין שלמחר יהו מבקש ללות ואין אדם מלוה לו (תוספתא כתוב' יב ב). המוציא שטר חוב על חבירו מלוה אמר לא נפרעתי כלום ולוה אומר פרעתי מחצה (ב"ב קעח:). (האומר לחברו) תן לו ואני נותן אין למלוה על הלוה כלום (שם קעד.). כדי שלא תנעול דלת בפני לוין (סנה' לב.). שני מלווין ושני לווין ושני שטרות (קדוש' מז:). בשעה שהלוה נתבע ואין לו לשלם מי נתפש לא הערב (מד"ר בה"ב, משלי). הלוה לזה ג' זהובים ולוה ק' ולזה מאתים ברחו הלווים אחר זמן שמע המלך ורע לו (שם שמות מג).

ב. לוה, ממנו ב. לוה, *לויה, *הלויה, ״הלוות.

ב. לוה, — קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— נפע', נלוה, נלוו, ילוה, נלוים, — נלוה אל פלוני, נתחבר אליו, היה אתו, sich an jem. anschliessen se joindre à; attach o. s.: הפעם ילוה אישי אלי (ברא' כט לד). ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל יי' לאמר הבדל יבדילני יי' מעל עמו (ישע' נו ג). ציון ישאלו דרך הנה פניהם באו ונלוו אל יי' ברית עולם לא תשכח (ירמ' נ ה). ונלוו גוים רבים אל יי' ביום ההוא והיו לי לעם (זכר' ב יה). — ועל פלוני: וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך וכו' ונלוו עליך ושמרו את משמרת אהל מועד (במד' יח ב-ד). כי ירחם יי' את יעקב ובחר עוד בישראל והניחם על אדמתם ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב (ישע' יד א). ובני הנכר הנלוים על יי' לשרתו ולאהבה את שם יי' (שם נו ו). קימו וקבל היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם (אסת' ט כז). ונלוו עליהם רבים בחלקלקות (דני' יא לד). — ונלוה עם פלוני: גבל ועמון ועמלק פלשת עם ישבי צור גם אשור נלוה עמם היו זרוע לבני לוט (תהל' פג ח-ט). — ובתו"מ וספה"א: אמרו למלך הצבי הזה נלוה עם הצאן והוא רועה עמהם (מד"ר במד' ח). — ״ודבר' לא בע"ח: ואין דבר שנלוה אל דבר טוב מן הענוה אל החכמה ומן המהירה אל היכולת (מבח' הפנינ', שער החכמה).

— פע', *לוה אותו, — כמו קל בנתין הפעולה, לוהו בדרך: מסרו (את שעיר המשתלח) למי שהיה מוליכו מיקירי ירושלם היו מלוין אותו עד סוכה הראשונה (יומ' ו ג-ד). אם ראיתה צדיק שהוא יוצא לדרך וכו' שתצא עמו לדרך מפני שמלאכי השרת מלווין אותו וכו' ואם ראיתה רשע וכו' שלא תצא עמו לדרך מפני שמלאכי שטן מלווין אותו (תוספתא שבת יז ב-ג). מלך יוצא ושלטון נכנס מלוין את המלך ואח"כ מכניסין את השלטון (ירוש' ברכ' תיב.). שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע"ש מבית הכנסת לביתו (שבת קיט:). אמר רב כל המלוה את חבירו ארבע אמות בעיר אינו ניזוק וכו' שאילמלא ליווהו אנשי יריחו לאלישע לא גירה דובים לתינוקות (סוט' מו:). שהיה פרעה מלוה אותם ואומר להם התפללו ובקשו עלי רחמים (מד"ר שמות כ). לפיקח וסומא שהיו מהלכין בדרך אמר לו פיקח לסומא כשנכנס לתוך הבית צא והדליק לי את הנר הזה והאיר לי אמר לו הסומא בטובתך כשהייתי בדרך את היית מסמכני עד שנכנסנו לתוך הבית את היית מלוה אותי ועכשיו אתה אומר הדלק לי את הנר הזה והאיר לי אמר לו הפיקח שלא תהא מחזיק לי טובה שהייתי מלווך בדרך לכך אמרתי לך האיר לי (שם במד' יה). — ואת המת: כל הרואה המת ואינו מלוהו עובר משום לועג לרש חרף עושהו (ברכ' יח.). — ואמר הפיטן: והזהר במת מצוה ולוה, אלי קבר אבלים גם לנוה (הה"ג, ירא האל). — ובהשאלה, דברים לא בע"ח: לפי שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות אלא תורה ומעשים טובים בלבד (אבות ו ט). — ואמר הפיטן: ולא ישא ביום לבתו מאומה, ומפעליו ילוהו לקברו להרגיעו ודרכו התמימה (רמב"ע, חרדה לנפה).

—נתפ׳, *נתלוה לו, —כמו נפע׳: כל שאינו מלוה ומתלוה כאילו שופך דמים (סוט׳ מו:). מעשה בר׳ יונתן שהיה מהלך אצל ניפולין של כותיים והיה רוכב על החמור והבהם עמו נתלוה להם כותי אחד הגיעו אצל הר גריזים (מד״ר דבר׳ ג). —ונתלוה עמו: שכל מי שמתלוה עמהן עתיד להעשות שחוק עמהם (מדר׳ תהל׳ קד). —ודבר׳ לא בע״ח: ועם קלון חרפה שנתלוה לו (לעשו) קלונו של רעב (מד״ר בראב׳ סג). —ובסהמ״א: מפני שהשדים מתלוים עם ההוזרים מבה״ק לכך תיקנו מעמדות ומושבות כדי שבתוך כך יסתלקו השדים מעליהן (רש״י ב״ב ק:). — ואמר המליץ: מאת משרתו, עבד משרתו, גלוית חברתו, הנלוה עליו, המתלוה באהליו, הלוה מהלליו (ר״י הלוי, מכת׳ גר״ב הנגיד). —ודברים מפשטים: ויחקר כמו״כ לדעת איזה מין ממיני המתחברים הוא אם קודם אם נמשך ואם מתלוה אם עצמי או מקרי (רמח״ל, הקד׳ דרך ה׳).

לווה, — עי׳ לוה.

***לווי**, — עי׳ *לואי, *לוי.

א. לוז, ממנו א. לוז.

א. לוז[1], ש״ז, —א) אילן השקד, Mandelbaum; amandier; almond-tree: ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון (בראש׳ ל לז). —ובתו״מ: הלוז הזה משהוא מוציא את ניצו ועד שהוא גומר את פירותיו עשרים ואחד יום (ירוש׳ תענ׳ ד סח ג). תרנגולת (מטלת ביצים) לכ״א יום וכנגדן באילן לוז כלב לחמשים יום וכנגדו באילן תאינה (בכור׳ ח.). אמר ר׳ סימון לוז היה עומד על פתחה של עיר ר״א בשם ר׳ פנחס בר חמא אמר לוז היה עומד על פתחה של מערה והיה לוז הלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה (מד״ר בראש׳ סט). — ועצם הפרי: לוז אין לה פה (שם). —ב) ״כנוי להאגוז הקטן, Haselnuss; noisette; hazelnut: שמן לוזים נקראים בלשון יון ליפטוקריאה ובלשון רומיים אבילני (הסף, כ״י מינכן 70). יוקח שקדים ולוזים קלופים וכו׳ ופלפל ארוך וזנגביל מכל אחד עשרה חלקים (קאנון ג כ י יח). לוזים בלעז אבליאניש חם ויבש וכו׳ (מ׳ הגדכי, ב״א ה). ומהם הלוקחים קליפת לוזים בלעז אבילאנה ונותנים בתוכם שמשית גדולה מצופה בשעוה לתלותם על הצואר (מעשה טוביה, מאמ׳ הבית ב א).

[1]) בערב׳ لوز (a).

a) لوز

ב. לוז[1]), ממנו ב. לוז.

ב. לוז[2]), פ״ע, עתי׳ ילוז, ילוז, עבר לזתי[3]), —לז הדבר מעיניו, סר, נטה, weichen; s'écarter; turn away: דרכיה (של החכמה) דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום וכו׳ בני אל ילזו מעיניך וכו׳ אז תלך לבטח דרכך (משלי ג יז-כג). — ובסהמ״א: אל ילוז מעיניך העיקר הגדול בדברים אלו שהוא מנהג המדינה (רמב״ם, מכיר׳ כו יא). ודבר זה עיקר גדול בדין והוא דבר של טעם שראוי לסמוך עליו ולדון בו וברור הוא למוצאי דעת וראוי לדיין לשום אותו לנגד עיניו ולא ילוז (חו״מ, טוען ונטען ח י). — ואמר המשורר: שמרה נתיב האל ואשרי איש מעל נתיב צור יוצרו לא לז (ר״י הריזי, הענק ג קנז). תחת נוסך אולת עוד תרדופי, תחת כי תבושי עוד גם תבוזי, תחת הכנעך עוד תגאי תקצופי, תחת תשובי עוד יותר תלוזי (אד״ם הכ״ק, מולדי אור).

— נפע׳, נלוז, נלוז, נלוזים, — מי שנטה מהדרך הישר: כי תועבת יי׳ נלוז ואת ישרים סודו (משלי ג לב). הולך בישרו ירא יי׳ ונלוז דרכיו בוזהו (שם יד ב). אשר ארחתיהם עקשים ונלוזים במעגלותם (שם ב טו). — ״והירה ממסלתו: ואח״כ תחזור ותקח מן הרוחב השני הזה מקצתו מפני שהירח נלוז מעט במעגלו (רמב״ם, קדוה״ח יז י). — ובמשמ׳ דבר לא ישר: יען מאסכם בדבר הזה ותבטחו בעשק ונלוז ותשענו עליו לכן יהיה לכם העון הזה כפרץ נפל נבעה בחומה נשגבה (ישע׳ ל יב). —ואמר בן סירא: אשרי איש נמצא תמים ואחר ממון לא נלוז (ב״ס גני׳ לד ח).

—הפע׳, הליז, יליז (במקום יליז), —כמו הקל: בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך אל יליזו מעיניך שמרם בתוך לבבך כי חיים הם למצאיהם ולכל בשרו מרפא (משלי ד כ-כב). — ואמר הפיטן: קביעתם במשמרתם תמיד לילה ויומם, לבל יליזון לבל יזיזון עדי עד ממקומם, כי צורם שם סדרם על מעמדם קיומם (ר׳ יעקב, בנת ד׳ לח״פ, ידודון ידודון). —ובמשמ׳ ״תנועה והעתקה: אך הה לא קול זקים הוא לא צלצל כבלים, כי קול האופנים יליזו על המעגלים, ובלכתם ישתקשקו הלוך והלום (יל״ג, בני יוסף בן שמעון ו). —ועי׳ נלוז.

[1]) רק בעברי׳, ויש מדמים לו בערב׳ לאד׳ (a), שמשמש גם במשמ׳ הקפת הדרך.

[2]) עי׳ הערה להשרש. —[3]) ר״י חיוג.

a) لاذ

ג.*לוּז[1], ש"ז, — הוליה מחוליות השדרה, שהאבינו הקדמונים שממנו תחית המת[2]: אמר (ר' יוחנן) אפילו לוז של שדרה שממנו הקב"ה מציץ את האדם לעתיד לבא נמחה (במבול) אדרינוס שחיק עצמות שאל את ר' יהושע בן חנינא אמר לו מהיכן הקב"ה מציץ את האדם לעתיד לבא א"ל מלוז של שדרה (מד"ר בראש' כח). ויסתכל החגב זה לוז של שדרה (שם ויקר' יח). הביאו לוז אחד של שדרה נתנו במים ולא נמחת באור ולא נשרף בריחים ולא נטחן נתנו על הסדן והכה עליו בפטיש נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא הועיל כלום (שם קהל', גם מגנוה). ודע כי יש עצם אחד בשדרתו של אדם ונקראת לוז שהוא עצמו של אדם והוא עקרו ושרשו (ר"י ג'יקטיליה, בעלי אורה ל).

ד.*לוּז, פ"ע,—קל לא נהוג.

—הפע', *הליז, מליז, מליזים,—הליז עליו, הוציא עליו לעז: רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית והיו הכל מליזין עליו (ירוש' דמאי ב כב ג). למלך שהיו לו אוצרות בלוסים והיו בני המדינה מליזין אחרי המלך לאמר מזגו של מלך רעה (מד"ר בראש' כח). מעשה בשלטון אחד שהיה הורג את הקבלנין ומתיר את הגנבים והיו הכל מליזין עליו שאינו עושה כראוי (שם ויקר' ו). על ידי שהיו מליזין אחר גדוליהן ואומרים משפחה זו של פלוני לאו של מצורעים היא (שם יח). על ידי שהיו מליזין אחרי הארון ואומרים ארון זה הורג את נושאיו (שם). בא המלך ממדינת הים ושמע קול הבריות מליזין אחר בנותיו ואומרים כבר זנו בנותיו של מלך וכו' אמר המלך בנותי גדורות מהערוה ואתם מליזין ומבזין אותם (שם שה"ש, גן נעול). חזקיהו מלך יהודה שתי אגודות של ירק וליטרא אחת של בשר היו מעלים לפניו בכל יום והיו ישראל מליזים אחריו ואומרים זה מלך ורצין בן רמליהו מלך וכו' יאה מלכות לרצין (פסיק' רבתי טו).—ורגיל בסהמ"א: לפי שהיו ישראל מליזים ומרננים אחר הקטרת לומר סם המות הוא (רש"י במד' יז יג). אדם שיש לו שני בנים אחד זולל וסובא ומואס באביו ואמו והם השבו ואמרו כשהוא מבעים אותנו נשתוק ונניח לו

[1]) לא נתברר מקור שם זה. וי"א שהוא השאלה מן השם א.לוז.—[2]) גם הכמי הנתות של אומות העולם בימי הבינים האמינו בעצם הגדית זו וקראוה os resurrectionis, ר"ל עצם התחיה, ובגרמנ' Judenknochen. אך לא ידעו לאיזו חוליה מחוליות השדרה התכונה ההגדה, ותפשוה במקומות מתהלפים.

כל מה שהוא רוצה לבסוף כשנביאהו לפני בי"ד שירגמוהו לכך נסבול רעות ממנו שלא יליזו עלינו איך הם אכזרים (ספ' חסידים, תתתלא). ואל תעלו אל הבגדים אשר הם יקרים יותר ממה שאין ידכם משגת כי יליזו עליכם האנשים (רב"ט פלקיירא, מעל' המדות סו).

***לוּזָה**, ש"נ, — לעז: בדין היה אפילו לשם בן חורין ישתעבד ולמה אמרו לא ישתעבד שלא להוציא לוזה על בני חורין (ירוש' גיט' ד מה ד).—ועי' ליזה.

לוח[1]), ממנו לוּחַ.

לוּחַ[2]), ש"ז, מ"ר לוּחות, לֻחֹת, לֻחֹתַיִם, *לוּחים, לוּחִין,

—א) התיבה מעץ או אבן או מתכת ארכה, דקה וצרה, Bret; planche; plank: ואם דלת היא נצור עליה לוּחַ ארז (שה"ש ח ט). ועשית בדים למזבח בדי עצי שטים וכו' נבוב לֻחֹת תעשה אתו (שמות כז ו-ח).—ובתו"מ: מכבש של בעלי בתים שהתירו להיות נוטל ממנו מים נוטל את המקל ואת הלוחין ומחזירן לשידה (תוספתא שבת יו ה). נקליטי המטה ולווחין של סטיכם וכרעים של שלחן (שם כלי' ב"מ ח ד). מאי תקרה ר"י בר חנינא אמר קינים וכו' אמר ר"ש בן לקיש לווחים (ב"מ קיז.). לוחות של עץ שהן נוגעות זה בזה בקרנותיהן והן גבוהות מן הארץ טפח (רמב"ם, טומא' מת יו ה).—ושל ספינה: ברושים משניר בנו לך את כל לֻחֹתָיִם ארז מלבנון לקחו לעשות תרן עליך (יחזק' כז ה).—ובתו"ם: לווחין שבספינה אין מטלטלין אותן (תוספתא שבת יא יז).—ושל אבן, לכתב עליו, לפתח עליו, וכדומה, Tafel; table: פסל לך שני לֻחֹת אבנים כראשנים וכתבתי על הלֻחֹת את הדברים אשר היו על הלֻחֹת הראשנים אשר שברת וכו' ויקח בידו שני לֻחֹת אבנים (שמות לד א-ד). עתה בוא כתבה על לוּחַ אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון לעד עד עולם (ישע' ל ח). כתב חזון ובאר על הלֻחות לטען ירוץ קורא בו (חבק' ב ב).—ובתו"מ: אינו כותב לא על הלוח ולא על הנייר (סוט' ב ד). נתנו עשרת הדברות חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה (מכי' יתרו ח). — ושל מתכת: ויפתח על הלֻחֹת (של המכונה) ידתיה (מ"א ז לו).—*ולוּח ללמוד עליו כתיבה להילדים: הלך הוא (ר"ע) ובנו וישבו אצל מלמדי תינוקות אמר לו רבי למדני תורה אחז ר' עקיבא

[1]) גם בארמ' וערב', ועי' הערה להערך.
[2]) בארמ' לוחא, בערב' לוח a), בפרט במשמ' נסר של עץ. באשור' לֻחַ במשמ' לוח לכתיבה.

a) لوح

בראש הלוח ובנו בראש הלוח כתב לו אלף בית ולמדה (אדר״נ ו). — *לוּח של פנקס וכדומה: (כתב) על שתי כותלי זווית ועל שתי לוחי פנקס והן נהגין זה עם זה (שבת יב ד). היו מתפתחות לפניו כלווחין של פינקס (ירוש׳ סוט׳ ע כד:). — ובהשאלה, לוּחַ הַלֵּב, חרות, כתוב על לוּחַ לבו: חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר חרושה על לוּחַ לבם (ירמ׳ יז א). חסד ואמת אל יעזבך קשרם על גרגרותיך כתבם על לוּחַ לבך (משלי ג ג). — ואמר המשורר: אדון נפשי אשר נפשי שכונה באהבתו ואל זכרו שממה, ואהבתו בתוך לבי כתובה ומנער עלי לוחו רשומה (יוסף בן חסדאי, הגלבי חן). — וביחוד לוּחוֹת הָעֵדוּת, הלוחות שנכתבו עליהם עשרת הדברות בהר סיני: ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני שני לֻחֹת העדת לֻחֹת אבן כתבים באצבע אלהים (שמות לא יח). וירד משה מן ההר ושני לֻחֹת העדת בידו לֻחֹת כתבים משני עבריהם מזה ומזה הם כתבים והַלֻּחֹת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הַלֻּחֹת וכו׳ ויחר אף משה וישלך מידו את הַלֻּחֹת וישבר אתם (שם לב יה-יט). — ולוּחוֹת הַבְּרִית, במשמ׳ זו: ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה נתן יי׳ אלי את שני לֻחֹת האבנים לֻחוֹת הברית (דבר׳ ט יא). ואפן וארד מן ההר וההר בער באש ושני לוּחֹת הברית על שתי ידי וכו׳ ואתפש בשני הַלֻּחֹת ואשלכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם (שם יה-יז). — *ולוחות סתם במשמ׳ זו: עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן פי הארץ ופי הבאר ופי האתון וכו׳ והלוחות (אבות ה ו). לוחות ושברי לוחות מונחות בארון (ברכ׳ ח:). ג׳ דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב״ה עמו הוסיף יום אחד מדעתו ופירש מן האשה ושבר את הלוחות (שבת פז.). א״ר חסדא מ״ם וסמ״ך שבלוחות בנס היו עומדין (שם קד.). אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל (ערוב׳ נד.). בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות (יומ׳ ד:). אורכו של ארון המשה עשר טפחים וכו׳ וארבע לוחות היו בו שנים שלימין ושנים שבורין וכו׳ והלוחות היו כל אחת ואחת אורכן ששה טפחים ורוחבן ששה (בקל׳ יו). לא העשיר משה אלא מפסולתן של לוחות (נדר׳ לח.). שמאלו תחת לראשי אלו לוחות הראשונים וימינו תחבקני אלו לוחות השניים (מד״ר שה״ש, במאלו). — ב) ״דף של ניר וכדומה רשומים עליו בקוים ושטות נצבות וכדומה מספרים השבוניים ושל קביעות הזמנים וכדומ׳: ומפני שרבים מבני דורנו קשה עליהם החשבון עשיתי צורות לוחות שתהיה יכול לדעת מולד ראשי המחזורות ומולדי השנים והחדשים מן הלוחות ההם וכו׳ הלוח הראשון לוח מחזורות כפולות וכו׳ והלוח השלישי לוח השנים מחולק בארכו לי״ט שטה מספר שנות המחזור (ר״א בר״ח הנשיא, העבור ג ו). ולתקן לך החשבון בכל ענין שרטטתי לוח אחד לסדור הפרשיות האלה (שם י). לוח סימני הפרשיות (שם). ומפני שרוב בני אדם רוצים להקל עליהם את החשבון שרטטתי לך ששה לוחות וכו׳ בלוח האחד מחזורות פשוטות ובלוח השני מחזורות כפולות וארבעה לוחות הנשארות כתבתי בהן מיתרי ארבע תקופות (שם ג ג). אלו הן הלוחות אשר ירשמו עליית משוה היום עם גלגל המזלות (הוא, אצפירא בסוף). ובכה יעשה במקום מולד הלבנה כפי מהלכה ואח״כ יכנס בלוח מעלות המזלות בארצו (ראב״ע, אגר׳ השבת ב). ולהודיעך אותו לא הייתי נמנע לולי שצריך מכתב ארוך ולוחות ארוכות וכו׳ וכבר יסד בידיעתו לוחות החכם הגדול קרובנו הר׳ לוי בן גרשון (תשב״ץ קג). בלוח הראשון יש קביעות של כל שנה ושנה משנת ה׳ אלפים ונח וכו׳ ובכל שורה י״ט קביעות וכו׳ המעיין בלוחות אילו צריך שידע באיזה מחזור עומד וכמה שנים שנכנס בו וימנה בלוה הראשון מראש המחזור ההוא וכו׳ יעיין בלוח השני באיזה מקום ימצא אותו הסימן (טוא״ח תכח). — ג) ״דף או ספר שרשומים בו כל ימות השנה והלוקותיה לחדשים ולשבועות וקביעות ימי החגים וכיוצא בזה[1]), Kalender; calendrier; -dar, נהוג בספרות ובדבור.

לוֹחֵם, — עי׳ לָחַם, ל״חם.

לוט[2]), ממנו לוֹט, לוּט.

לוֹט, ש״ז, — בגד רחב להתעטף בו, Hülle; enveloppe; -ope: ובלע בהר הזה פני הַלּוֹט הלוט על כל העמים והמסכה הנסוכה על כל הגוים (ישע׳ כה ז).

לוּט, פעו״י, בינ׳ לוּט, פָּעוּ׳ לוּט, לוּטָה, — א) לָט דבר בדבר, עטפו בהדבר, דבר לוּט בדבר, עטוף בו,

---

— [1]) לא נתברר לי מאימתי התחיל השם לוח לשמש במשמ׳ מיוחדה זו. הלוח היותר עתיק שנזכר באוצר הספרים של בן יעקב הוא משנת תע״ג: לוח לקי״ד שנים המבורג, ת״פ.

[2]) במשמ׳ קצת דומה לזה משמש שרש לוט a)

---

a) لوط

‎-ope; envelopper; verhüllen: ויאמר דוד לאחימלך ואין יש פה תחת ידך חנית או חרב כי גם חרבי וגם כלי לא לקחתי בידי כי היה דבר המלך נחוץ ויאמר הכהן חרב גלית הפלשתי אשר הכית בעמק האלה (יש לי פה) הנה היא לוטה בשמלה אחרי האפוד (ש״א כא ט-י). —והשתמשו בו בסהמ״א שמוש פ״י, לט אגרת, ובינ׳ אנו לוטים אגרת: ולתכלית הזאת לוטים אנו בזה חשבון (מה״ג, קרית ספר ג). — ואגרת לוטה: תמחול למסור האגרת הלוטה בזה לידידי היקר (אגר׳ בד״ל רכד). — ומכתב לוט: את מכתבו של ק׳ שולמן הלוט בזה תשיב לי (אגר׳ יל״ג א כה). —ומ״ר לוטים: הודיעני למצער את מספר הספרים הלוטים בו אם תדע (שם א יז). — ב) לט על דבר, היה לו ללוט, כסהו, ובינ׳ לוט[1]): ובלע בהר הזה פני הלוט הלוט[1]) על כל העמים והמסכה הנסוכה על כל הגוים (ישע׳ כה ז).

—הפע׳ עתי׳ עם ו המהפך, וילט, עבר הליט[2]), יליט,— א) הליט את פניו בדבר, עטפהו: ויהי כשמע אליהו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פתח המערה (מ״א יט יג). —ואמר המשורר: הביאי ראשך בצעיף פניך הליטי, וקוצותיך אל תחת התער, אל העומד על ידך מה זה תביטי, אם גבן או דק הוא זקן או נער (יל״ג, קוצו של יוד א). —וכמו פ״ע, בהשאלה: לא היה גוי שלא באו בו גדחינו, גם בתוכם רבינו ילדינו, לשונותם למדנו ותלט עלגתם על שפר אמרינו (רסע״ג, הקד׳ האגרון). — ב) הליט דבר בתוך דבר: ועל כן הנני מליט בזה רו״כ אחד (אגר׳ יל״ג א כה). כתבתי לך ביום ה׳ אד״ר והליטותי במכתבי רו״כ אחד (שם כו).

—הפע׳, הולט, תולט: ואם תאמר אנה תמצא כי תולט או תועט החרב וכו׳ והדבר ידוע כי כל חרב יקרה תולט ותועט בשמלה למען יעמוד ברק לטישתה (תבו׳ דונש, מעיטה).

לוי,—שם אחד מבני יעקב, ושם בני שבט הלוי שהיה משמש במקדש: ויחר אף יי׳ במשה ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא (שמות ד יד). ויהי נער מבית לחם יהודה ממשפחת יהודה והוא לוי והוא גר שם וכו׳ ויאמר לו מיכה מאין תבוא ויאמר אליו לוי אנכי מבית לחם יהודה וכו׳ ויואל הלוי לשבת את האיש (שפט׳ יז ז-יא). ויחזיאל בן זכריהו וכו׳ בן מתניה הלוי מן בני אסף היתה עליו רוח יי׳ בתוך הקהל (דהי״ב כ יד). —וכל השבט: ואלה פקודי הלוי למשפחתם לגרשון משפחת הגרשני וכו׳ (במד׳ כו נז). ועבד הלוי הוא את עבדת אהל מועד (שם יח כג) —אנשים משבט לוי: ושמחתם לפני יי׳ אלהיכם אתם ובניכם ובנתיכם ועבדיכם ואמהתיכם והלוי אשר בשעריכם (דבר׳ יב יב). ונתתה ללוי לגר ליתום ולאלמנה ואכלו בשעריך ושבעו (שם כו יב). —ומ״ר: וכי יבא הלוי מאחד שעריך וכו׳ ושרת בשם יי׳ אלהיו ככל אחיו הלוים העמדים שם לפני יי׳ (דבר׳ יח ו-ז). — וכנ׳: אנחנו כרתים אמנה וכתבים ועל החתום שרינו לוינו כהנינו (נחמ׳ י א). — משפחת הלוי: ובני מררי מחלי ומושי אלה משפחת הלוי לתלדתם (שמות ו יט). —שבט הלוי: בעת ההוא הבדיל יי׳ את שבט הלוי לשאת את ארון ברית יי׳ (דבר׳ י ח). ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי (דהי״א כג יד). — איש לוי: ויהי איש לוי גר בירכתי הר אפרים (שפט׳ יט א). — בית הלוי: בית אהרן ברכו את יי׳ בית הלוי ברכו את יי׳ (תהל׳ קלה יט-כ). —בני הלוי: כי אל הלשכות יביאו בני ישראל ובני הלוי את תרומת הדגן (נחמ׳ י מ). מן בני הלוי ארבעת אלפים ושש מאות (דהי״א יב כו). —*וכנוי לכל אחד מהמתיחסים לצאצאי שבט זה גם עתה בקרב היהודים, פלוני הוא לוי, מתיחס לצאצאי שבט לוי: כהן קורא (בתורה) ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל (גיט׳ ה ח). אין שם לוי קורא כהן וכו׳ לוי אחר לוי לא יקרא משום פגם שניהם (גמ׳ שם נט:). —ומצוי בסהמ״א.

***לוּי**[1]), לוּוּי[2]), ש״ז,—מה שנלוה על דבר, ובפרט שם לוי, כנוי, שם טפל נלוה על השם העקרי, Beiname; surname; surnom: (הנודר) מן הירק מותר בירקות השדה מפני שהוא שם לווי (נדר׳ ו ט). מצות אזוב לא אזוב יון לא אזוב כוחלי לא אזוב רומי לא אזוב מדברי ולא כל אזוב שיש לו שם לווי (נגע׳ יד ו). אמר אביי כל שנשתנה שמו קודם מתן תורה ובאתה תורה והקפידה עליה בידוע שיש לו שם לווי (סוכ׳ יג.). מרבה אני דבש דבורים שאין לו שם לווי ומוצא אני דבש הגזין והצירעין שיש לו שם לווי (בכור׳ ז:).

לויה, - עי׳ ליה.

גם בערבית.

[1]) כמו הקומים עלי (מ״ב יו ז). ור״י חיוג סבר כי גם זה פעול: פני הלוט השני פעול כחברו המסכה הנסוכה שאחריו. ע״כ. וכן רד״ק: בא הפעול בזה השורש בחולם תמורת השורק פני הלוט הלוט הראשון שם והשני פעול ולזווג המלות היה בחולם כי בן מנהג הלשון במקומות (מכלול, בדה״פ). —[2]) ר״י חיו״ג.

[1]) קריאת האשכנזים וכן נקדו דוד מהתפוחים בצ״ד, וכן לוי. —[2]) כך ספרדים ותימנ׳, וכן נקוד במשנ׳ מנקד׳ דפוס ליבורנו.

א. לִוְיָה[1], ב"נ, סמי' לִוְיַת, — אֶגֶד שֶׁל בגד וכדומ' סביב להראש, Stirnband; bandeau; wreath, ובמליצה: שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך כי לִוְיַת חן הם לראשך וענקים לגרגרתיך (משלי א ח-ט). סלסלה (את החכמה) ותרוממך תכבדך כי תחבקנה תתן לראשך לִוְיַת חן עטרת תפארת תמגנך (שם ד ח-ט). — ואמר המשורר: לוית חן תסובבם אל מרחמם, וסוכה תהיה לצל יומם (ר"י הלוי, הללה היום). נשיא אל יאשיה, לראש היקר לויה, במחשבי שביה, שלחו צור אזרה (ר"י הריזי, תחכמ' א). ללוי כל יקר נלוה ונקוה והוא לוית פאר על ראש משיחיו (שם ג). לו חכמו לבשו שק בעדי וחבלים שמו לויתן (הוא, הענק ג קמט). — ומ"ר: איה הלי המדם ונזר נעמם איה רפידת ת"ם אשר רפדו, אי שהרון ההן אשר על לויותיהם ואי קשור יקר ענדו (יעקב בן אלעזר, נא התמהה).

ב.*לִוְיָה, לִוְיָתָה, — עי' *לִוְיָתָה. ואמר הפיטן: וכי אין להוסיף מועד שבר ותבערה, ואין להקדים זולתי לאחרה, תחת כן היום לויתי אעוררה, ואספדה ואלילה ואבכה בנפש מרה (קנוני' בר"י, מי יתן ראשי מים).

***לְוִיָּה**, ב"נ, מ"ר לְוִיּוֹת, — א) אשת לֵוִי או בת לֵוִי: המקדש את האשה ואמר כסבור הייתי שהיא כהנת והרי היא לויה לויה והרי היא כהנת (קדוש' ג ה). כהנת לויה וישראלית שנישאו לכהן וללוי ולישראל (שם יב). א"ר ירמיה לויה שזינתה אוכלת במעשר (ירוש' יבמ' י ד). — ב) מעמד הַלֵּוִי ומשרתו: בן לוי שקיבל עליו כל עבודת לויה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו (תוספתא דמאי ב ז). זקני כהונה ולויה (עומדים) למטה (מהר עיבל) והשאר למעלה (שם סוט' ח ט). נשים ועבדים אינן חולקין על הגורן אבל נותנין להן מתנות כהונה ולוייה מתוך הבית (ירוש' יבמ' יא יב.). משפחות כהונה ולויה שמבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה (מגי' ג.). זה נוטל כהונה ונותן לויה וזה נוטל לויה ונותן כהונה (מד"ר במות ה). ששה הם שנבחרו כהונה לויה ישראל מלכות בית דוד ירושלם בית המקדש (שם במד' ג).

***לְוָיָה**, ב"נ, סמי' לְוָיַת[2], — א) פעולת מי שמלוה אדם בדרכו והאנשים המלוים, Geleit, Begleitung, accompagnement; escort: שלא באלידינו ופטרנוהו בלא מזון ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לויה (סוט' ט ו). המהלך בדרך ואין עמו לויה יעסוק בתורה (ערוב' נד.). ר"מ אומר כופין ללויה ששכר הלויה אין לה שיעור (סוט' מו:). ואין שלות האמור כאן (בפסוק ויהי בשלח פרעה) אלא לויה שנאמר ואברהם הולך עמם לשלחם (מד"ר במות כ). — *בֶּן לְוָיָה, מי שהולך בחבורה עם איש אחר, מי שמלוה את חברו: (אמר לו ר' פנחס בן יאיר להנהר שיחלק מימיו ויתן לעב"ר גם להערבי כמו להיהודי כדי שלא יאמר הערבי וכי) כך עושים לבני לויה (חול' ז.). — ובסהמ"א: ושני כבודות גדולות נושאות בר ומזון אשר הלכו כמו כן בדרך ההוא נפלו עם הלויה ההולכת אחריה בידי הקוזקים (מא"ג, הגלפתי' ברוסיה). — ובפרט לְוָיַת המת: אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קימת לעולם הבא ואלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים וכו' והכנסת אורחים ובקור חולים והכנסת כלה ולוית[1] המת ועיון תפלה (תפלת השחר). הלוית המת ובטול תורה ללויתו (רא"ש, בשו"ע יו"ד, סי' שסא). — ואמר המשורר: לפי שכלו יהלל איש ומפעליו בפרהסיא, ותורתו תהי עמו לצרה לו וללויה (ר"ב הגגיד, השמות פליליה). אחרי המטה האלמן ינוע, אבל וחפוי ראש ובגדו קרוע, וכו' ובעוד מעבר מזה הלויה עוברת, באה מעבר מזה לויה אחרת, וכו' בפגוש הלויות אשה אחותה, לחלוק כבוד לנפש הנקברת, כי כן דבר המלך לצבא המשמרת, לתת כבוד ויקר לכל נפש במותה (יל"ג, בני יוסף בן שמעון). — ב) *לְוָיָתוֹ של אדם, אשתו: כאיש המעורה בלוייה שלו (יומ' נד:).

***לְוָיָתָה**[2], ב"נ, — כמו ב.לִוְיָתָן: לא תעורר אשה ליוויתה במועד (ירוש' מו"ק א פ ד).

א.לִוְיָתָן, ב"ז, — בע"ח שוכן הים, גדול, אדיר, טֹרֵף, Seeungetüm; monstre marin; sea-monster: זה הים גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר חיות קטנות עם גדלות שם אניות יהלכון לִוְיָתָן זה יצרת לשחק בו כלם אליך ישברון לתת אכלם בעתו (תהל' קד כה-כו). אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים על המים אתה רצצת ראשי לויתן תתננו מאכל לעם לציים (שם עד יג-יד). (האם) תמשך לִוְיָתָן בחכה ובחבל תשקיע לשונו התשים אגמן באפו ובחוח תקב לחיו (איוב מ כה-כו). — ובתו"מ: אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר לויתן

1) משרש לוה, עי"ש.

2) זו הקריאה המקובלה, לְוָיַת, כמו מַעֲרַת.

—1) כך בנוסחא' רוב סדרי התפלה, אך בסדר התפלה של הרמב"ם אין המלים ולוית המת נמצאות.

2) עי' הערה לב.לויתן.

בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק (מו"ק כה:). — ואמר המשורר: והאני כשכור, יתעתע ויהכ"ר, בלי הון יסכר, שוכני כתפיו, וזה לויתן, בעד ים איתן, יקדיש כהתן, למשתה אסופיו (ר"י הלוי, יועץ ומקים). — לויתן נחש בריח, לויתן נחש עקלתון, כנוי מליצי למצרים: ביום ההוא יפקד יי' בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש ברח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים (ישע' כז א). —*ושם לבריה אגדית שכנת בים: א"ר יהודה אמר רב כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם אף לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון זכר ונקבה בראם ואלמלא נזקקין זה לזה מחריבין כל העולם כולו מה עשה הקב"ה סירס את הזכר והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא (ב"ב עד:). מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע שהיו באין בספינה והיה ר"א ישן ורבי יהושע נעור נזדעזע רבי יהושע ונגער ר"א א"ל מה זה יהושע מפני מה נזדעזעת א"ל מאור גדול ראיתי בים אמר לו שמא עיניו של לויתן ראית (שם). ירדן יוצא ממערת פמיים ומהלך בימה של סיבכי ובימה של טבריא ומגלגל ויורד לים הגדול ומתגלגל ויורד עד שמגיע לפיו של לויתן (שם). אמר ר' יוחנן בשעה שלויתן רעב מוציא הבל מפיו ומרתיח כל מימות שבמצולה שנאמר ירתיח כסיר מצולה ואלמלא מכנים ראשו לגן עדן אין כל בריה יכולה לעמוד בריחו שנאמר ים ישים כמרקחה ובשעה שצמא עושה תלמים תלמים בים שנאמר אחריו יאיר נתיב (שם עה.). אמר רבה א"ר יוחנן עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים מבשרו של לויתן (שם). ואמר רבה א"ר יוחנן עתיד הקב"ה לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לויתן (שם). א"ר יונתן עתיד גבריאל לעשות קניגיא עם לויתן שנאמר התמשוך לויתן בחכה ובחבל תשקיע לשונו ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו (שם). שלש (שעות) הראשונות הקב"ה יושב ועוסק בתורה וכו' רביעיות יושב ומשחק עם לויתן (ע"ז ג:). אמר רבי יודן ב"ר שמעון כל בהמות ולויתן הן קניגון של צדיקים לעתיד לבא וכו' ביצד הם נשחטים בהמות נותץ ללויתן בקרניו וקרעו ולויתן נותין לבהמות בסנפיריו ונוחרו (מד"ר ויקר' יג). יבא אליהוא בן ברכאל הבוזי ויגלה לישראל הדרי בהמות ולויתן (שם בה"ב, הכילאי). — °וכנוי לאנשים גדולים: שם התנינים הגדולים, ברעש עולים, ולויתנים איתנים, בחרבותם מזויינים, עושים בוונים, בנעמנים נאמנים (כיוס תפלל' יברלג נמס' קיס).

ב. לְוִיתָן[1], ב"ז, — קריאה של צער ואבל על אבדה גדולה, על צרה, על מת, וכדומה, ach!, wehe! hélas!, malheur!; alas!: הנה הלילה ההוא יהי גלמוד אל תבוא רננה בו יקבהו אררי יום העתידים ערר לויתן[1]) יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין ואל

---

[1]) אין חכמי הלשון מודים במציאות מלה מיוחדה זו, ועי' הערה לקמן. — [1]) ראו רוב הקדמונים והחדשים במלה זו את השם א. לויתן. השבעים μέγα κῆτος. עקילס Λεβιαθάν. וכן ולג' leviathan. וכך החדשים. ומפני שהוקשה להם להחדשים מה ענין הלויתן כאן בדו שהכונה היא לא להלויתן הפשוט אלא להלויתן האגדי, שהוא אחד הכחות האגדיים של מלחמת היצירה שמדובר עליהם הרבה בשירי בריאת העולם של הבבליים. אבל, כל אלה הם דברים בדויים שאין להם כל יסוד בטבע ספר איוב ורוח המליצה שלו. ואולם אמת נכון הדבר כי להלויתן השוכן בתוך היאור אין כל ענין כאן, ופתרון חידת הכתוב היא שלויתן הנזכר כאן אינו כלל א. לויתן, שהוא שם לבע"ח של הים. וכבר גלה לנו סוד זה ר' נחמן בשם ר' מנא בתלמ' ירוש' (מו"ק א פ ד): ליווייתה (הנזכר שם בהמאמר אשה לא תעורר לויתה במועד) כמה דתימר העתידים עורר לויתן. וכך גם ת"י להפסוק באיוב: לאדכר באתערותהון אילְוְיָתהון (כך בכ"י, ובנוסח' אלְוָיָת', ובהוצ' בוקסט' אליותהן). ולפרוש זה הסכימו רסע"ג וריב"ג, אמר זה האחרון בהשרשים שלו וז"ל: אחשנ מה יקאל פיה מה קאלה ראש אלמתיבה אלפיומי ר"ה אעני קולה אלמשתעדונ לאת'ארה שג'והם מנ קול אלמשנה האשה לא תעורר לויתה במועד פהד'א לעברי קול פי ע'איה מנ אלחשנ, ע"כ, ובעבר': הטוב שיאמר בו מה שאמר ראש הישיבה הפיתומי ז"ל ר"ל המזומנים לעורר אבלם, מדברי המשנה אשה לא תעורר לויתה במועד, וזה בחיי הפרוש היותר יפה. והזכיר גם רש"י פרוש זה, והסכימו לו גם ראב"ע ורלב"ג, וכן גם רד"ק. ראינו כי ר' נחמן בשם ר' מנא ות"י ורסע"ג וריב"ג ורש"י וראב"ע ורד"ק ורלב"ג, כלם מפרשים לויתן שבפסוק זה במשמ' המאמר אשה לא תעורר לויתה במועד. ובאמתות מציאות המלה לויתה בענין אבל בלשון התיה אין שום ספק, כי אין לחשד ולאמר שבעל המאמר בירוש' תקה את לשון המקרא לפי מה שהוא פרש את המלה לויתן שבפסוק זה באיוב, יען המאמר הוא מאמר עתיק שהובא בלשון תני, וכל טיבו של המאמר מעיד שהוא דבור לקוח מהחיים. וראיה עוד לאמתות הדבור היא הפעל עורר, שבא במשנה גם לבדו, בלי השם לויתה, בענין האבל: לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום (מגה מו"ק א ה), כי שמוש הלשון יעורר על מתו מעיד שאין יעורר זה מלשון עור, עורר, הרגיל שבמקרא, כי היה צריך לאמר יעורר קינה או מספד וכדומה, והדבור יעורר על המת מעיד כי הפעל עורר לבדו כולל בתוכו הכונה קונן, הספיד, וכדומה. וזו היא הגרסה הנכונה יעורר ולא יערער כמו ברש"י בהמשנה ובנוסח' הדפוס בגמ' שם, כי כך הגרסה בגוף הגמ' בכ"י יעורר וכן ברי"ף כ"י (ד"ס).

יראה בעפעפי שחר (איוב ג ז-ט). — ואמר הפיטן: אמרתי שעו מני בבכי אמרר, סר נפשי ורוחי אקרר, עם לויתן העתידים לעורר (ר' קלוני' בר"י, אמרתי שעו).

לֻוּל, ש"ז, מ"ר לֻולִים, — א) כעין ארבה בתקרה שבין שתי עליות שדרך בה עוברים מעליה לעליה או משלשלים דבר מלמעלה למטה, Luke, Schacht, lucarne; shaft: פתח הצלע התיכנה אל כתף הבית הימנית ובלולים יעלו על התיכנה ומן התיכנה אל השלשים (מ"א ו ח). — ובתו"מ: ולולין היו פתוחין בעליה לבית קדשי הקדשים שבהן היו משלשלין את האומנין בתיבות כדי שלא יזונו עיניהן מבית קדשי הקדשים (מדות ד ה). מהו לערב דרך לולים (ירוש' ערוב' ז כד:). לולים אילו ע"ג אילו חייבין במזוזה (מס מגי' ד עה ג). לול הפתוח מן בית לעלייה צריך סולם קבוע להתירו (בבלי ערוב' עו:). לול פתוח מן הבית לעלייה אמר רב הונא אם יש לו פתח אחד חייב במזוזה אחת (מנח' לד.). — ובהשאלה, *נקב ברחם האשה בין העליה לפרוזדור: החדר מבפנים והפרוזדור מבחוץ ועלייה בנויה על שתיהן ולול פתוח בין עלייה לפרוזדור נמצא (הדם) מן הלול ולפנים ספיקו טמא מן הלול ולחוץ ספיקו טהור (נדה יז:). וכמו נקב פתוח מן העליה לגג הפרוזדור ונקב זה קוראין אותו לול (רמב"ם, אסורי ביאה ה א). נקב קטן של שבילי נושאי הזרע מן הבצים לתוך פי הרחם והוא הנקרא בלשון הכמים לול ושם גג הפרוזדור (מעשה טוביה, גן נעול א). — ב) *חלל בקרקע לשפך שם שפכים או להשליך שמה דברים: ר"א בר' צדוק אומר לול קטן היה בין כבש האולם ולמזבח למערבו של כבש אחת לששים ולשבעים שנה פירחי

וכן נראה מגמ' ירוש' ששאלו מהו עירור מזכירו (כך הגרסה בפרוש ר"ה, ולא מזכירתו כמו בגוף הגמ') בין המתים. מזה אנו למדים כי יעורר אינו מנע"ו עור, אלא מן הכפולים ע ר ר, ושזה פעל מיוחד למעשה מיוחד של המספד על המת, ואולי הוא הפעל עַר a) בערב' שמשמש במשמ' צעקה וזעקה. והוא הוא חפעל עֹרֵר לויתן שבפסוק איוב, וכמו"כ תעורר לויתה שבהמאמר הנזכר בגמ' ירוש'. מכל זה נתברר בודאות גמורה, כי הפעל עורר בלבד וכמו"כ הדבור עורר לויתה ועורר לויתן היו מטבעות נהוגות וקבועות בלשון החיה בענין האבל והמספד על המת. וארורי יום אינם אנשים סתם האוררים את היום, שבשביל זה הוקשה לקצת החדשים למה יקבו ארורי יום את הלילה, ולכן הגיהו קצתם ארורי ים, אלא הם אנשים שזו אומנותם לארר את היום על כל צרה, שהיו יודעים לא"ר את היום, ר"ל את הזמן, והיו שוכרים אותם בכל עת צרה לא"ר את היום אשר קרה בו צרה זו. והיו ארורי יום כאלה גם אצל הבבלים ונזכרו בשירת הבריאה: א-מא א-ז-ר-נ-י (Textes rélig. des Assyriens, le P. P. Dhorme), ר"ל ארורי היום (אזר באשורית נרדף עם ארר). כונת המליצה של הכתוב היא איפוא ברורה ויפה ואין צרך בשום הגהה בגוף הנוסחה המקובלה ולא ליחס לאיוב כונות אגדיות שלא היו לו. נשאר רק לברר מקור השם לויתן וצורתו העקרית. להשרש לוה לוי אין באחת הלשונות השמיות משמ' אבל וקינה, רק אולי יש יחס בין שרש זה ושרש ג. אלה בעבר', שממנו אלי ציון, ובערב' אלי b), עי"ש. ואולי היא המלה ויל c) בערב', במשמ' אסון, ובמשמ' זעקת שבר על אסון גדול. ואפשר שהאח בלשון הערבי' לשרש זה הוא להף d), שכל שמושו הוא במשמ' תוגה וקינה על אבדה שנאבד לאדם או על צרה שקרהו. אמר אלג'והרי: להף באלכשר ילהף להפא אי חזנ ותחשר וכד'לכ אלתלהפ עלי אלשי וקולהם יאלהפ פלאנ כלמה יתחשר בה עלי מא פאת וכו' ואללהיפ אלמצ'טר ואללהפאנ אלמתחשר, ע"כ, ובעבר': להף בע"פ חרוקה וכו' ופרושו הוא היה נוגה ונאנח והצטער וכמו"כ אלתלהפ על דבר, ואמרם יאלהפ פלוני הוא דבור יקונן בו אדם על דבר שנאבד ממנו וכו' ואללהיפ האנוס ואללהפאנ הנאנח ומצטער. ובלשאן אלערב: אללהפ ואללהפ אלאשי ואלחזנ ואלע'יט וקיל אלאשי עלי שי יפותב וכו' והו מלהופ אי חזינ קד ד'הב לה מאל או פגע וכו' ויקאל נאדי להפה אד'א קאל יא להפי, ע"כ, ובעבר': אללהפ ואללהפ (בדגש) הוא יגון וצער ורגז וי"א יגון וצער על דבר שנאבד לך וכו' והוא מלהופ ר"ל מצטער ונוגה מפני שנאבד לו רכושו או באה עליו צרה גדולה וכו' ואומרים קרא להפה אם אמר יא להפי. מכל זה אנו רואים כי גם בערב' יש שרשים ויל ולהפ, ששניהם דומים להשרש לוי, שממנו לויה, לויתן, ושניהם משתמשים בענין יגון ואבל וצער על צרה ואבדה גדולה, ושמושי שני אלה השרשים בערב' דומה לשמוש המלים לויתה ולויתן בעבר'. והנה, המפרשים לויתן במשמ' זו סוברים כי יסוד המלה לויתן הוא לויה, וכן בגמ' בהדבור לא תעורר אשה לויתה העקר הוא לויה, והנון בלויתן וההא בלויתה הן אותיות כנויי הגוף, בהמאמ' בגמ' לנסתרת ובהכתוב באיוב לנסתרים, הלויה שלהם, ובאה ן במקום ם, בדרך לשון ארמית. אבל זה קצת קשה יען חלוף זה לרבים נסתרים בשמות אינו מצוי ומלבד זה קצת קשה הלשון לעורר הלויה שלהם. ובהמאמר בגמ' ירוש' קשה, כי אין הבדל בין המלה לויתה הראשנה ובין לויתה של ר' נחמן בשם ר' מנא. ולכן נראה כי הנון בלויתן אינה לכנוי אלא הוא סימן המשקל והוא במשק' פרעתון, ולא נשתנה הקמץ לחולם כמו בקצת מלים אחרות כמו שלחן וקרבן וכדומ'. וכבר החליט כך בן זאב: ויהיה לויתן עד"ז ש"ם ויהיה עפי"ז העתידים עורר לויתן אוננגע-היירעם אונגליק. וגם בהמאמר בגמ' ירוש' כונתו של ר' מנא היתה שלא צריך לקרא לויתה במפיק ה אלא לויתה ע"מ עזרתה.

a) عرّ b) الى c) ويل d) لهف

כהונה יורדין לשם ומלקטין משם יין קרוש בעיגולי דבילה ומעלין ושורפין אותו בקדושה (תוספתא סוכ׳ ג יח). מגילתה נגנזת תחת צירו של היכל למה בשביל לשחקה לול קטן היה שם המים נשפכין (ירוש׳ סוט׳ ג יח ד). לול קטן היה בין כבש למזבח במערבו של כבש ששם היו זורקין פסולי חטאת העוף (פסח׳ לז.).—ג) *מקום מושב התרנגולים, Hühnersteige; poulaillier; hen-roost: שערי בתים והלולים והרפת ומתבן ובית התבן ובית הבקר (ספרי דבר׳ לו). העושה נקב בלול של תרנגולים (שבת קכ:). דלת של שידה ושל תיבה וכו׳ ושל לול של תרנגולים (שם קכב:). שערי עיירות ורפת ולולין ומתבן ואוצרות יין (יומ׳ יא.).

לוּלָא,—מלת התנאי של שלילה, לו היה הדבר לא כך, wenn nicht wäre; si ce n'etait pas; if not: כי לולא התמהמהנו כי עתה שבנו זה פעמים (בראש׳ מג י). ויאמר להם לולא חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי (שפט׳ יד יח). כי לולא דברת כי אז מהבקר נעלה העם איש מאחרי אחיו (ש״ב ב כז).—ועי׳ עוד לוּלֵי:

לוּלָא, לוּלָאוֹת,—עי׳ לֻלָּה.

***לוּלָב**, ש״ז, מ״ר לוּלָבִים, — א) ענף ירק רך ורטב, שאפשר לאכל: לולבי זרדים והחרובין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית וכו׳ לולבי האלה והאטנה והאטדין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית (שבי׳ ז ה). העלים והלולבים ומי גפנים וסמדר מותרים בערלה (ערל׳ א ז). לולבי זרדים ושל עדל ועלי הלוף השוטה (עוק׳ ג ד). (כתוב) מכל אשר יעשה מגפן היין שומעני מן העלים והלולבים במשמע (ספרי במד׳ כד). לולבי הורדין והחרובין עד שלא יתמתקו אין נקחין בכסף מעשר (תוספתא מע״ש א יג). בזמן שאכלה ייחורי תאינים או שקיטפה לולבי גפנים (שם ב״ק ו כא). עשרה דברים מביאין את האדם לידי תחתוניות האוכל עלי קנים ועלי גפנים ולולבי גפנים וכו׳ (ברכ׳ נז.). אכל עלי קנים פטור ולולבי גפנים חייב אלו הן לולבי גפנים כל שלבלבו מר״ה ועד יוה״כ (יומ׳ פא:).—ובסהמ״א: עצים שעדיין הם כלולבין רכין ונוחין להאכל (תבו׳ הגה׳, הלכתי בעת).—ב) *בפרט ענף רך מהתמר, נוטלים אותו היהודים בידיהם בימי חג הסכות בשעת התפלה לסימן שמחה: בראשונה היה הלולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד משחרב בית המקדש התקין ריב״ז שיהא לולב ניטל במדינה שבעה וזכר למקדש (ר״ה ד ג). לולב הגזול והיבש פסול (סוכ׳ ג א). שלשה הדסים ושתי ערבות לולב אחד ואתרוג אחד (שם ד). אין אוגדין את הלולב אלא במינו וכו׳ מעשה באנשי ירושלם שהיו אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב (שם ח). אמר רבי עקיבא צופה הייתי בר״ג ורבי יהושע שכל העם היו מנענעין את לולביהן והן לא נענעו אלא באנא ה׳ הושיעה נא (שם ט). יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת כל העם מוליכין את לולביהן לבית הכנסת למחרת משכימין ובאין כל אחד ואחד מכיר את שלו ונוטלו מפני שאמרו חכמים אין אדם יוצא ידי חובתו ביו״ט הראשון של חג בלולבו של חבירו (שם יג). מצות לולב כיצד יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת מוליכין את לולביהם להר הבית והחזנים מקבלין מהן וסודרין אותן על גב האיצטבא והזקנים מניחין את שלהן בלשכה ומלמדים אותם לומר כל מי שמגיע לולבי בידו הרי הוא לו במתנה (שם ד ד). ערבה לא נהנין ולא מועלין ר״א ברבי צדוק אומר נותנין היו מטנה זקנים בלולביהם (מעי׳ ג ז). הרואה לולב בחלום אין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים (ברכ׳ נז.). תמרה זו אין בה פסולת אלא תמריה לאכילה ולולבים להלל חריות לסכוך סיבים לחבלים סנסנים לכברה (מד״ר בראש׳ מא). ומיום הכפורים עד החג כל ישראל עסוקין במצות זה עוסק בסוכתו וזה בלולבו (שם ויקר׳ ל).—ג) *בד מעץ או מברזל חרוק בקו הולך ומקיף ונמשך מלמטה למעלה[1], Schraube; vis; screw-bar: מי שהיו גתיו ובדיו טמאין ומבקש לטהרן הדפין והלולבין והעדשות מנגבן והן טהורין (תוספתא ע״ז ח ג).

***לוּלָבִי**, ת״ז, נקב׳ לוּלָבִית,—בצורת לולב משמ׳ ב׳: ולזה היתה האוזן לולבית כלומר ששבילי האוזן הם מעוקמים כמו נקבי המכבש (רבנ״ל דורלן, מג״א, ח״י ד).—ובהשאלה, בנגינה: וזה שסמנו (מן מיני ההעתק בנגינה) מה שיקראוהו קצתם הלולבי והוא שני מינים לולבי פנימי ולולבי חיצוני והפנימי הוא אשר יתחיל ד״מ מהנעימות אשר על קצות הקבוץ ונטה אל זה שימשך להם משני צדי הכובד (ספר המוסיקי מאכן עומיה בן עכד אלעזיז, כ״י פריז).

לוּלֵי,—כמו לוּלָא: לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתני (בראש׳ לא מב).

---

[1] בערב׳ לולב a) במשמ׳ זו.

a) لولب

אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם לולי כעס אויב אגור פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידינו רמה ולא יי׳ פעל כל זאת (דבר׳ לב כו-כז). לולי יי׳ צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו (ישע׳ א ט). לולי יי׳ עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי (תהל׳ צד יז). ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מה שחית (שם קו כג). לולי תורתך שעשעי אז אבדתי בעניי (שם קיט צב). לולי יי׳ שהיה לנו יאמר נא ישראל לולא יי׳ שהיה לנו בקום עלינו אדם אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו (שם קכד א-ג). — ועם פעל אחריו: ואולם חי יי׳ אלהי ישראל אשר מנעני מהרע אתך כי לולי מהרת ותבאתי לקראתי כי אם נותר לנבל עד אור הבקר משתין בקיר (ש״א כה לד).

לון[1], ממנו א.לון, מלון, מלונה, *לינה, א.*הלנה, *התלוננות.

א.לון, פ״ע, ללון, לן, לנו, — לן במקום, שהה במקום הלילה, übernachten; passer la nuit; stay over night: ותאמר אליו (רבקה לאליעזר) גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום ללון (בראש׳ כד כה). והוא לן בלילה ההוא במחנה (שם לב כב). ולא אבה האיש לון ויקם וילך וכו׳ ויאמר לנערו לך ונקרבה באחד המקמות ולנו בגבעה או ברמה וכו׳ ויסרו שם לבוא ללון בגבעה ויבא וישב ברחב העיר ואין איש מאסף אותם הביתה ללון (שפט׳ יט י-טו). ויצם דוד צום ובא ולן ושכב ארצה (ש״ב יב טז). למה תהיה כגר בארץ וכארח נטה ללון (ירמ׳ יד ח). — ודברים לא בע״ח: זאת האלה היוצאת על פני כל הארץ וכו׳ ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר ולנה[2] בתוך ביתו וכלתו ואת עציו ואת אבניו (זכר׳ ה ג-ד). — ובתו״מ: אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר בפונדיון מד׳ סאין בסלע לן נותנין לו פרנסת לינה (פאה ח ז). המגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי (גיט׳ ח ט). כיון שעברו ישראל את הירדן וכו׳ הביאו את האבנים ובנו את המזבח וכו׳ ונטלו את האבנים ובאו ולנו במקומן (סוט׳ ז ה). בכל מקום אדם לן ואין אדם שובת בכל מקום (ירוש׳ מעשר׳ ב מט ד). כל הלן שבעת ימים בלא חלום נקרא רע (ברכ׳ יד.).

הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן רוחות שמספרות זו עם זו (שם יח:). מכאן לתלמיד הנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת (מו״ק ט.). ויבא משה בתוך הענן וכו׳ שלן שם לינות הרבה (מד״ר במד׳ יב). הקב״ה שהוא יושב בסתרו של עולם הוא רואה את הכל ואינו נראה הוא נתאוה ללון בצלינו (שם). — וגווי ״לון: אמרתי לון על אבוסי, ובקש לנוח על ערסי (עמנ׳, מחבר׳ כ). — וגם דברים לא בע״ח: אשה לא תלוש אלא במים שלנו (פסח׳ מב.). והשותה משקין מזוגין שעבר עליהן הלילה וכו׳ שלנו בכלי מתכות (נדה יז.). — והלילה לן: והאוכל שום קלוף וביצה קלופה ובצל קלוף שלנה עליהם הלילה וכו׳ ומשקין מגולין שלנה עליהן הלילה דמו בראשו מפני הסכנה (דא״ר יא). — והכבוד: מה זה (יונה) לא לן בכבודו אף זה (אדם הראשון) לא לן בכבודו עמו (מד״ר בראש׳ כא). — ועי׳ עוד לין.

— הפע׳, הלין, ילין, ילינו, — הלין את פלוני, עשה שילון: ואביך איש מלחמה ולא ילין את העם (ש״ב יז ח). ערום ילינו מבלי לבוש (איוב כד ז). — ובתו״מ: כל המלין את מתו עובר בלא תעשה הלינו לכבודו להביא לו ארון ותכריכים אינו עובר עליו (סנה׳ ו ה). עיר שמתו בה שני מתים מוציאין את הראשון ואין מלינין את הראשון ומוציאין את השני מפני שאמרו כל המלין את מתו ה״ז מגוולו (שמחות יא). וכי אין אתם יודעין שאין מלינים את המת בירושלם (אדר״נ ד). — ובספה״א: היש בית אביך מקום שתלינו אותנו ונסתופף בצלכם כמנהג האורח (ר׳ בחיי, תיי ברה). לא תצטרך שנהיה אנחנו מלינים אותך אבל אתה בעצמך תבחר מקום לינה (שם). — ודברים לא בע״ה: אין לה חביב לאשה הזאת יותר מצרור הבשם איבן היא מלינה אותו בין שדיה (מד״ר שה״ש, אגדת הכפר). — ״ופ״ע, ולא יהיה האדם מלין בלתי נביא ומשכים נביא כמי שימצא מציאה (מו״נ ב לב).

— התפ׳, התלונן, — בקש ללון, נמלט ללון: ישב בסתר עליון בצל שדי יתלונן (תהל׳ צא א). סלע ישכן ויתלונן (איוב לט כח). — ובמדרש: נתלונן בצל שעשה לך בצלאל זה המשכן (מד״ר במד׳ יב). אבל ישראל יש להם מנוס שיתלוננו מדינה של גיהנם (ילקוט איוב תתקו).

— פוע׳, ״לונן, ילונן: חלקי וצורי עדי מה ילונן אויבי וצרי בביתך (ר״י בן גיאת, אהבה, יובב כמעמק).

ב.לון, — עי׳ לנן.

---

[1]) רק בעברית במשמ׳ זו.

[2]) אמר רד״ק: ולנה בתוך ביתו כמו ולנה בקמץ הסגול תמורת הקמץ וכן והזורה תבקע אפעה (מכלול, בדז״פ). ובעין זה החדשים, ולא נתברר טעם חלוף זה ואם באמת בדבור החי היו אומרים לפעמים כך. ועי׳ בהמבוא חלק הנקוד.

לוע,–עי׳ לעה.

לוע,–עי׳ ל״ע.

***לוֹעֵז**[1], ב״ז, מ״ר לוֹעֲזִים,— מי שאינו מדבר עברית: והלועז ששמע אשורית יצא (מגי׳ ב א).— ומצוי בסהמ״א: ולא יטען בדין ממון לזכות, אבל יטען בנפש בל להכות, וללועז שמע ממתרגמנים, בדין ממון שנים נאמנים (רה״ג, בער דיני ממוג׳ פד). ויראו להגלות רב הנבזים, הדומים לכלבים ההוזים, ושלחו באש יהודה מן הלועזים, וישלח יהודה את גדי העזים (יהודי אבן שבת, אחל במגלים). וכן יאמר הלועז דקוםפלישנ״ט ש״י מסב הדבור אליו באמרו ש״י (רב״י במות יה כד). כי אינם לועזים שלא יבינו את לשונך (רד״ק יחזק׳ ג 7). לפי שכל מי שאינו מדבר בלה״ק יקרא לועז (רי״א, זבח פסח, הלגויה). ודרשתי היטב בשבע חקירות ודרישות לדעת תוכן המנהג הזה אשר נהגו הלועזים לשגר תמיד דורון לכלה (תשו׳ מהר״י קלון קעא).— ואמר המשורר: התדמה שפת עבר לניב כוש ופוט הקול יעקב ידמה לך לקול לועזים (רס״ע אבן דנאן, מגלב׳ הביר).

***לוּף**[2], ב״ז,— מין עשב, לו עלים רחבים מתפשטים על הארץ, Schlangenkraut; serpentaire; -aria: היתה שדהו זרועה קנבוס[3] או לוף לא יהא זורע ובא על גביהם (כלא׳ ב ה). הטומן את הלוף בשביעית ר״מ אומר לא יפחות מסאתים עד גובה שלשה טפחים וכו׳ לוף שעברה עליו שביעית ר״א אומר אם לקטו העניים את עליו לקטו (שבי׳ ה ב-ג). וכל הטמונים בארץ כגון הלוף והשום והבצלים (פאה ו י). איזהו דבר שאין זרעו כלה כגון הלוף והשום והבצלים (תרומ׳ ט ו). מפנין תרומה טהורה ודמאי וכו׳ ולא את מעשר שני והקדש שלא נפדו ולא את הלוף ולא את החרדל רשב״ג מתיר בלוף מפני שהוא מאכל עורבין (שבת יח א). אלו הן מיני חרסיות הלוף והשום והבצלים (תוספתא תרומ׳ ט ג). הלוף שעלה תמרות בשביעית (שם שבי׳ ב ב). הלוף והחרדל והתורמוסין (שם שבת ח ט). מעשה שהיינו בעין כושין ואבלנו לוף על פי ר׳ טרפון במוצאי החג של מוצאי שביעית (ירוש׳ שבי׳ ה לו.).— *לוּף הַשּׁוֹטֶה, מדברי: עלה הלוף השוטה ועלה הדנדנה וכו׳ עיקר הלוף השוטה ועיקר הדנדנה (שבי׳ ז א-ב). לולבי זרעים ושל עדל ועלי הלוף[1] השוטה (עוקצ׳ ג ד).— וכנו קצתם את הלוף האמתי ״לוּף פִּקֵּחַ: זה עלה הלוף השוטה (אבל) עלה הלוף הפיקח לא (ר״י בן מלכי צדק, שבי׳ ז א).

לוץ[2]), ממנו לוֹץ, לָצוֹן, לוֹצֵץ, ״לֵיצָן, ״לֵיצָנוּת, ״הִתְלוֹצְצוּת.

לוּץ, פ״ע, עבר לָצְתָּ,— לָץ פלוני, דבר דברים של צחוק ולעג, spotten; railler; to mock: אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא (משלי ט יב).

—הִתפ׳, הִתְלוֹצֵץ, תִּתְלוֹצְצוּ,—כמו קל: ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי מאת אדני יי׳ צבאות על כל הארץ (ישע׳ כח כב).—ובתו״מ: כל המתלוצץ ייסורין באין עליו (ע״ז יח:). אמר רב קטינא כל המתלוצץ מזונותיו מתמעטין (שם). אמר ר״ש בן לקיש כל המתלוצץ נופל בגיהנם (שם). אלו אדומים וכו׳ והם מתלוצצים בכל יום על ישראל על הצרות הבאות עליהם (מד״ר במד׳ יא).—ובמשמ׳ ״נהיה ללצון: לץ בבוא ללוצץ פולץ ונתלוצץ, כעץ מחצצים לחצץ (ר״א קליר, שבת זכור, אז קוגן).

—הִפע׳, הֵלִיץ, הֱלִיצֻנִי,—הֵלִיץ את פלוני, צער אותו בדברי ליצנות, jem. bespötten; railler qqn.; to rail: זדים הליצני עד מאד מתורתך לא נטיתי (תהל׳ קיט נא).

—פוע׳, ״לוֹצֵץ, לוֹצַצְתִּי,—כמו התפ׳: לץ בבוא ללוצץ, פולץ ונתלוצץ, כעץ מחצצים לחצץ, כנץ על צפור לנצץ (ר״א קליר, שבת זכור, אז קוגן). וטעיתי ויעצתי ובזבתי וכפרתי, ולוצצתי וגם לצתי ומרדתי ומריתי (ערב׳ יוה״כ, נך אני). לא יאמר לגר שם עבודה זרה אפילו להיות לוצץ בה (ספ׳ חסידי׳, תתקמח). הערה למשכיל

---

[1]) עי׳ לעז.

[2]) בערב׳ לופ a), ותארו אותו הערבים כך: נבאת יח׳רג׳ לה ורקאת ח׳צ׳ר רוא׳ ג׳עדה תנבשט עלי אלארצ׳ ותח׳רג׳ לה קצבה מן ושטה ופי ראשה ת׳מרה ולה בצל שבה בבצל אלענצל ואלאנאש יתדאוון בה, ע״כ, ובעבר׳: צמח יצאו לו עלים ירקים יפים מקוצים יתפשטו על האדמה ויצא לה קנה מאמצעו ובראשו תמרה ולו בצל כמו בצל המדברי והאנשים ישתמשו בו לרפואה.—והביא אסף השם הארמי לופא: עשב הנקרא דרקנטיאון ובלשון ארם לופא עלין רחבים וניצתו דומה לנחש (אסף, כ״י מינכן 48).—[3]) בגמ׳ ירוש׳ כ״י קרבס, ותרגמו קרביא. וכבר הביא הרמב״ם שהוא כרויה a) בערב׳.—[1]) ופרש רה״ג: הלוף השוטה פירוש זה לוף דומה לקולקוס והוא במינו עליו רחבים ואם הוא שוטה עליו רחבים יותר ויותר, ע״כ. וכן הערוך: ולוף השוטה דומה ללוף אחר וממינו הוא אבל עליו רחבים יותר.

[1]) רק בעברית.

a) لوف

a) كرويه

שלא יהיה שום אדם נבזה בעיניו עד שיקלהו ויבזהו או ילוצצהו כדרך גלית לדוד (המאירי, משלי יח).

לוֹצֵץ, ש"ז, מ"ר לוֹצְצִים, — לֵץ, מי שדרכו להתלוצץ: יום מלכנו החלו שרים חמת מיין משך ידו את לֹצְצִים[1]) (הוש' ז ה).

***לוֹקֵחַ**, ש"ז, — מי שקונה סחורה, Käufer; acheteur; buyer: מכר לו חטים יפות ונמצאו רעות הלוקח יכול לחזור בו (ב"ב ה ו). המוכר יין ושמן לחבירו והוקרו או שהוזלו אם עד שלא נתמלאה המידה למוכר משנתמלאה המידה ללוקח (שם ח). אחד הלוקח ואחד המוכר יש להן אונאה (ב"מ ד ד). היה לו חייב מעות וכתב לו שדהו מכר בזמן שהמוכר אוכל פירות מותר והלוקח אוכל פירות אסור (תוספתא שם ד ג). הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר רשאי הלוקח ליקח לו מאותו המין (שם כא). מכר לו חלוק שוה חמש בשש יד הלוקח על העליונה רצה אומר לו תן לי סלע רצה אומר לו הילך מעותיך וכו' וכשם שהמוכר יכול לחזור בו כך הלוקח יכול לחזור בו (שם ג יו). מכר לו רבעים לעניין סאה הואיל והלוקח משתכר הלוקח מפריש (ירוש' דמאי ב כו.). בשעה שהמוכר מתאונה מתאונה עד חומש בשעה שהלוקח מתאונה מתאונה עד שתות (שם ב"מ ד ט ד). מדת בשר ודם אדם מוכר חפץ להבירו מוכר עצב ולוקח שמח (ברכ' ה.). מוכר שאמר ללוקח חפץ זה שאני מוכר לך במאתים יודע אני בו שאינו שוה אלא מנה וכו' וכן לוקח שאמר למוכר חפץ זה שאני לוקח ממך במנה יודע אני בו ששוה מאתים (ב"מ נא:). אכלה האב שנה וכו' והבן שנה והלוקח שנה הרי זו חזקה (ב"ב מב.).

לוּשׁ[2]), ממנו לוּשׁ, *לִישָׁה, ״מְלוּשָׁה.

לוּשׁ, פ"י, לוּשִׁי, וַתָּלָשׁ, לָשׁוּת, — לָשׁ בָּצֵק, עצר וכבש את הבצק בידיו כדי שידבקו חלקיו המפרדים יחד ויהיה רך ונוח להאפות, kneten; pétrir; knead: מהרי שלש סאים קמח סלת לושי ועשי עגות (בראש' יח ו). ותקח קמח וַתָּלָשׁ ותפהו מצות (ש"א כח כד). ותקח את הבצק וַתָּלוֹשׁ[3]) ותלבב לעיניו (ש"ב יג ט). כמו תנור בערה מאפה ישבות מעיר מלוש בצק עד המצתו (הוש' ז ד). הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לָשׁוֹת בצק לעשות כונים למלכת השמים (ירמ' ז יח).—ובתו"מ: הבורר והטוחן והמרקד והלש והאופה (שבת ז ב). שלש נשים לשות כאחת ואופות בתנור אחד וכו' שלש נשים עוסקות בבצק אחת לשה ואחת עורכת ואחת אופה (פסח' ג ד). נחתום שהוא עושה בטומאה לא לשין ולא עורכין עמו (ע"ז ד ט). עריבה שהיא טבולת יום לשין בה עסה (טבו"י ד ג). עיסה שלשה במים מגולין אפי' היא של תרומה תישרף (תוספתא תרומ' ז יג). אין לשין את המצה ברותחין מפני שהולטין ולא בפושרין מפני שמחמיצין אבל לשין אותן בצוגין אין לשין את המצה בשאר המשקין ואם לש אופה מיד (שם פסח' ב ה). עיסה שלשה ביום טוב וכו' מותר להפריש ממנה חלה לשה מערב יום טוב ושכח ולא הפריש ממנה חלה (שם יו"ט א יד). כל המנחות אין לשין אותן ברותחין מפני שאין חולטין (שם מנח' ז יג). היה לה מקום היכן ללוש והיא עושה אותן בשני מקומות (ירוש' חלה ד נט ד). הלש והמקטף והעורך כולהן משום לש (שם שבת ז י:). אין לשין מצה במשקין אבל מקטפין אותה במשקין א"ר עקיבא אני הייתי עם ר"א ועם ר' יהושע בספינה ולשתי מצתן במשקין (שם פסח' ב כט ג). הכהנים עצמן מהו שילושו מצתן בפושרין (שם). הלש עיסה ביום טוב מפריש הלתה ביו"ט (שם ג ל.). סולת צפה על גבי נפה לושה בדבש וחמאה (שם סוט' ט כד:). אין לשין את העיסה בחלב ואם לש כל הפת כולה אסורה (בבלי פסח' ל.). אין לשין עיסה בפסח ביין ושמן ודבש ואם לש ר"ג אומר תשרף מיד והכ"א יאכל ואמר ר"ע שבתי היתה אצל ר"א ור' יהושע ולשתי להם עיסה ביין ושמן ודבש ולא אמרו לי דבר (שם לו.). א"ר יהודה אשה לא תלוש אלא במים שלנו (שם מב.). הלומד תורה בילדותו דומה לאשה שהיא לשה בחמין והלומד תורה בזקנותו למה הוא דומה לאשה שהיא לשה בצונן (אדר"נ כג). כיון שגלו היה אחד בא ללוש את עיסתו ולא היה יודע במה והיה חופר בארץ ועושה גומא ולש בתוכה והיו הצרורות מדבקות בעיסתן (מד"ר איכ', ככה תככה). מעשה בהלל הזקן שעשה סעודה לאדם אחד ובא עני ועמד על פתחו וכו' נטלה אשתו כל הסעודה ונתנה לו ואח"כ לשה עיסה אחרת ובישלה אלפס אחר ובאת והניחה לפניהם (דא"ר ו).—ומשל: הולך את חכמים יחכם ואת עשירים עושרו יצמח, עליו משלו המושלים טוב ללוש אצל קמח (מרא המוסר כג).—ובהשאלה, ״הלשון את האכל בפה: והשן תכתשהו והלשון ילושהו, והרוק ילחלחהו והושט

---

[1]) לא נתבררה בודאות גמורה משמ' תאר זה כאן.

[2]) גם בארמ' ובאתאפ', וכמו"כ באשור' לָשׁ.

[3]) כך, הכתיב מלא.

יבליעהו, ועד הבטן יגיעהו (ר״י חריזי, אגר׳ לבון הזהב).

—נפע׳, *נִלּוֹשׁ, יִלּוֹשׁ, נִלּוֹשׁוֹת,—שֶׁנִּלּוֹשׁוּ אותו: לחם הפנים נילוש אחד אחד ונאפה שנים שנים (מנח׳ יא א). בבצק שנילוש במי פירות (כליס׳ ב). עיסה שנילושה במי פירות חייבת בחלה (חלה ב ב). אותן החולין יאכלו נקודים או קליות או ילושו במי פירות או יתחלקו לעיסות (תרומ׳ ה א). כל המנחות נלושות בפושרין ומשמרן שלא יחמיצו (מנח׳ ה ב). שתי הלחם נילושות אחת אחת ונאפות אחת אחת (שם יא א). אמר ריש לקיש עיסה שנילושה ביין ושמן ודבש אין חייבין על חימוצה כרת (פסח׳ לה.). שהכל נלושין בפיו כמין בצק (אדר״נ, בכתב 122). — ובהשאלה: שבישרו של אדם נלוש בשיניו (ילקוט משלי תתקנט).

—הפע׳, *הוּלַשׁ, יוּלַשׁ,—כמו נפע׳: ויצפך עליהם מן הדבש חם ונרתח מאד במעט מעט עד אשר יולש המשקה מלושה בינונית לא רבה מאד ולא קשה לרוב (בנתי דוגולו, ספ׳ המרקח׳). וכלם מיני עיסה מולשים בדבש (קאנון ג יד ב ז).—ועי׳ בָּצֵק.

לֵז, הַלָּז[1]), עי׳ הַלָּז, והוספה מהתו״מ: הזורק אבן לרשות הרבים והרג הרי זה גולה ר׳ אליעזר בן יעקב אומר אם משיצאתה האבן מידו הוציא הלז את ראשו וקבלה הרי זה פטור (מכות ב ב). נכנס לבקעה בימות הגשמים וטומאה בשדה פלונית ואמר הלכתי למקום הלז ואיני יודע אם נכנסתי לאותה השדה (טהר׳ ו ה). מעשה בר״ג והזקנים שהיו יושבין על מעלות האולם בהר הבית והיה יוחנן הסופר הלז יושב לפניהן (ירוש׳ מע״ש ה נו ג).—ואמר הפיטן: קריאתם יובית לו ללז לדון, כל מחלל יום קדש בזדון, כאילו מעיד עדות שקר באדון (במעון כר״א, כ׳ בכוע׳, בכוית מרוס). ארי עלו ביום הלז והין קלקל למול עירי (סלית׳ י׳ עבת, בעה עליון). גליפת אבנים על כתיפיו בנועם ריח המגדים יפסקו טעם דיקדוק גבלות זהב קדושים לו לז דיבק באהב (אמת מה נהדר, J. Elbogen, 187).—ואמר המליץ: אם יקרצו עינים יחרקו שינים, ולו ללז ילחשו על אזנים, אז יחלק העם לשנים (ר׳ קלוני׳, אבן בחן סד).

לֵזוּ, הַלֵּזוּ[2]),—עי׳ הַלֵּזוּ, והוספה מהמשנה: שתי הרשות גדולה וקטנה מת בעלה של קטנה תצא הקטנה משום

[1]) הוספת אות הרמז לָ בין שתי אותיות הרמז ה, ז, לחזק את הרמז, ודומה לזה בערב׳ אלדִ׳י ל כהוהה בין א ובין ד׳ (Barth, Pron. 261 § 43, f).

[2]) עי׳ למעלה הערה לערך לזה. ל צרויה במקום

אחות אשה מת בעלה של גדולה ר״א אומר מלמדין את הקטנה שתמאן בו ר״ג אומר אם מיאנה מיאנה ואם לאו תמתין עד שתגדיל ותצא הלזו משום אחות אשה (יבמ׳ יג ז). שלשה אחין שנים נשואים שתי אחיות ואחד מופנה מת אחד מבעלי אחיות ועשה בה מופנה מאמר ואחר כך מת אחיו השני ב״ש אומר אשתו עמו והלזו[1]) תצא משום אחות אשה (שם ג ה).

לָזָה[2]), ממנו לְזוּת.

לְזוּת[3]), ב״נ, כמו׳ לְזוּת,—בפרט לְזוּת שְׂפָתַיִם, דברים לא ישרים: הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך (משלי ד כד).—ואמר המשורר: הנה לזות שפה ומישרים מלל וסורה ממסר מעל, כי כל אמריך מכתבים על יד ונמדדים במו שעל (ר״ש הנגיד, רעי התהלון).—ובספה״א במשמ׳ כמו לָצוֹן, üble Nachrede; propos malveillants; evil talks: לבתחילה לא תנשא (האשה שנתגרשה בצנעא) משום לזות שפתים (רב״י כתוב׳ כג.). ונראה לי שגנאי הוא הדבר ליקח אותם הוא (האפוטרופוס את מעות היתומים) בתורת עסק משום לזות שפתים (טוחו״מ רל עו).—ובמשמ׳ לצון וקלסה: בין המולות אויב קול נהמת קמים, בלזות שפתי צר כי ישמח שמוח, שם נצב שמשון בין עמודים רמים, ובאין אונים עוד בזרוע לא כח (מיכל, נקמת שמשון).—ולזות פה, במשמ׳ דברים לא ישרים: מה לי ולידידים ימי הרפי על כל לזות פי אמרו חסד, אכן בהתהפך זמן עלי לנגיד דברי קראו חסד (רמב״ע, תרשיש ו). — ולזות לבד, במשמ׳ דברי תרעומות: ואין עליה לאדם בעולם מחמתי לא דין ולא דברים לא תרעומת לא תלונה לא גענוע לא לזות לא שום מידי מכל אנפא בעולם (תקו׳ הגא׳, סרכבי בפ).

לַח[4]), לַח, ת״ו, לנק׳ לַחָה, מ״ר לַחִים, לַחוֹת,—ההפך מן יָבֵשׁ, שיש בו רטיבות טבעית, feucht, frisch, humide, frais; moist, fresh,—עץ לַח: ויקח לו יעקב מקל לבנה לַח ולוז וערמון (בראש׳ ל לז). וידעו כל עצי השדה כי אני יי׳ השפלתי עץ גבה הגבהתי עץ שפל הובשתי עץ לַח והפרחתי עץ יבש (יחזק׳ יז

ל הרוקה הקרום׳ כמו בערב׳ דִ׳לב (Barth ib).—[1]) כך במשנ׳ שבגמ׳, ובמשנ׳ שבמשנ׳ והלה.

[2]) שרש זה קבעוהו ריב״ג ורד״ק להשם לזות, כמו ראות עיניו וכדומה, אך הניח ריב״ג גם אפשרות שיהיה מן לוז כמו גרות, עדות.

[3]) אין לו חבר בלשונות האחיות.

[4]) רק בעברי׳, ועי׳ שרש לחח.

כד). הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לַח וכל עץ יבש (שם כא ג). — ופְּרִזת טרם יבשו: ועֲנבים לַחִים ויבשים לא יאכל (במד׳ ו ג). — וּחֲבָל וכדומ׳: ויאמר אליה שמשון אם יאסרני בשבעה יתרים לַחִים אשר לא חרבו וחליתי והייתי כאחד האדם (שפט׳ יו ז). — ובתו״מ: המהלך בצלים לחים לשוק ומקיים יבשים לגורן (פאה ג ג). המקבל עליו להיות חבר אינו מוכר לעם הארץ (פרי) לח ויבש ואינו לוקח ממנו לח (דמאי ב ג). איזו היא מדה גסה ביבש שלשת קבין ובלח דינר (שם ה). אין טומנין לא בגפת וכו׳ ולא בעשבים בזמן שהן לחים אבל טומנין בהן כשהן יבשין (שבת ד א). בחזרת וכו׳ ובמרור יוצאין בהן בין לחין בין יבשין (פסח׳ ב ו). ואסור בפול המצרי לח ומותר ביבש (נדר׳ ז א). שרשי השום והבצלים והקפלוטות בזמן שהן לחין והפיטמא שלהן בין לחה בין יבשה (עוקצ׳ א ב). רב אמר לחים היו שמים ביום הראשון ובשני קרשו (ירוש׳ ברכ׳ א ב ג). נתנו שיעור ללח ולא נתנו שיעור ליבש נתנו דמים ליבש ולא נתנו דמים ללח (שם דמאי ב כג.). טומנין בכסות יבשה ובפירות יבשין אבל לא בכסות לחה ולא בפירות לחין (שבת מח.). — ואמר הפיטן: ראה יראו יערי שיחים, אם אש אחוזה בלחים, אז ינועו יבשים כסוחים (ר״א קליר, א׳ ר״ה, אומן אדירי). — ועי׳ רטֹב.

לֵחַ, ש״ז, בכנ׳ לֵחוֹ, לֵחֹה, — סגולת מה שהוא לַח בצמח ובע״ח טרם יבש או זקן, ובהשאלה לכח החיים, Frische; fraicheur; freshness: ומשה בן מאה ועשרים שנה במתו לא כהתה עינו ולא נס לֵחֹה (דבר׳ לד ז). — ואמר המשורר: הרפתה ממך עצם ומכתש ממקום לחי, ונם לחך בלילה כי כבר נס מבכי לחי (ר״ש הנגיד, אהה בכתי). ואם אמות לקץ ימים בלחי והמיתה עלי כל הי גזורה, בכל עיר תשמעון בואו בכו על יחיד הדור במועצות ותודה (הוא, לבבי תוך קרבי). היש תקוה למי הלפו בחורותיו וכחו נס, היוחיל טוב ואור עינו מאד כהה ולחה נס (רמב״ע, תרשיש ח). לו כהתה עיני תאב אל פת לחם ותם כחי ונס לחי, לא אשפבה לפני אנוש נוכל את דם יקר פני ומי לחי (שם ט). ובטרם יתנגפו רגליך וינום לחך ויבש כחך ויקצר רוחך וישפל מצחך ויאבד נצחך (הוא, תוכחה, ברכי נפשי). ופיה כפי אתון בלעם, ואפיה הבאיש ריחה, ולחיה נס לחם, כאלו השטן בקדרות הטיחם (ר״י חריזי, תחכמ׳ ו).

***לֵחָה**, ש״נ, מ״ל לֵחוּת, — א) המים שבתוך האדמה ששתתה מהגשמים ולא יבשו, Feuchtigkeit humidité; moisture: עד איממתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית עד שתכלה הליחה כל זמן שבני אדם זורשים ליטע במקשאות ובמדלעות (שבי׳ ב א). וקלח של כרוב וכל דבר שיש בו לחה אסור (תוספתא תרומ׳ ז יו). פעמים שאין הגשמים מצויין ואין הליחה מצויה והוא עתיד להרוש קודם לעצרת (ירוש׳ שבי׳ א לג:). — ב) הלֵחָה שבבע״ח: הדירה והבנה שבתבואה כשרים מפני שאין בהם ליחה (פרה ט ב). עכשיו (שמשה מת) כל הנוגע [ב]בשרו של משה לחה פורחת אילך ואילך (ספרי דבר׳ שנז). — ג) הלֵחָה שבמכה, הדם שנתקלקל ונתעפש ונהיה לבן, Eiter; pus: המפיס מורסא בשבת אם לעשות לה פה חייב ואם להוציא ממנה לחה פטור (עדי׳ ב ה). שהרופא נותנו (את הגמי) על גבי המכה שהוא מוצץ את הליחה (תוספתא שבי׳ כ״ק ו יט). ריאה שנמצאו בה אבעבועות אם היו מלאים רוח או מים או לחה הנמשכת כדבש וכיוצא בו או לחה יבשה וקשה (רמב״ס, שחיט׳ ז י). וכן אם נמצא בה אבעבוע מלא לחה הוששין שמא נקב סימפון שתחתיו (שם יא ה). — ולֵחָה שבמעים וכדומה: הדקין שניקבו והלחה[1] סותמתן כשרה (תוספתא חול׳ ג יא). סתם הקב״ה את המעיינות שלהם (של בני ביתו של אבימלך) אחד מהם לא הטיל מים ולא נפנה ולא הוציא ליחה מאפיו ולא דמעה מעיניו (פסיק׳ רבתי מב). — ולֵחָה סרוחה, במשמ׳ זו: הזיעה והליחה סרוחה והראי והדם היוצא עמהן (מכ״ר׳ ו ז). — וכנוי של זלזול לאדם: כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק אמר לפני ליחה סרוחה כן על אחת כמה וכמה לפני שער המקום (ירוש׳ ברכ׳ ט יד ג). מה עשה לו הקב״ה (לנבוכדנצר) מסרו למלאך השטן והתחיל מנגדו ואומר לו רשע ליחה סרוחה אמור מה ראית (מד״ר במות ב). אמר לו הקב״ה אוי לו לאותו רשע לחה סרוחה אלף היו ונתרבו כאן ונעשו מאתים אלף (שם בה״ב, כרמי). — ד) לֵחָה שבגוף בע״ח, החמר נוזלי שבגוף בע״ה, כמו הדם, המרה, וכדומה, Saft; humeur, humor: והדם הולך בגידים והליחה מעורבת בבשר קרתה שלוחה כנגד המתו של דם (אסף, כ״י מינכן 4). משבע שעות לילה ועד שבע שעות ביום היא ממשלת הליחה לכל מיני נגעיה (שם 11). כן ברא את האדם גם מארבע היסודות מרוח וממים אש ועפר והם דם וליחה ומרירה אדומה ומרירה שחורה וכו׳ והליחה כנגד המים וכו׳ וכח הליחה קר ולח (ש׳ דונולו, חכמוני

---

[1]) ואמרו בגמ׳ (שם נ.): מאי ליחה א״ר כהנא שירקא דמעייה דנפיק אגב דוהקא.

א). ברא את האדם על ארבעה טבעים שם בו הדם לעומת האויר והליחה הלבנה לעומת המים והמרה השחורה לעומת העפר והמרה האדומה לעומת האש (רסב"ג, תקון מדות הנפ'). והכח המעכל והכח הדוחה ואוצרותם ומשכנותם הם שתי מרירות השחורה והאדומה והליחה הלבנה והדם לתקנת ההיכל (חו"ה, עבוד' ה' ט). הליחה היא גשם רטוב נוזל משתנה אליו המזון תחלה ויש מכנה ליחה משובחת והיא אותה שדרכה לשוב חלק מהעצם הניזון וכו' ונאמר ג"כ כי הליחות המשובחות והמותריות נכללות בארבעה סוגים סוג הדם והוא המשובח שבהם וסוג הלבנה וסוג האדומה וסוג השחורה וכו' (קאנון א א ה א). הליחה האדומיית פועלת כובד פחות ושרפה יותר והשחוריית פועלת כובד יותר מזה (שם ג א א יב). יהיה טבע גופו תערובות לחותיו הארבע שנמצא בהם (ספ' מוסר לר"י בן עקנין ב יו). אמר לה הגידי לי סוד הארבעה יסודות אמרה נברא הגוף מארבע לחות הלחה הלבנה ראשונה והשנית הדם במעלה תיכונה והשלישית המרה הירוקה והרביעית המרה השחורה החזקה (ר"י חריזי, אגר' כ-ון הזהב). השינה הטבעית מאמצת הכחות ומחלשת הלחות (ספ' בעבוע' לר' זכדא). אמרו חכמי הטבע שמי שהוא שוה המזג וליחותיו בריאות וטובות הוא סבה שיהיו מדותיו שלימות שהליחות פועלות במדות (תולד' יצחק לר"י קארו, מצורע). הליחות מהן תועליות ומהן פסוליות תועליות הן קילוס והדם והזרע (מעשה טוביה, ארץ החדשה א ב). —והלֵחָה סתם, היא הלחה הלבנה: כמו הדבש שיזיק לבעל המרה האדומה ויועיל לבעל הלחה (רא"ב"ע במד' יט ב). וכל מקום שאמר לחה לבדה היא הלבנה וליחות הם הארבעה (ר"א חסדאי, תרג' ספ' יסוד' לר"י ישראלי, כ"י פרמה). — ובהשאלה, לֵחוֹת נפסדות של הנפש, ר"ל מדות רעות: כן צותה על יום הכפורים לענות אדם נפשו כדי שתפלט כל הלחות הנפסדות שנקבצו בה מתוך תשובה שלימה (מלמד התלמידים, נצבים). — ה) לֵחוֹת העין: אם היה ענין השגת הראות נעלם מהשם ולא ידעהו איך המציא זה הכלי המוכן להשגת הראות התראה שבמקרה היה התחדש ליחה אחת זכה ותחתיה לחה אחרת כך ותחתיה מהיצה אחת וכו' סוף דבר ליחות העין ומחיצותיו ועצביו אשר בהן מן התקון מה שנודע (מו"נ ג יט). העין נברא משבע לחות קצתם שטוחות וקצתם עגולות וטוחות (ר"י חריזי, אגר' לבון הזהב). ויש בהן (בהעינים) עשרה דברים משלימין אותו וכולם צריכים אל הראות ואלו הן שלשה לחות ושבע כתנות והן מחיצות אל הלחות (שער השמים ט).

לְחוּם[1]), לְחֻם, ש"ז, בכנ' לְחוּמוֹ, לְחֻמָם, —כמו בָּשָׂר, Fleisch; chair; flesh: והצרתי לאדם והלכו כעורים כי ליי' חטאו ושפך דמם כעפר וּלְחֻמָם[2]) כגללים (צפנ' א יז). כי לא ידע שלו בבטנו וכו' במלאות שפקו יצר לו וכו' יהי למלא בטנו ישלח בו חרון אפו וימטר עלימו בִּלְחוּמוֹ[3]) יברח מנשק ברזל תחלפהו קשת נחושה (איוב כ כ-כד). —ואמר הפיטן: יודע תעלום כל דם ולחום, חטאתינו ידענום ואתנו בכל תחום (רבנ"י הבבלי, סליח' ער"ה, אב לרחם). כמס דוב רשפי להב מלהיב ללהב, כרה שוחה לעד לחומו להבהב (קרוב' לפורים, הבתולות בהקבן). — והמשורר אמר: עליהם יבכיון ניני יענים ותרקד בת שעירה הצעירה, ויכרו על לְהִמוֹ כפירים ותניח לגוריה כפירה (ר"ש הנגיד, אלוה עז).

[1]) משקל גְּבוּל, זְבוּל, כְּרוּב. בערב' לַחם a), ועי' הערה לקמן.—[2]) כך, מם רפויה ברוב הספרים המדויקים, ובקצת ספרים מ דגושה. וכבר תרגמו הקדמונ', השבעים וכמו"כ ולג', מלה זו במשמ' בשר, והוא כמו בערב' לַחם a), עי' הערה לערך לֶחֶם. וכן פרשו ריב"ג ורד"ק, וכן גם רוב החדשים, וקצת החדשים פרשו מֵעים.—[3]) בפרוש מלה זו נחלקו הקדמונ' וגם החדשים. השבעים תרגמו ὀδύνας, שהוא צער ומכאוב, ושערו קצת החדשים שהם קראו חבלים במקום בלחומו. ולג' bellum suum, במשמ' מלחמה, וכעין זה גם רסע"ג: מחארבתה, וכן רש"י: במלחמתו. ת"י: בשלדיה, ר"ל בגופו, וריב"ג במשמ' בשר כמו לחמם שבצפניה, וכמוהו גם ראב"ע, ועוד. והחדשים הגיהו הגהות מתחלפות: בלהה בלהות, פחם, אימים, מבול, וכיוצא בזה. וכל זה מפני הקושי שיש במליצת הכתוב בהמלים עלימו ובלחומו, שלפי הכונה ולפי החצי הראשון, ישלח בו חרון אפו, היה צריך הגוף הנפעל להיות גם כאן במ"י ולא עלימו, במ"ר, ועוד מפני שלפי הנוסחה המסורה הפר הנשוא של וימטר, מה המטיר. ואפילו אם נניח כי עלימו כאן הוא כנוי לנסתר יחיד, כמו ישפק עלימו כפימו (שם כז כג), עוד קשה כי חסר מה המטיר. ולכן אמר נלדק' (ZDMG 40, 721), כי לחומו כאן הוא מלשון לחם בסור' שמשמש גם במשמ' כעס וחרון. אבל, גם זה קשה, כי לפי זה היה צריך לאמר להומו, וצריך איפוא למחק ב בלחומו. ואולם אפשר לקים הנוסחה של המסורה כמו שהיא ולהנצל מכל קושי במליצת הכתוב אם נפרש עלימו העלים שלו, ולראות בו דבר מקביל לחרון אפו, אולי מלשון לען b) בערבית במשמ' קללה מארה, והוא כמו מליצת הכתוב: ישלח יי' בך את המארה (דבר' כח כ), ושלחתי בכם את המארה (מלא' ב ב).

a) لحم b) لعن

°לחות, לחות, ש"נ, מ"ר לחויות, — א) סגולת הדבר הלח: וגם יתכן להיות סגורת אבי הנחל בעבור רטיבתו ולחותו וקלייתו באש (מנחס, מחברת לג). עודנו באבו לא יקטף ופתרונו לשון לחות פרי (שם). כפי ערכם מהחום והקור והלחות והיובש (כוזרי ג כג). והחלק (של הצמח) הנתק אל דמות המים אינו מים אבל הוא סחיטה או לחות ארסי או מזוניי לא מים ראויים לשתייה וכו׳ אמת כי אחר המחקר יוצא לנו ההכרח להודות בחמימות והקרירות והלחות והיבשות (שם ה יד). ונמשכו אחריה שתי איכיות החום והליחות (רוח חן ז). ואומרים כי הוא (הארבה) עולה באילנות ובעלים ומוצץ לחותם (שרשי רד"ק, נגלג). שתתיבש הארץ כל כך שתשכח ממנה כל לחות (רי"א, מקן). — ובהשאלה, רעננות החיים: עדיין היה דוד בליחותו וכוחו (ערוך, ערך לח).—ב) כמו לחה משמ׳ ב, לחות הגוף: ונאמר שלחויות הגוף יש מהם ראשונים ויש מהם שניים וכו׳ והם ד׳ מינים אחד מהם הלחות העצור בחלל קצוות העורקים הקטנים וכו׳ והשני הלחות הנבלע באיברים השרשיים כמו הטל וכו׳ והשלישי הלחות הקרובה להתקרש (קאנון א א ה א). כי המזג הקר היבש מוליד הליחויות הנכרים לא לדמיון אך להלשת העיכול (שם). ומה שיתיילד מעיפוש הליחויות ותולעים המתילדים במעיים וכיוצא בהם (מו"נ ג עב). הלחויות הן שלש הלחות הטבעי המחבר חלקים האבניים קצתם עם קצתם והיי האדם קצובים ותלויים בלחות ההיא (בער המים ט). זמן הזה יודע אם מקושי החולי או מבישול והכנת הלחיות (רש"י לקהלן, אונק"ת ה ד). ולחות זה וכו׳ הנעשה ונולד מלחיות שרופים כגון דם מרה ירוקה ומרה שחורה והוא מעורב עם לחיות אחרים (שם ט ד). — ושל העין: כח הראות וחומר הרות הרואה יוצא אל העין מדרך שני העצבים החלולים וכו׳ ויתרחב התרחבות מקיף בלהויות אשר באישון אשר האמצעית שבהן היא הקרחיית והיא לחות זכה כברד וכו׳ והושמה הלחות הזאת באמצע כי הוא היותר נכון שבמקומות לשמור והושם אחריה לחות אחרת וכו׳ והלחות הזאת דומה לזכוכית וכו׳ ובמוקדמה יש לחות אחרת דומה לחלבון ביצה ונקראת החלבניית (קאנון ג ג א א). ואח"כ ירחק הצומח מצד הימין לבבת העין הימנית והצומח לצד שמאל העין השמאלית ויתרחבו פיותיהם עד שכוללים הלחות הנקרא זכוכיית (שם א ג ב). והושמה (בעין) לחות דקיקה והיא הבציית שטוחה על הלחות הקרחיית (פרקי משה א). כשיקרע הכתונת הענביית קריעה מגונה תזול הליחות הביציית ותצא לחוץ וכו׳ ויקרה מזה פגעים אחד מהם שהכתונת הענביית נופלת על הליחות הגלדיית (שם ג). ולא יתכן לחקור דרך משל למה היה העין בזאת התמונה ובאלו המינים מהלחויות (רלב"ג מבלי ג).

לחי[1], לחי, ש"נ, לחיו, לחיה, לחיים, לחיי, לחיי, לחייך, לחייך, לחייו, לחיהם, לחייהם[2]),—א) לחי האדם, חלק הפנים שמתחת להעין ועד הפה, Wange; joue; cheek: נאוו לחייך בתורים צוארך בחרוזים (שה"ש א י). לחיו כערוגת הבשם מגדלות מרקחים שפתותיו שושנים (שם ה יג). בכו תבכה בלילה ודמעתה על לחיה (איכ׳ א ב). —הכהו על הלחי: ויגש צדקיהו בן כנענה ויכה את מיכיהו על הלחי (מ"א כב כד). בשבט יכו על הלחי את שפט ישראל (מיכ׳ ד יד). יתן למכהו לחי ישבע בחרפה (איכ׳ ג ל). כי הכית את כל איבי לחי שני רשעים שברת (תהל׳ ג ח). פערו עלי בפיהם בחרפה הכו לחיי יחד עלי יתמלאון (איוב יו י). גוי נתתי למכים ולחיי למרטים (ישע׳ נ ו).—ולחי הבהמה: וימצא לחי חמור טריה וישלח ידו ויקחה ויך בה אלף איש ויאמר שמשון בלחי החמור חמור חמרתים בלחי החמור הכיתי אלף איש (שפט׳ יה יה-יו). ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים (שם יט). התשים אגמן באפו ובחוח תקב לחיו (איוב מ כו).—ושל בהמה שחוטה לאבילה: וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זבחי הזבח אם שור אם שה ונתן לכהן הזרע והלחיים והקבה (דבר׳ יח ג).— ומקום שימת הרסן והעל על הבהמה: ואהיה להם כמרימי על על לחיהם ואט אליו אוכיל (הוש׳ יא ד).—ובמליצה, על לחיי העמים: ורסן מתעה (יתן) על לחיי עמים (ישע׳ ל כח).—ולחי הדג, מקום נתינת חח לצוד אותו, ובמליצה למלך מצרים: הנני עליך פרעה מלך מצרים התנים הגדול הרבץ בתוך יאריו וכו׳ ונתתי חחים בלחייך והדבקתי דגת יאריך בקשקשתיך והעליתיך מתוך יאריך (יחזק׳ כט ג-ד).—ובתו"מ: קושרין את הלחי (של המת) לא שיעלה אלא שלא יוסיף (שבת כג ה). איזה הוא זקן מן הפרק של לחי עד פיקה של גרגרת (נגע׳ י ט). טוטפת המוקפת לה מאזן לאזן סרביטין המגיעין לה עד לחייה (שבת נז:). רמ"ח איברים יש בו באדם

---

[1]) בערב׳ לחי a).—[2]) כך רד"ק: ואולי נאמר גם כן גדייהם להייהם בהראות למד הפעל כמו שנראתה בלחיי גדיי (מכלול, שדה"ב, פעי).

---

a) لحى

מהן רבוצין מהן זקופין ולשון זה נתון בין שני להיים (מד"ר ויקר' טז). — של בהמה: הזרוע והלחיים והקיבה נוהגין בארץ ובחוצה לארץ (חול' י א). המוכר את הראש לא מכר את הלחי (תוספתא ב"ב ד ח). — ולחי הדג: ובמה קשקשין יהו בו אפילו אחד תחת לחיו ואחד תחת זנבו ואחד תחת סנפיר שלו (תוספתא חול' ג כז). — ואמר המשורר: וזבול בגלותו פני שמש ותכס פני כוכבי זבוליה, כדמות יפת תאר תגלה את לחיה ותתביא את עגוליה (ר"ש הנגיד, הנה יחידתי). ידידי הלבן עשר ושׂשׂה ספוד ובבות עליהם האסופה, אשר היה להמשך בילדות בלחי כחבצלת שזופה (רבנ"ג, מלילתי). כבודה כבת מיך עדינה מעונגה ריח כריח מקטר מר ובשרפה, לחיה כשושנה כדם מאדמת אראה כשפים בה ואינה מכשפה (הוא, מי זאת). אהב והם ישנאו אשלים וילחמו אשק על יד והם יכו להיים אתמה לדודים הברו איך גועו ולאוהבים התפרדו איך היו (רמב"ע, מתאל"ה, כבס אבן ג'יקטיליה). צואר עופר ולחי שושן על עמוד משיש נצב, ובכפו כוס חמר ידמה ללהב וזרועו נצב (הוא, תרבים ב). בנפשי אוהבי עפרי אהלים בפיהם יטרפו גורי לבאים, ועקרבים סביב שושן להיהם לשמרם מהיות השמט לבאים (שם ד). רוק יעלת חן כברד השיק לבבי ושרף, לחיה כשושן ותלתל שער לשמרו כשרף (שם). או תשאלי לשלום ידידך משאול אשאל בדוויך ובשלומיך, אכן עלי שפכך דמי לבי שני עדים לחייך ושפתותיך (ר"י הלוי, מה לך צביה). — והכה לחי: קראתי קשוב חרפת מוני, על הלחי מכים בני, קראתי שמך יי' (ר"א קליר, איכה אכפתו). — ולחיו למורט: ותני לחייך למורטים ואל תמנעי מרוק פנים, אולי בכבדות יגונים יקלו הזדונים (ר"י הלוי, ירושלם הלא תשאלי). — *לחי התחתון, החלק התחתון שבו קבועות השנים התחתונות: ניטלו הכליות ניטל לחי התחתון ניטלה האם שלה (חול' ג ב). מעשה שהלחי התחתון עודף על העליון ושאל רשב"ג לחכמים ואמרו לו הרי זה מום (בכור' ו ט). — ודבור *עלו עשבים בלחייו, הוא קבור באדמה מזמן רב: ר' עקיבה (כשהיה רואה את בן כוזיבה היה אומר זה הוא מלך המשיח) אמר לו ר' יוחנן בן תורתא עקיבה יעלו עשבים בלחייך ועדיין בן דוד לא יבא (ירוש' תענ' ד סה ד). — ובהשאלה מליצית, ¨לחי הפרח, הנצן: וכפתריה ופרחיה ולחי נצניה כלחי עלומיה (ר"י חריזי, תחכמ' מט). שריג אשר מטעי גן היפי נקצב, דר לחיו ממקום מחצב יקר חוצב (שם ג). — ב) *חלק מהעץ במקום הלחיים: עקרב של פרומביא טמאה ולחיים טהורים ר"א מטמא בלחיים (כלים יא ה). קסדא טמאה ולחיים טהורין (שם ח). הנוגע בעול וכו' בעין של מתכת בלחיין ובעריין (שם כא ב). — ג) *לוח צר של עץ משני צדי הפתח במקום המזוזה: הכשר מבוי ב"ש אומרים לחי וקורה וב"ה אומרים לחי או קורה ר' אליעזר אומר לחיין (ערוב' א ב). לחיין שאמרו גובהן עשרה טפחים ורחבן ועוביין כל שהוא (שם ו). מבוי ששוה לרשות היחיד ועשוי מדרון לרשות הרבים אם יש גובה עשרה טפחים בתוך ארבע אמות אין צריך לחי וקורה (תוספתא שבת יג). שתי הצירות זו כנגד זו ברה"ר נותן לחי מיכן ולחי מיכן (שם ערוב' יג). עשה לחיים למבוי גבוהים מן הארץ שלשה טפחים (שם א ח). בין לחיים ותחת הקורה נידון ככרמלית (גמ' שם ט.). עשה לחי למבוי והגביהו מן הקרקע שלשה (שם יד:). — ¨ובמי': מזוזות והם לחיי השערים (ריב"ג, שרש זוז). — ד) ¨החלק העליון של הנעלים: חלצה בסנדל של עץ ומחופה עור או היתה קרקעיתו עור ולחייו של שיער (רמב"ם, יבום וחליצ' ד).

¨**לָחִי**, לְהִיִי, ת"ז, לנק' לְהִיִּית, — מטבע הלֵחה: מהראשון הסובב קדחת יומית ומהשני להיית (ספ' הקדח' א א). סבות עניני גוף האדם וכו' כשהם ענינים גופיים ר"ל להיים או מזגיים או הרכביים (קאנון א ב א).

¨**לְחַיִּים**, — קריאה של ברכה לשתיית יין ובדומה, עי' חַי סוף פסקה א, והוסיפה: הוא (המקדש על היין) אומר בתחילה סברו מרנן וכו' והם עונים לחיים וכו' על כן רגילים בני אדם להשיב אחריו לחיים כלומר לחיים יהיה לך ולא לשום היזק (לקוטי פרדס לרש"י, ענין ברכ'). — ודבור של הסכמה, במשמ' טוב מאד[1], עי' חי, והוסיפה: אמר לו שמע בקולי ואני

---

[1]) בסגנון ארמי בתו"מ וסהמ"א: מעשות דרכיך שלא יהא הילוכך של שבת כהילוכך של חול ממצוא חפציך חפציך אסורין חפצי שמים מותרין ודבר דבר שלא יהא דיבורך של שבת כדבורך של חול דבור אסור הרהור מותר בשלמא כולהו לחיי אלא שלא יהא הילוכך של שבת כהילוכך של חול מאי היא (שבת קיג:). בשלמא שמא שבח לחיי אלא שמא לא למד מי מוקמינן כי האי גוונא (יומ' יח.). בשלמא מה למעלה מה למטה מה לאחור לחיי אלא לפנים מה דהוה הוה (חגי' יו.). השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע בשלמא רע לחיי אלא טוב אמאי לא (יבמ' קג:). מרגלים שקרי הוו בשלמא ונהי בעינינו כחגבים לחיי אלא וכן היינו בעיניהם מנא הוו ידעי (סוט' לה.). אמרו ליה מאי עיבידתיך אמר להו אנא

איעצך עצה טובה א"ל לחיים א"ל לך וקנה וכו' (מעשיות, REJ 1897, Juil. 66).—וגם לחייך: ענה לה השולטן ואמר אני רוצה להיות שם בשיקדש האיש בתך ואראה איך אתם מקדשים נשותיכם אמרה לו להייך ולשלומך (שם 75).

*לְחִיכָה, ש"נ,—שה"פ מן לחך, א) עצם שה"פ, לחיכת האש וכדומ': יושבין היינו וחוזרין בדברי תורה וכו' והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני והיתה האש מלחכת בהן כלחיכתן מסיני (ירוש' חגי' ב עז:). והם נגשים ליכנס ונמוחים בלחיכת האש ההיא ושבים כמתחלה הדשים כראשונה (מדר' ג"ע, ביהמ"ד ילינק ג).—ואמר הפיטן: מה אעשה ואנה אלכה, מכל רעותי הצלחתי למלוכה, נהר תוכי ונפסלתי ממלאכה, בתתי לאכלה וכירק ללחיכה (קינת הבחר, יום ב, אגי הכרס).— ב) °כנוי לסמי רפואה יבשים: ואשר יבוא (מהרפואות) בגוף מן הפה ממנו מה שיקרא מרקחת וממנו מה שיקרא משקה וממנו מה שיקרא לחיכה והם הסמים היבשים (פי' אבן רשד על הרוזי אבן סינא).

°*לְחִיצָה, ש"נ,—שה"פ מן לחץ: וילך שפי מבותת ונשבר מלחיצת הקיר (חזוני, בלק כג ג).—ובהשאלה, בענין שקול הדעת וסברה: ולהודיע חולשת טענות החולקים המפחידים אותנו בראיותיהם והמהבילים דעתנו בטופתיהם ושהם סובלים לחיצות יותר גדולות ויותר עצומות (הקדמ' המאירי לפי' מבלי).

*לְחִישָׁה, ש"נ, מ"ר לְחִישׁוֹת,—שה"פ מן לָחַשׁ,—א) דבור בקול נמוך: ראה כמה הוא גבוה מעולמו ואדם נכנס לבית הכנסת ועומד אחרי העמוד ומתפלל בלחישה והקב"ה מאזין את תפילתו (ירוש' ברכ' ט יג.). אמרה לו בלחישה אמר לו למה את אומרה לי בלחישה אמר לו כשם ששמעתיה בלחישה כך אני אומרה לך בלחישה (שם ב"ל' א סא.). והוא אומר בלחישה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (מד"ר דבר' ב).—ובמשמ' דבור בענין נתינת שחד וכדומ': משרבו לוחשי לחישות בדין רבה חרון אף בישראל (סוט' מז:).—ובמשמ' תפלה: שהשמים משתבין כנחשת מלהוריד טל ומטר בשביל לוחשי לחישות שאין בדור (תעני' ח.). בינו לבין עצמו שאל ושמע הקב"ה לחישתו (אדר"נ יב).—ואמר הפיטן: צפון סובת יטהר ולא יאחר איזה לשחיטה בוחר בעד יחבר צקון לחישתו יביע ברחישהו מתודה בשחיטתו בעדו ובעד ביתו (סדר עבודה, גני', J. Elbog. 107).— ב) *לְחִישַׁת נָחָשׁ, קול כעין שריקה שמשמיע הנחש: שנשיכתן (של החכמים) נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף וכל דבריהם כגחלי אש (אבות ב י). אוי לי מבית פייתוס אוי לי מאלתן אוי לי מבית חנין אוי לי מלחישתן אוי לי מבית קתרוס אוי לי מקולמוסן (פסח' נז.).— ג) דברים שלוחש החבר לסגולה לרפא מנשיכת נחש וכדומה: ולוחשין לחישת נחשים ועקרבים בשבת (סנה' קא.).—ובכלל, °לחש לסגולה: דשברירי ברירי בכסי חיורי שביתי פי' לחישה היא (ערוך, ערך ברי). אחד היה יודע לעשות בלחישות לדעת עתידות (ספ' חסיד' תתבלט). וכבר יש מקומות שצדין לשם הדגים בלחישה והוא דבר מופלא (מעין גנים לאיוב מ). מפני שמצינו לחישות מועילות והרי אין זה מצד השכל לכן אפשר שכל הלחישות בחזקת מועילות (בו"ת חות יאיר רלד).—ואמר הפיטן: קשר קמיע מוכחה ולחישות מעלות, דברו בדוק ומהימן כמה מעלות (רבב"י, בבת ברהב', התבבה לדעת).

לחך[1], ממנו לָחַךְ, *לְחִיכָה.

לָחַךְ, פ"י, לִחֵךְ, יְלַחֵךְ,—לָחַךְ דבר בלשונו, נגע בו והעבירו על פניו, lecken; lécher; to lick.—ובהרחבה, לָחַךְ השור את העשב, אכל אותו כלו: כִּלְחֹךְ השור את ירק השדה (במד' כב ד).—ובתו"מ: אם היתה הדיו יוצאה מבין הנקבים פסול כיצד הוא עושה לוחכה בלשונו והיא עומדת (ירוש' מגי' א עא ג). (ראה ר' יעקב את לשונו של ר' חוצפית המתורגמן) מוטלת באשפה אמר פה שהפיק מרגליות ילחוך עפר (חול' קמב.).—ובהשאלה: כי מי אני אשר לא אשתחוה להמן על תשועת עמך ישראל כי לוחך הייתי מנעל רגליו (מד"ר אסת', ותאמר אסתר).—ובמשמ' אכילה ובליעה: וכיון שגיהנם רואה לערלה תלויה בהם פותחת פיה ולוהכת אותם (מד"ר שמות יט).—ואמר המליץ: ולו חך, את כל סביבותינו לוחך, ולשון, יגרוף המאכל כנחל

חכימא דיהודאי אנא בעינא למיגמר חכמתא מינייכו אי הכי ניבעי לך אמר להו לחיי אי זכיתו לי כל דבעיתו בי עבידו אי זכינא בכו איכלו גבאי בספינתא (בכור' ח:). וכתב רבינו אבן מגש דמצי שליח למימר ליה אי ניחא לך בלא אחריות לחיי ואי לא שקול זווך ותסתלק (העיטור, מאמ' ד).—וגם בתוך סגנון עברי: א"ל שטן בא ונשתתף שנינו בכרם זה א"ל לחיי (ילקוט מכירי, תהל' קד מג).

[1] גם בארמ'. בערב' לחכ a).

a) لحك

קוֹשׁון (ר"י חריזי, תחכמ' ג). — *וְלִחֵךְ המאכל, טעמו בלהיכת לשון: והמאכל מתוק לחיך, ואני לא אהיה רק לוחך (כרכ' הנקדן, משלי שועלים מח). אחר שמקרין לו (להילד) את האותיות מהפים אותו בדבש ואומרים לו להוך וכו' כלומר שנותים לו את האותיות ללחוך כן תהא לו תורה נוחה לקובעה וללמדה (מחז' ויטרי תקח). — ואת הקערה: היו מביאין להם מעשה טיגון והיו לוחכין גם הקערה (הקנה, כרכ' המזון). — ואת הזקן וכדומ': יודע חתול זקן מי לוחך (משלי שועלים יח).

— פע', לִחֵךְ, לִחֲכָה, יְלַחֲכוּ, יְלַחֵכוּ, — כמו קל, לִחֵךְ עפר: ילחכו עפר כנחש (מיכ' ז יז). והיו מלכים אמניך ושרותיהם מיניקתיך אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך יְלַחֵכוּ (ישע' מט כג). לפניו יכרעו ציים ואיביו עפר יְלַחֵכוּ (תהל' עב ט). — ובמליצה להאויב המחריב הכל: ויקץ מואב מפני בני ישראל ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל (של ישראל) את כל סביבתינו כלחך השור את ירק השדה (במד' כב ג-ד). — ובהשאלה להאש בעברה על פני הבים ומיבשת אותם: ותפל אש יי' ותאכל את העלה ואת העצים ואת האבנים ואת העפר ואת המים אשר בתעלה לִחֵכָה (מ"א יח לח). — ובתו"מ: אם יש בין משקין לכבירות כדי שינגבו (התרנגולים) את פיהם בארץ וכו' ובפרה ובכלב כדי שילחכו את לשונם (טהר' ג ח). כפרה זו שהיא מלחכת בפיה (מד"ר איכ', פתיח'). שור כל מה שמלחך אין בו סימן ברכה (בם במד' כ). — ודבר של מאכל: יעשו לו (להילד) עוגות מקמח סלת ומסוכר יעשו לו כמין רקיק ויתנוהו בידו כדי שילחכהו ויעתיקוהו מעט מעט במאכלים (מ' אגדכי, ב"א ה א). — והאש: יושבין היינו וחוזרין בדברי תורה מן התורה לנביאים ומן הנביאים לכתובים והיו הדברים שמיחים כנתינתן מסיני והיתה האש מלחכת אותן (ירוש' חגי' ב עז:). א"ר חנינא יצאה האש מלמעלה וליחכה את פני הרקיע (מד"ר כרא' ד). — ואמר הפיטן: וארבע נחלים בדביר מהלכות, וארבעים יסוד עד תהום מלהכות (קינה, על תורכן ביהמ"ק). — ובלשון, *את היד וכדומה לסימן הבה: ויושט ידו מתוך חלונו וימשש את צואר הסוס ויפן הסוס וילחך את ידו בלשונו (יוסיפון כ ז). ויהי ברדת דניאל אל בור האריות ויסבירו אליו פנים וילחכוהו ויניעו אליו את זנבותיהם (בם א ג). הלכה ועשתה לו כדרך שעושות הנשים ללחך המצח אמר לה עשי עד שבעה פעמים (ספר חרדים ח). — ואמר המליץ: וגם נהרו אליו ואל טוב מפעליו ותחת כף רגליו ילחכו העפרים, והוא במליצותיו בקל במרוצותיו וגם כל מועצותיו כשואל באורים (תבו' תלמידי מנחם, לנבור כתעודה).

*לַחְלוּחַ, לִחְלוּחַ, ש"ז, — שה"פ מן לִחְלֵחַ: אם תאמר כמוץ שבבקעה כבר יש בו לחלוח אלא ורדף כמוץ הרים לפני רוח (מד"ר שה"ש, אני חבצלת). — ומצוי הרבה בסהמ"א: והבשול הוא לחלוח דבר מקושר ויבש כמו פירות (תבו' הגא', הרכבי סב). כשהמלח מתלהלה הליחלוח נכנס מעט מעט בחיטה ומתחמץ (מעב' הגאוני' כד). כי אם תשים המרקחת בכלי עץ או בכלי חרס שאינו מצופה ישתו וימוצצו את ליחלוח המרקחת וכחה ותשחת מהרה מלהועיל ולהשמר לאורך ימים וכל עת שתעשה המרקחת ישנה ונושנת מליבש ומליחלוח רב יותר יגדל כחה להועיל (בכתי דונולו, ספר המרקח'). וכן יוצא לחלוח הדם מן הכבד שבצד ימינו של אדם (הוא, חכמוני א). איננו הסר מאומה על אשר מוציא הזרע מלחלוח גופו וכו' ועל אשר יהיה לחלוח גופו של אדם מעט וקטן ומזער מוציא עם נפיחת רוחו לחלוח קטן מעט מזער ואינו יבול כל האדם להוציא מאלה הלחלוחים שמוציא מגופו איש על אשר יהיה הלחלוח שמוציא מעט מזער (בם). בכוכב צמחי העמקים בלחלוחן שהן כלין בעשן (תבו' דונש על רסע"ג, סי' 40). כעין שעושין בחלונות שקובעין שם הקורות מקיפין החור בלבנים כדי שלא ירקבו ראשי הקורות מלחלוח ההומר (רגמ"ה ב"ב י.). פי' (המלה שימתינו) לשון רפיון וי"א לשון ליחלוח (ערוך, ערך מתן). שישליכו (התמרים) ליחלוח לבן כמו שאור בדרך הפגין (בם, סאור). נהפך לחלותי בחרבוני קיץ (רב"י במות יא ח). אין הגומא גדל אלא בעוד שהביצה לחה במימיה ובליחלוחיה (הוא, איוב ח יא). כשלקטום (את הפֵּרות) טמנום מיד בירק שלא יברח לחלוחן (הוא, ב"ל כד:). לעשר אילנות הנטועות בשדה בשורה אחת באורך ואין בין אילן לאילן כמלא נימא כל אילן ואילן רוצה שימלוך על כלן ולינק כל לחלוח האדמה בין כך יבשו כלם (מסכ' אצילות ד). ומפני שהיו מתקלקלין ספרי תורות המונחין בתוכו מחמת ליהלות הקרקע עשו ארון עץ (אור זרוע, הלכ' ביהכ"נ רפו). — ואמר הפיטן: אילת אווי תשוקות, לחלוח עיוף שוקקות, אסמי שבע להשקות, ישקני מנשיקות (רשב"י, א' פסח, אור יבע).

*לַחְלוּחִית, ש"נ, — כמו לַחְלוּחַ: ירד מיכאל השר הגדול מן השמים ונעץ קנה גדול בים ועלה

לחלוחית מיכן ומיכן ועשו אותו מקום כהורש (מד"ר שה"ש, אלתראוני).—ובכסהם"א: והספה יש בה לחלוחית של מים שנטלו לידים (תבו' הגא', הרכבי בלו). בעין בעלמא ואין בו משום ליהלוחית בשר (מעשה הגאו' ט). התיר לבני טבריא להמטין פירותיהן בעצה שיש בה לחלוהית והיא תבן של קטנית וכו' אעפ"י שיש בה לחלוחית אין לחלוחית זו מכשרת הפירות לקבל טומאה לפי שאין כוונת אנשי טבריא בלחלוחית העצה ומפני מה אין מניחין אותה ליבש לחלוחיתה מפני שהן ממהרין לתולשה ולהביאה (ר"ח ערוב' פז:). קרקע שיש בו להלוחית ואינו ראוי לכסות בו (הוא, פסח' מז:). אם היתה השדה מטוננת פי' לחה בגון שרבו המים מקודם ועדיין ליחלוחיתה קיימת (הוא, מו"ק ו:). לבנים שמשימין תחת כרעי המטה שלא יתליעו וירקבו מן להלוהית הקרקע (ערוך, ערך מלבן). וכשכורתין עצים מן היער אינן מתיבשין ונשארת בהן להלוחית ומתליעין (בס, ערך תכר). פי' עד שהלהלוהית של תשמיש בתוך הפה נימוקה אותה טיפה והלכה לה (בס, ערך רק). מניסן ועד ט"ו באב כורתים עצים לצורך המערכה לכל השנה מכאן ואילך תשש כח החמה ויש בעצים ליחלוחית ומעלין עשן (רבנ"ס ב"ב קכא:). ושאר הגרעינין בזמן שבנסן ויש בהן לחלוהית למצוץ אותן (רמב"ם, תרומ' יא יא). טיט שהוא לח ביותר כדי שיניח אדם ידו עליו ותעלה בה לחלוחית שאם הדביק אותה לידו האחרת תדבק בה לחלוחית (הוא, בבית' מבור ג ד). מי שלחלוחית נמשכת מראש עינו מכנגד החוטם או מזנב עינו מצד צדעיו (הוא, ביאת המקדש ח ו). והוא שידלדל העור והבשר או הלחלוחית שיש בעור שנדלדל באיזה מקום שיהיה מכל הגוף (בס טו). מפני הכבד ששואבת לחלוהית ממנו (ספ' מוסר לר"י בן עקנין כ יג). שאחר שהוא בערבה ובמדבר שאין שם לחלוחית ראוי שיהיו שרשיו מועטים (מלמד התלמיד', בהר). והלכה ובדקה את עצמה מיד ומצאתה על העד ליחלוהית לבנה (בו"ת תרומ' הדשן רמו). אנו רואים בצומח וכל מיני צמח תבואות הארץ ואילנות ועשבים וכו' שלחלוהית שבתבואות וכל צומח הוא יסוד המים שבו (ברכ' חתנים י).—ובהשאלה, *לַחְלוּחִית של האדם, כח החיים שלו: יש לאבינו אברהם תקוה אם יכרת ועוד יחליף וכו' וינקתו לא תהדל זו לחלוחית שלו (מד"ר בראש' סא). כאן זקנה שיש בה לחלוחית ולהלן בזקנה שאין בה לחלוחית (בס מח). תתעלפנה הבתולות והבחורים בשדות כלומר פסקה לחלוחיתם וקרובים להתיבש כאדם המתעלף שקרובה נשמתו לצאת (ר"ת מבלגנלי, פרו' יחזק' לא טו).—*ולהלוחית של מצוה, של מעשים טובים וכדומ': בני אדם שאין בהן לחלוחית של מצוה (סנה' לב:). מה להלוהית מעשים טובים אראה בך (רפ"י בה"ב ו יא).—**ושל קדושה וכדומה: במקום הטומאה שם ייבש כל לחלוחית קדושתה (ר"מ אלביך, איוב יח טז). — ושל חטא וכדומה: איך יעלה על דעתיכם שלחלוחית של אותו עון יהיה קיים לדור אחרון לאותם שלא היו ידיהם במעל (בו"ת ר"י מינץ סט). — וכמו לֵחָה, **לַחְלוּחִית לבנה, הלחה הלבנה: ואחר שיבדל הדם משתי המרות ומהלהלוהית הלבנה משגרת הכבד אותו אל הלב ומוציא הלב ממנו (ספ' מוסר לר"י בן עקנין כ יג).

**לִחְלַח, פ"י, — עשה לַח, befeuchten; rendre humide; to moist: אם מחזירן לו (את הפֵּרות) ביומות הגשמים אין מוציא לו חסרונות מפני שאויר הגשמים מלחלחן ומתנפחות ונמצאו מותירות (ר"ח ב"מ מ.). להיות הגוף ולחממו ולקררו וליבשו וללחלחו (בכתי דוגולו, תכמוני א). אלחלח וארטיב כמו מים (רב"י תהל' ו ז). מפני שהדמעה שבעין מלחלחתו ואינו מניחתו להיות יבש (תוספ' נדה סז.). וילחלח ארצו שהוא שוכן בה שהיה מקום יובש (רלב"ע במות ג ב). והשן תכתשהו (את המזון) והלשון ילושהו, והרוק ילחלההו והושט יבלעהו, ועד הבטן יגיעהו (ר"י חריזי, אגר' לבון הזהב). נותנין הדומן בגנות כדי ללחלח הארץ (פי' המשנ' לרמב"ם, שבי' ב ב). איך אפשר שיחמם השמש האויר והירח ילחלח אותו (העקרים ד ד). כי האדם בעולם הזה צריך הוא להשיב אל גופו ולהדביק בו דבר שיהיה מלחלח אותו ומרטיבו ושיחזיר בו הלחות שאבד ממנו (ר' בחיי, בראש'). כי הלשון אספוגית ומקבל דבר לח והריר מלהלה אותו (בער הבמים ט). הנה ספרתי מארבע רוחות איך על ידם ימטיר בהדרגה שיבא רוח מיוחד ללחלח העולם ואחריו להעלות אדים (ר"מ אלביך, איוב לז יא). שהשינה ומנוחה מלהלהין כמו שהיקיצה והתנועה מיבשין (מ' אלדבי, ש"א ה). לפי שהמרחץ יתיך הליחות ויעדן הגוף וירטיבו וילחלה האיברים כי הוא מנקה הזיעה (בס). וגם היא מלהלחת איברי הגוף והפרקים והחליות שלא יבשו מרוב תנועתם (בס ד). חופר תחת הגפנים כדי לרכבן וללהלהן (ר"ב בן היתוס, פי' מו"ק ד). ואם כבר הקל מעליו הולי העינים ולא יכול לפתוח עיניו

יכול ללהלחן ברוק תפל (תמה"י א, דיני שבת טו).
—נתפ', *נִתְלַחְלֵחַ,—נעשה לַח: אין טומנין בסלעים של כסף לא סוף דבר לחין אפי' יבישין שנתלחלחו (ירוש' שבת ד ו ד). איש אדמה שעשה פנים לאדמה ושבשבילו נתלחלחה האדמה (מד"ר ברא' לו).—ובסהמ"א: ובו (בחדש שבט) מתלחלחין עצי אילנות ומתחילין לשתות ולהיות (תבו' הגא', הרכבי רמג). בשהמלח מתלחלת הליחלוח נכנס מעט מעט בחיטה ומתחמץ (מעש' הגאו' כד). שאם תטפה ידך עליו מתלחלחת היד (ר"ח שבת יז.). וחומדים הבריות לשתות מהם ולהתלחלח ולרחוץ בהם (שבתי דונולו, תכמוני כ ד). בעת עלות גדיש כתם קטה אז תפתח סמדר ותתלחלח הגפן (מנחם, לא תודע). כאזרח רענן מתלהלה ומצמיה (שם, הודה). שהתהום גבוה וסמוך לארץ מתלחלת העולם והארץ מצמחת פירותיה (רש"י סוכ' נג:). תקופת טבת שהיא קרה ולחה בו יתלחלחו הזרעים (ראב"ד, פי' ילירה ג ד). אמנם התלחלה הדבר אחר הקפיאו יחדש אחת משתי סבות אם שישתנה זישוב מים או שיזוב וישוב נגר וכשיפגשהו הקור ישוב עוד אל קפאו (ר"ב א"ת, אותות השמים). מהמים הנשפכים מההרים יתלהלהו העניים (רלב"ג איוב כד).—והעין, תוריד דמעה: ואמר (בלינים) לא יתלחלח העין עד אשר תבער הלב (ר"י חריזי, מוסרי הפלסופ' ב יז).
--פע', *לִחְלֵחַ, מְלַחְלֵחַ, מְלוּחְלָח,—שלחלחוהו, שהרטיבוהו: אין אנו גובלין מן העפר המלוחלח אשר על שפת הנהר שהוא כעין טיט (ר"ח ביצ' לב:). ואם יהיה הדבש מלוחלח ונא ישחתו מהרה המרקחות ולא יאריכו ימים להשמר (שבתי דונולו, ספ' המרקחות). שדה שהיא בעומק ומלוחלהת אין צריך להשקותה (ערוך, ערך בית הבעל). לבני בבל השוכנים במצולה וארצינו מלוהלהת ואינה צריכה למטר כל כך (רשב"ם ב"ב קמז.). עד שיהא בא הרווי והיתה כגן רוה מלוהלהת וכו' (ראב"ע שמות ג ב).

א.לחם[1], ממנו לֶחֶם, א.לָחַם.

לֶחֶם[2], ב"ז, לָחֶם, לַחְמִי, לַחְמְךָ, לַחְמֵךְ, לַחְמוֹ, לַחְמָהּ, לַחְמֵנוּ, לַחְמְכֶם, לַחְמָם,—א) מזון מקמח חטה וכדומ', עשוי בצק ואפוי בתנור, Brot; pain; bread: בזעת אפיך תאכל לֶחֶם עד שובך אל האדמה (בראש' ג יט). ומלכי צדק מלך שלם הוציא לֶחֶם ויין (שם יד יח). ויקח לֶחֶם וחמת מים ויתן אל הגר שם על שכמה ואת הילד וישלחה (שם כא יד). ויעקב נתן לעשו לֶחֶם ונזיד עדשים ויאכל (שם כה לד). ותתן את המטעמים ואת הַלֶּחֶם אשר עשתה (שם כז יז). אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לֶחֶם לאכל ובגד ללבש (שם כח כ). ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לֶחֶם לפי הטף ולֶחֶם אין בכל הארץ כי כבד הרעב מאד (שם מז יב-יג). וינהלם בַּלֶּחֶם בכל מקנהם בשנה ההוא (שם יז). מי יתן מותנו ביד יי' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לֶחֶם לשבע (שמות יו ג). ויהי שם (משה בהר סיני) עם יי' ארבעים יום וארבעים לילה לֶחֶם לא אכל ומים לא שתה (שם לד כח). לא על הַלֶּחֶם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי יי' (דבר' ח ג). וכל לֶחֶם צידם יבש היה נקדים (יהוש' ט ה). זה לַחְמֵנוּ חם הצטידנו אתו מבתינו (שם יב). וגם תבן גם מספוא יש לחמורינו וגם לֶחֶם ויין יש לי ולאמתך (שפט' יט יט). ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם ואכלת מן הַלֶּחֶם וטבלת פתך בחמץ (רות ב יד). הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לצבאך לָחֶם (שפט' ח ו). שבעים בַּלֶּחֶם נשכרו ורעבים חדלו (ש"א ב ה). ולקחתי את לַחְמִי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה (שם כה יא). והערבים מביאים לו לֶחֶם ובשר בבקר ולֶחֶם ובשר בערב (מ"א יז ו). ונתן מטר זרעך אשר תזרע את האדמה ולֶחֶם תבואת האדמה (ישע' ל כג). לא רעב לַלֶּחֶם ולא צמא למים (עמו' ח יא). ויחזק הרעב בעיר ולא היה לֶחֶם לעם הארץ (ירמ' נב ו). כל עמה נאנחים מבקשים לֶחֶם נתנו מחמודיהם באכל להשיב נפש (איכ' א יא). עוללים שאלו לֶחֶם פרש אין להם (שם ד ד). אף ישיק ואפה לָחֶם (ישע' מד יה). עבד אדמתו ישבע לָחֶם (משלי יב יא). כי אפר כַּלֶּחֶם אכלתי ושקוי בבכי מסכתי (תהל' קב י).
-- פַּת לֶחֶם: ואקחה פת לֶחֶם וסעדו לבכם (בראש' יח ה). סעד לבך פת לֶחֶם ואחר תלכו (שפט' יט ה). ספחני נא אל אחת הכהנות לאכל פת לָחֶם (ש"א ב לו). שמע

[1]) שרש שמי משתף, והשתמשו בו הלשונות האחיות במשמ' אחת עקרית, רק קצתן בענין מתחלף.

[2]) בארמ' כמו בעבר', למזון העקרי עשוי מהחטים וכדומ', וכך כנראה גם בכנע'. בערב' לַחְם a) בשר, וכבר העיר ס' פרנקל (S. Fraenkel 30) כי עקר משמ' זה השרש בכל הלשונות השמיות היה המזון העקרי, והשמיים הדרומ' בפרט הרועים שעקר מזונם היה הבשר השתמשו למזון זה בשם לחם, והצפונ' שעקר מזונם היה מהחטה וכדומה השתמשו בהשם לחם להמזון הזה.

a) لَحم

בא גם אתה בקול שפחתך ואשמה לפניך פת לחם ואכול (שם כח כב). לקחי נא לי פת לחם בידך (מ"א יז יא). ועל פת לחם יפשע גבר (משלי כח כא).—כִּכַּר לחם, עי' כִּכָּר. — לחם חָמֵץ: על חלת לחם חמץ יקריב קרבנו (ויקר' ז יג).—לחם מַצּוֹת: ולחם מצות וחלת מצת בלולת בשמן (שמות כט ב). — לחם לַחַץ, הנתון רק בכמות מעטה: שימו את זה בית הכלא והאכלהו לחם לחץ ומים לחץ (מ"א כב כז).—לחם צר, בַּמשמ' זו: ונתן לכם אדני לחם צר ומים לחץ (ישע' ל כ). — לחם אונים, שמברים את האבל: כלחם אונים להם כל אכליו יטמאו (הוש' ט ד).—לחם אנשים, כמו לחם אונים: בן אדם הנני לקח ממך את מחמד עיניך במגפה ולא תספד ולא תבכה וכו' אבל לא תעשה וכו' ולא תעטה על שפם ולחם אנשים [1]) לא תאכל וכו' ועשיתם כאשר עשיתי על שפם לא תעטו ולחם אנשים [1]) לא תאכלו (יחזק' כד יז-כב). — לחם דמעה: יי' אלהים צבאות עד מתי עשנת בתפלת עמך האכלהם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שליש (תהל' פ ה-ו).—לחם כזבים, הנתון לא בלב תמים: אל תתאו למטעמותיו (של מֹשל) והוא לחם כזבים (משלי כג ג).— לחם עצבים, שנאכל בעצב: שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אכלי לחם העצבים (תהל' קכז ב). — לחם סתרים, הנאכל בסתר: מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם (משלי ט יז). — לחם עצלות, נאכל בעצלות: צופיה הילכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל (שם לא כז).—לחם שקר, לחם יפה ומתוק מבחוץ ומלא בפנים חצץ וכדו': ערב לאיש לחם שקר [2]) ואחר ימלא פיהו חצץ (שם כ יז).—לחם בכורים, לחם תנופה, שהיו מביאים לבית המקדש. — לחם המערכת, לחם הפנים, שהיה מונח בבית המקדש.—לחם הקלקל, עי' קלקל. — לחם ומים, שני הדברים העקריים הנצרכים להיי האדם: ועבדתם את יי' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך (שם כג כה). ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם חמשים איש במערה וכלכלם לחם ומים (מ"א יח ד, ושם יג). הלך צדקות ודבר מישרים וכו' הוא מרומים ישכן מצדות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים (ישע' לג יו). אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי (הוש' ב ז). לחמך ברעש תאכל ומימיך ברגזה ובדאגה תשתה (יחזק' יב יח).— ולחם ויין: לך אכל בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך (קהל' ט ז).—הוא לחמו של פלוני, הוא נתון בידי פלוני לעשות בו כרצונו, להמיתו וכדומ': ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם סר צלם (במד' יד ט).—ובהרחבה, מזון וסעודה: ויזבח יעקב זבח בהר ויקרא לאחיו לאכל לחם ויאכלו לחם וילינו בהר (בראש' לא נד). ויכינו את המנחה עד בוא יוסף בצהרים כי שמעו כי שם יאכלו לחם (שם מג כה). כי לא יוכלון המצרים לאכל את העברים לחם כי תועבה הוא למצרים (שם לב). ויאמר (יתרו) אל בנתיו ואיו למה זה עזבתן את האיש קראן לו ויאכל לחם (שמות ב יט). ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה (שם יח יב). ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה ושבה אל בית אביה כנעוריה מלחם אביה תאכל (ויקר' כב יג). ויאמר מנוח אל מלאך יי' נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים ויאמר מלאך יי' אל מנוח אם תעצרני לא אכל בלחמך ואם תעשה עלה ליי' תעלנה (שפט' יג טו-טז). ויהי החדש וישב המלך על הלחם לאכול וכו' ויאמר שאול אל יהונתן בנו מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם (ש"א כ כד-כז). ומפיבשת בן אדניך יאכל תמיד לחם על שלחני (ש"ב ט י). תבא נא תמר אחותי ותברני לחם ועשתה לעיני את הבריה (שם יג ה). ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כר סלת וששים כר קמח עשרה בקר בראים ועשרים בקר רעי ומאה צאן לבד מאיל וצבי ויחמור וברברים אבוסים (מ"א ה ב-ג). ויעבר אלישע אל שונם ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכל לחם ויהי מדי עברו יסר שמה לאכל לחם (מ"ב ד ח). ויבאו אליו (אל איוב) כל אחיו וכל אחיתיו וכל ידעיו לפנים ויאכלו עמו לחם בביתו (איוב מב יא).—ובהשאלה, לחם אלהים: וקדשתו (את הכהן) כי את לחם אלהיך הוא מקריב (ויקר' כא ח). צו את בני ישראל ואמרת אלהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו (במד' כח ב). — לחם אִשֶּׁה, עי' אִשֶּׁה.—ובמשמ' כל מזון בע"ח ופרנסת צרכיו: נתן לחם לכל בשר (תהל' קלו כה). נותן לבהמה לחמה לבני ערב אשר יקראו (שם קמז ט). לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם וכו' תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה (משלי ו ו-ח). שוא ודבר כזב הרחק ממני ראש ועשר אל תתן לי הטריפני לחם חקי (שם ל ח). היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה (שם לא יד).—אוכל לחמו של פלוני, מי שאכל אצלו תדיר, שפלוני מספיק לו פרנסתו: גם איש שלומי אשר בטחתי בו אוכל לחמי

---

[1]) — יש מגיהים אֹנים.— [2]) אמר יעקב אנטולי (מלמד ...ה, ...', ותרח), וז"ל: ואפשר שקראוהו כן על דרך שעושין פעמים הנערים והבחורים בשמחתם שנותנין סובין או חול בתוך בצק נאה ולבן ומחפין אותו והרואה יופיו יתאו

הגדיל עלי עקב (תהל' מא י).—*ובַעַל לַחְמוֹ, במשמ' זו: אנשי צדק (יהיו) בעלי לחמך וביראת אלהים תפארתך (כ"ס גני' ס יו).—שָׂם לֶחֶם, ערך השלחן ונתן את המאכלים עליו: וירחץ (יוסף) פניו ויצא ויתאפק ויאמר שימו לֶחֶם וישימו לו לבדו ולהם לבדם (בראש' מג לא-לב). ויקם דוד מהארץ וכו' וישימו לו לֶחֶם ויאכל (ש"ב יב כ). שים לֶחֶם ומים לפניהם ויאכלו וישתו וילכו אל אדניהם ויכרה להם כרה גדולה (מ"ב ו כב-כג).—מַטֵּה לֶחֶם, שבר מטה לחם של פלוני, עשה שלא יהיה לו לֶחֶם, עשה שירעב: בשברי לכם מטה לֶחֶם (ויקר' כו כו). הנני שבר מטה לֶחֶם בירושלם ואכלו לחם במשקל ובדאגה (יחזק' ד יו). ויקרא רעב על הארץ כל מטה לֶחֶם שבר (תהל' קה יו).—מִשְׁעַן לֶחֶם, הסיר משען לַחְמוֹ של פלוני, שלא נשאר לפלוני מי או מה שיתן לו לחמו, פרנסתו: כי הנה האדון יי' צבאות מסיר מירושלם ומיהודה משען ומשענה כל משען לֶחֶם וכל משען מים (ישע' ג א).— ומשל: עבד אדמתו ישבע לָחֶם (משלי יב יא). לא לחכמים לֶחֶם וגם לא לנבנים עשר (קהל' ט יא). שלח לַחְמְךָ על פני המים כי ברב הימים תמצאנו (שם יא א). — היתה לו דמעתו לֶחֶם, הוא בכה כל היום בקר וערב כאלו זה מזונו: היתה לי דמעתי לֶחֶם יומם ולילה באמר אלי כל היום איה אלהיך (תהל' מב ד). — השחית עץ בְּלַחְמוֹ[1]), נתן סם המות באכילתו: ולא ידעתי כי עלי חשבו מחשבות נשחיתה עץ בְּלַחְמוֹ[2]) ונכרתנו מארץ חיים (ירמ' יא יט). — לֶחֶם הַפֶּחָה וכדומה, מה שנתן להמשל לפרנסתו: גם מיום אשר צוה אותי להיות פחם וכו' לֶחֶם הפחה לא אכלתי והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם ויקחו מהם בלחם ויין וכו' ועם זה לֶחֶם הפחה לא בקשתי (נחמ' ה יד-יח).—ב) כמו כִּכַּר לֶחֶם, כמות לחם עשויה בצורה מיוחדה, ולא יתרבה אפילו במ"ר: ושאלו לך לשלום ונתנו לך שתי לֶחֶם ולקחת מידם (ש"א י ד). קח נא לאחיך איפת הקליא הזה ועשרה לֶחֶם הזה (שם יז יז). ותמהר אבוגיל ותקח מאתים לֶחֶם ושנים נבלי יין (שם כה יח). ודוד עבר מעט מהראש והנה ציבא נער מפיבשת לקראתו וצמד חמרים חבשים ועליהם מאתים לֶחֶם ומאה צמוקים (ש"ב יו א). ולקחת בידך עשרה לֶחֶם ונקדים ובקבק דבש (מ"א יד ג). ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים לֶחֶם שערים וכרמל בצקלנו (מ"ב ד מב).—ובתלמ' במשמ' זו בלשון רבים: מטמא שני לחמים וכו' אינו מטמא אלא לחם אחד בלבד (ירוש' חגי' ג עט ד). — ואמר המליץ: במעט בצלים או שומים חציר או צנון, יאכל חמשה לחמים ושום איש לא יחנן חנון (ספ' בשבוע' לר' זכדא). — ג) לֶחֶם במשמ' חִטָּה: ונתן מטר זרעך אשר תזרע את האדמה וְלֶחֶם תבואת האדמה (ישע' ל כג). כי לא בחרוץ יודש קצח וכו' לֶחֶם יודק (בשם כז-כח). —ותבואת האדמה בכלל, ובל"נ: מאשר שמנה[1]) לַחְמוֹ והוא יתן מעדני מלך (בראש' מט כ). — ובתו"ם, כמו במקרא. — לֶחֶם צר: ההורג נפש שלא בעדים מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו לחם צר ומים לחץ (סנה' ע ה).—אכל מִלַּחְמוֹ של פלוני, נזל אותו: א"ר יוחנן כל האוכל מלחמן של ישראל טועם טעם לחם ושאינו אוכל מלחמן של ישראל אינו טועם טעם לחם (סנה' קד:). — ובהשאלה, לַחְמוֹ של מזבח, מה שמקריבים עליו: אימורי קדשים קלים שהעלו לפני זריקת דם לא ירדו נעשו לחמו של מזבח (מעי' ז:). — לֶחֶם אֱמֶת, לֶחֶם שֶׁקֶר, האכילו לחם אמת, נתן לו לאכל בכונה טובה, והאכילו לחם שקר, בכונה רעה: ומה מי שהאכיל את חבירו לחם שקר זכה שנתייחד עליו הדיבור המאכיל את חבירו לחם אמת על אחת כמה וכמה (ירוש' סנה' יא ל ג). — לֶחֶם כְּזָבִים: האכילהו לחם כזבים וכו' והלא דברים קל וחומר ומה אם זה שביחש בו והאכילהו לחם כזבים זכה ששרתה עליו רוח הקדש אתם אחינו בני אושא שקבלתם רבותינו במאכל אמת ומשתה ומטה עאכו"כ (מד"ר שה"ש, סמכוני).

אפה וכו'.—*בָּצֵע.- בצק וכו'.—חַלָּה.—חמץ. —חֵרֶב, פת הרבה.—*חַרְחוּר. —*חֲרָרָה. - טרי.— יבש. - ככר.- *כעך.- *לֵבָב.- לָחַם, אכל לחם.— *לחמנית.- מחמצת.- מעשה אופה.- מצה.— *מרדה. - משארה.- *נפול, פת נפולים, עי' נפל. —נִקֻּדִים.—*נָשַׁף, נעשה יבש, נפוח. — *סריד.— עוגה, עוגות.- *פרוסה.—*פרורים.—*פְּרָס הככר. —פת.- פתותי לחם.- צלי, מקום הצלי.— *צנום, פת צנומה.—*קרום.- רדה. - רקיק, רקיקים.— שאור.—תנור.

א.**לָחַם**, פ"י, לָחַמוּ, אֶלְחַם, תִּלְחַם, לַחֲמוּ, לִלְחוֹם, לָחוֹם, לַחֲמִי,—לָחַם פלוני, אכל לֶחֶם, essen ; manger eat: כי תשב לִלְחוֹם את מושל בין תבין את אשר

למטעמותיו וכשילעסנו ימלא פיהו הצין.— [1]) עי' הערה לקמן. — [2]) המליצה קשה, וכבר נתחבטו בפסוק זה המפרשים. ריב"ג פרש לחמו זה במשמ' פרי, וכך רוב הקדמונ' וגם הרבה מהחדשים. וקצת החדשים הגיהו בכתוב זה הגהות מתחלפות. — [1]) כך הנוסחה המסורה, ויש מגיהים שמן.

לפניך ושמת שכין בלעך אם בעל נפש אתה (משלי כג א-ב). אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו למטעמתיו כי כמו שער בנפשו כן הוא אכול ושתה יאמר לך ולבו בל עמך (שם ו-ז). — ולחם במטעמים: אל תט לבי לדבר רע להתעולל עללות ברשע את אישים פעלי און ובל אלחם במנעמיהם (תהל' קמא ד). — ובמליצה: כי לחמו (הרשעים) לחם רשע ויין חמסים ישתו (משלי ד יז). לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי (שם ט ה). — ואמר המשורר: אינק מרורה משדי אפעה ולה׳ר בני פתן אהי מובל לשכון ולא אעבור ברגלי על בילי ולא אלחם בפת נבל (ר"ש הנגיד, בן משלי א). באתי ביום צום בית אנוש צר עין, ואשאלה ללהום ולחם אין (ראב"ע, כתבי כיוסלוס). — לחום, אכול כמו לחם, ובהשאלה שרוף: אספה עלימו רעות חצי אכלה בם מזי רעב ולחמי[1]) רשף וקטב מרירי ושן בהמת אשלח בם (דבר' לב כג-כד).

ב. לחם[2]), ממנו ב. לחם, לחם, מלחמה, ואולי לחם.

ב. לחם, — קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— נפע', נלחם, נלחם, נלחמת, נלחמת, נלחמו, נלחמנו, נלחמתם, נלחם, הלחם, הלחמו, הלחם, הלחמו, ילחם, ילחם, תלחם, נלחם, נלחמה, תלחמו, תלחמון, ילחמו, ילחמוני, — נלחם את פלוני, בפלוני, על פלוני, עם פלוני, עשה מלחמה אתו, **kämpfen, Krieg führen; lutter, guerroyer; to fight, to war**: הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו (שמות א י). ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידם ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק וכו' ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק (שם יז ח-י). והוא נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו (במד' כא כו). הנה העם היצא ממצרים ויכס את עין הארץ עתה לכה קבה לי אתו אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו (שם כב יא). וילחם (הכנעני) בישראל וישב ממנו שבי (שם כא א). אנחנו נעלה ונלחמנו ככל אשר צונו יי' אלהינו וכו' אמר להם לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם (דבר' א מא-מב). כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום (שם כ י). ויתקבצו יחדו להלחם עם יהושע ועם ישראל (יהוש' ט ב). וילחם (יהושע) עם לבנה (שם י כט). ויחן עליה וילחם בה (שם לא). ויחנו על גבעון וילחמו עליה (שם י ה). ככה יעשה יי' לכל איביכם אשר אתם נלחמים אותם (שם כה). ויעלו בני דן וילחמו עם לשם וילכדו אותה (שם יט מז). ואביאה אתכם אל ארץ האמרי היושב בעבר הירדן וילחמו אתכם (שם כד ח). ותבאו אל יריחו וילחמו בכם בעלי יריחו (שם יא). מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם בו (שפט' א א). עלה אתי בגרלי ונלחמה בכנעני (שם ג). באו מלכים נלחמו אז נלחמו מלכי כנען בתענך על מי מגדו בצע כסף לא לקחו מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא (שם ה יט-כ). צא נא עתה והלחם בו ויצא געל לפני בעלי שכם וילחם באבימלך (שם ט לח-לט). וישלח יפתח מלאכים אל מלך בני עמון לאמר מה לי ולך כי באת אלי להלחם בארצי (שם יא יב). ויאסף סיחון את כל עמו ויחנו ביהצה וילחם עם ישראל (שם כ). ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור מלך מואב הרב רב עם ישראל אם נלחם נלחם בם (שם כה). ויקבץ יפתח את כל אנשי גלעד וילחם את אפרים (שם יב ד). התחזקו והיו לאנשים פלשתים וכו' והייתם לאנשים ונלחמתם וילחמו פלשתים וינגף ישראל (ש"א ד ט-י). היה לי לבן חיל והלחם מלחמות יי' (שם יח יז). וימכר אתם ביד סיסרא שר צבא חצור וביד פלשתים וביד מלך מואב וילחמו בם (שם יב ט). ויערכו ארם לקראת דוד וילחמו עמו (ש"ב י יז). ויצאו אנשי העיר וילחמו את יואב (שם יא יז). וירד דוד ועבדיו עמו וילחמו את פלשתים (שם כא טו). ואולם נלחם אתם במישור אם לא נחזק מהם וכו' ונלחמה אותם במישור (מ"א כ כג-כה). לא תעלו ולא תלחמון עם אחיכם בני ישראל (שם יב כד). לא תלחמו את קטן ואת גדול כי אם את מלך ישראל לבדו (שם כב לא). וישב יורם המלך להתרפא ביזרעאל מן המכים אשר יכהו ארמים ברמה בהלחמו את חזהאל מלך ארם (מ"ב ח כט). בשלח אתו סרגון מלך אשור וילחם באשדוד וילכדה (ישע' כ א). הנני מסב את כלי המלחמה אשר בידכם אשר אתם נלחמים בם את מלך בבל ואת הכשדים הצרים

[1]) כבר ת"א ואכילי. אך רסע"ג פרש במשמ' ח"ם, וטען עליו דונש: ואמר בפתרון ולחומי רשף המות האש וכו' ואני אומר כי הם היו מאכל לעוף לחומי כמו לחמו בלחמי וכו' ואם אמרנו כי ולחומי כמו ולחומם בגללים שהוא בשרם היה גם הוא נכון כלומר שיהיה בשרם לעוף. ע"כ. וכמו דונש פרשו רוב הקדמונ' והחדשים, רק קצת החדשים בארו ולחמי במשמ' רחוקות. ואחרים מהחדשים אומרים כי לחמי הוא שם במ"ר והוא נרדף עם חצים, וכונת הכתוב שישלח בהם מזי רעב ולחמים של רשף.

[2]) רק בעבר' במשמ' זו. וי"א כי הוא הוא השרש ג. *לחם, במשמ' חבור, והכונה היא המחברו יחד נגד האויב, אבל זה דחוק.

עליכם מהוין להומה (ירמ' כא ד). והעיר נתנה ביד הכשדים הנלחמים עליה (שם לב כד). ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב (זכר' יד ג). וגם יהודה תלחם בירושלם (שם יד). ויערך דויד לקראת ארם מלחמה וילחמו עמו (דהי"א יט יז).—ונלחמהו, נלחם בו: ודברי שנאה סבבוני וילחמוני[1] חנם (תהל' קט ג).—ונלחם לפלוני, נלחם עם אויבו של פלוני לעזר לפלוני ולהגן עליו: התיצבו וראו את ישועת יי' אשר יעשה לכם היום כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תספו לראתם עוד עד עולם יי' ילחם לכם ואתם תחרישון (שמות יד יג-יד). ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי יי' נלחם להם במצרים (שם כה). יי' אלהיכם ההלך לפניכם הוא ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם (דבר' א ל). ואת כל המלכים האלה ואת ארצם לכד יהושע פעם אחת כי יי' אלהי ישראל נלחם לישראל (יהוש' י מב). במקום אשר תשמעו את קול השופר שמה תקבצו אלינו אלהינו ילחם לנו (נחמ' ד יד).— וגם נלחם על פלוני במשמ' זו, כדי להגן עליו: וראיתם הטוב והישר מבני אדניכם ושמתם על כסא אביו והלחמו על בית אדניכם (מ"ב י ג). אל תיראו מפניהם את אדני הגדול והנורא זכרו והלחמו על אחיכם בניכם ובנתיכם נשיכם ובתיכם (נחמ' ד ח).—ובהשאלה, נלחם בדבר חכמה, עמל והתאמץ להבינהו, ואמר המשורר: אני עמית לכל מוצא דבש מקרא ורדהו, ורע כל אשר נ ל ח ם בתלמוד גם לבדהו (ר"ש הנגיד, הסוב נפבי).

—קל, לחם, לחם, לחם, לחמים, לחמי,—לחם את פלוני, עם פלוני, לפלוני,—כמו נפע': ריבה יי' את יריבי לחם את לחמי החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי (תהל' לה א-ב). שאפו שוררי כל היום כי רבים לחמים לי מרום (שם נו ג).—לחם, איש הנלחם בזולתו: חנני אלהים כי שאפני אנוש כל היום לחם ילחצני (שם נו ב).

—הפע', *הלחם, הולחמה,— כמו נלחם: נוראות עשית בשונאיהם הרון אף שלחת בהם ידך אתם ה ו ל ח מ ה תהומות כסית עליהם (מד"ר במד' כג).

—התפ', *התלחם,—כמו הקודם: אמר להן ר' יהושע אם חברים מתלחמים אתם מה איכפת לכם (ירוש' חגי' ג פא ד).—ואמר הפיטן: נועדים ביום קרב ונלחמים, מול אבן נגף מתלחמים, לבוב תרועתם שעה מרומים (מוס' א ר"ה, תפן במכון). אתנו במדבר נלחמו, ואתך בישוב נתלחמו, אתנו הוץ למחנה המו, ואתך בקרב המחנה נהמו (כנימין בר זרח, בנת זכור, אלהים אל דמי). רודף

[1]) ס"א הלמד בפתח.

אחרי בלב יחם, תמיד בי מתרגז ומתלחם, אכלו עמי אכלו לחם (אפרים בר"י, בנת ד' את"פ, אלהי בך אחבק).

ג.*לחם, ממנו ג.*לחם, ב.*לחמי.

ג.*לחם[1]),— קל לא נמצא.

—הפע', *הלחים, מלחים,—הלחים שני דברים יחד, הדביקם, zusammenfügen ; joindre ; to join : שמואל אמר ה מ ל ח י ם[2]) את התירצין הייב משום בונה (ירוש' שבת יב יג ג). רבי יצחק אמר כאדם שהוא מלהים שתי נסרים ומדביקן זה לזה ריב"ח אמר כאדם שהוא מלהים שתי כרעי המטה ומדביקן זה לזה (מד"ר ויקר' ג). — ובהשאלה בדבר עיוני, מחבר דבר לדבר: א"ר תנחומא זה מ ל ה י ם מקצת דבר וזה מלחים מקצת דבר עד שתהא הלכה יוצאת (מד"ר שה"ש, מעין).

לחם[3]), ש"ז,—מלחמה: יבחר אלהים חדשים אז לחם[4]) שערים מגן אם יראה ורמח בארבעים אלף בישראל

[1]) בערב' לחם a), הדביק.—[2]) כך הגרסה כאן, ובירושלמי ביצה א ס ג: ה מ ל ח י ם את התריסין.

[3]) בטעם מלרע, ועי' הערה לקמן.—[4]) כך ברוב הספרים, ובטעם מונה בחית ע"פ. ובקצת ספרים לחם, ובקצתם לחם מלעיל. וכבר העיד דונש על מלה זו שהיא מלרע: אז לחם שערים טעמו מ ת ח ת בחית והוא בקמץ מלשון מלחמה לה' (דונש על מנח', לחם). ואין לו דמיון בין משקלי השמות במקרא, ולא נתברר סבת מלרע זה. קצת החדשים סברים כי עקרו הוא לחם, והסגול הוא מפני הסמיכות, אעפ"י שגם לזה אין דמיון במשקלי פעל, כי רק כשהוא מוקף למלה זעירה יבוא לפעמים בסגול כמו אבל-אם, ואז פ"פ שואית. גם המליצה קשה, ולכן הגיהו קצת החדשים הגהות מתחלפות, קצתם במקום אז לחם שערים: אזל לחם שערים, וקצתם: אז לחמש ערים, וכדומה. אבל, כבר העיר אהרליך כי המלה אז הוזרת בשירה זו פעמים אחדות (פסוק יא, יג, יט), וגם המלה שערים באה עוד פעם: אז ירדו לשערים (פסוק יא), ולכן נראה כי גם כאן המלה שערים היא לא משבשת, ונשארה איפוא המלה לחם בצורתה המסורה, ועל כרחנו עלינו לקבל אפשרות צורה זו ולפרשה במשמ' מלחמה. וריב"ג סבר כי הוא פעל עבר, אמר וז"ל: ואמא אז לחם שערים פהו ענדי פעל מאצ' ח'פיף מן הד'א אלמעני עלי זנה יבש חציר ואנ כאנ בסגול פאנ אלסגול קד יקע איצ'א מוקע אלצרי כמא קד בינא ד'לכ פי כתאב אללמע וע'יר ג'אהז אנ יכונ מצדרא ת'קילא מן אג'ל קמצות אללאם פאנה לו כאנ כד'לכ ואנ כאנ לם יוג'ד מן הד'א אלמעני פעל ת'קיל לכאנ אללאם פתח מת'ל ברגז רחם תזכר,

a) لحم

(בפע׳ ה ח).—ואמר בן סירא: אין טובה למניח רשע וגם צדקה לא עשה כלי לחם אל תתן לו למה בם יקביל אליך (ב״ס גני׳ יב ג-ה).

לְחֶם, ב״ז, מ״ר לְחָמִים, לְחָמֵי, — עי׳ לָחוּם, ועי׳ בהערה ללחמי רשף, בערך ב.לָחַם.

א.·לַחֲמִי, ת״ז, נקב׳ לַחֲמִית,—מטבע הלחם, של לֶחֶם: הטחול הוא אבר עב לחמי שהור המראה וארוך (מאיר אלדבי, ב״א ד). האמונה שגוף ישו באותו במות שהיה בעת תליתו יבא וישרה תוך איזה כמות מהעוגה או אוסטייא״ה ותפשיט הצורה הלחמית אשר בה ותלבש צורת גופת ישו (דוד נביא, הודא׳ כע״ד).

ב.·לַחֲמִי[1], ת״ז, נקב׳ לַחֲמִית, — שנדבק, שנדבקת: המעילה הראשונה (של העין) הסמוכה אל האויר ונקראת הלחמית שהוא לובן העין (גידה לדרך ה יד).

***לַחְמָנִית**, ב״נ, מ״ר לַחְמָנִיּוֹת,—מעשה מאפה, עגה לושה בחלב, בדבש, וכיוצא בזה: לחמניות מערבין בהן ומברכין עליהן המוציא (כרכ׳ מב.). — ומצוי בסהמ״א: ופת הבאה בכסנין כגון לחמניות וסריקין שקורין אובליאש וקנשלטין (ר״ב בן חפני, בערי כרכ׳, בי״ת כ בפו). וכש״כ מה שיהיה דביקות בלחמניות הנקראות בלעז אובליאש וכלם מיני עיסה מולשים בדבש (קהגון ג יד כ ז). ומזה החשש יש אוסרין ליקח מהן מאותן הלחמניות שטחו פניהם בביצים (כג כו, אסור והתר קיד). ומפני זה הקלו בלחמניות של גוים ואין מושך ידו מהם זולתי יחידי סגולה (בו״ת במב לדקה א מז).—ואמר המליץ: עד אשר יאפו להם משונה מעשה רשת כעבין ולחמניות ועליהן דבש והדבדבניות (ר׳ קלוני׳, אבן בחן סה).

***לחן**[2], ממנו ״לַחַן, ואולי גם *לְהֵנָה.

רחם ארחמנו נאם יי׳ ועליה אלאטראד פי מא כאן מב אלאפעאל ת׳קילא עלי בניה פעל וכאנ עינה ח אעני עלי אלפתחות, ע״כ,—ובעבר׳: אבל אז לחם שערים הוא אצלי פעל עבר קל מן הענין הזה על משקל יבש הציר אעפ״י שהוא בסגול יש שיבא הסגול במקום הצרי כמו שבארנו בספר הרקמה ואיננו נכון היותו מקור כבד בעבור קמצות הלמד כי אם היה כן אעפ״י שלא מצאנו מן הענין הזה פעל כבד היתה הלמד פתוחה כמו ריש ברגז רחם תזכר, רחם ארחמנו, וכן המנהג במה שיהיה מן הפעלים כבד מבנין פעל ותהיה עינו הית שתהיה פתוחה. —אבל גם זה אינו מישב דקדוק מלה זו בדרך טבעי.

[1]) מן ג.*לחם.

[2]) בערב׳ לחנ a), ועי׳ הערה להערך.

---

a) لحن

·לַחַן[1], ב״ז, מ״ר לְחָנִים,—הבור וצרוף של קולות בסדר וקצבה מיוחד, שממנו יולד זמר נעים, Melodie: (הדברים השקולים) אשר יפעלו פעל הדמיון ג׳ מינים הלחן והמשקל ומלאכת עשיית המאמרים (ביאור ספ׳ הביר לאריסטו). כי שירי הערב לא היה בהם לחן (בס). ואמנם יקנה לנפש זאת התכונה במין מין ממיני השיר הלחן הנאות לאותו המין מהשיר בנעימותיו והבורו (בס). העלה השנית הנה היא התענגות האדם גם כן בטבע במשקל והלחנים כי הלחנים יראה מענינם שהם מתיחסים למשקל (בב). והלהנים והמשקלים הוא הסבה במציאות המלאכות השיריות (בס). המוסיקי מלאכה נושאה הנעימות וכונתה העיון בה מצד מה שיתקרבו ויתרחקו ובאיכות הבורם כדי שיהיה מהם לחן וכו׳ שהיתה כונת מלאכת המוסיקי בכלל הבור הלחנים (ספר בחכמ׳ המוסיקי, כ״י פריז). וכשירחק יותר ישיג בחוש השמע סוג אחר יותר דק ובמרחק יותר גדול מחוש הריח וזה בקולות והלחנים והבדליהם (העקרים ג י). ויקח עוגבו בידו וינגן מענין הלחנין הנפרדים בחכמת הניגון (תולד׳ אלכסנדר 15). איזה סוג מהלחנים ראוי שישתמשו עם אלו המדות אצל למודים והלחן כמו שנאמר כשיהיה כמאמר הנה הוא מורכב מג׳ דברים מנגון ונעימה מסכמת ומאמר אשר בו הלחן אולם המאמרים אשר חובר מהם הלחן הנה כבר נאמר באיזה תאר יהיו ואשר נשאר הדבור בם

---

[1]) מלה שאולה מערב׳ לַחנ a), במשמ׳ זו, ולא נתברר גם לחכמי הערבים המקור האמתי למשמ׳ זו ללחן. כי לחנ משמש בערב׳ בחמש משמ׳, במשמ׳ הבין ובמשמ׳ נטיה ובמשמ׳ טעה בדבורו בדקדוק הלשון הערבי׳, וגם במשמ׳ לשון, וגם במשמ׳ זמרה, וקצת קשה לחשב כי הכל נסתעף משרש אחד. ולכן אמרו קצת הכמיהם כי עקר משמ׳ לחנ הוא באמת טעה בדקדוק הלשון הערב׳, ומשמ׳ הנעימה באה, לפי דבריהם, ממקרה ששפחתו של ג׳עפר אלברמכי חברה קינה לא לפי המשקל המקבל של הקינות בערבי׳ (M. Hartmann, d. Arab. Strophengedicht, 2). אך יש מקום לפקפק באמתות דבר זה. ואולי נתמזגו בהשרש לחנ הערבי שני שרשים שמיים נבדלים ואחד מהם היה שרש אחר שמשמ׳ העקרית היתה נעם, וממנו נגזר אולי השם לחנתא בארמית, ובערבית נשאר רק בענין נעימת הנגינה והזמרה. והנה קצת היהודים הספרדים קוראים מלה זו לְחֵן, כנראה במדרש מלים המוני, שחשבים כי הוא מן חֵן בהוספ׳ ל בראש, ובמו מדרש המלים של לוי להשם להנתא, עי׳ *לחנה.

---

a) لحن

הוא שיאמר איזה מהלחנים ראוי באלה ואיזה מהנגונים ואפלטון יסבור שהם לא יאותו בם הלחנים והמשתמשים בפחד היראה כמו שלא יאות בם הדבור הבלתי בעלל חן בזה הסוג ולא ג"כ ראוי בהם חבור הנעימות הרבות המשתמשות במשתה ובית החופות ובבלל הלחנים רבי השנויים (באור בן רבד לספר ההנהגה של אפלטון, כ"י וינה). אחר שהשלמנו שבילי מלאכת השירים השקולים הנה נבוא עתה להודיע דרכי השירים הלחניים ונאמר כי שירי הלחן על מיניהם יש בהם מששה ויש משבעה ויש משמנה ויש מתשעה הכל כפי מה שיחייבהו הלחן (ר"ד בן ביליה, דרך נעבות חרוזי', כ"י פרמה). הטעמים והם מיני הלחנים והנה נשאר לנו במיני הלחנים ג' והא' הובדל לקריאת התורה והב' לקריאת הנביאים וכו' ושאר הלחנים כגון הנוטים לשיר והנוטים לתמרור שהם מיני הפיוטים כלם (רבכ"ל דוראן, מגן אבות, ח"י ד). כי לא הברתי פזמונים לנועם זמירות הישמעאלים כדי שיתעללו בם וכו' אבל בחרתי בלחן הישמעאלים שראיתים לחן לב נשבר ונדכה (ר"מ מלוגונו, בתי ידות, הקד' פזמוני').— ונהוג הרבה אצל בעלי הפזמונים הרשימה: לחן פלוני, ר"ל שצריך לזמר את הפזמון בנעימה של פזמון פלוני: ואז ישירו את השיר הזה לחן מה לך יצרי (תמה"י א י).

***לְחֵנָה**[1], ש"נ, מ"ר לְחֵנוֹת, לְהֵינוֹת, — פלגש: אין לך גדול משבט יהודה ואין לך ירוד משבט דן שהיה מן הלחינות (מד"ר שמות מ).

לחץ[2], ממנו לַחַץ, לָחַץ, *לְחִיצָה, ״לַחֲצוֹן.

לַחַץ, ש"ז, לַחֲצֵנוּ,—פעולה של דהיקה חזקה במשמ' גופנית או מוסרית, Bedrückung, Drangsal oppression: ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הַלַּחַץ אשר מצרים לחצים אתם (שמות ג ט). וירעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבדה קשה ונצעק אל יי' אלהי אבתינו וישמע יי' את קלנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לַחֲצֵנוּ (דבר' כו ו-ז). ויחל יהואחז את פני יי' וישמע אליו יי' כי ראה את לַחַץ ישראל (מ"ב יג ד). אומרה לאל סלעי למה שכחתני למה קדר אלך בְּלַחַץ אויב (תהל' מב י). למה פניך תסתיר תשכח ענינו וְלַחֲצֵנוּ (שם מד כה). יחלץ עני בעניו ויגל בַּלַּחַץ אזנם (איוב לו יה).—ואמר המשורר: דמו לרהקי אף מעבודתך, לחצי ודחקי טוב מפרידתך (ר"י הלוי, יודעי יגוני). — ומ"ר ״לְחָצִים: ובפת הצרות יקושים ומחמודינו פרושים נפוצים רצוצים מחוצים לחוצים בלחצים נמרצים ונערצים (חזוק אמונה, הקד' תלמי' המתבר).—לחם לַחַץ, מים לַחַץ, לחם או מים בכמות מעטה, לא מספקת: שימו את זה בית הכלא והאכלהו לחם לַחַץ ומים לַחַץ עד באי בשלום (מ"א כב כז). ונתן לכם אדני לחם צר ומים לַחַץ ולא יכנף עוד מוריך (ישע' ל כ).—ובהשאלה ״בדבר של סברה ונטית הדעת: אבל ידמה שלחצתו התורה בזה הענין לחץ רב (רלב"ג, מלחמ' ה' ג ג). אך על הלחץ אשר נלחץ החכם רבינו יוסף הקרקסאני נ"ע יש לעזור בבונתו במלת אך (ר"א הקראי, ג"ע, חג המצות כ).

לָחַץ, פ"י, לָחַצְנוּ, לְחַצְתֶּם, לֹחֲצִים, תִּלְחַץ, יִלְחָצוּ, לֹחֲצֵיכֶם, לֹחֲצָיו, לֹחֲצֵיהֶם, תִּלְחָצֶנּוּ, יִלְחָצֵנִי, יִלְחָצוּם,—לָחַץ את פלוני, עשה לו לַחַץ, בגופניות או במוסריות, drücken, drängen; presser; to press, squeeze: וַתִּלָּחֵץ (האתון) את רגל בלעם אל הקיר (במד' כב כה). —וּלְחָצוּ בדבר, וכדומ': ראו כבא המלאך סגרו הדלת וּלְחַצְתֶּם אתו בדלת (מ"ב ו לב).—לָחַץ את פלוני לְמָקוֹם, הכריחהו בכח הנשק וכדומ' לסג להמקום: וַיִּלְחֲצוּ האמרי את בני דן ההרה כי לא נתנו לרדת לעמק (שפט' א לד). —ובהשאלה במוסריות, לָחַץ את פלוני, התנהג אתו בקשי, בְּעֹל, bedrücken; oppresser; -press: וגר לא תִלְחָץ ואתם ידעתם את נפש הגר (שמות כג ט). וגר לא תונה ולא תִלְחָצֶנּוּ כי גרים הייתם בארץ מצרים (שם כב כ). — והאויב את העם הנתון תחתיו: וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לֹחֲצִים אתם (שמות ג ט). וימכרם יי' (את בני ישראל) ביד יבין מלך כנען וכו' והוא לָחַץ את בני ישראל בחזקה עשרים שנה (שפט' ד ב-ג). וצידונים ועמלק ומעון לָחֲצוּ אתכם ותצעקו אלי ואושיעה אתכם מידם (שם י יב). ואציל אתכם מיד מצרים ומיד כל הממלכות הַלֹּחֲצִים אתכם (ש"א י יח). כי ראה (אלהים) את לחץ ישראל כי לָחַץ אתם מלך ארם (מ"ב יג ד). כי הנני מקים עליכם בית ישראל נאם יי' אלהי הצבאות גוי וְלָחֲצוּ אתכם (עמו' ו יד). תגני

---

[1]) בארמ' להנתא. וכבר דחה פלישר בהערותיו ללוי את השערתו של לוי כי שם זה נגזר מן חן בהוספ' ל בראש, או מן השרש להג הערבי שמשמש גם במשמ' נטיה. אבל גם גזרת פלישר מן לח'נ a) בערב', במשמ' באשה וצחנה, דהוקה, אעפ"י שנמצא בערבית לח'נא במשמ' שם כנוי של ולזול לאשה.—ועי' למעלה בהערה לערך לחן.

[2]) בערב' לחצ b), משמש גם במשמ' דחק.

---

a) لَحَن b) لحص

אלהים כי שאפני אנוש כל היום לחם ילחצני (תהל׳ נו ב). וילחצום אויביהם ויכנעו תחת ידם (שם קו מב). —ואמר הפיטן: לחצו במרד זרע חסידיו, וגזרו גזרות לבני ידידיו, וירא יי׳ ויעורר חסדיו (מכה כר׳ קלוני׳, אחרון פסח, מה מועיל).—לחץ, לחצים, כמו שם: כי ינחם יי׳ מנאקתם מפני לחציהם ודחקיהם (שפט׳ ב יח). ואצל אתכם מיד מצרים ומיד כל לחציכם ואגרש אותם מפניכם (שם ו ט). כי יצעקו אל יי׳ מפני לחצים וישלח להם מושיע ורב והצילם (ישע׳ יט כ). ופקדתי על כל לחציו (ירמ׳ ל כ).—ופעו׳ *לחוץ, לחוצים: לפי שהיה גלוי לפני הקב״ה שעתידין ישראל שיהיו משועבדים תחת אדום ויהיו דחוקים ולחוצים ביניהם (מד״ר במד׳ יא).—ואמר הפיטן: אין אלהות כאלהותך, ואין מפליא כשם תפארתך, כי שמותיך אלים מרוצים, בזכרך לחוצים להפליא בחוצים (בהי״ת ליום ה).—ובהשאלה, ״בענין שקול הדעת וסברה: אבל במה שאין הצורך לוחץ אותם כל הרגשותם בטלות (מלמד התלמיד׳, כרלב׳). אבל ידמה שלחצתו התורה בזה הענין לחץ רב (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ג ג).—״לחץ את פלוני אל הקיר, הבריחו בטענות וכדומה להודות דבר: ובזה האופן לחצתיו אל הקיר וכו׳ עד שגלה כל לבבו (יעבץ, מגי׳ ספר קיט).—*לחץ אשה, הכריה אותה להשמע לו: (כתוב) והבאתה (את היפת תאר ששבית במלחמה אל תוך ביתך) מלמד שלא ילחצנה במלחמה (קדוש׳ כב.).

—נפע׳, נלחץ, תלחץ,—לחץ את עצמו, נלחץ אל הקיר, נגש ונדחק בחזקה: ותרא האתון את מלאך יי׳ ותלחץ אל הקיר (במד׳ כב כה).

—פע׳, ״לחץ,— שלחצוהו: הן ידענו שאתה אל כל יצרת לבדך מאומה לא נגרעת, לעשות מלאכתך לא לוחצת וגם לעזר לא נצרכת (בהי״ת ליום ה).

אוץ.—*אפץ.—״אצץ.—״דחס.—דחק.—*חבס.—נגש.—*פחס.—*רצף.

״**לחצון**, ש״ז,—כמו לחץ: רפו ידי עם עניי הצאן, רדו בהם שונאיהם בעני ולחצון, קום כי עליך לגדר פרצון, קוהם פקח וקרא שנת רצון (ר״א בר שמעיה, סליח׳ ג עבי״ת, תחרות). יהיו אמריו לרצון, ומלטינו מלחצון, ביד צר אנחנו כצאן (ר׳ יעקב, אל אבר טוב, מחז׳ ויטרי רכה). —ובמשת׳ מוסרית: נקני מפשע וטהרני מלחצון, ושעה מהלל ובשרם עלצון (סלית׳ נעי׳, יהיו נא אמרי פי).

לחש[1], ממנו לחש, לחש, מלחש, *לחישה, ״לחשון.

לחש[1], ש״ז, בהפס׳ לחש, מ״ר לחשים,—א) מין ממיני התכשיטים של האשה, Putzsache d. Frau, הפארים והצעדות: bijou de la femme; jewel והקשרים ובתי הנפש והלחשים הטבעות ונזמי האף (ישע׳ ג כ־כא).—ב) דברים של קסם לפעל על הנחש שלא ישך, Beschwörung; charme; incantation: שר חמשים ונשוא פנים ויועץ וחכם חרשים ונבון לחש (ישע׳ ג ג). כי הנני משלח בכם נחשים צפענים אשר אין להם לחש ונשכו אתכם נאם יי׳ (ירמ׳ ח יז). אם ישך הנחש בלוא לחש ואין יתרון לבעל הלשון (קהל׳ י יא).—צקון לחש מוסרך, עי׳ בהערה למשמ׳ ד, ועי׳ מוסר, צקון.—ובסהמ״א, דברים בדבור או בכתב שלפי דעת המאמינים יש בהם כח לרפא מחלה מן המחלות: בחולי אחד וכתבו זה הלחש וריפא ג׳ פעמים וכו׳ נעשה קמיע של לחש זה מומחה וכו׳ ג׳ מיני לחש וכו׳ כל לחש ריפא שלש פעמים (רש״י שבת סא:). כתב לחש אחד בשלש איגרות וריפאו שלשתן ג׳ בני אדם וכו׳ ודוקא לאותו לחש הוא מומחה אבל לשאר לחשים לא (תוספ׳ שם.). כאשר אנהגו נפתים לשארית ההבלים מאצטגנינות ולחשים וקמיעות ונסיונות רחוקות מהטבע (כוזרי ד כג). אדם זה ריפא ג׳ בני אדם כל חולי אחד משונה מחבירו וכל אחד מלחש משונה מחבירו שבאותו לחש שריפא זה לא ריפא זה (מרדכי שבת שמח). כל דבר שיש בו רפואה פי׳ כגון לחשים מומחים וכו׳ ושאר לחשים שאינם ידועים מומחין יש בו משום דרכי האמורי (שם ש״ס). כל לחש מותר ולא אסרו אלא באותם שבדקו ואינם מועילים (שו״ע או״ח שא). שאלת בענין הלחשים שיודעים איזה נשים לאיזה מיחושים וכאבים וחלאים אם יש בהם משום דרכי האמורי וכו׳ ולר׳ חייא בר אבין לא נודע אמית׳ הלחשים רק שנים שזכר (שו״ת חות יאיר רלד).—ג) *בלחש, אמר, דבר בלחש, בקול נמוך, leise; à voix basse; in a low voice: תלמיד אחד היה לר׳ אליעזר שהיה שונה בלחש לאחר ג׳ שנים שכח תלמודו (עירוב׳ נד.). זה שראוי למסור לו דברי תורה שניתנה בלחש (חגי׳ יד.).—ד) ״כנוי לתפלה[2]: גלה כבודו עלי לדרשי, בצר לי קראתיו ולא נטשי, אילי והילי ולא בזה לחשי (מכה כר׳ קלוני׳, אחרון פסח, אלולים). מאזין קול לחש רינת לשון כל צבא השמים משתחוים לו (פתיח׳ לעבודה מנה׳ לכפת בסוף ספר לונץ על הפיוטים).—ובכלל ״דברי

---

[1]) גם בארמ׳ ואשור׳ ואתיופ׳.

[1]) עי׳ הערה להשרש.—[2]) עפ״י פרוש הקדמוני׳ להמלה לחש בפסוק צקון לחש מוסרך למו (ישע׳ כו יו).

התנה ובקשה: תשמע ברגע כל הקולות, זעק ולחש וכל התפלות, אף תבין אל כל מעשיהם, ברגע תחקור כל לבביהם (בהי"ת ניוס ג). ולולי תפלתו ותחנתו אשר ערך לפני ה' ושיחו הטוב אשר שפך ולחשו אשר יצק מה היו נחשבים ג' מאות איש נכח מדין ועמלק (יוסיפון, פרק פה).—ובמשמ' סוד, כונה נסתרה: יודע התורה על אמתתה ומבין לחשיה (מלמד התלמי', חיי ברה).

לָחַשׁ,—קל לא נמצא בהמקורות הקדומים.

—פע', לִחֵשׁ,—א) עשה לַחַשׁ לנחש וכדומ', ממנו מְלַחֵשׁ, עי' זה הערך.—ב) *דבר בלחש, בקול נמוך, בין שפתיו: למה בכה (יעקב אחרי נשקו את רחל) שראה האנשים מלחשים אלו לאלו מפני שנשקה מה בא זה לחדש לנו דבר ערוה (מד"ר ברא' ע). ר' הונא בשם ר' אחא אמר (היה יוסף בבית אדוניו) מלחש ונכנס מלחש ויוצא (שם פו). המלכות מלחשת והורגת כי הוא נתון בבית האסורין ומלחש עליו להורגו (שם במות ט). והיה אדוניו (של יוסף) רואה אותו מלחש בפיו והוא אומר לו מה אתה אומר והוא משיבו ואומר אני מברך להקב"ה (שם במד' יד). בשהוא אומר ה' אחד נאכלין המהבלין מפניו ומלחשין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו (שם כ). — ובהשאלה במליצה להמים: הם (המים) היו מלחשים אלו לאלו ואומרים להיכן גזר עלינו קונינו שנלך (פסיק' רבתי, מור או כבב).—ג) *לִחֵשׁ הנחש וכדו', הוציא הקול המיוחד לו כעין לחישה בין השפתים, zischeln; siffler (serpent) to hiss: הנחש מלחש והורג (מד"ר במות ח).

—התפ', הִתְלַחֵשׁ, יִתְלַחֲשׁוּ, מִתְלַחֲשִׁים,—הִתְלַחֲשׁוּ, דברו זל"ז בלחש, בדי שלא ישמע הזולת: וירא דוד (בעת מחלת הילד בנו) כי עבדיו מִתְלַחֲשִׁים ויבן דוד כי מת הילד (ב"ב יב יט). — והִתְלַחֲשׁוּ על פלוני, לעשות לו רעה וכדומה: יחד עלי יִתְלַחֲשׁוּ כל שנאי עלי יחשבו רעה לי (תהל' מא ח).

—קל, *לָחַשׁ,—א) לָחַשׁ על המכה, עשה לַחַשׁ, דבר בלחש דברים שיש מאמינים שבהם כח למעלה מהטבע לרפא את המכה: ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים וכו' והלוחש על המכה ואומר כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך (סנה' י א).— ועל העין שמרדה, ועל נחש, שדים וכדומ': לוחשין על העין ועל הנחש ועל העקרב וכו' ר"י אומר בחול אין לוחשין בדבר שדים (תוספתא שבת ז כג). זה שהוא לוחש נותן שמן על גבי ראשו ולוחש ובלבד שלא יתן לא ביד ולא בכלי (ירוש' מע"ש ב נג:). לוחשין לעין ולמעיים ולנחשים (שם שבת יד יד ג). לוחשין על שמן שבכלי ואין לוחשין על שמן שביד (סנה' קא.). אמר מי יודע ללחוש לעין אמרה לו אותה אשה אני באתי ללחוש רקקה בפניו אמר לה אמרי לבעלך הרי רקקתי בפניו של ר' מאיר (מד"ר דבר' ה). אמרו לה שבינותיה הרי המקום עשה רצונך לחשי לו ותרוקי ותצא משבועה בעלך (והזהיר, פרב' לו). שידה ששמה חמת ושורה על אותו כלי של שמן שלוחשין עליו (ערוך, ערך לק).—ואמר הפיטן: יעף ועף והש, ומהור פתן רחש, ונודע כי הוחש, משורש נחש, רגש ולחש, ועת לדתו נחש, ובכשפיו הוכחש (ר"ה קליר, שבת זכור, אז קוצן). — ב) בכלל, *דִבֵּר בלחש באזנו של חברו, flüstern; chuchoter; to whisper: בעל קרי שנתנו עליו ט' קבין מים טהור נהום איש גם זו לחשה לר"ע ור"ע לחשה לבן עזאי ובן עזאי יצא ושנאה לתלמידיו בשוק (ברכ' כב.). מעשה ומת בנו של ר"י בר אלעאי ונכנס לבית המדרש ונכנס ר' חנניה בן עקביא וישב בצידו ולחש הוא לר' חנניה בן עקביא ור"ח בן עקביא לתורגמן ותורגמן השמיע לרבים (מו"ק כא.). משרבו לוחשי לחישות בדין רבה חרון אף בישראל (סוט' מז:). שאל קונגטים הגמון לריב"ז אמר לו משה רבכם או גנב היה או לא היה יודע לחשוב וכו' אמר לו רבן יוחנן לא גנב היה ויודע היה לחשוב ודבר אחד לחש לי לומר לך אמר לו אמור א"ל ריב"ז יודע את לקרות אבל אין את יודע לדרוש (מד"ר במד' ד). — ובספהמ"א: ויש במורים מי שהיו מהמירין ואומרין ילחוש ראובן לשליח את התשובה כדי שיתברר שאין ראובן סמוך על שמועת שמעון (תבו' הגא', הרכבי קעט). מתורגמן העומד לפני חכם הדרשן והחכם לוחש לו לשון עברית והוא מתרגם לרבים לשון שהן שומעין (רב"י יומ' כ:).—*לָחַשׁ, מי לָחַשׁ, ואם לָחַשׁ אדם לאמר, דבור קבוע במשמ' מי אמר לך בלחישה, ואם אמר לך אדם בלחישה, העיר אותך וכדומה: מי לחשך להביא את חטאת ואשם ולהוציא את בכור ומעשר אחר שריבה הכתוב ומיעט מביא אני חטאת ואשם שאין להם פרנסה אלא במקומם ומוציא אני בכור ומעשר שיכולים לפרנס בכל מקום (ספרי דבר' עז). ר"א בנו של ר"י הגלילי אומר מי לחשך (שאין הבדל בין אם תטיב ואם לא תטיב) אמרה תורה הברכה והקללה הברכה אם תשמעון והקללה אם לא תשמעון (שם נד). מותר להתגרות ברשעים בעוה"ז שנאמר עוזבי

תורה יהללו רשע וכו׳ (ושומרי תורה יתגרו בם) ואם לחשך אדם לומר והא כתיב אל תתחר במרעים אל תקנא בעושי עולה אמור לו מי שלבו נוקפו אומר כן (ברכ׳ ז:). אמר רב הלכה כר״ש והוא שלא עירבו אבל עירבו לא וכו׳ ושמואל אמר בין עירבו בין שלא עירבו וכן אמר ר׳ יוחנן מי לחשך בין עירבו ובין שלא עירבו (עירוב׳ לה.). משחרב ביהמ״ק ראשון בטלו ערי מגרש ופסקו אורים ותומים ופסק מלך מבית דוד ואם לחשך אדם לומר (והרי כתוב) ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמוד כהן לאורים ותומים אמור לו כאדם שאומר לחבירו עד שיחיו מתים ויבא משיח בן דוד (סוט׳ מח:).—ונהוג גם בסהמ״א: יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם טרפת החתול ושועל ונמיה משלם טרפת זאב ארי ודוב ונחש אינו משלם ומי לחשך לדון כן שהרי כתוב וכו׳ (רמ״י במות כב יב). ואם לחשך אדם שיש בו ריח אפיקורוסות לומר מפני שנחלקו בכמה מקומות לכך אני מסופק בדבריהם אף אתה הקהה את שניו והודיעהו שהוא ממרה עפ״י בית דין (ראב״ד, הקד׳ ספר הקבלה). ואח״כ יבדוק אם יש שתי שערות באשה בבית הערוה ובאיש בזקן או בבית הערוה ואם לחשך אדם להקשות הלא אני אומר בתחילת פרק בא סימן בודקין אותו לפני הפרק וכו׳ אומר ר׳ יצחק על זה שודאי לכתחילה בודקין אותו לפני הפרק (סמ״ג מ״ע, סי׳ נב).—ג) בהשאלה,*גחלת לֹחֶשֶׁת, דולקת, שהאש מתלהבת קצת מרגע לרגע ודומה קצת כמו תנועת השפתים בשעת להישה: איש יכול שלהבת ת״ל גחלי הא כיצד מן הלוחשות הללו (ספרא אחרי לב). גחלים לוחשות מברכין עליהן אוממות אין מברכין עליהן (ברכ׳ נג:). לא שנו (שמותר לבשל את הפת ע״ג גחלים של קליפי ערלה) אלא גחלים עוממות אבל גחלים לוחשות אסורין (פסח׳ כז.).

—*לֹחֶשֶׁת, לֹחֲשׁוֹת, כנוי לגחלת: קפץ ושחט וקיבל דמו, קפאיו ימרס ציר מטעמו, קיבץ לוחשות בפחתת אודמו, קיחתם בפנים למזבח הדמו (מחזו׳ כר׳ קלוג׳, עבוד׳, אבותח).

—נפע׳, *נִלְחַשׁ,—שלחשו לו: לעולם אין הנחש נושך אלא אם כן נלחש לו מלעיל ואין הארי טורף אלא א״כ נלחש לו מלמעלה ואין המלכות מתגרה בבני אדם אלא א״כ נלחש לה מלעיל (מד״ר קהל׳, אם ישך הנחש).

*לַחֲשׁוֹן, ש״ז,—כמו לַחַשׁ, ובמשמ׳ דבור בקול נמוך: ומהם שבעה כפולים בלשון, נגאמים ביפי לחשון (דה״ע, סי׳ ה). אם געיא לאות ראשון, תקדום בנעימת לחשון, יפתח פיו בשוא שתחת האות הראשון (— —).

—ובפרט תפלה בלחש: אהלל בפה ולשון, לשומע קול לחשון, כנס ולקחתם לכם ביום הראשון (ר״א קליר, ב׳ סכות, אאמין). אתחין בהין לחשון, דבבי מלעשון, בעד נצורי כאישון, אפגעה בלי לישון (הוא, תפנ׳ טל, ארכה). כפרה להמציא פני צאנו, כי רגע באפו חיים ברצונו, להפיק תחן לחשון, להלל פני אחרון וראשון (הוא, אדפק בלהריס, J. Elbogen, 120). ואם בגדנו בכחשון, אנא סבות צקון לחשון, דלותי מטבוע רפשון (מחזו׳ כר׳ קלוגי׳, ב׳ פסח, ברח דודי). בויעודם תוועד מתפללים בלחשון, למען זרוע וקיבה נטל בראשון (הושע׳ יום א, מחז׳ ויטרי ספו). אנא גדע ניבי דישון, גאל מיחדיך בלחשון (בם).

*לָהַת[1], ממנו *לַהַת.

*לָהַת[2],— קל לא נהוג.

—הפע׳, *הִלְהִית, מַלְהִית,—הלהית הכלב, הוציא לשונו מפני לאות ועיפות, ובכלל היה עיף מאד, schnauben, haleter, être exténué; to toll (the tongue), be exhausted: לאחד ששילח את חמורו ואת כלבו לגורן והטעינו לחמורו לתך ולכלבו ג׳ סאים והיה החמור מהלך והכלב מלהית פרק ממנו סאה ונתן על החמור וכן שני וכן ג׳ (ספרי דבר׳ במג).

לֹט[3], לוט, ש״ז,—שם שרף טוב הריח יוצא מאילן בשם צרי, Mastic: והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי וָלֹט[4]) הולכים להוריד מצרימה (ברא׳ לז כה). והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת וָלֹט בטנים ושקדים (שם מג יא).— ואמר המשורר: התתרפס ברציהן ותשכב בשלמתן ולא תשיב עבטן, ותבחל נפשך בהן ותשוב להרפא בטוב צרין וְלֹטָן (יצחק אבן עזרא, פניני שיר).

---

[1]) בערב׳ להת׳ a), ועי׳ הערה להערך.

[2]) בערב׳ לַהַת׳ b), אמר אלג׳והרי: להת אלכלב וכו׳ אד׳א אח׳רג׳ לשאנה מן אלתעב או אלעטש וכד׳לב אלרג׳ל אד׳א אע׳יא׳, ע״כ,—ובעבר׳: להת׳ הכלב וכו׳ כשהוציא את לשונו מפני לאות או מפני צמא וכמו״כ האדם כשהוא עיף מאד.

[3]) רק בעברי׳, ועי׳ הערה לקמן. — [4]) נפלגו הקדמונ׳ במהותו של הנכאת. אונק׳ תרגמו לוטיתא. השבעים στακτή. ריב״ג הביא שני פרושים: שאהבלוט וצנובר. אבל במדרש (מד״ר ברא׳ לא) תרגמו: ונכאת שעוה ולוט מוצטכא. ולזה הסכים ע׳ לֶו במאמרו על הצמחים במחזור המדעים היהודי .Jew. Enc, ערך Plants.

---

a) لهث b) لَهَث

א.לָט[1], ש"ז, מ"ר לָטִים, — כמו א.לַהַט: וירם (משה) במטה ויך את המים אשר ביאר לעיני פרעה ולעיני עבדיו ויהפכו כל המים אשר ביאר לדם והדגה אשר ביאר מתה ויבאש היאר ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאר ויהי הדם בכל ארץ מצרים ויעשו כן חרטמי מצרים בְּלָטֵיהֶם ויחזק לב פרעה (שמות ז כ-כב). ויט אהרן את ידו על מימי מצרים ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים ויעשו כן החרטמים בְּלָטֵיהֶם ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים (שם ח ב-ג). ויט אהרן את ידו במטהו ויך את עפר הארץ ותהי הכנם באדם ובבהמה וכו׳ ויעשו כן החרטמים בְּלָטֵיהֶם להוציא את הכנים ולא יכלו (שם יג-יד).

ב.לָט[2], בַּלָּט, תה"פ, — עשה דבר בַּלָּט, בשתיקה, חֶרֶשׁ, heimlich, levse; doucement, secretment secretly, gently: ויצו שאול את עבדו דברו אל דוד בַּלָּט לאמר הנה חפץ בך המלך (ש"א יח כב). ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בַּלָּט ויהי אחרי כן ויך לב דוד אתו (שם כד ד-ה). ויאכל בעז וישת וייטב לבו ויבא לשכב בקצה הערמה ותבא (רות) בַּלָּט ותגל מרגלתיו ותשכב (רות ג ז).

לטא, ממנו לְטָאָה.

לְטָאָה[3], ש"נ, מ"ר לְטָאוֹת, — מין השרץ בע"ח בעל ארבע ידים וארוך הזנב, זריז ונבון, אהב בפרט השמש והמקומות היבשים, Eidechse; lézard; lizard: והאנקה והכח והַלְּטָאָה והחמט והתנשמת (ויקר׳ יא ל). — ובתו"מ: ועור האנקה והכח והלטאה והחומט ר׳ יהודה אומר הלטאה כחולדה (חול׳ ע כ). בהמה וחיה אינן מטמאין עד שתצא נפשם הותזו ראשיהם אעפ"י שמפרכסים טמאין כגון זנב של הלטאה שהיא מפרכסת (אהל׳ א ו). — *זנב הלטאה, כנוי לדבר מועט: שיערו חכמים בכעדשה שכן חומט תחלתו בכעדשה ר׳ יוסי בר"י אומר כזנב הלטאה (חגי׳ יא.). (אותם שלשה כהנים אחד מהם אמר) הגיעני (חלקי מלחם הפנים) כפול (ואחד) אמר הגיעני כזית (ואחד) אמר הגיעני כזנב הלטאה בדקו אחריו (של זה האחרון) ומצאו בו שמץ פסול (פסח׳ ג:). — ובספה"א: בשר הלטאה והוא אישטיליאו ממית ולפעמים תפול ביין ותמות בו ותמק המק בשרה ויהיה היין ההוא כסם מות וארס (קאנון ד ו כ ה). — ולהמין הראשון: במערכת הלטאה נראה בריות משונות בתמונותיהן הרבה יתר מאד מאשר במערכת צב השלמי גם במבנה גויתם וארחות חייהם משונים בעלי המערכה הזאת עד להפליא מהם שוכנים במים ומהם חיים ביבשה יש מגביהים לשבת על העצים ויש אשר בצדם מתוח עור ככנפים ולפי מקומות משכנם השונים ישונה גם גודל גויתם מן התנים הגדול הרובץ בתוך יאורים עד הלטאה הקטנה היושבת בסתר סבכי יערים גו הלטאות הנה בכלל הוא ארוך ודק ועגול אם מעט ואם הרבה ומכוסה באפיקי מגנים גדולים או בשריון קשקשים או בעור מפוצל סביב בעגילים ראשם קצר ומחודד לרוב ונבדל אך מעט מן הצואר פיהם רחב ויש להם עפעפים רובם הולכים על ארבע ורגליהם קצרות עד כי בלכתם דבקה לארץ בטנם לבד באיזו מינים המטפסים הרגלים ארוכות ודקות יותר מהם יש רק בעלי שתי רגלים ויש עוד שאין להם כל רגלים והולכים על גחון כנחש (תוה"ט ג, מפלג׳ הזוחלים). — ויש מהם מינים הרבה: *הלטאה המצרית, *לטאת המים, *לטאה ירקרקת, *לטאה טלואה, וכו׳.

אנקה. — *חברבר. — חמט. — *הרדון. — שממית. — תנשמת.

א.*לָטָה[1], פ"י, לוֹטֶה, לוֹטוֹת, — לָטָה את פלוני, קלל אותו: לאלה ולשבועה שכל הנשים לוטות כך תגיע ליך כשם שהגיע לפלונית (מד"ר במד׳ ט).

ב.:לָטָה[2], פ"י, עתי׳ יִלְטֶה, — כמו לָהַט: בשובו טובל ופז יעטה, ויקדש עוד כבתכו, שי הערבים ילטה[3], מנחתו ונסכו אחרי שובו (רסע"ג, עבודה).

⁜לָטִיף[4], ש"ז, — מי שמלטף, נהוג בדבור העברי בא"י, וכבר השתמשו בו גם בעתונים ובספרים.

---

[1]) רק בעבר׳, ולא נתברר מקורו, ועי׳ להט. ובתלמ׳ הבדילו בין לטים ולהטים, ואמרו: בלטיהם אלו מעשה שדים בלהטיהם אלו מעשה כשפים (סנה׳ סז:).

[2]) עי׳ לאט. ואולי בערב׳ לטa) הסתיר.

[3]) רק בעבר׳. והביא ריב"ג שתרגמוה הקדמונ׳ שאם אברצb) בערב׳, והוא מין שממית גדולה.

---

[1]) בארמ׳ לוט: היינו דאמרי אינשי תהא לוטא ולא תהא לאטה (סנה׳ מט.), לייט רב ואמר מאן דמצערן לא לוקמוה ליה בני (שבת קמ.). תרגום אביו ואמו קלל דמיו בו (ויקר׳ כ ט) אבוהי ואמיה לט קטלא הייב.

[2]) אולי כמו בערב׳ לטיa).— [3]) ובפרוש שם: ילטה כמו ילהט.

[4]) כך בערבי׳ לטיףb), משרש לטףb), ועי׳ הערה

---

a) لطّ b) سام ابرص

a) لظى b) لطيف

לְטִיפָה, ש"נ, — בה"פ מן לָטַף, נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו הרבה בעתונים ובספרים.

לְטִישָׁה, ש"נ, — בה"פ מן לָטַשׁ: המחוסר הגפה טמא והמחוסר לטישה טהור (כלים יד ה). — ובסהמ"א: ובהיות האויר רטוב במטר רטיבות עם לטישה יהיה כמו המראה ובהיות השמש נכחו למעלה ממנו או תהיה השמש נראית באויר וכו' ותולד ממנו הקשת (רב"ע פלקיירא, המבקש לה.).

לְטִישׁוּת, ש"נ, — סגולת דבר מלטש, במשמ' ברק: ויש לו זוהר ולטישות כמו הענן הלבן המקבל לטישות מאור השמש (רבנ"ל דורלן, מנ"ח, ת"י ד). מפני שהיא בתכלית הזכות והבהירות והלטישות יותר מכל הליחות והמתיצות (בער הבמים ט).

*__לֹטֶם__[1], לוּטֶם, ש"ז, — שם צמח, הוא הצנובר: הוורד והכפר והקטף והלוטם יש להם שביעית (שבי' ז ו).

לטף[2], ממנו לָטִיף, לְטִיפָה, לְטִיפוּת, לַטְפָן.

לָטַף, — קל לא נהוג.

— פע', לִטֵּף את פלוני, החליק אותו בידיו, ובכלל התנהג ברך, נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו כבר בעתונים ובספרים[3].

לטשׁ[4], ממנו לָטַשׁ, *לְטִישָׁה, לְטִישׁוּת.

לָטַשׁ[5], פ"י, לֹטֵשׁ, יִלְטוֹשׁ, — א) לָטַשׁ את הברזל, עשה אותו בפטיש באש ובדומ' לתת לו הצורה הראויה ולחדדו: תובל קין לֹטֵשׁ כל חרש נחשת וברזל (בראש' ד כב). וירדו כל ישראל הפלשתים לִלְטוֹשׁ איש את מחרשתו ואת אתו ואת קרדמו (ש"א יג כ). — ובפרט השחיז וחדד: חרבו יִלְטוֹשׁ קשתו דרך ויכוננה (תהל' ז יג). — וכמו שֵׁם, *לוֹטֵשׁ, לוֹטְשִׁים, ואמר בן סירא: ככור

לערך לָטַף.

[1]) לא נתברר מהותו. רמב"ם אמר: ולוטם נקרא בערב שאה בלוט הוא קשטניא"ס וי"א שהוא נקרא צנובר הוא פינולי"ש. ע"כ. וכך רע"ב ועוד.

[2]) בערב' לטף a), ועי' בהערה להערך.

[3]) עי' לוח לונץ תרס"ד, אחיאסף שנה י, הזמן תרס"ה כ תמוז, השלוח תרס"ה 266.

[4]) במשמ' ששרש זה משמש בעבר' הוא משמש עוד רק בארמ'. בערב' יש השרש לטש b), אך משמש במשמ' אחרת, בענין הכאה וחבטה, ואולי מזה נשאר בעברי' למושג לטישת הברזל שעקרו ע"י הכאת הפטיש.

[5]) עי' הערה להשרש.

a) لطف b) لطس

בוחן מעשה לוטש כן שבר לבצות לצים (ב"ס גני' לד כו). — ובסהמ"א: המכבה גחלת של מתכת פטור ואם נתכוין לצרף חייב שכן לוטשי הברזל עושים מחמים את הברזל עד שיעשה גחלת ומכבין אותו במים כדי לחסמו (רמב"ם, שבת יב ב). — ופעו' לָטוּשׁ, עצם לָטוּשׁ, כמו מראה וכדומה: היות הירח עצם לטוש בלבד שאינו מאיר אלא מאור השמש (פלח הרמון ה ד). — ובהשאלה, לָטַשׁ את עיניו לדבר, התבונן בו בעינים חדות, בכונה של איבה וכדומה: אפו טרף וישטמני חרק עלי בשניו צרי ילטוש עיניו לי (איוב יו ט). — ולָטַשׁ רעיוניו: וצריך כל בעל שכל ללטוש רעיוניו לדעת ענייני יחוד הבורא יתברך ויתעלה (מ' הלדכי, ש"א ה). — ב) *טפח בידיו על דבר[1]: זה הכלל תפח (הבצק) תלטוש בצונן (פסח' ג ד). לפי שהעוגה כשמתנפחת עולה למעלה מן המצה ולידי חמץ לא באה לפיכך חייבונו ללוטשה בצונן כדי להמעיט בה הנפיחה והוזרת כמה שהיתה (ערוך, ערך לטש ה).

— פע', לִטֵּשׁ, מְלֻטָּשׁ, מְלוּטֶשֶׁת, — גוף מלטש, ובהשאלה מליצית: שמצינו בבחינת נבואת אדוננו משה אשר הוא מראה מלוטשת משל ודוגמא ליתר הנביאים כלם (ר"י אברבנאל, מפע' א' י יב).

לִי, — מלת הגוף למדבר בעדו ליחס שאליו: אמר לִי, נתן לִי, וכיוצא בזה. — והוספ' לפ"ע, אֵלֵךְ לִי וכדומה: עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך לִי אל הר המור ואל גבעת הלבונה (שה"ש ד ו), ועי' ל. — *מַה-לִּי כך, מַה-לִּי כך, עי' מה. — *לֹא לִי, לֹא לִי, לַהֵשׁ: משמש ושב (לנקבים) ואל תשב ותמשמש שכל היושב וממשמש אפילו עושין כשפים באספמיא באין עליו (ואם שכח וישב ואח"כ משמש תקנתו כשיקום יאמר כך) לא לי לא לי לא תחים ולא תתחים לא הני ולא מהני לא חרשי דחרשא ולא חרשי דחרשתא (ברכ' סב.).

לִידָה, — עי' לֵדָה.

א.**לַיָה**[2], ש"נ, מ"ר לְיוֹת, — צורת קשוט בבנין וכדומה מחקה על אבן או מתכת בצורת הלזון או לפיפה, Schnecke, Spirale; volute: ועל המסגרות אשר בין השלבים אריות בקר וכרובים ועל השלבים כן ממעל ומתחת לאריות ולבקר ליות[3] מעשה מורד

[1]) כך בערב' לטש a), ועי' הערה למעלה.

[2]) בערב' לַיָה b), ועי' הערה לקמן. — [3]) מתרגום השבעים נראה כי היתה להם נוסחה אחרת באלה הכתובים

a) لطس b) لَيَّة

(מ"א ז כט). מתחת לכיר הכתפות יצקות מעבר איש ליות (שם ל). ויפתח על הלחת ידתיה וכו' כרובים אריות ותמרת כמער איש וְל̇יֹות סביב (שם לו).

ב. **לִיָה**[1], לויה, ש"נ,—לִיַת גוף לגוף, היחס מזה לזה: לדעת מחקרי הגוף והשטה והקו והנקודה והמרובע והמשולש והמעוגל ולוית כל אחד מהם לחבירו וההפרש ביניהם בהתחברם ובהתפרדם (ר"י ברצלוני, פי' יצירה 65).— וכמו תאר, שני דברים לויים יחד, מחברים ודבוקים: ויאמר השר ואיך זה יתכן להיות, הילדות והחכמה לוית, ומי הוא זה ביהודים, אשר ראה הילדות והחכמה רוכבים צמדים (עמנ', מחב' יב).

* **לִיזָה**, ש"נ,—בה"מ מן לוז, כמו לוזה: וכולן אם נישאת בו לא תצא שלא להוציא ליזה על בניה (ירוש' יבמ' ג ה.).

ליח, ליחה,—עי' לַחַ, לֵחָה.

* **לִיךְ**, לֵיךְ,—מלת הגוף לנוכחת, כמו לָךְ: אנשי יהודה היו כותבין (את תהוי יתבא בביתי וכו') עד שירצו היורשין ליתן ליך כתובתיך (כתוב' ד יב). אמרה אי אפשי לזוז מבית אבא יכולים היורשים לומר לה אם את אצלינו יש ליך מזונות ואם אין את אצלינו אין ליך מזונות (שם יב יג). ששלח אצלה שליח ואמר לה גט ששלחתי ליך בטל הוא (גיט' ד א). המוציא את אשתו משום אילונית וכו' נישאת לאחר והיו לה בנים הימנו והיא תובעת כתובתה אמר ר"י אומר לה שתיקותיך יפה ליך מדיבוריך (שם ח). מספר כתובתה נלמד שהוא כותב לה שאם תנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליך (עדי' א יב). האומר לזונה הא ליך טלה זה בשכרך (תמור' ו ב). הבעל שאמר אין כאן שבועה לא אמר כלום זקן שאמר מופר ליך בטל ליך לא אמר כלום (ירוש' נזיר ד נג.). לאדם שהיתה לו פרה כהושה ובעלת אברים האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו אמר לה מי גרם ליך שתהא מבעטת בי אלא כרשינין שהאכלתיך (ברכ' לב.). לא יאמר אדם לאשתו הרי כתובתיך מונחת ליך על השלחן (כתוב' פא:). אמר לה בתי תורה התירתך ואני מה אעשה ליך (נדר' כ:). אמר לה (ר"ש בן חלפתא לבתו) בתי הגיפי עלי במניפה ואני אתן ליך כברין דנרד (ב"מ פו.). הרי את מקודשת לי ע"מ שאין ליך עלי שאר כסות ועונה (שם צד.). לבת מלכים שנשבית ביד הלסטים ובא המלך והצילה לאחר ימים בקש לישא אותה לאשה אמרה לו מה אתה נותן לי אמר לה אם אין ליך עלי אלא שפדיתיך מיד הלסטים דיי (מד"ר שמות כד). שכל הנשים לוטות כך תגיע ליך כשם שהגיע לפלונית (שם במד' ט). הלך ואמר לאשתו אומר ליך בעליך סימן שאכל עכשיו קיטנית שגרי לו אותה טבעת (שם כ). פותחת ומוציאה כתובתה וקוראת ורואה בכתובתה כך וכך חופות אני עושה כך וכך ארגוונות טובות אני נותן ליך (שם איכ', זכור עניי). מה ליך לשחק עם פלוני מה ליך לדבר עמו אם דברה עד עכשיו מותרת לביתה (תנחומא נשא ד). אמר לה ירמיה דומה מכתך למכתו של איוב וכו' לאיוב השלכתי לתוך האשפה וליך עשיתי אשפה של זבל וכו' לאיוב כפלתי בניו ובנותיו וליך אני עתיד לכפול בנייך ובנותייך לאיוב כפלתי כספו וזהבו וליך אני עתיד לעשות כן (פסיק' רבתי כו).—ומצוי בסהם"א: החזירי לנו הכתובה ששלמנו ליך שנשואיך נשואי טעות (הלכ' פסוק', קדוש'). מעשה באחת שכתבה נכסיה כולן וקנו ממנה באת לפני רב הונא אמר לה מה אעשה ליך שלא הקנית כמו שמקנין בני אדם (שם). בלשון הזה משביעין אותה שלא נתן ליך בעליך בצנעא כספים (תבו' הגא', גני', JQR XX, 107). והוא הדין באומר לזונה הא ליך דבר זה והבעלי לפלוני הישראלי (רמב"ם, אסורי מזבח ד י). אמר לה קיים ליך ומופר ליך וכו' אמר לה קיים ליך היום הרי זה קיים לעולם (הוא, נדר' יג כב). ואמרתי לה לאמה תקחי ליך השני גרוש' הללו את עזיזי בעד מוהר בתך (בו"ת פרי הארץ, אה"ע ג).

* **לִיכִי**,—צורה קדומה של מלת הגוף לנכחת, כמו ליך: לא יאמר אדם לאשתו בשבת מופר ליכי בטיל ליכי כדרך שאומר לה בחול (נדר' עז:).—ובהרכבה

או תרגמו לא את המלים אלא הענין כמו שנדמה להם. חכמי התלמוד אמרו: כאיש המעורה בלוייה שלו (יומ' נד:). ריב"ג אמר: ומנ הד'א אלמעני ענדי ליות מעשה מורד ותפשירה אלתצאקאת ואתצאלאת יעני אנ תלכ אלצור כאנת קאהמה עלי שטוח מבשוטה מלתצקה בהא, ע"כ, ובעבר': ומן הענין הזה אצלי ליות מעשה מורד פרוש חבורים ודבוקים ר"ל כי הצורות ההן היו עומדות על משטחים פשוטים מחוברים אליהם ודבקים בהם. וכן רד"ק, והחדשים במשמ' זר ועטרה. והנה כבר ברר קיטל (Kittel, Stud. z. hebr. Arch. 220), כי הקשוט שהיה נהוג כבר בימים הקדומים ההם בבנינים היה בצורת לולב והלזון, וכך גם על המרכבה שנמצאה בקפרוס. והנה השם ליה[a] בערב' משמש ממש במשמ' זו ומתורגם בהמלון הערבי-הצרפתי שנדפס בבירות, בצרפתי' volute, והוא הוא הקשוט חלזוני הצורה.

[1]) לפי פרוש התלמוד והמפרשים של המלה ליה הקודמת במשמ' הבור, עי' הערה הקודמת.

---

a) لَيّة

עם הֵי, הֵילִיכִי, עי' ערך הֵילִיכִי ובהערה שם. — ועם שֶׁ, *שֶׁלִּיכִי, כמו שֶׁלָּךְ: אשה שאמרה לחברתה תרנגולת שלי וביצים שליכי ואני ואת נחלוק באפרוהין (ב"מ סח:). ראו מה נדר זה וקיים לאהובתו אותו היום שאשתמש בכהונה גדולה אלבוש באונקלי שליכי ואהגור בצילצול שליכי (מנח' קט:). ואם אמר לה עשי לי משליכי חושש לשאור ותבלין שבה משום שביעית (חול' ו.). א"ר חמא בר"ח נתנבאת ולא־ידעה מה נתנבאת הליכי שליכי הוא (מד"ר שמות א).

ליל[1]), ממנו לַיִל, לֵיל, לַיְלָה, *לֵילִי.

לַיִל[2]), ש"ז, סמי' לֵיל, מ"ר *לֵילִים, סמי' *לֵילֵי, — הזמן מאחרי שקיעת החמה ועד זריחתה למחרתו, שאין השמש מאיר לארץ ולדרים עליה, Nacht; nuit; night: לֵיל שמרים הוא ליי' להוציאם מארץ מצרים (שמות יב מב). שיתי כַלַּיִל צלך בתוך צהרים (ישע' טז ג). השיר יהיה לכם כְּלֵיל התקדש חג (שם ל כט).—*ומ"ר בסמי': מי שלא אכל בלילי יום טוב הראשון ישלים בלילי יום טוב האחרון (סוכ' ב ו). אמר קונם יין שאיני טועם עד שיהא הפסח אינו אסור אלא עד לילי הפסח (נדר' ח ה). אין משיאין לילי זמנו אלא לילי עיבורו (ירוש' ר"ה ב נח.). ויו"ט של עצרת ויו"ט הראשון של פסח ולילו (סופרים כ ט).—ואמר המליץ: מה ארכו רגעי לילי אשר לא נבקע בם שחר גם ירחי הועם בעבי מאפל וכוכבי נשפי אספו נגהם (חגי' מנחם ב"ס להסלאי).— ואמר הפיטן: ואתה פסחת בחצי ליל על פסחים, באכלם זבחי פסחים, ובעצם היום הוצאתם שמחים (ר"א קליר, ב פסח, בעבר מכות).—והמשורר אמר: הכל היום נסיעה והניה וכל ליל מלון עיפה כאיה, וכל בקר נדד ישחק בביתי יערב מנדד עיני בבכיה (ר"ש הנגיד, הכל היום). ואל תתנו פוגת ליין בליליכם (הוא, עליכם). לא"ם במדבר נחיתו בצל חסדך כסיתו סכתה בענן, ומליל וקרתו ומשמש והמתו בצל שדי יתלונן (ר"י הלוי, יום נחית). ליל כבושי היהפך עור לעולם ורקיע כנמר ואיך יחסר חברברת (הוא, עין נדיבה). וליל בואך השבתיו לי כמו מלאכי זעם בעת בואם בעברה, כפרעה ליל אשר טבע בים סוף כמו המן ביום נתלה בקורה (ר"י חריזי, תחכמ' ו). — *ודמיון לשחרות: עד נבקעו משחור טוריו (של השיר) שחרים וכן הוברו בהתחברות אפל באשמרת, טוריו כליל ועניניו כשחר כמו עלמה בעד שערה לחיה מסתרת (ר"י הלוי, עין נדיבה).—ובהשאלה, כנוי לשערות שחורות: ושלח כוכביו כרועה ישלח על פני שדה עדריו, וכראות מרכבות יומם יסופון ואיש יפרדו מעל חבריו, וליל קדקדו ימשח במו טל לפני כי יגלח שעריו (ראב"ע, כורב ען). שמש בפניך וליל תפרשי על זהרו עבי קוצותיך, משי ורקמה הם כסות גופך אבל החן והיפי כסות עיניך (ר"י הלוי, מה לך).—*שָׂם לבו כליל, נמלא תוגה ואבל: ותני לחייך למורטים ואל תמנעי מרוק פנים, אולי בכבדות יגונים יקלו הזידונים, והיי אחות לתנים ורעיה לבנות יענים, וכליל לבך שיתי וקדרות לבשי ואט לבי (הוא, ירושלם האנחי).—ובנוי מליצי לזמן הצרות, הרדיפות, הסבלות והבערות: הקיצה עמי עד מתי תישנה, הן גז הליל השמש האירה, הקיצה שא עינך אנה ואנה, וזמנך ומקומך אנא הבירה (יל"ג, הקיצה עמי).

לֵיל, ש"ז,—כמו לַיִל: כי בְּלֵיל שדד ער מואב נדמה כי בְּלֵיל שדד קיר מואב נדמה (ישע' יה א). שמר מה מִלֵּיל (שם כא יא).—ואמר הפיטן: במו (בלולב ואתרוג) להלל, בזמר והלל, ביום ולא בליל, לאין לפניו ליל (יוצ' א סכות, אקחה כראשון). יום יחלה חרד לזמן סחר, יעל עלי לב כי סוף לֵיל שחר (ר"י אבן גיאת, את מחזה). ועם נדבות בני אבות קוראי שמע ישראל, רצה ניבם מהל הובם מעביר יום ומביא ליל (ר"י בן זכדא, ראו ספר).

לַיְלָה[1]), ש"ז, בהפס' לָיְלָה, מ"ר לֵילוֹת, — כמו לַיִל: ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לָיְלָה (בראש' א ה). ויאמר אלהים יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הַלָּיְלָה (שם יד). את המאור הגדל לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הַלַּיְלָה (שם יו). עד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ וחרף ויום וָלַיְלָה לא ישבתו (שם ח כב). ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הַלָּיְלָה (שם כ ג). ארבעים יום וארבעים לַיְלָה (שמות לד כח). אתא בקר וגם לָיְלָה (ישע' כא יב). והיה כחלום חזון לַיְלָה המון כל הגוים הצבאים על אריאל (שם כט ז). נתן שמש לאור יומם חקת ירח וכוכבים לאור לָיְלָה (ירמ' לא לד). שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לָיְלָה (שה"ש ה ב). והיה יום אחד הוא יודע ליי' לא יום ולא לַיְלָה והיה לעת ערב יהיה אור (זכר' יד ז). לך יום אף לך לַיְלָה אתה הכינות מאור ושמש (תהל' עד יו). תשת

[1]) שרש שמי קדום, ולא נתברר עקר משמעתו.

[3]) משתף לכל לשונ' השמיות, בארמית לילא, בערב' ליל a).

a) ليل

[1]) מלעיל, וההא הנוספה היא סי' הפעול הקדום,

חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער (שם קד כ). חצות לילה אקום להודות לך (שם קיט סב). בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה (משלי ז ט). ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה (שם לא יח). בשעפים מחזיונות לילה בנפל תרדמה על אנשים (איוב ד יג). — בלילה, בַּלַּיְלָה: ולמשל ביום ובלילה (בראש' א יח). הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה (שם לא מ). וילן שם בלילה ההוא (שם לב יד). ויחלמו חלום שניהם איש חלמו בלילה אחד (שם מ ה). ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה (שמות יב יב). כי בבקר בבקר יעבר ביום ובלילה (ישע' כח יט). קומו ונעלה בלילה ונשחיתה ארמנותיה (ירמ' ו ה). ונבלתו תהיה משלכת לחרב ביום ולקרח בלילה (שם לו ל). קמי רני בלילה [1]) לראש אשמרות (איכ' ב יט). את השמש לממשלת ביום וכו' את הירח וכוכבים לממשלות בלילה (תהל' קלו ח-ט). צעקתי בלילה נגדך (שם פח ב). יומם השמש לא יככה וירח בלילה (שם קכא ו). לא יכבה בלילה [1]) נרה (משלי לא יח). את עמוד הענן לא סר מעליהם ביומם להנחתם בהדרך ואת עמוד האש בלילה להאיר להם (נחמ' ט יט). גם בלילה לא שכב לבו (קהל' ב כג). — ולילה[2]), במשמ' בלילה: ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו (שמות יב ל). וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו (במד' יא ט). ויבא אלהים אל בלעם לילה ויאמר לו (שם כב כ). כי בחדש האביב הוציאך יי' אלהיך ממצרים לילה (דבר' טז א). ויבחר יהושע שלשים אלף איש גבורי החיל וישלחם לילה (יהוש' ח ג). ועתה קום לילה אתה והעם אשר אתך וארב בשדה (שפט' ט לב). ויסבו עלי את הבית לילה אותי דמו להרג (שם כ ה). נרדה אחרי פלשתים לילה ונבזה בהם (ש"א יד לו). וברא יי' על כל מכון הר ציון ועל מקראה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה (ישע' ד ה). ויברחו ויצאו לילה מן העיר דרך גן המלך (ירמ' לט ד). ואקום לילה אני ואנשים מעט עמו (נחמ' ב יב). — ובפרט יומם ולילה: לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם (שמות יג כב). ויי' הלך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה (שם יג כא). כי ענן יי' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו (שם מ לח). והגית בו יומם ולילה (יהוש' א ח). ויהי כאשר ירא את בית אביו ואת אנשי העיר מעשות יומם ויעש לילה (שפט' ו כז). ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם ואת חית השדה לילה (ש"ב כא י). ונעמיד משמר עליהם יומם ולילה (נחמ' ד ג). — לילה ויומם: ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך (דבר' כח סו). חומה היו עלינו גם לילה גם יומם (ש"א כה טז). לילה ויומם לא תכבה (ישע' לד י). תרדנה עיני דמעה לילה ויומם ואל תדמינה (ירמ' יד יז). להיות עינך פתחת אל הבית הזה לילה ויום (מ"א ח כט). לילה ויום אצרנה (ישע' כז ג). שלשת ימים לילה ויום (אסת' ד טז). — הלילה, במשמ' זה הלילה: איה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו (בראש' יט ה). לינו פה הלילה והשבתי אתכם דבר (במד' כב ח). הנה אנשים באו הנה הלילה מבני ישראל (יהוש' ב ב). אם אינך ממלט את נפשך הלילה מחר אתה מומת (ש"א יט יא). אל תלן הלילה בערבות המדבר (ש"ב יז טז). כי אמרתי יש לי תקוה גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים (רות א יב). ליני הלילה והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל (שם ג יג). — ועם כל"ם: יומם יפגשו חשך וכלילה ימששו בצהרים (איוב ה יד). יום ליום יביע אמר ולילה ללילה יחוה דעת (תהל' יט ג). שמר מה מלילה (ישע' כא יא). — ומ"ר: כי לא אכל לחם ולא שתה מים שלשה ימים ושלשה לילות (ש"א ל יב). וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות (איוב ב יג). ועל משמרתי אנכי נצב כל הלילות (ישע' כא ח). על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי (שה"ש ג א). איש חרבו על ירכו מפחד בלילות (שם ח). להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות (תהל' צב ג). ברכו את יי' כל עבדי יי' העמדים בבית יי' בלילות (שם קלד א). כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מנו לי (איוב ז ג). — ובתו"מ כמו במקרא: מזכירין יציאת מצרים בלילות וכו' ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות (ברכ' א ה). החתן פטור מקריאת שמע בלילה הראשון (שם ב ה). מה נשתנה הלילה הזה (של פסח) מכל הלילות (פסח' י ד). ונאכלין לפנים מן הקלעים לזכרי כהונה בכל מאכל ליום ולילה עד חצות (זבח' ה ג). היום הולך אחר הלילה (חול' ה ה). מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בביתו של בייתוס בן זונין בלוד והיו עסוקין בהילכות הפסח כל אותו הלילה עד קרות הגבר (תוספתא פסח' י יב). שלא הוסיף לה (על כתובתה) אלא בשביל חיבת לילה הראשון (ירוש' כתוב' ה כט ג). אל תצא יחידי בלילה (פסח' קיב:). גיהנם שדומה ללילה (יבמ' קט:). צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמה יונית (מנח' צט:).

וכמו בערב' ליליא a). — 1) כך הקרי, והכתיב בליל. — 2) עי' הערה להערך.

a) ليلا

ובקדשים לילה הולך אחר היום (חול׳ פג.). כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו (תמיד לב:). לילה ניתן להריון ויום לא ניתן להריון (נדה יז:). בימי הו דום המלך היו גשמים יורדין בלילות בשחרית נשבה הרוח נתפזרו העבים זרחה החמה (מד״ר ויקר׳ לה). —ובל״נ: לפי ששינת העצרת עריבה והלילה קצרה (מד״ר בה״ב, פבעתי). — ובסמי׳ °לילת: ולי ריע ושבתו סרוחה בלי הועיל לאין קצה ותכלה, תדמה לי ללילת הסתיו כי ארוכה היא וקרה ואפילה (מבה דרעי, לקו״ק לה).— ואמר הפיטן: אז רוב נסים הפלאת בלילה, בראש אשמורות זה הלילה, גר צדק נצחתו כנחלק לו לילה (ר׳ ינאי, אז רוב נסים, ליל סדר). —°לילות שחורים: וביום י״ב מסנו (מן קאנון א׳) מתחזק הקור והוא תחלת הלילות השחורות והם ארבעים לילה עשרים מהחדש הזה ועשרים מהחדש הבא אחריו (ר״א בר״ח הנביא, העבור ג ט). —*ובהשאלה לזמן של צרות: אמרו ישראל לישעיה רבינו ישעיה מה יוצא לנו מתוך הלילה הזה אמר להן המתינו לי עד שנשאל כיון ששאל חזר אצלו וכו׳ אמר להן לא כשאתם סבורים אלא בוקר לצדיקים ולילה לרשעים בוקר לישראל ולילה לאוה״ע (ירוש׳ תענ׳ א כד.). —*וכנוי למלאך: א״ר יוחנן אותו מלאך שנזדמן לו לאברהם (במלחמתו עם המלכים) לילה שמו (סנה׳ לו.). —*וכנוי למלאך הממונה על ההריון: אותו מלאך הממונה על הריון לילה שמו ונוטל טיפה ומעמידה לפני הקב״ה ואומר לפניו רבש״ע טיפה זו מה תהא עליה גבור או חלש חכם או טיפש עשיר או עני (נדה טז:).
—°בנות לילה, עי׳ ערך °בת לילה.

*אגרת בת מחלת. — אשמורה. — אשמרת. — בקר. - חצות. - חשך. - °יקיצה. - ירח. - ישן. - כוכבים. - לבנה. - לילית. - לין. - מלון. - מלונה. - *עמוד השחר. - ערב. - *שחרית. - שנה.

°לילי, ת״ז, לנק׳ לילית, מ״ר ליליים, ליליות, — של הלילה: ומסנה (קדחת) נושנת ומסנה בלתי נושנת ומהן ליליות ומהן יומיות (קאנון ד א א). והקדחות הארוכות הסתויות והליליות (שם א ב ב יא). הירח ונוגה ומאדים ליליות ושמש וצדק ושבתאי יומיות וכוכב שותף כשהוא מזרחי הוא יומי וכשהוא מערבי הוא לילי (אותות השמים, משפטי הכוכב׳ ג).

לילית[1], ש״נ, —א) שם שדה נקבה, שכנת במדברות ויש לה כנפים ומעופפת בלילות ואוחזת בני אדם ובפרט ילדים, Lilit: ועלתה ארמנתיה סירים קמוש וחוח במבצריה והיתה נוה תנים חציר לבנות יענה ופגשו ציים את איים ושעיר על רעהו יקרא אך שם הרגיעה לילית ומצאה לה מנוח (ישע׳ לד יג-יד). — ובתו״מ: אסור לישן בבית יחידי וכל הישן בבית יחידי אחזתו לילית (שבת קנא:). בגדלת שער כלילית ויושבת ומשתנת מים כבהמה (ערוב׳ ק:). מעשה בסימוני באחת שהפילה דמות לילית ובא מעשה לפני חכמים ואמרו ולד הוא אלא שיש לו כנפים (נדה כד:). —ומ״ר *לילים: כל אותן השנים שהיה אדם הראשון בנידוי הוליד רוחין ושידין ולילין (ערוב׳ יח:). וזו (הבת) שאומרת נעלה ונעשה מלחמה נעשו קופים ורוחות ושידים ולילין (סנה׳ קט.). — ובספה״א: וינחשו העם בכשפיה ויתברכו בה ותהי להם המלכה יאניה ללילית (יוסיפון א ג). וכשברא הקב״ה אדם הראשון יחיד אמר לא טוב היות האדם לבדו ברא לו אשה מן האדמה כמוהו וקראה לילית מיד התחילו מתגרין זה בזה אמרה היא איני שוכבת למטה והוא אומר איני שוכב למטה אלא למעלה שאת ראויה למטה ואני למעלה א״ל שנינו שוין לפי ששנינו מאדמה ולא היו שומעין זל״ז כיון שראתה לילית אמרה שם המפורש ופרחה באויר העולם[1]) (א״ב של ב״ס ת). וכן

---

[1]) באשור׳ ליל, לילת. והיא רוח נקב׳ מעופפת בלילות ואוחזת את האדם ונכנסת בגופו ובבשרו ומחליאה אותו. וארדת לילית, הבת לילית, היא באה לאדם כשהוא ישן בלילה ומעוררת בו תאוה אך אינה נותנת לו למלא תאותו. והיו להבבלים הרבה השבעות ולחשים לגרש את לילית מתוך גוף האדם ובשרו. בארמ׳: אמר רבה לדידי חזי לי הורמין בר לילית כי קא רהיט אקופיה דשורא דמחוזא (ב״ב עג.). ונפלת בתכיף לילית מלכת זמרגד (תרגום איוב ה יה). ואמליך יתיה קוב״ה על היות ברא וכו׳ ועל שידין ועל רוחין ועל לילין (תרגום שני, אסת׳ א ג). —ובזהר: והאי ערוה איהי לילית אמא דערב רב (זהר, בראש׳). כמה נשין בנערותך דאינון נעמה אגרת לילית (שם, משפט׳). ודא איהו לילית אימא דשדין (שם, פקודי). ונמצאו בהפירות בבבל כלי חרס כתובות על שוליהם ודפנותיהם השבעות ללילית, ופרסמן החופר האנגלי לאיארד, וזו נוסח׳ אחת מהן: הדין גיטא לשידין ולרוחין וכו׳ ולילית א דיבטלון מן בהרן דוך וכו׳ שליטא רבה דליליתה משבענא עלכי וכו׳ ליליתה בת ברתה הדורני ליליתה וכו׳ שליט על שידין עלי ליליתא הא בת ביקבלון הא הא בטלית יתכון מינה ומן ביתה דבהרן דוך וכו׳ כמא דכתבין שידין גיטין ויהבין לנשיהון ותוב לא הדרין עליהון שקול גיטיכון וקבילו כתבתכון ופוקו וברחו ועיריקו ואיזלו מן ביתה דבהרן דוך (D. Chwolson CJH 18). — ואמר ר״ש פרחון: פי׳ צורה תגדל מן הרוח כמו שיגדל סלמנדרא מן האש. ע״כ. וי״א שנקראה כך ע״ש לילה, מפני שהיא בפרט שדת הלילה, אך קצת קשה להניח גזרה כזאת בזמן קדום. — [1]) ומספרת האגדה עוד: עמד

הלילית שאוכלת בשר האדם ושותה דמו מחמת תחבולות מעשה שמנים ומשיחות שיש להן ונמשחות ומצופפות כעופות לעיני בני האדם (ר"י הדסי, האבכל כ). גם לילית אם השדים והרוחות הנזכרה בכמה מקומות בתלמוד ומדרשות (האמונ' לרב"ע פלקיירא ה ב). והנה הקליפה הקשה היא לילית והיא תמיד בסדין המטה של איש ואשה המזווגים לקחת ניצוצי טפות הזרע ההולכים לאבדון וכו' ויש לחש לזה לגרש הלילית מהמטה ולהוציא נשמות קדושות (עמה"מ, תיקו' התבו' יא). מפני שלילית יש לה שליטה בילדים שיוצאים מהבועל לאור הנר או עם אשתו ערומה או בזמן שאסור לבעול כל אותם הילדים שיוצאים מאלו הנזכרים יש יכולת ללילית להרגם בכל זמן שהיא רוצה מפני שנמסרו בידה וזהו סוד ששוחקים הילדים כשהם קטנים מלילית ששוחקת עמהם ובזמן שהילד הוא קטן וישן או בליל ראשי חדשים שאז שוחקת לילית עמהם אז טוב לאביו או לאמו וכו' להכות בחוטמו באצבע וכו' והוא טוב מאד מפני שביד לילית להרגם ברצונה (שם, ריבא דז"א יא). ויש להלילית הזאת ארבע עשרה עתים רעים ושמות רעים (שם ל). כי לילית הרשעה כשראתה גודל קלקולו נתגברה בקליפותיה והיתה באה בעל כרחו של אדם ומתחממת ממנו ומולידה ממנו כמה שדין (שם מט). האחד הוא אשמדאי מלך השדים והנקיבה המיוחדת לנקודה זו שמה לילית הזקנה ואשמדאי זה הממונה תחתיו משתמש גם כן ברוח אחרת ושמה לילית זעירתא כראשונה אלא שהראשונה נקראת זקנה וזו נקראת זעירתא (שם, עולם הבריאה' ג). בהיותם עתידים היהודים

אדם בתפלה לפני קונו ואמר רבש"ע אשה שנתת לי ברחה ממני מיד שגר הקב"ה שלשה מלאכים הללו (סנוי, סנסנוי, סמנגלף) אחריה להחזירה אמר להם הקב"ה אם תרצה לחזור מוטב ואם לאו תקבל על עצמה שימותו מבניה בכל יום מאה בנים ועזבו אותה והלכו אחריה והשיגוה בתוך הים במים עזים שעתידין המצריים למות שם וספרוה דבר יי' ולא רצתה לחזור אמרו לה אנו נטביעך בים אמרה להם הניחוני שלא נבראתי אלא להחליש התינוקות כשהן משמנה ימים מיום שיולד אשלוט בו אם היה זכר ואם נקבה מיום ילדותה עד עשרים יום וכששמעו דבריה הפצירו לקחתה נשבעת להם בשם אל חי וקיים שכל זמן שאני רואה אתכם או שמכם או תבניתכם בקמיע לא אשלוט באותו התינוק וקבלה על עצמה שימותו מבניה מאה בכל יום לפיכך מתים בכל יום מאה מן השדים ולכך אנו כותבים שמותם (של ג' המלאכים) בקמיע של נערים קטנים ורואה אותם וזוכרת השבועה ומתרפא הילד (שם).

לכמה מיני הזיות בנקודות ובאותיות בלילית הבחורה והזקנה ובאשמדאי ובמחלת אחות גביות (הגר' אחוז, ר"י דלמדיגו). והנה העבירות נעשות על ידי פתויי סמאל ולילית אלא שסמאל היותר רוחני הוא מבלבל השכל וגורם שיאמין האדם שאין בזה חטא וביוצא באופן שאינו מאמין בתורת ה' ובחכמיה ולילית שאינה כל כך רוחנית היא מפתה האדם אל המעשה (אמונ' חכמים כד). לחש הוא על לילית הרשעה לדחותה מן המטה בשעת הזיווג עם אשתו כי תמיד היא מבקשת להמצא שם בשעת הזיווג כדי שיהיה לה אחיזה בולד המתהוה ע"י הזיווג ההוא (דרך אמת על הזהר, ויקר'). וכל השדין ורוחין ולילין שנבראו בערב שבת בין השמשות היו מן הטפין של אדם הראשון ששמש בימי החול וכו' ואותה הכתה הנקראת לילין הם מלאים שערות מראשם ועד רגליהם (עמה"מ, ריבא דז"א ל). המנובלים שכל חבוריהם מלאים שדים ולילים (אילס, כתב ג' לזרח).—ואמר המשורר: תארך כשעיר עזאזל ואיך נמלטת מארץ גזרה, כאלו הזמן חשק בלילית ומאהבה שלחך לה תשורה (ר"י חריזי, תחכמ' ו).—ואמר המליץ: אשמדאי וסיעתו ארי נוהם ודוב שוקק לביא וליש מהם ובר גוריון, ושם אשתו לילית, תהפך ידה זוזו של ים והשלולית, בת מטרד בן טמיון, ושם שני בניו מחלון וכליון (ר' קלונ', אבן בחן סב:).— ומ"ר ליליות: אילן היה נמצא עליו כטיפי שעוה וכו' ורצה אחד לקוץ האילן אמר לו החכם הזהר שלא תמית את נפשך וכו' כי ליליות מתוועדות שם עליו (ספ' חסידי' תתתרסב). — ב) שם עוף מה[1]), ואמר המשורר: וקול זמיר לילית קאת מדבר וינשופים, פה יתנו קולם והעורב עם כוס וקפוד ועטלפים (רע"פ, מתק שפתים 75).

לִימוֹן[2]), ש"ז, מ"ר לִימוֹנִים, — פרי עץ דומה לאתרוג ויש בו מיץ חמץ, Citrone;-ron; lemon: ויטה המזון אל החמוצים וכו' מי הבוסר ומי לימון ומי רמון והכבושים העשויים בחומץ (קאנון ד א ד ד). לימון

— [1]) לפי דעת קצת מפרשים גם מהקדמונים וגם מהחדשים, כי הכונה בהשם לילית שבמקרא היא לעוף מעופות הלילה.

[2]) משק' קיטור. ונזכר בא"ב של בן סירא לימוניא: תפוחים תאנים שקמים אתרוגין ענבים ספרגלים אגסים בטנים פלפלין ולימוניא. בער"ב' לִימוּן a), ולקוח מפרסי', ואומרים כי עקרו בלשון הודית לימו, ובסנסקרית נימבוקו.

a) ليمون

קר קיבץ ויחזק האצטומכא ויועיל בכל ענין שיאכלוהו (מ׳ אלדבי, פ״א ה). ואחר השתיה תאכל מעט מהלימון (דרך יברה, בע׳ הסגול׳). הרואה אתרוג (בחלום) נעשה הדר לפני קונו וכו׳ האוכל לימון יבא לידי עניות (ר״ש אלמולי, פתרון חלומ׳ ב ב ג).

לִין, מטנו לִין, *לִינָה.

לִין, פ״ע, עתי׳ אָלִין, יָלִין, וַיָּלֶן, תָּלֶן, תָּלֵן, יָלִינוּ, תָּלִינוּ, נְלִינָה, — כמו לון: היש בית אביך מקום לנו לָלִין (בראש׳ כד כג). סורו נא אל בית עבדכם וְלִינוּ ורחצו רגליכם וכו׳ לא כי ברחוב נָלִין (שם יט ב) וַיָּלִינוּ ויקומו בבקר ויאמר שלחני לאדני (שם כד נד). ויאכלו לחם וַיָּלִינוּ בהר (שם לא נד). ויפגע במקום וַיָּלֶן שם כי בא השמש (שם כח יא). וַיָּלֶן שם בלילה ההוא (שם לב יד). ויאמר אליהם לִינוּ פה הלילה והשבתי אתכם דבר (במד׳ כב ח). ויבאו עד הירדן הוא וכל בני ישראל וַיָּלִנוּ שם טרם יעברו (יהוש׳ ג א). והנחתם אותם במלון אשר תָּלִינוּ בו הלילה (שם ד ג). ויבאו המחנה וַיָּלִינוּ במחנה (שם ו יא). וַיָּלֶן יהושע בלילה ההוא בתוך העם (שם ח ט). ויאמר אבי הנערה אל האיש הואל נא וְלִין ויטב לבך וכו׳ וישב וַיָּלֶן שם וישכם בבקר וכו׳ ויאמר לו חתנו אבי הנערה הנה נא רפה היום לערוב לִינוּ נא הנה חנות היום לִין פה וכו׳ לכה נא ונסורה אל עיר היבוסי הזאת וְנָלִין בה (שפט׳ יט ו-יא). ויאמר האיש הזקן שלום לך וכו׳ רק ברחוב אל תָּלֶן[1] (שם כ). אם יָלִין איש אתך הלילה (ש״ב יט ח). ויבא שם אל המערה וַיָּלֶן שם (מ״א יט ט). לִינִי הלילה והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל (רות ג יג). אל אשר תלכי אלך ובאשר תָּלִינִי אָלִין עמך עמי ואלהיך אלהי (שם א יו). צרור המר דודי לי בין שדי יָלִין (שה״ש א יג). לכה דודי נצא השדה נָלִינָה בכפרים נשכימה לכרמים (שם ז יב-יג). ביער בערב תָּלִינוּ ארחות דדנים (ישע׳ כא יג). באו לִינוּ בשקים משרתי אלהי (יוא׳ א יג). הישבים בקברים ובנצורים יָלִינוּ (ישע׳ סה ד). הנה ארחיק נדד אָלִין במדבר (תהל׳ נה ח). ושבע יָלִין בל יפקד רע (משלי יט כג). בחוץ לא יָלִין גר דלתי לארח אפתח (איוב לא לב). איש ונערו יָלִינוּ בתוך ירושלם (נחמ׳ ד יו). וסביבות בית האלהים יָלִינוּ (דהי״א ט כז). — ובתו״מ: ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלם (אבות ה ה). אפילו מצאו חברו ואמר לו לין פה עת חמה הוא עת צינה הוא למחר משכים והולך (ערוב׳ נב.). הרועים וכו׳ ושומרי פירות בזמן שדרכן ללין בעיר הרי הן באנשי העיר בזמן שדרכן ללין בשדה יש להן אלפים (אמה) לכל רוח (שם עג.). מעשה ועמדו קינים בירושלם בדינרי זהב אמר רשב״ג המעון הזה אם אלין הלילה עד שיהא בדינרין (כ״כ קסו.). — ובבהמה: היאבה רים עבדך אם יָלִין על אבוסך (איוב לט ט). — ודברים לא בע״ח: ולא יָלִין חלב חגי עד בקר (שמות כג יח). לא תשחט על חמץ דם זבחי ולא יָלִין לבקר זבח חג הפסח (שם לד כה). ולא יָלִין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר (דבר׳ יו ד). — ובמשמ׳ שהה זמן במקום, נמצא שם: איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק יָלִין בה ועתה מרצחים (ישע׳ א כא). כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי עד מתי תָּלִין בקרבך מחשבות אונך (ירמ׳ ד יד). ואף אמנם שגיתי אתי תָּלִין משוגתי (איוב יט ד). נפשו בטוב תָּלִין וזרעו יירש ארץ (תהל׳ כה יג). אזן שמעת תוכחת חיים בקרב חכמים תָּלִין (משלי יה לא). — והעין לָנָה בדבר, שהתה, התבוננה לדבר: אם לא התלים עמדי ובהמרותם תָּלַן[1] עיני (איוב יז ב).

***לִינָה**, ש״נ, מ״ר לִינוֹת, — שה״פ מן לִין: אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר וכו׳ לן נותנים לו פרנסת לינה (פאה ח ז). שנתרשל (משה) בלינה קודם המילה לכך בקש המקום להרגו (מכי׳ יתרו א). למלך שבא אצל בניו לפרקים כל אחד ואחד אמר אצלי הוא שורה וכו׳ אמר (המלך) ראיתם בני הקטן שעומד ופניו כבושות ונפשו עגומה עליו עכשיו מאכל ומשתה יהיה משלכם ולינתי אצלו (ספרי דבר׳ שנג). השוכר את החמור לרכוב עליו וכו׳ חמר נותן עליה שעורים ותבן ומזונותיו עד שמגיע ללינה (תוספתא ב״מ ו יא). מה בין לינה מה בין שביתה אדם מגלגל בלינה ואין אדם מגלגל בשביתה בכל מקום אדם לן ואין אדם שובת בכל מקום (ירוש׳ מעשר׳ ב מט ד). אמר הקב״ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה (חול׳ צא:). ויבא משה בתוך הענן וכו׳ שלן שם לינות הרבה (מד״ר במד׳ יב). — ודברים לא בע״ח: שאין הלינה פוסלת בידים (ירוש׳ יומ׳ כלט ג). אין הלינה פוסלת בביכור (שם). מים שנתמלאו לקידוש ידים ורגלים נפסלין בלינה (שם סוכ׳ ד נד ד). מי סוטה נפסלין בלינה (שם סוט׳ כ יח).

לִיף[2], ש״ז, מ״ר לִיפִים, לִיפוֹת, — פתילים דקים, בפרט בבשר אברי בע״ח וכדומה, Faser; fibre:

[1]) לפי דעת המדקדקים במקום תָּלֶן.

[1]) עי׳ הערה הקודמת.

[2]) כבר הביא ר״ח מלה זו מתוך הלשון הערבי׳

והמושך (הכח המושך ביחס להמזון) נברא למשוך המזון המועיל ויפעל זה בליפי האבר אשר הם בו הולכים בארך והמחזיק נברא להחזיק המזון המועיל וכו׳ וזה יעשה בליף ההולך באלכסון (קאנון א א ו ג). וגגה הפנימי (של האזן) מוצע בליפים לובשים ליפי העצב השומע (שם ג ד א). העצב והמיתר והקשור וכו׳ והם נעדרי הדם וכשתתיכם ימחו וישובו פתילים וליפים הולכים באורך לבד מה שיהיה מהקשורים קשה מאד שהוא אי אפשר שימוחו ויתך עד שישוב ליפים ופתילים (פרקי משה א). אומר גלינוס שהוא מושך בליף ההולך באורך וכו׳ והליף ההולך באורך הוא עוזר המשיכה (נשמט המלאה מקום). — ומ״ר ליפות: וע״כ חשב הבורא בחכמתו להועילו עובי ומתיחה ויפתח הגשם המחבר ממנו ומהקשרים ליפות וכו׳ ואעפ״י שהליפות יבואו מארבע מקומות וכו׳ ובשיתקבצו הליפות מאלה מציק הפה ובולט אותו לחוץ (קאנון א א כ א). והתועלת בבריאת העצם הזה (בהגרון) שהוא הצמחה וסמיכה יצמחו ממנו ליפות עצלי הגרון (שם שם יא). והעצל המחושב על אחד ארוג מליפות באלכסון (שם יו).

א. לִיץ, ממנו א. לִיץ.

א. לִיץ, — כמו לוץ: אם ללצים הוא יָלִי[illegible] [illegible]ניים יתן חן (משלי ג לד).

ב. לִיץ[1]), ממנו ב. לִיץ.

ב. לִיץ[2]), פ״י, עתי׳ יָלִיץ, — א) לָץ משפט וכדומ׳, הטהו, קלקל אותו: עד בליעל יָלִיץ[3]) משפט ופי רשעים יבלע און (משלי יט כח). — ב) לָץ אנשים, הרחיקם זה מזה, עשה ביניהם פרוד, מחלקת וכדומ׳: אולים יָלִיץ[4]) אשם ובין ישרים רצון (שם יד ט).

ג.*לִיץ, ש״ז, מ״ר לִיצִים, — הליצים שבפקעת, כל אחת מכריכות החוטים של הפקעת: הליצין[1]) שבפקעת מצטרפין זה עם זה ופושין מזה לזה (תוספתא נגע׳ ה י).

ד.*לִיץ[2]), — קל לא נהוג.

— הפע׳, *הֵלִיץ, הֵלַצְתִּי, הֵלִיצוּ, לְהָלִיץ, — הֵלִיץ עליו, הפך בזכותו, דבר עליו טובות: ואלו היינו יכולין להליץ על עניננו במלה אחת שכוללת אלו המדות בבת אחת כמו שכולל אותן השכל וכו׳ הינו מליצים בה עליו (הו״ה, היחוד י). זהו הנראה מדברי הרב ודעתו בזה כפי מה שהליצו בעדו מפרשי ספרו ונעזר הרב בזה מאותו מאמר שזכרתי (ר״י אברבנאל, ברא׳ א). והפרוש הזה עם כל מה שהלצתי בעדו אינו נכון (הוא, ויחי). הנה אדוננו המלך הליץ על היהודים כפלים ממה שהלצתי ואין מי שיאמר לו מה שאמר הוא עלי (שבט יהודה ו). יוציאו הנשמות לפני כסא להליץ ולהשפיט (הרוקח, הלכ׳ ר״ה רב). הנה כי גם שרב זכות ר׳ מאיר עם כל זה היה לו מעיר לעזור מה שהליץ עליו ר׳ אילא בעולם הזה אך אין ספק כי לא היה שוה לו מה שהליץ עליו אלו היה ר׳ מאיר משולל זכות לגמרי (ר״מ אלשיך, איוב כו ב). — ואמר הפיטן: טרח משאם הוגד לו שאת, ישרם להליץ תלוי ראש לשאת, כפרם פץ תת לאמים משאת (ר״א קליר, שבת זכור, אז מאז). ודוי בתחן יאיצו, ושוכני עפר יקיצו, ומראש הרים יליצו (הוא, מוס׳ יוה״כ, יום מימים). דברי נכוחות לרעיך להליץ עבורך אף תצפצפי להרים קול הדריך (ר׳ מהיר הדרשן, ליון לפירת).

***לֵיצָן**[3]), לֵיצָן, לייצן, ש״ז, מ״ר לֵיצָנִים, — מי שטבעו להתלוצץ: אין דור שאין בו ליצנים מה היו פריצי הדור עושין היו הולכין אצל חלונותיו של דוד

לתרגם בה סיב: ויש שפירשוהו נבארא שהוא ליף בלשון ישמעאל (ר״ת שבת לג:).

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) פרשו הקדמונ׳ במשמ׳ לוץ, אך המליצה דחוקה ואינה טבעית, ולכן יותר נראה לפרש לפי הענין. וכן בערבי׳ ליץ a) משמש במשמ׳ זו: לאצ יליצ ליצא האד ואלשי אזאצ׳ה או הרכה לינתזע׳ה, ע״כ, — ובעבר׳: ליץ התרחק ונטה מן, ולאץ את הדבר הסירו ממקומו או הניעהו כדי שיעתק ממקומו. — [4]) גם יליץ זה פרשו הקדמונ׳ במשמ׳ לוץ, וגם כאן אין המליצה טבעית, ולכן נראה גם כאן לפרש לפי הענין ולפי ההקבלה הנגדית של הסוגר. ושמוש הפעל בלשון הערב׳, במשמ׳ התרחק מדבר, מסיע לפרוש זה.

[1]) בנוסח׳ תליצין חליצין, אך כבר הגיה הגר״א הליצין, ופרש ההוטין הכרוכין על הפקעת. וקצת דומה לזה השם הערבי וצילה a) לפקעת בכלל.

[2]) פעל נגזר מן השם מֵלִיץ, ששרשו הוא מלץ, ועי׳ הערה שם.

[3]) בגמ׳ בארמ׳: פגע ביה (בר׳ יסא) חד ליצן ויהב ליה פורקדל חד (ירוש׳ ברכ׳ ב ה ג). שמעון בן שטח היו ידיו חמומות אתא סיעת ליצנין אמרי הבו עצה ניסהוד על בריה וניקטליניה (שם סנה׳ ו כג.). אל תדור בשכנציב משום דליצני הוו (פסח׳ קיב:).

a) ليص

a) وصيلة

ואומרים לו דוד איטת יבנה ביהמ"ק (ירוש' ברכ' ב ד:). ששמע משה ליצני ישראל מדברים מאחריו וכו' (מד"ר שמות נא). היה משה עושה במשכן והיו ליצני ישראל אומרים אפשר שהשכינה שורה על ידי בן עמרם (שם נב). אמר לה בעלה היכן היית עד עכשיו אמרה לו שומעת הייתי לר' מאיר דורש והיה אותו האיש ליצן אמר לה בכך וכך אין את נכנסת לביתי עד שתלכי ותרוקי בפניו של ר' מאיר (שם דבר' ה). אמר לה הנחש מן העץ הזה אכל בוראנו וברא את העולם וכו' מכאן שהיה ליצן (מדר' תהל' א).—ובספה"א: לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה (רב"י ברא' כה יט). לקח טלית של צדיק אחד ונתן לליצן להתעטף והלבין פני הצדיק וקללו אותו צדיק (ספ' חסידים תתקמד). לעון הלייצן מי שהוא לץ כמה פוגם וצריך תשובה גדולה (דרך ישרה, שע' התשובה). היה ליצן גדול מופלג וכו' פער פיו לבלי חק והבליע בהם תמיד דברי התול ושחוק (ר"י עמדין, גת דרוכה). לגרום שחוק לאנשים כדרך הליצנים היושבים בסוד משחקים (שם).—ואמר המליץ: כי המלבין פני חבירו, לפי מה שכתב בעל התוספת בספרו, היא התלבנות פנים, ומעשה הצחוק שיעשוהו הליצנים, שיעשו בדי להשתעשע בו, וכו' ויכין הצד המלא סלת לצדו, והוא לא ידע כי בא אידו, ורוחו בקרבו נבקה, והליצן יצוהו לפחת בו בחוזקה, והריק יפח על מקום הקמח, והליצן קורא הנני מביא את עבדי צמח (עמנ', מחב' כב).

***לֵיצָנוּת**[1], ש"נ,—סגולת מי שהוא ליצן: קשה היא הליצנות שתחילתה יסורין, וסופן כלייה (ירוש' ברכ' ב ה ג). בטובה שעשה להם האלהים התחילו אומרים ליצנות עליו (מד"ר במד' ז). מה השמן הזה כוס מלא אינו מורזף בשאר כל המשקים כך דברי תורה אין מורזפין בדברי ליצנות (שם שה"ש, לריח שמניך). שני בני אדם נתנבאו על הליצנות ואלו הן שלמה וישעיה שלמה אמר ולצים לצון חמדו להם וישעיה אמר ועתה אל תתלוצצו (פסיק' דר"כ יג). אשריו אם לא ישבתי במושבו של נחש של ליצנות (מדר' תהל' א). אלתדור במושב לצים מפני שהם עסוקים בליצנות (פרקי רבנו הקדוש ה). שכל אדם שיש בו ליצנות אין דנין בגיהנם תחילה אלא הוא (מדר' א"ב דר"ע ג).

—ובספה"א: וזה שאינו באחד מאלו (לא במקרא ולא במשנה ולא בד"א) במה יתעסק אם לא בליצנות (רב"י קדוש' מא.). מפני שהליצנות מושך להם כשירגילו בו (פי' משלי לזרח' הלוי א). אחר שספר בשכר כת הצדיקים בא לזכור כת הליצים והיא הליצנות (שם ג). הליצנות הוא אבי הקלון הנלוז, אחוז בחבלי בוז, כי הליצנות מעברת המורא, וארח לחברה (משא גי חזיון מרב בנימין). הליצנות נחלק לחמשה חלקים האחד איש הנותן דופי בבני אדם וכו' (ארח' צדיק', שער השתיקה). כך היה זריז ושגור בפיו דברי ליצנות והתול לגרום שחוק לאנשים (ר"י עמדין, גת דרוכה).—ואמר המשורר: בזמירי ליצנות תקנה לך בוזוגנות לכן אמרתי לך את מכרם לא תכרה (רע"פ, מתק שפתים 60).

א. לַיִשׁ[1], ש"ז, מ"ר לְיָשִׁים,—שֵׁם נרדף עם אֲרִי, אַרְיֵה, Löwe; lion: בארץ צרה וצוקה לביא וָלַיִשׁ מהם אפעה ושרף מעופף (ישע' ל ו). לַיִשׁ גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל (משלי ל ל). לַיִשׁ אבד מבלי טרף ובני לביא יתפרדו (איוב ד יא). — °ומ"ר: והפליג במאמר הזה (בכתוב ליש אובד מבלי טרף) שספר הלישים בספור הזה מפני שחוקתם תהיה אז גדולה יותר (ריב"ג, ברב תעה).—ואמר המשורר: היה לעשות רצונו עז כנמר וקל כצבי וגבור בלישים (ר"י הלוי, התרדף). וכלם כפירי נפשים, מחפירי לישים, למלחמות מזמות המושים ונגשים (ר"י חריזי, תחכמ' טו).—וככנ' °לַיְשָׁה, בהשאלה מליצית: הנה שתיהן נקבצו היום בבנו שמואל בן אציליה, לישה ולא טרף רחליה שועה ושונא את נבליה (ר"ש הנגיד, הנה יחידתי).—והשתמשו קצת החדשים בשם זה ביחוד למין החתול הגדול המדברי בעור מנמר, Leopard: התול היערי שהל וכו' אריה ליש (ליעאפארד) נמר (שבי"ע ג, הודו). כלבים והתולים ממינים שונים שועלים קטנים החופר אריה נמר ליש שהל (שם א, אפריקה). ליש משכנו באפריקה קטן קצת מהנמר ועורו יפה ממנו כי הוא בטבעו מצויר פצלות פצלות (רהבי' למודים א ו).

ב.*לַיִשׁ[2], ש"ז,—בצק: הלייש והשמן והדבש בלייש זה שערוך בשמן ומקוטף בדבש כך היתהברייתו של מן (ספרי במד' פט).

---

[1]) בארמית ליצנותא: משום דליצני הוו ומשכו לך בליצנותא (פסח' קיב:). אמר רב נחמן כל ליצנותא אסירא בר מליצנותא דע"א דשריא (מגי' כה:). דהוה מפליא ליצנותא (ע"ז מז.).

---

[1]) בערב' לית' a), והוא השם השמי הקדום לבע"ח זה, משרש לית במשמ' גבורה, ואח"כ תפסו שמות אחרים את מקומו בדבור הרגיל והוא נשאר רק שם מליצי.

[2]) מן לוש, כמו דַיִשׁ מן דוש.

---

a) ليث

•לִישָׁה, ש״נ, — שה״פ מן לוש: כל המנחות נלושות בפושרין וכו׳ וחייבים על לישתה ועל עריכתה ועל אפייתה (מנח׳ ה ב). אחד שתי הלחם ואחד לחם הפנים לישתן ועריכתן בחוץ ואפייתן בפנים (שם יא ב). הביתי כהן גדול לישתן ואפייתן בפנים (שם ג). הלש והמקטף והעורך וכו׳ חייב על לישתה ועל עריכתה ועל אפייתה (ירוש׳ שבת ז י:). סידורו (של להם הפנים) דוחה את השבת לא לישתו ולא עריכתו דוחין את השבת (שם סנה׳ י כט.).

לָךְ, לנכ׳, כהפס׳ ולנק׳ לָךְ, — מלת הגוף מורה יחס שאליו: נתן לְךָ, אמר לָךְ. —*יש לָךְ, אין לָךְ, במשמ׳ יש בעולם, אין בעולם: יש לך קשרים שאין חייבים עליהן כקשר הגמלים ובקשר הספנין (שבת יה ב). וכי יש לך אדם שהוא מתבשר בשורה טובה ואינו שמח (מכי׳ כא ה). ר״מ אומר כשם שהדעות במאכל כך דעות בנשים יש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ואינו שותהו וזו היא מדת פפוס בן יהודה שהיה נועל בפני אשתו ויוצא ויש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ושותהו וזו היא מדת כל אדם שמדברת עם אחיה וקרוביה ומניחה ויש לך אדם שזבוב נופל לתוך תמחוי מוצצו ואוכלו וכו׳ (גיט׳ צ.). אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום (אבות ד ג). אין לך בכל השבטים שקצר ימים פחות מיוסף ואין לך בכל השבטים שהאריך ימים יותר מלוי (סעו״ר ג). אין לך מר בקישות אלא תוכו (ירוש׳ תרומ׳ ג מב.). שאין לך חביב בתורה יותר מפרים הנשרפים (שם ה מג ד). גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו אעפ״כ לא נענה אלא בתפלה (בבלי ברכ׳ לב:). אין לך נאה בישיבה אלא זקן (חגי׳ יד.). אין לך דבר שנעשית מצותו ומועלין בו (זבח׳ מו.). אין לך גדול משבט יהודה ואין לך ירוד משבט דן (מד״ר במות מ). אין לך כל נימא ונימא שלא ברא לה הקב״ה גומה בפני עצמה (שם ויקר׳ טו). אין לך מנוול ומשוקץ ומשונה כשור בשעה שאוכל עשב (שם רות, וזאת לפנים). — ובסהמ״א: אין לך שמחדד השכל כמוסר וחכמה (מבח׳ הפניני, בער התכמה). — ופעל אחריו: אין לך צריך כוונה אלא ג׳ פסוקים הראשונים בלבד (ירוש׳ ברכ׳ ב ד.). אין לך בא למחשבת פטור אלא שלשת המינין בלבד (שם ערל׳ א ס ג). —*לָךְ, לטובתך, בנגוד לעליך לרעתך: ואל תסמוך על דבר שאין לך בו זכות תגנות דעתך על טענה שהיא עליך ולא לך (חו״ה, חבוון הנפ׳ ב). —*לָךְ, במשמ׳ אצלך: האומר לחבירו מודרני ממך מופרשני ממך מרוחקני ממך שאיני אוכל לך שאיני טועם לך (נדר׳ א א). —*מַה-לָּךְ, עי׳ מה.

***לִכְאוֹרָה**[1], — תה״פ, במשמ׳ לפי הנראה בסקירה ראשונה, שטחית, היצונית, scheinbar en apparence; apparently: לפי שלכאורה משמע במנחות פרק הקומץ את המנחה לאכול דבר שאין דרכו לאכול שדם שמלחו אינו אסור אלא מדרבנן (רשב״א, תורת הבית הארוך ד ד). והרש שאמרו הז״ל בכל מקום זהו שאינו מדבר ואינו שומע ולכאורה נראה שאם הוא מדבר ואינו שומע שכשר להעיד אבל הרמב״ם כתב אחד הרש המדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר (טוחו״מ לה יב). כי בדבר הזה נראה לכאורה שנהלקו עליו ר׳ מאיר ור׳ יוסי במס׳ מעשר שני עם כל זה ביהושע י״ד כתוב בברור שלא עלו להם לשם נחלה (בלטי הגבורים יע). ר״ח בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת להכמתו הכמתו מתקיימת וכו׳ ולכאורה אלו שני דברים סותרים זה את זה אבל כי תעיין שפיר ראה תראה שניהם אמת (הקד׳ בל״ה). אשר מכל זה לכאורה יראה וקרוב להאמין ומסתבר שכדור הארץ תוכו נתמלא מים (נחמ׳ ונעים סה). (האיש) אשר יקרא ויזכור הכל יגיע למדרגה קרובה לכאורה לשלמה בן דוד (ר״א מודינא, לב הארי׳ה א א). ובזה יובן מ״ש ביוסף דוקא שהיה יפה תואר ויפה מראה ולכאורה מה יתרון מעלת היופי באיש ובפרט באיש צדיק וטוב כיוסף אך הענין הוא משום שיוסף היה בבחי׳ יסוד שהוא המשפיע הכל וכו׳ (מאמ׳ יקרי׳, גביע הכסף ט). והעיקר הוא לכונו בריקוד אל סוף כונת תנועת הניגון והוא עושה שלימות השמחה שבו ואף שלכאורה הריקוד בלא ניגון אינו כלום והניגון ישנו בלא ריקוד אבל מ״מ ע״י הריקוד נשלם יותר שמחת הנפש (שם, ברכ׳ חתנים כא).

לכד[2], ממנו לָכַד, לֶכֶד, מַלְכֹּדֶת, *הִתְלַכְּדוּת.

לָכַד, פ״י, לָכַד, לָכַדְתִּי, לָכַדְנוּ, לֹכֵד, לָכוּד, אֶלְכֹּד, יִלְכֹּד, יִלְכְּדוּ, יִלְכֹּדוּ, לְכָדוֹ, לְכָדָהּ, לְכָדוּהָ, לְכָדָהּ, לְלָכְדֵנִי, לְלָכְדָהּ, יִלְכְּדֶהָ, יִלְכְּדֵנוּ, יִלְכְּדֻנָה, תִּלְכְּדוּ, יִלְכְּדֻנוּ,

---

[1]) בגמ׳ בסגנון ארמי: לכאורה כשמואל רהיטא כי מעיינת בה הילכתא כוותיה דרב (כתוב׳ נד.).

[2]) רק עגד בארמ׳ במשמ׳ זו. בערב׳ משמש פעל לכד a) במשמ׳ אחרות רחוקות ממשמ׳ בעבר׳.

---

a) لكد

ילכדה, ילכדוה, —א) לכד עיר, כבש אותה ותפס אותה בכח מלחמה וכדומה, eine Stadt einnehmen capturer;-ture: וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדה ויורש את האמרי אשר בה וכו׳ ויאיר בן מנשה הלך וילכ״ד את חותיהם (במד׳ לב לט-מא). ויצא סיחן לקראתנו וכו׳ ונך אתו ואת בנו ואת כל עמו ונלכ״ד את כל עריו (דבר׳ ב לב-לד). רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו (בס לה). והאורב קם מהרה ממקומו וכו׳ ויבאו העיר וילכדוה וכו׳ ויהושע וכל ישראל ראו כי לכד הארב את העיר וכי עלה עשן העיר וישבו ויכו את אנשי העי (יהוש׳ ח יט-כא). כי לכד יהושע את העי ויחרימה (בס י א). ויאמר כלב אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי לאשה וילכדה עתניאל בן קנז (בס יה יו-יז). וילכ״ד יהודה את עזה ואת גבולה (שפט׳ א יח). וילחם יואב ברבת בני עמון וילכ״ד את עיר המלוכה וישלח יואב מלאכים אל דוד ויאמר נלחמתי ברבה גם לכדתי את עיר המים ועתה אסף את יתר העם וחנה על העיר ולכדה פן אלכ״ד אני את העיר ונקרא שמי עליה ויאסף דוד את כל העם וילך רבתה וילחם בה וילכדה (ש״ב יב כו-כט). וילחם באשדוד וילכדה (ישע׳ כ א). הנה הסללות באו העיר ללכדה (ירמ׳ לב כד). והשבתים אל העיר הזאת ונלחמו עליה ולכדוה ושרפה באש (בס לד כב). וישפך סוללה ולכד עיר מבצרות (דני׳ יא יה). טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכ״ד עיר (משלי יו לב).—ואת מעברות הנהר, המים וכדומ׳: וילכדו את מעברות הירדן למואב ולא נתנו איש לעבר (שפט׳ ג כח). ומלאכים שלח גדעון בכל הר אפרים לאמר רדו לקראת מדין ולכדו להם את המים עד בית ברה ואת הירדן ויצעק כל איש אפרים וילכדו את המים (בס ז כד).—ולכד את האדם, הבהמה, תפסם: ואת כל המלכים האלה ואת ארצם לכד יהושע פעם אחת (יהוש׳ י מב). וירדף אחריהם וילכ״ד את שני מלכי מדין (שפט׳ ח יב). וילכד נער מאנשי סכות וישאלהו (בס יד). וילך שמשון וילכ״ד שלש מאות שועלים (בס יה ד). — ובמלכדת, ברשת: היעלה פח מן האדמה ולכוד לא ילכוד (עמו׳ ג ה). הציבו משחית אנשים ילכ״דו (ירמ׳ ה כו). ורשתו אשר טמן תלכדו (תהל׳ לה ח). לכ״ד חכמים בערמם (איוב ה יג).—וחיה טורפת את טרפה: היתן כפיר קולו ממענתו בלתי אם לכד (עמו׳ ג ד).— ובהשאלה, לכד את המלוכה וכדומה, לקחה, נתחזק בה: ושאול לכד את המלוכה על ישראל (ש״א יד מז). — והעונות לכדו את החוטא, בסבת עונותיו נפל: עוונותיו ילכדנו

את הרשע ובחבלי חטאתו יתמך (משלי ה כב). —ואמר המשורר: וזכרתי אלהי ואחרים לנגדי יזכרו אל כאשימא, ואמרתי אמת כזה וכזה עונות ילכדו נפש אשמה (ר״ש הנגיד, הלכבל). — והגורל את האדם, נפל עליו: ונקרבתם בבקר (להגורל) לשבטיכם והיה השבט אשר ילכדנו יי׳ יקרב למשפחות והמשפחה אשר ילכדנה יי׳ תקרב לבתים והבית אשר ילכדנו יי׳ יקרב לגברים (יהוש׳ ז יד). — ובתלמ׳ בהשאלה, פיו לכדו, ע״י דבור פיו נתפס: בשלשה מקומות לכדו פיו לאותו רשע (סוט׳ מב:).—ופעו׳ לכוד, במשמ׳ העקרית, ואמר הפיטן: שרים לכודים הוציא משערים, תת כתאנים השוערים, לעולל את הנשארים (ר״א קליר, איכה אכפתו). לקוחים לדבר אתם עזות, לתת להם בתפת אחזות, לכודים כצפרים האחוזות, לו חכמו ישכילו זאת (רבכ״ג, יי׳ מה אדם). בתונת עניות ואלמנות היות באשה מאישה גרושה, לכודה במוקש פתלתל ועקש נשואת סבל מעונת כבל (ר״י הלוי, סלוק, וכבן).

—נפע׳, נלכד, נלכדה, נלכדת, נלכדת, נלכדו, נלכדו, ילכד, וילכד, תלכד, ילכדו, ילכדו, ילכדון,—נלכדה העיר, לכדוה: ויהי כראות זמרי כי נלכדה העיר ויבא אל ארמון בית המלך (מ״א יו יח). בשנת שש לחזקיה וכו׳ נלכדה שמרון (מ״ב יח י). וישב ירמיהו בחצר המטרה עד יום אשר נלכדה ירושלם (ירמ׳ לח כח). גם את (מואב) תלכדי (בס מח ז). הבישה נלכדה קריתים (בס א). כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל קהל גוים גדלים מארץ צפון וערכו לה משם תלכד (בס נ ט). יקשתי לך וגם נלכדת בבל ואת לא ידעת (בס כד). ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה ונלכדה העיר ונשסו הבתים (זכר׳ יד ב).—והאנשים: כי בא עליה על בבל שודד ונלכדו גבוריה (ירמ׳ נא נו). רוח אפינו משיח יי׳ נלכד בשחיתותם (איכ׳ ד כ). — ובפח: והיה הנס מקול הפחד יפל אל הפחת והעולה מתוך הפחת ילכד בפח (ישע׳ כד יח). כי גם איש עם אשה ילכדו זקן עם מלא ימים (ירמ׳ ו יא). ברשת זו טמנו נלכדה רגלם (תהל׳ ט יו). — ובהשאלה, נלכד בגאונו וכדומ׳: חטאת פימו דבר שפתימו וילכדו בגאונם (תהל׳ נט יג). צדקת ישרים תצילם ובהות בגדים ילכדו (משלי יא ו). ואם אסורים בזקים ילכדון בחבלי עני (איוב לו ח). טוב לפני האלהים ימלט ממנה (מן האשה) וחוטא ילכד בה (קהל׳ ז כו). — ונלכד בגורל, שהגורל נפל עליו: וישכם יהושע בבקר ויקרב את ישראל לשבטיו וילכד שבט יהודה וכו׳ ויקרב את משפחת הזרחי לגברים וילכד זבדי ויקרב את ביתו

לגברים וַיִּלָּכֵד עכן (יהוש׳ ז יז-יח). ויקרב שמואל את כל שבטי ישראל (להגורל) וַיִּלָּכֵד שבט בנימן ויקרב את שבט בנימן למשפחתו ותִּלָּכֵד משפחת המטרי וַיִּלָּכֵד שאול בן קיש (ש״א י כא). ויאמר שאול אל יי׳ אלהי ישראל הבה תמים וַיִּלָּכֵד יונתן וכו׳ ויאמר שאול הפילו ביני ובין יונתן בני וַיִּלָּכֵד יונתן (שם יד מא-מב).

—התפ׳, הִתְלַכֵּד, יִתְלַכְּדוּ, — התלכדו, נתאחדו ונתחברו יחד, המים שנגלדו: כאבן מים יתחבאו ופני תהום יִתְלַכָּדוּ (איוב לח ל).—וקשקשי הלויתן וכדומה: אחד באחד יגשו ורוח לא יבא ביניהם איש באחיהו ידבקו יִתְלַכְּדוּ ולא יתפרדו (שם מא ח-ט).

לֶכֶד, ש״ז, כהפס׳ לֶכֶד,— דבר שבו נלכד אדם: כי יי׳ יהיה בכסלך ושמר רגלך מִלָּכֶד (משלי ג כו).

לְכָה,—כמו לְךָ: ויען יצחק ויאמר לעשו הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים ודגן ותירש סמכתיו וּלְכָה אפוא מה אעשה בני (בראש׳ כז לז). למה זה אתה רץ בני וּלְכָה אין בשורה מצאת (ש״ב יח כב). כי יתפש איש באחיו בית אביו שמלה לְכָה קצין תהיה לנו (ישע׳ ג ו).

***לִכְלוּךְ**, לַכְלוּךְ, ש״ז,—בס״פ מן לִכְלֵךְ: לפלוף שבעין וגלד שעל המכה ושרף הלה ולכלוכי[1] צואה שעל בשרו וצואה שתחת הצפורן (מקוא׳ ט ד). לכלוכי שערים שבבים שבצלוחית והטוך שבשירים ושבזוג (תוספתא שם ו יח). (האשה שאסרה קונם הנאת קישוט עלי) אם לא אתקשט בנפש לכלוך הוא (יבמ׳ פ:). אמר לו הקב״ה אל תירא אברם וכו׳ לא בא ברגליך לכלוך בדבר זה (פדר״א כו). אדם שהיתה לו זיעה גדולה ועלה הלכלוך והצואה עליו ונעשה כמו גלד על עורו (ערוך, ערך גגד). —ואמר הפיטן: לכלוך דם נדה ופתחה אשר שם פרי מגדיך לדמיונה חדר ועליה ופרוזדור (אזהר׳ ר״י ברצלוני, אדכרה). חציצת הפיפת לכלוך שרץ הלח, טבילת טהרת צנור מימיך יקלה (ר״ש הבבלי, סליח׳ ער״ה, אב לרחם).— ובהשאלה במוסריות, לִכְלוּךְ הנפש: שאינם מבינים בתוצאותם (של שמות הקדש) ובסודותם וכו׳ מהעדר ההבנה ולכלוך הנפש (יב״ר מקנדיה, מלרף לחכמה ח). וכ״ש בהצטרפם הלכלוכים הנפשיים שלא תשכון השכינה בינינו (שם טו).—וכמו להלוה: לכלוכי פירות והכוחל שחוץ מן העין הרי אלו חוצצין (תוספתא מקוא׳ ו ט). כל דבר שיש בו ליכלוך משקה (ירוש׳ ברכ׳ ח יב). כל מה שהירדן מכנים לי״ב חדש הוא (הלויתן) עושה גמיעה אחת שנאמר יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו ויש בהם ליכלוך פה ר׳ הונא בשם ר״י אמר אין בו כדי לכלוך פה (מד״ר במד׳ כא).

***לִכְלוּכִית**, ש״נ,—כמו לִכְלוּךְ: (איש אחד אמר לאשתו) קונם שאי את נהנת לי עד שתראי מום יפה שביך לר׳ ישמעאל בר׳ יוסי אמר להם שמא ראשה נאה אמרו לו סגלגל שמא שערה נאה דומה לאניצי פשתן וכו׳ שמא רגליה נאות רחבות כשל אווז שמא שמה נאה לכלוכית שמה אמר להן יפה קורים אותה לכלוכית שהיא מלוכלכת במומין (נדר׳ סו:). הקב״ה מפקידין לו הבריות טפה של לכלוכית בחשאי והקב״ה מחזיר להם נפשות משובחות שלמות בפרהסיא (מד״ר ויקר׳ יד).

***לִכְלֵךְ**, פ״י,—עשהו מלכלך, לא נקי, beschmutzen; salir; to soil: למלך בשר ודם שאמר לעבדו לבשל לו תבשיל וכו׳ להפות לו חלוק והוא לא היפת לו חלוק מימיו סוף שמלכלך את החלוק ומקניט את רבו (תוספתא ברכ׳ ז יח). אם אתה נותן כלי זהב באף חזיר הוא מלכלכו בטיט וצואה (ילקוט משלי יא). דרך ארץ שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהן תמיד (רש״י ויקר׳ ו ד). — ואמר הפיטן: נבלת תמימים בלי מומים היו שוממים אללי לי, סחוב והשלך ערום ללכלך אויה לי (מנח׳ בר׳ מכיר, אבל אעורר).— ובהשאלה: שלכלך (מנשה) מעשיו כחומץ ממעשים רעים (מד״ר רות, ויאמר לה). ת״ח אם הולך אצל זונה ומקלקל עמה מלכלך את תורתו (ילקוט משלי יא).

—פע׳, *לֻכְלַךְ, מְלֻכְלָךְ, מלוכלך,—שעשו אותו לא נקי, beschmutzt; sali; soiled: יכול יהיו אוכלים (את המן) מטונף ומלוכלך ת״ל והנה על פני המדבר דק מחוספס (ספרי במד׳ פט). אם היו רגליו מלובלבות בטיט או בצואה רוחץ כדרכו ואינו חושש (תוספתא שבת יו יט). שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא (ברכ׳ ד). למלך בשר ודם שחלק בגדי מלכות לעבדיו פקחין שבהן קיפלום והניחום בקופסא טפשים שבהן הלכו ועשו בהן מלאכה לימים ביקש המלך את בליו פקחין שבהן החזירום לו כשהן מגוהצין טפשין שבהן החזירום לו כשהן מלוכלכין (שבת קנב:). למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן וכו׳ בפתאום ביקש המלך את עבדיו פיקחין שבהן נכנסו לפניו כשהן מקושטין והטיפשין נכנסו לפניו כשהן מלוכלכין (שם קנג.). שאפילו סדינין שלה מלוכלכין

---

[1]) בכ״י פרמה לַכ-, לשר פתוחה.

בדם (נדה ה.). בטיפה המלוכלכת על פי הדרד (שבת קמד: כרית׳ יג.). לאחד שנכנס לגינה וליקט תותין ואכל היה בעל הגינה רץ אחריו א״ל מה בידך א״ל אין בידי כלום א״ל והרי ידיך מלוכלכות (מד״ר בראש׳ כב). בשעה שהייתי משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים מלוכלכין ובשעה שהייתי יוצא לדרך הייתי יוצא בבגדים נקיים (שם סה). שהתינוק הזה יוצא מתוך מעי אמו מלוכלך ומטונף מלא ריריו (שם ויקר׳ כז).—ואמר המליץ: עצור ברחם מטונף, סגור בבטן מלוכלך, ילד בצירים וחבלים, לראות עמל והבלים (תוכח׳ לר׳ בחיי, ברכי נפשי).—ומראה מלכלכת, לא זכה: כל הנביאים ראו מתוך איספקלריא מלוכלכת וכו׳ ומשה ראה מתוך איספקלריא מצוהצחת (מד״ר ויקר׳ א).—ובהשאלה, מלכלך במומים: יפה קורים אותה לכלוכית שהיא מלוכלכת במומין (נדר׳ סו:). —ובעברות: רמ״ח אברים באדם הזה והאוזן אחד מהם וכל הגוף מלוכלך בעבירות והאוזן שומעת וכל הגוף מקבל חיים (מד״ר שמות כז). כל מי שידיו מלוכלכות בגזל הוא קורא להקב״ה ואינו עונה אותו למה שתפלתו בעבירה (שם כב). שביום הזה כל העולם עומדים בדין לפני הקב״ה והעולם מתחייב כלייה מפני שבריותיו מלוכלכים בעבירות והקב״ה מזכה את עולמו (פסיק׳ רבתי מ). — וכמו מלחלח: קנה שהתקינו להיות בודק הזיתין כיצד היה יודע אם מלוכלך במשקה בידוע שנגמרה מלאכת המעטן (ירוש׳ שבת יז עז:).

—נתפ׳, *נתלכלך,—נעשה מלכלך: השופך את המים בר״ה וכו׳ אם נתלכלכו כליו חייב (ירוש׳ ב״ק ג ג). השלמה הזאת מתלכלכת והזרה ומתלבנת (מד״ר שמות כג). (יריעה) זו מתלכלכת ומתכבסת וחוזרת ומתלכלכת ומתכבסת (שם שה״ש, כאהלי קדר). כל הפירות (אם) נופלים לארץ מתלכלכים ונפשו של אדם התה מהם לאכלם אבל האגוז אם נופל ומתלכלך מרחיצו ואוכלו (פסיק׳ רבתי יא).—ובסהמ״א: הזב שיצא בכים שלו חייב מפני שאין דרך כים זה להוציאו אלא בדרך הזאת ואעפ״י שאינו צריך לגוף ההוצאה אלא כדי שלא יתלכלכו בגדיו (רמב״ם, שבת יט כב). מי שראה קרי בזמן הזה ביוה״כ אם לח הוא מקנח במפה ודיו ואם יבש הוא או שנתלכלך רוחץ מקומות המלוכלכין בלבד ומתפלל (הוא, שבית׳ עשור ג ג). דם יהיה זובה בבשרה ונתלכלך השוכב עמה (ר״א הקראי, ג״ע, טמא׳ וטהר׳ ו).—ובהשאלה, נתלכלך בעברות: עשו הרשע מתלכלך בעונות כל ימות השנה ואין לו במה יכפר אבל יעקב מתלכלך בעונות כל ימות השנה ובא יוה״כ ויש לו במה יכפר (מד״ר בראש׳ סה). אמר (משה) שמא מעלו ישראל במלחמת סיחון או נתלכלכו בעבירה אמר לו הקב״ה אל תירא כולם השלימו בצדק (שם במד׳ יט). כל מה שישראל מתלכלכין כל ימות השנה בעונותיהן בא יום הכפורים ומכפר עליהן (שם שה״ש, אחות לנו). ברח דודי מן גלות שאנו בה ומתלכלכין בעונות (שם, ברח דודי). — ונתלכלך בטמאה: אמר (יעקב) שמא כשהייתי בבית לבן הטמא נתלכלכתי בטומאה (מד״ר אסת׳, ויהי אומן).

לָכֵן[1], — מלת הטעם, א) להורות הסבה שבגללה נעשה הדבר, deshalb, deswegen; pour cela, à cause de cela; therefore.—ותבוא אחרי דבר הסבה ובפרט אחרי המלה יען, יַעַן-לָכֵן: ותאמר לה המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני ותאמר רחל לָכֵן ישכב עמך הלילה תחת דודאי בנך (בראש׳ ל יה). וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר את בריתי לָכֵן אמר לבני ישראל אני יי׳ והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים (שמות ו ה-ו). ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לָכֵן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם (במד׳ כ יב). פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל וכו׳ ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי לָכֵן אמר הנני נתן לו את בריתי שלום (שם כה יא-יב). ויאמר שרי סכות הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לצבאך לחם ויאמר גדעון לָכֵן בתת יי׳ את זבח ואת צלמנע בידי ודשתי את בשרכם את קוצי המדבר ואת הברקנים (שפט׳ ח ז). ואתם עזבתם אותי ותעבדו אלהים אחרים לָכֵן לא אוסיף להושיע אתכם (שם י יג). למה תבעטו בזבחי ובמנחתי אשר צויתי מעון ותכבד את בניך ממני להבריאכם מראשית כל מנחת ישראל לעמי לָכֵן נאם יי׳ אלהי ישראל אמור אמרתי ביתך ובית אביך יתהלכו לפני עד עולם ועתה נאם יי׳ חלילה לי כי מכבדי אכבד ובזי יקלו (ש״א ב כט-ל). כי שפט אני את ביתו עד עולם בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו ולא כהה בם וְלָכֵן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם (שם ג יג-יד). ויתן לו אכיש ביום ההוא את צקלג לָכֵן היתה צקלג למלכי יהודה עד היום הזה (שם כז ו). ותלך ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות להכעיסני ואתי השלכת אחרי גוך לָכֵן

[1] בערב׳ לָכִן a) וגם לָאכִן b) בשימ׳ אך, אבל.

a) لكن b) لاكن

הנני מביא רעה אל בית ירבעם (מ"א יד ע-י). כה אמר יי׳ יען אשר שלחת מלאכים לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון המבלי אין אלהים בישראל לדרוש בדברו לָכֵן המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי מות תמות (מ"ב א טז). כי מירושלם תצא שארית ופליטה מהר ציון קנאת יי׳ תעשה זאת לָכֵן כה אמר יי׳ אל מלך אשור לא יבוא אל העיר הזאת (שם יט לא-לב). יען אשר עשה מנשה מלך יהודה התעבות האלה וכו׳ ויחטא גם את יהודה בגלוליו לָכֵן כה אמר יי׳ אלהי ישראל הנני מביא רעה על ירושלם ויהודה (שם כא יא-יב). יען רך לבבך ותכנע מפני יי׳ וכו׳ לָכֵן הנני אספך על אבתיך ונאספת אל קברתיך בשלום (שם כב יט-כ). שריך סוררים וחברי גנבים וכו׳ יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם לָכֵן נאם האדון יי׳ צבאות אביר ישראל הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי (ישע׳ א כג-כד). הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם והיה כנור ונבל תף וחליל ויין משתיהם ואת פעל יי׳ לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו לָכֵן גלה עמי מבלי דעת וכבודו מתי רעב והמונו צחה צמא לָכֵן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק (שם ה יא-יד). מצדיקי רשע עקב שחד וצדקת צדיקים יסירו ממנו לָכֵן כאכל קש לשון אש וחשש להבה ירפה שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה (שם כג-כד). שמעו נא בית דוד המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלהי לָכֵן יתן אדני הוא לכם אות הנה העלמה הרה וילדת בן וקראת שמו עמנו אל (שם ז יג-יד). יען כי מאס העם הזה את מי השלח ההלכים לאט וכו׳ וְלָכֵן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים (שם ח ו-ז). שמענו גאון מואב גא מאד גאותו וגאונו ועברתו לא כן בדיו לָכֵן יליל מואב למואב כלה ייליל (שם טז ו-ז). כי אמרתם כרתנו ברית את מות וכו׳ כי שמנו כזב מחסנו ובשקר נסתרנו לָכֵן כה אמר אדני יי׳ הנני יסד בציון אבן וכו׳ (שם כח יה-יו). ויאמר אדני יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמדה לָכֵן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא (שם כט יג-יד). ומצרים הבל וריק יעזרו לָכֵן קראתי לזאת רהב הם שבת (שם ל ז). אשר אמרו לראים לא תראו ולחזים לא תחזו לנו נכחות דברו לנו חלקות וכו׳ השביתו מפנינו את קדוש ישראל לָכֵן כה אמר קדוש ישראל יען מאסכם בדבר הזה ותבטחו בעשק ונלוז ותשענו עליו לָכֵן יהיה לכם העון הזה כפרץ נפל נבעה בחומה נשגבה אשר פתאם לפתע יבוא שברה

שם י-יג). אלף אחד מפני גערת אחד מפני גערת חמשה תנסו עד אם נותרתם כתרן על ראש ההר וכנס על הגבעה וְלָכֵן יחכה יי׳ לחננכם וְלָכֵן ירום לרחמכם כי אלהי משפט יי׳ (שם יז-יח). והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיצהר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל לָכֵן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו (הוש׳ ב י-יא). ויעשו להם מסכה וכו׳ עגלים ישקון לָכֵן יהיו כענן בקר וכטל משכים הלך (שם יג ב-ג). בך נמצאו פשעי ישראל לָכֵן תתני שלוחים על מורשת גת (מיכ׳ א יג-יד). הוי חשבי און ופעלי רע וכו׳ ועשקו גבר וביתו ואיש ונחלתו לָכֵן כה אמר יי׳ הנני חשב על המשפחה הזאת רעה (שם ב א-ג). אמר שדוד נשדנו חלק עמי ימיר איך ימיש לי לשובב שדינו יחלק לָכֵן לא יהיה לך משליך חבל בגורל בקהל יי׳ (שם ד-ה). כה אמר יי׳ על הנביאים המתעים את עמי הנשכים בשניהם וקראו שלום ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה לָכֵן לילה לכם מחזון וחשכה לכם מקסם (שם ג ה-ו). ראשיה בשחד ישפטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו ועל יי׳ ישענו לאמר הלוא יי׳ בקרבנו לא תבוא עלינו רעה לָכֵן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עיין תהיה (שם יא-יב). האצרים חמס ושד בארמנותיהם לָכֵן כה אמר אדני יי׳ צר וסביב הארץ והורד ממך עזך (עמו׳ ג י-יא). הפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה ותהיו כאוד מצל משרפה ולא שבתם עדי נאם יי׳ לָכֵן כה אעשה לך (שם ד יא-יב). שנאו בשער מוכיח ודבר תמים יתעבו לָכֵן יען בושסכם על דל ומשאת בר תקחו ממנו בתי גזית בניתם ולא תשבו בם וכו׳ כי ידעתי רבים פשעיכם וכו׳ לָכֵן המשכיל בעת ההיא ידם כי עת רעה היא וכו׳ לָכֵן כה אמר יי׳ אלהי צבאות אדני בכל רחבות מספד ובכל חוצות יאמרו הו הו (שם ה י-טז). השתים במזרקי יין וראשית שמנים ימשחו ולא נחלו על שבר יוסף לָכֵן עתה יגלו בראש גלים וסר מרזח סרוחים (שם ו ו-ז). אתה אמר לא תנבא על ישראל ולא תטיף על בית ישחק לָכֵן כה אמר יי׳ אשתך בעיר תזנה ובניך ובנתיך בחרב יפלו (שם ז יו-יז). שמעתי חרפת מואב וגדפי בני עמון אשר חרפו את עמי ויגדילו על גבולם לָכֵן חי אני נאם יי׳ צבאות אלהי ישראל כי מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה (צפנ׳ ב ח-ט). אכן השכימו השחיתו כל עלילותם לָכֵן חכו לי נאם יי׳ ליום קומי לעד (שם ג ז-ח). הכהנים לא אמרו איה יי׳ וכו׳ והנביאים נבאו בבעל ואחרי לא יועלו הלכו לָכֵן עוד אריב אתכם נאם יי׳ ואת בני בניכם אריב (ירמ׳

כ ח-ט). כחשו ביי׳ ויאמרו לוא הוא ולא תבוא עלינו רעה וכו׳ לָכֵן כה אמר יי׳ אלהי צבאות יען דברכם את הדבר הזה הנני נתן דברי בפיך לאש והעם הזה עצים ואכלתם (שם ה יג-יד). הובישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו גם הכלים לא ידעו לָכֵן יפלו בנפלים בעת פקדתים יכשלו וכו׳ כה אמר יי׳ עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתבות עולם אי זה דרך הטוב ולכו בה וכו׳ ויאמרו לא נלך וכו׳ ויאמרו לא נקשיב לָכֵן שמעו הגוים וכו׳ הנה אנכי מביא רעה אל העם הזה פרי מחשבותם כי על דברי לא הקשיבו וכו׳ עלותיכם לא לרצון וזבחיכם לא ערבו לי לָכֵן כה אמר יי׳ הנני נתן אל העם הזה מכשלים וכשלו בם אבות ובנים יחדו (שם ו יה-כא). הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים והסך נסכים לאלהים אחרים למען הכעסני וכו׳ לָכֵן כה אמר אדני יי׳ הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה (שם ז יח-כ). ובנו במות התפת וכו׳ אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי לָכֵן הנה ימים באים נאם יי׳ ולא יאמר עוד התפת וגיא בן הנם כי אם גיא ההרגה (שם לא-לב). הנה בדבר יי׳ מאסו וחכמת מה להם לָכֵן אתן את נשיהם לאחרים שדותיהם ליורשים (שם ח ט-י). מאנו דעת אותי נאם יי׳ לָכֵן כה אמר יי׳ צבאות הנני צורפם ובחנתים (שם ט ה-ו). וילכו אחרי שררות לבם ואחרי הבעלים אשר למדום אבותם לָכֵן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל הנני מאכילם את העם הזה לענה והשקיתים מי ראש (שם יג-יד). הפרו בית ישראל ובית יהודה את בריתי אשר כרתי את אבותם לָכֵן כה אמר יי׳ הנני מביא אליהם רעה אשר לא יוכלו לצאת ממנה (שם יא י-יא). ואני ככבש אלוף יובל לטבוח ולא ידעתי כי עלי חשבו מחשבות נשחיתה עץ בלחמו ונכרתנו מארץ חיים וכו׳ לָכֵן כה אמר יי׳ על אנשי ענתות המבקשים את נפשך לאמר לא תנבא בשם יי׳ ולא תמות בידנו לָכֵן כה אמר יי׳ צבאות הנני פקד עליהם הבחורים ימותו בחרב בניהם ובנתיהם ימתו ברעב ושארית לא תהיה להם (שם יא יט-כג). ואמרו נואש כי אחרי מחשבותינו נלך ואיש שררות לבו הרע נעשה לָכֵן כה אמר יי׳ שאלו נא בגוים מי שמע כאלה (שם יח יב-יג). הישלם תחת טובה רעה כי כרו שוחה לנפשי זכר עמדי לפניך לדבר עליהם טובה להשיב את חמתך מהם לָכֵן תן את בניהם לרעב והגרם על ידי חרב (שם כ-כא). כי אין עינך ולבך כי אם על בצעך וכו׳ ועל המרוצה לעשות לָכֵן כה אמר יי׳ אל יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה

לא יספדו לו הוי אחי והוי אחות (שם כב ז-ח). הוי רעים מאבדים ומפצים את צאן מרעיתי נאם יי׳ לָכֵן כה אמר יי׳ אלהי ישראל על הרעים הרעים את עמי אתם הפצתם את צאני ותדחום ולא פקדתם אתם הנני פקד עליכם את רע מעלליכם (שם כג א-ב). כי גם נביא גם כהן חנפו גם בביתי מצאתי רעתם נאם יי׳ לָכֵן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו ונפלו בה (שם יא-יב). יען אמרתם את הדבר הזה משא יי׳ ואשלח עליכם לאמר לא תאמרו משא יי׳ לָכֵן הנני ונשיתי אתכם נשא ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבותיכם מעל פני (שם לח-לט). ולא שמעתם אלי נאם יי׳ למען הכעסוני במעשה ידיכם לרע לכם לָכֵן כה אמר יי׳ צבאות יען אשר לא שמעתם את דברי הנני שלח ולקחתי את כל משפחות צפון וכו׳ והבאתים על הארץ הזאת ועל ישביה (שם כה ז-ט). ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה הנביא שמע נא חנניה לא שלחך יי׳ ואתה הבטחת את העם הזה על שקר לָכֵן כה אמר יי׳ הנני משלחך מעל פני האדמה (שם כח יה-יו). יען אשר נבא לכם שמעיה ואני לא שלחתיו ויבטח אתכם על שקר לָכֵן כה אמר יי׳ הנני פקד על שמעיה הנחלמי ועל זרעו ולא יהיה לו איש יושב בתוך העם הזה (שם כט לא-לב). הנה אני יי׳ אלהי כל בשר הממני יפלא כל דבר לָכֵן כה אמר יי׳ הנני נתן את העיר הזאת ביד הכשדים (שם לב כז-כח). ותחללו את שמי ותשבו איש את עבדו ואיש את שפחתו וכו׳ ותכבשו אתם להיות לכם לעבדים ולשפחות לָכֵן כה אמר יי׳ אתם לא שמעתם אלי לקרא דרור איש לאחיו ואיש לרעהו הנני קרא לכם דרור נאם יי׳ אל החרב אל הדבר ואל הרעב (שם לד יו-יז). והעם הזה לא שמעו אלי לָכֵן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל הנני מביא אל יהודה ואל כל יושבי ירושלם את כל הרעה אשר דברתי עליהם יען דברתי אליהם ולא שמעו (שם לה יו-יז). כה אמר יי׳ אתה שרפת את המגלה הזאת וכו׳ לָכֵן כה אמר יי׳ על יהויקים מלך יהודה לא יהיה לו יושב על כסא דוד (שם לו כט-ל). ואם אמרים אתם לא נשב בארץ הזאת וכו׳ כי ארץ מצרים נבוא וכו׳ ושם נשב ועתה לָכֵן שמעו דבר יי׳ שארית יהודה כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל אם אתם שום תשמון פניכם לבא מצרים ובאתם לגור שם והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים (שם מב יג-יו). ולא הלכו בתורתי ובחקתי אשר נתתי לפניכם ולפני אבותיכם לָכֵן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל הנני שם פני בכם לרעה (שם מד י-יא). והדברנה

בפיכם ובידיכם מלאתם לאמר עשה נעשה את נדרינו אשר נדרנו לקטר למלכת השמים ולהסך לה נסכים הקים תקימנה את נדריכם ועשה תעשינה את נדריכם לכן שמעו דבר יי׳ כל יהודה הישבים בארץ מצרים הנני נשבעתי בשמי הגדול אמר יי׳ אם יהיה עוד שמי נקרא בפי כל איש יהודה (שם מד כה-כו). שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו וכו׳ על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר לכן הנה ימים באים נאם יי׳ ושלחתי לו צעים וצעהו (שם מח יא-יב). לבני עמון כה אמר יי׳ הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם את גד ועמו בעריו ישב לכן הנה ימים באים נאם יי׳ והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה (שם מט א-ב). כי מי כמוני ומי יעידני ומי זה רעה אשר יעמד לפני לכן שמעו עצת יי׳ אשר יעץ אל אדום ומחשבותיו אשר חשב אל ישבי תימן (שם יט-כ). איך לא עזבה עיר תהלה קרית משושי לכן יפלו בחוריה ברחבתיה וכל אנשי המלחמה ידמו ביום ההוא (שם כה-כו). שה פזורה ישראל וכו׳ עצמו נבוכדראצר מלך בבל לכן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל הנני פקד אל מלך בבל ואל ארצו כאשר פקדתי אל מלך אשור (שם נ יז-יח). חרב אל מימיה ויבשו כי ארץ פסלים היא ובאימים יתהללו לכן ישבו ציים את איים וישבו בה בנות יענה ולא תשב עוד לנצח (שם לח-לט). חמסי ושארי על בבל תאמר ישבת ציון ודמי אל ישבי כשדים תאמר ירושלם לכן כה אמר יי׳ הנני רב את ריבך ונקמתי את נקמתך (שם נא לה-לו). באו זרים על מקדשי בית יי׳ לכן הנה ימים באים נאם יי׳ ופקדתי על פסיליה ובכל ארצה יאנק חלל (שם נא נב-נג). כי במשפטי מאסו וחקותי לא הלכו בהם לכן כה אמר אדני יי׳ יען המנכם מן הגוים אשר סביבותיכם בחקותי לא הלכתם ואת משפטי לא עשיתם וכו׳ לכן כה אמר אדני יי׳ הנני עליך גם אני ועשיתי בתוכך משפטים לעיני הגוים (יחזק׳ ה ז-ח). יען כל תועבתיך לכן אבות יאכלו בנים בתוכך ובנים יאכלו אבותם (שם ט-י). בן אדם הנה בית ישראל אמרים החזון אשר הוא חזה לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא לכן אמר אליהם כה אמר אדני יי׳ לא תמשך עוד (שם יב כז-כח). יען הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו ולחזק ידי רשע לבלתי שוב מדרכו הרע להחיתו לכן שוא לא תחזינה וקסם לא תקסמנה עוד והצלתי את עמי מידכן (שם יג כב-כג). נזרו מעלי בגלוליהם כלם לכן אמר אל בית ישראל כה אמר אדני יי׳ שובו והשיבו מבל גלוליכם (שם יד ה-ו). הנה לאש נתן (עץ הגפן) לאכלה וכו׳ ויחר ונעשה עוד למלאכה לכן כה אמר אדני יי׳ כאשר עץ הגפן בעץ היער אשר נתתיו לאש לאכלה כן נתתי את ישבי ירושלם (שם טו ד-ו). ויהי בך הפך מן הנשים בתזנותיך ואחריך לא זונה ובתתך אתנן ואתנן לא נתן לך ותהי להפך לכן זונה שמעי דבר יי׳ כה אמר אדני יי׳ יען השפך נחשתך ותגלה ערותך וכו׳ וכדמי בניך אשר נתת להם לכן הנני מקבץ את כל מאהביך אשר ערבת עליהם (שם טז לד-לז). ואמרו בית ישראל לא יתכן דרך אדני וכו׳ לכן איש כדרכיו אשפט אתכם בית ישראל נאם אדני יי׳ (שם יח כט-ל). יען אשר הכרתי ממך צדיק ורשע לכן תצא חרבי מתערה אל כל בשר (שם כא ט). יען היות כלכם לסגים לכן הנני קבץ אתכם אל תוך ירושלם (שם כב יט). כי אותה שכבו בנעוריה והמה עשו דדי בתוליה וישפכו תזנותם עליה לכן נתתיה ביד מאהביה ביד בני אשור אשר עגבה עליהם (שם כג ח-ט). יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח בכל שאטך בנפש אל אדמת ישראל לכן הנני נטיתי את ידי עליך ונתתיך לבג לגוים (שם כה ו-ז). יען תתך את לבבך כלב אלהים לכן הנני מביא עליך זרים עריצי גוים והריקו חרבותם על יפי חכמתך וחללו יפעתך (שם כח ו-ז). יען אמר יאר לי ואני עשיתי לכן הנני אליך ואל יאריך (שם כט ט-י). יען היות צאני לבז וכו׳ ואת צאני לא רעו לכן הרעים שמעו דבר יי׳ (שם לד ח-ט). יען היות לך איבת עולם ותגר את בני ישראל על ידי חרב בעת אידם בעת עון קץ לכן חי אני נאם אדני יי׳ כי לדם אעשך ודם ירדפך (שם לה ה-ו). יען אמרים לכם אכלת אדם אתי ומשכלת גויך היית לכן אדם לא תאכלי עוד (שם לו יג-יד). את קבעת כוס התרעלה שתית מצית וכו׳ לכן שמעי נא זאת עניה ושכרת ולא מיין כה אמר אדניך יי׳ ואלהיך יריב עמו הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה (ישע׳ נא יז-כב). ועתה מה לי פה נאם יי׳ כי לקח עמי חנם וכו׳ ותמיד כל היום שמי מנאץ לכן ידע עמי שמי לכן ביום ההוא כי אני הוא המדבר הנני (שם נב ה-ו). כה אמר יי׳ צבאות קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה וכו׳ לכן כה אמר יי׳ שבתי לירושלם ברחמים ביתי יבנה בה נאם יי׳ (זכר׳ א יד-טז). בעמל אנוש אינימו ועם אדם לא ינגעו לכן ענקתמו גאוה יעטף שית חמס למו (תהל׳ עג ה-ו). וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר וכו׳ הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו לכן שמע יי׳ ויתעבר ואש נשקה ביעקב וגם אף עלה בישראל (שם עח יט-כא). לא רבים יחכמו וזקנים יבינו משפט לכן

אמרתי שמעה לי אחוה דעי אף אני (איוב לב י׳). כי אמר (איוב) לא יסכן גבר ברצתו עם אלהים לָכֵן אנשי לבב שמעו לי חללה לאל מרשע ושדי מעול (שם לד ט-י). שדי לא מצאנהו שגיא כח ומשפט ורב צדקה לא יענה לָכֵן יראוהו אנשים (שם לז כג-כד).—ב) כמו אךְ, אבל, מכל מקום[1], dach; cependant; nevertheless: ויאמר קין אל יי׳ גדול עוני מנשוא הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר והייתי נע ונד בארץ והיה כל מצאי יהרגני ויאמר לו יי׳ לָכֵן כל הרג קין שבעתים יקם וישם יי׳ לקין אות לבלתי הכות אתו כל מצאו (בראש׳ ד יג-טו). ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם ויאמרו זקני גלעד אל יפתח לָכֵן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש לכל ישבי גלעד (שפט׳ יא ז-ח). כי כלה ונחרצה אדני יי׳ צבאות עשה בקרב כל הארץ לָכֵן כה אמר אדני יי׳ צבאות אל תירא עמי ישב ציון מאשור (ישע׳ י כג-כד). ותעד נזמה וחליתה ותלך אחרי מאהביה ואתי שכחה נאם יי׳ לָכֵן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר ודברתי על לבה (הוש׳ ב טו-טז). ואם חי יי׳ יאמרו לָכֵן לשקר ישבעו (ירמ׳ ה ב). ואתם הרעתם לעשות מאבתיכם וכו׳ לבלתי שמע אלי והטלתי אתכם מעל הארץ הזאת וכו׳ לָכֵן הנה ימים באים נאם יי׳ ולא יאמר עוד חי יי׳ אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים (שם טז יב-יד). מה תזעק על שברך אנוש מכאבך על רב עונך עצמו חטאתיך עשיתי אלה לך לָכֵן כל אכליך יאכלו וכל צריך כלם בשבי ילכו (שם ל טו-טז). בטמאתם וכפשעיהם עשיתי אתם ואסתר פני מהם לָכֵן כה אמר אדני יי׳ עתה אשיב את שבית יעקב ורחמתי כל בית ישראל וקנאתי לשם קדשי (יחזק׳ לט כד-כה). —ג) במשמ׳ אִם כֵּן: ויאמר אכיש אל דוד ידע תדע כי אתי תצא במחנה אתה ואנשיך ויאמר דוד אל אכיש לָכֵן אתה תדע את אשר יעשה עבדך ויאמר אכיש אל דוד לָכֵן שמר לראשי אשימך כל הימים (ש״א כח א-ב).—ד) כמו באמת: מה תיטבי דרכך לבקש אהבה לָכֵן גם את הרעות למדתי את דרכיך (ירמ׳ ב לג).

לַכִּשׁ[2], ממנו שֵׁם העיר לכיש.

—[1]) כמו בערב׳ לכנ, עי׳ הערה הקודמת.

[2]) לפידעת החכמים כמו בערב׳ לכת׳ a), במשמ׳ הכהו בשוט, וגם אבן מבריק בתוך הגבס וגם לבן מבהיק.

a) لكث

***לֶכֶשׁ**[1], לֶגֶשׁ, ש״ז,—מין אשוח, רב השרף ועלול לשרפה, Pinus halepensis: אין מדליקין לא בלכש ולא בחוסן ולא בכלך ולא בפתילת האידן (שבת ב א). — *ובהרחבה להליפים הרכים שתחת קלפת כל האילנות: מגזעו (של הארז) יעשו תרן ומן הלכש כרי הגמל ומרכבים לרכש (יל״ג, גרן האטד).

לֶכֶת,— מקור מן הָלַךְ, עי׳ שם.—והוסיפה, *לֶכֶת המעים, שלשול: כל מחלה אשר תהיה מרוב לכת המעים או מרוב הילוך דם (אסף, כ״י מינכן 125).

לֻלָאָה, לֻלָאוֹת,—עי׳ לֻלָה.

לֻלָה[2], ש״נ, מ״ר לֻלָאוֹת, סמי׳ לֻלְאוֹת,— כעין עניבה עשויה מפתילים להכנים בה קרס לחבר שתי יריעות וכדומ׳, Schleife; anse; loop: ועשית לֻלְאֹת תכלת על שפת היריעה האחת מקצה בחברת וכו׳ חמשים לֻלָאֹת תעשה ביריעה האחת וחמשים לֻלָאֹת תעשה בקצה היריעה אשר במחברת השנית מקבילת הַלֻּלָאֹת אשה אל אחתה ועשית חמשים קרסי זהב וחברת את היריעת אשה אל אחתה בקרסים (שמות כו ד-ו). ועשית יריעת עזים לאהל על המשכן וכו׳ ועשית חמשים לֻלָאֹת על שפת היריעה האחת וכו׳ ועשית קרסי נחשת חמשים והבאת את הקרסים בַּלֻּלָאֹת וחברת את האהל (שם ז-יא). — ובתו״מ וסהמ״א: חרוצים היו קרשים וחלולים היו אדנים ונראין קרסין בלולאות בכוכבים ברקיע (שבת צח:). כמו מעיל וכו׳ שיש לו בית ראש ועוטה לו הלובשו ויש לו לולאות וקרסים שמחברן והוא כמו מלבוש (ר״ח שם קכ:). וכשנועלין האנפליא יש לה לולאות ומחברין אותן לולאות באמצע השוק (ערוך, ערך תכך). קושרת אשה מפתחי חלוק היינו הקרסים והלולאות שמדבקת הבגד בצוארה ופעמים שאין לה קרסים אלא ציצין יוצאין מבגד עצמו וקושרת אותן (שם, סבכה). כלי עור שיש לו לולאות ושנצות כגון סנדל עימקי וכים של שנצות וכו׳ הואיל וההדיוט

[1]) כך גרסת רוב הספרים, ובערוך לגש. ופרשו בגמ׳ ירוש׳ לוגשא, ובבבלי: שובא דארזא, והוסיפו בעטרניתא דאית ביה.

[2]) לא נתברר מקור השם וצורת היחיד שלו. הקדמונ׳ סברו שהוא מן שרש לול, ואמר ריב״ג כי היחיד שלו הוא כמו״ב לול והאלף יתרה. רד״ק בהשרשים לא אמר בפרוש מהו היחיד. רוב החדשים סוברים כי היחיד הוא לֻלִי, והוא במקום לולו. אך אין הכרע לזה, ולכן יותר נראית דעת ראב״ע שהחליט כי היחיד הוא לולה: תיו הלולאות סימן הנקבה ואחת לולה, ובא תחת האלף הא (ראב״ע שמות לו יב).

יכול במהרה להכנים השנצות בלולאות ויחזור כלי קיבול כשהיה (רמב"ס, כלים ז ט). חלוק שהוא קרוע מתחילתו ועד סופו ואחר שלובשין אותו מקבצין אותו בלולאות שיעור חוטין עשר אצבעות (שם כח ח). מפני שהוא בכסכיו והם לולאות וצריך לכוין הלולאות כנגד היתדות שבכותל (ראב"ד על הרמב"ס, שבת כב לב). —ואמר המשורר במליצה: כתוב ספר כריתות לתבונה והתיר לולאות הבין וקרסו (רשב"ג, כתר מלכות). ואהל היקר חובר וללולאות תהלות הובאו בהם קרסים (רמב"ע, הרית מל). ומשכן בין אשר יד אל פרשו בתוך קרסי זממי לולאותיו, ולי לשון בעת ישון ברקיו יכסה עין מאורים להבותיו (ר"י חריזי, תחכמ' יו).

ללה, — עי' לֶלֶת.

לֶלֶת[1], — בהדבור הרה לֶלֶת, תאר לאשה שמלאו ימי הריונה ללדת: וכלתו (של עלי) אשת פינחס הרה לֶלֶת[2] ותשמע את השמועה אל הלקח ארון האלהים ומת חמיה ואישה ותכרע ותלד כי נהפכו עליה צריה (ש"א ד יט).

למד[1], ממנו לָמַד, לִמֵּד, מְלַמֵּד, מְלֻמָּד, תַּלְמִיד, *לַמָּד, *לִמּוּד, *לְמִידָה, *לֶמֶד, *לִמּוּדִי, *לִמּוּדִית, *הִתְלַמְּדוּת.

לָמַד, פ"ע, לָמַדְתִּי, אֶלְמַד, אֶלְמְדָה, תִּלְמַד, יִלְמַד, לָמְדוּ, לְמַדְתֶּם, יִלְמְדוּ, יִלְמְדוּן, תִּלְמְדוּ, לְמֹד, לִמְדִי, לִמְדוּ, לִמּוּדֵי, — לָמַד לעשות דבר, התאמץ לעשותו הרבה פעמים זה אח"ז ועיֵן בו הרבה, כדי לידע לעשותו היטב, lernen; apprendre; learn: וכתב לו (המלך) את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלוים והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען יִלְמַד ליראה את יי' אלהיו (דבר' יז יח-יט). ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולָמְדוּ ליראה את יי' אלהיכם (שם לא יג). הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען יִלְמְדוּ ויראו את יי' אלהיכם (שם יב). הקהל לי את העם ואשמעם את דברי אשר יִלְמְדוּן ליראה אתי

---

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) עי' ערך ילד מה שהובא בהערה שם דעת הקדמונ' והחדשים כי הוא צמצום מן לֶלֶדֶת, שהוא במקום לָלֶדֶת, והפקפוקים בזה. וכבר נזכר שם כי ריב"ג הניח שרש ללה ואמר שממנו ללת, ואלה דבריו במשתלחק: ללה לם יד'כרה ואעלם אן הרה ללת קד ח'אצ' פיה אלאולון ותחיר פי פכה אלמתא'ח'רונ פבעצ' ג'עלה מרכבא מן ילד ובעצ' לם יכן לה פיה מנפד' ובואג'ב ערצ' פיה הד'א אלאעתלאג' פאנה מן אלאלפאט' אלעויצה אלפפ אלעשרה אלאנכלאע' ולקד ארדת תרכ אלתכלם פיה לצעובתה לכן לם כנת קד תצ'מנת פי צדר כתאבי הד'א אשתלחאק כל מא אמכנני ג'מעה וחצרה ממא אע'פל אן ראית ד'כרה ואג'תלאב כל מא חצ'רני פיה ואול מא אקדמה אליך אנה ליש ענדי פיה קול ג'אזם ולא ברהאן קאטע עלי תעיין אצלה ע'יר אנה אתג'הת לי פיה אוג'ה לא אקטע עלי אצלה בעצ'הא דון בעצ' ואנא מופקב עלי תלך אלאוג'ה בעד אן אתצ'מן לך אלא אחיד פי אחדהא ממא תחתמלה אללע'ה מן אלקיאש ואלשבאר פאקול אן ללת לא יח'לו מן אחד ת'לאת' אוג'ה אמא אן יכון מעתל אללאם ואמא אן יכון מן ד'ואת אלמת'לינ ואמא אן יכון אשמא ע'יר משתק מן פעל פאן כאן מעתל אללאם פהו יחתמל וג'הינ אמא אן יכון אצלה ללה צפה להרה עלה זנה דוה כלה ותכון אלתא' פיה בדלא מן אלהא' כמא קאלוא ושכרת ולא מיין, אם אתן שנת לעיני, עשה רע מאת, פאן הד'א אלתא'את מבדלה מן אלהא'את ויכון אנפתאח אללאם אלאח'רי מן ללת מן אג'ל ניה אלאצ'אפה אלתי פיה כמא ערצ' פי אם אתן שנת לעיני וע'ירה אלד'י שקט מנה אלקמץ למא תוהמת פיה אלאצ'אפה ואמא אן יכון פעלא מאצ'יא למונת' ויכון אלמד'הב פיה מת'לה פי והרצת את שבתתיה, ועשת את התבואה, אעני יכון אלוג'ה פיה ללתה כמא אן אלוג'ה פי ועשת והרצת ועשתה והרצתה ואן כאן מן ד'ואת אלמת'לין פהו אשם עלי זנה למס לבז ואן כאן ע'יר משתק מן פעל פהו מת'ל לעד פהד'א מא יםכנני פיה אן אקולה פי ללת פאעלמה, ע"כ,—ובעבר': (שרש) ללה לא הזכירו (ר' זכריה חיוג) ודע כי הרה ללת כבר נתלבטו בו הקדמונים ועמלו לשוא בפתרונו האחרונים, קצתם אמרו שהוא מן ילד וקצתם לא מצאו לו שום מוצא, ואין זה תמה מפני שבאמת זו מן המלים הקשות לבאר ולהבינן, ולכן היה בדעתי לעזב הדבור בה אלא מפני שכבר הבטחתי בפתיחת ספר זה להשלים בו כל מה שהשמיט ר' זכריה ראיתי כי עלי להביא גם מלה זו ולאמר כל מה שיעלה על דעתי בה, וראשית מה שאקדים לך בזה הוא כי אין לי בענין מלה זו דבר מחלט ולא מופת הותך לקבע שרשו, רק אגלה לך הפנים שיש לי בזה ולא אכריע הכף הנה או הנה, ואציע את דעתי ואשתדל לא להתרחק מהקש הלשון. ואֹמר כי ללת לא ימלט מאחת משלש פנים: או שיהיה מן נחי הלמד, או שיהיה מהכפולים, או שהוא שם לא נגזר מפעל. ואם הוא מנחי ל"ה יסבל שני פנים או יהיה עקרו ללה והוא תאר להרה בצורת דוה כלה ותהיה התו חלוף ההא כמו שאמרו ושכורת ולא מיין, אם אתן שנת לעיני, עשה רעה מאת, שכל אלה התוים הן חלף ההים ויהיה פתח הלמד האחרונה של ללת מפני שהתכונו לסמיכות כמו שארע באם אתן שנת לעיני וכיוצא בו שנפל מהם הקמץ מפני שהיתה הכונה בהם הסמיכות. או שיהיה ללת פעל עבר לנסתרת ע"ד והרצת את שבתתיה, ועשת את התבואה, ר"ל שללת הוא במקום ללתה כמו ועשת, והרצת, במקום ועשתה, והרצתה. ואם הוא מן הכפולים הוא שֵם כמו לֹמס, לבז, ואם לא נגזר מן פעל הוא כמו לעד, וזהו מה שאפשר לי לאמר בללת, ודע לך.

[1]) רק בעברית במשמ' זו. וסֹברים החכמים כי עקר משמ' היה לרדית הפרה בחרישת התלם, ומזה נסתעף מושג ההרגל והלמוד בכלל.

(שם ד י). הדלו הרע למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ (ישע׳ א יו-יז). ותעל (הלביא) אחד מגריה כפיר היה וילמד לטרף טרף אדם אכל (יחזק׳ יט ג). — ומלחמה: לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו[1] עוד מלחמה (ישע׳ ב ד). אנשים נשאי מגן וחרב ודרכי קשת ולמודי מלחמה (דהי״א ה יח).—ובמשמ׳ לקח דבר מן הדברים למופת לו והתאמץ לעשות כמותו: כי אתה בא אל הארץ אשר יי׳ אלהיך נתן לך לא תלמד לעשות כתועבת הגוים ההם (דבר׳ יח ט).—ולמד אל דבר, במשמ׳ זו: כה אמר יי׳ אל דרך הגוים אל תלמדו ומאתות השמים אל תחתו (ירמ׳ י ב).—וגם למד דבר, במשמ׳ זו: אם למד ילמדו את דרכי עמי להשבע בשמי (ירמ׳ יב יז). ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם ויעבדו את עצביהם (תהל׳ קו לה-לו).—ולמד דבר, עין בו, חקר בו למען דעת אותו: ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דבר באזניכם היום ולמדתם אתם ושמרתם לעשתם (דבר׳ ה א). וידעו תעי רוח בינה ורוגנים ילמדו לקח (ישע׳ כט כד).—ובמשמ׳ ראה ונוכח כי יש הדבר או שצריך לעשות הדבר: כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו ישבי תבל יחן רשע בל למד צדק בארץ נכחות יעול (ישע׳ כו ט-י).—ובפרט למד חכמה, עסק בה והתאמץ להשיג ידיעתה: כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי ולא למדתי חכמה ודעת קדשים אדע (משלי ל ב-ג).—וחקים וכדומ׳: אודך בישר לבב בלמדי משפטי צדקך (תהל׳ קיט ז).—ובתו״מ, במשמ׳ התרגל בדבר, ובפרט פעול, היה למוד, למוד, למודה, למודים, למודות, היה רגיל, gewöhnt s.; être habitué; be accustomed: עלה בידו משישים ואחד תרומה ויחזור ויתרום כמות שהוא למוד במדה ובמשקל ובמנין (תרומ׳ ד ג). בת ישראל שנשאת לכהן והיא למודה (לבוא) אצל אביה (שם יא י). היתה למודה להיות רואה בתחלת הוסתות וכו׳ היתה למודה להיות רואה עם הנץ החמה (נדה ט ט). היתה למודה להיות רואה יום חמשה עשר ושינתה להיות רואה ליום עשרים (שם י). היו כהן או עני למודים לאכול אצלו יבאו ויאכלו (דמאי ד ד). למודין היו ישראל להיות אומרים דברי תרעומת על משה (מכי׳ בשלח ד א). ג׳ שעות נתענה אם היה למוד לוכל בשליש אכל בשש אם למוד לוכל בשש אכל בתשע (ירוש׳ סנה׳ י כח:). לאוהבו של מלך שהיה שרוי במדינה ובשבילו נזקק המלך למדינה וכיון שבאו בדברים ליזקק לו אמרו אוי לנו שאין המלך נזקק למדינה כמו שהוא למוד אם נהרוג את אוהבו (מד״ר ברא׳ מב). ר״י בר חלפתא ותלמידיו היו למודים להיות משכימין ויושבין ושונין תחת תאינה אחת (שם סב). אם היה למוד לקרות דף אחד קורא שני דפים ואם היה למוד לשנות פרק אחד ישנה שנים (שם ויקר׳ כה). א״ר יהודה הלוי בר״ש למוד הוא הקב״ה להיות מונה בשבט הזה בכל מקום (שם במד׳ ג). אמר לו (בלעם להמלאך) אני לא הלכתי עד שאמר לי הקב״ה קום לך אתם ואתה אומר שאחזור כך אומנתו וכו׳ למוד הוא לומר דבר ומלאך מחזירו (שם כ). מרודך עובד לחמה היה והיה למוד לאכול בשש שעות וישן לו עד ט׳ שעות (שם שה״ש, מלאוני). בן בית אחד היה לו לר״ג והיה למוד להיות נוטל קופה של ארבעים סאה ומוליכה אצל הנחתום (שם, ידיו). כך היה ר׳ תנחום עושה אם היה למוד ליקח ליטרא של בשר היה לוקח שתים אחת חלקו ואחת לעניים (שם קהל׳, כיום טוב). לאחד שהיה למוד לשמש מטתו עם הנץ החמה ושכח ושמש מטתו קודם הנץ החמה (שם, כי את כל). עד שהן במצרים הלעיגו לי וכו׳ למודים הם בכך (תנחומ׳ בלק ח). הוי למוד לקבל את הצער והוי מוחל על עלבונך (אדר״נ מא).—וגם בדברים לא בע״ח: כגון אלו שהם אומרים למודות ערבי שביעית להיות חטים יפות (ספרא קדוש׳ יא).—"למוד אצל פלוני, הוא רגיל להיות אצלו: בנו או עבדו של חבר שהיו למודין אצל עם הארץ צריכין לקבל בנו או עבדו של ע״ה שהיו למודים אצל חבר כל זמן שהן אצלו הרי הן כחבר (רמב״ם, מעשר י ג). —ופע׳ עכב, למד סעודה, היה רגיל בה: שלא למדו סעודת מלכים (ירוש׳ ברכ׳ ו י ד). — ובמשמ׳ למד לדעת לעשות דבר: אין מעכבין את התינוקות מלתקוע אבל מתעסקין עמהן עד שילמדו (ר״ה ד ח). תלמיד חכם צריך שילמוד ג׳ דברים כתב שחיטה ומילה (חול׳ ט.).—ובפרט למד תורה, חכמה, וכדומ׳: אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת (אבות ב ח). הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס (שם יד). אם למדת תורה נותנים לך שכר הרבה (שם יו). (אדם שיש לו) ללמוד תורה ולישא אשה לומד תורה ואח״כ נושא אשה וכו׳ הוא ללמוד תורה ובנו ללמוד תורה וכו׳ הוא קודם את בנו (תוספתא בכור׳ ו י). כשירד חנינא בן אחי ר׳ יהושע לגולה וכו׳ שגרו אחריו שני ת״ח ר״י בן כיפר ובן בנו של זכריה בן קבוטל כיון שראה אותם אמר להם למה באתם אמרו לו ללמוד תורה באנו (ברכ׳ סג). א״ר

[1] במיכ׳ ד ג ילמדון.

יוחנן כשהיינו לומדין תורה אצל ר׳ אושעיא היינו יושבין ד׳ ד׳ באמה (ערוב׳ נג.). תלמידי חכמים שמהלכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה (שם נד:). כיצד סדר משנה משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן ושנה לו משה פירקו וכו׳ (שם). אמר ר״ה בר אבא נאמנה היא (התורה) להעיד בלומדיה (יומ׳ עב:). אנשים באים ללמוד נשים באות לשמוע (חגי׳ ו.). אמר ר״א בר׳ צדוק כשהייתי לומד תורה אצל ר׳ יוחנן התורני ראיתי שהיה אוכל פת חריבה במלה בשני בצורת (יבמ׳ יה:). ר״ע אומר למד תורה בילדותו ילמוד תורה בזקנותו (שם סב:). הרי כרוכה (התורה) ומונחת בקרן זוית כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד (קדוש׳ סו.). הרבה תורה למדתי ולא חסרתי מרבותי אפילו ככלב המלקק מן הים (סנה׳ סח.). שבקטנותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו ללמוד תורה (סוט׳ י:). רב הונא אמר למוד תורה אעפ״י שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה (מד״ר איכ׳, פתיח׳). אם חפץ אתה ללמוד אל תאמר על מה שלא שמעת שמעתי (כלה רבתי ד). לא יהיה התלמיד בוש מחביריו שלמדו מפעם ראשונה או שניה והוא לא למד אלא אחר כמה פעמים (רמב״ם, ת״ת ד ה).—וכינ׳ למד, למדים: הלמד[1]) ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש והלמד[1]) זקן למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק (אבות ד כ). כשם שלמדתי אותה בצער כך תהיו אתם למדים אותה בצער (ספרי דבר׳ מו). ר׳ יהושע אומר השונה ואינו עמל כאיש זורע ולא קוצר הלמד תורה ושבה דומה לאשה היולדת וקוברת (תוספתא פרה ד ז). הלמד על מנת לעשות ולא הלמד שלא לעשות שהלמד שלא לעשות נוח לו שלא נברא (ירוש׳ ברכ׳ א ג:). הלמד אגדה מתוך הספר לא במהרה הוא משכח (שם ה ע.). אמר ר׳ מאיר כל ימים שהיינו למידין אצל ר׳ ישמעאל לא היינו נותנין קלקנתום בדיו (שם סוט׳ ב יח.). אמר ר׳ כשהיינו למדין תורה אצל ר״ש בתקוע היינו מעלין שמן ואלונטית מחצר לגג (בבלי שבת קמז:). זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל שבתחלה מי שיש לו אב מלמדו תורה מי שאין לו אב לא היה למד תורה וכו׳ התקינו שיהיו מושיבין מלמדים תינוקות בירושלם וכו׳ ועדיין מי שיש לו אב היה מעלה ומלמדו מי שאין לו אב לא היה עולה ולמד התקינו שיהו מושיבין בכל פלך ופלך (ב״ב כא.). בשעה ששמעו ישראל אנכי ה׳ אלהיך נתקע תלמוד תורה בלבם והיו למדים ולא היו משכחין (מד״ר שה״ש, ישקני). תורה אדם למד ב׳ הלכות היום וב׳ למחר עד שנעשה כנחל נובע (שם, כי טובים). אעפ״י שמצוה ללמוד ביום ובלילה אין אדם למד רוב חכמתו אלא בלילה (רמב״ם, ת״ת ג יג). עשרים וחמשה תינוקות למדים אצל מלמד אחד (שם ב ה).—למד מפלוני, פלוני הורה לו: איזהו חכם הלומד מכל אדם (אבות ד א). הלמד[1]) (תורה) מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגתו והלמד[1]) מן הזקנים למה הוא דומה לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן (שם כ). הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת וכו׳ צריך לנהוג בו כבוד שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד וקראו רבו (שם ו ג). אינו דומה לומד מעצמו ללומד מרבו (כתוב׳ קיא.). משל לשני בני אדם אחד למד מרבו ואחד למד מעצמו וכו׳ (פי׳ ילי׳ לר״י ברצלוני 2, בשם המדרש).—למד דבר מפלוני, מדבריו של פלוני, או ממעשיו, ממנהגו, הבין וידע דבר פלוני מה טיבו או איך להתנהג בו: ומעשה בימי אביו של ר׳ צדוק ובימי אבא שאול בן בטנית שפקקו את המאור בטפיח וכו׳ ומדבריהן למדנו שפוקקין ומודדין וקושרין בשבת (שבת כד ה). (ערבי אחד אמר ליהודי ביום שנחרב ביהמ״ק כי בו ביום נולד משיח) א״ר בון מה לנו ללמוד מן הערבי הזה ולא מקרא מלא הוא והלבנון באדיר יפול (ומה כתוב אחריו) ויצא חוטר מגזע ישי (ירוש׳ ברכ׳ ב ה.). באותה שעה למדתי ממנו (מאליהו) שלשה דברים למדתי שאין נכנסין לחורבה ולמדתי שמתפללין בדרך ולמדתי שהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה (בבלי שם ג.). א״ר עקיבא פעם אחת נכנסתי אחר ר׳ יהושע לבית הכסא ולמדתי ממנו ג׳ דברים למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל א״ל בן עזאי עד כאן העזת פניך ברבך אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך (שם סב.). א״ר יוחנן י״ח ימים גדלתי אצל ר׳ אושעיא ברבי ולא למדתי ממנו אלא דבר אחד (ערוב׳ נג.). אמר רב יוסף לעולם ילמד אדם (ענוה) מדעת קונו שהרי הקב״ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על

— [1]) כך, בלי ו בין ל מ, במשנ׳ עם גוף הערבי של פרוש הרמב״ם, וכך בכ״י אחרים, וכבר העיד ע״ז רשב״צ דוראן: והיא נוסחה מדוקדקת בספרים ישנים (מגן אבות ד ה).

— [1]) עי׳ הערה הקודמת.

הר סיני (סוט' ה.). הנפטר מחבירו בין גדול בין קטן צריך ליטול ממנו רשות ממי אתה למד מאברהם פעם אחת היה אברהם מדבר עם הקב"ה באו מ"ה לדבר עמו אמר להן נפטר מן השכינה שהיא גדולה מכם וכו' (מד"ר בראש' מז). ה' דברים למדנו מר' אליעזר בשעת מיתתו ושמחנו בהן שמחה גדולה (דא"ר ג).—לָמַד דָּבָר, נתברר לו הדבר: (כתוב) ואם מבן ששים שנה ומעלה אם זכר הרי אנו למדים בכולם משנת ששים מה שנת ששים כלמטה ממנה אף שנת חמש ושנת עשרים כלמטה ממנה (ערכ' ד ד). (כתוב) וכי ימכור איש למדנו שהוא רשאי במכירתה (מכי' משפט' ג). ר"א המודעי אומר נתן לו (משה ליתרו) מתנות רבות שמתוך תשובה שנתן לו אתה למד (שם יתרו ב). ולפי דרכינו למדנו שאין ישיבת חוצה לארץ עולה להן מן המניין (תוספתא יבמ' ח ד). שאף לשרה שאלו איו אברהם למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש (רב"י בראש' יח ט). למדת שאין תקופה נופלת בתחילת הלילה אלא לסוף ד' שנים (הוא, ברכ' נט:).— הא לָמַדְתָּ, הנה ראית, הנה נתברר לך: ר' צדוק אומר אל תעשם (את התורה והמצות) עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם וכו' הא למדת כל הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם (אבות ד ה). שהיסורין מרצין יותר מן הקרבנות וכו' הא למדת שחביבין יסורין (מכי' יתרו י). הלכה וניסת לאחד מן השוק והיו לו בנים ממנה ניסת לזה לא נמצאו בניו של ראשון ממזרים הא למדת שאין זה כריתות (ספרי דבר' רסט). (כתוב) ורחץ במים את בשרו ולבשם הא למדת שכל המשנה מעבודה לעבודה טעון טבילה (יומ' לב.).—נמצאנו לְמֵדִים: מגיד שניסן ראש לחדשים ומנין אף למלכים ת"ל הוא החדש השני למלוך שלמה על ישראל ומנין אף לרגלים ת"ל חג המצות וחג השבועות וחג הסכות נמצינו למדין שניסן ראש לחדשים למלכים ולרגלים (מכי' בא א). מצינו שלא היה רשות לאחד מן הכהנים ליכנס ולשמש באהל מועד אלא א"כ היה לו שלשים שנה שנאמר מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה וגו' הרי נמצאנו למדים שהיה אלעזר עד שלא נגזרה הגזירה בן שלשים שנה או יותר (מד"ר במד' ג). ל' יום בשנה חשובין שנה והוא שתקלוט הנטיעה קודם שלשים יום וכמה הוא סתם הקליטה לכל האילנות שתי שבתות נמצאת למד שהנוטע מ"ד יום קודם ר"ה עלתה לו שנה (רמב"ם, מע"ש ט ח-ט).—מכאן אתה לָמֵד: כשבא אדם אצלך להתגייר אינו בא אלא לשום שמים אף אתה קרבהו ולא תרחיקהו מכאן אתה למד שיהא אדם דוחה בשמאל וימין מקרב (מכי' יתרו א). הרי הוא אומר אשר אנכי מצוך היום על לבבך מכאן אתה למד שכל הפרשה כולה צריכה כונה (ברכ' יג:). התך (יהושע) ראשי גבוריו (של עמלק) ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגם כלם מכאן אנו למדים שעשו על פי הדבור של שכינה (רב"י שמות יז יג). כבר ביארנו בנזירות שאם היה הנזיר וכזית מן המת תחת הגמל או תחת המטה וכו' אינו מגלח ומשם אתה למד שכל אלו ההלכות האמורות בטומאת אהלים וכו' הכל מדברי סופרים (רמב"ם, טומאת מת יט ו).— ומלכות לְמֻדָה: נוסעים אין כתיב כאן אלא נוסע מגיד שנעשו כולן תורמיות תורמיות כאיש אחד מכאן למדין מלכיות להיות מנהיגות תורמיות תורמיות (מכי' בשלח ב).—לָמֵד מִדָּבָר: אין למדין לא מן ההלכות ולא מן ההגדות ולא מן התוספות אלא מן התלמוד (ירוש' פאה ב יז). מפני שאנו למידין מן ההלכה אנו עושין אותו (שם בבי' ילט:). למידין אפשר משאי אפשר (שם תרומ' ב מח:). למידין גזירה שוה אפילו מופנה מצד אחד (שם יומ' ח מה.).—ודבר מדבר: דבר הלמד מענינו במה הכתוב מדבר בממון אף כאן בממון דבר הלמד מסופו שאין הבית מטמא עד שיהו בו אבנים ועצים ועפר (ברייתא דר' ישמעאל). אר"ש וכי תודה מאין למדה לא משלמים ודבר הלמד ממקום אחר אתה בא ללמד הימנו למד מן הלמד (ספרי במד' קיח). וכי חטאתו של מצורע מאיכן למידה שתהא פסולה שלא לשמה (ירוש' פסח' ה לא ד). לומר שהן (הלכות מועד) עקורות ואין למידות זו מזו (מו"ק יב.). כל התורה כולה למידין למד מלמד חוץ מקדשים שאין למידין למד מלמד (זבח' י.).—לָמֵד לְדָבָר, הורה בענין הדבר הזה: אם למדתי למצורע שמגלח כל שערו אף נזיר יגלח כל שערו (ספרי במד' כח). אם למדתי לטומאה שסותרת את הכל אף התגלחת תסתור את הכל (שם לא).—לָמֵד בְּדָבָר, נשא ונתן בו, הורה בו פנים: קייטא שיש בה פספסים צבועים ולבנים פושין מזה לזה שאלו את ר"א והרי הוא פספס יחידי אמר להן לא שמעתי אמר לו ר"י בן בתירא אלמד בו אמר לו אם לקיים דברי חכמים הן (נגע' יא ז).—לָמֵד את לֵב פלוני וכדומ', נתברר לו טיבו ואיכותו: א"ר יוחנן י"ב תלמידים היו לו לר' אושעיא ברבי וי"ח ימים גדלתי ביניהן ולמדתי לב כל אחד ואחד וחכמת כל אחד ואחד (ערוב' נג.).—לָמֵד דבריו, עִיֵּן בהם, בדק ובחן אותם:

(העד שאמר) מחייב הייתי ועכשיו מזכה אני מקבלין אותו (ואם אמר) מחייב הייתי ועכשיו מחייב אני אומרין לו למוד דבריך בתחילה טעה אחד מן המזכין בדבריו סופרי הדיינין מזכירין אותו (ואם טעה אחד) מן המחייבין אין סופרי הדיינין מזכירין אותו אלא אומרין לו למוד דבריך בתחילה (תוספתא סנה׳ ט א). —וגם במשמ׳ פעל יוצא להאדם, למד אותו, הורה לו ובאר לו למען ידעהו: קטן היודע לנענע חייב בלולב להתעטף חייב בציצית וכו׳ יודע לדבר אביו לומדו תורה וקריאת שמע (סוכ׳ מב.).

—פע׳, למד, למדתי, למדת, למדו, למדתם, אלמד, אלמדה, ילמד, ילמדו, ילמדון, מלמד, למד, ללמד, למדתני, למדני, למדנה, למדה, אלמדכם, אלמדכם, אלמדם, תלמדני, תלמדנו, תלמדם, ילמדהו, ילמדה, מלמדך, ללמדם,— א) למד את פלוני דבר, מלחמה וכיוצא בזה, הרגילהו בזה, עשה שילמדהו, שיעשהו פעמים הרבה כדי שידע לעשותו היטב, einüben; exercer; to train: ואלה הגוים אשר הניח יי׳ לנסות בם את ישראל וכו׳ רק למען דעת דרות בני ישראל ללמדם מלחמה (שפט׳ ג א-ב). מלמד ידי למלחמה ונחת קשת נחושה זרעתי (ש״ב כב לה). ברוך יי׳ צורי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה (תהל׳ קמד א). — למדו קשת וכדומ׳: ויאמר (דוד) ללמד בני יהודה קשת (ש״ב א יח).—ואת לשונו וכדומ׳: ואמת לא ידברו למדו לשונם דבר שקר (ירמ׳ ט ד). — למדו דרך, נחהו והראהו הדרך ילך בה, lenken, diriger; to direct, ובהשאלה במוסריות: דרכיך יי׳ הודיעני ארחותיך למדני (תהל׳ כה ד). ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו (שם ט). אלמדה פשעים דרכיך וחטאים אליך ישובו (שם נא יה).—למדו לעשות דבר, היה לו במעשיו למופת שיעשה גם הוא כמותו: למען אשר לא ילמדו (הגוים) אתכם לעשות ככל תועבתם (דבר׳ כ יח).—למדו על פלוני, הרגילו להיות שליט עליו: ואת למדת אתם עליך אלפים לראש (ירמ׳ יג כא). — ב) בפרט למדו תורה, חכמה, דעת, הורה לו ובאר לו כדי שיבין וידע, lehren; enseigner; to teach: ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות (דבר׳ ד א). ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני יי׳ (שם ה). אשר ילמדון ליראה אתי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בניהם ילמדון (שם י). ואתי צוה יי׳ בעת ההוא ללמד אתכם חקים ומשפטים (שם יד). ואתה פה עמד עמדי ואדברה אליך את כל המצוה והחקים והמשפטים אשר תלמדם (שם ה כח). ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם (שם יא יט). ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם (שם לא יט). ויכתב משה את השירה הזאת ביום ההוא וילמדה את בני ישראל (שם כב). כי שמענה נשים דבר יי׳ ותקח אזנכם דבר פיו ולמדנה בנתיכם נהי ואשה רעותה קינה (ירמ׳ ט יט). ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את יי׳ כי כולם ידעו אותי (שם לא לג). ויפנו אלי ערף ולא פנים ולמד אתם השכם ולמד ואינם שמעים לקחת מוסר (שם לב לג). את מי נועץ ויבינהו וילמדהו בארח משפט וילמדהו דעת ודרך תבונות (ישע׳ מ יד). כה אמר יי׳ גאלך קדוש ישראל אני יי׳ אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך (שם מח יז). לכו בנים שמעו לי יראת יי׳ אלמדכם (תהל׳ לד יב). אלהים למדתני מנעורי ועד הנה אגיד נפלאותיך (שם עא יז). היסר גוים הלא יוכיח המלמד אדם דעת (שם צד י). אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו (שם יב). ברוך אתה יי׳ למדני חקיך (שם קיט יב). טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי (שם סו). נדבות פי רצה נא יי׳ ומשפטיך למדני (שם קח). תבענה שפתי תהלה כי תלמדני חקיך (שם קעא). אם ישמרו בניך בריתי ועדתי זו אלמדם גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך (שם קלב יב). הלאל ילמד דעת והוא רמים ישפוט (איוב כא כב). כי עזרא הכין לבבו לדרש את תורת יי׳ ולעשת וללמד בישראל חק ומשפט (עזר׳ ז י). ובשנת שלש למלכו שלח לשריו לבן חיל ולעבדיה וכו׳ ללמד בערי יהודה וכו׳ וילמדו ביהודה ועמהם ספר תורת יי׳ ויסבו בכל ערי יהודה וילמדו בעם (דהי״ב יז ז-ט). ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו להביא מבני ישראל ומזרע המלוכה ומן הפרתמים ילדים אשר אין בהם כל מאום וכו׳ וללמדם ספר ולשון כשדים (דני׳ א ג-ד). ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם (קהל׳ יב ט). —ובתו״מ כמו במקרא, במשמ׳ הרגיל: אין מלמדין את הפרה אלא בחילת בלבד (תוספתא בכו׳ ג כ). מלמד (נקרא כך) שהוא מלמד את הפרה להרוש בשביל ליתן חיים לבעליה (ירוש׳ סנה׳ יכת.). למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז (ברכ׳ ד.). לעולם ילמד אדם עצמו להשכים ולהעריב (הור׳ יג:). שלא ילמד אדם את בנו בשר ויין (חול׳ פד.). — ולמדו דרך: כשחלה ר״א נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבינו למדנו אורחות חיים ונזכה בהן לחיי העה״ב (שם כח:). —ובפרט למדו תורה וכדומ׳: לא ילמד רווק סופרים

ולא תלמד אשה סנפרים (קדוש' ד יג). מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה (שם יד). חייב אדם ללמד את בנו תורה (ועי' ג ד). כל המלמד בנו תורה כאלו מלמדה תפלות (שם). המודר הנאה מחבירו שוקל את שקלו וכו' ומלמדו מדרש הלכות והגדות אבל לא ילמדנו מקרא (נדר' ד ב-ג). הגרוס בן לוי היה יודע פרק בשיר ולא רצה ללמד בן קמצר לא רצה ללמד על מעשה הכתב (יומ' ג יא). שאם לא למדו אביו (תורה) הוא מלמד לעצמו (מכי' בא יח). כדרך שאתם למדים אותה בצער כך תהיו מלמדים אותה בצער (ספרי דבר' טו). אמר לו (רשב"י לר"ע) רבי למדני תורה אמר איני מלמדך אמר לו אם אין אתה מלמדני אני אומר ליוחי אבא ומוסרך למלכות וכו' אמר לו אם בקשת ליחנק היתלה באילן גדול וכשאתה מלמד את בנך למדהו בספר מוגה (פסח' קיב.). כל הלומד תורה ואינו מלמדה דומה להדס במדבר (ר"ה כג.). אסור לאדם שילמד את עבדו תורה (כתוב' כח.). אמר שמואל ת"ח המלמדין הלכות שחיטה לכהנים היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה (שם קו.). אמר לו ר"ע רבי תרשיני לומר דבר אחד ממה שלימדתני אמר לו אמור (ע"ז יז:). אמר ר' יונתן כל המלמד בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו (סנה' יט:). הרבה תורה לימדתי ולא חסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת (שם סח.). מהלכין היינו (עם עקיבא בן יוסף) בדרך אמר לי רבי למדני בנטיעת קשואין אמרתי דבר אחד נתמלאה כל השדה קשואין אמר לי רבי למדתני נטיעתן למדני עקירתן (שם). אמר רבי דבר זה למדני אנטונינוס ומקרא מסייעו (שם לא:). ובי חזקיה מלך יהודה לכל העולם כולו לימד תורה ולמנשה בנו לא לימד תורה (שם קא:). בשעה שהתלמיד הולך אצל רבו ואומר לו למדני תורה אם מלמדו מאיר עיני שניהם ה' (תמור' טז.). למד ולא לימד אין לך הבל גדול מזה (מד"ר ויקר' כב). שהרב רוצה ללמד ותלמיד אינו רוצה ללמוד (פסיק' רבתי לא). בשעת פטירתו של ראב"ע נכנסו תלמידים לבקרו וישבו לפניו ואמרו לו ר' למדנו דבר אחד בלבד א"ל בני מה אלמד אתכם צאו והזהרו כל אחד איש בכבוד חברו (דא"ר ג). אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה (תפלת י"ח, אתה חונן). —למד אומנות: ר"מ אומר לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה (קדוש' ד יד). כל שאינו מלמד את בנו אומנות מלמדו ליסטות (גמ' שם כט.). מעשה באשה אחת בקיסרין שהוליכה את בנה אצל נחתום אחד אמרה לו למד את בני אומנות אמר לה יתתין אצלי חמש שנים ואני מלמדו חמש מאות מינין בחטה (מד"ר איכ', ויגרס). האב חייב בבנו למולו ולפדותו וכו' וללמדו אומנות ולהשיאו אשה (שם קהל', ראה חיים). —למדו לעשות דבר, אמר לו ויעץ לו לעשות כך וכך: מוליכין את לולביהם להר הבית והחזנים מקבלין מהן וסודרין אותן על גב האיצטבא והזקנים מניחין את שלהן בלשכה ומלמדים אותם לומר כל מי שמגיע לולבי בידו הרי הוא לו במתנה (סוכ' ד ד). בא יבם על הקטנה וחזר ובא על הגדולה או שבא אחיו על הגדולה פסל את הקטנה ר' אליעזר אומר מלמדים את הקטנה שתמאן בו (יבמ' יג יא). מי שזוכה בקטורת היה נוטל את הבזך מתוך הכף ונותנו לאוהבו או לקרובו נתפזר ממנו לתוכו נותנו לו בחפניו ומלמדים אותו הוי זהיר שמא תתחיל לפניך שלא תכוה (תמיד ו ג). השוחה על כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישוח (ירוש' ברכ' א ג). — למד, הוכיח והורה הלכה, הראה שכך הוא הדין: בראשונה היו שולחין אצל בעלי בתים שבמדינות מהרו והתקינו את פירותיכם עד שלא תגיע שעת הביעור עד שבא ר"ע ולימד שכל הפירות שלא באו לעונת המעשרות פטורים מן הביעור (מע"ש ה ח). שלח לו ר"ג (לר' יהושע) גוזרני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביוה"כ שחל להיות בחשבונך הלך ומצאו ר' עקיבא מיצר אמר לו (ר"ע) יש לי ללמד שכל מה שעשה רבן גמליאל עשוי שנאמר אלה מועדי יי' וכו' (ר"ה ב ט). אמר רבי יהושע מי יגלה עפר מעיניך ריב"ז שהיית דורש כל ימיך שלא עבד איוב את המקום אלא מיראה וכו' והלא יהושע תלמיד תלמידך לימד שמאהבה עשה (סוט' ה ה). שבא ר' עקיבא ולימד שהנדר שהותר מקצתו הותר כולו (נדר' ט ו). אמר לו ר' ישמעאל אלעזר בן עזריה עליך ראיה ללמד שאתה מחמיר שכל המחמיר עליו ראיה ללמד (ידים ד ג). נכנס (רשב"ג) לבית דין ולימד האשה שהיו עליה חמש לידות וודאות חמש זיבות וודאות מביאה קרבן אחד (כ"כ קסו.). —והתורה למדה, במה שכתוב בה כך וכך הורת לנו כך וכך: לימדה תורה דרך ארץ נתמנה לאדם פרנסה יקח בית ואח"כ שדה ואח"כ אשה שנאמר אשר בנה אשר נטע אשר ארש אשה (תוספתא סוט' ז כ). מכאן (ממה שנאמר בכתוב ויביאה אל האדם) לימדה תורה ד"א שיהזור גדול עם קטן בשושבינות ואל ירע לו (ברכ' [illegible]

(כתוב) ויקרא אל משה וידבר למה הקדים קריאה לדיבור לימדה תורה דרך ארץ שלא יאמר אדם דבר להבירו אלא א"כ קוראהו (יומ׳ ד:). מיכן (ממה שנאמר בכתוב תן חיים לנערותך) לימדה תורה דרך ארץ שלא ילמד אדם את בנו בשר ויין (חול׳ פד.). כאן (שאמר הכתוב אם במחתרת ימצא הגנב והכהו ומת אין לו דמים) למדתך תורה אם בא להרגך השכם להרגו (רש"י שמות כב א).—למדתך לשון, בלשון שהשתמשה התבונה ללמדך דבר: ראה לשון שלימדתך התורה מולך כל שתמליכהו עליך (ירוש׳ סנה׳ ז כה ג).—ללמד, ללמדך, מה שנאמר בכתוב כך וכך הוא כדי להורות כך וכך: (כתוב) ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל ולמה לא נתפרשו שמותן של זקנים אלא ללמד שכל שלשה ושלשה שעמדו בית דין על ישראל הרי הוא כבית דינו של משה (ר"ה כ ט). ר׳ נתן אומר בקיפוסולין של מצרים היה קבור יוסף ללמדך שבמדה שאדם מודד בה מודדים לו וכו׳ (מכי׳ בשלח ב, פתיח׳). ר"י אומר בא הכתוב (שאמר וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל) ללמדך על מקדיש ערימתו עד שלא מירח שהוא פטור מן התרומה (ספרי במד׳ ה). מפני מה התקינו גואל ישראל ברכה שביעית ללמדך שאין ישראל נגאלין אלא בשביעית (ירוש׳ ברכ׳ ב ד ד). כך היתה הלכה בידם ושכחוה ועמדו השניים והסכימו על דעת הראשונים ללמדך שכל דבר שבית דין נותנין נפשם עליו סופו להתקיים בידם (בס בבי׳ א לג:). (כתוב) כי יתן איש אל רעהו וכו׳ ללמד שאין ב"ד נזקקין לפחות משוה פרוטה (בס שבוע׳ ו לו ד). (כתוב) וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וחמת מים ללמדך שהיה שונא לישמעאל על שיצא לתרבות רעה ושלחו הוא ואמו הגר ריקם וטרדו מביתו על כך וכי תעלה על דעתך שאברהם שכתוב בו ואברם כבד מאד במקנה וגומר היה משלח אשתו ובנו מביתו ריקם בלא כסות ובלא מחיה אלא ללמדך כיון שיצא לתרבות רעה לא נפנה עליו (מד"ר שמות א).—ומלמד: ההלל והשמחה שמנה כיצד מלמד שחייב אדם בהלל ובשמחה ובכבוד יו"ט האחרון של חג כשאר כל ימות החג (סוכ׳ ד ח). לא עבד איוב את הקב"ה אלא מאהבה שנאמר הן יקטלני לו איחל ועדין הדבר שקול לו אני מצפה או איני מצפה ת"ל עד אגוע לא אסיר תומתי ממני מלמד שמאהבה עשה (סוט׳ ה ה). (כתוב) לעיני כל העם מלמד שלא היה בהם סומים דבר אחר לעיני כל העם מלמד שראו באותה שעה מה שלא ראה יהזקאל וישעיה (מכי׳ יתרו ג). (כתוב) אם לא שכב איש אותך מלמד שפותח לה (הכהן להסוטה) בזכות (ספרי במד׳ יב). הרי הוא אומר הי אל הסיר משפטי ושדי המר נפשי מלמד שאין אדם נודר בחיי המלך אלא א"כ אוהב את המלך (תוספתא סוט׳ ו א). (כתוב) הנה אנכי והילדים אשר נתן לי יי׳ וכי ילדים היו והלא תלמידיו היו אלא מלמד שהיו חביבין עליו והיה קורא אותם בני (ירוש׳ סנה׳ י כח:). (כתוב בבלעם) ויודע דעת עליון (והלא דעת בהמתו לא היה יודע דעת עליון היה יודע) אלא מלמד שהיה יודע לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה (ברכ׳ ז.). (כתוב) ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים וכי כל הקהל שוחטין והלא אין שוחט אלא אחד אלא מלמד שכל ישראל יוצאין בפסח אחד (פסח׳ עח:). (כתוב) ולהג הרבה יגיעת בשר וכו׳ מלמד שכל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת (עירו׳ כא:). (כתוב) וקראו לו זקני עירו הן ולא שלוחן ודברו אליו מלמד שמשיאין לו עצה הוגנת לו (יבמ׳ מד.). (כתוב) אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה וכי תעלה על דעתך שזה מהלך בשוק וזה נהרג אלא מלמד שחובשין אותו (כתוב׳ לג:). ובקללה מתחילים מן הקטן שנאמר ויאמר יי׳ אלהים אל הנחש ואל האשה אמר וכו׳ ולאדם אמר וכו׳ מלמד שמתחלה נתקלל נחש ואח"כ נתקללה חוה ואח"כ נתקלל אדם (מד"ר בראש׳ כ).—למד הדבר על דבר, הורה לנו בדבר ההוא כך וכך: כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא (י"ג מדות של ר׳ ישמעאל). דרש ר"ע כל כלי חרש וכו׳ יטמא אינו אומר טמא אלא יטמא לטמא אחרים לימד על ככר שני שמטמא את השלישי (סוט׳ ה ב). הבערה לימדה על כל המלאכות שבתורה כולהן לצורך והיא שלא לצורך (ירוש׳ שבת ב ה.). (כתוב) ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח לימד על הצתת אליתא שלא תהא אלא בכהן כשר ובכלי שרת (יומ׳ מה.). (כתוב) לבד מנדריכם ונדבותיכם לימד על נדרים ונדבות שקרבין בחולו של מועד (תמור׳ יד:). (כתוב) ופרע את ראש האשה וכו׳ לימד על בנות ישראל שיהיו מכסות ראשיהן (מד"ר במד׳ ט). — בא ללמד ונמצא למד: רבי אומר (כתוב בנערה המאורסה) כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה וכי מה ענין רוצח אצל נערה המאורסה הרי זה בא ללמד ונמצא למד מקיש רוצח לנערה המאורסה וכו׳ (פסח׳ כה:), ומצוי

הדבור הרבה.—לִמֵּד על פלוני זכות או חובה, דבר והוכיח בראיות וכדומה שפלוני זכאי או חיב: דיני ממונות הכל מלמדין זכות וחובה דיני נפשות הכל מלמדין זכות ואין הכל מלמדין חובה דיני ממונות המלמד חובה מלמד זכות והמלמד זכות מלמד חובה דיני נפשות המלמד חובה מלמד זכות אבל המלמד זכות אינו יכול לחזור וללמד חובה (סנה׳ ד א). נגמר הדין מוציאין אותו לסקלו וכו׳ אמר אחד יש לי ללמד עליו זכות וכו׳ ואפי׳ הוא אומר יש לי ללמד על עצמי זכות מחזירין אותו וכו׳ וכרוז יוצא לפניו איש פלוני בן פלוני יוצא ליסקל על שעבר עבירה פלונית ופלוני ופלוני עדיו כל מי שיודע לו זכות יבא וילמד עליו (שם ו א). יה״ר מלפניך יי׳ אלהי שבשעה שיהיו בניו של יצחק בני נכנסים לידי צרה ואין להם מי ילמד עליהם סניגוריא אתה תהא מלמד עליהם סניגוריא (ילקו׳ תענ׳ כ סה ד). אפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלאכים מלמדין עליו חובה ומלאך אחד מלמד עליו זכות הקב״ה מכריעו לכף זכות (שם קדוש׳ א סא ד). מדת בשר ודם שנים עומדים בפני המלך אחד מלמד קטיגוריא שלו ואחד סניגוריא שלו לא כל המלמד קטיגוריא מלמד סניגוריא ולא המלמד סניגוריא מלמד קטיגוריא אבל הקב״ה אינו כן הוא מלמד סניגוריא הוא מלמד קטיגוריא (מד״ר שמות יה). אמר משה אם מניח אני את ישראל וארד אין להם תקומה לעולם איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים מיד התחיל מלמד עליהם סניגורי׳ אמר להקב״ה יש לי זכות ללמד עליהם (שם מג). כל אותה הלילה היה לוט עומד ומדבר עליהם סניגורי׳ כיון שבאו ואמרו לו איה האנשים ונדעה אותם בתשמיש מיד ויאמרו האנשים אל לוט עוד מי לך פה עד כאן היה לך פתחון פה ללמד עליהן סניגוריא (שם ויקר׳ כג). למלך שעשה סעודה וזימן האורחין מהם אוכלים ושותים ומברכים למלך ומהן אוכלים ושותים ומקללין למלך הרגיש המלך ובקש להכנים בהם מהומה בסעודתו ולערבבה נכנסה מטרונה ולימדה עליהם סניגוריא אמרה לו אדוני המלך וכו׳ הביטה באלו שאוכלים ושותים ומברכים אותך ומשבחים לשמך (שם שה״ש, ברח דודי). אמר לו הקב״ה נשתתקת ואין אתה מלמד סניגוריא על בני (שם, רות א).
—ג) בהשאלה, לִמֵּד[1]) אִשָּׁה, התחבר אליה, דבק בה: מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אשקך גם לא יבוזו לי אנהגך אביאך אל בית אמי תְּלַמְּדֵנִי אשקך מיין הרקח מעסיס רמני (שה״ש ח א-ב). — ד) *לִמֵּד אבנים וכדומה, ערך אותן וסדר אותן לפי הצרך: פעם א׳ הלך רבי למקום אחד ומצא נדבך של אבנים ואמר לתלמידיו צאו וחשבו כדי שנשב עליהן למחר וכו׳ רבי אמי אמר (לא אמר להם אלא) צאו ולמדום (שבת קכה:). נדבך של אבנים שחשב עליו מבעוד יום אם למדום מותר לישב עליהם למחר (רמב״ם, שבת כה כא).

—פֻּעַ׳, לֻמַּד, מְלֻמָּד, מְלֻמָּדָה, מְלֻמְּדֵי, — א) שלמדוהו, שהרגילוהו בדבר, geübt; exercé; trained: יסרתני ואוסר כעגל לא לֻמָּד (ירמ׳ לא יז). עגלה מְלֻמָּדָה אהבתי לדוש ואני עברתי על טוב צוארה (הוש׳ י יא). הנה מטתו שלשלמה ששים גברים סביב לה מגברי ישראל כלם אחזי חרב מְלֻמְּדֵי מלחמה איש חרבו על ירכו מפחד בלילות (שה״ש ג ז-ח).—ושיר וכדומ׳: ויהי מספרם עם אחיהם מְלֻמְּדֵי שיר ליי׳ כל המבין מאתים שמונים ושמנה (דהי״א כה ז). — ובתו״מ, מְלֻמָּד בדבר, רגיל בו: אמרו מי ילך ויבטל הגזירות ילך ר׳ שמעון בן יוחאי שהוא מלומד בנסים (מעי׳ יז:). כל זמן שמאורות לוקין סימן רע לשונאיהם של ישראל מפני שמלומדים במכותיהן (סוכ׳ כט.).—ומצוי בסהמ״א: שלא היו מלומדין לשתות תמיד לפני המועד (רב״י מו״ק ו:). אמר להם הריני מוחל לו על תנאי שלא יהיה מלומד לעשות כן (פרקי רבנו הקדוש יא).—ב) *אדם שלמד הרבה, Gelehrter; savant: והסכימו ביניהם שלא יהיה ענינם כמדת היהודים המלומדים בישיבותיהם ליכנס כל אחד בדברי חבירו (שבט יהודה מ).

—הִתְפּ׳, *הִתְלַמֵּד, — א) התרגל בדבר: אחר הכל עונין אמן חוץ מתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשויין (ברכ׳ נג:). כותבין מגילה לתינוק להתלמד בה (יומ׳ לו:). אמר ר׳ חנינא קרא צער גדול היה לי אצל ר״ח הגדול ולא התיר לי לפסוק (את הפסוק לשנים) אלא לתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשויין (תענ׳ כז:). כתב לגרש את אשתו ונמלך וכו׳ א״ר פפא בסופרים העשויין להתלמד (גיט׳ כד:). שמע קול התינוק׳ מתלמדין ואומרי׳ איש פלוני גירש את פלונית ממקום פלוני ואמר זה שמי וזה שם אשתי (מדר׳ תנחו׳ כד א). מכניסין את התינוקות להתלמד כבן שש כבן שבע לפי כח הבן ובנין גופו (רמב״ם, ת״ת ב ב).—ב) נתלמד הדבר, למדו אותו: התורה היום לומד מעט ולמחר הרבה לפי שאינה מתלמדת לא בשנת

—[1]) באשורי׳ בספר המשפט׳ של חמורבי משמש בנין לתמד ביחס לאשה כמו בעבר׳ ידע אשה. ולא נתברר אם זה פעל מיוחד, או באמת נסתעף מן המשמ׳ העקרית של למד.

ולא בשתים (מד"ר במד' יב).—ואמר הפיטן: חביון עז שכנתי במחמד, לארץ לא ירדתי להתלמד, ועמד איש תם ותאותי חמד (רבב"י, כ' בבוע', בבורי מעבהו).—ג) כמו לַמד, התלמד מפלוני: הרב שאינו הולך בדרך טובה אע"פ שחכם גדול הוא וכל העם צריכין לו אין מתלמדין ממנו עד שובו למוטב (רמב"ם, ת"ת ד א). ויש צורות שעושין אותו כדי שיתלמד ממנו הרוקם (הוא, כליסכז יב). וכן המלמד והמתלמד כי החכמה נמצאת למלמד בפועל ולמתלמד בכח (אמונה רמה א ה).

*לַמָּד, ת"ז, מ"ר לַמָּדִים,—שלָמד, שקנה לו דעת, חכמה וכדומ': ולא הביישן למד ולא הקפדן מלמד (אבות ב ה). למדין לפני חכמים (סנה' יז:). אמרו לַמדין לפני רבי (מנח' פ:). בשלפי השמד נתכנסו רבותינו לאושא וכו' שלחו אצל זקני הגליל ואמרו כל מי שהוא למד יבא וילמד וכל מי שאינו למד יבא וילמוד נתכנסו ולמדו (מד"ר בה"ב, סמכוני).

לִמֻּד, מ"ר לִמֻּדִים, לִמּוּדִים, לִמֻּדֵי, לִמֻּדֵי, לִמּוּדֵי,—א) ת"ז, כמו מלֻמד, רגיל בדבר: פרא לִמֻּד מדבר באות נפשו שאפה רוח (ירמ' ב כד). היהפך כושי עורו ונמר חברברתיו גם אתם תוכלו להיטיב לִמֻּדֵי הרע (שם יג כג).—ובתו"מ: בת ישראל שנשאת לכהן והיא לימודת[1] לבוא אצל אביה (תרומ' יא י). והיה שם אדם אחד והיה נקרא אבא יודן והיה לימוד ליתן לרבותינו ביד רחבה (מד"ר דבר' ד). לימוד הקב"ה להיות בוחר מבני בית אבא (מדה"ג, ויבא). לימוד הוא הקב"ה למנות את השבט הזה עד שהוא במעי אמו (שם, ויגש). — ולנקי' לִמּוּדִית: אשה הלימודית לשכל בניה לקוברם אינה תמיהה ומפחדת במות אחד מהם שכבר לימודית (רש"י כתוב' סב.). — ב) ת"ז, מי שלומד, כמו תַּלְמִיד, Schüler; étudiant; disciple: צור תעודה התום תורה בלִמֻּדי (ישע' ח יז). וכל בניך לִמּוּדֵי יי' ורב שלום בניך (שם נד יג). אדני יי' נתן לי לשון לִמּוּדִים לדעת לעות את יעף דבר יעיר בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמע כַּלִּמּוּדִים (שם נ ד). — והשתמשו במשמ' זו גם בסהמ"א: הוא ברחמיו יפתח לבכם לתורתו ופעל ידכם ירצה ותהיו מלימודיו הזוכים להקביל פני שכינתו (רה"ג, תבו' הגא', הרכבי סז). — והשתמשו המליצים בהדבור לשון לִמּוּדִים במשמ' לשון נמלצה, עזה, יפה: ה' אלהים נתן לי לשון למודים, למלאות ענינים חמודים, ביד השכל צמודים (ר"י חריזי, הקד' תחכמ').—ועי' לִמּוּד.

---

[1]) כך במשנ' כ"י פרמה, וכן במשנ' שבירוש', ובנוסח' הדפוס למודה.

*לָמֶד[1]), ז"נ, מ"ר לְמָדִים,—א) שם האות ל: צריך לכתוב הא (של המלה הליי') למטה מארכובתו של למד (ירוש' מגי' א עא ג). לאלהים מוחק את למד ליי' מוחק את למד כתב יוד הא מארבע אותיות אלף למד מאלהים אינו נמחק (שם שם ד). כל דבר שהוא צריך למד מתחילתו ולא ניתן לו ניתן לו הא בסופו כגון לחוץ חוצה (שם יבמ' א ג.). אמר רבי כל המנחש לו נחש שנאמר כי לא נחש ביעקב והא בלמד אלף כתוב (נדר' לב.). אלף יוד ויו נקוד למד אינו נקוד (מד"ר ברא' מח). מטרונת שאלה את ר' יוסי אמרת לו מה ראה למד להיות גבוה מכל האותיות אמר לה מפני שהוא כרוז[2]) ודרכו של כרוז להיות עומד במקום גבוה ומכריז (פסיק' רבתי כב). למד אל תקרי למד אלא ל"ב מבי"ן דע"ת מלמד ששקול הלב כנגד כל האברים (מדר' א"ב דר"ע ל). — ואמר המליץ: לשדי שת כשוד, והלמד בו יסוד, כמו למד למוד (דונש, לדורש החכמות). ולמד יעשה גוים גלוים, והוא נותן לכל חיים חליים (ר"ש ברכיע הזהב, מריבה נהיתה). — ואמר הפיטן: למד לב אדם שקול בכל האברים, בעין ואזן ודבור וברב שאר דברים, ובו סמוכה ותלויה יראת משפיל ומרים (בנימ' בר זרח, אהלל בגללי במע).— ומ"ר: ומן הזריזות בכתיבה שאם יתקבצו למדין או נונין או קופין או כפין בשטה אחת שלא תהיה אחת קצרה מחברתה ולא ארוכה מחברתה וכבר ראית ספרים בכתב ידי ושמירתי בענין זה (צַוָּאת ר"י אבן תבון). שלא לתת מקף בין שני הלמדין (של על-לבבך) כאשר הוא אלא אעפ"י שקוראים במקף יתן ריוח והבדל ביניהם בלשון שידמה כי שני למדין קרא (רד"ק, מכלול, בדה"פ). — ב) בהשאלה בדקדוק, שֵׁם לאות השלישית של כל שרש, כמו בשרש למד האות ד היא לֵמד שלו: התבונן ואל תתעלם מן המעשים המסוכנות בפה ובעין ובלמד שלהן וערכה לפי ערכה ואופניה ודרכה (תבו' דונש על רסע"ג, סי' לו). כי הפעל אשר במקום הפא ממנו אות נסתרת התהפך בו לעין או ללמד וכו' והפועל אשר במקום הלמד ממנו אות נסתרת תהפך בו לפא או לעין וכו' ומזאת נלמוד לכל הפעלים כשיחסרו או פא או עין או למד למלאת חסרונם ולהשלימם (ספ' דקדוק לר"י חיוג א, תרג' ר"מ ג'יקטיליה).

---

[1]) אמרו החדשים שנקראה אות זו כך ע"ש צורתה, כעין מקל ארוך, שהוא כמו מלמד הבקר. ועי' הערה לקמן. —[2]) מזה נראה כי הם ראו בצורת הלמד כרוז או שהיתת להמלה משמ' כרוז, ולא נתברר מקור הדבר.

וייחדתי המאמר הזה השלישי בפעלים הנחי הלמד והנסתריה וכו׳ הפעלים אשר הלמד בהם אות נחה נסתרת (בס ג). עד אנה תוגיון נפשי הוו שאחר התיו פא הפעל והגמל עין הפעל והיוד הלמד וכו׳ וכבר נאמר השם מן הוגה ה׳ יגון היוד פא הפעל והגימל עין שלו והלמד נופלת והוו והנון נוספות (בס). כאשר תרצה לקצור מלשון פעל כמו בנינים ותהיינה אותיות כלם שרשיות תשים לעומת האות הראשונה מן הבנין ההוא פא ושים עין לעומת אות השנית ושים למד לעומת אות השלישית וכו׳ ותקרא השלישית למד שלו מפני שהיא נכח למד פעל (ריב״ג, הקדמה, בער יא). וזה יורה על ששני הפנים נכונים בכל פעלי שלישי אשר עינו ולמדו נמלטות מאותיות הגרון וכו׳ אבל מה שעינו או למדו מהדמיון הזה אות גרונית לא יהיה עתידו כי אם יפעל בלא ואו (בס יד). כי לא ימצא בשמות ולא בפעלים מה שעינו ואו והלמד שלו גם כן ואו (הוא, הקד׳ הברבים). כי אקצב להם דמיון מן הפועל ואשים לעמת המלה הדמיון ההוא ואומר אות פלוני׳ היא פא המלה הזאת ואות פלוני׳ היא עינה ואות פלוני׳ היא למדה (בס). ואלה הם נחי הקצוות שפאיהם אלף ולמדיהם הא (רד״ק, מכלול, בדה״פ). — למד הפעל: שין שמר ואלף אמר נקראת פא הפועל כי היא למול פא פעל ומם שמר ואמר עין הפועל כי היא לעומת עין פעל וריש שמר ואמר למד הפועל כי היא כנגד למד פעל (ספ׳ דקדוק לר״י חיוג א). ראה ההא היא למד הפעל וכו׳ ויבן שם מזבח עקרו ל..ות ויבנה שהוא מן בנה בניתי והפילו למד הפעל (בס ג). פעמים רבות תשמעני שאומר פא הפועל ועין הפועל ולמד הפועל (ריב״ג, הקדמ׳ הברבים).—*מסכן הלמד, תסתכן הלמד, שרש שהלמד שלו היא אחת מאותיות אהוי: והחריב בפירוש מלה זו כל פעל מסתכן הלמד בלווי וכו׳ כמו אילו מן המעשים המסוכנין הלמד שלהן (דונש על רסע״ג, סי׳ נו), ועי׳ סכן.—*עלול הלמד, במשמ׳ זו: ודע כי מכלל מה שהזכרתי במלות השלשיות השלמות מלות הן שוות בדבור עם המלות העלולות העין והמלות העלולות הלמד וכו׳ כי המלות האל הן שוות עם זדון וכו׳ וחרון העלולות הלמד (הקדמ׳ הברבים לריב״ג). — מחסרי הלמד, שהאות השרשית האחרונה חסרה: ומה שיהי׳ מן הפעלים העתידים המחסרי הלמדין אשר על דמיון ויפן (הקדמה, בער יה).

*לַמֶּד, ב״ז, — בה״פ מן לַמֵּד: מסוד חכמים ונבונים, ומלמד דעת מבינים, אפתחה פי בשיר ורננים, להלל פני שוכן מעונים (ר״א קליר, שבת שקלי׳, אז מאז). —ואמר המליץ: והיו בהם שבעה בחורי חמד, מסבחר הקבוץ והלמד, משביחים גבבי ים השיר ומשבריו, ומשגיחים בעד אשנבי מסתריו (ר״י חריזי, תחכמ׳ יו).

*לַמְדָן, ב״ז, מ״ר לַמְדָנִים, —מי שלומד הרבה, מי שיודע ללמוד: והסכימו כמו עשרה מחשובי הקהל אנשי המעשה וכו׳ עם הלמדנים שיש בכאן ועם זקני העיר לענשו (בו״ת הרא״ש יז ח). איש אחד מן הלמדנים הוסיף טעם להחמיר (בו״ת ריב״ש כח). אז לא היה בכל לשון הצרפתים מחמשה לששה למדנים בין רבנים (בס רע). לא ידעתי במה זכו הלמדנים המתחלקים מאותם המעות (תבו׳ מהר״י קולון ו). והרי אנו רואים שהרבה והרבה ספקות נופלות בין הלמדנים ואין איש יכול לעמוד על בירור הדבר (בס קע). שאלה ממרחק באה אלי מלמדן מופלג חריף ובקי (בו״ת חות יאיר ח). שיצא לו שם למדן מופלג וכו׳ וגדר למדן האמתי אשר זה קנה חכמה ועלה ונתעלה (בס קכג). כי ידוע שלמדן גדול היה ואיש חסיד ומדקדק מאד במעשיו ובתפלותיו (הלבוש, או״ח רלד א). יש לשלמה קאסטילו אח למדן וירא שמים (בו״ת במב לדקה ב ו). הקשני למדן אחד ג׳ קושיות (בו״ת תת״ס, חו״מ כח). ראיתיך מנצח ומתגבר נגד למדן אחד (בס, או״ח פד). איני יודע באמת מה המערכה הזאת אשר נפלה בגורל הלמדנים כי לעולם הם תשושי כח (באורי׳ הנחלה סא). הלמדן יגשש וימשש ולא ירד לעומק כמה שרשי מלות (בס פג). מה שכתב אדם כשר למדן ירא שמים (ר״י עמדין, גת דרוכה). האיש הזה אשר אני נושא מליצה בעדו הוא למדן מהלל בגמרא ופוסקים (מא״ג, דביר ב, מכת׳ ב).

לָמָּה[1], לָמָה, לָמֶּה[2], — מלת השאלה, א) לשאלת סבת הדבר, warum; pourquoi; wherefore: ויחר לקין מאד ויפלו פניו ויאמר יי׳ אל קין לָמָּה חרה לך וְלָמָּה נפלו פניך (בראש׳ ד ה-ו). ויבא אל האיש והנה עמד על הגמלים על העין ויאמר בוא ברוך יי׳ לָמָּה תעמד בחוץ (בס כד ל-לא). ויאמר לבן ליעקב מה עשית ותגנב את לבבי ותנהג את בנתי כשביות הרב לָמָּה נחבאת לברח

[1]) בארמ׳ לְמָא, בערב׳ לِمَ a). ונמסר: כל למה דסמ׳ להי ולעין ואלף מתקרי ברפי, במ״ה שהן סמוכין להי ואלף והן דגשי׳ וסימ׳ למה הרגזתני, אככה, הציתו עבדיך, היה כאבי, אירא בימי רע, וסי׳ הרגיזני העבד יראתי החולי חכיתיו.—[2]) לפי דעתו של בטכר (Bö. § 311), זו לשון של חבה ורחמים.

a) لِمَ

ותגנב אתי ולא הגדת לי ואשלחך בשמחה ובשרים בתף ובכנור (שם לא כו-כז). ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך (שמות ב יג). ויאמר אליו גדעון בי אדני ויש יי׳ עמנו ולמה מצאתנו כל זאת ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו לאמר הלא ממצרים העלנו יי׳ ועתה נטשנו יי׳ ויתננו בכף מדין (שפט׳ ו יג). ויבא העם אל המחנה ויאמרו זקני ישראל למה נגפנו יי׳ היום לפני פלשתים (ש״א ד ג). (ויאמר שאול ליהונתן) שלח וקח אתו (את דוד) אלי כי בן מות הוא ויען יהונתן את שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה עשה (שם כ לא-לב). ויהי כשמע אלישע איש האלהים כי קרע מלך ישראל את בגדיו וישלח אל המלך לאמר למה קרעת בגדיך (מ״ב ה ח). עתה למה תריעי רע המלך אין בך אם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה (מיכ׳ ד ט). מקוה ישראל מושיעו בעת צרה למה תהיה כגר בארץ וכארח נטה ללון למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע (ירמ׳ יד ח-ט). למה לנצח תשכחנו תעזבנו לארך ימים (איכ׳ ה כ). טהור עינים מראות רע והביט אל עמל לא תוכל למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו (חבק׳ א יג). ישאלוני משפטי צדק וכו׳ למה צמנו ולא ראית עינינו נפשנו ולא תדע (ישע׳ נח ב-ג). למה תתענו יי׳ מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך (שם סג יז). למה יי׳ תעמד ברחוק תעלים לעתות בצרה (תהל׳ י א). אלי אלי למה עזבתני (שם כב ב). אומרה לאל סלעי למה שכחתני למה קדר אלך בלחץ אויב (שם מב י). עורה למה תישן אדני הקיצה אל תזנח לנצח למה פניך תסתיר תשכח עניינו ולחצנו (שם מד כד-כה). למה תרצדון הרים גבננים ההר חמד אלהים לשבתו (שם סח יז). כמה לי עונות וחטאות פשעי וחטאתי הדיעני למה פניך תסתיר ותחשבני לאויב לך (איוב יג כג-כד). חנני חנני אתם רעי כי יד אלוה נגעה בי למה תרדפני כמו אל ומבשרי לא תשבעו (שם יט כא-כב). — ולפני שלילה, למה ל״א: ויאמר בלק אל בלעם הלא שלח שלחתי אליך לקרא לך למה לא הלכת אלי האמנם לא אוכל כבדך (במד׳ כב לז). ויאמרו אם משלחים את ארון אלהי ישראל אל תשלחו אתו ריקם כי השב תשיבו לו אשם אז תרפאו ונודע לכם למה לא תסור ידו מכם (ש״א ו ג). —ועם זה אחריה לחזק השאלה: ויאמר (דוד לשאול) למה זה אדני רדף אחרי עבדו כי מה עשיתי ומה בידי רעה (ש״א כו יח). והנה כל איש ישראל באים אל המלך ויאמרו אל המלך מדוע גנבוך אחינו איש יהודה וכו׳ ויען כל איש יהודה על איש ישראל כי קרוב המלך אלי ולמה זה חרה לך על הדבר האכול אכלנו מן המלך אם נשאת נשא לנו (ש״ב יט מב-מג). —ולמה: ויאמר לה אלקנה אישה חנה למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלוא אנכי טוב לך מעשרה בנים (ש״א א ח).—ובתו״מ: א״ר יהושע בן קרחה למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה (ברכ׳ ב א). כל מקום שאין מכניסין בו חמץ אין צריך בדיקה ולמה אמרו שתי שורות במרתף מקום שמכניסין בו חמץ (פסח׳ א א). כיון שחשכה אמר להם בא השמש וכו׳ והם אומרים לו הין הין כל כך למה מפני הביתוסים (מנח׳ י ג). שאלו את ר׳ שמעון הרי שהיה נזיר ומצורע מה הוא שיגלח וכו׳ אמר להן אינו מגלח אמרו לו למה אמר להם אילו זה מגלח להעביר שער וכו׳ יפה אתם אומרין (תוספתא נזיר׳ ה ב). אם רצה להחמיר על עצמו אין שומעין לו ולמה מפני כבודו של מת (ירוש׳ ברכ׳ ג ה ד). א״ר עקיבה שח לי שמעון בן לוגה מלקט הייתי עשבים אני ותינוק אחד משל בית אבטינס וראיתי אותו שבכה וראיתי אותו ששחק אמרתי לו בני למה בכית אמר לי על כבוד בית אבא שנתמעט ולמה שחקתה אמר לי על הכבוד המתוקן לצדיקים לעתיד לבוא (שם שקל׳ ה מט). מביא חבל המצרי וקושר למעלה מדדיה ולמה חבל המצרי אמר ר׳ יצחק לפי שעשתה מעשה מצרים (מד״ר במד׳ ט). ונערה (מבנות מואב) יוצאה מקושטת ומבוסמת ומפתה אותו ואומרת לו למה אנו אוהבין אתכם ואתם שונאין אותנו (שם כ).—ובתשובה שלילית על שאלה, למה ל״א: רבי יונה (שאל) עשה כן בשבת וכו׳ מהו שיהא חייב א״ל ר׳ יוסה ולמה לא (ירוש׳ שבת ז י:).— ב) לשאלת התכלית שבשבילה נעשה הדבר, wozu; dans quel but; for what purpose: ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי מפני בנות חת אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים (בראש׳ כז מו). ויאמרו איש יהודה למה עליתם עלינו ויאמרו (פלשתים) לאסור את שמשון עלינו לעשות לו כאשר עשה לנו (שפט׳ יה י). ויעמד (גלית הפלשתי) ויקרא אל מערכת ישראל ויאמר להם למה תצאו לערך מלחמה הלוא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול ברו לכם איש וירד אלי (ש״א יז ח). ויאמר אכיש אל עבדיו הנה תראו איש משתגע למה תביאו אתו אלי (שם כא טו). ויאמר אבשלום ולא ילך נא אתנו אמנון אחי ויאמר לו המלך למה ילך עמך (ש״ב יג כו). ויאמר

המלך אל אתי הגתי למה תלך גם אתה אתנו שוב ושב עם המלך (שם יה יט). ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דבריך אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה (שם יט ל). ויאמר המלך אל ברזלי אתה עבר אתי וכלכלתי אתך עמדי בירושלם ויאמר ברזלי אל המלך וכו׳ בן שמנים שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע אם יטעם עבדך את אשר אכל ואת אשר אשתה אם אשמע עוד בקול שרים ושרות ולמה יהיה עבדך עוד למשא אל אדני המלך וכו׳ ולמה יגמלני המלך הגמולה הזאת (שם לד-לו). ויאמר יואב אל המלך (שבקש למנות את העם) ויוסף יי׳ אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים ועיני אדני המלך ראות ואדני המלך למה חפץ בדבר הזה (שם כד ג). ותאמר נעמי שבנה בנתי למה תלכנה עמי העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים (רות א יא). למה לי רב זבחיכם יאמר יי׳ שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי (ישע׳ א יא). למה יתן לעמל אור וחיים למרי נפש (איוב ג כ). אנכי ארשע למה זה הבל איגע (שם ט כט). ולמה מרחם הצאתני אגוע ועין לא תראני (שם י יח). גם כח ידיהם למה לי עלימו אבד כלח (שם ל ב). ויאמר הידעת למה באתי אליך ועתה אשוב להלחם עם שר פרס (דני׳ י כ). ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יותר (קהל׳ ב יה). — ועם זה אחריה: ויתרצצו הבנים בקרבה ותאמר אם כן למה זה אנכי (בראש׳ כה כב). ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכרה (שם לב). וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך ויאמר למה זה תשאל לשמי ויברך אתו שם (שם לב ל). ויאמר לו מלאך יי׳ למה זה תשאל לשמי והוא פלאי (שפט׳ יג יח). ואם יש בי עון המיתני אתה ועד אביך למה זה תביאני (ש״א כ ח). ויאמר (דוד) בעוד הילד חי צמתי ואבכה כי אמרתי מי יודע יחנני יי׳ וחי הילד ועתה מת למה זה אני צם האוכל להשיבו עוד אני הלך אליו והוא לא ישוב אלי (ש״ב יב כב-כג). ויאמר יואב למה זה אתה רץ בני ולכה אין בשורה מצאת (שם יח כב). ויהי כשמע אחיהו את קול רגליה באה בפתח ויאמר באי אשת ירבעם למה זה את מתנכרה ואנכי שלוח אליך קשה (מ״א יד ו). הוי המתאוים את יום יי׳ למה זה לכם יום יי׳ הוא חשך ולא אור (עמו׳ ה יח). למה זה לי לבונה משבא תבוא וקנה הטוב מארץ מרחק עלותיכם לא לרצון וזבחיכם לא ערבו לי (ירמ׳ ו כ). למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון ויכלו בבשת ימי (שם כ יח). הן אתם כלכם חזיתם ולמה זה הבל תהבלו (איוב כז יב). למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין (משלי יז טז). — ובתו״מ: וכל הנאכלים ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר אם כן למה אמרו חכמים עד חצות (ברכ׳ א א). כל אדם קורא כדרכו שנאמר ובלכתך בדרך אם כן למה נאמר ובשכבך ובקומך (שם ג). הכותב לאשתו דין ודברים אין לי בנכסיך ה״ז אוכל פירות בחייה ואם מתה יורשה אם כן למה כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך (כתוב׳ ט א). וכן חיה ועוף כיוצא בהן אם כן למה נאמר שור או חמור (ב״ק ה ז). אמר ר׳ שמעון והלא המעשר בכלל היה ולמה יצא להקיש אליו (תמור׳ א ו). כלך אצל כמותך למה לך להכנים קטטה לביתך (ספרי דבר׳ רל). — ג) לשאלת טענה ותרעומות על מעשה שלפי דעת השואל לא היה צריך לעשות: ויקרא פרעה לאברם ויאמר מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך הוא למה אמרת אחתי הוא ואקח אתה לי לאשה (בראש׳ יב יח-יט). ויאמר יי׳ אל אברהם למה זה צחקה שרה (שם יח יג). ויאמר אל לבן מה זאת עשית לי הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני (שם כט כה). ועתה הלך הלכת כי נכסף נכספתה לבית אביך למה גנבת את אלהי (שם לא ל). ויאמר ישראל למה הרעתם לי להגיד לאיש העוד לכם אח (שם מג ו). ויוסף אמר לאשר על ביתו קום רדף אחרי האנשים והשגתם ואמרת אלהם למה שלמתם רעה תחת טובה (שם מד ד). ויאמרו אליו למה ידבר אדני כדברים האלה חלילה לעבדיך מעשות כדבר הזה (שם ז). ויאמר אל בנתיו ואיו למה זה עזבתן את האיש קראן לו ויאכל לחם (שמות ב כ). ויאמר אלהם מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו לכו לסבלתיכם (שם ה ד). ויבאו שטרי בני ישראל ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך תבן אין נתן לעבדיך ולבנים אמרים לנו עשו (שם יה-יו). וישב משה אל יי׳ ויאמר אדני למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתני (שם כב). ויצמא שם העם למים וילן העם על משה ויאמר למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא (שם יז ג). ויחל משה את פני יי׳ אלהיו ויאמר למה יי׳ יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה (שם לב יא). ויאמרו האנשים ההמה אליו אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן יי׳ במעדו בתוך בני ישראל (במד׳ ט ז). ויאמר משה אל יי׳ למה הרעת לעבדך ולמה לא מצתי חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה עלי

(שם יא יח). ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים (שם כ). וילנו על משה ועל אהרן כל בני ישראל וכו׳ ולמה יי׳ מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב (שם יד ב-ג). ויאמר משה למה זה אתם עברים את פי יי׳ והוא לא תצלח (שם מא). וירב העם עם משה ויאמרו לאמר ולו גוענו בגוע אחינו לפני יי׳ ולמה הבאתם את קהל יי׳ אל המדבר הזה למות שם אנחנו ובעירנו ולמה העליתנו ממצרים להביא אתנו אל המקום הרע הזה (שם כ ג-ה). וידבר העם באלהים ובמשה למה העליתנו ממצרים למות במדבר כי אין לחם ואין מים ונפשנו קצה בלחם הקלקל (שם כא ה). למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן תנה לנו אחזה בתוך אחי אבינו (שם כז ד). ויאמר יהושע אהה אדני יי׳ למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמרי להאבידנו (יהוש׳ ז ז). ויאמר יי׳ אל יהושע קם לך למה זה אתה נפל על פניך (שם י). ויקרא להם יהושע וידבר אליהם לאמר למה רמיתם אתנו לאמר רחוקים אנחנו מכם מאד ואתם בקרבנו ישבים (שם ט כב). למה ישבת בין המשפתים לשמע שרקות עדרים וכו׳ ודן למה יגור אניות (שופט׳ ה יו-יז). ויאמר יפתח אליהם (לאנשי אפרים שהתלוננו עליו שהלך למלחמה בלעדם) איש ריב הייתי אני ועמי ובני עמון מאד ואזעק אתכם ולא הושעתם אותי מידם ואראה כי אינך מושיע ואשימה נפשי בכפי ואעברה אל בני עמון ויתנם יי׳ בידי ולמה עליתם אלי היום הזה להלחם בי (שם יב ב-ג). ויאמרו למה יי׳ אלהי ישראל היתה זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אחד (שם כא ג). ויאמר להם למה תעשון כדברים האלה אשר אנכי שמע את דבריכם רעים (ש״א ב כג). למה תבעטו בזבחי ובמנחתי (שם כט). ונתתם לאלהי ישראל כבוד אולי יקל את ידו מעליכם ומעל אלהיכם ומעל ארצכם ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם (שם ו ה-ו). ויאמר שמואל הלוא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וימשחך יי׳ למלך על ישראל וישלחך יי׳ בדרך ויאמר לך והחרמתה את החטאים את עמלק ונלחמת בו עד כלותם אתם ולמה לא שמעת בקול יי׳ ותעט אל השלל ותעש הרע בעיני יי׳ (שם יה יז-יט). ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר (שם יז כח). ויאמר אליו אל יחטא המלך בעבדו בדוד וכו׳ וישם את נפשו בכפו ויך את הפלשתי ויעש יי׳ תשועה גדולה לכל ישראל ראית ותשמח ולמה תחטא בדם נקי להמית את דוד חנם (שם יט ד-ה). ויאמר שאול אל מיכל למה ככה רמיתני ותשלחי את איבי וימלט (שם יז). ויאמר אלו שאול למה קשרתם עלי אתה ובן ישי (שם כב יג). ויאמר דוד לשאול למה תשמע את דברי אדם לאמר הנה דוד מבקש רעתך (שם כד ט). ויאמר דוד אל אבנר הלוא איש אתה ומי כמוך בישראל ולמה לא שמרת אל אדניך המלך כי בא אחד העם להשחית את המלך אדניך (שם כו יה). ותאמר האשה אליו הנה אתה ידעת את אשר עשה שאול אשר הכרית את האבות ואת הידעני מן הארץ ולמה אתה מתנקש בנפשי להמיתני (שם כח ט). ותאמר האשה אל שאול לאמר למה רמיתני ואתה שאול (שם יב). ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אתי (שם יה). ויבא יואב אל המלך ויאמר מה עשיתה הנה בא אבנר אליך למה זה שלחתו וילך הלוך (ש״ב ג כד). הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי את ישראל לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים (שם ז ז). למה נגשתם אל החומה (שם יא כא). ותאמר האשה ולמה חשבתה כזאת על עם אלהים (שם יד יג). ויקם יואב ויבא אל אבשלום הביתה ויאמר אליו למה הציתו עבדיך את החלקה אשר לי באש (שם לא). למה באתי מגשור טוב לי עד אני שם (שם לב). ויאמר אבישי בן צרויה אל המלך למה יקלל הכלב המת הזה את אדני המלך אעברה נא ואסירה את ראשו (שם יו ט). ועתה למה אתם מחרשים להשיב את המלך וכו׳ דברו אל זקני יהודה לאמר למה תהיו אחרנים להשיב את המלך אל ביתו (שם יט יא-יב). אחי אתם עצמי ובשרי אתם ולמה תהיו אחרנים להשיב את המלך (שם יג). ויהי כי בא ירושלם לקראת המלך ויאמר לו המלך למה לא הלכת עמי מפיבשת (שם כו). אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל למה תבלע נחלת יי׳ (שם כ יט). ויען המלך שלמה ויאמר לאמו ולמה את שאלת את אבישג השנמית לאדניהו ושאלי לו את המלוכה (מ״א ב כב). הכבד ושב בביתך ולמה תתגרה ברעה ונפלתה אתה ויהודה עמך (מ״ב יד י). למה תריבו אלי כלכם פשעתם בי נאם יי׳ (ירמ׳ ב כט). למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה מאנה הרפא (שם יה יח). ועתה למה לא גערת בירמיהו הענתתי המתנבא לכם כי על כן שלח אלינו בבל לאמר ארכה היא (שם כט כז-כח). למה תראני און ועמל תביט (חבק׳ א ג). למה תשקלו כסף בלוא לחם ויגיעכם בלוא לשבעה שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם (ישע׳ נה ב). למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע (איוב

ג יא). חטאתי מה אפעל לך נצר האדם לָמָה[1] שמתני למפגע לך (שם ז כ). ושמח מאשת נעוריך וכו׳ באהבתה תשגה תמיד ולָמָה תשגה בני בזרה ותחבק חק נכריה (משלי ה יח-כ). כה אמר האלהים לָמָה אתם עברים את מצות יי׳ ולא תצליחו (דהי״ב כד כ). ויחר אף יי׳ באמציהו וישלח אליו נביא ויאמר אליו לָמָה דרשת את אלהי העם אשר לא הצילו את עמם מידך (שם כה טו). — וגם לשאלה על מעשה שלפי דעת השואל אין לו טעם מספיק: ויאמר עשו אציגה נא עמך מן העם אשר אתי ויאמר (יעקב) לָמָה זה אמצא חן בעיני אדני (בראש׳ לג יה). ויאמר דוד אל אכיש אם נא מצאתי חן בעיניך יתנו לי מקום באחת ערי השדה ואשבה שם ולָמָה ישב עבדך בעיר הממלכה עמך (ש״א כז ה). אני מלאה הלכתי וריקם השיבני יי׳ לָמָה תקראנה לי נעמי ויי׳ ענה בי ושדי הרע לי (רות א כא). לָמָה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מיי׳ ומאלהי משפטי יעבור (ישע׳ מ כז). — ובמשמ׳ הלא זה אי אפשר: (ויאמר שמואל לשאול) ולמי כל חמדת ישראל הלוא לך ולכל בית אביך ויען שאול ויאמר הלוא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הצערה מכל משפחות שבטי בנימן ולָמָה דברת אלי כדבר הזה (ש״א ט כ-כא). — ד) קצת במשמ׳ ואם אין: ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו ושלחתי ולקחתיך משם לָמָה אשכל גם שניכם יום אחד (בראש׳ כז מג-מה), ר״ל אם לא תעשה כך הלא אשכל שניכם יחד. ויבאו כל מצרים אל יוסף לאמר הבה לנו לחם ולָמָה נמות נגדך כי אפס כסף (שם מז יה). ותאמר מיכל אל שאול הוא אמר אלי שלחני לָמָה אמיתך (ש״א יט יז), כי אם לא תשלחני אמיתך. סור לך מאחרי לָמָה אכבה ארצה ואיך אשא פני אל יואב אחיך (ש״ב ב כב). חוסה על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשל בם גוים לָמָה יאמרו בעמים איה אלהיהם (יואל ב יז). הביאו את צואריכם בעל מלך בבל ועבדו אתו ועמו וחיו לָמָה תמותו אתה ועמך בחרב ברעב ובדבר (ירמ׳ כז יב-יג). אלכה נא ואכה את ישמעאל בן נתניה ואיש לא ידע לָמָה יכבה נפש ונפצו כל יהודה הנקבצים אליך ואבדה שארית יהודה (שם מ יה). עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך לָמָה יאמרו הגוים איה אלהיהם (תהל׳ עט ט-י). לא לנו יי׳ לא לנו כי לשמך תן כבוד על חסדך על אמתך לָמָה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם (שם קיה א-ב). אל תהי בתקעי כף בערבים משאות אם אין לך לשלם לָמָה יקח משכבך מתחתיך (משלי כב כו-כז). ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא לָמָה יקצף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך (קהל׳ ה ה). אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר לָמָה תשומם אל תרשע הרבה ואל תהי סכל לָמָה תמות בלא עתך (שם ז יו-יז). חדל לך לָמָה יכוך (דהי״ב כה יו). ויסתמו את כל המעינות ואת הנחל השוטף בתוך הארץ לאמר לָמָה יבואו מלכי אשור ומצאו מים רבים (שם לב ד). — וטעם ש׳ לפניה, שַׁלָּמָה: הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים שַׁלָּמָה אהיה כעטיה על עדרי חבריך (שה״ש א ז). — ה) במשמ׳ הלא כך יהיה וזה לא טוב: לא נשאר לפני אדני בלתי אם גויתנו ואדמתנו לָמָה נמות לעיניך (בראש׳ מז יח-יט). לָמָה יי׳ יחרה אפך בעמך וכו׳ לָמָה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אתם (שמות לב יא-יב). האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה ולָמָה תנואון את לב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם יי׳ (במד׳ לב ו-ז). הן הראנו יי׳ אלהינו את כבדו ואת גדלו ואת קלו שמענו מתוך האש וכו׳ ועתה לָמָה נמות כי תאכלנו האש הגדלה הזאת אם יספים אנחנו לשמע את קול יי׳ אלהינו עוד ומתנו (דבר׳ ה כא כב). ועתה כה אמר יי׳ אלהי צבאות אלהי ישראל לָמָה אתם עשים רעה גדולה אל נפשתכם להכרית לכם איש ואשה עולל ויונק מתוך יהודה לבלתי הותיר לכם שארית (ירמ׳ מד ז). ואשלחה עליהם מלאכים לאמר מלאכה גדולה אני עשה ולא אוכל לרדת לָמָה תשבת המלכה כאשר ארפה וירדתי אליכם (נחמ׳ ו ג). ויאמר יואב יוסף יי׳ על עמו כהם מאה פעמים הלא אדני המלך כלם לאדני לעבדים לָמָה יבקש זאת אדני לָמָה יהיה לאשמה לישראל (דהי״א כא ג). — וקצת במשמ׳ אם: ויאמר שר הסריסים לדניאל (שבקש ממנו להרשותו לאכל רק זרעונים) ירא אני את אדני המלך אשר מנה את מאכלכם ואת משתיכם אשר לָמָה יראה את פניכם זעפים מן הילדים אשר כגילכם והיבתם את ראשי למלך (דני׳ א י). — ו) בלשון הפלסופיה, כמו שם, ״הלָּמָה, שאלת הלָּמָה: ואחר שהוכחתי שהוא עצם צורי בזה השלמתי השלשה מן המבוקשות שהם אם ואיך ומה ונשאר עתה לבאר ציון הרביעי והוא לתת גזרה בקצרה ובו אכלול הלָּמָה כלומר המבוקש הרביעי (תגמ׳ הנפש ז).

ב.*לָמָה, ב״ג, — כְּלוּם, — Nichts; rien; nothing: והארץ היתה תהו ובהו זה אדם הראשון שהיה ללמה

—[1]) נסמ׳: רפה ומלעי׳. ולא נתברר טעם הדבר.

ולא כלום (מד"ר בראב' ב). אמר להם (פרעה למשה ולאהרן) אתם ל מ ה ודבריכם ל מ ה לכו לסבלותיכם (שם שמות ה). שלא אעשה ל מ ה בעיני הבריך על עדריהן (שם שה"ש, הגידה לי).

לָמָה,—עי' מָה.

לָמוֹ,—מלת הגוף, א) לנסתר, כמו לו: ברוך יי' אלהי שם ויהי כנען עבד לָמוֹ (בראש' ט כו). עשהו פסל ויסגד לָמוֹ (ישע' מד יז). כי נגזר מארץ חיים מפשע עמי נגע לָמוֹ (שם נג ח).—ב) לנסתרים, כמו לָהֶם: כי מגפן סדם גפנם ומשדמת עמרה ענבמו ענבי רוש אשכלת מררת לָמוֹ (דבר' לב לב). כי קרוב יום אידם וחש עתדת לָמוֹ (שם לה). יי' מסיני בא וזרח משעיר לָמוֹ הופיע מהר פארן (שם לג ב). כי היו בצען שריו ומלאכיו חנס יגיעו כל הבאיש על עם לא יועילו לָמוֹ לא לעזר ולא להועיל (ישע' ל ד-ה). הוציא עם עור ועינים יש וחרשים ואזנים לָמוֹ (שם מג ח). ואתיות ואשר תבאנה יגידו לָמוֹ (שם מד ז). הלוא פתע יקומו נשכיך ויקצו מזעזעיך והיית למשסות לָמוֹ (חבק' ב ז). יושב בשמים ישחק אדני ילעג לָמוֹ (תהל' ב ד). יי' עז לָמוֹ[1]) ומעוז ישועות משיחו הוא (שם כח ח). לכן ישיב עמו הלם ומי מלא ימצו לָמוֹ (שם עג י).

לְמוֹ,—עי' מוֹ.

א.* **לְמּוּד**, ש"ז, מ"ר לְמּוּדִים,—שה"פ מן לִמֵּד: אל תבקש גדולה לעצמך ואל תחמוד כבוד יותר מ ל מ ו ד ך (אבות ו ד). גדולה שמושה של תורה יותר מ ל מ ו ד ה (ברכ' ז:). שאפילו שיחת תלמידי חכמים צריכה ל י מ ו ד (סוכ' כא:). וכבר היה ר' טרפון וזקנים מסובין בעלית בית נתזה בלוד נשאלה שאלה זו בפניהם תלמוד גדול או מעשה גדול וכו' נענה ר"ע ואמר ל י מ ו ד גדול נענו כולם ואמרו לימוד גדול שהלימוד מביא לידי מעשה (קדוש' מ:). אין למדין הלכה לא מפי ל מ ו ד ולא מפי מעשה עד שיאמרו לו הלכה למעשה (ב"ב קל:). המשה דברים משכחים את ה ל י מ ו ד האוכל ממה שאוכל עכבר וכו' אף המניח כליו תחת מראשותיו ה' דברים משיבים את ה ל י מ ו ד פת פחמין וכו' והשותה מים של שיורי עיסה (הור' יג:). כשם שהזית משכח לימוד של ע' שנה כך שמן זית משיב ל י מ ו ד של ע' שנה (שם).—ובמשמ' דבר שלִמֵּד פלוני: ל י מ ו ד ערוך הוא בידינו שהשבת קובעת בין בדבר שנגמרה

[1]) כך הנוסחה המקבלה, אך כבר העירו החכמים כי צריך לקרא לְעַמּוֹ.

מלאכתו בין בדבר שלא נגמרה מלאכתו (ביצ' לד:).—ומצוי בסהס"א במשמ' אחד מהענינים שמלמדים לתלמיד בבי"ס וכדומה: וכל ילדינו לומדים דבריו על פה בהפסד גדול ליתר ה ל מ ו ד י ם (אגר' בד"ל גג).

ב.* **לְמּוּד**[1]), ש"ז, מ"ר לְמּוּדִים,—א) נֶסֶר, לוּחַ לכסות בו בור, פי תנור, וכדומ', Brett; planche; board: מי שהיה יינו בתוך הבור וכו' עושה לו ל מ ו ד י ם[2]) בשביל שלא יחמיץ (מו"ק ב ב). תנור שבא מחותך מבית האומן ועשה בו ל מ ו ד י ן ונותנן עליו והוא טהור נטמא וסילק את ל מ ו ד י ו טהור (כלים ה ט). ארבעה עשר שחל להיות בשבת משלשלין את הפסח לתנור עם חשיכה ועושין לו ל י מ ו ד י ן ונותנין עליו מערב שבת (תוספתא פסח' ז א). עין של תנור שעשה לה ל י מ ו ד י ן מכפנים (שם כלי' ב"ק ו ט).—ב) מאפה בצק בצורת לִמּוּד: עיסת הכלבים מעצמה ניכרת עשאה כעכין חייבת עשאה ל י מ ו ד י ן[3]) פטורה (תוספתא חלה א ז).

*. **לִמּוּדִי**, לנק' לִמּוּדִית, מ"ר לִמּוּדִיִּים, לִמּוּדִיּוֹת,—א) ת"ז, של לִמּוּד: ואם איננה (חכמת הלשון) קודמת במנין היסודי היא האדן העמודי וקודמת בסדר ה ל מ ו ד י (ר"י א"ת, הקד' הרקמה). שנתן לו (לדוד) יתברך כח יתר וגבורה רבה חוץ מהמנהג הטבעי וזה אם כח טבעי ואם כח ל מ ו ד י כי היה מחלוקת בין המדיניים מי הוא הראוי יותר להלחם בשלימות אם בעלי החוזק והכח בטבעם ומולדתם בלי למוד ואם בעלי למוד ותחבולות

[1]) לא נתברר מקור מלה זו ופרושה בודאות, ועי' הערה לקמן.—[2]) פרש ר"ח (שבת קכה:) עושה לו לימודים בשביל שלא יחמיץ והן כסויי עצים ועליהם טיט. ע"כ. והביא לשונו הערוך בערך למד ג, והוסיף: ויש מפרשים לימודין דתנור עניין שיפוץ. ע"כ. ורש"י במו"ק שם: נ ס ר י ם, וכן בגמ' ברכ' לח. והר"ש פרש: לימודים הם מסגרות כדרך שעושין אנחנו לחביות של עץ העשויות מנסרים. ע"כ. אך אין לזה יסוד, ועי' עוד הערה לקמן.—[3]) כך בנוסח' ובכ"י אר"פ, וכך בגמ' ירוש' (חלה א נח:), ובגמ' בבלי בנוסח' כלימודין, וכך בערוך וברמב"ם (בכור' ו יד), וכן בסמ"ג (מ"ע, קנא), אבל אין ספק בדבר כי זה שבוש שנשתרבב עפ"י המלה כעכין שקודם לו שסברו כי הכף שבראשיתה היא כ הדמיון, ואינו כך אלא זו מלה כעך, עי' זה הערך, והיא מעידה גם על הברתה שצריכה להיות בלי כ הדמיון, וכך בכ"י. ומאמר זה, שמבדיל בין צורת כעך וצורת לִמּוּד, מעיד כמו"כ על השם לִמּוּדִים שאינם בצורת טבעת, כמו שפרש הר"ש את השם לימודים שבהלכ' תנור במשנה כלים, כי צורה זו היא צורת הכעך, מוכח כי הלִמּוּד הוא דוקא בצורת דבר ארוך וצר, וכמו שפרש רש"י: נ ס ר.

המלחמ׳ ואמר דוד שהתחברו בו שני הענינים יחד הטבעי והלמודי (רי״א, ב״ב כב).—ובפרט החכמה הַלִּמּוּדִית[1], חכמת החשבונות והשעורים, Mathematik;-tique;-tic: והפלוסופיא העיונית נחלקת לשלשה חלקים החלק האחד הלמודית והטבעית והאלהית אמנם החכמה הלמודית לא תעיין בגשמים במה שהם עליו אבל תעיין בענינים משוללים מחמריהם (מלות הגיון יד). מעלת חכמת תקופות וגימטריאות שהיא החכמה הלמודית אצל מעלת חכמת הטבע וחכמת האלהות הנקראות חכמה באמת היא כמעלת פרפרת אצל הפת וכו׳ כן החכמה היא עצם המזון הטבעי לחיי הנפש והלמודית מקרה נמשך לחכמה ההיא להעיר כח השכל וללמדו ולהרגילו בדרישת החכמה (הקד׳ מלמד התלמיד׳). המדע נחלק לשנים חלק טבעי והלק למודי והטבעי הוא מה שאצל הבורא עלינו והלמודי מה שנקח אנחנו בנפשנו (רמב״ע, ערוג׳ הבשם, ליון ב קלד). ואולם מיני המופתים הנעשים בזה הספר הנה מבואר ממה שקדם שהוא מחויב בהם שיהיו קצתם למודיים וקצתם טבעיים וקצתם פלוסופיים לפי העניינים אשר תהיה בהם החקירה (רלב״ג, הקד׳ מלחמ׳ ה׳). כי אלו השאלות אשר זכרנום קצתם הם מחכמת הטבע וקצתם מחכמת האלהות וקצתם יעמדו עליהם מהחכמות הלמודיות (שם). כי החכמות כלם הם שלשה והם הלמודיות והטבעיות והאלהיות וכו׳ ואולם החלק הראשון מזה המאמר הוא פרי החכמה הלמודית ותכליתה כי תכלית החכמה הלמודית היא ידיעת חכמת הכוכבים (שם ה ג יד). כבר השיגוהו המשכילים מאנשי העולם ובעלי החכמות הלמודיות וזולתם (מאזני לדק, אלגולי 158). כי מעשה בראשית יורה על ענייני המציאות מצד הנודע בחכמות למודיות וטבעיות (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 102). חכמות הלמודיות בכללן המה מפרשות כנפי חקירתן על מדת השעורים כלם הנזכרים הנה והבלתי נזכרים (כליל החשבון ט).—
ֹ‑גשם לִמּוּדִי, גשם מבחי׳ החכמה הלמודית: שהתבאר לו מקיום הידיעה בדברים הלמודיים שניות בדברים הלמודיים שהם עצמים ר״ל המספר והאחד והקו והשטח והגשם הלמודי (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ו).—ב) ‑ש״ז, חכם בחכמה הלמודית, Mathematiker; -ticien; -cian: שלא נחוש לדברי הטבעי המניח שא״א לנקודה שתהיה נחה אלא בגשם נח והלמודי יניח בגשם כדורי המתנועע תנועה סבובית שתי נקודות נחות בלתי מתנועעים יקראו

[1]) תרגום השם היוני μάθημα, לִמּוּד, מפני שזה היה נחשב להלמוד העקרי.

קוטבים (העקרים ד ב). כי הלמודי יחקור בגשם מוחלט והטבעי יחקור גם כן בגשם מוחלט אלא שהוא יחקור בו מצד שהוא מתנועע (רלב״ג, הקדמ׳ מלחמ׳ ה׳). באותו יום עבר דרך שם למודי גדול מזרענו (שבט יהודה מד). למה הנער יהיה למודי ולא יהיה חכם טבעי (ספ׳ המדות לאריסטו ב ו).

׳לִמּוּדִית[1], ש״נ, מ״ר לִמּוּדִיּוֹת, — החכמה הלמודית, Mathematik;-tique;-tic: מי שנעשה מהיר בכללי הפילוסופיא ונכללו בדעתו כללי חלקיהם אשר ראשיתם חכמת הלימודית ומוניה ואחר זה חכמת הטבע (הקד׳ פי׳ יצירה לאבו סהל בן תמים). כי ברדיפה ההיא רמז על הלמודיות לפי שהוא דרך לרדוף החכמה ורמז בהנץ האור על הטבעיות ובגשם על האלהיות (מלמד התלמיד׳, וארא). שהמעיין בזה הספר ראוי שיקדם לו העיון בלימודיות וטבעיות ואלהיות (רלב״ג, הקד׳ מלחמ׳ ה׳). וזה מבואר היותו בלמודיות (שם ה ב ט). השכל העיוני הוא השכל אשר בו יעיין ויחקור האדם סביב הדברים הנמצאים אשר אין פעולתם אלינו והיא החקירה בשלשת מיני החכמות למודית טבעית אלהית (זכות אדם סו). לפי שרושם יותר חזק ירשם בנפש המושג מן החוש מהמושג מההיקש כמו שתראה בלימודיות שמצד שלא ירשם בנפש התמונה השכלית הנה יציירה מבחוץ כדי שתהיה מושגת מהחוש אשר ירשם בנפש (תולד׳ יצחק לר״י קארו, ואתחנן). ובכלל כל משפטי החכמות הטבעיות למודיות ואלהיות לא יוכל לבא עד תכליתם ולהגיע אל תבונתם מבלתי חכמת המחקר (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 12). האיש ישיג מושכל מהלמודיות או מהטבעיות מאחר שהם נמצאים בנפש (שם 72).

׳לָמּוּת[2], ש״נ,—כמו סבה ותכלית, quaritas, לָמּוּת הדבר, לָמָּה הוא נמצא: וכשידע האדם מהות זה העצם ידע עם זה למותו כי הלמות נמצא אצל מהות (רשב״ג, מקור חיים ב). ואין לעצמים הפשוטים למות חוץ לעצמים (שם ה). והמהות והאיכות והלמות והעליון מציאות (שם).

׳לְמִידָה, ש״נ, — שה״פ מן לָמַד: וישם לו (להעכביש) האריגה לבוש מבלי למידה יארוג השבכים

[1]) עי׳ הערה לערך לִמּוּדִי.
[2]) בערב׳ לִמִּיָּה a).

a) لِمِّيَّة

לזבוב (כוזרי ג יא). וכמה אנשים גדולים בחכמה אבדו כל ימיהם בלמידת אותם הספרים (אגר׳ רמב״ם לחכמי מרסיליה, כ״י כונתגסי). ולא נתעסקו (אבותינו) בלמידת מלחמה ולא בכיבוש ארצות (שם). כשמחת הרגל ולמידת לשון הקדש (הוא, פי׳ אבות ב א). ושלמות האדם יושג בשתי המדות הנזכרות הלמידה והלמוד (מלמד התלמיד׳, לך לך). הלמידה והחקירה בכל חלקי העולם (שם, מתן תורה). שהם כלי הדבור להוציא מהם דברי הכמה בלמידה ולמוד (רלב״ג משלי א). לא יוזרזו (הכסילים) ללמידת החכמה (שם יח). לפי שכל למידה ולימוד יצטרך האדם בו לידיעה קודמת (הוא, איוב לט). שהמושכלות הראשונות נמצאות באדם זולת למידה ולמוד ובאופן יותר שלם (העקרים ב כא). בענין הלמוד והלמידה ארבע מדות בתלמידים (רי״א, נחל׳ אבות ה). כי בזולת חוש השמע לא היה אפשר אצלו הלמידה (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ב א). ולכן למה שהיא התחלת הדעת לא תחשב למידה בפני עצמה (ר״מ אלשיך, משלי א ז). וכשיזדמן שיפנו אל הלמידה לא ילמדוה רק מעט (אבן כספי 129). ונעיין ראשונה אם למידת החכמה מותרת לבעלי הדת הזאת וכו׳ ותהיה למידתה לא מותרת לבד אבל מצוה (ר״א דלמדיגו, הקד׳ בחי׳ הדת). ומוכרין אותן ומחשבין להם הסופרים אותן המעות בשכר הלמידה לנער (הלכות או״ח לג כ). כי החכם השני ראה דברי הראשון היותם בלתי נאותים אל סדר אופן למידת החכמה (נפול׳ יהודה ה).

למך[1], ממנו שע״פ לָמֶךְ.

***לִמְלֵם**[2], פ״ע, מלמלמים, — למלם אחרי פלוני, דבר אדותו בחשאי דברי לעז ותרעומות: בכ״ה בכסליו נגמרה מלאכת המשכן ועשהו מקופל עד אחד בניסן וכו׳ והיו ישראל מלמלמים[3] על משה לומר למה לא הוקם מיד שמא דופי ארע בו (ילקוט שמעוני, מ״א ו). שעמד שלמה ובנה את בהמ״ק וכו׳ והיו הכל מלמלמים על שלמה לומר לא בנה של בת שבע הוא היאך הקב״ה משרה שכינתו לתוך מעשה ידיו (שם).

[1]) בערב׳ למכ a), ליש את הבצק. וממנו ילמכ b), אלשאב אלשדיד, — ובעבר׳: בחור גבור ואמיץ.

[2]) רק בעבר׳ במשמ׳ זו. בערב׳ משמש פעל זה במשמ׳ אחרת רחוקה מזו. לפי דעת ההכמים זה פרוס מן מלמל, במקום מלל. — [3]) כך הגרסה בכל הספרים, ובפסיק׳ רבתי פרשה ו: מלמלאין.

a) لمك b) يلمك

לְמַס[1]), ממנו אולי לָמַס.

לָמַס[2]), פ״ז, — מי שמבקש ודורש בכח ובתקף: למס[3]) מרעהו חסד ויראת שדי יעזוב (איוב ו יד).

לְמַעַן, בכנ׳ לְמַעֲנִי, לְמַעַנְךָ, לְמַעַנְכֶם, — מלת הטעם, כמו בעבור, להורות הדבר והענין שמפני נטייה אליו או משא פנים לו נעשה המעשה ההוא, um-willen, pour; for the sake of, — ותבוא עם שֵׁם אהריה, למען פלוני, למען דבר פלוני: אולי יש חמשים צדיקם בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקם אשר בקרבה (בראש׳ יח כד). אך בימיך לא אעשנה למען דוד אביך (מ״א יא יב). רק את כל הממלכה לא אקרע שבט אחד אתן לבנך למען דוד עבדי ולמען ירושלם אשר בחרתי (שם יג). כי למען דוד נתן יי׳ אלהיו לו ניר בירושלם (שם טו ד). ויחן יי׳ אתם וירחמם ויפן אליהם למען בריתו את אברהם יצחק ויעקב (מ״ב יג כג). אם עונינו ענו בנו יי׳ עשה למען שמך (ירמ׳ יד ז). אל תנאץ למען שמך אל תנבל כסא כבודך (שם כא). ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר המה בתוכם (יחזק׳ כ ט). יי׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישע׳ מב כא). למען עבדי יעקב וישראל בחירי ואקרא לך בשמך (שם מה ד). למען שמי

[1]) בערב׳ למש a), ועי׳ בהערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) התלבטו במלה זו כל המפרשים הקדמונ׳ והחדשים ולא מצאו דבר מתקבל שיפרנס הכתוב בדרך טבעי. המתרגמים הקדמונים, השבעים, ולג׳ ופשיטא, וכן ת״י תרגמו במשמ׳ מי שמונע הסד מחברו, וכן רוב המפרשים הקדמונ׳ והחדשים, וראו בהלמד של למס ל השמוש, וגזרו מָס מן מסס במשמ׳ דבר נמס. וקצת מהחדשים, שהרגישו בדחק גזרה זו ופרוש זה, הגיהו הגהות מתחלפות: מנע, למאס, לא מס, הלא מש, וכיוצא בזה. אבל, גם ההגהות האלה אינן מרפאות הכתוב, ולכן עלינו להניח הנוסחה המסורה, והיותר קרוב בפרושו מה שכבר הרגיש ש׳ פוזננסקי (REJ XXXI, 117), כי הלמד היא שרשית, והשרש למס הוא כמו למש a) בערבי׳, שמשמש גם במשמ׳ בקש והפציר. והנה ש״פ סבר כי צריך לקרא לֹמֵס, אך אין זה הכרחי ואפשר להניח גם הנקוד המקובל כמו שהוא ולאמר כי לָמָס הוא ע״מ גָּנָב. ואולם, עוד קשה, שאין להפסוק, גם לפי פרוש זה, שום ענין במקומו לא להקודם לו ולא למה שאחריו, עכ״פ, הכתוב כשהוא בפני עצמו יש לו רעיון טבעי וצריך יהיה להחליט כי הוא באמת לא במקומו, ובאמת למהלך הרעיונות בהפסוקים שלפניו ושלאחריו אין שום צרך בכתוב זה, ואולי נסרך כאן בטעות מאיזה מקום אחר.

a) لمس

אאריך אפי ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך (שם מח ט). מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו לְמַעַן יי׳ אשר נאמן (שם מט ז). הן גוי לא תדע תקרא וגוי לא ידעוך אליך ירוצו לְמַעַן יי׳ אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך (שם נה ה). לְמַעַן ציון לא אחשה וּלְמַעַן ירושלם לא אשקוט עד יצא כנגה צדקה וישועתה כלפיד יבער (שם סב א). למה תתענו יי׳ מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך שוב לְמַעַן עבדיך שבטי נחלתך (שם סג יז). כן אעשה לְמַעַן עבדי לבלתי השחית הכל (שם סה ח). יי׳ נחני בצדקתך לְמַעַן שוררי (תהל׳ ה ט). שובה יי׳ חלצה נפשי הושיעני לְמַעַן חסדך (שם ו ה). מפי עוללים ויונקים יסדת עז לְמַעַן צורריך להשבית אויב ומתנקם (שם ח ג). נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק לְמַעַן שמו (שם כג ג). חטאות נעורי ופשעי אל תזכר כחסדך זכר לי אתה לְמַעַן טובך יי׳ (שם כה ז). לְמַעַן שמך יי׳ וסלחת לעוני כי רב הוא (שם יא). כי סלעי ומצודתי אתה וּלְמַעַן שמך תנחני ותנהלני (שם לא ד). קומה עזרתה לנו ופדנו לְמַעַן חסדך (שם מד כז). ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה לְמַעַן משפטיך (שם מח יב). קרבה אל נפשי גאלה לְמַעַן איבי פדני (שם סט יט). עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו לְמַעַן שמך (שם עט ט). ויושיעם לְמַעַן שמו להודיע את גבורתו (שם קו ח). לְמַעַן בית יי׳ אלהינו אבקשה טוב לך (שם קכב ט). והאר פניך על מקדשך השמם לְמַעַן אדני (דני׳ ט יז). וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה לְמַעַן שמך הגדול וידך החזקה וזרועך הנטויה (דה״ב ו לב). ולא אבה יי׳ להשחית את בית דויד לְמַעַן הברית אשר כרת לדויד וכאשר אמר לתת לו ניר ולבניו כל הימים (שם כא ז).—°לְמַעַן הקב״ה! קריאה של התרגשות וכדומ׳: אי שמים כלומר למען הקב״ה (רב״י ר״ה יט.).—וּלְמַעַן השם: וראה ר׳ למען השם מה רעה נעשה לעניים (הקינה, סוף גולב), ועי׳ שם.—ועם מקור אחריה, לְמַעַן פָּעַל כך וכך: ושמרו דרך יי׳ לעשות צדקה ומשפט לְמַעַן הביא יי׳ על אברהם את אשר דבר עליו (בראש׳ יח יט). ויאמר אלהם ראובן אל תשפכו דם וכו׳ לְמַעַן הציל אתו מידם להשיבו אל אביו (שם לז כב). ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטבה לְמַעַן עשה כיום הזה להחית עם רב (שם נ כ). וישימו עליו שרי מסים לְמַעַן ענתו בסבלתם (שמות א יא). ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי וּלְמַעַן ספר שמי בכל הארץ (שם ט טז). כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו לְמַעַן שתי אתתי אלה בקרבו (שם י א). כי מזרעו נתן למלך לְמַעַן טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי (ויקר׳ כ ג). כי הקשה יי׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו לְמַעַן תתו בידך כיום הזה (דבר׳ ב ל). ואותנו הוציא משם לְמַעַן הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבתינו (שם ו כג). וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך יי׳ אלהיך זה ארבעים שנה במדבר לְמַעַן ענתך לנסתך לדעת את אשר בלבבך התשמר מצותו אם לא ויענך וירעבך ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך לְמַעַן הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם (שם ח ב-ג). כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל לְמַעַן הקים את בריתו אשר נשבע לאבתיך כיום הזה (שם יח). כי ברשעת הגוים האלה יי׳ אלהיך מורישם מפניך וּלְמַעַן הקים את הדבר אשר נשבע יי׳ לאבתיך (שם ט ה). ולא ישיב את העם מצרימה לְמַעַן הרבות סוס (שם יז טז). לעברך בברית יי׳ אלהיך ובאלתו אשר יי׳ אלהיך כרת עמך היום לְמַעַן הקים אתך היום לו לעם (שם כט יא-יב). כי בשרירות לבי אלך לְמַעַן ספות הרוה את הצמאה (שם יח). אשר הוביש (את מי ים סוף) מפנינו עד עברנו לְמַעַן דעת כל עמי הארץ את יד יי׳ כי חזקה היא לְמַעַן יראתם את יי׳ אלהיכם כל הימים (יהוש׳ ד כג-כד). כי מאת יי׳ היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל לְמַעַן החרימם לבלתי היות להם תחנה כי לְמַעַן השמידם (שם יא כ). גם אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע וימת לְמַעַן נסות בם את ישראל השמרים הם את דרך יי׳ (שפט׳ ב כא-כב). ואלה הגוים אשר הניח יי׳ וכו׳ רק לְמַעַן דעת דרות בני ישראל ללמדם מלחמה (שם ג א-ב). אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר לְמַעַן זבח ליי׳ אלהיך (ש״א יה יה). אני ידעתי את זדנך ואת רע לבבך כי לְמַעַן ראות המלחמה ירדת (שם יז כח). לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו לְמַעַן דעת כל עמי הארץ כי יי׳ הוא האלהים אין עוד (מ״א ח נט-ס). ולבנו אתן שבט אחד לְמַעַן היות ניר לדויד עבדי כל הימים לפני בירושלם (שם יא לו). ולא שמע המלך אל העם כי היתה סבה מעם יי׳ לְמַעַן הקים את דברו אשר דבר יי׳ ביד אחיה השילני אל ירבעם בן נבט (שם יב יה). ועתה כל נביאי הבעל כל עבדיו וכל כהניו קראו אלי איש אל יפקד כי זבח גדול לי לבעל כל אשר יפקד לא יחיה ויהוא עשה בעקבה לְמַעַן האביד את עבדי הבעל (מ״ב י יט). תחת אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים לְמַעַן הכעסני בכל מעשה ידיהם

(שם כב יז). וגם את האבות ואת הידענים ואת התרפים ואת הגללים ואת כל השקצים אשר נראו בארץ יהודה ובירושלם בער יאשיהו לְמַעַן הקים את דברי התורה הכתבים על הספר אשר מצא חלקיהו הכהן בית יי׳ (שם כג כד). על בקעם הרות הגלעד לְמַעַן הרחיב את גבולם (עמו׳ א יג). ואיש ואביו ילכו אל הנערה לְמַעַן חלל את שם קדשי (שם ב ז). הוי בנים סוררים נאם יי׳ לעשות עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי לְמַעַן ספות חטאת על חטאת (ישע׳ ל א). עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אתו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל לְמַעַן דעת צדקות יי׳ (מיכ׳ ו ה). ותלכו במעצותם לְמַעַן תתי אתך לשמה (שם טז). ובני יהודה ובני ירושלם מכרתם לבני היונים לְמַעַן הרחיקם מעל גבולם (יואל ד ו). הוי משקה רעהו מספח חמתך ואף שכר לְמַעַן הביט על מעוריהם (חבק׳ ב טו). ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו ואמרתם נצלנו לְמַעַן עשות את כל התועבת האלה (ירמ׳ ז י). הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים והסך נסכים לאלהים אחרים לְמַעַן הכעסני (שם יח). והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים לְמַעַן הקים את השבועה אשר נשבעתי לאבותיכם לתת להם ארץ זבת חלב ודבש כיום הזה (שם יא ד-ה). ולא שמעתם אלי נאם יי׳ לְמַעַן הכעסוני במעשה ידיכם (שם כה ז). כי שקר הם נבאים לכם לְמַעַן הרחיק אתכם מעל אדמתכם (שם כז י). ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנם להעביר את בניהם ואת בנותיהם למלך וכו׳ לעשות התועבה הזאת לְמַעַן החטי את יהודה (שם לב לה). כי ברוך בן נריה מסית אתך בנו לְמַעַן תת אתנו ביד הכשדים (שם מג ג). גאלם חזק יי׳ צבאות שמו ריב יריב את ריבם לְמַעַן הרגיע את הארץ (שם נ לד). איש איש מבית ישראל אשר יעלה את גלוליו אל לבו ומכשול עונו ישים נכח פניו ובא אל הנביא אני יי׳ נעניתי לו בה ברב גלוליו לְמַעַן תפש את בית ישראל בלבם (יחזק׳ יד ד-ה). חרב חרב הוחדה וגם מרוטה לְמַעַן טבח טבח הוחדה לְמַעַן היה לה ברק מרטה (שם כא יד-טו). לְמַעַן למוג לב והרבה המכשלים על כל שעריהם נתתי אבחת חרב (שם כ). הנה נשיאי ישראל איש לזרעו היו בך לְמַעַן שפך דם (שם כב ו). שריה בקרבה כזאבים טרפי טרף לשפך דם לאבד נפשות לְמַעַן בצע בצע (שם כז). והבאותיך על ארצי לְמַעַן דעת הגוים אתי בהקדשי בך לעיניהם (שם לח טז). וקברום בית ישראל לְמַעַן טהר את הארץ

שבעה חדשים (שם לט יב). וידבר אלי האיש בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך לכל אשר אני מראה אותך כי לְמַעַן הראותכה הבאתה הנה (שם מ ד). והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו בהנבאתו ולא ילבשו אדרת שער לְמַעַן כחש (זכר׳ יג ד).—ועם פעל עתיד אחריו ועם אֲשֶׁר לפני הפעל: כי ידעתיו לְמַעַן אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו (בראש׳ יח יט). איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז וכו׳ ואל פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן ליי׳ וכו׳ ונכרת האיש ההוא מקרב עמו לְמַעַן אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם אשר הם זבחים על פני השדה והביאם ליי׳ (ויקר׳ יז ג-ה). וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך לְמַעַן אשר תבא אל הארץ אשר יי׳ אלהיך נתן לך (דבר׳ כז ג). אך רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה במדה אל תקרבו אליו לְמַעַן אשר תדעו את הדרך אשר תלכו בה (יהוש׳ ג ד). תבא נא תמר אחתי ותברני לחם ועשתה לעיני את הבריה לְמַעַן אשר אראה ואכלתי מידה (ש״ב יג ה). בקול יי׳ אלהינו אשר אנו שלחים אתך אליו נשמע לְמַעַן אשר ייטב לנו (ירמ׳ מב ו).—ועם שלילה: זכרון לבני ישראל לְמַעַן אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני יי׳ (במד׳ יז ה). כי החרם תחרימם החתי והאמרי וכו׳ כאשר צוך יי׳ אלהיך לְמַעַן אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם (דבר׳ כ יז-יח). על מפלתו ישכנו כל עוף השמים ואל פראתיו היו כל חית השדה לְמַעַן אשר לא יגבהו בקומתם כל עצי מים (יחזק׳ לא יג-יד). והרביתי את פרי העץ ותנובת השדה לְמַעַן אשר לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים (שם לו ל). ולא יקח הנשיא מנחלת העם להונתם מאחזתם מאחזתו ינחל את בניו לְמַעַן אשר לא יפצו עמי איש מאחזתו (שם מו יח).—ובלי המלה אֲשֶׁר: הגשה לי ואכלה מציד בני לְמַעַן תברכך נפשי (בראש׳ כז כה). ויאמר יי׳ אל משה שלח ידך ואחז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו לְמַעַן יאמינו כי נראה אליך יי׳ אלהי אבתם (שמות ד ד-ה). ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיר לך וכו׳ ויאמר (פרעה) למחר ויאמר כדברך לְמַעַן תדע כי אין כיי׳ אלהינו (שם ח ה-ו). והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם ערב לְמַעַן תדע כי אני יי׳ בקרב הארץ (שם יח). ויאמר אליו משה כצאתי את העיר אפרש את כפי אל יי׳ הקלות יחדלון והברד לא יהיה עוד לְמַעַן תדע כי ליי׳ הארץ (שם ט

כט). כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו לְמַעַן שתי אתתי אלה בקרבו וּלְמַעַן תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים (שם י א-ב). והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך לְמַעַן תהיה תורת יי׳ בפיך (שם יג ט). הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו לְמַעַן אנסנו הילך בתורתי אם לא (שם טז ד). מלא העמר ממנו למשמרת לדרתיכם לְמַעַן יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם במדבר (שם לב). כבד את אביך ואת אמך לְמַעַן יארכון ימיך (שם כ יב). ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת לְמַעַן ינוח שורך וחמרך (שם כג יב). הודעני נא את דרכך ואדעך לְמַעַן אמצא חן בעיניך (שם לג יג). כל האזרח בישראל ישבו בסכות לְמַעַן ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל (ויקר׳ כג מב-מג). ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת וכו׳ לְמַעַן תזכרו ועשיתם את כל מצותי (במד׳ טו לט-מ). ונתתה מהודך עליו לְמַעַן ישמעו כל עדת בני ישראל (שם כז כ). וכל בת ירשת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה לְמַעַן יירשו בני ישראל איש נחלת אבתיו (שם לו ח). ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות לְמַעַן תחיו (דבר׳ ד א). ושמרת את חקיו וכו׳ וּלְמַעַן תאריך ימים על האדמה אשר יי׳ אלהיך נתן לך (שם מ). מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים לְמַעַן ייטב להם ולבניהם (שם ה כו). בכל הדרך אשר צוה יי׳ אלהיכם אתכם תלכו לְמַעַן תחיון וטוב לכם (שם ל). וזאת המצוה החקים והמשפטים אשר צוה יי׳ אלהיכם ללמד אתכם וכו׳ לְמַעַן תירא את יי׳ אלהיך וכו׳ כל ימי חייך וּלְמַעַן יארכן ימיך (שם ו א-ב). ועשית הישר והטוב בעיני יי׳ לְמַעַן ייטב לך (שם יח). ושמרתם את כל המצוה אשר אנכי מצוך היום לְמַעַן תחזקו ובאתם וירשתם את הארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה (שם יא ח). וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך לְמַעַן ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יי׳ לאבתיכם לתת להם (שם כ-כא). לא תאכלנו (את הדם) לְמַעַן ייטב לך ולבניך אחריך כי תעשה הישר בעיני יי׳ (שם יב כה). ולא ידבק בידך מאומה מן החרם לְמַעַן ישוב יי׳ מחרון אפו (שם יג יח). שבעת ימים תאכל עליו מצות וכו׳ לְמַעַן תזכר את יום צאתך מארץ מצרים (שם טז ג). צדק צדק תרדף לְמַעַן תחיה וירשת את הארץ (שם כ). והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו לְמַעַן ילמד ליראה את יי׳ אלהיו (שם יז יט). לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאול לְמַעַן יאריך ימים על ממלכתו (שם כ). שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך לְמַעַן ייטב לך והארכת ימים (שם כב ז). לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך לְמַעַן יברכך יי׳ אלהיך בכל משלח ידך (שם כג כא). כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולאלמנה יהיה לְמַעַן יברכך יי׳ אלהיך בכל מעשה ידיך (שם כד יט). אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וצדק יהיה לך לְמַעַן יאריכו ימיך על האדמה אשר יי׳ אלהיך נתן לך (שם כה טו). לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם לְמַעַן תדעו כי אני יי׳ אלהיכם (שם כט ה). ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אתם לְמַעַן תשכילו את כל אשר תעשון (שם ח). החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים לְמַעַן תחיה אתה וזרעך (שם ל יט). הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך לְמַעַן ישמעו וּלְמַעַן ילמדו (שם לא יב). ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם לְמַעַן תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל (שם יט). אל תסור ממנו ימין ושמאול לְמַעַן תשכיל בכל אשר תלך (יהוש׳ א ז). והגית בו (בספר התורה) יומם ולילה לְמַעַן תשמר לעשות ככל הכתוב בו (שם ח). והרימו לכם איש אבן אחת על שכמו למספר שבטי בני ישראל לְמַעַן תהיה זאת אות בקרבכם כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה לכם (שם ד ה-ו). ושמרת את משמרת יי׳ אלהיך וכו׳ לְמַעַן תשכיל את כל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שם לְמַעַן יקים יי׳ את דברו אשר דבר (מ״א ב ג-ד). אתה תשמע השמים מכון שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי לְמַעַן ידעון כל עמי הארץ את שמך (שם ח מג). דרשו טוב ואל רע לְמַעַן תחיו (עמו׳ ה יד). ביום ההוא אקים את סכת דויד הנפלת וכו׳ ובניתיה כימי עולם לְמַעַן יירשו את שארית אדום (שם ט יא-יב). האמרים ימהר יחישה מעשהו לְמַעַן נראה (ישע׳ ה יט). קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר לְמַעַן תזכרי (שם כג טז). והיה להם דבר יי׳ צו לצו קו לקו וכו׳ לְמַעַן ילכו וכשלו אחור (שם כח יג). כתב חזון ובאר על הלחות לְמַעַן ירוץ קורא בו (חבק׳ ב ב). כבסי מרעה לבך ירושלם לְמַעַן תושעי (ירמ׳ ד יד). והלכתם בכל הדרך אשר אצוה אתכם לְמַעַן ייטב לכם (שם ז כג). ונתתם (את הספרים) בכלי חרש לְמַעַן יעמדו ימים רבים (שם לב יד). כי באהלים תשבו כל ימיכם לְמַעַן תחיו ימים רבים על פני האדמה

אשר אתם גרים שם (שם לה ז). אולי ישמעו בית יהודה את כל הרעה אשר אנכי חשב לעשות להם למען ישובו איש מדרכו הרעה וסלחתי לעונם ולחטאתם (שם לו ג). וזאת לכם האות נאם יי׳ כי פקד אני עליכם במקום הזה למען תדעו כי קום יקומו דברי עליכם לרעה (שם מד כט). הנני שבר מטה להם בירושלם ואכלו לחם במשקל ובדאגה ומים במשורה ובשממון ישתו למען יחסרו לחם ומים (יחזק׳ ד טז-יז). והסרתי לב האבן מבשרם ונתתי להם לב בשר למען בחקתי ילכו ואת משפטי ישמרו (שם יא יט-כ). והותרתי מהם אנשי מספר מחרב מרעב ומדבר למען יספרו את כל תועבותיהם בגוים (שם יב טז). והעמידה על גחליה רקה למען תחם וחרה נחשתה (שם כד יא). וחתו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו מקטל (עבד׳ א ט). אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדו למען יראו וידעו וישימו וישכילו יחדו כי יד יי׳ עשתה זאת וקדוש ישראל בראה (ישע׳ מא יט-כ). אתם עדי נאם יי׳ ועבדי אשר בחרתי למען תדעו ותאמינו לי (שם מג י). הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען הצדק (שם כו). ונתתי לך אוצרות חשך ומטמני מסתרים למען תדע כי אני יי׳ (שם מה ג). אני יי׳ ואין עוד זולתי אין אלהים אאזרך ולא ידעתני למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדי אני יי׳ ואין עוד (שם ה-ו). שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה (שם סו י-יא). חנני יי׳ ראה עניי וכו׳ למען אספרה כל תהלתיך בשערי בת ציון (תהל׳ ט יד-טו). הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה למען יזמרך כבוד ולא ידם (שם ל יב-יג). שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה למען תספרו לדור אחרון (שם מח יד). אמר אדני מבשן אשיב אשיב ממצלות ים למען תמחץ רגלך בדם (שם סח כג-כד). ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל אשר צוה את אבותינו להודיעם לבניהם למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקמו ויספרו לבניהם (שם עח ה-ו). רומה על שמים אלהים ועל כל הארץ כבודך למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו (שם קח ו-ז). טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך (שם קיט עא). מכל ארח רע כלאתי רגלי למען אשמר דברך (שם קא). האף תפר משפטי תרשיעני למען תצדק (איוב מ ח). שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך (משלי יט כ). ועתה בנותיכם אל תתנו לבניהם ובנתיהם אל תשאו לבניכם ולא תדרשו שלמם וטובתם עד עולם למען תחזקו ואכלתם את טוב הארץ (עזר׳ ט יב). שמרו ודרשו כל מצות יי׳ אלהיכם למען תירשו את הארץ הטובה (דהי״א כח ח). ונתתה לאיש ככל דרכיו וכו׳ למען ייראוך ללכת בדרכיך (דהי״ב ו ל-לא). ויאמר לעם ליושבי ירושלם לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת יי׳ (שם לא ד). ויקראו בקול גדול יהודית על עם ירושלם אשר על החומה ליראם ולבהלם למען ילכדו את העיר (שם לב יח).—ועם שלילה: והנביא כי יפתה וכו׳ ונשאו עונם כעון הדרש כעון הנביא יהיה וכו׳ למען לא יתעו עוד בית ישראל מאחרי (יחזק׳ יד ט-יא). ויתנהו בסוגר בחחים ויבאהו אל מלך בבל יבאהו למען לא ישמע קולו עוד (שם יט ט). ונתתיה למורשה למען לא תזכר בני עמון בגוים (שם כה י). והושע יי׳ את אהלי יהודה בראשנה למען לא תגדל תפארת בית דויד ותפארת ישב ירושלם על יהודה (זכר׳ יב ז). בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך (תהל׳ קיט יא). יהי לבי תמים בחקיך למען לא אבוש (שם פ). כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם (שם קכה ג). — ועם כנוי: ויתעבר יי׳ בי למענכם ולא שמע אלי (דבר׳ ג כו). וגנותי אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי (מ״ב יט לד). לכן אמר לבית ישראל כה אמר יי׳ לא למענכם אני עשה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגוים אשר באתם שם (יחזק׳ לו כב). כה אמר יי׳ גאלכם קדוש ישראל למענכם שלחתי בבלה והורדתי בריחים כלם (ישע׳ מג יד). אנכי אנכי הוא מחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכר (שם כה). למעני למעני אעשה כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן (שם מח יא). טרף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ ויעתק צור ממקמו (איוב יח ד). אדני הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך (דני׳ ט יט).—ותשמש מלה זו בקצת מאמרים להורות מה שיסבב ויוליד האמור קודם, במשמ׳ וסוף דבר יהיה: הם המליכו ולא ממני השירו ולא ידעתי כספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרת (הוש׳ ח ד). האתי הם מכעסים נאם יי׳ הלוא אתם למען בשת פניהם (ירמ׳ ז יט). כי לא שלחתים נאם יי׳ והם נבאים בשמי לשקר למען הדיחי אתכם ואבדתם אתם והנביאים הנבאים לכם (שם כז טו). להכעסני במעשי ידיכם לקטר לאלהים אחרים בארץ מצרים אשר אתם באים לגור שם למען הכרית לכם ולמען היותכם לקללה ולחרפה בכל גויי הארץ (שם מד ח). יצרי פסל כלם תהו וחמודיהם בל יועילו ועדיהם המה בל יראו ובל ידעו למען יבשו (ישע׳ מד ט).—וקצת במשמ׳ יען: ואמרת

אל עם הארץ כה אמר אדני יי׳ ליושבי ירושלם אל אדמת ישראל לחמם בדאגה יאכלו ומימיהם בשממון ישתו לְמַעַן תשם ארצה ממלאה מחמס כל הישבים בה (יחזק׳ יב יט). וטוביה וסנבלט שכרו לְמַעַן שכור הוא למען אירא (נחמ׳ ו יב-יג).—וכן השתמשו במלה זו קצת המשוררים במשמ׳ זו: אחי מוסר וּבר תורה לך שמחה וגם אורה, לך ישר ל מ ע ן כי נתיבתך מישרה (ר״ש הנגיד, אחי מוסר). שאל כימה אשר תדע שבילו שאל צדק ל מ ע ן הוא עמיתו, שאל סהר חצי ירח ויגיד לך תקפו שאל שמש בצאתו (הוא, הנרפה הזמן). כתב ממ׳ר ידידות לב יסודו ומגזרת אהבים חלבנתו, וספר לא ככל ספר ל מ ע ן כתבו אוהבי לי יום רצותו (שם). אילותי קחה נפשי ל מ ע ן נשוא יגון כמו זה לא יכולה (הוא, ומי יתן). ולא תשחק בקרבתי ולא אשחק בקרבתך, ולא תראה תמונתי ולא אראה תמונתך, ל מ ע ן כי שאול ביתך ובקבר מעונתך (הוא, היס כיני וכינך). ואל תנשי . . . פרידת ידידך ותשובי ותבכי על פרידה, ל מ ע ן אחרי נשכח זכרתיו ושכחתך אהובך עין מרידה (הוא, ואל תנשי). אלוה עז ואל קנוא ונורא מרומם את עלי כל שיר ושירה, ל מ ע ן כי פעליך מרומים ויום תגאל גאלתך בהירה (הוא, אגוה עז). יריבוני אשר ידעו אבותי ל מ ע ן יחזו נפשי מכורה, לאח עזב ביום עזב מדורו בלבי אח ובצלעי מדורה (הוא, יריבוני). על כן ירא האל ל מ ע ן אין עזר לראש גבר לבד תמו (רמב״ע, תרשיש ח). אני איש תולדות יום לא יוכלון להשפיל לו גאון נפש זנחתם, ל מ ע ן שגבה מבוא בערך נפשים באנשים שבחרתם (הוא, הללמוד מזמן). אנוש נלכד ברשת תאותיו ל מ ע ן כי בלי חמס כליהן, ובסוף תאבל נפשו ורוחו ובאש ישרפו אותו ואתהן (ר״י חריזי, תחכמ׳ ט). אני מאמין בדת משה לבדה ולא אכזיב דבר חוזים וצופים, ולא אשמע לחכמיכם ל מ ע ן אשר המה דבר אל מחליפים (שם יז). לי יאתה מלכות ל מ ע ן כי שם היקר כסא למלכותו, הן כל כבוד עולם וכל הודו תשפל למעלתי גדולתו (שם מז). בני תבל וזמן בוגד יכלם ל מ ע ן כי אביהם הוא והורם (הוא, הענק ג פד).—ועי׳ ערך מַעַן.

לָנוּ,— מלת הגוף ביחס שאליו למדב״ע זו״נ. — ומצוי השמוש *מי לָנוּ: מי ל נ ו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה וכו׳ מי ל נ ו גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא המקום (סוט׳ א ט).

לנן[1], ממנו לָנַן, תְּלֻנָּה.

[1]) רק בעברית. בערבית קצת דומה לזה השרש

לָנַן[1]),—קל לא נמצא.

—נפע׳ עתי׳, יִלּ֫נוּ,— נִלֹּן על פלוני, התרעם עליו וטען עליו, murren; grogner; grumble: ויבאו מרתה ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם וכו׳ וַיִּלֹּ֫נוּ העם על משה לאמר מה נשתה (שמות יה כג-כד). ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא (כאשר שמעו דברי המרגלים) וַיִּלֹּ֫נוּ על משה ועל אהרן כל בני ישראל ויאמרו אלהם כל העדה לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו מתנו ולמה יי׳ מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב (במד׳ יד ב-ג). וַיִּלֹּ֫נוּ כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן לאמר אתם המתם את עם יי׳ (שם יז ו). ולא הכום בני ישראל (את הגבעונים) כי נשבעו להם נשיאי העדה ביי׳ אלהי ישראל וַיִּלֹּ֫נוּ כל העדה על הנשיאים (יהוש׳ ט יח). —ומלא: ובקר וראיתם את כבוד יי׳ בשמעו את תלנתיכם על יי׳ ונחנו מה כי ת ל ו נ ו[2]) עלינו (שמות יו ז).— —ומלא בקרי: וַיִּלּוֹנוּ[3]) כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן במדבר (שם יו ב).—וע״ם נע״ו, וַיָּלֶן במקום וַיִּלֹּ֫ן, וַיָּלֶן: ויצמא שם העם למים וַיָּלֶן העם על משה ויאמר למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא (שם יז ג).

—הפע׳ מ״ר, הֲלִינֹתֶם, מַלִּינִים[4]),—הֵלִין על פלוני תְּלֻנָּה: בשמע יי׳ את תלנתיכם אשר אתם מַלִּינִם עליו (שמות יו ח). עד מתי לעדה הרעה הזאת אשר המה מַלִּינִים עלי את תלנות בני ישראל אשר המה מַלִּינִים עלי שמעתי (במד׳ יד כז). אשר הֲלִינֹתֶם עלי (שם כט). והשכתי מעלי את תלנות בני ישראל אשר הם מַלִּינִם עליכם (שם יז כ).—ואמר המליץ: רוב המשוררים אשר היו עד היום ה ל י נ ו על הזמן ויתרעמו על התמורות (ר׳ ידע׳ בדרשי, הפרדס ח).—והֵלִין את פלוני על פלוני,

לום a), במשמ׳ הוכחה וגערה.

[1]) הביא ר״י חיוג את הפעל יִלֹּנוּ בשרשי נע״ו, והסכים לזה גם ריב״ג ושאר הקדמונ׳, וגם רוב החדשים. אך מפני שהמלה יִלֹּנוּ באה ארבע פעמים חסרה ורק פעם אחת מלאה בכתיב רגלים לדבר כי היא מהכפולים, וכך דעת נלדקה (ZDMG 1883, 535).—[2]) כך הכתיב, והקרי תלינו. — [3]) כך הקרי, והכתיב [illegible]. — [4]) כבר נשא ונתן בצורה זו ריב״ג במשתלחק [illegible] כי אפשר שהיא מגזרת חסרי הפא, ילן או נלן, והיתר נכון בזה דעת נלדק׳ (במאמר שנזכר למעלה), כי בתחלה שמשו בבת אחת שני שרשים לון וגם לנן, ואולי גם ילן או נלן, וממה נולד

a) لوم

עשה שילן: וישבו וילינו [1]) עליו את כל העדה להוציא דבה על הארץ (במד׳ יד לו).—ואמר המשורר: ואיכה מפני רעת זמן קצת ואיך תירא, בשומו חץ עלי יתר והציבך למטרא, כאילו את הלינות בני אל חי בתבערה, ואת קמת וריבות אלי משה במי מרה, ופתית לישראל להמיר אל בבן פרה (ר״ש הנגיד, אחי מוסר).

—התפ׳, *התלונן,—כמו נפע׳: אתם מלינים עליו את האחרים השומעים אתכם מתלוננים (רש״י שמות טז ח). עד עתה אינכם מאמינים בה׳ אלהיכם ע״כ אתם מתלוננים על נביאו וכו׳ כי על שני דברים נתלוננו ובשניהם שמע תלונתם (רמב״ן שם).—ומצויה צורה זו בספרות החדשה ובדבור.

***לסט** [2]), פ״י, עתי׳ ילסט, ילסטו,—לסט את הבריות, גזל, שדד: שלא יניחום להיות עם זולל וסובא כי אם יהיה עמהם ילסטו את הבריות וירצחו (ספ׳ חסידי׳ תתרפד).

***לסט**, ש״ז,—מי שמלסט (כ״ז, גרמ׳ עבר׳, ערך גודינג).

***לסטות** [3]), ש״נ,—אומנות הלסט, השודד: למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר הניחוהו חיילותיו במקום הצרות ובמקום הגייסות ובמקום ליסטות והלכו להם (ספרי דבר׳ שיג). כל שאינו מלמד את בנו אומנות מלמדו ליסטות (קדוש׳ כט.). לא ילמד את בנו חמר ספן קדר רועה וחנוני לפי שאומנותם לסטות (סופרים טו י).

***לסטי** [4]), ש״ז,—גזלן, שודד, Räuber; brigand; bandit: שדה שקצרוה נכרים קצרוה לסטים קרסמוה נמלים וכו׳ קצר חציה וקצרו לסטים חציה (פאה ב ז). המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני עכו״ם מפני לסטים מפני רוח רעה (שבת ב ה). לא ילמד אדם את בנו חמר וכו׳ וחנוני שאומנותן אומנות לסטים (קדוש׳ ד יד). הכונס צאן לדיר ונעל בפניה וכו׳ נפרצה בלילה או שפרצוה לסטים ויצאה והזיקה פטור הוציאוה לסטים לסטים חייבים (ב״ק ו א). היחיד שהיה נרדף מפני גוים ומפני ליסטין ומפני רוח רעה (תוספתא תענ׳ ב יב). חמרין שהיו מהלכין בדרך ונפלו עליהם ליסטין ועמד אחד מהן והציל (שם ב״מ ח כה). פעם אחת הייתי מהלך בדרך והיתה דרך עוברת בשדה והייתי מהלך בה אמרה לי תינוקת אחת רבי לא שדה היא זו אמרתי לה לא דרך כבושה היא אמרה לי לסטים כמותך כבשוה (ערוב׳ נג:). מעשה בתלמידי ר״ע שהיו הולכים לכזיב פגעו בהן ליסטים אמרו להן לאן אתם הולכים אמרו להן לעכו (ע״ז כה:). לאדם יהיה בית ויבואו הליסטים וישרפו אותו למי מנחמים לבית או לבעל הבית (פסיק׳ רבתי, נחמו). — ואמר המליץ: ויאמר לי כי היה נוסע מן השטים, ועד תל הטים, ויבואו עליו לסטים, ועשו בו שפטים, ותכטוהו בשוטים, כהובט הטים (ר״י חריזי, תחכמ׳ כג).

***לסטיות**, ש״נ,—כמו לסטות: שנתפס ע״י ליסטיות (יבמ׳ כה:). לשני אחים תאומים בעיר אחת אחד מינוהו מלך ואחד יצא לליסטיות צוה המלך ותלאוהו (סנה׳ מו:). ועל חרבך תחיה לא בזכות תורה ומצות אתה מתפרנס אלא בלסטיות (מדר׳ שכל טוב, בראש׳ כז מ). בזמן שיש שלום בעולם (ויש) אימת מלכות ואין לחוש אלא לאותם הבאין דרך לסטיות (הרא״ש, ב״ב כב, בשם ר׳ יוסף הלוי). על כן הוצרך להקדים סיפור חידוש העולם להורות שלא ע״י לסטיות לקחו ב״א בצדק ומשפט (כלי יקר, בראש׳ א ה).

***לסת** [1]), ש״נ, מ״ר לסתות,—המקום הגבוה בהלחי, תחת העין, Backen-Knochen; pommette; jaw-bone: המצח והגבינין והעין והאוזן והלסת והחוטם והזקן וגומות הזקן (ירוש׳ נדה ג ג ג). והעין והלסת וגבת הזקן (בבלי שם כג:). שנברא בעין אחת או בלסת אחת (רש״י שם). — ומ״ר: אין מעידין אלא על פרצוף פנים וכו׳ רב יהודה אמר החוטם עם הלסתות (ירוש׳ יבמ׳ יו יה נ). והגבינים והעינים והלסתות וגבות הזקן (נדה

הפקפוק בהצורות.—[1]) כך הקרי, והכתיב וילונו.

[2]) מן השם *לסטות, עי״ש.

[3]) עי׳ הערה לערך לסטי.

[4]) מקור השם ביונית ληστής, ובהרבה מקומות באה הצורה היונית כמו שהיא ליסטים, ונשתנה אח״כ לליסטין גם ליחיד: ליסטין מזויין (ב״ק נו. ועוד), ואח״כ שמעו המדברים עברית בליסטין מ״ר כאלו היה שרש המלה לסט ועשו ממנו שם מפשט לסטות, וכבשה לה בדבור העברי כמעט זכות מלה עברית למושג מיוחד. וכבר אמרו החכמים כי גם השם הערבי לץ a) לשודד וגזלן עקרו מן מלה זו (ז׳ פרנק׳, S. Fraenkel, Aram. 284).

a) لصّ

[1]) בארמ׳ ליסתא, לחי: תרגום יתן למכהו לחי (איכ׳ ג ל): יושיט למחי ליה ליסתא. ויכה את מיכיהו על הלחי (מ״א כב כד): ומחא ית מיכיהו על ליסתיה. ולחיי למרטים (ישע׳ נ ו): וליסתי למרטן, ועוד. אבל בעבר׳ נתיחדה מלה זו רק לחלק העליון הבולט של הלחי תחת העין. זה נראה ברור ממה שהלסת נזכרה בכל מקום אצל האזן או העין, וכן פרש רש״י בפרוש, ולעז: פומלי״ש של לחיים שמצהיבים (רש״י קהל׳ יב ב), וכן נראה משמושו: לסתות ולחיים.

כג:). והכוכבים (כדברי קהלת בפסוק עד אשר לא תחשך השמש) אלו הלסתות (שבת קנא:). השמש (בפסוק ההוא) זה קלסתר פנים והאור זה המצח והירח זה החוטם והכוכבים אלו ראשי לסתות (מד"ר ויקר' יח). עוף שקורין וולטי"ר ויש לו לסתות ולחיים כאדם (רש"י ברכ' נח:).

לֹעַ[1], לוֹעַ, ש"ז, בכנ' לֹעֲךָ, לוֹעוֹ — א) החלק התחתון של הלחי, שהשנים ישבים שם, Kinbacke; mâchoire; mandible: כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך ושמת שכין בְּלֹעֶךָ[2]) אם בעל נפש אתה (משלי כג א-ב). — ובתו"מ: הסוטר לועו של ישראל כאילו סוטר לועו של שכינה (סנה' נח:). תבוא מאירה לאדם שהוא אוכל קדשים בלועו (מד"ר בראש' פא). — ב) *בית הבליעה[3]), Schlund; gosier; throat: בני כי תשב ללחם עם עשיר לא תפער לועך בלי חק (ב"ס, תרג' ב"ז לא יח). כי ברוב אכל רוב מכאוב ופושק לועו ירבה מחלהו (שם לז לא). — והשתמשו בה בזמן החדש במשמ' כנוי לחלל שבירכתי הפה, וכן להפה הגדול של חיות טורפות וכדומ', Rachen; gueule; jaw.

לעב[4]), ממנו לָעַב, *לַעַב.

לָעַב, —קל לא נמצא.

—הפע' הִלְעִיב, מַלְעִיב, מַלְעִבִים, — הִלְעִיב בפלוני, התלוצץ בו, דבר עליו בצחוק ובוז, verspotten; se railler; to mock: וישלח יי' אלהי אבותיהם עליהם ביד מלאכיו השכם ושלוח כי חמל על עמו ועל מעונו ויהיו מַלְעִבִים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת יי' בעמו (דהי"ב לו יה-יו). — ואמר הפיטן: דור כלו סג עלילה התעיבו, הרעו במפעל ומשהית הציבו, ויוכח אותם ובדבריו הלעיבו, השיבו פושעים על לב (למכ"ע, מגן, אזלת רעגן).

—הפע', *הָלְעַב, הולעב, —שהלעיבו בו: זכרה זמן אשר נעשה ונשמע השיבו, ועתה ענות אמן לא אבו, לענה

[1]) בסור' לוע, במשמ' זו. וי"א גם באשור'. בארמ' לועא: תרגום לחי חמור (שפט' יה יה) לועא דחמרא. ועי' הערה לקמן. — [2]) להשבעים היתה נוסח' אחרת. ולג' תרג' gutture, ר"ל הגרון. הפשיטא: בפומך. התרגום: לועך, כמו בגוף המקרא. מנחם מענין בליעה, וריב"ג בערב' בלעום, והוא בית הבליעה, וכן ראב"ע ורד"ק. אך כבר נזכר למעלה כי בסור' משמשת מלה זו במשמ' חלק התחתון של הלחי, מקום ישיבת השנים, וכן נראה משמושו בתלמוד במאמר המובא בפנים. וכן רש"י: בלחייך. — [3]) עפ"י פרוש הקדמונים.

[4]) גם בארמ'. בערב' לעב a), שחק, ועי' שרש עלב.

a) نعب

ורוש שבעו ורוו, והוקצו והולעבו כהני עילבו (ר"ה קליר, איכה יבכה תבללת).

***לַעַב**, ש"ז, — שה"פ מן הקודם: הצלתיה מרעב ועתה איך אשלחנה פן אהיה ללעב (רבב"י, אמהות, מחז' ויטרי תפב). פדנו מחצי רעב, ואל תשיתנו ללעב, אסופי רעב (סליח' לעליר' גבמיס, אהפוך שית). — ואמר המליץ: ויאמר התרנגול האזינו, לא נשוב ריקם אל עמנו, פן נהיה בעיניהם ללעב, כאשר באנו במקום רעב (משלי שועלים לב). אוי לי משני העכברים, אשר מקום מצבי עוקרים, אוי מצמא אוי מרעב, וכי אהיה מחר ללעב, ותשת נפשי בבור ובטני, כפשע בין המות וביני (שם סח).

א. לעג[1]), ממנו א. לָעַג, א. לַעַג, *לַעֲגַת.

א. לָעַג, פ"ע, לָעֲגָה, עתי' אֶלְעַג, תִּלְעַג, יִלְעַג, יִלְעָג, יִלְעֲגוּ, לְעַג, — לָעַג, ולָעַג לפלוני, צחק עליו, דבר עליו בצחוק ובוז, spotten; railler; to deride: זה הדבר אשר דבר יי' עליו (על סנחריב מלך אשור) בוזה לך לָעֲגָה לך בתולת בת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם (ישע' לז כב). הייתי לשחוק כל היום כלה לֹעֵג לי (ירמ' כ ז). יושב בשמים ישחק אדני יִלְעַג למו (תהל' ב ד). ואתה יי' תשחק למו תִּלְעַג לכל גוים (שם נט ט). תשימנו מדון לשכנינו ואיבינו יִלְעֲגוּ למו (שם פ ז). גם אני באידכם אשחק אֶלְעַג בבא פחדכם (משלי א כו). לֹעֵג לרש חרף עשהו שמח לאיד לא ינקה (שם יז ה). עין תִּלְעַג לאב ותבז ליקהת אם יקרוה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר (שם ל יז). אם שוט ימית פתאם למסת נקים יִלְעָג (איוב ט כג). בדיך מתים יחרישו ותִלְעַג ואין מכלם (שם יא ג). יראו צדיקים וישמחו ונקי יִלְעַג למו (שם כב יט). — ואמר בן סירא: בני אל תלעג לחיי עני ואל תדאיב עיני מר רוח (ב"ס גני' ד א). — ובתו"מ וסהמ"א: שעשה הקב"ה על עולמו מלאכי חבלה ומחבלים והולכים כל ימות הגאולה ואבילי ציון עמהם נכנסים ועמהם יוצאים כאדם שנכנס אצל חבירו ויוצא ואין מזיקים אותו והרואה אותם יושב ואומר לשוא שחקנו לשוא לעגנו על דבריהם (פסיק' רבתי לד). והגאוה והגובה והגאון ובזות בני אדם ולעוג לנביאים ולדברים הבאים מאלהים (תו"ה, עבוד' ה' ד). — ואמר הפיטן: גמול תשיב ולה תושיב ותקשיב לשועתה ודמעתה ברדתה, לעג שדי לצרים לעגו לה נקום נקמת כלמתה ובשתה (רבב"ג, נקמה, לך נפשי). דברה על לבב מיחליך מדברי רחמים, שכחם

[1]) גם בסורית.

בהדר פעליך לועגים וועטים, המחכים שנת גאוליך אל נאם נאמים (ר״י הלוי, יזכרו פלאך).

—הפע׳, הלעיג, תלעיג, ילעג, ילעיגו, מלעיגים,—הלעיג, והלעיג לפלוני, כמו לעג: שאוני ואנכי אדבר ואחר דברי תלעיג (איוב כא ג). כל ראי ילעיגו[1]) לי יפטירו בשפה יניעו ראש (תהל׳ כב ח). וישמע סנבלט החרני וטביה העבד העמוני וגשם הערבי וילעגו[2]) לנו ויבזו עלינו ויאמרו מה הדבר הזה אשר אתם עשים (נחמ׳ ב יט).
—והלעיג על פלוני: ויהי כאשר שמע סנבלט כי אנחנו בונים את החומה ויחר לו ויכעס הרבה וילעג על היהודים וכו׳ ויאמר מה היהודים האמללים עשים וכו׳ היחיו את האבנים מערמות העפר והמה שרופות (נחמ׳ ג לג-לד). — והלעיג בפלוני: ויהיו הרצים (של המלך יחזקיהו) עברים מעיר לעיר בארץ אפרים ומנשה ועד זבלון ויהיו משחיקים עליהם ומלעגים בם (דהי״ב ל י).
—ובתו״מ: מעשה בתלמיד אחד שעבר לפני ר״א וקצר בברכותיו אמרו לו תלמידיו רבינו ראית פלוני שקצר ברכותיו והיו מלעיגין עליו ואומרים עליו תלמיד חכם קצרן הוא זה (מכי׳ בשלח ד א). עין שהלעיגה על כיבוד אב ואם וכו׳ יבוא עורב שהוא אכזרי ויקרנה (ירוש׳ פאה א יה ד). שכל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת (ערוב׳ כא:). שהיה (פרעה) מלעיג על הקב״ה שהיה סבור שמעשה כשפים הן מה שעשו משה ואהרן וקרא לכל בני ביתו לעשות כמותם (מד״ר שמות ט). בעין זה (הוא) מלעיג על המוכה (שם בראש׳ פד). מאחר שהן יושבין ואוכלין ושותין ומשתכרין הן יושבין משיחין בי ומלעיגין בי (שם איכ׳, פתיח׳). ועדיין לא שנו מעשיהם המכוערין ואעפ״י שהם בגלות ביניהם מלעיגין אותנו ואת אמונת אלהינו (שם אסת׳, אם על המלך טוב). ענה ירמיה ואמר לפני הקב״ה רבש״ע איני יכול להתנבאות עליהם איזה נביא יצא להם ולא בקשו להורגו וכו׳ העמדת להם אליהו בעל קווצות והיו מלעיגים ומשחקים עליו הרי מסלסל קווצותיו (פסיק׳ רבתי כו). אילו אבלים שהמדו את הישועה ערב ובקר וצהרים והיתה צרה גדולה לישראל שמבזין אותם ומלעיגין עליהן (שם לד). עד שהיו במצרים הלעיגו לי וכו׳ למודים הם בכך (תנחומא בלק ח). צוה יוסף ובנו את האוצרות בכל עיר ועיר וקבץ את תבואת הארצות לאוצרות והיו המצרים מלעיגים עליו ואומרים עכשיו התולעת אוכלת כל אוצרות יוסף (פדר״א לט).
— ובסהמ״א: ולא ראוי לבן אדם להלעיג במעשה האב (א״כ כל כ״ס כד). וחוזרה מלעגת ואומרת קח אתה שלמה האלף שלך וירויחו הנוטרים השוכרים מאתים (ראב״ע בה״ב ח יב). לא עבדו אלהים אחרים ולא הושיבו נשים נכריות ולא הלעיגו על המצות והתקינו שיהו קורין בתורה בשני ובחמשי ובשבת (ספ׳ הקבלה לראב״ד). כי השחוק ימשך לאדם על צד הלעג ממה שראוי להלעיג עליו (העקרים ג טז). וכבר הלעיג על זה המשורר באמרו בינו בוערים בעם (רי״א, נחל׳ אבות ג). אם אדם שומע דבר הורה מאדם טוב ויודע שאינו מתקבל על הלב אם אמרו והלעיגו בו אל יאמר בשם אומרו אלא יאמר טעיתי אני (ספ׳ חסיד׳ תתתתבכג).—ואמר הפיטן: חטא חמאה ואמרה לאליל זה אל, והלעיגה והתעתעה בהווי אל (ר״א קליר, איכה ישבה חבללת). וירד לראות העיר והמגדל ופץ לא יבצר, להם הלעיג יושב שחק ונבללה שפתם ונבקה עצתם, לכל רוח פוזרו וכמוץ הונשפו (קטע כ״י גני׳, J. Elbog. 168).—והלעיגו: רציתי לילך אחריו להלעיגו ולהכלימו (מכת׳ מזמן הגאו׳, Monats. 1906, 596).
—פע׳, °לעג,—כמו קל והפע׳: כלומר שליעג עליו שהיה מת וחיה (רב״י ב״ק קיו:).

ב. **לעג**[1]), כמו עלג, ממנו ב. לעג, ב. לעג, °לעיגה.

ב. **לעג**,—קל לא נמצא.
—נפע׳, נלעג,—נלעג לשון, שמדבר בלשון שקשה להבין, בלשון נכריה: את עם נועז לא תראה עם עמקי שפה משמוע נלעג לשון אין בינה (ישע׳ לג יט). — והשתמשו בסהמ״א במשמ׳ אדם שאינו יודע לשון מהלשונ׳: והמגיד לו (לר׳ נתן בעל הערוך) לא ידע לשון ערבי כי נלעג היה (ראב״ע שמות כה כט).—ואמר המשורר: לא עוד כאתון בלעם ובהרבה להג נלעג היהודי ויהי גם ללעג כי בלשון עם ועם צחות ישית (יל״ג, דרך בת עמי).
—פעו׳, °לעוג, לעוגה, — לשון לעוגה, לשון נכריה, לא עברית: והנה העתקתי את ספר המוסיקה משפה לעוגה אל לשון הקדש (יהודה בן הק״ר יצחק, כ״י פריז).
—התפ׳, °התלעג, — היה נלעג לשון: יצחצח מליו ולא יתלעג במו כי אמנם הנלעג לשון לא יפל עליו שם לשון צחות (מנחם, פתיחה).

א. **לעג**, ש״ז, בכנ׳ לעגם, לעגם, לעגי,— שה״מ מן א. לעג, : Hohn, Spott; raillerie, dérision; mockery

---

[1]) עי׳ ערך עלג.

[1]) כך בדפוס׳ הקדומים, אך בהרבה ספרי דפוס חסר, והעיד ע״ז גם מנחת שי: בספרים מדוייקים חסר יוד והגימל רפה.—[2]) בכל הספרים חסר, ולפי זה אפשר שיהיה קל, אך הקריאה המסורה היא בהפעיל.

היו (ישראל) בקשת רמיה יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם זו לעגם[1]) בארץ מצרים (הוש׳ ז יו). תהיה לצחק וללעג מרבה להכיל (יחזק׳ כג לב). ולערים הנעזבות אשר היו לבז וללעג לשארית הגוים אשר מסביב (שם לו ד). היינו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו (תהל׳ עט ד). רבת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים הבוז לגאיונים (שם קכג ד). בחנפי לעגי מעוג חרק עלי שנימו (שם לה יו). מי גבר כאיוב ישתה-לעג כמים (איוב לד ז). —ומ״ר לעגים: ואני עני וכואב לב נשבר ונדכה בצרות החרופים והגדופים והנאצות והלעגים לשון שקר המתלוצצים (אגר׳ ר״א היכיני, REJ XXVI, 211).

ב. **לַעֵג**, ש״ז, מ״ר בסמי׳ לעגי, —בה״מ מן ב.לעג, לעגי שפה, הדבור בלשון לא מובנה, לשון נכריה: כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה (ישע׳ כח יא). —ואמר המשורר: ובנות עדינות הגלו ממדינות, ממטות רעננות ומנוחות שאננות, ונפזרו בינות עם לא בינות, בלעגי שפה ובלשונות שונות (ר״י הלוי, יונה).

*. **לַעֲגַת**[2]), ש״נ, —כמו א.לעג: הרפו וגדפו מלאכי תלגת, בצווי אדוניהם לגדל לעגת, ומלאך יצא ובעטם כגת (רבנ״י, ז׳ פסח, אמרו לאלהים).

לעד[3]), ממנו שע״פ לעדה, לעדן.

א. **לעה**[4]), ממנו א.לעה.

א. **לָעָה**[5]), פ״ע, לעו, — לעה פלוני, שתה הרבה ולא רוה ממה ששתה: כי כאשר שתיתם על הר קדשי ישתו כל הגוים תמיד ושתו ולעו[6]) והיו כלוא היו (עבד׳ יו). —ואמר המשורר: הדפוני רדפוני ואבד מני מנוס, הפיצוני הריצוני עד אין נפוצי לכנוס, בלעוני ולעוני ומלאו כרסם עדני (ר״י הלוי, קינ׳ לת״ב, איך מקדשי).

ב. **לעה**[1]), ממנו ב.לעה.

ב. **לָעָה**[2]), פ״ע, לעו, —לעו דבריו, היו מגמגמים, לא מסדרים, לא מובנים: לו שקול ישקל כעשי והיתי במאזנים ישאו יחד כי עתה מחול ימים יכבד על כן דברי לעו[3]) כי חצי שדי עמדי אשר חמתם שתה רוחי (איוב ו ב-ד). —ואמר הפיטן: בנך לעיניך נתון לצריו, נהפכו על זאת עליו ציריו, ואם בא לדבר לעו דבריו, ואיך יעמד לבו (רהכ״ע, ר״ה, מחז׳ רומי). שמו לפיהם כף מתי צחות ביום אטר ודבריהם לפניו לעו, הרבו גבוהה לענות יום אלמו אך נאלמו עמו ואליו שעו (רמכ״ע, קינה, נטפי דמעות). הגיגי לעו ונפלו פני, הקרבתי חלבי ונסכתי מי עיני (הקוס להודות, יוה״כ, מנהג אויניון). —ובהשאלה להכוכבים, כהה אורם: ובני שחקים בערפל תעו, אף כוכבי בקר באורם לעו (רבנ״ג, עני בחקים).

*. **לְעוּג**, ש״ז, — בה״פ מן לעג: בלשון ליעוג שאינו צריך לכך (ערוך, ערך אגא). אומר רבנו תם דמכל מקום שייך בדן ליעוג לפי שמראין עצמן כמצווין במצות והן אינן מצווין (תוספ׳ פסח׳ מ:).

*. **לַעַז**[4]), ש״ז, מ״ר לעוזות, —כמו לועז: קראה (את המגלה) תרגום בכל לשון לא יצא אבל קורין אותה ללעוזות[5]) בלעז (מגי׳ ב א). קראה בלעז הלעוזות יוצאין ידי

[1]) בקצת ספרים לעגם.

[2]) כמו שנת וביוצא בה.

[3]) לא נתברר מה היתה משמ׳ שרש זה בעבר׳ שממנו נסתעפו שני שמות האנשים. בערב׳ משמש שרש לע׳ד a) במשמ׳ קבץ את הגמלים, ואחז בידו של פלוני, וכדומה. אך יש לפקפק אם ממשמ׳ זו נסתעפו השמות הפרטים בעברית.

[4]) בערב׳ לע׳י b), ועי׳ הערה להערך.

[5]) עי׳ הערה לקמן.—[6]) רוב הקדמונ׳ וההדשים פרשו לעו זה במשמ׳ בלע, ובהשאלה כמשמ׳ כליון. אך אין לשרש לוע או לעה או לעע מקור למשמ׳ זו, והראיה מן ילע קדש אינה ודאית, כי אפשר לפרש ילע זה במשמ׳ אחרת, עי׳ ערך ילע, ויעלעו דם הוא שרש עלע. ואולם השרש לע׳י b) בערב׳ משמש גם במשמ׳ שתה הרבה ולא רוה: ולע׳י באלשראב אכת׳ר מנה ולע׳י באלמא׳ ילע׳י בה לע׳א אכת׳ר מנה והו פי ד׳לב לא ירוי (לבאן אלערב), ובעבר׳: לע׳י בשתייה פרושו הוא הרבה ממנו, ולע׳י במים הרבה ממנו והוא בכ״ז לא רוה. משמ׳ זו ללעג כאן נותנת למליצת הכתוב כונה טבעית יפה.

[1]) בערב׳ לע׳ו a), ועי׳ בהערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כבר ראה גזניוס כי לעו זה מתפרש בדרך טבעי במשמ׳ לע׳י הערבי שמשמש גם במשמ׳ גמגם בדבריו, דבר דברים בטלים. ועוד קודם כבר העיר ע״ז רמב״ע: מזה (מן לע׳ו) דברי לעו במו האזינה מאזן (רמב״ע, אלמחאצ׳רה).—והנה, בעלי הלשון הערבית מביאים את שתי המשמעות, זו שבערך הקודם וזו שבערך זה, בערך אחד ובשרש אחד. אבל קצת קשה להשב כי שתי אלה המשמעות נסתעפו בדרך טבעי משרש אחד, ולכן רואה אני דעת אבן שידה שהניח שרש לע׳ו, והיו איפוא שני שרשים האחד לע׳ו, והשני לע׳י, ואח״כ נתמזגו יחד גם בערב׳ וגם בעבר׳.

[4]) משק׳ לקוח, לקוחות, וכדומ׳.—[5]) כך בב״י וכן בקצת דפוסים, וכן במשנה שבירוש׳, וכן גרסת הערוך, ובנוסח׳ ללועזות.

a) لغد b) لغى

a) لغو

חובתן (תוספתא שם ב ו). בית הכנסת של לעוזות אם יש להן מי שיקרא עברית פותחין עברית וחותמין עברית (שם ד יג). היתה כתובה בהילכת׳ הלעוז יוצא בה בלעז (ירוש׳ שם ב עג.). הלעוזות לא נהגו כן אלא אחד קורא כל הפרשה כולה (שם ד עה.).

***לְעוֹלָם**, תה״פ, — א) במשמ׳ בכל פעם, בכל אופן, בכל מקרה, ויבוא בחיוב: לעולם הוא נותן משום פאה ופטור מן המעשרות עד שימרח (פאה א ו). הכותב נכסיו לעבדו יצא בן חורין שייר קרקע כל שהוא לא יצא בן חורין רש״א לעולם הוא בן חורין עד שיאמר הרי כל נכסי נתונין לאיש פלוני עבדי חוץ מאחד מריבוא שבהן (שם ג ח). לעולם נמנין עליו עד שיהא בו כזית לכל אחד ואחד (פסח׳ ח ג). ר״מ אומר לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה (קדוש׳ ד יד). שלש על שלש שהשליכו באשפה טהורה החזירה טמאה לעולם השלכתה מטהרתה והזורתה מטמאתה (כלים כז יב). וכהן שמכר שדה לישראל וכו׳ לעולם רשאי ליטעה כרם ולזורעה סטים ולעשותה שדה קנים (תוספתא דמאי ז יח). חזרו בהם (הכהנים מעונותיהם) בפרהסיא מקבלין אותן במטמוניות אין מקבלין אותן ר״שור׳ יהושע אומר לעולם מקבלין אותן (שם ב ט). לעולם הוי רץ אחר המשנה יותר מן התלמוד (ירוש׳ הור׳ ג מח ג). אמר ר״ש בן לקיש לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע (ברכ׳ ה.). אמר רב הונא לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה (שם ו:). אמר רבי אמי לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור (שם ח.). לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל (שם ט:). לעולם יסדר אדם שבחו של הקב״ה ואח״כ יתפלל (שם לב.). לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שיזכה וימנה עם עשרה הראשונים (שם מז:). לעולם ינהיג אדם את עצמו (לפנות) שחרית וערבית (שם סב.). אמר רב לעולם יחזור אדם וישב בעיר שישיבתה קרובה (שבת י:). לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה (שם לב.). לעולם יסדר אדם שלחנו בע״ש אע״פ שאינו צריך אלא לכזית (שם קיט:). רבי יוסי אומר לעולם יורד וטובל כדרכו ובלבד שלא ישפשף (שם קמ:). לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם (פסח׳ מט.). לעולם תהי דעתו של אדם מעורבת עם הבריות (כתוב׳ יז.). לעולם יקדים אדם לדבר מצוה (ב״ק לח:). לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו (ב״מ נט.). אמר ר״א לעולם ידבק אדם בטובים (ב״ב קט:). לעולם ישכיר אדם עצמו לע״ז ואל יצטרך לבריות (שם קי.). לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות (סנה׳ קה:). אמר רב יוסף לעולם ילמד אדם מדעת קונו (סוט׳ ה.). א״ר ינאי לעולם תהא אימת מלכות עליך (זבח׳ קב.). לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה (חול׳ סג:). לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו וילבש ויתכסה במה שיש לו ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו (שם פד:). לעולם ילמד אדם בתוך ביתו שתהא אשה מדיחה ג״א קמטיה במים (נדה סו:). אמרו לו עקיבא לעולם אתה מתמיה עלינו אנו בוכים ואתה משחק (מד״ר א״ר, על הר ציון). לעולם יהא אדם דוחה בשמאל ומקרב בימין (שם רות, שכנה כנתי). ולעולם ימוד אדם עצמו חציו זכאי וחציו חייב (שם קהל׳, וזוכי מות). ישב ר״ש ודרש בבית המדרש הגדול שלו לעולם הוי רך כקנה ואל תהא קשה כארז (דא״ר ד). לעולם יהיו כל בני אדם בעיניך כלסטים והוי מכבדן כר״ג (שם ה). לעולם יהא אדם יודע אצל מי הוא יושב ואצל מי הוא עומד (דא״ז ה). — ועם שלילה: רבי יוסי אומר לעולם אינן נהרגין עד שיהיו פי שני עדיו מתרין בו (מכות א ט). שלעולם אין משקים (את הסוטה) אלא על הספק (ספרי במד׳ ז). לעולם אין מברכין עליה עד שיהא רואה את השלהבת (ירוש׳ ברכ׳ ח יב:). א״ר יוחנן לעולם אינו מוציא את הרבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן (בבלי שם מח.). לעולם אינו חייב עד שיכנה כנגד בית ההריון (ב״ק מט.). לעולם אין עדותן מצטרפת עד שיראו שניהן כאחד (סנה׳ ל.). אמר שמואל לעולם אין ב״ד חייבין עד שיאמרו להם מותרין אתם (הור׳ ב.). לעולם אינו גוזלן עד שיגזלה מידו (מד״ר בראש׳ נד). לעולם אין הקב״ה מניח את הצדיקים בצרה שלשה ימים (שם צא). אמר ר״א לעולם אין הקב״ה מיחד שמו על הרעה אלא על הטובה (שם איכ׳, ולא זכר). לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן (ברכ׳ יט.). לעולם אל יוציא אדם א״ע מן הכלל (שם מט:). לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי (שבת יב:). לעולם אל ימנע אדם עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת (ביצ׳ כד:). לעולם אל תהי רגיל בנדרים שסופך למעול (נדר׳ כ.). לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו (ב״ב קסד:). לעולם אל תהי גזירה שוה קלה בעיניך (כרית׳ ה.). לעולם אל ימנע אדם עצמו מלילך אצל זקן לברכו (מד״ר רות, ויאמר). לעולם אל תהי רץ אחר שררה (פסיק׳ רבתי כב). לעולם אל יפטר אדם לא מאצל רבו ולא מאצל חבירו אא״כ נפטר ממנו

זנוטל הימנו רשות (ד, • ה). לעולם אל יכנס אדם פתאום לבית חבירו (שם). ר׳ יהודה אומר לעולם לא קנה עד שתהא מיבה בגמל והנהגה בשור (ב״מ ט.). רבי אומר לעולם לא ירבה אדם רעים בתוך ביתו (סנה׳ ק:). לעולם לא יהא אדם קפדן בתוך סעודתו (דא״ר ו).—ב) במשמ׳ באמת, לתשובה סותרת על הנאמר קודם להבריח כך וכך: (א״כ מוכח כי) בעל בכלל בריות הוא אמר עולא לעולם[1]) לאו בכלל בריות הוא וכו׳ רבא אמר לעולם בעל בכלל בריות הוא (נדר׳ פג:). (אם כן נראה שאין בילה והזאה צריכה שיעור) רבא אמר לעולם יש בילה והזאה אין צריכה שיעור (זבח׳ צ.).

*לְעוּם, לעומו, לעומם,—עי׳ *לְעֹם.

לְעוּמַת,—עי׳ לְעֻמַּת.

*לְעוֹן[2]), ש״ז, מ״ר לְעוֹנִים,—מין ממיני העשבים הנאכלים, Atriplex tatar. L.: התרדים והלעונים[3]) אינן כלאים זה בזה (כלא׳ א ג).—ועי׳ *לָעִין.

---

[1]) מצוי מאד בסגנון ארמי: מאי קסבר ר״א אי קסבר שלש משמרות הוי הלילה לימא עד ארבע שעות ואי קסבר ארבע משמרות הוי הלילה לימא עד שלש שעות לעולם קסבר שלש משמרות הוי הלילה (ברכ׳ ג.). (כתוב השתחוו לה׳ בהדרת קדש אל תקרי בהדרת אלא בחרדת ממאי דילמא לעולם אימא לך הדרת ממש (שם ל:). ובקעה אינה לא כרה״י ולא כרה״ר והא תנן הבקעה בימות החמה רה״י וכו׳ אמר עולא לעולם כרמלית הויא ואמאי קרי לה רה״י לפי שאינה רשות הרבים (שבת ו:). לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה וכו׳ הי סמוך למנחה אילימא למנחה גדולה אמאי לא האיכא שהות ביום טובא אלא סמוך למנחה קטנה וכו׳ לא לעולם סמוך למנחה גדולה ובתספורת בן אלעשה וכו׳ רב אחא בר יעקב אמר לעולם בתספורת דידן לכתחלה אמאי לא ישב גזירה שמא ישבר הזוג (שם ט:). אלמא עושה בגפן זה אינו אוכל בגפן אחר לא לעולם אימא לך עושה בגפן זה אוכל בגפן אחר (ב״מ לא:).

[2]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) בגמ׳ ירוש׳ פרשו: והלעונין המעויין. אבל, גם מלה זו לא ידוע מה משמע׳ בדיוק. גאון פרש הילבנא: אמר ראש מתיבתא טלימון הינן תלמאי הי לביצים והלעונים הלבלאבא והילבנא (תשו׳ הגא׳, גני׳, גנז״כ 239). והנה את השם הארמי הילבנא כבר הזכיר רה״ג (אהל׳ ח א): פרוש קיסום הילבנא, אך לא נתברר הילבנא זו מה היא. הרמב״ם תרגם לעונים בערבית קטף a). התרגום הרשום בפנים הוא של עמנ׳ לֶו (Jew. Enc., Plants).

---

a) قطف

א. לעז[1]), ממנו א.לָעַז, *לוֹעֵז, א.*לַעַז, *לָעוּז.

א. לָעַז, פ״ע, ל׳עז,—לָעַז פלוני, דִבֵּר בלשון לא מובנה, בפרט לא עברית: בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לֹעֵז היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו (תהל׳ קיד א-ב).—ובתו״מ, לָעַז לו, דבר לו דברים בלעז: כשצרו מלכי בית השמונאי זה על זה היה הורקנוס מבחוץ ואריסטובלוס מבפנים בכל יום ויום היו משלשלין דינרין בקופה ומעלין להן תמידים היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יוונית לעז להם בחכמת יוונית אמר להן כל זמן שעוסקין בעבודה אין נמסרין בידכם (סוט׳ מט:).—ובסהמ״א במשמ׳ תרגם מלה עברית במלה לא עברית: שיבא לועזין רישט״ל (רגמ״ה ב״ב לו:). ויש לועזים בורית שאב״ון (רש״י ירמ׳ ב כב). והלועזות ילעזוה אפוריניטי (ר״ת על דונש, ויגאלו). ובערוך לועזו (את השם קנקנתום) ויטריאול״ו (תוספ׳ גיט׳ יט.). תנוך זה גדר האמצעי אבל הפותרים לועזים טנדו״ן (סמ״ג מ״ע, סי׳ רכא). שעיקר התרגום היה כדי להשמיע לנשים ולעמי הארץ ועתה לא מבינים כי אם איש איש בלשונו על כן יראה שכל אדם ילעוז בלשונו במקום התרגום (תניא, קריא׳ ס״ת). — ל׳עז, כמו שֵׁם, עי׳ *לוֹעֵז, והוסיפה: ראובן לקח מסוחר אחד גוי לועז סחורה בסך מה (שו״ת פרח מטה אהרן א קד).—עַם לֹעֵז, נכרי, לא ישראל: הטה אלהי אזנך ללועזים מעיזים מצח לבו ונלחמה אתו בביתו, ושמע הוות הוללים מהללים כי אין האיש בביתו (ר״א קליר, קינ׳, ואתה אמרת). ההיתה זאת מאז, עלה עם עז, אויה לי, להשמיד הועז, ואוסף עם נועז, ארם ולועז, אללי לי (מנח׳ בר׳ מכיר, אבל אעורר).—ואמר המשורר: הראית ארי נוהם ודב שוקק טרפו עז, ואין עוזר בישראל יהי אולי בעם לועז (יצחק בן כלפון, מכת׳ לר״ב הנגיד). —נפע׳, *נִלְעַז,—שלועזים אותו: פי׳ קיפה דקדקת שבשולי קדירה הנלעז פונדריל״א (סמ״ג לאוין, סי׳ קלז).

א.*לַעַז, ש״ז,—לשון נבריה, לא עברית, nicht-hebr. Sprache; langue non hébr.; not-hebr. tongue: אבל קורין אותה (את המגלה) ללועזות בלעז[2]) (מגי׳ ב א). קראה (את המגלה) בלעז הלעוזות יוצאין ידי חובתן (תוספתא שם ב ו). רשב״ג אומר הכותב דייתיקי

---

[1]) בארמ׳ כמו בעבר׳, בערב׳ לע׳ז a), במשמ׳ דבור באופן שקשה להבין, בדברים נשמעים לכמה פנים,

[2]) רש״י: כל שאינו יודע לשון הקודש נקרא לעז.

---

a) لغز

בלעז הרי זו מתנה (שם ב"ב ט יד). מגילת אסתר היה יודע לקרותה אשורית ולעז אינו יוצא בה אלא אשורית (ירוש׳ סוט׳ ז כא:). ארבע׳ לשונות נאין להשתמש בהן העולם ואלו הן לעז[1] לזמר רומי לקרב סורסי לאיליא עברי לדיבור (שם שם ג). אם כשהיתה כתובה אשורית ותירגמה בלעז וכו׳ אם כשהיתה כתובה בלעז ותירגמה אשורית (שם מגי׳ ב עג.). יודע אשורית ויודע לעז מהו שיוציא ידי אחרים בלעז (שם). שכתובה בלעז יוונית וכו׳ לעז יווני לכל כשר (בבלי שם יח.).—ובסהמ"א: וימת יאנוס וימלוך תחתיו לטיאנוס וה ביאר את הלשון בלעז ולשון לעז (נקרא) לטינו באותיותיו על שמו (יוסיפון א ג). ועבדה רבה פעולה רבה בלשון לעז אוברינ"א (רש"י ברא׳ כו יד). ויהיה אחד משני הפיוטים עברי והאחד ערבי או לעז (רמב"ם, פי׳ אבות א יז). שהלעז שלנו הוא במקום תרגום שלהן שהתרגום ארמי הוא היה הלעז שלהן ויוצא ידי הובתו אם יאמר הפסוק בלעז כמו שהיה אומר אותו התרגום (תניא, קריא׳ ס"ת והפטרה). מה שאומרים אותו (הפסוק הראשון שבהגדה) בלשון ארמי לפי שהוא היה הלעז שלהם בבבל נתקן כדי להבין הנשים והעם והתינוקות (שם, ענין ההגדה). שהדרך הוא לעולם שהשליח אומר לה בלשון לעז וכו׳ (תשו׳ מהר"י קולון קעא). או מלשון הקדש או מהלעז שאתה רגיל בו (ר"א מודינא, לב אריה ג י).

ב.*לַעַז, ש"ז,—דִּבָּה רעה, üble Nachrede; calomnie suspicion; discredit: ת"ר מקושש זה צלפחד וכו׳ דברי ר"ע אמר לו ר"י בן בתירא עקיבא בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין אם כדבריך התורה כסיתו ואתה מגלה אותו ואם לאו את מוציא לעז על אותו צדיק (שבת צו:). אסור לאדם שיצא בניצוצות שעל גבי רגליו מפני שנראה ככרות שפכה ומוציא לעז על בניו שהן ממזרים (יומ׳ ל.). (אשה אחת באה לפני רב יוסף) אמרה לו אני שהיתי אחר בעלי עשר שנים וילדתי אמר לה בתי אל תוציאי לעז על דברי חכמים (יבמ׳ לד:). שלא להוציא לעז על צדיקים הראשונים (כתוב׳ קג.). בייחוד דאשת איש לא (מלקין) שלא תהא מוציא לעז על בניה (קדוש׳ פא.). שלא להוציא לעז על מים המרים (סוט׳ ע:). שלא להוציא לעז על בניהם (ב"מ פד.). אמר לו (עכן) יהושע בגורל אתה בא עלי אתה ואלעזר הכהן שני גדולי הדור אתם אם אני מפיל עליכם גורל על אחד מכם הוא נופל א"ל בבקשה ממך

—[1]) כאן הכונה בפרט ליונית.

אל תוציא לעז על הגורלות שעתידה א"י שתתחלק בגורל (סנה׳ מג:). שלא להוציא לעז על בתי דינין ועל העדים (שם מד:). ר"א אומר כל האוחז באמה ומשתין כאילו מביא מבול לעולם אמרו לו לר"א והלא נצוצות נתזין על רגליו ונראה ככרות שפכה ונמצא מוציא לעז על בניו שהן ממזרים אמר להן מוטב שיוציא לעז על בניו שהן ממזרים ואל יעשה עצמו רשע שעה אחת לפני המקום (נדה יג.). אמרו רבותינו שלא להוציא לעז על בשרו של משה לכך לא נצטרעה היד עד שיצאה מחיקו (מד"ר שמות ג). אמרו רבותינו שני דברים היו קדושים וגדולים ומסבורין בני אדם שהם קשים וכדי שלא להוציא לעז עליהם כתב בהן דבר גדול של שבת וברכה ואלו הן קטרת וארון (שם במד׳ ד). נשבע שיגרש את אשתו וכו׳ אומרים לו בני אם תגרש את אשתך אתה מוציא לעז על בניך ואומרים העם מפני מה נתגרשה אמן של אלו ולמחר קוראים להם בני גרושה (רמב"ם, שבוע׳ ו יא).—ומ"ל: ותהי הרעה הולכת וגדלת עד ששתי הכיתות נלחמו במונשפלייר בהכה ופצוע והוצאות שם רע ולעזים מגונים (ר׳ הלל, מכת׳ ע"ד ספרי הרמב"ם).

ב.*לָעַז, פ"ע,—הוציא לַעַז, דבר עליו רעות: ומעשה ביהודה והלל בניו של רבן גמליאל שרחצו שניהן כאחד בכבול ולעזה עליהן כל המדינה אמרו מימינו לא ראינו כך (פסח׳ נא.). ומעשה ברבי שמעון ב"ג שישב על ספסל נכרים בשבת בעכו ולעזה עליו כל המדינה (שם).—הפע׳,*הִלְעִיז,—כמו לָעַז: רבי זכריה (חתנו של) ר׳ לוי היו מלעיזין[1]) עליו ואומרים (שלא היה צריך לקבל צדקה מלשכת חשאים והוא היה מקבל) (ירוש׳ שקל׳ ה מט.).—והלעיז בו: אמר לו הקב"ה למשה משה הייתני בדבריך זה הדבר קשה היה בפני התלמידים והיו מלעיזים בו עלינו החולקין על דברי רבותינו ז"ל (ר"ג גאון, ברכ׳ לג.). — ואמר הפיטן: וירא משיסת מסתולל בו להלעז, ממושך ממרך בידרמה להעז, בית יעקב מעם לועז (רבב"י, ז׳ פסח, ויושע).

·לְעָזָה, ש"נ,—כמו ב.*לַעַז: בית יעקב לבוזה, ללעג ולעזה, והעיר העליזה, למטעי כרמים, רוויה תרעלה, ביד בני עולה (אברהם בן מנחם, סליח׳ י׳ טבת, אבן הראשה). מרום נכבדות ואהבה עזה, מגרת לארץ לשמה ולעזה (רבב"י הבבלי, סליח׳, תנוה לפניך).

[1]) כך בנוסח׳ שבדפ׳ ש"ס בבלי, ובנוסח׳ הירוש׳ הכל מליזין.

לעט¹), ממנו לַעַט, *לְעִיטָה, *הַלְעָטָה, *לָעוּט.

לָעַט,—קל לא נמצא במקרא.

—הִפעִ', הִלְעִיט, הִלְעִיטֵנִי,— הִלְעִיט את פלוני מאכל או משקה, נתנהו לתוך פיו: ויזד יעקב נזיד ויבא עשו מן השדה והוא עיף ויאמר עשו אל יעקב הַלְעִיטֵנִי נא מן האדם האדם הזה כי עיף אנכי (בראש' כה כט-ל). — ובתו"מ: אין אובסין את הגמל ולא דורסין אבל מלעיטין ואין ממרים את העגלים אבל מלעיטין²) ומהלקטין לתרנגולין (שבת כד ג). הלעיטה חלתית תיאה וכו' (תוספתא חול' ג יט). גמל שראשו ורובו מבפנים מלעיטין אותו מבפנים מבחוץ מלעיטין אותו מבחוץ (ירוש' ערוב' י כו). בהמה שהלעיטה דבר שנוקב בני מעיה כגון קורט של חלתית (רמב"ם, שחיט' ו יג). —ודבור, הלעיטהו לפלוני וימות: אמר רשב"ג: בר"א (שמציינים כרם רבעי לבלתי יאכלו ממנו) בשביעית (שהפקר הוא) אבל בשאר שני שבוע (שמי שאוכל מכרם חברו הוא גזלן) הלעיטהו לרשע וימות (ב"ק סט).

—קל, *לָעַט,—לָעַט מפרי האילן וכדומ', לקח ממנו ושם אל תוך פיו, בפרט בתאבון: כל שהוא אלם ולועט היטנו (מעץ החיים) לשונו מתרפאה ומצחצחה מיד בדברי תורה (מד"ר דבר' א). —ובספה"א, לָעַט מהדבש וכדומה: מצפיחית דבש לעט, וישמן שמה ויבעט, ובהיותו שמן ודשן, עכברים אשר ישלחו שן, בכל יום במקום מצבו, יעבירו ממנו טובו (משלי שועלים סח). —ודם וכדומה: המינים מונים אותנו ואומרים שאנו מרצחים את בניהם ולועטים הדם (גלחון יבן). — ואמר המשורר: מעיל הדרי קרע, ועלי כארי כרע, דמי חללים לועט, וברשת התענוגים בועט (ר"י חריזי, תחכמ' יד). —ואמר הפיטן: צרתי מעודי, הנפש בת סודי, אשר נתתה עמדי, חומדת ושואטת, בתאותה לועטת, הנפש החוטאת (יצחק בן ראובן, פחדתי מיולדי). — ופעו' *לָעוּט, לְעוּטָה, לקוח לתוך הפה, ובהשאלה במליצה: אדעה כי אין זולתך לגאול נצורי כאישון, בעוטה ולעוטה ועבוטה בין אצר ודישון, גועה אחרי שובי נחמתי בלב ובלשון (שבת תבונה, אדעה כי).

***לַעַט**, ש"ז,— מה שאדם לועט, ובהשאלה במליצה: מרודים בעוטי בעט, נחרת סוסים ושעט, מתלעות כפירים ולועט, יעזרו עזר מעט (ר"א קליר, אתור וקדס לרת). — ובמשמ' העקרית: הראשונה מושכת הלעט והמטעם לתוך גופו של אדם (ר"י א"ת, תרג' הקד' או"ד).

***לְעִיגָה**, ש"נ,—שה"פ מן ב. לָעַג: גסות הרוח ולעיגת לשון (ר"ח פסח' ג:).

***לְעִיטָה**, ש"נ,— א) שה"פ מן לָעַט: אמר ר' זירא לא שנו (שאם ניטל לחי התחתון כשרה) אלא שיכול להיות על ידי לעיטה והמראה אבל אינה יכולה להיות על ידי לעיטה והמראה טרפה (חול' נה:).—ובספה"א: שמיעה ראיה ריחה שיחה תשמיש לעיטה מעשה הלוך (יצירה ה א). וכן הפנינים מלעיטים אותם לאפרותי יונה ויצאו מהם מלוטשים אם ישחטו תיכף ללעיטתם (בעל השמים ד).—ואמר הפיטן: לנטר ציוויך לו הכמו (אדם וחוה) להיו נצחים חייתם קיימו, לעיטת המות איוו ויטעמו לכן במשל כבהמות נדמו (מבוא' כר' קלוני', עכודה, אבותח). — ואמר המשורר: בצד זה אסובב ואחזה נזודים אשר יקראו ללעיטה, ויינות מתוקים בצד זה יצוקים וכל כוס ישועה במאה קשיטה (רע"פ, מתק שפתים 47). — ב) לקיחת רפואה: לעיטה לנערים ובלטין ויאור מנקה מגופם המררות וכו' לעיטה אחרת לנערים וכו' יוקח סוכר וורד אדום (קאנון ס א ד יד).

***לְעֵיל¹)**, מִלְּעֵיל, — בדקדוק, מקום נגינת המלה על התנועה שלפני האחרנה: ב' מלעיל (מסור' יהוש' כ א). בטעם מלעיל (שם ג). ג' מלעיל (שם ה). ד' ומלעיל (שם ו). וכבר גרם זה לרבים להקל גם כן במסרת המקרא וההפרש אשר בין הקמץ והפתח ומלעיל ומלרע (ר"י א"ת, בהקד' ריב"ג להרקמה). ללמוד מבעלי המסורת וללכת אחריהם ברב זריזותם וגדל חקרם ועצם טרחם ויגיעת נפשם במנותם המלא והחסר והברתם המלעיל והלרע (שם).

***לְעִין**, ש"ז, מ"ר לְעִינִים, — כמו לְעוֹן: החלביצין והלעינין²) והבורית והאהל (שבת ג.).

***לְעִיסָה**, ש"נ, — שה"פ מן לָעַס: מי גריסין לעיסת גריסין של פול חלוקת נפש (נדה ט ו). אם לא הפסיק האכילה אלא ששהה בלעיסתו ובליעתו אפי' כל היום כולו וכו' אפילו לא הפסיק בין אכילת חצי זית לאכילת

---

¹) רק בעבר'. בערב' אולי לטט a) המשמש גם במשמ' נתינת אכל לתוך הפה.

²) ואמרו בגמ' שם: איזו היא המראה ואיזו היא הלעטה אמר רב יהודה המראה למקום שאינה יכולה להחזיר הלעטה למקום שיכולה להחזיר רב חסדא אמר אידי ואידי למקום שאינה יכולה להחזיר והמראה בכלי הלעטה ביד.

a) لمظ

---

¹) מהמלה *עיל, עי"ש.

²) כך גם בב"י (ד"ס).

חצי האהר אלא ששהה בלעיסת ב' חצאי זיתים כדי אכילת פרס (רע"ב כרית' ג ג). כי המאכל אחר הלעיסה נכנס אל בית הבליעה (ספ' מוס' לר"י בן עקנין כ יג).

·לְעִיקָה[1], ש"נ, — רפואה שההולה לוקק אותה בלשונו: יוקח רפואה יותר חזקה מזאת והיא קרטאס שרוף וכו' ויעשה הפיפה ולעיקה ויושם עליו בגד הפשתן לבדו (קאנון ג ו יט).

·לְעֵל, — כמו לְעֵיל.

·לְעֹם, לְעָמוֹ, לעומו, לְעֻמָּם, לעומם, — כמו לְעֻמַּת: באכלו כמו ארבה לשאו והוא נרעב לעמו ובנשאר יבקש נתן עיניו (מכת' לר"א בן עטה, JQR, NS,1,-,239). יה ראיתו גו בעולמו, יעדתו לו עזר סגלמו, ישן ונגער והנה לעומו, ידע והבין שהיא מעצמו (ר' קלוני', עבוד', אבותח). נאצו למול ציר אשר בהרת, וגם מי יי' אשר אמרת, לשלח את העם אשר דברת, ואתה לעמם קנאה אזרת, וכגבור מתרונן משנה הערת, כלי קרב הגרת, בארצם עברת (ר"א קליר, ב' פסח, כעבר מכות).

לְעֻמַּת[2], לְעֻמָּתִי, לְעֻמָּתָם, לְעֻמּוֹת, מִלְּעֻמַּת, — מלה תורה מציאות דבר בקרוב מקום לדבר אחר ומכון נגדו: ועשית לו ארבע טבעת זהב וכו' לעמת המסגרת תהיין הטבעת לבתים לבדים לשאת את השלחן (שמות כה כו-כז). ועשית שתי טבעות זהב ונתתה אתם על שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לעמת מחברתו ממעל לחשב האפוד (שם כח כז). ומסך שער החצר וכו' ברחב חמש אמות לעמת קלעי החצר (שם לח יח). חלבו האליה תמימה לעמת העצה יסירנה (ויקר' ג ט). וכתרת על שני העמודים גם ממעל מלעמת הבטן אשר לעבר שבכה (מ"א ז כ). ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם וכו' והאופנים ינשאו לעמתם כי רוח החיה באופנים בלכתם ילכו ובעמדם יעמדו ובהנשאם מעל הארץ ינשאו האופנים לעמתם (יחזק' א יט-כא). וקול כנפי החיות משיקות אשה אל אחותה וקול האופנים לעמתם וקול רעש גדול (שם ג יג). וישאו הכרובים את כנפיהם וירומו מן הארץ לעיני בצאתם והאופנים לעמתם (שם י יט). — ובמשמ' לפי, לפי המדה, מקבל: והרצפה אל כתף השערים לעמת ארך השערים הרצפה התחתונה (יחזק' מ יח). וגדר אשר לחוץ לעמת הלשכות דרך החצר החצונה (שם מב ז). וארך לעמות אחד החלקים מגבול ים אל גבול קדימה (שם מה ז). והלוים לעמת גבול הכהנים חמשה ועשרים אלף ארך ורחב עשרת אלפים (שם מח יג). — ובמשמ' נגדו, לקראתו: וילך דוד ואנשיו בדרך ושמעי הלך בצלע ההר לעמתו הלוך ויקלל ויסקל באבנים לעמתו ועפר בעפר (ש"ב יו יג). וראשי הלוים חשביה שרביה וישוע בן קדמיאל ואחיהם לנגדם להלל להודות במצות דויד איש האלהים משמר לעמת משמר (נחמ' יב כד). לאלה מחלקות השערים לראשי הגברים משמרות לעמת אחיהם לשרת בבית יי' (דהי"א כו יב). ויפילו גם הם גורלות לעמת אחיהם בני אהרן לפני דויד המלך וצדוק ואחימלך וראשי האבות לכהנים וללוים אבות הראש לעמת אחיו הקטן (שם כד לא). — ובמשמ' נגוד: הנה נתתי את פניך חזקים לעמת פניהם ואת מצחך חזק לעמת מצחם (יחזק' ג ח). ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה גם את זה לעמת זה עשה האלהים על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה (קהל' ז יד).

1) בערב' לעוק a).

2) עי' עמה.

a) لعوق

לען[1]), ממנו לַעֲנָה, ·לַעַן, ·לָעַן.

·לַעַן, ש"ז, מ"ר לַעֲנִים, — כמו לַעֲנָה: אשאלה בעדם מען, גבורות טל להען, טל אב הבטח לשען, יתן להמתיק לען (ר"א קליר, טל, אליס). עטיניו מלא ראש ולען עצמותיו ישוקה (תוכח' לרסע"ג, JQR III, 96). וקראוהו ראש גולה בצוען, למזוג לכם מסך הלען (מגי' אביתר רלב יביבה, שם, 462 ,1902). ירושלם עיר הקדש רוית לען, מדוע כי בזית מצותיו יען וביען (רמב"ן, סליח' ג' עי"ת, ירושלם). באור פלאיו אטיף במען, בעשותו נוראות לרווי לען, בארץ מצרים שדה צוען (ר"י טוב עלם, בכה"ג, אהמיר). כי אל נטשנו ובאף נהצנו אוי מה היה לנו, ולשערוריה היתה יפיפיה אויה הרפה ליודעינו לען לצרינו אוי מה היה לנו (ר"מ זכות, קינות, אריס בקול בכיה). טורדו בגלגול אח לירד בצוען, שם נואלו שריו וישקום לען, בעבודת פרך ואין עוזר ומשען (ר' אהרן, אל מחוללם, קונט' הפיוט' ס). רוחי לו אומר וזממי אביע, עד אן בן אומר ישקני גביע, רוש ולען מר עד אן לי ישביע (רגי ובמתי, יעוף תלומי). רטוב אשים הטר גועך מחי מפניך דמעך שפכי כוס לען אשביעך כוסי רויה (ר"י נגארה, פזומו'). — ומ"ר: עמידתנו ראה דלים וריקנים, עצובי רוח מרורים כלענים (רבב"י, סליח' ער"ס, ה' אלהי).

·לָעַן, פ"י, פָּעוּ' לָעוּן, — ששתה לענה, ובהשאלה במליצה, שבאו עליו צרות רבות: ואבית תהלה מכתומי

1) רק בעברית.

שמץ מכמוסי כתם מלכודי פח מ ל ע ו נ י מר והיא תהלהך (ר"א קליר, מוס' יוה"כ, אבר אימתך). תנקום דם הנשפך כמים המוגרים, משוד עניים מאנקת סעורים, עם שבי פשע ל ע ו נ י ם ומרורים (קינות, החריבו ממני).

—הפע', *הִלְעִין,—הֵמַר כמו לענה: חושב מחשבות עליו, להתגולל ולהתנפל עליו, לעקשו בארחות עקוליו, להאשימו באשמת געוליו, ל ה ל ע י נ ו במסך תרעליו (מבול' כר' קלוני, יול' יוה"כ, מי יתנה). עון אבותינו הטעיננו, ובסתר הטעימנו, סף רעל השקנו, הלעיננו והזעימנו (רבב"י הבבלי, סליח' צו"ג, תבוב תרחמנו).

לַעֲנָה[1]), ש"נ,—עשב מר רפואי, יעשו ממנו משקה מר, Wermut; absinthe; wormwood, ובמליצה, עון, מחשבה רעה, מעשה עול: פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם יי' אלהינו ללכת לעבד את אלהי הגוים ההם פן יש בכם שרש פרה ראש ולַעֲנָה (דבר' כט יז). ההפכים ללַעֲנָה משפט וצדקה לארץ הניחו (עמו' ה ז). כי הפכתם לראש משפט ופרי צדקה ללַעֲנָה (שם ו יב).—וכנוי לדבר לא נעים, האכילו, השקהו לַעֲנָה, וכדומ': כה אמר יי' צבאות אלהי ישראל הנני מאכילם את העם הזה לַעֲנָה והשקיתים מי ראש והפיצותים בגוים אשר לא ידעו המה ואבותם (ירמ' ט יד-יה). הייתי שחק לכל עמי נגינתם כל היום השביעני במרורים הרוני לַעֲנָה ויגרס בחצץ שני הכפישני באפר (איכ' ג יד-יו). כי נפת תטפנה שפתי זרה וחלק משמן חכה ואחריתה מרה כלַעֲנָה חדה כחרב פיות (מבלי ה ג-ד).—ואמר המשורר: יום הנדוד עיני בעבים ערפו ואמצאה תוך פי והכי ל ע נ ו ת, רפו זרועי מחבוק אותם וגם כבד לשוני את שלומם לענות (רמב"ע, תרביב ז). והשכיחני במתק חברתו החמודה ל ע נ ת הפרידה (ר"י חריזי, תחכמ' כ). תקח לך אגדה מעשב התקוה, ו ל ע נ ו ת החשק והתאוה (שם מח).

***לעס**[2]), ממנו *לָעַס, *לְעִיסָה, *לַעֲסָה.

***לָעַס**, פ"י,—לָעַס המאכל בשניו, שברהו וטחנהו והדק אותו, מוהלין ופורעין: kauen; mâcher; to chew ומוצצין ונותנין עליה איספלנית וכמון אם לא שחק מערב שבת לועס בשיניו ונותן (שבת יט ב). לא ילעוס אדם היטין ויניח על מכתו בפסח (פסח' ב ז). אין לועסין מסטיכי בשבת (תוספתא שבת יב ח). כשהשמש עומד ללעוס קופץ את פיו ולועס עד שמגיע אצל חבורתו ובולע שלא יראה אוכל משני פסחים (שם פסח' ו יא). שהיה ר' אליעזר אומר הלעוס כבלוע (ירוש' תרומ' ח מה:).—ובמהמ"א: דומה האדם בבקשת העולם לכלב שמצא עצם ולעס אותו ומרוב לעסו יצא הדם מפיו והוא מוצץ הדם וחושב כי הוא מן העצם והוא מדמו (מבח' הפניני, שער הפרישות). שעושין אותו כמין כעכין ולועסין אותן בבתי משתאות (ערוך, ערך כסן, כסס ר"ח). מקנח פיו בפת או בפירות שלועסן ובולען או פולטן (רמב"ם, מאכ' אסור' ט כו). שבתחלת זמן אכילתו (של הילד) לא יצטרך לכלביות ולא לטוחנות כי ירגילוהו במזון לח מאד ומבושל היטב או לעוס בפי אמו (מ' אלדבי, ש"א ד א).

טָחַן בשניו.—*כִּסְכֵּס.—*כָּסַס.

***לַעֲסָה**, ש"נ, מ"ר לְעָסוֹת,—שה"פ מן לָעַס: ריחק פגול ונותר וכל טמא בל יאכל קדשים כנוסות, קרב נא אלי מתאותך הזהר פן תשיאך בלעסות, תאות עצל תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות (אזהר' לרסע"ג, לא תחמוד).

לָעַע, שרש הניחו החדשים להפעלים יָלַע, לָעוּ, אך עי' ערך י ל ע, וערך ל ע ה.

לפד[1]), ממנו לַפִּיד, *לִפֵּד.

לַפַּד, לַפָּדִים,—עי' לַפִּיד.

***לִפֵּד**,—לא נמצא.

—התפ', *הִתְלַפֵּד,—התלפד אבן יקרה וכדומ', הבריקה, ההנוצצה, glitzern; scintiller; to sparkle: והברקת והאודם והנופך מתלפדים וכל אבני התפארת אשר בלבושו מבריקים (יוסיפון, פרק ד).

***לִפּוּף**[2]), ש"ז,—שה"פ מן *לִפֵּף: אפילו בפעם הראשונה שנברא יכול למשמש במעשיו איזה קליפה היא אצלו מטענת הליפוף הנזכר (עמה"מ, קרית ארבע נה).

***לִפּוּת**, ש"ז,—שה"פ מן *לִפֵּת: דברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה כגון מיני מתיקה וכו' וכיוצא בהן שבאין למתיקה ולא ללפות (ערוך, ערך דבר).

---

[1]) רק בעבר', ולא נתברר מקורו. והנה דעתו של ריב"ג היא כי הרבים מן לענה גם במוכרת הוא לַעֲנוֹת, וזה לפי דעתו כונת הכתוב: לב צדיק יהגה לַעֲנוֹת (מבלי יה כח), והתפלפל בענין זה בערך זה בהשרשים.

[2]) גם בארמי'. בערב' ההמונית לעש a).

a) لعس

[1]) רק בעברי', ולא נתברר מקורו.

[2]) בארמ' בתלמוד: השתא נמי לייף ליה חבריה וכו' ליפופא מידע ידיע (כ"כ ד.).

לפי, —א) מלה תורה המדה והכמות וההדירות והאופן בדמיון עם דבר אחר, nach Massgabe, gemäss selon; according to: ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לחם לפי הטף (בראש׳ מז יב), כמה שהיה צריך להטף. איש לפי אכלו תכסו על השה (שמות יב ד). לקטו ממנו (מן המן) איש לפי אכלו וכו׳ ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו (שם יו יו-יח). לפי רב השנים תרבה מקנתו ולפי מעט השנים תמעיט מקנתו (ויקר׳ כה יו). והיה ערכך לפי זרעו (שם כז יו). איש לפי פקדיו יתן נחלתו (במד׳ כו נד). ויתהלכו בארץ ויכתבו אותה לפי נחלתם (יהוש׳ יח ד). זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד (הוש׳ י יב). לפי שכלו יהלל איש ונעוה לב יהיה לבוז (משלי יב ח). מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו (שם כז כא).— ועם מקור: כן יהיה תמיד הענן יכסנו ומראה אש לילה ולפי העלות הענן מעל האהל ואחרי כן יסעו בני ישראל (במד׳ ט יו-יז), מיד כאשר יעלה. כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם (ירמ׳ כט י), מיד כאשר תמלא. — ובתו״מ: מעות הולין ומעות מעשר שני שנתפזרו מה שלקט לקט למעשר שני עד שישלים והשאר הולין אם בלל וחפן לפי חשבון זה הכלל המתלקטים למעשר שני והנבללין לפי חשבון (מע״ש ב ה). אין המדומע מדמע אלא לפי חשבון ואין המחומץ מחמץ אלא לפי חשבון ואין המים שאובים פוסלין את המקוה אלא לפי השבון (תרומ׳ ה ו). אם יש לו פרנסה ממקום אחר מוציא לפי חשבון (חלה ג ט). הפחות הסגנים והגזברים יוצאים לקראתן לפי כבוד הנכנסין היו יוצאין (ביכור׳ ג ג). המשרה את אשתו ע״י שליש וכו׳ נותן לה מעה כסף לצרכיה וכו׳ בד״א בעני שבישראל אבל במכובד הכל לפי כבודו (כתוב׳ ה ח-ט). וכי מי מודיעני איזוהי (ביצה) גדולה ואיזוהי קטנה אלא הכל לפי דעתו של רואה (כלים יז ו). כתבי הקדש לפי חבתן היא טומאתן (ידים ד ו). וכמה קולות היו וכמה לפידים היו אלא שהיו משמיעים את האדם לפי כחו (מכי׳ יתרו ט). איני דנם לפי המעשים העתידין לעשות אלא לפי הענין (מד״ר שמות ג). אמר הקב״ה לפי מתנותיך מרחיבין לך (שם ויקר׳ ה). כל אחד ואחד מהם יועץ לפי דרכו ואומר עצתי טובה מעצתך (שם אסת׳, ויקרא ו). —לפי דרכו למד, במשמ׳ דרך אגב: מעשה בטבי עבדו של רבן גמליאל שהיה ישן תחת המטה וכו׳ ולפי דרכינו למדנו שהישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו (סוכ׳ ב א). אין הציווי בכל מקום אלא זירוז שנאמר וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו לפי דרכינו למדנו שאין מחזקים אלא המחוזקים (ספרי במד׳ א).—לפי תמו, בתמו, בלא כונה: נחש דורס לפי תומו וכו׳ עקרב דורסו לפי תומו (שבת קכא:). — ב) *לפי ש, להורות הסבה, כמו יען, weil; parce que; because: אם לא היתה נבלה מערב שבת אסורה לפי שאינה מן המוכן (שבת כד ד). האומר תן גט זה לאשתי ושטר שחרור זה לעבדי אם רצה לחזור בשניהן יחזור דר״מ וחכ״א בגיטי נשים אבל לא בשחרורי עבדים לפי שזכין לאדם שלא בפניו ואין חבין לו אלא בפניו (גיט׳ א ו). אבשלום נתגאה בשערו לפיכך נתלה בשערו ולפי שבא על י׳ פלגשי אביו לפיכך נתנו בו עשרה לונביות (סוט׳ א ח). דם החדר טמא נמצא בפרוזדור ספקו טמא לפי שחזקתו מן המקור (נדה ב ה). למה נאמרה פרשה זו לפי שהוא אומר וכי יזיד איש וכו׳ (מכי׳ משפט׳ ח). (כתוב) חי יי׳ שכבי עד הבקר לפי שהיה יצר הרע יושב ומצערו כל הלילה ואומר אתה פנוי ומבקש אשה וכו׳ (ספרי במד׳ פח). אם אם היה שמש תלמיד חכם טחו בכותל לפי שאין שבח לת״ח שיצא מבושם (תוספתא ברכ׳ ו ה). אמרו ב״ה לב״ש מעשה באשתו של פישון הגמל שמיאנו לה חכמים שלא בפניה אמרו להן ב״ש משם ראייה לפי שמדד בכפישה לפיכך מדדו לו חכמים בכפישה (ירוש׳ יבמ׳ יג יג ג). ואל יספר עם אשה בשוק וכו׳ ואפילו היא אחותו לפי שאין הכל בקיאין בקרובותיו (ברכ׳ מג:). קול ומראה אין בהן משום מעילה לפי שאין בהם ממש (פסח׳ כו.). (אין נושאין נשים במועד) לפי שאין מערבין שמחה בשמחה (מו״ק ח:). מפני מה (הגרים בזמן הזה) מעונין לפי שאין בקיאין בדקדוקי מצות כישראל אבא חנן אומר משום ר״א לפי שאין עושין מאהבה אלא מיראה (יבמ׳ מח:). מפני מה אמרו בתולה נישאת ליום הרביעי לפי ששנינו הגיע זמן ולא נישאו אוכלות משלו (כתוב׳ ב.). ת״ר לפי שראה אדם הראשון יום שמתמעט והולך אמר אוי לי שמא בשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי (ע״ז ח.). ולפי שהיו (דור המבול) שטופים בזנות לפיכך הרבה להם בנקבות (מד״ר בראש׳ כו). לפי ששחרו מוסר לכך אוהבו (שם שמות א). ולפי שהיה יפה הכל מתאוים לראותו (שם). בתי שנתתי לך יחידית היא לפרוש ממנה איני יכול לומר לך אל תטלה איני יכול לפי שהיא אשתך (שם ויקר׳ לג). מה ראה ליפרע מהם בנחשים לפי שנחש פתח בלשון הרע תחלה ונתקלל ולא למדו ממנו (שם במד׳ יט). ומה ראה הכתוב ליחסן בספר ואלה שמות ראובן שמעון ולוי וכו׳ ר״י אמר

לפי שכל השבטים לא שמרו יחוסיהן במצרים וראובן שמעון ולוי שמרו יחוסיהן במצרים ר' נחמיה אמר לפי שכל השבטים עבדו ע"ז במצרים ושבט ראובן שמעון ולוי לא עבדו ע"ז (שם בה"ב, כלך יפה). וכן אתה מוצא בירושלם לפי שהיו שטופין בזנות לקו בצרעת (תנחומא תזריע טו). אמר ר' לוי בשם ר"ה לפי שלעתיד לבא עתיד הקב"ה לעשות אהלי חופות של כבוד לצדיקים וכו' לפיכך כשאמרה ציון וה' שכחני אמר לה הקב"ה אני הכתבתי בכבוד שאני עתיד לעשות לצדיקים וכו' ואת אומרת וה' שכחני (פסיק' רבתי לא). לפי שאמרנו בהלכות אלו שבי"ד היו מחשבין בדקדוק ויודעים אם יראה הירח או לא יראה ידענו שכל מי שרוחו נכונה ולבו תאב לדברי החכמות ולעמוד על הסודות יתאוה לידע אותן הדרכים שמחשבין בהם (רמב"ם, קדוש החדש יא א).—*לפי כְּשֶׁ...: שעל ידי פרשת נדרים נהרגו סנהדרי גדולה של צדקיהו לפי כשגלו יכניה מינהו המלך נבוכדנצר על חמשת מלכים וכו' (מד"ר איכ', יבכו לארץ). — *לפי שֶׁכְּשֶׁ...: מה טעם לפי שכשיערבו בעשו רשות אחד ולא עירבו נעשו שתי רשויות (והזהיר, ויקהל). — ג) *לפי כך, כמו לְפִיכָךְ: מכה אותו שליש מלפניו ושתי ידות מאחוריו לפי כך כשאומדין אותו ללקות אין אומדין אותו אלא במכות הראויות להשתלש (מדר' תנאים כה ב). לפי שהיה מוכיח את ישראל בראשו של ספר אלה הדברים לפי כך הוא חוזר ואומר להן דברי נחמות בסופו (שם לג א). וסבור הייתי שתלך עמי באמנות ובניושר ולפי כך לא דקדקתי ולא פשפשתי וכו' (תשו' הגא', הרכבי רלה).

לַפִּיד, ש"ז, מ"ר לַפִּידִים, לַפָּדִים, — עץ וכדומה טבול בזפת וכדומה ודלק כדי להאיר בחוצות וכדומה, Fackel; flambeau, torche; torch: ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן ולפיד אש (בראש' טו יז). ויתן שופרות ביד כלם וכדים ריקים ולפדים בתוך הכדים וכו' וישברו הכדים ויחזיקו ביד שמאולם בלפדים וביד ימינם השופרות לתקוע (שפט' ז טז-כ). וילך שמשון וילכד שלש מאות שועלים ויקח לפדים ויפן זנב אל זנב וישם לפיד אחד בין שני הזנבות בתוך ויבער אש בלפידים וישלח בקמות פלשתים ויבער מגדיש ועד קמה ועד כרם זית (שם טו ד-ה). ודמות החיות מראיהם כגחלי אש בערות כמראה הלפדים (יחזק' א יג). למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כנגה צדקה וישועתה כלפיד יבער (ישע' סב א). בחוצות יתהוללו הרכב ישתקשקון ברחבות מראיהן כלפידים כברקים ירוצצו (נחו' ב ה). ביום ההוא אשים את אלפי יהודה ככיור אש בעצים וכלפיד אש בעמיר (זכר' יב ו).—ועצם איש הלפיד: וכל העם ראים את הקולת ואת הלפידם ואת קול השפר ואת ההר עשן (שמות כ יח). מפיו לפידים יהלכו כידודי אש יתמלטו (איוב מא יא). וגויתו כתרשיש ופניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש (דני' י ו).—ואמר הפיטן: ירוצצו כברקים, חיל וזועות וזיקים, לפידים דולקים, וכבזק בוזקים (בנימין בר זרח, שבה"ג, בלולי אב). שביבים כנהר מנגה נגדך משכו, לפידי שלהבות הצצים לפניך הילכו (סד' יוה"כ, קטע כ"י, J. Elbog. 186).—והמשורר אמר: ותשירו בבית משתה ושמחה והוא יקרא בבית אבל ספדים, כאלו לא ידעתם כי לאידו שמי שחר ואדיהם כאודים, והקציר והבציר בצירים והמטר ולפידים בפידים (ר"ש הנגיד, הכימים כתרתם). ולעם בראהו לשמו ולכבודו הראה בהר סיני אשו ולפידו, אכן תמונה לא ראו ולפקידו ציר נאמן נתן דתו ותלמודו (ראב"ע, הקד' יסוד מורא).—ובהשאלה: אך שערות ראשי מאד שנו מיקוד נדוד נוער ולפידים (רמב"ע, תרשיש ה).—לַפִּיד בוז, כנוי של בזיון לאדם[1]: לַפִּיד[2] בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל (איוב יב ה).—ואמר המשורר: השתיר לבבי יד וזמן שמו נעבד לכל מצחק ולפידים (רמב"ע, תרשיש ה).—ב) *הכלי שבו מדליקים לַפִּיד: הלפיד טמא ובית שקעו של נר מטמא באויר (כלים ב ח). הלפיד של חרס שמניחין מטליות הבגדים והשמן בתוכו והוא דולק (רמב"ם, כלים יח ז).

***לְפִיכָךְ**,—כמו לָכֵן: אין משלמין אלא ממין על מינו לפיכך אם אכל קשואין של ערב שביעית ימתין לקשואין של מוצאי שביעית וישלם מהם (תרומ' ו ו). היה עובר בשוק ואמר טלו לכם תאנים אוכלין ופטורין לפיכך אם הכניסו לבתיהם מתקנים ודאי (אם אמר) טלו והכניסו לבתיכם לא יאכלו מהם עראי לפיכך אם הכניסו לבתיהם אינן מתקנין אלא דמאי (מעשר' ב א). הנוטע שורה של ה' גפנים בש"א כרם ובה"א אינו כרם עד שיהו שם ב' שורות לפיכך הזורע ד' אמות שבכרם בש"א קידש שורה אחת ובה"א קידש ב' שורות (כלא' ד ה). איזו היא דרך רחוקה וכו' מאסקופת העזרה ולחוץ אמר ר' יוסי לפיכך

---

[1] עי' הערה לקמן.—[2] בארו הקדמונ' מלה זו כאן במשמ' הרגילה של לפיד, אך המליצה קשה, ולכן הגיהו החדשים הגהות רבות, וקצתם אמרו כי עקר המלה הוא פיד והלמד היא שמושית. אך כל זה אינו מרפא את הכתוב, ועי' עוד ערך עשת, עשתות.

נקוד על ה (שבמלת רחוקה בפסוק בדרך רחוקה) לומר לא מפני שרחוקה ודאי אלא מאסקופת העזרה ולחוץ (פסח' ט ב). בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים וכו' לפיכך אנחנו חייבין להודות להלל לשבח וכו' ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו (שם י ה). בירך התחילה (הסוטה) בעבירה תחלה ואחר כך הבטן לפיכך תלקה ירך תחילה ואח"כ הבטן (סוט' א ז). שמשון הלך אחר עיניו לפיכך נקרו פלשתים את עיניו וכו' אבשלום נתגאה בשערו לפיכך נתלה בשערו ולפי שבא על י' פלגשי אביו לפיכך נתנו בו עשרה לונביות (שם ח). רבי יוסי הגלילי אומר הירא ורך הלבב זה המתיירא מן העבירות שבידו לפיכך תלתה לו התורה את כל אלו שיחזור בגללן (שם ח ה). קטנה שאמרה התקבל לי גיטי אינו גט עד שיגיע לידה לפיכך אם רצה הבעל להזור יחזור (גיט' ו ג). שנים ששלחו שני גיטין שוין ונתערבו נותן שניהם לזו ושניהם לזו לפיכך אם אבד אחד מהן הרי השני בטל (שם ט ה). אנשי יהודה היו כותבין עד שירצו היורשין ליתן ליך כתובתיך לפיכך אם רצו יורשין נותנין לה כתובתה ופוטרין אותה (כתוב' ד יב). לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאלו איבד עולם מלא (סנה' ד ה). ולמה אמרו בעשרים ותשעה באלול ולא אמרו באחד בתשרי מפני שהוא יום טוב ואי אפשר לעשר ביו"ט לפיכך הקדימוהו בעשרים ותשעה באלול (בכור' ט ה). המפקיד מעות אצל השלחני אם צרורין לא ישתמש בהם לפיכך אם הוציא מעל אם מותרים ישתמש בהם לפיכך אם הוציא לא מעל (מעי' ו ה). מדות הלח קדש לפיכך בירוציהן קדש ומדות היבש חול לפיכך בירוציהן חול (מנח' ט ה). אפי' שור שוה אלף דינרין ואין לו ללוקח אלא דינר כופין אותו לשחוט לפיכך אם מת מת למוכר (חול' ה ד). ומודה ר"י ביושבת על המשבר ומתה ויצא ממנה רביעית דם שהיא מטמאה משום כתם אמר ר' יוסי לפיכך אינה מטמאה באהל (נדה י ה). חלב בהמה טהורה אינו מיטמא טומאת נבילות לפיכך הוא צריך הכשר חלב בהמה טמאה מיטמא טומאת נבילות לפיכך אינו צריך הכשר (עוקצ' ג ט). אם אמרת בתם שאינו משלם את הכופר לפיכך בסקילה תאמר במועד שהוא משלם את הכופר לפיכך לא יהא בסקילה (מכי' משפט' י). אם אמרת באדם (צרוע או זב) שמטמא על גבי משכב ומושב לפיכך טעון שילוח (מחוץ למחנה) תאמר בכלים שאין מטמאין על גבי משכב ומושב לפיכך לא יטענו שילוח (ספרי במד' א). שכל דבר ששתיקתו פטורה נאמן להחמיר לפיכך פרושו להקל פטור (תוספתא דמאי ה ח). שבמדה שמדדה בה מדדו לה היא עמדה לפניו לפיכך כהן מעמידה בפני הכל לראות קלונה היא פירסה סדין לפיכך כהן נוטל כפה מעל ראשה ומניחה תחת רגליו היא קישטה לו פניה לפיכך פניה מוריקות היא כיחלה לו את עיניה לפיכך עיניה בולטות (שם סוט' ג ג-ג). גוי שעשה ע"ז מותרת עד שתיעבד לפיכך יכול לבטלה (שם ע"ז ה ד). מכה יש בה מבפנים לפיכך מפלת כמין קליפות אדומות (שם נדה ד ג). אדם הראשון דמו של עולם וכו' וגרמה לו חוה מיתה לפיכך מסרו מצות נדה לאשה (ירוש' שבת ב ה:). לפי שמדד בכפישה לפיכך מדדו לו חכמים בכפישה (שם יבמ' יג יג ג). היא (הנדה) קילקלה בחדרי בטנה לפיכך תלקה בחדרי בטנה (שבת לא:). מזכירים גבורות גשמים כל השנה ואינה אלא בזמנן לפיכך אם בא להזכיר כל השנה כולה מזכיר (תענ' ב:). לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה (קדוש' ל.). השוכר את הפועל לשמור את התינוק לשמור את הפרה וכו' אין נותנין לו שכר שבת לפיכך אם אבדו אינו חייב באחריותן ואם היה שכיר שבת וכו' נותן לו שכר שבת לפיכך אם אבדו חייב באחריותן (נדר' לז.). היא (הסוטה) קלעה לו את שערה לפיכך כהן סותר את שערה היא הראתה לו באצבע לפיכך ציפורניה נושרות וכו' היא האכילתו מעדני עולם לפיכך קרבנה מאכל בהמה היא השקתו יין משובח בכוסות משובחים לפיכך כהן משקה מים המרים במקידה של חרש (סוט' ט.). הקדיש שלשה אילנות ממטע עשרה לבית סאה הרי הקדיש את הקרקע ואת האילנות שביניהם לפיכך כשהוא פודה פודה בית זרע חומר שעורים בחמשים שקל כסף (ב"ב עב.). שכיב מרע שאמר מנה יש לי אצל פלוני העדים כותבין אע"פ שאין מכירין לפיכך כשהוא גובה צריך להביא ראיה דברי ר"מ וחכ"א אין כותבין אלא א"כ מכירין לפיכך כשהוא גובה אין צריך להביא ראיה (שם קלח:). אין לך מר בקישות אלא פנימי שבו לפיכך כשהוא תורם מוסיף על החיצון שבו ותורם (שם קמג.). הוא כפר בתחיית המתים לפיכך לא יהיה לו חלק בתחית המתים (סנה' צ.). ובדמו (של חלזון) צובעין תכלת לפיכך דמיו יקרים (מנח' מד.). ת"ר תולה בשופרת יום כנגד יום

בשני שלה ובסופרת שבעה שלא טבלה לפיכך היא מתוקנת והכרתה מקולקלת דברי רשב"י רבי אומר אינה תולה לפיכך שתיהן מקולקלות (נדה ס.). (שאלו את ר' יהושע) מפני מה האיש יוצא ראשו מגולה והאשה ראשה מכוסה אמר להן דומה לאחד שעבר עבירה והוא מתבייש מבני אדם לפיכך יוצאה וראשה מכוסה ומפני מה הן מהלכות אצל המת תחלה אמר להם על ידי שגרמו מיתה לעולם לפיכך הן מהלכות אצל המת תחלה וכו' ומפני מה ניתן לה מצות נר שבת אמר להן על ידי שכיבתה נשמתו של אדה"ר לפיכך ניתן לה מצות נר שבת (מד"ר ברא' יז). ויאהב יצחק את עשו לפיכך יצא לתרבות רעה על אשר לא רידהו וכו' וכיוצא בו עשה דוד באדוניה שלא רידהו ביסורין ולא גער בו ולפיכך יצא לתרבות רעה (שם שמות א). לחולה שנכנס הרופא אצלו לבקרו אמר לבני ביתו האכילוהו כל מה שהוא מבקש נכנס אצל אחר אמר להם הזהרו בו שלא יאכל דבר פלוני וכו' הראשון אינו לחיים לפיכך אמרתי שיאכל כל מה שירצה אבל זה שהוא לחיים אמרתי הזהרו בו (שם ל). שהיו (הלוים) צדיקים וכו' לפיכך גידלם הקב"ה בישראל כארז הזה (שם במד' ג). שהיה (יהושע) משמש את משה ביום ובלילה וכו' לפיכך כיבדו הקב"ה (שם יב). לסוף ארבעים יום התחילו המלאכים אומרים לפני הקב"ה רבש"ע לא כך אמרנו לך לא תתן את התורה להם לפיכך כשביקש הקב"ה לכתוב אותם להם שנית לא היו המלאכים מניחים אותו (פסיק' רבתי כה). —ומצוי בסהם"א: שבע כפולות בג"ד כפר"ת חקקן חצבן וצירפן וצר בהם כוכבים בעולם וכו' וז' ארצות וז' שבתות לפיכך חבב השם ב"ה השביעיות תחת כל השמים (ספ' יציר' ד ג). אנחנו עמך בני בריתך וכו' עדת יעקב בנך בכורך שמאהבתך שאהבת אותו וכו' קראת אותו ישראל וישורון לפיכך אנחנו חיבים להודות לך ולשבחך (ברכ' השחר, לעולם). אעפ"י שמצוה ללמוד ביום ובלילה אין אדם למד רוב חכמתו אלא בלילה לפיכך מי שרצה לזכות בכתר התורה יזהר בכל לילותיו (רמב"ם, ת"ת ג יג). הואיל ויש לו לאדם לטלטל בכל המרובע שהוא ארבע אמות וכו' לפיכך אין המעביר או הזורק ברשות הרבים חייב (הוא, שבת יב יח).

****לְפִיפָה**, ש"נ,—בס"פ מן לָפַף: ביצים של יוצר שהיו מחוסרין לפיפה ויבוש והולכה לכבשן ושריפה (רמב"ם, מלוה ולוה ט ב). ונטית יתרותיו (של גוף בע"ח) ומקום דבוקם ולפיפת קשוריו ואיכות גדולת והרכבת אבריו ופרקיו (הוא, אגרת תימן). שאלה האברים (הכבד, הטחול והריאה) אעפ"י שיחסרו ההרגש הנה הושם להם לפיפה עצבית והוקרמו בקרום עצבי (קאנון א א ג א). ובזה יצטרך לרוב חתולים ולפיפות שיעמדו במקום הרחב (שם). והנה יוכן בלפיפות על תבנית נאות ויתלה האיש מן הצד האחד וימתח היד וכו' (שם ד ה א יא).

**לְפִיפִי,—עי' **לְפָפִי.

***לִפְלוּף**[1], ש"ז,—כעין לֵחָה שבעין: לפלוף שחוץ לעין וגלד שחוץ למכה והרטיה שעליה (מקוא' ט ב). לפלוף שבעין וגלד שעל המכה ושרף הלה (שם ד). לפלוף שבעין לח אינו חוצץ יבש חוצץ אימתי נקרא יבש משעה שמתחיל לירק (נדה סז.).

לִפְנֵי, בכנ' לְפָנַי, לְפָנֶיךָ, לְפָנָיו, לְפָנֵינוּ, לִפְנֵיכֶם, לִפְנֵיהֶם, מִלִּפְנֵי, מִלְּפָנַי, מִלְּפָנֶיךָ, מִלִּפְנֵיכֶם, לְפָנִים,—א) מלה תורה מציאות דבר בקרבת פלוני ובאופן כאלו פלוני רואה את הדבר, vor; devant; before: ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה (ברא' מא מו). וירדו מצרים ויעמדו לפני יוסף (שם מג טו). השכם בבקר והתיצב לפני פרעה (שמות ח טז). וישלך אהרן את מטהו לפני פרעה ולפני עבדיו (שם ז י). והעמידו לפני הכהן (ויקר' כז ח). והעמדת את הלוים לפני אהרן ולפני בניו (במד' ח יג). ויקרבו לפני משה ולפני אהרן (שם ט ו). ויקמו לפני משה (שם טז ב). ופרשו השמלה לפני זקני העיר (דבר' כב יז). וירם הטבח את השוק והעליה וישם לפני שאול (ש"א ט כד). ויקרא ישי אל אבינדב ויעברהו לפני שמואל (שם טז ח). ויקח אתו אבנר ויבאהו לפני שאול (שם יז נז). ויתנבא גם הוא לפני שמואל (שם יט כד). ותקח קמח ותלש ותפהו מצות ותגש לפני שאול ולפני עבדיו ויאכלו (שם כח כד-כה). וישתחו לו על אפיו ארצה לפני המלך (ש"ב יד לג). ותדברנה לפני המלך (מ"א ג כב). ואתן לפני בני בית הרכבים גבעים מלאים יין (ירמ' לה ה). להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות (אסת' א יא).—וגם לפני דבר לא בע"ח, במשמ' נגד, מול: במכפלה אשר לפני ממרא (ברא' כג יז). ויחנו לפני פי החירת בין מגדל ובין הים לפני בעל צפן נכחו תחנו על הים (שמות יד ב). ויניחהו אהרן לפני העדת למשמרת (שם טז לד). והקרבת את הפר לפני אהל מועד (שם כט י). ונתתה אתו לפני הפרכת (שם ל ו). ונתתה את מזבח העלה לפני פתח משכן אהל מועד (שם מ ו). וירדפום לפני השער (יהוש'

[1]) רק בעבר', ולא נתברר מקורו.

ז ה). ויצאו אנשי העיר לקראת ישראל למלחמה הוא וכל עמו למועד לִפְנֵי הערבה (שם ח יד). מלבד מזבח יי' אלהינו אשר לִפְנֵי משכנו (שם כב כט). ויחלו באנשים הזקנים אשר לִפְנֵי הבית (יחזק' ט ו). ויקרא בו לִפְנֵי הרחוב אשר לִפְנֵי שער המים (נחמ' ח ג). כמזרקים לִפְנֵי המזבח (זכר' יד כ). ויעמד יהושפט בקהל יהודה וירושלם בבית יי' לִפְנֵי החצר החדשה (דהי"ב כ ה). ואת מתן כהן הבעל הרגו לִפְנֵי המזבחות (שם כג יז). ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לִפְנֵי חצר בית הנשים (אסת' ב יא). —מִלִּפְנֵי: ויצא יוסף מִלִּפְנֵי פרעה (בראש' מא מו). ויצאו כל עדת בני ישראל מִלִּפְנֵי משה (שמות לה כ). ויקחו מִלִּפְנֵי משה את כל התרומה (שם לו ג). ומרדכי יצא מִלִּפְנֵי המלך (אסת' ח טו). קם מִלִּפְנֵי מזבח יי' (מ"א ח נד). וימד רחב מִלִּפְנֵי השער התחתונה (יחזק' מ יט). —ובכנ': בחלומי והנה גפן לְפָנָי (בראש' מ ט). ובאתם ועמדתם לְפָנַי בבית הזה אשר נקרא שמי עליו (ירמ' ז י). אני יושב בביתי וזקני יהודה יושבים לְפָנָי (יחזק' ח א). אם לא הביאתיו אליך והצגתיו לְפָנֶיךָ וחטאתי לך כל הימים (בראש' מג ט). והצאתי את מנחתי והנחתי לְפָנֶיךָ (שפט' ו יח). ואשמה לְפָנֶיךָ פת לחם ואכול (ש"א כח כב). אתה ורעיך הישבים לְפָנֶיךָ (זכר' ג ח). בין תבין את אשר לְפָנֶיךָ (משלי כג א). ויישם לְפָנָיו לאכל (בראש' כד לג). וישבו לְפָנָיו הבכר כבכרתו (שם מג לג). אז תבאנה שתים נשים זנות אל המלך ותעמדנה לְפָנָיו (מ"א ג טז). ויצא מִלְּפָנָיו מצרע (מ"ב ה כז). ואת האח לְפָנָיו מבערת (ירמ' לו כב). ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לִפְנֵיהֶם (בראש' יח ח). שים לחם ומים לִפְנֵיהֶם ויאכלו וישתו (מ"ב ו כב). —ומשמשת גם בענין שיש בו רק קצת דמיון לעמידה לִפְנֵי פלוני: ותשחת הארץ לִפְנֵי האלהים (בראש' ו יא), ר"ל בעיניו, בדעתו וכדומ'. הוא היה גבר ציד לִפְנֵי יי' (שם י ט). כי אתך ראיתי צדיק לְפָנַי בדור הזה (שם ז א). לא נשאר לִפְנֵי אדני בלתי אם גויתנו ואדמתנו (שם מז יח), לאדוני. ברית מלח עולם הוא לִפְנֵי יי' (במד' יח יט). כי תועבה הוא לִפְנֵי יי' (דבר' כד ד). ולך תהיה צדקה לִפְנֵי יי' (שם יג). משנה תורת משה אשר כתב לִפְנֵי בני ישראל (יהוש' ח לב), לבני ישראל, שהם יקראו בו. ומה חטאתי לִפְנֵי אביך (ש"א כ א), לאביך. והשנית למי אני אעבד הלוא לִפְנֵי בנו כאשר עבדתי לִפְנֵי אביך כן אהיה לְפָנֶיךָ (ש"ב טז יט). —עָמַד לִפְנֵי פלוני, שרת אותו, עבד אותו, היה אתו: יבקשו לאדני המלך נערה בתולה ועמדה לִפְנֵי המלך ותהי לו סכנת (מ"א א ב).

ותשבו מארץ ישראל נערה קטנה ותהי לִפְנֵי אשת נעמן (מ"ב ה ב), שרתה אותה. —ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול לִפְנֵי אדניו (שם א), בעיני אדוניו. וייטב הדבר לִפְנֵי המן (אסת' ה יד), בעיניו, בדעתו. ואם מצאתי חן לְפָנָיו וכשר הדבר לִפְנֵי המלך (שם ח ה). רך ויחיד לִפְנֵי אמי (משלי ד ג), לאמי. יש דרך ישר לִפְנֵי איש (שם יד יב), לאיש. ערב ערבה לִפְנֵי רעהו (שם יז יח). כי לאדם שטוב לְפָנָיו נתן חכמה ודעת וכו' לטוב לִפְנֵי האלהים (קהל' ב כו), בעיניו. —ועם קצת פעלים, המס, כנע, נגף, וכדומ': ולא תנגפו לִפְנֵי איביכם (במד' יד מב). יתן יי' את איביך הקמים עליך נגפים לְפָנֶיךָ (דבר' כח ז). ויהמם יי' לִפְנֵי ישראל (יהוש' י י). ויכנע מדין לִפְנֵי בני ישראל (שפט' ח כח). ויפלו לִפְנֵי יונתן (ש"א יד יג). שחו רעים לִפְנֵי טובים (משלי יד יט). צדיק מט לִפְנֵי רשע (שם כה כו). —ומִלִּפְנֵי, ירא מִלִּפְנֵי פלוני: וירא שאול מִלִּפְנֵי דוד (ש"א יח יב). כי נכנע אחאב מִלְּפָנָי (מ"א כא כט). —ועם נס: וינס ארם מִלִּפְנֵי ישראל (דהי"א יט יח). כי מִלִּפְנֵי יי' הוא ברח (יונ' א י). —עָמַד, קָם לִפְנֵי פלוני, התגבר נגדו: ולא יכלו בני ישראל לקום לִפְנֵי איביהם (יהוש' ז יב). וימכרם ביד אויביהם מסביב ולא יכלו עוד לעמד לִפְנֵי אויביהם (שפט' ב יד). —וגם בדברים לא בע"ח: רטב הוא לִפְנֵי שמש (איוב ח טז), בשמש. יהי שמו לעולם לִפְנֵי שמש ינין שמו (תהל' עב יז), כל זמן שהשמש מתקיים. ייראוך עם שמש ולִפְנֵי ירח דור דורים (שם ה), כל ימי הירח. יהיו כמץ לִפְנֵי רוח (שם לה ה), שהרוח דוחה אותו. — ובמשמ' התגבר נגדו: לִפְנֵי קרתו מי יעמד (תהל' קמז יז). ומי יעמד לִפְנֵי קנאה (משלי כז ד). — ב) תורה מציאות דבר קדם דבר אחר, קדומה במקום, שהוא קדם והשני אחריו: יעבר נא אדני לִפְנֵי עבדו (בראש' לג יד). ויסע מלאך האלהים ההלך לִפְנֵי מחנה ישראל וילך מאחריהם (שמות יד יט). הלוצים תעברו לִפְנֵי אחיכם בני ישראל (דבר' ג יח). שאו את ארון הברית ועברו לִפְנֵי העם וישאו את ארון הברית וילכו לִפְנֵי העם (יהוש' ג ו). עברו לִפְנֵי ארון יי' אלהיכם אל תוך הירדן (שם ד ה). והחלוץ הלך לִפְנֵי הכהנים תקעו השופרות (שם ו ט). ורצו לִפְנֵי מרכבתו (ש"א ח יא). ויקומו וילכו זיפה לִפְנֵי שאול (שם כג כד). — ובכנ': ויאמר אל עבדיו עברו לְפָנַי ורוח תשימו בין עדר ובין עדר (בראש' לב יז). גם הנה עבדך יעקב אחרינו כי אמר אכפרה פניו במנחה ההלכת לְפָנָיו (שם כא). ותאמר לנעריה עברו לְפָנַי הנני אחריכם באה (ש"א כה יט). ותאמרו נשלחה אנשים לְפָנֵינוּ ויחפרו לנו

את הארון (דבה״א כג). ושמואל אמר אל שאול אמר לנער ויעבר לפנינו (ש״א ט כז). לך נחה את העם אל אשר דברתי לך הנה מלאכי ילך לפניך (שמות לב לד). הנה ארון הברית אדון כל הארץ עבר לפניכם בירדן (יהוש׳ ג יא). וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו (בראש׳ לב ד). ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף להורת לפניו גשנה (שם מו כח). ונשא הצנה הלך לפניו (ש״א יז ז). וחמשים איש רצים לפניו (ש״ב טו א). שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר (מ״א יט יט). ויתן אל שני נעריו וישאו לפניו (מ״ב ה כג). לפניו ילך דבר ויצא רשף לרגליו (חבק׳ ג ה). צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו (תהל׳ פה יד). אש לפניו תלך ותלהט סביב צריו (שם צז ג). ואחריו כל אדם ימשוך ולפניו אין מספר (איוב כא לג). וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשנה וכו׳ והוא עבר לפניהם (בראש׳ לג ב-ג). וארון ברית יי׳ נסע לפניהם דרך שלשת ימים (במד׳ י לג). ופגעת חבל נבאים ירדים מהבמה ולפניהם נבל ותף וחליל וכנור והמה מתנבאים (ש״א י ה). וגחזי עבר לפניהם וישם את המשענת על פני הנער (מ״ב ד לא). ויעבר מלכם לפניהם (מיכ׳ ב יג). — ג) תורה הקדימה בזמן, מה שהוא קודם בזמן, ותבוא לפני מקור פעל: כי כלה משקה לפני שחת יי׳ את סדם ואת עמרה (בראש׳ יג י). ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל (שם לו לא). ויי׳ גלה את אזן שמואל יום אחד לפני בוא שאול (ש״א ט טו). כה יעשה לי אלהים וכה יסיף כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם או כל מאומה (ש״ב ג לה). האמר תאמר אלהים אני לפני הרגך (יחזק׳ כח ט). ויד יי׳ היתה אלי בערב לפני בוא הפליט (שם לג כב). הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יי׳ הגדול והנורא (מלא׳ ג כג). והמקמות אשר בנה בהם במות והעמיד האשרים והפסלים לפני הכנעו הנם כתובים על דברי חוזי (דהי״ב לג יט). פוטר מים ראשית מדון ולפני התגלע הריב נטוש (משלי יז יד).—ולפני שם: בעבור אשר יברכך לפני מותו (בראש׳ כז י). לא יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה (שם כט כו). ויברכם ביום ההוא לאמור בך יברך ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים וכמנשה וישם את אפרים לפני מנשה (שם מח כ). וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים (במד׳ יג כב). שנתים לפני הרעש (עמו׳ א א). היו עשב שדה וירק דשא חציר גגות ושדמה לפני קמה (ישע׳ לז כז). ויי׳ נתן קולו לפני חילו (יואל ב יא). עתה נבראו ולא מאז ולפני יום ולא שמעתם (ישע׳ מח ז). כי לפני הימים ההם שכר האדם לא נהיה (זכר׳ ח י). כאשר צללו שערי ירושלם לפני השבת (נחמ׳ יג יט). בטרם הרים הטבעו לפני גבעות חוללתי (משלי ח כה). לפני שבר גאון ולפני כשלון גבה רוח (שם טז יח). לפני שבר יגבה לב איש ולפני כבוד ענוה (שם יח יב). הראישון אדם תולד ולפני גבעות חוללת (איוב טו ז). עדנו באבו לא יקטף ולפני כל חציר ייבש (שם ח יב).—ובמשמ׳ זו במכרת, לפנים, בזמן קדום: האמים לפנים ישבו בה (דבר׳ ב י). ובשעיר ישבו החרים לפנים ובני עשו יירשום (שם יב). כי חצור לפנים היא ראש כל הממלכות האלה (יהוש׳ יא י). ושם חברון לפנים קרית ארבע (שפט׳ א י). למען דעת דרות בני ישראל ללמדם מלחמה רק אשר לפנים לא ידעום (שם ג ב). לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הראה כי לנביא היום יקרא לפנים הראה (ש״א ט ט). וזאת לפנים בישראל על הגאלה ועל התמורה לקים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו (רות ד ז). ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים נתנים את המנחה (נחמ׳ יג ה). ולא נראו כהם לפנים בארץ יהודה (דהי״ב ט יא). לפנים הארץ יסדת (תהל׳ קב כו). ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיתיו וכל ידעיו לפנים ויאכלו עמו לחם בביתו (איוב מב יא).—וכנכ׳: ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים כבד מאד לפניו לא היה כן ארבה כמהו ואחריו לא יהיה כן (שמות י יד). כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם (ויקר׳ יח כח). התועבת אשר נעשו לפניכם (שם ל). כי שאל נא לימים ראשנים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ (דבר׳ ד לב). ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמע יי׳ בקול איש (יהוש׳ י יד). ותרע לעשות מכל אשר היו לפניך (מ״א יד ט). ויעשה עמרי הרע בעיני יי׳ וירע מכל אשר לפניו (שם טז כה). וכמהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל יי׳ בכל לבבו ובכל נפשו (מ״ב כג כה). הנביאים אשר היו לפני ולפניך מן העולם (ירמ׳ כח ח). ובמשרפות אבותיך המלכים הראשנים אשר היו לפניך כן ישרפו לך (שם לד ה). לפניו אכלה אש ואחריו תלהט להבה כגן עדן הארץ לפניו ואחריו מדבר שממה (יוא׳ ב ג). לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה (ישע׳ מג י). והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם (נחמ׳ ה טו). והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני על ירושלם (קהל׳ א טז). אין קץ לכל העם לכל אשר היה לפניהם גם האחרונים לא ישמחו בו (שם ד טז). — ומלפניו: יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפנינו (קהל׳ א י). — ובתו״מ

בהשמושים שבמקרא: אמרו לפני ר"ע אומר היה ר"א עור שסכו בשמן של שביעית ידלק וכו' ועוד אמרו לפניו אומר היה ר"א האוכל פת כותים כאוכל בשר חזיר (שבי' ח ט-י). המקבל שדה מישראל מן הנכרי מן הכותי יחלק לפניהם (דמאי ו א). הביאו לפניהם תאנים וענבים בתוך הסעודה (ברכ' מא:). ב' שהתחילו באמצע השורה זה פניו לצפון וזה פניו לדרום ושכחו לפניהם ולאחריהם את שלפניהם שכחה ואת שלאחריהם אינו שכחה (פאה ו ד). המתכוין להוציא לפניו ובא לו לאחריו (שבת י ד). גורפין מלפני הפטם ומסלקין לצדדין מפני הרעי (שם כ ד). שאין לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו אלא פת הבאה בכסנין בלבד (ברכ' מא:).—ומצוי מאד בסהס"א בכל השמושים. ועי' עוד ערך פָּנִים.

לפע"ד,—ר"ת: לפי עניות דעתי.

***לפף**[1], ממנו *לִפֵּף, לִפּוּף, לְפִיפָה, *לְפָפָה, לְפָפִי.

***לָפַף**,—קל לא נמצא בהמקורות הקדומים.

—פִּע', *לִפֵּף, פ"י,—לִפֵּף יֶלֶד, כרך וחתל אותו בחתולים, שרוהצין : einwickeln ; envelopper ; to swathe הולד בשבת וכו' שמלפפין הולד בשבת (שבת קכט:). ומרחיצין את הולד בשבת ביום שנולד וכו' ומולחין אותו ומלפפין אותו מפני שסכנה היא לו אם לא יעשו לו כל אלו (רמב"ם, שבת ב יד). שמלפפים אותו בבגדים והאברים מתישבין מאליהם (ר"נ על הרי"ף, שבת מז:). הסדינים הקטנים שמלפפות בהן התינוקות מותר לכבסן במועד (שו"ת תרומ' הדשן פח).—ואת החוט וכדומ', כרכו על דבר: כמחט שמלפפין עליו הרוקמין את השני (רמב"ם, מע"ש י יב). העץ שמלפפין עליו הטווי והוא הנקרא כוש (הוא, פרה אדומ' יב י).—ובהשאלה, *המכה מְלַפֶּפֶת אותו, דבקה בו ופשתה בו: למה נקרא שמה ילפת שמלפפת והולכת עד יום המיתה (בכור' מא.). — ודמיון לחבוק: לפפתו (רות את בעז) כחזזית (מד"ר רות, תלות לילה).—והעֲבֵרָה: וכל העובר עבירה אחת בעוה"ז מלפפתו והולכת לפניו ליום הדין (סוט' ג:).—ובמשמ' פִּתֵּל: הוצין שהולקין אותן לשנים וג' וארבעה וקולעין אותן או שמלפפין אותן ועושין אותן כמין חבל (ר"ח שבת לג:).

—פע', *לֻפַּף, מְלֻפָּף, מלופף, — בהשאלה, מלפף באש: התורה שנתנה למשה עורה של איש לבנה וכתובה באש שחורה חתומה באש ומלופפת באש (מד"ר דבר' ג).—ובמשמ' העקרית: ויוצאות (הרחלות) מלופפות במטלניות כדי שיהיה הצמר שלהן נקי (רמב"ם, שבת כ יב). ויש מהן (מהמעים) מלופפין ומוקפין זו לפנים מזו בעיגול (הוא, שחיט' ו יג). חלב הלב וחלב המעים והן הדקין המלופפין (הוא, מאכ' אסור' ז ט).

—קל, לָפַף,—כמו פִּע': האורג שפופרת הקנה או העץ ולופף עליה חוטים (רמב"ם, כלים י ד). ואם התקינה (את המחט) ללפוף עליה החוט לרקום (שם יא יד). המחט שלופפין עליה השני או הזהב וכיוצא בהן בדרך שעושין הרוקמין (שם יה). ועור שמניחין על המטות מלמעלה לישן עליו וכו' ועור שלופפין הכסות בו (שם כד א). אלא שכהן גדול צנוף בה כמי שלופף (מטלית) על השבר (הוא, כלי המקדש ח ג). חיבר את שני נסרים במסמרים של עץ וכיוצא בהן או שלפף עליהן שונמין (הוא, טומא' מת כב ח).—ופעו' לָפוּף: שתי פקעיות המעורות זו לזו בחוט וכן השתי שמקצתו לפוף על הכובד העליונה ומקצתו לפוף על הכובד התחתונה (רמב"ם, טומא' צרעת יג ט). מגרה שנטמא הנוגע בקשטנית שהיא לפופה עליו טהור (הוא, כלים כ יה). — ולָפוּף בתוך דבר, תחוב בתוכו: גלגל ההקפה הוא הירח כדורי תחוב והקוע ולפוף בתוכו כמו מסמר וכאבן מרגלית טבועה בחותם (מ' אלדבי, ש"א ב ג).—ודרכים לְפוּפִים, עקלקלים: והתבוננו לפתרון הדתות וישרו אורחותם הלפופות פן תהיינה שפתותיכם כשפתות המשקרות כרותות (תבו' תלמידי דונש).—ואותיות לְפוּפוֹת, כפופות: ויזהר באותיות הגדולות ובאותיות הקטנות ובאותיות הנקודות ואותיות המשונות כגון הפאי"ן הלפופות והאותיות העקומות כמו שהעתיקו הסופרים איש מפי איש (רמב"ם, ס"ת ז ח). צורת האותיות הכתובות כהלכתן או המשתנות בצורתן כגון הלפופות והעקומות (פתיח' רמב"ן על פי' התורה).

—נִפְע', נִלְפַּף, עתי' יִלָּפֵף: כל מקום מהגוף צריך שילך עצב או מיתר בקצת עצם גדול ואי אפשר מבלי אחד מג' מדות אם שיקיף בעצם או שילפף ויכרך עליו העצב או המיתר (פרקי משה א).

—הִתְפ', הִתְלַפֵּף: שיתלפף בכולו ותעשה לו לבוש לנשמתו (רמב' חכמ', הירא' ח).

***לְפָפָה**, ש"נ, מ"ר לְפָפוֹת,—חִתּוּל, מה שמלפפים בו דבר: או לסבת מה שיקיף בו מהקרומות והלפפות כי אם יקרעו וישוסעו ישפכו הלחויות שבהם (קאנון ג כא ב ה). כי הוא (הקרום הלפפי) דומה ללפפות ויעבור

[1]) גם בארמ', בערב' לפף a).

a) لفّ

אליו מן הטבור שפיכת השתן (בס בס ה ג).

לַפְּפִי, ת"ז, — של לפפה, בצורת לפפה: ואמנם הקרום הנלוה לקרום הזה (לקרום השלישי המקיף העֻבּר) לצד חוץ והוא הלפיפי כי הוא דומה ללפפות (קאנון ג כה ה ב). ואמרו הרופאים כי הקרום הלפפי נברא מזרע האשה (בס).

לפ"ק, — ר"ת: לפרט קטן.

לפת[1], ממנו א. לָפַת.

א. לָפַת, פ"י עתי' יִלְפֹּת, — לָפַת עמודים וכדומ', תפש אותם וחבקם בזרועותיו, umfassen ; embrasser ; race-: וַיִּלְפֹּת שמשון את שני עמודי התוך אשר הבית נכון עליהם ויסמך עליהם אחד בימינו ואחד בשמאלו (שפט' יו כט). — ופעו', *לָפוּת, לְפוּתִים, לְפוּת זה בזה, מחבר וכרוך יחד: (ע"ש זה נקרא לפתן שעל ידו) ב' תבשילין לפותין זה בזה (מד"ר קהל', כי העובן).

— נפע' עתי', יִלָּפֵת, יִלָּפְתוּ — א) נִלְפַּת האיש על משכבו, נטה וסבב הנה והנה, sich umdrehen ; se retourner ; to turn o. s.: ויאכל בעז וישת וייטב לבו ויבא לשכב בקצה הערמה ותבא (רות) בלט ותגל מרגלתיו ותשכב ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וַיִּלָּפֵת והנה אשה שכבת מרגלתיו (רות ג ז-ח). — והדרך וכדומ', התעקל, התעות, sich wenden; se tortuer ; to meander: אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעברו וכו' יִלָּפְתוּ[2] ארחות דרכם יעלו בתהו ויאבדו (איוב ו יד-יח). — ב) *נתקלקל ונשחת, ואמר הפיטן: לא למרום עין צפת, וכסף על הרש חפת, ובחזוק מוסר הורפת, ונהרס ונלפת[3], כהן צפת (ר"ה קליר, איכה יבכה תבללת).

— פע', *לִפֵּת, — נתקלקל, כמו נלפת: נשים כשרו כי בא עריץ, בקרקע הבית החריץ, שרים לופתו כבוא פריץ, בבית קדש הקדשים צחנתו השריץ (ר"ה קליר, קינ', זכור אבר).

***לֶפֶת**[4], ב"נ, — פרי האדמה ממין הצנונות, Rübe; rave ; turnip: הלפת והנפוץ והכרוב והתרובתור התרדים והלעונין אינן כלאים זה בזה (כלא' א ג). הטומן לפת וצנונות תחת הגפן אם היו מקצת עליו מגולין אינו חושש

[1] בערב' לפת a), במשמ' סבוב ופניה הנה והנה.
[2] במשמ' זו פרש ריב"ג וראב"ע והחדשים. ויונתן תרגם: דמקלקלין איסרטי אורחיהון. — [3] עפ"י פרוש ת"י לילפתו.
[4] בארמית לפתא. בערבי' לִפת b), ולא נתברר משמ' הראשנה.

a) لفت b) لِفت

(בס ט). לא יטע ראש הלפת בתוך הגבול מפני שהוא ממלאהו (בס ג א). העוקר לפת וצנונות מתוך שלו ונוטע לתוך שלו (מעשר' ה א). זרע בצלים זרע לפת וצנונות ושאר זרעוני גנה שאינן נאכלים (בס ח). ירך שנתבשל בה גיד הנשה אם יש בה בנותן טעם הרי זו אסורה כיצד משערין אותה כבשר בלפת (חול' ז ד). שרשי קולסי הכרוב ותלפות תרדין והלפת (עוקצ' א ד). מעשה ושקלו ראש לפת ל' ליטרי' של ציפורי ומעשה שקינן שועל בראש הלפת (ספרי דבר' ביז). לא היו נותנין (פאה) אלא ללפת ולקפליטאות מפני שלקיטתן כאחת ר"י אומר אף לכרוב מעשה בבנו של בוהיין שנתן אביו פיאה ללפת ובא ומצא עניים עומדין על פתח גינתו וכו' (תוספתא פסח' ב כ). יש מהן שהילכו אחר הפרי ויש מהן שהילכו אחר העלין הלפת והצנון הילכו בהן אחר הפרי הלפת והנפוס הילכו בהן אחר העלין (ירוש' כלא' א כז.). אוי לו לבית שהלפת עוברת בתוכו (בבלי ברכ' מד:). מי שראשו רחב ויוצא מכאן ומכאן עד שתמצא ראשו על צוארו כמו ראש הלפת על העלין שלו (רמב"ם, ביא' המקד' ח ה). — ומ"ר לפתות: עתידה כל חטה וחטה להיות כשתי כליות של שור גדול וכו' ואל תתמה בדבר הסתכל בראשי לפתות מעשה ושקלו ראש לפת ל' ליטרי' של צפורי (ספרי דבר' ביז). ראשי לפתות וראשי קפלוטות עשו אותן כתבשיל שהוא מצטמק ויפה לו (ירוש' תרומ' ב מא ג). כל מיני ירקות יפין לחלום חוץ מראשי לפתות (בבלי ברכ' נז:). שנעשה בשרו (של בעז) כראשי לפתות (סנה' יט:). — ובסהמ"א: הואיל וראשי לפתות נותנין אותן בחומץ ובחרדל (תבו' הגא', הרכבי בפא). שיאכל דברים החמים והדברים המפרנסים ביותר כמו בשר כבש שמן מבושל בלפתות (מ' אלדבי, ש"א ד). — ובמליצה, *לפת מוסר: לפת מוסר ומי שכל עטופים ברעב ועיפים הם בצמא, בניהם נשאו קינה ושמש בבואה יפחדו עיש וכימה (רמב"ע, קינה, חרדה לבבה).

ב. *לָפַת, — קל אינו נהוג.

— פע', *לִפֵּת[1], — לִפֵּת הַפַּת בדבר, אכלו בלֶפֶת, ובכלל בדבר שרגילים להוסיף ללחם באכילה לבלתי אכל פת הרבה: כל שאינו נאכל על שולחן מלכים ללפת בו את הפת (ע"ז לח.). — ומצוי בסהמ"א: כלי שעושין בו כל השנה חומץ וציר כדי ללפת בו פת (ערוך, ערך בית כהור). כגון אבטיחים וענבים ורמונים וביוצא בהן שאינן באין ללפת בהן שכבר סילקו הפת מלפניהם (בס, ערך

[1] בסגנון ארמי: מידי דמלפת בעינן ופת לא מלפתא ודייסא נמי לא מלפתא (ביצ' יו.).

דכר). כגון אנו שמלפתין לחמינו באגוזים בתפוחים (מחז׳ ויטרי עא). וכל דבר הבא ללפת בו את הפת כיון שבירך על הפת פטור מלברך עליו (בבלי הלקט, ברכ׳ קמז). — ובהשאלה, לִפֵּת דָּבָר בלעג: בכעס לא תאכלנו, בלעג לא תלפתנו (ר״א קליר, יוה״כ, כאגף).

*לִפְתָּן, ש״ז, — א) כל דבר שמלפתים בו את הפת, Zukost; ce qu'on mange avec le pain; s. th. eaten with bread: פת חטין ולא פת שעורים מיסב ואוכלן בלפתן (נגע׳ יג ט). הבא מלח הבא לפתן וכו׳ הביאו מלח הביאו לפתן (ברכ׳ מ.). אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיביאו מלח או לפתן לפני כל אחד ואחד (שם). אמר שמואל כל שהוא ליפתן (שעורו) כדי לאכול בו כל שאינו ליפתן כדי לאכול הימנו בשר חי (ערוב׳ כט:). — ובסהמ״א: והשתדל אח״כ לאסור חוש הטעם שתקח די מזונך מן המאכל והמשתה ותפרוש ממה שהוא יותר מזה והתחבולה לענין הזה שתמעיט במיני הלפתן ותמוך על לפתן אחד וכו׳ והרגל עצמך בקצת העתים מבלי לפתן כדי להנהיג טבעך (חו״ה, הפרישות ה). שום לפתן ללפת בו את הפת (רב״י פסח׳ מג.). — ב) *אדם שראשו דומה ללפת: מומין אלו בין קבועין בין עוברין פוסלין באדם יתר עליהן באדם הבילון והלפתן והמקבן ושראשו שקוע (בכור׳ ז א).

לֵץ[1], ש״ז, מ״ר לֵצִים, — א) אדם קשה, גאותן: כי אפס עריץ וכלה לֵץ[2]) ונכרתו כל שקדי און (ישע׳ כט כ). זד יהיר לֵץ שמו עושה בעברת זדון (משלי כא כד). — ב) מי שדרכו ללוץ לכל דבר, להתיחס לכל דבר בקלות דעת, בלצנות: יסר לֵץ לקח לו קלון וכו׳ אל תוכח לֵץ פן ישנאך (משלי ט ז-ח). בן חכם מוסר אב ולֵץ לא שמע גערה (שם יג א). בקש לֵץ חכמה ואין (שם יד ו). לא יאהב לֵץ הוכח לו אל חכמים לא ילך (שם טו יב). לֵץ תכה ופתי יערם (שם יט כה). בענש לֵץ יחכם פתי (שם כא יא). גרש לֵץ ויצא מדון וישבת דין וקלון (שם כב י). — ומ״ר לֵצִים: אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לֵצִים לא ישב (תהל׳ א א). אם לַלֵּצִים הוא יליץ ולענוים יתן חן (משלי ג לד).

[1]) בערב׳ לַטּ׳ a), ועי׳ הערה לקמן. — [2]) השם עריץ מלמד על חברו לץ שהכונה כאן לאדם קשה וכדומ׳, וכמו שפרש הכתוב בעצמו את השם לץ בזד יהיר. ובמשמ׳ זו משמש בערב׳ השם לַטּ׳ a), אמר אלג׳והרי: רג׳ל לט׳ עשר מתשדד, — ר״ל עז וקשה.

a) لَظّ

נכונו לַלֵּצִים שפטים ומהלמות לגו כסילים (שם יט כט). — ואמר בן סירא: לב כבד ירבו מכאביו ומתהולל מוסיף עון על עון מכת לץ אין לה רפואה כי מנטע רע נטעו (כ״ס גני׳ ג כז-כח). נוגע בזפת תדבק בידו וחובר אל לץ ילבש דרכו (שם יג א). וגם על היין אל תתגבר כי רבים הכשיל תירוש ככור בוחן מעשה לוטש כן שכר למצות לצים (שם לד כה-כו). — ובתו״מ: שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים (אבות ג ב). ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה כת ליצים וכת חניפים וכת שקרנים וכת מספרי לשון הרע (סוט׳ מב.). וכל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ וכו׳ מושבו מושב לצים (קדוש׳ מא.). רבש״ע עשאוני כניך ככנור שמנגנין בו ליצים (סנה׳ קא.). — ואמר המשורר: אני אעש לאל שירים כפולים עלי נסים אשר עשה כפולים, אשר יליץ לכל לצים ויתן כלבם לענוים העמלים (ר״ש הנגיד, הלי תעב). — ובהשאלה, כנוי ליין: לֵץ היין המה שכר וכל שגה בו לא יחכם (משלי כ א).

לָצוֹן, ש״ז, — דברי צחוק והתול, Spott; moquerie; mocking: לכן שמעו דבר יי׳ אנשי לָצוֹן משלי העם הזה אשר בירושלם כי אמרתם כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חזה (ישע׳ כח יד-יה). עד מתי פתים תאהבו פתי ולצים לָצוֹן חמדו להם (משלי א כב). אנשי לָצוֹן יפיחו קריה וחכמים ישיבו אף (שם כט ח).

*לָצוּת, ש״נ, — כמו לָצוֹן: פֶּה שהוא מפיץ דברי לצות (מ״ד בה״ם, מלאוני). על ידי שנפקרו לדבר לצות (שם).

לצץ[1]), ממנו אולי לֹצֵץ.

לֹצֵץ[2]), ש״ז, מ״ר לֹצְצִים, — אדם קל הדעת, המבלה ימיו בתענוגים ומשתאות וכדומ׳: יום מלכנו החלו שרים חמת מיין משך ידו את לֹצְצִים[3]) כי קרבו כתנור לבם בארבם כל הלילה ישן אפהם בקר הוא בער כאש להבה (הוש׳ ז ה-ו).

*לקה[4]), ממנו *לָקָה, *מַלְקוּת, *לִקּוּי, *הַלְקָאָה, *לָקוּת.

*לָקָה, פ״ע, לָקִיתָ, אֶלְקֶה, יִלְקוּ, — לָקָה פלוני, א) הֻכָּה ברצועות וכדומה, geschlagen w.; être flagellé

[1]) קבע ראב״ע (הוש׳ ז ה) שרש זה להשם לֹצֵץ, ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) המליצה קשה, וכבר הגיהו החדשים בכתוב זה הגהות מתחלפות, וכבר העירו קצת החדשים כי לפי הענין נראה כי הכונה כאן לא לאנשי לצון אלא לאנשים שטופים בהבלי עוה״ז וכדומ׳.

[4]) רק בעבר׳ וארמית.

be lashed: ואלו הן הלוקין הבא על אחותו ועל אחות אביו וכו' השובר את העצם בפסח הטהור הרי זה לוקה ארבעים (מכות ג א-ג). כל חייבי כריתות שלקו נפטרו ידי כריתתם (שם ה). ארבעים שלימות הוא לוקה והיכן הוא לוקה את היתירה בין כתפיו וכו' אמדוהו לקבל ארבעים לקה מקצת ואמרו שאינו יכול לקבל ארבעים פטור וכו' אמדוהו אומד אחד לוקה ופטור ואם לאו לוקה ומתרפא וחוזר ולוקה (שם י יא). מעידין אנו באיש פלוני שחייב לחבירו מאתים זוז ונמצאו זוממין לוקין ומשלמין (שם א ג). מי שלקה ושנה בית דין מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורין עד שכריסו מתבקעת (סנה' ט ה). ניכר שהוא ישן חובטו במקלו וכו' והם אומרים מה קול בעזרה קול בן לוי לוקה (מדות א ב). שוט שישראל לוקין בו סופו ללקות (מכי' בשלח, עמלק ב). לשתי נשים שהיו לוקות בבית דין אחת לוקה על שקלקלה ואחת לוקה על שגנבה פגי שביעית (ספרי במד' קטו). מכת תורה ארבעים חסר אחת אומדין אותו אם יש בו ללקות לוקה ואם לאו אינו לוקה (תוספתא מכות ד יז). לקה מכת מות ומפרפר ויצא הימנו רביעית דם (שם אהל' ד יב). אין עדים זוממין נהרגין עד שיוזמו שניהם ואין לוקין עד שיוזמו שניהם (חגי' יו:). מעיד אני עלי שמים וארץ שהרבה פעמים לקה עקיבא על ידי (ערכ' יז:). לשני תינוקות שברחו מבית הספר היה זה לוקה וזה מרתת (מד"ר ברא' מח). כשם שדרכו של כלב ללקות במקל כך הם לוקים (שם שמות ט). לעבד שהיה לוקה לפני רבו מה שהיה לוקה על מעיו היה הופך על עצמו ולוקה על גופו (שם). א"ל הקב"ה ילקו ארבעים ויצאו ידי כריתתן (שם במד' ה). והיו השוטרים מוכים על יתר העם ולא היו מוסרים אותן בידי הנוגשים ואומרים מוטב אנו ללקות ואל יכשלו יתר העם (שם יה). משל לתינוק שסרח ולקה ברצועה וכשמבקשין להפחידו מזכירין לו הרצועה שלקה בה (שם יו). ד' בנים למלך אחד לוקה ושותק ואחד לוקה ומבעט ואחד לוקה ומתחנן ואחד לוקה ואומר לאביו הלקני (שמחות ח). למלך שאמר לעבדו צא והביא לי דג מן השוק והלך והביא לו דג מבאיש אמר לו חייך וכו' או מאה בורדלין אתה לוקה או ממון אתה נותן (פסיק' דר"כ, בשלח י). — ב) נחלה, נגף בדבר חלי בגופו או באחד מאבריו: כהן שלקה באצבעו כורך עליו גמי (ערוב' י יד). נשברה כדו ברשות הרבים והוחלק אחד במים או שלקה בחרסיה (ב"ק ג א). שור שהיה רודף אחר שור אחר והוזק זה אומר שורך הזיק וזה אומר לא כי אלא בסלע לקה (שם יא). איזה הוא השחין לקה בעץ או באבן או בגפת או במי טבריא (נגע' ט א). נשבית חייב לפדותה וכו' לקתה חייב לרפאותה (כתוב' ד ט). בירך התחילה בעבירה תחלה ואח"כ הבטן לפיכך תלקה ירך תחילה ואח"כ הבטן (סוט' א ז). בן עזאי אומר כל שלקה גופו מפני חכמתו סימן יפה לו חכמתו מפני גופו סימן רע לו (תוספתא ברכ' ג ה). מעשה בחסיד אחד שהיה מלגלג בגילוי יין פעם אחת לקה בדלקת וראו אותו יושב ודורש ביוה"כ וצלוחית של מים בידו (ירוש' תרומ' ח מה ג). תלמיד וותיק היה לו לרבי ודרש פרק אחד במעשה המרכבה ולא הסכימה דעתו של רבי ולקה בשחין (שם חגי' ב עז). היא (הנדה) קילקלה בחדרי בטנה לפיכך תלקה בחדרי בטנה (בבלי שבת לג:). לקתה בכוליא אחת טרפה (חול' מב:). ריש לקיש בשם בר קפרא אמר פרעה בראתן לקה (מד"ר ברא' מא). שהיו ישראל ראויין ללקות בזו המכה ונתן הקב"ה פדיונם המצריים (שם שמות יא). אלו ישראל וכו' שלקו בזיבות ובצרעת לפיכך משה מזהיר את ישראל (שם ויקר' יח). לאחד שלקה ברגליו והחזר על כל הרופאים להתרפאות ולא נתרפא (שם שה"ש, כתפוח). ע"י שאדם מגביה את עצמו כארז הוא לוקה בצרעת (שם קהל', כל זה). אלו הידים והגוף שהן לוקין בנגעים (תנחומא מצורע ב). — ובמשמ' נענש במחלה מן המחלות וכדומ': אמרו (המצריים) אלו לקינו ולא שלחנו כדי הוא או לא לקינו ושלחנו ולא היו נוטלין ממונינו כדי הוא לנו אלא לקינו ושלחנו ונטלו ממונינו (מכי' בשלח ב א). כל החושד בכשרים לוקה בגופו (יומ' יט:). ראו (אצטגניני פרעה) שמושיען של ישראל במים הוא לוקה וכו' והם אינן יודעין שעל מי מריבה הוא לוקה וכו' אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מי שעתיד לומר שירה על הים ביום זה ילקה ביום זה (סוט' יב:). שלשה שמשו בתיבה וכולם לקו כלב ועורב וחם כלב נקשר עורב רק חם לקה בעורו (סנה' קח:). שרה על ידי שמשכה פרעה לילה אחת לקה הוא וביתו בנגעים (מד"ר במד' ג). כך הן ישראל לקה אחד מהן כולן מרגישין (שם שה"ש, אל גנת). — ואמר הפיטן: נארת ברית שלשת השוקים, סחי שמתנו מוכים ולוקים, עצומי גוס ואכולי ילקים (ר"א בר במעיה, כליח' יום ג, אויתיך). ואם עלך שברנו בלי סבול, הנה לקינו בכל מיני חבול (יוצר בשבת חוה"מ, ברח דודי).

יושב בשמים שעה באי באש ובמים, והון על עם אשר לקו בחטאתם כפלים (סליח׳ י׳ טבת, יושב בשמים).— וענש בית דין: השולח יד בפקדון ב״ש אומרים ילקה בחסר וביתר וב״ה אומרים בשעת הוצאה (ב״מ ג יב). —ג) בדברים לא בע״ח, לקה הדבר, נשחת, נתקלקל, schadhaft w.; se gâter; be decayed ,צמחים וכדומ׳, לא עלו יפה: המקבל שדה מחבירו בעשרה כור חטים לשנה לקתה נותן לו מתוכה היו חטים יפות לא יאמר לו הריני לוקח לך מן השוק אלא נותן לו מתוכה (ב״מ ט ז). משעלו מן הגולה לא לקת פשתן ולא החמיץ יין ונתנו עיניהן בזכות ר״ח הגדול ובניו (ירוש׳ מע״ש ה נו ד). הלך הוא וזרע ברביעה שנייה של כל העולם כולו לקה שלו לא לקה (ברכ׳ יח:). פסקו הזיקין והזועות והרוחות והרעמים ולא החמיץ יינם ולא לקה פשתנם (חול׳ פו.). אפילו צמחי אדמה לקו (בהפיכת סדום ועמורה) (מד״ר ברא׳ נא). כל האילנות בשעה שהם לוקים מכסים עיקריהם והם חיים אבל האגוז הזה כשלוקה מגלה שרשיו והוא חי (פסיק׳ רבתי יא).— והשערות וכדומ׳: אם ראית שערו של אדם שיבש המעין שלו תהי יודעת שלקה לפי שכל שער ושער ברא לו הקב״ה מעין בפני עצמו שיהא שותה ממנו יבש המעין שלו יבש השער (תנחומא תזריע ח). — והזיתים, נתרככו ונשתנה מראיתן: הזית השלישי עוטנו בתוך הבית עד שילקה ומעלהו ומנגבו בראש הגג וכותש (מנח׳ ח ד). המניח זיתיו בגג לגרגרם וכו׳ נתנן בבית שילקו ועתיד להעלותן לגג (טהר׳ ט ו). — והיין, נשתנה טעמו: מפני מה היין לוקה יותר מן הדגן מפני שהוא מין קללה (אדר״נ נוסח׳ ב ה). — והכותל וכדומ׳: הכופה קערה על הכותל בשביל שתודח וכו׳ בשביל שלא ילקה הכותל (מכשיר׳ ד ג). אמר הקב״ה מוטב שילקה עמוד הענן ואל יסקל משה ואהרן (מכי׳ בשלח ד ב). לא לקו בתיהם של גדולים שהיו עשויים בשיש (מד״ר במות י). — והצבע וכדומ׳, נשתנה: שחור אדום הוא אלא שלקה (נדה יט.).—ופעו׳, *לָקוּי, מקולקל, השער: בשער צהוב דק לקוי קצר (נגע׳ י א). אילו הן סימניה (של איילונית) כל שאין לה דדין ושערה לקוי ומקשה בשעת בעילה (תוספתא יבמ׳ י ז). ואלו הן סימניו (של סרים חמה) כל שאין לו זקן ושערו לקוי ובשרו מהליק (גמ׳ שם פ:).— והקול: רשב״א אומר (סרים חמה הוא) כל שקולו לקוי ואינו ניכר בין איש ובין אשה וכו׳ (אילונית היא) כל שקולה לקוי ואינה ניכרת בין איש ובין אשה (תוספתא יבמ׳ י ו-ז).— ובחלי: ואין אדם מרפא אלא דבר שהוא לקוי (פסיק׳ רבתי מב).—ד) לָקוּ המאורות, לָקְתָה החמה, הלבנה, קָדְרָה, sich verfinstern (d. Sonne); s'éclipser; be eclipsed: שישראל מונים ללבנה והגוים לחמה וכו׳ וכשהחמה לוקה סימן רע לגוים שהם מונים לחמה וכשהלבנה לוקה סימן רע לשונאיהם של ישראל שהם מונים ללבנה (מכי׳ בא א). ר׳ אומר כשהחמה לוקה במזרח סימן רע ליושבי מזרח וכו׳ ר׳ יוסי אומר כשהמזלות לוקים במזרח סימן רע ליושבי מזרח (שם). מפני ארבעה דברים המאורות לוקין על כותבי פלסתר ועל מעידי עדות שקר ועל קוצצי אילנות טובים ועל מגדלי בהמה דקה (תוספתא סוכ׳ ב ה). בזמן שהחמה לוקה סימן רע לכל העולם כולו וכו׳ כל זמן שמאורות לוקין סימן רע לשונאיהם של ישראל מפני שמלומדים במכותיהן (גמ׳ שם כט.). בשביל ארבעה דברים חמה לוקה על אב ב״ד שמת ולא נספד כהלכה ועל נערה המאורסה שצעקה בעיר ואין מושיע לה ועל משכב זכור ועל שני אחים שנשפך דמם כאחד (דא״ר ב). אעפ״י שנתקללו המאורות מערב שבת לא לקו עד מוצאי שבת (מד״ר ברא׳ יב).

—הִפְעִ׳, *הִלְקָה,—הִלְקָה אותו, הכהו ברצועה וכדומה, geisselen; flageller; to lashe: כמה מלקין אותו ארבעים חסר אחת (מכות ג י). כיצד מלקין אותו כופה שתי ידיו על העמוד הילך והילך וחזן הכנסת אוחז בבגדיו אם נקרעו נקרעו ואם נפרמו נפרמו עד שהוא מגלה את לבו וכו׳ ורצועה של עגל בידו וכו׳ ומכה אותו (שם יב-יג). כל עוברי לא תעשה וכו׳ אעפ״י שהם חייבין עליה מיתה בידי שמים וכרת בידי שמים מלקין אותן (תוספתא שם ה יו). שבועה שלא אישן ג׳ ימים מלקין אותו וישן מיד (ירוש׳ סוכ׳ ה נה:). מעשה באדם אחד שהטיח באשתו תחת התאנה והביאוהו לב״ד והלקוהו (יבמ׳ צ:). אמר רב מלקין על הייחוד ואין אוסרין על הייחוד (קדוש׳ פא.). שעדים הראשונים יכולין לומר להלקותו באנו (סנה׳ פו:). ומעשה בשמעון בן אנטיפטרס שהיו אורחין נכנסין אצלו וגוזר עליהן שיאכלו וישתו והיו נודרין בתורה שלא יאכלו ושלא ישתו ואח״כ היו אוכלין ושותין בשעת פטירתן היה מלקה אותן נשמעו הדברים לפני ריב״ז וחכמים וכו׳ מפני מה בני אדם הנכנסין אצלך אתה מלקה אותן ולי לא הלקית וכו׳ חייך והיי ראשך מי שנוהג לעשות כך הלקה אותו (דא״ר ו). לפי שהייתי יודע שאתה רע מעללים לכך התקנתי כ״ב (כבלים) לאסרך ולהלקותך (מד״ר במד׳ יג). אל

יראה אדם לתינוק באזנו אלא מלקהו מיד (שמחות ב ז). דוד אמר לאביו הלקני (שם ח). יש לבית דין בכל מקום ובכל זמן להלקות אדם ששמועתו רעה (רמב"ם, סנה' כד ה).—ובנגעים וכדומ': ר' אלעזר אומר הלקן (הקב"ה את בנות ציון) בצרעת (מד"ר ויקר' יו). —ואת הצמחים, ברד וכדומ', שבר אותן, קלקלן, ושדפון וכדומ', השחיתן: שמעתי שכל הזורע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו וכו' הזורע ברביעה שניה שדפון מלקה אותו (ברכ' יח:).—ובמשמ' הכחיש הגוף וכדומ': (שאל) ר' מר' ישמעאל בר"י מהו לאכול אדמה בשבת אמר לו וכי בחול מי הותרה שאני אומר אף בחול אסור מפני שהיא מלקה (שבת קיג:).—ואת הקרקע, השחית: שהן (השרשים) עושין עפר תוחח והן מלקין ארעיתו של בור (ירוש' בבי' א לג:).

—הפע', *הֻלְקָה, מֻלְקֶה,—שהלקוהו: (כתוב) ואמיטה רק אני לבדי אמר ר"ח רק מיעוט הוא אף הוא משובר ומולקה (מד"ר רות, וימותו).

*לַקְוָה[1], ש"נ,—חלי, עקום והתעותות הפנים והפה, Facialislähmung; Paralysie faciale; facial paralisy[2]: פרק ז בלקוה והוא עקום הפה הוא עלה כליית בפנים ימשך צד הפנים אל צד בלתי טבעי ותשתנה תבונתם הטבעית ויסור טוב פגישת השפתים והעפעפים מצד אחד וסבתו אם רפיון אם קויצת עצלי הפנים וכו' וכבר חשבו קצתם כי בעל הלקוה יפוחד עליו מיתה עד ארבעה ימים וכו' וכבר נוסה שבעל לקוה שתה בכל יום משקל שני זוזים מגירא הרמים חדש רצוף ועשה רושם הזק וכו' וכבר זכרו קצת רופאי הודו כי הדבר היותר נמרץ לרפאות בו הלקוה שתשים על האבר הכואב והראש בשר חית השדה מבושל וכו' שהליהה הפועלת הלקוה עומדת בהתחלת העצבים ועצלי הפנים (קאנון ג ב ז). שיקפיא העצלים והעצבים וכו' ואחר יפעל כמו הלקוה והכויצה והרפיון וכאב הירך והגב והארכובה (שם ד ב א ב).

*לָקוֹחַ[3], ש"ז, מ"ר לְקוֹחוֹת,—מי שלוקח, שקונה מחברו, Käufer; acheteur; purchasser: מעשה באבא שאול בן בטנית שהיה ממלא מדותיו מערב יום טוב ונותנן ללקוחות ביום טוב (ביצ' ג ח). מכר נכסיו לאחרים והיא נפרעת מן הלקוחות לא תפרע אלא בשבועה (כתוב' ט ח). מעשר שני שאין דמיו ידועין נפדין על פי שלשה לקוחות ולא על פי שלשה שאינן לקוחות (תוספתא מע"ש ג ה). נחתום לא בדעתו הדבר תלוי בדעת הלקוחות הדבר תלוי (ירוש' מעשר' ה נב.). מה בין מוכר ומה בין נותן מתנה וכו' דרך הנותן מתנה להיות נותן בעין יפה וכו' דרך הלקוחות להיות מדקדקין (שם ב"ב ד יד ד). נכסי ליך ואחריך לפלוני ירד הראשון ומכר השני מוציא מיד הלקוחות (כתוב' נה:). וכן ב"ח ושני לקוחות וכן אשה בעלת חוב ושני לקוחות (שם). בן שלוה בנכסי אביו בחיי אביו ומת בנו מוציא מיד הלקוחות וזו היא שקשה בדיני ממונות (ב"ב קנח:). באושא התקינו האשה שמכרה נכסי מלוג בחיי בעלה ומתה הבעל מוציא מיד הלקוחות (שם קלט:). — ומצוי בסהמ"א: ומיהו אם הניזק מפיים ללקוחות הראשונים שיניחו לו לגבות מהם וכו' אלא שחכמים תקנו לטובת הלקוחות שאין גובין מהן כל זמן שיש בני חורין (טוחו"מ קיט ז).

---

[1]) בערב' לַקְוָה a), ופרשו המלונים הערבים: דא' יציב אלוג'ה יעוג' מנה אלשדק אלי אחד ג'אנבי אלענק, ע"כ, ובעבר': חלי יפגע בהפנים יתעות ממנו השדק (זוית הפה) לאחד צדי הצואר.—[2]) תרגום דר' מזיא.

[3]) משק' זכור, חרוץ (Barth, Nom. § 123c).

a) لَقْوَة

*לְקוּחַ, ש"ז, מ"ר לִקּוּחִים,—שה"פ מן לקח, ובפרט במשמ' נשואים, Heirat; mariage; marriage: ליקוחין יש לך בה (קדוש' כב.). התורה אמרה בשעה שנעשו צרות זו לזו לא יהא לו ליקוחים אפילו באחת מהן (שם נ:). שעשה לה (עמרם ליוכבד) מעשה ליקוחין הושיבה באפריון ואהרן ומרים מרקדין לפניה (סוט' יב.). — ובמשמ' קנין: איזהו ליקוח כל שמכרו לו והוזר ולקחו הימנו או שנתנו לו במתנה והוזר ולוקחו הימנו (תוספתא בכור' ז ה).

*לָקוֹט[1], ש"ז, מ"ר לְקוֹטוֹת, — א) מי שמלאכתו ללקוט בשדה, Sammler; glaneur; gleaner: היו (הפרות של לקוטות מארבע ולכל אדם משלש אין פוסקין עד שיצא השער ללוקט ולמוכר אמר ר"נ פוסקין ללקוטות כשער הלקוטות (ב"מ עב:). — ב) *מקום לקוט בבגד: וכל הקורע מתוך השלל או המלל או הלקוט לא עשה כלום (רמב"ם, הלכ' ט ג).

*לְקוּט, ש"ז, — שה"פ מן לִקֵּט: שבוע הבן ולקוט עצמות שבוע הבן קודם לליקוט עצמות (תוספתא מגי' ד יה). המעביר ארון ממקום למקום אין בו משום ליקוט עצמות וכו' אבל בארון של עץ יש בו משום

---

[1]) משק' לָקוֹחַ, עי' בהערה שם.

ליקוט עצמות וכו' אי זהו ליקוט עצמות מעבירן באפיקרסין ממקום למקום (ירוש' מו"ק א פ ד). ליקוטי עצמות אין אומרים עליהן קינים ונהי (שם). יש שמועה לליקוטי עצמות ויש שיעור לליקוטי עצמות (שם). ליקוטי עצמות מלקט עצם עצם משיתאכל הבשר (שם פסח' ח לו:). יש פקידה של ליקוט עצמות וכו' ויש פקידה של גאולה (פסיק' רבתי מב).—ומ"ר לְקוּטִים: הקילו חכמים בליקוטין (ירוש' פאה ד יח ג).—ובמשמ' °דברי חכמה לקוטים מספרים אחרים, או שאין להם חבור גמור בין זה לזה: ואחר שכתבתי זה מצאתי בליקוטיי שכתבתי בשם ריב"א וכו' (אור זרוע, הלכ' ע"ז לח).

°**לְקוּטָה**, ש"נ, מ"ר לְקוּטוֹת,—דברים לקוטים מהרבה חכמים, מהרבה ספרים וכדומ': ראיתי להעמיד אליך במאמר הזה לקוטות משוכחות מסודות הרפואה אשר כשתעמוד עליהן ותעשה בהן לא תצטרך לרופא (הנהגה מבוכחת לר"י חריזי).

°**לִקּוּי**, ש"ז,—שה"פ מן לקה, ובפרט °לִקּוּי החמה, לִקּוּי הלבנה, קדרותם: כשיהיה הירח בתוך עמוד החשך אזי נמנע אורו ממנו ולא נראהו וזהו ענין הלקוי וכו' ודע כי פעמים יראה הלקוי במקום אחד ולא במקום אחר וכו' ולכן במקום שיהיה לילה בעת הלקוי יהא ניכר בו הלקוי ובמקום שיהא אז יום לא יהיה ניכר בו הלקוי כלל (מ' אלדבי, ש"א ב). והנה אבאר לקוי השמש וכו' אמנם נמצא דבר בלקוי השמש שאינו בלקוי הירח והוא שלא יתעכב השמש בקדרותו כי אם מעט (שם). מלקוי וקדרות הירח (נחמ' וגעיס, הקד' לפר' רכ).—ואמר המשורר: הוי חרבות היכל הריסות מזבח, מכתת כוכב אור מושלך ממסלתו, קשת בלי צבעים בלקויו ירח, שמים אין בם אדני ושכינתו (יל"ג, חגה).

°**לְקוּת**, ש"נ, מ"ר לְקוּיוֹת,—א) סגולת דבר לקוי: חצי גרים מכת מכוה מחמת אור וחצי גרים מכת שחין שהוא לקות חום אחר שלא היה מחמת האור אין מצטרפין (רש"י פסח' עה.). כל זמן שהיה (משה) ביאור אין לקות גדולה מזו (הוא, סוט' יב:). — ובגוף: ומוליד חלאים רעים כמו הפלג ולקות הפה ועקומו ושתיקה (ספ' השבועים לר' זכדא 3).—ובתבואת האדמה: כי זה שנתים ימים או שלש שאין ענבים בגפן כסדר שאר שנים שהיה לקות ושדפון גדול בכרמים (שו"ת תורת חסד רכו).—ובמשמ' רוחנית ומוסרית: ובעמדי על המעשים האלה והתבונני בעוותים האלה זע לבי וחרדה רוחי ונהמה נפשי ללקות בניגילי המכינים (תרג' או"ד מיות' לברכ' הנקדן, פתית').—ב) לְקוּת החמה, הלבנה, קדרותן, כמו לִקּוּי: ואין מנוס לכוכבים המאירים מאופל ואין מנוס ללבנה מן הלקות ואין מנוס לאש מהכבות (מוסרי הפלסופ' ג ג). שהארץ תעמוד בינה ובין אור השמש ויתחייב מזה לקות הלבנה בכל חדש ויהיה לקותה כל הלילה לרוחב קוטר הארץ (המכקב לרב"ע פלקיירא). כת בעלי משפטי הכוכבים וכו' ישפטו כפי נסיונותיהם ויעמידו דיין ומשגיח כולל לכל פעולות האנשים וקורותיהם והשתנות הזמנים ברעב ובמלחמות ובדבר וכו' ממולדות ונגודים ולקיות ומבטים ודבוקים חזרות נסיגות ויתר התנועות זה כלו אצלם חכמה ארוכה (ר"א ביבאגו, דרך אמונה א ב). וזה מורגש בלקות החמה ובלקות הירח (ר"י אבן לטיף, רב פעלים א). והאל יתברך יודע שבכמו זה מחויב בו אחד הקצוות כמו שהוא בעצמו וכמו הלקות אם יהיה בזה החדש אם לא כי זה אפשר אצל הסכלים בתכונה ובהשואת הכוכבים (אמונה רמה ו ב). הנה בזמננו זה שנת חמשת אלפים מאה וארבע עשרה שנה ליצירה בחדש תשרי אשר הקרה לקות השמש בשש שעות של יום אשר שעת הלקות הוא הקבוץ האמתי (ר"א הקראי, ג"ע, תפלה ג). ששמו (החוקרים) לבם לידע ולכוין עיתי הלקות ושאר אותות צבא השמים במקומות הארץ (יסו"ע לר"י יצראלי ב יז). בפרק הזה אודיעך מעניני לקיות שני המאורות וכו' שתדע ע"ד המופת ותכיר איך ולמה וכו' וכמה ילקה מאלכסונו ומשטחו וכמה יתעכב וישהה בלקותו (שם ג טז). ואודיע תכונת גלגלי השמש וכו' וענין תקופות וחדשי הלבנה ולקיותיהם ושאר הענינים והאותות הנמצאות לחמה וללבנה בהתיחסם זה לזה (שם, הקדמ'). תעיין במרוצת הגלגלים והכוכבים ותקופותיהם ומהלכם השוה האמתי וזמני מסיבתם ומספר תנועותיהם ועניני הלקיות (מנח' קנא' לר"י מפיסא 110). גם קו הלקות יפרד מאופקם או מעגול ראייתם ולא יהיה בהם קו הלקות שוה לאופקם רק אופקם יחתוך את קו הלקות לשני חלקים שוים (נחמד ונעים קכד). וכן על דרך זה יכול להיות שימצא ג' לקויות לחמה בשנה אחת אשר כדבר הזה כבר נמצא בשנת אלף תכ"ט למספרם שהיא שנת שס"ט לאלף הששי שמצאנו בה ו' לקויות ג' ללבנה ג' לחמה (שם רלא).

°**לְקוּתִי**, לקותיי, ת"ז,—של לקות: והקו אשר יחתוך מאזור המזלות לשני חצאין וישאר שש מעלות לצד צפון ושש לצד דרום יקרא הקו הלקותיי (ר"א בר"ח הנשיא, צורת הארץ ב). אבל שעור הדבר הנעשה

מהשריש הממוצע (של לקות השמש) יורה משיעור חשך הלקותי (חות׳ השמים, משפטי סכוכב׳ ג).

לקח[1]), ממנו לֶקַח, לְקַח, מַקָּח, מַקָּחָה, מַלְקוֹחַ, מֶלְקָחַיִם, *לוֹקֵחַ, *לָקוּחַ, *לִקּוּחַ, *לְקִיחָה.

לָקַח, פ״י, לָקְחָה, לָקַחְתִּי, לָקַחְתָּ, לָקַחַתְּ, לָקְחוּ, לָקַחְנוּ, לְקַחְתֶּם, לָקַח, קַח, קָח, קְחָה, לִקְחִי, קְחִי, קְחוּ, קָחוּ, אֶקַּח, אֶקָּח, אֶקְחָה, תִּקַּח, תִּקָּח, תִּקְחִי, תִּקְחוּ, תִּקָּחוּ, יִקַּח, נִקַּח, נִקְחָה, יִקְחָה, יִקְחוּ, יִקָּחוּ, לָקֹחַ, לָקוֹחַ, קַחַת, לְקַחְנִי, לְקָחָהּ, לְקָחָם, לְקַחְתִּיךָ, לְקַחְתִּיו, לְקַחְתִּים, לְקָחוּם, לֹקֵחַ, לֹקְחִים, לֹקְחֵי, לְקֻחִים, קַחְתִּי, קַחְתֵּךְ, קַחְתּוֹ, קַחְתָּהּ, קָחֶנּוּ, קָחֶנָּה, קָחֵם, קָחֵהוּ, אֶקָּחֲךָ, אֶקָּחֵהוּ, אֶקָּחֵם, תִּקָּחֵנִי, תִּקָּחֶנּוּ, תִּקָּחֶנָּה, יִקָּחֵנִי, יִקָּחֲךָ, יִקָּחֶךָּ, יִקָּחֵהוּ, יִקָּחֶנּוּ, יִקָּחֶהָ, יִקָּחֶנָּה, תִּקָּחֵנִי, תִּקָּחֲךָ, תִּקָּחֵהוּ, תִּקָּחֶהָ, תִּקָּחֵם, יִקָּחוּם,— א) לָקַח דָּבָר, אחז הדבר בידו, הסירו בידו מהמקום שהיה מונח שם והניחו ברשותו לזמן מה, take; prendre; nehmen: ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכו׳ וַתִּקַּח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל (ברא׳ ג ו). ועתה פן ישלח ידו וְלָקַח גם מעץ החיים ואכל (שם כב). וַיִּקַּח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם (שם ט כג). וַיִּקַּח אברהם את עצי העלה וישם על יצחק בנו וַיִּקַּח בידו את האש ואת המאכלת (שם כב ו). נתתי כסף השדה קַח ממני (שם כג יג). וַתִּקַּח הצעיף ותתכס (שם כד סה). ורחל לָקְחָה את התרפים ותשמם בכר הגמל (שם לא לד). וַיִּקְחוּ אבנים ויעשו גל (שם מו). וַיִּקְחוּ את כתנת יוסף וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם (שם לז לא). וָאֶקַּח את הענבים ואשחט אתם אל כוס פרעה (שם מ יא). קְחוּ מזמרת הארץ וכו׳ וכסף משנה קְחוּ בידכם (שם מג יא-יב). וַיִּקְחוּ האנשים את המנחה הזאת ומשנה כסף לָקְחוּ בידם (שם יה). וְלָקַחְתָּ ממימי היאר ושפכת היבשה והיו המים אשר תִּקַּח מן היאר והיו לדם ביבשת (שמות ד ט). ואת המטה הזה תִּקַּח בידך אשר תעשה בו את האתת (שם יז). וּלְקַחְתֶּם אגדת אזוב וטבלתם בדם (שם יב כב). וידי משה כבדים וַיִּקְחוּ אבן וישימו תחתיו (שם יז יב). וַיִּקַּח משה את שמן המשחה וימשח את המשכן (ויקר׳ ח י). וישחט וַיִּקַּח משה את הדם ויתן על קרנות המזבח סביב (שם יה). וּקְחוּ איש מחתתו ונתתם עליהם קטרת (במד׳ יו יז). ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף וכו׳ ואחמדם וָאֶקָּחֵם והנם טמנים בארץ וכו׳ וישלח יהושע מלאכים וירצו האהלה וכו׳ וַיִּקָּחוּם מתוך האהל (יהוש׳ ז כא-כג). וַתִּקַּח יעל אשת חבר את יתד האהל ותשם את המקבת בידה (שפט׳ ד כא). הנה הכסף אתי אני לְקַחְתִּיו (שם יז ב). וְלָקַח דוד את הכנור ונגן בידו ורוח לשאול (ש״א יו כג). הנה החצים ממך והנה קָחֶנּוּ ובאה (שם כ כא). גם הרבי וגם כלי לא לָקַחְתִּי בידי (שם כא ט). וְלָקַחַתְּ בידך עשרה להם (מ״א יד ג). והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם וְלָקָחוּ (שם כ ו). נלכה נא עד הירדן וְנִקְחָה משם איש קורה אחת (מ״ב ו ב). ויאמר קַח החצים וַיִּקָּח (שם יג יח). קְחִי כנור סבי עיר זונה נשכחה (ישע׳ כג יו). המגלה אשר קראת בה באזני העם קָחֶנָּה בידך ולך (ירמ׳ לו יד). קַח לך עץ אחד וכתב עליו ליהודה וכו׳ וּלְקַח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף (יחזק׳ לז יו).— ובע״ח: מכל הבהמה הטהורה תִּקַּח לך שבעה שבעה (ברא׳ ז ב). וישלח ידו וַיִּקָּחֶהָ (את היונה) ויבא אתה אליו אל התבה (שם ח ט). לך נא אל הצאן וְקַח לי משם שני גדיי עזים (שם כז ט). לְקַח פר אחד בן בקר ואילם שנים תמימם (שמות כט א). את הצפר החיה יִקַּח אתה ואת עץ הארז וכו׳ וטבל אותם (ויקר׳ יד ו). כי יקרא קן צפור לפניך וכו׳ והאם רבצת על האפרחים או על הביצים לא תִקַּח האם על הבנים שלח תשלח את האם ואת הבנים תִּקַּח לך (דבר׳ כב ו-ז). — לָקְחוּ על החמור וכדומ׳, לקחו והרימו ושמו על החמור: ויאמר אליה קומי ונלכה ואין ענה וַיִּקָּחֶהָ על החמור (שפט׳ יט כח). ואנכי תרגלתי לאפרים קָחָם[1]) על זרועתיו (הוש׳ יא ג).— ולפני פעל אחר, להורות התחלת הפעולה: ויהי בלדתה ויתן יד וַתִּקַּח המילדת ותקשר על ידו שני (ברא׳ לח כח). ואבשלום לָקַח ויצב לו בחיו את מצבת אשר בעמק המלך (ש״ב יח יח). וַתִּקַּח האשה ותפרש את המסך על פני הבאר (שם יז יט). — ובמשמ׳ הֵבִיא דבר: קְחָה לי עגלה משלשת ועז משלשה וכו׳ וַיִּקַּח לו את כל אלה ויבתר אתם (ברא׳ יה ט-י). וְאֶקְחָה פת לחם וסעדו לבכם (שם יח ה). לא בשמים הוא (המצוה שצוה להם) לאמר מי יעלה לנו השמימה וְיִקָּחֶהָ לנו (דבר׳ ל יב). ויקרא אליה ויאמר קְחִי נא לי מעט מים בכלי ואשתה ותלך לָקַחַת ויקרא אליה ויאמר לִקְחִי נא לי פת לחם בידך (מ״א יז י-יא).—וגם לא ביד, במשמ׳ עשה שילך אחריו ממקומו: ושלחתי וּלְקַחְתִּיךָ משם (ברא׳ כז מה). המעט קַחְתֵּךְ את אישי ולקחת גם את דודאי בני (שם ל יה). וּלְקַחְתֶּם גם את (אחיכם)

[1]) גם בכנענ׳ ומואב׳. באשור׳ לקא, לקו. הלשון הערבית השתמשה בשרש זה למושגים אחרים, רחוקים ממושג הלקיחה בעברי׳.

[1]) לפי ת״י אֶקָּחֵם, ואולי קָחֵם.

זה מעם פני (שם מד כט). וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי (שם מה יח). ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים ויצגם לפני פרעה (שם מז ב). משכו וקחו לכם צאן למשפחתיכם (שמות יב כא). ואת עמו לקח עמו (שם יד ו). המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר (שם יא). לכה נא אקחך אל מקום אחר (במד' כג כז). ולקחת עמך עשרת אלפים איש (שפט' ד ו). ויאמרו אחיך בן הדד ויאמר באו קחהו (מ"א כ לג).—ובמשמ' קבל ברצון מה שנתנו לו, annehmen; accepter; to accept: ויאמר אברם אל מלך סדם (שאמר לו והרכוש קח לך) הרימתי ידי אל יי' וכו' אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך (בראש' יד כב כג). ועתה קח נא ברכה מאת עבדך ויאמר חי יי' אשר עמדתי לפניו אם אקח ויפצר בו לקחת וימאן (מ"ב ה טו-טז). העת לקחת את הכסף ולקחת בגדים וזיתים וכרמים (שם כו).—ולמוד, עצה וכדומ': בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך (משלי ב א). שמע יי' תחנתי יי' תפלתי יקח (תהל' ו י).—ובמשמ' הסכים לעשות: הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה (במד' כג כ).—ובהשאלה, לקחה האזן דבר, שמעה: כי שמענה נשים דבר יי' ותקח אזנכם דבר פיו (ירמ' ט יט). ואלי דבר יגנב ותקח אזני שמץ מנהו (איוב ד יב). — ב) לקח אשה, נשאה לו, יחד אותה לו שתהיה אשתו: ויקח לו למך שתי נשים (בראש' ד יט). ויצא לוט וידבר אל חתניו לקחי בנתיו (שם יט יד). ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים (שם כא כא). לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וכו' כי אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק (שם כד ג-ד). לקחת את בת אחי אדני לבנו (שם מח). ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה (שם כה כ). אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים (שם כז מו). ונתנו את בנתינו לכם ואת בנתיכם נקח לנו (שם לד טז). ולקחת מבנתיו לבניך (שמות לד טז). והוא אשה בבתוליה יקח (ויקר' כא יג). ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הכשית אשר לקח (במד' יב א). ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה (דבר' כ ז). כי יקח איש אשה ובעלה וכו' או כי ימות האיש האחרון אשר לקחה לו לאשה לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה (שם כד א-ד). יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה (שם כה ה). ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה (שם ח). לך קח לך אשת זנונים (הוש' א ב). לא תקח לך אשה ולא יהיו לך בנים ובנות במקום הזה (ירמ' טז ב). קחו נשים והולידו בנים ובנות (שם כט ו). — ג) לקח דבר, עשה שהדבר לא יהיה למי שהיה קדם, vegnehmen; enlever; take avay: בא אחיך במרמה ויקח ברכתך (בראש' כז לה). לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו (הוש' ב יא). ויפשטו על הגמלים ויקחום (איוב א יז). קח בגדו כי ערב זר (משלי כז יג). לקחת נפשי זממו (תהל' לא יד). — לקח מעם: וישלח איש בשת ויקחה מעם איש מעם פלטיאל בן לוש (ש"ב ג טו).—ובהשאלה, דבר לא בע"ח: ותבוא חרב ותקח מהם נפש (יחזק' לג ו). — ד) לקח ארץ, עיר וכדומ', כבש, לקח בזרוע, במלחמה, einnehmen; conquérir; -quer: ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי ובקשתי (בראש' מח כב). ונלכד את כל עריו בעת ההוא לא היתה קריה אשר לא לקחנו מאתם (דבר' ג ד). ונקח בעת ההוא את הארץ מיד שני מלכי האמרי (שם ח). יאיר בן מנשה לקח את כל חבל ארגב (שם יד). לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל וכו' את הכל לקחו במלחמה (יהוש' יא יט). ויקח יהושע את כל הארץ ככל אשר דבר יי' אל משה ויתנה יהושע לנחלה לישראל (שם כג). ויאמר מלך בני עמון אל מלאכי יפתח כי לקח ישראל את ארצי בעלותו ממצרים (שפט' יא יג). ויאמר אליו הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב (מ"א כ לד). וישב יהואש בן יהואחז ויקח את הערים מיד בן הדד בן חזאל אשר לקח מיד יהואחז אביו במלחמה (מ"ב יג כה). ולא הסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת כל אשר היתה למלך מצרים (שם כד ז).—ה) לקח בכסף וכדומ', קנה במחיר, kaufen; acheter; to buy: זממה שדה ותקחהו מפרי כפיה נטעה כרם (משלי לא טז).— ובתו"מ: כהן ולוי שלקחו את הגורן המעשרות שלהן (פאה א ו). אין פוחתין לעניים בגורן מחצי קב חטים וכו' כדי שימכרם ויקח בהן מזון שתי סעודות (שם ח ה). הלוקח (תבואה) לזרע ולבהמה קמח לעורות שמן לנר (דמאי א ג). חלת ע"ה והמדומע והלוקח בכסף מעשר שני ושירי המנחות (שם). האומר למי שאינו נאמן על המעשרות קח לי ממי שהוא נאמן וממי שהוא מעשר וכו' הלך ליקח ממנו ואמר לו לא מצאתיו (שם ד ה). הלוקח מן הפלטר מעשר מכל טפוס וטפוס וכו' מודה ר"י בלוקח מן המנפול שהוא מעשר מכל אחד ואחד (שם ה ד). מאימתי מותר אדם ליקח ירק במוצאי שביעית משיעשה כיוצא בו עשת

הבכיר הותר האפיל רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית מיד (שבי׳ ו ד). ולא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק וכו׳ לקח בכור למשתה בנו או לרגל ולא צריך לו מותר למכרו (שם ז ג-ד). אין לוקחין עבדים שפחות וקרקעות ובהמה טמאה מדמי מעשר שני ואם לקח יאכל כנגדן (מע״ש א ז). מי האיש אשר בנה בית חדש וכו׳ אחד הבונה ואחד הלוקח ואחד היורש ואחד שניתן לו במתנה (סוט׳ ח ב). שדה זו של אביך היתה ולקחתיה הימנו (כתוב׳ ב ב). ואין לוקחין ספרים תפילין ומזוזות מן העכו״ם יותר על כדי דמיהן (גיט׳ ד ו). לקח מסיקריקון וחזר ולקח מבע״ה מקחו בטל וכו׳ הלוקח מסיקריקון נותן לבעלים רביע אימתי בזמן שאין בידם ליקח אבל יש בידן ליקח הן קודמין לכל אדם (שם ה ו). לא יאמר לו בכמה הפץ זה והוא אינו רוצה ליקח (ב״מ ד י). לוקחין גת בעוטה מן העכו״ם אעפ״י שהוא נוטל בידו וכו׳ (ע״ז ד ח). הלוקח עובר חמורו של נכרי והמוכר לו וכו׳ פטור מן הבכורה (בכור׳ א א). החשוד על הבכורות אין לוקחין ממנו בשר צבאים ולא עורות שאינן עבודין וכו׳ ואין לוקחים ממנו צמר מלובן וצואי אבל לוקחין ממנו טווי ובגדים (שם ד ז). החשוד להיות מוכר תרומה לשם חולין אין לוקחין ממנו אפילו מים או מלח (שם ט). הלקוח או שניתן לו במתנה פטור ממעשר בהמה (שם ט ג). הלוקח גז צאנו של חבירו אם שייר המוכר חייב לא שייר הלוקח חייב (חול׳ יא ב). אמר ר״ע שאלתי את ר״ג ואת ר״י באטלים של אמאום שהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של ר״ג (כרית׳ ג ז). בן לוי שהיה בידו סלע של שביעית וביקש ליקח בה חלוק (תוספתא שבי׳ ו כה). מה אם מעשר שני עצמו שנטמא הרי הוא נפדה הלקוח בכסף מעשר שנטמא אינו דין שיפדה (ירוש׳ פסח׳ ב כט:). שאינו חייב על (האשה) השנייה עד שתהא לקוחה לו או אינו מתחייב עליה על דרך נישואין (שם סנה׳ ט כו ד). הולכין ליריד של נכרים ולוקחים בהמה עבדים ושפחות בתים שדות וכרמים וכותב ומעלה בערכאות שלהן (מו״ק יא.). הלוקח עבד מן העכו״ם ולא רצה למול מגלגל עמו עד שנים עשר חדש לא מל חוזר ומוכרו לעכו״ם (יבמ׳ מח:). האומר לחבירו שדה שאני לוקח לכשאקחנה קנויה לך מעכשיו קנה (ב״מ יו:). הרי שהיה נושה בחבירו מנה והלך ועמד על גרנו ואמר תן לי מעותי שאני רוצה ליקח בהן חטין (שם סג.). מלוה אומר חמש (שנים השדה ממושכנת) לוה אמר שלש וכו׳ מלוה נאמן מיגו (שאם רוצה) אמר לקוחה היא בידי (שם קי.). דברים העשויין להשאיל ולהשכיר ואמר לקוחין הן בידי אינו נאמן (ב״ב נב:). מעשה ברבי שמעון בן שטח שלקח חמור אחד מישמעאלי אחד הלכו תלמידיו ומצאו בו אבן אחת טובה תלויה לו בצוארו אמרו לו רבי ברכת ה׳ היא תעשיר אמר להם ר״ש בן שטח חמור לקחתי אבן טובה לא לקחתי הלך והחזירה לאותו ישמעאלי (מד״ר דבר׳ ג). לא יצא אדם לחו״ל אלא א״כ היו סאתים (של חיטים) לקוחות בשקל אמר רשב״ג אימתי בזמן שאינו מוצא ליקח אבל מוצא ליקח אפילו סאה בשקל לא יצא ישראל לחו״ל (שם רות א). שמאי הזקן היה לוקח עצים מאחד בשבת לשבת (פסיק׳ רבתי כג).—

ו) בהשאלה ישמש הפעל לָקַח במשמ׳ מתחלפות שיש בהן קצת דמיון ללקיחה; לָקַח לְשׁוֹנוֹ וינאם, השתמש בה: הנני על הנביאים נאם יי׳ הַלֹּקְחִים לשונם וינאמו נאם (ירמ׳ כג לא).—לְקָחַתּוּ בעיניה וכדומ׳, חשק בה בשביל יפי עיניה: אל תחמד יפיה בלבבך ואל תִּקָּחֲךָ בעפעפיה (משלי ו כה). — לָקַח נפשו של פלוני, עשה שנפשו של פלוני תטה אחריו, תדבק בו, תאהבהו: פרי צדיק עץ חיים וְלֹקֵחַ נפשות חכם (משלי יא ל).—לִבּוֹ לְקָחוֹ, נתן לו אמץ והטהו לעשות דבר מה: מה-יִּקָּחֲךָ[1] לבך ומה ירזמון עיניך כי תשיב אל אל רוחך והצאת מפיך מלין (איוב יה יב-יג).—לָקַח נקם מפלוני, נקם בו: אולי יפתה ונוכלה לו ונקחה נקמתנו ממנו (ירמ׳ כ י). — לָקַח מוּסר, שמע ועשה: לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לָקָחוּ (ירמ׳ ב ל). — לָקַח תורה מפיו, לָמַד: קַח נא מפיו תורה ושים אמריו בלבבך (איוב כב כב). —*לָקַח עצה: שלשה אוהבים היו לו לאברהם וכו׳ כיון שאמר לו הקב״ה שימול הלך לקחת מהם עצה (תנחומא וירא ג).

—נפע׳, נִלְקַח, נִלְקְחָה, הִלָּקַח, הִלָּקְחוֹ, אֶלָּקַח, תִּלָּקַח,—א) נִלְקַח הדבר, שלקחוהו, בכל המשמ׳ של הקל: לשום לחם חם ביום הִלָּקְחוֹ (ש״א כא ז).—נִלְקַח מפלוני: שאל מה אעשה לך בטרם אֶלָּקַח מעמך (מ״ב ב ט).—ונִלְקַח אל פלוני: וַתִּלָּקַח אסתר אל בית המלך (אסת׳ ב ח).—ובמלחמה: וארון אלהים נִלְקָח ושני בני עלי מתו וכו׳ וכלתו אשת פינחס הרה ללת ותשמע את השמועה אל הִלָּקַח ארון האלהים וכו׳ ותאמר גלה כבוד מישראל כי נִלְקַח ארון האלהים (ש״א ד יא-כב). — ב) *נקנה בכסף: כוסבר שבהרים והכרפס שבנהרות והגרגר של אפר פטורין מן המעשרות ונלקחין מכל אדם בשביעית שאין כיוצא בהם נשמר (שבי׳ ט א). התמד עד שלא

—[1]) קצת החדשים מפקפקים באמתת נוסחה זו.

החמיץ אינו נלקח בכסף מעשר ומשהחמיץ נלקח בכסף מעשר (מע"ש א ג). נפלו לה כספים ילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות וכו' נפלו לה עבדים ושפחות זקנים ימכרו וילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות (כתוב' ח ג-ה). עבדים נמכרים בכסותן לשבח שאם תלקח לו כסות בל' דינר משביח הוא מנה (ערכ' ו ה).—וגם נִקַּח, ניקח: בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומן המלח והכל ניקח בכסף מעשר חוץ מן המים ומן המלח (ערוב' ג א). התמד עד שלא החמיץ אינו ניקח בכסף מעשר ופוסל את המקוה (חול' א ז). תכלת אין לה בדיקה ואין נקחית אלא מן המומחה תפילין יש להם בדיקה ואין ניקחין אלא מן המומחה ספרים ומזוזות יש להן בדיקה וניקחין מכל אדם (מנח' מב:).

—פע', לָקַח[1]), לָקְחָה, לָקַחַת, לְקָחוֹ, עתי' יִקַּח, תִּקַּח,—א) כמו נפע': לעבד את האדמה אשר לֻקַּח משם (ברא"ש ג כג). עד שובך אל האדמה כי ממנה לֻקָּחְתָּ (בם יט). לזאת יקרא אשה כי מאיש לֻקְחָה[2]) זאת (בס ב כג). הכסף אשר לֻקַּח לך (שפט' יז ב). אם תראה אתי לֻקָּח[3]) מאתך (מ"ב ב י). כי לֻקְּחוּ בניך בשבי (ירמ' מח מו). מעצר וממשפט לֻקָּח (ישע' נג ח). מה יהיה עץ הגפן וכו' היֻקַּח ממנו עץ לעשות למלאכה (יחזק' טו ב-ג). ברזל מעפר יֻקָּח ואבן יצוק נחושה (איוב כח ב).—ובמשמ' הובא: וַתֻּקַּח האשה בית פרעה (ברא"ש יב טו). יֻקַּח נא מעט מים ורחצו רגליכם (בס יח ד).—ובמלחמה: היֻקַּח מגבור מלקוח וכו' גם שבי גבור יֻקָּח ומלקוח עריץ ימלט (ישע' מט כד-כה). מה לי פה נאם יי' כי לֻקַּח עמי חנם (בס נב ה).—ובדברים מפשטים, בהשאלה, לֻקַּח קללה וכדומ': וְלֻקַּח מהם קללה לכל גלות יהודה אשר בבבל לאמר ישמך יי' כצדקיהו וכאחאב אשר קלם מלך בבל באש (ירמ' כט כב).—ב) לֻקְּחָה האש, כמו התלקחה, ואמר המשורר: רעי שתו עמי עלי ארץ גשמה ועלי יער אשר ברד, יין כמו אודם בכוס שהם או אש מלוקחה בתוך ברד (רמב"ע, תרשיש ב).

—הפע', °הִלְקִיחַ[4]): הלקיחה (את הבהמה) פסיעות חיצוניות שהרי בע"ח היא והבריחה (עיקר פי' רשב"ס, ב"ב פח.).— ובהשאלה, הלקיח את לשונו לדבר: כל הוצאת דבה לשון חינוך דברים שמלקיחים לשונם לאדם לדבר בו (רש"י במד' יג לב).

—התפ', מִתְלַקַּחַת,—הִתְלַקְּחָה האש, התלהבה[1]): ויהי ברד ואש מִתְלַקַּחַת בתוך הברד (שמות ט כד). וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון ענן גדול ואש מִתְלַקַּחַת ונגה לו סביב (יחזק' א ד). — ואמר המשורר: נאם גבר אשר עלה וירד בחוג השיר ואם שיאו במורד, והתלקח יקוד מליו בספרו כהתלקח יקוד להב בברד (ר"י חריזי, פתיח' תחכמ').—ובהשאלה, °אור העינים: שם להרדים נשף חושקים אור לחיך אשר זורחת, ואור עיניך אשר תוך סגור לבם מתלקחת (ר"י נגארה, עולת תמיד ק).

אחז.-בז, בזה, בזז.-גזל. -גנב.- החזיק.- חטף. - טרף. - יד.- לכד.- לקט.- מלכדת.- מלקוח.- מלקחים.- מצודה. — משסה.- נטל.- נשא.-צבת.- צד.- קבל, קבלה, וכו'.- *קפש.- שבה.- שלל.-שסה.-תפש, *תפס.

וההפך: עזב, הניח, וכו'.

לֶקַח[2]), ש"ז, בכנ' לִקְחִי, לִקְחָהּ,—דברי דעת ובינה, kluge Rede; parole sage; wise discours: יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי (דבר' לב ב). ותאמר זך לִקְחִי ובר הייתי בעיניך (איוב יא ד). לחכם לב יקרא נבון ומתק שפתים יסיף לֶקַח (משלי טז כא). לב חכם ישכיל פיהו ועל שפתיו יסיף לֶקַח (בס כג).—ודברי פתוי והלקות וכדומ': הטתו (האשה הזרה את הנער) ברב לִקְחָהּ בחלק שפתיה תדיחנו (בס ז כא).—ובמשמ' חכמה ודעת, Kenntniss; connaissance; knowledge: וידעו תעי רוח בינה ורוגנים ילמדו לֶקַח (ישע' כט כד). ישמע חכם ויוסף לֶקַח ונבון תחבלות יקנה (משלי א ה). שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה כי לֶקַח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו (בס ד א-ב). תן לחכם ויחכם עוד הודע לצדיק ויוסף לֶקַח (בס ט ט). — ומ"ר °לְקָחִים, ואמר הפיטן: גדולי כהונה משוחי רקוחים, גבורי כח מלומדי לקחים, דבירה פנימה נפרשים נלקחים, דתי היום לערוך מפקחים (רשב"י, מוס' יוה"כ, איך אבא).

---

[1]) כבר העיר בטכ' (Bö. § 904 f) כי יש לחשב שאין אלו פעלים אמתים אלא פעולים מן קל. ועי' עוד הערה לקמן גם דעת ברט, ובהמבוא בחלק הדקדוק. — [2]) כך ברוב הספר', וכבר העיד ריב"ג על חטפות הקמץ, ורד"ק גם על רפיון הקוף: בקלות הקוף ובקמץ חטף. וי"ם לקחה, ק דגושה.— [3]) במקום מלֻקָּח, כמו אֻכַּל. אך כבר העיר ברט (Barth, Nom. 273) כי בפרט אלה הצורות מעידות בי הן פעולים מן קל. — [4]) אמר רד"ק: אחר שמצאנו וכי יֻתַּן מים על זרע היֻקַּח מגבור מלקוח שהם מבנין הפעל נאמר הנתין הלקיח אע"פ שלא נמצאו (מכלול, בדה"פ ד).—

[1]) קשה להבין הסתעפות שמוש זה להאש משמוש הכללי של פע' לקח. ואולי אינו כלל מזה השרש, אלא משרש אחר, ואולי הוא השרש חרק a) בערב' במשמ' שרפה.

[2]) לא נתברר בודאות מקור שם זה, אם הוא באמת מן שרש לקח הקודם במשמ' לקיחה ואחיזה, או אולי הוא משרש אחר.

---

a) حرق

לקט[1], ממנו לקט, לקט, ילקוט, *לקוט, *לקוט, *לקיט, *לקיטה, *מלקט.

לקט[2], פ"י, לקטו, לקטו, ילקטו, ילקטון, לקטו, ללקט, תלקטהו, — א) לקט אבנים וכדומ', אסף אותן ממקומות שהן מפוזרות והביאן יחד למקום אחד, sammeln amasser; ghater: ויאמר יעקב לאחיו לקטו אבנים ויקחו אבנים ויעשו גל (בראש' לא מו). — וזרעונים וכדומ': הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו וכו' והיה ביום הששי וכו' והיה משנה על אשר ילקטו יום יום (שמות יו ד-ה). לקטו ממנו איש לפי אכלו וכו' וילקטו המרבה והממעיט וכו' איש לפי אכלו לקטו (שם יו-יח). ששת ימים תלקטהו וכו' ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקט ולא מצאו (שם כו-כו). תתן להם ילקטון תפתח ידך ישבעון טוב (תהל' קד כח). — והתבואה בשדה: ויאמר בעז אל רות הלוא שמעת בתי אל תלכי ללקט בשדה אחר (רות ב ח). — ושושנים וכדומ', קטפם ואספם יחד: דודי ירד לגנו לערוגות הבשם לרעות בגנים וללקט שושנים (שה"ש ו ב). — ובתו"ם, כמו במקרא: מי שלקט את הפאה ואמר הרי זו לאיש פלוני עני (פאה ד ט). לא ישכור אדם את הפועלים ע"מ שילקוט בנו אחריו מי שאינו מניח את העניים ללקוט וכו' ה"ז גוזל את העניים (שם ה ו). לוף שעברה עליו שביעית ר"א אומר אם לקטו העניים את עליו לקטו (מע"ש ה ג). נטיעה של ערלה ושל כלאי הכרם שנתערבו בנטיעות הרי זה לא ילקוט ואם לקט יעלה באחד ומאתים ובלבד שלא יתכוין ללקוט (ערל' א ו). כרם נטוע ירק וירק נמכר חוצה לו בא"י אסור ובסוריא מותר ובחו"ל יורד ולוקט ובלבד שלא ילקוט ביד (שם ג ט). שנים לוקטין קישואין אחד לוקט פטור ואחד לוקט חייב (סנה' ז יא). נתכוון ללקוט תאנים ולקט ענבים ולקט תאנים (כרית' ד ג). אזוב שהזה בו וכו' לקטו לעצים ונפלו עליו משקין (פרה יא ח). שחרית בעל הבית צריך שיאמר כל מה שילקטו עניים מן העומרים הרי זה הפקר (תוספתא פאה ב ה). לא יהא לוקט ירקות ומוכרן לשוק אבל הוא לוקט ובנו מוכר על ידו (שם בכי' ה י). הלוקט דלעת להיות מפריש עליה (שם תרומ' ה א). מעשה באחד שלקח ירקה של גינה מן הגוי ושאל לר' יוחנן א"ל צא

[1]) משתף בארמ' ובערב' a).

[2]) עי' הערה להשרש.

a) لقط

ולקוט ולפי השוק מכור (ירוש' כלא' ב כז ד). לקט תאינה ואינו יודע אימתי הנטה (שם בכי' ה לה ד). הרי שבא בעל הבית ומצאו עומד בתוך שלו אומר לו לקוט לך מן היפים האלו (שם תרומ' א מ:). אמר ר"י מימיי לא מלאני לבי לומר לאדם צא ולקוט לך תמרות של תלתן (שם מעשר' א מח ד). בעל התאינה יודע אימתי היא עונתה של תאינה ללקוט (מד"ר בראש' סב). — ובכלל דברים מפוזרים: מעות חולין ומעות מעשר שני שנתפזרו מה שלקט לקט למעשר שני (מע"ש ב ה). — ובמשמ' לקח מעט: א"ר אבין לוקטין לו עוקץ עקרב בשבת (ירוש' ע"ז ב מ ד). — ב) *בהשאלה, בבגד, לקט הבגד, תקן מקום קרוע, שם טלא במקום[1]) הקרע, flicken; rapiécer; repair: וכולן רשאין לשוללן ולמוללן וללוקטן[2]) ולעשותן כמין סולמות (מו"ק כו.).

— פע', לקט, לקטה, לקטה, לקטת אלקטה, תלקט, ילקט, לקט, מלקט, מלקטים, — א) לקט דברים, כמו לקט בנחץ הפעולה; לקט כסף וכדומה, אסף מכל מקום: וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים (בראש' מז יד). — ודברים מפוזרים על הארץ, פרורים וכדומ': ויאמר אדני בזק שבעים מלכים בהנות ידיהם ורגליהם מקצצים היו מלקטים תחת שלחני (שפט' א ז). — וחצים: וילקט נער יהונתן את החצי ויבא אל אדניו (ש"א כ לח). — ועצים: הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש (ירמ' ז יח). — ועשבים בשדה: ויצא אחד אל השדה ללקט ארת וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקעת שדה מלא בגדו (מ"ב ד לט). — ובפרט שבלים עזובים בשדה מאחרי הקוצר, או אשבולות מאחרי הבוצרים וכדומה: ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצר ולקט קצירך לא תלקט וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם (ויקר' יט ט-י). אלכה נא השדה ואלקטה[3]) בשבלים וכו' ותלך ותבוא ותלקט בשדה אחרי הקצרים (רות ב ב-ג). ותאמר אלקטה[3]) נא ואספתי בעמרים אחרי הקוצרים (שם ז). ותקם ללקט ויצו בעז את נעריו לאמר גם בין העמרים תלקט ולא תכלימוה

[1]) כך בערב' לקט אלת'וב, רקעה ורפאה, ע"כ, ובעבר': לקט את הבגד, טלא אותו ותקן מקום הקרוע, ועי' לקמן. — [2]) פרש ר"ח: לעשותן בתפירה אחת. והערוך פרש וז"ל: פי' אינו תופר כדרכו אלא כאדם המלקט מכאן ומכאן ואינו מלקט כסדר. — [3]) כך ריב"ג (הרקמה בער ל), וכך העיד רד"ק: הקוף בשניהם בקמץ חטף. ע"כ. ומ"ש: וכן במקצת ספרים כ"י גם כי בהרבה ספרים הם בשוא לבדו. ע"כ. וכן ברוב ספרי הדפוס הרגילים. ולא נתברר טעם הק"ת שהעידו עליו ריב"ג ורד"ק.

וכו׳ ועזבתם ולִקְּטָה ולא תגערו בה וַתְּלַקֵּט בשדה עד הערב ותחבט את אשר לִקֵּטָה וכו׳ ותאמר לה חמותה איפה לִקַּטְתְּ היום (שם יח-יט). והיה כִּמְלַקֵּט שבלים בעמק רפאים (ישע׳ יז ה).—ובתו״מ כמו במקרא; שבלים וכדומ׳ בשדה: של בית נמר היו מלקטין על החבל ונותנים פאה מכל אומן ואומן (פאה ד ה). המקבל שדה לקצור לא ילקט בנו אחריו (תוספתא שם ג א). נאמן עני לומר לקט זה ליקטתי אני ואחי ליקטתי אני וקרובי (שם ד א). אתמול היתה מלקטת בשלפים והיום יושבת בקרונין עם המלך (מד״ר שה״ש, לא ידעתי). כל הנשים שוחחות מלקטות וזו יושבת ומלקטת (שם רות, ויאמר בעז).—וזיתים וכדומה: בראשונה היו אומרין מלקט אדם זיתים מתוך שלו כדרך שמלקט מתוך של חבירו (תוספתא שבי׳ ג ח). כבר היה ריב״ז עולה למעון יהודה ראה ריבה אחת מלקטת שעורים מתחת גללי הסוס (מכי׳ יתרו, בחדש א). נתפזרו לו פירות בחצר מלקט על יד על יד ואוכל (שבת קמג:).—ועצים, אבנים וכדומ׳: בראשונה היו אומרים מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים בתוך שלו כדרך שהוא מלקט מתוך של חברו את הגס הגס משרבו עוברי עבירה התקינו שיהא זה מלקט מתוך של זה וזה מלקט מתוך של זה שלא בטובה (שבי׳ ד א). מעשה בא לפני רבי באדם אחד שהיה מסיח לפי תומו ואמר אני ואמי נשבינו לבין הנכרים יצאתי לשאוב מים דעתי על אמי ללקט עצים דעתי על אמי והשיאה רבי לכהונה על פיו (כתוב׳ כז:).—ועצמות: השומע על מתו והמלקט לו עצמות (פסח׳ ח ח). אמר ר״מ מלקט אדם עצמות אביו ואמו מפני ששמחה היא לו (מו״ק א ה). נתעכל הבשר מלקטין את העצמות וקוברין אותן במקומן (סנה׳ ו ו). המפנה קברו בתוך שדהו מלַקֵּט עצם עצם והכל טהור (אהל׳ יו ה).—ופרורים: ולא ילקט אדם פירורין אפי׳ על גבי השלחן (דא״ר ט).—ותלש מהאדמה ואסף: מקום היה למטה מירושלם ונקרא מוצא יורדין לשם ומלקטין משם מורביות של ערבה (סוכ׳ ד ה). כמעשהו בחול כך מעשהו בשבת אלא שהיו מלקטין אותן מערב שבת (שם ו). ליקט ירק בערב ר״ה עד שלא בא השמש וחזר וליקט משבא השמש אין תורמין ואין מעשרין מזה על זה (תוספתא תרומ׳ ב ו).—וקטף תאנים וכדומ׳ ואסף: ומעשה בחמש נשים ובהן שתי אחיות וליקט אחד כלכלה של תאנים וכו׳ ואמר הרי כלכם מקודשות לי בכלכלה זו (קדוש׳ ב ז). ליקט אתרוג ערב חמשה עשר בשבט עד שלא בא השמש (תוספתא תרומ׳ ב ו). ומעשה ברבי עקיבא שליקט אתרוג באחד בשבט (שם שבי׳ ד כא).—ועשבים: המלקט עשבים כשהטל עליהם (מכשיר׳ ג ה). אין מלקטין עשבים מגבי הזבל (תוספתא שבי׳ ב יד). אמר ר״ע שח לי שמעון בן לוגה מלקט הייתי עשבים אני ותינוק אחד (ירוש׳ שקל׳ ה מט). עכו״ם שליקט עשבים מאכיל אחריו ישראל (שבת קכב.).—ושערות מהראש: לאדם שיש לו ב׳ נשים אחת ילדה ואחת זקינה ילדה מלקטת לו (שערות) לבנות זקינה מלקטת לו שחורות נמצא קרח מכאן ומכאן (ב״ק ס:).—ב) במשמ׳ מנה במקום אחד, למשל אילנות בשדה: כרם שחרב אם יש בו ללקט עשר גפנים לבית סאה ונטועות כהלכתן ה״ז נקרא כרם (כלא׳ ה א).—ואותיות בספר: ספר שבלה אם יכול ללקט הימנו שמונים והמשה אותיות (תוספתא ידים ב י).—ובמשמ׳ תפש: (ככדור הזה) של תינוקות שהן מלקטות וזורקות לכאן ולכאן (מד״ר במד׳ יד).

—פע׳, לֻקַּט, הֻלְקַט,—לֻקְּטוּ דברים מפֻזרים, לֻקְּטוּ אותם וקבצום אחד אחד יחד, ובהשאלה במליצה: ואתם תְּלֻקְּטוּ לאחד אחד בני ישראל (ישע׳ כז יב).—*ובמשמ׳ העקרית: גדיש שלא לוקט תחתיו כל הנוגעות בארץ הרי הוא של עניים (פאה ה א).

—התפ׳, הִתְלַקֵּט, יִתְלַקְּטוּ,—הִתְלַקְּטוּ אנשים וכדומ׳, נתאספו אחד אחד יחד: ויברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ טוב וַיִּתְלַקְּטוּ אל יפתח אנשים רקים ויצאו עמו (שפט׳ יא ג).—ובתו״מ: מעות חולין ומעות מעשר שני שנתפזרו וכו׳ המתלקטים למעשר שני והנבללין לפי חשבון (מע״ש ב ה). בדבר שדרכו להתלקט קונסין אותו שילקט אותו (ירוש׳ דמאי א כא ד). — אילן שנתלקט, שליקטו פריו: ובשעה שהיא (התאנה) מתלקטת שלא בעונתה רע לה (מד״ר בראש׳ סב). — ובמשמ׳ מצטבר: תל המתלקט עשרה מתוך ארבע ורבים בוקעין בו (ערוב׳ כב:). אמר רבא לא שנו (שהמודד והגיע להר מבליעו) בהר המתלקט י׳ מתוך ד׳ אבל בהר המתלקט י׳ מתוך ה׳ מודדו מדידה יפה (שם נח:). אמר לו רבינא לרבא (בשר הנותר על העצם אם הוא) מתלקט מהו (שיספיק להשעור הנצרך לכסות הרוב) (חול׳ עז.). — ובמשמ׳ מתקבל מן הארץ: הכדור הזה שמתלקט בידים ואין מגיע לארץ (מד״ר ויקר׳ ה).

—נפע׳, *נִלְקַט,—שלקטוהו: והצנועים מניחין את המעות ואומרים כל הנלקט מזה יהא מחולל על המעות האלו (מע״ש ה א). שאין לך שחייב במעשר אלא שגדל בחובה ונלקט בחובה ואין לך שחייב בביעור אלא שגדל

בשביעית ונלקט בשביעית (תוספתא שבי' ד כא). — נִלְקָט הזית וכדומ', שלקטו פרותיו מעליו: שרוב האילנות הזית הגפן התמרה נלקטים כאחד והתאנה נלקט' מעט מעט (מד"ר במד' יב). התאינה הזו בשעה שהיא נלקטת בעונתה יפה לה (שם ברא' סב).

לֶקֶט[1], ש"ז,—א) מה שאדם לוקט, בפרט שבלים וכדומ' שנעזבים בשדה ועניים באים ולוקטים אותם, Nachlese; glanure; gleaning: ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך בקצרך וְלֶקֶט קצירך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם (ויקר' כג כב).—ובתו"מ: נכרי שקצר את שדהו ואח"כ נתגייר פטור מן הלקט ומן השכחה ומן הפאה (פאה ד ו). הרוח שפזרה את העמרים אומדים אותה כמה לקט היא ראויה לעשות ונותן לעניים (שם ה א). איזהו לקט הנושר בשעת הקצירה (שם י). שבולת של לקט שנתערבה בגדיש (שם ג). אין ממחין ביד עניי גוים בלקט שכחה ופיאה מפני דרכי שלום (גיט' ה ח). נאמן עני לומר לקט זו: ליקטתי אני ואחי (תוספתא פאה ד א).—ובכנ' *לִקְטוֹ, לִקְטָן: קנס קנסו בו שנדש על גבי ליקטן של עניים (ירוש' פאה ה יח ד).—ובמליצה, במשמ' דבר מועט מן דבר גדול: כל החכמות הנמצאות ביד חכמי האומות הם לקט ופיאה שהניחו להם חכמים (מ' תלדני, ש"א ח).—ב) *לֶקֶט בבגד, טלא: הקורע (על המת) מתוך השלל מתוך המלל מתוך הלקט[2] כתון הסולמות לא יצא מתוך האיחוי יצא (מו"ק כו:).

***לְקִיחָה**, ש"נ,—שה"פ מן לקח: נאמר לקיחה במצרים ונאמר לקיחה בלולב מה לקיחה האמור במצרים אגודה אף לקיחה האמור בלולב אגודה (ירוש' יומ' א לח). לקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה (סוכ' לז). מה אהרן עתיד להציל בניו בלקיחה אף אתה גדלהו בלקיחה (תנחומא לו יב).

***לְקִיט**[2], ש"ז, בכנ' לְקִיטוֹ,—כמו לָקוֹט: שמשו ולקיטו (ירוש' ערוב' ו כג ג). אמר שמואל אפילו שכירו ואפילו לקיטו נותן עירובו ודיו (בבלי שם סד.). שכירו ולקיטו הוא (ב"מקי). גר תושב שהוא לקיטו ושכירו של ישראל (רמב"ם, שבת כ יד). — ומ"ר: היו שם בבית העכו"ם ה' שכירים ולקיטין דרין בחדרין ובעליות (רב"י ערוב' סד.).

***לְקִיטָה**, ש"נ,—שה"פ מן לָקַט: ואם היה הכל מופקר אין לו אלא שכר לקיטה (מע"ש ה ד). — ובמשמ' תלישת פרות מהאדמה או קטיפתם מהאילנות וכדומ': כל שהוא אוכל ונשמר וגדולו מן הארץ ולקיטתו כאחת ומכניסו לקיום (פאה א ד). שבשעת לקיטתו (של האתרוג) עשורו (ביכור' ב ו). הירק אעפ"י שלקיטתו כאחת אין מכניסו לקיום התאנים אעפ"י שמכניסין לקיום אין לקיטתן כאחת (תוספתא פאה א ז). אבטולמוס העיד משום חמשה זקנים שאתרוג בשעת לקיטתו למעשרות ורבותינו נמנו באושא אתרוג אחר לקיטתו למעשר ולביעור (שם שבי' ד כא). זית וכרם מיוחדין שלקיטתן באחת (ירוש' פאה א טז ג).

***לְקִיָּה**, ש"נ,—שה"פ מן לקה: ראו אצטגניני פרעה שמושיען של ישראל (עתיד ללקות במים) וכו' כל זמן שהיה (משה) ביאור אין לקות גדולה מזו ובטלה סימן של לקייה (רש"י סוט' יב.).

***לְקִיקָה**, ש"נ,—שה"פ מן לקק: שלא היו שותים בגמיעה כי אם בלקיקה בלשונם וכו' בהיותה (השתיה) בלקיקת הלשון שיעשה אותו הכלב והאדם מעומד ולא בגמיעת הפה (ר"י אברבנאל, שפט' ז ו).—וברפואות, רפואה שלוקקים אותה בלשון: ושני מיני רמונים מבושלים עד שימותו וילקה מהם לקיקות (קאנון ג ט ו). ויעשה הלקיקות המרטיבות שוות המזג (שם ג יג א ד). ואמנם נלקחו הלקיקות ברוב הענינים שיאחזו בפה להגיע מהם דבר אחר דבר אל הריאה שלא ידחה בבת אחת אל האצטומכא כ"א יארך הדרך ממנו מן האצטומכא אל הריאה (שם ה ה א). לקיקת השעול מחום יוקח סבסתאן שלשה הפנים וכו' ויבושל עד שיתעבה (שם שם ג). לקיקה אחרת יוקח גרגרי הבושים וכו' (שם ט).

***לָקִישׁ**[1], ת"ז, לנק' לְקִישָׁה, מ"ר לְקִישִׁים, לְקִישׁוֹת, — מה שצומח בזמן מאוחר: וההטה והכסמת לא נכו וכו' ר' יהודה אומר לקישות היו (מד"ר שמות יב).—ובע"ח, שנולדו בזמן מאוחר: כי מן הבכירות עושה כך ולא מן הלקישות (מדר' שכל טוב, ברא' ל מ).

***לִקְלֵק**[2], פ"ע,—לִקְלֵק הכלב, כמו לָקַק: חמור שאכל כרשינין פרה שאכלה שעורים וכו' כלב שליקלק

---

[1]) בערב' לַקַט a) במשמ' זו.—[2]) עי' הערה הקודמת.

[2]) משק' נדיב, פקיד.

a) لَقَط

[1]) בארמ' בגמ': אם בכיר ולקיש כהדא יינץ דין הוא אדר ואם לאו לית דין אדר (סנה' יח:).

[2]) בערב' לקלק a), למשל החסידה במקורה וכדומ'.

a) لَقلَق

את השמן (תוספתא ב"ק א ח). מים שליקלק בהן הכלב (ירוש' שבת ח יא ג).

˚לַקְלָק[1], ש"ז, — שֵׁם עוף, כנוי לחסידה: והעוף הנקר' לקלק יזונו ילדיהם לאבותיהם כשיזקינו כמו שזנו אותם הם (רבב"ל דוראן, מג"א, ת"י ד).

לקק[2]), ממנו לָקַק, ˚לְקִיקָה.

לָקַק, פ"י, לָקְקוּ, עתי' יָלֹק, יָלֹקּוּ, — לָקַק הכלב המים, ויָלֹק הכלב, שתה בהוציאו לשונו החוצה אל המים ומשך אותם בה, läppern; laper; to lap: כל אשר יָלֹק בלשונו מן המים כאשר יָלֹק הכלב תציג אותו לבד (שפט' ז ה). במקום אשר לָקְקוּ הכלבים את דם נבות יָלֹקּוּ הכלבים את דמך גם אתה (מ"א כא יט). וישטף את הרכב (שהיתה מלאה דם) על ברכת שמרון ויָלֹקּוּ הכלבים את דמו (שם כב לז). — ובמדר': אומה שבא ללוק דמו של ישראל ככלב (פסיק' דר"כ, זכור). ˚והשתמשו בפעל זה גם במשמ' נגע בלשונו נגיעה קלה, כמו לחך, lecken; lecher; to lik: דת צרופה ומזוקקה, הדור באצבעו חקקה, ומרווי דדיה ללוקקה, השביע נפש שוקקה (ר"י טוב עלם, אור ישראל). וראיתי (את נציב המלח של אשת לוט) אחר חצות לילה שהוא בשלימות וב' שעות קודם שיאור היום לא נשאר רק כמו ב' טפחים כי העיזים לכמה מאות באין מכפר ההורפה ומצוער ולוקקין אותה (גא"י).

— פע', מְלַקְקִים, — לִקֵּק הכלב, כמו הקל, בנחץ הפעולה: ויהי מספר הַמְלַקְקִים[3]) בידם אל פיהם שלש מאות איש וכו' בשלש מאות האיש הַמְלַקְקִים אושיע אתכם (שפט' ז ו-ז). — ובתלמ': הרבת תורה למדתי ולא הסרתי מרבותי אפילו ככלב המלקק מן הים (סנה' סח.). — ובסהמ"א, במליצה פשוטה: כבר ראיתי אדם אחד שהיה לו כלי מלא דבש והיה עומד לפני שני אנשים רופאים בחנות יכין להם למכור והושיט להם שילקקו ממנו לנסות אם הוא טוב (ליקוטי ר"י סמברי, בסס פרקי מבה כ"י). ולא יקנח הקערה ולא ילקק באצבעותיו (דרך ישרה, בער ד"א).

— פע', ˚לִקֵּק, עתי' יְלַקֵּק, — שלקקו בלשונו: וראוי בכל עת שתניקהו וכש"כ ביניקה ראשונה שיהלב דבר מן החלב ויזול וכו' וישולק קדם היניקה כל פעם לקיקה מדבש שהוא מועיל (קאגון א ג ב).

לִקְרַאת, — עי' קְרַאת.

לקש[1]), ממנו לֶקֶשׁ, לָקַשׁ, מַלְקוֹשׁ, *לָקִישׁ.

לֶקֶשׁ, ש"ז, בהפס' לָקֶשׁ, — א) עשב שצומח אחרי מטר המלקוש: כה הראני אדני יי' והנה יוצר גבי בתחלת עלות הַלָּקֶשׁ והנה לֶקֶשׁ אחר גזי המלך (עמו' ז א). — ב) ˚כמו מלקוש: יעיר ויחשוף זרוע ויד ממתים, בזיל נטפי לקש להחיות מתים (פרב' בקל', מעתיק פלוסים).

לָקַשׁ[2]), — קל לא נמצא.

— פע', יְלַקֵּשׁוּ, — לִקֵּשׁ את הכרם, לקט את הענבים האחרונים: בשדה בלילו יקצירו וכרם רשע יְלַקֵּשׁוּ[3]) ערום ילינו מבלי לבוש (איוב כד ו-ז).

— הפע', *הִלְקִישׁ, — אִחֵר, עִכֵּב, aufschieben; retarder; to retard: שמא אמרתי לכם שאני מביא לכם טובה והלקשתי אותה (מד"ר במד' א). שמא אמרתי להכנים אתכם לארץ והלקשתי אתכם (שם כב). הפועל הזה יושב ומשמר לבשיפליג מלאכתו קימעה וילקישנה בסוף (שם ויקר' ל). — ואמר הפיטן: דופי בן קיש, הבין נין קיש, ותחן הלקיש, עד לדוק הקיש (קרוב' לפורים, תמימים). — והארץ את הפֵּרוֹת, בשלה אותם בזמן מאוחר: יריחו שהיא מבכרת פירותיה וכו' בית אל שהיא מלקשת פירותיה (תנחומא ויחי טו).

— הפע', ˚הָלְקַשׁ, מולקש, — שנתאחר: ציה אם מולקשת, ומלקוש אם מבקשת, טל צוק עבים תהא מאוששת, כבענינת קשת (ר"א קליר, טל, אליס).

˚לְרַע, מִלְּרַע, — בדקדוק, כשהנגינה באה על תנועה אחרנה של המלה, ultima, עי' ערך ˚לְעֵיל.

לשד[4]), ממנו לְשַׁד, ˚לְשָׁדִי.

לְשַׁד[5]), ש"ז, בסמי' לְשַׁד, בכנ' לְשַׁדִּי, — עצם השמנות, Fettes; graisse; fat, לְשַׁד הַשָּׁמֶן, עצם השמנות

---

[1]) כך בערב', ע"ש קולו.
[2]) בערב' ההמונ' לק a) במשמ' זו.
[3]) כך ברוב הספרים, קוף בשוא פשוט, ובקצת ספרים בחטף פתח.

a) لقّ

---

[1]) בערב' ההמונ' לקש a) במשמ' זו.
[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) פרש פרחון: אכלו לקשו. ואמר ריב"ג: וזאת מלה קצרה וצחה מאד והשמוש הזה דומה למה שאמרים הערב סעפתי הכרם כלו' ברתי סעיפיו.
[3]) עי' הערה להערך.
[4]) כך נקד בן זאב. בוקסט' ואחריו החדשים: לְשַׁד. וקצת הקדמונ' לא הודו במציאות שם זה ושרש לשד

a) نقس

שבו: שטו העם ולקטו (את המן) וטחנו ברחים או דכו במדכה ובשלו בפרור ועשו אתו עגות והיה טעמו כטעם לְשַׁד[1]) השמן (במד' יא ח).—לְשַׁדּוֹ של בע"ח, אדם וכדומה, שמנותו ולחו: כי יומם ולילה תכבד עלי ידך נהפך לְשַׁדִּי בחרבני קיץ (תהל' לב ד).—והשתמשו במשמ' זו בסהמ"א: גרות חלב גרות דונג אשר יאספו מעצי דונג הגדלים שמה ל ש ד אהלים לרוב אשר יוציאו מעלי אהלים הגדלים שמה פרא (בכי"ע ב, קהפלאגד).

:לְשַׁדִּי, ת"ז,—שיש בו לְשַׁד: קנו ל ש ד י וחזק (תוה"א לביצחק ב כט). בשרו הלבן הוא ל ש ד י (בס מט).

לָשׁוֹן[1]), לְשֹׁן, בנו"ז, לְשׁוֹן, לְשׁוֹנִי, לְשׁוֹנְךָ, לְשׁוֹנֵךְ, לְשׁוֹנְךָ, לְשׁוֹנוֹ, לְשֹׁנוֹ, לְשׁוֹנָהּ, לְשׁוֹנֵנוּ, לְשׁוֹנָם, לְשׁוֹנוֹת, לְשֹׁנוֹתָם, —א) האבר השטוח הרך שבתוך הפה של בע"ח שבו בעה"ח מהפך המאכל והאדם משתמש בו גם להדבור; Zunge; langue; tongue: כל אשר ילק בִּלְשׁוֹנוֹ מן המים כאשר ילק הכלב (שפט' ז ה). דבק לְשׁוֹן יונק אל חכו בצמא (איכ' ד ד). וזאת תהיה המגפה אשר יגף יי' את כל העמים וכו' ועיניו תמקנה בחריהן וּלְשׁוֹנוֹ תמק בפיהם (זכר' יד יב). העניים והאביונים מבקשים מים ואין לְשׁוֹנָם בצמא נשתה (ישע' מא יז). למען תמחץ רגלך בדם לְשׁוֹן כלביך מאויבים (תהל' סח כד). ראש פתנים יינק תהרגהו לשון אפעה (איוב כ יו). תמשך לויתן בחכה ובחבל תשקיע לְשֹׁנוֹ (בס מ כה). — ובתו"מ: ושניטל רוב המדבר של לשונו (בכור' ו ח). אם היתה הדיו יוצאה מבין הנקבים וכו' לוחכה בלשונו והיא עומדת (ירוש' מגי' א עא ג). שראה לשונו של ר' יהודה הנחתום נתון בפי הכלב שותת דם (בס חגי' ב עז:). שנשתרבב ל ש ו נ ם (של המרגלים) ונפל על טיבורם והיו תולעים יוצאות מלשונם ונכנסות בטיבורם ומטיבורם נכנסות בלשונם (סוט' לה.). אמר לו הקב"ה ללשון כל אבריו של אדם זקופים ואתה מוטל כל אבריו של אדם מבחוץ ואתה מבפנים (ערכ' יה:). רמ"ח איברים יש בו באדם מהן רבוצין מהם זקופין ולשון זה נתון בין שני לחיים ואמת המים עוברת תחתיו (מד"ר ויקר' יו). והלחיים מן הפרק של לחי ועד פיקה של גרגרת מבעת גדולה עם הלשון שביניהן (רמב"ם, בכור' ט יח).—חרץ הכלב לְשֹׁנוֹ, הוציאה, נבח: ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לְשֹׁנוֹ למאיש ועד בהמה (במות יא ז).— האריך לָשׁוֹן על פלוני, הוציאו מהפה לעומתו ללעג ולצון עליו: על מי תתענגו על מי תרחיבו פה תאריכו לָשׁוֹן הלוא אתם ילדי פשע (ישע' נז ד).— *ולשון של בהמה שהוטה לאכילה: (ג' פרים שחט אברהם) כדי להאכילן שלש לשונות בחרדל (ב"מ פו:). רבי עשה סעודה לתלמידיו הביא לפניהם לשונות רכים ולשונות קשים התחילו בוררין ברכים ומניחין הקשים (מד"ר ויקר' לג). — וביחוד כמו אֵבֶר הדבור: רוח יי' דבר בי ומלתו על לְשׁוֹנִי (ש"ב כג ב). וישביה דברו שקר וּלְשׁוֹנָם רמיה בפיהם (מיכ' ו יב). הנני על הנבאים נאם יי' הלקחים לְשׁוֹנָם וינאמו נאם (ירמ' כג לא).—הדריך את לְשׁוֹנוֹ, עשה שיוכל לדבר רעות: וידרכו את לְשׁוֹנָם קשתם שקר (ירמ' ט ב).—שנן את לְשׁוֹנוֹ: אשר שננו כחרב לְשׁוֹנָם (תהל' סד

בעברי', ועי' הערה לקמן.— [1]) קצת הקדמונים אמרו כי אין שם מוכרת לשד, ושמו ל לשד שמושית, ואמרו כי הכונה כאן להמלה שד. כעין זה חכמי התלמוד שדרשו: לשד השמן מה הדד הזה לתינוק עיקר והכל טפילה לו כך היה המן עיקר לישראל והכל טפילה להם וכו' מה הדד הזה לתינוק מצטער בשעה שפורש ממנו כך היו ישראל מצטערים בשעה שפירשו מן המן (ספרי במד' פט). אפס לא נתברר אם זה היה אצלם רק דרך דרש או באמת היתה דעתם כי לשד הוא מלשון שד. משלשה התרגומים שיצאו מתוך החוג של חכמי התלמוד, אונקלוס ועקילס ותרגום ירוש', נראה כי כבר בזמן ההוא לא היתה קבלה קבועה בידיהם במשמ' מלה זו. אונק' תרגם: דליש בשמן, שנלוש בשמן. עקילס μαστοῦ, ר"ל שַׁד, וירוש': בששין בדבש, ר"ל פרפראות. השבעים והירונ' תרג' במשמ' עגה. וכמו"כ בלשדי שבתהל' נחלקו התרגומים הקדמונ'. בדבר אחד הם מסכימים התרגומים היונים שהם רואים בהלמד ל שמושית, ועצם המלה תרגמו במשמ' צרה וכליון ובזה. ויונתן תרגם רוטבי. וגם המדקדקים והמפרשים הקדמונ' שלנו נחלקו בגזרת המלה. מנחם חברו במחברת עם שד, וחלק עליו דונש ואמר כי הלמד בשניהם (בלשד השמן בלשדי) מן השרש ונתוכחו בזה תלמידי מנחם ותלמידי דונש וכוחים ארוכים. עם מנחם ותלמידיו הסכים גם ריב"ג, וטרח להפך בזכות גזרה זו, אך לא עלה בידו, ואולם בפרוש המלה פרש ריב"ג כמו תרגום יונתן במשמ' להות. ורש"י דחה פרוש חכמי התלמוד והסכים לדעת דונש, וכן ראב"ע ורד"ק ורוב הבאים אחריהם וכלם פרשו במשמ' לחלוחית, וראב"ע הוסיף כדי לתת טעם להמליצה לשד השמן, ואמר: והיא הלחה הנכבדה העולה למעלה מכל שמן. והחדשים פרשו את לשד השמן במשמ' עגה, ולשדי במשמ' לחה. והנה אין חבר למשמ' אלה להמלה לשד בלשונות האחיות, רק בערב' יש שה"ת לדיש a) במשמ' שֵׁמֶן ובעל בשר, והוא ש"ת לגמל וכדומה.

[1]) שֵׁם קדום משתף לכל הלשונות השמיות. בארמ' לשנא, בערב' לשאנ a).

a) نديس

a) لسان

ד). שננו לשונם כמו נחש (שם קמ ד).—ובמשמ׳ זו ישמש השם לשון עם תארים ופעלים מתחלפים; הלשון תדבר: ולשון עלגים תמהר לדבר צחות (ישע׳ לב ד). למדו לשונם דבר שקר (ירמ׳ ט ד). חץ שוחט לשונם מרמה דבר (שם ז). הנה נא פתחתי פי דברה לשוני בחכי (איוב לג ב). לשון מדברת גדלות (תהל׳ יב ד). פי צדיק יהגה חכמה ולשונו תדבר משפט (שם לז ל).—הלשון תהגה: שפתותיכם דברו שקר לשונכם עולה תהגה (ישע׳ נט ג). גם לשוני כל היום תהגה צדקתך (תהל׳ עא כד).—הלשון תהלך במקום, תדבר עליו: שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ (תהל׳ עג ט).—הלשון תחשב: הוות תחשב לשונך (תהל׳ נב ד).—הלשון תענה: תען לשוני אמרתך (תהל׳ קיט קעב).—הלשון תצמיד מרמה: פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה (תהל׳ נ יט).—הלשון תרן, תרנן: אז ידלג כאיל פסח ותרן לשון אלם (ישע׳ לה ו). תרנן לשוני צדקתך (תהל׳ נא יו).—הלשון תשבע: כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון (ישע׳ מה כג).—ועם שמות ותארים מתחלפים; היה כבד לשון, קשה לו לדבר מהר בצחות: כי כבד פה וכבד לשון אנכי (שמות ד י).—לשונו אכלת כאש, מדבר דברים שרפים: הנה שם יי׳ בא ממרחק בער אפו וכבד משאה שפתיו מלאו זעם ולשונו כאש אכלת (ישע׳ ל כז).—הכחיד דבר תחת לשונו, לא ספר לאיש: אם תמתיק בפיו רעה יכחידנה תחת לשונו (איוב כ יב).—תחת לשונו דבש וחלב, הוא מדבר דברים נעימים: נפת תטפנה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך (שה״ש ד יא).—ולהפך: אלה פיהו מלא ומרמות ותך תחת לשונו עמל ואון (תהל׳ י ז).—נצר, שמר לשונו, לבלי דבר: נצר לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה (תהל׳ לד יד). שמר פיו ולשונו שמר מצרות נפשו (משלי כא כג).—החליק לשונו, לדבר חלקות: קבר פתוח גרנם לשונם יחליקון (תהל׳ ה י). מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון (משלי כח כג).—חלקת לשון, מי שמדבר חלקות: לשמרך מאשת רע מחלקת לשון נכריה (שם ו כד).—לשון חכמים: לשון חכמים תיטיב דעת ופי כסילים יביע אולת (משלי יה ב).—לשון צדיק: כסף נבחר לשון צדיק (שם י כ).—איש לשון, שטבעו לדבר רעות: איש לשון בל יכון בארץ (תהל׳ קמ יב).—ואמר בן סירא: נורא בעיר איש לשון ונושא על פיהו ישונא (ב״ס גני׳ ט יח). אל תינץ עם איש לשון ואל תתן על אש עץ (שם ח ג).—בעל לשון, שיודע ללחש לנחש: אם ישך הנחש בלוא לחש ואין יתרון לבעל הלשון (קהל׳ י יא).—ובתו״מ: זהו הלשון שהיה מוציא דברי תורה כתיקנן זה הוא הלשון שהיה יגיע בתורה כל ימיו (ירוש׳ חגי׳ ב עז:).—ואמר הפיטן: לשפך דמו מהר כבור פר, וצרח עליו בקול מר כשופר, איה הלשון הממהרת אמרי שפר, בעונות איך עתה לוחכת את העפר (סליח׳ ער״ה, אלה אזכרה).—*הלשון מחתך הדבור: כליות יועצות לב מבין לשון מחתך (הדבור) פה גומר (ברכ׳ סא.).—*בעל לשון, כמו איש לשון: משחרב ביהמ״ק בושו חברים וכו׳ ונדלדלו אנשי מעשה וגברו בעלי זרוע ובעלי לשון (סוט׳ ט יה). אמרו לנחש למה אתה נושך באבר אחד וארסך מהלך בכל האיברין אמר להן עד שאתם שואלין אותי למה אין אתם שואלין לבעלי הלשון שעומד ברומי והורג בסוריא (מד״ר דבר׳ ה).—הכה את פלוני בלשון, דבר עליו רעות לפני שליט וכדומה: ויאמרו לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבות וכו׳ ונכהו בלשון ואל נקשיבה אל כל דבריו (ירמ׳ יח יח).—ומשל: מות והיים ביד לשון (משלי יח כא).—ואמר בן סירא: כבוד וקלון ביד בוטא ולשון אדם מפלתו אל תקרא בעל שתים ובלשונך אל תרגל (ב״ס גני׳ ה יג-יד). עקרת תחבולות לבב ארבעה שבטים יפריחו טוב ורע וחיים ומות ומושלת בם כליל לשון (שם לז יז-יח).—ובתו״מ, למד לשונו, הרגילו לדבר כך וכך: למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז (ברכ׳ ד.). וכן אהיתופל על לשונו נטרד וכו׳ גחזי על לשונו נטרד ונצטרע (תנחומא מצורע ה). הכל תלוי בלשון זכה לחיים נתחייב למות עסק בתורה בלשונו זכה להיים (שם ב).—ואמר ההכם: חתף האדם תחת לשונו (מבח׳ הפנינ׳, השתיקה). חלק האדם מאזנו לנפשו וחלק האדם מלשונו לזולתו (שם). והלשון שער המצפון ואם הלשון יהיה מופקר ולא ייטיב לשמור מה שיש במצפונים יהיה שער האוצר פתוח (חו״ה, הפרי׳ ה). אמר אחד מן ההכמים הלשון עט הלב ומליץ הפה ושלית המחשבה (שער השמים ט). ואמרו ההכמים הלשון צעיר הקומה גדול הנקמה (בן המלך והנזיר ס).—*הקדים לשונו את לבו, דבר קודם שהשב היטב: ושתסדרנה (את התפלה) לאט עם הסמוך לה ואל יקדים בה לשונך את לבך כי המעט ממנה עם המצא *לבך בו טוב ממהירות תנועות לשונך ברב ממנה כשיהיה לבך ריק ממנו (חו״ה, אהב׳ ה׳ ו).—ואמר המשורר: אשר כורת בגרזן יצמח וחבורת הרבות תחיה ולא תהיה חבורת לשון ינגע הלבבות (ר״ש הנגיד, בן משלי מה). אל כל בני קשת למטרה עמוד אך מלשין איש מי לבבך יעזור, לכל זמן ולכל כאב מרפא ולא אמצא

למכת הלשונות מזור (בן המלך והנזיר ה). — ואמר המליץ בתארו את כח הלשון במליצה: איש חכם מחכמי ישמעאלים, ומבחר המשכילים, לשונו במליצת ערב נמרץ, ועל פיו חזון השיר נפרץ (ר״י חריזי, הקד׳ תחכמ׳). בתוך חכי לשון ברק ירוצץ כמו פטיש לבב אימים יפוצץ, ארקע בו פתילי המליצות ומהם שרשרות השיר אקצץ (בס יז). — דבר על לשונו של פלוני, כמו שדבר פלוני, כחפצו ורצונו: ובראות צוררי כי על לשוני בפה אחד תדבר החבורה, אזי הריק חנית רמח וחרב וגם סגר להלחם סגירה (ר״ש הנגיד, הלוה עז). — ומ״ר לשונים: וכל לא ימצאו עמי ידיהם ויודו לעצתי בלשונים (רשב״ג, עטה הוד). — ומ״ז לשונים: ראו נברא אשר ברא לך שוכן בשמים, באזנים ועינים ואפים ורגלים, וברכים וידים ושדים ומתנים, כרעים וכפים חלצים ושוקים, ולשון חד בתוך מסגר ולא תמצא לשונים, והכין לה שתי חומות שפתים ושנים (רי״ק, תרג׳ מבח׳ הפנינ׳, ליון ב 99). — *עמוס בלשונו, כמו כבד לשון: שהיה (הנביא עמוס) עמוס בלשונו (מד״ר ויקר׳ י). — לשונו סרוח, מדבר דברים מגנים: אע״פ שמדבר בלשון הקדש גוי לשונו סרוח (בס במד׳ כ). — ועצם הדברים שאדם מוציא מפיו בלשונו, ובכלל דבור, Rede; parole; speech: אדני יי׳ נתן לי לשון למודים (ישע׳ נ ד). כי יאלף עונך פיך ותבחר לשון ערומים (איוב יה ה). לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית (צפנ׳ ג יג). — ב) כלל כל המלים שבהן אדם מדבר לחברו ומודיע לו מחשבותיו, Sprache; langue; language: מאלה נפרדו איי הגוים בארצתם איש ללשנו למשפחתם בגויהם (בראש׳ י ה). אלה בני חם למשפחתם ללשנתם בארצתם בגויהם (בס כ). ישא יי׳ עליך גוי מרחק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר גוי אשר לא תשמע לשנו (דבר׳ כח מט). הנני מביא עליכם גוי ממרחק בית ישראל נאם יי׳ וכו׳ גוי לא תדע לשונו ולא תשמע מה ידבר (ירמ׳ ה יה). בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשנות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם (זכר׳ ח כג). וישלח ספרים אל כל מדינות המלך אל מדינה ומדינה ככתבה ואל עם ועם כלשונו להיות כל איש שרר בביתו ומדבר כלשון עמו (אסת׳ א כב). ואל היהודים ככתבם וכלשונם (בס ח ט). וכלשון עם ועם (נחמ׳ יג כד). וללמדם ספר ולשון כשדים (דני׳ א ד). — ובתו״מ: אלו נאמרין בכל לשון פרשת סוטה וידוי מעשר קריאת שמע ותפלה (סוט׳ ז א). כשנגלה הקב״ה ליתן תורה לישראל לא בלשון אחד נגלה אלא בארבע לשונות (ספרי דבר׳ שמג). בו ביום גזרו על פיתן (של היונים) ועל גבינתן וכו׳ ועל לשונן ועל עדותן (ירוש׳ שבת א ג ג). שמע בכל לשון שאתה שומע (ברכ׳ יג.). בני יהודה שהקפידו על לשונם נתקיימה תורתם בידם בני גליל שלא הקפידו על לשונם לא נתקיימה תורתם בידם (ערוב׳ נג.). כל דיבור ודיבור שיצא מפי הגבורה נחלק לשבעים לשונות (שבת פח:). אין מושיבין בסנהדרי אלא בעלי קומה וכו׳ ויודעים בשבעים לשון שלא תהא סנהדרי שומעת מפי התורגמן (סנה׳ יז.). שיהיו דבריו של שם נאמרין בלשונותיו של יפת (מד״ר דבר׳ א). שעירבב הקב״ה את לשונם (של אנשי דור הפלגה) ולא היה אחד מהם יודע לשון חבירו (תנחומא נח כח). היה הקול (מהר סיני) יוצא ונחלק לשבעה קולות ומשבעה קולות לשבעים לשון כדי שישמעו כל האומות וכל אומה ואומה שומעת קולו בלשון האומה (בס שמות כה). — ומצוי מאד בסהמ״א: כי הלשונות הן מוסכמות על התוך נעימות הקול וסדר הנעימה על הדבור (אבו סהל, פי׳ יציר׳ לט). האתה רואה שהלשונות קדומות אין להם תחלה (כוזרי א נד). אלא שאנחנו מפסידים תוכן לשוננו (בס ב עד). — ואמר המשורר: ובנות עדינות הגלו ממדינות, ממטות רעננות ומנוחות שאננות, ונפזרו בינות עם לא בינות, בלעגי שפה ובלשונות שונות, אך שמרו אמונות בם היו אמונות (ר״י הלוי, יונה נבאתה). — לשון הקדש, לשון העברית: ואלו נאמרין בלשון הקדש מקרא ביכורים וחליצה וכו׳ (סוט׳ ז ב). מצות חליצה בא הוא ויבמתו לבי״ד וכו׳ והוא אומר לא חפצתי לקחתה ובלשון הקודש היו אומרים (יבמ׳ יב ו). כה תאמר אל בני ישראל בלשון הקודש (מכי׳ יתרו ט). כל מי שקבוע בארץ ישראל ומדבר לשון הקדש וכו׳ יהא מבושר שבן העולם הבא הוא (ירוש׳ שקל׳ ג מז ג). יש להם (להשדים) דעת כמלאכי השרת ומהלכין בקומה זקופה כמלאכי השרת ומספרים בלשון הקדש כמלאכי השרת (חגי׳ טז.). ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש (סנה׳ כא:). מצאתי אדם אחד ובידו מגילה אחת כתובה אשורית ולשון קדש (בב לז:). — לשון סורי, לשון ארמי, לשון יונית, לשון פרסי, לשון מדי: שלא יהא לשון סורסי קל בעיניך (ירוש׳ סוט׳ ז כא ג). לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי ואמר ר׳ יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי (שבת יב:). בלשון יונית קורין לכלב לסם (בב סג:). בלשון יוני קורין לאחת הן (מו״ק כח.).

בא"י לשון סורסי למה אלא אי לשון הקודש אי לשון יוונית ואמר רב יוסף בבבל לשון ארמי למה אלא או לשון הקודש או לשון פרסי (סוט' מט:). התירו שיכתבו בלשון יונית (מד"ר דבר' א). בנוהג שבעולם מדיי נושא פרסית היא מדברת בלשון מדי פרסי נושא מדיית והיא מדברת בלשון פרסי (שם אסת', ויבלת ספרים). — לשון דרומית: ר"א בר כהנא אמר לשון דרומית הוא אבל ברם (מד"ר בראש' נא).—*לשון עברי: וי' מסיני בא זה לשון עברי וזרח משעיר למו זה לשון רומי הופיע מהר פארן זה לשון ערבי ואתא מרבבות קדש זה לשון ארמי (ספרי דבר' שמג). בחרו להם כתב אשורי ולשון עברי (ירוש' סוט' ז כא ג). אמר ר' יהודה הלוי בר"ש בלשון עברי שמו יין ובלשון ארמי שמו חמר (תנחומא שמיני ז). — °ולשון עברית: כי יש בלשון עברית נפילה בלשון ליוו (מנחם, ערך גל). וזה הוא חרבן לשון העברית (תשו' דונש על רסע"ג, סימן א).—ואמר המשורר: זרה לשונם מלשון עברית ולא לשפת יהודית היתה מכרת, חצים מדבר באדומית וחצי בלשון בני קדר אשר קודרת (רשב"ג, הענק ז-ח). תרתי בלבי לעשות ספר בסוד דקדוק שפת קדש היות נבצרת, אולם בדעתי כי לשון עברית לבד מכל לשונות היא לטוב נברת (שם כג-כד). ובכן דעו יתרון לשון עברית אשר היא מלשון כל עם ועם יותרת (שם לח).— °ולשון עבר: ואיך יעלה בדעת שידומה אצלם כי הלשונות אשר היו לפניהם כחמש מאות שנה היו לשון עבר לבדה (כוזרי א מט).—*לשון תורה, לשון עברית של המקרא, לשון הכמים, זו של המשנה וכו': הגלה הקב"ה את ישראל לבבל וכו' מפני שקרוב לשונם ללשון תורה (פסח' פז:). לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמן (חול' קלז:). וכן דרכו של לשון חכמים שמחסרין את העי"ן וההי"ת (ר"נ גאון, ערוב' סג.). תער ומספרים משונים מעם זה מזה ויש שינוי בין לשון תורה ובין לשון הכמים כי תער של תורה בלשון חכמים מספרים (ערוך, ערך גגסטר).—*לשון משנה: מהו רדנו לשון משנה הוא הרודה פת חמה (מד"ר במד' א).— °לשון ישראלים: ובניכם מאסוני והבקו לשון זרים, אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים, העבידו ללשון קדר לשון ישראלים, ואמרו לכו ונמכרנו לישמעאלים (ר"י חריזי, הקד' תחכמ').—*בעל לשון, מי שיודע לשון מהלשונות: ר"ח בשם ריב"ל (אמר) חיזרתי על כל בעלי לשונות לידע מהו דיאתימון ולא אמר לי אדם דבר (ירוש' ב"ב ח יו ג).— °חכמת הלשון: ואל תטריד לבך בדבר מן החכמות אלא מה שתתכבד בו אצל אנשי דורך וכו' בחכמת הלשון והתכן ומשקל ושרשי הדקדוק והשיר (תו"ה, יחוד המעשה ה). — °שמוש הלשון, עי' שמוש. —ובהרחבה, כנוי לאומה: לקבץ את כל הגוים והלשנות ובאו וראו את כבודי (ישע' סו יח). — ובתו"מ: שכל אומה ולשון ששלטה על ישראל שלטה מסוף העולם ועד סופו (מכי' בשלח ב א). אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות וכו' אין כל אומה ולשון שולטת בהן (ערוב' נד.). אשריכם ישראל בזמן שעושין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם (כתוב' סו:). לא קיבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא תהא אומה ולשון שולטת בהן (ע"ז ה.). כל אומה ולשון תסגוד לאלהיה (מד"ר ויקר' ו).—ג) *דרך הדבור בלשון מן הלשונות: חליל ונבל יעריבו שיר ומשניהם לשון ברה (ב"ס גני' מ כא). דברה תורה כלשון בני אדם (ברכ' לא:). ובנדרים הלך אחר לשון בני אדם (נדר' ל:).—*לשון נקיה, שאין בה דבור מגנה: ראוה מדברת עם אחד וכו' מהו מדברת נבעלת ולמה תנינן מדברת לשון נקי (ירוש' כתוב' א כה ג). רב אמר אוכלת עמו מלולי שבת ללולי שבת בלשון נקייה (שם ת נ:). לעולם יספר אדם בלשון נקיה שהרי בזב קראו מרכב ובאשה קראו מושב (פסח' ג.). (כתוב) ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל לשון נקי (מד"ר בראש' ע). אל תתן את פיך לחטיא את בשרך בלשון נקי דברה תורה אם אמרה לך אשתך שהיא נדה אל תחטיא את גופך ותגע בה (תנחומא מצור' א).—ולהפך, לשון מטנף: מה שאנו רוצין לעשות באותן אנשים (משכב זכור) גרע לך לשון מטונף (תנחומא וירא יב). —°לשון צח: גדיל קרי המפה על שם שארוגה ולשון צח הוא (רשב"ם ב"ב נז:). קם על רגליו ואמר בלשון צח ונכבד הנני אומר גוזר וגו' (בן המלך והנזיר ד). — ועי' עוד צח.—°צחות הלשון, עי' צחות.—*ונוסח הדברים: בזמן שאדם מצטער שכינה מה הלשון אומרת כביכול קלני מראשי קלני מזרועי (סנה' ו ה). שאדם חייב לומר בלשון רבו (עדי' א ג). ובלשון הזה אמרו לו עקיבא עקיבא נחמתנו (ספרי דבר' מג). כלשון הזה אמר לו ר' ישמעאל עונש האחרון מרובה יותר מן הראשון (תוספתא שבת יג ד). בלשון הזה אמר להם אין דור יתום שראב"ע שרוי בתוכו (חגי' ג:). בלשון הזה אמר בן עזאי הכל עליך בן עזאי שלא שימשת את ר"ע (נדר' עד:). אמר ר' אייבו אפילו אדם פרוץ אינו אומר כלשון הזה כך היה יעקב אומר הבה את אשתי

ואבוא אליה (מד"ר בראש' ע).—"ונוסח הדברים הכתובים באופן מהאופנים בספר. הכי גרסינן לה בתורת כהנים אמר ר' יהודה וכו' ולשון הספרים איני יודע לפרשו כראוי (רש"י ב"מ קד.). יש בספרים ב' לשונות ורש"י פירש לשון שני של ירושלמי (תוספ' תמור' ע:).—ומצוי מאד בסהמ"א הדבור: וזה לשונו, וברת וז"ל, כשמובאים דברים ג. עצם הנסח שהם כתובים במקומם.—ד) *במשמ' ענין, דבר שנאמר: אי מה שנה אחד מי"ב בה אף חדש אחד מי"ב בו וכו' הא אם אמרת כן כבר הלבנה באמצע הרקיע הא אין עליך לומר כלשון האחרון (שגם חדש הוא אחד מי"ב בו) אלא כלשון הראשון (שרק שנה אחד מי"ב בה) (מכי' בא ב). לא תגנוב בגונב נפשות הכתוב מדבר או הרי זה אזהרה לגונב ממון וכו' הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון הרי זו אזהרה לגונב נפש ולא אזהרה לגונב ממון (שם יתרו, בהדש ח). יין זה מזוג שכר זה חי או אינו יין זה חי ושכר זה מזוג ת"ל ונסכו יין וכו' חי אתה מנסך ואי אתה מנסך מזוג. הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון יין זה מזוג שכר זה חי (ספרי במד' כג). — ובמשמ' מלה: מיין ושכר יזיר והרי יין הוא שכר ושכר הוא יין אלא שדברה תורה שתי לשונות כיוצא בו אתה אומר שחיטה היא זביחה וזביחה היא שחיטה קמיצה היא הרמה הרמה היא קמיצה עמוקה היא שפלה שפלה היא עמוקה אות הוא מופת ומופת הוא אות אלא שדברה תורה שתי לשונות (ספרי במד' כג). לשונות כפולות הן (הלוך הלכת, נכסף נכספת, גנב גנבת) התורה דברה ריבתה כדרכה (ירוש' שבת יט יז.).—ה) *משמ' מלה מן המלים, Bedeutung; sens: אמר ר' יהושע לא שמעתי אלא שלשית אמרו לו מה הלשון שלשית אמר להם כך שמעתי סתם (פרה א א). כתב כל נכסיו לשני בני אדם באחת כתב לזה בלשון מתנה ולזה בלשון ירושה (ירוש' כתוב' ו לא.). כל הלשונות אדם מזכה חוץ מלשון ירושה (שם). אין לשון זה ויספו אלא לשון תוספת (שם סוט' ח כג.). באומר אחד מכל הלשונות הללו נזרתי (שם נזיר א נא.). כל הלשונות משמשין לשון נזירות חוץ מלשון קרבן כל הלשונות משמשין לשון קרבן חוץ מלשון נזירות (שם ב נא ד). אין נא אלא לשון בקשה (בבלי ברכ' ט.). אין ישא אלא לשון שבועה (שבת קב.). כי משמש בארבע לשונות (ר"ה ג.). אין דרור אלא לשון חרות (שם ט:). שכר לשון שתיה לשון שביעה לשון שכרות (סוכ' מט:). כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער (מגי' י:). א"ר אבהו מאי לשון רביעה דבר שרובע את הקרקע (תענ' ו:). עשרה כדי שמן יש לי אצלך אדמון אומר יש בלשון הזה לשון קנקנים (וחכמים סוברים) אין בלשון הזה לשון קנקנים (כתוב' קח:). אין קינוי אלא לשון התראה וכו' ואין עבירה אלא לשון הכרזה שנאמר ויצו משה ויעבירו קול במחנה (סוט' ג.). א"ר יוחנן אין טחינה אלא לשון עבירה (שם י.). אמר רב הונא הלוהו ואני ערב הלוהו ואני פורע הלוהו ואני חייב הלוהו ואני נותן כולן לשון ערבות הן תן לו ואני קבלן וכו' תן לו ואני נותן כולן לשון קבלנות הן (ב"ב קעד.). אמר אביי שאוכל שתי לשונות משמע (נדר' יו.). ת"ר אם בחקותי תלכו אין אם אלא לשון תחנונים (ע"ז ה.). אמר ר' יוחנן כל מקום שנאמר וישב אינו אלא לשון צער (סנה' קו.). ועוד שאלתיו מאי לשון רפידים ואמר לי רפידים שמה (בכור' ה:). אין הלשון הזה ויקר אלא לשון טומאה (מד"ר בראש' נב). ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי אומר אין הלשון הזה (שכתוב ותרא שרה את בן הגר וכו' מצחק) צחוק אלא לשון שפיכות דמים (שם נג). (כתוב) אשא דעי למרחוק וכו' א"ר מאיר הלשון הזה משמש שתי לשונות לשון שירה לשון דבר (שם ויקר' יד). אמר ר"א בן יעקב הלשון הזה (של תשואות) משמש שלשה לשונות צרות מרגשות אפלה (שם איכ', פתיח'). אמר ר' יוחנן דבור זה (של שועה) משמש שלשה לשונות זעקה שועה נאקה (שם). מהו לשון הנני לשון ענוה לשון חסידות (תנחומא וירא כב). ואין מחץ אלא לשון הריגה (שם חיי שרה ג). אין לשון אשיתך אלא לשון הבדלה (שם משפט' יז). ואין תכסוף אלא לשון תאוה (שם תלוה ב).—ומצוי בסהב"א: כולם לשון הקפה וסיבוב (מנחם, ערך זר ה). וחדשים פתח לשון חידוש אֳניה קמץ ספינה אֲניה לשון אנינות וחֳרבות קמץ לשון חרבן (תבו' דונש על רסע"ג, סימן ב). לו מתחלק לענינים הרבה יש לו משמש בלשון בקשה ולשון הלואי וכו' ויש לו משמש בלשון אולי וכו' ויש לו משמש בלשון שמא (רש"י בראש' ג יה). אין מתאוננים אלא לשון עלילה (הוא, במד' יא א).—*לשון נופל על לשון, כשבאות שתי מלים דומות קצת בשתי משמ' מתחלפות: שמעת מימיך אומר גיני גיניא אנתרופי אנתרופי' גברא גברתא אלא איש ואשה למה שהלשון הזה נופל על הלשון הזה (מד"ר בראש' יח). אמר (משה) אם אני עושה אותו (את הנחש) של זהב אין הלשון הזה נופל על לשון זה של כסף אין הלשון הזה נופל על לשון הזה

אלא הרי אני עושה אותו של נחשת לשון נופל על הלשון (שם לא).—ובסהמ"א: ואמר חלקי ואמר חלקך לשון נופל על הלשון (רד"ק ישע׳ נז ו). ויותר הדעת נוטה עם הקרא המועד שבת והשבוע שבת עם ההשלמה שלא יהיו שמות שבת הנאמרים בענין זה לשון נופל על לשון אלא מהכרח רב כשלא יהיה דרך לכלול אותם בענין אחד (ר"א סקרא׳, ג"ע, חג השבוע׳ כ).—ו) בדקדוק,*לשון זכר, לשון נקבה: והיה השדה בצאתו מגיד שהשדה קרוי לשון זכר (ספרא בחקתי א). ודרך לשון נקבה הוא (קדוש׳ כ:). הואיל ופתח הכתוב בלשון נקבה וסיים בלשון נקבה נלשון זכר באמצע (זבח׳ מג:), ומצוי מאד. —*לשון יחיד, לשון רבים: כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהלים וכו׳ האמורות בלשון יחיד כנגד עצמו האמורות בלשון רבים כנגד ציבור (פסח׳ קיז.). הללו (הקללות שבת"כ) בלשון רבים אמורות ומשה מפי הגבורה אמרן והללו (שבמשנה תורה) בלשון יחיד אמורות ומשה מפי עצמו אמרן (מגי׳ לא:). הואיל ונאמרו קדשים בלשון רבים ונאמרה טומאה בלשון יחיד (זבח׳ מג:).—*לשון כבד, לשון קל, לשון הפעיל, וכדומ׳: שיש לשון קל ויש לשון כבד כמו שובר ומשבר (רב"י שמות א יג). כל אלו לשון הפעיל את אחרים (שם כ). ועל כרחי אני זקוק לפרש תלינו בלשון תפעילו (שם טז ז). — ז) *לְשׁוֹן הָרַע, דברים רעים שאדם מספר על חברו, Verleum-dung; calomnie; slander: מצינו שלא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע (ערכ׳ ג ה). לא תשא שמע שוא הרי אזהרה למקבל לשון הרע (מכי׳ משפט׳ כ). על אלו דברים נפרעין מן האדם בעוה"ז והקרן קיימת לו בעוה"ב על ע"ז ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ועל לשון הרע כנגד כולם (תוספתא פאה א כ). שאין הנגעים באין אלא על לשון הרע (שם נגע׳ ו ז). את מוצא שכשמעל עכן בחרם התחיל יהושע מפיים לפני הקב"ה ואומר רבש"ע הודיעני מי זה האיש אמר לו הקב"ה איני מפרסם כל בריה ולא עוד אלא כמצאתי אומר לשון הרע אלא לך והעמיד את ישראל לשבטיו והפל עליהן גורלות (ירוש׳ סנה׳ ו כג:). כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע וכל המעיד עדות שקר בחבירו ראוי להשליכו לכלבים (פסח׳ קיח.). על מה קטורת מכפרת על לשון הרע יבא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי (יומ׳ מד.). אין הגשמים נעצרין אלא בשביל מספרי לשון הרע (תענ׳ ז:). כל לשון הרע שאין בו דבר אמת בתחילתו אין מתקיים בסופו (סוט׳ לה.). ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה כת ליצים וכת חניפים וכת שקרים וכת מספרי לשון הרע (שם מב.). כל המספר לשון הרע כאילו כפר בעיקר (ערכ׳ יה:). על שבעה דברים נגעים באין על לשון הרע ועל שפיכות דמים וכו׳ ועל צרות העין (שם יו.). כל כלי זיין מכין במקומן וזה (החץ) מכה מרחוק כך הוא לשון הרע אומר ברומי (והורג) בסוריא וכו׳ כל מי שהוא מקבל לשון הרע אע"פ שאתה הולך ומפייסו והוא מתפייס עדיין הוא בוער מבפנים (מד"ר ברא׳ לח). שגלוי היה לפני הקב"ה שהן באים ואומרים לשון הרע על הארץ (שם במד׳ יז). כך דרכן של מספרי לשון הרע פותחין בטובה ומשלמין ברעה (שם). מה ראה ליפרע מהם בנחשים לפי שנחש פתח בלשון הרע תחלה ונתקלל ולא למדו ממנו אמר הקב"ה יבא נחש שהתחיל בלשון הרע תחלה ויפרע ממספרי לשון הרע (שם יט). ראה כמה קשה כחו של לשון הרע שנצטוו לבנות ביהמ"ק ובשביל שהיה הדור בעלי לשון הרע לא נבנה בימיהם (שם דבר׳ ה). המספר לשון הרע חמור מן העושה מעשה שלא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לה"ר (תנחומא ברא׳ ח). קשה לשון הרע שהביא מיתה על אדה"ר שעמד נחש ואמר לאדם והוה כי יודע אלהים וכו׳ שמן האילן הזה אכל כשברא את עולמו (שם). וכן ביוסף לא הגיעוהו כל אותן הצרות אלא על לשון הרע שספר על אחיו (שם וישב ז). מי שהוא מדבר לשון הרע בחבירו הצרעת באה עליו (שם מצורע ו). גסי הרוח ומספרי לשון הרע ומדברי נבלה והכמים בעיניהם (דא"ר כ). אם שמרת פיך מלשון הרע תהא כל ימיך בשלום (דא"ז ט).—*לשון שלישית, כנוי ללשון הרע: למה נקרא שמו של לשון הרע לשון שלישי שהוא הורג שלשה שאמרו והמקבלו ושנאמר עליו (מד"ר דבר׳ ה). —*אֲבַק לשון הרע, לא לשון הרע ממש, אלא דומה לזה: שלש עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום הרהור עבירה ועיון תפלה ולה"ר לשון הרע ס"ד אלא אבק לשון הרע (ב"ב קסה:). —וההפך לָשׁוֹן טוֹב: בקש (הפה) לעסוק בתורה לספר לשון טוב להלל לשבח להתפלל לומר שירות אומר (תנחומ׳ תולד׳ יב).—ח) בדברים לא בע"ח, כל מה שדומה קצת בצורתו ללשון; לְשׁוֹן יָם, שטח של מים צר וארוך שנכנס בתוך היבשה: וגבול לפאת צפונה מִלְּשׁוֹן הים מקצה הירדן (יהוש׳ יח ט). והיה תוצאותיו הגבול אל לְשׁוֹן ים המלח צפונה (שם יח יט). והחרים יי׳ את לְשׁוֹן ים מצרים (ישע׳ יא יה).—ובתלמ׳: לשון ים הנכנס לחצר אין ממלאין הימנו

בשבת (ערוב׳ יג.).—לְשׁוֹן אֵשׁ: כאכל קש לְשׁוֹן אש וחשש להבה ירפה (ישע׳ה ה כד).—לְשׁוֹן זָהָב, חתיכת זהב ארוכה וצרה: ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף וּלְשׁוֹן זהב אחד חמשים שקלים משקלו ואחמדם ואקחם וכו׳ ויקח יהושע את עכן בן זרח ואת הכסף ואת האדרת ואת לְשׁוֹן הזהב (יהוש׳ ז כא-כד).—*לְשׁוֹן של ארגמן: מצא פירות מפוזרין וכו׳ ואניצי פשתן ולשונות של ארגמן הרי אלו שלו (ב״מ כ א). טומנין בגיזי צמר ובציפי צמר ובלשונות של ארגמן ובמוכין (שבת מח.). דרכן של בני אדם להטמין בגיזי צמר ולשונות של ארגמן (ב״ב יט.). מעשה בהורקנוס בנו של ר״א בן הורקנוס שהיה קושר תפיליו בלשונות של ארגמן (מנח׳ לה.).—*לְשׁוֹן של זהורית: שקושרין לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח (שבת ט ג). מה היה עושה חולק לשון של זהורית חציו קשר בסלע וחציו קשר בין קרניו ודחפו לאחוריו (יומא ו ו). כל ימים שהיה שמעון הצדיק קיים היה לשון של זהורית מלבין (ירוש׳ שם ו מג ג).—*לְשׁוֹן של תכלת: המוצא תכלת בשוק לשונות פסולות חוטין כשרין (ערוב׳ לו:). מעשה בתלמידו של ר״ע שהיה קושר תפיליו בלשונות של תכלת (מנח׳ לה.).— ט) *חלק מחלקי המטה: מלבן שנתנו על לשונות וכו׳ גדד שתי לשונות לוכסן גדד שתי כרעים לוכסן (כלים יח ד-ה). מיטה שעשה שתי לשונות שלה מלווחין מרוח אחת (תוספתא כלי׳ ב״מ ח ו).—ᵛובבגדים: כמו שיש לגלחים בעין לשונות לכאן ולכאן וקושרים של ימין בכתף שמאל ושל שמאל בכתף ימין (רש״י שבת קיא:).—ᵛלְשׁוֹן המאזנים, בעין שבט של ברזל קבוע בבד המאזנים ונוטה לכאן או לכאן ומורה אם המשקל מכון: ולשון הנפש מאזנים חק שהיא עומדת באמצע כאמת ומשפט מכריע בינתים (ר״י ברצלוני, פי׳ יצירי׳ 207). נפש של מאזנים הוא ברזל החלול שהלשון קבוע בו וכו׳ וקנה הוא הקנה שלשון קבוע באמצעיתו ושתי המיתנות תלויין בראשיו (רשב״ם, ב״ב פט.). והחוט שהמאזנים תלויים בו יהיה ארוך שלשה טפחים כדי שיהיה האויר על הלשון ג׳ טפחים (טוחו״מ רלא יז). פלס הוא מה שתופס השוקל שלשון המאזנים בתוכו (מ׳ אלדכי, ב״א ז). שהמאזנים יש לה כף מכאן וכף מכאן ולשון באמצע (עמה״מ, עולם סתהו כט).—ᵛלשון הלהב: וכאשר באנו אל השוק מצאנו צלי אש תאוה לעינים, יושב בין תנור וכירים, וכו׳ ולשון הלהב בשל נתחיו, ורתח רתחיו (ר״י חריזי, תחכמ׳ כא).—י) ᵛבצרוף עם שם אחר, כנוי לקצת צמחים ופרחים; לשון השה[1]: ראוי שתחחיל בו ברטיות העין במקררים בהסחיטות כמו סחיטת לשון השה וסחיטת עלי חלפי (קאנון ג גא ח). ומי לשון השה עם עלהו ועם שרשו (שם יד כד). והניח עליה תחלה ענפי גפן וענפי הסנה ולשון השה ואחר זה תערב בהם המרטיבות ומעט דבש (פרקי משה ט).—לשון השור[2]: אם יושם העשב הנקרא לשון השור ביין וישתה יחדש לשותהו שמחה (ראב״ע, ספ׳ הנסיונות ה א). וישים על בטנו חחבשת מקמח שעורים שנתבשל במים עם עשב הנקרא לשון השור (מ׳ אלדכי, ב״א ד). כי העשב הנקרא לשון שור אם ישתה אדם מהמיץ שלו או יאכל ממנו בכל בקר חזק הזכרון (ר״א מודינא, לב הארי׳ה א ו).—לשון הכלב[3] (מעשה טוביה, ערוג׳ הבשם, ערך לינו גלוסו).

*אותיות.—דִּבֵּר וכו׳, עי׳ במקומו.—*בַּעַל־לָשׁוֹן, כנוי לבעל לשון.—ᵛבַּלְשָׁנוּת.—ᵛדקדוק.—ᵛהֲבָרָה, הברת האותיות, המלים.—זָר, לשון זרה.—ᵛטהרת הלשון.—כְּתָב וכו׳, עי׳ במקומו.—*לַעַז.—*לָעַז.—מאמר.—מבטא.—מִדְבָּר.—ᵛמֶהְוָה.—ᵛמלאכותיות, עי׳ זה הערך.—מִלָּה, מִלִּים, מִלּוֹת.—ᵛᵛמִלּוֹן, ספר נקבצו בו כל המלים שיש בלשון.—ᵛᵛמֻנָּח, מֻנָּחִים.—נָכְרִיָּה, לשון נכריה.—עִלֵּג.—ᵛעלגות.—שיח.—שפה.

ᵛלְשׁוֹנִי, ת״ז, לנק׳ לְשׁוֹנִית, מ״ר לְשׁוֹנִיִּים, לְשׁוֹנִיּוֹת,— של הלשון, ששיך להלשון: חכמת הלשון היא חכמה תודיע דרכים כוללים ידבר בהם בלשון כפי הראוי לפי הסכמת הלשון וכו׳ שיהיה הדבור מסכים כפי ההנחות הלשוניות למה שיצויר בנפש (מעשה אפוד ח). שלא היתה (חכמת יון) כי אם חכמה לשונית (ר״א ביבאגו, דרך אמונה מז). כי אלו אינם יודעים שום סוד טבעי אמתי כי אם בטוי לשוני ודרכי וכוחים (ר״י פרובינצלו, שו״ת בדבר למוד החכמ׳). והם (המליצים) במדרגה לשונית ר״ל שיש מדרגה אחת וכו׳ להאריך במליצות בלשון (שם). אבל דברנו בזה על דרך ההעברה

—[1]) בסורית לשון אמרא, בערבית לשאן אלחמל, והוא תרגום מיונית ארנוגלוסון, והוא Wegerich; plantain. —[2]) בארמית: עשב הנקרא בלשון יוון בוגלוסין ובלשון ארם לשון תורא (אסף 51, כ״י מינכן). בערב׳ לשאן אלת׳ור, והוא Borago officinalis L. —[3]) בסור׳ לשון כלבא, בערבית לשאן אלכלב, וגם באשורית לשן כלב (ZAW XIX, 3—4, 176). ביונ׳ קינוגלוסוס. והוא Plantago major L., וכבר העיר אשרסון בהערות לעמנ׳ לו Pfln. § 180, כי הדמיון של העלה הזה עם לשון הכלב הוא ב״כ קרוב שאפשר שהשמים והיוגים באו לזה שניהם מעצמם ולא לקחו זה מזה.

הלשונית לתת הבנה וקצת ציור בענין אצילות הספירות (עכוה״ק לר״מ גבאי, היחוד כ).

***לְשִׁישִׁית**, ש״נ, — שם צמח: הלשישית[1]) והלביצין והירענה והבורית והאהל יש להן שביעית (תוספתא שבי׳ ה ו). הלשישית והלבוצין וכו׳ והמלפפונות ופול המצרי מין זרעים הרי זה כלאים בכרם (שם כלא׳ ג יב).

לשך[2]), ממנו לִשְׁכָּה, °לֶשֶׁךְ.

°לֶשֶׁךְ, ש״ז, — כמו לִשְׁכָּה: אלהי נגרשתי מדביר ומלשך, נודד ובודד באהלי משך, נמתי כי אשב בחשך (רשב״ג, בחר׳ יוה״כ, ארך אפיל).

לִשְׁכָּה[3]), ש״נ, לִשְׁכָּתָהּ, מ״ר לְשָׁכוֹת, לִשְׁכֹת, — חדר גדול לתשמישים מתחלפים: ויקח שמואל את שאול ואת נערו ויביאם לִשְׁכָּתָה ויתן להם מקום בראש הקרואים (ש״א ט כב). מבא בית יי׳ אל לִשְׁכַּת נתן מלך הסרים (מ״ב כג יא). ואבא אתם בית יי׳ אל לִשְׁכַּת בני חנן בן יגדליהו איש האלהים אשר אצל לִשְׁכַּת השרים אשר ממעל לְלִשְׁכַּת מעשיהו בן שלם (ירמ׳ לה ד). ויקרא ברוך בספר את דברי ירמיהו בית יי׳ בְּלִשְׁכַּת גמריהו בן שפן (שם לו י). וירד בית המלך על לִשְׁכַּת הספר (שם יב). ואת המגלה הפקדו בְּלִשְׁכַּת אלישמע הספר וכו׳ ויקחה מִלִּשְׁכַּת אלישמע (שם כ-כא). ויביאני אל החצר החיצונה והנה לְשָׁכוֹת ורצפה עשוי להצר סביב סביב שלשים לְשָׁכוֹת אל הרצפה (יחזק׳ מ יז). ומחוצה לשער הפנימי לִשְׁכוֹת שרים וכו׳ וידבר אלי זה הַלִּשְׁכָּה אשר פניה דרך הדרום לכהנים שמרי משמרת הבית והַלִּשְׁכָּה אשר פניה דרך הצפון לכהנים שמרי משמרת המזבח (שם מד-מו). ויבאני אל הַלִּשְׁכָּה אשר נגד הגזרה (שם מב א). ופשטו את בגדיהם אשר המה משרתם בם והניחו אותם בְּלִשְׁכֹת הקדש (שם מד יט). ויעש לו לִשְׁכָּה גדולה ושם היו לפנים נתנים את המנחה הלבונה והכלים ומעשר הדגן התירוש והיצהר (נחמ׳ יג ה). ואשליכה את כל כלי בית טוביה החוץ מן הַלִּשְׁכָּה (שם ח). והלוים יעלו את מעשר המעשר לבית אלהינו אל הַלְּשָׁכוֹת לבית האוצר כי אל הַלְּשָׁכוֹת יביאו בני ישראל ובני הלוי את תרומת הדגן התירוש והיצהר ושם כלי המקדש והכהנים המשרתים והשוערים (שם י לט-מ). — ובתו״מ: שער נקנור ושתי לשכות היו לו אחת מימינו ואחת משמאלו אחת לשכת פנחס המלביש ואחת לשכת עושי חביתין (מדות א ד). ארבע לשכות היו בבית המוקד וכו׳ ומה היו משמשות מערבית דרומית היא היתה לשכת טלאי קרבן דרומית מזרחית היא היתה לשכת עושי לחם הפנים (שם ו). עזרת הנשים היתה אורך מאה ושלשים וחמש על רוחב מאה ושלשים וחמש וארבע לשכות היו בארבע מקצעותיה וכו׳ דרומית מזרחית היא היתה לשכת הנזירים וכו׳ מזרחית צפונית היא היתה לשכת דיר העצים וכו׳ צפונית מערבית היא היתה לשכת מצורעים מערבית דרומית וכו׳ היא היתה נקראת לשכת בית שמנים (שם ב ה). ולשכות היו תחת עזרת ישראל ופתוחות לעזרת הנשים ששם הלוים נותנים כנורות ונבלים ומצלתים וכל כלי שיר (שם ו). שש לשכות היו בעזרה שלש בצפון ושלש בדרום שבדרום לשכת המלח לשכת הפרוה לשכת המדיחים וכו׳ שבצפון לשכת העץ לשכת הגולה לשכת הגזית (שם ה ג-ד). שתי לשכות היו במקדש אחת לשכת חשאים ואחת לשכת הכלים (שקל׳ ה ו). שומרי ספיחים בשביעית נוטלין שכרן מתרומת הלשכה (שם ד א). מוליכין את לולביהם להר הבית והחזנים מקבלין מהן וסודרין אותן על גב האיצטבא והזקנים מניחין את שלהן בלשכה (סוכ׳ ד ד). אין פוחתין מששה טלאים המבוקרין בלשכת הטלאים כדי לשבת ולשני ימים טובים של ר״ה (ערכ׳ ב ה). התקין הלל הזקן שיהא הולש את מעותיו בלשכה ויהא שובר את הדלת ונכנס (שם ט ד). כמלא מקדח גדול של לשכה (כלים יז יב). באיזה מקדח אמרו בקטן של רופאין ד״ר מאיר וחכ״א בגדול של לשכה (אהל׳ ב ג). בשעה שעלו ישראל מן הגולה ולא מצאו עצים בלשכה ועמדו אילו ונתנדבו עצים משל עצמן ומסרום לציבור וקרבו מהן קרבנות ציבור והתנו עמהן הנביאים שביניהן שאפילו לשכה מליאה עצים ועמדו אילו ונתנדבו עצים משל עצמן שלא יהא קרבן מתקרב אלא משלהן תחילה (ירוש׳ שקל׳ ד מז ד). כל הלשכות שהיו במקדש לא היו להן מזוזה חוץ מלשכת פרהדריא שהיה בה בית דירה לכהן גדול (יומ׳ י.). שתי לשכות היו לו לכ״ג אחת לשכת פרהדרין ואחת לשכת בית אבטינס (שם יט.). חוץ מזו (הטבילה) שהיתה בחול על גבי שער המים ובצד לשכתו היתה (שם). נשים היו אורגות בפרוכת ונוטלות שכר מתרומת הלשכה (מד״ר בה״ב, מי זאת). — ואמר הפיטן: צפירת מעטפות, באיבה נהדפות, אויה לשכות היפות, ובית תחלפות (ברוך בר״ב, קינ׳, אלבעותי). — ובפרט לִשְׁכַּת הגזית בבית

---

1) לא נתברר מהותו. בירוש׳ שלשושית, עי׳ זה הערך.

2) עי׳ הערה להערך.

3) רק בעבר׳, ולא נתברר מקורו.

המקדש: לשכת הגזית שם היתה סנהדרי גדולה של ישראל יושבת ודנה את הכהונה (מדות ה ד). ג' בתי דינין היו שם אחד יושב על פתח הר הבית ואחד יושב על פתח העזרה ואחד יושב בלישכת הגזית וכו' באים לב"ד הגדול שבלישכת הגזית שממנו יוצאת תורה לכל ישראל (סנה' יא ב). המלה שבלשכת הגזית היו מולחין בו את העורות (תוספתא מנח' ו ג). סנהדרין יושבין בלשכת הגזית שהיא באמצע ביהמ"ק (תנחומא תבא ב).

***לשלש**[1]), ממנו לִשְׁלֶשֶׁת.

***לִשְׁלֶשֶׁת**[2]), ש"נ, — צואת תרנגולים, Hühnerkot: excrément des poules; chickens dirt

היתה עליו לשלשת[3]) מקנחה בסמרטוט (שבת כא ב).

לשם[4]), ממנו לֶשֶׁם.

לֶשֶׁם[5]), ש"ז, — שם אבן יקרה: והטור השלישי לֶשֶׁם[6]) שבו ואחלמה (שמות כח יט). — ואמר הפיטן: שער הכהנים בכדכד תכונן, שער הלויים בלשם תלונן (ר"י בן אביתור, בעל האיתון). — והמשורר אמר: ימים אדמם בי נהצבו סדר ומלשם שבו נתחו (רשב"ג, אולי דמעות). עפר בפיהו שני טורי ענק לשם, יצחק לבכיי כמו קשת ביום גשם (ר"י חריזי, תחכמ' ג). — ומ"ר °לשמים: תהי נא אזנך אל פי חכמים, ועינך תאסוף מהם לשמים, וקנא בם בכל שבתך וגורך, בכיסך אל תקנא בהברך (רה"ג, ירא' האל). לשמי כתמים וגנזי ברוטים באונך, זרקמת גלמים ורקח וסמים בגאונך (ר"י אבן גיאת, קינות). וצוני הבר הכמה הדשים לכסות הפנינים הפנימים, ולי נרות אהפש בם הדריו ואוציא מגנזיו הלשמים (ר"י הלוי, ידענוך גדול). והשחק כמו אהל תכלת בפניו פתחו אבני לשמים, חרוזים הם בצוארו וכימה ועיש על שתי אזניו נזמים (דמכ"ע, הריתותי הדסי, כ"י כודלי). גם אש תשוקתך במעינו במי מכתבך כבה יקוד אשנו, ואחוז ענק על גרגרותיך יהי מטוב לשמינו ותרשישנו (הוא, לפני זמן). אם תאצור חכמה בגנזכי לבך לך טוב מלשמיך, כי בה תאחז את קצת ההוד עד יעלה שיאך לשמיך (הוא, תרכ"ב י נה). ויהי בקצת הימים, ואני יושב בקהל הכמים, נכבדים ורמים, מחברים מן השיר לשמים, ומפיצים מנחלי עינו גשמים (ר"י חריזי, תחכמ' יח). ונהרסו אבני קדש, ומגדל עז הודש, ופזר הזמן ספיריו ולשמיו, והגביר צריו וקמיו (ר"י אלג'אהרי, ספר המוסר מד). ומפניניהם (של החכמים) בית בניתי, ומלשמיהם אהל נטיתי (מנח' כר זרת, הקדמ' לידה לדרך). — °וקצת המחברים כנו בשם זה את האבן היקרה הנקראת בלעז טורקואים turquoise הוא: הלשם הוא הטורקואים והיא אבן יקרה וחשובה בעיני רבים וכו' והאבן הזאת סגולתה לשמור האדם מהסכנות וכו' והאיש הנושא אותה האבן יהיה שמח וטוב לב וכו' לפיכך נתנה האבן הזאת לדן שהוא היה מצליח במלחמה בימי שמשון (כתר הגולה, על המקדש כו ו).

לשן[1]), ממנו לָשׁוֹן, לָשַׁן, °לְשׁוֹנִי, °הַלְשָׁנָה, °מַלְשִׁין, °מַלְשִׁינוּת.

לָשַׁן, — קל אינו נהוג.

— פוע' בינ', מְלוֹשְׁנִי, מְלָשְׁנִי[2]), — מי שמכה את חברו בלשון, verleumden; calomnier; to slander: לבב עקש יסור ממני רע לא אדע מְלוֹשְׁנִי[3]) בסתר רעהו אותו אצמית (תהל' קא ד-ה). — ואמר הפיטן: ולא תתן אכלך במרבית פן אכלך ולא תרוץ רגלך מלשני בסתרים (רשב"ג, אזהרות). שודד הושדד וברשתו נוצד, מלשני נסחף נצמת ונרצד (רשב"י, סלית' אכת', אתה האל). אלי הושיעה, וזכיות הכריעה, ומזבולך הופיעה, חון סוערה וסועה, ומלשני הבליעה (ר' יצחק, סליח' ד' ע"ת, יושב בסתר).

— הפע', הִלְשִׁין, — הלשין את פלוני לפלוני, דבר לו עליו רעות: אל תַּלְשֵׁן[4]) עבד אל אדנו פן יקללך ואשמת

---

[1]) אין לו חבר בלשונ' האחיות. פלישר (Fleischer בהער' ללוי) גזר אותו מן לת' בערב' במשמ' לחלה הטל, אך זהו לפי פרושו של לוי שהכונה כאן לדבר לח, רך, אבל לפי פרוש הקדמונ', הרשום בפנים, זו גזרה דחוקה, וצריך לאמר כי זו מלה מיוחדה עברי' למשמ' זו.

[2]) כך מנקד במשנה כ"י עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם. ועי' הער' להשרש, והער' לקמן. — [3]) הערוך: פי' צואת תרנגולים, ע"כ, ונראה מלשונו שהוא פרוש שהיה לו בקבלה.

[4]) עי' הערה להערך.

[5]) י"א שיש במצרי' דומה לו נשם, במשמ' אבן יקרה ירקה. ולא נתברר לאיזו אבן קראו היהודים בשם זה. — [6]) השבעים תרגמו λιγύριον, והוא מה שנקרא בלשונ' לעז Opal. אונק': קנכירי, ולא נתברר בודאות מהותו. ריב"ג תרגמו בערב' ג'זע, והוא בלעז Onix.

---

[1]) שרש קדום משתף. בערב' לשׂנ a).

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כך הכתי' והקרי, והנה הכתיב הוא כמו משפטו עם הוספ' י בסוף, כמו חצבי, הקקי וכדומ'. ולא נתברר טעם נקוד הקרי. — [4]) אולי אין זה כלל מזה השרש אלא סרוס מן שלם כמו בערב' שלם b).

a) لسن b) سلم

(משלי י׳).—והשתמשו הרבה בפעל זה הלשין על, הלשין את, במשמ׳ הכהז בלשון לפני שליט וכדומ׳, הודיע שפשע לו, dennunzieren; dénoncer; denounce: כבר היה (כלי המצריים מופקדים) בידם שנים עשר חדש ואי אתה מוצא אחד מהם שהלשין על חבירו (מכי׳ בא ה). אל תלשן את חבירך שכל המלשין אין לו רפואה (כלה רבתי ג). הנחש בשהלשין הכיתי אותו בצרעת וכו׳ לקח את שלו על שהלשין (מד״ר שמות ג). ולא שמעו לדברי מרדכי והלכו כולם לבית המשתה וכו׳ ואכלו ושתו ונשתכרו ונתקלקלו מיד עמד שטן והלשין עליהם לפני הקב״ה ואמר לפניו רבש״ע עד מתי תדבק באומה זו שהם מפרישין לבכם ואמונתם ממך (בס אסת׳, אס על המלך). כל המלשין אדם בסתר אין לו חלק לעוה״ב וכו׳ תדע לך שהוא כן בא וראה מן הנחש שהלשין לאדם ולעזרו ארור הקב״ה שיהיה מאכלו עפר (פדר״א יג).—ובפסהמ״א: ובר ישראל שהכנים ממון אצל חבירו והלשינו עליו וצוה המלך להחרים על מי שיש אצ״ו אותו ממון (תשו׳ רב בביגא גאון יג, תורתם של ראשו׳).

לַת, לָלַת,—עי׳ יָלַד, ועי׳ ללת.

לתח, ממנו מלתחה, עי״ש.

***לְתִיתָה**, ש״נ,—שם״פ מן לָתַת: לישה בזריזין (יש לתיתה (אין) בזריזין (פסח׳ לו). ואי אפשר (פת) נקייה בלא לתיתה (שם מ). לתיתה פעמים שלא ע״י כהן וכו׳ לתיתה אינה לא בכהנים ולא בעזרה (ר״ת שם לו).

לֶתֶךְ[1], ש״ז,—מדת היבש: ואכרה לי בחמשה עשר כסף וחמר שערים ולֶתֶךְ שערים (הושע ג ב). — ובתו״מ: עד כמה מזבלין עד שלש שלש אשפתות לבית סאה של עשר עשר משפלות של לתך לתך (שבי׳ ג ג). השוכר את החמור וכו׳ להביא לתך חטים והביא לתך שעורים (ב״מ ו ה). ומסבתר היתה כלי גדול מחזקת לתך (תמיד ה ה). כור תבואה יש לי בידך אין לך בידי אלא לתך קטנית פטור כור פירות יש לי בידך אין לך בידי אלא לתך קטנית חייב שהקטניות בכלל פירות (שבוע׳ ו ג). לאחד ששילח את חמורו ואת כלבו לגורן והטעינו לחמורו לתך ולכלבו ג׳ סאים (ספרי דבר׳ שמג). הרי אמרו שיעור תבואה צבורה לתך (בבת קכז.). האומר לחבירו בית כור עפר אני מוכר לך אע״פ שאין בו אלא לתך הגיעו (ב״מ קד.). לרבות לתך וחצי לתך (ב״ב קג.). — ומ״ר לְתָכִים, ואמר הפיטן: ושעור כל חמר בשני לתכים וגל לתך יכיל חמש איפות (ר״א קליר, בקג׳, אז ראית).

לתע[1], ממנו מלתע, ואולי לְתַע.

לָתַע[2], — קל לא נמצא.

—נפע׳, נִתְּעוּ, נִתַּע, נִתַּעְתִּי[3]),—נִתְּעָה הַשֵּׁן, נתרכבה עליה שן אחרת, יתרה, נהיתה מרכבה, ובהשאלה, גדולה, עזה, חזקה: שאגת אריה וקול שחל ושני כפירים נִתָּעוּ[4]) ליש אבד מבלי טרף ובני לביא יתפרדו (איוב ד י-יא).

במשמ׳ נתינה לפלוני.

[1]) רק בעבר׳, ולא נתברר מקורו.

---

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) אין החדשים מודים בפעל זה, ועי׳ הערה לקמן.— [3]) רד״ק (מכלול, בדה״פ).—[4]) נתקשו הקדמונים והחדשים בפרוש פעל זה ולא מצאו דבר מתישב היטב על מליצת הכתוב. רובם פרשו במשמ׳ שבירה ונתיצה, אבל אין זה מקביל היטב לתחלת הכתוב. והיותר נכונה היא סברתו של ריב״ג ששם נתעו מן לתע, אמר וז״ל: ומנ הד׳א קול ושני כפירים נתעו אצלה נלתעו פאבדלוא אללאם בנונ ואדע׳מוה וג׳אהז אנ תכונ אללאם נפשהא אדע׳מת דונ אנ תבדל באלנונ באנדע׳אם לאם לקח פי יקח ופי מקח שחד ואמא תפשיר אללפט׳ה פאנה קיל פיהא תניב פיהם ויחתמל ענדי איצ׳א וג׳הא אח׳ר מנ אלתפשיר והו אנ יכונ וצפא ללכפירים עלי מעני אנהא ד׳ואת אניאב ואלמראד בד׳לכ אנהא צ׳ואר ולישת צע׳ארא צעאפא, ע״כ, —ובעבר׳: ומזה נאמר ושני כפירים נתעו העקר נלתעו והמירו הלמד בנון והבליעוה ואפשר שתהיה הלמד עצמה נבלעת בלתי מומרת בנון כהבלע למד לקח ביוקח ובמקח שחד ופרוש המלה שהם בעלי השנים ואפשר אצלי עוד פנים אחרים מהפרוש והוא שיהיה תאר לכפירים והכונה שהם בעלי השנים והחפץ בו שהם יכולים לטרוף ואינם קטנים חלשים. זוהי כונת הכתוב בכלל, אפס שבעצם פרוש הפע׳ נתעו לא ירד ריב״ג לעמקו של דבר, והוא, כי השרש לתע בעבר׳ הוא השרש ת׳על [a]) בערב׳, שעקר שמושו הוא בענין צמיחת שן בדחק אצל שן או התרכבות שן על שן: זיאדה שנ או דח׳ול שנ תחת אח׳רי וכו׳ ירכב בעצ׳ה בעצ׳א (לסאן אלערב), ובעבר׳: הוא תוספת שן או כניסת שן תחת אחר וכו׳ ירכב קצתן על קצתן, ואומרים: פי אשנאנה ת׳על, ר״ל הרכבת קצתן על קצתן, ואמר המשורר: לא הול פי עינה ולא קבל ולא שע׳א פי פמה ולא ת׳על פהו נקי כאלחשאם קד צקל,—ובעבר׳: לא שוץ בעינו ולא פזילות ולא שנים עקומות בפיו ולא מורכבות, והוא נקי כחרב ממרטה. ואפשר שמזה גם השם מלתעות וגם מתלעות, והכונה שנים רחבות, גדולות, כאלו הרכבו משתים. ועי׳ עוד ערך מלתע.

[a]) ثعل

***לָתַת[1]**, ממנו *לְתִיתָה, *לָתַת, *לֶתֶת.

***לָתַת[2]**, פ"י, — לָתַת החטים, הרטיב אותם במים לפני הטחינה כדי שיהיו יתר נוח לטחון[3]: חרש שוטה וקטן שהעלו פירותיהן לגג ד ל ו ת ת ן בטל (תוספתא מכשירי׳ ג ב). המוליך חיטים לטחון ולא לתתן ועשאן מורסן וסובין (שם כ"ק י ט). וכולן רשאין כהנים לשנות באכילתן מנחות ל ל ו ת ת ן ולהוציא שמנן ולתת לתוכן תבלי חולין (שם זבח׳ י ז). כאן ב ל ו ת ת כאן בשאינו ל ו ת ת (ירוש׳ סכי׳ ה לו.). נחתום שעושה בטומאה וכו׳ לא ל ו ת ת י ן ולא טוחנין ולא בוללין עמו (שם ע"ז ד מד:). חטין של מנחות אין ל ו ת ת י ן אותן (פסח׳ לו.). מנחת העומר ל ו ת ת י ן אותה וצוברין אותה ציבור (שם). אין ל ו ת ת י ן שעורין בפסח ואם ל ת ת נתבקעו אסורות לא נתבקעו מותרות (שם מ.). היטין של מנחות אין ל ו ת ת י ן אותם וכו׳ אמר רבא מצוה ל ל ת ו ת (שם). מותר ל ל ת ו ת חיטין בפסח (סנה׳ ה:). — ופעו׳ *לְתוּת, לְתוּתָה: נתנו בהם (בריחים) תבואה ל ת ו ת ה לסלת (בו"ע הו"ת תנג ח).
— פִּע׳, *לִתֵּת, מְלַתֵּת, — כמו הקל: ש מ ל ת ת י ן אותן (את החטים במים) שהקליפה שעל החיטין קולפין ומן הגרעינין גופה בלא הקליפה עושה ממנו סולת (רגמ"ה כ"כ לג:).

***לֶתֶת**, ש"ז, — שה"פ מן *לָתַת: תכן ב ל ת ת וצבוד ונגרם בלי חסרון (מחיר הגורלי, מערי׳ ג פסח, תור יוס).

---

[1]) אולי כמו בערב׳ לת׳ b), שמשמש גם במשמ׳ טל, וכמו"כ לת"י a) גם במשמ׳ רטיבות.
[2]) עי׳ הערה להשרש. — [3]) פרשו ר"ח (פסח׳ מ.) והערוך (ערך לתת) במשמ׳ שריה.

---

a) لت b) لتى

Scanner's note: This volume (06) contains pp. 2743 to 3221, but it has 482 pages, because there are pages 2887(a) and 2915(a).

מלון הלשון העברית
הישנה והחדשה

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך ששי

ירושלים־תלפיות

בן־יהודה — הוצאה־לאור לזכר אליעזר בן־יהודה בע״מ

מהדורה עממית מיוחדת

להסתדרות המורים העברים בארץ־ישראל

A COMPLETE DICTIONARY

of

ANCIENT AND MODERN HEBREW

by

ELIEZER BEN YEHUDA

of Jerusalem

THESAURUS TOTIUS HEBRAITATIS

ET VETERIS ET RECENTIORIS

Auctore

ELIESER BEN IEHUDA

Hierosolymitano

VOL. VI

Jerusalem

Ben-Yehuda Hozaa-La'Or Le zecher Eliezer Ben-Yehuda Ltd.

Popular Edition

specially published for

Hebrew Teachers' Organisation in Eretz-Israel

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ"ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה, וכמרכב המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים אשר מצא אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכי שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות, באו בו חקירות והַוָּיוֹת בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כללים, המלות השיכות להם עפ"י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המְבֻקשה גם אם איננה ידועה לו.

הברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך ששי

ירושלים – תל־אביב

ל״א להצהרת בלפור

«לעם»
הוצאת ספרים

נדפס בארץ-ישראל

Printed in Eretz-Israel

נדפס מאמהות בדפוס «ספר» תל-אביב

ל כ ב ו ד

הנדיב יעקב ורטהים

ברגשי כבוד והכרת טובה

ה מ ח ב ר*)

*) כרך זה הקדש על־ידי המחבר עוד בשנה הראשונה להצהרת בלפור.

המלחמה העולמית ותוצאותיה החמורות גרמו להפסקת ההדפסה של המִלּון, אך המחבר עבד בחבורו הגדול בלי הרף גם בשנות הזעזועים, ולהפצרת חבריו וידידיו נסע לאמריקה בכדי להמשיך בה את עבודתו בשלוה. ביום כ״ו כסלו, ו׳ להצהרת בלפור (16.12.22) —שלש שנים אחרי שובו לארצו מגלותו בנכר—מת המחבר עם העט בידו בחדר־עבודתו.

בצואתו השאיר המחבר את זכות ההוצאה לאור של כל כתבי-היד שלו לאלמנתו ואני ראיתי כחובה קדושה לי להבטיח את השלמת ההוצאה-לאור של המלון, מפעל חייו של המנוח.

המלון נשלם עד תומו. האותיות „מ׳ „נ׳ הוכנו לדפוס ע״י המחבר עצמו. האותיות „ס׳ „ע׳ „פ׳ „צ׳ סודרו על ידי המחבר בעצם כתב-ידו ויש רק להכשירן לדפוס. האותיות „ק׳ „ר׳ „ש׳ „ת׳ נכללות בקלפים ובכתבי־יד מסודרים כל צרכם. אף „המבוא הגדול למלון׳ ערוך וכתוב ע״י המחבר ויופיע במועדו.

הודות לעזרת „קרן אמונים לזכר אליעזר בן־יהודה׳, אשר נוסד בירושלם תחת חסות ה. מ. הנציב העליון סיר הרברט סמואל ותחת נשיאות המפקד פ. קיש, נשלם הכרך הזה, שנחתם בערך „ספתן׳, והוצא עתה לאור. משתמשת אני בהזדמנות זו להגות רגשי חן־חן מקרב לבי לחברי הקרן, שרכשו את תמיכתם של מספר רב מאוהבי המדע, נשאו בעול ההוצאות, הנהיגו את העבודה לכל צדדיה והגנו על העזבון הגדול. וכמו כן להמלומדים ד״ר ו. פ. אולברייט, האב דורם, ד״ר ה. דנבי, פסטור הרצברג, ד״ר א. מזיא, ולמלומדים שבחוץ-לארץ, שבנדיבותם הקדישו הרבה מזמנם והשתתפו בחקירה מדעית בכל עת שנדרשו לכך.

חן־חן עמוק מביעה אני יחד עם־כך לעוזר הראשי, האדון משה בר־נסים בעד התמסרותו הנאמנה למלון בתקף הבקיאות אשר רָכְשָׁה מידי המחבר בעשרים שנות עבודתו תחת פקודתו.

חמדה בן-יהודה

ירושלם, כ״ו כסלו, ח׳ להצהרת בלפור.

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שַׁעַר הַמֵּם

מ

מ וּבסוף התיבה ם, האות השלש עשרה[1]) באלף-בית העברי ושמה מֵם, עי' ערך מֵם.

מוצא קול אות זו עקרו מן השפתים, ונחשב עם אותיות השפה בומף[2]), ומפני טיב הברתה נקראת דֹּמֶמֶת: שלש אמות אמ״ש מם דוממת[3]) שין שורקת ואלף חוק מכריע בינתים (ספר יציר' ד ה), וגם קצה הלשון עוזרת בהברתה, ולכן היא נחשבת גם מאותיות הדליקה למנר, ותתחלף גם בתוך הלשון העברית בעצמה וגם בינה ובין שאר לשונות השמיות בהאותיות האלה.

בהברת אות זו אין הבדל עקרי בין כל היהודים.

בצרופי השרשים העברים לא תבוא אות מ לפני ב, פ[1]), ולא יהיו צרופי מב, מפ.

מ היא גם אות שמושית[2]), ושמושה העקרי עם האות נ במלת מִן, עי' זה הערך, ובהשמטת הנון לפני שמות ופעלים מִ-, מֵ-, עי״ש, ובסוף שמות ופעלים להוראת גופים נסתרים זכרים, ובסוף שרשים ליצירת תאר הפעל, כמו חִנָּם, פתאֹם וכדומ', וכמו״כ לבנין שמות, כמו סֻלָּם וביוצא בו. בבניני הפעלים תשמש מ בבינוני פע', מְפַקֵּד, ובבינ' הפע', מֻפְקָד, ובשמות בראש השם: מִפְעָל.

במספרים תשמש מ במקום מספר ארבעים: י״צ הרי ק' כ״פ הרי ק' ל״ע הרי ק' מ״ס הרי ק' (מד״ר במות טו). אינם מושלמים לי אלא מ' יום וכו' למד שלשים יוד עשרה הרי מ' (בס כמד' ז). להם שהיה נימות במאתים ומ״ח אברים בבנין אותיות מחספם מ ארבעים ה שמונה ם ששים פ שמונים ם ששים הרי מאתים ומ״ח כנגד אבריו של אדם (תנחומא כבלת כב).

---

[1]) כך נראה ברור מקצת הפרשיות והמזמורים המסודרים עפ״י סדר א״ב שבאו הפסוקים המתחילים באות מ אחרי הפסוקים המתחילים באות ל, איכה א יב-יג: לוא אליכם כל עברי דרך וכו' ממרום שלח אש בעצמותי, ושם ב יב-יג: לאמתם יאמרו איה דגן ויין וכו' מה אעודך, וכן בשאר הפרשיות. וכמו״כ באותם מזמורי תהלים שפסוקיהם מסודרים עפ״י א״ב: לכו בנים שמעו לי וכו' מי האיש החפץ חיים (תהל' לד יב-יג), וכן עוד במזמורים אחרים. וכמו״כ במשלי לא: לא תירא לביתה משלג וכו' מרבדים עשתה לה. —[2]) ספר יצירה ב ג, והוסיף רסע״ג: ומים באח׳ר אלשפתינ (נפה״ע בל רסע״ג ליצירה), ובעבר': והמם (מוצאה) באחורי השפתים. —[3]) בזה מסכימים עם ספר יצירה גם המדקדקים ההודים, שחושבים את האות מ לדוממת, ואלו המדקדקים היוגים השבוה להצי דוממת (A. Epstein, Recherches sur le Sepher Jeçira 11).

—[1]) מנחם. —[2]) כך גם בשאר הלשונות האחיות.

מַאֲבוּס*), ש"ז, מ"ר בכנ' מַאֲבֻסֶיהָ, — אוצר של תבואה, רפת לפטם את הבהמות, Speicher, Maststall; grenier: étable du bétail à l'engrais; granary, feeding-stall: באו לה מקץ פתחו מאבסיה סלוה כמו ערמים והחרימוה אל תהי לה שארית (ירמ' נ כו).

מְאֹד[1]), א) ש"ז, בכנ' מְאֹדֶךָ, מְאֹדוֹ, — כח ועֹצם, ובהשאלה, הון ונכסים וכדומ', Kraft, Macht, Vermögen; force, pouvoir; strength, might: ואהבת את יי' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מְאֹדֶךָ[2]) (דבר' ו ה). וכמהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל יי' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מְאֹדוֹ ככל תורת משה (מ"ב כג כה). — ואמר בן סירא: בכל מ א ו ד ך אהוב עושך ואת משרתיו לא תעזב (ב"ס גני' ז ל). — ובסהמ"א: ראוי לשום כל מ א ד ו להשתדל בהשלמת ההצעות ולקבץ ההקדמות אשר יטהר השגת השכל מטומאתו (ר"י הלוי, מו"נ א ה). ואנקלוס הגר ע"ה היה שלם מאד בלשון הקדש ובלשון ארמית והיה כל מ א ו ד ו להרחיק הגוף מהבורא יתעלה בכל ספור אשר ספר בתורה שהיא מביאה לידי גשמות (שם כו). כי שישים מ א ו ד ו לקיים חדוש העולם או ביטול קדמותו (שם עג). — ואמר המליץ: ויהי כשמוע הזקן מתק דבריו, וישוב דעתו ותקון מאמריו, שמח מאד, בכל נפש ו מ א ד (תחכ"מ הלוי, בן המלך והנזיר יח). ויתהפך הזמן על האיש ההוא ויקר מקרהו כי ירד מ מ א ו ד ו וידל כבודו (שם יא). — ב) מלת תה"פ, להורות ההפלגה בכמות או באיכות, sehr; très; very, ותבוא אחרי שמות תאר ופעלים: וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מְאֹד (בראש' א לא). ויהי כבוא אברם מצרימה ויראו המצרים את האשה כי יפה הוא מְאֹד (שם יב יד). ואנשי סדם רעים וחטאים ליי' מְאֹד (שם יג יג). והנער טבת מראה מְאֹד (שם כד טז). והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן דלות ורעות תאר מְאֹד ורקות בשר (שם מא יט). ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן כי כבד הוא מְאֹד (שם לא). ויעל עמו גם רכב גם פרשים ויהי המחנה כבד מְאֹד (שם נ ט). ויספדו שם מספד גדול וכבד מְאֹד (שם י). הנה יד יי' הויה במקנך אשר בשדה וכו' דבר כבד מְאֹד (שמות ט ג). הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מְאֹד אשר לא היה כמהו במצרים (שם יח). ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים כבד מְאֹד לפניו לא היה כן ארבה כמהו ואחריו לא יהיה כן (שם י יד). ויהפך יי' רוח ים חזק מְאֹד וישא את הארבה (שם יט). גם האיש משה גדול מְאֹד בארץ מצרים (שם יא ג). וצאן ובקר מקנה כבד מְאֹד (שם יב לח). ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר וקל שפר חזק מְאֹד (שם יט טז). ואף יי' חרה בעם ויך יי' בעם מכה רבה מְאֹד (במד' יא לג). והאיש משה ענו מְאֹד מכל האדם אשר על פני האדמה (שם יב ג). אפס כי עז העם הישב בארץ והערים בצרות גדלת מְאֹד (שם יג כח). ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מְאֹד (שם לב א). כן תעשה לכל הערים הרחקת ממך מְאֹד (דבר' כ טו). האיש הרך בך והענג מְאֹד תרע עינו באחיו (שם כח נד). כי קרוב אליך הדבר מְאֹד (שם ל יד). מארץ רחוקה מְאֹד באו עבדיך לשם יי' אלהיך (יהוש' ט ט). להכתם מכה גדולה מְאֹד עד תמם (שם י כ). וסוס ורכב רב מְאֹד (שם יא ד). ועגלון איש בריא מְאֹד (שפט' ג יז). ויכם מערוער ועד באך מנית עשרים עיר ועד אבל כרמים מכה גדולה מְאֹד (שם יא לג). איש האלהים בא אלי ומראהו כמראה מלאך האלהים נורא מְאֹד (שם יג ו). ראינו את הארץ והנה טובה מאד (שם יח ט). ותהי חטאת הנערים גדולה מְאֹד את פני יי' (ש"א ב יז). וילחמו פלשתים וינגף ישראל וינסו איש לאהליו ותהי המכה גדולה מְאֹד (שם ד י). ותהי יד יי' בעיר מהומה גדולה מְאֹד (שם ה ט). ואיש במעון ומעשהו בכרמל והאיש גדול מְאֹד

---

*) ה ע ר ה: עמוד זה ושלאחריו (2750—2751) נשרפו כליל בשעת יציקת העופרת על ה א מ ה ו ת (matrices) אצל המו"ל בברלין, ובהיות שחלק זה נסדר בדפוס עוד לפני המלחמה העולמית לא נשמרה כל העתקה מהחמר שהכילו שני העמודים האלה, לא בכ"י ולא בדפוס, ונערכו מחדש לפי החמר התנכי ועפ"י מה שנמצא ברשימות המחבר, בעצתם והסכמתם של המלומדים המשתתפים בעריכה.

[1]) לפי דעת הקדמונים המם היא שרשית. אך החדשים סברים שהוא משרש אוד. באשור' מַאד, תה"פ, כמו בעברית; מְאַד במשמ' רוב. במינא' מאד, הוסיף. — [2]) השבעים תרגמו כאן δυνάμεως, ר"ל כח ועצמה, וגם הון, ובמ"ב ἰσχύος. ת"א: בכל נכסך. וכבר אמרו במשנה: בכל מאדך בכל ממונך (ברכ' ט ה). ואמרו בגמ' (שם סא:) ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך

(שם כה ב). ויקם דוד מעל משכבו ויתהלך על גג בית המלך וירא אשה רחצת מעל הגג והאשה טובת מראה מאד (ש״ב יא ב). ויונדב איש חכם מאד (שם יג ג). וישנאה אמנון שנאה גדולה מאד (שם טו). וגם המלך וכל עבדיו בכו בכי גדול מאד (שם לו). ויצבו עליו גל אבנים גדול מאד (שם יח יז). וברזלי זקן מאד בן שמנים שנה והוא כלכל את המלך בשיבתו במחנים כי איש גדול הוא מאד (שם יט לג). וגם הוא טוב תאר מאד (מ״א א ו). והמלך זקן מאד ואבישג השונמית משרת את המלך (שם טו). ותבא ירושלמה בחיל כבד מאד (שם י ב). ויהי חליו חזק מאד עד אשר לא נותרה בו נשמה (שם יז יז). שמענו גאון מואב גא מאד (ישע׳ טז ו). כי שבר גדול נשברה בתולת בת עמי מכה נחלה מאד (ירמ׳ יד יז). הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הבכרות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע (שם כד ב). ויניחני בתוך הבקעה והיא מלאה עצמות והעבירני עליהם סביב סביב והנה רבות מאד על פני הבקעה והנה יבשות מאד (יחזק׳ לז א-ב). הביאני אל ארץ ישראל ויניחני אל הר גבה מאד (שם מ ב). והנה אל שפת הנחל עץ רב מאד מזה ומזה (שם מז ז). והיה הדגה רבה מאד (שם ט). ויי׳ נתן קולו לפני חילו כי רב מאד מחנהו כי עצום עשה דברו כי גדול יום יי׳ ונורא מאד ומי יכילנו (יואל ב יא). הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד (עובד׳ ב). ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה גיא גדולה מאד (זכר׳ יד ד). לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד (תהל׳ קיט צו). גדול יי׳ ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר (שם קמה ג). ותהי שמחה גדולה מאד (נחמ׳ ח יז). ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן וכו׳ וחמש מאות אתונות ועבדה רבה מאד (איוב א ג). וכל ישראל עמו קהל גדול מאד (דה״ב ז ח). כי נתן לו אלהים רכוש רב מאד (שם לב כט). — ואחרי פעלים: וישע יי׳ אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפלו פניו (בראש׳ ד ד-ה). ויגברו המים וירבו מאד על הארץ (שם ז יח). זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד (שם יח כ). ויפצר בם מאד ויסרו אליו (שם יט ג). ויפצרו באיש בלוט מאד ויגשו לשבר הדלת (שם ט). וייראו האנשים מאד (שם כ ח). וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודת בנו (שם כא יא). ויי׳ ברך את אדני מאד ויגדל ויתן לו צאן ובקר וכו׳ (שם כד לה). ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד (שם כו יג). ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד (שם טז). ויירא יעקב מאד ויצר לו (שם לב ח). ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד כי נבלה עשה (שכם) בישראל לשכב את בת יעקב (שם לד ז). הרבו עלי מאד מהר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי (שם יב). וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גשן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד (שם מז כז). וירב העם ויעצמו מאד (שמות א כ). וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם וייראו מאד (שם יד י). והר סיני עשן כלו וכו׳ ויחרד כל ההר מאד ויהי קול השפר הולך וחזק מאד משה ידבר והאלהים יעננו בקול (שם יט יח-יט). וישמע משה את העם בכה למשפחתיו איש לפתח אהלו ויחר אף יי׳ מאד ובעיני משה רע (במד׳ יא י). וידבר משה את הדברים האלה אל כל בני ישראל ויתאבלו העם מאד (שם יד לט). ויחר למשה מאד ויאמר אל יי׳ אל תפן אל מנחתם (שם טז טו). כי כבד אכבדך מאד וכל אשר תאמר אלי אעשה (שם כב יז). רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך (דבר׳ ד ט). ונשמרתם מאד לנפשתיכם (שם טו). ושמעת ישראל ושמרת לעשות אשר ייטב לך ואשר תרבון מאד כאשר דבר יי׳ אלהי אבתיך לך (שם ו ג). ובאהרן התאנף יי׳ מאד להשמידו (שם ט כ). השמר בנגע הצרעת לשמר מאד ולעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים (שם כד ח). רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי (יהוש׳ א ז). ונירא מאד לנפשתינו מפניכם (שם ט כד). רק שמרו מאד לעשות את המצוה וכו׳ (שם כב ה). וחזקתם מאד לשמר ולעשות את כל הכתוב בספר תורת משה (שם כג ו). וידל ישראל מאד מפני מדין (שופט׳ ו ו). ויעברו בני עמון את הירדן להלחם גם ביהודה וכו׳ ותצר לישראל מאד (שם י ט). ויצמא מאד ויקרא אל יי׳ (שם טו יח). הם עם יבוס והיום רד מאד (שם יט יא). כי היתה מהומת מות בכל העיר כבדה מאד יד האלהים שם (ש״א ה יא). ויקרא שמואל אל יי׳ ויתן יי׳ קלת ומטר ביום ההוא ויירא כל העם מאד את יי׳ ואת שמואל (שם יב יח). ויכו ביום ההוא בפלשתים ממכמש אילנה ויעף העם מאד (שם יד לא). ויבא דוד אל שאול ויעמד לפניו

ויאהבהו מאד ויהי לו נשא כלים (שם טז כא). וירא שאול אשר הוא משכיל מאד ויגר מפניו (שם יח טו). וייקר שמו מאד (שם ל). ויהונתן בן שאול חפץ בדוד מאד (שם יט א). ותרא כי נבהל מאד ותאמר אליו (שם כח כא). ותצר לדוד מאד כי אמרו העם לסקלו (שם ל ו). ויחל מאד מהמורים (שם לא ג). צר לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאד נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים (ש"ב א כו). כי היו האנשים נכלמים מאד (שם י ה). ויאמר דוד אל יי׳ חטאתי מאד אשר עשיתי ועתה יי׳ העבר נא את עון עבדך כי נסכלתי מאד (שם כד י). ושלמה ישב על כסא דוד אביו ותכן מלכתו מאד (מ"א ב יב). ויהי כשמע חירם את דברי שלמה וישמח מאד (שם ה כא). וימצא הדד חן בעיני פרעה מאד (שם יא יט). ויתעב מאד ללכת אחרי הגלולים (שם כא כו). ויתאנף יי׳ מאד בישראל (מ"ב יז יח). כי מר לי מאד מכם כי יצאה בי יד יי׳ (רות א יג). קראן לי מרא כי המר שדי לי מאד (שם כ). ויבטחו על רכב כי רב ועל פרשים כי עצמו מאד (ישע׳ לא א). על זקן הכבדת עלך מאד (שם מז ו). כי עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו והתבוננו מאד (ירמ׳ ב י). שמו שמים על זאת ושערו חרבו מאד נאם יי׳ (שם יב). בשנו מאד כי עזבנו ארץ (שם ט יח). בשו מאד כי לא השכילו (שם כ יא). קרוב איד מואב לבוא ורעתו מהרה מאד (שם מח יו). בושה אמכם מאד חפרה יולדתכם (שם נ יב). ואת שבתתי חללו מאד (יחזק׳ כ יג). ותמלאי ותכבדי מאד בלב ימים (שם כז כה). חזק מתנים אמץ כח מאד (נחו׳ ב ב). וגם חמת תגבל בה צר וצידון כי חכמה מאד (זכר׳ ט ב). תרא אשקלון ותירא ועזה ותחיל מאד (שם ה). גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלם (שם ט). יבשו ויבהלו מאד כל איבי (תהל׳ ו יא). כי לאלהים מגני ארץ מאד נעלה (שם מז י). ויאכלו וישבעו מאד ותאותם יבא להם (שם עח כט). שמע אלהים ויתעבר וימאס מאד בישראל (שם נט). מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד (שם עט ח). עדתיך נאמנו מאד לביתך נאוה קדש (שם צג ה). יי׳ אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת (שם קד א). ויפר את עמו מאד ויעצמהו מצריו (שם קה כד). ויברכם וירבו מאד ובהמתם לא ימעיט (שם קז לח). אשרי איש ירא את יי׳ במצותיו חפץ מאד (שם קיב א). אתה צויתה פקדיך לשמר מאד (שם קיט ד). שמרה נפשי עדתיך ואהבם מאד (שם קסז). נפלאים מעשיך ונפשי ידעת מאד (שם קלט יד). ואין דבר אליו דבר כי ראו כי גדל הכאב מאד (איוב ב יג).

והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד (שם ח ז). ויראו כל הגוים אשר סביבתינו ויפלו מאד בעיניהם (נחמ׳ ו יו). וכהצר לו חלה את פני יי׳ אלהיו ויכנע מאד מלפני אלהי אבתיו (דהי"ב לג יב). ואחרי כן בנה חומה חיצונה וכו׳ ויגביהה מאד (שם יד). ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו (אסת׳ א יב). ותתחלחל המלכה מאד (שם ד ד).—ולפני הפעל: מה גדלו מעשיך יי׳ מאד עמקו מחשבתיך (תהל׳ צב ו). כי אתה יי׳ עליון על כל הארץ מאד נעלית על כל אלהים (שם צז ט). —ועם תה"פ: לבד מערי הפרזי הרבה מאד (דבר׳ ג ה). ויעמדו המים הירדים מלמעלה קמו נד אחד הרחק מאד באדם העיר (יהוש׳ ג טז). אתה זקנתה באת בימים והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה (שם יג א). הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד (ש"א כו כא). ומבטח ומברתי ערי הדדעזר לקח המלך דוד נחשת הרבה מאד (ש"ב ח ח). ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד ורחב לב כחול אשר על שפת הים (מ"א ה ט). וישבו כל היהודים מכל המקמות אשר נדחו שם ויבאו ארץ יהודה אל גדליהו המצפתה ויאספו יין וקיץ הרבה מאד (ירמ׳ מ יב). ואירא הרבה מאד (נחמ׳ ב ב). ויהי ליחזקיהו עשר וכבוד הרבה מאד (דהי"ב לב כז).— ועם עַד, עַד-מאד: ויחרד יצחק חרדה גדלה עד-מאד וכו׳ ויצעק צעקה גדלה ומרה עד-מאד (ברא׳ כז לג-לד). וישמח שם שאול וכל אנשי ישראל עד-מאד (ש"א יא יה). ולב נבל טוב עליו והוא שכר עד-מאד (שם כה לו). ותהי המלחמה קשה עד-מאד ביום ההוא (ש"ב ב יז). והנערה יפה עד-מאד (מ"א א ד). כי אם מאס מאסתנו קצפת עלינו עד-מאד (איכ׳ ה כב). אל תקצף יי׳ עד-מאד ואל לעד תזכר עון (ישע׳ סד ח). העל אלה תתאפק יי׳ תחשה ותעננו עד-מאד (שם יא). נעויתי שחתי עד-מאד כל היום קדר הלכתי (תהל׳ לח ז). נפוגתי ונדכיתי עד-מאד שאגתי מנהמת לבי (שם ט). את חקיך אשמר אל תעזבני עד-מאד (שם קיט ח). זדים הליצני עד-מאד מתורתך לא נטיתי (שם נא). נעניתי עד-מאד יי׳ חיני כדברך (שם קז). וצפיר העזים הגדיל עד-מאד ובעצמו נשברה הקרן הגדלה (דני׳ ח ח). ומלך הנגב יתגרה למלחמה בחיל גדול ועצום עד-מאד ולא יעמד (שם יא כה). ויקברהו בקברתיו וכו׳ וישרפו לו שרפה גדולה עד-למאד (דהי"ב יו יד). —וכפול, מאד מאד: והמים גברו מאד מאד על הארץ ויכסו כל ההרים הגבהים אשר תחת כל השמים (ברא׳ ז יט). ויפרץ האיש מאד מאד ויהי לו צאן

רבות ושפחות ועבדים וגמלים וחמרים (שם ל מג). הארץ אשר עברנו בה לתור אתה טובה הארץ מאד מאד (במד׳ יד ז). וינח שלמה את כל הכלים מרב מאד מאד לא נחקר משקל הנחשת (מ״א ז מז). ויראו (שרי יזרעאל מפני יהוא) מאד מאד ויאמרו הנה שני המלכים לא עמדו לפניו ואיך נעמד אנחנו (מ״ב י ד). ותבוא בהם הרוח ויחיו ויעמדו על רגליהם חיל גדול מאד מאד (יחזק׳ לז י).—ובמשנה: רבי לויטס איש יבנה אומר מאוד מאוד הוי שפל רוח בפני כל אדם (אבות ד ד).—במאד מאד: ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד (בראש׳ יז ב). והפרתי אתך במאד מאד ונתתיך לגוים ומלכים ממך יצאו (שם ו). הנה ברכתי אתו והפריתי אתו והרביתי אתו במאד מאד שנים עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדול (שם כ). ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אתם (שמות א ז). עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד ותמלא הארץ דמים (יחזק׳ ט ט). ותעדי זהב וכסף וכו׳ ותיפי במאד מאד ותצלחי למלוכה (שם יו יג).—וישמש גם עם פעלי תנועה וכדומ׳: ושלשת תרד מאד ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה וישבת אצל האבן האזל (ש״א כ יט). נסו נדו מאד העמיקו לשבת ישבי חצור (ירמ׳ מט ל).—ועם פעל עשה וכדומ׳: לכן כה אמר יי׳ שאלו נא בגוים מי שמע כאלה שערֻרת עשתה מאד בתולת ישראל (ירמ׳ יח יג).—ועם מקור הלל וכדומ׳: וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד מכף רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום (ש״ב יד כה).—ועם הפסק בין הפעל או התאר ובין המלה מאד: ויאמר יפתח אליהם איש ריב הייתי אני ועמי ובני עמון מאד ואזעק אתכם ולא הושעתם אותי מידם (שפט׳ יב ב). אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד (ישע׳ נו יב).—ועוד דרכי שמוש עם שמות ופעלים: ואלה שלמותינו ונעלינו בלו מרב הדרך מאד (יהוש׳ ט יג). ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמן בתמם באו עליך ברב כשפיך בעצמת חבריך מאד (ישע׳ מז ט). מכל צררי הייתי חרפה ולשכני מאד ופחד למידעי (תהל׳ לא יב). אלהים לנו מחסה ועז עזרה בצרות נמצא מאד (שם מו ב). האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד (שם קיו י). צוית צדק עדתיך ואמונה מאד (שם קיט קלח).—ואחרי שלילה: ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו וכסף וזהב לא ירבה לו מאד (דבר׳ יז יז). אל תרחיקו מן העיר מאד והייתם כלכם נכנים (יהוש׳ ח ד). ואל תצל מפי דבר אמת עד מאד כי למשפטך יחלתי (תהל׳ קיט מג).—והשתמשו במלה זו בספה״א גם במשמ׳ תדיר: וזה נמצא מאד בדברי הנביאים ז״ל (מו״נ ג ז). כמו שהוכחתי מאד (תגמ׳ הנפש ג). — ומ״ר ־מאדות: אלהי תן בסודות בגלוי העתידות לילדים וילדות, והכמת החידות בספר המדות ורבוי המאודות, ואקריב לו תודות חלב צאן העקדות טלואות ונקודות (ראב״ע, ועל כל ההודות).

־מָאַד[1],—קל לא נהוג.

—הפע׳, ־הִמְאִיד, יַמְאִיד, — א) פ״י, המאיד את פלוני, אמר עליו מאד מאד, בתהלה ותשבחות וכדומ׳: כי מחנות מעופפים במהלל ימאידוך, כי נשואי נשרים בנואמם יגנידוך (יוצ׳ יוה״כ, כי לאדוקי).—ב) פ״ע, ־היה מאד, היה תדיר: כי המקרה לא יתמיד ולא ימאיד ולא יסודר (רשב״ל דורהן, תפאר׳ ישראל א).

־מְאֹדִי, ת״ז, מ״ר מאדיים, מאדיות,—של מאד, ובפרט

במשמ׳ תדיר, שנעשה וחוזר ונעשה לפעמים קרובות: אבל בתחילת עשיית הדברים שם בטבע שיעשה בהם כל מה שיעשה הן יהיה הדבר שיעשה מאדי והוא הדבר הטבעי או יהיה הדוש לעתים רחוקים והוא המופת (תרג׳ פי׳ אבות להרמב״ם ה). שבכלל הנמצאות הטוב הוא מאודיי וגובר בהם (העקרים ב כ). והקדים לזכור הרע הנופל מצד מלחמה להיות יותר מאדיי לפי שהתחלתו הבחירה המכוונת אל זה התכלית (רלב״ג איוב א). כי מה שיגיע מהטובות בזה האופן לא ישאר כי אם זמן מועט ולא יהיה מאדיי ר״ל שלא יתכן שיגיע בזה האופן טובות רבות לרשע (שם יא). הנה תהיה הגעתו אל השלמות המכוון בזאת ההויה במקרה וזה דבר בלתי אפשר בזאת ההויה המאדיית (הנ״ל, מלחמ׳ ס׳ א ו). שאין זאת ההודעה ממין החלומות הצודקות כי הם מעטיים וזאת ההודעה מאדיית (שם כז). ואנחנו הנה כונתינו שנדבר מאלו המינים בחמרים ההכרחיים והאפשרי והמאודי (כל מלאכ׳ ההגיון יה:). ואולם מה שהיה מהם בחמר האפשרי המאודי כדמיון אמרנו פלוני יקבץ האנשים ויכין החרבות והסיף ויבצר חומות ארצו (שם סג:). הכרחית או אפשריית מאודיית (שם יו:). שהטוב בנמצאות הוא המאודיי והנמשך לא הרע ואם יש בהם רע איננו מאודיי למה שאיננו מכוון בעצם רק במקרה (נוס שלוס ג א). שזהו הטוב המאודיי האלהי ושאר פועלי הטוב אינם מאודיים

[1]) פעל נגזר מן מאד.

(שם ס ז). שיהיו הצלחותיך מסודרות מפאת ההשגחת האלהית ולכן תהיינה מאודיות ובהתמדה וכו׳ משאר הדברים המאודיים (שם ח יא). שהדבר בלו בטבע ושיחלק למאדיו ומעטיו ושהגרת המים ודבקותם הוא טבעם המאדיי וקריעתן הוא טבען המעטיי (רי״א, כתלי אבות ס). כי הדברים המקריים הם מעטים ואלה הדברים הם רבים מאדיים (רבב״ל דורא, מג״א, ת״י ד).

מְאֹדִיּוּת, ש״נ, — סגולת מה שהוא מְאֹדִי: כי המאדיות ורבוי הדברים הוא טוב וזה בא מצד ההעדר וכו׳ שהמאדיות א״א מבלי המות וכו׳ אבל הוא ביאור המאדיות לבד (ר״מ אלבילה, רלב׳ דעת קיז.). כלומר שיהיו הצלחותיך מסודרות מפאת ההשגחה האלהית ולכן תהיינה מאודיות ובהתמדה לא מצד המקרה שלא יתמיד והורה שהמאודיות יהיה יתר שאת ויתר עז משאר הדברים (נוה שלום ח יא).

מַאֲדִים, ש״ז, — אחד המזלות, שאורו נראה לנו אדמדם, Mars: ויש מזל שהוא גומר הלוכו לשלשים שנה והוא שבתי חוץ מן כוכב נוגה ומאדים שאין גומרין הלוכן אלא לארבע מאות ושמונים שנה (מד״ר ברא׳ י). ואלה הן כוכבים בעולם שבעה חמה נוגה כוכב לבנה שבתאי צדק מאדים (ספ׳ יצירה ד ז). —ובסהם״א: ומאדים על אשר הוא ברקיע החמישי ממעל לחמה מקבל חום עד מאד מן החמה והוא חם ויבש באש (תכמוני, פי׳ יצי׳ ד). מאדים הולך על עוקם גלגל הקפתו נ״ח שברים בכל יום וגומר הקף כל גלגל בכדי שתי שנים וחודש א׳ וב׳ יום בקרוב (ר״א בר״ח הנשיא, צוה״א כו). והגלגל החמישי הוא שבו קבוע הכוכב הנקרא מאדים ובל״ל מאר״ש (יסו״ע לר״י ישראלי יח:). —ומפני אדמימות אורו האמינו הקדמונים שהוא פועל פעולה של דם בעולם התחתון והוא ממונה על המלחמה וכיוצא בזה[1]: מאדים ממונה על הדם ועל החרב ועל הרשע ועל הקטטה ועל המריבות ועל החבורות ועל הפצעים ועל המלחמות ועל השנאה ועל המים ועל המפולת (בריית׳ דר״ש הקטן ט). הדם הוא רביעית הגוף וכו׳ והנוהג בו כוכב מאדים (אסף 11, כ״י מינכן). מאדים על אשר הוא חם ויבש כאש נתמנה על ההכה ועל האף ועל הקצף וכו׳ ושפיכות דמים והמלחמה (תכמוני, פי׳ יצי׳ ד). מאדים חם ויבש שורף מזיק ומשחית יורה על חורבן ובצורות ומוקדי אש והמרי והדמים וההריגה והמלחמה

[1]) בגמ׳ בסגנון ארמי: האי מאן דבמאדים (שנולד במזל מאדים) יהי גבר אשיד דמא (שבת קנו.). —

והמריבות והמכות (ראב״ע, ראש׳ חכמ׳ ד). אמרו בספרים ההם שלהם שמאדים קצף על המדברות ועל הבתות ומפני זה נעדרו המים והאילנות וישבנו בהם המזיקים (מו״נ ג ל). שידוע בחכמת הכוכבים שכוכב מאדים כחו על הדם ועל החרב ועל המלחמות (ר׳ בחיי, תולדות). מאדים יסבב איסות מלחמות עצומות הרג ואבדן (ר״א ביבאגו, דרך אמונה א א). ומכחו (של סמאל) כח לכוכב מאדים הממונה על הדמים והרציחות והשקרים ודמיונות כוזבים (האמונ׳ לרב״ט פלקיירא ו.). שכתבו התוכנים שיש להשמר מן המזונות והסמים אשר הם ממאדים כי הוא יורה על שקר (ר״ב אלמולי, פתרון חלומ׳ יג.). וידוע כי מזל טלה הוא בית מאדים שמורה על שפיכת דמים ועל כל דבר אדום (מנח׳ המאמר׳ לר״נ סרופא, כ״י כולל׳). וידוע כי שבתי ומאדים הם כוכבים ממונים על ההזק וההשחתה לפי מה שיקבלו השפלים מהם לא שהם בעצמם מזיקים ומשחיתים כי הם בעצמם טובים ומועילים (שם). ומגלגל צדק כח הנדיבות ומגלגל מאדים כח הגבורה והכעס ומגלגל חמה כח הידיעה והזכירה (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 55). — ואמר הפיטן: יודוך ה׳ אלהינו מאורות רקיע וכו׳ כוכבים ממסילותם מזלות עם סדורן מאדים עם כוכב חמה צדק ושבתי עם כוכב הנוגה (סרע״ג, סדר הגדה, יודוך יי׳). —ואמר המשורר: גלגל חמישי ובו מאדים כמלך בהיכלו וכו׳ והוא כגבור עריץ מגן גבורהו מאדם, ומעורר מלחמות והרג ואבדן, ומוכי חרב ולהוטי רשף נהפך לחרב לשדם, ושנת בצורת ושריפת אש ורעמים ואבני אלגביש ומדוקרים ושלופי חרב בנגדם (רשב״ג, כתר מלכות). ובן פורת ונצר חן אשר הוא כליל יופי וכולו מחמדים, יהייהו ולא יסוף עדי עיש תהי ספה וחוג צדק ומאדים (ר״מ דרעי סקראי, לקו״ק פב). ולא נעלם ממני שבתי ורעותיו, וצדק וטובותיו, ומאדים ומלחמותיו, והשמש וממשלותיו (ר״י חריזי, תחכמ׳ כב). ומאדים יורה כזבים גם שקרים ויוקיז דם ורופא החבורות ועל טרח ועל שולפים וחוגרים (בתי הנפש והלחש׳, מאמ׳ בתכונה). —והוא מושל ביום מהימים ובשעה מהשעות[1]: כל הכוכבים משרתים לשבעה כוכבים של שעות ושמן כל״ש צמח״ן כוכב לבנה שבתאי צדק מאדים חמה נוגה והם משרתים לשבעה ימי השבוע יום א׳ כוכב חמה וכו׳ יום ג׳ נוגה מאדים וכו׳

[1]) בגמ׳ בסגנון ארמי: בתלתא בשבתא מאי טעמא לא (יקיז בו דם) משום דקיימא ליה מאדים בזווי (שבת קכט:).

יום ז׳ מאדים שבתאי (פדר״א ו). בתחילת ליל שבת ראש מולד לבנה בשעת מאדים (שם ו). שעה ראשונה של ד׳ בשבת שימש שבתאי ובשנייה צדק ואחריו מאדים ואחריו חמה ואחריו נוגה (רש״י שבת קכט:). תחילת ליל א׳ בשבת משמש כוכב ואחריו לבנה ואחריו שבתי צדק מאדים חמה נוגה (תוס׳, ערוב׳ נו.). לפי שהשפעת המזלות הוא בסך זה ואחר כך חוזרים חלילה שנות שבתאי אחת עשרה שנה שנות צדק י״ב שנות מאדים ז׳ שנות השמש י״א שנות נוגה ט׳ (שבע יסודות ו). — ונפשו: והשלישי מאדים ונפשו סמאל (מעש׳ חסידים, המלאכים והרקיע א). — והמלאך הממונה עליו: ברכיאל על צדק ממונה גבריאל על מאדים ממונה רפאל על חמה ממונה (רזיאל הגדול יז:).

*מַאְדֶּמֶת, ש״נ, — לקוי בגוף שמאדים את העור: אף יועיל לכל מאדמת להעבירנה (אסף 84).

מֵאָה[1], סמי׳ מְאַת, מ״ז מָאתַיִם, מ״ר מֵאוֹת, מֵאָיוֹת, — א) שם המספר לזו״נ, למספר עשר פעמים עשר, hundert ; cent ; hundred, ויבוא השם אחריו עפי״ר במ״י: ויהיו חיי שרה מאה שנה (בראש׳ כג א). ויקן את חלקת השדה וכו׳ במאה קשיטה (שם לג יט). ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו (שפט׳ ז יט). מאה אמה ארכו (מ״א ז ב). מה אתן זה לפני מאה איש (מ״ב ד מג). מחוץ מאה אמה (יחזק׳ מ יט). מאה ככר כסף (דהי״ב כו ג), ועוד הרבה. — וגם במ״ר: ומאה צמקים (ש״א כה יח). במאה ערלות פלשתים (שם יח כה). ויוסף יי׳ אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים (ש״ב כד ג). ויקח עבדיהו מאה נביאים (מ״א יח ד). מאה אמות (יחזק׳ מ כז). — וסמי׳ מאת: בן מאת שנה (בראש׳ יא י). מאת ככר (שמות לח כה). מאת אלף (במד׳ ב ט). מאת אדנים (שמות לח כז). — ומ״ז: מאתים שנה (בראש׳ יא כג). מאתים כסף (שפט׳ יז ד). מאתים אלף רגלי (ש״א יה ד). מאתים איש (שם יח כז). מאתים לחם (שם כה יח). — וכמ״ר, עם השם לפני המספר: עזים מאתים ותישים עשרים רחלים מאתים ואילים עשרים (בראש׳ לב יה). — וגם אחרי המספר: ויבא דוד אל מאתים האנשים (ש״א ל כא). מאתים שקלים באבן המלך (ש״ב יד כו). — ועם ה הידיעה: השלשה והשבעים והמאתים (במד׳ ג מו). — ומ״ר מאות: שרי אלפים שרי מאות (שמות יח כה). תשע מאות שנה (בראש׳ ה ה). בשנת שש מאות שנה (שם ז יא). ארבע מאות שקל כסף (שם כג טז). וארבע מאות איש עמו (שם לב ז). שלש מאות השופרות (שפט׳ ז כב). שש מאות שקלים ברזל (ש״א יז ז). שלש מאות חלל (ש״ב כג יח). וחמש מאות אתונות (איוב א ג). — למאות, ר״ל מאות הרבה: וסרני פלשתים עברים למאות ולאלפים (ש״א כט ב). וכל העם יצאו למאות ולאלפים (ש״ב יח ד). — מאיות: ויקח את שרי המאיות[1] (מ״ב יא ד). ויעשו שרי המאיות וכו׳ ויתן הכהן לשרי המאיות את החנית (שם ט-י). שרי המאיות פקדי החיל (שם יה). — ב) ״שם, זמן של מאה שנה: בתחלת שנת מחזור ידוע או בתחלת מאה מן המאות (רמב״ם, קדוה״ח יב ח). ויהי בשנת ארבעת אלפים ושבע מאות ליצירה, צלחה על בני ספרד במאה השביעית רוח עצה וגבורה, וכו׳ עד בוא המאה השמינית, ואז התעוררו לנגן על השמינית (ר״י חריזי, תחכמ׳ יח). כי במאה העשירית ממאות האלף החמישי לפרט היצירה בשלשים מהמאה הנזכרת חבר החכם וכו׳ (הקד׳ ר״י מבקוני לפי׳ ראב״ע עה״ת). — וכסמי׳ מאת: עתידה הגאולה להיות במאת החמשים (ר״י כרלנוני, פי׳ יציר׳ 238). — ״כך וכך למאה: מוכרי בגדי קנבוס ששכר קצוב להם ליתן ד׳ למאה[2] למי שטורח במכירתן (רש״י ב״מ נא:). תקנה לי לשמי במעות הסחורות אשר זוני כותב לך פרטם והקח לך ד׳ למאה שכר טרחך (תשב״ץ ד כ ה). כל הבא להחליפם במעות שניתנו להוצאה כותבים לו עד ארבעה למאה (שו״ת שמש צדק׳ א ד).

*מַאֲהַב, ש״ז, — כמו אַהֲבָה: הבתולות בהקבץ שנית במאהב, כבודה בת מלך השליכה יהב, כי צדיק יי׳ צדקות אהב (ר״א קליר, קרוב׳ לפורים, הבתולות).

מַאֲוֶה, — עי׳ מַאֲוַי.

מַאֲוַי, ש״ז, מ״ר מַאֲוַיִּים, — מה שאדם מתאוה, מה שרוצה להשיג, Begierde; desir; -re: אל תתן יי׳ מאויי רשע זממו אל תפק (תהל׳ קמ ט). — ואמר הפיטן: אין כאל אש אוכלה וקנא, לעולם יי׳ אמת אל אמונה, אורי וישעי מעוז חיי, עליו תלויים כל מאויי (בהי״ת פוס ד). הנה כל ימיך הולכים ודלים יום אחר יום עד בואם אל קצה המדרגה התחתונה, ומאוייך המה מתגברים ועולים עד בואם אל המדרגה העליונה (רמב״ם, אגרת את). — והשתמשו בו גם במליצה הפשוטה: וכל כחות בעלי חיים אם משיגים ואם מניעים הם

---

[1]) בכל הלשונות השמיות. בערבי׳ מא׳ה[a]).

[a]) مِئَة

---

[1]) כך הכתיב, והקרי המאות. — [2]) בגמ׳ שם בתוך סגנון ארמי: אמר ר״פ בצדדויי דיהבי ארבע למאה.

המאויים והם שני מינים אם מגיע להביא מועיל והוא הכוסף ואם מגיע לדחות מזיק והוא הכועס (כוזרי ה יב). ועם הענינים ההם אשר נתלו בהם ממצות וחקים נראה בסדורם כל מאווי לב (שם כ). ואם נזדרזת ובטלת רצונך מפני רצונו ונתעסקת במלאכת שמים והנחת מאויי העולם שאתה מתאווה להב וחשקת להדבק בדרכי השם הקב״ה נותן לך שכר וכו׳ (ספר מוסר לר״י בן עקנין ב 7).

מאוחר, — א) ת״ז, שטר מאוחר, שנכתב בו זמן המעשה אחרי הזמן האמתי: פרוזבול המוקדם כשר והמאוהר פסול שטרי חוב המוקדמים פסולים והמאוחרין כשרים (שבי׳ י ה), ועי׳ שטר. — ב) ב״ז, מה שהוא אחורי דבר: ההצטיירות בפני המוח והיצרי באמצעותו והזכרון במאוהרו והמחשבי בכללו (כוזרי ה יב). כי הזכרון במאוחר המוח וכח המדמה במוקדם המוח (אגר׳ ר״א בן הרמב״ם, כרם חמד ס). והסוס אעפ״י שאינו נצב הקומה מזגו יותר הם משאר בעל ארבע ולפיכך מוקדמו גבוה ממאוחרו (מדר׳ החכמה לר״י הכהן, בעל כנע״ח). מקצת בעל ארבע יש לו חמשה אצבעות במוקדמיו וארבע במאוהריו (שם). — ג) ביחס להזמן, מה שהוא אחרי דבר: כי אנהגו נתחיל מן המאוהר ונלך ממנו אל הקודם (רלב״ג איוב יט). שהדרכים אשר בהם תגיע הידיעה בדברים המדעיים הם שנים הדרך האחד הוא מן המאוחר אל הקודם ומהמסובב אל סבתו והדרך השני הוא מהסבה אל המסובב ומהקודם אל המאוהר (רי״א, מ״א ג).

א. **מאום**, — כמו מאומה: אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי ובכפי דבק מאום[1]) (איוב לא ז).

ב. **מאום**, ב״ז, — כמו מום: ילדים אשר אין בהם כל מאום[2]) וטובי מראה ומשכלים בכל חכמה (דני׳ א ד).

מאומה[3]), — מלה, במשמע׳ דבר מה, יהי מה יהי, etwas; quelque chose; any thing: ויאמר בלעם אל בלק הנה באתי אליך עתה היכל אוכל דבר מאומה הדבר אשר ישים אלהים בפי אתו אדבר (במד׳ כב לח). כי תשה ברעך משאת מאומה לא תבא אל ביתו לעבט עבטו (דבר׳ כד י). ויצר לאמנון להתחלות בעבור תמר אחתו כי בתולה היא ויפלא בעיני אמנון לעשות לה מאומה (ש״ב יג ב). חי יי׳ כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה[1]) (מ״ב ה כ). — ובתו״מ וסהמ״א: טול מעות ועלה לנס הזה וקח לנו משם מאומה (מד״ר דבר׳ ב). אמר ליצחק בני רואה אתה מאומה על ההר אמר לו רואה אני על ההר ענן אחד קשור עליו ושאל לנעריו ואמר להם רואים אתם מאומה אמרו לו לאו (פסיק׳ רבתי מ). אך יש צד שהוא ראוי להת לו בדין מאומה ממה שהגיה ראובן (תשו׳ הגא׳, הרכבי תקן). כי כאשר אנחנו רואים ממעשי בנין בני אדם הקדמונים מאומה נתמה על יכלתם לעשות כמוהו (תו״ה, הבחינה ה). ובשהוא רואה שאתה מסבים לעשות מאומה ממעשה העבודה יגדיל עליך ענינו ויפחידך ממנו (שם, יחוד המעשה ה). — ובל מאומה במשמ׳ זו: וישבע דוד לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יסיף כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם או כל מאומה

---

[1]) נמסר שהוא מן י״ת מלין דנסבין א באמצעות תבותא ולא קריין, למערבאי מאום כתי׳ מום קרי, ולמדנחאי מאומה כתיב מום קרי. אבל, גם לפי הקרי הכונה היא כמו מאומה, רק שהאלף נבלעת.

[2]) כך הכתיב, והקרי מום.

[3]) מלעיל. וכבר העיר ריב״ג ואמר: ואעלם אנ הד׳ה אלהא׳ לע׳יר תא׳נית׳ בל הי זאידה מת׳ל אלהא׳ פי נחלה עבר על נפשנו וכו׳, — ובעבר׳: ודע כי זו ההא איננה לסימן נקבה אלא נוספת כמו ההא בנחלה עבר על נפשנו. וכן רד״ק: ההא במלה הזאת נוספת לפי שהמלה מלעיל. ע״כ. ולא אמרו הקדמונ׳ כלום אדות מקור מלה זו, אלא שקבעו לה שרש מיוחד מאם, אבל לא אמרו מה עקר משמ׳ השרש. והחדשים נחלקו בזה. Simonis ואחריו אולד (Ew. § 104) אמרו כי היא מרכבה מן מה ומה, מה או מה. אך זה דחוק בכלל, וגם המלעיל קשה. אחרים, כמו Bö. § 423 ,Olssh. § 133, ועוד גם קויץ (Ges. K. § 90f) גזורה מן מום במשמ׳ כתם, נקודה, כמו בצרפת׳ point, ובמו״כ קניג (Kö. 3, § 80d), רק במשמ׳ דבר שיש בו מום, ר״ל קל הערך. וב״ז דחוק ולא ברוה הלשון. ויותר נראה כי זו היא המלה הערב׳ מהמא a) במשמ׳ כל דבר שיהיה, ואמר המדקדק הערבי שיבויה כי ההא באה במקום א ועקר המלה היא מאמא, והחלק השני היא המלה מא ובעברית מה, המתחברת למלים אחרות במשמ׳ איזה דבר שיהיה, וכן גם מה שבחלק השני של מאומה היא זו, כמו דבר מה וכדומה, אלא שהחלק הראשון מאו קשה לבאר (Barth, Pron. § 79).

ואולי החלק הראשון בערב׳ מה נסתעף מן השרש מהה b) שמשמש בערב׳ במשמ׳ דבר יפה, קל, נוה, ובעבר׳ היה שרש מאו במקום מהה. — [1]) כבר העידו בגמ׳ ירושל׳ (סנה׳ פרק חלק) מומה כתיב, וכן רש״י: מומה חסר אלף. וכך במקראות גדולות דפוס ראשון, עפ״י פרוש רש״י. אך רא״ב בנמוקיו לשרשי רד״ק כתב: ואני לא מצאתי כן בכל הספרים וגם אינו במנין מלות דלא מפקין אלף. ע״כ. ועי׳ מומה.

a) مهما b) مهه

(ב"ב נ נה).—והשתמשו בה גם כמו בהשם דבר: ויש מקומות שבכל מאומה שהוא שוה עשרה כותבין אותו מ"ז (רס"ג, נוס' כתובת אבה). —ועם שלילה, במשמ' לא שום דבר, nichts; rien; nothing: ויאמר אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה (ברא' כב יב). ויאמר מה אתן לך ויאמר יעקב לא תתן לי מאומה אם תעשה לי הדבר הזה (שם ל לא). ויעזב כל אשר לו ביד יוסף ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל (שם לט ו). איננו גדול בבית הזה ממני ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך (שם ט). כי גנב גנבתי מארץ העברים וגם פה לא עשיתי מאומה כי שמו אתי בבור (שם מ טו). ולא ידבק בידך מאומה מן החרם (דבר' יג יח). ויאמרו לא עשקתנו ולא רצותנו ולא לקחת מיד איש מאומה (ש"א יב ד). ויאמר אליהם עד יי' בכם ועד משיחו היום הזה כי לא מצאתם בידי מאומה (שם ה). ולא דבר שאול מאומה ביום ההוא (שם כ כו). והנער לא ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את הדבר (שם לט). ויאמר אלי איש אל ידע מאומה את הדבר אשר אנכי שלחך (שם כא ג). לא הכלמנום ולא נפקד להם מאומה כל ימי היותם בכרמל (שם כה ז). ויאמר אכיש אל שרי פלשתים הלוא זה דוד עבד שאול מלך ישראל אשר היה אתי זה ימים או זה שנים ולא מצאתי בו מאומה מיום נפלו עד היום הזה (שם כט ג). הבט דרך ים ויעל ויבט ויאמר אין מאומה (מ"א יח מג). ומן העם הדלים אשר אין להם מאומה השאיר נבוזראדן רב טבחים בארץ יהודה (ירמ' לט י). ואבד העשר ההוא בענין רע והוליד בן ואין בידו מאומה (קהל' ה יג). גם את זה לעמת זה עשה האלהים על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה (שם ז יד). כי החיים יודעים שימתו והמתים אינם יודעים מאומה (שם ט ה).—ועם כל: אין שר בית הסהר ראה את כל מאומה בידו (ברא' לט כג).—ולפני השלילה: ותצלח עליו רוח יי' וישסעהו כשסע הגדי ומאומה אין בידו (שפט' יד ו). כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא ומאומה לא ישא בעמלו שילך בידו (קהל' ה יד).—ולפני שם: קחנו ועיניך שים עליו ואל תעש לו מאומה רע כי אם כאשר ידבר אליך כן עשה עמו (ירמ' לט יב). — למאומה: כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה (מ"א י כא). — ובמדרש: ר"א בר כהנא אמר כעצם הזה של מות משעה שאתה מנפצו עוד אינו יפה למאומה ר' חלבו אמר כהותל הזה של תמרה משעה שאתה מנערו אינו יפה למאומה (פסיק' דר"כ, בוכה). — והשתמשו בה במשמ' מעט: ואם את שבעך תקל מאומה, אוי תיטב לעיניך תנומה (רס"ג, ירא האל).

***מאון**, מיאון, ש"ז, מ"ר מאונים, — מה"פ מן מאן, בפרט מאון של אשה, שנשאת לבעל בקטנותה על דעת אבותיה ואח"כ כשגדלה יכולה היא למאן, לומר אינני רוצה בבעלי זה ואינה צריכה הימנו גט: זה הכלל גט אחר מיאון אסורה לחזור לו מיאון אחר גט מותרת לחזור לו (יבמ' יג ד). כל מקום שיש מיאון אין חליצה וכל מקום שיש חליצה אין מיאון (חול' א ז). מצא אגרות שום אגרות מזון שטרי חליצה ומיאונין ושטרי בירורין (ב"מ א ח). החליצה והמאונין (נעשות) בשלשה (דיינים) נטע רבעי ומעשר שני שאין דמיו ידועין בשלשה (סנה' א ג). כיצד מיאון אי איפשי בפלוני בעלי אי אפשי בקידושין שקידשוני אימא או אחי וכו' אורחין מסובין בפניו ואמרה אי איפשי בפלוני בעלי אין לך מיאון גדול מזה (תוספתא יבמ' יג א). עברה ומיאנה מן הנישואין על דברי ב"ש מיאוניה מיאונין (ירוש' שם יג יג ג). אפילו לא נכנסה אלא ליטול הפץ מן החנווני ואמרה אי איפשי בפלוני בעלי אין מיאון גדול מזה (שם). ברח מן שלש והידבק בשלש הידבק בחליצה ובהיתר נדרים ובהבאת שלום וברח מן המיאונין ומלהיות ערב ומלהיות בעל פקדון (שם). עד שתגדיל ותאמר רוצה אני במיאונים הראשונים (בבלי שם קז:).

***מאום**, ש"ז,—מה"פ מן מאס: במוקצה מחמת מיאום (שבת קנז.).—ומצוי בספה"א: נכנס איש כבד לבקר חולה ויאמר אליו תכירני אמר החולה ומי לא יכיר מאוסך וכבודותך (ספ' מעשי' לר' זכדא 23).

מאור, ש"ז, מ"ר *מאורות, "מאורים, סמי' מאורי, — א) עצם האור, Licht; lumière; light: ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד (שמות כז כ). ואת מנרת המאור ואת כליה ואת נרתיה ואת שמן המאור (שם לה יד).—ובתו"מ: ב"ש אומרים שברא מאור האש וב"ה אומרים בורא מאורי האש (ברכ' ח ה). כל שלא ראה מאורות מימיו אינו פורס על שמע (מגי' ד ו). הנכנס לביתו במוצאי שבת מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים (תוספתא ברכ' ו-ה ז). אמרו להם ב"ה לב"ש הרבה מאורות יש באור (גמ' שם נב:). — ב) גוף מאיר, כמו השמש, הירח, הכוכבים, וכדומ', Lichtkörper; corps lumineux; lightening corps: ויאמר אלהים יהי מארת ברקיע

השמים להבדיל בין היום ובין הלילה וכו' והיו למאֹרות ברקיע השמים להאיר על הארץ וכו' ויעש אלהים את שני המאֹרֹת הגדלים את המאור הגדל לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים (בראש' א יד-יו). כל מאורי אור בשמים אקדירם עליך ונתתי חשך על ארצך (יחזק' לב ח). לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש (תהל' עד יו). — ובתו"מ: מפני ארבעה דברים המאורות לוקין (תוספתא סוכ' ב ה). הן הן מאורות שנבראו ביום א' ולא נתלו עד יום ד' (חגי' יב.). כל זמן שמאורות לוקין סימן רע לשונאיהם של ישראל (סוכ' כט.). אעפ"י שנתקללו המאורות מערב שבת לא לקו עד מוצאי שבת (מד"ר בראש' יב).— ואמר המשורר: והן המאורים בך סובבים ועומדים בפיך ובדברך, דברך יהכו גדודי זבול ואור המאורים באוצרך (ר"י הלוי, מאור' לב"ע, ימין עוז). — ג) בהשאלה, מאור עינים: מאור עינים ישמח לב (משלי יה ל).—ובתו"ם: כהן הסומא באחד מעיניו או שכהה מאור עיניו (נגע' ב ג). כל הנוטל ממון ומטה את הדין אינו יוצא מן העולם עד שיחסר מאור עיניו (מכי' משפט' כ). זו מאור עיניו של אדם שהולך אחר הבבי (שבת קנא:). שהדבש וכל מיני מתיקה מאירין מאור עיניו של אדם (יומ' פג:). פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם (תעג' י:). ואין אומרין שמא מאור עיניהם של ראשונים רב ורואין מרחוק יותר מכל אדם (רמב"ם, עדות יט א).—ובהשאלה, כנוי להשכל והדעת: מיום שנגנז ספר יוחסין תשש כוחן של חכמים וכהה מאור עיניהם (פסח' סב:).—*מאור עינים, כנוי במשמ' נגודית לעור: (יש ת"ת אחד כאן) ומאור עינים הוא (חגי' ה:).— ומצוי בספה"א: מאור עינים מותר לירד לפני התיבה ולפרס על שמע (תשו' הגא', שערי תשו' רמה). שהוא היה מאור עינים ואינו מכיר בדבר (רש"י יומ' נג:).—ומ"ל מאורי עינים: רב יוסף ורב ששת מאורי עינים היו (רש"י פסח' קטז:).—מאור הפנים, האור הנאצל מהפנים: שת עונתינו לנגדך עלמנו למאור פניך (תהל' צ ח). —ובמשמ' סבר פנים, רצון, הפך מזעף, ואמר המשורר: בהפילך מאור פנים במשאל אזי תקל ותרד מגדולה (ר"ש הנגיד, בן משלי ב נב).—*ובהשאלה לדבר רוחני, מאור תורה וכדומ': שאילו אותי עזבו ותורתי שמרו המאורן[1]) שבה היה מקרבן אצלי (ירוש' חגי' א עו ג). עפעפיך יישירו נגדך עיניך יאירו במאור תורה ופניך יזהירו כזוהר הרקיע (ברכ' יז.).—ד) *מקום שדרך בו יבנס האור, כעין ארבה קטנה בגג וכדומה[1]), Lichtloch, jour; light-hole: העושה מאור בתחלה שיעורו מלא מקדה גדול של לשכה שירי המאור רום אצבעיים על רוחב הגודל (אהל' יג א). פוקקין את המאור (שבת כג ס). ומאור שלא נעשה בידי אדם (כלים יז יב). מאור שהתחיל לסותמו ולא הספיק לגומרו מפני שלא היה לו טיט (רמב"ם, טומא' מת יד ג).

מְאוּרָה[2]), ש"נ, סמי' מְאוּרַת,—חור באדמה וכדומ' שמם מסתתר נחש וכדומ': ושעשע יונק על חר פתן ועל מְאוּרַת[3]) צפעוני גמול ידו הדה (ישע' יא ח).—ואמר המשורר: יצא כל צפעוני מהדרו, וכל נחש מחורו, וכל אפעה מנקרת צורו, וכל עקרב מקירו, וכל שרף ממאורתו, וכל פתן ממעונתו (ר"י חריזי, תחכמ' לז). במאורת עכברים תתול זוללת פרצה (משלי יל"ג כ ז).

***מְאוֹרָה**, ש"נ, מ"ר מְאוֹרוֹת,—שם לפיוט שקוראים בתפלה בפסקת יוצר המאורות: וכן טעו פייטנים רבים שיאמרו מאורה וישלימו קומי אורי כי בא אורך (ראב"ע קהל' ה ט).

***מְאוֹרָע**[4]), ש"ז, מ"ר מְאוֹרָעוֹת, -רָעִים,—שם מפשט, מה שארע, כמו מקרה, event; événement; Ereigniss: שהזרנו על כל המקומות שבתורה ואין מקום שנקרא אלא על שם המאורע (ספרי דבר' א). יחיד שגזר על עצמו תענית צריך להזכיר מעין המאורע (ירוש' ברכ' ד ה.). רבי זעירא היה מזכיר בה (בתפלה) מעין המאורע (שם ו י:). כד"א (שצריך להזכיר גבורות גשמים ששים יום) בחוצה לארץ אבל בארץ ישראל הכל לפי הזמן הכל לפי המאורע (שם תעג' א סג ד). ימים שיש בהם קרבן מוסף וכו' מתפלל שמונה עשרה ואומר מעין המאורע בעבודה (שבת כד.). יכול יחזור בהרים וגבעות כדי שימצא קן ת"ל כי יקרא במאורע לפניך (חול' קלט:). ר' יוסי אומר הראשונים על ידי שהיו מכירים את ייחוסיהם היו מוציאין שמן לשם המאורע אבל אנו שאין אנו מכירים את ייחוסינו אנו מוציאין

---

[1]) כך צ"ל במקום השאור שבנוסח', וכן הגרסה במד"ר איכ', פתיח'. — [1]) פרש ר"ח (שבת קנז:): פירוש מניחין בגג מקום פתוח כגון זרת הן חסר הן יתר ליכנס ממנו אור ונקרא מאור.

[2]) עי' הערה לקמן.—[3]) ת"י: חיזו גילגלי עיני, וכן רסע"ג, וכן קצת החדשים. אך יותר נראה דעת מנחם, ריב"ג, רש"י ורד"ק שפרשו במשמ' ח'ר, אעפ"י שלא נתברר מקורו. וקצת החדשים הגיהו הגהות מתחלפות.

[4]) מן ארע, עי"ש.

לשם אבותינו (מד"ר ברא׳ לו). אמר לו (יוסף לבנימין מה שמם של בניך אמר לו היה לי אח אחד) והיו מעשיו נאים ונעימים ונשבה ממני והוצאתי להם שמות לשם המאורע שלו (שם לד). דרך הצדיקים לשום שם לבניהם לענין המאורע (שם שמות א).—ובפהמ"א: לבבי מאורעיו בוכרו ומבחניו, ודתי תלאותיו אשר זה מזומניו (כתב רה"ג לר"ח בן עטת, JQR, NS, I, 2, 239).—ואמר המשורר: וכל עת הוא (האדם) מזומן לתלאות הולפות ובאות ובכל שעות מאורעות (רשב"ג, כתר מלכות). ועתה ספר מדותיה (של הנסיעה) הטובות כאשר ספרת מדותיה הרעות וזכור נעימותיה כאשר זכרת המאורעות (ר"י חריזי, תחכמ׳ כו). זה ישאל על יגונו, וזה ידרוש על מאורעות זמנו, וזה יחקור על מזל בנו (שם כב). — ובמליצה הפשוטה: ספר הכתוב שנים מאורעים האחד מות מרים והשני מות אהרן ומשה (רלב"ע במד׳ כ ב). שאין הנמנים השוין במציאותן נפרדין זה מזה אלא במאורעים שיארעו בגופות והגויות (רמב"ם, יסודי התורה א ז). אין ראוי למלך להודיע כל המאורעים הבאים עליו לרופא (ר"י חריזי, הנהגה מבוכחת). כי כמה מאורעות יחשוב האדם שהוא טוב והוא רע באמת (לוי היגון ה). ויעקב אבינו ע"ה שהוצרך לברוח מפני עשו אחיו והמאורעות שארעו לו עם לבן הארמי (שם יב). שהיה טוען שאבד באותן מאורעים שאינו חייב לשלם (סמ"ג מ"ע, סי׳ פב).

מֹאזְנַיִם[1], מֹאזְנֵי,—א) כלי משקל, שעקרו הוא קנה ארוך תלוי באמצעו ובשני קצותיו תלויות כפות שבאחת מהן יושם הדבר הנשקל ובהשנית אבן המשקל, Wage; balance: מֹאזְנֵי צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם (ויקר׳ יט לו). להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעות מֹאזְנֵי מרמה (עמוס ח ה). כנען בידו מֹאזְנֵי מרמה לעשק אהב (הוש׳ יב ח). האזכה בְּמֹאזְנֵי רשע ובכים אבני מרמה (מיכ׳ ו יא). ואשקל הכסף בְּמֹאזְנַיִם (ירמ׳ לב י). הן גוים כמר מדלי וכשחק מֹאזְנַיִם נחשבו (ישע׳ מ יה). מֹאזְנֵי מרמה תועבת יי׳ ואבן שלמה רצונו (משלי יא א). תועבת יי׳ אבן ואבן ומֹאזְנֵי מרמה לא טוב (שם כ כג).—ובמליצה: מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכל בשלש עפר הארץ ושקל בפלס הרים וגבעות בְּמֹאזְנָיִם (ישע׳ מ יב). לו שקול ישקל כעשי והיתי בְּמֹאזְנַיִם ישאו יחד (איוב ו ב). ישקלני בְּמֹאזְנֵי צדק וידע אלוה תמתי (שם לא ו). פלס ומֹאזְנֵי משפט ליי׳ מעשהו כל אבני כיס (משלי יו יא). —ובתו"מ: חנוני מקנח מדותיו פעמים בשבת וממחה משקלותיו פעם אחת בשבת ומקנח מאזנים על כל משקל ומשקל (ב"ב ה י). קנה מאזנים של סרוקות (כלים יב ב). הוט מאזנים של חנונים של בעלי בתים טפח (שם כט ה). חוט מאזנים של צמרים ושל שוקלי זכוכית טפחים (שם ו). אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ור"א בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כולם (אבות ב ח).—ב) *מזל מאזנים[1], קבוץ כוכבים, Sternbild Wage; constell. balance: ואחריו (של מזל אריה) מה אתה בורא בתולה וכו׳ ואחריו מה אתה בורא מאזנים וכו׳ ואחריו מה אתה בורא עקרב (פסיק׳ רבתי כ). וכלם משרתים לי"ב מזלות וכו׳ ואלו הן טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים (פדר"א ו). —ובפהמ"א: ואנו מוצאים ברקיע ארבע נקודות שהן ראויות לחקור מהן על הענין הזה שתי נקודות אשר בהן ישתוו היום והלילה בכל העולם והם ראש טלה וראש מאזנים (ר"א בר"ח, העבור ג א). המקום הפונה ללכת השמש בהנות טלה ומאזנים (מכת׳ ר"ת בפרוש למלך הכוזר׳). גלגל החמה וכו׳ ושנים עשר מזלות קבועין בו וזה סדרן טלה וכו׳ בתולה מאזנים עקרב קשת (רש"י ר"ה יא:). נמצא ראש טלה וראש מאזנים מסבב על הקו השוה (רמב"ם, קדוה"ח יט ה). ולפי שהשווי נבחר בכל דבר היה ראוי להניח טלה או מאזנים שראשיהם על השווי (מלמ׳ התלמיד׳, כוא). ובהגיע מרכז החמה לחנות נוכח ראש מזל מאזנים אז יגיע היום פעם שנית להיותו שוה ללילה הסמוך לו אחר שהיה גדול ממנו (יסו"ע לר"י ישראלי כה:). — וזמנו בחדש תשרי: מוחל להם הקב"ה במזל מאזנים בחדש תשרי (מד"ר במד׳ יו). בחדש שמזלו מאזנים ואיזה זה חדש תשרי (שם ויקר׳ כט). — ואמר הפיטן: סבב מאזנים ובקש תחנה כי נכרע לנו כף מות מחיים עקרב לבש פחד ורעדה כי בעקרבים יסרונו צרינו (ליל ת"כ, אז כחטאינו).— ופעולתו על הנולד בזמן שמושו: מאזנים ממזלות האויר זכר ממזלות היום וכו׳ והכלל שהנולד במזל הזה מבני אדם יהיו אבריו ישרים ומדברו נאוה והוא איש דעת ומוסר וכו׳ ואוהב נשים ואוהב ציד (ראב"ע, ראש׳ חכמה ב). מאזנים נותן ג"ב פנים יפים וכו׳ ונותן אהבת נשים (תולד׳ אדם ג מב; כ"י

—[1]) כך גם בערב׳.

[1]) בערב׳ מיזאנ[a]).

a) ميزان

כריע"מ).—והוא מול הרוח: וידוע כי מול הרוח הוא מאזנים ומול המים הוא עקרב (ר' כתיי, כרהא').—ג) במלאכת השיר, כמו *משקל: וענינים יקרים מפנינים ובבני שיר במאזני שיר שקולים, ואם השיר עקרה מלהוליד כמותן ואבות השיר שכולים (ר"ש הנגיד, הלי תעש). — ד) *בחינה בחשבון אם הוא נכון ומדויק: ובחן באחרונה במאזנים וככה תעשה חשוב כל החשבון שתמצא בטור העליון באיזו מעלה שיהיה כאילו הם אחדים והכרם *והוצא המחובר ט' ט' אם יותר מט' או פחות ממנו כתוב אותו לבדו והוא מאזני הטור העליון ככה תעשה למאזני הטור השפל עד שתדע כמה המאזנים שלו ובפול מאזני הטור העליון על מאזני הטור השפל (ראב"ע, ספ' המספר ז). השער הז' שער השרשים המרובעים וכל המאזנים שלהם כי רבים הם (שם, הקדמ'). המאזנים ידוע כי שלשים מגורת שלשה כי העשרה והמאה והאלף הם כמו אחד והוא חשבון אי"ק בכ"ר שילמדו הנערים בספרים (הוא, ספר העבור). והמאזנים אשר בו יאמן זה המין הנה כבר כתבו הראשונים על זה שני מינים האחד על דרך התשיעיות והאחד על דרך השביעיות (ר"א מזרחי, חכמ' המספר א א).—ואמר המליץ: ומאזנים בכפל גם בחלוק בהשוותם בתשעה או ביותרים (כתי סגפס והכתבים ז).— ובחכמת הכוכבים: מאזני חנוך לעולם במולד אדם מקום הלבנה היא המעלה הצומחת וכו' והחכמים הבאים אחרי חנוך הודו לו באלו המאזנים וכו' (ראב"ע, ספר המולדות, כ"י פריז).

*רֶצֶם.-כף, כפות.-*לשון.-*מחור –*מתן, *מתנה, הכל שכף המאזנים תלויה בו. — *נפש. — *קָנֶה.- שֶׁקֶל וכו', עי' שֶׁקֶל.

***מַאֲחָזָה**, ש"נ, מ"ר מַאֲחָזוֹת,—מקום שדבר נאחז בו: חמש אמות אמה יותר משלפנים לצלעות כי לא היה לו מאחזות ותפיסות להיסמך לאחר בקיר אשר לבית הצלעות (ר"א מבלגנצי, פי' יחזק' מא ט).

***מַאְיְלָה**[1], ש"נ, — שם אחד הטעמים המשרתים: מאילה צורתו קו משוך מתחת התיבה קרוב לתחלתה משמאל לימין בצורת הטרחא (מקנה אברהם, שער הטעמים). סוף פסוק משרתו לפניו מאריך לעולם מלבד ה' מקומות שמשרתו מאיילא (שם).

***מְאִיסָה**, ש"נ,—שם"פ מן מָאַס: מה ביניהן מאיסה (ירוש' מע"ש ב נג). ארבעה דברים אמר ירמיה מאיסה וגעילה עזיבה ושכיחה (מד"ר איכ', למה נגלת).—ובסהמ"א: ואל תקוץ בתוכחתו ענין מאיסה המה (מנחם, מחבר' קן ד). ענין המלות האלה (זעם וזעומה) המאיסה (השרש' לריב"ג, ברש וזעם).

***מְאִיסוּת**, ש"נ,—סגולת המאוס: יוצאה אשה במוך שבאזנה וכו' ובמוך שהתקינה לנדתה ואע"פ שאינו קשור ואפילו עשתה לו בית יד שאם נפל אינה מביאה אותו מפני מאיסותו (רמב"ם, שבת יט יא).

***מְאִית**, ש"נ, מ"ר מְאִיּוֹת,—בחשבון, מדרגה של המאה: אבל החשבון אינו אלא שלש שורות אחדיות עד ט' עשיריות עד צ' ומאיות עד ק' (ר"י כלכלוני, פי' יליר' 145). החלק הראשון מן הא' עד הט' הוא חלק האחדים השני מן היו"ד עד הצדי' חלק העשיריות והחלק השלישי חלק המאיות והוא קרשת וכו' (רא"כ, מסרת המסר', הקדמ' ג).

***מָאַךְ**[1],—קל לא נמצא.

—הפע', *הֶמְאִיךְ,—הִפְעִיל: והוצרך הלל להמאיך את נפשו ולכפוף את עצ וכדי שיצאו הדברים (תבו' הג', הלכבי רג). צריך החזן להמאיך קולו ולא להגביה קולו בקול הקורא (תג"ה, קריאת התורה).—ואמר הפיטן: בחדש החמישי נותק אזור כחי להמאיכו, בתשעה לחדש נו יהי כגורן עת הד יכו (קינ' ת"ב, בחדש החמשי).

מַאֲכָל, ש"ז, מַאֲכַל, מַאֲכָלְךָ, מַאֲכָלוֹ, מַאֲכָלָהּ, מַאֲכַלְכֶם,—דבר שאוכלים אותו, מָזוֹן, Speise; nourriture; food: ויצמח יי' אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל (בראש' ב ט). ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל ואספת אליך והיה לך ולהם לאכלה (שם ו כא). ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אפה והעוף אכל אתם מן הסל (שם מ יז). והיתה נבלתך למאכל לכל עוף השמים ולבהמת הארץ (דבר' כח כו). מהאכל יצא מאכל ומעז יצא מתוק (שפט' יד יד). והיו פריו למאכל ועלהו לתרופה (יחזק' מז יב). כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בראה (חבק' א יז). אם אתן את דגנך עוד מאכל לאיביך (ישע' סב ח). ומאכלך אשר תאכלנו במשקול עשרים שקל ליום (יחזק' ד י). ונגע בכנפו אל הלחם ואל הנזיד ואל היין ואל שמן ואל כל מאכל

---

[1]) המלה הערב' מַאִילַה a), נטייה, ובהוריות הקורא נקרא נטויה.

a) مَايِلَة

[1]) כמו מוך, עי"ש. וכן בתרגום: והיום רד (שפט' יט יא) יומא מאך, אשפיל (ישע' יג יא) אמאיך.

(חגי ב יב). ויתנו כסף לחצבים ולחרשים ומאכל ומשתה ושמן לצדנים ולצרים (עזר׳ ג ז). נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים (תהל׳ עט ב). תכין (הנמלה) בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה (משלי ו ח). וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה (איוב לג כ). ירא אני את אדני המלך אשר מנה את מאכלכם ואת משתיכם (דני׳ א י). מביאים לחם בחמורים ובגמלים ובפרדים ובבקר מאכל קמח דבלים וצמקים (דהי״א יב מ). ואצרות מאכל ושמן ויין (דהי״ב יא יא).—עץ מאכל, שנושא פרי יפה לאכילה: וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו (ויקר׳ יט כג). רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אתו תשחית וכרת (דבר׳ כ כ). ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתם פריו (יחזק׳ מז יב). כרמים וזיתים ועץ מאכל לרב (נחמ׳ ט כה).—צאן מאכל, ששחטים לאכילה: תתננו כצאן מאכל ובגוים זריתנו (תהל׳ מד יב).—מאכל השלחן, מה שמביאים להשלחן: ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה ומאכל שלחנו ומושב עבדיו (מ״א י ד-ה).—ובתו״מ: ואם היה מאכל בהמה או שהיה עליו כר או סדין מנענעו בידו (שבת כ ה). ואתם בני אושא שקדמתם רבותינו במאכלכם ומשקיכם ומטותיכם הקב״ה יפרע לכם שכר טוב (מד״ר שה״ש, ממכוני).—ובמשמ׳ זמן אכילה: שעה ראשונה (ביום) מאכל לודים שנייה מאכל ליסטין שלישית מאכל יורשין רביעית מאכל פועלין חמישית מאכל תלמידי חכמים ששית מאכל כל אדם (פסח׳ יב:).—ועי׳ אכילה, ועי׳ מטעם.

מאכלי, ת״ז, לנק׳ מאכליית,—של מאכל: קדחת יום מאכליית ומזוניית (קאנון ד א מג).

מאכלת, ש״נ, מ״ר מאכלות,—סכין לשחט בה, לחתך בה בשר: ויקח בידו את האש ואת המאכלת (בראש׳ כב ו). וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחט את בנו (שם י). ויקח את המאכלת ויחזק בפילגשו וינתחה לעצמיה (שפט׳ יט כט). — ובמליצה: דור חרבות שניו ומאכלות מתלעתיו (משלי ל יד).

מאכלת, ש״נ,—א) שם המפשט, כמו אכילה, ובמליצה מאכלת אש: והיתה לשרפה מאכלת אש (ישע׳ ט ד). ויהי העם כמאכלת אש (שם יח). — ב) *מכה על גוף בע״ח: הרגה (האשה שנמצא דם על חלוקה) מאכולת הרי זו תולה (הכתם) בה (נדה ח ב). אין הורגין את המאכולת בשבת (תוספתא שבת יז כא). כדם מאכולת של ראש (נדה יט:). ואם היה (הכתם) עגול טהורה שאין זה אלא דם מאכולת שנהרגה תחת הכר (רמב״ם, איסורי ביאה ד יח). — ובאילנות וכדומ׳: כל עץ שנמצא בו תולעת או מאכולת פסול מעל גבי המזבח (מד״ר איכ׳, פתיח׳). שכל עצים שנקצצים בו (במט׳ ״אב) אין עושין מאכולת (שם).

מאמץ, ש״ז, מ״ר מאמצים, סמי׳ מאמצי,—שהמ״פ מן אמץ, Anstrengung; effort; strength: היערך שועך לא בצר וכל מאמצי כח (איוב לו יט).

מאמר[1], ש״ז, סמי׳ מאמר, מ״ר מאמרות,—א) מה שאמר, שצוה, כמו פקודה, מצוה, Befehl; ordre; edict: כדת מה לעשות במלכה ושתי על אשר לא עשתה את מאמר המלך אחשורוש ביד הסריסים (אסת׳ א יה). אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה כאשר צוה עליה מרדכי ואת מאמר מרדכי אסתר עשה כאשר היתה באמנה אתו (שם ב כ). ומאמר אסתר קים דברי הפרים האלה (שם ט לב).—ב) *דבור היוצא מהפה, Ausspruch; parole: בני במאמר ובמעשה כבד אביך עבור ישיגוך כל ברכות (ב״ס גני׳ ג ח).—ובתו״מ: בעשרה מאמרות[2] נברא העולם ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות (אבות ה א). אפשר המים העליונים תלויים במאמר (מד״ר בראש׳ ד). אבל ליסות המשית יהזרו ויהיו לישראל כדי לקיים מאמרו של הקב״ה (שם מד). כל העושה מצוה כמאמרה אין מבשרין אותו בשורות רעות (שבת סג.).—ובפרט בהלכות אישות, *עשה מאמר באשה, הוציא מפיו הדבור הקבוע של נשואים: עשה בה (ביבמה) מאמר ומת שנייה חולצת ולא מתייבמת (יבמ׳ ב א). אי זו היא מאמר ביבמה הרי את מקודשת לי בכסף ובשוה כסף (ירוש׳ שם ב ג ג). מדברי סופרים שלא יבא היבם על יבמתו עד שיקדש אותה בפני שני עדים בפרוטה או בש״פ וזהו הנקרא מאמר (רמב״ם, יבום וחליצה ב א).—ג) בלשון המחקרית, *מאמר העצם, המקרה וכו׳: ואמנם החלק השלישי בראו חומר וצורה בשנוי ותמורה וישיגנו השנוי בארבעה מאמרות הנודעות לחכמי הדורות והם במאמר העצם ובמאמר הכמה ובמאמר האיכות

[1]) בערב׳ אמר a).—[2]) עשר פעמים ויאמר שבמעשה בראשית.

a) أمر

ובמאמר האנה (מנחם גילני גר"ד הבבלי, נקו"ק 49). ודע כי הסוגים העליונים לכל הנמצאות יוד מינים וכו' ואלו יוד הסוגים העליונים אשר יקראום מאמרות (מלות הגיון י). כי המקרה המשיג לעצם חלקוהו החכמים לט' חלקים מקרים ואמרו שהם עשרה מאמרות עצם ותשעה מקרים (רוח חן, פרק י). דע שהמאמרים אז התארים היותר אמתיים על האל ית' וית' אמנם הם השלילות (המורה רמה ו ג). ואם הנפש נעה בעת שתניע אם בן התנועעה באחד ממאמרות הארבע (בעל הכמים יח). שאינו בטל שיכנס דבר מה בשני מאמרים מצדדים מתחלפים כי הנה אברהם ויצחק הם ממאמר העצם במהותם וממאמר המצטרף בערך האביות והבניות המתהפך בהם (ר"י אברבנאל, צורת היסודות).—ד) בהגיון, דבור מרכב מחלקים, Satz; proposition: והמאמר הוא דבור מורכב מורה על כלל ענין וחלקו מורה בעצמות על חלק זה הענין (כל מלאכ' הגיון, מגילה). לפי שהוא מבואר בעצמו כי המאמר המורכב ממנו גוזר וממנו בלתי גוזר (רמב"ת, דרכי נעם ד.).—ה) מחקר על ענין מהענינים, Abhandlung; étude; study: המאמר הזה עניינו הראשון לבאר ענייני שמות באו בספרי הנבואה וכו' ואין הכונה במאמר הזה להבינם כולם להמון וכו' כי ענין המאמר הזה כלו וכל מה שהוא ממינו הוא הכמת התורה על האמת וכו' ולזה נקרא המאמר הזה מורה הנבוכים ואיני אומר כי המאמר הזה דוחה כל ספק למי שיבינהו (פתיח' מו"נ). בכמה מקומות מן המאמר הנכבד מורה הנבוכים (רוח חן, פרק ה). ור' ידעיה הפניני במאמרו בחינות עולם (רי"ה, בפע' ו). אחר כן באו אנשים מתלמידיו והחזיקו את ידו וכתבו מאמרים אשר בהם נתנו לאלהי ישראל כבוד (יוסף ב"ט, כבוד אלהים יח).—ו) חלק אחד מספר, מחבור, מאמר א', מאמר ב' וכדומה: והנה חלקי זה הספר הם ששה הראשון הוא המאמר בהשארות הנפש והשני הוא בהודעת העתידות וכו' והששי הוא מאמר בחדוש העולם וכללנו בו המאמר באותות ומופתים (רלב"ג, סוף הקד' מלחמ' ה'). וכל זה יתבאר מענינם בעקר החמשי מזה המאמר (המורה רמה ו א).—ז) בספרות החדשה, מאמר בעתון וכדומ', ענין, שאלה שהכותב נושא ונותן בו בעתון או קבץ, Aufsatz; article: הודעתני כי רבה שמחתך בראותך מאמרי הקלים והדלים בלשון אשכנז נדפסים וכו' הלא אין במאמרי ההמה כל דבר חפץ וכו' הסתרתי ממך עד כה את שלחי מאמרים בלשון אשכנז להד"ר פ' וכו' שלחתי לפני ירחים רבים מאמר גדול בל"א מדבר משפט ספר מ"פ לידידנו ק' שולמאן והוא לא הדפיסו (אגר' יל"ג א יג). הנני ממהר להודיעך כי מאמרך האחרון נדפס בהחוברת (שם כ רכג).

מאן[1], ממנו מָאֵן, מָאֵן, *מֵאוּן.

מָאַן,—קל לא נמצא.

—פע', מֵאֵן, מֵאֲנָה, מֵאַנְתָּ, מָאֵן, מֵאֲנוּ, מֵאַנְתֶּם, תְּמָאֵן, יְמָאֵן, תְּמָאֲנוּ, תְּמָאֲנוּ, יְמָאֲנוּ, — א) פ"ע, מֵאֵן לעשות דבר, לא רצה לעשותו, ולא שמע למי שאמר לו לעשות, sich weigern; refuser; to refuse: ויקמו כל בניו וכל בנתיו לנחמו וַיְמָאֵן להתנחם (בראש' לז לה). ויאמר יי' אל משה כבד לב פרעה מֵאֵן לשלח העם (שמות ז יד). ואמר אליך שלח את בני ויעבדני וַתְּמָאֵן לשלחו (שם ד כג). עד מתי מֵאַנְתָּ לענת מפני (שם י ג). עד אנה מֵאַנְתֶּם לשמר מצותי ותורתי (שם יו כח). אם מָאֵן יְמָאֵן אביה לתתה לו (שם כב יו). וַיְמָאֵן אדום נתן את ישראל עבר בגבלו (במד' כ כא). לכו אל ארצכם כי מֵאֵן יי' לתתי להלך עמכם וכו' ויאמרו מֵאֵן בלעם הלך עמנו (שם כב יג-יד). ואם לא יחפץ האיש לקחת את יבמתו ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים ואמרה מֵאֵן יבמי להקים לאחיו שם בישראל (דבר' כה ז). וַיְמָאֲנוּ העם לשמע בקול שמואל (ש"א ח יט). ויסף עוד אבנר לאמר אל עשהאל סור לך מאחרי וכו' וַיְמָאֵן לסור (ש"ב ב כב-כג). ותקח את המשרת ותצק לפניו וַיְמָאֵן לאכול (שם יג ט). ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר יי' הכיני נא וַיְמָאֵן האיש להכתו (מ"א כ לה). קום רש את כרם נבות היזרעאלי אשר מֵאֵן לתת לך בכסף (שם כא יה). ויפצר בו לקחת וַיְמָאֵן (מ"ב ה יו). כי מֵאֲנוּ לשוב (הוש' יא ה). ומצח אשה זונה היה לך מֵאַנְתְּ הכלם (ירמ' ג ג). הכיתה אתם ולא חלו כליתם מֵאֲנוּ קחת מוסר חזקו פניהם מסלע מֵאֲנוּ לשוב (שם ה ג). שבו על עונת אבותם הראשנים אשר מֵאֲנוּ לשמוע את דברי (שם יא י). והיה כי יְמָאֲנוּ לקחת הכוס מידך לשתות ואמרת אליהם כה אמר יי' צבאות שתו תשתו (שם כה כח). קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה מֵאֲנָה להנחם על בניה (שם לא יד). וכל שביהם החזיקו בם מֵאֲנוּ שלחם (שם נ לג). וַיְמָאֲנוּ להקשיב ויתנו כתף סררת ואזניהם הכבידו משמוע (זכר' ז יא). וַיְמָאֲנוּ לשמע ולא זכרו נפלאתיך אשר עשית עמהם (נחמ' ט יז). מֵאֲנָה הנחם נפשי (תהל' עז ג). לא שמרו

---

[1]) רק בעבר'. ואולי הוא מרום מן מנע, בהמתקת העין לאלף.

ברית אלהים ובתורתו מאנו ללכת (שם עח י). שד רשעים יגורם כי מאנו לעשות משפט (משלי כא ז). מאנה לנגוע נפשי (איוב ו ז).—ובהשאלה לדברים לא בע"ח: למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה מאנה הרפא (ירמ' יט יח). תאות עצל תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות (משלי כא כה). — ובהחלט, בלי פעל אחריו, מאן פלוני, התנגד, לא רצה לשמע ולעשות מה שאמרו לו: ותאמר שכבה עמי וימאן (ברא' לט ז-ח). ועתה שמע נא גם אתה בקול שפחתך ואשמה לפניך פת לחם ואכול וכו' וימאן ויאמר לא אכל (ש"א כח כב-כג). אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו (ישע' א יט-כ). יען קראתי ותמאנו נטיתי ידי ואין מקשיב (משלי א כד).—ובתו"מ, בפרט בענין מאון אשה בבעלה שנשאה לו בילדותה: וכל היכולה למאן ולא מיאנה צרתה חולצת ולא מתייבמת (יבמ' א ב). איזו היא קטנה שצריכה למאן כל שהשיאוה אמה ואחיה לדעתה (שם יג ב). הממאנת באיש הוא מותר בקרובותיה והיא מותרת בקרוביו (שם ד). מת בעלה של גדולה ר"א אומר מלמדין את הקטנה שתמאן בן ר"ג אומר אם מיאנה מיאנה ואם לאו תמתין עד שתגדיל (שם ז). תינוקת שהביאה שתי שערות אינה יכולה למאן (נדה ו יא). וכל שיכולה למאן ולא מיאנה צרתה חולצת ולא מתיבמת (תוספתא יבמ' א ב). הממאנת באיש אין לה כתובה (שם יג ג). כלתו של ר' ישמעאל מיאנה ובנה על כתיפה (ירוש' שם יג ג). שאפילו בנה מורכב לה על כתפה ממאנת והולכת לה (בבלי שם ק:). ביום פלוני מיאנה פלונית בת פלוני (שם קח.). באותה שעה נצטרע אבדן וטבעו שני בניו ומיאנו שתי כלותיו (שם קה:). או שתמאן ותגדל ותיארס או שתמאן ותנשא לאחר (שם קז:). והקטנה הממאנת כיון שגדלה שעה אחת ולא מיאנה שוב אינה יכולה למאן ואינה ממאנת אלא בקטנותה בבדיקה (ר"י ברצלוני, הבעל' יד).— ב) *פ"י, מאן את פלונית, אמר לה שתמאן, האיץ בה שתעשה זאת: ר' יהודה בן בבא העיד חמשה דברים שממאנין את הקטנות ושמשיאין את האשה על פי עד אחד וכו' (עדי' ו א).—ומאן לה, עשה מעשה מאון בשבילה: מעשה באשתו של פישון הגמל שמיאנו לה חכמים שלא בפניה (ירוש' יבמ' יג יג ג).

מאן, ת"ז, מ"ר מאנים,— שאינו רוצה: ואם מאן[1]) אתה לשלח (את העם) הנה אנכי נגף את כל גבולך (שמות ז כז). וא: מאן אתה לצאת זה הדבר אשר הראני יי' וכו' (ירמ' לח כא).

[1]) כמו מהר, שבח (ריב"ג ורד"ק).

מאן[1]), ת"ז, מ"ר מאנים,—כמו הקודם: העם הזה הרע המאנים לשמוע את דברי (ירמ' יג י).

מאס[2]), ממנו א. מאס, *מאוס, *מאיסה, *מאס.

א. **מאס**, פ"ע, מאסתי, מאסת, מאסתה, מאסו, מאסנו, מאסתם, מאס, מואס, מאסת, אמאס, תמאס, ימאס, תמאסו, ימאסו, ימאסון, מאוס, מאס, מאסם, מאסתנו, מאסתיך, מאסתיו, מאסתיהו, מאסתים, אמאסך, ימאסך, ימאסם, מאסכם, מאסם, — מאס דבר, היה לו להדבר רגש של לא רצון, של געל נפש, **verabscheuen** abhorrer; to loathe: יען כי מאסתם את יי' אשר בקרבכם (במד' יא כ). לא מאסתים ולא געלתים לכלתם (ויקר' כו מד). כי לא אתך מאסו כי אתי מאסו ממלך עליהם (ש"א ח ז). ואתם היום מאסתם את אלהיכם וכו' ותאמרו לו כי מלך תשים עלינו (שם י יט). אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתיהו (שם יו ז). ומאסתי את העיר הזאת אשר בחרתי (מ"ב כג כז). שנאתי מאסתי חגיכם ולא אריח בעצרתיכם (עמו' ה כא). על מאסם[3]) את תורת יי' וחקיו לא שמרו (שם ב ד). ימאסם אלהי כי לא שמעו לו ויהיו נדדים בגוים (הוש' ט יז). כי מאסו את תורת יי' צבאות ואת אמרת קדוש ישראל נאצו (ישע' ה כד). כי מאס העם הזה את מי השלח ההלכים לאט (שם ח ו). ביום ההוא ימאסון איש אלילי כספו ואלילי זהבו (שם לא ז). הפר ברית מאס ערים לא חשב אנוש (שם לג ח). גזי נזרך והשליכי ושאי על שפים קינה כי מאס יי' ויטש את דור עברתו (ירמ' ז כט). המאס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך (שם יד יט). שתי המשפחות אשר בחר יי' בהם וימאסם (שם לג כד). כי אם מאס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד (איכ' ה כב). ואמר לך עבדי אתה בחרתיך ולא מאסתיך (ישע' מא ט). יען משפטי לא עשו וחקותי מאסו (יחזק' כ כד). יתיצב על דרך

[1]) קבע רד"ק משקל זה לתאר, והסכימו לזה גם קצת החדשים. לפי דעת ברט, זה בינ' עבר (Barth, NB, § 178).

[2]) גם בארמ'. בערב' מא'ס a) במשמ' בעס וקצף. — [3]) בקצת ספרים מאסם, ובקצתם מאסם. ועי' בערך בחר הערה לבחרי בדבר קמץ מ מאסם שהוא קמץ רחב לפי עדות כל המדקדקים הקדמונ' שלנו, ולא כדעת החדשים שהוא קמץ חטף.

a) مأس

לא טוב רע לא ימאס (תהל' לו ה). כי אלהים מאסם (שם נג ו). אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה (שם קיח כב). ואתה זנחת ותמאס התעברת עם משיחך (שם פט לט). מוסר יי' בני אל תמאס ואל תקץ בתוכחתו (משלי ג יא). פורע מוסר מואס נפשו (שם יה לב). הנה אשרי אנוש יוכיחנו אלוה ומוסר שדי אל תמאס (איוב ה יז). מאסתי לא לעלם אחיה (שם ז יו). הן אל לא ימאס תם (שם ח כ). תם אני ולא אדע נפשי אמאס חיי (שם ט כא). הטוב לך כי תעשק כי תמאס יגיע כפיך (שם י ג). אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני (שם ל א). אם אמאס משפט עבדי ואמתי ברבם עמדי (שם לא יג). — ומאס בדבר כמו"כ: ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם (ויקר' כו יה). יען וביען במשפטי מאסו ואת חקתי געלה נפשם (שם מג). וידעו את הארץ אשר מאסתם בה (במד' יד לא). הלא זה העם אשר מאסתה בו (שפט' ט לח). וימאס יי' בכל זרע ישראל (מ"ב יז כ). חמאה ודבש יאכל לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב (ישע' ז יה). יען מאסכם[1]) בדבר הזה ותבטחו בעשק ונלוז (שם ל יב). הלך צדקות ודבר מישרים מאס בבצע מעשקות (שם לג יה). כי מאס יי' במבטחיך ולא תצליחי להם (ירמ' ב לז). לשוא התיפי מאסו בך עגבים (שם ד ל). על דברי לא הקשיבו ותורתי וימאסו בה (שם ו יט). הנה בדבר יי' מאסו וחכמת מה להם (שם ח ט). גם אני אמאס בכל זרע ישראל (שם לא לו). כי במשפטי מאסו וחקותי לא הלכו בהם (יחזק' כ ו). גם עוילים מאסו בי אקומה וידברו בי (איוב יט יח). שמע אלהים ויתעבר וימאס מאד בישראל (תהל' עח נט). וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר (שם סז). וימאסו בארץ חמדה לא האמינו לדברו (שם קו כד). —ואמר בן סירא: זה חלק כל בשר מאל ומה תמאס בתורת עליון (כ"ס גני' מא ד). —מאס דבר מעשות: יען מאסת את דבר יי' וימאסך ממלך (ש"א יט כג). כי מאסתה את דבר יי' וימאסך יי' מהיות מלך על ישראל (שם כו). עד מתי אתה מתאבל אל שאול ואני מאסתיו ממלך על ישראל (שם יו א). ואמאסך[2]) מכהן לי (הוש' ד ו). — ובתו"מ: מאוסה הערלה שנתגנו בה הרשעים (נדר' ג יא). נותן שמן על גבי ראשו ולוחש אינו מאוס (ירוש' מע"ש ב נג:). אוהב (הסוס) את הזנות וכו' ומואס את השינה (פסח' קיג:). כיון ששמע ירמיה זה בא לו אצל הקב"ה אמר לו רבון העולם אמת שמאסת את

—[1]) העיד רד"ק וכמו"כ מ"ש כי האלף הוא בקמץ חטף, ועי' הערה למעלה בדבר הקמץ של המם. —[2]) הכתיב ואמאסאך.

בנך (מד"ר במות נא). ישראל היו אומרים שאין להם תקומה שמאסן הקב"ה (שם). כשהיו ישראל במצרים היו משועבדים בטיט ולבנים והיו מאוסין בעיני המצריים (שם שה"ש, גן נעול). והמאוסין בעיניהם והנבזים בפניהם (דא"ר ג).

—נפע', נמאס, נמאס תמאס, ימאס, —שמאסו בו: כסף נמאס קראו להם כי מאס יי' בהם (ירמ' ו ל). כי כאשה עזובה ועצובת רוח קראך יי' ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך (ישע' נד ו). עורי רגע וימאס (איוב ז ה). נבזה בעיניו נמאס ואת יראי יי' יכבד (תהל' יה ד). —ואמר בן סירא: ויש חכם בדברו נמאס ומכל תענוג נבצר (כ"ס גני' לז כ). נין נמאס דבר רעים ונכד אוי להם גורי רשע (שם מא ה). —ובתו"ם: וכי מה נשתייר להם שלא נגעלו ולא נמאסו (ספרא בחקותי ח). ההורג כינה בפני חבירו ונמאס בה (חגי' ה.). הרק בפני חבירו ונמאס (שם). מה אגוז זה אע"פ שמלוכלך בטיט ובצואה אין מה שבתוכו נמאס אף ת"ח אע"פ שסרח אין תורתו נמאסת (שם יה:). א"ר פפא תאינה עם נפילתה נמאסת (ב"מ כא:).

—הפע', המאים, —עשהו מאוס: להשחית יופיך ולהמאיסך לכל העולם (רד"ק נחום ג ו). חייב הכתוב שתשב עמו בבית בעשותה כל זה בחדש הראשון והכל להמאיסה בעיניו שיהא נכנס ויוצא ומסתכל בה ורואה בניוולה (החינוך, כי תצא). תמאיס בעיניו את הלחם (ר"מ אלביך, איוב לג כ). ובלבד שלא יקנח כדי שלא ימאיס ידיו (ר"ב אלמולי, פתרון חלומ' ד א). לפי שיש בהם מלמולי זיעה וממאיסין הידים (הלכות או"ח ד כא). לא יסמוך בו קערה שהיא מלאה מרק או דייסא או דבר הממאיסו שמא יפול על הפת וימאיסנו (שם קעא א).

בחל. —געל. —עזב. —*קנט. —תעב. —תפל.

ב. מָאַם, כמו מַסַס, —קל לא נמצא.

—נפע', נמאס, ימאס, ימאסו, —כמו נמס: ימאסו[1]) כמו מים יתהלכו למו (תהל' נח ח). —ואמר המשורר: אשתה ואשתאה ואמהול את עסים כוסי במי עיני אשר נמאסו (רמב"ע, דיואן קכה, כ"י בודל'). עיני ענגים בבכי נמאסו, עד עקבי גן ההדם נחמסו (שם). ימאסו דברי חכמים לכסיל רק יאהב תבל וידרוש כל יקר, ימאסו ימיו כמו מים ושת לשאול ולא בזבול עליותיו יקר (ר"י חריזי, תחכמ' לג).

***מָאָם**, ש"ז, — שהמ"פ מן מאס: מצינו שויתר הקב"ה על ע"ז ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ולא

[1]) הסכימו הקדמונים והחדשים שהוא ימסו.

ויתר על מאסה של תורה (מד"ר איכ', פתיח').

מַאֲפֶה, ש"ז, סמי' מַאֲפֵה,—בס"פ מן אפה: וכי תקרב קרבן מנחה מַאֲפֵה תנור סלת חלות מצת בלולת בשמן (ויקר' ב ד).—ובמשנ': האומר הרי עלי בתנור לא יביא מאפה כופת ומאפה רעפים ומאפה יורות הערביים ר"י אומר אם רצה יביא מאפה כופת (ואם אמר) הרי עלי מנחת מאפה לא יביא מחצה חלות ומחצה רקיקין (מנח' ה ט). אפילו מאפה סאה והיא פרוסה אין מערבין בה (ערוב' ז י).

[2]**מַאֲפֶה**, ש"נ,—כלי שאופים בו: וסתום את פה הסיר (שבו הנחש) ושים בתנור או במאפה עד היבשל הנחש היטב (אסף 170, כ"י מינכן).

מַאֲפֵל[1]), ש"ז,—חשך, אפלה: ויצעקו אל יי' וישם מַאֲפֵל[2]) ביניכם ובין המצרים ויבא עליו את הים ויכסהו (יהוש' כד ז).—ואמר המשורר: כי הון אנוש ידמה לאור יומם חיש יחליפו מאפל הליל (כ"י הריזי, הענק ג טו).—ובהשאלה [2]מאפל בעינים, שכהו ואינן רואות: להטיף בתוך העין טיפה או שתים יטהר את הלובן ויאיר את המאפל ואת העטמטה אף האדים (אסף 49, כ"י מינכן). — [2]ולשחרות השערות: ויחשפו (הבנות ההולכות נטויות גרון) שובל וערו מאפל שער לכסות את מאור אפים (רמב"ע, בנות אבר, כ"י כולל').—והחטאים: בלב חרד ומורשיו רוהים, במאפל זדונים אורי סליחתי נוגהים (הוא, בתר' יוה"כ, אקום להודות).—ומ"ר [2]מַאֲפֵלִים: מלך בארמון לבדו יושב בתוך מאפלים, נפרד בלי אח ולא בן גבור יגבר חילים (ראב"ע, אחוד לכניס).

א. **מַאְפֵּלְיָה**[3]), ש"נ,—מקום שאין בו מים, wasserloser Platz; place sans eau; without water: המדבר הייתי לישראל אם ארץ מַאְפֵּלְיָה[4]) מדוע אמרו עמי רדנו לוא נבוא עוד אליך (ירמ' ב לא).

ב. **מַאְפֵּלְיָה**, ש"נ,—חשך ואפלה, ובהשאלה קבר: וכל איש לא יהי נספד כפי שניו אשר חיה, ולא עשרו יהי נזכר ביום יובא במאפליה, לפי שכלו יהולל איש ומפעליו בפרהסיא (ר"ש הנגיד, הכמות).

[2]**מָאָק**[1]), ש"ז, מ"ר מָאָקִים,—קצה העין שאצל האף: ואם לא יספיק מה שיעשה יעשה הקוה מן המאק ומעורקי המצח (קאנון ג ג א ז). ושני עורקי המאקין הם קצות העינים הדבקים עם החוטם (שם א ד כ).

---

1) עי' הערה לקמן.—2) יש מפקפקים באמתות מלה זו וסברים כי המם היא כפל במם של סוף המלה וישם שלפניה.

3) עי' הערה לקמן.—4) למדנחאי מַאְפֵל-יָה בתרי מלין, והעיד רד"ק: יש ספרים שנקודה מאפליה המם בפתח והאלף בשוא ויש ספרים שנקוד בהם מאפליה המם בשוא והאלף בפתח וההא דגושה. ע"כ. ועי' לקמן עדותו של ריב"ג על דגשות הפא. ובמשמ' השם, הנה ת"י: חורבא. ורוב הקדמונ' והחדשים פרשו שם זה במשמ' אפלה, ואמרו כי הוא מרכב מן מאפל ומן יה, כמו שלהבתיה. אמר ריב"ג: וקד זאדוא עליה אשם אללה ללתעט'ים ואלתשפע עלי עאדתהם פי אלאשמא פקאלוא אם ארץ מאפליה אלא אנהם שדוא אלפא וכאנת פי מאפל ח'פיפה, ע"כ,—ובעבר': וכבר הוסיפו עליו (על השם מאפל) שם אלהים להגדלה ולהפלגה כמנהגם בשמות ואמרו אם ארץ מאפליה אלא שדגשו (במאפליה) הפא והיתה במאפל רפה. ופרש ארץ מאפליה ארץ אפלה, חשכה, שאינם יודעים ללכת בה. וכן רש"י: מאפליה לשון חשך. וכן רד"ק: וסמך מאפל אל השם יתברך מרוב האפל כמו שסמך שלהבתיה מרב השלהבת. ע"כ. אבל כבר העירו קצת החדשים על דחק ההרכבה עם יה במשמ' רבוי החשך, עי' הערה לערך יה. ומלבד זה יש מפקפקים בעצם מציאות השם מַאֲפֵל, עי' הערה לזה הערך. ולכן נראה כי העקר כדעת ת"י שהובא למעלה, שתרגם חורבא, וכונתו יבשות, כמו ת"רב בעברי', וכמו מתיבש מן חורבא (ת"י תהל' לב ז), ושרש השם מאפליה הוא בערב' פלו a), והשם פלאה b), שהוא מדבר שאין בו מים: ואלפלאה אלמפאזה ואלפלאה אלקפר מנ אלארצ' לאנהא פלית ענ כל ח'יר אי פטמת ועזלת וקיל הי אלתי לא מא' פיה פאקלהא ללאבל רבע ואקלהא ללחמר ואלע'נם ע'ב וכו' וקיל הי אלצחרא אלואשעה וכו' ואפלי אלקום אד'א צארוא אלי פלאה קאל אלאזהרי ושמעת אלערב תקול נזל בנו פלאנ עלי מא כד'א והם יפתלונ אלפלאה מנ נאחיא כד'א אי ירעונ באל אלבלד וירדונ אלמא מנ תלב אלג'הה (לבאן אלערב). ובעבר': ואלפלאה (בערבית) היא מה שקוראים (בערב') מפאזה (שהוא מדבר שמם) ומה שקוראים (בערב') קפר (שהוא ישימון בלי מים) וקוראים לה פלאה על שם שהיא שלולה מן כל דבר (בערבית משמש הפעל פלו גם במשמ' גמל את הילד משדי אמו) ויש אומרים הוא מדבר שאין בו מים והפחות לגמל (שיובל לשתות) פעם בארבעה ימים ולחמור וצאן פעם ביומים, וי"א שהוא מדבר רחב ידים, ואמרים אפלי אלקום כשהלכו (האנשים) להמדבר, ואמר אלאזהרי: שמעתי הערבים יאמרו ירדו בני פלוני אלי מים במקום פלוני והם יפתלון אלפלאה ממקום פלוני, ור"ל ירעו עשב הארץ וירודו (ילכו הנה והנה לבקש) מים מאלה המקומות — ובמשמ' זו אמר גם ירמיהו כאן: האם אני ארץ מאפליה, שאין בה מים, מדוע אמר עמי רדנו, ר"ל הלכנו לחפש מים, עי' ערך רוד, ולא נבוא עוד אליך.

1) בערב' מא'ק c).

a) فلو b) فلاة c) ماق

מאר[1]), ממנו מאר.

מאר[2]),—קל לא נמצא.

—הפע׳, ממאיר, ממארת,—המאיר הסלון, נתחב והעמיק לתוך הגוף וכדומה, eindringen (v. ein. Dorne) pénétrer (épine); pierce (a pine): ולא יהיה עוד לבית ישראל סלון ממאיר[3]) וקוץ מכאב מכל סביבתם (יחזק׳ כח כד).—והצרעת וכדומ׳, צרעת ממארת, מתעמקת בתוך הגוף ומשחתת אותו, bösartig; malin; malignant: וראה את הנגע ביום השביעי כי פשה הנגע בבגד או בשתי או בערב או בעור לכל אשר יעשה העור למלאכה צרעת ממארת[3]) הנגע טמא הוא (ויקר׳ יג נא).

—נפע׳, נמאר,—שחין נמאר וכדומ׳, רע, שמשחית הבשר: מתבושת לכל שחין ולכל מכה טריה ולבשר הנתלע ולשחין הנמאר והנבאיש (אסף 110, כ״י מינכן).

מארב, ש״ז,—א) מקום שיושב שם האורב, Ort des Hinterhaltes; embûche; ambush: וישלחם יהושע וילכו אל המארב וישבו בין בית אל ובין העי (יהוש׳ ח ט). ויקם אבימלך והעם אשר אתו מן המארב (שפט׳ ט לה). ישב במארב חצרים במסתרים יהרג נקי (תהל׳ י ח).— ב) עצם כל האורבים יחד: ויריבעם הסב את המארב לבוא מאחריהם ויהיו לפני יהודה והמארב מאחריהם (דהי״ב יג יג).

מארב, ש״ז, מ״ר מארבים, — כמו אורב: וישימו לו בעלי שכם מארבים על ראשי ההרים (שפט׳ ט כה). נתן יי׳ מארבים על בני עמון (דהי״ב כ כב).

מארה, ש״נ, סמי׳ מארת, מ״ר מארות, — בהמ״ש מן ארר, Fluch; malediction; curse, ומה שפעולה זו גורמת, אבדה וכליון: ישלח יי׳ בך את המארה את המהומה ואת המגערת בכל משלח ידך אשר תעשה עד השמדך ועד אבדך מהר (דבר׳ כח כ). אם לא תשמעו וכו׳ ושלחתי בכם את המארה וארותי את ברכותיכם (מלא׳ ב ב). במארה אתם נארים ואתי אתם קבעים הגוי כלו (שם ג ט). מארת יי׳ בבית רשע ונוה צדיקים יברך (משלי ג לג). נותן לרש אין מחסור ומעלים עיניו רב מארות (שם כח כז).—ובתו״מ: מי שהיה עבד או אשה או קטן מקרין אותו עונה אחריהן מה שהן אומרין ותהי לו מארה אם היה גדול מקרא אותו עונה אחריו הללויה (סוכ׳ ג י). תן בו מארה ולא תהנה בו (ספרא תוריע יד). כל שיש בידו אומנות למה הוא דומה לאשה שיש לה בעל בין שמתקשטת ובין שאינה מתקשטת אין הכל מסתכלין בה אם אינה מתקשטת היא תהא לה מאירה וכל שאין בידו אומנות למה הוא דומת לאשה שאין לה בעל בין שמתקשטת ובין שאינה מתקשטת הכל מסתכלין בה ואם מתקשטת היא תהא לה מאירה (תוספתא קדוש׳ א יא). תבוא מאירה למי שהוא נותן לאביו מעשר עני (ירוש׳ פאה ה יט.). תבוא מאירה למי שאשתו נאמנת והוא אינו נאמן (שם דמאי ב כב ד). תבוא מאירה לבן עשרים שצריך לבן עשר (שם ר״ה ג נט.). לפי שרצו לרבות את ממונן ושלטה בהן מאירה והיו מתמוטטין והולכין (שם סוט׳ י כח:). אמרו חכמים תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו (ברכ׳ כ:). בעון חלה אין ברכה במכונס ומארה משתלחת בשערים וזורעין זרעים ואחרים אוכלין (שבת לב:). מעשה בר״א שהיה יושב ודורש וכו׳ התחילו כת ששית לצאת אמר הללו בעלי מארה נתן עיניו בתלמידים התחילו פניהם משתנין אמר להם בני לא לכם אני אומר אלא להללו שיצאו שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה (ביצה יה:). תבוא מאירה לאדם שהוא אוכל קדשים בלועו (מד״ר ברא׳ פא). תבוא מאירה לאדם שהוא נהנה מן ההקדש (שם). ואכלתם ולא תשבעו זהו מארה בתוך המעים הרי שבע פורעניות חרב מצור דבר שבר מטה להם חוסר עצים פת נפולת מארה במעים (רש״י ויקר׳ כו כו).—ילד למארה, שלא יתקיים הילד: אמרו לו (נשיו ללמך) לאחר המבול בא נשמע לך ונהיה פרות ורבות למארה (מד״ר ברא׳ כג). (אמר הקב״ה לנח) צא מן התיבה ולא קיבל עליו לצאת אמר אצא ואהי פרה ורבה למארה עד שנשבע לו המקום שאינו מביא מבול לעולם (שם לד).—ומ״ר: המוכר פירות לחבירו הרי זה מקבל עליו רובע טינופת לסאה וכו׳ קישואין מקבל עליו עשר מארות[1]) לסאה (תוספתא ב״ב ו ב).

***מארופה**, ש״נ, מ״ר מארופות, — כלי חפירה לתלוש נטעים מהקרקע וכדומ׳: לוף של ערב שביעית

---

[1]) לא נמצא לו בודאות חבר בלשונות האחיות, ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) היוני והרומי תרגמו את הפע׳ בענין הצרעת במשמ׳ של התמדה, ובענין הסלון במשמ׳ של מרירות וכאב. אונק׳ תרגם ממארת מחסרא. ריב״ג פרש במשמ׳ כליון והשחתה, ורש״י במשמ׳ עוקץ. ואמרו החדשים כי קצת דומה לפעל זה בערב׳ הפעל מארa) שמשמש גם במשמ׳ נפתחה שנית המכה.

a) مأر

---

[1]) כך בכ״י וינה, וכן בנוסח׳ הדפוס, ובכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק״מ מרים.

שנכנס לשביעית וכן בצלים הקיצונים וכן פואה של עידית בש"א עוקרין אותן במארופות של עץ וב"ה אומרים בקרדומות של מתכות (שבי' ה ז).

·מַאֲרִיךְ, ש"ז, מ"ר מַאֲרִיכִים, — א) שֵׁם לאחת הנגינות, כמו מתג: וי"א בטעם מאריך (מסור' יהוש' ה ח). שני מאריכין לטפחה (דק"ט, סי' 22). ועתה אבאר ענין דרגא ומאריך ואומר אם היה תביר באות השלישי וכו' יהיה במלה הראשנה דרגא ואם היה התביר באות הראשון או השני תהיה המלה במאריך (שער שמות הנקוד מכן כלנעס, בסוף ר"י חיוג). כי היה במלת היתה (בפסוק והארץ היתה תהו) מאריך בעבור היות הפשט בתחלת אותיות תהו על כן היה תחת היתה מאריך (שם). וכאן ננקד למשיחו בזרקא ולכורש ננקד במאריך להפרישו ולנתקו מעם למשיחו (רב"י מגי' יג.). ואם יהיה בשלמים מלעיל יהיה מאריך ג"כ בעין הפעל להעמיד הצירי (רד"ק, מכלול, בדה"פ). ונשאר החולם עם המקף במלת כי יגנב איש ובא כן מפני המאריך שנשתתף עמו (שם). מאריך נקרא כן כי הוא הולך באורך המאמר עד בואו אל ההפסק וצורתו מעידה כי היא קו למטה מימין לשמאל כאילו הולך באורך במהלכו ונגינתו נגינה מארכת עם קול נמוך אך היא קלה ותנועה אחת לבד (מקנה אברהם, שער בטעמים). ומזה קראו המאריך והמתג אשר אצל השוא בראש התיבה געיא (רא"ב, נמוקים, ערך געה). — ב) שֵׁם לאחת מצורות התשברת: ויש מהן (מהצורות ההנדסיות) המאריך והוא שזוויותיו ניצבות וצלעותיו משונות (אקליד' לר"י הכהן, במדרש החכמה).

·מַאֲרְכָה, ש"נ, — שֵׁם אחת הנגינות: שלישית היא מארכה, מחוברת לאחותה בארוכה, ימין ושמאל נסובה, עומדת בחיץ דרוכה (דק"ט, סי' 17). דרך מארכה ושישלה בכל המקרא כאשר יהיו בין הטעם הסמוך לתברה שלשה מלכים יהיו בשישלה נמשכים ואם יהיו שני מלכים או פחות יהיה במארכה לדבר צחות (שם 19). אין בין מארכה לתברה בתיבה אחת אלא שוא בלבד (שם 20). הראשון אזלה לעולם עולה השני מארכה עומדת בחיץ דרוכה (הור' הקורא 75). מארכה תשרת לששה טעמים תשרת ליתיב וכו' ועוד תשרת לזורקה (שם 105).

·מַאֲרְכָן, ש"ז, — כמו *ארכן: מעשה בתלמיד אחד שעבר לפני ר"א והיה מאריך ברכותיו אמרו לו תלמידיו רבי ראית זה שהאריך ברכותיו והיו אומרין עליו מארכן הוא זה (מכי' בבלח ד א).

·מְאֻשְׁכָּן, ש"ז, — מי שאשכיו גדולים ביותר: המאושכן ובעל גבר (בכור' ז ה).

מ"ב, — ר"ת: מעשה בראשית.

מב"ד, — ר"ת: מעשה בית דין.

·מַבְדִּיל, ש"ז, — דבר מבדיל בין שני דברים: ועל כן נברא מבדיל שהוא דבר אמצעי שאינו קשה מאד (שער השמים ט).

·מִבְדָּל, ש"ז, — כמו הֶבְדֵּל: ואין בין קורא ממורה עיט ובין וירד העיט על הפגרים מבדל (דונש על מנחם, עיט). כי לא אדמה זה השמן אלי שמן הלקו כי ידעתי כי ביניהם מבדל בנקודה ובפתרון (תשו' תלמידי מנחם, ערך גבדי). ואמרתי אני כי יש מבדל בין לשון תורה ובין לשון חכמים ברוב המלים (אבן כהן, עטרת צבי 110).

מִבְדָּלוֹת, כמו מִבְדָּלוֹת, — עי' בָּדָל.

מב"ו, — ר"ת: מלך בשר ודם.

מָבוֹא, ש"ז, מְבוֹא, מְבוֹאוֹ, מ"ר מְבוֹאִים, מְבוֹאֵי, מְבוֹאֹת, — א) המקום שדרך שם יבואו, בבית, בעיר וכדומה, Eingangsort; entrée; entrarce: וישלח המלך צדקיהו ויקח את ירמיהו הנביא אליו אל מבוא השלישי אשר בבית יי' (ירמ' לח יד). ושמת לבך למבוא הבית (יחזק' מד ה). ויביאני במבוא אשר על כתף השער (שם מו יט). ואבתיהם על מחנה יי' שמרי המבוא (דהי"א ט יט). ותרא והנה המלך עומד על עמודו במבוא והשרים והחצצרות על המלך (דהי"ב כג יג). — מבוא עִיר, שדרך בו נכנסים אל העיר: ויראו השמרים איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הראנו נא את מבוא העיר ועשינו עמך חסד ויראם את מבוא העיר (שפט' א כד-כה). — מבוא המלך: ואת מבוא המלך החיצונה (מ"ב יו יח). — מבוא הסוסים: ותבוא דרך מבוא הסוסים בית המלך (שם יא יו). — מבוא שער: ותבוא אל מבוא שער הסוסים בית המלך (דהי"ב כג יה). — מבוא פתחים: ליד שערים לפי קרת מבוא פתחים תרנה (משלי ח ג). — מבוא השמש, מערב: הלא המה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש (דבר' יא ל). כל ארץ החתים ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם (יהוש' א ד). הנני מושיע את עמי מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש (זכר' ח ז). ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים (מלא' א יא). עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו (תהל' קד יט). וילכו למבוא גדר עד למזרח הגיא (דהי"א ד לט). — מבוא יָם, מקום שהספינות באות

שמה, Hafen; port: ואמרת לצור הישבתי על מבוא ת[1] ים רכלת העמים (יחזק' כז ג). — ב) עצם שה"פ, כמו ביאה: ויבואו אליך כמבוא עם וישבו לפניך (יחזק' לג לא). בבואו בשעריך כמבואי עיר מבקעה (שם כו י), ועי' *מבוי. — ג) בהשאלה, "אין להדבר מבוא כאן, אין לו מקום לבוא כאן, אין שום צרך בו כאן, אין אפשרות שיבוא כאן: ואין לבצירה בפרשה זו מבוא לפי שיבשו שריגיה (תשו' דונש על רסע"ג ג). אמנם סברות הכת הב' והג' בשתי התכליות שהן ימות המשיח ותחית המתים אין להם מבוא ולא דמיון בדברי זה הפילוסוף (בעה"ש גאבן לטיף כז). ושמא תאמר הלא מצד עכירות עולם השפל לא יהיה לו מבוא בו ויניחהו למזלות (ר"מ אלשיך, איוב ע ח). כי אין קצה לרוחניותו שלא יהיה לו מבוא לראות בחשך ענן וערפל העולם הזה (שם כב יא). — ובמשמ' פעולה והשפעה, Wirkung, Einfluss; effet, influence; effect: שהתורה אעפ"י שאינה טבעית יש לה מבוא בענין הטבעי (מו"נ ב מ). שכל אלו (מצות שעטנז וכלאים) וכיוצא בהן אי אפשר מבלתי שיהיה להם מבוא באחד מן השלשה עניינים אם תקון אמונות או תקון ענייני המדינה וכו' או לקנות מדות טובות (שם ג כח). לכל אלו הידיעות אין להם מבוא כי אם בכח הדעת לבד (ספ' מוסר לר"י בן עקנין ב יג). וכפי דבקותה יש לה שמות מיוחדים באבות ובבנים ואחים ואין לקרבות ההוא מבוא במדת האהבה (מלמד התלמידים, תולדות). כי אין ספק כי יש מבוא גדול במזגות לתכונת הנפש (שם, שמיני). עד שיהיה לחריצות ולהשתדלות מבוא ותועלת בהשלמת הפעולות וכן לעצלה מבוא במניעת הגעתן אל התואר הנרצה (ידעי' הפניני, ביאור תהל' לא). ואולם מה שהמציא השי"ת מהבקע התהומות ושירעפו השחקים על אשר לו מבוא גדול בקיום זה העולם השפל כי זה מה שאי אפשר עמידת הצמחים והב"ח מזולתו (רד"ק מכלי ג). כמו שנראה שישפעו מהשמש תקופות היום ותקופת השנה אשר להם מבוא נפלא בדברים הטבעיים בכל מה שתחת גלגל הירח (שם ל ג). כי יש להם (להכוכבים) מבוא בהויה והפסד (מורה המורה קיד). שאם היו הנמצאות מחוייבות מסבתם הראשונה אין מבוא לחדוש העולם כלל כי אחר שהסבה המחייבת קדומה הנה המחויב קדום ואין מבוא להשגחה אלהית אשר בבטולה לא טוב היות האדם (ר"א ביבאגו, דרך אמונה א א). כי יש להשתדלות מבוא גדול להשגת הדברים (ר"מ אלבילה, ראשי' דעת לט). כי אין כל מה שיש לו מבוא בדבר הוא פועל אותו שהרי החומר יש לו מבוא בדבר המתהוה ואינו פועל אותו (רי"א, מפע' ה' י ח). ועם היות ניצול נח ובניו ממנו (מהמבול) לא היה לו מבוא במציאות הפלא ההוא (שם). והוא (הנביא) יגיד לבני אדם מה שראה או שמע מבלי שיהיה לרצונו ובחירתו מבוא במה שיראה וינבא (הוא, בגלת). ששם מצוה וגדרה לא תפול אלא בדברים שיש לרצון ולבחירה מבוא בהם (הוא, ראש אמנה ז). שאין לבחירה ולרצון מבוא באמונות ודעות (שם). הנה העיון בם (בחכמות הלמודיות) מותר ומחוייב בצד אשר להם מבוא במשפטי התורה (הקדמ' מעשה אפוד). זרע האשה המתילד בהם (בהביצים) אין בו מבוא בהולדה וכו' אמנם גאלינוס היה אומר כי זרע האשה יש לו מבוא בזה (נתן פלקיירא, צרי הגוף, כ"י כריט"מ). רפואת הגוף יש לה מבוא גדול בעבודת השם (ר"י קארו, מגיד מישר' סט). כי אויר הארצות הוא מהדברים שיש להם מבוא בהרבה מן השלמיות והעדרן (בן בוטיל, קול בוכים מא). והנה דעת רז"ל שאין לזרע הנקבה כלל מבוא בהולדה (רבנ"ב דוראן, מג"א, ת"י ד). אם כן (כיון שאנו רואים פעולת הכוכבים על העולם) יש למזלות מבוא בהנהגת זה המציאות (שם ב). כי הרית הטוב יש לו מבוא גדול באהבה (כ"י דון יחייא, פי' בה"ש א ג). אבל יש לנו להאמין כי כל ענייני הנהגתינו הוא על פי מה שיגזור דינו של הקב"ה לפי הצדק והמרי ואין מבוא אל המזל כלל בהנהגתינו כי לא יועיל ולא יציל (הוהב משפט על איוב כא). — ד) "מבוא לספר וכדומ', הקדמה גדולה שבה יבוארו הדברים הנצרכים לדעת כדי להבין גוף הספר, Einleitung; introduction: מבוא התלמוד לר' שמואל הנגיד. — ומצוי מאד בספה"א.

***מבוי**, ש"ז, מ"ר מבואות, — כמו מבוא, בפרט בעין רחוב מקרה למעלה בין שתי שורות בתים, Durchgang, passage: מבוי שהוא גבוה מעשרים אמה ימעט (עירוב' א א). הכשר מבוי ב"ש אומרים לחי וקורה (שם ב). אמר ר"ג מעשה בצדוקי אחד שהיה דר עמנו במבוי בירושלם ואמר לנו אבא מהרו והוציאו את כל הכלים

[1]) כבר אמרו קצת החדשים כי גם היחיד מבוא סתם במשמ' מבוא ים נמצא במקרא, והוא במשא צור: הילילו אניות תרשיש כי שדד מבית מבוא (ישע' כג א), שבמקום הנקוד מבוא צ"ל מבוא, והכונה כי שדד מבוא הים. ואמרו כי המלה מבית היא כפל שנשתבש מן מבוא. ועי' ערך מבית.

למבוי עד שלא יוציא ויאסר עליכם (שם ו ב). חמש חצרות פתוחות זו לזו ופתוחות למבוי עירבו בחצרות ולא נשתתפו במבוי (שם ח). מערבין למבוי המפולש (שם ט ד). השרץ שנמצא במבוי מטמא למפרע עד שיאמר בדקתי את המבוי הזה ולא היה בו שרץ (נדה ז ב). חרש שוטה וקטן שנמצאו במבוי שיש בו טומאה (טהר׳ ג ו). מבוי ששוה לרשות היחיד ועשוי מדרון לרשות הרבים (תוספתא שבת י״א ג). מבוי שיש לו צורת פתח (שם ערוב׳ א ב). מעשה במבוי אחד שצידו אחד כלה לים וצידו אחד כלה לאשפה (גמ׳ שם ח.). המגרש את אשתו לא תינשא בשכונתו ואם היה כהן לא תדור עמו במבוי (כתוב׳ כח.). משל להכם שפתח לבנו חנות של בשמים בשוק של זונות המבוי עשה שלו והאומנות עשתה שלה והנער כבחור עשה שלו יצא לתרבות רעה (מד״ר במות מג).— ומ״כ: ומדליקין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלים ועל גבי החולים (פסח׳ ד ד). אמר לה אל תיכנסי לבית הכנסת וכו׳ לחורבה ביום למבואות אפי׳ ביום (ירוש׳ סוט׳ א יו ג). היה מהלך במבואות המטונפות לא יקרא ק״ש (ברכ׳ כד:). אמר שמואל מבואות המפולשין לר״ה ובקשו בני מבואות להעמיד להן דלתות בני ר״ה מעכבין עליהן (ב״ב יב.). כופין בני מבואות זה את זה שלא להושיב ביניהן לא חייט ולא בורסקי (שם כא:). לאוהבו של מלך שראה את המלך מהלך במבואות האפלים הציץ אוהבו והתחיל מאיר עליו דרך החלון (מד״ר בהעב׳ ג). אמרו מבואות אפילות היו מביתו לבית המדרש והיה מדליק נרות בהם כדי להאיר בהם לרבים (שם ויקר׳ ט). למלך שהיתה לו בת קטנה עד שלא הגדילה ובאת לידי סימנין היה רואה אותה בשוק מדבר עמה במבואות מדבר עמה (פסיק׳ דר״כ א). — ובבית, כעין אולם גדול: א״ר ישמעאל מיד כשבאתי העמדתי מיד והקהלתי כל סנהדרי גדולה וקטנה למבוי הגדול אשר בבית ה׳ (בריית׳ מפרקי מרכבה).

מְבוֹךְ, ש״ז, — מקום שאדם נבוך ואינו יודע איך לצאת משם, Labyrinth, ובהשאלה, מְבוֹךְ שבאזן וכדומ׳, השתמשו כבר במלה זו בספרות החדשה.

מְבוּכָה[1], ש״נ, מְבוּכָתָם,—א) בלבול, שאינו יודע מה לעשות, איך להנצל, וכדומה, Verwirrung confusion: כי יום מהומה ומבוסה וּמְבוּכָה לאדני יי׳ צבאות בגי חזיון (ישע׳ כב ה). עתה תהיה מְבוּכָתָם (מיכ׳ ז ד).—ומצוי בסהמ״א: והחי יתן אל לבו צרותיו ומבוכותיו התמידיות ונפשו מרה לו (תחנה בסוף שבט יהודה), והרבה בכל הספרות. — ובעניני מחקר ודעות, במשמ׳ ספקות: כוונת המאמר הזה להעיר איש בעל דת וכו׳ והציקוהו פשטי התורה וכו׳ ונשאר במבוכה ובהלה וכו׳ וכשנבאר לו המשל ההוא או נעורר על היותו משל ימלט וינצל מן המבוכה ההיא ולזה נקרא המאמר הזה מורה הנבוכים (פתיח׳ מו״נ). ואמנם היה איוב מדמה שאלו שיחשבו הצלחות הם התכלית כבריאות והעושר והבנים וכו׳ ומפני זה היה במבוכות ההם ואמר המאמרים ההם (שם ג כג). ולמה תתגרה ברעה מבוקה מבוכת השבונות רבים להגדיל תלאות מעשים ועצבון ידים (בחינ׳ עולם יד). והנה סבת היותו (איוב) נבוך זה השיעור מהמבוכה בזה הדרוש היתה חסרונו בהשגות העיוניות (רלב״ג איוב ב).—ב) כמו מְבוֹךְ הקודם: ויועצו יחדיו לבנות להם מקדש כמו רמים וכו׳ למקום קבר המלכים ולארונות התנינים המתים הארמון ההוא נקרא לפנים בשם המבוכה (לבירינט) ובעת נוטש ונותץ ואין שריד ממנו כי אם גלים נצים (בבי״ע א, מגלים).—ובתוך האזן: החלון הזה הן הוא המבוא אל המבוכה (לבריגט) אשר מקומה כמו כן בתוך עצם הסלע (הכמ׳ הגיתוח, המגין א כח).

מַבּוּל[1], ש״ז, — גשם רב וחזק מאד, ובפרט הגשמים המרבים והעזים שהיו בימי נח שהשמידו את כל היקום אשר בארץ, Sintflut; déluge: ואני הנני מביא את הַמַּבּוּל מים על הארץ לשחת כל בשר אשר בו רוח חיים מתחת השמים כל אשר בארץ יגוע (בראש׳ ו יז). ויהי הַמַּבּוּל ארבעים יום על הארץ וירבו המים וכו׳ והמים גברו מאד מאד על הארץ ויכסו כל ההרים הגבהים אשר תחת כל השמים וכו׳ ויגוע כל בשר הרמש על הארץ וכו׳ וכל האדם (שם ז יז-כא). והקמתי את בריתי אתכם ולא יכרת כל בשר עוד ממי הַמַּבּוּל ולא יהיה עוד מַבּוּל לשחת הארץ וכו׳ ולא יהיה עוד המים לְמַבּוּל לשחת כל בשר (שם ט יא-יה). יי׳ לַמַּבּוּל ישב וישב יי׳ מלך לעולם (תהל׳ כט י). — ואמר בן סירא: נח צדיק נמצא תמים בעת כלה היה תחליף בעבורו היה שארית ובבריתו חדל מבול (ב״ס גני׳ מד יז).—ובתו״מ: מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדבורו (ב״מ ד ב). דור המבול

---

[1]) מן בוך, עי״ש.

[1]) בערב׳ ואבלa) גשם רב המים מאד, ועי׳ יבל.

a) وابل

אין להם חלק לעולם הבא ואין עומדין בדין (סנה' י ג). אנו מתפללין שלא ירדו גשמים אבל בטוחין אנו שאין המקום מביא מבול לעולם וכו' ר' יהודה אומר מבול של מים אינו מביא אבל מבול של אש וגפרית מביא כדרך שהביא על סדום וכו' (תוספתא תעני' ג א). אנשי מבול לא נתגאו אלא מתוך טובה (בס סוט' ג ו). כל האוהו באשה ומשיתין כאילו מביא מבול לעולם (נדה מא.). לא ירד מבול לא"י (זבח' קיג:). למה נקרא שמה מצולה שכל מתי מבול נצתללו שם וכו' שנער שכל מתי מבול נגערו שם (בס). אנשי דור המבול ברותחין קלקלו וברותחין נידונו (בס). נשבעת שאין אתה מביא מבול לעולם (מד"ר בראשי' מט). (אמרו המצריים) יודעין אנו שנשבע שאינו מביא מבול לעולם אלא בואו ונדונם במים שאינו יכול להביא אותם עלינו (בס שמות כב). — ובהשאלה, בענין צרה שבאה על אדם: נפל לים ומת טבעה ספינתו בים ומת זה הוא מבולו (תוספתא תעני' ג א). אמר להן הקב"ה (להמצריים) רשעים כבר נשבעתי שאיני מביא מבול לעולם אבל מה אעשה לכם אני מביא אתכם למבול וכל א' וא' אני גוררו למבולו (מד"ר שמות כב). — ובמליצה בהשאלה, מבול של דמעות וכדומה: לו יעורוני ענני עיני אזי תבל במבול הבכי כסיתי, אחפור בבת עיני בארות עמקו גם מכבדי מי בכי דליתי (ר"י חריזי, תחכמ' יג). — ומ"ר מבולות, ואמר הפיטן: לא טרחות כמבולות, ולא בחרב אב מחבילות, מים טמונים בתחבולות (ר"א קליר, גשם, יפתח ארץ).

מְבוּסָה, ש"נ,—הפעולה הבאה מן פעל בוס, במשמ' מפלה גמורה של האויב, d. Niedertreten : écrasement; treading down: כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה לאדני יי' צבאות בגי חזיון (ישע' כב ה). גוי קו קו ומבוסה אשר בזאו נהרים ארצו (בס יח ב).

מַבּוּעַ, ש"ז, מ"ר בסמי' מַבּוּעֵי,—המקום שמשם נבעים ויוצאים המים מהאדמה, פי המעין, Oeffnung : ein. Quelle; ouverture d'une fontaine; fountain: והיה השרב לאגם וצמאון למבועי מים (ישע' לה ז). לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש כי מרחמם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם (בס מט י). עד אשר לא ירתק חבל הכסף ותרץ גלת הזהב ותשבר כד על המבוע ונרץ הגלגל אל הבור (קהל' יב ו). — ובהשאלה, *נשבר כדו על מבועו של פלוני, באה עליו צרה בשביל פלוני: (נשבר) כדו של ברוך על מבועו של ירמיה (מד"ר קהל', וישב העשב). — ומ"ר: מגיד הכתוב שאות, מקום (אלים) מתולל במים מכל המקומות תדע שכן שהרי היו שנים עשר מבועין ולא ספקו אלא לשבעים דקלים כיון שבאו ישראל ושרו עליהם ששים רבוא וספקו להם וכו' רבי אלעזר המודעי אומר כיון שברא הקב"ה עולמו ברא שם שנים עשר מבועין כנגד שנים עשר שבטי יעקב (מכי' בשלח ד א). — ובהשאלה, מבוע הנבואה, החכמה וכדומ': מי שעובד כראוי את השם ילמדהו ה' את החכמה ויראו את מבועיה מלבו על לשונו (מכת' הפניני', בשער החכמה). והוא נושא את התפילין על מקום המחשבה והזכרון מהראש וכו' ותפילין של יד על מבוע הכחות ר"ל הלב (כוזרי ג יא).

מְבוּקָה[1], ש"נ,—כמו בוקה, חרבן ושממה: בזו כסף בזו זהב ואין קצה לתכונה כבד מכל כלי חמדה בוקה ומבוקה[2] ומבלקה ולב נמס ופק ברכים (נחו' ב י-יא).

מְבוּשׁ,—עי' מְבֻשׁ.

***מְבוּשָׁה**, ש"נ,— כמו מְבֻשׁ: שבנה בית בלא מעקה ושליחת יד במבושת אנשים ונוגף אשה הרה ויצאו ילדיה (פי' י' הדבר' לגאי בר נח, לקו"ק 5).

מִבְחוֹר, ש"ז, — מה שאדם בוחר, ובכלל היותר טוב, d. Auserlesene; excellent: אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון ואכרת קומת ארזיו מבחור ברשיו (מ"ב יט כג). והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור[3] וכל עץ טוב תפילו (בס ג יט). — ואמר הפיטן: תקף המלך ורכב פילו הטוב והמבחור, תשועת חין ירה בשרירו ויקוב חור (שבת ב חנכה, אודך כי).

***מִבְחָן**, ש"ז, מ"ר מִבְחָנִים,—כמו בחינה: לבבי מאורעיו בזכרו ומבחניו, ודתי תלאותיו אשר זה מזמניו (רה"ג לר"א בן עזרא, JQR, NS, I, 2, 239). עד ימצא מקום אשר יגדל לילו עד היותו ששה חדשים לפי מבחן הכוהנים (רשב"ג, כתר מלכות). וידעתי כי לטובתי נסיתני ואמונה עניתני ולהטיב לי באחריתי כי במבחן התלאות הביאותני (בס). מבחן האדם שכלו כאשר מבחן הזהב האש (מוסרי הפלוסופ' כ ג). נטוש רע לשנים בעת מבחן כמו חומץ, מעול את נתיב אהב וויושר האמת חומץ (רמב"ע, תרביע ו). ידידותך חשבתיהו כמו מן בצנצנת יקר נצפן ונכמס, בחנתיהו והמבחן כשמש אשר יצא וחם עליו ונמס (ר"י חריזי, תחכמ' ג). וזה מבחן ומצרף אל היות תורה מאת ה' מן השמים

---

1) עי' שרש בוק.—2) עי' הערה לבוקה.

3) יש סברים שהוא כפול משבש מן עיר מבצר.

(העקרים ה כח). כי כן ראינו בדבר אליהו אחר שעשה המבחן האמתי (רד"ק הוב' ושו). וכל זה צריך למבחן שיודיע שעור המועיל ממנו ואם לא ישאר המבחן ההוא או יוסיף מכאוב (מחזני צדק, הלגולי 87) — ומ"ר: זדע כי המשקל הוא מהמבחנים המועילים בידיעת ענין המים (קהגון ה כ כ יו).—ובפרט מבחן התלמיד אם יודע מה שלמד, Examen: ויגש הראשון מן התלמידים ויאמר בעת המבחן והמחקר, ייקל אדם או ייקר (ר"י חריזי, תחכמ' מד).

מִבְחָר, ש"ז, סמי' מִבְחַר, מ"ר בכנ' מִבְחָרָיו, — כמו מִבְחוֹר: נשיא אלהים אתה בתוכנו בְּמִבְחַר קברינו קבר את מתך (בראש' כג ו). מרכבת פרעה וחילו ירה בים וּמִבְחַר שלשיו טבעו בים סוף (שמות יה ד). עולתיכם וזבחיכם מעשרתיכם ותרמת ידכם וכל מִבְחַר נדריכם אשר תדרו ליי' (דבר' יב יא). ויהי מִבְחַר עמקיך מלאו רכב (ישע' כב ז). ואכרת קומת ארזיו מִבְחַר ברושיו (שם לז כד). וכרתו מִבְחַר ארזיך והפילו על האש (ירמ' כב ז). מִבְחַר בני אשור כלם (יחזק' כג ז). אסף נתחיה אליה כל נתח טוב ירך וכתף מִבְחַר עצמים מלא מִבְחַר הצאן לקוח (שם כד ד-ה). כל עצי עדן מִבְחַר וטוב לבנון (שם לא יו). וזרעות הנגב לא יעמדו ועם מִבְחָרָיו ואין כח לעמד (דני' יא יה).—ובספה"א: מפני שראינו את האדם מבחר ברואי ית' שמו ידענו שהוא ענין הכוונה בבריאות כל הגופות והוויות (תקון מדה"נ ח). ומצוי הרבה. — ובחכמת הכוכבים, "בחירת דבר לפי פעולת הכוכבים לפי הדמיון של הקדמונים: אם היה במולד אדם שיארע לו נזק רב בדרך בשנת עשרים אין בה במבחר טוב יהסר מן הנזק (ספ' המבחרים לראב"ע, כ"י פריז). והנה המבחרים על שני דרכים האחד אם ידעת מולד האדם ומקום המאורות וכו' השמר לך לא תבחר לו נשים מבחר השטיני או הששי (שם).

מִבְחָרִי, ת"ז, מ"ר מִבְחָרִיִּים, — של מבחר: אבל הלשונות המוסכם עליהם הם מורכבים מענינים טבעי ומבחרי והדבור המקרי הוא דבור המשוגעים בעת שגעונם וכו' והדבור המבחרי הוא דבור הנביא בעת נבואתו או דברי הדעתן המחשב המחבר מליצתו ובוחר דבריו כפי שיראה שהוא ראוי לכוונתו (כוזרי ה כ). המעשים יהיו אלהיים או טבעיים או מקריים או מבחריים וכו' אבל הבחיריים סבתם חפץ האדם בעת בחירתו (שם).

מַבָּט, ש"ז, בכנ' מַבָּטָהּ, מַבָּטֵנוּ, —א) דבר שאדם יביט אליו בשעת צרתו ומקוה ממנו עזרה וכדומ': הנה כה מַבָּטֵנוּ אשר נסנו שם לעזרה להנצל מפני מלך אשור ואיך נמלט אנחנו (ישע' כ ו). הנה אדני יורשנה (את צור) והכה בים חילה והיא באש תאכל תרא אשקלון ותירא ועזה ותחיל מאד ועקרון כי הוביש מֶבָּטָהּ (זכר' ט ד-ה). — ואמר הפיטן: יריבי בוססים בפרך, ורותי נבקה ממרך, ספקתי על ירך, פונה לצור מבטה, בשבט אנוש נחבטה, ראה יי' והביטה (ר"י טוב עלם, הריות הדיחו).—ב) "עצם פעולת הבטת העין, Blik; regard: האשה הולכת בדרך ומדברת עם אדם ופניה כלפי האיש והאיש כלפי האדמה זה אל מקום שנוצר ממנו מבטו וזו אל מקום שנולדה ממנו מבטה (מדר' לקח טוב, בראש' ב כה).—ואמר המשורר: הן עינך קשתך מבטך החץ אשר הכני (רמח"ל, מגדל עז ב ב). שבחך ודברך במסבת בית הבר, מבטך אוצר כל חמדה וחפץ, יבקיעו לך מהר קירות לב גבר, ממאה תותח כרים וכלי נפץ (כל שירי יל"ג, חנה ה).—ובמשמ' "התבוננות, Beobachtung; observation: כי לפעמים כשיהיה מעונן יראה הכוכב רחוק מכוכב אחר יותר מהמרחק האמתי אשר ביניהם ומי שיקח העדות מהעת ההיא יטעה החוקרים בזאת המלאכה הסומכים על מבטיו (רלב"ג מלחמ' יט). — ג) "בהבטת הכוכבים ומזלות, כנוי לאופני עמידת המזלות ופעולתם בעולם לפי דעת הקדמונים, Aspect: השער השלישי במבטי מעלת הגלגל וכו' ומבט ששית הוא ששית הגלגל שהם ששים מעלות ומבט רביעית רביעית הגלגל שהם צ' מעלות ומבט שלישית שלישית הגלגל שהם ק"כ מעלות ומבט הנוכח חצי הגלגל שהם ק"פ מעלות וכו' ומבט הנוכח הוא איבה גמורה וכו' ומבט שלישית הוא אהבה גמורה (ראב"ע, ראשי' חכמה, כ"י פריז). גם אני אברהם חפשתי וראיתי בחשבון דרך המבטים ואין צורך להזכיר מבט הנוכח כי אותו המבט יוצא מדרך העגול (שם כ). ותנועת השבעה משרתים עומדת גם היא על דרך אחת וכו' פעם מתחברים ופעם מתפרדים ופעם בלי מבט ופעם בשבעה מבטים ופעם עולים ויורדים (הוא, יסוד מורא יב). כן אמרו חכמי המזלות כי מבט רביעית הגלגל שנאה ומבט ששית חצי אהבה כי השלישי מהמזלות על הראשון בתולדת אחד בפועל והיפך בפעול על כן אמרו כי הוא חצי אהבה ומבט שלישי אהבה גמורה כי מבט שלישית הגלגל שהוא החמשי בתולדת הראשון (הוא, ספר האחד). וזה היה ביום שבעה עשר לשבט שהוא החודש העשירי מיום המבול והנה הוא על המבט המרובע (הוא, בראש' ח ה). גם יתחלק הגלגל לשלשה

חלקים שוים וכו׳ והנה זה מבט שלישית וכו׳ ושאר המבטים ככה הם וכו׳ ובעלי חכמת הערכים דברו גם במבטים דברים ארוכים (הוא, ספ׳ הטעמים, כ״י פריז). וקוו (בעלי הכימיה) שישערו הם גם כן קרבנות בעתים ידועים ומבטים כוכביים כפי מה שהביאה אליו סברתם עם מעשים וקטורת (כוזרי ג נג). כבר העירותיך על ידיעתם במבטים הברורים בראיית מדעם בתקופת לבנה (שם ד כט). שהתכוני יביא ראיה לדבריו מהלקיות הירחיים והשמשיים שהם מושגים בחוש ומהמצא במבטים מדבוק הכוכבים שהוא מסכים עם הנחותיו (העקרים ד ג). וכן ענין מאדים ושאר כוכבי השמים בראם ית׳ לתקון העולם ולהשפיע תועלת כללית ולפעמים יהיה שיקרה מהם בקצת העתים מצד המבטים נזקים או הפסדים בתוספת חום או קור או יהדש רעות בעולם השפל (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע״ח ב יא). וכבר בארתי למעלה שבעסו של הקב״ה הוא מבט הכוכבים הרעים והבווים יחד ובלעם היה אצטגנין גדול ויודע אלו המבטים וההבורים על פי התכונה ובדרך זה היה מקלל למי שהיה רוצה (נוה שלום ב ע). כת בעלי הטלסמאות אשר יכוונו שעות בתנועות כוכבים ומבטיהם והצלחותיהם לעשות צורת מה (ר״א ביבאגו, דרך אמונה א ג). אם כה יאמר הרואה בנער היולד שיצליה דרכו ובן מאה ימות, כוכב מבטו ינהלנו לאטו ינהגנו על מות, הבל יפצה פיהו שנותיו תקצרנה (ר׳ קלוני׳, אבן בחן סט). והחכם אבן עזרא ז״ל יש לו בזה דעת נכריה כי הוא רואה שזה השטן מבט ממבטי הכוכבים מורה זאת הרעה הבאה על איוב (אוהב משפט, איוב א ו). סימן ש׳ ממבטי המזלות שקורין אשפעקטוס מבטי המזלות ימצאו אל ד׳ פנים מהם בנוכחת מהם במשולשים מהם ברביעיים מהם בששיים ומעתה תשמע דיניהם מבטי הנוכחים המה כאשר ב׳ כוכבים מכוכבי לכת או כוכב אחד ומזל אחד נוכחים ומתנגדים זה לעומת זה בגלגל המזלות בתכלית הרחוק וכו׳ ואומרים שהוא מבט שיורה על מחלוקת ושנאה גמורה מבטי המשולשים הם כאשר שני הכוכבים או כוכב אחד ומזל א׳ מתרחק חלק ג׳ מעגול המזלות וכו׳ ויש לך לדעת שכל זה שאמרנו ממבטי וחבורי המזלות הוא בגלגל המזלות המסומנים במחשבה בגלגל ט׳ וכו׳ והתועלת במבטי כוכבים ומזלות הם לבעלי משפטי הכוכבים המגידים עתידות לו כי אומרים שכוכבי שבתאי ומאדים רעים וצדק ונוגה טובים (נחמ׳ ונעים יב ב-כא). — ד) בחכמת הטבע, ״חכמת המַּבָּט, חכמת מבט ההבטה, Optik: ובעל מלאכת המבט יעיין בהם במה שהם קוים נצוציים (מלאכ׳ הגיון, מופת). כי כעוף חכמת המבטים בכנפי התשבורת תאצר, ותמציא בערמה כלי יושר לידע מקום בו כוכב יחובר (מ׳ ריאטי, מקדש מעט ג).

מִבְטָא, ש״ז, — א) מה שאדם מבטא מפיו: ואם היו תהיה (האשה שנדרה נדר) לאיש ונדריה עליה או מִבְטָא שפתיה אשר אסרה על נפשה וכו׳ והפר את נדרה אשר עליה ואת מִבְטָא שפתיה אשר אסרה על נפשה (במד׳ ל ז-ט). — ובכלל, ״נרדף עם דבור: בראשית כל רעיון ואחרית כל הגיון מבורך אל עליון אלהי הרוחות, אשר חסדו הטה עלי דרי מטה ושת לפה מבטא והכמה בטוחות (ראב״ע, חרוז בראש צחות). תחלת מבטא שפתים וראשית הגיון תת כבוד ותהלה לאל הנכבד והנורא (תרג׳ ספ׳ דקדוק לר״י חיוג 125). בעזרת בורא ניב שפתים אחל לחקות לשון למודים ולהורות שפת יתר מבחר כל מבטא וראש לכל אמרי שפר (שם). נודה לצור הפר עצת בדים ואם קצרו לשוננו ומבטאנו (רמב״ע, על אף). כי אין אדם אשר לא יהטא במפעל או במבטא (ר״י חריזי, הקד׳ תחכמ׳). — ואמר הפיטן: שוינוך יי׳ אלהינו תמיד לנגדנו, עבודתך לעבוד במבטא שפתנו והגיוננו, אמרינו האזינה יי׳ בינה הגיגנו (ר׳ משה, בקשת הפסק׳ ב, את פני). בטנחת אביונך תחזה, אל תשקין ותבזה, מבטאו אליך ישפר, רם אשכול הכופר (ר״מ ב׳ יצחק, מנח׳ יוה״כ, תמור עבודת). — ב) ״בפרט בחכמת הלשון ודקדוקה, מִבְטָא המלים, בנגוד לכתיבתן: ולעולם לא יהיה דגש אחרי החולם רק יהיה נח נעלם והוא ואו במבטא פעם יכתב ופעם לא יכתב כי ישענו על המבטא (ראב״ע, צחות א). ואין ספק כי שפכה הוא ואו במבטא כיוד ידיו ורגליו שהם באלף נעלם במבטא על כן הם קמוצים כולם כי המבטא עיקר גדול (שם ג). ובעבור כי התחלת המבטא נוע וסופו נח על כן לא יתכן להיות שם קטן משתי אותיות (הוא, ספר השם א). הסמיכה תהיה על שני דרכים אחד מהם סמיכה במבטא והשני סמיכה בענין והסמיכה אשר תהיה בענין יאמר לה יחס וכו׳ אבל הסמיכה אשר במבטא בסמכך מלה אל מלה לחבר אותה אליה (הרקמה, שער יט). יושבתי מקוננתי ביו״ד יתרה בכתב לא במבטא ונמצאת יתרה גם במבטא אהבתי לדוש (רד״ק ירמ׳ כב כג). — ״חכמת המִּבְטָא: היודע חכמת התולדות וכל ראיותיה וחכמת המבטא לדעת הכללים שהם שומרי החומות (ראב״ע, יסוד מורא טז). והנה חכמי המבטא הקימו שם העצם

תחת העצם כאלו הוא עומד בעצמו (הוא, ספר הכס א). —"כלי המבטא, אברי פה האדם שדרך שם יצאו קולות הדבור: מוצא עשרים ושתים האותיות האלה בחמשה כלי המבטא (כ"ו, מכות תל"ע).

מִבְטָח, ש"ז, ככי' מבטחי, מבטחך, מבטחה, מבטחם, מ"ר מבטחים, מבטחיך, — א) כמו בִּטָּחוֹן, שלות הלב, ההפך מן יראה ופחד: וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחת שאננות (ישע' לב יח). להיות ביי' מבטחך (משלי כב יט). ינתק מאהלו מבטחו (איוב יח יד). —ואמר המשורר: אכול ירק במבטחים זלא בשר בסכנה (ר"ב הנגיד, בן משלי לט). — ב) דבר שאדם בּוֹטֵחַ בו: ברוך הגבר אשר יבטח ביי' והיה יי' מבטחו (ירמ' יז ז). ובש מואב מכמוש כאשר בשו בית ישראל מבית אל מבטחם (שם מח יג). גם ממצרים תבשי כאשר בשת מאשור גם מאת זה תצאי וידיך על ראשך כי מאס יי' במבטחיך ולא תצליחי להם (שם ב לו-לז). ולא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון (יחזק' כט יו). אשרי הגבר אשר שם יי' מבטחו ולא פנה אל רהבים ושטי כזב (תהל' מ ה). אלהי ישענו מבטח כל קצוי ארץ וים רחקים (שם סה ו). כי אתה תקותי אדני יי' מבטחי מנעורי (שם עא ה). שן רעה ורגל מועדת מבטח בוגד ביום צרה (משלי כה יט). אם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי (איוב לא כד). — ג) כמו מבצר, מצודה: ביראת יי' מבטח עז ולבניו יהיה מחסה (משלי יד כו). עיר גברים עלה חכם וירד עז מבטחה (שם כא כב). אשר יקוט כסלו ובית עכביש מבטחו (איוב ח יד). —וכתלמ': כולל של מינים ושל רשעים במכניע זדים ושל גרים ושל זקינים במבטח לצדיקים ושל דוד בבונה ירושלם (ירוש' ברכ' ב ה).

"מַבָּטִי, מבטיי, ת"ז, מ"ר מַבָּטִיִּים, —של מַבָּט: ומהן (מהחכמות) בדרכים מבטיים במלאכת המראות השורפות (מ' ריאטי, מקדש מעט ג).

"מַבֵית[1], ש"ז, —כמו מָלוֹן: כבושת גנב נחבא בתוך מביתו, ותבוסתו הרמה כי שם ביתו (עזר' הבבלי, תוכח' מוסר ו). בני העניים תמיד יהיו בני ביתך, והשלום יתהלך בקרב חדרי מביתך (שם ז).

1) מן בית, כמו בערב' מַבִית a), וכמו בארמ' מבתא. ועי' הערה לערך מבוא, כי אפשר שנמצא שם זה גם במקרא, אולי במשמ' מיוחדה כמו מחוז לענין מקום מעמד האניות.

a) مَبِيت

מַבֶּךְ[1], ש"ז, מ"ר כסמי' מִבְכֵּי, —מַבֶּךְ הנהר, ראשיתו, מוצאו, Ausfluss (ein. Flusses); issue (d'une fleuve); outlet (of a river) (מבכי[2]: נהרות חבש ותעלמה יצא אור (איוב כח יא).

"מַבַּכָּךְ, —צמצום מן מה בכך, עי' מַה.

"מַבְלֵט, ש"ז, —מה שבּוֹלֵט: תקבולת הדם בכיפור קלט, תרגל אשוריו דבירה בלט, שינה בין בדי מבלט[3], שבע ואחת מנה מלט (מבול' כר"ק, עבודה, אמוחת).

מַבְלִיגִית, —עי' בלג ובהערה להפע' שם.

מִבְנֶה, ש"ז, סמי' מִבְנֵה, —כמו בִּנְיָן: ויניחני אל הר גבה מאד ועליו כמבנה עיר מנגב (יחזק' מ ב).

"מַבַּע, ש"ז, —כנוי מליצי למאמר: בלי נאמן בקום עדים בחפץ, וזה נשבע בפקדונו וקופץ, ואם אין יהי נשבע כמבע ונטל עד כדי דמיו ונשבע (כ"י ע"ב לרה"ג קלה-קלו). בקר ביום ההוא קרא במבע אל נורא ואיום, בטרם בגלגל ברום קבע את השמש לממשלת יום (ר"י בן אביתור, עבודה).

***מַבְעֶה**[4], ש"ז, — מי שמבעה את הבהמה מעשב הארץ: ארבעה אבות נזיקן השור והבור והמבעה וההבער לא הרי השור כהרי המבעה ולא הרי המבעה כהרי השור (ב"ק א א).

מבע"י, —ר"ת: מבעוד יום.

"מִבְעָר, ש"ז, —בהמ"פ מן בער: ואש פן תבער במבערים בריתות דם רעך פן תעמוד (אזהר' ר"י ברצלוני).

מִבְצָר, ש"ז, סמי' מִבְצַר, מ"ר מבצרים, מבצרות, מבצרי, מבצריך, מבצרך, מבצריו, מבצריה, מבצריהם, — חומה חזקה מאד שעושים סביב עיר לבצרה מפני אויב

1) עי' הערה לקמן. — 2) נקוד מִבְּכִי, וראו בה כל הקדמוני' את המלה בְּכִי עם מ השמוש בראשה, והתחכמו בפרוש הכתוב ולא מצאו שום דבר מתישב בדרך טבעי. והחדשים גם הם נתלבטו בפרוש כתוב זה, וכבר ראו קצתם כי אפשר שהמם היא שרשית, ועקרו מֶבֶךְ ע"ם ספר (Mons. 1896, 390), ולפי הענין, ולפי הכתוב הקודם: בצורות יארים בקע, נראה כי הכונה בהשם מבכי היא למוצא הנהרות, וכבר אמרו קצת החדשים כי מבכי הוא כמו נבכי ים. והפעל חִבֵּשׁ, שקצת החדשים הגיהו במקומו חפש, אולי הוא כמו חבש a) בערב' במשמ' חפר, והכתוב הזה הוא כפל הענין במלות שונות מהכתוב שלפניו.

3) ע"ש המאמר בגמ' (יומ' נד.) שהבדים היו בולטים מחוץ לפרכת ונראים כשני דדי אשה.

4) מן ג.*בעה, ועי' הערה שם.

a) حبش

שלא יוכל ללכדה, Festung; fortification: וישב מפנו בערי המבצר מפני ישבי הארץ (במד׳ לב יז). ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים (שם יג יט). ויבאו אל ערי המבצר (יהוש׳ י כ). מעיר מבצר ועד כפר הפרזי (ש״א ו יח). והכיתם כל עיר מבצר (מ״ב ג יט). כי ידעתי את אשר תעשה לבני ישראל רעה מבצריהם תשלח באש (שם ח יב). המבליג שד על עז ושד על מבצר יבוא (עמו׳ ה ט). ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק (ישע׳ יז ג). ומבצר משגב חומתיך השח השפיל הגיע לארץ עד עפר (שם כה יב). ועלתה ארמנתיה סירים קמוש וחוח במבצריה (שם לד יג). וקאם שאון בעמיך וכל מבצריך יושד (הוש׳ י יד). והכרתי ערי ארצך והרסתי כל מבצריך (מיכ׳ ה י). האספו ונבואה אל ערי המבצר (ירמ׳ ד ה). ירשש ערי מבצריך אשר אתה בטח בהנה בחרב (שם ה יז). כי הנה נשארו בערי יהודה ערי מבצר (שם לד ז). כי שודד מואב עלה בך שחת מבצריך (שם מח יח). הרס בעברתו מבצרי בת יהודה (איכ׳ ב ד). בלע כל ארמנותיה שחת מבצריו (שם ה). הוא לכל מבצר ישחק ויצבר עפר וילכדה (חבק׳ א י). כל מבצריך תאנים עם בכורים אם ינועו ונפלו על פי אוכל וכו׳ מי מצור שאבי לך חזקי מבצריך באי בטיט ורמסי בחמר החזיקי מלבן (נחו׳ ג יב-יד). פרצת כל גדרתיו שמת מבצריו מחתה (תהל׳ פט מא). ועל מבצרים יחשב מחשבתיו (דני׳ יא כד). ועשה למבצרי מעזים עם אלוה נכר (שם לט). ויבא מלך הצפון וישפך סוללה ולכד עיר מבצרות (שם יה). — נתן את פלוני לעיר מבצר, עשהו חזק מאד שלא יוכלו לו אויביו: ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחמות נחשת על כל הארץ וכו׳ ונלחמו אליך ולא יוכלו לך (ירמ׳ א יח-יט). בחון נתתיך בעמי מבצר (שם ו כז).

‥איל הברזל.—בחון.—בעה.—בצר.—בקיע.—הבקיע.—דָיֵק.—חומה.—חֵיל-כר.—לכד.—‥מַבְקֵעַ.—מגדל.—מחנים.—מִלוא.—מָעוֹז.—מפץ.—מצד, מצודה.—מצור.—‥מַשְׁבֵּר.—משגב.—סוללה.—פרזי, פרזות.—פרץ.

‥**מַבְקֵעַ**, ש״ז,—כלי מפץ להבקיע חומת המבצר: אשר היה בידו כלי המפץ לעשות החומה מבוקעה ומשוברה ובידו המבקע והמשבר (ר״ת על דונש, הנך).

***מְבַקֵּר**, ש״ז,—א) בכלל מי שמבקר דבר: א״ר אמי מבקרי מומין שבירושלם היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה (כתוב׳ קו.).—‥ומבקר חולה ובדומ׳: נכסי חולה אין אסורין על המבקר ומותר ליהנות משלו (רמ״י נדר׳ לט.). — ב) ‥בפרט מבקר ספר, מי שעושה בקרת על ספר, מעין ובודק אותו ומספר בשבחו או מדבר בגנותו, Kritiker; critique;-tic: אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתני גם אני כי גם שירי לא נמלטו מפת המבקר ידידי המחקר (רנה״ו, ביתה באלון התיים, בכוס״ע תקפו). והנה כונתי על הקריטיקים המזויפים מבקרי הספרים הבלתי בוחנים המעלות הטובות (פד״ל, בית האוצר כו). אם הכסיל מלי יחקור מבלי הבין למו, ובכעס נקם יבוז ויבקר אותמו, בעבור יקראו חוקר ומבקר גם יחד (אד״ס, הו״א, מחזה י). ואל תפן אל דברי המבקרים המדברים קשות (אגר׳ יל״ג א כה). חהרת אחי להרגיע את לבבי במתק שפתיך על דבר בקרת ספרי וכו׳ ואם כי באחת אין בפיהו נכונה וכו׳ בכל זאת יתר דבריו בסדרים ובלתי רעים לי כדרך המבקרים (שם ט). ביגינו העברים נדמה כל בוחן גאלם כל מבקר וכו׳ אפס מבקר נאמן אשר יגיד משפטו קבל עם (המליץ ב כה, תרכב). מתוך שבא המבקר בכעס בא לכלל טעות וגם אחרי אשר תמה הבקרת עוד לא תמר הצי זעם המבקר (שם). קריטיקער—מְבַקֵּר (בן זאב, גרמני עברי).—ג) מי שממנה מהממשלה לבקר הספרים שלא יבוא בהם לא לפי החק, Zensor; censeur: צענזאר — מְבַקֵּר (בן זאב, גרמני עברי). בהתאסף שרי המלוכה בקרלסבד הוציאו דבר חק ומשפט להקים מבקרים (צענזורען) על כל בתי הדפוס לבלי יורדו עוד להדפים ספרי המחברים המוציאים עתק מפיהם על הליכות המלכים (ק׳ בולמן, די״ע, ד).

‥**מְבַקֵּשׁ**[1], ש״ז,— תַּלְמִיד: רוצה בו על המבקש שהוא התלמיד כי גם כן יקרא בלשוננו ובלשון ערבי התלמיד מבקש (מנמד התלמיד׳, ואחא). אמרו כי נער היה במדינה, צעיר ימים וזקן תבונה, ולמען השים כל כוונתו לחקור החכמה ולבקש, קראו שמו כל יודעו לפנים מבקש (רב״ט פלקירה, המבקש יג.). החל המבקש להתוכח עם בעלי הממון, השתדל לרדת לסוף דעתם בקבץ העשר ובממון הטמון (שם).

‥**מְבֻקָּשׁ**, מבוקש, ב״ז, מ״ר מְבֻקָּשִׁים, מבוקשים, — במחקר, הדבר שהחוקר מבקש להוכיח, Probleme: והיות האדם אומר שעשה מופת על שאלה אחת בהטעאות אינו מחזק אצלי האמנת המבוקש ההוא

[1]) בערב׳ טאלב a).

a) طالب

אבל מחלישו וכו׳ והיות הענין אשר אין מופת עליו נשאר עם היותו מבוקש לבד או שיקובל בו אחד משני קצוות הסותר יותר ראוי (מו״נ ב יו). ההקדמות שצריך אליהם בקיום מציאות האלוה יתעלה וכו׳ כבר עשה אריסטו ומי שאחריו מן המשאיים מופת על כל אחת מהן והקדמה אחת נודה להם בה כי בזה יתבארו מבוקשינו במופת כמו שאבאר וההקדמה ההיא היא קדמות העולם (שם, הקדמ׳). ודמיון זה שיהיה מבוקשנו אם הקדמת תום נכרי (מנהג׳ הגיון, הקב). כאשר הנחנו מבוקש מה כמו אמרנו אם העולם מחודש ונשתדל קיום חיוב זה (שם). השלמים הקודמים באומתנו ובתוכם נזר החכמים וכו׳ רבינו משה ב״ר מיימון נ״ע לא חקרו בזה המבוקש כמו זאת החקירה ויחייבו מזה המנע השגת זה המבוקש בדרך העיון וכו׳ אבל זה המבוקש התבאר לנביא בדרך הנבואה ויחויב מזה המנע ידיעתו להכם מדרך העיון (רלב״ג, הקד׳ מלחמ׳ ה׳). מצאנו ראינו לאריסטו במאמר הב׳ מהשמים והעולם שעשה שני מבוקשים בשאלה הזאת הא׳ מה היא הסבה אשר בעבורה היו התנועות הסבוביות רבות מתחלפות וכו׳ והמבוקש השני הוא למה היה התנועה היומית העצומה מן המזרח אל המערב (רי״ת, שמים תדבים ג). וזה המבוקש (שהגלגל מתנועע ממזרח למערב) הביא אריסטו במאמר השני מספ׳ השמים והעולם והשתדל שם לתת סבתו (שם ה). אריסטו לא עשה מבוקשים כ״א בארבע השאלות (שם). שלא עשה אריסטו ההתנצלות הזה שזכר הרב רק באותו מקום בלבד בהקדמת שני המבוקשים ושתי השאלות אשר זכר (שם). כי המבוקשים בהאמתת הדבר (על מציאות הנפש) הם ארבעה לפי דברי הפלסופים אם היא מה היא איך היא ולמה היא (תגמ׳ הנפש ה ג). בזה השלמתי השלשה מן המבוקשות שהם אם ואיך ומה (שם ה ד).—ובחכמת החשבון: תגרע מסופו מספר אחד או שני מספרים כאשר ידעת במספר ואחר הפעולה כלה תכפול היוצא עם המספר המחק ותמצא מבוקשך (הילס ליב״ר מקנדית, מעין גנים כו).

מִבְרָח, ש״ז, מ״ר מִבְרָחִים, מִבְרָחָיו, — כמו בורח: ואת כל מִבְרָחָו[1]) בכל אגפיו בחרב יפלו והנשארים לכל רוח יפרשו (יחזק׳ יז כא).

[1]) מברחו כתיב מברחיו קרי. אבל יש מפקפקים באמתת הנוסחה ואמרים שהיא במקום מבחריו והוא פרוש לאגפיו.

***מַבְרַחַת**, ש״נ, — אשה שהבריחה מבעלה דבר מה מנכסיה: א״ר חנילאי בר אידי אמר שמואל מורה הוראה אני אם יבא שטר מברחת לידי אקרענו (כתוב׳ עט.). אמר רב נחמן חמשה עד שיכתבו כל נכסיהם ואלו הן שכיב מרע עבדו אשתו ובניו מברחת וכו׳ דאמר מר מברחת צריכה שתכתוב כל נכסיה (ב״ב קנ:). הרוצה להנשא וכתבה כל נכסיה בין לבנה בין לאחר ואח״כ נשאת ונתגרשה או שמת בעלה מתנתה בטילה שזו מברחת היא ולא כתבה כל נכסיה אלא להבריח מבעלה שלא יירשנה (רמב״ם, זכיה ומתנ׳ ו יב). זה השטר הוא שטר מברחת וכו׳ כי הוא קנוניה להבריח הנכסים ולמשכנם (תשו׳ ר״י בן הרא״ש ה).

***מַבְרִיחַ־שָׂטָן**, — שם עשב: איפיריקו או פירפירטו: מין עשב ידוע לכל וכו׳ וגם (יפה הוא) לקדחת רעה ארפאי וגם למכשפים ולרוחות רעות ולכן העשב הזאת נקראת מבריח שטן (הולמ״ת לר״י זהלון וכו).

***מִבְרַכְתָּה**[1]), ש״נ, — ארחה של גמלים נשאים סחורה, Karawane; caravane: אמר ר׳ ברכיה מברכתה היתה עוברת והיו (בני שמואל) מניחין צורכי ישראל ועוסקין בפרגמטיא (ירוש׳ כתוב׳ יג לה ד). מברכתה היתה עוברת בבאר שבע והיו מניחין צרכי צבור ועוסקין בצרכי עצמן ומכה אותו מעשה מעלה הכתוב כאילו לקחו שחד (מד״ר בראש׳ פה).

°°**מִבְרָק**, ש״ז, מ״ר מִבְרָקִים, — הודעה באה מרחוק במהירות הברק בכח השמלי, Telegramme, בפעם הראשונה ב„האור" גליון א׳ שנה לב.

°°**מִבְרָשָׁה**[2]), ש״נ, — לוח קבועים בו שערות פחות או יותר קשות לנקות בו האבק וכדומ׳ מבגדים, Bürste; brosse; brush, — נהוג בדבור העברי בא״י והשתמשו בו גם בהעתונים ובספרות בזמן החדש.

מָבֻשׁ, ש״ז, מ״ר כסמי׳ מְבֻשָׁיו, — הגיד והאשכים של הזכר, Schamteile (d. Manes); membre virile et testicules; penis a. testicles: כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו וקרבה אשת האחד להציל את אישה

[1]) בערב׳ מברך a) מקום שהגמלים ברכים, ורגלים לדבר כי בתחלה היה השם מברכתה כמו״כ שם המקום, כמו מברכתא (ערוב׳ מז:): דאתי למברכתא, ואח״כ נקרא עצם הארחה בשם זה.

[2]) בערב׳ ההמונ׳ מברשה b) מן הפעל ברש c) בערב׳. אבל אפשר שאין זה שרש שמי.

a) مبرك b) مبرشه c) برش

מיד מכהו ושלחה ידה והחזיקה במבשיו וקצתה את כפה (דבר׳ כה יא-יב). — ובספהמ״א: כי ראשית הזרע אדום הוא כדם ומרוב חום הכליות מתלבן ועובר מתוך גידיהם לגידי המבושים והערוה (ס׳ דונולו, חכמוני ס). ועבדי המבושים הם כלי הזרע (מ׳ אלדבי, ש״א ד). — ואמר הפיטן: סע משעיר והכמין פרוסה, עיף ויגע מבושיו לפרסה (ר״א קליר, שבת זכור, אזכיר סלה).

מִבְשָׁלָה, ש״נ, מ״ר מבשלות, — מקום שמבשלים שם, Küche; cuisine; kitchen: ומבשלות עשוי מתחת הטירות סביב ויאמר אלי אלה בית המבשלים אשר יבשלו שם משרתי הבית את זבח העם (יחזק׳ מו כג-כד).

***מְבַשֵּׂר**, ש״ז, — א) המבשר, אליהו הנביא שיבשר ביאת המשיח: וכשיבא המבשר יהודה מתבשר תחלה (מד״ר במד׳ כ). — ב) ״שם מין ממיני הלטאה: המבשר משכנו בהודו המזרחית החמה קרוב לנהרות משכן התנים ארכו עד שלש אמות וחצי מראהו ממעל כמראה עפר ומתחת לבטנו טלוא שחור ולבן וכו׳ הקורקודיל והקיימאן הם אויביו הגדולים וכו׳ ובראותו אותם מרחוק יבהל וישאג בקולו הדומה לקול חליל והיה לאות בשורה גם לבני אדם ההולכים שמה (תוה״א לבינהק, הבע״ח קלה). — ״מבשר העתים, מין דג: מבשר העתים ארכו כרבע אמה גופו המכוסה בליחה עבה עד אשר לא יראו קשקשיו הוא מראה שחור בפצלות ירוקות עיניו קטנות וכו׳ ונקרא גם בשם מבשר העתים לבעבור כי כאשר נשימהו בכלי זכוכית מלאה מים בחול על שוליה מתחת אז כבוא עת הרוח או גשם יסער בזנבו להעכיר המים בחול לבשר רוח עכור בלתי טהור (שם, מערכ׳ הדגים לו). — ״מבשר גשם, מין צפור: המבשר גשם שמו יעיד על מעשיו כי הוא שותק כל העת וקולו לא ישמע רק בהגיע עת הגשם אז יהגה ויצפצף בקול ערב וכו׳ (ראשית למוד׳ ה ו).

מָג[1], בצרוף עם רב, רב-מג, — תאר שר משרי מלכות בבל: ויבאו כל שרי מלך בבל וכו׳ נרגל שראצר רב-מג וכל שארית שרי מלך בבל (ירמ׳ לט ג).

***מַגְבָּה**, ש״נ, — מה שאדם גובה, כסף וכדומ׳: מגבת פורים לפורים (ירוש׳ מגי׳ א ע:). במגבה הדבר תלוי (שם כתוב׳ ט לג:). מעשה בר׳ אליעזר ור׳ יהושע ור׳ עקיבא שהלכו לחולות אנטוכיא לעסק מגבת

[1]) באשור׳ רב מג. וי״א כי הוא הוא השם מגו שבפרסי׳ הישנה, כנוי לקוסם.

צדקה לחכמים (מד״ר ויקר׳ ה). הלכו רבותינו אצלו על עסק מגבת חכמים (שם אסת׳, בהראותו).

״**מַגְבִּישׁ**[1], ש״ז, מ״ר מגבישים, — מין פרי אדמה, ממיני הירקות, מאורך הצורה, סגול הגון, וטעמו קצת חריף, Eier-pflanze; aubergine: מגבישים פאתינגאן (סמליל לר״ש בר״ש).

***מַגְבִּית**, ש״נ, — כמו מגבה: מגבית פורים לפורים מגבית העיר לאותה העיר אין מדקדקין במגבית פורים וכו׳ ר״א אומר מגבית פורים אל יעשה מן עני רצועה לסנדלו (תוספתא מגי׳ א ה).

מִגְבָּלָה[2], ש״נ, מ״ר מגבלות, — א) תאר למלאכת שרשרת, לא נתפרש בודאות איכותה: ושתי שרשרת זהב טהור מגבלת[3]) תעשה אתם מעשה עבת (שמות כח יד). — ב) ״מגבלת הגוף, מעמדו ואיכות הרכבתו, כמו ״מזג: לדעת את ארבעת זמני תקופות לקור ולחום ולקיץ ולחורף לפי ארבעת יסודי מגבלות הגוף למסיבותיו לקרתו ולחמתו (אסף 146, כ״י מינכן).

״**מְגַבֵּן**, ש״ז, — עושה גבינה: ראובן הלך לאי מיטילין לעשות גבינות והוליך עמו בחור אחד וכו׳ ובהגיעם אל מחוז חפצם גבן המגבן הנ״ל ושלה הגבינות עם הבחור ליד נאמן (שו״ת נחלה ליהושע יד).

״**מִגְבַּע**, ש״ז, — כמו מגבעה: אבל לכהן הדיוט היה המגבע עמוק ויורד למטה הרבה וכו׳ והמגבע שלו היה קשור תחת הגרון (פענח רזא, פקודי).

מִגְבָּעָה, ש״נ, מ״ר מגבעות, -בעת, — לבוש הראש, בפרט של הכהן וכדומ׳, Art. Kopfbedeckung; esp. de coiffure; mitre: ומגבעות תעשה להם לכבוד ולתפארת (שמות כח מ). וחגרת אתם אבנט אהרן ובניו וחבשת להם מגבעת (שם כט ט). ויחגר אתם אבנט ויחבש להם מגבעות (ויקר׳ ח יג). — פארי מגבעות: ואת המצנפת שש ואת פארי המגבעת שש (שמות לט כח), ועי׳ פאר. — ואמר המשורר: ידמו כי בציצות וזקן ומגבעת יפי איש ראש מתיבה (ר״ש הנגיד,

[1]) במקרא (עזר׳ ב ל) נקראה אחת המשפחות של עולי בבל בשם זה, בני מגביש. אך בודאי אין כל יחס בין מגביש ההוא ובין מגביש זה, ולא נתברר מאין לקח ר״ש בר״ש מלה זו.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) ת״א מתחמן, מלשון תחום. וכן רש״י. ריב״ג ורד״ק פרשו שוות, מתוקנות. התרגומים הלועזים הקדמונ׳ תרגמו במשמ׳ אחוז ומסובך זה בזה. והחדשים במשמ׳ פתל. וכל זה בלי יסוד, ועי׳ ערך גבלות.

סירהג).—ובמליצה, ״בהשאלה לכרבלת התרנגול: ומה מלך במגבעת אדומה, ומלבושו תכלת חור ורקמה, בהלוכו גבה לבו וקולו יעורר ישינים מתנומה (ר״י הלוי, לקוטי׳, דברי חפץ יב).—ובהשאלה, ״מִגְבַּעַת ציצים: יחבשו מגבעות ציצים גבעות, ומישור כתנות דשאו ועשבו ישלח אל נהירינו קטרת (רמב״ע, דיואן כו, כ״י בודל׳).—ובזמן החדש השתמשו בשם זה לכסוי הראש הארפי, בפרט הגבוה בצורת גליל, וגם לכסויי הראש של הנשים, Hut; chapeau; hat.

מַגֶּבֶת, ש״נ, מ״ר מַגָּבוֹת,—מטפחת של בד וכדומ׳ לנגב הידים, Handtuch; essuie-main; towel, נהוג בדבור העברי בפי כל מדברי עברית בא״י וכבר השתמשו בו הרבה גם בספרות בזמן החדש.

***מַגָּג**[1], מַגָּג[2], ש״ז, — שם מין ממיני הקנים והסוף שעושים מהם חבלים[3], Schilfart; esp. de jone, sp. of reed: כפתוה (את הפרה) בחבל של מגג[4] ונתנוה על גבי המערכה (פרה ג ט). תני רב יוסף ג׳ חבלים הם של מגג ושל נצר ושל פשתן (ערוב׳ נח.).

***מגג**[5], ממנו *מַגַּג, *מגיגה.

***מָגַג**[6], פ״י,—מגג עשב וכדומ׳, מלל אותו בידים לסחט ולעצר המים שבו: בית שמאי אומרים מוגג (הכרשינין שנשרו במים) בידים טהורות וב״ה אומרים מוגג בידים טמאות (ירוש׳ מע״ש ב נג ג).

מגד[7], ממנו מֶגֶד, ״מגד.

מֶגֶד, ש״ז, מ״ר מגדים, מגדיו,—דבר טוב מאד באיכותו, טוב הטעם וכדומ׳, Köstliches; chose délicieuse; something precious: מברכת יי׳ ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רבצת תחת וממגד תבואת שמש וממגד גרש ירחים ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם וממגד ארץ ומלאה (דבר׳ לג יג-יו). שלחיך פרדס רמונים עם פרי מגדים כפרים עם נרדים (שה״ש ד יג). הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך (שם ז יד). עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו (שם ד יו).—ובתו״מ: נטל ב״ה שכרו בידו ועמו משוי ג׳ חמורים א׳ של מאכל וא׳ של משתה ואחד של מיני מגדים והלך לו לביתו (בכת קכז:). הרי שכן שלנו כיבד את המלך בכלכלה של תאנים ומילא אותה לו זהובים ואתה עמוד וטול סל גדול ומלא אותו מיני מגדים מן תפוחים ותאנים ושאר מיני פירות יפים שהוא אוהב אותן הרבה (תנחומא קדוש׳ ח). בחדש השביעי חדש שהוא משובע בכל גרנות בתוכו גיתות בתוכו כל מיני מגדים בתוכו (פסיק׳ דר״כ, בחדש). — ודבר בצורת מגדים: בשעה שבנה שלמה בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים של זהב (יומ׳ כא:).—ואמר הפיטן: בית יער הלבנון מלבלב מגדים וגוזל, זהב פרוים פרות פרחיו עוד מהאמל (ר״מ נהוראי, אור יוס הנף).—ובסהמ״א: ארץ דגן תירוש ויצהר רבת התנובות ועדנים וכל מיני מגדים גנות ופרדסים (מכת׳ ר״ח בפרוט למלך כוזר). אין עושין סילוק לאכילה ממיני מגדים כמנהג כל הסעודות (ערוך, ערך אפיקומן). והפירות וכן כל המגדים רטובים גם יבשים וכו׳ ודע כי המשובח במגדים תאנים וענבים עם שקדים (ר״י חריזי, רפוא׳ הגוייה). והדברים אשר אצלה חוזק הצורך ג׳ מינים הא׳ הנכספים ההכרחיים בחיים הב׳ אשר ישתוקק האדם אליהם ואם לא יהיו הכרחיים כמו המגדים והג׳ מה שהיה מן הדברים מכאיב הפרדו או מצער (גופ׳ גופים ג ט). והשקהו עסיסי המגדים החמוצים והאמוצים (מ׳ אלדבי׳ ב״ח ה). שמביאין ירקות ומיני מגדים ליל שבת אל השלחן (שבט יהודה י). זימן אורחים והכין להם מיני מגדים וכתב בכתב כמה אורחים זימן וכמה מגדים הכין להם (הלכוב, או״ח נז יב).— ואמר הפיטן: הינצת ציה ציצי פרחים, הניבה מגד גרש ירחים (ר״מ בר קלוני׳, אבותת, J. Elbog. 126). לבי הלא נחלל מאין הפוגות אשר הומר ונחלף למר מתק מגדיך, מלא דמעות כמים נשטפו נמלאו דמעות לחיי וכל עיני נגידיך (מחיר הדרבן, קינ׳, ציון לפירת).—ואמר המליץ: חדש אב רפואת כל נכאב, ושמחה ללב ידאב, כי יזמו ארוך, וטובו ערוך, ופריו ברוך, וכל מגדיו חשוקים, ופירותיו מתוקים, והתאנים דשנים והענבים

---

[1]) כך במשנ׳ מנוקד׳ כ״י פרמה, וכך בקטע משנ׳ מנוקד׳ כ״י שנתפרסם בהקבץ REJ 1887, 274.— [2]) כך נקוד במשנ׳ המנוקד׳ דפוס ליבורנו ואמשט״ד, זכן בוקשד׳, וכן לוי.— [3]) רק בעבר׳, ולא נתברר מקורו ומינו בדיוק, ועי׳ הערה לקמן.— [4]) אמר רה״ג: פי׳ עשב שמו מגג ועושין ממנו חבל דומה לגמי והשופא וחלפא. ע״כ. וגם ע׳ לו לא מצא לברר בדיוק לאיזה מין מהסוף קראו בשם זה.

[5]) בערב׳ מג a), במשמ׳ עצירה וסחיטה.

[6]) עי׳ הערה להשרש.

[7]) בערב׳ מג׳ד b), במשמ׳ פאר ויחס.

---

a) مج b) مجد

ערבים (ר"י חריזי, תחכמ' ה). ויפן כה וכה וירא גן אחד ויתמה על יפיו, וישמח על רוב מגדיו ופריו (בפעופיס נר' זכלת 31).—ובהשאלה, במליצה: הרבי לך בורית, ובקשי האחרית, ותבואי בברית, ומגדי שוא ארית, זרי מתוככי (ר"י הלוי, יונה פותה). יין אמונים, ולא יין גפנים, מגדי שכל, ולא מגדי אכל (רמכ"ע, לגביר דעות, כ"י כודל'). אל גן נתן נרדי ריחו רבעו ישים בו ומסבו, וארות מגדי דודים בשלו ואכול הנם את טוב חלבו (הוא, ילדי ימים). עופר תנה אודם שפתיך מגדי ועסות שדך אשכר, ושקה לפי תמיד והשקני יין חכך הטוב עדי אשכר (הוא, תרשיש כ ג). וגם אני לא ראיתי שריג אורה כיפיך, החכמות מגדיך, והתבונות פריך (ר"י חריזי, תחכמ' לכ).

***מָגַד**,—קל רק המקור, עי' *מִגֵּד.

—הפע', *המגיד,—עשה מֶגֶד: הלול קדש תירושי, ימגיד בטל קדושי (ר"א קליר, טל, אלים ביום).

—פע', *מִגֵּד,—מִגֵּד את פלוני, המציא לו מֶגֶד, ובהשאלה תענוג: שיניך רחשו שאר כסות למגד בם עורתך מגוד, ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל תבגוד (רסע"ג, אזהרות).

—פֻּע', *מֻגַּד, ממוגד,—מֻגַּד הפרי, נעשה מֶגֶד: בטל פלג מלא מאוגד, פרי עץ השדה ממוגד, פרש כפיו וסגד, תפנק במול קשת גד (סד' טל, אלור לכרך, כ"י כריט"מ).

מִגְדָּל, ש"ז, סמי' מִגְדַּל, מ"ר מִגְדָּלִים, מִגְדָּלֶיהָ, מִגְדָּלוֹת, מִגְדְּלוֹת, מִגְדְּלוֹתַיִךְ,— א) מִגְדָּל של מבצר וכדומ', בנין גבוה להשגב בו להעמיד עליו כלי מלחמה ושעליו עומד צופה לראות מרחוק, Turm; tour; tower: ויאמרו הבה נבנה לנו עיר וּמִגְדָּל וראשו בשמים (ברא' יא ד). בשובי בשלום אתץ את המגדל הזה (שפט' ח ט). וּמִגְדַּל עז היה בתוך העיר וינסו שמה כל האנשים והנשים וכל בעלי העיר ויסגרו בעדם ויעלו על גג המגדל (שם ט נא). ועל כל מגדל גבה ועל כל חומה בצורה (ישע' ב יה). ביום הרג רב בנפל מגדלים (שם ל כה). ומחי קבלו יתן בחמתיך ומגדלתיך יתץ בחרבותיו (יחזק' כו ט). בני ארוד וחילך על חומותיך סביב וגמדים במגדלותיך היו (שם כז יא). ושחתו חומות צר והרסו מגדליה וסחיתי עפרה ממנה (שם כו ד). סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה (תהל' מח יג). ויבן עזיהו מגדלים בירושלם על שער הפנה ועל שער הגיא ועל המקצוע ויחזקם ויבן מגדלים במדבר (דהי"ב כו ט-י). ויעש בירושלם חשבנות מעשה חושב להיות על המגדלים ועל הפנות לירוא בחצים ובאבנים גדלות (שם יה). נבנה את הערים האלה ונסב חומה וּמִגְדָּלִים דלתים ובריחים (שם יד ו). ועל האצרות בשדה בערים ובכפרים וּבַמִּגְדָּלוֹת יהונתן בן עזיהו (דהי"א כז כה).—ולצופה בכרם וכדומ': ויבן מגדל בתוכו (בתוך הכרם) וגם יקב חצב בו (ישע' ה ב).—*בנה לו מגדלים בשמים, ר"ל עושה לו דמיונות שאי אפשר להוציאם לפעל: מי לא יבנה לו מגדלים בשמים, מי לא יחלום בהקץ יראה חזיונות, כאיש כאשה כזקן כנער, כעשיר כדל כחכם כבער (משלי יל"ג ג ה).—וכמו דמיון לדבר גבוה: כְּמִגְדַּל דויד צוארך בנוי לתלפיות (שה"ש ד ד). אני חומה ושדי כַּמִּגְדָּלוֹת (שם ח י).—ובתו"מ: ואמת המים וחומות העיר ומגדלותיה וכל צרכי העיר באין משירי הלשכה (שקל' ד ב). נתנו במגדל אפי' גבוה מאה אמה (תוספתא תרומ' ז יו). מצא מעות מפוזרות הרי אלו שלו עשויין כמגדלים חייב להכריז ואלו הן עשויין כמגדלין שלשה מטבעין זה על גב זה (ב"מ כה.). ובשעה שהיה מגדלו של דוד מדליק היו כולם דולקין (מדר' שה"ש ד ד, הוצ' גרינה').—ומשל למחסה חזק: כי היית מחסה לי מִגְדַּל עז מפני אויב (תהל' סא ד). מִגְדַּל עז שם יי' בו ירוץ צדיק ונשגב (משלי יח י).— ב) מקום שיגדל ויצמח שם דבר מה, ערוגה וכדומ': לחיו כערוגת הבשם מִגְדְּלוֹת[1] מרקחים שפתותיו שושנים נטפות מור עבר (שה"ש ה יג).— ג) כעין עמוד עשוי מעץ וכדומ' לעמד עליו לדבר אל העם וכדומ', Redner-bühne; tribune; platform: ויעמד עזרא הספר על מִגְדַּל עץ אשר עשו לדבר וכו' ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם כי מעל כל העם היה וכפתחו עמדו כל העם ויברך עזרא את יי' האלהים הגדול (נחמ' ח ד-י).—ובסהמ"א: וכשיעלו למגדל יזמרו על הכל (רס"י, סדור שם). ר' אלכסנדרי בר משה הכהן רביע ובנה מגדל של עץ (רשימ' המתים, QGJD III, 293).—ואמר הפיטן: עמוד ר' פלוני מתוך עדת מי מנה, ועמוד אצלי על מגדל עץ העשוי לדבר כתיקנה, ושושביניך ילווך וזמירות לטונה (ר' שמעון הגדול, רשות לחתן, מחז' ויטרי, סי' תפד).— ד) *כעין תֵּבָה גבוהה נפתחת מהצד, ישימו בה דברים לשמר וכדומה, Schrank; armoire; board: פורסין עור של גדי על

[1]) לפי ההקבלה עם חצי השני של הפסוק: שפתותיו שושנים נוטפות מר וכו', רגלים לדבר כי גם כאן זה פעל, וצריך לקרא מְגַדְּלוֹת, וכך דעת קצת החדשים. אך לפי הנקוד המקבל זה שֵׁם, וככר תרגמו ריב"ג מנאבת, רי"ל מקומות שצומח שם. וקצת הקדמונ' פרשו עצם הפרח.

גבי שידה תיבה ומגדל שאחז בהן האור (שבת טז ה). הדלת שבמגדל של בעלי בתים (כלים יב ג). השידה והתיבה והמגדל שניטלה אחת מרגליהן (שם יח ג). המוכר את המרחץ וכו׳ לא מכר לא את היורות ולא את היקמין ולא את המגדלין שבתוכה (תוספתא ב״ב ג ג). נתכוון לשבות בראש השובך או בראש המגדל למעלה מי׳ טפחים וכו׳ במגדל מסומר (ערובי׳ לד.). בתי בדים ובתי מרחצאות ומגדלות ושובכין ובורות שיחין ומערות (ערכי׳ לג.). למלך שהיה לו מגדל מלא כל טוב ואין לו אורחים מה הנייה יש למלך שמלאו (מד״ר ברא״ר ח). מעשה בשני אחים שהרג אחד מהן את חבירו מה עשתה אמן נטלה כוס אחד ומלאתו מדמו והניחה אותו במגדל (שם דבר׳ ב). מגדלות הרקח הזה יש בו כל מיני בשמים (שם שה״ש, לתיין). — ה) במשחק האישקק, שם לאחת מהחתיכות שבהן משחקים: ושם סוסים ברודים ואמוצים לנחרם יחרדו איום ורועשים, ופילים בענקים הגדולים במגדלים לגבר וחלשים (ביר על לחוק האבקק לר״א מז״ט, דברי הפן ו).

מִגְדָּן[1], ש״ז, מ״ר מִגְדָּנוֹת, — כלי יפה ויקר הערך, :kostbar. Gefäss; ustensil précieux; prec. vessel ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה ומִגְדָּנֹת נתן לאחיה ולאמה (בראש׳ כד נג). ויתן להם אביהם (המלך יהושפט לבניו) מתנות רבות לכסף ולזהב ולמִגְדָּנוֹת עם ערי מצורות ביהודה (דהי״ב כא ג). ורבים מביאים מנחה ליי׳ לירושלם ומִגְדָּנוֹת ליחזקיהו מלך יהודה (שם לב כג). וכל סביבתיהם חזקו בידיהם בכלי בכסף בזהב ברכוש ובבהמה ובמִגְדָּנוֹת לבד על כל התנדב (עזר׳ א ו). — ובסהמ״א השתמשו בו כמו במשמ׳ מֶגֶד לפרות וכדומ׳: סבלונות (פרושו) מגדנות שהחתן שולח לארוסתו (רש״י כתוב׳ עג:). כתב אבוקרט שהמגדנות וכו׳ כגון הרמונים המתוקים גם החמוצים מציצתם אחר האבילה מועיל (מהיר הלדכי, ב״ה ה). — ואמר הפיטן: מערב שבת תכין מגדנים, רוצו בחיבת אבות ובנים, שלש סעודות יהיו נכונים (רני ובמחי, הל הל אביר). —

[1]) לא נתברר הדבר אם משקלו פעלן מן מגד או מפעל מן גדן: ומגדנות אם המ״ם שורש יהיה מזה המשקל (כמו כבשן) ויאמר האחד מִגְדָּן ויש אומרים כי המ״ם נוספה והוא בפלס משמרות משכנות (רד״ק, מכלול, בדה״ב). ולא נתבאר בדיוק פרושו. אונק׳ תרגם מגדנין. היוני והרומי תרגמו במשמ׳ מתנה. וכבר העיר ריב״ג ואמר כי אי אפשר להנית שהמגדנות שהביאו המלכים ליחזקיהו או שנתן יהושפט לבניו ירושה במקום המלכות היו פרות טובי טעם, אלא שהכונה במגדן היא כלי יפה יקר הערך מאד.

ובהשאלה במליצה: ונגנבתי לגן פניו כגנב ללקט מגדני פיו ונכלם (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג).

מַגְהֵץ, ש״ז, — כלי ברזל מחמם לגהץ בו את הבגדים, ,Plätt-eisen; fer à repasser; flat-iron נהוג בדבור העברי בא״י וכבר השתמשו בו בספרות בזמן האחרון.

***מִגּוֹ**[1], — מלה, בלשון דיני ממונות וכדומ׳, במשמ׳ מתוך, קרוב למשמ׳ הואיל: הואיל והראה אותם קודם שאמר דבריו נתבטל המגו (בו״ת הרא״ש קו ב). ואם הטלית יוצ׳ מתחת יד אחר ואומר בפני אמרת לאומן למוכרו לי ולקחתיו ממנו נאמן במגו שהיה אומר אתה מכרת לי (טור חו״מ, קלד). שאין להאמינו בטענת לקוח הוא בידי אלא במגו דלהד״מ או החזרתיו לך ואין זה מגו טוב שירא לומר כן ביון שעדים ראו כיוצא בזה בידו (שם). — ומצוי מאד.

***מַגּוֹב**[2], ש״ז, — כלי מכלי הגרן, כעין כף של יד באצבעות הרבה, לזרות התבואה: המעבר והמזרה והמגוב וכן מסרק של ראש שניטלה אחת משיניהן ועשאן של מתכת (כלים יג ז).

מָגוֹג, ש״ז, — שם אמה (בראש׳ י ב, יחזק׳ לט ו), — ובפרט מלחמות גוג ומגוג, עי׳ גוג.

***מָגוֹד**[3], ש״ז, — כלי לתלות או לשטח עליו בגד וכדומ׳: אבידה לא ישטחנה לא על גבי מטה ולא על גבי מגוד[4]) לצורכו אבל שוטחה לצורכה על גבי מטה

[1]) מלה ארמית מרכבת ומצמצמת מן שתי המלים מן גו. בגמ׳ בסגנון ארמי הרבה: מיגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא (ב״מ ו.). מיגו דמוקמינן אפוטרופא לפלג׳ מוקמינן ליה אפוטרופא לאידך פלגא (שם לט:). מיגו דיכול למימר לא היו דברים מעולם יכול נמי למימר סיטראי נינהו (שבוע׳ מכ.).

[2]) כך נקוד במשנ׳ כ״י פרמה. ובמשנ׳ מנקד׳ נדפסות מ קמוצה וגימל רפה. ובקצת נוסח׳ מגיב, והוא מֻגָּב. ולא נתברר מקורו ומהותו בדיוק. אמר רה״ג: פי׳ מגוב עור דומה ליד של בני אדם ויש לו שינים שינים כמין אצבעות והוא לנגוב בו התבואה המלוהלחת. ע״כ. והערוך, אחר שהביא דברי רה״ג אלה הביא עוד פרוש אחר: כלי שדומה ליד של אדם. ע״כ. הרמב״ם פרש: והמעבר והמזרה והמגוב ג׳ מיני כלי הגורן כדמיון כף האדם יבורו בו החיטים והשעורים מהתבן וכו׳ והיותר רב השינים מהן נקרא מגוב. וכן הר״ש ושאר המפרשים הביאו את דברי רה״ג והערוך והרמב״ם. וכבר הכרעתי, בהשייכים לערך אדמה, לפרוש השני של הערוך שהוא פרושו של הרמב״ם, אעפ״י שלא מצאתי יסוד נכון גם לפרוש זה.

[3]) עי׳ הערה לקמן. — [4]) ר״ת לא פרש מלה זו

ועל גבי מגוד (פסח׳ כו:). שתלאו (את הסמרטוט) במגוד או שהניחו לאחורי הדלת (שבת כט:).—ובמשמ׳ תליה, ואמר הפיטן: כורע לתלוי במגוד, יעצני בך לבגוד, לבול עץ לסגוד (הפר׳ ר׳ יצחק, שבת ד׳ אח״פ, אלהי כן). גם שחקתם אותו הדק ותבגדו בגוד, בתוך הריפות בעלי עד שפך דמו לאגוד, וחלקתם ובלגתם ותתלוהו במגוד, ותשלחו בכל תפוצות מחניכם הגבובים (קינה, אככה לקבה יום, QGJD III, 341).

*מגולגל, — עי׳ מגלגל.

***מְגוּפָה**[1], ש״נ,—א) טיט וכדומ׳ שגפים בו פי החבית, Spund; bonde; bung: ואין נוקבים מגופה של חבית (שבת כב ג). מגופת החבית המהולחלת ואינה נשמטת (כלים י ג). מכסין (את הדם) בזבל הדק ובחול הדק ובסיד ובחרסית ובלבנה ובמגופה שכתשן (חול׳ ו ז). מגופת הבית שנשברה היא ושבריה ניטלין בשבת (תוספתא שבת יד-יה ב). של בית רבן גמליאל היו מכניסין את המוגמר במגופה (שם יו״ט ב יד). מגופה שהתקינה לכלי (שם ידים א ו). וכמה גשמים ירדו וכו׳ בתחילה כדי רביעה ולבסוף כדי שתשרה המגופה ויש מגופה נשרית אלא רואין אותה כאילו היא שרויה (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ד). כחותם המרצופין וישנו בצד העליון של מגופת החבית הלחמית (בכור׳ כב.). — ב) מגופת היוצרים, גוש של טיט ישתמש בו היוצר לעשות בו כליו: מגופת[2] היוצרין שהוא פותח בה (כלים ב ד).

א. **מָגוֹר**[3], ש״ז, מ״ר מגורים, סמי׳ מגורי, ככנ׳ מגורי, מגוריך, מגוריו, מגורם, מגוריהם,—א) מקום שאדם גר בו, ארץ, או בית, Wohnplatz; demeure; dwelling-place: וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען (בראש׳ לז א). ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגריך את כל ארץ כנען לאחזת עולם (שם יז ח). ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אתם מפני מקניהם (שם לו ז). וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגריהם אשר גרו בה (שמות ו ד). מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישראל לא יבוא (יחזק׳ כ לח). זמרות היו לי חקיך בבית מגורי (תהל׳ קיט נד). ירדו שאול חיים כי רעות במגורם בקרבם (שם נה יו). — ב) עצם הגרות, וימי מגוריו של אדם, הימים שהוא גר: ויאמר פרעה אל יעקב כמה ימי שני חייך ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה מעט ורעים היו ימי שני חיי ולא השיגו את ימי שני חיי אבתי בימי מגוריהם (בראש׳ מז ח-ט). — ג) *מי שהוא גר במקום, מגור פלוני, שגר אתו במקום אחד: ולא חמל על מגורי לוט המתעברים בגאוהם (כ״ס בני׳ יו ח).

ב. **מָגוֹר**[1], ש״ז,—מורא ופחד, Schrecken; épouvante; dread: לא פשחור קרא יי׳ שמך כי אם מגור מסביב כי כה אמר יי׳ הנני נתנך למגור לך ולכל אהביך (ירמ׳ כ ג-ד). מדוע ראיתי המה חתים נסוגים אחור וגבוריהם יכתו ומנוס נסו ולא הפנו מגור מסביב נאם יי׳ (שם מו ה). כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב בהוסדם יחד עלי לקחת נפשי זממו (תהל׳ לא יד).—ואמר המליץ: אם האופן לך התנכר וזמן בוגד לך התאכזר, השקט ובטח כי המגור הוא לא ידחה מה שנגזר (רב״ע פלקיירא, לבי היגון 13).

מְגוֹרָה, ש״נ, סמי׳ מגורת,—כמו ב.מגור, במשמ׳ פחד: מגורת רשע היא תבואנו ותאות צדיקים יתן (משלי י כד).—ואמר המשורר: ואז שלח משנאי זה אשר שש לאידי אל מיודעיו בשורה, כבר בא יום אשר מאז אקוה תבואתו וסרה המגורה (ר״ב הנגיד, תלוה עו).

א. **מְגוּרָה**, ש״נ, מ״ר ככנ׳ מגורתי, מגורתם, — כמו ב.מגור: גם אני אבחר בתעלוליהם ומגורתם אביא להם (ישע׳ סו ד). דרשתי את יי׳ ועניני ומכל מגורותי הצילני (תהל׳ לד ה).

ב. **מְגוּרָה**[2], ש״נ, מ״ר מגורות,—א) מקום שאצרים שם תבואה וכדו׳, Speicher; grenier; storehouse: העוד הזרע במגורה ועד הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא (חגי ב יט). — ובתו״ם: מי שהיו פירותיו במגורה ונתן סאה לבן לוי וסאה לעני (תרומ׳ ד ב). סאה תרומה שנפלה על פי מגורה וקפאה (שם יא). שתי קופות ושתי מגורות שנפלה סאה תרומה לתוך אחת מהן (שם יב). הגרוגרות משידוש ומגורה (אם הכניסם למגורה) משיעגל היה דש בחבית ומעגל במגורה

לא כאן ולא בב״ם. הערוך: פירוש דבר שמוזמן לשטוח עליו בלי כביסה. ע״כ. רש״י לעז קביליא, שהוא cheville בצרפתית, והוא יתד. ולא נתברר מקורו. וי״א שהוא מן נגד, במשמ׳ משיכה, והוא דחוק.

[1]) מן שרש ב.*גוף, עי״ש. — [2]) פרש הרמב״ם: ומגופת היוצרים אבני היוצרים מלשון יגיפו הדלתות והן מחרש ויעשו עליו הכלים ואצל היוצרין מהן הרבה יעשו עליו אלגפן ואלצארי והדומה להם מהכלים הגדולים אשר בבנין ביד.

[3]) מן ב.גור.

[1]) מן ג.גור.

[2]) לא נתברר מקורו. ואולי הוא במקום מאגורה, מן אגר, ונצטמצמה במבטא.

נשברה החבית ונפתחה המגורה לא יאכל מהם עראי (מעשר׳ א ח). התגר נוטל מחמש גרנות ונותן לתוך מגורה אחת (ב״מ ד יב). שתי מגורות בעליה אחת תורם מכל אחת ואחת (תוספתא תרומ׳ ג י). הכר שמת והניח מגורה מליאה פירות ואפילו הן בני יומן הרי הן בחזקת מתוקנין (פסח׳ ט.).—ב) *בית קבול למים וכדומ׳: המוכר את המרחץ וכו׳ לא מכר לו את המגורות של מים ולא את האוצרות של עצים (ב״ב ד ו).—ג) *כמו בתים קטנים בתוך תבה וכדומ׳, Fach; case; partition: תיבה שפתחה מלמעלה וכו׳ מגורות שבה טמאות ואינם חבור לה (כלים יט ז). בית תבלין של עץ העשוי מגורות מגורות (תוספתא כלי׳ ב״ק ב ז).—ד) *כעין מחלקות וחדרים קטנים בקצת פרות, כמו האגוזים וכדומה: האגוזים משיעשו מגורה (מעשר׳ א ב).—ובהשאלה, בגוף האדם: רב חסדא אמר בנה בה (באשה) מגורות יותר מן האיש (מד״ר ברא׳ יח).

ג. *מגורה, ש״נ, מ״ר מגורות, — כמו א.מגור: היום בארמון הוא ומחר יעזב מגורותיו אשר שם גר (ר״י חריזי, הענק ג ג).

*מגורת, ש״נ, — כמו ב.מגורה: הלוקח מן התמרת בצור ומן המגורת בצידון (ירוש׳ דמאי א כב.).

*מגזם[1], ש״ז,—דבר יותר מהכונה האמתית: המגזם הוא מאמר נאות בו דברים אשר בעיניהם הם זולת מה שכוון בהם המאמר כמו שמח בחור בילדותך שהוא צווי דרך גזום לא שהכונה מן האומר תהיה שהוא נכון לעשות כן (גופ׳ לופיס ד עג).

*מגזר, ש״ז, מ״ר מגזרים, מגזרי — כמו גזר, התיכה, מגזרי ברזל, כמו גזרי ברזל: אבל אם אינו ראוי לירד למרכבה כיון שאומרים לו אל תכנס והוא נכנס מיד מטילין עליו מגזרי ברזל מפני ששומרי פתח היכל הששי מטילין ומשליכין עליו אלף אלפים גלי מים וכו׳ לא זז משם עד שמטילין בו אלף אלפים מגזרי ברזל (היכלות רבתי כה).

*מגזר, ש״ז,—כמו מגזרה: נטע כנתך למגזר ברזל וחריצים, נטשת ועזבת ובאו בה פריצים (רשב״י הבבלי, סליח׳ ב עי״ת, תוחלת ישראל).

מגזרה, ש״נ, מ״ר מגזרות, סמי׳ מגזרות, — כלי ברזל לגזר בו: ואת העם אשר בה הוציא וישם במגרה ובחרצי הברזל ובמגזרת הברזל (ש״ב יב לא). — ואמר המשורר: תפשתיו והביאתיו בחבלי לבית סהר ושמתיו במגזרה, וראיתי באויבי תאותי ונקמתי בנפשו הארורה (ר״ש הנגיד, הלוס עז).

מגיב, מגב,—עי׳ *מגוב.

*מגיגה, ש״נ,—שה״פ מן *מגג: אמר ר״מ מגיגה ביניהן בית שמאי אומרין מוגג בידים טהורות ובית הלל אומרין מוגג בידים טמאות (ירוש׳ מע״ש ב נג ג).

*מגיד, ש״ז, מ״ר מגידים,—א) מספר דברים, עי׳ הפעי׳ בערך נגד: אמר המגיד, וארא כי עצתו היא העצה הטובה ואל האמת קרובה ואעש הספר הזה (ר״י חריזי, תחכמ׳ א). אמר המגיד ובשמעי אלה התוכחות הנכוחות והמליצות הנמרצות נכנע לבי מהובי (שם ג). אמר המגיד וכשמעי תעתועי חבר הקיני צחקתי על הבליו ושקריו (שם ו).—ב) *מלאך המתראה לאדם ומגיד לו נסתרות: וזכה (ר״י קארו) למגיד המלאך הדובר בו (ר״י אזולאי, שה״ג, ערך ר״יק). ושמעתי שהיה לו (לר׳ משה זכות) מגיד והרב גור אריה שחיבר הגהות על הש״ע ונדפסו במנטובא סביב לש״ע העיד ששמע המלאך הדובר בו (חיד״א, שם, ערך רמ״ז). באתי עד הלום לזכות את הרבים וכו׳ כתבי הקדש אשר נתגלו על פי המגיד הקדוש להרב הקדוש הגאון הנזכר (יצחק בינגא, בהקד׳ מגיד מישר׳ לר״י קארו). וזה האיש היה עם הארץ אבל כל ימיו היה ירא שמים ובתורה לא היה מבין כלל ובליל ר״ה תל״ד בא אליו מגיד לא בחלום ולא בהקיץ והיה מבשר אותו ביאת הגואל (מעשה יוסף בן גור על ענין ש״צ, מק״נ 75). עכשיו אומר שאמר לו המגיד שהוא משיח בן יוסף ושבתי צבי משיח בן דוד (שם). הנה נתתי את הנביא ישעי׳ להיות למגיד להנער (ספ׳ מריבת קדש נגד ש״צ 19). נכון לבי בטוח כי מלאך יבוא לך כרצונך ומגיד לקראת מגיד שלום יענך (שם). המלאך הדובר בך או את מגידך (שם). שכל מי שלא יראה מגידו או מלאכו לא יבוא אל ביתו (שם). ואתק לכל אחד מהחברים מלאך א׳ או מגיד אחד וכו׳ ויחלק לכל האנשים מגידים (שם).—ג) דרשן בבתי הכנסיות: שהיה מגיד מישרים בקהלתינו (אגר׳ זמיר עריצים וחרבות צורים, וילנה תקלב). מוהר״ר יוסף בעל פרי מגדים מגיד מישרים דשם ומגדולי וחכמי קלויז (קריה נאמנה 241). הרב הדיין ר׳ אלחנן הנ״ל מגיד מישרים בקהלתנו (שם 240). האנשים הנקראים מגידים או מוכיחים והם הדורשים בקהלות אלפים מישראל על דברי יסודות האמונה (אגר׳ רב״י פין, בהקבץ הפרדס ג תרנו). המגיד מדובנו וכדומה.

[1]) מן ב.*גזם.

***מְגִידוּת**, ש"נ, — אומנות המגיד: נטלו עטרת ראשו מהיותו עוד מתנשא בתפארת ה מ ג י ד ו ת שהוא מבני עליה (אגר' זמיר עריצ' וחרב' צורים, וילנא תקנג). ספר מסורת הברית מהדרשן הגדול ר' מאיר בר"א אנגילא מבילוגראדו כולל פשטים ודרושים ע"ד מ ג י ד ו ת על שבע מאות מסורות (פירסט, בהלעה בסוף קונקורדנס). לאחד את שלשה ההנהגות הנזכרות והם הנהגת הרבנות החנוך ו ה מ ג י ד ו ת אל יד איש אחד (אגר' רש"י פין, פרדס ג תרנז).

***מַגִּיהַ**[1], ש"ז, מ"ר מַגִּיהִים, מַגִּיהֵי, — מַגִּיהַ ספר, מְעַיֵּן בו לראות אם לא עשה בו הכותב שבוש, Korrektor correcteur; reviser: מ ג י ה י ספר העזר' נוטלין שכרן מתרומת הלשכה (ירוש' שקל' ד מח.). אמר ר' יוחנן מ ג י ה י ספרים שבירושלם היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה (כתוב' קו.). וכולן ב מ ג י ה י ספרים מותר (סופרים ג יח). — ובספה"א: ולו היו מ ג י ה י ספרים בלשכת הגזית הרבה טרחם ושכרם מאוד (רמב"ע, בסוף ספ' שפת יתר). הקדמת ה מ ג י ה אל עין הקורא (כראב' פי' רי"ח לגביא' א, ליפציג תמו). כי כהביאם הדף לפני ה מ ג י ה לנקותו ולצורפו ולזקקו ככסף וכו' צריך ה מ ג י ה לסמוך עליהם (על הפועלים) וכו' ו ה מ ג י ה דבר אתם קשות (הקד' תנ"ך כוקסד', REJ 1895 ,72). שאין בכל דפוסות ישראל אומנים הגונים ו מ ג י ה י ם בקיאים (הקד' כסא' נכית דוד). — ובמשמ' ימתקן טעיות שנפלו בספר מהספרים: אמר ה מ ג י ה יען שבהיותי קורא במדרשים זה כמה שנים וראיתי הטעיות והשבושים שבאורך הזמן נפל בהם וכו' ואני עשיתי בהם הגהה כפי יכולתי (הקד' אות אמת).

***-גִים**, — עי' *מגס.

מַגָּל[2], שז"נ, סמי' מַגַּל, — כעין סכין עקומה של ברזל, ופיה פגומה, לקצור בה השבלים, Siechel; faucille sicle: שלחו מַגָּל כִּי בשל קציר (יואל ד יג). כרתו זורע מבבל ותפש מַגָּל בעת קציר (ירמ' נ יו). — ובתו"מ: תלש מלא קומצו הכהו קוץ ונפל מידו לארץ הרי הוא של בעה"ב תוך היד ותוך ה מ ג ל לעניים אחר היד ואחר ה מ ג ל לבעל הבית (פאה ד י). קוצץ כדרכו בקרדום או ב מ ג ל ובמגירה ובכל מה שירצה (שבי' ד ו). ואין מבקעין (עצים) לא בקרדום ולא במגירה ולא ב מ ג ל אלא בקופיץ (ביצ' ד ג). פיאה אין קוצרין אותה ב מ ג ל ו ת ואין עוקרין אותה בקרדומות כדי שלא יכו איש את רעהו (פאה ד ד). אמר לו השאילני מ ג ל ך אמר לו לאו (יומ' כג.). — *מַגַּל יד, קטן ופיו חלק, *מַגַּל קציר, יותר גדול ופיו פגום: אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית מחרישה וכל כליה העול והמזרה והדקר אבל מוכר הוא מ ג ל יד ו מ ג ל קציר ועגלה וכל כליה (שבי' ה ו). השוחט ב מ ג ל יד בצור ובקנה וכו' ובכל שוחטין חוץ מ מ ג ל קציר (חול' א ב). הסייף והסכין והפגיון והרומח מ ג ל יד ו מ ג ל קציר וכו' (כלים יג א). — ובהשאלה: אמר לו הקב"ה לגבריאל מ ג ל ך נטושה אמר לפניו רבש"ע נטושה ועומדת מששת ימי בראשית (סנה' צה:).

***מֻגָּל**[1], ש"ז, — לחה לבנה שמתהוה במכה, Eiter; pus: כל אדם אשר ירוק טרי ו מ ו ג ל והיה מראהו לבן יש תקוה (אסף 137, כ"י מינכן). כל אדם אשר ילכו מעיו בלא מנהג אחריתו ללכת טרי ו מ ו ג ל (שם). אלה אותות הטרי ו ה מ ו ג ל אשר לרפואה אם ראית את הטרי או את ה מ ו ג ל והנה הוא זך ולבן (שם 143). כל שחין או אגודה או ניפוח אשר יצמח בגרון או בצואר או בחזה אם יפתח לצאת מידיו ו מ ו ג ל ו חוצה קוה רפואתו (שם 146).

***מָגַל**, — קל לא נהוג.

— פע', *מִגֵּל, — עשה מֻגָּל: עלה שלא תבריא תמגל ר"ל תסבב שישוב מוגלא אותו האבר ותעפשהו (צרי מבה ח).

— נתפ', *נִתְמַגֵּל, — נעשה מֻגָּל: ואם יתחילו הצמחים (השחין ובדומה) להתמגל ראוי שתקרב אליהם הרירים הלקוחים מזרע פשתן (קאנון ג ו טו). ואם תהיה המורסא חמה שוקעת ולא תותך ברפואות אבל יתמגל וכו' וכשתתמגל יעשה עליו ונגאר וכו' (שם שם ח א). רוב הזקנים הנה תתמגל בהם המורסא הזאת אך הבחורים ימיתם הרבה קודם ההתמגלות (שם ד ז). ובקיעת המתמגלת ביום השביעי הוא ממה שימצא בפחות מעט (שם י ד ז).

***מַגְלֵב**[2], ש"ז, מ"ר מַגְלֵבִים, — כעין שוט להלקות בו, Art Peitsche; esp. de fouet; whip: אמר

---

[1]) מן שרש נגה, עי"ש.

[2]) בארמ' מגלא. בערב' מנג'ל a), ועי' שרש נגל.

a) منجل

---

[1]) בארמ' מוגלא, גם בסגנון עברי: (אם יש) בה מוגלא ודאי מחמת מוגלא הוא וכשרה (חול' מז:). (היתה הבועה מלאה) מוגלא טרפה מים זכים כשרה (שם מח.). והרי מוגלא דבשר בריאה ופסול בבוליא (שם נה:).

[2]) בארמ' מגלבא (ת"י משלי כו ג) תרגום השם מתג בעבר'. ולא נתברר מקורו, וי"א שהוא כמו בערב' מג'לב a)

a) مجلب

ר׳ לוי כל אותו הלילה היה מלאך עומד ומגלב בידו והיה מתיעין בשרה וכו׳ (מד״ר בראש׳ נג). למלך שסרח עליו עבדו אמר לאחר לך והכהו חמשים מגלבין הלך והכהו מאה והוסיף לו משלו (שם שמות יד). לעבד רע שהיה נמכר והלך אחד לקנותו ידע בו שהוא רע לקח עמו כבלים ומגלבים שאם יסרח יהא רודה אותו בהן כשסרח הביא כבלים וכבלו והכהו במגלבין (שם במד׳ יג). למלך שנתן לעבדו מעות ואמר לו קח לי דג אחד והלך ולקח לו דג אחד מבאיש אמר לו המלך חייך אין אתה יוצא מאחת משלש או הדג אתה אוכל או דמיו אתה נותן או אתה לוקה מאה מגלבין אמר לו אני אוכלו לא הספיק לאכול ממנו קימעא עד שנקטה נפשו עליו אמר אני לוקה מאה מגלבין וכו׳ (תנחומא בשלח ח).

מגלגל, ש״ז, מ״ר מגלגלים, — כעין מערוך: בתים שלשין כמה עיסות יש לעיין במגלגלין ובמדקרין שלא יהא נדבק בהן בצק ויגררם בכל פעם ופעם (מהרי״ל, הלכ׳ תיקון המצות).

מגלגל, ש״ז, — מי שנתגלגל אחרי מותו בבע״ח: ואני אמרתי אספרה נא מעשה רב שאירע במגולגל אחד בזמן האר״י זלה״ה (עמה״מ, תיקו׳ התבו׳ ג).

מגלה, ש״נ, סמי׳ מגלת, מ״ר מגלות, — קלף או ניר ארוך גלול וברוך, בפרט לכתב עליה ספר, Rolle rouleau; scroll: קח לך מגלת ספר וכתבת אליה את כל הדברים אשר דברתי אליך (ירמ׳ לו ב). ויכתב ברוך מפי ירמיהו את כל דברי יי׳ אשר דבר אליו על מגלת ספר וכו׳ ובאת אתה וקראת במגלה אשר כתבת (שם ד-ו). וישלח המלך את יהודי לקחת את המגלה וכו׳ ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הספר והשלך אל האש אשר על האח עד תם כל המגלה וכו׳ שוב קח לך מגלה אחרת וכתב עליה את כל הדברים הראשנים אשר היו על המגלה הראשנה (שם כא-כח). ואראה והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר ויפרש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור (יחזק׳ ב ט-י). אני ראה מגלה עפה ארכה עשרים באמה ורחבה עשר באמה (זכר׳ ה ב). אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי (תהל׳ מ ח). — ובתו״מ: עד שלא נמחקה המגילה (של הסוטה) אמרה איני שותה מגילתה נגנזת ומנחתה מתפזרת על הדשן ואין מגילתה כשרה להשקות בה סוטה אחרת (סוט׳ ג ג). מגלה שכתוב בה שמונים וחמש אותיות כפרשת ויהי בנסוע הארון (תוספתא ידים ב י). אין כותבין מגילה לתינוק להתלמד בה (גיט׳ ס.). תורה מגילה מגילה ניתנה (שם). אין עושין שמע הלל מגלה לתינוקות (סופרים ה ט). שהיו בידן (של ישראל במצרים) מגלות שהיו משתעשעין בהן משבת לשבת (מד״ר שמות ה). אמר ר׳ יצחק המגילה הזאת אין אדם יודע כמה ארכה וכמה רחבה כשהיא נפתחת היא מודעת כמה היא (שם דבר׳ ד). לאחד שהיה לו בן קטן הניחו ויצא לשוק עמד ונטל את המגלה והניחה בין ברכיו והיה יושב והוגה בה כיון שבא אביו מן השוק אמר ראו וכו׳ מעצמו למד ונטל את המגילה וכו׳ (הדר״נ ח). — מגלת יוחסים: אמר ר״ש בן עזאי מצאתי מגלת יוחסין בירושלם וכתוב בה איש פלוני ממזר מאשת איש (יבמ׳ ד יג). א״ר לוי מגילת יוהסין מצאו בירושלם וכתוב בה הלל מן דוד (ירוש׳ תענ׳ ד סח.). — מגלת סממנים, שרשומים בה שמות הסממנים: אמר ר׳ יוחנן בן נורי פעם אחת מצאתי זקן אחד ומגילת סממנין בידו אמרתי לו מאין אתה אמר לי מבית אבטינס אני ומה בידך אמר לי מגילת סממנין (יומ׳ לח.). — מגלת סתרים, שכתובים בה דברים נסתרים: אמר רב מצאתי מגלת סתרים בי רבי חייא וכתוב בה איסי בן יהודה אומר אבות מלאכות מ׳ חסר אחת ואינו חייב אלא אחת (שבת ו:). — מגלת קנות, שכתוב בה ספר איכה: רבי ור׳ חייא רבא ור׳ ישמעאל בר״י היו יושבין ופושטין במגילת קינות ערב תשעה באב שחל להיות בשבת (ירוש׳ שבת יו יה ג). — מגלת אסתר, שכתוב בה ספר אסתר: ר׳ שמעון בן לקיש אמר אף מגילת אסתר והלכות אינן עתידין ליבטל (ירוש׳ מגי׳ א ע ד). סדרן של כתובים רות וספר תהלים ואיוב וכו׳ דניאל ומגילת אסתר עזרא דברי הימים (ב״ב יד:).

מגלה, ש״נ, — כמו מ֫גל, מוגלא: שתבורות הפצע יהיה נקיונם ומרוקם ברע כאילו תאמר שיושם בהם מה שיאכל הבשר כדי שיתגלה ויהיה שם מקום תצא המוגלה (רלב״ג מבלי ב ל). אותם שיש להם כאב ראש הזק אם יצא מוגלה[1]) או מים או דם מהחוטם או מהאזנים או מהפה ירפא החולה (פרקי אבוקרט ו י). הנזילות היורדות אל עליוני הגוף באות לידי מוגלה[1]) בעשרים יום (שם ז לו). לא בנקף

רצועה, שנזכרה באלף לילה ולילה שהכו בה כלב. עכ״פ כבר הסכים פלישר בהערות ללוי שאין זו מלה יונ׳ או רומ׳, ומ״מ״ב לא הובאה בערוך מלים השאולות מיונ׳ ורומ׳

של ש׳ קרוים.

[1]) כך בכ״י בריט׳ מוז׳ Or. Qu. 517, שהוא הקדום,

נרקים דרך היציאה או דרך השתן אלא שתהיה המוגלה מסוגרת שם ותתעפש (מעשה טוביה, בית חדש ג ז).— ובצורה ארמית מוגלא: כל שתן אשר יהיה בו דם או מ ו ג ל א או טרי דע כי חוליו במקוות השתן (אסף 133, כ״י מינכן). ה מ ו ג ל א בדברי הרופאים תובן בשני ענינים האחד מהם נעשה בכל מקום והוא קבוץ המורסא לליחה והשני הוא מה שיעשה ביחוד בחליי החזה וירצה בזה מלוי החלל אשר בין החזה והריאה עם מ ו ג ל א (קאנון ג י ד טו).

*מִגְמֵג[1], פ״י, —מִגְמֵג התרוד את התבשיל בקדרה, הגיסו וערבבו, mischen; mélanger; to mix: תרווד של מתכת וכו׳ ושל עץ ושל עצם ושל זכוכית מקבל כל שהוא טמא שאין מקבל כל שהוא אלא מ מ ג מ ג[2] ושופך ר״ע מטמא (תוספתא כלי׳ ב״ב ז ח).

—נתפ׳, *נִתְמַגְמֵג, —נתבלבל: אילולי שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע היה העולם מתמגמג וחוזר לתהו ובהו (מד״ר שה״ש, לסופתי).

מְגַמָּה[3], ש״נ, — המקום והצד שאליו מתכון אדם, Richtung; direction: כלה לחמס יבוא מְגַמַּת[4] פניהם קדימה (חבק׳ א ט).— והשתמשו במלה זו הרבה בסהמ״א עם המלה פנים ובלעדה בענין המקום הגשמי: גלים במערב בכוש במצרים, מ ג מ ת פניהם ירושלם (ר״י הלוי, היכל ה׳). אם כן אתה מקצר בחובת תורתך שאין אתה משים מ ג מ ת ך המקום הזה ותשימנו בית חייך ומותך (כוזרי ב כג). עד שיגיע למקום שהוא סוף מ ג מ ת ו וכן בחזרה (רמב״ם, מעשר׳ ד יא). וסוקרט אמר בתחנוניו אינך רחוק ממני להרים קולי אליך ולא קרוב ממני להסתפק בלחשי והגיון לבי לפניך ולא מכוון לצד מכל צדי בשום מ ג מ ת י נכחך (רמב״ע, ערוג׳ הבשם, ליון ב). ורכבנו על סוסינו, ויצאנו ממכונינו, ושמנו אל המדבר מ ג מ ת פנינו (ר״י חריזי, תחכמ׳ י). מארץ גלעד ביאתי, ולארץ עילם מ ג מ ת י (שם מו). על כן עבדיך ידיהם קצרו לבנות לך נוה כפי גדלך, אולם בכחם כוננו מקדש מעט לשום מ ג מ ת ם להיכלך (שם ג). ומעת שם אדוננו מ ג מ ת ו למצרים הוכו כלם ברבים ויפול המחנה (ר״י בר תנחום לר״ד נכד הרמב״ם). שיעזב מקום שהיתה מ ג מ ת ו אליו (ר״מ ברדבי, תות״כ, עכר). המדינה אשר על שפת הים השנית אשר אליה מ ג מ ת האניה עם אנשיה (ר׳ קלוני׳, אבן בחן פ). שאחוריהם אל בית המלך ו מ ג מ ת ם אל דרך אחרת וכל עוד אשר ילכו וחושבים להתקרב יתרחקו (ר״א מודינא, ארי נוהם כח).— ובהשאלה, במשמ׳ התשוקה לדבר מהדברים: תשלומי בהמה ומכה אדם יומת, למה הזכירו פעמים זה לזה לעמת, בשני מכה בהמה ומכה אדם מ ג מ ת, ובראשון הוסיף נשמת, רוח אדם העולה (קטע כ״י תלמיד חוי, JQR 1901, 363). קנוא קנאתי לקדושת עדתי, ובאפי עלתה חמתי, על הצולעה היושבת המתרפקת לעמתי, ומלין תפציר על חכמי אומתי, לאמר אפס משיב ועומד ל מ ג מ ת י (שם 364). ואת שטית תחת צורך, ופרקת עולו מעל צוארך, וכו׳ ותבעטי בחכמתך, ותשימי הרע מ ג מ ת ך (אוצר׳ לרשב״ג, שוכי נפשי). לקראת מקור חיי אתן מ ג מ ת י, טרם ישיבוני ימים לאדמתי (ר״י הלוי, לקראת מקור). והאופנים ינשאו לעומתם, ולהשתחוות לשבינתך מ ג מ ת ם (הוא, שחר, יוה״כ, הממשלה הבנית). כי הוא ידע לבבי ו מ ג מ ת י לפניו תבא (ראב״ע, אגר׳ חי בן מקיץ). ואשים מ ג מ ת י לכתוב בקיצור אריכות עניניו (ברכ׳ הזקן, תרג׳ או״ד מז). אך מה שלא זכרו מן הפעלים השלמים ומלות הטעמים והשמות אשר אינם נגזרים מן הפעלים אבא עד תכליתם ואגיע עד קץ מ ג מ ת י בם כפי הכח והיכלת (הקדמ׳ הרקמה). וכנפי נשרים ובני עפרים וקלים מנשרים המה צירי מ ג מ ת י ויבילון מנחתי למטה עוז הפורח (רמב״ם, אגר׳ לר״י בן עקנין). וזו היא מִרְעוּת הרב והתלמידים מ ג מ ת הרב למעת בלבם מדרכי החכמה מה שקנה ו מ ג מ ת התלמידים ללמוד כל מה שלמד הרב מהתחכמות (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין א ו). שהרופא מ ג מ ת ו וכונתו ברפואות לגוף וכו׳ שאין מ ג מ ת ו אלא לחזק חלקי הגוף להעמידם על בוריים (שם ב ה). ובהתעסקו בסחורה להיות לו כסף וזהב תהיה מ ג מ ת ו להוציא יציאות אל הנאת גופו (שם יו). אבל לא ישים מגמתו בתחלה אלא בהנאה (שם). הנפש המשגת המדעות בינה ובין נפש התאוה מחלוקת ומלחמה וכל אחת מהן מגמתה שונה מ מ ג מ ת חברתה (שם ד א). ודע כי העלה מתחלקת

ובכ״י Qu. 511 מוגלא, באלף.

[1]) בערב׳ מע׳מע׳ a) ערבב: אלמע׳מע׳ אלאח׳תלאט, ובסברי׳: מע׳מע׳ הוא הערבוב. —[2]) כך בנוסח׳, ובכ״י אר״פ הוצא׳ צוק״ם ממגמוג.

[3]) לא נתברר היטב מקור מלה זו ומשמ׳ בדיוק, ועי׳ הערה לקמן. — [4]) בקצת תרגומ׳ קדומים מלה זו חסרה. ת״י: מקבל אפיהן. ולא נתברר מקורו. רש״י ורד״ק אמרו שהוא מן י ג מ א ארץ, במשמ׳ שאיפה, ונראה כי זו היתה גם דעת ר״י חיוג, וכבר דחה סברה זו ריב״ג, ואמר שמגמה הוא מגזרת הכפולים, כמו מְשַׁמָּה, ודומה ללשון ערב׳ הַם b), המטת, במשמ׳ התכון, ומגמה ר״ל כונה.

a) مغمغ b) هَم

לארבעה חלקים א׳ עקר הדבר ושרשו ב׳ הצורה ג׳ הפועל ד׳ המגמה וכו׳ המגמה שבשבילה נברא הנוצר כמות בריאת האדם לעשות רצון קונו (שם ה ע). קח לך לדת הנמוסים השכליים אשר חברו הפלוסופים ושים מגמתך וכונתך זך נפשך (ר״י א״ת, כוזרי א א). וכל אחד מהם זכה נפשו וכונתו לאלהים ונבדל ונפרש וצם ומתפלל והולך ומגמתו להרוג את חברו (שם ב). ואין בדת הפילוסופים הריגת אחד מאלו מפני שמגמתם השכל (שם ג). מי שרוצה ללכת אל בית המלך ומגמתו אליו ומבקש לבקר בהיכלו ולעמוד לפניו (הוא, מו״נ ג נא). וגערתי בדודים, והרחקתי נדודים, ושמתי מגמתי לשוטט אפסי עולם, עד באתי גבול שנער ועילם (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). נאם הימן האזרחי שמתי מגמתי, בעת צאתי מאדמתי, לראות פליאות העולם, וכל סוד ממני בל יתעלם (שם גא). ויהי כאשר כבודי ננער, נכספתי לראות ארץ שנער, ושמתי מגמתי ללכת אליה, ושאפתי ריח אהליה (שם לה). שתהיה מגמתו לאהוב הלמוד וידיעת האמת (המעלׄ לרש״ט פלקיירא א). שהתכלית אשר אליו מגמת השלם והוא הדבקות באל לא יספיקהו בהמצאתו שלמות העיון האנושי לבד (ידעׄ הפניני, באור תהלׄ לא). משל לאנשים הרעים אשר כל מגמתם להזיק לזולתם (רלב״ג איוב ד י). ובקשתם לגדור בה גדר כדי שישים האדם מגמתו על התורה התמימה (אבא מארי, מנחׄ קנאׄ לג). וישם (שלמה) מגמתו ראשנה בהבאת הארון (רי״א, מ״א ח). כאשר כל שרי הרכב לא תהיה מגמתם בדבר אחר כי אם לבקשו (את אחאב) ולהרגו (שם כב). והבאים אחריו כלם שמו מגמתם והשתדלותם להתבונן ולחקור בו (בספר המשנה) וכו׳ (הוא, הקדׄ נחלת אבות). בשיש תקוה מהחולה אז תהיה כל מגמתו (של הרופא) להלחם נגד החום הנכרי (ראבׄ דעת לר״מ אלבילה א ח). וכל מגמתו ראוי שיהיה לשבר העומד לעומתו (לרור המות, נבא). שהמעיינים יחלקו לג׳ מינים יש מהם בעלי עיון ומעשה ויש מהם בעלי מעשה לבד ויש מהם בעלי עיון לבד שכל מגמתם השכל (נוה שלום ב ט). שהזהירנו בוראנו לשום לשביל האמונה מגמתינו (מ׳ אלדכי, הקדׄ ש״א). אמנם אם לא ישים מגמתו להנהגת בריאות גופו אוי יביא עליו נזק גדול (שם, נתיב ה). שראוי לו לאדם שישים כל מחשבתו וכל מגמתו אחר אהבת הש״י (החנוך, ואתחנן, מצוה תית). ומלך העובר על זה ישם מגמתו למלא אוצרות ממון להשלים חפצו לבד לא שתהא כוונתו לתועלת העם ושמירתם עובר על לאו זה (שם בופטים, תקב). ושמתי מגמת פני לגלות בראש גולים, ולשקוד על דלתות האצילים (עמנ׳, מחברׄ א). שם מגמת פניו לנחמני מכאבי (שם ח). כי תורת ה׳ והסניגור הנעשה ע״י עסקך בה כל מגמתם להטיב לך (ר״מ אלביך, מבלי ה יט). ויתנו מגמתם להשמיד כל יודעי ספר, ולהכחיד כל אמרי שפר (מנח׳ יהודה בוגא הגבים, כספׄ טעם זקנׄ ב.). אפרש דברי למלאות אחריו ולגלות כוונתי ואל איזה דבר היתה מגמתי (בו״ת רמ״א יז).—וגם דבר לא בע״ח ודברים רוחניים: ופסקו תחבולותיך ושמו התלאות מגמתם עליך (מוסרי הפלסופ׳ ג ה). אחר הקדמות אחרות רבות אינם ממגמת העבור אלא מדעות אחרות ואתה לא היתה מגמת שאלתך סיבת המלאכה אלא איכות המלאכה לבד ומה שהיה מעלה קרובה אינה צריכה להקדמות אפרשנה לך ובזה לא נצא ממגמת הספר וכו׳ כי כל מגמה מן המגמות שרויה בפרק (רמב״ם, העבור, בספׄ ד״ת כג). שם הזמן הרע מגמתו אל מעלת הוני אשר ספתה (רמב״ע, תרב״ש ט). והתאמץ על סוסו והריצו, ודרך על קשתו הצו, וישם אל המערה מגמת חפצו (ר״י חריזי, תחכמ׳ כה). כי בתחלה ילך (יצר הרע) לפניו ומגמתו אליו והוא התאוה (מלמד התלמיד׳, יתרו). להשתדל בהשגת ההצלחה והתכלית האחרון למין האנושי אשר אל זה הוא מגמת הדת האלהית (העקרים א ז). ובהנשא רעיוניך אופני מגמתם ינשאו לעומתם (עמנ׳, מחברׄ יב). הרפואה היא חכמה שכל מגמתה ליישר טבע האדם אל מבחר הבריאות (מעשה טוביה, ארץ החדשׄ א א).

מִגְמָע[1], ש״ז,—קבוץ, הבור: ואם תצא הגרת ממעי אמה וכו׳ ולאחר שישהטנה תפשיט את עורה תבדוק אותו הבשר אם יש מגמע בין בשר לעור ירעיף כמים בבשר כלו טרפה ואם המגמע מתחת העצה אל הרגלים טרפה ואם המגמע הזה מן הכתף אל הידים כשר (הלכׄ טרפׄ לאלדד ג כח).

***מִגְמָר**[2], מַגמר, מִגמר, ש״ז, מ״ר מִגְמָרוֹת, — בשמים וכדומה ששורפים על גחלים להעלות ריח טוב, Raücherwerk; parfume; per-: בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו אחר המזון אחד מברך לכולם והוא אומר על המוגמר[3]) ואע״פ שאין מביאין

---

[1]) מן ג׳מע a) בערבׄ במשמׄ קבוץ וחבור.

[2]) מן ה.*גמר, עי״ש, וכן בארמ׳. גם בערבית מגמרה b), מחתה לגמר עליה לבונה וכדומ׳. — [3]) כך בנוסה׳, ובמדב״ם מגמר, ובמשנ׳ כ״י פרמה מיגמר

---

a) جمع b) مجمرة

את המוגמר אלא לאחר סעודה (ברכ׳ ו ו). נותנין מוגמר על גבי גחלים ערב שבת עם חשיכה (תוספתא שבת א כג). של בית רבן גמליאל היו מכניסין את המוגמר במגופה אמר ר״א בר׳ צדוק פעמים הרבה אכלתי בבית ר״ג ולא ראיתי שהיו מניחין את המוגמר במגופה אלא פרטסקאות מעשנין מערב יו״ט וכשאורחין נכנסין היו פותחין אותן (שם יו״ט ב יד). מה בין מוגמר ובין יין מוגמר כולן מריחין יין אחד הוא טועם ר׳ זעירא בשם רב ירמיה מוגמר כיון שהעלה עשן צריך לברך (ירוש׳ ברכ׳ ו י ד). נותנין מגמר[1]) תחת הכלים מערב שבת והן מתעשנין והולכין בשבת (שם שבת א ד.). בראשונה היו מניחין את המוגמר תחת חולי מעים מתים והיו חולי מעים היים מתביישין (מו״ק כז:). ואין מביאין את המוגמר ואת הבשמים לבית האבל (שם.).—ומ״ר: כל המוגמרות מברכין עליהן בורא עצי בשמים חוץ ממושק (ברכ׳ מג.). והשהלת היא הצפורן שנותנין אותה בני האדם במוגמרות (רמב״ם, כלי המקד׳ ב).

מִגְמֶרֶת[2]), ש״נ,—מחתה, כעין כלי שמגמרים בו המגמר: ומחתה בכל מקום המגרפה שגורפין בה הגחלים (ויש שמגמרים עליה המוגמר[3]) ונקראת מגמרת ואם גורפין בה נקראת מגרפה (תשו׳ דונש על רסע״ג, סי׳ כה).

א. **מָגֵן**[4]), ש״ז, בכנ׳ מגני, מגננו, מגנם, מ״ר מגנים, מגנות, מגני, מגניו, מגניה,—א) כעין לוח גדול של נחשת וכדומ׳ יאחז אותו הלוחם בידו להגן על עצמו מפני החצים, Schild; bouclier; shield: מגן אם יראה ורמח בארבעים אלף בישראל (שפט׳ ה ח). כי שם נגעל מגן גבורים מגן שאול בלי משיח בשמן (ש״ב א כא). ושלש מאות מגנים זהב שחוט שלשת מנים זהב יעלה על המגן האחת (מ״א י יז). ויקח את כל מגני הזהב אשר עשה שלמה ויעש המלך רחבעם תחתם מגני נחשת (שם יד כו-כז). ערך השלחן צפה הצפית אכול שתה קומו השרים משחו מגן (ישע׳ כא ה). ערכו מגן וצנה וגשו למלחמה (ירמ׳ מו ג). עלו הסוסים והתהללו הרכב ויצאו הגבורים כוש ופוט תפשי מגן ולודים תפשי דרכי קשת (שם ט). כלם קהל רב צנה ומגן תפשי חרבות כלם (יחזק׳ לח ד). מגן גבריהו מאדם (נחו׳ ב ד). והרמחים המגנים והקשתות והשרינים (נחמ׳ ד י). אנשים נשאי מגן וחרב ודרכי קשת ולמודי מלחמה (דהי״א ה יח). ויחזק את המלוא עיר דויד ויעש שלח לרב ומגנים (דהי״ב לב ה). ויתן יהוידע הכהן לשרי המאות את החניתים ואת המגנות ואת השלטים אשר למלך דויד (שם כג ט). גאוה אפיקי מגנים (איוב מא ז). ירוץ אליו בצואר בעבי גבי מגניו (שם ו ה כה). — איש מגן, איש מלחמה נשא מגן: ובא כמהלך ראשך ומחסרך כאיש מגן (משלי ו יא).—ובתו״מ: המגן הזה אפילו כל החרבות באות עליה היא עומדת כנגדן (מד״ר בראש׳ מד). לא בזיין ולא במגן אלא בתפלה ותחנונים (פסיק׳ רבתי יח). —ובהשאלה במליצה, פלוני מגן לפלוני, הוא שומר עליו ומונע ממנו כל צרה: אל תירא אברם אנכי מגן לך (בראש׳ יה א). אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי׳ מגן עזרך (דבר׳ לג כט). אלהי צורי אחסה בו מגני וקרן ישעי משגבי ומנוסי (ש״ב כב ג). מגן הוא לכל החסים בו (שם לא). יי׳ עזי ומגני בו בטח לבי ונעזרתי (תהל׳ כח ז). נפשנו חכתה ליי׳ עזרנו ומגננו הוא (שם לג כ). וצפן לישרים תושיה מגן להלכי תם (משלי ב ז). כל אמרת אלוה צרופה מגן הוא לחסים בו (משלי ל ה).— ובמדר׳: אמר אברהם לפני הקב״ה רבש״ע לי נעשית מגן ולבני אין אתה נעשה מגן אמר לו הקב״ה לך הייתי מגן אחד וכו׳ אבל לבניך אני נעשה מגינים הרבה (מד״ר פס״ב, כמגדל).—מגני ארץ, גדוליה, המגינים עליה: נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם כי לאלהים מגני[1]) ארץ מאד נעלה (תהל׳ מז י). — ובמדר׳: אמר לו הקדוש ברוך הוא (לאברהם) מנת לא העמדתי מגינים של צדיקים אבל ממך אני מעמיד מגינים של צדיקים (מד״ר בראש׳ מד). — ב) מגן המלך וכדומ׳, צורת מגן שהוא כעין סימן לבעליו, Wappenschild, écussau: משל למלך שבנה דירה נאה והניח לצייר מגינו לפני כל חדרי הבית זולתי בית הכסא מקום

ובכ״י ק׳ מגמר.—[1]) כך בכל נוסח׳ הירוש׳, ובקטעי כ״י גני׳ הוצ׳ גנז״ב נקוד מגמר.

[2]) בערב׳ מגמרה a), ששרפים בה מגמר. — [3]) בגוף הנוסחה הנדפסה חסרות המלים המוסגרות כאן בחצאי לבנה, אך מה שכתוב אח״כ: ואם גורפין וכו׳, מבריח כי נשמטו כאן המלים שהוספתי.

[4]) מן גנן. ובערב׳ מגן b).

a) مجمرة b) مجنّ

—[1]) ת״י: תריסי ארעא, ולא נתברר כונתו. וריב״ג אמר: ודע כי פעמים רוצים במלת מגן גדולי בני אדם ונכבדיהם וראשיהם כמו שנאמר כי לאלהים מגיני ארץ. ע״כ. וכן ראב״ע ורד״ק. אבל המליצה דחוקה כאן, ורש״י פרש במשמ׳

הטינוף (תוספ׳ תענ׳ ג.). — ג) מגן דוד, צורת משלש בתוך משלש, שיש מאמינים כי היא היתה צורת מגנו של דוד: ומלאכים שבעה לפני המזוזה נכתבים מיכאל וגבריאל אכתריאל יה ה׳ צבאות עזריאל צדקיאל יהוז יה שרפיאל ה׳ ישמרך וסימן זה [1]) (הנקרא מגן דוד) כתוב בכל מלאך (ר״י הדסי, אשכל הכפר רמב). — ד) מגן שם מטבע, écu: ויעמוד המלך על העמוד וישבעו לו להיות לו לעבדים וכו׳ ואת העיר הענישׁ בשלשה מאה אלף מגיני זהב עובר לסוחר (יוסף הכהן, דה״י ה 1506). וידבר כומר אחד על לב הצרפתי אשר במגדל ויתנהו בידם ויתנו לו שנים עשר אלף מגינים וילכו לדרכם (שם 1511). וידבר עמו קאטונארו וישאל מאתו חמש מאות אלף מגינים ואת כל הכומרים ואנשי החיל אשר אתו (שם, 1527). ויקרא יוי לרעב בכל מדינות איטליה בשנה ההיא ויקשה הקיסר את לבו לבלתי תת בר מציציליאה כי אם בתת שלשה מגינים בעד כל סאלמה היא משא גמל (שם 1539). והוא והגברת נ״ב מב״ת בנדבת לבם הוציאו שש מאות מגנים על הבנין (בארית הנחלה רכו).

א.מגן[2]), ממנו ב.מגן, *מגן.

ב.מגן[3]), בת״ז, מ״ר מגנים, — קל הדעת, ובפרט מי שעושה מעשי גנות ובושה, Mutwilliger, Wüstling‎; folâtre, libertin; wicked, -tine: סר סבאם הזנה הזנו אהבו הבו קלון מגניה[4]) (הוש׳ ד יח).

ב.מגן[1]), ממנו א.מגן.

א.מגן[2]), — קל לא נמצא.

— פע׳, מגן, אמגנך, תמגנך, — א) מגן את פלוני בידי פלוני, נתנהו ומסרהו לו, überliefern; livrer à; deliver: וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך (בראש׳ יד כ). איך אתנך אפרים אמגנך ישראל (הוש׳ יא ח). — ואמר הפיטן: כשמיר ושית צרים ימגן, כצפרים עפות לעירו יגן (בהי״ח ליום ז). יראי חטא נמאסו ונפסק העונן, נבזו חנויות מזוינות ואין מגין, פרחי ורבי ביד צרם מגן (בנימין בר״ח, מוס׳ יוה״כ, ברית כרותה). — ואמר המשורר על היגון: שתה אחי והשקני עדי כי ביד הכוס יגון לבי אמגן, ואם אמות לעיניך מהדה תחיני כנגן המנגן (רמב״ע, דיואן לח, כ״י בודלי). — ב) מגן את פלוני דבר, נתן לו דבר במתנה וכדומ׳, bewilligen; accorder; grant to: תתן לראשך לוית חן עטרת תפארת תמגנך[3]) (משלי ד ט). — ואמר המליץ בשתי המשמעות: ואם יגגן, היגון ביד השמחה ימגן, ולשומעיו עטרת ימגן (ר״י

הגנה, היכלת לרגן. — [1]) כאן יש מקום חלק בגוף הספר והמלים „הנקרא מגן דוד" סגורות בחצאי לבנה, ולא נתברר איזו צורה היתה במקום החלק, ואם המלים הסגורות בחצאי לבנה הן מהמחבר בעצמו או מהמעתיק כלב אפנדופולו, אך ממספר שבעה המלאכים נראה שבאמת היתה כאן צורת משלש כפול, ועכ״פ גם אם המלים הן מכלב אפנדופולו הן משנת רנ״ז.

[2]) אין הכמי הלשון מודים במציאות שרש זה במקרא, ועי׳ הערה להערך.

[3]) אין חכמי הלשון מודים במציאות שם מיוחד זה במקרא, ועי׳ הערה לקמן. — [4]) ת״י: קלנא רברביהון, ר״ל הגדולים, השרים שלהם. ובמשמ׳ זו כל הקדמונים שלנו, ריב״ג, רש״י, רד״ק וכו׳. ואמרו שהוא הוא השם מגן הנרדף עם צנה, ונקראים השרים מגנים מפני שהם כמו מגנים להעם, להארץ. אבל, בכלל יש לפקפק אם באמת שמש השם מגן בעברית הקדומה בשמוש זה, עי׳ הערה ב׳ לערך א.מגן. ועכ״פ, כאן תמוה הוא שהזכיר פתאם את השרים והשתמש דוקא בבנוי מליצי זה. אבל, כבר השבעים תרגמו מלה זו במשמ׳ אחרת, Φρυάγματος שבעקרו הוא כנוי לסוס עז וגאה, ובהשאלה לאדם עז פנים, יהיר, הצוף במעשיו ובדבריו, והיא קרובה למשמ׳ האמתית של המלה מגן שרגלים לדבר שהיא היא המלה מאג׳נ a) בערב׳, ואמר אלג׳והרי: אלמג׳ונ אנ לא יבאלי אלאנשאנ מא צנע וכו׳ והו מאג׳נ, ע״כ, ובעבר׳: מג׳ונ הוא שלא ישים לב לאנשים במה שהוא עושה וכו׳ והוא מאג׳נ. ואמר אבן שידה: אלמאג׳נ מנ אלרג׳אל אלד׳י לא יבאלי במא קאל ולא מא קיל לה, ע״כ, ובעבר׳: מאג׳נ הוא מן האנשים שלא ישים לב למה שאמר ולא למה שיאמרו לו. ובלשאן אלערב: ואלמאג׳נ ענד אלערב אלד׳י ירתכב אלמקאבח אלמרדיה ואלפצ׳איח אלמח׳זיה ולא ימצ׳ה עד׳ל עאד׳לה ולא תקריע מנ יקרעה, ע״כ, ובעבר׳: והמאגן אצל הערבים הוא מי שירכיב דברים מגונים משחתים ודברי נבול פה מחפירים ולא תכאיבהו גערת גוער ולא הוכחות מוכיח. והנה, רוב חכמי הערבים סברים כי עקר משמ׳ שרש מגן הוא: היה קשה, ומאגן הוא קשה הפנים, שאינו מתביש. ואבן דריד אמר שהוא יחשבהו לדח׳יל, ר״ל למלה זרה מלשון אחרת. ואם זה אמת, אפשר שמלה זו היא עברית בעקרה וממנה נכנסה להלשון הערבית. וכבר הזכרתי בערך לאיב, כי לשונו של הושע מצטיינת במלים לא רגילות בפי שאר הנביאים, ובפרט בעניני זנות וכדומה.

[1]) רק בעבר׳ במשמ׳ זו, וי״א שהוא הוא השרש שממנו המלה מגן בארמ׳ ובערב׳ מג׳אנא b), במשמ׳ חנם.

[2]) עי׳ הערה להשרש. — [3]) כבר דחה דונש דעת רסע״ג שאמר כי הוא מן אנכי מגן לך, וגזרו מן מגן צריך, וכן כל הקדמונ׳ והחדשים.

a) ماجن b) مجانه

תריזי, תחכמ׳ ה). רדף זמן בגד דעה כי הוא כמו אהב ואך בצר אויב מגנך, לכן רדף אחר אלהיך אשר מטוב גמילותיו עטרת מגנך (הוה, הענק ג קעו).

ב. ״מִגֵּן[1])**,** —קל לא נהוג.

—פע׳, ״מִגֵּן לפלוני, —הגן עליו כמו במגן: והשנים מהם עומדים מול יהודה מזה אחד ומזה אחד וממגנים אותו במגיניהם (יוסיפון קמד). איש אשר בחרבו מגן את עם יהודה ואת עיר הקדש (שם רמו). וילך שמו (של הורדוס) בכל הארצות זה אשר מגן עמו כחומה ויצילם מרעב (שם שה). —ואמר המליץ: ופעם מימיו קפואים קצת הקפאה לחוזק הקור וישליך שלג כפיתים לא ימגנו קירות מקירותו ולא תציל צנה מצנתו (כתיני עולם ו ד).

—התפ׳, ״הִתְמַגֵּן, —הגן על עצמו במָגֵן: היותו מגן אשר בו יתמגן הגבור מן החצים (ידע׳ הפניני, באור תהל׳ יח).

***מַגָּן**[2])**,** — עַל מַגָּן, חִנָּם: אמרתי לו בני מהיכן זכית לכל הכבוד הזה אמר לי טבח הייתי וכל בהמה יפה שהייתי רואה כל ימות השבת הייתי מפרישה לשבת ואמרתי לו לא על מגן זכית (מד״ר בראש׳ יא). —וגם בסהמ״א: גם אם הקללות לא על מגן חוזרות להמקלל (פלא יועץ, קללה).

מְגִנָּה[3])**,** ש״נ, סמי׳ מְגִנַּת, —תִּמָּהוֹן, בלבול ורגז, מְגִנַּת לֵב, כמו תמהון לבב, Verwirrung; perplexité;-ty: שפתי קמי והגיונם עלי כל היום שבתם וקימתם הביטה אני מנגינתם תשיב להם גמול יי׳ כמעשה ידיהם תתן להם מְגִנַּת לב[4]) תאלתך להם (איכ׳ ג סא-סה). — ואמר המשורר: עלי כזאת התוגה, אין לדמעות פוגה, ובכל נפש דאגה, ובכל לב מגנות (ר״י הלוי, עלי כזאת תבכינה). הן מבשר רנה ומשמיע שמחה, בליל זה לבנה אשר באש כסוחה, כי ספה מגנה והיתה הרוחה (רמב״ע, יונה זמיריך, כ״י בודל׳). והזורם את כאב לבו ושם את מגנתו בכף רגל מחואה (הוה, פני במתת). יום אשר נסע ופנה תחנה עליו ענגה, הה לפרוד הנחילני נחלת יגון ומגנה (ראב״ע, בעלי ריבי). על כזאת התוגה, אין לדמעה פוגה, ובכל נפש דאגה, ובכל לבב מגנות (מספד׳ לת״ב, סדור תימנ׳). והתרנגול ברח מיגון ומגנה, מגג אל גג ומפנה אל פנה (ר״י חריזי, תחכמ׳ י). והנה חבר הקיני על סוס רוכב, ובגדי מלכות סוחב, ושני עבדים לפניו, ויחרד לבי לשנוי עניניו, כי בלילה ראיתיהו ביגון ומגנה, ובערב ילין בכי ולבקר רנה (שם כג). חברת הנדיב מציאה גדולה והגונה, וחברת הנבל חרטה מגונה, תביא בלבבות מגינה (עמנ׳, מחבר׳ יט). אל תתן להם אל חנינה, ביגון יהיו ובמגינה, תהיה שמחתם להם אנינה (דני ושמחי, אהוב ונחמד). השב נא שבינה לבית הבחירה, והסר מגינה מעל שה פזורה (ספר הפזמ׳ לתימנ׳, בקב׳ לר״ת). תמותתהו מגנת לב ושבר רוח (ר׳ קלונ׳, אבן בחן עז). מרוב מגנתי עצמי עששו ויתפרדו מחיל ויתפרקו (ר״ע פרנסיס, לכי מודת 107). אם עד כה היית שנינה, ברוב יגון גם מגינה, עתה תהיי עדינה (ר״י נגארה, פזמונ׳). יונה נדה מקנה על גוזלה תרחף, תפרש כנף במגינה באין אונים תעופף (שם מז). טרם כלתה (אסתר) לדבר סופרי המלך נקראו, כתבו כאשר הוראו, דברי שלום ואמת, בחותמו נרשמת, אל כל עם ומדינה, להנצל ממגינה (הוה, זמיר׳ לפורים). אך לו ידעת מגנת לבי כי עתה תחריש (א׳ מפו, אה״צ כו). כה

---

[1]) פעל נגזר מן השם א.מָגֵן.

[2]) בארמ׳: לא מגן מאריך ימים (ירוש׳ ביכור׳ ג סה ד). אסיא דמגן במגן מגן שוה (ב״ק פה.), רופא חנם אינו שוה כלום. על מגן צווחין ליה רבי (מד״ר ויקר׳ כג).

[3]) עי׳ הערה לקמן. — [4]) השבעים וכמו״כ ולג׳ תרגמו במשמ׳ מָגֵן, ולא נתבררה כונתם. ת״י: תבירות לבא, וכן רש״י: שבר לב. ריב״ג אמר כי הוא משרש גנן, אבל לא באר מה משמעתו. ראב״ע פרש במשמ׳ סתר, ורד״ק פרש לפי הענין כמו דאבון, והביא עוד פרוש בשם אביו כמו כסוי לב. ובמשמ׳ זו פרשו החדשים ואמרו שהוא בכונת עקשות. והנה לפי הענין, היותר נכון הוא פרוש התרגום ורש״י ורד״ק במשמ׳ שבר לב, דאבון לב, כי הכונה של כסוי לב ועקשות אינה די חזקה בפי איש הקורא נקמה על מחריביו. ובמשמ׳ זו של שבר לב השתמשו במלה זו רוב הסופרים הקדמונ׳ והאחרונים. אך לא נתברר איך נסתעפה משמ׳ זו מן השרש גנן במשמ׳ הרגילה. ולכן נראה, כי גם בעברי׳ שמש שרש זה לפנים, כמו בערב׳, עוד במשמ׳ טרוף הדעת, וממנו בערב׳ ג׳נונ a), שגעון. חכמי הערבים גוזרים גם משמ׳ זו מעקר משמ׳ השרש בענין כסוי וסתר, ואומרים כי מזה ג׳נ בערב׳ שד, ר״ל מסתתר מהעין, ומזה ג׳נונ, שגעון, ור״ל שיש בו דבוק של שדים. ואולי נתמזגו בשרש גנן גם בערב׳ וגם בעבר׳ שני שרשים נבדלים בתחלתם בשמושיהם. עכ״פ, בערב׳ יש השם מַגַ׳נַּה b), במשמ׳ שגעון, ונראה כי היא היא המלה מגנה שלנו, וכמו שהיתה קללה תמהון לבב, כן היתה גם מגנת לב, והשתמש המקונן בה כאן משום לשון נופל על לשון עם מנגינתם, וכמו קללם במדה כנגד מדה: אני מנגינתם לכן תן להם מגנת לב, שגעון הדעת והרוח.

---

a) جنون b) مَجَنَّه

דבר המנגן במנגנת רוח ובנות עיניו נזלו אפיקי מים (יל"ג, אדו"מ ז). ראש ירימו עתה ילדי עיפתה, אויבינו ישובו יהמו ילשינו, במגינת לב נדם לא נפתח פינו, יען מתוכו הלשון כרתה (הוא, הסחר נדמה).

*מגע, ש"ז, — פעולת הנגיעה, d. Berühren; contact: נבלת בהמה שהיא מטמאה במגע ובמשא (זבח׳ ז ו). זובו של זב ורוקו וכו׳ ודם הנדה שהן מטמאין במגע ובמשא (כלים א ג). ומי חטאת שאין בהם כדי הזייה הרי אלו מטמאין אדם וכלים במגע (שם א). שחט את אמו ואח"כ חתכה הבשר מגע נבלה דברי ר"מ וחכ"א מגע טריפה שחוטה (חול׳ ד ד). כל המטמא בגדים בשעת מגעו מטמא אוכלין ומשקין (זבים ה א). על ששה ספקות שורפין את התרומה על ספק בגדי עם הארץ וכו׳ על ספק מי רגלי אדם שהן כנגד מי רגלי בהמה על ודאי מגען שהוא ספק טומאתן (טהר׳ ד ה). שני רוקין אחד טמא ואחד טהור תולין על מגען ועל משאן (שם ו). מגע נכרי שלא בכוונה (ע"ז נח:). אין עם הארץ מקפיד על מגע חבירו (שם סט.). — *מגע ומשא, דבור רגיל במשמ׳ עסק ויחס עם אדם: אין לי שום מגע ומשא עם פלוני, ר"ל אינני אתו בשום עסק, בשום יחס אליו.

*מגעה, ש"נ, מ"ר מגעות, בכנ׳ מגעותיו, — כמו מגע: למגעות ולהסטות הולכין אחר הרוב (תוספתא נדה ז ט). מהו מדפות מגעות (ירוש׳ שבת ז ט ד). זהרו בזב ומגעותיו ובהטהרו הבו שעליכם, רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם (רסע"ג, אזהרות). סכין חדה שהושחזה והרי אינה הלקה אלא מגעתה כמגע ראש השיבולת שהוא מסתבך באצבע (רמב"ם, בחיע׳ א יח).

*מגעל, ש"ז, — כמו געל: איש משגיח על שלחן זר אין חייו למנות חיים מגעל נפשו מטעמי זבד (נ"ש גני׳ מ כט).

מגערת[1], ש"נ, — לא הצלחה, Misslingen; insuccès; failer: ישלח יי׳ בך את המארה את המהומה ואת המגערת[2] בכל משלח ידך אשר תעשה (דבר׳ כח כ).

מגפה, ש"נ, מ"ר בכנוי׳ מגפתי, — א) מכה, חולי או צרה שתבא על אדם, Schlag; plaie; plague: כי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך ובעבדיך ובעמך בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ (שמות ט יד). — ב) מחלה מתפשטת המפלת חללים הרבה, Seuche; épidémie; pestilence: וימתו האנשים מוצאי דבת הארץ רעה במגפה לפני יי׳ (במד׳ יד לז). ותעצר המגפה ויהיו המתים במגפה ארבעה עשר אלף ושבע מאות וכו׳ והמגפה נעצרה (שם יז יג-יה). ויעתר יי׳ לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל (ש"ב כד כה). הנני לקח ממך את מחמד עיניך במגפה ולא תספד ולא תבכה (יחזק׳ כה יו). וזאת תהיה המגפה אשר יגף יי׳ את כל העמים אשר צבאו על ירושלם המק בשרו והוא עמד על רגליו ועיניו תמקנה בחריהן ולשונו תמק בפיהם וכו׳ וכן תהיה מגפת הסוס הפרד הגמל והחמור וכל הבהמה אשר יהיה במחנות ההמה כמגפה הזאת וכו׳ ולא עליהם תהיה המגפה אשר יגף יי׳ את הגוים (זכר׳ יד יב-יח). הנה יי׳ נגף מגפה גדולה בעמך ובבניך ובנשיך ובכל רכושך (דהי"ב כא יד). ויכעיסו במעלליהם ותפרץ בם מגפה ויעמד פינחס ויפלל ותעצר המגפה (תהל׳ קו כט-ל). — ובתו"מ: המת ליום אחד מיתה של זעם לשנים מיתה של בהלה לשלשה מת במגפה (ירוש׳ ביכור׳ ב סד ד). מיכאל באחת (בטיסה אחת) גבריאל בשתים אליהו בארבע ומלאך המות בשמונה ובשעת המגפה באחת (ברכ׳ ד:). מת פתאום זו היא מיתה דהופה חלה יום אחד ומת וכו׳ זו היא מיתת מגפה (מו"ק כח.). — ומצוי בסהמ"א: ובימים ההם היתה מגפה בקושטנדינה אשר כמוה לא נהיתה ויבהל המלך מרוב המתים במגפה כי נשארה הארץ שממה מבלי יושב (לקוטי ר"י סמברי 42). ובימיו היתה מגפה בשנת ושק"ט (שם 63). — ג) מכה גדולה בחיל במלחמה, מפלה, Niederlage; défaite; defeat: והיה כנפל בהם (דוד בצבא) בתחלה ושמע השמע ואמר היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום (ש"ב יז ט). וינגפו שם עם ישראל לפני עבדי דוד ותהי שם המגפה גדולה ביום ההוא עשרים אלף (שם יח ז). — ד) *פצע: אם טמא חלב האשה שלא לרצון שדם מגפתה טמא יטמא חלב הבהמה שלא לרצון שדם מגפתה טהור (מכשיר׳ ו ח). ר"ש אומר דם מגפתו אינו מכשיר (חול׳ לה:).

*מגפים[1], מגפים, ש"נ, — בית שוקים של ברזל להגן מפני חץ וכדומ׳: לא יצא האיש וכו׳ לא בשירין

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) ת"א: מזופיתא, והוא במשמ׳ גערה. ריב"ג פרש מלשון גרעון וחסרון. ראב"ע: שלא ישמח במעשיו רק ידאג בו אחרי יגיעתו. רד"ק: לשון השחתה. ולפי הענין נראה שהוא לא הצלחה במעשה ידיו.

[1]) כך נקוד במשנ׳ מנקד׳ כ"י פרמה, ובקטע משנ׳ מנוק׳ כ"י בורל׳ מגפים. ולא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.

זלא בקסרא ולא במגפיים[1] (שבת ו ב). הכידון והניקון והמגפיין והשיריון (כלים יא ח).—והסכים ועד הלשון להשתמש בשם זה גם לבתי שוקים של עור להגן על השוקים מפני הגשם וכדומ׳.

מגר[2]), ממנו מִגֵּר.

מָגַר,—קל לא נמצא.

—פע׳, מִגֵּר, מִגְּרַת,—מִגֵּר דבר לארץ, הפיל בכח, בזעם, : stürzen ; renverser, précipiter ; cast down הרימות ימין צריו השמחת כל אויביו השבת מטהרו וכסאו לארץ מִגַּרְתָּה (תהל׳ פט מג-מה).—ואמר הפיטן: גברת ממלכות, במגרו ממלכות, גאים וממלכות, יהום זהוא ימלוך (ר״ה קליר, מוס׳ א ר״ה, אנסיכה מלכי). מגר באף מעציבי, נחלני חמדת צבי (מבוא כר״ק, כ׳ פסח, אפיק רנן). זכור כסא כבוד גדלך, אשר מגרו ונאצו למולך, ושלחו באש היכלך, וישימו כל גבולך (כנימ׳ כר זרת, שבת זכור, אלהים אל דמי). מרום נכבדות ואהבה עזה, מגרת לארץ לשמה ולעזה (רבנ״י הבבלי, סלית׳, תכא לפניך). ומגר הזידים, אשר הם בו רודים, וחפש נעבדים, והוציא מצרה (סדור תימני ליוה״כ, אתחנן בבקשה). הדום מגר נזוד עדש, כהיום הזה יהודש בגודש (שבת החדש, קיחת עלית). נקום נקמתה ונקמת בית הבחירה, מגרו ופגרו והסיקו בו הבערה, חללו ונאצו שם הנכבד והנורא (מנה כר״ב, סלית׳ ה ע״ת, מקוה ישראל).

—נתפ׳, ״נִתְמַגֵּר,—השלך ארצה: מנוחת החגר, בתפת על מסגר, וכסאו מתמגר, ורגלו נעקשה (גבמט המראה מקוס).

***מְגָר**, ש״ז, מ״ר מְגָרִים,—כמו מְגֵרָה: מה היו אנשי ירושלם עושין היו מביאים העגלים וגוררים אותם במגרים וטוחים אותם בטיט (אדר״נ ו).

״מַגְרֵד, ש״ז, מ״ר מַגְרְדִים,—כלי מלאכה לגרד בו, : Feile ; lime לקוה מגרדות הברזל הנגרד במגרד או במעצד מלוא הכף (אסף 152, כ״י מינכן).

—[1]) פרשו בגמ׳ (שם דף סב.). מגפיים אמר רב פוזקי. ע״כ. ופרש רב שר שלום: מסאני דליבדא דנמטא דעמר׳ או דעיזי. והוסיף הר״י אלפסי: פירוש מוקי דעבדי להו מברזל או מנחשת ולית להו גיותא דכרעא (הרי״ף שבת ל.). וכן הערוך: פי׳ כולן מנעלין של נחשת או של ברזל שנותנין אנשי מלחמה לפני שוקיהן שכשירוצו לא יגפו. ע״כ. ויש מי שפרשו שהוא כעין עקץ של ברזל מחבר לרגל הרוכב לזרז בו הסוס לרוץ. ובמשמ׳ זו השתמש בו רד״ק: ומזה הענין (מן כצפעוני יפריש) נקרא רוכב הסוס פרש וכו׳ לפי שהוא מפריש הסוס במגפים שברגליו להריץ אותו (השרשים, שרש פרש).

[2]) גם בארמ׳ וסור׳ במשמ׳ הפיל.

רפואתו (של הטהור באף) יחתך בסכין דק ואחר יגורד במגרד היטב וכו׳ והטוב שבמגרדים מה שיהיה שפופרת וכו׳ ואם יעשה מגרד כמו הכלי הנקרא אל מברד הנקרא בלעז לימא אך שיהיה בשפופרת (קאנון ג ה כ ו).

״מְגֵרְדָה, ש״נ, מ״ר מְגֵרְדוֹת,—מה שנגרד מדבר, כמו אבק: לקוה מגרדות הברזל הנגרד במגרד או במעצד מלוא הכף וכו׳ מגרדות בדיל הנגרד במגרד או במעצד (אסף 152, כ״י מינכן).

***מַגְרֶדֶת**, ש״נ, מ״ר מַגְרְדוֹת,—כלי שמגרדים בו הגב במרחץ, והוא כעין כף שגבה פגום ועשויה חריצים ובליטות: ותלוי המגרדות וגולמי כלי מתכות (עדי׳ ג ט, כלים יב ו). אמר ר׳ נתן לא נחלקו ר״ג וחכמים על תלוי מגרדות של אולירין שהוא טהור (תוספתא כלי׳ ב״מ ב יג). אין מגרדין במגרדת[1]) ביו״ט ואין צריך לומר בשבת (שם שבת יז יב). אבל אם היו כלי כסף וכלי זהב כגון מגרדת או עלי וכיוצא בהן (רמב״ם, מתנ׳ עניים ט יד).

א. **מְגֵרָה**, ש״נ, מ״ר מְגֵרוֹת,—כלי מלאכה, כעין סכין ופיה עשוי שנים שנים, לחתך אבנים וכדומ׳, : Säge ; scie ; saw כל אלה אבנים יקרת כמדות גזית מגררות בַּמְּגֵרָה מבית ומחוץ (מ״א ז ט). — ובתו״מ: קוצץ כדרכו בקרדום או במגל ובמגירה ובכל מה שירצה (שבי׳ ד ו). נוטל אדם קורנס לפצע בו אגוזים קורדום לחתוך בו את הדבילה מגירה לגור בה את הגבינה (שבת יז ב). ואין מבקעין (עצים) לא בקרדום ולא במגירה ולא במגל אלא בקופיץ (ביצ׳ ד ג). ובכל שוחטין חוץ ממגל קציר והמגרה והשנים והצפרן מפני שהם חונקין (חול׳ א ב). מגרה שנטלו שניה אחת מבנתים (כלים יג ד). מגירה שעשה שִׁנֶּיהָ בתוך החור (שם יד ג). חרש נותנין לו שני מעצדין ושתי מגרות (ערכ׳ ו ג). מה שהחרש מוציא במעצד והנפסק במגירה הרי אלו שלו מתחת המקדה ומתחת הרהיטני והנגרר במגירה הרי אלו של בעל הבית (תוספתא ב״ק יא יח).—ובהשאלה, ״מְגֵרָה חוטיית, עשוי מחוט כעין מְגֵרָה: ואז יצטרך שיעשה המגרה החוטיית ותארה שיקח קווצות שער או תקות משי ותקשרה קשרים שישוב בהם כמגירה בעלת שנים (קאנון ג ה ב ו).

ב. ***מְגֵרָה**, ש״נ, מ״ר מְגֵרוֹת,—כעין תֵּבָה נכנסת ויוצאת בגרירה בתוך כלי אחר, Schublade ; tiroire

[1]) כך בנוסה׳, ובכ״י אר״פ: מתגררין בכגוררת.

drawer: שידה ש ה מ ג י ר ו ת שלה מבפנים נמדדות עמה (תוספתא כלי' ב"מ ס א).

*מַגְרוֹפִית, ש"נ, — כמו מַגְרֵפָה: בשעה שהיה (אדה"ר) מושלם לבורא ארבעה ראשי נהרות היה פותק במגרופית אחת (מד"ר בראש' טו). כל האומנים שהיו בונים (את המקדש) לא מת אחד מהם ולא חלה אחד מהם לא נשבר מגרופית ולא קרדום (פסיק' רבתי ו).

∴מִגְרִי, מגריו, ש"ז, — של מְגִרָה, דומה לִמְגִרָה: הדפק המגרי דומה לדפק גליי אלא שהמגריי הוא קשה ויורה על התלהבות כמו בחולי הצד והדומה לו (מעשה טוביה, ארץ החדשה ד א).

∴מִגְרִיּוּת, ש"נ, — סגולת דבר דומה לִמְגִרָה: במורסה החמה כי היא תחייב במינה שנוי הדפק אל המגריות והרעדה והמהירות והתכיפות וכו' וכמו שיש מהסבות מה שימנע מגריותו כן יש מהם מה שמוסיף מגריותו (קאנון א ב ג יז). כי האברים העצביים מחייבים תוספת בקושי הדפק ומגריותו (שם).

א.∴מִגְרַע, ש"ז, — שה"פ מן ג.גָּרַע: למעל לרקיע עשה כברכת מים, לנטות עליה כפה מזעת מחמת מים, להטיף ממנה מגרע נטפי מים (ר"א קליר, גשם, אקשטה כסל). פשע אם העצם ונגזר עצירת מים, בתחן ופלל יפתו מגרע בנטפי מים (סוא, שם, תכנס לארץ).

ב.∴מִגְרַע, ש"ז, — שה"פ מן א.גָּרַע, במשמ' דבר גרוע, לא טוב: כי האחד ידין כי הצניעות טוב והעזות רע, וזה יתרון וזה מגרע (משל הקדמוני ב).

מִגְרָעָה[1], ש"נ, מ"ר מִגְרָעוֹת, — במלאכת הבנין, מִגְרָעָה בכתל, שחלק העליון מהכתל יותר דק מהחלק התחתון, שהוא עושה כמין רבד בולט שעליו אפשר להניח קורה וכדומ', Absatz; recoupement; offset: היצוע התחתנה חמש באמה רחבה והתיכנה שש באמה רחבה והשלישית שבע באמה רחבה כי מִגְרָעוֹת נתן לבית סביב חוצה לבלתי אחז בקירות הבית (מ"א ו ו).

∴מִגְרַעַת, ש"נ, מ"ר מִגְרָעוֹת, — חִסָּרוֹן, Mangel; défaut; defect: כי ארור הפך ברוך וכאשר הברכה תוספת הארירה מגרעת (ראב"ע בראש' מט ז). כי בעבורם (בעבור בעלי המסורה) עמדה תורת השם וספרי הקודש על מתכונתם בלי תוספת ומגרעת (הוא, יסוד מורא א). — ובמשמ' מוסרית: ולא יבקש גם כן הממון כדי להשיג היתרונות כי הן המביאות כל מגרעת (מלמד התלמידי', ואתחנן).

מתגררין במגוררת.

[1]) מן א.גָּרַע.

— ואמר הפיטן: הטוב לשקיד עון לפקיד לבן רמה ותולעת, ומה מריו ומה עויו תנה קשיו במגרעת, ממפעל אשר פעל ברוב מעל בלי דעת (רמב"ע, מרי שגיון).

א.מְגְרָפָה[1], ש"נ, מ"ר בכנ' מֶגְרְפֹתֵיהֶם, — דבר יכסו בו חביות היין על פיהן, Deckel; Couvercle; lid: חגרו וספדו הכהנים וכו' כי נמנע מבית אלהיכם מנחה ונסך וכו' עבשו פרדות תחת מֶגְרְפֹתֵיהֶם[2] נשמו אצרות

[1]) בערבית מע'פרה a), ועי' הערה לקמן. — [2]) נתחבטו בכתוב זה הקדמונים והאחרונים. השבעים תרגמו פרדות פָּרוֹת ומגרפתיהם אבוסיהם. ולג' פרדות כמו השבעים ומגרפתיהם זבלם. ריב"ג פרש פרדות זרע ומגרפתיהם תלמיהם, אמר וז"ל: ומנ הד'א אלמעני תחת מגרפותיהם תחת ה'טוטהא אי (תחת) אלה'טוט אלתי יח'טהא אלזארע באלשכה בעד אלבד'ר פכאנהא ח'דוש פי אלארצ' כמא קיל נחת גדודיה והי איצ'א הד'ה אלח'טוט, ע"כ, ובעבר': ומזה הענין תחת מגרפותיהם ר"ל החרישות אשר יחרש אותם הזורע אחר אשר יפזר את הזרע כאלו הוא גודד ושורט בארץ כמו שנאמר נחת גדודיה והם גם כן החרישות האלה. רד"ק פרש פרדות כמו ריב"ג ומגרפתיהם במשמ' התיכת עפר. ובמשמ' זו פרשו גם רוב החדשים, וקצתם בסמכם על תרגומי השבעים והולג' החליטו שהכתוב משבש והגיהו הגהות מתחלפות: עכשו פרות תחת רפתיהם, וכדומה. אבל, כבר הרגישו קצת החדשים כי אין שום מקום בכתוב זה להתיבשות הגרעינים בהארץ, כי הלא פה מדבר על הארבה, ונאמר כי לפניו היתה הארץ כגן עדן, משמע שהזרע עשה פרי. ועאכו"כ שאין מקום בכתוב זה להפרות והרפתים. והנה טעותם של השבעים והולג' באה כנראה שבנוסחתם היה באמת פרות במקום פרדות. וע"ז סמכו קצת החדשים ואמרו: כי במקום פָּרות צריך לקרא פּוּרות, והכונה בזה להיקב, שהיקב עבש מפני שלא היה יין. ובאמת, זהו הנכון לפי הענין, אלא שאין שום צרך להחליט שהכתוב משבש, ואדרבה, הנוסחה שהיתה בידי השבעים היתה משבשת והנוסחה המסורה היא היא האמתית, ואת פרושה האמתי נתן ת"י: אתמסיאו גרבי חמר תחות מגופתהון. ע"כ. אנו רואים כי יונתן פרש פרדות במשמ' חביות של יין ומגרפתיהם במשמ' מגופה. והנה אפשר לשער כי בנוסחתו היה כתוב מגופתיהם במקום מגרפתיהם ולפי זה פרש פרדות במשמ' חביות. אך אין זו אלא השערה בעולם ועדיף להניח, כי בנוסחת של יונתן היה הכתוב כמו שהוא בנוסחה המסורה, ותרגומו הוא עפ"י פרוש שהיה בקבלה אצלם בעת ההיא. וזהו באמת הפרוש המדיק, כי פרדה הוא באמת שם לכלי חרס לשום בו יין, ובערב' רפד b), אמר אלג'והרי בהצחאח: ואלרפד איצ'א אלקדח אלצ'ח'ם וכו' אלד'י יקרי פיה אלצ'יף, ע"כ, ובעבר': אלרפד הוא הגביע הגס, שיגישו בו (המשקה) להאורח. ואמר אבן שידה

a) مغفرة b) رفد

נהרסו ממגרות (יוא' א יג-יז).

ב. **מַגְרֵפָה**, ש"נ, מ"ר בכנ' מַגְרְפוֹתַי, — גוש עפר[1]: לאט עובר ודורך מגרפותי, לאט אל תפרוס גדר אבני, זכור כי בי הדר פנים ושיבה, ובי שברי כלי שיר בית אדני (ר"י הלוי, על מלכ' החזן דון יצחק אלנטון).

***מַגְרֵפָה**[2], ש"נ, מ"ר מַגְרֵפוֹת, — א) כלי כעין יד שג'רפים בה דברים, Schaufel; pelle; shovel: נוטל אדם קורנס לפצע בו אגוזים וכו' מגריפה לגרוף בה את הגרוגרות (שבת יז ב). הסל והמגריפה והמריצה המיוחדין לקברות (שקל' ח ב). נטלו את המגריפות ואת הצינורות ועלו לראש המזבח (תמיד ב א). מגרפה שנטלה כפה טמאה מפני שהיא בקורנס (כלים יג ד). יד מגריפה של בעלי בתים (שם כט ח). היה סל על כתיפו ומגריפה בתוכו אמר בלבי על הסל ולא בלבי על המגרפה הסל טהור ומגריפה טמאה (תוספתא טהר' ח יג). אם במגריפה של מתכת וכו' אם במגריפה של עץ (ירוש' חגי' ב עח:). מגריפה (אם מצא) מגבל בה את הטיט ומדיחה ומניחה במקומה (שם כ"מ כ ח ד). המוצא כלי עץ משתמש בהן בשביל שלא ירקבו וכו' מגריפות וקרדומות משתמש בהן ברך אבל לא בקשה מפני שמפהיתן (גמ' שם ל.). התאנה זו בתחילה אורים אותה אחת אחת ואחר כך שתים שתים ואחר כך שלש שלש עד שאורים בסלים ובמגרפות (מד"ר בראש' מו). אלו היה שם אותו ישראל הזקן הייתי נותן הסל והמגריפה על כתיפו (שם שמות ה). נטל (פרעה) סל ומגריפה מי היה רואה את פרעה נוטל סל ומגרפה ועושה בלבנים ולא היה עושה (שם במד' טו). במה הכהו (משה את המצרי) י"א המגריפה שלטיט

הגס, שיגישו בו (המשקה) להאורח. ואמר אבן שידה בערך ח'מר (יין): ואלרפד אלקדח אבנ אלשכית הו אלקדח אלעט'ים ואנשד: רב רפד הרקתה ד'לכ אליום, ע"כ, ובעבר': אלרפד הוא גביע, ואבן אלשכית אמר שהוא גביע גדול, ואמר המשורר: עסים הרפד שפכתו אותו היום. וכן לשאן אלערב: ואלרַפד ואלרִפד ואלמִרפד ואלמַרפד אלעש אלצ'ח'ם וקיל אלקדח אלעט'ים ואלעש אלקדח אלצ'ח'ם ירוי אלת'לת'ה ואלארבעה ואלעדה והו אכבר מנ אלע'מר ואלרפד אכבר מנה ועם בעצ'הם בה אלקדח איקדר באנ ואלרפוד מנ אלאבל אלתי תמלוה פי חלבה ואחדה, ע"כ, ובעבר': ורפד (ר פתוחה או חרוקה) ומרפד (מ חרוקה או פתוחה) הוא כוס גבה וי"א גביע גדול והעש הוא גביע ירוה שלשה וארבעה ויותר, והוא גדול מן ע'מר ורפד גדול ממנו וכללו קצתם ברפד ואמרו שהוא גביע יהי איזה גדל שיהיה, ורפוד מן הגמלים היא (נאקה) שתמלא את הרפד בחליבה אחת. כל זה מעיד עדות שאין בה שום פקפוק כי השם רפד בערב' הוא כלי גדול ליין וגם לחלב. והיא המלה פרדות של יואל, בסרוס אותיות. והשם מגרפה, שתרגם אותו יונתן במגופה, כבר אמרתי כי אין שום הכרח גם כאן לאמר כי בנוסחתו היה כתוב מגופתיהם במקום מגרפתיהם, כי גם להמלה מגרפה כמו שהיא יש מקור בערב', והוא השם מע'פר, מע'פרה, שהובא כבר בהערה הקודמת, אמר אלג'והרי בשם אלאצמעי: אלמע'פר זרד ינשג' מנ אלדרוע עלי קדר אלראש ילבש תחת אלקלנשוה, ע"כ, ובעבר': מע'פר הוא שרד ארוג מן שרשרות ילבשהו תחת הכובע. ובלשאן אלערב: ורבמא כאנ אלמע'פר מת'ל אלקלנשוה ע'יר אנהא ושע ילקיה אלרג'ל עלי ראשה פתבלע' אלדרע ת'ם ילבש אלביצ'ה פוקה, ואלע'פארה חרקה תלבשהא אלמראה ותע'טי ראשהא מא קבל מנה ומא דבר ע'יר ושט ראשה, ע"כ, ובעבר': ועפי"ר יהיה המע'פר כמו הכובע זולתי שהוא רחב ישימהו האדם על ראשו ויגיע עד השריון וישים קובע נחשת עליו, וע'פארה היא חתיכת בגד תלבשהו האשה על ראשה ותעטה בו ראשה מפנים ומאחור, ולא באמצע. — ראינו מזה, כי השם מע'פר ומע'פרה משמש בערב' במשמ' דבר שמכסים בו הראש, קצת בצורת כובע, ואפשר כי בעבר' השתמשו במלה זו, בצרוף מסורס מגרפה, לכסות כלי היין, השם מע'פרה בערב' נגזר מן השרש ע'פר שמשמש בערב' במשמ' כסוי ובמשמ' סליחת עון, ובעבר' משמש במשמ' זו השרש כפר ולא גרף. אבל אין זו קושיה, יען גם בערב' משמש השרש כפר כמו בעבר', ועלינו איפוא להניח כי בלשון השמית הקדומה שמשו שני השרשים גם כפר וגם ע'פר במשמ' אחת, ובערב' נשארו שניהם, ובעבר' נשאר השמוש מן השרש ע'פר, בצורת גרף, במשמ' כסוי לכלי. וגם בערב' יש שם מיוחד לכסוי כלי היין, והוא כראמה a), אמר אלג'והרי: ואלכראמה איצ'א טבק יוצ'ע עלי ראש אלחב, ע"כ, ובעבר': וכראמה הוא במו"ב עגול יושם על ראש החבית. ובלשאן אלערב: ואלכראמה אלטבק אלד'י יוצ'ע עלי ראש אלחב ואלקדר, ע"כ, ובעבר': כראמה הוא העגול אשר יושם על ראש החביות והקדרות. ולא מצאתי בהמלונים הערבים מקור שם זה. פלישר בכתביו הקטנ' (Fleischer, Kl. Schr. II, I, 759) בהערותיו לדוזי אומר, כי הוא משרש כרם במשמ' כבוד, מפני שהכסוי על ראש החבית הוא כבודה. אבל זה דרוש דחוק. ואפשר כי מקור השם כראמה איננו כלל מזה השרש כרם, אלא שרש אחר ואולי נשתבש קצת בדבור. עכ"פ, גם בערב' יש לכסוי החביות שם מיוחד, וקרוב לודאי כי היה שם מיוחד לזה גם בעבר' והוא נשמר לנו אצל יואל בזו המלה מגרפתיהם.

[1]) עפ"י פרוש ריב"ג את השם א. מגרפה שבמקרא.

[2]) כך בערב' מג'רפה a).

a) كرامة

a) مجرفة

נטל והוציא את מוחו (תנחומא שמות ט).—ועי׳ סל.
— ב) *מין כלי נגינה של רוח, שהיה מוציא הרבה קולות[1]: מיריחו היו שומעין קול המגריפה (תמיד ג ח). הגיעו בין האולם ולמזבח נטל אחד את המגרפה זורקה בין האולם ולמזבח אין אדם שומע קול חברו בירושלם מקול המגרפה וכו׳ (שם ה ו). אמר שמואל מגריפה היתה במקדש עשרה נקבים היו בה כל אחד ואחד מוציא עשרה מיני זמר[2] (ערכ׳ י:).—ואמר הפיטן: שבת קטרת וקול מגרפה, ופרה אדומה ועגלה ערופה (המכ״ע, קינה, גלאה להליל). רביעי פיים ביחד נקבע, נתתים להעלות לגב המרובע, בקול מגרפה מרובים זמרים, וקולה נשמע בעיר התמרים (ר׳ מאיר החזן, תפלה תקת, סליח׳ ער״ה).

מְגֵרֵר[3], ש״ז, — כמו מגרד: שמקפל השער שברקתה כמין מגרר כדי להעמיד על גבן כיפה שבראשה שלא יפול השער שבאוזן למטה (בב״י נזיר ג.).

מְגֵרֶרֶת, ש״נ, — כמו מגרר: ומקרדי׳ וכו׳ במגררת של ברזל ששיניה דקות וכו׳ מקרצפין במגררת של עץ ששיניה גסות ואין עושה חבורה (בב״י כיל׳ כג.).

מִגְרָשׁ[4], ש״ז, מגרשי, מגרשיה, -שה, מגרשיהם, -שיהן, — מקום פרוח של שדות וכדומה מחוץ לעיר, Vorort; banlieue; suburb: צו את בני ישראל ונתנו ללוים מנחלת אחזתם ערים לשבת ומגרש לערים סביבותיהם תתנו ללוים והיו הערים להם לשבת ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכשם ולכל חיתם ומגרשי הערים אשר תתנו ללוים מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב וכו׳ והעיר בתוך וכו׳ ארבעים ושמנה עיר אתהן ואת מגרשיהן (במד׳ לה א-ז). ושדה מגרש עריהם לא ימכר (ויקר׳ כה לד). ולא נתנו חלק ללוים בארץ כי אם ערים לשבת ומגרשיהם למקניהם ולקנינם (יהוש׳ יד ד). ויתנו להם

—[1] לא נתברר מקור משמ׳ זו. י״א ע״ש צורתה שהיתה כמו מגרפה, וראב״ד אמר: וזו שקראו מגריפה ע״ש שכן שמגריפה גורפת הדשן יחד כך אותו הכלי מחבר מיני זמר יחד. ומהחדשים י״א שהוא ע״ש מגעות קטנות שהיה צריך ליגע בהן כדי להוציא הקול, וי״א (ב׳ קרויס, עתיק׳ התלמ׳ ג 280) שהיא ע״ש צורתה הנפוחה, מלשון גרף של רעי, כמו השם נבל ע״ש נבלי יין. אך כ״ז דחוק. ואולי הוא משרש רגפ [a] בערב׳ שמשמש גם במשמ׳ קול הרעם.—[2] גרס׳ הערוך: מיני נעימה.

[3] מן גרר, כמו גרד.

[4] מן גרש, עי״ש.

[a] رجف

את קרית ארבע וכו׳ ואת מגרשה סביבתיה וכו׳ את חברון ואת מגרשיה ואת לבנה ואת מגרשיה (שם כא יא-יג). ובהפילכם את הארץ בנחלה תרימו תרומה ליי׳ קדש מן הארץ ארך חמשה ועשרים אלף ארך ורחב עשרה אלף וכו׳ וחמשים אמה מגרש לו סביב (יחזק׳ מה א-ב). וחמשת אלפים הנותר ברחב וכו׳ חל הוא לעיר למושב ולמגרש והיתה העיר בתוכה וכו׳ והיה מגרש לעיר צפונה חמשים ומאתים ונגבה חמשים ומאתים וקדימה חמשים ומאתים וימה חמשים ומאתים (שם מח טו-יז). ועמהם הכהנים והלוים בערי מגרשיהם (דהי״א יג ב). כי עזבו הלוים את מגרשיהם ואחזתם וילכו ליהודה ולירושלם (דהי״ב יא יד).—ובתו״מ: אין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה ולא מגרש עיר ולא עיר מגרש וכו׳ בערי הלוים אבל בערי ישראל עושין שדה מגרש וכו׳ ולא עיר מגרש כדי שלא יחריבו את ערי ישראל (ערכ׳ ט ח). ר׳ יצחק אמר למגרשה של עדן גרשו (את אדה״ר) והושיב עליו שומרים שישמרו אותו (מד״ר בראש׳ כא).—ואמר הפיטן: אלהים מה טובו מחנות מגרשיך, ולי מה יקרו ראות בתי מקדשיך (ר״י גיאת, מוס׳ יוה״כ, אלהים).

מִגְרָשָׁה[1], ש״נ, מ״ר מגרשות, — מקום מושב במדינות הים, Kolonie; col-; -ny: במים רבים הביאוך השטים אותך רוח הקדים שברך בלב ימים הונך ועזבוניך מערבך מלחיך וחבליך וכו׳ אשר בתוכך יפלו בלב ימים ביום מפלתך לקול זעקת חבליך ירעשו מגרשות[2] וירדו

[1] עי׳ הערה לקמן.—[2] כך ברוב הספרים, וכן רד״ק בפרוש: בחולם. ובקצת ספרים מגרשות, ר קמוצה. ותרגם יונתן פרווריא, וכן רוב הקדמונ׳ והחדשים. אבל, כבר הרגישו קצתם הדחק שיש במליצת: ירעשו מגרשי הערים, כי תמוה הוא שירעשו המגרשים ולא עצם הערים. וגם הצורה מגרשות במקום מגרשים הרגילה נותנת מקום לחשד. התרגום הרומי תרגם במשמ׳ צי אניות, אך אין יסוד לזה. ריב״ג פרש מגרש במשמ׳ גלי הים, מלשון ויגרשו מימיו וכו׳, ואמר כי זהו הפרוש היותר טוב שהוא רואה בפסוק זה, וגם זה דחוק. קצת החדשים החליטו כי הכתוב משבש והגיהו ירעשו מרעשת, אבל הגהה זו עושה את מליצת הכתוב עוד יותר לא טבעית. והנה, מליצה בעין זו שבכתוב זה נמצאת עוד פעם בדברי יחזקאל, והיא: הלא מקול מפלתך באנק חלל בהרג הרג בתוכך ירעשו האיים (שם כו טו), ומזה נראה כי מליצה זו היתה שגורה בפי יחזקאל בענין שמקול המפלה ירעשו ארצות רחוקות, איי הים, ולכן רגלים לדבר כי גם במלה מגרשות, אם הנוסחה המסורה היא אמתית, היתה הכונה לדבר בעין זה, ולפי הענין הן מדינות הים שכוננו הצורים במרחקים.

מאניותיהם כל תפשי משוט מלחים כל חבלי הים אל הארץ יעמדו והשמיעו עליך בקולם ויזעקו מרה (יחזק' כז כט-ל).

°מַגָּשׁ, ש"ז, מ"ר מַגָּשִׁים, — כלי כעין לוח שטוח וזר סביב להגיש עליו מטעמים, Präsentierbrett; plateau, tray, — נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בעתונים ובספרות.

:מִגָּשׁ, ש"ז, — כמו מִגָּשָׁה: שבתה מדהבה פתר (מנחם) מגש[1]) וענש (ר"י קמחי, ספר הגלוי פג).

:מִגָּשָׁה, ש"נ, בכנ' מִגָּשָׁתוֹ — פעולת הנוגש: שבת הנוגש ושבתה מגשתו (מנחם, מחב' מדהבה).

מַגֶּשֶׁת, ש"נ, — כמו מִגָּשָׁה: כי המס יוקח במגשת במעשה, ובנדבות כן לא יעשה (דונש על מנחם, מסת).

א.מַד, ש"ז, בכנ' מַדּוֹ, מ"ר מַדִּים, מַדָּיו, — לבוש מיוחד לשרים, אנשי מלחמה וכדומ', amtl. Kleid; habit offic.; offic. garment: ויעש לו אהוד חרב וכו' ויחגר אותה מתחת לְמַדָּיו על ירך ימינו (שפט' ג יו). וירץ איש בנימן מהמערכה ויבא שלה ביום ההוא וּמַדָּיו קרעים (ש"א ד יב). ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו ויתנהו לדוד וּמַדָּיו ועד חרבו ועד קשתו ועד חגרו (שם יח ד). וילבש שאול את דוד מַדָּיו ונתן קובע נחשת על ראשו וכו' ויחגר דוד את חרבו מעל לְמַדָּיו ויאל ללכת (שם יז לח-לט). וילבש קללה כְּמַדּוֹ ותבא כמים בקרבו (תהל' קט יח). — ובסהמ"א: וירא העם הבחור עומד על עמדו אפוד במדיו בתארו וביופיו ובדמותו כמלאך האלהים (יוסיפון, רעח). הלא לעיניך הלמוני לפרום ביום מנוחת קדש מדי ולמרוט שערי ביום שבת קדש (אגר' מנח' להסדאי הנשיא). — ואמר המליץ: ואל יראו שפות המרק על מדך ועל פתך (אגר' המוסר לר"ש אלעמי). — והמשורר אמר: ושאני כמו חותם זרועו וכמזח קשרני במדו (רשב"ג, קטע כ"י גנוי ביהכ"נ בקהיר). דבריך בתוך לבי נטועים, ומדיך בתחבולות שרועים (ר"ש הנגיד, דכיך). ונשים ואנשים, בכל רגע ענושים, ומרוב הכחשים, דלקום נחשים, והניחום חבושים, ובושה מלובשים, נהונה על מדך, כמו עורן ועדן (ר"י הלוי, יוני גאיות). לך אחרי שכלך וארחותיו למד, לו חץ תפלח בו בלב האויבים ובעת תהי ערום לך יהיה למד (ר"י חריזי, תחכמ' ג ז). — ובמליצה, :מַדֵּי חרות וכדומ': מדי חירות ובגדי חופש, הלבש נעבד מאין נופש (ריב"ע, דיואן רנח, כ"י בודלי).

[1]) והנה הרי"ק ערער על מלה זו והוסיף: ואין בעברית לא מגש ולא מגשתו. אך כדי הוא מנחם לסמך עליו במלים שהוא יצר לתת להן זכות אזרח בלשוננו.

ב.מַד[1]), ש"ז, בכנ' מִדָּה, — כמו א.מִדָּה: ארכה מארץ מִדָּה ורחבה מני ים (איוב יא ט).

ג.:מַד, ש"ז, — לקוי בעין, Conjunctivitis phlyctaenulosa s. pustulosa[2]): ואם תתחדש המורסה בקרום המכסה על לובן העין יקרא מד (קבוצי גלינוס, כ"י פריז).

מַד[3]), ש"ז, מ"ר מַדִּים, בכנ' מַדֶּיךָ, — בה"פ מן נָדַד מפלוני, סר מאחריו: זה גורלך מנת מַדַּיִךְ[4]) מאתי נאם יי' אשר שכחת אותי ותבטחי בשקר (ירמי' יג כה).

***מִדְבָּךְ[5])**, ש"ז, מ"ר מִדְבָּכִים, — שורה אחת של אבנים בכתל, Bauschichte; rangée de pierres; layer: חור שחררוהו מים או שרצים או שאכלתו מלחת וכן מדבך[6]) של אבנים וכן סואר של קורות (אהל' ג ז). מדבך של אבנים ושל צרורות שהתקינו לסיד (מכי' משפט', נזיק' יד). פעם אחת הלך רבי למקום אחד ומצא מדבך[7]) של אבנים ואמר לתלמידיו צאו וחשבו כדי שנשב עליהן למחר (שבת קכה:).

א.מִדְבָּר, ש"ז, מִדְבַּר, מִדְבָּרָה, מִדְבָּרָה, מ"ר מִדְבָּרוֹת, :מִדְבָּרִים, — ארץ לא מיושבת, לא נעבדת, שאין בה אדם, מקום מרעה, Wüste, Steppe; désert; desert: וימצאה מלאך יי' על עין המים בַּמִּדְבָּר על העין בדרך שור (בראש' יו ז). וישב בַּמִּדְבָּר ויהי רבה קשת

[1]) רוב הקדמונים וכמו"כ החדשים אינם מודים במציאות הצורה המיוחדה הזאת ומכניסים את מדה בערך מִדָּה, אך כבר הביא רד"ק את דעת המדקדק ר' יעקב בן אלעזר שהוא קבע היחיד הזה.

[2]) תרגום ד"ר מזיא.

[3]) עי' הערה לקמן. — [4]) ת"י: וחולק אחסנתיך, ע"כ, פרש מדיך במשמ' מדה וחבל, בענין נחלה, ובתרמ' אמרו מדה כנגד מדה, ופרשו מדיך במשמ' מדה סתם. וכן רוב החדשים. וקצתם פרשו במשמ' בגד, אך כל זה דחוק פה. ולכן יש מי שגזר כי שתי המלים מנת מדיך הן תוספת מאוחרת של מפרש על הגליון ושנכנסה בתוך הכתוב (מ' אהרליך בפרושו). וכל זה מפני שגזרו המלה מדיך מן מדד, ובאמת הוא שם מפעל נדד, במשמ' סר מאחרי פלוני, כמו שהוכיחם הושע: אוי להם כי נדדו ממני (הוש' ז יג), והכתוב בעצמו גם כאן מפרש בשביל מה זה גורלם: אשר שכחת אותי. והמלה מאתי מוסבת למדיך ולא לגורלך.

[5]) בערב' מדמאכ a), ולא נתברר מקורו. ועי' *נִדְבָּךְ. — [6]) כך צ"ל במקום מרבך שבקצת נוסח', וכן הגרסה בגמ' סוכ' כ. — [7]) כך בכ"י, ובנוסח' הדפוס נדבך.

a) مدماك

(שם כה כ). הוא ענה אשר מצא את הימם במדבר ברעתו את החמרים (שם לו כד). וינהג את הצאן אחר המדבר (שמות ג א). לשלח אתו לעזאזל המדברה (ויקר' יז י). המוליכך במדבר הגדל והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים (דבר' ח יה). ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישמן (שם לב י). ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר (ש"א יז כח). והיין לשתות היעף במדבר (ש"ב יז ב). שוב לדרכך מדברה[1]) דמשק (מ"א יט יה). שם תבל כמדבר ועריו הרם (ישע' יד יז). נוה משלח ונעזב כמדבר שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה סעפיה (שם כז י). והיה מדבר לכרמל וכרמל ליער יחשב (שם לב יה). ישֻׂשום מדבר וציה ותגל ערבה וכו' כי נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה (שם לה א-ו). זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמ' ב ב). ולא אמרו איה יי' המעלה אתנו מארץ מצרים המוליך אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה בארץ ציה וצלמות בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם (שם ו). פרא למד מדבר באות נפשו שאפה רוח (שם כד). מי יתנני במדבר מלון ארחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם (שם ט א). על מה אבדה הארץ נצתה במדבר מבלי עבר (שם יא). והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבוא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב (שם יז ו). מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה (יואל ד יט). ועתה שתולה במדבר בארץ ציה וצמא (יחזק' יט יג). כענבים במדבר מצאתי ישראל (הוש' ט י). אני ידעתיך במדבר בארץ תלאבות (שם יג ה). יבוא קדים רוח יי' ממדבר עלה ויבוש מקורו ויחרב מעינו (שם יה). וישם מדברה כעדן וערבתה כגן יי' (שם נא ג). וישם את נינוה לשממה ציה כמדבר ורבצו בתוכה עדרים (צפנ' ב יג-יד). הן פראים במדבר יצאו בפעלם משחרי לטרף (איוב כד ה). להמטיר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו (שם לח כו). ירעפו נאות מדבר וגיל גבעות תחגרנה (תהל' סה יג). וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטפו הגם לחם יוכל תת (שם עח יט-כ). ויסע כצאן עמו וינהגם כעדר במדבר (שם נב). תעו במדבר בישימון דרך עיר מושב לא מצאו (שם קז ד). ישם מדבר לאגם מים וארץ ציה למצאי מים (שם לה). — ושמות מארצות מדבר מיוחדים: מדבר סיני, מדבר פארן, וכו'. — ובתו"מ: הגוזל את חבירו או שלוה הימנו או שהפקיד לו ביישוב לא יחזיר לו במדבר על מנת לצאת למדבר יחזיר

[1]) לא נתברר טעם הפתח.

לו במדבר (ב"ק י ו). כל (מין חיה) שיש ביישוב יש במדבר הרבה יש במדבר שאין בישוב (תוספתא כלא' ה ט). אין מביאין תרומה מן הגורן לעיר ולא מן המדבר ליישוב (ירוש' דמאי א כא ד). בדרך ילכו ולא בשדות ביישוב ילכו ולא במדבר בערבה ילכו ולא בהרים (שם סוט' ז כא ג). אמר רב אמי ביישוב אסור (לעשות מלאכה ביו"ט שני) במדבר מותר (פסח' נב.). מכת שבט ואדר מהלכת (ההמה) במדבר שלא לייבש את הזרעים (שם נד:). אין מגדלין בהמה דקה בא"י אבל מגדלין במדבר שביהודה ובמדבר שבכפר עכו (ב"ק עט:). בימי ר"ח בר אבא עלה גור אחד לא"י ולא הניח אילן עד שעקרו ועשו תענית והתפלל ר"ח וגעת אמו מן המדבר וירד לקולה (מד"ר ברא' לא). הצביים במדבר הם ישנים אין דרכם ליכנס לישוב בני אדם (שם במד' ח). עתיד המדבר להיות ישוב והישוב עתיד להיות מדבר (שם כג). העולם הזה (שאחרי המות) דומה למדבר ועולם שבאת ממנו דומה ליישוב אם אין אדם מתקן בישוב מה יאכל במדבר (שם רות, כאבר תמותי). — ומ"ר *מדברות: על ההרים ועל הגבעות ועל הימים ועל הנהרות ועל המדברות אומר ברוך עושה בראשית (ברכ' ט ב). אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל אבל מגדלין בסוריא ובמדברות שבארץ ישראל (ב"ק ז ז). — ומ"ר מדברים, ואמר הפיטן: הושיבה (את אמת ישראל בצאתה ממצרים) בסוכה בארץ מדברים, והכניסה לחופה בחדרי הדרים, וענף עץ עבות ופרי עץ הדרים, וערבי נחלים וכפות תמרים (ר' יהודה, בהוש"מ סכות, יפה ונכרם).

ישימון. — מאפליה. — נאות. — ערבה. — ציה. — שממה. — שממון. — וההפך: יִשּׁוּב.

ב**מִדְבָּר**, ש"ז, בכנ' מִדְבָּרֵךְ, — כמו דִבּוּר, **Rede; parole; speech**: כחוט השני שפתותיך ומדברך[1]) נוה (שה"ש ד ג). — ובמשמ' זו השתמשו בו בספה"א: ולכן כתבוה (את המלה אֹכֵל) פעם אלף על העיקר ופעם וו על מדבר הלשון (ר"מ ג'יקטיליס, דקדוק ר"י חיוג 13). עלינו אנחנו המשתוקקים לספר בלשון הקדש וכו' ללמוד בה מדברי העבריים הראשונים אף כי לשון החזון ומדבר הנבואה (תרג' ספ' דקדוק לר"י חיוג 18). — ובפרט בסגנון המשוררים: דברה על לבב מיחליך מדברי רחמים, שכחם בהדר פעליך לועגים וזועמים (ר"י הלוי, יזכרו פלאך).

[1]) רוב החדשים פרשו במשמ' כלי הדבור, ר"ל הפה, אבל, אחרי התאר של השפתים אין מקום לתאר

ביום אשגה בעד נפשי לדודי אהיה מעתיר, ועלי אם יהי מזיד במדבריו אהי מעתיר (רמב"ע, תרביב ו). ואפת במדבר שפר, אולי גאוני יפר, ואנכי עפר ואפר (הוא, תוכחה, אם תסדיך). גבורות ישיחון ויום ריב יריהון להשכל יבואון בתוך מחבואים, יוצאים במדבר[1]) ברוח במדבר ואם לא להבר כרוח שפאים (הוא, דיואן 130, כ"י גולד'). ופצע הנדוד נחבש למען במדבריו לכל נגע רפואות (הוא, בס, עד מה נגרון). חלו (ידידיו הבוגדים) ליום חולו עליהם כאשר מסהתלות מדבריהם ועתי (בס, פתאם יגורי). ובחכמה ומזימה למולו חכמים נחשבו בכסילים, ומדבריו חלקים מחמאות ואם הולמים בהלמות העמלים (קטע כ"י גני' בל טדרוס הלוי).

***מַדְבֵּר**, ש"ז, מ"ר מדברים, —א) חלק הלשון המשתתף בהוצאת הקולות: ושניטל רוב המדבר של לשונו (בכור' ו ח). —ב) בחכמת הדקדוק, ״המדבר[2]), המדברים, המדברת, המדברות, המדבר בעדו, המשתמש בפעל על עצמו, למשל פעלתי, כתבתי, אכתב: כי מן הבנוים מהם שיהיה בכנוי לפעול בו ומהם מה שיהיה כנוי למדבר בו וכו׳ וכנוי האחד המדבר אם זכר אם נקבה התו והיוד אשר בעשיתי וראיתי והדומה להם וכנוי הרבים המדברים אם זכרים אם נקבות הנון והואו אשר בעשינו וראינו והדומה להם (הרקמה, שער יז). וו אומר אוכל אשר אחר האלף שהוא למדבר בעבור עצמו (תרג׳ ספ׳ דקדוק לר"י חיוג). בנין הקל והוא יסוד הפעלים וכו׳ לשמש לצורך בינינו לנמצא ולנסתר ולמדבר בעדו ולנקבה (רד"ק, מכלול, פדס"פ א). וכן ברבוי הראשון המדבר בעדו גם כן הפא בקמץ והעין בפתח בתוספת נון שורק כמו פקדנו (מקנה אברהם, בפעל קל). — ג) בפלסופיה, ״המדברים[3]), כנוי לכתה פלסופית: שתשמיעני דברים קרובים ומבוארים בשרשי האמונות על דרך המדברים בדרך הנצחון (כוזרי ה א). והוכרחתי לבאר לך מהענינים האלהיים ולהודיעך בהם כונת המדברים (ר"י חריזי, פתיח׳ מו"נ). אלה המדברים כמו שהודעתיך לא יעלה בלבם אפיסה כי אם האפיסה המוחלטת (בס ג י). כמו שהוא הענין בכתות הישמעאלים הנקראים מדברים (ר"י ערמאה, חזות קשה ז). שזה היה דרך כל מדבר מן הישמעאלים (ר"י אברבנאל, מפעי׳ א׳ ט יה). וזו כת מחכמי ישמעאל וקראום מדברים והם ב׳ כתות אלמתעזלא ואלשעריא שוים באמונתם והולקים בדבריהם (רשב"ל דוראן, מג"א, חלק אלוה ממעל א). — ד) ״כנוי להאדם: ומן התימה בעיני איך תעלה בדעת מדבר בעודנו בבריאותו במחשבה הזאת (חו"ה, היחוד ו). ומציאות הצורות כצמח והחי והמדבר בזמנים מתחלפים כל זה ממה שיורה על מציאות פועל ברצון (העקרים א יא). המין הרביעי הוא המדבר והוא מין האדם וכו׳ שנמצא בו כח הדברי מוסף על יתר בעלי חיים (כות תן א).

***מִדְבָּרָה**[1]), מ"ר מדברות, —כמו דבור: עקיבא מה לך אצל הגדה כלך מדברותיך אצל נגעים ואהלות (חגי׳ יד.). על מדברות שהרשעים מדברים בהם בעוה"ז שהם מחרפין ומגדפין בעוה"ז (מד"ר קהל׳, אמרתי אני).

***מִדְבָּרִי**, ת"ז, לנק׳ מדברית, מ"ר מדבריים, מדבריות, —של מדבר, מטבע המדבר: אין משקין ושוחטין את (הבהמות) המדבריות אבל משקין ושוחטין את הבייתות אלו הן בייתות הלנות בעיר מדבריות הלנות באפר (ביצ׳ ה ז). מעתה (בהמה) מדברית תהא מותרת שהיא מתרת עצמה בשחיטה (ירוש׳ שם א ס.). סאה ירושלמית יתירה על מדברית שתות (ערוב׳ פג.). בכל יום היה הותה בשל סאה מדברית ומערה לתוך שלשת קבין ירושלמית (יומ׳ מד:). שרוב הבהמות המדבריות אוכלות הקוצים תמיד (רמב"ם, שחיט׳ ג כא). — ״פרי מדברי, ההפך מן גני: עולשין ועולשי שדה וכו׳ הפרדסי והמדברי כרישין וכרישי שדה הכרתי הגני והמדברי (פי׳ המשנ׳ להרמב"ם, כלא׳ א ב). כרוב מדברי שקלחיו דקין וכו׳ שום מדברי וראשו גוף אחד גם (בס ג). הענבים והבאושים והם הענבים הדקים המדבריות משיראה התרצן שלהם מבחוץ (הוא, מעשר ב ה). והמדבריים (הפירות) הם כלם יותר חזקים מהגניים וההריים יותר חזקים מהמדבריים (קאנון ב א ו). — ובמשמ׳ קשה הטבע, אכזרי: והפרות בעת ההכור הן אכזריות מדבריות (שער השמים ד יט).

***מִדְבָּרִיּוּת**, ש"נ, —סגולת המדברי, ובפרט במשמ׳ התבודדות במדבר וכדומ׳: ואמנם המחשבות הנה הנוטות אל השמחה וכו׳ מורה על חזקו (של הלב)

הפה, והמליצה רפה מאד. והקדמונים פרשו במשמ׳ דבור, וכך פשט השמוש בספרות.— [1]) רשום על הגליון: מלי מדברך נאוה.

[2]) בערב׳ מתכלם a).— [3]) בערב׳ מתכלמין b).

a) متكلم b) متكلمين

---

[1]) במקרא נמצאת המלה מדברתיך (דבר׳ לג ג), שפרשוה הקדמונ׳ במשמ׳ דבור, אך אמרו שהיחיד הוא דברה, ובכלל עוד לא נתברר פרוש מלה זו. משק׳ מדברה הוא כמו מבשלה, מזמרה.

וכו׳ והנוטות אל דרישת ההשתוממות ו ה מ ד ב ר י ו ת מורות על הומו והנוטות לצד היגון והפחד מורות על קורו ויבשו (קאנון ג יא א כ).

מדד[1]), ממנו מדד, ב. מד, א. מדה, ממד, *מדידה, *ממד, *מדוד, *מדידי.

מדד, פ״י מדדו, מדדו, מד׳תי, מד׳תם, למ׳ד, תמוד, וימד, תמ׳דו, וימ׳דו, — מדד תבואה וכדומ׳, שם אותה בכלי לראות כמה פעמים מלא הכלי יש בה, messen; mésurer; to measure: וימ׳דו בעמר ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו (שמות יו יח). ויאמר הבי המטפחת אשר עליך ואחזי בה ותאחז בה וימד שש שערים וישת עליה (רות ג יב). — ומים וכדומ׳: מי מדד בשעלו מים (ישע׳ מ יב). — ומרחק, בארץ, עיר וכדומ׳: ומד׳תם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה (במד׳ לה ה). ויצאו זקניך ושפטיך ומדדו אל הערים אשר סביבת החלל והיה העיר הקרבה אל החלל ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר וכו׳ (דבר׳ כא ב-ג). וביד האיש קנה המדה שש אמות באמה וטפח וימד את רחב הבנין קנה אחד וקומה קנה אחד (יחזק׳ מ ה). והשער אשר פניו דרך הצפון לחצר החיצונה מדד ארכו ורחבו (שם כ). ומדד אילו ואילמו כמדות האלה (שם כד). לארבע רוחות מדדו חומה לו סביב (שם מב כ). ומן המדה הזאת תמוד ארך חמש ועשרים אלף (שם מה ג). ומבין ארץ ישראל הירדן מגבול על הים הקדמוני תמ׳דו (שם מז יח). ואמר אנה אתה הלך ויאמר אלי למ׳ד את ירושלם לראות כמה רחבה וכמה ארכה (זכר׳ ב ו). — ובהשאלה, בדבר מפשט, מדד הפעולה וכדומ׳, לשלם לפי ערכה והשיבותה: ומד׳תי פעלתם ראשנה על חיקם (ישע׳ סה ז). — ובתו״מ, במשמ׳ העקרית: מ ו ד ד י ן ד׳ אמות מעיקר הגפנים לשדה (כלא׳ ו א). הארכובה שבגפן אין מ ו ד ד י ן לה אלא מן העיקר הב׳ (שם ז א). מעשה בר״ג והזקנים שהיו באין בספינה אמר ר״ג עשור שאני עתיד למוד נתון ליהושע ומקומו מושכר לו עשור אחר שאני עתיד למוד נתון לעקיבא בן יוסף שיזכה בו לעניים (מע״ש ה ט). אין מ ו ד ד י ן אלא בחבל של חמשים אמה לא פחות ולא יותר ולא י מ ד ו ד אלא כנגד לבו היה מ ו ד ד והגיע לגי או לגדר מבליעו וחוזר למידתו (ערוב׳ ה ד). השולח את בנו אצל חנוני ופונדיון בידו ו מ ד ד לו באיסר שמן וכו׳ בזמן שהצלוחית ביד התינוק ו מ ד ד חנוני לתוכה (ב״ב ה ט). נפל לבור ועלה ו מ ד ד ו בקנה (ע״ז ד י). המוכר יינו לנכרי פסק עד שלא מ ד ד דמיו מותרין מ ד ד עד שלא פסק דמיו אסורין נטל את המשפך ו מ ד ד לתוך צלוחיתו של נכרי וחזר ו מ ד ד לתוך צלוחיתו של ישראל (שם ה ז). עשרון מה היה משמש שבו היה מ ו ד ד לכל המנחות (מנח׳ ט א). הרמון האלון והאגוז שחקקום התינוקות ל מ ו ד בהם את העפר (כלים יז יה). לא (יתרום) במדה ולא ב מ ד ו ד ולא במשקל (תוספתא תרומ׳ ג ד). והרוצה לידע כמה גובהו של דקל מ ו ד ד קומתו וצלו וצל קומתו (ערוב׳ מג:). יוצאין לקווץ את הדרכים ולתקן את הרהובות וכו׳ ו ל מ ו ד את המקואות (מו״ק ה.). מעשה בדואג בן יוסף שהניחו אביו בן קטן לאמו בכל יום היתה אמו מ ו ד ד ת ו בטפחים ונותנת משקלו של זהב לביהמ״ק (יומ׳ לח:). משל לאדם שהיה מוכר נפט ואפרסמון בא ל מ ד ו ד נפט אומר לו מ ד ו ד אתה לעצמך בא ל מ ד ו ד אפרסמון אומר לו המתן לי עד ש א מ ד ו ד עמך כדי שנתבסם אני ואתה (שם לט.). הנכנס ל מ ו ד את גרנו אומר יר״מ ה׳ אלהינו שתשלח ברכה במעשה ידינו התחיל ל מ ו ד אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה מ ד ד ואח״כ בירך הרי זה תפלת שוא (תעני׳ ח:). שלא י מ ד ו ד (קרקע) לאחד בימות החמה ולאחד בימות הגשמים (ב״מ סא:). לפי שאין הברכה מצוייה לא בדבר השקול ולא בדבר ה מ ד ו ד ולא בדבר המנוי (שם מב.). — וגם *מד, כמו מדד, ואמר הפיטן: ספק ו מ ד במדה תכן מדת מים, סדר לשבט לארץ לחסד להמציא מים (ר״ה קליר, תפל׳ גשם, אקבטס). — *ילד מדוד, שתמיד אבותיו מ׳דדים אותו לראות אם גדל, וכדומ׳: אם תבשלנה נשים רחמניות ילדים ה מ ד ו ד י ם טפחים טפחים (הוא, קינות, אם תאכלנה). — *מדד את עצמו על דבר, לראות אם הוא כמדת הדבר: וכיון שהביאוהו לפניו (את העץ לפני המן) הכינו על פתח ביתו ו מ ד ד עצמו עליו להראות לעבדיו היאך יתלה מרדכי עליו (מד״ר אסת׳, ויאמר לה). — ובהשאלה, מדד לפלוני, התנהג עם פלוני כך וכך: במדה שאדם מ ו ד ד בה מ ו ד ד י ן לו (סוט׳ א ז). שעתיד הקב״ה ל מ ד ו ד להם כמדתם (מד״ר במד׳ יא). — מדד את עצמו כך וכך, חשב את עצמו שהוא כך וכך: לעולם י מ ו ד אדם את עצמו כאילו קדוש שרוי בתוך מעיו (תעני׳ יא.). העולם נידון אחר רובו ולעולם י מ ו ד אדם עצמו חציו זכאי וחציו חייב (מד״ר קהל׳, זכוכי מות). — מדד

[1]) בערב׳ מד a) במשמ׳ מתיחה.

a) مدّ

את פלוני, בחן אותו: אמר לו הקב"ה (להמלאך שנתאבק עם יעקב) הוא בא אליך וחמש קסיעין בידו זכותו וזכות אביו וכו' מדוד עצמך אם אתה יכול לעמוד אפי' בזכותו (מד"ר ברא' עז). שמדד הקב"ה את כל בני אדם ולא מצא אדם נאה שיצאו ישראל ממצרים על ידו אלא משה רבינו מדד הקב"ה את כל הימים ולא מצא נאה להעביר ישראל בתוכו אלא מי ים סוף מדד כל הדורות ולא מצא דור נאה שיתן להם תורה אלא דור המדבר וכו' מדד את החדשים ולא מצא חדש נאה לסליחה ולכפרה בחודש תשרי (פסיק' רבתי, פונס).

—נפע', נמד, ימד, ימדו, *נמדד, *למדד, *לימדד,—שמדדו אותו: והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר (הוש' ב א). אשר לא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים כן ארבה את זרע דוד עבדי (ירמ' לג כב). כה אמר יי' אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל (שם לא לו).—ובתו"מ, כמו שלמים: ר"מ אומר את שדרכו להמדד בגסה ומדדו בדקה טפלה דקה לגסה את שדרכו להמדד בדקה ומדדו בגסה טפלה גסה לדקה (דמאי ב ה). האומר לחבירו בית כור עפר אני מוכר לך היו שם נקעים עמוקים עשרה טפחים או סלעים גבוהים עשרה טפחים אינן נמדדין עמה פחות מכאן נמדדין עמה (ב"ב ז א). השידה בש"א נמדדת מבפנים ובה"א נמדדת מבחוץ מודים אלו ואלו שאין עובי הרגלים ועובי לזבזין נמדד (כלים יח א). אלו נמדדין כפולין וכו' ומטלית שטלייה על השפה אם פשוטה נמדדת פשוטה ואם כפולה נמדדת כפולה (שם כז ו). מיני תבואה וקיטנית דרכן לימדד בדקה (תוספתא דמאי ג יא). חטים הללו פסולת שלהם נמדדות עמהם (מד"ר שה"ש, בלרך).—ובהשאלה, ינמדד פלוני בכך וכך, התנהג אתו, ואמר הפיטן: יהירים אשר זדו בזדון, נמדדו בסאסאה כפעלם לדון, והורד גאונם שאול ואבדון (רבכ"י, ז' פסח, אמרו לאלהים).

—פע', אמדד, ימדדם,—כמו קל, בנחץ הפעולה: ויך את מואב וימדדם בחבל השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות (ש"ב ח ב).—ובמדר': בכל יום (היה נבוזראדן) מקיף את ירושלם ולא היה יכול לכבשה בקש לחזור נתן הקב"ה בלבו התחיל ממדד בחומה והיתה שוקעת בכל יום טפחיים ומחצה עד ששקעה כולה (מד"ר איכ', פתית'). מעשה בדואג בן יוסף שמת והניח בן קטן לאמו והיתה ממדדת אותו בטפחים ונותנת משקלו זהב לשמים בכל שנה ושנה (שם, רבה ה'). — ואמר הפיטן: מעתיק פלוסים צר ובורא רוח, ממדד ומשקל נזל עם רוח (שבת שקל', מעתיק פלוסים).—מדד ארץ, מדדה כדי להלקה: אחלקה שכם ועמק סכות אמדד (תהל' ס ח).

—פוע', מודד, וימודד,—כמו פע' מדד: עמד וימדד[1] ארץ ראה ויתר גוים ויתפצצו הררי עד שחו גבעות עולם (חבק' ג ו).

—התפו', התמודד על דבר,—מתח את עצמו לכל ארך הדבר, sich strecken; s'étendre; strech o. s. out: ויתמדד על הילד שלש פעמים (מ"א יז כא).—ובספה"א, נתמדד הבטן וכדומ', נמתח, נתפשט: ואחר תעצר הנהירים והפה במחממים ואז יתמדד הבטן וימשת ותמעד השליה (קאנון ג כא ב יג).

—הפע', יהמדד,—כמו נמדד: ובגומץ אשר חפר נשדד, ובסאה אשר מדד הומדד (רבכ"י, ז' פסח, אמרו לאלהים). ברחובותיו יתרפדו, ושעור תפישותיו יומדדו, חמש מאות שנה הליכותיו עלות (רחב"י, ב' סכות, כי אקח מועד).

מֵדֶד, ש"ז,—דבר שאדם מודד בו: כל כיל לח ויבש ומשוריו, כל קו וקצב ומדד ושעוריו (ר"א קליר, שבת שקל', אז ראית). רואיו לבקר עדיו לחקר, מאמיריו ליקר מסיריו לעקר, במדד לו שער עביו איך לשער (הוא, שבת החדש, אבי כל חוזה). — ובחכמת המדידה: ואם היה עגול או משולש וכו' מודד הגג במדד שלו במדה שאמרנו ותדע המשיחה (מבנת המדות ב).

מִדַּד[1], ש"ז, סמי' מִדַּד, — שה"פ מן נדד: אם שכבתי ואמרתי מתי אקום ומדד[2] ערב ושבעתי נדדים עדי נשף (איוב ז ד).

---

[1]) כך בספרי הדפוס, ובקצת ספר' וימדד, ד צרויה, ובקצתם וימודד, מלא וצרויה. ואין ספק בדבר כי כך היתה נוסח' בעלי התלמוד ודרשו במדה שמדדו מדד להם. אך ת"י תרגם ואזיע ארעא, ר"ל זעזע אותה, ובמשמ' זו תרגמו גם השבעים, ולכן קצת החדשים סברים כי הנוסחה משבשת והם מגיהים וימעד, וימגג.

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) ר"י חיוג וכן ריב"ג ראו במלה זו עבר פע' מן מדד, ופרשו במשמ' ארך, וכן רוב החדשים. אך זה דחוק, כי ערב אינו אלא זמן שקיעת החמה וקשה לאמר ארך הערב, וקשה לאמר כדעת ריב"ג כי השתמש כאן בערב במשמ' לילה. ויש מההדשים שהגיהו לפי השבעים אם שכבתי ואמרתי מתי יום ואם קמתי ואמרתי מתי ערב. אך מלבד שקשה לשבש כ"כ הכתוב עוד קשה המליצה ושבעתי נדדים, שאין ספק שהכונה במלה זו נדידת השנה, ואם קם אין מקום יותר לנדידת שנה. אבל, כבר ת"י ימדד ונדדית, וכן החליטו גם רי"ק לשם ממשקל מפעל מן נדד. והכונה כי מיד שנדד הערב מתחילים הענויים של נדידת השנה עד הבקר.

א·מִדָּה, ש״נ, סמי׳ מִדַּת, מ״ר מִדּוֹת, — א) ארך קצוב וקבוע לְמ״ד בו ארך הדברים, Mass; mésure; measure: ארך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה היריעה האחת מדה אחת לכל היריעת (שמות כו ב). אך רחוק יהיה ביניכם וביני כאלפים אמה במדה (יהוש׳ ג ד). ועשר באמה הכרוב השני מדה אחת וקצב אחד לשני הכרבים (מ״א ו כה). ותאי השער וכו׳ מדה אחת לשלשתם ומדה אחת לאילם מפה ומפו (יחזק׳ מ י). כמדת השער הראשון חמשים אמה ארכו (שם כא). ואלה מדות המזבח באמות אמה אמה וטפח (שם מג יג). ואלה מדותיה (של העיר) פאת צפון חמש מאות וארבעת אלפים אמה ופאת נגב חמש מאות וארבעת אלפים וכו׳ (שם מח טז). ומדד אילו ואילמו כמדות האלה (שם מ כד). — קו מדה, הקו שבו מודדים: ויצא עוד קוה¹) המדה נגדו על גבעת גרב (ירמ׳ לא לח). — קנה המדה: והנה חומה מחוץ לבית סביב סביב וביד האיש קנה המדה שש אמות (יחזק׳ מ ה). — חבל מדה: ואשא עיני וארא והנה איש ובידו חבל מדה ואמר אנה אתה הלך ויאמר אלי למד את ירושלם לראות כמה רחבה וכמה ארכה (זכר׳ ב ה-ו). — איש מדה, אנשי מדות, איש גדול, גבה קומה, וכדומ׳: וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות (במד׳ יג לב). וסבאים אנשי מדה עליך יעברו (ישע׳ מה יד). והוא הכה את האיש המצרי איש מדה חמש באמה (דהי״א יא כג). — בית מדה, גדול, מרוח: האמר אבנה לי בית מדות ועליות מרוחים (ירמ׳ כב יד). — ב) חלק מלאכה בכמות קצובה: מדה שנית (במלאכת בנין החומה) החזיק מלכיה בן חרם (נחמ׳ ג יא). אחריו החרה החזיק ברוך בן זבי מדה שנית מן המקצע עד פתח בית אלישיב (שם כ). — ובדברים מפשטים, מדת הזמן וכדומ׳: הודיעני יי׳ קצי ומדת ימי מה היא (תהל׳ לט ה). — וכלי מכיל כמות קבועה למ״ד בו דברים יבשים ולחים: לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם (ויקר׳ יט לה-לו). לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה (איוב כח כה). — ובתו״מ, במשמ׳ העקרית, למדת הארך ולדברים יבשים ולחים: אין תורמין לא במדה ולא במשקל ולא במנין (תרומ׳ א ז). בית כור עפר אני מוכר לך מדה בחבל פיחת כל שהוא ינכה (ב״ב ז ב). היה מודד והגיע לגי או לגדר מבליעו וחוזר למידתו (ערוב׳ ה ד). כל המשפיעין במדה גסה רשאין למכור את הדמאי וכו׳ איזו היא מדה גסה ביבש שלשת קבין ובלח דינר (דמאי ב ד-ה). כל דבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין אפילו פחות מכדי אונאה נמי חוזר (קדוש׳ מב:). — ועצם הכלי שבו מודדים הדברים: אין תורמין בסל ובקופה שהם של מדה אבל תורם הוא בהן חציין ושלישן לא יתרום בסאה חציה שחציה מדה (תרומ׳ א ז). אומר אדם לחבירו מלאלי כלי זה אבל לא במדה ר״י אומר אם היה כלי של מדה לא ימלאנו מעשה באבא שאול בן בטנית שהיה ממלא מדותיו מערב יו״ט ונותנן ללקוחות ביו״ט אבא שאול אומר אף במועד עושה כן מפני ברורי המדות וחכ״א אף בחול עושה כן מפני מצוי המדות (ביצ׳ ג ח). שתי מדות של יבש היו במקדש עשרון וחצי עשרון וכו׳ שבע מדות של לח היו במקדש הין וחצי ההין וכו׳ (מנח׳ ט א-ב). מדות הלח והיבש שיעורן באיטלקי וכו׳ ויש שאמרו במדה גסה מלא תרווד רקב (כלים יז יא-יב). הין מידה גסה מהין ולמטה מידה דקה (תוספת׳ דמאי ג יב). הפוסק יינו לנכרי ופסק ומדד אע״פ שעתיד למחות את המשפלות ואת המדות מותר (שם ע״ז ז יז). כל המנחות שריבה מדת חלות או שחסר מדת חלות או שהיתה מדה חסרה מחברתה (שם מנח׳ ח ה). האפונין השחורים ובצלים הנמכרים ובני המדינה הנמכרים במידה (ירוש׳ דמאי ב כב ג). ת״ר הוא (אבא שאול) כנס שלש מאות גרבי יין מברורי המדות וחבירו כנסו ג׳ מאות גרבי שמן ממצוי המדות (ביצ׳ כט). א״ר לוי קשה עונשן של מדות יותר מעונשן של עריות (ב״ב פח:). אסור לאדם שישהא מדה חסרה או יתירה בתוך ביתו (שם פט:). אין מוסיפין על המדות יותר משתות (מנח׳ עז.). — נטל מדה, מדד וראה כמה היא מדת הדבר: כדי ליטול ממנו (מן הגמי) מדת מנעל לקטן (שבת ח ב). — ומ״ז מִדּוֹתַיִם: וחוק איפותים, וגם מדותים, ומוצא שפתים, ופדיון נמכרים (רבנ״ג, אזהרות). — מדד לפלוני במדה שמדד, שלם לו כמעשהו: וכן מצינו באברהם שבמידה שמדד בה מדדו לו רץ לפני המלאכים וכו׳ אף המקום רץ לפני בניו (תוספת׳ סוט׳ ד א). — ובהשאלה, *חלק את מדותיו, לא מדד מדה אחת בכל דבר, לא היתה לו דעת אחת בשני ענינים: כזית בשר הפורש מאבר מן החי ר״א מטמא ור״י ורבי נחוניא מטהרים עצם כשעורה הפורש מאבר מן החי ר׳ נחוניא מטמא ור״א ור״י מטהרין וכו׳ אמרו לו לר״א מה ראית לחלוק מדותיך או טמא בשניהם או טהר בשניהם אמר להם מרובה טומאת הבשר

¹) הכתיב, והקרי קו.

מטומאת העצמות וכו׳ אמרו לו לר׳ נחוניא מה ראית לחלוק מדותיך או טמא בשניהם או טהר בשניהם אמר להם מרובה טומאת העצמות מטומאת הבשר (עדי׳ ז ג).—וההפך, הַשְּׁוֶה את מדותיו: המקדיש נכסיו והיתה בהן בהמה ראויה לגבי המזבח זכרים ונקיבות ר״א אומר זכרים ימכרו לצורכי עולות ונקיבות ימכרו לצורכי זבחי שלמים ודמיהן יפלו עם שאר נכסים לבדק הבית ר״י אומר זכרים עצמן יקרבו עולות ונקבות ימכרו לצרכי זבחי שלמים ויביא בדמיהן עולות ושאר נכסים יפלו לבדק הבית ר״ע אומר רואה אני את דברי ר׳ אליעזר מדברי ר׳ יהושע שר׳ אליעזר השוה את מדתו ור׳ יהושע חלק (שקל׳ ד ז). אמר ר׳ ישמעאל הזרתי על כל מידות הכמים ולא מצאתי אדם שמדתו שוה בקטנה הוץ מרבי אליעזר ורואה אני את דברי ר״א מדברי ר׳ יהושע שר״א השוה את מידתו ור׳ יהושע חלק (תוספתא יבמ׳ יג ד). נטמאו שיריה נשרפו שיריה אבדו שיריה כמדת רבי אליעזר כשירה כמדת רבי יהושע פסולה (מנח׳ ט.). אמרו להם ב״ש השוו מדותיכם אם שיוה לו לטומאה ישווה לו לקרבן ואם לא שיוה לו לקרבן לא ישוה לו לטומאה (נדה עב.).—ג) *כלל קבוע בדבר תורה ומדע: זו מדה בתורה שני כתובים זה כנגד זה וסותרין זה על ידי זה עד שיתקיימו במקומן יבא כתוב שלישי ויכריע ביניהן (מכי׳ כא ד). זו מידה בתורה כל פרשה שנאמרה במקום א׳ והזר ושנאה במקום אחר לא שנאה אלא על שחיסר בה דבר אחד (ספרי במד׳ ב). ר׳ ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת מקל וחמר מגזרה שוה וכו׳ ודבר הלמד מסופו (ברייתא דר׳ ישמעאל). שבעה דברים דרש הלל הזקן לפני זקני פתירא קל והומר וגזירה שוה ובנין אב וכו׳ ודבר הלמד מענינו אילו שבע מידות דרש הלל הזקן לפני בני פתירא (תוספתא סנה׳ ז יא). וכן אמר ר״ש לתלמידיו בני שנו מדותי שמידותי תרומות מתרומות מידותיו של ר״ע (גיט׳ סז.). טוב מי שהוא שונה הלכות ומדות ורגיל בהם ממי שהוא שונה הלכות ומדות ותלמוד ואינו רגיל בהם (מד״ר ויקר׳ ג).—ד) *דרך ואופן, Art u. Weise; manière, maner: המקדיש נכסיו והיו בהן דברים ראויין לקרבנות הציבור ינתנו לאומנין בשכרן דברי ר״ע אמר לו בן עזאי אינה היא המדה אלא מפרישין מהן שכר האומנין ומחללין אותן על מעות האומנין ונותנין אותן לאומנין בשכרן (שקל׳ ד ו).—ובמשמ׳ דרך שראוי לאדם להתהלך בו: העוסק במקרא מידה שאינה מידה העוסק במשנה מידה שנוטלין ממנה שכר העוסק בתלמוד אין לך מידה גדולה מזו (ירוש׳ שבת יו יה ג).—ה) *מין וּמְסִבָּה של דבר: ארבע מדות במוכרין מכר לו חטים יפות ונמצאו רעות הלוקה יכול לחזור בו רעות ונמצאו יפות המוכר יכול להזור בו וכו׳ (ב״ב ה ו). שלש מידות בירק פול המצרי שזרעו לירק אעפ״י שהשריש לפני ר״ה וליקטו אחר ר״ה מתעשר כשעת לקיטתו עישורו מעשר מזרעו ועל ירקו מירקו ועל זרעו ואם עשה קציצין גמורין לפני ר״ה זרעו מתעשר לשעבר וירקו משעת לקיטתו (תוספתא שבי׳ ב ו). ג׳ מידות בסכין אוגרת לא ישהוט ואם שהט שחיטתו פסולה מסוכסכת וכו׳ שחיטתו כשרה עולה ויורד בסכין שוחט בה לכתחילה (חול׳ יז:). א״ר לוי אלו בני תשע מדות בני אסנ״ת משגע״ת בני אימה בני אנוסה בני שנאה בני נידוי בני תמורה בני מריבה בני שכרות בני גרושת הלב בני ערבוביא בני חצופה (נדר׳ כ:).—ו) *במשמ׳ תכונה וטבע: ארבע מדות בדעות נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו קשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו קשה לכעוס ונוח לרצות הסיד נוח לכעוס וקשה לרצות רשע (אבות ה יא). ארבע מדות בתלמידים מהר לשמוע ומהר לאבד וכו׳ קשה לשמוע וקשה לאבד וכו׳ מהר לשמע וקשה לאבד וכו׳ מהר לשמוע ומהר לאבד (שם יב). ארבע מדות ביושבים לפני חכמים ספוג ומשפך משמרת ונפה ספוג שהוא סופג את הכל ומשפך שמכנים בזו ומוציא בזו משמרת שמוציאה את היין וקולטת את השמרים ונפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת (שם יה). כך היתה מדתו של רבן גמליאל כשהוא נכנס (לביהמ״ד) ואומר שאלו בידוע שאין שם קנתור (ספרי דבר׳ טז). הלל הזקן מדה אחרת היתה לו שכל מעשיו לשם שמים (ביצ׳ טז.). שהאשה תובעת בלב והאיש תובע בפה זו היא מדה טובה בנשים (ערוב׳ ק:). מנהיג שלהן במדין נתגדל נדע מהן מה מדותיו אמרו לו זקני מדין אין כחו אלא בפיו (מד״ר במד׳ כ).—וי״ג מדות של אלהים, רחום וחנון וכו׳: א״ר יהודה ברית כרותה לי״ג מדות (שמי שמזכיר אותן) שאינן הוזרות ריקם (ר״ה יז:). א״ר סימון י״ג מידות רחמים כתובים בהקב״ה וכו׳ אל רחום והנון וגו׳ (פסיק׳ רבתי טז).—ז) *נטייה ומנהג: ארבע מדות באדם האומר שלי שלי ושלך שלך זו מדה בינונית וכו׳ שלי שלך ושלך שלי עם הארץ שלי שלך ושלך שלך חסיד שלי שלי ושלך שלי רשע (אבות ה י). ארבע מדות בנותני צדקה הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים יתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו יתן ויתנו

אחרים חסיד לא יתן ולא יתנו אחרים רשע (שם יג). ארבע מדות בהולכי לבית המדרש הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו עושה ואינו הולך שכר מעשה בידו הולך ועושה חסיד לא הולך ולא עושה רשע (שם יד). אמר רב חסדא מדת חסידות שנו כאן (שבת קכ.). —ולדבר לא בע"ח: הסתכלו בארץ שבראתי לשמשכם שמא שינתה את מדתה שמא זרעתם ולא צמחה וכו' שמשעה שגזרתי על הים שמא שינה את מדותיו ואומר אעלה ואציף את העולם (ספרי דבר' כו).—ה) *דרך מנהגו עם זולתו, וכדומ': מידת טובה מרובה ממידת פורענות אחד מחמש מאות במידת פורענות הוא אומר פוקד עון אבות על בנים במידת טובה הוא אומר ועושה חסד לאלפים הוי מרובה מידת הטוב ממידת פורענות אחד מחמש מאות (תוספתא סוט' ד א). האומר על קן צפור יגיעו רחמיך ועל טוב יזכר שמך מודים משתקין אותו וכו' ר' יצחק בשם ר' סימון (אומר בשביל זה משתקין אותו מפני שהוא) כקורא תיגר על מדותיו של הקב"ה וכו' ר' יוסי בשם ר' סימון (אומר מפני שהוא) כנותן קיצבה למדותיו של הקב"ה (ירוש' ברכ' ה ט ג). ותתאזר בהנינותך ותבא לפניך מדת טובך וענותנותך (בבלי שם יז:). בכל דין שרנך בין מדה טובה ובין מדה פורענות (שם מח:). בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקה שמח אבל הקב"ה אינו כן נתן להם תורה לישראל ושמח (שם ה.). בא וראה שלא כמידת הקב"ה מדת בשר ודם מידת בשר ודם אדם נותן סם לחבירו לזה יפה ולזה קשה אבל הקב"ה אינו כן וכו' (ערוב' נד.). בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם מקניט את חבירו בדברים ספק מתפיים הימנו וכו' אבל הקב"ה אדם עובר עבירה בסתר מתפיים ממנו בדברים (יומ' פו:). שכל מידותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה (סנה' צ.). תפלתן של צדיקים מהפכין מדת אכזריות למדת רחמנות (מד"ר במד' י). לפי שאין מדותיו של הקב"ה כמדת בשר ודם מדת בשר ודם מורה לאחרים לעשות והוא אינו עושה כלום והקב"ה אינו כן אלא מה שהוא עושה הוא אומר לישראל לעשות ולשמור (שם שמות ל). — מִדַּת הַדִּין וּמִדַּת הָרַחֲמִים, הנהגת העולם על פי מה שהדין נותן, או מה שראוי מפני רגש רחמים: (כתוב) כי הנה יי' יוצא ממקומו יוצא לו ממידה למידה יוצא לו ממידת הדין ובא למידת רחמים (ירוש' תענ' ב סה:).

יה"ר מלפני שיכבשו רחמי את כעסי וכו' ואתנהג עם בני במדת רחמים (בבלי ברכ' ז.). אמרה מידת הדין לפני הקב"ה רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו (שבת נה.). אמר לפניו ר"ש בן אליקים רבי יודע אני בך שאין מדת הדין אתה עושה אלא מדת רחמנות (כתוב' נ:). וכי מאחר שאנו מחכים (להמשיה) והוא מחכה מי מעכב מידת הדין מעכבת וכי מאחר שמידת הדין מעכבת אנו למה מחכין לקבל שכר (סנה' צז:). אמרה מידת הדין לפני הקב"ה רבש"ע ומה דוד מלך ישראל וכו' לא עשיתו משיח חזקיה וכו' תעשה משיח (סנה' צד.). אשרי אדם שנגעו בו יסורים וכבש כעסו ולא קרא תגר אחר מדת הדין (פסיק' רבתי מז). שאלו גלה להם (הקב"ה למלה"ש) שהרשעים עומדים הימנו (מאדם) לא היתה מדת הדין נותנת שיברא (מד"ר בראש' ח). אמר הקב"ה אם בורא אני את העולם במדת הרחמים (יהיו חוטאים רבים) במדת הדין היאך העולם יכול לעמוד אלא הרי אני בורא אותו במדת הדין ובמדת הרחמים והלואי יעמד (שם יב). אמר ר' יהושע בן לוי כשבראו (את אדה"ר) בראו במדת הדין ובמדת הרחמים וכשטרדו טרדו במדת הדין ובמדת הרחמים (שם כא). אותה מדת הדין שהיתה מתוחה כנגד ישראל הפכה הקב"ה ומתחה כנגד המצריים (שם נה). בשעה שיהיו בניך באים לידי עבירות ומעשים רעים אני רואה צדיק אחד שבהם ומכריעו עליהם שהוא יכול לומר למידת הדין דיו אני נוטלו ומכפר עליהם (שם מד). —ובמשמ' היושר הראוי: כך היא מדת הדין נותנת מוטב יבא זכאי ויכפר על החייב ואל יבא חייב ויכפר על החייב (יומ' מג:). —וכמו"כ בהלכות ומשפטים, מִדַּת הַדִּין, מה שהדין מחיב: (ההוכר שדה מישראל תורם ונותן לו וההוכר מן הגוי מעשר ונותן לו) תפשה מדת הדין בהוכר מן הגוי ולא תפשה מידת הדין בהוכר מישראל (ירוש' דמאי ו כה:). א"ר בא תתומין עשו למידת הדין (שם מע"ש ב נג ג). (אם לא יהלקו לפי הסכום) נמצאת מדת הדין לוקה (שם ב"ק ד ד.). זאת אומרת שלא הילכו במידת הדין בממון אחר הרוב אלא במיעוט א"ר יוסי במקום אחר הילכו במידת הדין בממון אחר הרוב (שם ה ד ד). אמר לפניו ר"ש בן אליקים רבי יודע אני בך (בזה שפסקת להזין את היתומות ממטלטלין) שאין מדת הדין אתה עושה אלא מדת רחמנות (כתוב' נ:).—עמד, העביד על מִדּוֹתָיו, הקפיד ולא מחל על כלום: מימי לא קבלתי מתנות ולא עמדתי על מדותי (מגי' כח.). שלשה הקב"ה אוהבן מי שאינו כועס ומי

שאינו משתכר ומי שאינו מעמיד על מ ד ו ת י ו (פסח׳ קיג:).—העביר על מִדּוֹתָיו, וִתֵּר, לא הקפיד ומחל חוץ משורת הדין: כל המעביר על מ ד ו ת י ו מעבירין לו על כל פשעיו (יומ׳ כג.). לא מפני שזה (ר׳ עקיבא) גדול מזה (מר״א) אלא שזה מעביר על מידותיו וזה אינו מעביר על מידותיו (תעני׳ כה:).—ט) *חק, דין: מרובה מדת תשלומי כפל ממ ד ת תשלומי ארבעה וחמשה שמדת תשלומי כפל נוהגת בין בדבר שיש בו רוח חיים ובין בדבר שאין בו רוח חיים ומדת תשלומי ארבעה וחמשה אינה נוהגת אלא בשור ושה בלבד (ב״ק ז א).—ובמשמ׳ קנין וסגולה: ר״ש בן מנסיא אומר אלו שבע מ ד ו ת (נוי וכח ועשר וכו׳) שמנו חכמים לצדיקים כולם נתקיימו ברבי ובניו (אבות ו ט).—ובמשמ׳ ענין: אמר רבא (בשביל זה אומרים יוצר אור ובורא חשך) כדי להזכיר מדת יום בלילה ומ ד ת לילה ביום (ברכ׳ יא:).—י) *מעמד ומצב: צא וראה איזו דרך מביאה את האדם לחיי העוה״ב הוי אומר זו מדת יסורין (מד״ל כראה׳ ט). אין לך מ ד ה קשה מן העניות (שם שמות לא). גדול השלום שלא ברא הקב״ה מ ד ה יפה כמו השלום (שם במד׳ יא). בר קפרא אמר אין לך אדם שאינו בא למ ד ה זו (שהעשיר יעני והעני יעשיר) ואם לא הוא בא בנו ואם לא בנו בן בנו (שם רות, ותאמר לה).—יא) *הַמִּדּוֹת, הנטיות הנפשיות והמנהגים המוסריים של האדם: אלו המ י ד ו ת הטובות שלמדו ישראל ע״י הצרות והשמדות (מדר׳ בה״ש ז יד, הוצ׳ גרינה׳). נועם המ ד ו ת יציל בעליו מן הצרות ורוע המ ד ו ת יפיל בעליו במכמורות (מוסרי הפלסופ׳ ב א). במדות האנוש אין כענוה, והיא יפה לכל משכיל ונאוה (ר״י הלוי, תחכמ׳ יט). אמת כי הזריזות אין בערכה ואשרי איש אשר ילך בדרכה, ומ ד ו ת היקר כלן שפחות ולהן הזריזות היא כמלכה (שם). אם לא ירחק מן המ ד ו ת המגונות ומהבלי התענוגים הגופנים וכו׳ לא יוכל שכלו לצאת מן הכח אל הפועל (כוזר חמ ג). ואתה כאשר תעיין כל המעלות אשר יצוו בהן מניחי ספרי המ ד ו ת תמצאם בתורה יותר שלמות (אמונה רמה ו ג). ויזקק מ ד ו ת י ו זקק רב ויִמעט תאוותיו (ר״י מודינא, ארי נוהם כח).—יב) *חָכְמַת הַמִּדּוֹת, חכמת ההנדסה, Geometrie: ואין יכולת במשכיל לדעת כל זה אם לא ילמוד חכמת המזלות וידע מהלכי החמה והלבנה גם לא ידע חכמת המזלות אם לא ילמוד בתחלה חכמת המ ד ו ת כי היא כמו סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ובעמדו על המזלות והתקופות אז יכיר מעשה שם הנכבד (ראב״ע, יסוד מורא א). רק היודע חכמת התולדות וכל ראיותיה וחכמת המבטא לדעת הכללים שהם שומרי ההומות וחכמת המזלות בראיות גמורות מחכמת החשבון וחכמת המ ד ו ת וחכמת הערכים אז יוכל לעלות אל מעלה גבוהה לדעת סוד הנפש (שם). וחכמי המ ד ו ת אומרים אם האלכסון ז׳ יהיה הקו הסובב כ״ב (הוא, ספר השם ו). והנה חכמי המזלות החלו מחצי היום עד חצי יום אחר כ״ד שעות וזהו יום שלם בחשבונם והוא אמת לצרכם בעבור שני דברים לא יבינום רק חכמי המ ד ו ת (הוא, אגר׳ השבת ג). דאין החשבון מדוקדק לפי חכמי המ ד ו ת (תוספ׳ עירוב׳ יד.). ובני אדם חכמי המ ד ו ת אמרו דכל מרובע ב׳ קוים וכו׳ (ר״ש כלא׳ ה ה).—ואמר המליץ: כי בסוד הרפואות, אגלה נפלאות, ובחכמת המ ד ו ת, בניתי בית מדות (ר״י חריזי, תחכמ׳ לו).—יג) *בחכמת השיר, קצב ומשקל של ההברות לנעם השמיעה: שקצת מזמורי תלים הם שירים בעלי שלש מ ד ו ת וקצתם בעלי ארבע וכו׳ ושהקינות הם ג״כ שירים בעלי מ ד ה אך משונים זה מזה כי איכה ישבה ואיכה יעיב הם של שלש מ ד ו ת נכללות בפסוק אחד ואני הגבר שלש של שלש שלש וכו׳ לפי החכמים האלה לשוננו הקדוש בטבעו ומנהגו מימים ראשונים איננו מרחיק השירים בעלי מ ד ה ושקל לא בלבד מטעם הקול אשר בו ישוררו אותם וכו׳ אבל מבחינת הדברים עצמם ושנמצאו מהם בכתבי הקדש ועכ״ז שאלתי את פי רבים מחכמי הדור הידעו למצוא ולהכיר בהם איזו מידה ומשקל ואין מגיד לי וכו׳ ולבי אומר לי כי יש בלי ספק מ ד ו ת וערכים לשירי הקדש שזכרנו אך אינם נתלות במספר התנועות שלמות או בלתי שלמות כפי השירים הנהוגים עתה בינותינו וכו׳ אבל ערכיהם ומ ד ו ת ם הם במספר הענינים והלקיהם מנושא ונשוא וכו׳ יש אשר יהיה המאמר בעל שתי מ ד ו ת ועם השני הדבק בו תהיינה ארבע ויש שיהיה בעל שלש ועם השני שש מ ד ו ת תמימות תהיינה (רמ״ע מפאנו, מאור עינים סט).—יד) *שכל נפרד אלהי: אותה מ י ד ה הממונה על כך (על הבת-קול) יודעת בשבעים לשונות מפני שעשויה להשמיע והיא משהלחת לכל הלשונות פעמים לזה ופעמים לזה (רש״י סוט׳ לג.).—יה) *בחכמת הקבלה, כנוי להספירות: מוסכם בין המקובלים כלם לקרא הספירות בשם מ ד ו ת (ר״א איריכו, שעש״ש א ז). והשמות ששמו המקובלים לאלה הב׳ בחינות שזכרנו הם אין סוף המורה על הרצון שהוא ביכולתו והוא בלתי סוף ותכלית בכל ספירותיו ומה שרצה ע״ד תכלית נכלל במדות

פרטיו שנקבוהו המקובלים ה מ ד ו ת בשמות והם נקראים ספירות והן כמו החסד והדין והרחמים וכיוצא בהן וכל פרטי תנאיהם והן הן מדות הרצון המוגבלות זכו׳ שנבקש להבין ולידע ענין המדות האלה ואיך הבריאה יצאתה על פיהם (רמח״ל, תוקר ומקובל).

ב· **מַדָּה**, ש״נ, מ״ר מַדּוֹת, מַדּוֹתָיו, —כמו א.מַד: זקן אהרן שירד על פי מִדּוֹתָיו (תהל׳ קלג ב). — ואמר המשורר בשתי המשמעות: מתי הוד ומדות (בעלי הדרת פנים) צניפים ומדות (מלבושים) ומשיג אבוסים ועֹל בריאים (רמב״ע, דיואן קל, כ״י בודל׳).

ג· **מִדָּה**[1], ש״נ, סמי׳ מִדַּת, — מִדַּת המלך, אחד ממיני המס שהמלכות מטלת על העם, Abgabe; tribut: ויש אשר אמרים לוינו כסף לְמִדַּת המלך (נחמ׳ ה ד).

מִדֶּה[2], ש״ז, מ״ר מִדִּין, —מקום מרעה קרוב להמשקה ירעו שם הגמלים, הסוסים וכדומה אחרי ששתו, וישבו שם הגמלים והפרשים עד אם כלו בהמותיהם לרעות, Weide in der Nähe der Tränke; pâturage près de l'abreuvoir; pasturage near the watering: רכבי אתנות צחרות ישבי על מִדִּין[3] והלכי על דרך שיחו (שפט׳ ה י).

---

[1]) בארמית מנדה: מִנְדָּה בלו והלך לא ינתנון (עזר׳ ד יג), ואמרו בגמ׳ (נדר׳ סב:): אמר ר׳ יהודה מנדה זו מדת המלך.

[2]) משק׳ מַשֶּׂה, בשם המקום חרוקה. ועי׳ הערה לקמן. — [3]) הקדמונ׳ פרשו מלה זו במשמ׳ דין ומשפט. ת״י: ומתחברין למיתב על דינא. ובמשמ׳ זו תרגמו גם השבעים σούκηδουκα, והולג׳ sedetes in judicio. וכן רש״י. אבל, כבר הרגישו גם קצת הקדמונ׳ ברחק פרוש זה, כי אין שום מקום לענין דין ומשפט כאן בספור הלכי דרכים בשעת המלחמה. ולכן אמר רד״ק: ישבי על מדין שם דרך היה ידוע אצלם או הוא שם עיר הנזכר בספ׳ יהושע. וכעין זה גם רלב״ג. אבל גם זה דחוק, שהזכיר דוקא דרך זה או עיר זו. ומהחדשים, הנה החכם הגרמני הילר (Hiller) בראשית המאה העברה לִמספרם המציא חדוש והוא כי מדין הוא מ״ר מן מ ד ו ב ד, במשמ׳ לבוש, ובהיות שאין מקום ללבוש כאן אמר כי עקר משמ׳ מד הוא יריעה בכלל, והכונה במדין פה מרבדים וכדומה, והישבים על מדין הם חשובי העם היושבים על מרבדים. ולסברתו זו של הילר הסכים גם גזניוס, ואח״כ קבלוה כל החדשים, ובכל המלונים החדשים מתרגמים מד בלי כל פקפוק Teppich, carpet, ומראים מקום לשפט׳ ה י. אבל סברה זו, שאין לה כל יסוד, אינה מוציאה את הכתוב מדי דחקו, כי גם ליושבים על מרבדים אין שום מקום כאן בפרט בין הרוכבים על אתונות והולכי הדרכים. וכבר הזכיר רד״ק את שם העיר מִדִּין שנמנתה בספר יהושע (טו סא) בין ערי יהודה, ובודאי אין להניח כי היא נקראה ע״ש יריעות ומרבדים. אבל רמז לפרוש האמתי של מלה זו נמצא בהמסורה שהביא כבר רד״ק וז״ל: מדין ג׳ בג׳ לישני מדין וסככה יושבי על מִדִּין להטות מדין חד לשון קרתא חד לשון א ר ח חד לשון דין. ע״כ. מזה נראה שהמסורה פרשה מדין זה במשמ׳ נרדפת לארח, דרך, ופרוש זה הוא נאות לפי הענין, אלא שאין ספק בדבר כי אין הכונה פה לדרך סתם אלא למקום מיוחד שעוברי דרכים רגילים לשבת שם, וזוהי משמ׳ האמתית והמדיקה של מלה זו. כי דגש הדלת בא להשלמת אות חסרה בינה ובין המם שלפניה, ובהיות שדרך נון פ״פ לנפל בעברית במשק׳ מִפְעָל, בפרט לפני ע״פ ד ט ת, כמו מַדּוּחִים, מן נדח, מִדָּה במקום מנדה, מִטָּה, מַטֶּה, מַתָּן, רגלים לדבר כי גם בהמלה מדין האות החסרה היא נ, ויהיה השם בשלמותו מִנְדִּין, והוא, כמו שכבר אמרו החדשים, מ״ר בצורה ארמית, ויהיה איפוא היחיד מִנְדֶּה, והוא בערב׳ מנדי a), ואמר אלג׳והרי בערך נדי: ונדת אלאבל אד׳ ארעת פימא בינ אלנהל ואלעלל ואלמנצ׳ע מנדי, ע״כ, ובעבר׳: נדת הגמלה רעה בין השתיה הראשנה והשנייה, והמקום (ששם רועה הגמל בין שתי השתיות הוא) מ נ ד י. והביא אלג׳והרי בשם אלאצמעי לאמר: ואת׳תצם היאנ מנ אלערב פי מוצ׳ע פקאל אחדהמא מרכז רמאחנא ומח׳רג׳ נשאינא ומשרח בהמנא ומנדי ח׳יאלנא, ע״כ, ובעבר׳: והתקוטטו שני שבטים מהערבים על מקום אחד ואמר אחד מהם: (זה) מרכז רמחינו ומוצא נשותינו ומרעה בהמתינו ו מ נ ד י סוסינו. ובלשאן אלערב, בזה הערך: וקיל אלתנדיה אנ תורדהא פתשרב קלילא ת׳ם תג׳י בהא תרעי ת׳ם תרדהא אלי אלמא׳ ואלמוצ׳ע מנדי קאל עלקמה בנ עבדה תראדי עלי דמנ אלחיאצ׳ פאנ תעפ פאנ אלמנדי רחלה פרכוב, ע״כ, ובעבר׳: ואומרים אלתנדיה הוא כשתביאה (את הנאקה) להשקת ותשתה מעט ואח״כ תוליכה ותרעה ותחזירה להמים והמקום (ששם תרעה הוא) מנדי, ואמר עלקמה בן עבדה: תלטף (הנאקה) על שארית המים בברכה וכאשר תחדל הנה המנדי רחלה ורכוב. והנה בפרוש סוגר הבית הזה נחלקו חכמי הערבים. יעקב אמר כי רחלה ורכוב הן שתי גבעות, והכונה כי המנדי הוא בין אלה שתי הגבעות. והמדקדק הגדול שיבויה אמר כי רחלה ורכוב כמשמעם, ר״ל אוכף ורכיבה, והכונה היא שהמ נ ד י שלה הוא לחבוש עליה האוכף ולרכוב. עכ״פ, בין לפי פרוש ראשון בין לפי האחרון, ה מ נ ד י נזכר בענין הליכה ורכיבה בדרך. ומלבד השם מנדי יש עוד השם נדוה b), ופרושו: מוצ׳ע שרבה קריב לא יתעב פי טלב אלמא, ר״ל מקום שתייה קרוב לא ייגע לבקשת המים. והנה השם מנדי ונדוה והפעל נדי הובאו בהמלונים הערבים בשרש נדי שמשמש בעקרו במשמ׳ קרא בפרט לאספה, ונראה כי הם סברים כי ממושג זה נסתעף גם השם מנדי, אעפ״י שהוא קצת דחוק. ובעבר׳ אין השרש נדי במשמ׳

---

a) مندى b) ندوة

מדהבה[1], ש"נ, — א) כנוי של גנאי למלכות בבל: ונשאת המשל הזה על מלך בבל (בנפלו) ואמרת איך שבת נגש שבתה מדהבה[2] שבר יי' מטה רשעים שבט משלים מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה רדה באף גוים (ישע' יד ד-ו).—ואמר הפיטן: מלאי מסכלה, גזורים עד תכלה, והייתי לאכלה, בפי מדהבה (תפל' כר"י, סלית' מוס' יוה"כ, אני אני). ראה כי מדהבה נותי השמה, ואלוף אהליבמה נתנני שמה (ר' אבראהם, בחל' יוה"כ, אפסו אמונים).—ב) ׳רשעת נגשת ולחצת ומטלת הרבה מסים כבדים על העם: נלאתי נשוא עול מדהבה, נואמת מדוד והבא הבאה רבה (רגמ"ה, סליח' יום ד', איה כל). פליאה בעיני נשגבה, למדהבה היש קצבה, הנה קמה וגם נצבה, צועקת הבא מדוד, אומרת לי מה לך נדוד (תפלים כר"י, אלהי בך אחבק). וברוך אשר הניחכם מעצבכם ומרגזכם והשבית מכם נוגש ומדהבה כאשר ירד לשאול תחתית אל ירכתי בור המרשיע וכו' (שו"ת הרא"ב ו כב).—ג) ׳מסים כבדים: תמיד היינו מן המשפיעים ולא מן הנשפעים ומעת הסרנו כל אלה מרוב צרות ויגונות ומדהבות כבדות תכופות ומסובות (אגר' ק"ק פוזנ' לק"ק ברלין משנ' תלח). וכל היום עוסמין עלינו מדהבות כבדות ומרובות (פנקס פוזנא תלו-תלח).

מדוד, ש"ז, — בה"פ מן מדד: ובאן הזכיר מדוד בלשון זכר (רב"י איוב יא ט). מתי יאיר (היום) ויביא עת קימה ועת מידוד הנשף (זוה, בה ז ד).

מדוד, ש"ז, מ"ר מדודים, — מעות מדודים, כמו בעין: אלא שראובן מכר במעות מדודין וקבל אותן (שו"ת ר"י מיגש סז). ואמר ראובן זה נתן לי זה הענק כדי שאמכור אותו וכו' ק"נ דינרים באשראי לא במדודין וכו' אם תרצה מכור באשראי ואם תרצה במדודין (שם קה). וכתב ראובן הנז' לשמעון הנז' שימכור הקור' הנז' בכל אופן שיהיה או במעות מדודים או יחליפם בשום סחורה אחרת (שו"ת מהרי"ט ב לח). בפנינו עדים חתומי מטה הודית מרת כורשי וכו' איך חייבת חוב גמור לתת לר' יוסף יצ"ו שני אלפים לבנים והם ממדודים שנטלה ממנו בתורת הלואת חן (שו"ת מהרשד"ם, יו"ד נח). ראובן היה לו סחורה ומוכרה למוכרה במדודים לפי שחייב לפרוע לבעל חובו (שם כט). יגבה בנו יוסף ט"ו אלף לבנים שהוא חייב לו מהמדודים שלקח מנדוניית אשתו (שם, אה"ע קמג). מקן שמעון הלא עביד איניש שלוקח לעצמו החובות ונותן להבירו חלקו במדודים אם לא שיגיע לו ריוח מזה והוא העריך הכל ולכן נתן לו מדודים ולקח לעצמו החובות בעבור הריוח שהיה לוקה (שם, חו"מ לד). ולקח כל אשר היה להם וכו' בהקפה לזמנים לפורעם בירידים במעות מדודים (ר"י עוכדיה, אגר' דפי הזמן). והנה עתה אחר שנפטר בקשו למצא הנכסים ולא מצאו החצי ממה שאמר לא במעות מדודים ולא בחובות (שו"ת אמת יבריס נו). והזהירוהו שלא ימכור הסחורה בהמתנה רק במעות מדודים (שו"ת תורת אמת קלו). ראובן שלח ליד שמעון השרוי במדינת הים סך בגדים למכור במעות מדודים או להחליפם בסחורה אחרת (שו"ת מים רבים, חו"מ כ). אלמנה שבאת לגבות כתובתה מהנדונייא ממעות מדודים בעין שהכניסה לבעלה (שו"ת פרח מטה אהרן לח). כמנהג הסוחרים שמקיפים אגרות חלופים והפיתקים ההם עוברים במשא ומתן ובכל עסק ממון כמעות מדודים בעין ולפעמים יותר מהמדודין לפי שנוי הזמנים (שו"ת במב לדקה א ד).

מדוה[1], ש"ז, מ"ר מדוים, כנו' מדויהם, — בגד, לבוש, Kleid; habit; cloth: ויקח חנון את עבדי דוד ויגלח את חצי זקנם ויכרת את מדויהם בחצי עד שתותיהם וישלחם (ש"ב י ד).

זו ידוע לנו, אבל, בכלל לא מצאנו עד כה אינו ראיה, ואפשר שהוא מסתתר באיזו מלה בהמקרא שלא ידוע פרושה, ואולי מזה הענין ידעתיך בשם, ואדעך בשם (שמות לג יב יז), קראתיך בשם. וכבר פרש ריב"ג ומודיעים להלל ומרימים קול. ושנית, כבר העירותי בערך חצץ, כי בשירה זו, שהיא בודאי קדומה מאד, נשארו הרבה מלים קדומות משרשים שהפעלים מהם יצאו מהשמוש אח"כ. עכ"פ כל העדיות שהובאו למעלה מעידות עדות שאין ספק בה, כי השרש נדי והפעל נדי במשמ' האחרת שמשו עוד במשמ' המרעה והשתייה של הגמלים והשמות מנדי ונדוה למקומות המרעה והשתייה. ואפשר שבעבר' היה כלול במדה שני הענינים, גם המרעה וגם השתייה, והגמלים והפרשים בלכתם בדרך היו יושבים שם יחד עד אם כלו גמליהם וסוסיהם לאכול ולשתות.

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) רוב התרגום' הקדומים תרגמו מלה זו במשמ' נגישה ומסים. ת"י: תקוף חייבא, וכך תרגם גם מטה רשעים, וגם עברה. חכמי התלמוד דרשו אותה כאלו היתה מרכבת ומצמצמת מן מדוד והבא, ר"ל מדוד הרבה מסים והבא אותם לאוצר המלכות. רסע"ג, ריב"ג ואחרים פרשו מלשון זהב, ואמרו שהכונה גביית זהב. ורוב החדשים אמרים כי הנוסחה האמתית היא מרהבה, והוא כפל מן נגש, כמו ירהבו נער בזקן שהוא כפל מן ונגש איש באחיו.

[1]) לא נתברר בודאות מקור מלה זו.

ב.**מַדְוֶה**[1], ש"ז, סמי׳ מדוה, מַדְוֵי,—כאב, חלי, Krankheit; maladie contag; contag. siknes: והסיר יי׳ ממך כל חלי וכל מַדְוֵי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך (דבר׳ ז יה). והשיב בך את כל מַדְוֵה מצרים אשר יגרת מפניהם ודבקו בך (שם כח ס).—וביחוד,*זיבת הדם בוסת האשה: שאין אשה טמאה עד שיצא מדוה דרך ערותה (נדה מא:).—ובסהמ"א במשמ׳ הכללית: ועקב השגת התאוות ביאת המדוים והרעות (תקון מדה"נ לג). כי התאוות חלאים בגוף ומדוים שאתה צריך לרפאותם (שם יג). תכונת הגופים שהם בעלי מדוים בתכלית (פרקי משה א). ופעמים יהיה עומד בכלי הנשימה כמו מה שיקרה במדוה הצד ומדוה הריאה (מ׳ אלדכי, ב"א ד).—ואמר המליץ: והייתי ימים רבים שוכב על ערש דוי, עד נואשו ממני קוי, ונואלו כל הרופאים במדוי, וייעצו אותי אוהבי ורעי, וכו׳ ללכת אל ארץ הגלעד (ר"י חריזי, תחכמ׳ מח). — ובהשאלה, *מַדְוֵה הלבבות, הנפש: האבל מדוה הלבבות כמו שהחלאים מדוים הגופות (תקון מדה"נ לח). — ואמר המשורר: מעל פני כוסות מכסות אור הסר לאט מסוה בבוא סיון, כי הנפשות בחזות הכוס יחיו למען בה צרי מדון (רי"ת, תחכמ׳ ה).

מַדּוּחַ[2], ש"ז, מ"ר מַדּוּחִים,—א) דבר שמדיח את השומע מדרך הטוב, בבחינה מוסרית, Verführung; sédition: נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא גלו על עונך להשיב שביתך ויחזו לך משאות שוא ומַדּוּחִים (איכ׳ ב יד). — ואמר הפיטן: מחי תפל ומדוחים, אלי גיל השמחים, ובמשכנות מבטחים, ירויאך נסקלים ונחנקים (אפר׳ בר"י, שבת ד אח"פ, אלהי בן אחבק).—ומ"ר *מַדּוּחוֹת: שעה שיות נדחות, נפוצות בארבע רוחות, מדי שנה בשנה בזמן זה נאנחות, ביום עקב מדוחות, נשתברו הלוחות (מנח׳ י"ז תמוז, אלהי ישועתנו).—ב) *כמו נִדָּה: שם קץ לכל תכלה בתבל מלבד קבוץ נדודינו ומדוחנו (רמב"ע, דיואן סג, כ"י בודלי׳). יהיה שלו עם מדוחי, עד יפקדם דר שמים, כמו ישב שלו ויחי, יעקב בארץ מצרים (ר"י נגארה, יתים שלו). דרור קרא למדוחי ופדם מיד אויב וצר (פזמ׳ לתימנ׳, ריח).

***מָדוֹךְ**, ש"ז, — העלי שבו דכים את הדברים במדוכה וכדומ׳: בש"א תבלין נדוכין במדוך של עץ וכו׳ ובה"א תבלין נדוכין כדרכן במדוך של אבן והמלה במדוך של עץ (ביצ׳ א ז). אין כותשין את המלח במדוך של עץ (תוספתא שבת יד טז). שהתבלין נידוכין במדוך של עץ ומלח עמהם (שם יו"ט א יה). מוליכין תבלין ומדוך אצל מדוכה ולא מדוכה אצלן (שם ב יז). אין מוליכין תבלין ומדוך אצל מדוכה ולא מדוכה אצל תבלין ומדוך (ביצ׳ יא.).

---

[1]) מן דוה, עי"ש.

[2]) מן נדח.

מְדוֹכָה,— עי׳ מְדֹכָה.

א.**מָדוֹן**[1], ש"ז, מ"ר מְדוֹנִים,—מריבה, קטטה, Hader; querelle; strife: אוי לי אמי כי ילדתני איש ריב ואיש מָדוֹן לכל הארץ לא נשיתי ולא נשו בי כלה מקללוני (ירמ׳ יט י). למה תראני און ועמל תביט ושד וחמס לנגדי ויהי ריב ומָדוֹן ישא (חבק׳ א ג). תשימנו מָדוֹן לשכנינו ואיבינו ילעגו למו (תהל׳ פ ז). איש חמה יגרה מָדוֹן וארך אפים ישקיט ריב (משלי יה יח). איש תהפכות ישלח מָדוֹן ונרגן מפריד אלוף (שם יו כח). פוטר מים ראשית מָדוֹן ולפני התגלע הריב נטוש (שם יז יד). גרש לץ ויצא מָדוֹן וישבת דין וקלון (שם כב י). באפס עצים תכבה אש ובאין נרגן ישתק מָדוֹן (שם כו כ). רחב נפש יגרה מָדוֹן (שם כח כה). איש אף יגרה מָדוֹן ובעל חמה רב פשע (שם כט כב).— ומ"ר מְדוֹנִים: למי אוי למי אבוי למי מדונים[2]) למי שיח למי פצעים חנם (משלי כג כט). — ואיש מדונים: פחם לגחלים ועצים לאש ואיש מדונים להחר ריב (שם כו כא). טוב לשבת על פנת גג מאשת מדונים ובית חבר (שם כא ט). טוב שבת בארץ מדבר מאשת מדונים וכעס (שם יט). דלף טורד ביום סגריר ואשת מדונים נשתוה (שם כז יה).—ועי׳ מִדְיָן, ועי׳ ריב.

ב.**מָדוֹן**,—עי׳ מָדִין.

מַדּוּעַ[3]), מַדֻּעַ, — מלת השאלה, תורה סבת הדבר, warum; pourquoi; wherfor: ויאמר אלהם

---

[1]) מן דון, עי"ש. — [2]) כך הכתיב, והקריא מדינים, עי׳ הערה לערך מִדְיָן.

[3]) המדקדק הירושלמי היה הראשון אשר אמר כי מלה זו מרכבת מן מה ומן דוע, במשמ׳ דֵּעָה. כך העיד בן בלעם: מדוע מלה מורכבת מן מה ומן דוע שהוא שם הדעה וכו׳ וזה שאמרתי שהוא מורכב על דעת המדקדק שהיה בבית המקדש וגם הודה לו ר׳ יונה נ"ע (כפ׳ המלות לבן בלעם). וז"ל ריב"ג: וכן מדוע אצלי מורכב מן מה אשר היא לשאלה ומן דוע ואם לא ימצא דוע, ופרושו מה דעת בכך וכך (הרקמה, שער ד). והביא דעה זו גם רד"ק: ואמרו במלת מדוע שהוא מורכב מן מה דוע ונבלעה ההא ודוע בשקל בול הרים שהוא כמו יבול ועוד נזכרנו בשרש מדע. ובזה השרש הביא המלה ולא באר מה עקר משמ׳

יצחק מדוע באתם אלי ואהם שנאתם אתי (ברא׳ כו כז). וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדניו לאמר מדוע פניכם רעים היום (שם מ ז). ויקרא מלך מצרים למילדת ויאמר להן מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיין את הילדים (שמות א יח). ותבאנה אל רעואל אביהן ויאמר מדוע מהרתן בא היום (שם ב יח). ויאמר מה הדבר הזה אשר אתה עשה לעם מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב (שם יח יד). ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אלהם רב לכם כי כל העדה כלם קדשים ובתוכם יי׳ ומדוע תתנשאו על קהל יי׳ (במד׳ טו ג). וידברו בני יוסף את יהושע לאמר מדוע נתתה לי נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב (יהוש׳ יז יד). בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו (שפט׳ ה כח). ויאמר געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו הלא בן ירבעל וזבל פקידו עבדו את אנשי חמור אבי שכם ומדוע נעבדנו אנחנו (שם ט כח). ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם (שם יא ז). הנה לו עשה אבי דבר גדול או דבר קטן ולא יגלה את אזני ומדוע יסתיר אבי ממני את הדבר הזה (ש״א כ ב). ויבא דוד נבה אל אחימלך הכהן ויחרד אחימלך לקראת דוד ויאמר לו מדוע אתה לבדך ואיש אין אתך (שם כא ב). ויאמר אל אבנר מדוע באתה אל פילגש אבי (ש״ב ג ז). ויאמר דוד אל אוריה הלוא מדרך אתה בא מדוע לא ירדת אל ביתך (שם יא י). והיה אם תעלה חמת המלך ואמר לך מדוע נגשתם אל העיר להלחם הלוא ידעתם את אשר ירו מעל החומה (שם כ). מדוע בזית את דבר יי׳ לעשות הרע בעינו (שם יב ט). ויאמר לו מדוע אתה ככה דל בן המלך (שם יג ד). וכי יי׳ אמר לו קלל את דוד ומי יאמר מדוע עשיתה כן (שם טז י). והנה כל איש ישראל באים אל המלך ויאמרו אל המלך מדוע גנבוך אחינו איש יהודה ויעברו את המלך ואת ביתו את הירדן (שם יט מב). ויען איש ישראל את איש יהודה ויאמר עשר ידות לי במלך וגם בדוד אני ממך ומדוע הקלתני ולא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכי (שם מד). ויאמר ארונה מדוע בא אדני המלך אל עבדו ויאמר דוד לקנות מעמך את הגרן (שם כד כא). ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית (מ״א א ו). וישמע יואב את קול השופר ויאמר מדוע קול הקריה הומה (שם מא). לכי ובאי אל המלך דוד ואמרת אליו הלא אתה אדני המלך נשבעת לאמתך לאמר כי שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי ומדוע מלך אדניהו (שם יג). ויאמר מדוע אתי הלכתי אליו היום לא חדש ולא שבת (מ״ב ד כג). ויאמר חזאל מדוע אדני בכה ויאמר כי ידעתי את אשר תעשה לבני ישראל רעה (שם ח יב). ויהוא יצא אל עבדי אדניו ויאמר לו השלום מדוע בא המשגע הזה אליך (שם ט יא). ותפל על פניה ותשתחו ארצה ותאמר אליו מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נכריה (רות ב י). מה לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי בו מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש באשים (ישע׳ ה ד). הן בעונתיכם נמכרתם ובפשעיכם שלחה אמכם מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה (שם נ א-ב). מדוע אדם ללבושך ובגדיך כדרך בגת (שם סג ב). העבד ישראל אם יליד בית הוא מדוע היה לבז (ירמ׳ ב יד). המדבר הייתי לישראל אם ארץ מאפליה מדוע אמרו עמי רדנו לוא נבוא עוד אליך (שם לא). מדוע שובבה העם הזה ירושלם משבה נצחת (שם ח ה). הייי׳ אין בציון אם מלכה אין בה מדוע

שרש מדע והביא גם הדעת שהיא מרכבה, ופרושה: כלומר מה דעה זה הדבר מה ענינו. והסכימו לזה החדשים, גזנ׳, אולד׳, בטכ׳, אולסה׳, והאחרונים שבהם. רק שנפלגו בצורת החלק השני של ההרכבה, שקצתם אמרו שהוא ידוע, וקצתם ידוּע. אבל כבר העיר על זה שד״ל במכתבו בראש הרקמה, אמר וז״ל: וכל אלה דברי הבל כי אמנם שמוש מלת מדוע איננו לדעת הסבה התכליתית (causa finalis) אשר הניעה את רצון העושה (כי זה שמוש מלת ל מ ה) אבל הוא לדעת הסבה הפועלת (causa efficiens) איך היה שנהיה הדבר הזה וכו׳ ואין כאן מקום כלל לשאלת מה ראית או מה דעתך וכו׳ וסוף סוף מה היא גזרת מלת מדוע לא ידענו. ע״כ. — ומכל מקום נראה כי בעצם הדבר צדק המדקדק הירוש׳ כי מלה זו מרכבת מן מה ומן דוע, אלא שהמלה דוע אינה מן ידע במשמ׳ ידיעה כ״א מן שרש דעי a) שנשמר בערב׳ במשמ׳ קריאה ותביעה, והשם דאעי b) משמש גם במשמ׳ סבה: אלדאעי אלשבב, והכונה בזה היא: מה שקורא אותך ותובע אותך לעשות דבר, ויאמרו בערב׳ מא אלדאעי? — מה היא הסבה לדבר זה. והנה בעבר׳ במה שיש לנו במקרא לא ידוע שרש דעי במשמ׳ קריאה ותביעה, אבל כבר העירותי כמה פעמים כי אם לא מצאנו שרש מהשרשים במקרא אינו ראיה שלא היה באמת בלשון הקדומה, ואפשר כי משרש זה נגזר השם דֵע, בפסוק אשא ד ע י למרחוק (איוב לו ג), שכבר הרגישו קצת החדשים בדחק פרושו במשמ׳ ידיעה ופרשוהו קצתם במשמ׳ דרשה וכדומ׳, והיתה משמ׳ העקרית קריאה, וכמו מליצת אשא קולי.

a) دعى b) داعى

הבעסוני בפסליהם בהבלי נכר (שם יט). צדיק אתה יי׳ כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך מַדּוּעַ דרך רשעים צלחה שלו כל בגדי בגד (שם יב א). וכי תאמרי בלבבך מַדּוּעַ קראני אלה ברב עונך נגלו שוליך נחמסו עקביך (שם יג כב). המאס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך מַדּוּעַ הכיתנו ואין לנו מרפא (שם יד יט). העצב נבזה נפוץ האיש הזה כניהו אם כלי אין חפץ בו מַדּוּעַ הוטלו הוא וזרעו והשלכו על הארץ אשר לא ידעו (שם כב כח). מַדּוּעַ נבית בשם יי׳ לאמר כשלו יהיה הבית הזה (שם כו ט). שאלו נא וראו אם ילד זכר מַדּוּעַ ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה (שם ל ו). מַדּוּעַ אתה נבא לאמר כה אמר יי׳ הנני נתן את העיר הזאת ביד מלך בבל ולכדה (שם לב ג). מַדּוּעַ כתבת עליה לאמר בא יבוא מלך בבל והשחית את הארץ הזאת והשבית ממנה אדם ובהמה (שם לו כט). מַדּוּעַ ראיתי המה חתים נסוגים אחור (שם מו ה). מַדּוּעַ נסחף אביריך לא עמד כי יי׳ הדפו (שם יה). הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מַדּוּעַ ירש מלכם את גד ועמו בעריו ישב (שם מט א). הלוא אב אחד לכלנו הלוא אל אחד בראנו מַדּוּעַ נבגד איש באחיו לחלל ברית אבתינו (מלא׳ ב י). למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע מַדּוּעַ קדמוני ברכים ומה שדים כי אינק (איוב ג יא-יב). עד אנה תשימון קנצי למלין תבינו ואחר נדבר מַדּוּעַ נחשבנו כבהמה נטמינו בעיניכם (שם יח ב-ג). ואם זכרתי ונבהלתי ואחז בשרי פלצות מַדּוּעַ רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל (שם כא ו-ז). הן זאת לא צדקת אענך כי ירבה אלוה מאנוש מַדּוּעַ אליו ריבות כי כל דבריו לא יענה (שם לג יב-יג). ויאמר לי המלך מַדּוּעַ פניך רעים ואתה אינך חולה (נחמ׳ ב ב). ואריבה את הסגנים ואמרה מַדּוּעַ נעזב בית האלהים (שם יג יא). ואעידה בהם ואמרה אלהם מַדּוּעַ אתם לנים נגד החומה (שם כא). ויאמרו עבדי המלך אשר בשער המלך למרדכי מַדּוּעַ אתה עובר את מצות המלך (אסת׳ ג ג). — ועם שלילה: ויאמר משה אסרה נא ואראה את המראה הגדל הזה מַדּוּעַ לא יבער הסנה (שמות ג ג). ויכו שטרי בני ישראל אשר שמו עלהם נגשי פרעה לאמר מַדּוּעַ לא כליתם חקכם ללבן כתמול שלשם גם תמול גם היום (שם ה יד). מַדּוּעַ לא אכלתם את החטאת במקום הקדש כי קדש קדשים הוא ואתה נתן לכם לשאת את עון העדה לכפר עליהם לפני יי׳ (ויקר׳ י יז). פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידת ותמנת יי׳ יביט וּמַדּוּעַ לא יראתם לדבר בעבדי במשה (במד׳ יב ח). בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה ובערעור ובבנותיה ובכל הערים אשר על ידי ארנון שלש מאות שנה וּמַדּוּעַ לא הצלתם בעת ההיא (שפט׳ יא כו). ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל יהונתן בנו מַדּוּעַ לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם (ש״א כ כז). ויאמר יואב לאיש המגיד לו והנה ראית וּמַדּוּעַ לא הכיתו שם ארצה (ש״ב יח יא). וּמַדּוּעַ לא שמרת את שבעת יי׳ ואת המצוה אשר צויתי עליך (מ״א ב מג). ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן ולכהנים ויאמר אלהם מַדּוּעַ אינכם מחזקים את בדק הבית ועתה אל תקחו כסף מאת מכריכם כי לבדק הבית תתנהו (מ״ב יב ח). הצרי אין בגלעד אם רפא אין שם כי מַדּוּעַ לא עלתה ארכת בת עמי (ירמ׳ ח כב). ואמרתם מַדֻּעַ לא נשא הבן בעון האב והבן משפט וצדקה עשה (יחזק׳ יח יט). האנכי לאדם שיחי ואם מַדּוּעַ לא תקצר רוחי (איוב כא ד). מַדּוּעַ משדי לא נצפנו עתים וידעו לא חזו ימיו (שם כד א). ויאמר למלך המלך לעולם יחיה מַדּוּעַ לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבתי חרבה ושעריה אכלו באש (נחמ׳ ב ג). ויקרא המלך ליהוידע הראש ויאמר לו מַדּוּעַ לא דרשת על הלוים להביא מיהודה ומירושלם את משאת משה עבד יי׳ והקהל לישראל לאהל העדות (דה״ב כד ו).

*מָדוֹר, ש״ז, מ״ר מְדוֹרִים, — דִּירָה, מקום ידורו בו, Wohnung; demeure; dwelling: עיר ע״א שהרבה אין בה משום מדור ע״א (חגי׳ יח ע). הכל עושין מדור העמים אפילו עבד (תוספתא שם יח ו). לא נבכה שהגוים עובדי ע״ז מזבחים לאלילים ומשתחוים לעצבים יושבים בשלוה ושאנן ובית הדום של אלהינו יהיה לשריפת אש ומדור לחית השדה (ספרי דבר׳ מג). למלך ב״ו שנכנס הוא ועבדיו לעיר כשהן נכנסין כולן בשער אחד נכנסין כשהן לנין כל אחד ואחד נותנין לו מדור לפי כבודו (שבת קנב.). לא תעשון כדמות שמשיי המשמשין לפני במרום וכו׳ שמשין שבמדור העליון ושבמדור התחתון (ר״ה כד:). מדור אלמנה שנפל אין היורשין חייבין לבנותו (כתוב׳ קג.). אין לך כל צדיק וצדיק שאין לו מדור לפי כבודו (ב״מ פג:). נכנם למדור העכו״ם לארץ העכו״ם וכו׳ מלקין אותו מכת מרדות (במדב׳ ד כג). ושם (בפנת צפון) הוא מדור למזיקים ולזועות לרוחות ולשדים לברקים ולרעמים (פדר״א ג). אמר יונה ללויתן בשבילך ירדתי לראות מקום מדורך (שם י). — ובהשאלה: שלשה חדשים ראשונים (של ההריון) ולד דר במדור התחתון אמצעיים ולד דר במדור

האמצעי אחרונים ולד דר במדור העליון (נדה לא).

מָדוֹר, ש״ז, — כמו א.מְדוּרָה: קלאוה פרעוה קרעוה לגזרים, בסירים סבוכים הגדילו המדורים, העל אלה תתאפק אדון כל יצורים (קינה, החרישו ממני).

א. מְדוּרָה, ש״נ, בכנ׳ מְדֻרָתָהּ, מ״ר מְדוּרוֹת, — מקום ששׂמים שם עץ הרבה להדליק ולעשות אש גדולה: כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן העמיק הרחב מדרתה אש ועצים הרבה (ישע׳ ל לג). — ועצם העצים הדולקים: לכן כה אמר אדני יי׳ אוי עיר הדמים גם אני אגדיל המדורה הרבה העצים הדלק האש (יחזק׳ כד ט-י). —ובתו״מ: עושה אדם מדורה ומתחמם כנגדה (ביצ׳ כ ס). מגיע לבית הטבילה ומדורה היתה שם וכו׳ ירד וטבל עלה ונסתפג ונתחמם כנגד המדורה (תמיד א א). משלשלין את הפסח בתנור עם חשכה ומאחיזין את האור במדורת בית המוקד (שבת א יא). ומאין היו משיאין משואות מהר המשחה וכו׳ מוליך ומביא ומעלה ומוריד עד שהוא רואה כל הגולה לפניו כמדורת האש (ר״ה ב ד). לא יטוף אדם שמן לא לתוך נר חדש ולא לתוך המדורה ולא לתוך דבר המאבד (תוספתא דמאי ת י). כל אלו שאמרו אין מדליקין בהם ביו״ט מותר לעשותן מדורה בין על גבי הארץ בין על גבי מגורה (שם שבת ב ב). סך אדם את עצמו שמן ומתחמם כנגד המדורה ואינו חושש (שם ג ה). והוא שיהא קומקום כנגד המדורה (ירוש׳ ביצ׳ ב סא ג). מביא אדם קיתון מים ומניחו כנגד המדורה לא בשביל שיחמו אלא בשביל שתפיג צינתן וכו׳ אשה סכה ידה שמן ומחממתה כנגד המדורה וסכה לבנה קטן (בבלי שבת מ:). הקיז דם ונצטנן עושין לו מדורה אפילו בתקופת תמוז (שם קכט). עושין מדורה לחיה בשבת (ערוב׳ עט:). עלו ומצאו עליו רום שלש אמות שלג פרקוהו והרחיצוהו וסכוהו והושיבוהו כנגד המדורה (יומ׳ לה:). ושל עם הארץ (שלחנו) דומה למדורה וקדרות מקיפות אותה (ב״ק נח). הלך וקיים בעצמו ארבע מיתות ב״ד סקילה שריפה הרג וחנק מה עשה הביא קורה נעצה בארץ וקשר בה נימא וערך העצים והקיפן גדר של אבנים ועשה מדורה לפניה ונעץ את החרב באמצע והציה האור תחת העצים ומתחת האבנים ונתלה בקורה ונחנק (מד״ר בראש׳ סה). —ומצוי בסהם״א: אחד ממלכי ערב לקח בשבי אחד מהמלכים וצוה להדליק מדורה גדולה ולהשליכו שמה (רש״ט פלקיירא, אגרי סיגון 4). —ואמר המשורר: ירובוני אשר ידעו אבותי למען יחזו נפשי סבורה, לאח עזב ביום עזב מדורו בלבי אח ובצלעי מדורה (ר״ש הנגיד, ידידוני). והשלג דגליו ירים על ראש ההרים, וגדודיו על פני המדבר חמרים חמרים, והמדורות כמנורות נצבות, ויעלו מהם להבות, כאלו הם שולפי חרבות, לערוך עם הקור קרבות (ר״י חריזי, תחכמ׳ ס). — ובהשאלה, מְדוּרַת המריבות וכדומ׳: וכאשר דלקו מדורות המריבות ביניהם, ועלו עד לב השמים הלפידים והקולות בין שניהם, נגשו אל השופט ופני להבים פניהם (שם ד). והציתה המלחמה מדורה עציה הפגרים וגחליה נפשות הגבורים (שם ז, עפ״י כ״י כריע״מ).

ב. *מְדוּרָה, ש״נ, מ״ר מְדוּרוֹת, — כמו *מָדוֹר: נכנס לברך מתפלל שתים וכו׳ במדורת גוים אבל בישראל אין צריך לברך אם היה מקום שהורגין שם אפילו במדורת ישראל צריך לברך (ירוש׳ ברכ׳ ט יג:). — ומ״ר: מדורות ע״א טמאין (אהל׳ יח ז). מדורות הכושים טמאים (פסח׳ ט). בגן עדן לפאת צפון יש שבע מדורות מזומנות להיכלות הצדקניות שבישראל (ס׳ ג״ע נוסח׳ ב, ביה״מ ילינק ג).

מְדוּשָׁה, ש״נ, בכנ׳ מְדֻשָׁתִי, — א) מה שנָדוֹשׁ בגרן, ובהשאלה במליצה, אפה מנצחה: נפלה נפלה בבל וכל פסילי אלהיה שבר לארץ מדשתי ובן גרני (ישע׳ כא ט-י). — ואמר המשורר: וקרני כל מתי און יגדע ושמם כעפר ארץ מדושה (רשב״ג, כלפור), ר״ל ישימם מדושה כעפר ארץ. — ב) כלי שידושו בו: הכמון והקצח אינם מכבידים עליהם במדושה רבה לפי שהם נחבטין בקל (רד״ק ישע׳ כח כט).

מִדּוֹתִי, ת״ז, לנק׳ מִדּוֹתִית, מ״ר מִדּוֹתִיִּים, מִדּוֹתִיּוֹת, — של המִדּוֹת, בפרט המוסריות: והפילוסוף אשר לו נתכנו תכונות יקבל בהם המעלות המדותיות והמדעיות והמעשיות ולא הסר מאומה מן השלמות (כוזרי א א). ואולם התכונות המדותיות אשר לאדם עם נפשו הם מפאת בחירתו (רלב״ג, מבלי עז). ואולי שגם ללמוד ממנו החכמה המדותיית הזאת היו באים כל גויי הארץ לשמוע חכמתו ומביאים אליו מנחה (ר״י אברבנאל, מ״א ג). לפי שהידיעה המדותיית תכליתה המעשה (שם, נחל׳ אבות ג). והוא אחת מהמעלות המדותיות כי הגבורה הוא הסבל על הבהילות והסכנות כשיהיה במקום הראוי והטוב (כבוד אלהים, יוסף ב״ע ט). השכל המעשי הוא הכח אשר בו יחקור ויעיין סביב הדברים הנמצאים אשר פעולתם אלינו רצוני אשר בכחינו ובידינו לנו

לעשותם ולהמציאם והיא הפילוסופיא המדותיית וכו׳ ויקרא מושג זה הכח לפי בעל התורה עץ הדעת טוב ורע ואצל הפילסוף יקרא הנמצא המדותי (זכות אדם 10). באלה החכמות מן ההבנה אל העיוניות והטוב המדותיי מה שלא יעלם (גופת גופים ד לג). ראינו להביא בזה המקום קצת מן הדברים המדותיים אשר ישובח בהם האדם (שם ב ג). ונפשי יודעת כי גדלת מאד בכל המעלות השכליות והמדותיות (מגח׳ קהל׳ לר״י מפיסא 3). גם איוב הצדיק עם היותו תם וישר ונלוו אליו כל המעלות מדותיות ושכליות נתאבק ונסבך בקרני האמונה (שם 12).

⁘**מַדְזְמָן**[1], ש״ז,—שָׁעוֹן, Uhr; horloge; watch: מַדְזְמָן (הוא בל״א) אוהר (ב״ז, מלון גרמני-עברי, ערך אוהר).

מִדְחֶה[2], ש״ז, — א) מקום שנדחה שם אדם: לשון שקר ישנא דכיו ופה חלק יעשה מִדְחֶה[3] (משלי כו כח). — ב) ⁘כמו דחיה: צריך לברר אצלו דברים מפורסמים שאין מדחה להם (כוזרי א ו). ואיך שמעו דבור האל ואיך אירע להם כל מה שאירע ממה שאין הדעות מקבלות אותו לולא המעמדות וראות העין אשר אין בו מדחה (שם ב מח). גם אתם אין להאשימכם כי אין מדחה למעמדות הגלויים הגדולים האלה (שם א פח).

⁘**מַדְחֵף**, ש״ז,—כמו מַדְחֵפָה: יצודהו לשונו למדחף ספחת בגויו יפשהו יהרגהו כעסו (תוכח׳ לרסע״ג, JQR, NS, III, July 92).

מַדְחֵפָה[4], ש״נ, מ״ר מַדְחֵפֹת,—מקום שנדחף שמה: איש לשון בל יכון בארץ איש חמס רע יצודנו לְמַדְחֵפֹת[5] (תהל׳ קמ יב).

⁘**מַדְחֶפֶת**, ש״נ, — כמו דחיפה: בשעיר השם אומר מרוץ לה׳ חטאת יעיר, סימן שני למשולה בערוץ למדחפת איש שעיר (רסע״ג, עבודה).—ואמר המשורר:

[1]) מרכב מן מַד, כמו מִדָּה, ומן זמן. וזו אחת המלים שיצר בן זאב.

[2]) מן דחה. — [3]) הסכימו כל הקדמונ׳ והאחרונים כי הוא מן דחה, ור״ל המקום שנדחה שם אדם לנפל. אך קצת קשה השמוש יעשה, כי יותר היה ראוי יכין וכדומ׳. ובכלל, הרעיון של משל זה הוא קצת יותר מדי פשוט. ואולי יעשה כאן אינו מן עשה הרגיל במשמ׳ פעולה, אלא כמו בערב׳ ע׳שי a), במשמ׳ כסה, וכונת המשל הוא כי פה חלק מכסה בחלקותיו המדחה שהוא מכין.

[4]) מן דחף, ועי׳ הערה לקמן. — [5]) המליצה קשה, ויש סברים כי הכתוב משבש, והגיהו קצת החדשים: למו פחת, וכדומ׳.

a) غشى

איך אהמה כי מעותי פרשה אל יד פעמי בין אדום מדחפת (רמב״ע, שמב גדקה, כ״י בודל׳).

מַדַּי[1],—מִדָּה, כמו דַּי: כי הכהנים לא התקדשו לְמַדַּי והעם לא נאספו לירושלם (דהי״ב ל ג).

מִדֵּי,—עי׳ דַּי.

*__מְדִיבָה__[2], ש״נ, — מין אכף או סרג: אלו טמאין משום מרכב זריז האשקלוני ומדיבה[3] המדית ועביט של גמל וטפיטן של סוס (כלים כג ב).

*__מְדִידָה__, ש״נ, מ״ר מְדִידוֹת, — שה״פ מן מָדַד: נמצא (החלל) בעליל לעיר היו עורפין (נ״א מודדין) כדי לקיים בו מצות עיסוק מדידה (ירוש׳ סוט׳ ט כג ג). (חבל) של פשתן למדידה (ערוב׳ נח.). במדה זו מדידת קרקע שלא ימדוד לאחד בימות החמה ולאחד בימות הגשמים (ב״מ סא:). אין סומכין אלא על מדידת אדם מומחה שהוא יודע מדת הקרקע (רמב״ם, שכנ כח יד). — ואמר המשורר: ומדדתי פני ארץ ברגלי כאלו הן שני חבלי מדידה, והיו לי דמי עיני בביתי ללחם ועלי דרכי לצידה (ר״ש הנגיד, והל תנבי). — ובפרט ⁘חכמת הַמְּדִידָה, היא חכמת מדידת קרקעות, וצורות הנדסיות: בארבעה דרכים המדידה נקבצת ואלו הן המרבעת והמשלשת והעגלה והקשותה וכו׳ והמדידה מחזקת ד׳ מינים במדת הא׳ שהיא אמה בתוך אמה וכו׳ (מכנת המדות א). אם אתה שומע ממני במדידת הארץ ובכל הענין הזה אמה אחת בקו הוי יודע כי היא אמה באורך בלבד ואין לה רוחב כלל (ר״א בר״ח הנביא, המבית׳ והתבכר׳ ב). החלק הראשון במדידת המרבעות אשר כל צלעותיו שוות והמרבע אשר כל זויותיו נצבות והחלק השני במדידת המשלשות (שם). הוי יודע כי החלק הזה מפרש עניני מדידת שלש תמונות מן המרובעות (שם). — ובכלל, מְדִידַת כל דבר: לאחר שיבואו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו יום יום (רב״י במות טז ה). — ⁘מְדִידָה של מצוה: מותר למדוד מדידה של מצוה ולהושׁ שלוהשין על כאב הראש שלוקחין אזורו ומודדין בו ג׳ פעמים (האגור, הלכ׳ הולא׳ שבת).

⁘**מִדִּידִי**, ת״ז, לנק׳ מְדִידִית,—של מדידה: שורת מספרים ההולכת ערך מדידי והיא מתמדת והולכת בערך הזה בכל מספריה באופן שמנת הערך שוה בכלם תהיה מתגברת והולכת או שתלך הלוך והסור תקרא

[1]) סברים כי הוא הרכבה מן מה ומן די.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כך גרסת הרמב״ם בפרוש המשנ׳ עם גפה״ע, וכן היתה גרסת תנחום ירושלמי, ובנוסח׳: מדוכה.

בלשונם (געאמעטרישע פראגרעפיאן) ואני אקראנה חרוזה מ ד י ד י ת (כליל סתמכון, מפת׳ סםמות).

מְדִין[1], ת״ז, —שיש לו מום חיצוני בגופו, העושה אותו תמוה ומוזר ומבהיל, missgestaltig; difforme, moustrueux; deformed: ותהי עוד מלחמה בגת ויהי איש מדין[2]) ואצבעת ידיו ואצבעות רגליו שש ושש עשרים וארבע מספר (ש״ב כא כ).

מְדָיָן, ש״ז, מ״ר מִדְיָנִים, מִדְיָנֵי, — כמו מָדוֹן: מִדְיָנִים ישבית הגורל ובין עצומים יפריד (משלי יח יח). הות לאביו בן כסיל ודלף טרד מִדְיְנֵי אשה (שם יט יג), ועי׳ א.מדון. —ובתלמ׳: שהטיל מ ד י נ י ם בין ישראל לעמון (הור׳ י:). —ואמר המליץ: והאמת יסוד שלום וכזבי בת נשיא מ ד י ן[3]) (רמח״ל, דרכי נעם).

מְדִינָה[4]), נ״נ, מ״ר מְדִינוֹת, —א) ארץ מסדרה בחקים קבועים ונהוגה בשלטון, Staat; état; state: איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה רבתי בגוים שרתי בַּמְּדִינוֹת היתה למס (איכ׳ א א). ויתנו עליו גוים סביב מִמְּדִינוֹת ויפרשו עליו רשתם (יחזק׳ יט ח). אם עשק רש וגזל משפט וצדק תראה בַמְּדִינָה אל תתמה על החפץ (קהל׳ ה ז). כנסתי לי גם כסף וזהב וסגלת מלכים וְהַמְּדִינוֹת עשיתי לי שרים ושרות ותענגות בני האדם (שם ב ח). —ובתו״מ: שומרי גנות ופרדסין אינן אוכלין לא מן התורה ולא מהילכות מ ד י נ ה (ב״מ לג:). הכל כמנהג הַמְּ ד י נ ה (כתוב׳ ו ד). רב הונא אמר בשפסלתו מלכות (את המטבע) אבל פסלתו מ ד י נ ה אומר לו הרי שלך לפניך (ירוש׳ ב״ק ט ו ד). ומעשה ביהודה והלל בניו של רבן גמליאל שרחצו שניהן כאחד בכבול ולעזה עליהן כל הַמְּ ד י נ ה אמרו מימינו לא ראינו כך (פסח׳ נא.). לבני מ ד י נ ה שערכו שלחנות למלך הקניטוהו וסבלן (מד״ר איכ׳, זאת יי׳). —ב) חלק פחות או יותר גדול מארץ, מן ממלכה, Provinz; province: בנערי שרי הַמְּדִינוֹת וכו׳ ויפקד את נערי שרי הַמְּדִינוֹת ויהיו מאתים שנים ושלשים (מ״א כ יד-יה). הוא אחשורוש המלך מהדו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מְדִינָה (אסת׳ א א). הפרתמים ושרי הַמְּדִינוֹת לפניו (שם ג). וישלח ספרים אל כל מְדִינוֹת המלך אל מְדִינָה וּמְדִינָה ככתבה ואל עם ועם כלשונו (שם כב). ויפקד המלך פקידים בכל מְדִינוֹת מלכותו (שם ב ג). הפחות אשר על מְדִינָה וּמְדִינָה (שם ג יב). וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מְדִינוֹת המלך אחשורוש הקרובים והרחוקים (שם ט כ). מְדִינָה וּמְדִינָה ועיר ועיר (שם כח). —ובמשנה: מבית חורון ועד הים מ ד י נ ה אחת (בכיע׳ ט ב). —ג) *במשמ׳ ההפך מן עיר האם: פירות בירושלם ומעות במדינה (מע״ש ג ד). מחזירין רטיה במקדש אבל לא ב מ ד י נ ה וכו׳ קושרין נימא במקדש אבל לא ב מ ד י נ ה וכו׳ תותבין יבלת במקדש אבל לא ב מ ד י נ ה (עירוב׳ י יג). בראשונה היה הלולב ניטל במקדש שבעה וּבַמְּדִינָה יום אחד משחרב ביהמ״ק התקין ריב״ז שיהא לולב ניטל ב מ ד י נ ה שבעה זכר למקדש (ר״ה ד ג). ברכת כהנים כיצד ב מ ד י נ ה אומרים אותה שלש ברכות ובמקדש ברכה אחת במקדש אומר את השם ככתבו וּבַמְּדִינָה בכינויו (סוט׳ ז ו). —*בֶּן מְדִינָה, מתוך אותה המדינה: משל למדינה שהיו לה שני פטרונין אחד עירוני ואחד בן ה מ ד י נ ה וכעס עליהם המלך ובקש לרדותן וכו׳ (מד״ר ברא׳ ב). ירמיה ע״י שהיה עירוני מענתות היה נכנס לירושלם ואומר לישראל דברים של נחומים וכו׳ ברם ישעיה ע״י שהיה בן מ ד י נ ה מירושלם היה אומר לישראל דברים של קינטורין (פסיק׳ דר״כ, שמעו). —וגם דברים לא

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. —[2]) כך הכתיב, והקרי מדון, ובדהי״א כ ו כתוב במקומו איש מדה, ופרשו רוב הקדמונ׳ והאחרונ׳ גם איש מדין או מדון כאן במשמ׳ זו, ר״ל איש גבה קומה, וקצתם פרשו איש מדון במשמ׳ א.מדון, ר״ל איש ריב ומלחמה. והנה כבר העירו קצת החדשים כי כאן אין התאר גבה קומה כ״כ במקומו, ויש לחשב כי הנוסחה איש מדה שבדה״י היא ת ק ו ן של מחבר דה״י במקום המלה מדין שלא הובנה היטב בזמנו, כי המושג א י ש ר י ב אינו במקומו כאן. ולכן גזרו קצת החדשים על המלה מדין שהיא מלה מספקת. ואולם באמת הכתוב בעצמו מבאר לנו משמ׳ המלה מדין בספרו המום שהיה בידיו וברגליו, שמסגנון הלשון נראה שהוא כמו פרוש להתאר הקודם, והכונה בזה שהוא היה משונה הצורה מאד. והנה יש אמנם בעבר׳ המלה מום, אבל השם מום הוא כל לקוי באבר מאברי בע״ח גם אם אינו נותן לבעליו צורה מוזרה ותמוהה, והתאר מדין נראה שהיה מיוחד לשנוי הצורה של האבר, ובפרט מה שנותן לבעליו צורה מוזרה, קצת מבהלת. ולא מצאתי למדין במשמ׳ זו מקור לא בעבר׳ ולא בלשונות האחיות, אך הכתוב והענין מכריחים אותנו להנית כי זו מלה קדומה שיצאה אח״כ מהשמוש הרגיל ונעלם מקורה.

[3]) מליצת הכתוב במשמ׳ נשיא הארץ מ ד י ן, והשתמש המליץ בשם זה במשמ׳ קטטה, ור״ל כי הכזב גורם לקטטה ומריבה.

[4]) גם בארם׳ מדינתא. בערב׳ מדינה a). אבל כבר אמרו חכמים שהיא שאולה מארמית.

---

a) مدينة

בע"ה, פרות וכדום׳: תורמין בצלים מבני המדינה על הכופרים אבל לא מן הכופרים על בני המדינה (תרומ׳ ב ה). האפונין השתורים ובצלים הנמכרים ובני המדינה הנמכרים במידה (ירוש׳ דמאי ב כב ג).—*מדינות הים, מדינות מעבר להים: האשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך (יבמ׳ י א). מי שהלכה אשתו למדינת הים ובאו ואמרו לו מתה אשתך (שם ד). המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם (גיט׳ א א). מי שיצא הוא ואשתו למדינת הים ובא הוא ואשתו ובניו ואמר אשה שיצאת עמי למדינת הים הרי היא זו ואלו בניה (קדוש׳ ד י). דרך האיש לצאת למדינת הים אין דרכה של אשה לצאת למדינת הים (ירוש׳ יבמ׳ י יא.). למלך שנשא מטרונא וכו׳ הניחה המלך והלך לו למדינת הים וכו׳ נכנסו שכנותיה אצלה והיו מקניטות אותה ואומרות לה הניחך המלך והלך לו למדינת הים ושוב אינו חוזר (מד"ר איכ׳, זכר עניי).

*מְדִינוּת, ש"נ, — סגולת אוהב חיי מדינה: ואמנם ענין זה המדינות אשר הוא סגולה באדם ימצא בו. מצד היותו מתדבק ומתחבר עם זולתו ואם לא היה זה המדינות והיה יחידי לא תמצא בו זאת הסגולה הנפלאה אשר עליה יעלה האדם על שאר מיני הב"ח וכו׳ ואמנם ענין מדינות האדם והתחברותו עם זולתו לא יגיע אלא באמצעות האהבה (מנח׳ קנא׳ לר"י מפיסא א).—ובזמן החדש משתמשים בשם זה להנהגת המדינות בין הממלכות, Politique.

*מְדִינִי, ת"ז, נקב׳ מדינית, מ"ר מדיניים, מדיניות,— של מדינה, מטבע מדינה, אוהב מדינה, בנגוד למתבודד: כבר התבאר תכלית הביאור כי האדם מדיני בטבע ושטבעו שיהיה מתקבץ ואינו כשאר בע"ה אשר אין לו הכרח להתקבץ (מו"נ ב מ). ולהיות הקבוץ וההתחברות מצטרך למין האדם לצורך היותו והתקיימו הוא מה שאמרו החכמים שהאדם מדיני בטבע (העקרים א ה). ואין ראוי שיאמר שיהיו (בני האדם) זמן בב"ח בלא הסכמה להיות האדם מדיני בטבעו וצריך אל קבוץ (ר"ח קרשקש, אור ה׳ ג א ג). — *קבוץ המדיני, קבוץ בני אדם יחד בחקים מסודרים במדינה: נזקי האדם ודיני ממונות שהם הנהגת הגוף בלבד ותיקון הקבוץ המדיני תלוי בהם (העקרים א ג). ויתאחדו קצתם בקצת האחדות הגמורה ויושלם הקבוץ המדיני במיני האנשים המתחלפים (שם ב יג). ולא עלה בידם (של דור הפלגה) אותו הקבוץ המדיני שחשבו לעשות באותה העיר וכו׳ שהיה עון אנשי המגדל המשכם אחר המלאכות המותריות ובקשתם לישב בקבוץ מדיני (רי"א, נח). כי כל כונת התורה היא אם להוריש האומה הישראלית דעות אמתיות ואם להיישרת קבוץ מדיני (מנח׳ קנא׳ לר"י מפיסא 109). הזהיר על הדברים הכוללים שהם הכרחיים אל האנשים בבחינת היותם והתקיימם כדי שישלם הקבוץ המדיני והדבור הראשון מהם הוא שצריך שישמור את גוף חברו (מרפא לנפש יח:). ואני בטבעי אוהב הקבוץ המדיני נוהג צאני אחר המדבר ההמוני (אגר׳ אחוז לר"י דלמדיגו). —*חכמה המדינית, שמדבר על סדרי המדינה והנהגתה: ואולם החכמה המדינית תחלק לארבעה חלקים הראשון הוא הנהגת האדם נפשו והשני הנהגת הבית והשלישי הנהגת המדינה והרביעי הנהגת האומה הגדולה (מלות הגיון יד). לפי שרודפים אחר החכמה המדינית ומכירים פחיתות הגאוה ומעלת הענוה (חזוק אמונה א לז). —*פלסופיה המדינית: כי התחלות הדת הנימוסית שהן הבחירה והתכלית וכו׳ הנה הן מתבארות אצל הפילוסוף בפילוסופיא המדינית (העקרים א יז). הקדמה אחת מבוארת בפלוסופיה המדינית והיא האומרת שהמעשים יקנו תכונה ומדה קבועה בנפש (ר"ח קרשקש, אור ה׳ ב א א).—פלסוף מדיני, המתפלסף בעניני סדרי המדינה: ואני השתדלתי לבטל ראיותיו מד׳ פנים וכו׳ הראשון מהפלוסופים המדיניים (ר"י ערמאה, חזות קשה ד).—הקים מדיניים, הנצרכים לקיום המדינה: וזה ישלם בתקון המדות ראשונה והנהגת הבית שנית והנימוסים המדיניים שלישית (אמונה רמה ו ג). —*הנהגה המדינית: אמנם הנהגות המדיניות הנה חייבה התורה מזה היותר שלם מהם (שם). וכן כתב אבונצר בהנהגותיו המדיניות (רמב"ת, דרכי נעם ה.). והתבונן איך התנו בספריהם שלימות האיש בהנהגה המדינית ובחכמות העיוניות (סירת לאבא מארי ד, כספי מנח׳ קנא׳). —*המדיני, הכם בחכמה המדינית: כי הנה העיר בזה על דרוש נכבד והוא מה ששאל המדיני אם ההכנע לתורה ולנימוס הוא שלמות והירות או הוא שעבוד והכנעה (ר"י אברבנאל, יתרו ג). וכתב שיניקא המדיני שהאוהב האמתי הוא עצם האדם (הוא, ב"א יח). וכמו שזכר זה המדיני וואלידיו מאקשימו בספרו (הוא, שפט׳ ע).—ובמשמ׳ בן כרך, ההפך מבן שדה: לבנות עיר שהיא כוללת המלאכות כלם ומגדל בתוכה כדי להתחבר שם ולעשות עצמם מדיניים תחת היותם בני שדה (ר"י אברבנאל, נח).

*מְדִינִיּוּת, ש"נ, — סגולת הקבוץ המדיני ומנהגיו: והכירו ג"כ באופן סדורו (של יהושע) את החלוצים ויתר עניני המלחמה וכו' שהיה שלם בעיוני ובמעשי בנבואה ובנסים ובעניני המלחמות וזהו שאמר ביום ההוא גדל ה' את יהושע בעיני כל ישראל והיה זה במדיניות (רי"א, יהוש' ד). הנה ראיתי בספור הזה תועלות עצומות כפי המדיניות ולא התעורר רלב"ג לאחד מהן (שם, שפט' ד ד). והנה עבדי בן הדד היו יותר חכמים ממנו וכו' יודעים בדרך ארץ ובמדיניות הרבה (שם, מ"א כ לג). הבור והוא האיש שאין בו לא תורה ולא מדיניות ודרך ארץ (שם, נחל' אבות ב).

*מְדִישָׁה[1], ש"נ, — כמו דישה: ואמנם מיני התנועה היא המחלוקת והבעיטה והדחיפה והמרוצה ומהירות ההלוך ורביית קשת והמדישה והקפיצה לדבר יתלה בו ודלוג על אחת הרגלים (קאנון א ג ב ב).

*מָדַךְ[2], — קל לא נמצא.

— נפע', *נִמְדַּךְ, נִמְדָּכִים, — נדוך במדוך, ובהשאלה הֻכָּה באכזריות: וכמה אלפי אלפים למנחתך מוגשים, לזאת יספקו כפים ולב נמדכים, ויהי לאבל כנורי ועוגבי לקול בוכים (קינה, אכלה לקבה יוס, QGJD III, 343).

מְדֹכָה, ש"נ, — א) כלי שדכים בו דברים יבשים לשברם ולעשותם דקים וקטנים, Mörser; mortier; mortar: שטו העם ולקטו וטחנו ברחים או דכו במדֹכה ובשלו בפרור ועשו אתו עגות (במד' יא ח). — ובתו"מ: מדוכה אם יש בה שום מטלטלין אותה (תוספתא שבת יג-יד יז). מדוכה קטנה הניתנת על גבי שולחן הרי היא כקערה (שם). מוליכין תבלין ומדוך אצל מדוכה ולא מדוכה אצלן (שם יו"ט ב יז). כמלוא רגל מדוכה קטנה של בשם (ירוש' שבת ח יא ג). — *ישב על מְדוֹכָה: אמר להן (ר' דוסא בן הרכינס לחכמים) על המדוכה הזאת ישב חגי הנביא והעיד ג' דברים (ירוש' יבמ' א ג). — ב) *מין אכף: זרוז האשקלוני ומדוכה[3] המדית ועביט של גמל וטפיטן של סוס (כלים כג ב).

*מָדַל[4], — קל לא נמצא.

[1]) במם המשקל כאלו היה מהשרש.
[2]) פעל נגזר מן השם מדוך כאלו היה המם מהשרש.
[3]) כך בנוסח', ועי' *מדיבה. וכבר העירו האחרונים כי אין ספק בדבר שהכונה פה למין אכף, רק שלא נתבררה צורתו.
[4]) פעל חדש נגזר מן מֶדֶל, מן דלל, כאלו היה המם מהשרש.

— נפע' *נִמְדַּל, נִמְדֶּלֶת, — נמדל הצמח מהאדמה, נשלף: בזמן שהיא נשמטת אינה הבור ואינה נמדלת עמה וכו' נמדלת מלשון שילוף כדתנן המידל בגפנים (ר"ח שבת מה.).

*מִדְלָה, ש"נ, — מים שדלחום: ומרפש רגליכם תשתינה כמו מדלה (מנחם, מחב' רפש). ומה זה נשאת לבוף שרשיך הטובים ולשלוח עליותך להשקות אותן מעינות מטע עין רוגל וכו' ולהציל עבדו מרגש מרפס ומדלת רגל אדם (תקו' רב"י לר"ג בר' מכיר א). — ואמר הפיטן: ויבש ויצאו למדלה עקב כי חטאו, וצורם השמיעם שלת מעל פני ויצאו (קטע כ"י גני', J. Elbogen 145). שובה עמי צור משגבי וראה אבי כי את לבי גוד יפלח, די לי יושב בבור שבי ולכל כושי וערבי אני מדלה (ר"י נגארה, ישני בדי).

*מִדְלַע, ש"ז, בכנ' מִדְלָעָיו, — כמו מִדְלַעַת: המשמר פירותיו מפני העופות ומקשאיו ומדלעיו[1]) מפני החיה (ערוכ' קד.)

*מִדְלַעַת, ש"נ, מ"ר מִדְלָעוֹת, — שדה של דלועים: כל זמן שבני אדם חורשים ליטע במקשאות ובמדלעות (שבי' ב א). מזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ר"ה (שם ב). אף בזמן המקדש מותר לסקל ולזבל השדות ולעדור המקשאות והמדלעות ובית השלחין עד ר"ה (רמב"ם, שמיט' ויובל ג ט).

מַדְלֵק, ש"ז, מ"ר מַדְלְקִים, — דבר שמדליקים בו אש, כעין בדים דקים של עץ מצפים בקצה אחד בחמר מתלהב בחכוך, Zündholz; allumette; match, נהוג בדבור העברי בארץ ישראל והשתמשו בו כבר גם בעתונים ובספרות.

מַדְמֵנָה, ש"נ, — מקום צבור של דֹּמֶן: כי תנוח יד יי' בהר הזה ונדוש מואב תחתיו בהדוש מתבן במי מדמנה (ישע' כה י).

א. מְדָן[2]), ש"ז, מ"ר מְדָנִים, — כמו מָדוֹן, מְדָיָן: תהפכות בלבו חרש רע בכל עת מדנים[3]) ישלח (משלי ו יד). יפיח כזבים עד שקר ומשלח מדנים[4]) בין אחים (שם יט). שנאה תעורר מדנים[4]) ועל כל פשעים תכסה אהבה (שם י יב). — ואמר המליץ: שנאה תעורר המדנים בין הפתאים הרשעים אך בין נבוני לב תכסה האהבה על כל פשעים (ר' סעדי' אבן דנאן, מלאכ' השיר 10). —

[1]) כך בכ"י (ד"ס), וכך הביא תנחום ירושלמי. ובנוסח': ודלעיו.
[2]) יש לפקפק אם אמרו ביחיד מדן או רק הרבים היה נהוג. — [3]) כך הכתיב, והקרי מדינים. — [4]) כתיב וקרי.

והמשורר אמר: התדע כי שמואל לחיותו בדתנו עברה, ואין שלום ואין השקט ונפש יהודי זה בתוך גופה נצורה, שלח אותו ויסורו מ ד נ י ם ומדינים וקח עליו פשרה, ואם אין דעה כי המלכים עלי מלחמתך קשרו קשירה (ר״ב הנגיד, הלוה עו).

ב. *מֶדֶן, ש״ז, מ״ר מְדָנִים, — כמו ב. מַעֲדָן: מהצלת מאימתי מקבלת טומאה וכו׳ משיקשר ראשי המדנין[1]) שלה היו דבלולין יוצאין הימנה כל שבדרך המדנין טמאה כל שלא בדרך המדנין טהורה (תוספתא כני׳ ב״מ ז יח). עשאה (את המחצלת) לשכיבה וחישב עליה לאוהלין עד שלא קצר ראשי המדגין[2]) טהורה משקישר ראשי המדגין טמאה וכו׳ (נחלקה) לרחבה ונשתיירו בה שלשה מדנין שהן ששה טפחים (שם יח יח-יג). אמר ר׳ אבא (אלו צריפי האורבנים) כיון שהותרו ראשי מדנים[1]) שלהן כשרים (סוכ׳ יג:).

*מדנחאי, — מזרחיים, כנוי לבעלי המסורה שבמזרח: מדנחאי ומערבאי, מצוי בהמסורה.

א. מַדָּע, ש״ז, מ״ר מַדָּעִים, מַדָּעוֹת, — א) כמו דעת, ונרדף עם חכמה, Kenntnis; connaissance; knowlege:

כי אתה המלכתני על עם רב כעפר הארץ עתה חכמה ומַדָּע תן לי ואצאה לפני העם הזה ואבואה וכו׳ ויאמר אלהים לשלמה יען אשר היתה זאת עם לבבך וכו׳ ותשאל לך חכמה ומַדָּע אשר תשפוט את עמי אשר המלכתיך עליו החכמה והַמַּדָּע נתון לך (דהי״ב א ט-יב). ילדים אשר אין בהם כל מאום וטובי מראה ומשכלים בכל חכמה וידעי דעת ומביני מַדָּע ואשר כח בהם לעמד בהיכל המלך (דני׳ א ד). — ואמר בן סירא: השמר אל תרהב מאד ואל תדמה בחסירי מ ד ע (ב״ס גני׳ יג ח); בני ההזק בכבוד אביך ואל תעצבהו כל ימי חייו וגם אם יחסר מ ד ע ו עזוב לו ואל תכלים אותו כל ימי חייו (שם ג יב-יג). — ובמדר׳: אמר הקב״ה לאדם בשביל שנתתי לך מ ד ע יותר מן הבהמה ומן החיה ומן העופות אתה מחרף ומגדף לפני (מד״ר קהל׳, גם במדעך). — ובסהמ״א: יהיה הישראל מובדל מהן וידוע במלבושו ובשאר מעשיו כמו שהוא מובדל מהן ב מ ד ע ו ובדעותיו (רמב״ם, עכו״ם יא א). כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מ ד ע ו להבדל לעמוד לפני ה׳ לשרתו ולעובדו (הוא, שמיט׳ ויובל יג יג). שבעה הדברים אשר בהם יהיה ה מ ד ע ובידיעתם יגיעו אל כל החכמות כאשר זכרו הפילוסופים והם ההגדה והדמיון וההפך והחבור וההפרש והתוספת וההשלמה (סרקוס, שער כה). כי תכלית ההצלחה לאדם איננה כי אם ה מ ד ע העיוני והגעת הנמצאות מושכלות בשכל בכח (כוזרי ד יט). נניח שנשתנה מזגו (של הפלסוף) אל אהבת ההתגברות והתאוות הנאמר כי יש לו נפש בג״ע ונפש בגיהנם ואיזה הוא הגבול מ ה מ ד ע שתשוב בו נפש האדם נבדלת מהגוף בלתי אובדת אם היה בכלל מ ד ע הנמצאות הרבה מה שנשאר על הפילוסוף לא ידעהו ממה שבשמים ובארץ ובים (שם ה יד). אם לא נקנה הידיעה והיא ההכמה אין לנו מ ד ע והוא הבינה ואם אין לנו בינה שהוא ה מ ד ע אין לנו חכמה (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין ג כח). ומפני שהוא עליון על כל הדברים מ ד ע ו למעלה מכל מ ד ע וידיעתו למעלה מכל ידיעה (מ׳ אלדבי, ש״א א). — ואמר הפיטן: אין פאה לסביבותיך, ואין תוך מבדיל בינותיך, אין חכמה אשר תדעך, ואין מ ד ע אשר יגיעך (שסי״ה ליום ב). דרך תבונות ומ ד ע ים דקדק תמים דעים (אתי אספרה, יוצ׳ שבת נחמו). — והמשורר אמר בשבח המדע: וה מ ד ע שמו נר האלהים והוא טרם היות גלגל ונגהו, והוא היסוד לנשמת כל ורוח באפי אוהביו האל נפחו (רמב״ע, דיואן סח, כ״י בודל׳). — והמדע הפועל: המלאך שציונו לשמוע ממנו הוא גבריאל וכו׳ וזה המלאך הנקרא ה מ ד ע הפועל אשר שמו גבריאל ערך מעלתו אל בני האדם ערך מעלת השמש אל מאור עיני האדם (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין ג כח). — הַמַּדָּע הראשון, מה שכל אדם יודע ומכיר בלי ראיה, כמו שהכל גדול מהחלק וכו׳: מי שהגיע לקצה מחכמת הפלוסופיא וקרהו בלבול שחורי וכו׳ ושכח כל חכמתו וכו׳ וקבל עליו להתלמד מראש והזקין ולא ישיג ה מ ד ע הראשון (כוזרי ה יד). העיון אשר בהם ישיג ויעמוד על אמתת הדברים המצויין אשר אין אנו יכולין לשנותן מתאר אל המתואר כמו ה מ ד ע ו ת הראשונות ואלו ה מ ד ע ו ת הראשונות שהם ראייה על כל המצויים כמו השלשה שהם חשבון נפרד והארבעה שהם זוגות וכו׳ ואלו ה מ ד ע ו ת הראשונות אין אנו יודעין היאך ידענו אותן אלא מצינו דעתנו השיגה אותם ועמדה על אמתתם וכו׳ ומכח אלו ה מ ד ע ו ת הראשונות נמצאו כל המדעות (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין ב יג). — ב) *כלל הידיעות המבארות להאדם טבע הדברים ופעולותיהם, Wissenschaft; science: המעלה הראשונה ה מ ד ע העליון הנקרא מ ד ע האלהי והמעלה האמצעית חכמת

[1]) כך בכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק״מ, ובנוסח׳ הדפוס מעדנין. — [2]) כך ברוב הדפוס׳ וכן ברש״י כ״י ובר״ף כ״י, וכן גרסת הערוך, ופרש: פי׳ מ ד ן ע׳ מובלע והוא מעדן בדכתיב התקשר מעדנות כימה.

המוסר והשכל המאמצת דעת בני אדם והמנהגת להם דרך הבינה והמעלה השלישית המדע השפל והתחתון והוא מדע דרך היצורים ותוכן הנבראים (כתב ר"ד אלמוקמץ, ונמצא במרלה מקום). כי זה אין אנו צריכין להעלותו על לב כל זמן שאנו מוצאין דרך ישר בפירוש מן הכתוב שהוא הולך על דרך החכמה והמדע ואינו יוצא ממנהג הלשון (הגיון הנפש לבר חייא א). ולא היה לי מן המדע לעניי ורע מזלי ומיעוט דעתי והעלם סוד הלשון ממני (הקד׳ הברס׳ לריב"ג). ובימיו של (יצחק בן חסדאי) פשטה החכמה בישראל, כי הוא היה למדע מודע וגואל, ואחרי הזמן ההוא, כהו המאורות אשר נגהו (ר"י חריזי, תחכמ׳ יח). באותו זמן ילמדהו השמות הנוהגים באותו מדע והדברים אשר הרגל בהם באותו מדע וידריכהו אל הדרך (תכון העבור להרמב"ם).— ומ"ר ·מַדָּעוֹת: ואם ירבה מהשגת המדעות ויקנה מהחכמות יותר תהיה משכורתו לעולם הבא כפי עבודתו בעולם הזה (ספ׳ מוסר לר"י בן עקנין ב ח). בור (הוא) אדם שאין בו תורה ולא חכמה ולא דרך ארץ ולא מהדרכים לא טובים ולא רעים ולא מדה מהמדות אלא פנוי מכולם כלי ריק עני מהמדעות והדעות (בס ה ע).—ופשט שמוש זה בפרט בספרות החדשה: המדעים והמשכלות לא נודעו ולא נשמעו עוד ברוב ארצות אירופא ואף כי בארץ מאפליה הלזו (הקד׳ פבי"ע).—ומצוי מאד.

ב·מַדָּע[1], ש"ז, ככנ׳ מַדָּעֶךָ,—חדר קטן יתבודד בו האדם לעבודתו וכדומ׳, Kabinet; cab-: גם בְּמַדָּעֲךָ[2]) מלך אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר כי עוף השמים יוליך את הקול (קהל׳ י כ).

·מַדָּעִי, ת"ז, לנק׳ מַדָּעִית, מ"ר מַדָּעִיִּים, מַדָּעִיּוֹת,— של מדע: למוד המלאכות המדעיות כמו למוד העצה והדת וההנהגה (הברבים לריב"ג, ברב אב). והנה לעצלותו בבקשת החכמה לא עלו לו כי אם דעות כוזבות ומזיקות לאדם בהצלחתו המדעית והמדינית (רלב"ג, משלי כד). חכמי הנוצרים חלקו ספרי הקדש לארבעה חלקים חלק תוריי והם חמשה חומשי תורת משה וחלק ספוריי והם יהושע שופטים וכו׳ וחלק נבואיי והם ישעיהו וירמיהו וכו׳ וחלק מדעיי והם איוב ומשלי קהלת ושה"ש וכו׳ ואשר קראו מדעיים ברוה"ק נעשו ולא היו בספרי ארסטו (רי"א, הקד׳ נביא׳ א׳). הדרך הראשון מהגעת הידיעה בדברים המדעיים שהוא כפי העיון השכלי והחקירה האנושית (הוא, מ"הג). היו אנשים שחשבו שלא יגיעו לנביאים השגות מדעיות נבואיות אלא דברים מדיניים מהנהגת העם והישרתו (הוא, מפע׳ה׳ א כ). מהמעשה היו המלאכות המדעיות יותר מעולות מהמעשיות (נופ׳ צופים ב יו). הנבואה היא שפע שופע לשכל אדם רוחני מדעי מאתו ית׳ באמצעי או בזולת אמצעי (מנח׳ קנא׳ לר"י מפיסא 40). כי בשוטט השכל האנושי סביב הנמצא העיוני יקרא שכל עיוני ובשוטט סביב הנמצא המדעי יקרא מעשי (זכות אדם 11). דע כי מעלת העושר סולם כל המעלות ובלעדה אי אפשר להגיע לחכמה מן החכמות או למעלה מן המעלות כי אם יחסר לו טרף מכולת הבית אי אפשר להתבודד בהשגות המדעיות (ר"י פרובינצלו, בו"ת כלמוד התכמ׳). והם הדברים הרוחניים והמדעיים השכליים האמוניים (פתיח׳ מעבה טוביה).

מֹדַעַת[1], ש"נ, מֹדַעְתֵּנוּ,—כמו מוֹדַע: ועתה הלא בעז מֹדַעְתָּנוּ אשר היית את נערותיו (רות ג ב). — ובתלמ׳: בעל הבית מחלק בידו שלא יראה לעני מודעתו וישליך לפניו (ירוש׳ פאה ד יח.).

·מַדְעַת, ש"ז, — כמו מַדְזֵמַן, והוא שעון: מַדְעֵת (הוא בל"א) אוהר (ב"ז, גרמני-עברי, ערך אוהר).

*מַדָּף[2], ש"ז, מ"ר מַדָּפוֹת,— א) כלי מכלי הציד לצוד עופות: הרשתות והמכמרות והמדף[3]) והפלצור

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) הקדמונ׳ פרשוהו במשמ׳ א.מדע, ואמרו שהכונה בזה היא המחשבה, המצפון הפנימי. אבל, כבר הרגישו החדשים בדחק פרוש זה כאן, ואמרו קצתם כי הכונה במדעך זה חדר משכבך עם אשתך, מלשון ידע אשה, ואחרים הגיהו מצעך. ואין ספק, כי פרוש מדע במשמ׳ חדר הוא היותר נאות לפי הענין, אלא שבודאי לא נגזר מענין ידע אשה, שזה קצת מלאכותי יותר מדי. והנה, אין בלשונות האחיות חבר להמלה מדע במשמ׳ חדר, אבל אפשר למצא סמך בלשון ערב׳ למשמ׳ זו. כי הנה בערב׳ קוראים לחדר קטן מח׳דע a), ונגזר מן ח׳דע b), שמשמש בעקרו בענין רמאות והסתר דבר, ומח׳דע הוא מקום שאדם מסתיר שם חפציו או עניניו. והנה השרש ודע e) בערב׳ משמש כמו"כ במשמ׳ הסתיר ממנו, והניח חפציו בתבה וכדומ׳, והשם ודע c) קבר, וכמו"כ תבה בכלל ותבת נח בפרט. ואפשר ששרש זה שמש לפנים גם בעבר׳ במשמ׳ קרובה לזה, מלבד השרש ידע, ונסתעפה ממנו משמ׳ מקום שאדם מסתתר בו, מתבודד בו. עכ"פ, זו היא המשמ׳ היותר נאותה להשם מדע כאן.

a) مخدع b) خدع c) ودع

[1]) מן ידע.

[2]) כך נקוד במשנ׳ מנוק׳ כ"י פרמה, ובקטע משנ׳ מנק׳ כ"י אוקספ׳ מַדָּף. ולא נתברר מקור מלה זו. י"א שהוא מן נדף, במשמ׳ דחיה, והמשמ׳ הנ׳ מן נדף במשמ׳ ריחו נדף. אך כל זה דחוק.—[3]) ובאר רה"ג מהות

ומצודות הסברים (כלים כג ה).— ב) כלי מכלי הכּוֶֹרֶת: המלקוט של בקר והחסום שלה והמדף[1] של דבורים והמנפה (כלים יו ז).—ג) בעניני הלכות טומאה, הדבר המכסה את הטמא מלמעלה, ובכלל טומאה קלה: שהזב עושה משכב ומושב מתחתיו לטמא אדם ולטמא בגדים ועל גביו מדף לטמא אוכלין ומשקין (זבים ד ו).— ומ״ר: אלו פוסלין לידים אוכל ראשון והמדפות והמשקין (תוספתא ידים כ ט).

מַדְפִּיס[2], ש״ז, מ״ר מַדְפִּיסִים,—מי שהוא מַדְפִּיס ספרים בדפוס, Buch-drucker; imprimeur; printer: ובאולי השמיטו המדפיסים הפועלים או האומנים איזה אות (תתי׳ מהר״י קולון בהלותיו). אל תבהל לדבר עד שתראה בלוח הטעות שבסוף החיבור שאיזה פעמים המדפיסים מוסיפים שורה אחת או תיבות שלמים (הקד׳ מגורת המאור). להפיק ולהפים דעת המדפים יתהלך למשרים (הקד׳ מאמן בת אלמוביטו). ואם לקולי ישמעו המדפיסים אצוה על ידי עושה המלאכה להדפים כל הספרים בריות והפסקות ואותיות גדולות כפי הענין (ר״א מודינא, לב האריה א יא). בצאתי שער עלי קרת בויניציאה המהללה לחזות בנעם החבורים חדשים גם ישנים היוצאים לאור ע״י אביר המדפיסים מוסיד זואן דיגארה (ר״ב ארקוולטי, בסוף ספ׳ אוהב משפט). כי רוב המדפיסים מפסידים והעוסקים במלאכה עושקים את בעליה (שו״ת פרח מטה אהרן, הקד׳ בן המחבר). ואם יעבור המדפים או יבטלו הם מלאכת הדפוס ויתריסו את המדפים וכל המתעסקים במלאכה (פנק׳

בלי זה: לוח של אבן או של עץ מביאין הציידין ומעמידין הלוח מוטה והמקום נמוך וסומכין אותו לוח בעץ ומניחין תחת הלוח מזון או פתיתים ויבא העוף כדי לאכול אותו מזון ונופל אותו מדף ונתפס העוף. ע״כ. וכן בערוך.—

[1]) פרש רה״ג: כמין דף וקרש ולוה שהוא נתון לפני כוורת דבורים שכשיבואו הדבורים מן המרעה ינוחו במדף קודם ואח״כ נכנסין לכוורת. ע״כ. ורמב״ם: ומדף הוא כלי פשוט משימין בו אש וגללי בקר יגרשו בו הדבורים כדי שיעופו ויוכל אדם ליקח הדבש. ע״כ. ולא מצאתי להכריע, רק זה ברור שדרכם היה לגרש הדבורים מן הכורת בעשן, ויש בלשון ערבי׳ שם מיוחד לעשן זה והוא איאם a), ולא יקראו איאם לשום עשן אחר אלא לזה, אך שם להכלים שעושים בו העשן אין בערבי׳. אבל לקורה שישימו בפני הכורת לנוח עליו הדבורים לא נמצא כלל זכר בלשון ערבית, ולבן יותר נראה פרושו של הרמב״ם.

[2]) עי׳ ערך דפס.

---

a) ايام

קראקא בנ״ה, אוצר הספרות ד). האלוף במוהר״ר נחום מדפים (שם, שנת ת).

מַדְפֶּקֶת[1], ש״נ, מ״ר מַדְפְּקוֹת, — כמו יַדְפֶּק: וידבר אסף על אותות מדפקות גיד הזרוע להבין בדעת ובהכמה למשש ולגשש (אסף 140, כ״י מינכן). אלה אותות מדפקות גיד הזרוע לדעת בירייתו ושרותו ומחלתו (שם). ואם יהפכו המדפקות אלה אשר ידמו לגלי הים ויעשו קטנות ומאוחרות בלא כח דע כי ימות וכו׳ וכאשר תקרב (האשה) למות יהפכו מדפקותיה להשתנות בלא חוק הלוך וחסור (שם 148). ואם משתה אדם אשר נקוו המים הרעים בבטנו דע כי מדפקות גיד זרועו קטנות וכו׳ וכל אדם אשר ישתה משתה הקיא בטרם יקיא יהיו מדפקותיו קטנות וגם תשפלנה במעלה המורד (שם).

מְדַקְדֵּק[2], ש״ז, מ״ר מְדַקְדְּקִים,—חכם בחכמת הדקדוק, Grammatiker; grammairien; -marian: אין לנו להשליך דבר מן הדין השלם שדנוהו המדקדקים והמצחצחים (תש׳ דונש על רסע״ג, סי׳ לה). התבה אשר יקראה מדקדק הערב הפעל היא אשר נקראה אנו בנו הקנין (מלות הגיון יג). ויאמר ר׳ יהודה המדקדק הראשון ז״ל כי זה (מחטו לי) ואו המשך תות אלף השורש וכו׳ ולא יכלו המדקדקים לשומו באמצע האות ולא למעלה (ראב״ע, צחות א). רבי מורינוס גם הוא היה מדקדק גדול (שם, שער האותיות). ויאמר רבי יהודה המדקדק הראשון כי נשני על משקל חנני (הוא, בראש׳ מא נא). כמו וישר אל מלאך שהוא מהפעלים השניים לפי דעתי ולפי דעת כל המדקדקים (הוא, שפת יתר ג). יכתבו המדקדקים אשר לנו שמזה הלשון נקרא הנער הצעיר (רי״א, מפע׳ ה׳ ח ו).

מַדְקֵר, ש״ז, מ״ר מַדְקֵרִים, — כלי לדקר בו העֵפָּה, שיאפה יותר טוב: יש לעיין במגלגלין ובמדקרין שלא יהא נדבק בהן בצק (מהרי״ל, הלכ׳ תיק׳ המצות).

מַדְקֵרָה, ש״נ, מ״ר מַדְקֵרוֹת,— מעשה הדקירה בחרב וכדומ׳: יש בוטה כְּמַדְקְרוֹת הרב ולשון חכמים מרפא (משלי יב יח).—ואמר הפיטן: צדיק רבי אלעזר בן שמוע באהרונה נהרג במדקרה, יום ערב שבת היה זמן קדוש ויקדש ויקרא (קינה, ארזי הלבנון).

***מדר**, ממנו *מֻדָּר.

---

[1]) עי׳ ערך ד׳פק.

[2]) עי׳ ערך דקדק.

*מְדָר[1], ש"ז,—טיט יבש קשה, trock. Kot; boue sèche; dry mud: עפר אפילו לבנים אפילו מדר אפילו חרסית (ספרא מצור' ו ד).

*מָדַר,—קל לא נמצא.

—הפע', *הִמְדִיר,—המדיר המקום, עשהו מדרון: אמר רב זביד במַמְדִיר[2]) את כותלו (ב"ב כב:).

מַדְרֵגָה[3]), ש"נ, מ"ר מַדְרֵגוֹת,—א) מַדְרֵגָה בהר ובדומ', כעין שטח ישר קטן אפקי עשוי בתוך שפוע ההר לזרע שם, Treppe; degrés; step: יוֹנָתִי בחגוי הסלע בסתר הַמַּדְרֵגָה הראיני את מראיך השמיעני את קולך (שה"ש ב יד).—ובתו"מ: ערים שהוא יוצא מן המדרגה וכו' הנוטע אחד בארץ ואחד במדרגה אם גבוה מן הארץ י' טפחים אינה מצטרפת עמה (כלא' ו ב). אין בונין מדרגות על פי הגאיות ערב שביעית (שבי' ג ח). מדריגות שגבוהות עשרה טפחים נותן פאה מכל אחת ואחת (תוספתא פאה א ט). גפן שנטוע במדריגה נותנין לה עבודתה (שם כלא' ג ז). אמר ר' מנא כל אותן י' טפחים שבמדרגה עשו אותם מקום בפני עצמו (ירוש' שם ו ל ג). ז"עין נהנין מן המדריגה (שם). שתי גינות זו על גבי זו וכו' העליונה עשויה כרם והתחתונה אינה עשויה כרם זורע את התחתונה ואת המדרגה עד שבגיע לעיקר הגפנים (שם).—ב) בהשאלה, במשמ' רוחנית ומוסרית, *ההבדל במעמד הדבר יותר ויותר גבוה: הקב"ה משפיע להן טובה לרשעים בעולם הזה כדי לטרדן ולהורישן למדריגה התחתונה (קדוש' מ:).—ובספה"א: וההקדמה הרביעית ההודאה כי למציאות מדרגות עליונות ותחתונות וכל מה שיש לו הרגש והשגה וחוש מעולה מאשר אין לו זה בעבור קורבתו ממדרגת הסבה הראשונה אשר הוא השכל בעצמו וכי הפחות שבצמח יותר מעולה במדרגה מן המעולה שבמוצאים והפחות שבבהמה יותר מעולה במדרגה מן המעולה שבצמח והפחות שבאדם יותר מעולה במדרגה מן המעולה שבבהמה (כוזרי ה כ). השכל העיוני אשר בו ידע האדם האמת מן השקר והוא ארבע מדרגות המדרגה הראשונה הוא הכח אשר בו ישיג האדם המושכלות הראשונות והם הדברים שלא יצטרך לו מופת על אמתתם וכו' המדרגה השנייה רוצה לומר החכמות שיצטרך עליהם המופת ויקראו מושכלות סתם והמדרגה השלישית הוא הכח אשר בו ישיג התחלת כל הדברים וצורתם העצמיות וכו' המדרגה הרביעית היא השגת הצורות הנפרדות בעיקר מציאותם (רוח חן ג). ויקבל אז הכח השכלי השפע כפי הכנתו ויעלה אל מדרגה עליונה להשיג אמתת המציאות (שם ד). ואם היה צריך כל בעל תורת משה כל רבוי המצות שבאו בה כדי להקנותו המדרגה ממדרגות חיי העוה"ב היתה תורת משה מרחקת את האדם מקניית השלמות (העקרים א כג). וראיתיך אחרי כן שלא היה אצלך מדרגת כל מה שבארתיו באותו מאמר מדרגת מאמר מספיק (אמונה רמה א א). תחלת מדרגת הנבואה החלומות הצודקים (שם ה א). ולרופאים חלוק במה שירצו באמרם זה הסם במדרגה הראשונה או בשנית או בשלישית (פי' אבן רשד על תבואי א"ס).—*במדרגה, במשמ' בתור, באיכות, במעלה: ומפני היותה בתי הגדולה מרב אני עושה עמך חסד גדול לתתה לך לאשה ולכן ראוי שלא תהיה לי במדרגת חתן כי אם במדרגת בן (ר"י אברבנאל, ב"א יח).

*מַדְרוֹן[1]), ש"ז, מ"ר מַדְרוֹנִים,—מקום נטוי ומשפע, abschüss. Ort; pente; declivity: מבוי ששוה לרשות היחיד ועשוי מדרון לרשות הרבים (תוספתא שבת י"א ג). היתה (הקורה) עשויה מדרון ומקבלת אריח בנוי (שם ערובי' א ו). (ואם אין) עפר תיחוח יעמוד במקום גבוה וישתין למקום מדרון (ברכ' מ.). תרנגולת עשויה להטיל ביצתה באשפה ואינה עשויה להטיל ביצתה במקום מדרון (שבת מב:). שופכין (מים) במקום מדרון ואין שופכין במקום האישבורן (פסח' מב.). המעביר חבית ממקום למקום ושברה וכו' במקום מדרון (ישבע שלא פשע ופטור) שלא במקום מדרון (ודאי הוא פושע) (ב"מ פב:).—ומצוי בספה"א: ואם היה גיא מעוקם שהיה מדרונו משופע ונוח להילוך (רש"י ערובי' נח.). מים אינם מתכנסין במקום מדרון (רמב"ם, ת"ת ג ט). (אשד) והוא מדרון ההר או הפסגה ונקרא כן לפי שהמים היורדים על ההר או הפסגה נשפכים למטה דרך המדרון (ספרי רד"ק,

---

[1]) בערב' מַדַר a), במשמ' זו.

[2]) כך גרס' הערוך, ופרש: במשפע ויורד כותלו כמו מדרון שאין אדם יכול לעמוד בו שמחליק ונופל ויש ששונין במרדד את כותלו. ע"כ. וכן בכ"י במרדד (ד"ס). ובנוסח' במדיר.

[3]) עי' ערך דרג. בערב' דרג'ה b).

a) مَدَر b) دَرَجَة

---

[1]) לא נתברר מקור מלה זו.

אחד). בדמיון המים הנשפכים במקום מ ד ר ו ן במקום נמנע להתקבצם (נופ׳ לופים כ יג).—וכמו ת״ז: וכשנטף המים מן הבשר מולחו על דף מ ו ד ר ו ן או בכלי מנוקב (מהרי״ל, הלכ׳ איסור והיתר).

*מַדְרִיךְ, ש״ז, — מי שמדריך את זולתו ללכת בדרך הרצוי: ראה משה בלבו את העם כי פרוע הוא וכו׳ ובטל מהם כל עצה ומוסר והנה הם כצאן הנפוצים על ההרים בלא יועץ ו מ ד ר י ך (רמב״ן שמות לב כה).

מִדְרָךְ, ש״ז, —מקום דריכת הרגל: לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל (דבר׳ ב ה).— ואמר המשורר: ולו יתן די אבר כדרור, לעוף אל תלי לקרא לי דרור, ועפר היכלי ארקח מר-דרור, אשק מאהבה מ ד ר ך פעמי (ר״י הלוי, יונה מה תהגי).

*מִדְרָכָה, ש״נ, מ״ר מדרכות,—א) כמו מדרך: הבט נא אל האפר אשר פרשנו על רצפת הבית סביבות השלחן וראה את מ ד ר כ ו ת העקבות האלה למי המה כי הם אוכלים שלחן ביל (יוסיפון, פרק ג). —ב) ״צדי הדרכים והרחובות המתקנים בפרט להליכות אדם ברגליהם, Trottoir, נהוג בדבור העברי בא״י והשתמשו בו בעתונים ובספרות החדשה.

*מִדְרָס, ש״ז, — דריסת הרגל, א) בהלכות טומאה, כל מה שנוגע בו הטמא בכבדות, בדריסת רגל, בישיבה ועמידה[1]: בגדי עם הארץ מ ד ר ס לפרושין בגדי פרושין מ ד ר ס לאוכלי תרומה (חגי׳ ב ז).—ב) ״עצם הדריסה: פריסה שהעצמות נפרסים ב מ ד ר ס רגלים או ע״י מחרישה (תוספ׳ נדה נז.).—ובהשאלה: והמזכיר שמו (של הבורא) הנם בשבועה או בענין אחר ביזה את השם ונותן אותו מ ד ר ס לשונו (מלמד התלמיד׳, יתרו).

*מַדְרֵס, ש״ז, מ״ר מדרסים, מדרסיו,—מדרס עוף דורס וכדומ׳, הצפרן וכדומ׳ שהוא דורס בה בע״ח: וכל עוף דורס באויר מ ד ר ס י ו בראשי אצבעותיו והדורס בארץ מדרסיו בשוקיו כתרנגול וזולתו (מדר׳ החכמה לר״י הכהן, כע״ת יד, כ״י ברלין). אבל המעופף הרבה ש מ ד ר ס י ו עקומות הוא עושה מעט ביצים (שם יז).

*מַדְרֵסָה, ש״נ, מ״ר מדרסות,—כמו מדרס: והצפרנים למקצת החי כ מ ד ר ס ו ת לעופות (מדר׳ החכמ׳ ליהודה הכהן, כע״ת יד, כ״י ברלין).

*מִדְרָשׁ[1], ש״ז, מ״ר מדרשות, מדרשים,—א) כמו דרוש, דרשה, באור ופרוש לדבר מן הדברים, לענין מהענינים, לספר מהספרים, Auslegung; interpretation: ויתר דברי אביה ודרכיו ודבריו כתובים במדרש הנביא עדו (דהי״ב יג כב). — ובתו״ם: זה מ ד ר ש דרש יהוידע כהן גדול אשם הוא אשום אשם לה׳ זה הכלל כל שהוא בא משום חטא ומשום אשמה ילקח בה עולות (שקל׳ ו ו). זה מ ד ר ש דרש ר״א בן עזריה לפני חכמים ביבנה הבנים יירשו והבנות יזונו (כתוב׳ ד ו). זה אחד מג׳ מ ד ר ש ו ת שהן מחוורין בתורה (ירוש׳ תרומ׳ כ מא ג). הם דרשו מ ד ר ש כתובה אנו לא נדרוש מ ד ר ש תורה (יבמ׳ קיז.). ר׳ יוחנן אמר לא ה מ ד ר ש הוא השם ולא השם הוא ה מ ד ר ש לא היה צריך (הכתוב לאמר) אלא נח זה יניחנו או נחמן זה ינחמנו (מד״ר ברא״ש׳ כה). זה ה מ ד ר ש עלה בידינו מהגולה בכל מקום שנאמר ויהי בימי צרה (שם מב). זה מ ד ר ש דרש רבי יוסי בן כיפר משום ר״א בן שמוע כל האסורות לו איסור ערוה ובא עליה אין צריכות ממנו גט (דא״ר א).—ובספה״א: כי יש לומר כך ויש לומר כך ונאמר לשון זה להדרש בו כל ה מ ד ר ש ו ת הללו (תשו׳ הגא׳, הרכבי רמח). — ב) *עצם מעשה הדרישה, Studium; étude; study: ולא ה מ ד ר ש הוא העיקר אלא המעשה (אבות א יז). —*בית המדרש, בתי מדרשות,—מקום ששם דורשים, לומדים תורה וחכמה: סורו אלי סכלים ולינו בבית מ ד ר ש י עד מתי החסרון מן אילו ואילו ונפשכם צמאה מאד תהיה (ב״ס גני׳ נא כג-כד). ומפני מה אין קורים בהם (בכתובים בשבת) מפני ביטול בית ה מ ד ר ש (שבת יז א). וכשבא ר״י בן דורמסקית אצל ר״א בלוד אמר לו מה חדוש היה לכם בבית ה מ ד ר ש היום (ידים ד ג). בו ביום בא יהודה גר עמוני ועמד לפניהם בבית ה מ ד ר ש אמר להם מה אני לבא בקהל (שם ד). אמר להן (ר׳ יהושע לר״י בן ברוקה ור״א בן חסמא) מה חידוש היה לכם בבית ה מ ד ר ש היום אמרו לו תלמידיך אנו וממימיך אנו שותין אמר להם אי אפשר לבית ה מ ד ר ש בלא חידוש (תוספתא סוט׳ ז ט). מודה אני לפניך ה׳ אלהי ששמת חלקי מיושבי בית ה מ ד ר ש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות (ברכ׳ כח:). ומעשה ובת בנו של ר׳ יוסי בציפורי ונכנס לבית ה מ ד ר ש ודרש כל היום כולו (מו״ק כא.). מעשה בר׳ שהיה

---

[1] אמר רה״ג בהקדמת פרושו לטהרות: שאלו הטמאין עושין משכב ומושב בעמידה ובישיבה ובשכיבה ובסמיכה ובתלייה ובשעינה וכו׳ ורצו חכמים לקצר הדברים ומצאו דיבור שתחתיו עמידה וישיבה ושכיבה ותלייה ושעינה והיא מ ד ר ס.

[1] מן דרש, עי״ש.

דורש בבית המדרש הגדול וכשהיה מבקש ליכנס לדרוש היה אומר ראו אם נתכנסו כל הקהל (מד"ר דבר' ז). פעם אחת שהה ר"ע לבא לבית המדרש בא וישב לו מבחוץ וכו' אמרו עקיבא מבחוץ פנו לו מקום בא וישב לו לפני רגליו של ר"א ובית מדרשו של ר"א היה עשוי כמין ריס ואבן אחת היתה שם והיתה מיוחדת לו לישיבה (שם שה"ש, לרית). אותו היום ישב ר"ש ודרש בבית המדרש הגדול שלו לעולם הוי רך בקנה ואל תהא קשה כארז (דא"ר ד).—ומ"ר: מדליקין שמן שריפה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלין (תלומ' יא י). אמר דוד אוכה שיהו דברי נאמרין על שמי בבתי כניסיות ובבתי מדרשות (ירוש' ברכ' ב ד:). איכן הוא (הקב"ה) מצוי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (שם ה ח ד). עתידין הן הבירין להתייגע מבתי כניסיות לבתי מדרשות (שם שבי' ד נס ג). בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמיה הגדול מבורך הקב"ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו (בבלי ברכ' ג.). כשישראל נכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וקורין קריאת שמע והן יושבין לכבודי ואני (עומד) על גבן (מד"ר ברא' מח). (כתוב) ותלך לדרוש את יי' וכי בתי כנסיות ובתי מדרשות היו באותן הימים (שם סג). שנגמרים (דברי הכמים) בעצה ומחשבה והיכן נגמרים בבתי מדרשות (שם במד' יד). היה אחז סבור וכו' אם אין זקנים אין תורה אם אין תורה אין בתי כנסיות ובתי מדרשות (שם אסת' א). אשרנו כשאנו משכימים ומעריבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ומיחדים שמך בבל יום תמיד (ברכ' השחר, נפיקן). — *וללמודי חכמה ומדעים העליונים, Universität; -sité; -sity: שיקבלו אותנו בסבר פנים יפות ללמוד החכמות בבתי המדרשים שלהם ואף שזה לנגד חקם ונמוסם כי מעולם לא למד שום יהודי בזה המדרש וכו' עד שקבלנו בבית מדרשיהם בקבוץ כל החכמים הסמיכות כמנהגם (הקד' מעשה טוביה).—ג) *כמו בית מדרש: איני מניחך עד שתאמר לי מה שמך ומה שם עירך ומה שם רבך ומה שם מדרשך שאתה למד בו תורה (מנח' מד.). והלא לא הלכה (רבקה) אלא למדרשו של עבר (מד"ר ברא' סג).—ובסהמ"א: וכל מדרשות שבסורא אין אומרים אלא אהבת עולם חוץ ממדרש אחד ומדמים אנו שבאותו היה רגיל מר רב כהן צדק (אבודרהם, בשם ר"ע גאון ורס"ג). המפנה את האוצר בשבת מפני שהוא צריך לו לדבר מצוה כגון שיכנים בו אורחים או יקבע בו מדרש (רמב"ם, שבת כא כ). ורצו בזה בית לישיבתם ומדרש שילמדו בו (רי"א, מ"ב ו). — ואמר המשורר: ויסורו משם, ואדמתם תאשם, ותראה מדרשם, כיער מדברם (ר"ש הנגיד, באשמרת ערב). — ד) *חלק מתורה שבע"פ, שמבאר ומפרש את המקרא לא לפי פשוטו אלא בדרך דרש לפי הצרך לכונה מן הכונות: ומלמדו מדרש הלכות ואגדות (נדר' ד ג). הכן בחוץ מלאכתך זה מקרא ועתדה בשדה לך זו משנה ואחר ובנית ביתך זה מדרש (תוספתא סוט' ז כ). ר"ח אמר נראין הדברים מדרש צריך לברך הלכות אין צריך לברך רבי סימון בשם ריב"ל (אומר) בין מדרש בין הלכות צריך לברך (ירוש' ברכ' א ג ג). זה ר' עקיבה שהתקין מדרש הלכות והגדות (שם שקל' א מח ג). ואסור (האבל) לקרות בתורה בנביאים ובכתובים ולשנות במשנה במדרש ובהלכות ובש"ס ובאגדות (בבלי מו"ק כא.). איזו היא משנה ר"מ אומר הלכות ר"י אומר מדרש (קדוש' מט.). כך היה ראב"ע בזמן שת"ח נכנס אצלו שאלו במקרא אומר לו במשנה אומר לו במדרש אומר לו (אדר"נ יח). זה חכם שהוא יודע הלכות ומדרשות ואגדות (מד"ר במות ל). צריך אדם להיות נוטל משל לומר פרקו או אגדתו או מדרשו בשעה שהוא מבקש לאמרם בצבור (שם מ). תלמידי חכמים אעפ"י שנראין כעורין ושהורים בעוה"ז אבל בפנים יש בהם תורה מקרא משנה מדרשות והלכות תלמוד תוספות ואגדות (שם שה"ש, כאהלי קדר).—ובסהמ"א: (מה שאמרו לא תפשיט עור מכלפי האזן) אם כפשוטו שלא להפסיד אוכלין ואם למדרש ולמשל שלא לבוא על אשה שלא כדרכה (תבו' הנא', סרכבי בת). בצמר או בפשתים של צמר או של פשתים זהו פשוטו ומדרשו יכול יביא גיזי צמר ואניצי פשתן וישרפם עמו וכו' (רש"י ויקר' יג נב). — ה) *ספר מדרשי המקרא: בשעה שת"ת נכנס אצלו (אצל ר' טרפון) ואמר לו שנה לי מביא לו מקרא ומשנה מדרש הלכות ואגדות כיון שיצא מלפניו היה יוצא מלא ברכה וטוב (אדר"נ יח). ותברו הכמי המשנה חיבורים אחרים לפרש דברי התורה וכו' וכן ר' עקיבא היבר מבילתא וחכמים אחרים אחריהם חיברו מדרשות (רמב"ם, הקד' יד החזקה). — מדרש בראשית, מדרש תהלים, מדרש חמש מגלות, וכדומה.

∞מִדְרָשָׁה[1], ש"נ, מ"ר מִדְרָשׁוֹת, — שֵׁם לבית-ספר תיכון, בין בית-ספר למתחילים ובין בתי-

---

[1]) כך בערב', מדרשה[a].

---

[a]) مدرسة

הספר העליונים, נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים (האור, שנת תרעא, בחדש תמוז).

מה[1]-, (עם אות דגושה אחריה), מה (בהפסק ולפני א ר), מה- (לפני ה ח ע), במה, במה, במה,—מלת השאלה לדבר לא ידוע, was; quoi; what, ותבוא א) לשאלה הפשוטה של הדבר: ויאמר אליו מה-שמך ויאמר יעקב (בראש' לב כח). והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה-מעשיכם ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד עתה (שם מו לג-לד). והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה-זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יי' ממצרים (שמות יג יד). מה-יהיה משפט הנער ומעשהו (שפט' יג יב). ויאמר לה מה-תארו (ש"א כח יד). שאלי נס ונמלטה אמרי מה-נהיתה (ירמ' מח יט). ואמרתם מה-נדברנו עליך (מלא' ג יג). מה-שאלתך וינתן לך ומה-בקשתך (אסת' ה ו).—ובפעול: מה-מצאת מכל כלי ביתך (בראש' לא לז). וישאלהו האיש לאמר מה-תבקש ויאמר את אחי אנכי מבקש (שם לז יה-יו).—ולפני א במם קמוצה: ויאמר מה אתן לך ויאמר יעקב לא תתן לי מאומה (בראש' ל לא). הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי להם אלהי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה שמו מה אמר אלהם (שמות ג יג). ויאמר לו מה אדני מדבר אל עבדו (יהוש' ה יד). — ולפני ר: אל תיראי כי מה ראית ותאמר האשה אל שאול אלהים ראיתי עלים מן הארץ (ש"א כח יג). ויאמר מה ראו בביתך ויאמר חזקיהו את כל אשר בביתי ראו (ישע' לט ד).— ולפני ה ח ע עפי"ר מם סגולה: ויאמר לו מה-עשית לנו ומה-חטאתי לך (בראש' כ ט). ויאמר משה אל אהרן מה-עשה לך העם הזה (שמות לב כא). והגד נא לי מה עשית אל תכחד ממני (יהוש' ז יט). מה מתוק מדבש ומה עז מארי (שפט' יד יח). ויאמר מה-היה הדבר בני ויען המבשר ויאמר נס ישראל לפני פלשתים (ש"א ד יו-יז). ויאמר מה חטאתי כי אתה נתן את עבדך ביד אחאב להמיתני (מ"א יח ט). — ולפני ק: וישמעו פלשתים את קול התרועה ויאמרו מה קול התרועה הגדולה הזאת (ש"א ד ו). וישמע עלי את קול הצעקה ויאמר מה קול ההמון הזה (שם יד). — ולפני מ: וידבר אלהם מה משפט האיש אשר עלה לקראתכם (מ"ב א ז). — וגם לפני ל: הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת מה לעשות לך (מ"ב ד יג). מה לידידי בביתי (ירמ' יא יה).—ועם ב השמוש, במה: ויאמר (אברהם) אדני יי' במה אדע כי אירשנה (בראש' יה ח). ויאמר אליו בי אדני במה אושיע את ישראל (שפט' ו יה). ויצא הרוח ויעמד לפני יי' ויאמר אני אפתנו ויאמר יי' אליו במה ויאמר אצא והייתי רוח שקר (מ"א כב כא-כב). במה אקדם יי' (מיכ' ו ו).—ובמה: במה ישכב (שמות כב כו). הגידה נא לי במה כחך גדול ובמה תאסר לענותך (שפט' יו ו). במה יזכה נער את ארחו (תהל' קיט ט). דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו (משלי ד יט).—ב) תשמש מה במשמ' שאלה של תרעומות וגערה ותמיהה: ויאמר יי' אלהים לאשה מה-זאת עשית ותאמר האשה הנחש השיאני (בראש' ג יג). ויקרא פרעה לאברם ויאמר מה-זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך הוא (שם יב יח). ויגער בו אביו ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמת (שם לז י). ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה-זאת עשה אלהים לנו (שם מב כח). ויאמר להם יוסף מה-המעשה הזה אשר עשיתם הלוא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמני (שם מד יה). ויאמר יי' אל משה מה-תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו (שמות יד יה). כה אמרו כל עדת יי' מה-המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל (יהוש' כב יו). ויצא חירם מצר לראות את הערים אשר נתן לו שלמה ולא ישרו בעיניו ויאמר מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי (מ"א ט יב-יג). כה אמר המלך הגדול מלך אשור מה הבטחון הזה אשר בטחת (ישע' לו ד).—ג) בשאלה טפלה למאמר אחר: ויבא אל האדם לראות מה-יקרא לו (בראש' ב יט). ונראה מה-יהיו חלמתיו (שם לז כ). ותתצב אחתו מרחק לדעה מה-יעשה לו (שמות ב ד). ואנחנו לא נדע מה-נעבד את יי' (שם י כו). כי לא ידעו מה-הוא (שם יו יה). עמדו ואשמעה מה-יצוה יי' לכם (במד' ט ח). וראיתם את הארץ מה-הוא (שם יג יח). כי לא פרש מה-יעשה לו (שם יה לד). ושמעת מה-ידברו (שפט' ז יא). הבו לכם עצה מה-נעשה (ש"ב יו כ). הוא יגיד לך מה-יהיה לנער (מ"א יד ג). וידעו מה-יעץ יי' צבאות על מצרים (ישע' יט יב). ואבינה מה-יאמר לי (איוב כג ה). — ד) קצת לשאלת איכות הדבר, במשמ' איזה: ויאמר יהודה אל אחיו מה-בצע כי נהרג את אחינו (בראש' לז כו). ואל מי תדמיון אל ומה-דמות תערכו לו (ישע' מ יח). מה-בצע בדמי ברדתי אל שחת (תהל' ל י). מה-יתרון לאדם בכל עמלו שיעמל תחת השמש (קהל' א ג).—והשם בסוף: כי מה עשיתי ומה-בידי רעה (ש"א כו יח). כה אמר יי' מה-מצאו אבותיכם בי עול (ירמ' ב ה). ויאמר

---

[1]) בארמ' מה, מא. בערב' מא a), כמעט בכל השמושים כמו בעברית.

a) ما

המלך מַה-נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה (אסת׳ ו ג).
— ה) בחבור עם לְךָ, מַה-לְּךָ, מַה-לָּכֶם, או עם שם
עם ל השמוש לפניו, במשמ׳ מה קרה לך, מה רצונך
וכדומ׳: ותשא (הגר) את קולה ותבך וכו׳ ויקרא מלאך
אלהים אל הגר מן השמים ויאמר לה מַה-לָּךְ הגר אל
תיראי כי שמע אלהים אל קול הנער (בראש׳ כא יו-יז).
ותצנח מעל החמור ויאמר לה כלב מַה-לָּךְ ותאמר לו
הבה לי ברכה (שפט׳ א יד-יח). ותקד בת שבע ותשתחו
למלך ויאמר המלך מַה-לָּךְ וכו׳ (מ״א א יו). ותקרב
אסתר ותגע בראש השרביט ויאמר לה המלך מַה-לָּךְ
אסתר המלכה (אסת׳ ה ב-ג).—ועם כי ופעל אחריה:
ויאמרו למיכה מַה-לְּךָ כי נזעקת ויאמר את אלהי אשר
עשיתי לקחתם (שפט׳ יח כג-כד). וישאו כל העם את
קולם ויבכו וכו׳ ויאמר שאול מַה-לָּעָם כי יבכו (ש״א
יא ד-ה). מַה-לָּךְ אפוא כי עלית כלך לגגות (ישע׳ כב א).
מַה-לְּךָ הים כי תנוס (תהל׳ קיד ה).— ובלי כי: מַלָּכֶם
תדכאו עמי ופני עניים תטחנו (ישע׳ ג יה).—ועם מקור:
ולרשע אמר אלהים מַה-לְּךָ לספר חקי (תהל׳ נ יו).—
ועם בינו׳: מַה-לָּכֶם אתם משלים את המשל הזה על
אדמת ישראל (יחזק׳ יח ב). ויאמר לו מַה-לְּךָ נרדם (יונ׳
א ו).—מַה-לִּי וָלָךְ, איזה דבר יש בינינו: וישלח יפתח
מלאכים אל מלך בני עמון לאמר מַה-לִּי ולך כי באת
אלי להלחם בארצי (שפט׳ יא יב). ויאמר אבישי בן
צרויה אל המלך למה יקלל הכלב המת הזה את אדני
המלך וכו׳ ויאמר המלך מַה-לִּי ולכם בני צריה (ש״ב
יו ט-י), לאמר מה זה נוגע לכם. ויען אבישי בן צרויה
ויאמר התחת זאת לא יומת שמעי כי קלל את משיח
יי׳ ויאמר דוד מַה-לִּי ולכם בני צרויה כי תהיו לי
היום לשטן (שם יט כב-כג). ותאמר אל אליהו מַה-לִּי
ולך איש האלהים באת אלי להזכיר את עוני ולהמית
את בני (מ״א יז יח). — מַה-לְּךָ ולדבר פלוני, איזה
יחס יש לך להדבר, איזו רשות יש לך להדבר: וילך
רכב הסוס לקראתו ויאמר כה אמר המלך השלום ויאמר
יהוא מַה-לְּךָ ולשלום סב אל אחרי (מ״ב ט יח).—ובלי
ו העטוף: ועתה מַה-לָּךְ לדרך מצרים לשתות מי שחור
ומַה-לָּךְ לדרך אשור לשתות מי נהר (ירמ׳ ב יח).—
ועם אֶת: מַה-לַּתֶּבֶן את הבר (ירמ׳ כג כח). — ו) כמו
אֲשֶׁר, שֶׁ: אולי יקרה יי׳ לקראתי ודבר מַה-יראני
והגדתי לך (במד׳ כג ג). ויקח אבימלך את הקרדמות
בידו ויכרת שוכת עצים וכו׳ ויאמר אל העם אשר
עמו מָה ראיתם עשיתי מהרו עשו כמוני (שפט׳ ט מח).
ויאמר מָה אתם אמרים אעשה לכם (ש״ב כא ד). האינך

ראה מָה המה עשים בערי יהודה ובחוצות ירושלם (ירמ׳
ז יז). הראה אתה מָהֵם עשים (יחזק׳ ח ו). הגיד לך
אדם מַה-טוב ומָה יי׳ דורש ממך (מיכ׳ ו ח). ולא
הגדתי לאדם מָה אלהי נתן אל לבי לעשות לירושלם
(נחמ׳ ב יב).—ועם שֶׁ אחריה: מַה-שֶּׁהיה הוא שיהיה
ומַה-שֶּׁנעשה הוא שיעשה (קהל׳ א ט). מַה-שֶּׁהיה כבר
הוא (שם ג יה).—ז) במשמ׳ איזה דבר שהוא, ואחרי
שלילה במשמ׳ שום דבר: הן אדני לא ידע אתי מַה-
בבית ובל אשר יש לו נתן בידי (בראש׳ לט ח). ויאמר
המלך (האם) שלום לנער לאבשלום ויאמר אחימעץ
ראיתי ההמון הגדול לשלח את עבד המלך יואב ואת
עבדך ולא ידעתי מָה (ש״ב יח כט), ר״ל לא ידעתי
כלום. אשת כסילות המיה פתיות ובל ידעה-מָּה (משלי
ט יג). החרישו ממני ואדברה אני ויעבר עלי מָה (איוב
יג יג), ר״ל יעבר איזה דבר שיהיה.—ועם פעל היה:
ואחימעץ בן צדוק אמר ארוצה נא ואבשרה את המלך
וכו׳ ויאמר לו יואב לא איש בשרה אתה וכו׳ ויסף
עוד אחימעץ בן צדוק ויאמר אל יואב ויהי מה ארצה
נא גם אני אחרי הכושי ויאמר יואב למה זה אתה רץ
בני ולכה אין בשורה מצאת (ויאמר אחימעץ) ויהי מָה
ארוץ ויאמר לו רוץ (ש״ב יח יט-כג).—ובמשמ׳ של זלזול:
הנה בדבר יי׳ מאסו וחכמת-מֶה להם (ירמ׳ ח ט). — ח)
במשמ׳ איך: ויאמר יהודה מה נאמר לאדני מַה-נדבר ומַה-
נצטדק האלהים מצא את עון עבדיך (בראש׳ מד יו).
ואנחנו לא נדע מַה-נעבד את יי׳ (שמות י כו). ויאמר
תן לעם ויאכלו ויאמר משרתו מָה אתן זה לפני מאה
איש (מ״ב ד מב-מג). — ט) לקריאה של השתוממות
והתפלאות, קצת במשמ׳ כמה: ויירא ויאמר מַה-נורא
המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים (בראש׳ כח יז).
מַה-טבו אהליך יעקב (במד׳ כד ה). מַה-יפו דדיך אחתי
כלה מַה-טבו דדיך מיין (שה״ש ד י). מַה-יפו פעמיך
בנעלים בת נדיב (שם ז ב). מַה-יפית ומַה-נעמת אהבה
בתענוגים (שם ז). מַה-נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע
שלום (ישע׳ נב ז). מַה-נאנחה בהמה נבכו עדרי בקר
(יואל א יח). כי מַה-טובו ומַה-יפיו (זכר׳ ט יז). מָה
רב טובך אשר צפנת ליראיך (תהל׳ לא כ). מַה-יקר
חסדך אלהים (שם לו ח). מַה-ידידות משכנותיך יי׳ צבאות
(שם פד ב). מַה-גדלו מעשיך יי׳ (שם צב ו). מַה-רבו
מעשיך יי׳ כלם בחכמה עשית (שם קד כד). מָה-אהבתי
תורתך כל היום היא שיחתי (שם קיט צז). מַה-נמלצו
לחכי אמרתך (שם קג). הנה מַה-טוב ומַה-נעים שבת
אחים גם יחד (שם קלג א). ולי מַה-יקרו רעיך אל מֶה

עצמו ראשיהם (שם קלט יז). דור מָה-רמו עיניו ועפעפיו ינשאו (משלי ל יג).—ולהתול: ותצא מיכל בת שאול לקראת דוד ותאמר מַה-נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים (ש"ב ו כ).—י) במשמ' מַדּוּעַ: וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה ויאמר להם משה מַה-תריבון עמדי מַה-תנסון את יי' (שמות יז ב). ותבא אליו איזבל אשתו ותדבר אליו מַה-זה רוחך סרה ואינך אכל לחם (מ"א כא ה). וישובו המלאכים אליו ויאמר אליהם מַה-זה שבתם (מ"ב א ה). מַה-תיטבי דרכך לבקש אהבה (ירמ' ב לג). מַה-תזעק על שברך אנוש מכאבך על רב עונך (שם ל יה). מַה-תתהללי בעמקים (שם מט ד).—יא) קצת במשמ' לא[1]: מיי' מצעדי גבר ואדם מַה-יבין דרכו (משלי כ כד). אמנם ידעתי כי כן וּמַה-יצדק אנוש עם אל (איוב ט ב). אם אדברה לא יחשך כאבי ואחדלה מַה-מני יהלך (שם יו ו). השבעתי אתכם בנות ירושלם מַה-תעירו וּמַה-תעררו את האהבה עד שתחפץ (שה"ש ח ד).—ובתו"מ כמו במקרא.—ושמוש *מָה אני לכך וכך: פעם אחת לא נכנסו לגמל עד שחשיכה אמרו לו לרבן גמליאל מה אנו לירד אמר להן מותרים אתם (עירוב' ד ב). בו ביום בא יהודה גר עמוני ועמד לפניהם בבית המדרש אמר להם מה אני לבא בקהל אמר לו ר"ג אסור אתה (ידים ד ד). זה אחד מן הדברים שהיה ר' יוסי הגלילי דן לפני ר"ע וסילקו ר"ע ואחרים מצאו לו תשובה אמר לו מה אני להזור אמר לו לכל אדם אחזור ולא לך (ספרי במד' קכד). נסתכלתי בו ולא מצאתי בו דם בריות אמרו לי מה אנו למולו אמרתי להם המתינו לו עד שיכנס בו דם (תוספתא שבת יה ח).—וּמָה הוא: יבמה מה היא למזונות (תוספתא כתוב' ה ב).—וּמָה הוא שיפעל: מעשה באחד שנשא את היתומה וגירשה וההזירה אליו ומיאנה בו ונישאת לאחר ומת ובאו ושאלו את ר"י בן בבא מה הוא שתחזור לראשון (תוספתא יבמ' יג ה). — בַּמֶּה: במה מדליקין ובמה אין מדליקין (שבת ב א). במה טומנין ובמה אין טומנין (שם ד א). במה אשה יוצאה ובמה אינה יוצאה (שם ו א).—בַּמֶּה דברים אמורים, (בד"א): וכן היה (ר"ש) אומר בחצבים גדולים שנקבו שעורן מלא מיצה שנייה של קנה מן האמצע נכנס מן הצד אינו נכנס בד"א בזמן שנעשו ליין אבל אם נעשו לשאר משקין אפילו כל שהוא טמאים במה דברים אמורים בזמן שלא נעשו בידי אדם אבל אם נעשו בידי אדם אפילו כל שהוא טמאים (כלים ט ח).—לָמָּה: אמר ר"א בר' צדוק למה צדיקים נמשלים בעוה"ז לאילן שכולו עומד במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה (קדוש' מ:).—לְמָה הדבר דומה, בפרט משל למה הדבר דומה, עי' מָשָׁל.—מַה-שֶּׁ: האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך מה שאינן רשאין לעשות כן בתפלה (ברכ' ב ד). קוצץ כדרכו בקרדום או במגל ובמגירה ובכל מה שירצה (שבי' ד ו). הנכנס לבית כל מה שיגזור עליו בעל הבית יעשה (דא"ר ו).—כָּל מַה-שֶּׁ, במדה שֶׁ, עי' כֹּל.—בְּמַה-שֶּׁ: הקדיש בור מלא מים וכו' שדה מלאה עשבים מועלין בהן ובמה שבתוכן אבל אם הקדיש בור ואח"כ נתמלא מים וכו' שדה ואח"כ נתמלא עשבים מועלין בהם ואין מועלין במה שבתוכן (מעי' ג ו). ויש במה שנברא ביום הראשון טומאה (כלים יז יד).—מִמַּה-שֶּׁ: וגולל ספר תורה ומניחו בחיקו ואומר יותר ממה שקראתי לפניכם כתוב כאן (יומ' ז א). אמר להן המלך ינע זה לשתי שעות יותר ממה שלא יגעתם אתם כל היום כולו (ירוש' ברכ' ב ה ג). יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק (פסח' קיב.). יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בעל הבית (מד"ר ויקר' לד). אבא יודן הרש בהצי שדה ומצא שם סימא גדולה ונעשה עשיר יותר ממה שהיה קודם (שם דבר' ד).—ולהשתוממות: המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה (אבות ג ז).—ובמשמ' מַדּוּעַ, לָמָּה: כבד ממך מה תשא ואל עשיר ממך מה תתחבר (ב"ס גני' יג ב). במקום מוסר אל תשפך שיח ובלא עת מה תתחכם (שם לה ד). חוץ מכנף העוף וביצת נעמית המצופה אמר ר' יוחנן בן נורי מה נשתנה כנף העוז מכל הכנפים (כלים יז יד). ראוהו שרץ אחריהן אמרו לו מה אתה רץ אחרינו (בכור' לה:). טנוסרופוס הרשע שאל את ר"ע א"ל מה יום מימים א"ל מה גבר בגוברין א"ל מה אמרתי לך ומה אמרת לי א"ל אמרת לי מה[1]) שנה שבת מכל הימים אמרתי לך מה רופוס מכל גבריא (מד"ר ברא' יא).—וּמַה-לָּנוּ במשמ' וְ: אמר ר' אבון ומה לנו ללמוד מן הערביי הזה (שביום שנחרב ביהמ"ק נולד משיח) ולא מקרא מלא הוא (ירוש' ברכ' ב ה.).—וקצת במשמ' אֵיזֶה: איש הר הבית היה מחזר על כל משמר ומשמר וכו' ניכר שהוא ישן הובטו במקלו וכו' והם אומרים מה קול בעזרה קול בן לוי לוקה

—[1]) כך גם בערבית.

— [1]) כך בכ"י בריט"מ הוצא' דר' י. תהודור, ובנוסח' הדפוס בסגנון ארמי.

(מדות א ג). אין אנו יודעים מ ה השכון עשה עמכם אבא (תוספתא ב"ק י כח). אמר ר' יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלם להתפלל בא אליהו זכור לטוב וכו' ואמר לי בני מ ה קול שמעת בחורבה זו (ברכ' ג.). אמר ר"י בן זכאי מ ה תשובה השיבתו בת קול לאותו רשע (פסח' צד.). ת"ר מ ה נסים נעשו לדלתותיו (של ניקנור) אמרו כשהלך ניקנור להביא דלתות מאלכסנדריא של מצרים בחזירתו עמד עליו נחשול שבים לטבעו נטלו אחת מהן והטילוה לים וכו' מיד נח הים מזעפו (יומ' לח.). — מָה אִם, מה יהיה: המקבל שדה מן הגוי מעשר ונותן לו אמר רשב"ג מ ה אם ירצה הגוי שלא לעשר פירותיו אלא חולקן ונותן לו בפניו (תוספתא דמאי ו א). אמרנו לו והלא מ ה אם ירצה שלא לזונו ושלא לפרנסו הרשות בידו (שם גיט' א ה). אמר רבן שמעון בן גמליאל מה אם ירצה הגוי הזה שלא לתרום אינו תורם (ירוש' דמאי ו כה.).—מַה־לָּךְ, מה קרה לך: כל הנכנסין להר הבית נכנסין דרך ימין וכו' חוץ ממי שארעו דבר שהוא מקיף לשמאל מ ה לך מקיף לשמאל שאני אבל (מדות ב ב). שראתה (מרים את) צפורה שאינה מתקשטת בתכשיטי נשים אמרה לה מ ה לך שאין את מתקשטת (ספרי במד' לט). התחיל צווח אמרו לו מ ה לך צווח (מד"ר דבר' ו). למלך שדיבר כנגד בנו ונתירא ונשמטה נפשו ממנו כיון שראה המ"ך כך שנשמטה נפשו התחיל מגפף ומנשק אותו ומפתהו ואומר לו מ ה לך לא בני יחידי אתה לא אני אביך (שם שה"ש, חכו ממתקים). — מַה־לִּי כַּךְ, מה לי כך, מה הבדל יש בזה, מה אכפת לי אם כך או כך: המודד את הבור בין לעמקו בין לרוחבו אינו בבי יותן אמר לו ר' טרפון מ ה לי כשמדדו לעומקו מ ה לי כשמדדו לרחבו (תוספתא מכשיר' ב יד). א"ר יוחנן הכנים ידו לתוך חצר חבירו וקיבל מי גשמים והוציא חייב (שאל אותו) ר' זירא מ ה לי הטעינו חבירו מ ה לי הטעינו שמים (שבת ה.). א"ר יהושע בן לוי היה מודד ובא וכלתה מדתו בחצי העיר אין לו אלא חצי העיר כלתה מדתו בסוף העיר נעשית לו העיר כולה כד' אמות ומשלימין לו את השאר א"ר אידי אין אלו אלא דברי נביאות מ ה לי כלתה בחצי העיר מה לי כלתה בסוף העיר (ערוב' ס:). רב אמר עושין אמנה בפירות ואין עושין אמנה בדמים ור' ינאי אמר מ ה לי הן ומ ה לי דמיהן (ב"מ סג.). במתנות שלא הורמו (הם חולקים) ואם טובת הנאה אינה ממון מ ה לי הורמו מ ה לי לא הורמו (נדר' פה.).—יב) *במשמ' כמו: מ ה נדה מטמאה במשא אף ע"א מטמאה במשא (שבת ט א). מ ה מצינו בטריפה ששחיטתה מטהרתה אף שחיטת בהמה תטהר את האבר (חול' ד ד). הרי אנו למדים בכולם משנת ששים מ ה שנת ששים כלמטה ממנה אף שנת חמש ושנת עשרים כלמטה ממנה (ערכ' ד ד). מ ה בימי יהושע נתחייבו במעשרות ובשמיטין וביובלות וקדשו ערי חומה והיו ששין ושמחין לפני המקום ב"ה אף ביאתן בימי עזרא נתחייבו במעשרות וכו' (סעו"ל ל). מ ה תולעת אינה מכה את הארן אלא בפה כך אין להם לישראל אלא תפלה (מכי' בשלח ב ג). מ ה מיתה מיוהדת שאין אפשר לו להצילה פטור מלשלם אף כל דבר שאי אפשר לו להצילו פטור מלשלם (שם משפט', נזיק' עו). הואיל ואדם מטמא בנגעים ובגדים מטמאים בנגעים מ ה אדם טעון שילוח אף כלים טעונים שילוח (ספרי במד' א). נאמר כאן פרוע ונאמר להלן פרוע מ ה פרוע האמור להלן גידול שער אף פרוע האמור כאן גידול שער (שם כה). ומכאן אתה דן לשרץ מ ה כאן רשות היחיד אף להלן רשות היחיד מ ה כאן שיש בו דעת לשאול אף להלן דבר שיש בו דעת לשאול (תוספתא טהר' ו יז). אתם קודש לה' והכלים קודש מ ה כלים המשתמש בהן מעל אף המשתמש בכהנים מעל (ירוש' ברכ' ח יב:). א"ר יוחנן ר' אושעיא בריבי בדורו כר"מ בדורו מ ה ר' מאיר בדורו לא יכלו חביריו לעמוד על סוף דעתו אף ר' אושעיא לא יכלו חביריו לעמוד על סוף דעתו (ערוב' נג.). כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מ ה הפרט מפורש דבר המטלטל וגופו ממון אף כל דבר המטלטל וגופו ממון (ב"ק סב:). נאמר נשך בלוה ונאמר נשך במלוה מ ה נשך האמור בלוה לא חלקת בו בין בכסף בין באוכל וכו' אף נשך האמור במלוה לא תחלוק בו בין בכסף בין באוכל (ב"מ סא.). מ ה חוסם אוכל במחובר אף נחסם אוכל במחובר ומ ה נחסם אוכל בתלוש אף חוסם אוכל בתלוש (שם פט.). א"ר אסי עשו אלמנה אצל הבת כבת אצל האחין בנכסין מועטין מ ה בת אצל אחין הבת ניזונית והאחין ישאלו על הפתחים אף אלמנה אצל הבת אלמנה ניזונת והבת תשאל על הפתחים (ב"ב קמ:). נאמר דמים למטה ונאמר דמים למעלה מ ה דמים האמורים למטה שנתנן במתנה אחת כיפר אף דמים האמורים למעלה שנתנן במתנה אחת כיפר (סנה' ד:). זביחה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה ולומר לך מ ה זביחה מיוחדת שהיא עבודת פנים וחייבין עליה מיתה אף כל שהיא עבודת פנים וחייבין עליה מיתה (שם ס:). הוא כהיא

מה היא לא חלקת בה בין בתה לאם אמה אף הוא לא תחלוק בו בין בתו לאם אמו (שם עו.). כאוסף החסיל מה אוסף החסיל כל אחת ואחת לעצמו אף שלכם כל אחד ואחד לעצמו (שם לד:). טובה קללה שקילל אחיה השילוני את ישראל יותר מברכה שברכם בלעם הרשע אחיה השילוני קילל את ישראל בקנה וכו' מה קנה זה עומד במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובין וכו' אבל בלעם הרשע ברכן בארז מה ארז זה אינו עומד במקום מים ושרשיו מועטין ואין גזעו מחליף (שם קה:). נאמר עץ למטה ונאמר עץ למעלה מה עץ האמור למעלה מן העץ המתבקע אף עץ האמור למטה מן העץ המתבקע (מכות ז:). מה יער רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם אף כל רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם (שם). עריפה במקום פדייה עומדת מה פדייה מתרת אף עריפה מותרת (בכור' י:). נאמר כאן שה ונאמר להלן שה מה להלן פרט לכל השמות הללו אף כאן פרט לכל השמות הללו (שם יב.). מה פשתן שלא נשתנה אף צמר שלא נשתנה (שם יז.). מה מרצע מיוחד של מתכת אף כל של מתכת (שם לז:). שלמים בכלל הקדשים היו למה יצאו להקיש אליהן מה שלמים שהן קדשי מזבח והייבין עליהן אף כל שהן קדשי מזבח הייבין עליהן (כרית' ג:). מה להלן כרת אף כאן כרת (שם ה.). גמר קודש מקדיש בית מה להלן בדמים אף כאן בדמים ור"ש גמר קודש קודש מכבשי עצרת מה להלן בחנם אף כאן בהנם (ערכ' כט:). מה הרים הללו אין להם סוף אף הצדיקים אין להם סוף למתן שכרם מה הרים הללו נכבשים לתהום שלא יעלה ויציף את העולם כך הם הצדיקים נכבשים על הפורענות שלא יצאו וישרפו את העולם ומה הרים הללו גורעים ועושים פירות כך מעשיהם של צדיקים עושים פירות וכו' ומה תהום זה אין לו חקר כך אין לפורענותן של רשעים חקר (מד"ר בראש' לג). (כתוב) ושמתי את זרעך כעפר הארץ מה עפר הארץ מסוף העולם ועד סופו כך בניך יהיו מפוזרים מסוף העולם ועד סופו ומה עפר הארץ אינו מתברך אלא במים אף ישראל אינן מתברכין אלא בזכות התורה שנמשלה למים (שם מא). א"ל (מלך סדום לאברהם) מה אתה ירדת לכבשן האש וניצלת אף אני ירדתי לחמר וניצלתי (שם מג). אמר לו (הקב"ה) למשה מה לשעבר הייתי נוהג עמהם במדת רחמים עד שלא עשו אותו המעשה כך עכשיו במדת רחמים אנהוג עמהם (שם במד' יב). מה האב נותן לבנו נכסים כך הקב"ה עשה לישראל ואתן לך ארץ

המדה ומה הבן חייב להיות מעלה לאביו דורון כך אמר הקב"ה לישראל כי תבואו אל הארץ וגו' (שם יז). (כתוב) עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחוך השור מה שור כחו בפיו אף אלו כחן בפיהן מה שור כל מה שמלחך אין בו סימן ברכה אף אלו כל אומה שנוגעים בהם אין בהם סימן ברכה מה שור מנגח בקרניו אף אלו מנגחין בתפלתן (שם כ). אשרי אדם ששעת מיתתו כעת לידתו מה בשעת לידתו נקי אף בשעת מיתתו נקי (שם דבר' ז). מה השמן הזה אין משתבח אלא ע"י כתישה כך ישראל אין עושין תשובה אלא ע"י יסורין מה השמן הזה אין מתערב בשאר משקין כך ישראל אין מתערבין באומות העולם (שם שה"ש, לג"ח). הוי רך כקנה ואל תהא קשה כארז מה קנה יצאו ארבע רוחות העולם קנה הולך ובא עמהן עמדו הרוחות קנה עומד במקומו וכו' (אף אתה) הוי רך כקנה (דא"ר ד). א"ר יוסי בר ירמיה מפני מה הוא מושל את הנביאים בנשים אלא מה האשה הזאת אינה מתביישת לתבוע צרכי ביתה מבעלה כך הנביאים אינן מתביישין לתבוע צרכיהן של ישראל מלפני הקב"ה (פסיק' דר"כ, בחדש השלישי). —יג) *לקל וחמר: א"ר יוסי ק"ו הדברים ומה במקום שהמחשבה פוסלת במוקדשין אין הכל הולך אלא אחר העובד מקום שאין מחשבה פוסלת אינו דין שלא יהא הכל הולך אלא אחר השוחט (תול' ב ז). והלא דברים ק"ו ומה תפלה הקלה לא התפלל (משה) אלא חוץ לעיר דיבור חמור לא כל שכן (מכי' בא, פתיח'). והרי דברים קל וחומר ומה עולה חמורה כשרה להביא מין אחד פסח שהוא קל אינו דין שיוכשר לבא ממין אחד (שם ד). והלא דברים ק"ו ומה להטיל שלום בין איש לאשתו אמר המקום ספר שנכתב בקדושה ימחה על המים ספרי מינים שמטילים איבה ושנאה וקנאה וכו' עאכ"ו שימחו מן העולם (ספרי במד' טז). ק"ו ומה כהן גדול שקדושתו קדושת עולם הרי הוא מטמא למת מצוה נזיר שקדושתו קדושת שעה אינו דין שיטמא למת מצוה (שם כו). והרי הדברים ק"ו ומה אלו שקירבו את עצמם כך קירבם המקום ישראל שעושים את התורה עאכ"ו (שם עח). והלא דברים קל וחומר מה בשעת כעסן של צדיקים מרחמין עליהן בשעת הרחמים על אחת כמה וכמה (תוספתא ברכ' ד יד). ורקיקה (אסורה במקדש) מקל וחומר ומה מנעל שאין בה מנהג בזיון אמרה תורה אל תיכנס במנעל ק"ו לרקיקה שיש בה מנהג בזיון (שם ז יט). והלא דברים קל וחומר מה אדם שלא נתכוין לזכות וזכה מעלין עליו כאילו

וכה המתכוין לזכות וזכה עאכ"ו (שם פאה ג ח). **אשה** נאמנת להביא גיטה בקל וחומר ומה צרתה שאינה נאמנת לומר מת בעלה נאמנת להביא גיטה היא שנאמנת לומר מת בעלה אינו דין שתהא נאמנת להביא גיטה (שם גיט׳ כו). א"ר יוחנן למדנו ברכת התורה לאחריה מן ברהמ"ז מק"ו וכו׳ ומה מזון שאין טעון לפניו טעון לאחריו תורה שטעונה לפניה אינו דין שטעונה לאחריה (ברכ׳ כא.). אמר להם (השועל לדגים) רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם א"ל אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות לא פקח אתה אלא טפש אתה ומה במקום חיותנו אנו מתייראין במקום מיתתנו עאכ"ו (שם סא:). נשא אותו גר ק"ו בעצמו ומה ישראל שנקראו בנים למקום וכו׳ כתיב עליהן והזר הקרב יומת גר הקל שבא במקלו ובתרמילו על אחת כמה וכמה (שבת לא.). מה מילה שהיא אחת מאבריו של אדם דוחה את השבת קל וחומר לפיקוח נפש שדוחה את השבת (שם קלג.). ק"ו ומה ערלה שלא נעבדה בה עבירה אסורה בהנאה בשר בחלב שנעבדה בו עבירה אינו דין שיהא אסור בהנאה (פסח׳ כד:). והלא דין הוא ומה פשוט שיפה כחו שנוטל בראוי כבמוחזק התורה נתנה רשות לאב להנחיל לכל מי שירצה בכור שהורע כחו שאינו נוטל בראוי כבמוחזק לא כ"ש (ב"ב קל:). ומה ספינה שרובן לאבד נותנין עליהן חומרי חיים וחומרי מתים חולים שרוב חולין לחיים לא כ"ש (שם קנג:). ותהא קבורת מת מצוה דוחה שבת מק"ו ומה עבודה שדוחה שבת קבורת מת מצוה דוחה אותה וכו׳ שבת שנידחת מפני עבודה אינו דין שתהא קבורת מת מצוה דוחה אותה (סנה׳ לה.). אדם יחידי נברא וכו׳ מפני הגזלנין ומפני החמסנין ומה עכשיו שנברא יחידי גוזלין וחומסין נבראו שנים עאכ"ו (שם לח.). וכשהיה ר"ע מגיע למקרא זה (ודורש אל המתים) היה בוכה ומה המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טומאה שורה עליו רוח טומאה המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טהרה עאכ"ו (שם סה:). ק"ו ומה רוצח שלא עשה בו שוגג כמזיד ואונס כרצון חייב בו את המצמצם נזקין וכו׳ אינו דין שחייב בהן את המצמצם (שם עו:). קל וחומר ומה (שדה) מכורה כבר יוצאה (בשנת היובל) שאינה מכורה אינו דין שלא תימכר (ערכ׳ כט:). א"ר ישמעאל ק"ו ומה במקום שלא הושוה קרבן לקרבן השוה מעשים למעשים מקום שהשוה קרבן לקרבן אינו דין שישוה מעשה למעשה (זבח׳ מ:). ודין הוא ומה בן צאן שלא קבע לו כהן קבע לו צפון בן עוף שקבע לו כהן אינו דין שיקבע לו צפון (שם מח:). חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה קל וחומר מציץ ומה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת אמרה תורה והיה על מצחו תמיד שלא תסיח דעתו ממנו תפילין שיש בהן אזכרות הרבה עאכ"ו (מנח׳ לו:). שהדברים קל וחומר ומה הבא על חמש נשים נדות בבת אחת שהיא שם אחד חייב על כל אחת ואחת אחותו שהיא אחות אביו שהיא אחות אמו שהן ג׳ שמות אינו דין שיהא חייב על כל אחת ואחת (כרית׳ טו.). ודין הוא ומה בהמה טמאה שהקלתה במגעה החמרתה בחלבה מהלכי שתים שהחמרתה במגען אינו דין שתחמיר בחלבן (שם כב.). והלא דברים ק"ו ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר עאכ"ו (נדר׳ י.). ומה אליעזר שהיה עבדו של בית נזדווגו לו כמה מלאכים זה שהוא אוהבו של בית עאכ"ו (מד"ר בר"ר עט). הרי הדברים ק"ו ומה אלו (הכנענים) שלא הלכו לא בידן ולא ברגלן אלא ע"י שהראו באצבע ניצולו מן הפורענות ישראל שהם עושים חסד עם גדוליהם ועם קטניהם בידיהם וברגליהם עאכו"כ (שם ק). כיון שהגידו לו (לדוד) מעשיה של רצפה בת איה נשא ק"ו בעצמו ואמר מה זו שהיא אשה כך עשתה לגמילות חסדים אני שאני מלך על אחת כמה וכמה (שם במד׳ ח). ומה בזמן שהיה (שמשון) נזיר הלך אחר עיניו אלו היה שותה לא היה לו תקנה לעולם מרוב שהיה רודף אחר זמה (שם י). מעשה בינאי המלך שהיו לו ב׳ אלפים עיירות וכולם נחרבו על שבועת אמת וכו׳ מה הנשבע באמת כך הנשבע על השקר עאכ"ו (שם כב). באותה שעה קפצה רחל אמנו לפני הקב"ה ואמרה רבש"ע וכו׳ ומה אני שאני בשר ודם עפר ואפר לא קנאתי לצרה שלי ולא הוצאתיה לבושה ולחרפה ואתה מלך חי וקיים רחמן מפני מה קנאת לע"ז שאין בה ממש (שם איכ׳, פתיח׳). — ועם אם אחריה, מה אם: והלא דין הוא מה אם שחיטה שהיא משום מלאכה דוחה את השבת אלו שהן משום שבות לא ידחו את השבת (פסח׳ ו ג). אמר רבי שמעון קל וחומר הדברים ומה אם במקום שאסר את הזכרים איסור עולם התיר את הנקבות מיד מקום שלא אסר את הזכרים אלא עד שלשה דורות אינו דין שנתיר את הנקבות מיד (יבמ׳ ח ג). אמר להם רבי טרפון (לחכמים) ומה אם במקום שהקל על השן ועל הרגל ברשות הרבים שהוא פטור החמיר עליהם ברשות הניזק לשלם נזק שלם

מקום שהחמיר על הקרן ברה"ר לשלם חצי נזק אינו דין שנחמיר עליה ברשות הניזק לשלם נזק שלם (ב"ק כ ה). אמר ר"ע דנתי לפני ר' אליעזר ומה אם עצם כשעורה שאינו מטמא אדם באוהל הנזיר מגלח על מגעו ועל משאו רביעית דם שהוא מטמא אדם באוהל אינו דין שיהא הנזיר מגלח על מגעו ועל משאו (נזיר ז ג). שהיה בדין ומה אם עדות ראשונה שאין אוסרתה איסור עולם אינה מתקיימת בפחות משנים עדות אחרונה שאוסרתה איסור עולם אינו דין שלא תתקיים בפחות משנים (סוט' ו ג). מה אם המוקדשין שהמום פוסל בהם אין אתנן ומחיר חל עליהן עופות שאין המום פוסל בהן אינו דין שלא יהא אתנן ומחיר חל עליהן (תמור' ו ד). מה אם החדש והישן שאינן כלאים זה בזה אין מתעשרין מזה על זה הכבשים והעזים שהם כלאים זה בזה אינו דין שלא יתעשרו מזה על זה (בכור' ט ה). מה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים את כל נכסיו עאכ"ו שיהא אדם חייב להיות חס על נכסיו (ערכ' ח ד). מה אם שורי וחמורי שאיני חייב בהם מצות הרי אני חייב בנזקן עבדי ואמתי שאני חייב בהן מצות אינו דין שאהא חייב בנזקן (ידים ד ז). היה ר"י אומר ק"ו ומה אם עולה המורה כשרה לבא כל שנתה בבת שנתה פסח שהוא קל אינו דין שיוכשר כל שנתו בבן שנתו (מכי' בא ד). ומה אם במקום שאין מקצת אוכל נפש דוחה שבת מקצת עבודה דוחה את השבת מקום שכל אוכל נפש דוחה יו"ט אינו דין שכל עבודה דוחה יו"ט (שם ט). שהיה בדין ומה אם יבמה קלה לא עשה בה כל הלשונות כלשון הקודש סוטה המורה אינו דין שלא עשה בה כל הלשונות בלשון קודש (ספרי במד' יב). שהיה בדין מה אם במקום שעשה קטנים בגדולים לא עשה נשים כאנשים כאן שלא עשה קטנים בגדולים אינו דין שלא נעשה נשים כאנשים (שם כג). ומכאן אתה דן לכל איסורים שבתורה ומה אם היוצא מן הגפן שאין איסורו איסור עולם וכו' עשה בו טעם כעיקר שאר איסורים שבתורה וכו' אינו דין שנעשה בו טעם כעיקר (שם כג). והרי הדברים ק"ו ומה אם ללוט נשאתי פנים בשביל אברהם אוהבי לך לא אשא פנים מפניך ומפני אבותיך (שם מב). אסור לרכוב על גבי פירדה מקל וחומר ומה אם במקום שמותר ללבוש שני חלוקין כאחד הרי זה אסור בתערובתן מקום שאסור לנהג שתי בהמות כאחד אינו דין שיהא אסור בתערובתן (תוספתא כלא' ה ו). והרי דברים קל וחומר ומה אם במקום שהחמירה תורה באוכלי תרומה לזרים הרי היא עולה מתוך החולין להאכיל לזרים מקום שהיקילה תורה באוכלי תרומה לזרים אינו דין שתעלה מתוך התרומה להאכיל לכהנים (שם תרומ' ו ד). ודין הוא (שהעומר יציל את הקמה) ומה אם קמה שהורע כח עני בה מצלת את העומר עומר שייפה כח עני בו אינו דין שיציל את הקמה (שם פאה ג ו). מה אם שאלה שהיא מדוחק אומרה בשומע תפילה אומרה שהיא מריוח לא כ"ש (ירוש' ברכ' ה ט:). רבי אומר (מזון טעון ברכה לפניו מק"ו) מה אם בשעה שאכל ושבע צריך לברך בשעה שהוא תאב לאכול לא כל שכן (שם ז יא.). אווז עם אווז הים (כלאים זה בזה) וכו' קל וחומר מה אם בשעה ששניהן ביבשה את אומר אסור בשעה שאחד ביבשה ואחד בים לא כ"ש (שם כלא' ח לא ג). ומה אם בשאר ימות השנה שאינו כשר (הפסח) לשמו כשר הוא לשם אחרים בזמנו שהוא כשר לשמו אינו דין שיוכשר לשם אחרים (זבח' יא.). והרי דברים קל וחומר מה אם בהמה שאין בה לא זכות ולא חובה וכו' אמרה התורה תסקל האדם שהוא גורם להחטיא את חבירו ומטהו מדרך חיים לדרך מות עאכ"ו (במחות ח). אמר הקב"ה מה אם אלו (המים) שאין להן לא פה ולא אמירה ולא דיבור והרי הן מקלסין אותי כשנברא אדם עאכ"ו (מד"ר בראש' ה). אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח שאני הוא שגרמתי לו להכנס בתחומו של חבירו ומה אם זה שנכנס ברשות כך פגמו הכתוב הנכנס שלא ברשות עאכו"כ (שם ו). ומה אם בשעת הקללה חס (הקב"ה) על כבודן (של ישראל) ושוקד לטובתן כשיעשו רצונו עאכ"ו (שם במד' ט). אמר ר"ש ומה אם מרים הצדקת שלא נתכונה לומר לשון הרע אלא דברה בשביל פריה ורביה כך הגיע אותה הרשעים שמתכוונים לומר לה"ר על חביריהן לחתוך את חייהם עאכ"ו שיחתוך הקב"ה את לשונם (שם דבר' ו). מעשה בקרתנית אחת שהיתה לה שפחה כושית ירדה למלאת מן העין היא וחברתה אמרה לחברתה חברתי למחר אדוני מגרש את אשתו ונוטלני לאשה אמרה לה למה בשביל שראה ידיה מפוחמות אמרה לה אי שוטה וכו' ומה אם אשתו שהיא חביבה עליו ביותר את אומרת מפני שראה ידיה מפוחמות שעה אחת רוצה לגרשה את שכלך מפוחמת ושחורה ממעי אמך כל ימיך עאכ"ו (שם בס"ג, אל תראני). — והמלה מָה בסוף כמו"ב במשמ' לא כל שכן: אמר ר' שמעון בן יוחאי שאם ינקב נקב מקבורתו של משה אין כל העולם כולו יכול לעמוד באורה ואם כך נקב

קבורה מה ואם כך קבורה משה מה (פסיק׳ רבתי כה).
—יד) *מַה לְ... שֶׁבֵּן, להלק, שאין שני הדברים האמורים דומים: וברהמ״ז לפניו (למדנו) מן ברכת התורה מק״ו ומה תורה שאין טעונה לאחריה טעונה לפניה מזון שהוא טעון לאחריו אינו דין שיהא טעון לפניו (אפשר להשיב) מה למזון שכן נהנה ומה לתורה שכן חיי עולם (ברכ׳ כא.). מה כרם דבר שנהנה וטעון ברכה אף כל דבר שנהנה טעון ברכה (אפשר להשיב) מה לכרם שכן חייב בעוללות קמה תוכית מה לקמה שכן חייבת בחלה (שם לה.). ולא דמו לבור מה לבור שכן אין כח אחר מעורב בו תאמר (באלו) שכח אחר מעורב בהן אש תוכית מה לאש שכן דרכו לילך ולהזיק (ב״ק ו.). ומה פיו שאין מחייבו קנס מחייבו שבועה עדים שמחייבין אותו קנס אינו דין שמחייבין אותו שבועה מה לפיו שכן מחייבו קרבן תאמר בעדים שאין מחייבין אותו קרבן (ב״מ ג:). ומה שור שאינו אוכל במחובר אוכל בתלוש אדם שאוכל במחובר אינו דין שיאכל בתלוש מה לשור שכן אתה מצווה על חסימתו תאמר באדם שאי אתה מצווה על חסימתו (שם פח:). לא תקלל חרש באומללים שבעמך הכתוב מדבר מה לחרש שכן חרישתו גרמה לו נשיא ודיין יוכיחו מה לנשיא ודיין שכן גדולתן גרמה להן (סנה׳ סו.). מה מוציא שם רע לאו שאין בו מעשה ולוקין עליו אף כל לאו שאין בו מעשה לוקין עליו מה למוציא שם רע שכן לוקה ומשלם וכו׳ גמר מעדים זוממים וכו׳ מה לעדים זוממים שכן אין צריכין התראה (מכו׳ ד:). ומה בעל מום שמותרת להדיוט אסורה לגבוה טריפה שאסורה להדיוט אינו דין שאסורה לגבוה חלב ודם יוכיחו שאסורין להדיוט ומותרין לגבוה מה לחלב ודם שכן באין מכלל היתר תאמר בטריפה שכולה אסורה וכו׳ מליקה תוכיח שכולה אסורה ואסורה להדיוט ומותרת לגבוה מה למליקה שכן קדושתה אוסרתה (מנח׳ ה:). מה ליוצא דופן (שמותר להדיוט ואסור לגבוה) שכן אינו קדוש בבכורה בעל מום יוכיח מה לבעל מום שכן עשה בו מקריבין בקריבין (שם ו.). ומה אדם שמטמא מחיים מציל בבלוע בהמה שאינה מטמאה מחיים אינו דין שמציל בבלוע מה לאדם שכן צריך שהייה בבית המנוגע תאמר בבהמה שאינה צריכה שהייה בבית המנוגע (חול׳ עא:). מה לאמו (שנאסרה עמו בבשול) שכן נאסרה עמו בשהיטה אחותו גדולה תוכיח מה לאחותו גדולה שלא נכנסה עמו לדיר להתעשר (שם קיד.). מה לזכר (מצורע שמטמא ברוקו כמו הזב) שכן טעון פריעה ופרימה ואסור בתשמיש המטה תאמר בנקבה דלא (נדה לד:).—מַה-שֶּׁהוּא, מַה-שֶּׁהֵם, מַה-שֶּׁהֵן: כל כלי בעלי בתים שיעורן ברמונים ר״א אומר במה שהן (כל״ס יז א). מלבן הבנוי על גביו ניתץ עמו אבניו ועציו ואפרו מטמאין בכזית ר׳ אליעזר חסמא אומר במה שהן (נגע׳ יג ג).—מַה-נַּפְשָׁךְ, ממה נפשך, ע׳ נפש.—*בְּמַה-שֶּׁהוּא כך וכך, יען הוא כך וכך: כי האמירה והעצה ראוי אליהם (ליועצי המלך) במה שהם יועצים לאדוניו ועשיית מצותו במה שהם-עבדיו (רי״א, בפס׳ ד). ונאמר שהמקומות במה שהם מקומות יראו מענינם שהם יתנו לנו היכולת על קנין ההקדמות המיוחדות במבוקש (כל מלאכ׳ הגיון, הקדמה).— *לָמָּה, לְמַה-שֶּׁהָיָה הדבר, מפני, בסבה שהיה כך, בהיות: ונאמר שלמה שהיתה תנועת הגרם החמשי בעבור הדברים אשר בכאן וכו׳ הוא מבואר שאין ראוי שיונח לגרם היותר נכבד תנועה פשוטה (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ה ד). למה שהיתה ההצלחה האנושית נתלת בעיון ובמעשה וכו׳ חוייב בהכרח שימצא דבר הוא למעלה מהשכל האנושי (פתיח׳ העקרים). ולמה שהיו כל ההשגות אשר בו ית׳ בב״ת בחשיבות ובנעימות וכו׳ לזה סיים נעימות בימינך נצח ולמה שהיה האדם א״א שתקיף ידיעתו בדבר הבלתי בעל תכלית וכו׳ לזה אמר תודיעני אורח חיים (שם ב ל). למה שידיעת השם הנמצאות השפלות הוא דבר שצריך להסכים עם טבע האפשר שהוא דבר נתלה בבחירה ראינו לאחר הדבור בידיעת השם (שם ג א). והנכון כי למה שהיה חזקיהו אויב את סנחריב ואת זרעו הנה בראדך זה אשר קם במקומו והיה ג״כ שונא ואויב לכל זרעו ראה להתחבר באהבים עם חזקיהו להיותם שניהם שונאים את כל זרע סנחריב (ר״י אברבנאל, מ״ב כ). למה שהיתה התשובה מהדברים המורים גודל השגחת השם ית׳ על האומה הנבחרת ותפצו להטיבה כמבואר בדברי הראשונים על כן נתתי את לבי לדרוש ולחקור בה קצת (ר״מ אלבילה, להב׳ דעת א). ולמה שהיה האדם אליו אפשרות לנטות אל צד התאוות הגשמיות או לעזוב אותם וכו׳ אמר ית׳ למען ענותך לנסותך (ר״א ביבאגו, דרך אמונ׳ ב). ובכלל למה שהיה הוא יתעלה הנמצא היותר שלם וצורה היותר נפרדת והיותר משובחת הוא שכל בעצמו מבלי שיצטרך אל זולתו והעלול ממנו יצטרך אליו (ר״מ גבוני, מאמ׳ בבחירה). ולמה שיתבאר מעצם השם יתברך היותו אחד פשוט בתכלית הפשיטות ואנחנו נראה עצמים מורכבים מחומר וצורה נאצלים מאתו יתברך הנה זה ספק גדול בהקדמה הזאת (נכר פיכון, ויצלח). שלמה שהעריבות והשמחה אצלו בהשפעת הטוב

והוא הטוב השלם וכו׳ הנה כשיםשך הטוב הזה ממנו הוא ערב אצלו (שם). אבל האדם למה שאפשר לו הקיום באיש מצד נפש המשכלת כמו שהוא בגלגלים והיה רחוק ממדרגתם הוצרך לו רבוי הפעולות והתנועות (שם, כי תכה). כי הלא למה שנפשות בני ישראל למעלה מאיכות מלאכי השרת המה ושורש מגזע התורה מעלה תחשב לה הנתנה לבני אדם מלמלאכי השרת (ר״מ אלביך, מבלי ח ל). ולמה שאוכלי הסעודה ההיא הם בגוף ונפש על כן מאכילים אותם דבר ממשיי (הוה, איוב מח ט).—*מַה-בְּכַךְ, מה רעה יש בזה, איזו חשיבות יש בדבר: אמר שמואל חשבונות של מלך ושל מה בכך מותר להשבן בשבת (שבת קנה.). הוי אוהב את השמא ואל תאמר נואש לכל דבר ולומר מה בכך וכו׳ שאל תאמר מה בכך (נחל׳ יעקב, פי׳ לדא״ז ה).—ודברים של מַה-בְּכַךְ, דברים שאין בהם שום תועלת[1]:

א.*מָהָא[2],—קל לא נמצא.

—פע׳, *מִהָא, פ״י,—מִהָא סיד במים, המסו עד שנעשה נ׳ול, dissolve ; délayer ; auflösen : כרם רבעי מציינין אותו בקוזות אדמה וכו׳ ושל קברות (מציינים) בסיד וממהא[3]) ושופך (מע״ש ה א). מביא את העפר שהוא יכול להסיטו ונותן לתוך כברה שנקביה דקים וממהא[3]) אם נמצא שם עצם כשעורה טמא (אהל׳ יח ז). מביאין מלבן וכו׳ ומביא סיד וקוניא וזפת וממהא[3]) ושופך וזה הוא מקום יסוד (זבח׳ נד.).

ב.מָהָא,—כמו מָהָה, עי״ש.

מְהַגֵּר[4]), ש״ז, מ״ר מְהַגְּרִים,—מי שיוצא מארץ מושבו במחשבה לבלי שוב אליה עוד ובא להתאחז בארץ אחרת, Emigrant,—נהוג בדבור העברי בא״י והשתמשו כבר בהעתונים.

מַהֲדוּר, ש״ז, מ״ר מַהֲדוּרִים,—כמו מַהֲדוּרָה: כי באו אנשי קדש וטובי מעללים אשר להם שם בשלשה הגדולים רבינא ורב אשי סוף הוראה כמשה וכרבי שקולים נזרי המשכילים ובקבוץ חכמים בשני מהדורים וברוז

—[1]) לא נמצאו אצלי פתקאות לשמוש זה בספרות, אך הוא רגיל מאד בדבור, ולא ידעתי עתה מקור לו ומאימתי התחיל דבור זה.

[2]) בערב׳ מהא a), במשמ׳ זו. — [3]) כך גרסת הערוך, ובנוסח׳ ממחה.

[4]) בערב׳ מהאג׳ר b), מן פעל הגר, עי׳ זה.

a) مها b) مهاجر

הפסולת מתוך האוכלין (הקד׳ יהוש׳ כעו כפל פי״מ על התלמ׳).

מַהֲדוּרָה[1]), ש״נ, מ״ר מַהֲדוּרוֹת, — מַהֲדוּרַת ספר, הוצאתו לאור בפעם אחת, Ausgabe; édition: מסורת לר׳ יעקב בן חיים טוניסי במהדורות מקראות גדולות דפוס ויניציאה (פירסט, בסוף הקונקורדנס שלו). ספר פרוש המסורת לר׳ יעקב בן יצחק וכו׳ ובפעם החמישית (נדפס) בעיר האללע שנת תע״א במהדורות הראשונות נתחבר עמו חלק טעמי המסורה אולם בנו המוסיף הפרידו והבדילו אח״כ מגוף הספר (שם). וכן השמיטו היום בהרבה מהדורות האחרונים מספרי יד החזקה להרמב״ם בסופו כל הציורים והלוחות (ריב״ל, באר יצחק 113).

***מְהוּהָה**, פ״י, פִּעוּ׳ מְהוּהָה,—קפה וכדום׳ מְהוּהָה, שבלתה ונשחתה ונעשתה כמו דבר נמס: שלש קופות הן מהוהה[2]) שטלייה על הבריה הולבין אחר הבריה (כלים כד יז). מטלית מהוהא טהורה (טהר׳ ט ט).

—נפע׳, *נִמְהָה,—שנעשה מְהוּהָה: שלש על שלש שנמהה ממנה חוט אחד (כלים כז יב).

***מַהוּ**,—מלת השאלה, מצמצמה מן מה הוא, עם פעל אחריה, מַהוּ, לִפְעֹל, מַהוּ שֶׁיִּפְעַל: עיר שיש בה ע״א וכו׳ מהו לילך לשם (ע״ז א ד). הרי שהיה נזיר ומצורע מהו שיגלח תגלחת אחת ותעלה לו לנזירותו ולצרעתו (ספרי במד׳ לח). בכור שמת מהו שיהיו הבעלים חייבים לפדותו ולהאכילו לכלבים (שם קיח). כהן מהו שיטמא לכבוד רבו (ירוש׳ ברכ׳ ג ו). ראשונים היו שואלין שמאל מהו שתסייע לימין בכוס של ברכה (שם ז יא ג). שאלו את ר׳ יהושע מהו שילמד אדם את בתו יוונית (שם פאה א יט ג). כהן שמכר שדה לישראל ואמר לו על מנת שיהיו המעשרות שלי המעשרות שלו מהו שימכרם לכהן (שם דמאי ו כה ג). מכר לו חיטין יפות ונמצאו ברורות מהו שינכה לו דמי אותו הרובע (שם כתו׳ ב כז ג). עד שלא פסקו עובדי עבודה מהו שיהא מותר לעשות אשפה על פתח חצירו (שם שבי׳ ג לד ג). טייבה ומת בנו מהו שיהא מותר לזורעה (שם ד לה:). בהלל ובמגילה מהו שיפסיק (בבלי ברכ׳ יד.). ידו של אדם מהו שתעשה כברמלית (שבת ג:). א״ר אילעאי שאלתי את ר״א מהו שיצא אדם בחלת תודה ורקיקי נזיר (פסח׳ לח:). (שאל) רב אשי בור מהו שתפסיק אמת

---

[1]) בארמ׳ מהדורא: אמר רבינא מהדורא קמא דרב אשי אמר לן ראשון קנה מהדורא בתרא דרב אשי אמר לן יחלוקו (כ״ב קנז:).

[2]) גרס׳ הערוך מהוהא.

המים מהו שתפסיק (נ"כ פג:). שנים שהעידו אחד בבית דין זה ואחד בבית דין זה מהו שיביאו בית דין אצל ב"ד ויצטרפו (שם קסה:). (שאל) רבא מרב נחמן נשיאות מהו שתפסוק (הור' יא.). אדם מישראל מהו שיהא מותר לו לכתוב ספר תורה בכל לשון (מד"ר דבר' א). ילמדנו רבינו מהו שידליק אדם נר שישתמש בו מן הנר של חנוכה (פסיק' רבתי ח). מי שהוא מתרגם לקורא בתורה מהו שיסתכל בכתב (תנחומא וירא ו). —ובלי פעל: מתה אשתו מהו ביבמתו (יבמ' מא.). הרי שאכלה שנה ראשונה בפני שנים שנייה בפני שנים שלישית בפני שנים מהו אמר לו הרי זו חזקה (ב"ק ע:). גרלדלה כבד ומעורה בטרפשיה מהו (חול' מו.). -ובמשמ' איזה: מהו נס שנעשה בהם (בדלתות שהביא ניקנור) (תוספתא יומ' כ ד).—ובמשמ' כמו שהוא: אבא שאול אומר אדמה לו מהו חנון ורחום אף את תהא חנון ורחום (ירוש' פאה א יה:).—ולשאלה פשוטה: מהו טעם ובשוב רשע מרשעתו (ירוש' פאה א יו:). השוכר את הצאן אסור לנערה מהו לנערה מוליכה ממקום למקום (שם בבי' ג לד ג). א"ל דילדול זה איני יודע מהו (חול' מו.). מהו כך אלא כשם שהלב מרגיש בצרה שהוא מיצר כך כשאדם שמח הלב שמח (מד"ר במות יט). (כתוב ברכה עד בלי די מהו עד בלי די (שם ויקר' לה). מהו רדנו (שם במד' א). דבר אחד שאלו ממני ולא מצאתי מה להשיבן א"ל ומהו הדבר (תנחומא נו ה).

*מָהוֹל,— עי' *מָהַל.

מְהוּמָה, ש"נ, סמי' מְהוּמַת, מ"ר מְהוּמוֹת, מְהוּמֹת, — בלבול הזק ועצום עם קול שאון וזעקה, :Verwirrung, Getümmel; trouble; disturbance ונתנם יי' אלהיך לפניך והמם מהומה גדלה עד השמדם (דבר' ז כג). ישלח יי' בך את המארה את המהומה ואת המגערת (שם כח כ). ותהי יד יי' בעיר מהומה גדולה מאד (ש"א ה ט). כי היתה מהומת מות בכל העיר (שם יא). ויבאו עד המלחמה והנה היתה חרב איש ברעהו מהומה גדולה מאד (שם יד כ). כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה לאדני יי' צבאות בגי חזיון (ישע' כב ה). בא העת קרוב היום מהומה ולא הד הרים (יחזק' ז ז). והיה ביום ההוא תהיה מהומת יי' רבה בהם והחזיקו איש יד רעהו (זכר' יד יג). ובעתים ההם אין שלום ליוצא ולבא כי מהומות רבות על כל ישבי הארצות (דה"ב טו ה).—ובמשנה: גמרו שלא לעשר רעב של מהומה ושל בצורת באה (אבות ה ח). — ואמר המשורר: ובנפשים אשר באו ביום בא מהומתי וראו כי מהומה, ידמו כי לעולם אין תמורה ליום צרה ולא תשב שממה (ר"ש הנגיד, כלכוכב ונופל). ולצאת מחדרים אל חרדה ומהמית נבלים אל מהומה, עדי נלכד בחבלי החלומות ונצמיד בפחי התבומה (יוסף בן חסדאי, הללבי תן). מהיום הבא ומפחד היותו, כעשן מארובה תעל מהומתו, תבוסתו רבה ומי יוכל שאתו (רמב"ע, מהיום הבא). — ובמשמ' און ומרמה: האספו על הרי שמרון וראו מהומת רבות בתוכה ועשוקים בקרבה (עמו' ג ט). הקרבות והרחקות ממך יתקלסו בך טמאת השם רבת המהומה (יחזק' כב ה). טוב מעט ביראת יי' מאוצר רב ומהומה בו (משלי טו טז).

*מְהוּמָן, ש"ז, — שם מלאך הממונה על המהומה: מהומן זה מלאך הממונה על המהומה (מדר' אבא גוריון, ביהמ"ד ילינק א).

·מְהוֹר, ש"ז, — בה"פ מן מַהֵר: ובעבור תנועת האורך בו (בכוכב שבתאי) ישתנה במיהור ואיחור ועמידה וניזור (מדר' החכמה לר"י הכהן, כ"י ברלין).

·מָהוּת[1], ש"נ, בכנ' מהותו, מ"ר מהויות, מהותים,— סגולת המה, מהות הדבר, טבע מה הוא הדבר, :Wesen; nature וזה נקרא עטף הבאור כלומר שהוא באור מהות הדברים (הכרב' לריב"ג, נתס). ולא יוכל לדעת השם אם לא ידע נפשו ונשמתו וגופו כי כל מי שלא ידע מהות נפשו חכמת מה לו (ראב"ע במות לא יח). ואני רוצה לומר שאבאר מהות המדות המסתעפים מחוש הראות (תקון מדות הנפש כד). ובאר מהות הנבואה ההיא (מלמד התלמיד', במיני). הפרק הא' מן הלמוד הרביעי במהות הליחה וחלקיה הליחה היא גשם רטוב נוזל וכו' (קאנון א א ד א). וכן במהות הנכסים אם הם קרקעות או מטלטלין וכן באיבותם ר"ל אם נפלו לו בירושה (בו"ת ריב"ש תסה). מתחילה צריך החוקר להתבונן במהות הנמצאים שבעולם התחתון (כלי יקר, ברא' א א). והיותם (המתפלספים) מאמינים שהוא יתב' לא תושג מהותו (תבו' רבב"א י).—ואמר

[1]) אמר ר"ש א"ת בפרוש מלים הזרות שבמו"נ: מהות שם דבר נגזר ממה שהוא מלת שאלה על אמתת הדבר מה הוא שאלה ראויה אחר ידיעת מציאות הדבר כלומר ישותו כי על דרך משל אחר שיודע מציאות האדם ישאל מה הוא כלומר אמתת מציאותו וזהו מהותו.— ובערב' מאהיה a).

a) ماهية

המליץ: הוא עצמות השכל עליון הוא איכותו הוא מהותו, הוא חומר לו הוא פועל לו הוא צורתו הוא תכליתו (עמג׳, מתכ׳ ת). בעת אשר ישתדלו לבות לחקור יסוד הדרו ומהותו, תשוב ידיעתם אזי סכלות תקצר ידיהם מידיעתו (כס ד). — ומ״ר מַהֻוּתִים, מַהֻוּיוֹת: וכל אלו הכחות מהותיהם כלים בכליון כליהם ואין עמידה אלא למדברת (כוזרי ס יג). גם בחכמת הרפואות מודים להם ע״ה בטבע הסמים ובמהויות העשבים ובשמותיהם (ר״י פרוביגללו, בו״ת בלמוד סתכמ׳).

∗מַהוּתִי, ת״ז, מ״ר מַהוּתִיִּים, מַהוּתִיּוֹת, — של מַהוּת, מטבע המהות: אבל עצמותו המהותיי איננו בכח (גוה כלוס ת ט). ואמנם כח העיוני הוא אשר ישפוט מהות הדבר ולקחנו ממנו החלק המהותיי וידענו שכל שאר הדברים הם מקרים נוספים עליו וכו׳ (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיכא 37).

∗מַהַט, — עי׳ ∗מַחַט.

∗מַהַט, ב״ז, — מהט הפתילה: מהט (הוא) המתעבה בקצה הפתילה כמין גחלת ומעכב האורה (צמח דוד, ערך זה).

מָהִיר, ת״ז, סמי׳ מַהֵר, — אדם מָהִיר, יודע לעשות מלאכתו מהר ובהריצות, geschikt; adroit; skilful: והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת באהל דוד שפט ודרש משפט ומהר צדק (ישע׳ טז ה). הוא עזרא עלה מבבל והוא ספר מָהִיר בתורת משה (עזר׳ ז ו). לשוני עט סופר מָהִיר (תהל׳ מה ב). חזית איש מָהִיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב (משלי כב כט). — ובספה״א: לפיכך אין ראוי להושיב מלמד אלא בעל יראה מהיר לקרות ולדקדק (רמב״ם, ת״ת ב ג). שיהיה אדם חכם ואם לא יהיה מופלג בחכמה ואדם אחד מרקד מהיר ברקוד הנה נאמר בחכם ההוא שהוא היותר קודם מן המרקד במעלה (מלות הגיון יב). — וגם במשמ׳ ∗מהרה בזמן: לבנה בכל חלק מחלקי הרקיע הולכת בכל סדרי המהלך המתון והמהיר והשוה (ר״ת בר״ח הנביא, לוה״א יג). דברים רכים ונחים שאדם מהיר לשמען (רב״י מגי׳ כא.).

∗מְהִירוּת, ב״נ, — סגולת המָהִיר: עד שלא חטא אדם הראשון היו המזלות מהלכין דרך קצרה ובמהירות משחטא סיבבן דרך ארוכה ובמתינות (מד״ר בראש׳ י). שכל מעשה הצדיקים במהירות (כס במד׳ י). — ובספה״א: מי שרוכב במהירות אינו בטוח מן המכשול ואמר החכם המתון שאחריתו השגה טובה טוב מן המהירות שאחריתה חסרון ואמר שפת אמת פרי הצניעות והתריצות יתרון התאוה והמתון מגדול עוז והמהירות מביאה אל ההרטה (מבח׳ הפנינ׳, בער המהירות). העל זאת לא שמת לבך ברצותך לדלג במהירות כהרף עין מראשית השנה ועד אחרית השנה (בחינ׳ עולם ו). ההולכים בקרב לשלול שלל למלא חדרים ופחז המהירות ריקם השיבם (כס טז). כל כדור מהם לא ימהר פעם ויאחר פעם אחרת אבל כל אחד דבק לטבעו במהירותו ואופני תנועתו (מו״נ א עב).

∗מְהִירִי, ת״ז, לנק׳ מְהִירִית, — של מהירות: צמאה גדולה ונשימה רבה ומהירית (תולה״ת לר״י להלון ב יג).

א.מהל[1], ממנו א.מָהַל.

א.מָהַל, פ״י, פעו׳ מָהוּל, — יין וכדומ׳ מָהוּל במים, שאינו יין כברייתו אלא מזוג במים, verfälscht; coupé; mixed: כספך היה לסיגים סבאך מָהוּל במים (ישע׳ א כב). — ואמר המשורר: ותריו מהרו אליו במלים כמו סיגים וכסבאים מהולים, ופתוהו בפהזותם ושקרם כאלו הם עלי נפשו רכילים (ר״ש הנגיד, הלי תעב). אם מי ענבים במים תמהול תשנה כתמים, איך יהיה איש אשר בו חונף ורוע כתמים (רמב״ע, תרשיש ב). — ובמליצה, בדמעות: אשתה ואשתאה ואמהול את עסים כוסי במי עיני אשר נמאסו (רמב״ע, דיואן קכה, כ״י בודלי). — ובדם הלב וכדומ׳: ענן עיני לאט יזיל דמעות ואך המה בדם לבי מהולות, כאלו שקתות מים בקרבי וראשי ים ובצלעי מצולות (הוא, כס קה).

ב.∗מהל[2], ממנו ב.∗מָהַל, ∗מוֹהֵל.

ב.∗מָהַל, פ״י, — מָהַל את הילד, מָל אותו: קטן החולה אין מוהלין אותו עד שיבריא (שבת יט ה). צריך להטיף ממנו דם ברית על הנולד כשהוא מהול מפני שערלה כבושה היא (תוספתא כס טו ט). גר שנתגייר כשהוא מהול (כס). (כתוב) וכל עבד איש מקנת כסף עבדך איש את מוהלו על כורחו בנך איש אין את מוהלו על כרחו וכו׳ הלוקח עבדים ערלים מן הגוים על מנת למהול וכו׳ מוהלן על כרחן (ירוש׳ יבמ׳ ח ח ד). ישראל מוהל את הכותי והכותי מוהל את ישראל ר״י אומר כותי לא ימול את ישראל שאינו מוהלו אלא לשם הר גריזים (מסכ׳ כותים א). ממקום שהוא ניכר אם זכר אם נקיבה משם מוהלים אותו (מד״ר בראש׳ מו). א״ר יוחנן לא נבעלה אשה ממהול

---

[1]) רק בעברי׳, ולא נתברר מקורו, וי״א כי נסתעף מן ב.מהל במשמ׳ חתיכה, אך זה דחוק.

[2]) נתרחב מן מול, עי״ש.

לשמונה תחילה אלא רבקה (שם ס). קרא (הקב"ה) למשה ואמר לו לך ומהול אותם (שם שמות יט). שאין המהולים יורדין לגיהנם (שם). ורשעי ישראל אומרים הואיל ואנו מהולין אין אנו יורדין לגיהנם (שם). משה מוהל ואהרן פורע ויהושע משקה (שם במד׳ יא). שאלולי שהיו מהולים לא היו יכולין להביט בשכינה (שם יג). ישראל אתה נותן להם בן זכר מוהלו לשמונה (פסיק׳ רבתי, ביום השמיני). אמר לו טורנוסרופוס הואיל והוא (הקב"ה) חפץ במילה למה אינו יוצא מהול ממעי אמו (תנחומא תזריע ז).

ג.*מהל, ממנו *מֹהַל.

*מֹהַל[1]), ש"ז, —כמו מֹחַל: המוהל כמשקה (ירוש׳ דמאי ו כה ד). המוהל היוצא מהן (מהזיתים) ר"א מטהר (שם תרומ׳ יא מז ד). בשר המת שנתוק והמוהל שקרש (שם נזיר ז נו:). כמה הוא תפוסת קבר קולף ג׳ אצבעות עד מקום שהמוהל יורד (שם ע נז ד). חלייה (פרוש) מוהל היוצא ממנו (מן הבשר) בשהותכו (רש"י פסח׳ עד:). שהיה אותו מוהל היוצא מן הבשר עבה (הוא, תול׳ קיב.). נצלה הבשר כל צרכו אף המוהל מותר (תוספ׳ פסח׳ עד:). —ובהרחבה גם לגבינה לחה: וכאשר היה מולח הגבינות מאותו המוהל היוצא וזב מן הגבינות היה מוסיף על הקיבה (רמ"א, הגה׳ על מרדכי, פסח׳ תקסה).

מַהֲלוּם, ש"ז, —א) כמו מַהֲלֻמָּה: אמור אל נטע נעמן, לו אתן ברית שלום, אותו אציל מאשמן, כי הציל עם לא אלמן, ממות וממהלום (ר"י נגארה, יום יום). —ב) דבר שבו הֹלמים: אוי בבגדי אחרי דר מעוני, בהשתרג עוני הכביד עולי מוני, גבר עלי זר במהלום להלמני, אפו טרף וישטמני (סלית׳ י"ז תמוז, אוי בבגדי).

מַהֲלָךְ, ש"ז, סמי׳ מַהֲלַךְ, כנוי׳ מַהֲלָכְךָ, —א) שה"פ מן הלך: ולפני הלשכות מַהֲלַךְ עשר אמות רחב (יחזק׳ מב ד). ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים מַהֲלַךְ שלשת ימים ויחל יונה לבוא בעיר מַהֲלַךְ יום אחד (יונ׳ ג ג-ד). (ויאמר המלך לנהמיה שבקש ללכת לירושלם) עד מתי יהיה מַהֲלָכְךָ ומתי תשוב (נחמ׳ ב ו). —ובתו"מ: א"ר יוחנן כמה מהלך אדם ביום עשרה פרסאות (פסח׳ צג:). מן הארץ עד לרקיע מהלך חמש מאות שנה ועוביה של רקיע מהלך חמש מאות שנה (חגי׳ יג.). —ואמר הפיטן: ידעתני בטרם תצרני, וכל עוד רוחך בי תשמרני, היש לי מעמד יום תהדפני, ואם לי מהלך יום תעצרני (ר"י הלוי, ידעתני). —והמשורר אמר: מאורי אור למרכבתו רתומים ומעלותם למהלכיו אסורים, וכל רעיו לחפצו הם דרושים וכל עריו בבור אפו אסורים (רמב"ע, תרשיש א לה). —ובהשאלה לתנועת הכוכבים: לבנה בכל חלק מחלקי הרקיע הולכת בכל סדרי המהלך המתון והמהיר והשוה (ר"א בר"ח הנשיא, צוה"א יג). כי אין תחום החדשים נגבל אלא ממהלך החמה והלבנה ומהלך החמה והלבנה נמשך עם מהלך הגלגל והקפתו (הוא, פתיח׳ העבור). ומהלך החמה אינו כן וכו׳ ואין מהלכה בגופה מוסיף ביום שני ולא פוחת ממנו והיא אלינו כאלו היא מחלפת את הליכתה פעמים היא הולכת במתינות פחות ממהלכה השוה ופעמים היא הולכת מהלך בינוני כמהלכה השוה ופעמים היא הולכת במריצות יותר ממהלכה השוה (שם א ו). הלבנה הולכת ברקיעה מהלך שוה בכל יום על ענין מהלך החמה ממערב למזרח אלא שמהלכה מוסיף במדתה על מדת מהלך החמה (שם ז). השמש והירח וכן שאר השבעה כוכבים מהלך כל אחד ואחד מהם בגלגל שלו מהלך שוה אין בו לא קלות ולא כבדות אלא כמו מהלכו היום כמו מהלכו אמש כמו מהלכו למחר כמו מהלכו בכל יום ויום (רמב"ם, קדוה"ח יא יג). יתחיל לספור מתחלת הלידה עד רגע המולד כך וכך שעות וכו׳ ויראה אם מהלך השמש בארוכה או בקצרה וכמה מהלך הלבנה וכו׳ וככה יעשה במקום מולד הלבנה כפי מהלכה (ראב"ע, אגר׳ השבת ב). —ומ"ר מַהֲלָכִים: ותמצא הלבנה בשהיא הולכת בעקמימות גלג" הקפתה וכו׳ יהיה מהלכה ומהלך מרכז גלגלה שניהן מצד אחד ויתחברו שני המהלכים יחד ותראה הלבנה כאלו הולכת במריצות (ר"א בר"ח הנשיא, העבור א ז). —מהלך האמצעי: המהלך השוה שמהלך הכוכב או השמש או הירח בגלגלו הוא הנקרא אמצע המהלך והמהלך שיהיה בגלגל המזלות שהוא פעמים יותר ופעמים חסר הוא המהלך האמתי (רמב"ם, קדוה"ח יא יח). וזו היא תקופת רב אדא רק היא על המהלך האמצעי והקונה קרוב (ראב"ע, אגר׳ השבת א). והנה איננו נכון להיות ראשית החדש מהמולד במהלך האמצעי או ממולד האמת (שם ב). ודע כי שם המולד נופל אצל החכמים על קבוץ הירח והשמש במהלכם האמצעי (תכנון העבור להרמב"ם). והענין הזה הוא שהימים ההם שדעתי

[1]) בערב׳ مهل a), לחה מגוף מת.

a) مهل

להכנס בהם בלוחות כדי לידע מה: מהלך הירח האמצעי בהם הם אמיתיים לא אמצעיים (יסו"ע לר"י ישראלי מד.). — ב) *המקום להליכה, כמו דרך, מעבר: לפי שאילו המהלכים קורעים החלוחלת והולכין בין שני הקלפים עד שיגיעו לגרונה וקורעין הקלף השני ולפיכך כל הבא בתוכה כשהוא המהלך שבין שני הקלפים פתוח וכו' וירדו מן הקלף הפנימי שני מהלכים דחוקים ואח"כ יתרחבו (ספ' חד אלאנסאן, מיוח' לרסע"ג, כ"י ברלין).—ובהשאלה: ועתה הטו אזניכם ודעו כי יש לשירות המאשרות ולחידות החמודות ולאגרות היקרות ולמליצות הנמרצות כמה דרכים וכמה מהלכים אשר יתעו בה מורי הנבוכים (ר"י חריזי, תחכמ' ח).

מְהַלֵּךְ, ש"ז,—כמו הֵלֶךְ, עובר אורח: מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידים לשכב ובא כְמְהַלֵּךְ[1]) ראשך ומחסרך כאיש מגן (משלי ו י־יא).

***מַהֲלָכָה**, ש"נ,—כמו מַהֲלָךְ: שישארו כל אחד בקו תנועתו ולא יתערבו זה בזה במהלכתם (יריע' שלמ' ב ב). ולהטות במהלכתו אל נקודת המערב (שם ג).

מַהֲלָל, ש"ז, — שה"פ מן הִלֵּל: מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מַהֲלָלוֹ (משלי כז כא).— ואמר המשורר: ברה יפה כלבנה כל מהלל בה נלאה (ר"י הלוי, שור הש קרע). ודי מעגני קיץ רסיסים ואין המהלל ראשי פרקים (עדרוס הלוי, קטע כ"י גני').— ותאר הפיטן את האומה: היית יפה מכלל נאוה בכל מהלל עלית ושבית שלל מלכי מגוריך (קינה, ציון ידידות).

***מַהֲלֻם**, ש"ז, —כמו מַהֲלוּם במשמ' פטיש: מהלם שאין קצהו שחוז (ר"מ בר"ב, המליצה 497).

מַהֲלֻמָּה[2]), ש"נ, מ"ר מַהֲלֻמּוֹת,—מַכָּה, Schlag; coup stroke: שפתי כסיל יבאו בריב ופיו לְמַהֲלֻמּוֹת יקרא (משלי יח ו). נכונו ללצים שפטים וּמַהֲלֻמּוֹת לגו כסילים (שם יט כט).

מה"מ,—ר"ת: מלאך המות.

מהמה[3]), ממנו הפעל מִהְמַהּ, *מִהְמוּהַּ, *הִתְמַהְמְהוּת.

מְהֻמָּה[4]),—לא נמצא במקרא.

— התפ', הִתְמַהְמַהּ, יִתְמַהְמַהּ, הִתְמַהְמַהְתִּי, הִתְמַהְמָהְנוּ, הִתְמַהְמַהְתֶּם, — א) הִתְמַהְמַהּ, פלוני, לא עשה מהרה, zaudern; être lent; to linger: **ויאיצו המלאכים בלוט לאמר קום קח את אשתך ואת שתי בנתיך הנמצאת פן תספה בעון העיר וַיִּתְמַהְמָהּ ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וכו' ויצאהו** (בראש' יט יה־יו). **כי לולא הִתְמַהְמָהְנוּ כי עתה שבנו זה פעמים** (שם מג י). **כי גרשו ממצרים ולא יכלו לְהִתְמַהְמֵהַּ וגם צדה לא עשו להם** (שמות יב לט). **ואהוד נמלט עד הִתְמַהְמְהָם והוא עבר את הפסילים** (שפט' ג כו). **כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב אם יִתְמַהְמָהּ חכה לו כי בא יבא לא יאחר** (חבק' ב ג). **חשתי ולא הִתְמַהְמָהְתִּי לשמר מצותיך** (תהל' קיט ס).—ובמשמ' המתין זמן מה: **ויאמר אבי הנערה סעד נא לבבך וְהִתְמַהְמְהוּ עד נטות היום** (שפט' יט ח). — ואמר בן סירא: **זכור כי מות לא יתמהמה וחוק שאול לא הגד לך** (כ"ס גני' יד יב). — ומצוי בספה"א: **ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה** (רמב"ם שבת ב ג). **ומצוה על כל ישראל שיכולין לבוא ולצאת ולעזור לאחיהם שבמצור ולהצילם מיד העכו"ם בשבת ואסור להן להתמהמה למוצאי שבת** (שם כג). רק יתחייב היותו (הרופא) **במוצע בין ההפכים לא נבהל ומתמהר ולא מתעצל ומתמהמה** (מוסר הרופא' לר"י הישראלי, הוצ"ט 1883).—**ואמר החכם: טוב שתנחם על התמהמהך משתנחם על הבהילך** (המאירי, משלי כה כג). — ודברים לא בע"ח: **ואם דיני עתה יתמהמה אקוה ליום תוכחה ליום קומי לעד יום אשר נעמדה יחד** (אגר' מנח' כ"ם לחסדאי). **כי היין המתוק ימשך אל הכבד וכו' ולא יתמהמה די שיתברר השמרים ממנו כהתמהמהות שאר הדברים העבים** (קאנון ג יד יח).—ב) קרא מה, מה, להשתוממות על דבר תמוה: **התמהמהו ותמהו השתעשעו ושעו שכרו ולא יין נעו ולא שכר** (ישע' כט ט).—*ולתחלה והשתתפות בצערו של הזולת, התמהמה, קרא מה, במשמ' מה אני מצטער עליך, וביוצא בזה: **בשפתיו יתמהמה צר ובלבו יחשוב מהמרות עמוקות** (כ"ס גני' יב יו).

— *מִהְמֵהַּ, א) פ"ע, — כמו שִׁהָה: **נער בן שמנה עשרה יצאתי ממגורי וכו' מהמהתי שנים בגולה ורוב ימים** (קטע כ"י תגמיד חוי, JQR 1901, 365).—ב) פ"י, במשמ' עִכֵּב: **הלא יכלת לחמץ דיני ולמהמה משפטי עד אשר יגלה צדק עולמים ויראה לעין** (אגר' מנחם כ"ם לחסדאי). **השתי ואבא לא אחרו רגלי הרכוני קיץ ולא מהמהו פעמי סופות סער ולא בוששו צעדי חגורי**

[1]) כבר אמר ראב"ע: כאורח הבא שלא יודע עד בואו.

[2]) משרש הלם, עי"ש.

[3]) מלת הקוי והיא כפל המלה מה.

[4]) בערב' מהמה a), אמר מה מה, במשמ' קריאה לעצר, להמנע מדבר.

a) مهمه

שלח ולא אהוזי ת״ב (כס).

מֶהֱמֶה[1], ש״ז, ככנ׳ מהמהם,—המון עצום: בדור אנוש וכל מלכו פרץ הים מגדור, דופי חמס בהתהלכו העשירי מדור דור, בהם (בהשמים) ארובות נתק וימח המונם ומהמיהם, הצפין תמים בנרתק כי נמצא בן מנהם (רסע״ג, עבודה). כבוא אל מקדש טמא יטמא מהניהם, ולא עושה פסח להבורת מנוייהם, לנפשם אמר יכרתו הם ומהמהם, אבדה האמונה ונכרתה מפיהם (אזהר׳ לר״א הזקן, אמת יהגה).

מַהֲמוּהַ, ש״ז,—שם מן מהמה: פנותי מהמוה יום, בקשתי פני איום, פדות מתי ופדיום, עד שיפוח היום (שבתי בן משה, יוצ׳ א פסח, אגעים).

מַהֲמוֹר[2], ש״ז, מ״ר מַהֲמוֹרִים,—כמו מַהֲמֹרָה: נעו ונדו ראש במהמורינו, רשעים מפילים במכמורינו, נחנו פשענו ומרינו (ר״א קליר, קינ׳, איכה אצפתו). נשתכחו בתוך מהמור, כתוא מכמור, וצבי ויחמור (רני ושמחי, ביהי לאל). נכון וראוי אתה המן לשר צבא מאין כמוך, כראות ברק החרב או צהלות סוס האחד בשמע, המחנה נעזב הנה תנית, ובמהמור אחד או תחת בטן סוס רכבך הן תתחבא (רמח״ל, לישרים תהלה ז).

מַהֲמוֹרָה,—עי׳ מַהֲמֹרָה.

מַהֲמֹרָה[3], ש״נ, מ״ר מַהֲמֹרוֹת, מַהֲמוֹרוֹת,—א) חפירה באדמה לקבר מת וכדומ׳, Grube; fosse; pit: ימיטו עליהם גחלים באש יפלם במהמרות[4] בל יקומו (תהל׳ קמ יא).—ובתלמ׳: בראשונה היו קוברין אותן (את הנדונים למיתה) במהמורות נתאכל הבשר היו מלקטין את העצמות וקוברין אותן ברזים (ירוש׳ מו״ק א פ ג). שנוהגים לקבור במהמורות בלא ארון עד שיתעכל הבשר ואחר כך נותנים העצמות בארון (טור יו״ד שסג).—והשתמשו במשמ׳ זו גם בספה״א: כי נוקשו רגלי הסוסים במהמורה ויפלו (מה״ג, קרית ספר ס).—ומקום עמוק בים וכדומ׳: אבד ושבר וכלם, באש ובמהמורות הפילם, גלים כסו קהלם, דעכו כפשתה כלם (רשב״י, יוצ׳ ז׳ פסח, אכד ובכר). — ב) בהשאלה, *התכולות רעות: בשפתיו יתמהמה צר ובלבו יחשוב מהמרות עמוקות (כ״ס גני׳ יב יו).

מְהַנְדֵּס[1], ש״ז, מ״ר מְהַנְדְּסִים, — חכם ובקי בחכמת המדידה והבנין, Archi ekt; Jngenieur;-tect: כמו שיכחיש מי שאינו מהנדס דברים למודיים בא עליהם המופת (מו״נ א עג). ועל ההתחלות ההן נבנו כל מופתי החכמה ההיא כמו שיקבל המהנדס מציאות הקו והנקודה מהטבעיי (העקרים א יז).

מְהַנְדְּסִי, ת״ז,—כמו מהנדס: ארקמידוס החכם המופלג וכו׳ היה בקי בכל החכמות תוכן מופלג מספרי ומהנדסיי הוא היה משער כמה גרעיני חול מחזיק כל העולם (הקד׳ נחמד ונעים).

מַהְפֵּכָה, ש״נ, סמי׳ מַהְפֵּכַת,—שה״פ מן הפך, ובפרט מהפכת עיר, חרבן והרס גמור: כְּמַהְפֵּכַת סדם ועמרה אדמה וצביים אשר הפך יי׳ באפו ובחמתו (דבר׳ כט כב). הפכתי בכם כְּמַהְפֵּכַת אלהים את סדם ואת עמרה (עמו׳ ד יא).—והדבר, הארץ המהפכה: אדמתכם לנגדכם זרים אכלים אתה ושממה כְּמַהְפֵּכַת זרים (ישע׳ א ז).—ובזמן האחרון החלו להשתמש במלה זו במשמ׳ שנוי גמור של סדרי שלטון המדינה בפרט שנעשה בכח מרד האזרחים וכדומ׳, Umstürzung; Revolution.

מַהְפְּכָנִי, ת״ז, לנק׳ מַהְפְּכָנִית, — מי שנוטה למעשה מהפכות במדינה, מי שמשתתף במהפכות, Revolutionär; -naire,—נהוג בדבור העברי בא״י, והשתמשו בו גם בעתונים.

---

[1] תבה כעין זו נמצאת במקרא: החמס קם למטה רשע לא מהם ולא מהמונם ולא מֶהֱמֵהֶם ולא נה בהם (יחזק׳ ז יא), וכבר נתלבטו כל הקדמונ׳ והחדשים בבאור המלים האלה, שהן באמת כספר החתום, ולא מצאו פתרון טבעי להן, ולכן גזרו רוב החדשים כי הכתוב משבש ואין לו מרפא. וכבר הזכרתי בערך המהם דעת ריב״ג שהוא כפל הם, ואמרתי שאעפ״י שאין ספק שאין זו הכונה האמתית של המלה, בכ״ז דעתו של ריב״ג מספקת לקבל בלשון המלה המהם לנתץ מן הם. וקצת הקדמונ׳ ראו במלה זו שם בצורת מהמה ואמרו שהוא כפל מן המון, והזכיר פרוש זה הרדב״א באגרונו, אמר שם: מהמהם ר״ל המונם והמם הראשון לסימן המשקל כמם במלת מעשיהם (לקו״ק, סערות 141). ואעפ״י שגם באור זה בודאי איננו האמתי, כבר השתמשו רבי הלשון רסע״ג ור״א הזקן במלה זו במשמ׳ זו, ובודאי יש לה זכות אורה בלשוננו.

[2] עי׳ הערה לערך מהמֹרה.

[3] לא נתברר מקורה, ועי׳ הערה לקמן.—[4] הקדמונ׳ פרשו במשמ׳ חפירה באדמה, וכן נראה משמוש מלה זו בגמ׳ ירוש׳. והחדשים גוזרוה מהשרש המר a) בערב׳ במשמ׳ שפך מים, ואמרו כי מהמורות הן מעמקי מים, אבל זה דחוק, וגם השמוש של מלה זו בתלמוד מבריע לדעת הקדמונים.

a) همر

[1] בערב׳ מֻהַנְדִּס a).

a) مُهَنْدِس

א. מֹהַר[1], מִמֶּנּוּ מֹהַר, א. מָהַר.

מֹהַר[2], ש"ז, — מה שנותן האיש לאבי הנערה שהוא רוצה לקחת לו לאשה: הרבו עלי מאד מֹהַר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי ותנו לי את הנער לאשה (ברא' לד יב). כסף ישקל (לאבי המפתה) כמֹהַר הבתולת (שמות כב יו). ויאמר דוד הנקלה בעיניכם התחתן במלך ואנכי איש רש ונקלה וכו' ויאמר שאול כה תאמרו לדוד אין חפץ למלך במֹהַר (ש"א יח כג-כה).

א. מָהַר, פ"י, מָהֹר, יִמְהָרֶנָּה, — מָהַר נערה, שלם לאביה את המֹהַר ולקחה לו לאשה: וכי יפתה איש בתולה אשר לא ארשה ושכב עמה מָהֹר ימהרנה לו לאשה (שמות כב יס). — ואמר המשורר בהשאלה: היא (האגרת) בת ידידות ומהר אהבה חוצבה למהֹר בנות אהבתך לי ממהרת, רוח שחרים פני כל אוהבים שחרי ושלום שלמה היי תמיד מספרת (ר"י הלוי, עין גדיכם). מה סכלו אישים אשר תבל להם לאשה מהרו מהור, תקרא בעליה אלי שחת והם מהרו מהור (רמב"ע, תרכ"ב ח). ובעת בסילים בת בסילות ארשו, לכם בנות צדק לנשים מהרו (ר"י חריזי, סענק ג קעד).

ב. מהר[3], מִמֶּנּוּ מָהִיר, מַהֵר, מַהֵר, מְהֵרָה, *מְהִירוּת, *מַהֵר, יִמְהוּר, *מְהִירִי.

ב. מָהַר, — קל לא נמצא[4].

— פע', מִהֵר, מַהֲרָה, מִהַרְתְּ, מִהַרְתָּ, מַהֲרוּ, מִהַרְתֶּם, מְמַהֵר, מְמַהֲרוֹת, מַהֵר, מַהֲרָה, מַהֲרִי, מַהֲרוּ, יְמַהֵר, תְּמַהֵר, יְמַהֲרוּ, תְּמַהֲרוּ, תְּמַהֲרֶנָה, — א) פ"ע, מִהֵר לעשות, לא התמהמה, עשה מיד, בזמן קצר, eilen; se hâter, to hasten, — ויבא בהחלט בלי פעל אחריו: וימהר אברהם האהלה אל שרה (ברא' יח ו). וימהר יוסף כי נכמרו רחמיו אל אחיו (שם מג ל). ותאמרנה יש (הרואה בעיר) הנה לפניך מַהֵר עתה כי היום בא לעיר (ש"א ט יב). מַהֲרוּ בניך מהרסיך ומחריביך ממך יצאו (ישע' מט יז). יזכר אדיריו יכשלו בהליכותם ימהרו חומתה והכן הסכך (נחו' ב ו). כמהר צפור אל פח (משלי ז כג). וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר (מלא' ג ה). פני אריה פניהם וכצבאים על ההרים למהר (דה"א יב ח). — ודבר לא בע"ח: קרוב איד מואב לבוא ורעתו מהרה מאד (ירמ' מח יו). — ועם פעל באחד הזמנים אחריו: מִהַר המלט שמה (ברא' יט כב). מַהֲרוּ ועלו אל אבי (שם מה ט). ומִהַרְתֶּם והורדתם את אבי הנה (שם יג). וימהרו ויורדו איש את אמתחתו ארצה (שם מד יא). ותמהר ותרד כדה על ידה (שם כד יח). וימהר משה ויקד ארצה (שמות לד ח). וימהרו העם ויעברו (יהוש' ד י). וימהרו וישכימו ויצאו (שם ח יד). וימהרו ויציתו את העיר באש (שם יט). מַהֲרוּ עשו כמוני (שפט' ט מח). ותמהר האשה ותרץ ותגד לאישה (שם יג י). והאיש מִהֵר ויבא ויגד לעלי (ש"א ד יד). וימהר דוד וירץ המערכה (שם יז מח). מַהֲרָה ולכה כי פשטו פלשתים על הארץ (שם כג כז). ותמהר אבוגיל ותקח מאתים לחם (שם כה יח). לולי מִהַרְתְּ ותבאתי לקראתי (שם לד). וימהר שאול ויפל מלא קומתו ארצה (שם כח כ). קומו ונברחה וכו' פן ימהר והשגנו (ש"ב יט יד). וימהר שמעי בן גרא וכו' וירד עם איש יהודה (שם יט יז). והאנשים ינחשו וימהרו ויחלטו (מ"א כ לג). וימהר ויסר את האפר מעל עיניו (שם מא). וימהרו ויקחו איש בגדו (מ"ב ט יג). ותמהרנה ותשנה עלינו נהי (ירמ' ט יז). מִהֲרוּ שכחו מעשיו (תהל' קו יג). מַהֵר קח את הלבוש ואת הסוס (אסת' ו י). — ועם מקור: ויאמר יצחק אל בנו מה זה מִהַרְתָּ למצא בני (ברא' כז כ). כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשתו (שם מא לב). ויקח בן בקר רך וטוב ויתן אל הנער וימהר לעשות אתו (שם יח ז). מדוע מִהַרְתֶּן בא היום (שמות ב יח). ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ (שם יב לג). קומו ונברחה וכו' מַהֲרוּ ללכת (ש"ב יט יד). ולשון עלגים תמהר לדבר צחות (ישע' לב ד). מִהַר צעה להפתח (שם נא יד). רגליהם לרע ירצו וימהרו לשפך דם נקי (שם נט ז). רגלים ממהרות לרוץ לרעה (משלי ו יח). ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים (קהל' ה א). — ב) פ"י, מִהֵר את הדבר: ויאמר מַהֲרִי שלש סאים קמח סלת (ברא' יח ו). ויקרא מלך ישראל אל סרים אחד ויאמר מַהֲרָה מיכיהו בן ימלה (מ"א כב ט). האמרים יְמַהֵר יחישה מעשהו למען נראה (ישע' ה יט). ויאמר המלך מַהֵר

[1]) כך גם בארמ', וכן בערב' מהר a).

[2]) בערב' מַהר b).

[3]) רק בעבר' במשמ' זו. בערב' משמש שרש זה רק במשמ' חריצות, היה מהיר.

[4]) בתהל' יו ד כתוב: ירבו עצבותם אחר מָהָרוּ, וחשבו קצת המפרשים שהוא קל מן מהר זה, במשמ' מִהֲרוּ, ואחרים סברו שהוא משרש א. מהר. אך לפי שני הפרושים אין מליצת כתוב זה מתישבת יפה. ועי' עצבת.

a) مهر b) مَهَر

את המן לעשות את דבר אסתר (אסת׳ ה ה).—ובתו״מ כמו במקרא, במשמ׳ פ״ע: ואמר לנו אבא מהרו והוציאו את כל הכלים למבוי וכו׳ מהרו ועשו צרכיכם במבוי (ערוב׳ ו ב). מדה טובה ממהרת לבא ממדת פורענות (שבת לג.). אוי לו לצועק יותר מן הנצעק וכו׳ שממהרין לצועק יותר מן הנצעק (ב״ק לג.).

—נפע׳, נִמְהַר, נִמְהָרָה, נִמְהָרִים, נִמְהֲרֵי,—איש נִמְהָר, שממהר מאד, שאינו מתבונן, rash ;überstürzt; précipité :—ולבב נִמְהָרִים יבין לדעת (ישע׳ לב ד).—ונמהר הלב: אמרו לְנִמְהֲרֵי לב חזקו אל תיראו (ישע׳ לה ד).—ועצה נמהרה: לכד חכמים בערמם ועצת נפתלים נִמְהָרָה (איוב ה יג).—ובמשמ׳ הזק, ממהר במעשיו: כי הנני מקים את הכשדים הגוי המר וְהַנִּמְהָר ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות לא לו (חבק׳ א ו).

—התפ׳, הִתְמַהֵר,—כמו מִהֵר: ויביא (אלהים) מגורותם (של אנשי דור הפלגה) ויפוצו בהסם ויתמהרו העתידות (רסע״ג, הקדמ׳ האגרון). לפי שביהד מתמהר יותר ומשתמר מהיזוק (מעבה הגא׳ כד). מוטב ללוש ביחד להתמהר (שם לט). כוס קטן של ברזל שתחת הציר ומוסבת הדלת עליה ומתמהרת בפתיחה וסגירה (ערוך, ערך פתח). התקרבו ואל תתעכבו והתבוששו ואל תבוששו והתמהרו ואל תתמהמהו בטרם אשלח בכם שפטי הרעים (ר״י חריזי, תחכמ׳ לו). רק יתחייב היותו (הרופא) בממוצע בין ההפכים לא נבהל ומתמהר ולא מתעצל ומתמהמה (ר״י היבראלי, מוסר הרופא, הוצ״ע 1883).—ואמר הפיטן: יום כפור אתמהר בבקר בבקר, לדרוש מי הנוהר אורי ופעלי חוקר (ביום כפרת, מחזור רומני ליוה״כ). וירצה גיב במתמהר הכל המזבחה, יהיה דבר אדוני המלך למנוחה (שם).

מַהֵר, תה״פ,—בזמן קצר, לא במתינות: סרו מַהֵר מן הדרך אשר צויתם (שמות לב ח). העידתי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבד תאבדון מַהֵר מעל הארץ (דבר׳ ד כו). כי יסיר את בנך מאחרי ועבדו אלהים אחרים וחרה אף יי׳ בכם והשמידך מַהֵר (שם ז ד). לא תוכל כלתם מַהֵר פן תרבה עליך חית השדה (שם כב). והורשתם והאבדתם מַהֵר כאשר דבר יי׳ לך (שם ט ג). ויאמר יי׳ אלי קום רד מַהֵר מזה (שם יב). עד השמדך ועד אבדך מַהֵר מפני רע מעלליך (שם כח כ). רדפו מַהֵר אחריהם כי תשיגום (יהוש׳ ב ה). וינח יי׳ את הגוים האלה לבלתי הורישם מַהֵר ולא נתנם ביד יהושע (שפט׳ ב כג). ואל תסתר פניך מעבדך כי צר לי מַהֵר ענני (תהל׳ סט יח). אל תזכר לנו עונת ראשנים מַהֵר יקדמונו רחמיך (שם עט ח). אל תצא לריב מַהֵר פן מה תעשה באחריתה (משלי כה ח).

***מָהֵר**[1], ת״ז,—מי שהוא ממהר בדבר: ארבע מדות בתלמידים מהר לשמוע ומהר לאבד יצא שכרו בהפסדו קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו מהר לשמוע וקשה לאבד זה חלק טוב קשה לשמוע ומהר לאבד זה חלק רע (אבות ה יב).

מְהֵרָה, תה״פ,—כמו מַהֵר: קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטרת והולך מְהֵרָה אל העדה (במד׳ יז יא). ואבדתם מְהֵרָה מעל הארץ הטבה (דבר׳ יא יז). והאורב קם מְהֵרָה ממקומו (יהוש׳ ח יט). עלה אלינו מְהֵרָה והושיעה לנו (שם י ו). וחרה אף יי׳ בכם ואבדתם מְהֵרָה מעל הארץ הטובה (שם כג טז). ויקרא מְהֵרָה אל הנער נשא כליו (שפט׳ ט נד). ויקרא יהונתן אחרי הנער מְהֵרָה חושה אל תעמד (ש״א כ לח). ועתה שלחו מְהֵרָה והגידו לדוד לאמר (ש״ב יז טז). וילכו שניהם מְהֵרָה ויבאו אל בית איש בבחרים (שם יח). קומו ועברו מְהֵרָה את המים (שם כא). כה אמר המלך מְהֵרָה רדה (מ״ב א יא). ונשא נס לגוים מרחוק ושרק לו מקצה הארץ והנה מְהֵרָה קל יבוא (ישע׳ ה כו). אז יבקע כשחר אורך וארכתך מְהֵרָה תצמח (שם נח ח). אל תשמעו אל דברי נביאיכם הנבאים לכם לאמר הנה כלי בית יי׳ מושבים מבבלה עתה מְהֵרָה כי שקר המה נבאים לכם (ירמ׳ כז טז). קל מְהֵרָה אשיב גמלכם בראשכם (יואל ד ד). הטה אלי אזנך מְהֵרָה הצילני (תהל׳ לא ג). כי כחציר מְהֵרָה ימלו וכירק דשא יבולון (שם לז ב). השלח אמרתו ארץ עד מְהֵרָה ירוץ דברו (שם קמז טו). אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מְהֵרָה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע (קהל׳ ח יא).—ובִמְהֵרָה: והחוט המשלש לא בִמְהֵרָה ינתק (שם ד יב).

אוץ, אץ, האיץ.—*אחור, אֵחֵר, ההפך מן מהר.—בָּרַח, וכו׳.—הרף, כהרף עין.—*זָרִיז, *זריזות, *הזדרז.—חָטַף, לקח מהרה, דבר מהרה.—חיש, חָש וכו׳.—חִפָּזוֹן, נחפז.—מָהִיר,—מהמה, התמהמה.—מִהֵר וכו׳.—מָהֵר.—*מִיַּד.—מְנוּסָה.—מרוצה.—*מתינות.—*נחוץ.—נָס וכו׳.—*עִכֵּב.—פתאם, לפתע

---

[1]) משק׳ זָקֵן, וכבר העיד על נקוד זה רשב״צ דוראן (מגן אבות ה יג), אמר וז״ל: מָהֵר לשמוע וּמָהֵר לאבד הוא שם התאר על משקל קשה לאבד ואינו כמו מהר קח את הלבוש ואת הסוס שהוא צווי ובמשניות גרסינן ממהר. ע״כ. ובסדורים מנקד׳ בביה״ם כונתנסי ברומא מנקד מַהֵר.

פתאם.—צבי, כצבי למהר.—קפץ, קם מהרה ממקומו. קפץ ועשה, עשה מהרה. — קרוב, בקרוב.—רגע, כרגע.—רץ, הלך מהרה.—*תכף.

מהרם, ש"ז,—בה"פ מן הרם, כמו הרם: צדקו שבר מטה רשע ויכרת מארץ עמל, כאשר רפא מהרם חסד עד שבה כל גבר עמל (רמב"ע, תרשיש א רעה).

מהתלה, ש"נ, מ"ר מהתלות, — דברים להתל בהם: אשר אמרו לראים לא תראו ולחזים לא תחזו לנו נכחות דברו לנו חלקות חזו מהתלות (ישע' ל י). —ומצוי בספה"א: וכי תהסום את פי ברוח קדים ותאלים את לשוני בהבלי מהתלות הלא מעפרך עפרי ואלהיך אלהי חופש כל תעלומות (אגר' מנחם ב"ם להסדאי). לא יהא אדם בעל שחוק ומהתלות ולא עצב ואונן אלא שמח (רמב"ם, דעות ב ז).—ואמר המשורר: חלו (ידידיו הבוגדים) ליום תולו עליהם כאשר ממהתלות מדבריהם זעתי (רמב"ע, פתאם יגורי, כ"י בודל').

מו[1],— מלה קטנה תשמש בכנ' במקום -ם: תהמת יכסימו ירדו במצולת כמו אבן (שמות טו ה).

א. **מו**[2],—כמו מו, א) תתוסף לשמות ופעלים במקום הם, -ם: תשלח חרנך יאכלמו כקש (שמות טו ז). תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי נשפת ברוחך כסמו ים (שם ט-י). נטית ימינך תבלעמו ארץ (שם יב). אילי מואב יאחזמו רעד (שם טו). תבאמו ותטעמו בהר נחלתך (שם יז). ובחרונו יבהלמו (תהל' ב ה). הניעמו בחילך והורידמו (שם נט יב). לכן ענקתמו גאוה (שם עג ו). ענבמו ענבי רוש (דבר' לב ב), ר"ל ענביהם. ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבתימו (תהל' ב ג). אלהים הרס שנימו בפימו (שם נח ז). חטאת פימו דבר שפתימו (שם נט יג). יצא מחלב עינמו עברו משכיות לבב (שם עג ז). שיתמו נדיבמו כערב וכזאב וכזבח וכצלמנע כל נסיכמו (שם פג יב).—וליחיד כמו -יו: ישפק עלימו כפימו וישרק עליו ממקמו (איוב כז כג).—ב) עם ל, למו, כמו ביחס שאליו, ליחיד נסתר כמו לו, ולרבים נסתרים כמו להם: ברוך יי' אלהי שם ויהי כנען עבד למו יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם ויהי כנען עבד למו (בראש' ט כו-כז). עשהו פסל ויסגד למו (ישע' מד טו). כי נגזר מארץ חיים מפשע עמי נגע למו[3] (שם נג ח). יעטף שית חמס למו[4] (תהל' עג ו). כי קרוב יום אידם וחש עתדת למו (דבר' לב לה). יי' מסיני בא וזרח משעיר למו (שם לג ב). מארץ כתים נגלה למו (ישע' כג א). עם לא יועילו למו (שם ל ה). ואשר תבאנה יגידו למו (שם מד ז). יקומו נשכיך ויקצו מזעזעיך והיית למשסות למו (חבק' ב ז). יושב בשמים ישחק אדני ילעג למו (תהל' ב ד)[1].—ועם אין, אינימו, כמו אינם: בעמל אנוש אינימו ועם אדם לא ינגעו (תהל' עג ה). — ועם אל, אלימו, במקום אליהם: אז ידבר אלימו באפו (תהל' ב ה). —ועם על, עלימו, במקום עליהם: אספה עלימו רעות חצי אכלה בם (דבר' לב כג). וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו ותסך עלימו ויעלצו בך אהבי שמך (תהל' ה יב). ישימות עלימו ירדו שאול חיים (שם נה טז). ויכשילהו עלימו לשונם (שם סד ט). הקדרים מני קרח עלימו יתעלם שלג (איוב ו טז). גר רשעים ידעך ויבא עלימו אידם (שם כא יז). אחרי דברי לא ישנו ועלימו תטף מלתי (שם כט כב). גם כח ידיהם למה לי עלימו אבד כלה (שם ל ב). מן גו יגרשו יריעו עלימו כגנב (שם ה). — וליחיד במקום עליו: הלאל יסכן גבר כי יסכן עלימו משכיל (איוב כב ב). ישפק עלימו כפימו וישרק עליו ממקמו (שם כז כג).

ב. **מו**[2],—מלה תבוא אחרי אותיות השמוש בכל, במו, כמו, למו, במקום ב, כ, ל: כי תלך במו אש לא תכוה (ישע' מג ב). חציו שרף במו אש (שם מד טז). כוננו חצם על יתר לירות במו אפל לישרי לב (תהל' יא ב). ואניעה עליכם במו ראשי אאמצכם במו פי (איוב טז ד-ה). ותבוא חיה במו ארב ובמעונותיה תשכן (שם לז ח).—כמו, עי' זה הערך. — למו: אם ירבו בניו למו חרב (איוב כז יד). לי שמעו ויחלו וידמו למו עצתי (שם כט כא).

ג. **מו**[3], ש"ז, — מים: אם התרחצתי במו[4] שלג והזכותי בבר כפי אז בשחת תטבלני ותעבוני שלמותי (איוב ט ל-לא).

---

[1]) סוף הצורה הקדומה של מלת הגוף לנסתרים הם, כמו בערבית.

[2]) עי' הערה לערך הקודם, ונהפך אח"כ קול השורק לקול החולם, כנהוג בעברי'. והשתמשו גם בזמן מאוחר בכונה בצורה עתיקה.— [3]) יש מגיהים למות. — [4]) ואולי הוא מ"ר.— [1]) יש רואים מלה זו גם בפסוק כי אין חרצבות למותם ובריא אולם (תהל' עג ד), וקראים כי אין חרצבות למו תם ובריא אולם, ועי' הערה לערך חרצבה.

[2]) במקום מא a) בערב', מה בעבר', עי' ערך זה, ונהפך לקול החולם כנהוג.

[3]) צורה קדומה במקום מי, בערב' מא' b), ועי' הערה לקמן.— [4]) כך הכתיב, הקרי במי. וי"ס שנו היא המלה במו במקום ב.

---

a) ما b) ما

מואל, למואל, — כמו מ ו ל: והתודה השנית ההולכת למואל ואני אחריה (נחמ׳ יב לח).

מובא, ש״ז, — כמו מבוא: צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו[1]) וכל צורתו (יחזק׳ מג יא). ידעת את אבנר בן נר כי לפתתך בא ולדעת את מוצאך ואת מובאך[2]) ולדעת את כל אשר אתה עשה (ש״ב ג כה). — והשתמשו בצורה זו גם בספה״א: ועתות דין היה שועה ונמצא בבית דינך מקום מו ב א ומוצא (רה״ג, בעל דיני ממונ׳). ומכירה זו (של הבית) שמכרתי לו בדרך יציאה וביאה ותקרה ומעזיבה שבהם וכו׳ עם מוצא ו מ ו ב א (הבשל׳ לר״י ברצלוני כז). גשר רעוע וכל ברואי תבל עוברים עליו החיים מ ו ב א ו והמות מוצאו (תוכחה לר׳ בחיי, ברכי נפשי). זכור אני אם מ ו ב א י לאין כמו מוצאי הנהו איה הסדיך (ראב״ע, הימות).

*מובאת, — עי׳ *מובת.

***מוביל**, ש״ז, — מוביל המכתבים, המביא אותם ממקום למקום: ע״כ אבוא בקצרה כי ה מ ו ב י ל לא יתנני השב רוחי (בו״ת חכם לבי לא). כתבך קבלתי ו ה מ ו ב י ל לא נתנני עד בלעי רקי (שם מ).

***מובן**, ש״ז, מ״ר מובנים, — מה שיובן בדבר מהדברים, כונה, פרוש, Bedeutung; signification: ואין פירוש לאמר כמו שפרש״י לאמר לאחרים אבל פירושו ו מ ו ב נ ו האמתי בכל מקום לאמר באמור (ר״י אברבנאל, ויקרא). כי שני ה מ ו ב נ י ם יבלול זה המאמר וכו׳ ולזה השיבו לשני ה מ ו ב נ י ם ואמר אם תעצרני לא אוכל בלחמך וזה כנגד ה מ ו ב ן הראשון וכו׳ ו ל מ ו ב ן השני השיב ואם תעלה עולה לה׳ תעלנה (הוא, שפט׳ יג). כי העניגים לא ישלמו כי אם בג׳ תנאים התנאי הראשון צחות המלות אשר ידובר בהן ב מ ו ב ן מן הכוונות וכו׳ (הפרדס נידע׳ בדרשי, הולה״ס ג).

***מובת**[3]), תה״פ, — בדיוק, מכון, בצמצום, לפי המדה, genau; exactement; -tly: אימתי בזמן שהיא בעדשה מ ו ב ת[4]) היתה יתרה מכעדשה המותר סימן פשיון וכו׳ היה בו ברק פחות מכעדשה סימן פשיון לפנימית (נגע׳ ו ו).

א. **מוג**[1]), ממנו א. מוג, *התמוגגות.

א. **מוג**, פ״ע, תמוג, ותמוג, למוג, מג[2]), מגתי, — תמוג הארץ ברעש, תנוע ותזדעזע, schwanken; chanceler; shake: הנוגע בארץ ותמוג ואבלו כל יושבי בה (עמו׳ ט ה). המו גוים מטו ממלכות נתן בקולו תמוג ארץ (תהל׳ מו ז). — ואמר המשורר: ואם לו רעשה ארץ והרים מגו, על צוארי ימים רבידים יעלו מיד עלילותם וישתרגו (רמב״ע, דיואן ל, כ״י בודל׳). — ובהשאלה, ימוג הלב מפחד ומורא: למען למוג לב והרבה המכשלים על כל שעריהם נתתי אבחת חרב (יחזק׳ כא כ). — ובספה״א במשמ׳ זו: כל חולה ונגוע בלילה יכפל מכאובו וינוע ו י מ ו ג לבבו ולא ישכבו עורקיו ולא ינוחו גידיו (ר״ת, ועורקי). — *מוג-לב, פחדן, נהוג בספרות החדשה ובדבור.

— נפע׳, נמוג, נמגג, נמוגים, — כמו קל, נמוג האדם, העם, הבית מפני פחד וכדומ׳: אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמגו כל ישבי כנען (שמות יס יס). ידעתי כי נתן יי׳ לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמגו כל ישבי הארץ מפניכם (יהוש׳ ב ט). ויראו הצפים לשאול בגבעת בנימן והנה ההמון נמוג וילך והלם (ש״א יד טז). הלילי שער זעקי עיר נמוג פלשת כלך (ישע׳ יד לא). כי שמעה רעה שמעו נמגו בים[3]) דאגה השקט לא יוכל (ירמ׳ מט כג). שערי הנהרות נפתחו וההיכל נמוג

---

[1]) כבר העיר ע״ז ריב״ג בהקד׳ הרקמה, וז״ל: נהגו מובא והוא עלול העין מנהג מוצא והוא עלול הפא לזוג המלים. ע״כ. והביא שם ריב״ג משלים למנהג זה של זוג המלים מלשון ערב׳. וכבר הביאו גם ההדש׳ הרבה ראיות לזה, כמו יומתי מן יום לזוג ללילתי מן לילה, מברוב במקום מברב כדי לזוגו עם מעלוג ועוד (Brok. Grr. 293). — [2]) כך הקרי והכתיב מבואך.

[3]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן. — [4]) כך בערוך, ובנוסח׳ מובאת, באלף. וכך גם בספרא. ובתוספתא בנוסח׳ ובכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק״מ במקום מובאת מכוונת. ופרש הערוך: בעדשה מכוונת. ע״כ. וכן רמב״ם: כמו אמרם בש״ס מצומצם כאילו הוא לקח שוה כעדשה ושם אותו שם. ע״כ. וכן ר״ש: מכוונת לא פחות ולא יותר. ונראה כי הרמב״ם גזר המלה מן בוא, ורגלים לדבר כי עפ״י פרוש זה נשתנה אח״כ הגרסה מובאת באלף במקום מובת שבהערוך. והנה גזרה זו היא דחוקה, ואולם פרושה של המלה נראה מלשון המשנה בעצמה, ואפשר כי פרוש הערוך נובע מפרוש רה״ג, שבמשנה א׳ כתוב כגרים הקלקי, ופרש רה״ג: פי׳ קצוב ומצומצם שאינו לא חסר ולא יתר, ע״כ, וכ״ז אינו שיך כלל לגרים הקלקי, ונראה שט״ם היא והמלים האלה הן פרוש מלת מובת. וקצת קשה שהיה צריך להיות מובתה, בלשון נקבה, וצריך לאמר שהוא כמו תה״פ לזו״נ בלי שנוי. ואעפי״כ קשה למה השתמשו דוקא במקום זה במלה זו ולא בהמלה הרגילה מכוונת.

[1]) בערב׳ מוג׳ a) במשמ׳ תנועת גלי הים וכדומ׳.

[2]) ר״י חיוג. — [3]) אולי כים ד׳אג, עי׳ ערך דאג.

---

a) موج

(נחום ב ז). נמוגים ארץ וכל ישביה (תהל׳ עה ד).
—התפ׳, התמוגג,—כמו קל, התמוגגה הגבעה ברעש: הרים רעשו ממנו והגבעות התמגגו (נחום א ה). — ובספה"א במשמ׳ זו: ויותר רחוק מאלה השמים אשר מתנועותיהם **יתמוגגו** היסודות (אמונה רמה ד ב).— ואמר המשורר: ואמרתי לעם יצא להלות נגוע לב **ומתמוגג** כמו צי, היצאת להלוני בלכתי חפוי ראש אל מקום שכני ורבצי (ר"ש הנגיד, אהוב נפשי). וגבה לבי בעיניו בעת נמס כדונג, כעבד לפני אדוניו מפחדו **יתמוגג** (ר"י הלוי, יעירוני רעיוני). אתמה איך קרובי שבו הורגים, אמרו לי אהבי כי הם שוגגים, ויענו קרבי **המתמוגגים**, איך לא ידעו, יום חץ תקעו, מבעד לצלעי לב מי קרעו (הוא, דודים נסעו). ונקל בעינך לכפר על נפש שוגגת, דלה ממצוא כפר ואין ידה משגת, הקקי מגלת ספר זוכרה **ומתמוגגה**, ונחום אמרי שפר הוגה ומתענגת (הוא, ילדי ראבית לכי). טרם אענה אני שוגג, מתחלחל **ומתמוגג**, זוחל ורועד, ירא והרד (רמב"ע, טרם אענה). וכמעט נמס לבם כדונג, ויהיה בקנה רצוץ ברוח סערה **יתמוגג**, בעת אשר נחלי השאננות שטפו, ורגלי היגונות נדחפו (מכת׳ ר"י בן תגמ׳ הירוב׳ לר"ד נכד רמב"ם). נכמרו לו נחומי והמו עליו רחמי, והנפש לעיניו **מתמוגגת**, ואין היד משגת (מכת׳ ר׳ יוסף הלוי לחכמי גרנוגא).— *והרוה: ודמיון זה מאמר האומר העב בו רוח **יתמוגג** ומה שבו רוח **יתמוגג** הנה בו קול (כל מלאכ׳ הגיון, מופת).— *והאויר: העצב השטוה בקצה פנימיות האזן הנקרא בערבי סמאך וזה העצב עליו מופקד באזנים מחובר באויר המקיף בגשם וכאשר **יתמוגג** האויר בגמר ההכאה בין המכה והמוכה **יתמוגג** גם האויר אשר באזנים והרגיש העצב השטוה על הסמאך **בהתמוגגו** (אמונה רמה א ו). — *והגלגלים: גלגל המזלות מתגלגל בכוכביו **ומתמוגג** וכו׳ ר"ל שאין ראש מזל טלה וראש מזל מאזנים מהחגורה השנית קבועים לעולם בגלגל המישור ולא עומדים לעולם מכוונים נכח ראש מזל טלה וראש מזל מאזנים מהמזלות ההם הקבועים אלא **מתמוגג** הוא ראש מזל טלה וראש מזל מאזנים מהחגורה השנית ונלוז מהגלגל המישור וכו׳ ומפני זה הסכמתי לקרוא החגורה השנית הזאת בשם החגורה **המתמוגגת** וכן אקרא למזלותיה הקבועים בה בשם מזלות **המתמוגגים** (יסו"ע לר"י ישראלי כו). בן אדם הלא ידעת כי מלאכי עליון נרתעים ומתרעשים בהללם לפניך וכן הגלגלים **מתמוגגים** ומתגעשים בשירים ואיך לא תישא ק"ו ולהיות כך בהללך לפניו יתברך (ר"א אזכרי, חרדים פד). והמזלות ההם (שבגלגל השמיני) **מתמוגגים** מחמת התנועה הכבדה וכו׳ כפי מה ששמעתי מפיתוכני זמנינו כבר **התמוגג** מזל טלה בעל הצורה מנקודת היושר שבגלגל העליון יותר ממזל אחד שהוא שלשים מעלות וכמו כן **התמוגגו** שאר המזלות כל אחד ממצבו יותר ממזל שלם (נחמ׳ ונעים ס קי). כאשר יתגלגל גלגל המזלות בכללו על שני ציריו לפי חשבון זה תשעה אלפים שנה **תתמוגג** נקודת הדומה הנרשמת בגלגל המזלות ממקומה (בס קלא).

ב.מוג, ממנו ב.מוג.

ב.מוג,—קל לא נמצא בכתוב.

—התפ׳, התמוגג, תתמוגגנה,—התמוגגה האדמה, נעשתה לחה ורכה: והטיפו ההרים עסיס וכל הגבעות תתמוגגנה (עמוס ט יג).—ובמדרש: כבר היה העולם **מתמוגג** והולך אלולי שעמדו ישראל לפני הר סיני (מד"ר רות א). והיו המים כל אותו היום מכסין הארץ והיתה **מתמוגגת** עד שלבש לבוש גאות (מדר׳ כונן א, ביהמ"ד ילינק ב). — ומצוי בספה"א במשמ׳ זו: קרקע עבודה **מתמוגגת** בבא גשמים (רב"י עמו׳ ט יג). ואנחנו רואים כי בכל מקום אשר יש שם נהרות כל סביבותיהם **מתמוגגים** במים ומתמוטטים (ר"י הדסי, האשכול בעד יד).—ובהשאלה, התמוגג פלוני, נמס, אבד: זמירות לך יפצחו ורנה יהגו, ולפניך יזבחו הגם יחוגו, ובוגדים יסחו גם **יתמוגגו**, ימעטו וישוחו ולא יפקדו (פזמ׳ לתימ׳, בקשות).—והנפש: ויהי בלילה והיא ישנה על מטתה, קם בתחתון לבב להמיתה, ויקח החרב בימינו וכו׳ וישב החרב אל נדנה, ונפשו **מתמוגגת** ביגונה (ספ׳ בעבוע׳ לר׳ זכדה). — והלב: כי העון טרם אענה אני שוגג ולבי כדונג **מתמוגג** (באלת יעבץ א לג).

—פוע׳, תמוגג, תמגגנה,—מוגג הגשם את האדמה, עשה אותה לחה ורכה ותהוהה: פקדת הארץ ותשקקה רבת תעשרנה פלג אלהים מלא מים וכו׳ תלמיה רוה נחת גדודה ברביבים תמגגנה צמחה תברך (תהל׳ סה י-יא). —ואמר הפיטן: יטריה לפלג מפלג גשם, **למוגג** פני גשי בצחות לשם (ר"א קליר, גבס, אף ברי). מוף כדנג **למוגגיה**, סוערה מאנהה להפיגה (מבול׳ כר"ק, ב פסח, אפיק רנן). — ובהשאלה, מוגג את פלוני, צער אותו, הכאיבו: אסרו רגלי בכבלי הרון והשיקו קרבי במוקדי עולם **ומוגגי** ביום אידי אמרו האח (תגל׳ מגת׳ כ"ס נחסדאי).—ואמר המשורר: אלך לעבדי יבני אבוא לאחי **ימוגגני**, אני נע ונד בארץ כל מצאי

יהרגני (רהכ"ע, קול בת ציון).

—קל, *מַג, פ"ע,—מָ: הד̇נג ובדומ', נמס: וישפות המחבת על הגחלים ויתמם מעט עד אשר תמוג ותותר הזיעה עם היין (בכתי דוגולו, ספ' כמרקח' ג).

ג. **מוֹג**[1], ממנו ג. מוּג.

ג. **מוּג**, פ"י, תְּמוּגֵנִי, תְּמוּגְגֵנוּ,—מָג אותו ביד פלוני, מִגֵּן, נתנו, מסרו: כי הסתרת פניך ממנו וַתְּמוּגֵנוּ[2]) ביד עונינו (ישע' סד ו).

—פוע', מוּגַג,—הטיל, השליך, verfen; jeter; to cast: תשאני אל רוח תרכיבני וּתְמוֹגְגֵנִי[3]) תשוה (איוב ל כב).

ד. ***מוֹג**, ש"ז,—דבר רך, דונג: גלומים היו וכיון שהיו מראים אותם לשמיר היו כמוג הזה (פסיק' רבתי לג).

מוּגֶה[4]), ש"ז, מ"ר מוּגִים,—מֵצִיק, מצער: ושמתיה ביד מוֹגַיִךְ[5]) אשר אמרו לנפשך שחי ונעברה (ישע' נא כג). — ואמר הפיטן: ירושלם למוגיך השקי את כוס מרריך, באה עת תענוגיך ושב הצבי אל חדריך (ר"י הלוי, סליחה, ירושלם). סוגה עועו מוגיה, מוף כדונג למוגגיה, סוערה מאנחה להפיגה (מבוא' כר"ק, ב' פסח, אפיק רנן). — והמליץ: יכול אני להנקם ממוני וּמוֹגַי יד ושם יש לי בחצר המלך (ר' קיוני, אבן בחן עא.).

***מוּגְלָא**, מוגלה,—עי' *מֻגְלָה.

***מוֹדֵד**, ש"ז,—א) כלי שמודדים בו האדמה וכדומ': כשעושים הריץ במודד כדי להוליך המים מחוץ לעיר וכו' לא יגיעו עדיין לראש המודד (תבו' מהר"י קולון ד).— ב) *מהנדס: החכם טהאלעס הטבעי וכו' תלמידו ארהיטאס המודד (בכי"ע ה, מלרים).

מוֹדַע, מֹדָע, ש"ז,—א) אדם מכיר וגואל, קרוב: ולנעמי מוֹדַע[1]) לאישה איש גבור חיל ממשפחת אלימלך ושמו בעז (רות ב א). אמר לחכמה אחתי את ומֹדָע לבינה תקרא (משלי ז ד). — ואמר המשורר: ונפשי האנושה אשר צמאה למודעה ודודה והנה ברוב תאוה יבשה (רשב"ג, הכתק).—ב) *סימן: עשה מודעים לתורה (ערוב' נד:). — ג) *במו מַדָּע: התורה דברה לבני האדם להשמיעם כדי כחם ולהשכילם כפי מודעם (דונב, ערך נתנת).

***מוֹדְעָא**,—עי' *מוֹדָעָה.

***מוֹדָעָה**, ש"נ, מ"ר מוֹדָעוֹת,—א) הודעה שאדם מודיע שעשה דבר באנס, ונקרא מסירת מודעה[2]): מי שאנסוהו עד שמכר ולקח דמי המקח וכו' אם מסר מודעה קודם שימכור ואמר לשני עדים דעו שזה שאני מוכר הפץ פלוני או שדה פלוני לפלוני מפני שאני אנוס הרי הממכר בטל וכו' וכל מודעה שאין כתוב בה ואנו העדים ידענו שפלוני זה אנוס היה אינה מודעה (רמב"ם, מכיר' י א-ב). עדי המודעה יש להם להתום הם עצמן באותו הממכר שנמסרה להם המודעה עליו וכו' אם הודה בפניהם שלקח הדמים אחר שמסר מודעה על כך אינו חייב להחזיר כלום (שם ו-ז). הגוזל שדה ואחר שגזלה והוחזק גזלן עליה חזר ולקחה מבעלים הראשונים וטען הנגזל ואמר אנוס הייתי בשעה שמכרתיה לו וכו' אין בעל השדה צריך לעשות מודעה על מכר זה הואיל והוחזק זה גזלן על

---

[1]) אין הכמי הלשון מודים במציאות שרש מיוחד זה, ועי' הערה להערך.

[2]) ת"י: וּמְסַרְתָּנָא ביד חובנא. וכך רסע"ג, העיד ע"ז דונש: ופתר ותמוגגנו ביד עונינו ותמסרנו ביד עונינו ואמר שהוא כמו אשר מגן צריך (תבו' דונש על רסע"ג), ותפס עליו ואמר שהיה צ"ל ותמגננו, ופרש מלשון תנועה במשמ' הגליתנו. ומנחם פרש גם זה במשמ' נמס, וכן ריב"ג. רש"י הסכים לדונש ורד"ק למנחם. והחדשים רבם הסכימו לת"י ורסע"ג אלא שקצתם אומרים שצריך לקרא ותמגננו.— [3]) ת"י: תמסיגני בתשייתא. והוא במשמ' נמס. וכן מנחם. וגם ריב"ג פרש כך ואמר שהכונה בזה היא שהמם התושיה ממנו, ר"ל הסירה ממנו, ורש"י, שפרש כמו"כ במשמ' נמס, אמר שהכונה היא שהתושיה המסה אותו. אבל כבר הרגישו החדשים דחק מליצה זו, ובפרט התקשו בכונת המליצה בהמלה תשוה בכתיב ותשיה בקרי, ויש מהם שהגיהו הגהות מתחלפות, וקצתם פרשו תשוה כמו שואה או תשואה, ותרגמו: המסתני בהמיית הסערה. ואחרים פרשו ותמוגגני במשמ' תנועה. וכל זה דחוק ואינו נותן להכתוב משמ' טבעית יפה. אך הפרוש האמתי של תשוה הוא צרה ואבדון, כמו בערב' שוא[a]), עי' ערך תשוה, ומשמ' הפעל ותמגגני מוכרחת, לפי הענין ובהנגוד לתרכיבני הקודם, שהיא הטלה והשלכה. ואפשר שבאמת היה כתוב והמגרני, ואעפי"כ אפשר לקבל גם הנוסחה המסורה, ולאמר כי זה פעל מיוחד במשמ' זו, אעפ"י שאין לו חבר בלשונ' האחיות.

[4]) עי' הערה לקמן.— [5]) כך הנוסחה המסורה, ופרשו רוב הקדמונ' והחדשים שהוא מן הפע' יגה, עי' הערה שם. וי"ם שצריך לקרא מוניך, בנון, כמו והאכלתי את מוניך את בשרם (ישע' מט כו), וכך ת"י כאן: ביד דהוו מונן ליך.

[a]) شوا

[1]) כך הקריא, והכתיב מידע.

[2]) בגמ' בצורה ארמית מודעא: מודעא בזני שנים (ב"ב מ.).

שדה זו ואין ראייתו בה ראיה ואין צריך למסור מודעה (הוה, גזנ׳ והכד׳ ט יד-יו).—ב) מה שמודיעים ומפרסמים ברבים להקהל, Bekantmachung; annonce,—נהוג בדבור העברי בארץ ישראל והשתמשו בו הרבה בספרות החדשה.

מוֹדַעַת,— עי׳ מ̇דַעַת.

·מוֹהֵל, ב״ז, מ״ר מוֹהֲלִים,—מי שאמנתו למול ילדים: מוהל ששכח את האיזמל (תוס׳ הגה׳, תכרון פד). וכל מוהל שאינו מוצץ מעבירין אותו (טור יו״ד רסד ג). ואבי הבן או המוהל או אחד מהעם אומרים ברוך אתה ה׳ וכו׳ (בס רסה ה). שאבי הבן עומד על המוהל להודיעו שהוא שלוחו (בס, בבס בעל העיטור).

·מוֹז[1], ב״ז,— פרי עץ, ארוך הצורה, Banane, נהוג בדבור העברי בארץ ישראל והשתמשו בו גם בספרות בזמן החדש.

·מוֹזָג, ב״ז, מ״ר מוזגים, — מחזיק מסבאה: ולתכלית הדבר כמדומה לי שאתה תנסה עוד לילך בין אנשים אחרים פשוטים סוחרים מוזגים (בוחן לדיק, מכת׳ טו). למען משוך את האורחים לביתך המוזגים עושים מעשה בעלי אכסניאות (בס יז).

מוזרות,—עי׳ מזר.

מוֹחַ,— עי׳ מ̇חַ.

***מוֹחַל**,— עי׳ *מ̇חַל.

·מוֹחַט[2], ב״ז,—מי האף, הניעה היוצאת מן החוטם, Nasenschleim; morve; mucus: ויש תועלת אחרת לאף והיא שהוא כלי לדחות המותרות מן הראש והוא פסולת המזון הזן את המוח והראש ונקרא מוחט · ועוזר לחתוך האותיות (נתן פלקיירה, צרי הגוף, כ״י בריט״מ).

***מוֹחֵק**, ב״ז, — קצה אחד של המכתב שבו מ̇חקים הכתב: מכתב שניטל הכותב טמא מפני המוחק ניטל המוחק טמא מפני הכותב (כלים יג ב). נחלק (המכתב) לשנים ונשתיירו בכותב ובמוחק (עד שמגיע לקשרי אצבעותיו (תוספתא כלי׳ ב״מ ג ד). עד שניטל המוחק שלו ונשאר הכותב (רמב״ם, כלים יא כ).

·מוּחָשׁ, ב״ז, מ״ר מוּחָשִׁים,—מה שבע״ח משיג בחוש: והחוש הזה (העין) אינו פוסק מהשיג מוחשו תמיד (כ״י א״ת, תקון מדה״נ לרשב״ג). וחוש הריח הוא סמוך לחוש השמע מפני שזה מוחשו הקול החונה באויר (שם). וכאשר הכחות ההרגשים משיגים יחם המוחש כן הכחות השכליות משיגים יחס מן המושכל (כוזרי ה יב). כי החושים אינם משיגים מן המוחשים כי אם מקריהם (בס ד ג). ולכל חוש מהם ענין מיוחד להשיג מוחשו לא יושג בזולתו כמראים והצורות אשר לא נשיגם כ״א בחוש הראות בלבד וכו׳ ואי אפשר להשיג מוחש מבלעדי חושו המוכן לו (חו״ה, היחוד י). ולא יעמוד מחשוב בהם ומחקור עליהם בכל אשר יגיע אליו מן המוחשים והמושכלים (שם, הבחינה ו). ויחזקו כחות חושיו וכחות נפשו ויקבל החכמה והדעת ויכיר קצת המוחשים מקצתם בחושיו הגשמיים וקצת המושכלים בחושיו הרוחניים (בס ה). המשפטים אשר יוּדעו ולא נצטרך אל ראיה על אמתותם ד׳ מינים המוחשים כידיעתנו שזה שחור וזה לבן וזה מתוק וזה מר (מלות הגיון ח). והחלק המדמה הוא הכח אשר יזכור רשומי המוחשים (ח׳ פרקים להרמב״ם א). הסכימו חכמי הטבע כי הראות יהיה בהתרשם צורות המוחשים בלחה הברדית בלחות העין (המבקש לרש״ט פלקיירא). כי אחר שהוא ית׳ שכל נקי ונבדל מן החומר כמו שביארנו במופת לא יעלם ממנו דבר וכו׳ שהחומר מונע מהשיג כל המוחשים באמתות (העקרים ב כד). שעקר התכלית האנושי הוא נתלה בחלק העיוני מן הכח השכלי ולזה תמצא היות האדם בוסף אל מוחשי הראות והשמע ממוחשי הריח והטעם (בס ג ב). והחוש המשתף הוא אשר יובלו אליו המוחשים כלם ויתפעל מצורתם (קהלון א א ו ב). הדבר אשר יבוא המוחש אל החוש כלומר האויר אשר באמצעיתו יתקבל המוחש אל החוש (תגמולי הנפש י). ונחלקו חכמי המחקר אם הכח הרואה יוצא לחוץ ויפגע במוחש או אם צורת המוחש נרשמת ונחקקת באויר הסמוך לו והסמוך בסמוך עד הגיעו לעין (מ׳ אלדבי, ב״א ד). כי החוש אחר שהשיג המוחש החזק לא ישיג הנקל ממנו כאשר יקרה במביט בשמש ואחר ירצה להביט בנר או שישמע קול חזק ואחר ישמע קול קל (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 67). שהחושים לא ישיגו מוחשיהם אלא עם מקרי הגשם ואיכויותיו וכו׳ ואמנם כח המדמה אע״פ שאינו צריך לנכחיות המוחש הנה הוא יצייר כל מקרי הגשמים (בס 37).

·מוּחָשִׁי, ת״ז, לנק׳ מוּחָשִׁית, מ״ר מוּחָשִׁיִּים, מוּחָשִׁיּוֹת,—של מוחש: בשכבר הראית לדעת בראיות שכליות ומוחשיות אופן התחייב היות השגחת הש״י באישי המין האנושי (אוהב משפט, בהוד׳ לאיוב יז). —

---

[1]) בערב׳ מוז a).

[2]) בערב׳ מ̇ה׳ט b).

---

a) موز b) مُخط

ובמשמ׳ מי שחש הרבה: והנה הנשים המעוברות הן נעשות מאד מוחשיות ובעלי הרגש (עמודי השמים, תפאר׳ אדם ד). — ומה שהששים הרבה: וידוע שעיקר ההרגש וההוש מסבבין הגידים ולכן הכאב הוא מוחשיי והרגשי מאד (שם יז).

מוט[1], ממנו א.מוט, ב.מוט, ג.מוט, מוטה.

א.מוט, ש״ז, בכנ׳ מ׳טהו,—א) בד ארוך עב בעל שתי כפיפות ישימוהו על הכתף לשאת עליו משא, Stange; barre; bar: ונתנו אתה ואת כל כליה אל מכסה עור תחש ונתנו על המוט (במד׳ ד י). ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וישאהו במוט בשנים (שם יג כג).—ובתו״מ: שהטה בשדה לא יביאנה במוט ובמוטה אבל מביא בידו אברים אברים (ביצ׳ ג ג). אבל עושה אתה בסיב שע״ג רגלו ובמוט שע״ג כתיפו (שבת קנג.).— ואמר הפיטן: תמו מקשטי וחוגרי אבנטי, תופשי מוטי ומנצחי ופורטי (רשב״ג, מנח׳ יוה״כ, בזופי פליטי).—ב) כמו ע״ל: ועתה אשבר מ׳טהו מעליך ומוסרתיך אנתק (נחו׳ א יג).— בעל המוט, מי ששם הע״ל על העם, ואמר הפיטן: פן יאמר בעל המוט, צרי יהודה יגילו כי אמוט (רשב״י הבבלי, סליח׳, אני יום אירא).

ב.מוט, פ״ע, מט, מטה, מטו, תמוט, תמוטינה, מטים,— מטה הארץ, ההרים וכדומה ברעש, נטתה, נעה הנה והנה, schwanken; chanceller; to totter: פור התפוררה ארץ מוט התמוטטה ארץ (ישע׳ כד יט). על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים (תהל׳ מו ג). הרעשתה ארץ פצמתה רפה שבריה כי מטה (שם ס ד). כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה (ישע׳ נד י).—ובתו״מ: לא נפלו (כותלי ביהמ״ד) מפני כבודו של ר׳ יהושע ולא זקפו מפני כבודו של ר״א ועדיין מטין ועומדין (ב״מ נט:). אם ראיתם שמים שמטו והארץ מתמוטטה מנטיית שמים וארץ לא היה לכם ללמוד (מד״ר בראש׳ עו).— וממלכות, נזדעזעו: המו גוים מטו ממלכות נתן בקולו תמוג הארץ (תהל׳ מו ז). — וההסד מט: והסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יי׳ (ישע׳ נד י).—ובמליצה, מטה רגלו של פלוני, היה קרוב לנפול, היה בצרה: לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם כי קרוב יום אידם (דבר׳ לב לה). אם אמרתי מטה רגלי חסדך יי׳ יסעדני (תהל׳ צד יח). כי אמרתי פן ישמחו לי במוט רגלי עלי הגדילו (שם לח יז).—ובהשאלה, מטה ידו של פלוני, ירד מנכסיו, נעשה עני: וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו (ויקר׳ כה לה).—פלוני מט לפני פלוני, נפל לפניו: מעין נרפש ומקור משחת צדיק מט לפני רשע (משלי כה כו).— ובמדר׳: כשם שאי אפשר למעין להרפס ולמקור להשחית כך אי אפשר לצדיק למוט לפני רשע (מד״ר בראש׳ עה). —מט להרג, עתיד להֵהרג: הצל לקחים למות ומטים להרג אם תחשוך (שם כד יא).

—נפע׳, נמוט, נמוטו, אמוט, תמוט, ימוט, ימוטו, — כמו קל, נמוט הפסל וכדומ׳, נטה ונפל: עץ לא ירקב יבחר חרש חכם יבקש לו להכין פסל לא ימוט (ישעי׳ מ כ). ויחזקהו (את הפסל) במסמרים לא ימוט (שם מא ז).—ובע״ה: מפלי בשרו דבקו יצוק עליו בל ימוט (איוב מא יה).—והארץ, ברעש וכדומ׳: יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד (תהל׳ קד ה). לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים ובו׳ אלהים בקרבה (בקרב ירושלם) בל תמוט (שם מו ג-ו). אף תכון תבל בל תמוט (שם צג א). ימוטו כל מוסדי ארץ (שם פב ה).—ובהשאלה, נמוטו פעמיו, נכשל, נטה מדרך הטוב: תמך אשורי במעגלותיך בל נמוטו פעמי (תהל׳ יז ה).—ונמוט פלוני, נפל, באה עליו צרה: אמר בלבו בל אמוט (שם י ו). צרי יגילו כי אמוט (שם יג ה). כי המלך בטח ביי׳ ובחסד עליון בל ימוט (שם כא ח). ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם (שם ל ז). צדיק לעולם בל ימוט ורשעים לא ישכנו ארץ (משלי י ל).—ואמר ב״ס: עשיר נמוט נסמך מרע ודל נמוט נדחה מרע (ב״ס גני׳ יג כא).

—הפע׳, המיט, ימיטו,—המיט דבר על פלוני, הפילו עליו: ימיטו[1] עליהם גחלים באש יפלם (תהל׳ קמ יא).— ובתו״ם: איזו היא ספינה גדולה כל שאינה יכולה להמיט באדם (זבים ג ג). צדיק ממיט עצמו לפני רשע (מד״ר בראש׳ עה). — ודבר מפשט: מקול אויב מפני עקת רשע כי ימיטו עלי און ובאף ישטמוני (תהל׳ נה ד).

—התפ׳, התמוטט, התמוטטה,— התמוטטה הארץ ברעש: פור התפוררה ארץ מוט התמוטטה ארץ נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כמלונה (ישע׳ כד יט-כ). — ובתו״ם: כשעמד הקב״ה ואמר אנכי יי׳ אלהיך היו ההרים מתרעשים והגבעות מתמוטטות (מכי׳ יתרו, בחדש ה). אמרו (דור הפלגה) א׳ לאלף ותרנ״ו שנה הרקיע מתמוטט בואו ונעשה סמוכות אחד מן הצפון ואחד מן

---

[1] גם בארמ׳. בערב׳ מיט a) קצת דומה.

a) ميط

[1] כך הכתיב, והקרי ימוטו.

הדרום (מד"ר בראשׁ׳ נח). אם ראיתם שמים שמטו והארץ מתמוטטה מנטיית שמים וארץ לא היה לכם ללמוד (שם עו). כביכול ירד הקב"ה לסיני ליתן הדברות שלא יהיה העולם מתמוטט (שם שמות כט). כשיעלה אדם בספינה אם גדולה היא אינה מתמוטטת (ערוך, ערך מט).—ובהשאלה: לא יהכם שונא תורה ומתמוטט בססער כאניה (כ"ס גני׳ לו ב). אמר רב חמא בר׳ חנינא אלמלא שלש מקראות הללו נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל (ברכ׳ לב.). וכי גבורה היא שאדם אומר לכשיתמוטטו שונאיהם של ישראל אני פורע מהם (מד"ר אסת׳ א). — והנכסים התמוטטו, התחילו לנפֹל, להאבד: הא למדת שכל המלוה ברבית נכסיו מתמוטטין (והלא ראינו שלא מלוים ברבית ובכ"ז) מתמוטטין א"ר אלעזר הללו (של לא מלוים ברבית) מתמוטטין ועולין והללו מתמוטטין ואינן עולין (ב"מ עא.). בראותכם ממונכם מתמוטט תתאזרו ותשתקעו ביותר בשיתופו של ממון (דברי חכמי׳ ודעת חכמה ב יד).

ג. **מוֹט**, ש"ז,—שה"פ מן ב. מוט, נתן לפלוני מוט, מכשול: לא יתן לעולם מוט לצדיק (תהל׳ נה כג). — ונתן למוט רגלו, נתן לו לנפל: השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלנו (תהל׳ סו ט). אל יתן למוט רגלך אל ינום שמרך (שם קכא ג).—ואמר הפיטן: יום אחז פעמי מוט ומעד קרסולי, יום ענה בי כחשי וישב מטולי, יום בקשתי עזר ואפס עזרי וחילי (ר"י בן גיאת, יום אלו לעדי).

מוֹטָה[1], ש"נ, מ"ר מוטות, מ׳ט׳ת,—א) כ"א מבדי העץ או הברזל של הע׳ל: ואשבר מ׳ט׳ת עלכם (ויקר׳ כו יג).— ובהרחבה ע׳ל: עשה לך מוסרות ומ׳טות ונתתם על צוארך (ירמ׳ כז ב). ויקח חנניה הנביא את המוטה מעל צואר ירמיה הנביא וישברהו (שם כח י). כה אמר יי׳ מוט׳ת עץ שברת ועשית תחתיהן מ׳טות ברזל (שם יג). וידעו כי אני יי׳ בשברי את מ׳טות עלם והצלתים מיד העבדים בהם (יחזק׳ לד כז).—ואמר הפיטן: שלוה קרא לשבורה ושמוטה, בריח גדע שבור מוטה, רפא שבריה כי מטה (אליהו בר"ש, סליח׳ ס עבי"ת, אתה חלקי). למה תישן ובני דישן וניני יקשן רדו רדה, נפשי נקטה מעול ומוטה, כי בי נטה אל אל ידו (ר׳ במואל, אהבה, שנגו לבוגס).—ובכלל כמו מוט: וישאו בני הלוים את ארון האלהים כאשר צוה משה כדבר יי׳ בכתפם במ׳טות עליהם (דהי"א יה יס).—ובפרט *מוט קטן: שחטה בשדה לא יביאנה במוט ובמוטה אבל מביא בידו אברים אברים (ביצ׳ ג ג). ואין מוכרין אותה (את הנבלה) מחרוזות מחרוזות אבל מביאין אותה חתיכות חתיכות על גבי מוטות (תוספתא בבי׳ ס ח). היו סובלין אותן (את פרים הנשרפים) במוטות (פסח׳ פה:). — ב) בהשאלה, במשמ׳ עֱוֶל, חמס, נגישה, Unrecht; injustice; tyrany: הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע התר אגדות מוֹטָה ושלח רצוצים חפשים וכל מוטה תנתקו (ישע׳ נח ו), ועי׳ מטה.—ג) שה"פ מן מוט: אם ימוט אין מוטתו מוטה לעולם אלא מתמוטט ועולה (רש"י תהל׳ טו ה). אל הניחהו שירד ויפול ויהיה קשה להקימו אלא הזקהו משעת מוטת היד (הוא, ויקר׳ כה לה). —*מוֹטַת עגלה, בד ארוך מחבר באמצע פני העגלה יאסרו אליו את הסוסים מזה ומזה: מעץ האסאגיי יעשו רמה יד גם מוטת עגלה אשר בין הסוסים תפריד (שבי"ע ב, האטטענטאטען).

מוּך[1], ממנו מוך.

מוּךְ, פ"ע, מָךְ, יָמוּךְ,—בהשאלה, מָךְ פלוני, ירד מנכסיו, נעשה עני, verarmen; dev. pauvre; bec. poor: כי יָמוּךְ אחיך ומכר מאחזתו (ויקר׳ כה כה). וכי יָמוּךְ אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו (שם לה). וכי יָמוּךְ אחיך עמך ונמכר לך (שם לט). וכי תשיג יד גר ותושב עמך ומָךְ אחיך עמו ונמכר לגר תושב עמך (שם מז). — הוא מָךְ מהערך, אין בידו לתת לפי הערך: והיה ערכך חמשה עשר שקל ולנקבה עשרה שקלים ואם מָךְ הוא מערכך והעמידו לפני הכהן והעריך אתו הכהן (ויקר׳ כז ז-ח), ועי׳ מכך.—ובמדר׳: אדם שהוא חוטא מה הקב"ה עושה תחלה מביא עליו עניות ומוכר שדהו הזר בו יפה ואם לא הוזר ומוכר את ביתו הזר בו יפה ואם לאו מוכר את עצמו וכו׳ כל כך למה על שמך בעונות (תנחומא בהר ג). —*מָךְ הצבע, כהה עינו: אז ירחץ (מי שהצביע שערותיו) במרחץ וימרוק ראשו וזקנו בעפצים כתותים היטב עד תמוך הצבע אחרי כן ירחץ וישוב למראה עלומיו (אסף 152, כ"י מינכן).

—נפע׳, *נָמוֹךְ, נְמוּכָה, נְמוּכִים, נְמוּכוֹת,—במשמ׳ העקרית, היה שפל: וגדר שהוא נמוך מעשרה טפחים (כלא׳ ד ז). ערוגה שמקצתה נמוך ומקצתה גבוה לא יזלף מן הנמוך שבה לגבוה שבה וישקנה (תוספתא מו"ק א א). מפני מה מצורע נטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכים ארז ובאזוב (מד"ר במד׳ יט).—ובהשאלה, רוח נמוכה: עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה

[1]) רק בעברית.

[1]) בארמ׳ מוך במשמ׳ ירד, שקע.

(אבות ה יט). יה"ר מלפניך ה' אלהי שתתן לי לב טוב וכו' ונפש שפלה ורוח נמוכה (ירוש' ברכ' ד ז ד). וכל מי שהיו מוצאין אותו חכם עניו שפוי עין טובה נפש שפלה רוח נמוכה לב טוב וכו' היו מושיבין אותו בבי"ד שבהר הבית (בבל סנה' א יט ג). בא וראה כמה גדולים נמוכי הרוח לפני הקב"ה שבשעה שביהמ"ק קיים אדם מקריב עולה שכר עולה בידו (הקריב) מנחה שכר מנחה בידו אבל מי שדעתו שפלה מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כולם (סוט' ה:).—וקול נָמוּךְ: עד השקיפה היו אומרים קול נמוך מיכן והילך היו אומרים קול גבוה (ירוש' מע"ש ה ג ד). בראשונה היה אומרו (את שם המפרש) בקול גבוה משרבו הפרוצין היה אומרו בקול נמוך (בבל יומ' ג מ ד).

—הפע', *הֵמִיךְ,—השפיל, הוריד: כל זמן שמגביה (משה) ידו כלפי מעלה היו ישראל מסתכלין בו ומאמינין במי שפקד משה לעשות כן וכו' וכשהוא ממיך ידיו עתידין ישראל להמיך בדברי תורה שהן עתידין להנתן על ידיו (מכי' בשלח, עמלק א). כאן הקב"ה ממיך ומשה מגביה אבל במעשה העגל הקב"ה מגביה ומשה ממיך (ספרי במד' ג). דברי תורה אין מתקיימים אלא בכי שהוא ממיך את עצמו (בבל דבר' מח).

*מוֹךְ[1], ש"ז, מ"ר מוֹכִים,—כל דבר רך כמו צמר ונעֹרת או פקיעי בגדים וכיוצא בזה: יוצאה אשה בהוטי שער וכו' במוך שבאזנה ובמוך שבסנדלה ובמוך שהתקינה לנדתה (שבת ו ה). אין טומנין (את החמים) לא בגפת וכו' ולא במוכים ולא בעשבים בזמן שהן לחים (שם ד א). הסל והכלכלה שמילאן תבן או מוכין (כלים כב ט). קצצו (את הבגד) ועשאו מוכין (נגע' יא יב). תלמיד שכחו יפה דומה לספוג שהוא סופג את הכל שני לו דומה למוך שאינו סופג אלא צרכו (ספרי דבר' מח). סך אדם שמן על גבי מכתו ובלבד שלא יטול במוך ובמטלית ויתן על גבי מכתו (תוספתא תרומ' ט יג). יוצאין במוך ובספוג שעל גבי המכה (שם שבת ה ג). נותן אדם מוך יבש וספוג יבש על גבי מכתו (שם יב יד). ואין לוקחין מן הסורק מוכין מפני שאינן שלו (בבל ב"ק יא יב). כורכין אותו במוכין של צמר ונותנין אותו בתוך איטני של עופרת (בבל סוט' יב א). שלש נשים משמשות במוך קטנה מעוברת ומניקה (בבל נדה ב ו). כיצד בודקין אותה מביא שפופרת ונותן לתוכה מכחול ומביא מוך ונותן בראש המכחול (בבל ח ב). עשה לו רב חייה בר אשי בית יד למוך שבאזנו (ירוש' שבת ו ח ג). אין נותנין את המוכין לא לתוך הכר ולא לתוך הכסת ביו"ט (בבלי בבל מח.). אמר רשב"ג בנות מלכים טומנין (את השליא) בספלים של שמן בנות עשירים בספוגים של צמר בנות עניים במוכין (בבל קכט:). אשה מזנה משמשת במוך כדי שלא תתעבר (יבמ' לה.). אתה ישן ע"ג מוכין והוא ישן ע"ג קרקע (ערכ' ל:). לא ידחוק אדם מוכין שרויין בפי אשישא שמא יבא לידי סחיטה (ערוך, ערך הדק).

מוב"ז,— ר"ת: מוביל כתב זה (מכתב רבב"א, מנח' קנא' לאבא מארי יז), מוליך כתבי זה (בו"ת מהרשד"ם, חו"מ לח), ובר"ת מוב"ז (קרית ספר למא"ג ד).

*מוֹכֵס, ש"ז, מ"ר מוֹכְסִים, — מי שממונה על המכס, שגובה המכס, Zöllner; publicain: נטלו מוכסין את חמורו ונתנו לו חמור אחר (ב"ק י ב). אין פורטין לא מתיבת המוכסין ולא מכים של גבאין ואין נוטלין מהם צדקה (שם א). נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין שהיא תרומה אעפ"י שאינה תרומה (נדר' ג ד). תולין להרגין ולחרמים ולמוכסין (תוספתא שם ב ב). היה עומד בצד המוכס ואמר בני הוא (ירוש' ב"ב ה יו:). במוכס שאין לו קצבה (בבלי נדר' כח.). אין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולה מוכסין (שבוע' לט.). הגבאין וההרמין והפורטין והמוכסין (דא"ר ב). אמר לה (אברהם לשרה) מצרים שטופים בזנות וכו' נותן אני אותך בתיבה ונועל בפניך וכו' בא לעבור נתקבצו המוכסין אמרו לו מה אתה טוען בתוך התבה אמר להן שעורין (תנחומא לך לך ה).—קשר של מוכסים: נייר כדי לכתוב עליו קשר מוכסין (שבת ח ב). המוציא קשר מוכסין עד שלא הראה למוכס (תוספתא שם ח-ט יא). מעשה באשה אחת שנישאת לחבר והיתה קושרת לו תפילין על ידו נישאת לעם הארץ והיתה קושרת לו קישרי מוכס על ידו (בכור' ל:).

מוֹכֵר, ש"ז, מ"ר מוֹכְרִים, — מי שמֹכר דבר, ההפך מן קונה, Verkäufer; vendeur; seller: והיה כעם ככהן כעבד כאדניו כשפחה כגברתה כקונה כַּמּוֹכֵר כמלוה כלוה (ישע' כד ב). הקונה אל ישמח וְהַמּוֹכֵר אל יתאבל כי חרון אל כל המונה כי הַמּוֹכֵר אל הממכר לא ישוב (יחזק' ז יב-יג). רעה את צאן ההרגה אשר

[1]) רק בעבר' ולא נתברר מקורו, ואולי בערב' מסח a), בגד בלה ונשחק.

a) مسح

קניהן יהרגן ולא יאשמו ומֹכריהן יאמר ברוך יי' ואעשר (זכר' יא ה).—ובתו"מ: אחד הלוקח ואחד המוכר יש להן אונאה (ב"מ ד ד). ארבע מדות במוכרין מכר לו חטים יפות ונמצאו רעות הלוקח יכול לחזור בו רעות ונמצאו יפות המוכר יכול לחזור בו (ב"ב ה ו). המוכר יין ושמן לחבירו והוקרו או שהוזלו אם עד שלא נתמלאה המידה למוכר משנתמלאה המידה ללוקח (שם ח). היה לו הייב מעות וכתב לו שדהו מכר בזמן שהמוכר אוכל פירות מותר (תוספתא ב"מ ד ב). אם אמר מכור לי חלוק שוה שש בחמש יד המוכר על העליונה וכו' וכשם שהמוכר יכול לחזור בו כך הלוקח יכול לחזור בו (שם ג יו). בשעה שהמוכר מתאונה מתאונה עד חומש בשעה שהלוקח מתאונה מתאונה עד שתות (ירוש' שם ד ט ד). אדם מוכר הפץ להבירו מוכר עצב ולוקח שמח (כלי כרכ' ה.). מוכר שאמר ללוקח חפץ זה שאני מוכר לך במאתים יודע אני בו שאינו שוה אלא מנה וכו' וכן לוקח שאמר למוכר חפץ זה שאני לוקה ממך במנה יודע אני בו ששוה מאתים (ב"מ נא:). ר"ע סבר מוכר בעין יפה מוכר (וחכמים סוברים) מוכר בעין רעה מוכר (ב"ב סד:), ומצוי בסהמ"א.—מֹוכֵר ספרים: ובשובי מנוה גרותי, אל ארץ מולדתי, הייתי בנוה מוכרי הספרים, אשר שם יאספו חרשי השיר והמסגרים (ר"י תליוי, איתיאל ב). תואיל ושאלת מאת מוכרי הספרים אשר ברינא רשימה מכל כתבי העתים היוצאים עתה לאור הנוגעים ליהודים (הגר' יל"ג א ב).

מוּל¹),—כמו א.מוּל: במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל (דבר' א א).

א.מוּל²),—א) מלת המקום, מול הדבר, נגד הדבר, אל מול דבר, אל מול פני הדבר, מכון לצד פני הדבר, gegen; vers; towards: הֱיֵה אתה לעם מול האלהים (שמות יח יט). וקרבת מול בני עמון (דבר' ב יט). ונשב בגיא מול בית פעור (שם ג כט). הלא המה בעבר הירדן וכו' בערבה מול הגלגל אצל אלוני מרה (שם יא ל). ועבר אל כתף מול הערבה צפונה (יהוש' יח יח). ומי הירקון והרקון עם הגבול מול יפו (שם יט מו).

השן האחד מצוק מצפון מול מכמש והאחד מנגב מול גבע (ש"א יד ה). גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא (שמות לד ג). וכל ישראל וזקניו ושטרים ושפטיו עמדים מזה ומזה וכו' חציו אל מול הר גרזים והחציו אל מול הר עיבל (יהוש' ח לג). ובכל חוף הים הגדול אל מול הלבנון (שם ט א). הנה בנו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה את המזבח אל מול ארץ כנען (שם כב יא). ויסב מאצלו אל מול אחר (ש"א יז ל). וכפלת את היריעה הששית אל מול פני האהל (שמות כו ט). ונתתה על כתפות האפד אל מול פניו (שם כח כה). אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות (במד' ח ב). הבו את אוריה אל מול פני המלחמה (ש"ב יא יה). — מול דבר אל דבר: ומול מחזה אל מחזה שלש פעמים (מ"א ז ה).—ועם מ לפניו, מִמּוּל: ועשית שתי טבעות זהב ונתתה אתם על שתי כתפות האפוד מלמטה מִמּוּל פניו לעמת מחברתו (שמות כח כז). ומלק את ראשו מִמּוּל ערפו (ויקר' ה ח). הסב אל אחריהם ובאת להם מִמּוּל בבאים (ש"ב ה כג). ואת הים נתן מכתף הבית הימנית קדמה מִמּוּל נגב (מ"א ז לט).—ועם כנוי מִמֻּלִי: והוא ישב מִמֻּלִי (במד' כב ה).—מִמּוּל שלמה וכו' (מיכ' ב ח), עי' שַׂלְמָה.—ב) *אחורי הראש, Occiput: כה תברכו את בני ישראל פנים כנגד פנים אתה אומר פנים כנגד פנים או מול[1]) כנגד פנים ת"ל אמור להם פנים כנגד פנים (ספרי במד' לט). (כתוב) ממול ערפו מול[2]) הרואה את העורף (חול' יט:).— ובהשאלה, במנורה וכדומ': עשה לה (להמנורה) מול ופנים[3]) (ספרי במד' נט).

ב.מוּל⁴), פ"י, מָל, מַלְתָּה, מַלוּ, מַלְתֶּם, מוּל, מ'ל, מָלִים, וַיָּמָל, — מָל את הילד, כמו מָהַל, כרת ערלתו, beschneiden; circoncire; -cise: ויקח אברהם את

---

[1]) עי' הערה לא.מוּל.

[2]) רק בעברית, ולא נתברר מקורו. וקצת רגלים לדבר, כי שמושו הקדום של מול היה בעקרו במשמ' שם להלק אחורי הראש, וזכר לשמוש זה נשמר עוד בספרי ובגמ' במקומות המובאים בפנים, ומזה נסתעף אח"כ השמוש במשמ' מה שכנגד דבר מהדברים, כמו שאחורי הראש הוא כנגד הפנים.—[1]) כך הגרסה בכל הספרים. ובגמ' בבלי (סוט' לח.) הגרסה: או אינו אלא פנים כנגד ערף. ובמד"ר כאן או עורף מול פנים. אך נראה כי גרסת הספרי היא היותר קדומה ולכן גם היותר עקרית, וסיוע למשמ' זו של מול בהמאמר השני של הספרי.—[2]) מהמו"ם בגמ' שם נראה כי הם קראו ערף החלק שכנגד הפנים ומול החלק שמתחת להערף, אך זה בודאי לא נכון, כי כל שמוש הלשון בערף, כמו קשי ערף וכו', מעיד כי הערף הוא אחורי הצואר, והכונה בלשון מול הרואה את הערף משפוי אחורי הראש ולמטה.—[3]) כך הגרסה בכ"י (מהיר עין), וכך בילקוט, ושתי אלה העדיות מכריעות נגד גרסת ספרי הדפוס מול פנים. ורק לפי גרסה זו מתפרש המאמר היטב. וגם זה סיוע למשמ' אחורי הראש להשם מול.

[4]) רק בעברית, ולא נתברר מקורו.

ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו וכו' כל זכר באנשי בית אברהם וימל את בשר ערלתם (בראש' יז כג). וימל אברהם את יצחק בנו בן שמנת ימים (שם כא ד). וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אתו אז יאכל בו (שמות יב מד). עשה לך חרבות צרים ושוב מל את בני ישראל וכו' כי מלים היו כל העם היצאים (ממצרים) וכל העם הילדים במדבר וכו' אתם מל יהושע כי ערלים היו כי לא מלו אותם בדרך (יהוש' ה ב-ז). — וכמו ת"ז, מול, אדם שמלו אותו, ההפך מן ערל: ופקדתי על כל מול בערלה[1]) על מצרים ועל יהודה ועל אדום וכו' (ירמ' ט כד-כה). — ובהשאלה, מל את ערלת לבבו, את לבבו, נתן לו דעת, רצון לשמע להמצוה: ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד (דבר' י יו). ומל יי' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את יי' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך (שם ל ו).—ובתו"מ, במשמ' העקרית: מי שהיו לו שתי תינוקות אחד למול אחר השבת ואחד למול בשבת ושכח ומל את של אחר השבת בשבת (שבת יט ד). מל ולא פרע את המילה כאילו לא מל (שם ו). אין קורין את המגילה ולא מלין ולא טובלין וכו' עד שתנץ החמה (מגי' ב ד). חייב אדם מן התורה למול את בנו ולפדותו וללמדו תורה (מכי' בא יח). שאם לא מלו אביו הוא מל את עצמו (שם). אמר ר' נתן כשהייתי במזיגת קפוטקיא היתה שם אשה אחת שהיתה יולדת זכרים וכו' מלה ראשון ומת שני ומת שלישי הביאתו לפניי וכו' אמרו לי מה אנו למולו אמרתי להם המתינו לו עד שיכנס בו דם המתינו לו ומלוהו וחיה (תוספתא שבת טו-טז ח). מקום שהוולד ניכר אם זכר אם נקבה משם מלין אותו (שם ט). ישראל מל את הכותי והכותי אינו מל את ישראל (ירוש' יבמ' ח ט). שגזרה המלכות גזירה שלא יעסקו בתורה ושלא ימולו את בניהם ושיחללו שבתות (בבלי ר"ה יט.). מעשה בארבע אחיות בצפורי שמלה ראשונה ומת שנייה ומת שלישית ומת רביעית באת לפני רשב"ג אמר לה אל תמולי (יבמ' סד:). אמר (אברהם) עד שלא מלתי היו באים ומזדווגים לי (מד"ר בראש' מו). אבויה אבי היה מגדולי הדור וכשבא למולני קרא לכל גדולי ירושלם (שם רות, ליני הלילה). — וכמו גל"ה, מולים, במקום מלים, לזוג הפעלים: עושין כל צרכי מילה בשבת מולין[2]) ופורעין ומוציצין ונותנין עליה איספלנית וכמון (שבת יט ב). אם היה (הגיד) מסורבל בבשר רואין אותו בשעה שמתקשה אם נראה ערל מולין[1]) אותו ואם לאו אין מולין[1]) אותו (תוספתא שם טו-טז ט).—ומול, מולים, כמו ת"ז: קונם שאיני נהנה למולים אסור בערלי ישראל ומותר במולי אומות העולם (נדר' ג יא).—ובהשאלה, את הלב: הבינני ה' אלהינו לדעת דרכיך ומול את לבבנו ליראתך (ברכ' כט.).

—נפע', המול, ימול, ימלו, המלו, בהמלו, נמלתם, — נמול הילד, מלו אותו: זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך המול לכם כל זכר ונמלתם[2]) את בשר ערלתכם וכו' ובן שמנת ימים ימול לכם כל זכר וכו' המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך (בראש' יז י-יג). ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמולו בשר ערלתו (שם כד). אם תהיו כמנו להמל לכם כל זכר (שם לד יה). וימלו כל זכר כל יצאי שער עירו (שם כד). ויהי כאשר תמו כל הגוי להמול וישבו תחתם במחנה עד חיותם (יהוש' ה ח).—ובהשאלה: המלו ליי' והסרו ערלות לבבכם איש יהודה וישבי ירושלם (ירמ' ד ד). —ובתו"ם: קטן נימול לשמונה לתשעה ולעשרה וכו' נולד לבין השמשות נמול לתשעה וכו' שני ימים טובים של ר"ה נימול לשנים עשר (שבת יט ה). אמר ר' נתן כשהייתי במזיגת קפוטקיא היתה שם אשה אחת שהיתה יולדת זכרים והן נימולין ומתים (תוספתא שם טו ח). המשוך ומי שנולד כשהוא מהול וכו' אין נימולין אלא ביום (שם יט). מאימתי קטני ישראל היין וכו' משימולו (ירוש' שבי' ד לה ג). יש יליד בית שנימול לאחד ויש יליד בית שנימול לח' (שבת קלה:). קטן מאימתי בא לעה"ב וכו' משעה שנימול (סנה' קי:). אמר לו הקב"ה לאברהם דייך אני ואתה בעולם ואם אין את מקבל עליך לימול דיו לעולמי עד כאן (מד"ר בראש' מו). הלכו שניהם (שני בני תלמי) ונימולו וכו' כיון שהרגישה כהן אמן הלכה ואמרה לאביהן בניך עלתה נומי בבשרן וגזר הרופא שימולו אמר לה ימולו (שם).

—הפע', המל, יומל: לא יקבר (מי שעובר על מצות הנשיא) בקברי ישראל ויצאו בניו מבית הספר ולא יומל לו בן (ספ' הבטר' לר"י ברגלוני ג).

מו"ל,—ר"ת: מוציא לאור.

—[1]) יותר נכון בערלה, בכף.—[2]) כך בכ"י ברלין הוצא' דר' שטראק, ובנוסח' מוהלין. — [1]) כך בכ"י ארפ' הוצ' צוק"ם, ובנוסח' מלין.—[2]) פע' פ"נ נסתעף מן נמול.

°מוֹלָד, ש״ז, מ״ר מוֹלָדִים [1]), מוֹלָדוֹת,—א) עצם שה״פ מן יָלַד: וכיון שמתעברות באות לבתיהן וכיון שהגיע זמן מולדיהם הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח (מד״ר שמות א). והשתמשו בו בסהמ״א במשמ׳ זו: ויאמר בן המלך איך יתכן להיות שתהיה בן שתים עשרה ואני רואה בך אותות השיבה והזקנה אמר הנזיר אולם מן המולד דע כי עברו כמה שנים אך אתה שאלתני על החיים וכו׳ (בן המלך והנזיר כ). אמרו חכמים הראשונים שלא נוצר האדם בעת הולדו בטבעו בעל מעשים טובים וישרים או בעל מעשים רעים ועקשים, וכו׳ אבל אפשר שיהיה טבע מולדו מוכן לעשות מעשה יושר יותר ממעשה הרע או ההפך (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין ב טז). הזמן השמיני מולד אותו האיש ויוחנן המטבל שנת ה׳ אלף וקצ״ט (ספ׳ יוחסין, מאמ׳ ו).—ב) *בפרט בחכמת התכונה, רגע התחדשות הירח בכל ראשית החדש, Neu-Mond; nouvelle-lune, new-moon: שנה שיצאו ישראל ממצרים היתה התקופה בליל ה׳ בתחלת הלילה ומולד הלבנה היה ביום ד׳ בחצות היום (פסיק׳ רבתי יט). רבן יוחנן בן זכאי ור׳ גמליאל וכו׳ ור״ע היו יושבים ודורשים על מולד הלבנה ואמרו דבר אחד וכו׳ כל הימים משרתים לראש מולד הלבנה (פדר״א ז). מדור הלבנה בין ענן לערפל עשויין כמין שתי קערות כפויות זו על גב זו והיא יוצאת בין שניהם וכשהוא מולד לבנה אלו שני ענגים הופכין את פניהם ברוח מערבית והוא יוצא מבין שניהם כמין שופר (שם). וראוי הוא להקרא הדוש הלבנה מולד מפני שבו הלבנה מתחלת להתילד ולקנות אור וכו׳ ונגדר המולד לדברי רבותינו ז״ל הוא הרגע אשר הלבנה והחמה נדבקין בו יחד בחלק אחד מחלקי הרקיע על מהלכן השוה (ר״א בר״ח הנשיא, סעבור ב א). מדת חדשי הלבנה אשר אנו מונין לה הוא כ״ט יום י״ב שעות תשצ״ג חלקים ואם אתה משליך הימים האלה שבעה שבעה כמספר ימי השבוע ישאר בידך המדה אשר בין מולד חדש זה ומולד חדש הבא אחריו (שם ו). כי לא ישלם בירור הליכת הירח והתחלפות הליכתו לברר עת התחברו עם השמש והוא המולד ועת הסתרו קודם המולד ואחריו אלא ברוב חכמת התכונה (כוזרי ד כט). ותחלת אותו החשבון (של זמן קבוץ הירח עם החמה) הוא החשבון שמחשבין אותו בקירוב ויודעין שעת קיבוצן בלא דקדוק אלא במהלכם האמצעי הוא הנקרא מולד (רמב״ם, קדוה״ח ו א). משיתקבץ הירח והחמה לפי חשבון זה עד שיתקבצו פעם שנייה במהלכם האמצעי תשעה ועשרים יום ושתים עשרה שעות וכו׳ וזה הוא הזמן שבין כל מולד ומולד וזה הוא חדשה של לבנה (שם ג). וזה הסדר לפי מולד לבנה הוא שבין מולד למולד עשרים ותשעה יום ומחצה לשני מולדות חמשים ותשעה (רב״י סוכ׳ נד:). והנה אמרו כל חכמי המזלות שתחלת החדש מרגע התחברות הלבנה עם החמה בחלק אחד וזהו שקראוהו קדמונינו המולד (ראב״ע, אגר׳ השבת ב). רגע מולד החדש האמצעי שבעלי מלאכת העיבור יקראו אותו רגע מולד הלבנה (יסו״ע לר״י ישראלי ב יא). ואין נקרא מולד אלא רגע שנולד האור בלבנה החדשה (תשב״ץ קג).—ואמר המשורר: תעדה עדי זהב ומיני בדלחים ובכל יקר אבן ספיר מעולפה, כסהר במולדו כתרה עלי ראשה שהיא משוהבת כלה מיושפה (רבכ״נ, מי זאת).—°מוֹלָד זָקֵן: השער השביעי בתקון ראש החדש והמולד הזקן איזה הוא וכו׳ ואם יהיה המולד משש שעות ולמטה היו מונים ראש החדש ואם אינו ראוי דוחים השני וקובעים ביום השלישי וקראו המדברים בעבור את המולד אשר הוא מ״ח שעות ולהלן מולד זקן מפני שאין כח באור הלבנה להראות בו ביום במקום בעולם והוא כזקן אשר כהו עיניו מראות ועוד מפני שהיום נוטה לערוב הוא חשוב כאדם זקן אשר הוא נוטה לצאת מן העולם הזה (ר״א בר״ח, סעבור ב ז). אבל אין המנהג כן (שאין אנו פוסלים) מולד זקן אלא כשנולד אחר שמונה עשר (תוספ׳ ר״ה כ:).—וזקנת המוֹלָד, והמולד יזקן: כל מולד תשרי שהוא נופל מי״ח שעות ולמעלה וכו׳ יהיה ראש השנה ביום ה׳ מפני שאין אתה יכול לקבעו בתחלת השער ביום ג׳ מפני זקנות המולד וכו׳ ובסוף השער יבוא המולד לידי זקנותו ולא תוכל לקבעו ביום זה וכו׳ מפני שהשנה הבאה אחריה יזקן מולדה וידחה אל יום ז׳ (ר״א בר״ח הנשיא, סעבור ב ט).—°מולד החמה: היום הזה וכו׳ היה יום קלון לאומות הקדמונים עובדי האלילים והיו קדמוני כשדים קוראין לו מולד השנה ואחרים היו קוראין להם מולד החמה מפני שהחמה באה בימים האלה אל ראש מזל גדי ביום הזה (שם ג י).—ג) °בחכמת הכוכבים, שעת הולדו של אדם ביחס למעמד הכוכבים ופעולתם על גורל הנולד: ואמרו (הפלסופים) שזה שיארע לכל בני אדם מן המאורעות הוא קרי ואין לו לא עילה מלמעלה ולא יועיל בו מולד

[1]) רד״ק, מכלול שדה״ש: ובקבוץ מוֹלָדִים.

ולא טבע (אגר' הרמב"ם לחכמי מרשליה). וימהר המלך לקרוא לחוזים ויודעי עתים ורמזים ויאמר מהרו לידע צורת המולד ויורונו מה נעשה לנער היולד (משל קדמוני ה). ואשר יחייב עליו מולדו הכל יגיע אל המועד אשר יעידו (שם). — יחכמי המולדות, הבקיאים בפעולת הכוכבים על הנולד: והנה המעמד הקצוב הם רנ"ט ימים ושליש יום והאמצעי רע"ג והגדול שהוא הארוך רפ"ו וחכמי המולדות יודו בו (ראב"ע שמות ב ב).

מוֹלֶדֶת, ש"נ, ככי' מוֹלַדְתִּי, מוֹלַדְתְּךָ, מוֹלַדְתֵּךְ, מוֹלַדְתּוֹ, מוֹלַדְתָּהּ, מוֹלַדְתֵּנוּ, מוֹלַדְתָּם, מ"ר מוֹלָדוֹת, מוֹלְדוֹתַיִךְ, — א) מי שנולד: אחותך בת אביך או בת אמך מולדת בית או מולדת חוץ (ויקר' יח ט). בת אשת אביך מולדת אביך (שם יא). — ומ"ר מולדות, במשמ' ענין הלדה: ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך ובמים לא רחצת למשעי (יחזק' טז ד). — ובסהמ"א במשמ' זו: כי הוא הילד אשר בלע הכוכב הגדול ארבעה כוכבים במולדתו (ספ' הישר, נח). — ב) קבוץ כל הילדים יחד: ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו על שם אחיהם יקראו בנחלתם (בראש' מח ו). — ג) כלל כל אנשי המשפחה: שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו לאמר העוד אביכם חי היש לכם אח (בראש' מג ז). לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך (שם יב א). כי אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני (שם כד ד). שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך (שם לא ג). שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך (שם לב י). אל ארצי ואל מולדתי אלך (במד' י ל). לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה (אסת' ב י). כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי (שם ח ו). מכרתיך ומלדתיך מארץ הכנעני אביך האמרי ואמך חתית (יחזק' טז ג). — ארץ מולדתו של אדם, ששם בני משפחתו: יי' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי (בראש' כד ז). קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מולדתך (שם לא יג). וימת הרן על פני תרח אביו בארץ מולדתו באור כשדים (שם יא כח). ותעזבי אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשם (רות ב יא). בכו בכו להלך כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו (ירמ' כב י). קומה ונשבה אל עמנו ואל ארץ מולדתנו (שם מו טז). דמות בני בבל כשדים ארץ מולדתם (יחזק' כג טו). — ובסהמ"א השתמשו בהדבור ארץ מולדת במשמ' הארץ שנולד בה האדם, **Vaterland; patrie**: ולמקצת ימים שבו ואמרו לכו ונשובה לארצות מולדתנו כי היא אמנו והמלך מלך טוב וישר ומה שיצא מפיו יקוים (שבט יהודה כד). לכך אין מנהג בארץ מולדתי בפרובנצ' במקומות שאין מקדשין אלא ביום החופה וכו' (המנהיג הלכ' יהתי, הלכ' אירוס' קו). — וגם בהשם מולדת לבד במשמ' זו: והיו להם חוקים ודתות בימי שלום ומלחמה שכל אדם נולד לתועלת עמו ומולדתו ולא לתועלת עצמו (יוסף הכהן, מליכ גבולות ג ג, כ"י בריס"מ). — ומצוי במשמ' זו בספרות זמן החדש.

מוּלָה, ש"נ, מ"ר מוּלֹת, — בה"פ מן ב. מול: ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה וכו' אז אמרה חתן דמים למולת (שמות ד כה-כו).

*מוֹלִיאָה, ימוליה, — עי' מְלִיאָה.

א. **מוּם**, ש"ז, ככי' מוּמוֹ, מוּמָם, מ"ר מוּמִים, — קלקול בגוף בע"ח, באחד מאבריו, שנולד בו או שנעשה אח"כ במקרה, **körperl. Fehler, Gebrechen; défaut corporel; defect**: כי כל איש אשר בו מום לא יקרב איש עור או פסח או חרם או שרוע או איש אשר יהיה בו שבר רגל או שבר יד או גבן או דק וכו' כל איש אשר בו מום מזרע אהרן הכהן לא יגש להקריב את אשי יי' (ויקר' כא יח-כא). ואיש כי יקריב זבח שלמים ליי' לפלא נדר או לנדבה בבקר או בצאן תמים יהיה לרצון כל מום לא יהיה בו עורת או שבור או חרוץ וכו' כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם (שם כב כא-כה). ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו שבר תחת שבר עין תחת עין שן תחת שן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו (שם כד יט-כ). ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר אין בה מום (במד' יט ב). וכי יהיה בו מום פסח או עור כל מום רע לא תזבחנו ליי' אלהיך (דבר' יט כא). וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד מכף רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום (ש"ב יד כה). כלך יפה רעיתי ומום אין בך (שה"ש ד ז). — ובהשאלה במליצה, מום מוסרי, טבע ומדה רעה באדם: יסר לץ לקח לו קלון ומוכיח לרשע מומו (משלי ט ז). שחת לו לא בניו מומם[1]) דור עקש ופתלתל (דבר' לב ה). אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה כי אז תשא פניך ממום[2]) והיית מצק ולא תירא (איוב יא יד-יה). — ובתו"ם: כהן שיש בידיו מומין לא ישא

[1]) המליצה קשה ולכן סוברים קצת החדשים כי נשתבש הכתוב. — [2]) יש מגיהים מְרוֹם.

את כפיו (מגי׳ ד ז). היה בכור רודפו ובעטו ועשה בו מום (בכור׳ ה ד). כל המומין הראויין לבא בידי אדם (שם). התולש את השער לראות מקום המום (שם ג ג). נולד לו מום בתוך שנתו מותר לקיימו כל שנים עשר חדש (שם ד ב). השוחט את הבכור ומראה את מומו (שם ג). כל המומין פוסלין במוקדשין (תוספתא שם ד א). קונם שאי את נהנת לי עד שתראי מום יפה שביך לר׳ ישמעאל וכו׳ אמר להן יפה קורין אותה לכלוכית שהיא מלובלכת במומין (נדר׳ סו:). נשמטה וישבה ע״ג קרקע אמרה לו גפה של פרס שאיני מניחתך עד שתאמר לי מה מום ראית בי (מנח׳ מד.). —מום קבוע, מום עובר: כל הקדשים שקדם מומן קבוע להקדשן ונפדו וכו׳ או מום עובר להקדשן ולאחר מכן נולד בהן מום קבוע (תוספתא חול׳ י ג). אמר רב י״ח חדשים גדלתי אצל רועה בהמה לידע איזה מום קבוע ואיזה מום עובר (סנה׳ ה:). חלזון זה מום קבוע לשחוט עליו (בכור׳ לח:).—מום מֻבהק: התרת בכור בחו״ל ע״פ ג׳ בני הכנסת אמר רבא ובמומין מובהקין וכו׳ אפי׳ מומין שאין מובהקין (בכור׳ לו:). —בעל מום, מי שיש בו מום: בעלי מומין בין בעלי מומין קבועין בין בעלי מומין עוברין (זבח׳ יב א). השוחט את הבכור בחזקת בעל מום ונמצא תמים (תוספתא בכור׳ ג ה). אין שמין בכורות תמימין לישראל אבל שמין להן בכורות בעלי מומין (שם כ). בשר בעלת מום בעצים דמי (זבח׳ עו:). — ובצאתים וכדומ׳: התאנה הזו אין לה פסולת אלא עוקצה בלבד העבר אותו ובטל המום (מד״ר בראב׳ מו).—ובדברים דוממים: ראובן החליף עם שמעון בתים בשדה ואחר זמן טען שמעון ואמר שיש בבתים מומים שלא היה יודע בהם (שו״ת ר״י הכהן מיגש נא). אפילו מכר לו כלי שוה עשרה דינרים ונמצא בו מום הפחיתו מדמיו איסר מחזיר את הכלי ואינו יכול לומר לו הילך איסר פחת המום (שו״ע חו״מ רלב ד).—ובהשאלה במוסריות: רבי נתן אומר מום שבך אל תאמר לחבירך (מכי׳ משפט׳ יח). שלשה דברים צוה רבי ישמעאל בר״י את רבי אל תעש מום בעצמך וכו׳ ואל תעמוד על המקה בשעה שאין לך דמים (פסח׳ קיב:). כשם שבית דין מנוקים בצדק כך בית דין מנוקים מכל מום (יבמ׳ קא.). —ואמר המליץ: מעולם לא הוכחתי אדם שלא מצאתיו מחפש על מומי ואמר (החכם) חבר שיגיד לך מומך בינו לבינך בכל עת שיפגעך טוב לך מחבר שיתן לך בכל עת שיפגעך דינר זהב (מבח׳ הפנינ׳, שער תוכח׳ ההנכה). אמר (החכם) שאדם דבר מום בחברו אצל אחד מהגדולים אמר לו הורתני על רוב מומיך במה שאתה מרבה לספר במומי בני אדם כי המחפש מומי בני אדם אינו מחפש אלא כפי מומיו וכדמותם (שם, שער לשון הרע). מי הוא המשכיל בין עמו אמרתי המכיר מומו (ר״י חריזי, תחכמ׳ לו).—ועי׳ מָדִין.

אִטֵּר.— אִלֵּם,—*אֶצְבְּעִי.— *בַּהֲקָן.—*בָּלוּם.— גִּבֵּחַ.—גִּבֵּן.—*גִּבֵּר, בעל גבר.— *גִּדֵּם.— *גָּחוֹר.— *גַּמֵּד.—*גמם[1]), שאין לו קרנים.—*גַּרְבְּתָן.— דַּק, תבלול, וכו׳, עי׳ עין.—*זֵוֵר.— חִגֵּר.— *חֲטֻמֶּרֶת, בעל הטטרת. —חָרוּם.—חֵרֵשׁ.— *טָפִּיחַ.— *כָּסוּל.— *לפתן. —*מאֻשכן.—מָדִין.— *מקבן.— *מְשֻׁעבּז.— *סומא. — *סרוח. — עִוֵּר. — *עֲקֵל.— פִּסֵּחַ.— *פתוי הראש.—*צירן.—*צִמֵּחַ.—*צִמֵּעַ.—*קִמֵּעַ.— *קיק, בעל קיק.—*קִין.—*קִלְבֵּן.—קלוט.—*קִפֵּחַ. —קֵרֵחַ.— *קִשֵּׁן.— *שִׁנֵּץ.— *שחול.—*שקוט. — שֵׂרוּעַ.—*תותרן.—*תותרנות.—*תּרן.

***מוּם[2]), פ״ע,—קל לא נהוג.**

הִפע׳, *הוּמַם, יוּמַם, — הוּמַם פלוני, נעשה בו מום: התמימין והוממו (ירוש׳ בקל׳ ד מח:). כגון שעברו עליו שני רגלים והומם וחיללו על אחר (ר״ה ה:). הפריש אשם להתכפר בו והמיר בו והומם וחיללו על אחר (תמור׳ ט:). אמר רבא (פסח שנתערב בבכורות) ממתין לו עד שיוממו ויביא בהמה שמינה (פסח׳ נח:). עד עכשיו הן העגלות והפרות (שנשאו את הארון) קיימות ולא הוממו ולא הזקינו ולא הטריפו (מד״ר במד׳ יב).

מומה,—עי׳ מאומה.

*מומחה,—עי׳ *מֻמְחֶה.

***מוּמָר,** — א) הִפע׳ מן מור, עי״ש. — ב) ש״ז, מ״ר מוּמָרִים, מי שהמיר דתו בדת אחרת, בפרט ישראל שיצא מדת יהודית ונכנס לדת אחרת, Apostat: מומר אוכל נבילות לתיאבון (סנה׳ כז.). ישראל מומר לעכו״ם מותר לאכול משחיטתו (חול׳ ד:). מומר לדבר אחד לא הוי מומר לכל התורה כולה (שם). מומר לדבר אחד היינו מומר לערלות (שם). הכל שוחטין ואפילו כותי ואפילו ערל ואפילו ישראל מומר (שם ה.). התרו בו (שלא ישחט לע״ז) וקבל עליו התראה (ושחט) וכו׳ אין לך מומר גדול מזה (שם מא.). ישראל שהוא מומר לע״ז או מחלל שבת בפרהסיא

[1]) נשמט במקומו, ועי׳ מלואים.

[2]) פעל נגזר מהשם מום, עי״ש.

אין מקבלין ממנו קרבן כלל וכו׳ אבל אם היה מומר לשאר עבירות מקבלין ממנו כל הקרבנות כדי שיחזור בתשובה (רמב״ם, מעשה הקרבנ׳ ג ד). מומר שבעיר אחת מאמין באלילים מפני העכו״ם ובעיר אחרת נכנס בבית ישראל ואומר שהוא יהודי (שו״ע יו״ד קיט יא). מומר אין לו לגרש בשם גיות אלא בשם ישראל (שם אה״ע קכט ה). מומר השולח גט לאשתו וכו׳ יאמר החכם למומר כבר אשתך מותרת לכל אדם (שם קמ יא). —ומ״ר: המוסרין והאפיקורוסין והמומרים לא הצריכו חכמים למנותן בכלל פסולי עדות (רמב״ם, עדות יא י). שנים הם המומרים מישראל המומר לעבירה אחת והמומר לכל התורה כולה (הוא, תשובה ג ט). ויש לו אחים מאותם המומרים שלא שבו בתשובה וכו׳ ואם אלה המומרים יחשבו רשעים או גוים גמורים (רש״ע אבן דנאן, בשלה ע״ד האנוסים). — ומצוי מאד בספה״א.

מוּמָרוּת, ש״נ, — מעמד המומר: ואם היה הבעל מומר וישבה תחתיו באונס ומת במומרותו בלא בנים אינה זקוקה ליבם (מרדכי, יבמ׳ כט).

מוּמֶרִית, ש״נ, — אשה שהמירה דתה באחרת, בפרט יהודיה שיצאה מדת ישראל: ומקרוב נשא ישמעאל מומרית וילדה לו בנים (שו״ת תות יאיר קפה). נהגו היתר במכירת בגד שעטנז למומרית וכן טריפות (שם).

מוּמֶרֶת, ש״נ, מ״ר מומרות, — כמו מומרית: אעפ״י שהישמעאל הקונה מאכיל המומרת ממנו וכו׳ ועל חשבון כמה שנים לפני שנשא המומרת וכו׳ אם ישתתף עמו אחר שנשא המומרת (שו״ת תות יאיר קפה). שיש למנוע מליקח מומרת להחם לו בית החורף ולהיטיב לו הנרות בשבת (שם).

מון[1], ממנו תְּמוּנָה.

מון, מונים, — עי׳ מ״ן.

מוּנָח, — עי׳ מֻנָּח.

מוּסָב[2], ש״ז, סמי׳ מוּסַב, — מדרגה הלכת וסבבת בבנין בעין לול: ורחבה ונסבה למעלה למעלה לצלעות כי מוּסַב[3] הבית למעלה למעלה סביב סביב לבית על כן רחב לבית למעלה וכן התחתונה יעלה על העליונה לתיכונה (יחזק׳ מא ז).

מוֹסָד, ש״ז, מ״ר (מוֹסָדִים), סמי׳ מוֹסְדֵי, מֹסְדֵי, — א) כמו יְסוֹד. ובמליצה, מוסדי הארץ: כי ארבות ממרום נפתחו וירעשו מוסדי ארץ (ישע׳ כד יח). שמעו הרים את ריב יי׳ והאתנים מֹסְדֵי ארץ (מיכ׳ ו ב). אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה (ירמ׳ לא לו). ימוטו כל מוסדי ארץ (תהל׳ פב ה). בשומו לים חקו ומים לא יעברו פיו בחוקו מוסדי ארץ (משלי ח כט). —ומוסדי הרים: כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבלה ותלהט מוסדי הרים (דבר׳ לב כב). ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו (תהל׳ יח ח). —ויסודות בנין נחרב: ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם (ישע׳ נח יב). —ב) כמו יְסוֹד, החלקים העקריים שהגוף מרכב מהם: לחקור תקופות החלאים לעתי המכאובים וסבות ארבעה מוסדי הגוף למחלקותם (אסף 122, כ״י מינכן). בעבור היות כל נמצא תחת השמש מורכב מארבעה מוסדים מהם יצאו ואליהם ישובו והם האש והרוח וכו׳ והמים והארץ (ראב״ע קהל׳ א). — ואמר המשורר: וחוזי כוכבים, להודות סרבים, ואינם קשבים, וממוסר סרים, וכחדו אל שדי, באמרם כי יש די, בארבע מוסדי, אשר הם עקרים (רשב״ג, תהלת החכמה). — ג) השתמשו בו בזמן האחרון במשמ׳ מקום של צדקה או של מדע וכדומ׳, Gründung; fondation, établissement.

מוּסָד, ש״ז, — א) כמו מוֹסָד: הנני יסד בציון אבן אבן בחן פנת יקרת מוּסָד מוסד (ישע׳ כח טז). — והשתמשו בו במשמ׳ זו בספה״א: לכל חכמה קטנה או גדולה, בדקדוק תעשה מוסד תחלה, לבל תהיה בשם פעל ומלה, כמו עור ממשש באפלה (רד״ק, סוף מכלול). —ב) שה״פ: ותכן כל מלאכת שלמה עד היום מוּסַד בית יי׳ ועד כלתו (דהי״ב ח טז).

מוּסָדָה[1], ש״נ, מ״ר מוּסָדוֹת, סמי׳ מוּסְדוֹת, מֹסְדוֹת, —א) כמו מוּסָד משמ׳ א: ולא יקחו ממך אבן

---

[1]) שרש זה להשם תמונה הניח ריב״ג וכך גם רד״ק, ולא נמצא לו חבר בשאר הלשונות האחיות וי״א כי השרש הוא מין, עי״ש.

[2]) מן סבב, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) כך מבארים הקדמונים מלה זו שהיא כמו לול. וקצת החדשים מפקפקים באמתת הנוסחה וקצתם מוחקים חלק זה מהכתוב.

[1]) רוב המדקדקים לא הניחו ש״נ מיוחד למ״ר מוסדות ואמרו כי גם הוא מ״ר למוסד, אך כבר השתמש אלחריזי ביחיד מוסדה: מוסדה הוא דבר או ענין הסכימו עליו להיות יסוד לענינים אחרים מורכבים עליו (כ״י תחכמוני, פרוש מלים זרות במורה נבוכים).

לפנה ואבן למוסדות (ירמ׳ נא כו).—ובהשאלה במליצה, מוסדות השמים: ותגעש ותרעש הארץ מוסדות השמים ירגזו (ש״ב כב ח). — מוסדות תבל: ויראו אפקי ים יגלו מוסדות תבל בגערת יי׳ (שם יו).—מוסדות הארץ: הלוא הבינותם מוסדות הארץ (ישע׳ מ כא). — ב) מוסדות הגוף, כמו מוסד משמ׳ ב: ארבעת המוסדות מסוסדי הגוף (אסף 122, כ״י מינכן). הבורא לבדו שברא הארבעה המוסדות והם הארץ השמים והרוח והמים (רלב״ע איוב כח כג).

מוּסָדָה, ש״נ,—א) כמו מוסר, ובמליצה: כי מקול יי׳ יחת אשור בשבט יכה והיה כל מעבר מטה מוסדה[1] אשר יניח יי׳ עליו בתפים ובכנרות (ישע׳ ל לא-לב).—ב) כמו יסוד: וראיתי לבית גבה סביב סביב מוסדות[2] הצלעות מלו הקנה שש אמות (יחזק׳ מא ח).

מוּסָךְ,—עי׳ מיסך.

***מוּסָף,** ש״ז, מ״ר מוספים,— א) דבר נוסף על דבר, חלק נוסף בכלי וכדומה, מוסף היורה: מוסף היורה של שולקי זיתים (עדי׳ ז ח). מוזן על האדם וכו׳ ועל הכלים בין מתוכן בין מאחריהן חוץ ממוסף יורה של שולקי זיתים (תוספתא פרה יב י).— מוסף התנור: מוסף התנור של בעלי בתים טהור ושל נחתומין טמא מפני שהוא סומך עליו את השפוד ר׳ יוחנן הסנדלר אומר מפני שהוא אופה בו כשהוא נדחק (כלים ה ה). תנור של אבן ושל מתכת וכו׳ עשה לו טפלה או מוסף של טיט (שם יא). תנור של מתכות שעשה לו טפלה ועשה לו מוסף והלקו לשנים (תוספתא כלים ב״ק ד יח). מסתפקין מן הנר הכבה ומנר המוסף (שם שבת ג יד).—ב) קרבן נוסף בימי שבת ומועדים על קרבנות התמידים של חול: זה הכלל כל שיש בו מוסף ואינו יו״ט קורין ארבעה (מגי׳ ד ג). כל שאין בו מוסף כגון חנוכה ופורים (תוספתא ברכ׳ ג יד). ימים שיש בהן קרבן מוסף כגון ראש חדש וחש״מ וכו׳ ימים שאין בהן קרבן מוסף כגון שני וחמישי ותעניות (שבת כד).—ותפלה נוספת בשבתות ויו״ט על תפלות החול: תפלת הערב אין לה קבע ושל מוספין כל היום (ברכ׳ ד א). המתפלל תפלת המוספין בין משקרב תמיד של שחר בין עד שלא קרב תמיד של שחר יצא (תוספתא שם ג ג). היו לפניו שתי תפלות אחת של מנחה ואחת של מוסף מתפלל של מנחה ואח״כ מתפלל של מוסף שזו תדירה וזו אינה תדירה ר״י אומר מתפלל של מוסף ואח״כ של מנחה שזו מצוה עוברת וזו מצוה שאינה עוברת (גמ׳ שם כח.). המתפלל תפלה של מוספין לאחר שבע שעות (שם).— ומגוי במשמ׳ זו בסהמ״א: ומוסף מוציאין שתי תורות אחת ענינו של יום ואחת של ר״ח וכו׳ וזו היא תפלת מוסף ר״ח שחל להיות בשבת (סדר רע״ג, תפל׳ ר״ח מז). כך מנהג של שתי ישיבות לומר בקדושה כתר יתנו לך ה׳ אלהינו וכו׳ ובמוסף של שבת ושל יו״ט ושל יוהכ״פ ובנעילה אומרים פעמים (שם, תפלת הלכור נז).—ואמר הפיטן: עיתר מוסף הפקתי בשיחה, עוני למענך סלהה, ענני כי עמך הסליחה (ר״א קליר, אדפק בלהכים, קטע כ״י גני׳, Elbogen 120). גרון שרי מכתם לדוד לא יוסף, ושיר הימן נעתם ודמם שיר אסף, תמידי הנהתם נעדר עם מוסף, והוד תפארתי תם ומכלולי נאסף (מחז׳ יוה״כ לתימני׳, אפסו אמונים).— ג) בדקדוק, אות נוספת על השרש, Prefixe, Sufixe: משיגי השרשים הם המוספים במלות כדמות בגדיכם ששרשו בגד והשיגוהו ג׳ אותיות היוד לסמיכה והכף לנוכח והמם לרבים וכיוצא בזה תשפוט על כל מוסף על השרש מצד הקנינים זכר ונקבה רבים ורבות נמצא ונעלם (פי׳ יליר׳ לסהל בן תמים סג.).

א. **מוּסָר,** ש״ז, סמי׳ מוסר, בכנ׳ מוסרי, מוסרך, מ״ר מוסרים, — א) פעולת מי שמיסר את זולתו במעשה, Züchtigung; châtiment; chastisement: בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר יי׳ אלהיכם וכו׳ ואת מעשיו אשר עשה בתוך מצרים וכו׳ אשר הציף את מי ים סוף על פניהם ברדפם אחריכם ויאבדם (דבר׳ יא ב-ד). כי מכת אויב הכיתיך מוסר אכזרי על רב עונך (ירמ׳ ל יד). הנה אשרי אנוש יוכיחנו אלוה ומוסר שדי אל תמאס כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידו תרפינה (איוב ה יז-יח). חושך שבטו שונא בנו ואהבו שחרו מוסר (משלי יג כד). אולת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו (שם כב יה). אל תמנע מנער מוסר כי תכנו בשבט לא ימות אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל (שם כג יג-יד).—ב) הוכחה בדברים בשביל מעשה לא טוב, Zurechtweisung; reprimande; reproof: מוסר כלמתי אשמע (איוב כ ג). יי׳ בצר פקדוך צקון לחש מוסרך[1] למו (ישע׳ כו יו). מוסר שלומנו עליו ובחברתו נרפא לנו (שם נג ה). ובאחת יבערו ויכסלו

[1]) המליצה קשה ולא הסכימו הקדמונים בפרושה, וכבר אמרו רוב החדשים כי נשתבש הכתוב. — [2]) כך הקרי. הכתיב מיסדות.

[1]) המליצה קשה, ולכן מגיהים החדשים הגהות

מוסר[1]) הבלים עץ הוא (ירמ׳ י ח).—ואזהרה לא לעשות מה שלא צריך, ועצה ותורה מה לעשות, Warnung, Belehrung; admonition, instruction: שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך (משלי א ח). ואתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחריך (תהל׳ נ יז). ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך ואמרת איך שנאתי מוסר ותוכחת נאץ לבי (משלי ה יא-יב). ארח לחיים שומר מוסר ועזב תוכחת מתעה (שם י יז). — ג) נרדף עם חכמה, עצה, מזמה: לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה לקחת מוסר השכל צדק ומשפט ומשרים (משלי א ב-ג). יראת יי׳ ראשית דעת חכמה ומוסר אוילים בזו (שם ז). שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה (שם ד א). החזק במוסר אל תרף נצרה כי היא חייך (שם יג). קחו מוסרי ואל כסף ודעת מחרוץ נבחר (שם ח י). שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו (שם לג). אהב מוסר אהב דעת ושונא תוכחת בער (שם יב א). אויל ינאץ מוסר אביו ושמר תוכחת יערם (שם יה ה). פורע מוסר מואס נפשו ושומע תוכחת קונה לב (שם לב). שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך (שם יט כ). הביאה למוסר לבך ואזניך לאמרי דעת (שם כג יב). ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון (איוב לו י). קחו מוסרי ואל כסף ודעת מחרוץ נבחר (משלי ח י). אז יגלה אזן אנשים ובמסרם[1]) יחתם (איוב לג יו).— לקח מוסר, שמע לעצה, למד ממה שראה או שמע: לא שמעה בקול לא לקחה מוסר ביי׳ לא בטחה אל אלהיה לא קרבה (צפנ׳ ג ב). אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר ולא יכרת מעונה כל אשר פקדתי עליה (שם ז). לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו (ירמ׳ ב ל). הכית אתם ולא חלו כליתם מאנו קחת מוסר חזקו פניהם מסלע מאנו לשוב (שם ה ג). זה הגוי אשר לא שמעו בקול יי׳ אלהיו ולא לקחו מוסר אבדה האמונה ונכרתה מפיהם (שם ז כח). ויקשו את ערפם לבלתי שומע ולבלתי קחת מוסר (שם יז כג). ולמד אתם השכם ולמד ואינם שמעים לקחת מוסר (שם לב לג). הלך ואמרת לאיש יהודה וליושבי ירושלם הלוא תקחו מוסר לשמע אל דברי נאם יי׳ (שם לה יג). על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרלים וגדר אבניו נהרסה ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר (משלי כד ל-לב).— הוא מוסר לפלוני: ושחטה שטים העמיקו ואני מוסר[1]) לכלם (הוש׳ ה ב). — ד) *הדרך הראוי והנאה במדות ומנהגי בני אדם עפ״י הדעת הנכונה ורגש הפנימי של הנפש, Sittenlehre; morale: מוסר בשת שמעו בנים וכו׳ לא כל בשת נאה (כ״ס גני׳ מא יו). על מוסר בנים רב ועל הכות צלע לעבד רע וכו׳ על מוסר פותה וכסיל (שם מב ה-ח). — ומצוי מאד בסהמ״א: שהיה (בר קפרא) ממשל משלים ללמד מוסר ודרך ארץ ודרכי ניהוג העולם (רה״ג, תשו׳ הגא׳, הרכבי בלו). ודעו כי משלים אלה יש בהן מוסרין ולימודין שאמורין כאילו הן מפי חיות השדה כגון כלילה ודימנה שיש בו מוסרין ודברי הכמה ומליצה וכו׳ וכמה מיני מוסר יש במשל הזה (הוא, שם בסב). ויאמר (ניקולאוס) לבן שלומית משפחה הזמיה הזאת מאולת דברת ולא ממוסר כל הדברים האלה אשר תעורר קנאה על ארקוליאס (יוסיפון, דף בנה). אנכי ידעתי את גבורתכם כי גדלתם מכל הגוים לא בגבורה לבדה כי אם במוסר ובעצה ובחכמה משלתם בעמים (שם תמה). דעה לבי חכמה, ובינה ומזמה, נצור דרכי ערמה, שמע המוסרים (דונב, דעה לבי). ומי זה לא יחמוד, לפניהו לעמוד, נתיבותיו ללמוד, ולקנות מוסרים (תשו׳ תלמידי דונב). אהי מוסר ובר תורה, לך שמחה וגם אורה (ר״ש הנגיד, אחי מוסר). ואסוב עיר בקינותי ובבכי רב ותאניה, הידעו כל בני מוסר ודת ודין אשר נהיה, ובי לא נשמעה כזאת בראשונה ובשניה (הוא, הכמות פליליה). שפטני לבבי מנעורי ועל כן היתה נפשי כפופה, ושם הבין והמוסר מנתו ונפשי ההרוצה שם קצופה (רבב״ג, מלינתי). השכל מתנה והמוסר קנין וההרגל על כל דבר שלטון (תקון מדה״נ כ). וכן אחי נפשך וגופך צריכות הנהגה ומחשבה וחזוק הנפש ותקונה יהיה בהרגילה במוסרים ובחכמות (חו״ה, תשכ׳ סנפ׳ ב). וחשוב באחריתך ושמור מוסרך וצניעותך בהתנשאך מעשות הרע בהם (שם, הפריב׳ ה). כי אנהנו יודעים שהענוה חובה ומוסר הנפש בכניעה ובשפלות הובה (כוזרי ג ז). ואז ישוב האדם עובד הושק בנעבדו ומוסר נפשו להריגה על אהבתו וכו׳ בהפך הפלוסופים שאינם רואים בעבודתו כי אם מוסר טוב ודבר האמת בגדלו על שאר הנמצאות (שם ד יה). בערכו שלחנות בין והן מוסר ויקדיש קרואיו (רמב״ע, ובמם כא, כ״י בודלי׳). אבי ישר ושרעפיו אמונים אחי מוסר ורעיוניו מזמה, נגידים יענה יום כל מדבר לעמתו כרחל נאלמה (הוא, תרדה לנבה). המוסר טוב לך מן היחס כי היחס צריך למוסר ואין המוסר צריך ליחס (ר״י חריזי, תחכמ,

מתחלפות.—[1]) המליצה קשה, והחדשים מגיהים הנהות מתחלפות.

מד). וְהַמּוּסָר הוא כולל כל למוד טוב בשלמות הגוף שהוא השלמות הראשון שאי אפשר בלעדיו להשיג שלמות הנפש (מלמד התלמי׳, במיני). שנבהרה למלוכה מכל בנות המלכים ובנות השרים ליופיה ולנעימותה ולטוב מוּסָרָהּ (שם, חיי שרה). לא למדתם הטוב מהם מישובם והנהגתם ומוסרם ולא עשיתם כן (שבט יהודה יט). הכמה מבלי מוּסָר כתפל בלי מלח (מבח׳ המאירי, מב״ב נפב). אמרו חכמי המוסר חכמה בלי מוסר כאהל בלי מיתרים ואמר אחר החכמה בלי מוּסָר כטבעת בלי אבן (הנ״ל, משלי א ו). שיש בזאת המסכת׳ (מסכת אבות) מן הַמּוּסָרִים המביאין לפרישות והכנעת הנפש (אבודרהם, סדר ימי העמר). ונהיה שנינו ערומים, ונראה מי הם הפקחים והערומים, ונסגור הספרים ונראה בלב מי החכמות וְהַמּוּסָרִים (עמנו׳, מחבר׳ א). נאוו בנות עירי בהוד תפארת מתעטרות מוּסָר ולא תפרענה, אכן שער ראשן תגלינה כי צהוב אדמדם הוא וראש תפרענה (רמב״ח, דרכי נעם).—ה) *דרך ארץ, המדות הנאות המקובלות בין בני אדם להתנהג בהן בין איש לחברו, Höflichkeit; politesse; -teness: מוסר לחם ויין יחדו בני אם על שלחן איש גדול ישבתה וכו׳ ולא תהיה גרגרן פן תמאס חדל ראשון בעבור מוּסָר (ב״ס גנז׳ לד יב-יז).—ובפהמ״א: אמר הגאון כי שנים רבות השב בזה הפסוק ולא ידע טעמו עד שראה בספר מוּסָרֵי מלכי פרס שאין רשות לשליח לומר למלך עשיתי שליחותך עד שיצונו לעשות דבר אחר (ראב״ע שמות יח כג). ולא אוכל לפרש לך כל אלה עד שאפרש לך מוּסָר דרך לשון הקדש (שם כ א). אדני ולא אדנינו ואין מדרך מוּסָר לשום אחרים שותפים עמו (הנ״ל, בראש׳ כג ו). כה תאמרון לאדוני אמר כן להם עד שיתברר אצלם שהוא אדוניו וידברו עמו בדרך מוסר העבד (שם לב ה). הזכיר הכתוב דרך מוּסָר בבאו אל משה כי יתרו הולך בראשונה ואחריו בני משה ואחריהם האשה כמשפט (הנ״ל, שמות יח ו). הלא אתם שנאתם אותי, ובעבור אבילתי בזיתם גדלתי, וכמעט ברוע מוּסַרְכֶם יד בי שלחתם, וחרב הרשע עלי פתחתם (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). כי אין מדה טובה לכל בשר, כמו המוסר, כי במוסר יכבדו לאדם יודעיו, ויאהבוהו שומעיו, ויכסו על כל פשעיו (שם יט). אין לאנוש מדה כמו מוּסָר, כי היא פאר והוד לכל בשר, אם כל יקר יהיה לאיש מאין מוסר, דעה כי כל יקר יחסר (שם). מי שיפסוק עליך דבריך אל תספר עמו כי אין לו מוסר (מבח׳ הפנינ׳, שער המוסר).

מי שרוצה להיות אהוב לבני אדם יתנהג עמם בְּמוּסָר הטוב (תקון מדות הנפש לג). וזה הענין הוא פשוט בין בני מוּסָר לקרא איש לאחיו בהביב שבכנויין (מלמד התלמי׳, בראש׳). כי (מה שאמרה בת שבע והייתי אני ובני שלמה חטאים) הוא כנוי לדוד דרך מוּסָר ר״ל כי החטא יהיה על דוד (פרשי רד״ק, תפא). ולא פרש הכתוב חלי אבימלך והזכירו ברמז דרך מוּסָר וכבוד לשרה (רמב״ן בראש׳ כא יח). והוא (עפרון) אמר לו (לאברהם) דרך מוּסָר או מרמה שיתן לו השדה והמערה (שם כג ט). שעשה עם ארחיו דרך מוּסָר ופתח את גמליהם ויתן להם תבן ומספא (שם כד לב). ויש אומרים שאמר להם אחי דרך מוּסָר כמו שאמר לרועים אחי מאין אתם וכו׳ (שם לא מו). שלא הוגד ליעקב כל ימיו כי אחיו מכרו את יוסף וכו׳ ויוסף בְּמוּסָרוֹ הטוב לא רצה להגיד לו (שם מה כו). שאין מדרך מוּסָר המלוכה שישאל אדם בשלום המלך (שם מז ז). לא ידעתי טעם הזקן אבינו מה מוּסָר הוא שיתאונן אל המלך (שם). ויאמר בלבו אולי מצוקתו וקוצר נפשו שנו את טעמו לעבור על הַמּוּסָר לשבח עצמו (בן המלך והנזיר). ולא רצה שמואל לאמר אל הנער בעצמו ללמדנו שאינו מן הַמּוּסָר שאדם יצוה לנער איש אחד דבר בפני אדונו (ר״י אברבנאל, ש״א י). הכין (יעקב) נשיו וילדיו ללכת להשתחוות לפניו בְּמוּסָר וסדר נאות והגון וכו׳ וכאשר ראה עשו רוב הכנעתו וטוב מוּסָרוֹ רץ לקראתו ונכמרו רחמיו עליו (הנ״ל, וישלח). ושינהגו עם יהושע הלורקי וכן עם ההגמונים בישוב וּמוּסָר ולא יתקצף שום אחד מהם אף אם יחרפוהו (שבט יהודה מ). מטכסיסי הַמּוּסָר להזהר בכך (שלא לאכול דברים המביאים לידי קרי) כל אדם שהוא חוץ מביתו (מבח׳ המאירי, יומא א ד). וכשמענו דבריהם צמחה בלבנו גאוה, כי נתנם הזמן לפנינו לראוה, והשתחוינו אליהם בְּמוּסָר ובענוה (עמנו׳, מחב׳ כ).

ב. מוּסָר, ש״ז,—כמו א. מוֹסֵר: מוּסַר מלכים פתח ויאסר אזור במתניהם (איוב יב יח).

א. מוֹסֵר[1], ש״ז, מ״ר (מוֹסְרִים), בכנ׳ מוֹסֵרַי, מוֹסְרֵיכֶם, סמי׳ מוֹסְרֵי,—חבל וכדומ׳ יאסרו בו עֶבד או שבוי או בע״ח בצוארו להחזיקו שלא יברח וכדומ׳, Band

---

[1]) לפי דעת רד״ק הנפרד מוּסָר ולא מוֹסֵר, מפני הכנ׳ מוֹסֵרַי ומוֹסֵר צ״ל מוֹסְרֵי. אבל גם למוּסָר אין הכנ׳ מוֹסֵרַי בסמך צרויה נכון והיה צ״ל מוּסָרַי בסמך קמוצה, ומה שאמר רד״ק: ובא קמץ קטן תחת קמץ גדול, הוא דחוק.

bond; lien: ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם (ישע׳ כח כב). התנערי מעפר קומי שבי ירושלם התפתחו מוסרי צוארך שביה בת ציון (שם נב ב). אנה ה׳ כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי (תהל׳ קיו יו).

ב. *מוֹסֵר[1], ש״ז, מ״ר מוסרות, -רים, — מלשין, מי שמוסר דברים על זולתו בפרט למלכות, Denunziant, dénonciateur: מוסר[2] ומסגל (ב״ק ס.). (אמר לו אליהו לר׳ יהושע בן לוי שמסר איש יהודי למלכות ובשביל זה לא רצה אליהו יותר לבוא אליו) וכי חבר אני למוסרות (מד״ר כרלה׳ לד). — ובמצוי בספה״א: הרי שגזר המלך להביא לו יין או תבן וכיוצא בדברים אלו ועמד מוסר ואמר הרי יש לפלוני אוצר יין או תבן במקום פלוני (רמב״ם, חובל ומזיק ח ג). מותר להרוג המוסר בכל מקום ואפילו בזמן הזה שאין דנין דיני נפשות ומותר להרגו קודם שימסור אלא כשאמר הריני מוסר פלוני בגופו או בממונו (שם י). עשה המוסר אשר זמם ומסר יראה לי שאסור להרגו אלא א״כ הוחזק למסור הרי זה יענש שמא ימסור אחרים ומעשים בכל זמן בערי המערב לענוש המוסרים שהוחזקו למסור ממון בני אדם ולמסור המוסרים ביד עובדי כוכבים לענשם ולהכותם ולאסרם כפי רשעם (שם יא). המוסרין והאפיקורוסין והמומרים לא הצריכו חכמים למנותן בכלל פסולי עדות שלא מנו אלא רשעי ישראל (הוא, עדות יא י). ואתה הזקן רבי מכלוף הראש והאלוף וכו׳ התעסק עם הצבור לשם שמים וכו׳ והכריח למוסר לשלם לנמסרים מה שהפסידם (שו״ת ריב״ש עס). שאין לך אונאה גדולה מהקורא להברו מוסר שהרי בכל התלמוד משוה אותם לגוים וכו׳ לכן אומר אני כי הרבה עונש הקורא לחבירו ת״ח מלשין ומוסר (תשו׳ סרבד״ס קפח). המוסר ממון בידי אנס וכו׳ אעפ״י שלא נשא המוסר ולא נתן בידו אלא הרגיל בלבד וכו׳ בד״א כשהראה המוסר מעצמו אבל אם אנסוהו וכו׳ ה״ז פטור מתשלומין (שו״ע חו״מ שפח ד). מי שיש עליו עדים שמסר ממון חבירו וכו׳ ולא ידעו העדים כמה הפסידו במסירתו והנמסר אומר כך וכך הפסידני והמוסר כופר במה שטענו וכו׳ אין מוציאין מן המוסר אלא בראיה ברורה (שם ז). גם ארעו צרות רבות גלויות בארץ מצרים מחליים והפסד ממון ועמידת מוסרים עלי להרגני (אגר׳ רמב״ם לר׳ אליהו הדיין). וקורין למי שמלשין את חבירו מוסר סתם (ר״ד מהתפוחים, למח דוד).

[1]) מן פעל מסר, עי״ש. — [2]) כך בנוסח׳, ובכ״י מסור.

מוֹסֵרָה[1], ש״נ, מ״ר מוסֵרות, מֹסרות, מוסרותיך, מוסרותיך, מוסרותיהם, -תימו, — חבל לקשר בו הע״ל להבהמה: עשה לך מוסרות ומטות ונתתם על צוארך (ירמ׳ כז ב). — ובמליצה, פלוני נתק מוסרות עלו, השתחרר, יצא להפשי, לא שמע בקול המצוה שנצטוה, וכדומ׳: כי מעולם שברתי עלך נתקתי מוסרותיך ותאמרי לא אעבוד (ירמ׳ ב כ). המה יחדו שברו עול נתקו מוסרות (שם ה ה). והיה ביום ההוא נאם יי׳ צבאות אשבר עלו מעל צוארך ומוסרותיך אנתק (שם ל ח). ועתה אשבר מטהו מעליך ומוסרתיך אנתק (נחום א יג). ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבתימו (תהל׳ ב ג). יוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיהם ינתק (שם קז יד). מי שלח פרא חפשי ומסרות ערוד מי פתח (איוב לט ה). — ואמר בן סירא: והיתה לך רשתה (של החכמה) מכון עז והבלתה בגדי כתם עדי זהב עולה ומוסרתיה פתיל תכלת (כ״ס גני׳ ו כט-ל). — ובתו״מ מוסרה, מוסירה, החבל שבצואר החמור וכדומ׳, שהרכוב עליו מחזיק בידו: מסרו (את השור) לשומר חנם וכו׳ קשרו בעליו במוסרה ונעל בפניו כראוי ויצא והזיק (ב״ק ד ט). קיפל עליה את המוסרה נתן טליתו עליה פסולה אבל קשרה במוסרה וכו׳ פרס טליתו עליה מפני הזבובים כשרה (פרה ב ג). מסר לו פרומביא ומוסירה הרי זו הוקה (תוספתא קדוש׳ א ח). שור שפסק את המוסירה ויצא והזיק (שם ב״ק ה ז). היו לו עשרה גמלים קשורים זה בזה מסר לו מוסירה של אחת מהן (ירוש׳ קדוש׳ א ס.). אחד רכוב חמור ואחד תפוס במוסירה זה קנה חמור וזה קנה מוסירה (ב״מ ט.). — ובספה״א: רצועות של מוסרה הנתונות על לחיה ועל פדחתה (ערוך, ערך פג). ודומה (הנבר) לארג וקרוב לשתי וערב ועושין מהן מוסרות לשוורים (שם, ערך נבר). בהמת מציאה שקדם אחד ואחז במוסרה לא קנה עד שימשוך או ינהיג (רמב״ם, הלכה יז ו). — *ובהשאלה: אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע שני מוסרות שהיו עלי פתחתם (יבמ׳ עז.).

*מוּסָרִי, ת״ז, נקב׳ מוסרית, מ״ר מוסריים, מוסריות, — א) בעל חכמת המוסר: וילמד חכמת המוסר מקלסתאקס המוסרי (יוסיפון, דף עט). — ב) של מוסר: והצטיירות הדברים המוסריים מהמנינים (כוזרי ב יב). וקיום התהלות ההכמות העיוניות מהמוסריות

[1]) יהיד זה קבע רד״ק למ״ר מוסרות (מכלול, בדס״ב): מועלה בצירה מועצה, מוסרה. וכן הקבוץ בצירי במועצות.

והטבעיות מן הדבריות (שם). והם מעט מהרבה מהחכמות הטבעיות והאלהיות ו ה מ ו ס ר י ו ת (שם ג לט).

מוֹעֵד¹), מ״עד, ש״ז, ככנ׳ מוֹעֲדוֹ, מוֹעַדָה, מוֹעֲדֵנוּ, מוֹעֲדָם, מ״ר מוֹעֲדִים, מוֹעֲדוֹת, מוֹעֲדֵי, מוֹעָדַי, מוֹעֲדֶיךָ, מוֹעֲדֶיהָ, מוֹעֲדֵיכֶם, — א) זמן קבוע שנועד לדבר מן הדברים, bestimmte Zeit; temps fixé; set times: וישם יי׳ מוֹעֵד לאמר מחר יעשה יי׳ הדבר הזה בארץ (שמות ט ה). ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה לַמּוֹעֵד הזה בשנה האחרת (בראש׳ יז כא). היפלא מיי׳ דבר לַמּוֹעֵד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן (שם יח יד). ותלד שרה לאברהם בן לזקניו לַמּוֹעֵד אשר דבר אתו אלהים (שם כא ב). ויאמר לַמּוֹעֵד הזה כעת חיה אתי חבקת בן (מ״ב ד יו). ושמרת את החקה הזאת לְמוֹעֲדָהּ מימים ימימה (שמות יג י). ויעשו בני ישראל את הפסח בְּמוֹעֲדוֹ בארבעה עשר יום בחדש הזה (במד׳ ט ב-ג). לבלתי הקריב את קרבן יי׳ בְּמֹעֲדוֹ בתוך בני ישראל (שם ז). שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מוֹעֵד צאתך ממצרים (דבר׳ יו ו). וייחל שבעת ימים לַמּוֹעֵד אשר (אמר) שמואל וכו׳ ויאמר שאול כי ראיתי כי נפץ העם מעלי ואתה לא באת לְמוֹעֵד הימים (ש״א יג ח-יא). לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי בְּמוֹעֲדוֹ (הוש׳ ב יא). אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מוֹעֵד (תהל׳ קב יד). כי עוד חזון לַמּוֹעֵד ויפח לקץ (חבק׳ ב ג). הנני מודיעך את אשר יהיה באחרית הזעם כי לְמוֹעֵד קץ (דני׳ ח יט). כי עוד קץ לַמּוֹעֵד (שם יא כז). לַמּוֹעֵד ישוב ובא בנגב (שם כט). —ובמשנ׳ מדת זמן קבוע: וישבע בחי העולם כי לְמוֹעֵד מוֹעֲדִים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה (שם יב ז).— ובתלמ׳: עשה מ ו ע ד י ם לתורה (ערוב׳ נד:). — אִחֵר מן הַמּוֹעֵד, בא אחרי הזמן הקבוע: ויאמר המ״ך אל עמשא הזעק לי את איש יהודה שלשת ימים וכו׳ וילך עמשא להזעיק את יהודה וייחר מן הַמּוֹעֵד אשר יעדו (ש״ב כ ד-ה). — ה ע ב י ר הַמּוֹעֵד: פרעה מלך מצרים שאון העביר הַמּוֹעֵד (ירמ׳ מו יז). — לקח מוֹעֵד, קבע לו מועד: כי אקח מוֹעֵד²) אני מישרים אשפט (תהל׳ עה ג).— ב) זמן חוזר חלילה בתקופות קבועות: והיו (המאורות ברקיע) לאתת וּלְמוֹעֲדִים ולימים ושנים (בראש׳ א יד). שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתך לְמוֹעֵד חדש האביב (שמות כג יה). מקץ שבע שנים בְּמֹעֵד שנת השמטה בחג הסכות (דבר׳ לא י). עשה ירח לְמוֹעֲדִים (תהל׳ קד יט). — ג) חג יוחג בזמן קבוע בכל שנה, Fest; fête; festival: מוֹעֲדֵי יי׳ אשר תקראו אתם מקראי קדש אלה הם מוֹעֲדָי ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון וכו׳ אלה מוֹעֲדֵי יי׳ מקראי קדש אשר תקראו אתם במועדם בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח ליי׳ וכו׳ (ויקר׳ כג ב-ה). וביום שמחתכם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם ובראשי חדשכם ותקעתם בחצצרת (במד׳ י י). חדשיכם וּמוֹעֲדֵיכֶם שנאה נפשי היו עלי לטרח (ישע׳ א יד). והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה וכל מוֹעֲדָהּ (הוש׳ ב יג). מה תעשו ליום מוֹעֵד וליום חג יי׳ (שם ט ה). עד אושיבך באהלים כימי מוֹעֵד¹) (שם יב י). שכח יי׳ בציון מוֹעֵד ושבת (איכ׳ ב ו). קול נתנו בבית יי׳ כיום מוֹעֵד (שם ז). ובבוא עם הארץ לפני יי׳ בַּמּוֹעֲדִים הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך שער נגב (יחזק׳ מו ט). כצאן קדשים כצאן ירושלם בְּמוֹעֲדֶיהָ (שם לו לח). כה אמר יי׳ צבאות צום הרביעי וכו׳ וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה וּלְמֹעֲדִים טובים (זכר׳ ח יט). ולחדשים ולכל מוֹעֲדֵי יי׳ המקדשים (עזר׳ ג ה). לשבתות ולחדשים וְלַמּוֹעֲדוֹת שלוש פעמים בשנה (דה״ב ח יג). —בָּאֵי מוֹעֵד, העם הבאים ב מ ו ע ד י ם להמקדש: דרכי ציון אבלות מבלי באי מוֹעֵד (איכ׳ א ד). נוגי מִמּוֹעֵד¹) אספתי ממך (צפנ׳ ג יח).—ובהו״מ מצוי מאד במשמ׳ זו: לא בדק (את החמץ) בארבעה עשר יבדוק בתוך ה מ ו ע ד (אם) לא בדק בתוך ה מ ו ע ד יבדוק לאחרי ה מ ו ע ד (פסח׳ א ג). אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים וכו׳ יגיענו ל מ ו ע ד י ם ולרגלים אחרים הבאים לקראתינו לשלום (שם י ו). אין חופרין כוכין וקברות ב מ ו ע ד אבל מחנכים את הכוכין ב מ ו ע ד ועושין נברכת ב מ ו ע ד (מו״ק א ו). אין נושאין נשים ב מ ו ע ד לא בתולות ולא אלמנות וכו׳ ועושה אשה תכשיטיה ב מ ו ע ד (שם ז). בין בזמנן בין שלא בזמנן אין לי מ ו ע ד ו ת אלא אלו (ר״ה ב ט). המחלל את הקדשים והמבזה את ה מ ו ע ד ו ת והמלבין פני חבירו ברבים וכו׳ אין לו חלק לעוה״ב (אבות ג יא). זה הלך ליבנה שלשה מועדות ובמועד שלישי הכשירו לו הוראת שעה (פרה ז ו). אע״פ שכתבו לכם סדרי מ ו ע ד ו ת אל תשנו מנהג אבותיכם (ירוש׳ ערוב׳ ג כא ג). מפני מה מועדים שבבבל שמחים מפני שלא היו באותה קללה (שבת קמה:). כל המבזה את ה מ ו ע ד ו ת כאילו עובד

¹) מן יעד, בערב׳ موعد a). — ²) המליצה קשה ויש לפקפק באמתת הנוסחה. — ¹) יש מפקפקים בנוסח.

a) موعد

כו"ם (פסח' קיח.). אין מועד בפני תלמיד חכם וכל שכן הנוכה ופורים (מו"ק כז:). הוקשו כל המועדים כולן זה לזה (בכופ' י.). גוי אחד שאל לר' יהושע בן קרחה אמר לו אתם יש לכם מועדות ואנו יש לנו מועדות בשעה שאתם שמחים אין אנו שמחים (מד"ר ברא' יג). לכך ברא הלבנה בשביל מועדות שיהיו ישראל מרבין וממעטין כלבנה ואינו רע לה בעבור תקנת המועדות (בס במות יה). אמר להם המועדים באים לכם (בס במד' כא). שאל גוי אחד את ר' עקיבא א"ל למה אתם עושים מועדות לא כך אמר לכם הקב"ה חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי (בס).— *מועדים לשמחה, מטבע של ברכה שמברך אדם את חברו ביום חג: וכשיבא לביתו יהא זריז ונזכר לומר בתוך ביתו קול ברמ"ה מועדים לשמחה כמו ביו"ט (תמה"י ב, חול המועד ה).— *חול המועד, חלו של מועד, עי' ערך חל. — ד) מקום ששם נועדים בני אדם יחד לדבר מן הדברים, ובפרט אהל מועד, ששם נועד אלהים למשה במדבר ושם היו נועדים בני ישראל יחד: באהל מועד אשר אועד לך שמה (במות ל לו). ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת (במד' ז פט). הנשים הצבאות פתח אהל מועד (ב"א ב כב).—והשם מועד בלבדו במשמ' מקום מערכת מלחמה: ויצאו אנשי העיר לקראת ישראל למלחמה הוא וכל עמו למועד[1]) לפני הערבה (יהוש' ח יד). — והשם מועד במשמ' בית מועד, בית כנסת וכדומ': שרפו כל מועדי אל בארץ (תהל' עד ח). שאגו צורריך בקרב מועדך (בס ד).—הר מועד: ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי ואשב בהר מועד בירכתי צפון (ישע' יד יג). — קרית מועד, העיר ששם יועד כל העם בימי חגים וכדומ': חזה ציון קרית מועדנו עיניך תראינה ירושלם נוה שאנן (ישע' לג כ).—בית מועד[2]) לכל חי, כנוי להקבר: כי ידעתי מות תשיבני ובית מועד לכל חי (איוב ל כג).—ה) דבר נועד לעשות לסימן וכדומ': והמועד היה לאיש ישראל עם הארב הרב להעלותם משאת העשן מן העיר (שפט' כ לח). — ופגישה קבועה בין אדם לחברו, Rendez-vous: ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו (ש"א כ לה). וירם הטבח את השוק והעליה וישם לפני שאול ויאמר הנה הנשאר שים לפניך אכל כי למועד שמור לך (בס ט כד). — ובמשמ' אספה, וקריאי מועד, הקרואים להועד יחד: נשיאי עדה קראי מועד אנשי שם (במד' יו ב).—ו) זמן אחר הצהרים: ויתן יי' דבר בישראל מהבקר ועד עת מועד[1]) (ש"ב כד יה). —ז) קרבן של מועד וחג: וידבר יחזקיהו על לב כל הלוים המשכילים שכל טוב ליי' ויאכלו את המועד שבעת הימים מזבחים זבחי שלמים (דהי"ב ל כב).

מוֹעָד[2]), ש"ז, מ"ר בכנ' מועדיו, (כנפרד מועדים),—מועדי העשן, כמו עמוד עשן, ובמליצה בהשאלה לחלקי חיל גדול: הילילי שער זעקי עיר נמוג פלשת כלך כי מצפון עשן בא ואין בודד במועדיו[3]) (ישע' יד לא).

***מוּעָד**, ש"ז, מ"ר מועדים,—שור המועד, שהועד בעליו כי הוא רגיל לנגח, ואם לא שמרו בעליו והזיק משלם בדין ישראל נזק שלם, בנגוד לשור תם שמשלם חצי נזק: שור שהוא מועד למינו ואינו מועד לשאינו מינו מועד לאדם ואינו מועד לבהמה מועד לקטנים ואינו מועד לגדולים את שהוא מועד לו משלם נזק שלם ואת שאינו מועד לו משלם חצי נזק אמרו לפני ר' יהודה הרי שהוא מועד לשבתות ואינו מועד לחול אמר להם לשבתות משלם נזק שלם לימות החול משלם חצי נזק (ב"ק ד ב). מה בין תם למועד אלא שהתם משלם חצי נזק מגופו ומועד משלם נזק שלם מן העליה (בס א ד). איזה הוא תם ואיזהו מועד מועד כל שהעידו בו שלשה ימים ותם משיחזור בו שלשה ימים דברי ר"י ר"מ אומר מועד שהעידו בו ג' פעמים ותם כל שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח (בס ב ד). שני שוורים תמים שחבלו זה את זה משלמים במותר חצי נזק שניהם

זה. —[1]) קצת החדשים מגיהים למורד. — [2]) בערב'

מועד a) קבר.— [1]) כך פרשו הקדמונים. וקצת החדשים מפקפקים בנוסחה זו.

[2]) צורה מיוחדה זו קבעו כבר קצת הקדמונים, ובן רד"ק, וכך גם החדשים. ועי' הערה לקמן.— [3]) ת"י וקצת שאר הקדמונים פרשו גם מלה זו במשמ' זמן. וקצתם וקצת החדשים פרשוה במשמ' גדודי החיל. ונראה כי הכנוי של מועדיו מוסב להעשן והכונה הטבעית למליצה זו היא לצבורי העשן, והפעל בדד משמש כאן במשמ' התפזר, כמו בערב' בדד b), וכבר הגיהו קצת החדשים בעמודיו במקום במועדיו, אך לפי הנוסחה המסורה, שלשוננו מיוסדה עליה, עלינו לקבל המלה מועד העשן במשמ' עמוד העשן, ואולי כך אמרו באמת בהלשון החיה בזמן ההוא, וזו מלה הפוכה, או שזו מלה אחרת במשמ' זו, ונעלם ממנו מקורה.

a) موعد b) بدد

מועדים משלמים במותר נזק שלם (בס ג ח). אין השור נעשה מועד עד שיעידו בו ג׳ פעמים (יבמ׳ סה.). חמשה תמים הן ואם הועדו חמשתן מועדין (ב״ק טו.).

מוּעָדָה, ש״נ, — עיר מועדה, ששם נועד העם לעצה וכדומ׳, בפרט ערי מקלט: אלה (הערים בצר וראמות וגולן) היו ערי המועדה לכל בני ישראל ולגר הגר בתוכם לנוס שמה כל מכה נפש בשגגה ולא ימות ביד גאל הדם עד עמדו לפני העדה (יהוש׳ כ ט).

***מוּעֶדֶת**, ש״נ, — בהמה מועדת, שם נקבה מן מועד, שור המועד: הבהמה אינה מועדת לא ליגח ולא ליגוף ולא לשוך ולא לרבוץ ולא לבעוט (ב״ק א ד). הבהמה מועדת להלך כדרכה ולשבור (שם ב א).

***מוּעָז**, ש״ז, — כמו עזות: תחלת גאון אדם מועז ומעשהו יסור לבו (כ״ס גני׳ י יב).

***מוּעָט**, ת״ז, לנק׳ מועטת, מ״ר מועטים, מועטות, — שאינו הרבה, wenig; peu; small: נאמנין על הירק החי ואין נאמנין על המבושל אלא א״ב היה לו דבר מועט (פאה ח ד). מי שיש לו אוכלים מרובים ונכסים מועטים מביא שלמים מרובים ועולות מועטות נכסים מרובים ואוכלים מועטין מביא עולות מרובות ושלמים מועטין זה וזה מועט על זה אמרו מעה כסף ושתי כסף (חגי׳ א ה). סר אדם כל ביתו בסייד ומשייר בה דבר מועט זכר לירושלם עושה אשה כל תכשיטה ומשיירת דבר מועט זכר לירושלם (תוספתא ב״ב ב יז). כשהיה לו דבר מועט בתוך שדהו בשביעית (ירוש׳ בכי׳ ג לד ג). לעולם יהיו דבריו של אדם מועטין לפני הקב״ה (ברכ׳ סא.). יודע הקב״ה בכלב שמזונותיו מועטין לפיכך שוהא אכילתו במעיו ג׳ ימים (שבת קנה:). ראה הקב״ה שצדיקים מועטין עמד ושתלן בכל דור ודור (יומ׳ לח:). מתנה מרובה, מתנה מועטת (גיט׳ יד.). וכי יש שנים מרובות ויש שנים מועטות (ערכ׳ ל:).

***מוּעָל**, ש״ז, — כמו מעלה: דרך שוה לצלעות צדדיה שאצלה בלי מועל ומורד (ר״א מבלגנצי, פי׳ יחזק׳ מא ז).

מוּעָף[1], ש״ז, — עכוב, עצירה, Aufholten; arrêt; restrain: ואל ארץ יביט והנה צרה וחשכה מעוף צוקה ואפלה מנדח כי לא מועף[2] לאשר מוצק לה (ישע׳ ח כב-כג).

מוֹעֵצָה, ש״נ, מ״ר מֹעֵצוֹת, בכנ׳ מֹעֲצוֹתָם, מוֹעֲצוֹתֵיהֶם, — א) כמו עצה, בפרט מזמות רעות בדבר מן הדברים: וישתמר חקות עמרי וכל מעשה בית אחאב ותלכו במעצותם למען תתי אתך לשמה (מיכ׳ ו יז). וחלה חרב בעריו וכלתה בדיו ואכלה ממעצותיהם (הוש׳ יא ו). ולא שמעו ולא הטו את אזנם וילכו במעצות בשררות לבם הרע (ירמ׳ ז כד). האשימם אלהים יפלו ממעצותיהם ברב פשעיהם הדיחמו (תהל׳ ה יא). ואשלחהו בשרירות לבם ילכו במועצותיהם (שם פא יג). ויאכלו מפרי דרכם וממעצתיהם ישבעו (משלי א לא). — ולטובה: הלא כתבתי לך שלשום במעצות ודעת (משלי כב כ). — ב) השתמשו בזמן החדש בשם זה במשמ׳ חבר אנשים ישבים יחד לעין ולהתיעץ בדבר מהדברים, Rat; conseil; council.

***מוֹעָצָה**, ש״נ, — כמו מועצה משמ׳ ב, נהוגה צורה זו בדבור העברי בא״י.

מוּעָקָה[1], ש״נ, — כלי מענים ישימו על מתני המענה יעיקוהו בו: הבאתנו במצודה שמת מועקה במתנינו הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים (תהל׳ סו יא-יב). — ובהשאלה, בכלל צרה: ויהי כאשר מעלנו באלהינו הביאנו במשפט וישת מועקה במתנינו ויער את רוח הפקידים אשר היו על ישראל וישימו עלינו שרי מסים (מכתב חסדאי למלך הכוזרים).

מופז, — עי׳ פזז.

*מופלא, — עי׳ *מפלא.

*מופלג, — עי׳ *מפלג.

מוֹפֵת[2], ש״ז, בכנ׳ מופתכם, מ״ר מופתים, מֹפתים, בכנ׳ מופתי, מופתיו, — א) מעשה פלא, חוץ מהרגיל,

---

[1]) פקפקו החכמים במקורו ומשמ׳ בדיוק, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) ת״י במשמ׳ עיפות ולאות, וכך רש״י. ורד״ק במשמ׳ חשך, כמו ארץ עפתה, וכך רוב החדשים, והמלה מוצק פרשו הקדמונ׳ והחדשים במשמ׳ מצוקה, ולא מצאו באור מספיק שיתן להמליצה כונה טבעית לפי הענין. וכבר גזר אחד החדשים כי אין למצוא באור להלק זה של הכתוב. ונראה כי המלה מועף נגזרה מן שרש ועף שהיה בלשון שהוא השרש וקף a) בערב׳, ושמש כמו בערב׳ במשמ׳ עכב בעבר׳ המאוחרה, שגם הוא אינו אלא חלוף שתי אותיות וסרוס מהשרש ועף, וקף, ומשמ׳ האמתית של המלה מועף היא עכוב ועצירה בדבר. והמלה מוצק שלאחריה היא בינו׳ מן שרש וצק, יצק, המקביל לשרש קצ׳י b) בערב׳, דומה לשרש קצה בעבר׳, במשמ׳ קצב, גזר גזרה, והכונה במליצת הכתוב: כי אין יותר עכוב למה שנקצב לה, שנגזר עליה, הפעם.

[1]) אולי משרש עוק, עיק.

[2]) לא נתברר שרשו, ואין לו חבר בשאר לשונות

a) وقف b) قضى

שנדמה למעלה מהטבע והשבים שהוא סימן נראה לדבר מהדברים, Wunder; prodige, miracle: ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן לאמר כי ידבר אלכם פרעה לאמר תנו לכם מופת (כי שלחכם אלהים) ואמרת אל אהרן קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין (שמות ז ח-ט). ראה כל המפתים אשר שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה (שם ד כא). והרביתי את אתתי ואת מופתי בארץ מצרים (שם ז ג). ומשה ואהרן עשו את כל המפתים האלה לפני פרעה (שם יא י). או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה (דבר׳ ד לד). ויתן יי׳ אותת ומופתים גדלים ורעים במצרים בפרעה ובכל ביתו (שם ו כב). כי יקום בקרבך נביא או חלם חלום ונתן אליך אות או מופת ובא האות והמופת אשר דבר אליך (שם יג ב-ג). ונתן ביום ההוא מופת לאמר זה המופת אשר דבר יי׳ הנה המזבח נקרע ונשפך הדשן אשר עליו (מ״א יג ג). והמזבח נקרע וישפך הדשן מן המזבח כמופת אשר נתן איש האלהים (שם ה). אשר שמת אתות ומפתים בארץ מצרים וכו׳ ותצא את עמך את ישראל מארץ מצרים באתות ובמופתים וביד חזקה (ירמ׳ לב כ-כא). ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותימרות עשן השמש יהפך לחשך והירח לדם (יואל ג ג-ד). ותתן אתת ומפתים בפרעה ובכל עבדיו (נחמ׳ ט י). לא זכרו את ידו יום אשר פדם מני צר אשר שם במצרים אתותיו ומופתיו בשדה צען ויהפך לדם יאריהם ונוזליהם בל ישתיון ישלח בהם ערב ויאכלם וצפרדע ותשחיתם (תהל׳ עח מב-מה). זכרו נפלאותיו אשר עשה מפתיו ומשפטי פיו (שם קה ה). — מעשה זה הוא מופת על פלוני שלפלוני יקרה כמעשה הזה: והיו בך (המעשים) לאות ולמופת ובזרעך עד עולם (דבר׳ כח מו). ויאמר יי׳ כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף (ישע׳ כ ג-ד). — פלוני הוא למופת לדבר, שיבוא הדבר: הנה אנכי והילדים אשר נתן לי יי׳ לאתות ולמופתים בישראל (ישע׳ ח יח). פניך תכסה ולא תראה את הארץ כי מופת נתתיך לבית ישראל (יחזק׳ יב ו). אמור אני מופתכם כאשר עשיתי כן יעשה להם (שם יא). ביום ההוא יפתח פיך את הפליט ותדבר ולא תאלם עוד והיית להם למופת (שם כד כז). —ופלוני למופת, לעשות כמו שהוא עושה: והיה יחזקאל לכם למופת ככל אשר עשה תעשו (שם כד כד). כמופת הייתי לרבים (תהל׳ עא ז). — אנשי מופת, שהם למופת להעם: שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך כי אנשי מופת המה (זכר׳ ג ח). —ב) *במחקר, במשמ׳ ראיה ברורה להנחה מחקרית וכדומה[1], Beweis; preuve; proof: ויבין הערכים וההקשות שבחכמת השעור וצורות המופת אשר בחכמת הדבר (חו״ה, הבחינה ה). למה שנתברר מהם המופת בחכמות ההרגליות וההגיון בטחו הנפשות על כל מה שאמרוהו בטבע (כוזרי ה יד). וכל מה שיש במופתי התכונה ממה שתרחיקהו המחשבה (שם ג מט). ואילו היה הפילוסוף באומה שינחל מקובלות ומפורסמות שאינו יכול לדחות אותם היה מתעסק בהקשותיו ומופתיו להחזיק החדוש עם קשיו (שם א סה). שבעה הדברים אשר בהם יהיה המדע ובידיעתם יגיעו אל כל החכמות וכו׳ והם ההגדה והדמיון וההפך והחבור וההפרש והמופת וההשלמה (הקדמה, שער כח). וכבר התנינו לייחס כל טבע אל יסודו וכל מדה אל טבעה כפי אשר יורה עליו המופת וכמו שאבאר אותם בזולת המקום הזה (תקון מדה״נ יח). ועשיית אלו ההקשים וידיעת תנאיהם היא אשר נקראת מלאכת המופת (מלות הגיון ח). וזו החכמה מתחלקת לחמשה חלקים החלק הראשון המופת והאות שדרכן להודיענו האמת בדברים שאנו מחפשין עליהם לדעת אותן (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין ב יו). שיסוד האויר הוא גובר עליהם (על הצמחים) יותר מיסוד העפר וזה בסיבת התגדלות באויר והתפרנסו משם והמופת על זה האפר הנשאר מן העצים אחר שריפתם שהוא יסוד העפר שהיה בהם שאינו חלק אחד מעשרים משעורם הראשון (רוח חן ה). הדברים הנודעים בלא מופת ובלא ראיה ארבע מינים המורגשות והמפורסמות והמקובלות והמושכלות ראשונות וכו׳ בעבור שהמופת על הדברים הנכבדים האלה הוא דבר קשה מאד (שם ו). שהתאמת אצלם מציאות הבורא יתברך במופתים נאמנים (שם). ואמנם ידענו אם על צד הקבלה ואם על צד המופת מפי החכמים (העקרים א י). אין ספק כי לכל-

---

השמטות.—[1]) אמר ר״י אבן תבון (בפי׳ מלים זרות בכמו״נ), וז״ל: מופת ענינו בלשוננו ידוע בענין אות או ראיה וכו׳ ואמנם בעבור שהראיות על הדבר שני מינים ראיה חזקה שאין ספק באמתתה והראיה למטה הימנה באמתות יהדתי הראיה החזקה שאין ספק באמתתה בשם מופת והאחרת סוגה ראיה. ע״כ. ור״י אברבנאל (בפי׳ עה״ת, ולה״א), אמר: ואמנם המופת מבואר ג״כ שענינו הראיה החזקה שיבא אדם בדבר ומזה הצד נקראו בחכמת הראיות העיוניות ההוקות מופתים לפי שיש בהם מיופי האמת וחוקו.

חכמה התחלות והנחות אינן מבוארות בעצמן אבל ילקחו מקובלות מחכמה אחרת נתבארו בה אותן ההתחלות ועל ההתחלות ההן נבנו כל מופתי החכמה ההיא כמו שיקבל המהנדס מציאות הקו והנקודה מהטבעיי (בס יז). ונאמר שהמופת על הכלל הוא הקש מחובר משתי הקדמות אמתיות כלליות הכרחיות עצמיות (כל מלאכ׳ ההגיון, מופת). באיכות עשיית המופתים והגדרים במלאכות העיוניות (בס). ומופת אלה ההקדמות אם שכל גשם מתחלק הנה כבר בארנוהו במופת במה שעבר אמנם שהכח הגשמי מתחלק הנה זה מופתו הכח הגשמי אם שיהיה בגשם וכו׳ הנה הוא מתחלק בהתחלק משכנו (אמונה רמה א ז). שהמופת על מציאות עצמים בלתי מוחשים קשה עלינו (בס 7 ב). ואולם מבין הענינים ומבקש יציאתם ואיכות סדרם על הדרך המגיע להשגת חכמה האמתית זה יקרא מופת (מאזני לדק, אלגזלי 170). כי לסבת העמק שבלם במופתים יהיה מופת סבה או מופת ראיה יבטלו כל דבר הבא מפי השמועה (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 9). ולאלו הדברים העליונים לא הגיעו הפלוסופים עם כל תקירתם וחכמתם כי מה שלא יעיד עליו ההוש לא יבא מופת עליו (בס 82). כשם שלא יאמינו לדברי התורה המחכימת פתי ובאו דבריה בביאור רחב כן לא יעמדו על דברי ההקש והמופתים אלא אחרי הרגל זמן רב (בס 107). אבל אראך במופת שמעולם לא הבנת מכל מה שקרית ושמעת (רמח״ל, חוקר ומקובל 7).—ובחכמת התשברת: וכדי לבאר את זה ע״ד המופת נמשיך אלכסון אה״ד ויהיה צלע א״ה ממשולש אה״ב שוה לצלע ה״ב ממנו (יסו״ע לר״י ישראלי א 7). — מופת פוסק, ראיה חזקה, שאין ספק בה: והראיה על זה הטעם אשר אמרנו בעל (בפסוק ועל אשר ליהודה ועל נגב כלב) וזה מופת פוסק על שחסרון הבית איננו נכון (הקמה, בער טז). בעבור שלא היתה לי ראיה ברורה עליהם ומופת פוסק מן הגזרה (הקד׳ הבהב׳ לריב״ג).—ומופת הותך במשמ׳ זו: ויש להם (להפלוסופים) ראיות רבות להביא מופת הותך וראיה ברורה על זה (אגר׳ הרמב״ם לחכמי מרסיליה).

מוֹפְתִי, ת״ז, לנק׳ מופתית, מ״ר מופתיים, מופתיות, —של מופת, מטבע המופת: וקודם שאחל לפרש עניניהם אבאר אותם בדרך הצורה השעורית המופתית הנראית לעין (תקון מדה״נ יח). שהקשים המופתיים לא יעשו ההמשל בשום פנים (מלות הגיון ח). ויש להם (להפלוסופים) התנצלות למה שנצטרכו אל הקשיהם להעדר הנבואה והאור האלהי אצלם תקנו החכמות המופתיות תקון אין תכלית אחריו (כוזרי ה יד). והוא שפתח דרך ראיית היקש מופתי (הקד׳ מלמד התלמיד׳). שאלה מגידים האמת בלא ראיה מופתית בלא חקירה (בס). וזאת הראיה שהיא מופתית גדולה אצל החכמים (בס). ותחת המין הזה הם מושכלות שניות או שלישיות או רביעיות או יותר מהם והם החכמות המופתיות הנודעות בהקדמות צודקות (רות חן ו). וכשלא תרגיל הנפש להשתדל בחכמות האמתיות המופתיות שתביט במחשבה דמיונים יחשבם אמתיים וידבק בם (מאזני לדק, אלגזלי 51). ואלו הגדרים יקראו תולדות מופתיות (כל מלאכ׳ ההגיון, מופת). הנשואים התמשה אשר יתחברו מהם ההקשים המופתיים לפי מה שיתבאר בספר המופת (בס, הקב). אחרי הגיעו לידיעת הקדמות רבות וידע להשתמש בהם בסדור מופתי ויוציא מהם תולדות אמתיות (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 64). והנה הכמתם הגדולה הזאת בעניני מציאות העולם התחתון והעליון אינה תלויה בהקדמות מופתיות ובראיות הקשיות (בס 104). כי זאת הסברה עם היותה בלתי מופתית אלא שהיא דעת אבן צינא וזולתו מן האחרונים (ספורנו, אור עמים לא:). למה שהיה בלתי אפשר הלמוד המופתי אצל כלל ההמון (הקד׳ בחינ׳ הדת לתלמיד ר״א דלמידיגו). —ובחכמת הדקדוק: אך הדבר המופתי על שהוא מבעלי האלף הוא קבוצו (בפסוק) אשר בערבים משאות (הברבים לרד״ק, נבא). ושמנו המלה הזאת חמשית לארבע המלות אשר הביאם ר׳ יהודה וכו׳ והוספנו בדבר ביאור הדברים בדברים מופתיים כללו ענינים מחכמת הדקדוק במאמר השני בספר ההכלמה (בס, ברב ילד).

מוֹץ,—עי׳ מיץ.

*__מוּץ__, פ״י,—כמו מיץ: אמרה לו אין לך טבעת מוץ אותה ומות וכו׳ שמע לה ומץ את טבעתו ומת (מד״ר דבר׳ ב).—ואמר המשורר: אם יאמר לך עתק חיל משוד עשרי החישה מוץ, לא תאבה לו כי חיש ילך כאשר לפני הרוח מוץ (רמב״ע, תרביב ט).

מוֹץ, — עי׳ מ׳ץ.

מוֹצָא, ש״ז, בכנ׳ מוצאך, מוצאו, מ׳צאו, מ״ר בסמי׳ מוצאי, מ׳צאי, בכנ׳ מוצאיו, מוצאיהם,—א) בה״פ מן יצא, מה שיצא, מוצא האדם ממקום, צאתו: ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי יי׳ (במד׳ לג ב). —מוצא שפתים, מה שיצא מן השפתים, הדברים אשר דבר: כל מוצא שפתיה לנדריה ולאסר נפשה לא יקום

(במד׳ ל יג). כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי יי׳ יחיה האדם (דבר׳ ח ג). מוצא שפתיך תשמר ועשית כאשר נדרת (שם כג כד). מוצא שפתי נכח פניך היה (ירמ׳ יז יז). לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה (תהל׳ פט לה).—מוצא השחר, הבקעו: כשחר נכון מֹצאו (הוש׳ ו ג).—ושל השמש: מקצה השמים מוצאו ותקופתו על קצותם ואין נסתר מחמתו (תהל׳ יט ז). — מוצא דשא: ולהצמיח מֹצא דשא (איוב לח כז).—מוצא דבר, מה שיוצא מהדבר: ותדע ותשכל מן מֹצא דבר להשיב ולבנות ירושלם עד משיח נגיד שבעים שבעה (דני׳ ט כה).—ומי שיוצא: ואתה תצא בערב לעיניהם כמוצאי גולה (יחזק׳ יב ד). וייראו ישבי קצות מאותתיך מוצאי בקר וערב תרנין (תהל׳ סה ט).— ובתו״ם, מוצאי שבת, מוצאי יום טוב, מוצאי שביעית וכו׳, זמן יציאת השבת, סופו: מוצאי שבת לא יאכל עד שיעשר (דמאי ד א). השוחט בשבת בשוגג יאכל למוצאי שבת (תוספתא שבת ג ז). מרחץ שפתמו נקבים שלו מערב שבת למוצאי שבת רוחץ בה מיד (שם ג-ד ג). ביום טוב שחל להיות במוצאי שבת (ירוש׳ ברכ׳ ה ט:). וחל תשעה באב להיות בשבת ודחינו אותו למוצאי שבת (שם מגי׳ א ע ג). המורו של ר״ג היתה טעונה דבש ולא רצה לפורקה עד מוצאי שבת למוצאי שבת מתה (שבת קנד:). אמר ר׳ יוחנן שלשה מנוחלי העה״ב אלו הן הדר בא״י והמגדל בניו לתלמוד תורה והמבדיל על היין במוצאי שבתות (פסח׳ קיג.). כל המבדיל על היין במוצאי שבתות הויין לו בנים זכרים (שבוע׳ יח:). פעם אחת הדלקתי את הנר בלילי שבת ובאתי ומצאתי אותו במוצאי שבת דלוק ולא חסר כלום (מד״ר בראש׳ יא). אעפ״י שנתקללו המאורות מערב שבת אבל לא לקו עד מוצאי שבת (שם). במוצאי יום טוב הראשון של חג היו יורדין לעזרת נשים ומתקנין שם תקון גדול (סוכ׳ ה ב). הריש של ערב שביעית שהוא נכנס בשביעית וקציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית (בכי׳ א ד). פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית ושל שביעית שיצאו למוצאי שביעית (שם ב ה). מאימתי מותר אדם ליקח לוף במוצאי שביעית (שם ה ה). מוצאי יו״ט הראשון של חג בשמיני במוצאי שביעית עושין לו (להמלך) בימה של עץ בעזרה והוא יושב עליה (סוט׳ ז ח). ואומר הבדלה במוצאי שבת ובמוצאי יו״ט ובמוצאי יוה״כ (תוספתא ברכ׳ ו ז). אמר ר״י מעשה והיינו בעין כו . ייננו ין

לוף למוצאי החג של שביעית ע״פ ר׳ טרפון אמר לו ר׳ יוסי משם ראיה עמכם ה״נ׳ ומוצאי פסח היה (שם שבי׳ ד ד). כשחרב הבית בראשונה אותו היום מוצאי שבת היה ומוצאי שביעית היתה ומשמרתו של יהויריב היתה (סעו״ר ל). כל השנה כולה מתפלל אדם הביננו חוץ ממוצאי שבת וממוצאי ימים טובים מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת (ברכ׳ כט.). אשה חופפת בערב שבת וטובלת במוצאי שני ימים טובים של ראש השנה (נדה סו:). — ומ״ר בכל׳: ואם לא בירך באור במוצאיהם שוב אין מברך עליו (אבן ירחי, המנהיג, שבת סט).—ובמשמ׳ זו של קץ אמר המליץ: גשר רעוע וכל ברואי תבל עוברים עליו החיים מובאו והמות מוצאו (תוכח׳ לר׳ בחיי, ברכי נפשי). ומצוי בספה״א.—ב) מקום שמשם יוצא דבר: ידעת את אבנר בן נר כי לפתתך בא ולדעת את מוצאך ואת מבואך (ש״ב ג כה). ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים ומקוה (מ״א י כח). ושמת לבך למבוא הבית בכל מוצאי המקדש (יחזק׳ מד ה). צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו (שם מג יא). כמראה הלשכות אשר דרך הצפון כארכן כן רחבן וכל מוצאיהן (שם מב יא). כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזקו (איוב כח א).— ומוצא מים: אשים מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים (ישע׳ מא יח). והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (שם נח יא). ישם נהרות למדבר ומוצאי מים לצמאון (תהל׳ קז לג). והוא יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון העליון ויישרם למטה (דהי״ב לב ל).—ומוצא לבד, במשמ׳ מקום מצא השמש, מזרח: כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים (תהל׳ עה ז). — ובפרט מוצא האותיות, המקום בגרון שמשם יוצא כל קול וקול מקולות הלשון: האותות השנים ועשרים וכו׳ ומוצאיהם ארבעה עשר מוצאים בחקר המבטא (הקד׳ דונש על מנחם). ובעבור שהיו אותיות אלפא ביתא יסודות מיני הדבור וכו׳ ראינו לזכרם ולזכור מוצאיהם (הרקמה, שער א). האותיות העבריות עשרים ושתים אותיות וכו׳ ויש להן חמשה מוצאים הרחוק שבהם אל הפנים אותיות הגרון וכו׳ והקרוב שבהם לחוץ אותיות השפה וכו׳ ובין שני המוצאים האלה שלשה מוצאים וכו׳ ככה חלקו אותם הראשונים על אלה החמשה מוצאים מבלי הפרש ולא הגבלה אבל בקצת הקרוב והוא שעם דקדוק העיון ימצא קצת אותי -ל מוצא מאלה המוצאים יותר עליונה מקצחם והוא שאותיות כל מוצא מהמוצאים

האלה אינם שוות במוצא ההוא אשר יחוסם אליו (שם כ). והנה יש לנו לספר בתחילה מוצאי האותיות כאשר הם כתובים בספר יצירה (ראב"ע, צחות, שער האותיות).—ומוצא הלשון: בעבור חבור ד' ות' רפה הקרובים במוצא הלשון (ראב"ע, שפת יתר כ).—מוצא הדבור: שהיא נחה ונסתרת ואיננה יוצאה באחד ממוצאי הדבר (תרג' ספר דקדוק לר"י חיוג 21). — ומוצאי הגוף: ויעצר להם (לאנשי בית אבימלך) כל רחם וכל מוצאם ותהי בם יד ה' (ספ' סיבר, וירא). וממנו מה שיבוא (אל הגוף) ממוצא השתן תקרא טפה ומה שיכנס ממוצא המותר היבש יקרא קלות (פי' אבן רשד על חבורי אבן סינא).—ג) כנוי להמתכיות: והתיחד בזה הצמח ובעלי חיים מבלעדי האדמה והאבנים והמוצאים והיסודות וכו' (כוזרי א נא). אל יקשה בעיניך שתתיחד ארץ בדבר מכל הארצות ואתה רואה מקום שמצליח בו צמח מבלתי צמח ומוצא מבלעדי מוצא וחיה מבלעדי חיה (שם ב י). ובה (בהשמש) ובעבורה מסתדר הלילה והיום ופרקי השנה והווים המוצאים והצמח והחיים (שם נג). הפחות שבצמח יותר מעולה במדרגה מן המעולה שבמוצאים והפחות שבבהמה יותר מעולה במדרגה מן המעולה שבצמח (שם ה כ). אם ימצאהו באחד מאבריו כאב לא ירפא בזהב ובכסף והרבה משתמשים בשאר המוצאים במיני הרפואות (חו"ה, שער הבחינה ה). ואני אכללהו לך בשלשה מינים האחד מהן מה שנתלה בדבר מן הנמצאות צמח או בעלי חיים או מוצא (מו"נ ג לז). לא כוכב ולא מזל ולא חי ולא צמח ולא מוצא (רמב"ע, ערוג' הבשם).

מוֹצָאָה, ש"נ, מ"ר מוֹצָאוֹת, מוֹצָאֹתָיו, — א) המקום שממנו יצא דבר, מקורו, ראשיתו: ממך לי יצא להיות מושל בישראל ומוֹצָאֹתָיו מקדם מימי עולם (מיכ' ה א).—ב) מקום ששם יוצא דבר, ובפרט כנוי של לשון נקיה למקום ששם נפנה אדם לצרכיו הטבעיים, בית הכסא: ויתצו את בית הבעל וישמהו לְמוֹצָאוֹת[1] עד היום (מ"ב י כז).

·מוֹצִיא, הַמּוֹצִיא,—ברכת המוציא, הברכה שמברכים היהודים באכילתם לחם, המוציא לחם מן הארץ: כשאין בעל הבית מיסב עמהן הגדול שבהן יעשה המוציא וגם הוא יברך ברהמ"ז (תוספ' ברכות מו.).

[1]) כך הקרי, לשון נקיה במקום הכתיב למחראות שנחשב בזמן ההוא לשון מגונה.

—ופרוסת הלחם שפרסו בשעת ברכה זו: ואחר שיבצע אל ידבר עד שיאכל כי אם בצרכי סעודה כגון קחו המוציא או הביאו לפתן (מ' אלדכי, ש"א ו). ומנהג כל ישראל שלא להאכיל בהמה וחיה ועוף ולא לעכו"ם מחתיכת המוציא ולא מהחתיכה שנוגעת בחתיכת המוציא (דרך ישרה, שער המזון).

·מוֹצֶץ־דָּם, ש"ז,—בע"ח, מין לטאה גדולה: המוצץ דם שוכן באמריקה הדרומית וגדול כבה"ח מאכלו כל מיני פירות באשר ימצאם וביותר אוהב ללקק הדם (רלב' למוד' א ו). המוצץ דם ימצא שם ביערות ולא בנהרות כאשר הם בארצותינו (שבילי עולם ח"ב, הודו). האחד הנודע לנו ביותר מבעלי המחלקה הזאת הוא המוצץ דם הוא היפה והנחמד בכל משפחת בעלי הקשקשים וכו' יכנוהו מוצץ דם מפני אשר הוא מתהפך בשלל צבעיו וכו' ואת אשר יאחז בפיו לא במהרה יעזבנו (תולד' הטבע, מפלג' הזוחלים).

מוּצָק, ש"ז, — א) דבר מחבר יחד חבור חזק: בצקת עפר לַמּוּצָק ורגבים ידבקו (איוב לח לח). מנשמת אל יתן קרח ורחב מים בְּמוּצָק[1]) (שם לז י).—ב) ·צורה תשברתית, שוה הצלעות: ומכאן אתה למד אם תהיה תושבת המוצק הזה שטח משולש או מעוגל אתה יודע רבוע התושבת ההיא ומנה אותה בשלישית הגובה ויעלה בידך תשבורת המוצק וכו' אבל אם תהיה התושבת מרובע ארוך נצב הזויות אתה יודע את הגובה אם אתה פוחת מרובע הקו מזוית התושבת אל ראש המוצק מרובע חצי אלכסון התושבת ותקח גדר הנשאר מרובע הקו ועלה בידך גובה המוצק (ר"א בר"ח הנשיא, המשיח' והתשברת ד ה). וכל גוף נצב הזויות והקומה שאינו כדור תמצא שלישית רבועו הוא רבוע מוצקו (שם). — ג) ·מַרְכָּז, הנקודה האמצעית של העגול, Zentrum: centre גובה הגלגל היוצא אשר מוצקו רחוק ממוצק הארץ ימצא (הקד' פי' ראב"ע על התורה). כי פעם הוא הכוכב בקו המזלות וכו' ופעם עולה בגלגלו הקטן גם בגלגלו הגדול שהוא מוצקו רחוק ממוצק הארץ וכו' כי יש לה (להלבנה) שני גלגלים שאין מוצקם כמוצק הארץ (הוא, שמות ג טו). וזה ענין יתבאר בגלגל שכל חלק ממנו ירדוף אחר הנקודה האמצעית והיא המוצק ונקראת מוצק בעבור צוקי המקום (הוא, קהל' ג יו). רק תנועתם (של הגלגלים)

[1]) יש סברים כי פה הכונה על התכת השלגים.

בנגד מוצק הארץ משתנות (הות, יסוד מורה יא). ודע כי מהלך הלבנה ישתנה בעבור היות מוצק גלגלה רחוק ממוצק הארץ (הות, ספ׳ המאורות, כ״י פריז) וכל אלה התנועות (של המזלות) שהם סביב המוצק שהוא הארץ כמו נקודה בתוך העגול (הות, הקד׳ לאפ׳ תכמ׳). בהיות הכוכבים במעלת גובה גלגל המוצק (בגלגל היוצא שלו) שאינו במוצק הארץ אז יהיה במקום גבהותו מן הארץ (שם, שער א). ושתים עגולות קטנות תוך גדולה ומוצק שתיהן שוה תכרות הגדולה באמצע ולא תכרות קטנה (הות, ספר העבור). דע כי מוצק גלגל המזלות הוא מוצק הארץ בעצמו לא יוסיף ולא יגרע ומוצק גלגל הלבנה הוא רחוק ממוצק הארץ בראיית חמש מעלות ממעלות הגלגל (שם). והנה סוד כל התנועות על שלש דרכים התנועה האחת מהמוצק שהיא כנקודה בתוך עגולה וכו׳ כי הארץ אמצעית בתוך הגלגלים ומוצקה היא מוצק גלגל המזלות (הות, לחות א). אבן רחבה וחלקה קבועה בקרקע מעגלין בה עגול ובמוצק אותו עגול מסמר עומד (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, עדי׳ ג ח). ויקיפו (הגלגלים) בחלקיהם במקום סביב מוצק כמו דלת בצירים (כתי הנפ׳ והלתב׳, מלמ׳ כתנוגה). התחלת היום תהיה מעת זרוח השמש כנגד מוצק הארץ עד השלים כ״ד שעות לזריחה אחרת (כ״א הקרא׳, ג״ע, קדוה״ת א).—ד) ״בנוי להדוממים[1]), Mineral: השמש והירח והכוכבים והגלגל והארץ וכל אשר עליה ממוצק וצמח וחי (חו״ה, הכניעה ה). ומה שהביאו ממנו (מן פעל גגר) על המוצק (כמו בפסוק והגרתי לגי אבניה) הוא על דרך השאלה וההעברה (הערב׳ לריב״ג, ערש נגר).

מוּצָקָה, ש״נ, ככנ׳ מֻצַקְתּוֹ, מ״ר מוּצָקוֹת,—א) מקום ששמה יוצקים, בית קבול בראש הנר: ושבעה מוּצָקוֹת לנרות אשר על ראשה (זכר׳ ד ג).—ב) מקום ששם יוצקים מתכת, דפוס: שנים טורים הבקר יצוקים בְּמֻצַקְתּוֹ (דהי״ב ד ג).

״**מוּצֶקֶת**, ש״נ, מ״ר מוּצָקוֹת,—כמו מוּצָק משמ׳ ב: והמוצקות נחלקות לד׳ מינים האחד מוצקת אשר כל צלעיו שוות או נעגלות וכל הקוים היוצאים מזוית תושבתם או מהקו הסובב אותה אל ראש המוצק שוים מכל צד וכו׳ החלק השני והוא מוצקות אשר הקוים היוצאים אל הראש שוים ואין צלעי התושבות שוות (ר״א כר״ח, המשיח׳ והתשבר׳ ד ה).

א.מוּק, — עי׳ מיק.

ב.״**מוּק**[1]), ש״ז, מ״ר מוּקִים,—נעלים שיש להם גם בתי שוֹקַיִם, Stiefel; botte; boot: בסנדל של שעם ובסנדל של סיב במוק[2]) ובקב של קיטע (תוספת׳ יבמ׳ יב י). במנעל הנפרם וכו׳ בקב הקיטע במוק בסמיכת הרגלים (גמ׳ שם קב:). — ובפהמ״א: מנעל של עור וכו׳ והוא בעין מוק תחתיו מעץ (ערוך, ערך קרקא).

מוֹקֵד[3]), ש״ז, מ״ר כסמי׳ מוֹקְדֵי,— מקום היקוד: כי כלו בעשן ימי ועצמותי כְּמוֹקֵד נחרו (תהל׳ קב ד). מי יגור לנו אש אוכלה מי יגור לנו מוֹקְדֵי עולם (ישע׳ לג יד). — ובתו״מ, מדורת בית המוקד: משלשלין את הפסח בתנור עם השכה ומאחיזין את האור במדורת בית המוקד ובגבולין כדי שתאחוז האור ברובן (שבת א יא). בשלשה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש בבית אבטינס ובבית הניצוץ ובבית המוקד וכו׳ בית המוקד כיפה ובית גדול היה מוקף רובדים של אבן וזקני בית אב ישנים שם ומפתחות העזרה בידם וכו׳ ומדורה היתה שם (תמיד א א).—ואמר הפיטן: פרה שחט ודם לא ערב, צת בה חריות ומוקדה הרב (ר״א קליר, שבת פרה, אמרה סגולה).—״מוֹקֵד הקדחת: ומה שקראהו גאלינוס מוקד הקדחת הוא שהאבר יתחמם תחלת חמום בלתי חוסר עד שתהיה מחמימותו קדחת דקה (פרקי משה כג). — ואמר המשורר: ותשב יענים לשרים ונוגנים ושאגת כפירים שריקות עדרים, ושם שעשועיו במוקדי צלעיו ופלגי דמעיו כפלגי יאורים (ר״י הלוי, היוכלו פגרים).—ובהשאלה להיין: תמה איך נצמדו גחל וברד ומוקדי אש יפוצון מאפיקים, בחוטי שרשרות זהב מרוקע בכבר מעבה הלב יצוקים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). ויתקבצו אליו חכמי הדור מאירים כאורי נגוהים וכו׳ לחשוב מחשבות ולחצוב מן הלבבות מוקדי להבות (שם יח).

מוֹקְדָה, ש״ז, — כמו מוֹקֵד: זאת תורת העלה הוא העלה על מוֹקְדָה[4]) על המזבח כל הלילה עד הבקר

מן יצק, התיך.—[1]) בערב׳ ג׳מאד.

[1]) בערבית מוק a), וכבר אמרו הערבים כי היא מלה פרסית מוזה, וערבוה הערבים, ומשמשת בערב׳ במשמ׳ שמ ללבוש עבה וגם להרגל, ובדבור ההמוני בפרט לנעלים שיש להם בתי שוקים, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) פרש הערוך: אלמוק בלשון ישמעאל ועץ מלמטה.

[3]) מן יקד, בערב׳ מוקד b).

[4]) כך בהא רפה בכל ספרי דפוס וכ״י, והיא ה

a) موق b) موقد

ואש המזבח תוקד בו (ויקר׳ ו ב).

מוקף, — עי׳ נקף.

מוקצה, — עי׳ מקצה.

מוקש, ש״ז, מ״ר מוקשים, נסמי׳ מוקשי, מ׳קשות, — כל דבר שנוקש בו אדם, עוף, וכדומ׳: התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין לה (עמו׳ ג ה). — טמן מוקש לפלוני: יספרו לטמון מוקשים אמרו מי יראה למו (תהל׳ סד ו). — ונוקב האף של דג וכדומ׳: בעיניו יקחנו (את הלויתן) במוקשים ינקב אף (איוב מ כד). — ובהשאלה, כל דבר שגורם צרה לאדם: ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים ויעבדו את יי׳ אלהיהם הטרם תדע כי אבדה מצרים (שמות י ז). ולא תעבד את אלהיהם כי מוקש הוא לך (דבר׳ ז טז). כי לא יוסיף יי׳ אלהיכם להוריש את הגוים האלה מלפניכם והיו לכם לפח ולמוקש (יהוש׳ כג יג). ואלהיהם יהיו לכם למוקש (שפט׳ ב ג). ויזנו כל ישראל אחריו (אחרי האפוד שעשה גדעון) שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש (שם ח כז). ויאמר שאול אתננה לו (את בתו לדוד) ותהי לו למוקש ותהי בו יד פלשתים (ש״א יח כא). ולאבן נגף ולצור מכשול לשני בתי ישראל לפח ולמוקש ליושב ירושלם (ישע׳ ח יד). פי כסיל מחתה לו ושפתיו מוקש נפשו (משלי יח ז). — ובמשמ׳ דבר שבו נכשל אדם ובא לידי מעשה רע, לידי חטא ועון: השמר לך פן תכרת ברית ליושב הארץ אשר אתה בא עליה פן יהיה למוקש בקרבך (שמות לד יב). ויעבדו את עצביהם ויהיו להם למוקש ויזבחו את בניהם ואת בנותיהם לשדים (תהל׳ קו לו-לז). — מוקשי מות: חבלי שאול סבבוני קדמוני מ׳קשי[1]) מות (ש״ב כב ו). תורת חכם מקור חיים לסור ממ׳קשי מות (משלי יג יד). — מוקש עם: ממלך אדם חנף ממ׳קשי[2]) עם (איוב לד ל). — ומ״ר מ׳קשות: שמרני מידי פח יקשו לי ומ׳קשות פעלי און (תהל׳ קמא ט). — ואמר המשורר: יסרוני בעקרבים חבורי עצבים ונפשי במוקשי רצוצה (ר״י הלוי, סלוק, אהה אדני). מה תשאלו מה היה לילד שעשועים אביו עצבו ויצו שלוחיו להשיבו רעוץ במוקשו ויחיל לגואל חי מברו (רמב״ע, אסכה, אל אל ועוטו).

*מוקש, — עי׳ קוש.

*מוקשה, — עי׳ *מקשה.

נקבה. וקצת החדשים סברים כי זו ה כנ׳ נסתרת לעולה,

[1]) בתהל׳ יח ו: מוקשי. — [2]) המליצה קשה, והגיהו קצת החדשים הגהות מתחלפות. ואולי נסתרת פה מלה אחרת.

א. **מור**[1]), ממנו א. מור, תמורה, *המרה, *מומר, *תמורי, *המרות, *מומרות, *מומרית, *במרת.

א. **מור**, — קל לא נמצא.

— הפע׳, המיר, הימיר, אמיר, ימיר, ימר, ימירו, המיר, המר, ימירנו, — המיר דבר בדבר, החליף, לקח דבר ונתן דבר אחר במקומו, vertauschen; échanger; to exchange: לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בטוב ואם המר ימיר בהמה בבהמה והיה הוא ותמורתו יהיה קדש (ויקר׳ כז י). לא יבקר בין טוב לרע ולא ימירנו (שם לג). ולא ימכרו ממנו ולא ימר (יחזק׳ מח יד). — ודברים מפשטים: כרבם כן חטאו לי כבודם בקלון אמיר (הוש׳ ד ז). חלק עמי ימיר[2]) (מיכ׳ ב ד). ההימיר גוי אלהים והמה לא אלהים ועמי המיר כבודו בלוא יועיל (ירמ׳ ב יא). יעשו עגל בחרב וישתחוו למסכה וימירו את כבודם בתבנית שור אכל עשב (תהל׳ קו יט-כ). נשבע להרע ולא ימיר (שם טו ד) — ואמר בן סירא: אל תמיר אוהב במחיר ואח תלוי בזהב אופיר (ב״ס גני׳ ז יח). — ומצוי בתו״מ: הכל ממירים אחד אנשים ואחד נשים לא שאדם רשאי להמיר אלא שאם המיר מומר וכו׳ הכהנים ממירים את שלהם וישראל ממירים את שלהם (תמור׳ א א). ממירין מן הבקר על הצאן ומן הצאן על הבקר וכו׳ אין ממירים אלא אחד באחד (שם ב). — והמיר דת בדת אחרת, עזב דתו וקבל האחרת: מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה והלכה ונשאת לסרדיוט אחד ממלכי יונים (סוכ׳ נו:). — ומצוי בסהמ״א.

ב. **מור**[3]), ממנו ב. מור.

ב. **מור**, — קל לא נמצא.

— הפע׳ מקו׳, המיר, — המירה הארץ, נעה ונזדעזעה, כמו ברעש, schwanken; chanceller; vacillate: על כן לא נירא בהמיר[4]) ארץ ובמוט הרים בלב ימים (תהל׳ מו ג).

מור, — עי׳ מ׳ר.

מו״ר, — ר״ת: מורי ורבי.

מורא, ש״ז, מ׳רא, מוראי, מוראו, מוראכם, מ״ר מוראים, — א) יראה, רגש של אדם ירא מחברו, מפחד ממנו,

---

[1]) בסור׳ מור קנה צרכי אכל נפש, וסוברים קצת החכמים כי עקרו במושג החלוף שמחליפים דברים זה בזה.
[2]) המליצה קשה, ויש מפקפקים בנוסחה המסורה.
[3]) בערב׳ מור a), וממנו מאר b) נע ונד הנה והנה.
— [4]) הגיהו קצת החדשים בהמוג, אך אין צרך, כי גם

---

a) مور b) مار.

Furcht; crainte; fear: ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ (ברא׳ ט ב). לא יתיצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם יתן יי׳ אלהיכם על פני כל הארץ אשר תדרכו בה (דבר׳ יא כה). ואם אב אני איה כבודי ואם אדונים אני איה מוראי (מלא׳ א ו). בריתי היתה אתו החיים והשלום ואתנם לו מורא[1]) וייראני (שם ב ה).—ובתו״מ: הוו כעבדים המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם (אבות א ג). יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חבירך כמורא רבך ומורא רבך כמורא שמים (שם ד יב). הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו (שם ג ב). שכבר היה עליו מורא של בשר ודם (נזיר ט ה). יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם במורא בשר ודם (ברכ׳ כח:). הקדים הקדוש ברוך הוא מורא האם למורא האב (קדוש׳ לא.). חייב אדם להקדים לו (לרבו) שלום בכניסה וביציאה ולנהוג בו מורא וכבוד (תנחומא בהעלותך כ). — והדבר שממנו מפחד אדם: לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר ואת מוראו לא תיראו ולא תעריצו את יי׳ צבאות אתו תקדישו והוא מוראכם (ישע׳ ח יב-יג). — ב) דבר תמוה, זר, לא רגיל בדרך הטבע ומפיל בהלה על האנשים, מעשה פלא: ויוצאנו יי׳ ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה ובמרא גדל ובאתות ובמפתים (דבר׳ כו ח). הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת וכו׳ ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר עשה לכם יי׳ אלהיכם במצרים לעיניך (שם ד לד). ותצא את עמך את ישראל מארץ מצרים באתות ובמופתים וביד חזקה ובאזרוע נטויה ובמורא גדול (ירמ׳ לב כא). —ואמר ב״ס: אהוב אלהים ואנשים משה זכרו לטובה ויכנהו באלהים ויאמצהו במוראים (ב״ס גני׳ מה א-ב).

***מוֹרָאָה**, ש״נ, מ״ר מוראות, —כמו מורא: כשהוא אומר מפני שיבה תקום ויראת מאלהיך הוי זה מוראת הרב אם כן הרי מוראת רבית ומוראת משקלות (מד״ר במד׳ יה). ויראת מאלהיך הוי אומר זה מוראת תלמידי חכמים (תנחומא בהעלותך כ). — ואמר הפיטן: שואלים זה, רשות מזה, להקדיש אל במוראות (רמב״ע, מלאכים ממליכים). יי׳ בם ועל לבם שמו חקוק בפלאות, ובם נאות בצבא ונאות להקראות במוראות (ר׳ אברהם, בכת אחר שבוע׳, כבודו אות).

מוֹרָאָה, —עי׳ מראה.

המיר מתפרש היטב במשמ׳ תנועה.

[1]) המליצה קשה, ויש מגיהים הגהות מתחלפות.

מוֹרַג[1]), ש״ז, מ״ר מורגים, מֹרגים—א) כלי דישה, והוא לוח קבועים בו הרבה שנים של צֹר או ברזל, יושב עליו האדם ותמשכהו הבהמה על השבלים: ראה הבקר לעלה והמֹרגים וכלי הבקר לעצים (ש״ב כד כב). — ובהשאלה במליצה: הנה שמתיך למורג[2]) חרוץ חדש בעל פיפיות תדוש הרים ותדק וגבעות כמץ תשים (ישע׳ מא יה).— ובתו״מ: כלים שדרכן להטמין בגדיש כגון מוריגין וכלי בקר (ב״ק סא:).— ובספה״א, במשמ׳ מגרדת של ברזל לגרד גבינה וכדומ׳: וכן אסור לגרור הגבינה בשבת במורג חרוץ בעל פיפיות (הלכות, או״ח שכא י). מותר לגרור הגבינה בכלי מורג ולדוך המלח במדוכה של עץ (שו״ת מים רבים, או״ח מז). —ב)*החך של הבהמה וכמו״כ חלק העליון של הלשון: עשרה דברים מביאין את האדם לידי תחתוניות האוכל עלי קנים ועלי גפנים ולולבי גפנים ומוריגים[3]) בהמה ושדרו של דג (ברכ׳ נז.).

מוֹרָד, ש״ז, סמי׳ מורד, —א) מורד ההר וכדומ׳, מקום שיורדים בו מהר, שפני האדמה הולכים ושפלים: וירדפום לפני השער עד השברים ויכום במורד (יהוש׳ ז ה). הם במורד בית חורן ויי׳ השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים (שם י יא). כמים מגרים במורד (מיכ׳ א ד). כי מעלה הלחות בבכי יעלה בכי כי במורד חרונים צרי צעקת שבר שמעו (ירמ׳ מח ה). — ב) במלאכת קשוט הכלים וכדומ׳, מעשה מורד, מין קשוט לא נתברר מהותו: ומתחת לאריות ולבקר ליות מעשה מורד[4]) (מ״א ז כט).

מוֹרֵד, ש״ז, מ״ר מורדים, —מי שמרד במי שהוא עליון עליו: שולח אני אותך אל בני ישראל אל גוים המורדים אשר מרדו בי (יחזק׳ ב ג).—*ומי שמורד באשתו, שאינו עושה רצונה, עי׳ *מורדת. —ובפרט מורד במלכות: עמשא מורד במלכות היה (סנה׳ מט.).

---

[1]) בערב׳ מורג׳ a), נורג׳ b), ולא נתברר מקורו ושרשו. — [2]) בקצת ספרים ריש קמוצה.— [3]) בארמ׳ מוריגא, חך. רסע״ג פרש מוריגי בהמה קפילת השוק, בערב׳ מעאטף אלסיקאן. אך הערוך פרש כמו מוריגא בארמ׳. ורש״י: כל בשר שבבהמה שאינו חלק אלא דומה למורג חרוץ שאינו חלק כמו ההיך והלשון והכרס הפנימי ובית הכוסות.

[4]) לא נתברר פרוש מלה זו בדיוק. קצת החדשים סברים שצריך לקרא מֹרֶד, מן ירד, אך אין זו אלא השערה בעולם.

a) مورج b) نورج

*מוֹרָדָה, ש״נ, מ״ר מוֹרָדוֹת — כמו מוֹרָד: כל עיר שיש בה מעלות ומורדות אדם ובהמה שבה מתים בחצי ימיהן (עירוב׳ נו.).

*מוֹרֶדֶת, ש״נ, מ״ר מוֹרְדוֹת, — אשה שמורדה בבעלה, שאינה עושה רצונו: א״ל ר״ח בר יוסף לשמואל מה בין מורד למורדת[1] א״ל צא ולמד משוק של זונות מי שוכר את מי (כתוב׳ סד:). — ומצוי בסהמ״א: האשה שמנעה בעלה מתשמיש המטה היא הנקראת מורדת ושואלין אותה מפני מה מרדה (רמב״ם, אישות יד ח). המורדת הזאת כשהיא יוצאת אחר י״ב חדש בלא כתובה תחזיר כל דבר שהוא של בעל וכו׳ זה הוא דין הגמרא במורדת ואמרו הגאונים שיש להם בבבל מנהגות אחרות במורדת (שם יג־יד). — ואמר המשורר: נפש יקרה אחריתך בקשי פן יהיה דינך כדין מורדת (ר״י חריזי, הענק ג קעו).

א. מוֹרֶה[2], ש״ז, — כמו יוֹרֶה: ובני ציון גילו ושמחו ביי׳ אלהיכם כי נתן לכם את המורה לצדקה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון (יואל ב כג). עברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו גם ברכות יעטה מורה[3] (תהל׳ פד ז).

ב. מוֹרֶה, ש״ז, מ״ר מוֹרִים, כנוי׳ מוֹרֶיךָ, מוֹרַי, — א) מי שמורה חץ: ותכבד המלחמה אל שאול וימצאהו המורים אנשים בקשת ויחל מאד מהמורים (ש״א לא ג). וירו המורים[4] אל עבדיך מעל החומה וימותו (ש״ב יא כד). — רב מורה, הגדול במורי החץ: אחר דבריך ואז תישיר את כל אמריך ולא תחטא, כי כן יאחר בן קשתות רב מורה ולא יחטיא אלי חטה (ר״ש הנגיד, בן משלי כ). — ב) מי שמורה ומלמד דבר: זקן ונשוא פנים הוא הראש ונביא מורה שקר הוא הזנב (ישע׳ ט יד). ולא יכנף עוד מוריך והיו עיניך ראות את מוריך (שם ל כ). מה הועיל פסל כי פסלו יצרו מסכה ומורה שקר (חבק׳ ב יח). ואמרת איך שנאתי מוסר ותוכחת נאץ לבי ולא שמעתי בקול מורי ולמלמדי לא הטיתי אזני (משלי ה יב־יג). — ומצוי בסהמ״א: ויש במורים מי שהיו מתמירין (תוס׳ הגה״, הרכני קטע). הורו מקצת המורים שאם קנה לעצמו במעות חבירו אחר שזקפן עליו מלוה הרי קנה לעצמו (רמב״ם, מכיר׳ ז יב). — ובתו״מ, בפרט מוֹרֵה הוֹרָאָה, מי שמורה הוראות באסור והתר בעניני הדת: אמר שמואל מורה הוראה אני אם יבא שטר מברחת לידי אקרענו (כתוב׳ עט.). — ומצוי בסהמ״א בפרט במשמ׳ מי שאומנותו להורות חכמה ומדע בבית ספר וכדומה. — ג) *בחכמת החשבון, בשברים, המספר שמורה לכמה חלקים נחלק האחד השלם, Nenner, denominator; dénominateur: וחכמי החשבון יקחו כל שבריהם מחשבון גדול שיהיו שבריו אחדים שלמים על כן יוציאו החצי משנים והשליש משלשה וככה עד סוף המערכת הראשונה בחשבון והדמיון שיקחו ממנו יקראוהו המורה כי על מרובעו יחלקו העולה בחשבון וכו׳ ויש פעמים שיהיה המורה חשבון שאין לו חלקים שיוכל האדם לבטא בהם כי הוא חשבון ראשון אינו מורכב (ראב״ע, ספ׳ המספר ס). דמיון רצינו לכפול ג׳ רביעיות על ג׳ רביעיות והנה המורה ד׳ (שם). ובאשר יצטרכו לשנים שברים שאינם ממין אחד שלם שלא ידמה זה לזה יבקשו כל אחד מהשברים מאיזה חשבון יצא כל אחד מהם ויכפלו חשבון האחד על האחר והעולה בחבור הוא המורה וכו׳ וככה יעשה אם היו ד׳ מינים או יותר כי יבקשו מורה אחד לכלם ונקרא בשם הזה בעבור כי הוא יורה הדרך הישר (שם). — ד) *בחכמת הכוכבים: איך נגהיג המורה כשהוא בעגול חצי היום או באופק ממש וכו׳ המורה יקראו חכמי התולדות מקום באפודה שהוא הראשון או הקודם בסדר המזלות ומורה על איזה דבר כגון על החיים או העושר (אילס, תקות במים נא). — ה) *מוֹרֵה שָׁעוֹת, כלי המראה השעות, שָׁעוֹן: שמצאתי כתוב שזה כמו ש׳ שנה קרוב שבעים לאלף הששי נמצא הלוחות מורה השעות (נחמ׳ וגעים פו). אשר על חשבון זה האשכנזים יסדו להם מורה השעות המכה בפטיש הפעמונים (שם ק). ועל זה היסוד תקנו האשכנזים מורה שעות שלהם (שם קסד). להוראת הכלים מורי השעות ע״י צללי העמודים צריך חבור בפני עצמו (אילס, תקות במים מ). אין תועלת במורה השעות השמשי לחשבון החדש (מעש׳ טוביה, עולם הגלגלים ו). עתות היום יתנו לפי מצב השמש כי מורי השעות לא ידעו (בכילי עולם ב). להורות ע״י אומני אירופה טוב התכת קני השריפה ושאר כלי מלחמה גם עשיית מורי השעות ושאר כלי המדידה (שם ג, חינה). — ואמר המשורר: מורה שעות זהב יום זה בימי חלדך יך

---

[1]) בגמ׳ שם (דף סג:), בסגנון ארמי: מתשמיש כולי עלמא לא פליגי דהויא מורדת כי פליגי ממלאכה מר סבר ממלאכה לא הויא מורדת ומר סבר ממלאכה נמי הויא מורדת.

[2]) עי׳ הערה לערך יוֹרֶה. — [3]) קצת הקדמונים פרשו במשמ׳ ב. מורה, וקצתם אמרו שהוא שם מקום, והחדשים פרשו במשמ׳ מטר היורה, עפ״י ההקבלה עם מעין ישיתוהו שלפניו, ואולי צריך לקרא בְּרֵכוֹת במקום בְּרָכוֹת.

[4]) כך הקרי, והכתיב ויראו המוראים.

שנה שנה בן כמה שנים או אתה (חדכ, בב"ק ה תר"כ, ביר יום הולדת). וכמו נשמעות בטורה שעות מספר קול המצלה, כן בו נבנים מספר שנים עברו פה במסלה (בס כ תר"ד). כי יש בחכמת החשבון והשעורים, צרך אחר מצעצועי בעל הטורים, ומורה שעות טוב מן האומר ברקאי (יל"ג, בני יוסף כן שמעון).

א. **מוֹרָה**[1], ב"ז, — טפלה מתערובת סיד וזרניך לדסיר השערות, ובהרחבה כל דבר, סם או כלי, שמסיר השער, moyen épilatoire; Entbaarungsmittel: כי הנך הרה וילדת בן ומורה[2]) לא יעלה על ראשו על ראשו כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן (שפטי' יג ה). ויאמר לה מורה לא עלה על ראשי כי נזיר

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) על עצם משמע' מלה זו מעיד הכתוב בעצמו בפרט בדברי שמשון: מורה לא עלה על ראשי וכו' אם גלחתי וכו', הרי שהמורה הוא דבר המסיר השערות. ובמשמ' זו פרשו ותרגמו כל הקדמונ' והחדשים מלה זו אצל שמשון. השבעים תרגמו σιδηρος, ר"ל ברזל. ת"י: מספר, ר"ל מספרים. וכך גם חכמי התלמוד, ואמרו: (למה נקרא תער מורה) א"ר ינאי כתיב וכל ההרים אשר במעדר יעדרון לא תבא שמה יראת שמיר ושית מה הדין ביזרא דחיל מן הדין פרזלא אף הדין שערא דחיל מן הדין פרזלא (ירוש' נזיר ט נח.). ובמדרש: למה נקרא שמו של תער מורה שאין השער מתירא אלא מן תער שהוא מגלחו גילות של השחתה (מד"ר במד' י). רק במורה של שמואל נחלקו. ת"י תרגם במשמ' מורא ופחד: ומרות אנוש. ובמשנ' (נזיר ט ה) נחלקו ר' נהוראי ור' יוסי: נזיר היה שמואל לדברי ר' נהוראי שנאמר ומורה לא יעלה על ראשו נאמר בשמשון מורה ונאמר בשמואל מורה מה מורה האמורה בשמשון נזיר אף מורה האמורה בשמואל נזיר אמר ר' יוסי והלא אין מורה אלא בבשר ודם אמר לו ר' נהוראי והלא כבר נאמר ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני שכבר היה עליו מורא של בשר ודם. ע"כ. ולג' הרגמה novacula, תער, וכן כל הקדמונ'. ריב"ג (בבב מרה): ומורה לא יעלה על ראשו הו אלמוסי, ע"כ, ובעבר': הוא התער, אך לא פרש על שם מה נקרא כך. רש"י: ומורה תער ע"ש שמורה ומשליך את השער, ע"כ, גזר איפוא השם מורה מן שרש ירה. רד"ק כמו ריב"ג, וכן שאר מפרשינו. וגם החדשים כלם פרשו במשמ' זו ולא עמדו על מקורו, רק קצתם אמרו שהוא במקום מ ע ר ה, כמו תער מן ערה. וזה רחוק מאד, ועכ"פ קצת קשה מצד אחד שהשם מורה לתער לא נזכר יותר בשום מקום, ומצד השני שהשתמשו בשני מקומות אלה בשם מורה ולא בשם תער, אלא שנניח כי השם מורה הוא יותר קדום, ונדחק אח"כ מן השמוש ע"י השם ת ע ר שנתחדש ולקח מקומו. והנה זה אמנם דבר נהוג בלשונות, ואעפי"כ אין להחליט זאת אלא אם אין שום אפשרות לפרש את השם האחד באיזו משמ' אחרת נאותה להענין, ואפשרות זו נותן לנו גם כאן תאוצר הכללי של הלשונות השמיות, היא הלשון הערבית.

השם מ ו ר ה אמנם איננו בלשון זו, אך יש בה השם נוּרַה a), ואלה דברי המלונים הערבים עליו. אלג'והרי: ותנור אלרג'ל תטלי באלנורה ובעצ'הא יקול אנתאר, ע"כ, ובעבר': תנור האדם (פרושו) יסוך עצמו בנורה, וקצתם אומרים (לא תנור אלא) אנתאר. אנו רואים איפוא כי נ ו ר ה בערבי' הוא דבר שאדם סך א"ע בו, רק לא ידענו עדין מהותה וענינה, וזאת נראה מיד. אמר אבן שידה בערך גלות השערות: וקד ג'משתה אלנורה, חלקתה, ע"כ, ובעבר': וכבר (אומרים) ג'משתה אלנורה (ופרושו) גלחתהו. והביא שם בית של אחד המשוררים שאמר: או כאחתלאק אלנורה אלג'מוש, ע"כ, ובעבר': או כגלות הנור ה שמסירים בה השערות. נודע לנו איפוא כי נורה היא סיכה שמסירים בה השערות. ויותר בדיוק אמר בעל המצבאח: ואלנורה בצ'ם אלנון חג'ר אלכלס ת'ם ע'לב עלי אח'לאט תצ'אף אלי אלכלס מן זרניח' וע'ירה ותשתעמל לאזאלה אלשער ותנור אטלי באלנורה ונורתה טליתה קיל ערביה וקיל מערבה קאל אלשאער פאבעת, עליהם שנה קאשורה תחתלק אלמאל כחלק אלנורה, ע"כ, ובעבר': ואלנורה הנון בצ'ם אבן הגיר ואח"כ השאילוהו לתערובות שתוספנה להסיד מן זרניך וכיוצא בו וישתמשו בו להסיר השערות, והפעל תנור סך א"ע בנורה, ונורתה סכהו בה, י"א שהיא מלה ערבית וי"א שהיא (מלה זרה) נעשית לערבית. ואמר המשורר: ואשלח עליהם שנת בצרת יגולת הרכוש כגלות הנורה. ובלשאן אלערב: ואלנורה מן אלחג'ר אלד'י יחרק וישוי מנה אלכלס ויחלק בה שער אלעאנה, ע"כ, ובעבר': והנורה מן האבנים הוא מה שנשרף ויעשו בו סיד ויגלחו בו שערות האתונות. והביא עוד אלבוסתני מה שאומרים בערבי' תחלק אלג'לד כחלק אלנורה, ר"ל יגלח העור כגלות הנור ה. כל אלה העדיות אינן מניחות שום ספק כי המלה נ ו ר ה שמשה עוד בערבי' הקדומה במשמ' שם לסם מסיר השערות. והנה זה היה ידוע אצל היהודים גם בזמן מאוחר, והשתמשו לזה בהפעל ט פ ל והשם טפלה, בנות עניים היו טופלות אותן בסיד וכו', עי' באלה הערכים. ואין ספק בדבר כי היה נהוג מנהג זה של הסרת השערות גם בזמן קדום, והשתמשו בו אולי בפרט לילדים שחששו אולי להשתמש בתער מפני הסכנה, והיה בעברי' בזמן הקדום השם לסם זה מורה, וכבר ראינו כי הערבים בעצמם פקפקו אם השם נורה שלהם הוא ערבי או זר, ורגלים לדבר כי בא להערבים מהעברים, או מאותו המקור שלקחוהו גם העברים, וכמו שהמלה מורג היא בערב' נורג (ואעפ"י שגם בערבי' אומרים גם מורג' כבר העיד ריב"ג ואמר: ובאלנון אפצח, ע"כ, ובעבר': ובנון, ר"ל נורג, הוא בערב' יותר לשון צחה ממורג), כך גם מה שאמרו בעברי' מורה אמרו בערבי'

a) نُورَة

אלהים אני מבטן אמי אם גלחתי וסר ממני כחי (כס יו יז). אם ראה תראה בעני אמתך וזכרתני ולא תשכח את אמתך ונתתה לאמתך זרע אנשים ונתתיו ליי׳ כל ימי חייו ומורה לא יעלה על ראשו (ש״א א יא).

ב. **מורה**[1], ש״ג, — מה שיורה על דבר מהדברים, שאפשר ללמד ממנו דבר, שית מורה לפלוני, עשה לו דבר שילמד ממנו מה שהוא צריך לדעת: קומה יי׳ אל יעז אנוש ישפטו גוים על פניך שיתה יי׳ מורה[2]) להם ידעו גוים אנוש המה (תהל׳ ט כ-כא).

ג. *‏**מורה**, ש״נ, מ״ר מורות, — אשה שאומנותה להורות וללמד, נהוג בדבור העברי בא״י ובספרות החדשה.

***מורות**, ש״נ, — אומנות המורה, נהוג בדבור העברי בארץ ישראל ובספרות החדשה.

מורש, ש״ז, מ״ר מורשים, מורשי, — א) כמו ירושה, ובהשאלה במליצה: ושמתיה (את הארץ) למורש קפד ואגמי מים (ישע׳ יד כג). — ב) כמו יורש, מי שלוקח דבר בירושה: ובהר ציון תהיה פליטה והיה קדש וירשו בית יעקב את מורשיהם[3]) וכו׳ וירשו הנגב את הר עשו והשפלה את פלשתים (עובד׳ א יז-יט). — ג) בהשאלה, מורשי הלב, המחשבות, הרגשות: ימי עברו זמתי נתקו מורשי[4]) לבבי לילה ליום ישימו אור קרוב מפני חשך (איוב יז יא-יב). — והשתמשו במשמ׳ זו בספה״א, ואמר המשורר: עלי מה אקרעה מלבוש

נורה, וכמו שאין בשרשי הלשון הערב׳ מקור להשם נורה במשמ׳ זו כן אין בשרשי הלשון העברי׳, במה שנשאר לנו ממנה, מקור לשם מורה במשמ׳ זו, ואולי היא מלה מצרית או אשורית, ואח״כ השתמשו בהשם מורה במשמ׳ כללית למה שמסיר השער, סם או תער, ולכן השתמש הכותב בענין שמשון ושמואל בשם זה בכונה כללית זו.

[1]) מן ירה, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) כך ברוב הספרים, אך בקצת כ״י מורא באלף, ות״י דחלתא. אך המליצה קצת קשה. והשבעים קראו מורה בריש סגולה במשמ׳ מלמד. ורש״י פרש במשמ׳ מרות ועול, או במשמ׳ השלכה, או במשמ׳ תער.

[3]) פרשו הקדמונ׳ גם מורש זה במשמ׳ ירושה, אך זה דחוק כאן ולפי הענין נראה כי הכונה אחרי התשועה יירש ישראל את מי שירשו אותם קודם, את אדום והפלשתים שלקחו להם חלק מארץ ישראל, וכמו המליצה: וירש ישראל את ירשיו (ירמ׳ מט ב). — [4]) במשמ׳ זו פרשו ותרגמו הקדמונ׳ והאחרונים, אך המליצה ירושת הלב במשמ׳ מחשבה או רגש קשה מאד, ובכלל כבר נתלבטו הקדמונ׳ והאחרונים בכתוב זה, ופקפקו במשמ׳ המלה מורשי לבבי וקצתם פקפקו בעצם הנוסחה, אך כבר השתמשו גדולי הלשון במלה זו במשמ׳ מחשבה ורגש.

ומדים ולבתי כבגד עש ועדים, ולמה תעלו המר עלי כוס ומורשי כמו בארות כשדים (ר״ב הנגיד, עלי מה). לבבי יהמה להוד יהוסף ומורשיו כאש אהב שרופים (רמב״ע, גדודי ליל, כ״י נודל׳). ובמורשי הלב דרשהו (הוא, תוכח׳, הברך את ה׳). ובלבבי ומורשיו שמתי מחשבות גאונו (הוא, גדלו מכל). להשביח שאון מורשי לבבי אשר כהמות ימים תודות לך יהמיון (הקד׳ בבי״ע ג). יש עתים שונות במשפחות חיי כל גבר, גם הגיוני כל נפש מה עצמו מה רבו, ובחפצו לפעול פעל תעלרוהו אבר, ומורשיו ירחשו לו עתידות וידובבו (יל״ג, מלחמ׳ דוד בפלשתים).

מורשה, ש״נ, — כמו מורש משמ׳ א: והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני יי׳ (שמות ו ח). לנו היא נתנה הארץ למורשה (יחזק׳ יא טו). הנני נתנך לבני קדם למורשה וישבו טירותיהם בך (שם כה ד). יען ביען שמות ושאף אתכם מסביב להיותכם מורשה לשארית הגוים (שם לו ג). — ודבור משפט, תורה וכדומ׳: תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב (דבר׳ לג ד).

*‏מורשה, — עי׳ *מרשה.

מוש[1]), ממנו א. מוש.

א. **מוש**[2]), א) פ״ע, מש, משתי, משו, תמיש, ימוש, תמוש, ימושו, ימשו, — מש פלוני או דבר פלוני ממקומו, זז והתרחק קצת, weichen; bouger de, s’éloigner; to withdraw: וארון ברית יי׳ ומשה לא משו מקרב המחנה (במד׳ יד מד). אל נא תמש מזה עד באי אליך (שפט׳ ו יח). ביום ההוא נאם יי׳ צבאות תמוש היתד התקועה במקום נאמן (ישע׳ כב כה). כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה (שם נד י). ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה גיא גדולה מאד ומש חצי ההר צפונה וחציו נגבה (זכר׳ יד ד). — ואמר בן סירא: וגם לרופא תן מקום ולא ימוש מאתך כי גם בו צורך (ב״ס גני׳ לח יב). — ודברים מפשטים: לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה (יהוש׳ א ח). ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך (ישע׳ נט כא). — וחקי הטבע ומנהגי העולם וכדומה, במשמ׳ הדלו: אם ימשו החקים האלה (של

[1]) רק בעברית, ולא נמצא לו חבר בשאר לשונות השמיות.

[2]) עי׳ הערה להשרש.

השמש והירח וכו׳) מלפני נאם יי׳ גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים (ירמ׳ לא לה). — והחסד: וחסדי מאתך לא ימוש (ישע׳ נד י)—והרעה: משיב רעה תחת טובה לא תמוש[1]) רעה מביתו (משלי יז יג). — והשבת וכדומה: ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד (תפלת י״ח, קדושה). —ב) פ״י, מש את העון וכדומה, הסירו: ומשתי את עון הארץ ההיא ביום אחד (זכר׳ ג ט). — ועי׳ מיש.

ב.מוש,—עי׳ משש.

מוֹשָׁב, ש״ז, כמי׳ מושב, ככי׳ מושבי, מושבך, מושבו, מושבם,— א) בה״פ מן ישב, כמו ישיבה, משמש במשמ׳ זמן הישיבה: ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה (שמות יב מ). —ובמשמ׳ דירה במקום מהמקומות: הנה נא מושב העיר טוב (מ״ב ב יט).—ובסהמ״א בענין יציאה פעם אחת לנקביו: שתשלשל מ ו ש ב אחד או שנים ולא יורק הרבה יחד (קאנון ד א ב ז).—ב) מקום ישיבה: ויהי מושבם ממשא באכה ספרה (בראש׳ י ל). משמני הארץ יהיה מושבך (שם כז לט). בדד ישב מחוץ למחנה מושבו (ויקר׳ יג מו). איתן מושבך ושים בסלע קנך (במד׳ כד כא). ונפקדת כי יפקד מושבך (ש״א כ יח). וישב המלך על מושבו כפעם בפעם אל מושב הקיר (שם כה). פתח שער הפנימית הפונה צפונה אשר שם מושב סמל הקנאה (יחזק׳ ח ג). יען גבה לבך ותאמר אל אני מושב אלהים ישבתי בלב ימים (שם כח ב). חל הוא (הקרקע האסור שם) לעיר למושב ולמגרש (שם מח יח). כי בחר יי׳ בציון אוה למושב לו (תהל׳ קלב יג). בצאתי שער עלי קרת ברחוב אכין מושבי (איוב כט ז).—ומ״ר כסמי׳: זרעיתים אל הרי ישראל באפיקים ובכל מושבי[2]) הארץ (יחזק׳ לד יג).—ובתו״ם: וכיון שנשרף (הבית) אמר הקב״ה שוב אין לי מ ו ש ב בארץ אסלק שכינתי מסנה ואעלה למכוני הראשון (מד״ר איכ׳, פתיח׳). הרחק ממקומך שנים שלשה מ ו ש ב ו ת (אדר״נ נוסח׳ ב לג). — בית מושב: ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה (ויקר׳ כה כט). — עיר מושב: תעו במדבר בישימון דרך עיר מושב לא מצאו (תהל׳ קז ד). — ג) אופן הישיבה: ומאכל שלחנו ומושב עבדיו ומעמד משרתו (מ״א י ה). — ד) האנשים הדרים במקום אחד: וכל מושב בית ציבא עבדים למפיבשת (ש״ב ט יב).—ה) קבוץ אנשים יושבים יחד: אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב (תהל׳ א א). וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו (שם קז לב).—ואמר החכם: ואל יקבצו ב מ ו ש ב ך אנשים שחולקים לנצוח (מבחר הפנינ׳, שער מלות החכם לבנו). — ו) *בפרט ישיבת המלוים את המת בהזרתם פעמים אחדות: ואין עושין מעמד ו מ ו ש ב ואין אומרים ברכת אבלים ותנחומי אבלים וכו׳ פחות מעשרה (מגי׳ ד ג). אין אדם נאמן לומר דרך היה לפלוני במקום הזה מעמד ו מ ו ש ב ומספד היה לפלוני במקום הזה (כתוב׳ ב י). — ז) *דבר שיושבים עליו, בפרט בהלכות טומאה: זב שראה שתי ראיות מטמא משכב ו מ ו ש ב (כלים א ה). מטמא אוכלין ומשקין משכבות ו מ ו ש ב ו ת וכלי חרס פתוחין (תוספתא נדה ח ה). — ח) *כמו ישיבה, במשמ׳ בית מדרש: אשר כתב אותה (את המסורה) עוזיקם בסוף ההורה לב״ג מר ורב עלי בר יפת המשכיל והקדיש אותה ל מ ו ש ב ו פה בצרה בשנת ד״א תרפ״ב ליצירה להועלת תלמידיו (מסר׳ לופות קאלי, גנז״ב, ג רלה).

מוֹשָׁבָה[1]), ש״נ, מ״ר מושבות[2]), מושבותיכם, מושבת-, משבת-, מושבותיהם,-בתיהם, מושבותם,-בתם, —א) מקום הישיבה, מקום שאדם קבע דירתו וחיין שם: אלה אלופי אדום למשבתם בארץ אחזתם (בראש׳ לו מג). ולכל בני ישראל היה אור במושבתם (שמות י כג). בכל מושבתיכם תאכלו מצות (שם יב כ). לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת (שם לה ג). כי תבאו אל ארץ מושבתיכם אשר אני נתן לכם (במד׳ יט ב). בכל מושבותיכם הערים תחרבנה (יחזק׳ ו ו). ונתתי את הארץ שממה ומשמה ממדבר דבלתה בכל מושבותיהם (שם יד). ואלה מושבותם לטירותם בגבולם (דהי״א ו לט).— ב) בזמן החדש יחדו השם מושבה ביחוד למקום ישוב שקבעו להם אנשים במקום שאין מישוב, והתישבו בה לעבד האדמה וכדומ׳, Colonie.—ומצוי מאד בספרות החדשה ונהוג בדבור העברי.

מוֹשְׁכָה, ש״נ, מ״ר מושכות,— חבל, מוסרה, שמושכים בו דבר: התקשר מעדנות כימה או מושכות

—[1]) כך הקרי, הכתיב תמיש.

[1]) יש אומרים כי סמי׳ זו היא ממשק׳ אחר, מן מושב (רד״ק, מכלול, מדה״ב).

[1]) לא באה במקרא צורת יחיד זו, והניחו רוב הקדמונ׳ והחדשים כי היא מ״ר להמשקל הקודם, מושב. אך כבר נהוג היחיד מ ו ש ב ה בדבור ובספרות בזמן החדש.— [2]) רד״ק (מכלול, מדה״ב).

בסיל תפתח (איוב לח לא).— והשתמשו בשם זה בזמן החדש בדבור העברי ובספרות בשם׳ הרצועות שמשבים בהן את הסוס הרתום להטותו הנה והנה, וכמו״כ להרצועות שתושמנה על כתפות האדם ותתחברנה להמכנסים שלא תפלנה.

א. מוֹשֵׁל, ש״ז, מ״ר מוֹשְׁלִים, סמי׳ מֹשְׁלֵי,—מי שממשל משלים: לכן שמעו דבר יי׳ אנשי לצון משלי העם הזה אשר בירושלם כי אמרתם כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חזה (ישע׳ כח יד-יה).

ב. מוֹשֵׁל, ש״ז, מ״ר משְׁלִים,—מושל עם, ארץ, שר ושליט, Herrscher; maître; ruler: שלחו כר מושל ארץ מסלע מדברה אל הר בת ציון (ישע׳ יו א). ממך לי יצא להיות מושל בישראל (מיכ׳ ה א). והיה אדירו ממנו ומשלו מקרבו יצא (ירמ׳ ל כא). כי לקח עמי חנם משלו יהילילו (ישע׳ נב ה). לבזה נפש למתעב גוי לעבד משלים (שם מט ז). לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם אשר אין לה קצין שטר ומשל (משלי ו ו-ז). כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך ושמת שכין בלעך (שם כג א-ב). ארי נהם ודב שוקק מושל רשע על עם דל (שם כח טו). משל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים (שם כט יב). רבים מבקשים פני מושל (שם כו). אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח (קהל׳ י ד).—ובתו״מ: אמר צדוקי גלילי קובל אני עליכם פרושים שאתם כותבין את המושל עם משה בגט אמרו פרושים קובלין אנו עליך צדוקי גלילי שאתם כותבין את המושל עם השם בדף ולא עוד אלא שאתם כותבים את המושל מלמעלן ואת השם מלמטן (ידים ד ח). ודבר זה אין אנו מודיעים אותו למושלים (כ״ק לח.). וכבר שלחו מושלי הרשעה שני סרדיוטות (שם).—ומצוי מאד בסהמ״א.

מוֹשָׁעָה, ש״נ, מ״ר מוֹשָׁעוֹת,—כמו ישועה: האל לנו אל למושעות וליי׳ אדני למות תוצאות (תהל׳ סח כא).

א. מוּת[1]), ממנו מות, מות, מת, ממות, תמותה, *מיתה.

מָוֶת[2]), ש״ז, סמי׳ מות, כנוי׳ מותי, מותו, מותה, מותם, מֹתם, מותי, מֹתיו,— א) ההפך מן חיים, מעמד דבר שחדל להיות חי, שחדלו בקרבו הפעולות של בעלי חיים, כמו התנועה מעצמו, החוש וכיוצא בהן, Todt; mort; death: החיים והמות נתתי לפניך (דבר׳ ל יט). במקום אשר יהיה שם אדני המלך אם למות אם לחיים כי שם יהיה עבדך (ש״ב יה כא). ונבחר מות מחיים לכל השארית הנשארים מן המשפחה הרעה הזאת (ירמ׳ ח ג). הנני נתן לפניכם את דרך החיים ואת דרך המות הישב בעיר הזאת ימות בחרב וברעב ובדבר והיוצא ונפל על הכשדים הצרים עליכם יחיה (שם כא ח-ט). מות וחיים ביד לשון (משלי יח כא). מי גבר יחיה ולא יראה-מות (תהל׳ פט מט).— וכנוי׳: כל הנגע בהם (בבע״ח המנויים שם) במתם יטמא עד הערב (ויקר׳ יא לא). לאביו ולאמו לאחיו ולאחתו לא יטמא להם במתם (במדב׳ ו ז). כן צדקה לחיים ומרדף רעה למותו (משלי יא יט).—ומ״ר בסמי׳: מותי ערלים תמות ביד זרים (יחזק׳ כח י).— איש מות, בן מות, פלוני הוא איש מות, או בן מות, הוא ראוי למות, להרג, שימיתוהו בעד מעשיו שעשה, עי׳ איש, בן.—חטא מות, חטא שבשבילו ראוי להרג, עי׳ חטא.— משפט מות לפלוני, הוא ראוי שישפטוהו למות, להרג, עי׳ משפט.—ודמיון לכ׳ח עז מאד שאין להנצל ממנו: כי עזה כמות אהבה (שה״ש ח ו).— ולכ׳ח שאין ספוק לו לעולם ומבקש תמיד עוד: אשר הרחיב כשאול נפשו והוא כמות ולא ישבע ויאסף אליו כל הגוים ויקבץ אליו כל העמים (חבק׳ ב ה).— ולדבר מר מאד: ומוצא אני מר ממות את האשה (קהל׳ ז כו).— כלי מות, כלי זין וכדומ׳ במה שממיתים אדם, עי׳ כלי.— ושמושי הדבור: גאלהו ממות, עי׳ גאל.— פדהו ממות, עי׳ פדה.— הצילו ממות, עי׳ נצל.— ואת נפשו, חלץ, חשך, הציל את נפשו ממות, עי׳ נפש.— הערה למות נפשו, נתן א״ע למות, עי׳ ערה.— ישן המות, עי׳ ישן.— חרה לפלוני עד מות, עי׳ חרה.— אימות מות, עי׳ אימה.— בכור מות, עי׳ בכור.— וזבובי מות, עי׳ זבוב.— חבלי מות, עי׳ חבל.— מלאך מות, עי׳ מלאך.— מוקשי מות, עי׳ מוקש.— משברי מות, עי׳ משבר.— ובמליצה, כרת ברית את מות, שלא יגע בו, שלא ימות: לכן שמעו דבר יי׳ אנשי לצון משלי העם הזה אשר בירושלם כי אמרתם כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חזה שוט שוטף כי עבר לא יבואנו וכו׳ וכפר בריתכם את מות וחזותכם את שאול לא תקום (ישעי׳ כח יד-יח).— עלה המות בחלונות וכדומה: כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו

[1]) שרש משתף לכל לשונ׳ השמיות. בערב׳ מות a).

[2]) צורת אָון, עָוֶל, והוא משק׳ פֶּעל והסגול מפני הוו. בארמ׳ מותא, בערב׳ מות b).

a) موت b) موت

להכרית עולל מחוץ בחורים מרחבות (ירמ׳ ט כ). — רָעָה המָוֶת, עי׳ רָעָה. — ב) דבר המביא מָוֶת: והעתירו ליי׳ אלהיכם ויסר מעלי רק את המָוֶת הזה (שמות י יז), ר״ל את הארבה. — וסם ממית: ויצקו לאנשים לאכול (את פקעות השדה) ויהי כאכלם מהנזיד והמה צעקו ויאמרו מָוֶת בסיר איש האלהים ולא יכלו לאכל (מ״ב ד מ). — ומחלה, דֶּבֶר וכדומ׳: כה אמר יי׳ אשר למָוֶת למָוֶת ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי (ירמ׳ יה ב). — ג) נרדף עם שְׁאוֹל: כי לא שאול תודך מָוֶת יהללך לא ישברו יורדי בור אל אמתך (ישע׳ לח יח). מיד שאול אפדם ממָוֶת אגאלם (הוש׳ יג יד). כי אין במָוֶת זכרך בשאול מי יודה לך (תהל׳ ו ו). ולעפר מָוֶת תשפתני (שם כב יו). רגליה (של האשה זרה) ירדות מָוֶת שאול צעדיה יתמכו (משלי ה ה). שרידיו במָוֶת יקברו (איוב כז יה). ונעלמה (החכמה) מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה אבדון ומָוֶת אמרו באזנינו שמענו שמעה (שם כח כא-כב). כי ידעתי מָוֶת תשיבני ובית מועד לכל חי (שם ל כג). — שַׁעֲרֵי מָוֶת: ויגיעו עד שערי מָוֶת (תהל׳ קז יח). הנגלו לך שערי מָוֶת ושערי צלמות תראה (איוב לח יז). — חַדְרֵי מָוֶת: דרכי שאול ביתה יורדות אל חדרי מָוֶת (משלי ז כז). — ואמר בן סירא: עקרת תחבולות לבב ארבעה שבטים יפריחו טוב ורע והיים ומ ו ת ומושלת בם כליל לשון (כ״ס גני׳ לז יז-יח). — ובתו״מ: ואל תאמין בעצמך עד יום מ ו ת ך (אבות ב ד). כל המוסר עצמו למ ו ת על דברי תורה אין אומרים דבר הלכה משמו (ב״ק סא.). נבחר מ ו ת לרשעים שלא יחיו בעולם הזה ויחטאו ויפלו בגיהנם (יבמ׳ סג:). הם שמשוני בחיי והם ישמשוני במ ו ת י (כתוב׳ קג.). אמרה לה שוה לי המ ו ת משהתנני לאיש הזה (אדר״נ נוסח׳ ב עו). הרי אנו עומדים בין מ ו ת לחיים ואתה נרדם וישן (פדר״א י). — ואמר המליץ: גשר רעוע וכל ברואי תבל עוברים עליו החיים מובאו והמ ו ת מוצאו החיים בונה והמ ו ת סותר החיים זורע והמ ו ת קוצר החיים נוטע והמ ו ת עוקר (תוכח׳ לר׳ בחיי, ברכי נפשי). — ואמר החכם: יהי המ ו ת נקל בעיניכם כי מרתו ביראתו (מבח׳ הפנינ׳, שער הפריבות). ואיך ינעם מי שיודע שהמ ו ת יבואהו פתאום ויסירהו ממלכות וגדולה וישכיבהו בבית החשך המעותד לו (שם). המ ו ת קשה מכל מה שלפניו ורך מכל מה שלאחריו (ר׳ קלוני׳, אבן בחן טע). המ ו ת פחד העשירים ותאות הדלים (ספ׳ משמעים לר׳ זכדה 23). מ ו ת ככר נרהב ושם ירעה ושם ירבץ אנוש ישיש ושב ונער (בן המלך והנזיר כ). ואם יש דבר קשה מהמ ו ת הוא הכסילות (שם כד). מתי שכל מתי דעה ישרה שאלוני בניב שפה ברורה, וכו׳ היש מר מכאב מ ו ת עניתים אשר נפשו ביין סכלות שכורה (שם). — והמשורר אמר: והמ ו ת מרדף אחריהם ונפש כל אנוש יקח כנושו, כמו מגל אשר שלה בשדה ואת זרעו יהי קוצר בלקשו (רמב״ע, הניאגי זמן, כ״י בודל׳). ויולד אנוש ערום וילך ונפשו מעמל תבל ערומה, וכו׳ הכי מ ו ת כמו מגל ונחנו כמו קציר אשר בשל וקמה (שם, חלדה לכבה). שנות אדם חלומים ומ ו ת פותר, וישכון בבית שלומים וקצו חותר (שם, כל מעבה יי׳). ההי גפן והמ ו ת בוצר, ובכל אשר ילך צעדיו הוא נוצר, שובי נפשי לבקש היוצר, כי היום קצר ודחק החצר (סמה״ל, קינה, בכחי יגינך). ילדי זמן גפן והמ ו ת בוצר, יקטוף כאשר ישר בעיני היוצר (ר״י נגארה, ילדי זמן).

אבד. — אבדון. — אֵבֶל. — *אֲבֵלוּת, עי״ש. — אַל־מָוֶת. — אֲנִיָּה. — *אנינה. — *אנינות. — אָנַן, לחם אונים. — אסף, נאסף אל עמו. — ארון. — בור, יורדי בור. — *בית החיים. — בית מועד לכל חי. — *בית עולם. — *בית הקברות. — *בר מינן. — בָּרָה, הִבְרָה. — גוע. — גיהנם. — *גלגול, גלגול מחלות, *גלגול נפשות. — *גסס, *גסיסה. — דֶּבֶר. — *דומה. — *הבראה, סעודת הבראה. — הו הו, קריאה של צער וקינה על מת. — *הזכרה, *הזכרת נשמות. — הלך, הלך לעולמו. — *הספד. — הרג. — *וִדּוּי. — ז״ל, זכרו לברכה. — זצ״ל, זכר צדיק לברכה. — *חִבּוּט, חבוט הקבר. — *חַבָּלָה, מלאכי חבלה. — חלה. — הָלַל. — חנק. — חֶתֶף. — *כליבה. — כליון. — כרת, הכרית. — כָּרֵת. — *לְוָיָה. — לויתן, עורר לויתן. — מגפה. — מות וכו׳. — מחלה. — מִטָּה. — *מיתה דחופה, הטופה. — *מלאך המות. — מנוח, *המנוח. — מספד. — *מספיד. — מצבה. — *מְצָוָה. — מקוננות. — מֵת, מֵתָה. — נְבֵלָה. — נהי. — נחם. — נפח נפשו. — *נצחי. — *נצחיות. — נשיה, ארץ נשיה. — *סם המות. — ספד, הספיד. — עדר, נעדר. — *עולם הבא. — עלף, התעלף. — פגר. — *פטירה, *נפטר. — *צדוק הדין. — ציון. — צלמות. — קבורה. — קבר. — *קברן. — קטב. — קטל. — קינה. — קץ, בא קצו. — רוח. — רפאים. — רצח. — שאול. — *שבק היים לכל חי. — שמד, השמיד. — תחיה, *תחית המתים. — *תכריכים. — תנחומים. — *תנצב״ה, תהי נפשו צרורה בצרור החיים. — תֹּפֶת. — תָּפְתֶּה. — *תשניק.

מוּת, פ״ע, מֵת, מֵתָה, מַתִּי, מַתָּה, מֵתוּ, מַתְנוּ, מוּת, מֻת, אָמוּת, אָמֻת, אָמוּתָה, תָּמוּת, תָּמוּתִי, יָמוּת, יָמֹת, יָמֻת, וַיָּמֹת, וַיָּמָת, תָּמֹת, וַתָּמֹת, וַתָּמָת, נָמוּת, תָּמוּתוּ, תָּמֻתוּ, תְּמוּתוּן, תְּמֻתוּן, יָמוּתוּ, יָמֻתוּ, יְמוּתוּן, יְמֻתוּן, תְּמוּתֶינָה, — חדל לחיות, בדרך טבעי, מזקנה או מחלה או שנהרג, נרצח וכדומ׳, sterben; mourir; to die: כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראש׳ ב יז). ויהי אחרי מות אברהם (שם כה יא). הנה אנכי הולך למות (שם לב). אל אראה במות הילד (שם כא יו). אם כמות כל האדם ימתון (במד׳ יו כט). כמות זה כן מות זה (קהל׳ ג יט). הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי (בראש׳ כז ב). בני אבשלום מי יתן מותי אני תחתיך (ש״ב יט א). קח נא את נפשי ממני כי טוב מותי מחיי (יונ׳ ד ג). במותי וקברתם אתי בקבר אשר איש האלהים קבור בו (מ״א יג לא). והבאת לאביך ואכל בעבר אשר יברכך לפני מותו (בראש׳ כז י). ואהרן בן שלש ועשרים ומאת שנה במתו בהר ההר (במד׳ לג לט). כי לא במותו יקח הכל (תהל׳ מט יח). וכמותו אמר ירא יי׳ וידרש (דהי״ב כד כב). וכעת מותה ותדברנה הנצבות עליה (ש״א ד כ). ולמיכל בת שאול לא היה לה ילד עד יום מותה (ש״ב ו כג). ותהיינה צררות עד יום מתן אלמנות חיות (שם כ ג). מי יתן מותנו ביד יי׳ בארץ מצרים (שמות יו ג). כי טוב לנו עבד את מצרים ממתנו במדבר (שם יד יב). כי אחיו מת והוא לבדו נשאר (בראש׳ מב לח). אבינו מת במדבר (במד׳ כז ג). משה עבדי מת ועתה קום עבר את הירדן (יהוש׳ א ב). ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני (בראש׳ לה יח). לך שב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך (שמות ד יט). ולא ישאו עון ומתו (שם כח מג). לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו מתנו (במד׳ יד ב). אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם ואם ישבנו פה ומתנו (מ״ב ז ד). לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הרעה ומתי (בראש׳ יט יט). בעבור תברכך נפשי בטרם אמות (שם כז ד). ועתה אמות בצמא (שפט׳ יה יח). ואמת בעירי עם קבר אבי ואמי (ש״ב יט לח). אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך (בראש׳ מו ל). כי ביום אכלך ממנו מות תמות (שם ב יז). באשר תמותי אמות ושם אקבר (רות א יז). פן ימות גם הוא כאחיו (בראש׳ לח יא). אם ימות גבר היחיה (איוב יד יד). יחי ראובן ואל ימת (דבר׳ לג ו). ויהיו כל ימי אדם אשר חי תשע מאות שנה ושלשים שנה וימת (בראש׳ ה ה). מן הגוים אשר עזב יהושע וימת (שפט׳ ב כא). והוא נרדם ויעף וימת (שם ד כא). וימת הרן על פני תרח אביו (בראש׳ יא כח). וימת יהושע בן נון עבד יי׳ (יהוש׳ כד כט). וימת בן האשה הזאת (מ״א ג יט). הנפש החטאת היא תמות (יחזק׳ יח ד). תמת נפשי מות ישרים (במד׳ כג י). ותמת שרה בקרית ארבע (בראש׳ כג ב). ונחיה ולא נמות (שם מג ח). ושמרתם את משמרת יי׳ ולא תמותו (ויקר׳ ח לה). ולא תגעו בו פן תמתון (בראש׳ ג ג). אכן כאדם תמותון (תהל׳ פב ז). וחיו ולא ימתו (במד׳ ד יט). הבחורים ימותו בחרב בניהם ובנתיהם ימתו ברעב (ירמ׳ יא כב). וימתו לפני יי׳ (ויקר׳ י ב). כי החיים יודעים שימתו (קהל׳ ט ה). כמות כל האדם ימתון אלה (במד׳ יו כט). וישביה כמו כן ימותון (ישע׳ נא ו). נפשות אשר לא תמותנה (יחזק׳ יג יט). ומת בהר אשר אתה עלה שמה (דבר׳ לב נ). ברך אלהים ומת (איוב ב ט). — ונהרג, נרצח: מכה איש ומת (שמות כא יב). וסקלתו באבנים ומת (דבר׳ יג יא). וסקלוה אנשי עירה באבנים ומתה (שם כב כא). הכמות נבל ימות אבנר (ש״ב ג לג). — ובמלחמה וכדומ׳: ויראו איש ישראל כי מת אבימלך (שפט׳ ט נה). ויראו הפלשתים כי מת גבורם וינסו (ש״א יז נא). הנך מת על האשה אשר לקחת (בראש׳ כ ג). הנה אנכי מת (שם מח כא). צו לביתך כי מת אתה (ישע׳ לח א). המת לאחאב בעיר יאכלו הכלבים והמת בשדה יאכלו עוף השמים (מ״א כא כד). הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי (בראש׳ ל א). כי אמרו כלנו מתים (שמות יב לג). כל אנשי המלחמה מתו במדבר (יהוש׳ ה ד). שאול ויהונתן הנאהבים והנעימם בחייהם ובמותם לא נפרדו (ש״ב א כג). מות תמות יונתן (ש״א יד מד). והיה ביום צאתך ועברת את נחל קדרון ידע תדע כי מות תמות (מ״א ב לז). לא תנבא בשם יי׳ ולא תמות בידנו (ירמ׳ יא כא). הוצא את בנך וימת (שפט׳ ו ל). והוציאהו וסקלהו וימת (מ״א כא י). וידקרהו נערו וימת (שפט׳ ט נד). ויראו המוראים אל עבדיך מעל החומה וימותו מעבדי המלך (ש״ב יא כד). — ובתו״מ כמו במקרא: רחץ (רבן גמליאל) בלילה הראשון שמתה אשתו וכו׳ וכשמת טבי עבדו קבל עליו תנחומין (ברכ׳ ב ו). וכל מי שצריך ליטול (מקופת צדקה) ואינו נוטל אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו (פאה ח ט). על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן (שבת ב ו). זה גיטך מהיום אם מתי מחולי זה (גיט׳ ז ג). סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה (ברכ׳ יז.). מי

שחלה ונטה למות אומרים לו התודה (שבת לב.). בעון שנאת חנם וכו' בניו ובנותיו של אדם מתים כשהן קטנים (שם:). בעון נבלות פה צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות ובחורי שונאי ישראל מתים (שם לג.). רובן של צדיקים מתים בחולי מעיים (שם קיח:). שלשה מתים כשהן מספרין ואלו הן חולי מעיין וחיה והדרוקן (עירוב' מא:). אין אשתו של אדם מתה אלא אם כן מבקשין ממנו ממון ואין לו (ר"ה ו.). כל אדם שמתה אשתו ראשונה כאילו חרב בהמ"ק בימיו (סנה' כב.). הכל למות והכל למיתה ואשריו לאדם שיוצא בשם טוב מן העולם (מד"ר רות, וימת אלימלך).—ובהמה: ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן (ברא' לג יג). וימתו הצפרדעים (שמות ח ט). והדגה אשר ביאר תמות (שם ז יח). וימת כל מקנה מצרים וממקנה בני ישראל לא מת אחד (שם ט ו). וכי יגף שור איש את שור רעהו ומת (שם כא לה). וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה (ויקר' יא לט). כי תולעתם לא תמות (ישע' סו כד). תבאש דגתם מאין מים ותמת בצמא (שם נ ב).—ובתו"מ: השוכר פרה מחבירו והשאילה לאחר ומתה כדרכה (ב"מ ג ב). כשם שאומרים לו לאדם על שורו ועל חמורו שמתו המקום ימלא לך חסרונך (ברכ' טז:). חמורו של ר"ג היתה טעונה דבש ולא רצה לפורקה עד מוצאי שבת למוצאי שבת מתה (שבת קנד:). השוכר את החמור לרכוב עליה ומתה לו בחצי הדרך (ב"מ עט.).—וצמח: כי יש לעץ תקוה אם יכרת ועוד יחליף וינקתו לא תחדל אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו (איוב יד ז-ח).—ובסהמ"א: כשיש מכה באילן ונשרה קצת קליפתו מדביקין שם זבל וקושרין שלא ימות (רב"י ע"ז כ:).—ובהשאלה לקול, לא נשמע: ולא ימות הקול בתוך הכלי (בלעי הגבורים ו).

הפע', המית, המתה, המתי, המיתו, המתם, המתן, ממית, ממיתים, ממתים, המית, המת, אמית, תמית, ימית, וימת, ימיתו, המיתני, המיתך, המיתם, המיתתהו, המיתיו, המתיה, המיתהו, המיתני, המיתך, המיתו, המיתם, המתם, המיתני, המיתו, אמיתך, אמיתך, אמיתך, תמיתני, תמתני, תמתנו, ימיתהו, וימתהו, ימיתנו, ימיתם, ימתם, תמיתנו, נמיתך, נמיתהו, נמיתם, תמיתהו, תמיתוה, ימיתנו, ימיתוהו, ימיתהו, ימיתוה,—המית את פלוני, עשה שימות, גרם שימות, הרגו: חללה לך מעשת כדבר הזה להמית צדיק עם רשע (ברא' יח כה). ויתנכלו אתו להמיתו (שם לז יח). ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יי' וימתהו יי' (שם לח ז). את שני בני תמית (שם מב לז). אם בן הוא והמתן אתו (שמות א טז). ויפגשהו יי' ויבקש המיתו (שם ד כד). ואם שור נגח הוא וכו' והמית איש או אשה (שם כא כט). והמתה את העם הזה (במד' יד טו). אתם המתם את עם יי' (שם יז ו). יי' ממית ומחיה (ש"א ב ו). ראו נא כטוב לב אמנון ביין ואמרתי אליכם הכו את אמנון והמתם אתו אל תיראו (ש"ב יג כח). וישלח בם את האריות והנם ממיתים אותם (מ"ב יז כו). אך ידע תדעו כי אם ממתים אתם אתי כי דם נקי אתם נתנים עליכם (ירמ' כו טו). והמתי מחמדי בטנם (הוש' ט טז). והבא אחריה המת בחרב (מ"ב יא טו). כי אגיד לך הלוא המת תמיתני (ירמ' לח טו). ההמת המתהו חזקיהו מלך יהודה וכל יהודה (שם כו יט). הסבו אלי את ארון אלהי ישראל להמיתני ואת עמי (ש"א ה י). ואם יש בי עון והמתני (ש"ב יד לב). כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר (במד' טז יג). מבקש שאול אבי להמיתך (ש"א יט ב). והחזקתי בזקנו והכתיו והמיתיו (שם יז לה). והמתיה בצמא (הוש' ב ה). כי חפץ יי' להמיתם (ש"א ב כה). ומשנאתו אותם הוציאם להמתם במדבר (דבר' ט כח). ואם יש בי עון המיתני אתה (ש"א כ ח). סבו והמיתו כהני יי' (שם כב יז). אני אמית ואחיה (דבר' לב לט). אם אמיתך בחרב (מ"א ב ח). וביום הזה לא אמיתך (שם כו). שלחני למה אמיתך (ש"א יט יז). הלוא המת תמיתני (ירמ' לח טו). ויאמרו אל ישמעאל אל תמתנו (שם מא ח). הוא ימית את הרצח (במד' לה יט). וימת גם אתו (ברא' לח י). וימת את דגתם (תהל' קה כט). וימצאהו אריה בדרך וימיתהו (מ"א יג כד). בפגעו בו הוא ימתנו (במד' לה יט). ויכם יהושע אחרי כן וימיתם (יהוש' י כו). תאות עצל תמיתנו (משלי כא כה). והמת לא נמיתך (שפט' טו יג). תני את מכה אחיו ונמתהו בנפש אחיו (ש"ב יד ז). תנו האנשים ונמיתם (ש"א יא יב). והמת אל תמיתהו (מ"א ג כו). לא תמיתוה בית יי' (דהי"ב כג יד). וימיתו את המלך בביתו (מ"ב כא כג). אם יחינו נחיה ואם ימיתנו ומתנו (שם ז ד). ויכהו וימתהו (ש"ב ד ז). וימיתוה שם (דהי"ב כג טו). ולא המיתתהו (שם כב יא).— ובתו"מ: בור שיש בו (עמק) כדי להמית (ב"ק ה ה). וכי נחש ממית או נחש מחיה (ר"ה ג ח). שאם כועס (המלך) עלי אין כעסו כעס עולם ואם אוסרני אין איסורו איסור עולם ואם ממיתני אין מיתתו מיתת עולם (ברכ' כח:). אין ערוד ממית אלא החטא ממית (שם לג.). שאם אי אתה יכול להמיתו (את הרוצח) במיתה הכתובה

כו שאתה ממיתו בכל מיתה שאתה יכול להמיתו (סנה׳ נג.). דברים שב״ד של ישראל ממיתין עליהן בן נח מוזהר עליהן (שם נו:).—ובהשאלה: שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה (שם סג:), שסבל יסורים גופניים או מוסריים.

— הפע׳, הומת, המתו, המתו, מומת, מומתים, יומת, תומתי יומתו, יומתו,—הומת פלוני, המיתו אותו: הנגע באיש הזה ובאשתו מות יומת (בראש׳ כו יא). מות יומתו שניהם (ויקר׳ כ יא). תועבה עשו שניהם מות יומתו (שם יג). וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אתו על עץ (דבר׳ כא כב). ותגנב אתו מתוך בני המלך המומתים[1]) וכו׳ ולא הומת (מ״ב יא ב). מחר אתה מומת (ש״א יט יא). והם המתו בימי קציר (ש״ב כא ט). אל תומת בית יי׳ (מ״ב יא יה). ותבוא דרך מבוא הסוסים בית המלך ותומת שם (שם יו).—ובתו״מ: שכן דרך כל המומתין מתודין שכל המתודה יש לו חלק לעוה״ב (סנה׳ ו ב). היו אוה״ע שואלין את ישראל ואומרים להם מה דודך מדוד שכך אתם מומתים עליו שכך אתם נהרגים עליו (ספרי דבר׳ במג). שמצינו למומתים בידי שמים שנותנים ממון ומתכפר להן (כתוב׳ לז:).

— פוע׳, מותת, מתתי, ממותת, תמותת, מותתני, מותתני, מתתני, ואמתתהו, וימתתהו,—מותת את פלוני, כמו המית: שלף חרבך ומותתני (שפט׳ ט נד). עמד נא עלי ומתתני (ש״ב א ט). ואעמד עליו ואמתתהו[2]) (שם י). ויקח את חרבו וישלפה מתערה וימתתהו (ש״א יז נא). ונשא כליו ממותת אחריו (שם יד יג). אנכי מתתי את משיח יי׳ (ש״ב א יו). תמותת רשע רעה (תהל׳ לד כב). וירדף איש עני ואביון ונכאה לבב למותת (שם קט יו). אשר לא מותתני מרחם (ירמ׳ כ יז).

מות לבן[3]),— שם כלי נגינה קדום: למנצח על מות לבן[4]) מזמור לדוד (תהל׳ ט א).

[1]) כך הקרי, הכתיב הממותים.—[2]) אמר ריב״ג: ושמוהו (את הפתח) במקום השבא לדחק הצורך בכמו ואמותתהו (הרקמה, שער ח). וראב״ע אמר: וכן בבנין הדגוש עם האלף שהוא סימן המדבר לעולם קמוץ בקמץ גדול ואדבר אל העם בבקר חוץ ממלת ואמותתהו והטעם (של) אנשי המסורת איננו טעם (לחות, שער האותיות). ונראה שרמז בזה על מה שכתב הרד״ק ז״ל: ופירשו הקדמונים לפי שכזב שלא המיתהו שהרי הוא נפל על חרבו ומת לכך נפתחה ויו ואמותתהו.

[3]) עי׳ הערה לקמן.—[4]) כך בנוסחה המסורה, ופרשו רוב הקדמונ׳ כי הכונה בזה על מות הבן. אבל זה דחוק, ואין ספק בדבר כי יש כאן שם כלי נגינה, אלא שלא נתבררה בודאות צורת השם ולא מקורו ולא מהות הכלי. וקצת החדשי׳ הגיהו על עלמות וכדומ׳.

מותה, ב״ז,—כמו מות, בהוספת ה ומלעיל כמו לילה: יקר בעיני יי׳ המותה[1]) לחסידיו אנה יי׳ כי אני עבדך (תהל׳ קיו יה-יו).

מותר, ש״ז, מותר, מ״ר *מותרות, *מותרים, — א) מה שהוא יותר מהצרך, מהראוי, מהתועלת, Überfluss superflu; -luity: בכל עצב יהיה מותר (משלי יד כג). מחשבות חרוץ אך למותר (שם כא ה). — ב) כמו יתרון: ומותר האדם מן הבהמה אין (קהל׳ ג יט).— ג) *מה שנותר מדבר, Rest; reste; remainder: היו שם שש עשרה אמה נותנין לה עבודתה וזו״ע את המותר (כלא׳ ד א). המדלה את הגפן על מקצת אפיפירות לא יביא זרע אל תחת המותר (שם ו ג). מותר חרבן הכרם מותר מחול הכרם מותר פסקי ערים (שם ז ג). מי שהיה נשוי שתי נשים ומתו ואח״כ מת הוא ויתומים מבקשים כתובת אמן ואין שם אלא כדי שתי כתובות הולקין בשוה היה שם מותר דינר אלו נוטלין כתובת אמן ואלו נוטלין כתובת אמן (כתוב׳ י ב). שור שנגח ארבעה וחמשה שוורים זה אחר זה ישלם לאחרון שבהם ואם יש בו מותר יחזיר לשלפניו ואם יש בו מותר יחזיר לשלפני פניו (ב״ק ד א). תנאי בית דין הוא על המותרות שיקרבו עולות (ירוש׳ יומ׳ ה מב:). לשלש חצירות הפתוחות זו לזו ופתוחות לר״ה עירבו שתים עם האמצעית זו מביאה מתוך ביתה ואוכלת וזו מביאה מתוך ביתה ואוכלת זו מחזרת מותרה לתוך ביתה וזו מחזרת מותרה לתוך ביתה (ערוב׳ מט.).—*מותרי השלחן, מה שנותר אחרי האכילה לשבע: המנה הנשארת הזאת שים לפניך אכול כי אינה מותרי השלחן אבל למועד הזה היה שמור יך (ר״י אברבנאל, ש״א ט).—ד) במ״ר *מותרים, מותרות, מה שלא נצרך לאדם צרך גמור, Überflüssiges superflu: וכאשר נשמע אליו (ליה״ר) במזון אשר לא יתכן לעמוד בלתו ייפה לנו המותרים שהם טפלה למזונות ויהבב לנו השמחה והתענוג (חו״ה, יחוד

[1]) יש מפקפקים בהצורה ומגיהים תמותה. עכ״פ המליצה המות להחסידים יקר בעיני יי׳ קצת קשה. ואולי ההא שבראש המלה המותה היא כפל ההא הסופית של השם שלפניה, והלמד שבראש לחסידיו היא צריכה להתחבר עם מה שקדם לה, ובהצרוף מותהל מסתתרת מלה במשמ׳ תחנה ובקשה, והכונה היא כי יקר בעיני יי׳ תחנוני חסידיו.

המעשה ס). שהאל יתעלה נתן לאדם מן הכל: כפי צרכו לתורתו ולעולמו ומי שהוציא ממנו מאומה במותרים אשר יתכן לעמוד זולתם יפקדנו בעת הצורך אליו בדברים הצריכים (שם, תקון הנפ׳ כ). אנשים שהלכו בדרך הגדר הבינוני שבפרישות ומאסו מותרי העולם לגמרי וסבלו להסום תאוותם מהם (שם, ספרישות ג). והשתדל אח״כ לאטום אזניך משמעך מה שאינך צריך לך ופרוש ממותרי השמע כפי יכולתך ואל תאזין לשמוע מה שלא יועילך שמעו (שם ה). וגם כי יהיה לו עושר ונכסים רבים יעזוב המותרות והוא שאמר צדיק אוכל לשובע נפשו (מלמד התלמידים, שמיני). הנהגתם הטובה במאכל ובמשתה כפי הספוק מבלתי מותרות (ר״י אברבנאל, כרא״ב׳).—בקשת המותרות: ובקשות המותרות הן המטרידות האדם מן הלימוד (צוואת הרא״ש, בית תלמ׳ ד).

מוֹתָרִי, ת״ז, לנק׳ מותרית, מ״ר מותריים, מותריות, —של מותרות, מטבע המותרות: אבל חטא דור הפלגה שהיה בבחירת המלאכות המותריות ובישיבת העיר נמשך בכל הדורות (ר״י אברבנאל, נח). וכמו הדם הזה מן הליחות היא השחורה המותריית ונקראת מרה שחורה (קאנון א א, במזג הליחה). ופעמים יתילד מליחה מותרית מקצרת הגיד (מ׳ אלדכי, ש״א ד). וכן האידים העבים והליחות המותריות הם מונעים אותנו מרוב ההשגות השכליות (אמונה רמה ב ג). אם היה אפשר שיתהוה אדם מלא אדם וכו׳ לא היו נמצאים חומרים ולא צורות מיוחדות והיה מתהוה כל דבר מכל דבר והיו החומרים המיוחדים דבר בטל ומותרי (ספורנו, אור עמים, תנוע׳ ההויה).

מִז[1], ש״ז, בכנ׳ מִזָּהּ,— יין צלול טוב הטעם מאד, schmackhafter Wein; vin savoureux; -ry vine: כי כוס ביד יי׳ ויין חמר מלא מסך ויגר מִזָּהּ[2] אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ (תהל׳ עה ט).

מ״ז,—ר״ת: מספר זוגי.

[1]) לא מצאו חכמי הלשון הקדמונ׳ והחדשים שם זה במקרא, ועי׳ הערה לקמן.— [2]) בנוסחה המסורה מלה זו באה זין סגולה והא רפה, מִזֶּה, וראו בה הקדמונ׳ מלת הרמז זֶה עם מ השמוש בראשה, ואמרו שהיא מוסבה להכוס, וכבר הרגיש ראב״ע בקושי הדבר שאח״כ נאמר שמריה בלשון נקבה כמו ששם כוס משמש ברוב המקומות. ואם נפרש מִזֶּה במשמ׳ מהדבר הזה, קשה, שאין זו דרך המליצה הטבעית, ועוד שאם נפסיק אחרי המלה מזה יחסר מה הגיר, ואם נחבר מזה עם מה שאחריה אין טעם לכל המליצה, כי השמרים הם בשולי הכוס ואין לאמר הגירם ממנה. וכבר הרגישו החדשים בקושי מליצת הכתוב ואמרו שהיא קצת משובשת והגיהו קצתם לפי היוני והסורי מזה אל זה. ואולם אין הגהה זו מרפא את המליצה בדרך טבעי. ובאמת הנוסחה המסורה היא האמתית ובעצם המלה אין לשנות כלום רק בהנקוד נפלה טעות קלה, עפ״י הצורה החיצונה של המלה, ובמקום מִזֶּה צריך לקרוא מִזָּהּ, והוא שם זכר בכנ׳ נסתרת על משקל לִבָּהּ, והיחיד המכרת מִז כמו לֵב, והוא הוא השם מ״ז, מִזָּה, מִזָּא׳ a) בערבית, שנגזר מהשרש מזז b), שמשמש בעקרו במשמ׳ מציץ ובמשמ׳ טעם בין חמץ ומתק, והשם מ״ז נתיחד בלשון זו למשקה, ובפרט ליין שטעמו בין חמץ ומתק, ובהרחבה יין נעים הטעם מאד. אמר אלג׳והרי: ושראב מז ורמאנ מז בינ אלחלו ואלחאמצ׳ וכו׳ ואלמזה באלפתחה אלח׳מר אללד׳יד׳ה אלטעם, ע״כ, ובעבר׳: ומשקה מז ורמון מז בין המתק והחמץ וכו׳ ומזה בפתח (המם) יין נעים הטעם. ובלשאן אלערב בשם אללית׳: אלמ׳ז מנ אלרמאנ מא באנ טעמה בינ חמוצ׳ה והלאוה וכו׳ ואלמ׳ז ואלמ׳זה ואלמזא׳ אלח׳מר אללד׳יד׳ה אלטעם וכו׳ וקאל אללהיאני אהל אלשאם יקולונ הד׳ה ח׳מרה מזה וכו׳ וקאל אבנ עריש פי ג׳ניד בנ עבד אלרחמאנ אלמזי לא תחשבנ אלחרב נום אלצ׳חי ושרבכ אלמזא באלבארד פלמא בלע׳ה ד׳לכ קאל כד׳ב עלי ואללה מא שרבתהא קט וכו׳ מזה אלח׳מר אלתי פיהא חמוצ׳ה וכו׳ וקיל הי מנ ח׳לט אלבשר ואלתמר וקאל בעצ׳הם אלמזה אלח׳מרה אלתי פיהא מזאזה והו טעם בינ אלחלאוה ואלחמוצ׳ה ואנשד מזה קבל מזגהא פאד׳א מא מזגת לד׳ טעמהא מנ יד׳וק, ע״כ, —ובעבר׳: מ״ז מן הרמון מה שטעמו בין חמץ ומתק וכו׳ ואלמז ואלמזה ואלמזא׳ יין נעים הטעם וכו׳ נאמר אללהיאני אנשי דמשק יאמרו זה יין מזה וכו׳ ואמר אבן עריש בשירת המלחמה של בן עבד אלרחמאן אלמזי אל תחשבו המלחמה לתנומת שחרית ושתייתך המז בכוס קרירה ובששמע זאת (בן עבד אלרחמן) אמר כזב, האלהים שלא שתיתי ממנו כלל וכו׳ מזה (הוא) יין שיש בו חמיצות וכו׳ וי״א שהוא תערובת מן בסר ותמר מתק ואמרו קצתם כי מזה הוא יין שיש בו מזזה והוא טעם בין מתק וחמץ ואמר המשורר: מזה לפני מזיגתה וכאשר נמזגה מצא טעמה נעים כל מי שטעם אותה.—כל אלה העדיות מעידות עדות שאין לפקפק בה שהשם מז מזה, משמש בלשון הערבי במשמ׳ יין נעים הטעם, וזה השם בעצמו מסתתר במלה מזה שבכתוב זה, שאין ספק שהיה במציאות גם בלשון העברית, אולי יותר בלשון העם, והשתמש בו המשורר כאן, והמליצה יפה מאד: מהכוס שבידו הגיר את המז, את היין טוב הטעם, רק את שמריה הניח לרשעי הארץ לשתות ולמץ.—וראוי להוסיף, כי גם

a) مُز مِزَّة مِزَّا b) مزز

מִזְבֵּחַ[1], ש"ז, כמי' מזבה, ועם ה המקום בסוף מזבחה, ככנ' מזבחי, מזבחך, מזבחך, מזבחו, מ"ר מזבחות, מזבח'ת, מזבחותיך, מזבחותיכם, מזבחותיו, מזבחותם, מזבח'תם, מזבחותיהם, — דבר כעין בנין ששורפים עליו זבח, קרבן, Altar; autel; altar: ויבן נח מזבח ליי' ויקח מכל הבהמה הטהרה ומכל העוף הטהור ויעל עלת במזבח (בראש' ח כ). ויבן שם אברהם את המזבח ויערך את העצים (שם כב ט). מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו את עלתיך ואת שלמיך וכו' ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחללה ולא תעלה במעלת על מזבחי (שמות כ כד-כו). ועשית את המזבח עצי שטים חמש אמות ארך וחמש אמות רחב רבוע יהיה המזבח ושלש אמות קמתו ועשית קרנתיו על ארבע פנתיו וכו' וצפית אתו נחשת (שם כז א-ב). ועשית מזבח מקטר קטרת (שם ל א). ונתתה את מזבח הזהב לקטרת לפני ארון העדת (שם מ ה). הוא העלה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר ואש המזבח תוקד בו (ויקר' ו ב). ולקחת את כל החלב וכו' והקטרת המזבחה (שמות כט יג). וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות (שמות כא יד). בנה לי בזה שבעה מזבח'ת והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים וכו' ויעל בלק ובלעם פר ואיל במזבח (במד' כג א-ב). כי את מזבח'תם תתצון ואת מצבתם תשברון (שמות לד יג). כי אם כה תעשו להם מזבח'תיהם תתצו (דבר' ז ה). ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך (שם לג י). והרסת את מזבח הבעל אשר לאביך ואת האשרה אשר עליו תכרת (שפט' ו כה). אם אלהים הוא ירב לו כי נתץ את מזבחו (שם לא). ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה ויעל מלאך יי' בלהב המזבח (שם יג כ). ובא אלה לפני מזבחך בבית הזה (מ"א ח לא). ויקרא (איש האלהים) על המזבח בדבר יי' ויאמר מזבח מזבח כה אמר יי' הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וזבח עליך את כהני הבמות המקטירים עליך ועצמות אדם ישרפו עליך וכו' הנה המזבח נקרע ונשפך הדשן אשר עליו (שם יג ב-ג). כי עזבו בריתך בני ישראל את מזבח'תיך הרסו (שם יט י). ויקם מזבח'ת לבעל ויעש אשרה (מ"ב כא ג). ויבאו כל עם הארץ בית הבעל ויתצהו את מזבח'תו ואת צלמיו

באשור' משמש שם מז במשמ' מין יין (F. Del. 390: mesu Weinsorte).

[1]) מנזבה. גם בכנעני: לרבתי בעלת גבל המזבח נחשת זן אש באור (כתב' חנך יתומך). בארמ' מדבח.

שברו היטב (שם יא יח). ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה במלקחים לקח מעל המזבח ויגע על פי (ישע' ו ו). ולא ישעה אל המזבחות מעשה ידיו (שם יז ח). ופקדתי על מזבחות בית אל ונגדעו קרנות המזבח ונפלו לארץ (עמו' ג יד). כי הרבה אפרים מזבחות לחטא (הוש' ח יא). כרב לפריו הרבה למזבחות כטוב לארצו הטיבו מצבות וכו' הוא יערף מזבחותם ישדד מצבותם (שם י א-ב). בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי יי' (יואל ב יז). חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר חרושה על לוח לבם ולקרנות מזבחותיכם (ירמ' יז א). והנה פתח היכל יי' בין האולם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש (יחזק' ח יו). למען יחרבו ויאשמו מזבחותיכם ונשברו ונשבתו גלוליכם (שם ו ו). והיה הסירות בבית יי' כמזרקים לפני המזבח (זכר' יד כ). מגישים על מזבחי לחם מגאל (מלא' א ז). ולא תאירו מזבחי חנם אין לי חפץ בכם אמר יי' (שם י). ארחץ בנקיון כפי ואסבבה את מזבחך יי' לשמע בקול תודה ולספר כל נפלאותיך (תהל' כו ו-ז). אסרו חג בעבתים עד קרנות המזבח (שם קיח כז). — משרתי המזבח, הכהנים והלוים: הגרו וספדו הכהנים הילילו משרתי מזבח (יואל א יג). — אחז, החזיק בקרנות המזבח: ואדניהו ירא מפני שלמה ויקם וילך ויחזק בקרנות המזבח ויגד לשלמה לאמר הנה אדניהו ירא את המלך שלמה והנה אחז בקרנות המזבח לאמר ישבע לי כיום המלך שלמה אם ימית את עבדו בחרב (מ"א א נ-נא). — כסה דמעה את המזבח: וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מזבח יי' בכי ואנקה מאין עוד פנות אל המנחה ולקחת רצון מידכם (מלא' ב יג).

מזג[1]), ממנו מזג, *מזג, *מזיגה, *מזגי, *המזגה, *התמזגות.

מֶזֶג, ש"ז, כהפס' מזג, — א) יין מערב כראוי ומותקן לשתיה, gemischter Wein; vin mélange; mixed wine: שררך אגן הסהר אל יחסר המזג בטנך ערמת חטים סוגה בשושנים (שה"ש ז ג). — ובתו"מ: במים ולא ביין במים ולא במזג (ספרא ויקר' ח ז). וכמזג[2]) שני חלקים מים ואחד יין מן היין השרוני (נדה כ ז). — ובספה"מ"א: האדום והשחור וכקרן כרכום וכמימי אדמה

[1]) בעבר' דומה למסך. בארמ' מזג, וסברים החדשים כי ממנה בא העבר' וכמו"כ לערב' מזג a), ומקורו אולי באשור' מנזק.

[2]) כך במשנ' שבש"ס, ובמשנ' שבמשנ' וכמזוג.

a) مزج

וכמימי מזג (הלכ׳ פסוק׳, נידה). או בדם הקוה שבכוס או במימי אדמה או במזג שבכוס (רמב״ם, אסורי ביאה ה יא). —ב) בהשאלה, *מִזְגּוֹ של בע״ח, של האדם, איכות טבעו ונטיותיו, Temperament: למלך שהיו לו אוצרות בלוסים והיו בני המדינה מליזין אחרי המלך לאמר מזגו[1]) של מלך רעה (מד״ר ברא׳ כח). — ומצוי בסהמ״א במשמ׳ זו: אל יקשה בעיניך שתתיחד ארץ בדבר מכל הארצות ואתה רואה מקום שמצלית בו צמח מבלתי צמח וכו׳ ומתיחדים יושביו בצורות ומדות מבלעדי זולתם במצוע המזג והנה עפ״י המזג תהיה שלמות הנפש וחסרונה (כוזרי ב י). המסרה בסבות האמצעיות אם בחברת הרעים או בתגבורת מזג רע (שם ה כ). כי הוא (האדם) שוה ומכוון במזגו מכל בעלי חיים (תקון מדה״נ ח). כשיזדמן לה מי שמזגו חם וכעל מרה אדומה (שם כו). לפי שהוא מבואר שמזגי האנשים מתחלפים קצתם מקצתם מצד התחלפות מזגי האבות או מצדדים אחרים עד שאי אפשר שיסכימו שני אנשים על מזג ותכונה אחת (העקרים א כה). ואמנם הסבות הצוריות (של הבריאות והחלי) הם המזגים והכחות המתחדשים אחריהם (קאנון א א ב). תכיר ותדע מזג החולה ומדותיו בזמן בריאותו (מוסר הרופאים לר״י הישראלי עג). והוא (הפיל) בן תרבות ונכנע מכל בעלי חיים מדבריים ומקבל תוכחת מוסר והוא ממזג שוה ככלב וסוס (שער השמים ד א). צריך שתדע כי מזג הזכר בצרוף אל מזג הנקבה חם ויבש (נתן פלקיירא, לרי הגוף, כ״י בריט״מ). שבני אדם קצתם יקנו הבריאות בבלתי התעמלות ולא מעשה ליושר מזגם וטוב הרכבתם (רי״א, שמים חדשים ב). לכן נתחייב שלא לישא הזונה שמזגה רע פן תסירנו ותטנו ברוב לקחה מדרכו הטוב (החנוך, אמור). ואין לו התנצלות מצד רוע טבעו ותכונת מזגו מצד תולדותו (המאירי, יומא ג). —חֲלַשׁ הַמֶּזֶג, רך הטבע: והיהודים רכי הלב חלושי מזג ובמעט מזער יכנעו לכל (שבט יהודה ח). ואולם כפי חיוב המערכת לא משנאתם אותי שמוני מתחלת היצירה חלוש ההרכבה רפה המזג (בחינ׳ עולם ו א). שהוא איסטנים רך המזג וחלוש הטבע (שו״ת מים רבים, יו״ד מח). — ובצמחים וכל הגופים, ערך חלקיהם והחלטים שלהם: החכמה הנראית בצמחים ובמוצאים המוכנים לתקנת האדם ואופני תועלותיו בהם על התחלקות טבעיהם ומזגיהם וכחותם (חו״ה, הבחינה ד). ההויות הטבעיות וכו׳ ישלמו ויתכנו ותחול בהם הצורה אשר היא ראויה להם מחיים וצמחים ויהיה לכל מזג הצורה שהיא ראויה לו (כוזרי ג כג). הנפש היא אחת ותעשה דברים מתחלפים יחד תצמיח הצמחים ותתן הרגשה לבעלי חיים ושכל לאדם לפי התחלף הגופים והמזגים הנאותים לקבל הכהות ההם (שער השמים יא). כי קצת המזגים יהיה בהם מהרוע והמרחק מהשווי בענין לא יהיה אפשר שיקבל אלא צורת המחצבים לבד (אמונה רמה א ז). המזג הוא איכות מתחדש מהפעלות איכויות הפכיים נמצאים ביסודות קטני החלקים כדי שיגיע רוב כל אחד מהם ברוב האחר כשיתפעלו בכחותם קצתם בתוך קצת יתהדש מכללם איכות מתדמה בכלם והוא המזג (קאנון א א ג א). — ג) *מזג האויר, Tempréature: הנולדים מעפושי הלחויות כמיני התולעים וקצת בעלי חיים שנבראים ממזג נתחדש באויר (שער השמים יא). והיותר ראוי שבמזגי האויר שישתנה אל העפוש הוא מזג האויר החם והלח (קאנון א ב ב ד). וכבר ידעת איך יודעו מזגי האוירים ממרחבי הארצות ומעפרם וממשכנות ההרים (שם יא).

*מָזַג, פ״י, — א) מָזַג כּוֹס, יצק בהכוס יין וערב בו מים בכמות ראויה, ובהרחבה יצק בכוס כראוי לשתיה: ב״ש אומרים נוטלין לידים ואח״כ מוזגין את הכוס וב״ה אומרים מוזגין את הכוס ואח״כ נוטלין לידים (ברכ׳ ח א). מזגו לו את הכוס אומר מה שאני עתיד לשייר בשולי הכוס הרי הוא מעשר (דמאי ז ב). וכשהשמש עומד למזוג קופץ את פיו ומהזיר את פניו עד שמגיע אצל חבורתו ואוכל (פסח׳ ז יג). מזגו לו כוס ראשון וכו׳ מברך על היום ואח״כ מברך על היין (שם י ב). לעבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו (סוכ׳ ב ט). אמר לו הוי מוזג ושותה (ע״ז הה). וכבר היה ר״א ור׳ יהושע ור׳ צדוק מסובים בבית משתה בנו של ר״ג מזג רבן גמליאל כוס לר״א ולא רצה לקבל (ספרי דבר׳ לח). שישתה רביעית יין בין שמזגו ושתאו ובין ששתאו חצאין (תוספתא נזיר ד א). למלך ב״ו שאמר לו לעבדו מזוג לי בחמין אמר לו אין לי חמין אמר לו ואם לאו מזוג לי בצונן (שם כוע׳ יא ג). מעשה באשה אחת שהיתה שכורת מזגו לה את הכוס אמרה הריני נזירה ממנו (ירוש׳ נזיר ב נב.). כוס של ברכה צריך שיהא בו רובע רביעית כדי שימזגנו ויעמוד על רביעית (שבת עו:). בגדים שבישל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו (שם קיד.). אבל מוזגת לו כוס ומצעת לו את המטה

---

[1]) — בקצת כ״י עינו.

(כתוב׳ סא.). נתכוונו למזוג בחמין ומזגו לו בצונן (ערכ׳ יז:). (קונם) שלא אציע לך מטתך ושלא אמזוג לך את הכוס ושלא ארחץ לך פניך ידיך ורגליך (נדר׳ פא:). לתלמיד שמזג לרבו בחמין וא״ל מזוג לי א״ל במה אמר לו לא בחמין אנו עסוקין עכשיו בין בהמין בין בצונן (זבח׳ פב.). (היה אדונו של יוסף אומר לו) מזוג רותחין והיו רותחין פושרין והיו פושרין (מד״ר בראב׳ פו). מכאן את למד שהיין הרבה בתהומו באדם שאומר לחבירו מזוג לי ושנה לי (שם לט). מעשה בחבורה אחת של זלין שהיו יושבים ושותים יין עד חצי הלילה ולא היו משתכרים בא להם יין אמרו למזוג יין ביין (שם במד׳ י). למלך שהיה לו מרתף של יין בא אחד אורח ראשון מזג לו את הכוס ונתן לו ובא השני ומזג לו את הכוס ונתן לו כיון שבא בנו של מלך נתן לו המרתף כולו (שם שה״ש, יבקני). רואה (השכור) את חבירו שותה ואומר מזוג לי ואני אשתה ושותה ומתקלקל בריעי ובמימי רגלים (תנחומא שמיני ז). הפתוך שבשלג כיין המזוג בשלג הפתוך שבסיד כדם המזוג בחלב וכו׳ אדמדם שבזה ושבזה כיין המזוג במים (נגע׳ א ב). חי אתה מנסך ואי אתה מנסך מזוג (ספרי במד׳ כג). לא יפחתו לו מארבע כוסות של יין שיהא בהן כדי רביעית בין חדש בין ישן בין חי בין מזוג (תוספתא פסח׳ י א). בזמן שהוא (היין) מזוג אומר עליו בורא פרי הגפן (ירוש׳ ברכ׳ ו י.). השותה משקין מזוגין שעבר עליהן הלילה דמו בראשו (שם ז יא ג). כוס מזוג נראה מבחוץ (שם נדה ב ג:). ארבע כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי רביעית אחד חי ואחד מזוג (כבלי פסח׳ קח:). הרי שהיה פיתו אפוי וטבחו טבוח ויינו מזוג ומת אביו של חתן או אמה של כלה מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה (כתוב׳ ג:). מי שהוא מזוג כראוי מזוג שלישו של כוס יין ושני חלקים מים (מד״ר במד׳ א). —ובהשאלה במליצה: אמר הקב״ה שני כוסות מזגתם בסיני נעשה ונשמע שברתם נעשה עשיתם לפני עגל הזהרו בנשמע (מד״ר שמות כז). —ואמר המשורר: התנו אהבים לי בלב ולב ומי רוש עם דבר אומר בפה מזגו (רמב״ע, דיואן ל, כ״י בודלי׳). —ב) ״בהשאלה, בטבע הגופים, מִזֵּג יסודות הגוף וכדומ׳: בעבור שההרכבה מזוגה מארבעה שהם נצמדים משנים (מנח׳ הקנאי, לקו״ק 48). כי היסודות כאשר ימזגו מזגים מתחלפים כפי התחלף המקומות האויריים והערכים הגלגליים היו ראוים לצורות מתחלפות (כוזרי ה י). —ג) ״מִזֵּג חמו של דבר, צנן אותו קצת: והוצרך (המוח) להיותו כן (לח ביותר) וכו׳ למזוג חום הלב שהוא גדול מאד ועל כן הושם הלב כנגד המוח כי מן המוח יצאו גידים אל הלב למזוג חומו ומן הלב אל המוח למזוג קרירותו (שער השמים ט). דע שרוח דרומית הוא חם ויבש מאד ולולי הלבנה המוזגו שהלבנה פועלת קור ולחות מחריב את העולם (רש״ט שפרוט, פרדס רמוג׳, נזיק׳). לפי שפעולת נשימתה היא לתועלת גדולה על הלב שהיא מנשבת עליו להביא אליו אויר קר מבחוץ למזוג חומו הגדול ולדחות מעליו קיטור העשני היוצא ממנו (מ׳ אלדבי, ש״א ד). —ואויר מָזוּג: בקו השוה שהאויר שם מזוג מקור ומחום ומשאר האיכויות (שער השמים ט). —ובהשאלה, ״דבור מָזוּג: כל זה מן הדבור המזוג לצחות ולנחץ (השרש׳ לריב״ג, ברב בתק).

—נפע׳, *נִמְזַג, — שמזגוהו: אפי׳ מים ביין אפי׳ נמזג כל צורכו מהיתר (ירוש׳ ע״ז ה מה.). — ובהשאלה: וכאשר נמזגו (היסודות) מזג יותר דק היו ראויים לצורה יותר נכבדת (כוזרי ה י). וראוי שתדע כי כל העולם מחובר מגשמיות ורוחניות נמזגו ונתערבו עד ששב קצתם מעמיד את קצתם כנפש וכגוף בחיים (הו״ה, הכהיגה ג). שהנמצאות הוות מן היסודות ומחוברות מהם וידענו כי לא נמזגו מאליהן ולא נתחברו בטבען מפני המחלוקת שביניהם (שם, היחודו). שהגשמים הנמזגים תמידי ההתכה למה שבהם מן החום והלחות (אמונה רמה א ו). דע יחנך הבורא שאלו לא היו היסודות נמזגים להיות ההוים לא היה הדבר נפסד (ריב״ל, עולם הקטן א ג). — ״נִמְזָג, מרכב: שכונתו על הרוב היא טובה ואינו נופל בגנויות אלא מכח תאוות טבעיות שאין לנמזג המלט מהם לחולשתו (ידע׳ הפניני, ביאור תהל׳ יד), ר״ל לגוף מרכב. —והאויר, נצטנן מעט, היה מזוג, לא חם ביותר ולא קר ביותר: ואם כה יאמר שנה זו העת ילך אט ושקט האויר וימזג הזמן (ר׳ קלוני׳, אבן בחן סט).

—הפע׳, ״הִתְמַזֵּג, יִתְמַזֵּג, — כמו נפע׳: ואחר יתעלה ההתמזגות הזה ויזדכך יותר ויתמזג באופן שיוכן לקנות צורת החי (עקרים ב לא). והגשמים המתמזגים מאלה התמזגות קרוב מן השווי (אמונה רמה א ו). ויתחייב זה התמזגות כחות קצתם בכחות קצתם ויגיעו אל מה שלפניהם ממוזגים או לא יהיו אותם היחוסים נמצאים ביניהם (שם ד ג). —וקו״ר ות״ם: ממוזג בין הקור והחום (מנורת המאור קסג). —והאויר: ובארצות השוכנות לחוף ימים הוא ממוזג על ידי רוחות הים (שבי״ע ג, טורקיס).

—כתפ׳, ההתמזג: ויתבאר שהנפש אינה הווה מהתמזג יסודות הגוף לפי שהדבר המתחדש מהתמזג נפרדים אם שיגבר בו אחד מהנפרדים או יותר מאחד וישארו האחרים על צורותם (כוזרי ה יב). וכאשר יתמזגו היסודות התמזגות יותר שלם השווי (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 52). אמנם אם יהיה התילדות החולי הזה מליחה דמיית שתתמזג עמה מרה כרכומית ימשך אחר זה כאב ודפיקה מתמדת (מ׳ אלדכי, ב״א ד). והפרדת שלשת עמודי האלקימיאה וידיעת חיבורן והתמזגן בכל הנמצאים השפלים עד הצמחים (באילת יענן א מא).

*מִזְגִּי, ת״ז, לנק׳ מִזְגִּית, מ״ר מִזְגִּיִּים, מִזְגִּיּוֹת,—מטבע המזג: שבחותם וטבעיהם (של המוצאים) ועצמיהם מזגיים בלבד (כוזרי ה י). כשיהיה איש מן האנשים וכו׳ בזכות חמרו ומזגו המיוחד בכל חלק מחלקיו ובשעורו והנחתו ולא ימנעוהו מונעים מזגיים מפני אבר אחד (מו״נ ב לו). ותמצא האחד אשר יתגבר על המחנה וילחם עמו ותמצא מי אשר אם תזעק אשה עליו יפחד וירעד ואי אפשר גם כן מבלתי היות שם הכנה מזגית בעיקר היצירה ויוסיף זה ויצא מה שבכח בהוצאה (שם לח). הסכימו חכמי המחקר כי יש עת וזמן והכנה עליונית מזגית ללידת הילודים (שער השמים ד א). מורכב הרכבה טבעית ומזגית (אפודי, מו״נ ב א). והב״ת והמחצבים יקנו סגולה מה מיוחדת להם מלבד צורתם המזגית באמצעות שפע ניצוצי הכוכבים ורשמיהם (נוה שלום ה ד). וזאת הצורה המזגית היא בעבור הצומחת (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ ז ד). וכל מה שהייתי מתרחק מאותה העיר אתרפא יותר ונפלאתי כי זה אינו דבר מזגיי ולא טבעיי אלא דבר זר (ליקוטי יוסף סמברי 129). כי אין לה (להנפש) מצד עצמה אלא מצד הכחות הגופיות המזגיות שקבלה מצד ההתאחדות שיש לה עם הגוף בשבבר נודע שכחות הנפש נמשכות אחר מזג הגוף (תגמ׳ הנפ׳ ג).

*מִזְגִּיּוּת, ש״נ,— טבע דבר מזגי: ואמנם הכח המוליד הוא שני מינים מין יוליד הזרע בזכרים והנקבות ומין יבדיל הכחות אשר בזרע וימזגם מזגיות כפי אבר אבר (קאנון א א ו ב).

מזה[1], ממנו מְזִי.

מֶזֶה,—מלת שאלה מרכבת מן מה זה, עי׳ ערך מָה.

מְזָו, מְזוֹ,—עי׳ מְזָוֶה.

[1]) קבעו הקדמונים, ריב״ג, רד״ק ואחרים, שרש זה להשם מזי שלקמן, והוא רק בעבר׳, ועי׳ הערה להערך.

*מִזְוָדָה[1]), ש״נ,—כיס שלקחים בו צידה לדרך: החמת של שבעה קבין ר׳ יהודה אומר אף הרבצל והמזודה[2]) כל שהן (כלים כ א).

מְזָוֶה[3]), ש״ז, מ״ר ככנ׳ מְזָוֵינוּ, מְזָוֵיהֶם,— אוצר המזונות, Vorratskammer; chambre à provision; store-room: אשר בנינו כנטעים מגדלים בנעוריהם בנותינו כזוית מחטבות תבנית היכל מְזָוֵינוּ[4]) מלאים מפיקים מזן אל זן צאוננו מאליפות מרבבות בחוצותינו (תהל׳ קמד יב-יג). — ואמר המשורר: הסר בגד חסר לחם, ומפיק מזוי אוהביו מזן אלי זן (מבחר דרשי, לקי״ק לו). יקר ראתה עינם, ואם גרים הנם, מזויהם חנם, מלאים ומפיקים (ראב״ע, גדול הסיר).—ובהשאלה, מזוי השכל: ומדות האמת אצלו השוקים, ומדבשו יקבינו משיקים, ומשכלו מזוינו מפיקים (ר״ז אלגאזרי, מטמ׳ מסתר׳ יג).

מְזוּזָה[5]), ש״נ, ככנ׳ מְזוּזָתִי, מְזוּזָתָם, מ״ר מְזוּזוֹת, מְזוּזֹת, מְזוּזֹת,— א) לחי נצב משני עברי הפתח מימין ומשמאל, ועל שניהם מעבב המשקוף, Thürpfaste poteau; doorpast: והגישו אל הדלת או אל המזוזה (שמות כא ו). ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזת ועל המשקוף (שם יב ז). וכתבתם (את דברי המצוה) על מזוזת ביתך ובשעריך (דבר׳ ו ט). ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם וכו׳ וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך (שם יא יט-כ). ויאחז (שמשון) בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות ויסעם עם הבריח (שפט׳ יו ג). ועלי הכהן ישב על הכסא על מזוזת היכל יי׳ (ש״א א ט). וכן עשה לפתח ההיכל מזוזות עצי שמן (מ״א ו לג). בתתם ספם את ספי ומזוזתם אצל מזוזתי והקיר

[1]) בערב׳ מזודה[a]).—[2]) כך הגרסה במשנ׳ שבמשנ׳, ובמשנ׳ שבש״ס והמזורה.

[3]) צורה זו להיחיד קבעו בעל המסלול: מַפְעֶה, מזוה מזוים (מסלול, מסגה״ב, נתיב ב), וכמו כן בן זאב בתל״ע (ג רח), ולא נתברר מקורו ומשמ׳ בדיוק, ועי׳ הערה לקמן.— [4]) השבעי׳ והולג׳ תרגמו במשמ׳ אוצר המזון וכדומ׳. וכן ת״י: תוסברינא. ואמרו קדמונינו שהוא כמו זוית בהוספת מ, ור״ל בזויות הבית. אך גזרה זו דחוקה, ולא נתברר מקור המלה. והנה הקדמונ׳ לא אמרו מה צורת היחיד של מלה זו, וקבעו קצת החדשים צורת מֶזֶו (גזנ׳ ואחרים), מָזוּ (בטכ׳), ואין זה מכריע.

[5]) לא נתברר מקור מלה זו. קצת החדשים סברים שהיא מלה אשורי׳ מגזז במשמ׳ זו, אך לא הוכרע הדבר.

a) مزودة

ביני וביניהם (יחזק׳ מג ח). ואחר הדלת והמְּזוּזָה שמת זכרונך (ישע׳ נז ח). אשרי אדם שמע לי לשקד על דלתתי יום יום לשמר מְזוּזֹת פתחי (משלי ח לד). — ב) *אגרת של גויל כתובה עליה פרשת שמע ישראל ופרשת והיה אם שמוע, יקבעוה היהודים במזוזות פתחיהם: אין בין ספרים לתפילין ומזוזות אלא שהספרים נכתבין בכל לשון ותפילין ומזוזות אינן נכתבות אלא אשורית (מגי׳ א ח). שתי פרשיות שבמזוזה מעכבות זו את זו (מנח׳ ג ז). ומקל שיש בו בית קבול מזוזה (כלים יז יז). אין לך אדם מישראל שאין מצות מקיפות אותו תפילין בראשו וכו׳ ומזוזה בפתחו וארבעה ציציות מקיפות אותו (תוספתא ברכ׳ ז כה). הזהיר במזוזה זוכה לדירה נאה (שבת כג:). ואוצרות יין ואוצרות שמן חייבין במזוזה (יומ׳ יא.). תפילין ומזוזות נכתבות שלא מן הכתב וכו׳ תפילין אין צריכין שירטוט מזוזות צריכין שירטוט (מגי׳ יח:). המשכיר בית לחבירו על השוכר לעשות לו מזוזה וכשהוא יוצא לא יטלנה בידו ויצא (ב״מ קב.). ציצית בבגדיהם מזוזה בפתחיהם (ע״ז ג:). כל שיש לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו הכל בחיזוק שלא יחטא (מנח׳ מג:). אין כותבין מזוזות לא על גבי עורות בהמה טמאה ולא ע״ג עורות חיה טמאה (מס׳ מזוזה, ירוש׳ א). המזוזה נכתבת על הימין בכניסתו (שם ג). יש המזוזה נבדקת אחת לכ״ה שנה (שם). — ומצוי בסהמ״א, ואמר הפיטן: בראש וביד תפילין וציצית בבגדים מזוזה בפתחים (מחז׳ תימני׳ ליוה״כ, דרכך הטיבי).

מָזוֹן[1], ש״ז, מ״ר מְזוֹנוֹת, *מְזוֹנִים, — כל דבר אכל שבע״ח זָן בו, Nahrung; nourriture; food: ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים נשאים מטוב מצרים ועשר אתנת נשאת בר ולחם וּמָזוֹן לאביו לדרך (בראש׳ מה כג). ויתן להם (לערי המצרות) הַמָּזוֹן לרב (דהי״ב יא כג). — ומצוי מאד בהו״מ: אפי׳ אכל שלק והוא מזונו מברך עליו (ברכ׳ ו ו). שבת נותנין לו (להעני) מזון ג׳ סעודות ומי שיש לו מזון שתי סעודות לא יטול מן התמחוי (פאה ח ז). המשכיר תאנים בחצירו לקצות וכו׳ הפועלים שעמו בזמן שאין להם עליו מזונות אוכלין ופטורין אבל אם יש להם עליו מזונות הרי אלו לא יאכלו (מעשר׳ ג א). מצילין (מן הדלקה) מזון[2] שלש סעודות הראוי לאדם לאדם הראוי לבהמה לבהמה (שבת טז ב). הנודר מן המזון מותר במים ובמלח (ערוב׳ ג א). יתר עליו הבעל שאוכל פירות בחייה וחייב במזונותיה בפרקונה ובקבורתה (כתוב׳ ד ד). מוכרת היא אפילו ארבעה וחמשה פעמים ומוכרת למזונות שלא בבית דין וכותבת למזונות מכרתי (שם יא ג). כל האוכלין מצטרפין לפסול את הגויה בכחצי פרס במזון שתי סעודות לערוב (מעי׳ ד ה). מערבין לחולה ולאסטנים כמזונו ולקטן כמזונו (תוספתא ערוב׳ ט ד). בשבת מדיירין בטובה וביום טוב במזונות ובחולו של מועד אפי׳ בשכר (ירוש׳ בכי׳ ג לד ג). מכיון שהוא עתיד לגרשה וליתן לה כתובה ולמעט ממזונותיה כמי שאין בו חוב (שם כתוב׳ ז לא:). ותהא (האשה) יושבת וממתנת ואם גירש הרי יפה ואם לאו יעלה לה מזונות (שם). בא וראה כמה קשים מזונותיו של אדם שנשתנו עליו סדרי בראשית (שבת נג:). כל המיקל בסעודת הקזת דם מקילין לו מזונותיו מן השמים (שם קכט.). נותנין מזונות לפני כלב ואין נותנין מזונות לפני חזיר ומה הפרש בין זה לזה זה מזונותן עליך וזה אין מזונותן עליך (שם קנה:). יודע הקב״ה בכלב שמזונותיו מועטין לפיכך שוהא אכילתו במעיו שלשה ימים (שם). אמרה יונה לפני הקב״ה רבש״ע יהיו מזונותי מרורין כזית ומסורין בידך ואל יהיו מתוקין כדבש ותלויין ביד בשר ודם (ערוב׳ יח:). א״ר יוחנן קשין מזונותיו של אדם כפלים כיולדה (פסח׳ קיח.). קשין מזונותיו של אדם יותר מן הגאולה (שם). כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים (ביצ׳ טז.). עני ועשיר באין לדין לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עני הייתי וטרוד במזונותי אומרים לו כלום עני היית יותר מהלל (יומ׳ לה:). למלך בשר ודם שיש לו בן אחד פסק לו מזונותיו פעם אחת בשנה ולא היה מקביל פני אביו אלא פעם אחת בשנה עמד ופסק מזונותיו בכל יום והיה מקביל פני אביו כל יום (שם עו.). במערבא אמרו (מה שנאמר נתנני יי׳ בידי לא אוכל קום) זה שמזונותיו תלויין בכספו (יבמ׳ סג:). תיקנו מזונותיה (של האשה) תחת מעשה ידיה (כתוב׳ מז:). אם ראה אדם שמזונותיו מצומצמין יעשה מהן צדקה (גיט׳ ז.). לא דיין שלא המיתו (המילדות העבריות במצרים) אותן אלא שהיו מספיקות להם מים ומזון (סוט׳ יא:). כל המתלוצץ מזונותיו מתמעטין (ע״ז יח:). כיון שנתקו שיניו

---

[1]) מן זון, עי״ש. — [2]) בספרי׳ מְזוֹן, כך בקטעי משנ׳ מנקד׳ כ״י בריט״מ ובנוסח׳ הדפוס מָזוֹן.

של אדם נהמעטו מזונותיו (נדה סה.). בדעת ב״ו (הקב״ה את האדם) שברא צורכי מזונותיו ואח״כ בראו (מד״ר ברא׳ ח). קשין מזונותיו של אדם בקריעת ים סוף (שם לז).— *אִגֶּרֶת מָזוֹן: מצא אגרות שום אגרות מזון שטרי חליצה ומיאונין (ב״מ א ח).— ומצוי בסהמ״א: שטר אגרת מזון והוא כגון ראובן שיש לו אשה ובנים ויש לו ממון אצל שמעון וכו׳ ואתה מוצא אגרות מזון אלו על ארבעה דרכים כגון שמת ראובן והניח אלמנה ויתומים וכו׳ שאומר בית דין לשמעון לתת מזון קצוב לאלמנה וכו׳ וכותבין לו שטר אגרת מזון והדרך השנית כגון ראובן שהלך למדינת הים והוא במקום רחוק ויש לו מזון ביד אחרים ואשתו תובעת מזונות וכו׳ וגם זו נקראת אגרת מזון (השטר׳ לר״י ברצלוני מח), ועי׳ אִגֶּרֶת.— *ברכת המזון: אין לי אלא ברכת המזון שהוא טעון ברכה לאחריו (מכי׳ בא עז). מנין לברכת המזון לאחריו מן התורה שנאמר ואכלת ושבעת וברכת (ברכ׳ כא.). סדר ברכת המזון כך היא ברכה ראשונה ברכת הזן שניה ברכת הארץ (שם מח:).—ונתיחד השם מזון בפרט למיני הקמחים כמו חטה וכדומה: אפאן (את החטים) ובישלן וכו׳ אין הפרוסות קיימות מברך עליהן בורא מיני מזונות (תוספתא ברכ׳ ד ו). אפאו (את הארז) ובישלו כל זמן שהפרוסות קיימות מברך עליו בורא מיני מזונות (שם ז). כל שהוא בעין סולת ובעין חליטה ומחמשת המינין אומר עליו בורא מיני מזונות (ירוש׳ שם ו י:). אין מברכין בורא מיני מזונות אלא על חמשת המינין בלבד (ערוב׳ ל.). ורב האי גאון כתב מי שאוכל מזונות ותמרים ורימונים ושתה יין צריך לברך ג׳ ברכות (האגור, הלכ׳ ברכ׳ הפירות).—ואמר המליץ: איך לא אבקש מזוני יען שעריו נעולים, עלי להחל ולדרוש וביד אלהים להשלים (ר״ש הנגיד, בן משלי מב).—ומ״ר ״מְזוֹנִים: הרוה מזונים[1]) ונטר, בירת איתנים להתיר קטר, מים מעתה כל יאטר, להרעיף שעירי מטר (ר״א קליר, גשם, יפתח ארץ). ספר המזונים לראזי וספר המזונים ליצחק ישראלי (נזכרים כך בספ׳ רפוא׳ כ״י).—ובהשאלה, ״מָזוֹן הנפש: כי שני הדברים האלה נתנו מרועה אחד הוא הרועה האדם והזן אותו בשני מיני מזון מזון הגוף ומזון הנפש (הקד׳ מלמד התלמי׳). כי התורה והחכמה עיקר מזון הנפש וכו׳ כל מצוה ומצוה היא מזון הנפש שבה תהיה הנפש נזונת מזיו השכינה לעוה״ב (ר׳ בחיי, ויקר).

—[1]) ר״ל הזרעים שבאדמה.

*מְזוֹנָה, ש״נ, — כמו מָזוֹן: יחייב רוע קרבת הבן אל מזונת אביו (ספר היכר נבואה הקראי 48).

*מְזוֹנִי, ת״ז, נקב׳ מְזוֹנִית, מ״ר מְזוֹנִיִּים, מְזוֹנִיּוֹת,— של המזון, מטבע המזון: והחלק הנתק אל דמות המים אינו מים אבל הוא סחיטה או להות ארסי או מזוניי לא מים ראויים לשתיה (כוזרי ה יד). והסם המזוני משתנה מהגוף בעצמיותו ומשתנה ממנו באיכותו (קאנון א ב כ טו). והרפואות המזונית יש מהן שהן יותר קרובות אל הרפואיות ומהן שהן יותר קרובות אל המזוניות (שם). ויתהדש (הנפח בכבד) אם לחולשת הכח המעכל או כי החומר המזוניי והלחיי מדרכו שיעורר רוח (שם ג יד ב ח). כמו שימצא להנהגות המזוניות רושם במקומות ובמחוזות כמבואר לבעלי חכמת הרפואות (ר״א ביכאגו, דרך המוגה א ג). אין זה המן הרפואיי אבל הוא דבר מזוני שנתן ה׳ לכם לאכלה לא לשלשל כי אין זה טבעו (ר״י אברבנאל, בשלח).

א. מָזוֹר[1]), ש״ז, בכנ׳ מְזוֹרוֹ, מ״ר ״מְזוֹרִים, ״מְזוֹרוֹת,—נרדף עם חלי, מכאוב בגוף, Schmerz; souffrance; ache, ובהשאלה מליצית לקלקול המדינה והעם: וירא אפרים את חליו ויהודה את מְזֹרוֹ[2]) וילך אפרים אל אשור וישלח אל מלך ירב והוא לא יוכל לרפא לכם ולא יגהה מכם מָזוֹר (הוש׳ ה יג).—ואמר הפיטן: צריו ירפא כאב נפשי לנודו המאהו מזורי ומאתו תרופתי (יוסף אבן גיאת, מכין עפאים). רמו וגדלו כמו גלים בלב ים מזוריך, בליל שדדו טורי אבניך (יוסף הכהן, קינ׳, ליון כמשפט). שמחי מאד עלצי טוב מענה תמלצי כי יש ארוכה לצירך ולמזוריך (פומ׳ תימנ׳, יונה אין תרבלי). יחלצהו ויפצהו יריצהו מבור ודות, יצו אורו לבן בכורו חבוש מזורו בכל מרדות (אפריס בר׳ יצחק, שבת ב׳ תנכס, אבר ילד אור). — והמליץ אמר: בכל עונה יהי ספרך בחיקך, והשכל יהי תמיד דבקך, ואם אתה תשימהו קשורך, למרפא הוא יהיה לך ממזורך (רה״ג, ירא האל).— ומְזֹרֵי הנפשות, קלקולן ושחיתתן: וכשם שחולי הגופות

[1]) בערב׳ מרצ׳ a), ועי׳ הערה לקמן.—[2]) אמרו בגמ׳: ואין מזור אלא יסורין שנאמר וירא אפרים את חליו ויהודה את מזורו (סנה׳ לג.). וכעין זה ת״י: מכאוב. וכן השבעים ὀδύνας. וכן רש״י: לשון חלי. וכבר הובא בהערה למעלה דמיון לו בערב׳ מרצ׳ a), חלי. וריב״ג גזר אותו מן זור, וכן רד״ק, ואמר שפרושו מכה מפני שיזורו אותה, ובמשמ׳ זו פרשו החדשים. אך זה דחוק.

a) مرض

אם לא שמעו מהרופאים ולא שמרו מצוותם וכו' נשרדים מחיי העולם כך בעלי מזורי הנפשות אם עברו על דברי הרופאים ולא שמעו קול מוריהם נשרדים מחיי העולם הבא (ספ' מוסר לר"י אבן עקנין כ ה). — ומְזוֹרֵי הזמן, פגעיו: ולכן הזמן רע בבצעו נתנני למפגע אל מזורו (ר"י חריזי, איתיא' ח). — והשתמשו הסופרים גם במשמ' הראשונה הגופנית: חקור חולים ובקר עת מזורים, ודבר על לבב אישים ומרים (רס"ג, ירא הא'). והכנת הבגדים ללבשן בקרה מפני הצנה ומאכלות להביאם אל המגורות בקיץ ובחורף לימות הגשמים והכנת מיני הרפואות מפני המזורות ובנין החומה והמגדלות והצבת דלתים ובריח (ספ' מוסר לר"י אבן עקנין כ טז). — ואמר המליץ: קורות הזמן, תקעו בלבי ציר נאמן, והשיבוני על ערש מזורים, ויסרוני בשבט חלאים ויסורים (ר"י חריזי, תחכמ' מה).

ב. **מָזוֹר**[1], ש"ז, — א) תחבשת ובדומה שישימו על המַכָּה, Verband ; compresse ; -ress: כי כה אמר יי' אנוש לשברך נחלה מכתך אין דן דינך לְמָזוֹר[2] רפאות תעלה אין לך (ירמ' ל יב־יג). — ובתלמוד: עשאה (את המטלית) מזור טהורה שרויה בשמן לא כמי שעשאה מזור (ירוש' שבת כ ה.). — ובסהמ"א: אשר אין בלעדיו, ברחמיו וחסדיו, שלחו לשרידיו, למחיה ומזורים (תפו' תלמידי מנחם, לגבור בתעודה). — ואמר הפיטן: שבר עצמותי זורר ומפרר, סלה כל אבירי הטבור והשרר, רטיה ומזור אין לברר (ר' קלוני', קינ', מי יתן לאשי). — ואמר המשורר: ואתי רפואה להזריע העקרות, ולהשיבם הרות, ולחמם הנשים הקרות, ואתי מזור לכל מצור, וכל נגע אשר לא חֻבש ולא זור (ר"י חריזי, תחכמ' ל). — ובשתי המשמ': זנח רופא וצרי שבגלעד לאיש גדל מאד עליו מזורו, והשקהו בכף עופר אהבים יליד שורק ובו יהיה מזורו (רמב"ע, תרשיש ב). ושלחת מזור לגהות מזור, אשר לא חובש ולא זור, אל לב אחור נזור (ר"י חריזי, תחכמ' יד). כי בידך ובתליך תעלה לכל מחלה ומזור לכל מזור וארוכה לכל מכה (שם מח). ויש כמה מזורים במזורים ועתים מחלים המחלימים (עדלוס הלוי, קטע כ"י גני' ביה"ס בקהיר). — ב) ☉שֵׁם מיוחד לאבק של רפואה: רפואתה האבק הכרכומי הנקרא מזור (קאנון ג ג ב יג): אבק מזור קל יוקח סרושא וכו' מזור אחר יוקח עצמות שרופים (שם דד א').

[1]) אולי מן ג.זור, עי"ש. ועי' הערה לקמן. — [2]) במשמ' רפואה, ובהשאלה חסד ורחמים, פרשו מלה זו הקדמונ'. ת"י: לרחמא עלך. ריב"ג במשמ' רפואה, ואמר שהיא אולי מן המלים המשמשות במשמ' דבר והפכו. רש"י ורד"ק במשמ' רפואה ותחבשת. וקצת החדשים פרשו גם מזור זה במשמ' א.מזור.

ג. **מָזוֹר**[1], ש"ז, — פח, מכשול, Schlinge ; piège ; snare: עד הגבול שלחוך כל אנשי בריתך השיאוך יכלו לך אנשי שלומך לחמך ישימו מָזוֹר[2] תחתיך (עובד' א ז).

ד. ☉**מָזוֹר**[3], ש"ז, מ"ר מְזוֹרִים, — כעין פטיש ארוך מעץ יחבט בו הכובס את הלבָנים כשהוא מכבסם: אבן גדולה שנותן הכובס עליה הבגדים והיריעה שרוצה ללבנה והיא שרויה במים ומכה עליה במזור[4]) מכה ומהפך ומכה ועוד שורה ומכה (הערוך, ערך אבל).

*מְזוֹרָה, ש"נ, — עי' *מזודה.

א. **מזח**[5]), ממנו א.מֵזַח.

א. **מֵזַח**[6]), ש"ז, — עליזות ולצון של גאוה ותפארה ושלוה, Spass ; plaisanterie, amusement: עברי ארצך כיאר בת תרשיש אין מֵזַח[7]) עוד ידו נטה על הים וכו' ויאמר לא תוסיפי עוד לעלוז (ישע' כג י־יב).

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) ת"י: תקלא. ובמשמ' זו גם התרגומים היוני והרומי. בסור' מזרא כלי מענים ישימו על הזרוע או הרגלים. וכבר הוסיף ת"י בהכתוב לפני לחמך המלה אוכלי.

[3]) בסור' מזורא, מזורתא פטיש, ועי' הערה לקמן. — [4]) השתמש ר' נתן בשם מזור במשמ' זו עפ"י פרוש ר"ח להשם מזורי שבתלמוד (שבת קלג.): סיכי זיירי ומזורי, ופרש ר"ח: כלי עץ שהכובס מכה בו הבגדים על אבן בעת שמלבנם. ע"כ. והביא פרוש זה ר"נ בהערוך. רש"י פרש במשם אחרת, וז"ל: סיכי זיירי ומזורי כלי צבעין הן ורבינו הלוי פי' כלי אורגין סיכי הן עמודין זיארי הן קנים שבשתי ומזורי כובד עליון ותחתון. ע"כ. אך פרושו של הר"ח מכריע, כי הוא נוסד על דברי הגמ' ירוש' (ביצ' א ס ג): ומזורה דו חבט ביה, ע"כ, ובעבר': מזורה הוא מה שחובטים בו, ואעפ"י שלא נזכר כאן שהכונה לחביטת לבנים בשעת הכבוס אפשר שזה היה להגאונים הראשונים בקבלה, ורב נסים גאון אחרי הביאו פרוש הגמ' הירוש' סיים: וגלוי הוא הדבר וידוע לכל. ע"כ. ולשון הסורי' מסיעת לפרוש זה, כי בה משמש השם מזור גם במשמ' פטיש, כמו שהובא בהערה הקודמת.

[5]) עין הערה להערך.

) בערב' מַזח a), ועי' הערה לקמן. — [7]) ת"י במשמ' עז וחזק: לית תקוף עוד. ע"כ. וכן רש"י, וגזרו מן ב.מזח במשמ' חגורה, וכעין זה רד"ק. השבעי' תרגמו במשמ' אניה, והולג' במשמ' חגורה, והחדשים במשמ'

a) مزح

ב.מזח¹), ממנו ב.מֵזַח, מְזִיחַ, ׳מָזַח.

ב.מֵזַח²), ס״ז,—חגורה: תהי לו כבגד יעטה וּלְמֵזַח ³) תמיד יחגרה (תהל׳ קט יט). — ואמר הפיטן: גושו גוים ובאו ממלכות ראו מה נהדר במזח המלוכה (מוסף ב׳ ר״ה, אאלה אלהי). — והמשורר אמר: ושמני כמו חותם זרועו וכמזח קשרני במדו, וקנני ברוב חשק ואהבה ואחרי כן מכרני כעבדו (רסב״ג, זמן בוגד). אהה לזמן יחריד ובין רעים יפריד ודיננו ישריד במשאות מדחו, ולא יתן לבות נדיבי עם לשבות וחשקינו ברבות ירפה את מזחו (עמנ׳, מחברי יב).—ובהשאלה, ׳מֵזַח הרקיע, הקשת בענן: בימי הבציר עת חם צח ודלף, בן יום אחד יחלפו מנים אלף, ומזח הרקיע היא הקשת, תעיד בנו ללבש בגד חם תלבשת (יל״ג, משל׳ ב יח).

׳מָזַח, פ״י, — חגר מֵזַח: בטבעות אפוד מזח, אשר לעד מינו לא יזח (רה״ג, קטע כ״י גני׳, J. Elbog. 134)

—נִפע׳, ׳נִמְזַח, — נחגר במזח, ובהשאלה נִמְזַח חכמה: בחלקי שמחתי, וחכמה נמזחתי, ואותה לקחתי, בנפשי ולבבי, ימינה תקותי, שמאלה הדרתי, אחותי רעיתי, ואמי גם אבי, ספריה גני, וטירת ארמוני, ושיריה הוני, וכספי וזהבי, חמודי חמודיה, ודודי דודיה, ולי על בוגדיה, שאגה כלביא (דונש, ערך מזח, בשם אחד המשוררים).

—הפע׳, ׳אֶמְזִיחַ,—העיד דונש כי המשוררים אמרו אמזיח.

׳מַזְחִיל, ס״ז, — כמו *מזחילה: מקורי עפעפי אזיל כמזחיל, צדקה אקוה ממך ואוחיל (יקותיאל בר משה, יוצ׳ א׳ ר״ה, ירתתי).

***מַזְחִילָה¹)**, ס״נ,—שפפרת שדרך בה זחלים מים מהגג: קולט אדם (מים) מן המזחילה למטה מעשרה טפחים (ערובי׳ י ו). ואת הכותל (מרחיקין) מן המזחילה ד׳ אמות כדי שיהא זוקף את הסולם (ב״ב ב ס). המרזב אין לו חזקה ויש למקומו חזקה המזחילה יש לה חזקה (שם ג ו). לא יצרף אדם ידיו עם הכותל ועד המזחילה עם רשות הגג למעלה מעשרה טפחים וישתה (תוספתא ערובי׳ ט כג). המזחילה שהיתה שותה ויורדת משקין (שם טהר׳ ט יס).

מז״ט,—ר״ת: מזל טוב.

מְזִי²), א) ס״ז, מ״ר (מְזִים), סמי׳ מְזֵי,—מְזֵי רָעָב, רגש הענוי והיקוד שגורם הרעב החזק: אספה עלימו רעות חצי אכלה בם מְזֵי³) רעב ולחמי רשף וקטב מרירי ושן בהמות אשלח בם (דבר׳ לב כג־כד).—ואמר הפיטן: מזי רעב עש בקציר, תמור והשיג לכם דיש את בציר (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, איכה תפארתי).—ב) ׳ת״ז, מי

שֶׁכר הנהר, וקצתם כמו מחוז, במשמ׳ מבוא ים. ולפי המדבר בכתיב זה קודם ואח״כ נראה יותר דעת קדמונינו, אלא קצת בגון אחר והוא במשמ׳ עליזות ולצון של שלוה, ויש סמך למשמ׳ זו מהלשון הערבית שהשם מזח משמש בה במשמ׳ זו.

¹) עי׳ הערה להערך.

²) אומרים חכמי לשון מצרית כי צרוף זה נמצא בלשון זו במשמ׳ חגורה. וכן באשור׳ מלה דומה לזו מזח במשמ׳ דבר עשוי מעור. ואולי בערבי׳ חזםa).—³) כבר התוכחו מנחם ודונש בענין שרש שם זה, אם המם שרשית או שמושית, כי מנחם חשב המם ם המשקל וגזר השם מזח מן שרש זחח, והשיג ע״ז דונש ואמר שהיא שרשית. והנה דונש הסתיע גם מהמשוררים שאמרו נמזחתי והמזיח, אמר וז״ל: ואנשי השם מהשרים הראשונים יסדו מם מזח באמרם בשיריהם אמזיחה ואמזח ונמזח. ע״כ. אך באמת אין זה מכריע, כי אפשר שהמשוררים השתמשו בהמלה מזח כאלו היתה המם שרשית, ודבר זה נהוג בלשון גם באות שמושית. עכ״פ בעצם הדבר דעת דונש מכרעת, וסיוע לדעתו מלשון מצרית ומלשון אשורי׳ שהובא בהערה למעלה, ובפרט אם זה הוא השרש חזם בערבי׳ במשמ׳ חגירה. אך ראוי להעיר, כי גם חל״ע נחלקו בדבר השם מזאח, במשמ׳ לצנות, שקצתם אמרו שהוא נגזר מהפעל זוחb) שמשמש כמו זחח בעבר׳, במשמ׳ מש ממקומו (אלמנבאת).

a) حزم b) زوحٌ

---

¹) מן זחל עי״ש. ופרש הערוך: מקום מדרון שעושין סמוך לכותל שזוחלין בו המים ויורדין לארץ ופעמים שתהא של בנין ועושין בנין מדרון שזוחלין בו המים. ע״כ. ורמב״ם פרש: צנור מעץ גדולה ורחבה עומדת על הכותל ומימי הגג יורדין שם כדי שלא יתקלקל הכותל. ע״כ. ועי׳ מַרְזֵב.

²) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.—³) תרגם אונק׳: נפיחי כפן. השבעי׳ והולג׳ במשמ׳ כליון ושרפה. רסע״ג תרגם: סג׳אר אלג׳וע, ר״ל יקוד הרעב. בערבי׳ שג׳ארa) הוא הסקת התנור, והשוה רסע״ג המלה מזי להפע׳ הארמי למזא לאתונא, וכבר השיג ריב״ג ע״ז מפני שהמם במזא אינה שרשית, ופרש הוא מזי רעב כמו מתי רעב, במשמ׳ אנשי רעב. אך תרגומו של רסע״ג יותר קרוב להענין אפילו אם לא עפ״י ההשואה עם הפעל הארמי למזא. ואולי אפשר להשוות המלה מזי להשם הערבי ד׳מיא׳b), שמשמש במשמ׳ גסיסת בע״ח שחוט לפני יציאת הנפש וזעזועיו האחרונים. עכ״פ, המלה מזי נראה שהיא שֵׁם ע״מ כְּלִי.

a) سجار b) ذمأ

שמענה במזי רעב: ילכו מזי רעב לפת מוסר ואיך יאפו ויאכלו את אשר לא ענו (רמב"ע, דיואן ל, כ"י כודל׳).

*מְזִיגָה, ש"נ, מ"ר מְזִיגוֹת, — שה"פ מן מָזַג: המוציא יין כדי מזיגת הכוס (שבת ח א). סדר למזיגת הכוס כיזה צד בתוך המזון מתחיל מן הגדול אחר המזון מתחיל מן המברך (תוספתא ברכ׳ ה ז). ארבעה כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי מזיגת כוס יפה (פסח׳ קח:). כל מלאכות שאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעלה חוץ ממזיגת הכוס והצעת המטה והרחצת פניו ידיו ורגליו (כתוב׳ ד:). — ובהשאלה כמו מזג, במשמ׳ ההרכבה טבעית: ויולידו בעת מזיגתם מינים מתחלפין מן הויות (ר"א בר"ח הנשיא, אגרת א). שהוא נוח לעשות מעשים כמטבע מזיגת ליחותם שמהם נולד (ספ׳ מוסר לר"י בן עקנין ב עז). ואמרו חכמי הרופאים שכחות הנפש נגררות אחר מזיגת תערובות גופו ובהם הם תלויות כיצד אם היו מזיגת תערובותיו בד בבד במשקל וכו׳ (שם ה כא). בנפש שהיא בגוף מעורב לפי מזיגה תכליתית אמיתית (תגמ׳ הנפש יב). למעלה לא יהיה שום ספירה עומדת אלא בענינה ומזיגתה העצמית שהטביע בה עלת העלות (עסים רמונ׳ ח ב).

*מֵזִיד[1], ש"ז, מ"ר מְזִידִים, — מי שעושה דבר בזדון: אין תורמין מן הטמא על הטהור ואם תרם שוגג תרומתו תרומה ומזיד לא עשה כלום (תרומ׳ ב ב). הבא על יבמתו וכו׳ הוא מזיד והיא שוגגת הוא אנוס והיא לא אנוסה (יבמ׳ ו א). (המקדש) במעשר שני בין שוגג בין מזיד לא קידש (קדוש׳ ב ח). הכהנים שפגלו במקדש מזידין חייבין (גיט׳ ה ד). ואם הוציא והבנים שוגג חייב חטאת מזיד ענוש כרת ונסקל (תוספתא שבת א ג). המבשל בשבת שוגג יאכל מזיד לא יאכל (ירוש׳ תרומ׳ ב מא ג). נחשדו שהיו מניחין (את התבשיל בכירה) מזידין ואומרים שכיחין היינו ואסרו להן את השוכח (שם). הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין (ביצ׳ ל.). ומכשפיו ומזידיו וגזלניו (אדר"נ, נוסח׳ ב מב). — במזיד, בזדון: הבא על יבמתו בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון (יבמ׳ ו א). ר"י אומר (המקדש במע"ש) בשוגג קידש במזיד לא קידש (קדוש׳ ב ח). המטמא והמדמע והמנסך בשוגג פטור במזיד חייב (גיט׳ ה ד). המטביל כלים בשבת בין בשוגג בין במזיד עלו ידי טבילה (תוספתא שבת ג י). השוכח תבשיל על גבי כירתו בשבת בשוגג יאכל במזיד לא יאכל (ירוש׳ תרומ׳ ב מא ג).

*מְזִידָה, ש"נ, — אשה עושה דבר בזדון: הבא על יבמתו וכו׳ אפילו הוא שוגג והיא מזידה (יבמ׳ ו א). להביא את המזידה בהתראת עדים (ספרי דבר׳ רמב). שהיה הוא שוגג והיא מזידה ובדקו אותה ולא בדקו אותו (ירוש׳ סוט׳ ה כ.). — ובמו תה"פ: הרי שנדרה ובטלה בלבה והלכה ועשתה מזידה מנין שצריכה סליחה (ספרי במד׳ קנג).

מְזִיחַ[1], ש"ז, — כמו ב.מֵזַח, רִפָּה מְזִיחַ פלוני, בזה אותו: שופך בוז על נדיבים ומְזִיחַ[2] אפיקים רפה (איוב יב כא). — ואמר המשורר: ומצית הקרב ואני לשלום לעולם לא ארפה את מזיחו (רמב"ע, דיואן סז, כ"י כודל׳). יגבר וחיל יאזר עת המות מזיח כל אנוש רפה (ר"י חריזי, הענק רלט). — ובמשמ׳ הפשוטה, ואמר הפיטן: בשלהו לבית רחץ יטה ויקדש ויפשט מזיחו, שארו לבושיו ירטה ויתהלל כמפתה איש שלחו (רסע"ג, עבודה).

*מַזִּיק, ש"ז, מ"ר מַזִּיקִים, — א) מי שמזיק לחברו: ובשהזיק חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ (ב"ק א א). חוץ מרשות המיוחדת למזיק ורשות הניזק והמזיק (שם ב). — ובע"ח מזיקים: לרבות מזיקי ביתו כגון יתושים ופרעושים וזבובים (מד"ר ברא׳ לד). — ב) *כנוי להשדים: עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן פי הארץ ופי הבאר ופי האתון וכו׳ ויש אומרים אף המזיקין (אבות ה ו). מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה מפני השד ומפני המפולת ומפני המזיקין (ברכ׳ ג.) אלמלי נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקין (שם ו.). י"ג דברים נאמרו בפת שחרית מצלת מן החמה ומן הצנה ומן הזיקין ומן המזיקין וכו׳ (ב"מ קז:). ר׳ אבהו אמר (מה שנאמר ושמר רגלך מלכד) מן העבירה רבי לוי אמר מן המזיקין (מד"ר ברא׳ א). לא תירא מפחד לילה מן אגרת בת מחלת ומרכבתה ולא מכל המזיקים המושלים בלילה (שם במדב׳ יב). אמר ר׳ ברכיה יש מזיק שהוא פורח באויר כעוף (שם). בשעה שבאו השונאים להחריב את ירושלם היו שם ששים רבוא של מזיקין והיו עומדין על פתחו של היכל לפגוע

[1]) מן זוד, עי"ש

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) ת"י במשמ׳ חוק: תקוף מלביא מחליש. ע"כ. ורוב הקדמונ׳ פרשו במשמ׳ חגורה, והיא מליצה להקלת כבוד ובזיון.

בהם (שם דבר׳ ה).—ומצוי בסהמ״א: הברכים שמתעייפין מפני המזיקין שסומכין עליהם (ערוך, ערך בה). רב אהא חסיד מלומד בנסים שהרג המזיק שהיה בבית מדרשו של אביי (ספ׳ יוחסין ה). כל הרואה מזיקים ונוגע באיש קודם שיוציא דבור מפיו ואינו מגיד לשום אדם מה שראה לא יוזק ולא ימות (ספ׳ חסידים, רלה). משביע אני אותך מזיק שלא תזיקני ולא תזיק לשום אוהבי (שם רנו). כי ליל שמורים הוא (ליל פסח) מן המזיקים (רמ״א, בו״ע או״ח תפא ב). והלכו שניהם (המוהל והשד) יחד בעגלה וכשהגיע אל היער היה המזיק מוליך אותו בארץ אשר לא עבר בה איש וכו׳ ולא הרגיש המוהל שזה בעה״ב היה שד ומזיק וכו׳ ויהי לעת ערב באו הרבה אנשים ונשים מכפרים בסוסים ובעגלות כדמיון אנשים והיו כולן מזיקים ומשחיתים (קב הישר, פרק כט). ואחר כמה שנים בא כלב אחד וכו׳ שחור מבוער מאד וכשראו אותו האנשים היו מפחדין מפניו כי פניו היה כמו מזיק והיו תמיד מגרשין את הכלב ההוא (שם לד).—ג) בלשון המון העם, כנוי לכל מי שדרכו להזיק, ובהרחבה לאדם חריף וחרוץ וזריז מאד, וכנוי של חבה לילד חריף ושובב.

מַזְכִּיר[1], ש״ז,—שם תאר לשר משרי מלכי ישראל: ויואב בן צרויה על הצבא ויהושפט בן אחילוד מַזְכִּיר וצדוק בן אחיטוב ואחימלך בן אביתר כהנים ושריה סופר (ש״ב ח טז-יז). ואדרם על המס ויהושפט בן אחילוד הַמַּזְכִּיר (שם כ כד). ויצא אליו (אל רבשקה) אליקים בן חלקיהו אשר על הבית ושבנא הספר ויואח בן אסף הַמַּזְכִּיר (ישע׳ לו ג).—ובסהמ״א במשמ׳ כותבי זכרונות דה״י: ומזכירי אומות העולם מסיימים דבריהם בכמה סיומים ואומרין שבשנת נ״ב למנין שטרות נולד ולאחר ל״ג שנה נתלה ושהיה זה בשנת ל״ח למלך אגוסטוס מלך רומי בימי הורדוס ונתלה בימי ארקילוס בנו (ספר הקבלה לראב״ד 53).— ובזמן החדש מכנים בשם זה למי שממונה על המכתבים והכתיבות של חברה או יחיד, Secrétaire, ונהוג בדבור ובספרות.

מַזְכֶּרֶת[2], ש״נ,—גליון רשום בו דברים לזכרון, מַזְכֶּרֶת ספרים, רשימת הספרים שיש לאדם: ואפילו המזכרת של ספריך לא היית מעיין אותה (צוואת ר״י אבן תבון). וכן עיין במזכרת ספריך תמיד כדי שתזכור מה שיש אתך מן הספרים (שם).— ובכלל, גליון כתוב עליו דברים לזכרון: וכיון שכן כל שיש מזכרת הולכין אחר מזכרת השלישות שנמצא תחת ידו ויעשו כמו שנמצא כתוב אצלו שהמזכרת הזו כממפון (בו״ת רשב״א תתקלג). הן אמת שכתוב בשטר שכל אחד משניהם ישים ממונו בשותפות הסך הכתוב בשתי מזכרות התומות מידם דומות זו לזו אשר ביד זה וביד זה לראיה וכו׳ גם כל הפרש המתחדש ביניהם יהיה נגזר על פי שני אנשים הנרשמים באותן המזכרות והמזכרות ההם מעולם לא נכתבו (בו״ת דברי ריבות סח). לפי שבשעת נישואי ראובן הנז׳ נתנו לו סך תכשיטים ומלבושים כמו שכתוב בכתב המזכרת הנקרא רו״ל (בו״ת פרח מטה אהרן י). — ובמשמ׳ ספר קטן: ודעתי שאשים המזכרת (בדבר הנהגת הבריאות להשולטן) ארבעה שערים (אגר׳ הרמב״ם במיר׳ הכריח׳, כ״י פריז).

מַזָּל[1], ש״ז, מ״ר מַזָּלוֹת,—א) כנוי לקבוץ כוכבים אחדים ברקיע בצורה מן הצורות, Sternbild; constellation: המקטרים לבעל לשמש ולירח ולמזלות ולכל צבא השמים (מ״ב כג ה).—ומצוי מאד בתו״מ: הרואה את החמה ואת הלבנה ואת הכוכבים ואת המזלות אומר ברוך עושה בראשית (תוספתא ברכ׳ ז ו). לא שימשו המזלות בשנת המבול (ירוש׳ פסח׳ א כז:). לא שנו (שהמוצא כלים מצויירים יוליכם לים המלח) אלא כלים שעליהם צורת החמה וצורת הלבנה הא שאר כל המזלות לא (בבלי ע״ז ג מג ד). שנים עשר מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל וכו׳ תליתי בו שלש מאות וששים וחמשה אלפי רבוא כוכבים (ברכ׳ לב:). הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה וכוכבים במסילותם ומזלות כסדרן אומר ברוך עושה בראשית (שם נט:). והיודע לחשב תקופות ומזלות ואינו חושב

---

[1]) לא נתברר בדיוק מה היתה משרתו של המזכיר, אולי לרשם דברי הימים והמאורעות.

[2]) בערב׳ תַד׳כרה a).

a) تذكرة

[1]) גם בכנענ׳: למזל לנעם (כתב׳ נפיטוס). בארמ׳ מזלא, מזליא. בערב׳ משמש השם מנזל a) לא להמזלות בכלל, שלזה יש שם אחר, ברג׳ b), אלא לאחת הצורות: בנאת נעש. והנה הקדמוני׳ אמרו כי נגזר שם זה מן נזל במשמ׳ נזילת מים וכדומ׳, ע״ש תנועת הגרמים השמימים האלה, אך זה דחוק, כי דוקא בהמזלות אין התנועה נכרת כ״כ. ובהיות שידיעת עניני הכוכבים באה מבבל לכן שערו החדשים כי זו מלה אשור׳: מזלת, מנזת, במשמ׳ עמידה, ר״ל מקום מעמד הכוכבים. אבל גם זה דחוק, מפני שבאשור׳ אין מלה זו משמשת בענין הכוכבים.

a) منزل b) برج

אסור לספר היטנו (שבת עה.). חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרין וחכמי אומות העולם אומרים גלגל חוזר ומזלות קבועין (פסח׳ לד:). רקיע שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות קבועין (מו״ק יב:). אותו היום (שירד המבול) שבעה עשר באייר היה יום שמזל כימה שוקע ביום ומעיינות מתמעטים (ר״ה יא:). עד שלא חטא אדם הראשון היו המזלות מהלכין דרך קצרה ובמהירות משחטא סיבבן דרך ארוכה ובמתינות יש מזל שגומר הלוכו לי״ב חדש כגון כוכב חמה ויש מזל שהוא גומר הלוכו לשלשים יום והיא לבנה ויש מזל שגומר הלוכו לשתים עשרה שנה והוא צדק ויש מזל שהוא גומר הלוכו לשלשים שנה והוא שבתי (מד״ר בראש׳ י). נשתכללו שמים בחמה ולבנה ובמזלות ונשתכללה הארץ באילנות ובדשאין (שם). א״ר יוחנן לא שמשו מזלות כל י״ב חדש (שם לג). א״ר ברכיה מזל צדקהיה מאיר לו (שם מג). א״ר לוי אין אחד מן המזלות הללו שהן מהלכין ברקיע רואה מה שלפניו אלא של אחוריו כאדם היורד מעל הסולם ופניו לאחוריו כדי שיהא כל מזל ומזל אומר אני הוא הראשון (שם דבר׳ כ). בשעה שברא הקב״ה את העולם אמר לשרו של חשך סור מלפני שאני מבקש לבראות אור ומזלותיו (פסיק׳ רבתי, ויהי ערב). שנים עשר מזלות ברא הקב״ה הסדירן ברקיע הן וצבאותיהם וגדותיהן וחייליהן ואלו הם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים (ברית׳ דר״ש הקטן ה). כל הכוכבים והמזלות ושני מאורות נבראו בתחלת ליל ד׳ (פדר״א ז). כל הכוכבים משרתים לשבעה כוכבים של שעות וכו׳ וכלם משרתים לי״ב מזלות שהן כנגד י״ב חדשים וכו׳ וכל מזל ומזל משרת את ימות חדש החמה שני ימים ומחצה שני מזלות לחמשה ימים (שם ו). והחמה והלבנה מתחילין מר״ח ניסן החמה מהלכת לפניה בתקופה וטלה מתחיל לשרת לפניו ביום וכל המזלות משרתים אחריו כדרכן (שם ז). — ובסהמ״א: הנה אלו הששה קוין יחלקו כל הכדור לשנים עשר חלקים רחבים באמצע וצרים אצל הקוטבים וכל אחד מאלו הי״ב חלקים יקרא מזל ויש לו שם מיוחד כפי שם הצורה הנרשמת בין שתי הקוין (ר״א בר״ח סבשא, הספירה כ). שי״ב מזלות קבועין בגלגל והגלגל חציו ברקיע וחציו תחת הרקיע ולכך לעולם ששה מהמזלות מכוסין וששה מהן מגולין שהמזל עולה מצד אחד במזרח ושוקע מזל אחר כנגדו במערב (ערוך, ערך כמה). הגלגל מוחלק בשלש מאות וששים מעלות כל מזל ומזל שלשים מעלות ומתחיל מתחלת מזל טלה (רמב״ם, קדוה״ח יא ז). העגולה שהיא עוברת במחצית המזלות שבה מהלך השמש וכו׳ הנקודה האחת ראש מזל טלה והנקודה השניה שכנגדה ראש מזל מאזנים ונמצאו ששה מזלות נוטים לצפון מתחלת טלה עד סוף בתולה וששה נוטים לדרום מתחלת מזל מאזנים עד סוף מזל דגים ומראש מזל טלה יתחילו המזלות לנטות מעט מעט ולהתרחק מעל הקו השוה (שם יט ב-ד). ובעלי חכמת התכונה בהסכמת מהם ראו לחלק שטח עקמומית הגלגל הח׳ לי״ב חלקים שוים זה לזה וקראו לכל חלק מהם מזל ומפני זה הוא נקרא הגלגל הזה גלגל המזלות וכו׳ ונקבו בשמות האלו לפי שבכל מזל מהם הוא נראה מחברת הכוכבים המיושבים הקבועים בו כפי הצורה ההיא (יסו״ע לר״י ישראלי ב א). ד׳ מהם נקראים מזלות מתהפכים וד׳ מהם נקראים מזלות קיימים וד׳ מהם נקראים מזלות שני גופיים ר״ל בינונים כיצד המזלות שהם נקראים ראש התקופות כגון טלה שהשמש נכנס בהם בד׳ תקופות השנה נקראים מתהפכים והמזלות השניים להם כגון שאע״ד נקראים מזלות קיימים והמזלות השלישיים לראשי התקופות הבק״ד הם מזלות בינוניים (תולד׳ אדם ג לט, כ״י בריט״מ). — ואמר הפיטן: יודוך ה׳ אלהינו מאורות רקיע זיו חמה בהליכתו ולבנה בתחלת חדושה כוכבים ממסילותם מזלות עם סדורן (סדר רע״ג, נשמת ליל פסח). חקק והצב מסלות, והעמיד צבאים ומזלות, והשריצו מיטי מצולות, צפור שמים ודגי הים (ר״י הלוי, מי כמוך יחיד). בראשית ברא אלהים, גלגל מסובב גבהים, ונתן מזלות נגהים, עולים ויורדים בו (הוא, הפתחה בשערי רנני). טכס גלגל קבוע ומזלות צומחים, יחד כסיל כימה עשם זורחים (מבה כנ״ק, יוצ׳ פסח, אלולים). ומהיכל עלתה (שכינה) ועל הכרוב שבה, וראתה משתחוים לכל מזל וצבא, ונאמה אלכה אל מקומי ואשובה (ר׳ יוסף, קינ׳, שכינה צועקת). זכור תלאות אשר צר לי מאד עליהן, במזל גדי הלא בעדי נאספו שלשתיהן, ובו שיות הדחויות חל הנגף בהן (ר׳ יחיאל מונדולפו, י׳ טבת, שעה עליון). — ואמר המשורר: נשבעתי ביוצר האור הזורח, והשמש והירח, וכל מזל צומח (ר״י חריזי, תחכמוני, שער כב). — *ע״בד כוכבים ומזלות, עי׳ ערך כוכב. — והאמינו הקדמונים כי המזלות שולטים בעולם התחתון ופועלים פעולה לטובה או לרעה על העולם התחתון ועל האדם ולפי המזל ששלט בעת שנולד

האדם כן יהי טיבו וגורלו[1]): ר' חנינא אומר מזל מחכים מזל מעשיר ויש מזל לישראל ר' יוחנן אמר אין מזל לישראל (שבת קנו.). לא מזל יום גורם אלא מזל שעה גורם (שם). אמר (אברהם) לפניו רבש"ע הסתכלתי במזל שלי ואין לי אלא בן אחד אמר לו צא מאיצטגנינות שלך אין מזל לישראל (נדר' לב.). אמר לו הקב"ה לאברהם כבר אתה יודע שאין אתה מוליד אמר לפניו רבש"ע כך אני רואה במזל שלי שאיני מוליד אמר לו מן המזל אתה מתיירא חייך כשם שאי אפשר לאדם למנות את הכוכבים כך אי אפשר למנות בניך (מד"ר במות לח). שאברהם ראה במזל שאינו עתיד להוליד בנים מה עשה לו הקב"ה באותה שעה אמר ר' יהודה וכו' מלמד שהעלהו הקב"ה למעלה מכיפת הרקיע ואמר לו מן אותו המזל שאתה רואה שאין אתה עתיד להוליד ממנו אני מראה לך שאתה מוליד (שם במד' כ). ומה היתה חכמתן של בני קדם שהיו יודעין במזל וקוסמין בעופות (שם קהל', כל זה נסיתי). תתברך שעה שיצרתי אתכם ותתרומם המזל שיצרתי אתכם בו יאיר אור אותו יום שעליתם במחשבה על לבבי (מס' זיכלות יח).—ובסהם"א: שנים שעשו שותפות והשביחו ואמר אחד לחבירו וכו' תן לי מחצה ריוח ומחצה קרן ומחצה שלך אם יגיע לך חסרון אטול עמך יכול לומר לו מזל[2]) שנים גורם (הלכ' פסוק', ממוג'). ולעולם לא יהיה ראובן אלא בורסי ועני ואין לו בן שכן נתן לו המזל בעת לידתו (אגר' הרמב"ם לחכמי מרשליה). ואל תשם את לבך לדברי הטפשות והסכלות שאומרין החוזים בכוכבים שמזל האדם העולה בעת יציאתו מרחם אמו וצורת הכוכבים השבעה במקומותם במזלות באותה שעה היא העלה המסבבת להיות הילוד חכם או סכל צדיק או רשע וכו' מצליח במעשיו או מפסיד ומזלו גורם לו ואונסו לקצה מהקצוות אלו ולא יוכל לנטות ימין ושמאל ממה שגרם לו מזלו שאלו הדברים הם תהו וריק (ספ' מוסר לר"י בן עקנין כ עו). ואם מזלו גורם לו המות אפי' הכין כל אלו ההכנות ונשמר בכל משמר לא נצל ממה שנגזר עליו במזל הלידה (שם). שכך היא מלאכתם של עובדי המזלות שחושבים להוריד כחם על צלמי הבעלי חיים ובמיני עבודות והקטרות (ר"י ערמאה, חזות קשה ז). וחשבתי בזה מחשבה דקה למה היו שבעים שנה וזה לפי שהשפעת המזלות הוא בסך זה ואח"כ חוזרים חלילה (בכע יסודס ז). וכשאתם באים לעולם מזל צומח בראשיכם והולך ויורד עד רגליכם והנוצרים להפך המזל מתחיל מרגליהם והולך לראשיהם (שם). כי הוא יתברך לא השר לי רק המזל דתקני (ר"מ אלשיך, איוב ו יד).—ושליטתם על חלקי הגוף: ויש לדעת כי גוף האדם נחלק לי"ב חלק' כנגד י"ב מזלות הראש לטלה הצואר לשור הזרועות והידים לתאומים החזה לסרטן האצטומכא לאריה הטיבור לבתולה הבטן למטה מהטיבור עד מקום הערוה למאזנים הערוה ומקום היציאה לעקרב הירכים לקשת הברכים לגדי השוקים לדלי הרגלים מן הקרסולים ולמטה לדגים (יוסף יפה' פורלין, תולד' אדם, כ"י בריט"מ).—ובצמחים: א"ר סימון אין לך כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו ואומר לו גדול (מד"ר ברא' י).—מַזָּל טוב, מַזָּל רע[1]): יש אדם בישראל שנולד במזל טוב לחיות בעוה"ז ויכיר בוראו בכל לבבו והולך בתומו (אותי' דר"ע, דלת). אדם מזרע ודם מתגברים בהם הטבעים ומתנצחים בהם המדות כפי התחלפות ההצלחה ורוע המזל כאשר נתבאר בספר יצירה (כוזרי ג יז).—חכמי המַזָּלוֹת, החכמים שהתפארו שיודעים פעולות המזלות על העולם השפל: כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות ותדבר הצורה (ראב"ע ברא' לא יט). כי מקומות הארץ משתנים כנגד הכוכב העומד על ראשם וחכמי המזלות יבינו זה (הוא, שמות עו יז). חכמי המזלות נחלקו בשאלות לשתי תורות גדולות (הוא, ספר השאלות, כ"י פריז). ועתה אחל לדבר איך יוכל חכם המזלות לדעת מה שיש בלב השואל (שם). — וחכמת המַזָּלוֹת: ואין יכולת במשכיל לדעת כל זה אם לא ילמוד חכמת המזלות וידע מהלכי החמה והלבנה (הוא, יסוד מורא א).—הכל תלוי במזל[2]): שכל העיתים לפי מהלך החמה במזלותיה ותולדותיה במזל תלוי הכל (רש"י שבת עס.). שקבע הקדוש ברוך הוא ברקיע מהלכות הכוכבים

[1]) בגמ' בארמ': האי מאן דבחמה יהי (שנולד במזל חמה) גבר זיותן יהי וכו' האי מאן דבמאדים יהי גבר אשיד דמא (שבת קנו.). אדם דאית ליה מזלא מסייע ליה בהמה דלית לה מזלא לא מסייע לה (שם נג:). לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא (מו"ק כח.). אע"ג דאינהו (האנשים שהיו עם דניאל) לא חזו (את המראה) מזלייהו חזו (מגי' ג.).—[2]) תרגום מארמ' בגמ' (ב"מ קה.): הני בי תרי דעבדי עיסקא בהדי הדדי ורוח וא"ל חד לחבריה וכו' נפלוג רווחא ונפלוג קרנא ואי מטי לך פסידא דרינא בהדך א"ל לא מזלא דבי תרי עדיף.—[1]) בגמ' בארמ': בר ישראל דאית ליה דינא בהדי עכו"ם לישתמיט מיניה באב דריע מזליה ולימצי נפשיה באדר דבריא מזליה (תענ' כט:). —[2]) בארמ' בתרגום קהל' (א כ) כולא במזליא תליא מן שמיא.

ונתן להם כח לפעול פעולות בשפלים והם במהלכם מועילים ומזיקים בעוה״ז והכל תלוי ב מ ז ל (רבינו בחיי, וילך). קם רבי אלעזר (בנו) פתח ואמר הכל תלוי ב מ ז ל ואפילו ס״ת שבהיכל (זהר נשא, תקונא תמינאה).—ב) קצת במשמ׳ התחברות המקרים המצליחים את האדם: ולא היה לי מן המדע לעניי ורע מ ז ל י ומיעוט דעתי והעלם סוד הלשון ממני (הקדמ׳ ריב״ג להשרשים). אין זווגם עולה יפה ב מ ז ל ט ו ב (רב״י פסח׳ יט.). אולי יאמר לוט בלבו ב מ ז ל רע קבלתי אלו האורחים (תולד׳ יצחק לר״י קארו, וירא). ואני לרוע מ ז ל י, והיגון אשר עלה בגורלי, אמרתי לחברי במה נוכל לנסותו, ולדעת שקריו מאמונתו (ר״י חריזי, תחכמ׳ כב). ומבית אחר גנבתי הכלת וארגמן ותולעת שני, ולרוע מזלי ראני איש מלשני, והגיד אל השופטים (עמנ׳, מחבר׳ יט). מה נכבד היום זה המושב ואין ערכו, אחרי אשר ה מ ז ל הביא ראשי המשוררים עד כה (שם, מחבר׳ כ). אם תרצה לבטל המקח עכשיו וישאר היין ברשותי לי ו ל מ ז ל י אבטלנו (טוחו״מ, מכיר׳ רכה ז). כי מ ז ל רע שלו גרם שחלה הנתבע (שם כח, בשם ריב״ש). כי אין כל העלות הכרחיות ולא פעולתם הכרחית ויכנס בהם ההזדמן ושעתו וטובו והוא הנקרא טוב ה מ ז ל (ר״מ גלגוני, המאמ׳ בבחירה). וקורין להצלחה טובה מ ז ל טוב וההפוך מ ז ל רע (צמח דוד, ערך מזל). —°מַזָּל שחור: ולך בטן כבטן גור נפוחה, וצורתך כ מ ז ל ך שחורה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ו).— ומצוי מאד במשמ׳ זו בדבור: פלוני יש לו מ ז ל, אין לו מ ז ל. — ועי׳ גָּד, מְנִי.

*ארי.—*בתולה.—*גדי.—גלגל, *גלגל המזלות—*דגים.—*דלי.—חגורה, °חגורת המזלות. — *חמה. *טלה.—כוכב.— כיון.—כימה.— כסיל. — *לבנה.— — *מאדים.—*מאזנים.— מזרות.—*נגה. — *סרטן. — עיש, בני עיש.— *עקרב. —*צדק.—*צמח. — *קשת.— *רעה.— *שבתאי.—*שור.—*תאומים.

°מִזֵּל,—קל לא נהוג.

—התפ׳, °הִתְמַזֵּל, — נעשה מזל: התמזל מזלי כלומר התגבר מזלי (ערוך, ערך גד).

מַזְלֵג[1], ש״ז, מ״ר מַזְלְגִים, מַזְלְגוֹת[2]), מַזְלְגֹתָיו,—א) כלי בעין כף עשויה שלש או ארבע שִׁנַּיִם בראשה לתחב בבשר וכדו׳ ולהוציא מהסיר, Gabel; fourchette; fork: (והיה) כל איש זבח זבח ובא נער הכהן כבשל הבשר והמזלג שלש השנים בידו והכה בכיור או בדוד או בקלחת או בפרור כל אשר יעלה המזלג יקח הכהן (ש״א ב יג-יד). ויעש את כל כלי המזבח את הסירת ואת היעים ואת המזרקת את המזלגת ואת המחתת (שמות לח ג). ויעיו ומזרקתיו ומזלגתיו ומחתתיו (שם כז ג).— ובמשנה: ואת ה מ ז ל ג לתת עליו לקטן (שבת יז ב). וטמא לסטרא שניטלה כפה טמאה מפני ה מ ז ל ג ניטל ה מ ז ל ג טמאה מפני כפה (כלים יג ב).— ב) °כלי מלאכה של הרופאים להוציא הילד מהרחם: ותמשש היד השמאלית בשמן ותקבץ האצבעות יחד ותכניסם בפי הרחם וכו׳ ותחפש אנה ראוי שתנעץ ה מ ז ל ג י ם אשר ישכו בהם העובר (קאנון ג כא ב יג).

מַזְלֶגֶת[1], מ״ר מַזְלְגוֹת,— א) עי׳ מַזְלֵג.— ב) °כלי מכלי המענים: ובשנת התקס״ב קם איש אחד שאמר שהיה סולטאן מוסטאפא וישימו אותו ב מ ז ל ג ו ת (ספר יוחס׳ מאמר ה, שנת תתקסב).

מְזִמָּה, ש״נ, בכנ׳ מְזִמָּתוֹ, מ״ר מְזִמּוֹת, מְזִמּוֹתָיו,—א) מה שאדם זֹמֵם לטובה או לרעה, Plan: העיר יי׳ את רוח מלכי מדי כי על בבל מזמתו להשחיתה כי נקמת יי׳ היא נקמת היכלו (ירמ׳ נא יא). לא ישוב אף יי׳ עד עשתו ועד הקימו מזמות לבו (שם כג כ). כי נטו עליך רעה חשבו מזמה בל יוכלו (תהל׳ כא יב). בגאות רשע ידלק עני יתפשו במזמות זו חשבו (שם י ב). אל תתחר במצליח דרכו באיש עשה מזמות (שם לז ז). הן ידעתי מחשבותיכם ומזמות עלי תחמסו (איוב כא כז).—ובכלל מחשבה גדולה לעשות דבר גדול: ידעת כי כל תוכל ולא יבצר ממך מזמה (איוב מב ב).— ומחשבה עיונית בדבר מהדברים: רשע כגבה אפו בל ידרש אין אלהים כל מזמותיו (תהל׳ י ד).—איש מזמות: טוב יפיק רצון מיי׳ ואיש מזמות ירשע (משלי יב ב). ואיש מזמות ישנא (שם יד יז).— בעל מזמות: מחשב להרע לו בעל מזמות יקראו (משלי כד ח).—ימרוך למזמה (תהל׳ קלט כ) עי׳ ב.מרה, מרה מזמה. — ב) כח המחשבה ושקול הדעת, Klugheit; sagesse; craftiness: לתת לפתאים ערמה לנער דעת ומזמה (משלי א ד). נצר תושיה ומזמה (שם ג כא). אני חכמה שכנתי ערמה ודעת מזמות אמצא.

---

[1]) משרש זלג, עי״ש. בערב׳ מזלאג a) הוא מין בריח או מנעול, וכבר פקפקו קצת חל״ע אם זו מלה ערבית או שאולה אולי מארמ׳ והטוה לענין אחר.— [2]) שמש הקדמונ׳ מ״ר זה למזלג, ועי׳ הערה לערך מזג.

a) مزلاج

[1]) צורה זו ביחיד קבעו החדשים לערך מזלג להרבים מזלגות.

(סס ח יב). — ואמר בן סירא: אויל מפתח יביט אל בית ואיש מזימות יכניע רבים (כ"ס גני' כא כג).— והשתמשו בסהמ"א במשמ' זו: ומי שהוא מאנשי הנפשות היקרות והמזימות הנכבדות (ר"י א"ת, תמהס"ג יח). וראיית הנולד בעין המזמה (ר"י אבן עקנין, ספי' מוסר ג יג). — ואמר המשורר: ותרוץ כצבי על הר מזמות כגבור בשפלה רץ בסוסו (רשב"ג, כתר מהחלי). כשורש עץ יהי אורך אמירו, וכתבונת אנוש יושר אמריו, וכמזמת לב אנוש כן יגונו (הוא, כסרס ען). ימי ריבות יעדני (הזמן) והנה ככר שלם ולא שלם נדריו, ובל אעוף עלי גבהי מזמות יקציץ בעדי כנפי נשריו (סס). גביר על הוג תבונות משכנותיו ובשביל המזמות לו צעדים, ועוד ידיו לכל שואל פתוחות וביתו לעניים מרודים (מסה דעי, נקו"ק נג). — מְזִמָּתֹה (ירמ' יא יה), עי' מְזִמָּה.

·מְזְמוּז, ס"ז, — סה"פ מן *מִזְמֵז: הביא מועד במלאתו לשבור בחורי גמוז, ורבה בו פעמים במסמוס ומזמוז, זבולו כשר שאננות מבכות את התמוז (קליר, י"ז תמוז, אמרר בבכי). כפרה על מה שגרמנו המזמוז בעליונים (רמ"ע מפאנו, אמרי טהורי, הקו"ד ג ד).

***מְזְמוּט**[1], ס"ז, מ"ר מִזְמוּטִים, — שחוק ושעשועים להרחיב הדעת ולשמח הנפש, במחול וזמרה וכדומ', amusement; Belustigung: היה הוא (ר' יהושע) ורבי יוסי הכהן מהלכין בדרך אמרו אף אנו נדרוש במעשה מרכבה פתח ר' יהושע ודרש ואותו היום תקופת תמוז היה נתקשרו שמים בעבים ונראה כמין קשת בענן והיו מלאכי השרת מתקבצין ובאין לשמוע כבני אדם שמתקבצין ובאין לראות במזמוטי[2] חתן וכלה (חגי' יה).—ובסהמ"א: לחדוות מזמוטי

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) בירוש' במקום מזמוטי שמיחין. ופרש הערוך מזמוטי זמירות שאומרין לפני חתן וכלה כדי לשמחן. ע"כ. ורש"י: מיני שחוק שמשחקין לפניהן. ע"כ. וכבר באה מלה זו בתרגום (איוב לו יא): ישלמון יומיהן בטב ושניהון במזמוטין, ע"כ, והוא תרגום המלה בנעימים שבכתוב שם. והנה לוי במלון לתרגום וכמו"כ במלון לתו"מ אמר על מלה זו שהיא יונית ואמר כי קרוב הוא שנגזרה מן μειδιάσματα, שפרושה הוא צחק צחוק קל. אבל, כבר Fleischer, בהערותיו ללוי, דחה לגמרה גזרה זו מבחינ' המשמ' ומבחי' הצורה, אמר וז"ל: Die als wahrscheinlich gegebene Ableitung des Wortes מזמוטין von μειδιάσματα ist, wie manche andere dem griechischen Wörterbuche entnommene, sowohl was die Form als was die Bedeutung betrifft, mehr als unwahrscheinlich. בריל (Brüll's Jahrb. VII, 58) הציע שתי גזרות: מהמלה היונית μασάμα, במשמ' מחול ורקוד או מן μελίσματα, במשמ' לחן, ולזו האחרונה הסכים ש. קרוים (S. Kraus (Lew. s. v.). וכבר דחה השערה זו J. Löw בהערותיו שם, ונגד אל הנסיונות לשית מלה זו ליונית החליטה פלישר שם לשֵמית והסכים לו גם לֹו, אבל צריך להודות כי גם גזרתו של פלישר מן זמט a) בערב' במשמ' שמט בעבר' היא רחוקה מאד ובזה צדק בריל במקום הנזכר למעלה כי היא מלאכותית יותר מדי, ואולם בעצם הדבר חש פלישר בחוש הלשון הדק שלו האמת, כי זו מלה שמית והיא נמצאת גם בערב' ממש במשמ' בעבר' אלא בחלוף קל, והוא השם שמוד b), והפעל שמד c). אמר אלג'והרי: ואלשמוד אללהו ואלשאמד אללאהי ואלמע'ני, ע"כ, ובעבר': שמוד (פרושו בערבי') להו (והוא שעשוע ומשחק) ושאמד (פרושו) משעשע ומזמר. ויותר מזה בלשאן אלערב, וז"ל: ואלשמוד אללהו ושמד שמודא להא ושמדה אלהאה ושמד שמודא ע'ני וכו' ורוי ען אבן עבאש אנה קאל אלשמוד אלע'נא בלע'ה חִמְיַר יקאל אשמדי לנא אי ע'ני לנא ויקאל ללקינה אשמדינא אי אלהינא באלע'נא, ע"כ,—ובעבר': שמוד הוא להו (שעשוע), ושמד שמוד שעשע, ושמדהו שעשעהו, ושמד שמוד זמר וכו' והביאו בשם אבן עבאש שאמר כי שמוד הוא זמר בלשון חִמְיַר (בדרום ערב, בארץ סבא) יאמרו אשמדי לנא ר"ל זמרי לנו ויאמרו לזמרת אשמדינא ר"ל שעשעי אותנו בזמרה. — וזה ידוע כי הלשון החִמְיַרית היתה במקצת יותר קרובה לעברית מלערבית, כך למשל הפעל ות'ב שהוא בעבר' ישב, משמש בערב' רוב שמושו במשמ' קפץ ובלשון חמירית במשמ' ישיבה ממש כמו בעבר', וכבר ספרו על מלך ט'פר (במדינת חִמְיַר), שנכנס אליו אחד מבני ערב ויאמר לו המלך בחמירית תִ'ב (וכונתו היתה שֵב, ויחשב הערבי כי צוהו לקפץ) ויקפץ הערבי וישבר רגלו ויצחק המלך ויאמר: עוד אצלינו לא ארץ ערב מי שנכנס ט'פר ילמד חִמְיַרית! — חלוף ז-ש מצוי בעברית בעצמה וגם בין עבר' וערב', וחלוף ט-ד בערב' בעצמה, למשל לדש-לטש d), לדמ-לטם e), וכן בין עברי' וערב' דלח-טלח' (J. Barth, Wurzeluntersuchungen, II). ורגלים לדבר כי היתה מלה זו נהוגה בעברית עוד בזמן קדום, ועל כל פנים בימי ירמיהו, והנביא הענתותי בעצמו השתמש בה פעם, רק בקצת שנוי כתיב, בתו קמוצה תחת ט חלומה, אלא שלא הרגישו בה חכמי הלשון מפני שנשתבשה קצת וקבלה צורת מלה אחרת, ועל ידי זה נעלמה כונת דברי הנביא במקום הזה, וכל המפרשים, מהקדמונים ועד

---

a) زمط b) سمود c) سمد

d) لدس لطس e) لدم لطم

חתנים ומלכים עושים סעודה (רש"י קהל' י יט). בשעה שעוסקים שם במזמוטי חתן וכלה (טור יו"ד, הלכ' אבילות שמ"ב).

מְזְמוֹר[1], ש"ז, מ"ר מִזְמוֹרִים, — מה שמזמרים, ובפרט כנוי לקצת שירי ספר תהלים: מִזְמוֹר לדוד בברחו מפני אבשלום בנו (תהל' ג א). למנצח בנגינות מִזְמוֹר לדוד (שם ד א). למנצח אל הנחילות מִזְמוֹר לדוד (שם ה א). למנצח על הגתית מִזְמוֹר לדוד (שם ח א).

החדשים, נתלבטו בפרושם ולא מצאו ידיהם ורגליהם, וזה הפסוק נחשב לאחד מהיותר קשי ההבנה במקרא. וזה לשון הפסוק כמו שהוא כתוב ומנֻקד בנוסחה של המסורה: מֶה לִידִידִי בְּבֵיתִי עֲשׂוֹתָהּ הַמְזִמָּתָה הָרַבִּים וּבְשַׂר קֹדֶשׁ יַעַבְרוּ מֵעָלָיִךְ כִּי רָעָתֵכִי אָז תַּעֲלֹזִי (ירמ' יא טו). והנה, הקדמונים ראו בזו המלה ה מ ז מ ת ה את המלה מְזִמָּה הידועה, בצורת ישועתה, עזרתה, וכיוצא בהן, ונתקשו כלם בהתאר הָרַבִּים בל"ר למזמתה שהיא לשון יחיד, ופרשו בדרך רחוק מאד. רש"י: הרבים שבהם. רד"ק: האלהים הרבים שעבדתם. והחדשים הגיהו מזמות במקום מזמתה, וקצתם הגיהו מְנָחוֹת, ואמרו כי הרבים אינו תאר למזמות אלא שזו מלה מְשֻׁבֶּשֶׁת במקום הַחֲלָבִים שהיה כתוב כאן, ואחרים הגיהו הָרִנִּים (קורניל, במשמ' רנה ותפלה), והוסיפו להגיה: מעליכי במקום מעליך כי, ובמקום תעלזי הגיהו קצתם תחלצי, וקצתם תעלו. ואחרי כל אלה ההגהות הודו המפרשים שעוד לא נרפא הפסוק ושאין כל זה אלא ישוב בדחק. ובאמת, אחרי כל אלה ההגהות אין הפסוק יותר לשונו של ירמיהו אלא לשונם של אלה המפרשים החדשים שֶׁרֻבָּם ככלם הם נוצרים. ואולם באמת נוסח הכתיב של זה הפסוק כמו שהוא בנוסחה המסורה אינו צריך לתקונים, רק במלה אחת הגהה קלה בהכתיב וקצת שנוי בהנקוד, ובמלה אחרת קצת שנוי בהנקוד, ולא יותר, ועי"ז כל הפסוק שב טבעי ויפה במליצתו ובכונתו, וזה מתגלה להעין כשאנו מתבוננים לשתי נקודות. ראשית, התאר „הרבים" ש א ח ר י המלה „המזמתה" שהוא בל"ז רבים, מעיד עדות ברורה ודאית, כי המלה „המזמתה" שלפניה ה י ת ה גם היא בתחלה בלשון זכר ר ב י ם, אעפ"י שיש עליות מְרֻוָּחִים (כב יד), וכדי למצא את הצורה הדרושה הזאת בהמלה המזמתה צריך רק להגיה בה הגהה קלה, והיא: ם במקום ההא הסופית שבה, ר"ל במקום המזמתה המזמתם, ולנקד -תָּם במקום -תָה, ויהיה זה שֵׁם במ"ר בכתיב „חסר", כמו שיש הרבה כזה במקרא, וזה מלמד כי אין זו המלה מזמה הרגילה שהיא ש"נ, ובכן, בחלק הראשון של הפסוק היה כתוב: הַמְזֻמָּתִם הרבים. וברור הוא איפוא כי התו היא מהשרש, ושרש מלה זו הוא ז מ ת. ושנית, סוף הפסוק כמו שהוא בנוסחה המסורה: אָז תַּעֲלֹזִי, מעיד שבתחלת הפסוק נאמר כי היא עֹלֶזֶת עתה ושעליזותה זו אינה רצויה, רק א ם ת ע ש ה

מה שנאמר בחלק השני של הפסוק א ז תוכל לעלוז. מזה מ ו כ ר ח כי הפעל של עליזות שבהלק הראשון של הפסוק מ ס ת ת ר בהמלה „מְזֻמָּתִם", והיא היא המלה מ ז מ ו ט, אלא שבימי ירמיהו, או בפרט בענתות, היו אומרים לא מזמוט אלא מְזֻמָּת. גם בשתי המלים „ובשר קדש" התלבטו המפרשים מה ענין בשר קדש כאן, ואמרו חז"ל, וכן רש"י, שהכונה בהן היא להמילה. ואולם לפשוטו של מקרא אין בפסוק זה כלל בָּשָׂר, אלא בַּשֵּׂר. והמלה יעברו, שהיא בנוסחה המסורה בקל צריך לנקד, כמו שעשו זאת כבר החדשים, בהפעיל יַעֲבִרוּ. והמלה כִּי שאחרי המלה מעליך איננה מלת הטעם כִּי, אלא השֵׁם כִּי שבדברי ישעיהו: כִּי תחת יפי (ישע' ג כד), וקודם לו בדברי הושע: לא יוכלו נקיון כִּי מישראל (הוש' ח ה-ו). וכונת כל הפסוק היא: מה לידידַי (כבר נקד כך אחד החדשים) בביתי לעשות מְזֻמָּתִים רבים ובַשֵּׂר קדש, ר"ל לעשות בבהמ"ק הלולה והגגה ולקרא קדש, קדש. יעבירו (כך השבעי' וכו', וכמו וישמעו, וישבום (לקמן כג כב) מעליך מנפת רעתכי, אז תעלזי. בַּשֵּׂר במשמ' קרא, הכריז, כמו ותהלות יי' יבשרו (ישע' ס ו), בשרתי צדק בקהל רב (תהל' מ י). וכבר אמרו קצת החדשים כי הכונה בידידי הוא להכהנים, והוא אולי בלשון סגי נהור והוא כנוי של ע ק י צ ה, במקום אויב. ואולי היו אז בימי ירמיהו אנשים בין הכהנים שהיו קוראים עצמם י ד י ד י ם והיו עושים ה ל ו ל י ם במזמוטים בבהמ"ק אולי לאחד מהאלילים והיו קוראים בעת הזאת קדש קדש, כעין מה שמספר על מנהגים קצת דומים לזה אחר כך בגלות בבל: הישבים בקברים וכו' האמרים קרב אליך אל תגש בי כי קדשתיך (ישע' סה ד-ה).

[1]) מן זמר, עי"ש, ולא נתברר בדיוק לפי תכן השירים שבראשם כתוב השם מזמור לאיזה שיר ביהוד קראו בשם זה. בערב' מזמאר a) הוא שם לחליל, ושירי התהלים נקראים בהקוראן זבור b), משרש זבר, ד"בר c), במשמ' ספר, וכמו"כ משמש הפעל זבר בערב' ההמוני במשמ' זמר הגפן.

a) مزمار b) زبور c) ذبر

לדוד מזמור ליי׳ הארץ ומלואה תבל וישבי בה (שם כד א). לבני קרח מזמור (שם מז א). מזמור לאסף (שם נ א). לאסף מזמור (שם עז א). מזמור שיר חנכת הבית (שם ל א). שיר מזמור לבני קרח (שם מח א). למנצח שיר מזמור הריעו לאלהים כל הארץ (שם סו א). למנצח בנגינות מזמור שיר (שם סז א). מזמור שיר ליום השבת טוב להודות ליי׳ ולזמר לשמך עליון (שם צב א-ב). מזמור לתודה הריעו ליי׳ כל הארץ וכו׳ באו שעריו בתודה (שם ק א-ד).—ובתו״מ: אמר רבי לוי המזמור הזה (מזמור שיר ליום השבת) אדם הראשון אמרו (מד״ר ויקר׳ י). ר״ש בר נחמן בשם ר׳ יוחנן אמר מאה ועשרים מזמורים אמר דוד ולא חתם בהם הללויה עד שראה במפלתן של רשעים (שם ד).—ומ״ר *מִזְמוֹרוֹת: כנגד שמונה עשר המזמורות שכתוב מראשו של תילים עד יענך יי׳ ביום צרה (ירוש׳ ברכ׳ ד ז ד). מאה וארבעים ושבעה מזמורות שכתוב בתהלים כנגד שנותיו של אבינו יעקב (שם שבת טו ג). — ובכלל שיר בלוית זמרה, ואמר בן סירא: מלואות פז וחותם ברקת קול מזמור על נועם תירוש (ב״ס גני׳ לה ו). שם יאשיהו כקטרת סמים הממלח מעשה רוקח, בחך כדבש ימתיק זכרו וכמזמור על משתה היין (שם מט א).

***מִזְמֵז**[1], פ״י,—פועל לא נמצא.

—נִתפ׳, *נִתְמַזְמֵז,—נתמוזמז המח, נתרכך ונהיה כמו בצק, erweicht; ramolli; softened: ר׳ שמעון בן אלעזר אומר אף שנתמזמזה מוחה פסולה (תוספת׳ חול׳ ג א). נתמסמס (המוח) פסול נתמזמז כשר (גמ׳ שם מה:). בבהמה שנתמזמז מוחה טרפה (שם).—ובסהמ״א: אוי לו לזה שנתמזמז מוחו (כ״י, שם). מי שנתמזמז מוחו אינו מוליד (כ״י א״ת, כוזרי ד לא).

***מְזַמֵּר**, ש״ז, — א) אדם שאומנתו לזמר, Sänger, chanteur; singer, נהוג בדבור העברי בא״י ובספרות החדשה. — ב) *כנוי לצפור מצטינת בזמירתה: המזמר הוא המטיב זמר ביתר שאת משאר מיניו וכו׳ קולו יצפצף כחליל צח וירון למרבה ביער בעתות הערב והבקר (תוס״א לשינסק, מערכ׳ סעוף קנז). המזמר הלילי גם הוא נעים בקולו מאד אבל אינו מצפצף כ״א איזה חדשים בקיץ (לא״ית למודי א ו).

מַזְמֵרָה, ש״נ, מ״ר מַזְמֵרוֹת, בכנ׳ מַזְמְרֹתֵיכֶם, — כעין סכין לְזַמֵּר בה הגפנים, Winzermesser; serpe à émonder; pruning hook: כי לפני קציר כתם פרח ובסר גמל יהיה נצה וכרת הזלזלים במזמרות ואת הנטישות הסיר התז (ישע׳ יח ה). וכתתו חרבותם לאתים והניתותיהם למזמרות (שם ב ד). כתו אתיכם לחרבות ומזמרתיכם לרמחים (יואל ד י).

[1] רק בעברית במשמ׳ זו.

מְזַמֶּרֶת[1], ש״נ, מ״ר מְזַמְּרוֹת,—אחד מכלי המקדש[2]: והספות והמזמרות והמזרקות והכפות והמחתות (עשה) זהב סגור (מ״א ז נ). אך לא יעשה בית יי׳ ספות כסף מזמרות מזרקות חצצרות כל כלי זהב (מ״ב יב יד). ואת הסרות ואת היעים ואת המזמרות ואת המזרקת ואת הכפות (ירמ׳ נב יח).

***מְזַמֶּרֶת**, ש״נ,—אשה שאומנותה לזמר, כמו זַמֶּרֶת, Sängerin; chanteuse: אל תט אל מזמרת פן תדיחך בנעימת קולה (ב״ז, תרג׳ ב״ס ט ד).

***מְזִמַּת**[3], ש״נ,—כמו מְזִמָּה: בלמדו ספר מפי משולי ערמת, והבין ודקדק בדת רשומת, ופתח באלה המשפטים וחשב מזמת, וגונב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת (ר׳ יהודה, קינ׳, אלה אזכרה).

מְזֻמֶּת, ש״ז, מ״ר מְזֻמָּתִים,—כמו *מְזֻמָּז, עי״ש בהערה.

***מִזְנוֹן**[4], ש״ז,—כעין קדרה גדולה שיש בתוכה הרבה קערות קטנות נותנין בהן מיני מאכל מתחלפים: כל כלי עץ שנחלק לשנים טהור חוץ משולחן הכפול ותמחוי המזנון[5] והאפיפורין של בעל הבית (כלים טז א).

[1] כך רד״ק (שדס״ש, משק׳ מפעל), כמו מְבַשְּׁלָה.—

[2] לא נתברר מה היה שמושו של כלי זה. השבעים תרגמו במלכ׳ ἧλοι, שהוא כעין קשוט לכוס, ובירמ׳ הניחו המלה כמו שהיא μασμαρώθ. ת״א: מזמריא, במשמ׳ זמרה ונגינה, וכך גם ולג׳ psalteria. ובמשמ׳ זו פרשו גם המפרשים הקדמונים, ריב״ג, רש״י, רד״ק, רלב״ג וכו׳, כלם פרשו במשמ׳ כלי זמר. אך קצת קשה כי שאר הכלים הנזכרים לפני המזמרות ומיד אחריהן הם לא כלי זמר, ולכן פרשו החדשים המזמרות מלשון מַזְמֵרוֹת הגפנים׳ ואמרו כי שמוש המזמרות שבמקדש היה למחוט הפתילות שבמנורה. אבל גם זה קשה, כי רחוק הוא ששמש פעל זמר למעשה זה.

[3] כמו ברקת, שפעת, פוגת, וכדומה.

[4] לא נתברר מקורו בודאות, ועי׳ הערה לקמן.

—[5] פרש רה״ג: קערה גדולה שהיא לאכילת מזון יש לבני אדם חשובים קערה גדולה ויש בגופה של קערה מגורות מגורות ודומין לקערות בתוך קערה גדולה ויש בהם כל מיני מזון מינים מינים. ע״כ. וכעין זה רמב״ם: כלים קטנים מנוסרים מגוף הכלי גדול ישימו בו מין ממיני המאכל בכל כלי מאלו הכלים הקטנים ושם זה הכלי תמחוי

—ובזמן החדש משתמשים בשם זה למגדל ששמרים בו כלי אכילה וצרכי אכילה, ובמו"כ לשלחן ערוך במיני מזון וממתקים, Buffet

מִזְעָר[1]), תה"פ,—כמו מעט: כי עוד מעט מִזְעָר וכלה זעם (ישע׳ י כה). ונקלה כבוד מואב בכל ההמון הרב ושאר מעט מִזְעָר לוא כביר (שם טז יד). על כן חרו ישבי ארץ ונשאר אנוש מִזְעָר (שם כד ו). הלא עוד מעט מִזְעָר ושב לבנון לכרמל (שם כט יז).—ובסהמ"א: ומי שהוא מאנשי הלבבות הזכים והנפשות היקרות המזער הזה יספיק לו למופת (תקון מדה"נ יא). ואשר הקל מהם בחכמה הזאת יותר ובזה לענין הזה הנוטים מהם אל מעט מחכמת התלמוד בעבור גאותם במזער אשר יבינו ממנו (ר"י א"ת, הקד׳ ריכ"ג להרקמה). — ומ"ר מִזְעָרִים, ואמר הפיטן: לוהקנו וועדנו זקנים ונערים, בבית התפלה מקדש מזערים, רפויי ידים ומעודי אברים (שמואל בר"א, סלית׳ ב׳ עי"ת, בהרגון).

מִזְעָרִי, ת"ז, לנק׳ מִזְעָרִית,—של מִזְעָר, של כמות מעטה: זאת ההויה באדם היא מעוטה מאד מאד מזערית ביותר והעכבר והצפרדע אינה כמעט ההוא (ר"ב א"ת, יקוו המים ג). ובאישות ותולעים וכנים וצפרדעים ודומיהם נמצאת ההויה הזאת (מעצמה בלי מוליד דומה) אמנם גם היא מזערית (השמים והעולם לאבן סינא, כ"י ברלין).

א. **מזר**[2]), ממנו מֵזֶר, מַזָּר.

מְזֵר[3]), ש"ז, מ"ר מְזָרִים,— לפי אמונת הקדמונים לפנים כעין חלון ברקיע שמשם תבוא הקָרָה, אוצר הקרה: מן החדר תבוא סופה וממזרים[4]) קרה (איוב לז ט). — ובמדרש: והלון אחד יש באמצע הרקיע ושמו מזרים ואינו יוצא ונכנס בו (השמש) אלא פעם אחת של מחזור הגדול שבו יוצא ביום שנברא בלילה (פדר"א ו). —ואמר המשורר: ובנפול עלי עיני תנומה ותרדמה תעופף שנת עיני ותדד תנומתי, אששטם ואראה כוכבי רום ומזרין[1]) כאלו חקור סודם מלאכת עבודתי (רשב"ג, ידידי שעו מני).

מַזָּר[2]), ש"ז, מ"ר מַזָּרוֹת,— שם לכוכבי אחד המזלות, כמו כימה וכסיל: התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח התציא מַזָּרוֹת[3]) בעתו ועיש על בניה תנחם (איוב לח לא-לב).— ואמר המשורר: אנוש כציץ נמל וכקנה קמל ומה יתרון עמל ויובל לקברות, ומות ירענו ולא ישיגנו ולו ימצאנו בבין המזרות (רשב"ג, ואומר אל תתמה). ואלו חכיתי ושבר אויתי מעט שקויתי להשיג מזרות (שם). — והפיטן אמר: בשם אדני אדמות ומרומות נקראו, אורות ומזרות על פיו יצאו ובאו, אלהי קדם צוה ונבראו (ר"י הלוי, בשם אדני). את בני האמונים, שים ככוכבי מעונים, גם לאור מזרות, שבעת הנרות (הוא, יהמו בומנים). איומתי מזרות ושמשים וכל שטרי מזרח, עבורך קבעתי עולם בלי נקרת (שמואל כהן, שבת ב׳ אח"פ, איומתי). ורקיע הרקיע ועליו מים הזרים, ומאורות ומזרות עלי ארץ מזהירים

המזנון להיותן משימין בו מיני תבשילין רבים. ע"כ. ואמרו שנגזר מן זני במשמ׳ מינים, אך זה דחוק.

1) מן זער, עי"ש.

2) עי׳ הערה להערך.

3) עי׳ הערה לקמן.— 4) בתרגום השבעי׳ יש פקפוקים. ת"י: ומכוֹת מזרים. ולג׳ ab arcturo, ר"ל מצפון. פשיטא: ומן זריפתא, ר"ל מהגשמים העזים. רש"י: אוצר יש ושמו מזרים. ע"כ. ראב"ע: י"א שהיא פאת צפון וי"א מזלות וכו׳ והנכון בעיני שהיא כוכבים וכמוהו התוציא מזרות. ע"כ. רי"ק: הם הרוחות המזרים העננים גם המפיצים העבים בימי הקרת (REJ 1898, 94). רד"ק פקפק אם הוא כפרושו של אביו או הוא מלשון מזרות. והחדשים פרשו קצתם כמו ראב"ע וקצתם כמו רי"ק, ואמרו שהוא כנוי להרוחות הצפוניים, והסתיעו מלשון ערבי׳ שבה המלה ד׳אריאת a) משמשת במשמ׳ ג. והמליצה מן החדר תבוא סופה מעידה על מזרים שהכונה במלה זו היתה כמו ת"י. ובערב׳ אם מרזם כנוי לרוח הצפון. ולא קבעו הקדמונים צורת היחיד. ב"ז נקד מַזָּר. וקצת החדשים אמרו שהעקר מְזָרִים.—1) ואולי כמו מזרות, אך בהיות שרשב"ג השתמש בם"ר מזרות, כמו שהובא בערך שלקמן, נראה כי פה היתה כונתו למזרי הקרה.

2) עי׳ הערה לקמן. — 3) Theod. הניח מלה זו כהויתה בעבר׳ μαζουρὼθ, בלי תרגום. ת"י מזליא. פשיטא עגלתא, ר"ל העֲגָלָה. ולג׳ Luciferum. רסע"ג: נג׳ום, ר"ל כוכבים. וכך מספקים שאר הקדמונ׳ והחדשים. ואין ספק בדבר כי היא היא המלה מרזמאנ a) בערב׳. אמר אלג׳והרי: ואלמרזמאנ מזרמא אלשערינ והמא נג׳מאנ אחדהמא פי אלשערי ואלאח׳ר פי אלד׳ראע, ע"כ, ובעבר׳: ואלמרזמאנ מזרמא של השערינ והם שני כוכבים האחד הוא בהשערי והשני בהד׳ראע. ובלשאן אלערב: ואלמרזמאנ נג׳מאנ מנ נג׳ום אלמטר וקד יפרד וכו׳ קאל אבנ כנאשה אלמרזמאנ נג׳מאנ והמא מע אלשערינ, ע"כ, ובעבר׳: מרזמאנ הם שני כוכבים מן כוכבי המטר ונהוג גם היחיד וכו׳ אמר אבן כנאשה מרזמאנ הם שני כוכבים והם עם השערין.

a) ذاريات

a) مرزمان

(תוס' בבת בין יוה"כ לסוכ', יתו לבין). גם מזרות שמים עש כימה וכסיל, לא יוטיבו גורל איש בער וכסיל (יל"ג, דור הולך). — ונ"ל *מזרים: בהתחדש לאחד מהם מכוכבי המזרים מצב מיוחד מן השמש יכפול חוזק איכות התקופה (כתיג' עולם ו ג).

ב. מזר[1], סמנו א. מזר.

א. מזר[2], פ"י, פעו' לנק' מזרה, — כמו פרש: כי חנם מזרה[3]) הרשת בעיני כל בעל כנף (משלי א יז).

ג. *מזר[4], סמנו ב. *מזר.

ב. *מזר[5], — מזרה הביצה, נתקלקלה ונעשית מבאישה, verdorben s. (v. Ei); être gâté (oeuf); bec. rotten: ביצים שיש בהם צורך יצאו ביצים מוזרות שאין בהם צורך (ספרי דבר' רכז). ביצים מוזרות נפש יפה תאכלם (חול' כד:). (אם מצא בקן צפור) ביצים מוזרות מהו (שיהיה חיב לשלח בשבילן האם הרובצת עליהן) (שם קמ:). זוב דיהה ודומה ללובן ביצה המוזרת שכבת זרע קשורה ודומה ללובן ביצה שאינה מוזרת (נדה לה:). עד שנעשה כביצה המוזרת (סנה' פב:).

ד. *מזר, סמנו ג. *מזר.

ג. *מזר, פ"י, — כמו שזר, מזרה האשה החוטים: עד שישאו ויתנו בה מוזרות[6]) בלבנה (סיע' ו א).

ה. *מזר[7], סמנו ד. *מזר.

ד. *מזר, — קל לא נמצא.

— פע', *מזר[8]), ממזר, — מזר את הפרות, עשה אותם מלאים, חזקים, גמולים: מזל הוא שהוא ממזר את הפירות (מד"ר בראש' י).

---

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כך בקצת ספרי' מ"ו. וברוב הספרים מזרה, ח"ו. וראו בו הקדמונים פע' מן זרה, אך זה דחוק, ולכן יותר נכון להניח פעל מיוחד מזר בשמ' פרש, כמו רשת פרושה (הוש' ה א).

[4]) בערב' מד'ר a), ועי' הערה להערך.

[5]) בערבית מד'רת אלביצ'ה b) פשדת, ע"כ, ובעבר': מזרה הביצה, נתקלקלה.

[6]) כבר העידו בגמ' ירושלמי (שם ו כ ד) ואמרו: אנן תנינן מוצרות אית תניי תני מוזרות מאן דמר מוצרות מצרן עמר ומאן דמר מוזרות שזרן כיתן.

[7]) בערב' מזר c).

[8]) בערב' מזר אלת'מר אשתהכם, ובעבר': מזר הפרי נהיה חזק ובשל.

---

a) مذر b) مذرت البيضة c) مزر

מזרה[1], ש"ז, — כלי האכר, בעין כף גדולה או מזלג זורה בו את הבר בגרן להפריח ממנו את המוץ, Wurfschaufel; pelle à vanner; winnowing fan: והאלפים והעירים עבדי האדמה בליל חמיץ יאכלו אשר זרה ברחת ובמזרה (ישע' ל כד). — ובמליצה גם לאנשים בענין אבוד וכליון: ואזרם במזרה בשערי הארץ שכלתי אבדתי את עמי (ירמ' יה ז). — ובתו"מ: אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית מחרישה וכל כליה העול והמזרה והדקר (שבי' ה ו). המעבר והמזרה והמגוב (כלי' יג ז, עקו"י ד ו). ושירי המזרה (נחשבים כלי אם נשאר ממנו) טפחים (תוספתא כלי' ב"ב ז ג).

מזרח, ש"ז, מזרה, מזרחה, מזרחה, — המקום שמשם יזרח השמש, פאת העולם שמשם יראה השמש לנו בבקר, הנגד מן מערב, Osten; est; east: בעבר הירדן מזרח השמש (יהוש' א יה). וכל הלבנון מזרח השמש (שם יג ה) ויבא ממזרח שמש לארץ מואב (שפט' יא יח). נכח הגבעה ממזרח שמש (שם כ מג). העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש יקרא בשמי (ישע' מא כה). למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדי (שם מה ו). וייראו ממערב את שם יי' וממזרח שמש את כבודו (שם נט יט). כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים (מלא' א יא). — ובמברת: הכנעני ממזרח ומים (יהוש' יא ג). ובאשר יפגעון מצפון וביששכר ממזרח (שם יז י). ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר יי' (עמו' ח יב). אל תירא כי אתך אני ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך (ישע' מג ה). הנני מושיע את עמי מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש (זכר' ח ז). ויאספם לרחוב המזרח (דהי"ב כט ד). — מזרחה, לצד מזרח: לפאת קדמה מזרחה (שמות כז יג). והחנים קדמה מזרחה (במד' ב ג). ימה וצפנה ותימנה ומזרחה (דבר' ג כז). וכל הערבה מזרחה (יהוש' יב א). שני עשר בקר שלשה פנים צפונה וכו' ושלשה פנים מזרחה (מ"א ז כה). ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה (זכר' יד ד). — ובסמי': אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש (דבר' ד מא). וירשו את ארצם בעבר הירדן מזרחה השמש (יהוש' יב א). אשר מצפונה לבית אל מזרחה השמש למסלה העלה מבית אל שכמה (שופט' כא יט). — ועם ל בראשו, למזרח, למזרחה: נגד שער המים למזרח (נחמ' ג כו).

---

[1]) מן זרה. בערב' מד'רי a).

---

a) مذرى

ויבריחו את כל העמקים למזרח ולמערב (דה"א יב יט). ולמזרח נערן ולמערב גזר ובנתיה (שם ז כח). וקורא בן ימנה הלוי השוער למזרחה על נדבות האלהים (דה"ב לא יד).—ומצוי מאד בתו"מ ובסהמ"א.—רחוק מזרח ממערב, מש"ל למרחק גדול ונגוד רב: כרחק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו (תהל' קג יב).— ובהשאלה *באיכות הדבר: הרבה פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב (ספרי במד' קלא).

***מִזְרָחִי**, ת"ז, נקב' מזרחית,—של מזרח, מפאת מזרח: מדשן את (הנר) המזרחי ומניח את המערבי דולק (תמיד ו א). עלה בכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית (זבח' ה ג). ושל בין הערבים היה נשחט על קרן מזרחית צפונית (תמיד ד א). (רוח) מזרחית לעולם יפה מערבית לעולם קשה (יומ' כא:). בכל מקום רוח מזרחית קולטת (מד"ר ברא' כא).—ומ"ר: מי שזכה בדישון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיים דולקין (תמיד ו א). נכנס ומצא שתי נרות מזרחיות דולקים (שם ג ט). — ומצוי מאד בסהמ"א. — ובמשמ' "אדם מהמזרח: וימים ומעברים עברתי ומשברים שברתי ונתחברתי למזרחיים ולמערביים ולאזרחיים ולתושבים (ר"י חריזי, תחכ' לבון הזהב).

***מֵזָרְן**[1], ש"ז, — מצע של לבד על המטה תחת הכר: מיזרן[2] היוצא מן המטה כל שהוא וכו' שירי מיזרן שבעה טפחים כדי לעשותו חבק להמור (כלים יט ג). נישא הזב על המטה ועל המיזרן מטמא שנים ופוסל אחת (שם ד). מטה שהיתה טמאה מדרס וכרך לה מיזרן וכו' היא טמאה מדרס והמיזרן מגע מדרס (שם ה). מטה שכרך לה מיזרן ונגע בהן המת (שם ו). מזרן שהוא מכרך בו את המטה והכניס

[1]) לא נתברר מקור מלה זו ומשמ' בדיוק, וע' הערה לקמן.—[2]) פרש רה"ג: פי' בגדי צמר שנותנין בני אדם גדולים וחשובים על מטותיהן תחת כל המצעות והוא כמעשה אלו שנותנין בגד צמר בשפת גגותיהן למנוע המטר מן הקירות וכן עושין הגדולים בשפת ארוכות המטה. ע"כ. וכן הערוך. והרמב"ם פרש: מיזרן הוא אזור ארוג יהיה מצמר או פשתן או שער וכו' וזה האזור כבר מקיפים בו המטה על ריבוע חלקיו וישאר מזה קצתו תלוי מן המטה כמו חבל היוצא מן המטה. ע"כ. וכן ביד החזקה (כלים כא ח): אבנט של ארג שמקיפין אותו על המטה כדי לקבץ איבריה והוא הנקרא מזרן. ע"כ. ונראה שהוא נגזר מלה זו מן אזר, אבל זה דחוק. ואולם בענין שמוש המזרן דעת הרמב"ם מוכרחת מתוך עצם דבר המשנה והתוספתא.

לבית שהמת בתוכו וכו' כל טומאה ששוות מטה למיזרן כגון טומאת המת והזבה (תוספתא כלי' ב"מ ט ו). כרע שהיא טמאה מדרס וחברה על המטה טהורה הכרע וכן במיזרן (שם ג).

מִזְרָע, ש"ז,— דבר זרוע: ערות על יאור על פי יאור וכל מזרע יאור יבש נדף ואיננו (ישע' יט ז).

מִזְרָק[1], ש"ז, מ"ר מזרקים, מזרקי,—א) כלי קבול גדול, כעין כוס גדולה וכדומ', Schale ; coupe ; bowl : וקרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק[2] אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה (במד' ז יג). קערת כסף שתים עשרה מזרקי כסף שנים עשר (שם פד). ויעש מזרקי זהב מאה (דה"ב ד ח). השתים במזרקי יין וראשית שמנים ימשחו (עמו' ו ו). ושתו והמו כמו יין ומלאו כמזרק כזוית מזבח (זכר' ט יה). והיה הסירות בבית יי' כמזרקים לפני המזבח (שם יד כ).—ובתו"מ: הביאו לו את השעיר שחטו וקבל במזרק את דמו (יומ' ה ד). שדרך היין לשתות במזרק (מד"ר במד' יג). — ובסהמ"א: וימלא מזרק נחשת גדול ממימי המטר אשר היו צפונים אצלו למלאכת הקוסמים (יוסיפון, דף סו). מי כהחכם להחכם אשר ישתה דבריו ולא ישתה במזרק דם גפנים (תכו' דונש על רסע"ג 110). —ואמר המשורר: אש קדחו אוריו (של היין) ולא גופהו, תוך מזרקי ברד והתלקחו (רמב"ע, דיואן סו, כ"י כודל'). ראה אדוני זה המזרק, כאלו מזהב הורק, או מכתם אופיר הוצק (ר"י חריזי, תחכמ' לד). ויאמר אל הנער קח המזרק בימינך, לצקת מים על ידי אדונך (שם). והיין כלפידים תוך הכדים, והגביעים לכוכבי היין רקיעים, והמזרקים כאלו מן האור יצוקים, ובזהב החשק מחושקים (שם ג).—ובמליצה, "מזרק המשושים וכדומ': ידידיו מהרו אל יין ידידות שתות היום במזרק

[1]) לא נתברר בודאות מקורו. הקדמו' וגם החדשים גזרו אותו מן זרק ואמרו שהוא ע"ש שהיה משמש לזרק בו הדם על המזבח. אבל, בשני המקומות במקרא שפורש שם שמושו איננו כלל לזריקת דם אלא במקום אחד לשים בו סלת בלול בשמן ובמקום השני לשתיית יין. ובשאר המקומות במקרא לא פורש למה היה המזרק משמש במקדש. רק במשנה נאמר קבל במזרק את דמו של הקרבן, ועכ"פ פעולת זריקת הדם על המזבח איננו אלא מעשה מקרי וקצת קשה לחשב כי על שם זה נקרא הכלי מזרק הואיל ושמש לענינים אחרים.—[2]) כבר העיר רד"ק כי ברוב הספרים הריש פתוחה ובספר ירושלמי קמוצה (מכלול, בדה"ב, מפעל).

המשושים, ועוד התעתדו לכפול שמחות ופתחו ההנחות מאבוסים (רמב"ע, הרית מר).—ב) ⁺אחד מגידי הצואר שמהם הדם הולך להלב[1]: קרום של מוח ושני מזרקין של צואר (והזהיר, ויקר'). וקנה הלב והוא המזרק הגדול שיוצא ממנו לריאה (רמב"ם, בחיט' ו ה). קני הכבד והן המזרקין שבו שבהן הדם מתבשל (שם ח). וכן העורף שבו המזרקים שהן מלאים דם (הות, מלכ' אסור' ו יג).

⁺מַזְרֵק, ש"ז,—כלי מכלי הרפואה לזרק בו הרפואה לתוך הגוף לעשות חקן, Spritze; seringue; syringe: ומן החזקים במוחלט אפר עקרבים ושמן עקרבים וכו' יוזרקו במזרק הנקרא שיריגג (קאנון ג יח כ ו). שתגביה רגליה על כר ויוזרק בה וכו' שמן כרוע במזרק ברחם וראוי שיהיה המזרק משלש הקצות ארוך הצואר כשעור ארך קרן הרחם מהאשה המתרפאת (שם כא ב יב). ואמנם השחינים אשר בחזה ובריאה אשר נזכירם יצטרכו שתזרק במזרק בה הרפואות הרוחצות (שם י ה ו).

מִזְרָקָה, ש"נ, מ"ר מִזְרָקוֹת, מִזְרְקֹתָיו—כמו מִזְרָק משמ' א: ויעש את כל כלי המזבח את הסירת ואת היעים ואת המִזְרָקֹת את המזלגת ואת המחתת (שמות לח ג). ועשית סירתיו לדשנו ויעיו וּמִזְרְקֹתָיו ומזלגתיו ומחתתיו (שם כז ג). ויעש חירום את הכירות ואת היעים ואת המִזְרָקוֹת (מ"א ז מ).

⁺מִזְרָקִית, ש"נ, מ"ר מִזְרָקִיּוֹת,—מין נחש מזדרק מרחוק על טרפו: אבל ושרף מעופף הוא גם כן מכמו הנחשים האלה אלא שהוא מן המעופפים ג"כ והפילוסופים מספרים על קצתם שהם מקפצים עד מהלך רחוק בזריקת התנית הזרוק והם בלא כנפים וקוראים להם המזרקיות (הברפ' לריב"ג, ערב ערף).

מֹחַ[2], מוֹחַ, ש"ז,— הדבר הלבן הרך שבגלגלת ראש בע"ה ובתוך העצמות, Mark, Gehirn; moelle, cerveau; marrow, brain: עטיניו מלאו חלב ומֹחַ עצמותיו ישקה (איוב כא כד).—ובתו"מ: נפחתה הגלגולת ולא נקב קרום של מוח (חול' ג כ). כהן ששמש בטומאה וכו' מוציאין אותו חוץ לעזרה ומפצעין את מוחו בגזירין (סנה' ט ו). רשב"א אומר אף שנתמזמזה מוחה פסולה (תוספתא חול' ג א). העצמות והגידין והנותר ישרפו בששה עשר ויקוץ מפני המוח שבקולית (ירוש' פסח' ז לה.). אמרו שלש מאות מוחי תינוקות מצאו על אבן אחת (שם תענ' ד סט.). והיו מכין אותן ומפצעין את מוחיהם בגיזירין (שם סנה' י כח ד). אמר ריב"ל משום בר קפרא מוח כל מה שבקדירה נדון כמוח התחיל לימשוך נדון כחוט השדרה (חול' מה.). שפעם אחת גזרה המלכות גזרה על ישראל שכל המניח תפילין על ראשו יקרו את מוחו (שבת קל.). מקום שמוחו של תינוק רופס (ערוב' לה:).—ואמר המשורר: אמרו היום אני או תנין ומילדי ענקים או כבן מנות, העור הלא נבמר וכלה השאר גם עששה עצם וסף המוח (רמב"ע, עד אן בגנות, כ"י בודלי').—ובתור מקום המחשבה והשכל, *אין לו מֹחַ בקדקדו, אין לו כלל דעת, אינו עלול להבין דבר: ניכר אותו האיש שאין לו מוח בקדקדו (ירוש' יבמ' א כ ג). כמדומה אני שאין לו מוח בקדקדו (מנח' פ:).—*עבר את מוחו, בלבל דעתו: (מה שאמרתי לך הוא) לעבר מוחך (ב"ק לט:).—ובסהמ"א: וְהמוח הוא משכן הכחות הרוחניים ומבוע ההרגש (חו"ה, הבחינה ה).—⁺בלי מֹחַ: ואיש נבוב ילבב שהוא ריק בלי לבב על דרך האומרים ראש בלי מֹחַ (ראב"ע שמות כז ח).—⁺ריק המֹחַ: ריקי מוח אמרו כי מהר משה כאשר הזכיר רבעים שלא יאמר חמשים וזאת טעות גדולה (ראב"ע שמות לד ח). וריקי מוח יפרשו הפסוק וכו' וזה הבל (הות, ויקר' כב ח).— ⁺מוחִים של קטנות, של גדלות, בחכמת הקבלה; ומזה הדבור הרגיל קטנות המוחים, במשמ' קטנות הדעת, המחשבה. — ובהשאלה, ⁺בֹּהַ הבֵּיצה[1]: ריאה שדומה לכשות או למוח של ביצים (הלכ' פסוק', בחיט'). ויראה (בקשת) דמות כמוח ביצה בין הצהוב והירוק (מ' אלדכי, ב"א ב).—⁺ובצמח: כעין מוח יש בו (באילן התמר) כגון בעץ האגוז והגפן (רש"י סוכ' מה:). בעץ של ערבה ושל אגוז שיש להן מוח מבפנים (הות, פסח' עד.). תמר זה אינו מתפצל אילך ואילך ואין לו אלא לב אחד פי' מוחו באמצעו הוא (מתו' ויטרי, פי' י' סדכר', רפז). ונודע שכדי לאכול מוח האגוז צריך לשבר הקליפות (ראב' חכמ', שער סירא ד). ובאמצע נופם (של גזעי העצים) יש להם עצם מה אשר יקרא שקוי או מוח (ראב' למודים א ז).—⁺מֹחַ הַלֶּחֶם, לבו, הרך שלו: ותמונת הלחם הוא בשלשה ענינים וכו'

---

1) בגמ' (חול' לג:) בארמ': אומצי ביעי ומזרקי.

2) בערב' מֹחַ[a], בח'ית דגושה. בארמ' מוחא.

a) مُخّ

---

1) בערב' במשמ' זו מח[a].

a) مخ

והמוח רוצה לומר הפנימי הוא גם ודבק וכו׳ והפת הקטן והדק מוהו מועט (מ׳ אלדכי, ב״ת ה).

*אם מובה.—*קדרת המ׳ח.—*קרום המ׳ח.

מח[1], א) ת״ז[2], מ״ר מחים, מיחים—מלא מ׳ח, ובהרחבה, שמן, שה מח וכדומ׳, fett; gras; fat: ורעו כבשים כדברם וחרבות מחים[3]) גרים יאכלו (ישע׳ ה יז).— ב) ב״ז, כבש שמן: עלות מחים[4]) אעלה לך עם קטרת אילים אעשה בקר עם עתודים (תהל׳ סו יה).

מחא[5]), מסנו מחא.

מחא, פ״ע, ימחא, ימחאו, מחאך,—מחא יד, מחא כף, הכה כף בכף לאות שמחה וששון, in die Hände klatschen; applaudir; to clap the hands: יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח בכל שאטך בנפש אל אדמת ישראל (יחזק׳ כה ו).—ובמליצה לעצי השדה: כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף (ישע׳ נה יב).—ולנהרות: ירעם הים ומלאו תבל וישבי בה נהרות ימחאו כף יחד הרים ירננו (תהל׳ צח ז-ח).—ועי׳ ספק.

***מחאה**, ב״נ, מ״ר מחאות,—פעולת מי שמ׳חה בדבר, Protest; -tation: מחאה שלא בפניו (כתוב׳ יז:). א״ר נחמן מחאה בפני שנים ואצ״ל כתובו (ב״ב לט:).—ומצוי מאד בסהמ״א: אין מחזיקין בנכסי בורח ומחאה שלא בפניו הרי זה מחאה (הלכ׳ פסוק׳, ממונות). ומנהגם היה שכשיכתוב ראובן אל שמעון לתת דבר יתן שמעון ככתבו ואין מחאת ראובן על שמעון מן הדרך הזו אלא אגרותיהם חשובות כדבריהם (תשו׳ הגא׳, גני׳, גנז״כ 284). ומפני שלא יחזיק בבית זה כשהוא גוזל מסני אני מוחה לפניכם מחאה גמורה וכו׳ ומחאה זו שאני מוחה בפניכם כדת וכהלכה כהוגן וכתיקון חכמים כדין כל מחאות הנהוגות בישראל (ספ׳ השטרות לר״י ברצלוני לח). אם מיחה שמעון בפני עדים ואמר להם אל תוציאו דבר זה מפיכם אין זה מחאה אבל אם אמרו העדים מעצמן אין דבר זה יוצא מפינו הרי גם זו מחאה וכו׳ ביצד המחאה אומר בפני שנים פלוני שהוא משתמש בחצרי או בשדי גזלן הוא ולעתיד אני תובע אותו בדין וכו׳ אבל צריך שלא יהיה בין מחאה למחאה שלש שנים גמורות ואם מיחה ועמד שלש שנים גמורות ואחר כך מיחה אינה מחאה (רמב״ם, טוען ונטען יא ו-ח).

מחבא, ב״ז, מ״ר מחבאים,—א) מקום שאדם מתחבא בו: וראו ודעו מכל המחבאים אשר יתחבא שם ושבתם אלי אל נכון והלכתי אתכם (ש״א כג כג).—ומ״ר *מחבויים: היה שם פירצה אחת מצלת את הכל היו שם מחבויים צריכה (ירוש׳ כתובו׳ ב כו ד).— ואמר הפיטן: הלא כחוצב אבן וכבונה עיר אשר לא יוכלו גריה להסתר במחבואה אף כי ה׳ אלהי לא אוכל להתעלם ממך (וידוי לרסע״ג, אלהי כמה).— והמשורר אמר: גבורות ישיחון ויום ריב יריחון להשכל יבואון בתוך מחבואים, יוצאים במדבר כרות במדבר ואם לא להכר כרוח שפאים (רמב״ע, דיואן, כ״י בודל׳). ורודף וקורא, כאשר ירדוף הקורא, למען יעורר הצבאים, מן המחבואים, ויוציא החיות מחוריהם, והשפנים מנקרות צוריהם (רי״ת, תחכ׳ כה).— ב) *מין סל וכדו׳ להחביא בו דברים: לעשות מהן (מעלי הנפנים) מחבוא אוצר ליסות החרף (רב״י ב״ק קה:).— וחדר להחביא שם דברים: ויאמר לי לך בא אל המחבוא והבא לי לרחוץ הידים, עשב רקות נחמד לעינים, ונקיון לכפים (ר״י חריזי, היתיאל ו).

---

[1]) בערב׳ מח׳יה׳ (a במשמ׳ זו.—[2]) כך ריב״ג, שהוא ת״ז, ועי׳ הערה לקמן.—[3]) המליצה קשה, וכבר נתחבטו בה הקדמונ׳ והחדשים, מפני שקשה התאר של מחים להרבות. וגם בהמלה גרים שלאחריה נתלבטו הקדמונים והחדשים במשמעתה. השבעי׳ שתרגמו ἄρνες קראו כנראה גדיים. ת״י פרש בדרך דרש בענין הצדיקים ורשעים. ריב״ג אמר כי חסרה כאן, בין חרבות ובין מחים, המלה כרים, והכונה בהרבות מחים חרבות מלאות כבשים מחים. רש״י: בתי הרשעים שהם שמנים. ע״כ. רד״ק אמר כי מחים הוא שם לכבשים שמנים, ופרש חרבות מחים גרים יאכלו כאלו היה כתוב חרבות גרים מחים יאכלו, ר״ל במקום הבתים יאכלו עתה הכבשים. והחדשי׳ שבשו את הכתוב והגיהו בו הגהות מתחלפות. והנה כבר אמרו רוב החדשים כי כל הכתוב כלו אינו ענין לכאן אלא למקום אחר, אולי אחרי פסוקי או יד. וקצת סמך לזה גם מהנוסחה המסורה, כי לפני הכתוב ולאחריו יש סתימה. וכבר אמר גם רד״ק כי הכתוב מדבר על הרבן הארץ. והדבור גרים יאכלו מזכיר דבור דומה לו כמנ״ב של ישעי׳: זרים אכלים אתה (א ז), ולכן רגלים לדבר כי גם כאן גרים הוא זרים, וכמו גה במקום זה, בג במקום בז. ובמשמ׳ זו תרגמה באמת ולג׳, advenae, וחרבות הוא מקביל לכבשים שבחצי א׳ של הכתוב. ואולי הוא השם ח׳רפאנ (b בערב׳ לטלאים, וכמו חורפן בארמ׳.—[4]) בקצת ספרים מיחים. ואמרו קצתם כי גם כאן הוא ת״ז והסרה המלה אילים לפניה. ואולי היא המלה אילים שאחרי המלה קטרת ונשמטה ממקומה.

[5]) בארמ׳ מחא, הכה, במשמ׳ בלליות.

---

a) مخيخ b) خرفان

מַחֲבֵא, ש"ז, —מקום יתחבא בו אדם: והיה איש כְּמַחֲבֵא רוּחַ[1]) וסתר זרם כפלגי מים בציון כצל סלע כבד בארץ עיפה (ישע' לב ב).—ובתו"מ: אם היתה במחבא והגיע שעת וסתה ולא בדקה (נדה ד ז). אמו ואשה אחרת ילדו שתי נקיבות במחבא ונישאו לשני אחים (תוספתא יבמ' יב ד). אמו ואשה אחרת ולהן שני זכרים וחזרו וילדו שתי נקבות במחבא ועמדו שנים הראשונים זה לקח אמו של זה וזה לקח אמו של זה (שם). שתי נשים של שני אנשים שלא ביכרו וילדו שני זכרים במחבא מת אחד מהן שני בכור לנחלה (שם בכור' ו ב). אמו ואשה אחרת שילדו שתי נקיבות במחבא זבאו אחיהן שלא מאותה האם ונשאום (יבמ' לט.). שתי נשים שילדו שני זכרים במחבא כותבין הרשאה זה לזה (ב"ב קכז.).—ג) *מקל עב שחבטים בו אילן הזית להשיר הזיתים: זית שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה וכו' ר' מאיר אומר משתלך המחבא (פאה ז ב). המחבא אעפ"י שאין לו בראשו יש לו התתיו (ירוש' שם ז ב.).

*__מַחֲבוֹאָה__, ש"נ, —כמו מַחֲבֵא: בלשת שבאה לעיר וכו' אם יש שם מחבואה אחת מצלת על הבהנות כולן (כתוב' כז.). שתי נשים שילדו במחבואה[1]) אחת ונתערבו מתחילה ולא הוכרו (מדר' תהלים כח טו).—ובסה"מ: עיר שבאה במצור ונכבשה אם היו העכו"ם מקיפין את העיר מכל רוחותיה כדי שלא תמלט אשה אחת וכו' הרי כל הנשים שבתוכה פסולות לכהונה וכו' ואם היה אפשר שתמלט אשה אחת ולא ידעו בה או שתהיה בעיר מחבואה אחת אפילו אינה מחזקת אלא אשה אחת הרי זו מצלת על הכל וכו' מתוך שיכולה כל אחת) לומר נמלטתי כשנכבשה העיר או במחבואה הייתי ונצלתי (רמב"ם, איסורי ביאה יח כז-כח).

*__מַחְבֵּט__, ש"ז, — כלי שחבטים בו: פועל אתות ובסות, שתק עליהם לנסות, איך נכליהם להמסות, וכו' רעצם במחבט אשו, ופקדם נפשו בנפשו, כל אחד להאשישו (מנח' בן מכיר, בנת כ' חנכה, לין מוביפ).

---

[1]) המפרשים פרשו במשמ' כללית, מקום שיתחבא אדם מפני רוח. אך כנגון הדמיון ומה שנאמר אחרי כן כפלגי מים וכלע כבד מעידים כי גם במחבא רוח וסתר זרם הכונה לדברים שהיו במציאות והיו משמשים להתחבא מפני הרוח ולהסתר מפני הזרם, ואולי היה מחבא רוח כעין הדופן המתקפל ומטלטל המשמש גם עתה להיות למחצה בפני הרוח, paravent בלעז.

[1]) בגמ' ב"ב (דף קכז.) הגרסה: במחבא.

*__מַחְבִּיר__[1]), ש"ז, מ"ר מַחְבִּירִים, — כמו מְחַבֵּר: כי מחביר לשון הערב לא הביא דלת במשרתים (תשו' תלמידי דונש 29). כי מאהבתו להקראות במחבירי פתרון ובמתקני ספר נשאו לבו להתעולל עלילות להכזיב מנחם בן סרוק (תשו' תלמידי מנחם).

*__מַחְבֵּל__, ש"ז, מ"ר מַחְבְּלִים, — כנוי לשדים: מיכן שנתנה רשות למחבלים לחבל (מד"ר במד' יד). אין אומה בעולם כיוצא בהם וכו' אם נתקל אחד מהם בכולם או אם מחבלין באין ליגע באחד מהן וכו' כשהוא אומר ה' אחד נאבלין המחבלין מפניו (שם ב).

*__מַחֲבָק__, ש"ז, —בה"פ מן חבק: באיש בפה שותק חולק בגיבו, את נפשך תשמר אל תאמין בו, כי אם כאת דבק יהיה מחבקו, לך או יהי טמון ארבו בקרבו (ר"ע פרנסיס, מתק שפת' 45).

*__מְחַבֵּר__, ש"ז, מ"ר מְחַבְּרִים, —א) מי שמחבר דברים יחד בכלל: מחבר התרופות (אסף הרופא כד, כ"י). וכבר הסכימה דעת מחבר לשון הקודש להיות חצי האותיות עיקרים לעולם וכו' האות הנקרא בית יתכן שתקנו המחבר אחר האלף (ראב"ע צחות, בעד האותיות).—ב) בפרט מְחַבֵּר ספר: ואעפ"י שאמרו רבים מן המחברים באחד מן הלבאים חלך לא יתכן (תשו' דונש על רסע"ג 28). אמר המחבר התלמוד נחלק לשני חלקים (ר"ש הנגיד, מבוא התלמוד). וכתב גמי אחד מן המחברים הכי (שו"ת הרי"ף לד). וכתב אחד מן המחברים ז"ל הכי (הספר' לר"י ברצלוני נד). אמר מחבר הספר כבר התגינו בתחלת זה החלק השני שנכנים מה שנכפל עינו במקום פאו (ר"י אית, הברכ' לריב"ג, ברב סק). וראיתי כי זה ר' שלמה ערבב סדרי הספר והוסיף בו דברים מעצמו שאינם דברי המחבר במדרשות ורפואות וענינים אחרים כפי שעלה בדעתו ולא הבדילם מדברי המחבר וכל מי שמעיין בספר ההוא הוא סבור שהם דברי המחבר וכו' והעתקת החכם רבי יצחק ברבי יהודה הולכת על סדר דברי המחבר יותר משתיהם (שם, תתימ' א"ת). כאשר עשה זולתי מן המחברים אשר היו לפני (שם, הקד'). ואנחנו מוצאים התכמות בכתב ידי מחבריהם מחמש מאות שנה (כוזרי א ג). אמר

---

[1]) עפ"י לשון ערבי מו'לפ a), מן אלפ b), במשמ' אסף וחבר יחד. ואולי נתחדש השם מחביר ומחבר במשמ' זו בזמן מנחם ודונש.

a) مولف b) ألف

אברהם המחבר צריך אני להאריך על דבר (מעשה) העגל (ראב"ע שמות לב א). כי מנהג מחברינו במקומות האלה שלא יבדקו ספר דנכתב מהספר (הוא, כסוף כפת יתר). ואני רואה זה המחבר כולל ומערב ענין בענין (ראב"ד על הרמב"ם, שבת טו יא). הנה ראיתי זה המחבר עשה עצמו מעתיק לשון גמרא אל לשון עברית ובמליצה אחרת (הוא, בזמ' ו ט). וכמוהו (כמו הרמב"ם) לא היה מלך לפניו בכל המחברים להכתיר חבורו בשלשה כתרים (תגר' ר' יוסף בר טודרוס הלוי לקהל' פרובינציה). ובכלל גדול אני מוסר בידך שלא תדמה בנפשך לירד לסוף דעת המחברים מתוך ספריהם (מלרף לתכמה כ לז).

מְחַבָּר, ש"ז, — חבורת אנשים ישבים יחד: בבוא על איש שוד מות, ואיש חיל יתעות, אין חשך וצלמות, להסתר שם, ויובילוהו רגליו, למקום נגזר עליו, והחץ פונה אליו, ויכהו שם, ויטש אחוה ומחבר, ויסע לארץ מדבר, אשר איש בה לא עבר, ולא ישב אדם שם (ר"י הלוי, בכוס כעת). ושם (בבתי מוכרי הספרים) מעמד התגרים והגרים, ומחבר היושבים והתושבים, ומעבר העוברים והשבים (ר"י חריזי, איתיאל כ). ודרכתי הרים ובקעתי נהרים ובאתי ממעוני אריות מהררי נמרים וגדולות ונוראות חזיתי אך לא ראתה עיני מחבר נבר ומעמד נכבד ועדת חסידים יקרים ונכבדים וחבר כהנים אמונים בהיק האמונים כמו חכמי לוני"ל (הוא, פתית' מוסרי הפלוסוף). ואין עושר כתבנת הנפשות ולא מלכות כמחבר הטהורים (כתי הנפש והלתבים).

מַחְבֶּרֶת, ש"נ, ככנ' מַחְבַּרְתּוֹ, מ"ר מַחְבְּרוֹת[1]), — כמו חֹבֶרֶת, א) מקום ששני דברים מתחברים יחד: חמש היריעת תהיין חברת אשה אל אחתה וכו' ועשית ללאת תכלת על שפת היריעה האחת מקצה בחברת וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה בַּמַּחְבֶּרֶת השנית (שמות כו ג-ד). ועשית שתי טבעות זהב ונתתה אתם על שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לעמת מַחְבַּרְתּוֹ ממעל לחשב האפוד (שם כח כז). — ב) דבר מחבר יחד, בפרט דברי חכמה ומחקר וכדומ': הלא הנה ספר מחברתו ביד כל חכמי ספרד (תשו' תלמידי דונש). וכבר בארנו זה בתחלת ספר הרקמה מן המחברת הזאת (ר"י א"ת, ברשי ריב"ג, יהד). הנה השלמתי העתקת הספר הזה הנקרא ספר השרשים שהוא החלק השני ממחברת הדקדוק על הדרך אשר העתקתי החלק הראשון שהוא ספר הרקמה (שם, חתימ' א"ת). ואברהם זקן כעוף נודד מקן יסוד דקדוק תקן ובאר על לוחות ומחברתו תנעם לכל משכילי עם (ראב"ע, ש"ר כראב ספר לחות). וקרובו רבי שלמה בן גבירול, גם הוא למד מלאכת השיר וקבל, והוא עשה המחברת החמודה, אשר תחלתה נאם אשר בן יהודה (ר"י חריזי, תחכמ' ג). ועתה קום לשון הזהב והאדרת, ועשה לך שם תפארת, ואסוף מחנה שיריך אל מחברת, למען יהיה הגונב מהם כגנב נמצא במחתרת (עמנ', הקדמ'). וכאשר התפשט (ספר גן נעול) בין חכמי הדור ראוהו שרים ויאשרוהו חכמי לב ויהללוהו כמו שיעידו הסכמותיהם ששלחו לי לפאר בם את דלתי בית מחברתי (הקד' רנה"ו ליין לבנון על אבות). — ובמשמ' חבור קטן: קול יאזין לשום בפי עבדו אמת כי אפתחה פי לעשות מחברת, אולם אבאר סוד בטרם אחקרה מלין בעז ימין מאד נאדרת (רמב"ג, ש"ר הענק). ידעתני במחברה פנינים אשר מאגרות חכמה אגורות (ר"י הלוי, התמיר בזקונים). חברתי הספר הזה במליצות חדשות, מלשון הקדש קדושות, וכו' וחלקתים לחמשים מחברות, כל אחת מהם כאבקת רוכל מקוטרת, ובלשון נבואות מדברת (ר"י חריזי, הקדמ' תחכמ'). וחבר מחברות מוסר חמשים בכל ענין מחובר או מפורד ואסף כל פזורי המליצות (הוא, שם, פתית'). נפלה ספרתנו ותרד פלאים, בידי כותבי פלסתר ומשוררי פגעים, כי רבו בנו כחנמל, סופרי שקר ומכתבי עמל, כל תלמיד שלא שמש כל צרכו, יתהלך במקומו לרחבו ולארכו, ובבתים יעלו כלסטים מזוינים, ומחברות דקות כחרבות בידם, ומלומדי קרב המה כגבורים מצוינים, לעופף חרבם-ספרם על פני אדם (יל"ג, רפסדות). — ובזמן החדש השתמשו בשם זה לדפים חלקים מחברים יחד לכתב בהם. — ג) *בחכמת המזלות, חבור המזלות יחד: וחכמי המזלות אמרו כי המחברת הגדולה לשני העליונים היתה במזל שור (ראב"ע שמות לב א). וראשית הקון מהלך השמש ממקום הגבהות וראשית תקון המשרתים מרגע מחברתו עם השמש (הוא, אגר' השבת א). והמחברות הם ק"כ משעה שיתחברו שבעה המשרתים במעלה אחת מן הגלגל עד שישובו להתחבר יחד במעלה אחת יש להם ק"ט מיני מחברות (הוא, ספר העולם והתחבר', כ"י פריז). והמחברת הגדולה צדק עם שבתי בתחלת מזל טלה וכו' ובעבור כי מזל טלה תחלת המזלות על כן תקרא זאת מחברת גדולה (שם). שער המחברות מחברת הלבנה עם השמש סימן רע מאד (להחולי) וכו' ואם היתה המחברת במזל טלה או אריה יחסר מעט מהרע (הוא, ספר המאורות).

---

[1]) רד"ק, מכלול (כדה"ש, מפעלת).

נכתב אם היה מולד בין זמן מחברת המאורות ובין זמן נכחם (הנ"ל, ספר המולדות). אבל יסבלו העבדות עד שתכלה סבוב המחברת ויגיעו ימי האחרית אז יביא הבורא להם רוח והצלה וכו' כי העולם הזה סבוב ממשלות זה על זה וזה על זה כרצון השם וידיעתו העליונה רק נתן למחברות כל עוד לא ישנם משפטי הדבוקים וסבובי הכוכבים בכל אלף שנה פעם (ר' קלוני', אגר' בע"ת ב ב). ואמרו (חכמי המזלות) כי האדם בשעת התולדה נגזר עליו מה יהיה על פי מחברת הכוכבים עם המזלות (ר' יצחק עקריש, הקד' קובץ ויכוחים). יום שהיה זה הדבוק וזאת המחברת במערכת הכוכבים (תוספ' מכפע, בתור' לאיוב ה ו). — ד) בחכמת החשבון, כל אחת ממדרגות המספרים, אחדים, עשרות, מאות, אלפים: ודע כי האחד איננו בחשבון וכן העשיריי כי הוא כנגד האחד כי הוא ראש למחברת השנית וסוף למחברת הראשונה (ראב"ע דבר' יד כב). והזכיר עשר בעבור היותו סך החשבון כי הוא סוף האחדים וראש העשרות שהם במחברת השנית (הנ"ל, במד' יד כב). — ה) מחברת הנזר, חבור עצם המצח לעצם הקדקד, Sutura Coronalis[1]: למעלה ממקום תפילין שמתחיל להגזר מול עורף והוא חבור עצמות הגלגלת הנודע לחכמי הנתוח בשם מחברת הנזר (אמר' טהור' לרמ"ע מפאנו, הס כל חי ג).

מְחַבְּרָה, ש"נ, מ"ר מְחַבְּרוֹת, — דבר מעץ או ברזל משמש לחבר שני דברים יחד: וברזל לרב למסמרים לדלתות השערים ולמחברות הכין דויד (דהי"א כב ג). ויתנו לחרשים ולבנים לקנות אבני מחצב ועצים למחברות ולקרות את הבתים (דהי"ב לד יא).

***מַחְבֹּשֶׁת**, ש"נ, — כמו תחבשת: מחבושת לכל שחין ולכל מכה טריה ולבשר הנתלע ולשחין המאור והבאש (אסף הרופא, 110, כ"י מינכן).

מַחֲבַת[2], ש"נ, — כלי מכלי הבשול צפה לטגן בה דבר בשמן, Pfanne; pan; poêle: ואם מנחה על המחבת קרבנך סלת בלולה בשמן מצה תהיה (ויקר' ב ה). על מחבת בשמן תעשה (המנחה) מרבכת תביאנה (שם ו יד). וכל מנחה אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת ועל מחבת לכהן המקריב אתה לו תהיה (שם ז ט). ואתה קח לך מחבת ברזל ונתתה אותה קיר ברזל בינך ובין העיר (יחזק' ד ג). ולסלת למנחה ולרקיקי המצות ולמחבת ולמרבכת (דהי"א כג כט). — ובמשנה: האומר הרי עלי במחבת[1] לא יביא במרחשת במרחשת לא יביא במחבת (מנח' ה ח). — ומצוי בסהמ"א גם לבשול: מחבת של חלב שנתנו בכירה תחת קדרה של בשר (טור יו"ד לג, בשם הרא"ש). מחבת של בשר בת יומה שנתבשל בה חלב או להפך (ב"ת רמ"ע מפאנו לו). — ומ"ר מחבתות: מחבתות של עיירות ועירוניות (פי' המשנ' לרמב"ם, עדי' ב ה).

***מַחְגֵּר**, ש"ז, מ"ר מַחְגְּרִים, — יתד בקצה הע"ל: העול של מתכת והקטרב והכנפים המקבלות את הרצועות והברזל שתחת צוארי בהמה הסומך והמחגר[2]) והתמחויות והענבל וכו' (כלים יד ז). — ועי' ע"ל.

מַחֲגֹרֶת, ש"נ, — כמו חגורה: ותחת מעשה מקשה קרחה ותחת פתיגיל מחגרת שק (ישע' ג כד). — ואמר הפיטן: הלוצת עדיים לבושת בלויים אזורה נתק ומחגרת שק חבושה (ר"י הלוי, סלוק, אהה אדני).

א. **מחה**[3]), ממנו א. מָחָה, א.*מְחוּי, *מְחִיָּה.

א. **מָחָה**[4]), פ"י, מחתה, מחית, מחיתי, מֹחֶה, מְחֹה, למחות, מחה, אמחה, תמחה, ימחה, תמח, תמחי, מחני, אמחנו, — א) מחה דבר כתוב, שפשף וקנח את הכתוב במים וכדומ' כדי שלא ישאר רשם ממנו, abwischen, effacer; blot out: וכתב את האלות האלה הכהן בספר ומחה אל מי המרים (במד' ה כג). — מחה את פלוני מספרו, השמידו: ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת ויאמר יי' אל משה

[1]) תרגום דר' מזיא.

[2]) משרש חבת, עי"ש. לפי דעת קצת המדקדקים קצור מן מחבתת. — [1]) ואמרו שם: ומה בין מחבת למרחשת אלא שהמרחשת יש לה כיסוי והמחבת אין לה כיסוי דברי ר' יוסי הגלילי ר' חנניה בן גמליאל אומר מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשים ומחבת צפה ומעשיה קשים. ע"כ. והוסיף הרמב"ם: מרחשת יש לה שפה והבצק שאופין אותו עליה רך שהרי יש לה שפה ואינו יוצא ומחבת אין לה שפה והבצק שאופין אותו בה קשה כדי שלא יצא מכאן ומכאן (הלכ' מעש' הקרבנ' יג ז). והראב"ע אמר: מחבת קערה מכוסה בקערה. ע"כ. וזה נגד עדות המשנה.

[2]) פרש רה"ג: אלביתאק (צ"ל זנאק a) בטיית והוא החבל שקושרין תחת צואר השור. ע"כ. אך כל מה שנזכר קודם ואח"כ הם חלקי הע"ל ולכן נראה יותר דעת הרמב"ם שפרש וז"ל: והמחגר הוא ג"כ יתד מברזל יהיה בקצה העול מפני שלא תתפשט העגלה מפני אורך העול.

[3]) בערב' מחא b), וכך גם בארמ' מחא.

[4]) עי' הערה להשרש.

a) زوناق b) ܡܚܐ

מי אשר חטא לי אמחנו מספרי (שמות לב לג).— ובכלל, בהשאלה במליצה, מחה אותו מעל פני האדמה, השמידו: ויאמר יי׳ אמחה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה (בראש׳ ו ז). כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה ומחיתי את כל היקום אשר עשיתי מעל פני האדמה (שם ז ד).—מחה את זכרו, שלא ישאר זכר ממנו: כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים (שמות יז יד). תמחה את זכר עמלק מתחת השמים (דבר׳ כה יט).—ואת שמו: הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם מתחת השמים (דבר׳ ט יד). ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה ומחה יי׳ את שמו מתחת השמים (שם כט יט). ולא דבר יי׳ למחות את שם ישראל מתחת השמים (מ״ב יד כז). גערת גוים אבדת רשע שמם מחית לעולם ועד (תהל׳ ט ו).— ואת הפשעים, סלה והסיר אותם מזכרונו: אנכי אנכי הוא מחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכר (ישע׳ מג כה). מחיתי כעב פשעיך ובענן חטאתיך (שם מד כב). חנני אלהים כחסדך כרב רחמיך מחה פשעי (תהל׳ נא ג). הסתר פניך מחטאי וכל עונתי מחה (שם יא).—ואת החסד: זכרה לי אלהי על זאת ואל תמח חסדי אשר עשיתי בבית אלהי (נחמ׳ יג יד).—ובתו״מ: פרט לסרים ששמו מחוי (ספרי דבר׳ רפט). יצא זה (הסרים) ששמו מחוי (ירוש׳ יבמ׳ ד ה ג). וגם (הקב״ה) השוה דעתו למחות את ישראל באותה שעה (מד״ר אסת׳, אם על המלך).—ואמר הפיטן: שעה מעל ושבצה וכפר חטא עניים, ועושק ומרוצה נא יהיו מחויים (למכ״ע, אחרית ותקוה).—ב) מחה את חבלי וכדומ׳, קנח אותו מהלכלוך וכדומ׳: כאשר ימחה את הצלחת מחה והפך על פניה (מ״ב כא יג).—ובתלמ׳: שעתיד (מי שמדד את היין) למחות את המתצלות ואת המדות (תוספת׳ פ״ז ז יז).—ואת הדמעה מהפנים, נגב: בלע המות לנצח ומחה אדני יי׳ דמעה מעל כל פנים (ישע׳ כה ח).—והפה אחרי האבילה: אכלה ומחתה פיה (משלי ל כ).

—נפע׳, נמחו, ימח, ימחה, ימחו, תמחה, תמח,— נמחה הדבר, מחה אותו, ובהשאלה, נכחד מן הארץ, נשמד: וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים וימחו מן הארץ (בראש׳ ז כג).— ושמו, נשכח: והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל (דבר׳ כה ו). יהי אחריתו להכרית בדור אחר ימח שמם (תהל׳ קט יג). — ופלוני מעמו, נשמד: ויאמרו ירשת פליטה לבנימן ולא ימחה שבט מישראל (שפט׳ כא יז).—ומספר החיים, ישמד: ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו (תהל׳ סט כט). — ומעשיו, יאבדו: ונשברו ונשבתו גלוליכם ונגדעו חמניכם ונמחו מעשיכם (יחזק׳ ו ו).— וחטאתו, נשכחה: ואל תכס על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחה (נחמ׳ ג לז). יזכר עון אבתיו אל יי׳ וחטאת אמו אל תמח (תהל׳ קט יד).— וחרפתו: נגע וקלון ימצא וחרפתו לא תמחה (משלי ו לג). — ובתו״ם: כתב שיכול להמחות (סוט׳ ב ד). להטיל שלום בין איש לאשתו אמר המקום ספר שנכתב בקדושה ימחה על המים (ספרי במד׳ טז). דור המבול נמחו מן העולם על ידי שהיו שטופין בזנות (מד״ר ויקר׳ כג).—ימח שמו, קללה מצויה כשמזכירים אדם רע: ואמר לנו לא תאמינו לבעלי לשון הרע ימח שמם (פו״ת רלב״ה כו). אמר את גרין ימח שמו וזכרו (יוסף המקנא, ברכ״א לכבוד ברלינר). רעה תבוא על האויבים ימח שמו וזכרו של עמלק (פלא יועץ, קללה).— ואמר הפיטן: ימח שמו וזכרו, ונמח זכורו, מלהזכירו בזכרון קדוש (ר״א קליר, חי וקים). כרות זרים ואכזרים והתיקם ליום טבח שמם ימח ואז תשמח אום לה היא נתונה (סדור תימני, בולמית בלי תלמית).

—פעׄ׳, *מחה,—כמו קל משמ׳ ב: הנוגי מקנח מדותיו פעמים בשבת וממחה משקלותיו פעם אחת בשבת (ב״ב ה י). הדית בהם (בהמים) את הכלים או שמיתה בהם את המדות (ידים א ד). למלך שהיה מיסב על אקוביטין שלו הכניסו לו תבשיל הראשון ואכלו והיה ערב לו התחיל ממחה בקערה כך עולות מחים אעלה לך כזה שהוא ממחה בקערה (מד״ר ויקר׳ ז, פסיק׳ רבתי טז).—ובכהה״א: ומשקלות ששוקל בהן ממחה בסבין או בעץ שמא נדבק שום דבר על המשקל (ערוך, ערך מח ד). ותולין ומפשיטין את כולו וקורעו וממחה את קרביו עד שמסיר מהן הצואה והפרש (רמב״ם, קרבן פסח א). — ועי׳ *מחק.

ב.*מחה[1], ממנו ב.*מחה, *מחאה, ב.*מחוי.

ב.מחה[2], א) פ״ע,—מחה הגבול על מקום פלוני, הגיע עד שם, נגע במקום ההוא: וירד הגבל משפם הרבלה מקדם לעין וירד הגבל ומחה על כתף ים כנרת קדמה (במד׳ לד יא).—ובכהה״א, במשמ׳ העקרי׳ של הבאה: ובא סמאל שר של רומי והיה מלמד על ישראל חובה אמרתי לו הקב״ה ומשיחו עוסקין בנחמות של ישעיהו

---

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) לא נתברר בודאות מקור פעל זה. רוב הקדמוני׳ והחדשים אמרו כי היא צורה שניה של מחא במשמ׳

זאתה מקטרגן וממחני והכני וטרדני ולא אמר לי כלום (פרקי מכ״ת).— ב) פ״י, בהשאלה, *מִחָה בידי פלוני[1]), ערער, אמר שלא נכון לעשות כך, או לא הניח לעשות דבר, Einspruch erheben; protester; to protest: עבדים היו ישראל למלכים במצרים יצאו לשוק נוטלין פת בשר ודגים וכל דבר ואין כל בריה מוחה בידם יוצאין לשדה נוטלים ענבים ותאנים וריםונים ואין בריה מוחה בידם (מכי׳ כבלח ד ה). חנות שבחצר יכול למחות[2]) בידו ולומר לו איני יכול לישן מקול הנכנסין ומקול היוצאין וכו׳ אבל אינו יכול למחות בידו ולומר איני יכול לישן לא מקול הפטיש ולא מקול הריחים (ב״ב כ ג). כהן שמכר שדה לישראל ואמר לו ע״מ שיהו המעשרות שלי ארבע או חמש שנים יכול הוא למחות בידו שלא ליטעה כרם (ירוש׳ דמאי ו כה ג). עושה אדם חנות בצד חנותו של חבירו וכו׳ ואינו יכול למחות בידו מפני שיכול לומר לו אתה עושה בתוך שלך ואני עושה בתוך שלי (ב״ב כה:). ויש לי עת לעשות חפצי ואין מי שימחה בידי (מד״ר במד׳ יד). אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע אם אתה חפץ לזכות מי ימחה בידך (תנחומא תזריע ט).— ואמר הפיטן: כל אשר תחפוץ תוכל לעשות, ואין מי מוחה בידך מעשות (מהי״ח ליום ג, אתנס ידעתי). — ומִחָה בפלוני: הזיז עד טפח יש לו חזקה ויכול למחות (בעל הזיז בבעל החצר לא לבנות בנגדו כלום) פחות מטפח אין לו חזקה ואין יכול למחות (ב״ב ג ו). מפני ארבעה דברים בעלי בתים ישר׳ נמסרין למלכות על שמוהין שטרות פרועין ועל שמלוין בריבית ועל שפוסקין ואין נותנין ומי שספק בידו למחות (בזולתו שלא לעשות מעשים מגונים) ואינו מוחה (תוספתא סוכ׳ ב ס). וכולן ששחטו ושחט רבן עליהן יוצאין בשל רבן ואין יוצאין בשל עצמן חוץ מן האשה שיכולה למחות (פסח׳ פח.). אמר רב יוסף הגדילו (הקטנים שנתגיירו) יכולין למחות (כתוב׳ יא.). וכי למחות בפניו הוא צריך (ב״ב לח:). שעלו שמש וירח לזבול אמרו לפניו רבש״ע אם אתה עושה דין לבן עמרם נצא ואם

לאו לא נצא עד שזרק בהם חצים אמר להם לכבודי לא מחיתם לכבוד בשר ודם מחיתם (מד״ר במד׳ יח).— ובסהמ״א: למה היה זה משתמש שנה אחר שנה בקרקעך ואין לך עליו לא שטר שכירות ולא שטר משכונה ולא מחית בו וכו׳ היה לך למחות בפני עדים וכו׳ הואיל ולא מחית אתה הפסדת על עצמך (רמב״ם, טוען ונטען יא ב). אם הלוה מוחה בעדים שלא יכתבו לו שטר (שו״ע חו״מ לט ד). ואפילו אחר המחזיק בשלה בחיי בעלה אינה צריכה למחות שהיא סומכת על בעלה שימחה (טוחו״מ קמט ו). —*ומִחָה על ידו: לא שנו (שאסור לקרא בשבת לאור הנר) אלא אחד הא שנים מאחר שהן יכולין למחות זה על ידי זה מותר (ירוש׳ שבת א ג:).— *ומִחָה על חברו: זבל של אכסניא לכל אדם אין יכול למחות על חבירו אלא הקודם זכה (ערוך, ערך אכסניא).

—פִּע׳, *מִחָה בידו,—כמו הקל: ששה דברים עשו אנשי יריחו על שלשה מיחו בידם ועל שלשה לא מיחו בידם (פסח׳ ד ח). בית דין של כהנים היו גובין לבתולה ד׳ מאות זוז ולא מיחו בידם חכמים (כתוב׳ א ה). אין ממחין ביד עניי ע״א בלקט שכחה ופיאה מפני דרכי שלום (גיט׳ ה ח). אנשי יריחו קוצרין ברצון חכמים וגודשין שלא ברצון חכמים ולא מיחו בידם חכמים (מנח׳ י ח). ומוציא (המלך) למלחמת הרשות על פי בית דין של שבעים ואחד ופורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו (סנה׳ ב ד). אמרו לו (לפרעה) ראה ישראל הכו ממנו הרגו ממנו פצעו ממנו ולא מיחה אדם בידם (מכי׳ בשלח ב ה). אין גובין כסות בכסות ואין פודין שבוי בשבוי ואין ממחין ביד הפרנסים על כך (תוספתא בקל׳ א יב). אשת יונה היתה עולה לרגל ולא מיחו בידה חכמים (ירוש׳ ערוב׳ י כו.). טבי עבדו של ר״ג היה נותן תפילין ולא מיחו בידו חכמים (שם סוכ׳ ב נג ד). נהגו העם לכנוס בשלישי ולא מיחו בידם חכמים (כתוב׳ ג:). היה אחד מהן חורש שדהו לוכסון מעמיד צלם באמצע כדי שיהו ראשי תלמים מראין לה וכיון שלא מיחו בידן חזרו להיות עושין בראשי הדרכים וכו׳ וכיון שלא מיחו בידן חזרו להיות עושין ברחובות (מד״ר איכ׳, פתיח׳). —ומִחָה על ידו: בעל הבית ממחה ע״י דייר ואין דייר ממחה על ידי בעל הבית (ירוש׳ מעבר׳ ג נ ד). אם אמרה (הנערה למי שרוצה להצילה מהמבקש לאנסה) הנח לו אין מצילין אותו בנפשו שאם ממחין הן על ידיו נמצאו באין לידי שפיכות דמים (שם סנה׳ ח כו ג). קטן זה כל מה שהוא עושה אין ממחין על ידו למה שהוא קטן

הבאה. — [1]) בארמ׳: ולא איתי די ימחא בידה ויאמר לה מה עבדת (דני׳ ד לב). וכבר אמר גזנ׳ והסכים עמו פלישר בהערותיו ללוי, כי מושג זה נכתעף ממושג ההכאה והביא דמיון לו בערב׳ צ׳רב עלי יד פלאן, במשמ׳ תפס רכושו. אך זה קצת במשמ׳ אחרת. ואפשר כי תברו בערב׳ הוא הפעל חמיa) במשמ׳ מנע אותו מעשות דבר.— [2]) ואולי הוא פִּע׳, לְמַחוֹת.

a) حمى

(מד"ר בה"ב, אחות לנו).—וּמָחָה בפלוני: ישראל וגוי שהיו שותפין בקמה פטור מן הפאה אימתי בזמן שהגוי ממחה אבל אין הגוי ממחה חייב בפאה (תוספתא פאה ב ט). כשם שהשותף ממחה כך הדיור ממחה (ירוש' מעשר' ג ב ד). האשה ממחה לומר אצל בני אני רוצה (בס פסח' ח לה ד). שכל מי שיש ספיקה בידו למחות ואינו ממחה קלקלה תלויה בו (בס ב"ב' ב סא ד). כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו (שבת נד:). לא שלו היתה (הפרה) אלא של שכינתו ומתוך שלא מיחה בה נקראת על שמו (בס). גלוי וידוע לפני שאם מיחו בהם לא יקבלו מהם (בס נה:). מתוך שהיה לו לפנחס למחות לחפני ולא מיחה מעלה עליו הכתוב באילו חטא (בס:). כיון שהגדילה שעה אחת ולא מיחתה שוב אינה יכולה למחות (כתוב' יא.) מיחה בפני שני בני אדם (ב"ב לח:). כיון שמיחה שנה ראשונה שוב אין צריך למחות (בס לט:). שהיה בידם למחות ולא מיחו (סנה' כו:). אמר ר' יהודה מעשה בתלמידו של ר' עקיבא שהיה קושר תפיליו בלשונות של תכלת ולא אמר לו דבר איפשר אותו צדיק ראה את תלמידו ולא מיחה בו אמר לו הן (מנח' לה.). אמר לו ישמעאל (ליצחק) אני חביב ממך למה שהיה סיפוק בידי למחות (על המילה) ולא מחיתי וכו' אבל אתה נמלת בקטנך ואי אפשר למחות (מד"ר בראש' נה). ר' יודן אמר ראשי העם תלה (משה) על שלא מיחו בבני אדם (בס במד' כ). הרי שמיחה שמעון במדינה רחוקה מפני מה לא ימעון ראובן ויאמר לא שמעתי שמיחה בי כדי שאזהר בשטר (רמב"ם, טוען ונטען יא ה). — וּמָחָה על פלוני: נבוכדנצר העמיד צלם והפריש מכל אומה ואומה שלשה וכו' וחנניה מישאל ועזריה שהיו השלשה מישראל עמדו ומיחו על עצמן ולא עבדו ע"ז (מד"ר בה"ב, זאת קומתך). — מָחָה דעתו, פגע בדעתו, ברגשו: ולא יניח אדם פירורין ויניח על גבי שלחן מפני שהוא ממחה דעתו של חבירו (דא"ר ט). — ובמשמ' המקרית של הבאה, מָחָה בכפו, כמו מחא כף: ובל מת שהיה עובר בשוק היתה (איזבל) יוצאת מביתה ומְמַחָה בכפיה ומקוננת (פדר"א יז).

ג. מְחָה, ממחים,—עי' מָחִי.

ד. מֶחָה[1], ב"נ, מ"ר כמו' מְחוֹת,—משחק ושעשוע של תפנוקי בשרים, שכרות וזמה, וביו"ב, Schwelgerei, débauche ; debauchery : דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו וכו' אל תתן לנשים חילך ודרכיך למחות[2])

[1]) עי' הערה לקטן.—[2]) נתחבטו בפרוש מלה זו

מלכין אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין ולרוזנים

כל הקדמונ' והחדשים ולא מצאו דבר מישב את הכתוב במליצה טבעית לפי הענין. השבעים ראו במלה זו דבר כעין תרמה וחשבו החדשים שהם קראו לנחם במקום למחות. המדרש פרש: דברים שהם מחיית מלכים (מד"ר במד' י). הפשיטא תרגמה למאכלתא דמלכא, כנראה במשמ' כליון, וכך גם ולג' delendas reges. רש"י לא פרש. ראב"ע: למחות דרכי המלכים כלומר שלא יהיה מנהגך לשנות מנהגי המלכים. וכן רד"ק: כלומר להשחית דרכי המלכים וענינם. ע"כ. אך זו מליצה דחוקה ורחוקה ולא-טבעית מאד. קצת יותר בענין טבעי פרש ת"י: לבנת מלכין, אלא שאין לברר אם באמת כך היתה הנוסחה לפניו לבנות במקום למחות, או זה רק פרוש להמלה למחות, ושערו קצת החדשים כי אולי היתה הנוסחה לאמהות, והכונה לפילגשים. והסכימו רוב החדשים בעצם הדבר שהכונה בהמלה למחות היא לפילגשים, אלא שקצתם אמרו שצריך לקרוא למֹחות וקצתם לממחות, והכונה הנשים הממחות את המלכים, ר"ל מאבדות אותם. אבל מליצה זו בודאי איננה פחות דחוקה ולא-טבעית מהמליצה לפי פרוש הקדמונ'. יותר פשוטה וטבעית היא המליצה לפי ת"י לבנות מלכים, או כמו הגהת א"ב אהרליך: לְלְחֵנוֹת, מ"ר מן לְחֵנָה, פלגש. ואולם גם זה אינו מרפא את הכתוב רפואה שלמה, יען מלבד הצרך בהגהה בנוסחה המסורה עוד קשה הכפל המיותר לגזרה הואיל ואינו מוסיף כלום על האמור קודם: לנשים, שהוא יותר כללי, והכפל פלגשי מלכים רק מחליש את כח המליצה. מליצה טבעית קצת נותן פרושו של דונש שגזר למחות מן עולות מחים, וסיים דבריו וז"ל: הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לטוב הטעמים ויסיך ושנותיך תבלה בנעימים. אבל, גם טעמו של דונש אינו טוב הטעמים, כי רחוק הוא שיקראו מעדני מלכים בכלל ע"ש אילים שמנים, וגם זה מחליש את המליצה. יותר נאה לפי הענין הכונה שנתנו רסע"ג וריב"ג לשתי המלים למחות מלכים. רסע"ג פרש למחות במשמ' הכה ומלכין במשמ' עצה כמו מילכא בארמ' ומלשון וימלך עלי לבי בעברית, ותרגם: לצ'רוב אלשהואת, ע"כ, ובעברית: למיני התאוות. וכך ריב"ג: לצ'רוב אלאהוא' ואלשהואת ואלארא' אללהויה, ובעבר': למיני הנטיות והתאוות והמחשבות המשחקיות, ר"ל בכלל לתאוות ומשחקים. אלא שפרוש המלים למחות מלשון חבאה במשמע' אופן (לפי לשון הערבית) ומלכין במשמ' עצה, ובכונה לתאוות ומשחקים, הוא דחוק, אבל בעצם כונת המליצה חוש הלשוני של רסע"ג וריב"ג עמד להם לכון כאן להאמת שבחצי השני של הכתוב הזהירה האם את בנה המלך שלא יתן את נפשו לכל מיני משחקים ושעשועים רעים הממרידים את המלכים ומפנים את לבם ממחשבותיהם בהנהגת המלוכה בדעת וצדק, ומושג זה של משחק ושעשוע נאמר כאן בהמלה למחות. כי בערב' משמש במושג זה השם להו a), אך יש גם השם הנא b) במשמ' זו, אמר אבן שידה: (בערך להו): הנא אללהו,

a) لهو b) هنا

או שכר פן ישתה וישכח מחקק וישנה דין כל בני עני (משלי לא ד-ה).

ואנשד אלאצמעי וחדית׳ אלרכב יום הנא, ע״כ, ובעבר׳: הנא הוא להו, ואמר המשורר אלאצמעי: ודבר הפרשים ביום המשחק. מזה נראה כי במושג זה משמשים הצרופים הקרובים זל״ולהו וגם הנא, וגם הח משמשות בערב׳ שתיהן א תחת זו בהמלה מזח-מזה a) במשמ׳ צחוק ולצנות, ואפשר שבאחת הלשונות שמש במשמ׳ זו הצרוף מחה הקרוב להצרוף להו. ועוד יש לאמר כי השם מחה איננו משקל פעה, אלא משקל מעה, ר״ל כי מ מחה אינו פ״פ אלא מ השמוש של משק׳ מפעל, ופ״פ של מלה זו היא ל ומחה הוא במקום מלחה ונבלעה הלמד כמו למד לקח במלות מקח מקחת, ומלחה הוא ממש בערב׳ מלהי b), במשמ׳ משחק ושעשוע ונגינה וכדומ׳. אמנם, בעבר׳ לא מצאנו בודאות לפ״פ נבלעת אלא בשרש לקח ואולי עוד בשרש לתע לפי דעת קצת המדקדקים שאמרו, כי ממנו הפעל נתעו. אך ע״ז יש להשיב שתי תשובות. ראשית, לא מצינו במה שנשאר לנו מהלשון, איננו ראיה שזה לא היה נהוג בקצת שרשים אחרים בעלי לפ״פ. ושנית, והוא העקר, רגלים לדבר כי המלה למהות איננה עברית נמורה, ר״ל איננה עברית יהודית וישראלית, אלא עברית אדומית, ויותר בדיוק ישמעאלית. כי הנה הדברים שבפסקה זו נתיחסו למלך למואל, ולפי הקריאה המקובלה לא נתבאר בגוף הכתוב על איזה עם מלך זה המלך. חכמי התלמוד, בסמכם על מה שבאה פסקה זו בספר משלי המיוחס לשלמה, אמרו כי הכונה בלמואל להמלך שלמה ודרשו השם למואל שעבר על מצות אלהים. אך אין זה אלא דרש בעולם. אחרי השם מלך כתוב אמנם השם משא, אך המלה מלך מטעמה באתנח, והשם משא מטעם במשרת ומחבר אותו להמלה שלאחריו, ופרשו הקדמונ׳ שם משא זה במשמ׳ משא דבר יי׳ וכדומ׳, ואמרו כי הכונה היא שהדברים האלה הם משא אשר יסרתהו אמו. ואפילו השבעים והפשיטא שחברו המלה משא להמלה מלך פרשו בכ״ז השם משא במשמ׳ הנזכרת ור״ל מלך המשא או משא המלך, וכעין זה גם רוב החדשים. אבל, האמת היא, כי הכונה במשא זה היא לשם אחד משבטי ישמעאל שנזכר בתוך שאר שבטי ישמעאל: ומשמע ודומה ומשא (בראש׳ כה יד), ונזכר שם משא בכתבות האשוריות לאחד משבטי הערבים הצפוניים (Schra. KAT, 148). וכבר אמר זאת אחד המפרש׳ שלנו, הרב מלבי״ם בפרושו, והרגיש בעצם דבר זה כמו״כ אחד ממפרשי העמים (Prof. Wildeboer), אף אמר כי קרוב הדבר שנשמרה לנו כאן פרשה מספרות החכמה של שבט לא ישראלי, והעיר כי האדומים היו מפורסמים בחכמה (עי׳ מ״א ה י, ירמ׳ מט ז, עובד׳ ח). אך מה שאחרים לא הרגישו אולי הוא כי כל פסקה זו כתובה בעצם לשון השבט ההוא ושזהו טעם הזריות הנמצאות בפסקה זו, ולא בלבד שאין צרך להגיה הגהות בנוסחה המסורה, כמו שעושים החדשים כדי להמלט מהזריות האלה, אלא שאסור לנגע בהן, יען אלו הזריות הן הן גופה של תכונת הלשון שבפסקה זו, וכמו״כ אין להביא ראיה מדרכי לשון ארמית שבה שהיא פסקה מאוחרת, כ״א להפך הם עדות קדמותה. ומבחינה זו בפרט רבת הערך היא פסקה זו, שבה אנו רואים לפתאם מקצת צורתה של לשון שבטי ישמעאל והיא מקיימת מה שנראה משמות עצם הפרטיים של השבטים האלה ומשאר רשמים, כי גם לשונם כמו לשון אדום היתה בעקרה אותה הלשון העברית שדברו ביהודה ובישראל אלא בקצת שנויים באוצר המלים ובהדקדוק, ואין מקום יותר לפקפוק החכמים שהכיר Th. Nöldeke בענין לשון שבטי הישמעאלים (Encyclop. Biblica, T. K. Cheyne בערך Ismaelites). — השנויים באוצר המלים הם: בר במקום בן, הרגיל בעבר׳ שלנו. מה, מלת הקריאה במשמ׳ שמע, הטה אזנך וכדומ׳: מה ברי ומה בר בטני ומה בר נדרי, וכבר העידו המלונים הערבים כי המלה מה a) משמשת בקצת לשונות בני ערב כמו צה b), במשמ׳ הסכת, נוחה, וכדומ׳. פעל או נרדף עם שתה, בפסוק: אל למלכים שתו יין ולרוזנים או שכר, כך הכתיב, והקרי אי שכר, וכבר אמרו כל החדשים שקשה לבאר מליצה זו, וקצתם אמרו שהוא במשמ׳ תאוה וקצתם שבשו והגיהו סבא, אבל באמת הכונה בהמלה או היא שתה, ובפרט שתה הרבה, התמיד לשתות, והבר לו בערבית עב c), במשמ׳ שתה כוסו בבת אחת. אמר אלג׳והרי: תעבב אלנביד׳, אלח֯ פי שרבה, הו יתעבב אלנביד׳ אי יתג׳רעה, ע״כ, ובעבר׳: תעבב יין, ר״ל התמיד בשתיתו בתאבון. הוא יתעבב היין, ר״ל ישתה בבת אחת, בגרגרנות. וכבר פרש במשמ׳ זו גם ת״י: דשתי שכרא. שנה, בפסוק ה: וישנה דין כל בני עני, שהתקשו קצת החדשים במליצת שנה דין והגיהו כדרכם, משמש כאן במשמ׳ נטה. שרש זה אינו משמש בערב׳ כמשמ׳ בעברי׳, אך שרש ת׳ני d) ענ, משמש בערב׳ במשמ׳ הטה מן, וישנה דין הוא כמו בעברית שלנו הטה דין. אל בפסוק ח, אל דין, שהתקשו בו המפרשים ורוב החדשים מתקים אותו, הוא צווי ליחיד במשמ׳ מהר, כמו בערב׳ אל e). אלג׳והרי: אל אלשרעה ואל פי שירה ומשיה אד׳א אשרע, ע״כ, ובעבר׳: אל (פרושו) מהירות, ואל בהליכתו (הכונה) מהר. חלוף, באותו הפסוק, נרדף עם עני, ובערב׳ ח׳רף f): ואלחרפ אלאשם מן קולכ רג׳ל מחארף אי מנקוצ אלחט׳ לא ינמו לה מאל, ע״כ, ובעבר׳: חרפ הוא שם משה״ת אדם מחארף, והוא חסר הצלחה והרוחה, אין לו רכוש. וכונת הפסוק: מהר דין כל הדלים והמסכנים, כמו בני עני בפסוק ה. וגם המלה ודרכיך, שהתקשו בה המפרשים והגיהו קצת החדשים ודודיך, ואחרים פרשו במשמ׳ דרך ארץ, אולי היא במשמ׳ דרכ g) בערב׳ בענין השגה, והכונה שכלך ועסקך. ובהדקדוק נראה כי היה נהוג בשמות סימן הרבים

a) مزح مزه b) ملهى

a) مه b) صه c) عب d) ثنى e) أَلَّ f) حُرفُ g) درك

ג. *מָחָה[1]), ממנו ה. *מִחָה, א. *הִמְחָאָה.

ה. *מָחָה[2]), — קל לא נהוג.

— הִפע׳, *הִמְחָה, — הִמְחָהוּ אצל פלוני, אמר לו שפלוני ישלם לו, נתן לו כתב שפלוני יתן לו שכרו[3]) וכדומ׳, auf Jem. anweisen; donner assignation sur qqn; give order: לא תבעו (השכיר את בעה״ב) אינו עובר עליו המחהו אצל חנוני או אצל שולחני אינו עובר עליו (ב״מ ט יב). לא אמרתי אלא שלא ילין (שכר שכיר) אתך לרצונך יכול אפילו המחהו אצל החנוני ואצל השולחני יהא עובר ת״ל אתך לא ילין אתך לרצונך (ספר׳ קדוש׳ ג ב). — ומצוי מאד בסהמ״א: ראובן שיש לו חוב אצל שמעון בין בכתב בין בעל פה והמחה לו אצל שמעון במעמד שלשתן ואמר לו מנה יש לי בידך תנהו ללוי (הסטרות לר״י ברצלוני כד). הוו עלי עדים וכתבו וחתמו עלי ותנו לו לפלוני מחמת אותו חוב מחזיק כך וכך דינרין שהיה לי עליו שהמחיתי אצל פלוני זה במעמד שלשתנו וכו׳ ומעתה אין לי רשות לתובעו בשוה פרוטה כי מעת שהמחיתי אצל פלוני נפטר מתביעתי לגמרי (שם). ויהודים שהלוו ממון לשלטון והמחה אותם אצל אחד ממשמשיו ואמר להם במעמד שלשתן ממה שיש לי אצלך תן לו (בו״ת הרי״ף רפח). הקדים בע״ה מעות לחנוני ואמר לו תן לפועלים סלע אם המחם אצל חנוני במעמד ג׳ והפועלים נתרצו אין לפועלים על בעה״ב כלום (טוחו״מ לח ד, בשם ר׳ יוסף הלוי). — וגם בענין חפצים: ראובן תובע ללוי ספרים שמשכן לשמעון ואמר ששמעון המחהו אצל לוי לתת אותם לו בשבילו כשהיה נותן לו המעות כמו שהם ממושכנים וכו׳ והשיב ראובן משעה שהמחני אצלך לא היה לך ליגע בהן ובנך למד בהן (טוחו״מ עב, בשם הרא״ש).

— הֻפע׳, *הֻמְחָה, — א) שהמחוהו על פלוני: וששאלתם ראובן שטען על שמעון שהומחה עליו בסך מעות ושמעון הודה לו בזה (תשו׳ ר״י מיגש ה). — ב) שהמחו את פלוני עליו: ראובן שהיה לו מנה ביד שמעון בין מלוה בין פקדון ואמר לו תנהו ללוי וכו׳ כבר נסתלק הזוכה מעל הממחה והמומחה נכנס במקומו ונמצא הכל עשוי ואין המומחה ולא הממחה יכולים להזור בהם (טוחו״מ קכו ב).

ו. *מָחָה[1]), פ״י, — כמו *מהא, *מהת, קל לא נמצא.

— פִּע׳, *מִחָה, — מִחָה סיד וכדומ׳, הסם אותו במים שיהיה כמו משקה, auflösen; dissoudre; dissolve: ושל קברות (מציינים) בסיד וממחה[2]) ושופך (מע״ש ה א). אחד האוכל (חמץ) ואחד ממחה ושותה (תוספתא פסח׳ א יב). חרדל שלשו מע״ש למחר אמר רב ממחו בכלי אבל לא ביד (שבת קמ.). כיצד בונין את המזבח מביאין מלבן וכו׳ ומביא סיד וקוניא וזפת וממחה[2])

בנון בסוף, אך אולי רק בהפסק גדול, ולכן בסוף הפסוק מַלְכִין ואלו באמצע הפסוק פעמים למלכים. וכמו״כ צווי יחיד דִין במקום דון בעבר׳ שלנו: פתח פיך שפט צדק וְדִין עני ואביון. המלה מרי שלפני המלה נפש (פסוק ו), שהתקשו המפרשים בהרבים אחרי אובד ביחיד ואחריה הפעלים ישתה ישכח ביחיד, ולכן הגיהו קצת החדשים מר, היא באמת יחיד במשק׳ נקי, מְרִי בעבר׳ משאית כמו מר בעבר׳ יהודית. וכך גם המלה לְמחות היא מהמלים המיוחדות של לשון שבט משא, שלפי ענין המליצה הכונה בה משחק ושעשועים, ובהיות שבלשון הערבי׳ משמש במשמ׳ זו השרש להו, וממנו השם מלהי, יש להחליט כי המלה מחות היא במקום מלחות והיחיד ממנו מלחה, ונבלעה הלמד כמו למד לקח בעבר׳ שלנו, והיה מנהג זה נהוג בלשון משאית בהלמד גם בפעלים זולתי פעל לקח, אולי לפני האות החכית הגרונית ה כמו בעבר׳ שלנו לפני אות החכית הגרונית ק. ועוד בסעיף אחר מהלשון העבר׳ היה נהוג בה דבר זה באות ל, והיא הלשון הכנענית, למשל השם מלקר מקצר תדיר מקר. בעתנו במקום בעלתנו, וכיוצא באלה (Schrö. Phön. Spr. 100-102). בעחנא במקום בעלחנא (Lidzb. Nords. Epigr. 393). וכמעט ממש כמו מחה מן מלהה כך שם הסופר הצידוני המפרסם Moxoς בכתיבה יונית, והוא מוכו בכנענית מן מלכו (.Schrö שם 104). וגם בעברית שלנו בעצמה יש מוצאים מנהג זה עוד, למשל במלת עואזל במקום עזלזל, קיקלון במקום קלקלון. ובארמ׳ גיגלא במקום גלגלא, וכיוצא בזה. ובאחד מסעיפי הלשון הערבי׳ הוא לשון אחכילי, אוף במקום אלף, כוב במקום כלב (JAs. 1838, 741). והנה, לפי הדקדוק שלנו היה צריך לאמר לְמהות, אך אולי כך היה דרך לשון משאית להקל גם במקום הסרון אות, או אולי הוא טעות בנקוד. ומלה זו היא אולי החלק הראשון מהשם מְחוּיָאֵל בן עירד בן קין, במשמ׳ המבוארת כאן, ופרוש השם הוא: שעשועי הוא אל, או הילד יהיה שעשוע אל.

[1]) לא נתברר בודאות אם שמוש הפעל שלקמן הוא משרש מיוחד או נסתעף מאחד השרשים הקודמים. ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) רק בעבר׳ וארמ׳ במשמ׳ זו, ולא מצאו החכמים גזרה טבעית למשמ׳ זו מאחד השרשים הקודמים. ואולי שרש פעל זה הוא בערב׳ מאח [a]), במשמ׳ הועיל לפלוני, ומאח ענד אלשלטאן, המליץ בעדו אצל השלטן.

[a]) ماح

[1]) רק בעבר׳ וארמ׳ במשמ׳ זו. — [2]) כך בנוסח׳

ושופך וזה הוא מקום יסוד (זבח׳ נד.). כלום בראתי אותו (את האדם) אלא מן העפר מי ממחה את העפר הזה (מד״ר כהלב׳ כח). התחיל בוכה וממחה בדמעות מטהו (מדר׳ תהל׳, שוח״ט ו). כונס את כל העפר שהוא יכול להסיטו מעל כל פני השדה ונותנו לתוך כברה שנקביה ־קין וממחהו[1]) ומוציא כל עצם כשעורה הנמצא שם (רמב״ם, טומא׳ מת י יב).

—נפע׳, *נמחה, נמחית, — שמחו אותו: באו ואמרו לו (לחוני המעגל) כשם שהתפללת עליהם (על הגשמים) שירדו כך התפלל שילכו להן אמר להם צאו וראו אם נמחית אבן הטועים (תענ׳ ג ח). חתיכה אסורה שנתערבה בחתיכות וכו׳ אם נמחית הרי זה בנותן טעם (תוספתא תרומ׳ ח כ). יוצא הוא אדם ידי חובתו ברקיק שרוי וברקיק מבושל שלא נמחה (ירוש׳ פסח׳ ג כט ד). כשם שאי איפשר לאבן הזאת להימחות מן העולם כך אי אפשר להתפלל על הגשמים שילכו להם (שם תענ׳ ג סו ד). אפילו אסטרובולין של רחיים נמחה (במי המבול) ר״י בר סימון בשם ר׳ יוחנן אמר אפילו עפרו של אדם הראשון נמחה (מד״ר ברא׳ כח). כשלשול הזה שהוא נמחה בצואה (שם נא).

—הפע׳, *המחה, —כמו מחה: שהמחה את החלב ונמעו (תוספתא זבי׳ ה ט). המחה את החמץ וגמעו (ירוש׳ פסח׳ ג כט ד). המחה הדם וגמעו (שם שבוע׳ ג לד:). המחהו (את הלחם) וגמעו (פסח׳ לה.). המחוהו (את החלב) באור (נזיר ג.).

—פעו׳, *מחוי, —כמו נמחה: בשר המת שנתוק והמוהל שקרש הא עודהו מחוי לא (ירוש׳ נזיר ז נו:). — ואדם מחוי, במשמ׳ מעוך הביצים: מחוי היה (הגא) והיה ממונה על הבתולות (מד״ר אסתר, ויפקד המלך).

ג*מחה[2]), — קל לא מצוי.

—הפע׳, *המחה, ממחה, — קמיע ממחה וכדומ׳, שנסו ונתברר כי הוא פועל פעולה, bewährt, anerkannt; éprouvé, reconnu; tried, approved: לא יצא האיש בסנדל המסומר וכו׳ ולא בקמיע בזמן שאינו מן המומחה (שבת ו ב). איזה הוא קמיע מומחה כל שריפא ושנה ושילש (תוספתא שם ד־ה ט). מומחה (הקמיע) לאדם ואינו מומחה לבהמה (גמ׳ שם נג:). — ורופא ממחה, בעל נסיון: עיר שאין בה רופא ישראל ויש בה רופא כותי וכו׳ ברופא מומחה (ע״ז כז.). דרבי יוחנן רופא מומחה הוה (שם כח.). משל לישראל וכהן שנכפו נמסר להן רופא מומחה והיה מצוה את ישראל ומניח את הכהן (מד״ר ויקר׳ כו). — ומצוי בספה״א: שהרי המומחה (הרופא) בשלשה מיני קמיעים (רש״י שבת סא:). ואין הלחש מומחה כל מקום שהוא אלא דוקא איגרת לבדה שהומחת וכו׳ שקמיע זה הומחה שריפא ג׳ פעמים (תוספ׳ שם סא.). במזל הרופא היה לנו לתלות שכבר הומחה שריפא שלשה אנשים (שם:). ואם כל אחת מאיגרות ריפא ג׳ פעמים אפי׳ אדם אחד מומחות שלשתן (שם.). דוקא בי״ד הקבוע ומומחה שבדורו (טוחו״מ, הלוא׳ סז.). —חכם ממחה, יודע ובקי ובעל נסיון: דיני ממונות בשלשה ואם היה מומחה לרבים דן אפילו יחידי (סנה׳ ה.). לא כל הימנו שפוסל דיין שמומחה לרבים (שם כג.). אין לך מומחה לרבים בישראל יותר ממשה רבינו (ר״ה כה:). —ובספה״א: והשופטים במעלותם מנויים למשמרת שלשה הם רצויים בהדיוטות שלשה או באחד והוא מומחה למנין המיוחד (רה״ג, בספרי דיני ממונות). — ועד ממחה: ולא מקבלין אלא עדות עדים שהן מומחין לשופטין שלהן (תמו׳ סגל׳, הרכבי רלט). —״קהלה ממחית: והמקובלות מה שקבלנו מחכם המורגל ומומחה או מקהילה שהיא מומחית (ריב״ל, עולם הקטן ה א). — ועי׳ *ממחה.

—הפע׳, *המחה, — המחהו עליו, קבלו לממחה, הסכים עליו שהוא ממחה: לא כל הימנו שפוסל דיין שהמחוהו רבים עליהם (סנה׳ כג.). —ובספה״א: ודוקא גדול הדור וכו׳ או טובי העיר שהמחום בית דין עליהם (טוחו״מ כ). ג׳ בקיאין בדין ובענין פרוזבול ויודעים ענין שמיפה והמחום רבים עליהם באותה העיר (ש״ע חו״מ סז יח).

—״והמחה אותו, עשאו לממחה: בי״ד שנסמכו בארץ ישראל והם האנשים החכמים הראויים לדון שבדקו אותם בית דין של ארץ ישראל והמחו אותם וסמכו אותם (סמ״ג, מ״ע, סי׳ לז).

—נתפ׳, ״נתמחה[1]), —נהמחה הרופא וכדומ׳, נהיה ממחה, נהוג בספרות החדשה ובדבור העברי בא״י.

״מחוג, ש״ז, מ״ר מחוגים, —כמו מחוגה: לעשות במחוג עגול או קשת שיעבור על כל ג׳ נקודות (נחמ׳ ונפי׳

הדפוס, והערוך גורס ממהא, עי׳ *מהא. — [1]) כך גם במשנ׳ (אהל׳ יח ד) בנוסח׳ הדפוס, והערוך גורס ממהא.

[2]) לא נתברר מקורו, ולא נמצא חבר לו בשאר לשונות האחיות זולתי בארמ׳. ואולי יש לו קצת יחס עם המלה למחת שבכתב׳ הכנענית של פיראוס: עטרת הרוץ בדרכנם (עשרים) למחת, שלפי הענין משמ׳ מצות טובות במלא שוין, וכבר העיר ע״ז הופמן (G.S.Cooke,NSI,67).

—[1]) בגמ׳ בארמ׳: איתמחי גברא ואתמחי קמיע (שבת סא:).

יח רמ). — והעגול הנעשה ע"י המחוגה: שכל כוכב וכוכב מכוכבי הרקיע עושה במהלכו בכל יום בסיבת התנועה היומית עגול וחוג סביב קוטב אחד משני קוטבי העולם והעגולים או המחוגים האלה הם אשר התוכנים יקראו אותם גלילי הכוכבים (שם ח כד).

מְחוּגָה[1], ש"נ, — כלי בעל שתי שוקים רשמים בו עגול, Zirkel; compas; -passe: חרש עצים נטה קו יתארהו בשרד יעשהו במקצעות ובמחוגה[2] יתארהו (ישע' מד יג). — ומצוי במשמ' זו בספהמ"א: איך לגויה כמחוגה אלהית מתוארת יי' אמר לשכון בערפל (כתיר' עולם ג). נקודה ח' שם הוא מקום מרכז הקשת או העגול ותעמיד את המחוגה על המרכז (נתמ' וגפים יח רנז). ונבקש לעשות קשת או עגול שיעבור על שלשתן ועמוד המחוגה ברגל א' בנקודה א' (שם). אם ציירת במחוגה ריבוע ישר וכו' תרחיב צעדי רגלי המחוגה עד כדי אלכסון ריבוע הקדום (מו"ת חות יאיר קפב). התמונה שנעשית ע"י המחוגה אם תשים רגל אחד מהמחוגה בנקודה א' וכו' וברגל השני מהמחוגה נרשום בסיבובה קו אחד (סקל' עמודי השמים). — ועצם העגול: כשושני סוגה, נפוצים בערוגה, ירוצון במחוגה, עלי קו בבירם (ר"ש הנגיד, כתכמונת ערג). כל כוכב שהוא קרוב אל הציר יהיה מחוגתו קטן ממחוגת הכוכב הרחוק ממנו (נחמד ונעים ח כד). כל כוכבי אור כל גלגלי שמים, רכב אלהים רבוא רבותים, במחוגת עולכים תמיד ידודו, גדלם לא תמ"ד ושמם לא שמעת, מה היא תכליתם מה הם לא ידעת (יל"ג, תהלים ה כה).

מַחֲוֶה, ש"נ, — מה"פ מן חִוָּה, מה שחִוָּה, Phrase: ויש ענינים אשר אמורים בלשון ערומים אשר במזער מלים תשלם מחותם (מנחס, מחברת כי). ואת אשר דברנו על מלה שהיא רבת פנים ולא יודע פתרונה כי אם בערך מחותה (שם, פתיח', שמוש אות ה). יש מלה רבת פנים ולא יתבונן המשכיל יסודותיה כי אם במחות ענינה אשר מסיבותיה (שם, תכ). יש בתורה מלין אשר אין להם דמיון לעמוד על גזרתם ודעת בנינם אבל עניני המחוה וסדרי הדת יורו עליהם (שם, תכח).

מָחוֹז[3], ש"ז, סמי' מְחוֹז, מ"ר מְחוֹזִים, מְחוֹזוֹת, — א) מפרץ, מבוא ים שיש שם מקום מחסה לספינות, Hafen; port: יקם סערה (של הים) לדממה ויחשו גליהם וישמחו (יורדי הים) כי ישתקו וינחם אל מְחוֹז[1] חפצם (תהל' קז כט-ל). — ומצוי הרבה בספהמ"א: מי שבא ממדינת הים בי"ם ונכנסה הספינה במחוז ממה שירד מהספינה (תשו' הגא' סי' פג, מהד' מגטובם). כי יתאחדו ויתגברו היהודים בעיר יפו והוא מקום מחוז לאניות הרומיים אשר תבאנה אל ירושלם ואל ארץ יהודה וכו' (יוסיפון, פרק כו). ויבאו בספינות במחוז אשתודש (שם, דף ו). ויתחזקו הרוחות עליו ובפעם השלישית נתישבה הרוח ויעבר הים ויבא אל מחוז הגדול אשר באנכונה אשר בקצה ארץ איטליאה (שם רנט). ויבן את אלמן ומחוז לאניות הבאות שם (שם רלט). כי כאשר תבא בפלג הים אין להשמר מן הסערה מפלגי הים ומגלי הים אשר בפלג כי אין מחוז לנוה כ"א סערות ופחד המות (שם שעג). ויעבר אספסינוס וטיטוס בנו את הים ועמהם כל חיל רומיים ומבחר גבוריהם ויבאו עד מחוז אנטיוכיה (שם שפו). ראו מן הספינה אשר תלך בים ותעבור כל הדרך עד בואה אל המחוז וכאשר באה אל המחוז וירפו המלחים את ידיהם ויניחוה (שם תקה). כשיש להם עצים גדולים ולא יחזקום הספינות יאסרו אותם חבילות גדולות וישימו גם עליהם ויוליכום ברוח עד המחוז במו רובד ורפסד (הערוך, ערך סדה). ופירוש לחוף מחוז והוא מגזרת הופף עליו כל היום כי האניות לא תעמדנה במקום מגולה לרוח (ראב"ע בראש' מט יג). ודרך אניה בלב ים המסתכנת לעבור בלב ים ולא תדע לאיזה מחוז יוליכנה הרוח (הות, מבלי ל ים). ובני האדם בזה העולם דומים לאנשים שרוצים לעבור הים ללכת למדינה אחרת ובאים בספינה וקודם הגיעם אל מחוז חפצם נשבה רוח חזקה בים והוליכם אל אי אחד בתוך הים (רמ"ע

---

[1]) מן חוג, עי"ש, ועי' הערה לקמן. — [2]) ת"י: ובנצורין, ולא נתברר בדיוק מהו. אך שאר כל המפרשים הקדמונ' והחדשים פרשו שהוא הכלי שעושים בו עגול.

[3]) לא נתברר מקורו ומשמ' בודאות. ועי' הע"ה לקמן. — [1]) לפי הענין נראה כי הכונה למבוא ים, מקום מחסה לספינות. בארמ' מחוזא, עיר, ואמרו חל"א כי כך באשור' מהאז במשמ' זו. וגם בערב' נמצאת מלה זו, אך כבר אמרו חכמי הערבים בעצמם כי אינה מלה ערביה, אמר אבו מנצור אלג'ואליקי: ופי בעצ' אלאח'באר פלם נזל מפרטינ תחי בלע'נא מאחוזא קאל שמר הו מוצ'עהם אלד'י אראדוא ואהל אלשאם ישמונ אלמכאנ אלד'י בינהם ובינ אלעדו אלד'י פיה אשאמיהם ומכאתבהם מאחוזא וכו' וקאל בעצ'הם הו מנ חזת אלשי אח'א אהרזת קאל אלאזהרי ולו כאנ מנה לכאנ מחאזא או מחוזא קאל ואחשבה בלע'ה ע'יר אלערביה, ע"כ, ובעבר': ובקצת הספורים כתוב לאמר: ולא עברנו הגבול עד שהגענו מחוזנו. אמר שמר הוא מקומם שרצו בו. ואנשי

פלקירא, לרי היגון ט). ארבעה דברים הם דומים זה לזה ואין האדם עומד על אמונתם עד אשר יראה אחריתם ולא יוכל לשבחם עד אשר יראה סופם ואלה הם האניה בלב ים עד בואה במחוז וכו׳ (מבלי סנדאכר). ספינה הקשורה במחוז ולן בה יהודי בשבת וכו׳ שאם המחוז יבש שאין הספינה יכולה להתקרב ביבשה כדי שיעשו כבש מותר לירד (שבלי הלקט, שבת קיה). על מבואות ים מחוזות שבכל העולם באים אליה (ר״א מבלגנצי, פי׳ יחזק׳ כז ג). הרואה (בחלומו) שהוא עומד במחוז יקוה לטוב הרבה מאד (ר״ש אלמולי, פתרון חלומ׳ כ ה). לפי שבאותו מחוז (שנשברה הספינה) היו עיירות של גויים (תשו׳ ר״מ אלשקר מד). — ב) ״גליל אחד של ארץ: והשרון שם מחוז שהיה בארץ ישראל (רש״י ישע׳ סה י). ויש מהם שפרשו (השם נוף) פלך ומחוז (ר״י א״ת, השרשים לריב״ג, נוף). או גזרה כוללת מאבדת אומות רבות או מחוזים רבים (ר״י תבריזי, מו״נ א נג). הרצון במדינה מחוז בין עיירות רבות (רלב״ג אסת׳ א א). שראוי שימצא לכל הקבוץ אשר במדינה או לכלל הקבוץ אשר במחוז אחד או באקלים אחד או לכלל האנשים אשר בכל העולם סידור מה בו יתנהגו לשמור היושר (העקרים א ה). המחוזות שנהר או ים מקיפים אותם וכן המחוזות שאין נהר או ים מקיפים אותם (פרשי רד״ק, אי). לפיכך יהיו נזהרים ונשמרים במחוזות גבולם שלא ימצא שם חלל (כס, אית). שבט פלוני במחוז פלוני ומטה פלוני בפלך פלוני (ר״י אברבנאל, יהוש׳ יד). הנכון אצלי שהיה ירושלם בימים ההם מחוז גדול וכו׳ ולא היתה עיר אחת מוקפת לבד והיה מנחלת בני יהודה באותו מחוז ומנחלת בני בנימין גם כן נפלה באותו מחוז (הוא, שפט׳ א כא). מיום היותי על האדמה גרוני ניחר בקראי חכמי יועצי המחוז הזה (תשב״ץ ב קכח). שאומת ישראל עתה בזמן הגלות מפוזרים ומפורדים בכל מדינות מלכותו ואינן במדינה אחת ובמחוז אחד כמו שהיו בגלות מצרים (חזוק אמונה א לז). — ג) ״מגרש קרוב להעיר: שדה שסמוכה למחוז העיר שדורכין אותה בני אדם (רגמ״ה, ערכ׳ יד.). — ד) ״אחד מחלקי העיר, שכונה: מחוז היה בירושלם ששמו יבוסי (רב״י שפט׳ א כא). איש נכרי שיבוא אל המחוז הקרוי שדרות

והוא מקום מבוא המלך (הוא, מ״ב יא ח). — ה) ״בהשאלה, שער, סוג, חלק: ונעיר שמה על שגגת ר׳ יהודה בהביאו וירד כחזיון לילה במחוזי[1]) הפועל הקל (ר״י א״ת, השרשים לריב״ג, פרב נד).

א.*מְחוּי, ש״ז, — שה״פ מן א.מָחָה, משמ׳ ב: שחיטתו וזריקת דמו ומיחוי קרביו והקטר חלביו (פסח׳ ו א). — ומצוי בסהס״א: הוא (האדם) עפר ואביא עליו מים ואמחה אותו לכך נאמר (אמחה את האדם) לשון מחוי (רב״י ברא׳ ו ז). מפני שיש בו מיחוי שמנונית בכל שהוא הוצרך לסלקו (שבלי הלקט, פסח׳ ריז).

ב.*מְחוּי, ש״ז, — שה״פ מן ג.*מָחָה: כולם ששחטו ושחט רבן עליהן יוצאין בשל רבן וכו׳ חוץ מן האשה מפני שיכולה למחות אמר רבא כיון ששחטו אין לך מיחוי גדול מזה (פסח׳ פח.). — ובסהס״א: התורם שלא ברשות וכו׳ אם בא בעה״ב ואמר לו כלך אצל יפות אם היו שם יפות מסה שתרם תרומתו תרומה שהרי איננו מקפיד ואם לא היו שם יפות אין תרומתו תרומה שלא אמר לו אלא על דרך מיחוי (רמב״ם, תרומ׳ ד ג).

א.*מָחוֹךְ[2]), ש״ז, — צחוק ולגלוג: דבר המביא לידי מחוך[3]) (שבת סז.). — ובסהס״א: ויצחק זה (שנאמר באברהם) תירגם אונקלוס וחדי לשון שמחה ושל שרה (שנאמר בה ותצחק שרה) לשון מחוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה (רב״י ברא׳ יז יז).

ב.״מָחוֹךְ[4]), ש״ז, — לבוש המתן בפרט לאשה, Corset, נהוג בדבור העברי בא״י.

א.מָחוֹל[5]), ש״ז, מְחוֹל, כנ׳ מְחֹלֵנוּ, מ״ר מְחֹלוֹת, מְחֹלוֹת מְחֹלֹת, — א) רקוד במעגל, Tanz; danse; dance: ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל

דמשק יכנו את המקום שביניהם ובין האויב אשר שם חפציהם וגדודיהם מאחוזא וכו׳ ואמרו קצתם שהוא מן (פעל) הזת בבשמ׳ שמירה, אמר אלאזהרי ולו היה מסנו היה צריך לאמר מחאזא או מחוזא, ואמר אחשבה (את המלה מאחוז) מלשון זולתי הלשון הערבית. — [1]) תרגום המלה הערב׳ חיז a), שמשמ׳ היא מקום.

[2]) מן חוך בארמ׳, צחק. — [3]) כך בכ״י (ד״ס), ובנוסח׳ ג יחוך.

[4]) בארמ׳ ת״א השם כומז מחוכא, ולא נתברר בודאות מהות לבוש זה. והתחילו בזמן החדש להשתמש בו בדבור במשמ׳ הרשומה בפנים.

[5]) מן חול, ע״ש. והנה ת״א ות״י תרגמו מלה זו בכל מקום חינגא, שהוא רקוד. ובמשמ׳ זו גם השבעי׳, וכך גם החדשים. אבל קצת קדמונינו פרשו מחול כמו נרדף עם תפים, כך פדר״א, עי׳ בפנים משמ׳ ב, וכך פשיטא:

a) حيز

הנשים אחריה בתפים ובמחלת (שמות יה כ). ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחלת (שם לב יט). ויבא יפתח המצפה אל ביתו והנה בתו יצאת לקראתו בתפים ובמחלת ורק היא יחידה (שפט׳ יא לד). אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו (שם כא כא). ותצאנה הנשים מכל ערי ישראל לשור והמחלות לקראת שאול המלך בתפים בשמחה ובשלשים (ש״א יח ו). הלוא זה דוד מלך הארץ הלוא לזה יענו במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו (שם כא יב). עוד תעדי תפיך ויצאת במחול משחקים (ירמ׳ לא ג). אז תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו (שם יב). שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו (איכ׳ ה יה). הפכת מספדי למחול לי (תהל׳ ל יב). יהללו שמו במחול בתף וכנור יזמרו לו (שם קמט ג). הללוהו בתף ומחול הללוהו במנים ועגב (שם קנ ד). — ואמר הפיטן: אכוף לך ראש ה׳ חילי, אכרע לך ברך לתתל מחלי, אכתידך בשיר משירי מחולי[1], אכנן מי יתנך כאח לי (ר״א קליר, קינ׳, אאדם). — והמשורר אמר: האל ירצה אנקת צועקים, ואותם יפצה כי בו חושקים, בתולה תצא במחול משחקים, נתשיר תהלה בא קץ אבלי (רמב״ע, מאורם, אין כפי מלה). כי סובבים סובבים הולכים המזלות, בימים ובלילות, לדמיון אנשים יהולו במחולות, ומדרך אנשי המחול להתגולל כמזלות סביב, ובמחול האחרון חביב (עמנ׳, מחבר׳ יח). — ב) *חג של מחולה: עתיד הקב״ה לעשות מחול לצדיקים והוא יושב ביניהם בגן עדן (תענ׳ לא.). — ומצוי בסהמ״א: אשה שנדרה שלא תלך למחול או שלא לשורר (מהר״מ מרוטנב׳, שערי תשוב׳ ז). לך לאותה העיר ואמור להם ליהודים שילכו מאותו מקום כי אני וחילי הגדול עושים שם מחול (ספ׳ חסידי׳ תתתרעא). — ג) *מין תף: מרים התחילה משוררת ומזמרת והלכו כל הנשים אחריה ומנין היו להם תפים ומחולות במדבר וכו׳ עת יציאתם ממצרים התקינו להם תפים ומחולות (פרקי ר״א מב). ויצו פרעה ויצאו את יוסף כל המשחקים במצלצלים ובכנורות וכל כלי זמר אלף תופים ואלף מחולות ואלף נבלים הלכו אחריו (סה״י, ספור יוסף). — ואמר המשורר: אתה כמו מחול אשר לו קול מאד גדול ובוקעו ריק ורוח מצאו (ר״י חריזי, תחכמ׳ נ). — והמקונן בקינתו קרא: עלי הגיון מחוליה, אשר דמם בעריה, ועל ועד אשר שמם ובטול סנהדריה (קינ׳ לת״ב, אלי ציון).

ב. *מחול, — עי׳ *מחל.

מחולה, ש״נ, סמי׳ מחלת, מחולת, — כמו א. מחול: שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך מה תחזו בשולמית כמחלת המחנים (שה״ש ז א). — ובמדר׳: עתיד הקב״ה לעשות ראש מחולה לצדיקים לעתיד לבא (מד״ר קהל׳, אין זכרון).

מחוללת, ש״נ, מ״ר מחוללות, — אשה חלה במחול, Tänzerin; danseuse; dancer: וישאו נשים למספרם מן המחללות אשר גזלו (שפט׳ כא כג).

***מחוק**, ש״ז, מ״ר מחוקים, מחוקות, — כלי בעין גליל עבה וכבד למחק בו המדות: קנה מאזנים והמחוק שיש בהן בית קבול מתכות (כלים יז טז). מעשה באחד ששלח ביד בנו שתי מדות של כסף מלאות כסף ומחוקיהם זהב (ספרי במד׳ קלא). (מי שאמר בנדרו) הרי עלי עצים לא יפחות משני גזרים עבין כמחוקות וארכן אמה (רמב״ם, מעש׳ הקרבנות טז יג). — ועי׳ *מחק.

מחוקק, ש״ז, מ״ר מחוקקים, — א) עי׳ מחקק. — ב) כנוי למדפים: א״א הוא טעות המחוקק ועקרו תחנו הגנן דגושה (ר״א בחור, מכלול, אדס״פ). ותשלם מלאכת עבודת הקדש וכו׳ על יד הצעיר ממשפחתו האומן המחוקק אברהם יוזיא (בסוף תנ״ך, שנת רמ״ח). כן ה׳ יגיה חשכנו ויאמצנו בהתחלת המחזורים וכו׳ בעיר פאנו ע״י צעיר המחוקקים קטן התלמידים אשר מבני שונצינו (בסוף מחז׳ רומא, שנת רס״ד). ספר דקדוק חברו ר׳ משה קמחי וכו׳ ונדפס תחת ממשלת אדונינו יואן וכו׳ ע״י צעיר המחוקקים קטן התלמידים (שנת רס״ח). ונשלם ביום י״ד ניסן שנת ער״א לפ״ק ע״י צעיר המחוקקים קטן התלמידים אשר מבני שונצינו (בסוף תנ״ך דפוס פיזרו, שנ׳ רע״א). אנחנו צעירי המחוקקים בני שונצינו התחלנו במלאכת הבאור המסולא על חמשה חומשי תורה לר׳ משה בן נחמן גירונדי ז״ל (שנת רע״ד). מסכת ע״ז עם פירוש רש״י ותוספות ופסקי תוספות נדפס על ידי בני שונצינו המחוקקים (שנת רע״ד). על ידי צעיר המחוקקים קטן התלמידים מבני שונצינו (בסוף נביא׳ אחרונ׳, שנת רע״ה). נדפס ע״י צעיר המחוקקים דניאל בומברג (בחומש וחמש מגלות, שנת רע״ז). ואני צעיר המחוקקים מבני בניו (בסוף מחזור, שנת רפ״ב). והנה נשלמה פה שאלוניקי המהוללה וכו׳ על ידי צעיר המחוקקים משה שונצינו (בסוף ילק׳ שמעוני, שנת רפז).

רביעאי, וכן מנחם וריב״ג. ובאמת קצת הפסוקים כמו מסיעים להם, אף על פי שבכל המקומות גם משמ׳ רקוד מתישבת היטב. — [1]) ואולי זה במשמ׳ ב.

— ג) ״מתיך אותיות: צ״ב הגיד לי כי פעמים כתב לוילנא אל המחוקק ואני הזהרתיו לבלי ישלה את נפשי ונפשך על שקר וכו׳ ומחוקקי האותיות בוילנא נרפים במלאכתם (אגר׳ יל״ג א קפח).

א.*מֵחוּשׁ[1], מיחוש, ש״ז, מ״ר מֵחוּשִׁים, -שׁוֹת, — כאב, חלי: חיים שנתת לי לא יהיה בהם לא חולי מעים ולא מיחוש עינים ולא מיחוש הראש (מכי׳ יתרו ב). כל חולי ולא חולי מעים כל כאב ולא כאב לב כל מיחוש ולא מיחוש ראש (שבת יא.). — ומצוי בספה״א: חוזק היין מסבב ראשי כמחוש ראש (ערוך, ערך הגרני). חש בראשו וכו׳ מחוש קל (רש״י שבת לג.). הכל בידי שמים מחושות ומכאובות הבאים לאדם כולם על ידי גזירת שמים (הוה, פ״ז ג:). ואם תרגיש בשום מיחוש בעצמך או באחד מאבריך מיד תשתדל לעשות כל הצריך לענין (צואת ר״י אבן תבון). מיחושין אינן נקראין מכה (רשב״א, בשם ר׳ יונה). שאול שאל האיש העלול למיחושי הראש ורפואתו היא בשאיפת עפר הטאבאקו דרך נחיריו (בו״ת מים רבים, הו״ת כח).

ב.*מֵחוּשׁ, — עי׳ *מֵחֵשׁ.

*מְחוּשׁ, ת״ז, — מי שיש לו מֵחוּשׁ: אין מבקרין לא חולי מעיים ולא חולי העין ולא מחושי הראש (נדר׳ מא.).

״מַחַז, ש״ז, — כמו מַחֲזֶה: שאג זקן (אברהם) ובשנונה (החרב) אחז, תקפו אראלים וצעקו ממחז[2], מרום כהסכית צמצם שבינתו כחז, איל אחר הראהו בסבך נאחז (סליח׳ ב׳ עי״ת, אל סר המוג, ר׳ מאיר ברי״י).

מַחֲזֶה, ש״ז, כמי׳ מַחֲזֶה, — א) כמו חזון, חזיון, מה שנראה לאדם בהקיץ או בחלום, Vision: היה דבר יי׳ אל אברם בַּמַּחֲזֶה לאמר אל תירא אברם (ברא׳ יט א). נאם שמע אמרי אל אשר מַחֲזֵה שדי יחזה נפל וגלוי עינים (במד׳ כד ד). חזו (נביאי השקר) שוא וכו׳ הלוא מַחֲזֵה שוא חזיתם (יחזק׳ יג ו-ז). — ב) ״מה שנראה מעת לעת בחלל הטבע, Erscheinung; phénomène: בגדות הים אצל מדינת שוועדען נראה לפעמים מחזות נפלאות הנקראות מחזות הים שמה נראה לפעמים ים או יבשה המכוסה ונסתר תמיד מעין רואה ע״י הרים וגבעות וכו׳ (למודי הטבע ג ב). — ג) ״מעשה ממעשי החיים שמראים להקהל בבתי החזיון, Drama: מחזה התשמונאים, וכדומ׳, מצוי בספרות החדשה.

[1]) מן ב.חוש, עי״ש.

[2]) פרשו קצת המפרשים כמו מחוז, וזה דחוק.

מֶחֱזָה[1], ש״נ, — מה שעומד מכון מול דבר, vis-à-vis: ושקפים שלשה טורים וּמֶחֱזָה[2] אל מֶחֱזָה שלש פעמים (מ״א ז ד).

*מַחֲזוֹר, ש״ז, מ״ר מַחֲזוֹרִים, -זוֹרוֹת, — א) ש״פ מן חזר: אלפים אמה אינו מחזור ארבעת אלפים אמה מחזור הוא (ירוש׳ ערוב׳ ה כב ד). שחור המחזור לאלעזר (שם תענ׳ ד סח.). — ב) בחשבון הזמנים, מספר שנים שהחמה והלבנה חוזרות למעמדן במקום שהיו בו[3], Cyclus, מחזור גדול, מחזור קטן: מחזור גדול של חמה שמנה ועשרים שנה ושבעה מחזורים הקטנים יש בו מארבע ארבע שנים (פדר״א ה). מחזור הגדול של לבנה כ״א שנה ז׳ מחזורים קטנים יש בו מג׳ ג׳ שנים וכו׳ אין בין מחזור הגדול למחזור הקטן אלא י״ג יום (שם ז). ולאחר ג׳ שנים של מחזור הקטן חוזר יום שלאחריו בתחילת ליל שני ראש מולד הלבנה בשעת צדק (שם). אותות הללו לא ימושו משרתים לחמה ביום וללבנה בלילה בג׳ מחזורות של חמה ד׳ מחזורות של לבנה (שם). בכל מחזור י״ט שנה ושבעה חדשים יתרים כדי שיצא המחזור ותעמוד שנת הלבנה נגד שנת החמה (רס״ג, תמו׳ גא׳ ליק א). המחזור הוא נאמר על כל דבר שהוא נוהג על מנהג אחד וחוזר עליו ואינו מתחלף והוא נאמר על מספר שנים שהן נוהגות על ענין אחד מסודר ומתוקן שהוא נשלם בסוף השנים עם השלמת המחזור והן נוהגות מראש המחזור השני כמנהג הראשון בלא תמורה עד תומן והן חוזרות על המנהג הזה לעולם כגון מחזור חמה הנוהג בכל ארבע שנים וכו׳ ומפני זה קורין לכל ארבע

[4]) לא נתברר מקורו ומשמ׳ בודאות, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) מהשבעים והולג׳ אין לברר בודאות הכונה במלה זו. ת״י: זוי, ר״ל זוית. אך אין זה נאות לפי הענין. מנחם פרשו במשמ׳ גבול, ורש״י במשמ׳ קצה, והסתיע מהמלה הזית שבמשנה, אך שם הכונה אחרת, עי׳ זה הערך. ורוב החדשים פרשוה במשמ׳ חלון, או מין מיוחד של חלון, אך אין הכתוב מדבר כאן על חלונות או פתחים כי אם בכתוב שלאחרי זה. והנה הפשיטא תרגמה: מקבלן חדא לחדא, ר״ל מקבילים זה לזה, ובמשמ׳ זו פרש גם רד״ק: מראה כנגד מראה, ר״ל זה כנגד זה. וזהו הפרוש היותר נאה כאן, וכן בערב׳ הד׳א, הד׳ה [a]), ג׳לש הד׳אה, ישב מולו, דארי הד׳ה דארה, ביתי מול ביתו.

[3]) בגמ׳ בארמ׳: הרואה חמה בתקופתה וכו׳ ואימת הוי אמר אביי כל כ״ח שנין והדר מחזור ונפלה תקופת ניסן בשבתאי (ברכ׳ נט:).

[a]) حذا حذاء

שנים מחזור קטן ולכל שמנה ועשרים שנה מחזור גדול (ר"א ברייתא דשמואל, מעבור ב ד). וכל הגלגול הזה וההקפה ישלם בכל כ"ח שנה ויתזור לראש ועל זה קראו לכל כ"ח שנה מחזור גדול לחמה מפני שהיום ורביע אשר היו עודף מימי השבוע בשנת החמה יספה כלו (שם ג ב). קורין לכל כ"א שנה מחזור גדול ללבנה מפני שהלבנה לדבריהם חוזרת להתחדש ביום הששי מן היום אשר נתחדשה בו וכו' והיו עושים מחזורים בתחלה לעבור השנים כל מחזור משמנה שנים וכו' חזרו לעבר בכל י"א שנה ד' שנים ועשו מחזורים י"א שנה וכו' ואין אנו נזקקין לפרש מחזורי האומות (שם ב ד). וגם אנו מונים כל שנות המחזור שהן י"ם שנה מעוברות ופשוטות יחד (הוא, תכנון המהלכות ח). שאין תקופה נופלת בתחילת הלילה אלא לסוף ד' שנים שהוא מחזור קטן וז' מחזורים קטנים למחזור גדול (רב"י הלכ' נט:). המחזור קבלה היתה ביד משפחת דוד איש האלקים שי"ם שנה משנות הלבנה כל חדש כ"ט יום י"ב שעות תשצ"ג חלקים כאשר העתיק רבן גמליאל עם ז' חדשים הם י"ט שנה משנות החמה בלא תוספות ומגרעת והנה המחזור הוא רל"ה חדשים מחדשי הלבנה (ראב"ע, ספר העבור). והנה טעם המחזור כי בהשלמת המחזור שבו המאורות להלק אחד כל אחד בגלגלו כאשר היה בתחלה (שם). ברצותך לדעת מולד ראש המחזור או איזה שנה שתרצה מהמחזור או מולד ראש חדש שתרצה דע כמה מחזורים שלימים עברו וכמה חדשים עברו מהשנה (שם). והשלמתיו בארבעת אלפים תשע מאות ועוד שבע ועשרים שנת ששי למחזור רם ברומי שנת רצון שנת תפקוד אסורים (הוא, תרוז בראב"ע ספ' בפת יתר). כל תשע עשרה שנה שיהיו מהן שבע שנים מעוברות ושתים עשרה פשוטות נקרא מחזור (רמב"ם, קדוה"ח ו י). תקח שני יצירה שעברו וגברו ותעשה אותם מחזורין של תשע עשרה תשע עשרה עד תשרי של אותה שנה (שם יד). יום שלישי לחדש ניסן משנה זו שהיא שנת שבע עשרה ממחזור מאתים וששים שהיא שנת שמנה ושלשים ותשע מאות וארבעת אלפים (שם יא טז). וכשלא תדע מולד אחד מן המולדות תמנה כל המחזורים שמבריאת העולם (סמ"ג, מ"ע, סי' מז). והם ז"ל קראו לזמן הכולל מחזור לפי שהוא סובב על עצמו תמיד ותוזר (יסוה"ע לר"י ישראלי ג.).— ואמר הפיטן: כי העולם כלו ששת אלפים עושים חמשה ושתי ידים מחזורות, ומנין המחזור בעשרים ושנים יובלות (ר"א קליר, שבת בקל', אז ראית).— ג) °ספר כולל בו פרשיות כל השנה: אני משה בן אשר כתבתי זה המחזור של ויקרא על פי כיד אלוה הטובה עלי . . . שמנה מאות ועשרים ושבע שנים לחרבן הבית השני (אבן ספיר א יד).— ובפרט, °ספר כולל תפלות ופיוטים לימי חג ויו"ט: נשאלתי על אותם שמציירים במחזורים צורות חיות ועופות אם יפה עושים אם לאו (תוספ' יומ' כד.). ויש הפסק במחזורים ומתחיל נאמן אתה הוא ואין שם ברכה וכו' ומה שיש הפסק במחזורים לפי שהיו רגילים כל הציבור להפסיק שם ולומר שבת (תוספ' פסח' קד:). ואותה (קרובה) של יום שני של סוכות כתב עליה במחזורים ישנים קרובה בעין קלירית (מחז' ויטרי שכה). ואין אומרים ונודה לשמך הגדול סלה כי איננו במחזורים ישנים (הרוקח, חנכה רכו). וכן במחזורים דרב עמרם (שם רפד). ועוד רבי משה כהן בן קטליא' ורבנים אחרים וחכמים שכתבו לנו ספרים ומחזורות ושירות (ראב"ד, ספר הקבלה). שמיום היותו לא ראה מחזור כי אם כמנהג הספרדים וגם עתה אין להם מחזורים כמנהג הסיסיליאני להתפלל בהם (שו"ת מהרד"ס, או"ח נו). ואין עסדי מנהגים של מהרא"ט הנדפסים אצל סידור בתפילות גם לא מחזורים הגדולים ויניציאה אשר שם נדפסים קצת טעמי המנהגים (שו"ת חות יאיר רכס). ואמר מהר"י סגל שבאותו פעם היו מכבדין אותו והיו מביאין לו מחזורים נאים להתפלל בהן ולא רצה להתפלל (מהרי"ל, הלכ' יוה"כ). וראיה לדבר כי בכל המחזורים תמצא כתוב באתה בהרתנו זכרון תרועה (שם, הלכ' ר"ה). התוכה עם חכם אחד בעירו וכו' אשר הגיה עוד שנים או ג' דברים במחזורים אשר לפי דעתו המתפלל כפי הנוסחא הישנה אשר במחזורים איננו אלא מחרף ומגדף (שו"ת נודע ביהודה, או"ח ב).

*****מַחֲזִית**, ש"נ, — מַרְאָה: באספקלריא במחזית זו שחוזין בה המלכים (מכי' יתרו ב).

°**מַחֲזָר**, ש"ז, מ"ר מַחֲזָרוֹת, — כמו מחזור: ויפרשו לו ארבע ועשרים ספרים ומשנה ותלמוד ומחזורות של הזנים (מנחם ב"ם, מכת' ר' חסדאי למלך הכוזרים).

*****מַחַט**[1], ש"נ, מ"ר מְחָטִים, — א) כלי מכלי החַיָּט, שתופר בו הבגד, והוא ברזל דק בקצהו האחד נקב להשחיל

---

[1]) מן חוט, עי"ש. בארמ' מחטא, בערב' חִיאט, מַחְיַט, מח'יאט a).

a) خياط مخيط مخيط

בו החוט וקצהו השני מחדד לתחב בתוך הבגד, Nadel; aiguille; needle: לא יצא החייט במחטו סמוך לחשיכה (שבת א ג). מחט שניטל חרירה או עוקצה (כלים יג ה). מחט שנמצאת מליאה חלודה או שבורה (טהר׳ ג ה). שלש על שלש שמצאה בתוך הבית וכו׳ או מחט תחובה בה (תוספתא כלי׳ ב״ב ו ו). חוט שהשחילו למחט אפי׳ קשור מיכן ומיכן אינו חיבור לבגד (ירוש׳ כלא׳ ט לב ד). שהיו תופרי היריעות מזרקין את המחטין אילו לאילו (שם שבת יא יג.). לא יצא החייט במחטו התחובה לו בבגדו (שבת יא:). קשה רימה למת כמחט בבשר החי (שם קנב.). שבן תופרי יריעות חופרין גומא להצניע בה מחטיהן (שם קנ:). (הדיוט הוא) כל שאינו יכול להוציא מלא מחט בבת אחת (מו״ק י.). גזירה שלא יטביל מחטין וצינורות בכלי שאין בפיו כשפופרת הנוד (חגי׳ כא:). מחט שנמצאת בעובי בית הכוסות (חול׳ מח:). הנוד הזה אם יהיה בו נקב כחוד של מחט כל רוחו יוצאה ממנו (מד״ר כראב׳ א).— מַחַט של יד: ואת הכרכר לתחוב בו מחט של יד ליטול בו את הקוץ (שבת יז ב).—מַחַט של מיתון: וכמה יהא השורש וכו׳ כמחט של מיתון (ערלה א ד).—מַחַט של שקאים: מחט של יד וכו׳ ושל סקאין לפתוח בו את הדלת (שם).—מַחַט נקובה ולא נקובה: לא תצא אשה במחט הנקובה ולא בטבעת שיש עליה חותם (שבת ו ג). לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן וכו׳ ולא במחט שאינה נקובה (שם א).—ולהורות דבר מועט: המלוה על המשכון שמואל אמר אפי׳ על המחט (ירוש׳ שבי׳ י לט ג). א״ר יוסי בר חנינה אפילו מחט שהיתה שאולה ביד ישראל מידם אף היא נבלעה עמם (שם סנה׳ י כח.). טענו שני מחטין והודה לו באחת מהן (שם שבוע׳ ו לו ד). משששת את כל כלי אפילו מחט אפילו צינורא לא מצאת (מד״ר כראב׳ עד). אומר ללוה הבא כל המטלטלין שיש לך ולא תניח אפילו מחט אחת (רמב״ם, מלוה ולוה כ ז).— ״ולשון זכר: אמן שעשה כלים שמשקלם ככר ברזל לעשות מחט קטן שמשקלו גרגיר ואלו היה בעבור מחט אחד היה זה מהפסד ההנהגה וכו׳ אבל אחר שהוא קושה באלו הכלים הנכבדים מחט אחר מחט וכן ככרים רבים ממחטים יהיה מעשה הכלים ההם חכמה ותיקון (מו״נ ג יד). הפקיד בידי מתמול מחט לתפור בגדי המטולאים אכן בעת באתי משוק החייט נשבר וכו׳ (ר״י חריזי, איתיאל, מחברי ח). והם יש להם כלי מלחמה ולנו אין לנו אפילו מחט קטן (שבט יהודה ו).— *מעשה מַחַט: בגדי כהונה אין עושין אותן מעשה מחט אלא מעשה אורג (זבח׳ פח.).—ומשל: הכניס פיל בקוף המחט, משל לדבר אי אפשרי [1]).—ואמר החכם: אין נקב המחט צר לשני אוהבים ואין רחב העולם די לשני שונאים (מבח׳ הפני׳, שער האהבה).—ב) בבלל ״ברזל דק: הוא המחט התקוע בראש עץ וכו׳ והמחט יקרא דרבן (מכלי רד״ק, דרבן). —״והעקץ של עקרב וכדומ׳: אמרו רבים כי הנקבה (ממיני העקרבים) יותר גדולה מן הזכר אך המחט העוקץ מן הנקבה רקיק ומן הזכר עב ויקרה לקצת העקרבים שיהיה להם שני מחטים (קאנון ד ו ה ב). — ג) ״שֵׁם מין דג: ויש ממין הדגים שיבקע קודם שיעשה במים לרוב הביצים כמו המין הנקרא מחט (מדר׳ החכמה לר״י הכהן יז). מחטי הים פיהם ארוך ועגולי ופתחו צר מאד והם חסרי שנים ומפתח אזניהם על ערפם (תוה״א, מערכ׳ הדגים ריט).—ד) ״בנוי לעמודי אבן[2]) ארוכים והולכים וצרים למעלה שעשו לפנים במצרים, Obelisk: מחטי קלעאפטרא (ה׳ גוטלבר, ממלכים 181). — ה) ״עלי מיני הארז: הן גם הארז עץ פרי איננו, במקום עלים עליו מחטים יצמחו, ובכל זאת יתנשא זה בעל המחט, לראש ולקצין על כל העצים יחד (יל״ג, גן האמד).

*חרירה.—*עקץ.—*קוף.—*שחל, השחיל.—*תחב.—*תכף.—*תכיפה.—תפר.

א.*מָחַט [3]), פ״י,—מָחַט הפתילה, הסיר את הפחם שנהיה בשרפתה, abputzen (d. Docht); moucher; snuff: מוחטין [4]) את הפתילה ביו״ט (ביצ׳ לב:). שמוהטין [5]) בה (בהצנור) את הפתילות ומקנחין הנרות (שבת ל.). —ובסה״א: וממתינין עד סמוך לחשיכה ומכבין את הנרות ומוחטין אותן או מוסיפין בהן שמן (שבלי הלקט, הלכ׳ שבת נט).—ובדבור העברי באי״י יעתמשו בפעל זה גם להאף, מָחַט אפו.

ב.*מָחַט [6]), פ״י,—מִחֲטָה הפרה וכדומ׳, הפילה ולדה, abortieren; avorter; miscarry: שוורות

[1]) גוף המשל בארמ׳: א״ל (רב ששת לרב עמרם) דילמא מפומבדיתא את דמעיילין פילא בקופא דמחטא (ב״מ לח:), ובעבר׳: אולי מפומבדיתא אתה שאנשיה מכניסים פיל בקוף המחט.—[2]) עפ״י לשון ערבי׳ אברה a).

[3]) בערב׳ מת׳ט b).—[4]) ופרשו שם: מאי מוחטין א״ר חנינה בר שלמיה לעדויי הושכא, ר״ל להסיר הפחם. —[5]) כך גרס׳ הערוך, ובנוסח׳: שמחטטין.

[6]) בסור׳ יחט, והשם יחטא, נֵפֶל. ואמרו קצת

a) أبرة b) مخط

ופרות שלהם מתעברות ויולדות בלא צער ולא היתה אחת מהן מזהטת (ילמדנו, הובא בהערוך).

·מַחְטֵב, ש"ז, — מה שחטבים מהעצים: ויצו אלכסנדר לכרות עצי המחטב מן היער (תולד' אלכסנדר, 31).

·מַחְטוֹב, ש"ז, — כמו *חֲטִיבָה: ארבעת דברי אגור באל ואל במחטוב, ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב (יוצ' ליוסף בן בטנלב, קטע כ"י גני' קהיר). טרף טוב מאוד הרבה לדור עשירי במחטוב, טנפו ארץ רבה אין עושה טוב (ר"י בן אביתור, עבודה).

***מַחְטוֹן**, ש"ז, — כנוי ליצר הרע: מהטונך לי יצרך המהטיאך בידי הוא מסור (מד"ר ברהב' נב).

מְחִי[1], ש"ז, — כלי מכלי המלחמה שמנגחים בו החומה, Mauerbrecher; belier; battering-ram: ונתן עליך דיק ושפך עליך סללה והקים עליך צנה ומְחִי[2]) קבלו יתן בחמתיך ומגדלתיך יתץ (יחזק' כו ח-ט). — ואמר הפיטן: ידי יוסרי שתו בי מחי, וקשבתי מפי צר שחי, יתן למכהו להי (ר"א קליר, קינ', איכה אספתו).

מחי[3], מִמנו מָחָה.

מַחִי[4], — קל לא נמצא.

— פע' מ"ר, ממחים, — מאכל ממחי, כבד, לא מתעכל, מזיק לבריאות, unwerdaulich; indigest; -tible: ועשה יי' צבאות לכל העמים בהר הזה משתה שמנים משתה שמרים שמנים ממחים[5]) שמרים מזקקים (ישע' כה ו).

·מֹחִי, מוחִיִּ, ת"ז, לנק' מוֹחִית, מוחיות, מ"ר מוֹחִיִּים, מוחיים, — של המֹחַ, מטבע המֹחַ: אז ירעשו המוחיים למצוקת הנפש ויכשל הכוח (אסף 26, כ"י מינכן). ואם הכפיה מוחיית הנבון שינקה באליבודים (קאנון ג א ה ז). ונבראה (גלגלת הראש) נוטה אל הארך עם העגול כי מקומות צמיחת העצבים המוחיים מונחים בארך (שם א א א ג). והמקרים המורים על עניניה בשתוף יש מהם מוחיים כמו ערבוב השכל והתרדמה וקפיאה ובלבול ומהם לבביים כמו בטול הנשימה (שם ג יג א יד). — ובהשאלה, צביוני, מתחלף ברעותיו ורגשותיו, wankelmütig, launisch; capricieux, inconstant; fanciful: והיה האיש ההוא תם וישר רצוני החכם פארדו ז"ל הנזכר אבן מוחיי ומתחדש בדעותיו לא רצה להתמיד עוד בחבור (ל' די מודינה, פרשת הכסף, כ"י, REJ 1891,83).

חל"ם כי נגזר מן חטא, במשמ' נפילה. ובערב' במשמ' זו טרח a), ר במקום ם.

[1]) לפי דעת הקדמונ' מן ב. מחה, במשמ' הכה. ועי' הערה לקמן. — [2]) מעצם הכתוב מהאמור קודם מחי ואחר כך אנו למדים משמ' של מלה זו שהיא כלי מלחמה לנגח החומה. וכבר הזכירו קצת החדשים כי גם באשור' באה מלה מחז ובמו"ב המלה קבל בעניני המלחמה. ועי' ערך קֹבֶל.

[3]) עי' הערה להערך.

[4]) עי' הערה לקמן. — [5]) אמרו רוב הקדמונ' והחדשים כי נגזרה מלה זו מן מ"ח ומשמ' שמן. והוא קצת דחוק, כי אין טעם לתאר שמנים בתאר שמנים. וכבר הרגיש ריב"ג בדחק זה, ואמר כי המלה ממֻחים נגזרה מן מומחה, והכונה מבחר. אבל זו גזרה דחוקה, ומלבד זה עוד נשאר דחק בכתוב זה, כי עב"פ שמנים ממחים הם מטעמים טובים, משמע שהמשתה שיעשה לחעמים הוא משתה של רצון, וזה סותר למה שנאמר אח"כ משתה שמרים, ושמרים אפילו אם הם מזקקים, אינם משקה חשוב ביותר. ובענין זה חלוקים מפרשי ישראל ומפרשי אוה"ע, שהראשונים אומרים כי זה המשתה הוא משתה של זעם להעמים, ולכן נדחק רש"י לפרש שמנים ממחים שהיו סבורים (הגוים) שהשמנים יהיו ממחים, אבל באמת יהיו מרים כמו שמרים. ומפרשי אוה"ע, שרוצים לראות במשתה זה רמז להכנסת אוה"ע בברית החדשה, אמרים כי באמת זה משתה של רצון, והכונה בשמרים מזקקים ליין מזקק. וזה בודאי אינו אלא דרוש בעולם. והנה בעצם הדבר כבר כון רד"ק להאמת, שהוא אמר כי הכונה בשמנים ממחים למטעמים לא טובים, אלא שבהיות שגם הוא פרש ממחים מלשון מ"ח נדחק ואמר: והמשתה השמן ביותר כשישתה אדם ממנו הרבה מכביד הלב וטורדו, ע"כ, ואין צריך בדחק זה, יען באמת המלה ממחים לא נגזרה כלל מן מח ואיננה מתארת את השמנים לשבח אלא לגנאי, ופרושה היא מאכל מזיק להבריאות, כבד, שאינו מתעכל, ובערב' וח'ם a), שמשמש במשמ' מזיק להבריאות, ארץ או מאכל: יקאל וח'ם אלטעאם אד'א ת'קל פלם ישתמרא וכו' וטעאם וח'ים ע'יר מואפק (לבאן אלערב), ובעבר': ויאמרו וח'ם המאכל כשהוא כבד ולא יתעכל וכו' ומאכל וח'ים ר"ל לא הגון. וסדר הצרוף שבמלה הערב' אינו מעכב, כי גם בערב' בעצמה יש עוד צרוף אחר במשמ' זו, והוא ח'ום b): ארצ' ח'אמה אי וח'ימה, ע"כ, ובעבר': ארץ ח'אמה כמו וח'ימה. וכבר העיד המציאה כי עוד סדר אחר מהצרוף הזה משמש כמו הצרוף ח'ום, והוא הצרוף חמי, ודבר טבעי הוא שבעבר' שמש במשמ' זו סדר רביעי של הצרוף והוא מחי, וגם בערב' משמש בענין זה גם בנין מוח'ם כמו בעבר' ממחים, ושני חלקי הכתוב מסכימים בהכונה, ומליצת שמרים מזקקים, ר"ל שלא נשאר בהם כלום מהיין, דומה קצת להמליצה: ויגר מזה אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ, עי' ערך מָצָה.

a) طرح

a) وخم b) خوم

א. מִחְיָה, ש"נ, בכנ' מִחְיָתְךָ,—א) מה שנותן אפשרות לחיות, Lebenserhaltung; conservation de vie, preserving of lif: כי לְמִחְיָה שלחני אלהים לפניכם כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ וכו' וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם (בראש' מה ה-ז). ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס לתת לנו מִחְיָה (עזר' ט ט). ויפל מכושים לאין להם מִחְיָה כי נשברו לפני יי' (דה"ב יד יב).—ואמר המשורר: בלי לשון ידבר צח ומרים קול ואין דובר, ומחיתו בתוך ואשמן ומושבו בתוך קבר (ראב"ע, חידה, ראה דגר).—ובהשאלה: אשר אין בלעדיו, ברחמיו וחסדיו, שלחו לשרידיו, למחיה ומזורים (תמי' תלמידי מנחם, לנגוד בתשובה).—ב) צרכי אכל נפש: וישחיתו את יבול הארץ עד בואך עזה ולא ישאירו מִחְיָה בישראל ושה ושור וחמור (שפט' ו ד). שבה עמדי והיה לי לאב ולכהן ואנכי אתן לך עשרת כסף לימים וערך בגדים ומִחְיָתֶךָ (שם יז י).—ואמר בן סירא: דאגת מחיה תפריע נומה ומחלי חזק תפריע נומה (ב"ס נוי' לד א).—ובתו"מ: אמותיהן של כהנים מספקות להן (להרוצחים) מחיה וכסות כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו (מכות ב ו). שלא אמרו למשה היאך אנו יוצאים במדבר שאין בידינו מחיה לדרך (מכי' בשלח ב ג). שייר קרקע כל שהוא יש לו מחיה שייר אבנים טובות ומרגליות אין לו מחיה (ירוש' פאה ג יז ד). (האוכל מחמשת המינים מברך) על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה וכו' וחותם על הארץ ועל המחיה (ברכ' מד.). וכי תעלה על דעתך שאברהם וכו' היה משלח אשתו ובנו מביתו ריקם בלא כסות ובלא מחיה (מד"ר שמות א).—ובספה"א: הבה ונצור את העיר הזאת בלא מלחמה כי כלתה מחיתם אולי יכלה אותם הרעב (יוסיפון, דף תפא). כי לא ישבור כל איש כי אם למחית ביתו (ספר היובל, מקן). אם לא תוכל להפנות לעניני אחריתך מפני טרדתך בצורך מזונך ומחיתך בעולמך ועסקך בו (תו"ה, הפרישו' ס). הספוק הוא הנהגת המחיה בלי יתרונות (מאזני צדק, אלגזלי 108). שהמלוה א"ל פרע לי כאן כי יודע אני שיש לך דבר המספיק לפרעון שלי ולמחיתך והלוה אמר אין לי כאן מה שיספיק לחובך כי אם למחיתי עד שאגיע לישוב (רמב"ן, עוהו"מ סג). בימי המלך דון גואן בן המלך אנריקי הוסיפו עוד עליהם והסירו מחיתם וגזרו עליהם גזירות קשות לכל הנשארים מהשמדות (שבט יהודה מט).— ואמר המשורר: ומיורקה ועיר מאלקה לא נשאר שם מחיה, והיהודים השרידים הוכו מכה טריה (ראב"ע, אסם ירד). ואמצאה אישים במצרים אין בם לאנשי היקר מחיות, ואעבור משם לדמשק אל עם אשר תעו כמו שיות (ר"י חריזי, תחכמ', שער נ).—ובמשמ' *צרכי המחיה לאנשי הצבא: ופקידי המחיה בסמולנסק שמעו כי קרבו הרעבים לבוא וישלחו לקראתם המון עגלות נושאות בר ולחם ומזון (מה"ג, הצרפתים ברוסיה).

ב. מִחְיָה[1], ש"נ, סמי' מִחְיַת, — התחדשות ארג הבשר במקום לקוי של שחין, של כויה וכדומ', regénéressence[2]: והנה שאת לבנה בעור והיא הפכה שער לבן ומִחְיַת[2] בשר חי בשאת (ויקר' יג י). או בשר כי יהיה בערו מכות אש והיתה מִחְיַת המכוה בהרה לבנה אדמדמת (שם כד).—ובמשנה: להחליט את שנולד לו מחיה או שער לבן (נגע' א ג). השחין ומחית השחין והמכוה ומחית המכוה והבוהק היתה בו מחיה והלכה לה המחיה (שם ס). בהרת כגריס ובה מחיה כעדשה ושער לבן בתוך המחיה (שם ד ו). בהרת היא ומחייתה כגרים ושער לבן בתוך הבהרת (שם). אעפ"י שהבהרת מקפת את השחין או את המכוה או את מחייתן (רמב"ם, טומא' צרע' ב ד).

***מְחַיָּה**, ש"נ, — שה"פ מן א. מִחָה: הזהר בדברים הללו שהם מחיית מלכים (מד"ר במד' י).— ואמר הפיטן: פקדת מחיית עמלק להתווכה, קנה חכמה קנה בינה אל תשכח (אזהר' לר"א הזקן, אמת יהגה חכי). ידיד ה' אשר מלך תחלה, וכו' ולא נעצל ממלחמת עבור הצלה, צוה על מחיית הזנב (רשב"י, ב' ר"ה, בכתי ודאה). פותחין שבת ראשונה בשקלים, ובשניה זכור מחיית מעוקלים מקולקלים, להקים ולהבריע בקע למאה זוזים קלים (מנח' בר מכיר, אור זרוע). מתכיפים אחריה מחית סוטן להשמיעה, שקלינו להקדים נאון קמינו להכניעה (ר' מנח, את פני מלך).

:מְחִיל, פ"ז,— כמו *מְחִילָה: משלחי להמציא כופר ומחיל, שאני יערב ולא כמשחיל, העתר לנגשים ונחשבים כנחיל (יקותיאל בר"מ, א ר"ה, ירלתי בפלותי).

---

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) באור ותרגום של דר' מזיא. — [3]) ת"א ורשם. וכך ריב"ג: את'ר. ולא נתברר מקורו. ואמר הרמב"ם: התחילו השחין והמכוה לחיות ולהתרפאות ונעשית עליהן כקליפת השום זו היא צרבת השחין האסורה בתורה ומחית המכוה האסורה שם (הלכ' טומ' ב ד).

*מְחִילָה, ש״נ, — בס״פ מן *מחל, א) סליחה וכפרה לעון וכדומ׳: קורא על פה ומברך עליה שמנה ברכות על התורה ועל העבודה ועל ההודאה ועל מחילת העון ועל המקדש (יומ׳ ז א). הוציא לו שם רע אין לו מחילה עולמית (ירוש׳ כ״ק ח ג). על ההודייה הטוב לך להודות על מחילת העון מוחל עונות עמו ישראל ברחמים (בס יומ׳ ז מד:). מעשה באדם אחד שיצא ליהרג אמר אם יש בי עון זה לא תהא מיתתי כפרה על כל עונותי ואם אין בי עון זה וכו׳ ישראל מנוקין והעדים לא תהא להם מחילה לעולם (סנה׳ מד:). לפי שמפתח שפתיו (של המשיח) ברכה ושלום ושיחתו נחת רוח והוד והדר בלבושו ובטח ושאנן בדיבורו ולשונו מחילה וסליחה ותפלתו ריח ניחוח ותחנתו קדושה וטהרה (פסיק׳ דרב כה׳א, בוא תביא). — ואמר הפיטן: מוחל עונות עמו מעביר ראשון ראשון מרבה מחילה לחטאים וסליחה לפושעים (תפיל׳ נפיל׳ אפים, אל מלך). ותתן לנו יי׳ אלהינו באהבה את יום הכפורים הזה וכו׳ למחילה ולסליחה (עמידה ליום הכפורים). אל נורא עלילה, המציא לנו מחילה, בשעת הנעילה (רבי משה, תפל׳ נעיל׳, אל נורא). — ומצוי בספה״א: ובקשת המחילה אות על כניעתו ושפלותו לפני האלהים והתודותו בעונו סיבת המחילה לו (חו״ל, התשובה ד). ואין דבר שילוה אל דבר טוב מן הענוה אל החכמה ומן המחילה אל היכולת (מבח׳ הפנינ׳, בשער החכמה). אין טוב לתפוש על מי שמבקש ממך את המחילה ואין לחשוב עון על מי שהתנצל (בס, בשער ההתנצלות). אמרו החכמים ערבות המחילה הוקה ממתיקות הנקמה (בן המלך והנזיר ח). — ודבור רגיל, "במחילה מאדוני: קם שמעון על רגליו ואמר לחכם במחילה מאדוני למה עשה ההסכמה הזאת בלתי ידיעת אנשי המעמד (שו״ת מהרשד״ם יו״ד לט). — "ובמחילה מכבודו, עי׳ כָּבוד. — "ואחר המחילה מפלוני: ואחר המחילה מחכמתו נראה לי שלא צדק בזה (ר״ש אלמולי, פתרון חלומ׳ ג ד). — ובמחילה סתם: ומה שרצה לדמות וכו׳ במחילה אין דמיונו עולה יפה (שו״ת נודע ביהודה, חו״מ ג). — ב) ויתור ועזיבה: המחילה הוא על דבר ידוע שעשה לו פשרה ומחל לו וכו׳ ואם הוא (השטר) בלשון מחילה הרי הוא והמחילה שוין וכו׳ שזה לשון פיצוי ופירעון וזו לשון מחילה שמוחל ואפי׳ מה שלא קיבל ממנו (העטר׳ לר״י ברצלוני ד). הוו לי עדים על מודעא זו שאם אעשה לו שטר מחילה בפני עדים ויקנו ממני על המחילה וכו׳ קנין אונס ומחילת אונס הוא (בס לט). מחמת שרציתי ברצון נפשי שלא באונס כלל אלא בלבב שלם ובנפש חפצה ובדעת שלימה ובעין יפה ומחלתי לו מעכשיו מחילה גמורה וכו׳ כי בלב שלם עשיתי לו מחילה זו מחילה גמורה בלא שום שיור בעולם לא לי ולא לבאים מכחי (בס מ). הוציא שמעון שטר מחילה כי מחל לו ראובן כל תביעה וכל טענה שהיה לו אצל שמעון (שו״ת הרי״ף רסד). כגון שלוה ראובן משמעון ממון וכתב לו שטר אח״כ החזיר ראובן לשמעון ממונו שהלוהו וכתב לו שמעון מחילה ונשאר השטר בידו (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, בכי׳ י ה). כשם שאין צריכים עדים לענין מקח וממכר וכו׳ כך במחילות ומתנות א״צ עדים אלא מפני המשקרים (הוא, זכיה ומתנה ג ד).

*מחילים, — עי׳ מְחִלָּה.

*מְחִיצָה, ש״נ, — בס״פ מן מחץ: מחצתי ואני ארפא מה מחיצה ורפואה באחד אף מיתה וחיים באחד (סנה׳ צא:). מכת מחיצה (מדר׳ תהל׳ יח לא).

*מְחִיקָה, ש״נ, — בס״פ מן מָחַק: וזו (המגלה) למחיקה ניתנה (ירוש׳ סוט׳ ב יח). — ומצוי בספה״א: ובעלי התלמוד לא פסקו לא כר׳ יצחק וכו׳ ולא כרשב״א שאמר את המחיקה (ר״י ברצלוני, הלכ׳ ס״ת כס).

מְחִיר[1], ש״ז, מְחִירָה, מְחִירֵיהֶם, — מה שאדם נותן בעד דבר שלקח מחברו, Kaufpreis; prix d'achat; price: תנה לי את כרמך וכו׳ ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו אם טוב בעיניך אתנה לך כסף מחיר זה (מ״א כא ב). קנו אקנה (את הגרן) מאותך במחיר ולא אעלה ליי׳ אלהי עלות חנם (ש״ב כד כד). ומקוא המלך יקחו (סוסים) מקוה במחיר (מ״א י כח). חילך ואוצרתיך לבז אתן לא במחיר (ירמ׳ יז יג). מימינו בכסף שתינו עצינו במחיר יבאו (איכ׳ ה ד). ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב (ישע׳ נה א). למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין (משלי יז טז). כבשים ללבושך ומחיר שדה עתודים (בס כז כו). לא יתן סגור תחתיה ולא ישקל כסף מחירה (איוב כח טו). תמכר עמך בלא הון ולא רבית במחיריהם (תהל׳ מד יג). ואדמה יחלק במחיר (דני׳ יא לט). — ושכר בעד דבר מהדברים, מעשה מן המעשים: לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית יי׳ אלהיך (דבר׳ כג

---

[1]) באשור׳ מחירו, מה שמשלם הקונה למוכר. מחיר בשו, המחיר הרגיל.

יט). ראשיה בשחד ישפטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו (מיכ׳ ג יא). הוא יבנה עירי וגלותי ישלח לא במחיר ולא בשחד (ישע׳ מה יג).—ואמר בן סירא: לאוהב אמונה אין מחיר ואין משקל לטובתו (ב״ס גני׳ ו יה). אל תמיר אוהב במחיר ואח תלוי בזהב אופיר (שם ז יח). רודף חרוץ לא ינקה ואוהב מחיר בו ישגה (שם לד ה).— ובמשנ׳: אתנן כלב ומחיר זונה הרי אלו מותרין (תמור׳ ו ג).— ואמר המליץ: קנה מן העבדים הצעירים, ואל תרבה לתת בם מחירים (רס״ג, ירא כאל).— והמשורר אמר: ומי ירצה קנות מעם זמני בקרן הצבי יתן מחיריו (רבנ״ג, כברב ען).

*מֹחַל[1], מוהל, ש״ז,—הנוזל היוצא מזיתים וכדומ׳ כשהם נכבשים: המוחל[2]) היוצא מהן (מהזיתים) ר״א מטהר וחכמים מטמאין אר״ש לא נחלקו על המוחל היוצא מן הזיתים (טהר׳ ט ג). נפל לתוכו (לתוך המקוה) יין ומוחל ושנו את מראיו (מקוא׳ ז ג). מי חלב כחלב והמוחל כשמן שאין המוחל יוצא מידי שמן (מכשיר׳ ו ס). מוחל משקה הוא ומפני מה טהרו מוהל היוצא מן הזיתים עד שלא תגמר מלאכתו מפני שאין אדם רוצה בקיומו (תוספתא טהר׳ י ג). ומפני מה אמרו מוהל היוצא מעיקת בית הבד טמא לפי שאי אפשר לו לצאת ידי צחצוחי שומן מוהל היוצא מן השמן טמא מן המעטן טהור (שם ג).— ומצוי בסהמ״א: לפי שכשהיו הזיתים ביחד בכלי אגב הדחק יצא מהן מוהל ונושרו ונתעפשו (ערוך, ערך עטן). כשטוענן (את הזיתים) מתחלה במעטן להתחמם ולהתבשל מאליהן מוהל זב מהן והוא צלול כמים ולאחר שעמדו ימים ודחקו זה את זה חוזר מוחל לזוב מהן (רש״י שבת קמד:).

*מחל[3]), ממנו *מְחִילָה, *מָחַל, ימְחִיל, ב. ימַחַל, ימ׳חָלָן, ימַחְלָן.

*מָחַל, פ״י, — א) מָחַל על דבר, מָחַל דבר, מָחַל חוב וכדומ׳ להברו, וִתֵּר עליו, הניח לו שישאר אצלו, renounce; renoncer; verzichten: נתן לו את הקרן ולא נתן לו את החומש מחל לו על הקרן ולא מחל לו על החומש מחל לו ע״ז וע״ז (ב״ק ט ו). שותפין שמחלו להם מוכסים מה שמחלו מחלו לאמצע ואם אמרו בשביל פלוני מחלנו מה שמחלו מחלו לו (תוספתא ב״מ ח כה). כשהוא בא עמו לחשבון לא יאמר לו מלא לי את המידה מחל לי את הקורטוב הזה (שם ב״ב ה ח). בוגרת אין לה לא מכר ולא קנס וכו׳ שפיתתו או שמחלה לו (ירוש׳ תרומ׳ ז מד ג). ויש אדם מוחל דבר שאינו שלו (שם כתוב׳ ג כז ג). המוחלת כתובתה ליתומים ניזונת משלהן וכו׳ לא דייך שמחלה ליתומין כתובתה אלא שאתה מבקש להבריחה ממזונותיה (שם יא לד:). מחל של מאתים במנה ושל מנה לא מחל (שם יג לו:). המוכר שטר חוב לחבירו וחזר ומחלו מחול ואפי׳ יורש מוחל (בבלי שם פה:). הנותן עירבון לחבירו וא״ל אם אני חוזר בי ערבוני מחול לך (ב״מ מח:).—ב) *מָחַל לו עון, סָלַח לו, pardon; pardonner; verzeihen: דברים שבינך לבין המקום מוחלים לך דברים שבינך לבין חברך אין מוחלים לך עד שתפייס את חברך (ספרא אחרי עז ח). שגדולים שבכם משתחוים לפעור וימין שלו פשוטה לקבל וכו׳ כבר מחול לשעבר (ספרי דבר׳ ל). מה הגר מוחלין לו על כל עונותיו אף חכם שנתמנה מוחלין על כל עונותיו (ירוש׳ ביכור׳ ג סה ד). כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקובר את בניו מוחלין לו על כל עונותיו (ברכ׳ ה:). כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו על כל עונותיו (שם יב:). שתפסו משה להקב״ה כאדם שהוא תופס את חבירו בבגדו ואמר לפניו רבש״ע אין אני מניחך עד שתמחול ותסלח להם (שם לב.). אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע מחול לי על אותו עון אמר לו מחול לך (שבת ל.). שכל הבוכה על אדם כשר מוחלין לו על כל עונותיו (שם קה:). כל המשמר שבת כהילכתה אפי׳ עובד עבודת כוכבים כדור אנוש מוחלין לו (שם קיח:). כל העושה דבר ומתחרט בו מוחלין לו מיד (חגי׳ ה.). באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה וידעו הכל שמחל לו הקב״ה על אותו עון (מו״ק ט.). אדם עובר עבירה פעם ראשונה מוחלין לו שניה מוחלין לו שלישית מוחלין לו רביעית אין מוחלין לו (יומ׳ פו:). אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים ימחול לו (שם פז.). הרואה קרי ביוה״כ עונותיו מחולין לו (שם פח.). מעשה שבא ר״א ברבי שמעון ממגדל גדור וכו׳ נזדמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר וכו׳ אמר לו ריקה כמה מכוער אותו האיש שמא כל בני עירך מכוערין כמותך אמר איני יודע אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית

---

[1]) עי׳ ערך *מֹהַל.—[2]) כך בנוסח׳, ובגמ׳ ירוש׳ (תרומ׳ יא מז ד) המוהל, עי׳ זה הערך.

[3]) קרוב להשרש ס״ה, ובערב׳ שמח a), היה טוב, נתן לו מתנה, סלח לו.

---

a) سمح

כיון שידע בעצמו שחטא ירד מן החמור ונשתטח לפניו ואמר לו נעניתי לך מחול לי אמר לו איני מוחל לך עד שתלך לאומן שעשאני וכו׳ אמרו לו אע״פ כן מחול לו שאדם גדול בתורה הוא אמר להם בשבילכם הריני מוחל לו ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן (תעני׳ כ:). כבר תקנתי להם סדר קרבנות בזמן שקורין בהן לפני מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני ואני מוחל להם על כל עונותיהם (שם כז:). אין אדם עולה לגדולה אא״כ מוחלין לו על כל עונותיו (סנה׳ יח.). אמר (משה) להקב״ה הם חטאו ואני חטאתי ששברתי הלוחות אם מוחל אתה להם אף לי מחול וכו׳ ואם אין אתה מוחל להם אל תמחול לי וכו׳ אמר לו הקב״ה אל תצטער וכו׳ שאת מבושר שמחלתי לך על חטייה שלך (מד״ר שמות מו). אמר להם (משה) לישראל הרבה ציערתי אתכם על התורה ועל המצוות ועכשיו מחלו לי אמרו לו רבינו אדונינו מחול לך (תנחומא ואתחנן ו). — ואמר הפיטן: סלח לנו אבינו כי חטאנו מחול לנו מלכנו כי פשענו כי אל טוב וסלח אתה (תפי׳ י״ח, סלח לנו). אלהינו ואלהי אבותינו מחול לעונותינו ביום הכפורים הזה (מוסף יוה״כ, אלהינו). מלך מוחל וסולח לעונותינו (שם, קדשנו). — והמליץ אמר: ואם תשלים בעולם זה זכותי ותשיב לי כפי צדקי גמולים, במה זה אעמד יום דין ובמה יהי חובי וחטאתי מחולים (ר״ש הנגיד, הלי תעב). — ובסהמ״א: וכיצד מתירין הנידוי או החרם אומר לו שרוי לך ומחול לך (רמב״ם, ת״ת ז ג). ואמר (החכם) מחול למי שהרע לך ותן למי שמנע ממך (ר״י א״ת, מבחר הפני׳, שער המחילה). מחול חטא אוהבך ואל תתגלה לשונאך (שם). — ומָחַל על עלבונו: והוי צנוע וארך רוח ומוחל על עלבונו (אבות ו ב). בא לפיים את המלך ואמר לו עלבוני מחול לך (ר״ה יז:). הוי למוד לקבל את הצער והוי מוחל על עלבונך (אדר״נ מא). — ועל כבודו: האב שמחל על כבודו כבודו מחול הרב שמחל על כבודו אין כבודו מחול (קדוש׳ לב.). בעל שמחל על קינויו קינויו מחול (סוט׳ כה.). — ומשמש כדבור של דרך ארץ, במשמ׳ מחֹל על כבודך ועשה דבר פלוני: תמחל לשלח את הדף הרצוף פה לידידנו (אגרי שד״ל קנח). ימחל אדוני וישלחם אל החכמים (שם קעב).

— נפע׳, *נִמְחַל, — שמחלו לו, א) נִמְחַל לו העלבון, העון: התוקע לחבירו נותן לו סלע וכו׳ אעפ״י שהוא נותן לו אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו (ב״ק ח ו). שאפילו אדם עומד בטובה כל ימיו אינו נמחל לו העבירות שבידו (מכי׳ יתרו י). (כתוב) בן שנה שאול במלכו וכי בן שנה היה אלא שנמחלו לו כל עונותיו כתינוק בן שנה (ירוש׳ ביכור׳ * כה ד). אין הגשמים יורדין אלא אם כן נמחלו עונותיהן של ישראל (תעני׳ ז:). והקב״ה רואה שמשפיל עצמו ומכפר לעונותיו שכל זמן שאדם בזדונו אין נמחלים לו (פסיק׳ רבתי נח). — ב) נִמְחַל שעבוד השטר וכדומ׳: שטר שלוה בו ופרעו אינו חוזר ולוה בו שכבר נמחל שיעבודו (כתוב׳ פה.).

— הפע׳, *הֻמְחַל, יֻמְחַל, — כמו נפע׳: זכיות יוכרעו ועון יומחל, מלהבות בשלהבת רשפי גחל (ר״א קליר, ב׳ סכות, אאמין). עד שאתה מתפלל על דברי תורה שיכנסו בלבך התפלל על עונותיך שיומחלו לך (תפלרי אדם ג).

א.׃מַחַל, ש״ז, — כמו מַחֲלָה: אכוף לך ראש יי׳ הילי, אכרע לך ברך לחתל מחלי, אבתירך בשיר משירי מחולי (ר״א קליר, קיג׳, אאדם). המאביק לשר גחל, הצילה שאונו מבחל, הצגים להרטות מחל, ענוי נפש שור (הוא, לפס בבת תמותה, מחז׳ רומני ליוה״כ). אתה מגיד אחרית מראשית, אפס מעדיר את אשר תעשית, בטרם המחל תעלה לו תשית (ריב״ג, תהינה עיניך, סליחי י׳ טבת). הרופא לשבורי לב ומחתל מחלם, הקורא הדורות מראש ומכלכלם (מסול׳ כר״ק, התכן מתחת זרועות, יוצ׳ יוה״כ).

ב.׃מַחַל, ש״ז, — כמו מְחִילָה: יעורות באבי הנחל, להעריב כם מחל, לייערי רתומי גחל (ר״א קליר, אקחה פרי, יוצ׳ א׳ סכות).

***מָחוֹל[1]**, מחול, ש״ז, — מְחוֹל הַכֶּרֶם, מקום פנוי בכרם בין הגדר ושורות הגפנים, או בין שני כרמים: מחול הכרם בש״א שש עשרה אמה וב״ה אומרים שתים עשרה אמה (כלא׳ ד א). איזו היא מחול הכרם בין כרם לגדר וכו׳ ר׳ יהודה אומר אין זה אלא גדר הכרם ואיזה הוא מחול הכרם בין ב׳ הכרמים (שם ב). חרבן הכרם ומחול הכרם (תוספתי כלאי ב״מ ו יג). אין זנב לכרם גדול ולא מחול לכרם קטן (ירוש׳ כלא׳ ד כט:).

מַחְלָב[2], ש״ז, בה״פ, — ידידות של כזב, דברים של חנפה בכונה של מרמה. מַחֲלַב הָעַיִן, מבט של

[1] לא נתברר בודאות מקורו. ואולי הוא מן חלל, ומָחל ר״ל מקום חלל, פנוי. ובערבי חַלַּל[a], הפסק. ורא״מ לונץ, בפרושו על הירוש׳ אמר, כי חוא הוא השם מחול, במשמ׳ רקודים, ששם היו בנות ישראל יוצאות לחול בכרמים.

[2] עי׳ הערה לקמן.

[a] حلل

חנף, של חבה למראית עין ומזמה רעה בלב, geheuchelte Freundschaft; flagornerie; sycophancy: לכן ענקתמו גאוה יעטף שית חמס למו יצא מ ח ל ב [1] עינמו עברו משכיות לבב ימיקו וידברו ברע עשק ממרום ידברו שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ (תהל' עג ו-ט).

מַחֲלָה, ש"נ, מ"ר מַחֲלוֹת, — מעמד מקלקל של גוף בע"ח, הפך מבריאות, Krankheit; maladie; sickness: כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני יי' רפאך (שמות יה כו). והסרתי מחלה מקרבך (שם כג כה). רעב כי יהיה בארץ וכו' כל נגע כל מחלה (מ"א ח לז). — ואמר החכם: הקל מאכלך תקל מ ח ל ת ך (ר"ש הנגיד, בן המלך והנזיר יג). תמעט אכילתך תמעט מ ח ל ת ך (ר"י זבארה, ספר שעשועי' 27). — ובהשאלה, מחלת הזמן: הנרפא הזמן מ מ ח ל ת ו, וחודש אחרי ארך בלותו (ר"ש הנגיד, הנרפא הזמן).

*אֲבָבִית. — *אֶבֶן בכליות, בכיס השתן. — אבעבועות. — אֲהֶמֶת. — *אִזּוּן. — אות, *אותות המחלה. — *אֲחִילוּ. — *אטום. — *אִבּוּל. — *אִכָּל. — אֲכֶלֶת. — אם, *אם הדם, *אם הילדים, *אם הנערים. — אָנוּשׁ. — *אסכרה. — אצבע העין. — ארוכה. — אֵשׁ, *אש של עצמות. — בֹּהַק. — בַּהֶקֶת. — בַּהֶרֶת. — *בּוּרְדָם. — *בחרן. — בית חולים. — בית חפשית. — *בִּקּוּר חולים. —

---

[1] בהנסחה המסורה מלה זו נקודה מֵחֵלֶב, והתלבטו כל המפרשים הקדמונים והחדשים בפרוש פסוק זה ולא מצאו דבר מתישב על המליצה בדרך טבעי. וכבר אמר גרץ: ist ausserordentlich dunkel. בתרגום השבעים כתוב במקום עינמו ἀδικία, ונראה כאלו היה כתוב בעברי' עֹוֹנָם. ועל מציאה זו נפלו רבים מהחדשים וגם גרץ בתוכם. אך כבר העיר ע"ז בדעת Duhm בזה"ל: Ich kann mir vom „Hervortreten ihrer Schuld aus Fett“ keine Vorstellung machen; mindestens sollte man doch „aus ihrem Fett“ erwarten, auch für Schuld ein bezeichnenderes Wort wünschen. Dass חֵלֶב so viel wie Herz bedeutet, ist hier wie 17_{10} eine ganz willkürliche Annahme. ובאמת, כבר עקילס וכמו"כ סומכוס תרגמו שניהם בפרוש ὀφθαλμοί, ר"ל עיניהם. ת"י: שנא מן שומנא פרצופיהון. ע"כ. וכעין זה ר' משה שהביא ראב"ע: אמר ר' משה עינימו כמו כעין הבדולה מרוב החלב יצא ונראה עין יפה למראה. ע"כ. רש"י: עיניהם בולטות מרוב שומן כל אדם כחוש עיניו משוקעות. והביא ראב"ע עוד פרוש: ויש אומרים מרוב חלבם כאילו יצאו עינימו כדרך עינים להם ולא יראו. ע"כ. רד"ק: ויש מפרשים מזה (מלשון מראה) יצא מהלב עינימו כלומר יזהירו מראיתם מרוב השומן ומפרשים יצא הזהיר כמו השמש יצא על הארץ (הכרכים, שרש עין). ואותם החדשים שלא קבלו הגהת עונמו במקום עינימו, כמו דוהם ואחרים, דחקו עצמם ואמרו שהכונה היא: מהשפתים השמנות יצאו העינים, ר"ל נראו מזמותיהם הרעות. והנה כל זה הדחק בא מפני שהכל ראו את השם חֵלֶב הידוע במקום שאיננו כלל, ואולם בכ"ז הכתיב של הנוסחה המסורה אינו משבש, רק שהקריא מטעה עפ"י הצורה החיצונה של המלה שהיא כמו השם חֵלֶב עם מ השמוש מִ בראשו. אבל, ההקבלה של החלק השני של הכתוב משכיות לבב מלמדת על מחלב שאין הדבר כך אלא כמו שבמשכיות המם היא מם המשקל מִפְעָל, כך גם במחלב המם היא מם המשקל, ואין כאן חֵלֶב, אלא מַחְלָב. והשם הזה מחלב לא נגזר משרש חלב במשמ' שֶׁמֶן, אלא משרש חלב אחר, שבערבי' מקביל לו ח'לב a), ומשמש בשתי משמ', האחת הפריש בצפרניו, והשנית במשמ' רִמָּה את פלוני, בפרט בדברי חנפה וחבה וידידות, וממנו המשל הערבי הידוע: אד'א למ תע'לב פאח'לב, ר"ל אם אינך יכול לגבר על האנשים בכח גנב את דעתם, תרמה אותם. ושה"ת ח'לאב, כזב, רמאי. אמר אבנ אלשכית: רג'ל ח'לאב וח'לבות אי ח'דאע כד'אב. והשם ח'לאבה a), אמר אלג'והרי: אלח'לאבה אלח'דיעה באללשאנ. וכמו"כ ח'לב b), ענן שאינו נותן גשם: אלח'לב איצ'א אלשהאב אלד'י לא מטר פיה (שם). ולשאנ אלערב: ואלח'לאבה אלמח'אדעה וקיל אלח'דיעה באללשאנ. אללית': אלח'לאבה אנ תח'לב אלמרא'ה קלב אלרג'ל באלטף אלקול. ופלאנ ח'לב נשא' אד'א כאנ יח'אלבהנ אי יח'ארעהנ. אין ספק איפוא כי השם ח'לב והשם ח'לאבה משמשים בערב' במשמ' גנבת דעת של אדם בדברי חנף וידידות בכזב ושקר. ולא עוד אלא שמצאנו בערב' בפרוש גם הדבור ח' ל א ב ה א ל ע י נ במשמ' גנבת דעת בהבטת עין של ידידות כוזבת, וכבר הביא אבנ אלשכית בתהד'יב אלאלפאט' בית המשורר: לח'לאבה אלעינינ כד'אבה אלמני (כתב אלכד'ב). וזו היא הכונה בהשם מחלב עינימו בהכתוב שלנו, ר"ל גנבת הדעת בדברי חנפה וכזב, ואמר כי במה שהרשעים מצליחים בכל עניניהם ואינם פוגשים שום מכשול על דרכיהם נהיו גאותנים ויהירים, וחדלו מהשתמש בדברי חנפה כדי לגנב הדעת ולטמן בלבם מזמותיהם הרעות, כי אם בלי מורא ופחד עתה ימיקו וידברו ברע וכו'. והנה הפעל י צ א כבר בא במקרא במשמ' זו של חדל ופסק: גרש לץ ו י צ א מדון וישבת דין וקלון (משלי כב י). וכן במשנה מצוי זה השמוש: יצא ניסן, וכדומ', והוא מקביל לעבר: ע ב ר ו משכיות לבב.

a) خلب

a) خلابة b) خلب

*בקר הולה.—בריא.—בריאות וכו׳.—*ברקית.—*בשר חי.—*בת האזן.—*בת מלך.—גבול.—גבה.—גבחת.—גחלת.—*גנח, גנח דם.—גניחה.—*גסס.—גרב.—*גרבת.—גרגור.—גרענת.—דאב.—דבק, מתדבקת, מחלה מתדבקת.—דבר.—דוה.—דוי.—דלקת, דלקת הראה.—דעת, *נטרפה דעתו.—דפק, עי׳ במקומו.—דרב.—*הלוך מעים.—המעדת המעים.—הנחה.—*הקזה, הקזת דם.—זאבה.—זביחה.—זחיר.—זעה.—חבורה.—חבש.—חולה, חולה הרוה.—חולני.—חוש, *חש בראשו.—*חזזית.—חזיר.—*חטט.—חידק.—*חכוך.—חלה, מחלה וכו׳.—חלודה.—*חלזון.—חלט, חלטים.—חלי, חלי השועל, חלי צרפת.—חלירע.—*חלץ, חלצתו חמה.—חלשה.—חום, וכו׳.—*חמה.—חניקה, הניקת הרחם.—חנק.—*חפפית.—חצץ.—חרחר.—חלת.—חרם.—חרס.—טחורים.—טחל, מטחל.—*טרוט, עינים טרוטות.—*טרוף הדעת.—טריה.—יבלת.—*יהף.—ילפת.—יציאה.—*ירקון.—כאב, *כאב לב, כאב שנים, כאב ראש וכו׳.—כבד, כבד המהלה, כבד הנשימה.—כבד, מכבד, הולה הכבד.—כדר.—כובע.—כויה.—כוצה.—כח, נפילת הכח, אפיסת הכחות.—כפיה.—כריתות.—*להה.—לקוה.—מבראה.—*מגלה.—מגפה.—מות.—מזג, נתקלקל מזגו.—מזור.—*מזמוז המח.—*מחוש.—מחיה.—מחנק, מחנק הרחם.—מחץ.—מחץ.—*מים בעין.—מכה.—מכוה.—*מכי שחין.—מספחת.—מצוקה, מצוקת הנשימה.—*מרד, עין שמרדה.—מרה שחורה.—*מרסה.—נגע.—נדידת השנה.—*נונה, הולך ומתנונה.—נזילה.—נזלת.—נחר הגרון.—נחש, שבילי הנחש.—נכה.—*נכפה.—נמלה.—נפת.—נשור.—*נשילת אברים.—נשימה וכו׳.—נתוח.—נתק.—סדק, כאב חצי הראש.—*סומא.—*סכנה. מסכן.—*סם, סמים.—סנור, סנורים.—ספחת.—סרטן.—עגבת.—*עוית.—עונה.—עורון.—עלה.—עלף, התעלף.—עמידה.—*עפוש.—עפלים.—עצבים.—עצירות.—פיל, הלי הפיל.—פצע.—צבה.—צולע.—*צלקת.—*צמחים.—צרבת.—צרעת.—קדח, מקדה, חולה בקדחת.—קדחה.—קו, אינגו בקו הבריאות.—*קווץ.—קויצה.—קיא.—קפץ, קפצה עליו מחלה.—קרחת.—*ראתן.—רופא.—רחים, הריון מדומה.—רטט.—רמד, דלקת העין.—רעיפת הדם.—רפא, התרפא.—רפואה, רפואה שלמה, ברכה לחולה מהמבקרים אותו.—רפיון.—שבר.—*שבתה.—שגעון.—שדפון.—*שוטה.—שחין.—שחפת.—שטות.—שלשול.—שמים, מן השמים ירחמו עליך, ברכה לחולה מהמבקרים אותו.—*שנית.—*שעול, שעול הכלב.—*שעמום.—שפיכה, שלשול חזק.—*שפעת.—שקי.—שתוק.—שאת.—שרע.—תחבשת.—תחלואים.—*תחתוניות.—תעלה.—תרופה.—*תשניק.

ועי׳ עוד בערך מום, מכה, נגע, רופא, רפואה, ובשמות אברי האדם.

מַהֲלָה, ש״ז, בכנ׳ מַהֲלֵהוּ — כמו מַחֲלָה: רוח איש יכלכל מַחֲלֵהוּ[1]) ורוח נכאה מי ישאנה (משלי יח יד). ואתה (תנגף) בחליים רבים בְּמַחֲלֵה מעיך עד יצאו מעיך מן החלי ימים על ימים (דה״ב כא כה). — ואמר הפיטן: דלתי קבלה פתח אל שואליהם, ורפאות תעלה העלה למחליהם, ופני חן והמלה האירה להם (ר״י הלוי, סליחה, מבהוים).

***מְחִלָּה**[2]), ש״נ, מ״ר מְחִלּוֹת,—חָלָל בבטן האדמה פתוח או יותר ארוך, unterirdische Höhlung, Untergrund; souterrain; underground hollow: מעשה בשנים שהיו מכמרין מכמרות בירדן נכנס אחד למחילה של דגים (תוספ׳ יבמ׳ יד ו). קברי בית דוד וכו׳ מחילות היתה להן והיתה מוציאה הטומאה לנחל קדרון (שם ב״ב יא א). ר״י אומר מחילות מתחת ההיכל חול (פסח׳ פו.). אמר אביי מחילות נעשות להם (לצדיקי חו״ל) בקרקע (כתוב׳ קיא.). משנבנה מקדש ראשון נגנז אהל מועד וכו׳ תחת מחילות של היכל (סוט׳ ט.). שעשה לו עמלק מחילות בדרך והיה בא עליהן והורגן (מדרש תה׳ כה יא). הצדיקים שהם קבורים בחוצה לארץ וכו׳ עושה להן (הקב״ה) מחילות בארץ ועושה אותן כמערות הללו והן מתגלגלין ובאים עד שהם מגיעין לארץ ישראל (מד״ר בראשי׳ נו). מה היו בנות ישראל הכשרות והצנועות עושות היו נוטלות

---

[1]) קצת החדשים מפקפקים באמתות נוסחה זו.
[2]) מן חלל, עי״ש.

את בניהן ומטמינות אותן במחילות והיו המצריים הרשעים מביאין קטנים ומכניסין אותם בבתיהם של ישראל ועוקצים אותם ובוכים והיה התינוק שומע קולו של חבירו שהיה בוכה והיה בוכה עמו והיו נוטלין אותו ומשליכין אותו ליאור (שם שמות כג). כשראה צדקיה כן יצא לברוח במחילה שהיתה הולכת ליריחו מקום אמת המים (פסיק׳ רבתי כו). — ובסהמ״א: שאין מתי חו״ל חיים אלא בצער גלגול מחילות (רש״י כתוב׳ מז כט). הולך במסיבה שתחת הקרקע שהמחילות הפתוחות להר הבית לא נתקדשו (רמב״ם, בית הבחיר׳ ה ז). המחילות הפתוחות לעזרה קודש והפתוחות להר הבית חול (שם ו ט). — ובהשאלה, ״כנוי לקבר: יתאו שכון עם שוכני קבר לחצוב בנקרת צור מחלתו (ר״י חריזי, תחכמ׳ כג). והיום תחזה שרים בארמון ומחר יהיו שוכבים מחלות (הוש׳, סענק ג קסז).

***מְחִלָּה**, ש״נ, מ״ר מְחִלִּים, — כמו מְחִלָּה: ואלו שנבלעו ברבלתה הקב״ה עושה להם מחילים מחילים מלמטן והם מהלדין בהם עד שהם באים תחת הר הזיתים שבירושלים (פסיק׳ רבתי לא). — ובהשאלה להחללים שבגוף בע״ח: ותשכח אל מחוללך וכו׳ שעשאך מחילים מחילים (ספרי דבר׳ שיט). האדם הזה עשוי מחילים מחילים נקבים נקבים ואין רוחו יוצאה ממנו (מד״ר בראש׳ א). אני בראתי אתכם ועשיתי אתכם מחילים מחילים (שם במד׳ ט). לאל שעשה אותך מחילים מחילים אין אתם יכולין להטמין עצמכם (תנחומא נשא ה).

***מַחֲלוֹן**, ש״ז, — במליצה, כמו מַחֲלָה, מַחֲלוֹן הרעיון, רפיונו וחלשתו: והשקיט באכילתו כליון העינים ומחלון[1] הרעיון (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג).

מַחֲלִי[2], ש״ז, מ״ר מַחֲלִיִּים — כמו מַחֲלֶה: כי עזבו אתו בְּמַחֲלִיִּים רבים (דהי״ב כד כה).

***מַחֲלִי**, ת״ז, נקב׳ מַחֲלִית, — של מַחֲלָה, מטבע המחלה: ולכן היה שירפא ניגונו ההולי ההוא אשר אין מדרכו כפי הטבע שיתרפא מבלי הדקה וחלוף המזג המחלי (ר״י אברבנאל, ש״א יו). וראוי כשנרפא השחין העלול כפי מה שספרנו שלא יסור ממנו המרהם אשר הניחהו סביב המקום המחלי כולו עד שיתמלא העור בבשר (קבוצי גליונוס ב, כ״י פריז). ואם תול אותה החלודה הבלתי מבושלת ביום השלישי או הרביעי דע שזה השחין המחלי לא יתדבק (שם). הקדחת המחליית היא מה שאין בינה ובין הסבה אשר איננה חלי אמצעי בקדחת העפוש שהעפוש סבתו בלי אמצעי ואין העפוש בעצמו חלי (קאנון ד א א). התעורה היא הפלגת היקיצה ויציאתה מהענין הטבעי וסבתה המחליית היא החום והיובש בשביל אשיות הרוח שיתנועע תמיד לחוץ (שם ג א ד ג).

***מְחֹלָן**[1], מוחלן, ת״ז, — מי שדרכו למחל: כי אתה סולחן לישראל ומוחלן לשבטי ישורון ומבלעדיך אין לנו מוחל וסולח (תפל׳ יוה״כ).

***מַחְלָן**, ת״ז, — כמו מַחְלָן: מלך רחום וחנון סלחן ומחלן מגלגל ומעביר תתהדר בכל שיר תתפאר בכל נועם (ספ׳ רזיאל לט). ואתה האל הנאמן הסלחן ומחלן ורחמן (סדו״ג, ציון תרא 117).

מַחֲלָף[2], ש״ז, מ״ר מַחֲלָפִים, — כמו *חֲלִיף: אגרטלי כסף אלף מַחֲלָפִים[3] תשעה ועשרים כפורי זהב שלשים (עזר׳ א ט-י).

א מַחְלָפֶת[4], ש״נ, מ״ר מַחְלָפוֹת, סמו׳ מַחְלְפוֹת, — קוצת שערות ארוכות של הראש, Locke; mèche (de cheveux); lock: ויאמר אליה (שמשון לדלילה) אם תארגי

---

1) השתמש בשע״פ מחלון (רות א ב) במשמ׳ מחלה.
2) משק׳ מַפְעָל.

---

1) משקל פֹּעלן, כמו בושן, גוזלן, כועסן, עי׳ בהערות לאלה הערכים, ועי׳ בהמבוא, חלק הדקדוק.
2) עי׳ הערה לקמן. — 3) פרשו הקדמוני׳ וכמו״כ רוב החדשים במשמ׳ סכין, והסתיעו מהשם *חליף שבמשנה, עי׳ זה הערך. אף לפי שאר הכלים המנוים בכתוב זה לפני המלה המחלפים ואחריה נראה כי הכונה בהמחלפים כמו״כ לכלי שיש בו בית קבול וכדומ׳. בערב׳ אין חבר לו במשמ׳ זו, אך בסור׳ חלפא, תרגם בר עלי: אלשכינ אלהאד או אלמנשאר אללטיפ, ע״כ, ובעבר׳: סכין חדה או משור דקה.
4) לא נתברר מקור שם זה. אמר ריב״ג: וקד קיל לד׳ואיב אלשער תשביהא להא פי שכלהא באלשכאכינ את שבע מחלפות ראשי, ע״כ, ובעבר׳: וכבר אמרו לתלתלי השערות מפני שהם דומים בצורתם לסכינים מחלפות. אבל, זה דחוק. וכמו״כ דחוק הטעם השני שנתן רד״ק ז״ל: או נקראו כן שיבואם חלף ותמורה בהתלבנם לעת השיבה. ע״כ. גם החדשים לא מצאו טעם מספיק לשם זה. ואולי איננו כלל משרש חלף אלא משרש הלב [a] בערב׳ שמשמש במשמ׳ שערות רבות וגסות, ומזה אלאהלב, ששערות ראשו וגופו רבות, והלבאת אי חצלאת מנ אלשער, ר״ל קוצות שערות.

a) هلب

את שבע מַחְלְפוֹת ראשי עם המסכת (שפט' יז יג). ותגלח את שבע מַחְלְפוֹת ראשו (שם יט). — ובסהמ"א במשמ' זו: ישראל שגדל שערו עד שנעשה מ ח ל פ ת ולא היה דרך ניוול (רמב"ם, ביה' המקד' א יז). — ואמר הפיטן: אסלח לימים ואם רע יזמו בחלוף ליל מ ח ל פ ו ת י לאור יומם ושערתי, היה שערי כמו טורי דיו מעון נער כתובים והן נמחו בשיבתי (יהודה אבן גיאת, מכין עצאים). שחרות וילדות הלפו, וכוכבי זקונים נשקפו, ונחמתי כי החלפו, מ ח ל פ ו ת י כצמר צחר (רמב"ע, מכעיד פני לוכו).—והמשורר אמר: העוד לילדות נפשך נכספת, אחר אשר התלבנה מ ח ל פ ת (ר"י הלוי, העוד לילדות). ומכל ליץ ובער אחשוך את תבונתי ועוצם דברותי, לבל על אף חזיר אתן נזמי ועל כלב עדיי מ ח ל פ ו ת י, עדי יפיק אלהי לי בהתחברי עם החכמים משאלותי (מבה דלעי, לקו"ק לב). ואיך לא נבהלת מזיו השחרים וקדרות הנשפים, ולא חרדת מרמוני הסעיפים, אשר תחת הצעיפים, ולילי ה מ ח ל פ ו ת אשר תחת הצניפים (ר"י חריזי, תחכמ' כ).

ב־**מַחֲלֶפֶת**, ש"נ, — שם"פ מן חלף: טבילות הבאות מחמת מ ח ל פ ו ת היום במקום קדוש (תס"י יומ' לב:). — ואמר המשורר: אהה על ימי חרף, אשר הפכו ערף, ואחרי קצו בי והרפו, נקטו בי וכצל חלפו, ו מ ח ל פ ו ת ם אותי חלפו (ר"י חריזי, תחכמ' יד).

***מַחֲלֵץ**, ש"ז, — כמו *חולץ, כלי חולץ הפקק מהבקבוק, Korkzieher; tire-bouchon; corkscrew, נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו גם בספרות החדשה.

***מַחֲלֵץ**, ש"ז, — עי' *מחצל.

***מַחְלְצוֹן**, ש"ז, — כמו מַחֲלְצַיִם שלקמן: ר"ש פוטר עד שיתיר את כל ה מ ח ל צ ו ן [1] וכו' בשמ מת ה מ ח ל צ ו ן (ירוש' מכות ב א). שאם נפסק ההבל כבר ניתר ה מ ח ל צ ו ן (אלפס ספנים, שם).

***מַחֲלְצַיִם** [2], מחצלים, ש"ז, — לפת כבד של עץ שבו הודק את הטיח על הגגות וכדומה: שפין את הסדקין (של הגגות) ומעגילין אותן במעגילה ביד וברגל אבל לא ב מ ח ל צ י ם [3] (מו"ק א י).

---

[1] כך בדפ' זיט' וכמו"כ קורוטש' בפעם השניה. ובדפוס ויניצי' הגרסה היא מחלצין, אך מ"ר אינו במקומו פה.

[2] לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן.—[3] כך בנוסח', וכן בערוך במהלציים, בשתי יודים, וכן בכ"י קויפמן, וכן במשנה שבגמ' ירוש', ובכ"י מהצלים, וכן בהרי"ף ועוד ספרים קדמונים, ועי' זה הערך. ולעז הערוך קצולה, והוא מה שלעז רש"י את המלה מהצל בגמ' מכות (דף ט:) טרואילה, והוא כעין כף ישמש למרוח הטיט. ובערך מהצל הביא הערוך עוד פרוש אחר למחלצים: וי"מ מחלציים אגפיים של מעגילה וכך מפרש שפין את הסדקין במעגילה בלא מחלציים אבל עם המחלציים אסור. ע"כ. ופרוש זה יותר נאות לפי הצורה הזוגית של השם, אך הלשון דחוקה. והרמב"ם פרש כפרוש הראשון של הערוך: ומחלצים כלי ברזל שהבנאים מחל קים בו ובלשון עברי מקצוע. ע"כ. ש קרויס (Arch. I, 325) רואה כמו"כ במלה זו את הכף למרות הטיט וכו' וגוזרו מן ח ל ץ את האבנים. אך תשמישם של המחלצים אינם לחלוץ כלום אלא להדק את הטיט בהסדקים, ובעצם הדבר, אינו מסתבר שהכונה כאן היא לכף מרוח הטיט, כיון שבמקום שמדובר בענין הריגת נפש בשגגה (תוספתא מכות, וגמ' ב ג), שגם שם נזכרה אצל המעגילה מלה זו, רק, לפי קצת ספרים, בצורה אחרת, שם נראה ברור כי הכונה היא לכלי כ ב ד, שמושכים אותו ב ח ב ל. ולכן יותר נראה בביאור מלה זו פרושו של רש"י ז"ל: עץ כעין ר ג ל שדוחקו במעזיבה לסתום הסדקים, ע"כ, והוא כלי מצוי אצל הבנאים וכובשי הדרכים, והוא המבואר בפנים. וצ"ל שהיה נהוג אצלם זה הכלי גם בשני שוקים, ולכן הצורה הזוגית.

מַחֲלָצָה [1] ש"נ, מ"ר מַחֲלָצוֹת,—לבוש של כבוד ותפארה, Prachtkleid; habit splendide; spl. garment: הטבעות ונזמי האף הַמַּחֲלָצוֹת והמעטפות והמטפחות והחריטים (ישע' ג כב-כג). ראה העברתי מעליך עונך והלבש אתך מַחֲלָצוֹת (זכר' ג ד).—ואמר המליץ בהשאלה: כי להזוק מליצות הספר נבהלו ויבעתו וכו' עד שקמתי, ו מ ח ל צ ו ת י ו רקמתי, העתקתי כל הספר במלים נכוחים, ושורים כבדולחים (ר"י חריזי, הקד' תחכמוני).

***מַחֲלָקָה**, ש"נ, —כמו מַחֲלֹקֶת משמ' ב, נהוג בדבור העברי בארץ ישראל.

מַחֲלֹקֶת, ש"נ, כנוי מַחֲלֻקְתּוֹ, מ"ר מַחְלְקוֹת, מַחְלְקֹתָם, מַחְלְקוֹתֵיהֶם. — א) שם"פ מן חֵלֶק, במשמ' חִלּוּק: ויתנה יהושע לנחלה לישראל כְּמַחְלְקֹתָם לשבטיהם (יהוש' יא כג). ויתנה יהושע לשבטי ישראל ירשה

---

[1] בערב' ח'לעה a), בגד של כבוד, והשרש ח'לע משמש בכלל כמו חלץ בעברית.

a) خلعة

כְּמַחְלְקֹתָם (שם יב ז). זאת הארץ אשר תפילו מנחלה לשבטי ישראל ואלה מַחְלְקֹתָם (יחזק׳ מח כט). — ואמר בן סירא: על חשבון חובר וארח ועל מחלקות נחלה ויש (ב״ס גני׳ מב ג). — נבתלמ׳: ישראל וגוי שהיו שותפים בקמה חלקו של ישראל חייב וחלקו של גוי פטור (אמר) ר׳ חזקיה בשם רב ירמיה במחלוקת (ירוש׳ פאה ד יח:). — ב) חלק מדבר נבדל לבדו, Abteilung; division: ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושטריהם המשרתים את המלך לכל דבר הַמַּחְלְקוֹת הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה הַמַּחֲלֹקֶת האחת עשרים וארבעה אלף על הַמַּחֲלֹקֶת הראשונה לחדש הראשון ישבעם בן זבדיאל ועל מַחְלֻקְתּוֹ עשרים וארבעה אלף (דהי״א כז א־ב). ולבני אהרן מַחְלְקוֹתָם (שם כד א). שרי השבטים ושרי הַמַּחְלְקוֹת המשרתים את המלך (שם כח א). אלה מַחְלְקוֹת השערים לבני הקרחי (שם כו יט). והנה מַחְלְקוֹת הכהנים והלוים לכל עבודת בית האלהים (שם כח כא). לתת לאחיהם בְּמַחְלְקוֹת כגדול כקטן (דהי״ב לא יט). מבן עשרים שנה ולמעלה במשמרותיהם בְּמַחְלְקוֹתֵיהֶם (שם יז). כי כל הכהנים הנמצאים התקדשו אין לשמור לְמַחְלְקוֹת (שם ה יא). — ובעל לוח וכדומ׳: ערכוה מתי שכל ובינה, קבועה עלי טורים שמונה, ועל כל טור וטור בהם חקוקות, עלי לוח שמנה מחלקות (ראב״ע, חרוז׳ על שחוק האשקקי). — ובפשמי׳ זמין מתחלף מזלתו: והששי במיני חיובי העבודה כפי מיני הטובות ומחלקותיהם (חו״ה, שער עבודת ה׳). והחלק הרב רבינו משה בן מיימון ז״ל הדברים אל חמש מחלקות המחלוקת הראשונה דברים שמצוה לדבר בהם השניה דברים שאסור לספר בהם המחלוקת השלישית דברים שאינם ראויים לספר בהם ולא מצאנו בהם בתורה איסור המחלוקת הרביעית שראוי לו לאדם לספר כפי יכלתו ולא נצטוינו עליהם בתורה המחלוקת החמישית דברים שהם רשות (בפ׳ מוסר לר״י בן עקנין א יז). כל התורה כלה מתחלקת לשתי מחלקות ראשונה מצות עשה שנייה מצות לא תעשה וזו המחלוקת השנייה העובר על אחת ממצותיה נענש בעונשים (שם ב א).—ג) *קטטה, מריבה, חלוק דעות בין אנשים באיבה ובלי איבה: ואל ישנה אדם (ממנהג המקום שהוא שם) מפני המחלוקת (פסח׳ ד א). ר׳ יהודה אומר שיר השירים מטמא את הידים וקהלת מחלוקת (בין החכמים שקצתם דעתם שמטמא וקצתם שאינו מטמא) ר׳ יוסי אומר קהלת אינו מטמא את הידים ושיר השירים מחלוקת (ידים ג ה). כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים ושאינה לשם שמים אין סופה להתקיים איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים זו מחלוקת הלל ושמאי ושאינה לשם שמים זו מחלוקת קרח וכל עדתו (אבות ה יז). אמר ר׳ יוסי בתחילה לא היו מחלוקות בישראל אלא בבית דין של עשרים ושלשה וכו׳ משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שימשו כל צורכן הירבו מחלוקות בישראל (תוספתא חגי׳ ב ט). משרבו זהורי הלב רבו מחלוקת בישראל ונעשו שתי תורות (שם סוט׳ יד ט). ואל תספדוני בעיירות מפני המחלוקת (ירוש׳ כלא׳ ט לב:). בראשונה לא היתה מחלוקת בישראל אלא על הסמיכה בלבד (שם חגי׳ ב עז ד). ספרי מינין שמטילין איבה ותחרות ומחלוקות בין ישראל לאביהן שבשמים אינו דין שישרפו הן ואזכרותיהן (שם שבת יו יט ג). כבול (נחרב) מפני המחלוקת שיהיו מפני כשפים ומגדל צבעייא מפני הזנות (שם תעני׳ ד סט.). אין מושחין מלכים אלא מפני המחלוקת מפני מה נמשח שלמה מפני מחלוקתו של אדוניה (שם סוט׳ ה כב ג). ר׳ יוחנן אמר (שהמשנה היא) במחלוקת ר״ש בן לקיש אמר דברי הכל (שם תרומ׳ י מז.). כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל (שם סנה׳ ח כו:). אמר לו רבן גמליאל עקיבא עד מתי אתה מכניס ראשך בין המחלוקת (בבלי ברכ׳ לז.). א״ר מאיר נמנו ורבו ב״ש על ב״ה ומודים ב״ש בשוכת בחצר שהוא טהור אמר ר׳ יוסי עדיין מחלוקת במקומה עומדת (שבת יז:). לכבודך עשיתי שלא ירבו מחלוקות בישראל (מגי׳ ג.). שאלו את ר׳ יהושע צרת הבת מהו אמר להם מחלוקת בית שמאי ובית הלל (אמרו לו) והלכה כדברי מי אמר להם מפני מה אתם מכניסין ראשי בין שני הרים גדולים בין ב׳ מחלוקות גדולות (יבמ׳ טז.). שלשה דברים צוה אחיתופל את בניו אל תהיו במחלוקת ואל תמרדו במלכות בית דוד וי״ט של עצרת ברור זרעו חטים (ב״ב קמז.). כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו (סנה׳ קי.). א״ר טביומי אם מחלוקת שהיא לתקונו של עולם ולישובו אין בה כי טוב מחלוקת שהיא לערבובו על אחת כמה וכמה (מד״ר בראש׳ ד). בשעה שהיה יעקב אבינו נפטר מן העולם קרא לשנים עשר בניו אמר להם שמעו אל ישראל שבשמים אביכם שמא יש בלבבכם מחלוקת על הקב״ה אמרו לו שמע ישראל אבינו כשם שאין בלבך מחלוקת על הקב״ה כך אין

בלבנו מחלוקת אלא ה׳ אלהינו ה׳ אחד (שם לח). בשעה שאמר הקב״ה למשה עשה אותם דגלים כמו שנתאוו התחיל משה מיצר אמר עכשיו עתידה המחלוקת להנתן בין השבטים (שם במד׳ ב). הזהירם הקב״ה שיהיו מפקידים כל הלוים איש איש על עבודתו ועל משאו כדי שלא יבאו לידי מחלוקות (שם ו). שהיה מחלוקת בין מנות לאשתו הוא אומר לה את עקרה ולכן אינך יולדת והיא אומרת לו את עקור ולכן לא ילדתי (שם י). ויאמר משה אל קרח וכו׳ המחלוקת הזו אינה כנגדנו אלא כנגד הקב״ה (שם יח). ארבעה נקראו רשעים הפושט ידו לחבירו להכותו וכו׳ והלוה ואינו משלם וכו׳ ומי שיש בו עזות פנים וכו׳ ומי שהוא בעל מחלוקת וכו׳ ושניהם היו בדתן ואבירם עזות ומחלוקת (ר״ת של) מחלקת מ׳ מכה ח׳ חרון ל׳ לקוי ק׳ קללה ת׳ תועבה (שם). אמר יהושע (לעכן) בני וכו׳ הגד נא לי מה עשית אל תכחד ממני אמר ליהושע אתה הגד נא לי מה עשית מיד נפל מחלוקת בישראל ועמדו שבט יהודה במריבה (שם כג). וכן היה ר״א אומר אהוב את השלום ושנא המחלוקת וכו׳ בית שיש בו מחלוקת סופו ליחרב וחכ״א מחלוקת בבית הכנסת סופה להתגזר (דא״ז ט). גדול הוא השלום שבכל המסעות כתוב ויסעו ויחנו נוסעין במחלוקת וחונין במחלוקת בזמן שבאו לסיני חנו חנייה אחת וכו׳ אמר הקב״ה הואיל ושנאו את המחלוקת ואהבו את השלום ונעשו חנייה אחת הרי השעה שאתן להם את תורתי (שם, פרק השלום). אדוניה לא נהרג אלא בשביל שהיה בעל מחלוקת ומותר לומר לשון הרע על בעל מחלוקת (שם). — ומצוי מאד בספה״א, בענין חלוק דעות בחכמה וכדומ׳: אם תהיה מחלוקתם במשנה אבל חלוקתם בברייתא לא (ר״ת שבת מ.). ודרכי החשבון יש בהן מחלקות גדולות בין חכמי הגוים הקדמונים שחקרו על חשבון התקופות (רמב״ם, קדוה״ח יא ב). — ואמר המליץ: והתאבל למכריע במחלקת ובטעיה, וכי סרה אמת מפום ומסורא ומסוריא (ר״ש הנגיד, חכמות פליליס). — ובענין קטטה ומריבה: שהבוטח באלהים תביאנו הבטחתו עליו שלא יעבוד זולתו ושלא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם וכו׳ ולא יפחידהו ענינם ולא יירא ממחלקותם (חו״ה, שער הבטחון). — ואמר המליץ: כל העונות יסבלם האל ואף יאריך ולא יוכל שאת מחלקת (ר״י חריזי, תחכמ׳ כח). — ואמר המשל: אל תכנים בין הרי מחלוקת ראשך פן ירוצו גולגלתך (מלחה המוסרט). — ומ״כ ״מחלקאות: כי חכמתם ובינתם היתה בדבר המחלקאה ההשתלהטות ועת צאת המלכים ותקון המלכות (אגר׳ ספל בן מלנית, לקו״ק 41). כי כאשר הונח ענין התלמוד כאשר הוא ירבו יותר הביאורים והמחלקאות וכו׳ ואשר יאמר כי זה קבלה ג״כ או לא עיין היטב בתלמוד באופן המחלקאות ההם או הוא פתי (בחינת הדת ה.).

∗מַחְלֶקֶת, ש״נ, — כמו מחל־קת משמ׳ א: שם כל נדיבים נחלקת אל טוב ורע אבן שמו רק טוב בלי מחלקת (ר״י הלוי, ארץ כילדה).

***מֵחַם** מיחם, ש״ז, מ״ר מֵחַמִּים, מֵחַמֵּי, — כלי לחמם בו מים: המיחם שפנהו לא יתן לתוכו צונן בשביל שיחמו (שבת ג ה). אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל (שם ג). שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד אלו הופכין את פניהם הילך ואוכלין ואלו הופכין את פניהם הילך ואוכלין והמחם באמצע (פסח׳ ז יג). כסוי מחם שהוא מחובר לשלשלת (פרה יב י). המערה ממיחם למיחם ומאילפס לאילפס ומקדירה לקדירה (תוספתא מעש״ר א ט). דלי כדי למלאות בו לשתות המיחם כדי להחם בו לשתות (שם כלי׳ ב״מ ד א). שעל היורות ועל הקומקמסין ועל מחמי חמים ושעל הסדינין ועל המטפחות (ע״ז מג:). דברים שנשתמש בהן ע״י חמין כגון היורות והקומקמוסין ומחמי חמין (שם עה:). מעשה באשה אחת שנגנב מיחם שלה והלכה לקבול עליו לדיין ומצאתו שפות על גבי כיריים (פסיק׳ דר״כ, איכה).

∗מַחֲמָא, ש״ז, מ״ר מַחֲמָאִים, — כמו מַחֲמָאָה: ולא יכון בליעל נגדו בחלקת מחמאים (קטע מכתבי הגאונ׳, Monats. 1906, 593). הרמאים חלקו מחמאים ימחו כמו מים (מרדכי, גיט׳ תנה).

מַחֲמָאָה[1], ש״נ, מ״ר מַחֲמָאוֹת, — דברים חֲלָקִים, רכים, Schmeichelei; flatterie; -ry: חלקו מַחְמָא׳ת[2] פיו וקרב לבו רכו דבריו משמן והמה פתחות (תהל׳

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) לפי הסוגר של הכתוב, רכו דבריו משמן, נראה כי גם בדלת המם שבראש מלה זו היא שמושית, והשם הוא חמאת, והכונה היא: יותר מן חמאת, וכך פרשו רוב הקדמונ׳. ת״י: שעיען יתיר מן שמן דגובנין מילי פומיה, ע״כ, וכן ריב״ג, וז״ל: אלפתה פי אלמים מבאנ צירי ואלתקדיר חלקו מן חמאות אמרי פיו, ע״כ, ובעבר׳: הפתח בהמם הוא במקום צירי והשעור חלקו וכו׳. וכן רש״י, ראב״ע ורד״ק, וכן גם קצת החדשים. וכך הובאה מלה זו בערך חמאה, עי״ש. אלא שלפי זה צריך לשבש הנוסחה המסורה ולהוסיף המלה אמרי. וכדי להמלט מזה קצת החדשים מגיהים חלק במקום

נה כב).— ואמר המליץ: בשפת חלקות חובק ונושק, ידמו נשיקות חשוק וחושק, ארבו בקרבו צופן בלבו, טומן בחבו עצות עמוקות, כוסה באחוה שנאה ואיבה, ובמחמאות מסתיר קנאות (ד"א בן בד"ל, ליון תרא 84). תטבול פעמיך בדם עמיתך למען טבול בדם ענב, תרחץ הליכך בחמה ומרון בגלל מחמאות הזמן (אבנע כוסות, כוס תנחומים ה). זה שני אריות ידו נתצה, איך בת אל נכר מבנות לפלשת, איך דכאה חיתו אונו רעצה, איך מחמאות פיה שמה לו רשת (מיכל, נקמת שמשון). עלו אלי אל נא תבושו בשת, החסד הזה מידי לקחת, שכנים טובים יעזרו איש אחיהו, ויתנו אזן שומעת, הדנים קלי הדעת, אל קול אויבם ולמחמאות פיהו (יל"ג, מבלים ג ח).— ובזמן החדש פשט השמוש בה בדבור ובספרות במשמ' דבר שבח דק שאדם אומר לחברו, Compliment.

מַחְמָד, ש"ז, מ"ר מַחֲמַדִּים,— דבר שאדם חֹמֵד, דבר יקר, נחמד, מַחְמַד עַיִן, מה שעינו של אדם חֹמדת, כסף, זהב, וכיוצא בזה: כי אם כעת מחר אשלח את עבדי אליך וחפשו את ביתך ואת בתי עבדיך והיה כל מַחְמַד עיניך ישימו בידם ולקחו (מ"א כ ו).— ובחורים ובתולות: ויהרג (האויב) כל מַחֲמַדֵּי עין (איכ' ב ד).— ואשתו של אדם: בן אדם הנני לקח ממך את מַחְמַד עיניך במגפה וכו' ותמת אשתי בערב (יחזק' כד יו-יח).— והילדים: את מַחְמַד עיניהם ואת משא נפשם בניהם ובנותיהם (שם כה).— והמקדש: כה אמר אדני יי' הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם מַחְמַד עיניכם ומחמל נפשכם (שם כא).— מַחֲמַדֵּי הבטן, הילדים: גם כי ילדון והמתי מַחֲמַדֵּי בטנם (הוש' ט יו).— וכמו"כ מַחֲמַדִּים בלבד: אשר כספי וזהבי לקחתם ומַחֲמַדַּי הטבים הבאתם להיכליכם (יואל ד ה), ר"ל החפצים היקרים. ידו פרש צר על כל מַחֲמַדֶּיהָ וכו' נתנו מַחֲמַדֵּיהֶם[1]) באכל להשיב נפש (איכ' א י-יא). מַחְמַד[2]) לכספם קימוש יירשם (הוש' ט ו).— והארץ, הבנינים היקרים: וכל מַחֲמַדֶּיהָ היה להרבה (ישע' סד י).— כְּלֵי מַחֲמַדִּים: וכל ארמנותיה שרפו באש וכל כלי מַחֲמַדֶּיהָ להשחית (דה"ב לו יט).— הוא מַחֲמַדִּים, הוא נחמד, יפה וטוב: חכו ממתקים וכלו מַחֲמַדִּים זה דודי וזה רעי בנות ירושלם (שה"ש ה יו).— ואמר בן סירא: הוד כבוד ותהלת עז מחמד עין ומכלל יופי (ב"ס גני' מה יב). טוב לרע יהפך נרגן ובמחמדיך יתן קשר (שם יא לא).— ובמדר': אמרה לו כך אמרת לי כל כלי חמדה שיש לי טלי וצאי אין לי מחמד עיני ומשמת נפשי אלא אתה (פסיק' רבתי ל).— ומצוי בסהמ"א: כשיודמן לאדם מחמד[1]) טוב בלי שיפסיד סדר הגוף הוא מתת אלהים (ר"י תביוני, מו"נ ג ח). שלא חשש (שמשון) אל האיסור אבל הלך אחר מחמד עיניו (ר"י אברבנאל, שפט' יו).— ואמר המשורר: ויובישו כל לץ נרגן וילאה כל איש מתאנה, ויהי מחמד השיר נגדם כחציר גנות לפני לבנה (ר"י בן ששת, איכה יועם).— מַחֲמַדִּים ומניים, של העוה"ז, שאין בהם ממש: בההבילו עניני עולם הזה ותמחמדים הזמניים שאין לבטוח בהם (רמב"ת, סקד' פי' כתי"ע).

מַחְמֹד, ש"ז, מַחֲמֹדֶּיהָ, מַחֲמוּדֵיהֶם,—כמו מַחְמָד: נתנו מחמודיהם[2]) באכל להשיב נפש (איכ' א י).— ובמשמ' אשר והצלחה: זכרה ירושלם ימי עניה ומרודיה כל מַחֲמֻדֶּיהָ אשר היו מימי קדם (שם ז).

מַחְמָל[3]), ש"ז,—מַחְמַל נפשו, שנפשו חֹמלת עליו, מפני שהוא אהוב עליו ויקר לו: הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם מחמד עיניכם ומַחְמַל[4]) נפשכם (יחזק' כד כא).— ואמר הפיטן: וגבה לבי בעיניו בעת נטם כדונג, כעבד לפני אדוניו מפחדו יתמוגג, וכי יזכר מחמלו, ינשה את כל עמלו (ר"י הלוי, יעירוני רעיוני).

*__מַחְמְצָן__[5]), ש"ז,— נקיע של כובסים שנהנו בו צואת כלבים וכדומ', ושורים בו הלבנים: אמר רבה בר אבוה לא שנו (שצריך להרחיק הבית ג' טפחים) אלא מן המחמצן[6]) אבל מן הנדיין ד' אמות (ב"ב יט.). הרחיק משפת מחמצן והכותל ג' טפחים (שם).

חלקו, והכונה פיו חלק משמן, וקצתם מגיהים פניו במקום פיו. והרד"ק הוסיף עוד וז"ל: או תהיה המם נוספת לא לשמוש וקרא דברי פיו מחמאות לפי שהם חלקים ורצה לאמר מאד חלקו מחמאות פיו והם הדברים. ע"כ. והניחו גם קצת החדשי' שם מחמאה, וכך השתמשו בה גם בספרות במשמ' זו.

1) כך הקרי. והכתיב מחמודיהם.— 2) המליצה קשה, והגיהו החדשים הגהות מתחלפות.— 1) תרגום הערבי: מארה גידה מואתיה.

2) כך הכתיב. והקרי מחמדיהם.

3) עי' הערה לקמן.— 4) קצת החדשים מפקפקים באמתות נוסחה זו.

5) במקרא השמות שבמקרא אין משק' מפעלן, ועי' הערה לקמן.— 6) כך בנוסח', וכך ברי"ף והרא"ש, וכך ברגמ"ה ורש"י ושאר המפרשים. אבל בהערוך (ערך כקין) הובאה גרסה אחרת בשם הר"ח: המחמצין. עכ"פ, לפי הגרסה מחמצן פרש רגמ"ה ואחריו שאר המפרשים: אותו מקום שמשרין בו בגדי כביסה עם צואת כלבים.

מחמצת, ש"נ,—דבר מחמיץ: שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם כי כל אכל מחמצת ונכרתה הנפש ההוא מעדת ישראל וכו' כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבתיכם תאכלו מצות (שמות יב יט-כ).

***מחמרת**[1], ש"נ,—מעינה: ומשאם וארון בכתף עליטו מחמורת, וסביבות בית האלהים ילינו כי עליהם משמרת (הזכר' לרסע"ג, הגכי הב).

***מחמש**, ש"ז,—תמונה תשברתית בעלת חמש זויות או חמש צלעות: והשטח המרבה צלעים נחלק למינים רבים מהם מחומש והוא אשר צלעותיו חמש (ר"א כר"ח הגשיה, המשיח' והתשכר' ה ה). והכלל הזה נמצא על תמונות רבות יכול תהיה תושבתו מרובעת על מיני המרובע ויכול תהיה משולש או מחומש או שאר השטחים על מיניהם (שם ה). ואם תבא לידך צורה מכל התמונות מן משלש או מן מרובע או מחומש או למעלה מהם (שם כ ה).

***מחמת**, תה"פ, עי' ב.*חמת,— והוסיפה: היה סותר מצד זה ונפל מצד אחר פטור ואם מחמת המכה (נפל) חייב (ב"ק ט ג). עלו בו צמחים מחמת המכה נסתרה המכה חייב לרפותו וחייב ליתן לו שבתו שלא מחמת המכה או שעבר על דברי הרופא פטור (תוספתא שם ט ד). נפל הכותל מחמת הזועות ומחמת הגשמים (שם ב"מ יא ז). קורין שלשה בחנוכה ואחד בר"ח להודיעך שלא בא הרביעי אלא מחמת ר"ח (ירוש' ברכ' ד ג). כל זמן שהוא צמא מחמת אותה סעודה (שם ח יב ג). אם נשתתק מחמת חוליו דיין פעם אחת (שם תרומ' א מ:). שלא נהגה מחמת שבת בלום (שם ב מה ג). סיפוק שהוא מחמתו (שם כיל' ה כג.). והזהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו (בבלי ברכ' ח:). הבאים מחמת האבל פטורין מחמת עצמן חייבין (שם יט:). אין לי אלא שנתחמץ מאליו (אבל נתחמץ) מחמת דבר אחר מניין (פסח' כח:). כל שחביריו מתביישין מחמת שמועתו (יומ' פו.). הקדרין והזגגין שהיו מהלכין זה אחר זה נתקל הראשון ונפל ונתקל השני בראשון והשלישי בשני ראשון חייב בנזקי שני ושני חייב בנזקי שלישי ואם מחמת ראשון נפלו ראשון חייב בנזקי כולם (ב"ק לא.). חזר וערער אם מחמת טענה ראשונה ערער אין לו חזקה (ב"ב לט:). קרום שעלה מחמת מכה בוושט אינו קרום (חול' מג.). כל שתקבענה (את הוסת) מחמת אונס (נדס יא.).— ובסהס"א: ראובן צוה מחמת מיתה שינתנו כל נכסיו לעניים (תשו' הגא', הרכבי רס). ולא יהא רשות לאחד מסנו לתבוע את חבירו מחמת שותפות זה בשום פנים (השטר' לר"י ברצלוני ל).— בא מחמת דבר, מפני שנגע בדבר: אף ידים הבאות מחמת ספר פוסלות את התרומה (שבת יד.).—*מחמת ש: אמר לנו פלוני בן פלוני היו עלי עדים וכו' מחמת שנתתי לו ארבע אמות (תשו' הגא', הרכבי קלט). וקנו וכתבו וחתמו עלי בכל לשון של זכות ותנו לו לפלוני בר פלוני להיות בידו לזכות מחמת שפרעני מאת זהובים של פלוני (השטר' לר"י ברצלוני כ). ושוב אין לי רשות ולא ליורשי אחרי לתבוע מפלוני זה וכו' לא בבי"ד של ישראל ולא בבי"ד של אוה"ע מחמת שנתפשרתי עמו (שם נכ).

***מחן**, ש"ז,— כמו מחנה: מלאכי צבאות בעלצון, מחן שנאן גדודיך, מאזרי זקות חלצון, מראה בזק בידודיך (מנח' בר מכיר, מלאכי צבאות). זחלתי ואירא בעד מחן, ועק לתוות לחוקר ובוחן (רבב"י, אין מי יקרא, סליח' יוס א).

מחנה, שוו"נ, מחנה, מחנהו, מ"ר מחנות, מחנים, מ"ז מחנים, בכנ' מחניך, מחניכם, מחניהם,—א) חבורה פחות או יותר גדולה של אנשים ובהמה וכו' ההלכים ומחנים יחד בדרך, Schar; troupe: ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות ויאמר אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה (בראש' לב ח-ט). מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי (שם לג ח). ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה (שם ב-ג). ויעל עמו גם רכב גם פרשים ויהי המחנה כבד מאד (שם נ ט). ויסע מלאך האלהים ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם וכו' ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל (שמות יד יט-כ). וחנו בני ישראל איש על מחנהו ואיש על דגלו (במד' א נב). דגל מחנה יהודה לצבאתם (שם ב ג). ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנת (שם יז). ובא אהרן ובניו בנסע המחנה (שם ד ה).— ובפרט גדוד גדול של צבא ההלך למלחמה: כי תצא מחנה על איביך (דבר' כג י). ויאספו ויעלו חמשת מלכי האמרי וכו' הם וכל מחניהם ויחנו על גבעון וילחמו עליה (יהוש' י ה). ויצאו הם וכל מחניהם עמם עם רב כחול אשר על שפת הים (שם יא ד). ויהם יי' את סיסרא ואת כל הרכב ואת כל המחנה לפי חרב לפני ברק וכו' וברק רדף

---

[1]) אולי מן השם חמור.

אחרי הרכב ואחרי המחנה עד חרשת הגוים ויפל כל מחנה סיסרא לפי חרב (שפט׳ ד יה-יו). נתן האלהים בידו את מדין ואת כל המחנה (שם ז יד). וישם יי׳ את חרב איש ברעהו ובכל המחנה וינס המחנה עד בית השטה (שם כב). וזבח וצלמנע בקרקר ומחניהם עמם (שם ח י). ויאספו פלשתים את מחניהם למלחמה (ש״א יז א). הפך ידיך והוציאני מן המחנה כי החליתי (מ״א כב לד). ולא היה מים למחנה ולבהמה אשר ברגליהם (מ״ב ג ט). ויקבץ בן הדד מלך ארם את כל מחנהו ויעל ויצר על שמרון (שם ו כד). קול המלה כקול מחנה (יחזק׳ א כד). אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח (תהל׳ כז ג). — ובהשאלה, מספר רב מאד של ארבה וכדומ׳: ויי׳ נתן קולו לפני חילו (הארבה שעלה אז על הארץ) כי רב מאד מחנהו כי עצום עשה דברו (יואל ב יא). — ב) המקום שחנה שם המחנה, והמקום והמחנה יחד, Lager; camp: והוא לן בלילה ההוא במחנה (בראש׳ לב כב). ויהי בערב ותעל השלו ותכס את המחנה ובבקר היתה שכבת הטל סביב למחנה (שמות יו יג). ויחרד כל העם אשר במחנה ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה (שם יט יו-יז). ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל (שם לב יט). ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה (שם לג ז). ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר (שם לו ו). והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה אל מקום טהור (ויקר׳ ד יב). וינצו במחנה בן הישראלית ואיש הישראלי (שם כד י). וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב (במד׳ ה ב). ויגז שלוים מן הים ויטש על המחנה כדרך יום (שם יא לא). וארון ברית יי׳ ומשה לא משו מקרב המחנה (שם יד מד). כי יי׳ אלהיך מתהלך בקרב מחנך וכו׳ והיה מחניך קדוש (דבר׳ כג יה). וגרך אשר בקרב מחניך (שם כט י). ויבאו המחנה וילינו במחנה (יהוש׳ ו יא). ויבאו אל יהושע אל המחנה שלה (שם יח ט). רד אתה ופרה נערך אל המחנה וכו׳ וירד הוא ופרה נערו אל קצת החמשים אשר במחנה (שפט׳ ז י-יא). והנה צלול לחם שערים מתהפך במחנה מדין (שם יג). ויך את המחנה והמחנה היה בטח (שם ח יא). והנה לא בא איש אל המחנה מיביש גלעד (שם כא ח). ויהי כבוא ארון ברית יי׳ אל המחנה וירעו כל ישראל (ש״א ד ה). ויצא איש הבנים ממחנות פלשתים (שם יז ד). קח נא לאחיך איפת הקליא הזה ועשרה לחם הזה והרץ המחנה לאחיך (שם יז). ויאמר אליו ממחנה ישראל נמלטתי (ש״ב א ג). ויעבר הרנה במחנה כבא השמש לאמר איש אל עירו (מ״א כב לו). ויעזבו את אהליהם ואת סוסיהם ואת חמריהם המחנה כאשר היא וינסו אל נפשם ויבאו המצרעים האלה עד קצה המחנה (מ״ב ז ז-ח). ויצא מלאך יי׳ ויכה במחנה אשור מאה ושמנים וחמשה אלף (ישע׳ לז לו). ואעלה באש מחניכם ובאפכם (עמו׳ ד י). ושפכת עליה סללה ונתתה עליה מחנות ושים עליה כרים סביב (יחזק׳ ד ב). וכן תהיה מגפת הסוס הפרד הגמל והחמור וכל הבהמה אשר יהיה במחנות ההמה (זכר׳ יד יה). ויקנאו למשה במחנה (תהל׳ קו יו). — ומ״ז מחנים, שני מחנות: שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך מה תחזו בשולמית כמחלת המחנים[1]) (שה״ש ז א). — ג) מושב פתוח, לא מבצר: ומה הארץ אשר הוא ישב בה הטובה הוא אם רעה ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים (במד׳ יג יט). — ד) בחכמת הכוכבים, מחנות הלבנה: ואנשי החכמה הזאת הפרידו מן הצורות האלה צורות קראו אותן מחנות הלבנה וכו׳ ומספרם כ״ח צורה כגון מספר הימים שלבנה סובבת בהן את הרקיע וע״ז נקראו אלה מחנות הלבנה (ר״א כ״ת הגביא, תכונן מהלך הכוכב׳ יז, כ״י פריז). דע כי הקדמונים חלקו הגלגל לכ״ח חלקים וקראו אותם מחנות (ראב״ע, כלי נחשת כו). ומן הכוכבים האלו שבמזל השמיני כ״ח כוכבים כנגד שנים עשר מזלות מכוונים כנגדם מחולקים עליהם וכל כוכב מהם נקרא מחנה ויש שם מחנה שיש בה שלשה כוכבים כאחד ויש שם מחנה שיש בה ארבעה וחמשה כוכבים וששה וכו׳ והם מכוונים כנגד המזלות שתי מחנות ושליש מחנה לכל מזל ומזל והם שקוראים אותם בלשון ערבי (אל מאנזל) [אל מנאזל] ומחנות אלו אין אנו יודעים שמותם בלשון ערבי (צ״ל עברי) ואין אנו יודעים שם אחד מהם חוץ מכימה והוא במחנה השלישית למחנות שהיא מכוונת כנגד ראש מזל טלה והוא שקורין אותה בלשון ערבי (תתה) [תריה] ונמצאת מחנה כימה מכוונת בין מזל טלה ומזל שור (רמב״ס, פי׳ על ר״ה יא:). במדת כ״ח מחנות הלבנה כי היא המשערת כל המזלות ושאר הגלגלים באלו המחנות הידועות בכל חדש וחדש (ר״י אברבנאל, תרומה). כי מקום הירח ושאר כוכבי לכת ומחניהם במזלות בכל עת ועת מהלכם ברקיע (יסו״ע

---

[1]) פרשו הקדמוני׳ ורוב האחרונים במשמ׳ שני מחנות, ר״ל שתי שורות של אנשים שביניהם הנערה מחוללת. אך זה קצת דחוק. קצת החדשים קראים המחנים, ואמרו כי הכונה היא למחול התרבות שעושים לכבוד הכלה.

לר״י יבלאלי לט). ומעתה נרשום על קו המסלול הזה מקצת מחנות הלבנה ונתחיל במחנה ראשונה שהוא מקום שעת המולד (נחמ׳ ונפ״ס לט). שחכמי הודו חלקו את גלגל המולות לכ״ח חלקים וקראו לכל חלק מחנה והגיע לכל מחנה ומחנה קרוב לי״ג מעלות ומצאו בעיונם שלפי מצב הירח בכל מחנה ומחנה יגיד לנו איכות טבע זמן ההוא מה יהיה לו קר או חם לח או יבש וכו׳ וכן על דרך זה עיינו על כל מחנה ומחנה עד סוף כל הכ״ח מחנות שבכל זמן הקף הלבנה (שם רלט).

מַחֲנָק, ש״ז, — א) בה״פ מן חנק: ותבחר מַחֲנָק נפשי מות מעצמותי (איוב ז יה). — ואמר המשורר: היה שערי כמו טורי דיו מעון נער כתובים והן נמחו בשיבתי, וביד שחרחר בצוארי ישו מחנק עד צאת כלהב חנית שיבה לנקמתי (יהודה אבן גיאת, מכין עפאים). — ב) ״מחלה בגרון גורם חניקה, Angina: במחנק והוא אישקוניציאה וכו׳ והקיף אותו סביב צואר האיש שיש לו מחנק וזולתם מסורסות החדות אשר בצואר (רמב״ע, ספר הנסיונות ד ב, כ״י פריז). המחנק הוא מניעת העברה הנשימה אל הריאה והלב והוא דבר יקרה בסבות רבות כמו שתיית סמים חונקים ורפואות ארסיות וכמו קפיאת הדם בקצת הקרבים ואותו אשר דברנו בו עתה הוא מה שיהיה בסבה תקרה בעצם כלי הנשימה מן השפוי כובע מן המורסא ודבוק וסגירה או לאות כח מהגיע כלי השאיפה וכו׳ ולפעמים יקרה המחנק בקדחות החדות הדבקות (קאנון ג ט ה). — ואמר המשורר: וחלש המתנים ופיק הברכים, אני ארפאם בעזרת שוכן שמים, וכל המשתגע ונופל על גחונו, וימצא מחנק בגרונו, ויוציא מפיו לשונו, ויורד רירו על זקנו, אני אסיר שגעונו (רי״ת, תחכמ׳ ל). — ומ״ר ״מחנקים: וגם מחנקים וגם הנוזלות אשר הם מציקים (תרומי אבן סינא, כ״י ברלין). — ״מחנק הרחם, Hysterie: בכאב הרחם ומחנקו וכו׳ אם תעשה חוקן בחלב האתון יועיל מחנק הרחם (רמב״ע, ספ׳ הנסיונות ו א, כ״י פריז). ויש מין הכפיה מורכב בעלוף וכו׳ וממינה יקרה מחנק הרחם והוא שהאשה אם יקרה לה העצר נדות בלי עתו או שנעצר זרעה בעזיבת המשגל וישתנה זה ברחמה לאיכות ארסיי ויהיו לה תנועות והעלות אדים (קאנון ג א ה ד). פרק ט׳ במחנק הרחם דומה לכפיה ועלוף והנה אמרו קצת חכמי הרפואה שלא יודע סבת המחנק אך הסבה בו כשיגיע הוא שיקרה העצר מן הנדות או מן הזרע (שם ג כא ד ט). מחנק הרחם יהיה אם בסבת זרע כבר נפסקה יציאתו (קבוצי גליונוס, כ״י פריז). מחנק הרחם הנה הוא עילוף יקרה לנשים שיחשב בהן שהן כבר מתו מהפסד הזרע (פ׳ אבן רשד על תרומי אבן סינא). הב׳ כאב הכליות הג׳ מחנק הרחם הד׳ בלהבת הכבד (מעשה טוביה, בית חדש ד). — ״מחנק כלבי, Esquinancie (Angina phlegmanosa)[1]: והמחנקית הרעה היא המצריכה להתמיד לפתח הפה ולשרבב הלשון ונקרא המחנק הכלבי (קאנון ג ט ה). והמחנק הכלבי לפעמים ימית בין היום הא׳ והד׳ (שם).

״מַחֲנָקִי, ת״ז, לנק׳ מַחֲנָקִית, — מטבע המחנק: והנה כל מורסה מחנקית אמנם או תמית או תעתק ליתתה או תקבץ ליתה ותתגל (קאנון ג ט ה).

״מַחֲם, ש״ז, — כמו מחסה: רוע יצרנו הסר בחמלתך, רצנו וסוככנו במחם אברתך, רצה תשובתנו והרבה מחילתך (רבנ״י, מדבר כלדקה, כ׳ ר״ה). אלה במגנתם ואלה בצנתם מסתתרים, ואנחנו באמרתך מחם תרים, מרוח עריצים היות נסתרים (סוח, הנגו ה׳, סלית׳ יום ו׳).

מַחֲסֶה, ש״ז, סמי׳ מַחֲסֵה, בכנ׳ מַחְסִי, מַחֲסֵהוּ, מַחְסֵנוּ, — מקום שבו יחסה אדם, Zuflucht; refuge: וסכה תהיה לצל יומם מחרב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר (ישע׳ ד ו). הרים הגבהים ליעלים סלעים מחסה לשפנים (תהל׳ קד יח). מזרם הרים ירטבו ומבלי מחסה חבקו צור (איוב כד ח). — ובהשאלה: כי היית מעוז לדל מעוז לאביון בצר לו מחסה מזרם צל מחרב (ישע׳ כה ד). ויי׳ מחסה לעמו ומעוז לבני ישראל (יואל ד יו). אל תהיה לי למחתה מחסי אתה ביום רעה (ירמ׳ יז יז). אלהים לנו מחסה ועז וכו׳ על כן לא נירא בהמיר ארץ (תהל׳ מו ב-ג). כי אתה יי׳ מחסי עליון שמת מעונך (שם צא ט). עצת עני תבישו כי יי׳ מחסהו (שם יד ו). ביראת יי׳ מבטח עז ולבניו יהיה מחסה (משלי יד כו). — שם מחסהו בפלוני, בטח בו שהוא יגן עליו: צור עזי מחסי באלהים (תהל׳ סב ח). — שם כזב מחסו, חשב שהכזב יציל אותו: שוט שוטף כי עבר לא יבואנו כי שמנו כזב מחסנו ובשקר נסתרנו (ישע׳ כח יה). — מחסה כזב: ויעה ברד מחסה כזב וסתר מים ישטפו (שם יז). — ואמר המשורר: על מה ידאג גבר משכיל לזמן עליו רעה חורש, מלב ימשה שהם אמר וביד לשון אותו חורש, ובצל מטע מדע יחסה יום תת מחסם אישים חרש (רמב״ע, תרשיש י כה), ר״ל שהם מחדשים להם מחסה בצל ת׳ר׳ש׳. — והשתמשו בספרות החדשה בהשם ״מחסה מזרם להכלי כמו אהל קטן שישא אדם למחסה מהמטר (בן זאב, ערך רעגענשירם). — ״ומחסה

[1]) תרגום ד״ר מזיא.

משמש, להגן מהשמש: הגגות בתבנית מחסה וסכך מקרני השמש (בכי"ע ג מד:).

מַחְסוֹם¹), ש"ז, — כעין סל קטן יחסמו בו פי הבהמה בשעת הדישה וכדומ' שלא תאכל מהתבואה, Maulkorb; muselière; muzzle, ובמליצה, שמר מחסום לפיו, לא דבר דבר: אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום בעד רשע לנגדי (תהל' לט ב). — ובספה"א, במשמ' העקרית: ואלך לראות את חמורי וכו' וכמעט מצאתיו נחנק כי העבד הבליעל חסם את פיו לבלתי ינהק ויבאק ואקרב אליו להסיר המחסום ותיכף הסירותי ממנו נשכני (ספ' בעבוע' לר' זכלת 36).

***מַחְסוֹמִית**, ש"נ, — כמו *חִסּוּם: עשאו (את הקרדום) מן הטהור אעפ"י שמחסומיתו²) מן הטמא טהור (תוספתא כלי' ב"מ ח ג).

מַחְסוֹר, ש"ז, ככנ' מַחְסוֹרְךָ, מַחְסֹרוֹ, מ"ר מַחְסֹרֶיךָ, — א) מה שיחסר לאדם, צרכו: ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו (דבר' טו ז-ח). ויאמר האיש הזקן (להאורח בחוץ) שלום לך רק כל מחסורך עלי רק ברחוב אל תלן (שפט' יט כ). — ב) כמו חֹסֶר: מקום אשר אין שם מחסור כל דבר אשר בארץ (שפט' יח י). וגם תבן גם מספוא יש לחמורינו וגם לחם ויין יש לי ולאמתך ולנער עם עבדיך אין מחסור כל דבר (שם יט יט). יראו את יי' קדשיו כי אין מחסור ליראיו (תהל' לד י). איש מחסור אהב שמחה אהב יין ושמן לא יעשיר (משלי כא יז). מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידים לשכב ובא כמהלך ראשך ומחסרך כאיש מגן (שם ו י-יא). ומחסריך כאיש מגן (שם כד לד). — דבר פלוני רק למחסור, גורם לעושהו מחסור: מחשבות חרוץ אך למותר וכל אץ אך למחסור (משלי כא ה). בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור (שם יד כג). נתן לעשיר אך למחסור (שם כב טז). — ולהפך, אין מחסור, אין זה גורם נזק: נותן לרש אין מחסור (שם כח כז). — ובתו"ס: שתתן לכל בריה ובריה צרכיה ולכל גויה וגויה די מחסורה (ירוש' ברכ' ד ח:). ואני פותח ומשיב רוחות מעלה עננים ומוריד גשמים ומזריח חמה ומגדל צמחים ומדשן פירות ועורך שלחן לפני כל אחד ואחד צרכיו ולכל גויה וגויה כדי מחסורה (מד"ר בה"ב, מה יפו). — ובספה"א: וכל אשר ישאלו בפיהם גם חטים ושעורים ושמן ויין וכל מחסור לבדק המלאכה וגם לבדק המזבח (יוסיפון, פרק ג). — ואמר המשורר: תן לכל שואל כלבו ואם אין ענהו מענה רך, ותן חלק לכל חכר בהונך ועת סתן זכור את מחסורך (ר"ש הנגיד, יהוסף).

***מַחְסֹרֶת**, ש"נ, — כמו מחסור: ואבחר להתנהג בשגעון, ולא להגות בהגיון, דאגה ועצבון, ולא חשבון, עטיפת ראש וכעור, ולא שעור, רש ומחסורת, ולא תשבורת (ר"י בן פולקאר, וכוח התורני עם הפלסוף).

***מַחְפֶּה¹)**, ש"ז, — דבר בדוי: חמסי וקבלי על קני היאורים אשר השיגוך במחפת שוא אל צמרתי כי רחבה ואל ענפיו כי רחבות ואל חורשי כי מצל ואל קצי כי גבהה השיאוך יכלו לך לינעך להלאותך לצור לי שורשי אין וענפים לא המה וקומה לא כן ופרי לא נמצא (תגו' רש"י לר' נתן בר מכיר).

***מַחְפֵּצָה²)**, ש"נ, — תבה קטנה ישמרו בה חפצים יקרים: ויהודי אחד הביא בידו מחפצה אחת מבית מוסי בן יקשאן והיו בה תכשיטין של כסף ממלאכת הצורפים ודברים אחרים בין הכל שוה כששה דינרי זהב והיתה המחפצה קשורה קשר של קיימ' וכו' ועוד כי מוסי בן יקשאן הנזכר בעת שתפשוהו צוני והרשני לקחת המחפצה ההיא ולהפקידה אצלך וכבא מוסי בן יקשאן חקרתם אותו אם צוה לאיש ההוא לקחת המחפצה ההיא מביתו (שו"ת ריב"ש קעו).

***מַחְפֶּרֶת**, ש"נ, מ"ר מַחְפָּרוֹת, — א) כמו חפירה: מחפרות שניטל מהן אילן הרי זה לא יכסה בעפר אבל מכסה באבנים או בקש (תוספתא שבי' ג יח). — ב) מקום באדמה שחופרים ומוציאים משם מיני מחצבים³), Mine: פיר של גפרית מחפורת⁴) של צריף (כתוב' עט:). כלי מחפורת של צריף (ע"ז לג:).

---

¹) מן חסם, עי"ש.

²) כך בכ"י ארפ' הוצ' צוק"ם. ובנוסח' חסומיתו.

---

¹) אולי מן ויתחפאו בני ישראל דברים (מ"ב יז ט), שפרש רש"י: בדאו, עי' א.חפא. והכונה: שבדאו עלי כי אוכל לברר לך ספקך.

²) יש לחשב כי היא המלה הערב' מחפט'הa), מן הפעל חפט' במשמ' שמר.

³) בארמ' מחפורין: ומחפורין דמלח יהון, תרגום למלח נתנו (יחזק' מז יא). — ⁴) הביא ר"נ בהערוך וז"ל: אמר רב שר שלום יש חכמים ששמעו מפי הראשונים יורות של אבנים שנפסלים מן ההר וכו' ויש חכמים ששמעו כלים הבאים מן הורניק. ע"כ.

a) محفظة

א.מחיץ[1], ממנו א.מָחַץ, א.מַחַץ, *מחיצה, *מחצת.

א.מָחַץ, פ״י, מחצה, מחצתי, מחצת, מחץ, אמחצם, תמחץ, ימחץ,—מחץ את פלוני, מחץ ראשו, מתניו וכו׳, הכהו ושברו, zerschlagen; fracasser; to smash: וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב (במד׳ כד יז). מחץ מתנים קמיו (דבר׳ לג יא). ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים והלמה סיסרא מחקה ראשו ומחצה וחלפה רקתו (שופט׳ ה כו). אך אלהים ימחץ ראש איביו (תהל׳ סח כב). ארדפה איבי ואשמידם וכו׳ ואכלם ואמחצם ולא יקומון (ש״ב כב לח־לט). אדני על ימינך מחץ ביום אפו מלכים (תהל׳ קי ו). בכחו רגע הים ובתובנתו מחץ רהב (איוב כו יב). אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא (דבר׳ לב לט). כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידו תרפינה (איוב ה יח). יאכל גוים צריו ועצמתיהם יגרם וחציו[2] ימחץ (במד׳ כד ח). — ואמר בן סירא: עד יפקוד אל ושופט צדק יעשה משפט וכו׳ עד ימחץ מתני אכזרי ולגוים ישיב נקם (כ״ס גני׳ לב כא־כב). — ובתו״מ: אמר הקב״ה מה שאני ממית אני מחיה והדר מה שמחצתי אני ארפא (רבה, ספרי לח:). מחצתי את ירושלם ואת עמה ביום חרון אפי וברחמים גדולים ארפא להם (פדר״א לד). — ומצוי בסהמ״א: אשריך מלך פרס לוחץ ומוחץ אותי ואת עמי יום יום (יוסיפון, פרק כח). — *ובמשמ׳ פצע: על הקיסר הזה ירה אחד בחץ הנמשח בסם המות ומחץ לו באחד מרגליו (ר״ד גאנז, נ״ד, ה׳ תתפ״ו). — ואמר הפיטן: זרע בכורי פתרוס מחצת בחצי הלילה, חילם לא מצאו בקומם בלילה (ר׳ ינאי, אז רוב נסים). יה ראש כל און מחצת בליל שמורים בפסח, כביר על בן בכור פסחת בדם פסח (ר״א קליר, אומץ גבורותיך). לילה חצת, ראש מחצת, תנין רעצת, ראש לויתן רצצת (הוא, בעבר מכות). יהירים ובעין קורצים, כצפעוני נושכים ומוחצים, לרע רצים ולאיד דצים, מדנים בין אחים מנצים (הוא, אז בכתב, א׳ שבועי׳). צופה (האלהים) לכל אך בעין אין צופה, ופועל בלי יד ומדבר ואין פה, וחי לא כחיי אנוש למחר נספה, ומאז נודע בשם מוחץ ורופא (ר״י אבן גיאת, יקרו להלל). בהכינו תבל בחכמתו, להודיע את גבורתו, מחץ רהב בתבונתו, בכחו רגע הים (ר״י הלוי, מי כמוך). מעכו לנמרים רדף המחנה, מחצם ובלם ויגד לאליפרנה (יוסף בכ״ש, אודך כי, שבת חנכה). זה מורט וזה שורט וזה פורט ושן חורק, וזה יורה חץ לבבי מוחץ וזה לוחץ ואבן זורק (שמואל הלוי, שננו לשונם). רצוי הגדול מאחיו מוחץ קמיו בכליון, רצה בפועל מלאו ידיו כדת גליון (מנח׳ בר מכיר, אודך כי, שבת ב׳ חנכה). הודו לזכר קדשו מוחץ רהבים, כעל זאת דצו ושבחו אהובים (רשב״י הבבלי, אחשבה, שבת בראשי׳). משביר ומוליד ולא נולדת, מוחץ ורופא ולא חולית (שיר היחוד ליום ג). מוחץ ורופא ומלא רחמים, יושב בסתר מרומים, וצופה עד סוף כל הדומים (תחנונים, מוחץ ורופא, מחז׳ איטלי׳). שביה ונדוד לבי מוחץ וקוחי כחי כשל, ונוד דודי לו חץ לוחץ הככי שם על השל (ר״י נג׳ארה, יהמה לבי).

—פעו׳, *מָחוּץ, מחוצה, מחוצים, מחוצות,—שמחצוהו: שהצבוע בדם נראה כאלו מחוץ ונגוע (רש״י במד׳ כד ח). האבר הנגוף או המחוץ בנפילה (קאנון ד ד נ ד).—ואמר הפיטן: מחוצים לחוצים סובלי מעמס, בזוזים גזוזים נתונים למרמס, עד אנה יי אזעק חמס (רשב״ג, שביה עניה). מחוציך חלץ וחבש מחציהם, נחץ פזורים וקבץ נפוצותיהם (ר״י בן אביתור, יום נשיה, מחז׳ אויניון). היום לחוץ מלא שם לה, על פני חוץ ועל כסלה, לבו מחוץ עד גואלו (ר״י נג׳ארה, לב אישים).—ואמר המשורר, בהשאלה להנפש: היעמד לבבי ונפשי מחוצה, ותחזק ימיני והנה רצוצה (רמב״ע, דיואן קעא, כ״י בודלי׳).

—נפע׳, *נִמְחַץ,—שמחצו אותו: קהל כנסת הדסה צום לשלש בפסח, ראש מבית רשע נמחץ בעץ חמשים בפסח (ר״א קליר, אומץ גבורותיך). — ובהשאלה, הלב נמחץ מדבר פלוני: ועזריקם שתה להסיר עצב מלבו אשר נמחץ מדברי היום ההוא (א׳ מפו, אה״צ ז).

ב.מחיץ[1], ממנו ב.מָחַץ.

---

[1]) באשור׳ מחץ כמו בעבר׳, בערב׳ קרוב לו צפח a), צפחה באלש״פ, ואעפ״י שבערב׳ עקר הכונה היא הכהו ברחב החרב, אפשר שגם בעברית היתה כך הכונה העקרית ואח״כ נתרחב השמוש להכאה ופציעה בכלל.

[2]) המליצה קשה. לפי הפשיטא: וחלציו. והחדשים מגיהים הגהות אחרות, ואולי הנוסחה האמתית היא וקמיו במקום וחציו.

a) صفح

---

[1]) רוב הל״ע לא הודו במציאות שרש מיוחד זה. ועי׳ הערה להערך.

ב. מָחַץ[1], פ״י, תִּמְחַץ, — מָחַץ דבר במים, בצבע, טבלו כדי לצבעו: למען תִּמְחַץ[2] רגלך בדם לשון כלביך מאויבים מנהו (תהל׳ סח כד).

ג. *מָחִיץ[3], ממנו ג. *מָחַץ.

ג. *מָחַץ, — קל לא נמצא.

— הִפעִ׳, *הִמְחִיץ, פ״ע, — הִמְחִיצָה הרגל, פרכסה: לאחר שתשחטהו וישבות דמו ויתיש כחו טרם תצא נשמתו התיר החבלים מרגלו עד אשר יבעט בידיו וברגליו ואם ימות ולא המחיצו ידיו ורגליו עיקוד הוא וטרפה (אלדד הדני, טרפות ב ו).

א. מַחַץ, ש״ז, מ״ר מְחָצִים, — מה שנמחץ, ונרדף עם פצע: ביום חבש יי׳ את שבר עמו ומַחַץ מכתו ירפא (ישע׳ ל כו). — ואמר הפיטן: חבוש שברי ומחץ מכתי וסוככני בשלומך הגדול (חזל׳ רסע״ג, רפה״י). לכל תכלה יש קץ ואין קץ לפרצי, כלו שנותי ואין מתום למחצי, שכנתי בגלות טבועה בבוצי (רשב״ג, שביה עניה). מחוציך חלץ והבש מחציהם, בחץ פזורים וקבץ נפוצותיהם (ר״י בן אביתור, יולד נשיה, מחזי אויניון). חלץ אותם ה׳ ממחץ, חוש ובאו שא קול נהץ, למה קודר אלך בלחץ (שלמה בר מנח׳, סליח׳, שלש עשרה). למודיך מחץ שבר תחבוש, עבוד עבודתך שכם אחד תכבוש (ר״ש הבבלי, אמרנו נגזרנו, סליח׳ לו״ג). ירינו בימי קדם ברב כח חצינו, וכשסע הגדי שסענו שחצינו, ועתה כרפינו ולא נרפא מחצנו, למה פניך תסתיר תשכח עינינו ולחצנו (אהותי בשלתי, סדור תימני ליוה״כ). רפא מחצם וחבוש את כאבם, כי בשבי נשבר לבם בקרבם (ר״י נג׳ארה, יוסד עוז). —ואמר המליץ: פלגיה נהרים, ומימיה מים אדירים, מרפים כל מחץ ומחלה, ומעלים רפואה ותעלה (רמב״ע, אגר׳ חי בן מקיץ). ושימוהו באהת המצודות בלחם צר ומים לחץ, עדי ימות בלי פגע ובלי מחץ (ר״י הריזי, תחכמ׳ יב). אני בעזרת האל ארפא מחצים, ואגדר פרצים, ואחבש מעצבים, ואשקיט מכאובים (שם ל). — ובהשאלה *מַחַץ העֹני: הייתי בקצת זמני במחץ העוני מחוץ, ובמשעול הדאגות להוץ (עמנ׳, מחבר׳ יג).

ב. *מַחַץ[1], ש״ז, מ״ר מְחָצִים, — כלי חרס וכיוצא בזה ובית יד לו, ישמש לשאב בו שמן וכדומ׳ מהגת ולערותו לתוך החבית, Schöpfgefäss ladle; puisoir: הגת והמחץ והמשפך של גוים (תוספת׳ ע״ז ט א). שולי המחצין ושולי הפחתין וכו׳ אין ממלאין בהן (שם כלי׳ ב״ק ז יט). אין מקדשין לא בדפנות הכלים ולא בשולי המחץ ולא במגופת

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) פרשו מנחם ורש״י גם זה במשמ׳ א.מחץ הקודם, אך זה דחוק, והטעם רש״י: תהא רגלך בוקעת בדמם, תמחץ לשון בוקע בתוך הדם כמו מחצה וחלפה רקתו. ע״כ. אך אין זה מציל את המליצה מהדחק. וקצת החדשים הגיהו תרחץ במקום תמחץ, וגם זה דחוק. אך השבעים תרגמו βαφῇ, ר״ל צבע, ות״י: יטמשון, ר״ל יטבלו. וכמו השבעים גם ר״י חיוג, שאמר כי מחץ זה הוא חמץ, מלשון חמוץ בגדים. וכך גם רד״ק. ובמשמ׳ זו יש לשרש מחץ קצת דמיון בהשרש הערבי הצ׳ב a), במשמ׳ צבע.

[3]) אולי כמו בערב׳ מח׳צ׳ b), שמשמש במשמ׳ תנועה.

a) حضب b) مخض

[1]) כך לפי הקריאה הרגילה של האשכנז׳ וכך ג״כ במשנ׳ מנק׳ נדפסות. בכ״י עם גוף פרוש הרמב״ם בערב׳: מַחַץ, בוקשד׳: מַחַץ. ולא נתברר מקור מלה זו. לוי גזרה מן חצ a) בערב׳, אך אין במשמ׳ שרש זה בערב׳ שום דבר שממנו יכול להסתעף מושג כלי קבול משקה. Fleischer בהערותיו ללוי, גזרו מן השרש מח׳צ׳ b) בערב׳ במשמ׳ נדנוד ושכשוך הדלי בבור, אך זו הפעולה אינה כ״כ עקרית לכלי שאיבה, שבשבילה יגזר מזה הפעל שֵׁם לכלי השאיבה. ובאמת בין שמות הדלי בערב׳ אין שֵׁם שנגזר מהפעל מח׳צ׳. יש אמנם בלשון ערב׳ שֵׁם לכלי דומה לזה, והוא מצחאה c), ואעפ״י שלפי צורתו הוא משרש צחי d) בערב׳ מ״מ כבר הובאה מלה זו באלנהאיה בערך מצח, אך לפי מה שהשתמשו בה המשוררים הערבים הוא שֵׁם לכלי שתיה כמו כוס ובפרט מכסף. והנה רה״ג (כלי׳ ב ג) אמר בפרוש השם מחץ, וז״ל: פי׳ מחץ זה דומה לגת. ע״כ. אך קשה להבין מה היתה כונת הגאון בדברים האלה, ואולי יש כאן שבוש וצ״ל: מחץ זה הוא אחד מכלי הגת. והרמב״ם שם בגוף הערבי של פרושו אמר וז״ל: מחץ אניה כבירה מנ פכאר והי אלתי תערפ פי מצר באלמאג׳ור ופי אלגרב יסמונהא קצריה ולהא טרפ שבה מקבצ׳, ע״כ, — ובעבר׳: מחץ הוא כלי גדול מחרס והוא אשר יקרא במצרים אלמאג׳ור ובמערב יקראוהו קצריה ולו קצה דומה לבית יד. ובמשנ׳ פרה ד ה הוסיף עוד וז״ל: ולה פי קאעה תקעיר, ע״כ, — ובעבר׳: ובקרקעיתו קערורית. אך מהמאמר: הגת והמחץ והמשפך, וכמו״כ מהמאמר: אם היה זולף במחץ וכו׳, נראה ברור, כי המחץ הוא כלי שמשמש לשאב בו מהגת לערות דרך המשפך אל החביות. וכבר רשמו חל״א שרש מחץ במשמ׳ ערה מכלי אל כלי (דל׳, מלון לשון אשור׳, דף 400 ע״ק ג).

a) حضّ b) مخض c) مصحاه d) صحى

החבית (מכשי' פרה ה ה, ועדיות ח ב, ושם במקום אין מקדשין: אין נותנין לידים). הזולף את הבור וכו' אם היה זולף במחץ (לתוך החביות) ונמצא שרץ באחת מהן (טהרות י ז). — ובקצתם היתה כעין חבית דפונה בשוליהם: וחבית של שייטין וחבית דפונה בשולי המחץ (כלים ג ג).

מַחְצֵב, ש"ז, — סה"פ מן חָצַב, אבני מַחְצֵב, אבנים גדולות שהוצבים אותן: ולקנות עצים ואבני מַחְצֵב לחזק את בדק בית יי (מ"ב יב יג).

***מַחְצָב,** ש"ז, מ"ר מַחְצָבִים, — א) מקום בסלעים שחוצבים משם אבנים, Steinbruch ; carrière quarry: לא יפתח אדם מחצב בתחילה לתוך שדהו עד שיהיו בו שלש מורביות (שבי' ג ה). שיעור גדר עשרה טפחים פחות מיכן מחצב וגוממו עד פחות מהארץ טפח (שם ו). אמרו עליו על פינחס איש חבתה שעלה גורלו להיות כהן גדול והלכו אחריו גזברים ומרכולין ומצאוהו חוצב ומלאו עליו את המחצב דינרי זהב (ת"כ, אמור כא ג). מחצב שבינו לבין חבירו ופתח בו חבירו (ירוש' שבי' ג לד ג). אמר ר' חנין מחצב של אבנים טובות ומרגליות ברא לו הקב"ה מתוך אהלו וממנו העשיר משה (שם שקל' ה מט). אדם רואה עמוד נאה אומר ברוך המחצב שנחצב ממנו (מד"ר שמות טו). א"ר לוי המחצב הזה (שממנו חצב אחשורוש עמודי שיש) לא נגלה לבריה אלא למלכות הרשעה הזאת (שם אסת', הור כרפס). — ואמר הפיטן: לא יסולה עפר ארצך בזהב ופז יקר כמו יהלום מחצב הרריך (אכרהם חווה, קינ', ציון קחי). — ובמליצה, °חצב את פלוני ממחצב ספיר, ר"ל מאבות גדולים: ממבחר עצי עדן קצבתיך, גם ממחצב ספיר חצבתיך (ר"י הלוי, אהבה, יונה). —ב) °בהשאלה, מוצא כל דבר שממנו נלקח: והנה עלמה, ברה כחמה, וכו' ואשאל אותה ואומר בת מי את, ומאיזה מחצב הוצבת, אמרה אני יתומה ואבי חי, ונחרו בי בני אמי ואחי (ר"י חריזי, הקד' תחכמ'). ויביאני לארמון, בחיק היופי אמון, וממחצב הנעם גזור והצוב, ומסלעיו דבש וחלב יזוב (שם, שער ג). מכוסף צור מחצבי, חלל נקרת מקצבי (שבתי כ' מכה, אגעיכ, יוצ' א פסח). יום להלל נצבתי, ובהוניו הצבתי, אל מחצב שיר רצתי, ואדניו הצבתי (ינבתי עמודים, פזור תימני ליוה"כ). ואלה הנפשות יש להם מוצא ממחצב מאדם ונמשכת הסגולה והלב דור אחר דור (פי' התורה לר"ע מרומה, A. Merx 372). כי הנפש והתורה הם ממחצב אחד ולא יתפרדו (מגמ' קנא' לר"י מפיכא 74). —ג) °כל אחד מהגופים הדוממים הנחצבים מתוך האדמה, כמו אבנים, מתכיות, וכדומה, Mineral; minéral: כבר הדרגתי היצירה והבאתיה על סדר החכמה מן היסודות אל המחצבים אל הצמחים אל החי אשר באויר ובמים (ר"י א"ת, כוזרי ד ג). רמז בו אל צורות המחצבים אשר הראשונה מהם צורת ההרים (רהב"ע, אגר' חי בן מקיץ). וכל מין עשב וכל מחצב ממיני המחצבות הכל הוא עושה (אגר' הרמב"ם לחכמי מרשלייה). מה שהמציאתו המלאכה האלהית והחכמה הטבעית כגון מיני האילנות והעשבים ומיני מחצבי האדמה ומיני אבנים ומיני החיות (ר"י חריזי, הקד' פי' סדר זרעי' לרמב"ם). כי בכל נמצא מורכב אשר בדברים השפלים לא ימלט שלא יתחדשו מותרות מה להכרח ההרכבה והחמזגה כמו שהוא נראה במחצבים שאינם נקיים מכל סיג (ר"ד מרוקא, זכות אדם 8). כמו שבצמחים ג"כ מה שהוא מאד קרוב מטבע המחצבים כאילן האלמוגים (אמונה רמה א ו), כי קצת המזגים יהיה בהם מהרוע והמרחק מהשווי בענין לא יהיה אפשר שיקבל אלא צורת המחצבים לבד (שם א ז). כי הגדל הוא מה שיש לו נפש והמחצב אין לו נפש (פי' אבן רשד על הרוזי אבן סינא). והמחצבים שהם גשמים מתים אין להם תנועה זולתי התנועה מלמעלה למטה (רשב"ג דולאן, מג"א, חלק טוסינו א). ומהם (ממיני המחצבים) כשנפל עליהם מחצב אחר יחזק גופם והם הכסף חי (שם).

°מַחְצָבִי, ת"ז, נקי' מַחְצָבִית, מ"ר מַחְצָבִיִּים, מַחְצָבִיּוֹת, — של מַחְצָב, מטבע המחצב: הגופים האבניים המחצביים אשר על שטח הארץ ועמקה והם הדוממים (רפ"ע פלקיירה, ראשי חכמ' ג א). ולכן המשובח שברפואותיה הם המחצביות שאינם חמות בשיודקו על השיש היטב (פרקי משה ע). ויש שגובר על עפרה (של ארץ מהארצות) כח מחצביי יעשה כל זה רשם באוירה ומימיה (קאנון א ב ב ה). והנפש המחצבית תלויה ביותר קשה והצומחת ביותר ממוצע (מאמ' במהות הנפ' לאבונגלר אלפרבי, כ"י ברלין). ששה מיני גשמים גשם שמימיי וגשם יסודיי וגשם מחצביי וגשם חיוני בלתי מדבר (אמונה רמה 64).

מֶחֱצָה, ש"נ, סמי' מֶחֱצַת, — כמו חֵצִי, חלק אחד מדבר שנחלק לשני חלקים שוים, Hälfte, moitié ; half: ותהי המחצה חלק היצאים בצבא

מספר הצאן שלש מאות אלף וכו׳ (במד׳ לא לו). ותהי מֶחֱצַת העדה מן הצאן שלש מאות וכו׳ (שם מג). — ובתו״מ: מחצה חולין ומחצה תרומה (ר״ע, כתוב׳ ז ב). והיה לאהרן ובניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו (הוא, ע״ז י:). יוציא לו שלשת לוגין שמן למאה לוג ומחצה שמרים לוג ומחצה בלע (ב״מ ג ח). אף המוכר שמן מזוקק לחבירו כל ימות השנה הרי זה מקבל עליו לוג ומחצה שמרים למאה (ר׳ יהודה, שם). תשובה עושה מחצה ותפלה עושה הכל וכו׳ תשובה עושה מחצה ממי את למד מקין שנגזרה עליו גזירה כיון שעשה תשובה נמנע ממנו חצי גזירה (הוא, מד״ר ויקר׳ י). (האומר) הרי עלי מנחת מאפה לא יביא מחצה חלות ומחצה רקיקין (מנח׳ ה ט). היה מודד חביתי כהן גדול מחצה בבקר ומחצה בין הערבים (שם ט א). בחובה שנתערבה זו בזו וכו׳ שלש לזו ושלש לזו מחצה כשר ומחצה פסול (קנים א ג). אצבעיים על אצבעיים על רום אצבע ומחצה ושליש אצבע (שמואל, ירוש׳ שבת ח יא.). הרי שהיו ישראל מחצה טהורין ומחצה טמאין (פסח׳ עט). — ומחצה השעה: תמיד נשחט בשמנה (שעות) ומחצה וקרב בתשע ומחצה בערבי פסחים נשחט בשבע ומחצה וקרב בשמנה ומחצה וכו׳ חל ערב פסח להיות בערב שבת נשחט בשש ומחצה וקרב בשבע ומחצה (פסח׳ ה א). — ומחצה האַמָּה: שלחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה ומנורה בדרום משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה (יומ׳ נג:). — עשה פלוני דבר לַמֶּחֱצָה, שיהיה מחצה לו ומחצה לחבירו: אין מושיבין תרנגולין למחצה ואין שמין עגלין וסייחין למחצה (ב״מ ה ד). — מֶחֱצָה לַמֶּחֱצָה, מֶחֱצָה עַל מֶחֱצָה: מעות שנמצאו בין השקלים לנדבה קרוב לשקלים יפלו לשקלים קרוב לנדבה יפלו לנדבה מחצה למחצה יפלו לנדבה (שקל׳ ז א). היתה עומדת בר״ה וזרקו לה (גט) קרוב לה מגורשת קרוב לו אינה מגורשת מחצה על מחצה מגורשת ואינה מגורשת (גיט׳ ח ב). היה (הכתל) שלו ושל עבודת אלילים נדון מחצה על [1] מחצה (ע״ז ג ו). שתי בריכות אחת טהורה ואחת טמאה המזיע קרוב לטמאה טמא קרוב לטהורה טהור מחצה למחצה טמא (מכשי׳ ב ג). המוצא פירות בדרך אם רוב מכניסין לבתיהם פטור למכור בשוק חייב מחצה למחצה דמאי (שם י). כותל המשמש את הבית ידון מחצה למחצה וכו׳ והעומד מלמעלן טמא מחצה למחצת הבית טמא (אהל׳ ו ג). היה מהלך חוץ לכרך וראה אור אם רוב כותים אינו מברך אם רוב ישראל מברך וכו׳ מחצה על מחצה מברך (ברכ׳ נג.). רב אמר מחצה על מחצה כרוב ורב כהנא אמר מחצה על מחצה אינו כרוב (פסח׳ עט.).

*מְחִצָּה, מחיצה, ש״נ, סמי׳ מְחִצַּת, מחיצת, מ״ר מְחִצּוֹת, מחיצות.—א) דבר שחוצץ ומבדיל בין שני דברים, דפן, מסך וכדומ׳, Scheidewand cloison; partition: מחיצת הקנים אם אין בין קנה לחברו ג׳ טפחים כדי שיכנס הגדי ה״ז כמחיצה (כלא׳ ד ד). ועושין מחיצה (בפני הדליקה) בכל הכלים בין מלאים בין ריקנים (ר״ש בן ננס, שבת יו ה). כל מחיצה שאינה של שתי ושל ערב אינה מחיצה (ר׳ יוסי בר׳ יהודה, עירוב׳ א י). חפר בור ברשות הרבים וכו׳ חייב עד שיעשה לו מחיצה גבוהה עשרה טפחים (הוא, תוספת׳ ב״ק ו ד). בשעשה (בפני האש) מחיצה של כלים אבל אם עשה מחיצה של מים לא (ר׳ יוסי, ירוש׳ שבת ג ו ג). השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר בונין את הכותל באמצע (ב״ב א א). חבר ועם הארץ שהיו שרויין בחצר וכו׳ לזה מחיצה בפני פתחו ולזה מחיצה בפני פתחו וכו׳ זה מניח כליו על גבי מחיצתו וזה מניח כליו על גבי מחיצתו (תוספת׳ טהר׳ ט א). כל זמן שמתו מוטל לפניו וכו׳ עושה מחיצה ואוכל ואם אינו יכול לעשות מחיצה הופך את פניו לכותל ואוכל (ירוש׳ ברכ׳ ג ו.). חומר הוא במחיצות (שם מע״ש ג נד:). ספינה מפני שמחיצותיה עולות עמה (שם עירוב׳ ד כא ד). מחיצה שהגדיים בוקעין בה (שבת קא.). אמר לו רב חסדא לר״נ נחמיה תלמידך שרוי בצער אמר לו עשה לו מחיצה של בני אדם ויכנס (עירוב׳ מג:). אמר רב בכל עושין מחיצה חוץ ממלח ורכב (ב״ב כ:). — ובהשאלה, *בתשברת: ותהיה הנקודה בגדר חזה תכלית הקו או המחיצה אשר בין שני קוים נדבקים זה אל זה (ר״א בר״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א). — ב) מקום לפנים מהמחצה: כל אדם שאינו מנהש מכניסין אותו במחיצה שאפילו מלאכי השרת אין יכולים ליכנס בתוכה (לוי, נדר׳ לב.). כל המביא עצמו לידי הרהור אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב״ה (ר׳ אמי, נדה יג:). מלאכי השרת על ידי שגילו מסטורין של הקב״ה נדחו ממחיצתן מאה ושלשים ושמנה שנה (רב נחמן,

1) במדב״מ: ידון כחצה למחצה.

(מד"ר כה"ש ג). צער גדול היה לו למשה לדבר זה אמר אוי לי שמא נדחף אהרן אחי ממחיצתו (ר"י בר סימון, שם ויקר׳ כא). עתיד מחיצתן של צדיקים להיות לפנים ממלאכי השרת והם שואלים להם מה הלכות חידש הקב"ה היום (ר׳ אבא, שם דבר׳ א). כל שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה (ר׳ יעקב בן בת יעקב, שבת קמט:). הקב"ה אמר למלאך והמלאך לכרוב אמר לו גזר עלי הקב"ה ואני אין לי רשות ליכנס למחיצתך אלא עשה עמי צדקה ותן לי שני גחלים משלך שלא אכוה (מד"ר ויקר׳ כו). — ואמר הפיטן: לשוח בשדה לקראתך יצא, ולמענו אראלים ממחצה, מר צעקו חוצה (ר"א קליר, אז בכתב, א׳ שבוע׳). — ובהשאלה, ״פלוני יצא ממחצתו, עבר הגבול הנאות: שאם לא שמעתם בקול ה׳ איך תשמעו בקולי הנה יצאתם ממחיצתכם ולבי אומר לי שהצרות ישיבו אתכם ולא יועיל לכם (שבט יהודה ז). — ג) ״מְחִצּוֹת העינים: ויש בעין שבע מחיצות ושלש ליחות השבע מחיצות הן אלו הרשת והשליא וכו׳ והקרנית והחוברת (מ׳ אלדני, ס"א ד).

״**מַחְצָה**, ש"נ, מ"ר מַחְצוֹת, — כמו א. מַחַץ: מחץ בו מחצות תשע, ולא נכנע ולא שע, ובעשירית נשבר מטה הרשע (משה בר"ק, מה מועיל, אחרון פסח).

מַחֲצִית, ש"נ, מַחֲצַת, בכנ׳ מַחֲצִיתוֹ, מַחֲצִיתָהּ, מַחֲצִיתָם, — כמו מֶחֱצָה: זה יתנו כל העבר על הפקדים מַחֲצִית השקל בשקל הקדש וכו׳ העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט מִמַּחֲצִית השקל (שמות ל יג-יה). ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור חמש מאות וקנמן בשם מַחֲצִיתוֹ חמשים ומאתים (שם כג). עשירת האפה סלת מנחה תמיד מַחֲצִיתָהּ בבקר וּמַחֲצִיתָהּ בערב (ויקר׳ ו יג). והרמת מכס לייי מאת אנשי המלחמה וכו׳ מִמַּחֲצִיתָם תקחו ונתתה לאלעזר הכהן תרומת ייי וּמִמַּחֲצִת בני ישראל תקח אחד אחז מן החמשים (במד׳ לא כח-ל). וּמִמַּחֲצִית מטה מנשה את תענך ואת מגרשה (יהוש׳ כא כה). זמרי שר מַחֲצִית הרכב (מ"א יז ט). מן האור עד מַחֲצִית היום (נחמ׳ ח ג). — ובתו"מ: ישראל שקבל מכהן ומלוי זיתים לשמן למחצית שכר (ר׳ יהודה, דמאי ו ה). המושיב את חבירו בחנות למחצית שכר הרי זה נותן לו שכרו כפועל בטל (ר׳ מאיר, תוספתי ב"מ ד יא). כהן שקיבל מעות מישראל ליקח בהם פירות למחצית שכר (שם דמאי ז ח). היה עולה בכבש והסגן בימינו הגיע למחצית הכבש אחז הסגן בימינו והעלהו (תמיד ז ג). אין מושיבין חנוני למחצית שכר ולא יתן מעות ליקח בהן פירות למחצית שכר (ב"מ ה ד). — ואמר המשורר: והימים והלילות ערבים לכלות את שארי עד כלותי, ולרוח יזרון מחציתי ולעפר ישיבון מחציתי (ר"י הלוי, בקש׳ ליוה"כ, ס׳ נגדך).

***מְחַצְּלִי**[1], ש"ז, — כמו מחלצים, רק בעל שוק אחד: לעולם אינו גולה (מי שעסק בזה הכלי למלאכתו והרג בו אדם דרך מלאכתו) עד שישמט מחצלו[2]) מידו (ר׳ שמעון, מכות ט:).

***מַחְצֶלֶת**[3]), ש"נ, מ"ר מַחְצָלוֹת, מַחְצְלָאוֹת, — כעין יריעה ארוגה קנים לשטח על האדמה, לשבת עליה, או לכריכה, או למְחִצָּה וכדומ׳, Matte; natte; matting: מחצלת קנים גדולה עשאה לשכיבה מקבלת טומאה ואין מסככין בה (סוכ׳ א יא). המשרה את אשתו על ידי שליש וכו׳ ונותן לה מטה ומפץ ומחצלת (כתוב׳ ה ח). מחצלת הקש ושפופרת הקש (כלים יז יז). מחצלת קנים ושל חלף (שם). מחצלת שעשה לה קנים לארכה (שם כז); וסדין ומפץ ומחצלת שהן עשויין אהלים (אהל׳ ח א); מחצלת שעשה לאוהלין וחישב עליה לשכיבה (ר"מ, תוספת׳ כלי׳ ב"מ יא יא). בכל עושין סהרים באבנים ובמחצלות ובקשין ובקנים (שם שבי׳ ג יט); מחצלות פרוסות שבפתחי חנויות ברשות הרבים (שם ערוב׳ יא יב). דלת הגוררת ומחצלת הגוררת (שם יג). אין מביאין עצים לא בחבל ולא בקופה ולא במחצלת (שם יו"ט ג י); סתם מחצלות אושא טמאות עד שיעשם אוהלים סתם מחצלות טבריא טהורות עד שיעשם לשכיבה (ר׳

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך הגרסה בכל הספרים וכך בר"ח, וכך היתה הגרסה בספרים בזמן ר"נ בעל הערוך, רק בקצת ספרים היתה הגרסה מחלצו (ערוך, ערך מחלץ), ובתוספת׳ כ"י ארפ׳ הוצ׳ צוק"מ מכות ב ג (שחסר בכל ספרי הדפוס) הובאה כל בריתה זו, וז"ל: היה מעגל במעגילה והלכה לה על האדם והרגתו הרי זה גולה ור"ש אומר אינו גולה עד שיפול כל המחצלין מידו. ע"כ. והנה אי אפשר שהכונה במחצלין למ"ר, כי הפעל יפול הוא ביחיד, וגם אין כאן מקום למ"ר, ולכן צריך להניח כי זה שבוש וצ"ל מחצלו, כמו בגמ׳ בבלי. ופרש הערוך: כמו מחלצים שלמעלה דמשקין. ע"כ. ועי"ש המו"מ בדבר פרוש המלה.

[3]) בערב׳ חציר a), ובלשון העם חצירה b). ולא נתברר בודאות מקורו.

---

a) حصير b) حصيرة

ליעזר, ירוש׳ סוכ׳ א נ״ג ג). פורשין מחצלת על גבי שייפות של לבינים (רב, שם שבת ד ו ה). מהצלת שהיא קשורה ותלויה בעמוד (שם ה ז:). עשה לו שתי מחצלות אחת לשכיבה ואחת לאוהלים (שם גיט׳ ג מ״ד ד). והלך (החסיד) ולן בבית הקברות ושמע שתי רוחות שמספרות זו לזו אמרה (אחת) לחבירתה חברתי בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם אמרה לה חברתה איני יכולה שאני קבורה במחצלת של קנים (ברכ׳ יח:). שמן של בדדין ומחצלות של בדדין (שבת יט:). מחצלות הפרוסות לר״ה מערבין ומטלטלין מזו לזו (שם קא:). מה עשה (החנוני לאותו האיש שאכל ולא רצה לשלם) נטל מחצלת וכרכו בה (ר׳ תנחום, מד״ר קהל׳, שמח בחור). (כשהלך ריב״ל לרומא) ראה שם עני א׳ ומחצלת קנים החתיו ומחצלת קנים על גביו (שם ויקר׳ כז). אמר לו הקב״ה (למשה) וכו׳ יהושע הרבה שרתך והרבה חלק לך כבוד והוא היה משכים ומעריב בבית הועד שלך הוא היה מסדר את הספסלים והוא פורס את המחצלאות (שם במד׳ כא). — ובסהמ״א: מחצלות גדולות ארוכות שטוענין אותן בספינות ממקום למקום (תשו׳ כגא׳, גני׳, גנז״ב 320). ומחצלות המוקצות למלאכת בית הבד אסור לישב עליהן וכו׳ מחצלות סדורות שתים שתים זוגות זוגות (ר״ח שבת יט:). מחצלאות ששוכבין עליהן עניים (רגמ״ה ב״ב ח:). יש לספנים לוחות שקושרין אותן בטבעות שבספינה וכופפין אותן ע״ג הספינה ובימות החמה כשתקדיר עליהן החמה פורשין על גבי הלוחות מחצלות ומסככין על עצמן (ערוך, ערך כף). גמי הצומח במים והם עושין ממנו מחצלאות (שם, ערך כש). ונוהגין כל ישראל בספרד ובמערב בשנער ובארץ הצבי להדליק עששיות בבתי כנסיות ולהציע בקרקען מחצלאות כדי לישב עליהן (רמב״ם, תפלה יא ה). ושאר המחצלאות אם עשאן לשכיבה (הוא, כלים כה יג). הר׳ אבו חצירה ונקרא כן לפי שבמקום הכובע היה לובש על ראשו מחצלת אחת מאלו המחצלאות הקטנים העשויים כמין כובע שלפעמים מביאים בהם הסוכאר לבן (ליקוטי ר״י במכבי 68).

*גמי. — *דבלול. — *מֻדָּן. — *מעדן. — *מפץ. — *קנב. — *קנה. — *קרומית. — *שיפה.

א. **מחק**[1], ממנו א.מָחַק.

[1]) אולי בזמן קדום כמו שחק.

א. **מָחַק**, פ״י, מָחֲקָה, — כמו שבר ורצץ: ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים והלמה סיסרא מָחֲקָה[1] ראשו ומחצה וחלפה רקתו (שופט׳ ה כו).

ב. ***מחק**[2], ממנו *מְחִיקָה, ב.*מָחַק א.*מַחַק, *מוֹחֵק.

ב. ***מָחַק**, פ״י, — א) מָחַק את הכתב, מָחָה אותו, שלא ישאר ממנו רשם: והלומד לזקן למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק (אלישע בן אבויה, אבות ד כ). נייר מחוק כדי לכרוך על פי צלוחית קטנה (שבת ח ב). ואם כתבו בתוכו אעפ״י שחזר ומחקו פסול (גיט׳ ט א). נפל הדיו על גבי הספר ומחקו שעוה על גבי הפינקס ומחקו וכו׳ אין לך שהוא חייב אלא מוחק על מנת לכתוב והמוחק על מנת לתקן (תוספת׳ שבת יא יא). אם יתן לי אדם ספר תילים של ר׳ מאיר מוחק אני את כל הללויה שבו (רב שמעית, ירוש׳ סוכ׳ ג נג ד). טעה והשמיט את השם וכו׳ מוחק את החול וכותב את השם ותולה את החול (שם מגי׳ א עא ג). שהוא אומר לו כתבת בזה מחוק בזה (שם שבוע׳ ז לח.). הטועה בשם וכו׳ מוחק וכותב (רבי יצחק, מנח׳ ל:). המוחק את השם בהליכתו (רב חנניה, מכות כב.). מחק אות גדולה ויש במקומה לכתוב שתים (שבת עו:). מלמד ששמשי מוחק וגבריאל כותב (מגי׳ טז.). — ובסהמ״א: אבינו מלכנו מחוק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו (יוצ׳ ר״ה ויוה״כ, אבינו מלכנו). — ובהשאלה: מה לך להיות מחוק מספר חיים לא טוב לך שתהיה חקוק מהיותך מחוק (פרקי דר״א יח). — ואמר המשורר: ואהבה לא כאהבתך כתבה אנוש על קיר לבבי חיש מחוקה (ר״ש הנגיד, ידידותך). קרא שמו אביו כתר המאורות, וטעה כי אין שמו רק יתר המארות, יהי שמו מחוק לדורות, ויובל לקברות (ר״י חריזי, תחכמ׳ מו). — ב) *מָחַק את המִדָּה, העביר בנגיעה דבר מה על פני הדבר המדוד כדי שישוה ממש עם שפת המדה ולא יהיה גדוש, abstreichen; niveler; to level: מקום שנהגו למוד בדקה לא ימוד בגסה וכו׳ למחוק לא יגדוש לגדוש לא ימחוק (ב״ב ה יא). ר״א אומר בו ביום גדשו סאה ר״י אומר בו ביום מחקו סאה (תוספת׳ שבת א יז). מלא חפניו שאמרו מחוקות או גדושות (רב פפא, יומ׳ מח.). חופה שלש אצבעותיו על פיסת ידו וקומץ

[1]) יונתן: תברא.

[2]) כך גם בארמ׳ ובכנע׳, וכמו״כ בערב׳ בבל המשמ׳.

ובמחבת ובמרחשת מוחק בגודלו מלמעלה ובאצבעו קטנה מלמטה וזו היא עבודה קשה שבמקדש (שם מז:). אמר הריני מוחק במקום שגודשין ולפחות לו מן הדמים והריני גודש במקום שמוחקין ולהוסיף לו על הדמים (ב"ב פט). לא ימחוק בבת אחת שהמוחק בבת אחת רע למוכר ויפה ללוקח ולא ימחוק מעט מעט שרע ללוקח ויפה למוכר (שם:). — ג) *מָחַק את העור, עשה אותו רך, הלק: המולחו (את העור) והמעבדו והמוחקו[1] והמחתכו (שבת ז ב). — ד) *מָחַק את האילן: הקוצץ קורת שקמה וכו' הקוצצה חייב משום קוצר משום זורע המוחקה חייב משום מכה בפטיש (ר' יוסי בר' בון, ירוש' שבת ז י).

— נִפע', *נִמְחַק, לִמָּחֵק, — שמחקו אותו: נמחק (השטר) או נטשטש ובבואה שלו קיימת (תוספת' גיט' ט יז). מי שנמחק שטר חובו מעמיד עליו עדים ובא לפני ב"ד ועושין לו קיום איש פלוני בן פלוני נמחק שטרו ביום פלוני ופלוני ופלוני עדיו (ב"ב י ו). נמחק (הגט) או נשרף הרי זו מגורשת (גיט' ח ג). ספר שנמחק ונשתייר בו שמנים וחמש אותיות (ידים ג ה). עד שלא נמחקה המגילה אמרה איני שותה מגילתה נגנזת וכו' נמחקה המגילה ואמרה טמאה אני המים נשפכין (סוט' ג ג). הללויה נמחק ואינו נחלק (ירוש' סוט' ג גג ד). ניכר הוא אם נמחק פעם אחת ואם נמחק שתי פעמים (רבי אבא, שם גיט' ב מד:). ומה כתב שלמטה שלזכותן של ישראל אינו נמחק כתב שלמעלה לא כל שכן (ר' שילא, מגי' עו). אין העדים חותמין על המחק אלא אם כן נמחק בפניהם (אביי, ב"ב קסד). ב' שבועות האמורות בסוטה למה אחת קודם שנמחקה מגלה ואחת לאחר שנמחקה מגלה (רב, מד"ר במד' ט). כתב שיכול לימחק (שם). — ובסהמ"א: מי שנמחק שטר חובו מעצמו שנטשטש או שנפלו עליו מים (רמ"ב"ם ב"ב קסח). מי שבלה שטר חובו והרי הוא הולך להמחק (רמב"ם, מלוה ולוה כג יב). צריך הוא לבדקה (את המזוזה) שתי פעמים בשמיטה שמא נגנבה או נמחקה או נתמשמשה או נרקבה (המאירי, יומא א).

— הִפע', *הִמְחִיק: הממחיק[2]) את הגג ואת הבריכה אף על פי שהמים יורדין מצד העליון לתחתון (תוספת' מכשיר' א ה).

— פִּעֵ', *מִחֵק, מְמַחֵק: הממחק את הבריכה והסותם שעירו בכסותו (מכשיר' א ה). השף בין העמודים בשבת חייב משום ממחק (רבי אחא בר"ח, שבת עג:). הממרח רטייה בשבת חייב משום ממחק (ריב"ל, שם).

א. *מַחַק, ש"ז, מ"ר מַחָקִים, — כתב שנמחק: גט שיש בו מחק או תלוי (תוספת' גיט' ט ח). שטר על החלק ועדים על המחק וכו' שטר על המחק ועדים על החלק (ירוש' שם ב מד). צריך להרחיק מן המחק מקום שתי שיטין (ר' ירמיה, שם ב"ב י יז ג). כל מה שאת יכול לתלות במחק תלה (ר' יצחק בן הקולא, שם). אין כותבין את השם לא על מקום הגרר ולא על מקום המחק (ר"ש בן אלעזר, מנח' ל:). שטר הבא חוא ועדיו על המחק כשר (רב, ב"ב קסג:). אין העדים חותמין על המחק אלא אם כן נמחק בפניהם (אביי, שם קסד). — ומ"ר: כל המחקין כולן צריך שיכתוב ודין קיומיהון (ר' יוחנן, ב"ב קסא:). — ובסהמ"א: הגרידה היא בראש הסכין וכו' והמחק בזמן שהדיו לח מעביר ידיו הסופר עליו ומוחקו וכותב את השם על מקום המחק (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת כט). כל המחקין שאינן במקום שריר וקיים וכו' צריך לקיימן בסוף השטר (רשב"ם ב"ב קסא). כיון שיש שני מיני מחקים בשטר אחד זה אצל זה יכול להכיר מי נמחק יותר מחבירו (תוס', שם קסד). כל המחקין כולן צריך שיכתוב קיומיהן בסוף השטר ויאמר אות פלונית או מלה פלונית או שיטה פלונית על מחק או תלויה והכל קיים (רמב"ם, מלוה ולוה כז ח). כתב ר"ח צריך לכתוב קיום המחקים והתלויות קודם שיכתוב וקנינא לפני שיטה אחרונה וכו' וא"א הרא"ש ז"ל כתב (עכשיו) נהגו לכתוב קיום מחקים ותלויות אחר וקנינא (טור חו"מ מד ח). — ואמר המשורר: מכתב אלהים הוא ולא על מחק על כן פליאות יעלה נפלאו (עמנ', מחב' כ).

ב. *מַחַק, ש"ז, — כמו *מָחוֹק: ולא יעשה את המחק עבה מצד אחד וצר מצד אחד (תוספתא ב"ב ה ה). מביא אמה או מחק של מתכות ונותנה עליו (ר' נחמיה, שם כלי' ב"ק ו יז). אין עושין המחק של דלעת מפני שהוא קל ולא של מתכת מפני שהוא מכביד (ב"ב פט:). — ובסהמ"א: חמר המביא תבואה למכור היה נושא בידו כלי היכר של מכירה כגון מחק שמוחקין בה המדה (רש"י כתוב' כד:). מוחק רוחב טפח לבד ומגביה את המחק וחוזר וכובש את המחק ומוחק טפח (תוס', ב"ב פט). והגזרין שעשה

---

[1]) כך בנוסח', וכך במשנ' שבגמ' ירוש', וכך גרסת הערוך. ובקצת נוסח' הממחקו. — [2]) כך בכ"י אר"פ, הוצ' צוק"מ. ובנוסח' הדפוס הממחק.

משה אמה אורכן ואמה רחבן ועביין כמחק גדיש של סאה (רמב"ם, אסורי מזבח ז ג).

מְחֹקֵק[1], מְחוֹקֵק, ש"ז, בכנ' מְחֹקְקִי, מְחֹקְקֵנוּ, מ"ר מְחֹקְקִים. — א) מַטֶּה של כבוד ותפארה שביד המושל, Stab ; bâton ; staff: לא יסור שבט מיהודה וּמְחֹקֵק מבין רגליו עד כי יבא שילה (בראש' מט י). באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם בִּמְחֹקֵק[2] במשענתם (במד' כא יח). — ובהשאלה: לי גלעד ולי מנשה ואפרים מעוז ראשי יהודה מְחֹקְקִי מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי (תהל' ס ט-י). — ב) בהרחבה, מי שמחזיק את הַמְּחֹקֵק בידו, מושל, מנהיג הצבא, Führer; chef; leader: וירא (שבט גד) ראשית לו כי שם חלקת מְחֹקֵק[3] ספון (דבר' לג כא). מני מכיר ירדו מְחֹקְקִים ומזבולן משכים בשבט ספר (שפט' ה יד). כי יי' שפטנו יי' מְחֹקְקֵנוּ יי' מלכנו הוא יושיענו (ישעי' לג כב). — ואמר בן סירא: ביד אלהים ממשלת כל גבר ולפני מחוקק ישית הודו (ב"ס גני' י ה). — ג) *נותן חֻקים, Gesetzgeber; législateur; -tor: כי מחוקק יקרא נותן התורה וכו' מצד היותו מחוקק לא ירצה להעביר על החק (העקרים א ד).

***מְחֻקָּק**, ש"ז, — דמות, צורה שבה מקבל כל דבר צורתו, Form ; -me: יש בדבר סוד נעלם כי לעולם יהיו הזרעיות על מחקק האבות וכן אתה מוצא כשקלקל אדם הראשון הביא מיתה לעולם (אגר' הרמב"ם לר' חסדאי הלוי).

מֶחְקָר, ש"ז, מ"ר מֶחְקָרִים, סמי' מֶחְקְרֵי. — א) עמק, Tiefe ; profondeur ; depth: אשר בידו מֶחְקְרֵי ארץ ותועפות הרים לו (תהל' צה ד). — ב) *מה שאדם חֹקֵר בדבר מהדברים, Erforschung ; recherche, étude ; enquiry, study: ודאי ראוי שלא לעשות כך בלשון אחר לכתחלה שמא לא יוכל לדבר באותו לשון דברים מכוונים על התורפים הללו ושמא אם יפלו לידי מחקר ימצא בם פגם וכו' ואם לא נועד בכך אלא יחיד כותב גט בלשון אחר טעון מחקר ואינו מוחזק בזה ובהחקרו והמצאו מכוון כהוגן כשר הוא (תשו' הגא', הרכבי רנה). כך ראינו כי יש בדבר הזה לחקור שני מחקרין אשר לא פורשו בשאלה זו תחלה צריכין לראות זה שאמר שמעון וכו' אז צריכין אנו לחקור עוד המחקר השני ולראות אילו כפר ראובן בכל הפרקמטיא ששלחו אליו (שם רלה). — ובפרט *חקירה עיונית בשאלה מהשאלות, בחכמה מהחכמות: הצורה אשר אמרו עליה חכמי המחקר שאינה גוף ולא נדבקת אל הגוף (ר"א בר חייא, הגיון הנפ' א). וכתב נמי אחד מבעלי המחקר ענין החכמה האלהית אשר קורין לה חכמי הגוים חכמת החכמות (ר"י ברצלוני, פי' יציר' 66). אבל לא יוכל כל פותר וכל יודע פשר אשר איננו משיג מחקרי הלשון לדעת אם על אדות מפעלו נקרא שפיפון (מנחם, מחבר' שף). ורוצים עם זה פגיעת תלמידים שיביאו אותם אל המחקר והזכרון (ר"י אה"ת, כוזרי ג א). חשבו כי ההתחלה אמנם היא מהמחקר והחפוש (שם נג). וזה לא ישלם אלא בכלות הימים במחקר והתמדת המחשבה (שם ד יט). ויש מהגאונים שחבר ספר וקראו ספר היהוד על דעת אנשי המחקר (ראב"ע, יסוד מורא א). כי יש בדברי הקדמונים סודות על דרך משלים וחידות שלא יבינום כל השומעים ולבעל המחקר יהיו נודעים (הוא, הקד' ב לפי' עה"ת). היכלכל לב שמים היכיל לב ימים מחקר כללוהו קירות לב (בחינת עולם ה). וראיתי להקדים לפירושים הקדמה כוללת תקיף בשני מחקרים וכך אומר המחקר הראשון בחלוקת ספרי הקדש בכלל וכו' המחקר השני הוא בידיעת הרבה סבות הספרים האלה (ר"י אברבנ', הקדמ' נביא' ראשונ'). אמנם התורה להיות ענינה למעלה מהמחקר האנושי הנה לא יצטרך אליה להקדמות עיוניות ומופתיות (מנח' קנא' לר"י מפיסא 74). שמתוך שרשי המחקר עמדנו תחלה על ההפרש הגדול בין נבואת משה ע"ה אשר היא למעלה מכל היקש ובין נבואת שאר הנביאים (שם 41, בשם ר"י בדרשי). דברו (הפלוסופים) בדויים וזיופים רבים ולא יכלו להוציא מכח המחקר עניני הנפש ושכרה וענשה (שם 73). כי הענין סוד מסודות התורה לא יקיף עליו המחקר האנושי ולכן נקצר בו (שם 90). ועתה מי יתן ואדע מה הועיל להם חכמת המחקר (שם 107). — ואמר המשורר: הוא (האדם) מעמקים ישכון ונפשו במרומים מתהלכת, על סולם המחקר ידלג על המרחק אשר בין האדם ובין האלהים (יל"ג, ממזורי יהודה א יה-יז). — *בְּלִי מֶחְקָר, כמו בְּלִי חֵקֶר: כי הוא אדר היקר, ומהללו בלי מחקר (ר"י חריזי, תחכמ' א).

---

[1]) הסכימו כל חכמי הלשון כי שרשו הוא חקק, אך לא נתברר איך נסתעף ממשמ' שרש זה המושג של מטה. — [2]) לפי משקל מליצת הכתוב אולי חקקוה, אך לפי נסח' המסורה הכונה במלה זו היא לחכלי שבו חפרו הבאר, והוא כפל של במשענתם, שהיא, לפי דעת החדשים, פרוש של במחקק. — [3]) המליצה קשה, והחדשים אמרו כי הכתוב משבש.

***מַחְקָרָה**, ש״נ, מ״ר מַחְקָרוֹת, מַחְקְרוֹתָם.—כמו מֶחְקָר: אהללה נא אנשי חסד את אבותינו בדורותם, וכו' שרי גוים במזמתם ורוזנים במחקרותם, חכמי שיח במספרתם ומושלים במשמרותם (ב״ס גוי' מד א־ד).

***מֶחְקָרִי**, ת״ז, לנק' מֶחְקָרִית, מ״ר מֶחְקָרִיִּים, מֶחְקָרִיּוֹת. — של מֶחְקָר, מטבע המחקר: ולזה תמצא האותות והמופתים נעשים לבעלי האמונה לא לבעלי הידיעה המחקרית להורות כי האמונה היא למעלה מן הידיעה המחקרית ומן הדברים הטבעיים (סעקרים א כא). שאין השכל אמתי כי אם בתורת האלהים לא ביתר החכמות המחקריות (ר״י אברבנאל, יהוש' א). כמו שאמרו קצת מאנשי העיון המחקרי שאין שם שכלים נפרדים מחמר (הוא, מפעל' ה' ג א). והוא מעניני האמונה התוריית לא כפי החכמה המחקרית (ר״מ אלגאזי, ראש' דעת ד ג). לחראות התועלות הגדולות היוצאות והנתלות מידיעת ולמוד החכמה המחקרית הנקראת פילוסופיאה (מנח' קנא' לר״י משיטא 7). סוד גדול מסתרי התורה שאפילו המתחילים בעיון החכמה המחקרית לא ידעוהו (שם 15). ואיך תוכל אם כן לעמוד החכמה המחקרית עם התורה במצב אחד כי היא למעלה מכל היקש ושכל אנושי (שם 113). הגעת הנבואה תבוא ברצון אלהי פשוט אף למי שלא יהיה ראוי לה מצד מניעת הכנתו במושכלות ובהקדמות מחקריות אך בתנאי שידע התורה (שם 41).

***מַחְקֹרֶת**, ש״נ,—כמו מֶחְקָר, מַחְקָרָה: למחקורת ריבות, נפשות ומערבות, ודין ארבע אבות, נזיקים נשמרים (רסב״ג, אזהר', שמור לבי).

מָחָר[1], ש״ז, — א) יום מָחָר, או מָחָר בלבד, יום מהימים שאחרי היום שאנו בו, künftig, später plus tard; afterwards: וענתה בי צדקתי ביום מחר כי תבוא על שכרי לפניך (בראש' ל לג). והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יי' ממצרים (שמות יג יד). כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדת והחקים וכו' ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים (דבר' ו כ־כא). כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה (שבירדן) לכם ואמרתם להם אשר נכרתו מימי הירדן מפני ארון ברית יי' (יהוש' ד ו־ז). ואם לא מדאגה מדבר עשינו את זאת (לבנות מזבח בעבר הירדן מזרחה) לאמר מחר יאמרו בניכם לבנינו לאמר מה לכם וליי' אלהי ישראל וכו' והיה כי יאמרו אלינו ואל דרתינו מחר ואמרנו ראו את תבנית מזבח יי' אשר עשו אבותינו (שם כב כד־כח). — ומצוי בתו״מ במשמ' זו: כדי שלא לנעול את הדלת לפני בני אדם שלמחר הוא מבקש ללוות והוא אינו מוצא (ר' יוחן, ירוש' גיטי' א מג ד). וכך היו כותבים בשנת כך וכך ליוחנן כהן גדול לאל עליון וכששמעו חכמים בדבר אמרו למחר זה פורע את חובו ונמצא שטר מוטל באשפה וביטלום (ר״ה יח:). — ב) נתיחד להיום שאחרי היום שאנו בו, שיתחיל אחרי הלילה שאחרי היום הנכחי, morgen; demain, to-morrow: לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלתם (שמות יט י). הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל יי' וסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו מחר רק אל יסף פרעה התל (שם ח כה). וישם יי' מועד לאמר מחר יעשה יי' הדבר הזה (שם ט ה). שבת קדש ליי' מחר את אשר תאפו אפו (היום) ואת אשר תבשלו בשלו ואת כל העדף הניחו לכם למשמרת עד הבקר (שם טז כג). מחר אנכי נצב על ראש הגבעה (שם יז ט). חג ליי' מחר (שם לב ה). מחר פנו וסעו לכם המדבר (במדב' יד כה). היו לפני יי' אתה והם ואהרן מחר וקחו איש מחתתו (שם טז טז־יז). התקדשו כי מחר יעשה יי' בקרבכם נפלאות (יהוש' ג ה). אל תירא מפניהם כי מחר כעת הזאת אנכי נתן את כלם חללים לפני ישראל (שם יא ו). והיה אתם תמרדו היום ביי' ומחר אל כל עדת ישראל יקצף (שם כב יח). לין פה וייטב לבבך והשכמתם מחר לדרככם (שפט' יט ט). עלו כי מחר אתננו בידך (שם כ כח). כה תאמרון לאיש יביש גלעד מחר תהיה לכם תשועה בחם השמש וכו' ויאמרו אנשי יביש מחר נצא אליכם (ש״א יא ט־י). אם אינך ממלט את נפשך הלילה מחר אתה מומת (שם יט יא). הנה חדש מחר ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול (שם

---

[1]) גם בארמ' וסורית. אמר ריב״ג וז״ל: וכבר באה מלה אחת זרה מאחד ואחת ואחר בהיותם פתחין ובאה קמוצה והיא מָחָר וראוי לחבר אליה רְחָב הזונה (הרקמה טו). ובדבר גזרת המלה כבר הביא ראב״ע דעת ר״י הלוי, וז״ל: אמר ר' יהודה הלוי ז״ל כי מחר חסר אלף והטעם מה שהוא אחר היום (ראב״ע, שמות יג יד). וקצת החדשים ס'ברים שנצטמצם מן מאחר, ואמרו שצריך לקרא את המם בק״ח, אך הקריאה המסורה של הספרדים היא בתנועת פתח ארוך, וראשוני המדקדקים שלנו הביאו שם זה בשרש מחר, וכן דעת קצת החדשים ואמרו שנגזר מהשרש מחר באשור' שמשמש בלשון ההיא במשמ' קודם, לפני הזמן שאנו בו, ונשתנה אצל העבר' במשמ' הנגדית לזמן העתיד.

כ ה). הדבר הזה עשה לך יי׳ היום הזה וכו׳ וּמָחָר אתה ובניך עמי (שם כח יח-יט). שב בזה גם היום וּמָחָר אשלחך (ש״ב יא יב). תני את בנך ונאכלנו היום ואת בני נאכל מָחָר (מ״ב ו כח). אכול ושתו כי מָחָר נמות (ישע׳ כב יג). והיה כזה יום מָחָר גדול יתר מאד (שם נו יב). מָחָר רדו עליהם (דהי״ב כ יו). אל תתהלל ביום מָחָר כי לא תדע מה ילד יום (משלי כז א). אל תאמר לרעיך לך ושוב וּמָחָר אתן ויש אתך (שם ג כח). יבוא המלך והמן אל המשתה אשר אעשה להם וּמָחָר אעשה כדבר המלך (אסתי׳ ה ח). ינתן גם מָחָר ליהודים אשר בשושן לעשות כדת היום (שם ט יג). — לְמָחָר, כמו מָחָר: ושמתי פדת בין עמי ובין עמך לְמָחָר יהיה האת הזה (שמות ח יט). — ולהזמן של מָחָר: למתי אעתיר לך ולעבדיך וכו׳ ויאמר לְמָחָר (שמות ח ה-ו). ואל העם תאמר התקדשו לְמָחָר ואכלתם בשר (במד׳ יא יח). קם קדש את העם ואמרת התקדשו לְמָחָר (יהוש׳ ז יג). ויאמר המן אף לא הביאה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי וגם לְמָחָר אני קרוא לה עם המלך (אסתי׳ ה יב). — כָּעֵת מָחָר: הנני ממטיר כ ע ת מָחָר ברד כבד מאד (שמות ט יח). כ ע ת מָחָר אשלח אליך איש מארץ בנימן (ש״א ט יו). כי כ ע ת מָחָר אשים את נפשך כנפש אחד מהם (מ״א יט ב). כי אם כ ע ת מָחָר אשלח את עבדי אליך (שם כ ו). כה אמר יי׳ כ ע ת מָחָר סאה סלת בשקל (מ״ב ז א). וסאה סלת בשקל יהיה כ ע ת מָחָר בשער שמרון (שם יח). ובאו אלי כ ע ת מָחָר יזרעאלה (שם י ו). — כָּעֵת מָחָר הַשְּׁלִשִׁית, היום שאחרי יום מחר: כי אחקר את אבי כעת מָחָר השלשית (ש״א כ יב). — ומצוי בתו״מ במשמ׳ זו: אפילו מצאו חברו ואמר לו לין פה עת חמה הוא עת צינה הוא ל מ ח ר משכים והולך (ר׳ יוסי בר׳ יהודה, ערוב׳ נב.). המין שהוחמו מע״ש ל מ ח ר רוחץ בהן פניו ידיו ורגליו (שבת לט:). — *בְּמָחָר: במרע אל תתהר, ודרכו אל תבחר, בליל פה ו ב מ ח ר, מקומם בקברים (דונש, דעה לבי). — *לא היה להדבר מָחָר, לא נגמר היום הנכחי: מפאת אפלתה לא נבקע שחר, וליום גלותה לא היה מ ח ר, וכוכב אור פדותה עדי ארץ סחר (רמב״ע, סליחה, דות נפש). — *אחרי מָחָר: שחר פני נדיב וימלא משאלך לפני עלות שחר, ושפת נבלים תענה לך לך היום ותשוב א ח ר י מ ח ר (בן המלך והנזיר ה).

מַחֲרָאָה[1], ש״נ, מ״ר מַחֲרָאוֹת, — שֵׁם הפשוט הגס לבית הכסא, Abtritt ; lieux d'aisance ; privy :

ויתצו את בית הבעל וישמהו ל מ ח ר א ו ת[2]) עד חיום (מ״ב י כז). — והשתמשו במלה זו גם בסהמ״א: חפת והפח׳ מושלכים בבית עד אפס מקום למדרך כף רגל ושאר הבית משולח ונעזב היה ל מ ח ר א ו ת ונפש הבעל סר וזעף (חמדת הימים א ד).

***מַחֲרֹז**, ש״ז, — מליצה חרוזית: מ ח ר ו ז ו חכמה, ומפרדו ערמה, ומכתבו דקמה, ברקמת משוזרים (הכו׳ יהודי אבן שבת על מנחם, את נוי הרפת).

***מַחֲרֹזָה**[3], ש״נ, מ״ר מַחֲרֹזוֹת. — א) מַחֲרֹזָה של דגים, של בשר וכדומ׳, חתיכות דגים או בשר חרוזות על פתיל: (מצא) ככרות של נחתום מ ה ר ו ז ו ת של דגים וחתיכות של בשר (ר׳ מאיר, ב״מ ב א). ואין מוכרין אותה (את הנבלה) מחרוזות מחרוזות אבל מביאין אותה חתיכות חתיכות על גבי מופות (הוספת׳ שבי׳ ה ח). בשר שנמצא בעזרה מ ח ר ו ז ו ת מותר שאין עושין בשר הקודש מ ח ר ו ז ו ת (שם שקל׳ ג י). מצא חתיכות של בשר וחתיכות של דגים ודג נשוך חייב להכריז מ ח ר ו ז ו ת של בשר ו מ ח ר ו ז ו ת של דגים וכו׳ אינו חייב להכריז (שם ב״מ ב ג). מצא בה (בעיר שיהודים ונכרים דרים בה) בשר הולכין אחר הרוב הטבחין מ ח ר ו ז ו ת הולכין אחר הרוב אוכלי בשר (שם מכשיר׳ א ח). — ב) *מַחֲרֹזָה של קרדמות: בדין ומחטין וצינורות ו מ ח ר ו ז ו ת של קרדומות (תוספתא ב״מ ב א). — ובסהמ״א: עקרי חריות של דקל עושין מהן

---

[1]) מן ב.חרה, עי״ש, ועי׳ הערה לקמן. בערבי׳ מַח׳רַאה a), בסורי׳ מחריא. — [2]) כך הכתיב, ותקון סופרים קרי מוצאות, מפני שהמלה מהראה היתה כבר בימי תקון הסופרים מלה מגנה שלא היה נאה להוציאה מהפה. וכבר הזכירו חכמי התלמוד מלה זו בין המלים של גנאי שבמקרא שצריך לקרוא במקומן מלים אחרות, אמרו וז״ל: כל המקראות הכתובין בתורה לגנאי קוראין אותן לשבח. כגון ישגלנה ישכבנה וכו׳ למחראות למוצאות רבי יהושע בן קרחה אומר למהראות כשמן מפני שהוא גנאי לע״א (מגי׳ כה:, ומקור מאמר זה בתוספתא, אך שם הוא משובש). ואמר ר״ב בהערוך (ערך דביון), וז״ל: הוריהם קורין צואתם למחראות קורין למוצאות אלו בלשון הקדש הן גנאי גדול בלשון הזה לפיכך משנין אותן שלא להוציא אדם דבר מגונה מפיו.

[3]) מן הרז, עי״ש.

---

a) مَخْرَاء.

מחרוזות לתינוקות וחוגרין אותם במתניהם כדי שיהו צפין ושטין על פני הים (תבו׳ תגה׳, הלכתי לד).

·מַחֲרֹזֶת, ש״נ, — כמו מחרוזת, חרוז: ויכן אותו (את ספר האגרון) לחוד חידות ולמשול משלים ולהכין כל מתכונת ולחרוז כל מחרוזת אשר יערכו בו הפורטים וכל שרי שיר (הקד׳ רסע״ג לספ׳ האגרון).

·מַחֲרָךְ, ש״ז, מ״ר מַחֲרָכִּים, — כמו חֲרַךְ, במשמ׳ סדק דק: מצע שרף תחתיו (תחת האילן) הן ישתרע ובמחרכים בין בקע או נקב יציץ זעיר שם זעיר שם החוצה (רמח״ל, לישרים תהלה ח).—ובהשאלה, במשמ׳ חלון: מבין מחרכי חותם תכנית הטבע היפה מחזה אלוה נחזה (שיר בספר למודי הטבע).

מַחֲרֵשָׁה[1], ש״נ, בכנ׳ מַחֲרַשְׁתּוֹ, מ״ר מַחֲרֵשׁוֹת, — כלי עבודת האדמה, הכלי שיחרש בו האכר את האדמה, ploughshare; soc de charrue; Pflugschar: וירדו כל ישראל הפלשתים ללטוש איש את מחרשתו ואת אתו ואת קרדמו ואת מַחֲרֵשָׁתוֹ והיתה הפצירה פים לַמַּחֲרֵשׁוֹת ולאתים ולשלש קלשון ולהקרדמים ולהציב הדרבן (ש״א יג כ-כא).—ובתו״מ: כל הכלים ניטלין חוץ מן המסר הגדול ויתד של מחרישה (ר׳ יוסי, שבת יז ד). בתאנים (חייב לטפל בנטיעה) עד שיעכבו המחרישה (לשב״ג, תוספתי ב״מ ט יח). האומר אל תשב על המחרישה כדי שלא תכביד עלינו מלאכה ה״ז מדרכי האמרי (שם שבת ו ח). אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית מחרישה וכל כליה העול והמזרה והדקר (שבי׳ ה ו). נעקר הסלע מצדו או שזעזעתו המחרישה (עדי׳ א ג). מרחיקין את הזרעים ואת המחרישה ואת מי רגלים מן הכתל ג׳ טפחים (ב״ב ב א). היה שם סלע על פני כל שדהו אם עוקר הוא את המחרישה מצד זה ונותנו מצד זה מפסיק (ר״ש בן לקיש, ירוש׳ פאה ב ב). כל שמחרישה סובבתו זהו אמצע אין המחרישה סובבתו זהו הצד (שם ב״ב ז א).

אֵת. — *בירית.—בֶּרֶךְ. — *דרבן. — *הרב.— *יצול.— *יתד. — *לחיים. — מַחֲרֶשֶׁת. — *עבות.— *עריים.—*קנקן.

מַחֲרֶשֶׁת, ש״נ, בכנ׳ מַחֲרַשְׁתּוֹ, מ״ר מַחֲרָשׁוֹת, — ברזל חד העקץ בראש הדרבן לזרז בו את הבהמה להליכה, לעבודה, aiguillon; Stimulus, Ochenstachel; ox-goad: וירדו כל ישראל הפלשתים ללטוש איש את מַחֲרַשְׁתּוֹ ואת אתו (ש״א יג כ).—ובזמננו ישתמשו במשקל זה במשמ׳ מַחֲרֵשָׁה.

מָחֳרָת[1], מִמָּחֳרָת, לַמָּחֳרָת, ובסמי׳ לִמְחֳרַת, מִמָּחֳרַת, בכנ׳ מָחֳרָתָם, — מחר היום שנזכר, שעבר, lendemain: ויקם העם כל היום ההוא וכל הלילה וכל יום המחרת ויאספו את השלו (במד׳ יא לב).—ובתלמ׳: למנחה בא אצלו אמר לו שנה לי את הדבר ושנה לו למחרת אמר לו שנה לי את הדבר ושנה לו (רבי, תוספתא זבח׳ ב יז). — ובסהמ״א: שתוכל לפרוע מה שאתה חייב בו לבורא יום יום ואל תאחר מעשה יומך למחרתך פן יכבד עליך לפרעו אם תגיע למחרת ותהיה מנושיו (ר״י א״ת, תו״ה, הפכ׳ הנפ׳ ג). אין דרך בני אדם שדעתם ללכת בדרך להותיר לצורך המחרת (חזקוני, שמות יב יא).—ואמר המשורר: ואיך ייטב ביום טובה לבבי ולא אדע הייטב מחרתי (ר״י הלוי, אדני נגדך). — והמליץ אמר: שאין מחרתך בידך (המאירי, משלי כז א). — מִמָּחֳרָת, לפני הפסק: ויעש יי׳ את הדבר הזה מִמָּחֳרָת וימת כל מקנה מצרים (שמות ט ו). ביום הקריבו את זבחו יאכל וּמִמָּחֳרָת והנותר ממנו יאכל (ויקר׳ ז יו). וישבת המן מִמָּחֳרָת באכלם מעבור הארץ (יהוש׳ ה יב). וישב אוריה בירושלם ביום ההוא וּמִמָּחֳרָת ויקרא לו דוד ויאכל לפניו (ש״ב יא יב-יג).—וְלַמָּחֳרָת: וימן האלהים תולעת בעלות השחר לַמָּחֳרָת ותך את הקיקיון (יונ׳ ד ז). — ובהמשך הדבור: ותשקין את אביהן יין בלילה הוא וכו׳ ויהי מִמָּחֳרָת ותאמר הבכירה אל הצעירה (ברא׳ יט לג-לד). ויהי מִמָּחֳרָת (של היום הנזכר שם) וישב משה לשפט את העם (שמות יח יג). וישכימו מִמָּחֳרָת (היום המדבר עליו שם) ויעלו עלת (שם לב ו). ויהי מִמָּחֳרָת ויבא משה אל העם (שם ל). ויהי מִמָּחֳרָת ויבא משה אל אהל העדות (במד׳ יז כג). וישכם מִמָּחֳרָת ויזר את הגזה (שפט׳ ו לח). ויהי מִמָּחֳרָת ויצא העם השדה (שם ט מב). ויהי מִמָּחֳרָת וישכימו העם ויבנו שם מזבח (שם כא ד). וישכמו אשדודים מִמָּחֳרָת והנה דגון נפל לפניו ארצה (ש״א ה ג). ויהי מִמָּחֳרָת וישם שאול את העם שלשה ראשים (שם יא יא). ויהי מִמָּחֳרָת ותצלח רוח אלהים רעה אל שאול (שם יח י).

---

[1]) מן חרש. בערבי׳ מִחְרַת׳ וגם מִחְרָאת׳ a).

a) محرث محراث

[1]) כמו זמרת, יתרת, עזרת, ועוד. והקריאה המקבלה של הספרדים בתנועת פתח ארוך. וכן המדברים עברית

ויהי ממחרת ויבאו פלשתים לפשט את החללים (שם לא ח). ויהי ממחרת ויקח המכבר ויטבל במים (מ"ב ח יה). ויהי ממחרת ויצא פשחור את ירמיהו מן המהפכת (ירמ' כ ג). — ובאמצע הדבור: וילנו כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן (במד' יז ו). — ובסמי' לשם אחר: ממחרת השבת יניפנו הכהן (ויקר' כג יא). עד ממחרת השבת השביעת תספרו חמשים יום (שם יא). בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה (במד' לג ג). ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי (יהוש' ה יא). ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד (ש"א כ כז). ולמחרתם: ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם ולא נמלט מהם איש (שם ל יז). — *למחרתו: שיעשה תשובה היום שמא ימות למחר ישוב למחר שמא ימות למהרתו ונמצא כל ימיו בתשובה (ר' אליעזר, אדר"נ יה). — *במחרתך: הלא היום ואת חיה ואת מתה במחרתך [1] (דונש, הובא בתשו' תלמידי מנחם עליו, דף 24). — *מחרתים, מחר השני: אמר להם יש לי לחרוש למחר אבל המתינו לי עד שאחרוש ולמחרתים נלך ביחד (מדר' תהל' יב א). אמר לה (בן סירא לבת המלך) אביך גזר עלי שאעטוש אלף עטושים לפניו למחר ולמחרתים (א"ב של בן סירא).

*מֵחֹש,

*מֵחֹש, מיחוש, ש"ז, — כמו חשש, בית מחש, מקום לחשש: הריני אישך הריני בעליך הריני ארוסיך אין כאן בית מיחוש וכן בגירושין וכו' איני אישך איני בעליך איני ארוסיך אין כאן בית מיחוש (במוחל, קדוש' ה:). קראה (היבמה) ולא רקקה ולא חלצה אין כאן בית מיחוש (יבמ' קה.). — ומצוי בסהמ"א: ואעפ"י שכל אצל הקרנות סמוכין זה לזה ואין ביניהם הרחקה ג' טפחים ויונקים זה מזה אין כאן בית מיחוש (רש"י שבת פד:). ועל הסילונות ששאלת אם יכולין לעמוד עליהם בשעת טבילה וכו' איני רואה שום בית מיחוש (שו"ת הרא"ש לא ג). שדחפה (הנחש את האשה כלפי עץ הדעת) והוכיח שלא מתה בנגיעה וכו'

בא"י. — [1]) וכבר תפשו תלמידי מנחם על דונש שהניח את החית, ואמרו: ולא זאת עוד דייך עד השחיתך הקמץ חטף ותשימהו חונה זה פרץ גדול באמרך: הלא היום ואת חיה ואת מתה במחרתך. חית מחרת בכל המקרא נעה למשיכת הנעתה לקמץ חטף תשימה אתה במהרתך חונה ושתים רעות עשית הנחת חבית והפלת הקמץ חטף ואם תאמר לא אמרתי כי אם מחרתך קמץ חטף ישחת המשקל (תשו' תלמידי מנח' על דונש).

שהמיחוש הוא שחעץ מצד עצמו ממית וכו' הרי נגעה ולא מתה (אור החיים, בראש' ג ד). ארץ פלשתים לא היו (הנשים) כעורות כ"כ כמצרים וכו' אלא הוא אמר עליה (אברהם על שרה) אחותי היא כי לא היה בית מיחוש באנשי מצרים שהיו בתכלית הכיעור והיא בתכלית היופי (שם לך לך יב יא). — ועי' מֵחוּשׁ, וצריך להוסיף: אשה שיש לה וסת קבוע וכו' וגם אין לה מיחוש בשעת השתנתה אלא בשעת תשמישה (שו"ת באר עשק ב). יאונה אליו מחושים ומכאובים בלי קדחת כמו מיחוש ראש או לב או כבדות בשאר אבריו (הקד' שו"ת מעגל יבק).

מחש [1]),

מחש [1]), ממנו מַחַשׁ.

מַחַשׁ [2]),

מַחַשׁ [2]), פ"י, — מַחַשׁ פלוני, שמח לאידו של זולתו: הרחקת ממני אהב ורע מידעי מחשך [3]) (תהל' פח יט).

*מַחְשָׁב,

*מַחְשָׁב, ש"ז, — עצם כח החשב: לפי שהוא ראיה על מה שבמחשב ומה שבמחשב

---

[1]) לא ראו הכמי הלשון שרש זה במקרא, ועי' הערה להערך.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כך הנסחה המסורה, וכבר התלבטו בפרוש פסוק זה הקדמוני' והחדשים. השבעים תרגמו ταλαιπωρίας, ר"ל בעני וצרה. תרגום: חשוך אנא בפומהן, ע"כ, וכבר אמר רא"ב (בנמוק' להרד"ק) ולא ידעתי מה הוא. הפשיטה: אפרקת מני, במשמ' הפרדת, והוא כפל מהרחקת שבראש הפסוק, אך אין להכריע אם היתה לו נסחה אחרת או תרגם כך סברה בעולם. רש"י פרש: נחשכתי ונחדלתי מהם, ע"כ, וכבר תמה רא"ב (בנמוק' לרד"ק) שמשמע מזה שרש"י היה גורס מחשך בשין שמאלית. ראב"ע פרש במשמ' חשך: כאילו מיודעיו במחשך ולא יראם, ע"כ, וכעין זה שאר הקדמונים. ורוב החדשים אמרו כי הנסחה משבשה. והנה בזו הפרשה בעצמה יש פסוק אחר דומה לזה וממנו אנו רואים מה היה בחלק האחרון של הפסוק שאנו עסקים בו. וז"ל הפסוק ההוא: הרחקת מידעי ממני שתני תועבות למו (פסוק ט). שלש המלים האחרונות של זה הפסוק מגלות לנו מה מסתתר בהמלה המוזרה מחשך, כי אין ספק בדבר שגם כאן נאמר כעין מה שנאמר שם, והוא: שהוא היה תועבה למיודעיו, אלא שמה שנאמר שם בשלש מלים נאמר כאן במלה אחת, בזו המלה מחשך, ויש בלשון סורית שרש דומה לשלש האותיות הראשונות של המלה מחשך, והוא מחת, שהוא משמש במשמ' נאותה כאן, והוא: שמח לאידו של חברו. אמר יעקוב מנא הכלדי במלונו ללשון ארמית כלדית, וז"ל: מחת מחתא, שמת, פרח בבליה עדוה (כד'א וג'דתה), ובעברי: מחת מחתא, הוא (בערב') שמת, ר"ל שמח בצרתו של אויבו (כך מצאתי). ובמקום מחשך צריך להגיה מחש״ו.

ראיה ומוראה עליו יחדו (ר' נסים, פי' ספר יצירה). היצר והרעיון והמחשב[1]) והזכרון ואחר כן הכח החפצי המשתמש בכל אלה (ר"י הל"ו, כוזרי ג ה). וכן יעשה בצרות הכוללות כשיעבירו בלבולי המחשב על לבו אורך הגלות ופזור האומה (שם יא). מה שיבקשהו המחשב והדמיון והחוש (שם ד ג). והענין הזה ידוע מן החכמה אצל החכמים בעלי המחשב (ראב"ד, בעל הנפ', שער הקדושה). והחכם אבן רשד כתב ואמר כי הכח הזה הוא הנקרא כח המחשב וכו מחשב האדם בדברים שאינם ידועים עד אשר ידעם (שער השמים ט). — וכמו מחשבה: הוא היודע נסתרי וצפון מחשבי, כי לקרבה אל המלאכה הזאת לא ערב לבבי (הקדי' ר' בחיי עה"ת). ירא אחי והכן לו לבבך, ותמיד יעלה על מחשבך (ר"י זבארה, בתי הנפש). — ואמר הפיטן: טובים ישרים דרכיו הכיר אורח מנעורים, יצורים הורה תהלוכיו פקודי ה' ישרים, ישרים ישב לצלצל ארבע מאות במחשב, יחדך בכור פסל ובמושב לצים לא ישב (ר"י בן אביתור, עבודה). יען שרירות לבבי, דאגתי במחשבי, כי איך אעלה אל אבי (רסב"ג, שער עלי, ליל יוה"כ). ובעת שאהבי יקראוך, לבי וקרבי ימצאוך, אך לא מחשבי ישאוך, וחלומותי ושעיף רעיוני לא דמוך (ר"י הלוי, כל עצמותי). ומה אומר ומחשבי בידך ומה אוכל עשו עד תעזרני (הוא, ידעתני בטרם). הרפי מנדודך הרפי פן תהיי טרופה, וביומך היי ובנשפי כשפחה חרופה, ובעין מחשבך צפי אל חליך תרופה (הוא, סליחה, נפשי). ליל המו קרביו לאל שוכן זבוליו, חתר במחשביו ובתי מהלליו, ושחר את ערביו ובקר את ליליו (הוא, סליחה, אשר הבר). אשרי איש נחשב לגר תושב, אין בלבו רעיון ולא מחשב, רק לאחרית נפשו ומשברתו (ראב"ע, בן אדמה). וגבר מחשבי לארכי ולרחבי ופה לא אפתח פי שדי דעתי צומקים (הוא, נדוד הסיר). הה כי חשק אכל כחי וכו' גם כל דמי עד תום מצה, נבחדתי מעיני רואה רק במחשב אותי מצא (רמב"ע, תרשיש ד ג). אבל אחשוב בעת התהפכו לי (מאוהב לאויב) וצירים וחבלים יאחזוני, ומן המחשב ימס כבדי וסף גופי וכמעט ואינני (טדרוס הלוי, קטע כ"י גני'). ידיד מחשב וכלו מחמדים, ובן רעיון וחכו ממתקים (הוא, שם).

מַחֲשָׁבָה, מַחֲשֶׁבֶת, ס"נ, בכנ' מחשבתו, מ"ר מחשבות, מחשבות, מחשבת, מחשבותי, מחשבותינו, מחשבתיך, מחשבותיכם, ־בתיכם, מחשבותיו, ־בתיו, מחשבותיהם, ־בתיהם, ־בתם, — א) מה שאדם חשב, ומה שיש בדעתו לעשות, Gedanke, Vorhaben; pensée, dessein; thought, purpose. מחשבות לבו: וכל יצר מחשבת לבו רק רע כל היום (בראש' ו ה). כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי עד מתי תלין בקרבך מחשבות אונך (ירמ' ד יד). הנה אנכי מביא רעה אל העם הזה פרי מחשבותם כי על דברי לא הקשיבו (שם ו יט). יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו (ישע' נה ז). כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי נאם יי' כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבתי ממחשבתיכם (שם ח־ט). מחשבתיהם מחשבות און שד ושבר במסלותם (שם נט ז). פרשתי ידי כל היום אל עם סורר ההלכים הדרך לא טוב אחר מחשבתיהם (שם סה ב). מה גדלו מעשיך יי' מאד עמקו מחשבתיך איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת (תהל' צב ו־ז). מחשבות צדיקים משפט תחבלות רשעים מרמה (משלי יב ה). תועבת יי' מחשבות רע (שם טו כו). כי כל לבבות דורש יי' וכל יצר מחשבות מבין (דהי"א כח ט). שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך (שם כט יח). — וזממו, כונתו: וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח (ש"ב יד יד). והמה לא ידעו מחשבות יי' ולא הבינו עצתו כי קבצם כעמיר גרנה (מיכ' ד יב). הנה אנכי יוצר עליכם רעה וחשב עליכם מחשבה (ירמ' יח יא). ולא ידעתי כי עלי חשבו מחשבות נשחיתה עץ בלחמו (שם יא יט). אחרי מחשבותינו נלך ואיש שררות לבו הרע נעשה (שם יח יב). לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבות וכו' לכו ונכהו בלשון (שם יח). כי אנכי ידעתי את המחשבת אשר אנכי חשב עליכם נאם יי' מחשבות שלום ולא לרעה לתת לכם אחרית ותקוה (שם כט יא). לכן שמעו עצת יי' אשר יעץ אל אדום ומחשבותיו אשר חשב אל ישבי תימן (שם מט כ). כי קמה על בבל מחשבות יי' לשום את ארץ בבל לשמה מאין יושב (שם נא כט). שמעת הרפתם יי' כל מחשבתם עלי (איכ' ג סא). והיה ביום ההוא יעלו דברים על לבבך וחשבת מחשבת רעה ואמרת אעלה על ארץ פרזות (יחזק' לח י־יא). יי' הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים עצת יי' לעולם תעמד מחשבות לבו לדר ודר (תהל' לג י־יא). רבות עשית אתה יי' אלהי נפלאתיך ומחשבתיך אלינו אין ערך אליך (שם מ ו). כל היום דברי יעצבו עלי כל מחשבתם לרע (שם נו ו). יי' ידע מחשבות אדם כי המה הבל (שם נד

---

1) תרגום המלה הערבי' ואלפכר.

יא). לב חרש מַחְשְׁבוֹת און רגלים ממהרות לרוץ לרעה (משלי ו יח). הפר מַחֲשָׁבוֹת באין סוד (שם יה כב). רבות מַחֲשָׁבוֹת בלב איש ועצת יי׳ היא תקום (שם יט כא). מַחֲשָׁבוֹת בעצה תכון ובתחבלות עשה מלחמה (שם כ יח). מַחְשְׁבוֹת חרוץ אך למותר (שם כא ה). גל אל יי׳ מעשיך ויכנו מַחְשְׁבֹתֶיךָ (שם יו ג). מפר מַחְשְׁבוֹת ערומים ולא תעשינה ידיהם תשיה (איוב ה יב). ולא יעמד כי יחשבו עליו מַחֲשָׁבוֹת (דני׳ יא כה). יכתב להשיב את הספרים מַחֲשֶׁבֶת המן בן המדתא האגגי אשר כתב לאבד את היהודים (אסתר ח ה). ותתחנן לו להעביר את רעת המן האגגי ואת מַחֲשַׁבְתּוֹ אשר חשב על היהודים (שם ג). ישוב מַחֲשַׁבְתּוֹ הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו (שם ט כה). — ובתו״מ: אמר להם שמעון בן שטח (לחכמים) בעלי מחשבות אתם יבא בעל מחשבות ויפרע מכם (סנה׳ יט:). אפילו שהשה שיאכל הנכרי מחצר כבד שלה פסולה שסתם מחשבת נכרי לעבודת אלילים (ר׳ אליעזר, חול׳ ב ד). שאין המחשבה הולכת אלא אחר העובד (ר׳ יוסי, זבח׳ ד ו). עורות בעל הבית מחשבה מטמאתן וכו׳ ושל גזלן אין מחשבה מטמאתן רבי שמעון אומר חלוף הדברים של גזלן מחשבה מטמאתן ושל גנב אין מחשבה מטמאתן (כלים כו ח). מחשבה שלא חשבה בעבירה (רשב״ג, מד״ר בראש׳ ו). משמת ר׳ יהושע פסקו עצות טובות ומחשבות טובות מישראל (ירוש׳ סוט׳ ט יז). שהניחום (את הכלים תחת הצנור) בשעת קישור עבים ונתפזרו והזרו ונתקשרו מר סבר בטלה מחשבתו ומ״ס לא בטלה מחשבתו (רב, שבת טו:). אמר (משה) לפניו רבש״ע יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה על ידי אמר לו שתוק כך עלה במחשבה לפני (הנ״ל, מנח׳ כט:). דברים שהן באין במחשבה (ר״ש בן לקיש, ירוש׳ ערל׳ א ב). כגון שנתן את הקומץ במחשבה (של פגול) והלבונה בשתיקה (הנ״ל, זבח׳ מה:). קטן שהוא יכול לאכול כזית דגן פורשין מצואתו וממימי רגליו וכו׳ מפני שמחשבותיו רעות (ר׳ אבהו, ירוש׳ ברכ׳ ג ה). (כתוב) ותאמר אלי תבוא וישכב עמה וכו׳ כביכול היה במחשבה הוא לבדו היה יודע שלא עלת על דעתה אלא בשביל להעמיד שבטים (הנ״ל, שם סוט׳ א ד). בתחלה עלה במחשבה לבראת שנים ולבסוף לא נברא אלא אחד (הנ״ל, ברכ׳ סא.). מחשבה מועלת אפילו לדברי תורה (עולא, סנה׳ כו:). מחשבה רעה אין הקב״ה מצרפה למעשה (רב אסי, קדוש׳ מ.). מחשבה שעושה פרי הקב״ה מצרפה למעשה מחשבה שאין בה פרי אין הקב״ה מצרפה למעשה (הנ״ל, שם). שלשה דברים עלו במחשבה לבראות ואם לא עלו דין הוא שיעלו על המת שיסריח ועל המת שישתכח מן הלב ועל התבואה שתרקב (פסח׳ נד:). במחשבתו ניכרת מתוך מעשיו (כוז׳ יט). ביום ראש השנה בשעה ראשונה עלה במחשבה (לברוא את האדם) בשנייה נתייעץ עם מלאכי השרת (מד״ר ויקר׳ כט). אתה מוצא מתחילת ברייתו של עולם נולד מלך המשיח שעלה במחשבת עד שלא נברא העולם (פסיק׳ רבתי לג).—ובספהמ״א: והם (חכמי התלמוד) גם הם אומרים כי חמשה דברים עלו במחשבת להיות נוצרים (ראב״ע, הקד׳ ב לפי׳ עה״ת): — ואמר המשורר: נחם רוכב ערבות, כי ראה את כל התועבות, וכל יצר המחשבות, רק רע כל היום (ר״י הלוי, סליח׳ יוה״כ, מי כמוך). חניתות מחשבות שכלו מרוקים וקשתותי סעיף לבו דרוכים, ישו ערפי משנאיו בם הדוכים, ובמות כל גאון צריו דרוכים (רמב״ע, תרשיש א סה). לאנשי לבבות בני מחשבות בידם נעימות למחיתו בריאים ועיני סעפים עתידות מצפים (הנ״ל, דיואן, כ״י כולד׳). — ואמר החכם: המחשבה מראת האדם תראהו יופיו ודופיו (מוסרי הפלוסופ׳ ב יב). — ומשל: תחלת המחשבה סוף המעשה (ר״י א״ת, כוזרי ג עג). סוף מעשה במחשבה תחלה (שלמה הלוי, לכה דודי, ערבי שבת). — ישטן המחשבה: ואם יבא שטן המחשבה להראות לו העול על הארנבת באשר היא מאכל לצבועים והזבוב לעכביש ישיב עליו השכל ויגער בו (ר״י א״ת, כוזרי ג יא).

מַחְשַׁבִי, ת״ז, נקב׳ מַחְשַׁבִית, מ״ר מַחְשַׁבִיִּים, מַחְשַׁבִיּוֹת. — של מחשבה, מה שהוא רק במחשבה: והאחד המספר שהוא במחשבה אינו מתרבה מעצמו גם אינו אחד ראש המספר כי כאשר תקח אחד או גרמי או מחשבי כל זמן שהוא מתבודד ויעמד לבדו לא יהיה מספר ולא חשבון עד שיצטרף עם אחד (ספל בן תמים, פי׳ יצירה). אך האחד האמת יאמר גם כן על שני פנים האחד מהם במחשבה והשני בפעל והמחשבי הוא האחד המניני אשר הוא שרש כל מנין ותחלתו (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד ה). כי בעל חכמת השיעור לא יוכל ללמד תלמידו השיעור המחשבי בתחלת עניננו אבל מלמד אותו השיעור המורגש המצוייר בצדו בצורות הרשומות (שם, חשב׳ הנפ׳ ג). והמניעים אמנם יפעלו במשפט המחשבי בעבודת המדמה (הנ״ל, כוזרי ה יב). הכח המחשבי והוא כח

שופט דן על דבר שראוי שיבוקש ועל דבר שראוי להתרחק ממנו וכו׳ אבל השומר המזכיר הנה ישמור מה שמאמין בו המחשבי והכח היצרי כשהשתמש בו המחשבי יקרא יצרי וכו׳ ההצטיירות בפני המח והיצרי באמצעותו והזכרון במאוחרו והמחשבי בכללו (שם). הצורות הרוחניות המצטיירות באמצע המח מהרוח הנפשי בהכח היצרי תשיבהו מחשבי כאשר תשלוט בו (שם). ויצוה אותו שלא יפנה אל השדים המחשביים והמתדמים ולא יקבלם ולא יאמין בם עד שיועץ את השכל (שם ג ה). ותנקה הנפש מהבלבולים המחשביים והכעסיים והתאויים (שם). ואין הפרש בין שיהיה מניעו מבחוץ כמנוסת החי מחום השמש ולכתו למקומות המים כשימצא או בין שיהיה מניעו ציור מחשבי כי בהעלות על הלב הנאות וההפך אז יתנועע החי (ר״י חיוזי, מו״נ ב ה). מיני ההקשות והמלאכות ההקשיות והן על דרך כלל המש אמיתיות ומחשביות שאפשר שאינן אמיתיות ומתעות ומספיקות ומדמות (רש״ט פלקיירא, ראשי חכמה ב ה). ומהשלמיות העיונים השכל העיוני והמעשה במה שגוזר ושלמות החלק המחשבי השכל המעשי והעצה הנכונה ואמיתת המחשבה (שם ג א). והשלימיות המחשביים הם הכח המחשבי אשר בו יחשוב האדם בדברים שהם ברצון האדם (שם). ענין צלם בענין דמות והוא פעמים נופל על הצורה מורגשת וכו׳ ופעמים על הצורה שאינה מורגשת אלא צורה מחשבית (שרשי רד״ק, צלם). והכח השלישי אשר מכחות הנפש כח המחשבי והוא אשר הושב ומקייש הדברים (ראב״ע, ספר העצמים). וכמו שהחוש בב״ח הוא דן על צורות מוחשים כן המחשבי בהם דן על עניני אותן הצורות אשר יוכלו אל המחשבי ולא יוכלו אל החוש (קאנון א א ו ה). כח המחשבי לא יצייר מחשבותיו כי אם באמצעות החוש ואם אלו המחשבות אינן גשמיות (מגה׳ קנא׳ לר״י מפיסא 37). הנפש הדברית חלק ממנה הוא הנשאר והוא השכלי והלק ממנה שהיא המרגשת או נקרא אותה נפש מחשבית אשר תושרש מחטפה הזרעית היא נפסדת בהפסד המורכב (שם 54). יקשה לאדם לצייר הדוש דבר בפעל מבלי שיצייר אפשרותו קודם על מציאותו בפעל לא שיקדם אליו במציאות ואמת אותו אפשרות אבל היא קדימה מחשבית בלבד (ר״י אברבנאל, מפעי ה׳ ד ג). ותתחזק אז הכח הדמיונית לשתי כבות האחת לפי שניתרה מקשר הכח המחשבית ויצאה משלטונה וחולשת זו הכח

המחשבית בחולה ובריא (מ׳ אלדבי, ש״א ה ו). וכשישתמש בו הכח המחשבי יקראוהו מתדמה (רכב״ל דולאן, מג״א, ה״י ד). הנה החכמים פירשו כי בציור יקדם אל הגוף נקודה וכו׳ רצונם בזה הנקודה המחשבית שאין בה לא אורך ולא רוחב ולא רום (אילימה לרמ״ק, עין כל, ד׳ יא). דבר מוחש הביא החוש המשותף אז אל הדמיון וממנו אל המשער המחשביי עד הכח המחזיק הצורות (ר״א מודינא, לב האריה א י). כי השיר המחשבי הוא חכמה המלמדת לאדם בן דעת ערך והסכמת קולות רבים ומשונים (שלטי הגבורים ד).

מַחְשָׁךְ, ש״ז, מ״ר מַחְשַׁכִּים, מַחְשַׁכֵּי, — כמו הֹשֶׁךְ: הוי המעמיקים מיי׳ לסתר עצה והיה בְמַחְשָׁךְ מעשיהם ויאמרו מי ראנו ומי ידענו (ישעי׳ כט יה). והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם אשים מַחְשָׁךְ לפניהם לאור ומעקשים למישור (שם מב טז). —ומקום חשך: בְּמַחְשַׁכִּים הושיבני כמתי עולם (איכ׳ ג ו). שתני בבור תחתיות בְּמַחְשַׁכִּים במצלות (תהל׳ פח ז). — ומליצה, ידידו מַחְשָׁךְ, החשך הוא ידידו, הוא תמיד בחשך, אין לו ידיד אחר אלא השך: הרחקת ממני אהב ורע מידעי מַחְשָׁךְ[1] (תהל׳ פח יט). —מַחֲשַׁכֵּי ארץ, המקומות הנסתרים: הבט לברית כי מלאו מַחֲשַׁכֵּי[2] ארץ נאות חמס (תהל׳ עד כ). — ובהשאלה במליצה, ∴מַחֲשַׁכֵּי הגוף: ברכי זכה בעד מחשכי הגוף מאירה, את שם זהר העולם איום ונורא (ר״י הלוי, ברכי נפשי). — ומחשכי הסברה: ושאר מת המדבר היו עובדים ע״ז והולכים במחשכי הסברות אשר לא יועילו ולא יצילו (ר״י אבן לטיף, הקד׳ שעה״ש).

∴מַחְשְׁמָה, — שם מלכת הנמלים אשר התוכחה עם שלמה בדרכו, ונצחתו בדבריה: אמרה לו (הנמלה) אני מלכה שלהם (של הנמלים) אמר לה מה שמך אמרה לו מחשמה אמר לה אני רוצה לשאל אותך שאלה אחת אמרה לו אינו ראוי שיהיה השואל למעלה והנשאל למטה העלה אותה לפניו וכו׳ (מעשה הנמלה, ביהמ״ד ילינק ה).

מַחְשֹׂף[3], ש״ז, — גִּלּוּי: ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון ויפצל בהן פצלות לבנות

---

[1] עי׳ הערה לערך מחש, אך לפי הנסחה המסורה זוהי הכונה היותר מתישבת על לשון הכתוב ולפי הענין. — [2] פרש ריב״ג מחשך זה במשמ׳ אדם חשוך, רשע.

[3] מן השף, עי״ש

מחשף הלבן אשר על המקלות (בראש׳ ל לז). — ואמר חמליץ: ואמר (בטלמיוס) כי בחונף מחשוף למי שיסתר בו ובכזב מכשול למי שישען עליו (מוסרי הפלסופ׳ ב יח).

מחתה, ש״נ, בכנ׳ מחתתו, מ״ר מחתות, מחתת, מחתתיו, מחתתיה,—כלי מתכת לחתות בו גחלים מהיקוד, **Kohlenschaufel; Pelle-à-charbon; fire-shovel**. ועשית סירתיו (של המזבח) לדשנו ויעיו ומזרקתיו ומזלגתיו ומחתתיו לכל כליו תעשה נחשת (שמות כז ג). ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח (ויקר׳ טז יב). ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו ויתנו בהן אש וישימו עליה קטרת (שם י א). קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו ותנו בהן אש (במד׳ יז ו-ז). ויקח אלעזר הכהן את מחתות הנחשת אשר הקריבו השרפים (שם יז ד). ואת הספים ואת המחתות ואת המזרקות (ירמ׳ נב יט). — ובתו״מ: הוציאו לו את הכף ואת המחתה וחפן מלא חפניו ונתן לתוך הכף וכו׳ נטל את המחתה בימינו ואת הכף בשמאלו וכו׳ הגיע לארון נותן את המחתה בין שני הבדים (יומ׳ ה א). והרי המחתה נתונה במקצוע בין הכבש למזבח וכו׳ נטל מחתת הכסף ועלה לראש המזבח ופנה את הגחלים הילך והילך וחתה מן המאוכלות הפנימיות (תמיד א ד). מי שזכה במחתה צבר את הגחלים על גבי המזבח מרדדן בשולי המחתה והשתחוה ויצא (שם ו ב). הוציאו לו כף ריקן מלשכת הגזית ומחתה גדושה של קטרת מלשכת בית אבטינס (יומ׳ מז.). מה היו כליו (של מזבח הזהב) כף ומחתה כף לקטרת סמים ומחתה להכנים בה גחלים היה מניח המחתה של גחלים על גבי המזבח ומנער הקטורת שבכף לתוכה על גבי הגחלים (מד״ר במד׳ ד). —*מחתה פרוצה, *מחתה שלמה (כליס ב ג-ז). — ומחתה קטנה, למנורה וכדומ׳: ומלקחיה (של המנורה) ומחתתיה[1]) זהב טהור (שמות כה לח).—ובחכמת הככבים, שם אחת הצורות של הככבים: הי״ג (מצורות הכוכבים) המחתה וכוכביו ז׳ (ראב״ע, ראש׳ חכמה א). י״ג צורת מחתה ובערבי אלמגמרה (ראב״ח הנגיה, תכון מהלך הכוכבים). ראיתי לבאר במקום הזה שמות השלשים וששה צורות הנוספות וכו׳ הזאב עקרב המחתה קשת וכו׳ (דוד גנז, נחמ׳ ונעים סה).

---

1) אמר דונש: ולפיכך פתרתי מחתתיה שבמנורה מגרפות של זית גורף וחותה בה חוית (תשו׳ על רסע״ג, סי׳ כה). והכונה אולי לחשמן.

מחתה, ש״נ, סמי׳ מחתת, — כמו חתה, חתת: אל תהיה לי למחתה מחסי אתה ביום רעה (ירמ׳ יז יז). והיה מואב לשחק ולמחתה לכל סביביו (שם מח לט). רחקי מעשק כי לא תיראי ומפחתה כי לא תקרב אליך (ישע׳ נד יד). חכמים יצפנו דעת ופי אויל מחתה קרבה הון עשיר קרית עזו מחתת דלים רישם (משלי י יד-טו). מעז לתם דרך יי׳ ומחתה לפעלי און (שם כט). נצר פיו שמר נפשו פשק שפתיו מחתה לו (שם יג ג). ברב עם הדרת מלך ובאפס לאם מחתת רזון (שם יד כח). פי כסיל מחתה לו ושפתיו מוקש נפשו (שם יח ז). — ושם המבצרים מחתה: פרצת כל גדרתיו שמת מבצריו מחתה (תהל׳ פט מא). — ואמר המשורר: ואמות במכאובי ונגדי צרי גלעד ואצמא אלי מים וגיחון לעמתי, בנפשי אשר אוהב חיותי ושלותי וישמח ליום אידי ויאהב מחתתי (רסב״ג, ידידי פעו). היצטדקו לפניך מלאי מחתה ובושה, גרושים מלפניך והיו לאויבים ירושה (ר״י הלוי, סליחה, רלה רנת).

מחתך, ש״ז,—כלי אומנות של חובשים, של רופאים: אמר גלינוס אם גלית חלק מן עצם הראש אז שים תחתיו מחתך יהיה החלק הדומה לעדש באחריתו בולט וחלק ויהיה החדות באורך עד שיהיה הרוחב העדשיי נסמך על הצפאק וראוי שתכה בעליונו במהלום קטן ותחתך עצמות הראש (קאנון ד ה ג א).

מחתן, ש״ז, מ״ר מחתנים, — אב החתן ואבי הכלה כ״א מהם הוא מחתן לחברו: ורובם נתרפאו במשיחה המעורבת בכסף חי שיש בו סכנת נפש אך מחותני שמואל דוקטר הוא יודע בטיב רפואתה בענין אחר בלתי סכנה (דוד גנז, צמח דוד ו רכד). שאמר עתה האב שהוא נתרצה בקדושי׳ לעולם אלא שעשה המחאה וההתראה כדי להוציא מעות ממחותנו ולעולם דעתו היה שיהיו הקדושין גמורין (שו״ת בר ששת קלג). ואיך יאמין איש מארץ מרחק לדברים כאלו וכותב אל מחותנו שיבא אל החתונה (מה״ג, דביר ב׳, מכת׳ פו).

מחתרת[1]), ש״נ, מ״ר מחתרות, — פרצה בתוך קירות הבית או חפירה תחת בית וכדומה, בפרט מה שיחתר הגנב בלילה כדי להכנס אל הבית: אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים (שמות כב א). גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת מצאתים כי על כל אלה (ירמ׳ ב לד). — ובתו״מ: הבא במחתרת נדון על שם סופו היה בא

---

1) בארמ׳ מחתרתא.

במחתרת ושבר את החבית אם יש לו דמים חייב (סנה' ח ו). כגון שהיתה מחתרת חתורה בתוך ביתו ובני אדם שלנו בתוך ביתו יצאו ואנבורקראות של כלים על כתפיהם והכל אומרים נגנבו כליו של פלוני (רנ, כ"ק קיד:). הבא במחתרת ונטל כלים ויצא (הוס, סנה' עב.). מלמד שעשה הקב"ה (למנשה) כמין מחתרת ברקיע כדי לקבלו בתשובה מפני מידת הדין (רסנ"י, פס קנ.). — ומשל: הגנב על פי המחתרת להרחמן קורא[1]).

מַט[2]), ש"ז, — גְּעָרָה של ריב וקטטה, Grollen; grondement; grumbling; ובמליצה לקול רעש הארץ כאלו הוא קול גערתו וזעמו של אלהים: קול יי' לעיר יקרא ותושיה יראה שמך שמעו מטה[3]) ומי יעדה עוד האש בית רשע (מיכ' ו ט-י).

מֹט, (מוט), ש"ז, — כמו מֻטָּה: פרק קטן שבסוף הכנף קרוי מוט (רש"י ישע' ח ח).

מ"ט, — ר"ת: מה טעם, מאי טעמא.

מַטְאֲטֵא[1]), ש"ז, — שבטים מנצרים וכרומ' אגודים יחד יטאטאו בהם את הקרקע, Besen; balai; broom; ובהשאלה במליצה, מַטְאֲטֵא הַשְׁמֵד, כִּלָּיוֹן: ושמתיה (את בבל) למורש קפד ואגמי מים וטאטאתיה בְּמַטְאֲטֵא השמד נאם יי צבאות (ישע' יד כג). —

— [1]) גוף המשל בארמ': גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כך הנסחה המסורה שלנו, ואין ספק בדבר כי המלה מטה כצורתה כבר היתה בנסחת ספרי המתרגם היוני, הואיל ותרגם ἡ φυλή במשמ' שֵׁבֶט משבטי העם, וכבר התלבטו כל המפרשים הקדמונ' והחדשים בפרוש פסוק זה ולא מצאו שום דבר שיעשה מליצת הכתוב טבעית כלשון בני אדם, כי אין טעם בקריאה פתאם שִׁמְעוּ שֵׁבֶט, לפי תרגום היוני, או שמעו מקל הפורענות, לפי פרוש רש"י ורד"ק. יונתן תרגם: שמע מלכא ושלטונא, אבל השמוש בהשם מַטֶּה סתם במשמ' מֶלֶךְ אינו טבעי. גם החדש' לא מצאו שום פרוש טבעי ונאות לפי הענין, ולכן הסכימו רבם להגהת Ewald, לפי השבעים, שמעו מטה ומועד העיר, ואין אני צריך להעיר עד כמה מליצה זו איננה עברית טבעית. אך אין ספק בדבר שהפסוק כלו לא נמסר לנו בנסחתו האמתית, כי גם חלקו הראשון אינו מתפרש בדרך טבעי. והנה כבר ראו קצת ההדשים כי אנשי העיר שעליה דבר הנביא התעוררו אז להיטיב דרכיהם ובאו לשאלו במה יקדמו את ה' וגו', והוא ענה להם: הגיד לך אדם מה טוב וכו', אך מה שלא הרגישו הוא כי בהדברים קול יי' לעיר יקרא הכונה היא לרעש שהיה אז בעיר ההיא, שעשיריה מלאו חמס וישביה דברו שקר (פסוק יב), ומפני קולו זה של אלהים ששמעו מתוך הרעש יראו ישבי העיר ורצו לשפר מעשיהם. זו היא כונת הפסוק בכללו, ועל פי כונה זו אפשר להחזיר את הנסחה המסורה של הפסוק, שאין ספק שהיא משבשת, לצורתה הראשונה האמתית, ע"י הגהות קלות, שעל קצתן מעידים התרגומים הקדומים. כי את הפעל יראה שבפסוק זה תרגמו השבעים במשמ' פחד, φοβουμένους, ודבר ברור הוא, שבמקום המלה שמך שבפסוק זה היה בנסחת השבעים וכמו"כ הפשיטא המלה שמו, כיון שהם תרגמוה במשמ' השם שלו. ובהמלה תושיה כאן כבר התחבטו כל המפרשים ולא מצאו לה פרוש נאה במקום הזה. עפ"י כל זה הנסחה הקדומה האמתית של פסוק זה מתגלה לעיני בצורה זו: קול יי' לעיר יקרא ותושביה ייָראו, שמוע שמעו מטהו ומי יעדה עוד. השנויים שצריך לעשות בנסחה המסורה לכונה זו הם מעטים וקלים. בהמלה תושיה נוספה ב, במקום יראה יֵירָאוּ, ובמקום שמך, שבנסחת תרגום השבעי' היה כתוב שמו, — שמוּעַ, ולהמלה מטה צריך להוסיף ו, שנשמטה ע"י האות ו שבתחלת המלה ומי שלאחריה. ע"י אלה ארבעה השנויים הקלים כל מליצת הכתוב נעשית טבעית ויפה מאד ונאותה לפי הענין, אלא ששתים מהמלים שבכתוב זה בנסחתו החדשה אינן כלל המלים הרגילות שראו בהן המפרשים עד כה עפ"י צורתן החיצונה, אלא מלים אחרות, משרשים אחרים, ובמשמעות אחרות. המלה מטהו איננה כלל המלה מַטֶּה הרגילה, אלא שֵׁם מַט בהוספת הכנוי הוּ, כמו מֹטֵהוּ, ופרושו לפי הענין ולפי המקום הוא בלי ספק: קול גערה חזקה. ויש לזה סמך בלשון ערבית שהשרש מט' a) משמש בה במשמ' קטטה וגערה קשה. אמר אבן מנסור בלשאנ אלערב, בערך מטט, וז"ל: מאט'ח ומאט'ה ומט'אט'א ח'אצמה ושאתמה ושארדה ונזעה וכו' קאל אבו עבד אלממאט'ה אלח'אצמה ואלמשאקה ואלמשארה ושדה אלמנאזעה. — ובעברי': מאט'ה וכו' פרושו הוא התקוטט בו וחרף אותו והוכיחו קשה, ורב אתו וכו' אמר אבו עבד אלממאט'ה היא הקטטה וההתנגדות ועז המריבה.

[1]) מן טאטא, עי"ש, ואין בלשונ' האחיות אח לו. רק בארמ' של היהודים בא"י אמרו טאטיתא: שקולי טאטיתא וטאטי ביתא (חמת בית רבי, ר"ה כו:), אך לא ידוע אם אין זו מלה עברית בצורה ארמית. ויש עוד עדות כי גם הצורה מטאטא היתה נהוגה בפי העם, בימי ר' הייא ור' שמעון בר רבי ור"ש בן חלפתא, שהם שמעו אשה אחת שאמרה לחברתה בארמית: שאילי לי מטאטיך (מד"ר ברא' עט). אך עדות זו קצת חשודה יען יש קצת פקפוק בעצם נוסחת הדברים.

a) مطّ

*מטאטא הבגדים, מברשה: ישב בהם (בהבגדים) בתוך עפר הארץ ויקום וילך לדרכו כאלו לא עלה עוד על לב בן חלוף להמציא בחכמה רבה את מטאטא הבגדים (אד"ג, ממזריס 120), ועי' *מִכְבֶּדֶת.

מַטְבֵּחַ, ש"ז, — כמו טֶבַח, הֶרֶג כללי: הכינו לבניו מַטְבֵּחַ בעון אבותם בל יקמו וירשו ארץ ומלאו פני תבל ערים (ישע' יד כא).

***מִטְבָּחַיִם**[1], ש"ז, — בצרוף עם השם בֵּית, בֵּית הַמִּטְבָּחַיִם, ששם טבחים הבהמה, Schlacht-haus; abattoir; slaughter-house: לא הפילה אשה מריח בשר הקדש וכו' ולא נראה זבוב בבית המטבחים (אבות ה ה). מי שזכה בתמיד מושכו והולך לבית המטבחים וכו' בית המטבחים היה לצפונו של מזבח (תמיד ג ה). הכהנים והלויים והעניים המסייעים בבית הרועים ובבית הגרנות ובבית המטבחים אין נותנין להם תרומה ומעשר בשכרן (בכור' כו:). בית המטבחים אין בו משום ריסוקי אברים (ר' נחמן, חול' נא:). — ובסהמ"א: הבהמה שמשליכין אותה בבית המטבחים לשוחטה (ערוך, ערך טבח). הלך ראובן לבית המטבחים וקנה חתיכת ריאה אחת ומצא בה ג' סירכות (פסקי ריקאנטי האחרונ' י).

***מַטְבֵּעַ,** ש"נ, מ"ר מַטְבְּעוֹת, מַטְבְּעִים, — א) חתיכת מתכת טבועה, שמשקלה ואיכותה קבועים עפ"י הממשלה ויוצאת במדינה ומתקבלת במחיר דברים נמכרים, Münze; monnaie; coin: אסימון קונה את המטבע והמטבע אינו קונה את אסימון מטלטלין קונים את המטבע והמטבע אינו קונה את המטלטלין (ב"מ ד א). בדינרי זהב ובמטבעות של נחושת (תוספת' שם ג יט). שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד (סנה' ד ה). לעשות שאר מטבע ככסף (ר' ישמעאל, ספרי דבר' קז). כדי שיהא יודע להבחין בין מטבע למטבע (רב חיננא, ירוש' ברכ' ח ז). ולמה נקרא נחום איש קודש הקדשים שלא הביט בצורת מטבע מימיו (שם מגי' א יג). נותן לה ממעות ארץ ישראל (זאת אומרת) שמטבע ארץ ישראל יפה מכל הארצות (שם כתוב' יג יא). כאדם שאומר להברו נפסלה מטבע זו (סנה' קד:). — ובלשון זכר: מטבע היוצא לשום מלכים הראשונים (תוספת' מע"ש א ו). גזל מטבע ונסדק (ב"ק ט ב). גזל עבדים והזקינו וכו' מטבע ונפסל (תוספת' שם י ג). (גזל) מטבע ונישנה ונתשו (שם ד). נטל הקב"ה מטבע של אש קטן וקרא לו למשה ואמר לו זה יתנו (ר' מאיר, פסיק' רבתי, כי תשא). מטבע שנפסל והמלכות מקבלתו (ירוש' מע"ש א ב). ואלו הן (מעות) עשויין כמגדלין שלשה מטבעין זה על גב זה (ב"מ כה.). גוזר אני שיתפחמו פניו ויפסל מטבעו (ר' לוי, מד"ר ברא' לו). — ובסהמ"א: יש אצל המחליף שלשה מטבעים שוה הזהוב ממטבע האחד ג' דינרים וכו' ובא אדם אחד ובקש להחליף שיתן לו מג' המטבעים בזהוב (ראב"ע, ספר המספר ו). — מַטְבֵּעַ יוֹצֵא, שעובר לסוחר, מַטְבֵּעַ שֶׁמָּרַד, שנטבעה בשעת מרד ונפסלה אח"כ: אין מחללין אותו לא על המטבע מרוד ולא על המטבע שאינו יוצא (תוספת' מע"ש א ה). מטבע שמרד כגון בן כוזיבא (ירוש' שם א ב). תנו לי מעותי מן המטבע היוצא במדינתי וכו' וכל המטבעות היו יוצאות בירושלם (תוספת' שקל' ב יג). נותן לו מטבע היוצאה באותה שעה (רב חסדא, ב"ק צז:). — ב) מַטְבֵּעַ של ברכה, של תפלה, וכדומ', צורתה, נוסח הדברים שלה, Formel; -mule: כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו (ר' יוסי, תוספת' ברכ' ד ה). לכו ועשו ובלבד שלא תשנו מטבעה של תפילה (רבי, ירוש' שם ה ב). אין לך רשות להוסיף על מטבע שטבעו חכמים בברכות (ר' יוחנן, שם ט א). מבדיל ואחר כך אומר מטבע ברכה (ר' יצחק בן אלעזר, שם ה ב). אומר מטבע ברכה ואחר כך מבדיל (רבי יודן, שם). מטבע קצר פותח בהן בברוך ואינו חותם בהן בברוך מטבע ארוך פותח בו בברוך וחותם בברוך (הוא, שם א ח). משה התקין מטבעה של תפלה האל הגדול הגבור והנורא (רבי פנחס, שם ז ד). — ומצוי בסהמ"א: שאלת לתקן לך מטבע ברכה לבכור הפודה את עצמו (שו"ת ריב"ש קלא). ולפיכך האריכו המטבע ופתחו בברוך אשר יצר (מלמד התלמיד, תרומה). קדמונינו זכרונם לברכה קבעו לנו מטבע הברכות להודות לה' ולהתפלל לפניו (סד"ג, מכוון למחז' איטלי, ה"א). — ובחכמת הרפואה, *צורת פתקת הרפואה: אין לשנות המטבע שתיקנו לנו רבותינו בעלי חכמת הרפואה (ר"י בן טודרוס, באר לחי). ג) *כלי מלאכה שבו טבעים המטבעות: שוטר ממונה לתקן המדות איפה והין וכיוצא בהן ולתת בהן חותם במטבע ולצוות שלא יהא אדם רשאי למכור ולקנות אלא בהם (ערוך, ערך אגרדמין). — *בֵּית הַמַּטְבֵּעַ, ששם טבעים המטבעות של המלכות: אודיעך דעתי

---

[1]) גם בכנענ' מטבח: חדש ופעל אית המטבח (כתבת CIS I, 175).

בראובן שלקח בית המטבע מאת המלך ונכתב על שמו ואח״כ בא שמעון ונשתתף עמו וכו׳ טען עליו שמעון שהרויח במשא ומתן אחר ואותו המשא ומתן הוא נמשך ונתלה בבית המטבע ונכנס לשותפות וראובן טוען שהם לא היו שותפין אלא בבית המטבע וכל אחד יש לו עסקים לבדו (שו״ת הרדב״ז ד קב). וגם על היהודים אשר במצרים היה להם צער גדול על אדות הנגיד הר׳ אברהם קאשטרו ז״ל שהיה מושל על בית המטבע (לקוטי ר״י סמברי 54). — *קוצצי מטבעות: העלילו על היהודים לפני המלך שהיהודים עושים זיוף במטבע וכו׳ לימים שבו הנוצרים ובקשו מי שיעיד נגד היהודים ומצאו כרצונם איך ראו היהודי קוצץ המטבע ואעפ״י שידע המלך כי הכל שקר (לקוטי ר״י סמברי 28).

אֲגוֹרָה. — *גָּדוֹל, גדולים. — גֵּרָה. — *דִּינָר. — *זָהוּב. — *זוּז. — *חַלָּפָן. — *חָרִיף. — *טַפֵּל, טפלים. — *כְּפוּלוֹת. — כֶּרֶת, *כרת מעות, מעות כרותות. — *לָבָן, לבנים. — *מַטְבֵּעָה. — *מַטְבְּעָן. — *מָעָה, מעות. — *סֶלַע. — *פְּרוּטָה. — *פֶּרַח, פרחים. — *פֶּרֶט. — *פָּשׁוּט, פשוטים. — צוּרָה, צורת מטבע. — *צֶלֶם, צלמים. — צֶרֶף. — קָצִיץ, קוצצי מטבעות. — *קָשִׁים. — *רָצָה, הרצה. — *שֻׁלְחָנִי. — שֶׁקֶל.

***מַטְבֵּעָה**, ש״נ. — מקום שטבעים שם המטבעות: ואם היה (הדינר) חסר דבר מועט ממשקלו הנה נתבטל מהיות נושאים ונותנים בו במקח וממכר מכל וכל ואינו נקרא עליו אז שם מטבע שאינו ראוי לשאת ולתת בו אבל הוא נחשב כגסכא שצריכה היא על כל פנים לטבוע אותה בבית המטבעה (תשו׳ ר״י מיגש קלה).

***מַטְבְּעָן**, ש״ז, מ״ר מַטְבְּעָנִים. — מי שממונה על המטבעות: ויבואו אלה היהודים להתיצב על השוק לעשות סחורתם ויבוא גם השטן בתוכם מטבען אחד צורר וירא אותם ויסת עליהם נכרית אחת ימח שמה לאמר אתם נתתם לי כ׳ פשוטים של נחשת והמטבען בעצמו הוציאם מכיסו ונתנם בידה (אפי׳ כרי יעקב, QGJD II. 71). — ומ״ר: שאלתי פי מטבענים בקיאים דליט׳ כסף מזוקק שוה א׳ זהב רוינש (שו״ת חוט השני לז).

***מַטְבַּעַת**, ש״נ. — שם״ס מן טָבַע: אומר בדעת אז מלל בשומו אדני מטבעת בשלשה עולם שכלל בחכמה ובתבונה ודעת (ר״י בן אביתור, עבודה, אל אלהים).

מַטָּה[1], מַטָּה. — מלת תה״פ, להורות המקום שצריך לרדת כדי להגיע אליו unten; en bas; below, ובהשאלה, ירד פלוני מַטָּה מַטָּה, נהיה דל וכדומ׳ הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מַטָּה מַטָּה הוא ילוך ואתה לא תלונו הוא יה׳ לראש ואתה תהיה לזנב (דבר׳ כח מג־מד). — מטה, שהדבר המדבר עליו הוא במקום שָׁפָל: ארח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מָטָּה[2] (משלי יה כד). — לְמַטָּה, במשמ׳ העקרית, במקום שפל, בנגוד מן מעלה: ויספה פליטת בית יהודה הנשארה שרש לְמַטָּה ועשה פרי למעלה (ישעי׳ לז לא). אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ לְמָטָּה (ירמ׳ לא לו). — ולהורות הפנייה להמקום השפל: כמראה אש בית לה סביב ממראה מתניו ולמעלה וממראה מתניו וּלְמַטָּה ראיתי כמראה אש ונגה לו סביב (יחזק׳ א כז). והוא יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון העליון ויישרם לְמַטָּה מערבה לעיר דויד (דהי״ב לב ל). מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה הירדת היא לְמַטָּה לארץ (קהל׳ ג כא). — ובהשאלה, היה לְמַטָּה, ול בגשמיות ורוחניות: ונתנך יי׳ לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה לְמָטָּה (דבר׳ כח יג). — לְמַטָּה מִדְּבַר, פחות ממנו: כי אתה אלהינו חשכת לְמַטָּה מעונינו ונתתה לנו פליטה כזאת (עזר׳ ט יג). — ולהזמן, מבן כך וכך שנים וּלְמַטָּה, שמספר השנים פחות: ולא נשא דויד מספרם למבן עשרים שנה וּלְמַטָּה (דהי״א כז כג). — מִלְּמַטָּה, במקום שהוא למטה: ויהיו תאמם מִלְּמַטָּה ויחדו יהיו תמים על ראשו (שמות כו כד). ונתתה אתה תחת כרכב המזבח מִלְּמַטָּה (שם כז ה). ונתתה אתם על שתי כתפות האפוד מִלְּמַטָּה ממול פניו (שם כח כז). — ובתו״מ: אילן שנגמם והוציא חליפין מטפח ולמטה כנטיעה מטפח ולמעלה כאילן (ר׳ שמעון, שבי׳ א ח). המשלשל דפנות מלמעלה למטה אם גבוה מן הארץ ג׳ טפחים פסולה מלמטה למעלה אם גבוה מן הארץ י׳ טפחים כשרה (סוכ׳ א ט). נטל את הדם וכו׳ והזה ממנו אחת למעלה ושבע למטה ולא היה מתכוין להזות לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף (יומ׳ ה ג). מן הארכובה ולמטה חליצתה כשרה (יבמ׳ יב א). ועל הזקן שתים מכאן ושתים מכאן ואחת מלמטה (מכות ג ה). בהמה

---

1) בכנע׳ מט, למט: אל יכן לם שרש למט ופר מלעל (כתב אשמנעזר יב). — 2) המליצה קצת קשה.

שנחתכו רגליה מן הארכובה ולמטה כשרה מן הארכובה ולמעלה פסולה (חול׳ ד ו). סדר הסב בזמן שהן שתי מטות הגדול שבהן עולה ומיסב בראש העליונה והשני לו למטה ממנו (ירוש׳ תענ׳ ד ב). — ולהזמן: העריכו פחות מבן חמש ונעשה יותר על בן חמש וכו׳ נותן בזמן הערך יום שלשים כלמטה ממנו שנת חמש ושנת עשרים כלמטה ממנה (ערכ׳ ד ד). עשה שנת ששים כלמטה ממנה (שם). —*לְמַטָּה, מתחת להעולם: כל המסתכל בארבעה דברים ראוי לו כאלו לא בא לעולם מה למעלה מה למטה מה לפנים ומה לאחור (חגי׳ ב א). למה נברא העולם בב׳ אלא מה ב׳ זה סתום מכל צדדיו ופתוח מלפניו כך אין לך רשות לומר מה למטה מה למעלה מה לפנים מה לאחור אלא מיום שנברא העולם ולהבא (ר׳ לוי, מד״ר בראש׳ א).—*עין של מַטָּה, אזן של מַטָּה, במקום עין של מעלה: כביכול עשה עין של מטה כאילו אינה רואה ואוזן של מטה כאילו אינה שומעת (ריב״ז, ב״ק עט:).— *ובחכמת הלשון, הטעם לְמַטָּה, בתנועה האחרונה, כמו מלרע: ואם היה טעמו (של המלה באה, השמש באה) למטה באלף היה מבואר כשהיא שוקעת (רב״י בראש׳ טו יז). וכשהטעם למטה הוא לשון הווה דבר שנעשה עכשיו והולך (שם).— ובהשאלה, כנוי לבית הנקובה: נסרח או שיצא מלמטה (תוספת׳ מקוא׳ ז ה). העוטש בתפילתו סימן רע לו (במה דברים אמורים) מלמטה אבל מלמעלה לא (ירוש׳ ברכ׳ ג ה).—ולאברי ההולדה: על שפת ירדן עמדה (הצרעה) וזרקה בהן (באמורי) מרה וסימתה עיניהן מלמעלה וסירסתן מלמטה (ר״ש בן לקיש, סוטי׳ לו.). שמונה ממעטים את הזרע ואלו הן המלח והרעב וכו׳ וכשות שלא בזכנה והקזת דם למטה כפלים (גיטי׳ ע.).—*לְמַטָּן, מִלְּמַטָּן, כמו לְמַטָּה, מִלְּמַטָּה: נתן את הנתנין למטן למעלן ואת הנתנין למעלן למטן (זבח׳ ב א). שער הנצוץ וכמין אכסדרה היה ועליה בנויה על גביו שהכהנים שומרים מלמעלן והלוים מלמטן (מדות א ה). נזם שהוא עשוי כקדירה מלמטן וכעדשה מלמעלן (כלים יא ט). ארון שהיא רחבת מלמטן וצרה מלמעלן והמת בתוכה הנוגע בה מלמטן טהור (אהל׳ יט יה). מתפללין בראש הזית ובראש התאנה הא בשאר כל האילנות יורד ומתפלל למטן ובעל חבית לעולם יורד ומתפלל למטן (ירוש׳ ברכ׳ ב ס). בין שהאילן למעלן והבור למטן בין שהאילן והבור מלמטן (שם שבי׳ א ב).

ירושלם מלמעלן ועיר מלמטן (שם ר״ה ד ב). נאמר מתן דמים בפר למטן ונאמר מתן דמים בשעיר למטן (ר׳ יוסה, שם יומ׳ ה ה). כאן מלמעלן כאן מלמטן (ר׳ ירמי׳, שם סוכ׳ ב ד). החלונות בין מלמעלן בין מלמטן בין מכנגדן (צריך להרחיק) ארבע אמות וכו׳ מלמעלן כדי שלא יציץ ויראה מלמטן שלא יעמוד ויראה ומכנגדן שלא יאפיל (ב״ב כב:). רבי ששא בנו של ר׳ אבא היה כותב הא למטן ולמד למעלן (מד״ר שמות כד). אם יהיה הגבור שבגבורים למטן והחלש שבחלשים למעלה נוצח הוא (ר״ש בן חלפתא, שם). בבשר ודם המים מלמעלן והלחם מלמטן והקב״ה אינו כן אלא המים מלמטן זו הבאר שנא׳ עלי באר והלחם מלמעלה הנני ממטיר לכם (שם כה). אתה מוצא כל מה שברא הקב״ה למעלן ברא למטן (ר׳ ברכיה, שם לג).—מַטָּן: מפני מה נותנין בי״ד של מטן בכבוד שלא ירבו המחלוקות (ר׳ יודן, ירוש׳ פסח׳ ו א). כשורות של מעלן כך שורות של מטן מה שורות של מעלן ואיש אחד בתוכם לבוש בדים כך של מטן כתנת בד קדש ילבש (ר׳ חייא, מד״ר ויקר׳ כא). מוטב היה לו לשאול באורים ותומים של מעלן ולא באוב וידעוני של מטן (ר׳ חמא בר חנינא, שם כו). שהניח מה שלמעלן וירד בשל מטן (ר׳ ברכיה, שם שמות לג).—ומצוי גם בסהמ״א: נמצאו מכוונים תמים מלמטן ותמים מלמעלן אין אחד מהם עודף ויוצא על חבירו (ר״ח סנת לט).

מַטֶּה, ב״ז, סמי׳ מַטֵּה, בכנ׳ מַטְּךָ, מַטֶּךָ, מַטֵּהוּ, מ״ר מַטּוֹת, מַטָּיו. — א) עץ ארוך ודק, ישאהו אדם בידו להשען עליו או להכות בו, staff; bâton; Stab: הכר נא למי החתמת והפתילים וְהַמַּטֶּה האלה (בראש׳ לח כה). חתמך ופתילך וּמַטְּךָ אשר בידך (שם יח). ויאמר אליו יי׳ מזה בידך ויאמר מַטֶּה (שמות ד ב). ואת הַמַּטֶּה הזה תקח בידך (שם יז). ויקח משה את מַטֵּה האלהים בידו (שם כ). קח את מַטְּךָ והשלך לפני פרעה וכו׳ וישלך אהרן את מַטֵּהוּ לפני פרעה וכו׳ וישליכו איש מַטֵּהוּ ויהיו לתנינם ויבלע מַטֵּה אהרן את מַטֹּתָם (שם ז ט-יב). הנה אנכי מכה בַּמַּטֶּה אשר בידי על המים (שם יז). נטה את ידך בְּמַטֶּךָ על הנהרות (שם ח א). ויתנו אליו כל נשיאיהם מַטֶּה לנשיא אחד וכו׳ שנים עשר מַטּוֹת וּמַטֵּה אהרן בתוך מַטּוֹתָם וינח משה את הַמַּטֹּת לפני יי׳ באהל העדת (במד׳ יז כא-כב). וישלח את קצה הַמַּטֶּה אשר בידו ויטבל אותה ביערת הדבש (ש״א יד כז). היתפאר הגרזן על החצב בו אם יתגדל המשור על

מניפו כהניף שבט ואת מרימיו כהרים מַטֶּה לא עץ (ישע׳ י יח). ועורר עליו יי׳ צבאות שוט כמכת מדין בצור עורב וּמַטֵּהוּ על הים (שם כו). — ומ״ל ״מַטִּים״: וכל יוצא למלחמה בחרב ספר אותו הודף במטים (רלב״ע, הלוית בכות, כ״י בודלי׳). — וּמַטֶּה להכות בו, לרדות בו: אל תירא עמי ישב ציון מאשור בשבט יככה וּמַטֵּהוּ ישא עליך בדרך מצרים (ישע׳ י כד). שבר יי׳ מַטֵּה רשעים שבט משלים (שם יד ה). כי מקול יי׳ יחת אשור בשבט יכה והיה כל מעבר מַטֵּה מוסדה[1]) אשר יניח יי׳ עליו בתפים ובכנרות ובמלחמות תנופה נלחם בה (שם ל לא־לב). — ובמליצה, הַמַּטֶּה, מַטֵּה הָרֶשַׁע שבו ירדו התקיפים את החלשים והעניים: הנה היום הנה באה יצאה הצפרה צץ הַמַּטֶּה[2]) פרח הזדון החמס קם למטה רשע (יחזק׳ ז י־יא). — ובמליצה, הזעם הוא בידו מַטֶּה להכות בו: הוי אשור שבט אפי וּמַטֶּה הוא בידם זעמי (ישע׳ י ה). — והחמס: החמס קם לְמַטֵּה רשע (יחזק׳ ז יא). — מַטֵּה הַשֶּׁכֶם, חלק מהע׳ל: כי את על סבלו ואת מַטֵּה שכמו שבט הנגש בו החתת כיום מדין (ישע׳ ט ג). — מַטֵּה ע׳ז, מפואר שביד המושל: נדו לו (למלך מואב) כל סביביו וכל ידעי שמו אמרו איכה נשבר מַטֵּה עז מקל תפארה (ירמ׳ מח יז). ויהיו לה מַטּוֹת עז אל שבטי משלים וכו׳ ויבשו מַטֵּה עזה אש אכלתהו (יחזק׳ יט יא־יב). מַטֵּה עזך ישלח יי׳ מציון רדה בקרב איביך (תהל׳ קי ב). — וּמַטֶּה לחבט בו זרעוני השדה: כי בַּמַּטֶּה יחבט קצח וכמן בשבט (ישע׳ כח כז). — ובמליצה, מַטֵּה לֶחֶם, תמיכה ומשען של לחם. שבר מַטֵּה לַחְמוֹ של פלוני, עשה שלא יהיה לו לחם: בשברי לכם מַטֵּה לחם ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד והשיבו לחמכם במשקל ואכלתם ולא תשבעו (ויקר׳ כו כו). הנני שבר מַטֵּה לחם בירושלם ואכלו לחם במשקל ובדאגה (יחזק׳ ד יז). ורעב אסף עליכם ושברתי לכם מַטֵּה לחם (שם ה יז). ארץ כי תחטא לי למעל מעל ונטיתי ידי עליה ושברתי לה מַטֵּה לחם והשלחתי בה רעב (שם יד יג). ויקרא רעב על הארץ כל מַטֵּה לחם שבר (תהל׳ קה טז). — ״וּמַטֵּה התבונה: וציץ פרח במטה התבונה עלי מעין פליליה וחכמה (ר״י בן חסדאי, הלגבי תן). —

ב) בהשאלה, חלק מיוחד מהלקי עם אחד, צאצאי איש אחד שהם נקראים כלם על שמו, מַטֵּה יְהוּדָה, מַטֵּה לֵוִי וכו׳, כמו שֵׁבֶט, tribe ; tribu ; Stamm: בצלאל בן אורי בן חור לְמַטֵּה יהודה (שמות לא ב). ואתכם יהיו איש איש לַמַּטֶּה איש ראש לבית אבתיו הוא (במד׳ א ד). אלה קריאי העדה נשיאי מַטּוֹת אבותם ראשי אלפי ישראל הם (שם יו). החלצו מאתכם אנשים לצבא וכו׳ אלף לַמַּטֶּה אלף לַמַּטֶּה לכל מַטּוֹת ישראל תשלחו לצבא (שם לא ג־ד). זאת הארץ אשר תתנחלו אתה בגורל אשר צוה יי׳ לתת לתשעת הַמַּטּוֹת וחצי הַמַּטֶּה כי לקחו מַטֵּה בני הראובני לבית אבתם וּמַטֵּה בני הגדי לבית אבתם וחצי מַטֵּה מנשה לקחו נחלתם (שם לד יג־יד). וכל בת ירשת נחלה מִמַּטּוֹת בני ישראל לאחד ממשפחת מַטֵּה אביה תהיה לאשה וכו׳ ולא תסב נחלה מִמַּטֶּה לְמַטֵּה אחר כי איש בנחלתו ידבקו מַטּוֹת בני ישראל (שם לו ח־ט). כי נתן משה נחלת שני הַמַּטּוֹת וחצי הַמַּטֶּה מעבר לירדן (יהוש׳ יד ג). כי היו בני יוסף שני מַטּוֹת מנשה ואפרים (שם ד). אז יקהל שלמה את זקני ישראל ואת כל ראשי הַמַּטּוֹת נשיאי האבות לבני ישראל (מ״א ח א). — ואמר הפיטן: הכמי מטהו (של הכה״ג) יזווגו לו, חפינת קטורת בעלייה להשכילו (תגולי כר קלוני׳, סדר עבודה, אשוהה). — ובתו״מ: אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע במטה הזה הוצאת ישראל ממצרים במטה זה קרעת להם הים במטה זה עשית להם נסים וגבורות (מכי׳ בשלח, עמלק א). עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן פי הארץ וכו׳ והקשת והמן והמטה והשמיר (אבות ה ו). המטה שנברא בין השמשות נמסר לאדם הראשון בג״ע (ר׳ נוי, פדר״א מ). ונשה משה

---

[1]) בהרבה כ״י מוסרה בריש, ומוסרה כמו מוסרו, ואולי מקום שתי אלה המלים הוא אחרי המלה אשור שלפני זה. — [2]) אמר ריב״ג וז״ל: ואעלם אנ צץ המטה ענדי אשמ ללמיל ואלזיע׳ לא ללעצי והו מת׳ל פרח הזדון, ע״כ, ובעבר׳: ודע כי צץ המטה אצלי שם לנטיה (מן הצדק) והחמס לא למקל והוא כמו פרח הזדון. ורגלים לדבר כי זו היתה כבר דעת מסדר הספר ורשם על הגליון המלת הַחָמָס לפרוש המלה המטה, ונסרכה אח״כ המלה החמס ונכנסה לתוך גוף הכתוב רק שלא במקומה, אחר המלה הזדון, ואולי היתה סבת מה שנשתבשה המלה שלאחריה שחיה כתוב שם כך: קמעל מטה הרשע, ונפלה במקרה העין שאחרי המם ונשאר רֶוח בין המם ובין הלמד בזה: קמ ל, וסבר המעתיק שהצרוף קם הוא עבר מן קום והלמד היא ל שמושית וחברה להמלה מטה שלאחריה וסרך את המלה החמס שהיתה כתובה על הגליון לפרוש להמלת משה, ושמה לפני הפעל קם, אך הנסחה האמתית היתה כך: צץ המטה פרח הזדון קמעל מטה הרשע, וקמעל נרדף עם צץ, בערבי קמעל(a), עי׳ זה הערך. —

a) قمعل

את ידו על הים ולא קיבל עליו להבקע והראהו ברית מילה וארון יוסף והמטה שחקק עליו שם המפורש ולא קבל (שם מג). — ובמליצה, *הוא מַטֵּה של פלוני, תומכו ומחזיקו בידו: הלך משה ונפל על רגלי אלעזר ואמר לו אלעזר בני בקש עלי רחמים שאכנס לא״י וכו׳ השיב אלעזר ואמר למשה אתה ערבן שלכל ישראל ואתה מבקש לך ערב אתה הוא מטן שלכל ישראל ואתה מבקש ערב (ר׳ תנינא בר אידי, מדר׳ תנא׳, דבר׳ לא יד). — ותאר כבוד לאדם, מַטֵּה אלהים, ותאר גנאי מַטּוֹת האליל, ואמר המשורר: מטה אלהים הוא והוא מופת ואות בדור ומטות האליל נגדעו (ראב״ע, מכת׳ לר״ש גמט). — *מַטֵּה של טרבל, חלק מכלי הדישה: הסלים שבקנתל והמטה [1]) של טרבל וקרן של כליבה (פרה יב ט). — ג) *מַטֵּה הָרוֹעֶה, הָרוֹעִים, שם צמח: המימות אשר כבר בושמו בהם עלי החלפה וכו׳ וסחיפות מטה הרועים (קאנון ג א א כג). ואם יתלהב הראש מאד וכו׳ קח קמח שעורים קלויים ותלושם במי מטה הרועה (שם שם ב יא). הרפואות המונחות על החמרא וכו׳ הם אלו החזרת ומטה הרועה (פרקי משה ט).

מֻטֶּה[2]), ש״ז, — הַטָּיַת משפט: עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד ותמלא הארץ דמים והעיר מלאה מֻטֶּה[3]) כי אמרו עזב יי׳ את הארץ ואין יי׳ ראה (יחזק׳ ט ט).

[1]) ושאלו בגמ׳ זבחי׳ (דף קטו:): מאי מטה של טורבל אמר אביי עיזא דקרקסא דדיישן דישאי.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כך בכל הספרים. תרגום השבעים נשתבש בעצמו ואין ללמוד ממנו צורת הנסחה העברית שהיתה להם. ת״י: אסטיות דין, והוא הטית המשפט, וכך פרשו שאר הקדמונים. אמר ריב״ג: מטה אצלה מנטה ואדע׳ת אלנונ והו אשם ללזיע׳ ואלמיל ווזנה מופעל, ע״כ, ובעבר׳: עקרו מנטה ונבלעה הנון והוא שם לעול ולהטית הדין ומשקלו מפעל. וכך רש״י ורד״ק וכו׳. אך קצת החדשים מפקפקים באמתת הנסחה מפני שאחרי ותמלא הארץ דמים התוכחה של הטית דין היא רפה מאד, ואולם מבחינה זו הגהת אלה החדשים חמס במקום מטה אינה מרפאה את הכתוב, כי גם חמס רפה אחרי דמים, ובעצם הדבר אדרבה המלה דמים שקודם לה היא מספקת, כי בהרבה ספרים כתוב חמס במקום דמים, וכך היתה נסחת הספר של הרד״ק, אמר וז״ל: ובקצת ספרים מדוייקים ותמלא הארץ דמים, ע״כ, וכך העיד בעל מ״ש, וז״ל: ותמלא הארץ דמים כן ראיתי בכמה ספרים וכן תרגם יונתן חייבי קטול אבל בספר אחד מדוייק כ״י קדמון וגם בדפוס אחד ישן כתוב ותמלא הארץ חמס. ע״כ. וכן שם ז כג הוכיחם על חמס אחרי דמים: כי הארץ מלאה משפט דמים והעיר מלאה חמס.

מֻטֶּה, ש״נ, (*מוטה), מ״ר מֻטּוֹת, (*מוטות), — חלק מכנף העוף, ובהשאלה לקצות החיל: וחלף (מלך אשור) ביהודה וכו׳ והיה מֻטּוֹת כנפיו מלא רחב ארצך (ישעי׳ ח ח). — ובפרט *קרסל כנף העוף: המוטה הזו של תרנגול אחד מן ששים בכנפיו (תנחומא, תזריע ח). — ועי׳ מ״ט (מוט).

מִטָּה, ש״נ, סמי׳ מִטַּת, ככנ׳ מִטָּתִי, מִטָּתְךָ, מִטָּתוֹ, מ״ר מִטּוֹת, — כלי מכלי הבית עשוי עץ או ברזל וכיוצא בזה ישימו עליו כרים וכסתות וישכב עליו אדם או ישב עליו. Bett; lit; bed; החולה בחליו: ויגד ליעקב (שהיה חולה ונוטה למות) ויאמר הנה בנך יוסף בא אליך ויתחזק ישראל וישב על הַמִּטָּה (בראש׳ מח ב). ויכל יעקב לצות את בניו ויאסף רגליו אל הַמִּטָּה ויגוע ויאסף אל עמיו (שם מט לג). ותקח מיכל את התרפים ותשם אל הַמִּטָּה ואת כביר העזים שמה מראשתיו ותכס בבגד וישלח שאול מלאכים לקחת את דוד ותאמר חלה הוא וישלח שאול את המלאכים לראות את דוד לאמר העלו אתו בַּמִּטָּה אלי להמתו (ש״א יט יג־יה). כה אמר יי׳ הַמִּטָּה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי מות תמות (מ״ב א ד). — ולשכב, לישן: ושרץ היאר צפרדעים ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מִטָּתְךָ ובבית עבדיך (שמות ז כה). והוא שכב את משכב הצהרים וכו׳ ויבאו הבית והוא שכב על מִטָּתוֹ בחדר משכבו (ש״ב ד ס־ז). וישכב על מִטָּתוֹ ויסב את פניו ולא אכל לחם (מ״א כא ד). נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מִטָּה ושלחן וכסא ומנורה (מ״ב ד י). ותעל ותשכבהו על מִטַּת איש האלהים (שם כא). הנה מִטָּתוֹ שלשלמה ששים גברים סביב לה מגברי ישראל (שה״ש ג ז). יגעתי באנחתי אשחה בכל לילה מִטָּתִי בדמעתי ערשי אמסה (תהל׳ ו ז). הדלת תסוב על צירה ועצל על מִטָּתוֹ (משלי כו יד). התקשרו עליו עבדיו בדמי בני יהוידע הכהן ויהרגהו על מִטָּתוֹ וימת (דהי״ב כד כה). — חֲדַר הַמִּטּוֹת: (ותשם יהושבע את יואש) ואת מינקתו בחדר הַמִּטּוֹת ויסתרו אתו מפני עתליהו (מ״ב יא ב). — ולשבת עליה: ויקם מהארץ וישב אל הַמִּטָּה (ש״א כח כג). בני ישראל הישבים בשמרון בפאת מִטָּה ובדמשק ערש (עמוס ג יב). — ובפרט לסב עליה אצל השלחן במשתה וכדומ׳: השכבים על מִטּוֹת שן וסרחים על ערשותם ואכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק (עמוס ו ד). וישבת על מִטָּה כבודה ושלחן ערוך לפניה (יחזק׳ כג מא). גלילי כסף ועמודי שש מִטּוֹת זהב וכסף

על רצפת בהט ושש ודר וסחרת (אסת׳ א ו). והמן נפל על המטה אשר אסתר עליה (שם ז ח). — ולשאת את המת אל בית הקברות: קרעו בגדיכם וחגרו שקים וספדו לפני אבנר והמלך דוד הלך אחרי המטה (ש״ב ג לא). — ובתו״מ בכל הענינים: הנודר מן המטה מותר בדרגש (ר׳ מאיר, נדר׳ ז ה). המקרה סוכתו בשפודין או בארוכות המטה (סוכ׳ א ח). המפרק את המטה להטבילה (כליס יט א). ישבו על הנסר על הספסל על הגשיש של מטה (זבי׳ ג א). ומיסב עמו על המטה ואוכל עמו על השולחן (נדר, ד ד). סדר היסב בזמן שהן שתי מטות גדול מיסב בראשו של ראשונה והשני לו למטה הימנו (תוספתא ברכ׳ ה ה). בערב שבת הוא (האבל) זוקף את מיטותיו במוצ״ש הוא כופן (ירוש׳ מו״ק ג ה). שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע״ש מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך טוב אומר יה״ר שתהא לשבת אחרת כך ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו (ר׳ יוסי בר׳ יהודה, שבת קיט:). (קונם) שלא אציע לך מטתך ושלא אמזוג לך את הכוס (נדר׳ פא:). ואתם בני אושא שקדמתם רבותינו במאכלכם ומשקיכם ומטותיכם הקב״ה יפרע לכם שכר טוב (ר׳ אלעזר, מד״ר שה״ש, סמכוני). אדם לוקח ליטרא אחת של בשר מן השוק כמה יגיעות הוא יגע כמה צער הוא מצער עד שיבשלה והבריות ישנין על מטותיהן והקב״ה משיב רוחות ומעלה עננים ומגדל צמחים (ר׳ ינאי, שם ויקר׳ כח). ואין להם עצים לבשל בהן והן שוברין מטותיהן ומבשלין בהן (ר׳ אבהו, שם, פתי איכה). מלך שיצא לו למדבר והביאו לו מטה קצרה התחיל מצטער וכו׳ הביאו לו מטה ארוכה התהיל פושט עצמו ומותח איבריו (ר׳ יהודה בר׳ סימון, שם שה״ש, הנך יפה דודי). נכנס שושבינה לבית ראה אותה מנוולת הבית אינה מכוונת המטות אינן מוצעות (שם במד׳ ב). מעולם לא אמר אדם לחבירו לא מצאתי מיטה שאישן עליה בירושלם (אדר״נ לה). — ואמר המשורר: ועוד תשתה עסים רמון ותשכב במטות שן ומקלעת פקעים (ר״ש הנגיד, דכליך). ובנות עדינות הגלו ממדינות ממטות רעננות ומנוחות שאננות (ר״י הלוי, יונה נפתחה). — ולמשכב איש ואשה: אפילו הוא עמה במטה (גיט׳ ח א). (אשה קולנית היא) כל שקולה הולך ממיטה למיטה בשעת תשמיש (רב, ירוש׳ כתוב׳ ז ו). גרוש שנשא גרושה ארבע דיעות במיטת (פסח׳ קיב.). (אדם וחוה) עלו למטה שנים וירדו שבעה (ר״י בן קרחה, מד״ר בראש׳ כב). אין המטה יכולה לקבל אשה ובעלה וריעה כאחד (ר׳ ברכיה, שם ויקר׳ יז). — ובהרחבה, במשמ׳ זרעו, יוצאי חלציו: ולמה נאמר באברהם וביצחק אף וביעקב לא נאמר אף אלא מלמד שמטתו של יעקב אבינו שלימה (ת״כ, בחקותי ב ח). בקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין ונסתלקה שכינה אמר שמא חס ושלום יש במיטתי פסול כאברהם שיצא ממנו ישמעאל ואבי יצחק שיצא ממנו עשו (ר״ש בן לקיש, פסח׳ נו.). — שמש מטתו, בעל אשה: (קונם) שלא אכחול שלא אפקוס ושלא אשמש מטתי יפר (נדר׳ פא:). ארבעה דברים הקב״ה שונאן ואני איני אוהבן הנכנס לביתו פתאום וכו׳ והמשמש מטתו בפני כל חי (רשב״י, נדה יז:). נח כשיצא מן התיבה הכישו ארי ושברו ובא לשמש מטתו ונתפזר זרעו ונתבזה (ר״א בנו של ריה״ג, מד״ר בראש׳ לו). המשמש מטתו על מטה שתינוק ישן עליה אותו תינוק נכפה (פסח׳ קיב:). בא מן הדרך ושימש מטתו הווין לו בנים ויתקין (רבה, גיט׳ ע.). הבא מבית הכסא אל ישמש מטתו עד שישהא שיעור חצי מיל מפני ששד בית הכסא מלוה עמו (שם). המשמש מטתו מעומד אוחזתו עוית (שם). אסור לאדם שישמש מטתו ביום (ר׳ יוחנן, נדה יז:). המשמש מטתו לאור הנר הרי זה מגונה (שם). הסידים הראשונים לא היו משמשין מטותיהן אלא ברביעי בשבת שלא יבואו נשותיהן לידי חלול שבת (שם לח.). אסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון (ריש לקיש, תעני׳ יא.). הסוכי בנים משמשין מטותיהן בשני רעבון (שם). בששימש מטתו מבעוד יום ושכח ולא טבל (ריב״ל, ירוש׳ יומ׳ ח א). שלא יהו ישראל כתרנגולין הללו משמש מיטתו ועולה ויורד ואוכל (ר׳ יעקב בר׳ אבון, שם ברכ׳ ג ד). לא ישמש אדם מיטתו וספר תורה עמו בבית (ר׳ חונא, שם ג ה). כל אותן שנים שהיו ישראל במדבר מנודין היו ושימשו מטותיהן (רב יוסף, מו״ק טו:). — והשם *תשמיש המטה: יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה (ר׳ אליעזר, יומ׳ ח א). המדיר את אשתו מתשמיש המטה בש״א שתי שבתות (כתוב׳ ה ו). נח בכניסתו לתיבה נאסרה לו תשמיש המיטה וכו׳ וביציאתו הותרה לו תשמיש המיטה (ר׳ שמואל בר׳ יצחק, ירוש׳ תעני׳ א ו). מנעתה (שרה את הגר) מתשמיש המיטה (ר׳ אבא, מד״ר בראש׳ מה), ועי׳ תשמיש. — וממטת המת: אין מניהין

את המטה ברחוב שלא להרגיל את ההספד וכו׳ ר״י אומר (הנשים) הסמוכות למטה מטפחות (מו״ק ג ח). נושאי המטה וחלופיהן וחלופי חלופיהן את שלפני המטה ואת שלאחר המטה (ברכ׳ ג א). חזקיהו מלך יהודה שגירר עצמות אביו על-מטה של חבלים (סנה׳ מז.).

אפריון. — *גַּשִׁישׁ. — *כִּלָּה. — *כסת. — *כר. — לישון. *לשונות המטה. — *מזרן. — *מעי המטה. — מצע. — *נקליט. — *נרוד, לשאת המת. — *עקרב. — *עריסה. — *ערסל. — *קניף.

מִטְּהָר[1], ש״ז, ככ׳ מִטְּהָרוֹ, — בית המלכות, Dynastie: ואתה זנחת ותמאס התעברת עם משיחך נארתה ברית עבדך חללת לארץ נזרו וכו׳ הרימות ימין צריו השמחת כל אויביו אף תשיב צור חרבו ולא הקמתו במלחמה השבת מִטְּהָרוֹ[2]) וכסאו לארץ מגרתה הקצרת ימי עלומיו העטית עליו בושה סלה (איתן האזרחי, תהל׳ פט לט-מו).

***מַטְהֶרֶת**, ש״נ, מ״ר מַטְהֲרוֹת, — אמבט במרחץ יטהר הרוחץ את גופו אחרי הרחיצה: המטהרת שבמרחץ התחתונה מליאה שאובין והעליונה מלאה כשרים אם יש כנגד הנקב ג׳ לוגין (מקוא׳ ו יא, ותוספת׳ שם ה ח). מרחץ שבלניה גויים בזמן שמטהרת שלה פתוח לרשות היחיד (תוספתא שם ו ד). שתי מטהרות זו על גבי זו נוטל את הפקק מבינתיים ומשיקן ומחזיר את הפקק למקומו (שם טהר׳ יא ט).

1) עי׳ הערה לקמן. — 2) כך בעשרה כ״י וששה דפוסים קדמונים (גנזב׳), ובס״א: מְטֻהָרוֹ, מִטְהָרוֹ, מִטְּהָרוֹ, מְטֹהָרוֹ. וכבר אמר ריב״ג, וז״ל: ואמרו השבת מִטְּהָרוֹ בפאר הטית בקמץ שלא בהקשה כי העקר שיהיה כמו מקדש יי׳ (כהלס׳ טו) והיה ראוי להיות בהסמכו אל הכנוי בקמץ גדול ובא חטף (הרקמה, שער ל). וכן ראב״ע ורד״ק. ובמ״ש: במקרא גדולה הטית בקמץ לבד ובכמה ספרים מהדפוס וכ״י כתוב מטהרו בשוא לבדו וספרים אחרים הטית בחטף קמץ וכן כתבו ר׳ יונה והראב״ע ורד״ק שהוא בחטף קמץ לתפארת בעבור אות הגרון וכן דגש הטית לתפארת כדגש מקדש ה׳. ע״כ. ורש״פ בהנקוד האשורי אמר: הנפרד מִטְּהָר ובכאן הוא ביחס הפעול והקמץ שבטית הוא ההד של הקמץ שלאחריו והדגש שבו אינו לתפארת אלא הוא מן אותן שקדמו להמצאת הנקודות. ע״כ. וקצת החדשים הגיהו הגהות מתחלפות, שאין בהן טעם. והנה פרשו הקדמוני׳ מלה זו במשמ׳ טהרה, ובהשאלה בענין זהר ותפארה, אך זה דחוק, ולפי הענין וההקבלה ל„וכסאו לארץ מגרת״ נראה כי הכונה בשם זה היא למשפחת המלך, לבית המלכות, ויש קצת סמך לזה בערבי׳ בשרש ט׳הר a), והשם ט׳אהרה b), במשמ׳ משפחה, ואולי הדגש בהטית בא להורות שאין מלה זו משרש טהר הרגיל אלא משרש אחר, והוא השרש ט׳הר בערבית, שהיה גם בלשון עברית והיה משמש במשמ׳ שהוא משמש בערב׳.

a) ظهر b) ظاهرة

***מַטּוּ**[1], ש״ז, — מחילה וסליחה, Verzeihung; pardon: כל המבקש מטו מחברו אל יבקש ממנו יותר משלש פעמים (ר׳ יוסי בר חנינא, יומ׳ פז.). — ומצוי בסהמ״א: מעתה נא ומטו ובקשה ומר ידיבני לטובה ויחשבה לי צדקה (בהל׳ יעבץ א לג). הייתי משתטח לפני עצמותיו הקדושים של כל אחד מהם ומבקש ממנו מטו ומחילה אל נא ישת עלי אשם (הקד׳ גדולי תרומה). — ובשבוש, מטוי במקום מטו: זאת ועוד אחרת כי זה המשיב (לחברו שחרף אותו) בקש ממנו מטוי ורצה לפייסו בפני הקהל (יקותי׳ בר״ש, בשו״ת ר״י לאטש).

מַטְוֶה, ש״ז, — מה שנטוה, Gesponnenes; filé; web: וכל אשה חכמת לב בידיה טוו ויביאו מַטְוֶה את התכלת ואת הארגמן את תולעת השני ואת השש (שמות לה כה). — ואמר המליץ: כי ערום נברא (האדם) הצטרך אל האריגה להיות לו כסות בקרה, ותחת האריגה מלאכת המטוה וזולתה כמו התפירה (רש״ט פלקיירא, המבקש ל).

***מְטוּחָה**, ש״נ, — דבר שטחים אותו על דבר, Salbe; onguent; ointment: ויגולל עליהם כל מיני המאכלים חלב ודשן וכל דברי שומן וגם מטוחת גפרית ושרפה נתן בו עד נעלמו קרני הברזל והחרוצים (יוסיפון לג.).

***מִטּוּט**, ש״ז, — שם״פ מן מטט: הא למדת שמלוי ריביות מתמוטטין והולכין מן העולם מיטוט[2]) זה איני יודע מה הוא (תוספתא ב״מ ו יח).

***מְטוּטֶלֶת**, ש״נ, מ״ר מְטוּטָלוֹת, — א) דָּבָר בצורת רמון וכדומ׳ עשוי ממתכת או בגד, התלוי בחוט ומדלדל למטה: הפרח היוצא מן הערים רואין אותו כאילו מטוטלת[3]) תלויה בו כנגדו (כלא׳ ו ט). האולר והקולמוס והמטוטלת[4]) והמשקולת והכורים

1) בארמ׳ מטו, מטותא.
2) כך בכ״י א״פ, ובנדפס: מטמוט, עי׳ זה.
3) בכ״י מ׳ מטולטלת. — 4) כך גם במדב״מ, ובקצת דפוס׳: והמטולטלת והמשקולות, ובכ״י פרמה:

והכן והכנה (כלים יב ח). לא יצא גמל במטוטלת[1] לא עקוד ו"א רגול וכן שאר כל הבהמות (שבת ה ג). ל"א יצא גמל במטוטלת התלויה בחשרתו שתיכנס בו הרוח (תוספתא שם ד ג). (אסור למכור לעכו"ם) בנות שוח בפטורותיהן ואיצטרובילין במטוטלותיהן ולבונה (ר' יוחנן, ירוש' ע"ז א ה). - ב) *חלק מכלי הנחשת למדידת גבה השמש: וסובבת במקומה כדרך שעושין את המטוטלת[2]) הנקרא עצאדה באיצטרולוב שצופין בת גבהה של חמה (תשו' הגא', הרכבי כח).

*מְטוּי, ש"ז, — שה"פ מן פעל מטה כמו נטה: חנן זקנף מטוי קרננו, כימות עניתנו שמחנו (שמואל ברי יהודה, אלהי אק־אק, זולת לשבת לפני שבוע').

מִטַּחֲוֵי[3]), ש"ז, — יְרִיָּה, מְטַחֲוֵי קֶשֶׁת, יריית הקשת את החץ, והמרחק עד היכן מגיע החץ השלוח מקשת דרוכה, Schussweite ; portée de flèche bowshot: ותלך ותשב לה מנגד הרחק כִּמְטַחֲוֵי[4]) קשת כי אמרה אל אראה במות הילד (בראש' כא יו).

והמטוטלות. — [1]) כך בכל כ"י וכך גם במשנ' שבמשנ' הנדפכות, ובמשנ' שבש"ס: במטולטלת. — [2]) הראב"ע בספרו כלי נחשת קורא אותו מעצור, עי"ש.

[3]) משרש טחו, טחוי, ועי' הערה לקמן. — [4]) כך בכל הספרים, רק בקצת כ"י של נסחת השמרונים מטוחי, ובקצתם מטוי. השבעים תרגמו βολὴν, והוא ירייה. אונק': כמיגד, והוא: למשך. רסע"ג: ע'לוה a), והוא בערב' מרחק מרוצת החץ. ואמר ר"י חיוג, וז"ל בתרגום העברי: פי' כמו שמרחיקין מושכי הקשת החץ כך הרחיקה ממנו. וי"מ שם דבר בלשון רבים כלומר שיעור מרוצת החץ במשיכת הקשת. ויתכן להיות זאת הוו מוחלפת מן ההא על מנהגם בשאר הפעלים ממין זה שהזכרתי. ע"כ. והזכיר ריב"ג דברי רי"ח והוסיף ואמר: ותרג'מה אהל אלתפשיר כע'לוה קוש, ע"כ, ובעבר': ותרגמוהו אנשי המפרשים בהמלה הערבי' ע'לוה קוש. וע'לוה בערב' הוא מרחק מרוץ החץ השלוח מקשת דרוכה. ולא הכריעו החכמים עד כה מה מקור מלה זו. מדברי ר"י חיוג נראה כי הוא פקפק בין שרש טחו וטחה, ואין לזה דמיון בלשון הערבי במשמ' שמשמשת בה מלה זו בעברי'. על כל פנים, לפי הענין אין כאן מקום למלה בלשון רבים, ורגלים לדבר כי מטחוי הוא שם בלשון יחיד, והצירי של הוו הוא כמו צירי של קָנֵה, שְׂדֵה, והמכרת הוא מְטַחֲוֵי, והוא שם רבעי, משרש רבעי טַחֲוֵי, והוא שרש קדום מאד, רבעי כמו שחוה, דשנה, שיצא אחר כך מהשמוש הרגיל.

a) غلوه

*מַטְחֵן, ש"ז, — כלי יטחנו בו הזיתים להוציא שמנם, וכיוצא בזה: הזית הזה עד שהוא באילנו מגרגרין אותו ואח"כ מורידין אותו מן הזית ונחבט ומשחובטין אותו מעלין אותן לגת ונותנין אותן במטחן ואח"כ טוחנין אותן וכו' ואח"כ נותנין את שומנן (מד"ר שמות לו). — *ושה"פ, כמו טחינה: שהמזון שהאדם נזון בו צריך הוא להיות עובר שלשת מיני מטחן ומדרגה הרביעית הוא נהפך לזרע או לדם לבן מפרנס את הגוף (רמב"ן, אגרי' הקדש ג).

*מִטַּחַת[1]), ש"נ, — כמו *מְטוּחָה: ואחרי אשר יבש השער יוטח במטחת הזאת מפנות היום עד יום עת מחרת (אסף הרופא, כ"י, 152). מטחת להטות על העינים לכל כאביהם (שם, 167).

א. מטט, ממנו מַט.

ב. מטט, במשמ' השתרבב והשתרע, ממנו א. *בְּטַטַּט, ולפי דעת קצת ממנו מִטָּה.

א. *מָטַט, — קל לא נמצא.

— הִפע', *הֵמִיט, — כמו הִטָּה: תקשר ידיה (של הבהמה) ותשחוט ותמטיט[2]) ראשה ותעלה הירכים ותחרבש ידיה ורגליה (הלכ' טרפ' ג"לדר הדני ג ו).

ג. מטט, כמו ב. מוט, וממנו פָּעוּל *מְטוּט, ואולי גם פעל מַט.

ב. *מָטַט, פ"ע, עי' מַט, — נטה מדרך הטוב, נכשל: מטו מטו בני מטו בעגל מטו במרגלים (ר' יצחק, מד"ר בראש' עא).

מָטִיל[3]), ש"ז, סמי' מְטִיל, — מְטִיל בַּרְזֶל, כעין בד של ברזל עשוי בהכאה בפטיש כשהברזל הורך באש, geschmiedete Barre; barre; bar: עצמיו אפיקי נחשה גרמיו כִּמְטִיל ברזל (איוב מ יח). - והשתמשו במלה זו בזמן החדש בפרט למטילי הברזל הקבועים במסלות־הברזל שעליהם יתגלגלו האופנים.

[1]) מן טוח, כאלו היה שרש נטח. ואולי המכרת הוא מְטַחָה, כמו מְצַדָּה, אם הוא מן צוד.
[2]) ואולי כמו מטט a) בערב', במשמ' פשט.
[3]) מן שרש מטל עי"ש. בערב' מטאל b), בא[illegible] מטלנא. כך נקדו פירסט, וכך בן זאב.

a) مطط b) مطال

מטל[1]**)**, ממנו מָטִיל.

*מטלונית, ש״נ, מ״ר מַטְלוֹנִיּוֹת, — עי׳ מטלנית.

***מְטַלְטֵל**, ש״ז, מ״ר מְטַלְטְלִים, — דבר שאפשר לטלטלו ממקום למקום, כמו כלי בית וכיוצא בהם, ולא שדות ובתים וכדומ׳, שהם קבועים ואינם מטלטלים, Mobilien ; mobilier; movable goods : מעשה במרוני אחד שהיה בירושלם והיו לו מטלטלין הרבה ובקש ליתנם במתנה (ר׳ אליעזר, וי״ג ר׳ אלעזר, תוספ׳ ב״ב י יב): כל המטלטלין מביאין את הטומאה על אדם הנושאן בעובי המרדע (ר״ע, אהל׳ יח א): אין עושין כתובת אשה מן המִטלטלין מפני תיקון העולם (תוספתא כתוב׳ יב ב): גיזבר שנתן מעות הקדש במטלטלין קנה הקדש בכל מקום שהוא (שם קדוש׳ א ט). מטלטלין נקנין במשיכה ברשות הבעלים (שם ב״ב ה ב): מטלטלין קונים את המטבע והמטבע אינו קונה את המטלטלין זה הכלל כל המטלטלין קונין זה את זה (ב״מ ד א). המוכר את החצר מכר בתים בורות שיחין ומערות אבל לא את המטלטלין בזמן שאמר לו היא וכל מה שבתוכה הרי כולן מכורין (ב״ב ד ד). אלמנה שתפסה מטלטלין במזונותיה מה שתפסה תפסה (ר׳ אלעזר, כתוב׳ לו.). בא וראה כמה קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו (ר׳ יוסי ברי חנינא, ערכ׳ ל:). זאת אומרת שאין שמין ערכין מן המטלטלין דבר תורה אלא מדבריהן (שמואל בר אבא, ירוש׳ ב״ק ט ו): שדה במכר ומטלטלין במתנה (קדוש׳ כז.). שניהם נטלו את הקרקעות ושניהם נטלו את המטלטלין (ר׳ לוי, מד״ר ברא׳ כב): — *ומספר יחיד: ואם יש לו מטלטל וקרקע וחפץ המלוה יותר במטלטל מבקרקע צריך ליתן לו מטלטל וכו׳ ואין המלוה יכול לומר איני רוצה מטלטל זה אלא זה (פו״ע חו״מ, גבי׳ מלוה קא). קנה זה חלף קרקע או המטלטל שמכרת או שנתת לי (שם, מקח וממכ׳ קנה א). ראובן שהיה חייב לשמעון מנה ואמר שמעון לראובן מטלטל זה אמכור לך במנה (שם כד יא). רצו כל אנשי הקהל מעתה ומעכשיו שיהיו כל התכשיטין וחפצי הקהל הן קרקע הן מטלטל שיהיה קדש (בו״ת תמת יבלים ריג).

[1]) קבעו שרש זה הקדמוני׳, ריב״ג, ראב״ע, רד״ק ואחרים, ומשמש זה השרש גם בערב׳ מטל a), ופרשוהו הערבים, וז״ל: מטל אלחדיד צ׳רבה ומדה ליטול ושבכהו ושבעה וצאע׳ה ביצ׳ה, ע״כ, ובעברי׳: הכהו ופטשהו כדי שיארך ויצקהו וחרשהו והלבינו באש.

a) مطل

*מְטַלְטֶלֶת, ש״נ, — עי׳ *מטוטלת.

*מַטְלִית, ש״נ, — עי׳ *מַטְלֵת.

***מַטְלָנִית**, ש״נ, מ״ר מַטְלָנִיּוֹת, — כמו מַטְלֵת: במטלניות[1]) שאין בהן שלש על שלש (אביי, שבת קכה.). — ובסהמ״א: הזכרים יוצאים בעור הקשור להן על זכרותן כדי שלא יעלו על הנקבות וכו׳ ובמטלניות המרוקמות שמיפין אותן בחם והרחלות יוצאות ואליה שלהן קשורה למעלה וכו׳ ויוצאות מלופפות במטלניות כדי שיהיה הצמר שלהן נקי (רמב״ם, שבת כ יג). — ואמר הפיטן: סמך סם חיים רפיה מופלאה למלנית, עקרי כוסף יפין וקלורי מטלנית (ר׳ מאיר ב׳ יצחק, סליח׳ ה׳ עשי״ת, אמן יוסיף).

***מַטְלֵת**[2]**)**, מטלית, ש״נ, מ״ר מַטְלִיּוֹת, — א) חתיכה של בגד, של עור וכיוצא בזה, Flieken ; piéce ; patch, strip : סך אדם שמן על גבי מכתו ובלבד שלא ישול במוך ובמטלית ויתן על גבי מכתו (תוספתא תרומ׳ ט יג). מטלית שטלאה על הקופה צריכה מחשבה אחר פרישתה (שם כלי׳ ב״ב ו ב). שלשל את המטלית להעל בה דלי או קיתון (שם מכשירי׳ ב טו). פוקקין את המאור ומודדין את המטלית[3]) ואת המקוה (שבת כד ה). החייט ששייר מן החוט כדי לתפור בו מטלית[4]) שהיא ג׳ על ג׳ (ב״ק י י). הכדור והפקעת של גמי שנתנן על פי החבית וכו׳ וכן במטלת של בגד היתה של נייר או של עור וקשרה במשיחה וכו׳ (כלים י ד). כיס של שנצות שנטלו שנציו וכו׳ טלה עליו את הַמטלת מלמטן (שם כו ב). ומטלית שטלייה על השפה (שם כז ו). מטלית שטלייה על הקופה (שם כח ו). וכן מטלית מהוהא[5])

[1]) בכ״י א״פ במטליות.

[2]) משרש טלה, עי״ש. כך מנקדה מלה זו במשנ׳ מנקדות כ״י פרמה, מסכת כלים, וכן במשנ׳ מנק׳ דפוס ליבורנו, כנראה עפ״י קריאה מסורה, וכך באמת הקריאה המקובלת של הספרדים. ואעפ״י שבמשקלי השמות שבמקרא אין לנו משקל מפעת, כי השם משרת הוא, לפי דעת המדקדקים, משרש שרת, מכל מקום אין לדחות צורה זו, שנשמרה לנו במשנ׳ המנק׳ כ״י של פרמה, שהיא בודאי אותה המשנה המנק׳ שהזכיר הרמב״ב. — [3]) במשנ׳ נפולי המטליות, וכך גרסת רש״י. ובבכ״י חסר, והוגה: המטלניות (ד״ס). — [4]) כך בכ״י ובמדב״מ וברוב ספרי הדפוס. ובקצתם: ומטלית. — [5]) עי׳ ערך *מהה.

טהורה (טהר׳ ט ט). דובקין בדבק וכותבין ע״ג מטלית וספר שנקרע טולה עליו מטלית מבחוץ (ר׳ מאיר, מס׳ ס״ת ב יב). יעשה כמין מטלית הרקיע (ר״י בן פזי [1]), ירוש׳ ברכ׳ א א). (תנור וכירים) אין סכין אותן בשמן ואין טולין אותן במטלית ואין חוסמין אותן בצונן (שם מו״ק א ט). ותרנגולת היתה לו לר״ש בן חלפתא שניטלה נוצה שלה והניחה בתנור וטלה עליה מטלית[2]) של טרסיים וגידלה כנפים (חול׳ נז:). במטלית עבה (אביי, נדה יג.). בודק עצמו במטלית ובכל דבר שרוצה (שם). לענין ש״ז אם בא לבדוק בצרור או בחרס בודק ובמטלית לא (שם). מיד נטלתי מטלית של מילת וכו׳ לך והעמד מטלית זו אצל אשה שטבלה וכו׳ אמרו לאותה אשה געי בה במטלית זו בראש אצבע צרדה (פרקי היכלות רבתי כ). — ובסהמ״א: שאין מכנים ידו כדי שתגע באמה אלא כשידו מלובשת מטלית עבה (תשו׳ רה״ג, ערוך, ערך ד אס). ומנהג אלו (הרטיות) להנתן על מטלת של בגד ואחר כך מניחין אותו על המכה (הוא, פי׳ המשנ׳ כלים כח ג). וממטלת שאין בה שלש על שלש (הלכ׳ פסוק׳, נשים). מותר להניח מטלת על פי הכלי (שם, הלכ׳ יו״ט). היאך טולה עליו (על הס״ת) מטלית מכוין קרעים וכתב שבהם זה בצד זה ועושה מטלית ממין הספר ושורה קימוס במים ונותנה על המטלת ומדביקה על הקרע (ר״י ברצלוני, הלכ׳ ס״ת מב). וכן במטלת של בגד שקשרה ע״פ הכלי (רמב״ם, טומא׳ מת כב ט). מטלית שהיא מדרס וטלאה על הקופה או על העור וכו׳ הפריש את המטלית וכו׳ (הוא, כלים כג ח). — ומ״ר: חלול כדי לכנס האש בכולו שיחם ויש בו נקבים הרבה לצאת העשן בהם ויש להם מטליות של בגד מוכנים לפקק בהן את אותן הנקבים (רה״ג, פי׳ המשנ׳, כלים כח ב). — ב) בהשאלה, חלק קטן מדבר שלם, חלק של שדה, חלק של קהל, וכיוצא בזה: כותים שבה (שבא״י) מה היו עושין מטליות מטליות והיתה נשרפת (ר׳ יהודה, ירוש׳ כלא׳ ט ד). לנתחיה לנתחיה הוציאה מטליות מטליות היו גולים (רבי יוסי בר חנינא, מד״ר איכה, פתיח׳).

*מְטְמוּט, ש״ז, — שה״פ מן *מִטְמֵט: הא למדת שמלוי ברבית מתמוטטין והולכין מן העולם

— [1]) במד״ר בראשי׳ א: ר״י בר סימון. — [2]) כך בכ״י, ובנדפס: במטלית.

מטמוט[1]) זה איני יודע מה הוא (תוספתא ב״ג ו). המיטמוט הזה (שאמר הכתוב לא ימוט) לא הייני׳ יודעין מהו ובא שלמה ופירש (ר״ש בר אימי, ירוש׳ שם ה יג).

מַטְמוֹן, ש״ז, מ״ר מַטְמוֹנִים, ־מֹנִים, — א) דבר טמון באדמה, Schatz ; trésor ; treasure: ויאמרו (בני יעקב לאשר על בית יוסף) בי אדני ירד ירדנו בתחלת לשבר אכל ויהי כי באנו אל המלון ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו וכו׳ ויאמר (אשר על בית יוסף אליהם) שלום לכם אל תיראו אלהיכם ואלהי אביכם נתן לכם מַטְמוֹן באמתחתיכם (בראש׳ מג כ-כג). אם תבקשנה (את החכמה) ככסף וְכַמַּטְמֹנִים תחפשנה אז תבין יראת יי׳ (משלי ב ד-ה). המחכים למות ואיננו ויחפרהו מִמַּטְמוֹנִים (איוב ג כא). ויאמרו אל ישמעאל אל תמתנו כי יש לנו מַטְמֹנִים בשדה חטים ושערים ושמן ודבש (ברוך בן נריה, ירמ׳ מא ח). — ובסה״ת: אם אתה מחפש אחר דברי תורה כמטמונים הללו אין הקב״ה מקפח שכרך (ר׳ פנחס בן יאיר, מד״ר שה״ש א). — ומצוי בסהמ״א: כי נשיג בו שטח זאת הארץ ולא נדע אם תחתיה מאבנים או מתכות או מטמון (אמונ׳ רמה א). לפי שאין המטמון נראה אלא לבעליו (גרול המור, הוי ברה). — ב) *המקום בפרט בבטן האדמה שבו דבר טמון: התחילו בני המדינה מטמינים כספם וזהבם לתוך המטמונים וכו׳ אני בניתי את המדינה ואני עשיתי את המטמונים ממני אתם מטמינים (מד״ר במד׳ ט). — ובסהמ״א: והורקנוס המלך שאל ודרש את מטמוני הזהב אשר היו בירושלם וכו׳ ויפתח מטמון אחד ממטמוני דוד מלך ישראל (יוסיפון, פרק כח). בלשת (פרושו) היל על שם שמחפשים כל המטמונים (רש״י כתוב׳ כז.). — ואמר החכם: כל חכמה שלא דובר בה כמטמון שאין מוציאין ממנו (רשב״ג, מבח׳ הפנינ׳, שער החכמה). — ואמר המליץ, בשתי המשמ׳: שחכם אחד מכר קרקע בשמנים אלף דנרי זהב אמרו לו ולמה לא תקצה מן הממון הזה מטמון לבניך אמר להם אני אשימנו כולו מטמון לעצמי אצל הבורא ואשים הבורא מטמון לבני ונתנם כולם לצדקה (שם, שער פרישות). — ובמליצה: ואם תדע בסוד רֵע וחבר, יהי לו בטנך מטמון וקבר (רה״ג, שערי מוס׳ השכ׳ עב). — *עשה דבר בְּמַטְמוֹנִים, בסתר: משל למלך שהיה לו אשה ופילגש כשהוא הולך אצל אשתו הולך בפרהסיא וכשהוא

[1]) בכ״י א״פ מיטוט, עי״ז.

הולך אצל פילגשו הולך במטמונים[1]) (מד״ר ויקר׳ א). לשעבר היו מקנין אותו להקב״ה במטמונים[2]) חזרו להיות מקנין אותו בפרהסיא (ילקוט בראש׳, רמז לח).

***מִטְמֵט,** פ״י, — כמו הֵמֵס, לא נמצא.

—נתפ׳, *נִתְמַטְמֵט, יִתְמַטְמֵט: מאי נתמעט נתמטמט (ערוך׳ כו).—ובסהמ״א: ותכניס הקורות בלא חפירה בכותל כדי שלא יתמטמט כותלי בעת חפירה (רמב״ם, שכנים ח ט).

מַטְמֹן, ש״ז, מ״ר בסמי׳ מַטְמֻנֵי,—כמו מַטְמוֹן: ונתתי לך אוצרות חשך וּמַטְמֻנֵי מסתרים (ישע׳ מה ג).

***מַטְמֹנֶת,** (מטמונת), ש״נ, מ״ר מַטְמֹנִיּוֹת, (־מוֹנִיּוֹת), — כמו מטמון, א): בת לאב מטמנת[3]) שקר ודאגתה תפריע שנה (ב״ס גני׳ מב ט). בת לאביה מטמונת שוא מפחדה לא ישן בלילה (הוא, סנה׳ ק:). שלש מטמוניות הטמין יוסף במצרים אחת נתגלתה לקרח וכו׳ ואחת גנוזה לצדיקים לעתיד לבא (ר׳ חמא בר׳ חנינא, שם קי.).—ובסהמ״א: הם מחפשים אחר המטמוניות שלכם (רש״י ויקר׳ כו יז). לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר וע״י הנגע נותץ הבית ומוצאן (הוא, שם יד לד).—ב): שכל מקום שהיה יהודי נכנס היה אור נכנס ומאיר לו מה שבחביות ובתיבות ובמטמוניות (מד״ר שמות יד). — ובסהמ״א: ובעת שבנה שלמה את הבית וידע שסופו ליחרב בנה בו מקום לגנוז בו הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות (רמב״ם, בה״ב ד א).

—בְּמַטְמֹנִיּוֹת, בסתר: ויבא עמלק שבא בגלוי פנים לפי שכל הביאות שבא לא בא אלא במטמוניות (ר׳ אליעזר, מכי׳ בשלח, עמלק א). מכאן תשובה למינין שאומרים שתי רשויות הן שכשעמד הקב״ה ואמר אנכי יי׳ אלהיך מי עמד ומיחה כנגדו אם תאמר במטמניות היה הדבר והלא כבר נאמר לא בסתר דברתי (ר׳ נתן, שם יתרו ה). חזרו בהם (כל אלה הנזכרים שם שקלקלו) בפרהסיא מקבלין אותן במטמוניות[4]) אין מקבלין אותן (ר׳ יהודה, תוספת׳ דמאי ב ט). אמרה לו למה (ברא את האשה) במטמוניות[5]) אמר לה בתחלה בראה לו וראה אותה מלאה רירין ודם והפליגה ממנו חזר ובראה לו (מד״ר בראש׳ יז). לשעבר היו מקנין אותו להקב״ה במטמוניות[1]) חזרו להיות מקנין אותו בפרהסיא (שם כג). למלך שהיה לו אשה ופילגש כשהוא הולך אצל אשתו הוא הולך בפרהסיא וכשהוא הולך אצל שפחתו הולך במטמוניות (שם נג). שלא הניחו מקום שלא עבדו בו ע״ז בתחלה היו עובדין אותו במטמניות וכו׳ וכיון שלא מיחו בידם חזרו להיות עושין בראשי ההרים (ר״ש לקיש, שם איכ׳, פתיח׳). מה שאתה חושב בלבך נפשך מגדת לו וכו׳ מחפשת כל מה שבמטמניות ומגדת להקב״ה (פסיק׳ רבתי ח). תאמר שהם עובדים אותה במטמוניות לאו אלא לפרסם עצמם (שם לא). — ובסהמ״א: כל הרשעים והמומרים וכיוצא בהן שחזרו בתשובה בין בגלוי בין במטמוניות מקבלין אותן (רמב״ם, תשובה ג יד). ולא ידבר (דברי מוסר) במטמוניות אבל יוכיח וייסר החזק והרפה (ר״י אנטולי, מלמד התלמידי׳, פנחס). והרבה מהם (מהאנוסים) עושים מצות במטמוניות ומסכנים בעצמם (רס״ע אבן דנאן, שאלה ע״ד האנוסים, חמדי גנוזי׳ יד).

***מַטְמָע[2]),** ש״ז, מ״ר מַטְמָעִים, בכנ׳ מַטְמְעֵיהֶם, — מה שנטמע בתוך דבר: להפרישה (את המשפחה שנטמעה) ולהרחיקה ולברר ספק מטמעיהם מי נטמע מי לא נטמע (רש״י קדוש׳ עא.).

מַטָּן, לְמַטָּן, כמו מַטָּה, לְמַטָּה,—עי׳ זה הערך.

מַטָּע, ש״ז, סמי׳ מַטַּע, מ״ר סמי׳ מַטְּעֵי, בכנ׳ מַטָּעָהּ, מַטָּעוֹ, מַטָּעַי,—א) מקום נטוע אילנות פרי, Pflanzung, plantation: ושמתי שמרון לעי השדה לְמַטָּעֵי כרם והגרתי לגי אבניה ויסדיה אגלה (מיכ׳ א ו). והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו ודליותיו שלחה לו להשקות אותה מערגות מַטָּעָהּ (יחזק׳ יז ז). את נהרותיה הלך סביבות מַטָּעָהּ ואת תעלתיה שלחה אל כל עצי השדה (שם לא ד).—ובהשאלה במליצה: וישבו (ישראל בארצם) לבטח ואין מחריד והקמתי להם מַטָּע לשם (יחזק׳ לד כח-כט). וקרא להם אילי הצדק מַטַּע יי׳ להתפאר (ישע׳ סא ג). ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מַטָּעוֹ[3]) מעשה ידי להתפאר (שם ס כא).—ובתו״מ: וכמה יהיו (האילנות) רחוקים זה מזה ממטע עשרה לבית סאה (תוספתא ב״ב ד יא). כרם שחרב מקריחין אותו מכל צדדיו וכו׳ והוא שבא ממטע כרם גדול אבל אם בא ממטע כרם קטן אין זה קרחת הכרם (ר׳ יוסי,

---

[1]) בדפוס ויניציה במטמונית, ושם בראש׳ נב: במטמוניות.—[2]) במד״ר בראש׳ כג במטמוניות.
[3]) רשום על הגליון מטמון.—[4]) כך בכ״י א״פ, בנדפס במטמונות.—[5]) בהוצ׳ ד״ר תיאודור במטמונית.

—[1]) נ״א במטמונית. ובילק׳ במטמונים.
[2]) בארמ׳ בתרג׳ ותלמוד: מטמעא, מטמוע.
[3]) כך הכתיב, והקרי מַטָּעַי.

ירוש׳ כלא׳ ד ה). שאילו מתחילה נטעו מטע שש עשרה על שש עשרה היה מותר בשמונה אמות (שם כב ה). בכרם גדול שנטעו על מטע כרם קטן (שם ז ג). מטע שש עשרה על ט״ו תוכו אסור (ר׳ זעירא, שם): — ובמשמ׳ שה״פ: מתחלת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב״ה אלא במטע תחלה וכו׳ אף אתם כשנכנסים לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחלה (ר׳ יהודה בר׳ סימון, מד״ר ויקר׳ כה). — ובהשאלה, מקום מוצאו של אדם: אמר הקב״ה יהושע אם תרחיק את הרחוקים סופך לרחק את הקרובים צא ולמד מהיכן הוא מטעך לא מן הגרים (ר׳ אלעזר, מד״ר במד׳ ח).

מַטְעָם, ש״ז, מ״ר מַטְעַמִּים, — א) מה שאדם מוצא בו טעם, מאכל מתֻקן היטב, Gericht; plat; dish: ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה ועשה לי מַטְעַמִּים כאשר אהבתי והביאה לי ואכלה (בראש׳ כז ג־ד). לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טבים ואעשה אתם מַטְעַמִּים לאביך כאשר אהב והבאת לאביך ואכל (שם ט־י). ותעש אמו מַטְעַמִּים כאשר אהב אביו וכו׳ ותתן את הַמַּטְעַמִּים ואת הלחם אשר עשתה ביד יעקב בנה (שם יד־יז). — ואמר בן סירא: חיך יטעם מטעמי זבד (ב״ס גני׳ לג כד). — ובסה״ת: אותי זמן לאותה סעודה עם כל בני עירו ולא היה שולחנו חסר מכל מטעמים שבעולם אלא אגוזי פרך בלבד (ר׳ דוסתאי, מד״ר במד׳ כא). תני לי מעט מים ולחם ומטעמים כי עיפה נפשי מדרך המדבר (פדר״א ל). — ואמר המשורר: ואיך יגבר אשר חֻבר במי טפה ודם נדה, אשר נחשב כגר תושב וילך לו בלא חמדה, ומטעמיו וגם מימיו וקץ ימיו במו מדה (ר״י הלוי, סליחה, יה אלי). ולמה בזמן הקר פנימי גופנו חם ונקח מן המטעם יותר חם למזונותינו (שאל׳ ראב״ע קמו). יום יחנק ברוקו ויסתם גרונו מלאכול לחם חקו וכל מאכל ומטעם מאן בָלעם (ר״י חריזי, תחכמ׳ ב). — ואמר המליץ: מטר על חמור ונר לאור השמש ובתולה נשאת למי שאינו יכול לשמש ומטעמים הושם לפני שכור וחסד נעשה למי שאינו מכיר (ר״י זבארה, ספר שעשוע׳ ח). אז אשכחה בתים ומגדלים כרמי ונחלתי ואכרי, לא תענוג מטעם לפי ינעם ימר לחכי אז יקר כרי (רמב״ת, דרכי נעם ו ג). — ובהשאלה במליצה: חיך יטעם מטעמי זבד ולב מבין מטעמי כזב (ב״ס גני׳ לג כד). התחכמה לו יולדתו, ולאב בטרם בא עתו, מטעם ולחם עשתה (ראב״ע, אזור אהבו, פיוט לפורים, מחז׳ והכן). ינעם מטעם הסוד אמנם מות בסיר קוץ באליה (ר״י פרנגיש, מתק שפתי׳ עג). — ב) *במשמ׳ טַעַם: מנין אתה אומר שכשם שנותן (הקב״ה) מטעמים בארץ כך נותן מטעמים בים וכו׳ מגיד שלא שוו טעם דג העולה מעכו לטעם דג העולה מצור (ר׳ יוסי המשולם, ספרי דבר׳ שנד). — ג) *במשמ׳ חוש הטעם: ואמנם נברא המטעם בעצב הרביעי והשמע בחמישי לפי שכלי השמע נצרך שיהיה מגולה לא יסגר מעבר האויר אליו וכלי המטעם נתחייב שיהיה פנימי (קאנון א א ג ב). — ד) *רפואה עשויה בעין עֻגה קטנה וכדומ׳: תאר מטעם נאות לו (לבעל אבר נשבר) יעשה לעת התחלת הדבוק יוקח לחם סלת וקמח ארז ושמן בקר ושמן וחלב ויוקח דיסא ויבערוה (קאנון ד ה ב יח).

מַטְעֶמֶת, ש״נ, מ״ר בכנ׳ מַטְעַמּוֹתָיו, — כמו מַטְעָם: כי תשב ללחום את מושל וכו׳ אל תתאו לְמַטְעַמּוֹתָיו והוא לחם כזבים (משלי כג א־ג). אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו לְמַטְעַמֹּתָיו כי כמו שער בנפשו כן הוא אכול ושתה יאמר לך ולבו בל עמך (שם ו־ז). — ואמר המליץ: והירקות מלאו הסיר, וכל הבשר חציר, וישם לפנינו קערותיו מלאות במטעמותיו (ר״י חריזי, תחכמוני י). — ובהשאלה במליצה, מַטְעַמּוֹתָיו של הזמן, הנאות עוה״ז: עזבה הזמן ומעדנותיו, ואל תתאו למטעמותיו, כי מות בסיר (ר״י הלוי, בגלה קראת). — ובתלמ׳, בפרט במשמ׳ טעימת המאכל אם יש בו טעם: מטעמת אינה טעונה ברכה (ברכ׳ יד.). — ובסהמ״א: מטעמת זו אין בה בליעה כל עיקר אלא טועם ומשליך (ערוך, ערך לגע, בשם רה״ג).

***מַטַּעַת**, ש״נ, בכנ׳ מַטַּעְתּוֹ, — איכות נטיעת המטע: (אדמה נטועה גפנים) וכמה היא מטעתה (שתהא חשובה להקרא כרם) שלש כנגד שלש (תוספתא כלא׳ ג ג). שלשה אילנות בתוך בית סאה הרי אילו מצטרפין והורשין כל בית סאה בשבילן ובלבד שתהא מטעתן מטע עשרה לבית סאה (ר׳ מאיר, שם שבי׳ א א). — וכמו מטע: מה נפשך כרם גדול הוא למה לי חרבנו אפילו מטעתו כרם קטן הוא אין לו מחול (ירוש׳ כלא׳ ז ג): שלא היתה כוונתן (של אנשי דור המבול) אלא[1]) למטעת כרמים (מד״ר בראש׳ ל). שעתידין להעשות מחנות מחנות דגלים דגלים שורות שורות כמטעת של כרם (ר׳ מנחמן, שם שה״ש, כתפוח).

[1]) בכ״י חסרה מלת אלא.

— ובסהמ״א: זומר חייב משום נוטע שהרי המטעת מתגדלת במקום מה שזומר ומתיפה בזמירה (ערוך, ערך זמר). — וכמו נטיעה: ישבעו חייהם ישבעו מימיהם ישבעו ממטעתן (ר׳ חנינה, מד״ר בראש׳ יח). — ובהשאלה, ממטעתו של אדם, של דָּבָר, מוצאו: שלשה חזרו למטעתן אלו הן ישראל (שגלו לבבל) כסף מצרים (שלקח שישק מלך מצרים מהיהודים בחזרה) וכתב לוחות (שנשברו והאותיות פרחו) (ר׳ אלכסנדרי, פסח׳ פז).

***מְטֻפָּה**, ש״ז, — דבר קצת רטוב: ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש זה ראש חדש תשרי חרבו המים מעל הארץ נעשת כמטפח[1] (מד״ר בראש׳ לג).

מִטְפַּחַת[2]), ש״נ, מ״ר מִטְפָּחוֹת, — יריעה של בגד או של עור, חגורה במתנים ותלויה על הבטן ולמטה, Schürze; tablier; apron: המחלצות והמעטפות והמטפחות[3]) והחריטים (ישעי׳ ג כב). ויאמר (בעז לרות) הבי המטפחת אשר עליך ואחזי בה ותאחז בה וימד שש שערים וישת עליה (רות ג טו). — ובתו״מ: הרי שהיתה מטפחת של בגד ושל עור חגורה לו על מתניו (תוספתא כלי׳ ב יח). יוסף בן יועזר היה חסיד שבכהונה והיתה מטפחתו מדרס לקודש יוחנן בן גודגדא היה אוכל על טהרת הקודש כל ימיו והיתה מטפחתו מדרס לחטאת (חגי׳ ב ז). מטפחות בני לוי טהורות (תוספתא כלי׳ ב״מ ה ט). המטפחת של מפסלי אילנות (שם מקוא׳ ו יז). מטפחת של זפתין ושל יוצרין ושל מפסלי אילנות (משנ׳ שם ט ז). המשיחות והרצועות שבמטפחות הספרים ושבמטפחות התינוקות (תוספת׳ כלי׳ ב״מ ט ה). — ולצרור בה דבר: אין מביאין עצים לא בחבל ולא בקופה ולא במחצלת אבל מביא הוא במטפחת ובחיקו (תוספתא יו״ט ג י). צורר אדם בשר וגבינה במטפחת אחת (חול׳ ח ב). אפילו מטפחת שלהן[4]) אסור להניח על הראש שיש בו תפילין (ב״מ קה:). — ולתשמישים מתחלפים: מטפחות תיבה אין בהן משום כלאים מטפחות ידים ומטפחות ספרים ומטפחות ספוג אין בהן משום כלאים (תוספתא כלא׳ ה יז). שלש מטפחות הן של ידים וכו׳ של ספרין וכו׳ ושל תכריך (כלים כד יד). — ושל עור: העושה מטפחת מן העור טמאה (ר״א בר צדוק, כלים כו ט). — וגם לחפות בה כתלים וכדומה: בעל הבית שעשה מטפחות לחפות בהן כתלים ועמודין (תוספת׳ כלי׳ ב״מ ה ט). — ולעטף בה ספר: העושה תיבה ומטפחות לספר (תוספתא מגי׳ ג ג). משאיל אדם מטפחתו לספר וחוזר ולוקחה הימנו מטפחות ספרים משנין אותן מספרים לספרים (שם). (המוציא) מקק ספרים ומקק מטפחותיהם כל שהן שמצניעין אותן לגונזן (שבת ט ו). אם מכרו תורה לא יקחו ספרים ספרים לא יקחו מטפחות מטפחות לא יקחו תיבה (מגי׳ ג א). מטפחות ספרים בין מצויירות בין שאינן מצויירות (כלים כח ד). תיק הספרים ותיבה של ספרים ומטפחות של ספר (תוספת׳ ידים ב יב). — ולפרוש על פני הפתח: זה מנהג גדול היה בירושלם פורשין מטפחת על גבי הפתח כל זמן שהמטפחת פרושה אורחין נכנסין נסתלקה המטפחת אין רשות לאורחים להכנס אלא שליש פסיעות (ר״ש בן גמליאל, מד״ר איכ׳, בני ציון). — ובסהמ״א: והיא (הסוטה) עומדת ביניהן בלא רדיד ובלא מטפחת אלא בבגדיה וכיפה שעל ראשה כמו שהאשה בתוך ביתה (רמב״ם, סוטה ג ה). כאיש ראשו במטפחתו יכסה ומספחתו בגבחתו ונתקו (עדרוס הלוי, קטע כ״י גני׳). שלח מלך קוסטנטינא אל מלך ישמעאל שישלח לו המטפחת אשר קנח בו נוצרי את פניו ונשארה צורתו חקוקה בו (ר״ד גאנז, צ״ד, הי תשמד). מי שברך אמותינו וכו׳ הוא יברך את כל בת ישראל שעושה מעיל או מטפחת לכבוד התורה (מחזור איטליה, מי שברך). — *מִטְפַּחַת השֻׁלחן, מַפָּה: עשירי עם ישבו לכסאות על שלחנם ובמקום מטפחת השלחן ישתמשו במטפחת החוצן להטיב האף (בבלי עולם ג, תוכה).

מטר[2]), ממנו מָטַר, מֻטָּר, מְטָרָה, *מִטְרִי-*מִטְרִיָּה.

מָטָר, ש״ז, סמי׳ מְטַר, מ״ר *מְטָרִים, — המים שיורדים מהעננים על פני הארץ, Regen; pluie; rain: ויחדלו

---

[1]) כך בכ״י לונדון, הוצא׳ דר׳ תיאודור, וכך גם בכ״י פריז, וכך גרסת הערוך (בערך קל). ובנוסח׳ הדפוס: כמין טפית, וגרסה אחרת כמקפה.

[2]) מן טפח, עי״ש, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) תרגמו השבעים כאן ἐπιβλήματα, שהוא כמין מעיל משלך על הכתפים, אך ברות περίζωμα, והוא פרזום בתלמוד, והוא יריעה תלויה מהמתנים ולמטה לפני הבטן. יונתן תרגם סודרא, ובגמ׳ ירוש׳ (שבת ו ה). תרג׳ המחלצות בפירזומטא, ומטפחות בסבניין רברבן, שהוא ביוני׳ כעין מעיל רחב. אך משמוש הלשון בתלמוד אין ספק כי מלה זו שמשה באמת בזמן ההוא להיריעה הפרושה על הבטן, וזה נראה גם מהנאמר אצל רות הבי המטפחת ואחזי בה, וימד בה שעורים, שכך הוא מנהג הכללי. — [4]) בכ״י: של לחם.

[2]) שרש משתף בלשונות השמיות, בערבי׳ מטר[a].

[a]) مطر

הקלות והברד ומטר לא נתך ארצה (שמות ט לג). והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעת למטר השמים תשתה מים (דבר' יא יא). ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש וכו' וחרה אף יי' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה (שם יד־יז). יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי (שם לב ב). הרי בגלבע אל טל ואל מטר עליכם (ש"ב א כא). בהעצר שמים ולא יהיה מטר כי יחטאו לך והתפללו וכו' ונתתה מטר על ארצך (מ"א ח לה־לו). וסכה תהיה לצל יומם מחרב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר (ישע' ד ו). ונתן מטר זרעך אשר תזרע את האדמה (שם ל כג). לקול תתו המון מים בשמים ויעלה נשאים מקצה ארץ ברקים למטר עשה ויוצא רוח מאצרתיו (ירמ' י יג). שאלו מיי' מטר בעת מלקוש יי' עשה חזיזים ומטר גשם יתן להם לאיש עשב בשדה (זכר' י א). ירד כמטר על גז כרביבים זרזיף ארץ (תהל' עב ו). המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר המצמיח הרים חציר (שם קמז ח). כשלג בקיץ וכמטר בקציר כן לא נאוה לכסיל כבוד (משלי כו א). גבר רש ועשק דלים מטר סחף ואין לחם (שם כח ג). הנתן מטר על פני ארץ ושלח מים על פני חוצות (איוב ה י). בעשתו למטר חק ודרך לחזיז קלות (שם כח כו). ויחלו כמטר לי ופיהם פערו למלקוש (שם כט כג). היש למטר אב או מי הוליד אגלי טל (שם לח כח). — ואמר בן סירא: תואר לבנה יגהה עינים וממטרו יהמה לבב וגם כפור כמלח ישפך ויציץ כספיר ציצים (ב"ס גני' מג יח־יט). בשפל גגים גגו (של העני) ובמרום הרים כרמו ממטר גגים לגגו ומעפר כרמו לכרמים (כתוב' קי: בשמו). — ובתו"מ: לא כמטר הזה שבא מן הדרום שכולו לשדפון כולו לירקון כולו לקללה אלא כמטר הזה שבא מן המערב שכולו לברכה (ספרי דבר' שו). בשעה שהמטר יורד בהמה מבקשת תפקידה (ריב"ל, מד"ר ברא' יג). עד עכשיו אם ילקוט אדם מטר מאוירה של סדום ויתן בערוגה אינה מצמחת (הוא, שם נא). אם ראית שקהו השמים מלהוריד מטר ונעשו ברזל וכו' הוי יודע בעבור עונש התורה שלא קיימו (שם במד' ג). — ואמר המקונן: תבור וכרמל כהרי גלבוע בלי טלך ומטרך ולא אור ענניך (ר' יוסף הכהן, קינ', ליון במבפטן). — והמשורר אמר: בואו שתו עמי בצל קורה על קול מטר שחק בירח בול (רמב"ע, תרפים ב יד). — ומ"ל *מטרים: אשר עולה עלה, למעלה מהללו, נדיבים יחלו לו, כמו טל ומטרים (תשו' תלמי' מנחם על דונש). — ואמר המליץ: שלשה לא ישבעו משלשה אזן מדברים וארץ ממטרים ונקבות מזכרים (ר"י הריזי, תחכמ' מד). עם כל העבודה והשלגים והמטרים הנה השדה יעלה כלו קמשונים ועם החטה יצא חוחים (ר"ד מרוקי', זכות אדם א ו). — ובמליצה בהשאלה, *מטר הזמן, צרותיו: ופגש (הזמן) קדקדי בענן תלאות ועלי סחפו גשמי מטריו (רסב"ג, גבור הלוח, בספי' תפא' שיבה). — ומטר נקם: והיה ביום תגמול ושלומים, להפליא עשות בינך ובין עמים, אנופף מטר נקם וטל רחמים (ר"י הלוי, מאורה, יכחם בן). — ומטר חכמה: בעט סופר יהי עושה אחי בין, אשר לא יעשה גבור בחרב, ומפיהו יהי מזיל מטר בין, ביום כסל יהי חרחור וחרב (רמב"ע, תרביב י נ). — ומטר עז: ישקה אלהים הזמורה ממטר עזו ובדיה עדי יצלחו (הוא, אם קדתו). — וכנוי מליצי למליצה: וכשמוע העם נעם דבריו, חרדו לרעם אמריו, והבינו מברקיו מטריו, והכירו משחריו מאוריו (ר"י הריזי, תחכמ' ג). והרעף רביבי דבריך, לרוות במטריך, ארץ המשרה, ולהרביץ מרבץ התפארה (שם יא). אכתוב בזה מעט מזער מה ששאבתי מטפטוף מטרו (של הרמב"ם) ואאיר להמון עמי באור נפשי ההולכת לאורו (רס"ט אבן דנאן, מאמר ע"ד האנוסים).

אגל. — אד. — *בצץ. — בצרת. — ברד. — ברק. — גשם. — גשם. — *זרזף. — זרם. — חרף. — טל. — יורה. — *ימות הגשמים. — מבול. — *מטריה. — מלקוש. — *מרזב. — נזל. — נפץ. — סגריר. — סערה. — סתיו. — עב, ענן, עי"ש. — עצר, *עצירות גשמים. — ערף. — ערפל. — פלג. — קלח. — קשת. — רביבים. — *רביעה. — רעם. — רעף. — שטף. — שלג. — *שלולית. — ועי' מים.

מָטַר, קל אינו נהוג בלשון.

— הפע', המטיר, המטרתי, ממטיר, המטיר, אמטיר, תמטיר, ימטר, — המטיר פלוני, עשה שירד מטר, regnen lassen; faire pleuvoir; to send rain: וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר יי' אלהים על הארץ (בראש' ב ה). כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה (שם ז ד). הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד וכו' וימטר יי' ברד על ארץ מצרים (שמות ט יח־כג). וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר

(עמו' ד ז). ועל העבים אצוה מֵהַמְטִיר עליו מטר (ישעי' ה ו). מי פלג לשטף תעלה ודרך לחזיז קלות לְהַמְטִיר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו (איוב לח כה-כו). — ·גם להורדת דברים אחרים ממרומי שחקים: ויי' הִמְטִיר על סדם ועל עמרה גפרית ואש מאת יי' מן השמים (בראש' יט כד). הנני מַמְטִיר לכם לחם מן השמים (שמות יו ד). ואבני אלגביש אש וגפרית אַמְטִיר עליו ועל אגפיו (יחזק' לח כב). ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וַיַּמְטֵר עליהם מן לאכל ודגן שמים נתן למו (תהל' עח כג-כד). יַמְטֵר על רשעים פחים אש וגפרית (שם יא ו). — ואמר המשורר: מי אל בכל אלים כאל עשה ארץ והציב את גבוליה, כסה מעונתו בעב ענן לְמַמְטִיר בארצו מאגליה (ר"ש הנגיד, הנה יחידתי). גביר דומה כשחק על אדמה וגם כפיו לְהַמְטִיר כענגים, בהעצרם ימותון הנפשות וימלאון בְּהַמְטִירָם רננים (ראב"ג, ואת יונה).

— נפע', נִמְטַר, תִּמָּטֵר, — נִמְטְרָה האדמה, ירד עליה מטר: והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר חלקה אחת תִּמָּטֵר וחלקה אשר לא תמטיר[1] עליה תיבש (עמוס ד ז). — ובסהמ"א: שממימי אוקינוס הם הגשמים ואחר שימטיר ה' מהם עולים מהתהום כנגדם וכו' ואין הזרעים צומחים לא מן הנמטרים ולא מן התהומיים (אור החיים, בראש' א ט).

מְטָרָה, ש"נ, מ"ר מְטָרוֹת, סמי' מִטְרוֹת, — כמו מָטָר: וגשם מִטְרוֹת עזו (איוב לז ו). — ואמר המשורר: למעיניו ואל נחל עדניו אני צמא כציה לִמְטָרוֹת (ר"י הלוי, התמיר בזקוקים). והזיל בצרות, ובשני בצרות, גשמים וּמְטָרוֹת, על פי חפציהם (רמב"ע, דיואן נג, כ"י בודלי). מְטָרוֹת נעצרות, לקצף ועברות, ומהם נגרות, רבות ברכותיהם (שם).

מַטָּרָה, (מַטָּרָא), ש"נ, — א) דבר יושם במרחק מה מהיורה בחץ לכון שיגע החץ בדיוק במקום המכון, Ziel; but; aim: שלשת החצים צדה אורה לשלח לי לְמַטָּרָה (ש"א כ כ). דרך קשתו ויציבני כַּמַּטָּרָא לחץ (איכ' ג יב). — ובהשאלה במליצה: ויקימני לו לְמַטָּרָה יסבו עלי רביו יפלח כליותי ולא יחמל (איוב טז יב-יג). — ואמר המקונן: זעמו בי הריק וחציו בי ירה, ויקימני לו לְמַטָּרָה (סליח' י"ז בתמוז, אזי בכגדי). — והמליץ אמר: למה לְמַטָּרָה בשרי נתנו וידרכו קשת וחץ תקעו (ראב"ע, מכתב לר"ש גמע). — ומ"ר מַטָּרוֹת: זמני הלוחץ,

[1]) כך בנוסח', אך צ"ל אמטיר.

אשר ראשי מוחץ, ירא אותי כחץ, אנחנו מַטָּרוֹת (ראב"ג, ואומר אל תחטא. האסיף תרנ"ד 145). — והשתמשו בזמן החדש במלה זו במשמ' דבר שאדם רוצה להשיגו, שבשבילו הוא עושה מעשהו. — ב) כמו מִשְׁמָר, חצר הַמַּטָּרָה, ששם היו שמרים אדם עד שיגמר דינו וכיוצא בזה: וירמיהו הנביא היה כלוא בחצר הַמַּטָּרָה אשר בית מלך יהודה (ברוך בן נריה, ירמי' לב ב). לעיני כל היהודים הישבים בחצר הַמַּטָּרָה (שם יב). והוא עודנו עצור בחצר הַמַּטָּרָה (שם לג א).

·**מִטְרִי**, ת"ז, לנקי' מִטְרִית, — של מָטָר: אם הסתיו יהיה יבש וצפוני ואביב מטרי ודרומי צריך שתמעטנה בקיץ קדחות חדות (פרקי אבוקרט ג יא, כ"י ברלין): אם הסתיו יהיה דרומי ומטרי הנשים ההרות מפילות בלא שום סבה (שם ו יב). כשמסודרת השנה ליובש היא יותר בריאה מהמטרית. ופחות ממיתה (שם ט ז).

·**מִטְרִיאֵל**, ש"ז, — שם מלאך ממונה על המטר: ואלה שמותן של שרים המנהיגים את העולם גבריאל מלאך האש וכו' שלגיאל שהוא ממונה על השלג מטריאל שהוא ממונה על המטר (ספר היכלות, ביה"מ ילינק ה).

°°**מִטְרִיָּה**, ש"נ, מ"ר מִטְרִיּוֹת, — סוֹכֵךְ, ישאוהו מעל לראש להגן מפני המטר, Regenschirm, parapluie; umbrella — נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בעתונים.

מִי[1], — מלת השאלה לבע"ח, כמו מַה לדברים, ומשמש א) לשאלה פשוטה ששאל אדם שרוצה לדעת איזה מהאנשים עשה או יעשה הדבר שהוא רוצה לדעת, wer; qui; who: מִי הגיד לך כי עירם אתה (בראש' ג יא). ויאמרו האנשים אל לוט עד מִי לך פה חתן ובניך ובנתיך וכל אשר לך בעיר הוצא מן המקום (שם יט יב). לכו עבדו את יי' אלהיכם מִי וָמִי ההלכים (שמות י ח). ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מִי יאכלנו בשר (במד' יא ד). לא בשמים הוא לאמר מִי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה ולא מעבר לים הוא לאמר מִי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו (דבר' ל יב-יג). וישאלו בני ישראל ביי' לאמר מִי

[1]) בארמ' מן, מאן, בערב' מַן a), כמִעַט בכל השמושים כמו בעברית.

a) مَن

יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם בו (שפט' א א). ויאמרו איש אל רעהו מִי עשה הדבר הזה וידרשו ויבקשו ויאמרו גדעון בן יואש עשה הדבר הזה (שם ו כט). ויאמרו פלשתים מִי עשה זאת ויאמרו שמשון חתן התמני (שם טו ו). ויסורו שם ויאמרו לו מִי הביאך הלם (שם יח ג). ויאמרו בני ישראל מִי יעלה לנו בתחלה למלחמה עם בני בנימן (שם כ יח). אוי לנו מִי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה (ש"א ד ח). ויאמר (אחאב אל הנביא) מִי יאסר המלחמה ויאמר אתה (מ"א כ יד). ויאמר יי' מִי יפתה את אחאב ויעל ויפל ברמת גלעד ויאמר זה בכה וזה אמר בכה (מ"א כב כ). וישא (יהוא) פניו אל החלון ויאמר מִי אתי מִי וישקיפו אליו שנים שלשה סריסים (מ"ב ט לב). ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גלה וסורה ואלה מִי גדל (ישע' מט כא). ויאמר המלך מִי בחצר (אסת' ו ד). ויאמר לאסתר המלכה מִי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן (שם ז ה). — וְאֶת מִי: ואשמע את קול אדני אמר את מִי אשלח וּמִי ילך לנו (ישע' ו ח). ותאמר האשה את מִי אעלה לך (ש"א כח יא). — בְּמִי: ויאמר אחאב בְּמִי ויאמר כה אמר יי' בנערי שרי המדינות (מ"א כ יד). — לְמִי: כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר לְמִי אתה ואנה תלך וּלְמִי אלה לפניך ואמרת לעבדך ליעקב (ברא' לב יח-יט). ותאמר הכר נא לְמִי החתמת והפתילים והמטה האלה (שם לח כה). ויאמר לו דוד לְמִי אתה ואי מזה אתה ויאמר נער מצרי אנכי (ש"א ל יג). ויאמר בעז לנערו הנצב על הקוצרים לְמִי הנערה הזאת (רות ב ה). — וְעַל מִי: למה זה ירדת ועל מִי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר (ש"א יז כח). — וגם אחרי שֵׁם בסמי': ואשאל אתה ואמר בת מִי את (ברא' כד מז). הנני ענו בי נגד יי' ונגד משיחו את שור מִי לקחתי וחמור מִי לקחתי וכו' ומיד מִי לקחתי כפר ואעלים עיני בו ואשיב לכם (ש"א יב ג). וכראות שאול את דוד וכו' אמר אל אבנר שר הצבא בן מִי זה הנער אבנר וכו' שאל אתה בן מִי זה העלם וכו' ויאמר אליו שאול בן מִי אתה הנער (שם יז נה-נח). את מי הגדת מלין ונשמת מִי יצאה ממך (איוב כו ד). — וליחיד או לרבים שהשואל רואה או רומז עליו מה הוא, מאין הוא, וכיוצא בזה: ותאמר אל העבד מִי האיש הלזה ההלך בשדה לקראתנו (ברא' כד סה). ויבא אלהים אל בלעם ויאמר מִי האנשים האלה עמך (במד' כב ט). ויאמר מִי אפוא הוא הצד ציד ויבא לי (ברא' כז לג). ויאמר מִי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי (שם לג ח). וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מִי אלה (שם מח ח). ויאמר אליהם יהושע מִי אתם ומאין תבאו (יהוש' ט ח). ויען אבנר ויאמר מִי אתה קראת אל המלך (ש"א כו יד). ויאמר לי מִי אתה ויאמר אליו עמלקי אנכי (ש"ב א ח). ויהוא מצא את אחי אחזיהו מלך יהודה ויאמר מִי אתם ויאמרו אחי אחזיהו אנחנו (מ"ב י יג). ויאמר מִי את ותאמר אנכי רות אמתך (רות ג ט). ותבוא אל חמותה ותאמר מִי את בתי (שם טז). מִי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארבתיהם (ישע' ס ח). מִי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה (שם סג א). — ובמשמ' של ענוה וזלזול, מִי אָנֹכִי, מִי פְּלוֹנִי, איזו חשיבות יש לו, הלא אין לו שום חשיבות: ויאמר משה אל האלהים מִי אנכי כי אלך אל פרעה (שמות ג יא). ויאמר פרעה מִי יי' אשר אשמע בקלו לשלח את ישראל (שם ה ב). ויאמר געל בן עבד מִי אבימלך וּמִי שכם כי נעבדנו (שפט' ט כח). כי מִי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים (ש"א יז כו). ויאמר דוד אל שאול מִי אנכי וּמִי חיי משפחת אבי בישראל כי אהיה חתן למלך (שם יח יח). ויען נבל את עבדי דוד ויאמר מִי דוד וּמִי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדניו (שם כה י). ויבא המלך דוד וישב לפני יי' ויאמר מִי אנכי אדני יי' וּמִי ביתי כי הביאתני עד הלם (ש"ב ז יח). מִי אתה הר הגדול לפני זרבבל למישר (זכר' ד ז). ראש ועשר אל תתן לי הטריפני לחם חקי פן אשבע וכחשתי ואמרתי מִי יי' ופן אורש וגנבתי ותפשתי שם אלהי (משלי ל ח-ט). וכי מִי אני וּמִי עמי כי נעצר כח להתנדב כזאת (דהי"א כט יד). — ואחרי מִי: אחרי מִי יצא מלך ישראל אחרי מִי אתה רדף אחרי כלב מת אחרי פרעש אחד (ש"א כד יד). — ואת מִי: את מִי יורה דעה ואת מִי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים (ישע' כח ט). ואת מִי דאגת ותיראי כי תכזבי ואותי לא זכרת (שם נז יא). — מִי זֶה: ויען יי' את איוב מן הסערה ויאמר מִי זה מחשיך עצה במלין בלי דעת (איוב לח א-ב). מִי זה מעלים עצה בלי דעת (שם מב ג). — ב) לשאֵלה שהכל שׁמעים מתוכה תשובה שלישית, שום איש, וכיוצא בזה: ותאמר מִי מלל לאברהם היניקה בנים שרה (ברא' כא ז). כרע רבץ כאריה וכלביא מִי יקימנו (שם מט ט). ויאמר מִי שמך לאיש שר ושפט עלינו (שמות ב יד). מִי כמכה באלם יי' מִי כמכה נאדר בקדש (שם טו יא). מִי מנה עפר יעקב (במד' כג י). כרע שכב כארי וכלביא מִי יקימנו

(שם כד ט). אוי מי יחיה משמו אל (שם כג). ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקם ככל התורה הזאת (דבר' ד ח). בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני ענק (שם ט ב). אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי' (שם לג כט). אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים ואם ליי' יחטא איש מי יתפלל לו (ש"א ב כה). ויאמר העם איש אל רעהו מה זה היה לבן קיש הגם שאול בנביאים ויען איש משם ויאמר ומי אביהם על כן היתה למשל הגם שאול בנבאים (שם י יא-יב). ויען אחימלך את המלך ויאמר ומי בכל עבדיך כדוד נאמן (שם כב יד). ויאמר דוד אל אבישי אל תשחיתהו כי מי שלח ידו במשיח יי' ונקה (שם כו ט). ויאמר דוד אל אבנר הלוא איש אתה ומי כמוך בישראל ולמה לא שמרת אל אדניך המלך (שם יה). ומי ישמע לכם לדבר הזה (שם ל כד). ומי בעמך כישראל גוי אחד בארץ (ש"ב ז כג). יי' אמר לו קלל את דוד ומי יאמר מדוע עשיתה כן (שם טז י). כי מי אל מבלעדי יי' ומי צור מבלעדי אלהינו (שם כב לב). ונתת לעבדך לב שמע לשפט את עמך להבין בין טוב לרע כי מי יוכל לשפט את עמך הכבד הזה (מ"א ג ט). אריה שאג מי לא יירא אדני יי' דבר מי לא ינבא (עמוס ג ח). סלח נא מי יקום יעקב כי קטן הוא (שם ז ב). מי אל כמוך נשא עון ועבר על פשע לשארית נחלתו (מיכ' ז יח). כי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמס חצרי (ישע' א יב). כי יי' צבאות יעץ ומי יפר וידו הנטויה ומי ישיבנה (שם יד כז). מה לך פה ומי לך פה כי חצבת לך פה קבר (שם כב טז). הוי המעמיקים מיי' לסתר עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי ראנו ומי ידענו (שם כט טו). פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים מי יגור לנו אש אוכלה (שם לג יד). מי בכל אלהי הארצות האלה אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל יי' את ירושלם מידי (שם לו כ). פרא למד מדבר באות נפשו שאפה רוח תאנתה מי ישיבנה (ירמ' ב כד). מי לא יראך מלך הגוים כי לך יאתה (שם י ז). כי מי יחמל עליך ירושלם ומי ינוד לך ומי יסור לשאל לשלם לך (שם יה ה). עקב הלב מכל ואנש הוא מי ידענו (שם יז ט). שאלו נא בגוים מי שמע כאלה שערות עשתה מאד בתולת ישראל (שם יח יג). הנני אליך ישבת העמק צור המישר נאם יי' האמרים מי יחת עלינו ומי יבוא במעונותינו (שם כא יג). כי מי עמד בסוד יי' וירא וישמע את דברו מי הקשיב דברי וישמע (שם כג יח). כי גדול כים שברך מי ירפא לך (איכ' ב יג). כי גדול יום יי' ונורא מאד ומי יכילנו (יואל ב יא). זדון לבך השיאך שכני בחגוי סלע מרום שבתו אמר בלבו מי יורדני ארץ (עובד' א ג). לפני זעמו מי יעמוד ומי יקום בחרון אפו (נחום א ו). שדדה נינוה מי ינוד לה מאין אבקש מנחמים לך (שם ג ז). מי הגיד מראש ונדעה ומלפנים ונאמר צדיק (ישע' מא כו). גם מיום אני הוא ואין מידי מציל אפעל ומי ישיבנה (שם מג יג). שתים הנה קראתיך מי ינוד לך השד והשבר והרעב והחרב מי אנחמך [1] (שם נא יט). מי שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת (שם סו ח). ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר יי' צבאות ומי מכלכל את יום בואו ומי העמד בהראותו כי הוא כאש מצרף (מלא' ג א-ב). כי אין במות זכרך בשאול מי יודה לך (תהל' ו ו). אשר אמרו ללשננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו (שם יב ה). כל עצמתי תאמרנה יי' מי כמוך מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגזלו (שם לה י). אלהים בקדש דרכך מי אל גדול כאלהים (שם עז יד). מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פעלי און (שם צד טז). מי ימלל גבורות יי' ישמיע כל תהלתו (שם קו ב). מי כיי' אלהינו המגביהי לשבת (שם קיג ה). משליך קרחו כפתים לפני קרתו מי יעמד (שם קמז יז). רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה (משלי יח יד). מי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי (שם כ ט). עם שונים אל תתערב כי פתאם יקום אידם ופיד שניהם מי יודע (שם כד כא-כב). אכזריות חמה ושטף אף ומי יעמד לפני קנאה (שם כז ד). אשת חיל מי ימצא ורחק מפנינים מכרה (שם לא י). הנסה דבר אליך תלאה ועצר במלין מי יוכל (איוב ד ב). זכר נא מי הוא נקי אבד ואיפה ישרים נכחדו (שם ז). חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו וישלם (שם ט ד). אם יחלף ויסגיר ויקהיל ומי ישיבנו (שם יא י). מי גבר כאיוב ישתה לעג כמים (שם לד ז). מי גלה פני לבושו (של לויתן) בכפל רסנו מי יבוא דלתי פניו מי פתח סביבות שניו] אימה (שם מא ה-ו). כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני (קהל' ב כה). הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה (שם ג כ-כא). וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם

—[1]) כך הכתיב, והקרי ינחמך.

במעשיו כי הוא חלקו כי מִי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו (שם כב). ראה את מעשה האלהים כי מִי יוכל לתקן את אשר עותו (שם ז יג). מִי כהחכם וּמִי יודע פשר דבר (שם ח א). באשר דבר מלך שלטון וּמִי יאמר לו מה תעשה (שם ד).—ועם כָּל אחריו: כי מִי כל[1]) בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמנו ויחי (דבר׳ ה כג). — וּמִי הוא זֶה: והקרבתיו ונגש אלי כי מִי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי (ירמ׳ ל כא). — וְעַל מִי: כל שמעי שמעך תקעו כף עליך כי על מִי לא עברה רעתך תמיד (נחום ג יט). — לְמִי: ראה יי׳ והביטה לְמִי עוללת כה אם תאכלנה נשים פרים עללי טפחים (איכ׳ ב כ). לְמִי תדמיוני ותשוו ותמשלוני ונדמה (ישע׳ מו ה). ויאמר המן בלבו לְמִי יחפץ המלך לעשות יקר יותר ממני (אסת׳ ו ו). — מִמִּי: יי׳ אורי וישעי מִמִּי אירא יי׳ מעוז חיי מִמִּי אפחד (תהל׳ כז א). — ג) ולשאלה שהתשובה בצדה: ויאמר יי׳ אליו מִי שם פה לאדם או מִי ישום אלם וכו׳ או עור הלא אנכי יי׳ (שמות ד יא). וּלְמִי כל חמדת ישראל הלוא לך ולכל בית אביך (ש״א ט כ). מִי הכה את אבימלך בן ירבשת הלוא אשה השליכה עליו פלח רכב מעל החומה וימת (ש״ב יא כא). לְמִי אני אעבד הלוא לפני בנו (שם יו יט). מִי פשע יעקב הלוא שמרון וּמִי במות יהודה הלוא ירושלם (מיכ׳ א ה). מִי יעץ זאת על צר המעטירה אשר סחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ יי׳ צבאות יעצה (ישע׳ כג ח־ט). מִי זה כיאר יעלה כנהרות יתגעשו מימיו מצרים כיאר יעלה (ירמ׳ מו ז־ח). מִי פעל ועשה קרא הדרות מראש אני יי׳ ראשון ואת אחרנים אני הוא (ישע׳ מא ד). החרשים שמעו והעורים הביטו לראות מִי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח מִי עור כמשלם ועור כעבד יי׳ (שם מב יח־יט). מִי נתן למשוסה יעקב וישראל לבזזים הלוא יי׳ (שם כד). הגידו והגישו אף יועצו יחדו מִי השמיע זאת מקדם מאז הגידה הלוא אני יי׳ (שם מה כא). מִי יעלה בהר יי׳ וּמִי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר לבב (תהל׳ כד ג־ד). מִי זה מלך הכבוד יי׳ עזוז וגבור (שם ח). לְמִי אוי לְמִי אבוי לְמִי מדונים לְמִי שיח לְמִי פצעים חנם לְמִי חכלילות עינים למאחרים על היין לבאים לחקור ממסך (משלי כג כט־ל). שיח לארץ ותורך ויספרו לך דגי הים מִי לא ידע בכל אלה כי יד יי׳ עשתה זאת (איוב יב ח־ט). — ושהתשובה גלויה והכל מבינים אותה: וישלח אבנר מלאכים אל דוד תחתו לאמר לְמִי ארץ לאמר כרתה בריתך אתי (ש״ב ג יב). שאו מרום עיניכם וראו מִי ברא אלה (ישע׳ מ כו). מִי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו יתן לפניו גוים ומלכים ירד (שם מא ב). הנה אני קשרתי על אדני ואהרגהו וּמִי הכה את כל אלה (מ״ב י ט). איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה מִי שם ממדיה כי תדע או מִי נטה עליה קו על מה אדניה הטבעו או מִי ירה אבן פנתה (איוב לח ד־ו). היש למטר אב או מִי הוליד אגלי טל מבטן מִי יצא הקרח וכפר שמים מִי ילדו (שם כח־כט). מִי שלח פרא חפשי ומסרות ערוד מִי פתח (שם לט ה).— ולתמיהה והשתוממות: ומה תעשו ליום פקדה ולשואה ממרחק תבוא על מִי תנוסו לעזרה ואנה תעזבו כבודכם (ישע׳ י ג). עתה על מִי בטחת כי מרדת בי (שם לו ה). את מִי חרפת וגדפת ועל מִי הרימותה קול ותשא מרום עיניך אל קדוש ישראל (שם לז כג). ואל מִי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו (שם מ יח). ואל מִי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש (שם כה). ונשאו אליך בניהם קינה וקוננו עליך מִי כצור כדמה בתוך הים (יחזק׳ כז לב). אמר אל פרעה מלך מצרים ואל המונו אל מִי דמית בגדלך (שם לא ב). אל מִי דמית ככה בכבוד ובגדל (שם יח). מִי יצר אלה ופסל נסך לבלתי הועיל (ישע׳ מד י). אנכי אנכי הוא מנחמכם מִי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן (שם נא יב). על מִי תתענגו על מִי תרחיבו פה תאריכו לשון (שם נז ד). — ולזלזול: על מִי אדברה ואעידה וישמעו הנה ערלה אזנם ולא יוכלו להקשיב (ירמ׳ ו י).— ד) בדרך ספורי: ויאמר אבימלך לא ידעתי מִי עשה את הדבר הזה (בראש׳ כא כו). לא ידענו מִי שם כספנו באמתחתינו (שם מג כב). כי ימצא חלל וכו׳ נפל בשדה לא נודע מִי הכהו (דבר׳ כא א). בחרו לכם היום את מִי תעבדון אם את אלהים אשר עבדו אבותיכם אשר בעבר הנהר ואם את אלהי האמרי אשר אתם ישבים בארצם (יהוש׳ כד יה). פקדו נא וראו מִי הלך מעמנו (ש״א יד יז). ודעו וראו את מקומו אשר תהיה רגלו מִי ראהו שם (שם כג כב). ואתה אדני המלך עיני כל ישראל עליך להגיד להם מִי ישב על כסא אדני המלך אחריו (מ״א א כ). הלוא תגידו לי מִי משלנו אל מלך ישראל (מ״ב ו א). וידעו כל שארית יהודה הבאים לארץ מצרים לגור שם דבר מִי יקום ממני ומהם (ירמ׳ מד כח). אך בצלם יתהלך איש אך

—[1]) כך בכנעני: מי את כל אדם אשר תפק אית הארן (כתב׳ תבנית).

הבל יהמיון יצבר ולא ידע מי אספם (תהל׳ לט ז). — ה) עִם אֲשֶׁר אחריו, במשמ׳ האיש אשר: ויאמר יי׳ אל משה מי אשר חטא לי אמחנו מספרי (שמות לב לג). ודברו השטרים אל העם לאמר מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה (דבר׳ כ ה). ויאמרו העם שרי גלעד איש אל רעהו מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון יהיה לראש לכל ישבי גלעד (שפט׳ י יח). ויאמרו בני ישראל מי אשר לא עלה בקהל מכל שבטי ישראל אל יי׳ וכו׳ מות יומת (שם כא ה). ויאמרו מי אחד משבטי ישראל אשר לא עלה אל יי׳ המצפה (שם ח). ויאמר מי אשר חפץ ביואב ומי אשר לדוד אחרי יואב (ש״ב כ יא). אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו (ישע׳ נ א). כי מי אשר יבחר אל כל החיים יש בטחון (קהל׳ ט ד).— ועם ה הידיעה אחריה: מי האיש החפץ חיים אהב ימים לראות טוב (תהל׳ לד יג). מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי יי׳ אליו ויגדה על מה אבדה הארץ (ירמ׳ ט יא). — ועם פעל: ויאמר העם אל שמואל מי האמר שאול ימלך עלינו תנו האנשים ונמיתם (ש״א יא יב). מי בכם הנשאר אשר ראה את הבית הזה בכבודו הראשון ומה אתם ראים אתו עתה (חגי ב ג). — ועם פעל או מלה אחריה: והנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אלהם (שמות כד יד). ואמר להם לְמִי זהב התפרקו ויתנו לי (שם לב כד). ויעמד משה בשער המחנה ויאמר מי ליי׳ אלי (שם כו). קרא נא באזני העם לאמר מי ירא וחרד ישב ויצפר מהר הגלעד (שפט׳ ז ג). מי חכם ויבן אלה נבון וידעם כי ישרים דרכי יי׳ (הוש׳ יד י). הנה כאריה יעלה מגאון הירדן וכו׳ ומי בחור אליה אפקד (ירמ׳ מט יט). מי זה אמר ותהי אדני לא צוה (איכ׳ ג לז). מי בכם יאזין זאת יקשב וישמע לאחור (ישע׳ מב כג). קרוב מצדיקי מי יריב אתי נעמדה יחד מי בעל משפטי יגש אלי (שם נ ח). מי בכם ירא יי׳ שמע בקול עבדו וכו׳ יבטח בשם יי׳ (שם י). הן גור יגור אפס מאותי מי גר אתך עליך יפול (שם נד טו). כי מי בז ליום קטנות ושמחו וראו את האבן הבדיל ביד זרבבל (זכר׳ ד י). מי גם בכם ויסגר דלתים ולא תאירו מזבחי חנם אין לי חפץ בכם (מלא׳ א י). מי זה האיש ירא יי׳ יורנו בדרך יבחר (תהל׳ כה יב). מי חכם וישמר אלה ויתבוננו חסדי יי׳ (שם קז מג). מי פתי יסר הנה (משלי ט ד). מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל לירושלם (עזר׳ א ג). אהב כסף לא ישבע כסף ומי אהב בהמון לא תבואה (קהל׳ ה ט). מי זאת עלה מן המדבר כתימרות עשן מקטרת מר ולבונה (שה״ש ג ו). מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה (שם ו י).— ז) מִי יִתֵּן, להגות חפץ ותשוקה ותקוה: ויאמרו אלהם בני ישראל מי יתן מותנו ביד יי׳ בארץ מצרים (שמות יו ג). המקנא אתה לי ומי יתן כל עם יי׳ נביאים (במד׳ יא כט). מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי (דבר׳ ה כו). בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר מפחד לבבך אשר תפחד (שם כח סז). ומי יתן את העם הזה בידי ואסירה את אבימלך (שפט׳ ט כט). בני בני אבשלום מי יתן מותי אני תחתיך (ש״ב יט א). מי יתנני שמיר שית במלחמה אפשעה בה אציתנה יחד (ישע׳ כז ד). מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי (ירמ׳ ח כג). מי יתנני במדבר מלון ארחים ואעזבה את עמי (שם ט א); מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אשקך (שה״ש ח א). מי יתן מציון ישועת ישראל בשוב יי׳ שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל (תהל׳ יד ז). ואמר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה (שם נה ז). מי יתן תבוא שאלתי ותקותי יתן אלוה (איוב ו ח). ואולם מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך ויגד לך תעלמות חכמה (שם יא ה־ו). ואולם אתם טפלי שקר רפאי אלל כלכם מי יתן החרש תחרישון ותהי לכם לחכמה (שם יג ד־ה). מי יתן טהור מטמא לא אחד (שם יד ד). מי יתן בשאול תצפנני תסתירני עד שוב אפך תשית לי חק ותזכרני (שם יג). מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויחקו בעט ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון (שם יט כג־כד). מי יתן ידעתי ואמצאהו אבוא עד תכונתו אערכה לפניו משפט ופי אמלא תוכחות (שם כג ג־ד). מי יתנני כירחי קדם כימי אלוה ישמרני בהלו נרו עלי ראשי לאורו אלך חשך (שם כט ב־ג). אמרו מתי אהלי מי יתן מבשרו לא נשבע (שם לא לא). מי יתן לי שמע לי הן תוי שדי יענני וספר כתב איש ריבי (שם לה).— ועם פעל שִׂים, מִי יְשִׂמֵנִי: ויאמר אבשלום מי ישמני שפט בארץ ועלי יבוא כל איש וכו׳ והצדקתיו (ש״ב יה ד); — ז) אחרי פעל, במשמ׳ כל מִי שהוא: כי באזנינו צוה המלך אתך ואת אבישי ואת אתי לאמר שמרו מי בנער באבשלום (ש״ב יח יב).— ח) גם לפעמים לפני דבר, מִי שְׁמֶךָ: ויאמר מנוח אל מלאך יי׳ מי שמך כי יבא דבריך וכבדנוך (שפט׳ יג

יז). — ט) מִי יוֹדֵעַ, במשמ׳ אולי: בעוד הילד חי צמתי ואבכה כי אמרתי מִי יודע יחנני יי׳ וחי הילד (ש״ב יב כב). ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלהים בחזקה וכו׳ מִי יודע ישוב ונחם האלהים ושב מחרון אפו ולא נאבד (יונ׳ ג ח־ט). שבו עדי בכל לבבכם וכו׳ כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה מִי יודע ישוב ונחם והשאיר אחריו ברכה (יוא׳ ב יב־יד). וּמִי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות (אסת׳ ד יד). — ובתו״מ משמשת בהשמושים הקודמים, ומצוי מאד השמוש מִי שֶׁ: מה יערכו לגלולי הגוים אשר לא יאכלון ולא יריחון כן מי שיש לו עושר ואין נהנה ממנו (ב״ס גני׳ ל יט). מי שחציו עבד וחציו בן חורין אינו מוציא לא את מינו ולא את שאינו מינו (תוספתא ברכ׳ ה יז). מי שלקט את הפאה ואמר הרי זו לאיש פלוני עני ר״א אומר זכה לו (פאה ד ט). מי שאינו מניח את העניים ללקוט וכו׳ ה״ז גוזל את העניים (שם ה ו). מי שיש לו מזון שתי סעודות לא יטול מן התמחוי (שם ח ז). מי שיש לו מאתים זוז לא יטול לקט שכחה ופאה (שם ח). מי שהיו לו שתי תינוקות אחד למול אחר השבת ואחד למול בשבת ושכח ומל את של אחר השבת בשבת (שבת יט ד). מי שהחשיך לו בדרך נותן כיסו לנכרי (שם כד א). מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית (סוכ׳ ב ז). מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו פועלים טוען קורה ראשונה ומניחה לאחר המועד (מ״ק ב א). מי שהיה יינו בתוך הבור ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו פועלים זולף וגומר וגף כדרכו (שם ב). מי שהלכה אשתו למדינת הים אמרו לו מתה אשתך ונשא את אחותה וכו׳ הולד הראשון ממזר (תוספתא יבמ׳ יא ט). מי שלא שהתה אחר בעלה שלשה חדשים ונישאת וילדה ואין יודע אם בחזקת הראשון הוא (שם יב ז). מי שיש לו אח מכל מקום זוקק את אשת אחיו ליבום וכו׳ מי שיש לו בן מכל מקום פוטר אשת אביו מן היבום (משנ׳ שם ב ה). מי שקדש אחת משתי אחיות ואינו יודע איזו מהן קדש נותן גט לזו וגט לזו (שם ו). מי שהיה נשוי שתי נשים ומת (שם ד יא). מי שהלך למדינת הים ואשתו תובעת מזונות חנן אומר תשבע בסוף ולא תשבע בתחלה (כתוב׳ יג א). מי שהלך למדינת הים ועמד אחר ופרנס את אשתו חנן אמר אבד את מעותיו (שם ב). מי שאמר בשעת מיתתו יש לי בנים נאמן (קדש׳ ג ח). מי שיש לו שתי כתי בנות משתי נשים ואמר קדשתי את בתי הגדולה ואיני יודע אם גדולה שבגדולות או גדולה שבקטנות וכו׳ כלן אסורות חוץ מן הקטנה שבקטנות (שם ט). מי שיצא הוא ואשתו למדינת הים ובא הוא ואשתו ובניו ואמר אשה שיצאת עמי למדינת הים הרי היא זו ואלו בניה אין צריך להביא ראיה (שם ד י). מי שחציו עבד וחציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד (גיט׳ ד ה). מי שנתחרש בעלה או נשתטה או שהיה חבוש בבית האסורין (סוט׳ ד ה). מי שקינא לאשתו ונסתרה אפילו שמע מעוף הפורח יוציא ויתן כתובה (שם ו א). מי שהיו שתי כתי עדים מעידות אותו וכו׳ נחלקה העדות ואין כאן נזירות (נזיר ג ז). מי שהיה כותלו סמוך לגינת חברו ונפל ואמר לו פנה את אבניך אמר לו הגיעוך אין שומעין לו (ב״מ י ה). מי שהיה כותלו סמוך לכותל חבירו לא יסמוך לו כותל אחר (ב״ב ב ד). מי שמת והניח בנים ובנות בזמן שהנכסים מרובין הבנים יירשו והבנות יזונו (שם ט א). מי שהיו לו בנים ונשא אשה שלא ילדה וכו׳ וכן מי שלא שהתה אחר בעלה שלשה חדשים ונשאת וילדה ואין ידוע אם בן תשעה לראשון או בן שבעה לאחרון בכור לכהן ואינו בכור לנחלה (בכור׳ ח א). מי שלא בכרה אשתו וילדה שני זכרים נותן חמש סלעים לכהן (שם ג). מי שטבל בנהר והיה לפניו נהר אחר ועבר בו (מכשיר׳ ה א). מי שדרסה אשה על בגדיו בגדיו טמאין מדרס (תוספתא טהר׳ ו יב). פירות שנפלו לתוך אמת המים ופשט מי שידיו טמאות ונטלן ידיו טמאות והפירות טהורין (שם מכשי׳ ב ח). מי שאין לו מים לרחוץ ידיו מקנח ידיו בעפר ובצרור ובקסמית (ברכ׳ טו). אמר לו הקב״ה (לפרעה) רשע מי שנתן העצה הזאת טפש הוא (ר׳ הגינה, מד״ר שמות א). — כָּל מִי שֶׁ: וכל מי שאינו צריך ליטול (לקט שכחה ופאה) ונוטל אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות וכל מי שצריך ליטול ואינו נוטל אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו (פאה ח ט); וכל מי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פסח ועושה עצמו כאחד מהם אינו מת מן הזקנה עד שיהיה כאחד מהם (שם); ומלמדים אותם לומר כל מי שמגיע לולבו בידו הרי הוא לו במתנה (סוכ׳ ד ד). אמרו כל מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו (שם ה א). מכאן אמרו כל מי שהוא יודע לקרות קורא וכל מי שאינו יודע לקרות מקרים אותו (ספרי דבר׳ שא). כל מי שיש בו אחד מארבעה מראות נגעים הללו

אינן אלא מזבח כפרה (ברכ׳ ס:). מעשה בשני בני
אדם שהמרו זא״ז אמרו כל מי שילך ויקניט את הלל
יטול ד׳ מאות זוז (שבת לא.). השערים נפתחים בכל
שעה וכל מי שהוא מבקש ליכנס יכנס (מד״ר שמות
יט). — בְּמִי שֶׁ, לְמִי שֶׁ: משביעין אנו עליך במי
ששכן את שמו בבית הזה שלא תשנה דבר מכל מה
שאמרנו לך (יומא׳ א ה). חתך את הראש ונותנו למי
שזכה בו וכו׳ נטל את הקרבים ונתנן למי שזכה
בהן להדיחן (תמיד ד ב). — וּמִמִּי שֶׁ: ע״י כל העריות
מקנין חוץ מן הקטן וממי שאינו איש (סוט׳ ד ד).
מי שיש לו בן מכל מקום פוטר אשת אביו מן
היבום וכו׳ ובנו לכל דבר חוץ ממי שיש לו מן
השפחה ומן הנכרית (יבמ׳ ב ה). — מִי שֶׁהוּא:
התקינו להיות מקרין את מי שהוא יודע ואת מי
שאינו יודע (ספרי דבר׳ שא). הלכה כדברי מי שהוא
מיקל (ריב״ל, ירוש׳ כלא׳ ו א). הפושט ידו לחבירו
להכותו וכו׳ ומי שהוא בעל מחלוקת (מד״ר במד׳
יח). מי שטיפש אומר מי יכול ללמוד את התורה
וכו׳ מי שפיקח מהו אומר הריני שונה שתי הלכות
היום שתי הלכות למחר עד שאני שונה את כל
התורה כולה (ר׳ חנין, שם ויקר׳ יט). ומי שיש בו
עזות פנים ואינו מתבייש לפני מי שגדול הימנו
(שם במד׳ יח). — ושמושים אחרים: מי לנו גדול מיוסף
שלא נתעסק בו אלא משה (סוט׳ א ט). מי לנו
גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא המקום (שם). אמר
להם הממונה בואו והפיסו מי שוחט מי זורק מי
מדשן מזבח הפנימי מי מדשן את המנורה מי
מעלה אברים לכבש (תמיד ג א). — ובסהמ״א: כי כל
אחד מהם עם הספיריות שלה יש לה גוון מיוחד
מי לבן מי אדום מי ירוק מי שחור והם האורות
הנזכרים בפרשת בראשית (פי׳ החייט למערכ׳ האלה׳
ג). — מִי לְפֹעַל: היה רוכב על החמור אם יש לו מי
לאחוז בחמורו ירד ומתפלל (ירוש׳ ברכ׳ ד ה). — מִי
כָּאן: היה עומד בתוך בני אדם ואמר מי כן נאמן
מי כן מעשר (תוספתא דמאי ה ה). הנכנס לעיר ואינו
מכיר אדם שם אמר מי כאן נאמן מי כאן מעשר
אמר לו אחד אני איני נאמן איש פלוני נאמן וכו׳
הלך ליקח ממנו אמר לו מי כאן מוכר ישן ואמר לו
מי ששלחך אצלי (משנ׳ שם ד ו). אמרו כל מי שילך
ויקניט את הלל יטול ד׳ מאות זוז אמר אחד מהם
אני אקניטנו אותו היום ע״ש היה והלל חפף את
ראשו הלך ועבר על פתח ביתו אמר מי כאן הלל
מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו (שבת לא.). — י)
כמו אִם, הַאִם: אומרים לו לאדם אילו היו עשרה
בני אדם שיפייסוך באותה שעה מי נדרת (ר׳ יוסי,
נדר׳ כא:). אם ממון נתחייבתי לך נידוי מי
נתחייבתי לך (מו״ק יז.). — ובסהמ״א: אמרתי לה מי
את טובה מן אימא ציון שהיא עשויה מרעית לחית
השדה (קלמ׳ תכמה, שער ההבנה י).

***מִיַּד**, — מלת הטעם, ומשמש להורות הזמן הקרוב
ותכוף בלי הפסק רב בין המדבר ומה שאחריו,
bald; tout de suite; at once, עי׳ ערך יַד, והוסיפה:
הבר שבא להזות מזין עליו ועל כליו מיד (תוספתא
טהר׳ ח יב). ההולך לשחוט את פסחו וכו׳ יחזור מיד
(פסח׳ ג ז). שיהיו (ד״ת) מסודרים בתוך פיך שכשאדם
שואלך דבר אל תגמגם בם אלא אמור לו מיד
(ספרי דבר׳ לד). כיון שפתח ר׳ לעזר בן ערך במעשה
המרכבה וכו׳ מיד פתחו כל האילנות פיהן ואמרו
שירה (ירוש׳ חגי׳ ב א). אם פירש (היונק מלינק) מתוך
חולי מחזירין אותו מיד (שם נדה א ה). בשעה שהקב״ה
בא בבית הכנסת ולא מצא בה עשרה מיד הוא כועס
(ר׳ יוחנן, ברכ׳ ו:). ויכפרו כולם ויאמרו אין להם חלק
באלהי ישראל מיד געו כל העם בבכיה (שם סג:).
כל מקום שנותנין עיניהן מיד נשרף (שבת לג:). א״ר
יהושע בושני מדבריכם ב״ש וכו׳ מיד הלך ר׳ יהושע
ונשתטח על קברי ב״ש (חגי׳ כב:). מחמין חמין לחולה
בשבת וכו׳ ואין אומרים נמתין לו שמא יבריא אלא
מחמין לו מיד (יומא׳ פד:). אם אין אדם מתקן לו מן
הישוב מה יאכל במדבר מיד חורק שיניו ואוכל את
בשרו (מד״ר קהל׳, מעוות). השוכר בית מן הנכרי ומן
הכותי נותן מזוזה מיד (מס׳ מזוזה ב ב).

מְיֻדָּע, ת״ז, מ״ר מְיֻדָּעִים, — עי׳ ערך א. יָדַע, בנין פֻּעַל,
ומצוי גם בתו״מ: בראשונה היו מכריזין עליה
(על האבדה) שלשה רגלים וכו׳ ומן הסכנה ואילך
התקינו שיהא מודיע בה לשכיניו ולקרוביו ולמיודעיו
ולאנשי עירו ודיו (תוספתא ב״מ ב יז). מצינו בדוד
מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים
בלבד וקראו רבו אלופו ומיודעו (אבות ו ג). — ואמר
המשורר: נראו בני התור בארצנו מראש ענפים זה
לזה יקרו, לכן מיֻדעים ברית רעים שמרו והאיצו
ואל תמרו (ר״ש הנגיד, הנה ימי הקור). ושלום גם
לאלחנן הניכו, ועל יעקב מידעי נסיכו (רשב״ג,
שאלתם). הלא תראה מידעי שחקים כערוגת גן,
וכוכבים כשושנים והסחר כמו אגן (הנ״ל, הלא תראה)

רוצה מידעי לבית ארמון עמי וגם געל בשרותיו, לשתות בהתערב המון קול מי כיור וקול העוף בשרותיו (רמב״ע, תרשיש ג טו).

*מַיִט, מייט, פ״ז, — כמו התמוטטות: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהצדיק עתיד לבוא לידי מייט אמר הקב״ה עד שהוא בצדקו אסלקנו (שמואל הקטן, מד״ר קהל׳, את הכל ראיתי).

מֵיטָב, סמי׳ מֵיטַב, — היותר טוב, מיטב השדה, השדה היותר טוב, מיטב הצאן, הצאן היותר טוב: ארץ מצרים לפניך הוא בְּמֵיטַב הארץ הושב את אביך ואת אחיך (בראש׳ מז ו). כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה ובער בשדה אחר מֵיטַב שדהו וּמֵיטַב כרמו ישלם (שמות כב ד). ויחמל שאול והעם על אגג ועל מֵיטַב הצאן והבקר (ש״א יה ט).

·מִיכָה, פ״נ, — שה״פ מן מוך: לא נאמר בהן מיכה ואין בהן ג״ש ללמדן מערכין שלא כתוב כי ימוך אלא בהלואה (לבוש חו״מ, גבי׳ מלוה לז כט).

מִיכָאֵל, פ״ז, — שֵׁם מלאך שרו של ישראל, Michael: ואשא את עיני וארא והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חגרים בכתם אופז וגויתו כתרשיש ופניו כמראה ברק וכו׳ ואשמע את קול דבריו וכשמעי את קול דבריו ואני הייתי נרדם וכו׳ ויאמר אלי דניאל איש חמדות הבן בדברים וכו׳ אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך ואני באתי בדבריך ושר מלכות פרס עמד לנגדי עשרים ואחד יום והנה מִיכָאֵל אחד השרים הראשנים בא לעזרני וכו׳ ועתה אשוב להלחם עם שר פרס וכו׳ ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מִיכָאֵל שרכם (דני׳ י ה־כא). ובעת ההיא יעמד מִיכָאֵל השר הגדול העמד על בני עמך והיתה עת צרה וכו׳ (שם יב א). — ומצוי בתו״מ: (השוחט) לשם כוכבים לשם מזלות לשם מיכאל שר צבא הגדול ולשם שלשול קטן הרי זה בשר זבחי מתים (תוספתא חול׳ ב יח). אם באת על אדם צרה לא יצווח לא למיכאל ולא לגבריאל אלא לי יצווח ואני עונה לו מיד (ר׳ יודן, ירוש׳ ברכ׳ ט א). אמר לו הקב״ה למיכאל מיכאל סרוח אומתך אמר לפניו רבש״ע דיו למובים שבהם (יומי עז.). זבול שבו ירושלם ובה״ה ומזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן (חגי׳ יב:). שלשה אנשים (שכתוב באברהם היו) מיכאל וגבריאל ורפאל מיכאל שבא לבשר את שרה רפאל שבא לרפא את אברהם גבריאל (הלך להפך) לסדום (ב״מ פו:). שלום עשה הקב״ה במרום שלא קרא עשרה גבריאל עשרה מיכאל עשרה אוריאל עשרה רפאל כדרך שבני אדם קורין עשרה ראובן וכו׳ אלא קרא גבריאל אחד מיכאל אחד (רסב״א, אדר״נ יב). הכל מודים שלא נברא ביום א׳ כלום שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו והקב״ה ממדד באמצעיתו (ר׳ יצחק, מד״ר בראש׳ א). מיכאל ירד והצילו (את אברהם) מכבשן האש (ר״א בן יעקב, שם מד). מיכאל וגבריאל שהן שרים של מעלה (ר׳ חגנו, שם עח). כל מקום שמיכאל נראה שם הוא כבוד השכינה (שם שמות ב). למה מיכאל וסמאל דומין לסניגור וקטיגור עומדין בדין וכו׳ כך מיכאל וסמאל עומדים לפני השכינה והשטן מקטרג ומיכאל מלמד זכותן של ישראל והשטן בא לדבר ומיכאל משתקו (ר׳ יוסי, שם יח). מלאכי השרת שהן גבורי כח עושי דברו עשאן הקב״ה שומרים לישראל ומי הם מיכאל וגבריאל וכו׳ וכיון שבא סנחריב מיכאל יצא והכה בהם (ר׳ נחמיה, שם). למה נקרא שמו מיכאל בשעה שעברו ישראל בים פתח משה בשירה מי כמוך וגומר משסיים את התורה אמר אין כאל ישורון מי כמוך אין כאל הרי מיכאל (שם במד׳ ב). אמר לו הקב״ה למיכאל צא והבא נשמתו של משה אמר לפניו רבש״ע אני הייתי לו רב והוא היה לי לתלמיד ולא יכול אני לראות במותו (שם דבר׳ יא). היה סמאל הרשע מצפה נשמתו של משה ואומר מתי יהיה מיכאל בוכה ואני ממלא פי שחוק (שם). מיכאל כולו שלג וגבריאל כולו אש ועומדין זה אצל זה ואינם מזיקים זה את זה (ר״ל, שם ה). יום שנתחתן שלמה לבת פרעה נכה ירד מיכאל השר הגדול מן השמים ונעץ קנה גדול בים ועלה לחלוחית מיכן ומיכן ועשו אותו מקום כחורש והוא היה מקומה של רומי (הוא, שם שה״ש, אל תראוני). כל מה שהיה המן מקטרג את ישראל מלמטה היה מיכאל מלמד עליהם סניגוריא מלמעלה (שם אסת׳, ויאמר המן). כשם שברא הקב״ה ארבע רוחות כך סיבב לכסאו ארבעה מלאכים ואלו הן מיכאל גבריאל אוריאל רפאל וכך העמיד ארבעה דגלים מיכאל מימינו נגד ראובן בדגלים (פסיק׳ רבתי מו). ולקח לבן כל אנשי ביתו ועירו גבורי כח ורדף אחריו להרגו ירד מיכאל ושלף חרב אחריו ובקש להרגו אמר לו אל הדבר עם יעקב וגו׳ (פדר״א לו). ירד מיכאל המלאך ונטל את לוי והעלהו לפני הקב״ה אמר לפניו

רבש"ע זה גורלך (שם לז). ובת רחל בתו של שותלח היתה הרה ללדת ורמסה בחומר עם בעלה ויצא הולד מתוך מעיה ונתערב בתוך המלבן ועלתה צעקתה לפני כסא הכבוד ירד מ י כ א ל המלאך ולקח את המלבן בסים שלו והעלהו לפני כסא הכבוד (שם מח). והמלך קם בחמתו ממשתה היין ונכנס לגן הביתן מה עשה מ י כ א ל התחיל מקצץ את הנטיעות ראה המלך אמר לו מי הוא זה א"ל אני בן המן שכך צוני אבי מיד וחמתו בערה בו מיד שב מגינת הביתן מה עשה מ י כ א ל הגביה להמן מעל לאסתר כאלו רצה לבא עליה (שם נ). ואומרים לו (אוה"ע להמשיח) מפני מה אתה רוצה לעקור שבעים אומות מפני אומה אחת כל רעות שיש בעמנו יש בעמך וכו' באותה שעה משתתק ואין לו תשובה למשיח ואפילו מ י כ א ל שר הגדול משתתק ואין לו תשובה (פלקי ה כלות לו, הוצא' ס"מ בירושלם). כי מ י כ א ל וגבריאל מלכי המלאכים הם (פענח רזא, יתרו). — ואצל המקובלים: ושם השלשה הוא מ י כ א ל והוא מושל על מימי הברכה ושמחה והנחה (ברית מנוחה ג). ועשרה מלאכים שנבראו תחלה הם ממונים על עשר מחנות אלו אשר אלה שמותם מ י כ א ל על האראלים וכו' (עמה"מ, עולם היצירי יח א). — ואמר הפיטן: הוד והדר לפניו עז וחדוה במקומו, ומ י כ א ל וגבריאל מימינו ומשמאלו (ר"י הלוי, יקיריס). ובעת ההיא יעמוד מ י כ א ל, ויקרא על ההר ובא לציון גואל (רשב"ג דורלן, שבת א אחה"פ, שביה עניה). נוהם מ י כ א ל וגועה גבריאל, זועק אוריאל וגועש רפאל (בנימין בר זרח, בלולי אש). בימינו על שכנו שת מחנה מ י כ א ל, ולשמאלו וממולו גבריאל ואוריאל (ר' יעקב, שבת ס' אחה"פ, יקודי אש).

מִיכַל1), — א) תה"פ, זה זמן מה, כְּבָר, schon; déjà; already: ויבאו (יהונתן ואחימעץ שהסתתרו מפני אבשלום) אל בית איש בבחרים ולו באר בחצרו וירדו שם וכו' ויבאו עבדי אבשלום אל האשה הביתה ויאמרו איה אחימעץ ויהונתן ותאמר להם האשה עברו מִיכַל2) המים ויבקשו ולא מצאו וישבו ירושלם (ש"ב יז יח-כ): — ב) ש"ע, שבלת מי נהר וכדומה, Strom; ruisseau; brook: כרעם קול על מ י כ ל המים אפס ואפע כל דבריה מבלי עצה תפלו (אלעזר בן עילאי, בגוף הערבי מספ' הגלוי לרסע"ג קפא): — ואמר הפיטן: פושחי המו כהמות זרם מ י כ ל, צמתו בבור חיי ויתנוני למאכל (סליחי' י"ז בתמוז, אזי בבגדי): וימי

1) עי' הערה לקמן.— 2) נתחבטו כל המפרשים, הקדמונים והאחרונים, בפרוש מלה זו. רש"י אמר: איני יודע לפרשו ואין לו חבר במחברת כול ולפי ענינו פלג מים. ע"כ: וכעין זה רד"ק ואחרים. וכמו"כ רוב החדשים, גזנ' בהאוצר שלו, וכן הבאים אחריו. אך היותר חדשים הרגישו כלם בקושי פרוש זה, כי מלבד שאין למשמ' זו למיכל שום סעד וסמך בשאר הלשונות האחיות, כי מה שהביא Delitzsch מאשור' מִכַלְת במשמ' נחל קטן מוטל בספק, הנה קשה כי לו שמשה בעבר' הקדומה מלה זו במושג נחל כי אז כמעט היה אי אפשר שלא ישתמשו בה בשאר המקומות שדברו אדות פלגים. ועוד, שאין ספק בדבר כי הכונה בהמים כאן להירדן, כמו שנראה ברור מפסוק כא־כב, ואי אפשר שקראה את הירדן מיכל, ר"ל פלג קטן. ולכן אמרו היותר חדשים כי אין למצא פרוש מספיק למלה זו, וקצתם אמרו כי הכתוב משבש והגיהו הגהות מתחלפות: Dr. M. Löhr (1898): Wenn nicht überhaupt Verschreibung vorliegt, haben wir hier ein Hapax legomenon, das bisjetzt jeder Erklärung gespottet hat.—Henry P. Smith 1899 (Internat. Critic Com.): מיכל is a word which occurs nowhere else, and even its derivation is uncertain. The Arabic and Assyrian parallels which are alleged are not convincing. $\mathfrak{G}^B$ has μικρόν; $\mathfrak{G}^L$ σπεύδοντες omitting המים, and L. *gustata paululum aqua; festinanter* seems to come from l. We might conjecture that an original נבהלים or ממהרים has been corrupted into מיכלימים but this is no more than a possibility.—Nowack (1902): In v. 20 ist מיכל nicht zu verstehen, auch mit Hilfe der verss. nicht. Wahrscheinl. ist es verdorben, aber was hier ursprüngl. gestanden hat, ist sehr zweifelhaft.—K. Budde (1902): מיכל ist unverständlich u. wohl verdorben. Da המים v. 21 für den Jordan wiederkehrt u. dort מהרה davorsteht, so könnte man das auch hier herstellen.—והנה יונתן ת־גם: כבר עברו ירדנא: ע"כ. למדנו מדבריו כי הוא פרש מיכל במשמ' כְּבָר, ובאמת זהו הפרוש היותר נאה לפי הענין, כי כונת האשה היתה להגיד לעבדי אבשלום שאין שום תועלת יותר לבקש ולחפש אחרי יהונתן ואחימעץ כאן מפני שמזמן כבר עברו את הירדן. ועד כמה פרוש זה נאות לפי הענין נראה מזה שר"י אברבנאל, שפרש עצם המלה מיכל כמו רש"י במשמ' פלג, הרגיש צרך להוסיף גם את המלה כבר וכתב וז"ל: והאשה אמרה להם כי כבר עברו האנשים את מיכל המים. ורגלים לדבר, כי לא מסברת נפשו תרגם יונתן כך אלא עפ"י מה שהיה ידוע לו פרוש המלה בקרב היהודים. ויש גם סמך לפרוש זה באחת הלשונות האחיות, היא הלשון הסורית, שבה משמשת מלה זו, רק בסרוס אותיות, מְכִיל, במשמ' זו.

עברו נחל ומיכל (אלג'אחרי, פזמ' תימני', בשורי מענית). אהמה כסוס עגור, יזל עיני כמי מיכל, כי בחיק זר אגור (ר"יי נגארה, ידמה נוד). עד אן עינך כמו מיכל תמיד דמעה דולפה, מתוק פרייך למאכל ועלהו לתרופה (הוא, יפתי שאת).

·מְיַלֵּד, ש"ז, — אדם מלמד שאומנותו היא לְיַלֵּד נשים, accoucheur : מילד (אקושער) (מלון שטיינברג).

מְיַלֶּדֶת, ש"נ, מ"ר מְיַלְּדוֹת, — אִשָּׁה שאומנותה לְיַלֵּד נשים, Hebamme; sage-femme, accoucheuse ; midwife : ויהי בהקשתה בלדתה ותאמר לה הַמְיַלֶּדֶת אל תיראי כי גם זה לך בן (בראש' לה יז). ויהי בלדתה ויתן יד ותקח הַמְיַלֶּדֶת ותקשר על ידו שני לאמר זה יצא ראשנה (שם לח כח). ויאמר מלך מצרים לַמְיַלְּדֹת העברית וכו' בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים (שמות א יה־יו). ויקרא מלך מצרים לַמְיַלְּדֹת וכו' ותאמרן הַמְיַלְּדֹת אל פרעה כי לא כנשים המצרית העברית כי חיות הנה בטרם תבוא אלהן הַמְיַלֶּדֶת וילדו (שם יח־יט), ועי' יָלֵד, יָלַד. — ובסה"ת : אם תאמר (שהנשים העבריות) מילדות הנה וכי מילדת אינה צריכה מילדת אחרת לסייעה (מד"ר שמות א). אומה זו כחיות השדה נמשלות שאינן צריכות מילדת (שם). מי היו המילדות רב אמר כלה וחמותה יוכבד ואלישבע בת עמינדב (שם). — ובסהמ"א : שרות היו (שפרה ופועה) על כל המילדות כי אין ספק כי יותר מחמש מאות מילדות היו אלא אלו שתיהן שרות היו עליהן לתת מס למלך מהשכר (ראב"ע, שמות א יח).

***מִילָה**, ש"נ, מ"ר מִילוֹת, — א) שה"פ מן הפעל מול: שמונה (שבפסוק תן חלק לשבעה וגם לשמנה) אלו שמונה ימי מילה (ר' אליעזר, ערובי' מ:). כל מלאכה שאפשר לעשותה מע"ש אינה דוחה את השבת מילה[1]) שאי אפשר לעשותה מע"ש דוחה את השבת (ר"ע, שבת יט א). מפני מה כהן גדול משמש בשמונה כלים וכו' כנגד המילה שהיא לשמונה ימים (ר' חנניה, ירוש' יומ' ז ג). גדולה מילה שנכרתו עליה שלש עשרה בריתות (ר' ישמעאל, נדרי' ג יא). אין לך אדם מישראל שאין מצות מקיפות אותו תפילין בראשו וכו' כיון שנכנס לבית המרחץ מילה בבשרו (ר' מאיר, תוספת' ברכ' ז כה). גדולה מילה שכל המצות שעשה אברהם אבינו לא נקרא שלם עד שמל (הוא[2]), נדרי' ג יא). מנין למילה שהיא במקום פרי שנאמר וערלתם ערלתו את פריו ואומר ערל זכר אשר לא ימול וגו' (ר' יוסי, תוספת' שבת טו ט). גדולה מילה שדוחה את השבת החמורה (הוא[3]), נדרי' ג יא). מה מילה שאינה אלא אחד מאיבריו של אדם דוחה שבת ק"ו לשאר כל גופו (ראב"ע, מכי' כי תשא א). גדולה מילה שדוחה את הנגעים (ר' נחמיה, נדרי' ג יא). גדולה מילה שלא נתלה לו למשה הצדיק עליה מלא שעה (ר' יהושע בן קרחה, שם). עושין כל צרכי מילה בשבת מוהלין ופורעין ומוצצין (שבת יט ב). אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דם (רבי, כרית' ט.). המוהל צריך ברכה לעצמו אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה (תוספתא ברכ' ז יב). לא ניתנה פריעת מילה לאברהם אבינו (רב, יבמ' עא:). אותו היום (שבאו המלאכים אל אברהם) יום שלישי של מילה של אברהם היה (רבי חמא בר' חנינא, ב"מ פו:). בשעה שחרב ביהמ"ק מצאו הקב"ה לאברהם וכו' אמר לו בניך חטאו וגלו וכו' (אמר לו אברהם) היה לך לזכור ברית מילה (ר' יצחק, מנח' נג:). מתוך שניתנה מילה בשמינית שצריכה רפואה קבעוה (את ברכת רפאנו) בשמינית (ר' אחא, מגי' יז:). ומפני מה אמרה תורה מילה לשמונה שלא יהו כולם שמחים ואביו ואמו עצבים (נדה לא:). אתה רואה את האומה הזאת נמוכה וכו' ונהרגים על המילה ועל הטבילה ועל שאר כל המצות (מס' גרים א). — ובסהמ"א : מי שנשכו עקרב וכו' יעביר על הנשיכה ברית של תינוק שעדיין לא פגמו ויתרפא ונראה לי טעם לזה למה לנשיכת העקרב

אמר ב"ע: מכיל, מן אלאנ, אלאנ. וכן בר בהלול: אלאנ, אח'ר מנ אלאנ. ועי' P. Smith, ערך מַכִיל, הכיל. והנה לא נתברר מה מקור מלה זו, אך משתי הצורות מכיל והכיל נראה כי המם במכיל היא מ השמוש, והשרש הוא כיל, ובעבר' שמש השרש בצרוף מסרס, יכל, ומיכל במשמ' תה"פ הוא כמו מֵסַב במשמ' סבוב (מ"א ו כט). ונראה עוד שפרוש זה להמלה מיכל היה ידוע גם בקרב היהודים באלכסנדריה, והשבעים שתרגמו τοῦ μικρὸν ὕδατος גם הם כונו למשמ' זו, כמו שהעיר Klostermann (1887): Jedenfalls von SR. richtig übersetzt μικρὸν τοῦ ὕδατος, was nach bekanntem griech. Sprachgebrauche, welcher die Zeit nach der Wasseruhr bestimmt, „vor einer kleinen Weile" u. nichts anderes bedeutet.

---

1) כך בכ"י ובמדב"מ. בנוסח' ומילה, ובדפוס' ישנ' אין מלה זו. — 2) כך במדב"מ, וכך גם בקצת דפוס', ובקצתם: רַבִּי. — 3) במדב"מ : ריה"ג.

מועיל המילה לרפואה אלא שאבריו של אדם נבראים ע"פ המזלות והמילה היא במזל עקרב עיין בשלשלת הקבלה ומזה הטעם היתה מילתו של אברהם על ידי עקרב (שבט מוסר לר"א הכהן יא).— ב) בהעברה, עצם אבר הזכרות: מימי לא נסתכלתי במילה שלי (ר' יוסי, שבת קיח:). ולמה נקרא שמו רבינו הקדוש שלא הביט במילתו מימיו (ירוש' מגי' א יג). בא המלאך ובלע למשה מראשו ועד המילה כיון שראתה צפורה שלא בלע אותו אלא עד המילה הכירה שעל עסקי המילה הוא ניזוק (מד"ר שמות ה).— ומצוי במשמ' זו בסהמ"א: משפשף מילתו ביד או ברגל ומשחית הזרע (ר"א אזכרי, ספר חרדים ז).— ג) בהשאלה, "זיוף סחורות בסחורה גרועה, שעוה בחלב וכיוצא בזה: עפ"י רוב סחורתם מזויפות ומעורבות עם פסולות וסחורה גרועה השעוה עם חלב וכדומה הדבש ונופת צופים עם קמח וכו' ולגזילה ההיא בשם מילה יקראו וכ"כ הורגלו בזה עד שנחשב להם הדבר לחוק הניתן מסיני ויפה קוראים אותה מילה כי החזיקו בה כבמצות מילה (כותן לדיק, מכת' יז).

*מִילָל, פת"ז, מ"ר מִילָלִים,—קשה יום: במיללים[1] שבעמך הכתוב מדבר (סנה' סו.).

מַיִם[2]), מַיִם, פ"ז במ"ר, ומ"ר על מ"ר *מֵימוֹת, סמי' מֵי[1]), מֵימֵי, ככי' מֵימַי, מֵימֵנוּ, מֵימֶיךָ, מֵימָיו, מֵימֶיהָ,

---

[1]) כך בכ"י. ובנוסח' הדפוס: באומללים.

[2]) כך צורת צרוף אותיות המלה גם בכתבת השלח: וילכו המים מן המוצא אל הברכה (כתבת השלוח, שורה ד-ה). והיא מלה קדומה, משתפה בכל הלשונות השמיות. באשור' מו, מ"ר מֵי, מי נארי, מי נהר, מי באורי, מי באר, וגם מאמי. בארמ' מיא, מ"ר מיין, סמי' מֵי. בערב' מא' a), מ"ר מיאה, אמואה b), וכמו"כ מאה, מא'ה c). בכנע' מימא (במכתבי תל-אלעמרנה, פרוש כנעני). וכבר נחלקו הקדמוני' בשרש מלה זו ובדבר צורתה אם מַיִם זה מ"ר או מ"ז. מנחם שם שרשה אות אחת מ (מחברת ערך מ), ותפס עליו דונש ואמר: וגם אמרת כי מ"ם יסוד מים למען כי מצאת מי הים (שמות טו יט) אשר היא יסוד הסמיכה מיסוד מים ואין הדבר כאשר חשבת ואין משפט היוד כאשר דמית מפני כי היוד מי הים לה היא סמוכה כיוד כלי גולה אשר הוא ליסוד ולסמיכה (תשו' דונש, הכרעי' ר"ת 26). והאריך בזה ריב"ג, אמר וז"ל: וכמו זה אמרם מימי הירדן, מימי מצרים, כי השם הבלתי סמוך הוא מַיִם וכאשר יסמך נאמר מֵי הירדן ואמרם אם כן מימי הירדן מימי מצרים הוא כפול, ודע כי היוד והמם במים סימן הקבוץ כאשר הוא בעצלתים ימך המקרה אשר הוא קבוץ עצלה תפיל תרדמה כי אין טעם להיותו לשון משנה וכמהו לקחנו לנו קרנים, את כל לחותים, אע"פ שיש בלחותים שני סמנים לקבוץ ר"ל ו ת י ם, כי אין במים אם כן אחר סימן הקבוץ אות שרשית זולתי המם ומן הדברים אשר לא יתכן להיות המם שם מאות אחת מבלתי השמות הנסתרים והכנויים הנדבקים ומן הראוי א"כ לחשוב באחד ממנו הנפרד המחשבי מם יוד, מי, עד שיהיה השם המהשבי הנפרד על משקל שי ר"ל יובל שי, מלך העי, והיתה ההקשה אלו היה מדברים בקבוץ הזה על השלמות שיהיה על דמיון שמים (ר"ל מַיִים) כי אחרי אמרי ג"כ בשמים הוא כאמרי במים ר"ל שהוא קבוץ לא דברו באחד ממנו, וההקשה באחד שם ע"מ יד וידים, וכאשר היתה אחת מאותיות מים המחשבי מאותיות הרפיות כבד עליהם להניעה בקבוץ כהנעת מם שמים והרפוה והפילוה, וככר התבאר כי מימי הירדן כפול וכי מי הירדן בלתי כפול וכי מים חסר ושמשו בכפל ובהנחתו במים בסמכו אל השמות הנראים כאשר אתה רואה שהם אומרים מימי הירדן ומי הירדן אבל בסמכו אל הכנוים לא הניחוהו מבלי כפל כל עקר, כי אלו לא היו כופלים אותו היה מתקלקל בסמכו אל כנוי המדבר וכנוי אשר איננו במעמד וכנוי המדובר בו באבוד סימן הקבוץ מהם, אמרו ולקחתי את לחמי ואת מימי, ונתן מימיו, ואם מימיך נשתה, מימינו בכסף שתינו, כל מקוה מימיהם, ולא יכון שנסבור שהמם הזאת השנית בכל אחת מתמלות האל היא מם ומים בכסף תתן לי, וכי היודין אהריהם סימן הקבוץ גם כן כי כמו זה לא יקרה כ"א בקבוץ הנקבות כמו ושנותיך לא יתמו, ובין דרותינו, לדרתיכם, והדומה לו ועוד כי כמו המם הזאת אשר היא לקבוץ לא תשאר בהסמך השמות אשר היא בהם אל הכנוים כאשר אתה רואה שהם אומרים בסמוך בנים בני יצאוני, בניך ובנותיך, בנינו ובנותינו, בלי מם וכן מה שדומה לו (הרקמה, שער כו). ועמנואל הרומי: שרשו מי ואפשר ששרש המלה הזאת מיה ומשפט מים מיים ומשפט מי מיי ולעולם הם לשון רבים ולא יתפרדו ובא מים בלשון שנים לפי שהבדיל הרקיע בין המים העליונים למים התחתונים (פי' עה"ת, ברא' א', Archiv, Merx, 374).·וכעין זה הרד"ק: אפשר כי שרש המלה מיה ומשפט מים מיים ומשפט מי מיי ולעולם הוא לשון רבים ונאמר מים בלשון שנים לפי שנחלקו לשני מחלקות שהבדיל הרקיע בין מים העליונים למים התחתונים (רד"ק שרש מי). וכן האפודי, גם בשם ראב"ע, שהוא מ"ז. והחדשים כלם סברים כי היחיד הוא מַי, ובא רק בחבור עם השם אחו בשע"פ אחומַי, ומַיִם הוא מ"ר פשוט, אלא מפני שלאזן המדבר נשמעה המלה כמו מ"ז לכן הניחו הנגינה מלעיל.—[1]) לפי דעת רסע"ג יש הבדל בין מֵי

a) ماء b) مياه امواه c) ماه ماه

מימיהם, להמים מימה. —א) עצם נוזלי, זכיך, עושה בבואה מכל דבר כמו מראה, נמצא במעמד טבעי על הארץ בימים, בנהרות, נובע מתוך האדמה ממעינות, יורד על הארץ מעננים, ישמש לשתיה, לרחיצה, לכבוס, נגלד בקר והזה לקרח Wasser; eau; water; מימי בראשית: והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלהים מרחפת על פני המים (בראש׳ א ב). ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה (שם ט). —מי המבול: ואני הנני מביא את המבול מים על הארץ לשחת כל בשר (שם ו יז). ויהי המבול ארבעים יום על הארץ וירבו המים וישאו את התבה וכו׳ ויגברו המים וירבו מאד על הארץ (שם ז יז־יח). וישלח (נח) את הערב ויצא יצוא ושוב עד יבשת המים מעל הארץ וישלח את היונה מאתו לראות הקלו המים מעל פני האדמה (שם ח ז־ח). ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים (שם א). בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ (שם יג). —מי נח, כנוי למי המבול: כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ (ישע׳ נד ט). —והיורדים מעננים: ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים (שפט׳ ה ד). ראוך יחילו הרים זרם מים עבר (חבק׳ ג י). זרמו מים עבות (תהל׳ עז יח). ישב רוחו יזלו מים (שם קמז יח). הנתן מטר על פני ארץ ושלח מים על פני חוצות (איוב ה י). צרר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם (שם כו ח). — מי מעין: וימצאה מלאך יי׳ על עין המים במדבר (בראש׳ יז ז). ובאילם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים (במדב׳ לג ט). כי ארץ הנגב נתתני ונתתה לי גלת מים (שפט׳ א יח). כי מרחמם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם (ישע׳ מט י): והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (שם נח יא). והנה מים מפכים מן הכתף הימנית (יחזק׳ מז ב). —מים חיים, נובעים ממעין, מבאר: וימצאו שם באר מים חיים (בראש׳ כו יט). ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם (זכר׳ יד ח). מעין גנים באר מים חיים ונזלים מן לבנון (שה״ש ד טו). — מי באר: והוכח אברהם את אבימלך על אדות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך (בראש׳ כא כה). — מי הים: ויקרא אלהים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים (בראש׳ א י). וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו נד נזלים (שמות יה ח). ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו אשר הציף את מי ים סוף על פניהם (דבר׳ יא ד). הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ (עמוס ה ח). ונשתו מים מהים (ישע׳ יט ה). עת נשברת מימים במעמקי מים מערבך וכל קהלך בתוכך נפלו (יחזק׳ כז לד). כנס כנד מי הים (תהל׳ לג ז). ובמוט הרים בלב ימים יהמו יחמרו מימיו ירעשו הרים בגאותו (שם מו ג־ד). —בנהרות, נחלים, פלגים: ולקחת ממימי היאר ושפכת היבשה (שמות ד ט). לך אל פרעה בבקר הנה יצא המימה ונצבת לקראתו על שפת היאר (שם ז יה). הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם (שם יז). קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים על נהרתם על יאריהם ועל אגמיהם (שם יט). ארץ נחלי מים עינת ותהמת יצאים בבקעה ובהר (דבר׳ ח ז). כבאכם עד קצה מי הירדן בירדן תעמדו (יהוש׳ ג ח). והנחל ההוא ימלא מים (מ״ב ג יז). יען כי מאס העם הזה את מי השלח ההלכים לאט (ישע׳ ח ו). מי זה כיאר יעלה כנהרות יתגעשו מימיו (ירמ׳ מו ז). חרב אל מימיה ויבשו (שם נ לח). ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל וכו׳ כי מימיו מן המקדש המה יוצאים (יחזק׳ מז יב). הפך את מימיהם לדם וימת את דגתם (תהל׳ קה כט). פלג אלהים מלא מים (שם סה י). —באגמים: ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (תהל׳ קיד ח). —בברכה: ותקבצו את מי הברכה התחתונה (ישע׳ כב ט). עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עצים (קהל׳ ב ו). —לשתיה: ותרא באר מים ותלך ותמלא את החמת מים ותשק את הנער (בראש׳ כא יט). וירץ העבד לקראתה ויאמר הגמיאיני נא מעט מים מכדך ותאמר שתה אדני (שם כד יז־יח). והדגה אשר ביאר תמות ובאש היאר ונלאו מצרים לשתות מים מן היאר (שמות ז יח). ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם וכו׳ ויורהו יי׳ עץ וישלך אל המים וימתקו המים (שם יה

ומימי, הביאו רבנו בחיי, וז״ל: ובאר (רסע״ג) כי יש הפרש בין מימי ובין מי כי לשון מימי נזכר על המים הראויים לשתות כלשון ונתן מימיו, וברך את לחמך ואת מימיך, וכה״א וחזקיהו סתם את מימי גיחון, וכן מימינו בכסף שתינו, ולשון מי נזכר על שאינם ראוים לשתיה כלשון האומר במבול מפני מי המבול, מעבור מי נח, וכן בים כתיב וישב ה׳ עליהם את מי הים, אשר הציף את מי ים סוף על פניהם, וכן מה לך לדרך מצרים לשתות מי שיחור ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר כי היו נהרות שאינם ראויים לשתיה ומצינו בירדן שהזכיר הכתוב את שניהם מימי ומי לפי שהירדן היו קצת מימיו ראויים לשתיה וקצת שלא היו ראויים (ר׳ בחיי, והרא). וסברים קצת החדשים כי הכפילות של מימי באה מפני

כג־כה). ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מֵימָיו והוצאת להם מַיִם מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם (במד' כ ח). לא נעבר בשדה ובכרם ולא נשתה מֵי באר וכו' במסלה נעלה ואם מֵימֶיךָ נשתה אני ומקני ונתתי מכרם (שם יז־יט). ולקחתי את לחמי ואת מֵימַי[1]) ואת טבחתי אשר טבחתי לגזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי (ש"א כה יא). והנה מראשתיו עגת רצפים וצפחת מָיִם ויאכל וישת (מ"א יט ו). הנה נא מושב העיר טוב כאשר אדני ראה וְהַמַּיִם רעים והארץ משכלת וכו' ויאמר כה אמר יי' רפאתי לַמַּיִם האלה (מ"ב ב יט־כא). לא רעב ללחם ולא צמא לַמַּיִם (עמו' ח יא). אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי וּמֵימַי צמרי ופשתי שמני ושקויי (הוש' ב ז). לחמו נתן מֵימָיו נאמנים (ישע' לג יו). וּמַיִם במשורה תשתה ששית ההין (יחזק' ד יא). לחמם בדאגה יאכלו וּמֵימֵיהֶם בשממון ישתו (שם יב יט). אז אשקיע מֵימֵיהֶם ונהרותם כשמן אוליך (שם לב יד). כל צמא לכו לַמַּיִם (ישע' נה א). אם רעב שנאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מָיִם (משלי כה כא).—לרחיצה וטהרה: יקח נא מעט מַיִם ורחצו רגליכם (בראש' יח ד). ואת אהרן ואת בניו תקריב אל פתח אהל מועד ורחצת אתם בַּמָּיִם (שמות כט ד). וכלי חרש אשר תבשל בו וכו' ומרק ושטף בַּמָּיִם (ויקר' ו כא). וכל בגד וכל עור וכו' וכבס בַּמַּיִם (שם יה יז). וארחצך בַּמַּיִם ואשטף דמיך מעליך (יחזק' יו ט). וזרקתי עליכם מַיִם טהורים וטהרתם (שם לו כה).—לְבַשֵּׁל: אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל בַּמָּיִם (שמות יב ט).—להשקות זרע וצמחים: כאהלים נטע יי' כארזים עלי מָיִם יזל מַיִם מדליו וזרעו בְּמַיִם רבים (במד' כד ו־ז). כי תהיו כאלה נבלת עלה וכגנה אשר מַיִם אין לה (ישע' א ל). אשריכם זרעי על כל מָיִם (שם לב כ). והיה כעץ שתול על מַיִם ועל יובל ישלח שרשיו (ירמ' יז ח). אל שדה טוב אל מַיִם רבים היא שתולה (יחזק' יז ח). מַיִם גדלוהו (את הארז) תהום רממתהו (שם לא ד). וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מָיִם (ישע' מד ד). והיה כעץ שתול על פלגי מָיִם אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול (תהל' א ג). היגאה גמא בלא בצה ישגה אחו בלי מָיִם (איוב ח יא). שרשי פתוח אלי מָיִם וטל ילין בקצירי (שם כט יט).—מֵימֵי שֶׁלֶג, משלג שנמס: ציה גם חם יגזלו מֵימֵי שלג (איוב כד יט), ועי' ב.שֶׁלֶג.— וכנוי לדמעות: על אלה אני בוכיה עיני עיני ירדה מַיִם כי רחק ממני מנחם משיב נפשי (איכ' א יו). פלגי מַיִם תרד עיני על שבר בת עמי (שם ג מח). מי יתן ראשי מַיִם ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי (ירמ' ח כג). ותרדנה עינינו דמעה ועפעפינו יזלו מָיִם (שם ט יז). פלגי מַיִם ירדו עיני על לא שמרו תורתך (תהל' קיט קלו).—ומליצה, היה לִבּוֹ לְמָיִם, נבהל מאד, נפל לבו בקרבו: ויכו מהם אנשי העי וכו' וימס לבב העם ויהי לְמָיִם (יהוש' ז ה).— ברכיו הלכו מָיִם, מרוב בהלה: כל הידים תרפינה וכל ברכים תלכנה מָיִם (יחזק' ז יז). שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מַּיִם (שם כא יב).—צפו מַיִם על ראש פלוני, באו עליו צרות: צפו מַיִם על ראשי אמרתי נגזרתי (איכ' ג נד).—באו מַיִם עד נפש: הושיעני אלהים כי באו מַיִם עד נפש (תהל' סט ב).— שטפוהו הַמַּיִם: אזי הַמַּיִם שטפונו נחלה עבר על נפשנו (שם קכד ד).—מַיִם רַבִּים: הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון ושאון לאמים כשאון מַיִם כבירים ישאון (ישע' יז יב). ואשמע את קול כנפיהם כקול מַיִם רבים (יחזק' א כד). מקלות מַיִם רבים אדירים משברי ים (תהל' צג ד).—ובהשאלה, מִמֵּי פלוני מוֹצָאוֹ, ממשפחתו: שמעו זאת בית יעקב הנקראים בשם ישראל וּמִמֵּי[1]) יהודה יצאו (ישע' מח א).—ומשל: פוטר מַיִם ראשית מדון (משלי יז יד).— ומצוי בתו"מ: גורן ויקב מיוחדים שגדילים על רוב מ י ם וכו' ירקות שהן גדילים על כל מ י ם לפיכך מתעשר לשנה הבאה (ר"ט, ספרי דבר' קמ). המוכר את המרחץ וכו' לא מכר לא את המגורות של מ י ם ולא את האוצרות של עצים (ב"ב ד ו). נותן אדם קיתון של מ י ם לתוך ספל של מ י ם (ר' חייא, שבת מג.). אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מ י ם ואי אתה נזוק (שם, ברכ' מ.). המקפה אכילתו במים אינו בא לידי חולי מעים (שם). מ י ם בולעים מ י ם (מד"ר בראש' יג). כאשה הזאת שהיא משקשקת עיסתה ב מ י ם ומגבהת חלתה מבינתים (ר"י בן קרחה, שם יד). ארבעה טבעים שברא מהם הקב"ה בעולם וכו' המים למעלה מן הארץ (במ' במד' יד).—וסמי' מֵי, מֵימֵי: גורן ויקב מיוחדין שגדילים על מ י שנה שעברה יצאו ירקות שאין גדילים על מי שנה שעברה (ר"י הגלילי, ספרי דבר' קמ). מ י שפכות ו מ י גשמים שנתערבו בין בכלי בין בקרקע (תוספתא מקוא' א ו). אם יהא השרץ בידו של אדם אפילו טובל ב מ י שילוח ובכל מ י מ י בראשית אינו טהור לעולם (שם תעני' א ח). כשהיו שרויים בא"י לא היו שותים

החשש כדי לצַיֵּן את המ"ר יותר (Kö. 2, 445).—[1]) לפי

תרג' השבעים ייני.—[1]) כך הנסחה המסורה, אך רגלים

אלא מי גשמים ומימי נוזלים ומימי מעינות וכיון שגלו לבבל שתו מימי הפרת ומתים מהם הרבה (ר' יוחנן, פסיק' רבתי כח). שהיו מתאוים לשתות מים ממימי ארץ ישראל (ר' ינאי הכהן, תנחומ' מסעי ה).— ואמר המשורר: יפה תואר וכוס יין וגנה וחמר עוף וקול מימי תעלה, צרי חושק וגיל דואג ושיר גר ועושר דש ולחולה תעלה (רמב"ע, תרשיש ג ט). — ובכנ' מֵימָיו, מֵימֶיךָ, מֵימֵיהֶן: הכנים שורו לחצר בעל הבית שלא ברשות וכו' נפל לבורו והבאיש מימיו חייב (ב"ק ה ג). שתה מן הבור הזה שמימיו זכין וצונן (מד"ר קהל', שמור רגליך). טבלי בבור הזה שמימיו מטהרין (שם).— ואמר המשורר: אשר נחשב כגר תושב וילך לו בלא חמדה, ומטעמיו וגם מימיו וקץ ימיו במו מדה (ר"י הלוי, סליח', יהו האל). המו גלים ברוץ גלגלים ועבים וקלים על פני הים, קדרו שמיו ויחמרו מימיו ועלו תהומיו ונשאו דכים (הוא, יועץ ומקים).— *מֵימֶיךָ: תלמידיך אנו וממימיך אנו שותים (ר"י בן דורמסקית, תוספת' ידים ב יז, שם סוט' ז ט, חגי' ג.). — מֵימֵיהֶן: מימיהן אנו שותים (ב"מ פד:). מי הם הללו שמימיהם אנו שותים ושמותם אין אנו מזכירים (ר"ש בן רבי, הורי' יד.)— ומ"ר *מֵימוֹת: בימה של טבריה וכו' אבל בשאר מימות לא (ערוכ' פז.). לאדם שתופס שרץ בידו שאפילו טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה (רב אדא בר אהבה, תענ' טז.). — ובסהמ"א: ותמצא ארץ אחרת שפירותיה בלתי ערבים או בלתי בריאים מצד שהמימות שגדלים עליהם אינם טובים (ר"י אלבו, העקרים א כה). המימות המלוחים הם חמים מאד (ר"י זבארה, ספ' שעשוע' ט).— *מַיִם שאין להם סוף, מֵי הים: באותה שעה אמרתי גדולים דברי חכמים שאמרו מים שאין להם סוף אשתו אסורה (ר"ע, ירוש' יבמ' טז ד). נפל למים בין שיש להם סוף ובין שאין להם סוף אשתו אסורה (ר"מ, תוספת' שם יד יה).— מֵי תמצית: מי תמצית שלא פסקו (תוספתא מקוא' א יג). ואלו הן מי תמצית כל זמן שהגשמים יורדין וההרים בוצצין[1] הרי הן כמי מעין פסקו גשמים וההרים בוצצין[1] הרי הן כמי תמצית (שם).— מַיִם מְהַלְּכִין: מעשה בספינה אחת גדולה מפרשת לים הגדול נטלה הרוח והוליכה למקום שאין בו מים מהלכין וכו' ונטלו גדי אחד וצלו אותו ותלוהו במערבה של ספינה באה חיה גדולה לריחו והתחילה גוררת בה עד שהשליכם למים המהלכין (מד"ר קהל', שלח לחמך).— *מַיִם ראשונים, מַיִם אחרונים, נטילת ידים שלפני הסעודה ואחריה: מים הראשונים מתחילין מן הגדול מים אחרונים בזמן שהם ה' מתחילין מן הגדול וכו' (ברכ' מו:). והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים (שם נג:). מפני מה אמרו מים אחרונים חובה מפני שמלח סדומית יש שמסמא את העינים (ר"ח בר אשי, ערוב' יז:). מים הראשונים האכילו בשר חזיר אחרונים הוציאו את האשה מבעלה (רב דימי, חול' קו.). מים ראשונים ואחרונים חובה אמצעיים רשות (שם קה.).— ומשל: צללת במים אדירים והעלית חרס בידך (ר"ע, ב"ק צא.).— ובסהמ"א: ויש מי שדקדק הרבה ולא פגע בדרך הנכונה בחשבון ראית הירח אלא צלל במים אדירים והעלה חרס בידו (רמב"ם, קדוה"ח יא ג).— ואמר המליץ: יחמוד דבר וימס כעש חמודו, יצלל במים אדירים ויעלה חרס בידו (רש"ט פלקירא, המבקש ט).— ועוד משל: הוספת מים[1]) הוסיף קמח (מד"ר בראש' ע), לאמר: אם הוספת דבר אחד משני דברים הבאים יחד, כמו קמח ומים בעיסה, צריך להוסיף גם השני.— ומצוי בסהמ"א: הוספת מים ראה שתוסיף קמח (רמח"ל, הוקר ומקבל ז).— *פטר מַיִם, התחיל במריבה: אנכי לא פטרתי מים ולא הייתי ראשית מדון (רשב"א, מנח' קנאו' מב).— *מַיִם מְחֻכָּמִים, שעושים בהם כשפים ורואים בהם תמונות מבֻקשות: ויצו בלעם ויביאו לו דונג ויעש ממנו תמונת רכב ופרשים תבנית חיל אנגיאס והיל מצרים וישימם במים המחוכמים אשר אתו וכו' ויראו אליו במים תמונת צלמי חיילות אנגיאס נופלים לפני תמונת צלמי מצרים ובני יעקב (ספ' הישר, שמות).— וכנוי לכל החלטים שבגוף בע"ח: כיהו וניעו ורירו ומימי האף שלו (ת"כ מצורע, זבים ב ג). פרצוף שברא הקב"ה בבני אדם מלא הסיט יש בו כמה מעינות ואינן מתערבין זה בזה מי עינים מלוחים מי אזנים שמנים מי החוטם סרוחין מי הפה מתוקין (תנחומ' חקת א).— ובסהמ"א: ידע תדע כי אין טומאה בחדרי האדם כי כל מימיו לא יקראו טמאות עד היפרדם (תשו' רסע"ג על חוי הבבלי, סי' יז).— *מַיִם בָּעַיִן[2]), לקוי בעדשה שבעין, שגורם עכירות הראות וגם עורון, graner star; cataracte: הכהו על מוחו וירדו מים

—[1]) גוף המשל בארמ': אוסיפתא מיא אוסיף קמחא.

—[2]) על שם שהאמינו הקדמונים כי סבת מחלה זו היא שמהמות ירדו מים דרך עצב הראות וחצצו בין העדשה לדבר שהוא במקום ממעי. —[1]) כך בנוסח' הדפוס, וכך גם בקטעי כ"י הגני' של הירוש'. ובתוספת' כ"י א"פ: ביצין.

וחיפו את עיניו (תוספתא ב״ק ט כו).—*מַיִם קבועים [1], שהחלי אינו נרפא: סומא אפילו בעינו אחת חורור קבוע והמים הקבועים (ת״כ אמור, פרשה ג).— ובסהמ״א: ארבעה מומים עוברים יש באדם ובבהמה ואלו הן גרב לח חזזית שאינה מצרית מים שיורדין בעין ואינן קבועין (רמב״ם, איסורי המזבח ב ז). ירידת המים הוא חולי סתומי והוא לחות זרה עומדת בנקב מן הענביית (קאנון ג ג ד ט). ומים בעין וגם הכדרה ומים בראשים (שלמה הרופא, תרג׳ חרוזי אבן סינא). חולי המים היורדים בעין הוא לחות עבה דומה אל לחות זרע האדם (נרבוני, ארח חיים ד ה, כ״י ביה״מ סכטר). שהמים הנוזלים בעין או שאר חולי העין מונעים מראות מה שחפץ החי לראותו (ר״י אלבו, העקרים ב כד). המים הוא רטיבות עבה יתחדש בעין בין הענבית והשבכית ויסתום נקב העין (נתן פלקיירא, צרי הגוף ג, כ״י בריטי׳ מוז׳). הכח הכפוריי אשר באמצע העין הדומה לברד ומתנאיו שיהיה בתכלית הבהירות כדי שיוטבעו בו הצורות הנראות ולא יכנס דבר בינו ובין הנראה כענין מי שירדו המים בעיניו ויתעבה הליהות הלבניית אשר לפני הכפוריי (אמו״ר א ו). זה החולה בו כאב הראש מתמיד ופלח יתרעם מירידת המים בעינו וכל מי שירד המים בעינו יפסד הראות (כל מלאכי הגיון, הקס). ואפשר הוא שלרוב לחות הזקנה נזלו המים על עיניו וקמו ונתעבו מאד והוא אשר יסבב בזקנים העדר הראות (ר״י אברבנאל, ש״א ד טו).— *מַיִם בראש: וגם הכדרה ומים בראשים (שלמה הרופא, תרג׳ חרוזי אבן סינא): ורוצה (אבן סינא) במים בראש לחות תתיילד בנערים תחת קרומות ראשיהם (פי׳ אבן רשד, שם).— —*מַיִם בכליות, חלי: ומים זכין כשרים (חול׳ נה:). —*וכנוי לְמֵי הַשֶּׁתֶן: שמע קול הגפת תריסים ונבעת וכו׳ רואה שימוש סייפים ומים יורדים בין ברכיו (ספרי, דבר׳ קנב). שמע קול קרנות והרתיע וכו׳ צחצוח חרבות ומים שותתין לו על ברכיו (סוט׳ מד:). בשעה שאמר יצחק ליעקב גשה נא ואמושך בני נשפכו מים על שוקיו (ר׳ הושעיא, מד״ר בראש׳ מד).—הטיל מַיִם, השתין: וכל המטיל מים טעון קידוש ידים ורגלים (יומ׳ ג ב). המתפלל לא יטיל מים עד שיהלך ד׳ אמות וכן המטיל מים אל יתפלל עד שיהלך ארבע אמות (ירוש׳ ברכ׳ ג ה, ושם מגי׳ ג א). (סרים חמה הוא) כל המטיל מים ואינו עושה כיפה (אביי, יבמ׳ פ.).— והשתין מַיִם: מהו שיכנס אדם בתפילין לבהכ״ס קבוע להשתין מים (ברכ׳ כג.).— ומֵימָיו סתם, במשמ׳ זו: כל שאין מימיו מעלין רתיחות (ר״י בן יאיר, יבמ׳ פ:).— ובסהמ״א: כל מי שבו קדחת יומית יהיה מימיו בתחלת חליו בו שמרים לבנים שוים (כל מלאכי הגיון יח). —*מֵי רַגְלַיִם, לשון נקיה לְשֶׁתֶן: מי רגלים שהחמיצו (תוספתא נדה ח ט). גרף של רעי ושל מימי רגלים נוטלו ושופכו (שם שבת ג יב). (סרים חמה הוא) כל שאין מימי רגליו מעלין רתיחה ויש אומרים כל שאין מימי רגליו מחמיצין (ר״י בן יאיר, שם יבמ׳ י ו). (הנכנס למרחץ) חופף את ראשו בנתר ובמימי רגלים אעפ״י שעושה תקלה להבאים אחריו (שם ב״מ יא לג). לא יטיל אדם מימי רגלים בתוך כותלו של חבירו (שם ב״ב א ד). לא לוקחין ושואלין מימי רגלים מכל מקום וכו׳ שלא נחשדו בנות ישראל מכנסות מימי רגליהן בשעה שהן נדות (שם טהר׳ ה ג). רוק שהוא יוצא ממקום טהרה הרי הוא טמא מימי רגליו שהם יוצאים ממקום טומאה אינו דין שיהא טמא (ת״כ מצורע, זבים א). מי רגלים נתר ובורית (שבת ט ה). מרחיקין את הזרעים ואת המחרישה ואת מי רגלים מן הכותל שלשה טפחים (ב״ב ב א). מי רגלי אדם שהן כנגד מי רגלי בהמה (טהר׳ ד ה). כרוקה וכמימי רגליה (נדה ד ג). אין מי רגלים כלים אלא בישיבה (ר׳ חייא, ברכ׳ מ.).— ובהשאלה במשמ׳ דבר בזוי: ארבעה הן שהקיש הקב״ה על קנקנן ומצאן קנקנין של מימי רגלים ואלו הי׳ אדם וקין ובלעם וחזקיהו (מד״ר בראש׳ יט).— ובסהמ״א: והשלים מלאכת כל נקביו וגם תֻּפיו, מסלות למי רגליו ודרך לחלאותיו (ראב״ע, כתר מלכות לג). לשון כוסו (של הכילי) דבק לחכו בצמא, ושפתי שלחנו עטופים ברעב, להסך מי רגליו מפחד פן יצמא, וכן יירא לבדוק נקביו פן ירעב (ר״י חריזי, תחכמ׳ נ).— *בֵּית הַמַּיִם, להטיל שם מים: מדליקין (בליל יוה״כ) בפונדקאות ובבית המים (ר״ש בן אליקים, תוספת׳ פסח׳ ב יז). ולא יתייחד ישראל עם הגוי לא בבית המרחץ ולא בבית המים (שם ע״ז ג ד). לא יכנס אדם לבית המים וספריו ותפיליו בידו (ר׳ אבא, ירוש׳ ברכ׳ ב ג). לא הייתי מביט באיסטרולוגי אלא בשעה שהייתי פנוי מן התורה אימתי כשהייתי נכנס לבית המים (שמואל, מד״ר דבר׳ ח).— ובסהמ״א:

וקדני האור.— [1]) ואמרו במשנה (בכור׳ ו ג): ואלו הן מים הקבועים אכל לח ויבש של גשמים לח ויבש של שלחין אכל היבש ואח״כ אכל הלח אינו מום עד עד שיאכל היבש אחר הלח.

והמלאכות והחכמות החיצוניות כשידעם יניחם אך למען לא ישכחם יחזור עליהם בהפנותו אל בית המים (רמח"ל, דרך חכמה). — והמיץ הנוזלי שבתוך הפרות: הבוסר משהביא מים אוכל בו פתו בשדה (בבלי' ד ח). מי פירות שנפלו לתוכן טפות מים כל שהן (ר' מאיר, תוספת' מכשיר' א ז). אין מבשלין את הפסח לא במשקין ולא במי פירות (פסח' ב ח). אין כותבין לא במשקין ולא במי פירות ולא בכל דבר שאינו של קיימא (גיט' ב ג). בשלשה פרקים בודקין את היין בקדים של מוצאי החג ובהוצאת סמדר ובשעת כניסת מים בבוסר (ר' יהודה, שם ג ח). אין תוחבין זמורה של גפן לתוך האבטיח שתהא זורקת מימיה לתוכו (כלא' א ח). פריו פרט לעלים ולולבים ולמי גפנים ולמי סמדר (ריס"ג, ת"כ קדוש', פרש' ג). — *מֵי זיתים: רצה לטהרן (את כלי הגת) מיד חולטן ברותחין או מולגן במי זיתים (ר' יוסי, תוספת' טהר' יא יו). המים היוצאים מעוקל בית הבד עת שטוען קורות בית הבד על הזיתים הטחונין והוא מי הזיתים ויש בהן צחצוחי שמן (ר"ח שבת קמד:). — *מֵי הכבשים: נותן דבילה וגרוגרות לתוך המוריים כדרך שנותן תבלין ובלבד שלא יסחטם להוציא מימיהם (ירוש' תרומ' יא א). ומי כבשים ומי שלקות (מקוא' ז ב). — מֵי דְקָרִים, מֵי דְקָלִים, עי' *דֶקֶר. — ומצוי הרבה בסהמ"א בצרוף עם שמות אחרים, מֵי אָדָם, יין: וכוס שהם אשר עלה ככוכב ביד משקה ומי אדם במעיו, כחושק קפאו מימי דמעיו עלי לחיו והאש בין צלעיו (רמב"ע, דיואן קמה, כ"י בודלי') — *מֵי אִישׁוֹן, דמעות: הקריבו בטוב רחשון את פרי שפתים, והציבו מי אישון ונוזלים עפעפים (רמב"ע, בסדור תימני', כ"י בריט' מוז'). — *מֵי אמונה: פראים אך לפת שכל רעבים, ואל מי האמונה צמאים (הוא, הקד' דיואן, כ"י בודלי'). — *מֵי אשכול: כבה יקוד לבי במי אשכול ומלא לי כפור, ושתה עלי לבנת פני ארץ אשר לבשה כפור (הוא, תרשיש ב נ). — *מֵי ביצים: תלמיד אחד בא לכאן והורה לנו על מי ביצים שאין כשירין (ירוש' שבי' ו א). — *מֵי ברזל: ומי הברזל המחצבי או שיכובה בהם הברזל המלובן פעמים רבות מועיל (קאנון ג יג א לא). — *מֵי בֹּשֶׁת: ויעמד לבך בחבוק זרועות באצעדות ותפארת עכסים, ואל תברח לצפעוני קוצות עלי פנים במי בשת כבוסים (רמב"ע, הליח מג). — *מֵי דבש: רוב החליים החדים יצטרכו אל המזון הדק וקצתם יצטרכו אל הנהגה אשר בה הגיע

אל התכלית האחרון מן הדקות לגמרי וההסתפקות על לקיחת מי הדבש בלבד (פרקי אבוקרט, תרג' בן זכארה, כיה"מ שכטר). ומי הדבש מחזק האצטומכא ואם יהיה מבושל יזיל השתן (מי אלדבי, ש"א ה י). — *מֵי הדמעות: וכוס שהם אשר עלה ככוכב ביד משקה ומי אדם במעיו, כחושק קפאו מימי דמעיו עלי לחיו והאש בין צלעיו (רמב"ע, דיואן קמה, כ"י בודלי'). מיקוד אהבי בין צלעי הן בקור לרגלי היקום קצו, כאשר המון מימי דמעותי בחום יכסם עד אשר קצו (הוא, תרשיש ד ס). — *מֵי זֹקֶן: סכלו אישים בימי נער מאין משא עתק שחו, כי מי זקן מי אפסים ובבואו מצאו מי שחו (רמב"ע, תרשיש ה ע). — *מֵי חג, המים שהיו מנסכים בביהמ"ק בשבת שבתוך החג: מים שניטמאו משיקן ועושה אותן מי חג ואם היו מי חג מעיקרן כבר נדחו (ר' יוחנן, ירוש' תרומ' סוף ט). מי החג שנטמאו השיקן ואחר כך הקדישן טהורין (ר' אושעיא, פסח' לד:). — *נסוך המים, עי' נִסּוּךְ. — *מַיִם חַיִּים, יי"ש: אותם הנוהגים אסור ביין נסך מותרים הם לשתות המים חיים היוצאים מאותו היין וכו' הנעשים מכח האש (אמונ' חכמ' ל). אוהבים מים חיים או יי"ש ובעדו יתנו כל אשר להם (שבילי עולם ב, זנגמבין). — *מֵי חלב: מי חלב כחלב והמוחל כשמן (מכשי' ו ה). יורה של קרפלין של בשר שהיתה אצל האש והיתה שם קדירה אצל האש שהיו בה מי חלב וכו' ובאתה גויה ושפכה ממי חלב לתוך היורה ואין ביורה ששים לבטל מי חלב שנשפכו לתוכה (מהר"מ מרוטנ', שערי תשו' תקטז). — *מֵי חֵן: וקומה כתמר ופנים כסהר ולהי במי חן ובשתר חוצה (רמב"ע, היעמד לבי, כ"י בודלי'). — *מֵי יַד, נדיבות: שלום לשר הוא להמון גוים ומשפחות לאב, משקה צמאיהם במי ידו כמו נחל לאב (רמב"ע, תרשיש א קפ). כל צר בניב פיהו בשאול יהי משכיב, כאשר במי נדבת ידו לעב משכיב (שם שם קל). — *מֵי לֶחִי, הדמעות: לו כהתה עיני תאב אל פת לחם ותם כחי וגם לחי, לא אשפכה לפני אנוש נוכל את דם יקר פני ומי לחי (רמב"ע, תרשיש ט ג). ארץ אשר בה נעמו חיי ומי לחיי זמן לי בשטחו שטוח (הוא, דיואן נט, כ"י בודלי'). — *מֵי מלח: עושה הוא את מי המלח וטובל בהן פתו (שבת יד ב). כל שנותנים לתוכה ביצה והיא שוקעת זו היא מי מלח (ר' אבהו, ירוש' שם יד ג). אין עושין מי מלח עזין (בבלי' שם קח:). — *מֵי מַלְכוּת, כנוי לגלות:

על כן הגליתנו ובגוים זריתנו ובשאון מי המלכויות צוללנו (רסע"ג, תפלה, יי' שפתי). — מֵי מְנוּחוֹת, עי' מְנוּחָה. — *מֵי העינים: מופת היות תפת בצלעותי ומי עיני בפני עברו מי נח (רמב"ע, דיואן נט). ואדע כי נבזה אני וסופי אין, וכי דעי רזה ויצרי תגור זין, לזאת דמי אזה כמו מימי עין, ואלך לעיר חוזה שכור בלי יין (הוא, הא' התולה). — *מֵי ענבים: אם מי ענבים במים תמהול תשנה כתמים. איך יהיה איש אשר בו חונף ורוע כתמים (רמב"ע, תרשיש ג נה). — *מֵי פָנִים, בושה, שפלות: יחשוב שופך מימי פניו בשאול הונו כשפוך דמיו (שם א סא). הבה מיודעי ודמנו נשתה ואת כל השאר נאכל. אולי נהי מתים ומי פנים לא נשפכה לפני אנוש נוכל (שם ט ס). כאשר יבקשו להשאיר מי הפנים ולהשמר מהבוז והקלון (אלגזלי, מאזני צדק 13). — מֵי ראש, עי' ראש. — *מֵי שַׁחֲרוּת: אהה לי על זמן יקרא למי השחרות חורב, וקול שיבה ישורר בי לסף נוער אני הורב (רמב"ע, תרשיש ה ל). — *מֵי שֶׂכֶל: שלמו חרוזים ירדו על לב אנוש צמא למי שכל כמימי גשם, יפו ומאודם מאד צחו עדי עלו חרוזיהם למספר לשם (שם א פט). — *מֵי שעורים: וזה כי רוב החליים החדים יצטרכו אל המזון הדק וקצתם יצטרכו אל הנהגה אשר בה הגיע אל התכלית האחרון מן הדקות וכו' שיקח ממה שיזון מעט כמו מי השעורים (בן זכאלה, פרקי אבוקרט, כ"י ביה"מ בבטר). תרופתו הקרור ושתיית מי השעורים (נרבוני, אר"ת ב ג א, כ"י שבטר). — *מים שרופים: בענין המים השרופים שקורין אותו בלעז אגוה ארדינטי ובלשון ערבי מא' אלחייא' יש מתירין אותו (תשב"ץ ג רנא). והחושש בשניו שרפואתו לגמוע בהם מים שרופים או חומץ (תמד' הימים א, דיני שבת טו). בכשות שמוציאין בו מים שרופין וכו' שכותשין אותן במכתשת כדי שיתנו טעם במים שרופין (שו"ת פרי הארץ, יו"ד יג). — *מים שתוקים: לעקור כישוף קח מים שתוקים ויביא שבעה גחלים בוערות וישלח הגחלים אחד אחד אל המים שתוקים (אמתה' כמימין, שערי רפוא' ז). קח עצם גלגולת מאדם מת וכו' ויביאו מים שתוקים ובזמן שהוא נבעת הנופל וכו' וישתה המים שתוקים (שם יא א). קח עופרת והתך בתוך כף של ברזל וקח ספל של מים חיים שאובים ושתוקים על ראש חתולה (שם). סגולה לקדחת שלישית ילך הוא בעצמו לנהר לעת ערב וישאב מים שתוקים וישתה מן המים מעט ואח"כ ירחוץ מן המים הנ"ל יד ימנית ורגל שמאלית ובלילה שניה ילך ג"כ לשאוב מים שתוקים וישתה מעט (דרך ישרה, שער הסגולות). — *מֵי תבונה: וקדמתהו (החכמה) כאם וכאשת נעורים תקבלנו והאכילתהו לחם שכל ומי תבונה תשקנו (ב"ס גני' יט ב-ג). — *מֵי תותים: כל משקה יכול מי תותים או מי פירות או מי רמונים ושאר כל מיני פירות (ת"כ שמיני, פרש' ח). רבי אוסר לשתות מי תותים (מהר"מ מרוטנ', שערי תשוב' ב פד).

*אביק, —אגם, —אד, —*אֶדֶק, — אַמָּה, *אמת המים, אמת בית השלחין. אפיק, —אשד, —*אשוה, — באר, — *בעבוע, — *בעבע, —בצה, —*בֶּצַע, בצעים, — *בציץ, —בְּרֵכָה—גֶּב, גֵּבִים, —*גְּלִיד, —גֹּמֶא, הגמיא, — גֶּמַע, — דלה, —דלח, —*הבל, —זחל, *מים זוחלים, — *זלח, —זלף, —זנק, —*זרזף, —זרם, —*חֲסוּת, מקום יקוו בו המים באדמת חול במדבר. חרב. — חרבה. — *חרדלית. — *חשר. — חשרה. — טבל. — *טחלב, ירוקה שעל פני המים. — *טפה. — *יבחוש, —יָבָל. — ים, —כיור, — כנס, מים מכונסים. — לח, — לקק, — מאפליה, מקום שאין בו מים. — מבוע, —מזרק, — *מיחם, —מעין, — *מפל מים. — *מצמיץ, —מקוד, — *מרזב, — משה, — נבע, — נגר, מים מוגרים. —נֵד, — נהר, —נזל, —נחל, — *נֶקַע, —נשת, — *סילון, —עין, — ערה, —ערמה, ערמת מים. — *פיגה, —פלג, —*פצל, — ציה, —צמא, — צמאון, מקום שאין בו מים. — *צמד המים, — *צפור, עי' זה. — *קולית. — *קיטור. — *קלח, —קפא. — *קרויה. — רזב. — רטב, —*רֶקֶק, — שאב. — שטף, — *שלה. — *שלולית. — שפך, — שֶׁקֶת. — *שרה, — תעלה, —*תפח.

***מֵימָה**[1], ש"נ, — כמו מַיִם: ואש דרשה את שרשה ותעלה למרומה, ותוך שתיהן וביניהן הרוה והמימה, כל פרדות ונצמדות הם יסודות להמה (ר"י הלוי, אופן, יהו לבון).

***מֵימִי**, מימיי, ת"ז, לנק' מֵימִית, נ"ר מֵימִיִּים מֵימִיּוֹת, — של מים, מטבע המים: החלק הראשון מן החומר קבל צורת האש ואין לזו הצורה שם מיוחד רק אשות וכו' החלק השלישי קבל צורה מימית ונהיה בו יסוד המים (ר"י א"ת, רוח חן ז). יש בהם (בדגים) משותפים בין הב"ח המימיי ובין הב"ח הארציי (רשב"ל דורלן, מג"א, חלק יעקב ד). שהחי ממנו ארציי מדברי והוא

[1]) כמו לֵיְלָה מן לַיִל, וכמו"כ מלעיל.

הגובר עליו טבע הארץ וממנו מימיי והוא הגובר עליו טבע המים (שם). ובהיות קצת היסוד המימיי הכבד למעלה מהאויר הקל (ספורנו, בראשית א ז). וסוף ישרוף אשר ירגיש כמרגיש ורוח יהיה רטוב ונמשך, ומימיי כמימיי ופועל לך רשע אשר ימטיר בראשך (עמנ', מחברת כ). נדע שאשר עלה מן האויר שהיה מים על דרך משל אמנם הוא נושא הצורה האוירית והוא מקבל עתה הצורה המימיית וזה כי האויר כשישוב להיות מים לא ימלט ענינו מאחד משני פנים וכו' רק שהאופן הראשון הוא נמנע רצוני שתהיה הצורה האויריית מקבלת הצורה המימיית וזה כי הצורה האויריית כבר נעדרה ואיך תקבל הצורה המימיית (אמונה רמה א ב). וזה החוש (חוש הטעם) הוא מימי ולא ירגיש בדבר הנטעם עד שידבק בו (מ' אלדבי, ש"א ד א). והניחו (התוכנים החדשים) הכדור הנכבד אור האורים בטבור העולם והכדור העפריי והמימיי כאחד מצבא המרום במרום בכלל הכוכבים הנבוכים (אינס ניס"ר מקנדיא, כתב זכה ג יא). אם אחר קץ הגבול נשאר השתן דק ומימיי ואין בו צבע אדום או נוטה לאדמימות יבשר החזרת החולי (מעשה טוביה, ארץ החדשה ג י). רוח הנפשי טבעו קר וכו' וביזון מחלקי המימיים שבדם (שם א ג). והכליות להפריד למשוך ולשאוב המימיי והמותריי מן הדם (נפלאות יהודה ע). אם נערב מלח עם המים אז המלח נמס ונגר והיה למים וע"י זה יתמזגו חלקי שניהם יחד והיו לאחדים עד שיתהוה מהם מורכב חדש והוא עצם מימיי מלחיי (ראשי למודים ב יט).

מימיות, ש"נ,—איכות המים, טבע המים: והאשיות שוה בנערים ובבחורים והאויריות והמימיות בנערים יותר והעפריות בישישים (קאנון א א, במזג השנים). והמימות מתחלפים לא בעצם המימיות לבדו אלא כפי מה שיתערב בהם (שם א ב ב יז). וישתנה טעמה אל העפיצות לקפיאת מימיותה (שם א א, במזות הליחה). אך ראוי שתדע שהמים בגדר מימיותם שוי החלקים (שם א ב ב יו). העכול והמשיכה והדחייה לדם אל הגוף והמימיות אל הכליות והמררות אל המרה והשחורה אל הטחול (שם ג יד ג). ירצה שהם (המים הנגלדים) יקפאו ויסתם ענין המימיות אשר בהם ויהיו מים בכח לא בפועל (רלב"ג איוב לח ל). והשתן הוא מימיות הדם ותמצית החלטים ומורה על פעולת הטבע (מ' אלדבי, ש"א ד ב). או שהוא (הזרע) מתחלף באיכותו בחום ובהזלה ובמימיות (שם ד ג). ולזה כשהוא מצטנן הוא מתדקדק ומשתחר לפי שיצא ממנו האוירות ולא נשאר ממנו אלא המימיות (רפב"ג דולמן, מג"א, ת"י ד). זיכוך הדם מן המימיות הדק (שם ג). שהם (הכליות) מושכים תמצית הדם ומימיותו שהוא דשתן כדי שיזונו מאותו הדם המועט הנמצא באותו המימיות ויועילו לנקות הגוף מהמימיות ההוא (אברהם שלום, נוה שלום ז ב ז).

א. **מין**[1], ש"ז, בכנ' מינו, מינהו, מינה, מינהם, (מיניהם), מ"ר *מינים, סמי' *מיני—א) קבוץ של יחידים משתפים באיכות וטבע מיוחדה המצינת אותם מיחידים זולתם, Art; espèce; species: עץ פרי עשה פרי למינו וכו' ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו ועץ עשה פרי אשר זרעו בו למינהו (בראשית א יא-יב). ואת כל נפש החיה הרמשת אשר שרצו המים למינהם ואת כל עוף כנף למינהו (שם כא). תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה (שם כד). מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה מכל רמש האדמה למינהו שנים מכל יבאו אליך להחיות (שם ו כ). ואת הדאה ואת האיה למינה את כל ערב למינו ואת בת היענה וכו' ואת הנץ למינהו (ויקר' יא יד-יו). את אלה מהם תאכלו את הארבה למינו ואת הסלעם למינהו ואת החרגל למינהו ואת החגב למינהו (שם כב). משטוח לחרמים יהיו (הנחלים) למינה תהיה דגתם כדגת הים הגדול רבה מאד (יחזק' מז י).—ואמר בן סירא: יורדי הים יספרו קצהו ולשמע אזננו נשתומם שם פלאות תמהי מעשהו מין כל חי וגבורות רבה (ב"ס גני' מג כד-כה). כל הבשר יאהב מינו וכל אדם את הדומה לו מין כל בשר אצלו ואל מינו יחובר אדם (שם יג יה-יו). כל עוף למינו ישכון ובני אדם לדומה לו (ב"ק צב: בשמו).—ואמר המשורר: וכל עצם לעצמו שב וכל מין שב אלי מינו (רפב"ג, שמואל מת).—ומצוי בתו"מ: השסועה מין חיה (ר' אליעזר, ספרי דבר' קב). לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו (שם, ב"ק צב:). שממין שהוא

[1]) רק בעבר' וארמ' ואתאפ', ולא נתברר מקורו ומשמע' העקרית. קצת החכמים סברים כי נגזר מן שרש מון במשמ' צורה, דמיון. אך זה קצת רחוק. וקצתם מדמים אותו לשרש מינ a) בערב' במשמ' חרש ובקע את האדמה, ומזה לפי דעתם נסתעף מין בעבר' במשמ' חלק. אך כל זה רחוק.

a) مين

מביא על הודע מביא על לא הודע (ר׳ טרפון, כריתֹ׳ ה ב). המקבל שדה מישראל וכו׳ אם נותן לו מאותה שדה ומאותו המין תורם ונותן לו ואם משדה אחרת נתן לו וממין אחר מעשר ונותן לו (ר׳ יהודה, תוספתא דמאי ו ה). הדין נותן שלא תהא הסוכה באה אלא מארבעת המינין (הוא, ירוש׳ פסח׳ ב א). פרדה שתבעה אין מרביעין עליה לא סוס ולא חמור אלא מינה (הוא, חול׳ עט). כל סאה שיש בה רובע זרע ממין אחר ימעט (תוספת׳ כלא׳ א יט). הרוצה לעשות שדהו שורות של תבואה ושורות של מינין הרבה עושה תלמים (שם ב א). הזורע את שדהו מין אחד אע״פ שהוא עושהו שתי גרנות נותן פאה אחת זרעה שני מינין אע״פ שעשאן גורן אחת נותן שתי פאות הזורע את שדהו שני מיני חטין עשאן גורן אחת נותן פאה אחת (פאה ב ה). תלתן שהעלה מיני עשבים אין מחייבין אותו לנכש (כלא׳ ב ה). הרוצה לעשות שדהו משר משר מכל מין בש״א שלשה תלמים של פתיח (שם ו). כל מין זרעים אין זורעים בערוגה וכל מין ירקות זורעין בערוגה חרדל ואפונים השופים מין זרעים אפונים הגמלנים מין ירק (שם ג ב). אין תורמין ממין על שאינו מינו (תרומ׳ ב ד). מיני בשמים ומיני מתכות (שבת ט ו). קופת הרוכלין אע״פ שיש בה מינים הרבה (שם ז). הנודר מן התבואה אינו אסור אלא מחמשת המינין (ר׳ מאיר, נדר׳ ז ב). שלשה מינין אסורין בנזיר הטומאה והתגלחת והיוצא מן הגפן (נזיר ו א). אם היה אומן נותנין לו שני כלי אומנות מכל מין ומין (ערכ׳ ו ג). היה לו מין אחד מרובה ומין אחד מועט וכו׳ נותנים לו שני מינין מן המרובה (שם ד). המינין הללו (שום ובצל גריסין ועדשים) ע״י שיש כיוצא בהן בארץ ישראל צרכו חכמים ליתן להן סימן (ירוש׳ דמאי ב א). המינין האסורין בפניים האגוזין והאורז והשומשמין ופול המצרי (ר״ש בן זכריה, שם). וזורעין את נירו (של האבל) פשתן וכו׳ אם אינה נזרעה פשתן תזרע מין אחר (שם, מו״ק ב א). אין מברכין בורא מיני מזונות אלא בחמשה מינין בלבד (רב, ברכ׳ לה:). היו לפניו מיני אוכלים בורר ואוכל בורר ומניח (שבת עד.). כל שבמינו ניצוד חייב וכל שאין במינו ניצוד פטור (שם קז:). כוסמין מין חיטין שיבולת שועל ושיפון מין שעורין (פסח׳ לה.). אורז מין דגן הוא (ר״י בן נורי, שם). כוי בריה בפני עצמה היא ולא הכריעו בה חכמים אם מין בהמה היא אם מין חיה היא (רב יהודה, חול׳ פ.).—ומצוי בסהמ״א: שהטביע בטבע החתול צידת העכברים ובטבע הנץ צידת מה שראוי לו מן העוף וכו׳ וכן בטבע מין ומין ממיני החיים נטיה ותאוה אל מין ממיני הצמחים והחיים (ר״י א״ת, הו״ה, הבטחון ג). הדבר שיוחד בו האדם והוא הכח המדבר וכו׳ לא ימצא באחד ממיני בעלי חיים זולתו (ר״ש א״ת, מו״נ א עב).—ואמר המשורר: יחידה חשוקה ועדה מאושרת, שבחך נותנת וגדלך משוררת, בארבעת מינים שבעת ימים מספרת, וביום השמיני עצרת (ר״י הלוי, נשמת יהידה). — *מִין דָּבָר, דבר שהוא ממין הדבר המדבר עליו: לא יעמוד אדם ויתפלל ומין מטבע בידו (רב חונה, ירוש׳ ברכ׳ ב ה).—*בְּמִינֵי דברים, בדברים ממינים רבים, ואמר המשורר: וינגע במיני נגעים, יאור דם ודגי צפרדעים, ויכנע במימיו הרעים (ר״י הלוי, אפתחה שערי). — ב) *כְּמִין דָּבָר, כמו הדבר, דומה להדבר בצורתו וכדו׳: העושה סוכתו כמין צריף או שסמכה לכותל (סוכ׳ א יא). של סיד היו (הספלים) אלא שהיו מושחרין פניהם מפני היין ומנוקבין כמין שני חוטמין דקין (רבי יהודה, שם ד ט). שער הניצוץ וכמין אכסדרה היה (מדות א ה). וכסוי היה לו (להבזך) וכמין מטוטלת היתה עליו מלמעלן (תמיד ה ד). פרה שילדה כמין חמור וחמור שילדה כמין סוס (בכור׳ א ב). רחל שילדה כמין עז ועז שילדה כמין רחל (שם ב ה). המפלת כמין דגים וחגבים שקצים ורמשים (שם ח א). המפלת כמין קליפה כמין שערה כמין עפר כמין יבחושים אדומים (נדה ג ב). עיר שהיא בנויה כמין קשת (רב, ירוש׳ עירוב׳ ה א). איזו היא של צפצפה העשויה כמין מגל פסולה כמין מסר כשירה (שם סוכ׳ ג ג). ואותו היום תקופת תמוז היה נתקשרו שמים בעבים ונראה כמין קשת בענן (תעני׳ יח:). שעשה לו הקב״ה (למנשה) כמין מחתרת ברקיע כדי לקבלו בתשובה (רשב״י, סנה׳ קג.). כמין שני פולין יש (בגלגלת) מונחין על פי הקדרה (חול׳ מה.). בהמה זו מהלכת רבוצה והולד נתון בתוך מעיה כמין שק (ר׳ אבא בר כהנא, מד״ר ויקר׳ יד).—וגם לדברים מֻפשטים: (אשה שיש לה וסת) מפהקת ומעטשת וחוששת בפי כריסה ובשפולי מעיה ושופעת וכמין צמרמורת אוחזין אותה (נדה ט ח). חמשה דברים היה רבן יוחנן בן זכאי אומר כמין חומר (תוספתא ב״ק ז ג). (ר׳ אבהו היה יושב וקורא בלילה ותפילין עליו) וכמין

פיקדון היו בידו (ירוש׳ ברכ׳ ב ג).—ג) ״בלשון המחקר וההגיון, שֵׁם למה שכולל תחתיו הרבה יחידים: ואמנם כאשר הרגשנו מרחק הטוב והרע בתולדות ראובן ושמעון וכן בחמור ראובן ושמעון וכו׳ ואין לנו לראות זה במין ראובן ובמין חמורו וסוגיהם א״כ אין כל ממה שיתחדש בכללים כי הכללים נבדלים מן הפרטים מצד היות אלה במין מקויימים (פי׳ יצירׄ לבהל בן תמים). כי יש כלל גבוה כולל שפלים ופרטים והנה נקרא הכלל השפל הקרוב אל כלל הגבוה מין גבוה והקרוב אל הפרטים מין שפל וכו׳ והנה החי מין גבוה כולל העוף והבהמה והאדם והדג והאדם מין שפל כולל ראובן ושמעון (ראב״ע, יסוד מורא ב). כי אישי הנמצאים אין תכלית למספרם וכאשר נתבונן במיניהם הכוללים אותם יהיה מספרם פחות מן האישים אשר תחתיהם כי כל מין מן המינים כולל אישים רבים והמינים יש תכלית למספרם וכאשר נערוך המינים אל סוגיהם הכוללים אותם יהיה מספר הסוגים פחות ממספרם כי תחת כל סוג מהסוגים מינים רבים (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד ז). וענין המין שהוא כולל שפל ממנו וצריך להיות מקבץ תחתיו אישים ר״ל פרטים כמו האדם שהוא כולל ראובן שמעון לוי והוא המין האחרון שאין תחתיו אלא פרטים ויש כללים אחרים אמצעיים שהם סוג בערך מה שלמטה מהם ומין בערך מה שלמעלה מהם (הנ״ל, רוח חן י). והסוג והמין יאמר כל אחד מהם בהקש אל חבירו ולזה כאשר היו כללים יותר מאחד יודיע מאיש מה הוא והיה קצתו יותר כולל מקצת הנה היותר כולל סוג והיותר פורט מין (כל מלאכ׳ הגיון, מבוא). ואלה דברים החלוקין הם כשני אישים שהן תחת מין אחד כראובן ושמעון שהם תחת מין האדם (ר״י אנטולי, הקד׳ מלמ׳ התלמיד). אחד ולא המין אשר יכלול תחתיו פרטים (עמנ׳ הרומי, חרוז על י״ג עקר׳, JQR NS V, 535). דרך חלוק הסוג אל המינים וכו׳ נקרא שם העליון סוג הסוגים ומין המינים סוף מדרגתם, ובאמצעיים ״דת נוהגים בצירוף למקיף מין שמותם, ובצירוף למוקף סוג נקראים וזה מטבע הצטרפותם (משה ריאטי, מקדש מעט ד). — ״קִיּוּם הַמִּין: שבגוף אישי האדם דברים מכוונים מהם מה שכוון בהם שמירת אישו ככלי המזון ומהם מה שכוון בהם עמידת מינו ככלי ההולדה (ר״ש א״ת, מו״נ א עב). ועל דרך השלמות לא היה אדם ראוי להשתמש בו (באבר המשגל) אלא לאחד מ-׳, דברים לקיום המין או להקל משכבת זרע (אגר׳ החלוס לרש״ט פלקירא, JQR NS I,472). שאילני גן עדן קיימים באיש שאין בהם זרע לשיהיו קיימים במין שהדברים שהם קיימים באיש אין צריך שיהיו קיימים במין כמו הכוכבים והמזלות (ר״י קארו, תולד׳ יצחק, בראש׳).

ב. *מִין[1]), ש״ז, מ״ר מִינִים, -נֵין,—כנוי לכל אחד מִכִּתָּה אחת שקמה בקרב היהודים בזמן התנאים שכפרו בעולם הבא ובקצת אמונות אחרות: כל חותמי ברכות שבמקדש היו עד העולם משקלקלו המינין ואמרו אין העולם אלא אחד התקינו שיהו אומרים מן העולם ועד העולם (תוספת׳ ברכ׳ ז כא). ולמה נברא (האדם) באחרונה שלא יהיו המינין[2]) אומרין שותף היה עמו במעשהו (שם סנה׳ ח ז). המינין[3]) והמשומדים והמסורות ואפיקורסין ושכפרו בתורה (שם יג ה). ובשוק לא יעשה כן (לשחוט אל תוך כלי) מפני שעושה את חוקי מינין[4]) (שם חול׳ ב יט). בשר שנמצא ביד גוי מותר בהנאה ביד המין אסור בהנאה וכו׳ מפני שאמרו שחיטת המין ע״ז פתן פת כותי ויינם יין נסך ופירותיהן טבלין וספריהן ספרי קוסמין ובניהן ממזרין (שם כ). שמא אחד מן המינין אמר לך דבר של מינות והנאך (ר״ע, שם כד). אל תתנו מקום למינין[5]) לרדף אחריכם (הוא, שם פרה ג ג). כל מקום שנאמר קרבן אמור ביו״ד ה״א שלא ליתן פתחון פה למינין לרדות (ר׳ יוסי, ספרא ויקר׳, פרש׳ ג). בדין היה שיהו קורין עשרת הדברות בכל יום ומפני מה אין קורין אותן מפני טענת המינין שלא יהו אומרים אלו לבדם ניתנו לו למשה בסיני (ירוש׳ ברכ׳ א ח). אין מחזירין אותו הוץ ממי שלא אמר מחיה המתים ומכניע זדים ובונה ירושלם אני אומר מין הוא (שם ה ד). המינין שאלו את ר׳ שמלאי כמה אלוהות

---

[1]) עוד לא הכריעו החכמים בודאות גמורה מקור שֵׁם זה. קצתם אמרו כי נסתעף מהשֵׁם הפרסי מני, שהוא שמו של אחד ההכמים שקם בפרס בזמן ההוא וכפר בהרבה מעקרי האמונות והקים תלמידים רבים. וי״א שזה קצור המלה מאמין, שהנוצרים הראשונים היו מכנים א״ע כך, וי״א עוד שהוא ר״ת: מאמין ישו נוצרי. וזאב בַכר סובר שנגזר מהמלה א.מין, שהצטמצמה משמעתו למין אחד ממיני היהודים של הזמן ההוא. וכל זה דהוק. — [2]) כך בכ״י א״פ, וכך בגמ׳, כ״י, סנהד׳ לח. ובנוסח׳ הדפוס הצדוקים. ובתוספת׳ הנדפ׳ חסר מאמר זה.—[3]) כך גם בגמ׳ ר״ה יח. ובנדפס אין מלה זו.—[4]) בנדפס עובדי כוכבים.—[5]) בנדפס אין מלה זו. וגרסת

בראו את העולם (שם ט א). כל מקום שפקרו המינין[1]) תשובתן בצידן (ר' שמלאי, שם). ולמשנאי אשלם אלו המינים (ספרי דבר' שלא). אף בגבולין בקשו לקרות[2]) כן (לקבוע י' הדברות בק"ש) אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינין (שמואל, ברכ' יב.). התקינו שיהו אומרים אותו (ברוך שם כבוד מלכותו בק"ש) בקול רם מפני תרעומת המינין (ר' אבהו, פסח' נו.). ס"ת שכתבו מין ישרף כתבו נכרי יגנז נמצא ביד מין יגנז (גיט' מה:). אוכל נבילות להכעיס מין הוא (ע"ז כו:). איזהו מין זה העובד כו"ם (שם). אין מינין באומות עובדי כוכבים (רב נחמן, חול' יג:). כיון שהגיע (משה) לפסוק הזה שנאמר ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו אמר לפניו רבון העולם מה אתה נותן פתחון פה למינים (ר' יונתן, מד"ר בראש' ח). המינים שאלו לר' אבהו אמרו לו אין אנו מוצאין מיתה לחנוך (שם כה). כדי שלא יהיו המינין והמשומדין ורשעי ישראל אומרים הואיל ואנו מהולין אין אנו יורדין לגיהנם (ר' ברכיה, שם שמות יט).—*סִפְרֵי מִינִים: הגליונים וספרי מינין אין מצילין אותן אלא נשרפים הם במקומם (תוספתא שבת יג ה). הגליונים וספרי המינין אינן מטמאין את הידים (שם, ידים ב יג). ספרי מינים כיצד הוא עושה קודר את האזכרות ושורף את השאר (ר' ישמעאל, ספרי במד' יו). ומה להטיל שלום בין איש לאשתו אמר המקום ספר שנכתב בקדושה ימחה על המים ספרי מינים שמטילים איבה ושנאה וקנאה ועול דבבות עאכ"ו שימחו מן העולם (שם). אמרו עליו על אחר בשעה שהיה עומד מבית המדרש הרבה ספרי מינים[3]) נושרין מחיקו (חגי' טו:). הקורא בספרים חיצונים וכו' בספרי מינים[4]) (סנה' ק:). — *בִּרְכַּת הַמִּינִים: אמר להם ר"ג לחכמים כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים[4]) עמד שמואל הקטן ותקנה (ברכ' כח:). ברכת המינים[4]) ביבנה תקנוה (ר' לוי, שם). טעה בכל הברכות כלן אין מעלין אותו בברכת המינים[4]) מעלין אותו חיישינן שמא מין הוא (רב, שם כט.).—ובתפלה: ולמלשינים ולמינים אל תהי תקוה וכל הזדים כרגע יאבדו (תפל' י"ח, ולמלשינים).— ובסהמ"א, בכלל מי שאינו שומר מצות הדת המקבלת: לשבר דברי המינין הממאנין לשמוע ולהאמין לדברי רבותינו (ראב"ד, פי' ת"כ, י"ג מדות).

א.*מִינוּת, ש"נ, — כנוי כללי לדעותיו של המִין: (בעקבות המשיחא) הגפן תתן פריה והיין ביוקר והמלכות תהפך למינות ואין תוכחה (ר"א הגדול, בריית' בסוף סוטה). מעשה בר' אליעזר שנתפס על דברי מינות והעלו אותו לבמה לדון וכו' וכשנפטר מן הבמה היה מצטער שנתפס על דברי מינות וכו' אמר לו (ר"ע) שמא אחד מן המינין אמר לך דבר של מינות והנאך (תוספתא חול' ב כד). הרחק מעליה דרכך זו מינות (ר"א, ע"ז יז.). האומר יברכוך טובים הרי זו דרך המינות[1]) (מגי' ד ט). ולא תתורו אחרי לבבכם זו מינות (ספרי במד' קטו). אין בן דוד בא עד שתתהפך כל המלכות למינות[2]) (ר' יצחק, סנהד' צז.). כל חנופה שנאמר במקרא במינות הכתוב מדבר (ר' יונתן, מד"ר בראש' מח). שאין ביניהם איבה וקנאה ושנאה ותחרות ומינות ופלוגת דברים (כל קפלא, שם פה"ב, סיומתא). בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שמצאו בו דברים מטין לצד מינות (ר' בנימין, שם קהל', מה יתרון). — ובסהמ"א: למען כי עזיבת התפלה, לדרך חטא ומינות היא מסלה (ר"י הריזי, תחכמ' כד). לא נעשה כן (נס כזה) לא לענן ולא לקרקסני ראשי המִינֻות (ראב"ד, ספ' הקבלה 51). ורוצה אתה תפארת הרבנים להקים סוכתה הנופלת והנהרסת אחרי כי צרעת המינות במצחות האנשים פורחת (פרופייט מפירפיניאנו, אגרי' לרב חסדאי גאון). מים הרעים כנוי למינות ואמרו השמרו בדבריכם וכו' מפני שאם יהיו שם אנשים כופרים יפרשו אותם כפי אמונתם והתלמידים כבר שמעו אותם מהם ויחזרו למינות ויחשבו שזאת היתה אמונתכם (פי' רמב"ם לאבות א יא). אנשי מינות אומרים לגנות אין התורה רק הזיון, אין המכתב כאשר נכתב כי יש סודות בגליון (פיר על המורה, כדה"י גרץ בעבר' ה 51). ואז צדוק וביתוס תלמידי אנטיגונוס היו לראש וזאת היתה תחלת המינות שהלכו בזמן אנטיגונוס רבים למקדש הר גריזים (ר"א זכות, יוחסין, ערך שמעון הצדיק). ובשנת תרכ"ז היה מינות בבוהימיה שהיו אומרין שמותר לקחת כל אשה (שם, סוף מאמר ג', בספר ההג לשטינשני 216).

הר"ש (במשנה שם ג ב) צדוקים.—[1]) בגמ' בבלי (סנהד' לח:) הצדוקים.—[2]) בכ"י: לעשות.—[3]) כך בכל כ"י ודפוס' ישנ', ובנוסח': ספרי טועין.—[4]) כך בכל כ"י ודפוס' ישנ'. ובנוסח': צדוקים.

[1]) כך בכ"י וכמו"כ ברוב נוסח' הדפוס. ובמשנ' מנק' דפוס ליבורנו: האפיקורוסות. ובקצת כ"י: המינין.— [2]) כך בכל כ"י ודפוס' ישנ'. ובנוסח': לדעת צדוקים.

ב. **מִינוּת**, ש"נ, — בלשון המחקר, איכות של מה שהוא מין, שכולל בקרבו אנשים רבים: כי המין אישים בפעל מין בכח כי יצטרך אל הפשטה ושהשכל הזה אישי בכח מין בפועל אחר שהוא נבדל וכו' ולזה יחוייב לו המינות ולזה היו הצורות בכח הזה מינים בפעל (גרבוני, מו"נ א ע).

מִינִי, (מיניי), ת"ז, לנק' מִינִית, (מיניית), מ"ר מִינִיִּים, מִינִיּוֹת, — מטבע מה שהוא מין לאישים רבים: היות לנפש יחס מה עצמי אל הגוף להיותה נותנת ישות עצמי ומיניי לגוף (רסב"ג, מאמ' על הנפש, בספ' המגד' גנזי). צלם שם משתתף או מסתפק יאמר על הצורה המינית ועל הצורה המלאכיית ועל כיוצא בה מתכונת הגשמים הטבעיים ותארם ויהיה הנרצה באמרו נעשה אדם בצלמנו הצורה המינית אשר היא ההשגה השכלית לא התמונה והתאר (ר"ש א"ת, מו"נ א א). כל הגשמים ההווים הנפסדים לא ישיגם ההפסד רק מצד החמר שלהן לא זולת זה אבל מצד הצורה ובבחינת עצם הצורה לא ישיגם הפסד רק הם עומדים הלא תראה שהצורות המיניות כלם מתמידות עומדות (שם ג ח). לרמוז על הקיום המיניי שהוא מצד הזכר והנקבה יחד (ר"י אלבו, העקרי' א יא). אמנם יש לצורתו המינית סגולה ותכלית מה בה יבדל משאר המינים (שם ג ב). לפי שהמינים אינם דבר יותר מהאישים אבל הם האישים עצמם ואולם באישים דבר נוסף על הטבע המיניי והם המשיגים ההיולניים אשר היו בהם פרטיים (רלב"ג איוב לד). ואמנם הפועל בעצמיותו הוא הפועל בצורתו המיניית אשר בה (קהלון א ב ב טו). הצמחים וזולתם דעתי בהם דעת ארסטו ודעתו היא שההשגה בהם מינית לא פרטית (מלמד התלמידי', יתרו). ההכנה הזאת שהיא משותפת לתיבה ולספסל היא צוריית או מיניית (תגמ' הנפש א ג). ומתנועת גלגל המזלות חודשו בו הצורות המתחלפות והמיניות ושמתנועות שאר הגלגלים אשר לכוכבים הגיעו הצורות האישיות (אמונה רמה א ב). וכן יאמר אריסטו ר"ל שהגלגל מצד צורתו המינית תתחייב תנועתו במשפט כל פעל (ר"י אברבנאל, שמים חדשים יב). הצורה המינית אשר היא כוללת החמר והצורה ששניהם מקיימים המין (הנ"ל, מפע' ה' ב ב ה). שהתואר שנתאר לראובן אם הוא סוגיי או מיניי לא יהיה לו מצדו כי אם מצד הסוג או מצד המין (ר"י אבוהב, נהר פישון, מדר' תהל'). שהש"י משגיח במין האדם יותר ממה שישגיח במיני שאר הבעלי חיים שההשגחה בהם היא מינית וההשגחה במין האדם היא אישית (רפאל מגורלי, מרפא לנפש כג). כי המינים והאחדים האלהיים כלליים או ממוצעים כמו שהם הספירות הנאצלות או מיניים כמו שהם המדות תמונות וסבות הפעולות המיניות התחתונות כלולות בעצמות הספירות (ר"א אירירו, שעה"ש ד י). — ואמר הפיטן: אתה יחיד בכל דרכי היחוד יחוד שלם אמתי לא כאחד המנייני ולא כאחד היחסי ולא כאחד המיני אחדות פשוטה מוחלטת (רדב"ז, כ"מ, אור קדמון א).

*__מֵינִיקָה__, ש"נ, מ"ר מֵינִיקוֹת, — כמו מֵינֶקֶת: ארבע נשים דיין שעתן בתולה מעוברת מניקה וזקנה (ר' אליעזר, תוספת' נדה א ה, ומשנה שם א ג). מעוברת ומיניקה לא דייה שעתה עד שעברו עליה שלש עונות (ר' יוסי, שם א י). מניקה שמת בנה בתוך עשרים וארבעה חודש מטמאה מעת לעת (ר' מאיר, שם ב א). שלש נשים משמשות במוך קטנה מעוברת ומניקה (שם ב ו). מעוברת ומיניקה בועלה טהור (שם ג ח). שפחה מניקה אני מוכר לך לא מכר את הוולד (שם ב"ב ד ד). (איזו היא) מניקה עד שתגמול את בנה נתנה בנה למניקה גמלתו או מת (נדה א ד). מעוברת ומיניקה נותנין לה כל ימי עיבורה וכל ימי מיניקותה (שמואל, ירוש' שם א ו). חמור מניקה ופרה מניקה אני מוכר לך (רב ספרא, ב"ב עח:).

*__מֵינִיקוּת__, ש"נ, בכנ' מֵינִיקוּתָהּ, — מעמד אשה מֵינִיקָה: וימי עבורה מצטרפין בתוך ימי מיניקותה (ר' יוסי, תוספת' נדה א י). מעוברת ומניקה שהיו שופעות דם ובאות דיין כל ימי עיבורן ודיין כל ימי מניקותן (ר"מ, גמ' שם יא.). מעוברת ומיניקה נותנין לה כל ימי עיבורה וכל ימי מיניקותה (שמואל, ירוש' שם א ו). הפסיקה שתים בימי עיבורה ואחת בימי מניקותה שתים בימי מניקותה ואחת בימי עיבורה אחת ומחצה בימי עיבורה ואחת ומחצה בימי מניקותה מצטרפות לג' עונות (בבלי שם י:).—ובסהמ"א: (אבריה של האשה) מתפרקין מחמת הלידה מחמת המניקות (רגמ"ה בכור' ו:).

מֵינֶקֶת [1], ש"נ, סמי' מֵינֶקֶת, בכנ' מֵינִקְתּוֹ [2], מֵנִקְתּוֹ, מֵנִקְתָּהּ, מ"ר מֵינִיקוֹת, מֵינִיקֹתַיִךְ, א) אשה מניקה ילד של זולתה ומטפלת בו. Amme; nourrice; nurse.

---

[1]) מן ינק, לפנים מֵינֶקֶת.—[2]) אולסה': הקלת פתח לחיריק, קני' (דף 505): פעולת השפעת היוד שלפניו. — ואולי הכנ' מן צורה קדומה שניה מִינַקְת.

ותאמר אחתו (של משה) אל בת פרעה האלך וקראתי לך אשה מֵינֶקֶת מן העברית ותינק לך את הילד (שמות ב ז). — ונקראת כן גם אח״כ כשחדלה כבר להניקו: וישלחו את רבקה אחתם ואת מֵנִקְתָּהּ (בראש׳ כד נט): ותמת דבורה מֵינֶקֶת רבקה (שם לה ח). ותגנב אתו (את הילד) מתוך בני המלך הממותים אתו ואת מֵנִקְתּוֹ[1]) בחדר המטות (מ״ב יא ב). והיו מלכים אמניך ושרותיהם מֵינִיקֹתַיִךְ אפים ארץ ישתחוו לך (ישע׳ מט כג).—ובתו״מ: מינקת שמת בעלה הרי זו לא תיארס ולא תינשא עד שיהיו לה עשרים וארבעה חדש (ר׳ מאיר, תוספת׳ נדה ב ב). תינוק המכיר את אמו אין נותנין אותו למיניקת אחרת מפני סכנת נפשות (שם ה). לא ישא אדם מעוברת חברו ומינקת חברו (שם ז). מעוברת עצמו ומינקת עצמו[2]) או שותה או לא נוטלת כתובתה (שם סוט׳ ה ג). לבן מלכים שהיה ישן על גבי עריסה והיתה מינקתו[3]) תוהא ובוהא למה שהיתה יודעת שעתידה ליטול את שלה מתחת ידו (ר׳ תנחומא, מד״ר בראש׳ ג). לבן מלכים שנזדמן לו פדגוג אחד להמיתו אמר אותו פדגוג אם אני ממיתו הריני חייב למלכות אלא הריני מושך מניקתו ומעצמו הוא מת (שם רות, ושם הא״ש). — ומ״ר: (נותנין הפאה) בשחר מפני המניקות ובחצות מפני התינוקות ובמנחה מפני הנמושות (ירוש׳ פאה ד ג). (סתם) מניקות חולות (כתוב׳ סה:).— ב) *כלי בצורת שפופרת ארוכה להעלות משקה מחבית וכדומ׳ ע״י מציצה בקצה אחד, Heber; siphon: קודח במיניקת ונותן לפני בניו (תוספת׳ יו״ט ג ח). אפילו אינה אלא מינקת[4]) אחת של יין (שם דמאי ג ו). אגרונימון שטעם מן הכוס והחזירו לחבית קדח במיניקת ונפלה ממנו טפה כל שהוא (שם ע״ז ז ו). משקין שבאחורי מניקת הרי הן של לוקח ולא מערה מן החבית אלא קודח מן האגד (שם ב״ב ה ד). אחד ניסוך המים ואחד ניסוך היין שניסכו בין בהין בין בקערה בין בקיסוא בין במניקות הרי אילו כשירין (שם זבח׳ ח יב). חבית שהיא מלאה משקין טהורין ומניקת בתוכה (כלים ט ב). — ובסהמ״א: בנכרי שלקח יין מחבית אחת ומלא את אחרים ולקיחתו מחבית היה ע״י מינקת שקורין היב״ר בכלי זה משך יין מחבית אחת והגביה המינקת בחבית זה והניח היין לזוב להבית אחר עד שמלאו וכו׳ נמצא שכל היין שמלא מן המינקת לחביות היה עובר על אצבעו (שו״ת נודע ביהודה, יו״ד לט).

מֵיסָךְ[1]), ש״ז, גם מוּסָךְ,— בנין מסכך לחסות תחתיו, bedeckter Standort; abri couvert; covered stand: ויקצץ המלך אחז את המסגרות המכנות ויסר מעליהם ואת הכיר ואת הים הורד מעל הבקר הנחשת אשר תחתיה ויתן אתו על מרצפת אבנים ואת מיסך[2]) השבת אשר בנו בבית ואת מבוא המלך החיצונה הסב בית יי׳ מפני מלך אשור (מ״ב יז יז־יח).

ובכ״י פרוש רש״י למלכ׳, בביהס״פ כזננתזי ברומא, מספר 51, בסוף הכ״י כתוב וז״ל: ראיתי בספר שהוחזק בעיני בעליו כמדוקדק בספר מלכים בפסוק ותקח יהושבע בת המלך אחות אחזיהו וגו׳ אותו ואת מניקתו ראיתי ב׳ מיניקתו בפתח ולא ראיתי כן מימי וכו׳ הוא הנכון לדעת החכם אשר במשכנות אהל הדקדוק ישכון.—[1]) בס״א: מינקתו, מניקתו.— [2]) כך בכ״י וינה וכמו״כ בנדפס. ובכ״י א״פ: המעוברת לעצמו המינקת לעצמו.—[3]) כך בכ״י הוצא׳ ד״ר תיאודור. ובנוס׳ הדפוס מניקתו.—[4]) כך בנדפס. ובכ״י א״פ מניקית.

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך הכתיב. ונמסר: מוסך קרי. ולא נתברר הדבר בודאות גמורה מה הכונה במלה זו בכתיב ובקרי. יונתן תרגם וית טיקוס שבתא. והעיד רד״ק כי בקצת ספרים הנוסחה היא ית טקס מדבחא דשבתא. ולפי שתי הגרסאות אין לברר אם כונת התרגום היא להמלה היונית τεῖχος, במשמ׳ כותל, או במשמ׳ טקס, סדר ותקון. השבעים תרגמו שתי המלים מוסך השבת θεμέλιον τῆς καθέδρας, ר״ל מוּסַד הַשֶּׁבֶת. ואעפ״י שנוסחה זו היא יותר טבעית מ״מ יש לפקפק בה מפני הצרוף של מוסד ושֶׁבֶת, וגם מפני הפעל בנה שאח״כ, שאינו כ״כ טבעי. הפשיטא תרגמה בית. המפרשים הקדמונים שלנו פרשו מלה זו במשמ׳ סכך. אמר ריב״ג בשרש סכך וז״ל: וכד׳לכ הו ענדי מנ הד׳א אלאצל ואת מוסך השבת אשר בנו עלי זנה מעשה מורד אלד׳י הו מנ הרודד עמי תחתי ותפשיר מוסך השבת כנאנ אלרתבה ואלדולה אי אלמוצ׳ע אלד׳י ישתכנ פיה אצחאב אלדולה ואלשאכנ אללינ פיה עוצ׳ מנ אלנקצאנ. ע״כ. ובעברית: וכן הוא אצלי מן השרש הזה ואת מוסך השבת אשר בנו על משקל מעשה מורד אשר הוא מן הרודד עמי תחתי ופרוש מוסך השבת מחסה המשמרה כלומר המקום אשר יחסו בו אנשי המשמרה והממשלה והנח הרפה בו תחת ההסרון. ע״כ. וכעין זה רש״י: גג אהל עשוי לצל לשבת תחתיו בעזרה ביום השבת. ע״כ. וכך רד״ק בפרושו: כתיב ביוד וקרי בויו ואחד הוא ושרשו יסך מענין סכך שנים שרשים וענין אחד וי״ת טיקוס וכו׳ וענינו בנין שעשו לאנשי המשמר לחסות תחתיו. ע״כ. וכעין זה רלב״ג: היה כמו אהל לעמוד שם משמר היוצא עד הערב. ע״כ. וההדשים רבם סבְרים כי הנסחה משבשה, ונוטים להחליט את נוסחת השבעי׳ לאמתית. עכ״פ, לפי הנסחה המסורה דעת הקדמוני׳ שלנו מכרעת לקבל מלה זו בשתי הצורות במשמ׳ שפרשוה כלם.

:מִיעָה[1], ש"נ,—תמצית בשׂם טוב הריח, Styrax: אצטורק אמר דיאוסקורידיס שהוא מין מן המיעה (קאנון ב, לות הסמים). כף אחת קטראן בבקר לבדה או בדבש או בדבר מן המיעה הנזולת בדבש (שם ג י יח ו). ומיעה ושעוה וזרע פשתן (גרכוני, אורח חיים, כ"י ביהמ"ד שכתר).

א.מיץ[2], ממנו א.מִיץ, ג.:מִיץ, עי' מוץ, מצץ.

א.מִיץ[3], פ"ז,—שה"פ, מִיץ חלב, נדנוד וחבטה של החלב בנאד או בספל וכדומה כדי שיתקבצו חלקי השומן שבחלב יחד ותתהוה חמאה, Buttern (d. Milch) battre (le lait); to churn (milk): כי מִיץ[4] חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב (משלי ל לג).

ב.*מִיץ, ש"ז,—א) מה שנסחט מפרי או עשב וכיוצא בזה, D. Ausgepresste; jus; juice: האומר הריני (נזיר מן) מיץ של ערלה לא אמר כלום (כ"י כנ"ח, ירוש' נזיר א ב).—ומצוי הרבה בסהמ"א: שירהוץ בשרו במיץ החזרת (מ' אלדבי, ש"א ד א). ישים עליהם (על העפעפים) תחבושת משמן בנפסג' עם מיץ עולשין (שם). ויטיף בו (באוזן) או שמן ורד בחומץ או מיץ צנון מעורב בשמן ורדים או מיץ כרתי מעורב בשמן ורדים וחלב אשה (שם). וראוי לו לרחוץ אותו (את הלשון) במי ורדים עם מיץ חבושים (שם). ויולש במיץ שרש שומר (גרכוני, אורח חיים, בחליי הראש א). ובשול תאנים או במיץ שומר מזוג (שם ח ד). והיו מקרישין מיצי עשבים ידועים והיו עושים מהם זהב וכו' אבל העשבים שהיו מקרישים מיצם ונעשת זהב לא רצו לגלות (יעקב פרובינצ', תשו' בלמוד החכמות, בסס הרא"ס). אמנם המכתב המתנכר ממנו מתעלם וממנו נראה המתעלם הוא הנכתב במיץ בצל או במיץ לימונים (ערוגי הבשם ל). כי העשב הנקרא לשון שור אם ישתה אדם מהמיץ שלה או יאכל ממנה בכל בקר יחזק הזכרון (ר"א מודינא, לב הארי' א ו).—ובהשאלה, מִיץ המאכל, הדם, החלב, וכיוצא בזה: הפה יקח המאכל ויקבלהו והשן תכתשהו והלשון ילושהו וכו' והבטן תטחנהו והמיץ היוצא ממנו אל הכבד תשלחהו והכבד יבשלהו (כ"י חריזי, אגר'

---

[1]) בערב' מַיְעָה a)

[2]) בערב' מח'צ' b) ועי' הערה להערך.

[3]) בערב' מַחַ'צ' c), בסור' מוע, מועא, ועי' הערה לקמן.

[4]—) פרשו רוב הקדמוני' והחדש' במשמ' עצירה וסחיטה. עקילס ἐκμύζησις, וכך ולג' qui fortiter premit, וכך ת"י: דמייצא חלבא. ולפי זה כל המפרשים שהלכו בעקבותיהם. וכבר חברו מנחם במחברת מץ ותמצו ופתר לשון סחיטה הם. וכך רש"י: מיץ סחיטה, פרימאדורה בלעז כמו וימץ טל. וכך כנראה ראב"ע. רד"ק: כלם ענין המציצה הוא. וכך החדשים כלם במשמ' דחיקה וסחיטה ועצירה. אבל, משמ' זו אינה נאותה לענין החלב, כי החמאה לא תצא מהחלב בסחיטה ועצירה. וכבר הרגיש רסע"ג בדיוק משמ' מלה זו ותרגם אותה בהמלה הערב' מח'צ': פאנה כמא אנ מכ'צ' אללבנ וכ'רג' זבדא (כתאב טלב אלחכמה, והו תפסיר ספר משלי ופרחה, לרסע"ג). ועקר משמ' מלה זו בערב' הוא תנועה ונדנוד, ונתיחד לנדנוד הנאד שבו החלב כדי שתתהוה החמאה, וכמו"כ נדנוד הדלי בבור, וגם בהרהבת התרוצצות הולד בבטן אמו. אמר אללית' וז"ל: אלמַח'צ' תהריכ אלממח'צ' אלד'י פיה אללבנ וכו' ותמח'צ'ת אללבנ ואמתח'צ' אי תחרכ פי אלממח'צ'ה וכד'לכ אלולד אד'א תחרכ פי בטנ אלהאמל וכו' ומח'צ'ת באלדלו אד'א נהזת בהא פי אלביר וכו' ויקאל מח'צ'ת אלביר באלדלו אד'א אכת'רת אלנזע מנהא בדלאיכ וחרכתה (לסאנ אלערב, שרש מח'צ'), ובעבר': אלמה'צ' תנועת הממח'צ'ה (ר"ל נאד החלב שבו עושים החמאה) שבו החלב ותמח'צ'ת אללבנ ואמתח'צ' ר"ל התנדנד בממח'צ'ה וכמו"כ הולד כשהוא מתנועע בבטן המעוברת, ומח'צ'ת באלדלו כשנדנדת אותו בתוך הבור, ואומרים מח'צ'ת אלביר באלדלו, בשזעזעת בו בדליך. וכבר העיר על זה ריב"ג, אמר וז"ל: וד'לכ אנ מעני מיץ חלב מח'צ' וכו' ואעלמ אנ אצל אלמח'צ' פי אללבנ אד' אלמח'צ' אנמא הו תחריכ אללבנ פי אלממח'צ' פאשתעיר פי ע'יר אללבנ אתשאעא. ובעבר': והוא שענין מיץ חלב הוא מח'צ' (בערבית) וכו' ודע כי עיקר מה'צ' אינו אלא נדנוד החלב בנאד החלב (המיוחד לזה) והשאל בזולת זה להרהבה. ע"כ. ומזה נלמד כי האות ח' שבמלה מח'צ' הערבי' נתרככה ונהלפת באות י בהמלה מיץ, ואפשר שכמוהו גם שני השרשים מוש בעבר' ומה'ש בערב': כת'רה אלהרכה, והוא לשון תימנית (לסאנ אלערב, שרש מח'ש). והוא גם בערב' גם מוש מיש. ובארמ' תלמוד' תותי לעומת תחתי בעבר' וערב'. וכך גם בסורית, שבה משמש שרש מוע במשמ' שמשמש בה שרש מח'צ' בערב', אמר בר עלי: מוע ועל חלבא מרנאית מתאמר או מדם דלמיא דמא, ומח'צ אללבנ [ומא אשבה מנ אלרטובאת, מועא על חלבא מרנאית מתאמר, אלמה'יצ' באלמח'צ' מנ אללבנ. ע"כ. וכבר העיר על דמיון זה גזנ' ב Thesaurus שלו.

a) ميعه b) مخض c) مخض

נשון הזהב). כי העקלתון (שבמעים) קרוב מן הכבד וממנו ימשוך הכבד את מ י ץ המאכל (ספ׳ שעשועים לר״י זבארה ט). עדי כבד אשר הושם למשמר יהי מוצץ בלי פה המשומר ו מ י ץ המאכל מושך ונוזל (הות, כתי הנפש). ו מ י ץ החלב משלשל האדומה ויועיל למי שהזיקו יין (מ׳ אלדבי, ש״א ה ב). השתן שהוא מ י ץ הדם המסונן (מעשה טוביה, ארץ חדשה ד א). חלקי זבים ונגרים המה השקוי מוח דם חלב מ י ץ הוורידים מי הדם ריר מ י ץ שקדי הקיבה (רהס׳ למודים א ט).— ובהשאלה, במליצה: וברוח חייו מ י ץ חיי התכתי, בדם יסוב בו כל דמי מסכתי (אד״ס, סס״ק, מיכל דמעה).— ב) ·:סה״פ מן מוץ: איננו רב (החלב בשדי האשה) שיכבד על אמו משאו ויגר מבלי מ י ץ ולא מעט שייגע הילד וכו׳ נקב השד כפי מחט לא רחב שיגר החלב מבלי מ י ץ או שיהנק בו הילד בעת מצצו את השד (ר״י א״ת, תו״ה, הבחינה ה).

ג.·:**מִיץ**, פ״י, עתי׳ יָמִיץ,—מָץ הֶחָלָב: ו י מ י צ ו[1]) הלב המלאכה עד אשר יוציאו חמאתה (ר״י א״ת, אמונות ודעות לרסע״ג, הקד׳ המחבר).

ב.·:**מיץ**[2]), ממנו ד.·:מִיץ.

ד.·:**מִיץ**, פ״י,—קל לא נמצא.

—הפע׳, הֵמִיץ, מֵמִיץ, — מֵמִיצוֹ, מכהישו, עושהו רזה: ועשיית המשגל מחזק האבר הזה ומעבהו ועזיבתו מ מ י צ ו ומצמקו כי התשמיש כמו שאמר אבוקרט מעבהו והעזיבה מ מ י צ ו (קאנון ג כ א א).

***מִיצָה**[3]), ש״נ,—כעין תפיחה קשה בולטת קצת כעין טבעת בקנה של דגן, של חטה, שעורה וכיוצא בזה: במגופת החבית שניקבה שיעורה מלא מ י צ ה[4]) שנייה של שיפון וכו׳ בחצבים גדולים שנקבו שיעורם מלא מ י צ ה שנייה של קנה (ר׳ שמעון, כליס ט ח).—·:ובמשמ׳ מיץ: וישתו אחר הפרי הזה מ י צ ה מטיבה (ספר המסעדים, כ״י).

---

[1]) תרגום הפעל ימה׳צ׳וא אלצנעאה, שבגוף הערבי של רסע״ג.

[2]) בסורי׳ מיץ, היה רזה, המיץ, עשהו רזה.

[3]) עי׳ הערה לקמן.—[4]) כך הכתיב בכל ספרי הדפוס וכ״י, וכך גם בגוף פרוש הערבי של הרמב״ם וביד החזקה. אך בפרוש רה״ג על טהרות מוצא, ובערוך מוצה. ואין בידי להכריע אם היוד היא שרשית או היא רק אֵם הקריאה לסימן החירק, והשרש הוא מ צ ץ, וכן לא עלה בידי למצוא מקור למלה זו בשאר הלשונות השמיות.

מִיק[1]), פ״ע, עתי׳ יָמִיק, יָמִיקוּ, — מָק על פלוני, התלוצץ, התקלס בו: יצא מחלב עינמו עברו משכיות לבב יָמִיקוּ וידברו ברע עשק ממרום ידברו (תהל׳ עג ז-ח).—ואמר המליץ: להדמות באנשים אשר י מ י ק ו, ולשונם יחליקו, והאמת הרחיקו (ר״י הריזי, איתיאל ה). אז כלהם ההוזה ואולים סוד המתיקו, לדעת את מי זה התוה אל למות, אחר עשק והוות ידברו י מ י ק ו, באהלו עשר ימים אחר החוזה שבת (מיכ״ל, הליסות טרויא), ועי׳ מקק.

מיר[2]), ממנו מִיר.

מִיר, פ״ע, מ״ר ביני׳ מָרִים,—מָר פלוני, השיג וקבץ צרכי אכל נפש וכיוצא בזה, sich versehen mit; se pourvoir; provide oneself with: כבוד חכמים ינחלו וכסילים מ ר י ם[3]) קלון (משלי ג לה).

ובפרוש מלה זו אמר רה״ג: מוצא שניה הקשר השני של קנה שהוא דק ואינו עבה כראשון. ע״כ. ור״נ העתיק הדברים בהערוך והוסיף וז״ל: פי׳ אחר הקש שעל גבי שיפון שדומה לירק. ע״כ. והרמב״ם פרש כמו רה״ג, אמר וז״ל: ושרח מיצה שניה אלעקדה אלת׳אניה וכו׳ וכד׳לכ מיצה של קנה עקדה אלקצבה ומעני קולה שניה מא אצפ לכ וד׳לכ אנ אלקצב אי נוע כאנת הי כלהא עקד עקד וקאע אלקצבה ע׳ליט וכיפ מא יבעד ענ אלארצ׳ ירק פאול עקדה מנ אלקצבה ממה ילי אלארצ׳ להא ע׳לט מא ואלעקדה אלת׳אניה אלתי פוקהא ארק מנהא, ע״כ, ובעבר׳: ובאור מיצה שניה הקשר השני וכו׳ וכן מיצה של קנה קשר הקנה וענין אמרו שניה הוא מה שאומר לך והוא שהקנים מאיזה מין שיהיו הם כלם קשרים קשרים ותחתית הקנה עבה וכל מה שירחק מהארץ הוא הולך ודק והקשר הראשון מהקנה שבצד הארץ יש לו איזה עובי והקשר השני אשר למעלה ממנו הוא יותר דק ממנו.

[1]) בארמית מַיִק, ממיק: ואם תהוי מ מ י ק (ת״י משלי ט יב), והשם מ מ י ק נ א, תרגום לץ (שם ט ז), וכך גם בסורית: למחיתה ד מ מ י ק נ א לית אסיותא (בן סירא בסורי׳ ג י), ובעבר׳: לפצע לצים אין רפואה. והנה במשתלחק כתב ריב״ג שרש מוק והפעיל המיק ימיק ימיקו, אך בספר השרשים קבע השרש מיק, וכן גם רד״ק, אפס לא אמרו בפרוש אם ימיקו הוא לפי דעתם עתיד קל או הפעיל. ופרשוהו רוב הקדמונ׳ במשמ׳ מסס, כמו השרש מקק, ואמרו שהוא בהשאלה שהרשעים גורמים בדבריהם על זולתם ש י מ ס ו. אך אין צרך בזה.

[2]) עי׳ הערה להפעל.

[3]) כך הנסחא המסורה, וראו הקדמונ׳ במלה זו הפעיל מן רום, ומפני שהוא לשון יחיד והשֵם שלפניו הוא מ״ר, כסילים, נדחקו ואמרו שהכונה לכאו״א מן הכסילים. אך מלבד שזה דחוק גם עצם המליצה הֵרִים

***מַ֫יִשׁ**[1]), מייש, — שֵׁם אילן גדול, יגדל ביערות, ויתן פרי כעין גרגר שחור, מתוק, Elsbeerbaum; alisier; service-tree: (המשה עצים פסולים למזבח) של שקמה ושל חרוב ושל דקל ושל מ י ש ושל אלון (תוספת׳ מנח׳ ט יד, ת״כ, נדבה פרק ו ובבלי תמיד כט, בשנויי נוסחאות). — ושם הפרי: וימצא דודאים וכו׳ ר׳ יהודה ברבי סימון אומר מ י י ש י ן[2]) (מד״ר ברא׳ עב).

מִישׁוֹר[3]), ש״ז, מִישֹׁר, — א) קרקע שאין בו לא הרים ולא עמקים, Ebene; plaine; plain: את בצר במדבר בארץ הַמִּישֹׁר לראובני (דבר׳ ד מג). ויהי להם הגבול מערוער אשר על שפת נהל ארנון והעיר אשר בתוך הנחל וכל הַמִּישֹׁר על מידבא חשבון וכל עריה אשר בַּמִּישֹׁר דיבן ובמות בעל (יהוש׳ יג יו־יז). ומעבר לירדן יריחו מזרחה נתנו (לערי מקלט) את בצר במדבר בַּמִּישֹׁר ממטה ראובן (שם כ ח). ועבדי מלך ארם אמרו אליו אלהי הרים אלהיהם על כן חזקו ממנו ואולם נלחם אתם בַּמִּישׁוֹר אם לא נחזק מהם (מ״א כ כג). הנני אליך ישבת העמק צור הַמִּישֹׁר נאם יי׳ (ירמ׳ כא יג). ואבד העמק ונשמד הַמִּישֹׁר אשר אמר יי׳ (שם מח ח). כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו והיה העקב לְמִישׁוֹר והרכסים לבקעה (ישע׳ מ ד). מי אתה הר הגדול לפני זרבבל לְמִישֹׁר והוציא את האבן הראשה (זכר׳ ד ז). רגלי עמדה בְמִישׁוֹר (תהל׳ כו יב). כי מקנה רב היה לו ובשפלה וּבַמִּישׁוֹר אכרים וכרמים בהרים ובכרמל (דהי״ב כו י). — וארץ שאין בה מעקשים: והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים לְמִישׁוֹר (ישע׳ מב יו). הורני יי׳ דרכך ונחני בארח מִישׁוֹר למען שוררי (תהל׳ כז יא). תנחני בארץ מִישׁוֹר (שם קמג י). — ובתו״מ: כל הנותן עיניו בכוסו עריות כולן דומות עליו כ מ י ש ו ר (ר׳ אמי, יומ׳ עה.). כל הנותן עיניו בכוסו כל העולם כלו דומה עליו כ מ י ש ו ר (ר׳ אסי׳ שם). — וגם במשמ׳ קרקע הלק שאין בו קוצים וכיוצא בזה: משל לאחד שהיה יושב בפרשת דרכים והיו לפניו שני שבילים אהד שתחלתו מ י ש ו ר וסופו קוצים ואהד שתחלתו קוצים וסופו מ י ש ו ר והיה מודיע את העוברים ואת השבים ואומר להם אתם רואים שביל זה שתחלתו מ י ש ו ר בשתים ושלש פסיעות אתה מהלך ב מ י ש ו ר וסופו לצאת בקוצים ואתם רואים שביל זה שתחלתו קוצים בשתים ושלש פסיעות אתה מהלך בקוצים וסופו לצאת ב מ י ש ו ר (ספרי דבר׳ נג). — ב) דבר ישר, נכון, צדק, Recht; droiture; uprightness: ושפט בצדק דלים והוכיח בְּמִישׁוֹר לענוי ארץ (ישע׳ יא ד). בשלום וּבְמִישׁוֹר הלך אתי ורבים השיב מעון (מלא׳ ב ו). כסאך אלהים עולם ועד שבט מִישֹׁר שבט מלכותך (תהל׳ מה ז). — וכמו תה״פ: ישמחו וירננו לאמים כי תשפט עמים מִישֹׁר (תהל׳ סז ה). — ואמר הפיטן: חדשו מלוכה, כדת וכהלכה, חוטר ממלכה, ב מ י ש ו ר ימלך (ר״א קליר, אנסיכה מלכי, מוס׳ א ר״ה).

מִישָׁר[1]), ש״ז, — הון ועשֶׁר, Reichtum; richesse; riches: יש מפזר ונוסף עוד וחשך מ י ש ר[2]) אך למחסור (משלי יא כד).

קלון דחוקה כאן. ולכן הגיהו קצת החדשים י ו ר י ש במקום מרים. אך לפי הנסחה המסורה צריך להניח כי מרים הוא מ״ר מפעל ע״ו או ע״י, ובאמת יש בלשון הערבי׳ הפעל מיר a), שמשמש במשמ׳ הספקת צרכי אכל נפש למשפחתו וכדומה. וצריך איפוא לנקד מְרִים — ומרים אולת לקמן יד כט, במשמ׳ אהרת, כמו י ע ש ה אולת (שם יז), commettre.

[1]) כך נקוד בת״כ מנקד כ״י ותיקן, בכ״י ציור אורי בביה״מ שכטר. — וכך שמו גם בערב׳ מַיש b), וכך גם בסור׳ מישא. ואמר אבו הניפא: אלמיש הו שג׳ר עט׳אמ שביה פי נבאתה וורקה באלע׳רב ואד׳א כאנ שאבא פהו אביצ׳ אלג׳וף ואד׳א תקאדמ אשוד פצאר כאלאבנוש ויע׳לט חתי תתח׳ד׳ מנה אלמואד אלואשעה ויתח׳ד׳ מנה אלרהאל, ע״כ, ובעבר׳: המיש הוא אילן גדול ידמה בצמיחתו ועליו להערב וכשהוא ילד הוא לבן העץ וכשמזקין ישחיר ויהיה כמו ההבן ויהיה עבה עד שיעשו ממנו שלהנות רחבים ויקחו ממנו: העץ להאוכפים. — [2]) בפרוש המיוחס לרש״י: מ י ש ו ן.

[3]) מן ישר.

a) مير b) ميس

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך הכתיב, וראו בנ הקדמונים המלה ישר במם השמוש מִן, ונקדו מִישֶׁר, ובמשמ׳ זו פרשוהו הקדמונ׳ ורוב החדשים. אבל כבר הרגישו החדשים קושי המליצה ולכן אמרו קצתם להגיה מֵעשֶׁר במקום מישר. אך אין צרך בזה, כי המלה מישר, כמו שהיא בהכתוב, אפשר לפרשה במשמ׳ זו בעצמת של עשר והון, כי מלה זו בעצמה משמשת במשמ׳ זו בערבי׳, והיא מַיְשַׁרָה a), מהשרש ישר, שהוא השרש

a) ميسره

א. **מֵישָׁר**, מֵישָׁרִים, מֵשָׁרִים, ש"ז"ר. — א) מה שהוא ישר ונכון, Geradheit; droiture; equity: הלך צדקות ודבר מישרים מאס בבצע מעשקות וכו' הוא מרומים ישכן (ישעי' לג יה־יו). אני יי' דבר צדק מגיד מישרים (שם מה יט). מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים (תהל' יז ב). אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית (שם צט ד). לקחת מוסר השכל צדק ומשפט ומישרים (משלי א ג). אז תבין צדק ומשפט ומישרים כל מעגל טוב (שם ב ט). שמעו כי נגידים אדבר ומפתח שפתי מישרים (שם ח ו). בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני ותעלזנה כליותי בדבר שפתיך מישרים (שם כג יה־יו). כי אתה בחן לבב ומישרים תרצה (דהי"א כט יז). — שפט במישרים, דן במישרים: והוא ישפט תבל בצדק ידין לאמים במישרים (תהל' ט ט). האמנם אלם צדק תדברון מישרים תשפטו בני אדם (שם נח ב). — וקצת במשמ' הסכמה ושלום בין נלחמים וכיוצא בזה: ובת מלך הנגב תבוא אל מלך הצפון לעשות מישרים ולא תעצר כוח הזרוע (דני' יא ו). — ואמר המליץ: הנה לזות שפה ומישרים מלל וסורה ממסר מעל, כי כל אמריך מכתבים על יד ונמדדים במו שעל (ר"ש הנגיד, רעי התחלונן). — וכמו מישור, במשמ' העקרית: עמד ובנה בתים הרבה ופלטירים הרבה ומישרים הרבה שאין להם סוף וכו' ובנה מבוי שהוא ד' אמות על ד' ועושה בתוכו חצר שהוא ד' טפחים על ד' טפחים ועושה בתוכו פשפש קטן שהוא יוצא למישרים גדולים (סדר אליהו רבה טז). — ב) הלך היין למישרים, התהלך במישרים, היה יפה לשתיה: וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים (שה"ש ז י). אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכיס עינו יתהלך במישרים אחריתו כנחש ישך וכצפעני יפרש (משלי כג לא־לב).

ב. **מֵישָׁר**[1], ש"ז, מ"ר מישרים, מישרי, — שטיח רך, מפרש רך, המשמש בפרט למשכב דודים, Weicher Teppich; tapis moelleux; soft rug, וכהרחבה עצם משכב הדודים: משכני אחריך נרוצה

ישר בעברית, אמר אלג'והרי: ואלמישרה בפתח אלשינ וצ'מהא אלשעה ואלע'ני, ע"כ, ובעבר': מישרה בפתח השין וחולמה, הרחבה ועשר. וכן בלשאנ אלערב ושאר המלונים. ואפשר כי הדגש ביוד הוא מהדגשים הקדומים שלפני הנקוד, והכונה היתה בו להעיר כי אין זו המלה מישר הידועה. וחירק המם אולי הוא מסורה אמתית והוא כמו מיכל.

[1]) עי' הערה שלקמן.

הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך נזכירה דדיך מיין מישרים[1]) אהבוך (שה"ש א ד).

— [1]) כך הנוסחה המסורה בכל הספרים, וראו בה הקדמונים וכמעט כל החדשים את המלה א.מישר, ואמרו קצתם, השבעים, עקילס, סומכוס, תאד' תרגום והירונימוס, כי הוא נושא המשפט, אלא שהוא כנוי לעלמות. וקצתם, רש"י ושאר המפרשים היהודים ורבים מהחדשים אמרו, כי היא משמשת כאן שמוש תה"פ והכונה היא שאהבוך (העלמות שבפסוק הקודם) בתם לבב. רש"י: אהבה עזה אהבת מישור בלי עקיבה. ע"כ. והראב"ע פרש שהוא כנוי להיין. אבל כבר הרגישו רבים מהחדשים בקושי מליצת הכתוב לפי כל אלה הפרושים, ויבקשו לפרנס המליצה בדרך אחר. דר' יהודה אמר כי מישרים הוא שם נרדף לעלמות, והוא כמו שריה a) בערבי'. אהרליך הגיה משירים אהבוך. וקצת החדשים מחקו לגמרה שתי המלים מישרים אהבוך ואמרו כי גם משקל הכתוב מסיע לזה, כי משקל הכתוב הוא שתים כנגד שתים בדלת ובסוגר: משכני אחריך נרוצה, הביאני המלך הדריו, הוא משני איברים, כך הסוגר צריך להיות משני איברים: נגילה ונשמחה בך, נזכירה דדיך מיין, ושתי המלים מישרים אהבוך הן יוצאות זנב. אבל טענה זו נגד שתי המלים האלה מפאת המשקל מפרכת היא מעיקרה, יען משקל הכתוב איננו כלל שתים כנגד שתים בדלת ובסוגר, כ"א שלשה בדלת: משכני אחריך נרוצה, הביאני המלך חדריו, נגילה ונשמחה בך, — ושנים בסוגר: נזכירה דדיך מיין, מישרים אהבוך. והוא מקביל לעמת שני הכתובים הקודמים לו, שגם שם יש שלשה ושנים, אלא ששם הוא להפך, שנים בדלת: ישקני מנשיקות פיהו, כי טובים דדיך מיין, — ושלשה בסוגר: לריח שמניך טובים, שמן תורק שמך, על כן עלמות אהבוך. ואין כפק בדבר כי אלה שלשה פסוקים הם חרוזה אחת מרכבת משני בתים (פסוק ב-ג, ופסוק ד), וכל בית מרכב מדלת וסוגר, והדלת של הבית הראשון מקביל להסוגר של הבית השני, והסוגר של הבית הראשון והדלת של הבית השני מקבילים זה לזה. נמצאת למד, כי מצד המשקל שתי המלים מישרים אהבוך הן מוכרחות כאן ואם אתה מוהקן אתה מחריב את המשקל. וכשתתבונן היטב וראית כי כשם ששני הבתים מקבילים זה לזה בדרך הפוך, ר"ל שהדלת של הראשון מקביל להסוגר של השני, והסוגר של הראשון מקביל להדלת של השני, כן הדלת של הראשון והסוגר של השני מקבילים זו לזה בדרך הפוך, ר"ל כי האבר הראשון של הסוגר של השני, שהוא: נזכירה דדיך מיין, מקביל להאבר השני של הדלת של הראשון, שהוא כי טובים דדיך מיין, ומזה אתה למד, כי האבר השני של הסוגר

---

a) سرية

*מִיתָה, ש״נ, מ״ר מִיתוֹת. — בה״פ מן מות, א) כמו מָוֶת: ושוב יום אחד לפני מיתתך (ר׳ אליעזר, אבות ב י). תמיה אני אם ימותו מיתת עצמן (הוא, סנה׳ סח.). כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה (הוא, ערוב׳ סג.). כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני (רשב״ג, חגי׳ ה:). מוטב אמות מיתת עצמי ולא אעבור על דעת חבירי (ר״ע, ערוב׳ כא:). ומה במקום חיותנו אנו מתייראין במקום מיתתנו על אחת כמה וכמה (הוא, ברכ׳ סא:). כל הטועם כלום קודם שיבדיל מיתתו באסכרא (הוא [1], פסח׳ קה.). ואלו אידיהן של עבודת אלילים וכו׳ ויום הלידה (של מלך) ויום המיתה (ר׳ מאיר, ע״ז א ג). מיתה ויום הכפורים מכפרין עם התשובה תשובה מכפרת עם המיתה ויום המיתה בתשובה (ר׳ יהודה, תוספתי יוה״כ ה ט). למה נסמכה מיתת [2]) אהרן לבגדי כהונה מה בגדי כהונה מכפרין אף מיתתן של צדיקים מכפרת (ר׳ אלעזר, מו״ק כח.). מי שאמר בשעת מיתתו יש לי בנים נאמן (קדוש׳ ג ח). שמיתתן של רשעים הנאה להן והנאה לעולם (סנה׳ ח ה). אפילו שיחה יתירה שבין איש לאשתו מגידים לו לאדם בשעת מיתה [3]) (רב, חגי׳ ה:). שכל מקום שהזכרת השם מצויה שם עניות מצויה ועניות כמיתה (הוא, נדר׳ ז:) ג׳ ספרים נפתחים בר״ה וכו׳ צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה בינוניים תלויין ועומדין מר״ה ועד יוה״כ זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה (ר׳ יוחנן, ר״ה יז:). כל מיתה שיש בה גויעה זו היא מיתתן של צדיקים (הוא, ב״ב יז:). (מת) לחמשים ושתים מיתת שמואל הנביא לששים מיתה האמורה בתורה לשבעים מיתה של חיבה לשמונים מיתה של זקנה מיכן והילך חיי צער (ירוש׳ ביכור׳ ב א). למה נסמכה מיתת [4]) מרים לפרשת פרה אדומה

של השני, שהוא מישרים אהבוך, על כרחך מקביל לאבר הראשון של הדלת של הראשון, שהוא ישקני מנשיקות פיהו. והנה, שני הבתים של החרוזה הזאת הולכים מהחיצון אל הפנימי, מהקל אל החמור. מנשיקות ותשבחות לריח השמנים אל הריצה לתוך חדרי המלך, אלא שבתוך הבית הראשון בעצמו המליצה הולכת מהחמור אל הקל, בהדלת בקשת נשיקות ובהסוגר תשבחות להשמנים, ולכן עפ״י ההקבלה של שני הבתים, שהדלת של הראשון מקבלת להסוגר של השני הדין נותן שבבית השני הסוגר צריך להיות יותר חמור מהדלת, והוא הסוגר הכללי של כל החרוזה בהגעת החשק עד תכליתו האחרונה. ובאמת, האבר הראשון של הסוגר של הבית השני, שהוא: נזכירה דדיך מיין, הוא הפסיעה האחרונה על דרך החשק אחרי הביאה להחדרים, כי אפילו אם לא נגיה נשכרה במקום נזכירה, כדעת רוב החדשים, ונניח את הפעל נזכירה במקומו, אין ספק בדבר כי הכונה בנזכירה זה היא כמו נשכרה, ומליצת נזכירה דדיך היא כמו נתעלסה באהבים וכשם שבהדלת של הבית הראשון האבר הראשון, ישקני מנשיקות פיהו, הוא היותר חזק מהשני, שהוא: כי טובים דדיך מיין, כן, על פי ההקבלה ההפוכה הנהוגה בחרוזה זו, בהסוגר של הבית השני האבר השני, שהוא מישרים אהבוך, צריך להיות יותר חמור מהראשון שהוא נזכירה דדיך מיין, ועל כרחנו אנו צריכים לאמר כי בשתי המלים מישרים אהבוך הכונה להתכלית האחרונה של החשק, כעין פרוש לנזכירה דדיך מיין, והוא עצם משכב הדודים. וחנה להמלה מישר יש אח בערבי׳ מיתׄ׳ר, משרש ותׄ׳ר a) בערב׳ במשמ׳ דש דבר ברגליו כדי לרככו, והשם וְתׄ׳ר b) הוא שטיח ומפרש רך, והשם וַתׄ׳ר c) לעצם מעשה הבעילה. אמר לישאנ אלערב: ותׄ׳ר אלשי וטא וכו׳ אלותׄ׳יר אלפראש אׄלוטי וכד׳לכ אלותׄ׳ר באלכשר וכל שי ג׳לשת עליה או נמת עליה וכו׳ ואלמיתׄ׳רה הנה׳ כפיה׳ אלמרפקה תתח׳ד׳ לאלשרג׳ וכו׳ וקאל בעצ׳ אלערב אעג׳ב אלנכאח וַתׄ׳ר עלי וְתׄ׳ר אי נכאח עלי פראש ותׄ׳יר, ע״כ, ובעבר׳: ותׄ׳ר הדבר דש אותו ורכך אותו, ואלותׄ׳יר שטיח מרכך, וכמו״כ אלוִתׄ׳ר בחירק וכל דבר ישבת עליו או ישנת עליו, ומיתׄ׳רה הוא כסת ממלא מוכים יוקח להסרג, ואמרו קצת הערבים הנפלא שבמשגלים הוא וַתׄ׳ר על וִתׄ׳ר, לאמר משגל על שטיח רך. וכבר נתחבטו הקדמוני׳ בהחליפות של נסתר ונכח ויחיד ורבים שבהפסוקים האלה, ואעפ״י שגם קצת החדשים הניחו אפשרות הדבר ואמרו שזהו מפני עז הרגש של החשק שנדמה לה פתאם להחשוקה שדודה עומד לפניה והיא מדברת לו, אעפי״כ רוב החדשים מגיהים בכל מקום בלשון נכח: נשקני במקום ישקני, פיך במקום פיהו, משכנו במקום משכני, הֲבִיאֵנוּ במקום הביאני, חדריך במקום חדריו. והנה לפי הענין ולפי ההקבלה לאבר הראשון מן הסוגר היה ראוי להיות מישריך אהבנו, ויש לחשב כי נשתבש המם במקום ך, ובמקום אהבנו נשתבש אהבוך עפ״י סוגר פסוק א. אך, כדי להניח הנוסחה המסורה עד כמה שאפשר בהויתה אפשר לאמר כי היה כתוב מישרי מאהביך, ומאהביך הוא שם מ״ר כמו אהבוך.

[1]) בכ״י: ר׳ יעקב. — [2]) בכ״י: מיתתו של אהרן. — [3]) בכ״י: מיתתו. — [4]) בכ״י: פרשת מרים ומיתתה. —

a) وثر b) وَثر c) وِثر

לומר לך מה פרה אדומה מכפרת אף מיתתן של צדיקים מכפרת (ר׳ אמי, מו״ק כח.). **יודעין רשעים** שדרכם למיתה ויש להן חלב על כסלם (רבה[1], שבת לא:). **לא דיין לרשעים שאינן חרדים ועצבים** מיום המיתה אלא שלבם בריא להם כאולם (רבא בר׳ עולא[2], שם). **תשע** מאות ושלשה מיני מיתה נבראו בעולם וכו׳ קשה שבכלן אסכרא (ברכ׳ ח.). **יש** מיתה בלא חטא (שבת נה:). **מת פתאום זו היא** מיתה חטופה חלה יום אחד ומת זו היא מיתה דחופה וכו׳ שני ימים ומת זו היא מיתה דחויה וכו׳ חמשה זו היא מיתת כל אדם (מו״ק כח.). הגיע לגבורות (ומת) זו היא מיתת נשיקה (שם). כולם (כל תלמידי ר״ע) מתו מיתה רעה (ר״ח בר אבין, יבמ׳ סב:). מי שמת בחוצה לארץ ונקבר שם שתי מיתות יש בידו (ר׳ הונא, מד״ר בראש׳ צו). וקרח לקה יותר מכלם שנשרף ונבלע וכו׳ לפיכך נדון בשתי מיתות (שם במד׳ יח). מאה מיתות ולא קנאה אחת (שם דבר׳ ט). הכל למות והכל למיתה ואשריו לאדם שיוצא בשם טוב מן העולם (שם רות, וימת אלימלך).— מִיתָה מְשֻׁנָּה, לא טבעית, פתאמית: וצדקה תציל ממות ולא ממיתה משונה אלא ממיתה עצמה (ר״ע, שבת קנו:). יהי״ר מלפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו היום ובכל יום וכו׳ מעלילה ממיתה משונה מחולאים רעים וממקרים רעים (ברכת השחר, יהי רצון). כל המרעיב עצמו בשני רעבון ניצל ממיתה משונה (רב[3], תעני׳ יא.). נבדקו ומתו כל החוטאים מיתה משונה (מד״ר במד׳ ט). הגלית את בני ומסרתן בידי האומות והרגום בכל מיתות משונות (ר׳ שמואל בר נחמן, שם איכ׳, פתיח׳).— ב) הֲרִיגַת אָדָם: ואם ממיתני (המלך) אין מיתתו מיתת עולם (ריב״ז, ברכ׳ כח:). העובר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה (ר׳ ישמעאל, תוספת׳ יוה״כ ה ה). נשאת (בת כהן) לאחד מכל הפסולין משלמת קרן וחומש ומיתתה בחנק (ר׳ מאיר, תרומ׳ ז ב). ברור לו (להרוג ב״ד) מיתה יפה (ר׳ יהודה, תוספת׳ סנה׳ י יא). וכותבין ושולחין בכל מקום איש פלוני נתחייב מיתה בב״ד (הוא, גמ׳ שם פט.). ומעשה באחד שיצא ליסקל אמרו לו התוודה אמר תהא מיתתי כפרה על כל עוונותי (תוספת׳ שם ט ה). כמיתת בעלים כך מיתת השור (משנה שם א ד).

[1]) בכ״י: רבא. — [2]) בכ״י אין המלים בר׳ עולא. — [3]) בכ״י: רב בשם ר׳ חייא.

ארבע מיתות נמסרו לבית דין סקילה שריפה הרג וחנק (שם ז א). כל מצוה שמסרו ישראל עצמן עליה למיתה בשעת גזרת המלכות כגון עבו״ם ומילה עדיין היא מוחזקת בידם (ר״ש בן אלעזר, שבת קל.). מיום שחרב בית המקדש אע״פ שבטלה סנהדרין ארבע מיתות לא בטלו (ר׳ חייא, סוט׳ ח:). שלשה מיתתן בידי אדם (סנה׳ פט.). **אם למדת על המועד** שעשה בו כל המיתות כנגיחה אף התם נעשה כל המיתות כנגיחה (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ י). — ומצוי בסהמ״א, ובהשאלה, מיתת אבר אחד בגוף בע״ח, שהדל לפעול פעולתו: **ואם יהיה עם השבר רצוץ ויפוחד** מיתת האבר אז תשרש (קאנון ד ה ב ט).

מֵיתָר[1]), ש״ז, מ״ר בכנ׳ מֵיתָרַי, מֵיתָרָיו, מֵיתָרֶיךָ, מֵיתָרַיִךְ, מֵיתְרֵיהֶם. — א) **חבל שקשרים בו את האהל אל היתד התקועה באדמה**, **Zeltstrick ; corde de tente** **tent-cord**: את יתדת המשכן ואת יתדת החצר ואת מֵיתְרֵיהֶם (שמות לה יח). **ואת המסך לשער החצר את** מֵיתָרָיו ויתדתיה (שם לט מ). **אהלי שדד וכל מֵיתָרַי** נתקו (ירמ׳ י כ). **הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך** יטו אל תחשכי האריכי מֵיתָרַיִךְ ויתדתיך חזקי (ישע׳ נד ב). — ב) כמו יֶתֶר, חֶבֶל הקשת, **Sehne des Bogens**, **corde de l'arc ; bow-string**: **כי תשיתמו שכם במיתריך** תכונן על פניהם (תהל׳ כא יג). — ובסהמ״א, חֶבֶל בכלל: כפתוהו אל העמוד ללקות וכרת את המיתרים וברח (רמב״ם, הלכ׳ סנה׳ יז ו). — ג) בהשברת, קו מחבר שני קצוות הקשת: **השער השני בחשבון הקשתות** ומיתריהן וכל התלוי בהן מיתר הקשת הוא קו ישר יוצא בעגול מנקודה אחת נתונה על קו העקום המקיף את העגול אל נקודה אחרת כנגדה מהקו המקיף (ר״א בר״ח הנשיא, חשבון המהלכות, כ״י בריט׳ מוז׳). — ד) **בגוף בע״ח, מין ממיני הגידים: כי החרום** **הוא שמיתר חוטמו נכרת וכו׳ ומיתר החוטם הוא** ההוצץ בין שני האפים (ר״י א״ת, הפרש׳ לריב״ג, פרש הרס). **וכן נצטרך הלב אל הריאה והגרון והאף והקרום** **והמיתר המניע למיתר החזה לעבודת הנשימה** (הוא, כוזרי ב כו). **המיתרים והם גשמים צומחים** מקצות העצלים דומים לעצבים ופוגעים האיברים המתנועעים פעם ימשכום בהמשכם בכויצת העצל והתקבצותו והחזרתו לאחור ופעם ירפום בהתרפותם (קאנון א א ה, במהות האבר). המיתר הוא יותר רך

[1]) מן א.יתר.

מהקשורים ויותר קשה מן העצבים וכו׳ יש בגוף ג׳ כלים קרוב ענינם בצורת גרמיהם אחד מהם העצב והשנ׳ הקשור והשלישי **המיתר** **והמיתר** הוא שתי קצוות העצל והוא עצביי והולדו יהיה מהעצב והקשור יחד וכל עצב הוא עגול בעגול גמור ואיננו כן **המיתר** אבל יש ממנו עגול ויש ממנו שטוח מעט (פרקי משה א). אלו השלשה כלים והם העצב **והמיתר** והקשור כלם הם לבנים ומקשיים חלולים בעדרי הדם (שם). אבל המתנועע אשר לא יניע דבר הוא העצמות ומניעו הם **המיתרים** ומניע **המיתרים** העצלים ומניע העצלים הגידים המשתרגים בהם (אמונ׳ רמה א ס). לעיין יפה בכל הגידין והורידין והעורקים דופקים ובלתי דופקים עצבים ועצלים קשרים **ומיתרים** (שאלת יעבץ א מח). — ה) °מֵיתְרֵי הכנור וכדומה, הנימים שיפה בהם המנגן: מי שידע להחביר תנועות הנפש עם הטבע כחבור תנועת ארבעת **המיתרים** עד אשר יתנועעו כולם (מוסרי הפלוסופ׳ א יט). ושמם (של המיתרים) **מיתר** השורק הנקרא זיר כפי הגבורה **והמיתר** המשנה הנקרא מתנה כנגד הצדק וכו׳ **והמיתר** המשלש הנקרא מתלת׳ כנגד היושר **והמיתר** האילם הנקרא באם כנגד המחילה (שם א כ). ויתחדשו מזה קולות משונים כמו שיתחדש מהנעת **מיתרי** הכנור (רש״ט פלקיירא, המבקש פז). כנורו של משה שלם היה **במיתריו** ויתדותיו משוערים במדה ערוכה (נפוצ׳ יהודה א). — ובמליצה, בענין השירה, ואמר המשורר: כי הלש נבלי **ומיתריו** לא כוננו, ובנות שירתי גם הן אברותן מה רפו, אלה קול זמרה עדנה לא נתנו, אלה במרום הבריאה עוד לא עפו (יל״ג, מלחמ׳ דוד בפלשת׳ א).

*מַךְ, שת״ז, — אדם עניו ושפל רוח: לדוד מכתם שיצא ממנה דוד שהיה **מך** ותם לכל (ר׳ יוחנן, סוט׳ י:). מיכאל שעשה עצמו **מך** (ר׳ יצחק, שם לד:). — ותאר לְעָני: שמנה שמות נקראו לעני עני אביון מסכן רש דל דך **מך** הלך עני כמשמעו וכו׳ **מך** שהוא **מך** לפני כל עשוי כמין סקופה התחתונה (מד״ר ויקר׳ לד). — ואמר בן סירא: תן לטוב ומנע מרע הקיר **מך** ואל תתן לזד (ב״ס גני׳ יב ד). — ובסהמ״א: וסוד אמתיק עמך, ללמד את עמך, כמתנשא **כמך**, כרבם כצעירים (כ״ש הגיד, באשמרת). מה לך ים תבהיל **מך**, גם אנכי עמך, למה אפך חרה, מה זה רוחך סרה (ראב״ע, אפרוש כף). מי יעמוד לפניך בשעת זעמך, נאנק בעד עם עני **ומך**, סלח נא למען שמך (ר׳ אבדימי, אפס זכה, סליח׳ מנח׳ יוה״כ). ספרים עת יקראו לברואי עולמך, שאת חיים וחלוף לשוע **ומך**, עליו חן וחסד באולמך (ר׳ שלמה, אנא עורכה, סליח׳ ער״ס). יש מתראה **מך** משה ראשו ורוח נשברה ולבו מלא נכלים (ב״ז, תרג׳ ב״ס יט כה). — ובמשמ׳ עני: עסק בבנין עד שנעשה **מך** (רב״י סנה׳ קא:).

מַךְ: מַכִּים, — עי׳ מַכָּה.

מ״כ, — ר״ת: מנוחתו כבוד, משכבו כבוד.

מַכְאֹב[1], ש״ז, מַכְאוֹב, כנ׳ מַכְאֹבִי, מַכְאוֹבִי, מַכְאֹבְךָ, מַכְאֹבָהּ, מַכְאֹבוֹ, מ״ר מַכְאוֹבִים, מַכְאֹבִים, מַכְאֹבוֹת, מַכְאֹבֵינוּ, מַכְאֹבָיו — כמו כְּאֵב, כאב גופני ונפשי, Schmerz, Leiden; souffrance; pain: ויאמר יי׳ ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את מַכְאֹבָיו וארד להצילו מיד מצרים (שמות ג ז־ח). מה תזעק על שברך אנוש מַכְאֹבֵךְ[2] על רב עונך עצמו חטאתיך עשיתי אלה לך (ירמ׳ ל יט). אמרת אוי נא לי כי יסף יי׳ יגון על מַכְאֹבִי יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי (ברוך הסופר, שם מה ג). פתאם נפלה בבל ותשבר הילילו עליה קחו צרי לְמַכְאוֹבָהּ אולי תרפא (שם נא ח). לוא אליכם כל עברי דרך הביטו וראו אם יש מַכְאוֹב כְּמַכְאֹבִי אשר עולל לי (איכ׳ א יב). שמעו נא כל עמים וראו מַכְאֹבִי בתולתי ובחורי הלכו בשבי (שם יח). רבים מַכְאוֹבִים לרשע והבוטח ביי׳ חסד יסובבנו (תהל׳ לב י). כי אני לצלע נכון וּמַכְאוֹבִי נגדי תמיד (שם לח יח). כי אתה אשר הכית רדפו ואל מַכְאוֹב[3] חלליך יספרו (שם סט כז). כי ברב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מַכְאוֹב (קהל׳ א יח). כי כל ימיו מַכְאֹבִים[2] וכעס ענינו גם בלילה לא שכב לבו (שם ב כג). — ויותר כאב גופני: והוכח בְּמַכְאוֹב על משכבו (איוב לג יט). נבזה וחדל אישים איש מַכְאֹבוֹת וידוע חלי וכו׳ אכן חלינו הוא נשא וּמַכְאֹבֵינוּ סבלם (ישע׳ נג ג־ד). כל נגע וכל מחלה וכו׳ אשר ידעו איש נגעו וּמַכְאֹבוֹ ופרש כפיו אל הבית הזה (דהי״ב ו כח־כט). — ואמר בן סירא, במשמ׳ הטבעית הגופנית: **מכאוב** ונדדי שינה וצער ותשניק ופני הפוכות עם איש כסיל (ב״ס גני׳ לד כ). — ובתלמ׳ במשמ׳ המוסרית: ותסלח לנו להיות גאולים ורחקנו **ממכאובינו**[4] ודשננו בנאות ארצך (שמואל, נוסח תפלה, ברכ׳ כט.). — ואמר המשורר: בעת ידאב וגם יכאב ואין מרפא **למכאובו**, ועת ימש

[1] מן כאב. — [2] בקצת נוסח׳ מלא ו. — [3] המליצה קשה ויש מפקפקים באמתת הנוסח. — [4] בכ״י ממכאוב.

מאור שמש ואין הדר לכוכבו (ר״י הלוי, ינו הלג). לאם האל בעם נדכא ומכאבים כל ימיו, יפחד לילו ויומו מתגרת ידי קמיו (הנה, לאט הלג). אמרו ירחיק מכאוב לבות ובפיו יסיר את מדויהם (רמ״ע, תרשיש א כה). אני בעזרת האל ארפא מחצים, ואגדר פרצים, ואחביש מעצבים, ואשקיט מכאובים (ר״י הריזי, תחכמי ו). ובעודי הולך בדרך, ואני חזק מכאוב רפה ברך (שם מז). — ומ״ר מכאובות, במשמ׳ הטבעית: מהושות ומכאובות הבאים לאדם כולם על ידי גזירת שמים (רש״י ע״ז ג:).

*מְכַבֵּד, ש״ז, מ״ר מְכַבְּדִים, — א) מְטַאטֵא, שֶׁמְּכַבְּדִים בו את הבית וכדומה: (האומר) שב על המכבד שתהא חולם הלומות אל תשב על המכבד שלא תהא חולם חלומות הרי זה מדרכי האמורי (תוספתא שבת ו ז). הממם (את האויב) כבמכביד (ר׳ אלעזר בר כהנא, מד״ר איכ׳, פתיה׳). את מוצא שסנהריב הגלה ישראל שלש גליות גלות ראשונה הגלה לראובני וכו׳ השלישי הגלה שאר השבטים שנאמר והאחרון הכביד הכביד כבמכבד (תנחומ׳ מסעי יג). — ב) כמו מְכַבֶּדֶת[1]: יד האשכול כל שהוא וכו׳ ויד המכבד של תמרה ארבעה טפחים וקנה של שבולת ג׳ טפחים (עוקצ׳ א ג).

*מְכַבֶּדֶת, ש״נ, מ״ר מְכַבְּדוֹת, — א) הקנה שהתמרים תלויים בו: מכבדת[2] של תמרה ששייר בה תמרה אחת (תוספתא עוקצ׳ א ג). יד מכבדת של תמרה שהיא יתרה על ארבעה טפחים (שם ד). בעל הבית שנתן פיאה לעניים אין רשאי שיאמר להם טלו זרע ותנו פשתן וטלו תמרים ותנו מכבדות (שם פאה כ יב). סוכי תאינה ובהן תאינים מכבדות ובהן תמרים (שם מעש״ר ג ה, יו״ט ד ב). הנח תבואה בקשה תלתן בעמיר תמרים במכבדות (ת״כ קדוש׳ ג ז). — ב) כמו מְכַבֵּד, במשמ׳ מטאטא: מכבדות[3] של מילת[4]) מותר לטלטלן בשבת אבל של תמרה לא (רב׳

[1]) הרמב״ם ביד החזקה (טומא׳ אוכל׳ ה ב), אמר וז״ל: והמכבד הוא העץ האדום שהשרביטין תלויין בו והתמרים דבוקות בשרביטין.

[2]) פרש רה״ג: פירוש צעפ אל תמר בטיית ושמה מכבדת מב׳ פנים אחד משום שהפרי שתלוי עליה היא כבדה ונתלית למטה ואחד שהוא לכבד את הבית. — [3]) פרש ר״ח: מכבדת מטאטא שמכבדין הבית בהן. אך רש״י לעז אישקובא, ופרש: שמכבדים בהן את השולחן, ע״כ, ר״ל מה שאנו קוראים מברשה. וכך הרא״ש: כמו זנב שועל וכיוצא בו שמכבדין בו את המילת. וכן הר״נ. — [4]) כך בכ״י. ובנוסח׳ הדפוס: מילתא.

שבת קכד:). — ג) ״מברשה: וכתב בהגהות אלפסי פרק הזורק שאסור לכבד הבגדים על ידי מכבדות העשויות מקסמים שלא ישתבר קסמיהם (הגה״י א, דיני שבת י).

מַכְבִּיר, — מלה באה פעם אחת במקרא: כי בם ידין עמים יתן אכל לְמַכְבִּיר[1]) (איוב לו לא). ועי׳ הערה.

מִכְבָּר[2]), ש״ז, — א) דבר עשוי נקבים נקבים כעין כברה: ועשית לו (להמזבח) מִכְבַּר[3]) מעשה רשת נחשת ועשית על הרשת ארבע טבעת נחשת על ארבע קצותיו ונתתה אתה תחת כרכב המזבח מלמטה והיתה הרשת עד חצי המזבח (שמות כז ד־ה). ויעש למזבח מִכְבָּר מעשה רשת נחשת תחת כרכבו מלמטה עד חציו ויצק ארבע טבעת בארבע הקצות לְמִכְבַּר הנחשת בתים לבדים (שם לח ד־ה). את מזבח העלה ואת מִכְבַּר הנחשת אשר לו (שם לה יו). — ובמשמ׳ ״טס של מתכת מנקב: תחתונה (בְּרֵחַיִם של פלפלין[4]) שמקבלת אבק הפלפלין כשנופל דרך נקבי המכבר (רש״י ביצה כג:). — ומ״ר ״מִכְבָּרִים, כמו מִכְבֶּרֶת, מִכְבָּרוֹת: מה שסדרו בעלי השיר בין עונשי גיהנם וכו׳ משפט הנערות להשתדל תמיד בפעל ריקם למלאות את המכברים מים (ר״י מוסקטו, נפוצ׳ יהודה יג). — ב) ״במשמ׳ רֶשֶׁת ללכד צפורים: יונה פותה יקושת כל מעבר, תראי הבר ותנשי המכבר, חלדך עבר והפח לא נשבר

[1]) ראו רב הקדמונים ורב החדשים במלה זו תאר או שם. אמר ריב״ג וז״ל: הו צפה וכו׳ ללע׳איה, ע״כ, ובעבר׳: למכביר הוא תאר וכו׳ להגעת התכלית. רש״י, הפעיל מן כבר במשמ׳ מרבה: למכביר טפלים וצריך למזונות. ע״כ. ראב״ע: למכביר מן כביר שיתיקר או למכביר מן בכברה. ע״כ. רד״ק: והשם בתוספות מם יתן אכל למכביר כלומר לרוב. וכך רוב החדשים. אך מהתרגום היוני נראה כי היתה לו נוסחה: להם כביר, או למו כביר, והיותר נכון שהנוסחה האמתית היתה לעם כביר.

[2]) מן ב.כבר, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) השבעים תרגמו ἐσχάραν, כעין מחתה. וכן עקילס. ובזו המלה בעצמה השתמש יוסף בן מתתיה (עתיק׳ ג ו ח). אך אונק׳ תרגם סרדא, שהוא דבר גדול וקלוע. סומכ׳: κοσκίνωμα, כברה. ואעפ״י שמהוספת המלים מעשה רשת נראה כי בהמלה מכבר בלבד אין המושג של מעשה רשת, בכ״ז אין ספק כי בזמן ההוא פרשו החכמים מלה זו במשמ׳ הנזכרת. — [4]) ובאר שם ר״ח את פרטי הדבר וז״ל: פי׳ כלי עץ חקוק ובאמצעיתו טס של ברזל קבוע במסמרים עומדים מלמטה והוא נקוב נקבים דקים כמין כברה וכו׳ ונותן הפלפלים על הברזל העשוי ככברה וטוחן בעליון וכשישחק יורד מן הנקבים למטה.

(ר"י סלוי, יונה פותה). וכבר כתבתי מה שאמר הפייט יונה פותה תועה במדבר, רואה את הכבר ואינה רואה את המכבר (רשב"ל דולקו, מג"א ג טו). כמו שאמר הפיטן יונה פותה הולכת במדבר, רואה את הבר ואינה רואה את המכבר (ר' יונה, פי' אבות א ה).

מִכְבָּר[1], ש"ז, — מִכְסֶה של בגד: ויהי ממחרת ויקח (מלך ארם שהיה חולה) הַמִּכְבָּר[2] ויטבל במים ויפרש על פניו וימת (מ"ב ח יה).

***מִכְבֶּרֶת**, ש"נ, מ"ר מִכְבָּרוֹת, — כמו כְּבָרָה, בפרט לעפר וכדומה: למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מעל ראשו עמד המלך והעמיד פמליא שלו שם ועשה צבורים והביא מכברות וכבר את הראשון ולא מצאה השני ולא מצאה ובשלישי מצאה אמרו מצא המלך מרגלית שלו (ר' נחמיה, מד"ר בראש' לט, ושם סוף רות).

מַכְבֵּשׁ, ש"ז, — כלי מלאכה כובשים בו דברים בכח חזק, Presse; Press, ומשתנה הצורה לפי מה שהוא משמש תשמישים מתחלפים: מכבש של בעלי בתים שהתירו להיות נוטל ממנו מים נוטל את המקל ואת הלוחין (תוספתא שבת טו ס). מכבש של כובסים[3] שהתירו מערב יום טוב (שם מו"ק ב יב). מכבש של בעלי בתים מתירין אבל לא כובשין ושל כובסין לא יגע בו (שבת כ ה). הנוגע בעמודין על הצדדין מכאן ומכאן ובמכבש שעל גבי הקנים (תוספת' כלי' ב"ב א א). כסוי טני והמכבש של חרס (כלים יו ז). ישב על קורת בית הבד וכו' על המכבש של כובסים (זבי' ד ז). מכבש של נגר בזמן שהוא קבוע (תוספת' כלי' ב"ב א ח). מכבש של שכף שהוא מותח עליו את העור ומניח עליו את האבן (שם א יס). אחד כלים חדשים ואחד כלים ישנים יוצאין מתוך המכבש (מו"ק כג).

מַכָּה, ש"נ, סמי' מַכַּת, בכנ' מַכָּתִי, מ"ר מַכִּים, מַכּוֹת, בכנ' מַכֹּתָהּ, מַכּוֹתֶיהָ, מַכֹּתֶיהָ, — שה"פ מן הִכָּה, א) מה שהאויב מַכֶּה במלחמה, Blutbad; carnage; slaughter: ויכם (יהושע את מלכי האמרי) מַכָּה גדולה בגבעון וירדפם דרך מעלה בית חורן (יהוש' י י). ויעבר יפתח אל בני עמון להלחם בם וכו' ויכם מערער ועד באך מנית עשרים עיר ועד אבל כרמים מַכָּה גדולה מאד ויכנעו בני עמון מפני בני ישראל (שפט' יא לב-לג). ויך אותם (שמשון את הפלשתים) שוק על ירך מַכָּה גדולה (שם יט ח). וילחמו פלשתים וינגף ישראל וינסו איש לאהליו ותהי הַמַּכָּה גדולה מאד ויפל מישראל שלשים אלף רגלי (ש"א ד י). ותהי הַמַּכָּה הראשנה אשר הכה יונתן ונשא כליו כעשרים איש (שם יד יד). ויצא דוד וילחם בפלשתים ויך בהם מַכָּה גדולה וינסו מפניו (שם יט ח). ויצא מלך ישראל ויך את הסוס ואת הרכב והכה בארם מַכָּה גדולה (מ"א כ כא). הַכְּמַכַּת מכהו הכהו אם כהרג הרגיו הרג (ישעי' כז ז). ויכו בהם אביה ועמו מַכָּה רבה ויפלו חללים מישראל (דה"ב יג יז). ויכו היהודים בכל איביהם מַכַּת חרב והרג ואבדן (אסת' ט ה). — ובתו"מ, במשמ' מַכָּה שהכה אחד את חברו ביד וכדומ', Schlag; coup; blow: הכה באחר ידו בנייר בפינקס בעורות וכו' נותן ארבע מאות זוז ולא מפני שמכה של צער היא אלא מפני שמכה של ביזיון היא (תוספתא ב"ק ט לא). מי שיש לו בן מכל מקום פוטר אשת אביו מן היבום וחייב על מכתו ועל קללתו (יבמ' ב ה). היו שניהם כהנים וכו' הם יורשים אותו ופטור על מכתו ועל קללתו של זה ושל זה (שם יא ז). — ובפרט מלקות שמלקין את הפושע עפ"י מצות בית דין: דיני ממונות בשלשה וכו' מכות בשלשה (סנה' א א-ב). מכת תורה ארבעים חסר אחת אומדין אותו אם יש בו ללקות לוקה ואם לאו אינו לוקה (תוספתא מכות ד יז). משלשין בממון ואין משלשין במכות (מכו' שם א ג). אין ממון אצל מכות (ריש לקיש, ירוש' שבוע' ד ט). חביבות המכות שהן מכפרות על החטאים וכו' כדאי הן המכות לכפר על רשעתו חביבות המכות שהן מאהיבות את האדם לאביו שבשמים (מדר' תהלים, דבר' כה ג). — ואמר המשורר במספדו על רה"ג: ורב ספק בחוק ריאה ובכבד ובכליה, ובממון ובמכות ובשפיר ובשליא (ר"ש הנגיד,

---

[1] מן ב.כבר, דומה לְמִכְבָּר, ועי' הערה לקמן. —

[2] השבעים תרגמו χαββά. אוריג' העתיק המלה כצורתה μαχβάρ, ונראה מזה כי בזמנו לא היה פרוש מלה זו ידוע בדיוק. עקילס וסומכ' στρῶμα, שהוא מפרש, מכסה, מצע, ולג' stragulum. ת"י: גונבא, ובקצת נוסח' גונכא. ולא נתברר בודאות פרוש מלה זו.

[3] כך בכ"י א"פ, ובנדפס: של כובשים. ותאר רש"י את פרטי הכלי: מכבש פריש"א שני לווחים ארוכים וכבדים וסודרין בגדים על התחתון ומורידין העליון עליו וכובשים את הבגדים ע"י יתידות שיש עמודים קבועים מנוקבים בארבע הפיאות של התחתונות והעליונה מנוקבת בארבע זוויותיה ועולה ויורדת בעמודים וכפי מה שהוא רוצה לכבוש מורידה ותוחב יתד בנקב העמוד ואינה יכולה לעלות (רש"י שבת קמא).

הכמות פלוליס).—*מַכַּת מַרְדּוּת, שמלקין את מי שמורד במצות בית דין וכדומ׳: מכות מרדות אינו כן אלא מכין אותו עד שיקבל או עד שתצא נפשו (תוספת׳ מכות ד יז). אם אינה סופגת את הארבעים תספוג מכת מרדות (ר׳ יהודה, נזיר ד ג). ועי׳ *מַרְדּוּת. — ב) פצע מחרב וכדומ׳, Wunde; plaie; wound: ואיש משך בקשת לתמו ויכה את מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין וכו׳ וימת בערב ויצק דם המַּכָּה אל חיק הרכב (מ״א כב לד-לה). ויכו ארמים את יורם וישב יורם המלך להתרפא ביזרעאל מן המַּכִּים[1]) אשר יכהו ארמים ברמה (מ״ב ה כה-כט). ואמר אליו מה המַּכּוֹת האלה בין ידיך ואמר אשר הכיתי בית מאהבי (זכר׳ יג ו). וירם אלהים חץ פתאם היו מַכּוֹתָם[2]) (תהל׳ סד ח).—ומה שמתהוה ע״י חלי מה: גם כל חלי וכל מַכָּה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת יעלם יי׳ עליך (דבר׳ כח סא). והפלא יי׳ את מַכֹּתְךָ[3]) ואת מַכּוֹת זרעך מַכּוֹת גדלת ונאמנות וחלים רעים ונאמנים (שם נט). מכף רגל ועד ראש אין בו מתם פצע וחבורה וּמַכָּה טריה (ישע׳ א ו). ביום חבש יי׳ את שבר עמו ומחץ מַכָּתוֹ ירפא (שם ל כו). אוי לי על שברי נחלה מַכָּתִי (ירמ׳ י יט). למה היה כאבי נצח וּמַכָּתִי אנושה מאנה הרפא (שם יה יח). אנוש לשברך נחלה מַכָּתֵךְ (שם ל יב). כי אעלה ארכה לך וּמִמַּכּוֹתַיִךְ ארפאך (שם יז). אין כהה לשברך נחלה מַכָּתֶךָ (נחו׳ ג יט). כי אנושה מַכּוֹתֶיהָ כי באה עד יהודה (מיכ׳ א ט). חברות פצע תמריק ברע וּמַכּוֹת חדרי בטן (משלי כ ל).—ואמר בן סירא: כל מכה ולא מכת לב כל רעה ולא רעת אשה (ב״ס גני׳ כה יג).—ובתו״מ במשמ׳ זו: הלוחש על המכה ואומר כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך ורוקק אין לו חלק לעוה״ב (ר״ע, תוספת׳ סנה׳ יב י). מעשה באשה אחת שהיתה מפלת כמין קליפין וכו׳ וקראו לרופאים ואמרו מכה יש בה מבפנים (ר״א בר׳ צדוק, שם נדה ד ג). נותנין קילור לעין ואיספלנית על גבי מכה ערב שבת עם השיכה והן מתרפאין והולכין בשבת (שם שבת א כג). יוצאין במוך ובספוג שעל גבי המכה ובלבד שלא יכרוך עליהם חוט (שם ה ג). יוצאין באגד שעל גבי המכה וקושרו ומתירו בשבת (שם ד). לאחד שעלתה לו מכה ברגלו והיה רופא כופתו ומחתך ברגלו כדי לרפאתו (שם שקל׳ א ו). שהרופא נותנו (את הגמי) על גבי המכה שהוא מוצץ את הליחה (שם כלים ב״ק ו יט). לקה מכת מות ומפרפר ויצא הימנו רביעית דם (שם אהל׳ ד יג). לא יצא האיש בסנדל המסומר ולא ביחיד בזמן שאין ברגלו מכה (שבת ו ב). בני מלכים סכין שמן ורד על מכותיהם שכן דרכם לסוך בחול (שם יד ד). לא ילעוס אדם חטין ויניח על מכתו בפסח מפני שהן מחמיצות (פסח׳ ב ז). לפלוף שחוץ לעין וגלד שחוץ למכה והרטיה שעליה (מקוו׳ ט ב). מכה שאינה ראויה לגדל שער (נגע׳ י י). נותנין רטייה על גבי מכה מערב שבת (ירוש׳ שבת ה א). לעולם אין מוגעין לא שמן ולא חמין מעל גבי מכה בשבת (בתוספ׳, שם ט ג). על אותה (הרגל) שיש בה מכה הוא נותן (ר׳ יוחנן, שם ו ב). כל מכה של חלל אין מתרפאין מהם (הוא, ע״ז כח.). מכה זו (האסכרה) מפני מה מתחלת בבני מעיין וגומרת בפה (שבת לג:). קרום שעלה מחמת מכה בוושט אינו קרום (רבה, חול׳ מג.). הרי שעבר על דברי רופא ואכל דבש או כל מיני מתיקה מפני שהדבש וכל מיני מתיקה קשין למכה והעלה מכתו גורגתוני (ב״ק פה.). עלו בו צמחים מחמת המכה ונסתרה המכה חייב לרפאותו (שם). הרואה דם מחמת תשמיש וכו׳ ואם יש לה מכה באותו מקום תולה במכתה (נדה סו.). שהחמים[1]) יפין למכה (ר׳ ינאי, מד״ר בראשי׳ מה). משל לתלמידו של רופא שנתן רטייה על מכה אחת ונתרפאת (שם שמות מה). ג׳ דברים קשים לגוף מכת הלב קשה לגוף מכת חולי מעים קשה לגוף ממכת הלב והסרון כיס קשה מכולן (שם קהל׳, ומוגה אני). — ובאותו מקום, מחמת בעילת הבתולה: תינוקת שלא הגיע זמנה לראות ונשאת בש״א נותנין לה ארבעה לילות ובה״א עד שתחיה המכה (נדה י א). שהיה זה בא ובועל והיה זה בא ובועל עד שהגו את מכתה והיא מר לה מר לה לערותה (מד״ר איכ׳, דלכי ציון). — ובסבת חתיכה בתער וכדומ׳: אם אומר שמרחיצין את המילה מה בין מכתו של גדול למכתו של קטן (ר׳ זעירי, ירוש׳ שבת ט ג). שהיתה מכתו תמה שנולד כשהוא מהול (סוטי יב). ויזנב בך הכה אותן מכת זנב (מדר׳

---

[1]) כבר הביא רד״ק דעת ריב״ג כי הוא הקבוץ כמו חִטִּים וְחִטָּה. אבל ר׳ יעקב בן אלעזר כתב שהוא מ״ר מן יחיד מַכֶּה, ע״מ מַטֶּה, וכך דעת הרי״ק. — [2]) בקצת ספרים מכתם, חסר, ויש סברים שהנוסחה משובשת. — [3]) אמר רד״ק: בא בסימן רבוי הנקבות בלבד על נכון אבל לא על המנהג. ע״כ. וכעין זה החרשים, ויש מפקפקים באמתת צורה זו. — [1]) כך בכ״י, ובנוסח׳

הגלים, דבר' כה יח). מהו ויזנב בך מ כ ת הזנב לשון נקי (פסיק' רבתי יב). — וגם לא בבע"ח, ∴בצמחים וכדומ': כשיש מ כ ה באילן שנשרה קצת קליפתו והדרך להדביק שם זבל (הלכות או"ח תקלז יב). — ג) ובכלל מָוֶת, דֶּבֶר וכדומ': ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון יי' ויך בעם שבעים איש חמשים אלף איש ויתאבלו העם כי הכה יי' בעם מַכָּה גדולה (ש"א ו יט). — ובתלמ': לך ה' הגדולה זו קריעת ים סוף והגבורה זו מ כ ת בכורות (ר"ע, ברכ' נח.). — ובמשמ' צָרָה, *מַכָּה מִתְהַלֶּכֶת, צרה כללית מתפשטת במקום מהמקומות ופוגעת בהרבה בני אדם בזמן אחד, epidemic; épidémique; epidemisch: על הארבה ועל החסיל ועל החיה רעה ועל החרב מתריעין עליהן מפני שהיא מ כ ה מהלכת (תעני' ג ה). — *מַכַּת מְדִינָה: תגזול שדה מחבירו ונטלוהו מסיקין אם מ כ ת מדינה היא אומר לו הרי שלך לפניך (ב"ק י ס). המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב או נשדפה אם מ כ ת מדינה היא מנכה לו מן חכורו אם אינה מכת מדינה אין מְנַכֶּה לו מן חכורו (ב"מ ט ו). — *מַכַּת בַּצֹּרֶת: צמחים ששינו מתריעין עליהן מיד וכן שפסקו גשמים בין גשם לגשם ארבעים יום מתריעין עליהן מיד מפני שהיא מ כ ת[1]) בצורת (תעני' ג א). — ד) ענש ומוסר קשה, punishment; punition; Strafe: ואף יי' חרה בעם ויך יי' בעם מַכָּה רבה מאד (במד' יא לג). ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמע לי ויספתי עליכם מַכָּה שבע כחטאתיכם (ויקר' כו כא). אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מַכָּה במדבר (ש"א ד ח). כי מַכַּת אויב הכיתיך מוסר אכזרי על רב עונך עצמו חטאתיך (ירמ' ל יד). — ואמר המשורר: ומה בצע להתקצף אבל דום וקוה כי לכל מ כ ה תרופה (רשב"ג, מלילתי כדלגתי). — ובמליצה, ∴מַכַּת הנפש, כנוי לעון ופשע וכיוצא בזה: לנחם לב שפלים ואמלים ומ כ ו ת ם לרכך בשמנים (רשב"ג, עטה הוד). נפשי אם לבבי תפדי מ מ כ ה מריה, חסד האלהים קוי יהיה לך רטיה (ר"י הלוי, נפשי). אקוה יום אחר יום ושנה אחרי שנה, ומ כ ת י נאמנה צרעת נושנה (הנ"ל, יום זכ). — ה) *מַכַּת פְּרוּשִׁים, כנוי לקצת הפרושים לפנים שהיו צבועים ומתהבלים מאד: חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה ומ כ ו ת

הדפוס: שהחימום. — [1]) ואעפ"י שאמרו בגמ' (שם יט.) מאי מכת בצורת א"ר יהודה א"ר מכה המביאה לידי בצורת, הפרוש האמתי הוא מכה שבאה מפני הבצרה.

פרושין[1]) הרי אלו מכלי[2]) עולם (ר' יהושע, סוט' ג ד). אמר (ר' אלעזר על אותה אלמנה שבאה לקבול לפניו על מעשה רמאות[3]) זו מ כ ו ת פרושין נגעו בה (ירוש' שם). אמר (רבי על אותו תלמיד[4]) זה מ כ ת פרושים נגעו בו (שם).

אבעבעה. — *אֶגֶד. — *אום. — *אָם — אֲרֻכָה. — *גלד, הגלדה המכה. — גלע, *נגלעה המכה. — ∴גָּרִים. — ∴דמל. — חבורה. — חבש. — *חָטָט, הטטים. — ∴טרי. — ∴טריה. — כְּוִיָּה. — *כתית. — *לֵחָה. — *מֻגלא. — מַחַץ. — *מֻרסא. — *פוס, מֻפִּים מורסא. — פצע. — *פשיון. — *צלקת. — ∴צמח. — *רטיה. — ∴תחבשת. — ועי' נגע.

∴מָכָה[5]), פ"י, — קל אינו נהוג.

— פע' ∴מִכָּה, כמו' נכחים מִכִּיתִיכֶם, — מִכָּה את פלוני, הפליא מכותיו, במשמ' מושאלת: אני הכיתיכם אני מ כ י ת י כ ם אני ריויתיכם במי רוש המרים (תבו' יהודי אבן כבת לתלמ' מנחם, את מי הרפת).

— [1]) ואמרו בירוש' שם: ומכת פרושים זה שהוא נותן עצה ליתומים להבריח מזונות מן האלמנה. ע"כ. וספרו שם מעשה: כהדא ארמלתא דרבי שובתי הוות מבזבזה בנכסייא אתון יתמייא וקרבון לרבי אלעזר אמר לון ומה נעביד לכון ואתון שטיין נפק כתובה אמר לון ניחא לכון מימר עיבדון גרמיכון מזבנין והיא תבעה פורנה ומוברה מזונה עבדין כן ברומשא אתת וקרבת גבי ר' אלעזר אמר זו מ כ ו ת פרושין נגעו בה יבוא עלי אם נתכוונתי לכך. — ובעבר': אלמנת ר' שובתי היתה מבזבזת בנכסי היתומים באו היתומים לקבול לפני ר"א אמר להם ר"א מה אעשה לכם ואתם שוטים הוציאו כתובתה אמר להם איש אחד ששמע דברי ר"א אני אבאר לכם כונתו של ר"א עשו עצמיכם כאלו אתם מוכרים את כל הנכסים והיא תתבע את כתובתה ותפסיד מזונותיה עשו כך היתומים ובערב באה האלמנה לקבול לפני ר"א אמר ר"א זו מכות פרושין נגעו בה יבוא עלי אם נתכוונתי לכך. — [2]) בס"א מבלי, ובמדב"מ מכלין. — [3]) עי' הערה שלפני הקודמת. — [4]) גוף המעשה בארמ': חד תלמיד מדרבי היו לו מאתים זוז חסר דינר והוה רבי יליף זכי עימיה הדא לתלת שנין מעשר מסכינין חד זמן עבדין בו תלמידוי עין ביש וכלון ליה אתא בעי מיזכי עימיה היך מה דהוה יליף אמר ליה רבי אית לי שיעורא אמר וכו'. — ובעבר': לאחד מתלמידי רבי היו מאתים זוז חסר דינר והיה רבי רגיל לתת לו פעם לשלש שנים מעשר עני פעם אחת נתנו בו התלמידים עין רעה ומלאו לו הדינר שהיה חסר לו בא רבי לתת לו כדרכו מעשר עני אמר לו התלמיד רבי יש לי כפי השעור (ועפ"י הדין מי שיש לו מאתים זוז אסור לו ליטול מעשר עני) אמר (רבי) זה מ כ ת פ ר ו ש י ם נגעו בו.

[5]) פעל מן השם מַכָּה.

מִכְוָה, ש״נ, סמי׳ מִכְוַת, — מקום בגוף שנכוה באש ונעשה שם כויה, Brandwunde; brulure; burn: או בשר כי יהיה בערו מִכְוַת אש והיתה מחית המכוה בהרת לבנה אדמדמת וכו׳ צרעת הוא בַּמִּכְוָה פרחה (ויקר׳ יג כד-כה). ואם תחתיה תעמד הבהרת לא פשתה בעור והוא כהה שאת הַמִּכְוָה הוא וטהרו הכהן כי צרבת הַמִּכְוָה הוא (שם כח). — ובתו״מ: נכוה בגחלת או ברמץ וכו׳ וכל שהוא מחמת האש זו היא מכוה (ת״כ, תזריע ד ז). השחין והמכוה והקרחת והגבחת (תוספת׳ נגע׳ א ד). השחין ומחית השחין והמכוה ומחית המכוה והבוהק (משנ׳ שם א ה). ליבן שפוד והכה בו וכו׳ משום מכוה בידון (חול׳ ח.).

מָכוֹן[1], ש״ז, סמי׳ מְכוֹן, כנו׳ מְכוֹנִי, מְכוֹנוֹ, מְכוֹנֶיהָ, — א) כמו מָקוֹם, בפרט מקום מוכן לדבר מיוחד, Stätte; place; site: תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מָכוֹן לשבתך פעלת יי׳ (שמות יה יז). בנה בניתי בית זבל לך מָכוֹן לשבתך עולמים (מ״א ח יג). ואתה תשמע השמים מְכוֹן שבתך וסלחת (שם לט). אשקוטה ואביטה במכוני כחם צח עלי אור כעב טל בחם קציר (ישע׳ יח ד). משמים הביט יי׳ ראה את כל בני האדם ממכון שבתו השגיח אל כל ישבי הארץ (תהל׳ לג יג-יד). — ובמדר׳: וכיון שנשרף (ההיכל) אמר הקב״ה שוב אין לי מושב בארץ אסלק שכינתי ממנה ואעלה למכוני הראשון (ר׳ יוחנן, מד״ר איכ׳, פתי׳). — ואמר המשורר: מי זה מהלך על כנף לבי ועץ אהב בגן האהבה נטע, מכין בצלעותי מכון שבתו ועל לוחות לבבי אהלו תקע (רשב״ג, לבי באימת). נאור שח איכה משיח נסכי, ויען כי עירם אנכי, ויאמר כן ממכון מלכי, כנגע נראה לי בבית (ר״י הלוי, אבאר קלת). שמש צדקה זרחה בו אל שוכני מכון חשך ויד עיפה (רמב״ע, תרשיש א רנה). סקל מפחד את נתיביו אל מכון אשר נבר וגם פנה (שם ה קכה). והכינותי בו לכל איש מכונו ומקראו, איש איש על עבודתו ועל משאו (ר״י חריזי, הקד׳ תחכמ׳). —ומ״ל בנג׳: יצאה שכינה מהיכל לפני, ונאמה אלכה ואשובה למכוני, עד אשר יאשמו ובקשו פני (ר׳ יוסף, שכינה צועקת, קינ׳ לת״ב). — ובמליצה, מְכוֹנֵי בין: ממחצב שכל גזור אודם ושיר נעים והד אומר משה מתרשיש ושקוד עלי דלתי מכוני בין (רמב״ע, תרשיש י קס). — ב) קצת במשמ׳ מקום שדבר עומד עליו בחזקה, יסוד, Grund; fondement; foundation: יסד ארץ על מְכוֹנֶיהָ בל תמוט עולם ועד (תהל׳ קד ה). צדק ומשפט מְכוֹן כסאך חסד ואמת יקדמו פניך (שם פט יה). ענן וערפל סביביו צדק ומשפט מְכוֹן כסאו (שם צז ב). — ג) מעמד נכון וטוב[1]: התנדבו לבית האלהים להעמידו על מְכוֹנוֹ ככחם נתנו לאוצר המלאכה זהב וכו׳ (עזר׳ ב סה-סט). וממנו הרים התמיד והשלך מְכוֹן מקדשו (דני׳ ח יא). — ובתו״מ: אף הבונה בית על מכונו לא היה חוזר (ר׳ יהודה, סוט׳ ח ג). כביכול מלך מלכי המלכים ב״ה ובית דינו נמנין על כל אבר ואבר משלך ומעמידך על מכונך[2] (רשב״י, מד״ר ברא׳ יב). — ובהשאלה, בנשמ׳ סדר נכון וכדומ׳: ויש מדרשי אגדה רבים וכבר סדרום רבותינו על מכונם בב״ר (רמ״י ברא׳ ג ח). כגוף אחד מחובר אברים וכלים מכלים שונים מתחלפי הפעולות והתכליות והצד השוה שבהן לקיים את הגוף על איתנו ומכונו (ר׳ כוסות, כוס ביד ס׳ ו). — ד) *כנוי להרקיע ששם אוצרות שלג וברד: מכון שבו אוצרות שלג ואוצרות ברד (חגי׳ יב:). — ואמר הפיטן: שערי מכון שבו שלגים יתכון, ומערת קטור וסער בו ישכון (רשב״י, שערי שמים, סליח׳ ב עי״ת).

א. **מְכוֹנָה**[3], ש״נ, מְכֹנָה, מ״ר מְכֹנוֹת, — א) דבר שכלי נתכונן ועומד עליו, כעין כַּן ותושבת לו, Gestell; base: ויעש את הַמְּכֹנוֹת עשר נחשת ארבע באמה ארך הַמְּכוֹנָה האחת וכו׳ וזה מעשה הַמְּכוֹנָה מסגרת להם ומסגרת בין השלבים וכו׳ וארבעה אופני נחשת לַמְּכוֹנָה האחת וכו׳ וידות האופנים בַּמְּכוֹנָה וכו׳ וארבע כתפות אל ארבע פנות הַמְּכֹנָה האחת מן הַמְּכֹנָה כתפיה ובראש הַמְּכוֹנָה חצי האמה קומה עגל סביב ועל ראש הַמְּכֹנָה ידתיה ומסגרתיה ממנה (מ״א ז כז-לה). ויעש עשרה כירות נחשת וכו׳ כיור אחד על הַמְּכוֹנָה האחת לעשר הַמְּכֹנוֹת (שם לח). ואת

---

[1]) בערב׳ מַכַּאן a), מקום, מַכַּאנָה b), מקום השוב, רם, וגם מעמד טוב. —[1] כך גם בערב׳: אלנאש עלי מַכַּנַאתְהִם. — [2]) כך בנסח׳ הדפוס, ובכ״י: תכנך, תוכנך.

[3]) בערב׳ מַכַּאנָה a) מקום, ומעמד, בפרט טוב. —

a) مكان b) مكانه

a) مكانه

הַמְּכֹנוֹת ואת ים הנחשת אשר בבית יי' שברו כשדים (ירמ' נב יז). — ב) מעמד טוב: ויכינו המזבח על מְכוֹנָתוֹ[1] כי באימה עליהם מעמי הארצות (עזר' ג ג).—ובהשאלה במליצה, פלוני שוקט על מְכוּנָתוֹ, על מעמדו הנכון, ואמר בן סירא: הוי למות מה מר זכרך לאיש שוקט על מכונתו איש שליו ומצליח בכל ועוד בו חיל לקבל תענוג (ב"ס גני' מא א-ב). אהללה נא אנשי חסד את אבותינו בדורותם וכו' חוקרי מזמור על חוק ונושאי משל בכתב אנשי חיל וסמוכי כח ושוקטים על מכונתם כל אלה בדורם נכבדו ובימיהם תפארתם (בס מד א-ז). — ובסהמ"א: ואנו יש לנו בה קושיי' בעיקרי הוקי הכלאים שצריכין להיתרץ דבר דבר על מכונתו (תבו' הגאו', הרכבי תכה). אנשים עורים הובאו אל בית מוכן להם בכל תועלותיהם והושם כל דבר בו על מכונתו הטובה והותקן על התקון הנאה והנאות (ר"י א"ת, חו"ה, הבחינה).—ג) בזמן החדש[2] התחילו להשתמש במלה זו במשמ' כלי מרכב מאברים רבים וגלגלים, הכל בהשבון לפי חכמת התנועה והכבד, ונועד למלאכות מתהלפות, להניע בכח גדול ובמהירות רבה, Machine: מכונת הקיטור דוהרת דוהרת, ארצות ומדינות כחץ עוברות (יל"ג, בני יוסף בן שמעון ח).—ועי' מְכֻנָה.

ב.* **מְכוֹנָה**, ש"נ, מ"ר מְכוֹנוֹת, — מקום קבוץ חיה ועוף לשמירה וכדומ': עדר גמלים ועדר רחלים ומכונת חיה ועוף ששכנו (תוספתא שבוע, א ז). ועדר בהמה טמאה וטהורה ומכונות[3] חיה ועוף (אהל' ה א).

* **מְכוֹנֵן**, ת"ז, מ"ר מְכוֹנְנִים—בקי במכונות, עושה מכונות, machinist; mécanicien: כל מיני הרמשים מולידים ביצים ומה נפלאו מעשי מכונן העליון באשר

---

[1]) כך הכתיב והקרי, ואולי היתה הכונה בהכתיב מְכֻנָתוֹ. —[2]) צבי רבינוביץ בספריו אוצר החכמה והמדע השתמש בהמלה מוכנה. יש"ר דלמידיגו משתמש במלים: כלי מיכנניקה.

[3]) פרש רה"ג: פי' מקום שעשה לה היה בית. והרמב"ם פרש מלה זו במשמ' עדר, אמר וז"ל: ומכונות חיה מג'מע אלהיואנ אלוחשי וכמא יקאל לג'מלה אלהיואנ אלאהלי עדר כד'לכ יקאל לג'מלה אלוחשי מכונה, ע"כ, ובעבר': קבוץ החיות המדבריות וכמו שיאמר לכלל בע"ח הביתיים עדר כך יאמר לכל החיות המדבריות מכונה. אך אין חבר לזה בלשונות השמיות האחרות ופרושו של רה"ג מכריע, וצריך לומר כי הכונה במכונה היא למקום מיוחד להן כמו לשמירה וכדומה.

הכין בטבעם לטוב להם אשר ימלט כל מין את ביציו על מקום המוכן לו (י' בינהק, תוה"א, מערכי הרמשים).

מְכוּרָה, ש"נ, בכנ' מְכוּרָתָם, מ"ר בכנ' מְכֻרֹתַיִךְ, — ארץ מְכוּרָתוֹ של אדם, שמשם יצא, ששם נולד, Herkunft; origine; origin: במקום אשר נבראת בארץ מְכֻרוֹתַיִךְ אשפט אתך (יחזק' כא לה). ושבתי את שבות מצרים והשבתי אתם ארץ פתרוס על ארץ מְכוּרָתָם והיו שם ממלכה שפלה (שם כט יד).—ואמר המשורר: אבכה על זמן נוער ואזיל דמי עיני עלי ארץ מכורות, עזבתיה בעל כרחי ולילות בחורי סבבי ימים מכורות (רמב"ע, תרשיש ה). ועי' מְכֹרָה.

מְכֹרָה, ש"נ, מ"ר בכנ' מְכֹרֹתַיִךְ, — כמו מְכוּרָה: מְכֹרֹתַיִךְ ומלדתיך מארץ הכנעני אביך האמרי ואמך חתית (יחזק' יו ג).

* **מַכּוֹשׁ**, ש"ז, —א) בה"פ מן נכש: (המודר הנאת מאכל מחברו) משאילו קרדום וכו' בקורדום של מכוש (ירוש' נדר' ד א). שדה המסויימת במצריה אמר רב הונא אמר רב כיון שהכיש בה מכוש אחד קנה כולה ושמואל אמר לא קנה אלא מקום מכושו בלבד (ב"ב נג.). — ב) הכאה כתם בפטיש וכדומ': לא נצרכה (שהעושה ע"ז לנכרי מותר לקבל ממנו שכר) אלא במכוש אחרון (רבה בר עולא, ע"ז יט:). —ובסהמ"א: אימת נקראת עבודת כוכבים במכוש אחרון בשעת גמר מלאכה (ר"ח שם). מכוש אחרון שמכה על הכלי בשעת גמר מלאכה (תוספ' שבת קב:). שאינה נאסרת (העבודה זרה) עד שתגמר ומכוש אחרון שגומרה אין בו שוה פרוטה (רמב"ם, הלכ' עכו"ם ז). —ג) הגיל שבתוך הפעמון: צדיק והוא טוב למה הוא דומה לפעמון של זהב ומכושו של מרגלית (מדר' תהל', מזמ"ע ז).—ד) ∞בלשון הדבור החדש בא"י, באו"א מהפטישים הקטנים שמכים על הנימים בכלי הנגינה, ומזה ∞מַכּוּשִׁית, כלי הנגינה Piano.

מַכּוֹת[1], ש"נ,—כמו מַכֹּלֶת: והנה לחטבים לכרתי העצים נתתי חטים מַכּוֹת[2] לעבדיך כרים עשרים אלף ושערים כרים עשרים אלף (דהי"ב ב ט).

---

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) כך הנוסחה המסורה. ופרשו קצת הקדמונים במשמ' כתישה וטחינה. ריב"ג: ומנ הד'א אלמעני ענדנא חטים מכות והו אשם עלי זנה משור ומבול ומעוך יעני אנה אעטאה אלקמח מטחונא, ע"כ, ובעבר': ומן זה הענין (ענין כתות) אצלינו חטים מכות והוא שם על משקל משור ומבול ומעוך ר"ל שנתן לו החטים טחונים. והביא פרוש זה גם

***מָכוֹת**, ש״נ.—בה״פ מן מַךְ: ואם מך הוא מערכך עד שיהא במכותו מתחלתו ועד סופו (ערכ׳ יז:).

***מִכְחוֹל**[1]), ש״ז, מַכְחֵל, מִכְחָל,—א) בד קטן בקצהו האחד כעין כף קטנה ובקצהו השני כעלי דק, יכניסוהו לתוך שפופרת הכחול ויקלט משם בקצהו מעט כחול ויכחלו בו העין, Schminkstift ; pinceau à farder; kohl pencil: כיצד בודקין אותה (את האשה שרואה דם בשעת תשמיש) מביא שפופרת ונותן לתוכה מכחול ומביא מוך ונותן בראש המכחול נמצא (הדם) על ראשו ה״ז טמא (תוספתא נדה ה ב). מכחול שניטל הזכר שלו אעפ״י שהיה המקבל שלו מלא חלודה (שם כלי׳ ב״מ ג ה). מכחול[2]) שניטל הכף טמא מפני הזכר (כלים יג ב). תיק מכחול[2]) ובית הכחול (שם יו ח). הרבה תורה לימדתי ולא הסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת (ר״ה, סנה׳ סח.).—ובסהמ״א: ומי שיקרה לו חלישות הראות לא יכחול עיניו כי אם במכחול מזהב טהור לבד (מ׳ הנהגי, ש״א ד א).—ונקבע זה הדבור למשל להכנסת הזכרות לתוך הנקבות: מין במינו מותר להכניס כמכחול בשפופרת (ר׳ יהודה, ב״מ צא.). בבועל את הערוה וכו׳ (היו ר״ט ור״ע הוקרים את העדים ושואלים אותם) ראיתם כמכחול בשפופרת (אביי, מכות ז.).—ב) ⁖במלאכת הרפואה, שבו סכים ומטיפים רפואה לתוך האזן וכדומ׳: שאין ראוי שתגע בנקב האוזן בשום דבר כלל אבל תטיף בו וכו׳ וידך תלויה באויר והרפואה נוזלת בנקצת המכחול עד שיגיע אל תוך הנקב (פרקי מכה ט). ואם האבן גדולה עד שתסתום פי המקוה יכניס באמה מכחול וידחה אותה ממקומה (מ׳ אלדבי, ב״א ד ב).

⁖מְכִי[2]), ב״ז, בכנ׳ מְכָיִי,—כמו *מָכוֹת: ראה גואלי מכיי, שמע את קול בכיי, וגם תדרוש דכיי, ואל תדרוש לחטאתי (ברוך בר״ש, אני כוא, סליח׳ מוס׳ יוה״כ).

רש״י, וגם התרגום הרומי תרגם במשמ׳ זו excussiones. אך אין המליצה מתישבת היטב לפי פרוש זה, וכבר אמר רד״ק כי מכות הוא כמו מפלת שבמ״א, עי׳ ערך מפלת, וכך רוב החדשים.

[1]) מן כחל, עי״ש. וזו הצורה היא עפ״י הכתיב הרגיל, והצורה מַכְחֵל כך במשנ׳ מנק׳ כ״י פרמה, ובקטע כ״י מנקד בבה״ס בודלי׳ Ms. heb. 63 מִכְחָל.—[2]) במדב״מ: מכחל.

[2]) בטעות, כמו מנל״י.

⁖מָכִיךְ[1]), ת״ז,—בה״פ מן מָכַךְ: מכיכי רוח תמהו, חזותם ישע כמהו, קדושנו אין כמהו, עוזרם ומגנם הוא (מנח׳ בר׳ מכיר, אין מושיע, סבת ב׳ הנכה):

⁖מְכִילָה[2]) ב״נ, סמי׳ מְכִילַת, בכנ׳ מְכִילָתוֹ, — כמו מִדָּה: ומתוך שנתגלגל לנו הדבור לזכור את הים שעשה שלמה ולהקור על מדתו אנו רואים לתרץ את המחלוקת הנמצאת במכילתו בין הנזכר בו במלכים אשר הוא אלפים בת יכיל ובין הנזכר בדה״י שהוא שלשת אלפים בת יכיל והכל מודים שהנזכר במלכים הוא מכילת הים מן הלח והנזכר בדה״י מכילתו מן היבש (ר״א בר״ח הנשיא, המשיח׳ והתשבר׳, סי׳ קלז).—וכלי המדה: יחשוב בדעתו כי אין בלתו, ומרוב גאותו תפרח בעינו יבלתו, ירוץ לרע בכל יכולתו, ומהגזל ימלא את מכילתו (עזר׳ הבבלי, תוכח׳ מוסר ה).

***מְכִירָה**, ש״נ, מ״ר מְכִירוֹת,—בה״פ מן מָכַר: שנים מעידין בו שגנב ושנים מעידין בו שמכר וכו׳ נמצאו זוממין על מכירה הוא פטור (תוספתא ב״ק ה א). גנב על פי שנים וטבח ומכר על פי שנים אחרים וכו׳ (נמצא) אחד מן הראשונים זומם בטלה כל העדות שאם אין גנבה אין טביחה ואין מכירה (מכי׳ שם ז ג). הקיש טובח למוכר ומוכר לטובח מה מכירה חוץ לרשותו אף טביחה חוץ לרשותו (מכי׳ מ׳שפט׳ יג). אין שביעית יוצא דרך חילול אלא דרך מכירה (ר׳ אלעזר, ירוש׳ שבי׳ ח ז). סדר מכירה כך הוא אני פלוני מכרתי בתי לפלוני (שם קדוש׳ א ב). אם החליף לשון מכירה בלשון קידושין או לשון קידושין בלשון מכירה לא עשה כלום (ר׳ יוסי, שם). כולכם הייתם שותפין במכירתו של יוסף אבל בנימין שלא נשתתף במכירתו של יוסף (מד״ר ברא׳ פ׳ נט).—ובסהמ״א: לפי שרצה לטרוף לקוחות שלקחו שדה מן הלוה מזמן שבשטר ושלא כדין הוא שהרי קדמה מכירה להלואה (רש״י ר״ה ב.). שטר מכירת שדות וכרמים וכו׳ ולא נשתייר לי אצל פלוני מדמי מכירה זו לא מזוז ולמעלה ולא מזוז ולמטה וכו׳ כי בלב שלם עשיתי לפלוני זה מכירה זו מכירה גמורה (השטרות לר׳ ברצלוני כו).

---

[1]) משרש מכך, עי״ש. בארמ׳ מַכִּיךְ, מַכִּיכֵי, מַכִּיכִין.

[2]) בארמ׳ מכילתא, ובערב׳ מִכְיַל, מִכְיַלָה a).

---

a) مكيل مكيلة

מכך [1], ממנו מַכָּה, *מֵכִיךְ.

מָכַךְ [2], פ"ע, עבר מָךְ [3], מַכֹּתִי [3], עתי' יָמֹךְ [3], יִמַּכּוּ, בינ' מַכִּים [3], —כמו מוּךְ, נהיה שפל, ירוּד, Sinken: être abaissé; to sink: פעמים רבות יצילם והמה ימרו בעצתם וַיָּמֹכּוּ בעונם וירא בצר להם בשמעו את רנתם (תהל' קו מג-מד), ועי' עוד נמך.

—נפע', יִמַּךְ [4]: בעצלתים יִמַּךְ המקרה ובשפלות ידים ידלף הבית (קהל' י יח). —ואמר המשורר: גזור מטיט ועל טיט נסמך, גוו פתאם יתר וימך, גוש עפר עני ומך (רשב"ג, ויי מה הדס).

— הפע', הֻמַּךְ, הֻמְּכוּ, —עי' נמך.

—הפע', *הֵמַךְ, נוּוי הֵמַךְ: השפל הגבוהות המך רמי הקומות, בוטחיך לנוחיך השב בפקד נחמות (ר"ח בר במעי', אפס הוד, סליחי' ליום ז).

מִכְלָא, — עי' א.מִכְלָה.

***מִכְלָא**, ש"ז, —כמו א.מִכְלָה, ואמר המשורר: אמת שחת כמו מכלא ומות כמו רועה וכל היקום כשבים (רמב"ע, תרביב ה עה).

א.מִכְלָה [5], ש"נ, מ"ר סמי' מִכְלְאֹת, נכנ' מִכְלְאֹתֶיךָ, —מִכְלָה של צאן וכדומ', מקום שעוצרים את הצאן שם, כמו רפת לבקר, Hürde; enclos; fold: גזר מִמִּכְלָה צאן ואין בקר ברפתים (חבק' ג יז). ויבחר בדוד עבדו ויקחהו מִמִּכְלְאֹת צאן (תהל' עח ע). לא אקח מביתך פר מִמִּכְלְאֹתֶיךָ עתודים (שם נ ט). —ואמר המשורר: תבוא לפניו היום שועת צבאותיו, תועי צאנו ישובב למרבץ נוהו ומכלאותיו, תזכרנה ראשונות פלאיו באחרונות נוראותיו (ר"י הלוי, אתה כוננת).

ב.מִכְלָה [6], ש"נ, מ"ר מִכְלוֹת, — כלי כעין סף, סַפָּה, Schale; Coupe; bowl: והפרח והנרות והמלקחים זהב הוא מִכְלוֹת [7] זהב והמזמרות והמזרקות והכפות והמחתות זהב סגור (דהי"ב ד כא-כב). — ואמר הפיטן: וכל טומאה להפלות, בשקץ ונבלות, ואדם עם מכלות, ומשקים נגרים (רשב"ג, אזהרי', סמור נבי).

---

[1] בסור' מכך, ועי' הערה להערך.

[2] בסור' מכך, ועי' הערה לשרש מוך, ועי' עוד הערה לשרש נמך. —[3] זו ושאר הצורות, ר"י חיוג, שרש מכך. —[4] כבר נשא ונתן ריב"ג במשהלחק (דף 196) ואמר כי אפשר לאמר כי הוא עתיד מהקל.

[5] במקום מִכְלָא, מן כלא.

[6] עי' הערה לקמן. —[7] נתחבטו הקדמונים והאחרונים בפרוש מלה זו. התרגום היוני לא תרגם מלה זו. בגמ' (מנח' כט.) שאלו: מאי מיכלות זהב, ואמר רב אמי: שכילתו לכל זהב סגור של שלמה. ריב"ג אמר: ומנ הד'א אלאצל ענדי הו מכלות זהב יעני אואני ד'הב ואצלה מכליות. ע"כ. ובעבר': ומזה השרש (שרש כלה) אצלי הוא מכלות זהב ר"ל כלים של זהב ועיקרו הוא מכליות. רש"י: מזוקק וצרוף פיין בלעז. ע"כ. רד"ק: כמו כלי זהב כלומר כל כלי המנורה הוא זהב, וי"מ מכלות זהב כמו כליל זהב כלומר זהב מזוקק הרבה. ורוב החדשים הסכימו לדעה זו שהכונה בהמלה מכלות היא כמו כליל, אעפ"י שכבר הרגישו קושי המליצה של הוא מכלות והקושי הדקדוקי שבשמוש מכלות במ"ר במשמ' תה"פ, וכדי להמלט מקושי המליצה אמרו קצתם שהיא הוספת מפרש, וקצתם סמכו על מה שבמ"א ז מט, שלש המלים אינן כתובות, והחליטו כי צריך למחקן גם כאן. וכל זה דחוק. והנה כבר העירו קצת המפרשים כי בין הכלים המנויים בשני הפסוקים שלנו כאן בדהי"ב חסרים הכתובים במ"א לפני המזמרות, אך לא הרגישו כי בזה הוא פתרון הקושי שבהמלה מכלות, כי על כרחנו עלינו להניח כי זו המלה מכלות הכתובה כאן ואינה כתובה במ"א היא תופסת מקום המלה ספות הכתובה שם ואיננה כאן, ויש לחשב כי בימי בעל דה"י המלה ספות לא היתה יותר נהוגה בלשון ולא היה ידוע מה פרושה, והשתמש בעל דה"י במלה אחרת שהיתה נהוגה אז בלשון להכלי שבימים קדומים היה נקרא ספות, וכתב והמלקחים זהב והמכלות זהב והמזמרות וכו', ואח"כ נתרחקו במקרה שתי האותיות וה מגוף המלה מכלות וטעה הסופר וחשב כי הן שתי האותיות של המלה הוא בסדר הפוך וכתב הוא. ומי שיקשה לו להניח מקרה זה יוכל לאמר כדעת קצת החדשים שאלה שלש המלים הן הוספת מפרש על הגליון, אלא לא במשמ' כליל, שאין המליצה מתישבת על נכון, אלא שהמלה ספות היתה כתובה גם כאן ובהיות שפרושה לא היה מפורסם כתב הסופר על הגליון פרוש להמלה ספות: הוא מכלות זהב. עכ"פ בין כך ובין כך, יש יסוד להחליט כי המלה מכלות היא מלה אמתית מחיי הלשון בזמן בעל דה"י, וזה היה אז שם אותו הכלי שלפנים היה שמו סַפָּה, מ"ר סִפּוֹת. והנה את המלה ספות במ"א ת"י קוליא, וכן סִפִּים בירמ' נב יט, וכן ספות בש"ב יז כח, קולין, ואונק' תרגם וכדה על שכמה קולתא, ואמרו חכמי הלשון כי זוהי המלה היונ' κολεός. רק יסטרוב הביא את השם הארמי קולין ביחס עם השם העברי כלי. עכ"פ לפי הנוסחה המסורה יש מקום להחליט את המלה מכלות לשם כלי מחיי הלשון בזמן בעל דה"י, וכדי הוא ריב"ג לסמך עליו בכשרות הדבר מצד הדקדוק, כמו שנזכר למעלה.

*מַכְלָה, ת״ז, — כנוי לאחד ממלאכי חַבָּלָה: כיון שאמר לו הקב״ה למשה ברקיע קום רד מהר מזה שמעו חמשה מלאכי חבלה וביקשו להזיקו ואלו הן אף והימה קצף משחית ומכלה[1]) וכיון שהזכיר משה זכותן של שלשה אבות וכו׳ ברחו קצף משחית ומכלת[1]) ונשתיירו שנים הקשים אף והימה (ר׳ חייא בר אבא, מד״ר דבר׳ ג).

מִכְלוֹל, ס״ז, — דבר מתקן בתכלית הנוי והיפי, Pracht; Magnificence: אל בני אשור עגבה פחות וסגנים קרבים לבשי מִכְלוֹל פרשים רכבי סוסים (יחזק׳ כג יב). ופרשים לבשי מִכְלוֹל כלם (שם לח ד).—ואמר הפיטן: יקבצו עתה מקהלים, ביפי תואר מכלולים, ושם תשמע פלולים (ר״א קליר, אות זה ההדש). וענקים הבגיע ומכלוליגו הרקים, הרקים שש ומשי לעם בך דבקים (רסע״ג, ענה תאבי, הופעי יוס ג׳). למען תלבשו מכלול ורקמה ונסים על בנו מלבש חרדיה (ר״ש הנגיד, הכימים נהרתם). גרון שרי מכתב לדוד לא יסף, ושיר הימן נעתם ודמם שיר אסף, תמידי הנהתם נעדר עם מוסף, והוד תפארתי תם ומכלול: נאסף (ר׳ אברהם, אפסו אמונים, מחז׳ תימ׳ ליוה״כ). זכור מכהן אשר כהן במכלול עוז ותכארת (יברהם כחירי אל, כ״י סדור תימני), ועי׳ מַכְלָל.

מִכְלָל, ס״ז, סמי׳ מִכְלַל,—כמו כָּלִיל, מִכְלוֹל, דבר בתכלית השלמות: מציון מִכְלַל יפי אלהים הופיע (תהל׳ נ ב).—ואמר הפיט: עקר בוני מכלל יפי, לאמר יען אשר עברו פי (ר״י הלוי, מי כמוך). היית יפה מכלל, נאוה בכל מהלל, עלית ושבית שלל (קינ׳ לת״ב, ציון ידידות). — **ובכמשמ׳ כָּל: שוו בעינינו תנואות הזמן יום יאהבנו וישנאנו, מכלל ימותיו להניענו והוא יחיש לשמרנו ולחפיאנו (רמב״ע, על הק).—**ושם לספר כולל כל המדעים וכדומ׳, Encyclopedie: שם ספר של Averroes בערב׳ כליאת ובתרגום עברי מכלל (כ״י רומא, ביה״ס כזנתנזי 196).

מַכְלָל, מִכְלָל, ס״ז, מ״ר מַכְלָלִים, — בגד יקר ומפאר: המה רכליך בְּמַכְלָלִים בגלומי תכלת ורקמה (יחזק׳ כז כד).

**מִכְלָלָה, ס״נ, מ״ר מִכְלָלוֹת, — בית מדרש עליון לחכמות ומדעים, Universität; Université, University, נהוג בדבור העברי בא״י.

---

[1]) בפדר״א קורא אותו חרון. במד״ר שמות מא מכנה אותו בשם השמד, וכך גם במדר׳ תהל׳, שוח״ט ז.

**מִכְלֶלֶת, ס״נ, — כמו מִכְלוֹל: וגלות חיל מדינה העדינה תחדה במכללת[1]) כלולות (רסע״ג, קטע כ״י גני׳, JQR July 1913).

מַכֹּלֶת[2]), ס״נ, — צרכי מזון וכלכול, Proviant, provision: ושלמה נתן לחירם עשרים אלף כר חטים מַכֹּלֶת[3]) לביתו ועשרים כר שמן כתית כה יתן שלמה לחירם שנה בשנה (מ״א ה כה).—וכבר השתמשו במלה זו במשמ׳ הנזכרת בסהמ״א: צביון מנחת סלת מחבת ומרחשת חלות ורקיקיה להערך, ברית מלח ומכלת קדשים ומחלקות מנחות תדרך (רסע״ג, תרי״ג מצות). מעלת העושר סולם כל המעלות ובלעדה אי אפשר להגיע לחכמה מן החכמות או למעלה מן המעלות כי אם יחסר לו טרף מכולת הבית אי אפשר להתבודד בהשגת המדעיות (רמב״ם[4]), מכתי להלמידו ר׳ גרשום בר׳ מאיר). ויצטידו להם מכולת לביתם, וטובה לכל העם הצריכים למלאכתם (ד׳ כוכות, כוס ישועו׳ ג).— ובמליצה בענין חכמה ודעת: בידו מעיני השכל לצמא ומכלת לכל רעב ושבר (רמב״ע, על ספר אלמוחזנה, דיואן ב, כ״י בודלי׳).

**מַכְמוֹן, ס״ז, — כמו מִכְמָן: שמו אדון על מכונו, ומושל בכל קנינו, שר טבחים כי רב אונו, ומאד רבו מכמוניו (יברהם בר משה, יגה למלוך, פזמ׳ תימני).

*מִכְמֵךְ, כמו מָכַךְ, לא נמצא.

— נִתְפ׳, *נִתְמַכְמֵךְ—כמו נִתְמַכֵּךְ: מיכה שנתמכמך[5])

---

[1]) ונקד שם דר׳ דוידסון מִכְלֶלֶת, ואמר שהוא במשמ׳ מכלול.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) השבעים העתיקו המלה כמו שהיא μακεὶρ, μακάλ, ת״י פרנוס לאינש ביתיה, וכן עקילס διατροφὴν, כלכול ותמיכה. ובמשמ׳ זו שאר הקדמונים והחדשים, ואמרו כי הוא כמו מאכלת, ונשמטה האלף והודגשה הכף. אך זה דחוק, כי המלה מאכלת נמצאת במקרא בשלמותה ולא נשמטה האלף וקשה לחשב כי במשמ׳ מיוחדה של פרנסה היו משמיטים את האלף. ר״ח אמר כי מכלת נגזר מן כלכל, וז״ל: כגון יחת מהתחתים יגל מגלגל מכלת מכלכול וכיוצא בהן (ר״ח כבת קה.). עכ״פ, בעצם פרוש המלה אין מקום לפקפק, אעפ״י שמקורה לא נתברר. — [4]) מובא בשו״ת בדבר למוד החכמות לר״י פרובינצלו, בספר דברי חכמים. ולא נתברר לי אם זה גוף לשונו של הרמב״ם בעצמו, או תרגום של ר״י פרובינצלו.

[5]) כך בנוסחא׳ הדפוס, וכך בפדר״א מב, ובעדוך דפוס ראשון: נתמכך, עי״ז.

בבנין (סנה׳ קה:). — ואמר הפיטן: עתה נפטר חסיד נעתר אב לכהונה ומשרת אל, אף לא נתמך אך נתמכמך אב לשרפים הוא מיכאל (מעה זכות, קינ׳ לת״ב, הודי נהפך). — ובסהמ״א, נִתְמַכְמֵךְ הגוף, נהיה כחוש ודל: מי שעובר בים ימים רבים ומצאוהו רעות רבות וכו׳ ויתמכמך גופו וכל עצמותיו מסער הים ומהמון גליו (יצחק נרפתי, אגרי לקהל אשכנז).

מִכְמַן[1], ש״ז, מ״ר מִכְמַנִּים, סמי׳ מִכְמַנֵּי, — כמו מטמון: ומשל בְּמִכְמַנֵּי הזהב והכסף ובכל חמדות מצרים (דני׳ יא מג). — ואמר המליץ: ובתוך היער אבנים מאירות יקרות וכו׳ ואמרו זה לזה שיכנסו לקבץ ממכמני זהבה ואבניה (ידע׳ בדרשי, פרדס א, אוצה״ס ג). — והפיטן אמר: ברוכי מעלמות משמניך, מושלי גנזכי מכמניך, בשנותם תמרוק סממניך (רשב״י הבבלי, אור ישע, יוצ׳ א פסח). — ובסהמ״א: השמים ממעל כתקרה והארץ מתחת כמצע והככבים מסודרים כנרות וכל הגופות צבורות בו כמכמנים כל דבר למה שצריך לו (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד ו). — ובמליצה, כל דבר יקר לאדם: טבעת בים סוף שונאי המוניך, והולכת זרועך לימין נאמניך, ועתה מאויב אשר משל במכמניך, למה תשיב ידך וימינך (ההזתי בכאתי, כ״י קדור תימני׳ ליוה״כ). — והמקום אשר שם טמונים הדברים היקרים: מראש מקדמי עולמים, נמצאתי במכמניו ההתומים, מאין המציאני ולקץ הימים, נשאלתי מן המלך (רמב״ן, פיוט לר״ה, בספר מלא הפנים 39).

מִכְמָס, ש״ז, — מקום שבו דבר כמוס ונשמר: שהבורא יתברך שם הריאה לקצת בעלי חיים אוצר ומכמס למה שיכניס החזה בנשימה מאויר קר משוה מזג הלב (המונה רמה א ו). — ועצם הדבר הכמוס: וירא (הזקן) כי תש כחו והזקין, לקח לנפשו עצות והתקין, לחלק לבניו נכסיו, עם משתיו ועסיסיו, ואוצרות מכמסיו (זכר׳ בן סעדיה, ספר המוסר מד, כ״י תימני׳).

מִכְמָר, מִכְמֹר, ש״ז, מ״ר נכנ׳ מַכְמֹרָיו, — רשת עבה יצודו בה חיות, Jagdnetz; filet; net: בניך עלפו שכבו בראש כל חוצות כתוא מִכְמָר (ישע׳ נא כ). יפלו בְמַכְמֹרָיו רשעים (תהל׳ קמא י). — ובתלמ׳: מה תוא זה כיון שנפל במכמר אין מרחמין עליו אף ממון של ישראל כיון שנפל ביד עכו״ם אין מרחמין עליו (בב, ב״ק קיז). — ואמר המליץ: ומה טוב לו שתק ולא שת מכמרים (תפוי דונש על מנחם, דעה לבי). ישרה עקשתם, ורבים הכשלתם, ויחדו נפלתם, ברשת מכמורים (תפוי יהודי אבן ששת על תלמי׳ מנחם). — והפיטן אמר: נעו ונדו ראש במהמורינו, רשעים מפילים במכמורינו, נחנו פשענו ומרינו (ר״א קליר, איכה אשפתו, קינ׳ לת״ב). זדים עורכי חניתות, חגורי הרבות וקשתות, טורפו במכמורי רשתות (שמעון בר׳ יצחק, אויביה, יוצ׳ ז׳ פסח). — ובמליצה, עון ומכשול: תזל כטל אמרתך, מזמר נפת שפתך, נפשי ממסגר תצא ולבבי ממכמר (ראב״ע, על יעלה). התכן דרך ונתיב הנצל פחים ומכמורים (אלחנן בר׳ שמריה, קטע כ״י גניז׳, JQR, July 1913) שיר ישיר עבדך בפיהו וזמרה יאמר אמור, אבל לבו בו זועף כי הוא נלכד תוך פח ומכמור (ישראל נג׳ארה, פזמ׳, הול׳ פרידל׳). — *וכמו מִכְמֹרֶת, לצידת דגים: אין אדם פורס חרמו ומעמיד ספינתו בתוך של חבירו אבל צדין בחכין ובמכמורים[1] מכל מקום (תוספתא ב״ק ה יז). מעשה בשני בני אדם מכמרין מכמורין[2] בירדן (רבי, יבמ׳ קכא). — ובמליצה, ויאספם במכמר, תפשם, ואמר הפיטן: אסיף כלם במכמר, כרגע החל וגמר, לא נשאר אחד מהם לאמר, מן המערכה נסתי היום (ר״י הלוי, מי כמוך ואין כמוך). — וגדול, נפרש: אבל יהיד עשי לך ומספד תמרורים, על תופשי משוטיך ופורשי מכמורים (קינ׳ לת״ב, ההריסו ממני).

[1] מן כמן, עי״ש.

מִכְמֹרֶת, מִכְמֶרֶת, ש״נ, בכנ׳ מִכְמַרְתּוֹ, — כעין רשת גדולה יפרשוה על פני המים לצוד דגים, Schlepp-netz; seine; fish-trawiing-net: ואנו הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חכה ופרשי מִכְמֹרֶת על פני מים אמללו (ישע׳ יט ח). כלה בחכה העלה יגרהו בחרמו ויאספהו בְּמִכְמַרְתּוֹ על כן ישמח ויגיל על כן יזבח לחרמו ויקטר לְמִכְמַרְתּוֹ כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בראה (חבק׳ א יה-יו). — ובתו״מ: אין נאמן לומר דגים אלו צדתים בטהרה ולא ניערתי עליהן את המכמרות (תוספתא ע״ז ד יא). שוחטין מן הנגרין ולא מן המצודות ולא מן המכמורות (פס יו״ט ג א). מעשה בשנים שהיו מכמרין מכמרות בירדן

[1] כך בכ״י וינה וכך גם בנדפס. ובכ״י א״פ: מכמורות, עי׳ זה הערך. עכ״פ מכאן נראה כי המכמור הוא יותר קטן מהחרם, ואין פורשים אותו, ואלו המכמרת נפרשת על פני המים. — [2] כך בנוסח׳ הדפוס. ובכ״י מכמרות, וכך גם בתוספת׳ שם יד ג, עי׳ ערך מכמרת.

נכנס אחד למחילה של דגים (רבי, בס יבמ׳ יד ו). הרשתות והמכמרות והמדף והפלצור ומצודות הסכרין (כלים כג ס). המים העולים בספינה ובעקל ובמשוטות וכו׳ במצודות וברשתות ובמכמרות (מכשיר׳ ה ז).—ואמר הפיטן: מהלך ארבע מאות פרסה, נע ונד מכמורת לפרשה (ר״א קליר, הזכיר סלה, שבת זכור).—וכמו מִכְמֹר, לעופות: ועת תעוף (היונה) ותתנשא שנה אותה באחרת, למען אם פגשה נין ואם תפול במכמרת, ותתאחר ולא תחיש תהי שנית ממהרת (ר״ש הנגיד, שלה יונה). נשמת אמונים פדיתם מפח אויב וממכמורותיו, יאדרוך אדיר רב להושיע להודיע לבני האדם גבורותיו (ר״י נג׳ארה, נשמת ישראל).

מכן[1], ממנו אולי מָכוֹן, א.מְכוֹנָה, *מְכוֹנֵן, מְכֻנָּה.

מְכֻנָּה[2], ש״נ, — מְכֻנַּת הדבר, מקומו הנכון והחזק: ואמר אל המלאך הדבר בי אנה המה מולכות את האיפה ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער והוכן והניחה שם על מְכֻנָתָהּ[3] (זכר׳ ה י־יא).

***מַכְנִים-וּמוֹצִיא**, — שֵׁם מרכב אחד, שביל בחצר מהבית החוצה: מי שיש לו אכסדרא לפנים מביתו בזמן שמגופפת נותנין לו מכניס ומוציא ארבע אמות בחצר אינה מגופפת הרי היא כשאר כל החצר (תוספתא ב״מ יא יג).

א.**מִכְנָס**, סמי׳ מִכְנְסֵי, — עי׳ מִכְנָסַיִם.

ב.***מִכְנָס**, ש״ז,—א) מה שאדם מכניס אל תוך אוצרו, סחורה נכנסת, import ; -tation: התגר בכל מקום דמאי אימתי בזמן שרוב מכנסו מישראל אבל אם היה לוקח מן הגוי ודאי (ירוש׳ דמאי ב א). (המקבל עליו להיות חבר, מעשר) את שהוא לוקח ע״מ למכור ואת שהוא מוכר מפירות מכנסו (שם ב ג). כותי כגוי לכל דבר וכו׳ והוא שיהא רוב מכנסו משלו (ר׳ בון בר׳ חייא, שם ו יא). רוב מכנסו[4] (של נח בתיבה היה) דבילה (ר׳ נחמיה, מד״ר בראש׳ לא). — ב) דָּבָר שדרך בו נכנס דָּבָר: ספוג בין כך ובין כך טמא מפני שהוא עשוי למכנס (תוספת׳ כלים ב״ק ו יט). (איך אפשר תערבת שני מינים בתלוש) אלא בשנתערבו דרך מכנס (ירוש׳ כלא׳ ו א). — בֵּית מִכְנָס, מקום שדרך שם נכנס דבר: שיהא בית מכנס שלה (של הרחת) מלמעלה (ר׳ יוסי בר״ח, ירוש׳ ב״מ ט ס).

מִכְנָסַיִם[1], ש״ז, סמי׳ מִכְנְסֵי,—לבוש ילבשהו האדם על השוקים והירכים עד המתנים, Hosen ; pantalon ; trousers: ועשה להם מִכְנְסֵי בד לכסות בשר ערוה[2] ממתנים ועד ירכים יהיו (שמות כח מב). ולבש הכהן מדו בד וּמִכְנְסֵי בד ילבש על בשרו (ויקר׳ ו ג). פארי פשתים יהיו על ראשם וּמִכְנְסֵי פשתים יהיו על מתניהם (יחזק׳ מד יח). — ואמר בן סירא: וילבישהו כליל תפארת ויפארהו בכל עוז מכנסים כתנת ומעיל ויקיפהו פעמונים (ב״ס גנזי מה ח). — ובתו״מ: לבש שתי כתנות ושתי מכנסים ושני אבנטים וכו׳ ועבד עבודתו פסולה (תוספתא מנח׳ א ח). כהן גדול משמש וכו׳ בכתנת ומכנסים ומצנפת ואבנט (יומ׳ ז ה). היו מפשיטין אותם את בגדיהם ולא היו מניחין עליהם אלא מכנסים בלבד (תמיד ה ג). שלא יהא (הכהן לובש) דבר קודם למכנסים (יומ׳ כג:). מכנסי כהנים למה הן דומין כמין פלמניא של פרשים למעלה עד מתנים למטה עד ירכים ויש להם שנצים ואין להם לא בית הנקב ולא בית הערוה (נדה יג:).

מכס[3], ממנו מֶכֶס, *מוֹכֵס.

מֶכֶס[4], ש״ז, בכנ׳ מִכְסָם, — כמות קצובה מאיזה דבר שצריך להפריש ולתת לשלטון רוחני או מדיני, Abgabe ; taxe ; tax: והרמת מֶכֶס ליי׳ מאת

---

1) בערב׳ מכנ a).

2) כמו מָכוֹן, עי״ש. —3) בס״א מכונתה.

4) כך בכ״י, וכך בדפוס ויניציה. ובקצת דפוס׳: מכניסו.

a) مكن

---

1) מן כנס, הצורה במכרת בתוספתא ומשנה, והנקוד בהשרשים של רד״ק.—2) מזה נראה ברור מהותו של הלבוש הזה, וכן מהמקומות בתו״מ, וכך המסורה. ת״א ות״י הניחו המלה מכנסין. השבעי׳ תרגמוה במלה שבה קראו היוונים ללבוש הזה.

3) עי׳ הערה להערך.

4) באשור׳ מִכְסֻ, בערב׳ מַכְשׂ a), בארמ׳ מכסא. והנה הקדמונים ר״י חיוג, ריב״ג ורד״ק, אמרו כי מכס נגזר מן כסס, תכסו, עי״ש, וזה אי אפשר לפי דקדוק הלשון, ואעפי״כ נראה יותר שזו מלה אשור׳ שנתקבלה בכל הלשונות השמיות.

a) مكس

אנשי המלחמה היצאים לצבא אחד נפש מחמש המאות מן האדם ומן הבקר ומן החמרים ומן הצאן כמחציתם תקחו ונתתה לאלעזר הכהן (במד׳ לא כח־כט). ויהי המכס ליי׳ מן הצאן שש מאות חמש ושבעים והבקר ששה ושלשים אלף ומכסם ליי׳ שנים ושבעים וכו׳ ויתן משה את מכס תרומת יי׳ לאלעזר הכהן (שם לז־מא). — *ובפרט להמלכות: ולא ילבש כלאים אפילו ע״ג י׳ אפילו לגנוב את המכס (כלא׳ ט ב). בד׳ דברים מלכות עכו״ם אוכלת במכסאות במרחצאות ותרטייאות וארנוניות שלהן (רבן גמליאל, אדר״נ כח). מותר להבריח את המכס (ר״ע, ב״ק קיג.). יום שע״א מנחת בו את המכס מכריזין ואומרים כל מי שנוטל עטרה ויניח בראשו ובראש חמורו לכבוד ע״א יניח לו את המכס ואם לאו אל יניח לו את המכס (ר׳ נתן, ע״ז יג.). תקנו (הרומאים) שווקין להושיב בהן זונות מרחצאות לעדן בהן עצמן גשרים ליטול מהן מכס (רשב״י, שבת לג:). אגוז זה אינו יכול לגנוב המכס שלו שהוא נשמע וניכר (מד״ר שה״ש, אל גנת). אמרו לו (המוכסים לאברהם) מה אתה טוען בתוך התיבה אמר להן שעורין אמרו לו אינן אלא חטין אמר להם טלו מכס של חטין אמרו לו הן פלפלין אמר להם טלו מכס של פלפלין (תנחומ׳ לך לך ה). — *בית המכס, המקום ששם לוקחים המכס: למלך בשר ודם שהיה עובר על בית המכס אמר לעבדיו תנו מכס למוכסים אמרו לו והלא כל המכס כלו שלך הוא אמר להן ממני ילמדו כל עוברי דרכים ולא יבריחו עצמן מן המכס (רשב״י, סוכ׳ ל.). היה עובר על בית המכס ואמר בני הוא וחזר ואמר עבדי הוא נאמן (ר׳ יוחנן, ב״ב קכז:). — ומצוי בסהמ״א: וכן פסק רבינו מאיר על אדות היהודים הקונים מכסים ושוכרין להם נכרי לקבל מכס בשבת (מרדכי, שבת סי׳ רמו). לפי שדרך לוקחי המכס לקחת במנין מן העובר עליהם חמשית או ששית או עשירית לפי החוק והמנהג (רד״ק, שרש כסס). — ובמליצה, מה שאדם מחויב לתת, מה שאדם לוקח מהשני על כרחו, ואמר המליץ: עולם כמו מעבר לילדי יום אך הנפשות לוקחים מכסם, ואשר במטות פז תמול שכבו היום שאול ערשם וגם מכסם (כספי הענק, אות מ). — ומה שאדם רואה לו חובה לתת מהונו: אכלו ענבים כנפשכם ואל תמנעום מקשה רוח ומרי נפש וכו׳ השאירו למו עוללות כי הם המכס אשר נרים לה׳ השולח ברכתו לנו (אל׳ מפו, אהב׳ ציון ה).

מִכְסָה[1], ש״נ, סמי׳ מִכְסַת, — מִסְפָּר Zahl nombre; number: ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו בְּמִכְסַת[2] נפשת איש לפי אכלו תכסו על השה (שמות יב ד). — וקצת במשמ׳ כַּמּוּת, סְכוּם, quantité: וחשב לו הכהן את מִכְסַת הערכך עד שנת היבל (ויקר׳ כז כג).

מִכְסֶה, ש״ז, סמי׳ מִכְסֵה, כנו׳ מִכְסֵהוּ, — דבר שיכסו בו דבר, כעין גג לתבה וכיוצא בו, Decke couverture; covering: ויסר נח את מִכְסֵה התבה וירא והנה חרבו פני האדמה (בראש׳ ח יג). — ובגד לכסות בו אהל וכיוצא בו: ועשית מִכְסֶה לאהל ערת אילם מאדמים ומִכְסֵה ערת תחשים מלמעלה (שמות כו יד). את המשכן את אהלו ואת מִכְסֵהוּ (שם לה יא). ויפרש את האהל על המשכן וישם את מִכְסֵה האהל עליו מלמעלה (שם מ יט). ופרשו עליהם בגד תולעת שני וכסו אתו בְּמִכְסֵה עור תחש (במד׳ ד ח). ועל מזבח הזהב יפרשו בגד תכלת וכסו אתו בְּמִכְסֵה עור תחש (שם יא). — ומ״ר *מִכְסָאוֹת: שני מכסאות היו אחד של עורות אילים מאדמים ואחד של עורות תחשים (ר׳ יהודה, שבת כח.). שלא היה עבודת בני גרשון כי אם יריעות האוהל והמכסאות והמסך והקלעים והמיתרים (מד״ר במד׳ יב). — ובסהמ״א מִכְסִיּוֹת: אותם מכסיות שהיו מכסים בהן מטותם (רי״ק, ספר הגלוי 152). — וכנוי רבים נסתר׳ *מִכְסָם: ואשר במטות פז תמול שכבו היום שאול ערשם וגם מכסם (כספר הענק, אות מ).

מְכַסֶּה, ש״ז, כנו׳ מְכַסֶּיךָ, מְכַסֵּךְ, — כמו מִכְסֶה: תחתיך יצע רמה ומְכַסֶּיךָ[3] תולעה (ישע׳ יד יא). כי לישבים לפני יי׳ יהיה סחרה לאכל לשבעה ולִמְכַסֶּה עתיק (שם כג יח). — ואמר המשורר: ראש שמיש

---

[1]) אמרו הקדמונ׳ כי גם מלה זו נגזרה מן כסס, תכסו, וכך נראה מגוף הכתוב מכסת — תכסו. אבל זה דחוק, כי מן הכפולים עה״פ צריכה להיות דגושה, מִכְסָּה, ע״מ מְסִבָּה. ויותר נראה כי זה משקל נקבה מן שרש מכס שהיה אולי בתחלה משמ׳ הראשונה כמו ספר, מנה, או חלק, וממנו מֶכֶס, וממנו מִכְסָה, ואולי הוא הוא השרש סכם, שממנו השם *סכום. — [2]) השבעים תרגמו כאן במשמ׳ מספר ובויקר׳ במשמ׳ מחיר. וכמו״כ פרשו במכי׳ (בא ג) מלה זו במשמ׳ מנין, אמרו וז״ל: אין מכסת אלא מנין שישחטנו למנויו.

[3]) בקצת נוסח׳: מכסך.

לעת ערב אדומה כאלו לבשה תולע ל מ כ ס ה, תפשט פאתי צפון וימין ורוח ים בארגמן תכסה (רבנ"ג, ראה שמש). — ולספינה: שש ברקמה ממצרים היה מפרשך להיות לך לנס תכלת וארגמן מאיי אלישה היה מְכַסֵּךְ (יחזק' כז ז).

*מַכְפִּיל, — עי' ב. *מַכְפֵּל.

א. *מַכְפֵּל, ס"ז, — כמו מַכְפֵּלָה: דודי זכור לי שקלי עפרון, אשר שקל אב במכפל חברון (מוסף שבת שקל', דודי זכור).

ב. *מַכְפֵּל, ס"ז, — בחשבון, במלאכת הכפל, המספר המורה כמה פעמים צריך לכפל את המספר הנכפל: שהא' אינו מספר אבל סבת כל מספר ומכפל, היו הב' אשר הם ראשית המספר (ספל בן תמים, פי' יצירה).

מַכְפֵּלָה[1]) ס"נ, — א) אדמת טרשים קרועה וחלוקה ע"י חריץ: ויתן לי את מערת הַמַּכְפֵּלָה אשר לו אשר בקצה שדהו (בראש' כג ט). ויקם שדה עפרון אשר בַּמַּכְפֵּלָה אשר לפני ממרא השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבלו סביב (שם יז-יח). ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה הַמַּכְפֵּלָה על פני ממרא (שם יט). ויקברו אתו יצחק וישמעאל בניו אל מערת הַמַּכְפֵּלָה אל שדה עפרן (שם כה ט). במערה אשר בשדה הַמַּכְפֵּלָה אשר על פני ממרא בארץ כנען (שם מט ל). ויקברו אתו במערת שדה הַמַּכְפֵּלָה אשר קנה אברהם (שם נ יג). — ב) *בנין שיש בו בית ועליה [1]), Zweistöck. Gebäude, construct. à deux étages; two story building.

מכר[2]), ממנו מוֹכֵר, מֶכֶר, מָכַר, מַכַּר, מִמְכָּר, מִמְכֶּרֶת, *מְכִירָה, *הִתְמַכְּרוּת.

מֶכֶר[3]), ס"ז, כנ' מִכְרָהּ, מִכְרָם, — א) כמו מחיר, מה שאדם משלם בעד דבר שהוא קונה, Preis; prix; price: ויאמרו אליו בני ישראל במסלה נעלה ואם מימיך נשתה אני ומקני ונתתי מִכְרָם [4]) רק אין דבר ברגלי אעברה (במד' כ יט). — ב) שה"פ, כמו *מְכִירָה, Verkauf; vente; sale: אשת חיל מי ימצא ורחק מפנינים מִכְרָהּ [5]) בטח בה לב בעלה (משלי לא י-יא). — ג) הַדָּבָר הנמכר: והצרים ישבו בה מביאים דאג וכל מֶכֶר ומוכרים בשבת לבני יהודה ובירושלם (נחמי' יג יו). — ובתו"מ: מעשה בביתוס בן זונין שעשה שדהו מכר על פי ר"א בן עזריה (ר' יהודה, ב"מ סג.). היתה כתובתה מנה ומכרה שוה מנה ודינר במנה מכרה בטל (כתוב' יא ד). שום הדיינין שפיחתו שתות או הוסיפו שתות מכרן בטל רשב"ג אומר מכרן קיים (שם ה). מרבין על השכר ואין מרבין על המכר (ב"מ ה ב). היה חייב לו מעות וכתב לו שדהו במכר כל זמן שהמוכר אוכל פירות מותר (ירוש' שם ה ג). לא שנו (שקונה בשטר לבד) אלא בשטר מתנה אבל במכר לא קנה עד שיתן לו דמים (קדוש' כו.). שני בתים זה לפנים מזה שניהם במכר שניהם במתנה אין להן דרך זה על זה כל שכן חיצון במתנה ופנימי במכר היצון במכר ופנימי במתנה (ב"ב סה.). הילך מנה על מנת שתחזירהו לי במכר לא קנה (רבה, קדוש' ו:). במתנה בקש ליתנו לו ולמה כתב לו

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) תרגמו השבעים διπλοῦν במשמ' כֶּפֶל ושניות. אונק' תרגם כפלתא, כנראה כמו"כ במשמ' זו, וכך בתלמוד, ואמרו שהוא ש"ת להמערה, וכבר נחלקו בזה רב ושמואל: חד אמר שני בתים זה לפנים מזה וחד אמר בית ועליה על גביו (ערוב' נג.). וכך פרשו רוב המפרשים הקדמונים. והנה הקשו בגמ' שם: בשלמא למאן דאמר זה על גב זה היינו מכפלה אלא למאן דאמר שני בתים זה לפנים מזה מאי מכפלה — וענו שם: שכפולה בזוגות. ע"כ. ונראה מקושיה זו כי בימי הגמרה היה השם מַכְפֵּלָה נאות לבנין שיש בו בית ועליה, אבל לא לבנין שיש בו שני חדרים זה לפנים מזה. אבל מפסוק יז כאן, שדה עפרון אשר במכפלה, נראה ברור כי מכפלה אינו כלל תאר למערה אלא הוא ש"ת לחלק אחד משדה עפרון, ולכן החליטו קצת החדשים כי הוא שם פרטי למקום מהמקומות אצל חברון. ואולם, גם זה דחוק, כי מהלשון בַּמכפלה אשר לפני ממרא, נראה יותר כי זה לא שם למקום מן המקומות כי אם לקרקע של איכות מיוחדה שבשביל זה היא נקראת כך. ולכן היותר מסתבר הוא כי מכפלה הוא ש"ת לכל אדמה כפולה, שהיא מחלקה ע"י חריץ וכדומה, וכך היה המקום בקצה אדמת עפרון שבו היתה המערה שקנה אברהם. — [1]) עי' דברי הגמ' בערובין שהובאו בהערה שלפני זו ומה שהעירותי שם.

[2]) רק בעברית במשמ' זו, קרוב להשרש שכר, עי"ש. ולפי דעת קצת החדשים שאול מאשורי מַכָּר במשמ' הון, והשם תַּמְכָּר או תַּמְגָּר, במשמ' סוחר, תגר.

[3]) כך בסגול נמצא המוכרת במקרא בזמן מאוחר במקום צורה קדומה מַכְר, אך לפי הכנויים במם הרוקה צריך להניח צורה מֶכֶר במוכרת, במקום הצורה הקדומה מִכְר. — [4]) ת"א: דמיהם. — [5]) התאר רחק מעיד כי הכונה במכר זה היא עצם פעולת המכירה, ור"ל כי מי שרוצה למצוא אשת חיל צריך לבקש אותה במרחק מקום ששם מכרים אותה, יותר רחוק ממכר של פנינים.

בלשון מ כ ר כדי לייפות כחו (בב חפ׳, ב״ב נא.). —
*אֶבֶן הַמֶּכֶר, האבן שמעמידים עליה עבדים למכירה: נכנס המלך לביתו ונטל בניו ובנותיו והעמידן על אבן המכר באותה שעה ידעו שאין בידו כלום (ספרי דבר׳ כו).

מָכַר, פ״י, מָכְרָה, מָכַרְתִּי, מָכְרוּ, מְכַרְתֶּם, מֹכֵר, מֹכֶרֶת, מְכֹר, לִמְכֹּר, יִמְכֹּר, יִמָּכֵר־, יִמְכְּרוּ, מְכָרָהּ, מִכְרִי, מְכָרוֹ, לְמָכְרָהּ, מְכָרָם, מֹכְרֵיהֶן, תִּמְכְּרֶנָּה, נִמְכְּרֶנּוּ, יִמְכְּרֶהָ, —מָכַר דָּבָר לפלוני, נתנו לו תמורת דבר אחר שהוא נתן לו, חפץ או כסף, **verkaufen; vendre; sell**: ויאמר יעקב (לעשו) מִכְרָה כיום את בכרתך לי וכו׳ וַיִּמְכֹּר (עשו) את בכרתו ליעקב ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים (בראש׳ כה לא-לד). ותאמרנה לו (רחל ולאה ליעקב) העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו הלוא נכריות נחשבנו לו כי מְכָרָנוּ ויאכל גם אכול את כספנו (שם לא יד). לכו וְנִמְכְּרֶנּוּ לישמעאלים וכו׳ וַיִּמְכְּרוּ את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף (שם לז כז-כח). והמדנים מָכְרוּ אתו אל מצרים (שם לו). אני יוסף אחיכם אשר מְכַרְתֶּם אתי מצרימה (שם מה ד). כי מָכְרוּ מצרים איש שדהו (שם מז כ). על כן לא מָכְרוּ את אדמתם (שם כב). וכי יִמְכֹּר איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים וכו׳ לעם נכרי לא ימשל לְמָכְרָהּ (שמות כא ז-ח). וגנב איש וּמְכָרוֹ ונמצא בידו מות יומת (שם יו). וּמָכְרוּ את השור החי וחצו את כספו (שם לה). כי יגנב איש שור או שה וטבחו או מְכָרוֹ חמשה בקר ישלם תחת השור וכו׳ (שם לז). וכי תִמְכְּרוּ ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו וכו׳ במספר שני תבואת יִמְכָּר־ לך וכו׳ כי מספר תבואת הוא מֹכֵר לך (ויקר׳ כה יד-יו). כי ימוך אחיך וּמָכַר מאחזתו וכו׳ והשיב את העדף לאיש אשר מָכַר לו (שם כה-כז). ואיש כי יִמְכֹּר בית מושב עיר חומה (שם כט). ואם מָכַר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד (שם כז כ). לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מָכֹר לנכרי (דבר׳ יד כא). והיה אם לא חפצת בה ושלחתה לנפשה וּמָכֹר לא תִמְכְּרֶנָּה בכסף (שם כא יד). לכי מִכְרִי את השמן ושלמי את נשיכי (מ״ב ד ז). חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך מָכְרָה נעמי השבה משדה מואב (רות ד ג). על מִכְרָם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים (עמו׳ ב ו). ובני יהודה ובני ירושלם מְכַרְתֶּם לבני היונים וכו׳ הנני מעירם מן המקום אשר מְכַרְתֶּם אתם שמה והשבתי גמלכם בראשכם וּמָכַרְתִּי את בניכם ואת בנותיכם ביד בני יהודה וּמְכָרוּם לשבאים (יואל ד ו-ח). מי מנושי אשר מָכַרְתִּי אתכם לו (ישע׳ נ א). ולא יִמְכְּרוּ ממנו (מהמגרש) ולא ימר (יחזק׳ מח יד). סדין עשתה וַתִּמְכֹּר וחגור נתנה לכנעני (משלי לא כד). ועמי הארץ המביאים את המקחות וכל שבר ביום השבת לִמְכּוֹר לא נקח מהם בשבת וביום קדש (נחמ׳ י לב). והצרים ישבו בה מביאים דאג וכל מכר וּמֹכְרִים בשבת לבני יהודה (שם יג יו). וילינו הרכלים וּמֹכְרֵי כל ממכר מחוץ לירושלם (שם כ). — ובמליצה: מרב זנוני זונה טובת חן בעלת כשפים הַמֹּכֶרֶת גוים בזנוניה ומשפחות בכשפיה (נחו׳ ג ד). — ובדברים מפשטים, במליצה, במשמ׳ נתינה ועזיבה בשביל דבר מה: אמת קנה ואל תִּמְכֹּר חכמה ומוסר ובינה (משלי כג כג). — ובהשאלה, מָכַר את פלוני לפלוני, נתנו בידו לשלט בו כרצונו: איכה ירדף אחד אלף ושנים יניסו רבבה אם לא כי צורם מְכָרָם וי״י הסגירם (דבר׳ לב ל). ויחר אף י״י בישראל וכו׳ וַיִּמְכְּרֵם ביד אויביהם מסביב ולא יכלו עוד לעמד לפני אויביהם (שפט׳ ב יד). כי ביד אשה יִמְכֹּר י״י את סיסרא (שם ד ט). וישכחו את י״י אלהיהם וַיִּמְכֹּר אתם ביד סיסרא שר צבא חצור (ש״א יב ט). ונתתי יארים חרבה וּמָכַרְתִּי את הארץ ביד רעים (יחזק׳ ל יב). תִּמְכֹּר עמך בלא הון ולא רבית במחיריהם (תהל׳ מד יג). — ובתו״מ, במשמ׳ העקרית: אלו הייתי חייב לך היה לך להפרע את שלך כשמכרת לי את השדה (אדמון, כתוב׳ יג ח). המוכר את הבית וכו׳ כל המחובר בקרקע הרי זה מכור (ר׳ אליעזר, תוספ׳ ב״ב ג א). מכרה לו (את השדה) לפני ראש השנה והיא מלאה פירות (הוא[1], ערכ׳ ט א). היכן שורי שגנבתה ואמר לו אתה מכרתו לי ואתה נתתו לי במתנה אביך מכרו לי ואביך נתנו לי במתנה (תוספתא ב״ק ח ב). מה שאירש מאבא היום מכור לך ומה שתעלה מצודתי היום מכור לך דבריו קיימין (שם ב״מ ד י). עשה בה (בבהמה) כל ימות החמה ומבקש למוכרה בימות הגשמים (שם ה ט). המוכר את החצר וכו׳ חנויות הפתוחות לפנים מכורות עמה לחוץ אין מכורות עמה לפנים ולחוץ הרי אלו מכורות עמה (שם ב״ב ג א). כל דבר שאין אדם רשאי למוכרו דמאי לא ישלח לחבירו דמאי (דמאי ג ג). אלו כלים שאין האומן רשאי למוכרם בשביעית מחרישה וכל כליה (שבי׳ ה ו). חלות תודה ורקיקי נזיר עשאן לעצמו פטור (עשאן) למכור בשוק חייב (חלה א ו). בני העיר

[1]) במדב״ם ובמשנ׳ מנק׳ דפוס ליבורנו: ר׳ אלעזר.

שמכרו רחובה של עיר לוקחין בדמיו בית הכנסת וכו' אבל אם מכרו תורה לא יקחו ספרים (מגי' ג א). אפילו אתה מוכר שער ראשך אתה נותן לה כתובתה (ר"ע, נדרי' ט ה). מוכר בעין יפה מוכר (הוא, ב"ב ד ג). שדה והיא רוצה למוכרה הרי היא מכורה מעכשיו (ר' יוסי, כתוב' ו ז). מכור עצמך לע"ז ואל תצטרך לבריות (הוא, ירוש' סנה' יא ז). האשה שנפלו לה נכסים וכו' משנתארסה בש"א תמכור ובה"א לא תמכור (כתוב' ח א). היה חמור לפניו וכליו עליו ואמר לו מכור לי חמורך זה הרי כליו מכורין (ר' יהודה, ב"ב ה ב). החשוד להיות מוכר תרומה לשם חולין אין לוקחין ממנו אפילו מים או מלח (הוא, בכור' ד ט). אין מוכרין את של רבים ליחיד מפני שמורידין אותו מקדושתו (ר' מאיר[1], מגי' ג א). אין מוכרין בית הכנסת אלא על תנאי שאם ירצו יחזירוהו (הוא, שם ב). (אלמנה) מן האירוסין לא תמכור (לגבות כתובתה) אלא בבית דין מפני שאין לה מזונות וכל שאין לה מזונות לא תמכור אלא בבית דין (ר' שמעון, כתוב' יא ב). המוכר עבדו לעכו"ם או לחוצה לארץ (גיט' ד ו). תן לי חטין שאני רוצה למכרן וליקח בהן יין (ב"מ ה א). המוכר את הבית לא מכר היציע (ב"ב ד א). מכר לו חטים יפות ונמצאו רעות (שם ה ו). בארבעה פרקים בשנה המוכר בהמה לחבירו צריך להודיעו אמה מכרתי לשחוט בתה מכרתי לשחוט (חול' ה ג). צא וימכרה בשוק (תוס' פסח' יג). בפירוש אמרת (לבנו) צא ומוכרן לנכרים (רב אדא בר מתנה, שם). בנו להן קנקלין מבית הישימון עד הר השלג והושיבו שם נשים מוכרות מיני כיסנין וכו' והיתה הזקינה מוכרת לו את החפץ כשוויו (ירוש' סנה' י ב). (המוכר שדה לחברו ואמר לו) על מנת שכשתמכרנה לא תמכרנה אלא לי שכל זמן שאני רוצה נותן דמיה ונוטלה (שם ב"מ ה ג). חובטין אותן כל י"ב חדש ואומרין להן מכרו בזול (עולא, יומ' ט). — מוֹכְרְנִי, מוכר אני: משל לאחד שאמר לחבירו עבד קירי אני מוכר לך אבל אני איני כן מוכרני מיד ומסגירני מיד אתכם (ר' יהודה[2], ספרי דבר' שכג).

—נִפְע', נִמְכַּר, נִמְכְּרוּ, נִמְכַּרְנוּ, נִמְכַּרְתֶּם, נִמְכָּרִים, יִמָּכֵר, תִּמָּכֵר, יִמָּכְרוּ, הִמָּכְרוֹ,—שֶׁמָּכְרוּ אותו. א) במשמ' העקרית: שלם ישלם אם אין לו וְנִמְכַּר בגנבתו (שמות כב ב). וכי תשיג יד גר ותושב עמך ומך אחיך עמו וְנִמְכַּר לגר תושב עמך וכו' אחרי נִמְכַּר גאלה תהיה לו וכו' והשב עם קנהו משנת הִמָּכְרוֹ לו עד שנת היבל (ויקר' כה מז-נ). כי עבדי הם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לא יִמָּכְרוּ ממכרת עבד (שם מב). והארץ לא תִמָּכֵר לצמתת (שם כג). ושדה מגרש עריהם לא יִמָּכֵר כי אחזת עולם הוא להם (שם לד). ואם לא יגאל (בכור הבהמה) וְנִמְכַּר בערכך (שם כז כז). מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר יִמָּכֵר לך (ירמ' לד יד). שלח לפניהם איש לעבד נִמְכַּר יוסף (תהל' קה יז). אנחנו קנינו את אחינו היהודים הַנִּמְכָּרִים לגוים (נחמ' ה ח). ואלו לעבדים ולשפחות נִמְכַּרְנוּ החרשתי (אסת' ז ד).—ב) בהשאלה, במשמ' נתן לפלוני למשול בו כאות נפשו: הן בעונתיכם נִמְכַּרְתֶּם ובפשעיכם שלחה אמכם (ישע' נ א). כי כה אמר יי' חנם נִמְכַּרְתֶּם ולא בכסף תגאלו (שם נב ג). כי נִמְכַּרְנוּ אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד (אסתר ז ד).— ובתו"מ, במשמ' העקרית: הנמכר בדקה הרי היא בדקה (ר' נחמיה, תוספת' דמאי ג יא). אלו דברים הנמכרים בגבה אילו מיני תבואה וקיטנית (ר' מאיר, שם). אם יש כיוצא בהם נמכרים בשוק (הלב"ע, מעשר' ה א). מעשה בגנת ורדים שהיתה בירושלם והיו תאנים נמכרות שלש וארבע באיסר (ר' יהודה, שם ב ה). כל פסולי המוקדשין נמכרים באיטליז (בכור' ה א). עבדים נמכרים בכסותן לשבת (ערכ' ו ה). האפונין השחורים ובצלים הנמכרים ובני המדינה הנמכרים במדה (ירוש' דמאי ב א). כולכסין הנמכרין בקיסרין הרי אלו אסורין מפני שרובן באין מהר המלך (ר' יוסי בר"ה, שם). בדי יין סתומות מקום שדרכן לימכר סתומות יצא קנקן לחולין (מע"ש א ג).

—הִתפ', הִתְמַכֵּר, הִתְמַכַּרְתֶּם, יִתְמַכְּרוּ, הִתְמַכֶּרְךָ. — א) בקש לִמְכֹּר את עצמו לעבד וכדומ': והשיבך יי' מצרים באניות בדרך אשר אמרתי לך לא תסיף עוד לראתה וְהִתְמַכַּרְתֶּם שם לאיביך לעבדים ולשפחות ואין קנה (דבר' כח סח). — ב) נתן את עצמו לְדָבָר מהדברים, sich hingeben; s'adonner; to devote o. s.: רק לא היה כאחאב אשר הִתְמַכֵּר לעשות הרע בעיני יי' (מ"א כא כה). יען הִתְמַכֶּרְךָ לעשות הרע בעיני יי' (שם כ). ויעבירו את בניהם ואת בנותיהם באש ויקסמו קסמים וינחשו וַיִּתְמַכְּרוּ לעשות הרע בעיני יי' להכעיסו (מ"ב יז יז).

— [1]) בקצת ספרים: ר' יהודה. — [2]) בכ"י: ר' חנניה, וכן בילקוט.

מַכָּר[1]), ש״ז, כנוי מַכָּרוֹ, מ״ר מַכָּרִים, מַכָּרֵיכֶם, — אדם שהברו מַכִּיר אותו, יודע אותו, Bekannter; connaissance; acquaintance : כל כסף אשר יעלה על לב איש להביא בית יי׳ יקחו להם הכהנים איש מאת מַכָּרוֹ והם יחזקו את בדק הבית (מ״ב יב ה־ו). ועתה אל תקחו כסף מאת מַכָּרֵיכֶם כי לבדק הבית תתנהו (שם ה). — ובתלמ׳ : בראשונה היה מעשר נעשה לשלשה חלקים שליש למכרי כהונה ולויה ושליש לאוצר ושליש לעניים ולחברים שהיו בירושלם (ריב״ל, ירוש׳ סוטי ט יה). ויש מכר לעני (שם גיט׳ ג ז). — ואמר המשורר : בך ובמכרי אנגח צרי, לך יתרון שירי ועלי מחסורם (ר״ש הנגיד, באמורת ערב).

מַכְרְבָל, ב״ז, — כנוי להטעם מונח : הזקף והוא מחלק הנצב דע שאין לו משרת אלא שופר מורם או מכרבל (הורי׳ הקורא, שער הטעמי׳ והמכרת׳ 91). כשיבוא (המונח) באות הראשונה קראו לו מכרבל (טוב טעם ה). המכרבל גם הוא מונח ממש אך כשהוא בא לפני זקף והוא באות הראשונה קראו לו מכרבל וכו׳ וכן כשיבואו שני מונחים יחד אע״פ שאין הנגינה בראשו אז נקרא הראשון מכרבל והשני עילוי (שם). ויש מסמני הנגינות שיש להם יותר משם אחד כי הסמן (׀) נקרא מונח עלוי מכרבל (ב״ז, תג״ע ה ג).

מִכְרֶה[2]), ב״ז, סמי׳ מִכְרֵה, — מִכְרֵה מֶלַח, מקום שֶׁכּוֹרִים בו המלח, Steinsalzgrube; mine (de sel); rock-salt mine : כי מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה ממשק חרול וּמִכְרֵה מלח ושממה עד עולם (צפנ׳ ב ט). — מִכְרוֹת זהב, פחמים, שמן אדמה וכדומה, נהוג בדבור העברי בא״י וכבר השתמשו בו הרבה בספרות החדשה.

מְכֵרָה[3]), ש״נ, מ״ר מְכֵרוֹתֵיהֶם, — נֶשֶׁק, זין, Waffe; arme; weapon : שמעון ולוי אחים כלי חמס מְכֵרֹתֵיהֶם[4]) בסדם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבדי (בראש׳ מט ה־ו).

מִכְשׁוֹל, מִכְשֹׁל, ש״ז, מ״ר מִכְשׁוֹלִים, מִכְשֹׁלִים, — שה״פ מן כָּשַׁל, וביחוד הדבר שבו אדם נכשל, Anstoss; obstacle : לא תקלל הרש ולפני עור לא תתן מִכְשֹׁל ויראת מאלהיך (ויקר׳ יט יד). סלו סלו פנו דרך הרימו מִכְשׁוֹל מדרך עמי (ישע׳ נז יד). — ובמליצה, בענין המוסרי : ולאבן נגף ולצור מִכְשׁוֹל לשני בתי ישראל לפח ולמוקש ליושב ירושלם (ישע׳ ח יד). לכן כה אמר יי׳ הנני נתן אל העם הזה מִכְשֹׁלִים וכשלו בם אבות ובנים יחדו (ירמ׳ ו כא). ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מִכְשׁוֹל לפניו הוא ימות (יחזק׳ ג כ). למוג לב והרבה הַמִּכְשֹׁלִים על כל שעריהם נתתי אבחת חרב (שם כא כ). שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מִכְשׁוֹל (תהל׳ קיט קסה). — מִכְשׁוֹל לב : ולא תהיה זאת לך לפוקה וּלְמִכְשׁוֹל לב לאדני (ש״א כה לא). — מִכְשׁוֹל עָוֹן : שובו והשיבו מכל פשעיכם ולא יהיה לכם לְמִכְשׁוֹל עון (יחזק׳ יח ל). יען אשר ישרתו אותם לפני גלוליהם והיו לבית ישראל לְמִכְשׁוֹל עון (שם מד יב). כספם בחוצות ישליכו וזהבם לנדה יהיה וכו׳ כי מִכְשׁוֹל עונם היה (שם ז יט). האנשים האלה העלו גלוליהם על לבם וּמִכְשׁוֹל עונם נתנו נכח פניהם (שם יד ג). — ואמר בן סירא : אל תשא פנים על נפשך ואל תכשל[1]) למכשוליך (ב״ס גני׳ ד כב). — ואמר המשורר : קצר יד ורוח ואין עוזר לו, בעונו נתפש ופשעו מכשולו, חטאתיו בדמעו העת יזילו (רמב״ע, תוכח רענן). תדמה (התבל) לכלה תעדה כליה הכליון כליליה והמעל מעיליה והמכשולים שוליה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ב). — ומ״ר מִכְשׁוֹלוֹת : ואם יש מכשולות בנהר שעל ידי כן דבר הצף בו עומד שם (שו״ע חו״מ רנט ז). כדי שלא לבוא בתחלה לידי אלו המכשולות (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי יד). שאם

---

[1]) מן נכר, עי״ש.

[2]) מן א. כרה, עי״ש.

[3]) עי׳ הערה לקמן. — [4]) השבעים תרגמו במשמ׳ תחבולות. אונק׳ במשמ׳ ארץ מגורתו של אדם. עקילס במשמ׳ חפירה. אך מדרש תנחומא פרש מלשון זין, ואמר שכך בלשון יונ׳ קורין לחרב מכיר, והוא μάχαιρα. והנה בודאי המקור היוני שיחס תנחומא למלה זו אינו נכון, אך עצם הפרוש אינו רחוק. — רסע״ג תרגם : פרצ׳תהמא. ובאופן אחר ריב״ג, אמר וז״ל : ואמא כלי חמס מכרתיהם פמד׳הבי פיה אן יכונ מג׳אנשה לקול אלערב ללעשכר מג׳ר ותרג׳מה אללפט׳ שלאח אלט׳למ מג׳רההמא יעני אנהמא אנמא אשתג׳אשא בשלאחהמא פקט כמא קאל ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי וכו׳ וואחדה מכרתיהם מְכֵרָה עלי זנה אֲבֵדָה פהד׳א מא יחשנ ענדי אנ יתרג׳ם בה מכרתיהם ממא יחשנ בה אלמעני, ע״כ, ובעבר׳ : אך כלי חמס מכרתיהם דעתי בו שדומה למה שאומר הערב לחיל מג׳ר ופרושו כלי חמס חיליהם כלומר ששמו חילם כליהם בלבד כמו שאמר ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי וכו׳ והאחת ממכרתיהם מכרה על משקל אבדה, וזהו הראוי לפרש במכרתיהם מה שהוא טוב לפי הענין. — ואולם גם זה דחוק.

[1]) הגיהו קצת החדשים : תבוש.

כן בטלו כל ההשתדלויות ולשוא משתדל האדם לשמור נפשו מהמכשולות ומהסכנות אמנם התורה הרי הזהירה בהסרת המכשולות ואמרה לא תשים דמים בביתך (רמב"ל דולאן, אוהב משפט איוב י).

***מַכְשִׁיר**, ש"ז, מ"ר מַכְשִׁירִים, סמי' מַכְשִׁירֵי, — מה שמכשיר דבר לענין מהענינים, מַכְשִׁירֵי אֹכֶל, כמו הַבִּשּׁוּל וכיוצא בזה, מַכְשִׁירֵי שְׁחִיטָה, כגון השחזת הסכין: כשם שהשחיטה דוחה את השבת כך מכשירי שחיטה ידחו את השבת (ר"א, תוספתא פסח' ה א). מכשירי מצוה דוחין את השבת (הוא, ערוכ' קכ:). סוכה וכל מכשיריה דוחין את השבת (הוא, שבת קלא:). מצה וכל מכשיריה דוחין את השבת (הוא, שם). לולב וכל מכשיריו דוחין את השבת (הוא, סוכ' מג.). (אין בין יו"ט לשבת אלא) מכשירי אוכל נפש (ר' יהודה, תוספת' מגי' א ז). כאן במכשירין שאפשר לעשותן מערב יו"ט כאן במכשירין שאי אפשר לעשותן מעי"ט (ביצ' כח:). הוא לבדו יעשה לכם הוא (אכל נפש) ולא מכשיריו (שם). למכשירי מילה (שבת קלו.). עבודה שאינה באה אלא מכח המכשירין הרי היא דוחה שבת מכשירי עבודה שאין (עבודה) באה אלא מכהן אינו דין שידחו את השבת (מכי' ויקהל א). — ובזמן החדש פשט השמוש במלה זו במשמ' כלי־מלאכה. Instrument. Apparat; appareil; apparatus.

מַכְשֵׁלָה, ש"נ, מ"ר מַכְשֵׁלוֹת, — דומה לְמִכְשׁוֹל, הַמַּכְשֵׁלָה תחת ידי פלוני, בכחו לתקן הדבר: כי יתפש איש באחיו בית אביו שמלה לכה קצין תהיה לנו וְהַמַּכְשֵׁלָה הזאת תחת ידך וכו' כי כשלה ירושלם ויהודה נפל (ישע' ג ו־ח). אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים וְהַמַּכְשֵׁלוֹת את הרשעים (צפני' א ג).

מְכַשֵּׁף, ש"ז, מ"ר מְכַשְּׁפִים, — מי שיודע לעשות כְּשָׁפִים. Zauberer; sorcier; sorcerer: ויקרא גם פרעה לחכמים וְלַמְכַשְּׁפִים ויעשו גם הם חרטמי מצרים בלהטיהם כן (שמות ז יא). לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קסם קסמים מעונן ומנחש וּמְכַשֵּׁף וחבר חבר (דבר' יח י־יא). והייתי עד ממהר בַּמְכַשְּׁפִים ובמנאפים ובנשבעים לשקר (מלא' ג ה). ויאמר המלך לקרא לחרטמים ולאשפים וְלַמְכַשְּׁפִים ולכשדים להגיד למלך חלמתיו (דני' ב ב). — ובתו"מ: אלו הן הנסקלין הבא על האם וכו' המסית והמדיח והמכשף ובן סורר ומורה (סנה' ז ד). המכשף העושה מעשה חייב ולא האוחז את העינים (שם יא). מה שוכב עם בהמה בסקילה אף מכשף בסקילה (בן עזאי, גמ' שם סז:). אוב וידעוני בכלל מכשפים היו ולמה יצאו להקיש אליהן ולומר לך מה אוב וידעוני בסקילה אף מכשף בסקילה (ר' יהודה, שם). למה נקרא שמן מכשפים שמכחישין פמליא של מעלה (ר' יוחנן, שם). — ומצוי בסהמ"א: גוי מכשף שהיה מפשיט המתים (ערוך, ערך אמגושא). אמרו לו (המכשפות לר"ש בן שטח) מי אתה אמר להן מכשף אני ולנסותכם בכשפים באתי (רש"י סנהד' מד:).

מְכַשֵּׁפָה, ש"נ, מ"ר מְכַשְּׁפוֹת, — אשה יודעת לְכַשֵּׁף: מְכַשֵּׁפָה לא תחיה (שמות כב יז). — ובסהמ"א: יוחני בת רטיבי אלמנה מכשפה היתה (רש"י סוט' כב.). ובשעה שתכנסו יגביה איש אחת מהן מן הארץ ושוב אין מכשפות שולטות בכם (הוא, סנה' מד:).

***מַכְשֵׁפוֹת**, ש"נ, — מלאכת הַמְכַשֵּׁף: מביאין אדם בכור ושוחטים אותו ומולחים אותו במלח ובשמים וכותבין על ציץ זהב שם רוח טומאה ומניחין הציץ במכשפות תחת לשונו ומניחין אותו בקיר ומדליקין לפניו נרות ומשתחוים לו ומדבר עמם בלחש (תנחומ' ויצא יב). — ובסהמ"א: יוצא (היה פרעה) ליאור בשביל מכשפות (רש"י מו"ק יח.). יוחני בת רטיבי אלמנה מכשפה היתה וכשמגיע עת לידת אשה היתה עוצרת רחמה במכשפות ולאחר שמצטערת הרבה היתה אומרת אלך ואבקש רחמים וכו' וסותרת כשפיה והוולד יוצא (הוא, סוט' כב.). אם את מצלחת לעשות לי מכשפות עשי (הוא, סנה' סז:). מכה זו של כנים לא ע"י מכשפות באתה אלא עפ"י הקב"ה (שם). כל מילי מכשפות נבדקין על מים חיים ונמוהין (שם). כעין תרפים העשויות במכשפות שיגידו צרכיהם (רמב"ן שמות לב א). כלומר שלמכשפות הוא עושה דבר זה וכו' ויש לחוש שמא יאמרו מכשפות הוא זה (שו"ת ריב"ש סט, בשם ספר המצות). אנשים שנולדו באדר השני אין להם לירא ממכשפות שהרי אין בו מזל (חזקוני, בשלח יז ט). והיה מראה להם אותות ולא היו יודעים במה כחו היו אנשים אומרים כי דרך מכשפות ותחבולה היה (ר"ש בן וירגא, שבט יהודה לא). שנים לוקטים קשואים במכשפות בפנינו (רע"ב, סנה' ז יא). ויקרא גם פרעה לרבות אשתו שהיתה שקולה במכשפות נגד כל החכמים והמכשפים (פענח רזא, וארא).

מְכַשְּׁפָן, ש"ז, מ"ר מְכַשְּׁפָנִים, — כמו מְכַשֵּׁף: ובני עמלק מכשפנים הם ויש להם יכולת בי"ב מזלות (תקוני, בשלח יז ט).

מְכַשְּׁפָנִית, ש"נ, מ"ר מְכַשְּׁפָנִיּוֹת, — כמו מְכַשֵּׁפָה: רבי שמעון בן שטח תלה שמנים נשים מכשפניות באשקלון כיון שעשה כן באו קרובים של המכשפניות וכיוונו יום ושעה והעידו על בנו של ר"ש בן שטח שעבר עבירה שחייב בה סקילה (מדר' י' הדברות ט, בימ"ד ילינק א). נשים מכשפניות ישראליות שיש באשקלון (רש"י סנה' מה:). שתלה (ר"ש בן שטח) שמונים נשים מכשפניות (תוספ' חגי' יז:).

מִכְתָּב, ש"ז, סמי' מִכְתַּב, מ"ר מִכְתָּבִים, — א) עצם צורת האותיות, עצם הכתב, Schrift; écriture; writing: והלחת (של אבן) מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחת (שמות לב יז). ויעשו את ציץ נזר הקדש זהב טהור ויכתבו עליו מכתב פתוחי חותם קדש ליי' (שם לט ל). ויכתב על הלחת כמכתב הראשון את עשרת הדברים (דבר' י ד). — והשתמשו גם בסהמ"א במשמ' זו: הנה ראינו כי אין אות במכתב הזה שהוא בידינו שהוא עולה למעלה חוץ מלמד וכו' כי מכתבינו על דרך התולדות רק לא נדע עיקר כל האותיות כהוגן (ראב"ע, צחות, אות ל). — ב) כמו מִכְתָּם: מִכְתָּב לחזקיהו מלך יהודה בחלתו ויחי מחליו אני אמרתי בדמי ימי אלכה וכו' (ישע' לח ט-י). — ג) דָּבָר כָּתוּב, Rescript; rescrit: ויעבר (כרש מלך פרס) קול בכל מלכותו וגם במכתב לאמר כה אמר כרש מלך פרס וכו' (עזר' א א-ב). והכונו לבית אבותיכם כמחלקותיכם בכתב דויד מלך ישראל ובמכתב שלמה בנו (דה"ב לה ד). — ד) גליון כתוב שאדם שלח לחברו להודיע לו דבר וכדומה, Brief; lettre; letter: ויבא אליו מכתב מאליהו הנביא לאמר כה אמר יי' אלהי דויד אביך וכו' (דה"ב כא יב). — ומצוי מאד במשמ' זו בסהמ"א וזה עקר שמושו בכתב ובדבור עתה: הגיע מכתבך זה יום כד בסיון (קטע מכת' שלמה אחי אביתר, מזמן הגאו', סעדיאנה 112, הוצ' שכטר). ואשר חרה לו בשוב המכתב הנכתב בשמו (שם). — מִכְתַּב בְּרִית, ספר הברית: וימחוהו ממכתב הברית להיות מלך אחריו (יוסיפון, שמט). ויפתח את מכתב הברית ויקרא באזניהם כאשר צוה המלך אל ארקילאוס (שם, שנ). — מִכְתָּב זְמַנִּי, כמו מכתב-עתי, עי"ש: ולו היה בידי מכתב זמני כמו לאחינו הנוצרים לא חשבתי את ידי מגשת את מנחתם על המזבח (יוסט לשד"ל, אגר' שד"ל ז). — מִכְתַּב מַסָּע, כְּתַב הָרְשׁוּת כתוב בו שם האדם ולאיזו מדינה מהמדינות הוא שיך וכיוצא בזה, יקחהו האדם אתו בפרט במסעיו: אין שוטר אין נוטר לשאול מי אני, אם יש מכתב מסע ומי אספני (יל"ג, בילה בלילה). — מִכְתַּב עִתִּי, מִכְתַּב עֵת, עִתּוֹן: הנה היא כתובה במכתב עתי „ציון" לחדש שבט שנה העברה וכו' עד אשר נראו ונגלו חדשים מקרוב באו במכתב עתי הנקרא אריענט (דל' ליפמן, מאמר על פי' משלי המיוח' לראב"ע, ציון ב 113). רבים ממכתבי העתים השונים היוצאים לאור בברלין בכל יום ויום הרבו לספר בתחבולה חדשה וכו' בתחבולה פשוטה זאת מוסיפים מכתבי העתים חלק הרופא ההוא אנשים רבים (א. מ. גלבוטוביץ, המגיד יז יח). ואנחנו מצדנו הננו עמלים בדבר להביא את מכתב עתנו זה אל תכלית השלמות (המליץ א יז, האזינו). והחלילה חלילה לנו להתקנא ברעינו ולהיות עינינו צרה בשל אחרים יוסף ה' מכתבי עת כהנה וכהנה בישראל ועינינו רואות ושמח לבנו (שם). והנה לא נכחד מכל איש מבין גודל התועלת אשר יצא ממכתבי עתים וכו' לא כן מכתבי עתים המה יאספו דברי חכמים וכו' כי מכתבי עת אחדים לא יספיקו למרבית מושכי בשבט סופר בארצנו (שם). חכמי ישראל המוציאים לאור מכתבי העתים אשר כל ישראל יתחממו בגחלת אהבתם לשפתנו הקדושה וכו' לסגור שער מכתבי עתיהם בעד כל בקרת דקה וצנומה (א' הלוי, שם ב לז). על מספר מכתבי העתים אשר חשבתי שמה נוכל להוסיף כעת את „הצפירה" „המבשר" וכו' (שם). וברעב ללחם כן שלחנו את ידינו למכתב העתי הכללי מאויגסבורג אשר מצאנו שם למען אשר נקרא אחרי חדשים הרבה את הנשמע בארץ מולדתנו ובשפתנו שפת אשכנז מכתבי עתים צרפתים ואנגליים נמצאים בכל עיר גדולה בארץ הקדם (א' גוטלבר, ממלרים 7). ויהי כי ארכו הימים, ואמרת יצחק לא באה, ותכלינה עיני פנינה מיחל, ותאמר אין זה כי אם מצאתהו רעה, אלכה ואכתבה מודעה, בכתבי העתים (יל"ג, נהרה נהלה ופטעים). ויחמל עליה ויקראה בתי, ויעד לפני המוציא מכתב העתי, כי אמת הדבר (שם). כי אין מכתב עתי לנו בלשון המדינה (הוא, על דא קא בכינא). אל תשכח את

אשר בקשתיך על דבר מ כ ת ב י ה ע ת י ם אשר לי ביד בנימין אהרנשטאם (הוה, אגרי ה מג). והנני נדרש לך לבוא בברית עמך ולהביא לעתים מזמנות מפרי תבונתי מנחה למכתב עתך כאשר תמצא ידי (בס נט). בושה וכלימה היא אם יודע הדבר לאמתו במכתבי ה ע ת י ם בשפות החיות (פ. סמולנסקין, השחר ג יב).

*מַכְתֵּב[1]), ש"ז, מ"ר מַכְתְּבִים, — כלי כעין בד מחדד בקצהו יכתבו בו בחקיקה בשעוה וכדומה: מ כ ת ב שנטל הכותב שלו (תוספתא כלי' ב"מ ג ד). הסול והסירה והמחט והמקדח ו ה מ כ ת ב (ר' יוסי בר' יהודה, בכורי' לז:). והיו (התינוקות שבביתר) אומרים אם באו השונאים עלינו ב מ כ ת ב י ם[2]) הללו אנו יוצאין עליהן ומנקרים את עיניהם (רשב"ג, ירוש' תעני' ד ח, מד"ר איכ', עיני).

·מְכַתֵּב, ש"ז, מ"ר מְכַתְּבִים, — כַּתָּב, מי שאומנתו לכתב בעתונים וכדומ', Korrespondent; correspondant correspondent: בקראך בו (ב„הכרמל") תראה כי פין מוציאו לאור וכו' לא יחפוץ לשלם דבר לכל סופריו ו מ כ ת ב י ו כי אם רבים יעמלו והוא יקצור (אגרי יל"ג א לו).

·מִכְתָּבָה[3]), ש"נ, מ"ר מִכְתָּבוֹת, — א) כמו מִכְתָּב: ובממלכה השנית אנשים שועים חכמים וידועים אמנים נבונים במלאכתם כותבי מ כ ת ב ו ת והושבי מחשבות (ראב"ע, אגרי חי בן מקיץ). גאוני ארץ מלאים רוח חכמה ובינה ולחשוב מחשבות, אשר לא אוכל אשא שמותם על פה אף כי להעלות ב מ כ ת ב ו ת (מגי' עיפה לשבתי הכהן, בסוף ספ' שבט יהודה). — ב) מ״ח שלחן כתיבה לעבודה בעמידה[4]), Schreib-Pult bureau (pupitre); writing-desk.

מְכִתָּה, ש"נ, בכנ' מְכִתָּתוֹ, — דבר שבור וכתות: ושברה כשבר נבל יוצרים כתות לא יחמל ולא

---

[1]) כך מנקד בקטע כ"י מנקד בבה"ס בודלי' באוקספורד, Ms. heb. d. 63, וכך בפרוש ר"י אברבנאל: והמכתב הוא בפתח תחת המם וצרי תחת התיו (נחלי אבות ה), וכמו"כ רשב"ץ דוראן בספר מגן אבות ה ו. — [2]) כך במד"ר שם, ובנוסח' הירוש' מכתובים.

[3]) יחיד למ"ר מ כ ת ב ו ת שלקמן. ואולי השתמשו במ"ר של נקבה להשם מכתב הזכר. — [4]) בערב' מכתב a).

a) مكتب

ימצא בִּמְכִתָּתוֹ חרש לחתות אש מיקוד ולחשף מים מגבא (ישע' ל יד).

א. מִכְתָּם[1]), ש"ז, מ"ר מִכְתָּמִים, — שם למין ממיני השירים: מִכְתָּם לדוד, שמרני אל כי חסיתי בך וכו' (תהל' יו א). למנצח על שושן עדות מִכְתָּם לדוד ללמד וכו' אלהים זנחתנו פרצתנו וכו' (בס ס א-ג). לדוד מִכְתָּם באחז אותו פלשתים בגת חנני אלהים וכו' (בס נו א-ב). לדוד מִכְתָּם בברחו מפני שאול במערה חנני אלהים חנני וכו' (בס נז א-ב). לדוד מִכְתָּם האמנם אלם צדק תדברון וכו' (בס נח א-ב). לדוד מִכְתָּם בשלח שאול וישמרו את הבית להמיתו הצילני מאיבי אלהי וכו' (בס נט א-ב). — ובסהמ"א: נאתה ללשונו תמימות תם, כל תפלה כל תחנה כל שיר ו מ כ ת ם (קטע כ"י מזמן הגאו', סעדיאנא, הוצ' בכתר 72). ואעשה לו כמו מסגרת מ כ ת ם עלי מ כ ת ם וחרוז על פני חרוז כמו זר על פני סוחרת (רשב"ג, הענק, בספ' הפלחון מ). מ כ ת ם אמרים שמהו דואג ויעוררו כל מי יהי רודם (רמב"ע, תרשיש ג נא). מכתם אמרים עוברי דרך מושך ואוסר כל אנוש נחפז (בס ט פז). גרון שרי מ כ ת ם לדוד לא יסף, ושיר הימן נעתם ודמם שיר אסף (הפכו המונים, סדור תימני ליוה"כ). — ובפרט שיר קטן, בעל בתים אחדים: וכן אלחריזי וכו' עשה אבן פנה מפסוק זה למ כ ת ם אחד (דוקס, בהערה לשירי גבירול 41). ולא אתאפק מתת פה לפני הקורא מ כ ת ם ממשורר יון קדמון (בס 52). ולא התאפקתי ואכתב לה' וכו' מכתב קטן בתור מ כ ת ם בן ד' שורות (אגרי יל"ג ב רמט).

ב. ·מִכְתָּם, ש"ז, — כלי קשוט עשוי כֶּתֶם: כישפה זוהרת בעיש, כשוהם בעמודי שיש, כסוחרת ממולאה במ כ ת ם, כפטדה משובצת בהותם (יוסי בן יוסי, וכן מה נהדר כ"ג, מוס' יוה"כ).

מַכְתֵּשׁ[2]), ש"ז, — א) כעין חריץ או גומה בקרקע[3]): ויקרא למקום ההוא רמת לחי וכו' ויבקע אלהים את הַמַּכְתֵּשׁ[4]) אשר בלחי ויצאו ממנו מים וישת ותשב רוחו ויחי על כן קרא שמה עין הקורא אשר בלחי עד

---

[1]) כבר דרשו חכמי התלמוד: לדוד מ כ ת ם שיצא ממנה (מתמר) דוד שהיה מ ך ו ת ם לכל וכו' (ר' יוחנן, סוט' י:). ואעפ"י שאין זו אלא דרשה, עכ"פ מזה ראיה כי בימיהם היתה המלה כמו שהיא בנוסחה המסורה.

[2]) מן כתש, עי"ש. — [3]) עי' הערה לקמן. — [4]) כבר אמרו במדרש (מד"ר בראש' נח): המקום ההוא (שבו

היום הזה (בפעי׳ ס ת״יט). — וכנוי למקום עמק בירושלם: והיה ביום ההוא נאם יי׳ קול צעקה משער הדגים ויללה מן המשנה ושבר גדול מהגבעות הילילו ישבי המכתש כי נדמה כל עם כנען (צפני׳ א י״יא). — ב) כלי יכתשו בו דברים יבשים, Mörser; mortier; mortar: אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו (משלי כז כב). — ובתו״מ: לעשות קציעות הללו שתי כפין של דבילה במכתש הלז שלפני בעלי זה שבידי (תוספתא תעני׳ ד ז). מכתש של פהין שיש בו בית קבלת אבר (שם כלי׳ ב״מ ז ה). כותש בעלי במכתש או כותש על גבי גדר (ירוש׳ יפסח׳ כ ג). — ובסהמ״א: לידע הבשמים והזיעות הנכתשות במכתש ונכברות בכברה (שבתי דונולו, ספ׳ המרקחות ה). יטבול את המכתש פעמים רבות ויכתוש את המרקחת (שם ז). — ג) יכל אחת מהשנים העבות שבצדי הפה: פי׳ ככא המכתש והוא אל צרם בלשון ישמעאל (ר״ה פסח׳ קיג.). — ואמר המשורר: הרפתה במך עצם ומכתש ממקום לחי, וגם לחך בלילה כי כבר נס מבכי לחי (ר״שהנגיד, הסה שבתי). — ד) יהגומה שבה יושבת השן בתוך הפה, alveolus[1]: מה היא סבת השן הזקן אשר תצא ממכתש לחיו לעת זקנתו (ר״י זכלה, ספ׳ בעשועי׳ י). ושנים בפיו נתן חזקים, ולשלשה חלקים נחלקים, וכו׳ במכתש הלחי כלן בנויות, ואלה חזקן כי הן תלויות (הוא, כתי הנפש).

***מַכְתֶּשֶׁת**, ש״נ, — א) כמו מַכְתֵּשׁ. משמ׳ ב: לא היה טוחנן (את הזיתים) ברחיים אלא כותשן במכתשת (ר׳ יהודה, תוספת׳ מנח׳ ט ו). המוכר את הבית מכר את הדלת ואת הנגר ואת המנעול ואת המכתשת החקוקה וכו׳ ולא את המכתשת הקבועה (שם ב״ב ג א). מכתשת שבמקדש של נחשת היתה וכימות משה היתה (שם ערכ׳ ב ד). מכר את המכתשת הקבועה אבל לא את המטלטלת (ב״ב ד ג). אין עושין טיסני לפי שאין כותשין במכתשת (ביצ׳ יד.). אין כותשין במכתשת גדולה אבל כותשין במכתשת קטנה (שם). לעשות שני עיגולי דבילה במכתשת שלפנינו ובעלי שעל כתפינו (תעני׳ כח.). — ב) כעין חפירה, גומה: מעשה במערה בשיחין שהיו מחזיקין בה טומאה בדקוה והיתה חלקה כצפורן פעם אחת נכנסו פועלין לתוכה מפני גשמים וכשהיו מהרסין בקרדומות שבידיהן בדקו ומצאו שם מכתשת מלאה עצמות (ר׳ יוסי, תוספת׳ נדה ח ו).

הכה שמשון את הפלשתים) מכתש שמו. — [1]) תרגום ד״ר מזיא.

מַל[1]), ש״ז, בכנ׳ מַלֵּךְ, — קוצת שערות ארוכות, Haar; chevelure; hair: ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך כארגמן מלך[2]) אסור ברהטים (שה״ש ז ו).

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) אין ספק בדבר כי צרוף אלה שלש האותיות מ, ל, ך, היו כתובות כאן כבר בימי התרגום היוני לשה״ש, כיון שמלה זו מתרגמת שם βασιλεύς, ר״ל מלך. בנוסחת המסורה מלה זו נקודה בשני סגולים מֶלֶךְ, וראו בה כל המפרשים הקדמונ׳ את השם מֶלֶךְ הידוע והתלבטו בפרוש המליצה הזאת: מֶלֶךְ אסור ברהטים, כי לפי הפרוש הרגיל של שתי המלים מלך, רהטים, אין למצוא למליצה זו טעם טבעי במקום הזה בתוך ספור שבחי שערותיה של השולמית. פשיט׳ וכמו״כ ולג׳ הסמיכו את השם ארגמן להשם מלך, ר״ל ארגמן של מלך, אך אין זה מרפא את הכתוב, בפרט בחלק האחרון שלו. קדמונינו פרשו גם כתוב זה בדרך דרוש רחוק מפשוטו של מקרא, וגם המפרשים החדשים לא מצאו שום פרוש מספיק וטבעי, וכבר החליט האחרון שבהם, א״ב אהרליך, כי לפי הנוסחה המקֻבלה אי אפשר לתרגם מליצת כתוב זה, וגם הגהה מתקבלת על הדעת לא מצאו החדשים. וסבת כל זה הוא שגם כאן כמו בהרבה מקומות אחרים במקרא שגינו בראות עינינו בצרופי האותיות שבנוסחה המסורה. וראינו מלה ידועה לנו במקום שאיננה כלל. התיבה מלך שבכתוב זה, שהיא דומה בצורתה החיצונה להשם מֶלֶךְ הידוע, איננה כלל שם ע״מ פֶּעֶל שלמד הפעל שלו היא כף, אלא הכף שבסוף תבה זו היא כנוי לנוכחת כמו הכף שבמלה ראשך שבכתוב זה פעמים, ועצם השם שבתבה זו הוא מל, והכונה בתבת מלך היא: המל שלך, אלא שאין אנו יודעים איך ננקד מל זה, רצינו לאמר, אין אנו יודעים איך אמרו דוברי עברית לפנים, מַל, מֵל, או מִל, ובכנוי לנוכחת מַלֵּךְ, מִלֵּךְ, או מֻלֵּךְ, עכ״פ, בשנוי קל זה בהנקוד, מבלי לגעת בהאותיות של הנוסחה המסורה, כתוב זה, שהיה אחד היותר מוזרים ולא טבעיים מבחינת המליצה, נהיה אחד היותר יפים וטבעיים מבחינה זו. הדוד משבח את השולמית בשלשה שבחים: הראש שלך ככרמל, ודלת הראש שלך היא כארגמן, והמל שלך הוא אסור ברהטים. כל קושי המליצה נסתלק לגמרה מכל הכתוב, והאבר האחרון שלו הוא טבעי ויפה כשני אבריו הראשונים. והנה שתי המלים אסור ברהטים, ידועות לנו. הפעל אָסַר מצוי במקרא, והשם רהטים נזכר בשני מקומות. אך השם מל לא ידוע לנו, כי לא בא בשום מקום אחר במקרא. יש אמנם מ״ר מִלִּין ואפשר לאמר כי היחיד ממנו הוא מל, והוא נרדף עם היחיד מִלָּה, אבל גם למלה אין מקום בכתוב זה. ולכן עלינו לומר כי זו אחת המלים שלא באו אלא במקום אחד במקרא, ואין לחמה אם בשה״ש, שענינו

מַל, ב״ז, — בכתבי הקראים, כמו מוֹהֵל: ואז יעמוד המל הבקי החכם בין בחור בין זקן בין ילד מסכן החכם וכו׳ והכלי בידו ויתחיל הודו לה׳ כי טוב (ר״י הדסי, האשכול יא). עד שיתקן המל מילת ערלת הנער בגלוי טהרת העטרה ויבשמהו בבשמים והתולים יחתלהו וירחץ ויברך (שם).

מלא[1], ממנו א.מָלֵא, ב.מָלֵא, מְלֹא, מִלּוּא, מְלֵאָה, *מִלּוּי, *הִתְמַלְּאוּת.

א.**מָלֵא**[2], ת״ז, סמי׳ מְלֵא, נקי׳ מְלֵאָה, סמי׳ עם י בסוף מְלֵאתִי[3], מ״ר מְלֵאִים, מְלֵאת, מְלֵאוֹת. — א) כלי מָלֵא משקה, מים, יין וכיוצא בזה, שהמשקה שבתוכו

כ״כ משנה מעניני שאר ספרי המקרא, באו מלים שלא נזדמנו במקומות אחרים של המקרא, ופרוש מלה זו עלינו ללמד מעניננו של הכתוב, שהוא מדבר• בשבח שערות ראשה של החשוקה, ורגלים לדבר כי המלה מל שהיא מקבלת להמלה דלה שלפניה גם היא שם נרדף למחלפות השערות, והדוד משבחן שהן אסורות ברהטים. הפעל אסר רוב שמושו במקרא הוא אמנם במשמ׳ חבישת החבוש, אבל שמש גם בענין קשירת דבר לדבר, כמו אסרי לגפן עירה, ויאסר יוסף מרכבתו, ויאסרום בעגלה, וכמו״כ בענין קשירת דבר סתם סביב דבר, כמו ויאסור אזור במתניהם, והבונים איש חרבו אסורים על מתניו. וכך גם בלשון הערבית הפעל הזה a) משמש גם במשמ׳ קשירה סתם, בפרט קשירה הזקה. ולכן היה אפשר להשתמש בפעל זה גם בענין קשירת שערות הראש בפרט כדי להחזיק יחד את השערות הארוכות והמרבות, שכך היה מנהג הנשים גם בזמן קדום גם במצרים ואשור וגם בארץ ישראל, כמו שאנו רואים זאת בצורות העתיקות של מצרים ואשור שנמצאו במעמקי האדמה של אלה הארצות. ובזה כבר נתבאר מאליו פרוש המלה ברהטים, שהכונה בה כאן להקשורים והסרטים שהאשה קושרת בהם את מקלעות שערותיה. הטבעיות והיופי שבאור זה נותן למליצת הכתוב לפי עניננו ולפי התקבלה של האבר הזה עם שני האברים הקודמים לו מספיקים לעשות באור זה לוַדָּאוּת גמורה אפילו אם לא נמצא סמך ממקום אחר לפרוש החדש של שתי המלים מל ורהט. ואולם, באמת יש גם סמך לזה. בהשרש העברי מלל, במה שנשאר לנו ממנו, אין אמנם מושג שאפשר יהיה לאמר בודאות, כי ממנו נסתעפה בדרך טבעי המלה מל במשמ׳ קוצת שערות, אך אולי ממושג התנועה והזיזה שיש בשרש מלל, שממנו הפעל מולל ברגליו, ואולי גם הפעל מלל שבמשנה במשמ׳ שפשוף, נסתעפה משמ׳ השערות הארוכות, כמו שכבר אמר .Nö שהשם תלתלים הוא מן תלתל בערב׳ במשמ׳ תנועה. ואולי אפשר לראות חבר להמלה מל בהמלה מֶלֶל שבמשנה במשמ׳ ציצית הבגד: חוץ מן המלל (כלים כח ז), שפרש רב האי גאון: כמין חוטים יתרים היוצאין בבגד משני קצותיו ושמו בטיית הנדב. בערבית, בין השמות הרבים לשערות הראש שיש בלשון זו, אין אמנם עצם השם מל, אבל יש השם המסרס לִמ, לִמַּה b), וכבר השתמש בו המשורר הקדום אלעג׳אג׳ והביאו אלאצמעי בספרו כתאב ח׳לק אלאנשאנ (ed. Dr. A. Hoffer): ואחד׳ת אלמות בג׳נבי לחיתי ושבלתי ובג׳נבי לִמַּתִי. — ואמר אלאצמעי: ואללִמַּה טול אלשער. — ואמר אלג׳והרי: ואללמה באלכשר אלשער יג׳אוז שחמה אלאד׳נ. — ובלשאנ אלערב: ואללמה שער אלראש באלכשר וכו׳ וקיל אד׳א אלמ אלשער באלמנכב פהו למה וכו׳ ופי אלחדית׳ מא ראית ד׳א לִמַּה אחשנ מנ רשול אללה• צלי אללה עליה ושלמ. אללמה מנ שער אלראש דונ אלג׳מה שמית בד׳לכ לאנהא אלמת באלמנכבינ וכו׳. והנה לא נתברר מה מקור משמ׳ זו להשם לִמַּה ומאין נסתעפה, כי בכל משמעות השרש למם בערב׳, שכלן הן בענין הגעה והקרבה, אין אף אחת שממנה היתה יכולה משמ׳ זו להסתעף בדרך טבעי, ומה שנאמר בלשאנ אלערב: שמית בד׳לכ לאנהא אלמת באלמנכבינ, הנה זו גזרה דחוקה מאד, כי העקר, ענין הכתפים, חסר מן המלה, ואין זו אלא השערה בעולם, ולכן יש לפקפק אם זו מלה ערבית מקורית, ואולי היא שאולה מלשון שמית אחרת, ואולי גם מעברית, ובדרכה מלשון ללשון נסתרסה כמנהג המלים העוברות מלשון ללשון. ויש לחשב כי מל היה שֵׁם מיוחד לכל השערות יחד כשהן לא קלועות ולא עשויות מחלפות אלא נופלות יחד מאחורי הראש על השכם, והיו אוסרים אותן ברהטים, כמו שאנו רואים בהצורות שנזכרו למעלה, או זה היה שֵׁם להשערות המצומתות יחד בגבה אחרי הקדקד ,Chignon בלעז.

ועוד יותר על יסוד חזק אנו עומדים בנוגע להמלה רהטים. פה אין יותר מקום לפקפוק. השם רהט כצורתו ישנו גם בערב׳, רַהט a), והוא משמש כלשון זו במשמ׳ רצועה וסרט, ועי׳ ערך רהט.

ואעיר אגב, כי לחנם התחכמו המפרשים החדשים בהשם ארגמן שבכתוב זה ואמרו שהכונה בארגמן כאן לארגמן שחור שהיה במציאות לפנים. ובאמת אין הדבר כך, אלא, שבעוד שהיא שבחה את דודה בשערות שחורות כעורב, שבח הוא אותה בשערות אדומות, כי זה הגון של השערות אצל אשה, מפני שהוא יקר המציאות במזרח, הוא חביב ביותר על הגברים המזרחיים, וכך ישבחו גם עתה הבחורים הערבים בא״י את הבתולות בשערות צהובות.

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) כך גם בשאר לשונות המזרחיות, בערב׳ מַלִי b).

— [3]) סימן הסמיכות הקדום, כמו גנבתי יום, בני, חצבי,

---

a) هزة b) لِم لمة

a) رهط b) ملي

מגיע עד שפת הכלי. voll; plein; full: ואתן לפני בני בית הרכבים גבעים מְלֵאִים יין וכסות ואמר אליהם שתו יין (ירמ׳ לה ה). כי כוס ביד יי׳ ויין חמר מָלֵא מסך (תהל׳ עה ט). שניהם מְלֵאִים סלת (במד׳ ז יג). ובתים מְלֵאִים כל טוב (דבר׳ ו יא). מזוינו מְלֵאִים מפיקים מזן אל זן (תהל׳ קמד יג). כאשר תעיק העגלה הַמְלֵאָה לה עמיר (עמו׳ ב יג). והנה כל הדרך מְלֵאָה בגדים וכלים אשר השליכו ארם בחפזם (מ״ב ז טו). ותהי שם חלקת השדה מְלֵאָה עדשים (ש״ב כג יא). ויניחני בתוך הבקעה והיא מְלֵאָה עצמות (יחזק׳ לז א). כן תהיינה הערים החרבות מְלֵאוֹת צאן אדם (שם לו לח). כל הנחלים הלכים אל הים והים איננו מָלֵא (קהל׳ א ז). כעצמים בבטן הַמְּלֵאָה (שם יא ה). — שִׁבֹּלֶת מְלֵאָה, שיש בה הרבה: והנה שבע שבלים עלת בקנה אחד מְלֵאֹת וטבות (בראש׳ מא כב). ותבלענה השבלים הדקות את שבע השבלים הבריאות וְהַמְּלֵאוֹת (שם ז). — הוא מָלֵא דבר מה, שיש מהדבר הזה על פני כלו, במקומות רבים ממנו: וגבתם מְלֵאֹת עינים (יחזק׳ א יח). והאופנים מְלֵאִים עינים (שם י יב). — מְלֵא הנוצה, שיש לו נוצה רבה: הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מְלֵא הנוצה אשר לו הרקמה (יחזק׳ יז ג). — ובהשאלה, כסף מָלֵא, ככל מה שהדבר שוה: ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו אשר בקצה שדהו בכסף מָלֵא יתננה לי (בראש׳ כג ט). תנה לי מקום הגרן וכו׳ בכסף מָלֵא תנהו לי וכו׳ כי קנה אקנה בכסף מָלֵא כי לא אשא אשר לך ליי׳ והעלות עולה חנם (דהי״א כא כב־כד). — הוא מָלֵא, יש לו הרבה, נכסים וכדומ׳: אני מְלֵאָה הלכתי וריקם השיבני יי׳ (רות א כא). — ובהשאלה, בדברים מפשטים, מְלֵא רוח חכמה וכדומ׳, שיש בו הרבה חכמה: ויהושע בן נון מְלֵא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו (דבר׳ לד ט). אתה חותם תכנית מְלֵא חכמה וכליל יפי (יחזק׳ כח יב). — מְלֵא ברכה: נפתלי שבע רצון וּמְלֵא ברכת יי׳ (דבר׳ לג כג). — מְלֵאָה משפט: איכה היתה לזונה קריה נאמנה מְלֵאֲתִי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים (ישע׳ א כא). — מְלֵא מרמה: ככלוב מלא עוף כן בתיהם מְלֵאִים מרמה (ירמ׳ ה כז). — מְלֵא חֵמָה, גְּעָרָה, וכיוצא בזה: הַמְּלֵאִים חמת יי׳ גערת אלהיך (ישע׳ נא כ). — מְלֵא[1] יָמִים, שהגיע לזקנה מופלגת: כי גם איש עם אשה ילכדו זקן עם מְלֵא ימים (ירמ׳ ו יא). — ומצוי בתו״מ: מקוה שהניחו ריקן ובא ומצאו מ ל א (תוספת׳ מקוא׳ ב א). — ובהשאלה, בדברים רוחניים: הרי אני לפניך ככלי מ ל א בושה וכלימה (רבא, ברכ׳ יז). מה הקב״ה מלא כל העולם אף נשמה מ ל א ה את כל הגוף (שם י). — יום מָלֵא, שיש בו כל מספר השעות: אמר לו הקב״ה דוד ימים מ ל א י ם אני מונה לך איני מונה לך ימים חסרים (ר׳ שמואל בר נחמן, ירוש׳ ר״ה א א). — *מקרא מָלֵא, מפורש: מה לנו ללמוד מן הערבי הזה ולא מקרא מ ל א הוא והלבנון באדיר יפול וכו׳ (ר׳ בון, ירוש׳ ברכ׳ ב ד). אמר רבי לוי מקרא מ ל א הוא והעולה על רוחכם וכו׳ (מד״ר ויקר׳ ז). — ב) *בקביעת החדשים, חדש מלא, בן שלשים יום: העיד רבי סימאי משום חגי זכריה ומלאכי על שני אדרים שאם רצו לעשותן שניהן מ ל א י ם עושין שניהן חסירין עושין אחד מ ל א ואחד חסר עושים וכך היו נוהגין בגולה ומשום רבינו אמרו לעולם אחד מ ל א ואחד חסר עד שיודע לך שהוקבע ר״ח בזמנו (ר״ה יט:). אדר הסמוך לניסן זמנין מ ל א וזימנין חסר (בכור׳ נח.). — ובסהמ״א: כי בכתוב לא נמצא אלא עשרה מהם אחד מ ל א ואחד חסר לפקודיהם ושני החדשים פעם ימלאון או יחסרון (לסע״ג, גוף ספר המועדי׳, סעדיאנה 9). הדרך הנוהג בכל העולם וכו׳ הוא חדש אחד מ ל א משלשים יום וחדש אחד חסר מכ״ט יום וכו׳ ויש פעמים שתהיה הלבנה מהלכת במריצות והחמה במתינות ותהיה הלבנה מדבקת לחמה בפחות ממדת החדש השוה ותמצא בשנה ההיא שבעה חדשים חסרים וחמשה חדשים מ ל א י ם (ר״א בר״ח הנשיא, סעבור ב ה). נמצא כל הדשי השנה אחד מ ל א ואחד חסר וכו׳ ששה מ ל א י ם וששה חסרים (רש״י סוכה מג:). ופעמים עושין (חדש) מ ל א אחר מ ל א או חסר אחר חסר (רמב״ם, קדוה״ח יח ז). — ג) *בענין כתיבת המלים בעברית, מָלֵא, ההפך מן ח ס ר, כשהמלה כתובה באחת מאותיות א ו י אחרי התנועה: והנה תאומים בבטנה תאומים מ ל א כאן שניהם צדיקים ולהלן כתיב תומים חסר אחד צדיק ואחד רשע (מד״ר בראש׳ סה). שועלים קדמאה מ ל א ותנייגא חסר שעלים כתיב (ר׳ ברכיה, שם שמות כב). אתה מוצא כל תולדות שבמקרא חסרים וכו׳ אלה תולדות השמים והארץ מ ל א (ר׳ אבהו, שם ל). — ומצוי בסהמ״א: ותוצא ג׳ ב׳ מ ל א י ם וא׳ חסר (מסורי׳ בראש׳ א יב). שלושים ד׳ מ ל א י ם (שם אסת׳ ד יא). כל דקדוק

וכדומה. — [1]) כך גם בערב׳: תמלית אלעיש תמליא, אד׳א עשת מליא או מ ו י ל א.

במקרא בפתח וקמץ וחזק ורפה וחסר ומלא (דונש על מנחם, ערך חט). ספר שאינו מוגה במלא וחסר (רמב"ם ס"ת ח ג). תקנו המקרא בפסוקים תחלה ואח"כ בנקוד ואח"כ בטעמים ואחר כן במסורת על שמירת המלא והחסר (ר"י ה"ת, כוזרי ג לח). ולא אזכיר טעמי חכמי המסרת, למה זאת מלאה וזאת נחסרת (ראב"ע, הקד' א' לפרושו עה"ת). — ד) ⁺בהמה מְלֵאָה, מְעֻבֶּרֶת: בהמה שיצאה מליאה ובאה ריקנית הבא אחר כן בכור מספק (רמב"ם, בכור' ד יג). — ובבני אדם: בא יצחק אלינו וצעק וזעק על אשתו שרה אשר הלך מאתה וכו' והניחה ריקנית וכו' ושאלנו את פיה ואמרה בעלי הניחני מלאה והוא אומר להד"מ (בו"ת מהר"י קולון, בשם מהר"ס).

ב. **מָלֵא**, מָלְאָה, מָלֵאתִי, מָלֵתִי, מָלֵאתָ, מָלְאוּ, מָלוּ, מָלֵאוּ, מְלֹא, מְלֹאִים, מְלֹאוּ, יִמְלְאוּ, מָלְאוּ, תִּמְלָאֶמוֹ, מְלֹאת[1], מְלֹאות, — א) פ"ע, מָלֵא הבית, הכלי, וכיוצא בזה, היה מָלֵא, נהיה מָלֵא, voll sein od. werden; être ou dev. plein; be or bec. full: ומָלְאוּ בתי מצרים את הערב (שמות ח יז). והירדן מָלֵא על כל גדותיו כל ימי קציר (יהוש' ג טו). והבית מָלֵא האנשים והנשים (שפט' טז כז). ויהי כִּמְלֹאת הכלים ותאמר אל בנה הגישה אלי עוד כלי (מ"ב ד ו). והנה ההר מָלֵא סוסים (שם ו יז). גם כי תרבו תפלה אינני שמע ידיכם דמים מָלֵאוּ (ישע' א טו). ורבצו שם ציים ומָלְאוּ בתיהם אחים (שם יג כא). ומָלְאוּ פני תבל ערים (שם יד כא). ויהי מבחר עמקיך מָלְאוּ רכב (שם כב ז). ומָלְאוּ פני תבל תנובה (שם כז ו). כי כל שלחנות מָלְאוּ קיא צאה בלי מקום (שם כח ח). חרב ליי' מָלְאָה דם (שם לד ו). כי מנאפים מָלְאָה הארץ (ירמ' כג י). ומָלְאוּ הגרנות בר (יואל ב כד). אשר בידיהם זמה וימינם מָלְאָה שחד (תהל' כו י). פלג אלהים מָלֵא מים (שם סה י). שלחנך מָלֵא דשן (איוב לו יו). — ומשקה מָלֵא משקה אחר: כי מי דימון מָלְאוּ דם (ישע' טו ט). — ומָלֵא דבר מפשט, רוחני, מָלֵא חמס, צדק, מרמה, וכיוצא בהם: כי מָלְאָה הארץ חמס (ברא' ו יג). ומָלְאָה הארץ זמה (ויקר' יט כט). כי מָלְאָה הארץ דעה את יי' (ישע' יא ט). על כן מָלְאוּ מתני חלחלה צירים אחזוני (שם כא ג). ואת חמת יי' מָלֵאתִי נלאיתי הכיל (ירמ' ו יא). כי ארצם מָלְאָה אשם (שם נא ה). ואולם אנכי מָלֵאתִי כח (מיכ' ג ח). עשיריה מָלְאוּ חמס וישביה דברו שקר (שם ו יב). כי הארץ מָלְאָה משפט דמים והעיר מָלְאָה חמס (יחזק' ז כג). והעיר מָלְאָה מטה כי אמרו עזב יי' את הארץ (שם ט ט). והחצר מָלְאָה את נגה כבוד יי' (שם י ד). ברב רכלתך מָלוּ[1] תוכך חמס ותחטא (שם כח יו). כסה שמים הודו ותהלתו מָלְאָה הארץ (חבק' ג ג). חסד יי' מָלְאָה הארץ (תהל' לג ה). כי כסלי מָלְאוּ נקלה (שם לח ח). צדק מָלְאָה ימינך (שם מח יא). לא יאנה לצדיק כל און ורשעים מָלְאוּ רע (משלי יב כא). כי מָלֵתִי מלים הציקתני רוח בטני (איוב לב יח). — מָלְאוּ ימיו של פלוני, השלים כל הזמן הקבוע: ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי כי מָלְאוּ ימי ואבואה אליה (ברא' כט כא). ולא מָלְאוּ הימים[2] ויקם דוד וילך הוא ואנשיו ויך בפלשתים (ש"א יח כו־כז). — ומָלְאוּ לו כך וכך ימים, עברו כך וכך ימים שלמים מעת קבועה: וַיִּמְלְאוּ לו ארבעים יום כי כן יִמְלְאוּ ימי החנטים (ברא' נ ג). עד יום מְלֹאת ימי מלאיכם (ויקר' ח לג). ואל המקדש לא תבא עד מְלֹאת ימי טהרה וכו' ובִמְלֹאת ימי טהרה לבן או לבת תביא כבש בן שנתו לעלה (שם יב ד־ו). ואם לא יגאל עד מְלֹאת לו שנה תמימה (שם כה ל). עד מְלֹאת הימם אשר יזיר ליי' קדש יהיה (במד' ו ה). והיה כִּמְלֹאת[3] שבעים שנה אפקד על מלך בבל (ירמ' כה יב). כי לפי מְלֹאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם (שם כט י). שלשית באור תבעיר בתוך העיר כִּמְלֹאת ימי המצור (יחזק' ה ב). וסוך לא סכתי עד מְלֹאת שלשת שבעים ימים (דני' י ג). ובִמְלֹאת[3] הימים האלה עשה המלך וכו' משתה שבעת ימים (אסת' א ה). כי כן יִמְלְאוּ ימי מרוקיהן ששה חדשים בשמן המר וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים (שם ב יב). — ומָלְאוּ ימיו לעשות דבר: וַיִּמְלְאוּ ימיה ללדת (ברא' כה כד). כי מָלְאוּ ימיכם לטבוח (ירמ' כה לד). — מָלְאוּ ימיו של פלוני, הזקין, הגיעה עתו למות: כי יִמְלְאוּ ימיך ושכבת את אבתיך (ש"ב ז יב). קרב קצנו מָלְאוּ ימינו (איכ' ד יח). והיה כי מָלְאוּ[4] ימיך ללכת עם אבתיך (דהי"א יז יא). — ב) פ"י, מִלֵּא את הבית וכדומה, עשה שיהיה מָלֵא, füllen, remplir; to fill: ומִלְאוּ את המים בימים (ברא' א כב). ומִלְאוּ את הארץ וכבשה (שם כח). פרו ורבו ומִלְאוּ את הארץ (שם ט א). וכבוד יי' מָלֵא את המשכן (שמות מ לד). והענן מָלֵא את בית יי' וכו' כי מָלֵא

---

1 עפ"י הקש עם נל"י, כמו חטאת, קראת, שנאת. — [1]) כך הכתיב, והקרי מָלְאוּ. — [2]) בתרגום היוני אין המלים האלה נמצאות. — [3]) כך הקרי, והכתיב כמלאות, ובמלואת. — [4]) יש מגיהים ימלאו, לפי ש"ב

כבוד יי׳ את בית יי׳ (מ״א ח י-יא). מלאו ארבעה כדים מים (שם יח לד). ומלאו את המקום הזה דם נקים (ירמ׳ יט ד). והענן מלא את החצר הפנימית (יחזק׳ י ג). והריקו חרבותם על מצרים ומלאו את הארץ חלל (שם ל יא). — ובהשאלה, מלא את ידיו לייי וכדומה, עשה כל מה שצריך: ויאמר משה מלאו ידכם היום לייי (שמות לב כט). — מלא את השלט: הברו החצים מלאו השלטים (ירמ׳ נא יא).—מלאו לבו, עי׳ לב, והוסיפה: למי שמלאו לבו לקרבה אל המלאכה לעשות אותה (רמב״ם, קדוה״ח יא ג). — ואמר המשורר: כל צר אשר יתגר בך הילו בצור פה החריב, גם כל יאור יגר בכי ידיו ברגל החריב, או אם מלאו לב בנות בנין ברוחך החריב (רמב״ע, תרשיש א קי).

— נפע׳, נמלא, אמלאה, תמלא, תמלאי, תמלאי, ימלא, ימלאו, ימלאון, — כמו קל א בכל השמושים, נמלא דבר ונמלא את הדבר, נהיה מלא: ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אתם (שמות א ז). לא תראו רוח ולא תראו גשם והנחל ההוא ימלא מים ושתיתם (מ״ב ג יז). והנה מים באים מדרך אדום ותמלא הארץ את המים (שם כ). ויבאו בית הבעל וימלא בית הבעל פה לפה (שם י כא). ותמלא ארצו כסף וזהב ואין קצה לאצרתיו ותמלא ארצו סוסים ואין קצה למרכבתיו ותמלא ארצו אלילים (ישע׳ ב ז-ח). והבית ימלא עשן (שם ו ד). כל נבל ימלא יין (ירמ׳ יג יב). ותמלא הארץ דמים (יחזק׳ ט ט). נשברה דלתות העמים נסבה אלי אמלאה החרבה (שם כו ב). וימלא הבית את הענן (שם י ד). ורחבות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים ברחבתיה (זכר׳ ח ה). שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה (שה״ש ה ב). וימלאו אסמיך שבע (משלי ג י). ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ (שם כ יז). ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים (שם כד ד). אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו (קהל׳ יא ג). — ונמלא ממנו: ואפקים ימלאון ממך (יחזק׳ לב ו). — ונמלא, סתם, במשמ׳ נמלא הון ועשר: ותמלאי ותכבדי מאד בלב ימים (יחזק׳ כז כה). — ודברים מפשטים, רוחניים: ותמלא הארץ חמס (בראש׳ ו יא). וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת (מ״א ז יד). כי תמלא הארץ לדעת[1]) את כבוד יי׳ (חבק׳ ב יד). שכרון ויגון תמלאי (יחזק׳ כג לג). ימלא פי תהלתך (תהל׳ עא ח). אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה (שם קכו ב). וימלא המן חמה (אסת׳ ג ה). — נמלאה האזן משמע, שאינה יכולה ורוצה יותר לשמע: לא תשבע עין לראות ולא תמלא אזן משמע (קהל׳ א ח). — נמלאה הנפש, אינה רוצה יותר: כל עמל האדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא (קהל׳ ו ז). — נמלא הזמן, עבר כלו: וימלא שבעת ימים אחרי הכות יי׳ את היאר (שמות ז כה). — נמלא הצמח וכדומ׳, הגיע לזמן שמתחיל לבל: בלא יומו תמלא[2]) וכפתו לא רעננה (איוב יה לב).

— פע׳, מלא, מלא, מלאתי, מלאת, מלאנו, מלאו, מלאתם, מלא, מלאו, אמלא, תמלא, ימלא, ימלה, נמלא, ימלאו, ימלאו, תמלאנה, ממלא, ממלאים, ממלאות, מלא, למלאות, מלאתני, מלאתיך, מלאתיך, מלאתיו, מלאוך, מלאוך, מלאוה, ימלאום, למלאם, — א) כמו קל ב, מלא את הכלי וכדומ׳, עשהו מלא: ותלך ותמלא את החמת מים (בראש׳ כא יט). ותרד העינה ותמלא כדה ותעל (שם כד יז). וכל הבארת אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר (שם כו טו). ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר (שם מב כה). מלא את אמתחת האנשים אכל כאשר יוכלון שאת (שם מד א). ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן (שמות ב טז). ומלאת בו מלאת אבן (שם כח יז). ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ (שם לא ה) וימלאו בו ארבעה טורי אבן (שם לט י). ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על המזבח (ויקר׳ ט יז). ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת (דבר׳ ו יא). ואלה נאדות היין אשר מלאנו חדשים והנה התבקעו (יהוש׳ ט יג). מלא קרנך שמן ולך אשלחך אל ישי (ש״א טז א). וגם את התעלה מלא מים (מ״א יח לה). וארם מלאו את הארץ (שם כ כז). וכל חלקה טובה ישליכו איש אבנו ומלאוה וכל מעין מים יסתמו (מ״ב ג כה). וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא את ירושלם פה לפה (שם כא טז). ויכרת את האשרים וימלא את מקומם עצמות אדם (שם כג יד). וגם דם הנקי אשר שפך וימלא את ירושלם דם נקי (שם כד ד). סחר צידון עבר ים מלאוך (ישע׳ כג ב). הערכים לגד שלחן והממלאים למני ממסך (שם סה יא). באים להלחם את הכשדים ולמלאם את פגרי האדם (ירמ׳ לג ה). אתו (את הבור) מלא ישמעאל בן נתניהו

[1]) אולי דעת, ל יתרה.

[2]) יש מגיהים ימל.

חללים (שם מא ט). נשבע יי׳ צבאות בנפשו כי אם מִלֵּאתִיךְ אדם כילק (שם נא יד). בלענו כתנין מִלָּא כרשו מעדני (שם לד). בטנך תאכל ומעיך תְּמַלֵּא את המגלה הזאת (יחזק׳ ג ג). נפשם לא ישבעו ומעיהם לא יְמַלֵּאוּ כי מכשול עונם היה (שם ז יט). טמאו את הבית וּמַלְּאוּ את החצרות חללים (שם ט ז). בא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב וּמַלֵּא חפניך גחלי אש (שם י ב). שפת הסיר וכו׳ אסף נתחיה אליה כל נתח טוב ירך וכתף מבחר עצמים מַלֵּא (שם כד ג־ד). ונתתי את בשרך על ההרים וּמִלֵּאתִי הגאיות רמותך (שם לב ה). וּמִלֵּאתִי את הריו חלליו (שם לה ח). וַיְמַלֵּא טרף חריו ומענתיו טרפה (נחו׳ ב יג). וצפינך תְּמַלֵּא בטנם (תהל׳ יז יד). ותשרש שרשיה (של הגפן) וַתְּמַלֵּא ארץ (שם פ י). ונפש רעבה מִלֵּא טוב (שם קז ט). אשרי הגבר אשר מִלֵּא את אשפתו מהם (שם קכז ה). שלא מִלֵּא כפו קוצר וחצנו מעמר (שם קכט ז). כל הון יקר נמצא נְמַלֵּא בתינו שלל (משלי א יג). להנחיל אהבי יש ואצרתיהם אֲמַלֵּא (שם ח כא). או עם שרים זהב להם הַמְמַלְאִים בתיהם כסף (איוב ג יה). החכם יענה דעת רוח וִימַלֵּא קדים בטנו (שם יה ב). יהי לְמַלֵּא בטנו (שם כ כג). הֲתְמַלֵּא בשכות עורו ובצלצל דגים ראשו (שם מ לא). וישכיבהו במשכב אשר מִלֵּא בשמים וזנים מרקחים (דהי״ב יו יד). — ומצוי בתו״מ: לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת (שבת כ ד). מילא [1] מים להשקות בהמתו (שם יו ח). אומר אדם לחבירו מלא לי כלי זה אבל לא במדה (כיל׳ ג ז). שתהא ממלאה (הכלי מים) ומערה לאשפה (כתוב׳ ז ה). השוקת שבסלע אין ממלאין ממנה (מקוא׳ ד ה). ממלא נחתום חבית של מים אעפ״י שאינו צריך אלא לקיתון אחד (כיל׳ יז.). מעשה בשני אחים שהרג אחד מהן את חבירו מה עשתה אמן נטלה כוס אחד ומלאתו מדמו והניחה אותו במגדל והיתה נכנסת כל יום ויום ומוצאה אותו הדם תוסס (מד״ר דבר׳ ד). — ודברים יבשים: הסל והכלכלה שמלאן תבן או מוכין (כליס כב ט). ממלאה אשה כל התנור פת (רסב״א, כיל׳ יז.). באמת אמרו ממלאה אשה כל הקדרה בשר אע״פ שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת (שם). — וּמִלְּאַת במקום מִלְּאָה: מעשה בשתי נערות שירדו למלאות מים מן העין אמרה אחת לחברתה למה פניך חולניות אמרה לה כלו מזונותינו וכבר אנו למות מה עשתה מילאת את הכד קמח והחליפתו (מד״ר ברא׳ מט). — ובהבלעת האלף: עריבת הירדן למה היא טמאה מפני שממלין אותה פירות ומוליכין אותה מן הים ליבשה (ר״ח בן אנטיגנוס, ירוש׳ שבת ד ב). גוסטרא שהיא למעלה מן הים אין ממלין הימנה בשבת (תוספתא ערוב׳ ט כו). החוקק אמת מים וכו׳ ממלין בה ומקדשין בה (שם ידים א ט). נחשדו להיות ממלין אותו עצים מערב שבת (ירוש׳ שבת ג ד). מפני מה ממלין מבאר הקר בגלגל בי״ט אלא בשעה שעלה ישראל מן הגולה וחנו על אותה הבאר והתנו עמהן הנביאים שביניהן שיהיו ממלין מבאר הקר בגלגל בי״ט (שם ערוב׳ כ א). מי שהוא נושא אשה שאינה הוגנת לו היו קרוביו מביאין חבית וממלין אותה קליות ואגוזים וכו׳ (ר׳ יוסי בר׳ בון, שם קדוש׳ א ס). — וּמַלֵּא הדבר את המקום: לא יבע ראש הלפת בתוך הגבול מפני שהוא ממלאהו [1] (כלא׳ ג א). — ומקור מַלְּאוֹת, לְמַלְּאוֹת: רועה הייתי לאבא בעירי הלכתי למלאות מים מן המעיין (שמעון הצדיק, נדר׳ ט:). שלשל דלי למלאות ונפסק החבל מידו (תוספתא פרה ה ה). שמוליכין כלים מלאים לצורך וריקנין למלאותן (שם יו״ט א יא). מעשה בתינוקת שירדה למלאות מים מן העין ונאנסה (ר׳ יוסי, כתוב׳ א י). שאנו מתאוים למלאות כרסינו מן מים של אותה הארץ (ר׳ ינאי הכהן, מד״ר במד׳ כג). לקרסטל בקוב ששכרו בעליו פועלים למלאותו (ר׳ לוי, שם שה״ש, לאתו כתב). מעשה בקרתנית אחת שהיתה לה שפחה כושית שירדה למלאות מן העין היא וחברתה (ר׳ יצחק, שם, אל תראני). — ובהבלעת האלף: מותר למלות (מן הגזוזטרא שעל הים) שממלא ממחיצתו (ירוש׳ ערוב׳ ח ט). ועל (כלים) הריקנין שיש בדעתו למלותן (ר׳ יודה, שם שבת יז ד). — ובמשמ׳ שׂם מעט משקה במקום: מקרעין להם בייר חלק וממלאים את הקרעים דיו (רב, גיט׳ יט.). — מִלֵּא מקום חלק בניר, כתב שם: מלאהו (את החלק שבשטר) בקרובים (חזקיה, גיט׳ פז:). אם היה בין הכתב לעדים חלק כשיעור שני שיטין וימלא מקום החלק בקרובים (רש״י ב״ב קסב:). — מִלֵּא מקומו של פלוני, היה מה שפלוני היה, עשה מה שפלוני היה עושה: רבי ישמעאל

— [1]) כך, במשמ׳ שאב מים, גם בערב׳ המדברת מַלַא.

2) מלא

— [1]) במשנ׳ מנק׳ נדפס׳ נקוד מְמַלְּאָהוּ. בהבלעת

ברבי יוסי ממלא[1]) מקום אבותיו הוה (שבת נא.). יהורם ממלא מקום אבותיו הוא (הור׳ יא:). — מְמַלֵּא[2]) מֵעַיִם: השלו ששאלו ממלא מעים ניתן להם בפנים חשכות אבל המן ששאלו אותו כהלכה ניתן להם בפנים מאירות (מכי׳ בשלח ד ב). שאלתם לחם לפי שאי אפשר לבשר ודם בלא לחם ונתתיו לכם חזרתם שאלתם בשר ממלא מעים הרי אני נותנו לכם (שם ג). — ודברים מפשטים, רוחניים, מִלֵּא: חכמה, צדק, חמס וכו׳: ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מִלֵּאתִיו רוח חכמה (שמות כח ג). וָאֲמַלֵּא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת (שם לא ג). מִלֵּא אתם חכמת לב לעשות כל מלאכת חרש וחשב (שם לה לה). מִלֵּא ציון משפט וצדקה (ישע׳ לג ה). מַלֵּא פניהם קלון (תהל׳ פג יז). עד יְמַלֵּה[3]) שחוק פיך ושפתיך תרועה (איוב ח כא). אערכה לפניו משפט ופי אֲמַלֵּא תוכחות (שם כג ד). בתועבתיהם אשר מִלְאוּהָ מפה אל פה (עזר׳ ט יא). — ב) מִלֵּא את יד פלוני, הפקידו ומִנָּה אותו להיות כהן וכיוצא בזה: והלבשת אתם את אהרן אחיך ואת בניו אתו ומשחת אתם וּמִלֵּאתָ את ידם וקדשת אתם וכהנו לי (שמות כח מא). ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר צויתי אתכה שבעת ימים תְּמַלֵּא ידם (שם כט לה). לְמַלֵּא את ידם לקדש אתם (שם לג). כי שבעת ימים יְמַלֵּא את ידכם (ויקר׳ ח לג). ואשר יְמַלֵּא את ידו לכהן תחת אביו (שם טז לב). והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה וּמִלֵּא את ידו ללבש את הבגדים (שם כא י). אלה שמות בני אהרן הכהנים המשחים אשר מִלֵּא ידם לכהן (במד׳ ג ג). וַיְמַלֵּא מיכה את יד הלוי ויהי לו הנער לכהן (שפט׳ יז יב). החפץ יְמַלֵּא את ידו ויהי כהני במות (מ״א יג לג). — מִלֵּא ידו לאלהים, להתנדב לו, לתת לו בנדיבות: ומי מתנדב לְמַלֹּאות ידו היום לי״י ויתנדבו שרי האבות וכו׳ ויתנו לעבודת בית האלהים זהב ככרים וכו׳ (דהי״א כט ה-ז). ויען חזקיהו ויאמר עתה מִלֵּאתֶם ידכם לי״י גשו והביאו זבחים ותודות לבית י״י ויביאו הקהל זבחים ותודות וכל נדיב לב עלות (דהי״ב כט לא). — מִלֵּא דְּבָרָיו בְּיָדוֹ, עשה בידו מה שאמר, קִיֵּם נדרו לפלוני: ברוך י״י אלהי ישראל אשר דבר בפיו את דוד אבי ובידו מִלֵּא (מ״א ח טו). אשר שמרת לעבדך דוד אבי את אשר דברת לו ותדבר בפיך ובידך מִלֵּאתָ כיום הזה (שם כד). — מִלֵּא הַדָּבָר, קִיֵּם אותו: ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן לי״י לְמַלֵּא את דבר י״י אשר דבר על בית עלי בשלה (מ״א ב כז). לְמַלֹּאות דבר י״י בפי ירמיהו (דהי״ב לו כא). — ואת עצתו, שאלתו: יתן לך כלבבך וכל עצתך יְמַלֵּא וכו׳ יְמַלֵּא י״י כל משאלותיך (תהל׳ כ ה-ו). — ובתו״מ: חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים חיים שתמלא לנו את כל משאלות לבנו לטובה (בר, ברכ׳ יז.). גזרה נגזרה שיבנה בית המקדש ולמלא שאלתך אמרתי (ר׳ יצחק, מד״ר קהל׳, לך אכול). — מִלֵּא אחרי פלוני, עשה כרצונו של פלוני: ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וַיְמַלֵּא אחרי והביאתיו אל הארץ אשר בא שמה (במד׳ יד כד). אם יראו האנשים העלים ממצרים וכו׳ את האדמה אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב כי לא מִלְאוּ אחרי בלתי כלב בן יפנה הקנזי ויהושע בן נון כי מִלְאוּ אחרי י״י (שם לב יא-יב). ואחי אשר עלו עמי המסיו את לב העם ואנכי מִלֵּאתִי אחרי י״י אלהי וכו׳ הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה לנחלה ולבניך עד עולם כי מִלֵּאתָ אחרי י״י אלהי (יהוש׳ יד ח-ט). על כן היתה חברון לכלב בן יפנה הקנזי לנחלה עד היום הזה יען אשר מִלֵּא אחרי י״י אלהי ישראל (שם יד). — מִלֵּא הזמן, הַשָּׁבֻעַ, הימים: מַלֵּא שבע זאת ונתנה לך גם את זאת וכו׳ ויעש יעקב כן וַיְמַלֵּא שבע זאת (בראש׳ כט כז-כח). את מספר ימיך אֲמַלֵּא (שמות כג כו). לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן אשר לא יְמַלֵּא את ימיו כי הנער בן מאה שנה ימות (ישע׳ סה כ). תספור ירחים תְּמַלֶּאנָה (איוב לט ב). לְמַלֹּאות שבעים שנה (דהי״ב לו כא). — מִלֵּא ידו בקשת, משך הקשת: ויהוא מִלֵּא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרעיו (מ״ב ט כד). - ג) מַלֵּא, סתם, קרא בקול גדול: ותקעו שופר בארץ קראו מַלְאוּ[1]) ואמרו האספו ונבואה אל ערי המבצר (ירמ׳ ד ה).

— פעו׳, מֻלָּא מְמֻלָּא, מְמֻלָּאִים, — שֶׁמִּלְּאוּ אותו, מְמֻלָּא באבנים יקרות: ידיו גלילי זהב מְמֻלָּאִים בתרשיש (שה״ש ה יד). — ואמר המשורר: ולו הובא במלחמת כמו ים ממלא משפתו אל שפתו (ר״ש הנגיד, הנרפא הזמן). אני חבר מחבר הידידות, ממלא מפניני התעודות (ר״י חריזי, תחכמ׳ י). — ובדברים מפשטים: חצריו המנושאים אשר היו מאד נעים, בדם חזיר מטומאים בשקוצים ממולאים (מכורך בן נתן, קינה, לבית בני, לקו״ק סה).

האלף.— [1]) כך בכ״י, ובנוסחי׳ הדפוס דממלא. — [2]) בערבי׳ ההמונית מְלָאָה, ואמתלא׳. — [3]) בקצת ספרים: ימלא.

— [1]) רפה, מפני טבע הלמד.

— פִּעֵל, הִתְמַלֵּא, יִתְמַלָּאוּן, — הִתְמַלְּאוּ עָלָיו, התאספו יחדו[1]: פערו עלי בפיהם בחרפה הכו לחיי יחד עלי יִתְמַלָּאוּן (איוב יו י). — ובתו"מ במשמ' העקרית, נִתְמַלֵּא המקום דבר, הכלי מים, וכיוצא בזה: המדייר את שדהו עושה סהר בית סאתים נתמלאת עוקר מתוך הסהר ועושה אשפתות בתוך שדהו כדרך המזבלין (תוספתא שבי' ב יט). עוקה שבחצר מחזקת סאתים אעפ"י שנתמלאת מערב שבת שופכין לתוכה מים בשבת (שם ערוב' ט יח). עד שלא נתמלאת המידה נשברה למוכר משנתמלאת המידה נשברה ללוקח (שם ב"ב ה ב). צבר את הקטורת על גבי גחלים ונתמלא כל הבית כלו עשן (יומ' ה א). בור שהוא קרוב לאמה מתמלא ראשון מפני דרכי שלום (גיט' ה ח). המוכר יין ושמן לחבירו והוקרו או שהוזלו אם עד שלא נתמלאת המדה למוכר משנתמלאה המדה ללוקח (ב"ב ה ח). הסייד ששכח עציץ בבור ונתמלא מים (מקוא' ב ח). הפסיקות והבריכות שנתמלאו מים מערב יו"ט אסור להשקות מהן בחולו של מועד (מו"ק ד). כספל הזה שהוא מתמלא בין שעתו ומתפנה בין שעתו (מד"ר במד' י). החול הזה אתה עושה בו גומא מבערב ובשחרית אתה מוצא אותה שנתמלאת (ר"א בן יעקב, שם ב). אם הקדיש בור ואח"כ נתמלא מים אשפה ואח"כ נתמלאה[2] זבל שובך ואח"כ נתמלא יונים אילן ואח"כ נתמלא פירות שדה ואח"כ נתמלאה[2] עשבים (ר' יהודה, מעי' ג ו). בקעה בקעה התמלאי דינרי זהב והיתה מתמלאה (ר' ירמיה, ירוש' ברכ' ט ג). הלכו ומינו את רבי אלעזר בן עזריה בישיבה בן שש עשרה שנה ונתמלא כל ראשו שיבות (שם ד א). עד שיתמלא זקנו (שם סוכ' ד טו). אינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות ועיניה בולטות והיא מתמלאה גידין (סוט' ג ד). — ומקור לְהִתְמַלְּאוֹת: רואה אני בכולן דברי רבי מאיר חוץ מן השדה ומן האילן מפני שדרכן להתמלאות (ר' יוסי, תוספת' מעי' א כ). כל כלי שהוא ריקן סופו להתמלאות (ר' אלעזר, מד"ר איכ', פתיח'). — ובהשאלה, *הִתְמַלְּאוּ העינים עשן: שכל מי שעיניו צרות בתלמידי החכמים בעולם הזה מתמלאות עיניו עשן לעולם הבא (ר' חנינא, ב"ב עה.). — נתמלא הבגד קרעים: נתמלא (הבגד של האבל קרעים) מלפניו מחזיר לאחריו נתמלא מלמעלה הופכו מלמטה (מו"ק כו:). — ובדברים מפשטים: עד שנתמלאו בתיהם מזיו השכינה (מכי' יתרו ה). אהל מועד נתמלא מזיו השכינה (ר' לוי, מד"ר במד' יב). — נִתְמַלֵּא רחמים: מיד נתמלא הקב"ה רחמים ואמר מה אם זה שהוא בשר ודם ואכזרי נתמלא רחמים על בני אני שכתוב בי כי אל רחום וכו' עאכו"כ (ירוש' תענ' ד ח). כיון שראה אותה (את גרושתו) ערומה ובצרה גדולה נתמלא עליה רחמים וכו' שראיתיה ערומה ובצרה גדולה נתמלאתי עליה רחמים ונתתי לה (מד"ר ויקר' לד).

מְלֹא, מְלוֹא, מְלֹו, ס"ז, בכנ' מְלֹאוֹ, מְלֹאָהּ, — א) כמות רבה, מספר רב, Menge; multitude: גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מְלֹא הגוים (בראש' מח יט). כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מְלֹא רעים מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה (ישע' לא ד). — ב) מה שממלא דבר: וממגד ארץ וּמְלֹאָהּ (דבר' לג טז). תשמע הארץ וּמְלֹאָהּ תבל וכל צאצאיה (ישע' לד א). יורדי הים וּמְלֹאוֹ איים וישביהם (שם מב י). ויבואו ויאכלו ארץ וּמְלוֹאָהּ עיר וישבי בה (ירמ' ח טז). וישטפו ארץ וּמְלוֹאָהּ עיר וישבי בה (שם מז ב). שמעו עמים כלם הקשיבי ארץ וּמְלֹאָהּ (מיכ' א ב). והסגרתי עיר וּמְלֹאָהּ (עמוס ו ח). למען תשם ארצה מִמְּלֹאָהּ (יחזק' יב יט). ותשם ארץ וּמְלֹאָהּ מקול שאגתו (שם יט ז). והשמתי ארץ וּמְלֹאָהּ ביד זרים (שם ל יב). לה' הארץ וּמְלוֹאָהּ תבל וישבי בה (תהל' כד א). אם ארעב לא אמר לך כי לי תבל וּמְלֹאָהּ (שם נ יב). לך שמים אף לך ארץ תבל וּמְלֹאָהּ אתה יסדתם (שם פט יב). ישמחו השמים ותגל הארץ ירעם הים וּמְלֹאוֹ יעלז שדי וכל אשר בו (שם צו יא-יב). — מְלֹא הדבר, כמה שצריך כדי שהדבר יהיה מָלֵא, מְלֹא החפן, מְלֹא הקמץ, מְלֹא הספל וכדומה: קחו לכם מְלֹא חפניכם פיח כבשן (שמות ט ח). קח צנצנת אחת ותן שמה מְלֹא העמר מן (שם יו לג). וקמץ משם מְלֹא קמצו מסלתה ומשמנה (ויקר' ב ב). ולקח מְלֹא המחתה גחלי אש וכו' וּמְלֹא חפניו קטרת סמים דקה (שם יו יב). אם יתן לי בלק מְלֹא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי יי' (במד' כב יח). וימץ טל מן הגזה מְלֹא הספל מים (שפט' ו לח). כי אם מְלֹא כף קמח

— [1]) קצת דומה לזה גם בערב': מאלא' עלי a). — [2]) בכי' ביה"ם שכתר: נִתְמַלֵּת, בהבלעת האלף.

a) مالأ على

בכד (מ״א ז יג). וילקט ממנו פקעת שדה מְלֹא בגדו (מ״ב ד לט). טוב מְלֹא כף נחת ממְלֹא חפנים עמל ורעות רוח (קהל׳ ד ו).—ובהשאלה גם למדת הארך וכדומ׳, מְלֹא קומתו, ארך קומתו: ויפל מְלֹא קומתו ארצה (ש״א כח כ). וימדד שני חבלים להמית וּמְלֹא החבל להחיות (ש״ב ח ב). מיסדות הצלעות מְלוֹ[1] הקנה שש אמות אצילה (יחזק׳ מא ח).— מְלֹא הארץ, במשמ׳ מרחק ומרחב של כל הארץ: יי׳ צבאות מְלֹא כל הארץ כבודו (ישע׳ ו ג). והיה מטות כנפיו מְלֹא רחב ארצך עמנו אל (שם ח ח).— ומצוי בתו״מ: ומאור שלא נעשה בידי אדם שיעורו כמלא אגרוף גדול (כלים יז יב). אין חורשין להן אלא מלא האורה וסלו חוצה לו (שבי׳ א ב). בין תיבה לתיבה (צריך לשייר) כמלא אות (ירוש׳ מגי׳ א יא). גנה קטנה שהיא מוקפת ערים אם יש בה כמלא בוצר וסלו מכאן ומלא בוצר וסלו מכאן תזרע (ר׳ ישמעאל, עדי׳ ב ד). בין דף לדף (צריך לשייר) מלוא גודל (ירוש׳ מגי׳ א יא). הנוטל מלא הזוג משערו (תוספתא שבת ט יא). אעפ״י שהטיט שוקע לתוכו מלא זרת אינן מצילין (שם כלי׳ ב״ק ז ז). השוחט מתוך המטבעת ושייר בה מלא החוט על פני כולה (חול׳ א ג). מלא חפניו גוש מארץ טהרה (תוספתא כלי׳ ב״מ ז א). הוציאו לו את הכף ואת המחתה וחפן מלא חפניו ונתן לתוך הכף (יומ׳ ה א). היה קוצר מלא ידו תלש מלא קומצו הכהו קוץ ונפל מידו לארץ הרי הוא של בעה״ב (פאה ד י). (המוציא) חול הגס כדי ליתן על מלא כף סיד (שבת ח ה). כמה נקיבת האוזן מלא כרשינה (בכור׳ לז:). האוכל ככותבת הגסה כמוה וכגרעינתה והשותה מלא לוגמיו חייב וכו׳ וכל המשקין מצטרפין למלוא לוגמיו (יומ׳ ח ב). החייט ששייר את החוט פחות ממלא מחט (תוספתא ב״ק יא יז). אפילו אין מסולק מן הארץ אלא כמלא מחט גוללו אצלו (ר׳ יהודה, ערוב׳ י, ג). (חייט הדיוט הוא) כל שאינו יכול להוציא מלא מחט בבת אחת (מו״ק י). וכמה לתפור א״ר אסי מלא מחט חוץ למחט (ב״ק קיט). עד כמה הוא עושה מלא מענה מאה אמה בית ארבעת סאים (אהל׳ יז א). ושנעשה (המאור) ביד אדם שעורו כמלא מקדח גדול של לשכה (ר׳ יוסי, כלים יז יב). הגלגלת שהיה בה נקב ארוך או שהיו בה נקבים הרבה מצטרפין למלוא מקדח (תוספתא אהל׳ ב ו). אילן שהוא נוטה לשדה חבירו

[1]) בקצת ספרים: מלוא, מלא.

קוצץ מלא המרדע על גבי המחרישה (ב״ב כ יג). שאין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא (ר׳ יוחנן, ברכ׳ מח:). מגריפה שניטל פיה ונשתייר בה מלא הסיט על פני כולה (תוספת׳ כלי׳ ב״מ ג ח). הצובע מלא הסיט בקליפי ערלה (ערל׳ ג ב). והאורג שני חוטין שיעורו כמלא הסיט (שבת יג ד). כמה רחבו מלא העול השרוני (תוספתא כלא׳ ב א). הרוצה לעשות שדהו משר משר מכל מין בש״א שלשה תלמים של פתיח ובה״א מלא העול השרוני (משנ׳ שם ב ו).— מְלֹא העין, עד המקום שהעין רואה: כנגד צואת אדם וכו׳ מרחיק מלא[1] עיניו (ברכ׳ כה.). ברבו המובהק (חייב אדם לקום מפניו) מלא עיניו (אביי, קדוש׳ לג.).— המוציא תבן כמלא פי פרה עצה כמלא פי גמל עמיר כמלא פי טלה עשבים כמלא פי גדי (שבת ז ד). ויסך עליה נסך כמלא פי הפך (מד״ר בראש׳ פב). מעשה שירדו זקנים מירושלם לעריהם וגזרו תענית על שנראה כמלא פי תנור שדפון באשקלון (תענ׳ ג ו). שיהיו חטים מוציאים גלוסקאות כמלא פיסת יד (ספרי דבר׳ שטו). אם יש בסכין מלא צואר (חול׳ ב ג). שירי קטלה כמלוא צואר קטנה (כלים יא ח). וכמה תחתיו מלא קומתו ופישוט ידיו (תוספתא ערוב׳ ד יא). האומר הרי עלי שרבים מלא קומתי מביא מלא קומתו שרביט שאינו נכפף (שם ערכ׳ ג א). עד שתהלך (הבהמה) מלא קומתה (ר׳ אהא, ב״ב עה:). וכמה יהיו (הפסים) קרובין לבאר כמלא ראשה ורובה של פרה (תוספתא ערוב׳ ב ב). מעשר בהמה מצטרף מלא רגל רועה ולא מלא רגל בהמה מהלכת (שם בכור׳ ז ג). שיעור המלבן וכו׳ והשוה כמלא רוחב הסיט כפול (שבת יג ד). (צריך שיהיה בתלם) רוחב כמלא רוחב הפרסה (ר׳ יהודה, כלא׳ ז ג). ולא יעשה אדם שובך בתוך שלו וכו׳ (אלא א״כ יש לו) בית ארבעה כורין מלא שגר היונה (הוא, ב״ב ב ה). הרחיק את העדים מן הכתב מלא שני שיטין (תוספתא גיט׳ ט יא). וצריך שיהא משייר בין שיטה לשיטה כמלוא שיטה (ירוש׳ מגי׳ א יא).— מְלֹא שעה, זמן כמדת שעה: גדולה מילה שלא נתלה לו למשה הצדיק עליה מלא שעה (ר׳ יוסי, נדר׳ ג יא). — ויש שאמרו במדה גסה מלא תרווד רקב כמלא תרווד גדול של רופאים (כלים יז יב). — כִּמְלֹאו, כִּמְלֹא הדבר שמדבר עליו: מסככין בנסרים וכו׳ עד שיהא בינו לבין חבירו כמלואו

— [1]) בכ״י כמלא.

(תוספתא סוכ׳ א ז). מארבעה (טפחים) ולמעלה צריך בינו לבין חבירו כ מ ל ו א ו כדי שלא יהיו פרצות בבנין (שם עירוב׳ ג ב). (צריך שיהיה בתלם) אורך ששה טפחים ורוחב מ ל ו א ו (ר״ע, כלא׳ ג ג). כ מ ל ו א ו של נופל (ר״א הקפר, תוספת׳ ב״ק ו יג). שתהא מחיצה שוקעת במים כ מ ל ו א ו של דלי (רב, ירוש׳ סוכ׳ א א). אמר לו הקב״ה עולמי ו מ ל ו א ו לא נבראו אלא בזכות התורה (ר׳ אחא, מד״ר שה״ש, רה״ש).

מִלֻּא, **מִלֻּאִים**, — עי׳ מִלּוּא.

א. מְלֵאָה[1], ש״נ, בכנ׳ מְלֵאָתְךָ, — ראשית העסים הזב מן בכורי הענבים[2]: ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וְכַמְלֵאָה[3] מן היקב (במד׳ יח כז). לא תזרע כרמך כלאים פן תקדש הַמְלֵאָה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם (דבר׳ כב ט). מְלֵאָתְךָ ודמעך לא תאחר בכור בניך תתן לי (שמות כב כח). — ואמר המשורר: עלי רוע עוני אשוה לבי לקרבן ונסבי אשו דם ודמעה, ביען שניהם יקרים בעין אל כמקריב לפניו מ ל א ה ודמעה (ספ׳ הענק, אות ד).

ב.*מְלֵאָה, ש״נ, בכנ׳ מְלֵאָתוֹ, מליאתה, —נעשה הדבר על מְלֵאָתוֹ, בשלמות: עופר עולם על מ ל י א ת ו נברא (ר״י בר סימון, מד״ר בראש׳ יד). אף חוה על מ ל י א ת ה נבראת (ר״א בר׳ שמעון, שם). שברא בריותיו שלמים ברא חמה וירח על מ ל י א ת ן וכל מעשה בראשית במקומותם נבראו (שם במד׳ יב).

מִלֻּאָה, (מִלּוּאָה), ש״נ, סמי׳ מִלֻּאַת, מ״ר בכנ׳ מִלֻּאֹתָם, מִלּוּאֹתָם, — מִלֻּאַת אבן וכדומ׳, שה״פ למלא אבנים יקרות בתוך מלאכת זהב וכסף וכדומה, Ein-fassung; monture; setting: ומלאת בו מִלֻּאַת אבן ארבעה טורים אבן וכו׳ משבצים זהב יהיו בְּמִלּוּאֹתָם (שמות כח יז-כ). מוסבת משבצת זהב בְּמִלֻּאֹתָם (שם לט א). — ואמר המשורר: אמריו ספירים, ואותותיו שרים, ו מ ל א ת טורים, בהשן סדורים (ר״ש הנגיד, באשמרת ערב).

***מְלַאי**, (מְלַי), ש״ז, — מְלַאי של חנות וכדומ׳, הסחורה שבה, Ware; marchandise; merchandise: ה מ ל א י של ישראל ופועלי גוים עושין בתוכו חייב בחלה ה מ ל א י של גוים ופועלי ישראל עושין בתוכו פטור מן החלה (תוספת׳ חלה א ג). חנות של ישראל ו מ ל א י של ישראל ופועלי נכרים נכנסין לשם וכו׳ הנות של נכרי ו מ ל א י של נכרי ופועלי ישראל נכנסין ויוצאין לשם (פסח׳ נא:). — ומצוי בסהמ״א: ובא שמעון הנזכר ונכנס סרסור בין התוגר השוכר ויהודה שיקנה יהודה כל ה מ ל א י שבתוך החנות

---

[1] עי׳ הערה לקמן. — [2] עי׳ במִלון הערה לערך דמע, ועי׳ הערה לקמן. — [3] כאן הניח אונקלוס המלה כצורתה: וכמליאתא מן מעצרתא. ובהכתוב בדבר׳ המובא לקמן ת״א המלאה הזרע בשתי המלים דמעת זרעא. ומלאתך ודמעך תרגם בכורך ודמעך. וכך במכילתא: מלאתך אלו ביכורים הניטלין מהמלאה וכו׳ בכורים שהם קרויין ארבעה שמות ראשית בכורים תרומה ו מ ל א ה (כך, במקום ודמע, כמו שכבר הגיה שם א״א). וכמו״כ השבעי׳ תרגמו ἀπαρχάς, וכמלאה תרגמו ἀφαίρεμα, אלא שהם חשבו שהכונה במלאה לבכורי הדגן והכתוב עמד וצוה בפרוש וכמלאה מן היקב. וכבר הוכחתי בהערה לערך דמע כי דמע הוא ראשית הגרן, והמלאה היא ראשית היקב, והוא העסים הראשון הזב מן הענבים, וזוהי הכונה האמתית של הכתוב פן תקדש המלאה את הזרע, ר״ל שבשביל זה אסור לזרוע זרעים בכרם לבלתי ת ק ד ש המלאה, ר״ל העסים הזב מן הענבים, את הזרע שבתוך הגפנים. וכבר הרגיש בזה מנחם בן סרוק והאריך בדברים במחברת כלאים. ולא מצאתי טעם נכון למשמ׳ זו להשם מלאה, אם הוא נגזר משרש מלא הידוע, ואולי היה בלשון עברית הקדומה שרש מלא אחר ששמש במשמ׳ אחרת שממנה נסתעפה משמ׳ ראשית העסים להשם מלאה. ואעפי״כ אולי הוא באמת מן השרש מלא הידוע, במשמ׳ מ ל א ו ימיו, כי העסים הזב בפרט מעצמו הוא כשהפרי באמת מ ל א ובשל, ועי׳ רש״י. וצריך להעיר כי גם בלשון ערבית יש שם מיוחד לראשית העסים הזב מן הענבים, בלי סחיטה ועצירה, והוא שלאף, שלאפה [a]), אמר אבן שכית בתהד״ב אלאלפאט׳, באב צפה אלח׳מר (הוצא׳ בירות): ואלשלאף ואלשלאפה מא שאל מנהא מנ ע׳יר אנ יעצר, ע״כ, —ובעבר׳: מה שזב ממנו (מן הענב) מבלי שיסחט. וכעין זה אלג׳והרי: ואלשלאף מא שאל מן עציר אלענב קבל אנ יעצר ותשמי אלח׳מר שלאפא. ע״כ, —ובעבר׳: אלשלאף הוא מה שזב מעסים הענבים קודם שיסחט, ויקרא היין שלאפא. ובתג׳ אלערוש: והו אול מא יעצר מנהא וקיל מא שאל מנ ע׳יר יעצר וקיל הו אול מה יבזל מנה ופי אלתהד״ב אלשלאף ואלשלאפה מן אלח׳מר אח׳לצהא ואפצ׳להא וד׳לכ אד׳א תחלב מן אלענב בלא עצר ולא מרת׳. ע״כ. —ובעבר׳: הוא ראשית מה שנסחט ממנו וי״א מה שזב ממנו מבלי שיסחט וי״א הוא ראשית מה שירד ממנו, ובתהד״ב אלשלאף ואלשלאפה מן היין הוא הנקי והזך והנכבד ממנו והוא אם פרש מן הענבים בלי סחיטה ובלי שרייה ומריסה. וכך גם בלשאנ אלערב.

[a] سلاف سلافة

ישב בחנות (שו"ת פלת מטה אהרן לג). — *הטיל מלאי על פלוני, הכריחו לתת לו מהמלאי שלו: משרבו מטילי מלאי על בעלי בתים רבה שוחד והוטה משפט והיו לאחור ולא לפנים (תוספתא סוט' יד ה). מלאי הטילו (בני שמואל) על בעלי בתים (ר' יהודה, שם ו). — הטיל מלאי לתוך כיסו של פלוני, נתן לו כסף לעשות עסק: כל המטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים זוכה ויושב בישיבה של מעלה (ר' יוחנן, פסח' נג). (תודוס איש רומי) מטיל מלאי לכיס של תלמידי חכמים היה (ר' יוסי בר"א, שם).

א.מַלְאָךְ[1], ש"ז, סמי' מַלְאַךְ, ככנ' מַלְאָכִי, מַלְאָכוֹ, מ"ר מַלְאָכִים, סמי' מַלְאֲכֵי, ככנ' מַלְאָכָיו, מַלְאָכֶיךָ, — א) שָׁלִיחַ שנשלח לעשות דבר מהדברים, להודיע, לבשר, וכיוצא בזה, Bote; messager; messenger: וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו וכו' ויצו אתם לאמר כה תאמרון לאדני לעשו וכו' (בראש' לב ד-ה). וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום כה אמר אחיך ישראל (במד' כ יד). וישלח ישראל מלאכים אל סיחן מלך האמרי לאמר אעברה בארצך (שם כא כא-כב). וישלח (בלק) מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה וכו' לאמר הנה עם יצא ממצרים (שם כב ה). ויאמר בלעם אל בלק הלא גם אל מלאכיך אשר שלחת אלי דברתי לאמר (שם כד יב). רק רחב הזונה תחיה היא וכל אשר אתה בבית כי החבאתה את המלאכים אשר שלחנו (יהוש' ו יז). וישלח יהושע מלאכים וירצו האהלה (של עכן בן זרח) והנה טמונה באהלו (שם ז כב). ומלאכים שלח (גדעון) בכל מנשה ויזעק גם הוא אחריו (שפט' ו לה). וישלח (זבל שר העיר) מלאכים אל אבימלך בתרמה לאמר הנה געל בן עבד ואחיו באים שכמה (שם ט לא). וישלח יפתח מלאכים אל מלך בני עמון לאמר מה לי ולך כי באת אלי להלחם בארצי ויאמר מלך בני עמון אל מלאכי יפתח כי לקח ישראל את ארצי (שם יא יב-יג). וישלחו (אנשי בית שמש) מלאכים אל יושבי קרית יערים לאמר השבו פלשתים את ארון יי' (ש"א ו כא). הרף לנו שבעת ימים ונשלחה מלאכים בכל גבול ישראל וכו' ויבאו המלאכים גבעת שאול וידברו הדברים באזני העם וכו' וישלח (שאול את הנתחים) בכל גבול ישראל ביד המלאכים לאמר וכו' ויאמרו למלאכים הבאים כה תאמרון לאיש יביש גלעד מחר תהיה לכם תשועה (שם יא ג-ט). וישלח שאול מלאכים אל בית דוד לשמרו וכו' וישלח שאול את המלאכים לראות את דוד (שם יט יא-יח). ותהי על מלאכי שאול רוח אלהים (שם כ). ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה (שם כג כז). הנה שלח דוד מלאכים מהמדבר לברך את אדנינו (שם כה יד). ותלך (אביגיל) אחרי מלאכי דוד ותהי לו לאשה (שם מב). וישלח אבנר מלאכים אל דוד תחתו לאמר למי ארץ (ש"ב ג יב). ויצא יואב מעם דוד וישלח מלאכים אחרי אבנר וישבו אתו מבור הסרה (שם כו). וישלח חירם מלך צר מלאכים אל דוד ועצי ארזים (שם ה יא). וילך המלאך ויבא ויגד לדוד את כל אשר שלחו יואב (שם יא כב). וישלח יואב מלאכים אל דוד ויאמר נלחמתי ברבה (שם יב כז). ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר כה יעשון אלהים וכה יוספון כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם (מ"א יט ב). ויאמר (אחאב) למלאכי בן הדד אמרו לאדני המלך וכו' (שם כ ט). וישלח (אחזיהו) מלאכים ויאמר אלהם לכו דרשו בבעל זבוב וכו' קום עלה לקראת מלאכי מלך שמרון ודבר אלהם (מ"ב א ב-ג). וישלח אליו אלישע מלאך לאמר הלוך ורחצת שבע פעמים בירדן (שם ה י). וישלח (אלישע) איש מלפניו בטרם יבא המלאך אליו וכו' ראו כבא המלאך סגרו הדלת ולחצתם אתו בדלת (שם ו לב). ויאמר יהורם קח רכב ושלח לקראתם וכו' ויגד הצפה לאמר בא המלאך עד הם ולא שב (שם ט יז-יח). וימצא מלך אשור בהושע קשר אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים (שם יז ד). ומה יענה מלאכי גוי כי יי' יסד ציון (ישע' יד לב). לכו מלאכים קלים אל גוי ממשך ומורט (שם יח ב). כי היו בצען שריו ומלאכיו חנס יגיעו (שם ל ד). הן אראלם צעקו חצה מלאכי שלום מר יבכיון נשמו מסלות שבת עבר ארח (שם לג ז-ח). וישלח (מלך אשור) מלאכים אל חזקיהו לאמר כה תאמרון אל חזקיהו (שם לז ט-י). ושלחתם אל מלך אדום וכו' ביד מלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו מלך יהודה (ירמ' כז ג). וימרד בו לשלח מלאכיו מצרים (יחזק' יז טו). ותשלח מלאכים אליהם כשדימה (שם כג טז). מלאך רשע יפל ברע וציר אמונים מרפא (משלי יג יז). אך מרי יבקש רע ומלאך אכזרי ישלח בו (שם יז יא).

---

[1]) גם בשאר הלשונות השמיות. בערב' מלאכ a). ועי' שרש א.לאך.

a) ملاك

וּמַלְאָךְ בא אל איוב ויאמר הבקר היו חרשות וכו׳ (איוב א יד). — ובפרט, מַלְאַךְ אֱלֹהִים: וימצאה מַלְאַךְ יי׳ על עין המים במדבר (בראש׳ טז ז). ויאמר לה מַלְאַךְ יי׳ שובי אל גברתך וכו׳ ויאמר לה מַלְאַךְ יי׳ הרבה ארבה את זרעך (שם ט-י). ויקרא מַלְאַךְ אלהים אל הגר מן השמים (שם כא יז). ויקרא אליו מַלְאַךְ יי׳ מן השמים ויאמר אברהם אברהם (שם כב יא). ויקרא מַלְאַךְ יי׳ אל אברהם שנית מן השמים (שם יה). ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מַלְאֲכֵי אלהים עלים וירדים בו (שם כח יב). ויאמר אלי מַלְאַךְ האלהים בחלום יעקב (שם לא יא). ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מַלְאֲכֵי אלהים (שם לב ב). וירא מַלְאַךְ יי׳ אליו בלבת אש מתוך הסנה (שמות ג ב). ויסע מַלְאַךְ האלהים ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם (שם יד יט). ויתיצב מַלְאַךְ יי׳ בדרך לשטן לו (במד׳ כב כב). ותרא האתון את מַלְאַךְ יי׳ ותלחץ אל הקיר (שם כה). ויעל מַלְאַךְ יי׳ מן הגלגל אל הבכים וכו׳ ויהי כדבר מַלְאַךְ יי׳ את הדברים האלה אל כל בני ישראל וישאו העם את קולם ויבכו (שפט׳ ב א-ד). אורו מרוז אמר מַלְאַךְ יי׳ (שם ה כג). ויבא מַלְאַךְ יי׳ וישב תחת האלה וכו׳ וירא אליו מַלְאַךְ יי׳ ויאמר אליו יי׳ עמך גבור החיל (שם ו יא-יב). וישלח מַלְאַךְ יי׳ את קצה המשענת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות ותעל האש מן הצור ותאכל את הבשר ואת המצות וּמַלְאַךְ יי׳ הלך מעיניו וירא גדעון כי מַלְאַךְ יי׳ הוא ויאמר גדעון אהה אדני יי׳ כי על כן ראיתי מַלְאַךְ יי׳ פנים אל פנים (שם כא-כב). וירא מַלְאַךְ יי׳ אל האשה ויאמר אליה הנה נא את עקרה וכו׳ כי הנך הרה וילדת בן (שם יג ג-ה). ומראהו כמראה מַלְאַךְ האלהים נורא מאד (שם ו). ויבא מַלְאַךְ האלהים עוד אל האשה וכו׳ ויאמר מַלְאַךְ יי׳ אל מנוח אם תעצרני לא אכל בלחמך וכו׳ ויאמר מנוח אל מַלְאַךְ יי׳ מי שמך וכו׳ ויאמר לו מַלְאַךְ יי׳ למה זה תשאל לשמי והוא פלאי וכו׳ ויעל מַלְאַךְ יי׳ בלהב המזבח וכו׳ אז ידע מנוח כי מַלְאַךְ יי׳ הוא (שם יז-כא). כי כְּמַלְאַךְ האלהים כן אדני המלך לשמע הטוב והרע וכו׳ ואדני חכם כחכמת מַלְאַךְ האלהים לדעת את כל אשר בארץ (ש״ב יד יז-כ). ואדני המלך כְּמַלְאַךְ האלהים ועשה הטוב בעיניך (שם יט כח). וּמַלְאַךְ יי׳ היה עם גרן האורנה היבסי (שם כד יו). וישב מַלְאַךְ יי׳ שנית ויגע בו ויאמר קום אכל (מ״א יט ז). וּמַלְאַךְ יי׳ דבר אל אליה התשבי קום עלה לקראת מלאכי מלך שמרון (מ״ב א ג). ויהי בלילה ההוא ויצא מַלְאַךְ יי׳ ויך במחנה אשור (שם יט לה). ויענו את מַלְאַךְ יי׳ העמד בין ההדסים וכו׳ ויען מַלְאַךְ יי׳ ויאמר יי׳ צבאות עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם (זכר׳ א יא-יב). ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד לפני מַלְאַךְ יי׳ (שם ג א). וּמַלְאַךְ יי׳ עמד ויעד מַלְאַךְ יי׳ ביהושע לאמר (שם ה-ו). כְּמַלְאַךְ יי׳ לפניהם (שם יב ח). חנה מַלְאַךְ יי׳ סביב ליראיו ויחלצם (תהל׳ לד ח). יהיו כמץ לפני רוח וּמַלְאַךְ יי׳ דחה יהי דרכם חשך וחלקלקת וּמַלְאַךְ יי׳ רדפם (שם לה ה-ו). וישא דויד את עיניו וירא את מַלְאַךְ יי׳ עמד בין הארץ ובין השמים וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלם (דהי״א כא יו). ולא יכל דויד ללכת לפניו לדרש אלהים כי נבעת מפני הרב מַלְאַךְ יי׳ (שם ל). — וּמַלְאָךְ סתם, במשמ׳ מַלְאַךְ אלהים: יי׳ אלהי השמים וכו׳ הוא ישלח מַלְאָכוֹ לפניך (בראש׳ כד ז). הַמַּלְאָךְ הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים (שם מח יו). הנה אנכי שלח מַלְאָךְ לפניך לשמרך בדרך (שמות כג כ). כי ילך מַלְאָכִי לפניך והביאך אל האמרי (שם כג). ושלחתי לפניך מַלְאָךְ וגרשתי את הכנעני האמרי והחתי והפרזי (שם לג ב). ונצעק אל יי׳ וישמע קלנו וישלח מַלְאָךְ ויצאנו ממצרים (במד׳ כ יו). וישלח ידו הַמַּלְאָךְ ירושלם לשחתה וינחם יי׳ אל הרעה ויאמר לַמַּלְאָךְ המשחית בעם רב עתה הרף ידך (ש״ב כד יו). והנה זה מַלְאָךְ נגע בו (באליהו) ויאמר לו קום אכול (מ״א יט ה). וישר (יעקב) אל מַלְאָךְ ויכל (הוש׳ יב ה). ויאמר אלי הַמַּלְאָךְ הדבר בי קרא לאמר כה אמר יי׳ צבאות קנאתי לירושלם (זכר׳ א יד). והנה הַמַּלְאָךְ הדבר בי יצא וּמַלְאָךְ אחר יצא לקראתו (שם ב ז). כי מַלְאָכָיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך (תהל׳ צא יא). הללו את יי׳ מן השמים הללוהו במרומים הללוהו כל מַלְאָכָיו הללוהו כל צבאו (שם קמח א-ב). הן בעבדיו לא יאמין וּבְמַלְאָכָיו ישים תהלה (איוב ד יח). אם יש עליו (על החולה) מַלְאָךְ מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת (שם לג כג-כד). — מַלְאַךְ פניו: בכל צרתם לא צר וּמַלְאַךְ פניו הושיעם באהבתו (ישע׳ סג ט). — מַלְאַךְ הַבְּרִית: וּמַלְאַךְ הברית אשר אתם חפצים הנה בא (מלא׳ ג א). — וכנוי לנביא וכדומ׳: מי עור כי אם עבדי והרש כְּמַלְאָכִי אשלח (ישע׳ מב יט). מקים דבר עבדו ועצת מַלְאָכָיו ישלים האמר לירושלם תושב ולערי יהודה תבנינה (שם מד כו).

ויאמר חגי מַלְאַךְ יי׳ במלאכות יי׳ לעם לאמר (חגי א יג). הנני שלח מַלְאָכִי ופנה דרך לפני (מלא׳ ג א). — וכנוי לכהן: כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מַלְאַךְ יי׳ צבאות הוא (מלא׳ ב ז). — ובמליצה לרוחות: עשה מַלְאָכָיו רוחות משרתיו אש להט (תהל׳ קד ד). — ובהשאלה, למחלות וכדומ׳: ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מַלְאֲכֵי רעים (תהל׳ עח מט). — מַלְאֲכֵי מָוֶת: חמת מלך מַלְאֲכֵי מות ואיש חכם יכפרנה (משלי טז יד). — ומצוי מאד בתו״מ: בשעה שישראל מתפללין וכו׳ המלאך הממונה על התפלות נוטל כל התפלות שהתפללו בכל הכנסיות כולן ועושה אותן עטרות ונותנן בראשו של הקב״ה (ר׳ מאיר, מד״ר שמות כא). כמין קול נשמע בעזרה שבא מלאך והכטו (את הצדוקי) על פניו ונכנסו אחיו הכהנים ומצאו ככף רגל עגל בין כתפיו (ר׳ חייא, יומ׳ יט:). ששה נסים נעשו לו לפנחס וכו׳ ואחד שבא מלאך והגביה את המשקוף ואחד שבא מלאך והשחית בעם (ר׳ יוחנן, סנה׳ פב:). אותו מלאך שנזדמן לו לאברהם לילה שמו (הוא, שם צו.). אותו מלאך הממונה על הרוהות דומה שמו (הוא, שם צד.). אף שמות המלאכים עלו בידן מבבל (רשב״ל, ירוש׳ ר״ה א ב). כל דיבור ודיבור שיוצא מפי הקב״ה נברא ממנו מלאך אחד (ר׳ יונתן, חגי׳ יד.). מלאך אחד שהוא עומד בארץ וראשו מגיע אצל החיות (ר׳ אלעזר, שם יג:). שהיתה (אסתר כשאמרה איש צר ואויב) מחווה כלפי אחשורוש ובא מלאך וסטר ידה כלפי המן (הוא, מגי׳ טז.). וכיון שבא (הולד) לאויר העולם בא מלאך וסוטרו על פיו ומשכחו כל התורה כולה (ר׳ שמלאי, נדה ל:). יוצק זהב רותח לתוך פיו של אותו רשע (נבוכדנצר) שאילמלא לא בא מלאך וסטרו על פיו ביקש לגנות כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהילים (ר׳ יצחק, סנה׳ צב:). המלאך עצמו חציו מים וחציו אש (ויש לו) חמש גפין וגווייתו כתרשיש ופניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש (ר׳ אבון, ירוש׳ ר״ה ב ה). בשעה שיצאו ישראל ממצרים עמד סמאל המלאך לקטרג אותן (ר׳ חמא ב״ר חנינא, מד״ר שמות כא). אותו מלאך הממונה על הריון לילה שמו (ר׳ חנינא בר פפא, נדה טז:). אין מלאך אחד עושה שתי שליחות ולא שני מלאכים עושים שליחות אחת (מד״ר בראש׳ נ). בקש יהודה לעבר זימן לו הקב״ה מלאך שהוא ממונה על התאוה (מדה״ג, כ״י תימני). החמה שלש אותיות של שם כתובים בלבו והמלאכים מנהיגים אותו (פדר״א ו). וכל המזיקים המהלכים ברקיע והמלאכים שנפלו מגדולתן וממקום קדושתן מן השמים בימי דור אנוש כשהם עולים לשמוע דבר מאחורי הפרגוד הן מתרדפין בשבט של אש וחוזרין לאחוריהן למקומן (שם ז). — וככנ׳: אני ושלשת מלאכיי נגלים עליך ואומרים לך לוט ליטה לא ירת לאברהם (מד״ר בראש׳ מד). — מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת: אפשר אתה דורש במעשה מרכבה ושכינה עמנו ומלאכי השרת מלוין אותנו ואני ארכב על החמור (ר׳ יוחנן בן זכאי, חגי׳ יד:). לחם אבירים אכל איש לחם שמלאכי השרת אוכלין אותו (ר״ע, יומ׳ עה:). וכי מלאכי השרת אוכלין לחם והלא כבר נאמר לחם לא אכלתי (ר׳ ישמעאל, שם). אדם הראשון מיסב בג״ע היה והיו מלאכי השרת צולין לו בשר ומסננין לו יין (ר׳ יהודה, סנה׳ נט:). כל מה שעשה אברהם למלאכי השרת בעצמו עשה הקב״ה לבניו בעצמו (רב, ב״מ פו:). יודעים היו מלאכי השרת ששרה אמנו באהל היתה אלא מאי באהל כדי לחבבה על בעלה (הוא, שם פז.). בשעה שביקש הקב״ה לבראות את האדם ברא כת אחת של מלאכי השרת אמר להם רצונכם נעשה אדם בצלמינו (הוא, סנה׳ לח:). כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי (ר׳ יוחנן, שבת יב:). שלשה מלאכי השרת נזדמנו לה (לאסתר) באותה שעה אחד שהגביה את צוארה ואחד שמשך חוט של חסד עליה ואחד שמתח את השרביט (הוא, מגי׳ טו:). מעון שבו כיתות של מלאכי השרת שאומרות שירה בלילה וחשות ביום מפני כבודן של ישראל (ר״ל, חגי׳ יב:). שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע״ש מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע וכו׳ (ר׳ יוסי בר׳ יהודה, שבת קיט:). בשעה שהצדיק נפטר מן העולם שלש כיתות של מלאכי השרת יוצאות לקראתו (ר׳ אלעזר, כתוב׳ קד.). בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע מה לילוד אשה בינינו (ריב״ל, שבת פח:). כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב״ה (בשעת מתן תורה) חזרו ישראל לאחוריהן י״ב מיל והיו מלאכי השרת מדדין אותן (הוא, שם). לעולם אל ישנה אדם מן המנהג שהרי משה עלה למרום ולא אכל לחם מלאכי השרת ירדו למטה ואכלו לחם (ר׳ תנחום בר חנילאי, ב״מ פו:). באותה שעה (שטבעו המצריים) בקשו מלאכי השרת לאמר שירה

לפני הקב"ה אמר להן הקב"ה מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה לפני (ר' יונתן, סנהד' לט:). לא בא הכתוב (ויקרא אל משה) אלא למרק אכילה ושתיה שבמעיו לשומו כמלאכי השרת (ר' נתן, יומא ד:). אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע כתוב בתורתך אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד והלא אתה נושא פנים לישראל (ר' אמי, ברכ' כ:). לא נתנה תורה למלאכי השרת (שם). אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה (כשנהרג ר"ע) זו תורה וזו שכרה (שם סא:). אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון (שבת נה:). אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בר"ה וביום הכיפורים (ר' אבהו, ר"ה לב:). שלשה שהיו מהלכין בדרך הרב באמצע גדול בימינו וקטן משמאלו וכן מצינו בשלשה מלאכי השרת שבאו אצל אברהם מיכאל באמצע גבריאל בימינו ורפאל בשמאלו (יומא לז.). בזמן שישראל שרויין בצער ופירש אחד מהן באין שני מלאכי השרת שמלוין לו לאדם ומניחין לו ידיהן על ראשו ואומרים פלוני זה שפירש מן הציבור אל יראה בנחמת ציבור (תעני' יא.). ששה דברים נאמרו בשדים שלשה כמלאכי השרת ושלשה כבני אדם שלשה כמלאכי השרת יש להם כנפים כמלאכי השרת וטסין מסוף העולם ועד סופו כמלאכי השרת ויודעין מה שעתיד להיות כמלאכי השרת (חגי' טז.). אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מי שהחריב את ביתך ושרף את היכלך תכניס תחת כנפי השכינה (סנהד' צו:). בשעה שאמר הקב"ה לישראל הסר המצנפת והרם העטרה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע זאת להן לישראל שהקדימו לפניך בסיני נעשה לנשמע (רב אסי, גיטי' ז.). אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע הרבה כרכים בראת בעולמך של אוה"ע ולא נתת מידת ארכן ומידת רחבן ירושלים ששמך בתוכה ומקדשך בתוכה וצדיקים בתוכה אתה נותן בה מידה (ר' חנינא בר פפא, ב"ב עה:). אותו היום (שהשליכו את משה ביאור) עשרים ואחד בניסן היה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מי שעתיד לומר שירה על הים ביום זה ילקה ביום זה (הוא, סוט' יב:). בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים (ר' סימאי, שבת פח.). בשעה שהצדיק נפטר מן העולם אומרים מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע צדיק פלוני בא אומר להם יבאו צדיקים ויצאו לקראתו (ר' יוסי בר שאול, כתוב' קד.). ארבעה דברים סחו לי מלאכי השרת חיגרין מפני מה הוויין מפני שהופכין את שולחנם וכו' (ר' יוחנן בן דהבאי, נדר' כ.). יש לי לפני ארבע מאות ותשעים וששה אלפים של מלאכי השרת שהם עומדים ומקדשים שמי הגדול בכל יום תמיד (מד"ר ויקר' כ). בשבע שעות ביום בע"ש נכנס אדה"ר בג"ע והיו מלאכי השרת מקלסין אותו ומכניסין אותו לג"ע (פדר"א יח). — מלאכי שלום: חרבן בית המקדש שאפילו מלאכי שלום בכו (חגי' ה:). — מלאכי רחמים: מלאכי רחמים היו (המלאכים שבאו להפך את סדום) והיו ממתינים וסבורים שמא ימצא להם זכות (מד"ר בראש' נ). — מלאכי חַבָּלָה, עי' ערך *חַבָּלָה, והוסיפה: שבשעה שנפטרין (הרשעים) מן העולם ג' כתות של מלאכי חבלה מקדימות אותו (ר' מאיר, מד"ר במד' יא). — ובסהמ"א: והנהו לפני עובר, בשלשלאות של אש אסור, ביד מלאכי חבלה מסור (יוחסין, אחימעץ מאיטלי' N. M. Ch. 124). בשעת הדין וכו' מוסרין אותו (את הרשע) לחמשה מלאכי חבלה כנגד ה' חומשי תורה אחד מכה ואחד מונה כדרך שמכין ומונין בב"ד ושלישי מוציא אור מגופו ככבשן שהאור יוצא ממנו הרביעי מביא עשבים מרים וחמוצים מן ההרים שאם גזל מחבירו אומרים לו דקנך בשינך לפי שאכלת גזל בשינך החמשי מביא את אביו ואת אמו ואם קרא ולא קיים מלקין אותו בפניהם (מס' חבוט הקבר ה). — מַלְאַךְ הַמָּוֶת, הממונה להמית את האדם בבוא שעתו: לא קבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא יהא מלאך המות שולט בהן (ר' יוסי, ע"ז ה.). היושב בבית מרועע עושה מלאך המות דניסטים שלו (רב, ירוש' שבת ב ג). הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות (ר"ל, ב"ב טז.). שלשה דברים סח לי מלאך המות אל תטול חלוקך שחרית מיד השמש ותלבש ואל תטול ידיך ממי שלא נטל ידיו ואל תעמוד לפני הנשים בשעה שחוזרות מן המת מפני שאני מרקד ובא לפניהן וחרבי בידי ויש לי רשות לחבל (ריב"ל, ברכ' נא.). דבר בעיר אל יהלך אדם באמצע הדרך מפני שמלאך המות מהלך באמצע הדרכים (ב"ק ס:). דבר בעיר אל יכנס אדם יחיד לבית הכנסת שמלאך המות מפקיד שם כליו (שם). כלבים בוכים מלאך

המות בא לעיר (שם). ששה לא שלט בהן מלאך המות ואלו הן אברהם יצחק ויעקב משה אהרן ומרים (ב"ב יז.). אמרו עליו על מלאך המות שכולו מלא עינים בשעת פטירתו של חולה עומד מעל מראשותיו וחרבו שלופה בידו וטיפה של מרה תלויה בו כיון שחולה רואה אותו מזדעזע ופותח פיו וזורקה לתוך פיו ממנה מת ממנה מסריח ממנה פניו מוריקות (ע"ז כ:). והנה טוב מאד זה מלאך המות (ר' שמואל בר"י, מד"ר בראשי' ט). כיון שירדו משה ואלעזר מן ההר נתקבצו כל הקהל עליהם ואמרו להם היכן אהרן אמרו להם מת אמרו היאך מלאך המות יכול לפגוע בו אדם שעמד (בשעת המגפה) במלאך המות ועצרו (שם במד' יט). יצא לו (ר"ש בן חלפתא) בחצי הלילה לילך לעירו מצא שם מלאך המות בדרך וראה אותו משונה (שם דבר' ט). כיצד אדם מת באים עליו שלשה מלאכי השרת אחד שהוא מלאך של מות והשני סופר והשלישי שממונה עליו אומר לו קום הגיע קצך וכו' מיד פותח בשר ודם את עיניו ורואה את מלאך המות ומזדעזע ונופל על פניו וחכמים אומרים מלאך המות ארכו מסוף העולם ועד סופו מכף רגלו ועד קדקדו כולו עינים לבושו אש כסותו אש רגליו אש בסכין אש שבידו טפה של מרה תלויה בו ממנה מת וכו' ואינו מת עד שרואה הקב"ה בעצמו (כלה רבתי ג). ריב"ל צדיק גמור היה וכשהגיע זמנו לפטור מן העולם אמר הקב"ה למלאך המות עשה לו כל צרכו מה שיבקש ממך הלך אצלו וכו' נתן לו החרב והלכו שניהם עד שבאו אצל חומת ג"ע חוץ לחומה לקח מלאך המות את ר"י והגביהו והניחו על חומת ג"ע אמר לו ראה מקומך בג"ע קפץ ריב"ל מן החומה ונפל בג"ע וכו' כיון שראה מלאך המות שלא יכול להוציאו אמר לו תן לי החרב ולא היה רוצה ר"י ליתן לו עד שיצאה בת קול ואמרה תן לו הסכין שצריכה לבריות אמר לו ר"י השבע לי שלא תראה אותו לבריות בשעה שאתה נוטל נשמתו של אדם שבתחלה בכל מקום שהיה מוצא שוהטו בפני הכל כבהמה (בריית' דריב"ל). בשעה שאדם נפטר מן העולם לא די שהוא נבהל ממלאך המות שכלו מלא עינים וחרבו שלופה בידו אלא שואל לו כלום עסקת בתורה ובגמילות חסדים וכו' ואם אין בו דברים הללו יוצאת נשמתו מגופו כגרירת קוצים מן הצמר וכשבא מלאך המות אומר לו צדיק קונך שלחני אליך מיד מתחנן לו אומר לו שעה זו אי אפשר לעברה אלא ששמעתי מאחורי הפרגוד שהקב"ה מתקן לך מדור בגן עדן (מס' חבוט הקבר ד). — ואמר המליץ: אמר זמן לכסיל היה רופא תמית בני אדם בעד הונם, יתרון לך על מלאכי מות כי הם ימיתון האנוש חנם (ר"י זבארה, ספ' שעשוע' י). אתמה לאיש תערב שנתו, ומלאך המות עמו על מטתו (שם ז מד).

ב.**מְלָאֵךְ**[1], פ"ע, — שה"פ. לעיסת דבר קשה בין השִׁנַּיִם המשמיע קול מדפיקת המתלעות זו בזו, Zerbeissen u. Zerkrachen (z. B. der Knochen); ronger qqch. de dur et grincer des dents; to gnaw and gnash with the teeth: אריה טרף בדי גרתיו ומחנק ללבאתיו וימלא טרף חריו ומענתיו טרפה הנני אליך נאם יי' צבאות והבערתי בעשן רכבה וכפיריך תאכל הרב והכרתי מארץ טרפך ולא ישמע עוד קול מַלְאָכֵכֵה[2] (נחום ב יג־יד).

---

[1]) עי' הערה לשרש ב.לאך.—[2]) תרגמו התרגומים הקדמונים מלה זו במשמ' השם מלאך הידוע, ומזה רואים שכבר אז היה כאן צרוף האותיות של השם מלאך. אך כבר הרגישו גם הקדמונים קושי בכתוב זה, מפני שאין כאן מקום למלאך, ולא נתברר לאיזה מלאך הכונה פה, וגם החדשים נתלבטו בזה, וקצתם מגיהים הכתוב ואומרים שאין סוף הכתוב במקומו. אבל באמת, גם כאן הנוסחה המסורה אמתית, אלא שאין הכונה בהשם מלאכך כאן להמלאך הידוע במשמ' שליח סתם או שליח אלהים, כי אין מלאכך זה שם נגזר מהשרש לאך שממנו השם מלאך הידוע אלא משרש לאך אחר, שבערבי' מקביל לו השרש לוכ. אמר אלג'והרי וז"ל: לכת אלשי פי פמי אלוכה לוכא אד'א עלכתה וקד לאב אלפרש אללג'אם, ע"כ, ובלשאנ אלערב: אללוכ אהונ אלמצ'ע' וקיל הו מצ'ע' אלשי אלצלב אלממצ'ע'ה תדירה פי פיכ. ע"כ. ואת הפעל עלכ מפרשים המלונים הערבים כך: עלכת אלדאבה אללג'אם תעלכה עלכא לאכתה והרכתה פי פיה, ועלב נאביה חרק אחדהמא באלאח'ר פחדת' בינהמא צות. ע"כ. וגם השרש אלכ משמש באותה המשמע' בעצמה בערב'. אמר אבן שידה: אלכ אלפרש אללג'אם פי פיה יאלכה עלכה. ע"כ. אנו רואים, איפוא, כי בערבי' משמשים שלשה השרשים לוכ, עלכ ואלכ, במשמ' אחת, במשמ' לעס בין שניו דבר קשה, כמו הסוס את הברזל שבתוך פיו, וגם קול שמשמיעות השִּׁנַּיִם הרהבות, הניבים, כשהן מכות זו על זו בעת לעיסת דבר קשה וכדומה. ואין שום ספק בדבר כי זהו השם מלאכך שבכאן, והוא סוף המשל של האריה וטרפו ואמר שיכרית מארץ טרפו ולא ישמע יותר קול לעיסת השִּׁנַּיִם של עצמות הטרף.

מְלָאכָה, ש״נ, סמי׳ מְלֶאכֶת, כנוי מְלַאכְתְּךָ, -תֵּךְ, מְלַאכְתּוֹ, מ״ר סמי׳ מַלְאֲכוֹת, מַלְאֲכוֹתֶיךָ, — א) שה״פ, עבודה ומעשה שאדם עשה ועֹבֵד, Arbeit travail; work: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה (ברא׳ ב ב). ויבא (יוסף) הביתה לעשות מלאכתו (שם לט יא). וביום הראשון (של חג הפסח) מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם (שמות יב יו). ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לי״י אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך וכו׳ (שם כ ט-י). כל העשה מלאכה ביום השבת מות יומת (שם לא יה). כל כלי אשר יעשה מלאכה בהם (ויקר׳ יא לב). בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשתיכם וכל מלאכה לא תעשו (שם יו כט). כל מלאכת עבדה לא תעשו (שם כג ז). כל בא לצבא לעשות מלאכה באהל מועד (במד׳ ד ג). אם אסור יאסרוני בעבתים חדשים אשר לא נעשה בהם מלאכה וחליתי (שפט׳ יו יא). ואת עבדיכם ואת שפחותיכם ואת בחוריכם הטובים ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו (ש״א ח יו). לבד משרי הנצבים לשלמה אשר על המלאכה שלשת אלפים ושלש מאות הרדים בעם העשים במלאכה (מ״א ה ל). ותתם מלאכת העמודים (שם ז כב). וירא שלמה את הנער כי עשה מלאכה הוא ויפקד אתו לכל סבל בית יוסף (שם יא כח). ונתנו את הכסף המתכן על ידי עשי המלאכה הפקדים בית י״י (מ״ב יב יב). ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת וכל מלאכה לא תעשו (ירמ׳ יז כב). ארור עשה מלאכת י״י רמיה וארור מנע חרבו מדם (שם מח י). פתח י״י את אוצרו ויוצא את כלי זעמו כי מלאכה היא לאדני י״י צבאות בארץ כשדים (שם נ כה). ויבאו ויעשו מלאכה בבית י״י צבאות אלהיהם (חגי א יד). ככחם נתנו לאוצר המלאכה זהב וכו׳ (עזר׳ ב סט). לנצח על מלאכת בית י״י (שם ג ח). לנצח על עשה המלאכה בבית האלהים (שם ט). והסב לב מלך אשור עליהם לחזק ידיהם במלאכת בית האלהים (שם ו כב). והמלאכה לא ליום אחד ולא לשנים (שם י יג). ולחרים ולסגנים וליתר עשה המלאכה (נחמ׳ ב יו). והרגנום והשבתנו את המלאכה (שם ד ה). ונשוב כלנו אל החומה איש אל מלאכתו (שם ט). המלאכה הרבה ורחבה (שם יג). ואנחנו עשים במלאכה וחצים מחזיקים ברמחים (שם יה). והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה (שם יו). וגם במלאכת החומה הזאת החזקתי (שם ה יו). מלאכה גדולה אני עשה ולא אוכל לרדת למה תשבת המלאכה (שם ו ג). ירפו ידיהם מן המלאכה ולא תעשה (שם ט). ואלה המשררים ראשי אבות ללוים בלשכת פטירים כי יומם ולילה עליהם במלאכה (דהי״א ט לג). ועמך לרב עשי מלאכה חצבים וחרשי אבן ועץ (שם כב יה). ועל עשי מלאכת השדה לעבדת האדמה עזרי בן כלוב (שם כז כו). הכל בכתב מיד י״י עלי השכיל כל מלאכות התבנית (שם כח יט). והמלאכה (של בנין הבית) גדולה כי לא לאדם הבירה כי לי״י אלהים (שם כט א). ויעשו עשי המלאכה ותעל ארוכה למלאכה בידם (דהי״ב כד יג). והאנשים עשים באמונה במלאכה (שם לד יב). גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית (משלי יח ט). חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב (שם כב כט). הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך (שם כד כז). ואקום ואעשה את מלאכת המלך (דני׳ ח כז). ועשרת אלפים ככר כסף אשקול על ידי עשי המלאכה להביא אל גנזי המלך (אסת׳ ג ט). וכל שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות ועשי המלאכה אשר למלך (שם ט ג). — ב) בפרט, מלאכת אמנות, שצריך חכמה ודעת לעשותה, Kunstarbeit; travail artistique; work of art: ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה לחשב מחשבת לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ לעשות בכל מלאכה (שמות לא ג-ה). מלא אתם חכמת לב לעשות כל מלאכת חרש וחשב ורקם בתכלת ובארגמן וכו׳ (שם לה לה). וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת לעשות כל מלאכה בנחשת (מ״א ז יד). כל אבן יקרה מסכתך אדם פטדה וכו׳ וזהב מלאכת תפיך ונקביך בך (יחזק׳ כח יג). וכל חכם בכל מלאכה (דהי״א כב יה). — ג) הדבר אשר נעשה במלאכה: כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות (ברא׳ ב ג). כל איש ואשה אשר נדב לבם אתם להביא לכל המלאכה אשר צוה י״י לעשות (שמות לה כט). הביאו את תרומת י״י למלאכת אהל מועד (שם כא). וכל אשר נמצא אתו עצי שטים לכל מלאכת העבדה הביאו (שם כד). והיתה דים לכל המלאכה לעשות אתה והותר (שם לו ז). כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש (שם לח כד). וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה ואכל לא תאכלהו (ויקר׳ ז כד). לכל אשר יעשה העור למלאכה (שם יג מח). או בעור או בכל מלאכת עור (שם מט). ויבוא (הירם)

מלאכה

אל המלך שלמה ויעש את כל מלאכתו (מ"א ז יד). ויכל חירם לעשות את כל המלאכה אשר עשה למלך שלמה בית יי' עמדים שנים וגלת הכתרת וכו' (שם מ-מא). ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה בית יי' (שם נא). וארד בית היוצר והנהו עשה מלאכה על האבנים (ירמ' יח ג). מה יהיה עץ הגפן וכו' היקח ממנו עץ לעשות למלאכה וכו' את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר היצלח למלאכה הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה אף כי אש אכלתהו ויחר ונעשה עוד למלאכה (יחזק' יה ג-ה). ויבן ביהודה בירניות וערי מסכנות ומלאכה רבה היה לו בערי יהודה (דהי"ב יז יב-יג). — ד) כל עסק שאדם מתעסק בו: יורדי הים באניות עשי מלאכה במים רבים המה ראו מעשי יי' ונפלאותיו במצולה (תהל' קז כג-כד). ויאמרו אליו הגידה נא לנו וכו' מה-מלאכתך ומאין תבוא (יונ' א ח). — ה) דבר, חפץ, מלאכת פלוני, הדבר שלו, החפץ שלו, מה ששיך לו: כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר וגנב מבית האיש וכו' אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו במלאכת[1]) רעהו (שמות כב ו-ז). — ולבעלי חיים: אדני ידע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן יעבר נא אדני לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים (ברא' לג יג-יד). כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לשמר ומת או נשבר או נשבה אין ראה שבעת יי' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שמות כב ט-י). ויחמל שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר וכו' ולא אבו החרימם וכל המלאכה נמבזה ונמס אתה החרימו (ש"א טו ט).—ומצוי בתו"מ: אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות (שמעיה, אבות א י). כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה את השבת (ר"ע, שבת יט א). היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים (ר"ט, אבות ב טו). לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל הימנה (הוא, שם טז). בוא וראה כמה חביבה מלאכה לפני מי שאמר והיה העולם שור מפני שביטלו ממלאכתו משלם חמשה שה מפני שאין לו מלאכה משלם ארבעה (ר' מאיר, תוספתא ב"ק ז י). אמר לי בני מה מלאכתך אמרתי לו

[1]) כבר העיד ריב"ג כי היו כבר בימיו מי שראו במלה זו שם מן מלך, במשמ' נכסים, כמו בערבי'.—

לבלר אני אמר לי בני הוי זהיר במלאכתך שמלאכתך[1]) מלאכת שמים היא (הוא, ערובי' יג.). דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זו וזו נתקיימה בידן דורות האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי זו וזו לא נתקיימה בידן (ר' יהודה בר אלעאי, ברכ' לה:). גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה (ר' יהודה, נדר' מט:). וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון (ר"ג בן ר"י הנשיא, אבות ב ב). כשאדם בא לידי חולי או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו יכול לעסוק במלאכתו הרי הוא מת ברעב (ר' נהוראי, קדוש' ד יד). כל שמלאכתו מיוחדת לעבירה (סנה' ה ו). אבות מלאכות ארבעים חסר אחת הזורע והחורש וכו' (שבת ז ב). כל השוכח עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה (שם א). אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ומכבסת ומבשלת ומניקה את בנה ומצעת לו המטה ועושה בצמר (כתוב' ה ה). מת בעיר כל בני העיר אסורין בעשיית מלאכה (רב, מו"ק כז:). כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכין שבות (ריב"ל, שבת פט.). איזהו ת"ח שבני עירו מצווין לעשות לו מלאכתו זה שמניח חפצו ועוסק בחפצי שמים (ר' יוחנן, שם קיד.). שהיו מחליפים (המצרים להעברים) מלאכת אנשים לנשים ומלאכת נשים לאנשים (הוא, סוט' יא:). גדולה מלאכה שלא הרב דור המבול אלא מפני הגזל ופועל עושה במלאכתו ואוכל (ירוש' מעש' ב ו). גדולה מלאכה שמחממת את בעליה (רב ששת, גיט' סז:). אני בריה וחברי בריה אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתו בשדה אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתו כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי כך אני איני מתגדר במלאכתו (ברכ' יז.). וכי מאחר ששוהין (החסידים) תשע שעות ביום בתפלה תורתן היאך משתמרת ומלאכתן היאך נעשית (שם לב:). העושה מלאכה בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה לעולם (פסח' נ:). כותבי ספרים תפילין ומזוזות וכו' וכל העוסקין במלאכת שמים וכו' אינן רואין סימן ברכה לעולם (שם). אינו דומה הבא טעון להבא ריקן עושה מלאכה ליושב ובטל (ב"מ עו:).—ואמר החכם: בחר לך מהמלאכות הנקיים אשר אין בת

[1]) בכ"י: שמלאכת שמים היא.

לפּושה אותם קלון (רש"ע פלקיירא, המבקש נח).—־מה מְלַאכְתּוֹ של פלוני פה, מה עניננו כאן, למה נזכר כאן: האשה שהשביחה את הנכסים השביחה לאמצע אשה מה מלאכתה[1]) אמר ר' ירמיה באשה יורשת שמת אביה והניח בנות (הלכ' פסוק' לר"י גאון, נשים). — *בַּעַל מְלַאכְתּוֹ של פלוני, מי שהמלאכה היא שלו: הוי שקוד ללמוד תורה ודע לפני מי אתה עמל ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך (ר' אלעזר, אבות ב יד).—ומשל: וכבר אמר הרמב"ם משל מימי לא נצחני אדם אלא בעל מלאכה[2]) אחת (שו"ת חות יאיר מג). כמאמר בעל הלצה שנפשו לא מצא מעולם מנוצחת כי אם מבעל מלאכה אחת (ר"א כהן, הקד' חרוז' למסר' המסר'). וכך אומר משל הדיוט מלאכה מלוכה (פי' אבות כ"י, כוכבי יצחק כט 12).—ובהשאלה, ־מְלֶאכֶת החשבון, הצחות, וכיוצא בזה: וזה יאמר במלאכת הצחות (ר"י א"ת, הקדמה לריב"ג ז). ואולם מלאכת ההגיון הנה אינה אצלם מכלל החכמות אבל היא כלי לחכמה (מלות הגיון יד). והשם מלאכה אצל הקודמים שם משותף יפילוהו על כל חכמה עיונית ויפילוהו ג"כ על כל המעשים המלאכתים ויקראו כל חכמה מחכמת הפלוספיא מלאכה עיונית ויקראו כל אחת מהנגרות וההצבות ומה שדומה להן מלאכה מעשית (שם). ובחלק מלאכת ההגיון אבאר מה הן המאמרות המליציות וכו' עד אשר יתחדש ביניהם תחלה מה־מלאכות ההקשיות מלאכת המליצה (רש"ע פלקיירא, ראשי חכמ' ב ד). ותגיע בהם מהמלאכות ההקשיות מלאכת השיר מפני שביצירת האדם לדקדק הזיון והסדר בכל דבר ואלו השתי מלאכות הם הכוללות המלאכות ההקשיות (שם). שזאת המלאכה רצוני מלאכת השיר היא חלק מחכמת הלשון וכו' שהמתעסק בלמוד זאת המלאכה ראוי שתקדם לו הידיעה בדקדוק הלשון (ר"ד יחיא, לשון למודים, מאמ' שקל הקדש). שהיו החרשומים יודעים במלאכת התהבולות שעושים האנשים בפני ההמון שבתנועותיהם ומעשי ידיהם ישנו הצבעים והמראים עד שיראה הדבר בחלוף מה שהוא (ר"י אברבנאל. וארא).—ואמר המליץ: מלאכת הזמיר על כל מלאכות אשר המה בתבל נערכות, הכי בה ירקדו יחדו כבן צאן בני לצון שפחות עם מְלָכוֹת, ואלו זכרו אותה בתלמוד חשבוה לראש אבות מלאכות (יוסף בן יהוד' זארק, ניב שפתים, כ"י Jew. College).—ו) ־אותיות הַמְּלָאכָה, בנגוד לאותיות היסוד במלה, במשמ' אותיות השמוש: לדעת עניני האותיות ודקדוקי מליהם להתבונן מה מהם ליסוד ומה מהם למלאכה וכו' עשתי עשר מהם מיוסדים ונשרשים ועומדים ואין להם מלאכה זולתי יסוד ואלה הם טח ספר גזע צדק (מנחם, מחברת, פתיחה). אשר אמר דונש כי טית ודלית במשרתים וכו' אך זה לא שירות ולא מלאכה אחרי כי לא יסבו פני המלה אשר הן בתוכה אנה ואנה (הכרעי' ר"ת, דונש על מנחם 9). כי הלך כמו ילך והא בכל מקום הליכה למלאכה ותיקון המלה (שם 38).

מַלְאֲכוּת[1])**,** ש"נ. — א) שם המפשט מן מַלְאָךְ, פעולת המלאך, שליחות: ויאמר חגי מלאך יי' בְּמַלְאֲכוּת יי' לעם לאמר אני אתכם נאם יי' (חגי א יג).—ואמר הפיטן: הגה במלאכות אדוניו, תבין שלח בניו, כי בא שועם לפניו, ויושיעם כי חסו בו (ר"י הלוי, אפתחה שערי). מלאכות אלהים נורא, קמתי לעשות במורא (רמב"ע, נמכרם קול).—ב) *טבע של מַלְאָךְ: להלן (כשהיו המלאכים אצל אברהם) שהיתה שכינה על גביהן קראן אנשים כיון שנסתלקה שכינה מעל גביהן לבשו מלאכות (מד"ר בראש' נ). — ובסהמ"א: כי השמחה ראוי שתמצא בנפשות הנמלטות מן החונף הזכות הברות המתיחסות אל המלאכות העולות אל מעלות הרוחניות (ר"י א"ת, תקון מדה"נ לרשב"ג). ועוד שדברי האנשים ההם (שראה אברהם) מורים שהיה בהם צד מלאכות ואלהות (ר"י אברבנאל, וירא). שהכיר (אברהם) בם מלאכות אעפ"י שבאו אליו בדמות אנשים (שם). — ובזמן החדש השתמשו במלה זו במשמ' חבר אנשים שנשלהו למקום מן המקומות למטרה מן המטרות, Mission.

־מַלְאֲכוּתִי, ת"ז, לנק' מַלְאֲכוּתִית, ת"ר מַלְאֲכוּתִיִּים, מַלְאֲכוּתִיּוֹת, — של מַלְאֲכוּת, מטבע הַמַּלְאֲכוּת: מפני שהיא הסבה להגיעה אל הנעימות האלוהיות ולהקריבם אל המעלות המלאכותיות (ר"י א"ת, תקון מדה"נ לרשב"ג ב). אבל המעלה הזאת (לחיות בלי אכילה וכו') אלהית מלאכותית אם היא

—[1]) תרגום בעברי' מהשמוש בארמ': מאי עבידתה (ב"ב קמד.).—[2]) כעין זה בערב': ענדה שבעה צנאיע ורזקה צ'איע — ובעברי': יש לו שבע אומניות ופרנסתו אבודה.

[1]) כמו מסכנות, ממלכות.

נמצאת (הוה, כוזרי א מג). וכי הוא (משה) ע"ה הגיע התעלותו מן האנושות עד המעלה ה מ ל א כ ו ת י ת ונכלל במעלת המלאכים (פי' המשני' לרמב"ם, סנה' י ז).

·מַלְאָכוּתִי[1], ת"ז, לנק' מַלְאָכוּתִית, מ"ר מַלְאָכוּתִיִּים, -תִיּוֹת, — מה שעשוי במלאכה, ההפך מטבעי, מה שהוא בטבע, Künstlich; artificiel; artificial: וכבר בארנו בזולת זה המקום איכות שנוי חלקי היסודות האלו והעמדנו בזה מופתים מ ל א כ ו ת י י ם יראו בראות עין בשנוי קצתם בקצתם בחלק לא בכל (סהל בן תמים, פי' ספר יצירה). והגשם אם טבעי ואם מ ל א כ ו ת י (ר"י א"ת, כוזרי ה יב). מ ל א כ ו ת י תאר נגזר ממלאכה הוא מה שאינו ממעשה הטבע רק ממלאכת האדם (ר"ש א"ת, פי' מלות הזרות שבמו"נ). וצורך האדם לפעולות ה מ ל א כ ו ת י ו ת להזמנת מזונו ולבושו ודירתו (הוה, שם א מו). אמרו ארזי לבנון אשר נטע בעבור היות מציאותם טבעית לא מ ל א כ ו ת י ת אמר שהשם נטעם (שם סו). שכל דבר מאלו הנמצאות אשר אינם מ ל א כ ו ת י ו ת אי אפשר לו מבלתי סבה מחייבת לדבר ההוא אשר הותהו כפי מה שהוא עליו (שם ב כ). כי החרב הוא כלי מ ל א כ ו ת י י נעשה להחריב הדברים הטבעיים (ר"י אברבנאל, נח). הם היו קודם לזה גוי אחד בארץ באחדות טבעי מצד היות שפה אחת ומנהג אחד טבעי לכלם ולא נחה דעתם בם ובקשו לעשות חברה ואחדות מ ל א כ ו ת י י בקבוץ המדינה ודברים מ ל א כ ו ת י י ם שולל מהם האחדות הטבעי שהיה להם מקודם (שם). וכאשר ראו הפלוסופים שהפעולות הטבעיות הולכות על דרך הפעולות ה מ ל א כ ו ת י ו ת גזרו שמאותו השכל בעצמו נתהוו הכחות הטבעיות (ספורנו, אור עמים, ידיעה). שהרי נראה שהיא (הנפש) תניע הגוף לכל צד שבעולם ואם אינה מתנועעת בטבעית ולא בתנועה מ ל א כ ו ת י ת כ"ש שלא בתנועה הכרחיית (תגמ' הנפש א ג). הזכירה ה מ ל א כ ו ת י ת רצוני לומר הנעשית מצד המלאכה (מ' ליאון, נפת צופים א ד). — ובמשמ' של מלאכה: (הכח) המחשבי הוא אותו שבו יהיה ההשתכלות בדבר וכו' ו ה מ ל א כ ו ת י הוא אותו אשר בו ישיג אדם מיני המלאכות והאומניות (תגמ' הנפש ב ב).

·מַלְאָכִי, ת"ז, לנק' מַלְאָכִית, מ"ר מַלְאָכִיִּים, -כִיּוֹת, — מטבע המלאך: מדרגה שהיא קרובה מן הסוג האלהי ה מ ל א כ י (ר"י א"ת, כוזרי ד ג). והשעורים ה מ ל א כ י י ם והשעורים הכוכביים (שם ס יב). ועתה אכנס עמהם בעמקי הויכוח ע"ד החכמה זו המדריגה מאצילות שנקראת מדריגה מ ל א כ י ת או עצם מ ל א כ י (הוספ' לתגמ' הנפש). שאברהם חשב שבבא המלאכים סדומה יחתו אנשי העיר מפניהם וישובו אל ה' כי לזה לבשו צורה מ ל א כ י י ת בבואם שם (ר"י אברבנאל, וירא, בשם הר"נ). הלא ידעת אדוננו המלך כי בני האדם יש להם רוחות גלגליות ונפש מדברת מ ל א כ י ת בהם יעדיפו עליכם ויתחכמו עליכם (ר' קלוני', אגר' בע"ח ב א). החכמים והדייגים והפלוסופים ואנשי השכל והסברה והבחינה וההכרח הנה מדותיהם ותכונותיהם תכונות מ ל א כ י ו ת ואשר הם שוכני השמים (שם ב ה). והיו לו (לאדה"ר) ב' טבעים טבע מ ל א כ י מצד שכלו שהיה בצלם ודמות וטבע בהמי (רשב"ל דולאן, מג"א, חלק יעקב ד). כי הועד עליו פעולותיו השכליות אשר היו פעולות מ ל א כ י ו ת למעלה מפעולות אנושיות (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ב). וכל כוכב מקבל ביחוד שפע ממדרגה מ ל א כ י י ת מיוחדת (מ' אלדבי, ש"א ב ב).

·מַלְאָכִי, ת"ז, לנק' מַלְאָכִית, מ"ר מַלְאָכִיּוֹת, — כמו מַלְאָכוּתִי: יאמר על הצורה המינית ועל הצורה ה מ ל א כ י י ת ועל כיוצא בה מתכונת הגשמים הטבעיים ותארם (ר"ש א"ת, מו"נ א א). ונאמר בצורה ה מ ל א כ י י ת יתארהו בשרד ובמחוגה יתארהו וזהו שם שלא יפול על הש"י כלל (שם). אמנם אלה הצורות הם צורות מ ל א כ י ו ת רצוני מלאכת האדם (אמונה רמה א ב).

מְלֶאכֶת, ש"נ, בהפס' מְלָאכֶת, — כמו מְלָאכָה: וכהנים משרתים ליי' בני אהרן והלוים בַּמְלָאכֶת (דהי"ב יג י). — ואמר הפיטן: בבואם מצאו כהנים שומרי המערכת, ועל משמרותם עמדו ולא עזבו ה מ ל א כ ת, עד אשר שופך דמם כמימי המהפכת (רשב"י גירונדי, קינה, שכורה ולא מיין).

·מְלַאכְתִּי, ת"ז, — כמו מְלָאכוּתִי: שלא יבדיל בין מה שבכח ובין מה שבפעל וכו' ובין הענינים ה מ ל א כ ת י ם ובין הענינים הטבעיים (מלות הגיון יא).

1) בערב' צנאעי a).

a) صناعي

מְלֹא־פוּם, ש״ז. — א) כנוי לנקודת החולם: שם הראשון (של המלכים) חולם ונקרא מלא־פום והוא נקודה אחת בין שני אותיות מלמעלה כמו עשׂה קנה (הורית הקורא 54). כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מלאפום וכו׳ כגון עז עזי (רס״י במות יה ב). ממתנו מאשר נמות ואם היה נקוד מלאפום היה נבאר ממיתתנו (שם יד יב). — ב) לתנועת הקמץ קטן: ותנועת הקמץ מלא־פום (מקנה אברהם, שער הנקודות). והקמץ מלא־פום (שם).—ג) לתנועת [illegible]: צירי מלאפום חולם או שמו מלאפום ואחרי המלאפום והחולם תנוח הוו (שם).

מְלֵאת[1], ש״נ.—שה״פ מן מָלֵא, איכות מה שהוא מָלֵא: עיניו כיונים על אפיקי מים רחצות בחלב ישבות על מִלֵּאת[2] (שה״ש ה יב).—והשתמשו במלה זו גם בדברים אחרים: ויראו חלקה אחת מלאה חטים ויאמר הפריזי ראה מה טובה חלקה זאת ושבליה יושבות על מלאת (ר״י זכלה, ספ׳ שעשוע׳ ג). — ובמדרש: יושבות על מלאת מלאתה של תורה (מד״ר שה״ש, עיניו).

מַלְבּוּשׁ, ש״ז, מַלְבּוּשֵׁךְ, מַלְבּוּשַׁי, מַלְבֻּשֵׁיהֶם. — בֶּגֶד, לְבוּשׁ, לזכר ונקבה: ומושב עבדיו ומעמד משרתו ומַלְבֻּשֵׁיהֶם (מ״א י ה). ותעדי זהב וכסף וּמַלְבּוּשֵׁךְ שש ומשי ורקמה (יחזק׳ יו יג). ויז נצחם על בגדי וכל מַלְבּוּשַׁי אגאלתי (ישע׳ סג ג). ועל כל הלבשים מַלְבּוּשׁ נכרי (צפני א ח). אם יצבר (הרשע) כעפר כסף וכחמר יכין מַלְבּוּשׁ יכין וצדיק ילבש וכסף נקי יחלק (איוב כז יז־יז). ומעמד משרתיו וּמַלְבּוּשֵׁיהֶם (דהי״ב ט ד). — ובתו״מ: אלעזר (היה ממונה במקדש) על הפרוכות ופנחס על המלבוש (שקל׳ ה א). שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול (שבת קיג.). (שאלה קלאופטרה המלכה את ר׳ מאיר) כשהן עומדים (בתחית המתים) עומדין ערומין או במלבושיהן עומדין אמר לה ק״ו מחיטה ומה חיטה שנקברה ערומה יוצאה בכמה לבושין צדיקים שנקברים במלבושיהן עאכ״ו (סנה׳ צ:).—ובהשאלה: החילזון הזה כשגדל מלבושו גדל עמו (ר״ש בן יוסי, מד״ר דבר׳ ז). — ומצוי בסהמו״א: מי שרוצה לעשות מלבוש כגון גניר״א או דומה לה וכו׳ מי שרוצה לעשות מלבוש כגון זאת או זולתה מצמר ולשום בו עדי המלבוש מפשתן ולתפרן במשי (שו״ת הרי״ף סטו).—ובהשאלה, בלשון המקובלים: שהמלאכים האלה נקראים בשם אנשים הכונה בהם על כבוד נברא במלאכים ומשכילי האמת יקראוהו מלבוש כי הוא מלבוש לג׳ מעלות העליונות הנקראות אדם שהן מתלבשות במדה זו הנקראת מלבוש ומשחרב ביהמ״ק נפלה מדה זו שהיא המלבוש וכבר ידעת כי הנפש היא הנקראת אדם ולא הגוף כי אינו אלא מלבוש הנפש (ר׳ בחיי, וירא). והמלאכים הנקראים בשם אנשים הם המתלבשים בגוף אוירי דק נראה לחסידים וזכי הנפשות ובני הנביאים וכו׳ וזה כלל השתי מדרגות מדרגת גלוי עינים ומדרגת המלבוש וכו׳ ואחר שמושם נשללים ממלבושם וחוזרים אל הויתם הראשונה (ר״מ גבאי, עבוה״ק, סתרי התורה כה). שהמלאכים הנראים בדמות אנשים ודמיונות אחרים שלא במראה הנבואה הם מתלבשים באותה צורה וקורין אותו מלבוש (רשב״ג דוראן, מג״א, חלק שוסינו ג). — ומַלְבּוּשׁ הנשמה: לעשות משערות ראשי מחטים לתפור בהם הקרעים שעשיתי על ידיך במלבושי הנשמה (ר״א הכהן, שבט מוסר נב).

מַלְבֵּן[1], ש״ז. — א) צורה מְרֻבַּעַת שעושים בה הלבנים ושנשאים בה הלבנים להכבשן, Ziegelform; moule à briques; brick-mould: ואת העם אשר בה הוציא וישם במגרה ובחרצי הברזל ובמגזרת הברזל והעביר אותם בַּמַּלְבֵּן[2] וכן יעשה לכל ערי בני עמון (ש״ב יב לא). מי מצור שאבי לך חזקי מבצריך באי בטיט ורמסי בחמר החזיקי מַלְבֵּן שם תאכלך אש (נחו׳ ג יד־יה). — ובתו״מ, במלאכת הבנין: שהביאו מלבן ותלו לו לפרעה בצווארו (סוט׳ יא.). כיצד בונין את המזבח מביאין מלבן שהוא שלשים ושתים על שלשים ושתים וגובהו אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין

---

1) לפי דעת המדקדקים במקום מְלֵאֶת, כמו אִוֶּלֶת.—2) פרשו הקדמונים ורוב החדשים במשמ׳ מלא. רש״י: לא בולטות יותר מדי ולא שוקעות. ראב״ע: על מתכונת.

---

1) בערבי מִלְבַּן [a], צורת מעשה הלבנים, ועי׳ הערה לקמן. — 2) כך הקרי, והכתיב במלכן, כ במקום בית, ולא נתבררה בודאות משמ׳ מלה זו כאן. השבעים תרגמו במשמ׳ מלאכת לבנים, וכך המפרשים הקדמונים שלנו, וקצת החדשים פקפקו באמתות הקריא ואמרו כי העקר הוא הכתיב במלכן, עי׳ זה הערך.

a) ملبن

גדולות בין קטנות ומביא סיד וקוניא וזפת וממחה ושופך וזה הוא מקום יסוד וחוזר ומביא מלבן שהוא שלשים אמה וכו' (לוי, זבח' נד.). אינו אלא כנוטל מלבן ונותנו על גבי לבינים בשבת (ר' זעיר', ירוש' שבת יב א). — ב) כעין שֶׁקַע מְרֻבָּע בקרקע: קח בידך אבנים גדולות וטמנתם במלט בַּמַּלְבֵּן אשר בפתח בית פרעה בתחפנחס (ירמי' מג ט). — ג) *צורת מְרֻבָּע מְאֹרָךְ בכלים, מַלְבֵּן של כסא, של מִטָּה, שהכרעים נתונות בו וכדומ': מלבן של כסא (שמאי, כלים כב ד). מלבן של מטה ושל עריסה (תוספת' כלי' ב"מ ח ד). בעה"ב שעשה מלבן להיות נותנו ממטה למטה ומאבוס לאבוס (שם ה ט). שלשה מטות הן העשויה לישיבה וכו' שמוכרין עליה כלים וכו' ושל מלבני בני לוי (שם כלי' ב"ב ב ט). חמור שתחת המלבן והספילין שתחת הרגלים (שם כלי' ב"מ ח ג). מלבן שנתנו על לשונות (כלים יח ד). מלבנות של כרעי המטה (ר' ירמיה, ב"ב סט.). הנוגע במלבן של מסר הגדול (ר' יהודה, תוספת' כלי' ב"ב א ח). מלבן שהוא מלביש בפיקות תינוק טמא (שם אהלי' יג ה). — ובסהמ"א: מטה שהמחזירה אין צריך לתקע שמלבנותיה וכרעיה אינן דוחקות ורפיון נכנסין ויוצאין (ר"ח שבת קלח:). — ד) המרבע בעץ וכדומ' שסביב פתח או חלון: חלון הצורית וכו' ובלבד שיהא לה מלבן או צורת פתח (תוספתא ב"ב ב יד). מלבן של ספקלריא וסריגין של חלונות (שם ערובי' יא יז). מלבנות של פתחים (ר' אלעזר, ב"ב סט.). מלבנות של חלונות (ר' זירא, שם). בית שנראה בו נגע וכו' אבניו ועציו ועפרו נתצין עמו ומציל על המלבנים ועל שריגי החלונות ר"י אומר מלבן הבנוי על גביו ניתץ עמו (נגעי' יג ג). הניחה (את המזוזה) בפצין או שטלה עליה מלבן אם יש שם טפח צריך מזוזה אחרת וכו' העמיד לה מלבן של קנים חותך שפופרת ומניחה (מנח' לג.). — ״ושמותחין עליו גוילים: מביאין עורות ומולחין אותן ואח"כ שורין אותן במים ובסיד וכו' וקושרין אותן במלבנות שלהן וגורדין מהן שערן וקליפתן ומניחין אותן במלבנותיהן בשמש (תשו' הגא', הרכבי סג). עור נטוי וקשור בחבלים על המלבנות ומסורגות מלבנות המטה בחבלים הללו והעור בתוכן וכיון שמעמידין אותה ישנין ע"ג העור (ר"ח מו"ק כז.). — ה) *דְּבֵלָה עשויה בצורת מַלְבֵּן: עגולי דבלה הגדולים וכו' העגולים מעלין את המלבנים והמלבנים מעלים את העגולים (ר' יהושע, תרומ' ד ח). — ובסהמ"א: וכן עיגולי דבילה ומלבנים של דבילה שנפל עיגול או מלבן של תרומה לתוכן ואין ידוע אם מלבן היה או עיגול (רמב"ם, תרומ' יד ב). — ו) *בעבודת האדמה, חלקת שדה או גן בצורת מרבע: מלבנות התבואה שבין הזיתים (פאה ג א). מלבנות הבצלים שבין הירק (שם ד). זית שנמצא עומד בין שלש שורות של שני מלבנים ושכחו (שם ז ב).

***מלג**[1], ממנו א.*מָלַג א.*מְלִיגָה, ״מֶלֶג, ״מְלוֹג.

א.*מָלַג[2], פ"י, — מָלַג כְּלִי או ראש בהמה שחוטה וכדומ', יצק עליו מים עזים, מנקים, או רותחים: הרוצה לטהרן (את כלי הגת ובית הבד) מיד או חולטן במי רותחין או מולגן במי זיתים (ר' יוסי, תוספת' ע"ז ח ג). אין מולגין הראש ואת הכרעים ואין תופלין אותן בחרסית ובאדמה (שם פסח' ה י). (מקום שנהגו) למלוג את העגלים אינו רשאי למלוג את הזרוע (שם חול' ט ז). מולגין את הראש ואת הרגלים ומהבהבין אותן באור (ביצ' לד.). — ובסהמ"א: שכך דרכו של כל מולג להבב באור (תשו' הגא', כ"י גנזי, גנזבורג 222). מעשה שמלגו תרנגול במים חמין ומצאו אח"כ במים גרעין של חטה (טור או"ח תסז).

— נִפְעַ', ״נִמְלַג, — שמלגו אותו: אם נמלגה תרנגולת בכלי שני (שו"ע יו"ד סח טו). תרנגולות שנמלגו יחד בכלי (שם יג). מעשה היה והתיר מורי תרנגולת שנמלגה בחמץ בפסח (שבלי הלקט, פסח' ריו, בשם הגאו').

״מֶלֶג, ש"ז, — מים רותחים: והצמיחה פרות במי שלג, בימי חנכה להציץ מלג, מים פנות ארצה בלי פלג (ר"א קליר, יפתח ארץ, תפי' גשם).

ב.״מָלַג, פ"י, — מָלַג נכסים, פֵּרוֹת השדה, בני השפחה, השתמש בהם בדין נכסי מלוג: שהבעל מולג

---

1) בסור' מלג, ועי' הערה להערך.

2) בסור' מלג, במשמ' הסיר דבר ממקומו, ועקר משרש, ובפרט מרט השערות, הנוצות, וגם קלף, גרד וכדומ'. גזרת לוי, שבעצם הדבר הסכים גם פלישר, ממשמ' מלג' בערב' בענין יניקה, דחוקה, ואין לה יסוד. בערב' המדוברת בא"י משמש במשמ' מרט השערות הפעל מלש (a), ונראה שהיא המלה מלג בחלוף ש תחת ג.

---

a) ملش

אותם נכסים כמליגת התרנגולים (רע״כ יבמ׳ ז א). גופה (של הגר) קנוי לשרי ופירותיה לאברהם ל מ ו ל ג ם (ר״ת בן עטר, אוה״ת, לך לך).

***מַלְגֵּז**[1], ש״ז, — מכלי עבודת האדמה, כעין מזלג מעץ יגביהו בו את החציר והקציר מעל האדמה: שנים אוחזין ב מ ל ג ז ולוגזין בכרכר ושובטין בקולמוס וכותבין (תוספת׳ שבת ט י, ת״כ ויקר׳ פרש׳ ט וגמ׳ שבת עג:). נטל מקל (מע״ז) או מ ל ג ז או כרכר או שרביט כולם אסורים בהנאה (ספרי דבר׳ ע). (נוטל אדם) את הרחת ואת ה מ ל ג ז[2] לתת עליו פת לקטן (שבת יז ב).

מִלָּה[3], ש״נ, בכנ׳ מִלָּתִי, מִלָּתוֹ, מ״ר מִלִּים, מִלִּין, בכנ׳ מִלַּי, מִלֶּיךָ, מִלֵּיהֶם, — א) צרוף קולות אחדים של הדבור שמשתמש בו האדם לתרגם בו מושג מהמושגים, ובכלל דבור. Wort, Rede; mot, parole; word, speech: רוח יי׳ דבר בי ומִלָּתוֹ על לשוני (ש״ב כג ב). בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מִלֵּיהֶם (תהל׳ יט ה). כי אין מִלָּה בלשוני (שם קלט ד). באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מִלֶּיךָ (משלי כג ט). הנסה דבר אליך תלאה ועצר בְּמִלִּין מי יוכל (איוב ד ב). כושל יקימון מִלֶּיךָ וברכים כרעות תאמץ (שם ד). הלא הם יורוך יאמרו לך ומלבם יוצאו מִלִּים היגאה גמא בלא בצה וכו׳ (שם ח י-יא). הלא אזן מִלִּין תבחן וחך אכל יטעם לו (שם יב יא). שמעו שמוע מִלָּתִי ואחותי באזניכם (שם יג יז). הוכח בדבר לא יסכון ומִלִּים לא יועיל בם (שם טו ג). והוצאת מפיך מִלִּין (שם יג). עד אנה תוגיון נפשי ותדכאונני בְמִלִּים (שם יט ב). מי יתן אפו ויכתבון מִלַּי מי יתן בספר ויחקו (שם כג). שמעו שמוע מִלָּתִי ותהי זאת תנחומתיכם (שם כא ב). אדעה מִלִּים יענני ואבינה מה יאמר לי (שם כג ה). מי יכזיבני וישם לאל מִלָּתִי (שם כד כה). שרים עצרו בְמִלִּים וכף ישימו לפיהם (שם כט ט). הן הוחלתי לדבריכם אזין עד תבונתיכם עד תחקרון מִלִּין וכו׳ ולא ערך אלי מִלִּין וכו׳ חתו לא ענו עוד העתיקו מהם מִלִּים (שם לב יא-יו). כי מלתי מִלִּים הציקתני רוח בטני (שם יח). שמע נא איוב מִלַּי וכל דברי האזינה (שם לג א). אך אמרת באזני וקול מִלִּין אשמע (שם ח). אם יש מִלִּין השיבני דבר כי חפצתי צדקך (שם לב). ואם בינה שמעה זאת האזינה לקול מִלָּי (שם לד יו). אני אשיבך מִלִּין ואת רעיך עמך (שם לה ד). ואיוב הבל יפצה פיהו בבלי דעת מִלִּין יכבר (שם יו). כתר לי זעיר ואחוך כי עוד לאלוה מִלִּים (שם לו ב). כי אמנם לא שקר מִלָּי (שם ד). מי זה מחשיך עצה בְמִלִּין בלי דעת (שם לח ב).—היה לפלוני לְמִלָּה, שפלוני מרבה לדבר בו, בפרט לרעה, בצחוק וקלסה: ועתה נגינתם הייתי ואהי להם לְמִלָּה תעבוני רחקו מני ומפני לא חשכו רק (שם ל ט-י).—ובתו״מ: גוי אחד פגע את רבי ישמעאל ובירכו אמר לו כבר מ י ל ת ך אמורה פגע (בו אחר) וקיללו א״ל כבר מ י ל ת ך אמורה (אמרו לו תלמידיו רבי כמו שאמרת לזה אמרת לזה אמר להם) כן כתוב אורריך ארור ומברכיך ברוך (ירוש׳ ברכ׳ ח ט). לקול הַמִּלָּה[1] הגדולה שאמרתם (בענין המרגלים) כי חזק הוא ממנו הצית אש עליה ורעו דליותיו (ר׳ חמא בר״ה, שם תעני׳ ד ח).—ומשל: מ ל ה בסלע ושתיקה[2] בשתים (ריב״ל, מד״ר ויקר׳ טז). — ומצוי בסהמ״א: איצטבלאות עיקר ה מ ל ה אורוות סוסים (ר״ת ערוכ׳ כד.).—ואמר המשורר: ושיריך שקולים וחזקים ומשבר וענין רך מנועים, ואת מושל עלי מ ל י ם שהורים כספירים וענינים יגעים (ר״ש הנגיד, דכריך כתוך לבי). קצרה לשוני מלחוות את גדלו ואם תיטיב ב מ ל י ה, נפשי אשר מכרה לצורה את רוחה ולבה עם כסליה (הוא, הנה יהידתי). אחל ב מ ל י ם צרופים בענינים, זקוקים למאד מתוקנים (תשו׳ יהודי אבן ששת, אחל במלים). עבדים לך יתחננו אות לנגדם שמוך, בטוב שמך יתרוננו ב מ ל י ם לא עממוך (ר״י הלוי, רצה רנת). יועד בכל ליל ועת בוקר ישלים אשר מ ל י ו לכל ערבו (רמב״ע, תרשיש א כג). ואבכה לפניו וישחק לבכיי ויקשה דבריו ו מ ל י חלקים (שם לה). הכי שכלי כמו גלגל יסובב עלי עולם וארבע פעמותיו, ברד מלי באוצרות בין גנזיו ויתיך אש לבבי קופאותיו (ר״י חריזי, תחכמ׳ יו).—ומ״ר מִלּוֹת: כי יש מ ל ו ת בלשון עברית מלה אחת מתחלפת בפתרון לשמש בנין וסתירה (רש״י שמות כז ב). והמדות המיוחדות ו ה מ ל ו ת הנפרדות והמורכבות (ר״י א״ת, כחכי ה יב). ואל יתבעני תובע להביא כל מלה שתהיה תחת בעברית. —

[1]) מן לגז, עי״ש.—[2]) כך בנוסח׳ הדפוס במשנ׳ שבגמ׳ בבלי וירוש׳, וכך גרסת הערוך. ובכ״י וכמו״כ במשנ׳ שבמשנ׳ ה מ ז ל ג.

[3]) מן שרש מלל, עי׳ הערה שם. באר׳ כמו

[1]) כך בירוש׳ כ״י גני׳, גינצבורג 184, ובנוסח׳ הדפוס: המולה.—[2]) במד״ר שם בסגנון ארמי: מלה בסלע ומשתוקא בשתים.

כל ענין כי אם הייתי עושה כן הייתי מביא כל המקרא אך אביא מכל ענין מלות כפי אשר אראה שיש בו די (הנ"ל, הקד' הפרפיס לריב"ג). שהם מלות המחשביות רצוני לומר במחשביות ההקשים וירצה במלות מלות לועזות (כל מלאכ' הגיון, הקס). כי כל אדם אשר ישמע מלה ממלותיהם תתאב אליהם הנפש (ר"י חריזי, מוסרי הפלסופ' א ד).—ואמר המשורר: תנו ציץ לשירות ומלות נכוחות, לאוחז בתבל קצוות ורוחות (רמב"ע, פתיחי התרשיש).—ב) בדקדוק, ^אחד מחלקי הלשון, כל אחת מאותן המלים שאינן לא שֵׁם ולא פעל ומשמשות בפעלים ושמות לבאר הכונה: גרם היות השם והפעל וגם מלה שלשיות זו בזו קושרת (רסב"ג, הלוזי הענק, אות ג). יקרה רביעית דת חקקתיה בסוד מלה אשר פעל לשם אוסרת (שם, אות י). לבל תהיה בשם פועל ומלה כמו עור מגשש באפלה (רד"ק, הכלל וידוע, שיר בסוף המכלול).—ומִלּוֹת הַטַּעַם: דע כי התחלות הדבור כולו עברי וערבי וזולתם מן הלשונות שלש והם שמות ופעלים ומלות הטעם אין לשון הסר מהם וכו' ומלות הטעם כמו גם כי רק אך והדומה להם (ר"י א"ת, הרקמה לריב"ג א). נאמר כי מלות הטעם כלים וקשרים לדביר אשר לא יתחבר כי אם בהם (שם). ודע כי לא יהחבר ולא יתרכב שם עם מלת טעם (שם). שער מלות הטעם וכו' והנה המלות יש מהם שניות והם שתי אותיות שוות כמו דד גג וכו' ויש בשלשה אותיות וכו' (ראב"ע, צחות). — ^סֵפֶר מִלִּים, מִלּוֹן: וכחמש עשרה שנה אחרי כן היא שנת תרי"ז יצאו לאור ספרי המלים להחכם פירשט וכן יצא בשנה ההיא ספר מלים להחכם געזעניוס הוצאה המישית (אדס, או"א, נחקרי במות המדבר', חכמה).

מִלּוֹ׳ מִלּוֹא,—עי׳ מִלֹּא.

מִלּוֹא[1], ש"ז,—בנין מבצר: וישב דוד במצדה ויקרא לה עיר דוד ויבן דוד סביב מן הַמִּלּוֹא וביתה (ש"ב ה ט). אך בת פרעה עלתה מעיר דוד אל ביתה אשר בנה לה אז בנה את הַמִּלּוֹא (מ"א ט כד). שלמה בנה את הַמִּלּוֹא סגר את פרץ עיר דוד אביו (שם יא כז). ויתחזק (יחזקיהו) ויבן את כל החומה הפרוצה ויעל על המגדלות ולחוצה החומה אחרת ויחזק את הַמִּלּוֹא עיר דויד ויעש שלח לרב ומגנים (דהי"ב לב ה).

[1]) לא נתברר מקור שם זה ומהותו בדיוק. השבעים תרגמו ἄκρα, ומהלשון: מן המלוא וביתה, יש ללמד כי המלוא היה היתר קיצוני וחיצוני של המצודה.

מִלּוּא, ש"ז, מ"ר מִלּוּאִים, מִלֻּאִים, מִלֻּאֵיכֶם, — בה"פ מן מִלֵּא, א) אבני מִלּוּאִים, שממלאים בהן במלאכת זהב וכדומ': אבני שהם ואבני מִלֻּאִים לאפד ולחשן (שמות כה ז). והנשאם הביאו את אבני השהם ואת אבני הַמִּלֻּאִים לאפוד ולחשן (שם לה כז). אבני שהם ומִלּוּאִים אבני פוך ורקמה וכל אבן יקרה (דהי"א כט ב).—ב) תחלת עבודת אדם בכהונתו, כדי להתרגל בעבודתו, Einführung; initiation: ולקחת מן האיל החלב והאליה וכו' ואת שוק הימין כי איל מִלֻּאִים הוא (שמות כט כב). ולקחת את החזה מאיל הַמִּלֻּאִים אשר לאהרן (שם כו). ואת איל הַמִּלֻּאִים תקח ובשלת את בשרו במקום קדש ואכל אהרן ובניו את בשר האיל ואת הלחם וכו' אשר כפר בהם למלא את ידם לקדש אתם וכו' ואם יותר מבשר הַמִּלֻּאִים ומן הלחם עד הבקר ושרפת את הנותר באש (שם לא-לד). ויקרב את האיל השני איל הַמִּלֻּאִים (ויקר' ח כב). ויקח משה אתם (את החלב וכו' וחלות המצה וכו') מעל כפיהם (של אהרן ובניו) ויקטר המזבחה על העלה מִלֻּאִים הם לריח ניחח (שם כח). ושם תאכלו אתו ואת הלחם אשר בסל הַמִּלֻּאִים כאשר צויתי (שם לא). ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים עד יום מלאת ימי מִלֻּאֵיכֶם כי שבעת ימים ימלא את ידכם (שם לג).—ומִלֻּאִים סתם, כנוי לקרבן הַמִּלּוּאִים: למנחה ולחטאת ולאשם וְלַמִּלּוּאִים ולזבח השלמים (ויקר' ז לז).—ובתו"מ במשמ' העקרית, איכות מה שהוא מָלֵא: אכול שליש ושתה שליש והניח שליש לכשתכעוס תעמוד על מילואך (גיט' ע). כמה גשמים יורדין ויהא בהן כדי רביעה כמלוא[1]) כלי של שלשה טפחים (מד"ר ברא' יג).—והכמות שמלאה אותו: לעולם הוא (המקוה שהיה חסר ונתמלא מי גשמים) בפסולו עד שיצא ממנו מלואו ועוד (מקוא' ג א).—^ומה שממלא את הגוף, מזון יותר מדי וכדומ': רפואה בהרגל מאכלים דקים וקלים והנהגות טובות ואם לא יוכל לרפאתו בזה שיעשה לו הרקות מהמלואים ואם לא שיריקהו מהסמים הקלים (ר"י אבוהב, מנורת המאור בכ). — ובזמן ההדש

[1]) כך בכ"י, הוצא' ד"ר תהודור. ובנוסח' הדפוס: כמלא כלי מחרישה של ג' טפחים.

השתמשו במלה זו במשמ׳ נוספות, Supplement, supplément.

*מְלוּאָה, ש״נ, מ״ר מְלוּאוֹת. — מְלוּאַת פז וכדומ׳, תכשיט של פז: כחותם אודם על כיס זהב משפט שיר על משתה היין, מלואות פז וחותם ברקת קול מזמור על נועם תירוש (ב״ס גני׳ לה ה-ו).

*מִלּוּאִי, ת״ז, — של מִלּוּא, הבא מפני שהוא מָלֵא: ומועיל (השֶׁבֶת) לפיהוק המלואיי ומועיל לכאב (מפתח הרפואה, כ״י בריטי׳ מטו).

*מְלוֹג[1], ש״ז, — עבדי מְלוֹג, נכסי מְלוֹג, מה שהאשה מביאה לבעלה שאין לו רשות אלא לאכול ממנו פֵּרוֹת: בת ישראל שנישאת לכהן הכניסה לו עבדי מלוג ועבדי צאן ברזל עבדי מלוג אוכלין מכחה ועבדי צאן ברזל אוכלין מכחו (תוספתא יבמ׳ ט א). אלו הן עבדי מלוג אם פחתו ואם הותירו הרי הן שלה אלו הן עבדי צאן ברזל אם פחתו ואם הותירו הרי הן שלו (שם). הכניסה לו עבדי מלוג ועבדי צאן ברזל עבדי מלוג לא יוכלו בתרומה עבדי צאן ברזל יאכלו ואלו הן עבדי מלוג אם מתו מתו לה ואם הותירו הותירו לה אע״פ שהוא חייב במזונותן (משנה שם ז א). בת ישראל שנשאת לכהן והכניסה לו עבדים בין עבדי מלוג בין עבדי צאן ברזל הרי אלו יאכלו בתרומה (שם ב). ולד בהמת מלוג לבעל ולד שפחת מלוג לאשה (כתוב׳ עט:). עשו ולד שפחת מלוג כולד בהמת מלוג (חניה, שם). האשה שמכרה נכסי מלוג בחיי בעלה ומתה הבעל מוציא מיד הלקוחות (ר׳ יוסי בר״ח, ב״ב קלט:). הגונב ולד בהמת מלוג משלם תשלומי כפל לאשה (ר׳ ינאי, כתוב׳ עט:). איש ואשה שמכרו בנכסי מלוג לא עשו ולא כלום (אמימר, ב״ק ג.). שפחת מלוג היתה (הגר) והיה חייב במזונותיה ולא היה רשאי למכרה (מד״ר ברא׳ מה).

*מִלּוּג, ש״ז, — בש״פ מן מָלַג כמו מֶלֶג: שפעמים נותנין אותן מים על האש להרתיח אחר המילוג (סמ״ג, לאוין, סי׳ סה).

[1]) לא נתברר בודאות המקור. וכבר בימי ר״ש בן לקיש לא ידעו מה פרוש מלה זו וישאלוהו תלמידיו: מהו דתנינן עבדי מלוג, וענה להם: כמה דתימא מלוג מלוג (מד״ר ברא׳ מה). הגזרה מלשון יונית אין לה יסוד נכון. בכתבת האשורית נמצאה מלה דומה לזו, וסברים כי הכונה שם להנדן שהאשה מביאה לבעלה.

*מִלְוָה, מַלְוֶה[1]), ש״נ, כנוי מִלְוָתוֹ, — מה שאדם לוֶה מזולתו, Anleihe: emprunt; loan: מי שמת והניח אשה ובע״ח ויורשין והיה לו פקדון או מלות ביד אחרים (כתוב׳ ט ב). מקום שנהגו לעשות כתובה מלוה גובה מלוה לכפול גובה מחצה (ר׳ יוסי, ב״מ קד:). במלוה בשטר ובמלוה על פה (קדוש׳ מז:). שהיה לו מלוה ביד אחרים והירשה עליהם (שם). המקדש במלוה אינה מקודשת מלוה להוצאה ניתנה (רב, שם מז.). מלוה על פה גובה בין מן היורשין בין מן הלקוחות (ר׳ יוחנן, שם יג:). הכופר במלוה כשר לעדות בפקדון פסול לעדות (רב חסדא, ב״מ ד.). המקדש במלוה אינה מקודשת בהנאת מלוה מקודשת ואסור לעשות כן מפני הערמת רבית (אביי, קדוש׳ ו:). — וככנ׳: לוקח אדם שטרות חברו בפחות ומלוותו של חבירו בפחות ואינו חושש משום רבית (ירוש׳ ב״מ ה א). שמחה שאתם עושים בשביל הקב״ה הרי היא מעוזכם היא תעזור אתכם לשלם הקפותיכם ומלוותיכם שתלוו בשבילה (רס״י ביצ׳ טו:).

*מִלְוָה, ש״ז, — כמו מִלְוָה, נהוג בדבור העברי בא״י.

*מַלְוֶה, ש״ז, מ״ר מַלְוִים, סמי׳ מַלְוֵי, — מי שֶׁהִלְוָה כסף לזולתו: צריך שינית (בשטר חוב) מקום המלוה מקום הלווה מקום המעות ומקום הזמן (גיט׳ ג ב). ואלו (ממלוי ברבית) עוברין בלא תעשה המלוה והלוה והערב והעדים (ב״מ ה יא). כותבין שטר ללוה אע״פ שאין מלוה עמו ואין כותבין למלוה עד שיהא לוה עמו (ב״ב י ג). מי נשבע תחילה מלוה נשבע תחילה שמא ישבע זה ויוציא הלה את הפקדון (ב״מ לה.). שני לווין ומלוה אחד ושני שטרות (שבוע׳ מז:). שני מלוין ולוה אחד ושני שטרות (שם). מלוי ריבית יותר ממה שמרויחין מפסידין ולא עוד אלא שמשימין משה רבינו חכם[2]) ותורתו אמת[1]) ואומרין אילו היה יודע משה רבינו שהיה ריוח בדבר לא היה כותבו (ר׳ שמעון, ב״מ עה:). א״ל ההוא צדוקי לר׳ יהודה פניך דומין אי כמלוי רביות אי כמגדלי חזירין (נדר׳ מט:). אוצרי פירות ומלוי רבית ומקטיני איפה ומפקיעי שערים (ב״ב צ:). — *ומַלְוֶה סתם במשמ׳ זו: לפנים מלוה הייתי וכסף

[1]) כך במשנ׳ מנקי׳ דפוס אמשטרדם, ליוורנו ווינה. וכך גם קריאת הספרדים.

[2]) במקום שוטה, כזב.

לי תועפות, דמי בני עירי מציתי והם הראו לי פנים יפות (יל״ג, גלגל החוזר).

מַלּוּחַ[1], ס״ז, — שם עשב. Melde ; arroche ; orach :
הקטפים מַלּוּחַ[2]) עלי שיח ושרש רתמים לחמם (איוב ל ד). — ובמדר׳ : ואותן הימים (שלפני ביאת המשיח) ישראל קוטפים מ ל ו ח י ם ושרשי רותם ואוכלין (ר׳ יונה, מד״ר שה״ש, דומה דודי). וישראל גולים אחרי כן למדברי אגמות לרעות ב מ ל ו ח י ם שרשי רתמים (אגד׳ משיח, פסיק׳ זוט׳, בלק).

***מָלוּחַ**, ס״ז, מ״ר מְלוּחִים, — מאכל מָלוּחַ, דגים וכדומ׳ מְלוּחִים וכבושים : מעשה בינאי המלך שהלך לכוחלי׳ שבמדבר וכיבש שם ששים כרכים ובחזרתו היה שמח שמחה גדולה וקרא לכל חכמי ישראל אמר להם אבותינו היו אוכלים מ ל ו ח י ם בזמן שהיו עסוקים בבנין בית המקדש אף אנו נאכל מ ל ו ח י ם זכר לאבותינו והעלו מ ל ו ח י ם על שלחנות של זהב ואכלו (קדוש׳ סו.). גזרו על פיתן (של עכו״ם) ועל גבינתן וכו׳ על כבושיהן ועל שלוקיהן ועל מ ל ו ח י ה ן (רשב״י, ירוש׳ שבת א ז). הביאו לפניהם מיני מ ל ו ח י ם וגודות נפוחות (ר׳ יוחנן, שם תעני׳ ד ה).—ובסהמ״א : ואיך לא אדאג ומקצת שופטי ישראל ורבים מקהלם שולחים וקונים משוק הגוים מלחמם ושלוקיהם ומ ל ו ח י ה ם אשר הם מתערבים ומגואלים בזבחיהם (שהל בן מצליח, ספר הוכחה, לקו״ק נספח׳ 32). ובמה ירפה אדם מעיו אם יתאמצו מעט אם היה בחור יאכל בבקר בבקר מ ל ו ח י ם שלוקים מתובלין בשמן זית (רמב״ם, דעות ד יג). — ואמר הפיטן : אם תלוהטנה רוחם במיני מ ל ו ח י ם ונודות נפוחים אללי לי (ר״א קליר, קינה, אם תאכלנה). וביום קרב נסו לערב שמונים אלף פרחים, שוקקים למי משקים והאכילום מ ל ו ח י ם, תלו עין אלי יין והמה כנאדות נפוחים (ר׳ שמואל, שאי קינה).

***מִלּוּט**, ס״ז, — שה״פ מן מִלֵּט : שיש בו (בהלל) מ י ל ו ט נפשות של צדיקים מגיהנם (ר״נ בר יצחק, פסח׳ קיח.).

***מִלּוּי**, ס״ז, — כמו מִלּוּא, מִלּוּי מים וכדומ׳ : כל מעשה פרה ביום חוץ מאסיפת האפר והמ ל ו י והקדוש (תוספתא פרה ד יא). הממלא (מים) ביד אחת וכו׳ שניהם פסולין שהמלאכה פוסלת ב מ ל ו י בין לו בין לאחר (משני׳ שם ז ב). ערב שבת שבתוך החג היו שם שמונה וארבעים (תקיעות) שלש לפתיחת שערים שלש לשער העליון ושלש לשער התחתון ושלש ל מ י ל ו י המים ושלש על גבי מזבח (סוכה ה ה).—ומִלּוּי הכרס, מִלּוּי הדם : אמר ראש הרופאים כי התמדת הבריאות תהיה להשמר מ ה מ ל ו י מהמאכל (רב״ע פלקיירא, אגר׳ החלום א, JQR N.S. I, 474). וידוע כי ה מ ל ו י בכל ענין ממית יהיה ממאכל או משקה (שם). כמו שעושה הרופא כאשר רואה שמגיע הגבול לחולה מקדימהו בהרקה מאותו דבר שיודע שיהיה סבת החולי מחמת מ ל ו י כרס או מ י ל ו י דם (ר״י אבוהב, מנור״מ רנה). ה מ ל ו י כפי הכלים הוא שהיה הדם נוסף כמותו ברבוי רב ואיכותו מזוג כפי טבעו ו ה מ ל ו י כפי הכח הוא שיהיה איכות הדם משתנה אם לחדות ועקיצה או ללחות נאות (פרקי משה כג).—ובהשאלה, מִלּוּי הַשֵּׁם : ויש בשתי המלות רמז על השם המיוחד בחשבונו ומ ל ו י ו (ר׳ בחיי, ויחי).

מְלוּכָה, מְלֻכָה, ס״נ, — שררת המלך, Königtum, royalty ; royauté : ויאמר שאול אל דודו הגד הגיד לנו כי נמצאו האתנות ואת דבר הַמְּלוּכָה לא הגיד לו אשר אמר שמואל (ש״א י טז). וידבר שמואל אל העם את משפט הַמְּלֻכָה ויכתב בספר וינח לפני יי׳ (שם כה). ויאמר שמואל אל העם לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם הַמְּלוּכָה וילכו כל העם הגלגל וימלכו שם את שאול (שם יא יד־טו). ושאול לכד הַמְּלוּכָה על ישראל (שם יד מז). ויחר לשאול מאד וירע בעיניו הדבר הזה (ששרו הנשים הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו) ויאמר נתנו לדוד רבבות ולי נתנו האלפים ועוד לו אך הַמְּלוּכָה (שם יח ח). ויתן יי׳ את הַמְּלוּכָה ביד אבשלום בנך (ש״ב טז ח). ויאמר (אדניהו) את ידעת כי לי היתה הַמְּלוּכָה ועלי שמו כל ישראל פניהם למלך ותסב הַמְּלוּכָה ותהי לאחי (מ״א ב טו); ולמה את שאלת את אבישג השנמית לאדניהו ושאלי לו את הַמְּלוּכָה (שם כב). ולקחתי הַמְּלוּכָה מיד בנו ונתתיה לך (שם יא לה). ויקהל (רחבעם) את כל בית יהודה וכו׳ להלחם עם בית ישראל להשיב את הַמְּלוּכָה לרחבעם בן שלמה (שם יב כא). ותיפי במאד מאד ותצלחי לִמְלוּכָה (יחזק׳ טז יג). ויסב את הַמְּלוּכָה לדויד בן ישי

---

[1] משרש מלח, ועי׳ הערה לקמן. — [2] תרגמו השבעים ἅλιμα. בערב׳ מלאח a) שם למין עשב מלוח קצת.

---

a) ملّح

(דהי"א י יד). — עשה מלוכה, מלך: ותאמר אליו איזבל אשתו אתה עתה תעשה מלוכה על ישראל (מ"א כא ז). — עיר המלוכה, העיר שיושב בה המלך: וילחם יואב ברבת בני עמון וילכד את עיר המלוכה (ש"ב יב כו). — זרע המלוכה, אנשים ממשפחת המלך: ישמעאל בן נתניה בן אלישמע מזרע המלוכה (ירמ' מא א). ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית (יחזק' יז יג). ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו להביא מבני ישראל ומזרע המלוכה ומן הפרתמים ילדים אשר אין בהם כל מאום (דני' א ג־ד). — כסא המלוכה, הכסא שהמלך ישב עליו: וגם ישב שלמה על כסא המלוכה (מ"א א מו). — צניף מלוכה, צניף כמו שצנף המלך: והיית עטרת תפארת ביד יי' וצנוף מלוכה בכף אלהיך (ישע' סב ג). — ובהשאלה, שלטון העליון: והיתה ליי' המלוכה (עובד' א כא). כי ליי' המלוכה ומשל בגוים (תהל' כב כט).

מִלּוּל, ש"ז, מ"ר מִלּוּלִים, — שה"פ מן מִלֵּל, ואמו' הפיטן: זכור מלולו למולך, ומאס בפעלך, לבהורי קהלך (ר"א קליר, זכור את, שבת זכור). קרב אתה ושמע מלולו, ודבר עמנו קנין פעלו, פן גמות מאימת קולו (הוא, אלה העדות, א שבוע'). מי יתנה עוז הלוליך, מי יאמר תוקף מלוליך, מי ידבר אומץ מהללך (הוא, מי ימלל, מוס' יוה"כ). המלשין שתפיהו לא תשא שמע שוא במלולים לכן ינוגע בעור הבשר (רסע"ג, אזהרות, אנכי אש). תם עון איומתו במילול שפתו, לשמש בתקופתו נדמה בצאתו (סדר עבודה, כ"י גני' Elbog. 181). יה יקשיב מלולך וישמע פלולך (גנזת גוזה, מקדמי' לשופר', אגרי שד"ל 512). ולא שמע בקולה, ולא חש למלולה, להיות עמה ולשכב אצלה (ארעדה ואפחדה, סלי' שחר' יוה"כ). אנא הקם את דבר מלולך, עד שאתה מצונו הזכר לך, אתה זכור אשר עשו לך (בנימין בר זרח, אלהים אל דמי, שבת זכור). חשוק ושתוק אכול מתוק כדיך ולא תענה, טעון מלול בלי חלול במרכבת המשנה (אביר הגביר, אופ' שבת ר"ח). דברי לשוני שמע לי דודי והאזן לי, אם יש לך בין לקולי תשמע למלולי, תבין לחידות משלי תשב לך אצלי (רס"ע בן יוסף המאוהר, לבי לעלמה, מע"מ כח). — ובמליצה הפשוטה: לו אמרו חכמי המשנה בכללם, מאבותינו סבלנו חק המצות כלם. מהם לבדם לא היינו מקבלים ורוצים במלולם, אף כי אין כזאת בלי נשמע קולם (סהל בן מצליח, כרעפי יעלוני, לקו"ק 26). למה תריבו כלכם אלינו, והכמי ריבכם אומרים כמלולנו, מן דרישה והקירה נגביר מצות אל מחוללנו (הוא. שם). כל רציחה שבאה ע"י אדם במזיד ובשוגג בתוך ובמרמה בארבה ובערמה בדבור ובמלול בהלשין ובהרכיל בחרב ובסמים (נסי בר נח, פי' י' הדברות, שם 5). ונמצאו דברינו אלה (בענין כתב ומכתב) לענין דבר שהוא כתב כאשר יש לאמר לענין סיפור שהוא עיקר המילול (רב שרירא גאון, תשו' הגא', הרכבי כט). — ונרדף עם דבור סתם: כך היה שנכנסנו אל פלוני בר פלוני לבקרו ומצינו אותו חולה ומוטל על מטתו ודבורו ומלולו מוכנים בפיו ויודע לדבר ולהשיב כהוגן על הן הן ועל לאו לאו (ר"י ברצלוני, ספר השטרו' נד). וקבלנו על עצמינו ועל דורותינו בקבלה ובשבועות ובנדרים קבול גמור שלא יהא רשות לנו ולבנינו עד עולם לזוז מתוכחותיו והוראותיו ומילולו (שם ג). כי גדר האדם המודיע את שרשי יצירתו הוא החי הדברן וכו' והדברן אינו נאמר בכאן על מלול הפה וצפצוף הלשון כ"א על הכח המדע להבין דבר מתוך דבר (לאב"ה הנשיא, הגיון הנפש א). רודפי הצדק ומחזיקי הבדק מעמידי עיקרי התורה על תלם מקבצים נפזרי ה' במלולם מקימי כל המצות בדקדוקיה במקהלותם (רמב"ם, אגר' תימן). ועתה בני שמע בקולי ובינה במילולי אם תכין לבך ומורשיו לדרכי חכמי הזמן וקדושיו (הוא, אגר' לתלמידו ר' יוסף). מאשר העוה לו בסבלו ואשר שגג במילולו (יוסף כל אלתמעץ מאיטל' N. M. Ch. 126). ודבר מלול ברור כי כל המדות הטובות והפכן מבוארות בתורתנו הקדושה (רב"ע פלקיירא, אגרי הוכוח JQR N.S. I, 485). — ובמשמ' הברה והוצאת האות בתנועה מהתנועות: כל אות מלך אחד לבדו לו, משרתו בדרך אחד שבילו, בנועם דבור מלולו, חוץ מן אחה"ע הידועים, אשר במקרא קבועים (בן אשר, דה"ט ה). ובן כל לשון אכילה, אם בשלש נקודות פעולה, בפתחה מלולה, בלי לשון כלולה (הורי' הקורא, שער השוא).

מָלוֹן, ש"ז, סמי' מְלוֹן, — מקום שילונו שם עוברי ארח, מחנה של חיל וכדומה: ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמרו במלון (בראש' מב כז). ויהי כי באנו אל המלון ונפתחה את אמתחתינו (שם מג כא). ויהי בדרך במלון ויפגשהו יי' (שמות ד כד). והנחתם אותם במלון אשר תלינו בו הלילה (יהוש' ד ג). עברו מעברה גבע מלון לנו (ישע' י כט). מי יתנני במדבר מלון ארחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם (ירמ' ט א). — ומצוי

בסהפ״א: השוכר את החמור לרכוב עליה וכו׳ יש לבעל החמור להניח עליה שעורים ותבן מזונות של אותו היום יתר על זה השוכר מעכב מפני שאפשר לו לקנות בכל מ ל ו ן ו מ ל ו ן (רמב״ם, שכירו׳ ד ח). ובהיותו שם ב מ ל ו ן אחד שאל ממנו עכו״ם אחד מהשומרים וכו׳ שיתן לו לבן אחד (פו״ת תורת אמת ה). —ואמר המליץ: אדוני אנא יהיה הלילה מ ל ו נ נ ו ומה נעשה לנו ולחמורנו (ר״י זבארה, ספר שעשוע׳ ו). — ובהשאלה להקבר: ואזכור את מ ל ו נ ך עם בבית שחת בברותי, ותתהפך בתוך מעי לראש פתן אכילתי (ר״ש הנגיד, קינ׳ על מות אחיו, ימהר יום). שכבת הטל על מ ל ו נ ו (א׳ הרכבי, נוסח׳ המצבות של הקראים, Altjüd. Denkm. 136).

מִלּוֹן, ש״ז, מ״ר מִלּוֹנִים, — כפר מקבצות בו כל המלים שבלשון מהלשונות ומסדרות עפ״י סדר א״ב שיקל לאדם למצאן, ומבוארות עפ״י משמעתן וגזרותיהן מהשרשים, Wörterbuch ; Dictionnaire ; -ary, וכבר השתמשו בו הרבה בעתונים ובספרים: המליץ א ח, במאמר ראשי, בספרו של סמנד, בתרגום ספר ספנסר על החנוך, השלח כרך יב ב, הצופה א כא, הצפירה שנה ל 75, עולם הקטן.

מְלוּנָה, ש״נ, — כעין סכת קטנה בשדה ילון בה השומר: ונותרה בת ציון כסכה בכרם כמלונה במקשה (ישעי׳ א ח). נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כמלונה (שם כד כ). — ובסהמ״א: והוא מ ל ו נ ה לשומרי פירות (ערוך, ערך אמדלא). — ואמר המשורר: מ ל ו נ ת הדסים וערש בשמים, לתאמי צביה במזל תאומים (ר״י הלוי, מלונת הדסים). הכי סוף אנוש לשוב לעפרו ובא מועד לכל חי ובשחת יכונן מ ל ו נ ו ת י ו (ראב״ע, בשם אל). טוב לו (להרועה) מ ל ו נ ת ו מהיכל מלך, מקלו וילקוטו מבגדי חפש (רמח״ל, לישרי תהלה א). — ובהשאלה, במשמ׳ העברת זמן לזמן קצר: ליני במלונת שביה, תמה אמה עבריה, עתה אכרית נכריה, בת צר קוסם ומעונן (ר״י נג׳ארה, יונה על קן).

***מָלוֹשׁ**, ש״ז, — העריבה שלשים בה הבצק: אפילו זרקו לה (הגט) בתוך ה מ ל ו ש שלה הרי זו מגורשת (כי הושע׳, ירוש׳ גיטי׳ ח א).

מְלוּשָׁה, ש״נ, — שם דבר למה שנלוש: ויולשו בחומץ מ ל ו ש ה רבה (אסף הרופא, כ״י 152); ויולשו בדבש די מ ל ו ש ת ם (שם 105). עד אשר יולש המשקה מ ל ו ש ה בינונית לא רכה מאד ולא קשה (שבתי דונולו, ספר המרקח׳ ו).

מְלוּשָׁן, ש״ז, — כמו מַלְשִׁין: על קה תקה עמדתה כשחין פרחה ומ ל ו ש ן במומי בני אדם (אסף כג יט).

א. **מלח**[1], ממנו א. מֶלַח, א. מָלַח, מָלוּחַ, מַלּוּחַ, *מָלוּחַ, מְלֵחָה, *מָלִיחַ, *מְלִיחָה, *מַלְחִי, *מְלִיחוּת.

א. **מֶלַח**[2], ש״ז, — גוף גבישי, נמס במים, וטעמו כטעם מי הים, משמש לתבל המאכלים ולשמר על בשר וכיוצא בזה שלא יתקלקל, וכדומה, Salz ; sel ; salt: ותבט אשתו (של לוט) מאחריו ותהי נציב מלח (בראש׳ יט כו). על כל קרבנך תקריב מלח (ויקר׳ ב יג). קחו לי צלחית חדשה ושימו שם מלח ויקחו אליו ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח ויאמר כה אמר יי׳ רפאתי למים האלה (מ״ב ב כ-כא). והקרבתם לפני יי׳ והשליכו הכהנים עליהם מלח והעלו אתם עלה ליי׳ (יחזק׳ מג כד). בצאתו וגבאיו לא ירפאו למלח נתנו (שם מז יא). היאכל תפל מבלי מלח אם יש טעם בריר חלמות (איוב ו ו). — ברית מלח[3], ברית שתתקים לארך ימים: לחק עולם ברית מלח עולם הוא לפני יי׳ לך ולזרעך אתך (במד׳ יח יט). כי יי׳ אלהי ישראל נתן ממלכה לדויד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח (דהי״ב יג ה). — זרע את האדמה מלח, לסימן קללה, שתהיה חרבה לעולם: ויתץ את העיר ויזרעה מלח (שפט׳ ט מה). — הארץ היא גפרית ומלח, שאינה מצמחת שום צמח: גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל עשב (דבר׳ כט כב). — ושמות, ים המלח, עי׳ ים. — גיא מלח: ויעש דוד שם בשבו מהכותו את ארם בגיא מלח שמונה עשר אלף (ש״ב ח יג). וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח שנים עשר אלף (תהל׳ ס ב). — תל מלח: ואלה העלים מתל מלח תל חרשא (עזר׳ ב נט). — ומצוי בתו״מ: אכל כל מאכל ולא אכל מלח שתה כל משקין ולא שתה מים ביום ידאג מן ריח הפה

---

[1]) בערב׳ מלח a).

[2]) בכל הלשונות השמיות. בערב׳ מִלח b). — [3]) גם בערב׳: כאנוא אול אצחאב ומתחלפינ עלי ע י ש ו מ ל ח, ע״כ. — ובעברית: היו בתחלה ידידים ונשבעו (ברית ידידות) על מזון ומלח. ואצל הבדוים אומרים יחלפונ עלי אלמלח. ובעלי הברית נקראים מתמאלחינ.

---

a) ملح b) مِلح

ובלילה ידאג מפני אסכרה (ברכ' מ.). מלח ממון חסר[1] (משל ירושלמי, בת נקדימון לריב"ז, כתוב' סו:). מרחיקין את הגפת ואת הזבל ואת המלח ואת הסיד ואת הסלעים מכתלו של חבירו (ב"ב ב א). המפצע בזיתים בידים מסואבות הוכשר לסופתן במלח לא הוכשר (שבת קמה.). מרחמין על הבהמה ביו"ט כיצד עושה נותן גוש של מלח על רחמה והיא רוצה להניק בנה (רשב"ג, ירוש' פס יח ג). אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואי אתה נזוק (ר' חייא, ברכ' מ.). בו ביום נפגמה קרן המזבח ונתנו עליו גוש של מלח שלא יהא נראה כפגום (ירוש' יומא א ה). קדירה זו חסרה מלח יתירה מלח חסירה תבלין יתירה תבלין (ר"ל, ע"ז סז.). העובר לפני התיבה צריך לסרב ואם אינו מסרב דומה לתבשיל שאין בו מלח ואם מסרב יותר מדאי דומה לתבשיל שהקדיחתו מלח (ברכ' לד.). ג' רובן קשה ומיעוטן יפה ואלו הן שאור ומלח וסרבנות (שם). נמשלה התורה כמלח והמשנה כפלפלין והש"ס כבשמים ואי אפשר לעולם בלי מלח (מס' סופר' טו ח).— ובכנ': הרי כאבל (הכותח) מחמת מלחו (חול' קיב.). מדיח הבשר תחילה ואח"כ מולחו יפה יפה ומניחו במלחו כדי הילוך מיל (רמב"ם, מאכ' אסור' ו י).— •מֶלַח סדומית, מהרי המלח שבקרבת ים המלח: מלח זו מלח סדומית שנאמר ולא תשבית מלח הבא מלח שאינה שובתת ואיזו זו מלח סדומית (תוספתא מנח' ט יה). מפני מה אמרו מים אחרונים חובה מפני שמלח סדומית יש שמסמא את העינים (רב חייא בר' אשי, ערוב' יז:). — מֵי מֶלַח: עושה הוא את מי המלח וטובל בהן פתו ונותן לתוך התבשיל (שבת יד א). — ומשל[2], מדד כור מלח, התאמק מאד בדבר: כשתמדוד לי כור של מלח אומר לך טעמו של דבר (רש"י שבת ד.). — ואכל כור מֶלַח: כשתאכל עליה כור של מלח לא תוכל להשוותם זו לזו (שם). אכול על דבר זה כור של מלח (והזהיר, ויקר' ח).— ומ"ר ⁖מְלָחִים, מיני מֶלַח: אך זולת אלה הדברים ממה שלא יתעבו חלקיו מאד יתלהלח ויותך במים כמיני המלחים והדומה להם (ר"ש א"ת, אותות השמים, כ"י פריז). נמשך במוצאים אחר חוקיו, בכסף וזהב הנקצבים וסוג המלחים במוצקיו (נשמט בפסקה המ"מ). חכמת סיפור תמחצבים ומיני האדמות והאבנים המלחים והזפתים והמתכיות (אגר' חכמה ב). שרפי האילנות והמלחים והחמציים ודומיהן שהם יסודות הגשמים להעמיד אותם (ר"ש ספנסיס, יריעי שלמה א א ג). — ⁖מֶלַח הנחצב, הוא מֶלַח סדומית: הגפרית מין עפר הוא כגון המלח הנחצב (שכל טוב, בראש' יט כד). — ובהשאלה לגופים אחרים דומים למלח, מֶלַח הודי: ואם ישקוש הקיא תריק השחורה ברפואות וכו' ומלח הנדי (קאנון ג יג ה ו).— ⁖אודראני: יוקח ממלה אודראני חלק וסהקוץ העצרי שלשה (שם ג יז ב ד).— ⁖ניטרו: תערב מלח ניטרו ומעט טירבינטינה ותחבוש על המקום (ר"י בן טודרוס, בחר לחי לה). — ⁖ארמוניאקו: יקח מלח ארמוניאקו עיני הסרטן מכל אחד א' שקרופליש ויערבם היטב (מעשה טוביה, חקר' מסמנ' הבית ד). — ⁖מֶלַח הַמְצִי: במין מלח חומצי אשר טעמם תריף מאד והמוץ (רתב' למודים א ח). — ⁖וסגולות: והאוכל מלח לאחר אכילתו לא יאכל בגודל שקשה לקבור בנים ולא בזרת שקשה לעניות ולא באצבע שקשה לשם רע אלא באמה ובקמיצה (שבלי הלקט, ברכ' קמט). הרוצה לתת מריבה בין בני הבית יפזר על הבית מלח הרבה (ת' אלדבי, ש"א ד).

א. **מֶלַח**, פ"י, עתי' תִּמְלַח,—מָלַח דבר בְּמֶלַח, שָׂם עליו מֶלַח: וכל קרבן מנחתך במלח תִּמְלָח (ויקר' ב יג). — ובתו"מ: שאין מולחין עורות ביום טוב (תוספת' יו"ט א יא); מלח (את הטאת העוף) ולא ספג (או) ספג ולא מלה (שם זבח' ז י). הנוטל זיתים מן המעטן טובל אחד אחד במלח ואוכל אם מלח ונתן לפניו חייב (מעשר' ד ג). מלוה לשעה מלוה הוא איזהו מלוח לשעה וכו' נותן האיברים על גבי המלח והופכן (ירוש' נדר' ו ו). השוחטו והמפשיטו המולחו והמעבד את עורו (שבת ז ב). לשכת הפרוה שם היו מולחין עורות קדשים (מדות ה ג). הנודר מן הגבינה אסור בה בין מלוחה בין טפלה (נדר' ו ה). (אמר קונם) מליח שאיני טועם אסור בכל המלוחים (שם ג). דג דגים שאיני טועם אסור בהן בין גדולים בין קטנים בין מלוחים בין טפלים (שם ד). שמולחין הולד בשבת (רב, שבת קכט:). דגים קטנים מלוחים אין בהם משום בישולי עכו"ם (הוא, ע"ז לח.). מה עשה הקב"ה סירס את הזכר (של לויתן) והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא (הוא, ב"ב עד:). אין הבשר יוצא מידי דמו אלא א"כ מולחו יפה יפה

---

[1]) ואמרו שם כי יש גורסים חסד במקום חסר. — [2]) גוף המשל בגמ' שם בארמ': לכי תיכול עלה כורא דמילחא.

ומדיחו יפה יפה (שמואל, חול' קיג.). לא נשאר ארבה אחד אפילו מה שהיו בקדירות ובחביות מלוחות פרחו והלכו להם (ר' יוחנן, מד"ר שמות יג). דגים ועופות שמלחן זה עם זה (רב נחמן, חול' קיב:). דג טהור שמלחו עם דג טמא (שם קיג.). — ומצוי בסהמ"א: היה (העור) מלוח ועדין לא נעשה בקמח ולא בעפצה (רמב"ם, שבת יא יד). מפני מה דמעות היגון מלוחות וכו' מפני הכבד והלב וכו' והם מבשלים הדמעות בשול יתר וישובו מלוחות (ר"י זכאריה, ספ' בעשועי' ט). המימות המלוחים הם חמים מאד (שם). ועוד נחלקים (הרוחות שבגופי בע"ח) למלוחים וחריפים ועפציים (מעשה טוביה, ארץ החדשה א ג). — *דגים מלוחים, עי' דג. —*ומליח, כמו מולח: רב הונא אמר מליח[1] (את הבשר) ומדיח במתניתא תנא מדיח ומליח[1]) ומדיח (חול' קיג.).

—פעי' מלח, ממלח, — עשוי במלח: ועשית אתה קטרת רקח מעשה רוקח ממלח[2]) טהור קדש (שמות ל לה).

[1]) בנוסח' מולח, והגרסה מליח הביאה ריב"ג בהקד' אללמע, והפרחון בערך בוא וערך דוח, וראב"ע בצחות ל ובפרושו לאסת' ח יז, ורד"ק במכלול קנד, ומצאה החכם מונק בהרי"ף כ"י, ובאמת היא גם ברגמ"ה. וכבר העיר ע"ז ריב"ג בהקדמת הרקמה, אמר וז"ל: ואמרו עוד במה שאמרה המשנה מדיח ומליח שהוא טעות בשמוש וטעות בגזרה והוא שמליח ראוי להיות מענין במלח תמלח והמם בבמלח תמלח שרשית והיא במליח נוספת מורה על הפועל הנלקח מן הפעל הכבד אשר על בנין הפעיל והיה ראוי להיות ממליח על משקל הנני ממטיר לכם לחם ואמרם מליח על דמיון מדיח א"כ טעות כי מדיח עלול העין מן ידיחו את העולה והמם בו נוספת ומליח אצלם מענין במלח תמלח וזה שנוי וכו' אבל אמרם מדיח ומליח רצו בזה השוות המלות וזווגן כי ממנהג העברים לעשות כן באמרם את מוצאך ואת מובאך, ומוצאיו ומובאיו, נהגו מובא והוא עלול העין מנהג מוצא והוא עלול הפה לזוג המלים ועקר מובא מבוא וכו' וכבר עושים הערבים גם הם כן באמרם אני לאתיה באלעשאיא ובאלגדאיא (אלך אליו בכל ערב ובקר) ואמרו באלגדאיא כמו הדבור אלעשאיא ואינו כך עפ"י הדין וכקבץ קצתם בין מזאוראת והוא מן אל וזר ובין מאגוראת לזוג המלים והיה משפט הדבור להיות מוזוראת ורצונו זווג המלים כאשר רצו כן באמרם אל גדאיא בעבור שנהגוהו מנהג מלת אל עשאיא ומאמר בעלי המשנה א"כ מליח הוא נהוג על מלת מדיח בעבור מה שזכרנוהו מדעת אנשי הלשונות בהשוות הדבור ואיננו טעות כאשר חושב מי שאיננו יודע דקדוק הדברים ועקרו ממליח וגרעו המם השרשית לזוג הדבור.—[2]) יש מפרשים מערבב.

— *ובהשאלה: אם בנו זריז וממולח[1]) ותלמודו מתקיים בידו בנו קודמו (ר' יהודה, קדוש' כט:). — ובמשמ' טהור וזך, ואמר המליץ: העתקתי כל הספר במלים נכוחים, ושירים כבדולחים טהורים ממולחים, ישכיבו כל המשוררים הצחים תחת אחד השיחים (ר"י הריזי, הקד' תחכמוני). — ובמשמ' מערבב: נפת וצוף בפיך ממלחים, מעשה אלהים לא מרקחים, וריח אפך כתפוחים (ראב"ע, שמש כיום). וציוו הרופאים המומחים להביא מרקחת ממולחת מכמה סמים הידועים להם ואיזה משקים הממולחים מעשבים הנשרפים ואמרו אל החולה מעשה המרקחת הזאת תאכל (חמדת הימים א ד).

—הפע', המלח, המלחת, מקו' המלח, — המלח הילד בהולדו, שפזרו עליו מלח, או רחצוהו במים מלוחים, לסגולה וכדומ': ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך ובמים לא רחצת למשעי והמלח לא המלחת והחתל לא חתלת (יחזק' יו ד).— ובתלמ': והנותרת (מן המנחה) אעפ"י שלא הומלחה אעפ"י שלא הוגשה (ת"כ ויקר' פרק יא).

—נפע' *נמלח, — שמלחוהו: נותן את האיברים ע"ג המלח והופכן וכו' שאם משהא הוא אותן שהן נמלחין (ר' אבא, ירוש' נדר' כ ד). — ובסהמ"א: אסור ליתן בשר שלא נמלח כלל עם בשר שנמלח קודם פליטתו לפי שבשר זה שלא נמלח בולע ממה שחברו פולט (טור יו"ד ע, בשם רשב"א). פרסות הרגל שנמלחו בקליפתן ולא חתך ראשן (שו"ע יו"ד סח ח). חתיכה שלא נמלחה אלא מצד אחד (שם סט ד).

—פע', *מלח, ממלח,—כמו מלח: היה ממלח ע"ג העור מעט מעט (ר"ח ביצ' יא:).

—הפע', *המליח, ימליחנו, — כמו קל: והרוצה ליתן בשר לתוך קדרה אסור עד שיחתכנו וימליחנו יפה יפה ומדיחו יפה (והזהיר, ויקר').

ב.מלח[1]), ממנו ב.מלח, ב.מלח.

ב.מלח, קל לא נמצא.

—[1]) כך גם בכ"י, וי"ג ממולא. ובערב' משמש זה השרש במשמ' טוב ויפי: רג'ל מלאח אי חשנ, ר"ל אדם טוב, יפה. ואמרו במסכ' כלה ג: שצריך ת"ח להיות ערב לכל אדם ואל יהי כקדרה שאין בה מלח.
[2]) בערב' מלח'[a])

[a]) ملخ

—נפע׳, נִמְלַח, נִמְלָחוּ, — נִמְלַח הדבר, נפרד, נתפזר, נקרע, בָּלָה: שאו לשמים עיניכם והביטו אל הארץ מתחת כי שמים כעשן נִמְלָחוּ והארץ כבגד תבלה (ישע׳ נא ו). — ואמר המשורר: איך היקר תשמש והשיר תעזוב עדי כי שמי תפארתך נמלחו (רסב״ג, אזלי דמעות). יי׳ מה אדם רק נתעב ונאלח, כל היום יבגוד ופניו ברעה ישלח, אם תפקוד עליו יהי נרפש ונדלה, וכבגד יבלה ובעשן נמלח (הוא, יי׳ מה אדם). עון נסלח ונמלח, עת לעזאזל נשלח, על פי אהרן (הוא, וכנן למדני דקן). אנוד עלי שמש נעורים ערבה ושמי נעורותי אשר נמלחו, בגדו כנחל בי והפרו ברית אהב ואותי מאנוש זנחו (ראב״ע, אם קדחו אוריו).

ב.מֶלַח¹), ש״ז, מ״ר מְלָחִים, — בלויי בגדים: ויקח משם בלוי הסחבות ובלוי מְלָחִים וישלחם אל ירמיהו אל הבור בחבלים ויאמר עבד מלך הכושי אל ירמיהו שים נא בלואי הסחבות וְהַמְּלָחִים תחת אצלות ידיך מתחת לחבלים (ירמ׳ לח יא-יב). — ואמר המשורר: הלך עלי קו ואכלה עגת רצפים ומלח, ולבוש כסות האמת על מדי סחבות ומלח (רמב״ע, תרשיש ה מה).

מַלָּח²), ש״ז, מ״ר מַלָּחִים, — מי שאומנותו להשיט את האניות במשוט בים. Schiffer; marin; mariner: כל אניות הים וּמַלָּחֵיהֶם היו בך לערב מערבך (יחזק׳ כז ט). וירדו מאניותיהם כל תפשי משוט מַלָּחִים כל חבלי הים אל הארץ יעמדו (שם כט). מַלָּחַיִךְ וחבליך (שם כז). וייראו הַמַּלָּחִים ויזעקו איש אל אלהיו ויטלו את הכלים אשר באניה אל הים להקל מעליהם (יונ׳ א ה). — ובמדר׳: אמרו לה (לאשת הספן) שכנותיה בעליך אינו כאן בפני מי את מקשטת עצמך אמרה להן בעלי מלח הוא אם יזדמן לו מעט רוח תכף יבוא (בר קפרא, מד״ר קהל׳, בכל עת). — ובסהמ״א: מנהיג הספינה במשוט כמו המלחים (ערוך, ערך מלח). התחיל המלח להציל הספינה ודחפו והשליכו (רש״י ב״ק קיז). השכל אשר בו יסתכל האדם בדבר שרוצה לעשותו איך יערים לעשותו כמו הנגרים והמלחים ועובדי האדמה ויתר בעלי המלאכה (ר״י א״ת, כוזרי ה ג). — ואמר המשורר: רוחי בי בלבבי הומיה, ויום אמר אל תאמר מה היה, הלדרוך בי ובקרבי תושיה, וליועץ רוח עץ אין מחיה, וכל מלח הן נמלח בשאיה (ראב״ע, אפרוס כף). הנה כהגה ביד המלח, ברצותו אוחז וברצותו שלח, כן אנחנו בידך אל טוב וסלח (מעריב יוה״כ, כי הנה כחמר).

מְלֵחָה, ש״נ, — אדמה שיש בה מלח ואינה מצמחת כלום. Salzerde; terre saline; saline earth: ושכן חררים במדבר ארץ מְלֵחָה ולא תשב (ירמ׳ יז ו). ישם נהרות למדבר ומצאי מים לצמאון ארץ פרי לִמְלֵחָה מרעת יושבי בה (תהל׳ קז לג-לד). אשר שמתי ערבה ביתו ומשכנותיו מְלֵחָה (איוב לט ו).

מַלָּחוּת, ש״נ, — אומנות הַמַּלָּח: חכה אשר בו ילמד המלאכות כנגרות ועבודת האדמה והרפואות והמלחות (ר״ש א״ת, ה׳ פרקים לרמב״ם א). השכל הקנוי שבו ילמד המלאכה כשיעורין והמלחות ועבודת האדמה וברפואות (מלמד התלמידים, חיי שרה). כמו שהרופא יגיע מידיעת הליחות והעצבים אל הרפואה והמלח אל המלחות בידיעת אופני הספינות (תגמו׳ הנפש א ז). (אנשי חירם היו) אנשי אניות מקדם יודעי הים מה שלא היו אנשי שלמה כי הוא לבד עציון גבר עתה מקרוב ואנשיו לא היו עדיין מלומדים במלאכת המלחות (ר״י אברבנאל, מ״א י). מהם (מהכחות המחשביים) מעשיי כנגרות ומלחות וכדומה להם ומהם עיוני כולל החכמות למיניהם (ידה לדרך א א יז). מלאכת הרפואה ועבודת האדמה והמלחות אין תכליתם נמשכת לפעולתם בהכרח וכו׳ וכמו״כ החובל המלח ינהיג ספינתו הנהגה טובה (נתן פלקירה, צרי הגוף א יג, כ״י בריט״מ). ומשבח אני הממציאים איזו מלאכה לתועלת הרבים וכו׳ וכן במלחות ובעבודת האדמה (יש״ר מקנדיה, מצרף לחכמה ט). שבכל ספרי הרפואות לא נמצא שום רמז על מלאכת המלחות והנגרות (ר״י מודינא, ארי נוהם יא). מהר אתה וחבירך ולכו נא אל חוף הים ותתקנו מחיתכם במלאכת המלחות (שו״ת תנות יעבץ קלג).

מִלְחִי, מלחיי, ת״ז, — מטבע הַמֶּלַח: עד שתתהוה מהם מורכב חדש והוא עצם מימיי מלחיי (ראב׳ למודים ב ב יט). בתוכם (של הרי אש) נמצא הרבה חומרים בועריב שמגיים גפריתיים ומלחיים

---

1) כך קרא רמב״ע, כנראה ממה שהוא מחריזו עם א.מֶלַח.

2) רוב החדשים סברים כי זו מלה שאולה מאשורית מַלָּחֻ, ונתקבלה בכל הלשונות השמיות. בארמ׳ ובסור׳ מַלָּחָא, בערב׳ מַלָּאח a). אך יש סברים כי היא שאולה מארמית.

a) ملّاح

המתהוים מהפקת האדים העולים מהאדמה (למודי הטבע כ א). כי הרכבת הגוף משני דברים מחלקים מקשיים כגון הבשר גידין ועצמות וקרומות ודומיהן ומחלקים נוזליים כגון הדם ושארי הלחויות השמניים החלביים והמלחיים (יריעו׳ שלמה א א).

***מלחם**¹), ש״ז, — שם עוף הגדי, שלא רצה לאכול מפרי עץ הדעת ממה שנתנה לו חוה, ולא נגזר עליו מיתה: אמר לו (הקב״ה למלאך המות) יש לך רשות על כל הבריות וזרעם חוץ מדורו של מלחם העוף לא יטעמו מות (א״ב של ב״ס ח). מפני מה מלאך המות שולט בכל הבריות חוץ מדורו של מלחם העוף אמר לו ולא דורו של מלחם העוף בלבד אין מלאך המות שולט בם כ״א דורו של יונדב וכו׳ ודורו של מלחם העוף כשאכלה חוה מעץ הדעת ונתנה גם לבעלה ואכל עמה קנאה בשאר הבריות והאכילתם לכל וראתה למלחם העוף ואמרה לו אכול מזה ממה שאכלו הבריך אמר לה לא די לכם שחטאתם וכו׳ אלא באתם אלי שתשיאוני להפר צווי הקב״ה וכו׳ יצתה בת קול לאלתר ואמרה לחוה ולאדם אתם מצווים ולא שמרתם והטאתם ובאתם למלחם העוף להחטיא גם הוא וכו׳ ושמר גזרתי לעולם לא יטעום טעם מות לא הוא ולא זרעו (שם).

מִלְחָמָה, ש״נ, בכנ׳ מִלְחַמְתִּי, מִלְחַמְתְּךָ, ־תֵּךְ, מִלְחַמְתּוֹ, מִלְחַמְתָּהּ, מִלְחַמְתָּם, מ״ר מִלְחָמוֹת, סמו׳ מִלְחֲמוֹת, בכנ׳ מִלְחֲמֹתֵינוּ, מִלְחֲמֹתָיו, — פעולת מי שנלחם בחברו, Krieg; guerre; war, א) עָשָׂה מלחמה את פלוני, עָרַךְ עליו מלחמה, הִתְגָּרָה בו מלחמה, יָצָא עליו לְמִלְחָמָה, בא עליו בכלי זין ונלחם אתו כדי לגבור עליו, לכבוש את ארצו, לשלל שלל, לבז בז, וכיוצא בזה: אמרפל מלך שנער אריוך מלך אלסר כדר־לעמר מלך עילם ותדעל מלך גוים עשו מִלְחָמָה את ברע מלך סדם ואת ברשע מלך עמרה וכו׳ (בראש׳ יד א-ב). ויצא מלך סדם ומלך עמרה וכו׳ ויערכו אתם מִלְחָמָה בעמק השדים (שם ח-ט). והיה כי תקראנה מִלְחָמָה ונוסף גם הוא על שנאינו (שמות א י). פן ינחם העם בראתם מִלְחָמָה ושבו מצרימה (שם יג יז). מִלְחָמָה ליי׳ בעמלק מדר דר (שם יז יז). וישמע יהושע את קול העם ברעה ויאמר אל משה קול מִלְחָמָה במחנה (שם לב יז). וכי תבאו מִלְחָמָה בארצכם על הצר הצרר אתכם והרעתם בחצצרת (במד׳ י ט). על כן יאמר בספר מִלְחֲמֹת יי׳ את והב בסופה ואת הנחלים ארנון (שם כא יד). אם יעברו בני גד ובני ראובן אתכם את הירדן כל חלוץ לַמִּלְחָמָה לפני יי׳ (שם לב כט). אל תצר את מואב ואל תתגר בם מִלְחָמָה כי לא אתן לך מארצו ירשה (דבר׳ ב ט). ראה נתתי בידך את סיחן מלך חשבון האמרי ואת ארצו החל רש והתגר בו מִלְחָמָה (שם כד). כי תצא לַמִּלְחָמָה על איבך וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם (שם כ א). כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום וכו׳ ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מִלְחָמָה וצרת עליה (שם י-יב). ובנית מצור על העיר אשר הוא עשה עמך מִלְחָמָה עד רדתה (שם כ). ימים רבים עשה יהושע את כל המלכים האלה מִלְחָמָה לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל וכו׳ את הכל לקחו בַמִּלְחָמָה (יהוש׳ יא יח-יט). ויקח יהושע את כל הארץ וכו׳ ויתנה יהושע לנחלה לישראל כמחלקתם לשבטיהם והארץ שקטה מִמִּלְחָמָה (שם כג). כל אשר לא ידעו את כל מִלְחֲמוֹת כנען רק למען דעת דרות בני ישראל ללמדם מִלְחָמָה רק אשר לפנים לא ידעום (שפט׳ ג א-ב). ויצא איש ישראל לַמִּלְחָמָה עם בנימן ויערכו אתם איש ישראל מִלְחָמָה אל הגבעה (שם כ כ). ויבאו מנגד לגבעה עשרת אלפים איש בחור מכל ישראל וְהַמִּלְחָמָה כבדה (שם לד). ויפנו (אנשי בנימין) לפני איש ישראל אל דרך המדבר וְהַמִּלְחָמָה הדביקתהו (שם מב). ויערכו פלשתים לקראת ישראל ותטש הַמִּלְחָמָה וינגף ישראל לפני פלשתים (ש״א ד ב). ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מִלְחֲמֹתֵנוּ (שם ח כ). ותהי הַמִּלְחָמָה חזקה על פלשתים כל ימי שאול (שם יד נב). ושאול ואיש ישראל נאספו ויחנו בעמק האלה ויערכו מִלְחָמָה לקראת פלשתים (שם יז ב). וישכם דוד בבקר וכו׳ ויבא המעגלה והחיל היצא אל המערכה והרעו בַּמִּלְחָמָה (שם כ). היה לי לבן חיל והלחם מִלְחֲמוֹת יי׳ (שם יח יז). יי׳ יגפנו או יומו יבא ומת או בַמִּלְחָמָה ירד ונספה (שם כו י). נס העם מן הַמִּלְחָמָה וגם הרבה נפל מן העם וימתו (ש״ב א ד). ותהי הַמִּלְחָמָה קשה עד מאד ביום ההוא וינגף אבנר ואנשי ישראל לפני עבדי דוד (שם ב יז). ותהי הַמִּלְחָמָה ארכה בין בית שאול ובין בית דוד (שם ג א). וירא יואב כי היתה אליו פני הַמִּלְחָמָה מפנים ומאחור (שם י ט). החזק מִלְחַמְתְּךָ אל העיר והרסה (שם יא כה). ויתגנב העם ביום ההוא

¹) בכ״י מוסיף: ולפיכך נקרא מלחם העוף שחס על נפשו להמלט מן החטא.

לבוא העיר כאשר יתגנב העם הנכלמים בנוסם בַּמִּלְחָמָה (שם יט ד). ותזרני חיל לַמִּלְחָמָה תכריע קמי תחתני (שם כב מ). ויהרגם (יואב את אבנר ואת עמשא) וישם דמי מִלְחָמָה בשלם ויתן דמי מִלְחָמָה בחגרתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו (מ"א ב ה). ויקהל (רחבעם) את כל בית יהודה ואת שבט בנימן מאה ושמנים אלף בחור עשה מִלְחָמָה להלחם עם בית ישראל (שם יב כא). וּמִלְחָמָה היתה בין רחבעם ובין ירבעם כל הימים (שם יד ל). ויאמר (אחאב להנביא) מי יאסר הַמִּלְחָמָה (שם כ יד). ותעלה הַמִּלְחָמָה ביום ההוא (שם כב לה). לא ישאו גוי אל גוי חרב ולא ילמדון עוד מִלְחָמָה (מיכ' ד ג). וקשת וחרב וּמִלְחָמָה אשבור מן הארץ והשכבתים לבטח (הוש' ב כ). וקאם שאון בעמיך וכל מבצריך יושד כשד שלמן בית ארבאל ביום מִלְחָמָה אם על בנים רטשה (שם י יד). והצתי אש בחומת רבה ואכלה ארמנותיה בתרועה ביום מִלְחָמָה בסער ביום סופה (עמו' א יד). וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מִלְחָמָה (ישע' ב ד). קול המון בהרים דמות עם רב קול שאון ממלכות גוים נאספים יי' צבאות מפקד צבא מִלְחָמָה (שם יג ד). כי מפני חרבות נדדו מפני חרב נטושה ומפני קשת דרוכה ומפני כבד מִלְחָמָה (שם כא טו). עיר הומיה קריה עליזה חלליך לא חללי חרב ולא מתי מִלְחָמָה (שם כב ב). וּבְמִלְחֲמוֹת תנופה נלחם בה (שם ל לב). אמרתי אך דבר שפתים עצה וגבורה לַמִּלְחָמָה עתה על מי בטחת כי מרדת בי (שם לו ה). כי קול שופר שמעתי נפשי תרועת מִלְחָמָה (ירמ' ד יט). הנה עם בא מארץ צפון וכו' אכזרי הוא ולא ירחמו קולם כים יהמה ועל סוסים ירכבו ערוך כאיש לַמִּלְחָמָה עליך בת ציון (שם ו כב-כג). ותהינה נשיהם שכלות ואלמנות ואנשיהם יהיו הרגי מות בחוריהם מכי חרב בַּמִּלְחָמָה (שם יח כא). קול מִלְחָמָה בארץ ושבר גדול (שם נ כב). בקול מרכבות על ראשי ההרים ירקדון כקול להב אש אכלה קש כעם עצום ערוך מִלְחָמָה (יוא' ב ה). קראו זאת בגוים קדשו מִלְחָמָה העירו הגבורים (שם ד ט). ולא בחיל גדול ובקהל רב יעשה אותו פרעה בַּמִּלְחָמָה בשפך סללה ובבנות דיק להכרית נפשות רבות (יחזק' יז יז). וישפך עליו חמה אפו ועזוז מִלְחָמָה ותלהטהו מסביב (ישע' מב כה). והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלם ונכרתה קשת מִלְחָמָה ודבר שלום לגוים (זכר' ט י). והיו כגברים בוסים בטיט חוצות בַּמִּלְחָמָה ונלחמו כי יי' עמם והבישו רכבי סוסים (שם י ה). כלם אחזי חרב מלמדי מִלְחָמָה איש חרבו על ירכו מפחד בלילות (שה"ש ג ח). מלמד ידי לַמִּלְחָמָה ונחתה קשת נחושה זרועתי (תהל' יח לה). ותאזרני חיל לַמִּלְחָמָה תכריע קמי תחתי (שם מ). יי' עזוז וגבור יי' גבור מִלְחָמָה (שם כד ח). משבית מִלְחָמוֹת עד קצה הארץ קשת ישבר וקצץ חנית (שם מו י). מחשבות בעצת תכון ובתחבלות עשה מִלְחָמָה (משלי כ יח). סוס מוכן ליום מִלְחָמָה וליי' התשועה (שם כא לא). בדי שפר יאמר (הסוס) האח ומרחוק יריח מִלְחָמָה רעם שרים ותרועה (איוב לט כה). עת לאהב ועת לשנא עת מִלְחָמָה ועת שלום (קהל' ג ח). לא לקלים המרוץ ולא לגבורים הַמִּלְחָמָה (שם ט יא). בני חיל אנשים נשאי מגן וחרב ודרכי קשת ולמודי מִלְחָמָה (דהי"א ה יח). מזבלון יוצאי צבא ערכי מִלְחָמָה (שם יב לג). ויתר דברי יותם וכל מִלְחֲמֹתָיו ודרכיו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה (דהי"ב כז ז). ומלך הנגב יתגרה לַמִּלְחָמָה בחיל גדול ועצום עד מאד ולא יעמד (דני' יא כה). — וגם מאיש לאיש, במשמ' מעשה איבה בכלל: הנביאים המתעים את עמי הנשכים בשניהם וקראו שלום ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מִלְחָמָה (מיכ' ג ה). אשר חשבו רעות בלב כל יום יגורו מִלְחָמוֹת (תהל' קמ ג). תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתך יהיו כאין וכאפס אנשי מִלְחַמְתֶּךָ (ישע' מא יב).—**איש מִלְחָמָה, אַנְשֵׁי מִלְחָמָה**, מי שעובד בצבא ועליו להלחם באויב, Krieger; guerrier; warrior: כל אנשי הַמִּלְחָמָה מתו במדבר בדרך בצאתם ממצרים (יהוש' ה ד). ויאמר אל קציני אנשי הַמִּלְחָמָה ההלכוא אתו (שם י כד). ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הם אנשי הַמִּלְחָמָה ועבדיו ושריו ושלישיו ושרי רכבו ופרשיו (מ"א ט כב). סרים אחד אשר הוא פקיד על אנשי הַמִּלְחָמָה (מ"ב כה יט). גבור ואיש מִלְחָמָה שופט ונביא וקסם וזקן (ישע' ג ב). והמעברות נתפשו ואת האגמים שרפו באש ואנשי הַמִּלְחָמָה נבהלו (ירמ' נא לב). ותבקע העיר וכל אנשי הַמִּלְחָמָה יברחו ויצאו מהעיר לילה (שם נב ז). כגבורים ירצון כאנשי מִלְחָמָה יעלו חומה (יוא' ב ז). העירו הגבורים יגשו יעלו כל אנשי הַמִּלְחָמָה (שם ד ט). יי' כגבור יצא כאיש מִלְחָמוֹת יעיר קנאה יריע אף יצריח על איביו יתגבר (ישע' מב יג). ושבעתם על שלחני סוס ורכב גבור וכל איש מִלְחָמָה נאם אדני יי'

(יחזק׳ גג כ). ועי׳ ערך איש. — עַם הַמִּלְחָמָה: קח עמך את כל עם המלחמה וקום עלה העי (יהוש׳ ח א). — תֹּפֵשׂ מִלְחָמָה, כמו איש צבא: וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה היצאים לצבא ובין כל העדה (במד׳ לא כז). — כְּלֵי מִלְחָמָה: ותחגרו איש את כלי מלחמתו ותהינו לעלת ההרה (דבר׳ א מא). שש מאות איש חגור כלי מלחמה (שפט׳ יח יא). ושש מאות איש הגורים כלי מלחמתם נצבים פתח השער (שם יז). איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה (ש״ב א כז). מפץ אתה לי כלי מלחמה ונפצתי בך גוים והשחתי בך ממלכות (ירמ׳ נא כ). יוצאי צבא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה (דהי״א יב לד). — ומצוי בתו״מ: למלך בשר ודם שסרחה עליו מדינה כשהוא עושה מלחמה עם החיים הוא עושה או עם המתים (ר״ג, ע״ז נד:). שלא תצא אשה בכלי זיין למלחמה (ר״א בן יעקב, נזיר נט.). (אמר לו הקב״ה למשה) במלחמת פרעה אתה רואה ואי אתה רואה במלחמת שלשים ואחד מלכים (ר״א בר׳ יוסי, סנה׳ קיא.). אין לך נאה בישיבה אלא זקן ואין לך נאה במלחמה אלא בחור (חגי׳ יד.). בששית קולות בשביעית מלחמות במוצאי שביעית בן דוד בא (מגי׳ יז:). — *מִלְחֶמֶת מִצְוָה, שהיא חובה עפ״י התורה, ומִלְחֶמֶת רְשׁוּת, שלא נצטוו עליה: במה דברים אמורים (שחוזרים מן המערכה כל אלה שמָנוּ שם) במלחמת הרשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה (סוט׳ ח ז). ואין מוציאין למלחמת הרשות אלא עפ״י בית דין של שבעים ואחד (סנה׳ א ה). מחנה היוצאת למלחמת הרשות מותר לגזול עצים יבישים (תוספתא עירוב׳ ג ז). כל היוצא למלחמת בית דוד כותב גט כריתות לאשתו (ר׳ יונתן, שבת נו.). — *מִלְחֶמֶת כִּבּוּשׁ, מִלְחֶמֶת רְוָחָה: מלחמות יהושע לכבש דברי הכל חובה מלחמות בית דוד לרווחה דברי הכל רשות (רבה, סוט׳ מד:). — *מִלְחֶמֶת גּוֹג וּמָגוֹג, מִלְחֶמֶת תנינים: מצאתי אדם אחד ובידו מגילה אחת כתובה אשורית ולשון קדש אמרתי לו זו מניין לך אמר לי לחיילות של פרס נשכרתי ובין גינזי פרס מצאתיה וכתוב בה לאחר ד׳ אלפים ומאתים ותשעים ואחד שנה לבריאתו של עולם העולם יתום מהן מלחמות תנינים מהן מלחמות גוג ומגוג והשאר ימות המשיח (רב חנן בר תחליפא, סנה׳ צז:). ועי׳ ערך גוג. — ב) *בהשאלה, וִכּוּחַ דברים בדבר עיוני, מִלְחַמְתָּהּ של תורה: שנושאין ונותנין במלחמתה של תורה (חגי׳ טו:). — *ספר מִלְחָמוֹת, כנוי להתורה: גזע ישישים עלה מבבל ועמו ספר מלחמות קאת וקפוד הוכפלו לראות בשוד ושבר הבא משנער (מו״ק כה:). — ג) *במשמ׳ התנגדות: אבנים ששבנו עליהן בנערותינו עשו עמנו מלחמה בזקנותינו (ר׳ ישמעאל בר״י, ירוש׳ כלא׳ א ו). — ובמשמ׳ *קטטה ומריבה: ואני נקי מטענותם אם ידברו וממלחמותן אם יתגברו (ר״י א״ת, תקון מדה״נ להשב״ג יח). — ד) *מִלְחָמָה פנימית בלבו של אדם, התנגדות שתי נטיות בלבו של אדם, במחשבותיו, וכיוצא בזה: ולא ידע הבחור מה יעשה כי בזכרו את הרג אביו ואחיו יכעס ותבער בו חמתו וכראותו מוסר אמו ואהותו ולהצם ירך לבו ויחמול ותגבר מלחמת הבחור בלבו ובקרבו יותר מן המלחמה אשר היה נלחם על העיר (יוסיפון, פרק ג).

**אבק־שרפה. — אנף. — אויב. — ***אוירון. — אורב. — אניה. **אנית־מלחמה. — אסיר. — אסר, אסר המלחמה. — ***אקדה. — אש. — אשפה.

בִּזָּה. — בקע, הבקיע עיר, הָבקעה העיר. — ברח.

גִּבּוֹר. — גבורה. — גבר, התגבר. — גדוד. — *גַּיִס, גְּיָסוֹת. — *גַּיֵּס. — גנן, הגן על העיר. — גרה, התגרה.

דבק, הדביק. — דֶּגֶל. — דָּיֵק. — דם. — דקר. — דָּרַךְ קשת.

**הגנה. — *הגפה, הגפת תריסים. — הרג, הֲרֵגָה. — **התנגשות. — **התנפלות. — **התפוצצות. — **התקפה.

*זַיֵּן, *זַיָּן, **הִזְדַּיֵּן, *מזוין. — זנב. — זעק, הזעיק. — זָקֵן, זִקִּים.

חגר. — חומה. — ***חזית. — חַיִל, *חַיָּל, ***חַיָּל, *חֲיָלוֹת. — חלוץ. — חלל, חֲלָלִים. — חמש, חֲמֻשִׁים. — חנה על העיר. — חנית. — *חפירה, **חפירות הגנה. — חפר את הארץ, רִגֵּל אותה. — חץ. — חצצרה. — חרדה. — חרם, החרים. — חרף, חרף נפשו למות. — חשל, נחשל.

טֶבַח. — ירה. — ישועה.

כבד, המלחמה כָּבְדָה. — *כִּבּוּשׁ. — כבש. — **כדור. — כובע. — ***כַּלִּית. — כידון. — כנע, נכנע. — כרע, הכריע. — כרת, הכרית. — כֶּתֶר.

לכד. — לִמֵּד, למודי מלחמה, מְלֻמדי מלחמה.

מְאַסֵּף. — מַאֲרָב. — מבצר. — מגדל. — מגן. — מחנה. — מַכָּה. — מְכֵרָה. — מטרה. — מלט, נמלט. —

מלקוה. — מעגל. — מערכה. — מפלה.—מפץ.—מפקד.—מצב.—מצביא.—מצוד, מצודה.—מצור.—°°מקלע. — מרגל.—משהית.—משמעת.

נגף.—נדב, מתנדב.—נוס. — *ניסה. — נשש, נשה המלחמה. — נסיגה. — נפל. — נפץ.— נצה, נצחון.—נקם.—נקמה.—נשק.

סגר, הסגיר.—סוללה.—ספה, נספה.

ערך, ערך מלחמה.—ערף, הפך ערף, פנה ערף.

פגר. — *פלוגה. — פליט. — פצע, פצוע.—°°פצצה.—פקד, התפקד.—°°פרקה.—פשט.

צבא.—צופה.—צור, צר על.—*צחצוה חרבות.—צי.—צנה.

קטל.—קלע.—קלע.—קצין.—קרב.—קרן, :קרן ימין וקרן שמאל.—קשר, *קשרי מלחמה.—קשת.—קשת.

ראש.—רבה.—רדף.—רמח.—רעש, הרעיש.

שבה, שבוי, שבי.—שבת, :שביתת נשק. — שופר.—שחת, השחית.—שלום.—שלח.—שלל.—שלף.—שריון.—שדה, שדה מלחמה, שדה קטל.—שער, השתער.—שר צבא.—שריד.

תבוסה. — תגרה. — תותח. — תחבולות. — *תכסים. — °°תמרון, תמרונים. — תנופה, מלחמת תנופה.—תפש, תפש מלחמה.—°°תרגיל, תרגילים.—תשועה, ועי' צבא.

:מלחמי, ת"ז, מ"ר מלחמיים, מלחמיות, — מטבע המלחמה: כי משא כלי המלחמות והתכונות המלחמיות הם טובות אבל הם בלתי נאותות בנזירים ואמנם הם נאותות באנשי הגבורה (נופת צופים ג יח).

מלחמת, ש"נ,—כמו מלחמה: והיה ביום מלחמת[1] ולא נמצא חרב וחנית ביד כל העם (ש"א יג כב). — ואמר המשורר: גם נפשו חפצה לשאול באלהי האמת, אם תרום ידו על צריו בזאת המלחמת (יל"ג, מלחמ' דוד בפלשתים ח).

מלחש, ש"ז, מ"ר מלחשים, — מי שיודע ללחש להנחש ופועל עליו שלא יזיק: כמו פתן חרש יאטם אזנו אשר לא ישמע לקול מלחשים חובר חברים מחכם (תהל' נח ה־ו).—ובסהמ"א: ואותיות המלחשים אין מעשיהם בעצמם רק בעבור צאתם מפי המלחש כי הנה רוק האדם קודם אכילתו ממית העקרב (רחב"ע, ספר הגס ח). כאשר נתפרסם בטעם המלחש שנוטה מעט למרורות (ר"י אבן ,שוף, אגרי התשובה). ובגוי אשר כזה נקל לכהני האלילים ולהמלחשים למצוא חית ידם המון העם הנבער מדעת יחשוב את פעולת המלחשים למעשה קסמים וכו' אמת הדבר כי המלחשים ישחקו בנחשים ארסיים רעים בדרך נפלא וכו' כי המלחשים ההודים ישברו לראשונה שני הנחש הזה כאשר ישברו מלחשי מצרים שני הצפעוני בטרם יצאו לשחק בו (אברמוביץ, תוה"ט, מפלגי הזוחלי' ד).

***מלחת**[1], ש"נ,—עפר לבן מעורב בנתר, Salpeter: salpêtre; saltpetre: חור שחררוהו מים או שרצים או שאכלתו מלחת (אהל' ג ז). חררוהו (את החלון) מים או שרצים או שאכלתו מלחת (שם יג א).

מלט[2], ממנו מלט, *מלוט, :מליט, :מליטה, :המלטה.

מלט[3], ש"ז,—טיט מעורב בסיד, ינתן בין האבנים בבנין, Mörtel; mortier; mortar: קח בידך אבנים גדלות וטמנתם במלט במלבן (ירמ' מג ט).

מלט, קל לא נמצא.

—נפע', נמלט, נמלטה, ־לטה, נמלטתי, ־לטתי, נמלטו, ־לטו, נמלטנו, המלט, המלטי, אמלט, אמלטה, תמלט, ימלט, תמלט, נמלט, ימלטו, ־לטו, —א) נמלט פלוני, ברח, נס ממקום של סכנה ונצל מהסכנה, entkommen, sich retten; s'évader, se sauver; to escape: ויהי כהוציאם אתם החוצה ויאמר המלט על נפשך אל תביט אחריך ואל תעמד בכל הככר (בראש' יט

---

[1]) כך הנקוד המסור, ואולי חסרה כאן מלה אחת.

[1]) רה"ג פרש: עפר לבן דומה למלח. בארמ' מלחתא, מקום המלח וכונס המלח.

[2]) רק בעבר', באתפ' ובארמ'. בערב' משמש שרש מלט a) במשמ' אחרת רחוקה מזו שהוא משמש בה בעברית.

[3]) בערב' מלאט b), ופרשוהו המלונים הערב': אלטין אלדי יג'על בין שאפי אלבנא' וימלט בה אלחאיט, ע"כ, ובעבר': הטיט שיושם בין נדבכי הבנין ויוטח בו הכותל. בסור' מלטא.—[2]) כך בנסחה המסורה, ובתרגום השבעים προθύροις, ר"ל הפתח החיצון. ואין לברר אם היתה להם נסחה אחרת או תרגמו מלה זו עפ"י השערה לפי הענין. הפשיטא מלטא, והוא כמו בערב' במשמ' טיט בסיד וכדומה. ת"י: טפיל. רש"י מלשון וילט פניו. ריב"ג כמו מלאט בערב', וכעין זה גם רד"ק. וכזכגנו משתמשים בו במשמ' Cement; ciment.

a) ملط b) ملاط

יז). ויכו את מואב בעת ההיא כעשרת אלפים איש כל שמן וכל איש חיל ולא נמלט איש (שפט׳ ג כט). ואהוד נמלט עד התמהמהם (שם כו). ודוד נס וימלט בלילה הוא (ש״א יט י). למה ככה רמיתני ותשלחי את איבי וימלט (שם יז). ויכהו אל החמש ורכב ובענה אחיו נמלטו (ש״ב ד ו). תפשו את נביאי הבעל איש אל ימלט מהם (מ״א יח מ). האיש אשר ימלט מן האנשים אשר אני מביא על ידיכם נפשו תחת נפשו (מ״ב י כד). הנה כה מבטנו אשר נסנו שם לעזרה להנצל מפני מלך אשור ואיך נמלט אנחנו (ישע׳ כ ו). ואחריתם בחרב אהרג לא ינוס להם נס ולא ימלט להם פליט (עמו׳ ט א). ויבא שדד אל כל עיר ועיר לא תמלט ואבד העמק ונשמד המישר (ירמ׳ מח ח). אל דרך עמדי וצפי יושבת ערוער שאלי נס ונמלטה אמרי מה נהיתה (שם יט). הוי ציון המלטי יושבת בת בבל (זכר׳ ב יא). ואת הנערים הכו לפי חרב ואמלטה רק אני לבדי להגיד לך (איוב א טו). — נמלט אל מקום, ברח שמה: ההרה המלט פן תספה (בראש׳ יט יז). ואנכי לא אוכל להמלט ההרה (שם יט). הנה נא העיר הזאת קרבה לנוס שמה והוא מצער אמלטה נא שמה הלא מצער הוא ותחי נפשי (שם כ). והוא עבר את הפסילים וימלט השעירתה (שפט׳ ג כו). ויאמר דוד אל לבו עתה אספה יום אחד ביד שאול אין לי טוב כי המלט אמלט אל ארץ פלשתים (ש״א כז א). ואדרמלך ושראצר הכהו בחרב והמה נמלטו ארץ אררט (מ״ב יט לז). — נמלט מפלוני, מפני פלוני, מידי פלוני, ממקום פלוני: ולשאול הגד כי נמלט דוד מקעילה (ש״א כג יג). ונואש ממני שאול לבקשני עוד בכל גבול ישראל ונמלטתי מידו (שם כז א). ויאמר לו דוד אי מזה תבוא ויאמר אליו ממחנה ישראל נמלטתי (ש״ב א ג). והיה הנמלט מחרב חזאל ימית יהוא והנמלט מחרב יהוא ימית אלישע (מ״א יט יז). וצדקיהו מלך יהודה לא ימלט מיד הכשדים (ירמ׳ לב ד). ואתה לא תמלט מידו כי תפש תתפש ובידו תנתן (שם לד ג). וישמעאל בן נתניה נמלט בשמנה אנשים מפני יוחנן וילך אל בני עמון (שם מא טו). ובא בארץ הצבי ורבות יכשלו ואלה ימלטו מידו אדום ומואב (דני׳ יא מא). בהשענך על מלך ארם ולא נשענת על יי׳ אלהיך על כן נמלט חיל מלך ארם מידך (דהי״ב טז ז). — ובהרחבה, בכלל, נצל מרעה, מסכנה: והיה כל אשר יקרא בשם יי׳ ימלט כי בהר ציון ובירושלם תהיה פליטה (יואל ג ה). ובזה אלה להפר ברית והנה נתן ידו וכל אלה עשה לא ימלט (יחזק׳ יז יח). וימרד בו לשלח מלאכיו מצרים לתת לו סוסים ועם רב היצלח הימלט העשה אלה והפר ברית ונמלט (שם טו). גם נבנו עשי רשעה גם בחנו אלהים וימלטו (מלא׳ ג טו). אליך זעקו ונמלטו בך בטחו ולא בושו (תהל׳ כב ו). נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים הפח נשבר ואנחנו נמלטנו (שם קכד ז). יד ליד לא ינקה רע וזרע צדיקים נמלט (משלי יא כא). עד שקרים לא ינקה ויפיח כזבים לא ימלט (שם יט ה). בוטח בלבו הוא כסיל והולך בחכמה הוא ימלט (שם כח כו). טוב לפני האלהים ימלט ממנה (מן האשה) וחוטא ילכד בה (קהל׳ ז כו). אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים (אסת׳ ד יג). —וגם דברים לא בע״ח: היקח מגבור מלקוח ואם שבי צדיק ימלט (ישע׳ מט כד). גם שבי גבור יקח ומלקוח עריץ ימלט (שם כה). — ב) נמלט למקום, רץ שמה: ועתה אם מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את אחי (ש״א כ כט). —ובמדר׳: אנו מוצאים בדוד כשביקש שאול להורגו ברח ממנו ונמלט (מד״ר במד׳ כג). —ג) *במשמ׳ נשמט: החלפתים כולם (מלת על) במלת לפי או כפי כראוי בענין ואולי נמלט לי מהם שלא הרגשתי יתקנהו המעיין (ר״ש א״ת, באור מ״ז שבמו״נ). — ד) *דבר נמלט מדבר, שאין בו הדבר: מלה נמלטת מאותיות הגרוניות (ר״י א״ת, הרקמה לריב״ג טו). והמלות ההן נמלטות מאהח״ע ומאותיות הכפל (שם). ויש שימלט ממנו הרבה מן המנהג הזה ונוהג בנח הפא על העקר (שם). — *איננו נמלט מדבר, אי אפשר שלא יהיה בו הדבר: כי כל נמצא אחר שלא היה איננו נמלט מאחד משני דברים אם שהמציא הוא את עצמו או שהמציא אותו זולתו וכל מה שנחשוב עליו שהוא עשה את עצמו לא ימלט ג״כ מאחד משני דברים אם שעשה את עצמו קודם הויתו או אחר הויתו (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד ב). שאין אדם נמלט מאחד משני דברים שיהיה נכרי או שיהיה בתוך משפחתו וקרוביו (שם, הבטחון ד). והגוף איננו נמלט מתנועה ומנוחה (הוא, כוזרי ה יח). כי העצם כיון שהוא מחדש את המקרה איננו נמלט חדושו לו מהיותו בזמן חולף או בזמן עתיד (הוא, הרקמה לריב״ג א). כל הנמצאים לא ימלטו מהיותם או עצם או מקרה (הוא, רות חן י). העולם לא ימלט מהיותו או קדמון או מחודש (ר״י חריזי, מו״נ א עג). וזה הפועל הקרוב לא ימלט מהיותו גוף או בלתי

גוף (שם ב יג). וכל הווה אין נמלט משנוי כהרף עין (רס״ע פלקירא, המבקש יא). שהדבר שיודע בהקש לא ימלט מחלוקה (ר״י אלבו, העקרי׳ א טו). לפי שהם לא ימלטו בשום צד משיהיה מציאות האדם לבטלה (שם ג ג). שזאת התנועה הסבובית בשנציע אותה טבעית לגשם המתנועע בה לא ימלט הגשם ההוא אם שהוא אחד מן הגשמים הפשוטים הארבעה המתנועעים תנועה ישרה או שיהיה גשם חמישי (שער השמים יג). שזאת התנועה שהיא סבובית שהיא סביב האמצע לא תמלט משתהיה לגשם הזה טבעית או מקרית (שם). שלא ימלטו מהיותם אם להכרה ואם לתועלת (ר״י אברבנאל, שמים חדשים י). שהחמר ההוא אם היה קדום ונצחי היה מחוייב המציאות ולא ימלט אם שיהיה מחוייב המציאות בבחינת עצמו או שיהיה אפשרי בבחינת עצמו ומחוייב מצד סבתו (הוא, מפעי׳ ס׳ ב ד). ואם תאמר שחלקי הנפש על זה האופן לא תמלט מהיותה מתחלק אם בכח ואם בפועל (תגמו׳ הנפש א ג). שהדברים הנגלים אשר בשני הדרכים לא ימלטו משיהיו מדברים חצוניים או מענייני התשוקות הגופניות (ר״י ערמאה, פתי׳ יד אבשלום על משלי). הנה א״כ לא ימלט הענין בו מחלוקה כפי זאת הבחינה אם שיהיה כלו אמת או רובו אמת (רמב״ח, דלכי נעס ד). כי אם היו בוראים רבים במספר לא ימלט אם שיהיו שוים במעלת היכולת על הבריאה ואם שהם בלתי שוים (ספורנו, אור עמים, אחדות).

פעי׳, מִלֵּט, מִלֵּט, מִלַּטְנוּ, מְמַלֵּט, מְמַלְּטִים, מַלֵּט, מַלְּטָה, מַלְּטוּ, מַלְּטִי, מַלְּטוּנִי, אֲמַלֵּט, אֲמַלֶּטְךָ, יְמַלֵּט, וַיְמַלְּטוּ, יְמַלְּטֵהוּ, וַתְּמַלֵּט, וַיְמַלְּטוּ. — א) מִלֵּט את פלוני, עשה שימלט, נתן לו האפשרות לְהִמָּלֵט: אם אינך מְמַלֵּט את נפשך הלילה מחר אתה מומת (ש״א יט יא). הבשת היום את פני כל עבדיך הַמְמַלְּטִים את נפשך היום (ש״ב יט ו). לכי איעצך נא עצה וּמַלְּטִי את נפשך ואת נפש בנך שלמה (מ״א א יב). ואבד מנוס מקל וחזק לא יאמץ כחו וגבור לא יְמַלֵּט נפשו (עמו׳ ב יד). ותפש הקשת לא יעמד וכו׳ ורכב הסוס לא יְמַלֵּט נפשו (שם יה). כי מַלֵּט אֲמַלֶּטְךָ ובחרב לא תפל (ירמ׳ לט יח). נסו מַלְּטוּ נפשכם (שם מח ו). נסו מתוך בבל וּמַלְּטוּ איש נפשו (שם נא ו). אני עשיתי ואני אשא ואני אסבל וַאֲמַלֵּט (ישע׳ מו ד). שקר הסוס לתשועה וברב חילו לא יְמַלֵּט (תהל׳ לג יז). — מִלֵּט מִיַּד פלוני: המלך הצילנו מכף איבינו והוא מִלְּטָנוּ מכף פלשתים (ש״ב יט י). הכי אמרתי הבו לי ומכחכם שחדו בעדי וּמַלְּטוּנִי מיד צר ומיד עריצים תפדוני (איוב ו כב־כג). — ודבר לא בע״ח: קרסו כרעו יחדו ולא יכלו מַלֵּט משא ונפשם בשבי הלכה (ישע׳ מו ב). — ובמשמ׳ הִצִּיל: הניחו לו איש אל ינע עצמתיו וַיְמַלְּטוּ עצמתיו את עצמות הנביא אשר בא משמרון (מ״ב כג יח). אשרי משכיל אל דל ביום רעה יְמַלְּטֵהוּ יי׳ (תהל׳ מא ב). מי גבר יחיה ולא יראה מות יְמַלֵּט נפשו מיד שאול (שם פט מט). ישלח דברו וירפאם וִימַלֵּט משחיתותם (שם קז כ). צרה ויגון אמצא ובשם יי׳ אקרא אנה יי׳ מַלְּטָה נפשי (שם קיו ג־ד). כי אֲמַלֵּט עני משוע ויתום ולא עזר לו (איוב כט יב). ואין שלטון ביום המות ואין משלחת במלחמה ולא יְמַלֵּט רשע את בעליו (קהל׳ ח ח). עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אתה ובנה עליה מצודים גדלים ומצא בה איש מסכן חכם וּמִלַּט הוא את העיר בחכמתו (שם ט יד־יה). — ובתו״מ: דייך שאת ממלט את נפשך (ר׳ אלעזר, ירוש׳ סנה׳ י ט). מי שהיה נרדף מן הגוים או מן הלסטים מחלל את השבת בשביל למלט את נפשו (מד״ר במד׳ כג). בשעה שהדור מכעיס לפניו הוא ממלט הצדיקים ומאבד לרשעים (שם ה). — ובסהמ״א: מחרב הצלתנו ומדבר מלטתנו ומחלאים רעים ורבים דליתנו (תפלת נשמת). כי המעשים הנכוחים המתמידים ממלטין את הנפש מהפכיה ומגיעים אותה אל שלמותה האחרון (ר״י אבן לטיף, סקד׳ שער השמים). — ב) מִלְּטָה ביצה, וכיוצא בזה, ילדה: שמה קננה קפוז וַתְּמַלֵּט ובקעה ודגרה בצלה (ישע׳ לד טו).

— הִפע׳, הִמְלִיט, — כמו מִלֵּט: כצפרים עפות כן יגן יי׳ צבאות על ירושלם גנון והציל פסוח וְהִמְלִיט (ישע׳ לא ה). — הִמְלִיטָה זָכָר, ילדה: בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה וְהִמְלִיטָה זכר (ישע׳ סו ז).

— התפ׳, הִתְמַלֵּט, אֶתְמַלְּטָה, יִתְמַלֵּט, יִתְמַלָּטוּ. — הִתְמַלֵּט פלוני, כמו נִמְלַט: בעורי ובבשרי דבקה עצמי וָאֶתְמַלְּטָה בעור שני (איוב יט כ). — ובהשאלה, הִתְמַלְּטוּ ניצוצות, יצאו בכח, במהירות: מפיו (של לויתן) לפידים יהלכו כידודי אש יִתְמַלָּטוּ מנחיריו יצא עשן כדוד נפוח ואגמן (איוב מא יא־יב).

א*מְלֵיאָה, ש״נ, — שדה שלם, ערוגה שלמה, ולא קלח יחידי: המקיים מליאה של אכרוע לזרוע בטלה דעתו קלחין יחידין לא בטלה דעתו

(ירוש׳ מעשר׳ א א). המקיים מליאה של כרוב לזרע (שם ערל׳ א א).

ב.·מְלִיאָה, ש״נ, — שם״פ מן מָלֵא: נבלי יין הנבקעים מפני מליאתם ונפיחתם (מנחם, מחבר׳ אותות). — וּמְלִיאַת לֵב, מן מִלֵּא לִבּוֹ: כי זה מליאת לב וחזוק מצח (ישועה בן יהודה הקראי, ספר הישר).

·מְלִיאָה, ש״נ, מ״ר מְלִיאוֹת, — מאכל עשוי מבצק או פֵּרוֹת מְמֻלָּאִים בשר וכיוצא בזה: ועל המוליאות של בשר ושל דגים או של כל דבר רק שלא יהיו פירות וכו׳ אם הוא אוכל מוליאות של תפוחים בתוך הסעודה (תשב״ץ, מנהגי מהר״מ מרוטנברג רלא). ועל המוליאות של פירות כגון של תפוחים (שם).

א.·מְלִיגָה, ש״נ, — שם״פ מן א.*מָלַג: כענין מליגת הראש שתולשין השער ועוזבין הראש (ערוך, ערך מלג). ועל המליגה היאך אנו שופכין הקילוח של רותחין על העוף (סדור רש״י תליד). במליגת תרנגולים אם עירה עליהם מכלי ראשון אין צריך לקלוף אלא העור (מרדכי, שבת שז). הבא למלוג הראש צריך לחתוך חוטים שבלחי קודם מליגה (טו״ע יו״ד סח ה). שאלת ממני על מליגת העופות להסיר נוצתן אין אנו נוהגין היתר במליגה כלל לפי שאין הנשים בקיאות בה (שו״ת רדב״ז ד רמח).

ב.·מְלִיגָה, ש״נ, — שם״פ מן ב.·מָלַג: והיא אומרת אנכי נתתי שפחתי בחיקך פי׳ שבחה שלי הוא ואין לך בה אלא מליגת פירות (ר״ת בן עטר, אוה״ח, לך לך).

*מָלִיחַ, א) ת״ז, — שמלחו אותו, שיש בו טעם מלוח: דג טמא מליח ודג טהור תפל (תוספתא תרומ׳ ט ב). אמר הרי עלי כבשר מליח כיין נסך (נדר׳ ב ד). דג טהור טפל שכבשו עם דג טמא מליח (ירוש׳ תרומ׳ י ז). אני ראיתי את ר׳ יוחנן שאכל זית מליח ובירך עליו תחלה וסוף (ר׳ חייא בר אבא, ברכ׳ לח:). האוכל עלי קנים ועלי גפנים וכו׳ ודג מליח שאינו מבושל כל צרכו (שם נה.). דג מליח מותר לטלטלו (שבת קכח.). אין מניחין בשר מליח אלא ע״ג כלי מנוקב (שמואל, חול׳ קיג.). — ובסהמ״א: דג שמלחו עכו״ם וכו׳ מליח אינו כרותח (רמב״ם, מאכ׳ אסור׳ יז יז). כי ים פלשתים מר מאד ומליח ואם יאסרו לאדם או לבהמה ידיהם ורגליהם וישליכום שם יצופו עליהם (ר״י זכארס, ספי׳ שעשועי׳ ט). — ב) ש״ז, הַמָּלִיחַ, דבר מָלִיחַ, דג מָלִיחַ: (הנודר) מן המליח[1] אינו אסור אלא מן המליח של דג (אם אמר קונם) מליח שאיני טועם אסור בכל המלוחים (נדר׳ ו ג). הביאו לפניו מליח בתחלה ופת עמו (ברכ׳ ו ז). אם היה רגיל לאכול צנון או מליח אחר סעודתו הרשות בידו (רשב״ג, תעני׳ ל.). פת הבא תחלה לפני מזון ופת הבא עם המליח לאחר המזון (ר״ח בן גמליאל, תוספת׳ ברכ׳ ד י). אין מפצעין את הקנה לצלות בו מליח (שם יו״ט ג יו). כל סעודה שאין בה מליח[2] אינה סעודה (רב, ברכ׳ מד.). ובמקום שעושים את המליח עיקר (ר׳ יונתן, ירוש׳ שם ו ז).

*מְלִיחָה, ש״נ, מ״ר מְלִיחוֹת, — שם״פ מן א.מָלַח: היציקות והבלילות והפתיתות והמליחות והתנופות וההגשות (מנח׳ יח:). — ובסהמ״א: כתבו הגאונים בשר ששהה שלשה ימים מעת לעת בלא מליחה נתייבש דמו בתוכו ולא יצא עוד ע״י מליחה ואין לאוכלו מבושל (טור יו״ד סט). המשימים רגלי הבהמה על האש להסיר הטלפים ולהרוך השער בלא מליחה תחלה (שו״ע יו״ד סח ז). צריך להדיח הבשר קודם מליחה (שם סט א). מלחו ולא קרעו קורעו אחר מליחתו (שם עב ב).

·מְלִיחוּת, ש״נ, — טבע הדבר המלוח: הנס שעשה אלישע ברפואת מי יריחו שרפאם במלח וכו׳ שהתחלת המליחות שריפת החלקים הדקים או ערובם בחלקים שרופים וכשיתוסף השרפה יעתקו מהמליחות אל המרירות (ר״י אברבנאל, מ״כ ח). שהם (המלחים) יודעים טעם הים כאלו הם מרגישים במליחותו ובמתיקותו (רמב״ן שמות ל לה).

·מְלִיט, ש״ז, מ״ר סמי׳ מְלִיטֵי, — כמו פְּלִיט: חקוק כבתבואות גרש, תבוסת מליטי[3] זרש (מנין האותיות, מיוח׳ לרסע״ג, הורי׳ הקורא 142).

·מְלִיטָה, ש״נ, — שם״פ מן מָלַט, במשמ׳ יציאת העובר מבטן אמו: אם תכנס ההרה בזמן קרוב מזמן הלידה ותחוש כבד בשפל הבטן תחת הטבור וכו׳ הנה אין בין זה ובין המליטה כי אם מעט (קאנון ג כא א יז). — ובמשמ׳ הראשונה של הפעל מלט, הִמָּלֵט אדם על נפשו: הנה אחר שהכל היה תלוי בביאת לוט אל צער היה צריך לשמש בכל אופן

---

[1]) בקטע כ״י גנזי׳ של משניות מנֻקדות: מן הַמָּלִיחַ. — [2]) כך בכ״י, ובנוסח׳ הדפוס מלח.

[3]) שנמלטו מזרש אשת המן.

תמהירות להשכים עם ההמלטה ולזרז בפעל המליטה עצמו לילך בזריזות (ר״ש פפנהיים, יריעי שלמה א ד).

א. **מְלִילָה**, ש״נ, מ״ר מְלִילוֹת, — שבלת שכבר הגיעה קרוב לבשולה והגרעינים נפרשים על נקלה כשהשבלת נמללת: כי תבא בקמת רעך וקטפת מְלִילֹת[1]) בידך וחרמש לא תניף על קמת רעך (דברי' כג כו). — ובתו״מ: הכנים שבולין לתוך ביתו לעשותן עיסה פטור לאוכלן מלילות רבי פוטר (תוספת' מעש' ג ה). הכנים שבלין לתוך ביתו לעשותם מלילות הרי זה תורם שבלין (שם תרומ' ג יז). המולל מלילות מערב שבת מנפח על יד על יד ואוכל (שם יו״ט א כ). השום והבוסר והמלילות שריסקן מבעוד יום (שם עדי' א ט). המקטף מלילות להכניסן בתוך ביתו (שם עוקצ' א ג). המולל מלילות של חטים מנפה מיד ליד ואוכל (מעש' ד ה). מביא מלילות שלא הביאו שליש וכותשן ועושה אותן כחלות חריע ונותנן בקדירה (ר' חייא בר בא, ירוש' פסח' ג א). מוללין מלילות ומפרכין קטניות ביום טוב (רבא, ביצ' יב:). אמר איוב ע״י שהיו דלתי פתוחות לרווחה היו הכל קוצרין יבשות ואני קוצר מלילות (מד״ר בראש' סו). קמתו של אברהם הובישה ונעשית מלילות (ר' חלקיה, פסיק' רבתי מג). — ואמר הפיטן: תלשם נשם כעוללות, נשפם קטפם כמלילות, צופה צפונות בעלילות, ולו נתכנו עלילות (מנחם בן מכיר, אין מושיע). תחומי סמני מצריך לעקור מבקשים, תבואה קדשה לבלוע מלילות וקשים (רשב״י הבבלי, אני יום אירא).

ב. ***מְלִילָה**, ש״נ, — שם״פ מן *מָלַל הקדרה בקמח: מוללין בקמח קרי מלילה כשנותנין קמה לתבשיל (רש״י פסח' מ:). דרך היה בקדירה חדשה לבשל בה קמח ומים וחומץ והיינו מלילה נותן את הקמח להתבשל ואח״כ נותן את החומץ (ר״נ על הרי״ף, שם יב:).

***מְלִילוֹת**, ש״נ, — כמו ב. *מְלִילָה: אין מוללין את הקדרה בפסח פירוש מלילות הקמח בקדרה והרוצה שימלול נותן הקמח ואח״כ החומץ (ר״ח פסח' מ:).

מֵלִיץ, ש״ז, מ״ר מְלִיצִים, סמי' מְלִיצֵי, בכנ' מְלִיצִי, מְלִיצֶיךָ — א) מי שמֵליץ ומבאר דברים בין שני אנשים שאינם מבינים זה לשון של זה, תֻּרְגְּמָן, Dolmetscher; interprète; -preter: ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו וכו' והם לא ידעו כי שמע יוסף כי הַמֵּלִיץ בינתם (בראש' מב כא-כג). וכן בִּמְלִיצֵי שרי בבל המשלחים עליו לדרש המופת אשר היה בארץ (דהי״ב לב לא). — ב) מי שמדבר בעד חברו, מי שמהפך בזכותו ומצדיקו: אביך הראשון חטא וּמְלִיצֶיךָ פשעו בי (ישע' מג כז). אם יש עליו מלאך מֵלִיץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כפר (איוב לג כג-כד). מְלִיצַי רעי אל אלוה דלפה עיני (שם טז כ). — ואמר בן סירא: כשופט עם כן מליציו וכראש עיר כן יושביה (ב״ס גני' י ב). — ואמר המשורר: ולולי כי אלהים אל אמונה וכל מעשיו ומשפטיו חסדים, וכל סובל בסבר טוב שפטיו מליציו טוב ביום משפט מעידים (ר״ש הנגיד, הכימיס בחרתס). פתאם לפתע ירדו יחד לבור לא מצאו כח ולא עצרו, לא מצאו מליץ יכפר בעדם מכל סגולתם אשר עצרו (רסב״ג, בימי יקותיאל). — והפיטן אמר: מליצי נאלמו מנאצי הורמו והעלם יעלימו מנוחתי וטובתי (ברוך בר״ש, אני הוא השואל, סליחי' מוס' יוה״כ). — *ובהשאלה, לתנועות ורמיזות שהן מודיעות למה מתכוון העושה אותן: והחושק השכלי לא יצטרך להמתיק מליו להשקו בהגיון הגשמי אבל ימתיק לבו וירמוז לו בגלוי שחוק מפיו ובקריצת העין ובתנועה נעלמת וכו' ובעפעף וברמיזה וכל אלה הם מליצים מדברים אלא שהם רוחנים פשוטים (ר״י חריזי, מוסרי הפלוסופ' א יט). — ג) *מי שיודע לדבר היטב בלשון בדברים מסודרים יפים, פועלים על נפש השומע: פנו אליו (לספר האגרון) כל יודעי דת ומביני מדע ושיתו לבבכם ונפשכם להשכילו וכל המליצים אליו נהרו (רסע״ג, גוף לשונו בהקד' העברי' להאגרון). ויהי כבוא אלעזר הכהן הנזכר עם השבעים זקנים הכהנים החכמים המליצים במצרים (יוסיפון, פרק יז). כשירצה להיות מליץ מופלג כמה דברים צריך שילמוד (רש״ט פלקירא, ראשי' חכמה א ה). להודיע ההיקש אשר ישמשו אותו המליצים במליצותיהם (שם). לדבר בלשון המליצים והשוערים (הוא, המבקש י). כאשר יברח המליץ מן הפעלים הכבדים

---

[1]) רסע״ג תרגם: מא תפרכה בידך. והביא ריב״ג תרגום זה, אמר ז״ל: ואמא וקטפת מלילות פכמא קיל פי אלבריתא מוללו ומריח אי יקטעהא ואהל אלתפשיר יתרג'מונה פריכא. ע״כ. ובעבר': אבל וקטפת מלילות הוא נגזר ממה שנאמר בבריתא מוללו ומריח בו כלומר יחתכהו והמפרשים מתרגמים אותו פריכא. אונק': מלילן. רש״י לא פרש. ראב״ע: מלילות ידועות מהמקום. וכך רד״ק: ענין המלילה ידוע בדברי רבותינו ז״ל.

ויבחר בפעל הקל כן יבחר המשכיל בפעל הקל ויבחר מן הפעלים הכבדים (ידעיה בדרשי, פרדס ח, אוצה"ס ג). העמידו המליצים אמונת הבורא בפיוטיהם והמשוררים בחרוזיהם והחכמים בדרשותיהם (שם). שהתחייב אל המליץ המצא אצלו אלה החמשה דברים רצוני לומר ההמצאה והסדר הצחות והזכירה והרמיזה וההמצאה היא חקירת הדברים וכו' שישים הדבר מפורסם באמצעות הדברים האמתיים או הנראים כי זה מספיק למליץ שהוא מוכיח מן המפורסמות (ר"י מסיר ליאון, נפת צופים א ד). ושבתי אני ואראה מליצי בני עמנו נוהגים במכתביהם הלשון הנופל על הלשון וכו' וכן קרה לקצת מליצי זמננו בכתבם הלות תהלות וכו' ואם תשוב ותראה דרך החכם המליץ האמור תמצאהו זורע ההרדפות בדבריו במדה במשקל ובמשורה (ר"ש ארקואלטי, ערוגי הבשם כח). וממנהג המליצים כשירצו לקבוע דבר בלב השומעים יביאו ראיות מקובלות מדברים אשר נמשך מעשייתם טוב או רע (רמב"ח, דרכי נעם ה). מין שלישי יש נקרא אצל החכמים הקדמונים מליצים והלציים כגון אומירוש וסולינוש וברמינידי והם במדרגה לשונית ר"ל שיש מדרגה אחת ולאנשים גדולה וחלק טוב להאריך במליצות בלשון אעפ"י שלא יהיה בעליה חכם כ"א בעל לשון ומהיר בלשונו (ר"י פרוביגללו, שו"ת בלמוד החכמ' בספ' ד"ת ע). כי המליץ יבקש הקצור בדבריו ויחסר מלות וסומך על המבין (כ"ז, תל"ע, סי' שעב). כן הוקם על עמיתו גבר מהיר בדת אל החכם המליץ המפאר מוהר"ר נפתלי הירץ וויזל נ"ע (הוא, אוצר הפרש', הצעה). וגם לא נוכל לשלול מדורות האלה מציאות יחידי סגולה מליצים ומשוררים דוברי צחות לשון עברית (שם).

מְלִיצָה[1], ש"נ, מ"ר מְלִיצוֹת, — א) דבור של חכמה אמור במשל ודרך חידה: הלוא אלה כלם עליו משל ישאו וּמְלִיצָה חידות לו ויאמר הוי המרבה לא לו עד מתי ומכביד עליו עבטיט (חבק' ב ו). להבין משל וּמְלִיצָה דברי חכמים וחידתם (משלי א ו). — ובמדר': את מוצא צדיק מוליד צדיק רשע מוליד רשע צדיק מוליד רשע רשע מוליד צדיק וכולן יש להם מקרא ויש להם משל ויש להם מליצה וכו' רשע מוליד רשע יש לו מקרא ויש לו משל ויש לו מליצה מקרא דכתיב והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים משל כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע מליצה מנין מה ילדה החפושית קרץ רע ממנה[1]) (ר"י בר סימון, מד"ר שה"ש א). — ב) *דבר אמור בסדר נאה ויפה לפי רוח הלשון: לפרש תוצאות ענינם למהלקותיהם ולהראות פני המלה כפי מליצתה (מנחם ב"ס, הקדמ' מחבר'). הם מאזני המלה ופלסי משפטה ומלמד מליצתה ומבלעדיהם לא יקום פתרון (שם, פתיחה). עת מליצות מבאר, ומושב נגידים מפאר, כמו ענקים לגרון (הוא, אדוני בן אדוני). בינו מתי מוסר בשיר עבד חפצו עשות במשוררים ראשון, אך הוא כשילוה ושיר הראשונים כמו ירדן ומי פישון, נלאה עבור נחל מליצות כי נחל קדומים הוא והוא קישון (ר"מ דרעי, לקו"ק נה). — ובמשמ' זו רוב שמושה של מלה זו בסהמ"א: לא יהי איש אחי מליצה מקורא עד אשר נדחי מליצות ישובב (ר"ש הנגיד, בן משלי א). מליצתי בדאגתי הדופה, ושמחתי באנחתי דחופה (רשב"ג, מלצתי). ויוסף עוד יוסף הכהן ויבאר את מליצת דברי הנביאים אשר בם תורת הגלות (יוסיפון, פרק לו). ואת צריכה שתעשי מה שעשה הנלבב הנבון שיהיה ענינך כענינו ואם תטי ממנו אין לך תועלת בדברי ולא הנאה במליצתי (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת ה' ט). דברי התינוק ודברי מטורפי הדעת ומליצת הדברן ושירי המשורר דברי האלהים (הוא, כוזרי ה כ). כי החפץ הנרצה מן ההעתקה הוא הגעת המליצה על אפניה מן הלשון אשר יעתיקוה ממנה אל הלשון אשר יעתיקוה אלית ושלא ישתנה בה כ"א הלשון לבדה (הוא, הקד' הרקמה לריב"ג). התקבצו ארבעה הכמים וכו' בהיכל פניסוס

---

[1]) כבר פקפקו הקדמונים בגזרת מלה זו, אם היא שם נגזר מן מליץ, משרש לוץ, או מפעל מלץ, אמר ריב"ג בשרש לוץ וז"ל: ומנ הד'א אלמעני להבין משל ומליצה וכו' תפשירהא עבארה וביאנא אלא אנ כונהא מנ אצל מה נמלצו לחכי אדח'ל פי עמוד אלקיאש, ע"כ,—ובעבר': ומן הענין הזה להבין משל ומליצה וכו' והיה פירושו המשלה והבנה אלא שהיותו משרש מה נמלצו לחכי יותר נכנס בשער ההקשה. וכך בשרש מלץ: ותכונ מליצה מנ הד'א אלאצל אדח'ל פי עמוד אלקיאש מנ כונה מנ כי המליץ בינותם, ע"כ,—ובעבר': ויותר נכון על דרך ההקשה להיות מליצה מן השרש הזה מהיותו מן כי המליץ בינותם. וכן רד"ק הביא השם מליצה בשרש לוץ. ומ"מ בשרש מלץ אמר: ואפשר להיות מליצה וכו' מן השרש הזה. ע"כ. אך החדשים כלם הכניסוה בשרש לוץ. אפס, במשקלי השמות שבמקרא אין משקל מפילה מן פול.—

[1]) שם בארמי: מה ילדת חיפושיתה קרוצי בישי מינה.

חמלך וישאלם על המליצה מה היא אמר (החכם היוני המליצה ישור על חלקי המאמר ובהירת הדברים אמר הפרסי המליצה ידיעת מקום ההפסק והאריכות אמר ההודי המליצה ביאור הענין המורה ונועם הרמזים אמר הרומי נועם ההסתפקות יהיה בתחילת הטובה וכו׳ (ר״י הריזי, מוסרי הפלסופ׳ א יב). אמר לו איש מה המליצה אמר לו מיעוט הדברים וסיפוק ויושר במהירות מענה (שם ב ג). ויטוה לשוני פתיל רעיוני ובגדי זמני בשירי אשבץ, ונדחי מליצות אשיבם קבוצות ומהם נפוצות יהודה אקבץ (הוא, הקד׳ תחכמוני). וכללתי בספר הזה משלים רבים, וענינים ערבים, בם מיני מליצות, וחידות נמרצות (שם). ואמרתי אליה השקיני נא מנוזלי מליצותיך, הנוטפים מבין שפתותיך (שם). הגד הגיד לי מחבר הספר הזה מפניני רעיונו וממליצות לשונו (שם א). ונפרש תחילה המליצה ואחר כך נפרש המשל (רד״ק ישעי׳ כח כד). דרך כל שיר לחזק דתו ולגדל אמונתו בנועם המליצה וערבות המשלים אשר תטה הנפש אליהם ויתעוררו הלבבות לקראתם וכו׳ אנשי המליצה והמשוררים ישוב אצלם הכילי נדיב והנדיב מפזר (ידעי׳ בדרשי, פרדס ה, אוצה״ס ג). בחר במליצותיך פעל הקל מכל בניני הדקדוק טרם שתצטרך אל הכבדים (שם). ויתעסקו במליצות ושירים עד אשר יגידו להם הגדות הדברים והענינים אשר היו בזמן שקדם וכו׳ ויהיו הם בעלי הצחות ומליצה באותה האומה (רש״ט פלקירא, ראשי׳ חכמ׳ א ד). ואם דברי מליצה הוא אשר בם יפותה כל חסר לב בשקרו (הוא, הקד׳ המבקש). היתה עלי יד השיר, לחדש אמרים נושנו ודברי שיר להשיר, ודרך המליצה להיישיר (שם ט). וימצא משורר אשר המליצה היקר בפיו ונכבד ניבו, וחזון השיר נפרץ בלבבו (שם נט). ויהי בראותי אגרת הגבירה, וקראתי המליצה והשירה, וראיתי הפלגת צחות לשונה, ברכתי אותה בשם ה׳ ראשונה (עמנ׳, מחברי׳ ג). כשיהיה להדבור ערבות יפי הדור ונוי יאמר לו מליצה (מעשה אפוד ח). עורי מליצתי יחידתי עורי עדי מה תהיי נאלמת, שיר דברי וקחי מחולות עם כנור לבל תהיי כמתנמנמת (יוסף הכהן, שיר בסוף מגיב גבולות). ולהיות שהמליצות והשירים המשובחים צריך שלא יהיו כ״כ קלי ההבנה לכן נהגו לשונות זרים וכבדים (רע״פ, מתק שפתים 38). המה כללו יופיים ביופי המלות ונועם המליצה ורוב התועלת (ר״י ערמאה, הקד׳ יד אבשלום על משלי). הלא תראה החכם הבדרשי דורך דרך זה במליצותיו אמר לא ירמוך רמי הקומה ואיך תצלחנה שדמות סדום ועמירי עמורה (ר״ש ארקואלטי, ערוגת הבשם כח). דע כי גדר המליצה לפי מה שגדרו אותה בעלי החכמה ההיא מצד חמרה צריך שיהיו מלותיה קצרות נעימות ושקולות ומצב צורתה היא שתדבר במשל בדמיון ובהקרבה ורעיוניה נשגבים עד שיעוררו הנפש המתפעלת ותניעהו ממדה למדה (ב״ז, תל״ע, סי׳ שע). מיופי מליצת הלשון להכפיל ענין אחד במלות שונות כמו עדה וצלה שמען קולי נשי למך האזנה אמרתי (שם שעא). תנאי אחד מגדר המליצה שיהיו מדות מאמריה שקולות וכו׳ ועל סדר כזה רוב מליצות ספרי הקודש יש למצוא בהם שווי המדות לפי הענינים והמחשבות המובנות בהם (שם שעה). כי היה למלאכת המליצה אהל פרוס באומה תמיד וגדלה והצליחה בימי שמואל הרואה וכו׳ ובימי דוד ושלמה בנו הגיעה המליצה לגדולה שבמעלות ושניהם יחדו היו מלכים ומשוררים וחברו מליצות ושירים תהלים וזמירות וכו׳ והיתה אח״כ הלוך וחסור עד גלות בבל כי מי לא יראה כי מליצות זכריה וכו׳ ירדו עשר מעלות ממליצות ישעיה (הוא, אוצר השרש׳, הנעה). גם לא בא המשורר הקדוש הזה להראות כה לשון עברית שגם במליצות האלה שגבה לשון עברית על רעותיה (הקד׳ שרשי לבנון). — *מְלִיצָה חֲרוּזָה, ערוכה בחרוזים: ותקל זכירת דברי החכמה או המוסר בהיותם מחוברים על צד השיר השקול או המליצה החרוזה (רמב״ת, דברי נעם ה). —*מליצה פשוטה, בלא חרוזים: ובהקדמתו (של מעתיק התנ״ך לנוצרים) לספר איוב כתב שתחילתו וסופו מליצה פשוטה אך המענים הם שירים בעלי שש מדות באופנים שונים (רמ״ע מפאנו, מאור עינים ס). — *דרך המליצה, בנגוד להדבור הרגיל, הפשוט: ויהיה הצווי לפעמים לא לאדם מיוחד אלא למי שיהיה והוא על דרך מליצה (רד״ק, מכלול, סדה״פ). הן ה׳ אלהים נתן אל עבדיו הנביאים לשון למודים דבר ידברו בו על שלשה פנים האחד על דרך המליצה והוא מה שלא כיון מדבורה רק ענין אחד לבד יהיה הדבור בו פשוט או עמוק (ר״י ערמאה, פתי׳ יד אבשלום על משלי). עד כי דרך מליצה יצדק ע״ז אמרם פ׳ שתי הלחם פעמים שבטולה של תורה זהו יסודה (רמ״ע מפאנו, מאור עינים נט). —ובמשמ׳ תרגום: עזרני אל נותן חכמה

במליצת ספר הרקמה, הנותן ליעף כח ולאין אונים ירבת עצמה (ר"י א"ת, שיר בסוף הקד' הרקמה לריב"ג).

ּמְלִיצִי, ת"ז, נקי מְלִיצִית, מ"ר מְלִיצִיִּים, ־צִיּוֹת, — מטבע המליצה: ידוע הוא כי הענינים המושכלים אצל האומה בתחלה הם כלם מליציים מפני שכלם בתחלת המחשבה בלי דקדוק והמוקדמות אשר אתם ומלותיהם ומאמרותיהם כולם מליציות ובחלק מלאכת ההגיון אבאר מה הן המאמרות המליציות (רמ"ע פלקירא, ראשי חכמה א ד). והלמוד המסוגל הוא בדרכים המופתיים בלבד והמשותף שהוא הכולל הוא בדרכים הנצוחיים או המליציים או בשירים אלא שהמליציים והנצוחיים הם יותר הגונים שישמשו אותם בלמוד ההמון (שם). ומקובל אחר נותן טעם מליציי אעפ"י שאינו מחודד כל כך (גוטלבר, ממגריס 52). בגן ההוא עומדת שקמה עתיקה וכו' אנשים המחזיקים באמונתם יעריצוה ויקדישוה על ידי זכרונות מליציות (שם 42). כי היתה (הלשון בימי התנ"ך) שלמה גם בדבור הגדיי וגם בדבור המליצי (כ"ז, אולה"ש, הגעה).

*__מְלִיקָה__, ש"נ, מ"ר מְלִיקוֹת, — שה"פ מן מָלַק: שלא תהא מליקה אלא בעצמו של כהן (ר"ע, ת"כ ויקר', פרש' ז). שחיטתה (של נבלת העוף) ומליקתה מטהרות את טרפתה (ר' מאיר, טהרו' א א). כל הצואר כשר לשחיטה וכו' ומן העורף כשר למליקה מלק מלמעלה מליקתו כשרה מלמטה ומן הצדדין מליקתו פסולה (תוספת' חול' א יא). שחיטה בכלי מליקה ביד (שם יב). מצות מליקה מחזיר סימנים לאחורי העורף ומולק (בני ר' חייא, חול' יט:). נטל את הראש והקיף בית מליקתו למזבח (זבח' ו ה). הסמיכות והתנופות וההגשות והקמיצות וההקטרות והמליקות וההזאות והקבלות נוהגין באנשים ולא בנשים (קדוש' א ח). — ואמר המשורר: ומי יכין כשירתך אשר מר ושמן טוב עלי ראשים מריקה, וכל דל מזבח פר וכבש יהי נעתר בתורי המליקה (ר"ש הנגיד, ידידותך).

*__מְלִישָׁה__, ש"נ, מ"ר מְלִישׁוֹת, — מקום בראש או בזקן שנשרו משם השערות, unbehaarte Stelle glabre ; bald spot: המלישות[1]) שבראש ושבזקן זקן האשה זקן הסרים שלא העלו שער הרי הן כעור הבשר (תוספת' נגע' ד י).

ּמְלִיתָה[1]), ש"נ, מ"ר מְלִיתוֹת, מוּלְיָיתוֹת — כמו מוליאה: מולייתות הנאפות בתנור מבשר דגים או מגבינה אע"ג דבשר ודגים וגבינה עיקר מברכין עליהן המוציא (שבלי הלקט, ברכ' קנט, בשם ר' ישעיה).

א.**מלך**[2]), ממנו מֶלֶךְ, א.מָלַךְ, מַלְכָּה, מְלוּכָה, מַלְכוּת, מֹלֶכֶת, ּמַלְכִי, א.ּהַמְלָכָה, מַמְלָכָה, מַמְלָכוּת, מַמְלֶכֶת.

מֶלֶךְ[3]), ש"ז, סמי' מֶלֶךְ, נכני מַלְכִּי, מַלְכְּךָ, מַלְכֵּךְ, מַלְכּוֹ, מַלְכָּהּ, מַלְכֵּנוּ, מַלְכְּכֶם, מַלְכָּם, מ"ר מְלָכִים, סמי' מַלְכֵי (מַל-כֵי[4])), נכני מְלָכֶיךָ, מַלְכֵינוּ, מַלְכֵיכֶם (מַל-כֵיכֶם), מְלָכֶיהָ, מַלְכֵיהֶם (מַל־כֵיהֶם), — א) ראש ושליט על עם מהעמים, ושלטונו נמסר בירושה ליורשיו, König roi ; king: ויהי בימי אמרפל מֶלֶךְ שנער אריוך מֶלֶךְ אלסר כדרלעמר מֶלֶךְ עילם ותדעל מֶלֶךְ גוים עשו

---

[1]) כך בכ"י וינה, הוצ' צוק"מ. ובנוסח' הדפוס מולישות. והביא ר"ש תוספתא זו בפרושו למשנה נגע' י', וגרס שם התלישות, ולא נתברר הדבר אם מצא נסחה זו או הגיה מסברתו. וכך הגיה גם הגר"א, וכך גם יסטרוב: התלישות read with R. S. to Neg. X, 10. וקצת ראיה לדבר שהיתה בספרים נסחה זו ממה שלא הובאה המלה מלישה בערוך, ואעפי"כ רגלים לדבר כי הנסחה האמתית היא מלישה כמו בכ"י וינה ובדפוס' ולא תלישה, כי יותר טבעית היא השתבשות מלה לא מצויה במצויה מלהפך. ובעצם משמ' המלה גם הר"ש, שגרס תלישה, הרגיש כי אין הכונה כאן מקום שנתלשו השערות, וכתב וז"ל: פירוש התלישות שבראש ושבזקן היינו מקום שאין בו שער. ע"כ. וכן גם בפרוש הגר"א על התוספתא וז"ל: הגלושות (כך שם, ונראה שהוא שבוש במקום התלישות, כמו בהגהותיו) פי' היינו המקומות שבראש ושבזקן שאינו גדל שם שיער. ובאמת, השרש מלש a) משמש בלשון ערב' במשמ' הָלָק בכלל, ואדמה שאין בה שום צמח, ושה שנשרו שערותיו: ואלשאה שקט צופהא, ובמשמ' זו גם התאר אמלש b). וכך גם בסורי' מלש, בענין השערות, במשמ' תלישתן, וגם במשמ' נשירתן: מלשא אצלע אמעט. ונשאר בעבר' רק השם וביחוד למקום שאין בו שערות אעפ"י שלא נתלשו. ואולי ההבדל בין מלישה ובין קרחה שהראשון הוא דבר עובר והשני קים.

[1]) בארמ' מולייתא: אמר רבה האי מולייתא שריא (פסח' עד.).

[2]) שרש משתף בכל הלשונות השמיות. משמעתו הראשונה היתה אולי מה שהוא של אדם ואין לזולתו רשות עליו, ובמשמ' זו עודנו משמש בערבית, ומזה נסתעף המושג של שליט עליון, שלפי המושגים הקדמונים הכל היה שלו.

[3]) באשורי מַלְכ, בערבי מַלִכ c), בארמ' מַלְכָּא, בכנעני מֶלְכ, מִלְכ. — [4]) כך רד"ק בפרוש בקבלה, ועי'

---

a) ملس b) أملس c) ملك

מלחמה את ברע מֶלֶךְ סדם ואת ברשע מֶלֶךְ עמֹרה שנאב מֶלֶךְ אדמה ושמאבר מֶלֶךְ צביים וּמֶלֶךְ בלע היא צער (בראש' יד א־ב). ויערכו אתם מלחמה בעמק השדים וכו' ארבעה מְלָכִים את החמשה (שם ח-ט). ומלכי צדק מֶלֶךְ שלם הוציא לחם ויין (שם יח). וברכתיה והיתה לגוים מַלְכֵי עמים ממנה יהיו (שם יז יז). ואלה הַמְּלָכִים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מֶלֶךְ לבני ישראל (שם לו לא). בא דבר אל פרעה מֶלֶךְ מצרים וישלח את בני ישראל מארצו (שמות ו יא). ויצא עוג מֶלֶךְ הבשן לקראתנו הוא וכל עמו למלחמה (דבר' ג א). ונתן מַלְכֵיהֶם בידך והאבדת את שמם מתחת השמים (שם ז כד). כי תבא אל הארץ אשר יי' אלהיך נתן לך וירשתה וישבתה בה ואמרת אשימה עלי מֶלֶךְ ככל הגוים אשר סביבתי שום תשים עליך מֶלֶךְ אשר יבחר יי' אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מֶלֶךְ לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא (שם יז יד־טו). יולך יי' אתך ואת מַלְכְּךָ אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבתיך (שם כח לו). ראה נתתי בידך את יריחו ואת מַלְכָּהּ גבורי החיל (יהוש' ו ב). דבר סתר לי אליך הַמֶּלֶךְ (שפט' ג יט). שמעו מְלָכִים האזינו רזנים אנכי ליי' אנכי אשירה (שם ה ג). באו מְלָכִים נלחמו אז נלחמו מַלְכֵי כנען בתענך על מי מגדו (שם יט). בימים ההם אין מֶלֶךְ בישראל איש הישר בעיניו יעשה (שם יז ו). הנה אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך עתה שימה לנו מֶלֶךְ לשפטנו ככל הגוים (ש"א ח ה). וזעקתם ביום ההוא מלפני מַלְכְּכֶם אשר בחרתם לכם (שם יח). והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מַלְכֵּנוּ ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתינו (שם כ). וירעו כל העם ויאמרו יחי הַמֶּלֶךְ (שם י כד). ועתה ישמע נא אדני הַמֶּלֶךְ את דברי עבדו (שם כו יט). כי לא אבוא ונלחמתי באיבי אדני הַמֶּלֶךְ (שם כט ח). ויבאו כל זקני ישראל אל הַמֶּלֶךְ חברונה ויכרת להם הַמֶּלֶךְ דוד ברית בחברון לפני יי' וימשחו את דוד לְמֶלֶךְ על ישראל (ש"ב ה ג). ויאמר חושי אל אבשלום יחי הַמֶּלֶךְ יחי הַמֶּלֶךְ (שם טז טז). הַמֶּלֶךְ הצילנו מכף איבינו והוא מלטנו מכף פלשתים (שם יט י). ומדוע הקלתני ולא היה דברי ראשון לי להשיב את מַלְכִּי (שם מד). ויעל כל איש ישראל מאחרי דוד אחרי שבע בן בכרי ואיש יהודה דבקו בְמַלְכָּם מן הירדן ועד ירושלם (שם כ ב). כי איש מהר אפרים שבע בן בכרי שמו נשא ידו בַּמֶּלֶךְ בדוד (שם כא). ותאמר (בת שבע) יחי אדני הַמֶּלֶךְ דוד לעלם (מ"א א לא). ותקעתם בשופר ואמרתם יחי הַמֶּלֶךְ שלמה (שם לד). ויתקעו בשופר ויאמרו כל העם יחי הַמֶּלֶךְ שלמה (שם לט). ויהי הַמֶּלֶךְ שלמה מֶלֶךְ על כל ישראל (שם ד א). כי הוא רדה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה בכל מַלְכֵי עבר הנהר (שם ה ד). ויעל הַמֶּלֶךְ שלמה מס מכל ישראל (שם כז). וישימך לְמֶלֶךְ לעשות משפט וצדקה (שם י ט). ויעש הַמֶּלֶךְ כסא שן גדול ויצפהו זהב מופז (שם יח). וירם (ירבעם) יד בַּמֶּלֶךְ (שם יא כו). ויתר דברי ירבעם וכו' הנם כתובים על ספר דברי הימים לְמַלְכֵי ישראל (שם יד יט). ואת יהוא בן נמשי תמשח לְמֶלֶךְ על ישראל (שם יט טז). ברכת אלהים וָמֶלֶךְ והוציאהו וסקלהו וימת (שם כא י). ויתר דברי יורם וכל אשר עשה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים לְמַלְכֵי יהודה (מ"ב ח כג). אמנם יי' החריבו מַלְכֵי אשור את הגוים ואת ארצם (שם יט יז). ועבר בה נקשה ורעב והיה כי ירעב והתקצף וקלל בְּמַלְכּוֹ ובאלהיו ופנה למעלה (ישע' ח כא). כי בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב תעזב האדמה אשר אתה קץ מפני שני מְלָכֶיהָ (שם ז טז). שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך וכו' הקים מכסאותם כל מַלְכֵי גוים (שם יד ט). וסכרתי את מצרים ביד אדנים קשה וּמֶלֶךְ עז ימשל בם (שם יט ד). כה אמר הַמֶּלֶךְ הגדול מֶלֶךְ אשור מה הבטחון הזה אשר בטחת (שם לו ד). ובנו בני נכר חמתיך וּמַלְכֵיהֶם ישרתונך (שם ס י). כבשת גנב כי ימצא כן הבישו בית ישראל המה מַלְכֵיהֶם שריהם וכהניהם ונביאיהם (ירמ' ב כו). בשלום תמות ובמשרפות אבותיך הַמְּלָכִים הראשנים אשר היו לפניך כן ישרפו לך (שם לד ה). כאשר עשינו אנחנו ואבתינו מְלָכֵינוּ ושרינו בערי יהודה ובחצות ירושלם (שם מד יז). הלא את הקטר אשר קטרתם בערי יהודה ובחצות ירושלם אתם ואבותיכם מַלְכֵיכֶם ושריכם ועם הארץ אתם זכר יי' (שם כא). ושבעה אנשים מראי פני הַמֶּלֶךְ אשר נמצאו בעיר (שם נב כה). לא האמינו מַלְכֵי ארץ וכל ישבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי ירושלם (איכ' ד יב). הנני מביא אל צר נבוכדראצר מֶלֶךְ בבל מצפון מֶלֶךְ מְלָכִים בסוס וברכב ובפרשים וקהל ועם רב (יחזק' כו ז). כל ישבי האיים שממו עליך וּמַלְכֵיהֶם שערו שער רעמו פנים (שם כז לה). כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מֶלֶךְ ואין שר (הוש' ג ד). ברעתם ישמחו מֶלֶךְ ובכחשיהם שרים (שם ז ג). כי עתה יאמרו אין מֶלֶךְ לנו כי לא

יראנו את יי׳ וְהַמֶּלֶךְ מה יעשה לנו (שם י ג). ובית אל לא תוסיף עוד להנבא כי מקדש מֶלֶךְ הוא ובית ממלכה הוא (עמוס ז יג). עתה למה תריעי רע הֲמֶלֶךְ אין בך אם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה (מיכ׳ ד ט). יתיצבו מַלְכֵי ארץ ורוזנים נוסדו יחד (תהל׳ ב ב). ואני נסכתי מַלְכִּי על ציון הר קדשי (שם ו). אין הַמֶּלֶךְ נושע ברב חיל גבור לא ינצל ברב כח (שם לג יז). ויתאו הַמֶּלֶךְ יפיך כי הוא אדניך והשתחוי לו (שם מה יב). שרץ ארצם צפרדעים בחדרי מַלְכֵיהֶם (שם קה ל). הנותן תשועה לַמְּלָכִים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה (שם קמד י). תועבת מְלָכִים עשות רשע כי בצדקה יכון כסא רצון מְלָכִים שפתי צדק ודבר ישרים יאהב (משלי טז יב־יג). שמים לרום וארץ לעמק ולב מְלָכִים אין חקר (שם כה ג). אל לַמְלָכִים למואל אל לַמְלָכִים שתו יין ולרוזנים או שכר (שם לא ד). כנסתי לי גם כסף וזהב וסגלת מְלָכִים והמדינות (קהל׳ ב ח). אי לך ארץ שֶׁמַּלְכֵּךְ נער ושריך בבקר יאכלו אשריך ארץ שֶׁמַּלְכֵּךְ בן חורים ושריך בעת יאכלו (שם י טז־יז). ויאמר הַמֶּלֶךְ לחכמים ידעי העתים כי כן דבר הַמֶּלֶךְ לפני כל ידעי דת ודין (אסת׳ א יג). שבעת שרי פרס ומדי ראי פני הַמֶּלֶךְ הישבים ראשנה במלכות (שם יד). ואמר לַמֶּלֶךְ הַמֶּלֶךְ לעולם יחיה מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבתי חרבה (נחמ׳ ב ג).—אֶבֶן הַמֶּלֶךְ, המשקל הקבוע והמדויק שנקבע ע״י הממשלה: ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן הַמֶּלֶךְ (ש״ב יד כו).—דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ, הדרך הרחב, הכבוש ע״י הממשלה: נעברה נא בארצך לא נעבר בשדה ובכרם ולא נשתה מי באר דרך הַמֶּלֶךְ נלך לא נטה ימין ושמאול (במד׳ כ יז). — מִשְׁתֵּה הַמֶּלֶךְ, מִשְׁתֶּה גדול, ברב פאר: ותבא אביגיל אל נבל והנה לו משתה בביתו כמשתה הַמֶּלֶךְ ולב נבל טוב עליו (ש״א כה לו).—כְּיַד הַמֶּלֶךְ, בשפע, ברב פאר: ויין מלכות רב כיד הַמֶּלֶךְ (אסת׳ א ז).—שַׁעַר הַמֶּלֶךְ, שער היכל מושב המלך, מקום הממשלה: ויבוא עד לפני שער הַמֶּלֶךְ כי אין לבוא אל שער הַמֶּלֶךְ בלבוש שק (אסת׳ ד ב). — ומצוי מאד בתו״מ: דרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות (ר׳ יהושע, ברכ׳ א ב). כל ישראל בני מלכים הם (ר׳ שמעון, שבת יד ד). שלש מצוות נצטוו ישראל בביאתן לארץ נצטוו למנות להן מלך ולבנות להן בית הבחירה ולהכרית זרעו של עמלק (ר׳ יהודה, תוספת׳ סנה׳ ד ה). כאחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים (ר״ה א א). ג׳ צריכים רחמים מלך טוב שנה טובה וחלום טוב (רב, ברכ׳ נה.). אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד שלש שעות ואני חצות לילה אקום להודות לך (שם, שם ד). לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי א״ה שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי א״ה (ר׳ יוחנן, שם ט:). מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול (כתוב׳ יז.). כיצד מושחין את המלכים כמין נזר (הור׳ יב.). אין מושחים את המלכים אלא על המעין כדי שתמשך מלכותם (שם). מה אם יעקב שנברא העולם בשבילו אמר ועשית עמדי חסד ואמת שאר בני אדם עאכו״כ מיכן אמרו מלך באכסניא צריך חסד (מדה״ג, תימני׳, ויחי).—*ובהשאלה, כנוי לאלהים: כי יי׳ שפטנו יי׳ מחקקנו יי׳ מַלְכֵּנוּ הוא יושיענו (ישעי׳ לג כב). והשכרתי שריה וחכמיה פחותיה וסגניה וגבוריה וישנו שנת עולם ולא יקיצו נאם הַמֶּלֶךְ יי׳ צבאות שמו (ירמ׳ נא נז). כִּי מֶלֶךְ גדול אני אמר יי׳ צבאות ושמי נורא בגוים (מלא׳ א יד).—ובתו״מ: אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי וכו׳ אעפ״כ הייתי בוכה ועכשיו שמוליכים אותי לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה שהוא חי וקיים לעולם וכו׳ ולא אבכה (ריב״ז, ברכ׳ כח:). חייכם לא המת מטמא ולא המים מטהרים אלא גזרתו של מלך מלכי המלכים היא (ריב״ז, פסיק׳ דר״כ, פרה). בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמו הגדול מבורך הקב״ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו (ר׳ יוסי, ברכ׳ ג.). והלא אין המהיה מטמא בראשי איברין אלא גזרת המלך היא אפילו כל שהוא (ר״מ, תוספת׳ נגע׳ ג ו). למה נברא (אדם) יחידי להגיד גדולתו של מלך מלכי המלכים ברוך הוא שבחותם אחד ברא כל העולם כולו ומחותם אחד יצאו חותמות הרבה (שם סנה׳ ח ה). — *מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ, עי׳ מָשִׁיחַ.— ובסהמ״א: ויכתוב על המגילה לאמר אין כמלך חזק בארץ (יוסיפון, פרק ג).—ואמר החכם: כשיחמסנו אדם נזעק אל המלך וכשיחמסנו המלך אל מי נזעק (ר״י א״ת, מבח׳ הפניני׳ לרשב״ג, שער המלך). המלכים הם ארבעה מלך נדיב לעמו ונדיב לעצמו ומלך כילי לעצמו וכילי לעמו ומלך כילי לעצמו ונדיב לעמו ומלך נדיב לעצמו וכילי לעמו (סוד הסודות, מיוח׳ לאריסטו, הוצ׳ גסטר סי׳ 5). וקורין לרופא הנפשות

מלך המתעסק במלאכת שמים (ספ׳ מוסר לר״י אבן עקנין, פי׳ אבות ב ה).—ב) ״בהשאלה, כנוי לאותיות א״ב העברי שאינן באות במלים אלא בשרשים ולא בתוספות לשמוש: וגם עליו לדעת מן האותיות האלה מהם שלשה עשר משרתים ותשעה מלכים סימן דונ״ש הלו״י אמ״ת כט״ב וסימן המלכים ח״ג ק״ץ ספ״ר ע״ז (הקדמ׳ דונש על מנחם). — וארבע אותיות אהו״י: ומלת מצתי חסרת אלף ורבים כמוה כי אין תימה לחסרון המלך יהו״א (ראב״ע במד׳ יא יא).—ג) ״כ״א משבע התנועות: שבע נקודות למאד כבדות וכו׳ והם שבעה מלכים בעשרים ושתים מומלכים (בן אשר, דה״ט, סי׳ י). ואלו הן המלכים אָ אַ אֵ אֶ אוֹ אִי (הוא, קונטר׳ המסרת 52). שבעה מלכים (ריב״ג, רשאלה אלתנביה 274). להקת מלכים רק תהי ק״ט צ״ח וגם גזע ספרד בעבות נקשרת (רסב״ג, הענק). הנה תשים באות השנית אחת מן התנועות שהן שבעה מלכים ותסובב התנועה עם כל התנועות (ראב״ע, ספר הפס ז). נמצא האות לבדו אינו עומד אלא בצירוף ובצירוף האותיות תשלם המלה אבל אינו יודע כיצד הִיא אלא במלכים והן הנקודות וזה הוא הצורך שאם ימצא אדם שלש אותיות בלא מלך כמו עשה אינו יודע אם הוא עָשָׂה לשעבר או עֲשֵׂה לעתיד וכו׳ עד שימצא מלך אז ירוץ הקורא בו (כורי׳ הקורא 17). והיו (בזמן קדום) על פה כותבין תיבות הפסוק בלא מלכים ולא טעמים וקורין אותו כתקון כמו ששמעו ממשה (שם 54). ושמו שבעת המלכים והטעמים אותות לתכונות ההם אשר העתיקום בקבלה ממשה (ר״י א״ת, כוזרי ג לא). ולא זו בלבד כי גם במלכים ובעבדים יזהרו מאד המשוררים ולא ישימו כי אם עבד תחת עבד ומלך תחת מלך וזה על דרכים מחולפים וכו׳ וכל שיר שאיננו שקול במלכים ועבדים בוז יבוזו לו להקת המשוררים (רמב״ח, דרכי נעם ו). כי המשוררים יקראו מלכים לקמץ גדול וקטן ופתח גדול וקטן נחולם וחירק ושורק ובזה יסכימו עם המדקדקים וכו׳ ואולם קמץ חטוף ולחטף פתח ולחטף סגול ולשורק בשאין אחריו שבא נח כל אלה יקראום עבדים (שם ז). כשתעיין בסדר הראשון (של הפיוט) שהוא אדון עולם ובמספר עבדיו ומלכיו תמצא כי תצטרך לבלוע החטף פתח שבמלת נַעֲשָׂה כי אין שם צורך לעבד (שם ט). — ד) ״כנוי להאפעה: כמו הנחש הנקרא מלך ובלשון יונית נקרא באסאליקוס והוא הצפעוני וממית בהבטתו ושמיעת קולו (קאנון ד ו ג כא). — ה) ״בצרוף עם שֵׁם אחר, כנוי לקצת העופות וכדומה: מלך הגדרה הוא יותר גדול ואמוץ משכוי הצהוב מראהו ממעל שחרחר אפל ומתחת לבטנו לבן עכור וגם הוא לא יעזוב ארצו בחורף לבעבור כי ימצא בכל עת מחיתו בגדרות בסבך (י׳ שנהק, תוס״א, מערכ׳ העוף יח). מלך השליו גדול מעט מהשליו ודומה לו הרבה גם במראה נוצתו משכנו באחו ושדות תבואה להה ומהיתו ממיני רמש ותולע ונפלא בנחרת קולו (שם נח). יאוה (הנהש הזוחל הלבני) למושב לו גלי הנמלים השחורים והלבנים ויאכל את תולעתם ובעבור זה יקראו לו אנשי סורינאם מלך הנמלים (אברמוביץ, תוה״ט, מפלג׳ הזוח׳ 130).—ו) ״כנוי להחלטים שבגוף: הדורות אינם הולכים למות שלימים עד שגופם מתחסר מהמלכים שיש בגופן וכו׳ אמר ר׳ ישמעאל בגוף הזה יש בו מלכים הדם והלובן ומרה אדומה ומרה השחורה וכיון שאדם נעשה גדול כחו תש ודמו משתנה ופניו מוריקות ואחד מהמלכים מתגבר או מתחסר (מדר׳ תמורה, ביה״מ ילינק א). הגוף בזמן שהמלכים עומדים במלכותם הרוח עומדת בו (שם). — ״מֶלֶךְ אַל קוּם, במשמ׳ חסר כח גבר: אל תתמה דוד אל איש חיקי אם לא קראתי בשלומו, שונה טעמו נגלה מומו יען מלך אל קום עמו (עמנ׳, מחבר׳ ז). —ז) *בַּת מֶלֶךְ, בְּנוֹת מֶלֶךְ, נגעי עין, Efflorescences[1]): היכהו על מוהו וירדו מים וחיפו את עיניו (הכהו) על עיניו ויצאו בנות מלך וסימא את עיניו (תוספת׳ ב״ק ט כז). פוך מעביר בת מלך[2]) ופוסק את הדמעה[3]) ומרבה שער בעפעפים (ר׳ יוחנן, שבת קט.). ושלשה דברים נאמרו בפוך מגדל את השער שבעפעפים ופוסק דמעה ומעביר את בת מלך (פסיק׳ דר״כ, עניה סוערה).

ארמון. — בירה, עיר הבירה. — דבר מלכות. —הדר מלכות.—הוד מלכות.—היכל.—״הַמְלָכָה. — חותם.—טבעת.—יועץ.—יורש עצר.—כסא.—כתר. —מאמר המלך.— מלוכה. — מלכות. — ממלכה. — ממשלה.—מס, מִסִּים.—מרכבה. — משח, נמשה. — משל. — מִשְׁנֶה. — נָגִיד.—נֵזֶר. — נסיך.—עטרה. — רדה.—רזן.—שבט.—שלט, שלטון, שליט.—שליש. —שער, שער המלך.—שרביט.—שׂר.—*שְׂרָרָה.

ערך אבדן.—[1]) תרגום ד״ר מזיא.—[2]) ברש״י בדפוס׳ ישנ׳: בת הורין.—[3]) בכ״י א״פ אין המלים ופוסק את הדמעה.

*מל"ך, — ר"ת: מֹח, לֵב, כָּבֵד: לפי מה שהסכימו חכמי הרפואה שיש באדם שלשה איברים ראשיים לכל הכוחות והם המוח והלב והכבד סימן להם מ ל" ך (רסב"ל דורא, מג"א ס יט).

מָלַךְ, פ"ע, בהפס' מָלָךְ, מָלְכָה, מָלָכוּ, מֹלֵךְ, מֹלֶכֶת, מֹלֵךְ, מֹלְכֵי־, מְלֹךְ, לִמְלֹךְ, מָלְכוֹ, מְלוּכָה (כתיב מלוכה), מָלְכִי, אֶמְלֹךְ, ־לוֹךְ, יִמְלֹךְ, ־לָךְ, תִּמְלֹךְ, יִמְלְכוּ, ־לְכוּ. — מָלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל, מָלַךְ בִּירוּשָׁלַיִם, הָיָה מֶלֶךְ, מָשַׁל: ויאמרו לו אחיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עלינו אם משול תמשל בנו (בראש' לז ח). כל ממלכות עוג בבשן אשר מָלַךְ בעשתרות ובאדרעי (יהוש' יג יב). הלוך הלכו העצים למשח עליהם מלך ויאמרו לזית מָלוֹכָה[1] עלינו (שפט' ט ח). ויאמרו העצים לתאנה לכי את מָלְכִי עלינו (שם י). ויאמרו העצים לגפן לכי את מָלוֹכִי[1] עלינו (שם יב). ויאמרו כל העצים אל האטד לך אתה מְלָךְ עלינו (שם יד). מי האמר שאול יִמְלֹךְ עלינו (ש"א יא יב). ועתה הנה ידעתי כי מָלֹךְ תִּמְלוֹךְ וקמה בידך ממלכת ישראל (שם כד כ). בן ארבעים שנה איש בשת בן שאול בְּמָלְכוֹ על ישראל ושתים שנים מָלָךְ (ש"ב ב י). אקומה ואלכה ואקבצה אל אדני המלך את כל ישראל ויכרתו אתך ברית וּמָלַכְתָּ בכל אשר תאוה נפשך (שם ג כא). בן שלשים שנה דוד בְּמָלְכוֹ ארבעים שנה מָלָךְ בחברון מָלַךְ על יהודה שבע שנים וששה חדשים ובירושלם מָלַךְ שלשים ושלש שנה על כל ישראל ויהודה (שם ה ד־ה). וַיִּמְלֹךְ דוד על כל ישראל (שם ח טו). כשמעכם את קול השפר ואמרתם מָלַךְ אבשלום בחברון (שם טו י). השיב עליך יי' כל דמי בית שאול אשר מָלַכְתָּ תחתו (שם טז ח). ואדניה בן חגית מתנשא לאמר אני אֶמְלֹךְ ויעש לו רכב ופרשים (מ"א א ה). אתה נשבעת ביי' אלהיך לאמתך כי שלמה בנך יִמְלֹךְ אחרי והוא ישב על כסאי (שם יז). ועלי שמו כל ישראל פניהם לִמְלֹךְ ותסב המלוכה ותהי לאחי (שם ב טו). הוא החדש השני לִמְלֹךְ שלמה על ישראל (שם ו א). וילכו דמשק וישבו בה וַיִּמְלְכוּ בדמשק (שם יא כד). ויתר דברי ירבעם אשר נלחם ואשר מָלָךְ הנם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל (שם יד יט). ויהי כְמָלְכוֹ הכה את כל בית ירבעם (שם טו כט). ועתליה מֹלֶכֶת על הארץ (מ"ב יא ג). הן לצדק יִמְלָךְ־מלך ולשרים למשפט ישרו (ישע' לב א). כה אמר יי' אל שלם בן יאשיהו מלך יהודה הַמֹּלֵךְ תחת יאשיהו אביו (ירמ' כב יא). בי מלכים יִמְלֹכוּ ורוזנים יחוקקו צדק (משלי ח טו). תחת עבד כי יִמְלוֹךְ ונבל כי ישבע לחם (שם ל כב). מִמְּלֹךְ אדם חנף ממקשי עם (איוב לד ל). כי מבית הסורים יצא לִמְלֹךְ כי גם במלכותו נולד רש (קהל' ד יד). הוא אחשורוש הַמֹּלֵךְ מהדו ועד כוש (אסת' א א).—ובהשאלה, לאלהים: יי' יִמְלֹךְ לעלם ועד (שמות טו יח). כי לא אתך מאסו כי אתי מאסו מִמְּלֹךְ עליהם (ש"א ח ז). וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מָלַךְ יי' צבאות בהר ציון ובירושלם (ישע' כד כג). מבשר טוב משמיע ישועה אמר לציון מָלַךְ אלהיך (שם נב ז). ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אֶמְלוֹךְ עליכם (יחזק' כ לג). ושמתי את הצלעה לשארית והנהלאה לגוי עצום וּמָלַךְ יי' עליהם בהר ציון (מיכ' ד ז). מָלַךְ אלהים על גוים אלהים ישב על כסא קדשו (תהל' מז ט). יי' מָלָךְ גאות לבש (שם צג א).— ובתו"מ: שש שנים מ ל כ ו בעילם ואח"כ פשטה מלכותן בכל העולם כולו (ר' יוסי, ע"ז י.). שלשה מ ל כ ו בכיפה ואלו הן אחאב ואחשורוש ונבוכדנצר (מגי' יא.). בתחלה מ ל ך (אחשורוש) על שבע (מדינות) ולבסוף מ ל ך על עשרים ולבסוף מ ל ך על מאה (רב חסדא, שם). — ובהרחבה, *מָלַךְ פחדו על פלוני: עתה ילך שמנו בכל הארץ ו י מ ל ו ך פחדנו ומוראנו על כל הגוים בהכניענו את הגוי הזה (יוסיפון רעז).

— הפע', הִמְלִיךְ, הִמְלַכְתִּי, הִמְלַכְתָּ, הִמְלַכְתִּיו, הִמְלַכְתָּנִי, הִמְלַכְתִּיךָ, הִמְלִיכוּ, מַמְלִיךְ, הַמְלִיךְ, הַמְלִיכוֹ, אַמְלִיךְ, וַיַּמְלֵךְ, יַמְלִיכֵהוּ, יַמְלִיכֶהָ, נַמְלִיךְ, תַּמְלִיכוּ, יַמְלִיכוּ, יַמְלִיכֻהוּ.— הִמְלִיךְ את פלוני, הִמְלִיכוֹ לְמֶלֶךְ, עֲשָׂהוּ מֶלֶךְ: ויאספו כל בעלי שכם וכל בית מלוא וילכו וַיַּמְלִיכוּ את אבימלך למלך (שפט' ט ו). אם באמת ובתמים עשיתם וַתַּמְלִיכוּ את אבימלך (שם טז). ויאמר יי' אל שמואל שמע בקולם וְהִמְלַכְתָּ להם מלך (ש"א ח כב). הנה שמעתי בקלכם לכל אשר אמרתם לי וָאַמְלִיךְ עליכם מלך (שם יב א). נחמתי כי הִמְלַכְתִּי את שאול למלך (שם טו יא). ויי' נחם כי הִמְלִיךְ את שאול על ישראל (שם לה). ויעברהו מחנים וַיַּמְלִכֵהוּ אל הגלעד ואל האשורי (ש"ב ב ח־ט). אבל אדנינו המלך דוד הִמְלִיךְ את שלמה (מ"א א מג). אתה הִמְלַכְתָּ את עבדך תחת דוד אבי (שם ג ז). וילך רחבעם שכם כי שכם בא כל ישראל לְהַמְלִיךְ אתו (שם יב א). וישלחו ויקראו אתו אל העדה וַיַּמְלִיכוּ אתו על כל ישראל (שם כ). חצי העם היה אחרי תבני בן גינת לְהַמְלִיכוֹ והחצי אחרי עמרי (שם

[1]) כך הכתיב והקרי.

יו כא). עבדיך אנחנו וכל אשר תאמר אלינו נעשה לא נַמְלִךְ איש (מ"ב י ה). כי קרע ישראל מעל בית דוד וַיַּמְלִיכוּ את ירבעם בן נבט (שם יז כא). וַיַּמְלֵךְ פרעה נכה את אליקים בן יאשיהו תחת יאשיהו אביו (שם כג לד). נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקענה אלינו וְנַמְלִיךְ מלך בתוכה (ישע' ז ו). וימלך מלך צדקיהו בן יאשיהו תחת כניהו בן יהויקים אשר הִמְלִיךְ נבוכדראצר מלך בבל בארץ יהודה (ירמ' לז א). במקום המלך הַמַּמְלִיךְ אתו (יחזק' יז טז). הם הִמְלִיכוּ ולא ממני השירו ולא ידעתי (הוש' ח ד). וישם כתר מלכות בראשה וַיַּמְלִיכֶהָ תחת ושתי (אסת' ב יז). כי אתה הִמְלַכְתַּנִי על עם רב כעפר הארץ (דה"ב א ט). ותשאל לך חכמה ומדע אשר תשפוט את עמי אשר הִמְלַכְתִּיךָ עליו (שם יא). ויקחו עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וַיַּמְלִיכֻהוּ תחת אביו בירושלם (שם לו א). — ובתו"מ: בא וראה לשון שתפסה תורה למולך כל שתמליכני עליך אפילו קיסם אחד או הרס (ר"ח בן אנטיגנוס, מכי' יתרו ו). חנינא אחי אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכוה שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו (ר"י בן קיסמא, ע"ז יח.). זר שבקרבך אל תמליכהו עליך (ר' ינאי, ירוש' נדר' ט א). - ובהשאלה לאלהים: אמרו לפניו מלכיות שתמליכוהו על כל מעשיו (ר"ע, תוספת' ר"ה א יב). — ובמשמ' התנהג עם פלוני כמו עם מלך: אמר פרעה ליוסף אע"פ שאמרתי לך אתה תהיה על ביתי שעשיתיך מלך על כולם הזהר שתנהוג בי כבוד והמליכני עליך (מד"ר במד' יד). — ובמליצה, *הִמְלִיךְ את יצר הטוב על יצר הרע, נתן לו כח ועז על: אבא תחנה הסידא נכנס לעירו ערב שבת עם חשיכה והבילתו מונחת לו על כתפו ומצא מוכה שחין אחד מוטל בפרשת דרכים אמר לו רבי עשה עמי צדקה והכניסני לעיר אמר אם אני מניח חבילתי מהיכן אתפרנס אני וביתי ואם אני מניח את מוכה שחין אני מתחייב בנפשי מה עשה המליך יצר טוב על יצר רע והכניסו למוכה שחין לעיר ובא ונטל את חבילתו (מד"ר קהל', לך אכול).

— הָפְע', הָמְלַךְ, — הָמְלַךְ על הארץ, הָמְלְכוּ אותו: בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי אשר הָמְלַךְ על מלכות כשדים (דני' ט א). — ובתלמ': ויום שהומלך בו מלך עכו"ם לפניו אסור אחריו מותר (ע"ז ח.). — ובסהמ"א: כי הורודוס מלך יהודה אוהבי הוא אשר הומלך בעצת אגוסתוס אשר ברומה (יוסיפון רפא). ידוע יהיה לכם כי הומלך הורודוס על יהודה כאשר צוה אותביאנוס אגוסתוס מלך מלכים (שם רסד). — ובמליצה, *בבנין התנועות: והם שבעה מלכים, בעשרים ושתים מומלכים, ובכלם הם ערוכים (בן אשר, דה"ט, סי' י).

ב. מלך[1], ממנו ב. מָלַךְ, ב. *הִמָּלְכָה.

ב. מָלַךְ, קל לא נמצא.

— נִפְע', נִמְלַךְ, יִמָּלֵךְ, — נִמְלַךְ עליו לִבּוֹ, חָשַׁב בדעתו, הפך והפך בדבר וההליט: ויחר לי מאד כאשר שמעתי את זעקתם ואת הדברים האלה וַיִּמָּלֵךְ לבי עלי ואריבה את החרים ואת הסגנים (נחמ' ה ו-ז). — ומצוי הרבה בתו"מ: המוצא פירות בשוק ונטלן לאוכלן ונמלך להצניען לא יצניע עד שיעשר (הוספתא דמאי ד ג). השולח פירות לחבירו ונמלך להחזיר נוהג בהן כמות שהיה (שם ל). הרי שתרם שמן על זיתים לאכילה וכו' וענבים על ענבים לאכילה ונמלך לדורכן (תרומ' א ט). הלוקח ירק מן השוק ונמלך להחזיר לא יחזיר עד שיעשר (דמאי ג ב). היתה שדהו זרועה חטים ונמלך לזורעה שעורים (כלא' ב ג). (היתה שדהו) זרועה ונמלך לנטעה וכו' נטועה ונמלך לזורעה (שם ד). (המניח את ביתו) נעול ומצאו פתוח ר"מ מטמא וחכמים מטהרין שהיו גנבים לשם ונמלכו והלכו להן (טהר' ח ד). ואם משאמר הרי זו שלמים נמלך ואמר ולדה עולה הרי זו ולד שלמים (ר' יוסי, תמור' ה ד). נטל את (המים) הראשונים לידו אחת ונמלך ונטל את השניים לשתי ידיו (ידים ב ג). חמשה שמלאו חמשה חביות לקדשן חמשה קדושין ונמלכו לקדשן קדוש אחד וכו' יחיד שמלא חמשה חביות לקדשן חמשה קדושין ונמלך לקדשן קדוש אחד (פרה ז א). כתב לגרש את אשתו ונמלך מצאו בן עירו אמר לו שמי כשמו ושם אשתי כשם אשתו פסול לגרש בו (ספרי דבר' רסט). קידש בבית זה ונמלך לאכול בבית אחר (שמואל, ירוש' ברכ' ו ו). שהיה בלבו לעשות תפושה אחת ונמלך לעשותו שתי תפושות (ר' אליעזר, שם תרומ' ב א). ואפילו יש בדעתו לחזור צריך לבדוק שמא ימלך ולא יחזור (ר' כה, שם פסח' א א). —ונִמְלַךְ עַל דָּבָר, במשמ' זו: עם הארץ

[1]) באשורי מַלָּכֻ, יעץ, החליט. ואולי יש עכ"פ קרבה עם השרש א.מלך.

שאמר כלום הללו הבאתים לתצאתי ונמלכתי עליהם לתרומתי (תוספת׳ תרו׳ ג כח). מצא גיטי נשים וכו׳ לא יחזיר שאני אומר כתובים היו ונמלך עליהם שלא ליתנם (ב״מ א ז). המפנה חפצים מזוית לזוית ונמלך עליהם והוציאן (ר׳ יוחנן, כתוב׳ לא.). לקחן (את הפירות) מתחילה לאדם ונמלך עליהם לבהמה (הוא, חול׳ ז:). חריות של דקל שגדרן לעצים ונמלך עליהן לישיבה (שבת נ.). הוציא חצי גרוגרת לזריעה ותפחה ונמלך עליה לאכילה (רבא, שם עא.).—נִמְלַךְ בִּפְלוֹנִי, שאל בעצתו: אם את הדבר הזה תעשה וגו׳ צא והמלך בגבורה וצוך אלהים ויכלת עמוד ואם לאו אי אתה יכול לעמוד (מכי׳ יתרו, עמלק ב). איעצך ויהי אלהים עמך צא והמלך בגבורה (שם). לעולם אין הקב״ה עושה בעולמו דבר עד שנמלך בבית דין של מעלן (ר׳ יוחנן, ירוש׳ סנה׳ א א). שכל דבר ודבר שיוצא מלפניו טרם הוא נמלך בפמליא של מעלה (רשב״י, מד״ר שמות ו). שבח שפר ושעבוד צריך לימלך (במוכר) (שמואל, ב״מ יד.). מיד יועצים באחיתפל ונמלכין בסנהדרין ושואלים באורים ותומים (ר״ש חסידא, ברכ׳ ג:). כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי (ר׳ יצחק, שם ד.). וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא (שם כט:). כשנתן (הקב״ה את הנפש באדם) לא נמלך בבריה וכשנטל נמלך בבית דין (ר׳ יודן, מד״ר ויקר׳ כד). כיון שאמרו למשה נשלחה אנשים לפנינו התחיל משה עומד ותוהה אמר אפשר לי לעשות דבר עד שאמלך בהקב״ה הלך ונמלך אמר לו כך וכך בניך מבקשים (שם במד׳ טז). ואף משה לא רצה לשלחם (את המרגלים) מדעת עצמו עד שנמלך בהקב״ה על כל אחד ואחד (שם). כשבקש הקב״ה לבראות את האדם נמלך במלאכי השרת אמר להם נעשה אדם בצלמנו (שם יט). אמר להם (דניאל לחבריו) אם כדעתיכם המתינו לי עד שאמלך בגבורה (שם שה״ש, זאת קומתך). היה להם להימלך בגדול (תנחומ׳ בהעלת יח). ואני מבקש להימלך בך איך לעשות (שם משפט׳ ג). — ובסהמ״א: לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן (רש״י בראש׳ א כו). צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו (הוא, שמות כא ד). — ואמר המליץ: ובממלכה הרביעית גברים גבורים, על הכל מאירים, בתוכם המלך מתהלך, ובמשנהו ימלך, ילבישהו מהדרו, ויעטהו מאורו (ראב״ע, אגר׳ חי בן מקיץ). ואם יפול זבוב עליו בחזקה כמו פתי יהי נמלך מהרה (הוא, מעיל יש לי). אשרי הגבר אשר נמלך, נפץ גאון יצרו והשלך (רמב״ע, אגבי אמונה).

מֹלֶךְ[1], ש״ז,—שם אליל בגי בן הנם שהיו מעבירים לו ילדים באש: ומזרעך לא תתן להעביר לַמֹּלֶךְ (ויקר׳ יח כא). איש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בישראל אשר יתן מזרעו לַמֹּלֶךְ מות יומת וכו׳ והכרתי אתו מקרב עמו כי מזרעו נתן לַמֹּלֶךְ למען טמא את מקדשי וכו׳ והכרתי אתו ואת כל הזנים אחריו לזנות אחרי הַמֹּלֶךְ (שם כ ב-ה). אז יבנה שלמה במה לכמוש שקץ מואב בהר אשר על פני ירושלם וּלְמֹלֶךְ[2] שקץ בני עמון (מ״א יא ז). וטמא את התפת אשר בגי בני הנם לבלתי להעביר איש את בנו ואת בתו באש לַמֹּלֶךְ[1] (מ״ב כג י). ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנם להעביר את בניהם ואת בנותיהם לַמֹּלֶךְ אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי (ירמ׳ לב לה).

מַלְכֹּדֶת[3], ש״נ, ככי׳ מַלְכֻּדְתּוֹ,—פח, רשת וכדומ׳ לצוד וללכד בו. Schlinge; piège; noose: כי שלח ברשת ברגליו ועל שבכה יתהלך וכו׳ טמון בארץ חבלו וּמַלְכֻּדְתּוֹ עלי נתיב (איוב יח ח-י).

מַלְכָּה, ש״נ, סמי׳ מַלְכַּת, מ״ר מְלָכוֹת,— אִשָּׁה מֹלֶכֶת, וכמו״כ אֵשֶׁת הַמֶּלֶךְ, Königin; reine; queen: וּמַלְכַּת שבא שמעת את שמע שלמה וכו׳ ותרא מַלְכַּת שבא את כל חכמת שלמה (מ״א י א-ד). והמלך שלמה נתן לְמַלְכַּת שבא את כל חפצה אשר שאלה (שם יג). ששים המה מְלָכוֹת ושמנים פילגשים וכו׳ ראוה בנות ויאשרוה מְלָכוֹת ופילגשים ויהללוה (שה״ש ו ח-ט). גם ושתי הַמַּלְכָּה עשתה משתה נשים בית המלכות אשר למלך אחשורוש (אסת׳ א ט). ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר הַמַּלְכָּה (שם ב כב). ויאמר לה המלך מה לך אסתר הַמַּלְכָּה ומה בקשתך עד חצי המלכות וינתן לך (שם ה ג). ותכתב אסתר הַמַּלְכָּה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תקף לקים את אגרת הפרים (שם ט כט). — ובסהמ״א: ותבער בו המתו מאד אשר הפרה המלכה את תורתו ותבא

---

[1]) השבעים וכמו״כ עקילס העתיקו Μόλοχ. וסבר א׳ גיגר (Urschr. u. Uebersetz. d. Bibel.) כי נקודה של מלה זו לפנים היתה מֶלֶך כמו המלה מֶלֶךְ, ואח״כ נקדו מֹלֶךְ עפ״י הצורה בֹּשֶׁת בכונה של גנאי, והסכימו לזה רב החדשים, אך זה דחוק. ומקור השם הוא כנראה מן השרש א.מלך שממנו השם מֶלֶךְ, במשמ׳ מלכות. וממנו כמו״כ מִלְכֹּם.—[2]) יש סברים וּלְמִלְכֹּם, כמו בפסוק ה.

[3]) מן לכד. משקי מַחֲגֹרֶת, מַחֲלֹקֶת, מַשְׂכֹּרֶת.

לפניו בלא קריאה (יוסיפון נט). והלכתי מארץ הודו ובאתי והיתה שם אשה מ ל כ ה למאד יפה ושמה קנדקי וכו׳ ותשלח קנדקי ה מ ל כ ה אלי אגרת (שם קג).— ובתלמ׳, כנוי לְשַׁבָּת: בואו ונצא לקראת שבת ה מ ל כ ה (ר׳ חנינא, שבת קיט).

מַלְכוּת, מלכת, ס״נ, ככנ׳ מַלְכוּתִי, מַלְכוּתוֹ, מַלְכֻתוֹ, מַלְכוּתָהּ, מַלְכוּתָם, מ״ר מַלְכֻיּוֹת,—א) שררת המלך, המלכה, כמו מְלוּכָה: וירם מאגג מלכו ותנשא מַלְכֻתוֹ (במד׳ כד ז). כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תכון אתה וּמַלְכוּתֶךָ (ש״א כ לא). ושלמה ישב על כסא דוד אביו ותכן מַלְכֻתוֹ מאד (מ״א ב יב). בראשית מַלְכוּת צדקיה מלך יהודה (ירמי׳ מט לד). נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת מַלְכֻתוֹ את ראש יהויכין מלך יהודה (שם נב לא). כל ימי כורש מלך פרס ועד מַלְכוּת דריוש מלך פרס (עזר׳ ד ה). ראשי הגברים אשר לדויד המתחזקים עמו בְּמַלְכוּתוֹ (דהי״א יא י). באו על דויד חברונה להסב מַלְכוּת שאול אליו (שם יב כד). והקימותי את זרעך אחריך אשר יהיה מבניך והכינותי את מַלְכוּתוֹ (שם יז יא). ויבחר בשלמה בני לשבת על כסא מַלְכוּת יי׳ (שם כח ה). ויגדל יי׳ את שלמה למעלה לעיני כל ישראל ויתן עליו הוד מַלְכוּת אשר לא היה על כל מלך לפניו על ישראל (שם כט כה). ויהי כהכין מַלְכוּת רחבעם וכחזקתו עזב את תורת יי׳ (דהי״ב יב א). שבט מישר שבט מַלְכוּתֶךָ (תהל׳ מה ז). כי מבית הסורים יצא למלך כי גם בְּמַלְכוּתוֹ נולד רש (קהל׳ ד יד). ויכתב בדתי פרס ומדי ולא יעבור אשר לא תבוא ושתי לפני המלך אחשורוש וּמַלְכוּתָהּ יתן המלך לרעותה הטובה ממנה (אסת׳ א יט). — בֵּית הַמַּלְכוּת: גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית הַמַּלְכוּת אשר למלך אחשורוש (אסת׳ א ט). ותלקח אסתר אל המלך אחשורוש אל בית מַלְכוּתוֹ (שם ב טז).—דְּבַר מַלְכוּת, מצוה, גזרה של המלך: אם על המלך טוב יצא דבר מַלְכוּת מלפניו ויכתב בדתי פרס ומדי ולא יעבור (אסת׳ א יט).—הֲדַר מַלְכוּת: ועמד על כנו מעביר נוגש הדר מַלְכוּת (דני׳ יא כ).—הוֹד מַלְכוּת: ועמד על כנו נבזה ולא נתנו עליו הוד מַלְכוּת (שם כא). — כֶּתֶר מַלְכוּת, לְבוּשׁ מַלְכוּת: יביאו לבוש מַלְכוּת אשר לבש בו המלך וכו׳ ואשר נתן כתר מַלְכוּת בראשו (אסת׳ ו ח).—ובמשמ׳ זמן הַמְּלוּכָה, Herrschaft; règne; reign: ותשקט מַלְכוּת יהושפט וינח לו אלהיו מסביב (דהי״ב כ ל). ובאחרית מַלְכוּתָם כהתם הפשעים יעמד מלך עז פנים (דני׳ ח כג).— ומועצת הנהגת המדינה: שבעת שרי פרס ומדי ראי פני המלך הישבים ראשנה בַּמַּלְכוּת (אסת׳ א יד).—ב) כמו מַמְלָכָה: כי בכל חכמי הגוים ובכל מַלְכוּתָם מאין כמוך (ירמ׳ י ז). ויעבר קול בכל מַלְכוּתוֹ וגם במכתב לאמר (עזר׳ א א). והם בְּמַלְכוּתָם (נחמ׳ ט לה). והעמדתיהו בביתי וּבְמַלְכוּתִי עד העולם (דהי״א יז יד). ונשמע פתגם המלך אשר יעשה בכל מַלְכוּתוֹ כי רבה היא (אסת׳ א כ). ויבקש המן להשמיד את כל היהודים אשר בכל מַלְכוּת אחשורוש (שם ג ו). ישנו עם אחד מפזר ומפרד בין העמים בכל מדינות מַלְכוּתֶךָ (שם ח). ומה בקשתך עד חצי הַמַּלְכוּת וינתן לך (שם ה ג). וימצאם עשר ידות על כל החרטמים האשפים אשר בכל מַלְכוּתוֹ (דני׳ א כ). וכעמדו תשבר מַלְכוּתוֹ ותחץ לארבע רוחות השמים (שם יא ד). ארבע מַלְכֻיּוֹת[1] מגוי יעמדנה (שם ח כב).—ג) בֵּית הַמַּלְכוּת, משפחת המלכות: ויחזקו את מַלְכוּת יהודה ויאמצו את רחבעם בן שלמה (דהי״ב יא יז).—ובהשאלה, להאלהות: כבוד מַלְכוּתְךָ יאמרו וגבורתך ידברו להודיע לבני האדם גבורתיו וכבוד הדר מַלְכוּתוֹ מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כל עלמים וממשלתך בכל דור ודר (תהל׳ קמה יא-יג).—ומצוי מאד בתו״מ: הוי מתפלל בשלומה של מ ל כ ו ת שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו (ר״ח סגן הכהנים, אבות ג ב). הגפן תתן פריה והיין ביוקר ו ה מ ל כ ו ת תהפך למינות ואין תוכחת (ר״א, סוט׳ ט טו). להודיע שבחו של אברהם אבינו עד היכן היו מ ל כ י ו ת ושלטונים רוצים להדבק בו (רשב״י, מד״ר בראש׳ פב). שש שנים מלכו (היונים) בעילם ואח״כ פשטה מ ל כ ו ת ן בכל העולם כולו (ר׳ יוסי, ע״ז י). מגיד הכתוב שכשיצאו ישראל ממצרים בטלה מ ל כ ו ת ם של מצריים (מכי׳ בשלח ב א). והנה מצרים נוסע אחריהם נוסעים אין כתיב כאן אלא נוסע מגיד שנעשו כולן תורמיות תורמיות כאיש אחד מכאן למדין מ ל כ י ו ת להיות מנהיגות תורמיות תורמיות (שם ב ב). רמז רמז לה

1) כבר העיר ע״ז ריב״ג בהרקמה ובספר השרשים שלו, אמר ז״ל: וג׳מעה ארבע מלכיות אלא אנה עלה ע׳יר אלאצל לאנה לו ג׳מע עלי אלאצל לקיל מלכותות בתא׳ין לכנהם אבדלוא מנ אלתא׳ אלאולה יא׳ אשתהאלא, ע״כ.—ובעבר׳: וקבוצו ארבע מלכיות אלא שהוא לא כעקר כי אם היה נקבץ על העקר היה מלכותות בשני תוין אך המירו התו הראשונה ביוד להקל. וכך רד״ק: ולפי שהתיו וההא שוים באה היוד שהיא מקום ההא בקבוץ תמורת התיו כמשפטה לבוא תמורת ההא וכן נהגו בקבוץ גלות גליות.

(בועז לרות) עתידה מלכות בית דוד לצאת ממך (ר' אלעזר, שבת קיג:). כתב לשום מלכות שאינה הוגנת לשום מלכות מדי לשום מלכות יון (גיט' ה ה). אמר לו (הקב"ה לדוד) כבר הגיע מלכות שלמה בנך ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא (רב, שבת ל.). עדות הוא לבית דוד שכל הראוי למלכות הולמתו וכל שאינו ראוי למלכות אין הולמתו (הוא, ע"ז מד.). מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול מפני שלא היה בו שום דופי (שמואל, יומ' כב:). מצוה לראות גדולי מלכות לכשתבוא מלכות בית דוד יהא יודע להפריש בין מלכות למלכות (ר' יוחנן, ירוש' ברכ' ג א). מפני מה זכה עמרי למלכות מפני שהוסיף כרך אחד בא"י (הוא, סנה' קב:). שלשה דברים צוה אחיתופל את בניו אל תהיו במחלוקת ואל תמרדו במלכות בית דוד וכו' (ב"ב קמז.). (אוריה החתי) מורד במלכות הוה (שבת נו.). אמרפל שמו ולמה נקרא שמו נמרוד שהמריד את כל העולם עליו במלכותו (ערוב' נג.). שגזרה המלכות גזירה שלא יעסקו בתורה ושלא ימולו את בניהם (ר"ה יט.). כשם שבקטנותו הקטין (דוד) עצמו אצל מי שגדול ממנו בתורה כך במלכותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בחכמה (מגי' יא.). דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן שאול ויהוא שנמשחו בפך לא נמשכה מלכותן (שם יד.). (התך) שכל דברי מלכות נחתכין על פיו (ב"ב ד.). אם ראיתה מלכיות מתגרות אלו באלו צפה לרגלו של משיח (ר"א בר אבינא, מד"ר בראשי' מב). ממה שאתה מחדשינו בבוקרן של מלכיות אנו יודעים שאמונתך רבה לגאלנו (ר' אלכסנדרי, שם עח). אשרי משכיל אל דל וכו' זה שמבריח עצמו מן המלכות (שם ויקר' לד). ושלמה היה מושל בכל המלכיות (שם לו). מכאן אמרו חכמים כל מלכות שאין לה יועצים אין מלכותה מלכות (פדר"א ג).— ובפהמ"א: צור הראהו אותיות, ארבע מלכיות ועשר גליות, ובניו בין שני אריות (ר"י הלוי, מי כמוך, סליחי' ליוה"כ). ואמר מלך אחד לאחד מחכמיו מה טובה המלכות לו עמדה תמיד (ר"י זבארה, ספ' שעשוע' ז ז).—*מַלְכוּת הרשעה, בפרט רומא: ק"פ שנה עד שלא חרב הבית פשטה מלכות הרשעה על ישראל (ר' ישמעאל בר"י, שבת טו.). פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה בא פפוס בן יהודה ומצאו לר"ע שהיה מקהיל קהילות ברבים ועוסק בתורה אמר לו עקיבא אי אתה מתיירא מפני מלכות הרשעה (ברכ' סא:). בראשונה לא היו (אוסרים סוסים במרכבה) אלא שתים וכו' עמדה מלכות הרשעה ועשה אותן ד' (ירוש' כלא' ח ב).—*מַלְכוּת שמים, שלטון האלהים: למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואח"כ מקבל עליו עול מצות (ר"י בן קרחה, ברכ' ב ב). לכשישב הקב"ה על כסא מלכותו ותהיה ממלכתו באותה שעה מלחמה לה' בעמלק (ר' יהושע, מכי' בשלח, עמלק ב).—והברכה: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (תפ' י"ח, שמע).—*שִׁעְבּוּד מַלְכֻיּוֹת, עי' שִׁעְבּוּד.—ד) *נוסח תפלה לר"ה שמדבר שם על מלכות אלהים: אמרו לפניו מלכיות שתמליכוהו על כל מעשיו (ר"ע, תוספת' ר"ה א יב). אם אינו תוקע למלכיות למה הוא מזכיר (הוא, משנה שם ד ה). סדר ברכות אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכיות עמהן ואינו תוקע (ר"י בן נורי, שם).—*ובמשמ' המגן של המלכות, צורת הנשר וכדומה: כדרך המלכים המנצחין ותופשין העיירות ולוקחין הרומחים והמלכות תלוי עליהן ועולין על ראש המגדל ומוליך ומביא לכל רוח (אבן ירחי, המנהיג, לולב לט).—ה) *בלשון המקובלים, אחת הספירות: ואלו הן (עשר הספירות) הראשון נקרא כתר וכו' הי' מלכות (כריתות' מסכ' אצילות). כתר חכמה בינה חסד ת"ת גבורה נצח יסוד הוד מלכות (רמח"ל, חוקר ומקובל ו).

***מַלְכִּי**, מלכיי, ת"ז, נקי' מַלְכִּית, מ"ר מַלְכִּיִּים, מַלְכִּיּוֹת.— של המלך: נאמר כי יד על כס יה וכו' אין הכסא המלכיי שלם (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ג א). לאיש כפרי הנולד בין אנשי מקומו שלא ראו מימיהם המלך ולא ידעו מה הוא וכו' וצוה המלך שיפותחו בו פתוחי חותם כליו והרושם המלכיי כאחד משאר עבדיו (ר"א בלוס, נוה שלום יג). אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' וכו' שההצלחות הגופיות והמלכיות הנזכרות בפסוקים הקדומים כגון נצחון האויבים ורבוי התבואות אינן אושר אמיתי (ר' יצחק ברא"ה, חזוק אמונ' א יח).

מִלְכֹּם[1], — שֵׁם אלה העמונים: וילך שלמה אחרי עשתרת אלהי צדנים ואחרי מִלְכֹּם שקץ עמנים (מ"א יא ה). יען אשר עזבוני וישתחוו לעשתרת אלהי צדנים

[1]) לא נתברר בודאות פרוש שם זה, וי"א מַלְכָּ ע"מ פֻּעְלָם, וי"א הרכבה מלך־עם.

לכמוש אלהי מואב ולמלכם אלהי בני עמון (שם לג). לעשתרת שקץ צידנים ולכמוש שקץ מואב ולמלכם תועבת בני עמון (מ"ב כג יג).

מַלְכָּם,—כמו מִלְכֹּם: הילילי חשבון וכו' כי מַלְכָּם[1] בגולה ילך כהניו ושריו יחדיו (ירמ' מט ג).

מַלָּכֶם. — מרכב מן מַה־לָּכֶם, ועי' מה.

מְלֶכֶת[2]), ש"נ, בסמי' עם שמים, מְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם,— שֵׁם אלילה שהיו עֹבדים אותה קצת היהודים בהסך לה נסכים ובאפית כַּוָּנִים: האינך ראה מה המה עֹשים בערי יהודה ובחצות ירושלם הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כונים לִמְלֶכֶת[3]) השמים (ירמ' ז יז־יח). כי עשה נעשה את כל הדבר אשר יצא מפינו לקטר לִמְלֶכֶת[3]) השמים והסיך לה נסכים כאשר עשינו אנחנו ואבתינו מלכינו ושרינו בערי יהודה ובחצות ירושלם ונשבע לחם ונהיה טובים ורעה לא ראינו ומן אז חדלנו לקטר לִמְלֶכֶת[3]) השמים והסך לה נסכים חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו וכי אנחנו מקטרים לִמְלֶכֶת[3]) השמים ולהסך לה נסכים המבלעדי אנשינו עשינו לה כונים להעצבה והסך לה נסכים (שם מד יז-יט).

א.מלל, מִמנו א.מַלַּל, מִלָּה, ⁕מִלּוּל, ב.⁕מְלֶל, ⁕⁕מִלּוֹן.

א.מָלַל, קל לא נמצא.

—פִּע', מִלֵּל, מִלֵּלוּ, יְמַלֵּל, תְּמַלֵּל.—מִלֵּל פלוני, דִּבֵּר, אָמַר: reden, sagen; parler, dire; speak. say: ותאמר מי מִלֵּל לאברהם היניקה בנים שרה (בראש' כא ז).— וקצת במשמ' סִפֵּר: מי יְמַלֵּל גבורות יי' ישמיע כל

[1]) וי"א כי הכונה כאן המלך שלהם.

[2]) משקל עֲטֶרֶת, ועי' הערה לקמן. — [3]) כך הנקוד בנסחה המסורה. וגם זה ראיה כי המסורה התאמצה למסר לנו הקריאה שהיתה באמת בקבלה אצלם ולא מה שבדו מלבם לפי הצורה החיצונה, יען לפי הצורה הנהוגה היה עליה לנקד לְמַלְכַּת. ואעפ"כ נראה כי הקדמונים ראו במלה זו פשוט צורה אחרת נרדפת עם הצורה מַלְכָּה. ת"י: לכוכבת שמיא. וכן רש"י: כוכב הגדול. ויש שאמרו שהיא מְלֶאכֶת, כך גם רד"ק. השבעים תרגמו במקום הראשון στρατιά, ר"ל צבא השמים, אך במקום השני βασίλισσα, במשמ' מַלְכָּה. ורב החדשים הסכימו כי הכונה בזה לעשתרת, מפני שמצאו בכתבי היתדות של הבבלים נזכרה עבודת עשתרת באפיית כַּמָּן, שבמלה זו הם רואים את המלה כַּוָּנִים שבירמיהו: אכל כ מ נ (Zimmern, KAT 441).

תהלתו (תהל' קו ב). עד אן תְּמַלֶּל־אלה ורוח כביר אמרי פיך (איוב ח ב). הנה נא פתחתי פי דברה לשוני בחכי ישר לבי אמרי ודעת שפתי ברור מִלֵּלוּ (שם לג ב-ג).—ואמר בן סירא: מ ל ל שב כי הוא[1]) לך והצנע שכל ואל תמנע שיר (ב"ס גני' לה ג). — ובתו"מ: (חיות המרכבה) עתים חשות עתים מ מ ל ל ו ת בשעה שהדיבור יוצא מפי הקב"ה חשות ובשעה שאין הדיבור יוצא מפי הקב"ה מ מ ל ל ו ת (חגי' יג:). ורוח הקדש אומרת מי הקדימני ואשלם מי קלס לפני עד שלא נתתי לו נשמה מי מ ל ל לשמי עד שלא נתתי לו בן זכר (ר' ירמיה בר"א, מד"ר ויקר' כז). אשרי עין שזכתה בו (במשיח אפרים) ש מ ל ל לשונו סליחה ומחילה לישראל (פסיק' רבתי, סוף אשים). — ובסהמ"א: מנעימי מלל י מ ל ל ו בקול ה' מלך, נוצצי נוגה ינצחו בקול ה' מלך (ר"א קליר, אדירי איומה, יוצר א ר"ה). איכה מ ל ל ת במואסך, למחות ביד מונים מנשאיך (הוא, איכה אלת, קיני לת"ב). ומי זה י מ ל ל גבורותיך או ישמיע תהלותיך (רסע"ג, תפלה, ה' שפתי). אומר בדעת אז מ ל ל בשומו אדני מטבעת, בשלשה עולם שכלל בחכמה ובתבונה ובדעת (ר"י בן אביתור, עבודה, אל אלהים). הנה לזות שפה ומישרים מ ל ל וסורה ממסר מעל (ר"ש הנגיד, לעי התתאונן). גדל גאונך ל מ ל ל שפתות לא יכילו (ר"י אבן גיאת, יה כל נספר). ממעמקים אקרא נגדך ואהים, בקראי ענני יום מ ל ל ת י בסוד כמהים (רשב"ג, אלהים אלי). הלא אם מעלנו ודרך העוינו, ושקר מ ל ל נ ו ותפל חוינו, ופת שוא אכלנו ויין ריק רוינו, הן שבנו וחלנו וטובך קוינו (ר"י הלוי, יום אענך). אמת כל חוללת, ובו לא עמלת, רק בפיך מ ל ל ת (ראב"ע, אלהי הרוחות). והמלאכה אשר בה התהללת וגדולות מ ל ל ת תהיה לך לעזר בטרם ברעב תמות (ר"י חריזי, איתיאל ט). אמר חברו השלישי נסכלת באשר מ ל ל ת כי אין מדה טובה ויקרה כאמץ לב וגבורה (הוא, תחכמוני יט). ואשמיע בקול הודיותך, ואספרה בקול כל נפלאותיך, ואשר ידעה נפשי אחבירה, א מ ל ל גבורות ואדברה (פהי"ת ליום א, אמירה). — ⁕מִלֵּל עַל פלוני, במשמ' דִּבֵּר: יוצאין היינו ללקט בפגי שביעית ושמענו פלוני מ מ ל ל על פלונית אשתו אשה פלונית מ מ ל ל ת על בניה (ירוש' כתוב' ב י). — ⁕מִלֵּל בפלוני, במשמ' של גנאי: בבית מישור מרוצה יש לסוסים והעובר בראש כלם יהולל, והבוקר לכל

[1]) כך בפנים, ועל הגליון הולך. ואולי צריך

רואה מגולה ומי מלל באישים בו ימולל (ר״ש הנגיד, בן משלי ג). — *מְמַלֵּל, מדבר: ומילת מי לא תפל על אדם ועל חי ואמר דונש כי מי יפל על החי הממלל וזולתי הממלל והוא מצוי במקרא (תשו׳ דונש על רסע״ג 172).

— פעֵ׳ *מִלֵּל, יְמַלֵּל, מְמַלֵּל: ומי מלל באישים בו ימולל (ר״ש הנגיד, בן משלי ג). בחמשה כלים (האותיות) ממוללות והמה יעלו לזכרון שמות ואם מלין או פעולות (ר״מ פרוביגנלו, בסס קדמון ג).

— התפ׳, *הִתְמַלֵּל[1]: דין נשמע קריאת שמע בכל לשון להתמלל (שלמה בן יהודה, בתי פעמים, קונט׳ הפיוט׳ קד). יומם הפך לליל, בכן יגמר הלל, ע״ז בכן יתמלל, מפי יונק ועולל (רשב״י הבבלי, אין צור, שבת א׳ חנוכה).

ב. מלל, ממנו ב. מָלַל, מְלִילָה.

ב. מָלַל, פ״י, מוֹלֵל, — א) מָלַל באחד מאבריו, עשה בו תנועה: קרץ בעינו מוֹלֵל[2]) ברגלו מרה באצבעתיו (משלי ו יג). — ובסהמ״א: אינם מדברים אך מוללים באצבעותיהם ועושים איזה אות בראש או ברגל עד שיבינו מה שהם רוצים (ר״י הכהן, מגיד גבולות, כ״י כרנין). — ב) *מָלַל שבֹּלת בין אצבעותיו, חכך אותה בין אצבעותיו להוציא ממנה הבר, או צמחי בשמים לקלוט הריח: מוללין את המלול ומציעין את המוצע (ר׳ אליעזר, תוספתא שבת יד יז). המולל מלילות מערב יום טוב מנפיח בקנון ובתמחוי (שם). המקלף שעורים מקלף אחת אחת ואוכל וכו׳ המולל מלילות של חטים מנפח מיד ליד ואוכל (מעשר׳ ד ה). מוללין[3]) מלילות ומפרכין קטניות ביום טוב (בבלי, בצ׳ יג:). כגון שהכנים שבלין לעשות מהן עיסה ונמלך עליהן למוללן ביום טוב (שם יג.). — וצמחי בשמים כדי להריח: מטלטלין עצי בשמים להניף ולהריח בהן לחולה מוללו ומריח בו ולא יקטמנו להריח בו (תוספתא שבת ה ט). הבילי אזוב והסיאה והקורנית וכו׳ מולל בראשי אצבעותיו ואוכל ובלבד שלא ימלול בידו הרבה (שם יד יג). — וכנה וברומי׳: המפלא את כליו מולל וזורק ובלבד שלא יהרוג (תוספ׳ שבת יו כג). (המפלא את כליו) נוטל וזורק ובלבד שלא ימלול (הלכ׳ פסו׳, שם). פשפש זה ארכו כרחבו וטעמו כריחו ברית כרותה לו שכל המוללו מריח בו (נדה כח:). — ובסהמ״א: אפילו אם מולל באצבעו הגדולה על שאר אצבעותיו (ר״ח כול׳ יג:). כמין גרגרין של שעורין שנעשין בזמן שאדם מולל ידו אחת על חברתה בעת שידיו מלוכלכות בטיט או בבצק או בזיעה (ר״י מן התפוחים, ל״ד, ערך מלמלין). שמוללין מן העיסה בין האצבעות דקים כמו ראשי שבולת וקודם שיעור הליכת מיל מתיבשים כעץ יבש (ר״י הגיז, הלכ׳ קטנות קנ). — ג) *מָלַל את הקדרה בקמח, נתן בתבשיל קמח וחמץ והגיסו: אין מוללין את הקדירה בפסח והרוצה שימלול נותן את הקמח ואח״כ נותן את החומץ (פסח׳ מ:).

— נפע׳, *נִמְלַל, — נִמְלְלָה ידו בחברתה: כשתהיה יד אדם מלוכלכת בטיט עבה או אם לש בצק בידו ונמלל ידו אחת על חברתה נעשין על ידיו כמין גרגרין של שעורין (רה״ג, מקוא׳ ט ב).

— התפוע׳, *הִתְמוֹלֵל, יִתְמוֹלֵל, יִתְמוֹלְלוּ: בלי בכה סלעים הם ירצו כי לפוצצים פטישים יהליקו כי כליות חטה יודקו במורג וצקלון אביב ביד יתמוללו (בן עילאי, בגוף הערבי מספ׳ הגלוי לרסע״ג).

ג. מלל[1]), ממנו ג. מָלַל.

ג. מָלַל, פ״ע, עתי׳ יִמַּל, וַיִּמַּל, יִמָּלוּ, — מַל הַצֶּמַח, נפסקה רעננותו ורפה ונטה לְבֹּל: מתחת שרשיו יבשו וממעל יִמַּל קצירו (איוב יח יו). כציץ יצא וַיִּמָּל ויברח כצל ולא יעמוד (שם יד ב). כי כחציר מהרה יִמָּלוּ וכירק דשא יבולון (תהל׳ לז ב). וכראש שבלת יִמָּלוּ (איוב כד כד).

— פוע׳, מוֹלֵל, יְמוֹלֵל, — כמו קל יִמַּל: בבקר יציץ וחלף לערב יְמוֹלֵל ויבש (תהל׳ צ ו). — ואמר המליץ: ומה להיות: כי יאות לך. — [1]) כך גם בארמית.

[1]) רק בעברית. ואולי בערב׳ נשמר שרש זה במשמ׳ משאלה, בענין רגש כמו עיפות ורפיון שאדם מרגיש מאיש כבד שמשעמם אותו בדבריו, ואולי הוא השרש של a) בערב׳ במשמ׳ אדם שיש לו שחפת.

a) سلّ

[2]) השבעים תרגמו σημαίνει, במשמ׳ עשה אותות, רמז. עקילס: τρίβων, ר״ל חכך ושפשף זו על זו. וכך רש״י ורב החדשים. וכעין זה פשיטא: תכס, ר״ל דרך, דרס. אך ראב״ע פרש: מולל דובר. וכעין זה רד״ק בספר השרשים שלו, אמר וז״ל: ומן הענין הזה (מענין דבור) הפעל הקל על דרך ההשאלה מולל ברגליו כענין קורץ בעיניו כלומר כאילו מדבר ברגליו כשרומז בהם. ע״כ. וכפי הנראה נגררו אחרי ריב״ג, עי׳ במשתלחק דף 201. —

[3]) ופרשו שם (יג:): אביי משמיה דרב יוסף אמר חדא אחרא ורב אויא משמיה דרב יוסף אמר חדא אתרתי.

יאמר אנוש חציר ימולל, לבד חלות פני יוצרו ופלל (ר״י זבארה, בתי הנפש).

—הִתְפּוֹעֵ׳, הִתְמוֹלֵל, יִתְמֹלָלוּ,—כמו קל ופועַ׳: ימאסו כמו מים יתהלכו למו ידרך חצו כמו יִתְמֹלָלוּ[1]) (תהל׳ נח ח).

ד׳ **מלל**[2]), ממנו ד.*מָלַל, *מֶלֶל.

ד׳ ***מָלַל**[3]), פ״י, מַל, מוֹלֵל, לְמֹלֵל, (למוללן), יִמְלוֹל, יָמֹל, (ימול),—מַל, מָלַל את הבגד, החֲגוֹרָה, וכיוצא בזה, כפף את שפתו ותפר את הכפוף כדי שלא יִקָרַע וכדומ׳, säumen ; ourler ; to hem: העושה הגור מצדו של בגד ומצדו של סדין בית שמאי מטמאין ובית הלל מטהרין עד שעה שימול[4]) מאמצעיתו של בגד ומאמצעיתו של סדין ומל[4]) מרוח אחת בית שמאי מטמאין ובית הלל מטהרין עד שימול מצדו השני (תוספתי כלי׳ ב״ב ה ז). משיחות של ארגמן אסורות (משום כלאים) מפני שהוא מולל[5]) עד שלא קושר (ר׳ יוסי, כלא׳ ט ט). וכולן (כל הקרעים שהאבל קורע) רשאין לשוללן ולמוללן[6]) וללוקטן ולעשותן כמין סולמות אבל לא לאחותן (מו״ק כו.).

— ובסהמ״א: בגד חשוב לתלות בצוארה כנגד לבה שלא יפול מה שהיא אוכלת על בגדיה ויש לו מקום שנצים כעין שעושים למכנסים ותוחבת בו רצועה רחבה ומוללתו סביב הרצועה (רב״י שבת נז:). העושה חגור מצואר[1]) של בגד ומצדו של סדין אינו מקבל טומאה עד שימלול שפתותיו עשאהו מאמצע הבגד ומאמצע הסדין אינו מקבל טומאה עד שימלול מצד השני (רמב״ם כלים כב יז). דרך תופרי בגדים למלול מן הבגד לכפלו מעט סביב התפירה ואח״כ תופר (ר״ש כלים כז ה).

א. ***מֶלֶל**[2]), ש״ז,— כעין חוטים ארוכים בשפת הבגד וכיוצא בזה, Franse ; frange ; fringe: שלש על שלש שאמרו חוץ מן המלל[3]) (כלים כח ז).—ובסהמ״א: מנהג עושי מחצלאות כשמשלימין המחצלת כשאר כמין מלל וגודלין אותן בכל שתי טפחים גידול אחד וקושרו שלא יסתר הארוג (ערוך, ערך מעדן). מותר להתעטף בטלית שיש בשפתותיה מלל אע״פ שהן חוטין ארוכין ואע״פ שאינן נוי הטלית (רמב״ם שבת יט כ).

ב. **מֶלֶל**, ש״ז,—כמו מִלָּה: מנעימי מלל ימללו בקול ייי מלך (ר״א קליר, אדירי איומה, א ר״ה). ומלל לא מלל, ושם אל לא חלל (תפו׳ תלמידי דונ׳, את מי חרפת). בבואך להדיק דאבי, מלל פצת להיטיבי, שובי שובי (רשב״י, אלה וכאלה, שבת הוחנ״פ). מי כמוך מללו במלל, נטית נגדם פגרם לחלל (יוצר ז׳ פסח, ויושע אל). ואין פרי פיהו כי אם מלל לשונו וצפצוף שפתיו ובזה הוא נפרש מכל בעלי חיים (ר״א בר״ח הנשיא, הגיון הנפש ב). כי במלל תגלה חכמה ושכל במענה הלשון (ב״ז, תרגום ב״ס ד כה). שיח רשעים כמשא בדרך ומלל צדיק נעים לאזן (שם כא יח).

---

[1]) המליצה קשה, והחדשים משבשים הנסחה ומגיהים הגהות מתחלפות.

[2]) עי׳ הערה להערך.

[3]) בערב׳ כמו שלל, אך בעברי׳ יש הבדל ביניהם, ועי׳ הערה לקמן.—[4]) מכאן נראה ברור כי הכונה בהפעל מלל היא לכפיפת שפת הבגד ותפירת הכפיפה.—[5]) כאן אין להכריע מתוך עצם המאמר לאיזו פעולה הכונה בפעל מולל. רמב״ם פרש בזה״ל: משיחות של ארגמן עבותות של ארגמן מנהג עושיהן לקבץ מהן רבות ולקשור אותם בחוטי פשתן והוא אומר שהם כלאים שהחוט ההוא יפתל אותו עם הארגמן ואז יקשור בו ובמעשה ההוא שהוא פותל יהיה טווי וזה ענין שאמר מולל עד שלא קושר. ע״כ. ובמשמ׳ אחרת ר״ש, אמר נז״ל: שדרך לתופרן בחלוק או לקושרן שלא ינתק מן החלוק וכו׳ קודם שיקשור בה מתניו דרכו לחבר במלילה החגור של צמר עם החלוק של פשתן. ע״כ. וכעין זה מהר״י בן מלכי צדק: קושר הרבה. ומדברי הגמ׳ ירוש׳ על זו המשנה כמו״כ אין להכריע, מפני שעצם כונת הגמ׳ לא נתברר היטב, וז״ל: אית תניי תני מותרות מאן דאמר אסורות כגון אילין טרסייה דהוא מכפת ביה מאן דאמר מותרות דהוא שניץ גרמיה והיא נחתא לה. ע״כ. ופרש הר״ש את החלק השני מזה המאמר: דאגד בה לבד ואינו כופתה בחלוק ועולה ויורדת.—[6]) מכאן ראיה כי בעברית יש הבדל בין שני הפעלים שלל ומלל, שבערבי׳ הם נרדפים במשמ׳ אחת של התפירה בתכיפות מרוחות, ארעיות, קודם התפירה השניה הקבועה. הערוך בערך מל הראה מקום להמשנה כלא׳ ולהגמ׳ כאן, אך לא פרש. רש״י: למוללן לקפל בגד בתפירה. וכך בעל או״ז: אוחז שני ראשי הקרע בין שתי אצבעותיו וכורכן יחד כעין כריכת ספרים ותוחב שנים שלש תפירות (אז״ז זרוע, הלכ׳ אבלות). וכבר השתמש רש״י בפעל מלל בלשונו במשמ׳ זו. — [1]) בס״א מצדו.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) פרש גאון וז״ל: מלל זהו שיור שמשייר אורג בתחילת בגד ובסוף בגד שיעור שתים שלש אצבעות והוא ענף של בגד כיון ששתי לבדו הוא ואין בו ערב אין מצטרף לאריג ושם אותו ענף מלל ובלשון ערבי הודב (תשו׳ הגא׳, כ״י גנזי, גנזבורג 322). והעתיק הערוך בערך מל דברי הגאון. וכן רה״ג בפרושו להמשנה: ופירושו בלשון רבנן כרכושתא והוא כרוספדין בלשון יווני והוא כמין הוטין יתירין היוצאין בבגד משני קצותיו ושמו בטיית הֻדְב. ע״כ. וכן ערוך תלמודי ערבי כ״י בריש׳ מוז׳, למחבר לא ידוע׳ מתרגם: מלל אלהדב.

*מַלָּל[1], ש״ז, מ״ר מַלָּלִים, — מַלַּל הבגד וכדומה, שפתו המלולה, הכפופה ותפורה, hem ; ourlet ; Saum : הקורע (על מת) מן המלל[2] מן השלל מן הרדיד אינו קרע מן האיחוי הרי זה קרע (ירוש׳ מו״ק ג ז). הקורע מתוך השלל מתוך המלל[2] מתוך הלקט מתוך הסולמות לא יצא (בבלי שם כו:).

מַלְמָד, ש״ז, — מַלְמַד הבקר, מוט עם דרבן בראש לְיַשֵּׁר את הבקר החרשות : ואחריו היה שמגר בן ענת ויך את פלשתים שש מאות איש בְּמַלְמַד הבקר (שפט׳ ג לא). — ובתו״מ : כוש שבלע את הצינורא מלמד שבלע את הדרבן (כלים ע ו). ג׳ שמות יש לו מרדע דרבן ומלמד מרדע שהוא מורה דיעה בפרה דרבן שהוא משרה בינה בפרה מלמד שהוא מלמד את הפרה לחרוש בשביל ליתן חיים לבעליה (ירוש׳ סנה׳ ז א). המשנה קראת אותו מרדע והמקרא קרא אותו דרבן ומלמד (ר׳ תנחומא, מד״ר במד׳ יד).

*מְלַמֵּד, ש״ז, נקי׳ מְלַמֶּדֶת, מ״ר מְלַמְּדִים, מְלַמְּדוֹת, — מי שֶׁמְּלַמֵּד ילדים תורה, חכמה, וכיוצא בזה: התקינו שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בירושלם וכו׳ עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות[3] בכל מדינה ומדינה (רב, ב״ב כא.). אחד מבני חצר שביקש לעשות רופא אומן וגרדי ומלמד תינוקות בני חצר מעכבין עליו (שם). והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע זה דיין שדן דין אמת לאמתו וגבאי צדקה ומצדיקי הרבים ככבים לעולם ועד אלו מלמדי תנוקות (שם ח:). הלך (ר׳ עקיבא) הוא ובנו וישבו אצל מלמד תינוקות אמר לו רבי למדני תורה (אדר״נ ו). מלך בשר ודם אינו יכול להיות עושה מלחמה ולהיות סופר ומלמד תינוקות (מד״ר שמות כח). נאור לחייך בתורים אלו סופרים ומשנים ומלמדי תינוקות באמונה (שם שה״ש, נוסחן). — ובסהמ״א : וישכר לו מלמד הגון ואתו מ׳ אברהם החבר ללמדו לשון המקרא (קטע מכתב לאביתר הכהן, סעדיאנא, בכתב 90). קנה להם בכל כחך ספרים, ושים להם מלמד מנעורים (רה״ג, שערי מוסר השכל לג). רב שמואל בר שילת מלמד תינוקות היה (רש״י ב״ב כא.). מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר וכל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן מחרימין את אנשי העיר עד שמושיבין מלמדי תינוקות (רמב״ם ת״ת ב א). מלמד התינוקות שהוא מניח התינוקות ויוצא וכו׳ או שהוא מתרשל בלימודן ה״ז בכלל ארור עושה מלאכת ה׳ רמיה לפיכך אין ראוי להושיב מלמד אלא בעל יראה מהיר לקרות ולדקדק (שם ג). עשרים וחמשה תינוקות למדים אצל מלמד אחד וכו׳ היו יותר על ארבעים מעמידין להם שני מלמדי תינוקות (שם ה). מוליכין את הקטן ממלמד למלמד אחר שהוא מהיר ממנו בין במקרא בין בדקדוק (שם ו). ומכאן נראה למהר״ר יצחק שאסור למלמד להשכיר עצמו לבעל הבית שיש לו מלמד אחר בביתו כל זמן שהמלמד בביתו שמאחר שהוא שכיר שם ילך המלמד במקום אחר להשתכר שם אם לא שיאמר בעה״ב דאין רצונו לעכב המלמד שלו (תוספ׳ קדוש׳ נט. ד״ה עני). וכבר נאמר כי המלמד לא יוכל להשיב מי שטבעו רע שיהיה טוב (רס״ט פלקירא, אגר׳ ההלו׳ ב׳ JQR NS, I, 483). וששאלת על המלמד שלוה מעותיו ביד בע״ה וכו׳ אם יש לו דין על המלמד ילך אחריו ויתבענו לדין אפילו אם יש למלמד מעות ביד שמעון (מרדכי כתוב׳, סי׳ רלב, בשם הר״מ). מלמד החוזר בו ומורד בבעל הבית ואינו רוצה לגמור מלאכתו (הוא, ב״מ, סי׳ שמג). ונשאל לרבינו מאיר על מלמד שהתחיל ללמוד ואמר לו בעה״ב לך מעמדי איני חפץ בך ונתרצה המלמד ושוב חזר בו בעה״ב ורוצה לעכבו והמלמד אומר מחלת שעבודי ואיני רוצה ללמוד לך יותר (שם שמו). כתב הר״ר יואל הלוי מי ששכר מלמד לבנו וחלה התלמיד וכו׳ (טור חו״מ, סי׳ שלד). הח״ק הלז נתיסדה שהמה יפקחו על כללות למוד התורה על כל המלמדים דפה הן מלמדי דרדקים או מלמדי גמרא שלא יעשו מלאכתם רפויה (פנק׳ קראקא, משנת ביא, אוצ״ס ד א). אין לקבל

---

[1]) משרש ד.*מלל, ועי׳ הערה לקמן גם בענין הנקוד. — [2]) לא נתברר נקוד מלה זו. מסורה ממשית אין, ונקוד קדמון לא נמצא. ובמשמ׳ מלה זו, הנה אין ספק בדבר כי זה שם נגזר מהפעל ד.*מלל הקודם ופרושו הוא כפרוש הפעל ההוא. ואעפ״י שכמעט כל המפרשים הישנים וגם החדשים רואים במלה זו את המלה מלל שבמשנה כלים כח ז, וצריך היה איפוא מהראוי להביאה בערך א.מֶלֶל ולנקדה כמו״כ בשש נקודות, אך כבר העיר הר״ש שם ואחריו הרא״ש, כי יש להבדיל בין אלה שתי המלות. ולכן, באין לנו נקוד מסור בקבלה להמלה מלל כאן, קבעתי לה נקוד פְּעַל כדי שיהיה הבדל גם ברבים: מֶלֶל מְלָלִים, מַלַּל מַלָּלִים.

[3]) בכ״י אין המלים מלמדי תינוקות. וכן אין גם בדפוס פיזרו.

שוב מלמד אל תוך שום קהלה או ישוב במדינות ליטא בלתי היות בידו כתב הרשאה מב"ד שבעירו שנוסע ברשות וברצון אשתו (פנק׳ תקנ׳ ועד קהל׳ ליטא מדינת שנ״ג, סי׳ לס). קצת מלמדים מחניפים לאבי הילד וממהרים להתחיל עמו ללמוד משניות בטרם ידע הנער המקרא על מכונו גם מתחילין ללמוד גמרא בטרם ידע ויבין המשנה (שם, שנת שנ״ט, סי׳ ב״ג). סופר או מלמד שעשו תנאי עם בעל הבית לכתוב או לקרות (כלבו קטו.). עוד מעט בעבור המנחה בקום המלמד ממשכב הצהרים תחת גערתו בם (אבן בחן עז.). שאם הם תינוקות הרבה לא יוכל שאת אותם מלמד אחד לבדו ולא יוכל ללמדם כראוי ודי למלמד אחד בכ"ה תינוקות (ראש׳ חכמה, גדול בניס). בכל עיר ועיר יעמידו להם שלשה מלמדים וכו׳ בכשביר הראשון ילמדו כל נערי העיר אצל המלמד האחד אשר לו עוזרים כפי הצרך תנ"ך וצחות מליצת לה"ק וכו׳ אצל המלמד השני לשונות העמים וכו׳ (ר״י סטנוב, דברי ריבות כב). — ואמר המקונן: ודמי פרנסים וחזניהם, ודמי דיינים וסופריהם, ודמי מלמדים ותלמידיהם, ודמי אנשים ונשותיהם, נהרגו כלם יחד, על קדוש שמך המיוחד (ר׳ שמשון מרפורגו, חנת ה׳, סליח׳ ער״ה). — ולנק׳: ובעוה"ר אינו יודע (הילד) מה היא ברכת התורה וברכת הנטילה לפי שהמלמדים או המלמדות יאמינוהו מורגל מיום שמוטל בעריסה לידע זאת וכו׳ והותר לתת למלמדים ומלמדות בשכר הבטלה (בבתי מכיניו, בריד מעיל יו). — ובלשון הקראים בכלל הכם וגדול בפרט במקרא: הספרים המוגהים המבוארי׳ אשר עשה המלמד אהרן בן משה בן אשר נוחו בגן עדן (מחז׳ כ״י פטרבורג, מובא במבוא דה״ט IX). זה החלוף אשר נמצא בין שני המלמדים אהרן בן משה בן אשר ומשה בן נפתלי ירחמם אל (הורי׳ הקורא 109). מקצת המלמדים יקרא אותה (את המלה לא שבפסוק ויאמר לא כי צחקת) בדגש (שם 112).

מַלְמְדוּת, ש"נ, — מלאכת המלמד ואומנותו: והרופא אשר נקרא לעזרתי החריץ לשפוט כי עמל המלמדות היתה בעוכרי והיא הביאה את כל הרעה ההיא עלי (מא״ג, דביל ב כט). והיום אלצוהו מצרים ומרעים לעזוב את חית ידו זאת ולהסתפח אל המלמדות היא הפרוזדור לפני טרקלין המיתה (אגר׳ יל״ג לה). כי חלוש המזג אנכי מעודי ועבודתי עבודת המלמדות החריבה את מקור חיי ודללה בריאותי (שם ס).

א. **מִלְמוּל**[1], ש"ז, מ"ר מִלְמוּלִים, — כעין גרעינים דומים לשעורים, יתהוו על הידים המלכלכות כשיחכך אדם אותן זו בזו: ובצק שתחת הצפורן והמלמולין[2] וטיט היון וטיט היוצרין (מקוא׳ ט ב). — ובסהמ"א: לרסק ולטחון בין אצבעותיו בשבת אותם צרורות ומלמולי העפר ההוא הנדבק ונצרר יחד מחמת הלחות שבו (שו״ת מים רבים, או״ח כח). צריך ליזהר בתפלה או באכילה שלא ליגע בשוק וירך ובמקומות המכוסים באדם לפי שיש בהם מלמולי זיעה וממאיסין הידים (הלכות או״ח, נע״י ד כא).

ב. **מִלְמוּל**, ש"ז, מ"ר מִלְמוּלִים, — פטפוטי דברים: מלמול גפלאפער (ב״ז, מלון גרמני-עברי).

***מִלְמֵל**, פ"ע, מְמַלְמֵל, מְמַלְמְלִין, — כמו מִלֵּל, ובפרט בכונה של לגלוג וזלזול: שהיו ליצנים שבאותו הדור ממלמלין בפיהם ומפריזין באצבעותיהם ואומרים החזון אשר הוא חוזה וגו׳ (ר׳ יצחק, מד״ר קהל׳, אין אדם שליט).

***מֶלַע**[3], ש"ז, מ"ר מְלָעִים, (מלעין), — מֶלַע הַשִּׁבֹּלֶת, כעין שערות ארכות שבראשי השבלים, Granne, arête (d'épi); awn: ר׳ יהודה אומר מלעין[4] של שבולין כל שהן הרי אלו מצטרפין מפני שנכנסין (תוספת׳ עוקצ׳ א ב). שרשי השום והבצלים והקפלוטות וכו׳ ומלעין[5] של שבולין הרי אלו מטמאין (משנה שם

---

[1]) בארמי׳ כעין גרעינים של בצק: כותח הבבלי דו יהיב ביה מלמולין דליש (ירוש׳ פסח׳ ג א). — [2]) פרש רה"ג כאן וז"ל: והמלמולין פי׳ כדגרסינן מלמולין דליש כשתהיה יד אדם מלוכלכת בטיט עבה או אם לש בצק בידו ונמלל ידו אחת על חברתה נעשין על ידיו כמין גרגרין של שעורין. ע"כ. וכן רמב"ם: הי אלחבוב אלתי תתחבב עלי אלידינ אד׳א עג׳נ אלאנסאנ עג׳ינ או טינ ת׳מ חק ידה ואחדה פי ת׳אניה ליזיל מא עליהמא מנ אלעג׳ינ או אלטינ, ע"כ, ובעבר׳: הם הגרגרים אשר יתעגלו על הידים כשילוש אדם בצק או חומר ואח"כ יחכך ידיו זו בזו להסיר מעליהן הבצק או החומר.

[3]) רק בעברית. ובערב׳ קצת דומה לזה שׁעאע a), שעאע אלשנבל, שפאה. — [4]) בספרי הדפוס סלעין. ובכ"י א"פ הוצא׳ צוק"מ: מלאין, באלף. והר"ש (במשנ׳ עוקצ׳ א ג) הביא תוספתה זו וגרס מלעין, בעין. וע״י הערה לקמן. — [5]) כך בנוסח׳ הדפוס וכך במדב"מ. וכך גרסת רה"ג והערוך, אך העידו כי גרסת ס"א היא מלאין, באלף. וכך הגרסה בגמ׳ חולי׳ (קיט:). ואמר רה"ג וז"ל: ומלעין בטיית ספה וכו׳ ראש השבולת שהן כמו קשין קטנים

---

a) شعاع

ה נ). וקנה של שיבולת שלשה טפחים ויד כל הנקצרין שלשה ושאין דרכן להיקצר כל שהן ומ ל ע י ן של שיבולים (ת"כ שמיני ט יח).—ובסהמ"א: ואלו מתטמאין ומטמאין ולא מצטרפין שרשי השום והבצלים וכו' ומ ל ע י ן של שבולים והן השערות השחורות שבראש השבולת שדומין כמו מסר (רמב"ס, טומא' אוכל' ה כ).

·מַלְעוֹז[1], ש"ז, — כמו שטנה: בעוז שחטו בחרב להב להסיר כל מ ל ע ו ז, עירה דמו לכלי צהב נטלו ממרם בכלי עוז (רסע"ג, עבודה, באדני ילדקו).

·מִלְעֵיל[2], — הטעמת הקול על האות שלפני האחרונה במלה מן המלים, penultima: ה' בטעם מ ל ע י ל (מסורה ברא' ג י). אפס לא כמקרה מלרע מ ל ע י ל כי המלים המשוכים מ ל ע י ל משיכתם סמוכה לתחלתם (מנחס, ערך אפן). דע כי לא יקרה מקרה מ ל ע י ל ומלרע כי אם במלה משלש אותיות ומעלה ויקרא הטעם מ ל ע י ל ומלרע יש מלים אשר הם ראשונים והם הנקראים מ ל ע י ל ויש אשר הטעם באות השני והוא הנקרא מלרע ונגזר השם מעניני מלמעלה ומלמטה ונמצא הטעם מ ל ע י ל ומלרע מצטרף על משקל רבים (תשו' תלמידי מנחס על דונש 52). ואולם השין (של שַׁעַר) הוא בדרך השערים הטעמים וזה יקרא מ ל ע י ל ופתרון מ ל ע י ל נפילת השוכן השני והעמדת הראשון וכו' ואין במלת שער בין העין והריש נח נעלם או נראה ולא במכתב ולא במבטא כמו אין בין הדלת והשין במלת חדש שוכן נח וזה פירוש מ ל ע י ל (ראב"ע, ספר הנקוד לר"י חיוג). ופעם תהיה המלה מ ל ע י ל ופעם מלרע (הוא, ספר הסס). ותחלת מה שיפסיד במקצב השיר ענין אלה השני נחים ויניח המ ל ע י ל והמלרע וישוב אוכלה ואכלה שוה (ר"י הל"ת, כוזרי ב עח). לבלתי שום אור להשך ומתוק למר ומ ל ע י ל מלרע ומלרע מ ל ע י ל ולהכיר בדבר פה (רי"ק, הקד' ספר זכרון).

זדומין כנסרים (צ"ל כמסרין, כך ברמב"ם) שמם מלעין. ע"כ. וכן הערוך בערך מלען: מלעין של שבלים וכו' ס"א מלאין פי' הוא שיער השבולת שהוא זקן השבולת כמו לחיים כדמתרגמינן והלחיים ולועא לפיכך יש ששונין מלעין והן כמו שיער עבה דמי לסאסא. ע"כ. ובערך ססא אמר וז"ל: הענף שבראש השבולת הנראין כמו מחטין ארוכין עומדין ואינן חלקים אלא בולטות מהן כעין שינים דקות מאד ונקראין מ ל ע י ן וכבר פירשנוהו במקומו. ע"כ. וכך רש"י בגמ' חול' שם: זקן העליון של שבלת. ע"כ. וכך הרמב"ם בפרוש המשנה: אלספאיה והו אלשער אלאסוד אלאחרש אלתי פי ראס אלסנבאל, ע"כ. ובעבר': זקן השבלת והוא השער השחור והמסובך אשר בראש השבלת.

[1]) מן לעז.

[2]) מלה ארמ', ופרושה מלמעלה: חד מ ל ע י ל וחד מלרע (ירוש' ר"ה ב ס).

מלץ[1]), ממנו מַלַץ, ואולי מֵלִיץ, מְלִיצָה, ·מֶלֶץ, ·הַמְלָצָה, ·מְלִיצִי, ·מְלִצוֹן.

מָלַץ, —קל לא נמצא.

—נפע', נִמְלַץ, נִמְלְצוּ, —נִמְלְצוּ דבריו, היו מתקים וערבים: מה־נִּמְלְצוּ לחכי אמרתך מדבש לפי (תהל' קיט קג).— ואמר המליץ: ומה נ מ ל צ ו להיך דברי חכמים האומרים כי הצורות כצל עץ עומד על מים תמיד נגרים (רשב"ג פלקיירא, המבקש יח).—והפיטן אמר: שכן דודי בתוך חיקי, חנון חנן לקול זעקי, לבי עלץ בעוד נ מ ל ץ לחכו צופי וייני (ר"י הלוי, יכסוף לבי).

—הפע', ·הִמְלִיץ,—א) תִּרְגֵּם: ויבארו הכהנים את ספרי התורה ואת שאר ספרי המקרא כ"ד ספרים וי מ ל י צ ו ם מלשון הקדש ללשון יונית (יוסיפון, פרק יז). ויצו המלך לקרות באזנו את אשר ה מ ל י צ ו אחד אחד מהם (שם). כי הלך (אלעזר הכהן) אל מצרים בימי תלמי ל ה מ ל י ץ אליו את ספרי הקדש (שם יח).—ב) ·באר ופרש: ויען המלך והשרים שמענו דברי חידותיכם אך ת מ ל י צ ו פשר דבריכם ונשמע (יוסיפון, פרק ג). —ג) ·דִּבֵּר במליצה, ביפי הלשון: ודברי (האשה) התקועית וזולתה ש ה מ ל י צ ו דבריהם להנעימם ולהכניסם בלבות בני האדם (ר"ב אלקוולטי, ערוג' הבשם כח).—ד) ·הִמְלִיץ מאמר, השתמש בו בדרך מליצה לענין מהענינים: וכבר ה מ ל צ ת י על זה מאמר דוד ברוך יי' יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה על דרך באורו של ר' זירא וכו' (הגה' קול יהודה להכוזרי ג יח). וכמו שהחכם ספורנו ה מ ל י ץ על כיוצא בזה מאמר הכתוב חבורות פצע תמרוק ברע (נפוצות יהודה ה).—ה) ·הִמְלִיץ בעד פלוני לפני פלוני, דבר טובות עליו: כי חלילה להוציא דבה רעה על השופטים כאשר באמת לא נודע לי בבירור ואין ל ה מ ל י ץ בשום המלצה בעדם (שו"ת חות יאיר קלו). וכל מורי בית הספר ה מ ל י צ ו בעדי ולא הועילו כלום (אגרי יל"ג ט).

—פע', ·מִלֵּץ, — כמו המליץ משמ' א: שמחי מאד עלצי, טוב מענה ת מ ל צ י, כי יש ארוכה לצירך ולמזוריך (ישראל בר משה, יונה איך תרבלי, פזמי תימני').

---

[1]) רק בעברית. בערב' משמש במשמ' אחרת רחוקה מזו, והיא משמ' היה חָלָק, נחלק ונשתמט מהיד.

–פע׳, *מְלִיץ, — כמו נִמְלָץ: וביאור זה הוא שלא נסתפק במלאכת השיר לדבר בלשון מדוקדק כמו שנעשה זה בשאר הדברים המודיעים כונת אומריהם אבל גם שיהיה הדבור בו בלשון מ ו ל ץ ערב וקצר (רי״ק, שקל הקדש).

***מֶלֶץ**, ש״ז, — שם״פ מן מָלַץ: רוממות שדי אפרוש ואהגור חלץ, ראו די ערכו למוצאו בעלץ, רז תעלומות נגלה לאיתן ב מ ל ץ (רשב״ג, אאמיר אאדיר). רצה ניב ו מ ל ץ צרוף כבור הקשב ושמע את קולי (ר״י נג׳ארה, יה אימת הלם).

***מִלְצוֹן**, ש״ז, — שה״מ מן מלץ, במשמ׳ הרשות להחליט דבר: שאננה בנדריה ואסריה לאביה ואישה ה מ ל צ ו ן [1]), אל המקום אשר אבחרה בו תביאו קרבני רצון (רסע״ג, תרי״ג מצות, את ה׳ אלהיך).

מֶלְצַר[2]), ש״ז, — פקיד ממֻנה על הכלכלה וכדומ׳, Proviantmeister; économe; steward: ויאמר דניאל אל המֶּלְצַר אשר מנה שר הסריסים על דניאל חנניה מישאל ועזריה נס נא את עבדיך ימים עשרה ויתנו לנו מן הזרעים ונאכלה ומים ונשתה ויראו לפניך מראינו ומראה הילדים האכלים את פת בג המלך וכו׳ ויהי המֶּלְצַר נשא את פת בגם ויין משתיהם ונתן להם זרענים (דני׳ א יא-יו). — ומצוי בסהמ״א: הביאו הקב״ה (את שלמה) לארץ עמון ובא לעיר המלוכה שמה משכמם והיה עומד ברחוב העיר משכמם ו מ ל צ ר המלך שר הטבחים שעושה ומבשל מאכל המלך בא לקחת מה שצריך לעשות למלאכתו ומצא שם את שלמה עומד שם ולקח אותו וכו׳ אחר איזה ימים אמר לו (שלמה) שיבשל למלך מאכלים כמנהגו כמו שהוא היה אומן גדול באלו המאכלים ונתרצה לו ה מ ל צ ר והוא עשה ובשל מעדני המלך וכשאכל המלך אותם המטעמים שהביאם ה מ ל צ ר וטעם אותם התבשילין שאל המלך ל מ ל צ ר מי בשל אלו המאכלים וכו׳ ובא (שלמה) לפני המלך ואמר לו אם רוצה אתה להיות לי מ ל צ ר ואמר הן ושלח את ה מ ל צ ר מלפניו ושם אותו במקומו לבשל לו כל מאכליו ויהי אחר הדברים האלה ראתה אותו בת מלך עמון שמה נעמה ואמרה לאמה שרצונה לקחת את

[1]) פרש המו״ל שם: ר ש ו ת כי מליץ לשון שר ואדון עי׳ רד״ק שרש מלץ.

[2]) לא נתברר מקור מלה זו, אם היא בבלית או אין, ולא מהות משרת המלצר, אך לפי הענין נראה

האיש הזה ה מ ל צ ר לבעל וכו׳ ואמרה אינני רוצה אלא זה ה מ ל צ ר (מעשה בשלמה המלך, ביהמ״ד ילינק ב). והאלהים נתן בלב אדוננו ה מ ל צ ר וכו׳ לשמוע אל זעקתי אשר התנפלתי לפניו ובאתי עם אדוננו ה מ ל צ ר לכפר סאנקיללי׳ להציע דברים וכו׳ ואח״כ בא ה מ ל צ ר ברוכבי ומרי לבב לעשות נקמה בהם (זכרונ׳ יוסלמן משני רעגו, REJ 1888, Janv. 88). וששאלת על אדות ה מ ל צ ר [1]) המושל עלינו וכו׳ ועתה נהפך הגלגל שירד ה מ ל צ ר מממשלתו (מרדכי ב״מ שלד). אל תתן מטעמים אחדים לכלם וכו׳ ואם מ ל צ ר שים מטעמים לכל איש כאשר אהב (אסף ב, ח ד).

מלק[2]), ממנו מָלַק, *מְלִיקָה.

מָלַק, פ״י, — מָלַק את ראש הצפור וכדומ׳, קטעהו בצפרנו וכדומ׳, abkneipen; pincer; (en tordant); wring off: ואם מן העוף עלה קרבנו וכו׳ והקריבו הכהן אל המזבח ומָלַק את ראשו והקטיר המזבחה (ויקר׳ א יד-יה). ומָלַק את ראשו ממול ערפו ולא יבדיל (שם ה ח). — ובתו״מ: כיצד מ ו ל ק בחטאת העוף נותן שתי גפיה בין שתי אצבעותיו ושתי רגליה בין שתי אצבעותיו היה מותח צוארה על גבי אצבעותיו היה מ ו ל ק בצפורן ממול ערפה ואין מבדיל (תוספתא זבח׳ ז ד). מ ל ק ה בכל מקום בעזרה כשרה (שם ה). חטאת העוף ש מ ל ק ה להזות דמה בחוץ (שם יא). שחטו לשמו ו מ ל ק ו שלא לשמו (שם א ד). חטאת העוף כיצד היתה נעשית היה מ ו ל ק את ראשה ממול ערפה ואינו מבדיל (משנה שם ו ד). ה מ ו ל ק תורים בפנים לאכול ביציהן בחוץ (שם ג ה). מ ל ק חוץ למקומו ומצה הדם חוץ לזמנו או ש מ ל ק חוץ לזמנו (שם ו ז). חטאת העוף ש מ ל ק ה שלא לשמה (שם). אחד חטאת העוף ואחד עולת העוף ש מ ל ק ן ושמצה דמן (שם). ה מ ו ל ק קדשים בחוץ (ת״כ אחרי מות, פרק יא). השחוטה ולא ה מ ל ו ק ה (שם מצורע, פרק א). כיצד מ ו ל ק י ן חטאת העוף חותך שדרה ומפרקת בלא רוב בשר עד שמגיע לוושט או לקנה הגיע לוושט או לקנה חותך סימן אחד או רובו ורוב בשר עמו (חול׳ כא). יכול י מ ל ק נ ו בסכין (זבח׳ סה). — ואמר המשורר: ולצוק ולבלבל, ולשחוט פר ויובל, ו ל מ ל ו ק ולקבל, ולקמוץ אזכרים (רשב״ג, אזהר׳, שמור לבי).

שהוא הממנה על הכלכלה. — [1]) נ״א: אדון.

[2]) רק בעברית.

— נִפְע׳, *נִמְלַק, — שמלקו אותו: חטאת העוף מועלין בה משהוקדשה נמלקה הוכשרה להפסל בטבול יום (מעי׳ ב א). עד שלא נמלקה אסורה לזה ולזה משנמלקה אסורה לזרים ומותרת לכהנים (בר קפרא, ירוש׳ שבת ב ג). עולת העוף שנמלקה בלילה ומנחה שנקמצה בלילה תצא לבית השריפה (אביו של ר׳ אבין, מנח׳ ק.). שהיה (טיטוס) מורה בידו זהיה מכה על גבי המזבח ואומר וכו׳ כמה עופות נמלקו עליך כמה יינות נסכו עליך (אדר״נ א). — ובהשאלה במליצה: עליך פרחי נמלקים, קול דמיהם צועקים, והנה עבדיך מכים (אפריס בר יצחק, אלהים לא אדע, שבת ה׳ אחה״פ).

— הִפְע׳, *הִמְלִיק, — כמו מָלַק: שדי זכר לילה חולק, שרש וענף בחלקלק להחלק, תמור כי השליו המליק, תבע להזכר מעש עמלק (ר״א קליר, אזכיר סלה, שבת זכור). פסו חרגולי ילק, זמורי הבקק והבלק, כנץ על צפור דולק, גוזלי בתר והמלק (רשב״י הבבלי, אין צור חלף).

*מַלְקָה[1], ש״נ, מ״ר מַלְקוֹת, — המכות שהפושע לוקה על פי בית דין וכדומ׳, Geisselhiebe; coups de fouet lashes: מעידין אנו באיש פלוני שהוא חייב מלקות ארבעים (מכות א ג). מלקות תורה ארבעים חסר אחת אומדין אותו אם יש מלקין אותו ואם לאו אין מלקין אותו (ירוש׳ נזיר ד ג). שפחה הרופה במה היא קונה את עצמה לפוטרה מן המלקות ולבא עליה מן האשם (ר״ש בר יצחק, שם קדוש׳ א א).

א. מַלְקוֹחַ, ש״ז, — מה שאדם לֹקֵחַ מחברו, בפרט בכח הזרוע, שָׁלָל, שְׁבִי: ויקחו את כל השלל ואת כל הַמַּלְקוֹחַ באדם ובבהמה ויבאו אל משה ואל אלעזר הכהן ואל עדת בני ישראל את השבי ואת הַמַּלְקוֹחַ ואת השלל אל המחנה (במד׳ לא יא-יב). שא את ראש מַלְקוֹחַ השבי באדם ובבהמה וכו׳ וחצית את הַמַּלְקוֹחַ בין תפשי המלחמה היצאים לצבא ובין כל העדה (שם כו-כז). היקח מגבור מַלְקוֹחַ ואם שבי צדיק ימלט כי כה אמר יי׳ גם שבי גבור יקח וּמַלְקוֹחַ עריץ ימלט ואת יריבך אנכי אריב ואת בניך אנכי אושיע (ישע׳ מט כד-כה). — ואמר הפיטן: יריביה אעניק שבי ומלקוח, כהניה ומרקחיה אשר רקחח רקוח (סליח׳ י׳ בטבת, אז בכוא יום פקודתי). — והמשורר אמר: מכתב היה לבי שביו, דעי נחן את מלקוחו (רמב״ע, דיואן סה, כ״י בודלי׳).

[1]) לפי הקריאה המסורה של האשכנזים מ״ר מַלְקוֹת. ועי׳ מַלְקוֹת.

ב. מַלְקוֹחַ, מ״ז מַלְקוֹחַיִם, בכנ׳ מַלְקוֹחַי, — הַחֵךְ העליון והתחתון: יבש כחרש כחי ולשוני מֻדבק מַלְקוֹחָי ולעפר מות תשפתני (תהל׳ כב יו). — ואמר המשורר: אלהים אלי אתה ועליך גלותי ארחי, ואערוך מלקוחי תמורת מרקחי, בקראי ענני יום ואביא שבחי תחת זבחי (רשב״ג, אלהים אלי). יושב בפתח עינים, וקורא בלי לשון ושפתים, ומדביק כל לשון למלקוחים (ר״י חריזי, תחכמוני שער ז, כ״י בריט״מ). וכל היודע לשון ערב ולשון הקדש השנים, יוכל לטעום מימי מליצותי המתוקים למלקוחים (שם ה). והאצבעות הקצובות מעץ החיים, והמלקוחים אשר יזוב מהם מים חיים (שם כ). ימס למראה העינים ויזוב בין הידים ובטרם יכתשוהו השנים ימשכוהו המלקוחים בלי מלקחים ויצפנוהו בחדרי המעים (שם כא). והוא האריך להם בפיוטיו עד הצהרים, עד דבקה לשונם למלקוחים (שם כד). תדבק לשון כל איש למלקוחים בנוה אדני עיר ירושלם, מחנה אלהים היא וצור פתח שעריה לנכח שערי שמים (שם מו). זכרם כנחל צוף דבש בינות לשוננו ומלקוחינו (רמב״ע, דיואן סג, כ״י בודלי׳). ובשיר מתוק מצוף ודבש אל מלקוחי כי זך לקחו (שם סז).

*מַלְקוֹט, ש״ז, — א) מַלְקוֹט של כובשים, כעין צבת קטנה ללקוט שערות או לתשמיש אחר: השרתוע והדוקרן והמעדיר והמלקוט של כובשין שניטלה אחת משניהן ועשה של מתכת (תוספת׳ כלי׳ ב״מ ג יד). — ב) מַלְקוֹט של בקר, כעין שק עור יהדקוהו לבהמה מאחוריה בשעת הדישה וכדומ׳ ללקוט בו הגללים: המלקוט[1] של בקר והחסום שלו (כלים יו ז).

מַלְקוֹשׁ, ש״ז, — המטר האחרון שבסוף ימות הגשמים בארץ ישראל, Spätregen; pluie de l'arrière-saison latter rain: ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה וּמַלְקוֹשׁ ואספת דגנך ותירשך ויצהרך (דבר׳ יא יד). ויבוא כגשם לנו כְּמַלְקוֹשׁ יורה ארץ (הוש׳ ו ג). וימנעו רבבים וּמַלְקוֹשׁ

[1]) כך בנוסח׳ הדפוס, וכך במדב״מ וכמו״כ במשנ׳ עם גוף פה״ע להרמב״ם. ובכ״י בודליאנה הַמַּקְלוֹט. ופרש הרמב״ם: מלקוט אניה מג ג׳לד ילתקט פיהא רות׳ אלבקר כי לא יפסד אלקמח, ע״כ, ובעבר׳: מלקוט כלי מעור שילקטו בו גללי הבקר כדי שלא יפסדו החטים. אך הערוך פרש: עור שמשימין בעיני הפרה לסבב בדישה ע״כ. ועי׳ *מַקְלוֹט.

לוא היה (ירמי' ג ג). הנתן גשם ויורה ומַלקוש בעתו (שם ה כד). ויורד לכם גשם מורה ומַלקוש בראשון (יואל ב כג). שאלו מיי' מטר בעת מַלקוש יי' עשה חזיזים ומטר גשם יתן להם (זכרי' י א). באור פני מלך חיים ורצונו כעב מַלקוש (משלי יו יה). ויחלו כמטר לי ופיהם פערו לְמַלקוש (איוב כט כג).—ובתו"מ: יורה במרחשון ומלקוש בניסן (ספרי דבר' מב). מה מלקוש לברכה אף יורה לברכה (שם). יורה בכסליו ומלקוש בניסן וגשמים באמצע (מד"ר ויקר' לה). אם זרעת ביורה אל תעמוד במלקוש (תנחומא חיי שרה ז).—ואמר הפיטן: הנם ימים המבורכים, יורה ומלקוש באדם פורכים, כח תת באביבים רכים (ראשון אמלת, מוסף פרשת החדש). — והמליץ אמר: לך חכמה לך רוח יתרה לך דעה לך בינה וערמה, ורוחב יד כמו יורה ומלקוש ורוחב לב כבין מזרח לימה (ר"י אבן חסדאי, הנלגל חן). פער (הגן) שפת צמא אלי מלקוש שַׁחַק עדי שָׁחַק למול בכיו (רמב"ע, דיואן עז, כ"י כודלי').—ומ"ר: רביבים ורסיסים וחזיזים ושלים, מלקושים ושעירים ונוזלים (ראב"ע, אגרי חי בן מקיץ). עזרה בצרות את לבד מלכנו, וכו' ולראות טובך זכנו, הורד גשמינו ומלקושינו (ר' מסעוה, היוס דרכנוך, סמא"ל). — ובמליצה בהשאלה: למלקוש פה פערו, ובדברו נחרו, ומפניו עצרו, במלים כל שרים (מנחם ב"ס, לנבור בתעודה). יבכו צמאיה עלי ענן אשר פיהם למלקוש יערף פערו (רשב"ג, בימי יקותיאל). יחלו פני אל חי חסידיו וישאלו חסדיו ואל מלקוש רצונו ייחלו (ר"י הלוי, יחלו פני אל). פני אריה ועניותו כענו כמותו אין בישראל לפניו, ועבים פערו פיהם למלקוש שתי ידיו וכל יחל לפניו (רמב"ע, תרשיש א קעה). אנשי לבב שמעו לי, ופערו פיכם למלקוש שכלי (ר"י חריזי, תחכמי ג).

***מַלְקוּת**[1], ש"נ, מ"ר מַלְקִיּוֹת,—שה"מ, כמו מַלְקָה, מַלְקוּת: טובה מרדות אחת בלבו של אדם יותר מכמה מלקיות (ר' יוסי, ברכ' ז). חייבי מלקיות בית דין מחזירין אותן לזכות (תוספת' סנה' ז ד). חייבי מלקיות שלקו ושנו מלקין אותן פעם ראשונה ושנייה ובשלישית כונסין אותן לכיפה (שם יב ה). אם את אוכל את הנבילה ויש בה עשרה זיתים ואתה מתחייב עליה עשרה מלקיות (ירוש' סוֹ ו ו).—ובסהמ"א: דעה כי משפטי תורה השוקים, ולחמשה חלקים הם חלוקים, ממונות, גם קנסות גם עדיות, ולמלקיות ולנפשות צדוות (רה"ג, שערי ד"מ כד-כה). וכל מלקיות שמלקין דייני חוצה לארץ בכל מקום אינה אלא מכת מרדות (רמב"ם, סנה' טו ג). תשת לבך למלקיות על כל לאו ולאו, ברצועת עגל והמור במדרש מקהליו, שובב ולא מכיר להלקות כמפעליו (ר"א הזקן, אזהר', אמת יהגה). לפי שהחוטא כשיקבל מלקותו שהגבילה התורה ישאר נקי מכל עון וכו' כן יהיה הנלקה אחרי קבלתו מלקותו (ר"י אברבנאל, נחלת אבות א ח).—ובהשאלה במשמ' פורענות סתם: וכמה מלקיות מבלי רצועה של עגל יש ביד האדון המצוה על זה יתברך ויתעלה (ספר החנוך, בהר, מצוה שלח). כי כאשר ייסר איש את בנו יחידו אשר ידו השמאלית תכהו וימינו תחבקהו כן הוא אלהינו הוא מלקנו במלקות שמים זה שהלא אם סדר מלקיותינו ועונותינו שרבו במאזנים ישאו יחד אז יבחן החן חן לנו שה' עושה עמנו תמיד (כספי, גביע דוד א ה).

מַלְקָחַיִם, מֶלְקָחַיִם, ש"ז, בכנ' מַלְקָחֶיהָ,—כלי כעין צבת לקחת בו דבר, כמו הפתילה מהנר, גחלים מהמוקד, וכיוצא בזה, Zange; pinces; tongs: ומַלְקָחֶיהָ (של המנורה) ומחתתיה זהב טהור (שמות כה לח). וכסו את מנרת המאור ואת נרתיה ואת מַלְקָחֶיהָ ואת מחתתיה (במד' ד ט). והפרח (של המנורה) והנרות והמֶּלְקָחַיִם זהב (מ"א ז מט). ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה בְּמֶלְקָחַיִם לקח מעל המזבח (ישע' ו ו).—ובתלמ': מסמר שהוא מוציא בו את הפתילה ומלקחיים שהוא ממעך בו הפתילה (תוספת' כלי' ב"מ א ה).

***מַלְקַחַת**, ש"נ, מ"ר מַלְקָחוֹת,—כמו מלקחים: נטל המלאך גחלת במלקחתו מתוך המזבח של מעלה והוא משליך אותה ונוטל מלקחת אחרת ונותן את הגחלת בשתיהן והוא הולך ונותן את הגחלת בשפתיו של ישעיה וכו' וכשנטל הגחלת במלקחת אחת נכוה עד שנטל מלקחת אחרת (פסיק' רבתי לג). מלמד שהיו שתי מלקחות הלך המלאך ליטול את הגחלת ונכוה נטל מלקחת אחת ליטול את הגחלת ונכוה חזר והביא מלקחת שניה ונתן מלקחת אחת לתוך מלקחת אחת ונטל את הגחלת ונתנה על פי ישעיה (תנחומא ויבא כ, ומדר' תרי עשר, REJ XIV, 96).

---

[1]) העיר רד"ק בפרוש על משקל זה ואמר: ובמשקלו (של מפעות) בדברי רז"ל מַלקוּת (מכלול, שער דס"ס).

***מַלְקֵט**, ש"ז, — כמו *מַלְקוֹט משמע' א: אפילו לקטו (את הזקן) במלקט או ברהיטני (ר"ת, מכות ג כ). ולרבי יוסי הגלילי (היה קורא ר"י הנשיא) מלקט יפה בלא גסות הרוח שאחז בה מדת חכמים מהר סיני והיה משנן בה כל חכמי ישראל (אדר"נ יח).

***מַלְקֶטֶת**, ש"נ, — כמו מַלְקֵט: ניטלו ממנו (מן המסרק של צמר) שתים (משְׁנָיו) ועשאן למלקטת[1]) טמאות (כלים יג ח).

·מִלְּרַע[2]), — בדקדוק, הנגינה כשהיא באה על התנועה האחרונה של המלה: ל' מלרע (מסורה סופט' ו ג). וכאלה הרבה כלם נגינתם מלרע (מנחם, ערך אפן). והנה אבאר מקצת המשקל אשר יהיו מלרע על משקל פָּעָל וכו' היא כולה קמוצה קמץ גדול וטעמה תחת העין אשר היא האות השני והוא הנקרא מלרע כמו עשן העין והשין בקמץ והטעם תחת השין (תשו' תלמידי מנחם על דונש 55). ופרוש מלרע שכל שם או שם פועל שהוא מג' אותיות יעמוד בו השוכן הנח בין פה השם והעין וגם יעמוד בו שוכן שני בין עין השם והלמד והוא הנקרא מלרע (ראב"ע, ספר הנקוד לר"י חיוג). — ועי' עוד בערך מִלְּעֵיל.

***מלש[3])**, ממנו *מְלִישָׁה, עי"ש.

·מַלְשִׁין[4]), ש"ז, מ"ר מַלְשִׁינִים, — מי שמספר רעות על חברו, בפרט מוסר, שמספר רעות לפני השלטון וכיוצא בו: אונס והמלשין בל ישלחו (רסע"ג, הרי"ג מגות, את יי' אלהיך). המלשין שתפיהו לא השא שמע שוא במלולים (הוא, אזהר', אנכי אש). הולכי רכיל וכו' ענין מלשינים הם (מנחם, ערך רכל). מסור (פרושו) מלשין (רש"י גיט' מה:). והמסורות (הם) מלשינים שמוסרים ממון ישראל ביד עכו"ם (הוא, ר"ה יז.). והטעם (של רכיל) המלשין כי הרוכל מעתיק יקנה מזה וימסור לזה והרכיל יגלה לזה מה ששמע מזה (ראב"ע ויקר' יט טז). ילמדנו רבינו מה לעשות באיש שנתפרסם עליו שהוא מלשין וכו' כי הדבר ידוע מי שהוא מוחזק מסור ומלשין הגוים מקרבין אותו בשביל הנאתן (תשו' הרא"ש ב, מובא בטהו"מ שפח). הסכמה אחת עשו גדולי העדה לעמוד כנגד המלשינים ומזיקי העדה ומצערים אותם (תשו' ריב"ש עט). ועוד היום נהגו העברים לקרא המדבר בסתר רע על אדם לגדול ממנו מלשין (ר"א כדרשי, חותם תכנית, דנה). — וההבדל בין רכיל ומלשין: המלשין מגיד חטאת החוטא אל מי שיש בידו להענישו בגון אל המלך או אל השופט או אל האדון וההולך רכיל מספר אל ההדיוט שאין בידו לענוש רק להנקם (שד"ל, בית האוצר קכ"ו).

·מַלְשִׁינוּת[1]), ש"נ, — טבע המַלְשִׁין ומעשיו ופעולתו: אכלו קורצא פי' קראו עליו מלשינות (ר"ח תעני' כה:). ענינו המלשינות והרכילות (ר"י א"ת, הפרשים לריב"ג, שרש רגל). אנשי רכיל היו בך הוא שם למלשינות (שם, שרש רכל). והוקם רבה בר נחמני והיה ראש ישיבה כ"ב שנים והוא חבר בראשית רבה ושאר הרבו' וברח לאגם מפני מלשינות ומת שם באגם (ראב"ד, ספר הקבלה). לא תאנה אליך רעה שלא ישלום בך יצר הרע ומלשינות (ילק' מכירי, תהל' נא טו). שהאיש הזה היה מוחזק שהוא מלשין ומסור ושגיזם במלשינות פעמים רבות (תשו' הרא"ש ב, מובא בטהו"מ שפח). אמנם אחיו (של יוסף) שלא שערו בשלמותו והיותו בן זקונים כאשר ראו כי אותו אהב אביהם חשבו שהיה מפני המלשינות ולכן וישנאו אותו (ר"י אברבנאל, וישב). ומלך ארם נצטער מאד ע"ז בחשבו שאחד מעבדיו היה מגלה את סודו אל מלך ישראל עד שהגידו לו עבדיו שלא היה זה במלשינות כ"א שאלישע הנביא היה מגלה זה בנבואתו (הוא, מ"ב ו). נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה ועולה מרכילות ומלשינות ומלעג (ר"ש אלעמי, אגר' המוסר).

·מַלְשְׁנִי[2]), שת"ז, — כמו מַלְשִׁין: ולולי כח מלשני מדאגה מדבר אשר בלבו ישתנה אסיפה לכך כהנה וכהנה (אכא מאיר, מגת' קנא' 123). השרים הממונים מקרבים מלשני בסתר להנאתן ומאמינים

---

[1]) כך בכל נוסח' הדפוס, וכך גם במדב"מ. ובגמ' (יבמ' מג.) למלקט.

[2]) מלה ארמית, ופרושה: מלמטה, עי' הערה לערך מלעיל.

[3]) בערב' מלש a). ועי' הערה לערך *מלישה.

[4]) מן לשן, עי"ש. בארמ' מלשינא (תרג' תהל' קא ה). ובתפלת י"ח בסדרי התפלה מתחלת ברכה: למינים ולמלשינים אל תהי תקוה. אך בסדר רב עמרם וכמו"כ בסדר רסע"ג ובמחזור ויטרי כ"י הגרסה היא למשומדים, ודבר ברור הוא כי זו הגרסה ולמלשינים היא גרסה מאוחרת מפני אימת המלכות הנוצרית.

a) ملس

[1]) בארמ' מלשינותא, תרגום התהל' נב ד.

[2]) מהמלה מלושני שבתהל' קא ה, עי' לָשַׁן.

בהם יותר ממאה עדים (שו"ת ריב"ש עט). ולרוע מזלי ראני איש מלשני והגיד עלי אל השופטים ולקחוני ודברו אתי משפטים (עמנו', מחבר' טו).—ואמר הפיטן: פעמוני פז ורמוני ארגמן, צחצוח רשע מלשני בם יוטבע ויוטמן (בנימין בר זרח, אבל אנחנו, סליח' מוס' יוה"כ). שודד הושדד וברשתו נוצד, מלשני נסחף בצמת ונרצד (שמעון בר"י, אתה האל, סליח' לתענ' אסת'). לא תענה צדק לעות, מלשני יירש צלמות, כל משנאי אהבו מות (הוא, אנכי שמעת, יוצר א' שבוע'). ומזבולך הופיעה, חון סוערה וסועה, ומלשני הבליעה, צאנך מלהשפיעה (ר' יצחק, יושב בסתר, סליח' ד' עי"ת). העבר חרפתנו אשר נגור, האלם מלשני והגבר סנגור (אנחנו החטא, סליח' ב' עי"ת).

מל"ת, — ר"ת: מצות לא תעשה.

מלתחה[1], ש"נ, — חדר או תבה או ארון ששומרים שם בגדים. Kleiderschrank, Garderobe; garde-robe; wardrobe: ויאמר לאשר על המלתחה הוצא לבוש לכל עבדי הבעל (מ"ב י כב). — ואמר המשורר: צמר צחר פשתה כלבנת שלג מזהרת, במלתחה הלקה וטהורה אוגרת (בי"ר, הגלחת הבית).

·**מלתע**, ש"ז, — כמו מלתעה: יצודני פותע, והוא בתתו מלתע, והייתי בעיניו כמתעתע (רשב"ג, שטר עלי בעדים, ערבי' ליוה"כ).

מלתעה[2], ש"נ, מ"ר מלתעות, סמי' מלתעות, — השנים הגסות שבפה, הניבים: אלהים הרס שנימו בפימו מלתעות כפירים נתץ יי' (תהל' נח ז). — והשתמשו בו במשמ' זו בסהמ"א: לא יצטרכו (בע"ח) להכין להם כלי מלחמה להלחם באויביהם כי כלי מלחמתם הם נוצרים עמהם בטבע כקרנים לשור והמלתעות לחזיר והקוצים לקפוד והמגן לחומט ודומיהן (ר"י אלבו, העקר' ג א). — ואמר המשורר: אך נבלנו תלוי דומם אל ערבי נחל, ובת עבר תאנק דם בין מלתעות כל שחל (יל"ג, מלחמ' דוד בפלשתי' א). — ובהשאלה במליצה, ·מלתעות ימים, כח רעות של הזמן: בשמו נשבר מלתעות ימים ובו נעוז בצאתנו ויום בואנו (רמב"ע, על אף). — ויש מי שהשתמשו בו במשמ' הלחי שהשנים ישבות בה, Maxilla[1]: יש מהבע"ח שיש להם כל מיני השנים הנזכרים במלתעה העליונה ובתחתונה כמו האדם וכו' ובע"ח מיוחדים שיש להם שלש שורות של שנים בשתי המלתעות התחתונה ועליונה וכו' אך כל מין מהבע"ח שיש להם שתי קרנים יחסרו בהם קצת מהשנים במלתעה העליונה והתחתונה וכו' המין השני מהשנים הנקראים כלביים גם במלתעה העליונה אין להם השנים החותכים (אברהם הרופא, שלטי הגבורים נא). — ועי' שן.

·**מלתעת**, ש"נ, — כמו מלתעה: אכלוני שני אריות חדודי מלתעת, בת בבל השדודה ובת פרס המרשעת (רשב"י גירונדי, קינה, שכורת).

***מם**[1], מים, מ"ר ממים, מימים, — שם האות השלש עשרה בא"ב העברי: מצא כלי וכתוב עליו אלף דלת ריש תיו הרי זו תרומה יוד מם הרי זה מעשר (תוספתא מע"ש ה א). נאמר בשני ונסכיהם ונאמר בששי ונסכיה ונאמר בשביעי כמשפטם הרי מם יוד מם הרי כאן מים (ר' יהודה בן בתירה, תענ' ב:). כתב לאלפים עיינים וכו' למימים סמכים ולסמכים מימים לסתומים פתוחים ולפתוחים סתומים (ספרי דברי' לו). שתהא כתיבה תמה שלא יכתוב אלפין עיינין מימין[2] סמכין סמכין מימין (שבת קג:). אמת אלף בראש האותיות מם באמצע תיו בסופן (ר"ל, מד"ר שה"ש, לקוקתי). מם וסמך שבלוחות בנס היו עומדים (רב חסדא, מגי' ב:). תורת הראשונים לא היה לא הא שלהם ולא מם שלהם סתום (ר' סימון, ירוש' כש א יא). צא וחשוב כ"ד ספרים של תורה שבכתב ושמונים מן משנה שמתחלת במם מאימתי קורין את שמע וכו' ומסיימת במם ה'

---

[1]) לא נתברר בודאות מקור מלה זו. ר' יוחנן פרשה בדרך דרש: מאי מלתחה א"ר אבא בר יעקב א"ר יוחנן דבר הנמלל ונמתח (גיט' נט.). עקילס תרגם στολισμοῦ, שפרושו המלבושים. קצת החדשים מביאים לה חבר מלשון אתאפ' אלתחה, כתנת. וקצתם סברים כי היא המלה האשורית מלתכת, חדר, אך זה דחוק. וקצת הקדמונים (ריב"ג ואחרים) סברו שהוא הפוך מן חתל. ת"י: קומטריא, ובערב' קמטר תאבות (ריב"ג).

[2]) כך בצורה זו פירסט, ועי' הערה לשרש לתע. ויש סברים שהעקר הוא מתלעות, עי' מתלעה, ורגלים לדבר שהוא הוא השם ת'על a) בערב' במשמ' שן יתרה, שן בין השנים, והתיחד בעברית לשן הגדולה של החיות הטורפות. — [1]) תרגום ד"ר מזיא.

[2]) קצור מן מים, וצורתה בכתב העברי הקדום היא צורת גלי הים, וכעין זה גם במצרית. בערב' מים a). — [3]) בכ"י ממין, חסר יוד.

---

a) ثعل

a) ميم

יברך את עמו בשלום מ ם ארבעים ו מ ם ארבעים הרי שמונים וכו' (מד"ר במד' יג). — ומצוי בסהמ"א, ומ"ל סמי' מֵימֵי: יש לנו פסוקים רבים לא יתכן פתרונם אחרי ה מ ם כי אם בתוספת וכו' כאשר מצאנו ב מ י מ י הפסוקים האלה (דוגמ על מַחס, ערך ויגלגו). —

*מֵם פתוחה, שבראשי התבה ובאמצעה, מֵם סתומה, שבסוף: מ ם פתוחה מ ם סתומה מאמר פתוח מאמר סתום (שבת קד.). — ובסהמ"א: מ ם פתוחה יעשה אותה פתוחה למטה והיוד אצלה ידביק היטב לראש וגג ראשה יהיה קצר וגג מושבה ארוך והיא כמין כף כפופה שגגה העליון קצר וָוּ מחוברת אליה אלא שהמ ם בעלת זוית והכף אין לה זוית מ ם סתומה היא ג"כ כמו כף וָו מחוברות אלא שיש למ ם ארבע זויות (ר"א בלמבי, מק"א א).

מ"מ, — ר"ת: מכל מקום, ממלא מקום.

מַמְּגֻרָה[1], ש"נ, מ"ר מַמְּגֻרוֹת, — אוצרות התבואה: עבשו פרדות תחת מגרפתיהם נשמו אצרות נהרסו מַמְּגֻרוֹת כי הביש דגן (יואל א יז).

מֵמַד, ש"ז, בכנ' מְמַדֶּיהָ, — מִדָּה: איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה מי שם מְמַדֶּיהָ כי תדע

[1]) לא נתברר מקור המלה וגזרתה, אף אין להכריע אם באמת כך כתבה יואל כמו שהיא בנסחה המסורה או היתה כאן איזו מלה אחרת ונשתבשה. גם עפ"י התרגומים הקדמונים אין להכריע. היוני תרגם θησαυροί, והוא אוצר, וכך גם עקילס, אך אין להכריע אם הם תרגמו כך מלה זו או היתה פה המלה מטמונים וכיוצא בזה. ואולי דגש המם הוא רמז שהמלה משבשה. וכבר נשא ונתן במלה זו ריב"ג במשתלחק, וז"ל: ואמא נהרסו ממגורות פאנ אלמימ אלאולי דאח'לה עלי מגורות אלד'י הו ג'מע מגורה לאנהמ למא תכלמוא באשמ אלואחדה מנהא בזיאדה מימ וכאנת הד'ה אלמימ לאזמה להד'א אלאשמ עדוהא מעד אלחרפ אלאצלי פאדח'לוא עליהא מימא אח'רי זאהדה כמא ידח'לונהא עלי אלאשמא' אלתי לא זיאדה פי אואהלהא ת'מ שדדוא אלמימ אלתי תוהמוהא אצלא פקאלוא ממגורות בתשדיד אלמימ אלת'אניה כמא שדדוא אלמימ אלאצליה פי ממרומים חינ אדח'לוא עליהא אלמימ אלתי תזאד פי אואהל אלאשמא' (משתלחק 69). — ובעבר': אבל נהרסו ממגורות המם הראשונה נוספת על מגורות שהוא הקבוץ מן מגורה מפני שהם כשהיו מדברים על יחיד ממנו בתוספת מם והמם הזאת היתה נחוצה לשם הזה חשבוה כאלו היא אות שרשית והוסיפו עליה עוד מם נוספת כמו שיוסיפו על שמות אשר אין תוספת בתחלתם אחר כך הדגישו את המם שחשבוה לשרשית ואמרו ממגורות בהדגשת המם השניה כמו שהדגישו את המם השרשית בממרומים כשהוסיפו עליה את המם הנוספת בראשי השמות.

או מי נטה עליה קו (איוב לח ד-ה). — ואמר המשורר: קצתי בחיי מסבוב תבל וגם למוד מ מ ד י ה ולא בצעתי (רמב"ע, פתאס יגורי, דיואן קמח).

***מָמוֹן**[1], ש"ז, ת"ר מָמוֹנוֹת, — שֵׁם כנוי לכסף, הון, רכוש: אשרי איש נמצא תמים ואחר מ מ ו ן לא נלוז מי הוא זה ונאשרנו כי הפליא לעשות בעמו (ב"ס גני, לד ח-ט). — ובתו"מ: בתי מ מ ו ן של בית אביך

[1]) בארמית מָמוֹן, מָמוֹנָא: מה ב צ ע כי נהרוג את אחינו (בראש' לז כו) ת"א: מה מָמוֹן נתהני לנו ארי נקטיל ית אחינא. אם כ פ ר יושת עליו (שמות כא ל) ת"א: אם מָמוֹן ישוון עלוהי. ות"י: קנסא דְמָמוֹנָא. וכן בסורית, והובאה מלה זו כצורתה בכתב יוני, בספרי ברית חחדשה (מתי' ו כד, לוק' יו ט-יא). וכבר העיד אגוסטינוס הקדוש (באחרית מאה הרביעית למספרם, ולמד בעיר האם של הכנענים הפונים קרת חדשת) כי מלה זו היא גם פונית, וז"ל: mammona apud Hebraeos divitiae appellari dicuntur; congruit et punicum nomen, nam lucrum Punice mammon dicitur. וכבר נשאו ונתנו חכמי הנוצרים בשאלה אם המם השניה היתה נאמרת רפה או דגושה בדגש חזק, מפני שבספריהם יש שנויי גרסאות בזה. בקצתם כתובה המלה בשתי μ μ, m m, ובקצתם באחת. אך הגרסה באחת מכרעת, והחליטו רוב החדשים כי זו היא הגרסה האמתית, ויש סיוע לזה מהנקוד המסור בהתרגומים שלנו שבכל מקום המם הראשונה קמוצה והשניה רפה, וכך היא הקריאה המסורה של הספרדים, מם שניה לא דגושה, וכך הקריאה המסורה של האשכנזים, מם ראשונה בקול o ולא a. ובסמיכות יחיד וכמו"כ במ"ר נפרד וסמיכות הקריאה המסורה היא מם ראשונה קמוצה ולא שואית, כך ברוב המשניות המנֻקדות הנדפסות, רק בכ"י אחד בביה"ס כזנתנסי ברומא משנת רכ"ח מנקד: מְמוֹן חברך (אבות ב יב). ובמקור מלה זו יש חלוקי דעות. ר' אבא מרומניא דרש אותה בדרך דרש: מ מ ו ן מה שאתה מונה אינו כלום (מד"ר במד' כב, תנחומ' מטות ו). החכם הנוצרי דרוזיוס (במאה השבע עשרה למספרם) אמר כי נגזרה המלה ממון מן א מ ן בהשמטת האלף, כמו ממרא מן אמר, ונוטים לזה גם קצת החדשים, כמו ג' דלמן (Gram. jud. Pal. Aram. 170). ויש מי שראו בממון צמצום מן מטמון, עוד לפני גזניוס, כבר Calovius (במאה הי"ז למספרם). ואחרים מן מעמון, כמו בערב' מצ'מון. ויש שראו בה צמצום מן מהמון, משרש המה במשמ' רודף אחרי דבר, מתאוה לו, כמו ה ו מ ה לביתה. ואולי מזה בהמון. אדם הכהן, בהערה להמאמר שהובא ממנו בפנים, אומר וז"ל: לדעתי המלה עברית משרש מון וכמו מקום מן קום ומלשון תמונה ונבנה השם הזה אחרי שהחלו לטבוע תמונות במטבעות. ע"כ. וקצת החדשים ראו בה הרכבה מן מן־מה, ונסתרס ונהיה מה־מן, והם מסתיעים בזה במלה

היכן הלך (ריב"ז, כתוב' סו:). יש לך אדם שגופו חביב עליו ממונו וכו' יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו (ר"א, ברכ' סא:). אנשי חיל אלו עשירים ובעלי ממון יראי אלהים אלו שהם יריאים מן המקום בדין וכו' שונאי בצע אלו שהם שונאים לקבל ממון בדין (ר' יהושע, מכי' יתרו ב). יש מאלה חייב ויש מאלה פטור דבר ממון חייב ושאינו ממון פטור (ר"ע, ירוש' שבוע' ד ה). עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל (הוא, בכור' מ.). שונאי בצע ששונאים ממון עצמם ואם ממון עצמם שונאין קל וחומר ממון אחרים (ר"א המודעי, מכי' יתרו ב). הרי אתה כמהנן ממון ואין אתה אלא כמפסיד נפשות (רשב"ע, ידים ד ג). יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך (ר' יוסי, אבות ב יב). על מה חסה התורה על כלי חרסו ועל פכו וכו' אם כך חסה התורה על ממונו הבזוי קל וחומר על ממונו החביב אם כך על ממונו ק"ו על נפש בניו ובנותיו (ר"מ, נגע' יב ה). עין תחת עין ממון (ר' דוסתאי בן יהודה, ב"ק פג:). שלא ישב (לוט) בסדום אלא מפני ממונו אף הוא יצא וידיו על ראשו (ר' אלעזר, ירוש' סנה' י ט). ואת כל היקום אשר ברגליהם וכו' זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו (הוא, פסח' קיט.). בתחלה אבד הקב"ה את ממונן (של דור המבול) שלא יהיו אומרים לממונינו הוא צריך (הוא, מד"ר בראש' כח). שחביב עליהם לצדיקים ממונן יותר מגופן וכל כך למה שאין פושטין ידיהן בגזל (הוא, שם שמות א). שמצינו למומתים בידי שמים שנותנין ממון ומתכפר להן (ר' ישמעאל בן ריב"ב, כתוב' לז:). ממון המוטל בספק חולקין (סומכוס, ב"ק לה:). כל הנוטל ממון ונוטה את הדין אינו יוצא מן העולם עד שיחסר מאור עיניו (מכי' משפט' כ). אתה יודע בי שאלו נותנין לי כל ממון שבעולם אין אני מבדה (שם). ומעידו עדות ממון ולא עדות נפשות (תוספת' נדר' ב ז). מרובה אונאת דברים מאונאת ממון שבאונאת ממון הוא אומר אל תונו איש את אחיו ובהונאת דברים הוא אומר ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך (שם ב"מ ג כה). שיירא שהיתה מהלכת במדבר ונפל עליה גיים וטרפה מחשבין לפי ממון ואין מחשבין לפי נפשות (שם ז יג). המוציא שם רע בזמן שטוענו טענת ממון בשלשה טענות נפשות בעשרים ושלשה (שם סנה' א ב). מפני מה גלו (בחרבן הבית הראשון) מפני שאוהבין את הממון ושונאין איש את רעהו (שם מנח' יג כב). ובכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך ובכל מאדך בכל ממונך (ברכ' ט ה). אמרו להן ב"ש התרתם ערוה חמורה לא תתירו את הממון הקל (יבמ' טו ג). האשה שנחבשה בידי גוים על ידי ממון מותרת לבעלה (כתוב' ב ט). ומרפאהו רפואת נפש אבל לא רפואת ממון (נדר' ד ד). אם נותנים לך ממון הרבה אי אתה נכנס לע"א שלך ערום ובעל קרי ומשתין בפניה (ע"ז ג ד). ראה ויתר גוים התיר ממונם של גוים (רב, ירוש' ב"ק ד ג). בשלא היו יודעין (רֵעי איוב) במה לפתוח לו אם בגופו אם בממונו אם בנפש בניו ובנותיו (ר' יוחנן, שם מו"ק ג ה). אין ממון אצל מכות (ר"ל, שם שבוע' ד ז). הצדקה נוהגת בממונו של אדם וגמילות חסדים נוהגת בין בממונו בין בגופו (שם פאה א א). אין עושין שררה על הציבור בממון פחות משנים (שם בכו' ה ג). לפי שרצו (הבונים את יריחו) לרבות את ממונן נשלטה בהן מאירה והיו מתמוטטין והולכין (שם סנה' י ט). לאדם שהיה חבוש בבית האסורין והיו אומרים לו בני אדם מוציאין אותך למחר מבית האסורין ונותנין לך ממון הרבה (ברכ' ט:). טובת הנאה אינה ממון (פסח' מו:). אם ממון נתחייבתי לך נידוי מי נתחייבתי לך (מו"ק יז.). אדם חש בעיניו נותן ממון לרופא ספק מתרפא ספק אינו מתרפא (ר' אבהו, כתוב' קה.). אסור להציל עצמו בממון חבירו (רבה, ב"ק קיז:). שלא יהא ממונו חביב עליו מגופו (הוא, שם). ראשון חייב בנזקי שני בין בנזקי גופו בין בנזקי ממונו שני חייב בנזקי שלישי בנזקי גופו אבל לא בנזקי ממונו (רבא, שם נא.). אדם

הערבית מאל a), שהם אומרים שהיא מרכבת מן מא ל, מה שיש לפלוני. אך גזרה זו של השם הערבי אין לה על מה לסמך, ואולם באמת השם ממון משמש בעבר' ובארמ' בכל המשמעות של השם הערבי מאל, ולכן יש לחשב כי אולי הוא הוא, רק שבעבר' נשתנה למון, וממנו ממון, כמו מקום מן קום, כמו שכבר העיר אדם הכהן, שהובא למעלה. וכבר הוכחתי למעלה בערך ב.מול כי היה שרש זה גם בעבר' כמו בערב', ואפשר שאח"כ נשתנה בפי המדברים עברית ונהיה מון, או אולי זה היה לשון ההמונית, במקום מול שבלשון משכילי העם. ויש עוד לשער כי ממון הוא משקל מפול מן מונ a) בערב' במשמ' חסן ורכוש שאדם צובר ושומר לימים

a) مال

a) مون

קרוב אצל עצמו ואין אדם קרוב אצל ממונו (הוא, סנה׳ י.). חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו (הוא, שם עב.). מה הפרט מפורש דבר המטלטל וגופו ממון אף כל דבר המטלטל וגופו ממון (ב״ק סב:). ממון המחייבו כפל פוטרתו מן החומש (שם קח.). אי איפשי בממון שאינו שלי (שם קיד.). ישראל שאנסוהו עכו״ם והראה ממון חבירו פטור (שם קיז.). כיון שראה דוד שממון חביבה[1] עליו (על שבואל׳ ביותר מינהו על האוצרות (ב״ב קי.). אם בשתהו שם (עוברי דרך בעיר הנדחת) שלשים יום הן בסייף וממונן אבד פחות מכן הן בסקילה וממונן פלט (סנה׳ קיב.). אני אמרתי אפדם בממונם בעוה״ז כדי שיזכו לעוה״ב והם דברו עלי כזבים (ר׳ אבא, ע״ז ד.). ממון שאין לו תובעים (רב מרי, ב״ק לט.). התורה חסה על ממונם של ישראל (רב ששת, חול׳ מט:). אם ממון יש לו בידך התר לו פיסת יד (ר׳ יצחק, ב״ב קענ:). ממונם של ישראל כיון שנפל ביד עכו״ם מיד טיהר (ר׳ יצחק נפחא, סנה׳ לד:). לימדה תורה דרך ארץ שלא יהא אדם נותן כל ממונו בזוית אחת (מד״ר בראש׳ עו). שלא תשבע נפשו (של קין) בממונו (שם שמות לא). מי דחק בממונו של פרעה משה וכל המצומתין לו (שם ויקר׳ כה). מי דחק בממונו של נמרוד אברהם וכל המצומתין לו (שם). שאם מתכנסין כל אוה״ע ואומרים אנו מוכרים כל ממונינו ועושין את התורה והמצות אומר להם הקב״ה אפילו אתם מוכרים את ממונכם לקנות את התורה בזיון הוא עליכם (ר״ש בר נחמן, שם במד׳ ב). לפי שהיו כל ישראל אומרים נבוכדנצר כנס כל ממונו של עולם ולממון שלנו הוא צריך אמר הקב״ה חייכם שאני עושה ממונכם חביב עליו (ר׳ אחא, שם איכה, פתי׳). אם יבואו אצלך שני בני אדם ללוות ממך ממון אחד מהן עשיר ואחד מהן עני לאיזה מהן את מלוה לעשיר או לעני אמרה לו לעשיר וכו׳ שאם אבד העשיר ממוני יש לו מהיכן יפרע אבל אם איבד העני ממוני מאין יפרע לי (שם קהל׳, כל הנחלים). ובשעת פטירתו (של האדם) מן העולם וכו׳ מכנים את ממונו ואומר לו הרבה טורחתי עליך לילה ויום בבקשה ממך פדני מן המות (פרקי דר״א לד). — ומ״ר מְמוּנוֹת[2]): דיני ממונות בשלשה גזילות וחבלות בשלשה (סנה׳ א א). בדיני ממונות אומרין נוקן הדין בדיני נפשות אין אומרים נזקן הדין (תוספת׳ שם ז ז). שנים שדנו דיני ממונות לדברי הכל אין דיניהם דין (ר׳ אבהו, גמ׳ שם ו.). — ומצוי בסהמ״א: ורב ספק בחוק ריאה ובכבד ובכוליה, ובממון ובמכות ובשפיר ובשליא (ר״ש הנגיד, הכמות פליליה). יושבי גורן עגולה סנהדרי גדולה וקטנה בדיני נפשות ומכות וממוני חילק (ר״י ברצלוני, אזהר׳, אדברה). ורבים אוהבי עשיר ועת תמעדה רגל אנוש יודעיו שכחוהו, והממון עֲדִי אדם ואם יאבדה הונו יהי כמת ואם חי הוא (ר״מ דרעי, דיואן א קכב, לקו״ק לג). כי הממון שקר והון העולם בא במהרה וחולף במהרה (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג, שער ההסתפקות). ההסתפקות שמונע בעליו מן הזולות טוב מהממון המביאו לידי בזיון (שם). ששה אין נמלטין מן הדאגה עשיר שנורש ועשיר שמפחד על ממונו והנוטר והחומד ומי שמבקש חכמה שאינה ראויה וכו׳ (שם, שער מדות החכם לבנו). הממון אשר אין בו תועלת לאדם והוא שומר עליו ונוצר אותו עד אשר יורישנו לזולתו או שיאבד ממנו (הוא, חו״ה לר׳ בחיי, שער הבטחון ד). ואפשר שיהיה הממון סיבת רעתו ואבדן נפשו (שם). יפזר ממונו ויוסיף על עונו ומורד בקונו בשבועות שקרים (ראב״ע, מצחק בקוביה). ולמה הקהלות מקפידים בהוצאותם ולמה בצרותם אין להם ממון נחסר (הוא, שאלות ה-ו). הממון עשה יעשה לו כנפים (הוא, שמות כ ב). אל תתן עיניך בממון שאינו שלך (ר״י אבן עקנין, ספר מוסר, פי׳ אבות ד כט). ואל תאמר אין לי ממון שכל הממון שלו הוא ואם זכית לממון עשה ממנו צדקה וחסד עד שהוא בידך (שם). ממון השוטה הפתיות ותועלתו הכעס וממון המשכיל השתיקה ותועלתו הענוה (ר״י חריזי, מוסרי הפלסופי׳ ב ב). ההל המבקש להתוכח עם בעלי הממון השתדל לרדת לסוף דעתם בקבוץ העושר ובממון הטמון (רש״ט פלקירא, המבקש יד). במקבצים עושר היה בוחר ועזוב קריאה אל זמן אחר, לאסוף לך ממון בחר להיות עובד אדמה או היה סוחר (שם מו). כשלא תקנה בממון השבח הטוב ותמית עמו אויבי הנפש מה תעשה בעושר ובנכסים (שם כ). הטוב שבעוזרים לבקש יראת האל הוא הממון ואיך לא ומי שנעדר הממון הוא

---

[1]) בכ״י חביב, וכך גם בדפוס פיזרו. — [2]) כך הקריאה המסורה של ספרדים ואשכנזים. והמו״ל ספר יבואו שעדי דיני ממונות של רה״ג נקד מְמוֹנוֹת, אך זה נגד

טובע ביון הזמנים לבקש המזון והמלבושים והמשכן ויתר הרחיות המחיה (מאזני צדק לאלגזלי 120). דע כי לא היתה סיבת חורבן מלכות הניגיג אלא רוב מתנותם יותר על הכנסתם עד ששלחו ידם ל מ מ ו ן העם (סוד הסודות, מיוחס לאריסטו, קי׳ יא, הוצ׳ גסטר). שהיה (יוסף) חריף בקנין ה מ מ ו נ ו ת ובעניני הסחורות (ר״ש אלמולי, פתרון חלומ׳ כז:). התבונן אשר מלח מ מ ו ן חסר ולכל מ מ ו ן חסרונו הוא יתרונו (ר״י נג׳ארה, יפחת איש). הזהב הב ו מ מ ו ן במטמון יחפש בקבר (מראה המוסר ק:). אפסיד מ מ ו נ ך לא אפגים יקרך (שם ו). ה מ מ ו ן אינו עושה חכם לבור (פלא יועץ, ערך ממונה). כי בעבור ה מ מ ו ן יהיה האדם נכבד בין השרים והסגנים ויתר העם (בית מדות, מעלת העושר). גם בתמונות כל מ מ ו ן חותמות כל מלכי העוברים לרגעים מיד אל יד בארץ גם בהם לא יכיר לא יבחין כל ערך (אדם הכהן, או״א ב ג). — ומ״ר ממוֹנים: המלך אל ישיב עם ואל ירבה סוסים ונשים ו מ מ ו נ י ם (רסע״ג, תרי״ג מצות, את יי׳). והוא מגין על ראשו בזרוע והדומה לזה וכ״ש כל נכסיו וכל מ מ ו נ י ו בעד נפשו (מעין גנים לאיוב ב ח).—רֹאשׁ הַמָּמוֹן[1], הקרן: שאם נותן אדם לחבירו מאה דינרין ליקח פרקמטיא בהן והתנה עמו שכל מה שירויח עד כדי ר א ש ה מ מ ו ן נוטל אותו בשכירותו וכו׳ ואין בדבר הפרש בין חנוני ובין זולתו יש להם שכר אם לא היה להם ר א ש ה מ מ ו ן ביניהם (ר״י ברצלוני, ספ׳ השטרות סד). מי שנתן מָמוֹן לחבירו להתעסק בו שיהא לו חלק בריוח וחלק בהפסד וכו׳ ונותן ר א ש הממון בעינו שלם (שם). ישבע שמעון שבועת השותפין כי לא נשכר באותה סחורה וכי כל מה שנתן לראובן אינו אלא ר א ש מ מ ו ן ואין לו שכר (שו״ת הרי״ף עא). ועתה אקח מ ר א ש מ מ ו ן השלש מאות פרחים זהב ואם ישאר איזה ריוח יהיה בינינו (שו״ת ר״מ אלשיך קטו), ועי׳ ראש.

•מְמוּנֶה, וכו׳,— עי׳ *מְמֻנֶּה.

מָמוֹנִי, ת״ז, נקב׳ מָמוֹנִית, מ״ר מָמוֹנִיִּים, ־נִיּוֹת,— של מָמוֹן: אפס כי לא תהיה תפארתך הממונית נמשכת עוד מעט ויצאה רוח אלהים רעה לבזור רכושך והיו כלא היו חמשים אלפי זהב אשר בקנינם מכרת נפשך (כתנות עולם ט).

מָמוֹת[1], ש״ז, מ״ר מְמוֹתִים, סמי׳ מְמוֹתֵי,— כמו מָוֶת: כי כה אמר יי׳ על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה ועל אמתם הילדות אותם ועל אבותם המולדים אותם בארץ הזאת מְמוֹתֵי[2] תחלאים ימתו לא יספדו ולא יקברו לדמן על פני האדמה יהיו (ירמ׳ יז ג-ד).

מַמְזֵר[3], ש״ז, מ״ר מַמְזֵרִים,— א) אדם שנולד מבעילה של נאוף עם אשת איש: לא יבא מַמְזֵר[4] בקהל יי׳ (דבר׳ כג ג).— ב) כנוי לאיש בזוי, לגוי בזוי: ואבד מלך מעזה ואשקלון לא תשב וישב מַמְזֵר באשדוד והכרתי גאון פלשתים (זכר׳ ט ה-ו).—ובתו״מ: מ מ ז ר מוריש את קרוביו (תוספתא ב״ב ז א). האומר בני זה מ מ ז ר אינו נאמן ואפילו שניהם אומרים על העובר שבמעיה מ מ ז ר הוא אינם נאמנים (קדוש׳ ד ה). כהן קודם ללוי לוי קודם לישראל ישראל ל מ מ ז ר ו מ מ ז ר לנתין וכו׳ אם היה מ מ ז ר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ מ מ ז ר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ (הורי׳ ג ח). איזהו מ מ ז ר כל שאר בשר שהוא בלא יבוא (ר״ע, ספרי דבר׳ רמח). המחזיר גרושתו והנושא חלוצתו והנושא קרובת חלוצתו יוציא והולד מ מ ז ר (שם, יבמ׳ ד יב). עז פנים וכו׳ מ מ ז ר ובן הנדה (שם, מס׳ כלה ב). יכולים ממזרים ליטהר כיצד מ מ ז ר שנשא שפחה הולד עבד שחררו נמצא הבן בן חורין (ר״ט, קדוש׳ ג יג). שאין מ מ ז ר אלא ממי שאיסורו איסור ערוה וענוש כרת (ר׳ אלעזר, יבמ׳ יז.). מצאתי מגלת יוחסין בירושלם וכתוב בה איש פלוני מ מ ז ר מאשת איש (ר׳ שמעון בן עזאי, יבמ׳ ד יג). מכירין ישראל ממזרים שביניהם ואין מכירים חללים שביניהם (ר״מ, כתוב׳ יד:). מ מ ז ר י ן ונתינין אסורין

הקריאה המסורה.—[1]) כמו בערב׳ ראש אלמאל[a]).

[a]) رأس المال

[1]) בערב׳ מַמַאת[a]).—[2]) במ״ב יא ב הכתיב: ה מ מ ו ת י ם, אך הקרי המומתים.

[3]) לא נתברר מקור המלה ומשמעתה הקדומה, ועי׳ הערה לקמן.—[4]) בהשבע׳ נשמט כל פסוק זה. עקילס העתיק המלה כצורתה μαμζήρ. אונק׳: ממזירא. ודרשו חכמי התלמוד: מהו ממזר מום זר (ירוש׳ קדוש׳ ג יב, ספרי דבר׳ רמח, וגמ׳ יבמ׳ עו:). רסע״ג תרגם: אלזנים. ריב״ג גזרהו מן מזר, במשמ׳ ביצים מוזרות, וכן רוב החדשים. בערבית בלשון הספרותית משמש הפעל נַעִ׳ל במשמ׳ נשחת ונפסד, ג׳וזה נַעִ׳לַה, אגוז שנתקלקל. נשחת. אלנע׳יל ולד אלזניה. וזה אולי ראיה שמקור השם ממזר הוא באמת בשרש מזר, שהוא כמו מ״ר בערב׳ במשמ׳ נשחת, כיון שגם הערבים גזרו השם למשג זה

[a]) ممات

ואיסורן אסור עולם (ר״ש, יבמ׳ ח ג). אין ממזר מספק (ר״א בן יעקב, גמ׳ שם לז.). נמצא אב נושא את בתו ואח את אחותו ונתמלא כל העולם כולו ממזרין (הוא, שם:). אחת לששים ולשבעים שנה הקב״ה מביא דבר גדול בעולם ומכלה מהם הממזרים[1] ונוטל עמהם כשרים שלא לפרסם את החטאים (ר׳ חנינא, מד״ר במד׳ ט). מן הכל היה ר״ע עושה ממזר חוץ מאלמנה לכהן גדול (ר׳ סימאי, קדוש׳ סח.). בואו ונצווח על עקיבא בן יוסף שהיה אומר כל שאין לו לו ביאה בישראל הולד ממזר (ר׳ יהנג, שם). איזהו מעוות שאינו יכול לתקון זה הבא על העיוה והוליד ממנה ממזר (ר״ש בן מנסיא, חגי׳ א ז). כסף מטהר ממזרים (ריב״ל, קדוש׳ עא.). אין ממזר חי יותר משלשים יום (רב חונא, ירוש׳ יבמ׳ ה ג). רוב ממזרין פקחין רוב עבדים גאים (שם קדוש׳ ד יא). עכו״ם ועבד הבא על בת ישראל הולד ממזר (יבמ׳ יו:). אעפ״י שלא היו ממזרין באותה שעה הוא (המקלל) היה ממזר (מד״ר ויקר׳ לב). ממזר ברור היה (ר׳ לוי, שם). לא היה לו (להקב״ה) בעולם הדר אלא העוללים וכו׳ ואתם עשיתם אותם ממזרים בשלחם אותו הדר שלי שאין אני חפץ בממזרים (שם במד׳ ט). משקרת (הסוטה שזנתה) בבעלה שהיא אומרת על הממזר שהוא בנו וכו׳ משקרת בהקב״ה שהקב״ה אמר שהממזרים לא יקחו חלק בארץ אלא בן שהוא מיוחס אחר אביו והיא אומרת על הממזר שהוא בן בעלה ונותנת לו חלק בארץ וכו׳ אמר הקב״ה וכו׳ לא כשאת סבורה להנחיל הממזר שלך נכסי בעליך אני מכיר הממזר ואני טורדו מן העולם (שם). שכל מי שבא על אחת מכל עריות האמורות בתורה פעמים שמוליד בן וגורם לממזר לקלל אביו (שם). אימתי מכיר (הממזר את) אמו בזמן שהממזר הוא מניאוף אשת איש לפי שהנואפת תולה אותו בבעלה אבל בשאר עריות פנויות הן משליכות את בניהן בשווקים מפני הבושה ואחרים מגדלים אותם ואותם ממזרים אינן מכירין לא אביהם ולא אמותיהם ואפילו ממזר מאשת איש פעמים שאינו מכיר לא אביו ולא אמו אימתי בזמן שנאפה ובעלה במדינת הים והיא משלכת אותו (שם). שלא יהיו בניהם ממזרים ולא נולדים שלא בקדושה (שם). — ומצוי ממשג השחתה וקלקול.—[1]) בירוש׳ יבמ׳ ח ג: ומכלה ממזיריהן.

מאד בסהמ״א: וילך פפוס לפני המלך הורדוס ויבך בקול גדול ומר ויספר לפני המלך שזנתה מרים אשתו עם יוסף פנדירא הנוצרי וילדו בנים זנונים וממזרים (תולדות ישוע יא). ויגדל ישוע הממזר הזה וילך ירושלימה וילמד ישוע בבית מדרשו של רבי יהושע בן פרחיא (שם יד). למה אמרו חכמים רוב ממזרים פקחין וכו׳ דע שממזר לא יהיה לבד מנואף ונואפת והניאוף לא יהיה כי אם מאהבת שניהם זה לזה וכו׳ ועל כן יהיה הממזר פקח, כי הפקחות היה מחום הלב וכו׳ וכמו כן יהיה הממזר ארוך כי בחום יארך כל דבר ויגדל זו היא סבת הממזר אשר הוא ארוך ופקח (ר״י זכאלה, ספי׳ שעשועי׳ ט). טוב ממזר עניו מכשר מעיז פניו (שם יג). שאין גבור ופריץ ועריץ כמו הממזר (מדרש הנעלם, והל וילא). כי שנולד מטפה חמה יהיה בעל כעס וחמה אע״פ שהוא פקח ועל כן רוב ממזרים פקחים אבל הם עזי פנים ושטופים בזמה (ר״י אבוהב, מנוה״מ קפב).

*ממזר, פ״ע,—ממזר את עצמו. יחס עצמו לאבות לא אמתיים: ויכתב (רסע״ג) מגלה להדמות בנביאים כאחד נביאי השקר וימזר את עצמו לאמר כי מבני יהודה אני (דוד בן זכאי הנשיא, מכת׳ החרם על רסע״ג).

*ממזרות, ש״נ,—א) סגולת הממזר: כדי שלא אתן את עיני באשה אחרת ונמצאו בניו[1]) באין לידי ממזרות (ר״א, נדר׳ כ:). גירי צדק היו (הכותים) מתחילתן מפני מה הם אסורים מפני הממזרות ושאינן מיבמין את הנשואה (ר׳ ישמעאל, מס׳ כותים ב). שאין תלמוד לומר אטהר אתכם אלא אפילו מן הנתינות ואפילו מן הממזרות (ר׳ יוסי, תוספת׳ קדוש׳ ה ד). כשהוא אומר מכל טומאותיכם ומכל גילוליכם ולא כן הממזרות (ר׳ מאיר, קדוש׳ עב:). לא יחלל חילול עושה ואין עושה ממזרות (ר׳ סימאי, קדוש׳ סח.). איזוהי אלמנת עיסה כל שאין בה לא שתוק ממזרות ולא שתוק נתינות (ר׳ יוחנן, כתוב׳ יד:). (בא מעשה לפני חכמים ולא היו יודעים) אם שלשה עשר מן (החדש) הראשון ושבעה עשר מן האחרון וכו׳ ובקשו ליגע בוולד משום ספק ממזירות (ירוש׳ יבמ׳ ד יא). (התקין ר״ג הזקן שלא יכול הבעל לבטל את הגט אלא בפני האשה או השליח) שלא תבוא לידי ממזירות (ריש לקיש, שם גיט׳ ד ג). סבורה שלא ביטל (את הגט) והוא ביטל והיא הולכת ונישאת

[1]) במס׳ כלה רבתי: בניי.

בלא גט ונמצאו בניה באין לידי ממזרות (שם).— ובסהמ"א: ולענין ממזרות אשת ישראל מישראל אחר בין באונס בין ברצון הוולד ממזר (הלכ' פסוק' לר"י גאון, עריות). — ואמר המליץ: והכסף מטהר כל ממזרות והוא כל מום יכסה (רש"ע פלקיירא, המבקש טז).—ב) שם הקבוץ, ממזרים: הרי שבא על נשים הרבה ואינו יודע לאיזה בא וכו' נמצא האיש נושא בתו והאיש נושא אחותו והעולם נתמלא ממזרות[1] (ר"א בן יעקב, תוספת' קדוש' א ד).

***מַמְזֶרֶת**, ש"נ, מ"ר מַמְזֵרוֹת,—אשה שנולדה מבעילה של זנות: גר ועבד משוחרר מותרין בממזרת והוולד ממזר (ר' יוסי, תוספת' קדוש' ה ב). ישראל שנשא ממזרת ויש לו אח ממזר (יבמ' ט ב). הבא על הממזרת ועל הנתינה ועל הכותית (כתוב' ג א). אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל (קדוש' ג יב). גר לא ישא ממזרת (ר' יהודה, קדוש' עב:). אפילו ממזר בסוף העולם וממזרת בסוף העולם הקב"ה מביאן ומזווגן זה בזה (ר"י בן פזי, ירוש' שם ג יד). ממזר לא ישא ממזרת כדי שיתכלו ממזרין מן העולם (רשב"ל, שם יבמ' ח ב). ממזרת לאחר עשרה דורות מותרת (ריש לקיש, גמ' שם עח:). — ובסהמ"א: מעשה של אותה האשה שזינת עליו וכו' ואותה בת ממזרת גמורה היא (רב נטרונאי גאון, תשו' הגא' יד). גר וגיורת עד שלשה דורות מותרין בממזרת מכאן ואילך אסורין (הלכ' פסוק' לר"י גאון, נשים).

***מֻמְחֶה**, (מומחה), שת"ז, נקב' מֻמְחָה, מ"ר מֻמְחִים, מֻמְחוֹת,—מי שנתמחה בדבר מהדברים, Fach-mann; expert: לא כל הימנו לפסול את הדיין המומחה לרבים (תוספת' סנה' ה א). שני דייני בוררין להן עוד אחד זה פוסל דיינו של זה וזה פוסל דיינו של זה וכו' אם היו כשרין או מומחין אינו יכול לפוסלן (משנ' שם ג א). מי שאינו מומחה וראה את הבכור (בכור' ד ד). ר' טרפון פטור אתה שאתה מומחה לבית דין וכל המומחה לבית דין פטור מלשלם (ר"ע, שם). אם היה (הרופא) מומחה לרבים (ר' יוחנן, ע"ז כז.). — וקמיע מֻמְחֶה: ולא (יצא האיש) בתפילין ולא בקמיע בזמן שאינה מן המומחה (שבת ו ב). נאמן הרופא לומר קמיע זה מומחה ריפיתי בו ושניתי ושילשתי (ר' יוחנן, ירוש' שם ו ב).—וכמו

—[1]) בגמ' (יבמ' לז:) ממזרין.

שם, במשמ' אדם שהוא מֻמְחֶה: לא ישחט אלא על פי מומחה (ר' יוסי, תוספת' סנה' א ב). אין מודדין אלא מן[1]) המומחה ריבה למקום אחד ומיעט למקום אחר שומעין למקום שריבה (עירוב' ה ה). בכור תם בזמן הזה רשאי לקיימו שתים ושלש שנים עד שלא הראהו למומחה משהראהו למומחה נולד בו מום בתוך שנתו רשאי לקיימו כל שנים עשר חדש (תוספת' בכור' ג ב). בכור שנפל לבור וכו' ירד מומחה ויראה אם יש בו מום (ר' יהודה, ביצ' ג ד). בא הכתוב ללמדך שאין התרת נדרים אלא מפי מומחים (ר' יונתן, ספרי במד' עג). קירבי דגים ועוברן אין ניקחין אלא מן המומחה (רב, ע"ז מ.)—.ומצוי בסהמ"א: מעשה בטבח אחד ששחט וטרף הביאוהו לר' יוחנן אמר לו הבא לי עדים שמומחה לתרנגולין אתה ותפטר (והזהיר, ויקר'). שאין מוסרין מדידת התחום אלא למי שהוא ידוע ומומחה שהוא בקי בדיני המדידה והוא מדקדק במדידה (ר' יהונתן על הרי"ף, עירוב' יז.). אם הודה בבית דין וכו' אבל בפני יחיד אפילו הוא מומחה אין הודאתו בפניו כלום (טוהו"מ פא, בשם תשו' הגא'). שהוא מומחה לרפאות העין (חרת' לדיקים, שער הענוה).

*מַמְחֶה, ש"ז, — מי שממחה על חברו: כבר נסתלק הזוכה מעל הממחה והמומחה נכנס במקומו ונמצא הכל עשוי ואין המומחה ולא הממחה יכולין לחזור בהם (טור חו"מ, סי' קכו).

***מִמְחָטָה**[2]), ש"נ, מ"ר מִמְחָטוֹת, — מטפחת שמוחטין בה האף, נהוגה בדבור העברי בא"י, ובאה בפעם הראשונה בהעתון „השקפה" (שנה ד גליון כט).

מִמְכָּר, ש"ז, סמי' מִמְכַּר, בכנ' מִמְכָּרוֹ,—דבר הנִמְכָּר: וכי תמכרו מִמְכָּר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו (ויקר' כה יד). כי ימוך אחיך ומכר מאחזתו ובא גאלו הקרב אליו וגאל את מִמְכַּר אחיו (שם כה). והיה מִמְכָּרוֹ ביד הקנה אתו עד שנת היובל (שם כח). ואשר יגאל מן הלוים ויצא מִמְכַּר בית ועיר אחזתו ביבל (שם לג). וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גר שם וכו' אל המקום אשר יבחר יי' ושרת בשם יי' אלהיו ככל אחיו הלוים העמדים שם לפני יי' חלק כחלק יאכלו לבד מִמְכָּרָיו[3]) על

[1]) בקצת כ"י אין מלה זו, וכך הגיה רש"י.
[2]) מן שרש מחט, עי"ש.
[3]) התרגומים הקדמונים ראו במם הראשונה של מלה זו מם שמושית, ותרגמוה במשמ' מֶכֶר, ואולי היתה

האבות (דבר' יח ז-ח). כי המוכר אל הממכר לא ישוב (יחזק' ז יג). וילינו הרכלים ומכרי כל ממכר מחוץ לירושלם (נחמ' יג כ).—ובמשמ' שה"פ, כמו מכירה: וחשב את שני ממכרו והשיב את העדף לאיש אשר מכר לו (ויקר' כה כז). והיתה גאלתו עד תם שנת ממכרו (שם כט). והיה כסף ממכרו במספר שנים (שם נ). — ואמר בן סירא: על מקנה בין רב למעט ועל ממהיר ממכר תגר (ב"ס גני' מב ד-ה). — ובתו"מ: אף שטרי מקח וממכר אין כותבין (תשב"ג, ב"ב קסט.). הפעוטות מקחן וממכרן ממכר במטלטלין (גיט' ה ז). מוכרים אותו (את בית הכנסת) ממכר עולם (מגי' ג ב). אם יודעת (התינוקת) בטיב משא ומתן מקחה מקח וממכרה ממכר (ברכת, ב"ב קנה:). — ומצוי בסהמ"א: מי שאנסוהו עד שמכר ולקח דמי המקח אפילו תלוהו עד שמכר ממכרו ממכר בין במטלטלין בין בקרקעות (רמב"ם, מכיר' י א).—ומ"ר ממכרות: וזה שכותבים בכל המתנות והממכרות מעכשיו אעפ"י שיש בשטר זמן (שו"ע חו"מ רנח א), ועי' מקח.

ממכרה, ש"נ, סמי' ממכרת, — כמו ממכר, במשמ' שה"פ: לא ימכרו ממכרת עבד (ויקר' כה מב).

***ממל**[1], ממל[2], ממל[3], ש"ז, — מפרכה: מאימתי תורמין את הזיתים וכו' משיביא זיתים בקופה ונותן לתוך הממל ומהלך בהם שתי וערב (ר' יוסי בר"י, תוספת' תרומ' ג יג). אם רצה מביא זיתים ונותנן תחת הממל והולך ובא עליהן (הוא, ירוש' שם ג ד). נוטל (את השמן

הנסחה העברית שלהם מִמכריו (ויש מן החדשים שהגיהו: ממכריו). וכעין זה ת"א. ואמרו בגמ': יכול יהיו כל המשמרות שוין בקרבנות הרגל הבאים שלא מחמת הרגל ת"ל לבד ממכריו על האבות מה מכרו האבות זה לזה אני בשבתי ואתה בשבתך (ספרי דבר' קסט, סוכ' נו.). וכך רש"י, ראב"ע ורד"ק. ובאופן אחר ריב"ג, אמר וז"ל: ומא יבעד אנ יג'אנש הד'א אלמעני קול אללה לבד ממכריו על האבות אי מא אבאחוה בעצ'הם לבעצ', ע"כ, ובעברי': ואיננו רחוק שידמה לענין הזה (ענין מכרות, כמו איש מאת מכרו) מאמר הבורא לבד ממכריו על האבות כלומר מה שנתן קצתם אל קצתם. ע"כ. ונראה שהתכון ריב"ג לתקן את הנקוד: מִמַּכָּרָיו. אך ראב"ע דחה פרוש זה ואמר כי אין זה לפי הדקדוק.

[1]) כך נקוד במשנ' מנקד' כ"י פרמה (העתק הרב מרגוליוס), וכך נקוד גם בכ"י פריז (ד"ס ב"ב סז:). — [2]) כך נקוד בקצת משניות מנקד' נדפסות. — [3]) כך

בבית הבד) מן העקל ומבית[1]) הממל[2]) ומבין חפצים ונותן לחמשה ולתמחוי (מעשר' א ז). המוכר את בית הבד מכר את הים ואת הממל[3]) ואת הבתולות (ב"ב ד ס).

ממלאה, ש"נ, מ"ר ממלאות, ממולאות, — מין מאכל, דבר ממלא בשר וכדומ': ראובן הוליך בידו סך כמה ממולאות ושבחות של בשר שחוטה וכשרה למכרן (שו"ת מים רבים, יו"ד ג).

ממלחה, ש"נ, מ"ר ממלחות, — כעין כוס קטנה לשים בה מלח על השלחן, נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו בספרות החדשה (השלח יב ב).

ממלכה, ש"נ, סמי' ממלכת, בכנ' ממלכתי, ממלכתך, ממלכתו, מ"ר ממלכות, סמי' ממלכות, — א) הארץ שמלך מלך עליה, Königreich ; royaume ; kingdom: ותהי ראשית ממלכתו (של נמרוד) בבל וארך ואכד וכלנה בארץ שנער (בראש' י י). כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדלה (שם כ ט). ויתן להם משה לבני גד ולבני ראובן ולחצי שבט מנשה בן יוסף את ממלכת סיחן מלך האמרי ואת ממלכת עוג מלך הבשן (במד' לב לג). כן יעשה יי' לכל הממלכות אשר אתה עבר שמה (דבר' ג כא). והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר וכו' למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל (שם יז יח-כ). והיית לזעוה לכל ממלכות הארץ (שם כח כה). כי חצור לפנים היא ראש כל הממלכות האלה (יהוש' יא י). ואצל אתכם מיד מצרים ומיד כל הממלכות הלחצים אתכם (ש"א י יח). ושלמה היה מושל בכל הממלכות מן הנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים (מ"א ה א). לא נעשה כן (ככסא שלמה) לכל ממלכות (שם י כ). חי יי' אלהיך אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך (שם יח י). עברו כלנה וראו ולכו משם המת רבה ורדו גת פלשתים הטובים מן הממלכות האלה אם רב גבולם מגבלכם (עמוס ו ב). הנה עיני אדני

הקריאה המסורה של האשכנזים. — [1]) בכ"י ומן, וכך במדב"ם. ובדפוסים הישנ' ומבין; — [2]) במדב"מ הממיל. — [3]) ואמרו בגמ' (שם סז:): ממל מפרכתא. ופרש רגמ"ה: מפרכתא זה כמו קורנס שמפרכין בו הזיתים (כך צ"ל במקום הגרסה הענבים שבנוסחאות) שהן עיקר תשמישי הבד. ע"כ. ר"ח פרש (מובא ברשב"ם שם) וז"ל: אבן נקובה שמכניסין בה עץ ומפרכין בה הזיתים בבית הבד. ע"כ. הערוך הביא שני הפרושים הנ"ל והוסיף: וי"א הבור העליון שכותשין בו הזיתים.

יי׳ בַּמַּמְלָכָה החטאה והשמדתי אתה מעל פני האדמה (שם ט ח). כאשר מצאה ידי לְמַמְלְכֹת האליל ופסיליהם (ישע׳ י י). קול המון בהרים דמות עם רב קול שאון מַמְלְכוֹת גוים נאספים (שם יג ד). והיתה בבל צבי מַמְלָכוֹת תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה (שם יט). הזה האיש מרגיז הארץ מרעיש מַמְלָכוֹת (שם יד יו). ונשבת מבצר מאפרים וּמַמְלָכָה מדמשק (שם יז ג). ונלחמו איש באחיו ואיש ברעהו עיר בעיר מַמְלָכָה בְּמַמְלָכָה (שם יט ב). ידו נטה על הים הרגיז מַמְלָכוֹת (שם כג יא). אתה הוא האלהים לבדך לכל מַמְלְכוֹת הארץ (שם לז יו). כי הנני קרא לכל משפחות מַמְלְכוֹת צפונה נאם יי׳ ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם (ירמ׳ א טו). רגע אדבר על גוי ועל מַמְלָכָה לנתוש ולנתוץ ולהאביד וכו׳ ורגע אדבר על גוי ועל מַמְלָכָה לבנות ולנטע (שם יח ז-ט). והיה הגוי וְהַמַּמְלָכָה אשר לא יעבדו אתו את נבוכדנאצר וכו׳ אפקד על הגוי ההוא (שם כז ח). ויִנבאו אל ארצות רבות ועל מַמְלָכוֹת גדלות למלחמה ולרעה ולדבר (שם כח ח). הרס בעברתו מבצרי בת יהודה הגיע לארץ חלל מַמְלָכָה ושריה (איכ׳ ב ב). להיות מַמְלָכָה שפלה לבלתי התנשא (יחזק׳ יז יד). ולא יהיה עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי מַמְלָכוֹת (שם לז כב). וגליתי שוליך על פניך והראיתי גוים מערך וּמַמְלָכוֹת קלונך (נחום ג ה). שבי דומם ובאי בחשך בת כשדים כי לא תוסיפי יקראו לך גברת מַמְלָכוֹת (ישע׳ מז ה). כי משפטי לאסף גוים לקבצי מַמְלָכוֹת לשפך עליהם זעמי (צפנ׳ ג ח). והפכתי כסא מַמְלָכוֹת והשמדתי חזק מַמְלְכוֹת הגוים (חגי ב כב). המו גוים מטו מַמְלָכוֹת נתן בקולו תמוג ארץ (תהל׳ מו ז). בהקבץ עמים יחדו וּמַמְלָכוֹת לעבד את יי׳ (שם קב כג). ויתהלכו מגוי אל גוי מִמַּמְלָכָה אל עם אחר (שם קה יג). ויסר (אסא) מכל ערי יהודה את הבמות ואת החמנים ותשקט הַמַּמְלָכָה לפניו (דהי״ב יד ד).— מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים, ממלכה שכל תושביה הם כהנים: ואתם תהיו לי מַמְלֶכֶת כהנים וגוי קדוש (שמות יט ו). — עִיר הַמַּמְלָכָה, העיר שבה ישב המלך, שבה מושב הממשלה, Hauptstadt; capitale: כי עיר גדולה גבעון כאחת ערי הַמַּמְלָכָה (יהוש׳ י ב). יתנו לי מקום באחת ערי השדה ואשבה שם ולמה ישב עבדך בעיר הַמַּמְלָכָה עמך (ש״א כז ה). — בֵּית מַמְלָכָה, כמו עיר ממלכה: ובית אל לא תוסיף עוד להנבא כי מקדש מלך הוא ובית מַמְלָכָה הוא (עמו׳ ז יג). — ב) כמו מְלוּכָה, מְלֻכוֹת: כי עתה הכין יי׳ את מַמְלַכְתְּךָ אל ישראל עד עולם ועתה מַמְלַכְתְּךָ לא תקום בקש יי׳ לו איש כלבבו ויצוהו יי׳ לנגיד על עמו (ש״א יג יג-יד). ועתה הנה ידעתי כי מלך תמלוך וקמה בידך מַמְלֶכֶת ישראל (שם כד כ). ויקרע יי׳ את הַמַּמְלָכָה מידך ויתנה לרעך לדוד (שם כח יז). נקי אנכי וּמַמְלַכְתִּי מעם יי׳ עד עולם מדמי אבנר בן נר (ש״ב ג כח). וידע דוד כי הכינו יי׳ למלך על ישראל וכי נשא מַמְלַכְתּוֹ בעבור עמו ישראל (שם ה יב). והקימתי את זרעך אחריך אשר יצא ממעיך והכינתי את מַמְלַכְתּוֹ (שם ז יב). ונאמן ביתך וּמַמְלַכְתְּךָ עד עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד עולם (שם יו). וְהַמַּמְלָכָה נכונה ביד שלמה (מ״א ב מו). והקמתי את כסא מַמְלַכְתְּךָ על ישראל לעלם (שם ט ה). קרע אקרע את הַמַּמְלָכָה מעליך ונתתיה לעבדך (שם יא יא). ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב הַמַּמְלָכָה לבית דוד (שם יב כו). ותקם ותאבד את כל זרע הַמַּמְלָכָה (מ״ב יא א). ויהי כאשר חזקה הַמַּמְלָכָה בידו ויך את עבדיו המכים את המלך אביו (שם יד ה). ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל מַמְלַכְתּוֹ להכין אתה ולסעדה במשפט ובצדקה (ישע׳ ט ו). בראשית מַמְלֶכֶת יהויקם בן יאושיהו מלך יהודה (ירמ׳ כז א). לך יי׳ הַמַּמְלָכָה והמתנשא לכל לראש (דהי״א כט יא). ויקם יהורם על מַמְלֶכֶת אביו ויתחזק (דהי״ב כא ד).

מַמְלְכוּת[1], ש״נ, סמי׳ מַמְלְכוּת,—כמו מַמְלָכָה: כל מַמְלְכוּת[2] עוג בבשן אשר מלך בעשתרות ובאדרעי (יהוש׳ יג יב). וכל ערי המישר וכל מַמְלְכוּת סיחון מלך האמרי אשר מלך בחשבון (שם כא). ויאמר אליו שמואל קרע יי׳ את מַמְלְכוּת ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך (ש״א יה כח).—וכמו מַלְכוּת, מְלוּכָה: כי אמר היום ישובו לי בית ישראל את מַמְלְכוּת אבי (ש״ב יו ג). ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא והשבתי מַמְלְכוּת בית ישראל (הוש׳ א ד). בראשית מַמְלְכוּת יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה (ירמ׳ כו א).

מַמְלֶכֶת, ש״נ,—כמו מַמְלָכָה: ואתה מגדל עדר עפל בת ציון עדיך תאתה ובאה הממשלה הראשנה מַמְלֶכֶת לבת ירושלם (מיכ׳ ד ח).

ממ״נ,— ר״ת: ממה נפשך.

***מְמֻנֶּה**, (ממונה), ש״ז, מ״ר מְמֻנִּים, (ממונים), — מי שמנוהו להיות פקיד להשגיח ולשמר על דבר

---

[1]) כמו מלאכות, מסכנות, ועי׳ ברט ס 261 §.—[2]) כך הנקוד המסור, אך אולי זה מספר רבים.

מהדברים, הממנים שבמקדש: אלו הן הממונין שהיו במקדש יוחנן בן גודגדא על נעילת שערים בן בופפת על המפתחות וכו' (תוספת' שקל' ב יד). אלו הן הממונין שהיו במקדש יוחנן בן פינחס על החותמות אחיה על הנכסים וכו' ופינחס על המלבוש (משנה שם ה א). אמר להם הממונה צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה (יומ' ג א). מי שהוא רוצה לתרום את המזבח משכים וטובל עד שלא יבוא הממונה וכי באיזו שעה הממונה בא לא כל העתים שוות וכו' הממונה בא ודופק עליהם והם פותחין לו (תמיד א ב). אמר להם הממונה בואו והפיסו מי שוחט מי זורק מי מדשן וכו' (שם ג א). פעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת והיינו יושבים לפני ר"ג בבית המדרש בלוד ובא זונין הממונה ואמר הגיע עת לבער חמין (ר"א בר' צדוק, תוספת' פסח' ב ט). וכשהוא (הכה"ג) מגחם אחרים דרך כל העם עוברין זה אחר זה והממונה ממצעו בינו לבין העם (ר' יהודה, סנה' ב א). שהיה (אלעזר) ממונה על אורגי פרוכת (ירוש' שקל' ה ב). שהיה (קהת) ממונה על הארון ועל קדשי הקדשים וכו' ואחריו גרשון שהיה בכור והיה ממונה על היריעות ועל אהל מועד ואחריו מררי שהיה ממונה על הקרשים ועל הבריחים (מד"ר במד' ד). — ומצוי בסהמ"א, במשמ' אחד מראשי הצבור: נועדו יחד מעלת הקריאה עם מעלת הממונים יצ"ו בכנסת ההיכל כנהוג לפקח על עסקי הקהל יע"א הציעו מעלת הממונים למעלת הקריאה וכו' ללמד דעת את העם (פנקי קהל' רומא, שריד מעיר 17). — ובפרט, בירושלם, הממנים על מעות החלוקה הבאה מחוץ לארץ לתמיכת ת"ח וכדומה.

ממנות, (ממונות), ש"נ,—משרת הממנה על דבר מהדברים.

ממסך[1]), ש"ז, מ"ר ממסכים, — א) יין מסוך[2]): הערכים לגד שלחן והממלאים למני ממסך (ישע' סה יא). למאחרים על היין לבאים לחקור ממסך (משלי כג ל).—ב) בהשאלה, ממסך הגוף וכדומ', כמו מזג: כי הנה הדבש מועיל ומזיק כפי השתנות ממסך גוף האוכל (רלב"ע, יסוד מורא ט). שלא תוליד (הלבנה) חום כהוגן כפי ממסך האדם וכו' וידוע כי כל בשר הוא חם רק כפי ממסך האדם הוא (בשר השור) קר ומזיק לו (הנ"ל, ראשי חכמה א). ודברים עתיקים יורו כפי ממסך כחם וכפי תולדת המזלות (הנ"ל, ספר משאלה בקדמות ט). ובעבור היות כל המעשים כפי יושר ממסך העושה ואין בגוף אבר ישר בממסך שיוכל לדמות בו כל דבר בעבור היותו ישר (הנ"ל, מאות, אות כ). וכן נמצא סבות ממה שיתחדש במציאות העולם מחדושים אשר סבתם ממסך היסודות וכו' ואינו מפעל הממסך אבל הממסך ענין החמר בלבד (ר"י חריזי, מו"נ ב יג). בשעורים מתחלפים מן החם והקור והלח והיבש ויעשה בהם אלה הממסכים המתחלפים (שם ב כ). אם הוא ממסך היסודות סבה להיות החמרים מוכנים לקבל הצורות המתחלפות (שם). כי ישתנו (החולים) בעבור ממסך גופם כי זה יהיה בתולדתו חם וזה קר (ספר המאורות, כ"י בלין). וידוע כי מ' ממסכים הם על דרך הכלל (שם).

ממסכות, ש"נ,—טבע הממסך: אם ראית השתן והנה הוא שחור ממוסך בין רב ורקיק זה יעיד כי גברה על בעליו הדם והאדומה השחרות יעיד על ממסך החום והיובש וממסכותו בין רב ורקיק ועב יעיד על ממסך היובש והלחות (ר"י ישראלי, מלאכת השתן יג, כ"י בלין). ממסכותו בין שחור ולבן לירוק תעיד החום וכו' וממסכותו בין זך ורקיק ועב יעיד על ממסך הלחות (שם, מפי יוסף בנו).

ממע"ה, — ר"ת: מוציא מחברו עליו הראיה.

ממציא, ש"ז, — מי שהמציא דבר חדש, Erfinder; inventeur; inventor: וראיתי בספר אחד מחכמי הנוצרים שהממציא הראשון ממלאכת הכלים לדעת בהם השעות השמשיות ביום היה אחז באותם המעלות אשר עשה בירושלם שהיו מכוונות לזה (ר"י אברבנאל, מ"ב כ). אולם הודיעני מי היה הממציא הראשון לשירים (ר"ע פרנסים, מתק שפתים 30). — ובפרט הממציא הראשון, כנוי להאלהים שהמציא יש מאין, שיצר את העולם מאין הגמור.

ממר, ש"ז,—רגש מר, צער, Betrübnis; affliction: כעס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו (משלי יז כה). — ואמר הפיטן: אלהים אמר יחודו מפי לא אכרית איחדנו בלי ממר, ארץ וערץ ערבית ושחרית יום ליום יביע אמר (ר"י בן אביתור, עבודה, אלהים אז).

ממרור, ש"ז, מ"ר ממרורים, ממרים, — רגש מר, תוגה וצער גדול, Bitterkeit; amertume; bitterness: לא יתנני השב רוחי כי ישבעני ממרורים[1]) (איוב ט יח).

---

[1]) מן מסך, עי"ש.—[2]) כבר אמרו במדרש: אין ממסך אלא יין ביין (מד"ר במד' י).

[1]) בקצת ספרים: ממרורים, מלא ו.

—ואמר הפיטן: וקרא נא דרור, לרוויי ממרור (הושענ' יום ו, אנא הושע). נשמת רווים לען וממרורה, באפסי נשיה במר יבכיון (שבת אחכה, נשמת אמונים). מרי שנה בשנה ביום זה ממרור אוכל, בהעמיד זר למולי בו צלם בהיכל (פיוט לי"ז בתמוז, אלהי יבועתנו). — והמשורר אמר: עת תצוה צבאך לקדור, יחשכו משחור, ותשו עמך בבית הבור, ישבעו ממרור (ר"י הלוי, יזכרו פלאך). פני השחרים בעיניו שחורים, וכוס ממתקים בפיו ממרורים (הוא, היוכלו פגרים). שוו בעיני יום יהי בו מאכיל נפת והעת ממרור ישביע (רמב"ע, דיואן עז, כ"י בודלי').

מַמְרֵט, ש"ז, — כלי מכלי הרצענות למרט בו את העור (עי' לוח הרצענות של ועד הלשון בירושלם).

מַמְרֵק, ש"ז, — רפואה שהיא ממרקת את הקיבה, Abführungsmittel; purgatif; purgative: שיש אומרים שקודם נתינתם (של המים המחצביים) טוב למרק כלל הגוף ויש אומרים שאינו צריך כי מים אלו ממרקין ויש אומרים שטוב לקחת קודם ממרק קל כגון ליניטיבו וזה די (ר"י צהלון, אוצה"ח ט ה).

מַמְרֵקֶת, ש"נ, מ"ר מַמְרְקוֹת, — כמו הקודם: אם הפיהוק מסובב מהרקה יתרה יעסוק במאכלים טובים המלחלחים וכו' ואם מחמת מלוי הליחות צריך לממרקות (מעשה טוביה, בית חדש ג ד).

מַמָּשׁ[1], מַמָּשׁ, ש"ז, — מה שאפשר למשש ביד, מוצק, ההפך מן נוזל: האשה ששאלה מחברתה תבלין ומים ומלח לעיסתה הרי אלו כרגלי שתיהן ר' יהודה פוטר במים מפני שאין בהם ממש (ביצ' ה ד). ניצוצות אין בהן ממש (רב הונא בן ר"י, שבת מז:).— ומה שתופס מקום הרבה: בהרת ובה שער לבן או שער שחור טמא אין חוששין שמא מיעט מקום שער שחור את הבהרת מפני שאין בו ממש (נגע' ד ד).— ומה שהוא גוף מוחשי, לא דבר מפשט: ואחד דברים שיש בהן ממש ואחד דברים שאין בהם ממש[2] (שבוע' ג ה). ששבועת ביטוי נוהגת בדבר שיש בו ממש ובדבר שאין בו ממש (תוספת' שם ד ב). (האומר לאשתו) הילוכי עליך דבורי עליך לא אמר כלום למה שמתפיס את הנדר בדבר שאין בו ממש (ירוש' נדר' א ד). — ובפרט, במשמ' עצם הגוף של דבר, Substanz; substance: כל שטעמו וממשו אסור לוקין עליו וזהו כזית בכדי אכילת פרס טעמו ולא ממשו אסור ואין לוקין עליו (ר' יוחנן, ע"ז סז.). כל נותן טעם אין לוקין עליו עד שיטעום טעם ממשו של איסור ובנזיר אפילו לא טעם טעם ממשו של איסור (ר' זעירא, ירוש' ערל' ב ו). העיבור עשו אותו כממש לפסול ולא עשו אותו כממש להאכיל (ר' יוסה, שם יבמ' ז ד). אויר מחיצות כממשן (ר' אימי, שם שבת יא א). טעם כל המינין טעמו (במן) טעמן וממשן והללו (הקשואים והאבטיחים וכו') טעמן ולא ממשן (ר' אסי, יומ' עה.). קול ומראה אין בהן משום מעילה לפי שאין בהן ממש (רב פפא, פסח' כו.). כמה היה אותו חושך (של מצרים) רבותינו אמרו עבה כדינר היה שנאמר וימש חשך שהיה בו ממש (מד"ר שמות יד). אלו הנשמות העתידות להבראות שאין בהם ממש (ר' יצחק, שם כח). — יש מַמָּשׁ בְּדָבָר, שהדבר אמת, שיש לו יסוד וכדומה: אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות מקבלין אותו בסבר פנים יפות ומעלין ומושיבין אותו עמהם אם יש ממש בדבריו פטרוהו ולא היה יורד משם עולמית (תוספת' סנהד' ט ג). בתחילה בין שיש ממש בדבריו בין לאו שומעין לו מיכן והילך יש ממש בדבריו שומעין לו ואם לאו אין שומעין לו (ר' יוחנן, ירוש' שם ו א). אמר להן (הקב"ה לישראל כשבכו בענין המרגלים) אתם בכיתם לפני בכייה של תפלות הוי עתידין אתם לבכות בכייה של ממש (שם תענ' ד ח). כך וכך יש לך להשיב וכו' היקפתנו תשובות חבילות שאין בהן ממש (ר"א בר' שמעון, ב"מ פד:). הקב"ה אמר לאברהם נסיתיך בכמה נסיונות ועמדת בכולם עכשיו עמוד לי בנסיון זה שלא יאמרו אין ממש בראשונים (ר"ש בר אבא, סנה' פט:). למטרונה שיצא עליה שם רע עם אחד מגדולי מלכות ובדק המלך בדברים ולא מצא בהם ממש מה עשה המלך עשה סעודה והושיב אותו האיש בראש של מסובין כל כך למה להודיע שבדק המלך בדברים ולא מצא בהם ממש (ר' לוי, מד"ר ויקר' כז). אפילו דברים שאין בהם ממש אפילו שיחה קלה שאדם משיח עם אשתו הן נכתבין על פנקסו של אדם (ר' ינאי, שם כו).—ובמשמ' כח ויכלת לעשות דבר מה: אמר

---

[1]) מן משש. וכך הקריאה המסורה של ספרדים ואשכנזים, וכך נקוד בספר מקנה אברהם לר"א בלמשי מַמָּשׁ (במקום מַמָּשׁ), ובפיוט רצה עליון מַמָּשׁ (במקום מַמָּשׁ). אך התימנים אומרים מַמֶּשׁ, כנראה מהמשל מחרוזי מדת"ג, שהובא בפנים. — [2]) ואמרו במשנה שם כגון שאישן ושלא אישן וכו'.

לו (פלוסופוס אחד לר"ג) כלב אתה קורא אותה (את הע"ז) והלא יש בה ממש אמר לו (ר"ג) ומה ראית אמר לו פעם אחת נפלה דליקה בעירנו ונשרפה כל העיר כולה ואותו בית ע"א לא נשרף (ע"ז נד:). יודעין היו ישראל בעכו"ם שאין בה ממש ולא עבדו עכו"ם אלא להתיר להם עריות בפרהסיא (שם, סנהד׳ סג:). אמר לו משה (להקב"ה) ואם אין בו (בעגל) ממש למה אתה כועס (מד"ר במד׳ ב). אמר (מנשה) לפניו רבש"ע הרי קראתי לכל אלוהות שבעולם וידעתי שאין בהן ממש רבש"ע את הוא אלוה על כל אלהים (שם דבר׳ ב). אמר הקב"ה אע"פ שאין בה (בע"ז) ממש כיון שפורש אדם ממנה מעלה אני עליו כאלו הוא עובד למי שיש בו ממש ובא לו אצלי (ר׳ פנחס בר"ח, שם). — ובמשמ׳ תה"פ: ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם דבוקים ממש (סנה׳ סד.). עין תחת עין ממון אתה אומר ממון או אינו אלא עין ממש (ר׳ דוסתאי בן יהודה, ב"ק פג:). לא נשאת (שאמרו במשנה הכונה) נשאת ממש אלא כיון שהתירוה לינשא אע"פ שלא נשאת (אביו של שמואל, כתוב׳ כג.). ואם לתת (שעורים בפסח) נתבקעו אסורות וכו׳ אמר מר עוקבא לא נתבקעו ממש אלא כל שאילו מניחן על פי חבית והן מתבקעות מאיליהן ושמואל אמר נתבקעו ממש (פסח׳ מ.). מאי חוצלות וכו׳ מחצלות ממש (ר"ש בן לקיש, סוכ׳ כ.). כי תראה יכול אפילו מרחוק ת"ל כי תפגע וכו׳ יכול פגיעה ממש ת"ל כי תראה (ב"מ לג.). מלאכים אלו וכו׳ ששלח יעקב לעשו היו) מלאכים ממש (מד"ר בראש׳ עה).—ואמר החרזן: ישמיד שמם וזכרם מהיום ואמש, אמן כן יאמר השם אין לממש[1], ונבין ונשכיל בכל אשר תחת השמש (החזיוס בראש סדר ויחי במדה"ג כ"י תימן). — והפיטן אמר: האיש כזה שפל נבזה יתחשבו לו עונותיו, עודו קטן ובר יקטן בוכה תמיד על מחיותיו, וכל חמש כלום ימש ואין מְמָש בפעולותיו, וכל שלש עשרה רודף קורא ואין בודקין חשבונותיו (תפלת השחר, ערב יוה"כ, רנה עליון).—ובלשון המחקר, ׃כנוי להחמר הקדמון: יצר מתהו ממש ועשה את אינו ישנו (ספ׳ יצירה ב ה). לפי שהתחלתו לאבן קדומה כלומר לממש הקדמוני הוא טוב (ר"נ, פי׳ יצירה, קונט׳ המסור׳ 80). כי אי אפשר להיות ממש קדמוני חוץ מן היוצר (כרכיה הנקדן, הוצ׳ ד"ר גלנן, פסק׳ מח). החכמים קוראין את אחד הממשים חום בזמן

— [1]) כנראה מְמָש, לפי החרוז.

שהחמימות יותר על הקרירות שבו (שם לג). מפני שהוא חושב שהמקום הוא מקום ישיבת כל הממשים (שם, דף 4). מפני שכל הממשים נראים במיני המראה ובשופי ההרגשה (שם). כי הגלגל הגדול הסובב את הכל הוא ברא העולם וחידש הגלמים ויצר הממשים (ר"מ תקו, כתב תמים, אוה"נ ג 76, בשם ספי׳ האמונות א). שנתברר לנו שהוא יתעלה זכרו ברא העולם ויצר כל הממשים (ספ׳ מלחמ׳ ה׳ ליעקב בן ראובן REJ 1889, 50).—ואמר הפיטן: לממש וגדשלא בשערהו, לטפל ותואר לא נדמהו (שבי"ת ליום ה, מי כמוך).

׃מְמָשָׁה, או מְמֶשֶׁת, ש"נ, מ"ר מְמָשׁוֹת, — שה"פ מן משש: וידבר (אסף) על ממשות לגשש הזרוע ויאמר אסף אם משׁשת המכולח והמשוסע והמנותק (אסף הרופא 148).

׃מַמָּשׁוּת, ש"נ, — שהמ"פ, כמו מַמָּשׁ: אין בדבריה ממשות (תשו׳ הגאוני׳ הרכון סו). ורבן גמליאל סבר ממשות של כל אחד שכלה מן השדה אסור (תוספ׳ פסח׳ נג. ד"ה הכונס). בציורים שהן מיני צבעים בעלמא ואין בהם ממשות כלל (הס, יומ׳ נד: ד"ה כרובים). אבל יש חץ שאין בו ממשות כגון שיבר כלי ברוח פיו ויש אש שאין בו ממשות כגון שלהבת בלא גחלת וכו׳ שאין בשניהם ממשות (הס, ב"ק כב. ד"ה ממונו). מה תועלתם בכל חקירתם הקדמונית שהרי אין בהם ממשות (ר"י ג׳יקטיליה, גנת אגוז ב עא:). אהרן לשם שמים נתכוין (במעשה העגל) חשב בלבו וכו׳ אעסיקם בדברים עד שיבא משה ואעשה דבר שאין בו ממשות וכשיבא משה יבטל מאליו (הזקוני, כי תשא לב ב). הנקודה הוא דבר שאינו מתחלק כלל וכו׳ הואיל ואין לה שום מדה ושיעור ולא שום התפשטות ולא ממשות אבל היא תכלית הקו וקצהו (ר"י ישראלי, יסו"ע א א).

מִמְשַׁח[1]), — גאוה, יהירות בלי גבול, Hochmut: Übermut; fierté, orgueil; pride, haughtiness

בן אדם שא קינה על מלך צור ואמרת לו כה אמר אדני יי׳ אתה חותם תכנית מלא חכמה וכליל יפי וכו׳ את כרוב מִמְשַׁח[2]) הסוכך ונתתיך בהר קדש (יחזק׳ כח יב־יד).

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) הקדמונים ראו בזה שֵׁם משרש משח הידוע, ופרשו קצתם מלשון משיחה בשמן, וקצתם (רש"י ואחרים) במשמ׳ מדידה, בענין התפשטות. אך לפי שני הפרושים האלה המליצה דחוקה,

ממשי, ת"ז, מ"ר ממשיים, — שיש בו ממש: כי הימים מפאת עצמם שוא והבל בלתי מ מ ש י י ם המה ועל ידי כשרון תורה ומצות הנעשים בהם נעשים מ מ ש י י ם רוחניים חיים וקיימים (ר"מ אלשיך, איוב ז ג).

ממשל, ש"ז, מ"ר ממשלים, — א) שה"פ, שלטון: ועמד מלך גבור ומשל ממשל רב ועשה כרצונו (דני' יא ג). —ואמר המליץ: השלטון ו ה מ מ ש ל ימנעך מחקור על תעודתנו (יסף' נוי, תולד' אלכסנדר 36).—ב) ת"ז, כמו מושל: ולשמעיה בנו נולד בנים הממשלים[1] לבית אביהם כי גבורי חיל המה (דהי"א כו ו).

ממשלה, ש"נ, סמי' ממשלת, ככי' ממשלתך, ממשלתו, מ"ר סמי' ממשלות, ככי' ממשלותיו, — א) שה"פ, שלטון, ובהשאלה לדבר לא בע"ח, ממשלת השמש ביום, פעולתו: ויעש אלהים את שני המארת הגדלים את המאור הגדל לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה (ברא' א יו). את השמש לממשלת ביום וכו' את הירח וכוכבים לממשלות בלילה (תהל' קלו ח-ט).—ובמשמ' העקרית, ממשלת מלך על עמו וכדומ': והלבשתיו כתנתך ואבנטך אחזקנו וממשלתך אתן בידו (ישע' כב כא). ובאה הממשלה הראשנה ממלכת לבת ירושלם (מיכ' ד ח).—ב) ארץ שהמלך משל עליה: לבנות בירושלם ובלבנון ובכל ארץ ממשלתו (מ"א ט יט). לא היה דבר אשר לא הראם חזקיהו בביתו ובכל ממשלתו (ישע' לט ב). ואת כל ארץ ממשלתו (ירמ' נא כח). ומשל ממשל רב ממשלתו (דני' יא ה).—וממשלת ידו: ונבוכדראצר מלך בבל וכל חילו וכל ממלכות ארץ ממשלת ידו (ירמ' לד א). — ובמליצה, ממשלת האלהים: ברכו יי' כל מעשיו בכל מקמות ממשלתו (תהל' קג כב). היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו (שם קיד ב).—ובמדר': כי באתה לך מ מ ש ל ה אל תנח מדת ענוותנותך (מד"ר קהל', אם רוח המושל).—ג) *כלל כל השרים המנהיגים את הממלכה, Regierung; gouvernement; government.—שמוש התחדש בלשון בזמן החדש והתפשט ונהיה כללי גם בספרות, בעתונות ובדבור העברי בכל מקום.

***ממשלה**, ש"נ, מ"ר ממשלות, — א) כמו משל: שלש מאות מ מ ש ל ו ת[1]) שועלים היו לו לר"מ ואנו אין לנו אלא שלש (ר' יוחנן, סנה' לח:). אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות וכו' ו מ מ ש ל ו ת[2]) שועלים ו מ מ ש ל ו ת[2]) כובסין דבר גדול ודבר קטן (סוכ' כח.).—ובסהמ"א: ואלו מ מ ש ל ו ת שועלים שהיו לו לר' מאיר היה בכל אחד מהן מוסמך על מקרא וכו' וכמה וכמה מיני מוסר יש במשל הזה וכן שאר הממשלות (תשו' הגא', הרכבי פסב). מושלי משלות לתת אות אמתל' ושעם לחכמה ליכנס בה בשערי בינה כגון מ מ ש ל ו ת שועלים (רס"י סוט' מט.). — ב) *ספר של משלים, ובפרט ספר משלי: (שלא קבלה) מכתובתה אלא גלופקרא אחד וספר תילים אחד וספר איוב וממשלות בלואים ושמנום בחמשה מנה (גיט' לה.).—ובסהמ"א: האזינו וספר תילין איוב וממשלות (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת לה).

***ממשמשן**, ת"ז, — מי שהוא רגיל למשמש בידיו בכל דבר, לנק' ממשמשנית: אמר (הקב"ה) לא אברא אותה (את האשה) מן הראש וכו' ולא מן הלב שלא תהא קנאתנית ולא מן היד שלא תהא ממשמשנית[3]) ולא מן הרגל שלא תהא פרסנית וכו' ולא (בראתי אותה) מן היד והרי היא מ מ ש מ ש נ י ת שנאמר ותגנוב רחל את התרפים (ר' לוי, מד"ר ברא' יח).

ממשק[4]), ש"ז, סמי' ממשק, — אדמה שיצמח עליה צמח מהצמחים: מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה ממשק[5]) חרול ומכרה מלח ושממה עד עולם (צפנ' ב ט).

ולכן החליטו רוב החדשים כי יש כאן שבוש ומחקו את המלה ממשח. אך לפי הנסחה המסורה יש לפרש מלה זו משרש שמח' a) בערב', שעקר משמ' הוא גבה, שמח' אלג'בל, גבה ההר, ובהשאלה במשמ' גאוה ויהירות: ומנה קיל ללמתכבר שאמח' (לשון אלערב), — ובעבר': וממנו יאמרו להמתגאה שאמח'.

[1]) יש סברים כי באה החירק במקום הקבוץ, ועי' רד"ק בשרשיו.

a) شمخ

---

[1]) כך בתשו' הגאונים (הרכבי פסב). ובכ"י ממשלת, וכך גם בילקוט משלי יא, דפוס סלוניקו. ובנוסח' הדפוס: משלות. — [2]) כך בכ"י, וכך גם בדפוסים ישנים וכמו"כ בקצת כ"י בגמ' ב"ב קלד. וכן בילקוט פנחס כ"י וברשב"ם. ובנוסח' הדפוס מ ש ל ו ת.

[3]) בקצת כ"י משמשנית.

[4]) עי' הערה לקמן.—[5]) השבעי' קראו כנראה דמשק במקום ממשק, ותרגמו Δαμασκὸς ἐκλελιμμένη, ר"ל דמשק תעזב, תחרב. אך אין מקום כאן לדמשק כלל. מתרגום עקילס לא נשמר לנו כלום. אבל בזמן הירונימוס כבר היתה מלה זו כתובה כמו שהיא בנסחה המסורה, והוא העתיק אותה כצורתה mamasac, ואמר כי בעברית יאמרו כך ליבש וחרב ולכן תרגם siccitas, והעיר כי תרגום השבעים טעה מפני שהמלה ממשק

ממתק, ש"ז, נ"ר ממתקים, — דבר מתק, מאכל או משתה מתק: חכו ממתקים וכלו מחמדים (שה"ש ה יו). לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו (נחמי' ח י). — ובתלמ': הבאר שנתן לנו המקום אנו טועמין בו טעם יין ישן וטעם יין חדש וטעם חלב וטעם דבש וטעם כל הממתקין שבעולם (ר"א המודעי, מכי' יתרו א). — ואמר המשורר: הלא זה התבל, לשחת וחבל, ושמחתו אבל, וממתקיו מרים (דונש, דעה לבי).

א. **מן**[1], ש"ז, ככני' מנה, — מזון שאכלו ישראל במדבר: ויקראו בית ישראל את שמו מן והוא כזרע גד לבן וטעמו כצפיחת בדבש (שמות יו לא). ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה וכו' את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען (שם לה). ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הבדלח וכו' וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו (במד' יא ו-ט). ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך (דבר' ח ג). וישבת המן ממחרת באכלם מעבור הארץ ולא היה עוד לבני ישראל מן ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא (יהוש' ה יב). ורוחך הטובה נתת להשכילם ומנך לא מנעת מפיהם (נחמ' ט כ). וימטר עליהם מן לאכל ודגן שמים נתן למו (תהל' עח כד). — ובתו"מ: הוצאתי אתכם ממצרים וקרעתי לכם את הים והורדתי לכם המן והעליתי הבאר והגזתי לכם השליו (ר' יהושע, מכי' בשלח ד ס). כשם שהנביא מגלה חדרים וסתרים כך היה המן מגיד לישראל חדרים וסתרים (ר' יוסי, שם). ששים אמה היה גבהו של מן (ר"א המודעי, שם ג). שתי אמות היה המן גבוה מן הארץ (ר' אלעזר, שם). כיצד היה המן יורד לישראל יוצאה רוח צפונית ומכבדת המדבר יורד מטר ומכבס הארץ והטל עולה ורוח מנשבת בו ועושהו כמין שלחנות של זהב והמן יורד עליהם ומה היו ישראל אומרים אם מן זמן הקב"ה למכעיסיו ק"ו שישלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבא (שם). עשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות ואלו הן פי הארץ ופי הבאר ופי האתון והקשת והמן והמטה וכו' (אבות ה ו). מה שד זה תינוק טועם בה כמה טעמים אף המן כל זמן שישראל אוכלין אותו מוצאין בו כמה טעמים (ר' אבהו, יומ' עה.). משנגנז הארון נגנזו עמו צנצנת המן וצלוחית שמן המשחה (ירוש' שקל' ו א). כשהייתי נותן לכם את המן הייתי נותן עומר לכל אחד ואחד מכם (ר' ברכיה, מד"ל ויקר' כח). ואתה ברחמיך הרבים לא עשיתם כלה במדבר עמוד הענן לא סר מעליהם יומם ומנך לא מנעת מפיהם ומים מסלע הוצאת להם (שם במד' כ). — *אכל המן, כנוי למי שפרנסתו נתונה לו חנם מבלי שהוא יעבוד כל עבודה: לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן ושניים להם אוכלי תרומה (רשב"י, מכי' בשלח ד ג). — והשתמשו בו הפיטנים והמשוררים הרבה בפיוטיהם ושיריהם: טסו שלוים לתאבם ומנך עלי טלילים (רסע"ג, עבודה, אלהים יה). בטחה לאות מאמיניך, המטרת למו מניך, בחרתם השתעשע באמניך (משולי' בר"ק, אפיק רנן, יוצ' ב' פסח). היחמוס הזמן אותי ואת בו ואריו את ויאכלוני כלביו, ומנך יאכיל לכסיל ואותי ישוה תוך צמאיו גם רעביו (ר"מ דרעי, היחמוס הזמן, לקו"ק פג). ויום סיני לא ראינו, ומי הצור לא שתינו, ולא היה מנך בפינו, וענגך סביבותינו (ר"י הלוי, יודע מכאבינו). — ובמליצה למטעם מתוק ונעים, ובהרחבה לכל דבר מתוק הטעם: עוד אעשה בנים ומטעמים אוכל ולא אטעם במן טעמך, נעצב אני על מותך אך זאת עצב אשר לא אקחה ממך (ראב"ע, אחי יהודה). אשר חכו כיין הטוב ומתחת לשונו מן, למתעטף בצמאון מעט מנהו להחיות מן (רמב"ע, תרשיש ד מב). אם נחזה כל יום פני חסדו מכוכבי רום לא נחמד גד, ידו תפזר מן עלי כל איש

היא כמעט כמו דמשק. אגב אנו למדים מדבריו כי בזמנו היו היהודים, או לפחות רבותיו, קוראים ממשק במם פתוחה. ומה שאמר כי בעבר' ממשק הוא יבש והרב רגלים לדבר שהוא שמע זאת מרבותיו היהודים כך, ואין להכריע אם היתה בידם קבלה או מסברת עצמם פרשו כך. יונתן תרגם משמט מלוחין (עי' ערך חרול), וזה דומה קצת להשבעים. הפשיטא: דאחבלת נצבתהון, ואין להכריע אם זה תרגום של ממשק או של מלה אחרת שהיתה בנוסחת הפשיטא במקום ממשק. ריב"ג גזרו מן משק ביתי, ופרשו במשמ' שליטה, אמר וז"ל: ובן משק ביתי וד'ו לזום ביתי אי אלמלאזם לה אלחאכם פיה, ומנה קיל למנבת אלשוכ ממשק חרול לכת'רה וג'דאנה פיה ולקלה מפארקתה לה, ע"כ, — ובעברי': הוא השוקד על ביתי המושל בו, וממנו נאמר למקום שיצמחו בו הקוצים ממשק חרול מפני רבוי מציאותו בו ומעוט הפרדו ממנו. רש"י פרש: השמעת קול כמו משק גבים וכו' ממשק חרול השמעת קול חרולים הגדילים שם מאין עובר והן נוקשין זו על זו ומשמיעות קול. ע"כ. רד"ק בפרושו הביא הפרושים המתחלפים, ובהשרשים הביא עוד בשם אביו פרוש ממשק במשמ' עזיבה, כמו התרגום. וכך רב החדשים, וקצתם החליטו כי הנסחה נשתבשה.

[1]) בערבי' מנ a).

a) مَنّ

ים זרעוני כל כזרע גד (שם א ג). — ומ״ר מָנִים: שפתותיך עפרה חופי שנים, נועם קולך ערב מכל מָ נ י ם (ר״ע פרנסיס, מתק שפתים 49).

ב. מָן, — כמו מַה: והנה על פני המדבר דק מחספס דק ככפר על הארץ ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מָן הוא כי לא ידעו מה הוא (שמות יו יד־יה).

מֵן[1], ש״ז, מ״ר מִנִּים, — כלי מכלי הנגון: הללוהו בתף ומחול הללוהו במנים ועגב (תהל׳ קנ ד).— ואמר המשורר: קחי התף והנבל ושירי בנגונך עלי עשור ומ נ י ם, וקומי הללי דודך בחירך יקותיאל נשיא שרים ורוזנים (רשב״ג, ואת יונה).

מַן[2], — מלה שלא נתברר פרושה: ימים על ימי מלך תוסיף שנותיו כמו דר ודר ישב עולם לפני אלהים חסד ואמת מַן[3]) ינצרהו (תהל׳ סא ז-ח).

מִן[4], — מלת הטעם, תשמש במשמ׳ הכללית של פרוד והפרשת דבר והרחקה בין שני גופים או בין חלקי גוף וכמו״כ הרחקה במקום ובזמן, וישתמש בה המדבר בפני עצמה וגם בחבור עם מלות טעם אחרות ועם שמות ופעלים והיו יחד למלה אחת ותבלע הנון בתוך האות הראשונה שלאחריה ותשלם בדגש חזק, כמו מִדְּבַר, ולפני א ה ע ר[1]) תשתנה חירק המם לצירי, כמו מֵאַרְיֵה, ולפני יְ תצטמצם ותהי למִי, כמו מִימִינָם, מִידֵי, ובצרוף וחבור במלות הגוף מִנִּי, מִמֶּנִּי, מִמְּךָ, מִמֵּךְ, מִמֶּנּוּ, וגם מֶנְהוּ, מִמֶּנָּה, מִמֶּנּוּ והמזרחיים מִמֶּנּוּ, מִכֶּם, מִכֶּן, מֵהֶם וגם מִנְהֶם ומֵהֵמָּה, מֵהֶן וגם מֵהֵן ומֵהֵנָּה, ותורה א) הרחקה במקום, למשל אחרי פעל יצא, עלה וכיוצא בזה: ומִפֶּתַח אהל מועד לא תצאו (ויקר׳ י ז). המוציא אותם מֵאֶרֶץ מצרים (שפט׳ ב יב). והעם עלו מִן הירדן בעשור לחדש הראשון (יהוש׳ ד יט). ותקרא שמו משה ותאמר כי מִן המים משיתהו (שמות ב י). ימשני מִמַּיִם רבים (ש״ב כב יז).—ב) הסבה והמקור לדבר: וברכתי אתה וגם נתתי מִמֶּנָּה לך בן וכו׳ מלכי עמים מִמֶּנָּה יהיו (ברא׳ יז יו). גוי וקהל גוים יהיה מִמֶּךָּ ומלכים מֵחֲלָצֶיךָ יצאו (שם לה יא). איש מִזַּרְעֲךָ לדרתם אשר יהיה בו מום (ויקר׳ כא יז). ובנו מִמְּךָ חרבות עולם (ישע׳ נח יב). מי יתן טהור מִטָּמֵא לא אחד (איוב יד ד). — והמקום ששם נולד והיה דבר: ויהי איש אחד מִצָּרְעָה (שפט׳ יג ב). אבצן מִבֵּית לָחֶם (שם יב ח). ויהי איש מִבִּן־יָמִין ושמו קיש (ש״א ט א). כלם מנאפים כמו תנור בערה מֵאֹפֶה (הוש׳ ז ד). מרוממי מִשַּׁעֲרֵי מות (תהל׳ ט יד). ומה יוכיח הוכח מִכֶּם (איוב ו כה). ואביו ואמו לא ידעו כי מֵיי׳ היא כי תואנה הוא מבקש מפלשתים (שפט׳ יד ד). נשכחתי כמת מִלֵּב (תהל׳ לא יג). מֵיי׳ מצעדי גבר כוננו (שם לז כג). לאדם מערכי לב ומֵיי׳ מענה לשון (משלי יו א). המִבִּינָתְךָ יאבר נץ יפרש כנפו לתימן (איוב לט כו). מִנִּשְׁמַת אלוה יאבדו מֵרוּחַ אפו יכלו (שם ד ט). וחתתני בחלמות ומֵחֶזְיֹנוֹת תבעתני (שם ז יד). — ג) הרחקה בזמן, התחלת הזמן של מעשה, וכיוצא בזה: אם מִשְּׁנַת היבל יקדיש שדהו כערכך יקום (ויקר׳ כז יז). מִן העת ההיא לא באו בשבת (נחמ׳ יג כא). ומִן אז חדלנו לקטר למלכת השמים (ירמ׳ מד יח). ואני התהלכתי לפניכם מִנְּעֻרַי עד היום הזה (ש״א יב ב). שארית בית ישראל העמסים מִנִּי בטן הנשאים מִנִּי רחם (ישע׳ מו ג). גם מִיּוֹם אני הוא ואין מידי

---

1) בסור׳ מֻנָא, שער, מיתר.

2) עי׳ הערה לקמן. — 3) כך הנוסחה המסורה. וסברו ר״ב הקדמונים וגם החדשים כי הוא במשמ׳ הזמנה, כמו ו י מ ן, והוא צווי חסר כמו צַו, והכונה הזמינה חסד ואמת שינצרוהו. אך דחק המליצה גלוי לעין. קצת החדשים הגיהו כ ן, וכל זה אינו מרפא הכתוב. והנה קרוב הדבר כי זו מלה יתרה ואולי היא כפל מִשְׁבַּשׁ מן המלה כן שבפסוק שלאחרי זה, אך לפי הנוסחה המסורה, ולפי ההקבלה עם חציו הראשון של הכתוב: ישב ע ו ל ם לפני אלהים, נראה כי בחציו השני נצרכה כמו״כ מלה שתהיה במשמ׳ משג של תמידות, שחסד ואמת ישמרו עליו לעולם, ועל כרחנו אנו צריכים להחליט כי משמ׳ זו טמונה בהמלה מַן, ולאמר שהיא מלת הטעם כמו גַם, רַק. בשאר הלשונות האחיות אין להמלה מַן משמ׳ זו, אך עלינו לאמר כי היא נסתעפה בלשון עברית בלבדה למלה זו, ואולי היה זה דבור המוני, שלא השתמשו בו בלשון הספרותית.

4) מִשְׁתַּפּוֹת במלה זו ר״ב הלשונות השמיות במשמ׳ זו, בערב׳ מִנ a). ונמצאת בכתבת השלח: וילכו המים מ ן המוצא אל הברכה (כתבת השלח, שורה ד־ה). והנה נחלקו המדקדקים החדשים בדבר מקור מלה זו. קצתם אמרו כי שרשה הוא מ נ ן, במשמ׳ העקרית הפריש והרחיק. ויש אומרים כי מקורה הוא השרש מני, במשמ׳ העקר׳ חֵלֶק, אך יותר מסתבר כי זו מלת טעם עקרית למשמ׳ זו.—[1]) כבר העיר רד״ק (מכלול, שדה״פ מח.) ואמר: זולתי אלה שנטלטו מחביריהם והם בחירק, מעצבך ומִרגזך (ישע׳ יד ג) מִרְדָּף אחרי דוד (ש״א כג כח). אך יש קוראים

a) ימין.

מציל (שם מג יג). החשיתי מעולם אחריש אתאפק (שם מב יד). נכון כסאך מאז מעולם אתה (תהל' צג ב). יי' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ (משלי ח כב־כג). ועתה שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה מטרם [1]) שום אבן אל אבן בהיכל יי' (חגי ב טו). — וכמו״כ אחרי הזמן: ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חלם והנה עמד על היאר (ברא' מא א). ויהי מקצה שלשת ימים ויעברו השטרים בקרב המחנה (יהוש' ג ב). ויהי מימים רבים אחרי אשר הניח יי' לישראל מכל איביהם מסביב (שם כג א). ויהי מימים וילחמו בני עמון עם ישראל (שפט' יא ד). — ד) במשמ' בשביל, בגלל: כי מאהבת יי' אתכם ומשמרו את השבעה אשר נשבע לאבתיכם הוציא יי' אתכם ביד חזקה ויפדך מבית עבדים (דבר' ז ח). מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקיא בארצם (יואל ד יט). איש חרבו על ירכו מפחד בלילות (שה״ש ג ח). —ועם המלים מבלי, מבלתי, עי״ש. — ה) בענין היתרון שיש לדבר על דבר, טוב מן, חכם מן, וכדומה: ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור מלך מואב (שפט' יא כה). מה מתוק מדבש ומה עז מארי (שם יד יח). הנה חכם אתה מדניאל כל סתום לא עממוך (יחזק' כח ג). משכמו ומעלה גבה מכל העם (ש״א ט ב) עקב הלב מכל ואנש הוא (ירמי' יז ט). — ועם פעל לפניו: היפלא מיי' דבר (ברא' יח יד). עתה נרע לך מהם (שם יט ט). לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד (שם כו טז). ויאהב גם את רחל מלאה (שם כט ל). ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני (שם לח כו). רק הכסא אגדל ממך (שם מא מ). והיה במות השופט ישבו והשחיתו מאבותם (שפט' ב יט). ויצאו שרי פלשתים ויהי מדי צאתם שכל דוד מכל עבדי שאול (ש״א יח ל). כי רבו מארבה ואין להם מספר (ירמי' מו כג). על כן גבהא קמתו מכל עצי השדה (יחזק' לא ה). המעט ממך תנחומות אל ודבר לאט עמך (איוב טו יא). —ו) מן קצתית, להבדיל ולהוציא חלק של הכל: מהעוף למינהו ומן הבהמה

למינה (ברא' ו כ). איש ממנו את קברו לא יכלה ממך (שם כג ו). לא תקח אשה מבנות כנען (שם כח א). האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העברית (שמות ב ז). ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה (שם ו כה). ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזת (שם יב ז). ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקט (מן) ולא מצאו (שם טז כז). עבר לפני העם וקח אתך מזקני ישראל (שם יז ה). וחמשים איש מבני הנביאים הלכו ויעמדו מנגד מרחוק (מ״ב ב ז). כסופות בנגב לחלוף ממדבר בא מארץ נוראה (ישעי' כא א). ירמיהו בן חלקיהו מן הכהנים אשר בענתות (ירמי' א א). קרוב לנו האיש מגאלנו הוא (רות ב כ). שירו לנו משיר ציון (תהל' קלז ג). ישקני מנשיקות פיהו (שה״ש א ב). —ואחרי הפעל אכל: ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות (ברא' ב יז). — ואחרי הפעל בחר: ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל ויתן אתם ראשים על העם (שמות יח כה), וכיוצא בהם. —וגם בלי השלמת הנון ע״י דגש: ולאם מלאם יאמץ (ברא' כה כג). טוב עללות אפרים מבציר אביעזר (שפט' ח ב). אשר ירדו את חללים בחתיתם מגבורתם בושים (יחזק' לב ל). — ובפרט בקוף אחרי המם: ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים (ברא' מז ב). חמשה אנשים מקצותם אנשים בני חיל (שפט' יח ב). — ונגד זה: עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו (מ״א ו כד). —ז) אחרי הפעלים: בוש, גור, ירא, נכלם, לקח, מאס, נוע, סור, נעלם, פחד, רגז, נשמר, וכיוצא בהם, עי' כ״א במקומו. — למן: כי שאל נא לימים ראשנים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה (דבר' ד לב). ויעל המלך בית יי' וכל איש יהודה וכו' וכל העם למקטן ועד גדול (מ״ב כג ב). לא נהיתה ולא נראתה כזאת למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים עד היום הזה (שפט' יט ל), וכיוצא בהם. — מלפנים, מלמעלה, מלמטה, עי' כ״א במקומו. — ח) במלים בלי ה הידיעה יבוא עפ״ר מן: וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב (שמות יח יד). מן ארם ינחני בלק מלך מואב (במד' כג ז). ויכרת את הענקים וכו' מן חברון מן דבר מן ענב ומכל הר יהודה (יהוש' יא כא). מן שמים נלחמו (שפט' ה כ). ירעם מן [1]) שמים יי' (ש״ב כב יד).

בצירי. — [2]) וכבר אמר רד״ק (מכלול סדה״פ מב.): ונמצא מם במקומות שיראה בתחלת העיון שהיא יתירה כמו ומלפנים ונאמר צדיק (ישעי' מא כו). מטרם שום אבן אל אבן (חגי ב טו). לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן (ישעי' סה כ). עד ממחרת השבת השביעית (ויקר' כג טז). מאין

כמוך (ירמי' י ז). מאין כמוהו (שם ל ז). — [1]) בתהל' יח כו:

לא סר מִן חטאות ירבעם (מ״ב טו כח). וּמִן מצרים תפארתם (ישע׳ כ ה). ופליטי חרב ישבון מִן ארץ מצרים (ירמ׳ מד כח). ויצא מִן [1]) בת ציון כל הדרה (איכ׳ א ו). יי׳ העלית מִן־שאול נפשי (תהל׳ ל ד). מִן גערתך ינוסון מִן קול רעמך יחפזון (שם קד ז). כצפור נודדת מִן קנה (משלי כז ח). מִן גו יגרשו (איוב ל ה). באר מים חיים ונזלים מִן לבנון (שה״ש ד טו). ותדע ותשכל מִן מצא דבר (דני׳ ט כה). וּמִן בני הקהתי מִן אחיהם על לחם המערכת (דהי״א ט לב). ומנת המלך מִן רכושו לעלות (דהי״ב לא ג). — ולפני ה הידיעה מֵ...: מֵהָעוף למינהו (בראש׳ ו כ). מֵהַמִּדְבָּר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול (יהוש׳ א ד). וירדו מֵהָהָר (שם ב כג). וגבול האמרי ממעלה עקרבים מֵהַסֶּלַע ומעלה (שפט׳ א לו). שן הסלע מֵהָעֵבֶר מזה ושן הסלע מֵהָעֵבֶר מזה (ש״א יד ד). ויקרא דוד לאחר מֵהַנְּעָרִים (ש״ב א טו). וספן בארז מֵהַקַּרְקַע עד הקרקע (מ״א ז ז). אולי נמצא חציר ונחיה סוס ופרד ולוא נכרית מֵהַבְּהֵמָה [2]) (שם יח ה). ויהי כאכלם מֵהַנָּזִיד והמה צעקו ויאמרו מות בסיר (מ״ב ד מ). ותחפרו מֵהַגַּנּוֹת אשר בחרתם (ישע׳ א כט). ויבא ירמיהו מֵהַתֹּפֶת אשר שלחו יי׳ שם להנבא (ירמ׳ יט יד). ופני שור מֵהַשְּׂמֹאול לארבעתן (יחזק׳ א י). מֵהָאֵשׁ יצאו והאש תאכלם (שם טו ז). קול צעקה משער הדגים וכו׳ ושבר גדול מֵהַגְּבָעוֹת (צפני׳ א י). ברוך יי׳ אלהי ישראל מֵהָעוֹלָם ועד העולם (תהל׳ מא יד). וכל הבאים מֵהַשְּׁבִי ירושלם (עזר׳ ג ח). כי מֵהָאֱלֹהִים המלחמה (דהי״א ה כב). והאש ירדה מֵהַשָּׁמַיִם ותאכל העולה והזבחים (דהי״ב ז א). — ויש מִן גם לפני ה הידיעה: מִן הבהמה הטהורה וּמִן הבהמה אשר איננה טהורה וּמִן העוף (בראש׳ ז ח). ונלחם בנו ועלה מִן הארץ (שמות א י). מִן הבקר וּמִן הצאן תקריבו את קרבנכם (ויקר׳ א ב). ותט האתון מִן הדרך ותלך בשדה (במד׳ כב כג). מִן הגלעד ועד נחל ארנן (דבר׳ ג טז). וישלח יהושע בן נון מִן השטים שנים אנשים מרגלים (יהוש׳ ב א). ויראו השמרים איש יוצא מִן העיר (שפט׳ א כד). איש אחד מִן הרמתים (ש״א א א). ויקם דוד אחרי כן ויצא מִן [3]) המערה (שם כד ח). והנה איש בא מִן המחנה מעם שאול (ש״ב א ב). ויקח צדוק הכהן את קרן השמן מִן האהל (מ״א א לט). תרד אש מִן השמים ותאכל אתך (מ״ב א י). ויעף אלי אחד מִן השרפים ובידו רצפת (ישע׳ ו ו). וקשת וחרב ומלחמה אשבור מִן הארץ (הוש׳ ב כ). הטובים מִן הממלכות האלה (עמו׳ ו ב). הנשארים מִן המשפחה הרעה הזאת (ירמ׳ ח ג). והנה רוח סערה באה מִן הצפון (יחזק׳ א ד). עם רב ועצום כמהו לא נהיה מִן העולם ואחריו לא יוסף (יואל ב ב). וישבו איש מדרכו הרעה וּמִן החמס אשר בכפיהם (יונ׳ ג ח). והכרתי מִן המקום הזה את שאר הבעל (צפני׳ א ד). גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מִן הראשון (חגי ב ט). וליוצא ולבא אין שלום מִן הצר (זכר׳ ח י). אתה יי׳ תשמרם תצרנו מִן הדור זו לעולם (תהל׳ יב ח). מִן החדר תבוא סופה (איוב לז ט). משגיח מִן החלנות מציץ מִן החרכים (שה״ש ב ט). ותצא מִן המקום אשר היתה שמה (רות א ז). וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מִן הסכלות כיתרון האור מִן החשך (קהל׳ ב יג). חרבונה אחד מִן הסריסים (אסתי׳ ז ט). ומזרע המלוכה וּמִן הפרתמים (דני׳ א ג). ויגאלו מִן הכהנה (עזר׳ ב סב). הפליטה אשר נשארו מִן השבי (נחמ׳ א ב). ומתתיה מִן הלוים הוא הבכור לשלם הקרחי (דהי״א ט לא). ויראו ראשי הבדים מִן הארון (דהי״ב ה ט). — ובמשנה בלי ה הידיעה מִ, ולפני ה הידיעה מִן: מי שמתו מוטל לפניו פטור מק״ש ומִן התפלה ומִן התפילין (ברכ׳ ג א). לעולם הוא נותן משום פאה ופטור מִן המעשרות עד שימרח (פאה א ו). הלוקח מִן הנחתום מעשר מִן החמה על הצוננת ומִן הצוננת על החמה (דמאי ה ג). ערים שהוא יוצא מִן המדרגה (כלא׳ ו ב). אין תורמין מִן הלקט ומִן השכחה ומִן הפאה ומִן ההפקר וכו׳ ולא מִן הפטור על החייב ולא מִן התלוש על המחובר ולא מִן המחובר על התלוש ולא מִן החדש על הישן (תרומ׳ א ה). ואלו מִן ההלכות שאמרו בעלית חנניה בן חזקיה בן גוריון כשעלו לבקרו (שבת א ד). להציל מִן הגיים ומִן הנהר ומִן הדליקה ומִן המפולת (פסח׳ ג א). הנודר מִן המבושל מותר בצלי (נדר׳ ו א). הגונב טלה מִן העדר והחזירו ומת (ב״ק י ח). הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה רובו מִן הדרום שני לו מִן המזרח שלישי לו מִן הצפון מיעוטו מִן המערב (שמות ב א). פרח מִן האמצע לצדדין אחד הילך ואחד הילך (קנים ב ה). (בכל יום מתפלל אדם) מֵעֵין שמונה עשרה (ר׳ יהושע, ברכ׳ ד ג). מברך על הרעה מֵעֵין על הטובה ועל הטובה מֵעֵין על הרעה (שם ט ג). ר׳

בשמים. — [1]) כך הכתיב. והקרי: מִבַּת. — [2]) כך הכתיב במסורה, אך קצת כ״י עושים מזה קרי, והכתיב מִן הבהמה. — [3]) כך הכתיב, והקרי: בַּמְּעָרָה.

יהודה אומר משמו (של ראב״ע) כל מקום שיש חבר עיר היחיד פטור מתפלת המוספין (שם ד ז). ורקיקה (אסורה בהר הבית) מקל וחומר (שם ט ה). המגמר את שדהו ושייר קלחים לחים ר״ע אומר נותן פאה מכל אחד ואחד וחכ״א מאחד על הכל (פאה ג ד). אין פותחין לעני העובר ממקום למקום מככר בפונדיון מארבע סאין בסלע (שם ח ז). המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם (גיט׳ א א). הנודר ממעשה קדרה אינו אסור אלא ממעשה רתיחתה (נדר׳ ו א). אם עשו מדעת שניהם בונין את הכותל באמצע (ב״ב א ב). מת לו מת אינו יוצא מפתח פלטרין שלו (סנה׳ ב ג). ממעטת על יד מעת לעת (נדה א א). — וגם לפני ה הידיעה: תרם מהארץ על עציץ נקוב (דמאי ה י).—ובכנ׳: האומר לחבירו מודרני ממך מופרשני ממך מרוחקני ממך (נדר׳ א א). איזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם (אבות ב ט). החשוד על הבכורות אין לוקחין ממנו בשר צבאים וכו׳ ואין לוקחין ממנו צמר מלובן (בכור׳ ד ז).—ואחרי נפע׳ להורות הגוף הפועל: נשכב מן הזכר ומן הבהמה חייב שתים (כרית׳ סנה׳ ז ט). — ואחרי חוץ, עי׳ זה הערך.—ובמשמ׳ יותר מִן: חמר בכסוי הדם משלוח הקן (חול׳ יב א). יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא ויפה שעה אחת של קורת רוח בעוה״ב מכל חיי העוה״ז (ר׳ יעקב, אבות ד יז).—לא כל ממך, לא הכל ממנו וכו׳, לא הכל תלוי בך, בו: הגע עצמך שהיה מועד לא כל ממך שאהא מחזר עמך על בתי דינין (ירוש׳ ב״ק ג א). נתן לה גיטה נטלו ממנה והשליכו לים או לנהר לאחר זמן אמר לה נייר חלק היה ושטר פרועה היה לא הכל ממנו לפוסלה (שם גיט׳ א א).—*מִשֶּׁ....: ואם משתרמה החמיצה הרי זו תרומה (רבי, תוספת׳ תרומ׳ ד ז). מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן (ברכ׳ א ב). מאימתי הפירות חייבין במעשרות התאנים משיבחילו הענבים והאבשים משהבאישו האוג והתותים משיאדימו וכל האדומים משיאדימו הרמונים משימסו התמרים משיטילו שאור האפרסקים משיטילו גידים האגוזים משיעשו מגורה וכו׳ החרובין משינקדו וכו׳ והעוזרדים משיקרחו וכו׳ התלתן משתצמח התבואה והזיתים משיכניסו שליש (מעשר׳ א ב-ג). איזהו גרנן למעשרות הקשואים והדלועים משיפקסו וכו׳ אבטיח משישלק (שם ה). מאימתי מותר אדם ליקח ירק במוצאי שביעית משיעשה כיוצא בו (שבי׳ ו ד). משייבש המתוק (ר׳ יהודה, שם ג א). איזה הוא תם וכו׳ משיחזור בו שלשה ימים (תוס׳, ב״ק ב ד). כלי עור מאימתי מקבלין טומאה וכו׳ משיעשה את אזניו וכו׳ משיעשה את טבעותיה הכר והכסת של עור וכו׳ משיתפרם (תוס׳, כלי׳ טו ד). *אימתי מוציאין זבלים לאשפתות משיפסיקו עוברי עבירה (ר׳ מאיר, שבי׳ ג א). האב צריך להביא ראיה שמשנתארסה נולדו בה מומין הללו (תוס׳, כתוב׳ ז ח). המטה (מקבלת טומאה) משיסרג בה שלשה בתים (תוס׳, כלים טז א). משקרב העומר יוצאין ומוצאין שוק ירושלם שהוא מלא קמח וקלי (תוס׳, מנח׳ י ה). מאימתי מוציאין זבלים לאשפתות וכו׳ משיקשור (ר׳ יוסי, שבי׳ ג א). מאימתי כל אדם מותרין בלקט משילכו הנמושות בפרט ועוללות משילכו העניים בכרם ויבואו ובזיתים משתרד רביעה שנייה (פאה ח א). המקדיש כרמו עד שלא נודעו בו העוללות אין העוללות לעניים משנודעו בו העוללות העוללות לעניים (שם ז ח). איזו היא שכחה בערים כל שאינו יכול לפשוט את ידו ולישלה וברגליות משיעבור הימנה (שם). המקדיש פירותיו וכו׳ משבאו לעונת המעשרות ופדאן (שם ד ה). אם משהגיע גט לידה שוב אינו יכול לבטלו (גיט׳ ד א). כיצד משלם דמי ולדות שמין את האשה כמה היא יפה עד שלא ילדה וכמה היא יפה משילדה אמר רשב״ג אם כן משהאשה יולדת משבחת (ב״ק ה ד). המוכר שפחתו וילדה זה אומר עד שלא מכרתי וזה אומר משלקחתי יחלוקו (ב״מ ח ד). אם משנתנה לו אמר אני זכיתי בה תחלה (שם א ג). מאימתי נעשה בן סורר ומורה משיביא שתי שערות (סנה׳ ח א). מאימתי חייב משיאכל טרטימר בשר וישתה חצי לוג יין (שם ב). משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא יום הנף כלו אסור (מנח׳ י ה). חטאת העוף מועלין בה משהוקדשה (מעי׳ ב א). וראוי להיות בן סורר ומורה משיביא שתי שערות (נדה ו יא). כלי עץ מאימתי מקבלים טומאה המטה והעריסה משישופם בעור הדג וכו׳ הסלין של עץ משיחסום ויקנב וכו׳ והסוגין הגדולים משיעשה שני דורים לרוחב שלהם (כלים טז א-ג). הנוגע בפיקה עד שלא פירעה טמא משפירעה טהור (שם פא א).

לצייר שהיה יושב וצר איקונין של מלך משהוא גומרה באו ואמרו לו נתחלף המלך (ר׳ לוי בן פרטא, מד״ר ויקר׳ כג).—מִשֶׁל: מה לבונה משל בעל המנחה אף המלח משל בעל המנחה (ספרא ויקר׳ פרק יד). אם שלי הוא פסח זה ידיך משוכות משלך ונמנית על שלי ואם שלך הוא פסח זה ידי משוכות משלי ונמניתי על שלך (תוספת׳ פסח׳ ט יא). כל מי שהוא לו פסח זה ידינו משוכות משלנו ונמנינו על שלו (שם א). מעשרין משל ישראל על של נכרים משל נכרים על של ישראל משל ישראל על של כותים משל כותים על של כותים (דמאי ה ט). יוצאה אשה בחוטי שער בין משלה בין משל חבירתה בין משל בהמה (שבת ו ה). ואינו מביא עליה נסכיו ונסכיה משל צבור (תמורי ג ד). החלב משל טבח וגיד הנשה משל לוקח (ר׳ הושעיה, ירוש׳ דמאי ב ה).—*מִבְּעוֹד: מאימתי נותנין רשות (בערובי חצרות) ב״ש אומרים מבעוד יום (ערוב׳ ו ד).—מִכְּ...: פחות מכאצבע (עבו״ז א ג). אפילו פחות מכזית מן המת ופחות מכזית מן הנבלה ופחות מכעדשה מן השרץ מטמאין (אהל׳ א ז). הדקין שבכלי חרס וקרקרותיהן ודפנותיהן יושבין שלא מסומכין שיעורן מכדי סיכת קטן ועד קדירות הדקות (כלים ג ב).—מִל...: מימיהן של כהנים לא נמנעו מלשרוף את הבשר שנטמא (ר״ח סגן הכהנים, פסח׳ א ו). מימיהם של כהנים לא נמנעו מלהדליק את השמן שנפסל (ר״ע, שם). וכל מומחה לבית דין פטור מלשלם (הוא, בכור׳ ה ד). השוחט ונתנבלה בידו הנוחר והמעקר פטור מלכסות (חול׳ ו ב). יוני הרדסיאות פטור מלשלח עוף טמא פטור מלשלח (שם יב א). מימיו לא נתעצל הכהן מלהוציא את הדשן (תמיד ב ב) — *מִיַּד, מִכָּאן, מִבֵּין, מֵעוֹלָם, מִתּוֹךְ, עי׳ כל אחד במקומו. — זְמַן הדבר, במשמ׳ אחד מהדברים של הדבר ההוא: ומן ההריזות שתגביר את נפשך הקיימת לך על גופך הכלה (ר״י א״ת, חו״ה, הכנון הנפש ג).—ט) מלת השלילה, כמו לא: ברך יי׳ חילו ופעל ידיו תרצה מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מִן[1]) יקומון (דבר׳ לג יא).

מַן, ס״ז, מ״ר מַנִּים, — עי׳ ערך מָנֶה.

מָנָא, מְנָאוֹת, – עי׳ א. מְנָה.

— [1]) תרגמו התרגומים הקדמוני׳ במשמ׳ האמירה בפנים. וכך גם ת״א: דלא יקומון. וכך פרש ריב״ג: בל יקומון. רסע״ג תרגם בערב׳: מן אנ, ר״ל מן אשר, ובמשמ׳ זו פֵּרשוהו רש״י, ראב״ע ורד״ק.

מְנְאָם, ס״ז, מ״ר מְנְאָמִים, — דברים ידבר אדם באזני קהל שומעים על ענין מהענינים, בכונה לפעל עליהם ולהעיר אותם, וכדומ׳, Rede; discours; speech, נהוג בדבור העברי בא״י וכבר השתמשו בו בעתונים: המגיד שנה יב גליון יז, מאמר נפוצות יהודה, ובשנת תרס א אדר״ש.

מְנָאֵף, ת״ז, מ״ר מְנָאֲפִים, — כמו נֹאֵף: ואתם קרבו הנה בני עננה זרע מְנָאֵף ותזנה (ישע׳ מז ג). כי מְנָאֲפִים מלאה הארץ (ירמ׳ כג י). וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים וּבַמְנָאֲפִים ובנשבעים לשקר (מלא׳ ג ה). אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מְנָאֲפִים חלקך (תהל׳ נ יח). — ובתלמ׳: אזהרה לעוקב אחר מנאף[1]! מנין ת״ל לא תנאף לא תנאיף (ר״ש בן טרפון, שבוע׳ מז:).

מַנְגִּינָה[2]), ס״נ, בכנ׳ מַנְגִּינָתָם, — א) הדבר שאדם מנגן, בפרט נגינה של לעג: שפתי קמי והגיונם עלי כל היום שבתם וקימתם הביטה אני מַנְגִּינָתָם (איכ׳ ג כב-סג). — ב) ״ישתמשו בה בזמן האחרון במשמ׳ נגינה ערוכה ומסדרה לפני קהל שומעים, Konzert; concert.

מְנַגֵּן, ס״ז, מ״ר מְנַגְּנִים, — מי שיודע לנגן, מי שאומנותו בכך, Musiker; musicien; musician: ועתה קחו לי מְנַגֵּן והיה כנגן הַמְנַגֵּן ותהי עליו יד יי׳ (מ״ב ג טו). — ובמדר׳: דוד ראש למנגנים שלמה ראש לבונים נבוכדנצר ראש למחריבים (ר׳ ברכיה, מד״ר איכ׳ א).

***מְנַגֶּנֶת**, ס״נ, מ״ר מְנַגְּנוֹת, — אשה שאמנותה לנגן Musikantin; musicienne: עם מנגנת[3]) אל תסתייד פן תלכד בלקותיה (ב״ס גני׳ מד).

מֹנָד[4]), ת״ז, — קוץ מֹנָד, עֹקֵץ, שיש בו עקצים, stachelig; piquant; prickly: ובליעל כקוץ מֻנָד[5])

[1]) כך בכ״י. ובנוסח׳ הדפוס: נואף.
[2]) מן נגן.
[3]) כתוב: מנגינת, מלא יוד, אולי לסי׳ צירי.
[4]) משקל מוּעָד, ועי׳ הערה לקמן. — [5]) כך ברב הספרים, רק בקצתם נ דגושה. והנה אין ספק בדבר, כי בנסחת השבעי׳ כבר היתה מלה זו בצורתה שהיא בנסחאות של המסורה, או לפחות שתי האותיות האחרונות, נד, היו שם, כי הם תרגמו ἐξωσμένη, במשמ׳ נדידה וגרוש. ופחות או יותר במשמ׳ זו פרשו הקדמונים ורב החדשים. ת״י באר את הכתוב במליצת ארוכה, אך נראה שהוא תרגם מנד בהמלה רכיכין. ריב״ג לא הזכיר מלה זו. רש״י קצת דומה לת״י: שבקטנותו רך ונע ונד. וכך רד״ק בעצם פרוש המלה מנד במשמ׳ נדידה, אלא שפרש כמו השבעים, שכל אדם מנידהו

כלהם כי לא ביד יקחו ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית ובאש שרוף ישרפו בשבת (ש"ב כג ו—ז).

מנד, ממנו ב. מנה, *מנין, *מנזי, *התמנות.

א. מנה, ש"נ, מ"ר מנות, מנאות, מניות, בכנ' מנותיה' —חלק, בפרט חלק מדבר של מאכל, Portion: ולקחת את החזה מאיל המלאים וכו' והיה לך למנה (שמות כט כו). לו תהיה שוק הימין למנה (ויקר' ז לג). ויקח משה את החזה וכו' למשה היה למנה (שם ח כט). לכנוס בהם לשדי הערים מנאות התורה לכהנים וללוים (נחמ' יב מד). וכל ישראל בימי זרבבל ובימי נחמיה נתנים מניות המשררים והשערים דבר יום ביומו (שם מז). בכל עיר ועיר אנשים אשר נקבו בשמות לתת מנות לכל זכר בכהנים (דהי"ב לא יט). — וחתיכה של בשר מבשל וכדומי הנתן לכאו"א בשעת הסעודה: ויזבח אלקנה ונתן לפננה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות ולחנה יתן מנה אחת אפים (ש"א א ד—ה). ויאמר שמואל לטבח תנה את המנה אשר נתתי לך וכו' וירם הטבח את השוק והעליה וישם לפני שאול (שם ט כג-כד) לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו וכו' וילכו כל העם לאכל ולשתות ולשלח מנות ולעשות שמחה גדולה (נחמ' ח י—יב). ומשלח מנות איש לרעהו ומתנות לאבינים (אסת' ט כב).— ובתו"מ: שושבינים וכל בני חופה מפיסין על מנותיהן (תשב"ץ, תוספת' שבת יז ד). מנהג אדמאת אורחיו כמות בפנים וכמה בחוץ וכמה מנות צריך שיתקן להם (שם ה). מי שזימן אצלו אורחים לא יוליכו בידם מנות וכו' לא יתן אדם ממנתו לבנו ובתו של בעל הבית מפני האיבה (שם יו"ט ד י). וממפים עם בניו ועם בני ביתו על השלחן ובלבד שלא יתכוין לעשות מנה גדולה כנגד מנה קטנה משום קוביא ומטילין חלשים על הקדשים ביו"ט אבל לא על המנות (שבת כג ב). מי שזימן אצלו אורחים לא יוליכו בידם מנות אלא א"כ זיכה להם מנותיהם מערב יום טוב (ביצ' ה ז). פסולי המוקדשין הנייתן להקדש ושוקלין מנה כנגד מנה בבכור (בכור' ה א). למלך שעשה סעודה והזמין כל האורחים והיה אוהבו מיסב ביניהם והיה דומה ליטול מנה יפה ולא היה בו דיעה כיון שראה שאין בו דיעה אחז את ידו והניחה על המנה היפה (ר"י בן קרחה, ספרי דבר' כג). וקדשתו (את הכהן) לכל דבר שבקדושה לפתוח (בתורה) ראשון ולברך ראשון ולטול מנה יפה ראשון (מו"ק כח:). למלך שהיה לו מנה יפה והפרשת לבנו (מד"ר ברא' ג). למלך שהיה לפניו שלחן ערוך ומיני תבשילין נכנס עבדו נתן לו התיכה וכו' אמר לו (לבנו) לאלו נתתי מנה מנה אבל את הכל נתתי ברשותך (ר' חנינא, שם שמות ל).—ואמר הפיטן: מתקדש בעוצר שבוע ולא יגעל מעסיק בדם וקטרת ונרות מאד מנתו יגיש ראשון ולא בחלק (סדר עבודה, כ"י, הולא' I. Elbogen 162).—ואמר המשורר:

ומשליכהו, וכן שאר המפרשים, וכן רב החדשים מאותם המקימים את הנסחה המסורה, ואחרים מגיהים הגהות' קצתם מדבר במקום מנד, ואחרים מוץ במקום קוץ ואחרים מודים כי הכתוב משבש ואין לרפאו, וא, אפשר למצא מה היתה הנסחה האמתית. אך לפי העני אין שום ספק בדבר, כי במקום המלה מנד צריך שתהיה מלה שמשמעתה היא עקין, כי זו היא כונת המליצה כאן שהבליעל הם כמו קוצים שיש בהם עקצים שאי אפשר לקחתם ביד, ואם יגע בהם איש ידו נמלאת עקצי הקוץ ואין להם תקנה אלא שרפה. והנה למשג זה לא נמצא במקרא מלה אחרת, אך בלי ספק היתה בלשון העברית מלה למשג זה גם ביחוד לעקצי הקוצים, ולכן דבר מתקבל על הדעת הוא כי זו המלה מנד היא המלה העברית להמשג הזה. בלשון המאוחרת בזמן המשנה מוצאים אנו המלה עקין, שהיא משמשת גם בענין תקוצים, כמו עוקצי הוצי התמרה, וכן גם בסורית, אך בערב' משמש השרש עקצ a) קצת במשמ' אחרת ובמשג עקצי הקוץ משמשות מלים אחרות, לדע' b), לשע c) לעקרב ונחש וכדומ', ונח'ש d), נחיז a), נכז b) לכלי חד, וכיוצא בזה. ולכן אפשר כי בעבר' הקדומה היתה משמשת המלה מנד במשמ' זו. הצרוף מנד כמו שהוא אינו נמצא אמנם בשרשי שאר הלשונות השמיות, לא בארמ' ולא בערב', וזה אולי קצת ראיה שאין צרוף זה כ"כ נעים לאזן השמית, אך אנו רואים כי הצרוף מנ וז אחרי זו מצוי גם בשרשים עבר', כמו מנה, מנח, מנע, ובערבי יש עוד מנג' c), מנש d), צרוף נד יש הרבה גם בעברי, ולכן אין שום פסול גם להצרוף מנד בלשון שמית. והצורה מנד, שבמעט בכל הספרים הנון רפה, דומה להצורה מועד משרש מעד, ביגל מועדת. והנה לא מצאתי בלשון הערבי שום סמך לםשמ' עקין לא לעצם צרוף מנד, ואף לא לאחד משאר צרופי שלש האותיות האלה, אך זו לא המלה האחת במקרא שאין לה חבר לא בעברי שבמקרא ולא בזו של המשנה ואף לא באחת הלשונות השמיות האחרות, ואעפ"כ אנו מחיבים להודות בעבריותן.

a) عقص b) لدغ c) لسع d) نخس،

a) نخز b) نكز c) منح d) منس

בראות אנשים מנתם שמו אשישה ואשפר, לבי אפחה בפתות לחם ואיטב ואשפר (רמב"ע, חרטים ע ח). לעג לאשר מנתו שם שמנה ומאכלו לבד יתן בריאה (שם י). — ואמר המליץ: אהבתי אותו, לא לכבודו ותפארתו, אך לאהבת בתו, אשר היא יפה כלבנה, בעלת שכל ותבונה, וארצה לקחת אותה לי למנה (ר"י בן זבארה, ספר שעשוע' יב). — וכמשמי דבר קצוב: ויבהל את תמרוקיה ואת מָנוֹתֶיהָ לתת לה (אסת' ב ט). — ובהשאלה, *מתנה בכלל: אמר הקב"ה לאליהו ראה מנה טובה שנתתי בעולמי אדם חוטא לפניי כמה ועושה תשובה ואני מקבלו (ירוש' סנה' יב). — והשתמשו בו המליצים הרבה במליצה: בראו אל ישם לו פת לחוביר תהלת אוהבי נפשו מנתו, ולב עמוק כמו ים סוף ואולם כמשה מלבב הים משיתו (ר"ש הנגיד, הכרפה הזמן). שפטני לבבי מנעור, על כן היתה נפשי כפופה, ושם הבין והמוסר מנתו ונפשי החרוצה שם קצופה (רשב"ג, מלילאתי). תעודת חולפים שמתי מנתי וספריהם צרי צירי יגוני, ועמהם אני ממתיק לסודי ביען הם סגולת נאמני (רמב"ע הקילותי). — ג) *בחכמת התכונה, מְנַת הַיָּרֵחַ: ואחר כך תראה כמה מעלות הוא המסלול הנכון אם היה פחות ממאה ושמנים מעלות תגרע מנת המסלול הזה מאמצע הירח לשעת הראיה ואם היה המסלול הנכון יתר על מאה ושמנים מעלות עד שלש מאות וששים תוסיף מנת זה המסלול הנכון על אמצע הירח לשעת הראיה (רמב"ם, קדוה"ח יח ד). ודע שאם יהיה המסלול הנכון מאה ושמנים בשוה או שלש מאות וששים בשוה אין לו מנה אלא יהיה מקום הירח האמצעי לשעת הראיה הוא מקום האמתי (שם ה). וכמה היא מנת המסלול אם יהיה המסלול הנכון עשר מעלות תהיה מנתו חמשים חלקים ואם יהיה המסלול הנכון עשרים מעלות תהיה מנתו מעלה אחת ושמנה ושלשים חלקים (שם ו). ובאנו לחקור על מנת זה המסלול הנכון שהוא מאה ושמנה נמצאת מנה שלו חמש מעלות וחלק אחד (שם ט) וכמה היא מנת מסלול הרוחב אם יהיה מסלול הרוחב עשר מעלות תהיה מנתו שנים וחמשים חלקים ואם יהית המסלול הזה עשרים מעלות תהיה מנתו מעלה אחת ושלשה וארבעים חלקים (שם יז יח). מאחר שתדע מנות של מסלול הרוחב עד תשעים כמו שהודענוך תדע מנות של כל מנינות המסלול (שם יט). ואחר כך תחזור אצל ...יהב הירח

הראשון ותקח שני שלישיו לעולם וזה הוא הנקרא מנת גובה המדינה (שם יז יג). ואם יהיו (מעלות המזלות) אחדים במנין תקח לך מנתם מבין שתי הנטיות (שם יט ז). ולפי מה שיסדנו תהיה קשת ע"ז הרוכבת על זוית עמ"ז היא מנת הירח בסוף הזמן הזה (ר"י ישראלי, יסו"ע ג ט). ונחשוב ונדע ע"י כן למנת הירח עפ"י הלוחות הערוכים לזה (שם). ומרחק מרכז הירח בגלגל הקפתו מנקודת רום הוא יקרא מנת הירח ובלשון לטין יקרא אפיגיאום (ר"ד גנז, נחמד ונעים ח קלח). — *מְנַת הַיּוֹם: ועל הדרך הזה נתברר להם וידעו מנת היום האחד מהמרוצות הללו ובטלמיום נתכוין לכל מנה ומנה מהן וכפל אותה בכל מספר ימים שנים וחדשים שרצה והשליך מהנקבץ כל הקפות השלימות והחזיק בנשאר והוא היה מנת השנים והחדשים ההם וחלקם ממרוצת היום (ר"י ישראלי, יסו"ע ג יב). — *מְנַת הַחַמָּה: כשתרצה לתקן את החמה לשום עת ידוע חשוב ובוון סימן אמצעה וכו' השלך ממנה צ' מעלות שבדי זה הוא רום החמה בזמננו זה והנשאר קרא אותו מנת החמה (שם ח ט). — *מְנַת הָרֹחַב: בלימוד תיקון מנת הרוחב האמיתי (ר"ל מרחק מרכז הירח עצמו מראש התלי) לרגע הקיבוץ האמיתי (שם ה יח).

ב. **מָנָה**, פ"י, מָנִיתִי, מוֹנֶה, לִמְנוֹת, מְנֵה, תִּמְנֶה, וַיִּמְנוּ, — מָנָה את האנשים או את הדברים וכיוצא בזה, סִפֵּר, ראה כמה יש מהם אחד או שנים או שלשה וכו', zählen; compter; to count: אם יוכל איש לִמְנוֹת את עפר הארץ (בראש' יג יו). מי מָנָה עפר יעקב (במדי' כג י). לך מְנֵה את ישראל ואת יהודה (ש"ב כד א). ואתה תִּמְנֶה לך חיל כחיל הנפל מאותך (מ"א כ כה). וַיִּמְנוּ את הכסף הנמצא בית יי' (מ"ב יב יא). עד תעברנה הצאן על ידי מוֹנֶה (ירמ' לג יג). וּמָנִיתִי אתכם לחרב וכלכם לטבח תכרעו (ישע' סה יב). לִמְנוֹת ימינו (תהל' צ יב). מונה מספר לכוכבים (שם קמז ד). הלא אני אמרתי לִמְנוֹת בעם (דהי"א כא יז). יואב בן צרויה החל לִמְנוֹת ולא כלה (שם כז כד). — ומצוי מאד בתו"ם: לא מנו חכמים שבעה משקין כמוני פטמים אלא אמרו שבעה משקין טמאים ושאר כל המשקין טהורין (ר' יהושע, תרומ' יא ג). אמרה תורה מנה ימים וקדש חדש מנה ימים וקדש עצרת (שם, מנח' סה:). מונה אדם את אורחיו כמה בפנים וכמה בחוץ (תוספת' שבת יז ה). תי לי מאתים זוז ... לא

מניתי לך במעמד פלוני ופלוני יאמרו ואני אתן (שם שבוע׳ כ ה). המונה (בתרומת מעשר) משובח והמודד משובח ממנו והשוקל משובח משלשתן (תרומ׳ ד ו). מונה אדם את אורחיו ואת פרפרותיו מפיו אבל לא מן הכתב (שבת כג ב). הולך אדם אצל חנוני הרגיל אצלו ואומר לו תן לי ביצים ואגוזים במנין שכן דרך בעה״ב להיות מונה בתוך ביתו (ביצ׳ ג ח). ואם הפילה מונה (עשר שנים) משעה שהפילה (יבמ׳ ו ו). לא ידעו בעלים לא בגנבתו ולא בחזירתו ומנו את הצאן והיא שלימה (ב״ק י ח). התחיל מונה את (ימי נזירות) שלו ואח״כ נולד לו בן משלים את שלו ואח״כ מונה את של בנו (נזיר ג ט). מי שנדר בנזיר ונשאל לחכם ואסרו מונה משעה שנדר (שם ה ג). מומין אלו מנה אילא ביבנה והודו לו חכמים (בכור׳ ו ח). כונסן (את הכבשים) לדיר ועושה להן פתח קטן כדי שלא יהיו שנים יכולין לצאת כאחת ומונה בשבט אחד שנים שלשה וכו׳ (שם ט ז). יצאו שנים כאחד מונה אותן שנים שנים מנאן אחד תשיעי ועשירי מקולקלין (שם ח). חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי וכו׳ הוא היה מונה שבחן (אבות ב ח). אבל שלשה ימים הראשונים בא ממקום קרוב מונה (שבעה ימי אבלות) עמהן בא ממקום רחוק מונה לעצמו (מו״ק כא:). שבעה עשר יובלות מנו ישראל משנכנסו לארץ ועד שיצאו (ערכ׳ יב:). כשאתה מתחיל למנות משפסקו הגשמים מלירד נמצאת נחה (תבת נח) לששה עשר יום (סדר עו״ר ד). גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שבהמה טמאה מרובה מן הטהורה לפיכך מנה הכתוב (המינים שיש) בטהורה (רבי, חול׳ סג:). הרי טל ומים מין אחד הן ומנו אותן חכמים שנים (רשב״י, ירוש׳ תרומ׳ יא ב). למה מנו חכמים את אלו (תשע העירות המוקפות חומה) שכשעלו בני הגולה מצאו את אלו וקידשום (ר׳ ישמעאל בר״י, מגי׳ י.). המינים האלו על ידי שאין כיוצא בהן בחוצה לארץ צרכו חכמים למנותן (ירוש׳ דמאי א א). לא זזו משם עד שהביאו ס״ת ומנאום (ר׳ יוחנן, שבת קטו:). אמר לו הקב״ה לדוד ימים שלמים אני מונה לך ולא ימים חסרים (ירוש׳ שקל׳ ב ז). היה מהלך בדרך או במדבר ואינו יודע אימתי שבת מונה ששה ימים ומשמר יום אחד (רב הונא, שבת סט:). מנה מניתיך בפני פלוני ופלוני (רב יהודה, שבוע׳ לו.). באותו מנין שמנאן כשיצאו ישראל ממצרים בט״ו בניסן כמה היו שש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף וכשבא למנותן בשנה שניה באחד לחדש השני הוא מוצא אותם יתירים (מד״ר במד׳ א). שאת מוצא כשמנאן מבן חדש לפדות הבכורים נמנו דרך תולדותיו וכו׳ אבל כאן שמנאן למנותן על כלי הקדש לפי חשיבות עבודתן מנאן (שם ד). — *מונה לחמה, ללבנה וכו׳, קובע זמני השנים לפי מהלך החמה או הלבנה: שישראל מונין (את הזמנים) ללבנה והגויים לחמה (מכי׳ בא א). חכמי ישראל מונין למבול כר׳ אליעזר ולתקופה כר׳ יהושע חכמי אוה״ע מונין אף למבול כר׳ יהושע (ר״ה יב.). אלא שהוא מונה לסדר הדשים ואני מונה לסדר פורעניות (ר״ש, שם יח:). דרך ארץ הוא שיהא הגדול מונה לגדול והקטן מונה לקטן עשו מונה (הזמנים) לחמה שהיא גדולה ויעקב מונה ללבנה שהיא קטנה (ר״י בר אלעאי, מד״ר בראש׳ ו). משנבנה הבית התחילו מונין לבנינו וכו׳ לא זכו למנות לבנינו התחילו מונין לחרבנו וכו׳ לא זכו למנות לעצמן התחילו מונין למלכיות (שמואל, ירוש׳ ר״ה א א). — *מְנָה יָמִים וכדומ׳, מפני חשיבותם, מפני הבה להם, ואמר המשורר: ימים ספורים הם ימי ורד לזאת אותם עלי יין היו נא מונים (רמב״ע, תרשיש ג ל).—וְפָעוּל מָנוּי, מְנוּיִים: תורם הוא את המדוד ואת השקול ואת המנוי (תרומ׳ א ז). ואינו נאכל (הפסח) אלא למנויו ואינו נאכל אלא צלי (זבח׳ ה ח). קפץ אחד מן המנויים לתוכן (בכור׳ ט ז). שאין הברכה מצויה לא בדבר השקול ולא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין (תענ׳ ח:).

—נִפְע׳, נִמְנָה, יִמָּנֶה, לְהִמָּנוֹת,—א) שמָנוּ אותו, שאפשר למנותו: אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך יִמָּנֶה (בראש׳ יג יו). מזבחים צאן ובקר אשר לא יספרו ולא יִמָּנוּ מרב (דה״ב ה ו). - נִמְנָה עם דבר פלוני, שמוהו יחד עם הדבר, חשבוהו בתוכו: תחת אשר הערה למות נפשו ואת פשעים נִמְנָה (ישע׳ נג יב). — נִמְנָה החסרון, נמלא: מעות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להִמָּנוֹת (קהל׳ א יה).—ובתו״מ, נִמְנָה, נִמְנִים, ומקור עם לְ לְהִמָּנוֹת (להימנות), ובהשמטת ההא לְמָּנוֹת (לימנות): שבעה גופי מלאכות מנו והשאר לא צרכו להימנות[1] (תוספתא כתוב׳ ה ד). פעם

1) כך בכ״י א״פ, ובנדפס וכמו״כ בכ״י וינה: הוצרכו לימנות.

אחת הלכתי אני ואלעזר בני לעיבור שנה ונמנתי לו לאלעזר בני אני ואתה נמנין כאחד (ר׳ יוסי, שם סנה׳ ב א). מה כסף שדרכו להמנות אף כלים שדרכן להמנות (מכי׳ משפט׳, מס׳ דנזיק׳ טו). זה שנתמנה על הפתילות זכה להימנות עם גדולי הדור (ר׳ יוסה, ירוש׳ שקל׳ ה ב). מה ראה זמן עצי כהנים והעם להימנות (שם ד א). לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שיזכה וימנה עם עשרה הראשונים (ריב״ל, ברכ׳ מז:). את מוצא המנין הזה שוה למנין שנמנו ישראל במלאכת המשכן (מד״ר במדב׳ א). כשמנאן מבן חדש לפדות הבכורים נמנו דרך תולדותיו גרשון תחלה ואחר קהת ואחר מררי (שם ד). את מוצא שהיו נמנים ד׳ משפחות הללו מבן חדש ומבן ל׳ שנה (שם ה). ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף ללמדך בכל שעה שנופלים נמנים (שם כ).—ובסהמ״א גם נִמְנִית במקום נִמְנָה: לפיכך לא נמנית (הגעיה) בכלל (סורי הקולה 77). ולזה לא נמנית הקבלה עקר או שורש לתורה מן השמים (ר״י אלבו, העקרים א יד).—ב) *נִמְנָה על דָּבָר, השתתף בו, נִמְנָה עַל הפסח, להיות אחד מהאוכלים בו: לעולם נמנין עליו (על הפסח) עד שיהא בו כזית לכל אחד ואחד (פסח׳ ח ג). אם שלי הוא פסח זה ידיך משוכות משלך ונמנית על שלי ואם שלך הוא פסח זה ידי משוכות משלי ונמניתי על שלך (שם ט יא). מפרישין פסח אחד ואומרין כל מי שהוא לו פסח זה ידינו משוכות משלנו ונמנינו על שלו (תוספת׳ שם ט א). אין נמנין על הבהמה כתחלה ביום טוב (שם יו״ט ג ה). בית שמאי אומרים לא ימנה ישראל עם הכהן על הבכור (בכור׳ ה ב). —ג) *נִמְנוּ חֲכָמִים על דָּבָר מדברי הלכה וכיוצא בזה, עמדו למנין וראו כמה מחזיקים בדעה זו וכמה כנגדה: אבטולמוס העיד משום חמשה זקנים שאתרוג בשעת לקיטתו למעשרות ורבותינו נמנו באושא אתרוג אחר לקיטתו למעשר ולביעור (ר׳ יוסי, תוספת׳ שבי׳ ד כא). ורבותינו הזרו ונמנו על נכסים שנפלו לה עד שלא נישאת ונישאת שאם מכרה ונתנה בטל (ר״ח בן עקביא, שם כתוב׳ ח א). כשעלו לבקרו (את חנניה בן חזקיה בן גוריון) נמנו ורבו בית שמאי על בית הלל ושמנה עשר דברים גזרו בו ביום (שבת א ד). נמנו וגמרו עמון ומואב מעשרים מעשר עני בשביעית (ידים ד ג). רבי ובית דינו נמנו על קיני וטהרוהו (אהל׳ יח ט). נמנו וגמרו בעליית בית נתזה בלוד כל עבירות שבתורה אם אומרין לאדם עבור ואל תהרג יעבור ואל יהרג חוץ מעכו״ם וכו׳ (ר״ש בן יהוצדק, סנה׳ עד.). שתי שנים ומחצה נחלקו ב״ש וב״ה וכו׳ נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא עכשיו שנברא יפשפש במעשיו (ערובי׳ יג:). נימנו באושא שיהא אדם מפריש חומש נכסיו מה טעם כדי תרומות ומעשרות (ר״י בן חנינא, פסיק׳ רבתי כה). ר״ג ובית דינו נמנו על שני פרקים הללו ובטלום (בר קפרא, מו״ק ג.). ר״ג ובית דינו נמנו על שחיטת כותי ואסרוה (הוא, חול׳ ה:). אמר ההוא סבא טיהר בן יוחאי בית הקברות אמרו לו אילמלי לא היית עמנו ואפילו היית עמנו ולא נמנית עמנו יפה אתה אומר עכשיו שהיית עמנו ונמנית עמנו יאמרו זונות מפרכסות זו את זו ת״ח לא כל שכן (שבת לג:). אני לא נמניתי עמהם בעלייה (ר׳ בא, ירוש׳ מע״ש א א). — ובענינים אחרים, בבחירת מלך וכיוצא בזה: שבא אליו (אל אספסינוס) דיופלא מעירו שמת קיסר ונמנו עליו לעמוד במלכות (אדר״נ ד). מעשה היה ונמנו עליה (על הגפן) שלש מאות כהנים (ר״א בר׳ צדוק, מדות ג ח). זה שנמנו חביריו לדבר מצוה ולא נמנה עמהם (ברכ׳ כו.).

— פע׳, מִנָּה, מִנּוּי, יִמַן,— מִנָּה לו דברים, זִמֵּן, הזמין, קבע: כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מִנּוּ לי (איוב ז ג). ירא אני את אדני המלך אשר מִנָּה את מאכלכם ואת משתיכם (דני׳ א י). וַיְמַן להם המלך דבר יום ביומו מפת בג המלך ומיין משתיו (שם ה).—מִנָּה את פלוני על פלוני, הפקידו, שם אותו לשליט וכדומ׳ עליו: המלצר אשר מִנָּה שר הסריסים על דניאל חנניה מישאל ועזריה (דני׳ א יא). — מִנָּה דבר פלוני, עשה שדבר פלוני יהיה ויקרה בזמנו: וַיְמַן יי׳ דג גדול לבלע את יונה (יונ׳ ב א). וַיְמַן יי׳ אלהים קיקיון ויעל מעל ליונה להיות צל על ראשו וכו׳ וַיְמַן האלהים תולעת בעלות השחר למחרת ותך את הקיקיון וייבש ויהי כזרח השמש וַיְמַן אלהים רוח קדים חרישית ותך השמש על ראש יונה ויתעלף (שם ד ו־ח). — ובתו״מ, א) מִנָּה את פלוני על הפסח וכיוצא בזה, הכניסו במנין, להיות בתוך שאר המנויים עליו: הממנה אחרים על פסחו הרשות בידו (ר׳ יהודה, תוספת׳ פסח׳ ז ז). הפסח שנתערב בחולין וכו׳ זה ממנה עמו אחד מן השוק וזה ממנה לו אחד מן השוק (שם ט א). הממנה עמו אחרים בחלקו רשאין בני חבורה ליתן לו את שלו (משנה שם ח ד). — ב) מִנָּה את פלוני על דבר, הפקידו על זה, נתן לו שררה על הדבר: שאמר לו (משה להקב״ה)

השיבני אם אתה ממנה פרנסים אם לאו (רא"כ"ס, ספרי במד' קה). לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה תלמיד חכם עושה אלא אם כן מינוהו בית דין על הציבור (ר"ש בן אלעזר, תוספת' תעני' א ד). ומעשה ביהושע בן גמלא שקדש את מרתא בת ביתוס ומינהו המלך להיות כהן גדול וכנסה (יבמ' ו ד). אפוטרופוס שמינהו אבי יתומים ישבע מינוהו בית דין לא ישבע (גיט' ה ד). אירע בו (בכה"ג) פסול ומינו אחר תחתיו (ר' מאיר, יומ' יב:). איזהו ת"ח שממנין אותו פרנס על הציבור זה ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר (ר' יוחנן, שבת קיד.). מיד הלכו ומינו את ר"א בן עזריה בישיבה וכו' לא הורידו אותו מגדולתו אלא מינו אותו אב בית דין (ירוש' תעני' ד א). ר' אמי שאל לר' סימון שמעת שממנין זקינים בחוצה לארץ אמר לו שמעתי שאין ממנין זקינים בחו"ל (שם ביכור' נ ג). בראשונה היה כל אחד ואחד ממנה את תלמידיו כגון ריב"ז מינה את ר"א ואת ר' יהושע וכו' אמרו בית דין שמינה שלא לדעת הנשיא אין מינויו מינוי ונשיא שמינה שלא לדעת ב"ד מינויו מינוי חזרו והתקינו שלא יהו ב"ד ממנין אלא מדעת הנשיא ושלא יהא הנשיא ממנה אלא מדעת ב"ד (ר' בא, שם סנה' א ג). ביקשו למנות זקנים מאיכן הן ממנין מטבריה (בב, סוף הורי'). שנאה רועי כבשיה ומינתה עליהם רועים של שקר (פסיק' רבתי כו). אין ממנין שררה על הצבור בפחות משנים (מד"ר שמות לא). תשעים אלף זקנים מינה דוד ביום אחד ולא מינה את אחיתופל עמהן (ר"א בר כהנא, שם במד' ד). וכשאני מסתלק מהן בבקשה ממך מנה עליהם מנהיג שיהא סובלם לאחד ואחד לפי דעתו (שם כא). יתפאר ויתגדל ויתברך שמו של מי שאמר והיה העולם שהוא ממנה אלף אלפים וריבי רבבות של מלאכים על כל טפה וטפה שיורדת (ר"י בר יחזקאל, שם דבר' ז). מעשה בפנחס הסתת שמינוהו כהן גדול ויצאו אחיו הכהנים וראו אותו חוצב אבנים (תנחומ' אמור ו). — ובסהמ"א: מנה דיינין מומחים וצדיקים לשפוט צדק (רש"י דבר' טז יח). וכשאול ודוד שמינם שמואל הרמתי ובית דינו (רמב"ם, מלכים א ג). שבקצת איי הודו מדינה אחת הסכימו יושביה למנות עליהם איש נכרי בכל שנה (ר"י א"ת, תו"ה, עבודי ה' ט).

— פע', מֻנָּה, מְמֻנֶּה, מְמֻנִּים, — א) מְמֻנֶּה על דבר פלוני, שֶׁמִּנּוּהוּ והפקידוהו ושמוהו לשליט בדבר: ומהם ממנים על הכלים ועל כל כלי הקדש (דה"א ט כט). — ובתו"מ: בני ת"ח שממונים אביהם פרנס על הצבור (סוט' יג:). שני דייני גזילות היו בירושלם וכו' ואלו הם ממונים על הגזל (ירוש' כתוב' יג א). יכול אם מניתם אתם אותם הם ממונים ואם לאו אינן ממונים ת"ל ואשימם בראשיכם אם אני ממנה אותם הרי הם ממונים ואם לאו אינם ממונים (ספרי דבר' יג). — ואמר המליץ: הלא יום וליל, ממונים אנשי חיל, בעורבי משאות (מנח' ב"ס, אגר' להסדאי סנשיא). — ב) *כמו מָנוּי: המפריש פסחו ומת אם היה בנו ממונה עמו יביאנו אחריו לשם פסח (תוספת' פסח' ט יו). — והשֵׁם, עי' *מְמֻנֶּה.

— הפע', *הֻמְנָה, הֻמְנֵה, — הֻמְנָה על הפסח וכיוצא בזה, שֶׁמִּנּוּהוּ להיות בין האוכלים בו: הומנה (היתום) על אחד מהם (מהפסחים) יאכל במקום שהומנה הומנה על שני פסחים וכו' (תוספת' פסח' ז ג). בני חבורה שהומנו[1]) על פסח וכו' הומנו[1]) עליו זה אחר זה (שם ו).

— נתפ', *נִתְמַנָּה, מִתְמַנֶּה, — א) נִתְמַנָּה דבר לפלוני, נזדמן לו, בא תחת ידו במקרה: חבר שהיה מוכר בשפיע ומתוקן ונתמנה לו דבר שהוא דמאי צריך להודיע (תוספתא דמאי ג יה). בן לוי שנתמנו לו שובלין (שם תרומ' ג יח). לימדה תורה דרך ארץ נתמנה לאדם פרנסה יקח בית ואח"כ שדה ואח"כ אשה (שם סוט' ז כ). מי שנתמנה לו (לצוד מיני עופות ודגים טמאים) לפי דרכו לוקח ומוכר (ר' יהודה, שבי' ז ד). מי שבירך ואחר כך נתמנה לו שופר (ר"ה ד ט). למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר הניחוהו חיילותיו במקום הצרות וכו' והלכו להם נתמנה לו גבור אחד אמר לו מלך אל יפול לבך עליך (ספרי דבר' שיג). — ובסהמ"א: שאם הזכירה לכשיתמנה לו מנה יפה וכו' (ראשי' חכמה, שער הקדושה ב). — ב) נִתְמַנָּה פלוני להיות דָּבָר, נִתְמַנָּה על דבר, נִתַּן לו הרשות, השלטון: באותו הפרק נתמנה (עלי) להיות שופט (סדר עו"ל יג). אם זה שנתמנה על הפתילות זכה להימנות עם גדולי הדור אתם שאתם מתמנין על חיי נפשות לא כל שכן (ר' יוסי, ירוש' שקל' ה ב). שכל מי שמתמנה פרנס על-הציבור אפילו קל שבקלים שקול הוא כאביר שבאבירים (תוספתא ר"ה א ג). סוף שמתמנה פרנס על הציבור ומזכה את הרבים (ר"ש, שם ב"ק ז יג). שומרת יבם שנפלה לפני

—[1]) כך בכ"י א"פ. ובנדפס וכמו"כ בכ"י וינה: שנמנו.

כהן הדיוט ונתמנה להיות כהן גדול (יבמ׳ ו ד). חטאו עד שלא נתמנו (כהן, משיח ונשיא) ואחר כך נתמנו וכו׳ אם נודע להם עד שלא נתמנו חייבין ומשנתמנו פטורין (הור׳ ג ג). אלו הזקנים המתמנים על הצבור (ספרי דבר׳ מא). אשריכם על מי באתם להתמנות על בני אברהם יצחק ויעקב (שם יג). חכם שנתמנה מוחלין על כל עונותיו (ירוש׳ ביכור׳ ג ג). כיון שנתמנה אדם פרנס על הציבור מתעשר (שמואל, יומ׳ כב:). שאפילו יהא אדם קצר ונתמנה מלך נעשה ארוך (מד״ר ויקר׳ כו). איקונין של מלכים שמעמידים אותן בבתי פרטיאות ובבתי קרקסיאות מי שנתמנה עליהם הוא מורקן ושוטפן (שם לד). נטל משה שבעים פתקין וכתב בהן זקן עוד שבעים פתקין חלק וכו׳ מי שעולה בידו פתק כתוב בו זקן היה יודע שנתמנה זקן ואם עלה בידו חלק היה יודע שלא נתמנה והממונה אומר להם הרי שם פתק אחר כתוב בו זקן אלו היית ראוי להתמנות היה עולה בידך כיון שעשה כך נתמנו הזקנים (שם במד׳ טו). — ובסהמ״א: שבקצת איי הודו מדינה אחת הסכימו יושביה למנות עליהם איש נכרי בכל שנה וכאשר תשלם לו השנה יוציאוהו מביניהם ויחזור על הענין אשר היה עליו קודם שיתמנה עליהם והיה במתמנים עליהם איש סכל לא ידע סודם בו וקבץ ממונות ובנה ארמונות (ר״י א״ת, חו״ה, עבוד׳ ה׳ ט). — ואמר הפיטן: ועל חומותם מתמנים, לשוערים ולשומרים ממונים (ר׳ בנימין בר״ז, אלהים אל דמי, שבת זכור). — ג) *כמו נִמְנָה: שמתמנים עליו (על הפסח) כשהוא חי ואלו המתמנים על הפסח הם הנקראים בני חבורה (רמב״ם, קרבן פסח ב א).

מָנֶה[1], ש״ז, מ״ר מָנִים, — שֵׁם משקל ומטבֵּע, Mine:

וחמשה שקל הַמָּנֶה יהיה לכם (יחזק׳ מה יב). וכסף מָנִים חמשת אלפים (עזר׳ ב סט). וכסף מָנִים אלפים ומאתים (נחמ׳ ז ע). — ובתו״מ: חמש רחלות גוזזות מנה ומנה ופרס שהן שבעים וחמש סלעים (ר׳ דוסא, תוספת׳ חול׳ יד). (בן סורר ומורה אינו חייב עד שיאכל) מנה בשר ולוג יין (ר׳ יוסי, סנה׳ ח ב). התוקע לחבירו וכו׳ (נותן לו) מנה (ריב״ג, ב״ק ח ו). אין פוחתין לעניים בגורן מחצי קב חטים וכו׳ וקב גרוגרות או מנה דבלה (ר״מ, פאה ח ה). מעשה כשמת רבן גמליאל הזקן ושרף עליו אונקלוס הגר יותר משבעים מנה (תוספת׳ שבת ז יח). הצרי והצפורן והחלבנה והלבונה משקל שבעים של שבעים מנה מור וקציעה שיבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר של ששה עשר מנה (כריתׂ ו.). בתולה כתובתה מאתים ואלמנה מנה (כתוב׳ א ב). המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחות לה משני קבין חטין וכו׳ וחצי לוג שמן וקב גרוגרות או מנה דבילה (שם ה ח). מי שהיה נשוי שלש נשים ומת כתובתה של זו מנה ושל זו מאתים ושל זו שלש מאות ואין שם אלא מנה חולקות בשוה (שם י ד). — *מָנֶה צוֹרִי, מָנֶה מדינה: חמש סלעים של בן וכו׳ ומאה של מוציא שם רע כולן בשקל הקדש ובמנה צורי (תוספת׳ בכור׳ ו יב). שלשים של עבד וחמשים של אונס ושל מפתה וכו׳ כולם בשקל הקדש במנה צורי (בכור׳ ח ז). מנה צורי תנן או מנה מדינה תנן (ב״ק לו:). — ומ״ל: נמצאת אומר שלש מאות וששים וחמש מנים היו כנגד ימות השנה ושלשה של אותו היום (ירוש׳ יומ׳ ד ס). וקדה חמש מאות וגו׳ שהן אלף וחמש מאות מנים (שם שקל׳ ו א). — ואמר הפיטן: ככר הגדול כגדל שני מנה, והמנה עולה עד ששים שקל (ר״א קליר, אז ראית, שבת שקל׳). — *בן כך וכך מָנֶה, שיש לו כך וכך כסף: (בן בוניים בא לפני רבי אמר להם רבי לתלמידיו) פנו מקום לבן מאה מנה (בא לפניו איש אחר אמר להם) פנו מקום לבן מאתים מנה (עירוב׳ פה:). — ובכלל כנוי לאדם חשוב, מָנֶה בֶּן מָנֶה, אדם שגם אביו היה חשוב, חכם: מוטב יבא מנה בן פרס אצל מנה בן מנה ואל יבא מנה בן מנה אצל מנה בן פרס (ר״נ בר יצחק, תעני׳ כא:).

מֹנֶה, ש״ז, מ״ר מֹנִים, — כמו פַּעַם, Mal; fois; time:

ואביכן התל בי והחלף את משכרתי עשרת מֹנִים ולא נתנו אלהים להרע עמדי אם כה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים ואם כה יאמר עקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן עקדים (בראש׳ לא ז-ח). ותחלף את משכרתי עשרת מֹנִים (שם מא). — ובסהמ״א: והמדידה מהוקת ד׳ מונים במדת הא׳ שהיא אמה בתוך אמה וכשהיא ג׳ מכל צד הרי הוא ט׳ מונים במדת הא׳ (משנת המדות א). — ואמר המשורר: כי תור ועגור החליפו את פעים קולם למענכם עשרת מונים (רמב״ע, תרשיש ג ט).

---

[1]) מאשור׳ מַנוּ, בסור׳ מניא, בערב׳ מַנַא a).

a) منا

מִנְהָג, ש״ז, סמי׳ מִנְהַג, מ״ר *מִנְהָגִים, *מִנְהֲגוֹת, — הדרך והאופן איך אדם נֹהֵג, Benehmen; conduite; behaviour: וְהַמִּנְהָג כְּמִנְהַג יהוא בן נמשי כי בשגעון ינהג (מ״ב ט כ). — ומצוי מאד בתו״מ: הנהג בהן (בד״ת) מנהג דרך ארץ (ר׳ ישמעאל, ברכ׳ לה:). כך היה מנהגו של ר״ע כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני טורח צבור וכו׳ (ר׳ יהודה, שם לא.). מה נעשה להם לבבליים שתוקעין ומריעין ושובתין וכו׳ מנהג אבותיהן בידיהן (רשב״ג, שבת לה:). מנהג גדול היה בירושלים המוסר סעודה לחבירו וקלקלה נותן לו דמי בושתו ודמי בושת אורחיו עוד מנהג גדול היה בירושלים מפה פרוסה ע״ג הפתח כל זמן שמפה פרוסה אורחין נכנסין נסתלקה המפה אין האורחין נכנסין (הוא, ב״ב צג:). הנח העולם שינהגו כמנהגו והשוטים שקילקלו יבואו ויתנו את הדין (תוספתא ע״ז ו ז). המוליך עצמות ממקום למקום ה״ז לא יתנם בדסקיא ויתנם על גבי חמור וירכב עליהם מפני שנוהג בהם מנהג בזיון (ברכ׳ יח.). אני איני יודע מנהג מקומכם אלא שלום עליכם כמנהג מקומינו (ר׳ הושעיא רבא, ירוש׳ ברכ׳ ב ז). מכיון שנהגו בהן אבותיכם באיסור אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש (ר׳ חנינה, שם פסח׳ ד א). כך היה מנהגן של נקיי הדעת שבירושלים מכניסין לבעלי דינין ושומעין דבריהן וכו׳ (ר׳ נחמיה, סנה׳ ל.). כך היה המנהג בירושלים אדם הולך לבית הכנסת ולולבו בידו (ר׳ אילא, ירוש׳ סוכ׳ ג יד). גבינו לה מן המטלטלין כמנהג מקומה (ר״ש בר בא, שם גיט׳ ה ג). אם יבוא אליהו ויאמר שחולצין במנעל שומעין לו שאין חולצין בסנדל אין שומעין לו שהרי הרבים נהגו לחלוץ בסנדל והמנהג מבטל את ההלכה (רב, שם יבמ׳ יב א). כך היה מנהגו של ר׳ יהודא בר אלעאי ע״ש מביאים לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו וכו׳ (הוא, שבת כה:). כך היה מנהגו של ר״י ברבי אילעאי ערב תשעה באב מביאין לו פת חריבה במלח ויושב בין תנור לכירים ואוכל (הוא, תעני׳ ל.). נכרים שבחוצה לארץ לאו עובדי עבודת כוכבים הן אלא מנהג אבותיהן בידיהן (ר׳ יוחנן, חול׳ יג:). לעולם אל ישנה אדם מן המנהג שהרי משה עלה למרום ולא אכל לחם (ר׳ תנחום בר״ח, ב״מ פו:). אין משנין על המנהג של שיירה (ירוש׳ ב״מ ו ד). כשם שקונסין להלכה כך קונסין למנהג (שם פסח׳ ד ג). הזהרו במנהג אבותיכם בידיכם (ביצ׳ ד:). ערבה (שהיו מקיפין בה את המזבח בחג) מנהג נביאים (סוכ׳ מד.). לא רצו (המלאכים שבאו אל אברהם) לבטל ממנו מנהג האכסנים ואכלו עמו (מד״ר במד׳ י). כיצד מנהגו של המלך הזה היושב על כסאו (מדר׳ שה״ש ג ח, הול׳ דר׳ גרינה׳). — מִנְהַג הַמְּדִינָה, מה שבני מדינה מן המדינות נוהגים בדבר מהדברים, בעניני ממונות וכיוצא בזה: פסקה להכניס לו כספים סלע כסף נעשה ששה דינרים החתן מקבל עליו עשרה דינרין לקופה לכל מנה ומנה רשב״ג אומר הכל כמנהג המדינה (כתוב׳ ו ד). מקום שנהגו להעלות שכר כתף למעות מעלין לבהמה מעלין ואין משנין ממנהג המדינה (תוספתא ב״מ ה ו). מקום שנהגו לזון (את הפועלים) יזון לספק במתיקה יספק הכל כמנהג המדינה (משנה שם ז א). בונין את הכותל באמצע מקום שנהגו לבנות גויל גזית כפיסין לבנים בונים הכל כמנהג המדינה (ב״ב א א). — *מִנְהָגוֹ שֶׁל עוֹלָם, כמו שהדבר נהוג בעולם: מקנהו של איוב פרצו גדרו של עולם מנהגו של עולם זאבים הורגים העזים מקנהו של איוב עזים הורגים את הזאבים (ר׳ יוסי בר״ח, ב״ב טו:). אמר לו (בצלאל) משה רבינו מנהגו של עולם אדם בונה בית ואח״כ מכניס לתוכו כלים (ר׳ יונתן, ברכ׳ נה.). איוב וותרן בממונו היה מנהגו של עולם נותן חצי פרוטה לחנוני איוב ויתרה משלו (ר׳ אבא בר״ב, ב״ב טו:). מנהגו של עולם מלך בשר ודם גוזר גזירה אם כל העולם כולו אין מקיימין אותה בניו ובני ביתו מקיימין אותה (ר׳ יוחנן, סוט׳ יב:). — *עוֹלָם כְּמִנְהָגוֹ נוֹהֵג: הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות ויאבד עולם מפני השוטים אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקילקלו עתידין ליתן את הדין (ע״ז נד:). — ומצויה מאד המלה מִנְהָג בסהמ״א: ויש בשלוחי ציבור מי שמחמיר על עצמו לפסוע וכו׳ זה הוא המנהג (תשו׳ הגא׳, הרכבי רנו״סו). וכן המנהג בכל העולם (הרי״ף ר״ה יא). אבל המנהגים שראוי לנהוג בהם בעל הכניעה הם עשרה הראשון דעת האלהים ומדותיו הטובות וכו׳ (ר״י א״ת, חו״ה, שער הכניעה ו). כי הכניעה חייב אדם להתנהג בה בשבעה ענינים אחד מהם במשאו ומתנו עם אנשי דורו ומנהג הטוב עם בני מינו (שם ד). ואין דבר שמורה על דעת הדעתן כמנהגו הטוב (הוא, מבח׳ הפניני׳ לרשב״ג, שער החכמה). אין לזוז ממנהגן של גאונים שראו מרבנן סבוראי (הריטב״א, ר״ה ד). — *ובענין הלשון: כי ממנהג העברים התמורה בשני המינים האלה על דעת ר׳ יהודה

(ר״י א״ת, הרקמה לריב״ג טו). ויש שימלט ממנו הרבה מן המנהג הזה ונוהג בנח הפא על העיקר (שם). — ומ״ר ־מנהגות: תקנות ומנהגות שתקנו והנהיגו חכמי הדורות בענין האיסור וההיתר והממון (ר״מ בן זרח, הקד׳ צידה לדרך). — ובדברים לא בע״ח, ־מנהג הטבע, מנהג הכוכבים והמזלות וכיוצא בזה: איש באחיהו ידבקו, יתלכדו ולא יתפרקו, מנהגותם לא תחלוף ולא תשתנה, וצבאותם לא תספר ולא תמנה (ראב״ע, אגרי חי בן מקיץ). בין שיהיה על המנהג הטבעי או כנגדו (ר״י ערמאה, הקדמ׳ יד אבשלום על משלי). שלא יניחו הנהלים מנהגן ומרוצתן אבל אדם מניח מנהגו ווסתו להיות בטל מעולמו (רשב״ס, שה״ש א ז, הוצא׳ ילינק). נקודת ד׳ היא נוכח ראש שמעון השוכן בקצה המערב כמו שנקודת ג׳ היא נוכח רגליו ועל המנהג הזה תהיה נקודת ז׳ מהרקיע היא נוכח ראש לוי השוכן במקום ט׳ (ר״י ישראלי, יסו״ע ב יז). — ומשל: רוב המנהג הוא טבע שני (צידה לדרך א ג ד). — ובפרט המנהגים בתפלה וסדרי הפיוטים וכדומ׳ הנהוגים בקהלה מקהלות ישראל: שני מנהגות יש (בקריאת הודו בהלל) יש שעונין מה שהוא (הש״צ) אומר ויש שעונין אחריו הודו לה׳ כי טוב כי לעולם בכל פסוק ופסוק (סדר רע״ג, תפי׳ ר״ח מה ד). ומפני אורך הגלות וגודל הצרות נשתנו המנהגות בתפלות בכל המדינות וכו׳ ואינם מבינים דברי התפלה וגם אינם יודעים סדר המנהגות וטעמיהם (הקד׳ אבודרהם). ספר יגיד טעמי המנהגות וסבותם (הקדמ׳ המנהיג לאבן ירחי). — ובפרט במ״ר מנהגות, הספרים שבהם כתובים אלה המנהגים: וכן מצאתי במנהגות לותיר כשמשכימין בעשרת ימי תשובה לומר תחנונים (שבלי הלקט, תפלה כט). ובמנהגות חכמי מגנצא מצאתי שאין נופלים בתחנונים בתענית אסתר לערב (שם, פורים קנד). המנהג והמחזור היותר קדמון במנהגי איברופה הוא מנהג רומניה וכו׳ והוא ספר גדול נדפס שתי פעמים (שד״ל, מבוא למחז׳ איטלי׳). סדר התפלה כמנהג בני רומא וכו׳ המנהג הזה נוהג ברוב קהלות איטליה וגם בסלוניקי וכו׳ המנהג הזה עיקר שמו מנהג בני רומא והוא נקרא גם כן מנהג לועז מנהג לועזים מנהג ק״ק איטליאני (שם).

־מִנְהָגִי, ת״ז, לנק׳ מנהגית, מ״ר מנהגיים, מנהגיות, — של מנהג, שהמנהג קבעו: הנהגות ונמוסים מנהגיים (ר״י א״ת, כוזרי א נה). הדת ההקשית המנהגית מביא אליה העיון ונכנסים בה ספקות רבות (שם א יג). כי התורות האלהיות לא תשלמנה אלא אחר השלמת התורות המנהגיות והשכליות (שם ב מח). המעשים המנהגיים והחוקים השכליים (שם ג ז). וקראם טבעיים בערך אל התורות השכליות והמנהגיות התלויות בבחירת האדם לתקן קבוצם על צד היותר טוב (ר״י מוסקטו, קול יהודה, שם ב ח). המעשים המנהגיים אשר על פיהם תסודר ההנהגה בין החיים (שם).

***מַנְהִיג**, ש״ז, מ״ר מנהיגים, — מי שעומד בראש צבור מהצבורים ומורהו הדרך שילך בו והמעשים שיעשה, וכיוצא בזה, leader ; dirigeant ; Führer: שהראהו הקב״ה לאדם הראשון דור דור ומנהיגיו דור דור ונביאיו (סדר עו״ל ל). אותו היום שנפטר אברהם אבינו מן העולם עמדו כל גדולי אוה״ע בשורה ואמרו אוי לו לעולם שאבד מנהיגו (רב, ב״ב נא.). לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת אמר תאמר שהבירה הזו בלא מנהיג הציץ עליו בעל הבירה אמר לו אני הוא בעל הבירה כך לפי שהיה אבינו אברהם אומר תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג הציץ עליו הקב״ה ואמר לו אני הוא בעל העולם (ר׳ יצחק, מד״ר בראש׳ לט). שהיו (זקני מדין) רואין את ישראל נוצחין שלא כדרך הנוצחין אמרו מנהיג שלהם במדין נתגדל נדע מהם מה מדתו (תנחומ׳ בלק ד). — ובסהמ״א: ועכשו נתעוררו קצת ממנהיגי הקהל הממונים על גביית המסים והוצאות העיר (תשו׳ ר״נ גירונדי ב). מן החמס העצום המגיע ההפסד והאבדון למנהיגי העם יראו להם הדרך ישכון אור (ר״י מסיר ליאון, נפת צופים ב ו). ועל זה השיעור נקרא פרנס הדור מנהיג (ר״א בדרשי, חותם תכנית, שרש נהג). ולכן התנו במנהיגים והנביאים שיהיו אנשים ידועים בעבודה האלהית (ר״א ביבאגו, דרך אמונה טו).

־מְנַהֵל, ש״ז, לנק׳ מנהלת, מ״ר מנהלים, מנהלות, — מי שעומד בראש מוסד מן המוסדות ומנהל את עניניו, -ctor ; -cteur ; Direktor: שנתים ימים חכה העלוב הזה למצוא לו מקום לפרנסתו ולפני חדש ימים נפתח לו מקור להיות מנהל באחת החברות החדשות שנתיסדה עתה לאחריות הנכנסים (אגרי יל״ג קנח), ועי׳ נהל.

מִנְהָרָה[1], ש״נ, מ״ר מנהרות, — א) כעין מערה נסתרה בהר: מפני מדין עשו להם בני ישראל את

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.

המנהרות[1]) אשר בהרים ואת המערות ואת המצדות (שפט' ו ב). — ואמר המשורר: והחליפה להם תבל דביריה בקברים וחדריה בארץ לא סדרים וארמוניה באשמנים ומנהרותיה בשוחותיה ועליותיה בתחתיותיה (ר"י חריזי, תחכמוני ב).—ב) ∗מגדל גבוה, כעין מצפה, בפרט במסגדי המושלימים, שמשם יביט המביט למרחוק[2]), Minaret: טור ארוך ומכולבל של בתים צהובים אמוצים עם גגים שטוחים וביניהם ישאו ראשיהם בתי מסגד ומנהרות גבוהות וקצת תמרים ושקמים (גוטלבר, ממזרים 38). — ונהגו להשתמש בשם זה למערות שיש להן כעין ארובה מלמעלה.

א. **מָנוֹד**[3]), ש"ז, סמי' מְנוֹד,—שה"פ, מְנוֹד ראש, שינוד אדם ראשו לאות לעג על חברו: תשימנו משל בגוים מנוד ראש בלאמים (תהל' מד טו). ואמר הפיטן: גועלה תשית למנוד ראש, והיא תרים ראש, בכסא כבוד מראש (ר"א קליר, אל מתנשא, יוצר שבת שקלים). אולי ירחם מעני כבל, מלומדי מכות בענוי סבל, מנוד ראש נתונים ביושבי תבל (ר' יצחק, מלאכי רחמים, סליח' יום ד'). —והמשורר אמר: עתה עוד סמל לקנאה הנני, ומנוד ראש לסביבי אולי עוד רגע (ויל"ג, אשת בת פוטיפרע ו). —ובתלמ' במשמ' רתת: הוסיף לך הכתוב כפיפה על כפיפתו מכאן שנתנה התורה במנוד ראש[4]) (שבת קד.). —ואמר הפיטן: צבאות קדש אחוזום בעתה, צלע כגיגית עליהם כפפת, צרופה קבלו במנוד ואימתה, צופיה הליכות ביתה (רשב"י, שלמים כהלוהס, ב' שבוע'). — ומנוד לב, במשמ' תנועת הלב, דאגה: אך עוד אשאלך ומנוד לבי אז ינוח (אדם הכהן, אר"א. מחזה ד).

ב. ∗מָנוֹד,— עי' מָנוֹר.

מָנוֹחַ, ש"ז, סמי' מְנוֹחַ, כנ' רבים מְנוּחֵיכִי,—א) מקום שינוח שם אדם: ולא מצאה היונה מָנוֹחַ לכף רגלה (ברא' ח ט). ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מָנוֹחַ לכף רגלך (דבר' כח סה). אך שם הרגיעה לילית ומצאה לה מָנוֹחַ (ישעי' לד יד). בתי הלא אבקש לך מָנוֹחַ אשר ייטב לך (רות ג א). — ב) עצם הפעולה, Ruhe; repos; rest: היא ישבה בגוים לא מצאה מָנוֹחַ כל רדפיה השיגוה בין המצרים (איכ' א ג). ואלה אשר העמיד דויד על ידי שיר בית יי' מִמְּנוֹחַ הארון (דהי"א ו יו). שובי נפשי לִמְנוּחָיְכִי כי יי' גמל עליכי (תהל' קיו ז). — ובתו"מ: אלו ואלו (נשמתן של רשעים ובינונים) לדומה נמסרין הללו יש להן מנוח[1]) והללו אין להן מנוח[1]) (שמואל, שבת קנב:). משיצאו מא"י עד שהגיעו לפרת לא היה להם מנוח לישב (פסיק' רבתי כה).—ובסהס"א: ואת מוסף יום המנוח הזה נעשה ונקריב (רמב"ס, נוסח סברכי' הא:לציות). — ואמר המשורר: לציון שאפה נפשי ורוחי, היות בה כל ימי חיי מנוחי (ר"י הריזי, תחכמ' ג).—ומ"ל: וידבק לעצמי השבורים יגון לבי כטבעות לבדים, למות אחי מנוחים ועלצים לנפשי עד ימי עולם מנודים (ר"ש הנגיד, עלי מס אקלעה). לגן אהב זמן גדר ארחיו, לבל ימצא לבבי בו מנוחיו (רמב"ע, דיואן סו, כ"י בודלי'). — ∗הַמָּנוֹחַ, נהגו לכנות כך אדם שנפטר לעולמו, פְּלוֹנִי הַמָּנוֹחַ, הַמָּנוֹחַ פְּלוֹנִי: חתמו ותנו ליד בני האלוף המרומם פ"ו כהר"ר אברהם בן בעלי המנוח כמר מאיר פרנס ז"ל (פנקס ק"ק מינץ, משנ' תנ, אונה"ס ג).

מְנוּחָה, מנחה, ש"נ, ככנ' מְנוּחָתִי, מְנוּחָתְךָ, מְנֻחָתוֹ, מ"ר מְנוּחוֹת,—א) עצם הפעולה לָנוּחַ, מעמד של אדם נח, Ruhe; repos; rest: וירא מְנֻחָה כי טוב ואת הארץ כי נעמה (ברא' מט יה). ברוך יי' אשר נתן מְנוּחָה לעמו ישראל (מ"א ח נו). אליו גוים ידרשו והיתה מְנֻחָתוֹ כבוד (ישע' יא י). אשר אמר אליהם זאת הַמְּנוּחָה הניחו לעיף וזאת המרגעה (שם כח יב). יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי (ברוך הסופר, ירמי' מה ג). קומו ולכו כי לא זאת הַמְּנוּחָה (מיכ' ב י). אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מְנוּחָתִי (ישע' סו א). — אִישׁ מְנוּחָה: הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מְנוּחָה (דהי"א כב ט). — היו דבריו לִמְנוּחָה: ותאמר שפחתך יהיה נא דבר אדני המלך לִמְנֻחָה כי כמלאך האלהים כן אדני המלך לשמע הטוב והרע (ש"ב יד יז). — ב) מקום מְנוּחָה, Ruheplatz; lieu de repos; resting-place: ויסעו מהר יי' דרך שלשת ימים וארון ברית יי' נסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מְנוּחָה (במד' י לג). כי

---

[1]) — תרגם יונתן: ית מטמוריהה, ר"ל כעין מערות שטומנים בהן התבואות. וכך רש"י: ועל שם שעושין בהן מאור קטן במקום שאין ניכר קורין להן מנהרות. ע"כ. וכך רד"ק: ויש להן חלון למעלה שתכנס ממנו האורה ומפני זה נקראו מנהרות. ע"כ. ועפ"י זה נהוג עתה השמוש בשם זה. ולא נתברר מהותה בדיוק של המנהרה, ומה מקור השם.—[2]) בערבי' מַנָארָה [a]).

[3]) משרש נוד, עי"ש. — [4]) כך בכל נוסחי' הדפוס, ובכ"י א"פ: במנוד נוד (ד"ס). ובהערוך אין המלה ראש.

[a]) منارة

[1]) בכ"י מנוחה.

לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה (דבר׳ יב ט). יתן יי׳ לכם ומצאן מנוחה אשה בית אישה (רות א ט). וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות (ישע׳ לב יח). ודמשק מנחתו (זכר׳ ט א). בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני (תהל׳ כג ב). ארבעים שנה אקוט בדור ואמר עם תעי לבב הם וכו׳ אשר נשבעתי באפי אם יבאון אל מנוחתי (שם צה י־יא). קומה יי׳ למנוחתך אתה וארון עזך (שם קלב ח). זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אותיה (שם יד). — בית מנוחה: אני עם לבבי לבנות בית מנוחה לארון ברית יי׳ (דהי״א כח ב). — הדריכו מנוחה: כתרו את בנימן הרדיפהו מנוחה [1] הדריכהו (שפט׳ כ מג). — ובתלמ׳: תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעוה״ז ולא בעוה״ב (רב, ברכ׳ סד.). — ואמר החכם: אין אוהב להפכפך ולא אמונה לעבד ולא מנוחה לחמדן (מ׳ אלדני, ש״א ח). — ומ״ר בכנ׳: כשנקיש מנוחותיו (של האדם) ותענוגיו עם מה שיקרהו מהמכאובים והחבלים הקשים והמומים וכו׳ תמצא שמציאותו ר״ל מציאות האדם נקמה ממנו (רסב״ל דולאן, אוהב משפט ד). — *ויאמר בכנוי מליצי להאדם אחרי מותו: בכו לאבלים ולא לאבידה שהיא למנוחה ואנו לאנחה (בר אבין, מו״ק כה:). — *ומליצה רגילה לאדם גדול שמת, הוא נסע למנוחות ואותנו עזב לאנחות: מרוב עונינו אבדנום נאספו מנו בחטאינו סעו המה למנוחות עזבו אותנו לאנחות (סליח׳, אנשי אמונה אבדו). — ואמר המליץ: נאספו ברוב עוני לעמם, ונסעו לבית עולמם, סעו המה למנוחות, ועזבו אותי לאנחות (ר״י חריזי, תחכמוני כח). אוי לנו כי נשבה ממנו ארון הברית, לא הניח לנו שארית, ישב במנוחות שאננות, ועזב אותנו ליענות (ר״ז בן סעדי׳ אלזאהרי, ספר המוסר מה). — *מנוחתו כבוד, דבור של כבוד יוסיפו לזכרון מת השוב: והנה ר׳ שלמה הספרדי מנוחתו כבוד חבר שירים על שני המשקלים וכו׳ (ראב״ע, צחות, משקל הפעלי). שאלני ר׳ יהודה הלוי מנוחתו כבוד (הוא, שמות כ א). ור״י מנוחתו כבוד כתב וכו׳ (המנהיג, שבת סי׳ ל). — ואמר המליץ: ואחרי כן הלכו אל אשת החסיד ושאלוה על אדות אישה ותען אותם במר נפשה אישי תהי מנוחתו כבוד מיום נזבד אלי זבוד לא גער בי ולא הכלימני (ר״י בן זבארה, ספר שעשוע׳ ו). — *בית מנוחה, בנוי לקבר: לא אשמחה ברבות תבואתי, לא אאבל בדלוק באש כרי, איך אעלה אל בית מנוחתי, אם לא יהי צדקי לאשרי (רמב״ח, דרכי נעם ו ג).

*מנוחי, ת״ז, מ״ר מנוחיים, — של מנוח, ובפרט בנגינה, ההפסקים בין הקולות: והנה מה שזולת אלו המינים אשר זכרנום ממה שירוץ הענין בם בפרט על שמירת המתיחסים המנוחיים (ספ׳ על מוסיקי, כ״י פריז).

*מנוי, ש״ז, מ״ר מנויים, — שם״פ מן מנה, Ernennung, nomination: appointment: לעיבור הולכין אחר המינוי לבית הוועד הולכין אחר הרגיל (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ר״ה ב ו). בית דין שמינה שלא לדעת הנשיא אין מינויו מינוי ונשיא שמינה שלא לדעת בית דין מינויו מינוי (ר׳ בא, שם סנה׳ א ג). בסוד עמי לא יהיו זה סוד העיבור ובכתב בית ישראל לא יכתבו זה המינוי (ר׳ לעזר, שם ר״ה ב ו). להודיעך שיום מנוי הזקנים היה חביב לפני הקב״ה כיום מתן תורה (מד״ר במד׳ טו). שני דברים דבר יהושע בפני משה ולא נגמל הן בעיניו ואלו הן אחד במינוי הזקנים ואחד במעשה העגל (ר׳ אחיה, שם קהל׳, שבתי ואלה). — ומצוי בסהמ״א: וכתב מינוי הוא בזמן שנועדין הישיבה כולה להושיב עליהם ראש ישיבה או שנסכמים הקהל כולו למנות עליהם ראש או זקן או דיין או נשיא וכותבין כולם והותמין ועושין כתב מינוי לאותו הראש היאך מינוהו עליהם ושיהיו נשמעין אליו (ר״י ברגלוני, ספר השטרות, שטר זקנים). אחרי שלחנו אל אדירינו אנשי גאולתנו הכתב הזה הגיע עדינו כתב מינוי משובח (מכתב הנגיד שמואל בן פלטיאל, גנזי מצרים 49). כל מנוי שהאדם ממונה עליו ומוטל עליו לעשותו קרוי משמרת בכל המקרא (רש״י במד׳ ג ז). ומן הידוע כי מי שימנה מבני אדם שני ממונים או יותר לעשות דבר מנויו מופסד (ר״י א״ת, חו״ה, שער הבטחון ג). מינוי מלך קודם למלחמת עמלק (רמב״ם, מלכים א ב). ולא המלכות בלבד אלא כל השררות וכל המינויין שבישראל ירושה לבנו ולבן בנו עד עולם (שם ז). — ואמר החכם: דעת האדם נראה בעסקיו ודע מזל האדם במנויו (ר״י א״ת, מבח׳ הפנינ׳ לרשב״ג, שער השכלה).

*מנוי, ש״ז, מ״ר מנויים, — מי ששלם סכום קצוב בעד ספר או עתון, Abonnent; abonné; subscriber. נהוג בדבור העברי בא״י וכבר השתמשו בו הרבה בעתונות.

[1] ת״י: מבית ניחהון טרדונון. רש״י: אצל הערים שהם נוחים בהם שם הדביקוהו. ע״כ. וכך רד״ק: במקום מנוחתם הדריכוהו. ע״כ. ויש סברים כי הוא שם מקום.

***מְנֻוָּל,** (מנוול), ת״ז, לנקי׳ מְנֻוֶּלֶת, (מנוולת),—מְכֹעָר מאד, ההפך מן יפה: בתגלחת הטומאה (של האשה) יפר שהוא יכול לומר אי אפשי באשה מנוולת (נזיר ד ס). מיחוי קרביו וכו׳ שלא יהא נראה כנוטל אימורין מתוך מזבח מנוול (ר׳ יוחנן, ירוש׳ פסח׳ ו א). אין לך מנוול ומשוקץ כשור בשעה שאוכל עשב (מד״ר שה״ש, לסוסתי).—ובהשאלה, במשמ׳ רוחנית, רָשָׁע: בני אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש (קדוש׳ ל:). — ואמר הפיטן: חסום מְנֻוָּל מלהרשיע, קצוף במסטין מלהסטין (ר׳ יצחק כהן החבר, אדון בפקדך, סליח׳ לערב ר״ה).

מָנוֹן[1], ש״ז,—א) שֵׁם במקרא שלא נתברר בוודאות משמ׳: מפנק מנער עבדו ואחריתו יהיה מָנוֹן [2] (משלי כט כא). — ואמר בן סירא: וישכב שלמה מיואש ויעזב אחריו מנון רחב אולת וחסר בינה רחבעם הפריע בעצתו עם (ב״ס גני׳ מז כג-כד). — ובמדר׳: כל מי שמפנק את יצרו בנערותו סופו להיות מנון עליו בזקנותו (ר׳ אבין, מד״ר בראש׳ כב). — ב) ישר ושליט על זולתו: כלו כלבנון זרח מתחת סבלות מנון, כשושן בין חוחים פרח ויך שרשיו כלבנון (סדר עבודה, כ״י, הוצא׳ J. Elbogen 148). חרב ר׳ שמשון לפני שמש ינון שמו להיות מנון ועוצר ומושל (ר״ת, ספר הישר, סי׳ ב). ומה להוה שחוח לדרוש אל ארז הלבנון, חדל אישים אל שר ומנון, לפני שמש ינון (שו״ת הרא״ש א יד). אל הר הטוב הזה והלבנון, חיש יקבוץ עם נבזה תשבי וינון, עם בשבי חוזה יהיה מנון (ר״י נג׳ארה, מה לך דוד). מבית בוגד בית מנון, קומי לך רעיתי, ארץ הכנעני והלבנון, יפתי ולכי לך (פסח מצרים, פיוט כ״י לונדון, כספ׳ דברי חפץ יז). מה יענו שיצרם מנון להם ונתנם לאבק דק (ר״ז בן סעדיה, ספר המוסר, מחבר׳ כח). — ג) רך וחלש ובלי כח, Schwächling ; homme débile ; weakling : ודמיתי כי אחריתו (של הילד) יהיה מנון וגבר לא יצליח לכל (ש׳ בלוך, שבי״ע ב, אלג׳יר). ממכון מושבה השקיפה זליכה, בפני העבד עלם דל חלכה, וכו׳ לך אמרה הנפש מעמל הדרך, מנון הוא, אישי אל תרדנו בפרך (יל״ג, אשמת כה פוטיפרע ג). עולל מפוחים היות לאביך רך וענוג לפני אמך וכו׳ על כן היית למנון ולבן תענוגות (הוא, אגר״כ תכב).

מָנוֹס, ש״ז, בכנ׳ מְנוּסִי,—א) שה״פ של מי שהוא נָס משדה הקטל במלחמה וכדומ׳, Flucht ; fuite ; flight : ואבד מָנוֹס מקל וחזק לא יאמץ כחו וגבור לא ימלט נפשו (עמו׳ ב יד). ואבד מָנוֹס מן הרעים ופליטה מאדירי הצאן (ירמ׳ כה לה). וגבוריהם יכתו וּמָנוֹס נסו ולא הפנו (שם מו ה). — ובמליצה, במשמ׳ הצלה מרעה: הביט ימין וראה ואין לי מכיר אבד מָנוֹס ממני (תהל׳ קמב ה). ועיני רשעים תכלינה וּמָנוֹס אבד מנהם (איוב יא כ).—ב) מקום שאדם נס שמה כדי להמלט מאויב, ובהשאלה מחסה ומגן בעת צרה: מגני וקרן ישעי משגבי וּמְנוּסִי משעי מחמס תשעני (ש״ב כב ג). יי׳ עזי ומעזי וּמְנוּסִי ביום צרה (ירמ׳ יו יט). כי היית משגב לי וּמָנוֹס ביום צר לי (תהל׳ נט יז).—ובתו״מ: ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך (ר״א הקפר, אבות ד כב). והלא הקב״ה שונא ע״ז ונתן מנוס למשה אצל ע״ז (מד״ר שמות א). — ואמר המשורר: וכמו תנים שואפים אל רוח משושנו, וחשנו היום כפופים אל בית אל מנוסנו (רמב״ע, הרדיס). — ובהשאלה, אפשרות להמנע מעשות דבר: ואני סבור שאין לך מנוס מחקור בשאלת הגזרה והבחירה (ר״י א״ת, כוזרי ה יט). שהפסוקים התוריים מהם מה שהונחו כפי פשוטיהם ומהם מה שהונחו במלות אין מנוס לבלתי עשות להם ביאור (ראב״ד, הקד׳ אמו״ר).

מְנוּסָה, ש״נ, סמי׳ מְנֻסַת,—כמו מָנוֹס: והבאתי מרך בלבבם בארצת איביהם ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מְנֻסַת חרב ונפלו ואין רדף (ויקר׳ כו לו). כי לא בחפזון תצאו וּבִמְנוּסָה לא תלכון (ישע׳ נב יב). — ובמדר׳: אין להם (לרשעים) מנוסה להיכן נסים (מדר׳ תהל׳, שוח״ט סח).—ואמר הפיטן: יקיר בשמעו דברי הדסה, זעק אהה כי אין מנוסה, זעף יי׳ אשא (ר״י הלוי, אדון חסדך, שבת זכור). — ומצוי בסהמ״א: וינתן לאריה כלי הטרף בשנים והצפרנים

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) תרגום היוני ὀδυνηθήσεται, במשמ׳ צער. וכך גם הסורי: ובאחריתה נתתנח. סומכוס γογγυσμός, מרד, מקנתר, וכדומה. ת״י: מְנַסֵּח. ולגט׳ contumacem. ר״י חיוג גזרו משרש ינה, קרוב להיוני. ורֹב הקדמונים שלנו פרשוהו במשמ׳ אדון, בן, יורש, מלשון נין. כך ריב״ג, רש״י, ראב״ע, רד״ק, ואחרים. וגם החדשים ולא מצאו לו פרוש נכון, קצתם נטו אחרי הקדמונים שלנו, וקצתם בקשו לו פרוש בערב׳ מַנוּנa), ואמרו שהכונה במנון כאן כפוי טובה, וד״ר יהודה (JQR 1903,703) פרשו מערב׳ מנ, מניב b), במשמ׳ חלש ורפה כח. וכל זה דחוק ואין לו על מה לסמך.

---

a) منون b) منين

עם הגבורה וינתן לאיל כלי המנוסה עם המורך תכר (ר״י א״ת, כוזרי ס י).

מְנוֹסָן, ש״ז, — בעל מָנוֹס, שאצלו ימצא אדם מנוס מצרה. והוא כנוי לאלהים: אלים ביום מחסן, חלו פני מנוסן, של אורות לנוססן, להפלילם בעצם ניסן (ר״א קליר, אלים, תפי׳ טל).

מְנוּעִי, ת״ז, — מה שהוא מָנוּעַ, אי אפשרי: מכלל מה שעולה במחשבתן אפשרי או מנועי (ר״י אבן לטיף, שער השמים כס).

מָנוֹף, ש״ז, — מוט להרים בו משא, Brechstange, levier; handspike. crowbar., נהוג בדבור העברי בא״י וכבר השתמשו בו בספרות החדשה.

מְנוֹפֶפֶת, ש״נ, מ״ר מְנוֹפְפוֹת, — כמו *מְנִיפָה: מאמרם למנופפות הגדולות רפפות מפני שהם מנענעות את האויר (ר״י א״ת, השרשי׳ לריב״ג, שרש רוף).

מָנוֹר[1], ש״ז, סמי׳ מְנוֹר, — הקורה שיקפל עליה האורג את הבגד. Weberbaum; ensouple; weaver's beam: וחנית[2] חניתו כִּמְנוֹר ארגים ולהבת חניתו שש מאות שקלים ברזל (ש״א יז ז). ועץ חניתו כִּמְנוֹר ארגים (ש״ב כא יט). וביד המצרי חנית כִּמְנוֹר ארגים (דהי״א יא כג). — ואמר המשורר: ובן שחר יגלגל את כסותו כאורג היריעה על מנוריו (רשב״ג, בשורש עז). — והשתמשו בו בענין הקורה שמגלגלין עליה היריעה: כשמסיך המסכת מאספו ומגלגלו על מנור אורגים (ערוך, ערך רכף). שהאורג מקפיד היריעה מהמנור מהר בהשלימו אותה (רד״ק, שרש קפד). — *ובחכמת התכונה, מְנוֹר המאורות, כנוי להתלי שלפי דעת הקדמונים כרוכים בו הכוכבים והמזלות כהכָּרֵך היריעה במנור אורגים[1]: התלי מנור[2] המאורות ונטוי מקצה אל קצה כנחש עקלתון וראש וזנב וכו׳ מנור[2] החמה הוא ראש התלי מנור הלבנה הוא זנב התלי מנור החמה מקצה זה ומנור לבנה מקצה זה וכו׳ חמה במנור שלה כאור האבוקה לבנה במנור שלה כנר בראש המנורה כוכב חמה ומאדים כמנור החמה נוגה וצדק כמנור לבנה כנרות בקנים (בריתא דשמואל הקטן א).

מְנוֹרָה, מְנֹרָה, ש״נ, סמי׳ מְנוֹרַת, מְנֹרַת, מ״ר מְנֹרוֹת, — כלי מחרש או מתכת וכדומ׳, שיש בו כלי קבול לשמן וכדומ׳ ופתילה וידליקוה להאיר אור. Lampe; lamp: ועשית מְנֹרַת זהב טהור מקשה תיעשה המְּנוֹרָה ירכה וקנה גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה יהיו וכו׳ ועשית את נרתיה שבעה והעלה את נרתיה והאיר על עבר פניה (שמות כה לא-לז). ולקחו בגד תכלת וכסו את מְנֹרַת המאור ואת נרתיה ואת מלקחיה ואת מחתתיה ואת כל כלי שמנה (במד׳ ד ט). ואת המְּנֹרוֹת חמש מימין וחמש משמאל לפני הדביר זהב סגור (מ״א ז מט). נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומְנוֹרָה והיה בבאו אלינו יסור שמה (מ״ב ד י). והנה מְנוֹרַת זהב כלה וגלה

---

[1]) לא נתברר מקור השם ואיזה חלק מכלי האורג הוא. השבעים תרגמוהו μεσαντίον, וכמו״כ עקילס ותאוד׳ ἀντίον, והיא הקורה שעליה יִכָּרֵךְ הבגד. ת״י: כאכסן דגרדאין, ע״כ, אך מקור השם אכסן ומהותו לא נתברר בודאות גמורה. י״א שהוא נגזר מיוני׳, וי״א משרש שמי, ובמלה זו בעצמה תרגם היוני גם את השם יתד הארג. ריב״ג אמר בשרש נור וז״ל: ומא יבעד ענדי אנ ישמי אלעבראניונ אלח׳שבה אלתי פיה שבה אלחדיד אלתי יפלח בהא אלארצ׳ אלתי יקאל להא פי אללשאנ אלערבי וג׳ ופי בעצ׳ לע׳אתהמ ויג׳ באלויא׳ ויקאל להא פי אללע׳ה אלעאמית מחראת׳ מנור עלי זנה משוש ואנ יכונוא אנמא קאלוא כמנור ארגים ללעוד אלד״י ילוי פיה אלחאי״ך אלת׳וב והו אלמשמי מנואלא תשביהא לה בעוד אלחרת׳ פיכונ עלי הד״א כמנור אורגים מנ לע׳ה נירו לכם ניר ומן מענאה, ע״כ, — ובעבר׳: ואינו רחוק בעיני שיקראו העברים לעץ אשר בו סכין הברזל אשר יפלח בו החורש את האדמה, וששמו בערב׳ וג׳ ובקצת לשונותיהם ויג׳ ביוד ויקראוהו בלשון ההמוני מחראת׳, מנור ע״מ משוש, ויהיה מה שאמרו כמנור ארגים להעץ שיכרך עליו האורג את היריעה והוא הנקרא בערב׳ מנואלא מפני הדמותו בעץ המחרשת ויהיה זה כמנור אורגים מלשון נירו לכם ניר ומן משמע׳. ע״כ. רש״י גזרו מן ניר, אך לעזו אינשובל״א, והיא ensouple. רד״ק סבר שהוא מקור מיוחד מנר, אך הניח גם אפשרות הגזרו מן נירו לכם ניר, ובעין זה גם רוב חחדשים. — ואולי הוא באמת כמו מנול. ר׳ במקום ל? — [2]) כך הכתיב. והקרי: ועץ.

[1]) אמר ר״ש דונולו בפרושו לספר יצירה (ו א) וז״ל: כשברא האלהים את הרקיע שעלינו החלוק לשבעה רקיעים ברא את התלי ממים ומאש בדמות תנין גדול כנחש גדול עקלתון ועשה לו ראש וזנב ונתנו ברקיע הרביעי הוא אמצעי הוא מעונה של חמה ונטתו מקצה אל קצה כבריח כנחש עקלתון והעוקל שלו באמצע ארכו בחצי ונטייתו כטבעת עגולה וכל הכוכבים והמאורות והמזלות אדוקין בו כמו שאדוקין חוטי שתי וערב במנור אורגים כן הם אדוקין בו כל הכוכבים שבשבעה רקיעים תחת ומעלה ושני המאורות וי״ב מזלות. — [2]) בריתא זו הביאה ר״י ברצלוני בפרושו לספר יצירה (דף 259) וגרס בכל מקום מנור. וכך מוכח מפרושו של ר״ש דונולו המובא בהערה הקודמת. וכבר החליט רמש״ש בהמזכיר יז ט כי זו היא הגרסה הנכונה, ובנוסח׳ הספרים: מגוף המאורות, מגוד החמה וכו׳.

על ראשה ושבעה נרתיה עליה (זכר׳ ד ב). מה שני הזיתים האלה על ימין הַמְּנוֹרָה ועל שמאולה (שם יא). ומשקל לִמְנֹרוֹת הזהב ונרתיהם זהב במשקל מְנוֹרָה וּמְנוֹרָה ונרתיה וְלִמְנֹרוֹת הכסף במשקל לִמְנוֹרָה ונרתיה כעבודת מְנוֹרָה וּמְנוֹרָה (דהי״א כח יה). — ובתו״מ: אמר להם הממונה בואו והפיסו מי שוחט וכו׳ מי מדשן את המנורה (תמיד ג א). מי שזכה בדישון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיים דולקים מדשן את השאר וכו׳ ואבן היתה לפני המנורה ובה שלש מעלות שעליה הכהן עומד ומטיב את הנרות (שם ט). אונקלי של דרגש וכו׳ ושל מנורת העץ (כלי׳ יב ב). אנטונינוס עשה מנורה לבית הכנסת שמע רבי ואמר ברוך אלהים אשר נתן בלבו לעשות מנורה לבית הכנסת (ירוש׳ מגי׳ ג ב). מנורה גדולה יש לי בידך אין לך בידי אלא מנורה קטנה (שבוע׳ מג.). במנורה של חליות (ר״ה כד ביסגה, ביל׳ כב.). פעם אחת הטבילו את המנורה אמרו צדוקים ראו פרושים מטבילין גלגל חמה (ירוש׳ חגי׳ ג ח). מנורה (שבמקדש) היתה באה מן העשת מן הזהב (רב פפא, מנח׳ כח:). מעשה באשה אחת משל בית טבריגוס שהיתה נשואה ללכטים אחד והיה בעלה מצערה שמעו חכמים ובאו אצלה וכו׳ הוציאה לפניהם מנורה של זהב ונר של חרס על גבה (מד״ר בראש׳ כ). — ומשל, *כפה סיח את הַמְּנוֹרָה, עי׳ ערך כפה. — ועי׳ נֵר, השייכים.

מְנָזָר, ש״ז, מ״ר מְנְזָרִים, בכנ׳ מִנְזָרַיִךְ. — א) שֵׁם שרי מלכות בבל, לא נתברר בודאות מהותם: מִנְּזָרַיִךְ[1] כארבה וטפסריך כגוב גובי החונים בגדרות ביום קרה שמש זרחה ונדד ולא נודע מקומו אים (נחום ג יז). — ובהשאלה לכל שר וגדול, ואמר המשורר: ופתח אהלו נצב כנגיד למלחמה יאסוף את גבריו, ועמד מעמד מלך סביבו בחום אש מערכות מנזריו (רשב״ג, בשורש ענן). מבחר נזרים למבחר מנזרים, ושיר השירים לשר השרים (ר״י הלוי לר״ש הנגיד). טוב יום על אדמת אל מאלף באדמת זר, ידידות חרבות הראל מארמון כל מנזר (הוא, סליחה, אליך אלכה). השרים הצרים והסגנים הנרגנים והמנזרים הזרים והרועים הרעים (ר״י חריזי, תחכמוני ח). רופא המלך רבי אלעזר, הוא לעם הקדש טפסר ומנזר, במלוכה נאזר (שם מו). תבל אשר שמת נבלים מנזריך (ר״י הפניני, שירי ברכה ג). — *וכנוי לְמָשִׁיחַ: שלח מנזר לעם נגזר אשר הפזר הן והן (רשב״ג, מחז׳ והרלחן, על אורות לשד״ן). — ב) השתמשו במלה זו בזמן האחרון במשמ׳ בית מקלט לנזירים או לנזירות.

***מְנָח**, מונח, ש״ז, מ״ר מְנָחִים, מוּנָחִים. — א) אחד מהטעמים, והוא שופר ישר: והנרדפים אצלם (אצל המדקדקים הקדמונים) הם טרחא וטפחא שהם דבר אחד וכו׳ ושופר ישר ומונח דבר אחד (ר׳ קלוני׳, שער הטעמים, בסוף מקנ״א לר״א בלמשי). ואין הלגרמית טעם אלא סימן בעלמא שאותו הַמְנַח הקודם לו הוא לבדו מלך בין יתר המנחים או שופרות ישרים וכו׳ וכן שופר עלוי ושופר מכרבל ושופר ישר דהיינו מְנַח או שופר הולך לשלשתם תמונה אחת (ר״ש ארקוולטי, ערוגי הבשם כז). — ב) *מֻנָּחֵי החכמות, העקרים היסודיים: והאומה תוכר מאומה בשני דברים טבעיים בצורות הטבעיות ר״ל פרצוף פניהם ובמדות הטבעיות ובדבר שלישי מונח ר״ל מוסכם ולו מבוא בדברים הטבעיים והוא הלשון ר״ל הדבור אשר בו יהיה הבאור (ר״ש א״ת, ההתחלות לאלפרבי, האסיף 33). והנכבדים (שבמושכלות) הם אשר מופתיהם חזקים וברורים ומונחיהם נכבדים ויקרים כמדע הנפש וכחותיה (ר״י בן פולקאר, וכוח התורני עם הפלסוף). כי אמנם מהיות מונחי החכמות נלקחים במישרים אין מהם סתירה לדברי תורה (ר״י מוסקטו, נפוצות יהוד׳ ד). — ובמשמ׳ הַנָּחָה, supposition: ולפי זה המונח היה נראה לכאורה לומר שלוקח הפתקים הללו כדי לשלם אחר הזמן המוגבל מעות בעין וכו׳ (שו״ת שמש צדקה, יו״ד ד). שיהיה אצלו למונח קיים בראשונה (ש״ל, הקדמ׳ ערך מלים, סי׳ א). — ג) *בחכמת החשבון, מִסְפָּר מֻנָּח, מספר שהֻנח ליסוד למעשה ממעשי החשבון: המספר יהיה אמצעי בין מספר מונח ובין האחד אם היה המספר המונח מוסיף עליו כשיעור מה שהוא מוסיף על האחד והמספר המונח יקרא הקצווי לזה המספר האמצעי (רלב״ג, הקד׳ מעשה חושב). כאשר היו שני מספרים מונחים וחולק המספר האחד לחלקים וכו׳ (שם א ב). כאשר נוסיף על מספר מונח מספר מה הנה מרובע שני המספרים מחוברים שוה למרובע המספרים ההם (שם א ו). כאשר הוכה מספר אחד על מספר מורכב משלשה מספרים מונחים (שם א י). כל מספר מונח הנה מספר המספרים הנמשכים מתחילים מן האחד עד שהגיע ההמשך אל המספר המונח הוא כמספר מה שבמספר המונח מן האחדים (שם א יט).

[1]) בס״א נון רפויה.

מנח[1], ממנו מִנְחָה.

מִנְחָה, ש״נ, סמי׳ מִנְחַת, בכנ׳ מִנְחָתִי, מִנְחָתְךָ, מִנְחָתֵךְ, מִנְחָתוֹ, מִנְחָתָהּ, מִנְחָתָם, מ״ר מְנָחוֹת[2], בכנ׳ מִנְחֹתֵיכֶם, מִנְחֹתֵיהֶם, — א) מַתָּנָה שמביא עבד אל אדוניו, קטן לגדול ממנו, לרצותו וכיוצא בזה: ויקח (יעקב) מן הבא בידו מִנְחָה לעשו אחיו עזים מאתים ותישים עשרים וכו׳ (בראש׳ לב יד-יט). כי אמר (יעקב) אכפרה פניו בַּמִּנְחָה ההלכת לפני (שם כא). אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מִנְחָתִי מידי (שם לג י). קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מִנְחָה מעט צרי ומעט דבש וכו׳ (שם מג יא). — ולמלך מעַם נכבע: וישלחו בני ישראל בידו מִנְחָה לעגלון מלך מואב (שפט׳ ג טו). ותהי מואב לדוד לעבדים נשאי מִנְחָה (ש״ב ח ב). מן הנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים מגשים מִנְחָה ועבדים את שלמה (מ״א ה א). והמה מביאים (לשלמה) איש מִנְחָתוֹ כלי כסף וכלי זהב ושלמות ונשק ובשמים סוסים ופרדים (שם י כה). עליו עלה שלמנאסר מלך אשור ויהי לו הושע עבד וישב לו מִנְחָה וכו׳ ולא העלה מִנְחָה למלך אשור כשנה בשנה (מ״ב יז ג-ד). גם אותו לאשור יובל מִנְחָה למלך ירב (הוש׳ י ו). — וכעין שכר בשביל דבר מה: ויאמר המלך אל חזאל קח בידך מִנְחָה ולך לקראת איש האלהים וכו׳ וילך חזאל לקראתו ויקח מִנְחָה בידו וכל טוב דמשק (מ״ב ח ח-ט). — ובמקרה טוב שיקרה לאדם: בעת ההיא שלח בראדך בלאדן בן בלאדן מלך בבל ספרים וּמִנְחָה אל חזקיהו כי שמע כי חלה חזקיהו (שם כ יב). מלכי תרשיש ואיים מִנְחָה ישיבו מלכי שבא וסבא אשכר יקריבו (תהל׳ עב י). ובת צר בְּמִנְחָה פניך יחלו עשירי עם (שם מה יג). — ואמר המשורר: קחה לך תשורה בדולח אמרים ומה טוב מ נ ח ו ת כמו זאת שלוחות (רמב״ע, פתיח׳ תרשיש). קח לך שירים מתקו מצוף לא נשמעו מפי יצר, וכו׳ מ נ ח ה המה מפי רעיון ותשורת בין מאת יצר (שם י לה). — ולאלהים: ויבא קין מפרי האדמה מִנְחָה ליי׳ והבל הביא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבהן וישע יי׳ אל הבל ואל מִנְחָתוֹ ואל קין ואל מִנְחָתוֹ לא שעה (בראש׳ ד ג-ה). ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כְּמִנְחַת הבקר וכנסכה תעשה לה (שמות כט מא). ונפש כי תקריב קרבן מִנְחָה ליי׳ וכו׳ והביאה אל בני אהרן הכהנים וכו׳ והקטיר הכהן את אזכרתה המזבחה אשה ריח ניחח ליי׳ והנותרת מן־הַמִּנְחָה לאהרן ולבניו (ויקר׳ ב א-ג). וכי תקרב קרבן מִנְחָה מאפה תנור סלת חלות וכו׳ ורקיקי מצות משחים בשמן ואם מִנְחָה על המחבת קרבנך סלת בלולה בשמן מצה תהיה (שם ד-ה). וכל קרבן מִנְחָתְךָ במלח תמלח (שם יג). ואם תקריב מִנְחַת בכורים ליי׳ אביב קלוי באש גרש כרמל תקריב את מִנְחַת בכוריך (שם יד). תפיני מִנְחַת פתים תקריב ריח ניחח ליי׳ (שם ו יד). לא יצק עליו (על קרבן הסוטה) שמן ולא יתן עליו לבנה כי מִנְחַת קנאת הוא מִנְחַת זכרון מזכרת עון (במד׳ ה טו). ויחר למשה מאד ויאמר אל יי׳ אל תפן אל מִנְחָתָם (שם טז טו). לבד מנדריכם ונדבתיכם לעלתיכם ולמִנְחֹתֵיכֶם ולנסכיכם ולשלמיכם (שם כט לט). אל נא תמש מזה עד באי אליך והצאתי את מִנְחָתִי והנחתי לפניך (שפט׳ ו יח). ויהי בבקר כעלות הַמִּנְחָה והנה מים באים מדרך אדום (מ״ב ג כ). כי אם תעלו לי עלות וּמִנְחֹתֵיכֶם לא ארצה (עמו׳ ה כב). לא תוסיפו הביא מִנְחַת שוא קטרת תועבה היא לי (ישע׳ א יג). כי יצמו אינני שמע אל רנתם וכי יעלו עלה וּמִנְחָה אינני רצם (ירמ׳ יד יב). לא יכרת איש מלפני מעלה עולה ומקטיר מִנְחָה ועשה

---

[1]) בערב׳ منح a).

[2]) אמר ריב״ג בשרש נחה ז״ל: ואפשר שיהיה מן השרש הזה ויכונו את המנחה על משקל לאברהם למקנה והנכון והטוב אצלי יותר אבל אשר לא יתכן זולתו שתהיה המם במנחה שרשית על משקל משחה וגבעה ושמלה ושלמה ומלכה אעפ״י שהתנועה משתנה והראיה על זה קריאת בעלי המשנה כל המנחות באות מצה חוץ מחמץ שבתודה בקמצות הנון על משקל גבעה וגבעות וכו׳ ואלו היתה מנחה על משקל מקנה וכו׳ רצוני לומר אם היתה המם בה נוספת כמוה באלה המלות קבוצה על דמיון מצות ומחתות ומעלות והיו קוראין מנחות בשוא תחת הנון וזאת ראיה מספקת על שהמם במנחה שרש לעומת הגימל מגבעה והשין משמלה והמם ממלכה. ע״כ. וכך רד״ק: ויתכן להיות מזה הגזרה מִנְחָה והראיה מה שנהגו לקרוא במשנה מְנָחוֹת המם בשוא להורות כי שרשו מנח כמו שפחה ששרשו שפח ואלו היה שרשו נחה והמם נוספת היה ראוי לקרות מִנְחוֹת המם בחירק כמו מִצְוֹת או בפתח כמו מַרְאוֹת (מכלול, שרשים קנח). וכך גם בהשרשים שלו. אך רו״ק אמר: ועל דעתי מגזרה זאת מנחה שרשו נחה מענין לך נחה את העם ולא נחם אלהים לפי שנוהגים אותה ואם כן אין הכלל כמו מנחות כמו שנהגו בתלמוד לקרא המ״ם בשוא כי אם בחירק כמו מן מִקְנֶה מִקְנוֹת (רי״ק, ספר זכרון דף 13)

a) منح

זבח כל הימים (שם לג יח). הכרת מִנְחָה ונסך מבית יי' אבלו הכהנים משרתי יי' (יואל א ט). יזכר כל מִנְחֹתֶךָ[1]) ועולתך ידשנה (תהל' כ ד). והאיש גבריאל וכו' נגע אלי כעת מִנְחַת ערב (דני' ט כא).—ובמליצה: זהביאו את כל אחיכם מכל הגוים מִנְחָה לייי' בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם אמר יי' כאשר יביאו בני ישראל את הַמִּנְחָה בכלי טהור בית יי' (ישע' סו כ). — ובתו"מ: הסמיכות והתנופות וכו' נוהגין באנשים ולא בנשים חוץ ממנחת סוטה ונזירה שהן מניפות (קדוש' א ח). היה נוטל את מנחתה מתוך כפיפה מצרית ונותנה לתוך כלי שרת (סוט' ג א). נטמאה מנחתה עד שלא קדשה בכלי הרי היא ככל המנחות ותפדה (שם ו). ואלו שמנחותיהן נשרפות האומרת טמאה אני לך וכו' וכל הנשואות לכהנים מנחותיהן נשרפות (שם). כל המנחות שנקמצו שלא לשמן כשרות (מנח' א א).—ואמר הפיטן: רצה רנת מתיחדים ותהיה למנחה חשובה, אמורה בקול מחמודים ובעט אהבה כתובה (ר"י הלוי, רצה רנת מתיחדים).—ב) *תְּפִלַּת הַמִּנְחָה, שמתפללים היהודים לפנות ערב, בשעה שהיו מקריבים לפנים את המנחה: ומפני מה אמרו תפלת המנחה עד הערב שכן תמיד של בין הערבים היה קרב עד הערב (תוספת' ברכ' ג א). לא הוקשה תפילת המנחה לתמיד של בין הערבים אלא לקטורת (ר' יוסי, ירוש' שם ד א). תפילת המנחה ותפילת המוסף תפילת המנחה קודמת (ר' יוחנן, שם). תפלת השחר מאברהם אבינו וכו' תפלת המנחה מיצחק אבינו (שם). — ומִנְחָה בלבד במשמ' זו: שבת שחלה להיות בראש חדש ובחולו של מועד שחרית ומנחה מתפלל שבע (תוספת' ברכ' ג יא). לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל (שבת א ב). במנחה צריך אדם לומר מודה אני לפניך ה' אלהי וכו' (ירוש' שם ד א). היו לפניו שתי תפלות אחת של מוסף ואחת של מנחה מתפלל של מנחה ואח"כ של מוסף (בבלי שם כז.). — ומצוי בסהמ"א: טעה ולא התפלל מנחה עד ששקעה החמה יתפלל ערבית שתים ראשונה ערבית ושנייה תשלומי מנחה (רמב"ם תפלה ג ט). שאין אומרין רצה כי אם במנחת תענית ולא בשאר מנחות (אבן ירחי, המנהיג, תפי' נט). — *מִנְחָה גדולה, מִנְחָה קטנה: ואיזו היא מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה ואיזו היא מנחה קטנה מתשע שעות ומחצה ולמעלה (ברכ' כו:). — ובסהמ"א: כבר אמרנו שתפלת המנחה כנגד תמיד של בין הערבים תקנו זמנה ולפי שהיה התמיד קרב בכל יום בתשע שעות ומחצה תקנו זמנה מתשע שעות ומחצה והיא הנקראת מנחה קטנה ולפי שבערב הפסח שחל להיות בע"ש היו שוחטין את התמיד בשש שעות ומחצה אמרו שהמתפלל מאחר שש שעות ומחצה יצא ומשהגיע זמן זה הגיע זמן חיובה וזו היא הנקראת מנחה גדולה (רמב"ם, תפי' ג ב). הא למדת שזמן מנחה גדולה משש שעות ומחצה עד תשע שעות ומחצה וזמן מנחה קטנה מתשע שעות ומחצה עד שישאר מן היום שעה ורביע (שם ג).—*פְּלַג הַמִּנְחָה, עי' פֶּלֶג. — ג) *חלק היום בשעות הקבועות לתפלת מנחה: לא יאכל אדם ערב שבת מן המנחה ולמעלה כדי שיכנס לשבת בתאוה (ר' יהודה, תוספת' ברכ' ה א). בשחרית (מצילין מן הדלֵקה) מזון שתי סעודות במנחה מזון סעודה אחת (שבת יו ב). אמר לו שנה לי את הדבר ושנה לו למנחה בא אצלו אמר לו שנה לי את הדבר ושנה לו (רבי, תוספת' זבח' ב יז). העושה מלאכה בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה לעולם (פסח' נ:). קערות שאכל בהן וכו' שחרית מדיחן לאכול בהן בצהרים בצהרים מדיחן לאכול בהן במנחה מן המנחה ואילך שוב אינו מדיח (שבת קיח.). תמרים שחרית וערבית יפות במנחה רעות בצהרים אין כמותן (כתוב' י:).

[1]) כך ברוב כ"י, ונמסר עליו: ל וחסר. ובס"א מנחותיך מלא יוד.

מְנַחֵם, שע"פ.—*ומנחם[1]) בן עמיאל שמו של משיח:

מה ראם קרנותיו גבוהות מכל בהמה והוא מנגח לימינו ולשמאלו כך מנחם בן עמיאל בן יוסף קרנותיו גבוהות מכל בהמה ומנגח לארבע רוחות העולם (פרקי דר"א יט). ובניסן יבא משיח בן דוד ושמו מנחם בן עמיאל ועליו אמר משה שלח נא ביד תשלח נא ביד תשלח בגימטריא זה מנחם בן עמיאל מלך המשיח ויבאו עמו ז' רועים וח' נסיכי אדם וכו' ואלה הט"ו הטהורים והקדושים יחיו קודם כל המתים ויבאו אל המדבר אשר ברחו שם בני

[1]) כבר אמרו בגמ': אהן מלכא משיחא וכו' ריב"ל אמר צמח שמו ר' יודן בריה דר' איבו אמר מנחם שמו וכו' (ירוש' ברכ' ב ד). ויש אומרים מנחם בן חזקיה שמו שנאמר כי רחק ממני מנחם משיב נפשי (סנה' צח:).

ישראל ומשה רבנו ע"ה בראשם (מ' תהלי', ס"א י). ואז תצא חפצי בה אם מ נ ח ם במטה אשר נתן לה הבורא ית' ויפלו לפניה האומות פגרים כי יהרגו איש את אחיו ואת רעהו (שם).

מְנַחֵשׁ, ש"ז, מ"ר מְנַחֲשִׁים, — מי שיודע לנחש, מי שאומנותו בכך: לא ימצא בך וכו' קסם קסמים מעונן וּמְנַחֵשׁ ומכשף (דבר' יח י). — ובתו"מ: איזהו מ נ ח ש האומר נפלה מקלי מידי נפלה פת מפי וקרא איש פלוני מאחריו וקרא לי עורב ונבח בי כלב וכו' (תוספתא שבת ז יג). מ נ ח ש זה האומר פתו נפלה מפיו וכו' אל תתחיל בי שחרית הוא ד"ח הוא מוצאי שבת הוא (סנה' סה:). — ומ"ר: שרודף אחרי ה מ נ ח ש י ם וכו' אחריו רודפין ניחושין (בה"י נדרי' לב.).

מְנִי[1], ש"ז,—שם אלהות המזל והגזרה, שגוזר וקובע מה יהי גורלו של אדם בחייו וכדומ', Schicksalsgott; divinité du destin; divinity of destiny: ואתם עזבי יי' השכחים את הר קדשי הערכים לגד שלחן והממלאים לַמְנִי ממסך ומניתי אתכם לחרב (ישע' סה יא-יב). — ובהרחבה, ״לעובדי ע"ז בכלל: מה תסלדי בציר, כי תתבשרי בציר, ישוב לב עם לו כלו אזי ימל כחציר, ממלא ממסך ל מ נ י (ר"י הג'אלה, יונת נדודים).

מְנִי, — עי' מִן.

״**מְנָיָה**, ש"נ, מ"ר מְנָיוֹת, — החלק שאדם משתתף ולוקח בדבר מסחר וכדומ', Aktie; action; stock (share), נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו הרבה בספרות ובעתונות.

״**מֵנִיחַ**: מֵנִיחַ הלשון, מֵנִיחַ הנמוסים, — עי' נוּחַ, נחה.

***מִנְיָן**, ש"ז, — שם"פ מן מָנָה, א) נרדף עם מִסְפָּר: אין מוכרין פירות שביעית לא במדה ולא במשקל ולא ב מ נ י ן ולא תאנים ב מ נ י ן (שבי' ח ג). אין תורמין לא במדה ולא במשקל ולא ב מ נ י ן (תרומ' א ז). הולך אדם אצל חנוני הרגיל אצלו ואומר לו תן לי ביצים ואגוזים ב מ נ י ן שכן דרך בעה"ב להיות מונה בתוך ביתו (ביצ' ג ח). אם פחות משלשים יום נזיר שלשים יום ואם לאו נזיר כ מ נ י ן הימים (נזיר א ו). אין עולין (הלויים הקטנים) ל מ נ י ן ואין עומדין על הדוכן (ר"א בן יעקב, ערכ' ב ו). רובע עצמות מרוב הכנין או מרוב ה מ נ י ן ורוב בניינו ורוב מ נ י י נ ו של מת וכו' כמה הוא רוב מ נ י י נ ו מאה וחמשה ועשרים (אהל' ב א). שאין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו עד שיהיה גדול ממנו בחכמה וב מ נ י ן (עדי' א ה). באותו מ נ י ן שמנאן כשיצאו ישראל ממצרים בט"ו בניסן כמה היו שש מאות אלף וכו' (מד"ר במדי' א). את מוצא ה מ נ י ן הזה שוה ל מ נ י ן שנמנה ישראל במלאכת המשכן (שם). מתשרי מנו להם עשרים וכו' ולא ניתוספו אותן של עשרים שנה ב מ נ י נ ם על אותן שנתנו לאדני המשכן (שם). נמצאת אתה אומר ב מ נ י ן לא היו עודפים הבכורות על הלוים אבל בבכורה היו עודפים עליהם (שם ד). אומות העולם יש להם מ נ י ן ואין להם סכום וכו' אבל ישראל יש להם מ נ י ן ויש להם סכום (ר' לוי, שם שה"ש, אחת היא). — עולה לו מן הַמִּנְיָן, כלול בתוך המספר: ולפי דרכינו למדנו שאין ישיבת חוצה לארץ עולה להן (למי ששהה עם אשתו עשר שנים ולא ילדה) מן ה מ נ י ן היה הוא חולה וכו' או שהיה בעלה חבוש בבית האסורים אין עולין להן מן ה מ נ י ן (תוספת' יבמ' ח ד). ואם גלח (הנזיר ביום) ששים חסר אחד יצא שיום שלשים עולה לו מן ה מ נ י ן (נזיר ג ב). המוכר את שדהו בשעת היובל אינו מותר לגאול פחות משתי שנים וכו' היתה שנת שדפון וירקון או שביעית אינה עולה לו מן ה מ נ י ן נרה או הובירה עולה לו מן ה מ נ י ן (ערכ' ט א).—עָמְדוּ לַמִּנְיָן, עמדו הנאספים ומנו מי דעתו כך ומי כך: אם מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו עומדין ל מ נ י ן שנים עשר מזכין ואחד עשר מחייבין זכאי (סנה' ה ה). הואיל ויש כאן מטמאין ויש כאן מטהרין נעמוד ל מ נ י ן התחילו מר"ע ומיהר (תוספת' אהל' ד ב). — *דָּבָר שֶׁבְּמִנְיָן, שנהגו למנותו ולא לשקלו או למדדו: כל דבר שב מ נ י ן[1] וכו' לא בטיל (ביצ' ג:).—ובמשמ' שעמדו עליו למנין: דבר שב מ נ י ן וכל דבר שב מ נ י ן צריך מנין אחר להתירו (רב יוסף, ביצ' ה.). — אינו מן הַמִּנְיָן, אינו כלול בתוך המספר: גיד בששים ואין גיד מן ה מ נ י ן וכו' ביצה בששים ואין ביצה מן ה מ נ י ן (חול' צז:). קשר רשעים הוא וקשר רשעים אינו מן ה מ נ י י ן (סנה' כו.). — ״ובחכמת החשבון: העמוד הראשון מפרש חכמת ה מ נ י ן והחכמה הזאת נקראת בלשון יון ארתמטיקא וכו' החלק הראשון על ה מ נ י ן מדרך שהוא נמצא בדעת ועומדת צורתו בלבות החכמים לא מדרך

[1]) בערב' מַנִיָּה a), הגזרה והגורל של אדם.

a) منيّة

[1]) בכ"י: שישנו במנין. ובגמ' זבח' (עג.): שיש בו מנין.

שהוא בדברים הנמנין בו (ראב״ע הנשיא, קטע מספר יסודי התבונה ומגדל האמונה). וראיתי חכמת המנין וחכמת השיעור נוהגות המנהג הזה (הוא, הקדמ׳ ספ׳ המשיחה והתשברת). החשבונות כלם כשתקבץ שארית לשארית או כשתוסיף מנין על מנין תקבץ כל מין עם מינו השניות עם השניות והחלקים עם החלקים (רמב״ס, קדוש״ה יא י). בכל החשבונות כלם כשתרצה לגרוע מנין ממנין אם יהיה זה שגורעין אותו יתר על זה שגורעין ממנו אפילו בחלק אחד תוסיף על זה שגורעין ממנו שלש מאות וששים מעלות כדי שיהא אפשר לגרוע זה המנין ממנו (שם יא). — ומ״ר ‏ִמְנָיָנוֹת: ועל דרך זו בכל המנינות (שם ט). — ‏ִמְנָיָן הנאהב: דע כי חכמי החשבון אומרים כי יש מנין נקרא מנין הנאהב וזה כי הם ב׳ מנינים וחלקי כל מנין מהם כמנין החשבון השני והם מאתים ועשרים וכו׳ והיודע סגולות ויהיה אהוב למי שירצה יקחהו (ר׳ נחשון גאון, REJ 1899, Oct. 312). כל מנין שנחלקהו לחלקים שוים אותם החלקים השוים הם הנקראים מנין הנאהב (שם, דברי מחבר לא ידוע).— ב) ‏ִמספר עשרה אנשים הדרושים על פי הדין לתפלה בצבור ולכל דבר שבקדושה: אין כופין לשכור להשלים מנין כי אם בימים הנוראים וכו׳ אם יש מנין מיושבי העיר כופין לשכור חזן (שו״ע או״ח נה כב). אנשי כפרים שאין להם מנין בעירם באים במקום קהלה ומביאין נרות של שעוה (כל בו, סי׳ קיו).

***מִנַּיִן**[1], מִנַּיִן[2], מִנַּיִן[3], — מלת שאלת המקום, מצמצם מן שתי המלות: מִן אַיִן, ובהשאלה לשאלת המקור שמשם נוכל לדעת דבר מהדברים: אמר להם (שמעון הצדיק) בשנה זו אני מת אמרו לו מנין אתה יודע (תוספתא סוט׳ יג ח). מנין למאדים בשבת שהוא חייב שנאמר ועורות אלים מאדמים (שם שבת ח כג). מנין ליין שהוא משקה שנאמר ודם ענב תשתה חמר (שם כד). מצות כהן גדול שיהא גדול מאחיו בנוי בכח וכו׳ אין לו מנין שיגדלוהו אחיו ת״ל והכהן הגדול מאחיו שיגדלוהו אחיו (שם יוה״כ א ו). מנין לקוצץ את האשירה שחייב לשרש אחריה ת״ל ואבדתם את שמם מן המקום ההוא (ר״א, ספרי דבר׳ סא). ומנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שהקב״ה קובע לו שכר שנאמר ישב בדד וידום כי נטל עליו (ר״ח בן תרדיון, אבות ג ב). מנין לע״ז שמטמאה במשא כנדה שנאמר תזרם כמו דוה (ר״ע, שבת ט א). מנין אתה אומר שאם רוצה אדם לעשות פסחו יחידי שהוא רשאי שנאמר ולקח הוא (הוא, מכי׳ בא ג). מנין למוחק אות אחת מן השם שהוא בלא תעשה שנאמר ואבדתם את שמם ולא תעשון כן לי״י אלהיכם (ר׳ ישמעאל, ספרי דבר׳ סא). מנין אתה אומר שאם ירצה אדם למנות אחרים על פסחו שהוא רשאי שנאמר ולקח הוא וגו׳ (הוא, מכי׳ בא ג). מנין לפיקוח נפש שדוחה את השבת שנאמר את שבתותי תשמרו וכו׳ (ר׳ יוסי, תוספת׳ שבת טו טז). מניין שכל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד ע״ז שנאמר השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וכו׳ (ר״י בן קרחה, שם פאה ד כ). מנין לספינה שהיא טהורה שנאמר דרך אניה בלב ים מנין לערוגה שהיא ששה על ששה טפחים שזורעין בתוכה חמשה זרעונין וכו׳ שנאמר כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח וכו׳ (שבת ט ב). מנין לפולטת שכבת זרע ביום השלישי שהיא טמאה שנאמר היו נכונים לשלשת ימים מנין שמרחיצין את המילה ביום השלישי שחל להיות בשבת שנאמר ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים מנין שקושרין לשון של זהורית בראש שעיר המשתלה שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו (שם ג). מנין לסיכה שהיא כשתיה ביוה״כ אע״פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו (שם ד). אמרו לו לכהן גדול הגיע שעיר למדבר ומנין היו יודעין שהגיע שעיר למדבר דרכיות היו עושין ומניפין בסודרין (יומ׳ ו ח). סנהדרי גדולה היתה של שבעים ואחד וקטנה של עשרים ושלשה ומנין לגדולה שהיא של שבעים ואחד שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל ומשה על גביהן וכו׳ ומנין לקטנה שהיא של עשרים ושלשה שנאמר ושפטו העדה והצילו העדה עדה שופטת ועדה מצלת הרי כאן עשרים ומנין לעדה שהיא עשרה שנאמר עד מתי לעדה הרעה הזאת יצאו יהושע וכלב ומנין להביא עוד שלשה ממשמע שנאמר לא תהיה אחרי רבים לרעות שומע אני שאהיה עמהם לטובה וכו׳ (סנה׳ א ו). ומנין לכשיצא אחד מן חדיינים לא יאמר אני

---

[1]) כך במשנ׳ מנֻקד׳ כ״י פרמה, וכך בפרקי אבות מנֻק׳ כ״י ביהמ״ס כונתנסי ברומא, מנקד עם֯ הארץ, אך לפי המקֻבל. — [2]) כך במשנ׳ מנֻקד׳ כ״י קויפמן, וכך בסדר הגדה של פסח, סדור תימני עם נקוד עליון, כ״י בריט׳ מוז׳. — [3]) כך בקצת משנ׳ מנקדות.

מזכה והברי מחייבים וכו׳ על זה נאמר הולך רכיל מגלה סוד (שם ג ז). קולית נבלה וקולית השרץ וכו׳ מטמאים במגע מנין שאף במשא ת״ל הנוגע והנושא (חול׳ ע ה). מנין לאוכל מן הבהמה עד שלא תצא נפשה עובר בלא תעשה ת״ל לא תאכלו על הדם (ת״כ, קדוש׳ פרק ו). ראש החדשים שומעני מיעוט חדשים שנים מנין לשאר חדשים ת״ל לחדשי השנה (מכי׳ בא ב). מנין היתה מרים יודעת שפירש משה מפריה ורביה אלא שראתה צפורה שאינה מתקשטת בתכשיטי נשים וכו׳ (ספרי במד׳ צט). אין לי אלא בדישו מנין לרבות שאר עבודות ת״ל לא תחסום מכל מקום (שם דבר׳ רפז). אין לי אלא שנתחמץ מאיליו מחמת דבר אחר מניין ת״ל כל מחמצת לא תאכלו (פסח׳ כח:). מנין שאין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא שנאמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול (ר״ש בן פזי, ברכ׳ מה.). מנין לנושה בחבירו מנה וחבירו בחבירו מניין שמוציאים מזה ונותנים לזה ת״ל ונתן לאשר אשם לו (ר׳ נתן, ב״ק מ:). מנין לעונה אמן שלא יגביה קולו יותר מן המברך שנאמר גדלו ליי׳ אתי ונרוממה שמו יחדיו (רב חנן בר אבא, ברכ׳ מה.). מנין שהקב״ה מצוי בבית הכנסת שנאמר אלהים נצב בעדת אל ומנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל ומנין לשלשה שיושבים בדין ששכינה עמהם שנאמר בקרב אלהים ישפוט ומנין לשנים שיושבין ועוסקין בתורה ששכינה עמהם שנאמר אז נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו ויקשב ה׳ (ר׳ יצחק, שם ו.). אליהו הטיח דברים כלפי מעלה וכו׳ מנין שחזר הקב״ה והודה לו לאליהו דכתיב ואשר הרעותי (רב שמואל בר׳ יצחק, שם לא:). אמר לו (אדריאנוס לר׳ יהושע) מהיכן הקב״ה מניץ את האדם לעתיד לבא אמר לו מלוז של שדרה אמר לו מנין אתה יודע (מד״ר ברא׳ כח). אמרו לו (הפועלים לר״ח) תן לנו שכרנו מאה זהובים ואנו מעלים אמר להם וכי מנין לי מאה זהובים או חמשים לתת לכם (שם שה״ש א). ומניין אתה אומר שמתחילת בריותו של עולם היה מלך המשיח וכו׳ (פסיק׳ רבתי לג). — ואמר המשורר: פתח ואמר לי אכול ושתה בני קמתי ועניתי אמור מאין, עת קצרה ידך בחיי עצמך מה אתנה אני לפי מנין (רא״ע, באתי ביום נוס).

מְנִינִי, ת״ז, — של מִנְיָן: אתה יחיד בכל דרכי היחוד יחוד שלם ואמתי ולא כאחד המניני ולא כאחד היחסי ולא כאחד המיני אלא אחדות פשוטה מוהלטת (רדב״ז, כ״נו, אתה יסוד).

מֵנִיעַ, ש״ז, מ״ר מְנִיעִים, — כח שהוא גורם לדָבָר שינוע: שאנחנו נראה זה הגלגל המקיף בזה העולם השפל מתנועע וכל מתנועע לא יתנועע רק ממניע הניעו וכו׳ כי כל מתנועע הוא מתפעל למניעו שהוא פועל בו התנועה וכו׳ וכל מניע הוא התחלה למתנועע (סהל בן תמים, פי׳ יצירה ב). וכל כחות בע״ח אם משיגים ואם מניעים והמניעים הם המאויים והם שני מינים אם מניע להביא מועיל והוא הכוסף ואם מניע לדחות מזיק והוא הכועס (ר״י א״ת, כוזרי ה יב). כל מתנועע יש לו מניע בהכרח אם חוץ ממנו כאבן שתניע היד או יהיה מניעו בו כגוף בע״ח שהוא מחובר ממניע וממתנועע ולזה כשימות ויעדר ממנו המניע והוא הנפש ישאר המתנועע והוא הגוף לשעתו כמו שהיה אלא שלא יתנועע התנועה ההיא ולהיות המניע הנמצא במתנועע נסתר בלתי נראה לחוש השבו בבע״ח שהוא מתנועע מבלתי מניע וכל מתנועע שיהיה מניעו בו הוא הנקרא המתנועע מעצמו (ר״ב א״ת, מו״נ ב, הקד׳ יז). שהמניעים ימצאו על שני פנים מהם מניעים שהם נבדלים מהמתנועעים והם חוץ מהם כאבן שתניע היד וכו׳ ואפלטון היה סובר כי המניע הראשון הוא דבר יניע עצמו וכן יסבור שהנפש דבר יניע את עצמו (שם טוב, שם). הנה במציאות שלשה מיני מניעים אחד מהם מניע יניע מבלתי ידיעה כמו מניע האבן אל הכטה והמין השני מניע בידיעה והוא עם זה מתנועע כמו נפש האדם וכו׳ והמין השלישי מניע יניע מבלי שיתנועע ולא יתחדש בעצמותו שנוי (רלב״ג, אמונה רמה ד ב). — הַמֵּנִיעַ הראשון, כנוי לאלהים: אני הצעיר יוסף אלבו היושב פה שוריאה אשר הניעני הנה המניע הראשון (הקד׳ ספ׳ העקרים). שיש מניע ראשון קדמון נבדל בהחלט מכל חומר (ספורנו, אור עמים, בלתי גשם). — ובזמן החדש נתיחד שם זה למין מכונה המְנִיעָה גוף אחר, Motor; moteur.

מְנִיעָה, ש״נ, מ״ר מְנִיעוֹת, — שה״פ מן מָנַע, מה שמונע לעשות דבר מהדברים: שאם ינוס מכה נפש בשגגה שלא ימצא מניעה שתמנע אותו מלנוס (רמב״ס, פי׳ סקל׳ א א). וכח המניעה חזק בשב ואל תעשה תנצח א׳ למאה (הקד׳ ספ׳ הית בסוף מנ׳ קנא׳

אהבת מאיר). — ומ"ר: כשהשכל הנאות נאצל על מי שהוא בעל מדות טובות ושלם בדרך ארץ ורודף אחר אהבה ושלום עם בני אדם השכל שהוא קנוי ממנו אין לו מניעות כדי שיגיע ויחזור אל המקום אשר נחצב משם (ר"י אבוהב, מנוה"מ, הקדמ׳ נר ו).

*מְנִיעוּת, ש"נ, — כמו מְנִיעָה, ובמשמ׳ אסור: ויצוו (השופטים) בראוי לעשות וימנעו הדברים המגונים ויקיימו הגדרים על העובר עד שלא יהיו מצות התורה ומניעותה צריכות לאמונת כל איש ואיש (ספר החינוך, מצוה תנא). כי יש טבע מניעות קיים ולא יתכן בשום פנים בטולו (ר"י הריזי, מו"נ ג כ).

*מְנִיעִי, ת"ז, מ"ר מְנִיעִיִּים. מְנִיעִיּוֹת, — של מֵנִיעַ: שכל דבר יש לו סבה ואי אפשר לפעל בלתי סבות מניעיות תניענה לפועל לעשותו (הקד׳ המגיה פי׳ ר"י אברבנאל על נביאים א׳).

*מְנִיפָה, ש"נ, — כלי עשוי מנוצות וכדומ׳ יניפו בו לצנן האויר: אמר לה (ר"ש בן חלפתא לבתו) בתי הניפי עלי במניפה[1]) ואני אתן ליך ככרין דנרד (ב"מ פו.). — ובסהמ"א: שמניף במניפה על גופו כלומר שמחממין אותו באשם ומצננו במניפה (רגמ"ה, חול׳ נח:). שמניף על בנו במניפה להצילו מן השרב (רש"י שם).

מִנְלֶ[2]), ש"ז, בכנ׳ מִנְלָם, — עשר ורכוש עשוי לא במשפט וצדקה כ"א בגזל וחמס ועשק, unrecht Gut; fortune ramassée injustement; ill-gotten gains: לא יעשר ולא יקום חילו ולא יטה לארץ מִנְלָם[3]) לא יסור מני חשך (איוב יה כט-ל). — והשתמשו בו בסהמ"א ר"א ועוד, לפי פרושו הוא: בחמץ בפסח דבר קדשי חללו, נתן כאלה סך במשחה במנלו, יכרת משיח ואין לו (ר"א הזקן, אזהר׳, אמת יהגה חכי). ומי כתר החכמה על ראשו, ומי השותה וישכח רישו, הם בהפרדם מן העולם, יטה לארץ מנלם, ועזבו לאחרים חילם (עמנואל, מחבר׳ א). על גלילי ובגבולי תוך מגדלי יטה מנלי (ר"מ מלונזנו, זכרה אלי, בספ׳ שתי סידות). ואם יטה לארץ מנלו, כי המלך דבר לו, לך והחרמת את החטאים, ואנהנו בתוך הבאים (כנף רננים, פזמ׳, נפשי פחד). העיר ה׳ החופף עליו ועל שכלו תמיד יומו ולילו ולא יפרוד

---

[1]) נ"א במניפא. ובקצת דפוס׳ במניפ׳. וברוב כ"י במניפיך. וכך ברה"ג, הערוך ור"ש.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כך בנוסחה המסורה. ותרגמו השבעים σκιάν, שהוא תרגום של צֵלָם. ת"י: מנהון ולהלהון. רסע"ג פרש מִנְלָם כמו מִלָּם, הדבור שלהם, ואמר: קד יפכמון פי אלסריאני באלנון מלם כנלם חטין חנטין וכו׳ ולא יטה לארץ מנלם אלא יכון להם ג׳אה ולא תקבל להם כלמה, ע"כ, ור"ל בעבר׳ שלא יתקבלו דבריהם על בני אדם. מנחם בן סרוק: כנלותך לבגד ולא יטה לארץ מנלם ענין שלטנות הם לפי הענין. ע"כ. הרדב"א באגרונו פרשו מן נול בערב׳ כמו מנאל, אמר וז"ל: ולא ימתד פי אלארצ׳ מנאלהם עלי מסמועה ואלמ"ם פיה מרכבה (לקו"ק קמו). ריב"ג: ומנ הד׳א אלאצל והד׳א אלמעני ולא יטה לארץ מנלם והו עלי זנה ונתתי מכרם אלמשתק מנ וגם מים תכרו מאתם עלי מא תקדם מנ קולנא פיה ותלח׳יצ כונ מנלם מנ כנלותך הוא עלי מא אצפ אקול אנ כנלותך לבגד יבגדו בך מחמול עלי כהתימך שודד תושד פלא שכ פי אנ תפשיר כנלותך מג׳אנש לתפשיר כהתימך וכהתימך מת׳ל כהתם הפשעים והוא מנ ד׳ואת אלמת׳לינ ואצלה אלתשדיד פאשקט אשתח׳פאפא עלי מא זעמ א׳ז פכאנ תפשיר ולא יטה לארץ מנלם ולא יתצל פי אלעאלם כמאלהמ ותמאמ אמרהמ אי אנהמ ינקטעונ פלא תדומ דולתהמ (אלמסתלחק 157), — ובעברית: ומזה השרש (נלה) ומזו המשמעה מנלם והוא על משקל מכרם מן כרה, וכך אני מפרש מנלם מן נלה, כי מהכתוב כהתמך שודד תושד כנלֹתך לבגד יבגדו בך נראה ברור כי כנלֹתך הוא כפל מן כהתמך, והוא מן תמם, במשמ׳ שלם, והכונה בולא יטה לארץ מנלם הוא שהשלמתם ומזמתם לא יגיע להעולם, ר"ל הם יִשָּׁבְרוּ ולא יארך שלטונם. רש"י ראה במנלם הרכבה מן להם, ופרש בכ"ז כמו מנחם וריב"ג וכמו"כ ראב"ע: הדבר השלם שלהם, וכך גם רד"ק: תכליתם והשלמתם. וכך רוב שאר המפרשים הקדמונים. וגם החדשים לא מצאו שום דבר מתישב על הענין לפי הנסחה המסורה. קצתם החליטו כי הנסחה משבשה, והגיהו הגהות מתחלפות: מכלם, מִגְּלָם, מזלם, מִלְּנִים, מִלִּם, שבלם, וכיוצא בזה, וכל אלה ההגהות אינן מרפאות את הכתוב. עכ"פ גם לפי הנוסחה המסורה כנוי הרבים של מנלם בודאי שבוש והקבלה לחצי הפסוק שקודם לו צריך להיות מנלו, ולפרש מלה זו במשמ׳ דומה לחילו, בענין כל מה שצבר וקבץ בגזל וחמס, ולתקנת המליצה צריך במקום לארץ בארץ, וצורת הכתוב תהי: ולא יִטֶּה בארץ מִנְלוֹ, והפעל יטה אינו עתיד מן נטה אלא מן שרש מיוחד יטה, וחבר לו בערב׳ וטא a), בעתיד יַטא, ובלשון המדברת גם וטה, יטה (מחיט אלמחיט בזה השרש), ומשמש בערב׳ במשמ׳ ערך וסדר דבר, ובהתפ׳: אתטא אלאמר, במשמ׳ אשתקאם ובלע׳ נהאיתה, ר"ל נתישר והגיע לתכליתו.

---

a) وطأ

ממנלו פיו ולשונו, לדרוש מעמי אם ראיתי בים, הבלי אור בהיר במפרשי השיר אשר לשלמה (הקדמ׳ חשק שלמה, REJ 1886, Avril 225). ראש מבחר תכלית עצה וכראשיתה מנלו (ר״י סטנוב, משלי אסף נד ג).

*מְנָלָה, ש״נ, מ״ר בכני מנלותם, — היכל וכיוצא בזה: והנה העיר הרומה לופרוש שהיו מהם ונחלקו מחברתם לחרוב את מנלותם ומשבר את טירותם ופסילי אלהיהם ישרפו באש (ר״א אבן מיגש, כבוד אלה׳ קכז).

*מְנַסֶּה, ש״ז, מ״ר מנסים, — מי שמתמחה בדבר על פי נסיון, empiric ; empirique ; Praktiker: המנסה יותר חכם מן הרופא (ר״י חריזי, מוסרי הפלסופי׳ א י). אמר משה סופר לי בשם המנסים כי החפיפה בדם לבן טבעי יהיכה בשתי פעמים (ר״מ נרבוני, ארח חיים, במורסות, כ״י ביהמ״ד שכתר). ואני נסיתי מפי מנסה ריר החלבון (שם ד א). וספר לי אחד מאוהבי המנסים כי היותר מסוגל לזה הוא החפיפה בבורית לח (שם).

מנע[1], ממנו מָנַע, *מְנִיעָה, *מְנִיעוּת, *הִמָּנְעוּת.

מָנַע, פ״י, מָנַעְתָּ, מָנַעְתִּי, מָנְעוּ, מְנַע, מְנַע, מִנְעִי, אֶמְנַע, תִּמְנַע, יִמְנַע, מֹנְעִי, מְנָעָהּ, יִמְנָעֵנִי, יִמְנָעֶנָּה, — א) מָנַע דָּבָר מפלוני, לא נתן לו את הדבר, לא הניח שיהיה לו הדבר, refuser ; zurückhalten ; withhold: התחת אלהים אנכי אשר מָנַע ממך פרי בטן (ברא׳ ל ב). ועתה דבר נא אל המלך כי לא יִמְנָעֵנִי ממך (ש״ב יג יג). כי שלח אלי לנשי ולבני ולכספי ולזהבי ולא מָנַעְתִּי ממנו (מ״א כ ז). וגם אנכי מָנַעְתִּי מכם את הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר (עמוס ד ז). אל תִּמְנַע טוב מבעליו בהיות לאל ידיך לעשות (משלי ג כז). אל תִּמְנַע מנער מוסר (שם כג יג). שתים שאלתי מאתך אל תִּמְנַע ממני בטרם אמות (שם ל ז). ומרעב תִּמְנַע לחם (איוב כב ז). ומנך לא מָנַעְתָּ מפיהם (נחמ׳ ט כ). — וגרם שדָּבָר לא יהיה לו: וחטאותיכם מָנְעוּ הטוב מכם (ירמ׳ ה כה). — ומָנַע לפלוני: לא יִמְנַע טוב להלכים בתמים (תהל׳ פד יב). — ואמר בן סירא: קרב עני אל תכאיב ואל תמנע מתן ממסכין (כ״ס גני׳ ד ג). עבד משכיל אהוב כנפשך ואל תמנע ממנו חופש (שם ז פא). — ובתו״מ: ואל תמנע מנעלין מרגליך (ר״ע, פסח׳ קיב.). ואין מונעין תכשיטין מן הכלה כל שלשים יום (של אֵבלות) (כתוב׳ ד.). ועולה על שולחנו (בט״ב שחל להיות בשבת) כסעודת שלמה בשעתה ואינו מונע מעצמו כלום (תוספתא תעני׳ ד יג). כל המונע הלכה מפי תלמיד אפילו עוברין שבמעי אמן מקללין אותו (ר״ש חסידא, סנה׳ צא:). לא פרע (הקב״ה) מן עמון ומואב אלא שמנע מהם שלום (מד״ר במד׳ יא). — ומבע״ח: מקיזין דם לבהמה ולחיה ולעופות ואין מונעין רפואה מן הבהמה במועד (תוספת׳ מו״ק ב יא). — ודבר לא בע״ח: הבצלים הסריסים ופול המצרי שמנע מהם מים שלשים יום לפני ר״ה (שבי׳ ב ט). פול מצרי שמנע ממנו מים שלשים יום מתעשר לשעבר (תוספת׳ שם ב ד). אין מונעין המין ושמן מעל גבי מכה בשבת (רב, שבת קלג:). הרגיל בעדשים אחת לשלשים יום מונע אסכרה מתוך ביתו וכו׳ הרגיל בחרדל אחת לשלשים יום מונע חלאים מתוך ביתו (ר׳ יוחנן, ברכ׳ מ.). — ומָנַע את פלוני מִדָּבָר, עֲצָרוֹ ולא הניחו שֶׁיַּגִּיעַ להדבר: אמרתי כבד אכבדך והנה מְנָעֲךָ יי׳ מכבוד (במד׳ כד יא). מִנְעִי רגלך מיחף וגורנך מצמאה (ירמ׳ ב כה). מִנְעִי קולך מבכי ועיניך מדמעה (שם לא יו). וארור מֹנֵעַ חרבו מדם (שם מח י). בני אל תלך בדרך אתם מְנַע רגלך מנתיבתם (משלי א יה). לא מָנַעְתִּי את לבי מכל שמחה (קהל׳ ב י). — ומְנָעוֹ מעשות כך וכך, לא הניחו: אשר מְנָעֲךָ יי׳ מבוא בדמים (ש״א כה כו). חי יי׳ אלהי ישראל אשר מְנָעַנִי מהרע אתך (שם לד). — ומָנַע סתם: וְאֶמְנַע נהרותיה ויכלאו מים רבים (יחזק׳ לא יה). תאות לבו נתתה לו וארשת שפתיו בל מָנַעְתָּ (תהל׳ כא ג). מֹנֵעַ בר יקבהו לאום (משלי יא כו). — ובתו״מ: הזהרו בכבוד חבריכם ומנעו בניכם מן ההגיון (ר״א, ברכ׳ כח:). היה עושה בלבסים לא יאכל בבנות שבע וכו׳ אבל מונע הוא את עצמו עד שהוא מגיע למקום היפות ואוכל (מעשר׳ ב ח). לעולם אל ימנע אדם עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת (רב, ביצ׳ כד:). כל המונע תלמידו מלשמשו כאילו מונע ממנו חסד (ר׳ יוחנן, כתוב׳ צו.). אפי׳ חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (הוא, ברכ׳ י.). אפי׳ בעל החלומות אומר לו לאדם למחר הוא מת אל ימנע עצמו מן הרחמים (ר׳ חנן, שם:). לעולם אל ימנע אדם עצמו מלילך לבית המדרש (ר׳ יונתן, ירוש׳ בכת ד א). אתה מנעתה אותי מלהעמיד בן רביעי (ר׳ יוסף, מד״ר ברא׳ לט). מנעתה (שרה את הגר) מתשמיש המטה (ר׳ אבא בר כהנא

[1]) בערבי׳ מנע a), כמו בעברית. בארמ׳ מנע.

a) منع

שם מט). שמתוך שהוא (יצה״ר) מטעה אותי אני מונע עצמי מדברי תורה (שם שמות יט). — ומצוי בסהמ״א, ואמר המשורר: והעולם אשר נתן בלבי מנעני לבקש אחריתי, ואיכה אעבד יוצרי בעודי אסיר יצרי ועבד תאותי (ר״י הלוי, יי׳ נגדך). — *מֶנַע דָבָר, היה סִבָּה שלא יהיה הדבר: וזה יתכן ג״כ עם החזיקנו באמונת החדוש כי החדוש לא ימנע הנצחיות (ר״י אבטולי, מלמד התלמי׳, נח).—מוֹנֵעַ, מוֹנְעָיו, המונעים אותו מדבר: אבל גירשו (את אדם מגן עדן) ולא השכיחו הליכתו, למען יראה הכרובים מונעיו ותגדל דאגתו (רסע״ג, תסו׳ על חוי הבלכ׳ ב ג). — ב) מָנַע דבר, קצת כמו טָמַן, הסתיר, שמר אותו לעצמו: והיה כל הדבר אשר יענה יי׳ אתכם אגיד לכם לא אֶמְנַע מכם דבר (ירמ׳ מב ד). אם תמתיק בפיו רעה יכחידנה תחת לשונו יחמל עליה ולא יעזבנה וְיִמְנָעֶנָּה בתוך חכו (איוב כ יב־יג). — ופעול, *מָנוּעַ, מְנוּעָה, מְנוּעִים, מְנוּעוֹת, פלוני מָנוּעַ מדבר פלוני, שאינו יכול לקחתו, לאכלו וכיוצא בזה: אמר לאשכול כלוי אני ממך פרוש אני ממך מנוע אני ממנו וכו׳ אמר לככר כלוי אני ממנו פרוש אני ממנו מנוע אני ממנו (ירוש׳ נזיר ב א).—*ובמשמ׳ אסור: אשר היה מנוע לבלתי העשות והותר להעשות (אגר׳ מנחם הקראי לעק״לס, לקו״ק, נספח׳ 59). והאמונות הכוזבות כלם מנועות מצד התורה (ר״א ביבאגו, דרך אמונה, הקד׳ ב). כי הרודף אחר התאוות אין מתום בבשרו מגסות המאכלות אסורות ומהבעילות המנועות וכן בשאר הדברים (ר״מ אלבילא, לאשי׳ דעת ד ז).— *וּמָנוּעַ מִדָּבָר, במשמ׳ שהדבר אינו במציאות בו: ושיריך שקולים וחזקים ומשבר וענין רך מנועים (ר״ש הנגיד, דבליך כתוך לבי). כשאהיה עם המתים היושבים בארץ חדלה ומנועה מן החיים (רש״י ישעי׳ לח יא). — *וּמָנוּעַ סתם, אינו במציאות: היה (דבר יי׳ בימים ההם) יקר היה מנוע (רש״י ש״א ג א). — *וּמָנוּעַ מִדָּבָר, שאינו יכול להשיג הדבר: נשמה מאשר תתאו גרועה, ונפש מאשר תשאל מנועה (ר״ש הנגיד, נשמה). — *והוא מָנוּעַ לפלוני, שפלוני אינו יכול להשיגו: ולי נפש לרֵעים מהוקת ולי נפש למשטינים מנועה, ולך תוכה ערוגה מן ידידות מלאה על נהר אהב נטועה (הוא, שם). — *ודבר מפלוני, במשמ׳ זו: כאור חמה מנועה מעשל (כתי הנפי׳ והלהט׳, כ״י פריז).—*ובמשמ׳ אי אפשרות: כי נגע הצרעת מנועה מהשגת רפאותיה זכן הודו החכמים וכו׳ כי אין בכל החלאים וכאובות מחלה קשה מנועה מהשגת רפואותיה כזו כי היא הוגיעה את כל הרופאים ולא יוכלו לה (ר״י ברזלוני, פי׳ יצירה 210). ששמין הדברים המנועים אצל טבע המציאות (ר״י אבן לטיף, הקד׳ שער השמים). הוא ודעתו אחד לפיכך כשם שהשגת מהותו מנועה אצלנו מפני שאין דרך להשיגה כך השגת דעתו מנועה (שם כג). כן רצה יתברך ואיכות רצונו מנועה אצלנו כמו שהיא נמנעת ידיעת מהותו (ר״ד בן בילא, י״ג יסודי׳ המשכיל, בספ׳ ד״ח נו).

— נפע׳ נִמְנַע, תִּמָּנַע, יִמָּנַע, יִמָּנְעוּ, — נִמְנַע מֵעֲשׂוֹת דבר, מנע את עצמו, לא אבה, לא עשה: כה אמר בלק בן צפור אל נא תִמָּנַע מהלך אלי (במד׳ כב טז). — ונִמְנַע הדבר, נעצר, לא בא הדבר: וַיִּמָּנְעוּ רבבים ומלקוש לוא היה (ירמ׳ ג ג). חגרו וספדו הכהנים וכו׳ כי נִמְנַע מבית אלהיכם מנחה ונסך (יוא׳ א יג). וְיִמָּנַע מרשעים אורם (איוב לח טו). — ובתו״מ, נִמְנַע פלוני מעשות דבר, מֵאֵן, לא עשה: מימיהן של כהנים לא נמנעו מלשרוף את הבשר שנטמא בולד הטומאה עם הבשר שנטמא באב הטומאה (ר״ח סגן הכהנים, פסח׳ א ו). מימיהם של כהנים לא נמנעו מלהדליק את השמן שנפסל בטבול יום בנר שנטמא בטמא מת (ר״ע, שם). זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן כשראה שנמנעו העם מלהלוות זה את זה (שבי׳ י ג). בראשונה כל מי שיודע לקרות קורא וכל מי שאינו יודע לקרות מקרין אותו נמנעו מלהביא התקינו שיהו מקרין את מי שיודע ואת מי שאינו יודע (ביכור׳ ג ז). אעפ״י שאלו פוסלין ואלו מכשירין לא נמנעו ב״ש מלישא נשים מב״ה (יבמ׳ א ד). אין אלמנה נפרעת מנכסי יתומים אלא בשבועה נמנעו מלהשביעה התקין ר״ג הזקן שתהיה נודרת ליתומים כל מה שירצו וגובה כתובתה (גיט׳ ד ג).— ובמשמ׳ עצר בעצמו: נותנין כלי תחת הדלף בשבת ואם נתמלא שופך ושונה ואינו נמנע (תוספת׳ שבת ג יא). בימות הגשמים שופך ושונה ואינו נמנע (ערוב׳ פח:). שש תקיעות תוקעין ע״ש התחיל לתקוע תקיעה ראשונה נמנעו העומדים בשדה מלעדור ומלחרוש (שבת לה:). משמת שמעון הצדיק תשש כוחה של מערכה ולא היו נמנעין להיות נותנין עצים כל היום (ירוש׳ יומ׳ ו ג). ואסור (האבל) לקרות בתורה וכו׳ ובש״ס ובאגדות ואם היו רבים צריכים לו אינו נמנע (מו״ק כא.). אין אדם נמנע מלקרוא לחתנו בנו ולכלתו בתו (מד״ר בראש׳ פד).— יודע אני שבמת

עתידים לחכאיבני במדבר וכו' ואעפ"י כן איני נמנע לגאלם (שם שמות ג). כיון שראה פרעה שבעת שהיה יוצא המימה משה מקדימו בדרך נמנע שלא לצאת כדי שלא יפגע בו משה (ר' ברכיה, שם יב). אם מהורה את שתי ואל תמנעי כדי שתהיי נקיה לבעליך על ידי אלו המים (שם במד' ט). ואלו היה אוכל עמו (המלאך עם מנוח) היה נראה כאלו קבל שכר על שליחותו לכך נמנע מלאכול (שם י). גמר כל הספר ושייר בו דף אחד עושה אותו יריעה קטנה בפני עצמה ואינו נמנע (מס' ס"ת ב ז). — *נִמְנַע דבר מפלוני, לא בא לו הדבר: במה ברכו (יעקב את פרעה) שנמנע ממנו שני רעב (ספרי דבר' לח). כיון שהתפלל משה עליו (על אהרן) נמנעה ממנו חצי הגזרה מתו שנים (מבני אהרן) ונשתיירו שנים (ר' לוי, מד"ר ויקר' י). — ומצוי בסהמ"א: במי שנמנע מלהזדמן עם חבירו לדין (ר"י ברצלוני, ספר השטרות סו). כל הנמנע מלעשות מצוה או מלסייע את חבירו כדי שלא יעני סוף בא לידי עוני (הרי"ף ב"מ יח.). עם כל זה אינני נמנע להודות לבוראי ולשבחו על מה שחננו מן הטובה (ר"י א"ת, תקון מדה"נ לרשב"ג כה). וידענו כי המנע מההשתדלות באלו השאלות היה מן הראוי לנו (רלב"ג, הקד' מלחמ' ס'). —ובמשמ' אי אפשרות: ערים בצורות נמנעות וחזקות וכו' מגדלים נמנעים וחזקים (ר"י א"ת, השרש' לריב"ג, בצר). דברים גדולים שהם נמנעים לעמוד עליהם ולדעתם כ"א מן הנבואה (שם). לא יחסר הדבר ההוא אשר תחייבהו או תשלול אותו מהיותו הכרחי אליו או אפשר לו או נמנע (הוה, מלות הגיון ד). לא שיבא כל אדם להשתחוות במקדש בכל חדש ובכל שבת כי זה דבר נמנע והנביא לא יבטיח על הנמנע (ר"י כר' אנטולי, מלמד התלמידי', שמיני). כי החיוב והשלילה חולקין האמת והשקר תמיד בכל החמרים ר"ל בהכרחי ובנמנע ובאפשר (ר"י אלבו, העקרים ב כ). בביאור הראשון שהוא בענין הנמנע בכלל הנמנע ממנו שהוא בהחלט והוא הנמנע מפאת עצמו וכו' אמנם שאר הדברים כלם אינם נמנעות בשלוח והחלט אבל המנעותם הוא בהקשר ר"ל בערך ובחינת פועל מוגבל כאלו תאמר שהילד היונק שדי אמו נמנע הוא שישא משא עשרת ככרים (ר"י אברבנאל, מפעל' ה' ד ב). הנפלאות פעמים שיהיו בענינים הנמנעים בטבע כההפך המטה לנחש (מ' אלגזי, ש"א א). לפי שמשה יודע שהוא נמנע בשום צד ללכוד הערים (ר"י קארו, תולדות יצחק, שלח לך). —*דבר נִמְנָע לפלוני, שפלוני אינו יכול להשיגו: חפץ בנמנע לו צרי לו אין (רמח"ל, מגדל עז א). — הִפְעִ', *הִמְנִיעַ, — כמו מָנַע: יתרומם שמך מלכנו על כל טיפה וטיפה שאת מוריד לנו שאת ממניע זו מזו (ר' יהודה בר"י, ירוש' תענ' א ג). — ואמר הפיטן: וישם לילה ותנומה המניע, לילה אשר תבין וירב הניע' לדורות אותו הצניע (ר"א קליר, ויאהב אומן, קרובי לפורים). נשיאים להסיע שעירים להניע עננים מלהמניע פותח יד ומשביע (סדר הושענות, אדון המושיע). — ובסהמ"א: מי זה יודיעהו בעדי כי הוכיחני ונוכחתי ויסרני ונתיסרתי וכו' והמניעני ונמנעתי ולמדני ולמדתי (ר"י חריזי, מוסרי הפלוסופי' ג ד). אין למו קבלה במסרת במדעים האלהיים האלה לא בכתב ולא בעל פה אלה הניאו והמניעו העסק בה ויכליאו הלמוד מתלמידיהם (י' פירסטע, בהקדמ' אחרי נוסח לר"י מודינא).

מַנְעוּל, ש"ז, בכנ' מַנְעוּלוֹ, מַנְעֻלָיו, — כלי שנֹעֲלִים בו הדלת ופותחים אותו במפתח, Schloss; serrure; lock: קמתי אני לפתח לדודי וידי נטפו מור ואצבעתי מור עבר על כפות המַנְעוּל (שה"ש ה ה). ויעמידו דלתתיו מַנְעוּלָיו ובריחיו (נחמי' ג ג). המה קרוהו ויעמידו דלתתיו ומַנְעֻלָיו ובריחיו (שם ו). — ומצוי בתו"מ: בזמן שבית המנעול למטה מעשרה טפחים נוטל מפתח מן האיסקופה ונותנו במנעול ופותח (ר' יהודה, תוספת' ערובי' י א). המוכר את הבית מכר את הדלת ואת הנגר ואת המנעול ואת המכתשת החקוקה (שם ב"ב ג א). הציר והצינור והקורה והמנעול והמפתח שנשברו (מו"ק א י). המשכיר בית לחברו המשכיר חייב בדלת בנגר ובמנעול ובכל דבר שמעשה אומן (ב"מ ח ז). הקיש על הדלת על הנגר על המנעול על המשוט וכו' (זבים ד ג). — ובמליצה, *מַנְעוּלָהּ של ארץ, שסוגר את הארץ בפני אויב: שארצו של אשר היא היתה מנעולה של ארץ ישראל (ספרי דבר' שנה).

מִנְעָל[1], ש"ז, בכנ' מִנְעָלֶךָ, — אדמה קשה מאד. harter Boden; terrain dur; hard ground: ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחיו וטבל בשמן רגלו ברזל ונחשת מִנְעָלֶךָ[2]) וכימיך דבאך (דבר' לג כד-כה).

---

[1]) מן שרש נעל, ועי' הערה לקמן. —[2]) הקדמונים והחדשים פרשו שם זה קצתם במשמ' מַנְעוּל (השבעים, רש"י, והחדשים), וקצתם במשמ' נַעַל (ריב"ג, ואחרים). אך לפי שני הפרושים אין ענין הכתוב מתישב היטב, כי

***מַנְעָל**, ש״ז, מ״ר מַנְעָלִים, — נַעַל חופה גב הרגל, Schuh ; soulier; shoe : ואל תמנע מנעלין מרגליך (ר״ע, פסח׳ קיב.). מצאתי זקן אחד מנציבין נומתי לו בקיא היה לך ר״י בן בתירא אמר לי הן ועל שולחני היה תדיר נומתי לו ראיתו שחלץ מימיך אמר לי הן (אמרתי לו) במנעל או בסנדל אמר לי וכי יש חולצין במנעל[1]) אמרתי מה ראה ר״מ לומר שחולצין במנעל (ר׳ יוסי, תוספת׳ יבמ׳ יב יא). הותרו לו רצועות מנעל וסנדל או שישמט את רוב הרגל (שם יב). אין סכין לא מנעלים חדשים ולא סנדלים חדשים לא יסוך את רגלו והיא בתוך המנעל וכו׳ אבל סך רגלו ונותנה במנעל (שם שבת ג יו). (המוציא גמי) כדי ליטול ממנו מדת מנעל לקטן (ר׳ יהודה, משנה שם ח ב). אף לא (משלחין ביו״ט) מנעל לבן מפני שצריך אומן (הוא, ביצ׳ א י). ומנעל של זרד (כלא׳ ט ז). לא סנדל המסומר ולא מנעל שאינו תפור (ביצ׳ א י). ונותן לה (לאשתו) כפה לראשה והגור למתניה ומנעלים ממועד למועד (כתוב׳ ה ח). מנעל שנפחת אם אינו מקבל את רוב הרגל (כלי׳ כו ד). מנעל שעל האימום (שם). ואל יצא (ת״ח) במנעלים המטולאים (ברכ׳ מג:). לא יצא קטן במנעל גדול וכו׳ ולא תצא אשה במנעל מרופט וכו׳ ואין יוצאין במנעל חדש באיזה מנעל אמרו במנעל של אשה (שבת קמא:). והמונע מנעלים מרגליו (מנודה לשמים) (פסח׳ קיג:). אין מגררין לא מנעל חדש ולא מנעל ישן (ר׳ חייא, שבת קמא:). עולי רגלים מתקנין מנעליהן בחולו של מועד (ר׳ יוסי בר״י, פסח׳ נה:). גנאי הוא לת״ח שיצא במנעלים המטולאים לשוק (ר׳ יוחנן, שבת קיד.). לעולם ימכור אדם קורות ביתו ויקח מנעלים לרגליו (רב, שם קכט.). כל מלאכות שהעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו חוץ מהתרת לו מנעל (ריב״ל, כתוב׳ צו.). התיר מנעליו ויצא לשוק הרי זה מגסי הרוח (דא״ר יא). וקודם שיכנס (למרחץ) כיצד יעשה הולץ מנעליו ומסלק את כובעו (שם י). —*לָחַךְ מַנְעָל רגלי פלוני, לאות עבדות וכניעה: ויתפלל מרדכי אל ה׳ ויאמר גלוי וידוע וכו׳ כי מי אני אשר לא אשתחוה להמן על תשועת עמך ישראל כי לוחך הייתי מנעל רגליו (מד״ר אסתר, ותאמר אסתר). — ומצוי בסהמו״א : רצועות הנמשכות מגופו של מנעל שקושרין אותן על הרגל ועל השוק (ר״ח שבת קיב.). מקום קביעות הרצועות אחת מבחוץ ואחת מבפנים לבין שני רגלים כעין שיש למנעלים שלנו״(רש״י שם). היה (האבֵל) בא בדרך נועל והולך וכשיכנס במדינה חולץ מנעליו (רמב״ם, אבל ה ו). — ומשל: מנעל לפי הרגל ולא רגל לפי המנעל (כסאות לבית דוד כה:).

מַנְעָם[1]), ש״ז, מ״ר מַנְעַמִּים, — מאכל עָרֵב ונעים לחיך, Leckerbissen ; friandise; dainty morsel : ובל אלחם בְּמַנְעַמֵּיהֶם (תהל׳ קמא ד). —*מַנְעַמֵּי הַגּוּף, תענוגים בכלל: היא התאוה שנולדה באדם למנעמי הגוף ומאווייו (ר״י אבן עקנין, ספר מוסר ב טו). — ובמליצה, במשמ׳ תענוגים רוחניים : מתי צורי אבוא ואראה פני אלהים לשקד באולמיך ולחזות במנעמיך (ר״י הלוי, יה למתי).

מְנַעַנְעַ, ש״ז, מ״ר מְנַעַנְעִים, — כלי מכלי הַנִּגּוּן : ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני יי׳ בכל עצי ברושים ובכנרות ובנבלים ובתפים ובמנענעים

אין כאן מקום לא למנעול ולא לנעל. ולכן יותר מסתבר כי הכונה במנעל זה כמו השמות נַעַל a), מַנְעַל b) בערב׳, שמלבד משמעתם כמו נעל בעבר׳ בענין לבוש הרגל עוד הם משמשים במשמ׳ אדמה קשה מאד. אמר אלג׳והרי: ואלנעל אלארצ׳ אלע׳ליט׳ה יברק חצאה לא ינבת שיא, ע״כ, ובעבר׳ : נעל הוא אדמה קשה יברק סלעה ולא תצמיח כלום. ובלשאן אלערב : קאל אבנ שידה אלנעל מנ אלארצ׳ אלקטעה אלצלבה אלע׳ליט׳ה וכו׳ קאל אבנ אלאת׳יר אלנעאל ג׳מע נעל והו מא ע׳לט׳ מנ אלארצ׳ וכו׳ ואלמנעל ואלמנעלה אלארצ׳ אלע׳ליט׳ה, ע״כ, ובעבר׳ : אמר אבן שידה נעל מן הארץ הוא אדמה קשה מאד וכו׳ ואמר אבן אלאת׳יר נעאל הוא מ״ר מן נעל והוא מה שהוא קשה בהאדמה וכו׳ ואלמנעל ואלמנעלה היא אדמה קשה. — ועי׳ שרש נעל איך נסתעפה משמ׳ זו. ועי״י פרוש זה הכתוב מקביל יפה מאד למה שנאמר קודם לו : וטבל בשמן רגלו, והוא משבח את חלקו של אשר בשתי מעלות, שהמישרים והעמקים הם נותנים שמן, ואדמת הגבעות הקשות נותנות ברזל ונחשת, כמו שכבר נשתבחה אדמת ארץ ישראל בברזל ונחשת במקום אחר. ואין ספק בדבר כי בימים ההם היה ברזל ונחשת באדמת הגליל העליון.

[1]) בגמ׳ (יבמ׳ קב.) בנוסח׳ הדפוס, נוספו כאן המלים : והתורה אמרה נעלו ולא מנעלו. והעיר ע״ז רש״י ואמר: ול״ג והתורה אמרה נעלו ולא מנעלו שאין מנעל כתוב בכל התורה אלא נעלו וכו׳ דמנעל לשון חכמים ונעל לשון התורה.

a) نعل b) منعل

[1]) מן נעם, עי״ש.

ובצלצלים (ש"ז ו ה). — ואמר המשורר: חצוב (הפסל) מצור שם נצב על כן שיש בדמות אשה יפה מרבת שדים, הנושאת קרני פרה על המצח ו מ נ ע נ ע י ם וכד בשתי הידים (יל"ג, אסנת בת פוטיפרע ב).

***מְנַעֵר**, ש"ז, — לוח קטן של עץ לנער הבשול וכדומ': יושם בקדרה ממוצעת הראש או מחבת וכו' ויבושל באש רבה ותנער ב מ נ ע ר (קלונ, מזכרת הרפוא' ז ג).

***מְנַפָּה**, ש"נ, — כמו מְנִיפָה: והמדף של דבורים ו ה מ נ פ ה[1]) הרי אלו טהורין (כלים טז ז).

***מְנַפָּחָה**[2]), ש"נ, —שה"פ מן נפה: מעשה המנפהה שעושים בזמן הזה פה מצרים יע"א כך היא לוקחים גדיים ועגלים קטנים יונקי חלב ומשקים אותם חלב הרבה בעל כרחם ותכף לזה שוחטין אותם שחיטה כשרה בבדיקת ריאה ומריקין החלב שבקיבה קודם שיצטנן בתוכה (ר"א הלוי, גינת ורדים, יו"ד א כו).

מְנַצֵּחַ[3]), ש"ז, מ"ר מְנַצְּחִים, — א) מְנַצֵּחַ על פלוני, שֶׁקָּד עליו שיעבד כראוי: ויספר שלמה שבעים אלף איש סבל ושמונים אלף איש חצב בהר וּמְנַצְּחִים עליהם שלשת אלפים ושש מאות (דהי"ב ב ב). ושלשת אלפים ושש מאות מְנַצְּחִים להעביד את העם (שם יז). ועל הסבלים וּמְנַצְּחִים לכל עשה מלאכה לעבודה ועבודה (שם לד יג). — ב) מְנַצֵּחַ בִּנְגִינָה, ועל כלי נגינה, מי שבקי במלאכת הנגינה, ובהרחבה ראש המנגנים, ונמצא בפרט בתחלת הרבה פרשיות בספר תהלים: לַמְנַצֵּחַ[4]) בנגינות מזמור לדוד (תהל' ד א). לַמְנַצֵּחַ על הגתית מזמור לדוד (שם ח א). לַמְנַצֵּחַ על השמינית (שם יב א). לַמְנַצֵּחַ על אילת השחר (שם כב א). לַמְנַצֵּחַ על ששנים לבני קרח (שם מה א). לַמְנַצֵּחַ על מחלת משכיל לדוד (שם נג א). —וגם בסוף הפרשה: יי' אדני חילי וַיָּשֶׂם רגלי כאילות ועל במותי ידרכני לַמְנַצֵּחַ בנגינותי (חבק' ג יט). —ג) *מי שגּבר במלחמה על אויבו ומכריע אותו: מהפכת זרים משואות וחללים, תמרות עשן ואש ודם כמים, שאגת ה מ נ צ ח צוחת אֻמללים, עיים וחרבות הזאת ירושלם (יל"ג, בין שני אריות).

***מנצפ"ך**, — צרוף חמש האותיות הכפולות שבא"ב העברית ישתמשו בהן בסופי מלים: מ נ צ פ " ך[1]) הלכה למשה מסיני (ר' מתיה בן חרש, ירוש' מגי' א יא). מ נ צ פ " ך צופים אמרום (ר' ירמיה, בבלי שם ב:).

מְנַקִּיָּה[2]), מְנַקִּית, ש"נ, מ"ר מְנַקִּיּוֹת, מְנַקִּית, בכנ' מְנַקִּיֹּתָיו, — כלי יֻסַּךְ בו נסך: ועשית קערתיו וכפתיו וקשותיו וּמְנַקִּיֹּתָיו[3]) אשר יסך בהן זהב טהור (שמות כה כט). ויעש את הכלים אשר על השלחן את קערתיו ואת כפתיו ואת מְנַקִּיֹּתָיו ואת הקשות אשר יסך בהן (שם לז יז). ונתנו עליו את הקערת ואת הכפת ואת הַמְּנַקִּית ואת קשות הנסך (במדי ד ז). ואת הכפות ואת הַמְּנַקִּיּוֹת אשר זהב זהב (ירמי' נב יט).

מֵנֶקֶת, — עי' מֵינֶקֶת.

---

[1]) כך בנוסח' הדפוס, וכך גם במשנ' מנק' כ"י פרמה ובמדב"מ, וכמו"כ במשנ' עם גוף פה"ע לרמב"ם. ובערוך מנפא. וכך גם בפי' רה"ג.

[2]) בערב' מנפחה a), המסו שבקבת הטלאים.

[3]) משרש נצח, עי"ש. —[4]) נתחלפו הקדמונים בתרגום מלה זו. השבעים תרגמו במשמ' השלמה וסיום. וכך גם ולגט': in finem. עקילס וסומכ', תאוד' והירונ' במשמ' נצחון. תרגום ארמי: לשבחא. ובמשמ' זו מנחם: ענין שיר וזמר ותהלה. רסע"ג גזר אותו מן נֶצַח, במשמ' תמיד (עי' ראב"ע בפרושו). ושאר הקדמונים שלנו פרשוהו במשמ' שררה וחזק: שר וקצין בנגינה, ראש המנגנים.

a) منفحة

[1]) ושאלו שם מהו מנצפ"ך ואמר ר' יצחק: מה שהתקינו לך ה צ ו פ י ם. ושאלו מאן אינון אילין צופין, ואמרו: מעשה ביום סגריר שלא נכנסו חכמים לבית הועד ונכנסו התינוקות אמרין איתון נעביד בית וועדא דלא ייבטל אמרין מהו דין דכתיב מם מם נון נון צדי צדי פה פה כף כף ממאמר למאמר מנאמן לנאמן מצדיק לצדיק מפה לפה מכף ידו של הקב"ה לכף ידו של משה, וסיימו אותן חכמים ועמדו כולן בני אדם גדולים.

[2]) כך רד"ק: ועם הא הנקבה מְנַקִּיָּה בדגש היוד ובחירק הקוף מן ומנקיותיו (מכלול, שער דה"ש קסה.). בסור' מנקיתא. ועי' הערה לקמן. — [3]) לא נתברר בודאות שרש המלה ומהותה בדיוק. השבעים תרגמו κνάθους, שהוא כעין כוס, בזיך. מעקילס לא נשאר תרגום מלה זו. אונק' תרגם מכילתיה, ופרש רש"י מלה זו במשמ' ס ו ב ל ו ת, ואמר שהן כעין סניפים, אך הודה ואמר: אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין. ע"כ. בגמ' (מנח' נז.) פרש רב קטינא מנקיותיו אלו ה ק נ י ם. אך אין ספק בדבר כי אין זו קבלה אלא סברת נפשו בעולם ואין לה על מה לסמך, כמו פרושו שם לקשות ופרושו להפעל יוסך מן סכך. רסע"ג תרגם מלאעק, שהוא כ פ ו ת, וכך ריב"ג. והנה הפשיט' מתרגמת מלה זו במנקיתא, ואין זו פשוט המלה העברית, אלא מלה סורית אמתית, הואיל ובה מתרגמת הפשיט' גם המלה לֹג ומשמשת בסור' בפרט במשמ' כלי לנסך בו נסך על הזבח, והפעל נקא כמו נסך.

מְנָת[1], ש״נ. — א) חֵלֶק, מְנָת פלוני, מה שנקבע לו, Anteil; part; share: זה גורלך מְנָת מדיך מאתי (ירמ׳ יג כה). ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מְנָת כוסם (תהל׳ יא ז). יי׳ מְנָת חלקי וכוסי (שם יו ה). יגירהו על ידי חרב מְנָת שעלים יהיו (שם סג יא). וּמְנָת המלך מן רכושו לעלות (דהי״ב לא ג). ויאמר לעם ליושבי ירושלם לתת מְנָת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת יי׳ (שם ד). — ובתו״מ, במשמ׳ העקרית, חלק בכרם וכדומ׳: האומר לחבירו **מ נ ת** בכרם אני מוכר לך (ב״מ יג.). מעשה בשטר שהיה כתוב בו **מ נ ת**[2] ראובן ושמעון אחי (הלכ׳ פסוקות לר״י גאון, ממונות). — *מְנָת המלך, מַס: מותר לאדם לומר לעכו״ם צא והפס עלי **מ נ ת** המלך (רב, ע״ז עא.). גבאי **מ נ ת** המלך סתמן כשרים (רמב״ם עדות י ד). — ובמליצה, במשמ׳ שכר בעד מעשים טובים וכיוצא בזה: כל המחזיק בתורת ה׳ יש לו **מ נ ת** ושאינו מחזיק בתורת ה׳ אין לו **מ נ ת** (ר׳ יוחנן, כנס׳ לו.).—ב) *בִּמְנָת כֵּן, בִּמְנָת שֶׁ... בִּמְנָת לְ... בתנאי כך וכך: ואם התנה עמו **ב מ נ ת**[3] כן מותר (תוספתא דמאי ו יג). כל הנושא ונותן **ב מ נ ת** אין לו אונאה יש לו אונאה (רב, ירוש׳ ב״מ ד ג). שם היא אדם מחבירו בהמה **ב מ נ ת** לעלות לו וולד אחד וגיזה אחת לשנה (שם ה ו). — ויותר מצוי עַל מְנָת: אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על **מ נ ת** לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב על **מ נ ת**[4] שלא לקבל פרס (אנטיגנוס, אבות א ג). הלומד על **מ נ ת** ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד והלומד על **מ נ ת** לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות (ר׳ ישמעאל, שם ד ה). שלא כתב לה אלא על **מ נ ת** לכונסה (רשב״ג, כתוב׳ ה א). הקורע על **מ נ ת** להפור שתי תפירות (שבת ז ב). לא יקוץ את סוכו על **מ נ ת** ליתן את הדמים (ב״ק י ב). האומר סמא את עיני וכו׳ על **מ נ ת** לפטור וכו׳ עשה כן לאיש פלוני על **מ נ ת** לפטור (שם ח ז). מעידין אנו באיש פלוני שהוא חייב לחבירו אלף זוז על **מ נ ת** ליתנן לו מכאן ועד שלשים יום (מכות א א). כמה אדם רוצה לפדות לו בסלע על **מ נ ת** להוציא יציאות מביתו (מע״ש ה ד). הפורץ על **מ נ ת** לגדור (פרה ז יב). האוכל על **מ נ ת** לקצות (שם). את שהוא לוקח על **מ נ ת** לאכול (ירוש׳ דמאי ב ג). והוא שהפכה על **מ נ ת** לזכות בה (כהנא, שם ג ג). למלך שהיה לו שדה והיה מבקש למוסרה לאריסים קרא לראשון וכו׳ וא״ל תקבל אתה השדה הזו אמר לו הן על **מ נ ת** לפולחה אמר לו הן (מד״ר שמות כו).—עַל מְנָת שֶׁ...: איזהו עבד ערל שמותר לקיימו זה שלקחו רבו על **מ נ ת** שלא למולו (ר׳ חלבו, יבמ׳ מח:). צא ואמור להם על **מ נ ת** שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד (ר״י בן מתיא, ב״מ ז א). האומר לאשה הרי את מקודשת לי על **מ נ ת** שאדבר עליך לשלטון (ר׳ מאיר, תוספת׳ קידוש׳ ג ג). (מוכרים לעכו״ם) שחת לגוז על **מ נ ת** שתיגזז ותבואה לקצור על **מ נ ת** שתיקצר ואילנות לקוץ על **מ נ ת** שיקציצו (ר׳ יהודה, שם ע״ז ב ד). משכיר ישראל בהמתו לגוי ופוסק עמו על **מ נ ת** שהגוי זנה (שם דמאי א יז). ישראל שקיבל שדה מכהן ואמר לו על **מ נ ת** שהמעשרות שלי על **מ נ ת** שהמעשרות שלך על **מ נ ת** שהמעשרות שלי ושלך (שם ז ג). אמר לו קדש לי בתך זו על **מ נ ת** שאין בה מומין (שם כתוב׳ ז י). הרי זה גיטך על **מ נ ת** שתשמשי את אבא שתי שנים ועל **מ נ ת** שתניקי את בני שתי שנים (שם גיט׳ ז ו). שפך זה את יינו והציל דובשו של חבירו נותן לו שכרו דמי השב אבידה אם אמר לו על **מ נ ת** שיטול דמי שלי מתוך שלך חייב ליתן לו (שם ב״ק י כה). המוכר שדהו לחבירו ואמר לו על **מ נ ת** שיהא בה ארים ועל **מ נ ת** שיהא בה שותף ועל **מ נ ת** שהמעשרות שלי (שם ב״מ ד ד). הריני נזיר על **מ נ ת** שיהא בכרי הזה מאה כור (שם נזיר ב ט). מעשה בצידון באחד שאמר לאשתו הרי זה גיטך על **מ נ ת** שתתני לי אצטליתי ואבדה אצטליתו (רשב״ג, גיט׳ ז ה). לא ישכור אדם את הפועלים על **מ נ ת** שילקט בנו אחריו (פאה ה ו). אמר הרי אני קוצר על **מ נ ת** מה שאני שוכח אני אטול (שם ו יא). השוכר את הפועל לקצות עמו בתאנים אמר לו על **מ נ ת** שאוכל תאנים (מעשר׳ ב ז). אמר לה על **מ נ ת** שתאמרי לפלוני מה שאמרת לי (כתוב׳ ז ה). המקדש את האשה על **מ נ ת** שאין עליה נדרים ונמצאו עליה נדרים וכו׳ על **מ נ ת** שאין בה מומין ונמצאו בה מומין (שם ז). הפקחין היו כותבין על **מ נ ת** שאזון את בתך חמש שנים כל זמן שאת עמי (שם יב ב). הרי זה גיטך על **מ נ ת** שתתני לי

---

1) כמו מָנָה. — 2) גוף המעשה בגמ׳ (ב״ב קכז.) בסגנון ארמי: ההוא דהוה כתיב ביה **מ נ ת** ראובן ושמעון אחי. — 3) כך בכ״י א״פ, הוצא׳ צוק״מ, וכך גם בכ״י וינה. ובנוסח׳ הדפוס: **ע ל** מנת לעשות כן. — 4) בקצת ספרים: **ש ל א** על מנת.

מאתים זוז וכו׳ על מ נ ת שתתני לי מכאן ועד שלשים יום (גיטי ז ה). הרי זה גטך על מ נ ת שתשמשי את אבא על מ נ ת שתניקי את בני (שם ו). (האומר לאשה התקדשי לי) על מ נ ת שאני עשיר וכו׳ על מ נ ת שאני כהן וכו׳ על מנת שביתי קרוב למרחץ וכו׳ על מ נ ת שאין לי בנים (קדוש׳ ב ב־ג). האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מ נ ת שאתן לך מאתים זוז וכו׳ על מ נ ת שיש לי בית כור עפר (שם ג ב־ג). האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מ נ ת שאדבר עליך לשלטון וכו׳ על מ נ ת שירצה אבא (שם ו). הריני נזיר על מ נ ת שאהא שותה יין ומטמא למתים (נזיר ב ד). המכנס חלות על מ נ ת שלא להפריש (טבו״י א ב). התורם את הכור ואמר הרי זו תרומה על מ נ ת שתעלה שלום (שם ד ז). אם אמר על מ נ ת שאין עליך כל נדר אפילו נדרה שלא לוכל הרובין נדר הוא (ר׳ יוסי האמורא, ירוש׳ כתוב׳ ז ט). האומר ערכי עלי על מ נ ת שלא לסדר מה שעל אשתי ובניי (ר׳ יוחנן, שם ב״ק ט ו). עבד שקנה עבדים על מ נ ת שלא יהא רשות לרבו בהן (ר׳ לעזר, שם יבמ׳ ז א). כשהיה אחד מהן (משל בית אבטינס) נושא אשה ממקום אחר היה פוסק עמה על מ נ ת שלא תתבשם (שם שקל׳ ה ב). בן לוי שמכר שדה לישראל ואמר לו על מ נ ת שמעשר ראשון שלי (ב״ב סג.). הרי זה גיטך על מ נ ת שלא תכנסי לבית הכנסת (יומ׳ יג:). הרי זה גיטך על מ נ ת שלא תשתי יין כל ימי חיי והייכי (רבא, שם יג.). רבי גיירני על מ נ ת שתשימני כהן גדול (אדר״נ יס). אמר (מלך המשיח) לפניו רבון העולמים בגילת נפשי ובשמחת לבי אני מקבל עלי על מ נ ת שלא יאבד אחד מישראל (פסיק׳ רבתי לו). מורידין אותו לבית הטבילה וכו׳ ואומרים לו מקצת דקדוקי מצות על מ נ ת שיהא נותן בלקט שכחה ופאה ובמעשרות כשם שאומרים לאיש כך אומרים לאשה על מ נ ת שתהא זהירה בנדה בחלה ובהדלקת הנר (מס׳ גרים א). — ועם שֵׁם אחריה, על מְנָת דבר פלוני, בְּסֶמֶך על דבר פלוני: שהמגרש את אשתו והחזירה על מ נ ת כתובה הראשונה מחזירה (רשב״ג, כתוב׳ ט ט). — ובסהמ״א: שכל המוסר עצמו על מ נ ת הנס אין עושין לו נס (רש״י ויקר׳ כב לב). — *עַל מְנָת כֵּן: כהן ולוי שקבלו שדה מישראל וכו׳ המעשרות שלהן שעל מנת כן באו (ר״א, דמאי ו ג). הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר ורצה אחד מהן ליושנן וכו׳ אם היתה ערב שביעית מותר שמתחילה לא לקחן אלא על מ נ ת כן (ר׳ יהודה, תוספת׳ ב״מ ד יח). ואם התנה עמו מתחילה על מ נ ת כן אף הן אין עוברין עליו (שם י ה). הכותב נכסיו בשם חבירו אין כופין אותו לחזור ואם התנה עמו מתחילה על מ נת כן כופין אותו לחזור (ר׳ נתן, שם ב״ב ט א). מתרין בו ומרכין את ראשו אע״פ שאמר יודע אני פטור עד שיאמר יודע אני ועל מ נת כן אני עושה (שם סנה׳ יא ב). קטן שהשיאו אביו כתובתה קיימת שעל מ נ ת כן קיימה גר שנתגייר ואשתו עמו כתובתה קיימת שעל מ נ ת כן קיימה (כתוב׳ ט ט). השולח את בנו אצל חנוני וכו׳ שבר את הצלוחית ואבד את האיסר החנוני חייב ר׳ יהודה פוטר שעל מ נ ת כן שלחו (ב״ב ה ט). היו יודעים שמורחנים וסורבנים הם על מ נ ת כן תהיו מקבלים עליכם שיהו מקללים אתכם (ספרי במד׳ נב). משלקטן (את הבכורים) משעה ראשונה על מ נ ת כך (ירוש׳ תרומ׳ יא ג). בא לו סמאל אצל אבינו אברהם אמר לו סבא סבא איבדת לבך בן שניתן לך למאה שנה אתה הולך לשחטו אמר לו על מ נ ת כן (מד״ר בראש׳ נו). —ומצוי בסהמ״א: לפיכך על מ נ ת כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו (רש״י שמות כב א). על מ נ ת כן פדיתי אתכם שתקבלו עליכם גזרותי (זוה, במד׳ טו מא). — *עַל מְנָת לִפְלוֹנִי: שום היתומין שלשים יום הקדש ששים יום ומכריזין בבקר ובערב בשעת הוצאת פועלין ובשעת הכנסת פועלין אומרים שדה פלונית בסימניה ובמצריה כך היא יפה ובכך היא שומה כל הרוצה ליקח יבוא ויקח על מ נ ת לאשה בכתובתה ולבעל חוב את חובו שיש שרוצה באשה ויש שרוצה בבעל חוב (הלכ׳ פסוק׳ לר״י גאון, ממונות).

מַס[1], ש״ז, מ״ר מִסִּים. — עבודת אֹנֶס להמלכות וכדומ׳, Frondienst; corvée; compulsory labour. היה לָמַס, נתנו לָמַס, שָׂמוּ לָמַס: ויט שכמו לסבל ויהי לְמַס עבד (בראש׳ מט יה). והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך לָמַס ועבדוך (דבר׳ כ יא). וישב הכנעני בקרב אפרים עד היום הזה ויהי לְמַס עבד (יהוש׳ יו י). ויהי כי חזקו בני ישראל ויתנו את הכנעני לָמַס והורש לא הורישו (שם יז יג). ויהי כי חזק ישראל וישם את הכנעני לָמַס והוריש לא הורישו (שפט׳ א כח). וישבי בית שמש ובית ענת היו להם לָמַס[2] (שם לג). וגם

---

[1]) רק עברית וארמ׳ יהוד׳. ולא נתברר מקורו. — [2]) בס״א: לָמָס, המם בקמץ.

לו מפני חרב ובחוריו לָמַס יהיו (ישעי' לא ח). רבתי בגוים שרתי במדינות היתה לָמַס (איכ' א א). יד חרוצים תמשול ורמיה תהיה לָמַס (משלי יב כד). — הֶעֱלָה מַס, לקח אנשים לְמַס עֹבֵד: ויעל המלך שלמה מַס מכל ישראל ויהי הַמַּס שלשים אלף איש (מ"א ה כז). וזה דבר הַמַּס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית יי' (שם ט טו). וישם המלך אחשורש מַס על הארץ ואיי הים (אסת' י א).—שָׂרֵי מִסִּים, הממונים על אנשי הַמַּס שיעבדו: וישימו עליו שרי מִסִּים למען ענתו בסבלתם (שמות א יא).—פְּלוֹנִי עַל הַמַּס, הוא ממונה על עובדי הַמַּס: ואדרם על הַמַּס (ש"ב כ כד). וישלח המלך רחבעם את אדרם אשר על הַמַּס וירגמו כל ישראל בו אבן (מ"א יב יח). — ואמר המשורר: נתן תבל למס, וישת יקרה מרמס, כי מלאה הארץ חמס (ר"י הלוי, מי כמוך יחיד). בממות מס ועול חמס בידי אמתה כבושה, חוסה על עיר מבצר והפלטה האנושה (הוא, יום נר).—ובתו"מ: ולא ממעלי מסין הן וכו' מעלי מסין כמי שנתכבשו (ר' אמי, ירוש' דמאי ב א). כך אמרו לו (לבוכדנאצר) אם למסים וכו' וארנוניות מלך את עלינו (ר"י בר' סימון, מד"ר שה"ש, יונתי). — ומצוי בסהמ"א: או מפני שהיה מס שלה מרובה או לפי שהיציאה היתה יתירה על השבח (רגמ"ה ערכ' כז.). לפרוע מס הקרקע למלך (רש"י בתוב' מד.). רשות יש למלך ליתן מס על העם לצרכיו או לצורך המלחמות (רמב"ם מלכ' ד א). מלך ששׂם מס על בני העיר או על כל איש ואיש דבר קצוב משנה לשנה או על שדה ושדה דבר קצוב (הוא, גזלה ואבדה ה יב). המס שעל ראש האדם אינו מוטל אלא האדם עצמו לפיכך אם מכרו שדהו בשביל מס הראש ה"ז גזל (טור חו"מ שסט א). — והשתמשו קצת הסופרים במ"ר מַסִּיּוֹת שלא כדין: ומאחר שיבנו היהודים ירושלם ובית המקדש עוד לא ישתעבדו לך ולא יתנו לך אלו המסיות (פי' עזרא לר' סעדיה, מהד' מתיוס). ומנות ומסיות ונכסים היו נותנים להם (שם). — ובענין ההטלות שהקהל מטיל על כל אחד מהיחידים: ועכשיו נתעוררו קצת ממנהיגי הקהל הממונים על גביית המסים והוצאות העיר ותובעין לגבאי ההקדשות שיפרעו מאותם נכסים מס והוצאות כמו משאר נכסי יחידי הקהל (שו"ת ר"נ גירונדי ב). שכבר נהגו כל הקהלות בגביית המסין וכו' (שם י). כי בימי קדם עד שנת שע"ג נהגו שלא לפרוע מס על שום נכסי חוץ (שו"ת פרי הארץ, חו"מ י). טוב וישר הוא שבוררין בוררים למנות ש"צ על פי רוב פורעי המס שביניהם (הלבוש או"ח נג כ).

מ"ס, — ר"ת: מסכת סופרים.

מֵסַב[1], — א) תה"פ, כמו סָבִיב, ringsum; autour; round about: ואת כל קירות הבית מֵסַב קלע פתוחי מקלעות כרובים ותמרת (מ"א ו כט). — ב) ש"ז, בכנ' מְסִבּוֹ, סמי' לכיס מְסִבֵּי, בכנ' מְסִבֶּיהָ, מֵסַב העיר וכדומ', מה שסביב לה, סביבותיה, Umgebung; alentour; environs: ויקטר בבמות בערי יהודה וּמְסִבֵּי ירושלם (מ"ב כג ה).—ג) כמו *הֵסֵב, ישיבה בהסב אל השלחן[2], Tafelrunde; Table ronde; Round Table: עד שהמלך בִּמְסִבּוֹ נרדי נתן ריחו (שה"ש א יב). ראש מְסִבָּי[3] עמל שפתימו יכסומו (תהל' קמ י).—ובתו"מ: לבסילקי גדולה שמליאה בני אדם שהמלך יושב במסיבו וכל העם שטוהין לפניו (ר' שמואל בר"נ, מד"ר אסת', בשנת שלש). —ובסהמ"א: וישאו את מטת המלך וכו' ועטרת זהב בראשו ועליה כתר מלכות ומקלו בימינו והוא יושב במסבו על המטה כאשר בהיותו בחיים (יוסיפון, שנא). ויקרא אל העבד שנית ויגער בו ויקם אליו להכותו ממסיבו ויחנן אליו קולו ולא האמין בו כי שבע תועבות בלבו (ר"י בן זבארה, ספר שעשוע' ד). ונשב איש במסבו ויתן לפנינו להם מצות אשר אין חפץ בו (שם ח). — ואמר המשורר: הנה בחזק יבוא ובידו כוס המריו, צורר זרע אוהבו להשקות עם כל כמריו, ישיב בנו למסבו וישמור את משמריו (ר"י הלוי, ילדה נור). מי זה אשר מחציתו מבני שם וחציו מבני חם ובו שחרו וגם ערבו, פעם ינשק ידי מלכו כעבד ופעם קם וישב עלי כסאו ובמסבו (ראב"ע, חידה, גגר). לחורש באבו, בגן למסבו, וכל עץ אשר בו, הדרו מקנאים (רמב"ע, לאנשי לבבות, כ"י בודלי'). רפא נא מהלת לבי, בשובך עמי למסבי, וראה כי חפצי ואבי, אבי לשכון במסבך (ר"י נג'ארה, יונרי). — ובהרחבה, בכלל ישיבת חבורת אנשים לסעודה: ודוקא בבית המדרש וכו' אבל במסיב אחד מברך לכולם (תשו' הגאונ', גני', הוצא' גנזבורג 262).—ובהשאלה,

---

1) מן סבב, עי"ש. — 2) כבר העיר רד"ק ואמר: כי לפי שהיתה ישיבתם ואכילתם ושתיתם במסיבה שהיתה דרכם לישב על המאכל והמשתה סביב סביב ובעת אכילתם ושתיתם היו נסמכים אל צד שמאלם דרך חשיבות קראו גם לסמיכה הסיבה. — 3) כך הנוסחה המסורה, ופרשו הקדמונים ורוב החדשים במשמ' הסב השלחן, אך המליצה קשה. וקצת החדשים החליטו כ,

כנוי לשלחן המסב: מֵסַב[1]) כרקיע ומזרקיו ככוכבים בכפי סובאים זרהו (רמב״ע, הִם קדחו אוריו, כ״י בודלי׳). — *בּלשון שחצני ירושלם, כנוי לאִשָּׁה כשהיא נבעלת: אנשי ירושלם אנשי שחץ היו אדם אומר לחבירו במה סעדת[2]) היום וכו׳ במסב רחב או במסב קצר (רב, שבת סג.).

•מִסְבָּאָה[3]), ש״נ, מ״ר מִסְבָּאוֹת, — בית שבאים שם לשתות יין, (Wein-) Schenke; taverne, tavern, נהוג בדבור העברי בא״י וכבר השתמשו בו בספרות החדשה ובהעתונים.

מְסִבָּה, ש״נ, מ״ר מְסִבּוֹת, — א) תה״פ, פָּעַל מְסִבּוֹת, כמו סביב, בְּסִבּוּב: אף ברי יטריח עב יפיץ ענן אורו והוא מְסִבּוֹת[4]) מתהפך בתהבולתו לפעלם כל אשר יצום על פני תבל ארצה (איוב לז יא־יב). — ב) *כמו לוּל[5]), כעין מדרגות בנויות בסבוב: ומסיבה היתה עולה מקרן מזרחית צפונית לקרן צפונית מערבית שבה היו עולים לגגות התאים היה עולה במסיבה ופניו למערב (מדות ד ה). לשכת המדיחין ששם היו מדיחין קרבי הקדשים ומשם מסיבה עולה לגג בית הפרוה (שם ה ג). יוצא והולך לו במסיבה ההולכת תחת הבירה והנרות דולקין מכאן ומכאן עד שהוא מגיע לבית הטבילה (שם א ח, תמיד א א). — ג) *בענין סבוב והקפת גרמי השמים: ויש להם דעת אחרת בנקודות הרקיע המיושבת אשר עליהם סמך ההקפה הנקרא קוטב הרקיע ואומרים שיש להם מסבה והזרה על דרך רחוקה וקשה לפרש בכאן (ר״א בר״ח הנשיא, ספ׳ העבור ג א). שע״י מסיבת השמים ונסיעתו בכוכבים הן היום והלילה ניכרים ונבדלים זה מזה (ר״י ברזלי, יסוד עולם ב יז). שאז הגיעה החמה לתכלית מה שהעתיק בה הרקיע והורידה מטה מטה תחת האדמה עפ״י המסיבה היומית (שם). ומיד הוא (הירח) שוקע לו ובא אחרי החמה להתגלגל כמוה ברקיע שמתחת על פי המסיבה המערבית (מ׳ אלדבי, ש״א ב). מסבות ההפוך הן שתי מסבות היומי אחת בצפון משוה היום וכו׳ והשנית בדרום משוה היום (מוסדות תבל כ). — ואמר המשורר: ושם קָבה במסבה ותלה בתוכה אדמה, ותעמוד לא על יסוד אבל תלויה על בלימה (ר״י הלוי, יהו לשון). גלילים וכוכביהם ירוצון ובשמיני חקוקים באין מרוץ גדודי חילותיו, ועולים במתכנתם ורצים במשמרתם עלי קו והעגול נכונות מסבותיו (ראב״ע, בשם אל). כי כל הישוב חצי ששית הארץ באמונה, וכלה כנקודה אל המסבה אשר עליה נתונה, ואף כי המסבה העליונה (הוא, הקדי׳ א׳ לפי׳ עה״ת). — ובכלל הקפה: תקופת השנה שהיא בחזרת השנה הבאה וכו׳ לשון מסיבה והקפה (רש״י שמות לד כב). — ואמר המשורר: תרקד הצביה במסבה ועל לבה כרמוני שלחים, ותקל את פעמיה כאלו תהלך בם עלי צורי שלחים (רמב״ע, תרשיש ב קז). — ד) *מְסִבּוֹת הזמן, הענינים: הזמן רב מסבות, יהפך לבקרים, לתמורות ארבות, לחליפות שערים (ר״י הלוי, ים אלוכה). האנשים אשר נאצל עליהם מרוח החכמה, עלו למרום השכלה והמומה, ובאו להיכל הדעת פנימה, וחקרו המסתרים, וירדו לעמק אמתת הדברים, לדעת תהפוכות הזמן ותולדותיו, והשכילו תוצאותיו ומסבותיו (רש״ט פלקירא, ספר׳ אגרי סיגון). ואנו אין לנו בחקרי קדמוניות רק השערות קרובות ומתאימות עם מהלך השכל ומהלך מסבות הזמנים והליפותיהם (שי״ר, תבוני למבינים, תבונה, 195). ואחרי אשר במסבות הזמן הזה הדרך הנרצה להמו״מ מעירנו לצרפת הולך דרך עיר מע״ל וכו׳ (מה״ג, קרית ספר א). במסבות האלה עברה מהלה על נפש מלמדי הנזכר (הוא, אביעזר ו, דביר א). — ובמשמ׳ סִבָּה: כי משקל החזק הנמצא כתוב בלשון גלוי הוא ומן גלה יאמר גליתי כמו צויתי מן צוה וכל מסבות חזק ורפה תבין מהלוך לשון הקדש ומן המקראות (ר״ת, הכרע׳ על דונש 39). — *וכמו מֵסַב, במשמ׳ ישיבת חבורה בסעודה: אבל ושתה יותר מצרכו והקיא ושינף את בני המסיבה נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו לאחר פלטרין (ספרי דברי מג). מפני שסתם מסבת כותים לעבודת כוכבים היא (רב, ברכי נב:). בישיבה הלך אחר חכמה במסיבה הלך אחר זקנה (רי אמי, ב״ב קכ.). נר הדלוק במסיבה אם רוב עובדי כוכבים מותר להשתמש לאורה (שבת קכב.). — ובסהמ״א: לעשרה בני אדם שבאו למסבה אחת אחד הביא דגים גדולים השני הביא דגים קטנים וכו׳ (תד״א יח). ואם יפצירו בך לאכול סור מתוך המסבה וינוח לך (ב״ז, הלכ׳ ספר ב״ס לא כה). אם רב המסבה

הנסחה משבשת והגיהו הגהות מתחלפות. — [1]) כך מנֻקד בכ״י. — [2]) ואמר רב חסדא שם: וכולן לזנות.

[3]) מן סבא.

[4]) התחבטו המפרשים בפרוש כתוב זה לפי נוסחה המסורה ולא מצאו דבר נכון. קצת החדשים הגיהו בו הגהות מתחלפות. — [5]) ובלולים יעלו מתֻרגם: ובמסבתא.

בשומות אל תתרומם (שם נ״ב ה). — ואמר הפיטן: אגגי עת בואו למשתה מסבה, פיה פתחה בחכמה אהובה נדיבה (סליחי׳ תענ׳ אסת׳, אגגי). — והמשורר אמר: לכן מהרו לשתות במסבה, כי היום קצר והמלאכה מרובה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ה). — וגם לא בסעודה: ואין מנהג רע ומכוער ממנהג שלכם וכו׳ שמתקהלים ויושבים זקני ישראל במסיבה וכותב אבי כלה בגדים מאה מנה במאה וחמשים וכו׳ (תשו׳ הגאו׳, גנזי, הוצא׳ גנזבורג 77). שם ימצאו רעים ומיודעים אוהבים וכו׳ להסבם עמם במסבת תפארת ויקר (ד׳ כוסות, כוס ביד ס׳ ז). שבתך ודברך במסבת בית חבר מבשך אוצר כל המדה וחפץ (יל״ג, הנה).— ובמשמ׳ מקום ישיבה של מְסִבָּה, של חבורת בני אדם בבית הכנסת וכיוצא בזה: מסבה אחת של בית הכנסת שיש לה חמשה מקומות וצד אחד של המסבה סמוך להיכל ובכותל ההיכל עצמו היו מקומות והיה דיוה בין אותן המקומות לראש המסבה ועכשיו בא אותו שהיה יושב בראש המסבה והסיר הדף של ראש המסבה ושמו אצל המקומות שהיו בכותל ההיכל והאריך את המסבה שיעור מקום אחד ויש עתה במסבה שיעור ששה מקומות ומתרעם שכנו הסמוך לו במושב המסבה ואומר מתחלה היה מקומו שני למסבה והוא שוה מאה זהובים ועתה נעשה שלישי ואינו שוה אלא המשים זהובים (פו״ת הלח״כ ה ז).

*מְסִבָּה, ש״ז, מ״ר מְסִבִּים, — כל אחד מהיושבים במְסִבָּה אל השלחן: אין המסובין רשאין לאכול כלום עד שיטעום הבוצע (רב, ברכ׳ מז.). רוב מסובין של לאה היו (ר״א בר כהנא, מד״ר ברא״ש עא). עשה סעודה והושיב אותו האיש בראש של מסובין (ר׳ לוי, שם ויקר׳ כז). עמד אחד מן המסובין וקלל את השושבין (שם במד׳ יח). המתין אביו עם המסובין ושהה ולא בא (תנחומ׳ שמיני ב).—ואמר המשורר: וכי אקרא למודעי לאכלה והנם יושבים ראש המְסִבִּים (רחב״ע, למי אנוס לעזרה).

*מְסַבָּךְ, ש״ז, — התיכת מקל שבלטים ממנו עקרי ענפים: ובפתח העזרה היה מתוקן קלל של חטאת ומביאים זכר של רחלים וקושרים חבל בין קרניו וקושרים מקל ומסבך[1]) בראשו של חבל וזורקו לתוך הקלל ומכה את הזכר ונרתע לאחוריו ונוטל ומקדש כדי שיראה על פני המים (פרה ג ג).

[1]) בקצת ספרים: או מסבך.

·מַסְגָּד[1]), ש״ז, מ״ר מַסְגָּדִים, — בית התפלה בפרט של המשלמים: סביב לבתי מסגד הישמעאלים ולמנהרות (טעלבב, ממזרים 1). טור ארוך ומבולבל של בתים צהובים אמוצים עם גגים שטוחים וביניהם ישאו ראשיהם בתי מסגד ומנהרות גבוהות וקצת תמרים ושקמים (שם 38).

·מַסְגָּל, ש״ז, — כמו סגולה, כעין ענק על הצואר: בנועם בת נתגל, כמו כן על גל, ותעשם לך מסגל, וקשרם על גרגרים (ר״ת על דוגם, אני אדרם).

מַסְגֵּר[2]), ש״ז, — א) כעין מנעול לסגור בו דבר, ובהרחבה מקום שיסגרו שם אסירים, Gefängnis prison: ואספו אספה אסיר על בור וסגרו על מַסְגֵּר ומרב ימים יפקדו (ישע׳ כד כב). להוציא מִמַּסְגֵּר אסיר מבית כלא ישבי חשך (שם מב ז). הוציאה מִמַּסְגֵּר נפשי להודות את שמך (תהל׳ קמב ח).—ואמר הפיטן: חנוניך הלץ ממסגרים, זמרה נגעים וקול גרים (ר״א קליר, תפ׳ טל, אלים). אל חי מוציאך ממצרים עיר מסגרי, הוא יוציאך מתחת יד אח אכזרי (ר״י נג׳ארה, יעלת יקר). — ב) כנוי לכִתָּה מכתות העם בירושלם לפנים[3]): והגלה את כל ירושלם ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל עשרה אלפים גולה וכל החרש וְהַמַּסְגֵּר[4]) לא נשאר זולת דלת עם הארץ וכו׳ ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים והחרש וְהַמַּסְגֵּר[4]) אלף הכל גבורים

[1]) מן סגד, עי״ש. בערב׳ משגד a).

[2]) מן סגר, עי״ש. ואמר ריב״ג: להוציא ממסגר אסיר אשמ ללשג׳נ, ע״כ, ובעברי: שם לבית הסהר. — [3]) עי׳ הערה לקמן.—[4]) לא נתברר בודאות מהותו של המסגר. השבעים תרגמו במשמ׳ סוגרים, אך לא נתברר מהות הסגירה. יונתן תרגם תרעיא, ר״ל שוערים, אך קשה להשב שהשוערים היו כתה מיוחדה והשובה שהיה להם שם מיוחד ונחשבו בפני עצמם. חכמי התלמוד דרשו שהם ת״ח: כיון שסוגרין בהלכה שוב אין פותחין (סנה׳ לח.). ריב״ג אמר: ומנ הד׳א אלמעני ענדי החרש והמסגר יריד רושא׳ אלג׳נד אלד׳ינ יקומונ באלחרב, ע״כ, ובעבר׳: ומזה הענין (של זהב סגור במשמ׳ השוב) החרש והמסגר ירצה ראשי החיל אשר ינהגו הצבא במלחמה. ורד״ק מחבר שני ענינים יחד, וז״ל: ואפשר שיהיה מהענין הזה (מענין זהב סגור במשמ׳ מְזֻקק ומטהר) החרש והמסגר ר״ל האנשים הגדולים והחשובים וכן יקרא להשוב מכלי המלחמה סגור כמו שאמר והרק חנית וסגור לקראת רדפי, ע״כ, ויש לחשב שרצה אולי בזה כי הכונה במסגר

a) مسجد

עשי מלחמה (מ״ב כד יד-יז). אחרי הגלות נבוכדראצר מלך בבל את יכניהו בן יהויקים מלך יהודה ואת שרי יהודה ואת החרש ואת המסגר מירושלם (ירמ׳ כד א). — ואמר המליץ: כי העולם הזה כדמות מסגר, ובו החרש והמסגר כגר (רס״ט פלקירה, גרי סיגון 9). — ג) *במשמ׳ העקרית, נרדף עם מנעול[1]: כגון בשר ודם שהכניס בהמתו לדיר ונעל המסגר בפניה כדי שלא תצא והרעה את התבואה (מד״ר שמות יח). — ובסהמ״א: אנך פתר נפין, ולי אין בו חפץ, ולו בן שם קפין, לפיו במסגרים (דונש, לדורש החכמות). בעל הבור ובעל הבית עושין מסגר כל אחד לעצמו על פי הבאר וכל אחד מפתח מסגר שלו בידו (ערוך, ערך פתחם). וסוגרים הדלת והותמים המסגר (ספר הקנה ענ:). — ד) *בנין מיוחד יסגרו בו החיות, בפרט המוכנות למלחמה עם אנשים: ויבן (הורדוס) מסגר אשר להיות ויתן בתוך המסגר אריות ונמרים וזאבים והזירים (יוסיפון, פרק נה).

מִסְגֶּרֶת, ש״נ, בכנ׳ מִסְגַּרְתּוֹ, מ״ר מִסְגְּרוֹת, מִסְגֶּרֶת, בכנ׳ מִסְגְּרֹתָם, מִסְגְּרֹתֵיהֶם. — א) כעין מלבן מחבר כרעי השלחן וכיוצא בזה: ועשית שלחן עצי שטים אמתים ארכו וכו׳ ועשית לו מִסְגֶּרֶת טפח סביב ועשית זר זהב לְמִסְגַּרְתּוֹ סביב ועשית לו ארבע טבעת זהב ונתת את הטבעת על ארבע הפאת אשר לארבע רגליו לעמת המסגרת תהיין הטבעת (שמות כה כג-כז). ויעש את השלחן וכו׳ ויעש לו מסגרת טפח סביב ויעש זר זהב לְמִסְגַּרְתּוֹ סביב (שם לז י-יב). וזה מעשה המכונה מִסְגְּרֹת להם וּמִסְגְּרֹת בין השלבים ועל המסגרות אשר בין השלבים אריות בקר וכרובים וכו׳ וּמִסְגְּרֹתֵיהֶם מרבעות לא עגלות וארבעת האופנים למתחת לַמִּסְגְּרוֹת וידות האופנים במכונה (מ״א ז כח-לג). ועל ראש המכונה ידתיה וּמִסְגְּרֹתֶיהָ ממנה ויפתח על הלחת וכו׳ וּמִסְגְּרֹתֶיהָ כרובים אריות ותמרות (שם לס-לו). ויקצץ המלך אחז את המסגרות המכנות (מ״ב טז-יז). — ואמר המשורר: אשים סביבו (של השיר) תוכחות מוסר אף זר זהב שכל למסגרתו (עמנ׳ הרומי, מפתח בכנור, JQR April 1915, 534). — והשתמשו בסהמ״א במשמ׳ זו: והן כמין מסגרות שסוגרין בעד הקרשים מכל הצד (כ״ת שבת לה:). מבלא שאין לה לבזוז, מסגרת ושפה סביב לה וירדה פת לתוכה מן התנור (רש״י פסח׳ מח:). — ב) כמו מסגר משמ׳ א׳: בני נכר יבלו ויחגרו מִמִּסְגְּרוֹתָם[1] (ש״ב כב מו). ילחכו עפר כנחש כזחלי ארץ ירגזו מִמִּסְגְּרֹתֵיהֶם (מיכ׳ ז יז). — ואמר המשורר: ותיק עונה עתרות, ונמצא מאד עזרה בצרות, דלה איומה מבור וּמסגרות (ר״י הלוי, אדיר סוכן מרומים). — ג) *כמו מַסְגֵּר במשמ׳ מנעול: ויקר מקרה שנגנבו הרמונים לפי שאשת שמעון הלכה מהבית והקהל טוענים שפשע שמעון בשמירתם אחר שלא שם אותם בארגז ולא בתבה במסגרת כדין בגדי משי וכו׳ ומה שטענו הקהל שלא שם הרמונים בארגז או בתבה עם מסגרת השיב כי סגירת הדלת של הבית תספיק (שו״ת לחם רב קפו).

מַסָּד[2]**,** ש״ז, — חלק התחתון של הבנין, Grundbau, fondement; foundation: כל אלה אבנים יקרת וכו׳ מבית ומחוץ וּמִמַּסָּד[3] עד הטפחות (מ״א ז ט).

***מִסְדָּר,** ש״ז, — כמו סֵדֶר: מקום מערכת המלחמה ומסדרי קרב מקום הנורא שם יתנו צדקות ה׳ (מנחם, מחבר׳ תן). הוא אשר ערך ערכו וקצב קצבו סדר מסדרו (בכורי העתים תקפ״ב 112). מסדר בית שכנד לא תספר ולא תתחקה על דרכו (כ״ז, תרג׳ כ״ס יט יג).

מִסְדְּרוֹן[4]**,** ש״ז, ועם ה המקום מִסְדְּרוֹנָה, — חדר חיצון שלפני פתח החדרים הפנימיים, Vorzimmer

מזינים בסגורים, אך נראה יותר כי משמ׳ מסגר היא דומה להרש ולא לובש זין מיוחד. גזנ׳ (Thes.) פרש במשמ׳ עושה מנעולים, מן סגר, ואחריו נמשכו רב החדשים ומתרגמים בגרמנ׳ Schlosser, וכן בן זאב: שלאססער-מייסטער. אך כבר עררו ע״ז קצת החדשים בטענה נכונה שאין שום יסוד לחשב כי היו אצל היהודים בימים ההם אומנים מיוחדים לכלי זה, שהיה עוד פשוט בתכלית הפשיטות, עד שהיה להם אפילו שם מיוחד, ואפילו אם נניח שהכונה היא יותר קצת כללית אין לזה יסוד. Hitzig סבר כי זו מלה מרכבת מס-גר. Ew. עושי מכונות מלחמה בכלל. אך כל אלה השערות שאין להן יסוד. —

[1]) כך בארמ׳: גדישים בשדה ככלים בבית א״ר יוסי בי ר׳ בון תיפתר בההיא דאית לה מסגר (ירוש׳ ב״ק ס ה).

[1]) בתהל׳ (יח מו): ויחרגו ממסגרותיהם.

[2]) כמו מַדָּע מן ידע, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) פרשו הקדמונים וגם רב החדשים כמו יסוד. ואעפ״י שקשה למה השתמש כאן במלה זו במקום המלה יסוד הרגילה, ועוד שמת״י שתרגם משכללן נראה שהוא ראה בה פֹעל, ונראה שהוא קרא מְיַסֵּד כמו בפסוק שאחרי זה, שתרגם כמו״כ משכלל. — אעפי״כ יש למלה זו זכות מלה בלשון עפ״י דעת כל קדמונינו, ואפשר ליחדו למשג מיוחד, אולי להלק התחתון של הבנין הבנוי על אבני היסוד.

[4]) לא נתברר בודאות מאיזה שרש נגזר שם זה

antichambre; anteroom; vestibule: ויצא אהוד (מחדר עלית עגלון) המסדרונה ויסגר דלתות העליה בעדו ונעל (שפט׳ ג כג).— ומ״ל: הן היא נסגרה בחדרים שבעה, ושני מנעולים כל דלת יסגרו, ובמסדרונות סריסים ישמרו, צאתה ובואה ארחה גם רבעה (יל״ג, שביה בת ציון).

מסה[1], ממנו מַסָּה.

מָסָה, קל לא נמצא במקרא.

— הִפע׳, הִמְסָה, אַמְסֶה, יַמְסֵם, וַתֶּמֶס, — הִמְסָה קֶרַח וכדומ׳, עשה שיִמַּס: משליך קרחו כפתים לפני קרתו מי יעמד ישלח דברו וְיַמְסֵם ישב רוחו יזלו מים (תהל׳ קמז יז־יח).—ובסהמ״א: והזיעות הנמסות באש ימסה אותן לבדיהן וימצה אותן במכבר הנחשת על השמנים (שבתי דונולו, ספ׳ המרקחׄ׳ יח). — ובמליצה, הִמְסָה את מטתו וכדומ׳, הרטיבה בדמעותיו: יגעתי באנחתי אשחה בכל לילה מטתי בדמעתי ערשי אַמְסֶה (תהל׳ ו ז).—ואמר הפיטן: שימה דמעתי בנאדך ערש ממסה, עוז לי בך מעוז ומחסה (אליהו בר״ש, אקרא בשמך, סליח׳ יום ג). — ־ואת הנבלים, הֵפֵר: פועל אותות ומסות, שחק עליהם לנסות, איך נבליהם להמסות, כל אשר יזמו לעשות (מנחם בר״מ, אין מושיע, שבת ב חנכה). —־ואת הלב: ונעו מלפניך אשרים וחמנים, ולב מצרים הממסית בדביונים, במכות גדולות וחליים נאמנים (אמץ גבורותיך, יוצר אחרון פסח). — ־ובמשמ׳ הבהיל אותו: ובאימתו לב הכפירים ימסה, והחכמה תחת כנפיו תחסה (ר״י חריזי, תחכמ׳ א). — ־ובמשמ׳ הֵרֵך אותו, הטהו לאהבה: ומני סלע, הררי סלע, יזל פלג, מימי שלג, אך לב יונתי, לא רִכֵּך עודנו, ורשפי אש אהבתי, לא יוכלו המסנו (יעקב אייכנבי, האביב, ציון ב 161).—־והִמְסָה את הקצף הֵשֵׁךְ אותו: עם אל מלך יושב על רחמים כסא, רוחי חסד ישב במעיל פאר נכסה, קצף עם אף ימסה, סדר שלש עשר (כנף רננים, פזמ׳, שרץ נפש חיה). — וְהִמְסָה הָעָשׁ בֶּגֶד וכדומ׳, נקרז ועשהו כמו אבק, ובמליצה: בתוכחות על עון יסרת איש וַתֶּמֶס כעש חמודו (תהל׳ לט יב).— המסיו, עי׳ מַסֵּי.

— קל, ־מָסָה, יִמְסֶה, — מָסָה הלֵב, נמס מרב צער: זה יספוד בחיל ובקיר[1] לב יִמְסֶה, נין אהרן איך לשפחה יהי נושא (ר׳ יהודה, קינה, ואת נוי).

— נִפע׳, ־נִמְסֶה, נִמְסִים,—כמו נָמֵס: וגם יועיל לבשר השינים הנמסה להמריק בו (אסף הרופא, כ״י 71). יקח הרופא את הסמים וכו׳ וישימם במעט מעט בסיר אשר יהיה שם הזפת ורטיני והלבנה וטורבינטינא ודונג הנימסים והנמצים ויערבם ויבללם היטב יחדו מחוץ לגחלים וכו׳ אך נאה לבללם עם הנימסים מחוץ לאש עד אשר יתקררו ויקפאו (שבתי דונולו, ספ׳ המרקח׳ יד).

—פִע׳, ־מִסֵּה, מַסֵּה,—מַסֵּה ערשך בדמעות, כמו הַמְסֵה: לעד פשעיך כסה, ערשך בדמעתך מסה (ספ׳ המוסר יט, כ״י תימני׳).

— הִתפ׳, ־הִתְמַסֵּה, יִתְמַסּוּ, — כמו נמס: ישים הרופא את הזיעה במחבת וכו׳ ויתן המחבת על הגחלים וירתיח עד שיתמסה הזיעה ויבלול עם השמן וימרוס היטב וכשיתמסה להיות כמו דבש אז תוסף על הזיעה מן הדבש הנרתח (שבתי דונולו, ספ׳ המרקח׳ יא). ישחוק תחילה הדק את הבשמים והזיעות וכו׳ בסיר יחדו על האש בגחלים ויתמסו (שם יד).

זמה משקלו. רוב הקדמונים והחדשים סברים כי שרשו הוא סדר, ומשקלו מפעלון. אך זה קצת דחוק, כי מציאות משקל זה בלשון בזמן הקדום אינה ודאית, וגם סבת גזרת שם זה מן סדר מפקפקת. השבעים תרגמו προσταδα, חדר חיצון, ולג׳ posticum, חדר צדדי. יונת׳ אכסדרא. כל זה אינו אומר לנו כלום מדוע נקרא מסדרון מן סדר. ריב״ג: ומנ הד׳א אלמעני ענדי ויצא אהוד המסדרונה כאנה מוצ׳ע תצאפ אלרג׳אל באלג׳לוש פי קצר אלשלטאנ, ע״כ, ובעברי׳: ומן הענין הזה (מענין סֵדֶר) אצלי ויצא אהוד המסדרונה כאלו הוא מקום יסתדרו האנשים בו בישיבה בהיכל המלכות. והביא דעת זו גם רד״ק בפרושו וז״ל: וי״מ הפרשדונה מקום ישיבת הפרשים והמסדרונה מקום ישיבת העם הבאים אל המלך והמקום עשוי סדרים סדרים לשבת שם. ע״כ. וכמו״כ בהשרשים: ואמר בו התרגום לאכסדרה וכן הוא כי האכסדרה מסודרת ונערכת ספסלים וכסאות לישיבת האנשים. ע״כ. אבל דחוק הוא לומר כי ע״ש זה נקרא כך חדר מן החדרים, וגם לדעת החדשים שאמרו כי הוא ע״ש שורות עמודים שהיו בחדר זה אין שום יסוד מדעי. בלשון הערבי׳ הקדומה יש שם מיוחד לחדר שהוא לפני החדרים, והוא בהו [a]), ופרוש מלה זו היא גם חזה. עכ״פ מזה אנו רואים כי היה כבר לפנים באחת הלשונות השמיות שם מיוחד לחדר שלפני החדרים, ואולם מקור השם מסדרון עוד לא נתבאר היטב.

[1]) קרוב להשרש מסס, בארמ׳ יהוד׳ מסא.

[1]) בספר קינות של הספרדים: זה יספוד ביקוד לבב יִמְסֶה.

---

[a]) بهو.

א. מַסָּה, ש״נ, מ״ר מַסּוֹת, מַסַּת. — נסיון, פעולה שעל ידה ינסה אדם. Versuch; épreuve; test: או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי בְּמַסֹּת באֹתֹת ובמופתים (דבר׳ ד לד). הַמַּסֹּת הגדלת אשר ראו עיניך והאתת והמפתים (שם ז יט). — ובסהמ״א: על כן בעבור נפשו לא יצרך לנסות, אבל בגלל בני האדם צריכים מסות, למען ידעו כי לא אנס אברהם להתנסות (רסע״ג, תשו׳ על חוי הבלכי ג 63). קנית אוהב במסה[1] קנהו ואל תאמר לבטח עליו (הוה, כגוף סעלכי מספ׳ הגלוי, כשם כ״ס). — ואמר המשורר: עמד במסת יחידו, ובמצות אלהיו עקדו, וירא מרחוק את כבודו, כעין החשמל מתוך האש (ר״י הלוי, אל נעלם). — והתחילו להשתמש במלה זו בזמן החדש במשמ׳ חִבּוּר, מעשה ידי סופר המנסה את כחו במקצוע מן המקצועות, Aufsatz (liter.); essai; essay.

ב. מַסָּה[2], ש״נ, סמי׳ מַסַּת, — אֲבֵדָה וכליון, Untergang; destruction: אם שוט ימית פתאם לְמַסַּת[3] נקים ילעג (איוב ט כג). — ואמר המשורר: זדו מתי האהבה או שגו, או אם למסת כואבים ילעגו (רמב״ע, דיואן ל, כ״י בודלי).

מִסָּה[4], ש״נ, סמי׳ מִסַּת, — כַּמּוּת, הרבה או מעט מהדבר, Mass; mesure; measure: ועשית חג שבעות ליי׳ אלהיך מִסַּת נדבת ידך אשר תתן כאשר יברכך יי׳ אלהיך (דבר׳ יו י).

*מָסוֹ[5], ש״ז, — דבר ימצא בְּקֵבַת הטלאים כשהם עוד יונקים וסגולתו להקפיא את החלב, Lab; présure; rennet: משל לחלב שהיה נתון בקערה עד שלא תרד לתוכו טיפה אחת של מסו הוא מרפף כיון שירדה לתוכו טיפה אחת של מסו מיד הוא קופה ועומד כך עמודי שמים וכו׳ עמדו שמים ניתן בהם את המסו (ר׳ יצחק, מד״ר כבהע׳ ד). לחלב שנתון בקערה אם נותן לתוכו מסו נקפא ועומד ואם לאו הולך רופף (שם ויקר׳ יד). — ובסהמ״א: ומיד לשעה נחבץ אותו החלב כאלו נתן לתוכו המסו[1] (הרוקח, סי׳ רנא).

מַסְוֶה[2], ש״ז, — א) דבר יכסו בו הפנים, Schleier; voile; veil: וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו ויקרא אלהם משה וכו׳ ויכל משה מדבר אתם ויתן על פניו מַסְוֶה[3] ובבא משה לפני יי׳ לדבר אתו יסיר את הַמַּסְוֶה עד צאתו וכו׳ והשיב משה את הַמַּסְוֶה על פניו (שמות לד ל-לה). — ובסהמ״א: נימי הכיפה של ראש והמסוה שמניחין הערביים על פניהם (רמב״ם, כלים כח ג). — ואמר המשורר: נאוה לך עפרה נוה אורה שבעתים, החפירה לולי מסוה כל כוכבי שמים (ר״י בן צדיק, שור אם קרעה, כ״י, JQR July 1913, 87). יום באה עפרת היופי אלי בצעיף החן צמה, נמתי לה הסירי מסוך מפניך יפה תמה, ותסר מסוה ואחזה לחיה ספיר בו אחלמה (ר״מ דרעי, יום באה, לקו״ק פד). — ומ״ר: אפר מיני מסוות וכסות הם המכסים את הראש ואת הפנים זולתי העינים (מנחם, מחבר׳ אפר). — ובהשאלה: אבל צריך להתבייש מבני אדם ולשום על פניו מסוה הבושת (ר״י א״ת, תקון מדה״נ לרסב״ג, בושת). מסוה צבעים מעלי שער הסר ומשכית השקרים גל, כי אחרי שיבה בתבל אין חלק והתעתד לך אל גל (רמב״ע, הרשים ה י). מסוה כלמה אוהבי הסר ונטה לעפרת חן וקול ענות (שם ג לה). בכל חליפות הזמן פני בלי מסוה לנגד קר וחם הוקעתי, עד כי למשחית נהפך הודי וגם התנכרו פני ולא נודעתי (הוה, פתאם יעורו, כ״י בודלי). ונגלו פני השחקים ממסוה האבקים, ונפלו לארץ כמה הרים גבוהים ועמודים חזקים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ז). ועלו ענני אבקים, וכסו פני השחקים, ונסתרו אפי׳ המאורים, במסוה הקיטורים (שם). וגם בני אחיו הגונים

---

1) בנוסח׳ ב״ס (גנז׳ ו ז) בניסיון.

2) עי׳ הערה לקמן. — 3) ת״י: כד מתמסמסין זכאין, ע״כ, מלשון נמס והיה לאין. וכך הקדמונ׳ וגם רב החדשים, אך קצת החדשים אומרים כי זה דחוק, ומגיהים הגהות מתחלפות.

4) בארמ׳ מִסַּת, וכן בסורית. תרגום די מחסורו: כמסת חסרוניה. כדי ארבה: כמיסת גובא. ולא נתברר מקור המלה, ריב״ג הביאה בשרש מסס, אך לא אמר איך נסתעפה מלה זו במשמ׳ זו. ראב״ע אמר כי נגזרה מן נס. רד״ק כמו ריב״ג, בשרש מסס, אך לא באר כלום.

5) משקל דִּיו, שְׁבוֹ, תְּאוֹ. בסור׳ מסתא, מן מְסָא, הפך החלב לגבינה. ובערב׳ ההמונ׳ משוה a). מוספ׳ וכן לוי וכן קרויס גזרו מלה זו מיונ׳ ורומ׳, אך כבר גזר אותה המעריך מערב׳, וכבר העיר ע״ז לֵו בהערותיו לקרויס. ואולי נזכרה מלה זו בתוספתה (פסח׳ ג ג), עי׳ ערך מסות. — 1) בנוסח׳ הדפוס המסן. אך אין ספק בדבר שהוא שבוש, וצריך להיות המסו.

2) עי׳ שרש סוה. — 3) בעצם משמ׳ מלה זו אין ספק כי הענין מעיד עליה. ת״א: בית אפי, וכן

a) مسوة

במעשיהם, ומסוה הענוה על פניהם (שם מו).—ב) *חלק מהמעדר, ולא נתברר מהותו: העין שבמעצד והעין שבמחרישה והמסוה[1]) שבמעדר בזמן שהן קבועין חיבור לטומאה (תוספת׳ כלי׳ ב״ב א ז).

***מַסּוֹי**, ש״ז, — כמו משא: אין מקום בא״י עושה מסוי של צימוקים (ירוש׳ דמאי ב א). היה עליו מסוי[2]) של ארבע קבים (שם ברכ׳ ב ה). הכתף אעפ״י שהמסוי[2]) על כתיפו (שם).

א.מְסוּכָה[3]), ש״נ, סמי׳ מְסוּכַת, — סיג מקוצים וכדומ׳ סביב לגן וכדומ׳, Hecke; haie; hedge: טובם כחדק ישר מִמְּסוּכָה (מיכה ז ד).

ב.··מְסוּכָה, ש״נ, — כמו מֶמֶסֶךְ, במשמ׳ מזג הגוף: קרתה של לחה בנגד חמתו של דם וחמתו של דם כנגד קרתה של לחה אם יהיו שניהם שוים למסוכתה זה שלום הגוף (אסף הרופא יא).

··מְסוֹכָךְ, ש״ז, מ״ר מְסוֹכְכִים, — פתילי הבתולים: שנמצאת אשה הרה ובעת לידה לא היתה יכולה לילד שאמרו כי היא בתולה וקרעו לה הנשים בדינר של זהב אותם המסוככין המלואין דם בתולין וילדה (ר״ת הגי׳ נח).

א.מְסוֹס,—עי׳ מֶסֶס.

ב.··מְסוֹס[4]), ש״ז,—עי׳ ··מְסוֹסָה.

··מְסוֹסָה, ש״נ, מ״ר מְסוֹסוֹת,—כמו מֶסֶס: נמצאו שני מרות בבהמה או שני מסוסות (והזהיר, ויקר׳).

***מָסוֹר**[5]), ש״ז, מ״ר מְסוֹרוֹת,—כמו מוֹסֵר, והוא מַלְשִׁין: המינין והמשומדים והמסורות מורידין ולא מעלין (תוספת׳ ב״מ ב לג). המינין והמשומדים והמסורות ואפיקורוסין ושכפרו בתורה (שם סנה׳ יג ה). אין בן דוד בא עד שירבו המסורות (סנה׳ צז.). (אסור ללמד את בנו יונית) מפני המסורות (ר׳ יוחנן, ירוש׳ פאה א א). עשו תקנת נגזל במסור או לא (אמימר, ב״ק סב.).

ממון מסור וכו׳ מותר לאבדו ביד (שם קיט.). מסור ומפגל (כריתו׳ ב:). הצדוקים והמסורות והרשעים והחנפים והאפיקורוסים (מס׳ דרך ארץ ב). ושנוא את האפיקורוסין והמסיתים ומדיחין וכן המסורות (אדר״נ טז). אמר להם (אלכסנדר המלך לאנשיו) מי הללו (שמעון הצדיק ואנשיו שיצאו לקראתו) אמרו לו המסורות הללו היהודים שמרדו בך (מגי׳ תענ׳ ט). אמרו לו המסורות אלו הן היהודים שהקדימו לפניך מכל כרך וכרך (שם יא).—ובסהמ״א: כתוב בספר חפץ שכך אומר רב פלטוי ראש ישיבה מסור פסול לעדות וכו׳ וכן נפסק דין המסור בשתי ישיבות (סמ״ג מ״ע, סי׳ ע). מסור (הוא) מלשין המוסר ממון חבירו לאנסים (רב״י ב״ק קיט.). באשר אינו מסור ולא מלשין ולא עושה עבירה שהזהירה התורה עליהן בפירוש (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמיד, נצבים). המסור כנחש והקודם להרגו זכה (תשו׳ רשב״א קפא). בזמן הזה שגברו המסורות ויש לדיין לחוש מפני סכנת מסירות (לבוש חו״מ, דייני׳ יב א).

··מָסוֹרָה[1]), ש״נ,—כמו מָסֹרֶת, עי״ש, Masora, Massora: בפיהמו לשומה לערכה כדברה, לתלף את שעריה בסמנין בְּמָסוֹרָה, לכל רובה להסדירה כפרשה ואפטרה (רה״ג, הקד׳ תשו׳ הגא׳, גני׳, הוצא׳ גנזבורג 279). כי יש שכר לפעולות בעלי המסורה שהם כשומרי חומות העיר כי בעבורם עמדה תורת השם וספרי הקדש על מתכונתם בלי תוספת ומגרעת (ראב״ע, יסוד מורא א). תמו הומש והפטרות וחמש מגלות במנקודה ובמסורה במאמר היקר הנכבד וכו׳ שנת המשת אלפים ומאתים וששה וחמישים לבריאת עולם

התרגום היוני. — [1]) כך בכל הנסחאות, רק שבר״ש (כלים כא ג) והמסוה שבמעצד, וכבר הגיה הגר״א שבמעדר. ופרשו המפרשים מלשון מסוה שבמקרא, אך זה דחוק.

[2]) כך בירוש׳ כ״י גני׳ מצרים, הוצא׳ גנצבורג. ובנוסח׳ הדפוס משאוי, שמשאו.

[3]) מן א.סוך, עי״ש. ועי׳ מְשֻׂכָּה.

[4]) בצורה זו רשם מלה זו בעל ספר המליצה: מסוס מסס מיעדה (בערבית) שממסס את המאכל (ספר המליצה, בכר 31).

[5]) כך גם בסור׳ מסורא, וכך נקדו לוי, וכך היא הקריאה המקבלה של הספרדים. וי״א שצריך לנקד מְסוֹרוֹת.

[1]) כבר ערער דר׳ ז׳ בכר (JQR, שנה ג׳) על צורה זו בתור שם להמפעל הידוע, והוכיח כי הצורה העקרית היא מסֹרת. ובאמת, הצורה מסורה במשמ׳ זו, לא מצאתי אלא מעט בספרותנו הקדומה, והנקוד מספק. במשל שהובא בפנים מתשו׳ הגאונ׳ המם קמוצה, והאחד מחכמינו בזמן החדש שנקד אותה, הוא בן זאב, שם את המם שואית, וכך קריאת הספרדים. אך בקשדורף בהמלון התלמודי שלו נקד מָסוֹרָה, ונראה כי ממנו פשטה צורה זו אצל חכמי אוה״ע. אך הצורה פְּעוֹלָה זרה, ואינה נמצאת במקרא אלא בהמלה בְּגוֹדָה, והיא צורה פֹּעלת לא פעולה, שהוא המכון בהשם „מסורה״, אך בארמ׳ צורה זו מצויה, ולא מהנמנעות הוא שתקבל גם בעברית כהויתה בלי שנוי. ואולי יותר ראוי הצורה הדגושה מַסּוֹרָה, ואעפ״י שלא נמצא במקרא פַּעוֹלָה, בעין דגושה, אך כבר הניח בן זאב משקל רַתּוֹקָה (תל״ע, משקלי השמות, סי׳ קפז).

(כ"י בודליאנה, דה"ט, דף XXVI). בעלי המסורה יסודיה הכינו, שאר חכמי לב עמודיה השעינו (ר' בן זאב, מיל כראם תל"ע). שני בתי ישיבות האחד בטבריא והשני בבבל שם האחד בני נפתלי ושם השני בני אשר מהם נוסדה המסורה ומהם נוסדו הנקוד והטעמים (הנ"ל, הקדי' אוה"ס, הנעה). מסורה היא חיל וחומה (ר' אנס' ורמז, בספ' סייג לתורה). — והרבה פעמים במאמר על „המסורה" בסוף תשו' תלמידי מנחם, מהמו"ל.

*מְסוֹרֶת,—עי' *מַסֹּרֶת.

*מָסוּת, ש"נ, — כמו *מְסוּ: מלוגמא שנסרחה אין צריך לבער המסות [1]) שנפל לתוכן [2]) קמח הרי זה אסור (תוספתא פסח' ב ג).

מַסָּח[3]), — מִלָּה במקרא שלא נתפרש ענינה בודאות: ויצום (יהוידע הכהן את שרי הרצים וכו' אשר הפקידם לשמור על בית המלך ובית המקדש) לאמר זה הדבר אשר תעשון השלשית מכם באי השבת וכו' והשלשית בשער אחר הרצים ושמרתם את משמרת הבית מַסָּח [4]) ושתי הידות בכם כל יצאי השבת ושמרו את משמרת בית יי' אל המלך (מ"ב יא ה-ז).—והשתמשו בו קצת הסופרים בספרות המאחרת, א) במשמ' הֶסַּח הַדַּעַת [1]) : בני אמץ לבך בדרכיך אשר בדרך אחד בלי מסח (ב"ז, תרג' ב"ס יא כד). ראשית חטאת גאון מסח לב ומסכל דעת (שם י טז). — ב)

[1]) כך בכ"י א"פ, הוצא' צוק"מ. ובכ"י וינה המסית. ובנדפס המסית. והגר"א הגיה חרוסת, ובעל מנחת בכורים פרש שהוא מין עשב. אך לו בהערותיו לקרויס החליט שהוא הוא המסו.—[2]) בנדפס: לתוכה.

[3]) עי' הערה לקמן. — [4]) כך הנוסחה המסורה. ואין ספק בדבר כי נסחה זו היתה כבר בזמן עקילס ותרגום השבעים, כי שניהם העתיקו את המלה כצורתה μεσσαέ. יונתן: מדאשתלי, ואין כונתו ברורה. ריב"ג פרש במשמ' הריסה והאריך בזה, אמר וז"ל: ומנ הד'א אלאצל והד'א *אלמעני ושמרתם את משמרת הבית מסח עלי זנה מטע הנה כה מבטנו אצלה מנסה והו הדמא ונקצ'א יריד הדמא ללדולה ונקצ'א ללרתבה אי מנ ע'יר רתבתה לאנ מנ עאדה אלעבראניינ אנ ישמונ אנקאצ' אלרתב הדמא כמא קיל פן יהרסו אל יי' לראות אי כלא ינקצ'וא רתבתהם ויח'למוא מצפהם אלד'י קיל ענה והגבלת את העם סביב לאמר ואלמעני פיה אנ ישתרכ ג'מיעהם פי ד'לכ אלוקת פי ח'דמה אצחאב אלדולה ואלח'ארג'ינ ענהא ד'לכ קולה להמ השלישית מכם באי השבת לאנ כל אשבוע כאנוא יתדאולונ ת'לת'ה ת'לאת'ה כקולה להמ איצ'א ושתי הידות בכם כל יצאי השבת פאשרכהמ כלהם פי ד'לכ אלנהאר פי אלח'דמה כקולה איצ'א ענ אלת'לת'ינ אלח'ארג'ינ ענ אלדולה ושמרתם את משמרת הבית מסה ת'ם קאל ענ אלג'מיע ויעשו שרי המאות ככל אשר צוה יהוידע הכהן ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יצאי השבת ויבאו אל יהוידע הכהן, וענ ד'לכ איצ'א קיל כי לא פטר יהוידע הכהן את המחלקות אי למ יברי אחדי אלאידי ולא אצחאב אלדול ענ אלח'דמה פי ד'לכ אלוקת פאלי הד'א ד'הב בקולה מסה אי נאקצ'א ללדולה ואשתראכא פי אלח'דמה, ע"כ. ובעבר': ומן השרש הזה שרש (נסח) והענין הזה (ענין הריסה) ושמרתם את משמרת הבית מסה, על משקל מטע, הנה כה מבטנו, עקרו מנסח, ופרושו הריסה ונתיצה, ר"ל נתיצת הסדר והריסת המשמרה, כלומר מבלי סדר, כי ממנהג העברים לקרוא התקת הסדר הריסה כמו שנאמר פן יהרסו אל יי' לראות כלומר לא ינתקו סדרם ויפרצו עריכתם אשר נאמר בה והגבלת את העם והענין בו שתשתתפו כלכם בעת ההיא בעבודת אנשי המשמר ומי שאינם מבעלי המשמר הוא אמרו להם השלישית מכם באי השבת כי בכל שבת היו משמרין לשלישית כאמרו להם עוד ושתי הידות בכם כל יצאי השבת, ושתף אותם כלם ביום ההוא בעבודה כאמרו על שני השלישים היוצאים מן המשמר ושמרו את משמרת בית יי' אל המלך ואחר כן אמר על הכל ויעשו שרי המאות ככל אשר צוה יהוידע הכהן וכו' ועל זה נאמר כי לא פטר יהוידע הכהן את המחלקות, כלומר כי לא פטר אחד מהם ולא אנשי המשמרות מהעבודה בעת ההיא ולזה כון באמרו ושמרתם את משמרת הבית מסח, כלומר הריסת הסדר והמשמרה והשתתף בעבודה. ע"כ. רש"י: שמרוהו מאד שלא תסיחו דעתכם לשון נואש שלא יהא יאוש בדבר ומם של מסח מן היסוד. רד"ק בפרושו: פי' משמרת מסח שתשמרו ממסה והיא הנתיצה וההריסה כמו ונסחתם מעל האדמה ובמקום הזה הוא הריסת המשמרה על דרך פן יהרסו לעלות אל יי' והזהירם שיהיו במשמרה כאחד זה אצל זה שלא יפרד אחד מסדר המשמרה ללכת אל מקום אחר או יהיה מסח מן הסיח הדעת שישמרו שלא יסיחו דעתם לענין אחר אלא דעתם יהיה למשמרת לשמור את המלך. ע"כ. ובהשרשים: והשם מזה ושמרתם את משמרת הבית מסח פירוש משמרת הבית משמרת מסח כלומר שלא יסח אחד מכם ויפרד מסדר המשמרה ללכת אל מקום אחר ובא כענין פן יהרסו לעלות אל יי' כי הנפרד מהסדר ומהאסיפה כאילו הורס המעמד ונותצו. או יהיה פירושו שלא תסיחו דעתכם לענין אחר רק יהיו עיניכם ולבכם תמיד למשמרת הבית ובענין הזה אמרו רבותינו ז"ל הסח הדעת כלומר שמסיר אדם לבו ומעבירו מהענין ופונה לבו ודעתו לענין אחר. ע"כ. וכך גם החדשים, קצתם כעין פרושם של המפרשים הקדמונים, וקצתם החליטו שהנוסחה משבשת והגיהו הגהות מתחלפות, וקצתם רואים בו שע"פ, אך לא עלה בידם למצא דבר מכון. — [1]) עפ"י פרוש רש"י, שגם בן זאב הניח אפשרותו.

במשמ' בסרוגים: ואצבעותיו (של המנגן בחליל) תרקדנה מסה על שש חוריו (גוטלבר, ממגדים 109).

*מִסְחָב, ש"ז, — סרה העדף של שמלה וכדומ' Schleppe ; traine ; train (כ"ה, מלון גרמני-עברי).

*מַסְחִיט[1]), ש"ז, — שתי לוחיות ארכות צרות של ברזל או נחשת מונחות זו על גב זו וסובבות בקצה האחד על ציר דק, יחברו הלוחית העליונה בתחתית הדלת והתחתונה בקרקע, כדי שלא תאכל הדלת מההכוך בהפתחה והסגרה: המסחים[2]) של דלת הרי זה טמא מפני שהוא נותן עליו עד שלא יכלה הראשון נתפרק התחתון טמא העליון טהור ושיעורו בטפה (תוספת' כלים ב"מ ו ז).

מִסְחָר[3]), ש"ז, סמי' מִסְחַר,—שה"פ של פעולת הסוחר והתגר, מה שהוא נושא ונותן, קונה ומוכר, Handel; commerce: ויהי משקל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת שש מאות ששים ושש ככר זהב לבד מאנשי התרים ומִסְחַר[4]) הרכלים (מ"א י יד-יה).

*מִסְחָרִי, ת"ז, לנק' מסחרית, מ"ר מסחריים, מסחריות,— של מסחר, מטבע המִסְחָר: ומלאכת המעשה נחלקת למלאכות מסחריות ולמלאכות טבעיות (אגר' בעלי היפסהעללו, הולא' גרוסבכרג). אך המלאכות המסחריות נחלקות לשני חלקים מלאכת סחורה ומלאכת שכירות (אגר' המוסר לאריסטו).

*מַסְחֶרֶת, ש"נ,—כמו מִסְחָר: קנה חכמה לתפארת וקח קנין למסחרת, ודע כי זאת לתוספת ודע כי זאת למגערת (ר"א חסדאי, בן המלך והנזיר ז). עזבו מסחרתם ושבהו משפחתם ומאסו ארץ מולדתם (סהל בן מצליח, אגר' תוכחה, לקו"ק 31).

[1]) לא נתברר מקור המלה ולא משמע' בודאות, ועי' הערה לקמן.—[2]) כך בכל הנסחאות, ובפרוש הגר"א המסרט. הערוך לא הביא מלה זו, וכמו"כ לוי. ופרש הגר"א ז"ל: המסרט של דלת פי' ברזל שעושין תחת הדלת כדי שלא יזיק את הדלת בשעה שהוא פותחו וכו' שיעור המסריט אפי' קודם שחברו לדלת וכו' דמסרט הוא כלי בפ"ע. ע"כ. עה"ש: נ"ל הוא עץ ארוך אשר על ידו נשענה הדלת. ע"כ. אך זה בודאי לא נכון. יסטרוב תרגם wringer.

[3]) מן סחר, עי"ש.—[4]) כך הנוסחה המסורה, והמליצה קצת דחוקה. בדה"י כתוב: לבד מאנשי התרים והסחרים מביאים וכו' (דה"ב ט יד). וקצת החדשים הגיהו כאן ומִסְחֵר, בסמך דגושה, ואמרו כי המם היא מ הטעם והכונה מן סחר. אבל, גם אחרי הגהה זו מליצת הכתוב דחוקה.

*מִסְטָר, ש"ז, — סה"פ מן *סָטַר: עבד בשר ודם שאמר לו אדונו המתן לי בשוק ולא אמר לו היכן ימתין התחיל העבד אומר שמא אצל בסילקי אמר לי להמתינו או שמא אצל בית המרחץ אמר לי וכו' עלה ומצאו ספרו מסטר[1]) אמר לו על שער פלטרין של אפרכוס שלהתיך (מד"ר שמות טו). למלך שהיה עובר וסיעה של נערים עומדים וקלל אחד מהן את המלך נתמלא המלך עליהן חמה בא תושב אחד שהיה ביניהם ונתן מסטר[2]) אחד לאותו שקילל את המלך מיד שככה חמתו של מלך (פס רבתי כ).

מַסִּי[3]), כמו מַסָּה,—קל לא נמצא.

—הפע', הִמְסִי, הִמְסִיו, — הִמְסִי את לבו, עשהו שיִמַּס: ואחי אשר עלו עמי הִמְסִיו[4]) את לב העם ואנכי מלאתי אחרי יי' אלהי (יהוש' יד ח).

[1]) בתנחומא חיי שרה ג: מסטור.—[2]) בנוסח' הדפוס' משטר. אך כבר העיר ר"ש בובר (תנחומ' בלק ל, הערה קעה) כי מאמר זה נמצא גם בתנחומא כ"י אוקספורד, ושם הנוסחה מסטר, סמך אחר המם.

[3]) הצורה הקדומה של פעלי גל"י.—[4]) כך הנסחה המסורה. ואמר ר"י חיוג: המסיו את לב העם היה ראוי להיות המסו על הדרך הידוע בחסרון הלמד כמו הרבו הפנו ועל עקרו המסיו ונשתנה מן העקר ומן הדרך כאחד ועל כן אמרו מקצת סופרים כי מלת זאת יוצאת על מוצא לשון ארמית אשתיו חמרא כמו שעשו בכל תגמולוהי עליו שנהגו בו מנהג ידוהי עלוהי שהן בלשון ארמית. ע"כ. וריב"ג בהשרשים אחרי הביאו דעת זו של ר"י חיוג אמר ז"ל: ומא יבעד איצ'א ענדי פיה אנהם אראדוא אנ יא'תוא פי הד'ה אללפט'ה בהפעילו עלי אלאצל ואלכמאל פלמ ימכנהם ד'לכ לאג'תמאע ת'לאת' שואכנ לינה פי אלכלמה וד'לכ אנ חק הפעילו מנהא אנ יכונ המסייו ביא' לינה בעד אלשינ ללמד מת'להא פי הפעילו וביא' מצ'מומה באלשרק באזא' לאם הפעילו פאשתת'קלוא אלצ'מה עלי אליא' פאשכנוהא פאג'תמע פי אללפט'ה יא'אנ לינתאנ וואו לינה והו ואו אלג'מע פחד'פוא אחדי אליא'ינ פבקי שאכנאנ לינאנ אחדהמא יא' ואלאח'ר ואו פאט'הרוא אלואו ליתמכנ בקא' אליא' אללינה מעה לאנה חרף צלד כאלבא' ואלרא' וע'ירהמא אד'א כאנ ט'אהרא ולמ יכנ לינא, ע"כ.—ובעברי: ואינני רחוק עוד אצלי בו שהם רצו שיביאו במלה הזאת הפעילו על העקר והשלמות ולא יכלו בעבור התקבצות שלשה נחים רפים במלה והוא שמשפט הפעילו ממנו שיהיה המסייו ביוד רפה אחר הסמך למשך כמו שהיא בהפעילו והיוד נקודה בשרק לעמת למד הפעילו והיה כבד עליהם השרק ביוד והניחוה ונתקבצו במלה שני יודין רפות וואו רפה והיא ואו הקבוץ והסרו האחת משתי היודין ונשארו שני נחים רפים האחד מהם יוד

***מָסִיט**[1], ש"ז.—כעין לשון יוצאת בקצה קצת כלים, בחרמש וכדומ', שבה מחברים את הכלי אל היד של עץ שלו, Heftzapfen ; soie ; tongue : מסמר שעקמו לו להיות פותח ונועל טמא התקינו לשמירה טהור התקינו למנעול או למחרים טהור נתנו בחרמש שלא ישמט ה מ ס י ט[2] טמא ורשב"ג מטהר נתנו בירחיים של יד או ברחיים של חמור טמא (תוספת' כלים ב"מ ב ו). מגל שנשברה ידה מ ס ט ה ולפנים אינה חוצצת מפני שהיא כבית הסתרים מ ס ט ה[3] ולחוץ אם משמשת מעין מלאכתה חוצצת ואם לאו אינה חוצצת (שם מקוא' ז ד).

***מְסִיכָה**, ש"נ, מ"ר מְסִיכוֹת.—א) הרכבת סממנים יסוכו בה לרפואה: צו להסיכו ב מ ס י כ ת הרופא וכו' ואלה הדברים שיתנו ב מ ס י כ ה לקוח כף אחת מלה ויוכת ויפתוך בדבש וכו' ואז תוסיף עליו שמן זית (אסף הרופא 149).—ב) כמו יסוד, החלקים העקריים שהגוף מרכב מהם: לחקור תקופות החלאים לעתי המכאובים ו מ ס י כ ו ת ארבעה מוסדי הגוף למחלקותם (אסף הרופא 122). והנה הוריתיך והגדתיך ולמדתיך את כל אותות החלאים לחיים ולמות לפי אותות מיני המכאובים לתולדותיהם למחלקותיהם עם תכונות מ ס י כ ו ת ארבעת ריבעי הגוף ליסודיו (שם 139-140). לדעת את ארבעת זמני תקופות לקור ולחום ולקיץ ולחורף לפי ארבעת יסודי מגבלות הגוף ל מ ס י כ ו ת י ו לקרתו ולהמתו (שם 146).

***מְסִיסָה**, ש"נ.—בה"פ מן מסס: העיפוש ו ה מ ס י ס ה וההפסד (ר"מ א"ת, אותות השמים, כ"י פריז). מוג וכו' ענינו ענין ה מ ס י ס ה (רד"ק, שרש מסס). בשם מחזיק הבשר ומעמידו ויהיה מק בהפכו והוא מ ס י ס ת הבשר כמו ולשונו תמק בפיהם (זכ', יפע' ג כד). וזהו שאמר ותמוג הארץ שהוא מ ס י ס ת הארץ במים (הות, עמוס ט ה).

***מָסִיק**, ש"ז.—א) זמן מסיקת הזיתים: והלא כל ימות השנה קציר יצא קציר שעורים ובא קציר חיטין

והאחר ואז והראו הואו להשען היוד הרפה עליה שהיא אות חזקה כבית והריש וזולתם כשהוא נראה ואיננו רפה. רד"ק הביא את דברי ר"י חיוג והוסיף: ורבי אחי רבי משה ז"ל כתב כי המסיו לשון יחיד והוא על משקל הפקיד השמיד והוו תמורת ההא למד הפעל והיוד למשך (מכלול, פרה"פ).—אך זה דחוק, ואינו מישב דקדוק פעל זה בדרך טבעי.

[1]) עי' הערה הבאה.—[2]) כך, בסמך אחר המם, בנוסח' הדפוס', וכך בר"ש למשנה כלים יב ה. ובכ"י וינה, הוצ' צוק"מ, המשיט, שין אחר המם. אך עדות הר"ש מכריעה נגד נסחת כ"י זה. והנה לא נמצא מהקדמונים פרוש למלה זו. וגם הר"ש שהובא למעלה לא פרשה, והאחרונים, בעל זר זהב ובעל מצפה שמואל, פרשוה מלשון הסיט, וז"ל: שאחז בו והסיטו יחד. ומשמע, כי הם מפסיקים בין ישמט ובין המסיט ומקיפים התבה המסיט להמלה טמא שלאחריה, וכונת המאמר לפי פרושם הוא, שאם נתן את המסמר בחרמש כדי שלא ישמט, אז המֵסיט אותו טמא. אך קשה, כי לפי זה אין הבבה של החרמש דומה להבבות הקודמות לפניה ולהבבה שלאחריה שהן מדברות על המסמר אם ה ו א טמא או טהור, ומה נשתנה המעשה בהחרמש ששבקו את המסמר ודנו בהאיש שהסיט אותו, ועוד קשה מה ראו להזכיר כאן רק טמאת הסט ולא טמאות אחרות, אלא ודאי שצריך לקרוא שלש המלים „שלא ישמט המסיט" יחד, והמלה המסיט הוא שֵם דָבָר להלק מחלקי החרמש שיש לחשש שמא ישמט ולכן נתן המסמר בהחרמש כדי שזה הדבר הנקרא מָסִיט לא יִשָמֵט מהחרמש. ועי' בהערה הבאה. — [3]) כך הגרסה גם בנסח' הדפו' וגם בכ"י וינה הוצא' צוק"מ. אך הר"ש בפרושו למשנה מקוא' י א הביא פסקה זו בגרסה: מן ה ס י ט ה ולפנים וכו', וכתב וז"ל: כך כתוב בספרים ושמא משפה ולפנים הוא, ע"כ, ובגרסה זו של הר"ש הובאה ההלכה בשו"ע יו"ד סי' רב ה, וכך הגיה הגר"א כאן בתוספתא, אבל הגהה זו אינה מתקנת כלום, כי בכל מקום השם שפה משמש להפֶה החד של הסכין או המגל ולא לקצהו, ואין טעם למאמר י ד המגל שנשברה מן השפה ולפנים, כי אין יד המגל נוגעת כלל בשפתה, וגם אי אפשר לאמר ל פ נ י ם ו ל ח ו ץ ל ש פ ת המגל. ומלבד זה, גרסת כ"י וינה עכ"פ מסַיעת לגרסת כל הספרים שבידינו ושהיו בידי הר"ש, ובכלם המלה כתובה כמך טית ולא שין פה. ואם נעריך שתי הגרסאות, של הספרים שלנו ושל ספרי הר"ש, זו לעומת זו נראה כי הן משלימות זו את זו. בגרסת הספרים שלנו חסרות לפני המלה מסטה המלה מן ובגוף המלה מסטה—שתי האותיות שיש בה במלה זו בגרסת ספרי הר"ש, והן ה שבתחלתה, לפני המם, ויו"ד שבין הסמך והטית, ובגרסת ספרי הר"ש היתה חסרה האות מ שלפני הסמך שבגרסתנו, ועקר המלה הוא ה מ ס י ט ה, והיא היא המלה מ ס י ט שבמאמר התוספתא כלי' ב"מ ב ו, בענין המסמר שנתנו בחרמש כדי שלא ישמט ה מ ס י ט, ואין ספק בדבר כי הכונה במלה זו בשני המקומות לחלק מגוף החרמש או המגל שבחלק זה מתחברת היד של הכלים האלה, והיה המסיט של המגל דבר חלול כעין קוף הקרדום שיד הקרדום קבועה בו. והנה לא נתברר מקור השם מ ס י ט, ולא מצאתי לו חבר בלשון ערבית או סורית, אך פרושו מוכרת עפ"י מה שנתבאר כאן והוא מישב את שתי ההלכות של התוספתא בדרך טבעי בלי שום דחק.

יצא קציר חיטים ובא בציר יצא הבציר ובא מסיק נמצאו כל ימות השנה קציר (תוספתא עדי׳ א ו). (אמר קונם יין שאיני טועם) עד הקציר עד הבציר עד המסיק (נדר׳ ח ג). ג׳ שנים קציר ג׳ שנים בציר ג׳ שנים מסיק (ירוש׳ ב״ב ג ב). — ב) עצם הזיתים שנמסקו בזמן המָסִיק: הלוקח מעטן זיתים מן הגוי אם יש מסיק על פני האדמה יעשו בטהרה (תוספתא טהר׳ י ה). זיתי מסיק שנתערבו עם זיתי ניקוף ענבי בציר עם ענבי עוללות (חלה ג ט).

***מַסִּיק**[1], ש״ז, מ״ר מַסִּיקִים, — אדם אַנָּס, שלוקח מאנשים רכושם באנס: הגוזל שדה מחבירו ונטלוהו מסיקין[2] אם מכת מדינה היא אומר לו הרי שלך לפניך (ב״ק קיח). מעשה בשפחתו של מסיק[3] אחד ברימון שהשליכה נפל אחד לבור ובא כהן אחד והציץ לידע מה שהשליכה (ר׳ יהודה, ירוש׳ פסח׳ א ג). (בחוכר שדה) מן המסיקין שנו מתוך שאת אומר לו כן אף הוא דוחק עצמו ופודה אותה (ר׳ יוחנן, שם דמאי ו ב). גליל גליל שנאת התורה סופך לעשות במסיקין (ר׳ עולא, שם שבת טז ט).

***מְסִיקָה**, ש״נ, מ״ר מְסִיקוֹת, —שה״פ מן *מָסַק: אם תקניטני גוזרני טומאה אף על המסיקה (דמאי, שבת יג). עד שיגדור שלש גדירות ויבצור שלש בצירות וימסוק שלש מסיקות (ב״ב לו.). — ובסהמ״א: לאחר מסיקתן (של הזיתים) צוברן במעטן ושמנן מתאסף לתוכן (ר״נ על הרי״ף, שבת מב:). חוץ מן ההוצאה שהוא מוציא (מן הזיתים) במסיקתן ובעצירתן (רעמב״ם, ב״מ ה ה).

***מְסִירָה**, ש״נ, מ״ר מְסִירוֹת, — שה״פ מן מָסַר, א) נתינת דבר מיד אל יד: רשות הגבוה בכסף ורשות ההדיוט בחזקה אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט (קדוש׳ א ו). בהמה גסה נקנית במסירה והדקה בהגבהה (שם א ד). כיצד (נקנית הבהמה) במסירה אחזה בטלפה בשערה באוכף שעליה (ב״ב עה:). עדי מסירה (ר״א, גיט׳ ט:). — *ובהרחבה, הגדת דברים לזולתו: ומסירה זו (של התורה ממשה ליהושע וכו׳) על פה היתה כי לא היו רשאין לכתוב תורה שבעל פה (רשב״ל דוקן, מג״א א א). ואז מוסרים לו ראשי פרקים כי המסירה היא בע״פ כמו משה קבל תורה מסיני (פסק הגאון ר״י דלטאב, בהלב ספר הזהר). — ב) *במשמ׳ מַלְשִׁינוּת: לפי שראינו את כל תוקף המסירות וההלשנות שעשו והביאו אותנו במצור ובמצוק ופזרנו ממון הרבה (שו״ת מהר״י מנגלזיר ב יד). אין בו דין מוסר כלל וכו׳ אם בא להציל ממנו את שלו מה שגורם לו היזיקות במסירותיו ואינו רוצה להיות צוית עמו (שו״ת מהרש״ל יח).

***מְסִירוּת**, ש״נ, מ״ר מְסִירֻיּוֹת, — כמו מְסִירָה משמ׳ ב: הגורם לאיבוד ממון חבירו שלא במסירות (תשו׳ הגא׳, שע״ת ד, ממונ׳ יח). בזמן הזה שגברו המסורות ויש לדיין לחוש מפני סכנת מסירות (לבוש חו״מ, הלכ׳ דייני׳ יב א). ובענין המסירות אחר שלא כיונה בדבריה רק שיוציאו מה שביד שמעון ולא להזיקו אף שימשך לאו מוסר מיקריא (שו״ת מבטח הייא ג).—ומ״ר: והיא (השנאה) סבה לכל המסירויות הנעשות בין אנשים (ספ׳ החינוך, מצוה רלה). ובזה ובכל כיוצא באלה ההלשנות והמסירויות הביאוהו לסכנה גדולה ועצומה (שו״ת מהרבד״ס יו״ד טז).

***מֵסִית**, ש״ז, מ״ר מְסִיתִים, —א) מי שֶׁמֵּסִית את חברו לעשות דבר אסור, בפרט בעניני אמונה: אלו הן הנסקלין הבא על האם וכו׳ המסית והמדיח והמכשף ובן סורר ומורה (סנה׳ ז ד). המסית זה הדיוט המסית את ההדיוט אמר לו יש יראה במקום פלוני כך אוכלת כך שותה כך מטיבה כך מריעה (שם י). מסית אומר בלשון גבוה והמדיח אומר בלשון נמוך וכו׳ (ירוש׳ שם ז יו). מסית אומר בלשון הקדש ומדיח אומר בלשון הדיוט (שם). ואין טוענין למסית (סנה׳ שם כט). אמר לו הקב״ה לדוד מסית קרית לי (שאמר לשאול אם יי׳ הסיתך בי ירח מנחה) הרי אני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים אותו (ר׳ אלעזר, ברכ׳ סב:), ושנוא את האפיקורסין והמסיתים ומדיחין (אדר״נ טז).—ואמר החכם: המסית אחי ההורג (ר״י א״ת, מבח׳ הפנינ׳ לרשב״ג, שער ההרגים).—ובזמן החדש נהגו לקרוא מְסִיתִים את שליחי חברות הנוצריות אל לא־הנוצרים להרחבת הדת הנוצרית ביניהם, הנקראים בלע״ז Missionaires.

מסך[1]) ממנו מֶסֶךְ, מַסָּךְ, מִמְסָךְ, *מְסִיכָה.

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) ואמרו בגמ׳ שם קיז: מאן דתני מסיקין לא משתבש ומאן דתני מציקין לא משתבש וכו׳. ואעפ״כ לא נתברר מקור שם זה ועניננו בדיוק. — [3]) בתוספת׳ אהל׳ (סוף פרק יז) וכמו״כ בגמ׳ (פסח׳ ט.) מציק.

[1]) כמו מזג, בערב׳ מ׳שג׳ a).

a) مشج

מֶסֶךְ, ש"ז, — יין מָסוּךְ: כי כוס ביד יי׳ ויין חמר מלא מֶסֶךְ ויגר מזה (תהל׳ עה ט).—ובסהמ"א: וקראוהו ראש גולה בצוען, למזוג לכם מסך הלען (מגי׳ אביתר ראש ישיבה, JQR 1920, 462). והתאחר והשכם עלי מסך (ר"ש הנגיד, בן משלי 113). חביות גדולות הכינו להם באנומלין ומסך משתאות (רש"י ביצה טו:). — ואמר הפיטן: סוך מסך רעל ללודים מסכת, שיח נואקים עת שם הסכת (ר"א קליר, אסירים, יוצר ב׳ פסח). נבקה רוחם ונבלעה עצתם, מסך עועים נמסכו להתעותם (יוצ׳ ז פסח, תרגלת עמוסים). התיעצו יחד סוך מסך רעל, הלוט הלוט פני כל הארץ להעל (דוד בר׳ משולם, אלהים אל דמי, סליח׳ מוס׳ יוה"כ). מלחמה שית משגבי ומושיעי, ואויבי ומכניעי, כוס מלא מסך השקם יי׳ רועי, מגיני וקרן ישעי (רשב"י בן נתנאל, וארץ שפל, סליח׳ י׳ טבת). הי בשורך מלאכתך תמה, הוצב עמודים לרקוע בלימה, השק ידונים מסך וטעימה, השתה לברא יצור מאדמה (משולם בר"ק, עבודה, אשוחח נפלאותיך).—*ובמשמ׳ מֶזֶג הגוף: תחפוץ לשנות את המסכים, תן לו נא אליהם כל ההפכים (שלמה רופא, תרג׳ הרוזי אבן סינא, כ"י ברלין). ונכוה להמם לִקְרֵי מַסָּכִים (כך נקוד) ונמנע חמרים אשר בם שפוכים (שם).

א. **מָסַךְ**, פ"י, מָסְכָה, מָסַכְתִּי, לִמְסֹךְ.—מָסַךְ יין, שֵׁכָר וכדומ׳, מזגו והתקינו בתבלים לשתייה, mischen; mêler; mingle: הוי גבורים לשתות יין ואנשי חיל לִמְסֹךְ שכר (ישע׳ ה כב). טבחה טבחה מָסְכָה יינה אף ערכה שלחנה שלחה נערתיה תקרא על גפי מרמי קרת וכו׳ לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מָסָכְתִּי (משלי ט ב-ה).—ובתו"מ: (שאל ר׳ אסי מר׳ יוחנן יין של ישראל שמסכו[1]) נכרי מהו (ע"ז נח:). שהיו מוסכים יין חזק ביין קל כדי להשתכר בו (מד"ר במד׳ י). — ובמליצה, מָסַךְ שקויו בבכי: כי אפר כלחם אכלתי ושקוי בבכי מָסָכְתִּי (תהל׳ קב י). — ואמר הפיטן: לסוככי למוסכי להסיכו בנסיכת קדוש (פי׳ יצירי לרסע"ג, בשם ר"א קליר). סוך מסך רעל ללודים מסכת, שיח בואקיך עת שם הסכת (ר"א קליר, אסירים, יוצ׳ ב פסח). נשפו טוהי זיע עולב טפסת חן בבואי ללבלב, ימסוך פי צוף וחלב יכין לו מהשבות לב (רסע"ג, פתי׳ תרי"ג מצות, אלהים אל יוס). — ואמר המליץ: התשים לבבך אל זמן רע אשר להמו ממולא מרורותיו ורושו מסך יייניו (מכת׳ לר"א בן עזרא JQR, N.S. I, 2, 239).—והמשורר אמר: אמסוך בדמי דמעי למסוך דמעי בייני, אצמא לרֵע ואכלה טרם כלות צמאוני (רשב"ג, נהר בקראי גרוני). סוב תחזה יין כמו כרכום כי הצבי אותו בטל מסך (רמב"ע, תרשיש ב סה). רכו ניביז משמן גם חלקו אמרי פיו מחמות, ובתהבולות שכלו תמצא נופת מסוך עם מי חמות (שם א קמה). אֵיבַ דודים אשר טובם כהדק וישר שבכלם ממסוכה, ואם מהם אשר יהליך אמריו כחמאה בחמת תנין מסוכה (שם ו ל). ייני במי דמעי מסכתיו, להדיה להי מדם שפכתיו, עלי פני במי עיני רחצתיו (ר"י זבארה, סקד׳ ספ׳ בעשועים). — ומָסַךְ בקרבו רוּחַ, הביאו לתוכו: יי׳ מָסַךְ בקרבה רוח עועים והתעו את מצרים בכל מעשהו כהתעות שכור בקיאו (ישע׳ יט יד).

—נפע׳, *נִמְסַךְ, —במשמ׳ נמזג, בהשאלה בענין מזג הגוף, נהיה בינוני, לא חם ולא קר, וכיוצא בזה: לולי קרת המררה אשר תכבה כמעט את חומת הכבד לא היה הגוף עומד מפני חומת הכבד ולולי חום הכבד היה הגוף נשחת מפני קרת המררה ע"כ נמסך תכונתם זה כנגד זה (אסף הרופא, כ"י 4). ואם יעוז הדם ותעזור המררה בדם ותעורר השחין והחרס ואם ישפיל הדם ותעוז הליחה תגבר הליחה ותגבר קרתה במתנים ובברכים ופעמים יכאבו הרגלים וימעדו הקרסולים ע"כ נמסכו זה לנגד זה להיות הגוף מרפא ושלום (שם).—ובמשמ׳ מְעֹרָב: ויהיו נמסכים המינים במינים (ר"י הריזי, מוסרי הפילוסופ׳ א ו).—ואמר הפיטן: נבקה רוחם ונבלעה עצתם, מסך עועים נמסכו להתעותם, לבם נמס ונמקו גויתם (יוצ׳ ז פסח, תרגלת).

— פע׳, *מִסֵּךְ, בינ׳ מְמַסֵּךְ, מְמֻסָּכִים, — ממוזג, לא קר ולא חם, וכיוצא בזה: בשר הפראים והחיה שאינה נכבשת ביד האדם ממוסך לא חם ולא קר (אסף הרופא, כ"י 24). הצנונות הם פוגלים שרשיהם ממוסכים שמבחוץ המים התיכוניים קרים מנפחים את הבטן (שם 32). כל אשה אשר יהיה רחמה ממוסך וכן האיש אם יהיה האיש ממוסך גם הוא ירבה להוליד (שם 136). ודע כי המזלות הזכרים הם חמים והנקבות קרים והזכרים מיום והנקבות מלילה ויש מהם מתהפכים וחזקים וממוסכים וכו׳ ותאומים ובתולה וקשת ודגים ממוסכים כי בהם מתערב הזמן (ראב"ע, ספר לתחלה בקדרות ג). וכשהיו הכוכבים מורים על קור חזק באקלים הכושים תדון שיהיה האויר שלהם ממוסך וכשיהיה קור

---

[1] ואמר לו ר׳ יוחנן: ואימא מזגו אמר לו אנא כדכתיב קאמינא טבחה טבחה מסכה יינה אמר לו לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמו.

חזק באקלים האסקלאבי ימותו אנשים מחוזק הקור (שם ג). ויש (מאורות) שנים טובים ושנים רעים ואחד ממוסך מתהפך עם כל התולדות (הנ״ל, רא״בי חכמה א). וכוכב חמה ממוסך כי הוא מתהפך להיותו פעם זכר ופעם נקבה (שם). ותסמוך החולה קודם לכן במאכל ממוסך מן המאכלים ומשקה ממוסך מן המשקים (ר״י יפראלי, מלאכת השתן, כ״י כרלין). אם ראית השתן והוא ממוסך בין רקיקות לעובי ובין זכות לרוב זה יעיד כי גבר על בעליו הדם והאדומה (שם ה). מורה (מזל טלה) על הרעם והברק תהלתו ממטיר ובעל רוחות ואמצעיתו ממוסך ואחריתו עם קטב מרירי (ר״מ בן זרח, צידה לדרך א כה). רוחות הים גשם מטרות וצנת שלג המכסה את ההרים הגבוהים יקרוהו (את האויר) ויעשוהו ממוסך (ס׳ בלוק, שבי״ע ג, מרוקו).

— הִפעִ׳, °הֻמְסַךְ: ושרי קדושים באדם הֻמְסְכוּ [1], ובני אלהים לאנוש שותפו (קטע מזמן הגאו׳, סעדיאנה, בכתר 68).

מָסָךְ, ש״ז, כמו׳ מְסַךְ, מ״ר °מְסָכִים. — א) יריעה תלויה על עמודים וכדומ׳ לפני הפתח והשער לסתרה, Vorhang, rideau; curtain: ועשית מָסָךְ לפתח האהל תכלת וארגמן וכו׳ ועשית לַמָּסָךְ חמשה עמודי שטים (שמות כו לו-לז). ולשער החצר מָסָךְ עשרים אמה תכלת וארגמן וכו׳ עמדיהם ארבעה (שם כז יו). ואת מְסַךְ הפתח לפתח המשכן (שם לה יה). את קלעי החצר את עמדיה ואת אדניה ואת הַמָּסָךְ לשער החצר (שם לט מ). ויגל את מְסַךְ יהודה ותבט ביום ההוא אל נשק בית היער (ישע׳ כב ח). — ואמר המשורר: סוב תחזה יין כמו כרכום כי הצבי אותו בטל מסך, מה טוב שתותו על נעים זמר מפי לבנה אחרי מסך (רמב״ע, תרשיש ג סה). נאם אזן לעין ההרש נא ומה תוכל ולך צרך לאורים, ולא תראה לבד מה יש לנכח וממשלתי בכל ששה עברים, ואם מסך לנגדך את כעור ואשמע אחרי קירות והרים (הנ״ל, הדסים מעשי אזן). — ובמליצה: פרש ענן לְמָסָךְ (מפני האור והחם) ואש להאיר לילה (תהל׳ קה לט). — °ומָסָךְ של אור: בגן עדן יש מן החומה ולפנים ענן קשור ונוגה סביבותיו בצד צפון יש מסך פרוס מנוגה ואש ירקרק מפריד בין שאר רוחות הגן (מדר׳ ג״ע, ביהמ״ד ילינק ג). — וגם יריעה יפרשו על פי בור וכדומ׳: ותקח האשה ותפרש את הַמָּסָךְ על פני הבאר ותשטח עליו הרפות (ש״ב יז יט), ועי׳ עוד פרכת. — ב) בהשאלה, °כל דבר מבדיל ומאפיל: כי אורו ית׳ עובר בכל מה שתחת גלגל הירח עד מרכז הארץ כ״ש בכל מה שזולתם מן הגלגלים לא יבדילוהו הגופים הגסים והמסכים (שהל בן תמים, פי׳ ספר יצירה). והנה אור השמש ימנעו אורה המסתירים וכזה בעצמו יאמר באור הראות וכו׳ כי המסכים הגופניים מסתירים על אורו עד שימנעו המקבלים מלקבל (שם). האור המוסך בינינו ובינו מסך אינו מאיר לנו לא מפני שכבה אלא מפני המסך המאפיל ואם תסיר המסך חזר האור להאיר מפני שהוא במקומו עומד (ר״י אבן עקנין, ספ׳ מוסר ב טו). אתה המצאת כל אשר ראתה החכמה להמציא ותתן בטבע מדעינו אלו המסכים והמניעות וסודם השארת רשום בחותם כתב אמתך (ר״י בדרשי, בחי״ע יג). מבחר יצירת האנושי הוא (משה) באין מסך והשיג מעלת הוד עירים (י״ג עקרים, JQR, April 1915, 539). — ג) °בלשון חכמת בנין גוף בע״ח, כעין יריעה עצלית מבדלת בין החלל העליון שבגוף בע״ח והכרס, בין הכבד והקבה, בלעז diaphragm: מי שיהיה בו ליחה לבנה רבה בין המסך והאצטומכא תכאיב אותו (קאנון ג יד ד ד). ולפעמים מתהדשת המורסה במסך הנקרא דיאפרגמה והוא המסך המתרחב בין הכבד והאצטומכא (בחליי החזה, כ״י ביהמ״ד בכתר). היותרת הוא דופן המסך שקורין איבריש ובלשון ארמי חצרא דכבדא (רש״י ויקר׳ ג ד). ומיחס כל תנועת הלב אל הריאה באמרו כאשר הלב מושך אליו הוה ההתקבצות ואז מסך מבדיל את עצמו יתנשא וימשך אצלו הקנה וככה הריאה דוחה את הנשימה וכן להפך כאשר דוחה הלב יתרחב אז המסך שבלעז דיאפראגמא ישפיל וימשוך אצלו הריאה וירחיב הקנה ותקרה הנשימה (מעשי טוביה, בית הדש ג א). — וכנוי לשפוי כובע שבפי הקנה: ובפי הקנה שם מסך א׳ שקורין בלעז הבילוי״א כדי שלא יסתבן (ספ׳ כנמנה המיוח׳ להרמב״ם ו). ושת מסך [1]) בפי קנה לסגרו בבלעו פן יבולע איש בעברו (ר״י בן זבארה, בתי הנפש). — ד) °מָסַךְ הַמֹּחַ, הקרומים שעליו, Velamenta Cerebri, Meninges [2]): המסך המוחיי נכח נקב המסננת (קאנון ג ה א א).

*מְהִצָּה. — מָסָךְ. — *פרגוד. — פָּרֹכֶת. — קֶלַע, קְלָעִים.

ב. °**מָסַךְ**, פ״י, — עשה מָסָךְ, קל לא נמצא.

---

1) כך נקוד בכ״י.

1) והעיר שם המו״ל י׳ דוידזון: בשני כ״י ושתסמוך, שאין לו מובן, ותקנתי עפ״י המאמר הדומה לו בספר הנמצא. — 2) תרגום ד״ר מזיא.

— פעי׳ ־מְסַךְ: האור המוסך בינינו ובינו מסך אינו מאיר לנו לא מפני שכבה אלא מפני המסך המאפיל (ר״י אבן עקנין, ספי׳ המוסר ב ט).

־מַסֵּךְ, ש״ז, —בה״פ מן הסך רגליו, בית מַסֵּךְ, בית הכסא (בן זאב, מלון גרמני־עברי, ערך אבטריט).

א. **מַסֵּכָה[1]**), ש״נ, סמי׳ מַסֵּכַת, מ״ר מַסֵּכוֹת, מַסֵּכֹתָם.— א) דבר נסוך ממתכת, צורה נסוכה, gegoss. Bild image fondue; cast image: ויקח מידם (את הזהב) ויצר אתו בחרט ויעשהו עגל מַסֵּכָה (שמות לב ד). אלהי מַסֵּכָה לא תעשה לך (שם לד יז). כי שחת עמך אשר הוצאת ממצרים וכו׳ עשו להם מַסֵּכָה (דבר׳ ט יב). ארור האיש אשר יעשה פסל וּמַסֵּכָה תועבת יי׳ מעשה ידי חרש (שם כז טו). ואת כל צלמי מַסֵּכֹתָם תאבדו (במד׳ לג נב). ותקח אמו מאתים כסף ותתנהו לצורף ויעשהו פסל וּמַסֵּכָה ויהי בבית מיכיהו (שפט׳ יז ד). הידעתם כי יש בבתים האלה אפוד ותרפים ופסל וּמַסֵּכָה ועתה דעו מה תעשו (שם יח יד). ותעשה לך אלהים אחרים וּמַסֵּכוֹת להכעיסני (מ״א יד ט). ויעשו להם מַסֵּכָה שנים עגלים (מ״ב יז טז). וטמאתם את צפוי פסילי כספך ואת אפדת מַסֵּכַת זהבך (ישע׳ ל כב). הבטחים בפסל האמרים לְמַסֵּכָה אתם אלהינו (שם מב יז). ויעשו להם מַסֵּכָה מכספם כתבונם עצבים מעשה חרשים כלה (הוש׳ יג ב). וגם מַסֵּכוֹת עשה לבעלים (דהי״ב כח ב). יעשו עגל בחרב וישתחוו לְמַסֵּכָה (תהל׳ קו יט).— ב) בהשאלה, קשר וברית[2]), Bündnis; alliance: הוי בנים סוררים נאם יי׳ לעשות עצה ולא מני ולנסך מַסֵּכָה ולא רוחי למען ספות חטאת על חטאת ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו לעוז במעוז פרעה (ישע׳ ל א-ב).

ב. **מַסֵּכָה[3]**), ש״נ, —כמו מִכְסֶה, Decke; couverture; covering: ובלע בהר הזה פני הלוט הלוט על כל העמים וְהַמַּסֵּכָה הנסוכה על כל הגוים (ישע׳ כה ז). כי קצר המצע מהשתרע וְהַמַּסֵּכָה צרה כהתכנס (שם כח כ). — והתחילו להשתמש בשם זה בזמן החדש בכשמ׳ סֵתֶר פָּנִים, Maske; masque; mask.

ג. ***מַסֵּכָה**, ש״נ, —כמו מֶסֶךְ: א״ר אמי מסכה[4]) רעה הסכתן לדורות (ר׳ אמי, מד״ר שמות מב).

---

[1]) מן שרש נסך, עי״ש.—[2]) כבר תרגמו השבע׳ במשמ׳ זו. וכבר גזר עקילס משמ׳ זו מן נסך במשמ׳ ארג, כמו מַסֶּכֶת.

[3]) מן ב.נסך, עי״ש.

[4]) והוא בעצמו תרגם זה בארמ׳, ואמר: מישתי בישתא אישתיתון לדרייא.

מְסֻכָה[1]), מְסֻכָּה, ש״נ, בכנ׳ מְסֻכָתֶךָ, —כמו מְסוּכָה: בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מְסֻכָתֶךָ[2]) אדם פטדה ויהלם וכו׳ (יחזק׳ כח יג).

־מְסֻכִּי, מסכיי, ת״ז, — של מֶסֶךְ, מטבע המסך: המוח מתחלק לעצם מסכיי ולעצם מוחיי (קלגון ג ה א ב).

־מְסֻכָּם, מוסכם, ש״ז, — כמו הסכמה: ובאשר נפרץ הגדר ונתרבה המחלוקת עי״ז בכן למען לקיים

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) כך ברוב ספרי הדפוס וכך גם רד״ק. ובקצת ספרים מסוכתך, מלא ו. וכבר העיד בעל מנחת שי וז״ל: בכל ספרים כ״י מדויקים הכף שלאחר הסמך רפויה. ע״כ. וכן נראה ברור מדברי ריב״ג שלקמן, כיון שהוא רואה במסוכתך פעול, ומדמהו גם למשוכת חדק. השבע׳ תרגמו ἐνδέδεσαι, ר״ל היית מְאֻחָז. ואולי קראו מסבתך (כמו מוסבת שמות לט יג). הפשיטא: אתחזקת, ר״ל היית אזור. סומכוס תרגם περιέφραξέ σε, במשמ׳ סייג וגדר. ת״י: מסדרן על לבושך. ריב״ג בשרש מסך אמר וז״ל: ומנ הד׳א אללע׳ה והד׳א אלמעני ענדי כל אבן יקרה מסוכתך תפשירה ענדי כל ג׳והר נפיש הליטכ יעני אנכ מח׳תלט בהד׳ה אלג׳ואהר מתשבת׳ בהא והו פעול עלי זנה והמסכה הנסוכה ורבמא כאנ אשמא עלי זנה מלוכה ולו ג׳על מסוכתך מת׳ל ישר ממסוכה כמשוכת חדק ומנ אצלהמא למא כאנ בעידא פכאנ יכונ אלתפשיר כל ג׳והר נפיש חט׳ירתכ אי קד אחדק בך כל שי נפיש כאחדאק חט׳ירה אלשוכ באלג׳נאת אלמהדק בהא אלממנועה, ע״כ, —ובעבר׳: ומזה הלשון (של מסך במשמ׳ מזג) אצלי כל אבן יקרה מסוכתך ופרושו אצלי כל אבן יקרה מתערבת עמך כלומר שאתה מתערב עם האבנים האלה ומתחבר אליהן, והוא פעול ע״מ והמסכה הנסוכה ואפשר שיהיה שם ע״מ מלוכה, ואם יושם מסוכתך כמו ישר ממסוכה כמשוכת חדק ומשרשם אינו רחוק ויהיה הפרוש כל אבן יקרה גדרתך כלומר הקיף אותך כל דבר יקר כאשר תקיף המסוכה את הגנות המוקפות בה הנמנעות. רש״י: מסוכתך הופתך ל״א לבוש כסוייך. רד״ק: והנכון כי הוא משרש שוך מענין הסר משוכתו ואע״פ שזה בסמך וזה בשין אחד הם כלומר גדרתך היא מאבנים יקרות (שרש מסך). רוב החדשים החליפו אמתת הנוסחה בכף דגושה, ופרשו במשׁ׳ מִכְסֶה, וקצתם הגיהו הגהות מתחלפות. אך עדותו של בעל מנחת שי כי ברב כ״י מדויקים מסכתך בכף רפה נאמנת עלינו, וגם מדברי ריב״ג אנו למדים כך, וכמו״כ מהנסחה מסוכתך, מלא ו, שבקצת ספרים, ואפילו מי שירצה להכריע עפ״י הרד״ק לצד הנוסחה בכף דגושה, הרי גם השם משוכתו בכף דגושה בהרבה ספרים, ופרושו השני של ריב״ג שהסכים לו רד״ק הוא היותר נכון שפרוש מסכתך הוא סייג וגדר, רק לא כבאורו של ריב״ג אלא כמשמעו, כמו שפרש רד״ק, שמסוכת הגן היתה מכל אבן יקרה.

התקנה נעשה מוסכם באסיפת פ"ו הקצינים יצ"ו שיוכל ב"ב בעיר או בכפר להשביע לאותן הנחשדים בעיניו וכו' (פנק' ק"ק במברג, משנת תנ"ח).

א·מִסְכֵּן[1], ש"ז. — א) עני, רש, דל המעמד, arm, elend : pauvre, misérable ; poor, wretched : טוב ילד מִסְכֵּן וחכם ממלך זקן וכסיל (קהל' ד יג). עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אתה ובנה עליה מצודים גדלים ומצא בה איש מִסְכֵּן חכם ומלט הוא את העיר בחכמתו ואדם לא זכר את האיש הַמִּסְכֵּן ההוא ואמרתי אני טובה חכמה מגבורה וחכמת הַמִּסְכֵּן בזויה (שם ט יד-יו). — ובתו"מ: היו לו (לתלמיד אחד מתלמידי רבי) מאתים זוז חסר דינר (והיה רבי רגיל לתת לו פעם לשלש שנים) מעשר מסכינין (ירוש' פאה ה ח). וכי חכמתו של ר' עקיבא שהיה מסכן בזויה היתה (מד"ר קהל', ואמרתי אני). — ומשל: אוהבת האשה בחור מסכן מזקן עשיר (ר' שמואל בר"י, מד"ר רות, ויאמר ברוכה את). — ובסהמ"א: בחר צדק בכל מתן ומשא, וחון על דל ועל מסכן וחוסה (רה"ג, בידי מוסר השכל). יסוכך באברתו עליהם עדי יאמר נשיא עם ומי יתן היותו כמסכניו (מכת' לר"א בן עטל, JQR N.S. I, 2, 240). — והתחילו להשתמש בו בזמן החדש בדבור ובספרות בפרט במשמ' של קריאת חמלה על אדם, כנוי לאדם שיש לרחם עליו בשביל דבר מהדברים. — ב) *שֵׁם לאחד מהטעמים: ששי (מהטעמים). הוא המסכן, שהוא תחתית שכן, כשני מקלות לתכן, כדל על שער דוכן (קונטר' המסור' מיוח' לבן אשר).

ב·*מִסְכֵּן, פ"י, — מִסְכֵּן את פלוני, עשהו מִסְכֵּן, עני: ויבן ערי מסכנות וכו' שממסכנות את בעליהן (סוט' יא.). — ובסהמ"א: ירושש (פרושו) ימסכן (רש"י ירמ' ה יז).

— נתפ', *נִתְמַסְכֵּן, — נעשה מִסְכֵּן: שכל העוסק בבנין מתמסכן (יבמ' סג.). — ובסהמ"א: מי שהוא זולל וסובא יורש ויתמסכן וכו' שאם הוא שותה לבלי חק ימכור כל אשר לו בקנין היין ומתמוטט ומתרושש (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי כג כא). ואח"כ באו סוחרים אחרים ואמרו לו שגם באותו מקום ירדו האידרות ירידה גדולה באופן שאם יתעסק בעשייתם יתמסכן ולא ירויח בהם כמו שחשב (ר"ח פלחי סכהן, שו"ת תורת חסד רנו). — *ובהשאלה, במשמ' ירידה רוחנית וכדומ': מימות משה רבינו עד הלל הזקן היו שש מאות סדרי משנה כמו שנתנם הקב"ה למשה בסיני ומן הלל ואילך נתמעט ונתמסכן העולם וחלשה כבודה של תורה (תשו' הגא', שערי תשוב' כ, בשם רה"ג).

מִסְכְּנֹת[1], ש"נ, מ"ר מִסְכְּנוֹת, — אוצר לתבואה וכדומה, Vorratskammer ; chambre aux provisions ; storeroom : ויבן ערי מִסְכְּנוֹת לפרעה (שמות א יא). ואת כל ערי הַמִּסְכְּנוֹת אשר היו לשלמה (מ"א ט יט). ויכו את עיון ואת דן ואת אבל מים ואת כל מִסְכְּנוֹת ערי נפתלי (דהי"ב יו ד). ויבן (יהושפט) ביהודה בירניות וערי מִסְכְּנוֹת ומלאכה רבה היה לו בערי יהודה (שם יז יב-יג). ויהי ליחזקיהו עשר וכבוד וכו' וּמִסְכְּנוֹת לתבואת דגן ותירוש ויצהר (שם לב כז-כח). — ומצוי בסהמ"א: אם תשיבו לי את כל הארץ ואת עשרת ערי מסכנות ערים אשר לקח אלכסנדר מידי אז אעלה להלחם עם אויביכם (יוסיפון רט).

מִסְכֵּנֻת[2], מִסְכֵּנוּת, ש"נ, — מעמדו של מִסְכֵּן: ארץ אשר לא בְמִסְכֵּנֻת תאכל בה לחם לא תחסר כל

---

[1]) גם בארמ'. באשור' מֻשְׁכֵּנוּ, במשמ' זו, בחקי חמורבי, אדם בלי נכסים. בערב' מִשְׂכִּין a). וכבר התפלפלו בזה תלמידי מנחם עם דונש שהשיג על מנחם ואמר: והבאת טוב ילד מסכן וחכם במחברת מ"ם והוא ממחברת סמ"ך והמ"ם בו משרת וכו'. והשיבו עליו תלמידי מנחם: ועקרת מם מסכן מן היסוד ותשימהו משרת והשיבות עליו בפותרו אותו במחברת מ"ם ולא הוא כן כי הוא מהשמות הרביעיים ויורה עליו אשר לא במסכנות והיא אחיזה אחיזת עיקר. ע"כ. והכריע ר"ת ואמר: על טוב ילד מסכן וחכם נתן בקולו דונש על מנחם לאמר אחרי אשר חיבר מנחם מלתעות במחברת למ"ד ומגבעות במחברת גימ"ל מדוע לא חיבר מסכן במחברת סמ"ך כי באמונה אמר דונש ממחברת סמך הוא בעברית כאשר הוא במחברת סמך בערבית, ולא יתכנו דבריו כי האומנם ממחברת מם הוא טוב ילד מסכן ובמסכנות כי עני ודל בלשון ארמית מסכן ועל לשון ארמית נבנה מסכן ומסכנות ואחרי אשר על לשון הארמית נבנה המ"ם מן היסוד שהרי בלשון הארמית תאמר כי ימוך אחיך ארי יתמסכן אחיך ולולי לא היה המ"ם יסוד היה מתרגם ארי יסתכן אחיך וכו' ובזאת תדע כי מ"ם מסכן מן העיקר והיסוד וכן בלשון משנה ערי מסכנות שממסכנות את בעליהם, שכל העוסק בבנין מתמסכן ואחר לשון הארמית נבנה ולא אחר לשון הערבית ויסוד היא המ"ם במסכן. ע"כ. ועי' שרש סכן.

a) مسكين

---

[1]) מן שרש סכן, עי"ש.

[2]) בארמ' מסכנותא: יאה מסכנותא לברתיה דיעקב כערקא סומקא ברישא דסוסיא חיורא (ר"ע, מד"ר ויקר' לה).

בה (דנר׳ ה ע).—ובספהמ״א: וישים הריש לנגד עיניך ויזכירך דלות המסכנות והחסרון (ר״י א״ת, חו״ה, יחוד המעשה ה). ובו (בהעשר) כל שפל יתגאה ובמסכנות ישפל הגבר (רש״ע פלקירא, המבקש עז). יצעק (העני) מצוק העתים ולילה ויום לא יחרש והעשיר במסכנות מבטחים ועשה לו חלונות ועליות מרווחים (שם). — ומשל: משכלת במסכנות טובה מאולת במלכות (המאירי על משלי יד).—יובהשאלה, במדה דלה, בצמצום: מה מאד חטא הזמן ומה מאד יחשב אליו לגנות, אם חלק לך ביופי לא במסכנות, ולא חלק לך ברחמנות (עמנואל, מחבר׳ ג).

א. מַסֶּכֶת[1], ש״נ, בהפס׳ מַסָּכֶת, — א) חוטי השתי המשוכים על המנור, Aufzug; lisse; warp: אם תארגי את שבע מחלפות ראשי עם המַסָּכֶת[2] ותתקע ביתד וכו׳ ויסע את היתד הארג ואת המַסָּכֶת (שפט׳ יו יג-יד). — ובתו״מ: שני דפי חלוק מצטרפין זה עם זה וכו׳ והמסכת הפרוסה הרי זו מצטרפת (תוספתא נגע׳ ה יא). אלו חוצצין ולא מביאין מסכת פרוסה וחבילי המטה (אהל׳ ח ד). (הנוגע) בנפש המסכת ובשתי העומד (כלים כא א). (נראה נגע) בנפש המסכת ובשתי העומד (נגע׳ יא ט). — ובסהמ״א: שירי המסכת שמשייר האורג מן הבגד כשהוא הותכו (ר״י ברצלוני, הלכ׳ ס״ת). יש לאורגין עץ או עצם שראשו חד וכו׳ מעבירו על השתי כשהוא מותח לפניו לאריגה ושובט בו החוטין ומקרב המבדילין בין ב׳ החוטין העליונים והתחתונים וכו׳ ונפתח נפש המסכת לידות בהוכם חוט הערב (ר״ח, שבת עו). כשמסיך המסכת מאספו ומגלגלו על מנור אורגים (ערוך, ערך לקף). ומתיחת החוטין כדרך האורגים היא הנסכת המסכת וזה המותח נקרא מיסך (רמב״ם, שבת ט יז). — ב) *קֹבֶץ הלכות ומו״מ של התלמוד בענין אחד, מַסֶּכֶת[3] ברכות, מַסֶּכֶת שבת, כל ההלכות וההגדות בהלכות ברכות, שבת: וזכרם לא יסוף מזרעם מיכן שקבעו לה חכמים מסכת (ר׳ יוחנן, ירוש׳ מגי׳ ג ג). איזהו ת״ח שממנין אותו פרנס על הציבור זה ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר ואפילו במסכת כלה (הוא, שבת קיד.). —ומ״ר *מַסֶּכְתּוֹת, *מסכיות: ששים המה מלכות ס׳ מסכתות ושמונים פלגשים פ׳ בתי מדרשות שהיו בירושלים (מד״ר במד׳ יח). אלו ששים מסכתות של הלכות (שם שה״ש, אחת היא). — ובספהמ״א: והוא שלא פתח בתלמוד אבל פתח אומר במסכתו והוא יושב (הלכ׳ פסוק׳ לר״י גאון, קדוש׳). ומגלים עוד מסכת אחרת וקובעים פרקים (קטע כתב מגילה גאון, סעדיאנה, עמוד 118). ועד ימיו (של רבי) לא היו מסכתות סדורות וכו׳ וכשנתקבצו אמר כל אחד מה ששמע ונתנו לב לברר טעמי המחלוקות דברי מי ראויין לקיים וסידרו המסכתות דברי נזיקין לבדם ודברי יבמות לבדם ודברי קדשים לבדם (רש״י ב״מ לג). עד ימיהן (של רבי ור׳ נתן) אמרו איש את דבריו בבית המדרש והיו תלמידים גורסים שמועה שמועה לבדה ולא היו מסכתות סדורות וכו׳ והם כללו האמור בדורות שלפניהם וסדרו את המסכתות ואחריהם לא יוסיפו אלא מעט וכו׳ ורב אשי ורבינא סידרו שמועות אמוראין שלפניהם וקבעו על סדר המסכתות כל אחד ואחד אצל המשנה הראויה והשנויה לה (הוא, שם פו). גם חיברו הגאונים שבכל דור ודור חיבורים לבאר הגמרא וכו׳ ומהם מי שפירש מסכתות וסדרים (רמב״ם, הקד׳ יד החזקה). והנה אומר כלל בתורה, גם בדברי המקרא, גם במשנה ובכל מסכתות, ובכל בריתות ומכלתות (ראב״ע, הקד׳ ב׳ לפי׳ עה״ת). מזמן הנביאים ואילך נפסקה רוה״ק וננעלו שערי החכמה ונתמעטו המסכתות והסדרים שהרי בימיהם היו כמה סדרים יותר (מי אלהבי, ס״א ח). והנה המסכתות הנשפעות מהמדה ההיא הם ששים (הריקנטי, יתרו). רמז לששים מסכיות שבש״ס כמנין גאון (המאירי, פתי׳ בית הבחי׳ על אבות). ומהם שראינו מהם פירושים בקצת מסכיות או לפעמים בקצת פרקים (שם). — ואמר הפיטן: חפש במסכתות גאונים חברו (כלם שבוז, אם תחפוץ).

ב. מַסֵּכֶת, ש״נ, — כמו א.מַסֵּכָה: כהתוך כסף בתוך כור נתכת, לוהטים סבוה עובדי חמן ומסכת, ממעמקים צועקת ושוע שופכת, נגדך כורעת משתחוה ובורכת (ר״י אבן אביתור, הושע׳, אלהים אמן).

---

[1]) משרש ב.נסך, עי״ש, ועי׳ הערה לקמן. —
[2]) השבעים תרגמו δίασμα, והוא חוטי השתי. יונתן: עם אכסנא במשתיתא. ריב״ג: אשם ללמנשג׳, — ובעבר׳: שם (בעברית) להמנשג׳ (בערבית). וכעין זה גם רש״י: עץ שהגרדי מיסך בו את השתי ושם העץ אנשובלא בלעז ולשון מסכת אורטורא בלעז. ע״כ. ורדק פרש כמו ב.מַסֵּכָה, בגד למכסה על המטה. ורב החדשים פרשו במשמ׳ ארג, וקצתם פרשו כמו רד״ק. אך שמוש הלשון במשנה מכריע. — [3]) בארמ׳ מסכתא: כי קאי רבי בהא מסכתא לא תשייליה במסכתא אחריתי (שבת ג:).

מְסִלָּה, ש"נ, סמי' מְסִלַּת, נכני' מְסִלָּתוֹ, מ"ר מְסִלּוֹת, נכני' מְסִלֹּתַי, מְסִלּוֹתָם. — דרך צר כבוש בין השדות וכדומה, Weg; chemin; road: ויאמרו אליו בני ישראל בַּמְסִלָּה נעלה וכו' רק אין דבר ברגלי אעברה (במד' כ יט). מזרחה השמש לַמְסִלָּה העלה מבית אל שכמה (שפט' כא יט). בַּמְסִלּוֹת אשר אחת עלה בית אל ואחת גבעתה בשדה וכו' ובני ישראל אמרו ננוסה ונתקנוהו מן העיר אל הַמְסִלּוֹת (שם כ לא-לב). בִּמְסִלָּה אחת הלכו (הפרות) הלך וגעו ולא סרו ימין ושמאול (ש"א ו יב). ועמשא מתגלל בדם בתוך הַמְסִלָּה וכו' ויסב את עמשא מן הַמְסִלָּה השדה וכו' כאשר הגה מן הַמְסִלָּה עבר כל איש אחרי יואב (ש"ב כ יב-יג). צא נא לקראת אחז וכו' אל מְסִלַּת שדה כובס (ישע' ז ג). והיתה מְסִלָּה לשאר עמו אשר ישאר מאשור כאשר היתה לישראל ביום עלתו מארץ מצרים (שם יא יו). ביום ההוא תהיה מְסִלָּה ממצרים אשורה ובא אשור במצרים ומצרים באשור (שם יט כג). נשמו מְסִלּוֹת שבת עבר ארח (שם לג ח). הציבי לך צינים שמי לך תמרורים שתי לבך לַמְסִלָּה דרך הלכתי (ירמי' לא כא). קול קורא במדבר פנו דרך יי' ישרו בערבה מְסִלָּה לאלהינו (ישע' מ ג). ושמתי כל הרי לדרך וּמְסִלֹּתַי ירמון (שם מט יא). מחשבתיהם מחשבות און שד ושבר בִּמְסִלּוֹתָם (שם נט ז). עברו עברו בשערים פנו דרך העם סלו סלו הַמְסִלָּה סקלו מאבן (שם סב י). עם שער שלכת בַּמְסִלָּה העולה (דהי"א כו יו). — ובמליצה, מְסִלַּת הכוכבים: מן שמים נלחמו הכוכבים מִמְּסִלּוֹתָם נלחמו עם סיסרא (שפט' ה כ). — ובתלמ': הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה וכוכבים במסילותם ומזלות כסדרן אומר ברוך עושה בראשית (ברכ' נט:). — וּמְסִלַּת הארבה: ואיש אחיו (של הארבה) לא ידחקון גבר בִּמְסִלָּתוֹ ילכון (יואל ב ח). — ובהשאלה, במשמ' אופן מנהגו של אדם: מְסִלַּת ישרים סור מרע (משלי יו יז). — ואמר הפיטן: ואני בעודי שמתיך אילותי, אעמוד על עמדי לא אמש ממסלתי (יצחק אבן כלפון, הסגלה נודי). — ובמליצה, °מְסִלּוֹת לפלוני בלבבו: ואיהלה בגלותי נעמות בימינך, ורצתי מעבדותי אל עבדות רצונך, ומסלות[1]) פניתי בלבבי למענך (ר"י הלוי, יום להיטיב). — ובמשמ' מִסְעָד: ויעש המלך את עצי האלגומים מְסִלּוֹת[2]) לבית יי' ולבית המלך (דהי"ב ט יא). — ואמר הפיטן: בשמים צעדו לבלי מעד, והוא מסלות לעולמו ומסעד (יוסף אבן אביתור, אדון כל מעשיו). מאד נוקר אשר לו עוז בצורו ימי חייו ובלבבו מסלות, ונטה מנתיב עול וישר לבית צדק ותומה לו מסלות[1]) (רמב"ע, תרשיש ח ט). — °מְסִלַּת בַּרְזֶל, מְסִלָּה כבושה ומטילי ברזל מתוחים עליה לארכה מעבר מזה ומעבר מזה ורכבות נשואות על אופנים מתגלגלים על מטילי הברזל האלה עוברות עליה, עפי"ר במשבות בכח הקיטור, Eisenbahn; chemin de fer, railroad: אל קצוי ארץ כי אעופה במסלות ברזל ברכב וסוסי אש (מיכל מאניט, במכתב לריב"ל). גם זכינו ב"ה לקצר ימי ענויי הדרך במסלות הברזל (מו"ל ספר אליס, הולדות יש"ר מקנדיה). מסלת הברזל אשר מאלכסנדריה לקהירא הולכת יום ושובתת יום (גוטלבר, ממגלים 7). — ואמר המשורר: גם אח יש לצרה רֵע לשעיר, חפר מת פתאם עת אזניו שמעו, כי תעבור גם דרך אילון העיר מסלת הברזל השבע אחזהו (יל"ג, קוצו של יוד ד).

מַסְלוּל, ש"ז, מ"ר °מַסְלוּלִים. — כמו מְסִלָּה: והיה שם מַסְלוּל ודרך ודרך הקדש יקרא לה (ישע' לה ח). — ואמר הפיטן: לישא רֵע פלילים, צגתי במסלולים, להזכר בפלולים, שֶׁוַע גבורות שללים (ר"א קליר, תפיי טל, אכסה). אלהים אמץ אם תחנות עורכת, במאה ברכות בכל יום שמך מברכת, גדלך מצפצפת ויחודך תומכת, דרכי מסלולך בכשר דורכת (ר"י אבן אביתור, הושע', אלהים אמן). תעינו בארחות ונעקש מסלולים, וניב סלף בחכנו ויד תרע מפעלים (ר"י אבן גיאת, מי יקדם הודך). לך יעידון ברואי תבל דורכי מסלול שבילך, הודעתם בכשרון מעשה מפעלך (ר"י הלוי, לך אדל ויקר). — ואמר המשורר: מה בצע כי תלבש משי ופעמיך תנעל תחש, העת תרכב מסלול עֶול ואל מרמה רגלך תחש (רמב"ע, תרשיש ח קנה). — ובפרט °מַסְלוּלֵי הכוכבים, מַסְלוּל השמש: ותגרע מקום גובה השמש ממקום השמש האמצעי והנשאר הוא הנקרא מסלול השמש (רמב"ם, קדוה"ח יג א). ותראה כמה מעלות הוא מסלול השמש (שם ב). הירח שני מהלכים אמצעיים יש לו הירח עצמו מסבב בגלגל קטן שאינו מקיף את העולם כולו ומהלכו האמצעי

---

[1]) עפ"י לשון הכתוב: אשרי אדם עוז לו בך מסלות בלבבם (תהל' פד ו). — [2]) זה פשוט שבוש במקום מסעד (מ"א י יב). — [1]) ורשום על הגליון: הראשון מלשון מסלות בלבבם (תהל' פד ו) והשני מלשון מסלות לבית יי' (דהי"ב ט יא).

באותו הגלגל הקטן נקרא אמצע המסלול (שם יד ח). ומהלך אמצע המסלול ביום אחד שלש עשרה מעלות ושלשה חלקים וארבע וחמשים שניות (שם ג). ואם יהיה המרחק הכפול מששים מעלות עד שלש וששים מעלות תוסיף על אמצע המסלול תשע מעלות ומה שיהיה אמצע המסלול אחר שתוסיף עליו מעלות אלו הוא הנקרא מסלול הנכון (שם יט ג). והעגולה הקוית שחוקק מרכז החמה במחשבה בשטח החגורה ע״י המהלך האמצעי הוא שאקרא אותו מסלול החמה בכל מקום מהספר הזה (ר״י הישראלי, יסו״ע ג ח). — מְסְלוּל בַּרְזֶל, כמו מְסִלַּת הַבַּרְזֶל: רכב אש המתגלגל על גפי מסלול ברזל כברק או כסערה, מסביב גורים נקבצו ולשונם עליו חרצו מקולם אולי יירא (שד״ל, מכתבים, רכב אש). אתה בלתי משוט אף בלתי רוח, תעוף ארחות ימים עם סיר נפוח, ובסיר נפוח ובמסלול ברזל תעוף בלתי סוסים גמל ופרד (הוא, דרך ארץ).

מסל״ת,—ר״ת: מסיה לפי תומו.

***מְסְמָא**[1]), מְסְמָא, — רק בהדבור אֶבֶן מְסְמָא, אבן קשה שאין בה שום סֶדֶק וָנֶקֶב: ואין טומאה לכלי חרש אלא מאוירו ובהיסט על גבי האבן מסמא אינו מטמא אלא אוכלין ומשקין וידים (תוספת׳ כלים ב״ק ו ג). אלו ואלו מטמאין במגע ובמשא ואין מטמאות על גבי אבן מסמא ומשתלהות חוץ לכל עיר למקום טמא (שם נגע׳ ו יא). זובו של זב ורוקו ושכבת זרעו וכו׳ שהן מטמאין במגע ובמשא למעלה מהן מרכב שהוא מטמא תחת אבן מסמא[2]) (כלים א ג). מנין לעשרה מרכבות זה על גבי זה אפילו על גבי אבן

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך הכתיב בסמך בכל נוסחאות הדפוס בכל מקום, ובמדב״מ מסאמא, באלף אחרי הסמך, ובכ״י עם גפה״ע של הרמב״ם מְשְׁמָא. ובמשנ׳ מנקד׳ דפוס ליבורנו נקוד מְסְמָא. ולא נתברר עד כה לא שרש מלה זו ולא משמ׳ בדיוק. בגמ׳ (נדה סט:) אמרו על אבן מסמא: דכתיב והיתית אבן חדה ושומת על פום גובא, ע״כ, וכך גם רה״ג בפרושו לכלים: אבן מסמא אבן שהיא שומה, וכך בעצם הדבר גם שאר המפרשים מלשון שומה. ר׳ נתן בהערוך: אפי׳ שמו אבן על עשרה מרכבות ורכב הזב ע״ג האבן כל המרכבות שתחת האבן טמאות זה פי׳ אבן מסמא וכו׳ ורב האי גאון ז״ל פי׳ בפרק אמר ר״ע לענין ע״ז אבן מסמא כמו אבן שומא על מושב וכו׳ פ״א אבן מסמא כדכתיב ושומת על פום גובא שאם יש אבן על משכב זב או זבה וישב אדם על האבן אע״פ שלא נגע אדם במשכב שהאבן חוצצת וכו׳ פ״א אבן מסמא דריש פרק דם הנדה אבן גדולה שאינה מטלטלת. ע״כ. רש״י בגמ׳ שבת פב: באבן מסמא אבן ששמוה ע״ג יתידות וכלים תחתיה. ע״כ. ובגמ׳ נדה נה: אבן גדולה המושמה על הכלים. ותוספות בשני אלה המקומות בשם ר״ת ור״ש: אבן גדולה שהיא כבדה ובגדים תחתיה וכבדה כל כך עד שאין ניכר כובד הזב היושב עליה ועל הבגדים. וכעין זה הרמב״ם: ולו כאן פאצל בין ג׳סם אלזב וג׳רם אלמרכב חג׳ר מג׳עול הנאך וכו׳ והד׳א הו שרח אבן מְשְׁמָא מן קולה ושומת על פום גובא, ע״כ,—ובעבר׳: ואפילו אם היה מבדיל בין גוף הזב לגשם המרכב אבן מושמת שם וכו׳ וזה פירוש אבן משמא מאמרו ושומת על פום גובא. ורגלים לדבר כי הכתיב בגוף המשנה ובגוף הערבי של הפרוש בשין הוא הכתיב של הרמב״ם בעצמו, עפ״י פרוש הגמרה, וכך גם הנקוד. ואפשר שגם הכתיב מסאמא באלף בין הסמך והמם שבמדב״מ גם הוא כתיב מְכֻוָּן עפ״י פרוש הגמרה. וכבר טען י׳ לוי על פרוש הגמרה כי מן שומת היה צ״ל משמא ולא מסמא. אך טענה זו אינה חזקה ביותר, כי אולי נשתנה אח״כ השין בסמך, וכבר ראינו כי הרמב״ם גרס באמת משמא בשין. ופרושו של לוי וגזרתו מערב׳ שמה a) במשמ׳ כסוי כבר דחה Fleischer בהשגות שם. אבל שתי טענות אחרות יש לטען על פרוש הגמרה, מצד הדקדוק ומצד הענין. כי ראה ראינו שבכל הנוסחאות בסוף המלה מסמא אלף, רק במקום אחד בספרא מסמה (פרש׳ מצורע, כלאים פרק ג), בהא בסוף,—והנה אבן לשון נקבה גם בכל התלמוד, ומשרש שום היה צ״ל מושמה או לפחות מוסמה. שמע מזה שהמלה מסמא אינה פעל אלא שם. ומצד הענין קשה למה הצטרכו כאן למלה מיוחדה זו, כי בכל המאמרים שבאה בהם המלה היה מספיק לאמר ע״ג אבן, ולא יותר, ואם רצו בקצת יותר באור היה אפשר להשתמש בהמלה הרגילה מונחת. אלא ודי יש בהמלה מסמא דבר מציין את האבן מצד עצמה. והנה כבר שער י׳ לוי, והסכים לזה גם יסטרוב, כי המלה מסמא נגזרה מן סמיא, במשמ׳ סומא, עִוֵּר, אלא שטעו שניהם בכונת הדבר, כי לוי אמר שהכונה באבן מסמא היא מין אבן שקוראים לה בגרמנית Blendstein, שמשתמשים בה לצפוי הבנין, ויסטרוב סבר שהכונה במסמא אבן שמכסה את החלל. ושתי הכונות האלה אין להן מקום כאן. ואף קוהוט בעה״ש, שהעיר יפה על המלה הערבי׳ חג׳ר אַצַם b) קלקל בעצמו את מציאתו מפני שטעה בפרוש האמתי של חג׳ר אצם בערב׳, כי איננה כלל ungeformter Stein, אלא: אלתי ליש פיהא ח׳רק ולא צדע, — ובעבר׳: שאין בה סדק ולא נקב. ונסתעפה משמ׳ זו מעצם משמ׳ צם c) בערב׳ בענין הֵרשות, וחג׳ר אצם, אבן חֵרשה, שהכל סתום בה.

a) سمة b) حجر اصمّ c) صمّ

מסמא¹) ת"ל וכל המרכב (ת"כ מצורע, פרק זבים ב ג). מה נדה מטמאה באבן מסמא אף עכו"ם מטמאה באבן מסמא²) (שבת פב:).

מִסְמוּס, ש"ז, —בסה"מ מן א.*מִסְמֵס: שנימוקה (הריאה) מבפנים שאילו מבחוץ קרי מסמוס וטרפה וכו' ועוד יש לחקור בטעם המסמוס והסרחון אם הוא לבדו אינו מספיק (שו"ת מהרי"ט, אה"ע יד). וזאת התרנגולת שלא היתה מסוכנת ולא חולנית ארדבה שמינה ובריאה וטובה ושלמה בכל חושיה ואין בה שום רושם מסמוס הדבר ברור שלבה נפל בפתיחת במנה (שו"ת חכם צבי עד). נולד לו בן כשהוא מהול ומיכמס בו להטיף ממנו דם ברית ומת ע"י מסמוס (קרבן אהרן, ירוש' יבמ' ח א).—ובמשמ' הַמְסָה, מְסִיסָה: לשון נזילה ופריקה ממסמוס העבים ע"י הקשת הרוח (ר"ש פפנהיים, יריעו' שלמה א ו-ז).

מִסְמָךְ, ש"ז — א) דבר שאדם סומך עליו: זכור נוצר אמונים, אהב נגן בנגונים, היות למסמך ומשענים, חסדי דוד הנאמנים (ר' בנימין, זכור בריה, סליחו' צו"ג). לא משיגים לו איך וכמה, לא מוצאים לו דבר דומה, מקרה וערער ושנוי ושפל, והבר ומסמך אור וגם אופל (סהר"ח לוש ה, מי כמוך). — ב) מכתב מאמת, שיש לסמך עליו בדבר מהדברים כעדות וראיה וכיוצא בזה, Dokument; document, וכבר נכנס בשמוש הלשון.

א.*מִסְמֵס פ"י,—רִכֵּךְ מאד: מאכילין אותו (את הכה"ג בערב יוה"כ) סלתות וביצים כדי למסמסו (יהודה בן נקוסא, יומ' יח).—ובסהמ"א: כדי למסמס אכילה שבמעיו לשלשלו שלא יצטרך לנקביו למחרת (רש"י שם). ואם יפול בו (בכלי נתר) חומץ ממסמסו ובשחת (הוא, משלי כה כ). שהתנועה הגדולה מאבדת רטיבות גופו וממסמסת אותו (ר"י אבן עקנין, ספר מוסר כ נז). מי רגלים ממסמסים את הלבינים שהם של טיט (רעמב"ש כ"כ ב א). נולד לו בן כשהוא מהול וממסמס בו להטיף ממנו דם ברית ומת ע"י מסמוס (קרבן אהרן, ירוש' יבמ' ח א). והוא ענין ישתדלו בו בעלי החימיאה להתיך ולמסמס הגשם בכל חלקי חלקיו (ר"ש פפנהיים, יריעו' שלמה א ו-ז).

— נִתְפ', *נִתְמַסְמֵס, — נִתְמַסְמֵס בשר הגוף מפני מחלה וכיוצא בזה, נהיה רך מאד כמו דבר נרקב, **weich werden**; s'amollir; become soft, flabby: בדרוסה עד שיאדים בשר כנגד בני מעיים נתמסמס¹) הבשר רואין אותו כאילו אינו (יב. חול' נג:). מתלקט (הבשר) מהו מתרוסס מהו מתמסמס מהו (רבינא, שם עו.).—והַמֹּחַ: נתמעך (המוח) פסול נתמסמס פסול (ריב"ל, שם מה:). — ובפֵּרוֹת: אבטיח שניקר שנתמסמסו בני מעיה אסור (ר"ה בר בא, ירוש' תרומ' ח ז). — ובסהמ"א: פי' (ביעי חשילתא) ביעי בהמה שנתמסמסו (ערוך, ערך חבל). הריאה שנתמסמסה טרפה (רמב"ם, שחיט' ז יג). וכן אם לקתה הכוליא והוא שיעשה בשרה כבשר המת שהבאיש אחר ימים שאם תאחוז במקצתו יתמסמס ויפול (שם ח כו). נתמסמסה הריאה נשתנו מראיה נהפך הושט במראיו (שם י ט). אבל כשנתמסמס מקצתה בתוך גופה של ריאה כשרה (שו"ת מהר"י מינץ ב יא). והתרנגולת שמנה ובריאה וטובה אין בה שום חסרון ולא רקבון בבני מעיה ולא ניכר שום רושם מלב שנימוק או נתמסמס ולא שום שינוי בעולם בכל בני מעיה (שו"ת חכם צבי עד). —ועַ"י בִּשּׁוּל: בשר שנתמסמס בבישול (צמח דוד, מלות נכריות, ערך קפא). —והגופים הטבעיים ע"י שריה במים או פעולה אחרת: מעשה החימיאה ששורין את הדבר בדבר לח כדי להגיע אל שרשו שכל מה שיש בו מקרה יתמסמס ע"י המים וישאר השרש המעמיד שלו לבדו (ר"ש פפנהיים, יריעו' שלמה א ב א). וכשאנו ממרסים במשקה נמצא הפרש בין אופני המריסה כי כשממרסים במרכזו הוא מתמסמס ומתדקדק עוד ביותר (שם שם ו). הנזילה והפלטה

ורגלים לדבר כי זו היא הכונה גם במלה מסמא שאנו עסקים בה, ור"ל בזה אבן שאין בה שום סדק שדרך בו תהיה הטומאה בוקעת ועולה מן הטומאה שתחתיה או בוקעת ויורדת ממה שעל גבה. ומציאות מלה זו במשמ' זו בעברית יש לבאר בשני דרכים. אפשר, כי במקום השרש צמם בערב' היה בזמן קדום משמש בעבר' שרש סמא במשמ' הרשות, וממנו נסתעף השם מסמא לאבן כמו בערבית, ואח"כ יצא השרש סמא במשמ' החרשות מן השמוש, מפני שהשרש חרש נתפשט יותר, אך השם מסמא בענין האבן נשאר עוד והיה עוד' ידוע בזמן שנקבעו הלכות טומאה, אולי אצל הכהנים, כי אין ספק בדבר כי אלו הן משניות קדומות עוד מזמן הבית השני, ואח"כ נשכחה כונת המלה מסמא, ופרשוה בזמן מאוחר בדרך דרש. ואפשר שנגזר השם מסמא באמת מהשרש סמא בענין עורון, ובעברית הסתעפה משמ' האבן שאין בה סדק וכל מעבר ממשג העורון תחת שבערב' הסתעפה ממשג החרשות, כי שני אלה המושגים דומים. — ¹) הראב"ד בפרושו כתב מוכמא. —²) בגמ' ע"ז (מז) בכ"י מ': מוסמא.

¹) ואמרו שם: היכי דמי נתמסמס וכו' כל שהרופא גורדו (שם עז: קודרו או קודדו) ומעמידו על בשר חי.

הבאה מחמת שנתמסמס הדבר ונתרכך מקשיותו (שם א ו-ז). — ובהשאלה, *דבר שנאבד ואיננו: ומתוך רוב חובות הקדש נתמסמסו (הספרים) ואינם בנמצא כ"א אחד בעיר (בעל ספר תולדות אדם לר' יואל בע"ש).

— פע', *מסמס, מְמֻסְמָס, — פנים מְמֻסְמָסוֹת, מעוכות קצת: (אשה שילדה ילד והיו) פניו ממסומסות מהו (ירוש' נדה ג ב). — ומקצר, פניו מְסֻמְסָמִים: המפלת מי שפניו מוסמסים (נדה כד.). המפלת יד חתוכה ורגל חתוכה וכו' (אין חוששין) שמא מגוף אטום או ממי שפניו מוסמסין (שם). — ובהשאלה, *דְּבָרִים מְמֻסְמָסִים, לא ברורים: בשעה שדברי תורה יוצאין מפי בעליהן כתקנן הם ערבים לשומעיהם כמסמרות נטועים ובשעה שהם יוצאים ממוסמסים הם מרים לשומעיהן כמסמרות נטועים (מד"ר במד' יד).

— נפע', *הִתְמַסְמֵס, — כמו נִתְמַסְמֵס: מחלי הריאה והלב וכו' והדבק האונות וחסרונם ויתרונם ויובש הריאה והמסמסה[1] (ר"י א"ת, כוזרי ד לא).

ב. *מִסְמֵס[2], פ"י, — מִסְמֵס נפשו של פלוני, חזקו בדברים: אמרו לו (תלמידיו לר' יהושע) כך ממסמסין נפשה של חיה ואומרים לה בשעת הלידה אל תיראי כי בן זכר ילדת (מד"ר בראש' פב). — ובמשמ' העקרית, *מִסְמֵס לו ביצים: אבל בולד של אחרים (שהאשה מניקה) לא יניח לה הבעל למסמס לו (ביצים) וימות ברעב (הלכות, אישות יג יא).

ג. *מִסְמֵס[3], פ"ע, — מִסְמֵס בְּדָם, היה מלכלך בדם: בהמה או צפור שממסמסין בדם או שיש בהן מקום מחובל ואינו יודע מי השחיתן (הלכ' פסוקות לר"י גאון, שחיטה).

*מַסְמֵסָה, ש"נ, — שם פ' מן א. *מִסְמֵס, בענין מסמוס הבשר: איזוהי המרכה (במה) ואיזוהי המסמסה המרכה כל שנשפך בקיתון מסמסה[4] כל שאינו יכול לעמוד (חול' מה:).

*מַסְמֵר, ש"ז, מ"ר מַסְמְרִים, מַסְמְרוֹת, — כמו מַשְׂמֵר: נגר שקבע מסמר בשידה בתיבה ומגדל ונשבר (תוספת' ב"ק י ה). ואם היה (הסולם) קבוע במסמר יש לו ארבע אמות (שם ב"מ יא יד). חיפה את הסנדל בעור שלמטה ועשה מסמרות הרבה מלמעלה (שם שבת ד ה). נשרו רוב מסמרותיו (של הסנדל) ונשתיירו בו ארבע וחמש (שם). מסמר שעקמו לו להיות פותח ונועל טמא (שם כלים ב"מ ב יד). מקל שעשה בראשו מסמר להיות תופס בו ממקום הדייש (שם שם ד ג). יוצאין בביצת החרגול ובשן שועל ובמסמר מן הצלוב משום רפואה (ר"מ, שבת ו י). מסמר שהתקינו להיות פותח בו את החבית (כלים יב ה). המוציא מסמר לגשמים לצרפו (מכשי' ה ז). כשם שאי אפשר למסמר לפרוש מן הדלת בלא עץ כך א"א לישראל לפרוש מן הפעור בלא נפשות (ר"א בן שמוע, ספרי במד' קלא). זה הכוכב שהוא שף ברקיע אינו אלא כמסמר הזה שהוא נתון בעץ (ר"י בר אלעאי, מד"ר שמות ט). המסמר הזה את קובעו אע"פ שאת חוזר ונוטלו ממקומו מקומו ניכר (ירוש' סנה' י א). שנתן לחרש שידה תיבה ומגדל לנעץ בהן מסמר ונעץ בהן מסמר ושיברן (רב אסי, ב"ק לה:). נטל תבן והטמין לתוכו מסמרים השליך לפניו (לפני התנין) ונקבו מסמרים את בני מעיו (ריב"ל, מד"ר בראש' סח). כאדם הקובע מסמר בלוח (שם במד' כ). אי זה כותל בנית כאן אי זה עמוד העמדת כאן אפילו אי זה מסמר קבעת כאן (ר' ברכיה, שם ויקר' ס). המסמר הזה הנטוע בדלת הוא מקיים הדפין (שם במד' יד). והמסמר שיש לו שושנה נוח לשלוף (שם). לפי שהמסמר של ברזל שיש לו שושנה אעפ"י שקשה נוח הוא ליעקר (שם). שאם קבעת אותם (את ד"ת) כמסמר בלבבך הם משמרין אותך (תנחומ' בהעל' טו). — ומצוי בסהמ"א: המסמרות המאספים את הלוחות ומחזקים את הדבק הישב למען לא ימוט (מנחם, מחבר' אספות). חתיכה של ברזל שהוא עגול וחד כמסמר גדול (ערוך, ערך רמן). מסמרות שמחזיקין בהן התקרה העשויין לתקוע אותן בעצים (רמב"ם, כלים י א), ועוד. — ואמר הפייטן: ידועיך נטועים כמסמר, צנועים בכל משמר (רבב"י, אלה וכאלה, יוצ' לשבת הוחמ"פ). — *קָבַע מסמרות בהלכה וכדומ', קבע דבריו בהחלטה גמורה: ואלעזר בני קבע בה מסמרות (ר' יוחנן, ב"ב ז:). — ובסהמ"א: והסכים הוא להם ללמדו (את סוד העבור) לכל יש וקבעו מסמרות שלא תזה בארבעה שערים להתנהג בהן (קטע מכתב לאביתר הכהן, סעדיאנא, שכטר

—[1]) כך בכל ההוצאות, ובהוצא' תושיה: והמססה.

[2]) כך בארמ': ממסמסא ליה בביעי וחלב (יבמ' מב:).

[3]) כך בארמ': ההוא בר אווזא דהוה בי רב אשי על לביני קניא נפק אתא כי ממסמס קועיה דמא (חול' נג:).

[4]) כך בנוסח' הדפוס, ובכ"י המססה.

101). הוי יודע שדעתי נוטה לקבוע מסמרות כרבי שמעון (תהרונות כא ו).—*מַסְמֵר של שֻׁלחני, כעין יתד שהשֻׁלחני תומך בה תריס ההנות וכדומ׳, *מַסְמֵר של אבן שעות, כעין יתד תקועה באבן שעות של שמש שצלה מראה השעה: מסמר של שולחני וכו׳ ומסמר של אבן השעות (עדי׳ ג ח).—*מַסְמֵר של בַּנָּאִים, של סַיָּדִים: חוט המסמר של בנאים ושל סיידים חמשים אמה (תוספת׳ כלים ב״מ ז ג).—*מַסְמֵר הגרדי: מסמר הגרדי טמא (כלים יג ד). מסמר הגרדי והוא המסמר הארוך כעין שפוד שמכנים בו האורג שפופרת הקנה או העץ ולופף עליה חוטים (רמב״ס, כלים יד).—⁘וכנוי לפרי הצמח הנקרא צפורן: וכן מסמר של גרופלא שקורין נגלין (מרדכי ברכ׳, פרק ו). מסמר גרופלא שקורין ניגלין (תשב״ץ, מנהגי מהרמ״ס, סדר ברכ׳). — ובחכמת הרפואה, ⁘כנוי לקצת המורסות: באותם הנקראים מסמרים הנה המסמרים וכו׳ הוא סלע עגול לבן כמו ראשי המסמר ורוב מה שיקרה מן ההכאה (קאנון ד ג ב יד). וכל נתתכהו מכל בשרים, כיבלות ומסמר תשתיר אברים (הלוי לכן סינה, כ״י ברלין).—⁘כתב הַמַּסְמֵרוֹת, כתב היתדות של העמים הקדמונים, הבבלים והאשורים והפרסים, Keilschrift ; cuneiform: כי האיש הנכבד לייארד הגדיל לעשות בספרו על נינוה העיר הגדולה אשר בו תאר גם הציורים אשר מצא בארץ שנער ויעמל לבארם ולתת פשר הדברים אשר על האבנים בכתב מסמרות (מ׳ יוסט, כרס תמד ט כב).

וָו.—*נעץ.—נקב.—*עקר.—*קבע.—*שושנה. —*שלף את המסמר.

⁘**מַסְמְרִי**, ת״ז, — מטבע המַסְמֵר: ואם יצא לחוץ האבעבוע עד שיחול בין שני העפעפים ונתדבק יקרא המסמרי (קאנון ג ג ב ג).

***מַסְמֶרֶת**, ש״נ,—מין ממיני היַבלות בגוף: המסמרת והיובלת והתלתלין אינן מטמאין משום מחייה ואם היה מקומו יושב כגרים הרי אלו מטמאים (ר׳ אליעזר, תוספתא נגע׳ ב יב). — ומ״כ: היבולות והדלדולים והמסמרות אינן מטמאין משום מחיה (הוא, ת״כ, תזריע, פרש׳ נגע׳ ב).

***מְסַנֶּנֶת**, ש״נ, — כעין כוס של ארג או כעין כברה קטנה לסַנֵּן בה המשקאות וכדומ׳: ומסננת של חרדל ומשמרת של יין (ר״מ, כלים כה ג). ונותנין ביצה במסננת של חרדל (שבת כ ג). מסננת של חרדל שנפרצו בה שלשה נקבים מלמטן זה לתוך זה (כלים יד ח). אין מסננין את החרדל במסננת שלו (שבת קלד.). מפרדין ביצה במסננת של חרדל (ירוש׳ שם כ ב).—ובסהמ״א: לא יהדוק אדם סיב על פי קיתון מפני שנראה כמסננת[1]) (הלכ׳ פסוקות, מועד). מסננת התלויה מערב יו״ט מותר לסנן בה ביום טוב (שם). מסננת אורגין אותה מן הסיב או מן חוטי צמר וכיוצא בהן ומסננין בה (ר״ח שבת קח.). —ובהשאלה, בגוף בע״ח, Lamina cribrosa[2]): ושני מעבריו מפולשים אל המסננת המונחת תחת שני הגשמים הדומים לשתי פטמות השדים (קאנון ג ה א א). המסך המוחיי נכח נקב המסננת (שם).

מֶסֶס[3]), ש״ז, — א) חתיכת עץ כשהאש יוקדת בו מקצהו האחד ומקצהו השני בראשו יוצא לֵחו: והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה ובערה ואכלה שיתו ושמירו ביום אחד וכבוד יערו וכרמלו מנפש ועד בשר יכלה והיה כִּמְסֹס[4]) נסס ושאר עץ יערו מספר יהיו (ישע׳ י יז־יט).—ואמר הפיטן: נאור בראותך בדם

---

[1]) תרגום המאמר בארמית של רב פפא בגמרא שבת קלט. — [2]) תרגום דרי מזיא.

[3]) עי׳ הערה לקמן. — [4]) כך הכתיב והנקוד בהנסחה המסורה, וכבר התחבטו בדבור זה כל המפרשים הקדמונים והאחרונים. השבעים תרגמו במשמ׳ כַּלְיָה, כנראה כמו נמס. יונתן תרגם תביר, שבור. רסע״ג תרגם: פיציר עלמא מעלומא, ר״ל יהי כמו נס נראה מרהוק. ריב״ג הביאו בשרש מסס, כמו ר״י חיוג, אך לא פרש בו כלום. רש״י אמר וז״ל: לפי שדימה אותם לעצי יער דימה פורענותם לתולעת הנוסר בפיו וטוחן העץ וקורהו סס כמו כצמר יאכלם סס כמסוס נוסס כמגור המגורר כמסוס נוסס כמסוס של נוסס שהוא כצחון דק דק שהתולעת טוחן כך היה האפר שריפת גופן דק מסוס הוא הנטחן ונופל על ידי תולעת נוסס הוא התולעת. ע״כ. רד״ק: והיה מחנהו כמו מחנה שימס נושא הנס כי יפול כל המחנה. ע״כ. כל אלה הבאורים אינם נותנים להמליצה שום רעיון טבעי לפי הענין. וגם החדשים לא מצאו שום פרוש נאה, ואף לא הגהה נאותה וכבר אמרו כי עד כה לא נמצא פרוש מניח את הדעת. אבל, גם כאן הלשון הערבית מאירה לנו אור צח על טעמה של מליצה זו. כי בערב׳ משמש שרש נשש[a]) במשמ׳ יבש: נַשּ אללחם ואלח׳בז יבש, וכו׳. ומלבד זה, עוד במשמ׳ אחרת: נַשּ אלחטב יַנִשּ נשושא אח׳רג׳ת אלנאר זַבַדַה עלי ראשה, וַנַשִּׁישה זַבַדה ומא נַשּ

---

[a]) نسس

מתבוסס, נגפת פורכים פרים לקוסס, נפש ובשר כ מ ס ו ס נוסס, נתתה ליראיך נס להתנוסס (ר"ש בר יצחק, שבעתי יה, יוצר ז' פסח). — והמשורר אמר: ופתאם הרגיש כי חלציו רפו, ומשוש דרכו כ מ ס ו ס נוסס[1] בעצמיו, לא יועילו לו תמרוקיו ובשמיו, כי ינוס כחו (יל"ג, התן למולת). — ב) *במשמ' חלי הרזון: אחר זאת נפל אמ"ה ז"ל בחולי כבד ו מ ס ו ס (פלערוס)[2] מתגבורת הירוקה (יעבץ, מגלת ספר 57).

מסס[3], ממנו ב. מַסָּה, מָסֵס, *הֶמְסֵס, *מְסִיסָה.

מָסַס, — קל לא נמצא במשמ' העקרית. — ובהשאלה, מַס את לבו, כמו הפע' הֵמַס: מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא יִמַּס את לבב אחיו כלבבו (דבר' כ ח).

— נִפע', נָמַס, נָמֵס, נָמַסּוּ, יִמַּס, הִמֵּס, — נָמֵס דבר קפוא, או דונג וכדומה, או אדמה בתוך מים, נהיה כמו מים, zerschmelzen, zerfliessen; fondre, liquéfier; melt, liquefy: וילקטו אתו (את המן) בבקר בבקר איש כפי אכלו וחם השמש ונמס (שמות יו כא). ונמסו ההרים תחתיו והעמקים יתבקעו כדונג מפני האש כמים מגרים במורד (מיכ' א ד). ונמסו הרים מדמם (ישע' לד ג). כהמס דונג מפני אש (תהל' סח ג). הרים כדונג נמסו מלפני יי' (שם צז ה). — וחבל וכדומה, נָמַס החבל, נתק ונהיה לחתיכות קטנות: ותהיינה העבתים אשר על זרועותיו כפשתים אשר בערו באש וַיִּמַּסּוּ אסוריו מעל ידיו (שפט' יה יד). — ובהשאלה, נָמַס הַלֵּב מִמּוֹרָא, מִבֶּהָלָה: ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש וירדפום וכו' וַיִּמַּס לבב העם ויהי למים (יהוש' ז ה). והוא גם בן חיל אשר לבו כלב האריה הִמֵּס יִמָּס (ש"ב יז י). על כן כל ידים תרפינה וכל לבב אנוש יִמָּס (ישע' יג ז). הנה יי' רכב על עב קל ובא מצרים ונעו אלילי מצרים מפניו ולבב מצרים יִמַּס בקרבו (שם יט א). בוקה ומבוקה ומבלקה ולב נָמֵס ופק ברכים וחלחלה בכל מתנים (נחו' ב יא). והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונָמֵס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח (יחזק' כא יב). היה לבי כדונג נָמֵס בתוך מעי (תהל' כב יה). — הוא נָמֵס, נהיה לאין: רשע יראה וכעס שניו יחרק ונָמָס תאות רשעים תאבד (שם קיב י). — ובתו"מ: מאימתי הפירות חייבין במעשרות התאנים משיבחילו וכו' הרמונים משימסו[1] התמרים משיטילו שאור (מעשר' א ב). אמר לו הקב"ה (לעוג) אי רשע מה אתה מכניס עין רעה בבני ת י מ ס עינו של אותו האיש (מד"ר דבר' א). — וכמו שלמים, *נִמְסַס: יום יום ירקב כמו סס, אם תפקוד עליו עונו הנכסס, כמו שבלול יהלוך וכדונג נ מ ס ס (רשב"ג, ה' מה אדם). לא נבראת באדם כח התאוה אלא משום החיים שאלולי הנפש המתאוה למאכל ולמשקה בטלו חיי האדם מפני הרטיבות ש נ מ ס ס ת ממנו בחמימות מבית ומחוץ ואותן המאכלות מחזירות אליו מה ש נ מ ס ס ממנו (ר"י אבן עקנין, ספר מוסר, פי' אבות ד א).

— הִפע', הֵמַס, — הֵמֵס את לבו, עשהו שיִמַּס: אנה אנחנו עלים אחינו הֵמַסּוּ את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו ערים גדלת ובצרת בשמים (דבר' א כח).

— פִּע', *מִסֵּס, מְמַסֵּס: ה מ מ ס ס את הדונג או את החלב או את הזפת (תמב"ש שבת ט ו).

— הִתפ', *הִתְמוֹסֵס: כאלו הגבעות נמוגו ו מ ת מ ו ס ס ו ת מרוב החלב שזב עליהן מן הצאן (רד"ק עמוס ט יג). שכאשר השלימו העם ללקוט את המן בכל יום מאז והלאה היה מ ת מ ו ס ס הנשאר בשדה בחום היום (ר"י אברבנאל, שמות טז טו). וכל הר שהיה עובר בו הארון היה מ ת מ ו ס ס (זוה, הקד' ב). הלא תראה בדוממים שימצאו מהם אבנים גדולות שחקו מים ו מ ת מ ו ס ס ו ת באש ויעשו מהם הסיד בנקלה (זוה, מפע' ה' ח ב).

***מְסָס**, מְסֵס[2], ש"ז, — הַקֵּבָה השלישית של מעלי גרה, Blättermagen; feuillet; manyplies (omasum): אלו טרפות בבהמה נקובת הוושט וכו' הריאה שניקבה וכו' ניקבה הקיבה ניקבה המרה ניקבו הדקין הכרס הפנימית שניקבה וכו' ה מ ס ס[3] ובית הכוסות שניקבו

מנה, ע"ב, ובעבר': נַשׁ העץ הוציאה האש הלֵח שבו על ראשו, ונשישה הוא הלח של העץ. והנה השרש נסס משמש גם בעבר' בענין יבש הלֵח ומזה לא נס לחו במשה, ופה אחרי שהמליץ על אשור שאש ישראל תשרף את יערו, אמר שאשור יהיה כהעץ שדולק באש מקצהו האחד ומקצהו השני יוצא הלח שלו ובזה יתם ויכלה. — ומשמש גם בערב' בהשאלה, יאמרו: בלע' מנ אלרג'ל נַשִׁישָׁה אד'א כאנ י מ ו ת. — [1]) אולי לפי פרוש רש"י כמו תולעת. — [2]) כך בגוף הספר.

[3]) רק בעבר'. בערב' קצת דומה לזה מ ש.

[1]) ופרשו בגמ' ירוש' שם: ר' זעירא בשם ר' יסא משיתמעך האוכל תחת ידיו ר' יודה בר פזי בשם ר' יהושע בן לוי משיכניסו מחצה ר' יונה בעי דילמא מן רבנין דאגדתא הוא שמע לה אחינו ה מ ס ו את לבבינו פלגון לבבינו.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כך הכתיב בכל הנוסח'

לחוץ (חול׳ ג ה, ת״כ שמיני ב ג). חלב שעל המסס ובית הכוסות אסורין וענוש כרת (שמוחל, חול׳ נג.). עשרה דברים משמשין את הנפש הושט למזון והקנה לקול וכבד לחימה והריאה לשתיה המסס לטחון והטחול לשחוק והמרה לקנאה והכליות מחשבות והלב גומר (מד״ל ויקר׳ ד). ובטלו הטחנות זה המסס כי מעטו

אלו השינים (שם יח). — ובשהמ״א: ואלו הן שנים עשר מנהיגין בנפש שתי ידים ושתי רגלים שתי כליות טחול כבד מרה מסס קיבה קרקבן (ספר יצירה ה ג). המליך אות חת וקשר לו כתר וצרפן זה עם זה וצר בו סרטן בעולם ותמוז בשנה ומסס בנפש (שם ו, נוסח פי׳ רסע״ג). ריאה כבד מרה טחול מסס קרקבן (ר״י ברצלוני, פי׳ יצירי 256). האברים הכלים הפועלים אשר הם הידים והרגלים והכליות והטחול והכבד והמרה והמסס שהיא האצטומכא והקיבה (שם, מיוח׳ לסהל בן המים). כיצד המסס טבעו קר והכבד חם (שם, מיוח׳ לר״י ישראלי, REJ 1884, 127). והושם למרה שתי פיות פה מריק למסס להיות לעומת קרירותו וכו׳ (שם). קול רחים הטוחן מאכל שבמעיו והוא הקורקבן והמסס (רש״י קהל׳ יב ד). הלב שעל המסס ושעל בית הכוסות הוא החלב שעל הקרב (רמב״ם, מאכ׳ אסור׳ ז ו). ניקב המסס וכו׳ חסר המסס נמצאו שני מססים (הוא, שחיט׳ י ט). הכסילים אשר אין להם לב כלל כי היה לבם בקרב וכמסס ובית הכוסות והכוונה לומר שהגבירו כח חמרם והשפילו ודכאו לארץ חייתם (רבב״ל דונקן, תפארי ישראל ג). וכן לכבד ולטחול ולמסס ולמעים ולכליות ולרחם ולביצים

של הדפוס וכ״י במשנה ובספרא, ולפי הגרסה בכל שמות האברים המנויים במשנה זו לפני מלה זו ואחריה, שכלם שנויים בהא הידיעה: הוושט, הריאה, הקיבה, הכרס, נראה כי גם כאן, בהמלה המסס, ההא היא הא הידיעה, ועצם התיבה היא מסס, וכן נראה מלשון הגמ׳ המובא בפנים: חלב שעל המסס ולא שעל ההמסס. ואעפ״י שנמצאת צורה ארמית המסיסא (מד״ל ויקר׳ ג וקהל׳ ז יט), אך נגד זה יש גם מסוסא: דלית מסוסא טחין (שם, קהל׳ יב ד). וכך בפרוש בספר יצירה מסס, וכן רסע״ג בפרושו בלשון ערב׳: ת׳ם אלמעדה ואשמהא מסים בלע׳ה אלמשנה, וכן בפרוש יצירה לר״י ברצלוני, ועוד, ובפרש הרמב״ם ביד החזקה מ״ר מססים, וכן בפרוש יצירה המיוחס ליצחק הישראלי: פה מריק למסס, וכן בפרוש נחום לספר השתנים: לבשל המזון במסס. וכך לפי הקריאה המקֻבלה של הספרדים, הא פתוחה וממ סגולה: הַמֶּסֶס, והם רואים בהא שלפני הממ ה הידיעה. ובספרא כ״י ותיקן מנֻקד בנקוד עליון המלה מנֻקדה: הֲמֵסֵס-הֲמֵסֵס. והנה כ״י זה הוא בלי ספק עתיק, כי הנקוד העליון מעיד עליו, אך בהיות שהדגש החזק חסר בהרבה מקומות בכ״י זה (כמו המנהג בנקוד העליון שבכ״י ברלין, שפרסם Kahle, Massoreten des Ostens), לכן אין לאמר בודאות גמורה כי הכונה היתה בנקוד זה בהא הפתוחה שהיא ה הידיעה, כי אפשר שהכונה היתה לשֵׁם במשקל הַפְעֵל, אך לפי העדויות שלמעלה מהגאונים וקריאת הספרדים רגלים לדבר כי גם בכ״י המנקד הזה היתה הכונה בהא הפתוחה של התבה המסס להא הידיעה, וגוף השם הוא מסס, ובנקוד מֵסֵס, ע״מ שְׁאֵר. (וצ״ד מְסָס). גם ר׳ נתן הביא מלה זו לא בערך המסס אלא בערך מסס, והוא מפרשו מלשון מסס נסס, ואעפי״כ לפי נוסחת ספרי הערוך יש גם כאן מקום לספק אם כונתו היתה כי ההא היא הא הידיעה או שהיא הא המשקל והשם הוא המסס ע״מ הפעל, כי ז״ל: המסס ובית הכוסות פירוש אסטומכא לפי שמעכלת המאכל נקרא המסס כמו והיה כמסוס נוסס. אך מעצם שמוש הלשון של ר׳ נתן בהמלה אסטומכא, בלשון נקבה (שמעכלת המאכל ולא שמעכל) יש להביא ראיה כי יש כאן ט״ס, ובמקום נקרא המסס צריך להיות: נקראה מסס. אבל קריאת רב האשכנזים היא הֶמְסֵס, וכך היתה כנראה קריאתו של בעל הטורים, שכתב אין לעוף לא כרס ולא המסס, וכן בעל תפארת ישראל על משניות כתב כמה

פעמים בפרוש ההמסס בשתי ההין, ומכל מקום בעל התוספ׳ יום טוב, שהיה אשכנזי, כתב בפרוש: וההא שמושית ובפתח, וכן נקד בן זאב הַמֵּסֵס. ולהפך ראב״י חותן הראב״ד שהיה ספרדי כתב ההמסס (ספר הקבלה). — ובדבר מקור מלה זו, הנה כבר ראינו כי ר׳ נתן גזרה משרש מסס בעברית, אך ר״ב מוספיא ראה בה את המלה הרומית omasum, וכך דעת גם קצת מהחדשים, וכך גם ש׳ קרויס הביאה בין המלים השאולות מרומית. אבל כבר העירו אחרים, כי עצם המלה omasum איננה רומית מעקרה ולא באה בספרי הרומאים אלא מימי הסופר הרומי Horace ולמטה, וכבר בקשו חוקרי לשון רומית מקור מוצאה ולא מצאו דבר ברור, כי גם ביונית אין שום רמז למלה כזאת, והמלה ὅμασος שהזכיר ש׳ קרויס בדויה היא שבדא קרויס בעצמו, ושערו קצת חוקרי לשון רומית כי המלה omasum שאולה מלשון ארץ גליה. אבל, כבר טענו חכמים גם על השערה זו, יען גם בלשון ההיא לא מצאו החכמים מלה דומה לזו בעצם משמ׳ זו, וקצתם סברים כי המלה omasum שאולה מהלשון העברית, והיא המלה מסס שאנו עסקים בה, ויש לאמר כי מפני שהשמוש בהא הידיעה היה יותר מצוי בפי המדברים עברית שמעו הרומאים יותר תדיר המסס ונשתבשה בפיהם לפי רוח הלשון הרומאית. (פרופ׳ Dr. Gutmann, במלונו למנחי חכמת הרפואה, כתב כי המלה omasum נגזרה מהשרש העברי עמס).

(מ' אלדבי, ש"א ד). סוף הכרם עשוי כבובע וקרוי בית הכוסות והמסס מחובר בו והמאכל נכנס מבית הכוסות למסס והוא האצטומכא (רמ"א, הגה' לשו"ע יו"ד מז ג).

א. מַסָּע[1], ש"ז, מ"ר בכנ' מַסָּעָיו, מַסְעֵיהֶם, סמי' מַסְעֵי, מ"ר *מַסָּעוֹת, — שה"פ של מי שנסע ועבר ממקום למקום, Wanderung; migration: וילך לְמַסָּעָיו מנגב ועד בית אל עד המקום אשר היה שם אהלה בתחלה (בראש' יג ג). ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין לְמַסְעֵיהֶם על פי יי' ויחנו ברפידים (שמות יז א). ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מַסְעֵיהֶם וכו' כי ענן יי' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו לעיני כל בית ישראל בכל מַסְעֵיהֶם (שם מ לו-לח). ויסעו בני ישראל לְמַסְעֵיהֶם ממדבר סיני (במד' י יב). אלה מַסְעֵי בני ישראל וכו' ויכתב משה את מוצאיהם לְמַסְעֵיהֶם על פי יי' ואלה מַסְעֵיהֶם למוצאיהם ויסעו מרעמסס וכו' ויחנו בסכת ויסעו מסכת ויחנו באתם וכו' (שם לג א-ו). — וכמו מקור, מוצא והתחלת הנסיעה: והיו לך (החצוצרות) למקרא העדה וּלְמַסַּע את המחנות וכו' תרועה יתקעו לְמַסְעֵיהֶם (שם י ב-ו). — ובתו"מ, מ"ר מַסָּעוֹת: נמצאו כל המסעות מ"ב מסעות (סעו"ר ח). בשעת מסעות קדשים נפסלים וטמאים (תוספתא זבח' יג ג). עשר מסעות נסעה שכינה (ר' יוחנן, ר"ה לא). והיאך היתה הבאר עשויה סלע כמין כוורת היתה ומתגלגלת ובאת עמהם במסעות (מד"ר במד' א). — ומי': בשעה ההיא (בימי מלך המשיח) יהיו ישראל מתנדנדים ממסע למסע (ר' יוסי בר' ירמיה, מד"ר שה"ש, מי זאת). — ואמר הפיטן: בזרת אשר תכנם בה קרעם, ויסם ויסיעם ממקומם וממסעם (ר"א קליר, יי' קניני, יוצר א' שבועי'). — ואמר המליץ: קרא השר בספר שעשועים בשמך נחשב יקר ונעים, רחשתיהו וילדי רעיונים למסעי הנדוד נדים ונעים (ר"י בן זבארה, הקד' ספר שעשועים). — ובסהמ"א, מ"ר מַסָּעִים וגם מַסָּעוֹת: שנסע (אברהם) מסעים רבים כאשר שב מפאת דרום אל בית אל שהיא בצפון (ראב"ע בראש' יג ג). שהמסע הראשון לבדו לא היה כשאר המסעות והפסוק שאמר ונסעו הקהתים אחר נסוע שני הדגלים בכל המסעים חוץ מזה כי הארון היה נוסע לפניהם וכו' שהלכו מהלך שלשה ימים כנגד המסעים שנסעו בצאתם ממצרים (הנ"ל, במד' י לג). — ואמר הפיטן: מסעים כמנין שבטים נסעו עד באו לסיני (סדר עבודה, אמוני לבב, סדור תימני). — ובמשמ' ההליכה שאדם הולך למקום פחות או יותר רחוק למטרה מן המטרות, Reise; voyage, מסעות רבי בנימין מטודילה, וכיוצא בזה. — *מִכְתַּב מַסָּע, תעודת מַסָּע, כתב מהממשלה רשום בו שמו ובן איזו ארץ הוא וכו', Passeport: אין שוטר אין נושר לשאל מי אני, אם יש מכתב מסע ומי אספני (יל"ג, בירת בגילה). — אבן מַסָּע[1]): והבית בהבנתו אבן שלמה מַסָּע[2]) נבנה ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנתו (מ"א ו ז).

ב. מַסָּע[3]), ש"ז, — מין חץ, eine Art Pfeile; esp. de flèche; kind of arrow: משיגהו חרב בלי תקום חנית מַסָּע[4]) ושריה (איוב מא יח).

---

[1]) מן נסע, עי"ש.

—[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך הנוסחה המסורה, ואין ספק בדבר כי הוא שה"פ מן הפעל וַיַּסִּעוּ שבפסוק לא בפרשה הקודמת: וַיַּסִּעוּ אבנים גדלות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית. ואעפי"כ לא נתברר בודאות הכונה במלה מסע כאן. השבעים תרגמוה ἀργοῖς, ר"ל לא עשוי. וכעין זה בעלי התלמוד שאמרו כן לא פסלו את האבנים במקבות וכו' אלא ע"י השמיר. יונתן: מטקס, ר"ל בסדר. ולג': dolatis, ר"ל גזורה, מסתתה. רש"י: כמו שהסיעוה מן ההר על ידי השמיר כמות שהיא באה משם. ע"כ. וכך גם רד"ק. וכעין זה גם רב החדשים, במשמ' מהצב. עכ"פ, המליצה אבן שלמה מסע, היא קצת מגמגמת, וסברו קצת החכמים כי המלה שלמה היא תוספת שהיתה כתובה על הגליון לבאור השם מסע ונכתבה אח"כ בתוך גוף הכתוב.

[3]) עי' הערה לקמן.—[4]) השבעים תרגמו כאילו היתה מלה זו באור לחנית, חנית של מסע, ר"ל מושלת. וכך ריב"ג, אמר ז"ל: ואמא חנית מסע ושריה ג'עלוה אלמפשרון מן אלאת אלחרב ומא הו ענדי אלא מן הד'א אלמעני נפשה אלד'י נחן פיה והו מצדר וצף בה אלחנית וד'לך אנה למא כאן אלחנית מחמולא מנקולא פי אליד ע'יר מתקלד כאלשיף נשב אלי אלחמל ווצף בה פקיל חנית מסע ושריה כמא קיל איצ'א אבן שלמה מסע ועלי מעני ובמקל יד וברומח, ע"כ, ובעברי: אבל חנית מסע ושריה שמו המפרשים מכלי המלחמה ואיננו אצלי כי אם מן הענין הזה עצמו אשר אנחנו בו והוא מקור ספר בו את החנית והוא מפני שהיתה החנית נשואה מוסעה ביד ולא היתה חגורה בחרב יחסוה אל הנסיעה וספרו בה עליה ואמרו חנית מסע ושריה כאשר אמרו עוד אבן שלמה מסע ועל ענין ובמקל יד וברומח. יונתן: קלעא דמטלא אבנא, כעין קלע. ובבר העיר Schultens על השרש נזע (a בערב' והשם מנזע (b, במשמ' חץ. אמר אלג'והרי: ואלמנזע באלכשר אלשהם. ולשאן אלערב: ואלמנזעה אלקוש אלפג'יא.

a) نزع b) منزع

מִסְעָד[1], ש"ז, — א) לפנים במלאכת הבנין, דבר לא נתברר מהו: ויעש המלך את עצי האלמגים מִסְעָד[2]) לבית יי' ולבית המלך וכנרות ונבלים לשרים (מ"א י יב). — ב) *שֵׁם קבוץ לאנשים שעוסקים בדבר אחד, עושים כל הנצרך להדבר: ופרה וכל מסעדיה[3]) יוצאין להר המשחה (מדות א ג, פרה ג ה). — ג) *תמיכה והזוק הלח: וזה הזמר שאומרים מושכי הספינות וכו' ויש בו עזר ומסעד למושכין (רס"ג, הסוי הגלוי, הלכתי ס). לא יהיה לך מבטחם למסעד ונפשם לא יסעדו, בשוא ינשוא כי לא יצעדו (ר"י הלוי, וירד איש אלהים). מאל אשאל עזר כי בו מסעד ועזר לנפשים (ר"י א"ת, פתיחי חרוזית לספי' הסרפי' של ריב"ג). שמחה להתאבל מסעד לנופלים, לבב לאיש נבוב ברך לכושלים (לאב"ע, הודות עלי גבל): צלי אתן ענפי אלה גם מצעי אשית ככר, ואשו מסעד לבי לעד מזרק יין לא פת ככר (רמב"ע, תרשיש ג נ). דרשותיו לכל אזן ערבים ואל לב כל רעבי בין מסעדים, וכל ענין בחוט אומר לשונו בעוז חבר ככתנות ומדים (ר"מ דלעי, הרית מור, לקו"ק כד). אמנם עבודת האלהים היא מסעד ומעוז לאנוש נופל (ר"י הליזי, הענק ג). והיה האיש ההוא גדול ועשיר, עפעפיו נגדו יישיר, ושמו טוביה בן אחיה הדני, והיה מסעד ומשען לכל אביון ועני (ר"י בן זבארה, ספר שעשוע' ו). — ומשען גופני: שזכר הקב והוא הרגל שיעשה הקיטע וזכר מסעדיו שהוא מותר לצאת בהם בשבת (ר"י חריזי, פיה"מ לרמב"ם, שבת ו ח). אלו המסעדים שהיו ידועים אצלם (שם). המתנים הם מסעד לצידי הגוף ומשען לצלעות (מ' אלרבי, ש"א ד). — ד) *בפרט מאכל נתון להולה לסעדו ולחזק כחותיו: דקדוק וסדור המסעדים בחלאים הארוכים ובחדים במקום שאינם נכונים הוא כבד (אפוריסמים של אבוקרט, סי' ד, כ"י ברלין, Ms. Or. Qurt. 511). שכל חלי כשיהיה גדול יעשה יותר גדול בדקדוק כמה שלא יעשה במסעדים שאינם כל כך דקים על כן לבריאים המסעדים המסודרים הם טעות וסובלים אותו הטעות בכובד על כן ברוב העניינים הדקדוק והמסעדים הידועים הם יותר חוטאים מאותם שהם מעט יותר גסים (שם ה). כי דעת בעלי הלשון שהסמים הם התרופות כגון הלבונה והחלבנה ובשמים הם הנאכלים שיקראו מסעדים אשר להם בישום בריחם הטוב וכו' והמור בשמים יחשב שהוא תרופה לא מסעד (רמב"ן, שמות כה ו). גם ידוע היום במקצת המסעדים והסמים שהם בטבעם מועילים לזה (רכנו בחיי, כד"ה'). כי יתר רפואות הסמים והמסעדים או העשבים הנה הם רפואה מסופקת אם יתרפא בהם החולה אם לא (כס, יהרו). המומחים שברופאים נזהרים לבלתי גרוע המסעדים בחלאים החזקים (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יח יב). יקיים אותו (את הגוף) ויזון אותו כמשפט כמו שעושים המאכלים והמסעדים כלם (שלטי הגבורים מה). — ואמר המליץ: וייעצו אותי אוהבי ורעי וחברת מיודעי ללכת אל ארץ הגלעד, ושם אמצא לחליי צרי ומסעד (ר"י חריזי, תחכמוני מח).

***מִסְעָדָה**, ש"נ, מ"ר מִסְעָדוֹת, — א) כמו מִסְעָד, במשמ' תמיכה והזוק: לעזרתך ולמסעדתך (המאירי, משלי כז כה). — ב) *מקום שבני אדם יסעדו

---

[1]) מן סעד, עי"ש, ועי' הערה לקמן. — [2]) כך בנוסחה המסורה כאן, ובדהי"ב ט יא במקום זה מְסִלּוֹת, ואין להכריע אם זו היא נוסחה אחרת, או זה פרושו של בעל דה"י להמלה מסעד. השבעים תרגמו כאן ὑποστηρίγματα, והוא כמו משען. מעקילס לא נשאר לנו תרגום מלה זו. פשיט': תצביתא, ר"ל קשוט. יונתן: סעיד, ולא נתברר מה כונתו בזה. ריב"ג: ומנהו אשתק לגואיז אלשקפ מסעד לבית ה' ואלגואיז תשמי רואפד, ע"כ, ובעבר': וממנו נגזר לקורות התקרה מסעד לבית ה' והקורות נקראות (בערב') רואפד. — והיא קורה שעליה נסמך הגג. רש"י: ובדברי הימים כתיב מסלות לבית יי' לכך אני אומר המסעד הזה לשון רצפה. ע"כ. רלב"ג: ולזה אחשוב שבעליה אשר יעלה בה בית יי' מבית המלך עשה כדמות מעקה מעצי האלמוגים שיסמך האדם בהם במסלתו. ע"כ. אך כל אלה הפרושים אינם אלא השערות ואינן מניחות הדעת. החדשים מפקפקים ולא עלה בידם למצא דבר מיסד נכון. — [3]) בכ"י בריט' מוז' מנקד מִסְעָדֶיהָ. בכ"י עם גוף פרוש המשנה של הרמב"ם בביה"ס ברלין, מנקד מִסְעָדֶיהָ, אך לפי הדיו נראה כי הנקוד הוא מאוחר מגוף הכ"י, ובנוסחה אחרת שם אין מלה זו מנקדה, וכן בכ"י שלפיהו הדפיס דרנב' פרוש ספר טהרות כמו"כ לא היתה מלה זו מנקדת. במשניות המנקדות של זמן מאוחר, המלה מנקדה כמו"כ מְסַעֲדֶיהָ, וכך גם לוי, אך אין זה נקוד מקבל, אלא לפי פרוש המפרשים שהכונה במסעדיה היא הסועדים אותה, ר"ל העוזרים לה. אך ענין עזרה אין לו מקום כאן, ולפי הנראה זו מלה קדומה נהוגה בבקדש, ולא במשמ' עזרה אלא במשמ' עסק וטפול בדבר, ולפי פרוש הרמב"ם כאן, מדות א ג, הכונה כאן לא בלבד להאנשים אלא להדברים הנצרכים לזה (כל הצריך בשריפתה), ולכן יותר נראה לקבל את הנקוד הקדום של הכ"י של בריט' מוזיאום, ולתת למלה זו משמ' של שם קבוץ, העוסקים והדברים הצריכים יחד.

שם את לבם במאכל ומשתה, Restaurant, השתמשו בו בספרות ונהוג בדבור העברי בא״י.

***מַסְעֵר**[1], ש״ז, — הסתערות הוות הנפש והתאוות העזות של האדם, **Aufbrausen (der Leidenschaften); déchainement des passions; autbursts of emotion**: לא יחכם שׂנא תורה ומתמוטט ב מ ס...[2] (ב״ס גני׳ לו ב).

מִסְפָּא, — עי׳ מִסְפּוֹא.

מַסְפֵּג, ש״ז, — כלי יספג הדיו מע״ג הניר, נהוג בלשון הדבור בא״י וכבר השתמשו בו הרבה גם בעתונים ובספרים החדשים.

מִסְפֵּד, ש״ז, סמי׳ מִסְפַּד, כנ׳ מִסְפְּדִי, — הֶסְפֵּד, קינה ובכי ודברי צעקת אבל על מת, או על צרה וכדומ׳, **Klage; doléance; lamentation**: ויספדו שם (על יעקב) מִסְפֵּד גדול וכבד מאד ויעש לאביו אבל שבעת ימים (בראש׳ נ י). לכן כה אמר יי׳ אלהי צבאות אדני בכל רחבות מִסְפֵּד ובכל חוצות יאמרו הו הו (עמו׳ ה יז). ויקרא אדני יי׳ צבאות ביום ההוא לבכי ולְמִסְפֵּד ולקרחה ולחגר שק (ישע׳ כב יב). על זאת אספדה ואילילה אילכה שילל וערום אעשה מִסְפֵּד כתנים ואבל כבנות יענה (מיכ׳ א ח). מִסְפַּד בית האצל (שם יא). על כל גגות מואב וברחבתיה כלה מִסְפֵּד כי שברתי את מואב ככלי אין חפץ בו (ירמי׳ מח לח). בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר אבל יחיד עשי לך מִסְפַּד תמרורים כי פתאם יבא השדד עלינו (שם ו כו). וספדו עליו כְּמִסְפֵּד על היחיד והמר עליו כהמר על הבכור (זכר׳ יב י). והקריחו אליך קרחה וחגרו שקים ובכו אליך במר נפש מִסְפֵּד מר (יחזק׳ כז לא). הפכת מִסְפְּדִי למחול לי (תהל׳ ל יב). ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומִסְפֵּד שק ואפר יצע לרבים (אסת׳ ד ג). — ולתשובה: וגם עתה נאם יי׳ שבו עדי בכל לבבכם ובצום ובבכי ובְמִסְפֵּד וקרעו לבבכם וכו׳ ושובו אל יי׳ (יואל ב יב-יג). — ואמר בן סירא: המר בכי[1] והחם[2] מ ס פ ד ושית אבלו כיוצא בו (ב״ס גני׳ לח יז). — ובתו״מ: אין אדם נאמן לומר דרך היה לפלוני במקום הזה מעמד ומושב ו מ ס פ ד היה לפלוני במקום הזה (כתוב׳ ב י). אמר להם (הקב״ה למלה״ש) מה לכם קושרין מ ס פ ד בענין הזה שורות שורות (מד״ר איכ׳, פתיח׳). — ואמר המליץ: הנמצא איד כמו אידו, ואם יש פיד כמו פידו, ואם מ ס פ ד כ מ ס פ ד ו, אשר יאמר היום (ראב״ע, האספו משכילים). לו יחזו תנים תמונתו או משפחו אחזו מדבר, אז לקחו זמר מקום מ ס פ ד גם יענה לא שכנה מדבר (רמב״ע, תרשיש א קג). — ואמר המקונן: אז בחטאינו חרב מקדש ובעונותינו נשרף היכל בעיר שחברה לה קשרו מ ס פ ד וצבא השמים נשאו קינה (קינ׳ ליל ת״ב, ספרד׳, אז בחטאינו). — ועי׳ אֵבֶל.

מִסְפּוֹא[3], ש״ז, — מזון לבהמה, לגמלים, לחמורים וכדומ׳, **Futter; fourrage; fodder**: ותאמר אליו גם תבן גם מִסְפּוֹא רב עמנו גם מקום ללון (בראש׳ כד כה). ויפתח הגמלים ויתן תבן ומִסְפּוֹא לגמלים (שם לב). ויפתח האחד את שקו לתת מִסְפּוֹא לחמרו במלון (שם מב כז). ויתן מים וירחצו רגליהם ויתן מִסְפּוֹא לחמריהם (שם מג כד). וגם תבן גם מִסְפּוֹא יש לחמורינו (שפט׳ יט יט). — ואמר המליץ: אמר אליו מה עשית (עם) פרדתך אמר אדוני ה מ ס פ א יקר מאד ולא

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בפנים גוף הכ״י, ועל הגליון הגהה: במסער. וסמך לנוסח זה התרגום היוני שו״ל: ὡς ἐν καταιγίδι πλοῖον, שר״ל בעברית כמו בסערה אניה, וכך גם ולג׳: quasi in procella navis, וזו עדות כי כך היתה באמת הנוסחה היונית. ובאמת, בגוף הכ״י נכר אחרי רוח של שלש אותיות כעין בבואה של אות א ואולי עוד ו אחריה, לכן החזירו רוב חוקרי בן סירא את נוסח הפסוק הזה כך: במסער כאוניה. ופרשו מסער כמו סערה סתם. אך לפי זה קשה למה היה לו לבן סירא לחדש משקל חדש מסער במקום סער או סערה, ועוד שהמליצה מתמוטט במסער כאניה דחוקה והיה צ״ל כאניה במסער, או כמו שהוא בתרגום היוני: כ מ ו במסער אניה. אך בגוף הכ״י אין רוח בין המלה מתמוטט ובין המלה במס... למלה כ מ ו, אם לא שנשבש גם את הפנים וגם את ההגהה שעל הגליון ונגיה כבסער במקום במס..., ׳במסער׳, אך זה חתוך בסכין חריפה יותר מדי. ואולם אפשר לקים הנסחה ושתהיה המליצה טבעית ועזה מאד, אם נראה בהמלה מסער לא עצם סערת הים, כי אם השאלה להסתערות הוות הנפש, והמלה מ ס ע ר חדש בן סירא בכונה לשם הרחבת הלשון למשג חדש, והוא התכון בה להשם היוני καταιγισμός, שיצר הפלסוף היוני אפיקורוס במשמ׳ מיוחדה זו, כמו שהביא בשמו הסופר היוני אתיניאוס, וז״ל: Καὶ ἵνα μὴ τοὺς καταιγισμοὺς λέγω, καὶ τὰ ἐπεντρώματα, ἅπερ πολλάκις προφέρεται ὁ Ἐπίκουρος.

[1]) כך הגהה עה״ג במקום ב נ י שבגוף הכ״י, וכך מוכח גם מהיוני. — [2]) בגוף הכ״י והתם, ועה״ג והחם, וכבר העירו המפרשים שהוא טעות סופר במקום והחם, וכך מוכח גם מהיוני θέρμανον.

[3]) מן ספא, עי״ש. רק בעברית.

יכולתי לכלכלה (ר"י זכאריה, ספ' בעבוע' ז סז). שמתי לפניו תבן ומספא מלא האבוס, ואכל ושבע עד אשר אותם נפשו תבוס (שם יח). דגן גרני במספואו ימירון ושמה נאספו כל העדרים (ר"י פרנסים, לבי מודה 112).

***מספח**, ש"ז, — כמו משפח: והנה הוא כפח, לקווהו מפח, ולמשפט מספח, ותועה ושברים (דונש על מנחם, לדורש החכמות).

***מספורת**, — עי' *מספרת.

מספחה[1], ש"נ, מ"ר מספחות, בכנ' מספחתיכם, — דבר שהיו הנביאות והמכשפות היהודיות בבבל עושות על ראשיהן: ואתה בן אדם שים פניך אל בנות עמך המתנבאות מלבהן והנבא עליהן ואמרת כה אמר אדני יי' הוי למתפרות כסתות על כל אצילי ידי ועשות המספחות[2] על ראש כל קומה לצודד נפשות וכו' לכן כה אמר אדני יי' הנני אל כסתותיכנה אשר אתנה מצדדות שם את הנפשות לפרחות וקרעתי אתם מעל זרועתיכם וכו' וקרעתי את מספחתיכם[2] והצלתי את עמי מידכן (יחזק' יג יז-כא).

מספחת, ש"נ, — א) נגע על העור, כמו ספחת: וראה הכהן אתו ביום השביעי שנית והנה כהה הנגע ולא פשה הנגע בעור וטהרו הכהן מספחת הוא וכו' ואם פשה תפשה המספחת בעור וכו' וראה הכהן והנה פשתה המספחת בעור וטמאו הכהן צרעת הוא (ויקר' יג ו-ח). —ובתלמ': היתה (הבהרת) כשלג ונעשית כסיד ההיכל וכצמר לבן וכקרום ביצה ונעשית מספחת שאת או מספחת עזה (נגע' ז ג). —ואמר המליץ: כאיש ראשו במטפחתו יכסה ומספחתו בגבחתו ונתקו (טדרוס הלוי, קטע כ"י גני' בפילא). — ב) *כמו מספחה: עצמו יפתה כל אנוש בפרוש צבע שער ראשו כמספחת, איך יוכלה גבר להסתיר על מצחו שאת מחיה ומספחת (רמב"ע, תרבים ה נט-ס).

***מספק**, ש"ז, — כמו *ספק: יודעת היית שאין ארוסה שותה למה הכניסה עצמה למספק המרובה הזה בשביל לפוסלה מכתובתה (ר' יוסי, ירוש' סוט' ד א). אפילו טהורה ששתת סופה שהיא מתה בתחלואים רעים מפני שהכניסה עצמה למספק הזה המרובה (תוס"א, שם ג ה). ר' חייא (עשה מעשה כבית הלל) א"ל רב מה ראית להכניס עצמך למספק הזה המרובה (שם גיט' ח י). מעשה ששכרו בייתוסין שני עדי שקר להעיד על החדש שנתקדש ובא אחד והעיד עדותו ובא אחר ואמר וכו' והרי מאתים זוז קשורים באפונדתי אמרו לו הרי מאתים זוז נתונין לך במתנה ושלוחיך יבואו וילקו אתה למה הכנסתה עצמך למספק (שם ר"ה ב ב). למה אתם מכניסים עצמיכם למספק הזה המרובה (לג הסדא, שם חלה א א). ע"י שהיו מבזות בבנות ישראל כעורות ואין כל בריה משגיח עליהם לפיכך באו לידי המספק הזה (ר' הונא, מד"ר אסתר, ויפקד המלך).

מספר[1], ש"ז, סמי' מספר, בכנ' מספרכם, מספרם, מ"ר מספרים, סמי' מספרי, — א) מספר כל דבר, כמה אחדים ממנו יש שם, אחד, או שנים, או שלשה וכו', number; nombre; Zahl: ותהי המחצה חלק היצאים בצבא מספר הצאן שלש מאות אלף (במד' לא לו). ויהי מספר המלקקים בידם אל פיהם שלש מאות איש (שפט' ז ו). ויהי מספר הימים אשר ישב דוד

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) כך בנוסחה המסורה. ותרגמו השבעי' ἐπιβόλαια, שהוא כסות, מעטפה. סומכ' ὑπαυχένια, והוא כעין כסת תחת הערף. יונ': פת כומרין, ובס"א פתכומרין מלה אחת, ובקצת ספרים פת גומרין, וכן תרגם במות טלואות, מחפין פת כומרין. אך לא ידוע מה פרושה של מלה זו. ולג' cervicalia. ריב"ג: ומעני אח'ר ועשות המספחות וקרעתי את מספחותיכם ולא מחאלה אנהא ט'רוף מת'ל כסתות ומא יבעד ענדי אנ יכונ אשתקאקה מן ספחני נא ואנמא כאנ ד'לב לטול מלאזמתהא רוושהנ חמלא להא עליהא וג'מעא פיהא מא יעטינה מנ שעלי שעורים ופתותי לחם. ע"כ. ובעבר': וענין אחר ועשות המספחות וכו' ואין ספק שהם כלים כמו כסתות ואינו רחוק אצלי שיהיה נגזר מן ספחני נא והיה זה מפני שהיו נושאות אותן תמיד על ראשיהן ומקבצות בהן מה שנותנים להן מן שעלי שעורים ופתותי לחם. רש"י: ועושות המספחות על ראשי האנשים אף הם לקסום בהם ולא ידעתי מה הם מתוך שנאמר וקרעתי אותם אומר אני שהן של בגד ויונתן תרגמו פת כומרין וכן תרגם במות טלואות מחפיין פת כומרין המספחות כמו ספחני נא לישאגמנ"ק בלעז ויש לועזים פלטראיי"ש בלעז. ע"כ. רד"ק: הם כמו מטפחות ונקראו כן לפי שהן נדבקות ונצמדות תמיד על הראש ומה שאמר ועשות המספחות על ראש כל קומה הוא מדבר הכשפים הידוע אצלם (שרש ספח). גם החוקרים החדשים לא מצאו עד כה שום יסוד לקבע בדיוק מהותה וצורתה של המספחה. אוריגנס העיר ע"ז: οὐαὶ ταῖς ποιούσαις φυλακτήρια, καὶ κρεμαζούσαις ἐπὶ τοῖς βραχίοσιν αὐτῶν, καὶ ἐπιτιθεμέναις αὐτὰ ἐπάνω κεφαλῆς ἑκάστης ἡλικίας. והוא כעין באור מכון לתפלים של יד ותפלים של ראש, וכך העירו קצת החדשים ע"ז.

[1]) משרש ספר, עי"ש.

בשדה פלשתים ימים וארבעה חדשים (ש״א כז ז). שוטו נא בכל שבטי ישראל מדן ועד באר שבע ופקדו את העם וידעתי את מספר העם (ש״ב כד ב). ויתן יואב את מספר מפקד העם אל המלך ותהי ישראל שמנה מאות אלף וכו׳ (שם ט). והיה מספר בני ישראל כחול הים (הוש׳ ב א). גבורי חיל לתלדותם מספרם בימי דויד עשרים ושנים אלף ושש מאות (דהי״א ז ב). ואלה מספרי ראשי החלוץ לצבא וכו׳ בני יהודה נשאי צנה ורמח ששת אלפים וכו׳ (שם יב כד־כה). ביום ההוא בא מספר ההרוגים בשושן הבירה לפני המלך וכו׳ חמש מאות איש (אסת׳ ט יא־יב). — מספר דבר פלוני, במספר, כמספר, לפי המספר: לקטו ממנו איש לפי אכלו עמר לגלגלת מספר נפשתיכם (שמות טז טז), כמה נפשות שיש בבית, אחת, או שתים, או שלש וכו׳. במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך במספר שני תבואת ימכר לך לפי רב השנים תרבה מקנתו וכו׳ כי מספר תבואת הוא מכר לך (ויקר׳ כה טו־טז), כמה שנים אחר היובל עברו, אחת, או שתים, או שלש וכו׳, והוא מכר לך תבואה אחת או שתים או שלש וכו׳. פקדיהם במספר כל זכר מבן חדש ומעלה (במד׳ ג כב). במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקדיכם לכל מספרכם מבן עשרים שנה ומעלה (שם יד כט). ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפט (שם כט יח). וישאו (בני בנימן) נשים למספרם מן המחללות אשר גזלו (שפט׳ כא כג). ויקח אליהו שתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב (מ״א יח לא). כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ומספר חצות ירושלם שמתם מזבחות לבשת (ירמ׳ יא יג). והשכים בבקר והעלה עלות מספר (בניו) כלם (איוב א ה). עד אשר אראה אי זה טוב לבני האדם אשר יעשו תחת השמים מספר ימי חייהם (קהל׳ ב ג). — נשא מספר דבר פלוני, מנה וספר וראה כמה מספרו: פקד כל בכר זכר וכו׳ ושא את מספר שמתם (במד׳ ג מ). ולא נשא דויד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה (דהי״א כז כג). — עשה דבר במספר, עשה וספר הדבר: והפילו השפט והכהו לפניו כדי רשעתו במספר (דבר׳ כה ב). ויקמו (הנערים) ויעברו במספר שנים עשר לבנימן וכו׳ ושנים עשר מעבדי דוד (ש״ב ב טו). שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא (ישע׳ מ כו). ומהם על כלי העבדה כי במספר יביאום ובמספר יוציאום (דהי״א ט כח). — מנה מספר דבר פלוני: מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא (תהל׳ קמז ד). — בא במספר דבר פלוני: הלילה ההוא יקחהו אפל אל יחד בימי שנה במספר ירחים אל יבא (איוב ג ו). — הרבה במספר, מעט במספר: ולקחת משם (שערות) מעט במספר וצרת אותם בכנפיך (יחזק׳ ה ג). — אין מספר, הרבה מאד שאי אפשר לספר: ויצבר יוסף בר כחול הים הרבה מאד עד כי חדל לספר כי אין מספר (ברא׳ מא מט). כי הם ומקניהם יעלו וכו׳ ולהם ולגמליהם אין מספר (שפט׳ ו ה). כי גוי עלה על ארצי עצום ואין מספר (יואל א ו). כי רבו מארבה ואין להם מספר (ירמ׳ מו כג). ועמי שכחוני ימים אין מספר (שם ב לב). כי אפפו עלי רעות עד אין מספר (תהל׳ מ יג). זה הים גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר חיות קטנות עם גדלות (שם קד כה). אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר (שם קה לד). עשה גדלות ואין חקר נפלאות עד אין מספר (איוב ט י). ואחריו כל אדם ימשוך ולפניו אין מספר (שם כא לג). ששים המה מלכות ושמנים פילגשים ועלמות אין מספר (שה״ש ו ח). באלף ומאתים רכב ובששים אלף פרשים ואין מספר לעם אשר באו עמו ממצרים (דהי״ב יב ג). וברזל לרב וכו׳ הכין דויד ונחשת לרב אין משקל ועצי ארזים לאין מספר (דהי״א כב ג־ד). — יש מספר לדבר פלוני, אפשר למנותו: היש מספר לגדודיו ועל מי לא יקום אורהו (איוב כה ג). — מספר, לא הרבה; אנשי מספר, מתי מספר, ימים מספר, שנות מספר: ואני מתי מספר ונאספו עלי והכוני (ברא׳ לד ל). והפיץ יי׳ אתכם בעמים ונשארתם מתי מספר בגוים (דבר׳ ד כז). והותרתי מהם אנשי מספר מחרב מרעב ומדבר (יחזק׳ יב טז). ושאר עץ יערו מספר יהיו ונער יכתבם (ישע׳ י יט). כל ימי רשע הוא מתחולל ומספר שנים נצפנו לעריץ (איוב טו כ). כי שנות מספר יאתיו וארח לא אשוב אהלך (שם טז כב). בהיותכם מתי מספר כמעט וגרים בה (דהי״א טז יט). — ובמשמ׳ יותר מאחד: ויש אשר יהיה הענן ימים מספר על המשכן (במד׳ ט כ). — ובמשמ׳ הרבה: יחי ראובן ואל ימת ויהי מתיו מספר (דבר׳ לג ו). — ומצוי בתו״מ: האב זוכה לבן בנוי ובכח ובעושר ובחכמה ובשנים ובמספר הדורות לפניו (ר״ע, עדי׳ ב ט). (העובר בין הקברות אומר) היודע מספרכם הוא יעורר אתכם (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ ט ג). — *בלא מספר, כמו לאין מספר: ובכלי שיר בלא מספר (סוכ׳ ה ד). — ובפרט בחכמת החשבון, ״חכמת המספר: העמוד הראשון מפרש חכמת המנין והחכמה הזאת נקראת

בלשון יון ארתמטיקא וכו׳ וקורין להלק הזה הכמת המספר וכו׳ ובו האדם יכול לחשב עסקיו וקניניו (רהב״ח הנשיא, קטע מספר יסודי התבונה ומגדל האמונה). הוי יודע כי המספר או המנין הוא הרבוי מהאחדות וכו׳ כי האחד הוא מן המספר והוא עיקר המספר ואינו מספר (שם). והמספר המנוי במספר אחר הוא המספר הנכפל פעמים אשר מנינם כמנין האחדים אשר במספר השני אשר הוא נמנה בו כמו שתי פעמים שלש או שתי פעמים עשרה והוא הנקרא מספר שטוח (הנ״ל, המשיחה והתשברת א כב). ואחר שתשים המספרים כמה שיהיו בטור העליון והאחרים בטור השפל וכו׳ כפול המספר הראשון העליון על המספר השני השפל (ראב״ע, ספר המספר א). ועתה אתן לך כלל איך תחלק כל השבון בין שיהיה אחד או שנים או מספרים רבים כתוב אותם בטור אחד כל אחד לפי מעלתו וכו׳ וראוי להיות המספר שתחלק עליו פחות מהמספר המחולק ממנו (שם ג). המספרים הנמשכים מתחילין מן האחד הם אחד ושנים ושלשה וכן מה שהגיע ההמשך (רלב״ג, פתיחי מעשה חושב). היחס המחובר ממספרים מה קודמים אל מספרים מה נמשכים הנה כאשר הומר סדור המספרים הגיליים ונשארו הקודמים קודמים והנמשכים נמשכים ישאר היחס המחובר וכו׳ (שם א יד). וכל אחד מהמספרים האלה שהוא נמנה ע״י מספר או מספרים הוא הנקרא בשם מספר מושטח מפני שהוא בא מכפילת מספר במספר (ברוך מבקלאוו, עמודי השמים ט). והמספר המושטח הוא ע״ד כלל שני מינים יש שארכו כרחבו והוא יקרא בשם מספר מרובע וכו׳ (שם). — ובחכמת התכונה, *מִסְפָּר זְהָבִי: והם (התוכבים הנוצרים) קורין למחזור קטן מספר זהביי (ר״ד גנז, נחמד ונעים, ד׳ תקלד). — ב) בה״פ מן סִפֵּר, ספּוּר הדבר: ויהי כשמע גדעון את מִסְפַּר החלום ואת שברו וישתחו וישב אל מהנה ישראל (שפט׳ ז טו). — ג) כמו *סְפָר, והוא גבול, תחום, Grenze; limite; boundary: גדול אדונינו ורב כח לתבונתו אין מִסְפָּר [1]) (תהל׳ קמז ה).

*מִסְפָּרִי, ת״ז, לנק׳ מִסְפָּרִית, מ״ר מִסְפָּרִיִּים, מִסְפָּרִיּוֹת, — א) מטבע המִסְפָּר, של המִסְפָּר: ומספר הא׳ הוא אמצעי כי ממנו נכפלו כל המספרים והוא איננו מספרי (שמל בן תמים, פי׳ ספר יצירה א). כי מה שאין

— [1]) פרשו המפרשים במשמ׳ מנין, אך זה דחוק ביחס לתבונה. ועי׳ שרש ספר.

לו תכלית אין לו חצי ולא כפל ולא ערך מספרי (ר״י הלוי, כוזרי ה א יח). כי הצורות ההנדסיות והמספריות והמשפטיות בלתי בעלות תכלית (שם ה יג). והאחד המספרי הוא אחד בעצמו וכו׳ והאחד המספרי הוא קודם השנים (רמב״ע, ערוג׳ הבשם). שקצת המספרים אין להם יסוד מספרי עקוביי (רלב״ג, מעשה חושב ה). והיותר אמתי בשם האחד הוא האחד המספרי שאינו בעל מצב (ר״י אלבו, העקרים ב י). ויהיה לקצתם אצל קצת דבר מן היחסים המספריים הנמצאים לבעלי שנים עשר חלקים כמו ההקבלה על החצי והשלוש והרבוע (אמונה רמה ד ג). הנה לאהבת אוהב חכמת המספר והמדות ראיתי לחדש דבר מספריי והנדסיי בראש ספר זה (ר״ד גאנז, הקד׳ נחמד ונעים). כי האחד הפשוט אשר איננו רבויי מספריי וצוריי ימציא ויסובב כל רבוי מספר וצורה (ר״י אבוהב, בעל השמים ד ה). ואלו הם הדרושים המספריים הצריכים לעניננו זה (ר״א מזרחי, חכמ׳ המספר א). — ב) *חכם בחכמת המִסְפָּר: המהנדס יעיין בהם במה שהם קוים לבד וכו׳ וכן המספרי יעיין ביחס הכפל (כל מלאכ׳ הגיון, מופת). ר״א היה תוכן ומספרי (ספ׳ יוחסין, ערך ר״א בן חסמא). ארקומידוס החכם המופלג וכו׳ היה בקי בכל ההכמות תוכן מופלג מספרי ומהנדסיי (הנ״ל, הקד׳ נחמד ונעים).

*מִסְפָּרַיִם [1]), — כלי מלאכה מרכב משני תערים וישמש לחתך השערות וכמו כן בגד וכיוצא בזה, Schere; ciseaux; scissors (pair of), shears: תיק מספרת ומספריים והתער (כלים טז ח). מיקל (שערותיו) בסכין ובמספרת אבל לא במספריים (ירוש׳ מו״ק ג א). הכביד שערו מיקל וכו׳ בתער ולא במספרים (ר״מ, כלי׳ שם יז:).

*מַסְפֶּרֶת [2]), ש״נ, — כלי לגזיזת השערות וכדומ׳, עשוי רדיד ברזל אחד כפוף: מספרת שנחלקה לשנים (תוספת׳ כלים ב״מ ג ג). מספרת של פרקים הרי זו טמאה נתפרקה זו טמאה בפני עצמה וזו טמאה בפני עצמה (שם ב). אין מספרין את הראש ואת הכרעים ואין מספרין את הירק במספרת [3]) אבל מספרין את הקונרס ואת העכביות (שם יו״ט ג

[1]) מן ב.ספר. בארמ׳ מספר.

[2]) כך מנקד במשנ׳ מנקד׳ כ״י בודליאנה. — [3]) כך בכ״י א״פ, הוצא׳ צוק״מ. ובנדפס בתספורת, וכך גם בכ״י וינה.

יט). תיק מספרת ומספריים והתער (כלים עז ה). מיקל (שערותיו) בסכין ובמספרת אבל לא במספריים (ירוש' מו"ק ג א).

***מַסְפֹּרֶת**, ש"נ, — כמו מִסְפֶּרֶת: מספורת של פרקים ואיזמל של רהיטני (שבת מח:).

***מסק**, ממנו *מָסַק, *מָסִיק, *מְסִיקָה.

***מָסַק**, פ"י, — מָסַק הזיתים מעל האילן, תלשם ולקטם מהאילן, Oliven abpflücken; cueillir les olives; to harvest olives: שהמקבל שדה אבותיו מן הגוי למוסקו בזיתים שנותן לו כמו שהן (ר"א בן הסמא, תוספת' דמאי ו ז). בשדה אילן כנס את תבואתו מסק את זיתיו כנס את קייצו הרי אלו שלש שנים (ר' ישמעאל, ב"ב ג א). פועלים שהיו עודרין בתאנים וגודרין בתמרים ומוסקין בזיתים (תוספת' ברכ' ד יט). ישראל שקיבל מחבירו שדהו לקצור כשהוא שבלין כרמו לבצור בענבים זיתיו למסוק בזיתים נותן לו כמו שהן שדהו לקצור בחיטין כרמו לבצור ביין זיתיו למסוק בשמן מעשר ונותן לו (שם דמאי ו ו). התולש והבוצר והקוצר והמוסק והגודר והאורה כולן מלאכה אחת הן (שם שבת ט יז). השוכר שדה מחבירו והיה בה תבואה לקצור ענבים לבצור זיתים למסוק הרי אלו שמין לו תבואה קצורה ענבים בצורות זיתים מסוקין אין שמין לו (שם ב"מ ט א). המוסק זיתיו בגליל העליון ועתיד להורידן לגליל התחתון וכו' אם עד שלא מסקן חשב עליהן טהורין משמסקן חשב עליהן הוכשרו לקבל טומאה (שם טהר' י ד). יש שאינם מוסקין את זיתיהם אלא לאחר רביעה שניה (ר' יהודה, פאה ח א). דשין וזורין ודורכין ומעמרין אבל לא קוצרין ולא בוצרין ולא מוסקין (שבי' ו ב). גמר מלמסוק (זיתיו) אבל עתיד ליקח (עוד ולהוסיף במעטן) גמר מליקח אבל עתיד ללוות (טהר' ט ב). כעודר וכמוסק זיתים (נגע' ב ד). הקוצר הבוצר המוסק הגודר התולש והאורה כולהן משום קוצר (ר' חייא, ירוש' שבת ז ב). שכרו לבצור שכרו למסוק שכרו ללקט הרי זה אוכל ופטור (ב"מ פט:). עד שיגדור שלש גדירות ויבצור שלש בצירות וימסוק ג' מסיקות (ב"ב לו:). — נפע', *נִמְסַק: מה זה שהזיתים נמסקים מאליהם והשמן בא אל הנרות מאליו (רש"י זכרי ד ז).

***מַסְקָנָה**, ש"נ, סמי' מַסְקָנַת, מ"ר מַסְקָנוֹת, — מה שעולה מתוך וכוחים ומשא ומתן בענין מהענינים, Ergebnis; résultat; result: כמו שראיתי בישיבתם אשר שאלתי מהם מסקנת הדברים ואין גם אחד שידע להשיב (ר"ש בן וירגה, שבט יהודה סד). ומתוך מסקנת ההלכות שם למדנו שלשה חלוקים (סמ"ג, מ"ע עד). ר"י פסק כרבי אלעזר אף בשאר שטרות וכן היא מסקנת אדוני אבי הרא"ש ז"ל (טור חו"מ סט). ונתפשרו עמו ופייסוהו שיהיה חזן זולת השחיטה וכן עשו המסקנה ביניהם שישלחו הב"ד הנ"ל לידי מיד אחר בואי להורות לו הדרך אשר ילך בה (שו"ת מהרב"ל כ). אין שום אחד מהם מוחזק לפי המסקנה שאמרנו בשני הסעיפים הסמוכים (לבוש חו"מ, גבי' מלוה קיב ד).

***מִסְקָר**, ש"ז, — שה"פ מן סָקַר: חקות ירח יקר, דרשו אנשי סוד ועקר, לתשעה ועשרים יום במחקר, מאור פניו יהדל ויקר, ולשמנה עשר יבקר, להגלות קו קר במסקר, כילד מרחם נשאו (קרובץ ארגיל, יה אור).

מסר[1]) ממנו ב.מְסַר, *מוֹסֵר, *מָסוּר, *מְסוֹרָה, *מְסִירָה, *מְסִירוּת, *הִתְמַסְּרוּת, *מַסָּרָה, *מִסְרָן, ב.*מָסֹרֶת.

א.מָסַר[2]), פ"י, לִמְסֹר, — מָסַר מַעַל, כמו מָעַל: הן הנה (הנקבות של מואב) היו לבני ישראל בדבר בלעם לִמְסָר[3]) מַעַל ביי' על דבר פעור (במדב' לא יו). — ואמר המשורר: הנח לזות שפה ומישרים מלל וסורה ממסר מעל, כי כל אמריך מכתבים על יד ונמדדים כמו שעל (ר"ש הנגיד, רעי התהלוכן).

ב.מָסַר, פ"י, — קל לא נמצא במקרא.

— נפע', נִמְסַר, וַיִּמָּסְרוּ, — א) נִמְסַר פלוני, נתן את עצמו: וַיִּמָּסְרוּ[4]) מאלפי ישראל אלף למטה שנים עשר אלף חלוצי צבא (במד' לא ה). — ובתו"מ, נִמְסַר בידו של פלוני, שיוכל פלוני לעשות בו כרצונו: היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יונית לעז להם כל זמן שעסוקין בעבודה אין נמסרין בידכם (מנח' סד:). ראה יעקב אבינו שאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף (ר"ש בר נחמני, ב"ב קכג:). — *נִמְסַר הַדָּבָר לפלוני, שמסרוהו לו: ישרפו דברי תורה

---

1) רק בעבר' וארמית.

2) עי' הערה לקמן. — 3) כך בנוסחה המסורה. ואם נפרש את הפעל מסר במשמ' הפעל ב.מסר, המליצה קשה, כי אין זה דבור טבעי, נתן מעל. והנה אונק' תרגם לשקרא שקר, כאילו היה כתוב למעל מעל, ובאמת קצת החדשים החליטו כי נשתבשה כאן הנוסחה ונכתב למסר במקום למעל.

4) כך בנוסחה המסורה. וכאן אפשר בדחק לקבל הפעל מסר במשמ' הרגילה של נתינה, ואעפי"כ גם כאן יותר ראוי איזה פעל אחר, כמו ויפקדו וכיוצא בו.

ואל ימסרו לנשים (ר"ה, ירוש' סוט' ג ג). נמסר (המת) לרבים וכו' נמסר לכתפים כמי שנמסר לרבים (שם ברכ' ג א).—ובמשמ' הגד בחשאי: בראשונה היה נמסר (שם המפורש) לכל אדם משרבו הפרוצים לא היה נמסר אלא לכשירים (ר"ע, שם יומ' ג ז). — נִמְסַר לפלוני, נִתַּן לו רשות לעשות: ארבע מיתות נמסרו לבית דין סקילה שריפה הרג וחנק (סנה' ז א).—ב) *נִמְסַר, שמסרוהו לַמַּלְכוּת, שהלשינו עליו: וצריך הנמסר לברר כמה הפסיד מהמת מסירתו (מרדכי, ב"ק קסא). והכריח למוסר לשלם לנמסרים מה שהפסידם (שו"ת ריב"ש ענ). מי שיש עליו עדים שמסר ממון ולא ידעו כמה הפסידו והנמסר אומר כך וכך הפסידני והמוסר כופר במה שטענו (שו"ע חו"מ, שבועה ל ח). — *נִמְסַר לפלוני, מָסַר עצמו לו, דבק בו בכל נפשו: וימיר זה באהבת הבורא יתברך ולהמסר אליו ולהשתעשע בו (ר"י א"ת, חו"ה, הבטחון ד). והתחייב היודע זה ממנו לבטוח בו ושתנוח נפשו עליו בגלויו ובנסתרו בלבו ובאבריו להמסר אליו ולרצות בגזרותיו (שם ב).—ג) *נִמְסַר, נִרְשַׁם בְּמָסֹרֶת: ונמסר גם בסדר חיי (מסור' יהוש' א א). ונמסר גם בסדר עקב (שם ד). ונמסר גם בסדר כי תשא (שם ה). ומה שנמסר במקרא גדול' וכו' חסר בלישנא (מ"ש, יהוש' ח ט). כתב בעל שברי לוחות כי על מלת תדשא נמסר כן הוא במאריך (שם יא).

— קל, *מָסַר, פ"י, — מָסַר דָּבָר לפלוני, נתן לו הדבר לתכלית שנועד לו הדבר, או נתן לו דבר שנשלח לו, בין דבר ממשי או מֻפשט, מָסַר דברים, מודעה וכיוצא בזה, übergeben; remettre, transmettre; to hand over, transmit: זה גופו של פרוזבול מוסר[1] אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה (הלל הזקן, שבי' י ד). משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה (אבות א א). חבר שאמר לעם הארץ וכו' שמור לי פרה זו שלא תשבר את הכלים הרי אלו טהורין שלא מסר לו אלא שמירת פרה בלבד (תוספת' טהר' ח ג). המוסר בהמתו לבנו או לרועה (ב"ק ה ג). הניחה (את הבהמה) בחמה או שמסרה לחרש שוטה וקטן ויצאה והזיקה חייב מסרה לרועה נכנס רועה תחתיו (ב"ק ו ב). המפקיד מעות אצל חבירו צררן והפשילן לאחוריו או שמסרן לבנו ולבתו הקטנים ונעל בפניהם שלא כראוי (ב"מ ג י). המוסר מימיו לטמא (פרה ז י). מסרוהו (את הכה"ג) זקני בית דין לזקני כהונה והעלוהו לעלית בית אבטינס והשביעוהו (יומ' א ה). לעולם היא ברשות האב עד שתכנס לרשות הבעל לנשואין מסר האב לשלוחי הבעל הרי היא ברשות הבעל וכו' מסרו שלוחי האב לשלוחי הבעל הרי היא ברשות הבעל (כתוב' ד ה). כיצד עושה לה מוליכה לב"ד שבאותו מקום ומוסרין לו שני תלמידי חכמים שמא יבוא עליה בדרך (סוט' א ג). ומכוונות להן (לערי מקלט) דרכים מזו לזו וכו' ומוסרים לו שני תלמידי חכמים שמא יהרגנו בדרך (מכות ב ה). מסרום (את הכהנים שלא זכו בפייס) לחזנים היו מפשיטין אותם את בגדיהם (תמיד ה ג). אסור למסור למי שהוא חשוד על השביעית מזון שתי סעודות (ירוש' סוכ' ג יב). בשעה שעלו ישראל מן הגולה ולא מצאו עצים בלשכה ועמדו אלו ונתנדבו עצים משל עצמן ומסרום לציבור וקרבו מהן קרבנות ציבור (שם שקל' ד א). למלך שהיה לו טבעת כיון שעמד בנו מסרה לו (ר' אחא, שם ר"ה א ג). כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא מסרו לו (רבה בר רב הונא, שבת לא:). כיון שמת אדם מסרן (את כתנות העור) לשת שת מסרן למתושלח כיון שמת מתושלח מסרן לנח (מד"ר במד' ד). למלך שהיה לו שדה והיה מבקש למוסרה לאריסים (שם שמות כז). — ובמשמ' נִתַּן בידי פלוני לעשות בו כרצונו, או נתן לו רשות על זה: סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו נהרוג את כולם יהרגו כולם ולא ימסרו נפש אחת מישראל (תוספת' תרומ' ז כ). נשים שאמרו להם גוים תנו לנו אחת מכם ונטמאה ואם לאו הרי אנו מטמאין את כולכם יטמאו את כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל (משנה שם ח יב). עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה (ב"מ פד.). אמר משה לפני הקב"ה וכו' בבקשה ממך אל תמסרני ביד מלאך המות (ר' יוחנן, מד"ר דבר' יא). יסגירני אל אל עויל מסרני ביד השטן (ר' חנינא, שם שמות כא). זה המוסר את חבירו לחיה להרגו (שם בראש' לד). וכשהרגו את בן כוזיבה הביאו ראשו אצל אדריאנוס וכו' אמר להם לא אנו הרגנו אותו אלא הקב"ה

ואונק' תרגם ואתבחרו. — [1]) ופרש רמב"ם ז"ל: אני מעיד אתכם על כך וכך.

מסרו בידינו (פסיק' רבתי ו). מעשה בגוי אחד שרדף אחר ישראל להורגו ולא הגיעו עד שבא נחש וסיבבו והפילו אמר לו המתן עד שאומר לך דבר אילו לא מסרנו הקב"ה בידכם אין אתם יכולים לנו (שם). — ובסהמ"א: אסור למסור ישראל ביד כנעני בין בגופו בין בממונו ואפילו היה רשע וכו' וכל המוסר ישראל ביד כנעני בין בגופו בין בממונו אין לו חלק לעוה"ב (שו"ע חו"מ שפח ט). — מָסַר את עצמו למיתה, וכדומ': מלמד שמסר (משה) עצמו למיתה עליהם (סמוה"ג, ברכ' לב.). אמר (דוד) כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למות על דברי תורה אין אומרים דבר הלכה משמו (ב"ק סא.). אותן הזקנים והשוטרים שהיו מוסרין עצמן ללקות עליהם במצרים במתכנת הלבנים יבואו ויטלו בגדולה הזו (מד"ר במד' טו). ואם מסרת עצמך על המצות לקיים גזירת הקב"ה ולבטל גזירת בשר ודם מה שכרך (שם יד). — מָסַר את נפשו על דבר, העמיד את עצמו בסכנה: כל מצוה שמסרו ישראל נפשם עליה בשעת השמד נוהגים אותה בפרהסיא וכל מצוה שלא מסרו ישראל נפשם עליה בשעת השמד עדין היא מרופה בידם (רשב"ג, ספרי דבר' עו). וכי למה עלה זה (שכיר יום) בכבש ומסר לך את נפשו לא שתתן לו שכרו בו ביום (שם רעט). הלוים שהיו צדיקים ולא נשתתפו במעשה העגל ומסרו עצמן על קדושת השם (מד"ר במד' ד). למה מסרתי נפשי על קדושת שמו של הקב"ה (שם קכ"ו, ותנחומא תני). — דָּבָר מָסוּר בידי פלוני, שיש לפלוני רשות על הדבר: זו (תקיעת שופר) מסורה לבית דין וזו (שילוח עבדים) אינה מסורה לבית דין (ר"ה ט:). כי קודש היא (השבת) לכם היא מסורה בידכם ולא אתם מסורים בידה (ר' יונתן בן יוסף, יומ' פה:). — ובמשמ' הוא רגיל לעסוק בדבר: עדות מסורה לזריזים המץ לכל מסור (חגיי, פסח' יב:). — ובסהמ"א: אין ראיית הירח מסורה לכל אדם כמו שבת בראשית שכל אחד מונה ששה ושובת בשביעי אלא לבית דין הדבר מסור עד שיקדשוהו ב"ד (רמב"ם, קדוה"ח א ה). — דָּבָר מָסוּר לְדָבָר, מוכן ומזומן להדבר: קידושין שאין מסורין לביאה (יבמ' כג:), שאין המקדש יכול לבוא על האשה בשביל סבה מהסבות. — דָּבָר הַמָּסוּר לַלֵּב, שאינו גלוי ונראה לַכֹּל: לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים שהרי הדבר מסור ללב וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך (ר"י, ב"מ נח:). — מָסַר לפלוני מִנְהָג וכיוצא בזה, לִמְּדוֹ או היה לו למופת להתנהג כך: הרי זה דבר גנאי לישראל שאומות העולם אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם וישראל מניחים מה שמסרו להם אבותיהם והולכים ועובדים ע"ז (ריה"ג, ספרי דבר' פז). — ובמשמ' הגיד דבר לפלוני בסוד: שם בן ארבעים ושתים אותיות אין מוסרין אותו אלא למי שצנוע ועניו (רב, קדוש' עא.). בראשונה שם בן שתים עשרה אותיות היו מוסרין אותו לכל אדם משרבו הפריצים היו מוסרים אותו לצנועים שבכהונה (שם). עוד (משפחה) אחרת היתה (שנטמעה) ולא רצו הכמים לגלותה אבל חכמים מוסרים אותה לבניהם ולתלמידיהן פעם אחת בשבוע (שם). — וּמָסַר לו, במשמ' הגיד לו כך וכך: נאמן הצייד לומר עוף זה טהור מסר לי רבי (ר' יצחק, חול' סג:). — ובסהמ"א: אם זכור הוא באדם כשר שאכלו (את אחד ממיני העופות) או שמסר לו רבו או צייד הכם שהוא טהור (רש"י שם). — מָסַר דִּין על חברו, בקש שיעשו בחברו דין, שיעגישוהו: ג' דברים מזכירין עונותיו של אדם אלו הן קיר נטוי ועיון תפלה ומוסר דין על חבירו (ר' יצחק, ר"ה טז:). כל המוסר דין על חבירו הוא נענש תחילה (ר' חנין, שם). — מָסַר את פלוני למלכות, וכיוצא בו, הלשין עליו שעשה דבר אסור: אם אין אתה מלמדני (תורה) אני אומר ליוחי אבא ומוסרך למלכות (רשב"י, פסח' קיב.). — °מָסַר סֵפֶר, כתב בו את הַמָּסֹרֶת: שמואל בן יעקב כתב ונקד ומסר את המחזור הזה שלמק' מן הספרים המוגהים המבואר' אשר עשה המלמד אהרן בן משה בן אשר נוחו בגן עדן (במחזור כ"י פטרבורג, משנת 1009, דס"ע IX).

— התפ', °הִתְמַסֵּר, — התמסר למות על דבר, מסר עצמו למות בשביל הדבר: ושיתאהבו האחד על חברו עד שיתמסרו למות על אהוביהם (רד"ק ירמ' יב ה).

***מַסָּר**, מֶסֶר[1], ש"ז, — כמו מַשּׂוֹר: כל הכלים ניטלין בשבת חוץ מן המסר הגדול ויתד של מחרישה (תוספת' שבת יד א ומכי' שם יז ד). איזו היא צפצפה העשוי כמסר[2] (שם סוכ' ב ז). הנוגע במלבן של מסר הגדול מכאן ומכאן (ר' יהודה, שם כלים כ"ב א ה). את סבור שהוא (השמש) שף ברקיע ואינו אלא כמסר הזה שהוא נוסר בעץ (ר"י בר אלעאי, מד"ר ברא' ו).

---

[1]) כך נקוד בקצת משני' מנקד', וכך קריאת הספרדים. —[2]) כך בכ"י א"פ. ובנדפס וכמו"כ בכ"י וינה: כמין מסר.

***מְסָרָה**[1]), ש"נ, מ"ר מְסָרוֹת, — א) כמו סימן: אמר מ' ר' סעדיה זצ"ל לעינין כ"ב אותיות שהן עיקר המילין לכל לשון הקדש כי י"א מהם תשמש בתחילת התיבות ובתוכם ובסופם ועשה מסורתם אית"ן בשלו"ם כ"ה והי"א האחרות לא תשמש ולא תרכב על זולתה בלתי היא מורכבת ועשה מסרתם פ"ח ספ"ר גז"ע צד"ק (תשו' דונש על רסע"ג 6). — ב) כמו ב.*מַסֹּרֶת: וכמו מה שיש לאותיות ובכל מהמעשה בלשון אדונות וזה נכתב במסרה וכמו מה שיש לחית ולעין מהמעשה במלת מה כשהיא סמוכה להם וזה ג"כ נמצא במסרה ואין טעם להאריך בספרנו זה בו (ר"י א"ת, הרקמה לריב"ג ב). ואמר בעל המסרה כל לשון טפשותא כתוב (הפעל והשם סכל) בסמך (רד"ק, שרש סכל). פאראתיו הרוב נכתבו הריש קודם האלף והמסרה תבא עליהם כי שנים נכתבו אלף קודם לריש (שם, שרש פאר). ועשו בזה חבורים והם ספרי המסרה ובמקומות אשר השיגם ההפסד והבלבול עשו הקרי וכתיב להיותו מסופק במה שמצא (אפודי, ז). שמנה יוצאים מכללי, הנם במסרה שם תמצאם, זרים בל ישכנו באהלי (ר"מ פרוביגצלו, בשם קדמון על דקדוק ה:). גם יתלונן תחתיו כל בן חוסה, אפס שמנה בו משותפים, שמם במסרה בל יכוסה (שם יא:). והם אלו מגדולי חכמי בעלי המסרות שיש חלוקים רבים בין בן אשר ובין בן נפתלי (קורא הדורות, פרק ב).

***מַסְרוּק**, ש"ז, — כמו *מַסְרֵק: מסרוק[2]) של צרצור (תוספ' עדי' ב א, שם כלי' ב"ק ב ה).

***מַסְרָךְ**[3]), ש"ז, — רצועה רחבה חגורה לו לחמור סביב חזהו ומחֻברה בקצוותיה בהחבק וכדומה, לבלתי יזח המשא הטעון עליו לעומת אחוריו. Brustriemen; poitrail; breastplate: (חמור יוצא בשבת) אף באוכף בזמן שקשורה לו מע"ש ובלבד שלא יקשור בו את מסרכו[4]) (רשב"ג, שבת נג.).

***מַסְרָן**, ש"ז, — כותב המַסֹּרֶת: ברוך מרדכי הנקדן והמסרן המכונה אמודנטי וכו' אני מרדכי המסרן והנקדן (כ"י הפטרות וכו', בליטי' מוז' 344 b).

***מַסְרֵף**, ש"ז,—עי' מַשְׁרֵף.

***מַסְרֵק**, ש"ז, מ"ר מַסְרֵקוֹת, *מַסְרֵקִים,—א) כלי עשוי מעץ, עצם או מתכת, לסרק בו הראש וכדומ', Kamm; comb; peigne: מסרק של ראש שניטלה אחת משיניהן ועשאו של מתכת (כלים יג ז). מסרק של פשתן שניטלו שיניו (תוספ' כלי' ב"מ ג יח). מסרק שיש בו דרבן (שם ד ד). בשעה שהוציאו את ר"ע להריגה זמן ק"ש היה והיו סורקין את בשרו במסרקות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים (ברכ' סא:). הביאו לי נתר הביאו לי מסרק (ר' יהודה, שבת מח). שחיטה העשויה כמסרק כשרה (ר"א בר מניומי, חול' יט:). בגושין[1]) המחולקין העשויין כמסרק (רבה, מנח' כה.). — ובסהמ"א: עור הסרוק שמשימין אומני המסריקות במתניהם (ערוך, ערך ער). ציפי צמר לאחר שסרקו ונפצו במסרק (רש"י ב"ב יט.). — ומ"ר *מַסְרֵקִים, סמי' מַסְרְקֵי: ואחר תגררהו במגרת מלאכת היד והיא מגרה דקה הדה כמגרת אומני המסרקים (קאנון ד ה ב ב). וילך דניאל מאת פני המלך ויעש כלי ברזל כמסרקי הפשתים (יוסיפון ג). מעשה באחד שהיה מתקן מסריקות ונתעשר (ספ' חסידים, כ"י פארמא). — ב) *בהשאלה, נֵץ הרמון: הפטמא של רמון מצטרפת והנץ שלו אינו מצטרף ר"א אומר אף המסרק טהור (עוקצ' ב ג). הנוגע בעמוד טמא בשיער[2]) ובמסרק טהור[3]) (הוא, תוספת' שם א ח). — מַסְרֵק של צרצור, שעל ראש הצואר עשוי כעין מסרק: המסרק של צרצור ר' אליעזר מטהר (כלים ב ח). — ובהשאלה, *מַסְרֵק כף היד, Metacarpus[4]): בנתוח מסרק כף היד עצמות המסרק ארבעה וכו' (קאנון א א א כב). — *מַסְרֵק כף הרגל, Metatarsus[4]): והמסרק (של כף הרגל) היה מחמש עצמות (עלילות דברים, אוה"ח ד 187).

***מַסְרֶקֶת**, ש"נ,—כמו *מַסְרֵק: שתחוף ראשה ותסרוק במסרקת סמוך לטבילתה (הזהיר, מצורע).

---

[1]) כך נקוד בספר בשם קדמון המובא בפנים.

[2]) כך בכ"י א"פ, הוצא' צוק"מ, ובנדפס מסרק.

[3]) עי' הערה לקמן.—[4]) כך גרסת הערוך (ערך סרך), וכך בכ"י א"פ, ובכ"י מ': שלא יקשור בו במסרכו. ובנוסח' הדפוס: שלא יקשור לו מסריכן, וגרסת הר"ח: מסורכו. ובתוספתה כ"י א"פ הוצא' צוק"מ (שם ה ב): שלא יקשור את המסרכו, ובכ"י וינה: המסוכו, ובנדפס: המסרו, ונתקן אח"כ: המוסרה. — ופרש ר"ח חגורה, סתם. והובא פרוש זה בהערוך, אך הובא שם עוד פרוש אחר, שהוא פיסרל בלעז, והוא חגורת הלב, וכך פרש רש"י ואמר: והמסרך שלא תרד (האוכף עם המשא) על זנבה כשהיא עולה על ההרים. ע"כ. וזה יותר נכון, כי לחגורה סתם יש שם אחר והוא הבק. ולא נתברר מקור מלה זו.

[1]) נ"א בגופין. — [2]) בכ"י וינה: בסיאר. — [3]) כך גרסת הר"ש, ובנוסח' הספרים טמא. — [4]) תרגום ד"ר מזיא.

א. מָסֹרֶת[1], ש"נ, — כעין גְּדֵרָה לצאן יבדקן שם הרועה ויבֹר הבריאות מן החולות וכדומ׳, Schafhürde ; clayon ; sheepfold : והעברתי אתכם תחת השבט והבאתי אתכם בְּמָסֹרֶת[2] הברית וברותי מכם המרדים והפושעים בי (יחזק׳ כ לז-לח).

ב. *מָסֹרֶת[3], מסורת, ש"נ, מ"ר מְסוֹרוֹת, — א) מה שנמסר מחכמים הראשונים בהלכה ובמנהגים וכיוצא בזה, Tradition: אמרו להן (לבית גרמו) מפני מה אין אתם רוצין ללמד (מעשה לחם הפנים) אמרו להן מ ס ו ר ת[1] היא בידינו מאבותינו שהבית הזה עתיד ליחרב שלא ילמדו אחרים ויהיו עושין כן לפני ע"ז שלהן (ר׳ יהודה, בשם זקני בית גרמו, ירוש׳ שקל׳ ה ב). מלקט הייתי עשבים אני ותינוק אחד משל בית אבטינס וכו׳ ומה ראית מעלה עשן לנגדי נומיתי לו בני הראהו לי אמר לי רבי מ ס ו ר ת[2] בידי מאבותי שלא להראותו לבירייה (ר"ע, בשם שמעון בן לוגה, בשם ילד מבני בית אבטינס, שם). אמר לו (יהונתן בן גרשום בן מנשה לדוד) מ ס ו ר ת בידי מאבי אבא מכור עצמך לע"ז ואל תצטרך לבריות (ר׳ יוסי, שם סנה׳ יא ז). כל (עיר) שתביא לך ב מ ס ו ר ת שמוקפת חומה מימות יהושע בן נון כל המצוה הזאת נוהגת בה (ר׳ ישמעאל בר"י, תוספת׳ ערכ׳ ה יו). העוף נאכל במסורת נאמן צייד לומר עוף זה טהור (שם בכור׳ א יג). לא ב מ ס ו ר ת אני אומר לכם לא כתובים הם לכם וכו׳ לא עדים אני מעמיד אלא אתם ראיתם (מכי׳ יתרו, החדש ב). שכן מ ס ו ר ת בידם מאבותיהם ששם הארון נגנז (שקל׳ ו א). מ ס ו ר ת בידי מאבותי שלא ללמד אגדה לא לבבלי ולא לדרומי שהן גסי רוח ומעוטי תורה (ר׳ יונתן, ירוש׳ פסח׳ ה ג). בראשונה גזרו שמד ביהודה שכן מ ס ו ר ת להם מאבותם שיהודה הרג את עשו (שם כתוב׳ א ה). דבר זה מ ס ו ר ת בידינו מאבותינו מרגלים על שם מעשיהם נקראו (ר׳ יצחק, סוט׳ לד:). דבר זה מ ס ו ר ת בידינו מאבותינו מקום ארון אינו מן המדה (ר׳ לוי, יומ׳ כא.). דבר זה מ ס ו ר ת בידינו מאבותינו אמוץ ואמציה אחים היו (הוא, סוט׳ י:). מ ס ו ר ת היא בידי הכנענים שהן עתידין ליפול בידי (מד"ר בראש׳ פ). היה הדבר (של המתקת המים במרה) מ ס ו ר ת ביד משה ולא עשה (ר"ש בר נחמן, שם שמות מג). המ ס ו ר ת הזו תהיה בידך כל העושה מצוה סמוך למיתתו דומה שלא היתה מדת צדקתו הסירה כ"א אותה מצוה והשלימה (שם קהל׳, אמרתי אני). מ ס ו ר ת אגדה היא שאין מקום דביר עולה מן המנין (ר׳ תנחומא, ירוש׳ ב"ב ו ג). — ומ"ר: בשעה שאמר יהושע ברוך אשר בחר בצדיקים נטלו מ ס ו ר ו ת חכמה ממשה ונתנו ליהושע (ר׳ יונתן, תנחומ׳ ואתחנן

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בנוסחה המסורה, אך מדברי ר"א בחור בנמוקיו על רד"ק שרש אסר נראה כי היתה לו גרסה מַסֹּרֶת, סמך דגושה, וז"ל: א"א הדגש שבסמך מורה על האלף החסרה כמו מַכֹּלֶת לביתו במקום מאכולת. וכבר התלבטו בכתוב זה בפרט החדשים. השבעים תרגמו ἀριθμῷ, כאילו היה כתוב בְּמִסְפָּר. עקילס δεσμοῖς, ר"ל אגד, קשור. יונתן תרגם: במסורת קימא, כנראה מפעל מסר. ר"י חיוג, כמו עקילס, אמר וז"ל: ואמא במסורת הברית פאחשבה מנ ואסרה אסר ולכנ אלאלף לאנת בינ אלמים ואלשינ ושקטת מנ אלח׳ט ואצלהא במאסורת מת׳ל מחגורת, ע"כ. ובעבר׳: אבל במסורת הברית אחשבהו מן ואסרה אסר והאלף נחה בין המם והסמך ונפלה מן הכתב ועקרו מאסורת כמו מחגורת. ריב"ג לא הזכיר מלה זו. רש"י כמו ת"י: בברית שמסרתי לכם. רד"ק הביא דברי ר"י חיוג והסכים לדעתו. אך רבים מהחדשים הרגישו בקושי מליצה זו בכלל, ועוד שאינה במקומה כאן, ולכן החליטו קצתם כי הנוסחה משבשת והגיהו הגהות מתחלפות: מַסֵּרַת בֹּרִית, בענין כלי שירחצום בו בבורית, ואחרים: ובמספר אל ארץ הברית, ואחרים: והבאתי אתכם במסרותי, וכיוצא באלה ההגהות. אך מה שהמפרשים לא שמו לו לב כראוי הוא, שחציו הראשון של הכתוב מדבר כאן במשל צאן העובר על ידי מונה תחת השבט, ולכן רגלים לדבר כי חציו השני מוסיף לדבר במשל זה, וגומר המשל בפסוק שלאחריו, וכונת הדברים היא, שהעבר יעביר אותם כמו הצאן תחת השבט והכנס יכניסם במקום שהרועה בודק שם את צאנו בין שה בריא לשה חולה ובורר את החולים מהם ומפרישם לבד, וכך גם יבֹר מהם המורדים והפושעים, כדי שלא יבאו לאדמת ישראל. ולכן נראה כי מָסֹרֶת הוא שֵׁם להגדרה או הדבֶר, שבתוכו מכנים בעל הצאן את הצאן שעברו תחת השבט, ושם הוא בודק אותם. ואולי הוא הוא השם זרב a), זריבה b), בערב׳, שהוא גדרה להצאן עשויה בעץ. ואולי יותר ציארה c). והנה לפי זה צריך לאמר כי המלה ברית שבכאן איננה כלל השם בְּרִית המצוי, אלא שם נגזר אולי משרש ב ר ר, וכמו שכבר אמרו קצת החדשים שהוא כפל מן הפעל וברותי שבפסוק השני.

[3]) כך מְנֻקד במס׳ אבות עם נקוד עליון בסדור תימני כ"י בריטי מוז׳ מספר 222. וכך גם במשנ׳ מְנֻקד׳ כ"י ביה"ם כזנתנסי ברומא משנת רכת. — [1]) ביומ׳ שם ג ט: מ ס ו ר ה. ובתוספתה שם ב ו: יודעין היו בית אבא שביהמ"ק עתיד ליחרב וכו׳. — [2]) בתוספתה שם ב ז: שבועה

---

a) زرب b) زريبة c) صيارة

ז).—ובפהמ"א: וכבר אין בינינו וביניכם חילוף בעיבור שנים באדר ואדר מפני שהכל תפסו את המסורת בידם (קטעי וכוח בן מאיר, JQR NS, April 1915, 546). בגדו מסורת אבותם בידם מסיני מסורים, יען להג הרבה ועמל ויגיעת בשרים (אלחנן בר שמריה, ביר כ"י גני', שם July 1913, 56). אם במסורת שיש בידינו בסוד העיבור ואם בזולתה (תשו' הגאו', הרכבי, סי' שנה). זיבורא סילוא זו מסורת היא (רב נחשון גאון, בסוף תשו' גאונ' ריטש, ערך זיבורא). ללמדך המסורת שהיה בידם בדב"י אביי ורבא כך היה בידי הראשונים בקבלה כהלכה למשה מסיני (ר"ח סוכ' מה:). לפי שהפתוחין והסתומין מסורת לאבותינו הראשונים מפי משה רבינו מפי הגבורה (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת לב). וכל מי שיגיע בידו דג כבר יש בידו מסורת מקרא ומשנה אם יש בו שני קשקשים וסנפיר אחד טהור (ערוך, ערך אקונס). וכל אלה המצות צריכות לקבלה ומסרת (ראב"ע, הקד' א לפי' עה"ת). כל הגאונים אמרו שמסורת היא בידיהם איש מפי איש שלא מנו באותן השבעים שנה שבין חרבן בית ראשון ובנין בית שני אלא שמטות בלבד בלא יובל (רמב"ם, שמיט' ויובל י ה). ולמה קיבלן ר"ג שכן מסורת בידו מאבותיו פעמים שבא בארוכה פעמים שבא בקצרה (הריטב"א, ר"ה לב.).—ב) בפרט, כל מה שנמסר מהראשונים בדבר נוסחת המקרא, מלא וחסר, כתיב וקרי, ומספר הסדרות והפסוקים והמלים וכו', Massora: שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה מסורת[1] סייג לתורה מעשרות סייג לעושר (ר"ע, אבות ג יג). ושום שכל אלו הטעמים ויבינו במקרא זה המסורת[2] (רב חננאל, ירוש' מגי' ד א). יש אם למקרא יש אם למסורת (פסח' פו:). ויבינו במקרא אלו ראשי הפסוקים וכו' (חכמי קיסרי אומרים) מיכן למסורת (מד"ר בראש' לו).—ובפהמ"א: המסורת שבידנו צריכין אנו להתחזק בה בכל יכלתנו שלא לעבור ח"ו על מה שכתוב לא תוסיפו על הדבר וכו' ולא תגרעו ממנו (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת לא). עבד עדר מלך נגב וכו' עדן מלח הן וכל דומיהן על פי המסורת נכללים (שמנקדים בסגול) (ר"י חיוג, ספר דקדוק, הוצ' דוקס 184). וכבר גרם זה לרבים להקל גם כן במסורת[1] המקרא (ר"י א"ת, הקד' הרקמה לריב"ג). ואפשר שיניעו (הא הידיעה וכדומ' לפני אות גרונית) קצתו בפתח וזה מעט כמו הַעורים עינים הייתי לַעור ובמסורת[2] הָעברים קמץ הָעורים פתח (שם טו). אנשים בקשו לברר קריאתם ולשמור התנועות ושמו רוב השתדלותם בידיעת מקומות הנקוד והם בעלי הנקוד והמסורת (הוא, חוי"ה, עבוד' ס' ד). ובמסורת הגדולה מצינו באלפא ביתא לשון צווי דטעמיהון מלעיל (רש"י דבר' לג כו). ולא אזכיר טעמי חכמי המסרת, למה זאת מלאה וזאת נחסרת (ראב"ע, הקד' א לפי עה"ת). כן מנהג חכמי טבריא והם העיקר כי מהם היו אנשי המסורת ואנחנו מהם קבלנו כל הנקוד (הוא, צחות, שער הנקוד). ואות שין (תתחלף) בסמך וכו' ובעל המסורת הזכירם (שם, שער הרביע'). פעם יאחזו הסופרים דרך קצרה לכתוב חסר ופעם להוסיף באר לכתוב מלא רק טעמי חכמי המסורת נכונים הם (שם). והנה חכם המסורת אשר לא למד חכמה אחרת דומה לגמל נושא משי והוא לא יועיל למשי גם המשי לא יועילנו (הוא, יסוד מורא א). ובזה תבין כי אחרי נכתב המסרת הוסיפו בו אנשים דברים (הכרע' ר"ת נגד דונש, ערך נשרים). וכן בעלי המסורת שכותבין ומחברין להודיע הפתוחות והסתומות נחלקים בדברים אלו במחלוקת הספרים שסומכין עליהם (רמב"ם, ס"ת ח ד). כגון אלו שכותבין בגליון הספרים היא מסורת הגדולה שכל הבקי בהן עומד על פתרון רוב המקרא ואינו טועה בהן (מחזור ויטרי, פי' אבות ג יג). המסורת הזו שמסר דוסא בן אלעזר בנו של ר' אפס שקבל מר' יהודה הבבלי שקבל מר' שמעון אביו שקבל מר' אדא ור' אדא היה באותה שעה גדול במקרא שקבל מר' המנונא שהוציאה מנהרדעא ור' המנונא ור' אדא קבלו שניהם מבקי שגלה מא"י לבבל (סדר עולם נויבויאר, Med. Jew. Chronicles 174). כי כבר חלקו בעלי המסורת כל ספר וספר כמו"ב לחלקים (ר"א בחור, הקד' ספרו על הדקדוק). כי אין דרך המסורת למסור סימן במה שלא נמצא בכתוב וכו' והאנשים האלה היו שני ראשי ישיבות במסורת שם האחד יעקב בן נפתלי ושם השני אהרן בן אשר (מנח' שי, בראש' א ב-ג).

מַסֹּרֶת,—עי' מַשֹּׂרֶת.

היתה בידם של בית אבא שאין מראין אותו וכו'.—[1]) בקצת כ"י מסורות. ופרשו ר"ב המפרשים בכונה זו. — [2]) בגמ' בבלי נדר' לז: אלו המסורות. ובמגי' (ג.) בשם ואמרי לה אלו המסורת.—[1]) כך בגוף הכ"י.— [2]) בגוף הערבי: ופי אלמסרת.

מִסְתּוֹר, ש״ז, — מקום שאדם מסתתר שם מפני דבר מה: וסכה תהיה לצל יומם מחרב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר (ישע׳ ד ו). — ואמר המשורר: לך חלק עליון בעט ובגליון וגולת עם אביון בביתך מ ס ת ו ר ם (ר״ש הנגיד, בן-משלי). — ומצוי בסהמ״א במשמ׳ הסתתרות: וזהו סדר מ ס ת ו ר הלבנה (רא״ב״ח הגיון הנפש, מורה הארץ לג). אלו הם ג׳ זמני ה מ ס ת ו ר בשלשת הכוכבים העליונים שהם שצ״מ (שם לד). — ובמשמ׳ ∴דבר נסתר, סודי: ורז״ל גילו בכאן מ ס ת ו ר י ם גדולים שהם כבשונו של עולם בענין קץ משיחנו וכו׳ (צרור המור, ויחי).

∴**מַסְתּוֹרִית**[1], ש״נ, — כלי לכרוך עליו החוטים מהסליל, Garnwinde; campane; yarn windle: מ ס ת ו ר י ת אטרדיול בלעז (רגמ״ה חולי׳ ס.).

∴**מִסְתַּכֵּן** ש״ז, — מי שאינו חושש להעמיד את עצמו בסכנה: ראה ברק כי אעפ״י שהוא יקרא לבני זבולון ונפתלי למלחמה לא ילכו עמו ולא יאמינו בדבריו וכי יחשבוהו מ ס ת כ ן (ר״י אברבנאל, שפטי׳ ד ח).

∴**מִסְתָּמָה**, ש״נ, מ״ר מִסְתָּמוֹת, בכנ׳ מִסְתְּמוֹתֵיהֶם, — מקום סתום: לכאב הכליות לפתוח את כל מ ס ת מ ו ת י ה ן (אסף, ספר רפואות, כ״י, דף 100).

מִסְתָּר, ש״ז, מ״ר מִסְתָּרִים, בכנ׳ מִסְתָּרָיו, — א) כמו מִסְתּוֹר, לאדם ולחיה, לבלתי יראוהו: ואם לא תשמעוה בְּמִסְתָּרִים תבכה נפשי מפני גוה (ירמ׳ יג יז). אם יסתר איש בַּמִּסְתָּרִים ואני לא אראנו (שם כג כד). כי אני חשפתי את עשו גליתי את מִסְתָּרָיו ונחבה לא יוכל (שם מט י). דב ארב הוא לי אריה בְּמִסְתָּרִים (איכ׳ ג י). לאכל עני בַּמִּסְתָּר (חבק׳ ג יד). ונתתי לך אוצרות חשך ומטמני מִסְתָּרִים (ישעי׳ מה ג). ישב במארב חצרים בְּמִסְתָּרִים יהרג נקי וכו׳ יארב בַּמִּסְתָּר כאריה בסכה (תהל׳ י ח-ט). דמינו כאריה יכסוף לטרף וככפיר ישב בְּמִסְתָּרִים (שם יז יב). לירת בַּמִּסְתָּרִים תם פתאם ירהו ולא ייראו (שם סד ה). — ובמדר׳ במשמ׳ זו: גליתי

[1]) בגמ׳ במשקל ארמי מסתוריתא (שם), ורגמ״ה כתבו במשקל עברי. בשמות שבמקרא אין משקל מפעולית, אך יש מפעלת, מלכדת. ולעזו ר׳ גרשון שם אטרדיול, ולא נתבררה משמ׳ מלה זו. והערוך תרגם מחלה, וכבר העיר קוהוט שהיא המלה הערב׳ מחלה a). ועוד לעז הערוך אשפיאי, והוא בלי ספק aspe, והוא בגרמנית Haspel.

a) محالة

מ ס ת ר י ו בשביל לגלות את הממזרים שביניהם (ר׳ סימון, מד״ר בראשי׳ פב). — ובסהמ״א: כחיות נמשלו שמתחבאות ביום ב מ ס ת ר י ה ם (רש״י ב״מ פג:). — ואמר המשורר: מעון בינה עצם כמו ספיר, דמות לבנה כתם זהב אופיר, והיא שכנה מ ס ת ר בגוף ככפיר (רשב״ג, לך אל חי). — ב) ∴עצם הדבר הנסתר: יה אל תגל מ ס ת ר י וחיתי אל תעכור, הטאות נעורי ופשעי אל תזכור (ר״י הלוי, ילדי). — ומצוי בשאר ספרים: וכאשר הגיע עוד אלינו פירושו לזה הספר ועמדתי על המקומות אשר חטא ונסכל ולא עמד על דבר מ ס ת ר י ה ם והיה הושב בעצמו שהוא לא סכלם (ספר בן תמים, בקד׳ פי׳ יצירה). — ומ״ר ∴מִסְתָּרוֹת: והוציא את לבי מקרבי וכו׳ וקצצהו חתיכות חתיכות וחפש כל מ ס ת ר ו ת אשר בלבי ושפך דמי (יוסיפון, הוצא׳ גנצבורג, דף במד).

מ״ע, — ר״ת: מצות עשה.

מֵעַ, — עי׳ מְעִי.

מַעְבָּד[1], ש״ז, — מַעֲשֶׂה: לכן יכיר מַעְבְּדֵיהֶם[2] והפך לילה וידכאו (איוב לד כה). — ואמר הפיטן: ובבר מ ע ב ד י ה ם שמים תחת קרבניהם, לבם מעלים

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בנסחה המסורה, ופרשו הקדמונים והאחרונים כמו מעבדא בארמ׳ במשמ׳ פעולה. אך זה דחוק מאד, כי למה דוקא במקום הזה בלי שום צרך, כמו שכבר העיד ע״ז אהרליך, ועוד שבמשמ׳ זו אין למליצת הכתוב שום עז ויפי. אבל גם הגהת אהרליך יכירם מַעַבְדֵיהֶם אינה מרפאה המליצה. אך בזה הרגיש אהרליך יפה, כי אין כאן השם מַעְבָּד, אלא השם עֶבֶד, והמם שבראש המלה היא מהכנוי של נסתרים רבים מהפעל יכיר הקודם, אלא שאין כאן גם הפעל הִכִּיר הרגיל, אלא פעל כור בהפעיל יָכִיר, ועם כנוי מ״ר יְכִירֵם, במקום יכירום, ופרוש יכירום הוא יַפִּילֵם ארצה בכח באופן שהם נהפכים ומתגלגלים, ובלעז über den Haufen werfen; culbuter; to tumble, ובמשמ׳ זו משמש שרש כור a) גם בערב׳, והוא בהשאלה מעקר משמ׳ בענין צנף המצנפת סביב הראש. אמר אלליתֿ׳ וז״ל: אלכור לותֿ׳ אלעמאמה יעני אדארתהא עלי אלראש וכו׳ וכאר אלעמאמה עלי אלראש יכורהא כורא לאתֿהא עליה ואדארהא. ואח״כ: כַּוַּר פלאנא, צרעה, וכור פלאנא טענה פאלקאה מג׳תמעא פכורה פאכתאר צרעהו פשקט. — ובעבר׳: כַּוֵּר את פלוני, הפילהו ארצה פתאם, על פניו, ואכתאר, הפילהו ארצה ונפל. במשמ׳ זו המליצה עזה ויפה מאד, וזכינו גם לשרש חדש ונצרך מאד בלשון.

a) كور

עם דמיו על אש מוקדיהם (ר"י הלוי, גזרי הלבבות). ידע לבב משכיל בוראו במעבדו, כי כל מכחש בו הוא באמת עדו (ראב"ע, אחד בלי ראשית, בהקד' יסוד מורא). בראת אדם לכבודך, אכן לא הודעתו סודך, אך למד ממעשה ידיך, כי תולדות ארץ מעבדיך, גם תתה בשחק הודך (הוא, אל אחד). אבין בבני איש ובסודם ואראה כי כל מעבדם הבל אין בם מועיל בלתי שכל כי זה כל האדם (רש"ע פלקירא, הקדמי׳ סמבקש). ויהיה עם פינו בעת הטיפנו ועם ידינו בעת מעבדינו אמן (הורי׳ הקורא, שער תולא׳ האותיות בפה, דף 31).

∵מַעְבָּדָה, ש"נ, מ"ר מַעְבָּדוֹת, — א) כמו מַעְבָּד: נפשו אשר בינות צלעיו חנתה כל מַעְבְּדוֹת מוסר ובין עובדת (רמב"ע, דיואן מח, כ"י בודליאנה). — ב) ∴מקום של עבודה, בפרט מיוחד לעבודת נסיונות של חכמת הכמיה, Laboratorium ;-toire ;-tory, נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו הרבה בספרות החדשה.

מַעֲבֶה[1]), ש"ז, סמי׳ מַעֲבֵה, — מַעֲבֵה הָאֲדָמָה, תוכה ועמקה, Innere, Tiefe ; profondeur ; depth: בככר הירדן יצקם המלך (את כלי הנחשת לביהמ"ק) בְּמַעֲבֵה[2]) האדמה בין סכות ובין צרתן (מ"א ז מו). — ובהשאלה, ∵מַעֲבֵה הַלֵּב: ללמד לכל נמהרי לב תבונות ועמקי שפתות לדבר בצחות, ולשור נגידי אמרים במעבה לבבי יצקתים צרפתים בטוחות (רמב"ע, תרשיש, פתיחה). — ∵מַעֲבֵה הַמְּלִיצוֹת: ראוי למשורר להיות עניני שירו חזקים, במעבה המליצות יצוקים (ר"י חריזי, תחכמוני יח). — ∵מַעֲבֵה העשתונות: הציקות במעבה עשתונותיו חמלה וחנינה אהבה ונדיבות (ר"ש פפנהים, ד׳ כוסות, כוס ישוע׳ ב). — ובמשמ׳ עובי: בין כוכבים אשים קנו בעליל לארץ מזוקק ממעבה הגשמיות (שם, כוס ביד ה׳ א).

א. ***מַעְבָּט**, ש"ז, — כמו עביט: (הנותן ענבים לגת) מן המעבט[3]) ומן המשטיח של עלים (טהר׳ י ד). (האוכל ענבים) מן המעבט[3]) ומן המשטיח של עלים ונפל ממנו גרגר יחידי (שם ה).

ב. ∴**מַעְבָּט**, ש"ז, — שה"פ מן עבט: אשר מבטי וישר מעבטי, אמץ קולטי מזדון שטי, שבר שואטי שפר לאטי (רסב"ג, שזופי פליטי). ואני אתנהלה לאטי אליו מפלטי, לישר מעבטי להוציא לאור משפטי (ר"י הלוי, מכת׳ לר"א הבבלי).

מַעֲבָר[1]), ש"ז, סמי׳ מַעֲבַר, — א) מַעֲבַר נחל, מקום בנחל שהמים אינם עמוקים שם ואפשר לעבר הנחל ברגל, Übergangsort ; gué ; ford: ויעבר את מַעֲבַר יבק (בראשי׳ לב כג). — ואמר המליץ: וימים ומעברים עברתי, ומשברים שברתי (ר"י חריזי, אגרי׳ לבון הזהב). — ומַעֲבַר הרים, מקום שאפשר לעבר שם בין הרים, Durchgang ; passage: ויצא מצב פלשתים אל מַעֲבַר מכמש (ש"א יג כג). — ∵ובכלל מקום שעוברים דרך שם אנשים: ושם (בבתי מוכרי הספרים) מעמד התגרים והגרים ומחבר היושבים והתושבים ומעבר העוברים והשבים (ר"י חריזי, איתיאל ב). עולם כמו מעבר לילדי יום אך הנפשות לוקחים מכסם (הוא, הענק קסט). וראובן טוען שכבר עשה מקום בבית התבשיל שישפכו המים לשוחה שעשה בצד המעבר והשכנים טוענים שגם בשוחה הנזכר׳ מוחים בידו משום שיצר להם מקום המעבר (שו"ת פרח מטה אהרן עב). ראובן שמעון ולוי הם שותפים במעבר אחד שקורין דהליז על זה הדרך ראובן יש לו שני פתחים וחלון אחד גדול שקורין שובאך תוך בית אחד מבתיו פתוחים למעבר ההוא ושמעון ולוי לכל אחד מהם שליש במעבר ההוא להכנס לגינותם (שו"ת ר"מ אלשיך מו). — ואמר המליץ: ולמה בערבות לא כוכב ולא מזל ולמה גשם נוזל עובר במעבר צר (שאלות הראב"ע יז-יח). — ובפרט, בגוף בע"ח, ∵מעבר המזון, החלטים וכדומ׳: והמעי הצם ונקרא צם כי אין מזון נשאר בו כי הוא מעבר ואנו קוראין אותו ברכשתא (ספל בן תמים, פי׳ יצירה סז). ואולם אחת מהעלות (של תחלואי המוח) תהיה בקרום המוח מן המותרות העבים הדבקים ירדו במעברים הנקראים מעברי השמירה (ר"י חריזי, תרג׳ אסור הקבורה לגליינוס, כ"י ברלין). וזה הסוג מן השעמום יסתום מעברי ההאצלות הנפשיות אשר לחושים (שם). תמה אני במי שעבר במעבר היצחק

---

1) עי׳ הערה לקמן. — 2) כך בנוסחה המסורה כאן, ובדהי"ב (ד יז) בעבי. ותרגמו השבע׳ וסומכ׳ במשמ׳ עובי ועמק, וכן ת"י: בעובי גרגישתא, וכעין זה שאר הקדמונים ורב החדשים. ריב"ג אמר כי הכונה בזה להצורות של הכלים שנעשו מאדמה עבה ושמנה. אך זה דחוק לפי סגנון הכתוב. וקצת החדשים הגיהו במעבר אדמה, ר"ל במעבר העיר אדמה, אבל אין הגהה זו עושה את מליצת הכתוב יותר טבעית ונכונה.

3) כך גרסת הערוך. ובנוסח׳ הספרים עבט, וכך גם בכ"י. ובמשנ׳ עם גפה"ע להרמב"ם: עביט.

1) מן עבר, ובערבי מַעְבַּר a), בזו המשמ׳. —

a) معبر

והדם מאין לו גאוה (ר״י א״ת. מנח׳ הפניני׳ לרשב״ג, שער הגאוה). אנ תמיה ממי שעבר במעבר השתן והדם פעמים היאך יתגאה ויגבה לבו (הוא, הו״ה, הכניעה ה). איך יתגאה גוש עפר ואיך יעלה שיאו לשמים, איכה לא יזכור כי עבר מעבר השתן זה פעמים (רש״ט פלקירא, המבקש כו). תימה על מי שעבר פעמים מעבר השתן ומתגאה (ר״י בן נחמיאש, פי׳ אבות ג א). איך יתגאה אדם עבר זה פעמים מעבר השתן (ר״ש ארלה, מקור חיים). כל מי שהוא נקי המעברים יתפשט החום הטבעי בכל אבריו (כל מלאכ׳ הגיון, הקש א). במעברים המגיעים מן המעי אל הכבד (תרג ספר מיות׳ לר״י ישראלי, כ״י מינכן REJ 1884, 130, 29). וושט שם בתוך קנה מחוקה, היות מעבר לכל אכל ומשקה (ר״י בן זבארה, בתי הנפש). וכן השתן שהוא מיץ הדם ודחיית הטבע דרך העורקים היונקים ומעברי השתן (מעשה טוביה, ארץ החדשה א ג). — ב) שה״פ, פעולת מי שעֹבר, crossing ; passage ; Übergang : והיה כל מַעֲבַר[1]) מטה מוסדה אשר יניח יי׳ עליו (ישע׳ ל לב). — ג) ⁘כמו הַעֲבָרָה, הַשְׁאָלָה : ואולם בנגיעה נחלקו החכמים אם הוא בבינוני או בלא בינוני וכו׳ אע״פ שהבינוני הוא על צד המעבר באמרו הנוגע כולל האמת והמעבר אחר שישתמש המעבר כדין האמת (ר״א הקראי, ג״ע, טומא׳ וטהר׳ ז).

*מַעְבֵּר[2]), ש״ז, — כְּלִי מכלי עבודת הגרן, דומה ליד של בני אדם להעביר התבן ממקום למקום[3]) : המעבר והמזרה והמגוב (כלים יג ז, טבו״י ד ו).

מַעְבָּרָה, ש״נ, מ״ר מַעְבָּרוֹת, וגם מַעְבָּרֹת, — א) כמו מַעֲבָר לנהר ובין ההרים : והאנשים רדפו אחריהם דרך הירדן על הַמַּעְבָּרוֹת (יהוש׳ ב ז). וילכדו את מַעְבְּרוֹת הירדן למואב ולא נתנו איש לעבר (שפט׳ ג כח). וילכד גלעד את מַעְבְּרוֹת הירדן לאפרים (שם יב ה).

[1]) כך בנוסחה המסורה, ואמרו רֹב המפרשים כי כאן משמש מעבר במשמ׳ שה״פ. אך הכתוב עכ״פ קשה לישבו, וגזרו קצת החדשים כי הוא מְשֻׁבָּשׁ והגיהו הגהות מתחלפות.

[2]) כך הכתיב בכל נוסח׳ הדפוס בשני המקומות. ובכ״י כלים : המעביר. ובכ״י טבו״י : המעבד. וכן גם במדב״מ. וכך הנקוד בקטע כ״י של משנ׳ מנקד בבה״ס בודלי׳ מספר 2826. — [3]) כך רה״ג והערוך. והרמב״ם אמר וז״ל : ליש לה עִיר ת׳לת׳ה אשנאנ פקט יצפי בה אלקמח פי אול אלאמר מנ אלתבנ אלגליט׳, ע״כ, ובעבר׳ : אין לו כ״א שלש שִׁנַּיִם לבד יבורו בו החטים בתחלת הענין מהתבן הגס.

והיה כעוף נודד קן משלח תהיינה בנות מואב מַעְבָּרֹת[1]) לארנון (ישע׳ יו ב). רץ לקראת רץ ירוץ ומגיד לקראת מגיד להגיד למלך בבל כי נלכדה עירו מקצה וְהַמַּעְבָּרוֹת נתפשו ואת האגמים שרפו באש (ירמ׳ נא לא־לב). — ובתלמ׳: הרואה מעברות הים ומעברות הירדן מעברות נחלי ארנון (ברכ׳ נד.). — ובין ההרים : ובין הַמַּעְבְּרוֹת אשר בקש יונתן לעבר על מצב פלשתים שן הסלע מהעבר מזה ושן הסלע מהעבר מזה (ש״א יד ד). בא על עית עבר במגרון למכמש יפקיד כליו עברו מַעְבָּרָה גבע מלון לנו (ישע׳ י כח־כט). — ובסהמ״א : כי ירא אנכי להתגרה עמו פן יערוך מלחמה במעברות היהודים למנוע אותם מארצו (יוסיפון, הוצא׳ גנצבורג, דף ריד). וכל ארץ כוש והרי עדן וכל גוי סמרוס וגניואה וכל מעברות כוש ועד הרי החשך ועד גבורת נהר סמבטיון הגיעה ממשלת רומה (שם שעא). — ב) ⁘במשמ׳ אניה קטנה בנהרות : ספינות קטנות שעוברין בהן בני אדם בנהר ונקראות מעברות (ערוך, ערך מעבר). את המסחר יאהבו ויעשו בהריצות גדולה מעברות קטנות וטעונות סחורות תשוטטנה אל אניות סוחרי אירופא (פ׳ בלון, שבי״ע ב, ארץ הצן). גם בים הילו י״ב מעברות קטנות השודדות בים (שם, מארוקו)

⁘מַעְבָּרִי, ת״ז, — של מעבר, מטבע המעבר, במשמ׳ נגוד לאמתי : הקדים (הכתוב) הדודה שהיא שאר אמיתית והמשרפת שהיא גם כן אמתית ואחר כך הזכיר אשת הדוד ששארותה הוא מעבריי (מטה בשייני הקראי, ספ׳ עריות א).

*מַעְבֹּרֶת, (מעבורת), ש״נ, — א) כעין גשר על שתי אניות ישמש לעבר בו על נהר מעבר מזה לעברו השני ממולו, ferry ; bac ; Fähre : הרי שהיה בורח מבית האסורין והיתה מעבורת[2]) לפניו אמר לו טול דינר והעבירני (ב״ק קטו.). — ובסהמ״א : היושבים בכפר סמוך לעיר ומפסיק ביניהם מעבורת שקורין פרוהם (שו״ת ר״ע איגר א יג). אבל מעבורת שהיא רק רפסדות עצים מחוברים זל״ז (שם). — ובהשאלה : התבוננו כי העולם מעבורת, עורי עורי לראש אשמורת (רמב״ע, נפשי אויתיך). — ב) מַעְבֹּרֶת[3]) התפלין, מקום שהרצועה עוברת בו : ושעושין להן מעבורת

[1]) הסגנון קשה, והכונה אצל המעברות של ארנון.

[2]) כך הכתיב בנוסח׳ הדפוס. ובכ״י מעברת. וביבמ׳ (קו.) שבאה בריתה זו : מעברא. — [3]) בארמ׳ מעברתא : אמר אביי האי מעברתא דתפילין הלכה למשה מסיני (מנח׳ לה.). —

מעור החפוי שתכנס בה הרצועה עד שתהא עוברת והולכת בתוך תובר שלה (רמב"ם, תפלין ג ח). ומניחין מן העור שלמטה מקום שתכנס בו הרצועה כמו תובר והוא הנקרא מעבורת (שם ג). ומכניסין רצועת הראש בתוך אותו העור העודף (של תפלין) בסוף הבית והוא שקורין אותו חכמים מעבורת כלומר שמעבירין בה הרצועה (ספ' החנוך, מצוה תכב). — ג) ∴מעברת הזקן[1], רוח בין שתי שבלות הזקן: ושבלת הזקן ארוך דק מחודד מחולק לשנים מעברתו רחבה (יעבץ, מגי' ספר נח).

∴מעברת, ש"נ, — כמו מעברה: בלכתנו להשמידם אזי ברחו באשמרת, ונחרבו והרגו איש לרעהו במעברת (ר"ש הנגיד, בלח יונה). ירדתי לקצוי ארץ נגזרת, מבלי בא ויוצא ומאין מעברת, והארץ בעדי סוגרת ומסוגרת (רמב"ע, אנה אדון).

***מעגיל**, ש"ז, — א) כמו מעגילה: כמה הוא מקום מעגילו שלשה טפחים בית דורסו עשרה (ספרי דבר' רכט). — ב) ∴סובב, Kreisel; toupie; top: ככה נמצא משחק לנערים קטנים הנודע בשם המעגיל והוא עגול קטן של עץ אשר דרך אמצעו עובר קנה ישר וכאשר יסובבו קצה הקנה האחד בין האצבעות על פני השלחן ילך המעגיל מעצמו ויסובב סביב ראש הקנה השני במהירות רב משך זמן מה על המעגיל הזה ואופני סיבוביו כתב החוקר הגדול איילער ספר ארוך בחקירות הנדסיות עמוקות (ח' ז' סלונימסקי, המליץ א א).

***מעגילה**, ש"נ, — גליל של אבן וכדומ' שמעגילים בו את הטיח של הגגות וכיוצא בזה, Walze; rouleau; roller: היה מעגל במעגילה והלכה לה על האדם והרגתו ה"ז גולה (תוספת' מכות ב ג ומשנ' שם ב א). היה מושך במעגילה והלכה לה על האדם והרגתו ה"ז אינו גולה (שם ו). שפין את הסדקין ומעגילין אותן במעגילה ביד וברגל אבל לא במחלצים (מו"ק א י). היה מעגל במעגילה כדרך הליכתה והוציא הלה את ראשו והטיחה לו (ר' ירמיה, ירוש' מכות ב א). היה מעגיל במעגילה כדרך הליכתה והושיט התינוק את ידו ורצצה (הוא, שם). (משנתנו) במעגילה קטנה ומה (ששנה) ר' חייה במעגילה גדולה (שם מו"ק א י). — ולכון בו דבר

[1]) בארמ' מעברתא דדיקנא: מאן דאית ליה מעברתא בדיקניה כ"ע לא יכלי ליה (סנה' ק:).

מעקל: לאחד שהיה בידו מקל מעוקל ונתנו לאומן לתקנו מתקנו באור ואם לאו מכוונו במעגילה ואם לא מפתלו במעצד ומשלימו לאור (ספרי דבר' שח).

מעגל[1], ש"ז, סמי' מעגל, עם ה המקום מעגלה, סמי' רבים מעגלי, בכנ' מעגליך, — א) מקום עגל בתוך מחנה הצבא לשרי החיל, Offizierslager; cercle (d'officiers); officer's camp: ושאול שכב במעגל והעם חנים סביבתו וכו' והנה שאול שכב ישן במעגל וחניתו מעוכה בארץ מראשתו ואבנר והעם שכבים סביבתו (ש"א כו ה-ז). — ואמר הפיטן: והעונה בתוך מעגל לחוני בעת נשבע בשמך רב פעולות (רס"ג, שמע קולי, ערבי' ליל כפור). — ב) נרדף עם ארח, דרך: ארח לצדיק מישרים ישר מעגל צדיק תפלס (ישע' כו ז). טמנו גאים פח לי וחבלים פרשו רשת ליד מעגל מקשים שתו לי (תהל' קמ ו). עטרת שנת טובתך ומעגליך ירעפון דשן (שם סה יב). פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכנו (משלי ד כו). — ובמליצה, מעגל צדק, מעגל ישר, מנהג בצדק ובישר: נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק למען שמו (תהל' כג ג). אז תבין צדק ומשפט ומישרים כל מעגל טוב (משלי ב ט). בדרך חכמה הריתיך הדרכתיך במעגלי ישר (שם ד יא). — ואמר הפיטן: חקי חטאי פרשו רשת ליד מעגלי, לולי אלהי אבי היה שחת חבלי (ר"י אבן גיאת, יום לנו נעדי). דרש נא בן אמתך אלהים וחן פעליך, ובנתיב יראתך נחני ומעגליך (ר"י הלוי, אלהים שחרתיך). בצדק דרכי אל נצבו, ולהבל דרכי איש נחשבו, דרכי אל על מעגל סבבו, וכראשית באחרית ישובו (ראב"ע, אל אחד). יקוד סופה וסערה מעגליו, כלכול ענן אבק רגליו, להפת אש בוערת גלגליו (מוס' ליוה"כ, אור נוגה). וכל מטי מעגל, יהי מות מגל, וישיתו על גל, צרורות כספיהם (רמב"ת, מאד נפשי תגעל, בספ' דרכי נעם). — ג) ∴בפרט, מסלול גרמי השמים, הירח והכוכבים וכו': ויגלגל גלגל על מעגליו, וחק עולם ומגדליו, וחקק לים גבוליו, זה יהיה לכם גבול ים (ר"י הלוי, מי כמוך). ואחר כך תחזור ותקח מן הרוחב השני הזה מקצתו מפני שהירח נלוז מעט במעגלו וכו' וזאת המקצת שתקח מן הרוחב השני היא הנקראת מעגל הירח (רמב"ם, קדוה"ח יז י). כאילו היו מרכז החמה ומרכז הלבנה הולכים במעגל אחד והעמידו כל החשבון על מהלך הזה (הלכות, חו"ה תכז). — ד) ∴במשמ' מחוגה:

[1]) עי' שרש עגל.

עד שאתה רואה לעין בצורה זאת אם תשים ראש המעגל הא׳ עד נקודת ה שהיא מרכז הארץ והראש הב׳ בעוקם גלגל החמה וכו׳ או תשים ראש המעגל בנקודה ו וכו׳ ותחוג על נקודת ה (רש״ט ספרוט, עין כל, כ״י ביהמ״ד שבתר 70) [1].

מַעְגָּלָה, ש״נ, מ״ר בכנ׳ מַעְגְּלוֹתֶיךָ, מַעְגְּלֹתָיו, מַעְגְּלֹתֶיהָ, מַעְגְּלוֹתָם, — א) כמו מַעְגָּל א: וילך (דוד) כאשר צוהו ישי ויבא הַמַּעְגָּלָה [2]) והחיל היצא אל המערכה (ש״א יז כ). — ב) כמו מַעְגָּל ב, דרך: כי שחה אל מות ביתה ואל רפאים מַעְגְּלֹתֶיהָ (משלי ב יח). ארח חיים פן תפלס נעו מַעְגְּלֹתֶיהָ לא תדע (שם ה ו). — ובמליצה בענין הרוחני: דרך שלום לא ידעו ואין משפט בְּמַעְגְּלֹתָם [3]) (ישע׳ נט ח). תמך אשורי בְּמַעְגְּלוֹתֶיךָ בל נמטו פעמי (תהל׳ יז ה). אשר ארחתיהם עקשים ונלוזים בְּמַעְגְּלוֹתָם (משלי ב יה). — *ומסלול הירח: שיגענו הרבה עד שהמצאנו דרכים קרובים שאין בחשבונם עומק גדול שהירח עקלקלות גדולות יש במעגלותיו ולפיכך אמרו חכמים שמש ידע מבואו ירח לא ידע מבואו (רמב״ם, קדוש החדש יז כג). — ג) *כמו מעגילה: היה מעגל במעגלה ונפלה עליו והרגתו וכו׳ הרי זה גולה אבל היה מושך במעגלה ונפלה עליו והרגתו אינו גולה (מכי׳ משפט׳ ד).

מעד [4]), ממנו מָעַד, *מַעַד, *מָעוֹד, *מְעִידָה, *הַמְעָדָה.

מָעַד, פ״ע, מָעֲדוּ, אֶמְעַד, תִּמְעַד, מוֹעֲדֵי, מוֹעֶדֶת, — מָעֲדוּ קַרְסֻלָּיו, פקפקו, פקו בפסיעת הרגל, בהליכתה, תרחיב צעדי תחתני :Wanken ; chanceler ; totter ולא מָעֲדוּ קרסלי ארדפה איבי ואשמידם (ש״ב כב לז-לח). — והרגל: שן רעה ורגל מוּעָדֶת [5]) מבטח בוגד ביום צרה (משלי כה יט). — ואשריו: תורת אלהיו בלבו לא תִמְעַד אשריו (תהל׳ לז לא). — ובמליצה, מָעַד פלוני, נכשל ונפל, במשמ׳ מוסרית: כי אני בתמי הלכתי וביי׳ בטחתי לא אֶמְעָד בחנני יי׳ ונסני (תהל׳ כו א-ב). — ואמר הפיטן: סכות והובלגו גבורי, ספקו כף ומעדו אברי, כסלה כל אבירי (ר״א קליר, שבת סורו, קינ׳ לת״ב). מטו גוים המו גאים מעדו מתגאים גאה בבואו למלך (הוא, האסיפה מלכי, מוס׳ א׳ ר״ה). יום אחז פעמי מוט ומעד קרסולי, יום ענה בי כחשי וישב ממולי (ר״י אבן גיאת, יום נרו נעדי). מלאך שמך בקרבו לתמך ימיני ולסעוד, בשש רכבו לבוא ושְׁלַח רגלי למעוד, יהמו מעי לקרבו וירעד לבי רעוד (ר״י הלוי, מלאך). ואין פרוש עשה ירח למועדים כדברי אלה שמתניהם מעודים (ראב״ע, הקד׳ א לפי׳ עה״ת). אשוריו תוך רחוב משנה ותלמוד ואגדות תמוכים לא מעודים (ר״מ דרעי, הלית מל, לקו״ק כד). רפויי ידים ומעודי אברים, בהולים וסעורים מכל עברים (ר״ש בונסנט, שחרנוך, סליח׳ ב׳ עי״ת). — ובמשמ׳ כשלון בכלל: בני אדם כים גדול ורחב יד, שמר נא אל תהי בא בו ותמעד (רה״ג, שיר מוסר השכל). — מוּעָד, ש״ז, מ״ר סמי׳ מוֹעֲדֵי: נכון לְמוֹעֲדֵי רגל (איוב יב ה).

— הפע׳, הִמְעִיד, צווי הַמְעַד, — הִמְעִיד מתניו, עשה שתמעדנה: תחשכנה עיניהם מראות ומתניהם תמיד הַמְעַד [1]) (תהל׳ סט כד). — ובסהמ״א: אפשר שימעדו רגליו ויפל ארצה בסבת המקום אשר הוא בו היותו צר וממעיד (ר״י אברבנאל, ש״ב כב לד). — ובמשמ׳ החליק, השמיט, עשה שהדבר יִשָּׁמֵט ממקומו: וְיֵדַע האם אפשר שיעצר בו דבר או אי אפשר כי הוא ממעיד למה שיבא בו כמו המעי הצם (קאנון א ג ב א). והנמשכים מהלהות שש והם מרטיב נופח רוחץ מצרף הנגעים ממעיד מחליק (יוסף וידאל, ספ׳ גרס המעלות לרפואה, כ״י פריז). והממעיד הוא אשר יטפיח שטח הגשם הנעצר במעבר וירככהו וכו׳ ואחר יניענו בכבד הטבע (שם).

— נפע׳, *נִמְעַד, הִמָּעֵד, — כמו קל: שבת מקדש מבלי באי מועד, על כי ידידים נתנו להמעד, תשיבם כמאז סומך וסועד, תרחם ציון כי בא מועד (ר״א קליר, קינה, אז במלאת ספק). נעלץ צועד, נאמן עד, נוטרים מועד, נתקפים מהמעד (רשב״י הבבלי, אל נשא, יוצ׳ שבת בראשית). — ובחליי הרגל: וגם לנמעדים מכאב רגליהם יועיל (אסף הרופא, כ״י מינכן, דף 65).

***מַעַד**, ש״ז, — א) שה״פ מן מָעַד: דליות שוקים ומצב רגלים, דריכת מתנים ומעד קרסלים (ר״א קליר, אז מלפני, מוס׳ יוה״כ). ובתי הפילים אשר בם הולכים בלי מעד, שלשה המה מטיבי צעד (ר׳ מנשטור אבן יחיה, מליצה על שחוק האישקאקי). — ובהשאלה, כִּשָּׁלוֹן: אי זו דעת תשפוט להלצך ממעד, כי סרה דברת

— [1]) ושם במקום זה גם המחוגה.

[2]) יש כי זה מעגל בהא המקום בסוף. — [3]) בקצת ספרים במעגלותם, מלא.

[4]) רק עברית.

[5]) לפי דעת הקדמונים ורב החדשים הוא בינוני פע׳ בחסרון מם הבנין. אך יותר נראה שהוא קל, כך גם בשבר. — [1]) יש סברים כי גם ביחזק׳ כט ז צ״ל: והמעדת להם כל מתנים.

על שוכן עד (רסע״ג, תפוב׳ על הוי הבלוי 14). בשמים צעדו לבלי מעד, והוא מסלות לעולמו ומסעד (יוסף אבן אבוטאיר, ויכלו השמים). ואז סמך לנון ענה ברעד, אני אהיה לכל מעד למסעד (ר״ש שרביט הזהב, אותיות מליכות). והמקום יכפר לו בעד, ואנחנו נקוה ונתעודד בלי מעד (רי״ק, ספר הגלוי, ערך סל). — ב) חלי בָּרֶגֶל: היעף והתלאה והמעד ברגלים (אסף הרופא, כ״י מינכן, דף 5). מעד הרגלים שהוא פודגרא (שם 31). ואם תראה מתרבה העלטה לשכון בשנה ההיא באין מטר דע כי יתגרה כאב העינים ומעד ברגלים הוא פודאגרא (שם 128). מעד הרגלים הנקרא פודגרא (רשי׳ שטיכן, כ״י המבורג, דף 139).

א. מַעֲדָן, ש״ז, מ״ר מַעֲדַנִּים, סמי׳ מַעֲדַנֵּי, — מאכל עָרֵב ומתוק לחֵך, Leckerbissen; succulent; delicate food: מאשר שמנה לחמו והוא יתן מַעֲדַנֵּי מלך (בראש׳ מט כ). האכלים לְמַעֲדַנִּים נשמו בחוצות (איכ׳ ד ה). — ובהשאלה במליצה, מַעֲדַנִּים לְנֶפֶשׁ, תַּעֲנוּג: יסר בנך ויניחך ויתן מַעֲדַנִּים לנפשך (משלי כט יז). — ובתו״מ: אשר ברא מיני מעדנים לעדן בהן נפש כל חי בא״י על הארץ ועל מעדניה (ר״ש חסידה, ירוש׳ ברכ׳ ו א). (על האורז) אומר בורא מיני מעדנים (הוא, שם). היא (הסוטה) האכילה אותו מעדנים לפיכך קרבנה מאכל בהמה (ר״מ, תוספת׳ סוט׳ ג ד). היא האכילתו מעדני עולם לפיכך קרבנה מאכל בהמה (הוא, גמ׳ שם טו:). אילו זכית היית נוטל עשבים מתוך ג״ע וטועם בהם כל מעדנים שבעולם עכשיו שלא זכית ואכלת את עשב השדה (ר׳ נחמיה, מד״ר בראש׳ כ). וכי בשר היו מבקשין והלא כל מעדני עולם טועמין במן כל מי שהיה מתאוה בשר היה טועמו כל מי שהיה מתאוה דגה היה טועמו (רשב״י, שם במד׳ ז). אפילו אוכל (הנחש) כל מעדני עולם טועם בהם טעם עפר וכו׳ אפילו אוכל כל מעדני עולם אין דעתו מיושבת עליו עד שיאכל עפר (ר׳ אמי, יומ׳ עה.). (הנחש חשב בלבו) אלך ואהרוג את אדם ואשא את אשתו ואהיה מלך על כל העולם כולו ואלך בקומה זקופה ואוכל כל מעדני עולם אמר לו הקב״ה וכו׳ אתה אמרת אוכל כל מעדני עולם לפיכך עפר תאכל כל ימי חייך (אדר״נ, נוסחה א א). משל לעירוני שהיה נשוי בת מלכים אע״פ שמאכילה כל מעדני עולם אינו יוצא ידי חובתו (ר׳ לוי, מד״ר ויקר׳ ד). — ובסהמ״א: ומנורה של זהב ושלחנות של זהב ושל בסף מלאות כל טוב וכל מעדנים (ראב״ת הנביאה, הגיון הנפש ב). ובאותו הזמן (בימות המשיח) לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה ולא קנאה ותחרות שהטובה תהיה מושפעת הרבה וכל המעדנים מצויין כעפר (רמב״ם, מלכ׳ יב ה). — ואמר המשורר: ומאכל משמנים, ומיני מעדנים, בצל נטעי גנים, מסובים בנהרים (דונש, דעה לבי). חלף זמן ועדן, נגרע ענג ומעדן, ארכו קצים ומועדן (ר״י טוב עלם, אריות סדיתו). ויושם לפנינו מיני מעדנים, ומשתה שמנים ומטעמים דשנים (ר״י חריזי, תחכמוני ג). גופי הרעב מכל מעדן השבעת, ונפשי הנענה בדברי מוסר דשנת (רש״ט פלקיירא, המבקש מו). ואסעד מעדן מלך ואשתה עסיס רמון ואשכר דם ענבים (עמנואל, מחבר׳ ט). לא תפנק במעדנים לבך פן חיש קל תורש (ב״ז, תרג׳ ב״ס יט ג). — ובהשאלה, בענין תענוג בכלל, חמרי או רוחני: ויגעתי בחכמה מנעורי למען אחריתה מעדנים (רשב״ג, עטה הוד). ושם יפיץ מאור יוצרך לאישוניך, ממעיני ישע יחידה תשאבי את מי ששונך ומעדניך (רמב״ע, תבל הני לבך). אמרתי אעלה על תמר, ובצוף מעדניו אתימר (ר״י חריזי, תחכמוני מט). — ומ״ר מַעֲדַנּוֹת: והמלך גם הוא בקושרים עם החושים לקשור המעדנות וכל טוב אדוניו במאמרי החושים (ר״ש פלנקיס, ארבע כוסות, כוס תנחומים ב). — וחיי מַעֲדַנִּים, חיי תענוגים: אמת כי נהלם על מי מנוחות והובילם לחיי מעדנים, והרום בתבונה עד לשבעה והשקם כי הרגום צמאונים (רשב״ג, עטה הוד).

ב.* מַעֲדָן, ש״ז, מ״ר מַעֲדַנִּים, — כמו א. מַעֲדַנָּה: מחצלת שעשה לה קנים לארכה וכו׳ וכן המתיר ראשי המעדנין טהורה נחלקה לארכה ונשתיירו בה שלשה מעדנין של ששה טפחים טמאה (כלים כ ז). ר׳ יצחק בר׳ לעזר הורה מדוחק להתיר ראשי מעדנים (של מחצלת) ולסכך בהן (ירוש׳ סוכ׳ א יא).

א. מַעֲדַנָּה[1], ש״נ, מ״ר מַעֲדַנּוֹת, — קשור ואגד, Knoten; noeud; knot: התקשר מַעֲדַנּוֹת כימה או משכות כסיל תפתח (איוב לח לא). — ואמר המשורר: וכימה תקשר מעדנות ותקשיח ונגדת יפתח כסילה ומושכותיו (ראב״ע, כבה אל), ועי׳ ב.* מַעֲדָן.

ב.* מַעֲדַנָּה, ש״נ, מ״ר מַעֲדַנּוֹת, — כמו עֲדִינָה: ועל אצילים והם חללים ובניהם בשביה, ועל בנות ומעדנות נמסרו לדת נכריה (ראב״ע, אהה ילד).

---

[1]) עי׳ שרש עדן. וקבע את היחיד הרד״ק (מכלול, בער מה״ם, משק׳ מפעלה).

מַעֲדַנֹּת[1], תה"פ.—עשה דבר מַעֲדַנֹּת, עשה בתענוג, בנחת רוח, בלי מורא ופחד[2], mit Vergnügen; avec plaisir; with pleasure: ויאמר שמואל הגישו אלי את אגג מלך עמלק וילך אליו אגג מַעֲדַנֹּת[3] ויאמר אגג אכן סר מר המות (ש"א יה לג).—ומצוי בסהמ"א: ושהיה (המן) הולך מ ע ד נ ו ת כמהלך המלכים והנסיכים (רשב"ל דורקן, מגי' ספר קנז.). כי רק אז תתהלך רוחי מ ע ד נ ו ת בלהקת מתי סודי ובחברתם תשעשע נפשי (ר"ש בלוך, מכתי' לרי"ש ביק, אוצה"ס ד). כל רואיך שמחו לך בלכתך מ ע ד נ ו ת לבית הספר על צעדיך חן ותפארת רפדת (ר"ש פפנהיים, ארבע כוסות, כוס התרעלה ו). בדרכי נעם אלה אמוני ישראל, ילכו מ ע ד נ ו ת יום יום אל בית האל (יל"ג, שני יוסף בן שמעון ד). ובכרמי עין גדי במחולת מחנים, תצא בת ישראל יפת פעמים, בת עמי־נדיב מ ע ד נ ו ת טופפת, כשושנה חיה לעין נשקפת (סוא, סכת השוככה).

מַעְדֵּר, ש"ז, — כעין קרדום לעדר בו האדמה כדי לפתחה ולעשותה תחוחה, Hacke; pioche; hoe: וכל ההרים אשר בַּמַּעְדֵּר יעדרון לא תבוא שמה יראת שמיר ושית (ישע' ז כה).—ובתו"מ: השרתוע והדוקרן והמעדיר והמלקוט של כובשין שניטלה אחת משניהן ועשה של מתכת (תוספת' כלים ב"מ ג יד). כרע שהיא טמאה מדרס ובו' וכן בשן של מ ע ד י ר (שם ט ג, ומשנה כלים יח ז).

[1]) מן עדן, עי"ש.—[2]) עי' הערה לקמן.—[3]) תרגמו השבע': τρέμων, ר"ל בחרדה. עקילס ἀπὸ τρυφερίας, בתענוג. סומכ' ἁβρός, בשמחה, בנחת. יונתן: ואתא לותיה אגג מפנקא. ריב"ג: אלכת'יר אלמלאד' נשב אלי אלנעם לכת'רה רפאהתה ועט'ם מלוכיתה. ע"כ. ובעבר': רב התענוג, יחס אל הנעימות לרוב תענוגיו ועצם מלכותו. רש"י הביא תרגום יונתן. רד"ק: פירוש במעדנות כלומר בשמחה ובתענוג הלך אליו כי בחר מותו מחייו ויש מפרשים שהלך אליו בקשורים. ע"כ. וכך בן זאב, אסור בכבלים. והחדשים, קצתם כפרוש רוב התרגומים הקדמונים, במשמ' תענוג וקצתם כמו השבעים. ואחרים משערים כי השבעים קראו מְעֹדַנִּית, מן מעד. ואולי פרשו את המלה מעדנות כך מפני שטעו במשמ' דברי אגג אכן סר מר המות, שחשבו שהיתה כונתו שראה שהגיעה שעת מותו, וזה בודאי טעות, כי בכונה זו אי אפשר להשתמש בפעל סר, והיה צריך לאמר קרב, בא, וכדומה. ובאמת, הכונה בדברים האלה היתה כי אגג כשראה שלקחוהו אל שמואל חשב שהוא ירחם עליו, ואמר ברור הדבר כי סר מר המות והלך לו. ובמשמ' המלה מעדנות אין לפקפק אחרי עדות התרגומים, בפרט של עקילס ויונתן, שבודאי כך היה הפרוש מקבל אצל חכמי ישראל אז.

המשיחות והרצועות שבמעדר תפורות חיבור וקשורות אין חיבור (שם כלים ב"ב א ח). וכן השן של מ ע ד ר שיעור כולן כדי לעשות מלאכתן (כלים יג ג).

מָעָה, ש"נ, מ"ר מָעוֹת, בכנ' מְעוֹתָיו. — א) גרעין קצת הפֵּרות, כמו של החרובים, הקשואים והאבטיחים וכדומה, Körnchen; petit grain; little grain, ובהשאלה, מְעוֹת הַיָּם, האבנים הקטנות וכדומ' על קרקע הים: לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כִּמְעֹתָיו[1] (ישע' מח יח-יט).—ואמר הפיטן: עשרתו (את יעקב) במספר דגלים ובמעות ימים קהליו הרבית (סדר עבודה, אתה כוננת).—ובתו"מ במשמ' העקרית: הנותן מ ע ה[2]) של תורמוס בצד מ ע ה[2]) של דלעת כדי שתיבקע הארץ מפניה (תוספת, כלא' א יג). אדם נוטל מ ע ה אחת מפיטמה של אבטיח ומ ע ה אחת מפיטמה של תפוח ונותנן בתוך גומא אחת והן נתאחין ונעשין כלאים (ר' יודה, ירוש' כלא' א ג). דברי חכמים אדם נוטל מ ע ה אחת מפיטמה של קישות ונוטעה והיא נעשית אבטיח אדם נוטל מ ע ה אחת מפיטמה של אבטיח ונוטעה והיא נעשית מלפפון (ר' יודן בר מנשה, שם).—ובסהמ"א: אבינות הן הנקראין בוטיתא בלשון ארמי והן כאגוזים שיש בהן פרי שדומה למ ע ו ת (תשו' הגא', הרכבי שעח). — ב) *מ"ר מָעוֹת, מָעִים, מַטְבֵּעַ קטנה של נחשת או של כסף[3]: הטענה בש"א מ ע ה כסף ובה"א שתי מ ע י ן (ירוש' שבוע' ו א). סוף מטבע כסף מ ע ה (שם). ב"ש אומרים הראייה שתי כסף והחגיגה מ ע ה כסף וב"ה אומרים הראייה מ ע ה כסף וחגיגה שתי כסף (חגי' א ב). הפורט סלע ממעות מעשר שני בש"א בכל הסלע

[1]) תרגמו השבעים וכן ולגט' במשמ' עפר או צרורות, וכך ת"י: כפירודוהי. והביאו ריב"ג והחליט גם הוא כי זו היא כונת השם הזה, אמר וז"ל: ואמא כמעותיו פתפשירה ענדי כעדד חצי אלבחר ורמלה עלי מעני ושמתי את זרעך כחול הים ואלי הד'א ד'הב פיה אלתרגום בקולה ובני בנך כפירורוהי אי כרמלה לאנ אלפתאת ישמי פירורין, ע"כ, ובעבר': אבל כמעותיו פרושו אצלי כמספר החול אשר בו כענין ושמתי את זרעך כחול הים ולזה כוון התרגום באמרו ובני בנך כפירורוהי כלומר כחול אשר בו כי הפתין נקראו פרורין. וכך רד"ק: ומעותיו הם אבני החול שהם צרורות קטנות. ע"כ. ורש"י פרש: כמעותיו של ים כדגי הים לרוב. — [2]) כך בכ"י א"פ, הוצא' צוק"מ, וכך גם בכ"י וינה. ובנדפס מינה.—[3]) בדרך דרש פרשו: ולמה נקרא שמם זוזין שזזים מזה ונתנים לזה, ממון מה אתה מונה אינו כלום, מ ע ו ת מ ה ל ע ת (מד"ר במד' כב). ובתנחומא שם: מעות שהן מעת לעת.

מעות ובה"א בשקל כסף ובשקל מעות (עדי' א ט). נותן אדם מעה לחנוני ולנחתום כדי שיזכה לו בערוב (ר"א, ערוב' ז יא). הפורט סלע וכו' שלשה[1]) דינרים כסף וברביעית מעות (ר"ע, מע"ש ב ט). אבי אבי רכב ישראל ופרשיו הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן (הו"א, סנה' סח.). עם הארץ שאמר לחבר תן לי אגודת ירק אחד וכו' אם החליף את המעה צריך לעשר (רשב"ג, תוספת' דמאי ח א). היה לו מעות כוזביות ומעות ירושלמיות אין מחללין אותו (את מע"ש) עליהן (שם מע"ש א ו). שש מעה כסף דינר מעה כסף שני פונדיונין פונדיון שני איסרין (שם ב"ב ה יב). וכמה הוא קולבון מעה כסף אחד מעשרים וארבעה כסף לסלע (ר"מ, שם שקל' א ח). היה (העני) משתמש בכלי מילת נותנין לו כלי מילת פת נותנין לו פת מעה נותנין לו מעה עיסה נותנין לו עיסה (שם פאה ד י). סלע של מע"ש ושל חולין שנתערבו מביא בסלע מעות ואומר סלע של מע"ש בכל מקום שהיא מחוללת על המעות האלו (מע"ש ב ו). (המשרה את אשתו ע"י שליש) נותן לה מעה כסף לצרכיה (כתוב' ה ט). אמר לו תן לבני סאתים חטין תן לפועלי בסלע מעות הוא אומר נתתי והם אומרים לא נטלנו (שבוע' ז ה). לאחד שנתפזרו מעותיו במקום אפילה אמר אם אומר אני האירו לי שאקבץ מעותי אין בריה משגחת עלי מה עשה נטל זהוב אחד והשליך בתוכם והתחיל צווח ואומר האירו לי זהוב אחד היה לי ונפל ממני כאן והאירו לו מה עשה משנטל את הזהוב אמר להן בהייכם המתינו לי שאלקט את המעות וליקטן בזכות הזהוב נתלקטו המעות (ר' לוי, מד"ר דבר' ב).—ובסהמ"א: אבל המעה היא היתה כסף נקי אפילו בירושלם והיא כסף של ירושלם (רמב"ב, טוען ונטען ג ב). — ואמר המשורר: ואם יש למשה תהי לו כנושה ואם אין בידו מעה ריב ערבים (עמנ', מחבר' ב). — ג) •בהרחבה, במ"ר מָעוֹת סתם, במשמ' כסף, ממון, Geld; argent; money: בראשונה היה נטמן יום שנים עשר חדש שיהא הלוט לו התקין הלל הזקן שיהא חולש את מעותיו בלשכה ויהא שובר את הדלת ונכנס אימת שירצה הלה יבוא ויטול את מעותיו (ערכ' ט ד). מי שהלך למדינת הים ועמד אחר ופרנס את אשתו חנן אמר אבד את מעותיו (כתוב' יג ב). יפה אמר חנן הניח מעותיו על קרן הצבי (ריב"ז, שם). גוזרני עליך שתבוא אצלי במקלך ובמעותיך ביוה"כ שחל להיות בחשבונך (ר"ג, ר"ה ב ט). נטל מקלו ומעותיו בידו והלך ליבנה אצל רבן גמליאל ביום שחל יוה"כ להיות בחשבונו (שם). לוה הימנו והחזיר לו את מעותיו והיה משלה לו ואמר בשביל מעותיך שהיו בטלות אצלי זו היא רבית מאוחרת (הו"א, ב"מ ה י). אין אונאה לתגר מי שהוטל עליו ידו על העליונה רצה אומר לו תן לי מעותי או תן לי מה שהוניתני (ר' יהודה, שם ד ד). המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב וכו' אם קבלה הימנו במעות בין כך ובין כך אינו מנכה לו מחכורו (הו"א, שם ט ו). מצא מעות עשויות מגדלות חייב להכריז (תוספת' שם ב ז). מכר לו חלוק שוה חמש בשש יד הלוקח על העליונה רצה אומר לו תן לי סלע ורצה אומר לו הילך חלוקך ותן לי מעותיי (שם ג טו). מעותיו של ישראל (שהיו) מופקדות אצל הגוי מותר להלוותן בריבית (שם ה יט). מכר לו חלוק שוה חמש בשש וכו' המוכר יכול לחזור בו והלוקח אינו יכול לחזור בו שכבר קיבל הלה את מעותיו (ר"ש, שם ג יז). ישראל שאמר לגוי הילך שכרך וצא והלוה מעותיי בריבית (שם ה יח). גר וגוי שירשו את אביהם גוי יכול הוא לומר לו טול אתה ע"ז ואני מעות אתה יין ואני פירות (דמאי ו י). ומחולל (מע"ש) על המעות וחושך גרוגרת אחת (שם ז ג). מעות חולין ומעות מעשר שני שנתפזרו מה שלקט לקט למע"ש עד שישלים והשאר חולין (מע"ש ב ה). מי שהיו לו מעות בירושלם וצריך לו ולחבירו פירות אומר לחבירו הרי המעות האלו מחוללים על פירותיך נמצא זה אוכל פירותיו בטהרה והלה עושה צרכו במעותיו (שם ג ג). מעות שעל הכר נוער את הכר והן נופלות (שבת כא ב). מותר הקטורת מה היו עושין בה מפרישין ממנה שכר האומנין ומחללין אותה על מעות[1]) האומנין (שקל' ד ה). מי שהוא מבקש נסכים הולך לו אצל יוחנן שהוא ממונה על החותמות נותן לו מעות ומקבל ממנו חותם בא לו אצל אחיה וכו' מוציא את החותמות ומקבל כנגדן מעות (שם ה ד). הפוסק מעות לחתנו ומת חתנו (כתוב' ו ב). הניח אחיו מעות ילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות (שם ח ז). נשא אשה בארץ ישראל וגרשה בא"י נותן לה ממעות ארץ ישראל (שם יג יא). נשא אשה בקפוטקיא וגרשה בקפוטקיא נותן לה ממעות קפוטקיא (שם). (הכותב) שטרי מלוה

—[1]) בכ"י בשלשה.

—[1]) כך בכ"י. ובנוסח' הדפוס שכר.

צריך שיניח מקום המלוה מקום הלווה מקום המעות ומקום הזמן (הכותב) שטרי מקח צריך שיניח מקום הלוקח ומקום המוכר ומקום המעות ומקום השדה ומקום הזמן (גיטי ג ב). משך הימנו פירות ולא נתן לו מעות אינו יכול לחזור בו נתן לו מעות ולא משך הימנו פירות יכול לחזור בו (ב״מ ד ב). מצא פירות מפוזרין מעות מפוזרות (שם ב א). מצא פירות בכלי או כלי כמות שהוא מעות בכים או כים כמות שהוא צבורי פירות צבורי מעות שלשה מטבעות זה על גב זה (שם ב). מעות הרעות קונות את היפות והיפות אינן קונות את הרעות (שם ד א). מלוה ישראל מעותיו של נכרי מדעת הנכרי (שם ה ו). מחזיר לו מעות ואם רצה מחזיר לו קרקע ולמה אמרו מחזיר לו מעות ליפות כחו של מוכר (ב״ב ז ב). המודר הנאה מחתנו והוא רוצה לתת לבתו מעות אומר לה הרי המעות האלו נתונין לך במתנה (נדרי יא ה). האשה שנדרה בנזיר וכו׳ היו לה מעות סתומים יפלו לנדבה מעות מפורשים דמי חטאת ילכו לים המלח (מיל ד ד). המפקיד מעות אצל השולחני אם צרורין לא ישתמש בהן (מעי׳ ו ה). ואין גוררין אותה בשבת בזמן שיש בתוכה מעות (כלים יח ב). בראשונה היו אומרים מהללין על פירות עם הארץ חזרו לומר אף על מעותיו (טבו״י ד ה). שאסור לאדם לומר להבירו הא לך את המעות וצא וקח לך בהם בשר לפסח אבל אומר הוא לו הא לך את המעות הללו וצא וקח לי בהם בשר לצלות (רב, ירוש׳ פסח׳ ז א). מעות הניתנות בסימן לבית המרחץ (הוא, בבלי ב״מ מז:). אני אומר נפה לספור בה מעות כברה לכבור בה חול (ר׳ מנא, ירוש׳ שבי׳ ה ט). היו לו מעות של סכנה (שם מע״ש א ב). אמר לה כנסי סלע זה בפקדון וחזר ואמר לה התקדשי לי בו בשעת מתן מעות מקודשת לאחר מתן מעות רצתה מקודשת לא רצתה אינה מקודשת (בבלי קדוש׳ יב:). כאן במעות טמונים כאן במעות שאינם טמונים וכו׳ מעות טמונים לא קנתה מעות שאינן טמונים קנתה (רב יהודה, ב״ב נא:). המוציא שטר חוב על הבירו כתוב בו בבל מגבהו ממעות בבל הוציאו בארץ ישראל מגבהו ממעות ארץ ישראל (כתוב׳ קי:). היו לו מעות כוזביות ירושלמיות או של מלכים הראשונים (ב״ק נו:). אין מהללין על המעות שאינם יוצאות (שם). — ומצוי בסהמ״א, ואמר המשורר: אהה חרו אני ארץ והעולם בערבוביא, ויש מעות ביד אישים ואין להם פרקמטיא (ר״ש הנגיד, הכמות פלוניה). ולא תעשה רעות, במדת קרקעות, ומשקל המעות, וגם לא במשורים (רסב״ג, אזהר׳, בגל שדי). ולמה מעות רעות תמיד עובר לסוחר (ראב״ע, שאלות מו). וזה הנושא ונותן נקרא מתעסק שהרי הוא לבדו מתעסק במשא ומתן ושותפו שאינו נושא ונותן נקרא בעל המעז. (רמב״ם, שלוחין ו א). קבלתים (הפרחים) ממנו במעות מחוטבים ומעתה נודר אני לפצותו (מחזור כ״י פירייגלי, שנת ה רכא, JQR Oct. 1903, 74). — *מְעוֹת פורים: מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה והילקתים לעניים (ר״ח בן הלדיון, ע״ז יח.). אין משנין במעות פורים (ירוש׳ מגי׳ א ו). — ובסהמ״א: וכיון שקורין ליום הכניסה כך גובין ומחלקין מעות של פורים ביום הכניסה (ר״ח מגי׳ ד:). הואיל ועיניהם של עניים נשואות למקרא מגילה כדי לחלק להם מעות פורים (הרי״ף, ריש מגי׳). ביום פורים ר״ה בהיותי באנקונה הדרנתי למעות פורים א׳ קערת כסף (יוסף בן יהודה זארק, ניב שפתים, כ״י לונדון). ומה שנוהגין ליתן לשפחות מעות פורים אסור להרגילם בעיר שלא הורגלו בכך (תשב״ץ, מנהגי מהר״מ מרוטנברג, סי׳ קנט). מנהג צרפת שנהגו לתת מעות פורים ביום הפורים לעניי ישראל (אבן ירחי, המנהיג, הלכ׳ מגי׳ כו). האביונים והאומללים המתקבצים לבא בבתי כנסיות לשאול מעות פורים (המדה״י ב, סדר פורים ה). תודוס איש רומי הנהיג את בני רומא לתת מעות פורים לנערים (מגל׳ פורים, אין קורין). — *מגלחי מעות: ומגלחי מעות וכיוצא בהן ביד מי שיגעו ירד מנכסיו (ספ׳ חסידים, תתתלא), ועי׳ גלח.

מֵעָה, — עי׳ מְעִי.

א. **מָעוֹג**[1], ש״ז, — ריף לחם, Brotfladen; galette; bun:

ויקרא אליה (אליהו להאשה האלמנה) ויאמר לקחי נא לי פת לחם בידך ותאמר חי יי׳ אלהיך אם יש לי מָעוֹג[2] כי אם מלא כף קמח בכד ומעט שמן בצפחת והנני מקששת שנים עצים ובאתי ועשיתיהו לי ולבני ואכלנהו ומתנו ויאמר אליה אליהו אל תיראי באי עשי כדברך אך עשי לי משם עגה קטנה בראשנה והוצאת לי ולך ולבנך תעשי באחרנה (מ״א יז יא-יג). —

---

[1] עי׳ הערה לקמן. — [2] כך בנוסחה המסורה. ותרגם היוני: ἐνκρυφίας, שהוא ריף לחם אפוי באפר וכדומה. יונתן תרגם מדעם, כאילו היה בנוסחתו מאומה, וזו נוסחה נאותה לפי הענין. אך ר״י היוג וריב״ג ורש״י ורד״ק כלם פרשו כמו היוני, וזה מספיק לקבל משמ׳ זו להשם מעוג. קצת החדשים הגיהו הגהות מתחלפות.

והשתמשו בו הסופרים במשמ' זו: ואיכה תמצאו מ ע ו ג ואין מזון ואין מחיה, עלי זאת תעשו הספד בכל פנה וכל קריה (ר"ש הנגיד, הבמות פליליה). וזה משפט מנחתו (של בל) פר אחד ועשרה אילים ומאה בני יונה ושבעים ככר מ ע ו ג לחם שולחנו ועשרה כדי יין (יוסיפון, דף ט). —ובלשון הרפואה, כעין עֻגָּה קטנה עשויה ממיני סמי רפואה: מטרידוטוס הוא מ ע ו ג מלאכת מטרידא וכו' מ ע ו ג ובלטין קונפיקסיאו מטרידוטוס (קאנון ה א א ה, מזכרת הרפואות). מ ע ו ג הפלוסופים ובלטין קופיקסיאו פלושופורוס והוא הנקרא חמר החיים מועיל ממותרי הלבנה מחזק הנשימה וכו' (שם שם יד).

ב·**מָעוֹג**[1], ש"ז, — תנועה של לעג בהפנים, Grimasse grimace: ובצלעי שמחו ונאספו וכו' בחנפי לעגי מָעוֹג[2]) חרק עלי שנימו (תהל' לה יה-יו).—ואמר הפיטן: צעק הוי הוי ואשפתו הריק, מפה ומפה הביא עלי מעריק, ובלעגי מ ע ו ג שני צר החריק (ר"א קליר, קינה, איכה תפארתי). בוז יבוז לשכל אביו ולקחת רבו ולעג מ ע ו ג והוא סכל ושובב (קטע כ"י גני' מספי הגלוי לרסע"ג). —ונהוג עתה בדבור העברי בא"י במשמ' מיוחדה של עוות הפנים ללעג וכדומ', וכבר השתמשו בו בעתונים ובספרות.

·**מָעוֹד**, ש"ז, סמי' מְעוֹד, —שה"פ מן מָעַד: על נפוץ פעמי במ ע ו ד קרסולים, נוגפו על הרי נשף רגלים, בעצם היום הזה נגלו שולים (קרוב' לי' בטבת, בן אדם אלות אלה).

·**מַעֲוָה**, ש"נ, בכנ' מַעֲוָתִי, — שה"פ מן עָוָה: בקר עוד ימי דויד ושמואל לאטים, ועלי ואגרת יפתח וימי השופטים, איך יגיעו לארבע מאות ושמונים נפרטים, בלי תעות ומ ע ו ה (תלמיד חוי, קטע כ"י גני', JQR, Apr. 1901, 360). ומה אני ומה חיי אדוני אני רב מ ע ו ה רע מעללים (ר"ש הנגיד, הלי תעב). ואם זה הוא גמול ידי תהי בו סליחת מ ע ו ת י העצומה (הוא, הלכותל ולנופל). עורה והעיר לב תבונה לחזות תבל אשר על מַעֲוָה[1]) נוסדת (רמב"ע, דיואן מח, כ"י בודלי). ימחה עונותם למענו יום מצוק עליהם מ ע ו ה פקדו (הוא, הרכיס א רפ). דמעתי עזרתי על כבד מ ע ו ת י ואשר הרעותי (הוא, מוחרת סירתי). גם הם לבשו לבוש הענוה, ופשטו כסות הגאוה, ורחקו מכל דבה ומעוה, ואספו כל מדת נאוה (כ"י חריזי, הקד' תחכמוני). לשגבני ולחלצני משוחת התאוה, ולהוציאני מגלי ים המ ע ו ה (שם יד). במדות האנוש אין כענות והיא יפה לכל משכיל ונאוה, תעורר אהבה מלב משנאים ותסתיר מאנוש כל חטא ומ ע ו ה (שם יט). ויישר מ ע ו ת לבי וממחלת התאוה נפשי רפאה (רס"ט פלקיירא, המבקש כג). ואם תחזור בתשובה ותעזב המשובה ותפתח חרצבות מ ע ו ה ותפשט בגדי גאוה (מ' אלדבי, ש"א ז). — ואמר הפיטן: כל חטאה נאלחה וכל מַעֲוָה[2]) נצררה (עם יי', פיוט ליוה"כ, סדור תימני כ"י בריט"מ). אנא לבבי שמחה בבשורה, כי מַעֲוָתִי[2]) אצלך כופרה (יוס יוס, שם). אין תליה לראש אם לפי מ ע ו ה, בעבור כי כל לב חזק

---

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) כך בנוסחה המסורה. ותרגמו השבעים ἐξεμυκτήρισάν με μυκτηρισμόν, כאילו היה כתוב ילעגו לעוג. מנחם חברו עם א.מעוג, ופרשו בלשון עוגה, ובעצם הדבר כך גם ריב"ג, אמר וז"ל: ויג'וז אנ יכונ מן הד'א אלמעני בחנפי לעגי מעוג אי מעג'וניג פי הזוהמ ושתמהמ אי אנהמ יקד'פונה וינשבונ אליה מן אלעאר מא המ מעג'ונונ פיה מתשבת'ונ בה ואללפט' מקלוב ותקדירה עוגי לעג, ע"כ, ובעבר': ואפשר שיהיה מזה הענין (מענין עוגה) בחנפי לעגי מעוג, כלומר נלושים בלעגיהם ומשטמתם, ר"ל שהם יחרפוהו וייחסו לו מן הגנות מה שהם בעצמם נלושים בו ודבקים בו, והדבור הפוך וצ"ל עוגי לעג. וכן בעיקר הדבר שאר המפרשים שלנו. רש"י: בשביל חניפת של ליצנות אכילה ושתיה שמחניפין לשאול בשביל שיאכילם וישקם וכו' מעוג לשון אכילה כמו אם יש לי מעוג דאליהו. ראב"ע: יש אומרים שהחנפים יאמרו דבר שילעגו להם בעלי מעוג וזה הפי' ארוך אין לו טעם והקרוב אלי שאלה החנפים שהם חנפי לעג הלעג בעיניהם כמעוג לאכלו. ע"כ. אך קצת החדשים פקפקו בפרוש זה, ובאמת הוא דחוק מאד, כי הדבור לעג של עגה אינו דבור טבעי, אעפ"י שיש דבור אכל קרצה במשמ' הלשין. אבל כבר תרגם יונתן מלה זו במשמ' נאותה למליצת הכתוב, והיא במשמ' לצנות: במילי שעיעותא ומרהביא וממקניא מעסן עלי ככיהון. וממיקנא בארמ' הוא משרש מוק, במשמ' התלוצץ, וכך גם בעבר', עי' ערך מוק כאן. ובמשמ' זו פרש גם רד"ק, וז"ל: ועל דעתי שהוא ענין לעג ודברים בטלים ודומה לו בדברי רבותינו ז"ל וכו' ובגבולין בלשון עגה וכו' ר"ל בלשון לעג ודברים בטלים. ע"כ. והנה בדבר פרוש מלת עֻגָּה עי' להלן ערך עגה שאין פרושה כדעת רד"ק, אך בהמלה מעוג אין ספק בדבר כי היותר טוב הוא מה שאמרו בה ת"י ורד"ק, ולשון ערב' מסיעת פרושם, אלא קצת בגון אחר, והוא כי בערב' משמש הפעל עגי [a] בענין עוות הפנים. לשאן אלערב: קאל אלאזהרי ועג'א שדקה אד'א לַוָאה קאל ח'לף אלאחמר שאלת איראביא ענ קולהמ עג'א שדקה פקאל אד'א פַתַחַה ואַמַאלַה, ע"כ, ובעבר': אמר אלאזהרי עג'א שדקה הוא כשפתח אותו (את זוית שפתיו) ועקמהו, ואמר חלף אלאחמר שאלתי ערבים ארות אמרם עג'א שדקה ואמר כשפתחהו והטהו. וכמו"כ עגא את פניו: עג'א וג'הה זואה ואמאלה.

[a]) عجا عجى

[1]) הנקוד קדום.—[2]) כך בנקוד עליון שם.

זבעוה (ר״א כר שמעיה, אין תליה, סליח׳ ליום ז׳).—ובחליי העינים: מְעֻוַּת העינים, Strabismus [1]: התדע מ ע ו ת העינים הנקרא בלשון ערבי אחול למה יראה מדבר אחד שנים (ר״י זכאלה, ספר שעשועי ט).

·מַעֲוֶה, ש״ז,—כמו מְעוּה: או חטאו לך תולדות ימים בכוס מחול פשען ושא מַעֲוֹן (ר״י חריזי, תחכמ׳ ה). ואל תכה בשבט גו חסר לב לישר מ ע ו ה לבו ורוחו, אבל הכה ופצוע לראשו למען כי מקום השד במוחו (רש״ט פלקירא, המבקש נט).

א·מָעוֹז[2], ש״ז, בכנ׳ מָעוּזִי, מָעֻזִּי, מָעֻזֶּךָ, מָעוּזוֹ, מָעֻזָּה, מָעֻזָּם, מָעוּזָּם, מָעֻזְּכֶם, מָעֻזְּכֶן, מ״ר מָעֻזִּים, סמי׳ מָעוּזֵּי,— מקום משגב בראש הר וכדומ׳, Bergfeste; mont fortifié; mountain-fort: ובנית מזבח ליי׳ אלהיך על ראש הַמָּעוֹז הזה במערכה (שפט׳ ו כו).—ובכלל משגב, מבצר: ביום ההוא יהיו ערי מָעוּזּוֹ כעזובת החרש והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל והיתה שממה (ישע׳ יז ט). ושפכתי חמתי על סין מָעוֹז מצרים (יחזק׳ ל יה). וישב פניו לְמָעוּזֵּי ארצו (דני׳ יא יט). ועשה למבצרי מָעֻזִּים עם אלוה נכר (שם לט).—וכנוי למבוא של ים, שהספינות מבקשות שם מעוז להן מפני רוח סערה: הילילו אניות תרשיש כי שדד מָעֻזְּכֶן (ישע׳ כג יד). — ובהשאלה, הוא מָעוּזּוֹ של פלוני, שהוא עֹזֵר לו, תֹּמֵךְ בו, מצילהו מאויב, Schutz; protection: ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו לעוז בְּמָעוֹז פרעה ולחסות בצל מצרים והיה לכם מָעוֹז פרעה לבשת והחסות בצל מצרים לכלמה (ישע׳ ל ב־ג). כי היית מָעוֹז לדל מָעוֹז לאביון בצר לו (שם כה ד). יי׳ עזי וּמָעֻזִּי ומנוסי ביום צרה (ירמ׳ יו יט). ויי׳ מחסה לעמו וּמָעוֹז לבני ישראל (יוא׳ ד יו). טוב יי׳ לְמָעוֹז ביום צרה (נחום א ז). גם את תבקשי מָעוֹז מאויב (שם ג יא). יי׳ אורי וישעי ממי אירא יי׳ מָעוֹז חיי ממי אפחד (תהל׳ כז א). יי׳ עז למו וּמָעוֹז ישועות משיחו הוא (שם כח ח). תוציאני מרשת זו טמנו לי כי אתה מָעוּזִּי (שם לא ה). ותשועת צדיקים מיי׳ מָעוּזָּם בעת צרה (שם לז לט). כי אתה אלהי מָעוּזִּי למה זנחתני (שם מג ב). הנה הגבר לא ישים אלהים מָעוּזּוֹ ויבטח ברב עשרו (שם נב ט). מָעוֹז לתם דרך יי׳ ומחתה לפעלי און (משלי י כט). — וצור מָעוֹז, בהשאלה, כמו הקודם: כי שכחת אלהי ישעך וצור מָעֻזֵּךְ לא זכרת (ישע׳ יז י). — ואמר בן סירא: אשר בימיו נבנה קיר פנות מ ע ו ז כהיכל מלך (כ״ס גני׳ נ ב). — ובסהמ״א: יחיל לבינו על זאת וחית רוחינו כי נעדר נעדר מפינו הגות קדש מ ע ו ז י נ ו ותהי לנו חזות כל משאותיו ונאמי דבר פיהו כדברי הספר החתום (רסע״ג, הקד׳ ספר האגרון). והם אנשי אחותינו ומכובדים עלינו וביניהם שליחות ומנחות ולהם כח ו מ ע ו ז גדודים וחיילים יוצאים בזמנים (מנחם ב״ס, מכת׳ ר״ח אבן שפרוט למלך הכוזרים).—ואמר המשורר: בכח חכמותיו, ו מ ע ו ז ערמותיו, ורוב תחבולותיו, בחלק מאמרים (דונש, דעה לבי). מצאוהו בני גלות לצור מ ע ו ז בעתות צר, וחרב מפני אויב וצנה ממצוקות צר (רמב״ע, תרשיש א סה). בעז שדי יעוז, נשיא אל ה מ ע ו ז, אשר הוא מטה עז, ומקל תפארה (ר״י חריזי, תחכמ׳ א). לא תוסיף הביא מנחת שוא כי לבי צור מ ע ו ז וקשה מצח, להרים קול בתרועה ולפתוח פה ברצח (עמנואל, מחבר׳ ג). — ובמשמ׳ עֹז: ארוגי עז בקול מ ע ו ז לנערץ בצבא המולה, בוטים רון בחיך וגרון לך יי׳ הגדולה (ארוגי עז, אופן לשבת א אתה״פ).

ב·מָעוֹז[1], ש״ז,—מָעוֹז להראש, לבוש ומכסה להראש, כעין כובע, Helm; casque; helmet: לי גלעד ולי מנשה ואפרים מָעוֹז[2] ראשי יהודה מחקקי מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי (תהל׳ ס ט, קח ט).

***מָעוּט**, ת״ז, לנקי׳ מְעוּטָה, מ״ר מְעוּטִים, מְעוּטוֹת, — כמו מְעַט: בעל הבית עיסתו מ ע ו ט ה ואין בה כדי מתנה לכהן נחתום עיסתו מרובה ויש בה כדי מתנה לכהן (תוספתי חלה א ז). אין לי אלא מכה רבה מכה מ ע ו ט ה מניין (ספרי דברי רפו). אני ראיתי בני העולם הבא ו מ ע ו ט י ם הן (הבב״י, ירוש׳ ברכ׳ ט ג).

---

[1]) תרגום ד״ר מזיא.

[2]) מן שׁרש עוז, עי״ש. בערב׳ מעאז a), ממש במשמ׳ זו. והיה צריך להיות בכנ׳ בזין רפה, אך אין ספק שהיא טעות הלשון, שהמדברים היה רגיל אצלם השרש עזז, והשרש עוז יצא כמעט מן השמוש היומי, ולכן נדמה כי השם מעוז הוא משרש הכפול, וידגישוהו.

a) معاذ

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בנוסחה המסורה בשני המקומות, בפרק ס ובפרק קח, ופרשו כל המפרשים הקדמוני׳ במשמ׳ א.מעוז בענין עֹז וכה. אבל כבר הרגישו החדשים כי בשני הפסוקים מְנֻוים כלי שמושי האדם, מחוקק במשמ׳ מַטה, סיר רחץ, נעל, ואין מקום לפקפק בהמלה מָעוֹז כי גם היא שֵׁם לאיזה כלי, ובהיותה סמוך לראש כבר אמרו קצת החדשים שהוא כובע המלחמה. ונקרא מעוז בהשאלה, כי הוא כמו מחסה להראש. או אולי ע״ש צורתו כמו צור מעוז, והוא כובע גבוה כמו צריף. קצת החדשים הגיהו הגהות מתחלפות. גרץ: עטרת, וכדומ׳.

פעמים שהשנים מרובות על השכר פעמים שהשנים מעוטות מן השכר (ר' הילא, שם קדוש' א ג). ואל תצריכנו לידי מתנות בשר ודם שמתנתם מעוטה וחרפתם מרובה (ברכ' המזון, רחם יי'). — ובסהמ"א: ומה ששאלת על המעוטה שבעבודות האלהים וכו' (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת ה' ז). — *מְעוּט דבר פלוני, שיש בו מדבר פלוני רק מעט: מסורת בידי מאבות, שלא ללמד אגדה לא לבבלי ולא לדרומי שהן גסי רוח ומעוטי תורה (ר' יונתן, ירוש' פסח' ה ג). — *יד מְעוּטָה, קמוצנית: עני וידו רחבה וכו' עשיר וידו מעוטה וכו' (ירוש' חגי' א ה).

***מִעוּט**, ש"ז, מ"ר מִעוּטִים,—א) דבר קטן, קל הערך, gering ; de peu d'importance ; unimportant : פועל זאת לא יעשיר ובוזה מעוטים[1]) יתערער (ב"ס גני' יט א). —ובמשנ' מעט: (התורה נקנית) באימה ביראה וכו' במיעוט סחורה במיעוט שינה במיעוט שיחה במיעוט תענוג במיעוט שחוק במיעוט דרך ארץ (אבות ו ה). הצדיקים גובה מהם מיעוט מעשים רעים שיעשו בעולם הזה בשביל ליתן להם שכר טוב לעתיד לבא ומשפיע שלום לרשעים ומשלם להם מיעוט מעשים טובים שעשו בעוה"ז כדי ליפרע מהם לעתיד לבא (ר"ע, מד"ר ויקר' כז). שמונה רובן קשה ומיעוטן יפה ואלו הן דרך ודרך ארץ עושר ומלאכה יין ושינה חמין והקזת דם (גיט' ע.). שלשה דברים רובן ומיעוטן רע ובינוניתן יפה השאור והמלח והסירוב (ר"י דרומיה, ירוש' ברכ' ה ד). הוי שש בחלקך והתנאה במיעוטך ואל תשנא את המוכיחך (דא"ז ג). אך מיעוט היסורין שהביא עליהם טובים (תנחומ' מצורע יא). —ומצוי בסהמ"א במשמ' זו: שאלו לגאלינוס מה היא הרפואה הגדולה אמר מיעוט האכילה והשתיה (ר"י זבארה, ספר שעשוע' ח). —*מִעוּט דעתי: אכתוב מיעוט דעתי פעם שנית על המעשה אשר כתבת וכו' (כו"ת אור זרוע, סי' תשמה). כתבנו לידידנו לפי מיעוט דעתנו סמך וראיה וכו' והמקום ב"ה יאיר עינינו בתורתו (שם, סי' תרכה). —*מִעוּט השגתי: ויבין חולשתו ומעוט השגתו וקצרת ידו מדחות מעל נפשו כל זה (ר"י א"ת, חו"ה, הכניעה ה). — *מִעוּט שכלי: ואתה ידעת מיעוט שכלי ורוב סכלי (מ' אלרבי, הקד' ש"א). — ב) *חלק הפחות מִדְּבָר מהדברים, Minorität; minorité; minority : סאה תרומה טמאה שנפלה למאה סאה תרומה טהורה וכו' אבדה במיעוטה (תוספת' תרומ' ו ד). שלשה שירדו לשום אחד אומר במנה ושנים אומרים במאתים אחד אומר במאתים ושנים אומרים במנה בטל יחיד במיעוטו (שם כתוב' יא ג). בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער פחות מכאן בטל במיעוטו (פסח' ג ב). נטמא מיעוט הקהל (שם ז ו). שחט מיעוטו של וושט (תוספת' חול' ב י). תורה רוב בכתב ומיעוט על פה (ר' אלעזר, גיט' ס:). ומאבדין את מיעוטו בדרכים (דמאי א ב). רוב (בני אדם חשודים) בגזל ומיעוט בעריות והכל בלשון הרע (רב, ב"ב קסה.). הלך אחר רוב נשים ורוב נשים מתעברות ויולדות מיעוט מפילות (יבמ' קיט.). זאת אומרת שלא הילכו במידת הדין בממון אחר הרוב אלא במיעוט (ירוש' ב"ק ה א). וכי אין אנו יודעין שאם יש רוב אין מיעוט שאם יש מיעוט אין רוב (שם קדוש' א ב). רבי לעזר חש למעוט (שם דמאי ב א). כשהקב"ה ברא את האדם בחכמה ברא אותו כיצד אם ברא אותו רובו מים ומיעוטו דם נעשה איסטניס אם ברא אותו רובו דם ומיעוטו מים נעשה מצורע (תנחומ' תזריע ח). —ובמשמ' היותר מעט, הפחות: מיעוט שעירים שנים וכו' מיעוט כבשים שנים וכו' מיעוט צפרים שנים וכו' מיעוט הצוצרות שתים וכו' מיעוט אנשים שנים (ירוש' שבוע' ד א). (כתוב) ויהי לתקופת הימים ותהר חנה ותלד בן מיעוט תקופה שנים מיעוט ימים שנים (מר זוטרא, נדה לח:). — ג) בה"פ מן מִעֵט, פעולת מי שממעט: בא למעטו (את הכתל) אם יש במיעוטו ארבעה מותר להשתמש בכל הכותל כולו ואם לאו אין משתמש אלא כנגד המיעוט (ערוב' עז.). —ובמשמ' הגבלה, Begrenzung ; limitation : והיית רק למעלה יכול כמוני ת"ל רק לשון מיעוט גדולתי למעלה מגדולתכם (רשב"ל, מד"ר ויקר' כד). ר' ישמעאל שאל את ר"ע אמר לו בשביל ששימשתה את נחום איש גם זו כ"ב שנה אכים רקים מיעוטים אתים גמים רבויים וכו' (שם ברא' א). שר' עקיבא לא היה דורש כלל ופרט וכלל והיה דורש רבויין ומיעוטין שכך למד מנחום איש גם זו (תוספת' שבוע' א ז). נחמיה עימסוני שמש את ר"ע עשרים ושתים שנה ולמדו אתים וגמים ריבויין אכין ורקין מיעוטין (ירוש' ברכ' ט ז). אך הוא הרי אלו מיעוטין שלא לקצור ולא לטחון ולא להרקידביו"ט (חזקיה, שם שבת ז ב). שדך בגלוי פרש לטמון

[1]) הנִקוד מספק, אך לפי הנקוד המקבל של המלה מעוט שבתו"מ רגלים לדבר כי כך היה קורא מלה זו גם בן סירא. ובעצם הויתה של מלה זו בגוף הספר אין לפקפק, כי במקומה בהתרגום היוני ὀλίγα.

קצירך בגלוי פרט לטמון והוי מיעוט אחר מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט לרבות הטמון (שם פאה ו ט). — ·מִעוּט הים, כשמי הים נסוגים לאחור משפתו, Ebbe; reflux; ebb: ישתחקו עצמות הוי הכלבי שאמר כי משה ידע עת מיעוט הים ברדתו ועת רבותם בעלותו בהמשכו והוא העביר עמו במיעוט המים כמשפטו ופרעה לא ידע מנהג הים על כן טבע (ראב״ע שמות יד כז).

·מִעוּךְ, ש״ז, מ״ר מִעוּכִים, — שה״פ מן מֵעֵךְ: נימוח ע״י מיעוך (רש״י נדה כב:). מיעוך דדים ודש מבחוץ (תוס׳, יבמ׳ נה:). נפחו (השדים) ממיעוך (תוס׳, נדה מח:). בשנתמעך (מִעוּךְ האשכים) בשניהם מיעוך גמור בימי הנעורים כדרך שהגוים עושים באופן שמבטלין מהן התאוה וכל חום (טו״ת בשמים ראש שמ).

א·מָעוֹן[1], ש״ז, סמי׳ מְעוֹן, — מדור לאנשים ולחיות, Aufenthaltsort, Wohnung; logement; dwelling, מְעוֹן אלהים, כנוי להשמים: השקיפה מִמְּעוֹן קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל (דבר׳ כו יה). יי׳ ממרום ישאג וּמִמְּעוֹן קדשו יתן קולו (ירמ׳ כה ל). הס כל בשר מפני יי׳ כי נעור מִמְּעוֹן קדשו (זכר׳ ב יז). ותבוא תפלתם לִמְעוֹן קדשו לשמים (דהי״ב ל כז). אבי יתומים ודין אלמנות אלהים בִּמְעוֹן קדשו (תהל׳ סח ו).— ואמר הפיטן: גאה וגבוה השקיפה משמי מעונים, וראה בלחץ צגים לפניך בצום ובתחנונים (ר״א קליר, אגא זכור, סליח׳ שחרי׳ יוה״כ).—והמשורר אמר: וחשב אלהים זאת לטובה להשאיר בין שאר עמו אמונים, לשובב יעקב אליו ולאסוף פזורי דת לאל נוטה מעונים (רכב״ג, עטה הוד). ורמוני מעיליך זהובות אשר ידמו מעילי אהרנים, ועת צאתך לעומתי אדמה הליכתך כשמש במעונים (הוא, ואת יונת). מרום רמה ימינך מעל ענני מעונך סכותה בענן, ותתן מהודך על עם באו בסודך בצל שדי יתלונן (ר״י הלוי, יום נהית גאולים). רצה סדרי ואשברי יעלה אל מעונך, ויתקרבו ויתערבו ילדיך ובניך (ר״י אבן גיאת, יד תתיל). — *וכנוי לאחד משבעה הרקיעים שהאמינו הקדמונים במציאותם: שבעה (רקיעים הם) ואלו הן וילון רקיע שחקים זבול מעון מכון ערבות וכו׳ מעון שבו כיתות של מלאכי השרת שאומרות שירה בלילה וחשות ביום מפני כבודן של ישראל (ר״ל, חגי׳ יב:).—וכנוי להמקדש: וישלח יי׳ אלהי אבותיהם עליהם ביד מלאכיו השכם ושלוח כי חמל על עמו ועל מְעוֹנוֹ (דהי״ב לו טו). יי׳ אהבתי מְעוֹן ביתך ומקום משכן כבודך (תהל׳ כו ה).—*הַמָּעוֹן הזה, שבועה בקדושת בית המקדש: אמרו עליו על בבא בן בוטא שהיה מתנדב אשם תלוי בכל יום ויום חוץ מאחר יוה״כ יום אחד אמר המעון הזה אלו היו מניחין לי הייתי מביא אלא אומרים לי המתן עד שתכנס לבית הספק (תוספת׳ כריתו׳ ד ד ומשנ׳ שם ו ג). מעשה שעמדו קנים בירושלם בדינרי זהב אמר רשב״ג המעון הזה לא אלין הלילה עד שיהיו בדינרין (משנ׳ שם א ז). אמר רבי זכריה בן הקצב המעון הזה לא זזה ידה (של אשתי) מתוך ידי משעה שנכנסו גוים לירושלם ועד שיצאו (תוספת׳ כתוב׳ ג ב).—ומדור לחיות, לתנים, לאריות: ונתתי את ירושלם לגלים מְעוֹן תנים (ירמ׳ ט י). לשום את ערי יהודה שממה מְעוֹן תנים (שם י כב). איה מְעוֹן אריות (נחום ב יב).—ובהשאלה, ·מְעוֹן כפירים, להגלות: יעלת חן אהובה מימי נעורים, די שכנה עצובה במעון כפירים, תושע בשובה לבוא חדרים (ר׳ לוי בר״י אלתבן, השכל והדת).—ובמדר׳, במשמ׳ מדור בכלל: הקב״ה מעונו של עולמו ואין עולמו מעונו (ר׳ יצחק, מד״ר בראש׳ סח). אמר הקב״ה לאדם זה ראה שאני טהור ומעוני טהור ומשרתי טהורים ונשמה שנתתי לך טהורה (ר׳ אבדימי, שם ויקר׳ יח). — ובסהמ״א במשמ׳ זו, ואמר המשורר: ביתו לכל הלך מעון ולינת דל, כאשר מראיתו מסעד ומרפא דל (רמב״ע, תרשיש א סז). על מי תחלה אהיה בוכה אחי ורע לי הזמן צדה, העל עפרים נדדו מני או על מעוניהם אשר צדה (שם ד ע). מהרו נא ומלטו נפשיכם מפח מוקשיכם בטרם תצאו מן המעונים אשר אתז בם חונים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ב). עד מתי לא תשקוט ולא תנוח, כאלו מעונך על כנפי רוח (שם ו). ומי יתן וקרני אסוני, ביום נסעי וצאתי ממעוני (ר״י זבארה, ספ׳ שעשוע׳ ד). —·שני הַמְּעוֹנִים, עוה״ז ועוה״ב: וכאשר יבקע לה (להנפש) אור השכל ויגלה לה גנות מה שנטתה אליו באהבתה

[1] בערבי׳ מעאנ a), ותרגמו המלונים הערבים אלמבא׳ה ואלמנזל, ר״ל מלון ומשכן. מעאנ אלאדב (אלחרירי, מקאמה ג), ואמרו שהוא מקום שהיו מתאספים בו חכמים וסופרים. וכבר נפלגו בדעותיהם גם חכמי ל״ע, כי אבן דריד ראה כי מם מעאנ היא שרשית, וכך הביאו המלונים מלה זו בשרש מען, ואלאזהרי אמר כי היא מם מפעל, ושרשו עון. וגם בסורי׳ מעונא, תרגם ב״ע: מוצ׳ע ובלד, ר״ל מקום וארץ. ולא נתברר אם זו מלה סורית או שאולה מעברית וערבית.

a) معان

ונמשכה עדיו ברעיוניה מאשר בו הצלתה בשני המעונים תשוב מזה ותגיח כל עניניה אל הבורא החונן (ר״י א״ת, חו״ה, אהבת ה׳ א).—ובהשאלה, ״מעון התֹם, הבינה, השכל: ולא פקדו עליו רְעות עדרו בתום לבב ובבנות מעון התום ובין פקדו (רמב״ע, תרבי״ש א רעה). יעמוד לי כהו יאיר מעון שכלי בשפע שר נותן צורה נדיב ולא כילי (ר׳ משה ריאטי, מקדש מעט ג).

ב. **מָעוֹן**[1], ש״ז, ככי מְעוֹנָה, — עזרה וסעד, Hilfe; assistance; help: אדני מָעוֹן[2] אתה היית לנו בדר ודר (תהל׳ צ א). כי אתה יי׳ מחסי עליון שמת מְעוֹנֶךָ[2]) (שם צא ט). היה לי לצור מָעוֹן[3]) לבוא תמיד צוית להושיעני (שם עא ג). — ״וכנוי לאלהים: מעון אשר הכל בידו וחפצו עושה בכל יצוריו, דבר עלי לב אב נכאב ירא שמך מנעוריו (רהב״ע, אבי הבן).

ג. **מָעוֹן**[4]), ש״ז, — הוֹדָאָה וְהַכָּרַת טוֹבָה, וכמו״כ מה שאדם נותן לזולתו לאות הכרת טובה[5]), Anerkennung, Dankbarkeit, Dankbarkeitsgabe; reconnaissance, don de recon.; recognition, gratitude: ויבא איש אלהים אל עלי ויאמר אליו כה אמר יי׳ הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה ובחר אתו מכל שבטי ישראל לי לכהן לעלות על מזבחי וכו׳ ואתנה לבית אביך את כל אשי בני ישראל למה תבעטו בזבחי ובמנחתי אשר צויתי מָעוֹן[6]) ותכבד את בניך ממני להבריאכם מראשית כל מנחת ישראל לעמי (ש״א ב כז־כט). — צר מָעוֹן, כפוי טובה, מקנא: והבטת צר מָעוֹן[1]) בכל אשר ייטיב את ישראל ולא יהיה זקן בביתך כל הימים (שם לב).

---

[1]) בערבי׳ מעונ a), ועי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בנוסחה המסורה, ופרשו הקדמונים גם אלה במשמ׳ א.מעון הקודם. ורוב החדשים אמרו כי צריך לקרא גם כאן מעוז. אבל כבר העירו קצת החדשים כי אפשר להניח גם המלה מעון כמו שהיא במשמ׳ עזרה וסעד, כמו בלשון ערב׳ המלה מעונ a), מהשרש עון, ועי׳ הערה לזה השרש.—[3]) בתהל׳ לא ג הנוסחה היא: לצור מעוז לבית מצודות.

[4]) משרש מען, משקל פָּעוֹל.—[5]) עי׳ הערה לקמן.—[6]) כך בנסחה המסורה, ותרגמו השבע׳ ἐπέβλεψας ἀναιδεῖ ὀφθαλμῷ, שהוא: תביט... בעין חצופה. ת״י: דפקידית לקרבא קדמי בבית מקדשי. ע״כ. ריב״ג הביא ת״י והוסיף: והו קול באלע׳ ג׳יד, ע״כ, ובעבר׳: והוא מאמר מספיק טוב. רש״י: אשר צויתי במעוני. וכעין זה שאר המפרשים שלנו, רלב״ג, רד״ק וכו׳. והחדשים כלם נתחבטו בפרוש פסוק זה שהוא קשה מאד לפי המשמ׳ הרגילה של השם מעון, ולא מצאו דבר נאות ויחליטו כי הכתוב משבש ויגיהו הגהות מתחלפות, צויתים עון, הבטת מְעֻיָּן, מלשון עוין את דוד, והבטת צר עין, וכיוצא בזה. אך כל אלו ההגהות אינן מרפאות את מליצת הכתוב, וקצתן אינן לשון עברית כלל. אבל, אפשר לקַיֵם הנוסחה המסורה ולא לגעת בה כלל, ולתת למליצת הכתוב משמ׳ טבעית ונאותה להענין כאן אם לא נפרש מעון במשמ׳ הרגילה של דירה וגם לא כמו ב.מעון, במשמ׳ עזרה, אלא במשמ׳ השם מאעונ a) בערב׳. אמר אבו עבידה: אלמאעונ פי אלג׳אהליה כל מנפעה ועטיה ואלמאעונ פי אלאשלאמ אלטאעה ואלזכאה, ע״כ,—ובעבר׳: מאעונ בימי הסכלות (לפני האשלאם) כל תועלת ונתינה ומאעונ בהאשלאם יקהה ושמיעה בקול המצוה, ומנחה מגשה לגבוה. ואלזג׳אג׳: אלמאעונ אלמערופ, ע״כ, — ובעבר׳: מאעון הוא הכרת טובה. וכך אבן שידה: אלמאעונ אלטאעה ואלזכאה. וכך בלשאן אלערב: אלטאעה ואלזכאה ואלצדקה אלואג׳בה, ע״כ, — ובעבר׳: מאעון הוא הכנעה ומנחה מגשה לגבוה, וצדקה של חובה. וכך בתג׳ אלערוש, והביאו עדיות רבות לזה. אין ספק איפוא כי המלה מאעון היא מלה קדומה מאד בערב׳, עוד בימי הג׳אהליה, ומשמ׳ היא תועלת ונתינה והכנעה למצוה, ומנחה קרובה לגבוה, והכרת טובה. ורגלים לדבר כי גם כאן בהכתוב שלנו באה מלה זו במשמ׳ זו. כי הנה שמוש הפעל בעט עם ב אחריו מצוי מאד בלשון בזמן המשנה ואין איפוא ספק בדבר שהוא שמוש אמתי, ואין התרגום היוני יכול להכריע נגד אמתות הנוסחה המסורה, מפני שיותר יש לחשב כי הלשון בעט ב נשתבשה בנוסח׳ בעלי התרגום היוני ל־הביט מלחשב להפך שהביט נשתבש לבעט ב, ומשמ׳ בעט בדבר היא זלזל בו בכפיית טובה, כמו המליצה המצויה בעט באבותיו, ברבו, וכונת המליצה אשר צויתי מעון היא שצויתי להקריב לפני לאות הכנעה והכרת טובה בשביל הטובה שעשיתי לכם. והלשון צויתי מעון הוא כמו לצוות אתי נגיד, צוית בקר וכדומ׳. — [1]) כך בנוסחה המסורה, ופרשו הקדמונ׳ גם מליצה זו כמו הקודמת במשמ׳ במעוני. והחדשים התלבטו גם כאן והחליטו כי גם כאן הנוסחה משבשת. ובאמת אפשר כי צר מעון של כאן הוא כפילה מן צויתי מעון שבפסוק הקודם. ואולם כבר העיר Fürst כי אפשר לראות בהדבור צר מעון דמיון להדבור צר עין בלשון המאוחרה, במשמ׳ קנאה, וזה נאות כאן לפי הענין, אלא שקצת קשה להניח כי בתוך כדי דבור אחד השתמש בתחלה במעון במשמ׳ אחת ואחר כך במשמ׳ אחרת, ולכן אם נקבל הנוסחה המסורה כאן צריך לחשב כי צרוף המלים צר מעון שמש בזמן ההוא בענין כפוי טובה.

---

a) معون

a) ماعون

א.מְעוֹנָה, מְעֹנָה ש"נ, בכנ' מְעוֹנָתוֹ, מְעֹנָתוֹ, מְעוֹנָתָם, מ"ר מְעוֹנוֹת, מְעֹנוֹת, בכנ' מְעוֹנוֹתֵינוּ, מְעֹנֹתָיו, מְעוֹנֹתֶיהָ,—כמו א.מָעוֹן, במשמ' מדור לחיות טורפות: היתן כפיר קולו מִמְּעֹנָתוֹ בלתי אם לכד (עמו' ג ד). מראש שניר וחרמון מִמְּעֹנוֹת אריות מהררי נמרים (שה"ש ד ח). אריה טרף בדי גרתיו ומחנק ללבאתיו וימלא טרף חריו וּמְעֹנֹתָיו טרפה (נחו' ב יג). הכפירים שאגים לטרף ולבקש מאל אכלם תזרח השמש יאספון ואל מְעוֹנֹתָם ירבצון (תהל' קד כא-כב). ותבוא חיה במו ארב וּבִמְעוֹנֹתֶיהָ תשכן (איוב לז ח). התצוד ללביא טרף וחית כפירים תמלא כי ישחו בַּמְּעוֹנוֹת ישבו בסכה למו ארב (שם לח לט-מ).—ואמר המשורר: ופחד וחרד ודמעו במורד להשליך ספרד ולתור עברים, ולרכוב אניות ולדרוך בציות מ ע ו נ ו ת אריות והררי נמרים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים). — ובמליצה, כנוי להגלות: בשם אדני פליטת שיות ב מ ע ו נ ו ת אריות, פערו פיהם לאכלה והיא מתהלכת בין החיות (הוא, בפס אדני). — ומדור לבני אדם: הנני אליך ישבת העמק צור המישר נאם יי' האמרים מי יחת עלינו ומי יבוא בִּמְעוֹנוֹתֵינוּ ופקדתי עליכם כפרי מעלליכם (ירמ' כא יג-יד). — ::ובהשאלה להקבר: ולא תראה תמונתי ולא אראה תמונתך, למען כי שאול ביתך ובקבר מ ע ו נ ת ך (ר"ש הנגיד, הים ביני ובינך). — ולהשמים: ואיך ישפיל אשר ביתו בארץ למי שחק מ ע ו נ ת ו וביתו (הוא, הנרפא הזמן). מי אל בכל אלים כאל עשה ארץ והציב את גבוליה, כסה מ ע ו נ ת ו בעב ענן למטיר בארצו מאגליה (הוא, הנה יחידתי). חי עולם אשר נעלם בגבהי רום מ ע ו נ ת ו, וברצותו בבן ביתו באהלו שת שכינתו (ר"י הלוי, יה שמך). אני עבו אני הוד כל מדינה כלילת חן ואין קץ לתכונה, והכרמל סביבי עם לבנון ושם נגלה כבוד שוכן מ ע ו נ ה (ר"י הריזי, תחכמ' מז). — וכנוי להמקדש: נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו ויהי בשלם סוכו וּמְעוֹנָתוֹ בציון (תהל' עו ב-ג). — ::מעוֹנוֹת קדושים, כנוי לארץ ישראל: שבעתי נדודים על ערשות אנושים, הריצוני פעמי ל מ ע ו נ ו ת קדושים (רמב"ע, נפשי אויתיך).—וכנוי לאלהים: ראש דברי במה אקדם מ ע ו נ ה, ראש אשפיל ואבא במלה נכונה (הוא, פתי' ערוג' החכמ' ופרדס המזמה).—::ולמקום עמידת המזלות: וסדר מ ע ו נ ו ת ם של ז' הכוכבים האלה בשבעה רקיעים כן הוא וכו' ברקיע העליון שעל כלם הוא השביעי הנושא את המים העליונים תהיה מ ע ו נ ת ו של שבתי וכו' (ש' דונולו, הכמוני, פי' יצי' 61).

ב.מְעוֹנָה,—עי' מְעֹנָה.

***מְעוֹנִי**, ת"ז,—ספר מְעוֹנִי, ספר שנמצא בעזרה במקדש שהיה כתוב בו מעון אלהי קדם במקום מעֹנה שבשתי נוסחאות אחרות שהיו שם בעזרה ודחו נוסחה זו: ג' ספרים מצאו בעזרה ספר מ ע ו נ י [1]) וספר זעטוטי וספר היא באחד מצאו כתוב מעון אלהי קדם ובשנים כתוב מעונה אלהי קדם וקיימו שנים וביטלו אחד (ירוש' תעני' ד ב).

מְעוֹנֵן[2]), ש"ז, מ"ר מְעוֹנְנִים, מְעֹנְ־,—מין ממיני המנחשים והקוסמים, כמו עוֹנֵן: לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קסם קסמים מְעוֹנֵן ומנחש ומכשף (דבר' יח י). כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מְעֹנְנִים ואל קסמים ישמעו (שם יד). והכרתי כשפים מידך וּמְעוֹנְנִים לא יהיו לך (מיכ' ה יא). — ובתו"מ: איזהו מ ע ו נ ן ר' ישמעאל אומר זה מעביר על העין ר"ע אומר אל נותנין עתים כגון אלו אומרין היום יפה לצאת מחר יפה ליקח היום חמה נחפת מחר גשמים יורדין (תוספת' שבת ז יד).—ואמר הפיטן: לבלתי לנחש לשוב למלונים, כי חקות העמים מנחשים ו מ ע ו נ נ י ם, ואיש ישראל על שפת ים הוגים (אתך גבורותיך, יוצר אהרון פסח). ציון במשפט לכי לך עם מ ע ו נ נ י ך, התיעך בכזב ולא גלו עוניך (ר' יוסף הכהן, קינה, ציון במשפט), ועי' מְכַשֵּׁף.

א.מָעוּף[3]), ש"ז, בכנ' מְעוּף,—נרדף להשך, אפלה [4]): ואל ארץ יביט והנה צרה וחשכה מְעוּף [5]) צוקה ואפלה מנדה (ישע' ח כב).

ב.::מָעוּף, ש"ז,—בה"פ מן עוף, נהוג בספרות החדשה, ובהשאלה, מְעוּף המחשבה וכדומ'.

::מְעוּפָה, ש"נ,—כמו ב.::מָעוּף: כי ב מ ע ו פ ה וחפזון תצאו בגולה (רס"י ירמ' מח ט).

::מְעוּפִי, ת"ז,—של ::מָעוּף: והמין השני (מהגופים) יש להם כח ה מ ע ו פ י ובטבעם לעוף ולהגביה תמיד לעלות למעלה (ספ' הברית א ז ג).

::מְעוֹפֵף, ש"ז,—מי שיודע לעוף, שבטבעו לעוף: יתחלק בהם הסוג חלוקה ראשונה כמו חלוקת החי אל ההולך ו ה מ ע ו פ ף ואל השוחה (כל מלאכ' ההגיון ד).

---

[1]) בספרי דבר': מעֹונים.

[2]) לא נתברר מקור מלה זו ושרשה אם מן עון, עין, או ענן.

[3]) לא נתברר מקורו ומשמעתו האמתית, ועי' הערה לקמן.— [4]) כך רוב המפרשים, משרש עוף שמיתסים לו משמ' של חשך. — [5]) כך בנוסחה המסורה, והלשו דחוקה. ויש מגיהים הגהות מתחלפות.

כי אתה לקחת הכנף בענין ההצטרפות כי לא יהיה אלא למעופף ולא לקחת המעופף בענין ההצטרפות כי יש מעופף יעופפהו הרוח (אמונה רמה א א). ומהנפלאות שהיו בב"ח וכו' ואם במעופף הארבה והשלו ואם בשרצים הנחש שנעשה מן המטה (ר"י אברבנאל, מפע' ה' י ט).—והתחילו להשתמש במלה זו בזמן החדש להיודעים לעוף במכונות המעוף החדשות באויר.

∗**מְעוֹפְפוּת**, ש"נ, — שה"מ מן מְעוֹפֵף: כי אין דבר מהיר במעופפות ומהירות כסופה (ספר בן תמים, פי' יצירה). והיה יודע בצפצוף העופות וגם במעופפות השיג דברים נפלאים (שבחי האר"י, ד"ה ורוב סעודתו).

∗**מָעוּק**[1], ת"ז, נקי' מְעוּקָה,—לָחוּץ בלחץ אויב: פקח עיניך וראה עדתך המעוקה, כי בקקוה בוקקים והציגוה ריקה (ר' יוסף, יה אשר גאה, מערי יוה"כ).

מָעוֹר[2], ש"ז, מ"ר בכנ' מְעוֹרֵיהֶם,— מקום הֶעֶרְוָה של הזכר והנקבה, pudenda: הוי משקה רעהו מספח חמתך ואף שכר למען הביט על מְעוֹרֵיהֶם[3] שבעת קלון מכבוד שתה גם אתה והערל (חבק' ב יה-יו).—ובסהמ"א בהשאלה, במשמ' דבר מגנה, מום גופני או מוסרי: ויראה האנוש חובות אחרים ויעלים עין לבבו ממעוריו (רסב"ג, בסורס ען). מסב עיניו אל פעולות ה' להביט אל מעוריהם (ארבע כוסות, כוס תנחומי א).—∗וכנוי לעצם אבר ההולדה של הזכר: דע לך בני כי סוף גופו של אדם הוא המעור והערלה דבוקה במעור (ספר הקנה, קידוש הפס). כי לא קרב אברהם לשרה בהיות הערלה דבוקה במעור (שם, סוד מילה). הטפתי מברית המעור זרע לבטלה (וידוי ליוה"כ, אהבתי כל דכרי בלע).

∗**מְעוּר**[4], ש"ז,—דִּבּוּק ואחיזה של שני דברים זה בזה: שהמיעור הוא הדיבוק (ערוך, ערך ער).

∗**מְעוֹרֵר**, ש"ז, מ"ר מְעוֹרְרִים, — א) כנוי לחבורה אחת מהלוים במקדש: יוחנן כהן גדול העביר הודיות המעשר אף הוא בטל את המעוררים[1] ואת הנוקפים (מע"ש ה טו, סוט' ט י).—ב) ∗לכח מעורר פעולה מהפעולות: שלנפשות האנושיות מעורר כי זה המעורר יתחייב בו בהכרח שלא יתנועע (אמו"ר ב ד ב).

∗**מְעוּת**, ש"ז, — קִלְקוּל, עָוֹן: וארגז עת אהי זוכר לפניך מעותי, ואעמד נגדך עירם ומה תהיה תשובתי (ראב"ע, לך אלי). ותאמר אדוני המלך אני עשיתי מצותך וכו' ותספר לו את אשר עשתה ואת מעוות ה אשר עותה (ר"י זכאלה, ספ' שעשוע' ב). קשה לב מעותיו רבות ואוהב טוב יושר לכת (כ"ז, תהג' ב"ס ג כב).—ועי' עות.

מָעֹז, ש"ז, בכנ' מָעֻזִּי, מָעֻזָּם, מָעֻזְּכֶם,—א) דבר יקר מאד לאדם, Kostbarkeit; chose précieuse; precious thing: הלא ביום קחתי מהם את מָעֻזָּם משוש תפארתם את מחמד עיניהם ואת משא נפשם בניהם ובנותיהם ביום ההוא יבוא הפליט אליך (יחזק' כד כה-כו).—ב) במשמ' תענוג, שמחה וששון, Freude; rejouissance; joy: ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו וכו' ואל תעצבו כי חדות יי' היא מָעֻזְּכֶם (נחמ' ח י).

∗**מַעֲזִיבָה**[2], ש"נ,—קנים וטיט וכו' שמדבקים לעצם התקרה: הזיזין והגזריות וכו' והסככות והפרעות שהן יכולים לקבל מעזיבה רכה (ר"מ, אהל' ח ב). הבית והעליה (של שנים) נפחתה העליה ואין בעה"ב רוצה לתקן וכו' התחתון נותן את התקרה והעליון את המעזיבה (ר' יוסי, ב"מ י ב). כל המעזיבה תשמיש לבית (ר' יהודה, תוספת' אהל' ז י). כל מעזיבה תשמיש לעליה (הוא, שם). מעזיבה שהיא לאויר וטומאה בתוכו (שם ט). כצוצרה שהיא למעלה מן הים פוחת את המעזיבה ומשלשל (את הדלי) וממלא (מים) (ר"מ בן עקביה, ירוש' ערוב' ח ט). תקרה שאין עליה מעזיבה (סוכ' א י). מעשה וילדה כלתו של שמאי הזקן ופחת את המעזיבה וסכך על גבי המטה בשביל הקטן (שם ב ח). היה

---

[1]) מן עוק, עי"ש.

[2]) מן ב.עור, עי"ש.—[3]) תרגמו השבעים σπήλαια, שהוא מערה, אך הל"י סברים כי מלה זו שמשה בהשאלה למקום הערוה. וכך שבתי דונולו: במלת המעור שהיא הערוה שנאמר למען הביט על מעוריהם (פי' יצירה א). עקילס γύμνωσιν, ר"ל הגוף הערום. ת"י: קלניה, בושתו. ריב"ג במשמ' ערומים, וכן רש"י ושאר המפרשים, וכך גם רוב החדשים, במשמ' מקום הערוה. וקצתם הגיהו מעריהם, עי' זה הערך.

[4]) שה"פ מן בינ' מְעָרָה, מן ערה, ונהג במם המשקל כאילו היתה מהשרש.

[1]) ואמרו בתוספתה (סוט' יג ט): מעוררין אלו הלויים שהן אומרים על הדוכן עורה למה תישן יי'.

[2]) עי' ב.עזב. ופרשו בגמ' (ב"מ קיז.), וז"ל: מאי מעזיבה (כך בערוך השלם, ובנוסח' הספרים: מאי תקרה, אך כבר העירו ע"ז ואמרו שזה שבוש) רבי יוסי בר' חנינא אמר קנים וסנאין וטינא (בנוסח' הספרים: וסטיני) ריש לקיש אמר לוחאי ולא פליגי מר כי אתריה ומר כי אתריה. ע"כ. ופרש הערוך: מנהגם לשום על הקורות קנים וקוצים וחרסית וצרורות וכו' ושמו מעזיבת.

מעמידו (את התנור) בעלייה צריך שיהא תחתיו מ ע ז י ב ה שלשה טפחים (כ״ב ג ב). מפץ שנתנו על גבי הקורות קבעו ולא נתן עליו את ה מ ע ז י ב ה נתן עליו את ה מ ע ז י ב ה ולא קבעו (כלים כ ה). ואמה תקרה ואמה מ ע ז י ב ה ושלש אמות מעקה (מדות ד ו). מ ע ז י ב ה עבה וכו׳ מ ע ז י ב ה בינונית (ירוש׳ ב״מ י ב). מיד גזר (נבוכדנצר) ונתנו לו (ליכניה) אשה וכיצד שלשלוה לו וכו׳ פתחו ה מ ע ז י ב ה ושלשלוה לו (מד״ר ויקר׳ יט).

מָעוֹז[1]), ש״ז, מ״ר מָעֻזְּנִים, בכנ׳ מָעֻזְּנֶיהָ, — מקום במדינות הים להפקיד שם הסחורות, dépôt; Depot: ידו נטה על הים הרגיז ממלכות יי׳ צוה אל כנען לשמד מָעֻזְּנֶיהָ[2]) ויאמר לא תוסיפי עוד לעלוז (ישע׳ כג יא־יב).

א. מעט[3]), ממנו מְעַט, מְעָט, ׳מָעוּט, ׳מִעוּט, ׳מוּעָט, ׳מְעַטִּי, ׳הַמְעָטָה, ׳הִתְמַעֲטוּת.

מְעַט, — א) ש״ז, ויבוא לפני שֵׁם אחר להגדירו, או אחרי השם האחר בסמיכות: יקח נא מְעַט מים ורחצו רגליכם והשענו תחת העץ (ברא׳ יח ד). הגמיאיני נא מְעַט מים מכדך (שם כד יז). ויאמר אליהם אביהם שבו שברו לנו מְעַט אכל (שם מג ב). קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מְעַט צרי ומְעַט דבש נכאת ולט בטנים ושקדים (שם יא). השקיני נא מְעַט מים כי צמתי (שפט׳ ד יט). ראו נא כי ארו עיני כי טעמתי מְעַט דבש הזה (ש״א יד כט). למה זה ירדת ועל מי נטשת מְעַט הצאן ההנה במדבר (שם יז כח). קחי נא לי מְעַט מים בכלי ואשתה (מ״א יז י).

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בנסחה המסורה, ותרגמו התרגומים הקדמונ׳ היוני ות״י וכו׳ במשמ׳ מָעוֹז, וכך פרשו כל המפרשים הקדמונים, ואמרו המדקדקים הקדמונ׳ כי הנון היא חלוף הדגש, והיה צריך להיות מָעֻזֶּיהָ, והסתיעו מן תמנו במקום תמו. וכך גם ר״ב החדשים. אך באמת זה קצת קשה, מדוע זה במקום האחד הזה בלבד באה נ במקום הדגש בעוד שבכל מקום באה המלה מעוז בכנוי רבים מעוזיה, מעזיה, כהלכתה. ולכן החליטו קצת החדשים ואמרו שזה שבוש וצ״ל מעוזיה. אך בהיות שיש בעבר׳ השרש עזן, שממנו שם העוף עזניה, אינו מהנמנעות שנבנה ממנו גם שם מעזן. והנה בערב׳ עזנ a) משמש במשמ׳ חלקו שני אנשים דבר לחלקים ולקח לו זה חלקו וזה חלקו. ואולי מזה הסתעפה המשמ׳ הרשומה בפנים.

[3]) רק בעברית.

a) عزن

חי יי׳ אלהיך אם יש לי מעוג כי אם מלא כף קמח בכד ומְעַט שמן בצפחת (שם יב). עד מתי עצל תשכב מתי תקום משנתך מְעַט שנות מְעַט תנומות מְעַט חבק ידים לשכב (משלי ו ט־י). יעשה מרמה ועלה ועצם בִּמְעַט גוי (דני׳ יא כג). וירד מצרימה ויגר שם במתי מְעָט ויהי שם לגוי גדול (דבר׳ כו ה). ונשארתם במתי מְעָט[1]) תחת אשר הייתם ככוכבי השמים לרב (שם כח סב). זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח יקר מחכמה מכבוד סכלות מְעָט (קהל׳ י א). ובהכשלם יעזרו עזר מְעָט ונלוו עליהם רבים בחלקלקות (דני׳ יא לד). — וגם אחרי מכרת: ואקום לילה אני ואנשים מְעַט עמי (נחמ׳ ב יב). להאיר עינינו אלהינו ולתתנו מחיה מְעַט בעבדתנו (עזר׳ ט ח). — ובלי שֵׁם אחר לפניו או אחריו: כי מְעַט אשר היה לך לפני ויפרץ לרב (ברא׳ ל ל). ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה מְעַט ורעים היו ימי שני חיי (שם מז ט). ואם מְעַט נשאר בשנים עד שנת היבל (ויקר׳ כה נב). בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב בכל ההמון הרב ושאר מְעַט מזער לוא כביר (ישע׳ טז יד). כי נשארנו מְעַט מהרבה כאשר עיניך ראות אתנו (ירמ׳ מב ב). זרעתם הרבה והבא מְעָט אכול ואין לשבעה שתו ואין לשכרה (חגי א ו). טוב מְעַט לצדיק מהמון רשעים רבים (תהל׳ לז טז). טוב מְעַט ביראת יי׳ מאוצר רב ומהומה בו (משלי טו טז). טוב מְעַט בצדקה מרב תבואות בלא משפט (שם טז ח). עיר קטנה ואנשים בה מְעָט (קהל׳ ט יד). — וכמו שֵׁם תאר: וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה החזק הוא הרפה הַמְעַט הוא אם רב (במד׳ יג יח). לרב תרבה נחלתו ולַמְעַט תמעיט נחלתו (שם כו נד). על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב לִמְעָט (שם נו). לא מרבכם מכל העמים חשק יי׳ בכם ויבחר בכם כי אתם הַמְעַט מכל העמים (דבר׳ ז ז). והעיר רחבת ידים וגדלה והעם מְעַט בתוכה ואין בתים בנוים (נחמ׳ ז ד). — ובמשמ׳ מי שאין לו הרבה: מאת הרב תרבו ומאת הַמְעַט תמעיטו (במד׳ לה ח). — ובזמן מְאֻחָר לרבים במ״ר: יהיו ימיו (של הרשע) מְעַטִּים (תהל׳ קט ח). על כן יהיו דבריך מְעַטִּים (קהל׳ ה א). — ב) תה״פ: אשר אני קצפתי מְעָט והמה עזרו לרעה (זכר׳ א טו). מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו ותחסרהו מְעַט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו (תהל׳ ח ה־ו). רומו מְעַט ואיננו והמכו

[1]) נמסר: קמץ בז״ק.

ככל יקפצון (איוב כד כד). הלא מְעַט ימי יחדל ישית ממני ואבליגה מְעָט [1] (שם י כ). מתוקה שנת העבד אם מְעַט ואם הרבה יאכל (קהל' ה יא). — ובמשנה: אמור מ ע ט ועשה הרבה (שמאי, אבות א יט). — עשה דבר מְעַט, לא ברב עם, לא ברב פאר: אחאב עבד את הבעל מְעָט יהוא יעבדנו הרבה (מ"ב י יח). — יָשַׁב מְעַט, לא הרבה זמן: ותבוא ותעמוד מאז הבקר ועד עתה זה שבתה הבית מְעָט (רות ב ז). — עבר מְעַט, מרחק לא גדול: ודוד עבר מְעַט מהראש והנה ציבא נער מפיבשת לקראתו (ש"ב טז א). — אִם מְעָט, אם זה אינו מספיק: ואתנה לך את בית ישראל ויהודה ואם מְעָט [2] ואספה לך כהנה וכהנה (ש"ב יב ח). — עוֹד מְעַט, עוד זמן מעט, עוד פעולה קטנה: מה אעשה לעם הזה עוד מְעַט וסקלני (שמות יז ד). קרא שמו יזרעאל כי עוד מְעַט ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא (הוש' א ד). כי עוד מְעַט מזער וכלה זעם (ישע' י כה). הלא עוד מְעַט מזער ושב לבנון לכרמל והכרמל ליער יחשב (שם כט יז). בת בבל כגרן עת הדריכה עוד מְעַט ובאה עת הקציר לה (ירמ' נא לג). ועוד מְעַט ואין רשע והתבוננת על מקומו ואיננו (תהל' לז י). עוד אחת מְעַט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ (חגי ב ו). — מְעַט מְעַט, לא בבת אחת: לא אגרשנו (את הכנעני) מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה מְעַט מְעַט אגרשנו מפניך עד אשר תפרה ונחלת את הארץ (שמות כג כט-ל). — ולא במהרה: ונשל יי' אלהיך את הגוים האל מפניך מְעַט מְעָט לא תוכל כלתם מהר פן תרבה עליך חית השדה (דבר' ז כב). — הַמְעַט, עם פעל מקור אחריו, במשמ' אם זה דבר קטן לעשות כך וכך: ותאמר לה הַמְעַט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני (בראש' ל טו). — וְהַמְעַט כִּי, עם פעל עבר, במשמ' זו: וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב ויאמרו לא נעלה הַמְעַט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר כי תשתרר עלינו גם השתרר (במד' טז יב-יג). — וְהַמְעַט מפלוני כִּי, עם פעל עבר: שמעו נא בני לוי הַמְעַט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו וכו' ובקשתם גם כהנה (שם ח-י). — ועם מקור אחרי מִכֶּם: שמעו נא בית דוד הַמְעַט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלהי (ישע' ז יג). — ועם שֵׁם אחריו ופעל עתיד: הַמְעַט מכם המרעה הטוב תרעו ויתר מרעיכם תרמסו ברגליכם (יחזק' לד יח). — ועם שֵׁם בלבד: הַמְעַט ממך תנחומות אל ודבר לאט עמך (איוב טו יא). — הַמְעַט לפלוני, עם שם אחריו: מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל לשוב היום מאחרי יי' בבנותכם לכם מזבח למרדכם היום ביי' הַמְעַט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו וכו' ואתם תשבו היום מאחרי יי' (יהוש' כב טז-יח). — כִּמְעַט עָשָׂה, עוד מעט ועשה, לא חסר הרבה שיעשה, beinahe ; presque ; almost: ויאמר אבימלך מה זאת עשית לנו כִּמְעַט שכב אחד העם את אשתך והבאת עלינו אשם (בראש' כו י). לולי יי' צבאות הותיר לנו שריד כִּמְעָט כסדם היינו לעמרה דמינו (ישע' א ט). ואני כִּמְעַט נטוי רגלי כאין שפכה אשרי (תהל' עג ב). לולי יי' עזרתה לי כִּמְעַט שכנה דומה נפשי (שם צד יז). כִּמְעַט כלוני בארץ ואני לא עזבתי פקדיך (שם קיט פז). ולא שמעתי בקול מורי ולמלמדי לא הטיתי אזני כִּמְעַט הייתי בכל רע בתוך קהל ועדה (משלי ה יג-יד). — ובמשמ' רק מְעַט: ולמה יהיה עבדך עוד למשא אל אדני המלך כִּמְעַט יעבר עבדך את הירדן את המלך (ש"ב יט לו-לז). לך עמי בא בחדריך וסגר דלתיך בעדך חבי כִמְעַט רגע עד יעבור זעם (ישע' כו כ). ועתה כִּמְעַט רגע היתה תחנה מאת יי' אלהינו להשאיר לנו פליטה (עזר' ט ח). נכנעו לא אשחיתם ונתתי להם כִּמְעַט לפליטה (דהי"ב יב ז). — ובמדרש במשמ' זו: בני כ מ ע ט שעה היה לבי כעוף פורח (מדר' שה"ש א ח, הוצא' ד"ר גרינהוט). — כִּמְעַט שֶׁעָשָׂה, אך מעט מאז עשה: מצאוני השמרים הסבבים בעיר את שאהבה נפשי ראיתם כִּמְעַט שעברתי מהם עד שמצאתי את שאהבה נפשי (שה"ש ג ג-ד). — ובסהמ"א כִּמְעַט אֲשֶׁר, במשמ' זו: ותבאב ראש יהודה ממכת הגבור וכ מ ע ט אשר לא מת יהודה במכה ההיא (ספר הישר, וישלח). ותך החרב ביד לוי וכ מ ע ט אשר לא נחתך יד לוי (שם). — וּכִמְעַט שֶׁ: והנה בזה כ מ ע ט שהם בטלו הבחירה האנושית (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי), ומצוי מאד בסהמ"א.

מָעַט, פ"ע, יִמְעַט, תִּמְעַטוּ, יִמְעֲטוּ, מְעֹט. — מְעַט הדבר, היה מְעַט, לא הרבה, wenig sein ; être peu ; be little, מְעַט מהיות כך וכך, לא היה הרבה כדי שיוכל להיות כך: ויקחו להם איש שה לבית אבת שה לבית ואם יִמְעַט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו (שמות יב ג-ד). — מָעַט, נהיה מְעַט, לא נשאר ממנו הרבה: ושאר מספר קשת גבורי בני קדר יִמְעָטוּ כי

—[1]) בקצת ספרים המם דגושה. —[2]) במסר: קמץ בז"ק.

יי׳ אלהי ישראל דבר (ישע׳ כא יז). קחו נשים והולידו בנים ובנות וכו׳ ורבו שם ואל תִּמְעָטוּ ודרשו את שלום העיר (ירמ׳ כט ו-ז). והרבתים ולא יִמְעָטוּ והכבדתים ולא יצערו (שם ל יט). וַיִּמְעֲטוּ וישחו מעצר רעה ויגון (תהל׳ קז לט). הון מהבל יִמְעָט וקבץ על יד ירבה (משלי יג יא). — מָעַט לפניו הדבר, הדבר היה בעיניו מְעַט, לא חשוב: אל יִמְעַט לפניך את כל התלאה אשר מצאתנו (נחמ׳ ט לב). — ומקור סמי׳ מְעֹט: במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך וכו׳ לפי רב השנים תרבה מקנתו ולפי מעֹט השנים תמעיט מקנתו (ויקר׳ כה יה-יו). —*ונזוו: לאחד שברת מפני הקוסטנר והיה רץ והוא רץ אחריו אמרו לו מעוט בריצה שלא תרבה בחזירה (ר׳ חייא רבה, מד״ר קהל׳, שמח כחור). לאחר שהיה שט על פני הנהר היה רץ ורצין אחריו אמרו לו מעוט בכביסה שלא תרבה ביציאה ותיגע (ר״ש בן חלפתא, שם).

—הִפע׳, הִמְעִיט, פ״י, הַמְעִיטָה, תַּמְעִיט, תַּמְעִיטִי, יַמְעִיט, תַּמְעִיטוּ, מַמְעִיט, הַמְעַטְתִּים, תַּמְעִטֵנִי. — הִמְעִיט, עשה מְעַט, לקט מְעַט, אסף מְעַט, הביא מְעַט, וכיוצא בזה: וילקטו המרבה והממעיט וימדו בעמר ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר (שמות יו יז-יח). ויאספו את השלו הַמַּמְעִיט אסף עשרה חמרים (במד׳ יא לב). והערים אשר תתנו מאחזת בני ישראל מאת הרב תרבו ומאת המעט תַּמְעִיטוּ איש כפי נחלתו (שם לה ח). ויאמר לכי שאלי לך כלים מן החוץ מאת כל שכניכי כלים רקים אל תַּמְעִיטִי (מ״ב ד ג). — הִמְעִיט מִכָּךְ וְכָךְ, עשה פחות מכך וכך: העשיר לא ירבה והדל לא יַמְעִיט ממחצית השקל (שמות ל יה). — הִמְעִיט את הדבר, עשה שיהיה הדבר מְעַט: והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם והכריתה את בהמתכם וְהִמְעִיטָה אתכם (ויקר׳ כו כב). לרב תרבה נחלתו ולמעט תַּמְעִיט נחלתו (במד׳ כו נד). ויברכם וירבו מאד ובהמתם לא יַמְעִיט (תהל׳ קז לח). — וְהִמְעִיט דָּבָר, במשמ׳ נָתַן מְעַט: לפי רב השנים תרבה מקנתו ולפי מעט השנים תַּמְעִיט מקנתו (ויקר׳ כה יו). — וְהִמְעִיטוֹ, קצת גם במשמ׳ רוחנית ומוסרית, עשהו דל ושפל: יסרני יי׳ אך במשפט אל באפך פן תַּמְעִטֵנִי (ירמ׳ י כד). מן הממלכות תהיה שפלה ולא תתנשא עוד על הגוים וְהִמְעַטְתִּים לבלתי רדות בגוים (יחזק׳ כט טו). — ובתו״מ בכל המשמ׳ האלו: ושמא תאמר אני מרבה והוא ממעיט שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים (ברכ׳ יז). אין מבשלין יין של תרומה מפני שהוא ממעיטו (תרומ׳ יא א).

אומר אני שמוציאין יין לסוריא מפני שממעיט את התיפלה (לכי, תוספת׳ ע״ז ד ב). אמרה (הלבנה) לפניו רבש״ע הואיל ואמרתי לפניך דבר הגון אמעיט את עצמי (ר״ש בן פזי, חול׳ ס:).

—פִּע׳, מִעֵט, מִעֲטוּ, —א) פ״ע, נהיה מְעַט: ובטלו הטחנות כי מִעֵטוּ וחשכו הראות בארבות (קהל׳ יב ג). — ב) פ״י, *מִעֵט את נפשו, עשה את עצמו מְעַט, עָנָו, שפל רוח: בני בעשרך התהלך בענוה ותאהב מנותן מתנות מעט נפשך בכל גדולה ולפני אל תמצא רחמים (ב״ס גני׳ ג יז-יח). — ומִעֵט את עצמו במשמ׳ זו: בשעה שאמר לו הקב״ה למשה אספה לי שבעים איש אמרו אלדד ומידד אין אנו ראויין לאותה גדולה אמר הקב״ה הואיל ומיעטתם עצמיכם הריני מוסיף גדולה על גדולתכם (ר״ש, סנה׳ יז). אלדד ומידד היו שם (בשעת מינוי הזקנים) ומיעטו עצמן (אמרו) אין אנו כדי להיות במינוי הזקנים ועל שמיעטו עצמן נמצאו יתרים על הזקנים חמשה דברים (מד״ר דבר׳ טו). —ובמשמ׳ העקרית: כל סאה שיש בה רובע זרע ממין אחר ימעט (תוספת׳ כלא׳ א יח). ואם יש לו (להמבוי) צורת פתח אע״פ שהוא רחב מעשר אמות אין צריך למעט (עירוב׳ א א). מבוי שהוא גבוה למעלה מעשרים אמה ימעט וכו׳ והרחב מעשר אמות ימעט (שם). אין מודדין אלא מן המומחה ריבה למקום אחד ומיעט למקום אחר שומעין למקום שריבה ריבה לאחד ומיעט לאחד שומעין למרובה (שם ה ה). המחלק נכסיו לבניו על פיו ריבה לאחד ומיעט לאחר והשוה להם את הבכור דבריו קיימין (ב״ב ח ה). אבותיך בקשו להרבות כבודן ורצו למעט כבוד המקום עכשיו כבוד מקום במקומו ומיעט כבודם (ר׳ יבמעאל, יומ׳ לח.). תנור שנטמא וכו׳ אינו צריך לגרור את הטפלה וכו׳ אלא ממעטו מבפנים ארבעה טפחים (ר״מ, כליס ה ז). מפני שגלעינתו (של הזית) ממעטתו (ירוש׳ ברכ׳ ו א). אמרה ירח לפני הקב״ה רבש״ע אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד אמר לה לכי ומעטי את עצמך (ר״ש בן פזי, חול׳ ס:). אמר הקב״ה הואיל והלבנה הזו מיעטה עצמה להיות שולטת בלילה גוזר אני עליה בשעה שהיא יוצאה שיהו הכוכבים יוצאין עמה (ר׳ אחא, מד״ר בראש׳ ו). אמר הקב״ה הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח (ר׳ פנחס, שם). לפי שהדרך מגרמת לשלשה דברים ממעטת פריה ורביה וכו׳ (ר׳ ברכיה, שם לט). — וּמִעֵט דבר, עשה שישאר ממנו מְעַט: לא יהשוך

(הפועל גרוגרת אחת) מפני שהוא ממעט מלאכתו של בעל הבית (רשב"ג, דמאי ז ג).—מִעֵט הדמות, עשה שהדמות תהיה מעטה: כל מי שאין עוסק בפריה ורביה וכו' כאילו ממעט הדמות (ראב"ע, יבמ' סג:). — מִעֵט בדבר, בעסק וכדומ', עשה עסק מעט: הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה והוי שפל רוח בפני כל אדם (ר"מ, אבות ד י). ההולך ממקום למקום אם יכול למעט בעסקו ימעט ואם לאו יגלגל עמהן (מו"ק כז.). — מִעֵט במאכל, אכל מעט: היו (הדיינים כשדנו דיני נפשות) מזדווגין זוגות זוגות וממעטין במאכל ולא היו שותין יין כל היום ונושאין ונותנין בדבר כל הלילה (סנה' ה ה).—מִעֵט בכתב, במים: כשם שממעט בכתב כך ממעט במים (סוט' ב ב). — בצדקה: אם מדקדק את אחריו (אחרי גבאי של צדקה) אף הוא ממעט בצדקה (ירוש' דמאי ג א). — בשמחה: שהן ממעטין בשמחת הרגל (שם מו"ק ב ה). משנכנס אב ממעטין בשמחה (תעני' כו:). — מִעֵט בגריסים, אכל מהם מְעַט: אמרה לו מפני מה מעטת ה בגריסין הללו (דא"ר ו). אם סעדת מבעוד יום מפני מה לא מיעטת בפת כדרך שמיעטת בגריסין הללו (מד"ר איכ', רבתי בגוים). — מִעֵט דבר, בלשון דרשת ההלכה, הוציאו מכלל הענין: נחום איש גם זו שהיה דורש את כל התורה בריבה ומיעט וכו' או נפש כי תשבע ריבה להרע או להיטיב מיעט לכל אשר יבטא האדם חזר וריבה ריבה ומיעט וריבה ריבה הכל (שבוע' כו.). אם מיעטתים מסמיכה מועטת אמעטם מתנופה מרובה (ת"כ צו, פרש' יא).

— פֻּע', *מְמֻעָט, מְמֻעָטִים, — כמו *מוּעָט: כל ששמועו מרובה ושמועו ממועט תפשתה המרובה לא תפשת תפשת את הממועט תפשתה (ר"ע, ירוש' יומ' ב ה). יאבד דבר ממועט ואל יאבד דבר מרובה (ר' יהודה, שם מו"ק ב ה). אין לוקחין מן הבדדין לא שמן מועט ולא זיתים ממועטין[1] אבל לוקחין מהם שמן במידה וזיתים במידה (תוספת' ב"ק יא ז). מימיהם של בת שלישית לא הגיעה לאהבתי כי ישמע יי' מפני שעמה ממועטין[2] (פסח' ה ז). אימתי מביאין עמו חגיגה בזמן שהוא בא בחול בטהרה ובממועט[2] ובזמן שהוא בא בשבת במרובה ובטומאה אין מביאין עמו חגיגה (שם ו ג). לא דומה מתבייש מן הגדול למתבייש מן הקטן בושת הגדול מרובה ונזקו ממועט בושת הקטן ממועט ונזקו מרובה (ירוש' כתוב' ג ח). שהיה שבט קהת ממועט (מד"ר במד' ה).

— נִתְפ', *נִתְמַעֵט, — נהיה מְעַט, בכל המשמ': לפי שראה אדם הראשון יום שמתמעט והולך אמר אוי לי שמא בשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי וחוזר לתוהו ובוהו (ע"ז ח.). אותו היום (שירד המבול) שבעה עשר באייר היה יום שמזל כימה שוקע ביום ומעיינות מתמעטים (ר' יהושע, ר"ה יא:). שילוח היה מוצא מים בכאיסר אמרו נרחיבנו כדי שירבו מימיו והרחיבוהו ונתמעטו מימיו (רשב"ג, תוספת' ערכ' ב ו). משרבו מקבלי מתנות נתמעטו הימים ונתקצרו השנים ופסקה טובה משרבו מקבלי צדקה מן הגוים התחילו הגוים להתרבות וישראל להתמעט ואין נוח בעולם לישראל (שם סוט' יד י). נתן לו את הקרן ונשבע לו על החומש הרי זה משלם חומש על חומש עד שיתמעט הקרן פחות משוה פרוטה (ב"ק ט ז). היה בו פסיון והלך לו פסיון או שהלכה לה האום או שנתמעטה ואין בזה ובזה כגרים (נגע' א ה). דור שבן דוד בא בו ת"ח מתמעטים והשאר עיניהם כלות ביגון ואנחה (ר' יוחנן, סנה' צז.). אם ראית דור שמתמעט והולך חכה לו (הוא, שם צח.). אם עושה אדם תורתו חבילות חבילות מתמעט ואם לאו קובץ על יד ירבה (רב הונא, ערובי' נד:). נתרבה כספו בשנים מכסף מקנתו נתמעט כספו בשנים כפי שניו (רב נחמן בר"י, ערכ' ל:). היה שם מזון שנים עשר חדש ונתמעטו הנכסים (ר' נתן בר הושעיא, ירוש' כתוב' יג ג). ועכשיו ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי יה"ר מלפניך שיהא חלבי ודמי שנתמעט כאילו הקרבתיו לפניך על גבי המזבח (רב ששת, תפ' ליום צום, ברכ' יז.). כל הממעט כבוד שמים ומרבה כבוד עצמו כבוד שמים במקומו עומד וכבודו מתמעט (מד"ר במד' ד). שהיתה האש יוצאה ושפה בטועני הארון והיו מתמעטין (ר"י בן זמרא, שם ה). מאחר שהיה (קהלת) מלך על ירושלם נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ביתו (שם שה"ש א). כל האבלים אבלן מתמעט והולך עד לשבעת הימים (שם אסת', ובכל מדינה).— נִתְמַעֲטָה יָדוֹ, נהיה עני: מעשה היה בישראל אחד שהיה לו פרה אחת חורשת נתמעטה ידו ומכרה לו לגוי אחד (פסיק' רבתי יד). — נִתְמַעֵט מִכַּךְ וְכַךְ: מתבן

[1] כך בכ"י א"פ. ובנדפס וכמו"כ בכ"י וינה במועטין.—[2] כך בכ"י, וכך גם במדב"מ. ובנוסח' הדפוס: מועטין, ובמועט. וכך ברב המקומות במשנה שבנוסחאותינו בתוב מועט, בנוסח' המדב"מ וקצת כ"י ממועט.

שבין שתי חצרות גבוה עשרה טפחים וכו׳ נתמעט התבן מעשרה טפחים (ערוב׳ ז ה).—*נתמעט מנכסיו: איש היה בכפר ושאל לחכם אמר לו כבר אני מתמעט מנכסיי ואין לי כי אם מעט (ספ׳ הכוזרי, סי׳ התחתמח).—*נתמעט דבר מן, בלשון דרשת ההלכה, יצא מכלל הענין: אתה אומר בצד זה נתרבת סמיכה ונתמעטת תנופה או בצד זה נתרבה תנופה ונתמעטה סמיכה שהתנופה נוהגת בדבר שיש בו רוח חיים ובדבר שאין בו רוח חיים וסמיכה אינה נוהגת אלא בדבר שיש בו רוח חיים (ת״כ, לו, פרש׳ יא). — נפע׳, *נמעט, נמעטו: ואנשי לב מטו, והיום נמעטו, אבל שמנו בעטו, אשר ציה עורקים (ראב״ע, נדוד הסיר).

***מעט**, ת״ז, לנק׳ מעטת, מ״ר מעטים, מעטות,—עי׳ *מועט, והוסיפה: מה מצינו בבית הכנסת אחד מרובין ואחד מועטין[1]) אומר ברכו את יי׳ (ר״ע, ברכ׳ ז ג). יש שנה שגשמיה מרובין ויש שנה שגשמיה מועטין (ר״א בן פרטא, תענ׳ יט:). כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו וכו׳ אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו (ראב״ע, אבות ג יז). מימיהם של בת שלישית לא הגיעה לאהבתי כי ישמע יי׳ מפני שעמה מועטין[1]) (ר׳ יהודה, פסח׳ ה ז). אימתי בזמן שמתנה מרובה אבל בזמן שמתנה מועטת מעשר מכל אחד ואחד (הוא, דמאי ה ה). לא דיבר אלא בימים מועטים וכמה הן הוי אומר שנים (הוא, ירוש׳ יומ׳ ג ה). ראיתי בני עלייה והן מועטין וכו׳ אם שנים הן אני ובני מהן (רשב״י, סוכ׳ מה:). הלכות שבת חגיגות והמעילות הרי הם כהררים התלויים בשערה שהן מקרא מועט והלכות מרובות (חגי׳ א ח). מי שמת והניח בנים ובנות בזמן שהנכסים מרובין הבנים יורשין והבנות נזונות ובנכסים מועטים הבנות יזונו והבנים יחזרו על הפתחים (כתוב׳ יג ג). המקבל שדה מחבירו לשנים מועטות לא יזרענה פשתן (ב״מ ט ט). יש גפן שיינה אדום ויש גפן שיינה שחור ויש גפן שיינה מרובה ויש גפן שיינה מועט[1]) (נדה ט יא). היו ישראל רשעים בראש השנה ונגזרו עליהם גשמים מועטים וחזרו בהם להוסיף עליהם אי אפשר שכבר נגזרה גזרה אלא הקב״ה מורידן בזמנם על הארץ (ספרי דבר׳ מ). יתומין שקדמו ומכרו בנכסים מועטים מה שמכרו מכרו (ר׳ יוחנן, יבמ׳ סז:). ומה חול שהוא[1]) מועט מגין על הים מעשיהם של צדיקים שהם מרובים לא כ״ש שמגינים עליהם (ר״ל, ב״ב ז:). מפני מה נברא העולם הבא ביו״ד מפני שצדיקים שבו מועטים (מנח׳ כט:). שהיה לו לפרוש (מהאשה שראתה דם בשעת תשמיש) בהנאה מועטת ופירש בהנאה מרובה (אביי, שבוע׳ יח.). הכה פעם אחת התחיל הסלע נוטף מים מועטין וכו׳ אמר לו בן עמרם הללו המים ליונקי שדים (תנחומ׳ חקת ט).— *דבר מעט: עושה אדם כל צורכי סעודה ומשייר בה דבר מועט זכר לירושלם (תוספת׳ סוט׳ טו יב-יד). התירו למעוברת שתהא טועמת דבר מועט מפני סכנת נפשות (שם מקוא׳ ז ו). היה לו דבר מועט[2]) נותן לפניהם והן מחלקין ביניהן (פאה ח ו). היה לו (זבל בתוך שדהו בשביעית) דבר מועט[2]) מוסיף עליו והולך (שבי׳ ג ג). לאדם שנפלה לו בית כור בירושה ומכרה בדבר מועט הלך הלוקח ופתח בה מעינות (ריב״ג, מכי׳ בשלח ב א). לאחד שנפלה ירושה לו במקום אשפה והיה היורש עצל והלך ומכרה בדבר מועט קל (רשב״י, מד״ר שה״ש, גן נעול).—ימים מעטים: לא היו ימים מועטין עד שחיפו כהנים פני כל האולם בטבלאות של זהב (תוספת׳ מנח׳ יג יט). לא היו ימים מועטים עד שנפלה קטטה בין אשתו של אותו חסיד ובין אמה של אותה ריבה (ברכ׳ יח:). — מעט, סתם, כמו מעט במשמ׳ תה״פ: תפשת מרובה לא תפשת תפשת מועט תפשת (ר״ס יד:). — וקצת במשמ׳ שם, מקום מעט: מיכן שהחזיק מועט את המרובה (ר׳ יוסי, מד״ר ברא׳ ה).—ובכמות מעטה: אימתי מביאין עמו חגיגה בזמן שהוא בא בחול בטהרה ובמועט[3]) ובזמן שהוא בא בשבת במרובה ובטומאה אין מביאין עמו חגיגה (פסח׳ ו ג).

ב. מעט[4]), ממנו מעט, *מעט.

מעט[5]), ת״ז, לנק׳ מעטה,—חרב מעטה, מרוטה, עשויה חלקה ומבריקה: למען למוג לב והרבה המכשלים על כל שעריהם נתתי אבחת חרב אח עשויה לברק מעטה[6]) לטבח (יחזק׳ כא כ).

---

[1]) כך בנוסח׳ הדפוס. ובמדב״מ וקצת כ״י: ממועטין, ממועט. — [1]) כך בכ״י, וכך היא גרסת רש״י. ובנוסח׳ הדפוס שמועט. — [2]) כך גם במדב״מ. ובכ״י ממועט. — [3]) במדב״מ וקצת כ״י: ובממועט.

[4]) עי׳ הערה להערך.

[5]) עי׳ הערה לקמן. — [6]) כך בנוסחה המסורה.

מְעַט, ש״ז, — שה״פ מן ב.מעט: אלה בהצהלה ושעט, ואלה בצחצוח ומעט, ואנחנו באור כשלמה עט (רשב״י הבבלי, הנגו יי׳, סליח׳ יום ז׳).

מַעֲטֶה[1], ש״ז, סמי׳ מַעֲטֵה,—בגד שיעטה אדם, Hülle ; manteau ; wrap, ובמליצה, מַעֲטֵה תְהִלָּה וכדומ׳: לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר שמן ששון תחת אבל מַעֲטֵה תהלה תחת רוח כהה (ישע׳ סא ג).—ואמר הפיטן: ללבש שרד במעטי תשבץ, לפתחי לן בין שדים יהד להרביץ (סדר עבודה, קטע כ״י גני׳ Elbogen 174). —ואמר המשורר, בהשאלה: לבש היום צדק מעטי׳ לרעות שארית שבטיך בשבטך (רשב״ג, אלהים אלי אתה)

מְעַטִי, ת״ז, לנק׳ מְעַטִית, — א) מה שמזדמן לא תדיר: ואפשר שימצא דבר מתחדש מהזדמן כמו האצבע הששי וזה מעטי (רש״ט פלקיירא, מורה המורה ב מח). שהדברים כלם הם בטבע ויתחלקו למאדיי ולמעטיי ושהגרת המים ודבקותם עד״מ הוא טבעם המעטיי (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ י ג). שבעת שחמתו יתברך שהיא מעטית כנזכר בוערת באדם הנה אז תתראה היראה השלמה (ר״מ אלביליה, ראשי׳ דעת כ ד). והשמוש הזה הוא מעטי מאד (ר״ד יחיא, לשון למודי׳ כ ג). כי חשד התחבולות הוא בנשים מעט לחלשת שכלם ושעור סברתם המעטית והפחותה מטבע ומהם שתקון המאמר וסדרו באופן שלם הוא מעטי בנשים (מ׳ ליאון, נופ׳ צופים כ יג). — ב) קְצַר הזמן: כבר היה ראוי שיהיה זמן הגלות הזה מעטי בהקש אל זמן גלות בבל (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ג ח ג). —ג) מְעַט הכמות: הספר הזה לא נכתב כלו ולא רובו על ידי שמואל כי אם החלק המעטי ממנו כאלו תאמר השליש ממנו (ר״י אברבנאל, הקד׳ פי׳ על ש״א). עד שתשלם נקמת גוי אויביו בזה השעור המעטי (ר״א שלום, נוה שלום א יו).

*__מַעֲטָן__, ש״ז,—כלי שנותנים בו הזיתים שיִכָבשו בו עד שירככו: אמרו לפני ר׳ אליעזר אעפ״י שאין מחזירין (את הזיתים) למעטן[1] הזה הרי הוא מחזירן למעטן[1] אחר (תוספת׳ מעש״ר ג ז). עביט של ענבים ומעטן[2] של זיתים שמשכו אין מסתפקין מהן ביו״ט (שם שבת ג ט). גדיש של תבואה ועביט של ענבים ומעטן[2] של זיתים (שם דמאי ו יא). זיתים המבוקעין מן המעטן (שם טהר׳ ג ב). הלוקח מעטן זיתים מן הגוי (שם י ה). היה קוצץ מן המעטן ומעלה לראש הגג (רבי, שם יא א). הנוטל זיתים מן המעטן טובל אחד אחד במלח ואוכל (מעש׳ ד ג). זיתים מאימתי מקבלין טומאה משיזיעו זיעת המעטן אבל לא זיעת הקופה (טהר׳ ט א). אם בשיש שני מעטינין דברי הכל אסור אם בשאין לו אלא מעטן אחד דברי הכל מותר (ירוש׳ מעשר׳ ד ג). אדם מחזיר על מעטין חברו וכו׳ אין אדם מחזר למעטינו של חבירו (שם). קנה שהתקינו להיות בודק הזיתין כיצד היה יודע אם מלוכלך במשקה בידוע שנגמרה מלאכת המעטן ואם לא בידוע שלא נגמרה מלאכת המעטן (שם שבת יז ג).—ובסהמ״א: מחמת המעטן שמונחין (הזיתים) בו בדוחק מתחממין הזיתים ומזיעין טפות (רגמ״ה מעי׳ כא.).—ואמר המשורר: עסקן בדברים ודעתן הקרן ופיטן, כל דבריו כמיץ היוצא מן המעטן (יל״ג, לידידו מיזעס). — ובהשאלה: חטאי בתוך גת או מעטן תכבש ותטהר רוחי נפשי תחטא נא ותחי (כנף רננים, פזמ׳ לר״ה, אם ישבו כסאות).

*__מַעֲטָפָה__, ש״נ, מ״ר מַעֲטָפוֹת,—כמו מַעֲטֶפֶת, בלשון הדבור בא״י ישתמשו בו למכסה כעין כיס לכסתות וכיוצא בזה, Kissenbezug ; taie d'oreiller ; pillow-case, ולמכסה כעין כיס של ניר ישימו בו מכתב, Briefumschlag ; enveloppe ; envelope.

מַעֲטֶפֶת[3], ש״נ, מ״ר מַעֲטָפוֹת, — בגד רחב יתעטף בו אדם, Mantel ; pèlerine ; cloak: המחלצות והמַּעֲטָפוֹת[4] והמטפחות והחריטים (ישע׳ ג כב). — ובמשנה: העושה מעטפת מן הלבוד אינה מקבלת טומאה עד שתיגמר מלאכתה (תוספת׳ כלים ב״ב ה ד).

---

[1]) כן עטה, עי״ש.

a) معط

[1]) בכ״י א״פ למעטין.—[2]) בכ״י א״פ ומעוטן.

[3]) מן עטף, עי״ש. והנה בן זאב וכן פירסט קבעו להיחיד המשקל מַעֲטָפָה. אך בתוספתה המשקל ליחיד הוא מעטפת.—[4]) תרגמו השבעי׳ μεσοπόρφυρα, ות״י: אישתנינת, ר״ל שנונה, הוחדה. מנחם חברה עם עֵטָא בארמ׳ במשמ׳ מחשבה ועצה, ודונש פרשה משרש עטה, והכונה כאן כרוכה. וכך רש״י: ועטויה כשמלה עד תתפש בכף לטבח. וכך רי״ק ורד״ק. והחדשים, קצתם פרשו כמו יונתן במשמ׳ שנון וחדוד ואמרו שהוא כמו מרוטה, וקצתם אמרו שזה פשוט שבוש וצריך להגיה במקומו מרוטה, כמו לטבח מרוטה שבפסוק לג. אבל כבר העיר Hitzig על הפעל הערבי מעט a), שהוא נרדף עם הפעל מרט בערב׳ במשמ׳ נפלו השערות ונעשה העור חלק ומבריק, וכמו שהשאל מרט לענין מריטת מתכת כן גם מעט.

א. מְעִי[1]**)**, ש״ז, מ״ר מֵעַיִם [2]), ככנ׳ מֵעַי, מֵעֶיךָ, מֵעֵיהֶם,—א) כעין שפופרות בשָׂריות ארכות שבכרס בע״ח, שדרך שם עובר המזון, Eingeweide ; intestins ; bowels : ובאו המים המאררים האלה בְּמֵעַיִךְ לצבות בטן ולנפל ירך (במד׳ ה כב). ויכהו בה (יואב את עמשא בחרב) אל החמש וישפך מֵעָיו ארצה (ש״ב כ י). בטנך תאכל וּמֵעֶיךָ תמלא (יחזק׳ ג ג). נפשם לא ישבעו וּמֵעֵיהֶם לא ימלאו (שם ז יט). וימן יי׳ דג גדול לבלע את יונה ויהי יונה בִּמְעֵי הדג שלשה ימים ושלשה לילות ויתפלל יונה אל יי׳ אלהיו מִמְּעֵי הדגה (יונ׳ ב א-ב). לחמו בְּמֵעָיו נהפך מרורת פתנים בקרבו (איוב כ יד). ואתה (תחלה) בחליים רבים במחלה מֵעֶיךָ עד יצאו מֵעֶיךָ מן החלי (דהי״ב כא יה). יצאו מֵעָיו עם חליו וימת בתחלאים רעים (שם יט).—היה הדבר בְּמֵעָיו, נשמר אצלו, היה טמון בקרבו : לעשות רצונך אלהי חפצתי ותורתך בתוך מֵעָי (תהל׳ מ ט).—נָמֵס בתוך מֵעָיו, בקרבו : היה לבי כדונג נמס בתוך מֵעָי (שם כב יה).—רֻתְּחוּ מֵעָיו, מרֹב כאב : מֵעַי רתחו ולא דמו קדמני ימי עני (איוב ל כז).—הָמוּ מֵעָיו לו, מִיָּגוֹן וכיוצא בזה, חָשׁ צער עז מאד, חמל עליו : על כן מֵעַי למואב ככנור יהמו וקרבי לקיר חרש (ישע׳ יו יא). הבן יקיר לי אפרים וכו׳ על כן המו מֵעַי לו רחם ארחמנו (ירמ׳ לא כ). המון מֵעֶיךָ ורחמיך אלי התאפקו (ישע׳ סג יה). — וְהָמוּ מֵעָיו עָלָיו, התחרש, הצטער על עצמו : דודי שלח ידו מן החור וּמֵעַי המו עליו (שה״ש ה ד).—וחמרמרו מֵעָיו, מרֹב צער ותוגה : ראה יי׳ כי צר לי מֵעַי חמרמרו נהפך לבי בקרבי (איכ׳ א כ). כלו בדמעות עיני חמרמרו מֵעַי נשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי (שם ב יא).—מֵעַי מֵעַי, לקריאה של צער ויגון גדול : מֵעַי מֵעַי אחולה קירות לבי המה לי לבי לא אחרש כי קול שופר שמעתי נפשי תרועת מלחמת (ירמ׳ ד יט). — היוצא מִמֵּעָיו, ילד שהוליד : לא יירשך זה כי אם אשר יצא מִמֵּעֶיךָ הוא יירשך (ברא׳ יה ד). והקימתי את זרעך אחריך אשר יצא מִמֵּעֶיךָ והכינתי את ממלכתו (ש״ב ז יב). הנה בני אשר יצא מִמֵּעַי מבקש את נפשי (שם יו יא). ומיציאו מֵעָיו שם הפילהו בחרב (דהי״ב לב כא). — צֶאֱצָאֵי מֵעָיו : ויהי כחול זרעך וצאצאי מֵעֶיךָ כמעתיו (ישע׳ מח יט). — מְעֵי הָאִשָּׁה, בהרחבה למקום הילד לפני הִוָּלְדוֹ : שני גיים בבטנך ושני לאמים מִמֵּעַיִךְ יפרדו (ברא׳ כה כג). העוד לי בנים בְּמֵעַי והיו לכם לאנשים (רות א יא). יי׳ מבטן קראני מִמְּעֵי אמי הזכיר שמי (ישע׳ מט א). עליך נסמכתי מבטן מִמְּעֵי אמי אתה גוזי (תהל׳ עא ו).—ב) בהשאלה, כנוי של לשון נקיה לאֵבר הזכרות : ידיו גלילי זהב ממלאים בתרשיש מֵעָיו עשת שן מעלפת ספירים שוקיו עמודי שש מיסדים על אדני פז (שה״ש ה יד-יה). — ואמר בן סירא : מ ע י יהמו כתנור לה (להחכמה) להביט בה בעבור כן קניתיה קנין טוב (ב״ס גני׳ נא כא).—ובתו״מ : כדי שיתעכל המזון ש ב מ ע י ו (ברכ׳ ח ז). קונם יין שאיני טועם שהיין רע ל מ ע י ם אמרו לו והלא המיושן יפה ל מ ע י ם הותר במיושן (נדר׳ ט ח). פעם אחת חש אבא ב מ ע י ו והביאו לו יין תפוחים של נכרי של ע׳ שנה ושתה ונתרפא (ר״י בר׳ יוסי, ע״ז מ:). פעם אחת חש רבי

בגד חצי ארגמן. ת״י : שושיפיא, שהוא מכסה על המטה. בגמ׳ ירוש׳ (שבת ו ד) קולבין, שהוא ביונית κολόβιον, והוא כעין כתנת בלי בתי זרוע. וכן תרגום סורי קולביהין, ופרשו ב״ע וב״ב כותינא דלא פדיתא, ובעבר׳ : כתנת בלי בתי זרוע. ריב״ג : המעטפות קיל פיה אלמטארף והי ת׳יאב ישתמל בהא ורבמא כאנת אלעטף וואחדהא אלעטאף בכשר אלעין והו אזאר יתעטף אלאנשאנ בה. ע״כ. — ובעבר׳ : יש אומרים בו שהוא (מה שקוראים בערב׳) מטראף והוא בגד יתעטף בו אדם, ואפשר שהיא היתה (מה שקורין בערב׳) אלעטף והיחיד עטאף, בעין חרוקה, והוא כעין מעיל יתעטפו בו אנשים. רש״י הסכים לדעת ת״י, וראב״ע אמר : י״א לבוש תתעטף בו האשה וי״א מחלצות חלוק ומעטפות מכנסים. ע״כ. רד״ק : כסות שמתעטפת בו.

[1]) כך הרד״ק בפרוש : האחד מהם מעי בפלס כלי, פרי, שבי. וכן בתו״מ. וזו מלה שֵׁמית כללית. וכך בערבי׳ מַעי a). בארמית מעין. קצת הקדמונים כתבו מֵעֶה : ו מ ע ה שם עלי פתחה (של האצטומכא) לשוער, בצאת המאכל תמיד משער (ר״י זבהלה, בתי הנפש). ו מ ע ה זה עקלתון לבדו, בעד כבד אשר נתן לצדו (שם). ומרה האדומה היא תחישו, ותפריש את בני מעיו לגרשו. ו מ ע ה לאשר תחתיו שלחו, להדיחו והגוף להדיחו (הוא, בתי הנפש). וכן בעלי המלונים מאוה״ע, בוקסדר׳, גזנ׳ וכו׳, קבעו היחיד מֵעַ, מֵעֶה, ואחריהם נמשכו גם המִלּוֹנאים החדשים מבני עמנו, צמח דוד : מֵעֶה, פירסט : מֵעַ. וכבר השתמשו כל הסופרים בהיחיד מעי.—[2]) כך הקריאה המסורה, וכך העיד רד״ק בפרוש, וז״ל : ומעים ידוע בדברי רבותינו ז״ל בא זאב ונטל את בני מעים (חול׳ ט.) והוא כולל האיברים הפנימיים הריאה והלב והכבד והדקים ונהגו קריאתם מ ע י ם בלשון שנים מפני הדקים שהן כפולים ומסובכין וכן הריאה היא שתי ערוגות (הפרפיס, פרק מעה). והוא כמו רֵחַיִם.

a) معي

במעיו אמר כלום יש אדם שיודע יין תפוחים של נכרים אסור או מותר (שם). היה מאכילו פת חמה של שעורים ומשקה אותו יין מן הגת חדש וכל כך למה כדי שיתחללו מעיו (ר' יוסי בר"ח, מד"ר אסת', והשתיה כדת). — ומצוי מאד עם המלה בְּנֵי, בְּנֵי מֵעַיִם, במשמ' הַמֵּעַיִם, הַקְּרָבַיִם: ומדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו ויורדת לתוך מעיו וחומרת את בני מעיו (סנה' ז ב). נפלה לאור ונחמרו בני מעיה (חול' ג ג). יצאו בני מעיה ולא ניקבו (שם ד). מכור לי בני מעיה של פרה (שם י ג). מכר לו יד כמות שהיא ראש כמות שהוא בני מעיים כמות שהן (ירוש' ב"ב ה ז). י' כוסות תקנו חכמים בבית האבל שלשה (כוסות צריך לשתות) קודם אכילה כדי לפתוח את בני מעיו (כתוב' ח:). והורג (השום) כינים שבבני מעיים (כ"ק פב.). בא זאב ונטל בני מעים (ר' אבא, חול' ט.). דברים שהן מריצין לבני מעים (ר"ש בר נחמן, מד"ר ויקר' כח). — *מְלֹא מֵעַיִם, שבע יותר מהמדה: השלו ששאלו ממלא מעיים ניתן להם בפנים חשכות אבל המן ששאלו אותו כהלכה ניתן להם בפנים מאירות (מכי' בשלח ד ב). — *חֳלִי מֵעַיִם, עי' חֳלִי: בן אחיה (היה ממונה) על חולי מעיים (שקל' ה א). כל חולי ולא חולי מעים כל כאב ולא כאב לב (רב, שבת יא.). שלשה אין רואין פני גיהנם אלו הן דקדוקי עניות וחולי מעיין והרשות (ערוב' מא:). על ידי שהיו הכהנים מהלכין יחפים על הרצפה והיו אוכלין בשר ושותין מים היו באין לידי חולי המעיים (שקל' יג:).—וחֹלֵה מֵעַיִם: אין מבקרין לא חולי מעיים ולא חולי העין (ר"א, נדר' מא.). בראשונה היו מניחין את המוגמר תחת חולי מעיים מתים והיו חולי מעים חיים מתביישים (מו"ק כז:). — *ובכלל במשמ' קרב הגוף, בפנים הכרס, הרחם: לא תחתך נכרית העובר במעיה של בת ישראל (תוספת' ע"ז ג ד). מעשה באשה אחת שהיתה מפלת כמין שערות אדומות וכו' וקראו לרופאים ואמרו שומא יש במעיה לפיכך היא מפלת שערות אדומות (שם נדה ד ד). ישראל שבא על בת כהן וכו' נחתך העובר במעיה וכו' (יבמ' ז ה). ואפילו שניהם אומרים על העובר שבמעיה ממזר הוא אינם נאמנים (קדוש' ד ח). בהמה שמת עוברה בתוך מעיה והושיט הרועה את ידו ונגע בו (חול' ד ג). האשה שמת ולדה בתוך מעיה והושיטה חיה את ידה ונגעה בו (שם). לא תכניס (המילדת) ידה לפנים שלא תמיק את העובר במעיה (ירוש' ע"ז ב א). נמצאת אומר ש"ז של ישראל טמאה בכל מקום ואפילו במעי נכרית ושל עכו"ם טהורה בכל מקום ואפילו במעי ישראלית (נדה לד.). — *מִמְּעֵי אִמּוֹ, משעת מולדו: אם היה בן (קטע או סומא ומוכה שחין) ממעי אמו (הרואה אותו) אומר ברוך משנה את הבריות (ירוש' ברכ' ט ב). — ובהרחבה, הבטן החיצון במקום המֵּעַיִם: סך הוא כהן שמן של תרומה ומביא בן בתו של ישראל ומעגלו על גבי מיעיו ואינו חושש (ירוש' מעשר' ב ב). — שִׁפּוּלֵי מֵעַיִם, עי' שִׁפּוּל: איזו היא איילונית וכו' כל שאין לה שיפולי מיעים כנשים (תוספת' יבמ' י ז). אלו הן הוסתות מפהקת ומעטשת וחוששת בפי כריסה ובשפולי מעיה (נדה ט ח). — ובתור מקום הרֶגש של אהבה וכדומ': אמר לו אברהם אבינו רבש"ע יש לי שני בנים וכו' אמר לו (הקב"ה) אשר אהבת אמר לו (אברהם) וכי יש תחומים במעים לשניהם אני אוהב (פסיק' רבתי, שור או כשב).—*סִגֵּף מֵעָיו של פלוני, צער אותו מאד: אמר הקב"ה ליהודה אין לך בנים ואין את יודע צערן של בנים את סיגפת מעיו של אביך והטעית אותו ואמרת לו חיה רעה אכלתהו עכשיו תדע מהו צער של בנים (מדר' אגד' ברא' ס).— וּפָסַק מֵעָיו במשמ' זו: אמר לו הקב"ה ליהודה אתה פסקת מיעיו של אביך ואמרת לו הכר נא וגו' חייך אף אתה יש לך לשמוע כך (שם). —*הִלּוּךְ מֵעַיִם, עי' הִלּוּךְ. —*קִלּוּחַ מֵעַיִם, עי' קִלּוּחַ. —*ושמות המעים: המיעים הם ששה האחד יקרא אם השנים עשר הוא שם המיעי כי יחלק ממנו שנים עשר בני מיעים קטנים וממנו תוצאות המיעים איש לדרכו ולמעשהו והוא מכון המעים כולם כאם לשנים עשר ילדים והמעי השני הנקרא מיעי הצם כי לעולם הוא יהיה מבלי אוכל כי לא יבוא בו כל דבר ואם יבוא לא יחיה האדם והשלישי הוא המיעי הדק שאין במעים דק ודקיק ממנו והרביעי הוא המיעי הנקרא עיוורת הסתום (אסף הרופא 34). והמסס שהיא האצטומכא והקיבה והמעי הצם ונקרא צם כי אין מזון נשאר בו כי הוא מעבר ואנו קוראין אותו כרכשתא והמעי הישר ונקרא ישר מפני שיש לו פה אחד (שבל בן תמים, פי' יצירה סז). ואחר יציאתו (של המזון מן האצטומכא) נסגר הפתח ויורד מזה הפתח אל מעי מחובר בה והוא הנקרא בעל שתים עשרה אצבעות באצבע אותו אדם בעל המעי וזה המעי סמוך אל השדרה עומד מכוון ביושר (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ב יג). ומספר המעים

ששה הראשון הידוע בשנים עשר ואחריו הידוע בצם ואחריו מעי ארוך כרוך נקראים דקים והם הנקראים הדורא וכו׳ ואחריו מעי ידוע בישר והוא החלחלת ויכונה שנים עשר כי ארכו השיעור הזה מאצבעות בעליו וכו׳ ונקרא צם כי ימצא ברוב ריק ופנוי (קאנון ג ט ז א). ויבואו מאותם החלקים לתחתית האצטומכא ולמעי הנקרא שנים עשר ואחר כן הולכים אל שאר המעים עד שיגיעו אל מעי הישר (מ׳ אגדבי, פ״א ד, הככד). והמעי הראשון מהדקים הוא המתחבר לאצטומכא ונקרא המעי השנים עשר כי כן מדתו בכל איש ואיש כמדת אצבעותיו אם דקים אם גסים (שם, המעים). והמעי השני הוא המעי הצם ונקרא כן לפי שברוב הוא ריק מבלי אכל (שם). המעי השלישי הוא המעי הדק ונקרא כן לפי שאין במעים דק ממנו (שם). ומעי הסומא הוא מעי הראשון שבמעים העבים ונקרא כן לפי שאין לו אלא פה אחד (שם). המעי העבה הנקרא עִוֵר ובלשון רז״ל סניא דיבי (רפב״ל דולן, מג״א, חלק יעקב ד). ויש מעי נקרא הצם לפי שלעולם הוא נמצא ריקם (כם). נגע במעי הישר שבלשון חכמים חלחלת (מעשה טוביה, בית הדם ד ג).—מעי הרעב: אחר זה החלק הוא המעי הנקרא בל״ה מעי הרעב והריק (ברוך משקלי, תפארת אדם כז:).—*מְעֵי דָגִים: אין לוקחין מעי דגים וקירבי דגים אלא על פי מומחה (ירוש׳ ע״ז ב י).—ומה שבפנים מיני הפרי: מעי אבטיח וקנבת ירק של תרומה (עדוי׳ ג ג). גרעיני אתרוג מותרין מעי אתרוג אסורין מפני שהקאות אוכלין אותן (תוספ׳ תרומ׳ י ב). מכניסין במעי מלפפון ואין מכניסין במעי אבטיח (ירוש׳ מעשר׳ א ב). מה בין מעי מלפפון למעי אבטיח וכו׳ מעי מלפפון לאכילה מעי אבטיח לזריעה (ר״ש בר ברסנא, כם).—וּבְנֵי מֵעַיִם: הקרויה מאימתי מקבלת טומאה וכו׳ משיוציא את בני מעיין מתוכה (רפב״ג, תוספ׳ כלי׳ ב״מ ז יב). אבטיח שניקר שניתמסמסו בני מיעיה אסור (ר׳ חייא בר בא, ירוש׳ תרומ׳ ח ז). — *ומעי האילן: והקליפה ולב האילן וכו׳ יצמחו מן הלחות שיקרא לב האילן כחס ומהקדמונים מי שקראוהו מעי ומהם מי האילן (קלוני׳ בן קלוני׳, ספר הצמחים, מיוחס לאריסטו, כ״י פריז). — ובהרחבה, *מְעֵי הַמִּטָּה: מטה שנפחתו מעיין שלה ואין חבלים מהוברין לה ונשתייר בה כדי ישיבה ושכיבה (תוספ׳ כלים ב״מ ט ג). שאין ממעי המטה לסכך עשרה טפחים (ר׳ אומי, ירוש׳ סוכ׳ ב ב). — ומעי השקוף: המת והנזיר תחת כרעי המטה תחת מעי הגמל תחת מעי השקוף (ר׳ יוחנן, ירוש׳ נזיר ז ג).

אמיץ, אִמֵּץ את המעים, הפך מן שִׁלְשֵׁל. — *בּוֹרְדָם.—*בַּקִּים.—*הִלּוּךְ מעים.—*המעדת המעים.—*חלחול.—*חלחולת.—*טחור.—*כרכשת.—*נפיחה.— *עצירות.—*ערעור.—*רוחות.—רפה, *מעים רפים.—*קלוה.—קלקל, *מקולקל במעיו—*קֶפֶא, רוח הבא מהמעים.—*קרקור.—*שלשול.—*שפיכה, שלשול חזק.

ב. מְעִי[1], ש״ז, — כמו עִי: הנה דמשק מוסר מעיר והיתה מְעִי[2] מפלה (ישע׳ יז א).

*מְעִידָה, ש״נ, — בה״פ מן מָעַד: והמעידה השמט דבר מדבר והפרידו ממנו (ר״י אי״ה, הפרפים לריב״ג, מעד). רוצה באחת המעידה ובשנית החלישות דמה אותה למעידה כלומר שלא תתקיים מלכותו (שם, פרש חלק). מוט וכו׳ ענינם ענין ההטיה והמעידה (שרשי רד״ק, מוט).

*מְעִיִּי, ת״ז,—של המְעִי: האצטומכיי יקובל עליו מופת באותות פגעי האצטומכא וברוע העכול והמעיי יקובל מופת עליו בחבלים ורוחות וקרקורים וקולינג ומה שדומה להם (קאנון ג יד ב א).

*מְעִיכָה, ש״נ, — בה״פ מן מָעַךְ: ואם יחפץ הרופא שלא ידבק בידיו התחבושת במעיכתו ישים חומץ חזק ושמן (כתבי דונלו, ספר המרקחות). בעבור מעיכת שדיך שערב לך אז זכרת עתה לעשות זמה וזנות (רד״ק, יחזק׳ כג כ). ולפעמים יקובל תועלת בהפיפה והמעיכה החזקה (קאנון א ג ב ד). ואעפ״י שאין אשה מתעברת מביאה ראשונה מיהו ע״י מעיכה מתעברת (חזקוני, ויחי מט ג).

מְעִיל, ש״ז, בכנ׳ מְעִילוֹ, מְעִלוֹ, מ״ר מְעִילִים, — כסות עליון לבשוהו על הכתנת. Obergewand; habit; garment: ואלה הבגדים אשר יעשו (להכהן הגדול) חשן ואפוד וּמְעִיל וכתנת תשבץ (שמות כח ד). ועשית

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בנוסחה המסורה. והנה בתרגום השבעי׳ אין מלה מתרגמת מלה זו, ובהיות שזו המלה אינה נמצאת בשום מקום אחר במקרא החליטו רבים מהחדשים שהיא יתרה ונכתבה בטעות ע״י כפילה מהמלה מעיר הקודמת לה בזה הפסוק בעצמו. ואולם כפילה כזו קצת קשה להניח ולכן אמרו קצת החדשים כי יש כאן רק שבוש קל מ במקום ל, והיה כתוב לעי, וזה באמת מתקבל על הדעת. ואעפ״כ, לפי הנוסחה המסורה צריך לקבל מלה זו כמו שהיא אע״פ שהמשקל מפי אינו נמצא בלשון.

את מעיל האפוד כליל תכלת וכו' פעמן זהב ורמון פעמן זהב ורמון על שולי המעיל סביב וכו' ונשמע קולו בבאו אל הקדש (שם לח-לה). ופי המעיל בתוכו כפי תחרא (שם לט כג). ויתן עליו את הכתנת ויחגר אתו באבנט וילבש אתו את המעיל ויתן עליו את האפד (ויקר' ח ז). ומעיל קטן תעשה לו אמו והעלתה לו מימים ימימה (ש"א ב יט). ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף מעילו ויקרע (שם יס כז). ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו ויתנהו לדוד (שם יח ד). ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בלט (שם כד ד). ואבי ראה גם את כנף מעילך בידי (שם יא). ויאמר לה מה תארו ותאמר איש זקן עלה והוא עטה מעיל (שם כח יד). כי כן תלבשן בנות המלך הבתולת מעילים [1] (ש"ב יג יח). וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים והסירו את מעיליהם ואת בגדי רקמתם יפשטו (יחזק' כו יו). וילבש בגדי נקם תלבשת ויעט כמעיל קנאה (ישע' נט יז). ילבשו שוטני כלמה ויעטו כמעיל בשתם (תהל' קט כט). צדק לבשתי וילבשני כמעיל וצניף משפטי (איוב כט יד). ודויד מכרבל במעיל בוץ (דהי"א יס כז).—קרע מעילו, בשביל צער ויגון ואבל: ויקם איוב ויקרע את מעלו ויגז את ראשו (איוב א כ). ויקרעו איש מעלו ויזרקו עפר על ראשיהם (שם ב יב). וכשמעי את הדבר הזה קרעתי את בגדי ומעילי ואמרטה משער ראשי וזקני (עזר' ט ג). — ובמליצה, מעיל צדקה וכיוצא בזה: כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני (ישע' סא י).— ואמר בן סירא: וילבישהו (את אהרן) כליל תפארת ויפארהו בכלי עוז מכנסים כתנת ומעיל ויקיפהו פעמונים (כ"ס גני' מה ח).—ובתו"מ: מעיל כולו של תכלת היה (זבח' פח:). מעיל מכפר על לשון הרע (ערכ' טז.).—ואמר הפיט: ראיתיך בכבליך, בצער עליך, פשוטה מעיליך (ר' אלעזר, כגולתי איומה). ואת יונה חבצלת שרונים ושוליך מלאים פעמונים, ורמוני מעיליך זהובות אשר ידמו מעילי אהרנים (רשב"ג, ואת יונה).—וגם בעין מעטפה לספר: מי שברך אמותינו וכו' הוא יברך את כל בת ישראל שעושה מעיל או מטפחת לכבוד התורה (מחז' איטלי, מי שבירך). — ובהשאלה: הוא יום ביום משתהוה לך גם את מעטה עליו מעיל הדר (רשב"ג, שמש כחתן). עתה מהרי על דלת עמדי מול אדונך ומעיל תם וצדק תעדי בהיותך שבויה (ר"י הלוי, נפשי). כתונת פסים לבש הגן וכסות רקמה מדי דשאו, ומעיל תשבץ עטה כל עץ ולכל עין הראה פלאו (רמב"ע, כתנות פסים, כ"י בודלי). מי שעטתהו מעיל הבושת יעלמו מומיו מבני אדם (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, בשער הבושת). שולי מעיליהם על במתי זמנם תסחבי כמעט רגע אחר תנהגם בשחבי המלחים סחוב והשלך (ר"י הפניני, בחינ"ע ג א).

[1]) ת"י: כרדוטין, והוא ביוני' מעיל עם בתי זרוע. במלה זו תרגם אפוד בד (ש"א ו יח).

*מְעִילָה, ש"נ, מ"ר מְעִילוֹת, — שה"פ מן מָעַל: אם אמרת במעילה שעשה בה את המאכיל כאוכל ואת המהנה כנהנה (ר"ע, כריתו' ג ט). נראין דבריך במעילה מעוטה הרי שבא על ידו ספק מעילה במאה מנה לא יפה לו שיביא אשם בשתי סלעים ואל יביא ספק מעילה במאה מנה (הוא, שם ה ג). אלו הן אשמות אשם גזילות אשם מעילות אשם שפחה חרופה (זבח' ה ה). אין מעילה בכל מקום אלא שיקור (ספרי נשא ב). ותמעל מעל באישה מגיד הכתוב שמעילת הבעל גורם (מד"ר במד' ט). ומעלה בו מעילה על דבר ערוה או מעילה על דבר ממון (שם). — ובהרחבה, הקרבן שאדם מביא על מעילה: מה לזה מביא שתי אשמות אלא יביא מעילה וחומשה ויביא אשם בשני סלעים ויאמר אם ודאי מעלתי זו מעילתי וזה אשמי (ר"ט, כריתו' ה ב). היפה שתי סלעים יקרב לאשמו והשני למעילתו (שם ו ו). ומודה ר"ע שאין מביא את מעילתו עד שתתודע לו ויביא עמה אשם ודאי (שם ה ב).

מֵעַיִם,—עי' מְעִי.

א. מַעְיָן, ש"ז, סמי' מַעְיַן, מַעְיָנוֹ, בכנ' מַעְיָנוֹ, מ"ר מַעְיָנִים, סמי' מַעְיְנֵי, ומ"ר מַעְיָנוֹת, סמי' מַעְיְנוֹת, מַעְיְנֹת,— כמו עַיִן, והוא מקום שֶׁמַּיִם נובעים שם מקרב הארץ, Quelle; source; fountain. מַעְיְנוֹת הַתְּהוֹם, שמשם יצאו מי המבול: ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וארבת השמים נפתחו ויהי הגשם על הארץ (בראש' ז יא-יב). ויסכרו מעינת תהום וארבת השמים ויכלא הגשם מן השמים (שם ח ב). אך מעין ובור מקוה מים יהיה טהור (ויקר' יא לו). ותאר הגבול מראש ההר אל מעין מי נפתוח (יהוש' טו ט). ויאמר אחאב אל עבדיהו לך בארץ אל כל מעיני המים ואל כל הנחלים אולי נמצא חציר (מ"א יח ה). וכל מעין מים יסתמו (מ"ב ג כה). וכל מעיני מים תסתמו (שם יט). גן נעול אחתי כלה גל נעול מעין חתום (שה"ש ד יב). מעין גנים באר מים חיים ונזלים מן לבנון (שם יה). רוח יי' ממדבר עלה ויבוש מקורו ויחרב מעינו (הוש' יג יה). ומעין מבית

יי׳ יצא והשקה את נחל השטים (יואל ד יח). אפתח על שפיים נהרות ובתוך בקעות מַעְיָנוֹת אשים מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים (ישעי׳ מא יח). אתה בקעת מַעְיָן ונחל אתה הובשת נהרות איתן (תהל׳ עד טו). המשלח מַעְיָנִים בנחלים בין הרים יהלכון (שם קד י). ההפכי הצור אגם מים חלמיש לְמַעְיְנוֹ־מים (שם קיד ח). ויסתמו את כל הַמַּעְיָנוֹת ואת הנחל השוטף בתוך הארץ (דהי״ב לב ד). באין תהמות חוללתי באין מַעְיָנוֹת נכבדי מים (משלי ח כד). מַעְיָן נרפש ומקור משחת צדיק מט לפני רשע (שם כה כו). — ובהשאלה במליצה, מַעְיְנֵי ישועה וכדומ׳: ושאבתם מים בששון מִמַּעַיְנֵי הישועה (ישעי׳ יב ג). — ובהשאלה, מַעְיְנוֹת האדם, צאצאיו: שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך יפוצו מַעְיְנֹתֶיךָ חוצה ברחבות פלגי מים יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעוריך (משלי ה טו־יח). — ובתו״מ: ורבי אלעזר בן ערך כמעין המתגבר (ריב״ז, אבות ב ח). אותו היום (שירד המבול) שבעה עשר בתמוז היה יום שמזל כימה שוקע ביום ומעיינות מתמעטים (ר׳ יהושע, ר״ה יא:). אותו היום י״ז במרחשון היה יום שמזל כימה עולה ביום ומעיינות מתגברים (ר״א, שם). שהוא כמעין הנובע (הוא, נדר׳ מא:). מעיין היוצא בתחילה משקין הימנו שדה הבעל (ר״מ, תוספת׳ מו״ק א א). כל העוסק בתורה לשמה וכו׳ נעשה כמעין שאינו נפסק וכנהר המתגבר והולך לו (הוא, כלה רבתי ח). הנהרות והמעיינות המושכין הרי הן של כל אדם (תוספת׳ ב״ק ו טו). מעיין של בני העיר הן ואחרים הן קודמין לאחרים (שם ב״מ יא לג). משקין בית השלחין במועד ובשביעית בין ממעין שיצא בתחלה בין ממעין שלא יצא בתחלה (מו״ק א א). המקבל שדה מחברו והיא בית השלחים או בית האילן יבש המעין ונקצץ האילן אינו מנכה לו מן חיכורו (ב״מ ט ב). הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות שאין לך מקצוע בתורה גדול מהן שהן כמעין הנובע (ר׳ ישמע׳, ב״ב י ח). מעין שהעבירו על גבי השוקת (מקוא׳ ה א). מלמד שהיתה (ארצו של יוסף) מרובצת במעינות (ספרי דבר׳ שנג). מעין המיטלטל טהור וזהו בארה של מרים (רב, שבת לה.). בימות החמה חמה מהלכת בגובה של רקיע לפיכך כל העולם כולו רותח ומעיינות צוננין בימות הגשמים חמה מהלכת בשיפולי רקיע לפיכך כל העולם כולו צונן ומעיינות רותחין (ר׳ נתן, פסח׳ נד:). כשם שאי אפשר למעין להרפש ולמקור להשחת כך אי אפשר לצדיק למוט לפני רשע (ר״י בר סימון, מד״ר בראש׳ עה). — ואחה״ת: עד שלא נקוו המים נבראו המאורות והתהומות וכו׳ וכל המעיינות עולין מן התהומות להשקות כל הבריות (פרקי דר״א ה). — ואמר המשורר: ראשו ברוחו ינופף שרשו כמטע אשלים, רוה לעולם כעצים על מעינים שתולים (ראב״ע, אחוד לנגיס). — ובהשאלה, •מקור החלטים שבגוף, מַעְיַן הזעה והדם וכיוצא בזה: שאלו (כותי אחד את ר״מ) אמר לו אפשר פלג אלהים מלא מים משחת ימי בראשית ולא הסר כלום אמר לו (ר״מ) הכנס ורחוץ ושקול עצמך עד שלא תכנס הלך כיון שיצא ושקל עצמו לא חסר כלום אמר לו כל אותה הזיעה שיצאת לא ממך יצאת אמר לו הן אמר לו ומה אתה שאתה בשר ודם לא חסר מעיינך כלום מעיינו של הקב״ה על אחת כמה וכמה (מד״ר בראש׳ ד). אחד הגדולים ואחד הקטנים אחד האנשים ואחד הנשים ואחד העבדים סתם הקב״ה את המעיינות שלהם אחד מהם לא הטיל מים ולא נפנה ולא הוציא ליחה מאפיו ולא דמעה מעיניו (ר׳ אלעזר, פסיק׳ רבתי מב). מעין אחד הוא התורה טמאתו והתורה טהרתו (רב, נדה לה:). שני מעיינות הם נסתם הטמא נפתח הטהור נסתם הטהור נפתח הטמא (לוי, שם). והזב את זובו לזכר ולנקבה וכו׳ לזכר לרבות את המצורע למעינותיו ולנקבה לרבות את המצורעת למעינותיה (ר׳ יצחק, שם כח:). — וכלי הלֵדה: וכיבש הקב״ה מעיינו (של נח) והוליד לחמש מאות שנה (ר׳ יודן, מד״ר בראש׳ כו). — ואמר המליץ: אשר צג אגוז בגן עדן שושנת העמקים בל ימשול זר במעין חתום על כן אילת אהבים שמרה בטהרה חק לא הפרה (ברכ׳ חתנים, סדר רע״ג קמז). — ומקור לֵחַת השערות: אם ראית שערו של אדם שיבש המעין שלו תהא יודעת שלקה לפי שכל שער ושער ברא לו הקב״ה מעין בפני עצמו שיהא שותה ממנו יבש המעין יבש השער (תנחומ׳ תזריע ח). — והעינים, מקור הדמעות: גלתה ודלתי מעין פתחה ועוד עינה אלי מים עמוקים תלתה (ר״י הלוי, נפשי לבית אל). — ∴ומורסה שנובעת ממנה לחה, fontanelle: למי שיש לו מעיין שאסור להחליף את הבגד או הנייר שמושך ליחה וגם לפעמים מוציא דם וצובע הבגד (חמה״י א, דיני שבת טו).

ב.מַעְיָן, — עי׳ מַעְיָנִים.

∴מַעְיָן, ש״ז, מ״ר מְעַיְּנִים. — מי שמְעַיֵּן בחכמה, במחקר: וכל אלו נודעים למעיינים על פי הקדמות

רבות צודקות (ר״י א״ת, רוח חן ו). ונראה שאחד מן המעיינים (בספרים ההם) כתבם שם (ר״ש א״ת, אותות השמים, כ״י ביה״ס כונתנסי). האמת בשכל העיוני כטוב בשכל האנושי וכו׳ רוב המעיינים יתאוו להשיג האמת ואליה כונתם (רש״ט פלקייר׳, אגרי׳ החלום ב ג). והם עדת איו̇לים ומשוגעים לא יזכרו בשמם ולא ימנו בכלל המעיינים האמינו שהמות הוא העדר גמור (רא״ב״ח, מא״י צדק, אלגוזי 14). כמו שחשבו אנשים מהמעיינים שאין שם שכלים נבדלים מחומר כ״א הסבה הראשונה יתברך (ר״י אברבנ׳, בראש׳). בהתר ספקות אחרים שעשו מעיינים אחרים על זה (הוא, מפעי׳ ה׳ ה ח). ואנכי הצעיר במעייני דורי וחכמי ארצי (הוא, שמים הדשים ג). והר׳ שלמה אלמן האריך ימים יותר מתשעים שנה והיה מעיין גדול ודרשן והלך לדור בחברון (קורא הדורות מט:). והה״ר עזריא זאבי בן הרב ר׳ ישראל זאבי מעין גדול ופסקן ודרשן והה״ר ברוך וכו׳ היה מעיין גדול ופסקן וחסיד (שם). כל אלו היו חכמים ומעיינים גדולים ובעלי ישיבה (שם נ:). שכבר נמצא רוב המעיינים המשתדלים בקנין החכמה שלא יפנו אל ערבות החיים הגופיים (ר״י פ״ט, כבוד אלהים יה:). אבל נהגו ג״כ שתהיה המלה הזאת משמשת בלשון הפרדה ופלפול כאשר יקרה בין המעיינים (נמח דוד, ערך מחלקת).

***מְעֻיָּן**[1], ש״ז, — בחכמת ההנדסה, מרבע שצלעותיו שוות וזויותיו שתים חדות ושתים מרוחות, Rhombus: מרובע מעויין והוא אשר כל צלעותיו שוות ואין זויותיו נצבות (רא״ב״ח הנשיא, המשיח׳ והתשבר׳ א 19). מרובע שוה שיש בצלעותיו עשר אמות בכל אחת ואחת מהם ואינו נצב הזויות וזה מרובע מעויין (שם ב, 45). מעויין אשר אחד מאלכסונותיו י״ו והשני י״ב כמה הוא צלעו (שם 55). ויש מהן (מהצורות ההנדסיות) המעוין והוא שצלעיו שוין ואין זויותיו נצבות ויש הדומה למעוין והוא שצלעותיו וזויותיו המקבילות אלו לאלו שוין ואין כל צלעיו שוין ולא זויותיו נצבות (אקלידי ליהודה הכהן, במדר׳ החכמה).

מַעְיָנִים, ש״ז במ״ר, בכנ׳ מַעְיָנַי, — מחשבות: ושרים כחללים כל מַעְיָנַי[2] בך (תהל׳ פז ז). — ואמר המשורר:

---

[1]) בערבי מַעְיַנ a).

[2]) כך בנוסחה המסורה. ולא עמדו החכמים על

---

a) معين

הה, למה בנקר עיני, לא חשכו גם עיני רוזי, מעיני, לא אבדו ביום ההוא עשתנותי, ובחיקי לא כלו יועצי־כליותי (יל״ג, צדקיהו בבית הפקדות). מרחוק נראה איש בו מעיניה. הוא יוסף אל דודיו לבה לה הומה (הוא, אשכת ד).

***מְעִיסָה**, ש״נ, — בצק שנעשה ע״י נתינת קמח על גלשים: אין יוצאין לא בחלוט ולא במעיסה ולא בסופגנין ולא בדובשנין (תוספתי פסח׳ א לג). המעיסה[1]) ב״ש פוטרין וב״ה מחייבין החליטה ב״ש מחייבין וב״ה פוטרין (חלה א ו). — ובסהמ״א: וההלכה כי מעיסה וחליטה אם נאפו בתנור שהם חייבות בחלה (רמב״ם, פי׳ המשנ׳ שם).

מעך[2]), ממנו מָעַךְ, *מָעוּךְ, *מְעִיכָה, *מַעֲךְ, *מַעֲכָה.

מָעַךְ, פ״י, פָּעוּ׳ מָעוּךְ, מְעוּכָה, — מָעַךְ דבר, דחק אותו בין ידיו, וְדָבָר מָעוּךְ, שנדחק ונלחץ ונשהק קצת הדבר בין הידים, וביחוד בעל חי מָעוּךְ, איל, שור וכדומ׳ שנדחקו ונשחקו אשכיו: וּמָעוּךְ וכתות ונתוק וכרות לא תקריבו ליי׳ ובארצכם לא תעשו (ויקר׳ כב כד). — דבר מָעוּךְ באדמה, שנתקע באדמה בדחיקה: והנה שאול שכב ישן במעגל וחניתו מְעוּכָה בארץ מראשתו (ש״א כו ז). — ובתו״מ, מָעוּךְ, דבר שמָעוּךְ לתוך דבר, כפוף ודחוק שמה: איזהו בצל של

מקור מלה זו ומשמע׳ בדיוק. השבעים תרגמו ἡ κατοικία, כאלו היה כתוב מעון. וכן הולגט׳: habitatio. וכך גם ת״י: מתאמרין בנוך. עקילס וסומכוס תרגמו במשמ׳ מעין מים. וכן הזכירו ריב״ג בין המשלים של א.מעין. וכך ראב״ע בפרוש: שלא יפסקו (השרים והחוללים) כמו מעיני מים. רד״ק גזרו מן הפעל עוין את דוד, ופרשו במשמ׳ עיון והבטה ותוחלת. אך רש״י פרשו בדרך אחרת. אמר וז״ל: כל מעיני כל קרבי בישועתך. ע״כ. וכבר השתמשו בסהמ״א במשמ׳ מחשבות, וכן בתרגום החדש האמריקני משנת 1917: my thoughts.

[1]) ואמרו בגמ׳ (פסח׳ לז:): איזהו המעיסה ואיזה החליטה, המעיסה קמח שע״ג מוגלשין החליטה מוגלשין שע״ג קמח. וכך הרמב״ם: כשהמים הם רותחין בתכלית הרתיחה נותנין בו קמח ולשין הכל וקורין אותו מעיסה וכשנותנים המים הרותחין על הקמח קורין אותו חליטה (פי׳ חלה א ו). ובתוספת׳ חלה א ב: איזה הוא חלוט הנותן קמח לתוך חמין המעיסה חמין לתוך הקמח. וכך גם בירוש׳ שם.

[2]) דומה לו בערב׳ מעכa).

---

a) معك

דכפא כל שעוקמו מעוך לתוכו (תוספתא מעש"ר ג יד). צלוחית שאוגנה מעוך לתוכה וכו' לגין שאוגנו מעוך לתוכו (שם מקוא' ו כב). — ובמשמ' דחוק זה אל זה: לפי שבכל מקום נשוך היבור מעוך אינו חיבור וכאן אפילו מעוך חיבור (ירוש' דמאי ו ו).— ומ"ר *מְעוּכִים, שֵׁם הקבוץ לפעולת המעיכה: נכנסו ישראל להר הבית ולא היה מחזיקן והיה נקרא פסח מעוכין [1]) (תוספתא פסח' ד ג).— ובמשמ' מי שנתמעך ונהרג ע"י מעיכה: מעולם לא נתמעך אדם בעזרה חוץ מפסח אחד שהיה בימי הלל שנתמעך בו זקן אחד והיו קוראין אותו פסח מעוכין (פסח' סד:). — ואמר הפיטן: הם שפכו כמים דם עולליהם, לכן לדם נהפכו גוזליהם, הם מעכום למען השחיתם, לכן עלתה צפרדע ותשחיתם (יוצר ב' פסח, בעשר מכות). — ובסהמ"א, דחק ולחץ בין ידיו: וימעוך את התחבושת נכח הום האש וכו' ואז יציעהו על עור רך ומעוך ויחבשהו בבטן החולה (ש' דונולו, ספר המרקח' 14).—ואמר המשורר: ורמונים בגן שושן ואכן בראשי משמרות בשם תפושים, וידיך בעברם על פניהם לאטם מועכים אותם ועשים (למב"ע, הריח מל). לריבי נצבו דדי צביה כרמונים וביד לא מעוכים, אדמם לחגיתות על לבבה ואך המה בתוך לבי מעוכים (הנה, תהלים ד מה). אשרי אנוש מעך שדי עפרה ויעשה פימה עלי כסל (הרוו' משותפים, הקדס כ ב, בער ג).

—פִּעֵל, מִעֵךְ,—מִעֲכוּ השדים וכדומ', שֶׁמִּעֵךְ אותן אדם בידיו: ותזנינה במצרים בנעוריהן זנו שמה מֹעֲכוּ שדיהן ושם עשו דדי בתוליהן (יחזק' כג ג).

—פִּעֵ', *מִעֵךְ [2]), מְמַעֵךְ,—מְעֵךְ דבר ביד, בכלי, כמו קל בנחץ המשמ': גוש של חרדל וכו' ממעך ביד אבל לא בכלי (ר"ח, ירוש' שבת כ ג). מושיבו (את זכר הבהמה) על עכוזו וממעך אם יש שם ביצה סופה לצאת (ר"ע, בכור' ו ו). מעשה בפרה של בית מנחם שהושיבוה על עכוזו ומיעכוהו בביצים ולא יצאת אלא אחת (ר' יוסי, תוספתא' שם ד ח). (תאנים) ממעך ומנגבם ביד (ר' יהודה, שם בבי' ו כט). המפלת מין קליפה וכו' ממעכתו ברוק על הצפורן אם נמהה הרי זו נדה (רשב"ג, שם נדה ד ב). שורין אותה (את הפתילה) בשמן וממעכין אותה ביד (שם יו"ט ג כא). ומלקחיים שהוא ממעך בו הפתילה (שם כלים כ"א א ח). בהמה מועדת להלך כדרכה לשבר למעך את האדם ואת הפירות ואת הכלים (שם ב"ק א ח). ציפור שעלו בו קשקשין ממעכן ברגלו (נחום איש גליא, כתוב' ס). וכי מה עשה לה ערבי זה מפני שמיעך לה בין דדיה פסלה מן הכהונה (ר' דוסא, גיט' פא.). —ואת הבתולים: תמר באצבע מיעכה (רב נחמן, יבמ' לד:). — ואת הקול, השפילו: ואם אי אפשר למתרגם להגביה קולו כנגד הקורא ימעך הקורא קולו ויקרא (ברכ' מה.). — ובמשמ' דחק ודבק בדבר: אם היו (הפירות) ממעכין זה את זה כגון הדבלה והתמרים והגרוגרות והצימוקין (תוספתא טהר' א ב).— ובסהמ"א, בכל המשמעות: ואז ישימם (את הסממנים) לבדם במכתש ויכתשם וימעכם בעלי עד אשר יתרככו היטב כמות כתות (ש' דונולו, ספר המרקח' 10). לחבט ולמעך במקלות (ערוך, ערך גלגס). ולא כהללו שממעכין (את הסרכות) ביד (טוחו"מ לט, בשם רשב"א). הוא ממעך את הקרקע ומשוה גומות (המאירי, יומ' ה). תמרים שמיעכן ביד ועשה מהן עיסה (טור או"ח, ברכ' רב). שעושים מגודגדניות ושאר מינים שממעכים אותן (הלבוש או"ח רב ז). — ובהשאלה, מִעֵךְ את עצמו, דחק וצער א"ע: והצדיקים ההולכים בעקבותיו שהם ממעכים עצמם ונדחקים ומצערים על גלות השכינה וצרות ישראל (נועם אלימלך, ויקרא).

—*מִעֵךְ את החלל, הקטינו במעיכה: עלי בצלים ובני בצלים אם יש בהן ריר משתערין בכמות שהן אם יש בהן חלל ממעך [1]) את חללן (עוקצ' ב ה).

—הִתפ', *נִתְמַעֵךְ,—נדחק ונצטמצם, מפני פעולה חיצונית, או מעט מעט מעצמו: בקנים ובקליחות חובטים אותו (את העֹמר) כדי שלא יתמעך (מנח' י ד). (סימן הבוגרת) משנתמעך הכף (ר"ש, נדה מז.). צמל מלמעלה בידוע שנתמעך הכף (רשב"י, שם:). מקום תפוח יש למעלה מאותו מקום כיון שמגדלת (הנערה) מתמעך והולך (רב הונא, שם). (צמר המדולדל הוא) כל שאינו מתמעך עם הגיזה (ר"י בר אושע', בכור' כו:). — ובמשמ' מיתה בפעולת מעיכה: מעולם לא נתמעך אדם בעזרה חוץ מפסח אחד שהיה

---

1) כך בכ"י א"פ. ובנדפס מועכין, ובכ"י וינה מוכין. והנה מלשון הספור כאן אינו מוכח כי נתמעך שם אדם, אלא שהעם היה צפוף ודחוק עד שמעכו זא"ז.—2) רגלים לדבר כי כבר השתמש בזה המשכל יחזקאל, בענין מעוך השדים, באמרו: ותפקדי את זמת נעוריך בעשות ממצרים דדיך למעך שדי נעוריך (יחזק' כג כא), במקום למען ע בנוסחה המסורה, וכך לפי התרגומים הקדמונים. —

1) כך בנוסח' הדפוס, וכך גם במשנ' עם גפה"ע לרמב"ם. ובכ"י ממעיך.

בימי הלל שנתמעך בו זקן אחד (פסח' סד:).— ובסהמ"א, בהמשמ' הקודמות: ולד שנתמעך ואין ניכר אם זכר אם נקבה (ערוך, ערך רלח). הכה עליה (על הצלם) ישראל בפטיש עד שנתמעכה צורתה אבל לא חיסרה כלום (רש"י ע"ז מג.). או שנתמעך המוח שבתוך החוט ונתנדנד (רמב"ם שחיט' ט א).— ·נתמעך אל דבר, נדחק אליו: שיהו ענפיו (של הלולב) הפרודים כאן וכאן נכפתים ומתמעכים אצל אביהם שהן מחוברין בו (רש"י סוכ' לב.).

— נִפע', ·נִמְעַךְ, — כמו נִתְמָעֵךְ: יטבול את המכתש פעמים רבות ויכתוש את המרקחת עד אשר תמעך ותולש ותתערב ותובלל היטב מאד (ס' דונולו, ספ' המרקחות ז). מי שנמעכו הביצים שלו או אחת מהן או נכתתו (רמב"ם, ביאת מקדש ז ח).

***מַעַךְ**, מַעֲךְ, ש"ז,—מקום מעוך בכלי: חקק שבבקעת ושבקורה והמיעך שבחבית (תוספת' כלים ב"ק ז ד).

***מְעָכָה**, ש"נ, מ"ר מְעָכוֹת, (מועכות),—אשה שנתמעכו בתוליה: כל מועכות של בית רבי תמר שמן וכו' ע"ש תמר שמעכה באצבעה (ר' יצחק, יבמ' לד:).

·**מַעֲבֹרֶת**, ש"נ, — דבר עֲבֵרָה, עון, חטא: התשובה ערבה מקרבן וקטרת, השטר קורעת ופורעת מעכורת, וגורמת לרחמים וזכיות מזכרת (ר' ברוך בר"ש, אתה הרואה, סליחי' ס' עי"ח).

מעכ"ת, — ר"ת: מעלת כבוד תורתו: באתי באותיות אלה להודיע למעכ"ת כי באו אלי אותותיך וכו' (תשו' מוהרש"ק ג מח).

א·מעל, ממנו א·מַעַל, מָעַל, ·מְעִילָה.

א·מַעַל[1], ש"ז, בכנ' מַעֲלוֹ, מַעֲלָם, — מעשה של לא עמידה באמונתו לעמיתו, Treubruch ; trahison disloyalty: אם במרד ואם בְּמַעַל ביי' (עשינו זאת) אל תושיענו היום הזה (יהוש' כב כב). ויד השרים והסגנים היתה בַּמַעַל הזה ראשונה (עזר' ט ב). ויהודה הגלו לבבל בְּמַעֲלָם (דהי"א ט א). וכל חטאתו וּמַעְלוֹ והמקמות אשר בנה בהם במות (דהי"ב לג יט).—ואמר בן סירא: שנואה לאדון ואנשים גאוה ומשניהם מעל עשק (ב"ס גני' י ז). — ואמר הפיטן: הקיצו משנתם חרדים במעל עונם, להתודות משוגתם וזדונות מצפונם

(ר"י הלוי, ישרים). מהללך מהללו ואהבתו אהבתך, הירא ממעלו איך ייחל תשובתך (הוא, נאלם). בקום המן בזה הזמן כשוד שלמן שדדונו, ברוב מעל סף רעל בלי תעל השקונו (פיוט תעני אסתר, ספרד', איך זכים).— ומ"ר ·מְעָלִים: ומאז חללו ראשים כְּרָשִׁים וקדם זבחו אלים כאילים, ואין עומד באספמיא לנגדם להמרותם ואין מועל מעלים (ר"ש הנגיד, הלי תעם). ועי' עוד מָעַל.

מָעַל, פ"ע, יִמְעֹל, יִמְעַל, מָעוֹל, לִמְעוֹל, לִמְעָל-, מקור בכנ' מַעֲלָם,—מָעַל מַעַל בפלוני, לא עמד בנאמנותו לפלוני, חטא לו, verunteuen ; trahir ; commit a disloyalty: נפש כי תִמְעֹל מַעַל וחטאה בשגגה מקדשי יי' (ויקר' ה יה). נפש כי תחטא וּמָעֲלָה מַעַל ביי' וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל או עשק את עמיתו (שם כא). והתודו את עונם ואת עון אבתם בְּמַעֲלָם אשר מָעֲלוּ בי (שם כו מ). איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם לִמְעֹל מַעַל ביי' ואשמה הנפש ההוא (במד' ה ו). איש איש כי תשטה אשתו וּמָעֲלָה בו מָעַל ושכב איש אתה שכבת זרע (שם יב-יג). והיתה אם נטמאה וַתִּמְעֹל מַעַל באישה ובאו בה המים המאררים (שם כז). וַיִּמְעֲלוּ בני ישראל מַעַל בחרם (יהוש' ז א). מה הַמַּעַל הזה אשר מְעַלְתֶּם באלהי ישראל לשוב היום מאחרי יי' (שם כב יו): ארץ כי תחטא לי לִמְעָל-מַעַל ונטיתי ידי עליה ושברתי לה מטה לחם (יחזק' יד יג). ונתתי את הארץ שממה יען מָעֲלוּ מַעַל נאם אדני יי' (שם טו ה). ונשפטתי אתו שם מַעֲלוֹ אשר מָעַל בי (שם יז כ). עוד זאת גדפו אותי אבותיכם בְּמַעֲלָם בי מָעַל (שם כ כז). בעבור אחז מלך ישראל כי הפריע ביהודה וּמָעוֹל מַעַל ביי' (דהי"ב כח יט).—והפעל מָעַל בלבד בלי השם מַעַל אחריו: על אשר מְעַלְתֶּם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש (דבר' לב נא). אנחנו מָעַלְנוּ באלהינו ונשב נשים נכריות מעמי הארץ (עזר' י ב). ויקם עזרא הכהן ויאמר אלהם אתם מְעַלְתֶּם ותשיבו נשים נכריות (שם י). זכר נא את הדבר אשר צוית את משה עבדך לאמר אתם תִּמְעָלוּ אני אפיץ אתכם בעמים (נחמ' א ח). הנשמע לעשת את כל הרעה הגדולה הזאת לִמְעֹל באלהינו להשיב נשים נכריות (שם יג כז). וַיִּמְעֲלוּ באלהי אבתיהם ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ (דהי"א ה כה). גבה לבו עד להשחית וַיִּמְעַל ביי' אלהיו ויבא אל היכל יי' להקטיר על מזבח הקטרת (דהי"ב כו יו). צא מן המקדש כי מָעַלְתָּ ולא לך לכבוד (שם יח). ובעת הצר לו ויוסף לִמְעוֹל ביי' הוא המלך אחז (שם

[1]) בערב' מַעָ'אלַה a), מרמה ובגידה.

a) مغالة

כח כב). כי מָעֲלוּ אבתינו ועשו הרע בעיני יי׳ אלהינו ויעזבהו (שם כט ו). קסם על שפתי מלך במשפט לא יִמְעַל פיו (משלי יו י). — ובתו״מ, בפרט בענין שמוש בדבר של הקדש או הנאה ממנו: אם ודאי מ ע ל ת י זו מעילתי וזה אשמי ואם ספק מ ע ל ת י המעות נדבה והאשם תלוי (ב״ק, כריתו׳ ה ב). גחלת של הקדש מ ו ע ל י ן בה (כיל׳ ה ה). ונמכרין (שירי הדם) לגננין לזבל ו מ ו ע ל י ן בהן (יומ׳ ה ו). והנהנה בשוה פרוטה מן ההקדש מ ע ל (ב״מ ד ז). אמרו על הלל הזקן שלא מ ע ל אדם בעולתו כל ימיו (נדרי׳ ט:). — ובזוו׳: אומרים לו לאדם צא ו מ ע ו ל בקדשים (ר׳ יוחנן, ירוש׳ שקל׳ ז ג). — *מָעַל בשליחותו, לא עשה שליחותו על פי דעת שולחו: שאלו לחכם אחד מפני מה לא תאהב את היין ואמר להם מפני ש מ ע ל בשליחותו שלחתיו אל הבטן והוא עלה אל הראש (משלי חכמים והידותם).

ב. מַעַל, מִמַּעַל. — עי׳ מַעֲלָה.

מֹעַל, ש״ז, — מֹעַל יָדָיו, הרמת ידיו למעלה, Aufhebung; levée; lifting up: ויברך עזרא את יי׳ האלהים הגדול ויענו כל העם אמן אמן בְּמֹעַל ידיהם ויקדו וישתחוו ליי׳ אפים ארצה (נחמ׳ ח ו).

ב. מעל, ממנו ב. מַעֲלָה.

א. מַעֲלֶה, ש״ז, סמי׳ מַעֲלֵה, מ״ר בכנ׳ מַעֲלָיו, — א) מקום בקרקע שהולך הלוך וגבוה, Aufgang; montée; ascent: המה עלים בְּמַעֲלֵה העיר והמה מצאו נערות יצאות לשאב מים (ש״א ט יא). ודוד עלה בְּמַעֲלֵה הזיתים עלה ובוכה (ש״ב יה ל). ומעלות שבונה מעליו[1]) (יחזק׳ מ לא, לד, לז). — ועם שמות מקומות: ונסב לכם הגבול מנגב לְמַעֲלֵה עקרבים (במד׳ לד ד). וירדפם דרך מַעֲלֵה בית חורן (יהוש׳ י י). וצפונה פנה (הגבול) אל הגלגל אשר נכח לְמַעֲלֵה אדמים (שם יה ז). גם אתו הכהו אל המרכבה בְּמַעֲלֵה גור אשר את יבלעם (מ״ב ט כז). כי מַעֲלֵה הלוחית בבכי יעלה בו (ישע׳ יה ה). הנם עלים בְּמַעֲלֵה הציץ (דהי״ב כ יו). — והמקום היותר גבוה: וישכב יחזקיהו עם אבתיו ויקברהו בְּמַעֲלֵה קברי בני דויד (דהי״ב לב לג). — ובתלמ׳: השוכר את החמור וכו׳ להוליכה בבקעה והוליכה בהר אם החליקה חייב ואם הוחמה פטור אם מחמת ה מ ע ל ה חייב (ב״מ ו ג). כל עיר שיש בה מ ע ל ו ת ומורדות אדם ובהמה שבה מתים בחצי ימיהן (רב, ערובי׳ נו.). — ב) כמו מדרגה לעלות בו לחומה וכיוצא בזה: ועל שער העין ונגדם עלו על מעלות עיר דויד בְּמַעֲלֶה לחומה (נחמ׳ יב לז). — ג) דוכן לעמֹד עליו, tribune: ויקם על מַעֲלֵה הלוים ישוע ובני קדמיאל וכו׳ ויזעקו בקול גדול אל יי׳ אלהיהם (שם ט ד). — מַעֲלֵה עָשָׁן, א) *מין עשב, השתמשו בו בביהמ״ק כדי שעשן הקטרת יהי מתמר ועולה: אמר ר״ע סח לי שמעון בן לוגא אני ותינוק אחד מבני בניהם (של בית אבטינס) היינו מלקטים עשבים בשדה וכו׳ אמר לי ראיתי מ ע ל ה ע ש ן כנגדי נמתי לו הראני אמר לי שבועה היתה בידם של בית אבא שאין מראין אותו לכל אדם (תוספת׳ יוה״כ ב ז). של בית אבטינס היו בקיעין בפיטום הקטורת ו ב מ ע ל ה ע ש ן ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא ופטמין כיוצא בהן אלא שאין בקיעין ב מ ע ל ה ע ש ן של בית אבטינס היתה מתמרת ועולה עד הקירות ואח״כ פוסה ויורדת למטה של אלכסנדרין היתה פוסה מיד (שם ו). שהוא נותן בה (בקטרת) מ ע ל ה ע ש ן וכו׳ הא אם לא נתן בה מ ע ל ה ע ש ן או שחיסר אחת מסממניה חייב מיתה (ירוש׳ יומ׳ א ה). — ב) *כנוי להצמח המפֻרסם בתֻתון וטבק, שישאפו עשנו דרך הגרון, Tabak; tabac; tobacco: שחללתי שבתות ה׳ והייתי שותה אש המעלה עשן בשבת (חמדת הימים א י). למלאות תאות יצרם הרע להבה תלהט רשעים והנה עלה קיטור ה מ ע ל ה ע ש ן כקטור הכבשן (שם, שביתת השבת ד). ולא כן בארצות המזרח כי למרבה לא יאריך שולחנם יותר משעה שעה וחצי ותכף מברכים ברכת המזון וקמים לשאוף ה מ ע ל ה ע ש ן שלהם והמשרתים יביאו לכל אחד מקטרתו (רי״מ חזן, סלי׳ הנחלה עב). — ג) *שפופרת שדרך בה עולה העשן מהתנור וכיוצא בו: ומחמת דוחק החדר ועצירת העשן עקר המדורה ממקומה ובנאה בזוית אחת באופן שבליטת ה מ ע ל ה ע ש ן על הגג הוא נגד חלון בית בישול שמעון (שו״ת שמש צדקה, חו״מ כ). — *מַעֲלֶה־וּמוֹרִיד[1]), שֵׁם להמכונה המעלה ומורדת, Fahrstuhl; ascenseur; lift.

ב. מַעֲלֶה[2]), ת״ז, — פרש מַעֲלֶה, מָהִיר, מדהיר את סוסו בעז ומהירות: קול שוט וקול רעש אופן וסוס דהר ומרכבה מרקדה פרש מַעֲלֶה[3]) ולהב חרב וברק חנית ורב חלל וכבד פגר (נחום ג ב-ג).

---

[1]) כך הקרי, והכתיב מעלו. ובס״א מַעֲלָיו כתיב וקרי.

—[1]) שֵׁם מרכב אחד, כמו מכניס־ומוציא (תוספת׳ ב״מ יא יג).
[2]) עי׳ הערה שלאחרי זו. —[3]) כך בנסחה המסורה. וכך היתה כבר הנסחה בזמן התרגום היוני, כי תרגם מלה

מַעֲלָה, ש"נ, מ"ר מעלות, מעלת, מעלותיו, מעלתהו. — א) מדרגה, עשויה באדמה או בבנין, Stufe ‏; degré ; step: ולא תעלה במעלת על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו (שמות כ כג). והחיק לה אמה סביב ומעלתהו פנות קדים (יחזק' מג יז). ועד המעלות היורדות מעיר דויד (נחמ' ג יה).—ולכסא: שש מעלות לכסה (מ"א י יט). ושנים עשר אריים עמדים שם על שש המעלות מזה ומזה (שם כ).—ולשער: ויבוא אל שער אשר פניו דרך הקדימה ויעל במעלתו[1] (יחזק' מ ו). —ולאולם: ארך האלם עשרים אמה ורחב עשתי עשרה אמה ובמעלות אשר יעלו אליו (שם מ מט).—מעלות אחז, מדרגות עשויות לדעת ע"י צל השמש את שעות היום: הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אחרנית עשר מעלות ותשב השמש עשר מעלות במעלות אשר ירדה (ישע' לח ה). ויאמר יחזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות לא כי ישוב הצל אחרנית עשר מעלות (מ"ב כ י).—ובתלמ': בין האולם ולמזבח עשרים ושתים אמה ושתים עשרה מ ע ל ו ת היו שם רום מ ע ל ה חצי אמה (מדות ג ו). החלו עולים ב מ ע ל ו ת האולם (תמיד ו א). מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו יושבין על גב מ ע ל ו ת בהר הבית (תוספת' סנה' ב ו).—ובמליצה: הבונה בשמים מעלותו[1] ואגדתו על ארץ יסדה (עמו' ט ו).—ואמר הפיטן: האל הבונה בשחק מ ע ל ו ת י ו, ומחליף ומשנה זמניו על בריותיו (ר"י הלוי, יסד האדמה). — ובהשאלה: כל מה שקדם לנו זכרו בספר הזה מחובות הלבבות והמדות ונדבת הנפשות הם מ ע ל ו ת ומדרגות אל הענין העליון הזה אשר התכוונו לבארו בשער הזה (ר"י א"ת, חו"ה, פתיח' שער אהב' יי'). — ובמשמ' תה"פ, עלה מעלה, מעלה מעלה, עלה למדרגה עליונה, נהיה גדול, עשיר, שליט, וכיוצא בזה: הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה (דבר' כח מג). — ועם ל בראשו, למעלה, עם פעלים רבים: והיו הכרבים פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על הכפרת (שמות כה כ). ונתנך יי' לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה (דבר' כח יג). חלום חלמתי והנה צלול לחם שערים מתהפך במחנה מדין ויבא עד האהל ויכהו ויפל ויהפכהו למעלה ונפל האהל (שפט' ז יג). ויספה פליטת בית יהודה הנשארה שרש למטה ועשה פרי למעלה (מ"ב יט ל, ישע' לז לא). ורחבה ונסבה למעלה למעלה לצלעות כי מוסב הבית למעלה למעלה סביב סביב לבית על כן רחב לבית למעלה (יחזק' מא ז). ארח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה (משלי טו כד). שאל לך אות מעם יי' אלהיך העמק שאלה או הגבה למעלה (ישע' ז יא). וקלל במלכו ובאלהיו ופנה למעלה (שם ח כא). מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה הירדת היא למטה לארץ (קהל' ג כא). וידע דויד כי הכינו יי' למלך על ישראל כי נשאת למעלה מלכותו (דהי"א יד ב). ויגדל יי' את שלמה למעלה לעיני כל ישראל (שם כט כה). — למעלה מעל: וינתצו לפניו את מזבחות הבעלים והחמנים אשר למעלה מעליהם גדע (דהי"ב לד ד). — רבו למעלה ראש: כי עונתינו רבו למעלה ראש ואשמתנו גדלה עד לשמים (עזר' ט ו). — ובלי השם ראש, במשמ' רבו מאד: ובני רחביה רבו למעלה (דהי"א כג יז). — עד למעלה: ויהי יהושפט הלך וגדל עד למעלה (דהי"ב יז יב). —מן מקום ומעלה: וגבול האמרי ממעלה עקרבים מהסלע ומעלה (שפט' א לו). משכמו ומעלה גבה מכל העם (ש"א ט ב). ופיהו מבית לכתרת ומעלה באמה (מ"א ז לא). — ובזמן, מבן כך וכך שנים ומעלה: מבן עשרים שנה ומעלה יתן תרומת יי' (שמות ל יד). ואם מבן ששים שנה ומעלה (ויקר' כז ז). כל זכר מבן חדש ומעלה תפקדם (במד' ג טו). ויצעקו מכל חגר חגרה ומעלה ויעמדו על הגבול (מ"ב ג כא). ותצלח רוח יי' אל דוד מהיום ההוא ומעלה (ש"א יו יג). ויהי מהיום ההוא ומעלה וישמה לחק (שם ל כה). ועתה שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה (חגי ב טו).— וכמו"כ ולמעלה, בשמוש זה: וארא כעין חשמל כמראה אש בית לה סביב ממראה מתניו ולמעלה וממראה מתניו ולמטה ראיתי כמראה אש ונגה לו סביב (יחזק' א כז). ממראה מתניו ולמטה אש

זו במשמ' עליה. וכך פרשו כל הקדמונ' וגם רב החדשים. אך כבר הרגישו קצתם כי זה דחוק, ודחק זה נראה מפרושו של רד"ק שאמר וז"ל: פי' מעלה להב חרב. ולכן נראה כי אין זה הפעי' מן עלה, אלא פעלה מן ב.מעל, בערב' מעל a), גם במשמ' מהירות, ות"ז מעל b), ע'לאם מעל אי ח'פיפ (נבחן אלערב), אלמעל אלמשתעג'ל (מהיר אלמהירה). ומעלה כמו עלפה, כמו בערב' פעלי. ומסתבר כי שתי אלה המלים פרש מעלה נשתמשו ממקומן בין קול רעש אופן ובין סוס דהר.

[1]) בקצת ספרים מעלתיו, מעלותיו.

---

a) معل b) مَعْل

וממתניו ולמעלה כמראה זהר (שם ח ב). וההראל ארבע אמות ומהאראיל ולמעלה הקרנות ארבע (שם מג טו). — ובזמן: מספר בני לוי מבן עשרים שנה ולמעלה (דהי״א כג כז). מבן שלוש שנים ולמעלה לכל הבא לבית יי׳ (דהי״ב לא יו). — ובתו״מ: אילן שנגמם וכו׳ מטפח ו ל מ ע ל ה כאילן (ר״ס, שבי׳ א ה). אמרו חכמים מן הארכובה ו ל מ ע ל ה תנשא (יבמ׳ טו ד). אבל מתנדבים שלשה ארבעה וששה ומששה ו ל מ ע ל ה (מגת׳ יב ד).—ובענין מדרגת יחס וכדומ׳: אין בודקין לא מן המזבח ולמעלה ולא מן הדוכן ולמעלה ולא מן סנהדרין ו ל מ ע ל ה (קדוש׳ ד ה). — ובחכמת הלשון, הטעם למעלה, בתנועה שלפני האחרונה, כמו מלעיל: טעמו (של המלה באה, השמש באה) ל מ ע ל ה לכך הוא מבואר שבא כבר וכו׳ וזה חלוק בכל תיבה לשון נקבה שיסודה שתי אותיות כמו בא קם שב כשהטעם ל מ ע ל ה לשון עבר הוא (רש״י ברא׳ טו יז). כל רבה שבמקרא הטעם למטה בבית וכו׳ אבל זה טעמו ל מ ע ל ה בריש (שם יח כ).—מעלה־מטה: ואני ראיתי חלום זה כתוב מהגדול החולם ז״ל ויש בו עוד דברים וכמדומה שהיה כתוב עליו שהחלום היה בשנת תכ״ד מעלה מטה (חיד״א, מורה באצבע ז ריב).—ומקצר, ממעל, וממעל ל, במקום מלמעלה: ונתתה אתם על שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לעמת מחברתו ממעל לחשב האפוד (שמות כח כז). לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת (שם כ ד). מכל שרץ העוף ההלך על ארבע אשר לא[1]) כרעים ממעל לרגליו לנתר בהן על הארץ (ויקר׳ יא כא). כי יי׳ הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת (דבר׳ ד לט). כי יי׳ אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת (יהוש׳ ב יא). וספן בארז ממעל על הצלעת אשר על העמודים (מ״א ז ג). וכתרת על שני העמודים גם ממעל מלעמת הבטן (שם כ). ועל המסגרות אשר בין השלבים אריות בקר וכרובים ועל השלבים כן ממעל (שם כט). יי׳ אלהי ישראל אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת שמר הברית והחסד לעבדיך (שם ח כג). ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת (עמו׳ ב ט). שרפים עמדים ממעל לו (ישע׳ ו ב). ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי (שם יד יג). על זאת תאבל הארץ וקדרו השמים ממעל על כי דברתי זמתי ולא נחמתי (ירמ׳ ד כח). אצל לשכת השרים אשר ממעל ללשכת מעשיהו בן שלם (ירמ׳ לה ד). ושמתי כסאו ממעל לאבנים האלה (שם מג י). ויתן את כסאו ממעל לכסא מלכים אשר אתו (שם נב לב). וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא (יחזק׳ א כו). הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק (ישע׳ מה ח). ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכל (תהל׳ עח כג-כד). באמצו שחקים ממעל בעזוז עינות תהום (משלי ח כח). היום ההוא יהי חשך אל ידרשהו אלוה ממעל [1]) ואל תופע עליו נהרה (איוב ג ד). מתחת שרשיו יבשו וממעל ימל קצירו (שם יח יו). ומה חלק אלוה ממעל ונחלת שדי ממרומים (שם לא ב). גם הוא עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל (שם כח). ויאמר לאיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאר (דני׳ יב ו).—ובדקדוק, כמו מלעיל: ולהשכיל בשערים פתוחים וקמוצים גדולים וקטנים וטעמי האותיות מ מ ע ל ומתחת וטעמי הפסוקים בתורה ובנביאים (הקד׳ דונש על מנחם). כי כל מלה עלי משקל הוצן שהטעם בה מ מ ע ל פתוחה בפתיחה קטנה לא תהיה נופלת על פועל כ״א על שם כמו בסר גמא כפר עפר בשם כלם טעמם מ מ ע ל והם פתוחים והפועלים טעמם מתחת והם קמוצים (שם, הנ׳)—*מעלה, כנוי לשמים, לאלהים: כל המסתכל בארבעה דברים ראוי לו כאלו לא בא לעולם מה ל מ ע ל ה מה למטה מה לפנים ומה לאחור (חגי׳ ב א). כביכול הגנב עשה את העין של מ ע ל ה כאלו אינו רואה (ר׳ יוחנן, מכי׳ משפט׳ טו). והמגים דעתו כלפי מ ע ל ה (ברכ׳ יט.). שטועה היה כסבור שיש אכילה ל מ ע ל ה (מד״ר במד׳ י). מחמת אש של מ ע ל ה בשרפו גלגליו (תנחומ׳ בשלח כג). — המוני מעלה, כנוי למלאכים: כתר יתנו לך ה׳ אלהינו מלאכים המוני מ ע ל ה עם עמך ישראל קבוצי מטה (קדושת מוסף, כתר). — ובמשמ׳ *חשיבות גדולה, מיוחדה, Vorzug ; préférence ; preference: קול ומראה וריח אין בהן משום מעילה אלא מ ע ל ה עשו בבית קדשי הקדשים (פסח׳ כו.). זו מ ע ל ה יתירה יש בין ישראל לגרים (רבה כל ר״ה, קדוש׳ ע:). מ ע ל ה עשו ביוחסין (כתוב׳ יג.). שש מ ע ל ו ת במקואות זו למעלה מזו וזו למעלה מזו מי גבאים שתה טמא ושתה טהור טמא וכו׳ ל מ ע ל ת מהן מי תמציות שלא פסקו וכו׳ ל מ ע ל ה מהן מקוה שיש בו ארבעים סאה וכו׳ ל מ ע ל ה מהן מעין שמימיו מועטין וכו׳ ל מ ע ל ה מהן מים מוכין שהן מטהרין

1) כך הכתיב. והקרי לו.

— 1) נמסר: פתח באתנח.

בזוחלין למעלה מהן מים חיים שבהן טבילה לזבים וכו' (מקוא' א ה-ח). אבות הטומאה השרץ ושכבת זרע וטמא מת וכו' הרי אלו מטמאין אדם וכלים במגע וכלי חרש באויר ואינם מטמאין במשא למעלה מהם נבלה ומי חטאת שיש בהם כדי הזיה שהם מטמאין את האדם במשא וכו' למעלה מהן בועל נדה שהוא מטמא משכב תחתון כעליון למעלה מהן זובו של זב ורוקו וכו' (כלים א א-ג).— ־מַעֲלַת פלוני, מעמדו ומדרגתו: ולפי זה רואין הדיינין מעלתו ומעלתה ושמין כמה ממון ראוי לאביה ולמשפחתה ליתן (רמב"ם, נערה בתולה כ ה).— *מַעְלָן, לְמַעְלָן, מִלְמַעְלָן, כמו מַעְלָה, לְמַעְלָה, מִלְמַעְלָה: נתן את הנתנים למטן למעלן ואת הנתנים למעלן למטן (זבח' ב א). טבעות רחבות מלמטן וצרות מלמעלן (ר' יהודה, מע"ב ה כ). שהכהנים שומרים מלמעלן והלוים מלמטן (מדות א ה). והחלונות מלמעלן ומלמטן ומכנגדן (צריך להרחיק) ארבע אמות (ב"ב ב ד). נזם שהוא עשוי כקדירה מלמטן וכעדשה מלמעלן (כלים יא ט): נתן רגלו מלמעלן עירב את הטומאה (אהל' י א). בין מלמעלן בין מלמטן (שם ה). ארון שהיא רחבה מלמטן וצרה מלמעלן והמת בתוכה (שם יט יה). לבו של אדם נתון משני חלקים ולמעלן (מכי' בשלח, שירה ו). בין שהאילן למעלן והבור למטן בין שהאילן והבור מלמטן (ירוש' שבי' א ב). הפיאה יש לה שיעור מלמטן ואין לה שיעור מלמעלן הביכורים וראיון אין להם שיעור לא מלמעלן ולא מלמטן (שם פאה א א). כגון ירושלם מלמעלן ועיר מלמטן (שם ר"ה ד ב). שלא תהא הארץ שותה אלא מלמעלן (ר"ש בר"נ, מד"ר בראש' יג). אם יהיה הגבור למעלן והחלש למטה (שם שמות כד). ר"ש בנו של ר' אבא היה כותב הא למטן ולמד למעלן (שם).—ומצוי בסהמ"א: נמצאו מכוונים תמים מלמטן ותמים מלמעלן אין אחד מהם עודף ויוצא על חבירו (ר"ח שבת לט.).—וכנוי להשמים: (המתפלל מכוין את לבו) כנגד קדשי הקדשים של מעלן (ר' חייא רבא, ירוש' ברכ' ד ה). סומא ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות הרי אלו מתפללין כלפי למעלן (שם). כל מה שברא הקב"ה למעלן ברא למטן וכו' ולא עוד אלא שחביבין כל מה שלמטן משל מעלן תדע לך שהניח מה שלמעלן וירד בשל מטן (ר' ברכיה, מד"ר שמות לג). הברק הזה תולדות האש של מעלן הוא והוא יוצא ומבהיק את כל העולם כולו (הוא, שם במד' טו). כשורות של מעלן כך שורות של מטן מה שורות של מעלן ואיש אחד בתוכם לבוש בדים כך של מטן כתנת בד קדש ילבש (ר' חייא, שם ויקר' כא). מוטב היה לו לשאול באורים ותומים של מעלן ולא באוב וידעוני של מטן (ר' חייא בר"א, שם כו). גדול האור של מעלן שלא נתן ממנו לכל הבריות אלא אחד ממאה (שם במד' טו). שומע אני בשור של מעלן (ר' פפוס, שם שה"ש, לסוסתי). עד שתחפץ מלכות של מעלן לכשתחפוץ מדת הדין מאליה (שם, השבעתי). אמרו (ישראל) הלואי נסע כטכסים הזה של מעלן (ר"י דסכנין, שם, מי זאת). כביכול אמר הקב"ה כשם שהוא (ירמיהו בוכה) למטן אף לפניי בבכיה למעלן על מה שהגיע (פסיק' רבתי כט). תולדות האש של מעלן אין כח בעין לראותה (והזהיר, שמות).— ב) מה שעֹלֶה: כה אמר יי' כן אמרתם בית ישראל וּמַעֲלוֹת רוחכם אני ידעתיה (יחזק' יא ה). — ג) שה"פ, עצם פעולת העליה: כי באחד לחדש הראשון הוא יסד הַמַּעֲלָה מבבל ובאחד לחדש החמישי בא אל ירושלם (עזר' ז ט).—ד) ־איכות טובה שבאדם, gute Eigenschaft, bonne qualité; good quality: התיקר מעלת נפשי ואינה משרת את מתי נפש יקרה (ר"ש הנגיד, יריבוני). קלו לפניו עניני שירי הכי רום מעלותיו עד זבול נוגע (רשב"ג, לבי בחומת). אין דבר שמועיל לאדם כדעת מעלתו והשגתו בחכמה (ר"י א"ת, מבחר הפנינ', שער החכמ'). ואיכה מעלה רמה אבקש ומחר תהיה רמה אחותי (ר"י הלוי, ה' נגדך). דורך עֹז אשר יעז במעלתו ומרכבו, ושם כסלו ימי הבלו ברב חילו ובזהבו (הוא, יגו האל). על הררי משרה וכבוד כצבי דלג וירדן מעלות צולח (עדרוס הלוי, קטע כ"י גני'). חומד למעלתו את יוצרו הוא רב (רמב"ע, תרשיש א במ). צרור מקיר חמודי מעלתו וכפים הוד תהלתו ינובון (שם קטו). והפילוסופים יתארו המדות במעלות ובפחיתויות ותקראנה המדות החשובות מעלות המדות והמדות המגונות פחיתות המדות (מלות הגיון יד). הנה מאז באת אלי וכוונת מקצות הארץ לקרות לפני גדלה מעלתך בעיני לרוב זריזותך על הדרישה (ר"ש א"ת, פתיח' מו"נ). אתה תכבד מעלתך כי מעלתך לא תכבדך (ר"י הריזי, תחכמ' ו). שהוא (אברהם) היה השלם במעלות שכליות ובמעלות מדות (ר"י אנטולי, מלמד התלמידי', לך לך). והרחק חברת הפחותים שהיא תפסידך המעלה והערך (ר"י בדרשי, פרדס ב, אוצה"ס ג). ואין מעלה ממעלות הכבוד יותר גדולה ועליונה ממעלת

ההולך בדרכי השם יתברך (רפ״ע פלקיירא, אגרי ההלוס נ). כי אי אפשר שיקנה מעלות הנפש על השלמות אלא מי שטבעו ישר (שם). מעלת האדם כפי גובר דעתו על תאותו וחסרונו כפי תוקף תאותו על דעתו (ר״י זבארה, ספי שעשועי ח). אשר מעלותיו החמודות נפוצו בכל הערים (ר״י מפיסא, כראש ספי מנח׳ קנאות). — ועצם המדה הטובה, מעלת הגבורה וכיוצא בזה: שלא באו בספר הזה המאמרים מסודרים על סדר המדות והמעלות דרך משל מעלת הגבורה ועניניה ואחר ההסתפקות בענייניו (ר״י ערמאה, הקדי יד אבשלום על משלי). שיהיו שוים במעלת היכולת על הבריאה (ספורנו, אור עמים, אחדות). — ובדברים לא בע״ח: והנה נראה ממה שהקדמנו זכרו כי השם מעלתו גדולה מהפועל כי השם ממציא הפעל וכו׳ והתבאר עוד כי הפעל מעלתו גדולה מן המלה וכו׳ והמלה מעלתה גדולה ממעלת העלול (ר״י א״ת, הרקמה א). גודל מעלת זה הדרוש ואת יקר תפארת גדולתו (ר״י אלבו, הקדי העקרים). ידיעתך ומחשבותיך וכו׳ שאי אפשר לי להשיגן מצד יוקר מעלתם (שם ב כה). — ״מַעֲלַת פלוני, מַעֲלַת גדולתו, חכמתו וכו׳, תאר כבוד לאדם גדול, לשר וכדומ׳: המשתחוה אפים ארצה לעמתו והכורע אל מול מקום שבת נחלת מעלת גדולתו מארץ מרחקים (מנחם ב״ס, במכתב ר״ה בן שפרוט למלך הכוזרים). לפני כבוד מעלת אדוננו קדוש ענות גאוננו וכו׳ (מכתב לרבנ״א, תשו׳ תיח). באתי להודיע למעלת כבוד תורתך (ר״א מזרחי, קובץ על יד ז). הגיעני מכתב מעלת אדוני וכו׳ לא אוכל לדון לפני מעלת אדוני ולהשיב על דברי מעלת רום כבודו (שו״ת הרמ״א ה). ויהי בימי שפוט השופטים בעיר פירארא המהוללה הנה הנם על ראשה מעלת החשמן פוליו אסטלי ליגאטו ומעלת החשמן טריאו וכו׳ (מרדכי בן ר״י נהלון, מגי׳ נהרות). ויהיה ביד מעלת הברורים כח ורשות וכו׳ לדון ולגזר כאשר ייטב בעין שכלם הטוב ולא יהיה רשות לשום א׳ מהחלקים הנ״ל לסרב ולמאן מכל מה שמעלת הנ״ל ידונו (כתב ב״ד מסני ש״ד, קבץ על יד 12). החכם השלם וכו׳ מגן וצנה מעלת הגאון כמוהר״ר מנוח חזקיה חיים קורקוס (הקדי ספי תכלה בק״ק בני רומא ש׳ תקל״ג, שם). עת לעשות לה׳ ללמד בבית מעלת מרן ז״ל הנ״ל בלילי ראשי חדשים וכו׳ וגמרו להתפלל בביתו של מעלת מרן הנ״ל (שם). בזאת יאותו לנו להתמיד בזאת השנה בבית מעלת המשכיל וכו׳ (שם 15).

בעצם היום הזה שהוא יום ג׳ כ״ג לחדש כסלו שנת ש״ג לפ״ק באו לפנינו עדים ח״מ מעלות הברורים וכו׳ וכך אמרו מעלות הברורים הנ״ל (נוסח פסק דין, שם 4). ובקשו מעלת מנהיגי הקהל קדוש לחבר ודוי ליום התענית (קהל אנקונא מבני תגא, בספי אור בקר). במצות מעלת החוקר והשרים (מסירת מודעה, כראש ספי פחד יצחק). הסכמת מעלת הרבנים המובהקים ודייניים המצוינים מהישיבה הכללית (שו״ת שמש צדקה, הסכמה). ואחר עבור הזמן הנ״ל יהיה ברשות מעלת הרבנים והממונים לקיים ההסכמה הזאת (שם א כה). ויהי כמשלש חדשים חזרתי פעם שנית לפני מעלת שלשת הממונים הנ״ל (שו״ת מים רבים, או״ח כג). ועסקי צבור המושלים עלי כי רבים המה ביחוד במקום הזה כנודע למעלת אדוני בלי ספק (שאלי יעבץ א לג). — ומעלתך, מעלתכם, מעלתו: ולכן בבקשה ממעלתכם השיבוני מיד בשאלתי זו (שו״ת ריב״ש פסט). זו היא עצתי ואם אעפ״כ דעת רום מעלתו להתאמץ בזה יודיעני ואכתוב לקרוביי שמה (שו״ת נודע ביהודה, או״ח טו). כי הוגד לי ושמעתי הענין אשר אירע וכו׳ ע״כ אכתוב לפני מעלתכם תורף המעשה (תשב״ץ ג רפו). שאבוא לראות פני מעלתכם בשמחה (ר״י אבוהב, נהר פישון, במדי). לאחר הנחת זאת ההקדמה אדבר ברשות הקדום די ממעלתכם בענין אשר זכרתי באורו (שם, משפט׳). ויצטרך שמעלתך יחמש ר״ל לקחת החמש מהארץ (ר״י אברבנאל, מקץ). כי מזולת המנחה אינו ראוי לראות פני מעלתו ולא שמעלתו ישא פני (שם, וישלח). הלא איש אתה וגדול שמך בתורה בידך מטה המשרה ומי כלפי מעלתך דברים יטיח (מכתי אבא מרי בר״י להרשב״א, מנחי קנאי א). בראותי בעלי אסופות החזיקו דבריהם בכשיל וכילפות אודיע למעלתכם בפרט ובבאור כל הענין כדי להנצל עצמי (שם כו). וחליתי פני אחד העם ארי שבחבורה לחלות פני מעלתך שתדום בעת ההיא וכו׳ נאמן למעלתך טודרוס בר קלונימוס (שם נז). סר למשמעתך נאמן באהבת מעלתך כותב בחפזה בטרדת הזמן יום עשירי לספירה קלונימוס בר טודרוס (שם סד). ואם יכריח הצרך למעלתך ללכת מאלו המקומות וכו׳ והחדר של מעלתך תחזקהו ותבשמהו וכו׳ אם יהיה אויר טוב במחוז אשר מעלתך הולך אליו (ספי שמירת הבריאי כתוב להאפיפיור, כ״י ביה״מ שכתר). על טבילת היולדת יראה מעלתו מה שכתב ב״י בשם הריב״ש וכו׳ ועל מה ששאל מעלתו אף במקום

המיקל (שו"ת רמ"א נד). אשאנו אל כפים אל אל בשמים להאריך ימי מעלתך עם הצאצאים (ר"י מודינא, הקד' לב הארי'). ידוע למעלתכם מראה הנבואה אשר כתבתי מעיר מונישטריאו (נשס ר"ש מולכו, שארית ישראל כה). על כן אמרתי לחבר וכו' החיבור הזה לכבוד מעלתך (ר"ד גנז, הקד' לצמח דוד). שאל ממני אם הייתי מכיר מעלתך כי שמע את שמע אדוני (משה אלטי, מכתב נו, בספ' ברכ' אברהם 271). עד מקום שיוכל שאת כבוד מעלתך על עסק הספרים (שם). יודע למעלתך כי אני שמעתי עליך בתכלית חכמתך (ר"ז בן סעדיה, ספ' המוסר, כ"י תימני, מהב' יג). שאול שאל הגאון רבינו סעדיה לחיים אחד הבא אצלו כמה תפירות תפרת היום והחיים השיבו מעלתו יאמר לי כמה אותיות יש בתורה (בכ"י אוצר רספ"ב, בב הגדול', ערך לסע"ג). ובמחילה ממעלתו ודאי שיש לסתור דבריו (שו"ת מים רבים, יו"ד יז). נחזור לדברי מעלתו בספרו שם וכו' (שו"ת חתם סופר, חו"מ קח). אחד מאנשי עירו רוצה שמעלתו ימסור לידו סך מסוים לקנות עורות וכו' והוא מחייב עצמו ליתן למעלתו הצמר מהעורות וכו' ולזה נסתפק מעלתו אם אין בזה חששא דריבית (תשו' ר"ע איגר א נב). מעלתו לא הודיע לי במכתבו אם מיד שימסור המעות לידו יהיה לו רשות להוציא לצורכו (שם). ועי"ז דוקא יצא הקצף מלפני מעלתכם (רי"מ הזן, שארית הנהלה עח). ואם המצא ימצא שיתגלגל זכות על ידי זכאי שכמותו שיטריח מעלתו הרמה עצמו אצל הרבנים דמדינתכם (ר"י עמדין, גט דרוכס). וראינו כי דברי מעלת חכמת מעלתך מיוסדים על אדני האמת ועמודי החכמה וגמרנו כי דברי מעלת תורתך נענדם עטרות לראשינו (שו"ת חמת ישרים לג).—ור"ת מעל', במקום מעלתו: על פי אחד מאוהבינו היושב במסבי עיר מעל' נודע לנו שם מעל' הנכבד כי איש אמונים ובעל עסקים הוא וכו' ויואות למעל' להחיש לנו את תשובתו על כל אפני המכתב הזה בעתו (מה"ג, קרית ספר א).—ה) *חלק מחלקי גלגל המזלות, וכמו"כ חלק מחלקי עגולי הארץ, Grad; degré; degree: ובשעה ששלהבת לבנה מגעת לחמה ביום במעלות ששים עובר בתוכו ומכבה את אורו ובשעה ששלהבת החמה מגעת ללבנה בלילה במעלות ארבעים עובר בתוכו ומכבה את אורו (פרקי דר"א ז). ובין המדינה הזאת ובין הים הגדול אשר אין אחריו ישוב תשע מעלות ממעלות הרקיע אשר השמש הולכת מהם בכל יום מעלה אחת לדברי החכמים החווים בכוכבים וכל מעלה מהן בארץ ששה וששים מלין ושתי ידות מיל (מגלה ב"ס, כמכת' ר"ח בן ספרוט למלך הכוזר). ומדת ארץ ספרד ממלכת עבד אל רחמאן וכו' שש עשרה מעלות שהן אלף ומאה מילין (שם). וחלקו המזל לשלשים מעלות כי זה המספר יש לו אחדים שלמים יותר מי"ב כי יש לו חצי ושלישית וחמשית וששית ועשירית והנה עלה מספר מעלות הגלגל ש"ס וזה המספר קרוב לימות החמה (ראב"ע, ספ' המספר ב). חלקו הגלגל לשלש מאות וששים מעלות בעבור שלא מצאו חשבון פחות ממנו שיש לו כל השברים חוץ מהשביעית (הנ"ל, ספר הטעמים, כ"י פריז). הגלגל נחלק לשלש מאות וששים חלקים שוים יקראו מעלות (הנ"ל, ראשית חכמה א). הגלגל מוחלק בשלש מאות וששים מעלות כל מזל ומזל שלשים מעלות (רמב"ם, קדוש החדש יא ז). מהלך אמצע הירח ביום אחד שלש עשרה וחמש ושלשים מעלות ועשרה חלקים וחמשה ושלשים שניות (שם יד ב). אם נמצאו רוחב הירח ונטיית מעלתו ברוח אחת כגון שהיו שניהם צפוניים או דרומיים (שם יט ט). ודע כי כל אחד מי"ב מזלות חלקוהו חכמי המחקר לשלשים מעלות כמו שאבאר וכו' ומחציתם הם ק"פ מעלות נמצא שיש מקוטב הדרומי לקוטב הצפוני מאה ושמונים מעלות והוא מחצית חלק הרקיע (מ' אלדבי, ש"א ב ב). כל החכמים הקדמונים הסכימו וחלקו קו הסובב על אמצע גלגל המזלות וכמו"כ כל שאר העגולים הגדולים העוברים נוכח מרכז הארץ כל אחד ואחד מהם לשלש מאות וששים חלקים וקראו להם מעלות (ר"ד גנז, נחמד ונעים א ל). — וחלק אחד מש"ס מכל עגול: וזה הרביעי נחלק לתשעים חלקים יקראו מעלות ומשפט האומנים לשים קו אחד גדול כל ה' מעלות (ראב"ע, כלי נחשת א). והוי יודע שבעלי החכמות הסכימו לחלק במחשבה הקיף כל עגולה מהמון העגולות הן שיהיו שטחיות או החקוקות על גבנונית הכדור הן גדולה הן קטנה לשלש מאות וששים קשתות דקות שוות זו לזו וקראו לכל קשת מהן מעלה וכל מעלה מהן לששים חלקים שווים ויקראו אותם בשם חלקים (בכוך משכל', הקד' עמודי השמים). — ו) *מַעֲלוֹת הכוכבים, מדרגת גדלו של כל כוכב: ספר לוחות המשרתים השבעה וכל מעשה הארץ והמצעדים והנשיאה והמעלה הצומחת (ראב"ע, הקד' לספר אלמתני). ומדת הכוכבים העליונים שהם בגלגל המזלות והוא חלקם על שש

מעלות והמעלה הראשונה יקראנה הכבוד הראשון (שם). השער הששה עשר בידיעת המעלה הצומחת והשוקעת (הוא, כלי נחשת טז). אמר אברהם בעבור היות המעלה הצומחת שהיא יוצאה מתחת לארץ דומה לנולד כשיוצא מבטן אמו על כן אמרו כי זה המזל יורה החיים וכו' (הוא, ראב' תכונה ג). — ובחכמת החשבון: והנה הספר תשעה מספרים כי תשעה סוף כל השבון ואלה יקראו האחדים שהם במעלה הראשונה וכו' ואם אין לו מספר באחדים ויש לו מספר במעלה השנית שהם העשרות ישים כדמות גלגל בראשונה להורות כי אין במעלה הראשונה מספר וכו' ועל זה הדרך יעשה לשמור מעלות הגלגל לפי מעלות החשבון (ראב"ע, הקד' ספ' המספר). כבר הזכרתי לך איך הם מעלות המספר והנה כשיבואו לך שנים מספרים לכפול וכו' בקש דמיונו במעלה הראשונה וראה כמה המחובר מכפל זה על זה ושמור אותו ואחר כך ראה כמה מעלות שני החשבונות בין שיהיו במעלה אחת או בשתים מעלות ודע כמה המחובר ממספר שתי המעלות (שם א). כי המאתים מהמעלה השלישית שהם מאות וכו' המעלה הרביעית היא לאלף (שם). — ובהשאלה, מדה מן המדות: שאם נטה בעל חולי הגוף מדרך הבינונית אל קצה החמימות מעלה אחת משקין אותו מסמני רפואות דברים קרים שמשיבים אל קצה הקרירות מעלה (ר"י אבן עקנין, ספ' המוסר כ ה). ואם ראה בגופו שנטה אל קצת מהקצוות וכו' כיצד נטה אל החמימות שיעור שתי מעלות מטהו במאכלות הקרים וסמי הרפואות הקרים אל הקרירות שתי מעלות לא פחות ולא יותר וכו' וכן אם נטה אל הקרירות שתי מעלות מטהו אל החמימות שתי מעלות (שם כ טז). שלש המעלות אשר בשנות האדם ימי הנערות וימי הבחרות וימי הזקנה (רד"ק יואל ג א). — ובזמן החדש התחילו להשתמש בשם זה לכל חלק וחלק מחלקי המדחם, כך וכך מעלות של חם, של קר: אם נערוב שלג שמדרגת קרירותו הוא 0 מעלות עם מלח הבישול שמדרגת חומו הוא 10 מעלות אז ילכו גם המלח גם השלג תמס ויולידו המסה מלחיית שקרירותה הוא 10 מעלות (ג' רבינוביץ, חכמת הכמיה א 61). — ועצם הכלי, מַעֲלוֹת צלסיוס: הלוח הזה יורנו וכו' חום האויר במעלות צעלזיאוס (שם 70). — שִׁיר הַמַּעֲלוֹת, שם למזמור לארבעה עשר מזמורי תהלים: שיר הַמַּעֲלוֹת אל יי' בצרתה לי קראתי ויענני (תהל'[1]) קכ א). — וגם שיר לַמַּעֲלוֹת: שיר לַמַּעֲלוֹת אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי (שם קכא א). — והאדם הַמַּעֲלָה: ותקטן זאת בעיניך אלהים ותדבר על בית עבדך למרחוק וראיתני כתור האדם הַמַּעֲלָה[2]) יי' אלהים (דהי"א יז יז).

מַעֲלוֹתִי, ת"ז, נקי' מַעֲלוֹתִית, — של מַעֲלָה: וסיבה לקדימה המעלותית כגון ישיבת הכרכים שהישיבה גרמה להיות בני הכרכים מוקדמים במדרגה לבני הכפרים ותהיה הקדימה המעלותית סיבה לזמנית כגון קדימת הכהנים והחכמים שמחמת מעלתם יוקדמו בכל דבר (ר"ש פפנהים, יריעי' שלמה א א). וכמו שהראנו כבר למעלה בבאור הקדימות המעלותית שאע"פ שהדבר בעצמו איננו בעל מעלה בעצם על זולתו כמו האבן ספיר שאין בו מעלה בעצמותו יותר ממה שהיה הלמיש הנה הוא בעל מעלה מיד שיהיה כאן משמש המשמש בשתי האבנים שימצא יותר תועלת בהשתמשות הספיר (שם א ה).

מַעֲלִית, ס"נ, — בהנדסה, ראש הגֶרֶם המלא: כל גולם אשר מעליתו ותחתיתו והם ראשו ותושבתו שטחים ישרים ונכוחים זה לזה ושוים (ראב"ח הגבוה, המבוה' והתשבר' ד).

מַעֲלָל, ס"ז, מ"ר מַעֲלָלִים, סמיי מַעַלְלֵי, בכנ' מַעֲלָלֶיךָ, מַעֲלָלַיִךְ, מַעֲלָלֵינוּ, מַעַלְלֵיכֶם, מַעֲלָלָיו, מַעַלְלֵיהֶם, — מעשה ופעולה שאדם עושה ופועל, Handlung; action: ישלח יי' בך את המארה וכו' עד השמדך ועד אבדך מהר מפני רע מַעֲלָלֶיךָ אשר עזבתני (דבר' כח כ). והיה במות השופט ישבו והשחיתו מאבותם ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם ולהשתחות להם לא הפילו מִמַּעַלְלֵיהֶם ומדרכם הקשה (שפט' ב יט). והאיש קשה ורע מַעֲלָלִים והוא כלבו (ש"א כה ג). רחצו הזכו הסירו רע מַעַלְלֵיכֶם מנגד

—[1]) ועוד שם: קכב א, קכג א. קכד א, קכה א' קכו א, קכז א, קכח א. קכט א, קל א, קלא א, קלב א, קלג א, קלד א. ואמרו במשנה: חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים כנגד חמשה עשר שיר המעלות שבתהלים שעליהן לוים עומדים בכלי שיר ואומרים שירה (סוכ' ה ד). והסכים לזה גרֶץ, ואחריו Jacob (ZAW 16, 169) שהשם שיר המעלות הוראתו ממש שיר שהיו שרים על המעלות. ראב"ע הביא בשם רסע"ג, וז"ל: יתכן שהוא על נגינות בקול עליון וכו' וזה השיר ינוגן על נועם המעלות. ע"כ. קצת החדשים סברים כי רב השירים האלה הושרו בשעת העליה מבבל. —[2]) בש"ב (ז יט) כתוב: וזאת תורת האדם.

עיני הדלו הרע (ישע׳ א יו). כי כשלה ירושלם ויהודה נפל כי לשונם ומעלליהם אל יי׳ למרות עני כבודו (שם ג ח). אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (שם י). ויסתר פניו מהם בעת ההיא כאשר הרעו מעלליהם (מיכ׳ ג ד). והיתה הארץ לשממה על ישביה מפרי מעלליהם (שם ז יג). והיה כעם ככהן ופקדתי עליו דרכיו ומעלליו אשיב לו (הוש׳ ד ט). לא יתנו מעלליהם לשוב אל אלהיהם כי רוח זנונים בקרבם (שם ה ד). עתה סבבום מעלליהם נגד פני היו (שם ז ב). ולפקד על יעקב כדרכיו כמעלליו ישיב לו (שם יב ג). המלו ליי׳ והסרו ערלות לבבכם איש יהודה וישבי ירושלם פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רע מעלליכם (ירמ׳ ד ד). דרכך ומעלליך עשו אלה לך (שם יח). כי אם היטיב תיטיבו את דרכיכם ואת מעלליכם אם עשו תעשו משפט בין איש ובין רעהו (שם ז ה). אז הראיתני מעלליהם (שם יא יח). וזכרתם את דרכיכם הרעים ומעלליכם אשר לא טובים (יחזק׳ לו לא). שובו נא מדרכיכם הרעים ומעלליכם[1] הרעים (זכר׳ א ד). ויאמרו כאשר זמם יי׳ צבאות לעשות לנו כדרכינו וכמעללינו כן עשה אתנו (שם ו). תן להם כפעלם וכרע מעלליהם כמעשה ידיהם תן להם (תהל׳ כח ד). ויכעיסו במעלליהם ותפרץ בם מגפה (שם קו כט). ולא שבו ממעלליהם הרעים (נחמ׳ ט לה). — ומעללי ילד, מעשיו, מנהגיו: גם במעלליו יתנכר נער אם זך ואם ישר פעלו (משלי כ יא). — ומעללי אלהים, מעשיו הגדולים, נפלאותיו: הקצר רוח יי׳ אם אלה מעלליו (מיכ׳ ב ז). אזכיר מעללי יה כי אזכרה מקדם פלאך (תהל׳ עז יב). וישימו באלהים כסלם ולא ישכחו מעללי אל ומצותיו ינצרו (שם עח ז).—ובמדרש: לפי שהייתי יודע שאתה רע מ ע ל ל י ם לכך התקנתי כ״כ לאסרך ולהלקותך שאם תסרח תלקה בהם (מד״ר במד׳ יג). — ואמר המשורר: יד מ ע ל ל י תכביד כבלי, ורע פעלי מני ואלי (ר״י הלוי, יד מעללי). בעולם הנפים ונראים כחפים וטוב מראותם זאבי ערבות, ידמו דרוך על נתיב מ ע ל ל י ו ומהם קרובים עליהם ערבות (רמב״ע, תרשיש א רג). כזקן בעולל, היבטה ב מ ע ל ל, ברשע מגולל, לבלתי ישלם (רמב״ח, דרכי נעם יג).

מעל־ע, — ר״ת: מעת לעת.

מעמד, ש״ז, סמי׳ מעמד, בכנ׳ מעמדך, מעמדם, — א) שה״פ, דרך ואופן שאדם עמד: ומאכל שלחנו ומושב עבדיו ומעמד משרתו ומלבשיהם (מ״א י ה).— ואמר הפיטן: יצנף צנפה לבבי מבלי מ ע מ ד כדור יקלע בכף קלע יחידתי (יהודה אבן גיאת, מכין עפאים). אמתך מאין סלף ותהיה לך למופת, עומד והכל חולף ומ ע מ ד לא ילפת (יצחק אבן גיאת, יה כל). היש לי מ ע מ ד אם תהדפני, ואם לי מהלך אם תעצרני (ר״י הלוי, ידעתני).—וכמו עמידה: כפלוני הנחמד, בכל מושב ובכל מ ע מ ד, אשר דרכי אל למד, מנעוריו עד היום (רלב״ע, האספו משכילים).—ב) המקום שאדם עמד עליו, ובהשאלה, המשרה שהוא נשא, Stand, Posten; état, poste; stand post: והדפתיך ממצבך וממעמדך יהרסך (ישע׳ כב יט). —ובמשמ׳ העקרית, המקום שהוא עמד שם: כי מעמדם (של הלוים) ליד בני אהרן לעבודת בית יי׳ על החצרות ועל הלשכות (דהי״א כג כח). והמשררים בני אסף על מעמדם כמצות דויד וכו׳ אין להם לסור מעל עבדתם (דהי״ב לה יה).—ובמשמ׳ *מקום שדבר מהדברים נמצא שם: היה מקומו ומ ע מ ד ו היתר והוא עתיד להעבירו דרך איסור (ירוש׳ דמאי ב א). — *ומעמד מים, ברכה: צינת רוח צפון ישיב וכרקב יקפיא מקוה, על כל מ ע מ ד מים יקרים וכשרין ילבש מקורו (ב״ס גני׳ מג כ).—ובתו״מ, מעמד בהלוית המת, עמידת קהל המלוים לזמן קצר, להספידו וכדומ׳: אין עושין (למת) מ ע מ ד ומושב פחות מעשרה ואין מ ע מ ד ומושב פחות משבעה פעמים (תוספת׳ מגי׳ ד יד). מקום שנהגו לעשות מ ע מ ד ומושב (למת) עושין (שם פסח׳ ב יד). ואין עושין מ ע מ ד ומושב (למת) וכו׳ פחות מעשרה (מגי׳ ד ג). אין אדם נאמן לומר דרך היה לפלוני במקום הזה מ ע מ ד ומושב ומספד היה לפלוני במקום הזה (כתוב׳ ב י). הדרך הקבר אין לה שיעור המ ע מ ד דייני צפורי אמרו בית ארבעת קבין (ב״ב ו ז). המוכר קברו דרך קברו מקום מ ע מ ד ו ובית הספדו באין בני משפחה וקוברין אותו על כרחו משום פגם משפחה (גמ׳ שם ק:). בראשונה לא היו פוחתין משבעה מ ע מ ד ו ת ומושבות למת (ר׳ יהודה, שם).—ובסהמ״א: אחר שקוברין את המת נקבצין ועומדין ב מ ע מ ד והוא שדה שמפטירין בה מתים וכו׳ (ערוך, ערך בכן). וראיתי כתוב מפני שהשדים מתלוים עם החוזרים מבה״ק לכך תיקנו מ ע מ ד ו ת ומושבות כדי שבתוך כך יסתלקו השדים מעליהן (רב״, ב״ב ק:). קרובי המת שאינם מתאבלים באים למעמדות ומושבות לכבוד המת (שם).—ומעמד של נחיל דבורים, עמידתם במקום מן המקומות בצאתם מהכורת: נאמנת אשה וקטן לומר מיכן יצא נחיל זה ומהלך בתוך שדהו

[1] הכתיב מעליליכם.

גופו את נחילו אם הזיק משלם מה שהזיק אימתי בזמן שהעידו על מעמדן אבל אם יצאו והזרו אין נאמנין (ר"י בן ברוקה, תוספת' כתוב' ג ג).—ג) *כל או"א מכ"ד חבורות של כהנים, לויים וישראלים, שהיו בכ"ד ערים מערי א"י, שהיו עולות לירושלים כאו"א בזמנה, להתפלל שם בשם שולחיהן על הקרבנות, ואנשי המעמד הרחוקים מירושלם היו מתכנסים לבהכ"נ שבעריהם להתפלל ולהתענות ולקרוא בתורה: כיצד מעלין את הבכורים כל העירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד ולנין ברחובה של עיר ולא היו נכנסין לבתים וכו' (ביכור' ג ב). אנשי משמר היו מתפללין על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון ואנשי מעמד מתכנסין לביהכ"נ ויושבין ארבע תעניות (תענ' כז:). שנה שגשמיה מרובין אנשי משמר שולחין לאנשי מעמד תנו עיניכם באחיכם שבגולה שלא יהא בתיהם קבריהם (שם כב:). התקינו נביאים הראשונים עשרים וארבע משמרות על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלם של כהנים של לוים ושל ישראלים (מגי' שם ד ב). כל יום שיש בו הלל אין בו מעמד שחרית[1] (ר"ע, שם ד ד). נטל אחד את המגרפה וזרקה בין האולם ולמזבח וכו' וראש המעמד היה מעמיד את הטמאים בשערי המזבח (תמיד ה ו). — ומ"ר מעמדות: בשלשה פרקים בשנה כהנים נושאין את כפיהן ארבע פעמים ביום בשחרית במוסף במנחה ובנעילת שערים בתעניות ובמעמדות וביום הכפורים (שם א). אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ (רב אסי, גמ' שם כז:). — ובסהמ"א: תקנו נביאים הראשונים שיבררו מישראל כשרים ויראי חטא ויהיו שלוחי כל ישראל לעמוד על הקרבנות והם הנקראים אנשי מעמד (רמב"ם, כלי המקדש ו א). וקיבוצן לכל תפלה מארבע תפלות אלו ועמידתן שם לתפלה ולתחינה ולבקשה ולקרות בתורה נקרא מעמד (שם ה).—ועצם התפלות והתחנות ופסוקי תורה שתקנו לאומרם בכל יום שחרית במקום הקרבנות: שגזרו שמד על בני ארץ ישראל שלא יקראו קריית שמע ולא יתפללו והיו מניחין אותן ליכנס שחרית בשבת לומר ולזמר מעמדות והיו אומרים בשחרית בשבת מעמד וקדוש ושמע במוסף (רב יהודאי גאון, JQR April 1917, 473). סדר מעמדות לרב עמרם גאון אלו המעמדות ביום ראשון קורין בראשית ברא אלהים וכו' ענין הקרבנות וכו' (סדר רע"ג, סדר מעמד'). — ובהרחבה, כנוי לפיוטים שאומרים ביוה"כ וימי הצומות: ושירי הגאון רבי יוסף בן שטנאש נעימים ויקרים, והוא הראשון אשר חבר בספרד מעמד ליום הכפורים (ר"י חריזי, תחכמוני ג). גם במעמד הצומות, הראה נוראות עצומות (שם).—*בְּמַעֲמַד פְּלוֹנִי, שפלוני עמד שם בשעה ההיא, Anwesenheit; présence; pres-: בראשונה היו כותבין שטרי מיאונין במעמד פלוני ופלוני מיאנה פלונית בת פלונית בפלוני בר פלוני (ירוש' סנה' א ג). והלא במעמד כלכם העיד בן שלקית ביבנה עד שתבלכל (חנניה בן חכינאי, תוספת' נדה ו ו). המוכר שדה חבירו במעמד חבירו לא עשה כלום (שם ב"ב ט ב). פת שאפה גוי שלא במעמד ישראל וגבינה שהעמיד הגוי שלא במעמד ישראל (שם ע"ז ד יא). וכי כל אנשי עירו רוגמים אותו אלא במעמד כל אנשי עירו (ספרי דבר' רכ). (אמר ראובן לשמעון) תן לי מאתים זוז שיש לי בידך (אמר לו שמעון) אין לך בידי (אמר לו ראובן) לא מניתי לך במעמד פלוני ופלוני (אמר לו שמעון) יאמרו ואני אתן (שם שבוע' ב ה). שאין נשבעין פועלין אלא במעמד החנוני (רב, שם ו ד). תנהו לפלוני במעמד שלשתן (רב, ב"ב קמד.). צריכין הדיינין לכתוב אישרנוהו במעמד פלוני ופלוני (הוא, ירוש' גיט' ט ח). בשפסק (מעות להתחנו) במעמדה אבל אם לא פסק במעמדה אף (חכמים מודים) (שם, כתוב' יג ה). אמר לו ר' אלעא לעולא (כשתכנס לשם דרוש בשלומו של רב ברונא) אחי במעמד כל החבורה (ברכ' ע:).—ומצוי בסהמ"א: שלא אכל הפירות באותו מעמד (תוספת' ברכ' מד. ד"ה באוכלי). בעבור שהיה הדבר במעמד ההמון (ר"י א"ת, כוזרי ג סג). שכבר עשה מעשה ב"ד וכו' במעמד הקהל המצויים שם אנשים ונשים וכו' וכששמעו קול זה כבר היתה בילה הנזכרת מקודשת מניצק קלוני הנזכר במעמד כל קהל העיר (שו"ת ר"נ גירונדי ל). ומה שהסכמנו והחרמנו בספרי התורה במעמד של הקהל ביום השבת בפרשת אלה הדברים שנת ששים וחמש לפרט האלף החמישי (כתב קהלי ברצלונה נגד למוד החכמ', בשו"ת רשב"א תטו). הודו ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר וקימו עליהם תנאין אלו ויהיו לו ערב במעמד ההוא כי הם הסכימו לכך (תשו' ריב"ש יט). שהיה במעמד שני ערלים ושני יהודים אב ובנו (שו"ת מהר"מ פדואה מו). והעיז פניו במעמדם ולפני הר"ר מאיר צבי וכו' (תשו' מהרי"ו קולון קכ). וכן מוכיח הלשון ביאור

1) כך בכ"י. ובנוסח' הדפוס: בשחרית.

מה שהודה במעמדינו ולא כתבו העדנו על עצמו כמו שרגילין לכתוב בשטרות (טור, מלוה ולוה סמ, בשם הרא״ש). — וסתם בְּמַעֲמָד, במקום במעמד אנשים, במעמדנו, וכיוצא בזה: וכנוי קבוץ הנקבה אשר אינם נמצאות במעמד נון (ר״י א״ת, הרקמה לה). ואז שאל רב שמעון הנזכר לבתו בפני בעלה אם היתה חפצה שרי' חיים בר' שמואל העומד במעמד תוך אלו הדברים יקבל גיטה מיד בעלה (שו״ת ריב״ש תעב). כה תאמר לאדונך הנבל, אשר לקברות יובל, כי לו היה במעמד שלחתי רזון במשמניו, וכאשר ירקתי בשירתו ירקתי בפניו (עמנו', מחברי ז). נמצאים ונמצאות במעמד וכו' כי לא יתכן לדבר מהנסתרים והנסתרות אם לא כשיזכרם ולא כן כשיהיו במעמד (ר״ד יחיא, לשון למודי כ ד). הניח הזכר הנסתר קודם הנמצא במעמד (שם). והיתה לו אשה בעיר הזאת וכי היה במעמד שנכנס בספינה בקורפו (שו״ת הר״מ פדואה יח). ומאז אחרי נעשית ונכתבה צואה זו בא עד אחד אשר היה במעמד גם הוא בשעת הצואה (שם נו). ואם היה הדבר בא לפני הייתי מסדר לתת הגט ליד הבתולה אף כי קטנה היא אך שיהיה אביה במעמד ויאמר לה קבלי גיטך (שו״ת הר״י מינץ קכה, בסוף סדר הגיטין). ודוקא כשהבן אומר אני הייתי במעמד שאתה אומר שנתת לאבי וראיתי שלא נתת לו (טור חו״מ רמה ז). והנה התנצלה (אביגיל) מצד שלא ראתה הנערים ואמרה ואני אמתך לא ראיתי וכו' כי אם היתה במעמד היו לה שני עונות (מסיר לאון, נופת צופים א ז). — *בְּמַעֲמָד עִם: הייתי במעמד עם ראובן אצל לוי (שו״ת תרומ' הדשן ריב). — *בְּמַעֲמָד אֶחָד: אם באו עדים והעידו שבשעה שנתקיים בפניהם לא היו במעמד אחד אלא כל אחד קבל עדות בפני עצמו (שו״ע חו״מ, הלוא' מו כה). — *בְּאוֹתוֹ מַעֲמָד: בחמת הקטט' נתפרדה החבילה ובאותו מעמד הסכימה הכלה לישא לאיש אחר (סדרי טהרה, הלכ' נדה, בשם הלבוש). — ובכלל, קבוץ של אנשים לשם ענין מהענינים: וכבר שבח חכם מן המתחכמים כתיבת הסופר שהראה לו במעמד גדול וגנה הרע (ר״י א״ת, פי' רמב״ם לאבות א יז). שלא ינהגו כן כמו שעשו קהל ברצלונה שעשו תקנה שלא יוכלו לדבר בשום מעמד מענייני שום אדם מיוחד (שו״ת ריב״ש קנה). ויעדנו ועד היום ביום השבת בחדש אלול שנת ס״ד לפרט להיות במעמד בית הכנסת מנכבדי העיר ולקרות האגרת באזניהם וכו' ע״כ לא אשמע ולא אובה ואעשה את המעמד ביום מחר שהוא יום הנועד וכו' וכן עשיתי צויתי את השליח לקרוא כל הנכבדים הנקראים בשם מיוחדים לבא במעמד ראשי הקהל ובאו מקצתם וכו' ויצאנו מן המעמד ההוא בערבוביא ואח״כ בא החכם ההוא לדבר עם אוהביו וקרוביו ועם קצת מן היחידים אשר לא היו במעמד (אגרת מהרי, מנחי קנאי' כא). ויהי כראות אנשי המעמד, כי מעלת שירי לא יספר ולא ימד, הכין כל איש שאלתו, וערך כל אחד ואחד חידתו (עמנו', מחברי כ). — ומעמד הר סיני: משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה וכו' ובמה האמינו בו במעמד הר סיני שעינינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר האש והקולות וכו' שמעמד הר סיני לבדו היא הראיה לנבואתו שהיא אמת (רמב״ם, יסוה״ת ח א). נשארו העם מצפים לרדת משה והם על עיניהם לא שנו תארם ועדים ובגדיהם אשר עמדו בהם יום מעמד הר סיני (ר״י א״ת, כוזרי א צז). כי היהודים אשר ראו אותם המעמדות הנוראות והקדושות ואותם הפלאות ואש מן השמים בנתינת דתם נתחזקה אותה צורה ושבה אליהם טבעית (ר״ש בן וירגא, שבט יהודה ז). אני זרע מאנשי אותו מעמד הקדוש שנאמר עליהם כי עם קשה עורף הוא (רי״מ חזן, באחרית הימים לט). — וכמ״ר מַעֲמָדוֹת, חֲבֻרוֹת: ואמרו לו (לסוקרטס) באיזה דבר תושג החכמה אמר שיהיה האדם נעזר ושוקד עליה ויהיה לו רעיון להבין בו וכשיהיה לו מעמדות שילמוד בהם (ר״י חריזי, מוסרי הפלוסופ' ב א). שראוי לבעל תשובה להשתדל היות תמיד במעמדות החכמים כי בהשתתפות עמהם ילמוד דרכיהם (מנחם מאירי, משיב נפש). — ה) *ועד מנהיגי העיר, בקצת מקומות בגולה: מוקדמי הקהל קבצו אנשי המעמד ביום שמיני חג עצרת וכו' ואנשי המעמד אחר משא ומתן שהיה להם בזה היתה הסכמתם שהיה ראוי וטוב לעשות קיום וחזוק לחלוקה (שו״ת ריב״ש רמט). קם שמעון על רגליו ואמר להכם במחילה מאדוני למה עשה ההסכמה הזאת בלתי ידיעת אנשי המעמד מקצתם או רובם (שו״ת מהרשד״ם, יו״ד לט). ויהפוך מוה״ר החסיד הנ״ז פניו כלפי אנשי המעמד ויקרא בקול גדול קרעו בגדיכם רבותי (רי״מ חזן, שארית הגולה ל). — ו) *איכות האדם, אם עשיר או דל, אם בריא או חולה וכיוצא בזה, Zustand; situation: בדורות אשר היו לפנינו שהיה מעמד ישראל בטוב ולא היה עני בישראל שלא היו לו הרבה כוסות ושאר כלי כסף

(דברי חכמים ודעת חכמה ב יו). ותספר לו בת שוע בהתגלות לבה את רוע מעמדה זה כשנתים, כי בעלה אשר נשאה בעודה באבה עזבה בחסר כל וילדיה השנים (יל"ג, קוצו של יוד). — ובדברים לא בע"ח: וביציאתו יהיה הבית במעמדו הראשון (שטר מכר, REJ 1882, 242). — מַעֲמַד שֵׂכֶל: מי הקים כל אפסי ארץ שענין זה מלבד הקבלה האמיתית שיש לנו בו אם תקחנו בהבחנת עצמו הוא דבר נסתר בטבעו ממין האדם עד שהוא לו מעמד שכל (זרח' הלוי, פי' מכלול ד). כשמוע השר השירים והמליצות, העליצים והעליצות, אשר חברתי אל יהודה גור אריה, חשב היותם מעמד שכל וכמהם לא היה ולא יהיה (עמנ', מחברי' יג). היא (השירה) לתבונה אם וכמעט מעמד שכל חשבתיה וגם נבצרת (שם כ). — ז) *מַעֲמַד הַגַּלְגַּל, עגול החמשי והששי מעגולי הארץ: העגול החמשי נקרא מעמד הגלגל וכמו כן נקרא עגול הששי וכו' כי הם מסבבים על כל גוביו ועוביו של הכדור ועל מרכזו מן הצפון אל הדרום ומן הדרום אל הצפון ובמקום שני צירי העולם הצפוני והדרומי שם חותכין השני מעמדים זה את זה שתי וערב ועושין ארבע זויות נצבות וחולקים את הכדור לארבעה חלקים שוים העגול הששי גם הוא נקרא מעמד הגלגל יען אשר בו נמצאים שני מעמידים אחרים כמו שיתבאר האופן הזה גם הוא סובב דרך שני צירי העולם צפוני והדרומי אשר שם חותכים שני המעמדים זה את זה דרך שתי וערב (דוד גנז, נחמד ונעים ב לח). —ח) *מקום עמידה לספינות קרוב להחוף: עיר קטנה אשר נבנתה ע"י האנדלוסים שגורשו מספרד רבע שעה מהים מעמד אניות בלתי בטוח (מסעי עולם ג, באלקלה). — ט) *כעין עמוד קטן וכדומ' שדבר עומד עליו: ואומר שמותר ליגע במעמד של פני ארון הקודש שהנרות עומדות עליו בין אם הוא של אבן בין של עץ (תשב"ץ, מנהגים לה).

מָעֳמָד[1]), ש"ז, — כמו מַעֲמָד, מקום לעמוד עליו: טבעתי ביון מצולה ואין מָעֳמָד [2]) באתי במעמקי מים ושבלת שטפתני (תהל' סט ג).

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) אמר רד"ק: ומלת ואין מָעֳמָד קצת מדקדקים אמרו שהוא שם הפעל והוא מפואר כי היה ראוי להיות מַעֲמַד כפלס מַחְשַׁב מַעֲרָב כי אם היה פעול היה אומר ואיננו מעמד כי אמר בראש הפסוק טבעתי ביון מצולה, ויתכן לומר שהוא פעול כמשפטו ופירושו ואין אחד מאיברי שהיה מָעֳמָד כי כלי טבעתי (מכלול, שהש"פ סד.).

***מֻעֳמָד**, ש"ז, מ"ר מֻעֳמָדִים, — מעמד לבחירות וכיוצא בזה, Kandidat; candidat; -te.

***מַעֲמוּדִית**[1]), ש"נ, — טבילה לשם הנצרות: הצדוקים והביתוסים הם המינים שאנו מתפללים עליהם בתפלתנו ואמנם ישו וחביריו הם המשועמדים הנכנסים בתורת המעמודית הטבולים בירדן (כוזרי ג סה).

***מַעֲמִיד**, ש"ז, מ"ר מַעֲמִידִים, — שֶׁדָּבָר עוֹמֵד עליו. מַעֲמִידֵי הנעל: סנדל של עץ וכו' והן שהיו מעמידין של עץ (רב, ירוש' יבמ' יב ג). — ושל קֶלֶב: בטבעת אחר חותמה בסולם אחרי שליביו בקולב אחר מעמידיו[2]) (ר' נחמיה, שם שבת ו ג). בטבעת הלך אחר חותמה וכו' בערסה הלך אחרי שלשלותיו וחכ"א הכל הולך אחר המעמיד (כלים שם ס).

***מַעֲמָס**, ש"ז, — כמו מַעֲמָסָה: והון חמס יהיה למס ומרמס, ותם לריק בכל משא ומעמס (רה"ג, שירי מוסר השכל, ילה האל). מחוצים לחוצים סובלי מעמס, בזוזים גזוזים נתונים למרמס (רשב"ג, שביה עניה). ואהיה למס עובד, נרדה במעמס כבד, מר אצעקה חמס עבד (ר"י הלוי, אל יעלו). יסבל אנוש חטאו בצוארו וימשך מעמס מעשיו כמשא על שכם (ר"י חריזי, הענק ג). שהוא אגור בתוכו ומקובץ מהמחשבות המקבילות בדרושים הגדולים ורוצה להקיא המעמס והמשא מן המחשבות הבלתי צודקות כדי שישארו לו הצודקות (רלב"ג משלי ל). הנה האבן יכבד מאד לנשאו וכן הענין במעמס החול (שם כז). האבן הגדולה שהיא לעומסיה למעמס גדול ולמשא כבד (רד"ק זכר' יב ג). והמסים והתשחרות והגזרות ומעמס האומות עלינו (המאירי, פתי' בית הבחירה על אבות). — ואמר הפיטן: חלצי אזרו גבורה, לבל אהיה ביום הצרה, כגבר מעמסיו, ידיו על חלציו (סליחה מנהג אוויגיון, אמלא פי). הזק אל צורי ידים רפות מתגרת כל גוים, ושים את ירושלם דוד צח לעמים אבן מעמס (ר"י גי'את, יפיפית לבי).

מַעֲמָסָה, ש"נ, — שם"פ של מי שעָמַס דבר, ואֶבֶן מַעֲמָסָה, אבן כבדה שאדם עָמַס, להתרגל בנשיאת משא כבד: והיה ביום ההוא אשים את ירושלם אבן

[1]) בגוף הערבי מעמודיה a), בערבי התמונית בפרס, בסוריה וא"י.

[2]) בשרידי הירוש' הוצא' גנצבורג מנק' מַעֲמְדָיו.

a) معمودية

מעמכה [1]) לכל העמים כל עמסיה שרוט ישרטו (זכרי׳ יב ג).—ואמר הפיטן: והצדקה לעשות, כפי יד וכמסות, ומשאות ומעמסות, להקים ולהרים (רסב״ג, אזהר׳, שמור לבי).—וגם במליצה הפשוטה: וכל מי שיעץ עליך בהנחה והתענוג ולהקל המשאות והמעמסות בדבר מהדברים אשר בו נפשך (רהב״ה, מחזי נדק, אגנזי 71).

מעמק, ש״ז, מ״ר מעמקים, סמי׳ מעמקי.—מקום עמק, בים וכדומה, Tiefe; profondeur; depth: עת נשברת מימים במעמקי מים מערבך וכל קהלך בתוכך נפלו (יחזק׳ כז לד). הלוא את היא המחרבת ים מי תהום רבה השמה מעמקי ים דרך לעבר גאולים (ישע׳ נא י). טבעתי ביון מצולה ואין מעמד באתי במעמקי מים ושבלת שטפתני (תהל׳ סט ג). הצילני מטיט ואל אטבעה אנצלה משנאי וממעמקי מים (שם יה).—ובמליצה, למעמד שפל של אדם: שיר המעלות ממעמקים קראתיך יי׳ (שם קל א).—ובתלמ׳: (שליח צבור מתודה באמצע התפלה ואומר) ממעמק, הלב (שמואל, יומי פז:). כשירדתי למעמקי מצולה שמעתי קול רעש גדול מגלי הים שזו אומר לזו וכו׳ (אדר״נ ג). — ואמר הפיטן: יושב במעמק מצולה ומעמד אין וחמק דודי ומחמד עין נמק (ר״י בן גיאת יושב במעמק). להטים סבוה עובדי חמן ומסכת, ממעמקים צועקת ושוע שופכת (ר״י בן אביתור, הושענ׳, אלהים אמן). עדי פתח סגוריה וחפש טמוניה והוציא כל רכושה, אשר הציף צלוליה ודלה פניני מעמקיה ומשה (רסב״ג, הכפור או דרור). העלי נא יונת רחוקים, קול מארץ מרחקים, הקוראה ממעמקים הגבירי שיר עד שחקים (ר״י הלוי, יעלו נאלף).

מעמר [2]), ש״ז, — מעמר הבית וכדומה, בסגנון השמרונים, במשמ׳ שפוץ בנין וכדומה: ויהרסו את העיר ואת בית הארון וכל המעמר אשר חדשו אותו עדת היהודים (תולדה שמרונית, REJ, Jul. 1902, 71).

א. **מען** [3]), למען, עם כנו׳ למעני, למענך, למענכם — א) מלת הטעם, להורות למה יעשה דבר מן הדברים, um-willen, wegen; afin, pour; for the sake of, עם פעל עתיד: אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך (בראש׳ יב יג). הגשה לי ואכלה מציד בני למען תברכך נפשי (שם כז כה). ויהי (הנחש) למטה בכפו למען יאמינו כי נראה אליך יי׳ (שמות ד ד-ה) ויאמר כדברך (אעשה) למען תדע כי אין כיי׳ אלהינו (שם ח ו). והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם ערב למען תדע כי אני יי׳ בקרב הארץ (שם יח). אפרש את כפי אל יי׳, הקלות יחדלון והברד לא יהיה עוד למען תדע כי ליי׳ הארץ (שם ט כט). ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשנו למאיש ועד בהמה למען תדעון אשר יפלה יי׳ בין מצרים ובין ישראל (שם יא ז). והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת יי׳ בפיך (שם יג ט). הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא (שם יו ד). מלא העמר ממנו (מן המן) לדרתיכם למען יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם במדבר (שם לב). כבד את אביך ואת אמך למען יארכון ימיך על האדמה (שם כ יב). ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת למען ינוח שורך וחמרך וינפש בן אמתך והגר (שם כג יב). הודעני נא את דרכך ואדעך למען אמצא חן בעיניך (שם לג יג). כל האזרח בישראל ישבו בסכת למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים (ויקר׳ כג מב-מג). והיה לכם לציצת וראיתם אתו וכו׳ למען תזכרו ועשיתם את כ׳ מצותי (במד׳ יה לט-מ). ונתתה מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל (שם כז כ). וכל בת ירשת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבתיו (שם לו ח). ועתה ישראל שמע אל ההקים וכו׳ למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ (דבר׳ ד א). ושמרת את חקיו ואת מצותיו וכו׳ אשר ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים על האדמה (שם מ). כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך יי׳ אלהיך למען יאריכן ימיך ולמען ייטב לך (שם ה יו). מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם לעלם (שם כו). בכל הדרך אשר צוה יי׳ אלהיכם אתכם תלכו למען תחיון וטוב לכם (שם ל). וזאת המצוה החקים והמשפטים אשר צוה יי׳ אלהיכם ללמד אתכם לעשות וכו׳ למען תירא את יי׳ אלהיך וכו׳ ולמען יארכן ימיך (שם ו א-ב). ועשית הישר והטוב בעיני יי׳ למען ייטב לך (שם יח). כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון ורביתם

---

[1]) כבר העיד הירונ׳ כי בימיו היו אבנים ממין זה מצויות בא״י שהיו הבחורים מתרגלים בהן.

[2]) בערב׳, משרש עמר a), במשמ׳ תקון וכמו״כ במשמ׳ שפוץ.

[3]) מן ג. ענה.

---

a) عمر

(שם ח א). ושמרתם את כל המצוה אשר אנכי מצוך היום לְמַעַן תחזקו ובאתם וירשתם את הארץ וכו׳ וּלְמַעַן תאריכו ימים על האדמה (שם יא ח-ט). וכתבתם (את דברי התורה) על מזוזות ביתך ובשעריך לְמַעַן ירבו ימיכם וימי בניכם (שם כ-כא). לא תאכלנו (את הדם) לְמַעַן ייטב לך ולבניך אחריך (שם יב כה). ולא ידבק בידך מאומה מן החרם לְמַעַן ישוב יי׳ מחרון אפו ונתן לך רחמים (שם יג יח). ואכלת לפני יי׳ אלהיך וכו׳ מעשר דגנך תירשך ויצהרך ובכרת בקרך וצאנך לְמַעַן תלמד ליראה את יי׳ אלהיך (שם יד כג). ובא הלוי וכו׳ והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו לְמַעַן יברכך יי׳ אלהיך (שם כט). שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים לְמַעַן תזכר את יום צאתך מארץ מצרים (שם יו ג). צדק צדק תרדף לְמַעַן תחיה וירשת את הארץ (שם כ). והיתה (משנה התורה) עמו וקרא בו כל ימי חייו לְמַעַן ילמד ליראה את יי׳ וכו׳ ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל לְמַעַן יאריך ימים על ממלכתו (שם יז יט-כ). אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וצדק יהיה לך לְמַעַן יאריכו ימיך (שם כה יה). להם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם לְמַעַן תדעו כי אני יי׳ אלהיכם (שם כט ה). ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אתם לְמַעַן תשכילו את כל אשר תעשון (שם ה). ובחרת בחיים לְמַעַן תחיה אתה וזרעך (שם ל יט). הקהל את העם האנשים והנשים וכו׳ לְמַעַן ישמעו וּלְמַעַן ילמדו ויראו את יי׳ (שם לא יב). כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם לְמַעַן תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל (שם יט). אל תסור ממנו ימין ושמאל לְמַעַן תשכיל בכל אשר תלך לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה לְמַעַן תשמר לעשות ככל הכתוב בו (יהוש׳ א ז-ח). והרימו לכם (מתוך הירדן) איש אבן אחת על שכמו למספר שבטי בני ישראל לְמַעַן תהיה זאת אות בקרבכם כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה לכם (שם ד ה-ו). כספם וזהבם עשו להם עצבים לְמַעַן יכרת (הוש׳ ח ד). דרשו טוב ואל רע לְמַעַן תחיו (עמוס ה יד). ביום ההוא אקים את סכת דויד הנפלת וכו׳ ובניתיה כימי עולם לְמַעַן יירשו את שארית אדום (שם ט יא-יב). האמרים ימהר יחישה מעשהו לְמַעַן נראה (ישעי׳ ה יט). קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר לְמַעַן תזכרי (שם כג יו). והיה להם דבר יי׳ צו לצו וכו׳ זעיר שם לְמַעַן ילכו וכשלו אחור ונשברו ונוקשו ונלכדו (שם כח יג). כבסי מרעה לבך

ירושלם לְמַעַן תושעי (ירמ׳ ד יד). והלכתם בכל הדרך אשר אצוה אתכם לְמַעַן ייטב לכם (שם ז כג). הנני קולע את יושבי הארץ בפעם הזאת והצרתי להם לְמַעַן ימצאו (שם י יח). לקוח את הספרים האלה וכו׳ ונתתם בכלי חרש לְמַעַן יעמדו ימים רבים (שם לב יד). כי באהלים תשבו כל ימיכם לְמַעַן תחיו ימים רבים על פני האדמה (שם לה ז). אולי ישמעו בית יהודה את כל הרעה אשר אנכי חשב לעשות להם לְמַעַן ישובו איש מדרכו הרעה וסלחתי לעונם ולחטאתם (שם לו ג). וזאת לכם האות נאם יי׳ כי פקד אני עליכם במקום הזה לְמַעַן תדעו כי קום יקומו דברי עליכם לרעה (שם מד כט). בחמם אשית את משתיהם והשכרתים לְמַעַן יעלזו וישנו שנת עולם ולא יקיצו (שם נא לט). בכל מושבותיכם הערים תחרבנה והבמות תישמנה לְמַעַן יחרבו ויאשמו מזבחותיכם (יחזק׳ ו ו). והסרתי לב האבן מבשרם ונתתי להם לב בשר לְמַעַן בחקתי ילכו (שם יא יט-כ). והותרתי מהם אנשי מספר מחרב מרעב ומדבר לְמַעַן יספרו את כל תועבותיהם בגוים אשר באו שם (שם יב יו). לחמם בדאגה יאכלו ומימיהם בשממון ישתו לְמַעַן תשם ארצה ממלאה (שם יט). ונשאו עונם וכו׳ לְמַעַן לא יתעו עוד בית ישראל מאחרי (שם יד י-יא). ושבתי את שבותהן את שבית סדם ובנותיה וכו׳ ושבית שביתיך בתוכהנה לְמַעַן תשאי כלמתך ונכלמת מכל אשר עשית בנחמך אתן (שם יו נג-נד). והקימתי אני את בריתי אתך וידעת כי אני יי׳ לְמַעַן תזכרי ובשת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך בכפרי לך (שם סב-סג). ויתנהו בסוגר בחחים ויבאהו אל מלך בבל יבאהו במצדות לְמַעַן לא ישמע קולו עוד אל הרי ישראל (שם יט ט). והעמידה על גחליה רקה לְמַעַן תחם וחרה נחשתה ונתכה בתוכה טמאתה (שם כד יא). ונתתיה למורשה לְמַעַן לא תזכר בני עמון בגוים (שם כה י). והושבתיך בארץ תחתיות כחרבות מעולם את יורדי בור לְמַעַן לא תשבי (שם כו כ). אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדו לְמַעַן יראו וידעו וישימו וישכילו יחדו כי יד יי׳ עשתה זאת (ישעי׳ מא יט-כ). הזכירני נשפטה יחד ספר אתה לְמַעַן תצדק (שם מג כו). אאזרך ולא ידעתני לְמַעַן ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדי (שם מה ה-ו). שמחו את ירושלם וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה לְמַעַן תינקו ושבעתם משד תנחמיה (שם סו י-יא). וחתו גבוריך תימן לְמַעַן יכרת איש מהר עשו מקטל (עובד׳ א ט). כתב חזון ובאר על הלחות לְמַעַן ירוץ קורא בו (חבק׳ ב ב). והושע יי׳ את אהלי

יהודה בראשונה לְמַעַן לא תגדל תפארת בית דויד ותפארת ישב ירושלם על יהודה (זכרי׳ יב ז). הננני יי׳ ראה עניי משנאי מרוממי משערי מות לְמַעַן אספרה כל תהלתיך (תהל׳ ט יד־יה). הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה לְמַעַן יזמרך כבוד ולא ידם (שם ל יב־יג). שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה לְמַעַן תספרו לדור אחרון (שם מח יד). לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי לְמַעַן תצדק בדברך תזכה בשפטך (שם נא ו). לְמַעַן יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו (שם ס ז). אמר אדני מבשן אשיב אשיב ממצלות ים לְמַעַן תמחץ רגלך בדם (שם סח כג־כד). אשר צוה את אבותינו להודיעם לבניהם לְמַעַן ידעו דור אחרון בנים יולדו יקמו ויספרו לבניהם (שם עח ה־ו). בלבי צפנתי אמרתך לְמַעַן לא אחטא לך (שם קיט יא). טוב לי כי עניתי לְמַעַן אלמד חקיך (שם עא). יהי לבי תמים בחקיך לְמַעַן לא אבוש (שם פ). מכל ארח רע כלאתי רגלי לְמַעַן אשמר דברך (שם קא). כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים לְמַעַן לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם (שם קכה ג). כי עמך הסליחה לְמַעַן תורא (שם קל ד). להצילך מאשה זרה וכו׳ לְמַעַן תלך בדרך טובים (משלי ב יו־כ). שמע עצה וקבל מוסר לְמַעַן תחכם באחריתך (שם יט כ). האף תפר משפטי תרשיעני לְמַעַן תצדק (איוב מ ה). ושמרת את משמרת יי׳ אלהיך ללכת בדרכיו וכו׳ ככתוב בתורת משה לְמַעַן תשכיל וכו׳ לְמַעַן יקים יי׳ את דברו אשר דבר (מ״א ב ג־ד). ונתת לאיש ככל דרכיו וכו׳ לְמַעַן יראוך כל הימים אשר הם חיים על פני האדמה (שם ח לט־מ). ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי לְמַעַן ידעון כל עמי הארץ את שמך ליראה אתך (שם מג). ולא תדרשו שלמם וטובתם עד עולם לְמַעַן תחזקו ואכלתם את טוב הארץ (עזר׳ ט יב). שמעו ודרשו כל מצות יי׳ אלהיכם לְמַעַן תירשו את הארץ הטובה (דהי״א כח ח). וסלחת ונתתה לאיש ככל דרכיו וכו׳ לְמַעַן ייראוך ללכת בדרכיך (דהי״ב ו ל־לא). ויאמר לעם ליושבי ירושלם לתת מנת הכהנים והלוים לְמַעַן יחזקו בתורת יי׳ (שם לא ד). ויקראו בקול גדול יהודית על עם ירושלם אשר על החומה ליראם ולבהלם לְמַעַן ילכדו את העיר (שם לב יח).—ועם אֲשֶׁר אחריו לפני פעל עתיד, לְמַעַן אֲשֶׁר יִפְעַל: ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ כי ידעתיו לְמַעַן א ש ר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו (בראש׳ יח יח־יט). ונכרת האיש ההוא מקרב עמו לְמַעַן אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם אשר הם זבחים על פני השדה והביאם ליי׳ (ויקר׳ יז ד־ה). זכרון לבני ישראל לְמַעַן אשר לא יקרב איש זר (במד׳ יז ה). כי החרם תחרימם החתי והאמרי וכו׳ לְמַעַן אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם (דבר׳ כ יז־יח). וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך לְמַעַן אשר תבא אל הארץ אשר יי׳ אלהיך נתן לך (שם כז ג). כראתכם את ארון ברית יי׳ וכו׳ והלכתם אחריו וכו׳ לְמַעַן אשר תדעו את הדרך אשר תלכו בה (יהוש׳ ג ג־ד). תבא נא תמר אחותי ותברני לחם ועשתה לעיני את הבריה לְמַעַן אשר אראה ואכלתי מידה (ש״ב יג ה). בקול יי׳ אלהינו אשר אנו שלחים אתך אליו נשמע לְמַעַן אשר ייטב לנו (ירמ׳ מב ו). ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם וכו׳ לְמַעַן אשר ידעו אשר אני יי׳ (יחזק׳ כ כו). והרביתי את פרי העץ ותנובת השדה לְמַעַן אשר לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים (שם לו ל). ולא יקח הנשיא מנחלת העם להונתם מאחזתם וכו׳ לְמַעַן אשר לא יפצו עמי איש מאחזתו (שם מו יח).—ועם מקור: ושמרו דרך יי׳ לעשות צדקה ומשפט לְמַעַן ה ב י א יי׳ על אברהם את אשר דבר עליו (בראש׳ יח יט). ויאמר אלהם ראובן אל תשפכו דם וכו׳ לְמַעַן הציל אתו מידם להשיבו אל אביו (שם לז כב). ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטבה לְמַעַן עשה כיום הזה להחית עם רב (שם נ כ). וישימו עליו שרי מסים לְמַעַן ענתו בסבלתם (שמות א יא). ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי ולְמַעַן ספר שמי בכל הארץ (שם ט יו). כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו לְמַעַן שתי אתתי אלה בקרבו (שם י א). לא ישמע אליכם פרעה לְמַעַן רבות מופתי בארץ מצרים (שם יא ט). כי הקשה יי׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו לְמַעַן תתו בידך (דבר׳ ב ל). ואותנו הוציא משם לְמַעַן הביא אתנו לתת לנו את הארץ (שם ו כג). וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך יי׳ אלהיך זה ארבעים שנה במדבר לְמַעַן ענתך לנסתך וכו׳ ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך לְמַעַן הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם (שם ח ב־ג). וזכרת את יי׳ אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל לְמַעַן הקים את בריתו אשר נשבע לאבתיך כיום הזה (שם יח). כי ברשעת הגוים האלה יי׳ אלהיך מורישם מפניך ולְמַעַן הקים את הדבר אשר נשבע יי׳ לאבתיך (שם ט ה). ולא ישיב את העם מצרימה לְמַעַן הרבות סוס (שם יז יו). לעברך בברית יי׳ אלהיך ובאלתו אשר יי׳ אלהיך כרת עמך היום לְמַעַן הקים אתך היום לו לעם (שם כט יא־יב). בשררות לבי אלך לְמַעַן ספות הרוה את הצמאה (שם יח). אשר הוביש יי׳

אלהיכם את מי הירדן וכו׳ לְמַעַן דעת כל עמי הארץ את יד יי׳ כי חזקה היא לְמַעַן יראתם את יי׳ אלהיכם כל הימים (יהוש׳ ד כג-כד). כי מאת יי׳ היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל לְמַעַן החרימם לבלתי היות להם תחנה כי לְמַעַן השמידם (שם יא כ). הגוים אשר עזב יהושע וימת לְמַעַן נסות בם את ישראל השמרים הם את דרך יי׳ (שפט׳ ב כא-כב). ואלה הגוים אשר הניח יי׳ וכו׳ רק לְמַעַן דעת דרות בני ישראל ללמדם מלחמה (שם ג א-ב). אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר לְמַעַן זבח ליי׳ (ש״א טו טו). אני ידעתי את זדנך ואת רע לבבך כי לְמַעַן ראות המלחמה ירדת (שם יז כח). על בקעם הרות הגלעד לְמַעַן הרחיב את גבולם (עמו׳ א יג). עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אתו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל לְמַעַן דעת צדקות יי׳ (מיכ׳ ו ה). ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו ואמרתם נצלנו לְמַעַן עשות את כל התועבת האלה (ירמ׳ ז י). לעשות כונים למלכת השמים והסך נסכים לאלהים אחרים לְמַעַן הכעסני (שם יח). והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים לְמַעַן הקים את השבועה אשר נשבעתי לאבותיכם (שם יא ד-ה). כי שקר הם נבאים לכם לְמַעַן הרחיק אתכם מעל אדמתכם (שם כז י). והם נבאים בשמי לשקר לְמַעַן הדיחי אתכם ואבדתם (שם טו). לעשות התועבה הזאת לְמַעַן החטי את יהודה (שם לב לה). כי ברוך בן נריה מסית אתך בנו לְמַעַן תת אתנו ביד הכשדים (שם מג ג). לקטר לאלהים אחרים בארץ מצרים אשר אתם באים לגור שם לְמַעַן הכרית לכם וּלְמַעַן היותכם לקללה ולחרפה בכל גויי הארץ (שם מד ח). גאלם חזק יי׳ צבאות שמו ריב יריב את ריבם לְמַעַן הרגיע את הארץ והרגיז לישבי בבל (שם נ לד). ולבנו אתן שבט אחד לְמַעַן היות ניר לדויד עבדי (מ״א יא לו). ולא שמע המלך אל העם כי היתה סבה מעם יי׳ לְמַעַן הקים את דברו אשר דבר יי׳ ביד אחיה השלני (שם יב טו). ויהוא עשה בעקבה לְמַעַן האביד את עבדי הבעל (מ״ב י יט). אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים לְמַעַן הכעיסני (שם כב יז). וגם את האבות ואת הידענים וכו׳ בער יאשיהו לְמַעַן הקים את דברי התורה (שם כג כד). הוי משקה רעהו מספח חמתך ואף שכר לְמַעַן הביט על מעוריהם (חבק׳ ב טו). חרב חרב הוחדה וגם מרוטה לְמַעַן טבח טבח הוחדה לְמַעַן היה לה ברק מרטה (יחזק׳ כא יד-טו). לְמַעַן למוג לב והרבה המכשלים על כל שעריהם נתתי אבחת חרב (שם כ). הנה נשיאי ישראל איש לזרעו היו בך לְמַעַן שפך דם (שם כב ו). שריה בקרבה כזאבים טרפי טרף לשפך דם לאבד נפשות לְמַעַן בצע בצע (שם כז). והבאותיך על ארצי לְמַעַן דעת הגוים אתי בהקדשי בך לעיניהם (שם לח טז). וקברום בית ישראל לְמַעַן טהר את הארץ (שם לט יב). בן אדם ראה בעיניך וכו׳ כי לְמַעַן הראותכה הבאתה הנה (שם מ ד). והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו בהנבאתו ולא ילבשו אדרת שער לְמַעַן כחש (זכר׳ יג ד). ארח חיים למעלה למשכיל לְמַעַן סור משאול מטה (משלי טו כד).—ועם שֵׁם אחריו, במשמ׳ בשביל, בגלל, בזכות וכדומ׳: האף תספה ולא תשא למקום לְמַעַן חמשים הצדיקם אשר בקרבה (בראש׳ יח כד). אם עונינו ענו בנו יי׳ עשה לְמַעַן שמך (ירמ׳ יד ז). אל תנאץ לְמַעַן שמך אל תנבל כסא כבודך (שם כא). אך בימיך לא אעשנה לְמַעַן דוד אביך (מ״א יא יב). שבט אחד אתן לבנך לְמַעַן דוד עבדי וּלְמַעַן ירושלם אשר בחרתי (שם יג). ואענה את זרע דוד לְמַעַן זאת (שם לט). ולא אבה יי׳ להשחית את יהודה לְמַעַן דוד עבדו כאשר אמר לו לתת לו ניר לבניו כל הימים (מ״ב ח יט). ויחן יי׳ אתם וירחמם ויפן אליהם לְמַעַן בריתו את אברהם יצחק ויעקב (שם יג כג). ואעש לְמַעַן שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר המה בתוכם (יחזק׳ כ ט). וידעתם כי אני יי׳ בעשותי אתכם לְמַעַן שמי לא כדרכיכם הרעים (שם מד). יי׳ חפץ לְמַעַן צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישע׳ מב כא). כי אני יי׳ הקורא בשמך אלהי ישראל לְמַעַן עבדי יעקב וישראל בחירי (שם מה ג-ד). לְמַעַן שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך (שם מח ט). מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו לְמַעַן יי׳ אשר נאמן (שם מט ז). הן גוי לא תדע תקרא וגוי לא ידעוך אליך ירוצו לְמַעַן יי׳ אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך (שם נה ה). לְמַעַן ציון לא אחשה וּלְמַעַן ירושלם לא אשקוט עד יצא כנגה צדקה (שם סב א). למה תתענו יי׳ מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך שוב לְמַעַן עבדיך שבטי נחלתך (שם סג יז). כן אעשה לְמַעַן עבדי לבלתי השחית הכל (שם סה ח). אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם לְמַעַן שמי יכבד יי׳ ונראה בשמחתכם והם יבשו (שם סו ה). ולא אבה יי׳ להשחית את בית דויד לְמַעַן הברית אשר כרת לדויד (דה״ב כא ז). שובה יי׳ חלצה נפשי הושיעני לְמַעַן חסדך (תהל׳ ו ה). ינחני במעגלי צדק לְמַעַן שמו (שם כג ג). כחסדך זכר לי אתה לְמַעַן טובך יי׳ (שם כה ז). לְמַעַן שמך יי׳ וסלחת לעוני (שם יא). כי סלעי ומצודתי אתה וּלְמַעַן שמך תנחני ותנהלני (שם לא ד). קומה

עזרתה לנו ופדנו לְמַעַן חסדך (שם מד כז). וכפר על חטאתינו לְמַעַן שמך (שם עט ט). ויושיעם לְמַעַן שמו להודיע את גבורתו (שם קו ח). ואתה יי׳ אדני עשה אתי לְמַעַן שמך כי טוב חסדך הצילני (שם קט כא). לְמַעַן אחי ורעי אדברה נא שלום בך לְמַעַן בית יי׳ אלהינו אבקשה טוב לך (שם קכב ח-ט). לְמַעַן שמך יי׳ תחיני בצדקתך תוציא מצרה נפשי (שם קמג יא). והאר פניך על מקדשך השמם לְמַעַן אדני (דני׳ ט יז). — ובכנ׳ לְמַעֲנִי, לְמַעַנְךָ, לְמַעַנְכֶם, במשמ׳ זו: וגנותי על העיר הזאת להושיעה לְמַעֲנִי ולמען דוד עבדי (ישע׳ לז לה). כה אמר אדני יי׳ לא לְמַעַנְכֶם אני עשה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגוים (יחזק׳ לו כב). כה אמר יי׳ גאלכם קדוש ישראל לְמַעַנְכֶם שלחתי בבלה והורדתי בריחים כלם (ישע׳ מג יד). אנכי אנכי הוא מחה פשעיך לְמַעֲנִי וחטאתיך לא אזכר (שם כה). לְמַעֲנִי לְמַעֲנִי אעשה כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן (שם מח יא). טרף נפשו באפו הַלְמַעַנְךָ תעזב ארץ ויעתק צור ממקומו (איוב יח ד). אדני הקשיבה ועשה אל תאחר לְמַעַנְךָ אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך (דני׳ ט יט). — ובמשמ׳ ובזה, על ידי זה: כי מזרעו נתן למלך לְמַעַן טמא את מקדשי (ויקר׳ כ ג). ואיש ואביו ילכו אל הנערה לְמַעַן חלל את שם קדשי (עמוס ב ז). ולא שמעתם אלי נאם יי׳ לְמַעַן הכעסוני במעשה ידיכם לרע לכם (ירמ׳ כה ז). ובני יהודה ובני ירושלם מכרתם לבני היונים לְמַעַן הרחיקם מעל גבולם (יואל ד ו). — ובשביל זה: ותלכו במעצותם לְמַעַן תתי אתך לשמה (מיכ׳ ו טז). הוי בנים סוררים נאם יי׳ לעשות עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי לְמַעַן ספות חטאת על חטאת (ישע׳ ל א). — לְמַעַן פלוני, במשמ׳ בשבילו, כדי לראותו, כדי למצא חן בעיניו וכיוצא בזה: וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה לְמַעַן שמך כי ישמעון את שמך הגדול (מ״א ח מא-מב).—ובכמשמ׳ מִפְּנֵי פלוני, בסבת פלוני: ויתעבר יי׳ בי לְמַעַנְכֶם ולא שמע אלי (דבר׳ ג כו). יי׳ נחני בצדקתך לְמַעַן שוררי הושר לפני דרכך (תהל׳ ה ט). מפי עוללים וינקים יסדת עז לְמַעַן צורריך להשבית אויב ומתנקם (שם ח ג). הורני יי׳ דרכך ונחני בארח מישור לְמַעַן שוררי (שם כז יא). קרבה אל נפשי גאלה לְמַעַן איבי פדני (שם סט יט). — לְמַעַן משפטו, בסבת משפטו: ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה לְמַעַן משפטיך (שם מח יב). — וקצת במשמ׳ יַעַן: ואכלו לחם במשקל ובדאגה ומים במשורה ובשממון ישתו לְמַעַן יחסרו להם ומים ונשמו איש ואחיו ונמקו בעונם (יחזק׳ ד טז-יז). על מפלתו ישכנו כל עוף השמים ואל פראתיו היו כל חית השדה לְמַעַן אשר לא יגבהו בקומתם (שם לא יג-יד).—ב) ׳במשמ׳ יַעַן, בעבור: דבריך זנח ונזנח מעדן ולא כליתו ל מ ע ן היותו יציר כפיך (יוסי בן-יוסי, עבודה, אתה כוננת). מרומם את עלי כל שיר ושירה, ל מ ע ן כי פעליך מרומים ויום תגאל גאולתך בהירה (ר״ש הנגיד, אלוה עוז). יריבוני אשר ידעו אבותי ל מ ע ן יחזו נפשי מכורה, לאת עזב ביום עזב מדורו בלבי אח ובצלעי מדורה (הוא, יריבוני). ומראש מאפה נועם אדמה והיה בעיניה אסונים, ל מ ע ן כי ששוניה יגונים ומדוחות ואוניה כאונים (לבב״ג, עטה הוד). וגן בעול שמרוהו כרוביו ופרדס חן סבבוהו שרפיו, קרב החתן ואל תירא ל מ ע ן בידך אות להפר את כשפיו (ר״י הלוי, קחה מן ההדס). התכן מימי ידידותו כשלג מאד זכו ברגל לא רפושים, ואם יפתרו ממך בלבי בגנות דעך יהיו הפושים, ל מ ע ן למבינים הפנינים ולרקים בריאי הכבשים (למב״ע, הריה מל).

ב. **מַעַן**[1]), ש״ז, בכנ׳ מַעֲנֵהוּ — הַכַּוָּנָה והסבה שבשבילן נעשה דבר מן הדברים, המטרה, Zweck; but purpose: כל פעל יי׳ לַמַּעֲנֵהוּ[2]) וגם רשע ליום רעה (משלי טז ד).

ג. **מַעַן**, ש״ז,—א) כמו מַעֲנֶה: אפיק מ ע ן מעטר ביום המעטר, אערך שוע ולא אפטר בניב המפטר (ר״א קליר, תפי׳ גשם, אפיק מען). אשאלה בערם מ ע ן, גבורות

---

[1]) בערבי׳ מעני a), ועי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בנוסחה המסורה, ל פתוחה, וכבר אמר ר״א בחור: ונשאלתי על פתחות הלמ״ד ולא מצאתי מענה (נמוק׳ מכלול רד״ק, ערך ענה). וקצת החדשים אמרו כי הוא בכונה להבדיל מן לְמענהו, וקצתם אמרו פשוט כי צריך לקרא לְמענהו בלמד שואית. ואמרו המפרשים והמדקדקים הקדמונ׳ והאחרונים כי זהו השם מַעֲנֶה. ובפרוש מלה זו הנה רוב הקדמונ׳ פרשו במשמ׳ הכללית של לְמען, בענין בשבילו, אך כבר אמר ריב״ג וז״ל: ומנ הד׳א אלמעני כל פעל יי׳ למענהו אי אנ כל מא צנע אללה פאנמא הו בקצד למעני מא ירידה וליש ד׳לכ באתפאק וכד׳לכ אמהאלה אלרשע ליש ד׳לכ מנה עלי שביל אלתצ׳ייע בל לאנה ינוי בה יומ בוש לשר לה פיה, ע״כ, ובעברי׳: ומן הענין הזה (מן ענין) כל פעל יי׳ למענהו כלומר כל אשר יעשה הוא בכונה לענין שרצהו ואיננו במקרה וכן הארכתו לרשע איננו על דרך ההנחה אבל להגיעהו ליום רעה לסוד שיש לו בו.

a) معنى

טל להען (הוה, תפי טל, אליס). במענה לשוני אפתנו עדי טל, בהפיקי מען ארצה כרסים טל (הוה, שם, אאגרה). מען לנואל עלה וענה, מה תחשב ותבקש תואנה (יהודה בר"נו, אני הומה, יוצר שבה"ג). באור פלאיו אטיף במען, בעשותו נוראות לרווי לען, בארץ מצרים שדה צען (ר"י טוב עלם, אאמיר מסתתר). — ב) ״שֵׁם ומקום דירה ששולה מכתב כותב על גב מכתבו למען ידעו למצא את האיש שאליו נשלה המכתב[1], Adresse; adresse; address, נהוג בדבור העברי בא"י ובעתונים.

מען[2]), ממנו ג.מָעוֹן, *מָעַן.

***מָעַן**, — קל לא נמצא.

— הִתפ׳, *הִתְמַעֵן[3]), — מִעֵט את עצמו ונהיה עָנָו ושפל רוח, והנפש, נפשו של פלוני מִתְמַעֶנֶת עליו: בשעה שהרשעים עולין מתוך גיהנם ורואין את הצדיקים יושבים בשלוה בתוך גן עדן נפשם מתמענת[4]) עליהם (מד"ר ויקר׳ לב).

מַעֲנֶה, ש"ז, סמי׳ מַעֲנֵה, — א) מה שאדם עֹנֶה על שְׁאֵלָה, תְּשׁוּבָה, Antwort; réponse; reply: ובשו החזים והפרו הקסמים ועטו על שפם כלם כי אין מַעֲנֵה אלהים (מיכ׳ ג ז). מַעֲנֶה רך ישיב חמה ודבר עצב יעלה אף (משלי יה א). שמחה לאיש בְּמַעֲנֵה פיו (שם כג). לאדם מערכי לב ומיי׳ מַעֲנֵה לשון (שם יו א). בדברים לא יוסר עבד כי יבין ואין מַעֲנֶה (שם כט יט). ובשלשת רעיו הרה אפו על אשר לא מצאו מַעֲנֶה וירשיעו את איוב וכו׳ וירא אליהוא כי אין מַעֲנֶה בפי שלשת האנשים ויחר אפו (איוב לב ג-ה).—ובמדרש: אמר להם הקב"ה (למלה"ש) בכל יום הייתם קטיגורין ביני לבין ישראל לא אתם כשירדתם אצל אברהם אכלתם בשר בחלב וכו׳ לא מצאו לו מענה (מדר׳ תהל׳ ח ב).—ובסמה"א: ואל תכאב לכל דבר ומענה, ואל תגיד הלומד לשונא (רה"ג, ירא האל). כי ישאלך בנך מה העדות אשר נחקקו, דור לדור ישמיעו ויעתיקו, יהי מענך עבדים היינו לפרעה במצרימה (יפת הלוי, תבו׳ ליעקב העקב, נקו"ק, נספח׳ 21). לפי שהיו ישראל נהנים בדבר זה והיה להדרת לב ומענה לשון ולשבח ותהלה בעיני האומות (מכתב יוסף המלך לחסדאי הנשיא).—ואמר המשורר: הן לכל שואל כלבו, ואם אין ענהו מענה רך (ר"ש הנגיד, יהוסף). ואני על קצר דעתי ממהללך, מעני לא אשים בלתי תחנון למולך (ר"י הלוי, רם אבר). איה מעניו איה רעיוניו איה שכלו ומליצתו (רמב"ע, על מעלבי). ויחשבו ההמון שהפעולות ההן (של הנביאים) והנסיעות והשאלות והמענים הכל היה בענין השגת החושים לא במראה הנבואה (ר"ש א"ת, מו"נ ב מו). אין לי השקט במבוני כי אנוד כאשר ינוד קנה, לולא משה מניס עצבי בשפת נפת ובצוף מענה, ישלה מכתב ידו חרדת לבי ושלום נפשי יענה (ר"י בן ססג, אוכה יועס). אשר לו רעיון בהיר ומזהיר דבר צדק בעין לב יראהו, ובמצוא החכמים ניב מבטל לניב אחר יבינון מענהו (ר"י הריזי, תהכמ׳ יז). דרשו ספר אשכל כפר אמרי שפר שכל טעמו, מעניו צדקו מהון עתקו מימיו מתקו ערב לחמו (ר"י בר"ש בן אבי סבולה, הקד׳ פי פס"ב, מט"מ ל). מי זה נתיבות מעני יישיר אוי לי וממדע ובין עני אהיה (ר"ע פרנכים, קינה על אחיו, מת"ש 76). התנצלות על תלונת מה כמו שגיון לדוד ורוב מעני איוב (שם 35).—ב) ״כמו בערב׳, מַעֲנֵה דבר פלוני, כונתו, משמעתו: כי כל הענינים המסופרים הן על שני דרכים מהן שהן מתהלקים במעניהם מפני שהן מתחלקין בעיניהם כגון האומר על האנוש שהוא בשר ודם ועצמות וגידין וכו׳ ויש מהן מתחלקין במעניהם ואם לא נתחלקו בעיניהם כגון האומר על הנפש שהוא דבר חרוצי רוהני וכו׳ אבל הענינים המשובח בהם השם לא נתפרדו במעניהם אלא מפני הילוק הענינים הנרחקים ממנו כי בעת שאמרנו עליו חי הרחקנו ממנו מיתה (ר"י ברזלוני, פי׳ יצירי 80). והדבור בשת כבר נאמר כי הוא כמענה ערוה (ישוע בן יהודה הקראי, ספר הישר 45). מאמרו שאמר ויאכל כל פרי וכו׳ מיני תבואות האדמה כי מענהו ואספת את תבואתה (ר"י הדסי, אשכל הכפר ב מ). אמרו כי שם קציר על מענה אחר ויהיה ענין כריתה (ר"א הקראי, ג"ע, הבדל שנה משנה י). לשון פתיחה מצאנוה בלשון העברי לשני מענים המענה האחד לשון גלוי (שם, טומאה וטהרה ד). — ומ"ר ״מַעֲנִיּוֹת: ומה שאמרתי שאשא דעי וכו׳ למרחוק לא אמרתי על כי שקר מלי במעניות הקודמים שדברו מטענות שכליות (ר"מ אלשיך, איוב לו ד).

---

[1]) בערב׳ ענואנ, עניאנ a).

[2]) בערב׳ מענ b), ועי׳ הערה להערך.

[3]) בערב׳ תמענ c), אי תצאע׳ר ותד׳לל אנקיאדא׳ (נשאן אלערב), ר"ל מִעֵט את עצמו ונהיה עָנָו ושפל רוח. — [4]) כך בכל הנוסהא׳, ובמדר׳ תהל׳ יב מתמעטת. וכך גם בילקוט תהלים.

---

a) عنوان عنيان b) معن c) تمعن

מַעֲנֶה[1]), ש״נ, מ״ר כִּנ׳ מַעֲנוֹתָם,—הריץ שחרץ החורש סביב לחלקת שדהו שיש בדעתו לחרש ביום אחד: ותהי המכה הראשנה אשר הכה יונתן ונשא כליו כעשרים איש כבחצי מַעֲנָה[2]) צמד שדה (ש״א יד יד). על גבי הרשו הרשים האריכו למענותם[3]) (תהל׳ קכט ג). — ובתו״מ: הרש חצי מענה וחזר וחרש חציה וכן הצדדין ה״ז עושה בית פרס חרש מלוא מענה חזר וחרש ממנה להוץ אינו עושה בית פרס (ר׳ יהושע, אהל׳ יז ב). אף בתוך שדה חבירו מותר (ללמד את הפרה) ובלבד שלא יסמוך לה מענה (לכב״ג, תוספת׳ בכי׳ ג כ). אפילו עומד והורש על גבי מענה קורעו ומוציא את דמו חותך ואוכל בשר (ר״ש בזולי, שם חול׳ ד ו). מעשה בר״א בן הורקנוס שהיו לאביו חורשים שהיו חורשים ע״ג המענה והוא היה חורש בטרשין ישב לו והיה בוכה אמר לו אביו מפני מה אתה בוכה וכו׳ עכשו אתה חורש על גבי המענה ישב לו על גבי המענה והיה בוכה אמר לו מפני מה אתה בוכה שמא מצטער אתה שאתה חורש על גבי המענה (פדר״א א).

מְעֹנָה[1]), ש״נ,—כמו מְעוֹנָה, מלה מספקה: אין כאל ישרון רכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים מְעֹנָה[2]) אלהי קדם ומתחת זרעת עולם (דבר׳ לג כו-כז).—ופרשו המפרשים במשמ׳ מדור, כמו מעון.

מַעֲנִית[3]), ש״נ, — אומן, שורה ארוכה שחרש החורש מקצה שדהו ועד קצהו: על גבי הרשו חרשים האריכו לְמַעֲנִיתָם[4]) (תהל׳ קכט ג).

*מַעֲסָּה,—עי׳ *מְעִיסָה.

*מַעְפּוֹרֶת,—עי׳ *מַעֲפֹּרֶת.

***מַעֲפֹּרֶת**, ש״נ, מ״ר (מַעֲפָּרוֹת), מַעְפְּרָאוֹת, ־רִיּוֹת,— כסות היצונית, כעין מעטפת, ישימוהו על הלבוש: הרי שהיה עטוף במעפורת בכידוס ובפלדוס אין כבוד שיקרא ויתרגם ויעבור לפני התיבה וישא את כפיו (תוספת׳ מגי׳ ד ו). גימי כפה של זקנה וכו׳ והמעפורת והפרגוד גימיהן כל שהן (כלים כט א). גזל מעפרתו של זה ונתן לזה (ירוש׳ תרומ׳ ז ג). פרט למעפורת שלא יכסה בה ראשו ורובו (ספרי דבר׳ רלד). נפלה מעפרתו הימנו אמר לחבירו תנה לי ונתנה לו (ר׳ יוחנן בר״א, חגי׳ כ). מאימתי התחלת תספורת וכו׳ משיניח מעפורת של ספרין על ברכיו ומאימתי התחלת מרחץ וכו׳ משיערה מעפרתו הימנו (רב אבין, שבת ט:). שלא שייר בה (בטלית שנקרעה) כדי מעפורת אבל שייר בה כדי מעפורת חבור (ר״ש בר׳ יוסי, חול׳ קכג:). לזקן שהיתה לו מעפורת והיה מצוה את תלמידו ואומר לו קפלה ונערה אמר לו אדוני המלך מכל מעפראות[5]) שיש לך אין אתה מצוה אותי אלא על זו אמר לו מפני שאותה לבשתי כשנתמניתי זקן (ר׳ ברכיה,

---

[1]) לא נתברר מקור שם זה. Wetzstein העיד כי הערבים משתמשים בהשם מענאה a) במשמ׳ זו. — [2]) כך בנוסחה המסורה, והמליצה קצת קשה. רוב החדשים החליטו כי הנוסחה מְשֻׁבֶּשֶׁת, והגיהו הגהות מתחלפות. והעירו קצתם כי בתרגום השבעים נראה כי במקום בחצי היתה גרסה בחִצִּים, אך זו בודאי גרסה מוטעת. וכבר ת״י פלגות, וכמו״כ תיאוד׳ במשמ׳ חצי. וזו עדות כי כך היתה הנוסחה כבר בזמנם. ואת השם מענה ת״י מהלך: כבית פלגות מהלך פדן תוריא בחקלא, ע״כ. אך זו מלה כללית ואין ללמד ממנה המשמ׳ המדיקת של מענה. ואולם רסע״ג תרגם מענה בערב׳ לג׳נה b), ומלה זו איננה נמצאת בהמִלּוֹנים הערבים של הלשון הספרותית, אך ריב״ג גם הוא הביא אותה והוא גם באר לנו בדיוק מה היא, אמר וז״ל: ומעני אח׳ר כבחצי מענה הו אלח׳ט אלד׳י יח׳טה אלחראת׳ חואלי אלמכאנ אלד׳י יריד חרת׳ה והו אלמסמי לג׳נה. ע״כ.—ובעבר׳: וענין אחר כבחצי מענה הוא הקו אשר יעשה החורש סביב המקום שרוצה לחרוש והוא הנקרא (בערב׳) לג׳נה. רש״י פרש מענה בתלם, אך רד״ק גדר יותר ואמר: הוא הקו שיחרש החורש בשורים בשיעור שירצה בו ואחר כך יחזור ויעשה אחר כמוהו וכן עד שיחרוש כל השדה ובלעז שליו, ע״כ. והנה בהלעז כון כפי הנראה להשם solco באיט׳. עכ״פ רד״ק מפרש מענה כמו אומן בענין התלם הארוך מקצה השדה ועד קצהו, והכתוב בתהל׳ קכט ג המובא בפנים מסיע לזה, שהוא מדבר שם על ארך המענה, אך מהקרי שם אפשר ללמד כי משמ׳ זו נתיחדה להמשקל מענית. ועי׳ הערה לקמן. וכאן, לפי הנוסחה המסורה, בודאי אין הכונה למדת ארך בלבד אלא למדת שטח, ולכן היותר נאות לפי הענין הוא הגדר שגדרו במלה זו שני רבי הלשון שלנו רסע״ג וריב״ג.—[3]) כך הכתיב, והקרי מענית. ועי׳ הערה הקודמת. שאולי בזמן הקרי היתה משמ׳ התלם הארוך מיוחד למענית.

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בנוסחה המסורה, ותרגמו התרגומים הקדמונים ופרשו המפרשים הקדמונ׳ והחדשים במשמ׳ מדור. והמליצה קצת קשה. ונראה כי נשתבשה הנוסחה, ובמקום אלהי קדם צ״ל הררי קדם, ובמקום זרעות עולם גבעות עולם, ובמקום מענה צריך איפוא ממעל, מקביל למתחת.

[3]) עי׳ הערה לקמן.—[4]) כך הקרי, במקום הכתיב למענותם, עי׳ הערה לערך מַעֲנֶה.

[5]) בפסיקי׳ דר״כ מעפוריות.

a) معناة b) لجنة

מד"ר ויקר' ב).—ובסהמ"א: שינה את מ ע פ ו ר ת ו שלא יכירוהו (רמ"י מ"א כ לה).—ואמר המליץ: ובעת יאמרו לפלוני ארון וכפורת, וכתונת בד ו מ ע פ ו ר ת, יאמרו פלוני בקי בחכמת התשבורת (עמנ', מהבר' א).

מעץ[1], ממנו מַעַץ בהשם אחימעץ, והשם מְעָצָה.

·מְעֻצָּב, ש"ז,—כמו מְעֻצָּבָה: ויחכו לצור משגבם לסיר את ענונו, כי לא מ ע צ ב קיר לבם יכלו הצפינו (ר"י הלוי, סליח', גזרי הלבבות). רחמו אנוש ונכאה וחמלו על מ ע צ ב ו, קל וכמעט כעוף ידאה מחלי המס לבבו (ראב"ע, בעלי ריבי). קוה הכי צרות זמן זה בא וזה הולך ושב, ולרחמי יוצרך חכה כי בו צרי כל מ ע צ ב (ר"י חריזי, איתיאל יט). ארפא מחצים, ואגדר פרצים, ואחבש מ ע צ ב י ם, ואשקיט מכאובים (הוא, תחכמוני ל). ואל יאכל עדי יבדוק נקביו, למען הוא רפאות מ ע צ ב י ו (הוא, רפואות הגויה). וטרם בוא יהי בודק נקביו, ועת צאתו וירפא מ ע צ ב י ו (שם). הצבי ברח ממלוני, מתי ישוב מעוני, יגיד לכם כרובי, אחרי נשא לבבי, איך אשא מ ע צ ב י (הגדה לפסח, הגדה מצוירה, כ"י בריט"מ). יום יחרה אף האל וקנאתו, ונתכה כאש חמתו, יום ירבו ה מ ע צ ב י ם והמכאובים, יום תהמה כדובים (מסה חגיז, אור קדמון).

·מְעֻצָּב, ש"ז,—כמו מַעֲצָב: ועוד אומר כלל אשר בו, יהי בריא אנוש מ מ ע צ ו ב ו, בעוד יהי אנוש יעף וייגע, בכל ימיו הוא לא ישקט וירגע (ר"י חריזי, רפוא' הגויה).

מַעֲצֵבָה, ש"נ,—כמו עֶצֶב: הן כלכם קדחי אש מאזרי זיקות לכו באור אשכם ובזיקות בערתם מידי היתה זאת לכם לְמַעֲצֵבָה תשכבון (ישע' נ יא). — ואמר המליץ: וישבתי ופני זועפים מן אשר אראה ונפשי ב מ ע צ ב ה, ושאלתי שלום הרב ועונני כאנשי ריב ואיבה (ר"ש הנגיד, הירהב). אשר שלח בעצמותי מדורת אש ולהבה, לאב יצעק ב מ ע צ ב ה לעת מוצא ועת מובא (ראב"ע, תוחלתי נכזבה).—ומ"ר: ויאמר להם (השופט לבעלי הריב) המנעו מן החלופים ו ה מ ע צ ב ו ת וסורו מן המריבות (ר"י חריזי, איתיאל ח, העבד והשפחה). זכור לי ברהמיך ה מ ע צ ב ו ת והמקרים שאפפוני ומצאוני בעולם (ר' הלל מוירונה, תגמ' הנפש ב ג).

מַעֲצָד[2], ש"ז, — כלי אומנות של הנגר, כמו גרזן, כשיל, ישמש למלאכות מתחלפות של הנגר: כי חקות העמים הבל הוא כי עץ מיער כרתו מעשה ידי חרש בַּמַּעֲצָד[1] בכסף ובזהב ייפהו (ירמ' י ג-ד). חרש ברזל (עשה) מַעֲצָד ופעל בפחם ובמקבות יצרהו (ישע' מד יב).—ובתו"מ: מה שהחרש מוציא ב מ ע צ ד והנפסק במגירה הרי אלו שלו (תוספת' ב"ק יא טו). מה שהחרש מוציא ב מ ע צ ד[2] הרי אלו שלו ובכשיל של בעל הבית (משנ' שם י י). הבונה כל שהוא והמסתת והמכה בפטיש ו ב מ ע צ ד והקודח כל שהוא (שבת יב א). אם היה אומן נותנין לו שני כלי אומנות מכל מין ומין חרש נותנין לו שני מ ע צ ד י ן (ערכ' ו ג). ה מ ע צ ד והאזמל והמפסלת והמקדח שנפגמו (כלים יג ד). יד ה מ ע צ ד של לגיונות טפחים (שם כט ו). משל לאחד שהיה בידו מקל מעוקם ונתנו לאומן מתקנו באור ואם לאו מתקנו במעגילה ואם לאו מפצלו ב מ ע צ ד (ספרי דבר' שה). ואם אינו מכוונו (האומן את המקל) במנגון מכוונו ב מ ע צ ד ועושה אותו קליפים (מדר' תנא', דבר' לב ה). — ובסהמ"א: חצינא דנגרי הוא גרזן והוא ה מ ע צ ד של הרש (ר"ח שבת קכג.). כלי ברזל כמין מ ע צ ד רחב שהוא פוסל בו את העץ (ערוך, ערך פסל). נסורת שהחרש מוציא ב מ ע צ ד וכן היוצא מתחת המקדח ומתחת הרהיטני והנגרר במגרה הוא שלו (טור

---

[1] עי' הערה לערך מְעָצָה.

[2] בערב' מעצ'ד a), ופרשו המלונאים הערביים:

a) معضد

שיפ ימתהנ פי קטע אלשג'ר, ר"ל סיף ישתמשו בו לקטע העצים, האילנות.—[1]) תרגמו השבע' χώνευμα, ר"ל מוצק. אך הירונימוס תרגם oscia, והוא גרזן. וכך גם ת"י: חצינא. ובמשמ' זו כל המפרשים הקדמונים. אמר ריב"ג וז"ל: מעשי ידי חרש במעצד הו אלפא'ש ופי כלאמ אלאואהל אם היה הרש נותנין לו שני מעצדין אי פא'שינ הכד'א פשר פיה רב האיי גאון ופי כלאמהמ איצ'א מה שהחרש מוציא במעצד הרי אלו שלו ותרגום מעצד חצינא וראית לרב שרירא גאון פי תפשיר אלפאט' שבת אנ הצינא הו אלפ'אש עלי אנ בעצ' אלגאונים קד פשר פיה קרנאש והו שבה אלפא'ש, ע"כ, ובעבר': מעשה ידי חרש במעצד הוא (קרדום ובערב') פאס ובדברי רבותינו אם היה הרש נותנין לו שני מעצדין, כלומר שני קרדומות, כך פרש רב האיי גאון, ובדבריהם עוד מה שהחרש מוציא במעצד הרי אלו שלו, ותרגום מעצד הצינא, וראיתי לרב שרירא גאון בפרוש מלות שבת שחצינא הוא (בערבית) פאס וזאת ראיה על שמעצד הוא פאס (בערב'), אעפ"י שקצת הגאונים פרשו בו קורנס והוא דומה לפאס. רש"י לעז דולדויירא, והוא doloire בצרפתית. וכך רד"ק, אמר וז"ל: הוא הקרדום או הכלי שקורין לו בלעז דולדויירא או אותו שקורין איישא וכו' והכשיל הוא הקרדום הגדול.—[2]) ואמר רבא בגמ' שם (קיט:): באתרא דתנא דידן איכא תרתי הציני לרבתי קרי לה כשיל ולזוטרתי קרי לה מעצד באתרא דתנא ברא חד הוא דאיכא וקרו לה מעצד.

הז"ע, סנה). — ואמר המליץ: וירם הכסיל את ידו השמאלית ב מ ע צ ד להכות על העץ ויך על בהן ידו הימנית ויכרתהו ויקם בחמתו ובחרון אפו ויך ב מ ע צ ד על ראש אשתו (ג"י זבארה, כפ' פעסוע' כ).

מַעֲצָה[1], ש"נ, סמי' מַעֲצַת, — נחת רוח, תענוג, Vergnügen; plaisir; pleasure, מַעֲצַת נֶפֶשׁ, תענוג נפשי ונחת רוח מדבר מהדברים: שמן וקטרת ישמח לב ומתק רעהו מ ע צ ת[2]) נ פ ש (משלי כז ט).

מַעְצוֹר, ש"ז, —א) דבר שעֹצר אדם ומֹנע אותו מלעשות דבר, Hindernis; empêchement; hindrance: ויאמר יהונתן אל הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מצב הערלים האלה אולי יעשה יי' לנו כי אין ליי' מַעְצוֹר להושיע ברב או במעט (ש"א יד ו). — ואמר הפיטן: אם לעזרי זרועך תעור, אין לך מ ע צ ו ר, מעקשים

---

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) כך הכתיב, ומנקד מֵעֲצַת. ואין לברר אם בנסחת השבעים היתה מלה זו בצורתה בנסחה המסורה שלנו, כי תרגום השבע' συμπτωμάτων, במשמ' פֶּגַע וכדומ', אינו אומר לנו בברור אם במקום המלה מעצת היתה בנסחה שלהם מלה אחרת שאפשר לפרשה במשמ' זו, כמו עצבת וכדומה לזה, או שהם פרשו את עצם המלה מעצת במשמ' זו. אבל, אין ספק בדבר כי בנסחה של עקילס כבר היתה מלה זו כמו שהיא בנסחתנו, הואיל והוא תרגמה βουλῇ, במשמ' עֵצָה. ת"י תרגם בתרעיתא, שהוא התרגום הרגיל שלו למְזִמָּה וגם לעֵצָה. ולכן רגלים לדבר כי גם בנסחתנו היתה המלה מעצת. והנה בבאור כתוב זה כבר נתחבטו הקדמונ' והחדשים מפני קושי המליצה לפי הנקוד המסור מֵעֲצַת והפרוש הרגיל במשמ' עֵצָה. עקילס תרגם מלה במלה ולא יותר. ת"י: היכנא גברא דמבסים לחבריה בתרעיתא דנפשיה, ר"ל כמו אדם הממתיק לחברו בעצת נפש. רסע"ג: כד'אך משורה אלצאחב אחלא מן משורה אלנפש וחדהא, ע"כ, ר"ל: כן עצת הֵרֵע מתוקה יותר מעצת הנפש לבדה. רש"י: מי שחברו מקרבו וממתק לו בדבריו הוא טוב ממה שנפשו יועצתו, ד"א ומתק רעהו המכשיר מעשיו שהן מתוקים להקב"ה טוב לו ממה שהוא ממלא תאות לבו. ע"כ. ראב"ע: וכן ישמח לב מתק רעהו מעצת נפשו שיעצהו מתק סוד כאשר יועץ לנפשו המתק ישמחהו כמו אשר יחדיו נמתיק סוד נתייעץ מתק סוד. רלב"ג כמו רסע"ג: כן מתק סוד האדם עם רעהו ללקיחת העצה טוב מהעצה שיקח האדם בנפשו בלי עזר אחר. המאירי: וכן ישמח הלב מתק רעהו מעצת נפש והמם שבמלת מעצת אין פירושה יותר אבל פרושה מתק רעהו כשהוא מעצת הנפש ר"ל בכל לבו ובכל נפשו. ע"כ. וכעין זה אותם מהחדשים המקַימים הנסחה המסורה, אבל כבר העירו כל החדשים על הקושי שיש במליצת הכתוב לפי כל הפרושים האלה ועד כמה איננה טבעית, ולכן גזרו קצת החדשים שהכתוב כאן משבש, ואמרו קצתם שתרגום השבעים, שתרגם את שתי המלים מתק רעהו ביונית καταρρήγνυται במשמ' נפילה ושבירה, מעיד שהם קראו וּמִתְקָרֵעַ, ובמקום מעצת קראו בעצבת, וכונת הכתוב כי הלב מתקרע בעצבת נפש. אך במקרא לא בא הפעל קרע בהתפעל, והמליצה הלב מ ת ק ר ע בעצבת נפש איננה מצטינת ברוח הלשון העברית. אחרים מהחדשים הניחו המלים מתק רעהו בהויתן והגיהו במקום מעצת מֵעֲצֶב, ואמרו כי הכונה שמֶתק (השמן והקטרת) שבא מהזולת מעצב הנפש. וכל זה איננו מרפא את קושי מליצת הכתוב. והנה מבחינת סגנון הלשון תרפא המליצה אם במקום מֵעֲצַת נקרא מַעֲצַת ונניח שהוא סמי' מן מַעֲצָה, ע"מ בַּעֲלַת. סגנון הכתוב לפי זה יפה: מתק רעהו הוא מַעֲצָה להנפש. עלינו איפוא לראות פרוש השם מַעֲצָה. השם מַעֲצָה יוכל להיות שהוא ע"מ מַעֲלָה, ושרשו הוא עצה, או ע"מ בַּעֲלָה, ושרשו הוא מעץ. והנה שרש עצה, לא מה שיש בעבר' (עֹצֶה עיניו, אם אפילו הוא נמצא באמת בעברית), ולא השרשים עצי a) ועצי b) או ע'צ'י c), בערבית, אינם נותנים לנו מושג נאות לענין כונת הכתוב שלנו. ולכן, עלינו להניח כי השֵם מַעֲצָה הוא משקל פַּעֲלָה, והשרש הוא מעץ. והנה אין ספק בדבר כי השרש מעץ היה בעבר', כי הוא הלק מהשם אחימעץ. ובערב' יש שלשה שרשים חברים לו: מעצ d), במשמ' עקום וכאב, מעצ' e) במשמ' כעס ורגז, מע'צ f) במשמ' כאב, וכבר אמרו קצת החדשים כי השרש מעץ בעבר' שבהשם אחימעץ הוא השרש מעצ' הערבי במשמ' רגז וכעס. והנה, אעפ"י שאין זה מהנמנעות, כי בהשמות הפרטים יש אמנם מרכבים משרשים גם במשמ' של צער וכעס וכדומ', אעפ"כ יותר מהם מרכבים במלים של שמחה ונחת רוח, ולכן הסברה נתנת לחשב כי בעבר' שמש מעץ במשג ההפך ממה שהוא משמש בערב', וזה דבר מצוי הרבה בין שתי לשונות אחיות בכלל ומצוי מאד בין עברית וערב', כמו ענִי בעבר' וע'ני g) בערב', ועוד. ומה שנותן עוד יותר הכרע לסברה זו השֵם מַעֲצָה, שלפי ההקבלה שלו להפעל ישמח שבחלק הראשון של הכתוב רגלים לדבר שהכונה בו כאן שמחה ותענוג, וכל הכתוב מתבאר יפה: כמו ששמן וקטרת משמחים הלב כך מֶתק הֵרֵע הוא תענוגה של הנפש. ואפשר שבנוסחת השבעים היה השם מעצה והם פרשוהו במשמ' זו אולי עפ"י מה שהיה ידוע להם מציאות מלה זו בשמוש דבר והפכו מפני שנתמזגו שני השרשים בשרש אחד, ופרשו אולי במשמ' האחת מפני שבמקום מתק היה להם כנראה איזו נסחה אהרת.

---

a) عصى b) عضى c) غضى

d) معص e) معض f) مغص g) غني

תשובבם מישור, מחשכים לאור (ר״י הלוי, יזכרו פלאך). — ב) *חלק מכלי הנחשת: המעצור יש בשני קצותיו שני לוחות נחושת וכל אחד נקוב שני נקבים הנקב האחד גדול והוא לדעת בו גובה השמש והנקב השני קטן ממנו והוא לדעת בו כוכב א׳ מכוכבי שבת או מן המשרתים (ראב״ע, כלי נחשת א).

°°מַעֲצָמָה[1], ש״נ, מ״ר מַעֲצָמוֹת, — ארץ עומדת ברשות עצמה ונהוגה ביד חזקה, Macht ; puissance power : עתוגות היהודים בכל הארצות הן בארצות של מעצמות ההסכם והן בארצות האי צדדיות („דעות העתונות״, במחברי בליטניה א״י והיהודים, שפרסמה הסתדרי הציונית בשנת תרע״ח לכבוד הצהרת בלפור). — מעצמה אדירה, Grossmacht ; grande puissance ; great power, נהוג בדבור העברי בא״י.

מַעְצָר, ש״ז, — א) כמו מעצור משמ׳ א: עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצר לרוחו (משלי כה כח). — ב) *כמו מעצור משמ׳ ב: ויש אחורי האם כלי ארוך כדמות בריח ונקרא המעצר בעבור שבו יעצור האדם לקחת המעלות ונקרא ג״כ בריח (ראב״ע, כלי נחשת א). והכלל שתשים פניך נגד השמש באיזה מקום שתמצא והרם והשפל המעצר הוא הבריח עד שיכנס אל אור השמש מהנקב הגדול וכו׳ וסגור עינך האחת עד שתקבץ כל האויר אל העין השנית והרם והשפל המעצר ותביט מהנקב הקטון אשר בלוח הריבוע האחד אשר בקצה המעצר הקרוב אליך עד שתראה הכוכב מן הנקב הקטון אשר בלוח הריבוע האחד אשר בקצה המעצר השני (שם ג). כשתרצה לדעת גובה של כל דבר גבוה שים המעצר על ארבעים וחמשה מעלות ברביע אשר ילקח בו הגובה (שם לג).

מע״ק, — ר״ת: מאזנים עקרב קשת.

***מְעֻקָּב**, ש״ז, מ״ר מְעֻקָּבִים, — בחכמת ההנדסה, גוף של שלשה רחבים שוים, Kubik ; cube ; cubic : גולם אשר ארכו עשר אמות ורחבו י׳ ועמקו י׳ או גבהו והצורה הזאת קורין לה מעוקב או צורת עקב (ראב״ח הנשיא, המשיחה והתשבר׳ ד א). וכל שאר הצורות הם מורכבים מאלו השלשה הן צורות שטחיות הן צורות מעוקבות ההבדל שיש בין צורות שטחיות למעוקבות שטחיות הכונה לדעת אורך ורוחב השטח לבד ומעוקב יש בו צורך לדעת גם הגובה (ר״י גלנטי, הקדי למת דוד). — ובחכמת המספר, מספר כפול שלש פעמים על עצמו: מספר פ׳ אשר הוא מרובע אם אתה כופל אותו במנין מספר גדרו אשר הוא ג׳ יהיה הנקבץ כ״ז והמספר הזה נקרא מספר מעוקב (ראב״ח הנשיא, המשיחי והתשבר׳ א כד). האחד סופר עצמו ואין אחר סופרו והוא כל מספר הוא שורש ויסוד ומרובע ומעוקב (ראב״ע, ספר האחד א). אם בקשת לדעת ערך מרובע איזה מספר שתרצה ומרובע כפלו אל מעוקבו לעולם יהיה כערך המספר אל ה׳ אם הוא פחות ממנו או ערך ה׳ אליו אם הוא גדול ממנו כמו ג׳ כי מרובעו כפלו מ״ה והמעוקב כ״ז וכו׳ וערך ו׳ מרובעו וכפלו ק״פ והמעוקב ר״ו והנה המספר ה׳ ששיות המעוקב (שם ה). וכאשר תחסר מרובע האות הראשון ממרובע השנים נחברים אז תמצא מעוקב האות השני (הוא, יסוד מורא יא). המרובע ההוה מנקבץ הנמשכים מן האחד עד מספר מונח הוא שוה למעוקב המספר המונח (רלב״ג, מעשה חושב א מא). המספר המורכב ממעוקבי מספרים מונחים שוה למעוקב ההוה מהמספר המורכב מהמספרים המונחים ההם (שם א ס). ואולם הדרך אשר בו השתמשו בקבוץ כל מעוקבי המספרים הטבעיים המונחים וכו׳ וזה שכפלי סך כל המעוקבים המונחים כמה שיהיו על סך כל יסודותיהם הם נוספים על כפלי סך כל המעוקבים המונחים הקודמים מהמעוקב האחרון (ר״א מזרחי, חכמ׳ המספר א ג). ואם כפול תכפול את המרובע עוד פעם עם גדרו או כל שעור הנולד משלש ידות שוות הוא הנקרא מעוקב וכו׳ המספרים 8 או 27 הם המעוקבים מן הגדרים 2 או 3 (כלול החשבון ד ג ב).

מַעֲקֶה[1], ש״ז, — מַעֲקֶה לגג וכדומ׳, כעין דופן נסמך עשוי בבנין או בעץ על שפת גג וכדומה למנע אדם שלא יפול מהגג, Geländer ; balustrade parapet : כי תבנה בית חדש ועשית מַעֲקֶה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו (דבר׳ כב ח). — ובתלמ׳: עושין מעקה לגג ולמרפסת מעשה הדיוט (מו״ק א י). הגג בזמן שיש לו מעקה גבוה עשרה טפחים (ב״ב ד א). וגבהה של עליה ארבעים אמה ואמה כיור וכו׳ ואמה תקרה ואמה מעזיבה ושלש אמות מעקה (מדות ד ו). מעקה שבמגדל והקוסת שבו בזמן שהן קבועין נמדדין עמה (תוספת׳ כלים ב״מ ח ג). סוף דבר מעקה (ירוש׳ ב״ב ד א). שני בתים בשני צידי רה״ר זה עושה מעקה לחצי גגו וזה עושה מעקה לחצי גגו (הבייי, בבלי שם ו:).

[1] מן עצם, עי״ש.

[1] מן עקה, עי״ש.

מַעֲקָשׁ, ש״ז, מ״ר מַעֲקַשִּׁים, — קרקע לא ישר, שאין פניה שוות, unebener Boden ; terrain inégal rough land : והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור ומַעֲקַשִּׁים למישור (ישע׳ מב יו). — ״ובהשאלה במשמ׳ שגיאה וחטא, קושי : אם לעזרי זרועך תעור, אין לך מעצור, מ ע ק ש י ם תשובבם מישור, מחשכים לאור (ר״י הלוי, מאורה, יזכרו פלאך). הנה ילוד שכל אשר הוליד מחשב לבד משה בנו יעקב, פיהו יישר מ ע ק ש דרך השיר ואורח לב בעת יעקוב (רמב״ע, תרשיש י קו). ובהודות בחדוש קל כל קשה והתישר כל מ ע ק ש (ר״י א״ת, כוזרי ס יד). — ומ״ר ״מעקשות : מכשול הרימו פנו דרך וישרו מ ע ק ש ו ת, עון עזבו והתודו ואל תוסיפו להקשות (אליה בר״ש, סליח׳ אחרי יוה״כ, איככה אפצה). — ובמשמ׳ העקרית, מעקשי הדרך, ואמר המליץ : והנה צבי נחמד רץ בצואר נטוי וכו׳ ובשטף עובר גם הוא ב מ ע ק ש י ם ונלוזים להמלט על נפשו (א׳ מפו, אה״צ ה).

א. מַעַר[1], ש״ז, — כמו מָעוֹר, עֶרְוָה : הנני אליך נאם יי׳ צבאות וגליתי שוליך על פניך והראיתי גוים מַעְרֵךְ וממלכות קלונך (נחום ג ה). — ואמר המשורר : פני תבל כצואר המצורע לזאת הרוק בפניה צדקה, והנעל בערף אוהביה וגלוי מ ע ר ם חוקה חקוקה (ר״ש הנגיד, פני תבל). גם מ ע ר י נשים אלה בשמות יקראו, וימי נדתן והריתן ראשם ישאו (אדם הכהן, או״א ה).

ב. ״מַעַר[2], ש״ז, — שה״פ, במשמ׳ ערוי וחבור, ואמר הפיטן : תקרא שנת גאולה לשיות השבויות, וקרבנו לעבודתך כְּמַעַר[2] איש ולויות (ר׳ אלעזר, יוצר לשבת ד אחה״פ, סגולתי). מלך תן צדקתך לישראל כי נער, להדבק בו איש ולְויות כ מ ע ר, לא תבזה ותפנה אל תפלת הערער (סליח׳ ער״ה, מלך אחד).

---

[1]) משק׳ מפע, כמו מעל, ממעל (רד״ק).

[2]) מלה זו נמצאת במקרא : כרובים אריות ותמרת כ מ ע ר איש וליות (מ״א ז לו), והתלבטו במלה זו כל הקדמונים והחדשים. לפי תרגום השבעי׳ נראה כי היתה כאן נסחה אחרת. י״ת : כ י ב ש, ובגמ׳ אמרו : כאיש המעֻורה בלויה שלו (יומ׳ נד:), במשמ׳ חבור. וכך רב המפרשים הקדמונים. ריב״ג פרשו במשמ׳ צד, אמר וז״ל : כמער איש ולויות יקול אנ אלתצאויר כאנת מחיטה בכל ג׳הה מנ ג׳האת אשח׳אצ אלאלואח כמא כאנת אלתצאויר אלאח׳ר מחיטה איצ׳א בכל שח׳צ מנ אשח׳אצ אלמכונות וקיל ענהא מעבר איש לויות ולהד׳א אלתשביה דח׳לת אלכאפ פי כמער פמעני כמער איש ומעני מעבר איש ואחד, ע״כ, ובעבר׳ : כמער איש ולויות אומר שהצורות היו מקיפות בכל צד מצדדי כל קרש וקרש כאשר היו הצורות האחרות מקיפות כל אחת ואחת מהמכונות ואמר עליה מעבר איש לויות ובעבור הדמיון הזה נכנסה הכף בכמער וענין כמער איש וענין מעבר איש אחד. ורוב החדשים נגררו אחרי גזנ׳ שפרש מ ע ר במשמ׳ רֶוַח, בהשאלה מן מַשָּׂג עֶרוה, אך כל זה אינו מרפא את מליצת הכתוב, וכבר בטלו קצת החדשים גם פרוש זה. אבל דרך הלשון ברֹב המקומות שמְּדֻבר שם על מלאכת מחשבת לבאר לנו איכות המלאכה בדמיון למלאכה אחרת (בספר שמות : מעשה חשב, מעשה רקם, מעשה רשת, מעשה עבֹת, מעשה ארג, וכמו כן כאן בספר מלכים בזו הפרשה בעצמה : מעשה שבכה, מעשה שרשרות, מעשה שושן, מעשה מורד, מעשה כן, ובדהי״ב ג י : מעשה צעצעים), — נותן מקום לשער כי גם כאן היתה הכונה בשתי המלים כ מ ע ר א י ש שבנוסחה המסורה לבאר איכות מלאכת פתוח הכרובים והאריות והתמרות. ע״י השערה זו נסתלקו כל הקשי ולא הטבעיות שבפסוק זה, והיא נותנת לנו גם המפתח לפרוש של שתי המלים. מהאמור למעלה מוכח, כי המלה כ מ ע ר מקבלת להמלה מעשה או כמעשה שבמקומות הנזכרים, והמלה א י ש לשֵׁם מלאכה מן המלאכות. והנה בדבר כמער מי שחושש לנגע בהנוסחה המסורה צריך להניח כי המלה מער שמשה, אולי בלשון כנענית, במשמ׳ מעשה, צורה, א י כ ו ת, דמיון. וקצת סמך יש לזה מתרג׳ ולגט׳ similitudinem. אך זה דחוק, כי במשמ׳ זו היה נאות להשתמש בה גם במקומות אחרים, אף אין לה במשמ׳ זו שום חבר, לא במה שנשאר לנו מלשוננו ואף לא בלשונות האחיות. ולכן, היותר קרוב הוא שיש כאן שבוש קל, ובמקום כמער היה כתוב באמת כמעשה. ואפשר למצא קצת סעד לזה בהמלה מ ע ב ר שבפסוק ל, שהכל מודים כי הוא כפל של כמער, ובין העין והריש יש עוד אות אחת, ואפשר שהיא במקום האות ש שהיתה שם בעצם וראשונה. ואפשר עוד כי הריש שבמלת מעבר היא במקום ד, והיא המלה הארמית מעבד, במקום עובד תרגום מעשה, וכתב אותה סופר מדבר ארמית על הגליון לפרש בה המלה כמער, ונשתרבבה לתוך הפנים בפסוק ל. עכ״פ הכונה בכמער היא כ מ ע ש ה. ונשאר עתה לברר משמ׳ המדיקה של המלה איש, ומכל האמור עד כה מוכח כי אִי אפשר שבצרוף אלה שלש האותיות : א, י, ש, היתה הכונה להשֵׁם הרגיל והידוע אִישׁ, במשמ׳ אָדָם, כי אם לשֵׁם מלאכה מן המלאכות, שכדמותה נעשה פתוח הצורות הנזכרות בפסוק זה, ולדיוק מהותה של המלאכה המכונה בזה מצוא נמצא עֵד בהאוצר הכללי הגדול של לשונות השמיות, הוא המלון הערבי. בלשון הערבית אין אמנם שרש א י ש במשמ׳ הדרושה במקום הזה, אך יש שרש אחר, דומה לשרש איש, הוא שרש ושי a), והוא משמש בענין מלאכת ציור ואריגה בצבעים מתחלפים. והשם ושי a) הוא מין בגד בצבעים. אמר

---

a) وشي

א. מַעֲרָב[1], עם ה המקום מַעֲרָבָה, כנוי מַעֲרָבָהּ, — פאת תבל כמול מזרח, הפאה שהשמש שוקעת שמה בערב, ouest; west; Westen: אל תירא כי אתך אני ממזרח אביא זרעך וּמִמַּעֲרָב אקבצך (ישע׳ מג ה). למען ידעו ממזרח שמש וּמִמַּעֲרָבָה כי אפס בלעדי (שם מה ו). וייראו מִמַּעֲרָב את שם יי׳ וממזרח שמש את כבודו (שם נט יט). כי לא ממוצא וּמִמַּעֲרָב ולא ממדבר הרים (תהל׳ עה ז). כרחק מזרח מִמַּעֲרָב הרחיק ממנו את פשעינו (שם קג יב). ומארצות קבצם ממזרח וּמִמַּעֲרָב מצפון ומים (שם קז ג). ולמזרח נערן וְלַמַּעֲרָב גזר ובנתיה (דהי״א ז כח). ויבריחו את כל העמקים למזרח וְלַמַּעֲרָב (שם יב יו): מעבר לירדן מַעֲרָבָה (שם כו ל). והוא יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון העליון ויישרם למטה מַעֲרָבָה לעיר דו״ד (דהי״ב לב ל). ואחרי כן בנה הומה היצונה לעיר דויד מַעֲרָבָה לגיחון בנחל (שם לג יד). והנה צפיר העזים בא מן הַמַּעֲרָב על פני כל הארץ (דני׳ ח ה).—ומצוי מאד בתו״מ ובסה״מ: מתנה אדם על עירובו ואמר אם באו גויים מן המזרח עירובי למערב (אם באו) מן המערב עירובי למזרח (ערוב׳ ג ה). אין עושין בורסקי אלא למזרח העיר ר׳ עקיבא אומר לכל רוח הוא עושה חוץ ממערבה (ב״ב ב ט). וכך היתה עקידתו ראשו לדרום ופניו למערב השוחט עומד במזרח ופניו למערב (תמיד ד א). ומפתחין בה חלונות וחזיתה מערבה (פרה ג ח). כדי שיהא מערבה (של העיר) למערבו של עולם (ירוש׳ ערוב׳ ה א).—ומשל, כרחוק מזרח ממערב: הרבה פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב (רבי, ספרי במדי קלא). אמר לו אנטונינוס לרבי מפני מה חמה יוצאת במזרח ושוקעת במערב (סנה׳ צא:).—ומ״ר בכנ׳: מפני היות מזרחי הא״ץ בלתי בעלי תכלית וכן מערביה (ספר בן תמים, פי׳ יצ״ר). וכאשר היו משכני הארץ בב״ת מזרחיהם ומעריביהם אין תכלית להם (שם).

ב. מַעֲרָב[1], ש״ז, בכנ׳ מַעֲרָבֵךְ, מ״ר בכנ׳ מַעֲרָבַיִךְ,—סחורה, בפרט באה מחוץ לארץ, Ware; marchandise; merchandise: כל אניות הים ומלחיהם היו בך לערב מַעֲרָבֵךְ (יחזק׳ כז ט). יון תובל ומשך המה רכליך בנפש אדם וכלי נחשת נתנו מַעֲרָבֵךְ (שם יג). יהודה וארץ ישראל המה רכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן וצרי נתנו מַעֲרָבֵךְ (שם יז). ודן ויון וכו׳ קדה וקנה בְּמַעֲרָבֵךְ היה (שם יט). אניות תרשיש שרותיך מַעֲרָבֵךְ ותמלאי ותכבדי מאד בלב ימים (שם כה). מחזיקי בדקך וערבי מַעֲרָבֵךְ וכל אנשי מלחמתך אשר בך (שם כז). ברב הוניך וּמַעֲרָבַיִךְ העשרת מלכי ארץ עת נשברת מימים במעמקי מים מַעֲרָבֵךְ וכל קהלך בתוכך נפלו (שם לג-לד). — ואמר המשורר במליצה בכנוי לשיריו: שם על הגבול שוטרים נוטרים יעמדו, הם בזרוע עז אמתחתי ימתחו, ויבררו מערבי ישקלו ימדו, ובחרפה גם אהור אותי ישלחו (יל״ג, הבאת בכורים).

***מַעֲרָבִי**, ת״ז, נקי׳ מַעֲרָבִית, — מצד מַעֲרָב: כל זמן ששמעון הצדיק קיים היה נר מערבי תדיר (תוספת׳ סוט׳ יג ז). מכנגד קרן מערבית דרומית (תמיד ב ה). מדשן את (הנר) המזרחי ומניח את המערבי דולק (שם ו א). שיירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון (זבח׳ ה א). עלה בכבש ופנה לסובב

אלגו׳הרי: אלוֹשִׁי מנ אלת׳יאב מערוף, — ובעבר׳: וַשִׁי מהבגדים ידוע. וכך אבן שידה: אלוּשִׁי מערוף והו יכונ מן כל לונ, — ובעבר׳: וַשִׁי ידוע והוא יהיה מכל הצבעים. ומחיט אלמחיט: ושי אלתו׳ב ישיה ושיא׳ ושיה חשנה במנמה ונקשה וחשנה וכו׳ וקיל אלושי ח׳לט לונ בלונ,— ובעבר׳: ושי הבגד וכו׳ פאר אותו ורקמו ויפהו וכו׳ ואומרים כי ושי הוא תערֹבת צבע בצבע. ואמר אלאשוד בן יעפר: המתהא רמאח אלהרב חתי תהוֻלת בזאהר נור מת׳ל ושי אלנמארק,—ובעבר׳: כידוני קרב בעדה הגינו כי עָדתה בציצי פרחים כמו ושי המרבדים. וחג׳ר בה וַשִׁי אי חג׳ר מן מעדנ פיה ד׳הב. אין איפוא ספק, כי השרש הזה משמש בלשון זו במשמ׳ של עשיית צורה בצבעים רבים, אם במלאכת ציור או באריגה. ודברי המשורר שנזכרו למעלה: מת׳ל ושי אלנמארק, דומה למליצת כמעשה א י ש. ואם עוד נשאר מקום לפקפק בדבר פרוש איש במשמ׳ מלאכה מן המלאכות, הנה תבוא כתבת כנענית אחת ותתן לפרוש זה כה של ודאות אמתית. בכתבת זו נזכר שם פעל אש: שפט בן דרד... בן עבדאשמן פעל אש (C.I.S. *I*, 2806). וחשבו קצת המבארים כי זה שע״פ, אך כבר פקפקו קצתם בזה, ואמרו כי זה שם אומנות (פרופ׳ סלושץ ואחרים), אלא שראו בהמלה אש את השם אֵש השׂרפה. אך זה דחוק, כי קשה לשער איזו פעולה באש שיכול אדם לכנות א״ע על שמה פועל אש. ולכן יותר מסתבר כי בהשם אש שבכתבת זו הכונה לאיזו מלאכת מחשבת, וקרוב הדבר כי זו היא בעצמה המלאכה שאליה נתכונו בהשם איש שבהמלים מעשה א י ש שאנו עוסקים בהן, שבודאי שמע הכותב אותם מפי חכם האומנים הירם הצורי.

[1]) מן א.ערב, עי״ש.

[1]) עין שרש ב.ערב.

ובא לו לקרן דרומית מזרחית, מזרחית צפונית, צפונית מערבית, מערבית דרומית (שם ג). (רוח) מזרחית לעולם יפה מערבית לעולם קשה (ר' סימאי, ספרי דבר' שו). רוח מערבית שבאה מעורפו של עולם (ר' יהודה, ב"ב כה.). כותל מערבי של בית המקדש וכו' שנשבע לו הקב"ה שאינו חרב לעולם (מד"ר שה"ש, דומה דודי). —ובמשמ' אדם מן המערב: וימים ומעברים עברתי ומשברים שברתי ונתחברתי למזרחיים ולמערביים ולאזרחיים ולתושבים (ר"י חריזי, אגרי לשון הזהב).

מַעֲרָבִיּוּת, ש"נ, —טבע דבר של מערב, מעמד דבר לצד מערב: ומפני שרוח ים הוא לח מאד ללחות מקורו גם למערביותו כי הרוח המערבי לה במצרים מכל הרוחות (ר"י אברבנאל, ואלח).

מְעָרָה[1], ש"נ, כמו' מְעָרַת, מ"ר מְעָרוֹת, — חלל בתוך הר, בתוך סלע, יסתרו בו בני אדם ובע"ח, Höhle caverne; cave: וישב במערה הוא ושתי בנתיו (בראש' יט ל). השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה (שם כג יא). אל מערת שדה המכפלה (שם יט). וינסו חמשת המלכים האלה ויחבאו במערה במקדה (יהוש' י יו). גלו אבנים גדלות אל פי המערה והפקידו עליה אנשים לשמרם (שם יח). פתחו את פי המערה והוציאו אלי את חמשת המלכים האלה מן המערה (שם כב). וישמו אבנים גדלות על פי המערה עד עצם היום הזה (שם כז). מפני מדין עשו להם בני ישראל את המנהרות אשר בהרים ואת המערות ואת המצדות (שפט' ו ב). ויתחבאו העם במערות ובחוחים ובסלעים ובצרחים ובברות (ש"א יג ו). ויבא אל גדרות הצאן על הדרך ושם מערה ויבא שאול להסך את רגליו ודוד ואנשיו בירכתי המערה ישבים (שם כד ג). ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם חמשים איש במערה וכלכלם לחם ומים (מ"א יח ד). ויבא שם אל המערה וילן שם (שם יט ט); ויעמד פתח המערה (שם יג). ובאו במערות צרים ובמחלות עפר מפני פחד יי' ומהדר גאונו (ישע' ב יט). עפל ובחן היה בעד מערות עד עולם משוש פראים (שם לב יד). ואשר במצדות ובמערות בדבר ימות (יחזק' לג כז). — מערת פריצים, ששם יתחבאו פריצי

[1]) מן ערר, בסורית מערתא. בערב' מע'ארה[a]), מן ע'ור. המדקדקים הקדו' שלנו הניחו שרש מער ואמרו כי מערה מזה השרש (ריב"ג ורד"ק), אך לפי זה קשה הסמי' מערת ולא מערת.

[a]) مغارة

היות: המערת פרצים היה הבית הזה (ירמ' ז יא). — ושמות מערות: מערת המכפלה, מערת עדלם. — ומצוי בתו"מ: העושה חצר על פי המערה עושה שש על שש מלא מיטה אחת מיכן ומלא מיטה אחת מיכן ופותח לתוכה שתי מערות (תוספתא ב"ב ו כג). הפותקין ביביהן והגורפין מערותיהן ברשות הרבים (שם ב"ק ב ו). היה הופר בור שיח ומערה (משנ' ב"ב ב יב). המוכר את העיר מכר בתים בורות שיחין ומערות מרחצאות ושובכות (שם ד ז). המקבל מחבירו לעשות לו קבר עושה תוכה של מערה ארבע אמות על שש ופותח לתוכה שמונה כוכין (שם ו ח). השבילים המפולשים לבורות ולשיחים ולמערות ולגיתות (עהל' ו ו). יצתה בת קול ואמרה להם (לרשב"י ובנו) להחריב עולמי יצאתם חיזרו למערתכם וכו' יצתה בת קול ואמרה צאו ממערתכם (שבת לג:). — ואמר המליץ: וכל חטה אשר תצבור בעפר היא מקברת, ותוך בטן שאול תחצב מערות לה וחופרת (ר"י חריזי, תחכמ' ד). — *מֵי מְעָרָה, בנגוד למֵי מעין: מי שהוא מזה בן מזה יזה מי שאינו לא מזה ולא בן מזה יאמר למזה בן מזה מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה (יבמ' בכו' ד א). עד שהתירו להן מי מערה והמי טבריה (שם שבת ג ד). — ובסהמ"א: ועוד לדבריך אינך יודע מהו סעודה גדולה שאתה למד מן הקערה, על זה שמת מימיך מי מערה (תשו' ר"ת 102).

מַעֲרֶה, ש"ז, סמי' מַעֲרֵה, — כמו מערה: וארב ישראל מגיח ממקומו ממערה[1]) גבע (שפט' כ לג).

א. ***מַעֲרוֹךְ**, ש"ז, —כלי מכלי בית התבשיל, כעין גליל מארך, לרדד בו הבצק[2]): סרוד של נחתומין וכו'

[1]) השבעים העתיקו את המלה כמו שהיא, ויש נוסחה אחרת שעל פיה קראו ממערב. יונתן תרגם: ממישר. ריב"ג: מֵעֵבֶר, מצד. רש"י: ממקום צר ערותה וגילויה של גבעת בנימין מקום תורפה שלה שהיא נוחה ליכבש משם כמו לראות את ערות הארץ באתם. ע"כ. רד"ק: ויש לפרשו מענין ערות על יאור ומתערה כאזרח רענן שהוא ענין לחות ואותו המקום שהיה סמוך לגבעה היה מקום דשאים. ע"כ. החדשים הושבים שהוא מקום פנוי מעצים.

[2]) פרש רה"ג: פירוש טבושאק בארמית ובטיית מורק ולשון אחר שובע (שובק). ע"כ. והערוך: פי' עץ ארכו כאמה ומרדדין בו הרקיקין ושמו בלעז ספלנטורו. ובעה"ק משנת שנב לעז Walgerholz. וכך גם ר' תנחום הירוש': אלעוד אלד'י יפתחו בה אלרקאק ויסמא שובק. אבל הרמב"ם פרש הדף שעליו עורכים הלחם, אמר וז"ל: והמערוך אללוה אלד'י יצפף עליה אלכבאז אלכבז שתים

וכן המערוך[1]) טמא (כל״ס יח ג).

ב.·**מַעֲרוֹךְ**, ס״ז,—כמו מַעֲרָךְ: מי שימצא נועם האמת ישפיק לו מערוך השאלות ומי שלא ישיג על זה שקוע בכסילות (ר״י הליוי, מוסרי הפלסופ׳ א י).

מַעֲרוֹם,—עי׳ מַעֲרֹם.

·**מַעֲרוּפְיָא**[2])׳ ־פְיָה,—מלה נהוגה בספרות הפוסקים, במשמ׳ מַכָּר ומודע, בפרט לא יהודי, שאיש יהודי נושא ונותן אתו: להלוות מערופיא שלו בחנם שבת ראשונה שהמועד בתוכה (שבלי הלקט, הוס״מ רכח). אמנם למערופיא שלו יכול להלוות בחנם אותו שבוע שלא יבוא לאבד המערופיא שלו (תשב״ץ, מנהגי מהר״מ מרוטנב׳ קכו). אם בא ראובן עם מערופיא שלו ללוות משמעון ונתערב ראובן בשביל העובד כוכבים עבור הקרן והרבית (מרדכי, ב״מ, סי׳ שלג). בא ראובן עם מערופיה שלו אצל שמעון להלוות לו ממנו מעות על המשכון וכו׳ ולא פרע הגוי לשמעון הרבית (שערי תשוב׳ מהר״מ מרוטנ׳ נה). שהשיג זה גבולו לדבר עם מערופיה שלו ולגנות סחורות הבירו (שו״ת הות יאיר קסג). והנה טענת ראובן הראשונה הצועק על העבר אין כי אין כאן דין מערופיא ורשות לכל מי הרוצה לזכות מההפקר ההוא (שו״ת התס סופר, הו״מ מא). אדם שיש לו גוי במערופיא יש מקומות שדנין לו שאסור לאחרים לירד להיותו ולעסוק עם הגוי ההוא (לבוש, נזקי שכני׳ קנו ה). ויש מקומות שדנין דין מערופיא כן ראיתי בתשובת רבינו יוסף ט״ע וכו׳ ויש מקומות שאין דנין (הגה׳ מיימוני, הלכ׳ שכני׳ ו ה).

·**מַעֲרִיב**, תפלת מַעֲרִיב,—כמו תפלת ערבית: מעריב ליל ראשון של פסח, מעריב ליל ראשון של סוכות (מחזור פסח וסוכות). לפי שהפושעים הם לוקים בין מנחה למעריב ואומר על המלקות שלש פעמים והוא רחום (אבן ירחי, ספ׳ המנהיג, תפל׳ הערב). ועכשיו נוהגין להתפלל מנחה ומעריב סמוכין זה לזה (מגן אברהם, או״ה, סי׳ רל״ג). הש״ץ אינו חוזר על תפלת ש״ע במעריב (אוצר ישראל, ערך מעריב). הפיוט שאומרים ביו״ט במעריב נקרא מערבית (שם).

·**מַעֲרִיךְ**, ס״ז, מ״ר מַעֲרִיכִים, — מי שמַעֲרִיךְ, שעושה הערכות: בדבר האלפים אשר המציאו המעריכים עלילות, ועשו שומת עריכת אלפיהם כפולות (ר״י עוזדיה, אגרי דופי הזמן). תקנו והסכימו כל הקהל שהתשעה אנשים אלה הנבררים למעריכים יוציאו אותם המעמד מהקהל שהם במקום ז׳ טובי העיר וכו׳ כי כן שאלו בפיהם המעריכים הנבררים הנזכרים שבתנאי זה יתעסקו בענין העריכה (שו״ת מהרשד״ס, יו״ד קנג). בק״ק שעושין ערכות כל ג׳ שנים ויהי היום שעושין ערכות חדשות ובא ראובן לפני המעריכים ואמר סך ערכו אלף זהובים וכו׳ ויהי ככלות ה׳ שנים בעשות ערכות חדשות שנית בא לפני המעריכים ואמר שהרחיב ה׳ לו ויעשו ערכו אלף ר״ט וכו׳ והמעריכים עשו לו אלף ות״ק ר״ט (שו״ת חות יאיר נה).

·**מַעֲרִיפָה**, ס״נ,—כמו שֻׁתָּפוּת: שאלה זו מן מעריפה שהיתה ליעקב אבי ראובן עם שמעון ולוי ויהודה ויששכר אחים ואותה שותפות כתובה על חמש שנים וכו׳ שעד אחד העיד שאעפ״י שהיה יעקב הולק בחלק המעריפה קדם להמש שנים גופה של מעריפה של שמעון ולוי ויהודה היתה וכו׳ (ר׳ משולם, תשוב׳ גאוני מו״מ קעד). ראובן שתבע התנו של שמעון לדין וטען ואמר הרי שקניתי מעריפא בממון מן יששכר וכו׳ והעידו עדים שיששכר ושמעון קנו תגר זה ביחד (תשו׳ גאוני׳ קדמו׳, סי׳ קנח).

מַעֲרִיץ, ס״ז, בכנ׳ מַעֲרִיצְכֶם,—דבר שיעריץ אדם: לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר ואת מוראו לא תיראו ולא תעריצו את יי׳ צבאות אתו תקדישו והוא מוראכם והוא מַעֲרִיצְכֶם[1]) (ישעי׳ ח יב-יג).

מַעֲרָךְ, ס״ז, מ״ר סמי׳ מַעַרְכֵי,—א) מה שהאדם עֹרֵךְ ומסדר, מַעֲרַךְ לֵב, מחשבה, מה שאדם עורך בדעתו, Gedanke; pensée; thought: לאדם מַעַרְכֵי לב ומיי׳ מענה לשון (משלי יו א). — ואמר הפיטן: לקרא כדוד לקראת מערכיו, ברכו יי׳ מלאכיו (ר״י הלוי, יי׳ צבאות, קדושה ליוה״כ). ברוכה במענה רך, ביעל בכל מערך, בידה צורר נפרך, מנשים באהל תבורך (מנחם בר״מ, אין מושיע).—ב) ·כמו מערכה, מַעַרְכֵי מלחמה: מי ששומע ילך לשמוע מערכי כהן מלחמה ויחזור במערכי מלחמה מהו אומר שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה וכו׳ (תוספת׳ סוט׳ ז יח). הכל שומעים דברי כהן מערכי המלחמה (ספרי דבר׳ קצג).—ואמר המליץ: במלים השוקים כנפת מתוקים, ואל רודפיהם קרובים

מערכות. ובעבר׳: הלוח אשר יערוך עליו הנחתום את הלחם שתים מערכות.—[1]) בקצת ספרים המעריך.

[2]) בערב׳ מערופ a).

a) معروف

---

[1]) בס״א: מערִצכם, חסר יוד.

רחוקים, ברוצם במערך לבב הארי רך, ונלאו להשיג אבקם ברקים (ר״י תריזי, תחכמ׳ ה).

מַעֲרָכָה, ש״נ, נ״ר סמי׳ מַעַרְכוֹת, מַעַרְכֶת, — א) נרות וכדומה עומדים בסדר ערוך, Ordnung; arrangement; order: את המנרה הטהרה את נרתיה נרת הַמַּעֲרָכָה ואת כל כליה (שמות לט לז). — ואמר המליץ: לכבוד גדולת קדושת התפארה, ושירת השרורה, ודירת נר המערכה, וניר הממלכה (ר״י הלוי, מכתי׳ לא̇הו סעיד). — ובסהמ״א, בהרחבה לכל דבר מסדר בסדר נאה: ויראוהו את המבואות האפלות אשר בהמה באים (הכהנים) אל בל לילה ואוכלים את מערכת שלחנו (יוסיפון, פרק ג). וזה משפט מנחתו פר אחד וכו׳ ועשרה כדי יין למערכת שולחנו כה היה משפטו (שם). ויאמר המלך לדניאל מי יתן והאמנת בהדר בל האלוה הגדול אשר לנו אשר יאכל במערכת השלחן הזה וכו׳ רק כהניו הם האוכלים את מערכת שלחנו ועולותיו (שם). בהיותו בסדור גדול ובמערכה רבה (ר״י אברבנאל, יהוש׳ ב ו). — ב) עצים ערוכים על מזבח לשרף את הקרבן, Holzstoss; pile de bois; pile of wood: ובנית מזבח ליי׳ אלהיך על ראש המעוז הזה בַּמַּעֲרָכָה ולקחת את הפר השני והעלית עולה בעצי האשרה אשר תכרת (שפט׳ ו כו). — ואמר בן סירא: בקבלו נתחים מיד אחיו והוא נצב על מערכות וכו׳ עד כלותו לשרת מזבח ולסדר מערכות עליון (ב״ס גני׳ נ יב-יד). — ובתו״מ: בכל יום היו שם (במזבח החיצון) ארבע מערכות והיום (ביוה״כ) חמש (ר״מ, יומ׳ ד ו). בכל יום היו שם שתי מערכות והיום שלש אחת מערכה גדולה ואחת מערכה שנייה ואחת שמוסיפין לקטורת שלפני ולפנים (ר׳ יהודה, תוספת׳ שם ג״ב ג). כשנכנסו ישראל לים כבר הר המוריה נעקר ממקומו ומזבחו של יצחק הבנוי עליו ומערכתו הערוכה עליו (ריה״ג, מכי׳ בשלח ב ג). ההלו מעלין בגזרין לסדר אש[1] המערכה וכו׳ כל העצים כשרין למערכה חוץ משל זית ושל גפן (תמיד ב ג). האברים והפדרים שלא נתאכלו מבערב מחזירין אותן למערכה הציתו שתי המערכות באש וירדו ובאו להם ללשכת הגזית (שם שם ה). סידר המערכה גדולה מזרחה וחזיתה מזרחה (שם שם ד). כפתוה (את פרה האדומה) בחבל של מגג ונתנוה על גבי המערכה (פרה ג ט). משמת שמעון הצדיק תשש כוחה של מערכה ואין נמנעין מלהוסיף עצים כל היום כולו (תוספת׳ סוט׳ יג ז). כל זמן ששמעון הצדיק קיים היה נר מערבי תדיר וכו׳ והיה אש של מערכה תדיר (שם). שכן אפילו בירושלם שורפין אותו לפני הבירה מעצי המערכה (ירוש׳ פסח׳ ג ח). מערכה גדולה קודמת למערכה שניה של קטורת מערכה שניה של קטורת קודמת לסידור שני גזירי עצים (אביי, יומ׳ לג.). חמשה דברים נאמרו באש של מערכה רבוצה כארי וברה כחמה ויש בה ממש ואוכלת לחין כיבשין ואינה מעלה עשן (שם כא:). — ובסהמ״א: תשחט הכבש על הדמיון וכו׳ וזריקת דמו ועריכת עציו והקדת אשו ומערכתו (ר״י א״ח, כוזרי ג נג). בבקר עורכין עצים ועורכין בראש המזבח מערכה גדולה (רמב״ם תמיד׳ ומוסף׳ ב ב). נמצא מקום המערכה רוחב עשרים וארבע אמות וארבעה טפחים על עשרים וארבע אמות וארבעה טפחים (הוא, בה״ב ב ז). — ואמר המשורר: לך תקריב קרב לבה כקרבן וצלעותיו עצי אש מערכתה, לך תשפך דמעיה כנסך ואנחתה מקום עשן קטורתה (רשב״ג, לך נפשי תספר). קדשו עצי מערכה, ואש ומאכלת למלאכה, אבי איה השה הערוכה (ר״י הלוי, מי כמוך). הלכו שניהם לעשות במלאכה, ויענה יצחק לאביו בככה, אבי ראה אש ועצי מערכה, איה אדני שה אשר כהלכה (רי״ץ עבאס, עת שערי רצון). — ובמשמ׳ מדורה לשרפת אנשים: כהנים לזבח עולתם, עקדו ילדים ואמותם, וכו׳ מערכה גדושה שזופה, כבירה לא קטומה וגרופה, וכל בית ישראל יבכו את השרפה (ר״י ב׳ שלום, אין כמוך באלמים). — ג) מקום בשדה הקטל שאנשי צבא עומדים שם ערוכים הכן לקרב: ויערכו פלשתים לקראת ישראל ותטש המלחמה וכו׳ ויכו בַּמַּעֲרָכָה בשדה כארבעת אלפים איש (ש״א ד ב). וירץ איש בנימין מֵהַמַּעֲרָכָה ויבא שלה וכו׳ ויאמר האיש אל עלי אנכי הבא מן הַמַּעֲרָכָה ואני מן הַמַּעֲרָכָה נסתי היום (שם יב-יו). והחיל היצא אל הַמַּעֲרָכָה והרעו במלחמה וכו׳ ויטש דוד את הכלים מעליו על יד שומר הכלים וירץ הַמַּעֲרָכָה ויבא וישאל לאחיו לשלום (שם יז כ-כב). וימהר דוד וירץ הַמַּעֲרָכָה לקראת הפלשתי (שם מח). הנה אנחנו פה ביהודה יראים ואף כי נלך קעלה אל מַעַרְכוֹת פלשתים (שם כג ג). — ועצם מחנה הצבא העומד ערוך בסדר לקרב: ותערך ישראל ופלשתים מַעֲרָכָה לקראת מַעֲרָכָה (ש״א יז כא). ויעמד (גלית) ויקרא אל מַעַרְכֹת ישראל ויאמר להם למה תצאו לערך מלחמה וכו׳ אני חרפתי את מַעַרְכוֹת ישראל היום הזה תנו לי איש ונלחמה יחד (שם ה-י). והנה איש הבנים

---

[1] במשנ׳ שבש״ס: את.

עולה גלית הפלשתי שמו מגת מִמַּעַרְכוֹת[1]) פלשתים (שם כג). מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מַעַרְכוֹת אלהים חיים (שם כו). ואנכי בא אליך בשם יי' צבאות אלהי מַעַרְכוֹת ישראל אשר חרפת (שם מה). — ובסהמ"א: כי לכל דבר קץ וגבול ועת לכל מלחמה ולכל מערכה (יוסיפון לז). ואתם יודעים מסיבות המערכה ותחבולותיה ועצת האויב והמצור (תולדות אלכסנדר, ישראל לוי, מק"ג 8).— ∴ובמשמ' פלוגה אחת מפלוגות כל הצבא, מְסֻדרה בסדר הנאות לקְרָב: אז פקד את צבא מחנהו ויערכם מערכה דבוקים אלה לאלה לבלתי הפרד כת מכת ולא להתער את חרבותם ויהי ביושר מערכתם (יוסיפון, דף תמ). עת שעורכין המערכות והם קרבים להלחם משוח מלחמה עומד במקום גבוה וכל המערכות לפניו וכו' ואחר שחוזרין כל החוזרין מעורכי המלחמה מתקנין את המערכות ופוקדים שרי צבאות בראש העם ומעמידין מאחור כל מערכה ומערכה שוטרים חזקים ועזים וכשילין של ברזל בידיהם הרוצה לחזור מן המלחמה הרשות בידן לחתוך את שוקו (רמב"ם, מלכ' ז ג-ד). — ואמר הפיטן: קנינך מלכים וממלכות ועו"כי מערכות באונך (ר' יצחק אבן גיאת, קנינך). מיד יצאו כלם בלב שלם וערכו מערכותם, ויקח שש מאות רכב בחור עם כל כלי משחיתם (יוצ' ז פסח, חסדי יי'). — ד) עצם הקְרָב, הקטל, Schlacht; bataille; battle: כל אלה אנשי מלחמה עדרי מַעֲרָכָה בלבב שלם (דהי"א יב לט). — ∴ובמליצה, בהשאלה, מַעַרְכוֹת הזמן, המקרים הקשים של החיים: אנכי הבא ממערכות הזמנים, והנמלט מיד מקורות השאונים (ר"י חריזי, תהכמ' ל). — ובחכמת ההגיון, במשמ' השגה ופרכה על הנחה מההנחות: אולם המערכה הנה הוא שני חלקים אם המערכה על קיום ההנחה הראשונה ואם מערכה על בטולה (כל מלאכ' הגיון, הטעאה). הנה אלו כל המקומות אשר הם באמת מערכות על ההנחה הראשונה (שם). — ∴ומערכה על הדרוש, השגה ופרכה של עצם הענין המְבֻקש: שגם לדעת חכמינו הקדושים ז"ל יש בהם בעצמם הרכבת יסודות הפכים שאמרו שהשמים נקראו כן מפני שהם אש ומים וארסטו לא יבאר הנמנעות מזה אלא מפני שהם אינם נפסדים והוא אם כן מערכה על הדרוש כי האומר בהפסדם יאמר היותם מורכבים מחמר וצורה (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ח א). ואני תמה אם היה הדרך הזה מבואר הנפילה להיותו מערכה על הדרוש בכל חלקיו (שם ט ה). והיה מספיק כפי הנראה בתחלת הדעת זה המופת בערך הדרוש לבאר מציאות האל והיה ענינו מערכה על הדרוש אחרי התיחדות בשרשיו והקדמותיו (שם). — ה) ∴במשמ' טור, שורה, שְׂדֵה: וטור כרותות ארזים (פרושו) שפות ומערכות (ר"י א"ת, הפרפ' לריב"ג, טור). ונקראו שְׂפִים על שם מערכות שנים בעבור היותם שתי מערכות (ראב"ע ברא' מט יג). קודם במערכה הוא דבר שהוא מסודר למקום מוכן לפני חבירו כאילו תאמר שמעון היושב שני למלך הוא קודם ליעקב אביו היושב שלישי לו ואעפ"י שיעקב אביו קודם לו בזמן ובמעלה (ר"י א"ת, רות הן ח). — ו) ∴בפרט סדר הכוכבים והמזלות ועמידתם ברקיע, שלפי דעת הקדמונים היתה להם שליטה על העולם, ולכן השם מערכה נרדף עם גורל, מזל: והישר בעיני להיות בני האלהים היודעים דעת עליון בהרו להם נשים שהיתה מערכת שמים כל אחת נמשלת לכל אחד והתולדת כתולד' על כן יצאו מהם גבורים (ראב"ע ברא' ו ב). אם יש במערכת הכוכבים בעת ההריון רעה שתבא עליו ביום ידוע השם שדבק בו יסבב סבות להצילו מרעתו וככה אם יש במערכה שיהיה עקר השם יתקן לו כה תולדתו ויוליד (הוא, שמות ו ג). שפרעה חשב אולי מערכת השמים הביאה צפרדעים (הוא, כבס ר' הפני, שם ח ו). כי השם ברא העולם האמצעי והוא מושל על העולם השפל כפי מה שיש במערכת מזל כל עם מטוב או רע כן יקרנו כי כן הלק להם השם והנה היתה במערכת ישראל כפי ככבי מזלם להיות עוד עובדים והשם בכחו למען אהבת האבות הדש אותות בעולם השפל וכו' והוציא ישראל מרשות המזלות (הוא, שם כ ב). ויש תחלואים באים מחוץ לגוף בעבור שנוי האויר כפי השתנות מערכת המשרתים וכו' דע כי כל הנולד יקרוהו מקרים כדרך מה שיורה מערכת המשרתים ברגע הולדו (שם כג כה). כל הגזרות על הכללים ועל הפרטים הם במערכות שמים (שם לג לב). והנה המשתחוה למלאכת השמים לא יועילו לו כי אם מה שנגזר עליו כפי מערכת ככבי מולדתו כן יקרנו חוץ אם ישמרהו כה עליון יותר מכה הככבים שיהיה דבק בו אז ינצל מהגזרות ואתן לך משל חשוב שהיתה מערכת הכוכבים שיגדל נהר על עיר אחת וישטף אנשיה או ימותו ובא נביא והזהירם שישובו אל ה' וכו' (שם לג כג). כי אם היה המולד לישראל וראה במערכת ככבי מולדו להיותו מלך אין ראוי לדון כך (הוא, ספר המולדות, כ"י פריז). מופתים שהם כנגד הטבע וכנגד מערכת הכוכבים.

— [1]) כך הקרי, והכתיב ממערות.

וממשלתם (ר"י אנטולי, מלמד התלמידי׳, שמות). וקרא נבוכדנצר למכשפים לפי שהם יודעים השעות הראויות לעשות בהם מעשיהם אולי יסתכלו וידעו מה החלום כפי מערכות הכוכבים (רד"ק, ירמ כ"ב). שהאל כשרצה בהשגחתו להציל השלם מבני אדם מקצת פגעים מחוייבים מהמערכה העליונה לא יצילנו בשנות טבע הככב (ר"י הפניני, פי׳ לאיוב). הנה מערכת מזלו נשתנה בחטאו לרעה או בזכותו לטובה (רמב"ן, הקד׳ פירושו לאיוב). כלם נסים עומדים משנים התולדות וכח מערכת העליונים בשמים ובארץ (שם). השררה המושלת העם המוצלח רב המזל מערכת שמינו (ר"ש בן וירגא, שבט יהודה יג). כי אם ראינו שהיה ה׳ את ישראל בימי יהושע ונפלו אויביהם לפניהם לחרב ולא עמד איש בפניהם ואחרי מותו לא היה כן הנה הסבה בזה לא היתה חיוב המערכה ולא המקרה אבל היה מפעל ההשגחה (ר"י אברבנאל, שפטי׳ ב יא). שהמערכה המחייבת ברצון השם גלות על ישראל תסתלק ולא תורה עליו באותו אופן שהורתה כל זמן הגלות (שם, מעייני הישועה, המעין הראשון). אותות ומופתים שיעשו בארץ כנגד המנהג הטבעי והמערכות השמימיות (שם, זבח פסח, ברוך שומר). כל הדברים וכל מה שהוא מסודר מהמערכה מהטוב והרע המתרגש לבוא בעולם (ר"ש אלמולי, פתרון חלומות ב:). שאר האומות שנתונין תחת ממשלת מזלות הרמים ושיקרום המקרים כמו שחוייב ממערכת הכוכבים פעמים יתגברו מצד כח המזל המנהיג אותם (מ׳ אלדבי, ש"א ה, בשם הרשב"א). חבה יתרה נודעת להם להשתנות בעבורם סדר המערכות יהושע אמר שמש בגבעון דום וישעיה השיב השמש עשר מעלות וכו׳ (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי ח). לפי שלא נמצא לכוכבים המיושבים שום חילוף במערכתן בתוכן וביחס שיש להם זה אצל זה ברקיע מהעולם ועד העולם כמו שהוא נראה חילוף ניכר במערכת כוכבי לכת בהתיחסם זה אצל זה (ר"י הישראלי, יסו"ע ב ח). ויכוונו (החוזים בכוכבים) וידעו את עתן ומקומן מהמזלות כדי לידע על ידי כן ולהכיר איך הוא אז סדר מערכת כבבי הרקיע זה אצל זה וזה לצורך אומנותם במשפטי גזרת הכוכבים (שם ג יא). האלהים עליון על כל היכול בכל משנה מערכות הכוכבים והמזלות כרצונו (הריקנטי ב, שופטים). אישי מין האדם הם משולחים למקרה הזמן ויארעום רעות בלי פשע ובלא חטאת אם מפאת מערכות הככבים אם מהכרת החומר ומיניו הרבים (רשב"ץ דוראן, אוהב משפט לאיוב, סוף ג). אבל שיהיו עניני בני האדם נמסרים לסדור מערכות הכוכבים וכו׳ ודע כי מערכות הכוכבים אינם מחייבים במשפטם כלום אפילו לדברי הוברי שמים (שם כא). כי הלא שפיטת המערכה תגזור על איש באחד משני מינים (ר"מ אלשיך, איוב ג ג). ואם המערכות נשתנו אלו מאלו הוא לא נשתנה ולא ישתנה לעולמי עד (עמק המלך, קריה ארבע טו). הקדמונים מצאו בחכמת הנסיון שכאשר היה מזל אריה במערכה טובה יגיד טובה לכללת מדינת באהמייא (ר"ד גנז, צמח דוד, ג׳ תנה). שזמן משך תשעה ימים היה מזל דלי במערכה רעה והוא לעולם יגיד רעה לשונאי ישראל (שם, ד תלז). היה מזל בתולה במערכה רעה אשר בזמן ההוא היו צרות רעות רבות במקומות רבים בכל שפתי ארופי (שם, ה׳ התכה). כתב (בטלמיאוס) בחזיון לוח שנתו שכוכב שבתאי היה במערכה רעה ושפט מזה לצרות והריסת היהודים (שם, ו שלד). וראוי שיתלה האדם השלוה והטובה הבאה לעצמו לחסד יוי׳ יתברך והצרות והמקרים הבאים בין לו בין לאחרים לחטא ועון לא שיתלנו במקרה ויאמר כך וכך נגזר מאת המערכות ומשפטי הכוכבים (רפאל מנורלי, סלח סלת, הכנע׳ הלב). ואל יחשוב שום אדם כי גלות ישראל באה במערכת הכוכבים ואף לא בחיוב המזלות (ר"י אבוהב, מנוה"מ ג א ד ב). כונתם להורות כי היה במערכת השמים שיעמדו עוד בגלות זמן רב (ר"י מוסקטו, נפוצי יהודה ד). ועל ידי כך יתעלה ומתרומם כוכב מערכתו בבני חיי ומזוני (ר"א הכהן, שבט מוסר כד). — **•מנצח המערכות**: אני אל שדי שפירושו מנצח המערכות העליונות לא שהמערכה תשחת רק שידע הדבק בשמו שמתחדש לו טוב שלא יהיה במערכתו (ראב"ע, שמות ו ג). — **•שׁדֵד המערכות, שׁדוד המערכות**, במשמ׳ זו, בטול מה שהמערכות מחיבות: שמצינו שהשם יתברך הוא שודד המערכות בעבור הצדיקים א"כ למה המית השם יתברך זו הצדקת ולא שדד המערכות בעבורה (ר"י אבוהב, נהר פישון, במדבר). לפרסם ולהודיע את כל העמים והלשונות גדל יכלתו יתברך אשר הוא עושה ההפכיות אם בשדוד המערכה אם בשנוי הטבע וכו׳ במה שהיה הוא ושרה זקנים באים בימים והוא ית׳ שדד מערכתו ועשהו בריה חדשה בעולם ונולד לו משרה יצחק וכו׳ כי הוא יתברך גבוה על כל גבוהים לשדד המערכות ולשנות הטבע כפי רצונו ית׳ (רשב"ץ דוראן, מגלת ספר). ומי שמקיים מצוות התורה משדד מערכות השמים וכו׳ אפילו הפך מה שנגזר

המערכה (ר"י קארו, תולדי' יצחק, קדושים). ובין כך היו אובדים וכלים לולי ה' עזרתה לנו בשדוד המערכה (ר"י מוסקטו, נפוצ' יהודה ד). והראנו את כבודו ואת גדלו ואהבתו וחיבתו לגודל יכולתו לשדד המערכות (פלא יועץ, ערך פסח). ע"צ הנס ושדוד המערכה הטבעית כמו בגאולת מצרים (ר"ש פפנהים, יריעי שלמה א ג). — *הרס המערכות, במשמ' זו: כי אני עסוק להרוס המערכות התחתונות (ר"מ גבאי, עבוה"ק, סתרי התורה כה). — *יוסתם, במשמ' מערכה רעה, מזל רע: איני יודע באמת מה המערכה הזאת אשר נפלה בגורל הלמדנים כי לעולם הם תשושי כח (רי"מ הזן, שארי' הנחלה כא). — והעם ישתמש בהשם מַעֲרָכָה סתם, בפרט בענין היחס בין איש ואשתו אם הוא טב או רע, אם הם חיים בידידות והסכמה או בשנאה וקטטה, ואומרים לפלונית יש מערכה טובה עם בעלה, וקלקל המערכה לפלונית, גרם איבה ושנאה בינה ובין בעלה. — ז) *חלק אחד מחלקי חזיון שמשחקים בבתי החזיון, Akt; acte; act: אחרית שאול מערכה א' ענין א' (מיכ"ל, אחרי' שאול). — ח) *במשמ' מין, סוג מבע"ה וכדומ': מערכה הראשונה היונקים, האות אשר בו נבדיל מערכת היונקים משאר חמש מערכות התולדה הזאת הוא בסגולה אחת וכו' (בנהק, תוה"א, סחיים א). — ט) *בחכמת השעורים, מערכה חשבונית, מערכה הנדסית, Proportion: אם ערך נדסי משני שעורים שוה אל ערך נדסי משני שעורים אחרים שני ערכים כאלה מערכה נדסית נקראת ולהשתוות ערכיהם יותן סי' המשוה ביניהם (כלול החשבון ד לג).

***מַעַרְכִי**, ת"ז, לנק' מַעַרְכִית, מ"ר מַעַרְכִיִּים, -כִיּוֹת, — של המערכה, המערכת: להפסד האויר אם סבה קרובה טבעית ואם ראשונה מערכית אלהית (ר"מ נרבוני, אגרת הייס, בקדחת המגפות, כ"י סכת"ר). שעשה מעשיו על פי התכונה המערכיית שבקש לו שעה כפי מערכת ככבי השמים וכסיליהם (רסב"ל דורהן, מגני' ספר). הסבה המערכיית כי גם היא סבת כל דבר שבזה המציאות בלי ספק ובערך זה יקרא זה הפעל מזלי (ר"מ אלגזילה, האבי' דעת ב ז). ובזה יוכללו כל הסבות המערכיות וגם הארציות (שם). פעולה מערכיית כמו שיאמרו דבר מה או איש מה פעל בכח מזלו (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ה א). כי נקנה אותם על צד הפלא האלהי ואלה לא דברו כי אם על צד הטבע המערכיי (שם א ג). וכל הסבות בין אלהיות והשגחתיות בין מערכיות בחיריות יפעלו לטובתם ולזכותם (דרך ישרה, בעל התשובות).

מַעֲרֶכֶת, ש"נ, בהפס' מַעֲרָכֶת, מ"ר מַעֲרָכוֹת, — כמו מערכה משמ' א, דברים ערוכים ומסדרים בסדר, בשורה וכדומ': ושמת אותם (את החלות) שתים מַעֲרָכוֹת שש (תהיינה) המַּעֲרָכֶת (האחת) על השלחן הטהר לפני יי' ונתת על המַּעֲרֶכֶת לבנה זכה (ויקר' כד ו-ז). — לֶחֶם הַמַּעֲרֶכֶת: והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבדת בית אלהינו ללחם המַּעֲרֶכֶת ומנחת התמיד (נחמ' י לג-לד). ומן בני הקהתי מן אחיהם על לחם המַּעֲרָכֶת להכין שבת שבת (דהי"א ט לב). וללחם המַּעֲרֶכֶת ולסלת למנחה ולרקיקי המצות (שם כג כט). — שֻׁלְחַן הַמַּעֲרֶכֶת, שעליו ערכים: טהרנו את כל בית יי' את מזבח העולה ואת כל כליו ואת שלחן המַּעֲרֶכֶת ואת כל כליו (דהי"ב כט יח). — ובסהמ"א, במשמ' שורה, טור: ראוי לשום תחת ה"א גבוה שלש נקודות זאת אחר זאת במערכת אחת האחת בעבור הספיק והשתים סימן השוא (ראב"ע, צחות ד:). — *וכמו מַעֲרָכָה, בענין עמידת הכוכבים וכו': והנה החמשה הכוכבים המשרתים מעלתם גדולה וכו' ולא יעלו ולא ירדו רק כפי המערכת יש להם שינויים רבים (הוא, שמות ג טו). והעולם השפל יקבל כח מעולם התיכון כל אחד מהפרדים כפי מערכת העליונה (שם ו ג). ודע כי שרש כל המעשים והתנועות גזרות השם וכל הנמצאים תחת השמים כחם ותולדותם כפי המערכת העליונה עם השרשים למטה (הוא, דבר' ה כו). כי מה שידע ה' יתברך הוא מה שנתחייב מצד סבותיו מסודר מהמערכת אבל מה שיברור האדם מצד הבחירה שלא יחייב אותו סדור המערכת רק מצד הבחירה לא ידע אותו ה' ית' (רלב"ג, בראש' יח כא). כי הוא עוזב אל המערכת (הוא, איוב, סוף מא). אולי תהיה מערכתי יותר טובה בעת התהוותי אז (שם יד). יהיו (הרשעים) נעזבים למקרי הזמן ולא ישמרו מהרעות הנכונות לבא עליהם מפאת מערכת הכוכבים וכו' ואולם סדור המערכת בעצמו אשר היה שימשך ממנו לפעמים טוב לרשע ורע לצדיק אין ראוי שייוחס לְעָוֶל וכו' (ר"ח קרשקש, אור ה' ב ב ב). שעם היות גזר השם רעה מצד המערכת ישנה אותו האדם מצד שכלו (רש"ע ספורנו, פרדס רמוני', זרע'). אלו הגופים הנוראים שמם בוראם עבדים מתמידים התענוג בספור כבודו מבלי שפה מבלי היות לאות ועמל מעמדם במערכת שם יתנו צדקות (ר"י בדרשי, בחי' עולם יב). שהיה פרעה חושב מסברא כי האותות האלו היו באות מפאת המערכת (ר"י אלמוסנו, נהר פישון, פרש' בא).

שהאומות הם מלכיהם ושריהם נתונים בכח מ ע ר כ ת צבא השמים וכו׳ ואותה ה מ ע ר כ ת שבטחו בה וכו׳ היא תהיה נהפכת לרעתם (ר׳ הלל מווירונה, תגמו׳ הנפ׳ ב ג). בהיותו (אחאב) חושב שהש״י משגיח על הטובים והדבקים בו כאליהו וכו׳ אבל שאר האנשים היה חושב שהם נמסרים למקרה ה מ ע ר כ ת ולזה היה עושה צורות ועובד ע״א לקבל שפע ה מ ע ר כ ת באמצעותם (ר״י אלבו, עקרים א יד). ובעל חכמת המשפטים יניח ידיעת השם אמתית ויאמר שהוא יתברך ידע הנגזר מפאת ה מ ע ר כ ת ויגזור שא״א שיהיה זולת זה (שם ד ג). ו ה מ ע ר כ ת חייבה אותי וגליתי מארץ מולדתי (יצחק גרפתי, אגר׳ אל קהלי אשכנז). כי יש שעה ב מ ע ר כ ת אשר מורה על איד פלוני (ר״י אבן לטיף, אגר׳ התשובה). או שחשבו כי איננו משגיח בשפלים ועזב עולם חשפל אל ה מ ע ר כ ת (מדרכי תורה לאבולמה אהרוק, הוצ׳ עפשטיין). ויש מהחוקרים שגזרו ואמרו כי אי אפשר בשום פנים ולא יכול בשום מ ע ר כ ת ידוע מהעליונים או שום מתכונת מהתחתונים שתשנה ותשוב למנהגה ההוא לעולם (ר״י הישראלי, יסו״ע ב יא). וחשב (איוב) שמאת האל ית׳ הטוב והמטיב לא תקרינה (רעות) כאלה ושיש בהכרח אל זר הוא ראשית לכל רע עושה בעברת זדון בפרט כאשר תעזור המערכת לזה (ר״ע ספורנו, הקד׳ משפט צדק לאיוב). והפעולות המוכרחות הכרח גמור הן הנה הנגזרות אם מפאת ה מ ע ר כ ת ואם מצד השגחת השם יתברך (רפאל מנורלי, מרפא לנפש כו). — ״שֹׁדֵד המערכת: שהוא מנצח ומשדד מ ע ר כ ת העליונה ועושה נסים נסתרים לצדיקים (מ׳ אלדבי, ש״א א). אמנם בדרך התורה והמצוות והתפלות יוכל לשדד ה מ ע ר כ ת השמימות וכו׳ ולכן אברהם אבינו ע״ה כשנכנס בסוד ה׳ הנכבד אל שדי השודד ה מ ע ר כ ו ת זכה להקים זרע משרה אשתו (ר״י מפיסא, מנח׳ קנאי׳ 51). שהוא נגד סוד השבת המבטל ומשדד ה מ ע ר כ ת של כוכב שבתאי המורה הריסה ושביתה (עמק המלך, עולם הבריאה כג). — ובזמן החדש התחילו להשתמש במלה זו במשמ׳ מקום עריכת עתון וכיוצא בזה, וחבורת אנשים שעורכים את העתון, Redaktion; rédaction; editor's office.

·מַעֲרֹם, ש״ז, מ״ר מַעֲרֻמִּים, ככנ׳ מַעֲרֻמֵּיהֶם—גוף עָרֹם, Blösse; nudité; nakedness: ויקמו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מַעֲרֻמֵּיהֶם [1] הלבישו מן השלל (דה״ב כח יה).

[1]) כך ברב כ״י, מ דגושה, וכך הרד״ק.

ב.*מַעֲרֹם, ש״ז, מ״ר מַעֲרֻמִּים, — ערמה ותחבולה: אימץ אלהים צבאיו להתחזק לפני כבודו, תהום ולב חקר ובכל מ ע ר ו מ י ה ם יתבונן (כ״ס גני׳ מב יז-יח).

·מְעַרְעֵר, ש״ז, מ״ר מְעַרְעֲרִים,—מי שמערער על דבר מהדברים: שאם בא ה מ ע ר ע ר וערער לאחר ג׳ שנים ואמר הואיל שלא היו (האילנות) טעונין כולן פירות לא הייתי מוחה (רגמ״ה ב״ב לו.). דכיון דלא אכל כל הפירות גילה על עצמו שהשדה אינה שלו ויורא להחזיק חזקה גמורה ולפיכך לא חשש זה ה מ ע ר ע ר למחות (רש״י שם לו.). המוכר קרקע לחבירו ואחר שקנה הלוקח וכו׳ יצאו עליו מ ע ר ע ר י ן וכו׳ יבטל המקח ויחזיר המוכר את הדמים ויעשה דין עם ה מ ע ר ע ר י ן (רמב״ם, מכיר׳ יט ג). ואם בא מ ע ר ע ר לומר יתכן היות וישר אל מלאך מהפעלים הכפולים וכו׳ התשובה נכונה לפניו (ראב״ע, שפת יתר ג). אפילו אם היה אותו פלוני לפנינו והיה טוען ש ה מ ע ר ע ר מכרם או נתנן לו לא היה נאמן וכו׳ כיון ש ה מ ע ר ע ר טוען שהשאילם או השכירם לאותו פלוני (טוחו״מ קלג). אעפ״י שאין חזקה בפחות משלש שנים אם המחזיק יביא עדים שהמערער סייעו ללקוט את הפירות והוליכם לביתו מיד הוי חזקה (שם קמב). אם המחזיק שלח ל מ ע ר ע ר מהפירות דורון וקבלם מידו הוי חזקה (שם).

מַעֲרָצָה[1]), ש״נ,—כלי מכלי חֹטֵב העץ, קרדם גדול, Axt, Beil; hache; axe: הנה האדון יי׳ צבאות מסעף פארה בְּמַעֲרָצָה[2]) ורמי הקומה גדעים והגבהים

[1]) עי׳ הערה לפנינו.—[2]) כך בנוסחה המסורה, ותרגמו השבעים ἰσχύος, במשמ׳ כח וגבורה. אך יונ׳ תרגם כבעוט דמתבעים במעצרתא, ואפשר שהיתה לפניו נוסחה במעצרה. ריב״ג אמר: ורבמא כאנ מסעף פארה במערצה מן הד׳א אלמעני, ע״כ, ובעבר׳: ואפשר היות מסעף פארה במערצה מזה הענין, ר״ל מענין אולי תערצי, שפרש במשמ׳ כח וחזק. וכך גם רד״ק, וכך גם רב החדשים. אך זו מליצה דחוקה, וכבר חש רש״י את הדחק ופרש לפי הענין, אמר וז״ל: במערצה במשור המקצץ הענפים וכו׳ בכלי משהית העורץ ושובר אותם. ע״כ. והנה, אעפ״י שאין מקור למערצה במשמ׳ זו מן השרש ערץ, כי באמת אין פעל ערץ משמש במשמ׳ שבירה וקציצת עצים, אעפי״כ אין ספק בדבר שכאן אין מקום אלא לכלי מלאכה לקציצת עץ, וכמו שכתוב אחר כך ונקף סבכי היער בברזל. וקצת החדשים הגיהו במעצד במקום במערצה, ואולי ת״י מסיע להם, כי מתרגומו נראה שהיתה לו אולי הנסחה במעצרה, כמו שכבר הזכרתי למעלה, ומעצרה נשתבש מן מעצדה. עכ״פ, אנו צריכים לקבל המלה מערצה כמו שהיא בפרושו של רש״י.

ישפלו ונקף סבכי היער בברזל (ישע׳ י לג-לד). — וכבר חשתמשו במלה זו במשמ׳ הכח והעז: ואשיבך על שאר דבריך מצאתי הכמה באזני חבריך בעזרת אדיר במערצה (יפת הלוי, תשו׳ ליעקב העקש, לקו״ק, נספח׳ 23). יתנו לו בתהלתם הכח והמערצה שהכה במחנה אשור בלילה מאה ושמנים וחמשה אלף (רד״ק ישע׳ כט כג). כי אין חכמה ואין עצה, נגד המסעף פורה במערצה (ר״י מפיסא, ברלב ספ׳ מנח׳ קנא׳).

°°**מַעֲשָׁנָה**, ש״נ, מ״ר מַעֲשֵׁנוֹת, — אֲרֻבַּת עשן, שפפרת שדרך בה יוצא העשן מהתנור וכדומ׳, Kamin, cheminée; chimney, נהוג בדבור העברי בא״י וכבר השתמשו בו הרבה בספרות החדשה ובעתונים.

מַעֲשָׁקָה, ש״נ, מ״ר מַעֲשַׁקּוֹת, — כמו עֹשֶׁק: הלך צדקות ודבר מישרים מאס בבצע מַעֲשַׁקּוֹת נער כפיו מתמך בשחד וכו׳ הוא מרומים ישכן (ישע׳ לג יה-יו). נגיד חסר תבונות ורב מַעֲשַׁקּוֹת שנאי בצע יאריך ימים (משלי כח יו). — ואמר המשורר: גאונו למול צר כאריה ולקנות חסדים ירוצץ כאלים מרוצה, ויופע להחיות מרודים ולשפיל מתי מעשקות ולסיר מרוצה (רמב״ע, תרשיש א קג).

°**מַעַשׂ**, ש״ז, — כמו מַעֲשֶׂה: לבקר גלוים וסתומים, ראוים ועלומים, מעש כל הימים, כבני מרון יעברו אלמים, וישגיח ממרומים, ויבין מעש עממים (ר״א קליר, מלך אזור, יוצ׳ א ר״ה). זכר תחלת כל מעש, אשר בכל שנה נעש, תוחלתם למאס, יוצר כל יזכור, תוכחת מעש, אם יצאה בכעס, תומך למענו יעש, ויצורים יזכור (הוא, זכר תחלת, מוס׳ א ר״ה). אם לא למענו יעש, ויסיר ממנו חרון אף וכעש, אין לבקר ולמצא מעש (הוא, אל אמונה, שם). ענה חנונים בלקה ולא במעש ריח, ענה טובים במעש ואין בם אמרי נעם, ענה ירודים ממעש ומהגיון ריה (רסע״ג, הושענ׳, כ״י). מה זה יספר או מה ידבר חוטא כמוני, אין לי מעש להפר כעס לבד ברית קדמוני (רסב״ג, סגר גבי, סדור תימני, כ״י בריט״מ). מעש תנאים אם יהודיע יזמן גוזר להקים במצוים על שורים (מנחם הקראי, אגרי לעקילס הגר, לקו״ק נספח׳ 57). ובשביל שאין אדם יודע זה המעש (ר׳ ברכיה הנקדן ב, הואה׳ גאלאגן). שהאל יודע כל ממש וכל מעש באמתת תומת סוף היותם (שם כו). תשלום כל מעש וגמר מלאכה, שבת מנוחה וקדוש ברכה (רשב״י, תשלום כל, יוצ׳ ב שבוע׳). הזהירני ממעש מעניך, התעב גיא נכעניך (הוא, אהבוך, יוצ׳ א פסח).

קשח לב להחפיש רצוצים, קמטו במעש פעלם רועצים (יהודה בר״מ, אשי חומה, יוצ׳ לשבה״ג). המעושר בקול מצרף מעש קול מגבע בלבשו שמנה בהדורן (משה בר׳ בנימן, מתני אהא, שחרי׳ יוה״כ). איככה אפצה פה ואיך אשא עין, בי אין מעש ובידי זכות אין (אליה בר״ש, איככה, סליח׳ שחרי׳ יוה״כ). היוכל גבר לזכות במשפט ואם אין בידו מעש להצטדק (ר׳ יצחק הכהן הזקן, אדון בפקדך, סליח׳ ער״ה). קומו ישני מכפל לסעדי, קלותי ומעש אין בידי, וזעקו והתפללו לאל עמדי (ר׳ יואל מבונא, אל אלוה, שם). ירד מן ההר והשמיעם, טעמי מתק ואמרי נעם, חִברו והשוו כאחד במדעם, זורזו לחקדים מעש למשמעם (יוצ׳ ב שבוע׳, תמכו כבוד). פ׳ ידו טמון וראשו זקוף שכל מעש טוב ראוי להיות בסתר (הורית הקורא 10). — ובדקדוק, כמו השֵׁם פֹּעל שהשתמשו בו בעלי הדקדוק אח״כ: ותעשה בקשו רפה וכו׳ וכן תדבר בו במעש שעבר בקשו כתבם, אשר בקשו לשלח יד (תשו׳ דונש על רסע״ג 108). וכמהו השבה משדי מואב שהוא מעש עבר ופתרונו אשר שבה (שם 114). שמעתי השמעתי במעש שעבר ובעתיד להבא אשמיע (שם 122). ודע כי מצאנו בהוכלמ״ש אלו הן תיבות תרכבנה על המעש שעבר (שם 124). — ומ״ל: ואמר בפתרון על אילת השחר וכו׳ כי הוא מן לשון כח ואייל ואם כן יאמר גם באילת אהבים כן עד שישיב כל השמות אל המעשים (שם 100). התבונן ואל תתעלם מן המעשים המסוכנות בפה ובעין ובלמד שלהן (שם 36).

מַעֲשֶׂה, ש״ז, סמי׳ מַעֲשֵׂה, כנו׳ מַעֲשֶׂךָ, מַעֲשֵׂהוּ, מ״ר מַעֲשִׂים, סמי׳ מַעֲשֵׂי, כנו׳ מַעֲשַׂי, מַעֲשָׂי, מַעֲשֶׂיךָ, מַעֲשַׂיִךְ, מַעֲשָׂיו, מַעֲשֵׂינוּ, מַעֲשֵׂיכֶם, מַעֲשֵׂיהֶם. — א) מְלָאכָה, Werk; travail; work: ובסל העליון מכל מאכל פרעה מַעֲשֵׂה אפה (בראש׳ מ יז). כרבים מַעֲשֵׂה חשב תעשה אתם (שמות כו א). ועשית מסך לפתח האהל תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר מַעֲשֵׂה רקם (שם לו). ועשית לו מכבר מַעֲשֵׂה רשת נחשת (שם כז ד). מַעֲשֵׂה חרש אבן פתוחי חתם תפתח את שתי האבנים (שם כח יא). ושתי שרשרת זהב טהור מגבלת תעשה אתם מַעֲשֵׂה עבת (שם יד). ועשית חשן משפט מַעֲשֵׂה חשב כְּמַעֲשֵׂה אפד תעשנו זהב תכלת וארגמן (שם טו). שפה יהיה לפיו סביב מַעֲשֵׂה ארג (שם לב). מרקחת מַעֲשֵׂה רקח (שם ל כה). והלחת מַעֲשֵׂה אלהים המה (שם לב יו). וזה מַעֲשֵׂה המנרה מקשה זהב עד ירכה עד פרחה (במד׳ ח ד). וכל בגד וכל כלי עור וכל מַעֲשֵׂה

עזים (שם לא כ). ועבדתם שם אלהים מַעֲשֵׂה ידי אדם עץ ואבן (דבר' ד כח). ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תועבת יי' מַעֲשֵׂה ידי חרש (שם כז טו). ויעשו להם מסכה מכספם כתבונם עצבים מַעֲשֵׂה חרשים כלה (הוש' יג ב). ולא נאמר עוד אלהינו לְמַעֲשֵׂה ידינו (שם יד ד). ותמלא ארצו אלילים לְמַעֲשֵׂה ידיו ישתחוו לאשר עשו אצבעתיו (ישע' ב ח). והיה תחת בשם מק יהיה ותחת חגרה נקפה ותחת מַעֲשֶׂה מקשה קרחה (שם ג כד). ולא ישעה אל המזבחות מַעֲשֵׂה ידיו ואשר עשו אצבעתיו לא יראה והאשרים והחמנים (שם יז ח). אם כחמר היוצר יחשב כי יאמר מַעֲשֶׂה לעשהו לא עשני (שם כט טז). והכרתי פסיליך ומצבותיך מקרבך ולא תשתחוה עוד לְמַעֲשֵׂה ידיך (מיכ' ה יב). אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים וישתחוו לְמַעֲשֵׂי ידיהם (ירמ' א טז). כי חקות העמים הבל הוא כי עץ מיער כרתו מַעֲשֵׂה ידי חרש במעצד (שם י ג). בני ציון היקרים המסלאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש מַעֲשֵׂה ידי יוצר (איכ' ד ב). חמוקי ירכיך כמו חלאים מַעֲשֵׂה ידי אמן (שה"ש ז ב). שבכים מַעֲשֵׂה שבכה גדלים מַעֲשֵׂה שרשרות לכתרת אשר על ראש העמודים (מ"א ז יז). וכתרת אשר על ראש העמודים מַעֲשֵׂה שושן (שם יט). ושפתו כְּמַעֲשֵׂה שפת כוס פרח שושן (שם כו). וזה מַעֲשֵׂה המכונה מסגרת להם ומסגרת בין השלבים (שם כח). ולבקר ליות מַעֲשֵׂה מורד (שם כט). ופיה עגל מַעֲשֵׂה כן (שם לא). וּמַעֲשֵׂה האופנים כְּמַעֲשֵׂה אופן המרכבה (שם לג). הן אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי לְמַעֲשֵׂהוּ (ישע' נד טז). עצביהם כסף וזהב מַעֲשֵׂה ידי אדם (תהל' קטו ד). ויעש בבית קדש הקדשים כרובים שנים מַעֲשֵׂה צעצעים (דהי"ב ג י).—וקצת במשמ' צוּרָה: ותחת רגליו כְּמַעֲשֵׂה לבנת הספיר (שמות כד י). וישלח המלך אחז אל אוריה הכהן את דמות המזבח ואת תבניתו לכל מַעֲשֵׂהוּ (מ"ב טז י). מראה האופנים וּמַעֲשֵׂיהֶם וכו' כאשר יהיה האופן בתוך האופן (יחזק' א טז).—ב) בכלל, כל מה שאדם עושה, That; action; act: וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מַעֲשֵׂה יי' כי נורא הוא אשר אני עשה עמך (שמות לד י). מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כְמַעֲשֶׂיךָ וכגבורתך (דבר' ג כד). ואת אתתיו ואת מַעֲשָׂיו אשר עשה בתוך מצרים (שם יא ג). כי עיניכם הראת את כל מַעֲשֵׂה יי' הגדל אשר עשה (שם ז). הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע ואשר ידעו את כל מַעֲשֵׂה יי' אשר עשה לישראל (יהוש' כד לא). ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את יי' וגם את הַמַּעֲשֶׂה אשר עשה לישראל (שפט' ב י). ואת פעל יי' לא יביטו וּמַעֲשֵׂה ידיו לא ראו (ישע' ה יב). האמרים ימהר יחישה מַעֲשֵׂהוּ למען נראה (שם יט). והיה כי יבצע אדני את כל מַעֲשֵׂהוּ בהר ציון ובירושלם אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור (שם י יב). ויבוא בנו ויספר לו את כל הַמַּעֲשֶׂה אשר עשה איש האלהים היום בבית אל את הדברים אשר דבר אל המלך (מ"א יג יא). כי לא יבינו אל פעלת יי' ואל מַעֲשֵׂה ידיו (תהל' כח ה). כי ישר דבר יי' וכל מַעֲשֵׂהוּ באמונה (שם לג ד). וייראו כל אדם ויגידו פעל אלהים וּמַעֲשֵׂהוּ השכילו (שם סד י). אמרו לאלהים מה נורא מַעֲשֶׂיךָ ברב עזך יכחשו לך איביך (שם סו ג). אין כמוך באלהים אדני ואין כְּמַעֲשֶׂיךָ (שם פו ח). כי שמחתני יי' בפעלך בְּמַעֲשֵׂי ידיך ארנן (שם צב ה). מה רבו מַעֲשֶׂיךָ יי' כלם בחכמה עשית (שם קד כד). יהי כבוד יי' לעולם ישמח יי' בְּמַעֲשָׂיו (שם לא). יודו ליי' חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבחו זבחי תודה ויספרו מַעֲשָׂיו ברנה (שם קז כא-כב). המה ראו מַעֲשֵׂי יי' ונפלאותיו במצולה (שם כד). כח מַעֲשָׂיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (שם קיא ו). לא אמות כי אחיה ואספר מַעֲשֵׂי יה (שם קיח יז). זכרתי ימים מקדם הגיתי בכל פעלך בְּמַעֲשֵׂה ידיך אשוחח (שם קמג ה). דור לדור ישבח מַעֲשֶׂיךָ וגבורתיך יגידו (שם קמה ד). ופניתי אני בכל מַעֲשַׂי שעשו ידי ובעמל שעמלתי לעשות והנה הכל הבל ורעות רוח (קהל' ב יא).—ומה שנוצר על ידי המעשה: וחג הקציר בכורי מַעֲשֶׂיךָ אשר תזרע בשדה וחג האסף בצאת השנה באספך את מַעֲשֶׂיךָ מן השדה (שמות כג טז). ברוך עמי מצרים וּמַעֲשֵׂה ידי אשור (ישע' יט כה). ועתה יי' אבינו אתה אנחנו החמר ואתה יצרנו וּמַעֲשֵׂה ידך כלנו (שם סד ז). נצר מטעו [1]) מַעֲשֵׂה ידי להתפאר (שם ס כא). הכיתי אתכם בשדפון ובירקון ובברד את כל מַעֲשֵׂה ידיכם ואין אתכם אלי נאם יי' (חגי ב יז). כי אראה שמיך מַעֲשֵׂה אצבעתיך ירח וכוכבים אשר כוננתה (תהל' ח ד). תמשילהו בְּמַעֲשֵׂי [2]) ידיך כל שתה תחת רגליו (שם ז). השמים מספרים כבוד אל וּמַעֲשֵׂה ידיו מגיד הרקיע (שם יט ב). לפנים הארץ יסדת וּמַעֲשֵׂה ידיך שמים (שם קב כו). ברכו יי' כל מַעֲשָׂיו בכל מקמות ממשלתו (שם קג כב). משקה הרים מעליותיו מפרי מַעֲשֶׂיךָ תשבע הארץ (שם קד יג). יי' חסדך לעולם מַעֲשֵׂי ידיך אל תרף (שם קלח ח). טוב יי' לכל ורחמיו על כל מַעֲשָׂיו יודוך יי' כל מַעֲשֶׂיךָ וחסידיך יברכוכה (שם קמה ט-י). תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מַעֲשֶׂיהָ (משלי לא לא). תקרא ואנכי

[1]) הקרי מטעַי. — [2]) בס"א: במעשה.

אענך לְמַעֲשֵׂה ידיך תכסף (איוב יד טו). אשר לא נשא פני שרים ולא נכר שוע לפני דל כי מַעֲשֵׂה ידיו כלם (שם לד יט). ראה את מַעֲשֵׂה האלהים כי מי יוכל לתקן את אשר עותו (קהל׳ ז יג). — ג) עבודה ועֵסֶק: והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה־מַּעֲשֵׂיכֶם ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך (בראשי׳ מו לג־לד). ויאמר פרעה אל אחיו מה־מַּעֲשֵׂיכֶם ויאמרו אל פרעה רעה צאן עבדיך (שם מז ג). למה משה ואהרן תפריעו את העם מִמַּעֲשָׂיו לכו לסבלתיכם (שמות ה ד). והנגשים אצים לאמר כלו מַעֲשֵׂיכֶם דבר יום ביומו כאשר בהיות התבן (שם יג). ששת ימים תעשה מַעֲשֶׂיךָ וביום השביעי תשבת (שם כג יב). כי יי׳ אלהיך ברכך בכל מַעֲשֵׂה ידך (דברי׳ ב ז). למען יברכך יי׳ אלהיך בכל מַעֲשֵׂה ידך אשר תעשה (שם יד כט). כי בגלל הדבר הזה יברכך יי׳ אלהיך בכל מַעֲשֶׂךָ ובכל משלח ידך (שם טו י). לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מַעֲשֵׂה ידך (שם כח יב). והנה איש זקן בא מן מַעֲשֵׂהוּ מן השדה בערב (שפטי׳ יט טז). ואיש במעון וּמַעֲשֵׂהוּ בכרמל והאיש גדול מאד ולו צאן שלשת אלפים ואלף עזים (ש״א כה ב). יען בטחך בְּמַעֲשַׂיִךְ ובאוצרותיך (ירמי׳ מח ז). ארם סחרתך מרב מַעֲשָׂיִךְ (יחזק׳ כז טז). הלא את שכת בעדו ובעד ביתו ובעד כל אשר לו מסביב מַעֲשֵׂה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ (איוב א י). ביד כל אדם יחתום לדעת כל אנשי מַעֲשֵׂהוּ (שם לז ז). כהתחברך עם אחזיהו פרץ יי׳ את מַעֲשֶׂיךָ (דהי״ב כ לז). — יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה, ששת ימי השבוע: שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וביום השבת יפתח (יחזק׳ מו א). — ד) מִנְהָגוֹ ודרכו של אדם: והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת הַמַּעֲשֶׂה אשר יעשון (שמות יח כ). כְּמַעֲשֵׂה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וּכְמַעֲשֵׂה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו (ויקר׳ יח ג). כי תעשו את הרע בעיני יי׳ להכעיסו בְּמַעֲשֵׂה ידיכם (דברי׳ לא כט). ככל הַמַּעֲשִׂים אשר עשו מיום העלתי אותם ממצרים ועד היום הזה ויעזבני ויעבדו אלהים אחרים (ש״א ח ח). וישתמר חקות עמרי וכל מַעֲשֵׂה בית אחאב ותלכו במעצותם (מיכ׳ ו טז). יי׳ מסך בקרבה רוח עועים והתעו את מצרים בכל מַעֲשֵׂהוּ כהתעות שכור בקיאו (ישע׳ יט יד). הוי המעמיקים מיי׳ לסתר עצה והיה במחשך מַעֲשֵׂיהֶם ויאמרו מי ראנו ומי ידענו (שם כט טו). ולא תכעיסו אותי בְּמַעֲשֵׂה ידיכם ולא ארע לכם (ירמי׳ כה ו). ושלמתי להם כפעלם וּכְמַעֲשֵׂה ידיהם (שם יד). להכעסני בְּמַעֲשֵׂי [1] דיכם לקטר לאלהים אחרים (שם מד ח). תשיב להם גמול יי׳ כְּמַעֲשֵׂה ידיהם (איכ׳ ג סד). ועל כל הרעה אשר עשה בעיני יי׳ להכעיסו בְּמַעֲשֵׂה ידיו (מ״א יו ז). מה אמלה לבתך נאם אדני יי׳ בעשותך את כל אלה מַעֲשֵׂה אשה זונה שלטת (יחזק׳ יו ל). אני אגיד צדקתך ואת מַעֲשַׂיִךְ ולא יועילוך (ישע׳ נז יב). וירא האלהים את מַעֲשֵׂיהֶם כי שבו מדרכם הרעה וינחם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות להם (יונ׳ ג י). היצר יחד לבם המבין אל כל מַעֲשֵׂיהֶם (תהל׳ לג טו). ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כְּמַעֲשֵׂהוּ (שם סב יג). ואחרי כל הבא עלינו בְּמַעֲשֵׂינוּ הרעים ובאשמתנו הגדלה (עזר׳ ט יג). כי לאלהי אביו דרש ובמצותיו הלך ולא כְּמַעֲשֵׂה ישראל (דהי״ב יז ד). — ובתו״מ, במשמ׳ מְלָאכָה: המשכיר בית לחברו המשכיר חייב בדלת בנגר ובמנעול ובכל דבר שמעשה אומן אבל דבר שאינו מעשה אומן השוכר עושהו (ב״מ ח ז). — מַעֲשֵׂה ידיו של פלוני, מלאכתו, עבודתו: מעשה ידים (של אשה) ראויים לקדש משעה ראשונה (ר״מ, ירוש׳ כתוב׳ ה ה). מציאת האשה ומעשה ידיה לבעלה (משנ׳ שם ו א). המקדיש מעשה ידי אשתו הרי זו עושה ואוכלת (שם ה ד). — מַעֲשֵׂה קְדֵרָה, תבשיל שעושים בקדרה: (ברך) על הפרפרת לא פטר את הפת ב״ש אומרים אף לא מעשה קדרה (ברכ׳ ו ה). הנודר ממעשה קדרה אינו אסור אלא ממעשה רתיחתה (נדר׳ ו ב). אמר קונם תבשיל שאיני טועם אסור במעשה קדירה רך ומותר בעבה (שם א). — ובכלל, כל מה שֶׁיַּעֲשֶׂה אדם: מי שיצא (חוץ לתחום שבת) ברשות ואמרו לו כבר נעשה מעשה (עירוב׳ ד ג). אין מעשה קטנה כלום (ר״א, יבמ׳ יג ב). חתן פטור מקריאת שמע בלילה הראשון עד מוצאי שבת אם לא עשה מעשה (ברכ׳ ב ה), אם לא בעל. שומרת יבם שקדש אחיו את אחותה וכו׳ אומרים לו המתן עד שיעשה אחיך הגדול מעשה (ר״י בן בתירא, יבמ׳ ד ט). טוב מראה עינים באשה יותר מגופו של מעשה (ר״ל, יומ׳ עד:). יש חייב על מעשה שורו ופטור על מעשה עצמו (ויש) פטור על מעשה שורו וחייב על מעשה עצמו שורו שבייש פטור והוא שבייש חייב וכו׳ (ב״ק ג י). ולא היה אבינו יעקב רוצה שיעשו בניו אותו המעשה (בבני שכם) וכיון שעשו בניו אותו מעשה אמר מה אני מניח את בני ליפול ביד אומות העולם (לוי בר סיסי, מד״ר בראשי׳ פ). — ובמשמ׳ מאורע של דברי הימים או מקרה סתם:

— [1]) בס״א: במעשה.

מצרים מעשה חדש ובכל מעשה ישן והנדון שלפנינו מעשה חדש ידון מעשה חדש ממעשה חדש ואל ידון מעשה חדש ממעשה ישן מצרים מעשה זקנים ובכל מעשה נביאים והנדון שלפנינו מעשה זקנים ידון מעשה זקנים ממעשה זקנים ואל ידון מעשה זקנים ממעשה נביאים (ר' יהוש', ידים ד ד). מעשה היה ונמנו עליה שלש מאות כהנים (ר"א בר' צדוק, מדות ג ה). לאדם שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו והיה מספר והולך מעשה זאב פגע בו ארי וניצל ממנו והיה מספר והולך מעשה ארי פגע בו נחש וניצל ממנו שכח מעשה שניהם והיה מספר והולך מעשה נחש (רב יוסף, ברכ' יג.). אמר לו ר' יודה (לר' יוסי) מעשה בא לפניך בציפורי והכשרתה (ירוש' שביע' י ה). לא כך היה המעשה שהלך רבי יהושע אצל ר' יוחנן בן נורי ללמוד תורה (ר' יוחנן, עירוב' יא:). זה היה מעשה לפני רשב"ג ואמר הבעל מוציא מיד הלקוחות (יבמ' סו.). (התקינו שלא יהיו מקבלים עדות החדש אלא עד המנחה) מפני מעשה שאירע פעם אחת נפלה הברה בעיר ובאו סרקיים ונטלום ונתקלקלו הלויים בשיר (ר"ש בר נחמן, ירוש' ר"ה ד ד). — מַעֲשֶׂה שֶׁהָיָה, מִקְרֶה שֶׁקָּרָה: לא שמענו אלא בבואה מן הקציר בלבד ובאותה המדינה וכמעשה שהיה (יבמ' טו ב). התקין ר' יוסי בציפורי שלא תהא אשה מהלכת בשוק ובנה אחריה משום מעשה שהיה (רמי בר חמא, סנה' יט.). — ודבור רגיל מעשה שהיה כך היה: רב זביד גופיה בעל בתחילה בשבת וכו' ומעשה שהיה כך היה (רבא, כתוב' ז.). — כי היה המעשה, כי קרה המקרה: ברכו (אלהים את יום השביעי) בנר וכי היה המעשה פעם אחת הדלקתי את הנר בלילי שבת ובאתי ומצאתי אותו במוצאי שבת דלוק ולא חסר כלום (ר' אלעזר, מד"ר בראש' יא). — מעשים בכל יום: הא מעשים בכל יום (שאסמכתא לא קונה) וערב משתעבד (רב אשי, ב"ב קעג:). — ונהוג שמוש הלשון מַעֲשֶׂה בפלוני, קרה כך וכך שעשה פלוני: מעשה בר' ישמעאל ור' אלעזר בן עזריה שהיו שרויין במקום אחד והיה ר' ישמעאל מוטה וראב"ע זקוף וכו' (תוספת' ברכ' א ו). מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין ביריחו (שם ד יב). מעשה בר' טרפון שהיה יושב בצילו של שובך (שם יד). מעשה בארבעה זקנים שהיו יושבין בבית שער של ר' יהושע וכו' (שם יו). מעשה במונבז המלך שעמד ובזבז כל אוצרותיו לעניים וכו' (שם פאה ד יח). מעשה באשה אחת שנשאת לחבר והיתה קומעת על ידיו תפילין נישאת למוכס וקשרה על ידיו קשרים (ר"מ, שם דמאי ב יז). מעשה בסומא שירד לטבול במערה וכו' ושוב מעשה בעסיא באחד ששלשלוהו לים ולא עלה בידם אלא רגלו (ר' יוסי, תוספ' יבמ' יד ד). מעשה בצלמון באחד שנטע את כרמו על שש עשרה שש עשרה אמה והיה הופך שער שתי שורות לצד אחד וזורע את הניר (ר' יהודה, כלא' ד ט). מעשה בגנת ורדים שהיתה בירושלים והיו תאנים נמכרות משלש ומארבע באיסר (הוא, מעשר' בן ה). מעשה בבניו של ר' יוחנן בן גודגדא שהיו חרשים (הוא, תוספת' תרומ' א א). מעשה באמה של אבל שהיו ממלאין ממנה על פי זקנים בשבת (הוא, תוס' עירוב' ח ז). מעשה בצדוקי אחד שהיה דר עמנו במבוי בירושלם ואמר לנו אבא מהרו והוציאו את כל הכלים למבוי (ר"ג, עירוב' ו ב). מעשה בטבי עבדו של רבן גמליאל שהיה ישן תחת המטה (ר"ש, סוכ' ב א). מעשה בזקן אחד בערדסקות שהיה שוקל כלכלתו מליאה וחוזר ושוקלה ריקנית והיה ר' מאיר משבחו (רשב"א, תוספת' תרומ' ג ד). מעשה בצידון באחד שאמר לאשתו הרי זה גיטך על מנת שתתני לי אצפליתי (רשב"ג, גיט' ז ה). מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו יושבין על גב מעלות בהר הבית וכו' (תוספת' סנה' ב ו). מעשה באשה אחת שהיתה אורגת בגד בטהרה ובאת לפני ר' ישמעאל לבדקה וכו' (שם כלי' ב"ב א ב). מעשה ברבן גמליאל שקרא (שמע) בלילה הראשון שנשא (ברכ' ב ה). מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וראה הרצפה שהיא משונה מחברותיה וכו' (שקל' ו ב). מעשה באחד שעמד על ראש ההר ואמר איש פלוני וכו' ושוב מעשה בצלמון באחד שאמר אני איש פלוני וכו' (יבמ' טז ו). מעשה בבני לוי שהלכו לצוער עיר התמרים וחלה אחד מהם בדרך (שם ז). מעשה באחד בבית חורין שהיה אביו מודר הימנו הנאה (נדר' ה ו). מעשה ברבי יוחנן בן מתיא שאמר לבנו צא ושכור לנו פועלים (ב"מ ז א). מעשה באמן של בני רוכל שהיתה חולה ואמרה תנו כבינתי לבתי (ב"ב ט ז). מעשה באשה אחת שבאה לפני ר' עקיבא אמרה לו ראיתי כתם וכו' (נדה ח ג). מעשה בר' אליעזר שהיה יושב על גבי ספסל שספר תורה נתון עליו וכו' (ירוש' ברכ' ג ה). מעשה בשומר כרמים אחד שבא להזקק עם אשת איש וכו' (שם ג ד). מעשה בר' עקיבא שעשה משתה לשמעון בנו (שם ו ז). מעשה בטבח בציפורי שהיה מאכיל ישראל נבילות וטריפות

(כס תרומ׳ ח ס). מעשה בחסיד אחד שהיה מהלך בדרך וראה שני בני אדם נזקקין לכלבה (שם סנה׳ ז ו). מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך בא הגמון אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום (ברכ׳ לב:). מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני ר״א והיה מאריך יותר מדאי (שם לד.). מעשה בר׳ חנינא בן דוסא שהלך ללמוד תורה אצל ר׳ יוחנן בן זכאי וחלה בנו של ריב״ז (שם:). מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר אמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי (שם ס.). מעשה בתלמיד אחד ששנה הרבה וכו׳ ומת בחצי ימיו (שבת יג.). מעשה בשני בני אדם שהמרו זה את זה אמרו כל מי שילך ויקניט את הלל יטול ד׳ מאות זוז (שבת לא.). מעשה בעכו״ם אחד שבא לפני שמאי אמר לו וכו׳ גיירני ע״מ שתלמדני תורה שבכתב (שם). מעשה באדם אחד שנשא אשה גידמת ולא הכיר בה עד יום מותה (שם נג:). מעשה באחד שמתה אשתו והניחה בן לינק ולא היה לו שכר מניקה ליתן וכו׳ (שם). מעשה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל ולמלון השכיבה תחת מרגלותיו (שם קכז:). מעשה בר׳ אליעזר שהלך אצל רבי יוסי בן פרידא תלמידו וכו׳ (ערוב׳ יח:). ומעשה ברשב״ג ור׳ יוסי שהיו מסובין בעכו וקדש עליהם היום (פסח׳ ק.). ומעשה באחד ששימש מטתו בימי אבלו ושמטו חזירים את גויתו (מו״ק כד.). מעשה בר״א שגזר שלש עשרה תעניות על הצבור ולא ירדו גשמים (תענ׳ כה:). מעשה בדואג בן יוסף שהניחו אביו בן קטן לאמו בכל יום היתה אמו מודדתו בטפחים ונותנת משקלו של זהב לבית המקדש (יומ׳ לח:). מעשה בתלמי המלך שכינס שבעים ושנים זקנים וכו׳ ואמר להם כתבו לי תורת משה רבכם (מגי׳ ט.). מעשה בריבה אחת בהיתלו שהיתה מכבדת את הבית ורבעה כלב כופרי מאחריה והכשירה רבי לכהונה (כת׳ דימי, יבמ׳ נט:). מעשה באדם אחד שהטיה באשתו תחת התאנה והביאוהו לב״ד והלקיהו (שם צ:). ומעשה באדם אחד שרכב על סוס בשבת בימי יונים והביאוהו לב״ד וסקלוהו (שם). מעשה בינאי המלך שהלך לכוחלית שבמדבר וכיבש שם ששים כרכים (קדוש׳ סו.). מעשה באדם אחד בשני בצורת שהפקיד דינר זהב אצל אלמנה והניחתו בכד של קמח ואפאתו בפת ונתנתו לעני (כת׳, גיט׳ לה.). מעשה בבנו ובתו של ר׳ ישמעאל בן אלישע שנשבו לשני אדונים וכו׳ אמרו בוא ונשיאם זה לזה ונחלק בוולדות

(הוא, שם נח.). מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשת רבו וכו׳ (הוא, שם). מעשה בר׳ אליעזר שנכנס בבית הכנסת ולא מצא עשרה ושחרר עבדו והשלימו לעשרה (שם לח:). מעשה בד׳ מאות ילדים שנשבו לקלון וכו׳ קפצו כולן ונפלו לתוך הים (גיט׳ נז:). מעשה בחסיד אחד שהיה גונח מלבו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שינק חלב רותח משחרית לשחרית (ב״ק פ.). מעשה באדם אחד שבקש לעשות תשובה אמרה לו אשתו ריקה אם אתה עושה תשובה אפילו אבנט אינו שלך ונמנע (שם צד:). מעשה באדם אחד שפתח חלוניו לחצר השותפין (ב״ב נט:). מעשה באדם אחד שלא היו בניו נוהגין כשורה עמד וכתב נכסיו ליונתן בן עוזיאל (שם קלג:). מעשה בתלמידי ר״ע שהיו הולכים לכזיב פגעו בהן ליסטים וכו׳ (ע״ז כה:). מעשה באדם אחד שהיה זהיר במצות ציצית שמע שיש זונה בכרכי הים וכו׳ עלה לישב ערום כנגדה באו ד׳ ציציותיו וטפחו לו על פניו וכו׳ (ר׳ נתן, מנח׳ מד.). מעשה בתלמידיו של ר׳ ישמעאל ששלקו זונה אחת שנתחייבה שריפה למלך בדקו ומצאו בה מאתים וחמשים ושנים (אברים) (בשוא״ל, בכור׳ מה.). מעשה בשפחתו של ר״ג שהיתה אופה ככרות של תרומה וכו׳ ובדקה ומצאה טמאה (נדה ו:). מעשה בארבעה זקנים שהלכו למלכות הפנימית (דא״ר ה). מעשה בחסיד אחד שהיה נשוי לחסידה אחת ולא העמידו בנים זה מזה (מד״ר בראשי׳ יז). מעשה באשה אחת משל בית טבריונס שהיתה נשואה ללסטים אחד (שם כ). מעשה בפנחס הסתת שמינוהו כהן גדול ויצאו אחיו הכהנים וראוהו חוצב באבנים ומלאו המחצב לפניו דינרי זהב (שם ויקר׳ כו). מעשה בר׳ יוחנן בן ברוקא ור׳ אליעזר חסמא שהלכו להקביל את פני ר׳ יהושע בפקיעים (שם במד׳ יד). מעשה בשעת השמד בחנוני אחד מישראל שהיה מבשל בשר טהור ובשר חזיר ומוכר שלא ירגישו בו שהוא יהודי (שם כ). מעשה באדם אחד שאכל קיטנית ולא נטל ידיו וכו׳ (שם). מעשה בספינה אחת גדולה מפרשת לים הגדול נטלה הרוח והוליכה למקום שאין בו מים מהלכין (שם, קהל׳, שלח לחמך). מעשה באחד מגדולי בבל שהיה משיא בנו ברביעי שלו ועשה סעודה ומשתה לחכמים (תנחומ׳, שמיני ג). מעשה בגוי אחד שרדף אחר ישראל להורגו ולא הגיעו עד שבא נחש וסיבבו והפילו (פסיק׳ רבת׳ ג). — ומַעֲשֶׂה שֶׁפָּעַל:

ומעשה שהלך ר׳ אליעזר אצל יוסף בן פירא לאבלין (תוספת׳ ערוב׳ א ב). מעשה שנכנסה גרן אחת של

פול במירון ובאו ושאלו את ר׳ עקיבא (ר׳ יוסי, שם דמאי ד יג). מעשה שנתערבו לי פירות טבלים ובאתי ושאלתי את ר׳ טרפון (ר״ש שזורי, שם ה כג). מעשה שנכנסו רבותינו לעיירות של כותים שעל יד הדרך (שם שם כד). מעשה שהלך ר׳ יוחנן בן ברוקה אצל ר׳ יוחנן בן נורי לבית שערים ומצא גבי שאין בו ארבעים שלשת לוגין ושהה ושתה הימנו (שם תרומ׳ ז יד). מעשה שהלך ר׳ יהושע לרומי ואמרו לו יש כאן תינוק אחד ירושלמי יפה עינים וטוב רואי ועומד לקלון (שם הורי׳ ג ה). מעשה שזרע ר׳ שמעון איש המצפה (שני מינים) ובא לפני ר״ג (פאה ב ו). מעשה שהלך ר׳ יהושע אצל ר׳ ישמעאל לכפר עזיז והראהו גפן מודלה על מקצת תאנה (כלאי׳ ו ד). מעשה בימי ר׳ חלפתא ור״ח בן תרדיון שעבר אחד לפני התיבה (תעני׳ ב ה). מעשה שירדו זקנים מירושלם לעריהם וגזרו תענית על שנראה כמלא פי תנור שדפון באשקלון (שם ג ו). מעשה שגזרו תענית בלוד וירדו להם גשמים קודם חצות (שם ט). מעשה שהביאו לפני ר״ג לכפר עותנאי גט אשה והיו עדיו עדי כותים (גיטי׳ א ה). מעשה שבא העומר מגגות צריפין ושתי הלחם מבקעת עין סוכר (מנחי׳ י ב). מעשה שמתה שפחתו של ר״א ונכנסו תלמידיו לנחמו (ירוש׳ ברכ׳ ב ח). אמר רשב״ג מעשה שהייתי חושש עיניי בקיסרין והתיר לי ר׳ יוסי ברבי לי ולכל משמשי לישן חוץ לסוכה (שם סוכ׳ ב ה). מעשה שהלך ר׳ אילעאי אצל ר״א בלוד אמר לו אף את משובתי הרגל (שם). מעשה שנכנסו זקנים אצל ר׳ דוסא בן הרכינס לשאול לו על צרת הבת (ריב״ל, שם יבמ׳ א ג). מעשה ששכרו בייתוסין שני עדי שקר להעיד על החדש שנתקדש (שם ר״ה ב א). מעשה שחלה בנו של ר״ג שגר שני ת״ח אצל ר׳ חנינא בן דוסא לבקש עליו רחמים (ברכ׳ לד:). מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים אמר להם צאו והכניסו תנורי פסחים בשביל שלא ימוקו (תעני׳ יט.). — מַעֲשֶׂה וָפֶעַל: מעשה והיינו מלקטים תאנים אחר אביך ואמר לנו הוו מונים (תוספת׳ תרומ׳ ג ד). מעשה ונמצא נחש מת בתוך בור של יין ובאו ושאלו את ר׳ יהודה והתיר להן את הבור (שם יח). מעשה והיינו בעין כושי והיינו אוכלין לוף למוצאי החג של שביעית על פי ר״ט (ר׳ יהודה, שם שבי׳ ד ד). מעשה והעיד לפנינו נחוניא חופר שיחין שהאשה שותה ושונה וקבלנו עדותו בשני אנשים (הוא, סוט׳ יח:). מעשה והוליכו ערסלא מצפורי וישראל היה (ר׳ יוסי, יומ׳ ו ג). בהמה שמתה לא יזיזנה ממקומה ומעשה ושאלו את ר׳ טרפון עליה ועל החלה שנטמאה ונכנס לבית המדרש ושאל (ביצ׳ ג ה). מעשה והביאו לו לרבן יוחנן בן זכאי לטעום התבשיל ולר״ג שתי כותבות ודלי של מים ואמרו העלום לסוכה (סוכ׳ ב ה). מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים (סנה׳ ה ב). מעשה ומתה שפחתו של ר׳ אליעזר נכנסו תלמידיו לנחמו (ברכ׳ טז:). מעשה ונפלה דליקה בחצרו של יוסף בן סימאי בשיחין ובאו אנשי גיסטרא של צפורי לכבות (שבת קכא.). מעשה ומת אביו של ר׳ צדוק בגינזק והודיעוהו לאחר שלש שנים (מו״ק כ.). ומעשה ומת בנו של ר׳ יוסי בצפורי ונכנס לבית המדרש ודרש כל היום כולו (שם כא.).—ובמשמ׳ עבודה, ימי הַמַּעֲשֶׂה, הימים שאדם עובד בהם עבודה, אינו שובת ממלאכתו: בין יום השביעי לששת ימי המעשה (אבא בר ירמי׳, ירוש׳ ברכ׳ ה ב).— ובנגוד למחשבה: כל הכלים יורדין לידי טומאתן במחשבה ואינן עולים מידי טומאתן אלא בשינוי מעשה שהמעשה מבטל מיד מעשה ומיד מחשבה ומחשבה אינה מבטלת לא מיד מעשה ולא מיד מחשבה (כלים כה ט). — ובנגוד להלכה, להוראה: אין למדין הלכה לא מפי למוד ולא מפי מעשה עד שיאמרו לו הלכה למעשה שאל ואמרו לו הלכה למעשה ילך ויעשה מעשה (ב״ב קל:). אין למדין מן ההורייה הכל מודין שאין למדין מן המעשה (שמואל, ירוש׳ פאה ב ו).—מַעֲשֵׂי דָּבָר פלוני, כל מה שעושים בו: ולמה נקרא שמה בית האבן שכל מעשיה בכלי גללים בכלי אבנים ובכלי אדמה (יומ׳ ג.). — ובפרט במשמ׳ מנהגו של אדם ומה שהוא עושה בחייו לטוב או לרע: הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון והכל לפי רוב המעשה (ר״ע, אבות ג יט). (איזהו עשיר) כל שיש לו אשה נאה במעשים (הוא, שבת כה:). כך שנו חכמים במשנה מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך (הוא, מד״ר שה״ש, הביאני). דין (הוא) שאתפרנס שלא בצער אלא שהרעותי מעשיי וקפחתי את פרנסתי (רשב״א, קדוש׳ ד יד). אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים אם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך (ב״מ ד י). כל שמעשיו ומעשה אבותיו סתומין ופרט לך הכתוב באחד מהן לשבח וכו׳ בידוע שהוא צדיק בן צדיק (מגי׳ טו.). פלוני שלמד תורה ראו כמה נאים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו (יומ׳ פו.). מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו (מו״ק טז:). כל מי שאינו מכיר מעשיו של אברהם יכיר מעשה אבותיו של זה

(ר' יוחנן, ירוש' ביכור' ג ג). עד שלא הלכתי אצל אברהם היה הקב"ה רואה מעשיי ומעשה בני עירי ואני צדיק ביניהם עכשיו שאני הולך אצל אברהם שמעשיו רבים על שלי איני יכול לעמוד בנחלתו (ר' חמא בר"ח, מד"ר ברא' נ). כל מעשיהן של ישראל משונין מאומות העולם בחרישתן בזריעתן בנטיעתן וכו' (ר' לוי, שם שה"ש, הכו). — ובהשאלה, בדברים לא בע"ח: אומרים לפרת למה אין קולך הולך אמר להם איני צריך מעשיי מודיעים אותי אדם נוטע בי נטיעה והיא עושה לשלשים יום זורע בי ירק והיא עומדת לג' ימים (ר' לוי, מד"ר ברא' יו). — ועם התאר טוב, רע, מעשים טובים, מעשים רעים: העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד והעובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד תשובה ומעשים טובים כתרים בפני הפורענות (ר"א בן יעקב, אבות ד יא). יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא (ר' יעקב, שם ד יז). גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו אעפי"כ לא נענה אלא בתפלה (ר' אלעזר, ברכ' לב:). עד כאן לדברי תורה מכאן ואילך למעשים טובים (ר"ל, שבת סג:). ובנית ביתך אלו מעשים טובים (סוט' מד.). כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים (רב, סנה' צז:). שלחו חכמים ואמרו לה מה מעשים טובים יש בידך (ירוש' מגי' א יב). מלמד שקינאתה במעשיה הטובים (מד"ר ברא' עא). —ובלשון יחיד; השמיעני את קולך זה מעשה הטוב (ריה"ג, מד"ר שה"ש, יונתי). אני נותן הודיה על חלקי וכו' לאל שחלק לי דיעה ומעשה טוב (ר' אבין, ירוש' ברכ' ד ב). בשעה שישראל באין לידי עבירה ומעשים רעים הגשמים נעצרין (ר"ש בר נחמני, ירוש' ברכ' ה ב). היינו בעולם יחד שהיינו כאחד וגנבנו כאחד וגזלנו כאחד ועשינו כל מעשים רעים שבעולם כאחד (מד"ר קהלת, מעות). —ומשל, מַעֲשֵׂי אבותיו בידו, מתנהג כמו אבותיו: כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם (ברכ' ז.). מעשה אבות יעשו בנים (משלי שועלים, אריה וכו'). — אִישׁ מַעֲשֶׂה, שעושה מעשים טובים: משמת ר' חנינא בן דוסא בטלו אנשי מעשה (סוט' ט טו). — מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, ראשית בריאת העולם: אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה ביחיד (חגי' ב א). זה שהוא מתגאה לומר אני דורש במעשה בראשית (ירוש' שם). לך יי' הגדולה זו מעשה בראשית (ר' עקיבא, בבלי ברכ' נח.). קשה יום ירידת גשמים שהיא שקולה כנגד כל מעשה בראשית (מד"ר קהל', כל הנחלים). —ואמר הפיטן: המחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית (תפל' שחרי', לאל ברוך). ועי' בראשית. — מַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה, המרכבה שראה יחזקאל במראה הנבואה: לכל אין מפסיקין חוץ מן יהא שמו הגדול מבורך שאפילו עוסק במעשה מרכבה פוסק (ר"י ור"ז, ברכ' כא:). קום דרוש לנו במעשה מרכבה (שבת פ:). אמרו עליו על ריב"ז שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות וכו' דבר גדול מעשה מרכבה דבר קטן הויות דאביי ורבא (סוכ' כח.). — מַעֲשֵׂה בֵּית דִּין, פסק של בית דין, והאגרת שכתוב בה הפסק: מצא אגרות שום ואגרות מזון שטרי חליצה ומיאונין ושטרי בירורין וכל מעשה בית דין ה"ז יחזיר (ב"מ א ח). אין כותבין שטרי בירורין וכל מעשה בית דין אלא מדעת שניהם (ב"ב י ד). — ובסהמ"א: כי לא נותר לפלוני זה המלוה על פלוני זה הלוה שום שטר חוב או משכונה בעולם חוץ מאותו מעשה בית דין שעשינו לו תמורת השטר הנאבד אבל כל שטר אחר שיוציא על פלוני זה חוץ מן המעשה ב"ד וכו' בטל (ר"י ברצלוני, ספ' השטר' יח).

מַעֲשִׂי (מעשיי), ת"ז, נקי' מַעֲשִׂית, (מעשיית), ת"ר מַעֲשִׂיִּים, מַעֲשִׂיּוֹת, — של מַעֲשֶׂה, מטבע המעשה, ההפך מן עיוני, מחשבי: כי תכן המפורסם היא הסכמה לקיום מין האנושי ולישר את שכל המעשי ועל כן היא במעלה השנית מן האמת (מנח' גילוי, מכת' לקהל' מגליס, לקו"ק נספה' 51). והפילוסוף אשר לו נתכנו תכונות יקבל בהם המעלות המדותיות והמדעיות והמעשיות ולא הסר מאומה מן השלמות (ר"י א"ת, כוזרי ה א). כי המדות מתחלקות זולתי השם המפורש יתברך לשלשה חלקים שתהיינה מעשיות או פעליות או שולליות והמעשיות נלקחות מהמעשים הבאים ממנו באמצעים טבעיים כמו מוריש ומעשיר וכו' (שם ב ג). הלמוד והוא על שני פנים האחד למוד המלאכות המעשיות כאמרם אבי כל תפש כנור ועוגב אבי ישב אהל ומקנה (סוא, הברכ' לריב"ג, ברש אב). השכל האנושי יחלק לשכל מעשי ולשכל עיוני (סוא, רוח חן ג). והשכל המעשי בכלל הוא קודם בטבע וקודם בזמן לשכל העיוני (שם). על כן אמרו כי השכל המעשי הוא כסולם לעלות למדרגת השכל העיוני (שם). מין המקובלות נופל ג"כ בדברים המעשיים כמו שנופל בדברים העיוניים (שם ו). אחת משתי החכמות הפילוסופיה העיונית והחכמה האחרת הפילוסופיה

המעשית ותקרא ג״כ פילוסופיה אנושית (מלאכ׳ הגיון יד). ואלו הפעולות מהן מעשי ומהן עיוני המעשי ממנו מלאכות מחשבות וממנו מחשבי (ה׳ פרקים לרמב״ם א). וזה הענין אשר העירותיך עליו הוא הכונה ממעשי התורה כלם כי בפרטים ההם המעשיים כלם ובעשותם תמיד תגיע רגילות ליחידים החסידים עד שישלמו השלמות האנושי (ר״ש א״ת, מו״נ ג נג). כי שם חכמה נאמר על החכם בחכמות המעשיות ועל המורגל במדות היצירות (רב״ע פלקירי, המבקש כז). כי מן המעשי יעלה אל העיוני (מ׳ אלדבי, ש״א ז). ובו ישכיל הפעולות מהם מעשיי כנגרות ומלחות וכדומה להם ומהם עיוני כולל החכמות למיניהם (ר״מ בן זרח, צדה לדרך א א יז). שאין לשום נביא או מדבר ברוח הקדש על דברי חכמה ומוסר מעשיים עסק כלל עם שום איש מהאנשים אשר לבבו פונה אחר הדעת הפלוסופי (ר״י ערמאה, הקד׳ יד אבשלום על משלי). כי על שני מיני הלימודים ידבר העיוני אשר הוא מכונה אל האב והמעשי אשר הוא המכונה אל האם (שם כג ז). ההצעות העיוניות והמעשיות (שם כב). זכר האצבעות בעבור שבם יפעל האדם הפעולות המעשיות (ר״ז הלוי, פי משלי ז ג). וההשגחה הפרטית וכו׳ כללה אמתת המציאות בכללו וכל חכמה עיונית או מעשית (רי״מ ליאון, הקד׳ נופת צופים). והיו משבחים עצמם כשהיו יודעים לכנוס מעלת העושר מתוך מלאכה מעשית כי מתוך כך היו עוסקים בתורה בריוח (ר״י פרוינצלו, שו״ת בלמוד החכמ׳, ד״ה סט). ותחלק (החכמה) חלוקה נכונה אל חכמה מעשית גם עיונית (ר״מ ליאטי, מקדש מעט ג). וזה השכל הקניני כלומר אשר בקנין ממנו עיוני וממנו מעשי וכו׳ והמעשי הוא עוד על ב׳ פנים כי ממנו מחשבי (תגמ׳ הנפש ב ב). — ׳מִצְוֹת מַעֲשִׂיּוֹת, כמו הקרבנות, ושאר המעשים שהתורה והדת מְחיבות את האדם לעשותם: שקבלנו אנחנו מצות הרבה מעשיות מאדון הנביאים עליו השלום שלא נתפרסמו אל כל האומות כלבישת שעטנז ועשיית ציצית והנחת תפילין וכיוצא בהם מהמצות המעשיות (ר״י א״ת, רוה חן ו). לעשות המעשים שהם הנהגה ישרה בין בני אדם בקצת המצות המעשיות (ר״י אגטולי, מלמד התלמיד׳, תרומה). שהמצות הנסתרות והם הכונות המסבבות המצות המעשיות הם החלק האלוהי (שם, נצבים). שהם המצות המעשיות שבהם תושלם הנפש (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 74). כבר ידעת גודל חיוב מצות המעשיות כמה עולמות מתקן בעשייתן (הליקוטי ב, עקב). להיות שלם בתורה ובמצות המעשיות אשר הם לישוב בני האדם ושלותם (ר״י אביהב, מנוה״מ, הקד׳ כג ו). ואתה דע לך כי שרש כל המחלקות בזה תלוי ועומד על חלוק הדעות בענין המצות המעשיות אם לעצמן הן מכוונות (קול יהודה, כוזרי א עט). — מִדּוֹת מַעֲשִׂיּוֹת: ועל זה הקדימו נעשה לנשמע שזו היא הדרך הישרה להתחיל בתקון המדות המעשיות ואחר כך בשמעיות (ר״י אבוהב, מנוה״מ ג א ד ס). — ׳קַבָּלָה מַעֲשִׂית, עי׳ קבלה. — ׳רְפוּאָה מַעֲשִׂית, עצם מלאכת הרפואה: במלאכת הרפואה עיונית ומעשית (מעשה טוביה, הקד׳). — ואדם מַעֲשִׂי, praktisch; pratique; practical, נהוג בדבור העברי בא״י. — ובנגוד לטבעי, כמו מלאכותי: שתי הרכבות מעשי וטבעי ושניהם מראים חבור הנפסדים במקום אחד לבד כי ההרכבה האומנית מתגוררה והטבעית במזגת (ריב״צ, עולם הקטן א ד).

׳מַעֲשִׂיָּה[1], ש״נ, מ״ר מַעֲשִׂיּוֹת, — ספור מעשה שקרה, אמתי או בדוי: ובעת שנתחזקו הצרות ונתמעטו ישראל והיה הגמרא ארוך יש בו מעשיות ומדרשות מתערבות עם ההלכות (מכת׳ ר׳ דוד ראש הגולה, גנזי נסתר׳, קכק). והרי אנו כותבין מעשיות דרך משל כמה שאירע לחסידים הראשונים ודנום הבריהם לכף זכות מעשה בריבה אחת שנשבית וכו׳ ודיי שהזכרתי באלו המעשיות (ר״י אבן עקנין, ספר מוסר א ז). ולא הטעו אלה על הראשונים שיחלקו על האמת ועל השמועות הגלויות לקחת מהקהילות ממון ברצונם ושלא ברצונם אלא המעשיות שמצאו בתלמוד בחכמת בעלי יסורין בגופיהם או זקנים באו בימים ולא היו יכולין לעשות מלאכה להתפרנס ממנה (שם ד ז). לפני המעשיות והמשלים אשר הוא במלות (ר״י חריזי, מוסרי הפלסופי׳ א יט). בעבור שתמצא (בספר הזהר דברים תמוהים) במעשיות שהובאו שם (ר״א מודינא, ארי נוהם כא). כי כמו שהיה צריך לחבר השמעתות לביאור המצות והדינין כך היה צריך לזכור הדרשות והמעשיות שאירעו בזמני קדמונינו הראויים ללמד מהם הלכות ומוסרים ומדות (ר״י אבוהב, הקד׳ מנוה״מ). גם הפצתי לדעת ולהשכיל בדברים הטבעיים וכו׳ וספורי דה״י שלהם ומעשיות זולתיות וקורות הדורות (יעב״ץ, מגל׳ ספר 97). וכבר באזנינו שמענו ואבותינו ספרו לנו כמה מעשיות שהמתנה לגוים תחיה

[1] היחיד לא נמצא, ואפשר שהכונה במעשיות מ״ר מן מעשה, אך בזמן האחרון קבעו מ״י מעשיָה.

בעליה (פלא יועץ, ערך מהן). ולספר להם מעשיות של דברי קבלה ושל גמרא ושל מדרשים (שם, דבור). וכאלה מעשיות רבות בתלמוד ובמדרשים מורים ומעידים על הדבקיות (ר״א הכהן, שבט מוסר כב). ששמענו מהמלמד שלנו מעשיות מאנשים אשר היו רואים ואינם נראים וכו׳ הלא כמה פעמים מוזכר בגמרא ובמדרשים מעשיות מתנאים ואמוראים שהיו בסכנה גדולה ולא הצילו את עצמם ע״י רואה ואינו נראה ולכן אני איני מאמין מה שמספרים לנו מעשיות מזמנים הקודמים מרואה ואינו נראה (ר״ש ליטלר, בוחן צדיק ד). והנה המעשיות הנפלאים הללו על היהודים האדמונים ועל עשרת השבטים התרגשו ונכנסו עמוק בלבו (מנדלי, מסע׳ בנימין השלישי ב).

מַעֲשֵׂר, ש״ז, סמי׳ מַעְשַׂר, כנוי׳ מַעַשְׂרוֹ, מ״ר מַעַשְׂרוֹת, כנוי׳ מַעְשְׂרֹתֵיכֶם, — א) חלק עשירי מתבואת האדמה או מבהמה אשר ירים אדם למנחה לשר גבוה, להעבד במקדש או לעניים וכיוצא בזה, Der Zehnte; dîme; tithe: ויתן לו (מלכי צדק לאברהם) מַעֲשֵׂר מכל (בראש׳ יד כ). וכל מַעְשַׂר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ ליי׳ הוא קדש ליי׳ ואם גאל יגאל איש מִמַּעַשְׂרוֹ חמישתו יסף עליו וכל מַעְשַׂר בקר וצאן וכו׳ יהיה קדש ליי׳ (ויקר׳ כז ל-לג). ולבני לוי הנה נתתי כל מַעֲשֵׂר בישראל לנחלה חלף עבדתם אשר הם עבדים את עבדת אהל מועד (במד׳ יח כא). כי את מַעְשַׂר בני ישראל אשר ירימו ליי׳ תרומה נתתי ללוים לנחלה (שם כד). כי תקחו מאת בני ישראל את הַמַּעֲשֵׂר וכו׳ והרמתם ממנו תרומת יי׳ מַעֲשֵׂר מן הַמַּעֲשֵׂר וכו׳ כן תרימו גם אתם תרומת יי׳ מכל מַעְשְׂרֹתֵיכֶם אשר תקחו מאת בני ישראל (שם כו-כח). כי תכלה לעשר את כל מַעְשַׂר תבואתך בשנה השלישת שנת הַמַּעֲשֵׂר ונתתה ללוי לגר ליתום ולאלמנה ואכלו בשעריך ושבעו (דבר׳ כו יב). ואכלת לפני יי׳ אלהיך במקום אשר יבחר לשכן שמו שם מַעְשַׂר דגנך תירשך ויצהרך (שם יד כג). והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם ואת מַעְשְׂרֹתֵיכֶם ואת תרומת ידכם (שם יב ו). והביאו לבקר זבחיכם לשלשת ימים מַעְשְׂרֹתֵיכֶם (עמו׳ ד ד). ואמרתם במה קבענוך הַמַּעֲשֵׂר והתרומה וכו׳ הביאו את כל הַמַּעֲשֵׂר אל בית האוצר (מלאכי ג ח-י). והלוים יעלו את מַעְשַׂר הַמַּעֲשֵׂר לבית אלהינו (נחמי׳ י לט). וכל יהודה הביאו מַעְשַׂר הדגן והתירוש והיצהר לאוצרות (שם יג יב). לתרומות לראשית וְלַמַּעַשְׂרוֹת[1] לכנוס

[1] בקצת ספרים וְלַמַּעֲשְׂרוֹת, ובקצתם וְלַמַּעְשְׂרוֹת.

בהם לשדי הערים (שם יב מד). וכפרץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר וכו׳ וּמַעְשַׂר הכל לרב הביאו וכו׳ מַעְשַׂר בקר וצאן וּמַעְשַׂר קדשים המקדשים ליי׳ (דהי״ב לא ה-ו). — ומצוי מאד בתו״מ: כלל אמרו במעשרות כל שהוא אוכל ונשמר וגדוליו מן הארץ חייב במעשרות (מעשר׳ א א). במנחה ביו״ט האחרון היו מתודים כיצד היה הוידוי בערתי הקדש מן הבית זה מעשר שני ונטע רבעי נתתיו ללוי זה מעשר לוי וגם נתתיו זו תרומה ותרומת מעשר לגר ליתום ולאלמנה זה מעשר עני (מע״ש ה י), ועוד הרבה. — ומ״ר ⁖מַעַשְׂרִים: והתקופות למלאות, ונר חנכה להעלות, ולראות ולעלות, שני המעשרים (רבנ״ג, אזהר׳, סמול לבי). — ב) כמו עשרון, עשירית: האיפה והבת תכן אחד יהיה לשאת מַעְשַׂר החמר הבת וכו׳ מַעְשַׂר הבת מן הכר (יחזק׳ מה יא-יד).

⁖מַעְתּוֹר, ש״ז, — בה״פ מן עתר, במשמ׳ בקשה, ובית הַמַּעְתּוֹר, בית המקדש: קרקר והחריב בית המעתור, רעשו הספים בהכותו הכפתור, רמסוני ונותרתי באין מחסה ומסתור (יוסף בר״י, תסייגה עיניך פקוחות, הקנה לי׳ בטבת).

⁖מַעְתִּיק, ש״ז, מ״ר מַעְתִּיקִים, — א) כנוי לחכמי התלמוד, שהעתיקו ומסרו תורה שבע״פ מדור לדור: ופסוק ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן לעד על דברי המעתיקים כי היה סותרו ומקימו והוזר לסותרו ולהקימו כל ז׳ ימי המילואים להרגילם (ראב״ע, במד׳ ז א). וכן כל מי אשר בדברי מעתיקי הדת לא יאמין והוא נוטה להשמאיל או להימין (הוא, הקד׳ לספ׳ בראש׳). אם מצאנו שני טעמים לפסוקים והטעם האחד כדברי המעתיקים שהיו כלם צדיקים נשען על אמתם בלי ספק בידים חזקים (שם). ויש מצות שלא ידענו פירושם באמת רק מפי הקדושים המעתיקים שקבלו בן מאביו ותלמיד מרבו (הוא, יסוד מורא ו). מעתיקי הדת רבותינו בעלי המשנה והתלמוד עליהם השלום (תעודה בישראל א ג). — ב) ⁖כותב על גליון שני הדברים כמו שהם כתובים בגליון אשר לפניו, Kopist; copiste; copyist: ומשה כתב בלא ויו הי׳ ימלך ומעתיק משלי כתב בויו תחת עבד כי ימלוך (ראב״ע, הקד׳ ספ׳ בראש׳). כותב הספרים מספר אל ספר יקרא מעתיק לפי שמעתיק ועוקר הדברים מספר לספר (רד״ק, שרש עתק). — ג) ⁖מתרגם מלשון אל לשון[1],

[1] עפ״י לשון ערב׳ נקל[a].

[a] نقل

Übersetzer; traducteur; translator: כי זה המעתיק נעשה עתה בספר הזה כאב וכרב ואם היה יכול המעתיק שתמצא ידו להעתיק מלה במלה מבלי תוספת ומגרעת היה נצול מן המכשול הזה וכו׳ כי לא יוכל המעתיק לתקן את לשון העתקתו עד שיקדים ויאחר ויוסיף ויגרע וכו׳ ופעמים שהוא צריך לתרגם ענין המלה בענין שהוא דומה לו וקרוב אליו בלשון שהוא מעתיק אליה וכו׳ וכן מצאנו המעתיקים הקדמונים אשר העתיקו ספר התורה והמקרא ר״ל בעלי התרגום אשר נהגו להחליף המשל והמליצה וכו׳ והנה אנחנו רואים כי כמה מפרשים ומעתיקים פרשו והעתיקו ספרי המקרא וסדרי המשנה והתלמוד בלשונות אחרות ·וכמה דעות נשתנו בהם אחת מחברתה (ר״י א״ת, בהקדמ׳ לחו״ס). אשר ראיתי מן הספרים אשר העתיקו מן לשון הערב אל לשון העברים לא נמלט מהם אחד שלא השחיתו הודו המעתיקים ושנו את עניניו והפסידו את טעמיו (שם). העתקת המעתיק הוא הפועל ודברי הספר המועתק הם החומר ואם לא ידעם המעתיק הנם לו כדברי הספר החתום וכו׳ ולא יגיע המעתיק אל זה כי אם בידיעת הלשון אשר יעתיק אליו (ר״ש א״ת, פתיח׳ מו״נ). שאעיין בכל מלה מסופקת בספרים שהעתיק אבי המעתיקים אבא מורי ז״ל ובספרי דקדוק לשון הערבי (שם). אבל המעתיקים רגילים להעתיק השם הזה (אלעקל בערב׳) פעם בשם דעת ופעם בשם שכל (ר״ז הלוי, פי׳ מבלי א ו). החכמים הגדולים פוצרים בי להעתיק הספר הזה וכו׳ והתאפקתי למלאות תאותם ולעשות רצונם ובקשתם עם היותי יודע שכל מעתיק דוחק נפשו ולוחץ ומשים עצמו כמטרה לחץ וידוע הוא כי דרכי ההעתקה שני דרכים הדרך האחד הוא שיעתיק המעתיק מלשון אל לשון אחרת ענין הדברים ותוכן המאמרים וכו׳ ובה בחרו הנבונים הקדמונים אם יהיו המעתיקים חכמים והדרך השני הוא שיעתיק המעתיק מלשון אל לשון אות באות מלה במלה (ר׳ שלמה אבן איוב, הקד׳ לספ׳ המצות של הרמב״ם). ועי״ז הדרך נהגו לקרא מעתיק המסיע דבר מלשון אחר ללשוננו (ר״א בדרש׳, חותם תכני, העתקה).

***מַפְגִּיעַ**, ש״ז, — חיה קטנה שהארי ירא ממנה [1]: חמשה אימות הן אימת חלש על גבור אימת מפגיע על ארי אימת יתוש על הפיל אימת שממית על העקרב אימת סנונית על הנשר (שבת עז:).

מַפְגָּע, ש״ז, —כמו פֶּגַע, דבר שבו פגע אויב: חטאתי מה אפעל לך נצר האדם למה שמתני למפגע לך ואהיה עלי למשא (איוב ז כ). — ואמר המליץ: לבבי עז כנמר מבחורי, אבל הפך חברבורות נמרי, בשורי היצור מפגע לפגע, כבן איש כארי כשור כנשרי (ר״א בדרש׳, חותם תכנית, חרב המתהפכת). מדוע מכל העמים בחר רק בנו, מטרה אל חציו ולמפגע לו שמנו (יל״ג, בגלות יס ד).

***מַפָּה**[1], ש״נ, מ״ר מַפּוֹת, — א) כעין מטפחת של בד וכדומ׳ ישתמשו בה לכסות השלחן, לכרוך, או לקנח הידים בשעת אכילה וכיוצא בזה: מנהג גדול היה בירושלם מפה פרוסה על גבי הפתח כל זמן שמפה פרוסה אורחין נכנסין נסתלקה המפה אין האורחין נכנסין (תסב״ג, ב״ב צג:). למלך שעשה סעודה וצר כל מיני סעודה במפה כיון שנכנסו האורחין ראו אותו ונפשם שביעה (ירוש׳ ע״ז ג א). מקנה יד במפה ומניחה על השולחן (תוספת׳ ברכ׳ ו ג). מקנחין בזנב הסוס ובזנב הפרה ובזנב השועל ובמפה של קוצים (שם שבת עז א). ככר של תרומה שהיא כרוכה במפה ונתונה בין כר לחבירו וכו׳ שאם נטמאת המפה נטמאת הככר (ת״כ, מצורע ד ז). וכשנתנו לו לר׳ צדוק אוכל פחות מכביצה נטלו במפה ואכלו חוץ לסוכה (יומ׳ עט:). ביום הכיפורים מרחיץ ידיו ומקנחן במפה ומעביר את המפה על פניו (ריב״ל, ירוש׳ שם ח א). פורש מפה

---

[1]) פרש ר״ח וז״ל: חיה קטנה שהיא מהלכת בין רגלי הארי וצועקת בקול גדול ומבהלת הארי ונקראת אל פרת אך. ע״כ. והביא הדברים האלה בלשונם ממש בעל הערוך רק השמיט את שתי המלים האחרונות. ואין ספק בדבר, כמו שכבר העיר בעל עה״ש, כי הכונה באלפרתאך, להמלה פְרַאנְק a), אמר אבן דריד: הו פארשי מערב והו שבע יציח בינ ידי אלאשד כאנה ינד׳ר אלנאש בה ויקאל אנה שביה באבנ אוי יקאל לה פראנק אלאשד, קאל אבו חאתם יקאל אנה אלועע, ע״כ,—ובעברי׳: הוא מלשון פרסית, שנכנסה ללשון הערבית, והוא חיה טורפת תצעק בין רגלי הארי כאלו מזהרת האנשים ממנו ואומרים שהוא דומה לאבן אוי (הוא תן) אומרים לו פראנק הארי, ואמר אבו חאתם אומרים שהוא אלועע (הוא מין ממיני התן).

[1]) אמר בנימין מוספיא ואחריו לוי וקוהוט, כי זו מלה יונית בעקרה μάππα ונכנסה גם לרומית, ומהן שאלוה היהודים. אך כבר העיד Quintilian כי זו מלה פונית, וז״ל: Et mappam circo quoque usitatum nomen Poeni sibi vindicant (Inst. Orat. I. 4, 57), זאת

a) فرانق

ומקדש (שמואל, בבלי פסח׳ ק.). מהו לאכול במפה (חול׳ קז.).—ובמרחץ, להתנגב בה: רחץ ויצא והביאו לו את המפה מקנח את ראשו ואח״כ מקנח את כל האיברים (דא״ר י).—ולכרוך בה ספר: ספר שאין עליו מפה הופכו על הכתב כדי שלא יתבזה הכתב (ר״ש בר נחמן, ירוש׳ מגי׳ א יא, שם עלוב׳ יג). אם היה (הספר) כרוך במפה או שהיה נתון בחלון (ר׳ אבהו, שם ג ה).—*מַפָּה של בתולים, שיש עליה סימני הבתולים של הכלה: רקדו לפניה שחקו לפניה העבירו לפניה כוס של בשורה או מפה של בתולים (כתוב׳ יז:).—ובסהמ״א, במשמ׳ גדיל שמכסין בו את השלחן בשעת האכילה: וצריך שיתן שתי מפות על השולחן והפת בינתים בערב שבת ולאחר הקידוש יסיר המפה (סמ״ג, מ״ע, סי׳ ל). למה זה דומה לשולחן גדול ועליו מפה קצרה וקטנה וכו׳ (ר״י מודינה, למה לדיק ב). — ואמר הפיטן: בוצעים על שתי בכרות, במפות המפוארות, בשבת ובם כל מיני פירות (ר׳ אברהם, אליו מי הקשה, פזמ׳ היומי).—ואמר המליץ: ויערוך אותו (את השלחן) ויפרוש עליו בלויי מפות תאמר בראותם מצאם באשפות (ר״י זבארה, ספ׳ שעשוע׳ ח). ויאמר אלי אכול מה שתמצא הלילה גם המפה השולחן והמנורה עד שתמלא כרסך הנורא (שם). וכל איש אשר יסעדנו על שלחנו קרעו מפותיו וינתקו מוסרותיו (שם יב).—ולקנוח הידים: והם מאוסים באוכלם לפי שאין להם מפה ומטפחת לנגב הידים (ר״י הכהן, מציב גבולות ב י).—ב) *מַפָּה של דגל, המחברה להנס, להתרן: סימנין היו לכל נשיא ונשיא מפה וצבע ועל כל מפה ומפה כצבע של אבנים טובות שהיו על לבו של אהרן מהם למדה המלכות להיות עושין מלס ¹) וצבע לכל מפה ומפה (מד״ר במדב׳ ב). וכל שבט ושבט היתה צבע מפה שלו כצבע של אבנו (תנחומ׳ במד׳ יב).—ובסהמ״א: כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו (רש״י במד׳ ב ב). — ג) *מַפַּת הארץ, שרשומה עליה צורה שטחית של הארץ, הרריה, נחליה, עריה וכו׳, Landkarte; carte (géogr.) map (geogr.): ולפיזה נרשם במפות (הנקרא לאנדקארט) אורך ארץ ישראל מן המערב כמו נ״ה מעלות (יש״ר, הליכ׳, אוצר נחמד, ביאור להכוזרי ב יט). מפות הארץ המה הלוחות אשר נרשמים עליהם כל חלקי הארץ לפי מקומם כל מדינה ועיר חוה וכפר נהר וים הר וגבעה

אומרת, כי זו מלה שמית טהורה.—¹) כך בדפוס ויניציה, ובדפוס לייפציג: מפה.

ודומיהם (מ׳ יאלועל, למודי הטבע ג ב). התוכנים הוועל ריצציאלי קאסיני ושרעטער המציאו לעשות מפות הירח ושמה רושמים ומורים הימים והנהרות ההרים והעמקים של הירח (שם א ג).

מַפּוּחַ¹), מַפֻּחַ, ש״ז, — א) כלי כעין נאד ישתמש בו חרש ברזל וצורף זהב לנפח בו באש כדי ללבותה, Blasebalg; soufflet; bellows: נחר מַפֻּחַ מאשתם עפרת לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו (ירמ׳ ו כט).— ובתלמ׳: אין מנפחין במפוח אבל מנפחין²) בשפופרת (תוספת׳ ביצ׳ ג יח). — ובסהמ״א: ומנפח במפוח ארוך (ר״ח יומ׳ מה.). הוא המפוח שנופחין בו הנפחין את האור (רש״י תענ׳ יב.). אין נופחין במפוח ביו״ט כדי שלא יעשה כדרך שהאומנין עושין וכו׳ ובמפוחין קטנים שלנו מותר הרגילים לבעלי בתים בלבד ולא לאומנים לא למלאכת נפחים ולא לצורפי זהב וכסף (סמ״ג, לאוין עה, בשם ר׳ שמשון). — ומ״ר *מַפּוּחוֹת: חמור של נפחים העץ שמפוחות של נפחים סומך עליו נקרא חמור (ר״ש כלים יד ג).— ב) *בכלי נגינה: כי בנגינת האורגאנו ישמע קול דומה לזה (כקול המית המים) בפרט כשיפיחו במפוחים ולא ימעכו בחכמה תכף אחרי הנפיחה היתדות שלו המשמיעים אז קולות הזמרה על נכון (שלטי הגבורים ה). כלי שיר שיש בו מפוחים כדי לבנעג הקנים שמביאים רוח מקולות משונות הקורין אותו אורגאנו בלעז (ר״א גלאנטי, הגה׳ על שו״ע או״ח, תקס ג, כ״י, REJ IV, 116).—ומזה *מַפּוּחִית, כלי הנגינה Harmonium.—ג) *במשמ׳ מְנִיפָה: ויגדל מפות, אני שגיא כח, לעת יום יפוח, זבובים מבריח, ומשיב הרוח (יוסף בן יהודה זאלק, טוב טעמים, כ״י Jew. College).

*מַפּוֹלֶת, — ע׳ *מַפֹּלֶת.

מַפָּח³), ש״ז, סמי׳ מַפַּח, — א) מַפַּח נֶפֶשׁ, צער מפני שנכזבה תקותו, Enttäuschung; désappointement; disappointment: ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם ותקותם מַפַּח נָפֶשׁ (איוב יא כ).—ואמר בן סירא: כוף ראשו (של הילד) בנערותו ובקע מתניו כשהוא קטן למה יקשה ומרה בך ונולד לך ממנו מפח נפש (ב״ס גנז׳ ל יב).—ובתו״מ: ואל תהי אחריתנו להכרית ולא תקוותינו למפח נפש (נוסח תפלה דבי ר׳ ינאי,

¹) בארמ׳ מפוחא: דמי למפוחא דמליא זיקא (תענ׳ יב.). קאי אארעא ועביד במפוחא (יומ׳ מה.).— ²) בכ״י א״פ אין המלים: אבל מנפחין.

³) מן ונפש בעליה הפחתי (איוב לא לט).

ילוק' ברכ' ד ב). כששמע החסיד (שאין אביו רוצה להמנע משכרות) הלך לו במפח נפש (תנחומ' שמיני יא).—ובסהמ"א: והזכרתם כי נוסף יגון על מכאובכם ונעשית תקותכם מפח נפש בקריאתכם את אגרותינו (קטעי בן מאיר, JQR, N.S. V 1915, 564). וביום שלום מפח נפשו לימים רבים ישיב לו (ב"ז, תרג' ב"ס כט ו).—ומַפַּח בלבד: והנה הוא כפח, לקווהו מפח, ולמשפט כמספח (דונ, לדורש החכמות). ועת באתי ודמיתי היותי לעמית סגרו עלי שערים, ותוחלתי בימים נכזבה לי והקותי למפחי שברים (ביר כ"י גני', לנוב פמק, JQR, N.S. I, 2, 247).—ואמר הפיטן: וקוצים קצוצים, בפלג גמוצים, במפח לחוצים, כמטרה לחצים (פיוט לב"ת, לא אמות, מחז' איטל').—ומ"כ: אם תמעטנה מאלף מאה וממאה עשרה עד אחד למפחים אללי לי (קינ' לת"ב, אם תאכלנה). — ב) ∴כמו שה"פ מן נפח סתם, ומַפַּח בֶּטֶן, תגברת הרוחות בבטן: מפח בטן בלעהונג (ב"ז, מלון גרמני עברי).—∴מַפַּח הרוח: והן כלן אך דפק מפח הרוח היוצא פתאם בשאון רעש מפני הדחיפה (ב"ז, תל"ע, חקר לשון אדם).

***מַפְטִיר**, ת"ז,—א) מי שקורא ההפטרה אחרי קריאת פרשת השבוע בבית הכנסת: (בשבת עולים לתורה) שבעה חוץ מן המפטיר (רב, ילוק' מגי' ד ג), מיד גולל ספר תורה עד שלשה דפין ומגביהו ומראה פני כתיבתו לעם וכו' והמפטיר נותנו לחזן הכנסת (מס' סופר' יד יד). ואחר כך חוזר המפטיר לעניני ואומר נאמן אתה הוא ה' אלהינו וכו' (שם יג יא). — ובסהמ"א: מפטיר קורא בסוף פרשה של שבת (רב פלטוי גאון, בשבלי הלקט, שבת עט). והמפטיר קורא ענין ראש חדש (רמב"ם, תפלה יג ד). שבאותו ענין שהמפטיר קורא באותו ענין צריך להפטיר (תשו' ר' מבולם, מעשה הגאו' מז). בשבת שיש בו ספר תורה אחד אומר קדיש קודם שקרא המפטיר לפי שאין המפטיר ממנין העולים וכו' אבל בשבת שיש בו ב' ספרי תורות וכן ביו"ט לא יקדיש החזן עד שיקרא המפטיר בספר תורה השני (שבלי הלקט, שבת עט, בשם הראב"ד). בשבת שהיה בו חתן ועלה המפטיר להפטיר הפטרת השבוע וקודם שברך ברכות לאחריה רצה מפטיר אחד להתחיל הפטרת שוש אשיש שנהגו לקרותה מפני כבוד החתן (בו"ת מים רבים, או"ח יא). ואח"כ קורין המפטיר וקורין עמו מה שקרא השביעי או האחרון (הלבוש, או"ח, שבת רפב ד).—ואמר הפיטן: שוכן בלבבי, ואלהי אבי, למפטיר תביא, ברכת כל נביא (ר' שמואל, פיוט לקורא הפטרה, סמא"ג).— ב) *מַפְטִיר כנסיות[1]: מפטיר כנסיות אנא (חול' נא.).

מַפִּיץ[2], ש"ז,—א) כעין מַסֵּכָה יעלהו הלוחם על פניו להגן מפני החצים וכדומ', Maske; -que; -k, visor: עלה מֵפִיץ[3] על פניך נצור מצורה צפה דרך חזק מתנים אמץ כח מאד (נחו' ב ב).—ב) כמו מַפֵּץ: מֵפִיץ וחרב וחץ שנון איש ענה ברעהו עד שקר (משלי כה יח).

∴**מַפִּיק**, ש"ז. מ"ר מַפִּיקִים, — שֵׁם לנקודה בהא בסוף תבה לסימן שהיא יוצאת במבטא ואינה נחה: ולה שפחה וכו' ד ג' במפיק וקמץ וא' בלא מפיק (מסור' ברא' יו א). מפיק הא (שם כה לא). וההא באח ונה נח גם במפיק סימן לשון נקבה (ראב"ע, יסוד מורא יא). והרפים והדגושים והמבולעים וכו' והשלמים והמפיקים והנמצאים (הוא, הקד' ספר מאזנים). והמפיקים ההא באחרונה (עם נקודה בתוכה) פעם הוא שורש כהא ונוגה כאור תהיה ויש לשון נקבה ידה ליתד תשלחנה (שם ג). ויתכן להיות גשמה מבנין שלא נזכר פועלו והמפיק לתפארת הקריאה לא לצורך המפיק (רד"ק, שרש גשם).—וגם בשאר אותיות: מפיק כמו אליו פִּי קראתי (רד"ק, מכלול, שדה"פ).—ואמר המליץ: ויונת חן מקננת בחיק אב ממלא יום ליום טרפה ומספיק, חשבוה בהא רפה אבל עת בחנוה מצאוה במפיק (ר"י חריזי, תחכמ' ג).

א.**מַפָּל**[4]), ש"ז, סמי' מַפַּל,—מַפַּל בָּר, הפסלת, מה שנפל מהבר כשלכברים אותו וכדומ', Abfall; déchet; waste: מתי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר וכו' ומַפַּל[5] בר נשביר (עמו' ח ה-ו).

---

[1]) ופרש רגמ"ה: מפטיר כנסיות אני, משמש תלמידים שהיו נכנסין לפני ר' ללמוד.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כך בנוסחה המסורה, ותרגמו השבעי' במשמ' הַפָּחָה, ונראה כי הם קראו מֵפִיחַ. מעקילס לא נשאר לנו תרגום מלה זו. שאר התרגומים והמפרשים הקדמונים והאחרונים ראו בו הפעיל מן פוץ. הירונ': dispergat. ת"י: ומתבדרין. ריב"ג לא הזכירו. רש"י: המפיץ אשר עלה על פניך את ארץ יהודה בימי חזקיהו עכשיו הוא נצור מצורה. ע"כ. וכך רד"ק: המפיץ שעלה על פניך נכרת והוא סנחריב שהפיץ בניך בגלות. ע"כ. וקצת מהחדשים שהרגישו בדחק פרוש זה הגיהו מַפֵּץ. . . . [המחבר לא השלים, ורשם על הגליון: צריך עיון בין שמות כלי הנשק של הערבים].

[4]) עי' הערה לקמן. — [5]) ת"י: והממת עיבורא, ר"ל הפסלת ממנו. וכעין זה רב הקדמונ' והחדשים, ואמרו שהוא משרש נפל, והכונה למה שנפל מן הבר כשלכברים אותו בכברה. רש"י: את הפסולת שנפל מן החטים בנפה

ב·מפל[1], ס״ז, מ״ר סמי׳ מפלי,—מפלי הבשר, העצלים שמהם מרכב הבשר, של דגים וכדומ׳, Muskel musole: בצוארו (של לויתן) ילין עז ולפניו תדוץ דאבה מפלי[2]) בשרו דבקו יצוק עליו בל ימוט לבו יצוק כמו אבן ויצוק כפלח תחתית (איוב מא יד-יו). — ואמר המשורר: ככלות חיש בלהבים חשש ותבן כן מ פ ל י גוכם בזועה יכתו (יל״ג, דוד ומיכל ט).

מפלא, — עי׳ פלא.

מפלאה, ס״נ, מ״ר סמי׳ מפלאות,—כמו פלא: התדע על מפלשי עב מפלאות[3]) תמים דעים (איוב לז יו).

מפלג, — עי׳ פלג.

מפלגה, ס״נ, מ״ר מפלגות, — חבורה של אנשים, מחלקה, כתה, Gruppe, Abteilung; division: לתתם למפלגות לבית אבות לבני העם (דהי״ב לה יב). — ובזמן החדש השתמשו בה בענין סיעה מדינית וכדומ׳, מפלגת החפשנים, מפלגת השתפנים וכדומ׳.

מפלה, ס״נ,—שה״פ, א) בנין שנהרס ונחרב, Zusammengefallenes Gebäude; décombres; ruins: הנה דמשק מוסר מעיר והיתה מעי מפלה עזבות ערי ערער (ישע׳ יז א-ב). — ב) *נפילה, ובהשאלה שבר גדול: לפי גדולתו של נחש היתה מ פ ל ת ו (ר״מ, מד״ר בראש׳ יט). ראה (דוד) ב מ פ ל ת ן של רשעים ואמר שירה (ספ״י, ברכ׳ י.). אשרי מי שהוא רואה ב מ פ ל ת ה של תרמוד שהיא היתה שותפת בחרבן הבית הראשון ובחרבן הבית השני (ר׳ יוחנן, ירוש׳ תענ׳ ד ח). מפני מה לא נאמרה נו״ן באשרי מפני שיש בה מ פ ל ת ן של שונאי ישראל דכתיב נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל (הוא, בבלי ברכ׳ ד:). ללמדך שאף מ פ ל ת הרשעים אינה שמחה לפני המקום (ירוש׳ סנה׳ ד יה). בא נחש ללמד על מ פ ל ת ה של מצרים (מד״ר בראש׳ ב). מ פ ל ת גוג הראה להם (ר׳ סימון, שם לח). —*וסבת מפלתו של אדם: כבוד וקלון ביד בוטא ולשון אדם מ פ ל ת ו (ב״ס גני׳ ה יג).

מפלה, ס״נ,— כמו מפלה א: עוררו ארמנותיה שמה למפלה (ישע׳ כג יג). כי שמת מעיר לגל קריה בצורה למפלה (שם כה ב).

מפלט, ס״ז, — שה״פ, בריחה מסכנה וכדומה: הנה ארחיק נדד אלין במדבר סלה אחישה מפלט לי מרוח סעה מסער (תהל׳ נה ח-ט).

··מפלל, ס״ז, — בה״פ מן פלל, במשמ׳ תפלה: טובה לחיבים גמול ולא לכלוי, יחשב כקרבן מ פ ל ל וכניחוח חלוי (אליה ברי״ס, אקרא בשמך, סליח׳ יוה ו). חנוך זעק קשוב וקבל ברצון מ פ ל ל, קטרת תפלתי תכון וכקרבן תוכלל (הוא, ה׳ אלהי ישראל, סליח׳ ד׳ עי״ת).

··מפלץ, ס״ז,—כמו מפלצת: מחנהו קבץ וכל יועציו נכבדיו שריו וגם מליציו, סעו כאחת בהשאת מ פ ל צ י ו, ערוכי מלחמה נוספו נקבציו (שמעון ב״י, אותותיך ראינו, יוצ׳ ז׳ פסח).

מפלצת[1]), ס״נ, בכנ׳ מפלצתה,—חלק מהאשרה: וגם את מעכה אמו ויסרה מגבירה אשר עשתה מפלצת[3])

נמכור ביוקר לעניים. ע״כ. ראב״ע: הנופל מהכברה נמכור. ע״כ. רד״ק: הוא מה שנופל תחת הכברה כשכוברין החטה שהוא פסולת החטה ולא יאכלוהו בני אדם אלא מאכילים אותו לעופות הגדלים בבית אלא אם כן הוא יוקר גדול שאוכלים אותו העניים מרוב הדוחק. ע״כ. רק ריב״ג, שגזרו ג״כ מן נפל במשמ׳ נפילה, אמר שהכונה במפל בר דבר מועט מן הבר. וכבר פקפקו קצת החדשים אם באמת יש כאן שרש נפל, כי קצת רחוק הוא שהמדברים עברית בעת ההיא השתמשו בגזרה כזו למשג זה ולא יצרו לזה מלה מיוחדה. ולכן מסתבר, כי יש כאן באמת מלה מיוחדה, ששמשה במשג של פסלת הבר, כמו זון וכדומ׳, והיא בערב׳ חפאלה a), חפאלה אלטעאם מא יח׳רג׳ מנה פירמי בה וכו׳ והו מת׳ל אלחת׳אלה באלת׳א׳ (נסאן אלערב). ורגלים לדבר, כי בערב׳ העקר היה חת׳אלה, כי בשרש חפל בערב׳ אין משג שממנו יכול להסתעף המשג הזה, ואלו שרש חת׳ל משמש במשמ׳ של דבר גרוע, ופרשו המלונים הערבים: חת׳אלה אלטעאם מא יח׳רג׳ מנה מנ זואנ ונחוה ממא לא ח׳יר פיה פירמי בה וכו׳ ואלחת׳אלה ואלחת׳אל אלרדי מנ כל שי וכו׳ וח׳צ אללחיאני באלחת׳אלה רדי אלחנטה ונפיתהא. וחלוף ת׳ ופ מצוי בערב׳: לת׳אם לפאם, ובעבר׳ היה העקר חפל, ועמוס שהיה קרוב לעבודת האדמה השתמש בהמלה המיוחדה.

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך הנוסחה המסורה, ותרגמו השבעי׳ במשמ׳ בשרי גופו. יונ׳ תרגם שילדי בשריה, ולא נתברר מה כונתו בדיוק בהמלה שילדא, שכונתה בכלל בארמ׳ וכמו״כ בסור׳ היא גוף, וגם חלק מהגוף. רסע״ג תרגם בערב׳ אעכאן b), והם קמטי הבשר של הבטן וכדומ׳, וכעין זה ראב״ע: מקומות השומן שהם תלויים על בשרו. וכעין זה גם רוב החדשים. אך יותר לפי הענין פרש רש״י, שהכונה כאן לעצלי הבשר ואמר: ובדג גדול כשהוא מבושל נראות חתיכות כשהן שוכבות זו על זו וזו אצל זו. ע״כ. וקצת החדשים פקפקו בדיוק הנסחה. — [3]) יש מגיהים נפלאות.

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) תרגמו השבע׳ σύνοδον,

---

a) حفالة b) أعكان

לאשרה ויכרת אסא את מִפְלַצְתָּהּ וישרף בנחל קדרון (מ"א יט יג). וגם מעכה אם אסא המלך הסירה מגבירה אשר עשתה לאשרה מִפְלֶצֶת ויכרת אסא את מִפְלַצְתָּהּ וידק וישרף בנחל קדרון (דהי"ב יט יו). — ואמר המליץ: בנימין יורה חטאים ויהודה יכרות מפלצתם, בנימין יפר אות בדים ויהודה יבלע כטותם (עמנ', מחכר' יג). — ובהרחבה, דבר נתעב בכלל: כל כשרון לך חסרון, דעת מגרעת, קולך ערוה ושער ראשך מפלצת (יל"ג, קוצו של יוד א).

מִפְלָשׂ[1], ש"ז, מ"ר סמוי מִפְלְשֵׂי, מִפְלְשֵׂי הֶעָב, מלה מסֻפקה: התדע על מִפְלְשֵׂי[2] עב מפלאות תמים דעים (איוב לז יו). — והשתמשו בה בסהמ"א במשמ' קטע של ענן: שפל לב ודורך עלי מפלשי עב ונפשו עלי גב שחקים ורוחו (רמב"ע, תחכים א שלה). שם מפלשי עב מטרות עז יריקו, שם טללי אור יערפו שמים (רמה"ל, שיר הלולים, החנוך ב 107). ובכי ויללה נשמע מכל עבר מראש כל מצפה ומגדל ועפל, כי כוכב חדש ראו חוברי חבר מופיע בין מפלשי ענן ואפל (א' גוטלבר, אם הבנים, מגלגים 58). — וגם בלי השם עָב: שוזפו כדכודי כידודי זרחך, התגלעו צלולי אקדח מאור יפעתך, יעטו צלמות טללי מפלשיך, והוד רצפתך יכמום ערפל (הקד' נכד המחבר בו"ת תורת אמת). — ומִפְלְשֵׂי שחקים: נהרות איתן יהמו אף רעמו הסערות, ומפלשי השחקים רבים מים זרמו (מיכ"ל, אחרית שאול). — ומִפְלְשֵׂי אֲדים: מתחת המים הלא תצא בראשונה היבשה ובין מפלשי אדים השכים תבקיע האור ממעל (אברמוביץ, תוה"ט, העוף, מבוא). — ובמשמ' מקום הקרע: ויש ממנו הבל הנעשה בגוף הארץ לפיכך כשירצה לעלות יתנועע ולא ימצא מפלש לצאת (מ' אלדבי, ש"א ב).

מַפֶּלֶת, ש"נ, בכנ' מַפַּלְתֶּךָ, מַפַּלְתֵּךְ, מַפַּלְתּוֹ, מַפַּלְתָּם, — א) גופת בע"ח מת: וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה ויבאו עד כרמי תמנתה והנה כפיר אריות שאג לקראתו ותצלח עליו רוח יי' וישסעהו כשסע הגדי וכו' וישב מימים לקחתה ויסר לראות את מַפֶּלֶת האריה והנה עדת דבורים בגוית האריה ודבש (שפט' יד ה-ח). — ב) נוף אילן וכדומ': ויכרתהו זרים (את הארז הגבוה) עריצי גוים ויטשהו אל ההרים וכו' על מַפַּלְתּוֹ ישכנו כל עוף השמים ואל פראתיו היו כל חית השדה (יחזק' לא יב-יג). — ג) שה"פ, נפילת דבר, של ממלכה, חרבנה, של אדם, וכדומ': מקול מַפַּלְתֵּךְ באנק חלל בהרג הרג בתוכך ירעשו האיים (יחזק' כו יה). עתה יחרדו האין יום מַפַּלְתֵּךְ ונבהלו האיים אשר בים מצאתך (שם יח). וכל אנשי מלחמתך אשר בך וכו' יפלו בלב ימים ביום מַפַּלְתֵּךְ (שם כז כז). מקול מַפַּלְתּוֹ הרעשתי גוים בהורדי אתו שאלה (שם לא יו). וחרדו לרגעים איש

ר"ל עצרת, אספת עם. ואת המלה מפלצתה תרגמו καταδύσεις αὐτῆς, שפרושו הוא מורד וגם מִסְתָּר. ת"י: טעותא. חכמי התלמוד דרשו בר"ת: מפליא ליצנותא (ע"ז מד.), ואמרו כי זו היתה צורת זכרות. וכך גם ולגט': simulacrum Priapi. אך לא ידוע אם זה היה להם במסורה או עפ"י סברה על סמך הדרוש של ר"ת. רב המפרשים הקדמונ' והחדשים פרשו משרש פלץ במשמ' פחד ואימה, והביאו סיוע מהשם פחד יצחק בעבר' ודחלא בארמ', וכמו"כ יראה בעברית המאוחרת. אמר ריב"ג: ומנה אשתק אשר עשתה מפלצת לאשרה אי אנהא עט'מת שא'נהא והיבת אמרהא במא אתח'ד'תה להא מנ אלזינה ואלאלה אלדאעיה אלי ד'לכ כאלתאג' ונחוה, ע"כ, ובעבר': וממנו נגזר עוד השם מפלצת ר"ל שהגדילה ענינה ויראת ב"א ממנה במה שזמנה לה מן התכשיטין והכלים כעטרה והדומה לה. אך כל זה רק השערה בעולם וקצת דחוק מפני כי אין טעם לדבר למה נקרא רק זה החלק בלשון פחד ויראה. ויותר נראה כי זה שם אולי כנעני להדבר, אך עד כה לא נמצא בהכתבות הכנעניות מלה דומה לזו. ועי' שרש פלץ, וערך תִּפְלֶצֶת.

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך בנוסחה המסורה, ותרגמו השבעי' διάκρισιν, ר"ל הבדל והפרש. יונתן תרגם מבשקרני עבא. אך לא נתברר בודאות מהו פרושה של מבשקרנא. בשקר בארמ' הוא כמו ראה, בדק, הרגיש בו, וקשה להכריע מה היתה כונת המתרגם כאן במלה זו. רסע"ג תרגם תסקיף: או תערף תסקיף אלגמאם, ור"ל הכִּפָּה של העננים. אך לא נתפרש מה מקור פרושו זה למפלשי. ריב"ג אמר כי מפלשי הוא כמו מִפְרְשֵׂי למעלה (לו כט), במשמ' התפשטות, וז"ל בהלמע (שער ז דף 92): ואבדלת סנ אלרא פי התדע מפלשי עב הו ענדי קו' אם יבין מפרשי עב אלד'י תפשירה אנתשאראת אלסחאב יעני אלברוק אלד'י תנתשר מנהא. ע"כ. ובעבר': והומרה מן הריש בהתדע מפלשי עב הוא אצלי כמו אם יבין מפרשי עב ר"ל הברקים המתפרשים ממנו (הרקמה, שער ז). וכן בהשרשים. רש"י: גילוי עב, לשון מבוי מפולש, כלומר לארכו אל רחבו של עבים. ע"כ. אך מפולש הוא בשין ימנית. ראב"ע: כמו פלס מעגל רגלך כאילו הם שקולים בפלס. רד"ק: מפלשי עב כמו מפרשי עב ויש מפרשים כמו משקלי מן ושקל בפלס הרים. ע"כ. וכך גם החדשים נחלקו ואחזו קצתם במשמ' החלוק וקצתם במשמ' המשקל ואמרו כי הכונה במפלשי היא רחיפת העננים, וקצתם אמרו כי צריך להגיה כאן כמו למעלה לו כט מפרשי, וקצתם אמרו כי להפך צריך להגיה שם מפלשי. וי"א כי צריך להגיה כאן מפלשי בשין ימין.

לנפשו ביום מַפַּלְתֶּךָ (שם לב י). ברבות רשעים ירבה פשע וצדיקים בְּמַפַּלְתָּם יראו (משלי כט יו).

***מַפֹּלֶת**, מפולת, ש״נ, — א) בנין נהרס ונפל, Einsturz; ruine; ruin: אין מצילין אותן לא מפני המפולת¹) ולא מפני המים (תוספת׳ שבת יג ה). שנפלה עליו מפולת או שגררתו חיה (שם גיט׳ ב יג). נפלה עליו מפולת עד שלא נגמרה מלאכתו (שם ב״מ ז יה). חמץ שנפלה עליו מפולת הרי הוא כמבוער (פסח׳ ב ג). מי שנפלה עליו מפולת ספק הוא שם ספק אינו שם וכו׳ מפקחין עליו את הגל (יומ׳ ח ז). והבא להציל מן הדליקה ומן הגיים ומן הנהר ומן המפולת (ר״ה ב ה). עיר שיש בה דבר או מפולת אותה העיר מתענה ומתרעת (תעני׳ ג ד). מפני ג׳ דברים אין נכנסין להורבה מפני חשד ומפני המפולת ומפני המזיקין (ברכ׳ ג.). — ובמשמ׳ הַפָּלָה, ומַפֹּלֶת יד, מה שהיד מַפֶּלֶת בפעם אחת: לעולם אינו חייב (בכלאים) עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפלת יד (ר׳ יאשיה, ירוש׳ ברכ׳ ג ד). כור זרע ולא כור תבואה מפולת יד ולא מפולת שוורים (ערכ׳ כה.). — וכמו מַפָּלָה: לפי שהיה ירמיה חוזר ומתנבא על ביהמ״ק יכול בחורבן ביהמ״ק חתם ת״ל עד הנה דברי ירמיהו במפולת של מחריביו חתם (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ ה א). — ובסהמ״א במשמ׳ זו: ויהי מפולת היהודים ביום ההוא תחת כי לא בטחו באלהי אבותם (יוסיפון, דף קפט). וירא אנטיפטר מנוסת מתרדת ואת מפולת שריו (שם רלד).

***מִפְסָד**, ש״ז, מ״ר מִפְסָדִים, — כמו הֶפְסֵד: שירות אלה לשון שירה מיוסדים, כי תשועתם כיולדה לבוא צרות ומפסדים (שמעון ברי״י, אי פתרוס, יוצר ז׳ פסח).

***מַפְסִיק**, ש״ז, — מי שקבע פסקי הטעמים במקרא: יש מפרשים רבים מטעים את המפסיק וכו׳ ואני לפי דעתי אתמה מזה תמהון גדול איך טעה המפסיק ואף כי אם הוא עזרא הסופר והכלל כי המפסיק לא היה אחריו חכם כמוהו כי הנה ראינו בכל המקרא לא הפסיק כי אם במקום ראוי (ראב״ע, צחות, שער הרביעי).

***מִפְסָל**, ש״ז, — בס״פ מן פָּסַל: חצבתי בנביאים ענין גזר ומפסל המה (מנחם, מחברת חלב).

***מַפְסֶלֶת**²), ש״נ, מ״ר מַפְסְלוֹת, — כלי אומנות של נגרים וסתתים וכדומ׳, והוא ברזל ארוך, קצהו האחד חד יחתך בו ובקצהו השני עפי״ר יכה האומן במקבת להכנים את עשפה של המפסלת לתוך העץ או האבן, Falzeisen; burin; groover: מטלטלין את המקבת ואת המפסלת ואת המקדיח ואת הקשתנית ולא יכה במקבת על גבי מפסלת (תוספת׳ שבת יג יז). המעצד והאיזמל והמפסלת והמקדח שנפגמו (כלים יג ד).

***מִפְסָע**, ש״ז, — בס״פ מן פָּסַע: דלג ענין קפיצה ומפסע המה כמשמעו לפי ענינו (מנחם, דלג).

מִפְעָל, ש״ז, מ״ר בכנ׳ מִפְעָלָיו, — מה שפעל אדם, מַעֲשֶׂה: יי׳ קנני ראשית דרכו קדם מִפְעָלָיו מאז (משלי ח כב). — ואמר המשורר: אנשים יש לכל מפעל וכל איש מקודש לאשר חפץ ובוחר (ר״ש הנגיד, בן משלי א ב). לפי שכלו יהולל איש ומפעליו בפרהסיא (הוא, הכמות פלוניה). אשר נסתר יקר עדיו ונגלה במפעליו לעיני רעיוני (רשב״ע, הקינותי). — ובדברים לא בע״ח: שער שמיני בחבור הככבים ומפעליהם (ראב״ע, ספר למשלה בקדרות ח). — ובמשמ׳ פֹּעַל בדקדוק: והכלל כל מפעל שהוא עם סימן לשון יחיד וכו׳ לעולם הוא פתוח (ראב״ע, צחות ג:).

מִפְעָלָה, ש״נ, מ״ר סמי׳ מִפְעֲלוֹת, — כמו מִפְעָל הקודם: לכו חזו מִפְעֲלוֹת יי׳ אשר שם שמות בארץ (תהל׳ מו ט). לכו וראו מִפְעֲלוֹת אלהים נורא עלילה על בני אדם (שם סו ה).

***מִפְעָלִי**, ת״ז, — של מפעל: השכל המפעלי אשר קראנוהו כח פועל לפי אותות השכל הנראים בו כי השכל המפעלי הוא בשביל הנהגת הגוף וכו׳ והשכל המפעלי הזה ישרתהו הרעיוני (ר״א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי 38).

א.מַפָּץ, ש״ז, — שה״פ, שבירה ונתיצה: והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון אשר מפנה צפונה ואיש

---

¹) בכ״י א״פ: המפלות.

²) משרש פסל, עי״ש. וכך, בבנין הפעיל, נקוד בכ״י בודליאנה מספר 2826, כלים יג ד: מַפְסְלוֹת. ובמשנ׳ מנוקד׳ נדפסות: והמַפְסֶלֶת. ת״י וכילפות (תהל׳ עד ו) מפסולת (כך בכ״י), מיפסלת (בנדפס). בסור׳ פסולא, מַפְתֵּחַ אבנים וכדומ׳. ופרש רה״ג כמין מעצד רחב שהוא פוסל את העץ. ורמב״ם פרש במשמ׳ מקצועה, ותרגם: אלממלסה וצורתהא משהורה והי חדידה שבה סכין מגרקה פי דאחיל עוד עלי תחריפ והי תנקצ׳ ותרכב ולא יברז מנהא עלי שטח אלעוד גיר קדר יסיר בהא תמלס אלח׳שב, ע״כ, ובעבר׳: המחליקה וצורתה ידועה והיא ברזל דומה לסכין התקוע בתוך עץ בנטיה באופן שיוציאו הברזל או ירכיבוהו ולא יצא ממנו על שטח העץ כי אם מעט ובו יחליקו העץ. אך ממה שנאמר ולא יכה במקבת על גבי מפסלת נראה שהוא הכלי הרשום בפנים, וכך החליט ועד הלשון, וכך פשט השמוש בא״י.

כלי מַפָּצוֹ בידו וכו' ולאלה אמר באזני עברו בעיר אחריו והכו (יחזק' ט ב-ה).

ב.*מַפָּץ[1], ס"ז, מ"ר מַפָּצִים, — כעין מחצלת ארוגה קנים וכיוצא בזה, ישמש לישיבה ולשכיבה: חבריו היו אומרים השק והעור והמפ שטלאן זה על זה לא ביטלו זה את זה (ר' יהודה, תוספת' כלי' ב"ב ו א). שירי מחצלת שבעה טפחים ושירי המפץ ששה טפחים (ר' נתן, שם כלי' ב"מ יא יב). מפץ שעשאו לקורות (שם ז). ונותן לה (לאשתו) מטה ומפץ ואם אין לו מפץ נותן לה מחצלת[2] (כתוב' ה ה). העור והמפץ מצטרפין זה עם זה (נגעי' ד ו). שלשה מפצים[3] הן העשוי לישיבה טמא מדרס של צבעין טמא טמא מת ושל גתות טהור מכלום (כלים כד י). מפץ שנתנו על גבי הקורות קבעו ולא נתן עליו אר המעזיבה (שם כ ה). העושה שנים (טפחים) מן הבגד ואחד מן השק וכו' חמשה מן המפץ ואחד מן העור (שם כז ג). וסדין ומפץ ומחצלת שהן עשויין אהלים (אהל' ה א). ונותן מיטה ומיטה ומצע לעשיר מיטה ומיטה ומפץ לעני (ב"מ קיג:). — ובסהמ"א: אי, נוטלין כל מה שיש לו (להלוה) אלא משיירין לו לפי כבודו כגון מפץ לעני ומצע לעשיר (ערוך, ערך סדר). לפי שהנהרות מתמעטין ביומי תשרי מן רוב החום שהיה ויש טיט בקרקעית המים בעיקר הנהר והיה משים המפצים כדי שלא ישקעו רגליהן במים (שם, ערך כף, בשם ר"ח). ואם היה עני נותנין לו מטה ומפץ לישן עליו (רמב"ם, ערכ' וחרמ' ג יד). — ואמר הפיטן: לארבע עבודות קדושת הקודש יחצו מפץ ויקדש מפשוט כלי פז (סדר עבודה, כ"י, Elbogen 134).

מַפֵּץ, ס"ז, — כלי הכאה, נתיצה ושבירה: מַפֵּץ אתה לי כלי מלחמה ונפצתי בך גוים והשחתי בך ממלכות (ירמ' נא כ).

°מִפְצָה, ס"נ, — מפצה הפה, פתיחתו, והרחבה, מִלָּה היוצאת מהפה: ואתנה בודאי לבי אל כל דברי בני האדם ולכל מבטא שפתם ומפצה פימו הנמצא בכל שפת עם (רסע"ג, הקד' עברי' לספר האגרון).

---

[1]) פרש ר"ח: המפץ שהוא כמין מחצלת שעשויה מן החילף ומן כיוצא בה. ע"כ. וכן הרמב"ם: המפץ הוא המהצלת שאורגין אותה מן החבלים ומן הסוף ומן הגומא וכיוצא בהן (כלים כג א). וכך גם בערוך תלמודי ערבי למחבר לא ידוע, כ"י בריט' מוז': מפץ הו אלנסיג' אלד'י ינסג' מן אלקצב ואלזריד ואלסאמאן ונחוהא. — [2]) בקצת ספרים אין המלים: ואם אין לו מפץ וכו'. — [3]) בקצת ספרים: מפצות.

°מִפְצָל[1], ס"ז, מ"ר מִפְצָלִים, — קשר האברים, Artikulation; articulation: השמר מבשר שור כי הוא מקורי כל מכאוב ומוליד כל כאב הידים והרגלים והמפצלים[2]) אשר הם קשר האברים (ר"י זכהרה, ספ' בעסוע' ח, הוצ' דוידזון).

°מַפְצֵעַ, ס"ז, — כלי לפצע בו אגוזים וכדומה, Nussknacker; casse-noix; nut-cracker.

°מִפְצָר, ס"ז, — סה"פ מן פצר: בדברי גבורותיו אז יצר, חצובים ממונים במשמרותיו, גחל ושלג השלים במפצר, להודיע לבני האדם גבורותיו (ר"י אבן אביתור, עבודה, אלהים אל).

מִפְקָד, ס"ז, סמי' מִפְקַד, — שה"פ, א) מִנין ומספר Zählung; recensement; census: ויתן יואב את מספר מִפְקַד העם אל המלך ותהי ישראל שמנה מאות אלף איש חיל שלף חרב וכו' (ש"ב כד ט). — ב) צווי, Anordnung; ordre; order: ויחיאל ועזזיהו וכו' פקידים מיד כונניהו ושמעי אחיו בְּמִפְקַד יחזקיהו המלך ועזריהו נגיד בית האלהים (דהי"ב לא יג). — ג) מִפְקַד הבית, מקום מיוחד לשרפת הקרבנות וכדומ': ולקחת את הפר החטאת ושרפו בְּמִפְקַד[3]) הבית מחוץ למקדש (יחזק' מג כא). — ובמשמ' העדר: ידידי מי ישיבני לנוער ועמו אהיה כורת אמנה, ואל אבכה לְמִפְקָדוֹ ועיני בדם לבי כפרפר ואמנה (ראב"ע, תרשיש ה א). אויה על מפקדו, אוי כי בא עת אידו, יקולל יום פרודו, יקבה אררי יום (ראב"ע, האספו משכילים).

מְפַקֵּד, — עי' פָּקַד.

---

[1]) כך בערב' מַפְצִל a). — [2]) בנוסח' הדפוס והמצפלים.

[3]) לא נתברר בדיוק משמ' מלה זו. השבעים תרגמוה τῷ ἀποκεχωρισμένῳ, כאלו היה כתוב במפרד הבית. וכך גם הירוני' separato loco. ת"י: באתר דחזי לביתא, ר"ל במקום הראוי, המוכשר. ריב"ג פרשו במשמ' צווי וחובה, אמר וז"ל: ומנ הד'א אלמעני ענדי ושרפו במפקד הבית אי פי ואג'ב אלבית כאנ הד'א אלפר כאנ ואג'ב אלבית כלה וכו' פכאנה קאל ושרפו במצות הבית אי פי ואג'ב אלבית וחקה ובמא אמר לה בה, ע"כ, ובעבר': ומהענין הזה (מן ענין צווי ופקודה) אצלי ושרפו במפקד הבית כלומר מה שהוא חובה לבית כאלו הפר הזה היה חובת הבית כלו וכו' וכאלו אמר ושרפו במצות הבית כלומר בחובת הבית ומה שראוי לו. וכך גם רד"ק: במצות הבית כלומר מה שהיה מצוה על הבית לעשות כן הכהנים שהיו מקומות חלוקים בבית לכל דברי הבית. ע"כ. רש"י: ולשון במפקד הבית מקום שהבית כלה כמו לא נפקד ממנו איש. ע"כ. וקצת החדשים הגיהו במוקד הבית.

a) مفصل

∴מַפְרֵד, ש״ז,—כמו פֵּרוּד: ומה תשאל בעד דוה לנודך וכל יגון בלבו בלתך עש, ומפרדך כרקב בעצמיו ומתאבה בשרו יאכלו עש (ר״י הלוי, ומה תשאל). דמה למפרד חשוקי רגעי לאורך שנתי, מתי יהי שב וישבה לבי ויגזול שנתי (רמב״ע, תרשיש ז פה). עד לא יבוא מפרד דודי מירוא אותו עצם אוני, דמה להלוך ביבשה ולרוב בכיי רכב אוני (שם ז א). דמי עין ידידים כמים בעבים וגועים למפרד געות הבקרים, בעת קרבו מרכבות נוד וקורא מצעק נסיעה בטרם בקרים (שם).

∴מְפֹרָד, מפורד, ב״ז, — מליצה לא שקולה, לא חרוזה, Prosa; prose: אם במפורד נפשי תחרד אך בחרוז יש לי תקוה (ידיד רמב״ע בתשובתו אליו, דיואן נז, כ״י בודלי). וחבר מחברות מוסר חמשים בכל ענין מחבר או מפֹרד, ואסף כל פזורי המליצות ואיש מהם בלי נמלט ושרד (ר״י חריזי, הקדמ׳ תחכמני). הם מדברים על גבורי השיר אשר היו בספרד, וכח מליצותם במחבר ומפֹרד (שם ג). ואם תוכל להראות כחך במפֹרד, תהיה לראש לכל מביני ספרד (שם יא).

∴∴מִפְרַחַת[1], ש״נ, מ״ר מִפְרָחוֹת,—בשמלות, סרטים רחבים מחברים להשמלה ופורחים הנה והנה, Volant; falbala; flounce.

***מַפְרֵכָה**, ש״נ, מ״ר מַפְרֵכוֹת, מפריכות, — מכלי בית הבד, האבן שכותשת ופורכת את הזיתים, והוא ממל: המוכר את בית הבד מכר את היצידין[2] ואת היקבים ואת המפריכות ואת הרחיים התחתונה (תוספתא ב״ב ג ב). המוכר בית הבד מכר את הנסרים ואת היקבים ואת המפרכות[3] (גמ׳ שם סז:).

***מְפֻרְסָם**,—עי׳ פרסם.

∴מְפֻרְסָמָה, ש״נ, מ״ר מְפֻרְסָמוֹת, — משפט, הנחה שאין צורך לראיה לאמתותם, מפני שהוא מפֻרסם: המשפטים אשר יודעו ולא נצטרך אל ראיה על אמתותם ד׳ מינים המוחשים וכו׳ והמפרסמות כידיעתנו שגילוי הערוה מגונה (מלות הגיון ח). שלא יודע הדבר האמתי במציאותו כי אם מארבעה בחינות אחרי ציור השכל וחקירתו וכו׳ ואלו הם המורגשות והמושכלות והמפורסמות והמקובלות (אגרי׳ מנחם הגולה לקהל׳ אלכסנדריה, לקו״ק נספח׳ 50). ואילו היה הפילוסוף באומה שינחל מקובלות ומפורסמות שאינו יכול לדחות אותם היה מתעסק בהקשותיו ומופתיו להחזיק החדוש עם קשיו (ר״י א״ת, כוזרי א סז). הדברים הנודעים בלא מופת ובלא ראיה ארבעה מינים המורגשות והמפורסמות והמקובלות והמושכלות ראשונות וכו׳ המין השני הם המפורסמות והם המצות הגלויות שנתפשטו בכל האומות או ברובם כמו שנודע לכל אדם שכיבוד אב ואם והשבת אבדה וביוצא בהם טוב (הוא, לוח תן ו).

***מַפְרֵעַ**, לְמַפְרֵעַ, ועם כנ׳ לְמַפְרֵעוֹ וכו׳,—מלת תה״פ, א) במשמ׳ לאחור, בזמן, ההפך מן מכאן ולהבא, zurückblickend; rétrospectif; -ive: ומנין שבשבעה באדר מת משה שנאמר ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום ואומר ויהי אחרי מות משה עבד ה׳ ויאמר יי׳ אל יהושע בן נון משה עבדי מת ועתה קום עבר והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש ראשון ויחנו בגלגל מנה שלשים ושלשה יום למפרע ונמצא מת משה בשבעה באדר (תוספת׳ סוט׳ יא ח-ט). עקרו להביא את הכלה והניחו שם אפילו זקן אחד ואפילו חולה אין צריכין לברך למפרע (שם ברכ׳ ד יז). השרץ שנמצא במבוי מטמא למפרע עד שיאמר בדקתי את המבוי הזה ולא היה בו שרץ וכו׳ וכן כתם שנמצא בחלוק מטמא למפרע עד שיאמר בדקתי את החלוק הזה ולא היה בו כתם (נדה ז ב). מקוה שנמדד ונמצא חסר כל טהרות שנעשו על גביו למפרע בין ברשות היחיד בין ברה״ר טמאות (מקוא׳ ב ב). ר׳ יוסי ור׳ שמעון אוסרין (לקחת יין מבין הכותים) שמא תיבקע הנוד ונמצא זה שותה טבלים למפרע (ירוש׳ דמאי ז ג). אין מציינין על הבשר שמא יתאכל הבשר וכו׳ ולא נמצא מטמא את הטהרות למפרע (ר׳ יוסטי, שם, מע״ש ה א). מהו דיין שעתן שאינן מטמות טהרות למפרע (שם נדה א א). בני חבורה שהיו מסובין לשתות ועקרו רגליהן לצאת לקראת חתן או לקראת כלה כשהן יוצאין אין טעונין ברכה למפרע כשהן חוזרין אין טעונין ברכה לכתחלה (בבלי פסח׳ קא:). עד זומם וכו׳ למפרע הוא נפסל (אביי, סנה׳ כז.). נשים שאמרו חכמים דיין שעתן וכו׳ אין להן כתם למפרע אבל יש להן כתם מכאן ולהבא (נדה ה.). בשעה שירד אברהם אבינו לכבשן האש וניצול יש מאומות העולם שהיו מאמינים ויש שלא היו מאמינים

---

[1]) בארמ׳ מפרחתא: האי רסוקא אי אית ליה מפרחייתא שרי (שבת נט:), ופרש ר״ח: חתיכות יוצאות ועודפות ממנו לימינו ולשמאלו.

[2]) בנדפס יצירין, ורשב״ם (ב״ב סז:) מביא גרסה יצרים וסובר שצ״ל נצרים. — [3]) כך בכ״י רומא, וכך גם בקצת דפוסים. ובכ״י אחרים: המפריכות. ובשאר נוסח׳ הדפוס: המפרוכות. ואמר שם ר׳ אבא: ממל וכו׳ מפרכתא. ועי׳ הערה לערך *ממל.

וכיון שירד מלך סדום לחמר וניצל התחילו מאמינים באברהם למפרע (ר' יצחק, מד"ר בראש' מג). כל דבר ודבר שהיה (לבן) מתנה עם אבינו יעקב היה חוזר בו י' פעמים למפרע (ר"ח רבה, שם עד). בקש אברהם (בענין חרבן סדום) לירד לו מחמשים (צדיקים) לחמשה אמר לו הקב"ה חוזר בך למפרע (ר"ח בר אבא, שם מט). — ובכנ': לקט בתוך שלשים ולאחר שלשים (אם תאמר) למפריעו הוא נעשה זרע מעשר מזה על זה (אם תאמר) מיכן ולהבא אינו מעשר מזה על זה (ירוש' שבי' ב ט). ולא למפריעו הוא קדש מכיון שהוא קדש למפריעו הוא יום הוא לילה (ר"י בר' בון, שם מגי' ב ז). נתעצל שנים שלשה ימים ובא ומצאו הומץ למפרעו הוא נעשה חומץ או מיכן ולהבא (ר' סימון, שם גיט' ג ה). היא חליצה היא ביאה כיון שחלץ לה בעקרה הימנה זיקת המת למפריעה, למפריעה חל עליה איסורו של מת אצל האחין (ר' יוסי, שם יבמ' א ב). קידש אחד מן השוק את אחת מהן ובא היבם וחלץ לה ובא עליה ופקעו ממנה קידושין חלץ לחבירתה ובא עליה למפריעה חלו עליה קדושין (שם). — ב) *קרא מגלה וכיוצא בזה לְמַפְרֵעַ, מסופה לראשה: הקורא את שמע למפרע לא יצא (תוספת' ברכ' ב ג). הקורא את המגילה למפרע לא יצא (מגי' ב א).

מִפְרָץ[1]) ש"ז, מ"ר בכנ' מִפְרָצָיו, — מִפְרַץ הַיָּם, מקום שמי הים נכנסים קצת לתוך החוף והספינות יכולות למצא להן מחסה מהסערה וכדומ', Bucht; baie; bay: אשר ישב לחוף ימים ועל מִפְרָצָיו[2]) ישכון (שפט' ה יז). — ואמר המשורר: על מפרציהם פרצו תנים ובין גדרות בקיעיהם נהי ישאו (רמב"ע, דיואן, על מה בגרון).

***מִפְרָק**, ש"ז, מ"ר סמו' מִפְרְקֵי, — כמו פֶּרֶק, מקום חבור חלקי האברים זה לזה, Gelenk; jointure; joint: (רובע עצמות שאמרו) מרוב מניין הואיל וישנן במפרקי ידים ורגלים (ר' יהושע, נזי' נב:).

[1]) בערבי פרצ'ה a). — [2]) תרגמו השבעים διακοπάς, ויש נוסחה אחרת: διεξόδοις. יונתן תרגם במליצה שאינה לתכלית פרוש המלה. ריב"ג: מג'ארי אלמיאה אי אלאנהאר, ע"כ, ובעבר': מקום שהמים נגרים שם כלומר הנהרות. רש"י: לשמור פרצות ארצו. ע"כ. וכן גם רד"ק: על מקומות הפרוצים לו בעריו ישכון שם מפחד אויבים. אך כבר העירו החדשים על השם פרצ'ה a) בערבי שהוא משמש במשמ' כעין פרצה בתוך שפת הים ושם תבאנה האניות, והוא כעין מבוא ים.

a) فرضة

מַפְרֶקֶת, ש"נ, בכנ' מַפְרַקְתּוֹ, — מַפְרֶקֶת האדם, הָעֹרֶף, Genick; nuque; neck: ויפל (עלי הכהן) מעל הכסא אחרנית בעד יד השער ותשבר מַפְרַקְתּוֹ וימת כי זקן האיש וכבד (ש"א ד יח). — ובתו"מ: השובר מפרקתה של בהמה קודם שתצא נפשה ה"ז מכביד את הבשר וגוזל את הבריות (ר' חייא, חול' קיג.). כיצד מולקין חטאת העוף חותך שדרה ומפרקת בלא רוב בשר עד שמגיע לוושט או לקנה (שם כא.). נשברה מפרקת ורוב בשר עמה (שמואל, שם). ומעשה בר' יהושע שהשכים אצלו אדם ונתן לו אכילה ושתייה והעלהו לגג לשכב ונטל סולם מתחתיו וכו' וכיון שבקש לירד נפל מן הגג ונשבר מפרקתו (מס' דא"ר ה). — ובסהמ"א: רוח רעה שאוחזת התינוקות בצואר במפרקת בגידים שאחורי הצואר ומייבשת אותם (ערוך, ערך שבתא). — ואמר המליץ: בתולה לא ידעה איש ושדיה כמינקת, וכרצות שולפי חרב להכותה למפרקת, אזי תפול לרגליהם ושפתיהם מנשקת (רשב"ג, אכול גזה, חידה על התפוח). יצרו יפה מראה ותאר והכין את צלעיו ומפרקתו וערך שדרותיו (ראב"ע, בשם אל). אל כל חלי ימצא אנוש מרפא אבל קנאה תשבר עד שאול מפרקת (ר"י הריזי, תחכמ' כט). והיא מנשקת ומחבקת ועלי מתרפקת ואיננה מתאפקת עד כמעט תשבר המפרקת (שם לד).

***מְפָרֵשׁ**, ש"ז, מ"ר מְפָרְשִׁים, — מי שמפרש ומבאר ספר וכדומ', מְפָרְשֵׁי המקרא, התלמוד וכדומ', Ausleger; commentateur; -tator: מפרשי התורה הולכים על חמשה דרכים וכו' (ראב"ע, הקד' א לפי' עה"ת). והנה אנחנו רואים כי כמה מפרשים ומעתיקים פרשו והעתיקו ספרי המקרא וסדרי המשנה והתלמוד בלשונות אחרות (ר"י א"ת, בהקד' לחו"ה). שאל אנשי זמנים הקדומים היש חכמה אשר אין לה מפרשים, הלא ספרי רפואות נסתמו עד בשבלם פרשום חכמי חרשים (ר"י הריזי, תחכמ' יז). ולעולם בכל ספרי מפרש או מחבר אשר תעיין בו הוי משתדל לדעת תחלה דרכי המפרש ההוא שמוליך בדבריו ואח"כ הוי מעיין בו (ר"י קנפטון, דרכי הגמ').

מִפְרָשׂ[1]), ש"ז, בכנ' מִפְרָשֵׂךְ, — א) מִפְרַשׂ הספינה, היריעה שמתחים על תורן הספינה שעל ידה יניע הרוח את הספינה, Segel; voile; sail: שש ברקמה ממצרים היה מִפְרָשֵׂךְ להיות לך לנס תכלת וארגמן מאיי אלישה היה מכסך (יחזק' כז ז). — *ובהרחבה, במשמ'

[1]) מן פרש, עי"ש.

מסך וכיוצא בזה: בקרשי שטה ויריעות שש לאמץ יריעות האהל ושני מפרשימו ושני מסכים (רסע״ג, אזהר׳, אנכי אש).— *ובמשמ׳ שְׁטִיחַ עַל הארץ וכדומ׳: וכל בית מעֻטר במיני שביסים, ומפרשי רקמה עליו פרושים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג).—ובמליצה, להצמחים על פני הארץ: וכסו (הצמחים) פני תבל במפרשי נעם, והעב צותה לבשר האדמה שלוחי הרעם (הוא, שם ה).— ובהשא׳ה: וכאשר נגלו מעלי מפרשי התלאות העומדות במראות הצובאות (הוא, שם יו).— ב) מִפְרַשׂ העננים, התפשטותם: אף אם יבין מִפְרְשֵׂי [1]) עב תשאות סכתו (איוב לו כט).—ואמר המשורר: שם הררי אל רמו עד מפרשי עב עד נבלי שמים ראשם הכי יגיע (רמח״ל, ביר הלולים, ההלון ב 107).— *ומִפְרְשֵׂי רוּחַ: הממשלה השלישית וחיליה, הארץ וכל אשר עליה, מפרשי רוח ואש ותולדותיהם, והימים וכל אשר בהם (ר״י הלוי, סלוק ליוה״כ, אלהים אל מי אמשילך).

מִפְשָׂעָה[2]) ש״נ,—המקום בגוף האדם ששם מְחֻבָּרוֹת הרגלים לחלק העליון של הגוף, Hüfte; hanche; hip: ויקח חנון את עבדי דויד (שבאו אליו לברכו בשם דוד) ויגל׳חם ויכרת את מדויהם בחצי עד הַמִּפְשָׂעָה [3]) וישלחם (דהי״א יט ד).— ואמר המשורר: זמן לבש פאר שרים אבל היא רביד בגדו והמה מפשעותיו (ר״י הלוי, הלבי יס).

***מִפְתּוֹל**, ש״ז, — שם״פ מן פתל, נפתל, בענין ערמה ותחבולה: יפו בעיני כל דרכיך, גם יקרו לי מהלכיך, אין בם לאיש מפתול ולא מוקש, כי אין פתלתל בם ולא עקש (ר״י הלוי, יפו בעיני).

מַפְתֵּחַ, ש״ז, מ״ר *מַפְתְּחוֹת, — א) כלי שבו פותחים מנעול, Schlüssel; clef; key: ועבדיו באו ויראו והנה דלתות העליה נעלות וכו׳ ויחילו עד בוש והנה איננו פתח דלתות העליה ויקחו את הַמַּפְתֵּחַ ויפתחו (שפט׳ ג כד-כה). וסביבות בית האלהים ילינו כי עליהם משמרת והם על הַמַּפְתֵּחַ ולבקר לבקר (דהי״א ט כז).— ובמליצה, נתן את מַפְתֵּחַ בית פלוני עליו, מִנָּה אותו

— [1]) כך בנוסחה המסורה, ועי׳ הערה לערך מפלש.
[2]) עי׳ הערה לקמן.— [3]) פרוש מלה זו אנו למדים מהכתוב המקביל לזה בש״ב י ד, ששם כתוב שתותיהם במקום מפשעה שבכאן, ורגלים לדבר כי בזמן מחבר דה״י היתה המלה שתות מלה לא של לשון נקיה. וכבר תרגם יונתן המלה שתותיהם בלשון נקיה: עד אתר בית בהתתהון. ואמרו כל הקדמונים והחדשים כי נגזרה המלה מן פשע, אפשעה, במשמ׳ פסיעה. ועי׳ זה הערך.

לפקיד וסוכן על הבית: ונתתי מַפְתֵּחַ בית דוד על שכמו ופתח ואין סגר וסגר ואין פתח (ישע׳ כב כב).— ומצוי מאד בתו״מ: פעם אחת בקשו ממנו אבנים לאפוד וכו׳ והיו מפתחות מונחות תחת מראשותיו של אביו ולא ציערו (ר״ה, ע״ז כד.). לא תצא אשה במפתח שבאצבעה לרשות הרבים (תוספת׳ שבת ה-ה יא). נתנו בשידה תיבה ומגדל ונעל בפניו ואבד המפתח ואחר כך מצאו (שם גיט׳ ב יא). הציר והצינור והקורה והמנעול והמפתח שנשברו (מו״ק א י). הלויני (כור חטים) עד שיבא בני או עד שאמצא מפתח (ב״מ ה ט). המוכר את הבית מכר את הדלת אבל לא את המפתח (ב״ב ד ג). וזקני בית אב ישנים שם ומפתחות העזרה בידם (מדות א ח). וארבעה כלים בידם הטני והכוז ושתי מפתחות (תמיד ג ו). מפתח של ארכובה שנשבר מתוך ארכובתו (כלי׳ יד ח). המוסר מפתחו לעם הארץ (טהר׳ ז א). משחרב הבית בראשונה נתקבצו כיתות כיתות של פרחי כהונה ומפתחות ההיכל בידן ועלו לגג ההיכל ואמרו לפניו רבש״ע הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך וזרקום כלפי מעלה ויצתה כעין פיסת יד וקיבלתן מהם והם קפצו ונפלו לתוך האור (תעני׳ כט.). כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא מסרו לו (רבה בר ר״ה, שבת לא:). — ובהשאלה: כשם שמפתח לבית כך מפתח לאשה (ר״ע, בכור׳ מה.). ג׳ מפתחות בידו של הקב״ה שלא נמסרו ביד שליח ואלו הן מפתח של גשמים ומפתח של חיה ומפתח של תחיית המתים וכו׳ אף מפתח של פרנסת (ר׳ יוחנן, תעני׳ ב.). (רבי ור׳ יוסי בר״י ירדו לעכו ונתקבלו אצל רבי מנא אמר לו רבי עשה לנו לפס אחד של ירק עשה לו קופד למחר אמר לו עשה לנו לפס אחד של ירק עשה להם תרנגלת) אמר רבי ניכר הוא זה שהוא מפתח של שמואל אמר לו ר׳ יוסה בר״י אפילו מפתח של שמואל אינו (ירוש׳ שבי׳ ו ד).— *מַפְתֵּחַ הַלֵּב, עצם החזה, sternum [1]): ושמונה עשרה חוליות בשדרה תשעה בראש שמונה בצואר ששה במפתח[2]) של לב

[1]) תרגום דר׳ מזיא.— [2]) ופרש הרא״ש: מפתח הלב היינו החזה לפי שבנענע החזה מתרפה הריאה מעל הלב נמצא שהחזה כמין מפתח הלב שפותח לו דרך להכניס לו האויר ולהוציא ההבל. ע״כ. וכך הרמב״ם: אלצדר לאנ בחרכה אלצדר תרוח אלריה עלי אלקלב פהו לה שבה אלמפתאח לאנה יפתח לה טריק ידח׳ל

(אהל' א ה).—ב) *מפתח לספר, רשימת הפרקים ותכנם: וכאשר השלים אדוני את ספרו ויגמור את חבורו וישב לתקן מפתחות אל הפרקים (הקד' תלמיד מחבר הזוק אמונה). אמנם במפתחות החלק השני לא מצאתי כ"א שמונה פרקים (שם). מפתחות מפותחות פתוחי חותם על סדר ארבעה טורים (בסוף ספר המכריע לר"י מטראני).

מִפְתָּח, ש"ז, סמי' מִפְתַּח,—שה"פ, א) מִפְתַּח השפתים וכדומ', פתיחתן: שמעו כי נגידים אדבר ומִפְתַּח שפתי מישרים (משלי ח ו).—ובמדר': אשרי עין שהכתה לו (למשיח) שמפתח שפתיו ברכה ושלום ושיחתו נחת רוח (פסיק' רבתי לז).—ב) *כמו פֶּתַח: (המקואות) שבארץ ישראל שחוץ למפתח[1]) כשרים אף לנדות שלפנים מן המפתח[1]) כשרים לבעלי קריין ופסולים לכל הטמאים (מקוא' ח א). — *מִפְתַּח חָלוּק[2]) וכיוצא בזה: וקשרי מנעל וסנדל וקשרי מפתח הלוק של אשה הרי אלו חוצצין (תוספתי שם ז ב). קושרת אשה מפתחי[3]) חלוק וחוטי סבכה (מכנה שבת יח ג). —ובסהמ"א: כמין חצי עגול עשוי כמין כלבוס ואוחות בו מפתחי חלוקה (רש"י שבת נט:). אם היא סוגרת בה סמוך לצואר מפתח של חלוקה (מרדכי שם, סי' שנא). גם לא תצא אשה במחט שאינה נקובה שקורין אשפיגלא וסוגרת בה מפתחי חלוקה סביב צוארה (הטור, שם שנב). —מִפְתְּחֵי הַלֵּב, חדרי הלב: יצר הרע דומה לזבוב ויושב בין שני מפתחי הלב (בר, ברכ' סא.).

מנה אלהוא ויח'רג' אלדח'אג, ע"כ, ובעבר': הוא החזה לפי שבתנועת החזה תנשב הריאה על הלב והוא לו כמו מפתח מפני שהוא פותח לו הדרך אשר ממנו יכנס האויר ויצא ההבל.

[1]) כך ברוב ספרי הדפוס, וכך גם בכ"י ובמדב"מ. ובקצת ספרים: לפתח, מן הפתח. — [2]) ופרשו בגמ' ירושי: א"ר חזקיה במפתח אימרא שהוא מדביקו לחלוק. א"ר יוסה במפתח הלוק שהוא עשוי כמין שני דפין. ולפי דעת הערוך: היינו הקרסים והלולאות שמדבקות הכגד בצוארה (ערוך, ערך סבכה).—[3]) כך בכ"י ובמדב"מ, וכך גם בקצת ספרי הדפוס. וברוב הנוסחא': מפתח חלוקה.

***מְפַתֵּחַ**, ש"ז, מ"ר מְפַתְּחִים, סמי' מְפַתְּחֵי, — מי שאומנותו לפַתֵּחַ אבנים: יד מוקבת של מפתחי אבנים טפח (כלים כט ה). אף במפתחי[1]) אבנים כן כיצד הוא עושה נוטל מעות משולחני ונותן לחוצבין ולסתתין (ירוש' שקל' ד א).

מִפְתָּן, ש"ז, סמי' מִפְתַּן, — מִפְתַּן הַפֶּתַח, כעין קורה נתונה בקרקע הבית בין שתי מזוזות הפתח ועליה נקש הקצה התחתון של הדלת, Schwelle; seuil threshold: וישכמו בבקר ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה לפני ארון יי' וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות אל המִּפְתָּן וכו' על כן לא ידרכו כהני דגון וכל הבאים בית דגון על מִפְתַּן דגון באשדוד עד היום הזה (ש"א ה ד-ה). ופקדתי על כל הדולג על המִּפְתָּן ביום ההוא הממלאים בית אדניהם חמס ומרמה (צפני' א ט). וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו אל מִפְתַּן הבית (יחזק' ט ג). והנה מים יצאים מתחת מִפְתַּן הבית קדימה (שם מז א). — ובתלמוד: שמניחין את הדגון ועובדין את המפתן (רבב"ל, ע"ז מא:). מלמד שהיו נוהגין (קדושה) במפתן יותר מדגון (רבי, ירוש' שם ג ב).—ומ"ר *מִפְתָּנוֹת: אומות העולם עשו מפתן אחד ישראל עשו כמה מפתנות (ר"ה בר בא, שם).

[1]) כך בשרידי הירושלמי גנ' הוצא' גינצבורג. ובנוסח' הדפוס בפתחי.

תם כרך ששי

«לעם»
הוצאת ספרים

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA

HIEROSOLYMITANO

VOL. VII

HIEROSOLYMAE

IN AEDIBUS BEN IEHUDAE IN MEMORIAM ELIESER BEN IEHUDAE

**Editio popularis
Praeceptorum Hebraeorum in Erez-Israel Corporationi
addicta**

מלון הלשון העברית
הישנה והחדשה

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך שביעי

ירושלים־תלפיות

בן־יהודה — הוצאה־לאור לזכר אליעזר בן־יהודה בע"מ

מהדורה עממית מיוחדת

להסתדרות המורים העברים בארץ־ישראל

A COMPLETE DICTIONARY

of

ANCIENT AND MODERN HEBREW

by

ELIEZER BEN YEHUDA

of Jerusalem

VOL. VII

Jerusalem

Ben-Yehuda Hozaa-La'Or Le zecher Eliezer Ben-Yehuda Ltd.

Popular Edition

specially published for

Hebrew Teachers' Organisation in Eretz-Israel

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ״ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה, וכמו״כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים אשר מצא אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכי שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות, באו בו חקירות והַוָיות בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כללים, המלות השיכות להם עפ״י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המְבֻקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך שביעי

ירושלים-תל־אביב

ל״א להצהרת בלפור

נדפס מאמהות בדפוס «ספר» תל־אביב

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כרך שביעי

לכבוד

הנדיב שמואל וָן־דן־ברג

ברגשי כבוד והכרת טובה

המחבר*)

*) כרך זה הקדש על־ידי המחבר עוד בשנה החמשית להצהרת בלפור.

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שַׁעַר הַמֵּם

— סוף —

מֹץ[1], מוֹץ, ש״ז, — הדק מאד מהתבן שבתוך הבר הנדש בגרן ומתפזר ברוח בשעת הזְרִיָה, Spreu; bale chaff: כְּמֹץ יסער מגרן (הוש׳ יג ג). ורדף כְּמֹץ הרים לפני רוח (ישע׳ יז יג). והיה כאבק דק המון זריך וּכְמֹץ עבר המון עריצים (שם כט ה). הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות תדוש הרים ותדק וגבעות כַּמֹּץ תשים (שם מא יה). בטרם לדת חק כְּמֹץ[2] עבר יום (צפני ב ב). לא כן הרשעים כי אם כַּמֹּץ אשר תדפנו רוח (תהל׳ א ד). יהיו כְּמֹץ לפני רוח (שם לה ה). יהיו כתבן לפני רוח וּכְמֹץ גנבתו סופה (איוב כא יח). — ובתו״מ: אין כוברין את התבן בכברה ולא יתננו ע״ג מקום גבוה בשביל שירד המוץ (שבת כ ג). מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה כדי שתהא בהמתו אוכלת (רב הושעי׳, ברכ׳ לא.). משל לקווץ וקרח שהיו עומדין על שפת הגורן ועלה המוץ בקווץ ונסתבך בשערו עלה המוץ בקרח ונתן ידו על ראשו והעבירו (ר׳ לוי, מד״ר בראש׳ סה). התבן והמוץ והקש היו מדיינין זה עם זה זה אומר בשבילי נזרעה הארץ וכו׳

[1]) בערבי׳ מוצ a), כמו בעבר׳. — [2]) בקצת ספרים כמוץ.

a) موص

וכשנכנסים אל הגורן בא בעה״ב לזרותה הלך לו המוץ לרוח נטל התבן והשליכו לארץ נטל הקש ושרפו נטל את החטין ועשה אותן כרי היו עוברים הבריות כל מי שראהו מנשקו (ר׳ אבון, שם שה״ש, שרכך). שאין בעל הבית משגיח לא על משפלות של זבל ולא על משפלות של תבן ולא על הקש ולא על המוץ למה שאין נחשבין לכלום (ר׳ חוניה, שם).

מֵץ[1], ש״ז, — מציק וחָמָס וגָזֵל: הוי סתר למו מפני שודד כי אפס הַמֵּץ[2] כלה שד תמו רמס מן הארץ

[1]) משק׳ זֵד, לֵץ, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בנוסחה המסורה, ותרגמו השבעי׳ במשמ׳ עזרה. ת״י: ארי סף מעיקא. ע״כ. ר״י חיוג הביא המץ בשרש מיץ, בענין דחיקה וסחיטה, אבל כבר השיג עליו ריב״ג בהשרשים שרש מיץ ואמר: והו ענדי ח׳ארג׳ ענה וד׳לכ אנ מעני מיץ חלב מח׳צ׳, ע״כ, ובעבר׳: והוא לפי דעתי לא מזה השרש, מפני שענין מיץ הוא המחץ, ר״ל נדנוד החלב להוציא ההמאה. ובשרש מצץ אמר: ואנא אצ׳יפ אליה כי אפס המץ וד׳לכ עלי מד׳הב וינקת חלב גוים ושוד מלכים תינקי יקול יגורו בך נדחי מואב הוי סתר למו תרג׳מתה ליע׳תרב ענדכ שראדי אלמואב כונוא שתרא להם מנ אג׳ל נאהביהם פשופ ינקטע אלמץ וינקרצ׳ אלנהב ויד׳הב אלדארשונ מנ אלארצ׳ וכו׳ ואלמד׳הב פי המץ כאלמד׳הב פי וינקת חלב גוים כמא קלת ואנמא ד׳לכ

(ישע' יו ד).—ואמר המשורר: שם יושן ינוח מץ שודד ארץ, את אלפי עמי הכריע לקרץ (מיכ"ל, יעל וסיסרא).

מצא, ממנו מצא, *מצוי, *מציאה, *מציאות, *מציאותי, *המצאה, *נמצא.

מצא, פ"י, מצאתי, מצתי, מצאת, מצאת, מצאה, מצאנו, מצאתם, מצאו, מצאו, בכנ' מצאתיו, מצאתיהו, מצאתיה, מצאתים, מצאנהו, מצאנוה, מצאתני, מצאתה, מצאנו, מצאתנו, מצאו, מצאה, מצאתם, מצאוני, מצאוך, מצאהו, עתי' אמצא, תמצא, ימצא, נמצא, תמצאו, תמצאון, תמצאו, ימצאו, ימצאו, תמצאן, בכנ' אמצאך, אמצאהו, תמצאך, תמצאנו, תמצאם, תמצאהו, ימצאך, ימצאכה, ימצאהו, ימצאנו, ימצאה, ימצאם, ימצאנני, ימצאהו, ימצאונה, בינ' מוצא, מצאים, סמי' מצאי, לנק' מצאת, מצאות, בכנ' מצאי, מצאו, מצאיהם, צווי מצא, מצאו, מצאן, מק' מצא, למצא, — א) בקש וחפש דבר נצרך לו ומצא אותו, ראה אותו פתאם, finden trouver; to find: ויקרא האדם שמות לכל הבהמה וכו' ולאדם לא מצא עזר כנגדו (בראש' ב כ). ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה (שם ח ט). ויאמר יי' אם אמצא בסדם חמשים צדיקם בתוך העיר ונשאתי לכל המקום בעבורם (שם יח כו). וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדתן (שם לז יז). הנה שלחתי הגדי הזה ואתה לא מצאתה (שם לח כג). אתם לכו קחו לכם תבן מאשר תמצאו (שמות ה יא). שבת היום ליי' היום לא תמצאהו בשדה (שם יו כה). וימצאו את אדני בזק בבזק וילחמו בו (שפט' א ה). והנה אשלח את הנער לך מצא את החצים (ש"א כ כא). וילך וימצא את נבלתו משלכת בדרך (מ"א יג כח). חי יי' אלהיך אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך ואמרו אין והשביע את הממלכה ואת הגוי כי לא ימצאכה וכו' (שם יח י). והיה אני אלך מאתך ורוח יי' ישאך על אשר לא אדע ובאתי להגיד לאחאב ולא ימצאך והרגני (שם יב). ויאמר אחאב אל אליהו המצאתני איבי ויאמר מצאתי (שם כא כ). ויצא אחד אל השדה ללקט ארת וימצא גפן שדה (מ"ב ד לט). לכן הנני שך את דרכך בסירים וגדרתי את גדרה ונתיבותיה לא תמצא ורדפה את מאהביה ולא תשיג אתם ובקשתם ולא תמצא (הוש' ב ח-ט). בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את יי' ולא ימצאו חלץ מהם (שם ה ו). כל מבקשיה לא ייעפו בחדשה ימצאונה (ירמ' ב כד). שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש אם יש עשה משפט מבקש אמונה ואסלח לה (שם ה א). תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתך (ישע' מא יב). ואקוה לנוד ואין ולמנחמים ולא מצאתי (תהל' סט כא). שויתי עזר על גבור הרימותי בחור מעם מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו (שם פט כ-כא). אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום ליי' (שם קלב ד-ה). על כן יצאתי לקראתך לשחר פניך ואמצאך (משלי ז טו). ואלם כלם תשבו ובאו נא ולא אמצא בכם חכם (איוב יז י). ואבינה בעם ובכהנים ומבני לוי לא מצאתי שם (עזר' ח טו).—ודברים מפשטים: ובקשתם משם את יי' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך (דבר' ד כט). ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר יי' ולא ימצאו (עמו' ח יב). אז יקראנני ולא אענה ישחרנני ולא ימצאנני (משלי א כח). אז תבין יראת יי' ודעת אלהים תמצא (שם ב ה). אני אהביה אהב ומשחרי ימצאנני (שם ח יז). מי יתן ידעתי ואמצאהו אבוא עד תכונתו (איוב כג ג). שבר זרוע רשע ורע תדרוש רשעו בל תמצא (תהל' י טו).—ודבר שנאבד ממנו: עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה (בראש' לא לב). וימשש לבן את כל האהל ולא מצא (שם לד). כי משמשת את כל כלי מה-מצאת מכל כלי ביתך (שם לז). או עשק את עמיתו או מצא אבדה וכחש בה (ויקר' ה כא-כב). וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה לא תוכל להתעלם (דבר' כב ג). שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו (קהל' יא א).—ב) מצא את פלוני, במשמ' פגשהו פתאם בדרך וכדומ': ותענה שרי (את הגר) ותברח מפניה וימצאה מלאך יי' על עין המים במדבר (בראש' יו ו-ז). כדבר הזה תדברון אל עשיו במצאכם

אשתעארה וקד ערפתכ קבילא במד'הב אבי זכריא' פי אפס המץ, ע"כ, ובעברי': ואני מחבר אליו (אל שרש מצץ) כי אפס המץ והוא על דרך וינקת חלב גוים ושד מלכים תינקי אמר יגורו בך נדחי מואב הוי סתר למו פירושו יהיו נדחי גרים אצלך ומואב היה סתר למו מפני שודדיהם כי באחרית יכרת המץ ויכלה השוד ותמו הרומסים אותם מן הארץ וכו' והכונה בהמץ כהכונה בוינקת חלב גוים כאשר אמרתי והוא השאלה וכבר הודעתיך קודם זה דעת ר' יהודה חיוג בכי אפס המץ. וגם רש"י פרש המץ מענין מציצה, אך לא במשמ' של שודד אלא להפך, מה שאתה מוצץ, ר"ל של עשר וטובה, ופרש בכונה זו כל הכתוב, אמר וז"ל: הוי סתר למו כי גם את תדעי נפש הנודדים מה היא צרתם כי אפס המץ, המץ שלך, עשרך וכבודך שהיה לך ע"י צאנך ובקרך שאת מוצצת מהם חלב וחמאה, כלה שד לשון שדים המספיקין חלב כמו ושד מלכים תינקי תמו רומס הבהמות שלך הרומסות בארצך. ע"כ. ראב"ע כמו ריב"ג, וכן רד"ק, וכן רוב החדשים. וקצתם הגיהו חמץ במקום המץ.

אתו (שם לב כ). ויבא (יוסף) שכמה וימצאהו איש והנה
תעה בשדה (שם לז יד-טו). כי יהיה נער בתולה מארשה
לאיש ומצאה איש בעיר ושכב עמה וכו' ואם בשדה
ימצא האיש את הנער המארשה וכו' כי בשדה מצאה
צעקה הנער המארשה ואין מושיע לה (דבר' כב כג-כז).
כבאכם העיר כן תמצאון אתו (ש"א ט יג). בלכתך היום
מעמדי ומצאת שני אנשים עם קבורת רחל בגבול
בנימן (שם י ב). וכי ימצא איש את איבו ושלחו בדרך
טובה (שם כד יט). ותכבד המלחמה אל שאול וימצאהו
המורים אנשים בקשת (שם לא ג). וישר אל מלאך ויכל
בכה ויתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו (הוש'
יב ה). וילכו להלחם עם ישמעאל בן נתניה וימצאו אתו
אל מים רבים אשר בגבעון (ירמ' מא יב). וירבעם יצא
מירושלם וימצא אתו אחיה השילני הנביא בדרך (מ"א
יא כט). וילך (איש האלהים) וימצאהו אריה בדרך
וימיתהו (שם יג כד). וילך משם וימצא את אלישע בן
שפט והוא חרש שנים עשר צמדים לפניו (שם יט יט).
וילך מאצלו וימצאהו האריה ויכהו וימצא איש אחר
ויאמר הכיני נא (שם כ לו-לז). ויצאו לקראת יהוא
וימצאהו בחלקת נבות היזרעאלי (מ"ב ט כא). ויהוא מצא
את אחי אחזיהו מלך יהודה ויאמר מי אתם (שם י יג).
וילך (יהוא) משם וימצא את יהונדב בן רכב לקראתו
ויברכהו (שם טו). השבעתי אתכם בנות ירושלם אם
תמצאו את דודי מה תגידו לו שחולת אהבה אני (שה"ש
ה ח). מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ
אשקך גם לא יבזו לי (שם ח א).—וגם דבר לא בע"ח:
כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה או
השדה (שמות כב ה). ונשל הברזל מן העץ ומצא את
רעהו ומת (דבר' יט ה). — ומצא דבר, במשמ' נגלה
פתאם לעיניו: ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ
שנער (בראש' יא ב). ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר
מים חיים (שם כו יט). וילך ראובן בימי קציר חטים
וימצא דודאים בשדה (שם ל יד). הוא ענה אשר מצא את
הימם במדבר ברעתו את החמרים לצבעון אביו (שם לו כד).
ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקשש עצים
ביום השבת (במד' טו לב). כי יקח איש אשה וכו' כי
מצא בה ערות דבר (דבר' כד א). וימצא (שמשון) לחי
חמור טריה וישלח ידו ויקחה (שפט' טו טו). ויקם יונה
לברח תרשישה מלפני יי' וירד יפו וימצא אניה באה
תרשיש (יונה א ג). עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא
אליה מלך גדול וכו' ומצא בה איש מסכן חכם
ומלט הוא את העיר בחכמתו (קהל' ט יד-טו). וילכו למבוא
גדר וכו' וימצאו מרעה שמן וטוב (דהי"א ד לט-מ). —
מצאו רעה וכדומה, קרה אותו, נגעה בו הרעה: כי
איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי פן אראה ברע אשר
ימצא את אבי (בראש' מד לד). את כל התלאה אשר
מצאתם בדרך ויצלם יי' (שמות יח ח). אתה ידעת את
כל התלאה אשר מצאתנו (במד' כ יד). כי תמצאן אתו
רעות רבות וצרות (דבר' לא כא). בי אדני ויש יי' עמנו
ולמה מצאתנו כל זאת (שפט' ו יג). אפפוני חבלי מות
ומצרי שאול מצאוני (תהל' קיו ג). אם אשמח בפיד
משנאי והתעררתי כי מצאו רע (איוב לא כט). אל ימעט
לפניך את כל התלאה אשר מצאתנו למלכינו לשרינו
ולכהנינו (נחמ' ט לב). כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר
ימצא את עמי (אסת' ח ו).—והחטא: ואם לא תעשון כן
הנה חטאתם ליי' ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם
(במד' לב כג). היום הזה יום בשרה הוא ואנחנו מחשים
וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עון (מ"ב ז ט).—מצא לפלוני
דבר, היה מספיק לו הדבר: הצאן ובקר ישחט להם ומצא
להם אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם (במד' יא כב).—
מצאה ידו די דבר, יכול לתת כמה שנצרך להדבר: ואם לא
תמצא ידה די שה ולקחה שתי תרים או שני בני יונה (ויקר'
יב ח). ואם לא מצאה ידו די השיב לו (שם כה כח).—
ומצאה ידו סתם, יכול לעשות: והנה הוא והעם אשר
אתו יצאים אליך ועשית לו כאשר תמצא ידך (שפט'
ט לג). עשה לך אשר תמצא ידך כי האלהים עמך
(ש"א י ז). תנא נא את אשר תמצא ידך לעבדיך (שם כה ח).
כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה (קהל' ט י).—
מצאתו יד פלוני, פלוני יכול לעשות לו רעה: אל תירא
כי לא תמצאך יד שאול אבי (ש"א כג יז).—מצאה ידו
לפלוני, יכול לעשות רעה לפלוני: כאשר מצאה ידי
לממלכת האליל ופסיליהם מירושלם ומשמרון (ישע' י י).
ותמצא כקן ידי לחיל העמים וכאסף ביצים עזבות כל
הארץ אני אספתי (שם יד). תמצא ידך לכל איביך ימינך
תמצא שנאיך (תהל' כא ט). — מצא חן בעיני פלוני,
היה לרצון לפלוני: ונח מצא חן בעיני יי' (בראש' ו ח).
אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל
עבדך (שם יח ג). הנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל
חסדך אשר עשית עמדי להחיות את נפשי (שם יט יט).
ויאמר עשו אציגה נא עמך מן העם אשר אתי ויאמר
(יעקב) למה זה אמצא חן בעיני אדני (שם לג טו).
החיתנו נמצא חן בעיני אדני (שם מז כה). ואתה אמרת
ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני (שמות לג יב). כי יקח
איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו וכו'

ושלחה מביתו (דבר׳ כד א). ועתה אם מָצָאתִי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את אחי (ש״א כ כט). וַיִּמְצָא הדד חן בעיני פרעה מאד ויתן לו אשה את אחות אשתו (מ״א יא יט). כה אמר יי׳ מָצָא חן במדבר עם שרידי חרב (ירמ׳ לא ב). וּמְצָא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם (משלי ג ד).— מָצָאוּ כך וכך, רָאָה ונתברר לו שהוא כך וכך: ושמת שמו אברהם וּמָצָאתָ את לבבו נאמן לפניך (נחמ׳ ט ז-ח). ויקח דויד את עטרת מלכם מעל ראשו וַיִּמְצָאֶהָ משקל ככר זהב (דהי״א כ ב). ויפקדם למבן עשרים שנה ומעלה וַיִּמְצָאֵם שלש מאות אלף בחור (דהי״ב כה ה). וידבר אתם המלך וכו׳ וַיִּמְצָאֵם עשר ידות על כל החרטמים האשפים אשר בכל מלכותו (דני׳ א יט-כ).—מָצָא דְבַר חכמה וכדומ׳, הֵבִין את הדבר: החקר אלוה תִּמְצָא אם עד תכלית שדי תִּמְצָא (איוב יא ז). רחוק מה שהיה ועמק עמק מי יִמְצָאֶנּוּ (קהל׳ ז כד). כי לא יוכל האדם לִמְצוֹא את המעשה אשר נעשה תחת השמש (שם ח יז). את הכל עשה יפה בעתו וכו׳ אשר לא יִמְצָא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף (שם ג יא). — ומצוי הרבה בתו״מ: שנים אוחזין בטלית זה אומר אני מצאתיה וזה אומר אני מצאתיה (ב״מ א א). מצא שטרי חוב אם יש בהן אחריות נכסים לא יחזיר (שם ו). מצא גטי נשים ושחרורי עבדים וכו׳ מצא אגרות שום ואגרות מזון (שם ז-ח). מצא חמור או פרה רועין בדרך (שם ב ט). מצאה ברפת (שם י). והמוצא שוה פרוטה חייב להכריז (שם ד ז). מצאתי מגלת יוחסין בירושלים וכתוב בה איש פלוני ממזר מאשת איש (שמעון בן עזאי, יבמ׳ מט:). — ודרך הדבור, כְּשֶׁתִּמְצָא לומר, אם תִּמְצָא לומר (לאמר), במשמ׳ אם תוכל לאמר כך: כשתמצא לומר שלש רביעיות הן כיצד וכו׳ (תוספת׳ אהל׳ ד יב). כשתמצי לומר מוכר (את הנבלה) ונותנה במתנה לנכרי וכו׳ (ספרי דבר׳ קד). כשתימצי לומר לדברי ר״מ גגין רשות לעצמן וכו׳ (ערוב׳ פט). אם תמצא לומר איתא לדר׳ אבא בא ראובן וקידשה חוץ משמעון וכו׳ ומתו שניהם מתיבמת ללוי (אביי, גיט׳ פג:). אם תימצי לומר תקפה (את הטלית) אחד בפנינו מוציאין אותה מידו הקדישה אינה מקודשת (ב״מ ו.). — *וכמו נל״ה, מָצִינוּ, דבור רגיל בענין יש כדבר הזה במקרא: מצינו שאומר מקצת שבחו של אדם בפניו שכן מצינו בנח כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה (ראב״ע, ספרי במד׳ קב). מצינו בכל מקום ששלוחו של אדם כמותו (ר׳ יונתן, שם קנג). אמר להם (ר״ט לתלמידיו)

מצינו בכל מקום שהערב משלם (מכי׳ בשלח ב ה). מצינו שקיים אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה (ר׳ נהור׳, קדוש׳ ד יד). אמרו להן ב״ה מצינו שאין האחים נכנסים לנחלה על פיה (יבמ׳ טו ג). מצינו בחביתי כהן משיח ופר יוה״כ והפסח שהן קרבנות יחיד ודוחין את השבת ואת הטומאה מצינו בפר הבא על כל המצוות ושעירי ע״ז וחגיגה שקרבנות צבור ואינם דוחים לא את השבת ולא את הטומאה (ר׳ יעקב, תוספת׳ תמור׳ א יז). שתוקי סתם מצינו שתוקי כהן גדול וכו׳ סיעה של כהנים עוברת ופירש אחד מהן ובעל הרי מצינו שתוקי כהן גדול (ר׳ יוחנן, ירוש׳ כתוב׳ א ט). מצינו סיכוך שהוא בקירוי (שם סוכ׳ א א). מצינו אפר שקרוי עפר שנאמר ולקחו לטמא מעפר שריפת וגו׳ (חול׳ פח:). מצינו בקרבנות של נשיאים מה שהקריב זה הקריב זה (ר׳ אידי, מד״ר שה״ש, כלך יפה). מצינו שהקב״ה מברך חתנים ומקשט כלות ומבקר חולים וקובר מתים (ר׳ שמלאי, שם ברא״ש ח). מצינו שויתר הקב״ה על ע״ז ולא ויתר על חלול השם (שם ויקר׳ כב). מצינו שהכל ברא הקב״ה בעולמו חוץ ממידת שקר שלא ברא (ר״ש בר נחמן, פסיק׳ רבתי כד). — *לְפִי שֶׁמָּצִינוּ: לפי שמצינו בפר הבא על כל המצוות שהוא עומד חוץ למזבח ומזה על הפרוכת בשעה שהוא מזה יכול אף זה כן (ר׳ נחמ׳, ספרא, אחרי ג ד). לפי שמצינו ר׳ יוסי שורף תלויה בכל מקום (ר׳ מנא, ירוש׳ פסח׳ א ח). — *לא מָצִינוּ: לא מצינו דמים שחציין למעלה וחציין למטה (יומ׳ טו.). מעולם לא מצינו עגלה בדרום ועקרב בצפון (רבי. פסח׳ נד:). לא מצינו אפר שקרוי עפר (סוט׳ טז.).—*היכן מָצִינוּ: השיב ר״ש בר אלעזר תשובה לדברי ר״א היכן מצינו שזה אוסר וזה מתיר (גיט׳ פג:). וכי היכן מצינו שהרג שאול את הגבעונים (ב״ק קיט.). — *מָה מָצִינוּ: מה מצינו בבית הכנסת אחד מרובין ואחד מועטין אומר ברכו את ה׳ (״לע, ברכ׳ ז ג). מה מצינו ביין שבא חובה ובא נדבה אף השמן בא חובה יבוא נדבה (ר״ט, מנח׳ יב ה). מה מצינו בהקטרה הראש לעצמו והגוף לעצמו אף מליקה הראש לעצמו והגוף לעצמו (ת״כ ויקר׳, נדב׳ ז ח). מה מצינו בטרפה ששחיטתה מטהרתה אף שחיטת בהמה תטהר את האבר (חול׳ ד ד). מה מצינו בולד חטאת ובתמורת חטאת ובחטאת שמתו בעליה ביחיד דברים אמורים אבל לא בצבור אף שכפרו הבעלים ושעברה שנתן ביחיד דברים אמורים

מצא

אבל לא בצבור (ר״ס, תמור׳ ב ג).—כֵּן מָצִינוּ: וכן מצינו בקין וקרה ובלעם וכו׳ ועוזיה שנתנו עיניהם במה שאין ראוי להם (תוספת׳ סוט׳ ד י). גר שמל ולא טבל וכו׳ ה״ז גר שכן מצינו באבותינו שמלו ולא טבלו (ר״א, יבמ׳ מו.). הכבשים מעכבין את הלהם והלחם אינו מעכב את הכבשים שכן מצינו כשהיו ישראל במדבר ארבעים שנה קרבו כבשים בלא לחם (ר״ש בן ננס, מנח׳ ד ג). נושא המלך אלמנתו של מלך שכן מצינו בדוד שנשא אלמנתו של שאול (ר׳ יהודה, סנה׳ ב ב). האומר בפיו חמור מן העושה מעשה שכן מצינו שלא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע (ערכ׳ ג ה). הלומד מחבירו פרק אחד וכו׳ אפי׳ אות אחת צריך לנהוג בו כבוד שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד וקראו רבו אלופו ומיודעו (אבות ו ג). שכן מצינו בנביאים הראשונים שהיו חותמין את דבריהן בדברי שבח ובדברי נחמות (ירוש׳ ברכ׳ ה א). —*ודבור מצוי, אתה מוֹצֵא כך וכך, שֶׁכך וכך, ר״ל אם תתבונן תראה: וכן אתה מוצא שכל אומה ולשון ששלטה על ישראל שלטה מסוף העולם ועד סופו (מכי׳ בשלח ב א). וכן אתה מוצא שלא ירש אברהם אבינו העולם הזה והעולם הבא אלא בזכות אמנה שהאמין ביי׳ (שם ב ו). את מוצא זה הדבר היה מופקד אצלם שנים עשר חדש ולא נמצא בהן אחד שהלשין על הברו (בר קפרא, מד״ר שה״ש, גן נעול). אתה מוצא בשעה שגלו עשרת השבטים לא גלו יהודה ובנימין (ר׳ אבהו, שם, פתיח׳ איכ׳). את מוצא בשעה שנכנסו שונאים לירושלם נכנסו עמהם עמונים ומואבים (ר׳ יצחק, שם). את מוצא שכשמעל עכן בחרם התחיל יהושע מפיים לפני הקב״ה ואומר רבש״ע הודיעני מי זה האיש (ירוש׳ סנה׳ ו ג). את מוצא בשעה שיצאו ישראל למלחמה לא מת מכולם אלא אחאב מלך ישראל בלבד (שם יא ז). וכן אתה מוצא בקוטע יד עבדו של חבירו וכן אתה מוצא במזיק שדה של חבירו (רבא, ב״ק מז.). אתה מוצא כל מי שנאמר בו לך לשלום הלך וחזר וכל מי שכתוב בו בשלום הלך ולא חזר (מד״ר שמות ה). את מוצא (במשה) מלאך של רחמים היה (שפגשו בדרך) ואע״פ כן ויבקש המיתו (שם). אדם הראשון מה היתה חכמתו את מוצא כשבקש הקב״ה לבראות את האדם נמלך במלאכי השרת וכו׳ (שם במד׳ יט). אתה מוצא כל הקרבנות שהיו מביאין היו מביאין על העבירות (תנחומ׳ צו ז). אתה מוצא שאין ישראל עומדים בעולם אלא בזכות המצות שהם עושים בארץ (פסיק׳ רבתי יא). —*וּמְצָאוֹ, במשמ׳ פְּגָשׁוֹ פתאם: המוליך חבילה ממקום למקום מצאו חבירו ואמר לו תנה לי וכו׳ (ב״מ עב:). אמר ר׳ יוחנן בן נורי מצאני זקן אחד ואמר לי של בית אבטינס אני וכו׳ (תוספת׳ יוה״כ ב ז). ואמר ר״ש מצאני חנינא בן חכינאי בצידן ואמר כשאתה מגיע אצל ר״ע אמור לו וכו׳ (ניד׳ נב:). כשירדתי לנהרדעא לעבר השנה מצאני[1] נחמיה איש בית דלי (ר״ע, יבמ׳ טז ז). פעם אחת הלכתי לנציבין מצאני זקן אחד אמרתי לו כלום אתה בקי בר״י בן בתירא (ר׳ יוסי, גמ׳ שם קב.). כתב (גט) לגרש בו את אשתו ונמלך מצאו בן עירו ואמר לו שמי כשמך וכו׳ (גיט׳ ג א). לאהד שהיה יוצא מביתו של חבירו טעון כלים מצאו הברו ואמר לו מה אתה עושה (רשב״י, מכי׳ נזיק׳ יג). — *מָצָאתִי את פלוני שֶׁעושה, ר״ל באתי אליו וראיתי: כשהלכתי לארדסקום מצאתי את ר׳ מאיר ואת יהודה בן פתירוש שהן יושבין ודנין בהלכה (ר״א, תוספת׳ אהל׳ ד יד).—*מְצָאוֹ כך וכך, בא וראה שהוא במעמד כך וכך: שלח לו ר״ג (לר׳ יהושע) גוזרני עליך שתבוא אצלי במקלך ובמעותיך ביוה״כ שחל להיות בחשבונך הלך ומצאו ר׳ עקיבא מצר (ר״ה ב ט). המוצא את חבירו אבל בתוך י״ב חדש מדבר עמו תנחומים (מו״ק כא:). מעשה במרים התרמודית שנזרק עליה אחד מן הדמים ובאו ואמרו לה על בתה שהיתה מסוכנת והלכה ומצאה שמתה (נזיר ו יא). —*מָצָא את עצמו בְּכך, פתאם הרגיש שהוא כך: נתפלל ומצא עצמו בשומע תפילה (ר׳ אחא, ירוש׳ ברכ׳ ב ד). קרא (בפרשת שמע) ומצא עצמו בלמען (ר׳ יוחנן, שם).—ובסהמ״א, מָצָא את עצמו כך וכך, ראה שהוא כך וכך: אמרה הנפש כבר הבינותי מה שזכרתי ואינני מוצאה את עצמי יכולה לשלם הובות הבורא על טובותיו הכוללות (ר״י א״ת, חו״ה, עבוד׳ ה׳ ו).—*מָצָאתִי נפשי מְחֻיֶּבֶת, התבוננתי שאני חַיָּב: ואני כאשר אלצני חפצך ראיתי שאם אזכיר מה שראיתי לקדמונים ברב ספריהם המחוברים וכו׳ אי אפשר מבלי חטא כונת דבריהם אם כן מצאתי נפשי מחויבת להפיק משאלך (ר״י בדרשי, הפרדס, אוה״ס ג). — *וּמְצָאוֹ במשמ׳ קרה לו דבר: כי העור כשיזדמנו לו הכחלים המועילים שיכול להרפא בהם כשהוא מתעסק בהם אין מן הזריזות

---

[1]) כך גם במדב״מ. ובקצת נוסח׳ מצאתי.

שיתאחר מזה ויאמר ימצאני מה שימצא חברי העורים (ר"י א"ת, תו"ס, הכניעה י). והאנשים היותר מסוכנים אם ימצאום השקוי הקר אותו שמזגו חם ויבש וכו' (קאנון ג יד ג). — *מָצוּא, מְצוּאִים, דבר מָצוּא לפלוני, שהוא מוכן לפניו תמיד: לעוף שהוא נתון בכלוב ובא עוף אחר ועמד על גביו אמר לו אשריך שמזונותיך מצואים אצלך אמר לו במזונות אתה מסתכל ובמצודות אין אתה מסתכל (ר' לוי, פסיק' דר"כ, שובה). —ובמשמ' העקרית, שמצא אותו, ואמר הפיטן: זכור גלה ערות מצואת שדה, דם שפך בבואו מן השדה, הפך לב אב שח בשדה (יוצר שבת זכור, זכור איש). — ובמשמ' דבר שישנו בעולם: דברים מצואים בעל כרחינו או נעדרים בעל כרחינו מצואים בזמן שהם מצויים אבל לא כל זמן ונעדרים בעת שהם נעדרים אבל לא בכל זמן (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ב ט). — וכמו שֵׁם דָּבָר, מה שֵׁיש בעולם: אין לנו דרך לנטות מהקדים המאמר במציאות המצואים הטבעיים והרוחניים וכו' (ר"י אבן נטיף, הקד' שער השמים). כי מצד הקיום והתמדת ההנהגה על הסדר הנכון מבלי שישתנה חייב הפילוסוף ההשגחה בקצת המצואים והנך רואה שאין דבוק ההשגחה מתחייב במצואים הגשמיים מצד קיומם והתמדתם (שם כג), ועי' *מָצוּי.

—נפע', נִמְצָא, נִמְצְאוּ, נִמְצָאוּ, נִמְצֵאתִי, נִמְצֵאתָ, נִמְצֵאת, נִמְצָאִים, נִמְצָאִים, נִמְצָאֵךְ, נִמְצָאָה, הִמָּצֵא, תִּמָּצֵא, תִּמָּצְאִי, יִמָּצֵא, יִמָּצְאוּ, יִמָּצְאוּן, תִּמָּצֶאינָה. — נמצאה האבדה, או הגנבה וכיוצא בזה, נִגְלְתָה, בחפוש או בלי חפוש: אשר יִמָּצֵא (הגביע) אתו מעבדיך ומת (בראש' מד ט). ויחפש בגדול החל ובקטן כלה וַיִּמָּצֵא הגביע באמתחת בנימן (שם יב). הננו עבדים לאדני גם אנחנו גם אשר נִמְצָא הגביע בידו (שם יו). וגנב איש ומכרו וְנִמְצָא בידו מות יומת (שמות כא יו). אם במחתרת יִמָּצֵא הגנב והכה ומת (שם כב א). אם הִמָּצֵא תִמָּצֵא בידו הגנבה (שם ג). אם יִמָּצֵא הגנב ישלם שנים (שם ו). כי יִמָּצֵא איש גנב נפש מאחיו (דבר' כד ז). ויגד ליהושע לאמר נִמְצְאוּ חמשת המלכים נחבאים במערה (יהוש' י יז). ולאתנות האבדות לך היום שלשת הימים אל תשם את לבך להם כי נִמְצָאוּ (ש"א ט כ). ואמרו אליך נִמְצְאוּ האתנות אשר הלכת לבקש (שם י ב). וילכד שאול בן קיש ויבקשהו ולא נִמְצָא (שם כא). כבשת גנב כי יִמָּצֵא כן הבישו בית ישראל (ירמ' ב כו). יקשתי לך וגם נלכדת בבל ואת לא ידעת נִמְצֵאת וגם נתפשת (שם נ כד). יבקש את עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תִמָּצֶאינָה (שם כ). בלהות אתנך ואינך ותבקשי ולא תִמָּצְאִי עוד לעולם (יחזק' כו כא). ויעבר והנה איננו ואבקשהו ולא נִמְצָא (תהל' לז לו). לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב וְנִמְצָא ישלם שבעתים (משלי ו ל-לא). אלה בקשו כתבם המתיחשים ולא נִמְצָאוּ (עזר' ב סב). ויבקש הדבר וַיִּמָּצֵא (אסת' ב כג). וידבר אתם המלך ולא נִמְצָא מכלם כדניאל חנניה מישאל ועזריה (דני' א יט). — ובמשמ' נתברר כי יש: אולי יִמָּצְאוּן שם ארבעים (בראש' יח כט). כי יִמָּצֵא בקרבך וכו' איש או אשה אשר יעשה את הרע בעיני יי' (דבר' יז ב). ואם אמת היה הדבר הזה לא נִמְצְאוּ בתולים לנער (שם כב כ). וַיִּמָּצֵא מבני הכהנים אשר השיבו נשים נכריות (עזר' י יח). — ונִמְצָא אדם, נִמְצָא דבר, במשמ' נִרְאָה פתאם כי יש דבר זה: ויאמר פרעה אל עבדיו הֲנִמְצָא כזה איש אשר רוח אלהים בו (בראש' מא לח). כי יִמָּצֵא חלל באדמה וכו' נפל בשדה לא נודע מי הכהו (דבר' כא א). כי יִמָּצֵא איש שכב עם אשה בעלת בעל (שם כב כב). כי ימצא איש נער בתולה אשר לא ארשה ותפשה ושכב עמה וְנִמְצָאוּ (שם כח). ראשית חטאת היא לבת ציון כי בך נִמְצְאוּ פשעי ישראל (מיכ' א יג). גם בכנפיך נִמְצְאוּ דם נפשות אביונים נקיים (ירמ' ב לד). כי נִמְצְאוּ בעמי רשעים (שם ה כו). ויאמר יי' אלי נִמְצָא קשר באיש יהודה ובישבי ירושלם (שם יא ט). נִמְצְאוּ דבריך ואכלם (שם טו יו). ויעל ספר המלך והכהן הגדול ויצרו וימנו את הכסף הַנִּמְצָא בית יי' (מ"ב יב יא). ולקח את כל הזהב והכסף ואת כל הכלים הַנִּמְצְאִים בית יי' (שם יד יד). לכו דרשו את יי' בעדי ובעד העם ובעד כל יהודה על דברי הספר הַנִּמְצָא הזה (שם כב יג). יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו והם יחזקו את בדק הבית לכל אשר יִמָּצֵא שם בדק (שם יב ו). תמים אתה בדרכיך מיום הבראך עד נִמְצָא עולתה בך (יחזק' כח טו). כאשר יִמָּצֵא התירוש באשכול ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו (ישע' סה ח). ביום ההוא נקרא בספר משה באזני העם וְנִמְצָא כתוב בו אשר לא יבוא עמני ומואבי בקהל האלהים עד עולם (נחמ' יג א). וַיִּמָּצֵא כתוב (בספר הזכרונות) אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש (אסת' ו ב). ובעת ההיא ימלט עמך כל הַנִּמְצָא כתוב בספר (דני' יב א). — ובמשמ' שאפשר לְמְצֹא אם יְחֻפַּשׂ: וילקט יוסף את כל הכסף הַנִּמְצָא בארץ מצרים ובארץ כנען (בראש' מז יד). שבעת ימים שאר לא יִמָּצֵא בבתיכם (שמות יב יט). לא יִמָּצֵא בך מעביר בנו ובתו באש (דבר' יח י). וחרש לא יִמָּצֵא בכל ארץ ישראל

(ש״א יג יט). כי מלחמות יי׳ אדני נלחם ורעה לא תִמָּצֵא בך מימיך (שם כה כח). ושברה כשבר נבל יוצרים כתות לא יחמל ולא יִמָּצֵא במכתתו חרש לחתות אש מיקוד (ישע׳ ל יד). לא יהיה שם אריה ופריץ חיות בל יעלנה לא תִמָּצֵא שם (שם לה ט). שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא יִמָּצֵא בפיהם לשון תרמית (צפני ג יג). תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נִמְצָא בשפתיו (מלא׳ ב ו). והחכמה מאין תִּמָּצֵא ואי זה מקום בינה לא ידע אנוש ערכה ולא תִמָּצֵא בארץ החיים (איוב כח יב-יג). — ובמשמ׳ היה במקרה במקום מן המקומות: כל האדם והבהמה אשר יִמָּצֵא בשדה ולא יאסף הביתה וירד עליהם הברד ומתו (שמות ט יט). כל הַנִּמְצָא ידקר (ישע׳ יג טו). כל קציניך נדדו יחד מקשת אסרו כל נִמְצָאַיִךְ אסרו יחדו (שם כב ג). ומן העיר לקח סרים אחד וכו׳ וחמשה אנשים מראי פני המלך אשר נִמְצְאוּ בעיר ואת הספר שר הצבא המצבא את עם הארץ וששים איש מעם הארץ הַנִּמְצְאִים בעיר (מ״ב כה יט). ויכו את אהליהם ואת המעינים אשר נִמְצְאוּ שמה (דהי״א ד מא). ויעמד את כל הַנִּמְצָא בירושלם ובנימן (דהי״ב לד לב). וירם יאשיהו לבני העם צאן וכו׳ לכל הַנִּמְצָא למספר שלשים אלף (שם לה ז). ויעשו בני ישראל הַנִּמְצְאִים את הפסח בעת ההיא (שם יז). — ובמשמ׳ שישנו: קום קח את אשתך ואת שתי בנתיך הַנִּמְצָאֹת (בראש׳ יט טו). וכל איש אשר נִמְצָא אתו תכלת וארגמן (שמות לה כג). כי תקרב אל עיר להלחם עליה וכו׳ ופתחה לך והיה כל העם הַנִּמְצָא בה יהיו לך למס (דבר׳ כ י-יא). את הבכר בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר יִמָּצֵא לו (שם כא יז). ויכום לפי חרב מעיר מתם עד בהמה עד כל הַנִּמְצָא גם כל הערים הַנִּמְצָאוֹת שלחו באש (שפט׳ כ מח). הנה נִמְצָא בידי רבע שקל כסף (ש״א ט ח). ויפקד שאול את העם הַנִּמְצְאִים עמו כשש מאות איש (שם יג טו). ושאול ויונתן בנו והעם הַנִּמְצָא עמם ישבים בגבע בנימין (שם יו). והיה ביום מלחמת ולא נִמְצָא חרב וחנית ביד כל העם אשר את שאול ואת יונתן וַתִּמָּצֵא לשאול וליונתן בנו (שם כב). ועתה מה יש תחת ידך חמשה לחם תנה בידי או הַנִּמְצָא (שם כא ד). אני כברוש רענן ממני פריך נִמְצָא (הוש׳ יד ט). כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר יען נִמְצָא בו דבר טוב אל יי׳ (מ״א יד יג). ונשאת תפלה בעד השארית הַנִּמְצָאָה (מ״ב יט ד). ויראם את כל בית נכתה וכו׳ ואת כל אשר נִמְצָא באוצרתיו (שם כ יג). ועשרה אנשים נִמְצְאוּ בם ויאמרו אל ישמעאל אל תמתנו

(ירמ׳ מא ח). ששון ושמחה יִמָּצֵא בה תודה וקול זמרה (ישע׳ נא ג). תרומת בית אלהינו ההרימו המלך ויעציו ושריו וכל ישראל הַנִּמְצְאִים (עזר׳ ח כה). וְהַנִּמְצָא אתו אבנים נתנו לאוצר בית יי׳ (דהי״א כט ח). עשה המלך לכל העם הַנִּמְצְאִים בשושן הבירה למגדול ועד קטן משתה שבעת ימים (אסתר א ה).—ובמשמ׳ בָּא פתאם: אלהים לנו מחסה ועז עזרה בצרות נִמְצָא מאד (תהל׳ מו ב).—ונמצא לִפְלוֹנִי, גִּלָּה את עצמו לפלוני, הראה א״ע לו: ובקשתם אתי ומצאתם כי תדרשני בכל לבבכם וְנִמְצֵאתִי לכם נאם יי׳ (ירמ׳ כט יג-יד). דרשו יי׳ בְּהִמָּצְאוֹ קראהו בהיותו קרוב (ישע׳ נה ו). נדרשתי ללוא שאלו נִמְצֵאתִי ללא בקשני אמרתי הנני הנני אל גוי לא קרא בשמי (שם סה א). אם תדרשנו יִמָּצֵא לך ואם תעזבנו יזניחך לעד (דהי״א כח ט). וישב בצר לו על יי׳ אלהי ישראל ויבקשהו וַיִּמָּצֵא להם (דהי״ב טו ד).— ובתו״מ, נִמְצָא הדבר כך וכך, במשמ׳ ראו פתאם שהדבר הוא כך וכך: התורם חבית ונמצאת מגולה אבטיח ונמצא נקור (תוספת׳ תרומ׳ ד ו). היה בודק את החבית להיות מפריש עליה והולך ואח״כ נמצאת של חומץ (שם ח). המוכר פרה לחבירו ונמצאת מעוברת (שם ב״מ ח כג). אחד אומר בחמש ואחד אומר בשבע וכו׳ נמצאת עדותן מכוונת וכו׳ (שם סנה׳ ט א). התורם קישות ונמצאת מרה אבטיח ונמצאת סרוחה (משני תרומ׳ ג ח). למה זה דומה לנועל את ביתו לשומרו ונמצא צבי שמור בתוכו (שבת יג ב). וכולן אם מתו או מיאנו או נתגרשו או שנמצאו אילוניות צרותיהן מותרות (יבמ׳ א א). החולץ ליבמתו ונמצאת מעוברת וילדה (שם ד א). התקדשי לי בכוס זה של יין ונמצא של דבש, של דבש ונמצא של יין בדינר זה של כסף ונמצא של זהב, של זהב ונמצא של כסף על מנת שאני עשיר ונמצא עני, עני ונמצא עשיר וכו׳ על מנת שאני כהן ונמצא לוי, לוי ונמצא כהן נתין ונמצא ממזר, ממזר ונמצא נתין בן עיר ונמצא בן כרך, בן כרך ונמצא בן עיר על מנת שביתי קרוב למרחץ ונמצא רחוק, רחוק ונמצא קרוב (קדוש׳ ב ב-ג). המקדש את האשה על מנת שאין עליה נדרים ונמצאו עליה וכו׳ כנסה סתם ונמצאו עליה נדרים וכו׳ על מנת שאין בה מומין ונמצאו בה מומין (שם ה). ואח״כ מכניסין את (העד) השני אם נמצאו דבריהם מכוונין פותחין בזכות (סנה׳ ה ד). שתי רגלים זו על גב זו שקדמו את הטומאה משך הראשון את רגלו ונמצאת רגלו

של שני שם (ר״ש, אהל׳ י ד). מחט שנמצאת מלאה חלודה או שבורה (טהר׳ ג ה). מעידים אנו את איש פלוני שחייב לחבירו מאתים זוז ונמצאו זוממין (כתוב׳ לב:). הוזקקנו לעדותן של עדים ונמצאת עדותן מזויפת (ר׳ אבינא, ב״ב קע.). — *נִמְצָא, נִמְצֵאת וכו׳, במשמ׳ היוצא מזה, תוצאות הדבר הוא: חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו ונמצא שם שמים מתחלל (אבטליון, אבות א יא). אם מעכב אתה את הרבים נמצאת מכשילן לעתיד לבא (ר״ג, ר״ה א ו). פעמים שאדם קורא אותה (את פרשת שמע) שתי פעמים בלילה אחת עד שלא עלה עמוד השחר ואחת משיעלה עמוד השחר נמצא יוצא בה ידי חובתו של יום ושל לילה (ר״ש, תוספת׳ ברכ׳ א ב). שנה שגשמיה יורדין בזמנן למה הוא דומה לעבד שנתן לו רבו פרנסתו בא׳ בשבת נמצאת עיסה נאפת כתיקנה ונאכלת כתיקנה שנה שאין גשמיה יורדין בזמנן למה הוא דומה לעבד שנתן לו רבו פרנסתו בע״ש נמצאת עיסה נאפת שלא כתיקנה ונאכלת שלא כתיקנה שנה שגשמיה מרובין למה הוא דומה לעבד שנתן לו רבו פרנסתו בבת אחת נמצאו ריחים טוחנות מן הכור מה שטוחנות מן הקב ונמצאת עיסה אוכלת מן הכור כמו אוכלת מן הקב (ר״א בן פרטא, תענ׳ יט:). לא ישא אדם אשה במדינה זו וילך וישא אשה במדינה אחרת שמה יזדווגו זה לזה ונמצא אח נושא את אחותו (ר״א בן יעקב, יבמ׳ לז:). (שאלו את ר״מ) מה טעם אין (קטן וקטנה) מיבמין אמר להם קטן שמא ימצא סרים קטנה שמא תמצא אילונית ונמצאו פוגעים בערוה (ר״מ, שם קיט.). נותנין את המעושר לשאינו מעשר ואת שאינו מעושר למעשר נמצאו כל האדם אוכלין מתוקן (דמאי ג א). כיצד יעשה (המערב לשני ימים לרוח אחת) מוליכו בראשון ומחשיך עליו ונוטלו ובא לו בשני מחשיך עליו ואוכלו ונמצא משתכר בהליכתו ומשתכר בעירובו (עירוב׳ ג ו). אחד שהוציא שם רע על הגדולה שבכהונה ועל הקטנה שבישראל נותן מאה סלע נמצא האומר בפיו המור מן העושה מעשה (ערכ׳ ג ה). מקום הגרים תשע עדשות מקום עדשה ארבע שערות נמצאו שלשים ושש שערות (נגע׳ ו א). שלא אהיה לומד תורה ושוכח וכו׳ או שמא אטמא את הטהור ואטהר את הטמא ונמצאתי בוש לעולם הבא (ספרי במד׳ קיט). הכתפין אסורין בנעילת הסנדל שמא יפסוק סנדלו של אחד מהם ונמצא מתעכב מן המצוה (ירוש׳ ברכ׳ ג א). אם אומר את כן שמא נמצאתה עוקר זמן כרכים בידיך (ר׳ מנא, שם מגי׳ א א). שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא ואחר כך אקרא ק״ש ואתפלל וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה (בבלי ברכ׳ ד:). כגון שבא על אשת איש ונמצא צד חירות שבו משתמש באשת איש (יבמ׳ מה:). אמו ואשה אחרת ולהן שני זכרים וכו׳ ומתו בלא בנים זה חולץ לשתיהן וזה חולץ לשתיהן נמצא כל אחד ואחד חולץ לאמו מספק (שם לט.). הכבש והמזבח ששים ושתים וכו׳ נמצא פורח אמה על יסוד ואמה על סובב (זבח׳ סב:). לאדם שיש לו שתי נשים אחת ילדה ואחת זקינה ילדה מלקטת לו (שערות) לבנות זקינה מלקטת לו שחורות נמצא קרח מכאן ומכאן (ר״י נפחא, ב״ק ס:). ושלא יהו הרשעים אומרים כלום הצדיקים חיים אלא שהן מסגלין מצות ומעשים טובים אף אנו נסגל מצות ומעשים טובים נמצאת עשייתן שלא לשמה (ר׳ יונתן, מד״ר בראש׳ ע). אבל ארז זה אינו כן יצתה רוח צפונית מערבית וכו׳ עוקרתו והופכתו על פניו נמצא ארז זה שהיה עומד על שרשיו מושלך (ר״ש, דא״ר ד).— ובסהמ״א: המלח מן הים והדג מן הים נמצאו שניהם אביהם (ר״מ מו״ק יא). ושיעורו כדי שיעמוד החבל בפתילתו בלא קשירה שנמצאת מלאכתו מתקיימת (רמב״ם, שבת י ח). ומהלך אמצע המסלול ביום אחד שלש עשרה מעלות וכו׳ נמצא מהלכו בעשרה ימים מאה ושלשים מעלות (שם, קדוה״ח יד ג). והתנועה היא אחר הטבע ולמעלה מן הזמן וההויה היא בזמן נמצא שהזמן הוא בתנועה והתנועה בטבע (מ׳ אלהי׳, פ״א א א). ובהיות כי הגוף מצד עצמו לא יוכל לפעול הפעולות מבלי התקשרות הנשמה עמו וגם הנשמה לא תראה פעולות הגשמיות וכו׳ בלי הגוף נמצא שהיא נשלמת בענין הגוף (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 85). — ודִבּוּר קבוע, *נִמְצֵאת אומר, נמצאת את אומר, נִמְצֵאתִי אומר וכו׳, במשמ׳ מזה אתה רואה. הרי לך: תחנה ואכלה או מכור לנכרי נמצאת אומר אחד גר ואחד נכרי בין במכירה בין בנתינה (ר״מ, פסח׳ כא:). אמר רשב״ג לא נחלקו ב״ש וב״ה על הגמור שהוא (מתעשר) לשעבר ועל שלא הגיע שהוא לעתיד לבא על מה נחלקו על התורמל וכו׳ נמצאת אומר שלש מדות בירק וכו׳ (תוספת׳ שבי׳ ג ו). בכל עושין מחיצה באבנים ובמחצלות בקשים ובקנים וכו׳ נמצאת אומר שלש מידות במחיצה כל שפחות משלשה צריך שלא יהא בינו לחבירו שלשה

טפחים וכו׳ (שם כלא׳ ד ו). נמצאת אומר שלש מדות במשקין הרוטב והחלב והמשקין בזמן שהמשקה טופח וכו׳ (שם טהר׳ ב ד). נמצאת אומר יובל ארבעים ותשע שנה וכו׳ (שם ערכ׳ ד י). נמצאת אתה אומר שלשה נביאים הם וכו׳ ירמיה תבע כבוד האב וכבוד הבן וכו׳ אליהו תבע כבוד האב ולא כבוד הבן וכו׳ יונה תבע כבוד הבן ולא כבוד האב (מכי׳ בא, פתי׳). נמצאת את אומר היה אוכל בנבלת עוף טהור וידו אחת על גבי התנור וידו אחת על גבי חבירו שניהם טהורים (ספרא, אחרי ח יב). חלק בין הערבים ותן לו שתי שעות ומחצה לפניו ושתי שעות ומחצה לאחריו ושעה אחת לעיסוקו נמצאת אומר שהתמיד קרב בתשע שעות ומחצה (ריב״ל, ירוש׳ פסח׳ ה א). יכול אפילו מסר (למלך) ולא העביר (באש) יהא חייב ת״ל ומזרעך לא תתן להעביר וכו׳ נמצאתה אומר אינו חייב עד שימסור ויעביר באש למולך (ירוש׳ סנה׳ ז יג). נמצאת אתה אומר בשלשה מקומות קדשו בכורות לישראל במצרים ובמדבר ובכניסתן ישראל לארץ (בכור׳ ד:). כלום נגזרה הגזרה אלא על בני עשרים שנה נמצאת אומר מי שהיה פחות מבן עשרים שנה נכנס (ר׳ אבא הובא הכהן, מד״ר במד׳ ג). — ובסהמ״א: הקב״ה מכיר אמתו ויודע אותה כמו שהיא ואינו יודע בדעה שהיא חוץ ממנו כמו שאנו יודעין שאין אנו ודעתנו אחד אבל הבורא יתברך הוא ודעתו וחייו אחד מכל צד וכו׳ נמצאת אתה אומר הוא היודע והוא הידוע והוא הדעה עצמה הכל אחד (רמב״ס, יסוה״ת ב י). הא למדת שכל אדם הטמא טומאת שבעה מטמא בגדים טומאת שבעה נמצאת אומר אדם שנגע במת ואדם באדם אחר הראשון טמא טומאת שבעה והשני טומאת ערב (הוא, טומא׳ מת ה ג־ד). — ונמצינו למדים: ראש חדשים מגיד שניכן ראש לחדשים וכו׳ נמצינו למדין שניסן ראש לחדשים למלכים ולרגלים (מכי׳ בא א). שיהו נשבעין בה (בהסוטה) שיארעך כשם שאירע לפלונית וכו׳ נמצינו למדים שהרשעים שבועה לצדיקים (ספרי במד׳ יח). בשעה שאמר משה האזינו השמים היו השמים ושמי השמים דוממים וכו׳ ואם תמיה אתה על הדבר צא וראה מה נאמר ביהושע ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום וכו׳ נמצינו למדים שהצדיקים שולטים בכל העולם כולו (ר״י בן חנניה, שם דבר׳ שו). מלמד שהמתים צריכים כפרה נמצינו למדים ששופך דמים חוטא (שם רי). מצינו שלא היה רשות לאחד מן הכהנים ליכנס ולשמש באהל מועד אלא א״כ היה בן ל׳ שנה שנאמר מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה וגו׳ הרי נמצאנו למדים שהיה אלעזר עד שלא נגזרה הגזירה בן שלשים שנה או יותר (ר׳ תנחומ׳ בר״א, מד״ר במד׳ ג). — ובסהמ״א: נתן לו מאה דינרים על תנאי זה וחסרו ארבעה ועשרים בעל המעות מפסיד שמנה והמתעסק משלם ששה עשר וכו׳ נמצאת למד לפי מדה זו שאם התנו שיטול המתעסק רביע השכר אם פחת לא ישלם המתעסק כלום (רמב״ס, שלוח׳ ושותפ׳ ו ה). נמצאת למד כי מצד הקיום והתמדת ההנהגה על הסדר הנכון מבלי שישתנה חייב הפילוסוף ההשגחה בקצת המצואים (ר״י אבן לטיף, שער השמים כג). —*ונמצינו אומרים, במשמ׳ זו: עד הים גבולכם ואין הים גבולכם אם כיבשתם יהיה גבולכם וכו׳ נמצינו אומרים כל מקום שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל עד כזיב לא נאכל ולא נעבד (ספרי דבר׳ נא). — *נִמְצֵאתָ עושה דָּבָר, ע״י זה אתה עושה הַדָּבָר: חס ושלום אם אומר את כן נמצאת עושה את הקדש חול (ר״ע, ירוש׳ סוט׳ ד ג). שמא יהא ולד בן קיימא ונמצאת אתה מצריכה כרוז לכהונה (בבלי יבמ׳ מא:). — נִמְצָא לפלוני דבר, היה מספיק לו הַדָּבָר: ויאמרו בני יוסף לא יִמָּצֵא לנו ההר ורכב ברזל בכל הכנעני הישב בארץ העמק (יהוש׳ יז טז). והשבותים מארץ מצרים ומאשור אקבצם ואל ארץ גלעד ולבנון אביאם ולא יִמָּצֵא להם (זכר׳ י י). —*אין הדבר בנמצא, איננו במציאות: שחלתה בת יחידה של אחד מן הגדולים ועשירים אשר בק״ק במגפה ב״מ ומפני רוב הניגפים רחמנא ליצלן לא היה בנמצא משרתת או משרת שישמשנה בחולִיה (שו״ת חות יאיר ס). ועי׳ ערך *נִמְצָא.

— הפע׳, הִמְצִיא, הִמְצִיאוּ, מַמְצִיא, יַמְצִיאֶנּוּ, יַמְצִיאֵהוּ. —

א) הִמְצִיא דָּבָר לִפְלוֹנִי, עשה שימָצא בידו, מסר לו, הקריב לו: וישחט את העלה וַיַּמְצִאוּ בני אהרן אליו את הדם ויזרקהו על המזבח סביב ואת העלה הִמְצִיאוּ אליו לנתחיה ואת הראש ויקטר על המזבח (ויקר׳ ט יב־יג). והנה אנכי מַמְצִיא את האדם איש ביד רעהו (זכר׳ יא ו). — וכמו נל״ה, הִמְצֵיתִיךָ, המצאתי אותך ביד פלוני, מסרתיך: היום אעשה חסד עם בית שאול אביך אל אחיו ואל מרעהו ולא הִמְצִיתִךָ ביד דוד (ש״ב ג ח). — ובתו״מ: משרבו ממציאי מעות לעניים וכו׳ (ר׳ יהודה, סנה׳ כו.). עבד שרבו ממציא לו רעות וצרות תקנה יש לו (ר׳ יוחנן, חגי׳ ה.). זה הממציא לו מעות לעני בשעת דוחקו (שמואל, שם). — *הִמְצִיא את עצמו: ומצא פרט לממציא את עצמו (ב״ק

נ.). — ב) •בלשון הפלוסופים, הִמְצִיא העולם, עשה שימצא, יָצַר, מַמְצִיא המציאות. Schöpfer ; créateur ; creator : הם מבקשים רחמים מן ה מ מ צ י א כל המציאות (אליהו זוטא ד). ש ה מ צ י א את עולמו בשליטה (מנחם גילוני, לקו״ק נספח׳ 52). וכל חכם חרש יצרת אין בו כח לחדש שרש דבר לא חדשתו ולא ל ה מ צ י א עקר חדש (ר׳ בחיי, בקשה, יו׳ ספחי). ויראה אותך הפסד הדעת הזאת (קדמות העולם) ממאמר היחוד מן הספר הזה במה שימציאך לעולם הזה בורא בראו מלא דבר (ר״י א״ת. חו״ה, יחוד המעשה ה). והיא טובת האלהים להטיב בה לעבדיו אחרי הטובה הכוללת אותם ב ה מ צ י א ם ברואים (הוא, תקון מדה״נ לרבב״ג ט). ויש מן הפילוסופים מי שאומר כמו שאמרו הנביאים שהשם ית׳ ברא כל הנבראים מאין ושאין שם עם השם ית׳ דבר אחר אלא זה הנברא ש ה מ צ י א ו (הרמב״ם, אגרת לחכמי מרסיליה). זכרי כי ממקום קדוש הוציאך ומגזרת טהר ה מ צ י א ך ולא תוהו קראך ולא לריק בראך (רמב״ע, תוכחה, אנכי). האל יתרומם ויתנשא ה מ מ צ י א את כל הנבראים (ר״י אבן עקנין, ספר מוסר א יח). מ מ צ י א הצורות בחמרים והוא האל יתברך (מגלת הגיון ט יא). אתה ה מ צ א ת כל אשר ראתה החכמה ל ה מ צ י א ותתן בטבע מדענו אלו המסכים והמניעות (ר״י הפניני, בחי״ע יג). אשר הפליא חסדו עם בריותיו ל ה מ צ י א ם ולחדשם אחר האין המוחלט (ר״ח קרשקש, הקד׳ אור ה׳). ה מ מ צ י א כל יש מאין והנמצא בכל מקום (ר״י זכאה, הקד׳ בתי ה:פ׳). שני הכחות ש ה מ צ י א ו הנמצאים המתחלפים (ר״י אלבו, העקרים א יא). שהבורא הוא בהכרח אחד בלבד ואין נמצא זולתו שיהיה לו מצד עצמו יכולת לחדש ול ה מ צ י א שום נמצא אחר אפיסות מוהלט (ספורנו, אור עמים, אחדות). והוא ית׳ היסוד הזה ה מ צ י א ה ו מאין המוחלט (ר״י ישראלי, הקד׳ יסו״ע).—•הִמְצִיא דָּבָר, מָצָא מה שלא היה, מצא אחרי עיון ומחשבה רבה. erfinden ; inventer ; invent : וכבר ראית מן המעשים האלה כמה השבונות יש בו וכמה תוספות וכמה גירועין אחר שיגענו הרבה עד ש ה מ צ א נ ו דרכים קרובים שאין בחשבונם עומק גדול (רמב״ם, קדוש״ה יז כג). שהיו בתולדות קין אנשים גדולים חכמים ונבונים ש ה מ צ י א ו המלאכות והחכמות (ר״י אלבו, העקר׳ א יא). שלמה ה מ צ י א הדרכים והמדות וכו׳ (ר״י אברבנאל, מ״א ג). ואפשר שלמך ובניו קבלום בני דורם לאלהות כי זה דרכם כסל למו לקבל לאליל כל מ מ צ י א י מלאכה אחת והיו קוראים אותו אליל המלאכה ש ה מ צ י א (רע״פ, מת״ש 31). שמעתי שפילוסוף אחד נקרא פיטאגורה בשמעו קולות פטיש נפח אחד שקל כאו״א מהם וכו׳ ומשם ה מ צ י א חכמת הנגון (שם). כיון ששירי לשון הקדש לא באו בחרוז ובמשקל הנה החרוז והמשקל מי ה מ צ י א ם (שם 32). כל ההמצאות אשר בני דורנו יתיימרו וכו׳ כי הם ה מ צ י א ו (יל״ג, ספור קפילת הדרך).—וְהִמְצִיא דברי חכמה וכדומ׳ : קמו אנשים פקחים מבעלי הדתות ו ה מ צ י א ו להם מאמרים מדברי תבונות ומוסרים נעימים בדברי הימים ועניינים נכוחים הנהוגים בבתי שרים ונסיכים (ר״י ערמאה, הקד׳ יד אבשלום על משלי).

—הִפְעִ׳ •הֻמְצָא, הומצא,—שהמציאוהו : גם שם הודעתי לתכלית מה ה ו מ צ א ו (הטעמים) (ר״א בחור, טוב טעם).

מַצָּב[1], ש״ז, סמי׳ מַצַּב, כנו׳ מַצָּבָהּ.—א) מקום שֶׁדָּבָר נִצָּב ועומד שם : שאו לכם מזה מתוך הירדן מִמַּצַּב רגלי הכהנים הכין שתים עשרה אבנים (יהוש׳ ד ג). ושתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן תחת מַצַּב רגלי הכהנים (שם ט).—ב) פקודה ומשרה שאדם מֻמְנֶה עליה. Stelle ; poste ; place : והדפתיך מִמַּצָּבֶךָ וממעמדך יהרסך (ישע׳ כב יט).—ג) גדוד צבא שתפס מקום מן המקומות. milit. Posten, Besatzung; armée d'occupation; milit. occupation : ויצא מַצַּב פלשתים אל מעבר מכמש (ש״א יג כג). ויאמר יונתן בן שאול אל הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מַצַּב פלשתים אשר מעבר הלז (שם יד א). ויגלו שניהם אל מַצַּב פלשתים וכו׳ ותהי חרדה במחנה בשדה ובכל העם הַמַּצָּב והמשחית חרדו גם המה (שם יא-יה). ודוד אז במצודה וּמַצַּב פלשתים אז בית לחם (ש״ב כג יד). — ואמר הפיטן : נתיצבו נתחברו על מ צ ב י רשת, יחדיו יכלו כמו בימי ירובשת (רס״ג, אמה אשר שולחה. JQR, N.S. I, 104).—והמליץ אמר : יעלה משפל מ צ ב ו לרום שמיו, ירד מגבהי שמיו על ארצו (ר״י הפניני, בחי״ע ג).—•מַצְּבֵי הכוכבים, מקומותיהם ברקיע : שכל מעשה השפלים ועניניהם נתלים בכחות הכוכבים כפי השתנות מ צ ב י ה ם (ידעי׳ הבדרשי לרשב״א, תשו׳ רשב״א תיח). וגם בהוראת הקבוצים והנגודים ב מ צ ב י הכוכבים (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי ח ו). ועוד יהיו להם מ צ ב י ם מה מן השמש בשבתם יתרחקו מן הארץ או יתקרבו אליה (ראב״ד, אמונה רמה ד ג). אמנם בעלי משפט הכוכבים אמרו ש ה מ צ ב י ם שלהם המתחדשים בכל רגע יתחייבו התחדשות ענינים במה שלמטה מהם בכל רגע (שם ו א). ואם תתבונן בתוכן

[1]) מן נצב, עי״ש.

שתי החגורות הללו ותחשוב כי שטחיהן הן יוצאים ועולים ונמתחים עד לעקמימות הגלגל העליון תראה כי כעין התוכן והמצב הזה שיש להם זה אצל זה בגלגל הירח ככה הן חקוקות במחשבה בגלגל החמה (ר״י ישראלי, יסוה״ע ג ח).—ובלשון בעלי ההגיון, ״מאמר הַמַּצָּב: תשעה מאמרות והם מן המקרים מאמר הכמות וכו׳ ומאמר המצב ומאמר לו ויקרא מאמר הקנין וכו׳ מאמר המצב הוא בתארך הגוף לנוכח המקום שהוא בו וכו׳ וצריך שתודיע מצבו ומעמדו באותו המקום כאילו תאמר עומד או יושב שוכב או מיסב או נופל על פניו וכיוצא בהם כי חלקי הגוף המכוונים כנגד חלקי מקומו ישתנו לפי השתנות המצבים (ר״י א״ת, רוח חן י). ואולם המקרים המשיגים אותו (את הגשם) הכמה והתמונה והמצב וכו׳ והמצב שהוא יחס חלקיו קצתם אל קצת ואל הגשמים אשר מחוץ (ר״ח קרשקש, אור ה׳ א כב). המצב והוא יחס חלקי הגשם אל חלקי המקום וכו׳ וזה כמו ששוכב על אחד מצדדיו ויתהפך על צד אחד וכו׳ או היושב יקום זה הרושם שרשמו קצתם למצב ומהם מי שיראה שהמצב הוא יחס אל חלקי הגשם קצתם לקצת כי הפרקדן בטנו על גבו והשוכב על בטנו בהפך זה (ראב״ד, אמונה רמה א א). ואמנם נשאר לו דבר אחד שאי אפשר שיהיה בפועל במצב מן המצבים כי כל מצב שהונע אפשר להניעו על מצב אחר כי אי אפשר שיהיה על שני מצבים בעת אחת וכו׳ ואין קצת המצבים יותר ראוי לו מקצת וכו׳ (ר״א קרקשש, מו״נ ב ד). והמצב הוא יחס מה שבין חלק מוגבל מן הגשם אל חלק מוגבל מן המקום (כל מלאכ׳ ההגיון ח). לד׳ מצבי האדם שביארה תורה בשבתך בלכתך בשכבך ובקומך (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ב).—ד) ״במדידת הגופים, גוף שגבהו עודף מארכו או רחב: ואם לא תהיה התמונה הזאת שוה בכל מרחקיה וכו׳ כגון גולם שיהיה ארכו ד׳ ורחבו ד׳ וגבהו או עמקו י׳ וקורין לה מצב ארוך ואתה מונה הרוחב באורך ויהיה י״ו מנה אותו בגובה ויהיה ק״ס והיא תשבורת המצב הזה (ראב״ח הנשיא, המשי׳ והתשבר׳ ד ב).—״ובדקדוק, מַצְּבֵי התנועות: הנה מספר יתדותיו ותנועותיו כמספר הקודם לו אבל יתחלפו במצבי התנועות (רלב״ג, דרכי נעם יא).—ה) ״מַצָּבוֹ של אדם. אם הוא עני או עשיר, בריא או חולה, וכיוצא בזה. Zustand; état; state: על זה הייתי חפץ לדעת מצבך שם איך הוא ובאיזה פרס הם משמשים את הרב (תשו׳ ריב״ש, סי׳ תמז). הכרתי ערכי ומצבי השפל (שו״ת מהר״י קולון לו). על כן ידידי החשוב הודיעני משפט הדרושים ההמה למען נעמדה על נכון לדעת או טוב מצבך (קובץ אגר׳ בוקסדורף ח). ויתחבא אח״כ בין ההרוגים ולא נכר להעוברים דרך שמה אם הוא חי וכו׳ במצב הלז נשאר כשמונה ימים (ר״י עמדין, מגי׳ ספר 6). ויהי בהקיצו (החולה) משנתו וכו׳ וירגיש מקום מצבו שלא היה מתום בבשרו (נוזת נחנאל טרבוט, שנת היג, Magaz. Berl. XIV).—ואמר המליץ: אין רגע בלי פגע ולא מצב בלי עצב (ד׳ כוסות, כוס ביד ה׳ ג).—ומַצַּב הנפש: אפילו בספר שקראו כמה פעמים כשיחזור לקרותו יתעורר בדבר שעדיין לא נתעורר ואעפ״י שכבר ידע הדבר ההוא מכל מקום הזמן והמצב שעומדת נפשו בעת ההיא עושה חדשה (חיד״א, לשון שמיר ד).—ומַצַּב המדיני. situation: והמבקש לדעת מצב המדיני של עמנו בימים ההם (ש׳ לפפורט, תשו׳ גא׳ קדמ׳, הול׳ דוד קאסל).—וכמו מַצֵּבָה: זה המצב בעט ברזל נחצב למען לא נשה שנפטר וכו׳ (כתבות מלכות ארצורט, MWJ 1884, 352).

מֻצָּב, ש״ז,—א) מקום עשוי מעפר או בנין להחיל שעֹמד עליו לנפץ החומה: וחניתי כדור עליך וצרתי עליך מֻצָּב והקימתי עליך מצרות (ישע׳ כט ג). — ב) כמו מַצֵּבָה: וימליכו את אבימלך למלך עם אלון מֻצָּב אשר בשכם (שפט׳ ט ו).

מַצֵּבָה[1], ש״נ, סמי׳ מַצֶּבֶת, כנוי׳ מַצַּבְתָּהּ, מ״ר מַצֵּבוֹת, סמי׳ מַצְּבוֹת, כנוי׳ מַצֵּבוֹתָם, מַצֵּבֹתֵיהֶם. — א) אבן גדולה גבוהה שהיו מציבים לפנים לסך נסך ולהעלות מנחה להאלהות: וישכם יעקב בבקר ויקח את האבן אשר שם מראשתיו וישם אתה מַצֵּבָה ויצק שמן על ראשה (ברא׳ כח יח). והאבן הזאת אשר שמתי מַצֵּבָה יהיה בית אלהים (שם כב). אנכי האל בית אל אשר משחת שם מַצֵּבָה אשר נדרת לי שם נדר (שם לא יג). ויצב יעקב מַצֵּבָה במקום אשר דבר אתו (אלהים) מצבת אבן ויסך עליה נסך ויצק עליה שמן (שם לה יד). ויבן מזבח תחת ההר ושתים עשרה מַצֵּבָה לשנים עשר שבטי ישראל (שמות כד ד). לא תשתחוה להם וכו׳ ושבר תשבר מַצֵּבֹתֵיהֶם (שם כג כד). כי את מזבחתם תתצון ואת מַצֵּבֹתָם תשברון (שם לד יג). לא תעשו לכם אלילים ופסל ומַצֵּבָה לא תקימו לכם (ויקר׳ כו א). ולא תקים לך

[1]) מן יצב, נצב. בכנע׳ מנצבת, מצבת, בערבי׳ נצב a).

a) نصب

מַצֵּבָה אשר שנא יי׳ אלהיך (דבר׳ יו כב). ויבנו גם המה להם במות ומַצֵּבוֹת ואשרים על כל גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן (מ״א יד כג). ויסר את מַצְּבַת הבעל אשר עשה אביו (מ״ב ג ב). ויצאו את מַצְּבוֹת[1] בית הבעל וישרפוה ויתצו את מַצְּבַת הבעל (שם י כו-כז). ויצבו להם מַצֵּבוֹת ואשרים על כל גבעה גבהה (שם יז י). הסיר את הבמות ושבר את הַמַּצֵּבֹת וכרת את האשרה (שם יח ד). ביום ההוא יהיה מזבח ליי׳ בתוך ארץ מצרים ומַצֵּבָה אצל גבולה ליי׳ (ישע׳ יט יט). והכרתי פסיליך ומַצְּבוֹתֶיךָ מקרבך (מיכ׳ ה יב). אין מלך ואין שר ואין זבח ואין מַצֵּבָה ואין אפוד ותרפים (הוש׳ ג ד). כרב לפריו הרבה למזבחות כטוב לארצו הטיבו מַצֵּבוֹת וכו׳ הוא יערף מזבחותם ישדד מַצֵּבוֹתָם (שם י א-ב). ושבר את מַצְּבוֹת בית שמש אשר בארץ מצרים ואת בתי אלהי מצרים ישרף באש (ירמ׳ מג יג).—ב) אבן גבוהה יעמידוה לזכרון מאורע מן המאורעות או לסימן מה: ויקח יעקב אבן וירימה מַצֵּבָה וכו׳ ויאמר לבן ליעקב הנה הגל הזה והנה הַמַּצֵּבָה אשר יריתי ביני ובינך עד הגל הזה ועדה הַמַּצֵּבָה אם אני לא אעבר אליך את הגל הזה ואם אתה לא תעבר אלי את הגל הזה ואת הַמַּצֵּבָה הזאת לרעה (בראש׳ לא מה-נב). עמך בחרב יהרג ומַצְּבוֹת עזך לארץ תרד (יחזק׳ כו יא).—ג) אבן על הקבר[2]: ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה היא בית לחם ויצב יעקב מַצֵּבָה על קברתה (בראש׳ לה יט-כ). — ובסהמ״א: כמו אלו שבונין מ צ ב ו ת גדולות על גבי המתים (תנו׳ הגה׳, תכ׳ון לד). מה שאמרת להודיעך דעתי ב מ צ ב ו ת שנהגו עכשיו להניח על הקברים (תשו׳ רשב״א תקלו). ועדה ה מ צ ב ה שהיא ניצבה לראש מרת וכו׳ (כתבות מצבות ארפורט MWJ 1884, 351).—ואמר המליץ: גל זה למשא ולא ל מ צ ב ה, שמתי לאשתי על קבורתה, פן חס ושלום אחרי מותה, תקום ואל ביתי תהי שובה (ר״ע פרנסיס, מבוא למתק שפתים).

מַצָּבָה, ש״נ.—א) כמו מַצָּב ג: ויענו אנשי הַמַּצָּבָה את יונתן ואת נשא כליו ויאמרו עלו אלינו ונודיעה אתכם דבר (ש״א יד יב). וחניתי לביתי מ צ ב ה[3] מעבר ומשב ולא יעבר עליהם עוד נגש (זכר׳ ט ח).—ב) *אנשים נצבים יחד בשורה, בסדרה, לשמע דבר, וכדומ׳: מפני מה עשאן משה (את ישראל) מ צ ב ה (בזה שאמר להם אתם נצבים היום) מפני שמשתמשין מדעת לדעת מדעת משה לדעת יהושע מדעת יהושע לדעת הזקנים ואף יהושע עשאן מ צ ב ה שנאמר ויאסף יהושע וכו׳ ואף שמואל שמשתמשין מדעתו לדעת מלכים עשאן מ צ ב ה שנאמר ועתה התיצבו ואשפטה אתכם (תנחומא, נצב׳ א).—ובסהמ״א: לפי שהיו ישראל יוצאין מפרנס לפרנס ממשה ליהושע לפיכך עשה אותם מ צ ב ה כדי לזרזם (רש״י דבר׳ כט יב).—ג) *כמו דַקָּה: ואם בנו מ צ ב ה על פתח המבוי (רמב״ם, הלכ׳ ערובי׳ ס כד). היתה מ צ ב ה ד׳ טפחים לפני המרפסת (שו״ע או״ח שעה ג). — ד) *בלשון המדידה של ראב״ח, כמו מַצָּב ד: ואם יהיה (ראש הגולם) מתמעט וחוזר על נקודה יהיה מנין תמונות הגולם הזה כמנין צורות תושבתו ותקרא כלם מ צ ב ו ת מוצקות וכו׳ ואם לא יהיה ראש ה מ צ ב ה הזאת מגיע במיעוטו עד נקודה אבל יהיה תמונת ראשה כתמונת תושבתה אלא שהוא מעט ממנה בשיעורה תהיה תמונה ו מ צ ב ה מתמוטטת או נוטה ויש שקוראין לה מ צ ב ה קטומה (חבו״ת המשיחה והתשבורת ד א). גולם שיהיה ראשו ותושבתו משלשים והוא עומד על ג׳ שטחים מרבעים והתמונה הזאת קורין לה מ צ ב ה חצוייה מפני שהיא מחצית התמונה אשר הקדמנו פרושה אם אתה חולק אלכסון ראשה אל אלכסון תושבתה תהיה נחלקת לב׳ מ צ ב ו ת חצויות וכו׳ אם תהיה תושבתה וראשה משלשים נצבי הזויות היא מ צ ב ה חצוייה נצבה (שם שם ד). מ צ ב ה עגולה אשר ראשה וכן תושבתה שטח עגול אשר קוטרו י׳ אמות וגובה ה מ צ ב ה י״ד אמה וכו׳ והוא תשבורת ה מ צ ב ה העגולה (שם שם ה).—ה) *האופן שדבר מהדברים עומד, מונח, Lage; position: והעובר קודם תנועתו לצאת הנה יהיה נשען בפניו על הרגלים ובכפיו אל ארכובותיו וכו׳ ופניו לגב אמו וכו׳ וה מ צ ב ה הזאת יותר נאותית להשתפך וגם כי רבים אמרו כי הנקבה מ צ ב ת פניה לחלף ה מ צ ב ה הזאת (קאנון ג כא א ב). ב מ צ ב ת המחובש הנה כל אבר שחבשת אותו הנה ראוי שיהיה לו מ צ ב ה נאותית מונעת הכאב וה מ צ ב ה הנכונה בזה מה שיש לו בטבע כמו שתהיה ביד וכו׳ (שם ד ה ב ד). וראוי שיהיה התיצבותו מ צ ב ה עומדת מתוח הצואר למעלה ולפנים (שם ג י ס ו).

—[1]) בקצת ספרים: מצבת.—[2]) כך גם בערב׳ מנצב a): ולא צבחנא לקברה יבנו מ נ א צ ב (Littmann, Neuarab. Volkspoesie 30). בקינת האשה על בעלה.

[3]) כך הכתי׳. ונראה כי כך היתה הנסחה לפני השבעי׳, שתרגמו במשמ׳ מצבה. והקרי: מִצָּבָא, וכך תרגם סומכוס.

a) منصب

*מַצְבְּטִים, ש"ז, — כלי מכלי אומנות של הרצענות, צבת בלחיים חרוקות בפנים (לוח הרלענות).

*מַצְבִּיִי, ת"ז, — של מַצָּב: שכללות העולם אינו כל מושכל אבל הוא כל מ צ ב י י תמצא בפעל רמוז אליו ר"ל הכדור עם כל מה שבתוכו (ר"י אלכרבלאלי, מפעי ה' ד ג).

מַצֶּבֶת, ש"נ, ככני' מַצַּבְתָּהּ, — א) כמו מַצֵּבָה א: ויצב יעקב מצבה וכו' מַצֶּבֶת אבן ויסך עליה נסך ויצק עליה שמן (בראש' לה יד).—ואמר הפיטן: פרח משבטיו לשרתך עשרת, תמור עשרו לך הונו ב מ צ ב ת (ר' ינאי, סד' עבודה, אתה כוננת).— ב) כמו מַצֵּבָה ג: ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה וכו' היא מַצֶּבֶת קבורת רחל עד היום (בראש' לה יט-כ). — ובסהמ"א: זאת מ צ ב ת לרא' מרת סגירה (נפשות לדיקים, מכיה"ע וירמייזא). — ג) כמו מַצֵּבָה ב: ואבשלם לקח ויצב לו בחיו את מַצֶּבֶת אשר בעמק המלך כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי ויקרא לַמַּצֶּבֶת על שמו ויקרא לה יד אבשלום עד היום הזה (ש"ב יח יח).—ד) מַצֶּבֶת אילן, הנטע, השתיל שנטעים בארץ, Setzling; plant; seedling: ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער כאלה וכאלון אשר בשלכת מַצֶּבֶת[1] בם זרע קדש מַצַּבְתָּהּ (ישע' ו יג). — ואמר המשורר: כאלון חסון כי יגע בו רעם וירוצץ צמרתו בשביב שלהבת, ותתש לארץ באף וזעם ועריריות תשאר בו אך ה מ צ ב ת (יל"ג, אהבת דו"מ ד).

*מַצַּג, פ"ז, כינ' לנק' מְצוּגָה,—מַצַּג חנית בארץ, הציבה בה, נְטִיעָה, תְּקִיעָה: חניתו תקועה ו מ צ ו ג ה[2] בארץ (מנחם ב"ס, ערך מעך).

[1] כך בנוסחה המסורה. בתרגום היוני חסרות שלשת המלים האחרונות. ותרגם היוני השם מצבת θήκης, ר"ל קבר וכדומ'. עקילס תרגם מצבתה στήλωσις, ר"ל מצבה של זכרון וכדומה. ת"י: כיצבתיהון, ר"ל נטע. רש"י פרש מצבת שני פרושים, במשמ' גזע ונוף ערום, ועוד כמו נטע: אשר בעת זמן שלכת שלהן שהן משליכין עלין שלהן בימי הסתיו שילוך אחר שילוך עד שאין נותר בה זולת המצבת אף הם זרע הקדש הנמצאין בה עומדין בקדושתו הם יהיו לה למצבת, ד"א מצבתה נטיעתה. ע"כ. ראב"ע חשב מצבת פֹּעַל, כמו נצבת, ר"ל שתתקיים. ורד"ק הביא גם הוא שני פרושים, במשמ' העמדה ובמשמ' נטע: מצבת בם פירוש העמדה וכו' פירוש מצבת כמו מטע כתרגום ויטע ונציב. ע"כ. והחדשים רבם אחזו בפרוש רש"י במשמ' גזע ונוף, וקצתם אמרו כי הכתוב משבש. ובאמת המליצה כמו שהיא בנוסחה המסורה קצת דחוקה.

[2] כבר אמר על זה הרי"ק (בספר הגלוי, ערך מעך) וז"ל: היה בעיניו מ"ם מציג שרש שיעשה מצג ממנו לשון עבר כמו שמר שמורה וטוב היה לו לומר מוצגה וכו'. אך שמושו של מנחם נותן לצורה זו זכות בלשוננו.

*מַצָּג[1], ש"ז, — כמו מעמד: חמאה הוביל (אברהם) בְּ מ צ ג תום ישישי, סעודה ערוך בשען רענן דשאי (ר"א קליר, אבי גדוד, תפאר' סיכה לגונן).

מצד[2], ממנו מְצָד, מְצָדָה, מָצוֹד, מְצוֹדָה, מְצוּדָה.

מְצָד, ש"ז,—כמו מְצָדָה: וישב דויד בַּמְּצָד על כן קראו לו עיר דויד (דה"א יא ז). ומן הגדי נבדלו אל דויד לַמְצָד מדברה גברי החיל אנשי צבא למלחמה (שם יב ט). ויבאו מן בני בנימן ויהודה עד לַמְצָד לדויד (שם יז). — ואמר הפיטן: צר ומצוק מכל צד, צאן נדחה מאין מ צ ד, פנו לימין ויגזור מעצד, פחד משמאל וציד הצד (רשב"י הבבלי, תבוא לפניך, סליח' יוס א).—ומ"ר *מְצָדִים: וגרים גרשו מבית מכונם אלהים יעשה להם מ צ ד י ם, ובית האהבה יבנה ותוכו מנוחה ימצאו רגלי מנדים (רשב"ג, אהה לי מזמן).

מְצָדָה, ש"נ, מ"ר מְצָדוֹת, סמי' מְצָדוֹת,—מקום מבצר בראש סלע וכדומ', Bergfeste; fort; mountain fort: מפני מדין עשו להם בני ישראל את המנהרות אשר בהרים ואת המערות ואת הַמְּצָדוֹת (שפט' ו ב). וישב דוד במדבר בַּמְּצָדוֹת וישב בהר במדבר זיף (ש"א כג יד). הלוא דוד מסתתר עמנו בַּמְּצָדוֹת בחרשה בגבעת החכילה (שם יט). ויעל דוד משם וישב בִּמְצָדוֹת עין גדי (שם כט). הוא מרומים ישכן מְצָדוֹת סלעים משגבו (ישע' לג טז). אשר בחרבות בחרב יפלו וכו' ואשר בַּמְּצָדוֹת ובמערות בדבר ימותו (יחזק' לג כז). חדלו גבורי בבל להלחם ישבו בַּמְּצָדוֹת נשתה גבורתם (ירמ' נא ל). נלכדה הקריות וְהַמְּצָדוֹת נתפשה[3] והיה לב גבורי מואב ביום ההוא כלב אשה מצרה (שם מח מא).

מצה[4], ממנו מָצָה, *מִצּוּי, *מְצִיָּה.

מָצָה, פ"י, מָצִית, יִמְצוּ, וַיִּמֶץ,—א) מָצָה דבר רָטֹב, צמר וכדומ', דחק וסחט ממנו הרטיבות, auswringen; épreindre; wring out: וישכם ממחרת ויזר את הגזה וַיִּמֶץ טל מן הגזה מלוא הספל מים (שפט' ו לח).—ב) מָצָה המשקה וכדומה, כמו מָצַץ, מָצָה הַכּוֹס, שתהו כלו מבלי להניח בה כלום, ובמליצה, מָצָה את כוס התרעלה, באו עליו כל הצרות: התעוררי התעוררי קומי ירושלם

[1] מן שרש יצג, עי"ש.

[2] בערב' מצד a).

[3] כך בנוסחה המסורה שלנו, אך מסור: למדנחאי נתפשה כתיב, נתפשו קרי.

[4] בערב' מצו b).

a) مصد b) مصو

אשר שתית מיד יי' את כוס חמתו את קבעת כוס התרעלה שתית מָצִית (ישע' נא יז). כוס אחותך תשתי העמקה והרחבה וכו' כוס אחותך שמרון ושתית אותה וּמָצִית ואת חרשיה תגרמי (יחזק' כג לג-לד). כי כוס ביד יי' ויין חמר מלא מסך ויגר מזה אך שמריה יִמְצוּ ישתו כל רשעי ארץ (תהל' עה ט). — ואמר המשורר: והבשת דבקה בם כמו כבד ליותרת, ושתו בוז בקבעת ומצו כוס משכרת (ר"ש הנגיד, שלח יונה). בך אעיר זמירות כל ימותי, ובעסיסך אשר מצו שפתי (ר"י הלוי, בך אעיר). שבת זה ליל תשעה באב, בצאתו איליל ואדאב, ואמצה כוס תרעלה, תחת כוס ההבדלה (ר' שלמה, קינ' לת"ב, אני הגבר). — ובהשאלה, *מִצָּה הַכָּבֵד מִיץ המאכל: ואלו היה (העקלתון שבמעים) ישר כמו האחרים היה המאכל ממהר לצאת ממנו ולא היה פנאי לכבד למצות את מיץ המאכל (ר"י זכאלה, ספ' שעשוע' ט). — ובמליצה: הה כי חשק אכל כחי ושארי עוד לא מצא, עד כי יבש מות עצמי גם כל דמי עד תום מצה (רמב"ע, תרשיש ד ס). ואיך נד למי כוס פרידה בידו זמן שם ושתה שמריו ומצה (הוא, דיואן קע, סיעמד לבי). והשקנו (הזמן) גביעי יין ידידות והצר לי מצות שמרי שמריו (הוא, שם, יריבי). פעם דמי הכוס ימצה, ופעם יביע נוראות בעת פיהו יפצה (ר"י חריזי, תחכמ' א). — ובתו"מ: (כתוב) והקטיר המזבחה ונמצה על קיר וכי אפשר לומר כן מאחר שהוא מקטיר הוא מוצה אלא מולקו בדרך הקטרתו (ספרא ויקר' ז ח). אוחז בראש (העוף) ובגוף ומוצה (את הדם) משניהם (שם). היה מולק את ראשה ממול ערפה ומבדיל ומוצה את דמה על קיר המזבח (שם). לערלה אתה ממתין ג' שנים ולבהמתך אי אתה ממתין (לאכול מבשרה) עד שימצה דמה (מד"ר ויקר' כה).

— נפע', נִמְצָה, עתי' יִמָּצֶה, יִמָּצוּ. — שסחטו אותו: ומלק את ראשו (של העוף) והקטיר המזבחה וְנִמְצָה דמו על קיר המזבח (ויקר' א יט). והזה מדם החטאת על קיר המזבח והנשאר בדם יִמָּצֵה אל יסוד המזבח (שם ה ט). לכן ישוב עמו הלם ומי מלא יִמָּצוּ[1] למו (תהל' עג י). — ובסהמ"א: והעשבים המבושלים והנמצים השלך חוצה (שבתי דונולו, ספר המרקחת יז). וישימם (את הסמים) במעט מעט בכיר אשר יהיה שם הזפת וכו' הנימסים והנמצים ויערבם ויבללם היטב (שם יד). עד הימצות כל מימיהם אל הכלי (אסף הרופא, כ"י, דף 40).

— פע', *מִצָּה, פ"י, — מִצָּה דם עוף שָׁחוּט וכדומ', סָחַט עד שיצא כל הדם, ausdrücken; presser; squeeze out: מיצה דמה (של חטאת העוף) בכל מקום כשרה היזה ולא מיצה כשרה (ר"א בר"ש, תוספת' זבח' ז ה). שבעולת העוף היה מבדיל וממצה מדמה על קיר המזבח מיצה מן הראש פסול מן הגוף כשר מיצה על הכבש ועל הקרן ועל היסוד (שם ז ח). שבעולת העוף ממצה (את הדם) בעצמו ובחטאת העוף מזה וממצה מעצמו (שם א יא). כל ששינה בה מאחר שמיצה את דמה כשרה וכו' מיצה דם הראש ולא מיצה דם הגוף וכו' (מכי' שם ו ו). והמזה בחטאת העוף והממצה והמקטיר בעולת העוף (יומ' כד:). — וּמִצָּה כלי מהיין שבו, הוציאו עד הטפה האחרונה: הרכינה (המוכר את המדה) ומיצה הרי הוא של מוכר (ב"ב ה ח). כזה שהוא ממצה[1] את החבית ומעמיד אותה על שמריה (ר' לוי, מד"ר בראש' פט). — והדבורה את הדבש מגופה: מפני מה אמרו דבש דבורים מותר מפני שמכניסות אותו לגופן ואין ממצות אותו מגופן (בכור' ז:). — ובסהמ"א: אם תמצה המים ההמה בכלי שחור (אסף הרופא 40, כ"י). ילקט כל עשב וכו' ויבשלם בקלחת מים וכו' ואז יקחם מעל האש וימצה את המים עם הבגד (ש' דונולו, ספר המרקח' יז). — ובהשאלה, *מִצָּה הלב את הדם, ואמר המליץ: והלב יקח חלקו (מן המאכל) וימצהו והמבחר והזך תרומה אל המח ירימהו (ר"י חריזי, אגר' לבון הזהב). וישלח השארית לכליות, ומדם הן לקוחות גם מגויות, וימצהו עדי ידמה לדמים במו מים (ר"י זכאלה, כתי הנפש, סוף דוידון). — ובהשאלה, *מִצָּה המשוח את המִדָּה, ר"ל מודד האדמה את חבל המִדָּה: שאין המשוחות ממצין[2] את המידות מפני הטועין (ר"ש, ערוב' ד יא). — ובמליצה, *מִצָּה התלמיד את מִדּוֹתָיו של פלוני או אצל פלוני, לָמַד מפלוני הכל: אמר רבי כשהלכתי למצות מדותי אצל ר' אלעזר (ויש אומרים) למצות מדותיו של ר"א בן שמוע מצאתי יוסף הבבלי יושב לפניו (מנח' יח.).

— התפ', *הִתְמַצָּה, — הִתְמַצָּה הדם מעוף שחוט וכדומ', יצא מעט מעט כלו ע"י סחיטה או מפטוף: שירי הדם היה מתמצה על היסוד (זבח' ו ד). קיר שהשירים שלו מתמצים ליסוד (גמ' שם סד:). — ובסהמ"א,

---

1) כך בנסחה המסורה, והמליצה קשה, וכבר נתחבטו בכתוב זה המפרשים. ורוב החדשים אמרו כי יותר ראוי שיהיה כאן יִמְצוּ, בקל, כמו במזמור עה פסוק ט המובא בהקל, ויש אומרים שהנכחה כאן בכלל משבשה. —

1) בדפוס ויניציא: ממציא. — 2) כך בר"ב נוסח' הדפוס. וכך גם במדב"מ. ובכ"י ממצעין, וכך גם בקצת דפוסים ובהרא"ש

בגוף בע״ח וכדומ׳ : ומי המשתה נבדלים ללכת מן המקום אשר יתמצו משם המים בגידים דקים שהם תעלות המושכות אל הכליות (אסף הרופא 35, כ״י). וימצה את המים עם הבגד מעט מעט בכח יד עד אשר יתמצו כל המים ההם (ש׳ דונולו, ספ׳ המרקח׳ יז). ולאחר ששהו (היונים) כשיעור מליחה נתנום בכלי אחר ואינו נקוב ונתמצו שם מן מי מליחתן (תשו׳ מעשה הגאונ׳, סי׳ ו). וצריך לחתוך חוטין שבצואר בהמה עם הסימנין כדי שיתמצה הדם של בהמה לאלתר ולא יהא בלוע באברין (והזהיר, ויקר׳). משפשף פעמים (בענבים על פני הכברות) שמתמצה בהן משקין ומחליקן בו (ר״ח, שבת קמה.). שנתמצה השיור שבתוכה (של המדה) ונתקבץ למקום אחד (רגמ״ה, ב״ב פז.). מי החלב המתמצה מקפאון הגבינה (ערוך, ערך נסיובי). כובש בית השחיטה על קיר המזבח והדם מתמצה ויורד (רש״י ויקר׳ ב טו). ומביאין הלקוחות כליהן (למוכר השמן) ומודד לאיש ואיש במדה לעצמו ומתמצות והולכות לתוך כליהן כל הלילה (הוא, ב״מ כט.). מושיבין אותה במים פושרין ובכלי שאין המים מתמצין מגבו (רמב״ם, הלכ׳ שחיט׳ ח י). מאחר שנתמצה מן הכד כל מה שהיה בתוכו (ר״י, הריזי, פיה״מ לרמב״ם, תרומ׳ יא ה). כי אבן הגת יורידו אותו על הזיתים ויניחו אותן והם נסחטין ומתמצין כל השבת וג״כ יסבבו החבלים על הענבים הדרוכים כדי שיתמצו ויזובו כל השבת (ר״י בן אלופלא, פס, שבת א ט). משמרת שהוא כמין שק שנותנין לתוכו השמרים ותולין אותו והיין מתמצה ומטפטף ממנו (מחזור ויטרי, פי׳ אבות ה טו). היינו (אם אין) יין צלול מערב שבת ומתמצה היין בשבת מן הענבים המרוסקין (סמ״ג, לאוין סה). שמי רגלים מתמצים מכל האיברים (ספ׳ המכריע נג). אבל במ, השעורים אין מהשעורים בתוכם כלום, אלא מי בשול השעורים מתמצה לצד אחד ואין בהם אלא קליטת טעם וכח של שעורים (שו״ת הרא״ש ד טו). שכל בועה שהיא מליחה בהיותה בשפולי הבשר כל המשקה והמוגלא יתמצה וירד אליה ואין לה תקנה להרפא (שו״ת מהר״י מטראני ב יא). בהכרח מתמצה הרוק ומתהווה בתוך פיהם (מהרח״ו, ע״ת, היכל נוקבא דז״א יג). — ובהשאלה, במשמ׳ גמר: באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה וכו׳ עד כאן הן מתמצות לילד מן הישנות מיכן ואילך הן מתחילות לילד מן החדשות (ר׳ חונה, ירוש׳ שקל׳ ג א). — החשבון מתמצה, נגמר, נשתוה החוב והפרעון: בנוהג שבעולם אדם נכשל בעבירה שחייבין עליה מיתה בידי שמים מת שורו אבדה תרנגולתו נשברה צלוחיתו נכשל באצבעו והחשבון מתמצה דבר אחר אחת מתארעה לאחת והחשבון מתמצה (ירוש׳ קוט׳ א ז). כיון שראה יעקב אבינו שנתמצה [1]) החשבון התחיל שופך תחנונים (מד״ר בראש׳ נב). — נתמצו הפתקאות: כתב (משה) על כ״ב אלף פיתקין לוי לוי ונתן בקלפי ועוד על רע״ג פיתקין כתב ה׳ סלעים ה׳ סלעים ונתן בקלפי ועירבן והיה אביו של בכור פושט ידיו בקלפי אם עלה בידו פתק כתב בן לוי היה אומר לו כבר פדאך בן לוי ומי שעלה בידו פתק של ה׳ סלעים היה משה אומר לו תן ה׳ סלעים וכו׳ אם כן יכול הוא לדון עמו ולומר לו לא הימך לומר לי תן ה׳ סלעים הרי נתמצו כל הפיתקין שכתוב עליו לוי לוי אם אני נותן ידי מה עולה בידי לא פיתקין של ה׳ סלעים מי אומר לי שאם היה שם פיתק של לוי לוי שלא זכיתי בו (ר׳ נחמיה, מד״ר במד׳ ד).

א. **מַצָּה**[2]), ש״נ, מ״ר מַצּוֹת, מַצַּת, — א) לחם לא חָמֵץ: ungesäuertes Brot; azyme; unleavened bread
ויעש להם משתה וּמַצּוֹת אפה (בראש׳ יט ג). ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מַצּוֹת כי לא חמץ כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה (שמות יב לט). שבעת ימים מַצּוֹת תאכלו (שם טו). ולחם מַצּוֹת וחלת מַצֹּת בלולת בשמן ורקיקי מַצּוֹת משחים בשמן סלת חטים תעשה אתם (שם כט ב). ואם מנחה על המחבת קרבנך סלת בלולה בשמן מַצָּה תהיה (ויקר׳ ב ה). ומסל הַמַּצּוֹת אשר לפני יי׳ לקח חלת מַצָּה אחת (שם ח כו). וגדעון בא ויעש גדי עזים ואיפת קמח מַצּוֹת וכו׳ קח את הבשר ואת הַמַּצּוֹת והנח אל הסלע הלז וכו׳ ויגע בבשר וּבַמַּצּוֹת (שפט׳ ו יט-כא). — ובתו״מ: כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה ומרור (ר״ג, פסח׳ י ה). שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה הלילה הזה כולו מצה (שם ד). יוצאין במצה הינא ובמצה העשויה באילפס (גמ׳ שם לז.). כותים כל זמן שעושין מצתן עם ישראל נאמנין הן על ביעור חמץ (ירוש׳ שם א א). האוכל מצה בערב הפסח כבא על ארוסתו בבית חמיו (ר׳ לוי, שם י א). — ובסהמ״א: שצריך לשמור חטין שיוצאין בהן ידי מצה משעת קצירה שלא יבא עליהן מים (רב אלפס, הוכח

דפוס ויניציה, וכן בגמ׳ ערוב׳ (קה.) גם בנוסח׳ הדפוס.

— [1]) בדפוס ונציא: שנמצא.

[2]) לא נתברר מקור השם הזה, ועי׳ שרש מצץ.

בטוא"ח, סי' תנג). ויטול ידיו ויקח הקערה שהמצות בתוכה וכו' (שם, סי' תעה). ויביאו לפניו קערה שיש בה שלש מצות סדורות זו על גב זו (שם, סי' תפו).—*מצה עשירה: מצה עשירה אין חייבין על חימוצה כרת (פסח' לה.).—ובסהמ"א: לחם עוני פרט למצה עשירה וכו' דר' עקיבא אוסר לאכול בפסח מצה עשירה (ר"ח, שם לו.). ויש אומרים שבלילה הראשונה אין ליתן בה מלח משום מצה עשירה וכו' שאינה נקראת עשירה אלא שנילושה ביין ושמן ודבש (טוא"ח, הלכ' פסח תנה). — *מצה שמורה: ובלבד שיאכל כזית ממצה שמורה לשם מצה (טוא"ח, הלכ' פסח תנד). — ומַצָּה משֻׁמֶּרֶת: ובעל העיטור כתב דוקא למצה משומרת וכן מים שלנו דוקא למצה משומרת (שם, סי' תנה). — ואמר המליץ: ותצפון לסתיו לחמה ותניחו למשמרת, ולה השה מזומנת ומצתה משֻׁמֶּרֶת (ר"י הלוי, תזמ' ד).—חַג הַמַּצּוֹת, הוא חג הפסח: את חג המַּצּוֹת תשמר שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתך למועד חדש האביב כי בו יצאת ממצרים (שמות כג יה).

— ב) *עוֹר מַצָּה, לא מעֻבּד: יכול אף עור מצה ועור האיפה במשמע ת"ל מלאכת עור יצאו עור המצה ועור האיפה שלא נעשה בהם מלאכה (ת"כ, שמיני ו ז). העושה כיס מעור המצה (כלים יז טו). שלשה עורות הן מצה[1] וחיפה ודיפתרא (שבת, שבת עט).—ובסהמ"א: העושה כלי מן העור המצה שלא נתעבד כלל (רמב"ם, הלכ' כלים ב א).

ב·**מַצָּה**, ש"נ.—בס"פ מן נצה, כמו מריבה, קטטה, Zank querelle; quarrel: הן לריב ומַצָּה תצומו ולהכות באגרף רשע (ישע' נח ד). רק בזדון יתן מַצָּה ואת נועצים חכמה (משלי יג י). אהב פשע אהב מַצָּה מגביה פתחו מבקש שבר (שם יז יט).—ואמר המליץ: וכשמעו דבר המרורים ומצות, השיבני בלשון ריב ומצות (ר"י זבארה, שעשועי ח).

מִצְהָלָה, ש"נ, מ"ר סמי' מִצְהֲלוֹת.—מִצְהֲלוֹת הסוס, כמו צהלה, קול צניפתו דומה לצחוק בקול גדול, Wiehern; hennissement; neigh: מדן נשמע נחרת סוסיו מקול מִצְהֲלוֹת אביריו רעשה כל הארץ (ירמ' ח יז). — ובהשאלה, קול צחוק גדול, בפרט של פריצות: נאפיך ומִצְהֲלוֹתַיִךְ זמת זנותך על גבעות בשדה ראיתי שקוציך (שם יג כז).

·**מְצוּאִי**, ת"ז, — כמו *מְצִיּוּי: כי השחרות והלבנות הם נמצאים וכו' ונאמר כי מקצת השחרות

— [1]) ופרשו בגמ' שם: מצה כמשמעו דלא מליח ודלא קמיח ודלא עפיץ.

מצואי ומקצתו אינו מצואי ומין הכל אחד (ישועה בן יהודה הקראי, ספר הבריות XV). מחדש וממציא מצואי (ר"י הדסי, האשכול כה). העניין בחלוקתם הצדק והכזב בחמר המצואי והאפשרי (כל מלאכי ההגיון, מלונה).

מָצוֹד, ש"ז, סמי' מְצוֹד, בכנ' מְצוֹדוֹ, מ"ר מְצוֹדִים, — א) שה"פ, כמו ציד: חמד רשע מְצוֹד רעים (משלי יב יב). —ב) רשת לצוד דגים, ובמליצה, תחבולה לתפש אדם: דעו אפו כי אלוה עותני ומְצוֹדוֹ עלי הקיף (איוב יט ו). ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מְצוֹדִים וחרמים לבה אסורים ידיה (קהל' ז כו).—ואמר המשורר: ויעל מצלעי אש ולא אפלו רק יעשנו עיני כאודים, אבל כי מעדו רגלי ולא אראה כח והנם במצודים (רשב"ג, אהה לי מזמן).—ג) כמו מְצָד, מגדל של מצור: עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אתה ובנה עליה מצֹדים גדלים (שם ט יד).

מְצוּדָה, ש"נ, בכנ' מְצֻדָתָהּ, מ"ר מְצוּדוֹת,—א) הִשְׁתַּכְּנוּת מלחמה של הצרים על עיר: והיה כחלום חזון לילה המון כל הגוים הצבאים על אריאל וכל צביה ומְצֻדָתָהּ והמציקים לה (ישע' כט ז). — ב) מקום להחזיק שם חיות שנצודו: ויתנהו בסוגר בחחים ויבאהו אל מלך בבל יבאהו בַּמְּצֹדוֹת[1]) למען לא ישמע קולו עוד אל הרי ישראל (יחזק' יט ט). — ג) רשת וכדומ' לצוד דגים, Netz; filet; net: כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים בִּמְצוֹדָה רעה וכצפרים האחזות בפח כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאם (קהל' ט יב). — ובתו"מ: הפורש מצודה לבהמה חיה ועוף (תוספתא שבת יב ה). המפרק בהמה חיה ועוף מן המצודה (שם). שוחטין מן הנגרין ולא מן המצודות[2]) ולא מן המכמורות (שם יו"ט ג א). מה שאירש מאבא מכור לך ומה שתעלה מצודתי מכור לך (שם ב"מ ד י). מצודת העכברים שיש בה בית קבלה (ר' יוסי בר"י, שם כלי' ב"מ ה י). כל הכלים הנארגין על גבי מחט כגון גרגותני ומצודה (שם ו ה). כיצד צדין דגים בחזקת טהרה בין שצדן בחרם ובין שצדן בכפיפה ובין שצדן במצודה ניער את המצודה עליהן וכו' ואין עם הארץ נאמן לומר לא נערתי את המצודה עליהן (שם מכשיר' ג יב). אין פורשין מצודות חיה ועופות ודגים אלא כדי שיצודו מבעוד יום (שבת א ו). מצודת ההולדה טמאה

[1]) בס"א: במצֹדות. — [2]) כך בכ"י א"פ, הוצא' צוק"מ, וכך גם בנדפס. ובכ"י וינה המשוטות.

ושל העכברין טהורה (כלים יח ו). מצודת האישות טהורה (שם כא ג). המים העולים בספינה ובעקל ובמשוטות וכו׳ במצודות וברשתות ובמכמרות (מכשיר׳ ס ז). אם נתקלקלה המצודה דבר בריא שניצודו מבעוד יום ואם לא נתקלקלה המצודה דבר בריא שלא ניצודו מבעוד יום (ירוש׳ שבת א י). כדרכו צד (את העכברים בשדה) במצודה (שם מו״ק א ד). שעשאוה (את מצרים) כמצודה שאין בה דגן (ר׳ אמי, בבלי ברכ׳ ט:). כל שאומר הבא מצודה ונצודנו (שמואל, ביצ׳ כד.). ואין מוכרין בהן (בערי המקלט) לא כלי זיין ולא כלי מצודה (ר׳ נחמי׳, מכות י.). שאין פורסין בתוכן מצודות ואין מפשילין לתוכן חבלים כדי שלא תהא רגל גואל הדם מצויה שם (שם). לזאב שצמא למים ופרשו לו מצודה על פי המעין אמר אם ארד לשתות הריני ניצוד ואם לא ארד הריני מת בצמא (ר׳ יוסי בר״ח, מד״ר אסתר, וכל עבדי). לעוף שהוא נתון בכלוב ובא עוף אחר ועמד על גביו אמר לו אשריך שמזונותיך מצואים אצלך אמר לו במזונות אתה מסתכל ובמצודות אין אתה מסתכל (ר׳ לוי, פסיק׳ דר״כ, שובה). — ומשל: עד שהזאב בא לצאן פרשו לו מצודה (מד״ר במד׳ כב). — ובהשאלה: אל תקרב אל אשה זרה פן תפול במצודתיה (כ״ס גני׳ ט ג). אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע מצודה פרשו לי אוה״ע להפילני (ר׳ יוסי בר״ה, מד״ר אסתר, וכל עבדי). כמה מצודות וחרמים עשיתי לו (לבן הדד) עד שמסרתיו תחת ידך ושלחתו והלך בשלום (ירוש׳ סנה׳ יא ז). — ואמר החכם: ואם תרגיש לתרמיותיו (של יצר הרע) ותשים לבך למיני מצודותיו תהיה נזהר מהם ותעזר באלהים להנצל מהם (ר״י א״ת, הו״ה, יחוד המעשה ה). — ובמליצה, במשמ׳ כנוי להגלות: דחוים יוציא ממצודה, אלהים ויקל עבודה, וישבית מלחמות מערי יהודה (ר״י הלוי, אשרי העם, סליח׳ לר״ה). — *מְצוּדָה פרושה על פלוני, במשמ׳ מכשולים טמונים לו: הכל נתון בערבון ומצודה פרושה על כל החיים (ר״ע, אבות ג טז). — מְצוּדָתוֹ פרוסה במקום פלוני, שיש לו במקום פלוני כח לעשות דבר, שהוא מכבד שם: שלחו לו לר׳ יהודה בן בתירא שלם לך ר׳ יהודה בן בתירא (שאתה) בנציבין ומצודתך פרוסה בירושלם (פסח׳ ג:). — ובמליצה, *עָלָה בִּמְצוּדָתוֹ, מצא במחשבתו, בסברתו: זהו מה שהעלתה מצודתי בכל אלה ואתה תבחר ותקרב (תשו׳ בר ששת קנ״ו). — וכנוי לפקעת תולעת המשי: יאכל (תולע המשי) מן עלי העץ אשר ישימו לפניו עד התגדלו אז יוציא מפיו שש לעשות סביבו עצמו מצודה בצורה (ר״י כוסי, אשכל הכפר שעו).

מְצוּדָה, ש״נ, סמי׳ מְצֻדַת, מ״ר מְצוּדוֹת. — כמו מְצָדָה:
וישבו עמו כל ימי היות דוד בַּמְּצוּדָה ויאמר גד הנביא אל דוד לא תשב בַּמְּצוּדָה לך ובאת לך ארץ יהודה (ש״א כב ד־ה). ודוד ואנשיו עלו על הַמְּצוּדָה (שם כד כב). ויעלו כל פלשתים לבקש את דוד וישמע דוד וירד אל הַמְּצוּדָה (ש״ב ה יז). ודוד אז בַּמְּצוּדָה ומצב פלשתים אז בית לחם (שם כג יד). סלע ישכן ויתלנן על שן סלע וּמְצוּדָה (איוב לט כח). — וּמְצוּדוֹת מיוחדות, מְצֻדַת ציון וכדומ׳: וילכד דוד את מְצֻדַת ציון היא עיר דוד (ש״ב ה ז). — בֵּית מְצוּדוֹת: היה לי לצור מעוז לבית מְצוּדוֹת להושיעני (תהל׳ לא ג). — ובמליצה, במשמ׳ מגן ומחסה: יי׳ סלעי וּמְצֻדָתִי ומפלטי לי אלהי צורי אחסה בו (ש״ב כב ב־ג). יי׳ סלעי וּמְצוּדָתִי ומפלטי (תהל׳ יח ג). כי סלעי וּמְצוּדָתִי אתה (שם לא ד). אמר ליי׳ מחסי וּמְצוּדָתִי אלהי אבטח בו (שם צא ב). — ואמר המשורר בשתי המשמעות: לרום לו יהיו עולים משנאים וראש כימה תהי להם מצודה, למדחפות יביאום מחשבותיו כדגים נאחזים במצודה (רמב״ע, תרשיש א).

מִצְוָה, ש״נ, סמי׳ מִצְוַת, בכנ׳ מִצְוָתְךָ, מִצְוָתוֹ, מ״ר מִצְוֹת, מִצְוֹות, בכנ׳ מִצְוֹתַי, מִצְוֹתֶיךָ, מִצְוֹתָיו. — שה״פ, א) מה שֶׁמְּצַוֶּה מי שהכח בידו לעשות או לא לעשות, בפרט אלהים לבני אדם, Befehl; ordre; order: עקב אשר שמע אברהם בקלי וישמר משמרתי מִצְוֹתַי חקותי ותורתי (ברא׳ כו ה). ואתנה לך את לחת האבן והתורה וְהַמִּצְוָה אשר כתבתי להורתם (שמות כד יב). נפש כי תחטא בשגגה מכל מִצְוֹת יי׳ אשר לא תעשינה ועשה מאחת מהנה (ויקר׳ ד ב). ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל הַמִּצְוֹת האלה (שם כו יד). כי דבר יי׳ בזה ואת מִצְוָתוֹ הפר (במדי׳ טו לא). לא תספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו לשמר את מִצְוֹת יי׳ אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם (דבר׳ ד ב). ואתה פה עמד עמדי ואדברה אליך את כל הַמִּצְוָה והחקים והמשפטים אשר תלמדם (שם ה כח). בערתי הקדש מן הבית וגם נתתיו ללוי ולגר ליתום ולאלמנה ככל מִצְוָתְךָ אשר צויתני לא עברתי מִמִּצְוֹתֶיךָ ולא שכחתי (שם כו יג). ושמרתם את משמרת מִצְוַת יי׳ אלהיכם (יהוש׳ כב ג). לוא הקשבת לְמִצְוֹתָי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים (ישע׳ מח יח). ועתה אליכם הַמִּצְוָה הזאת הכהנים (מלא׳ ב א). מִצְוַת יי׳ ברה מאירת עינים (תהל׳ יט ט). אשרי איש ירא את יי׳ בְּמִצְוֹתָיו חפץ מאד (שם קיב א). אז לא אבוש בהביטי אל כל מִצְוֹתֶיךָ (שם קיט ו). הנשוב להפר מִצְוֹתֶיךָ ולהתחתן

בעמי התעבות האלה (עזר׳ ט יד). והחרדים במצות אלהינו וכתורה יעשה (שם י ג). חבל חבלנו לך ולא שמרנו את המצות ואת החקים ואת המשפטים אשר צוית את משה עבדך (נחמ׳ א ז). וכל ריב אשר יבוא עליכם מאחיכם הישבים בעריהם בין דם לדם בין תורה למצוה לחקים ולמשפטים (דהי״ב יט י). דרכו שמרתי ולא אט מצות שפתיו ולא אמיש מחקי צפנתי אמרי פיו (איוב כג יא-יב). חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו וסור ממצותך וממשפטיך (דני׳ ט ה). — ומצות אדם לחברו, מצות מלך לעבד: ומדוע לא שמרת את שבעת יי׳ ואת המצוה אשר צויתי עליך (מ״א ב מג). והחרישו העם ולא ענו אתו דבר כי מצות המלך היא לאמר לא תענהו (מ״ב יח לו). כי מצות המלך עליהם ואמנה על המשררים דבר יום ביומו (נחמ׳ יא כג). במצות דויד איש האלהים (שם יב כד). כי כן מצות דויד איש האלהים (דהי״ב ח יד). ובדבר יום ביום להעלות כמצות משה לשבתות ולחדשים ולמועדות (שם יג). ולא סרו מצות המלך על הכהנים והלוים לכל דבר (שם טו). ויקשרו עליו וירגמהו אבן במצות המלך (שם כד כא). מדוע אתה עובר את מצות המלך (אסתׁ׳ ג ג). — ואב לבניו וכדומה: הוקם את דברי יהונדב בן רכב אשר צוה את בניו לבלתי שתות יין ולא שתו עד היום הזה כי שמעו את מצות אביהם (ירמ׳ לה יד). בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך (משלי ב א). בני תורתי אל תשכח ומצותי יצר לבך (שם ג א). כי בן הייתי לאבי רך ויחיד לפני אמי וירני ויאמר לי יתמך דברי לבך שמר מצותי וחיה (שם ד ג-ד). נצר בני מצות אביך ואל תטש תורת אמך (שם ו כ). בני שמר אמרי ומצותי תצפן אתך שמר מצותי וחיה ותורתי כאישון עיניך (שם ז א-ב). — ומצות כל אדם לחברו: חכם לב יקח מצות ואויל שפתים ילבט (משלי י ח). — ומה שאדם רגיל לשמור, לעשות: ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמדה (ישע׳ כט יג). — ובמשמ׳ חובה שאדם מקבל עליו לעשות: והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבדת בית אלהינו (נחמ׳ י לג). — ומצות פלוני, במשמ׳ מה שנקבע ונקצב לתת לפלוני במצוה עליונה: ושם היו לפנים נתנים את המנחה הלבונה והכלים ומעשר הדגן התירוש והיצהר מצות הלוים והמשוררים והשוערים (נחמ׳ יג ה). — ב) לפנים בישראל, אחד מחלקי ספר מקנה קרקע שבו רשומה המצוה בדבר הנוגע לזה: ואקנה את ספר המקנה את החתום המצוה והחקים ואת הגלוי (ירמ׳ לב יא). — ומצוי מאד בתו״מ, במשמ׳ מצוות אלהים, מצוות התורה: שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה (ר׳ יהודה, סנה׳ כ:). רצה הקב״ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות (ר״ח בן עקשיא, מכות ג טז). שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה ואחר כך עול מצות (ר״י בן קרחה, ברכ׳ ב ב). אין לך מצוה ומצוה שכתובה בתורה שלא נכרתו עליה ארבעים ושמנה בריתות (ר״ש, סוטׁ׳ לז:). בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה שהרי הקטר חלבים ואיברים ופדרים כשרים כל הלילה ואין ממתינים להם עד שתחשך (הוא, פסחׁ׳ סח:). כל מצות שנתן להם הקב״ה לישראל נתן להם בפרהסיא חוץ משבת שנתן להם בצינעא (רשב״י, ביצ׳ טז.). כל המצות כולן אין אדם יוצא בהן אלא דרך גדילתן (הוא, סוכ׳ מה:). אבל חייב בכל המצות האמורות בתורה חוץ מן התפילין (ר״א בר זבדא, ברכ׳ יא.). כל מצוה שהחזיקו בה כותיים הרבה מדקדקין בה יותר מישראל (שם מז:). כל העושה מצוה כמאמרה אין מבשרין אותו בשורות רעות (ר״ה בר אידי, שבת סג.). התנאה לפניו במצות עשה לפניו סוכה נאה ולולב נאה ושופר נאה (שם קלג:). אשרי מי שהוא מסתכל במצוה היאך לעשותה (ר׳ יונה, ירוש׳ שקל׳ ה ו). שכל היום כשר למילה אלא שהזריזין מקדימין למצות (בבלי יומי כח:). כאן במצוה שאפשר לעשותה ע״י אחרים כאן במצוה שאי אפשר לעשותה ע״י אחרים (מו״ק ט.). כך היה מנהגן של אנשי ירושלם אדם יוצא מביתו ולולב בידו וכו׳ להודיעך כמה היו זריזין במצות (סוכ׳ מא:). לשני בני אדם שצלו את פסחיהן אחד אכלו לשום מצוה ואחד אכלו לשום אכילה גסה (ר׳ יוחנן, נזיר כג.). כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות (הוא, נדה סא:). איזו היא מצוה שהיא שקולה ככל המצות הוי אומר זו עכו״ם (הורי׳ ח.). שבע מצות נצטוו בני נח דינין וברכת השם עכו״ם גילוי עריות ושפיכות דמים וגזל ואבר מן החי (סנה׳ נו.). י׳ מצות נצטוו ישראל במרה ז׳ שקיבלו עליהן בני נח והוסיפו עליהן דינין ושבת וכיבוד אב ואם (שם:). ז׳ מצות שנצטוו עליהם בני נח ולא קיימום (ב״ק לח.). מצוה מן התורה לשמוע את דברי סופרים (ירוש׳ יבמ׳ ב ד). כך אמר משה הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא״י איכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי (ר׳ שמלאי, בבלי סוט׳ יד.). בשכר שאמר אברהם אבינו ואנכי

עפר ואפר זכו בניו לשתי מצות אפר פרה ועפר סוטה (רבא, שם יז.). מצות לאו ליהנות ניתנו (רבא, ערוב׳ לא.). שקולה מצות ציצית כנגד כל מצות שבתורה (נדר׳ כה.). — מִצְוַת עֲשֵׂה, שחייב אדם לעשות, ומִצְוַת לא תַעשה, שחיב אדם לא לעשות: וכל מצות עשה שהזמן גרמה אנשים חייבים ונשים פטורות וכל מצות עשה שלא הזמן גרמה אחד אנשים ואחד נשים חייבין וכל מצות לא תעשה בין שהזמן גרמה בין שלא הזמן גרמה אחד אנשים ואחד נשים חייבין (קדוש׳ א ז). זה הכלל כל מצות לא תעשה שיש בה קום עשה אין לוקין עליה (חול׳ יב ד). ואיזו היא מצות עשה שבנדה שחייבין עליה היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי ופירש מיד חייב (שבוע׳ ב ד). מוצא שפתיך זו מצות עשה תשמור זו מצות לא תעשה (ר״ה ו.). כל מצות עשה שמתן שכרה בצדה אין בית דין שלמטה מוזהרין עליה (חול׳ קי:). ר״ש פוטר (ציצית) בנשים מפני שמצות עשה שהזמן גרמא הוא וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות (מנח׳ מג.). — תרי״ג מִצְוֹת: תרי״ג מצות נאמרו לו למשה שלש מאות וששים וחמש לאוין כמנין ימות החמה ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם (ר׳ שמלאי, מכות כג:). פסח שהוא אחד מתרי״ג מצות אמרה תורה וכל בן נכר לא יאכל בו (שבת פז.). — ובסהמ״א: ומנין מצות התורה הנוהגות לדורות שש מאות ושלש עשרה מצות מהם מצות עשה מאתים וארבעים ושמנה סימן להם מנין אבריו של אדם ומהם מצות לא תעשה שלש מאות וששים וחמש סימן להם מנין ימי שנת החמה (רמב״ם, הקד׳ ליד החזקה). — מִצְוָה קלה, מִצְוָה חמורה: הוי רץ למצוה קלה כבחמורה (בן עזאי, אבות ד ב). והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות (רבי, שם ב א). והרי דברים ק״ו ומה מצוה קלה (שלוח הקן) שהיא כאיסר כתוב בה אריכות ימים שאר מצות חמורות שבתורה עאכ״ו (ספרי דבר׳ רכב). כשם שמשלמין שכר לצדיקים לעוה״ב אפילו על מצוה קלה שעושין כך משלמין שכר לרשעים בעוה״ז אפילו על מצוה קלה שעושין (תענ׳ יא.). אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון אמר להם מצוה קלה צויתיו ועבר עליה (שבת נה:). אלו מצות קלות ואלו מצות חמורות (ערוב׳ כא:). מקבלין אותו (את הגֵר) מיד ומודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות (יבמ׳ מז.). אין לך כל מצוה קלה שכתובה בתורה שאין מתן שכרה בעה״ז ולעה״ב איני יודע כמה (ר׳ נתן, מנח׳ מד.). בשעת גזרת המלכות אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור (ר׳ יוחנן, סנה׳ עד.). השוה הכתוב מצוה קלה שבקלות למצוה חמורה מן החמורות (ר״א בר כהנא, ירוש׳ קדוש׳ א ח). מצוה קלה יש לי וסוכה שמה לכו ועשו אותה (בבלי ע״ז ג.). — מִצְוֹת מעשיות ושכליות: שקבלנו אנחנו מצות הרבה מעשיות מאדון הנביאים ע״ה שלא נתפרסמו אל כל האומות כלבישת שעטנז ועשיית ציצית והנחת תפילין וכיוצא בהם מהמצות המעשיות ר״ל שאין בהם רק קבלה לבד וכו׳ אמנם שאר המצות שנתפרסמו לכל האומות כגניבה וגזילה ורציחה וכבוד הורים וכיוצא בהם יקראו מצות השכליות לפי ששכל המעשי אשר באדם והוא מן המדמה מקבל אותם (ר״י א״ת, רוח חן ו), ועי׳ מַעֲשִׂי, שִׂכְלִי. — ובפרט, במשמ׳ מעשה רצוי מאד לאלהים, להתורה, להדת: א״כ ענש הכתוב את הניטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה על אחת כו״כ שישלם שכר את הניטפל לעושה מצוה כעושה מצוה (ר״ע, סנה׳ ט). הוי רץ למצוה קלה כבחמורה ובורח מן העבירה שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה (בן עזאי, אבות ד ב). העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד והעובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד (ר״א בן יעקב, שם יא). בן חמש שנים למקרא בן עשר שנים למשנה בן שלש עשרה למצות בן חמש עשרה לתלמוד (יהודה בן תימא, שם ה כא). מה אם העובר עבירה אחת נוטל נפשו עליה העושה מצוה אחת עאכו״כ שתנתן לו נפשו (ר״ח בן גמליאל, מכות ג טו). כל היושב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה (ר״ש, שם טו). ההולך לשחוט את פסחו וכו׳ ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו אם יכול לחזור ולבער ולחזור למצותו יחזור (פסח׳ ג ז). שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה (סוכ׳ ב ד). כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ וכל שאינו עושה מצוה אחת אין מטיבין לו וכו׳ (קדוש׳ א י). שלוחי מצוה אינן נזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן (ר׳ אלעזר, גמ׳ שם לט:). אלו בני אדם שמנוערין מן המצות (הוא, חגי׳ יה.). כל מצות שישראל עושין בעוה״ז באות ומעידות להם לעוה״ב (ריב״ל, ע״ז ב.). כל העושה מצוה אחת בעוה״ז מקדמתו והולכת לפניו לעוה״ב (ר׳ יונתן, סוט׳ ג:). בא וראה כמה חביבות מצות על משה רבינו שכל ישראל כולן נתעסקו בביזה (של מצרים) והוא

בתעסק במצות (לחפש ארונו של יוסף) (שם יג.). לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אע״פ שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה (רב, פסח׳ נ:). הלוקח ס״ת מן השוק כחוטף מצוה מן השוק (הונא, מנח׳ ל.). מה דגים שבים כיון שעולים ליבשה מיד מתים אף בני אדם כיון שפורשין מדברי תורה ומן המצות מיד מתים (שמואל, ע״ז ג:). השב (לעשות) מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה (רב אשי, ברכ׳ ו.). אפילו ריקנין שבך מלאים מצות כרמון (שם נז.). אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע אע״פ שדלה אני במצות לך אני ולי נאה להושיע (רבא, פסח׳ קיח:). אברהם יצחק ויעקב שעשו מצות כגלי הים (ר׳ הונא, סנה׳ לז:). כל המעשה את חברו לדבר מצוה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה (ר׳ אבהו, שם עג:). אלו בני אדם שאין בהם לחלוחית של מצוה (רב ירמ׳ בר אבא, שם לב:). טילטל הקב״ה מתן שכרן של עושי מצות כדי שיהיו עושין אותם באמונה (ר״א בר כהנא, ירוש׳ קדוש׳ א ח). בהידור מצוה (יבזבז) עד שליש במצוה (ר׳ זירא, בבלי ב״ק ט:).— מִצְוָה לעשות דבר פלוני, מִצְוָה לעשות כך וכך, מִצְוַת דבר פלוני כך, דבר רצוי הוא להתורה, להדת, להדין, לעשות זאת, לעשות כן: כל מה שאמרו חכמים עד חצות מצותן עד שיעלה עמוד השחר (ר״ג, ברכ׳ א א). הנוטל גיד הנשה (מן הירך) צריך שיטול את כולו וכו׳ כדי לקיים בו מצות נטילה (ר׳ יהודה, חול׳ ז ב). שני שעירי יוה״כ מצותן שיהיו שניהם שוין במראה ובקומה ובדמים ולקיחתן כאחד (יומ׳ ו א). מצות חליצה בשלשה דיינין (יבמ׳ יב א). מצוה בגדול ליבם ואם קדם הקטן זכה (שם ב ח). מצוה מן התורה לפרוק אבל לא לטעון (ב״מ ב י). מצות פדיה (של פטר רחם) קודמות למצות עריפה וכו׳ מצות יעידה (באמה עבריה) קודמות למצות פדיה וכו׳ מצות יבום קודמת למצות חליצה בראשונה שהיו מתכונין לשם מצוה ועכשיו שאינן מתכונין לשם מצוה אמרו מצות חליצה קודמת למצות יבום מצות גאולה באדון הוא קודם לכל אדם (בכור׳ א ז). נר חנוכה מצוה להניחה בטפח הסמוכה לפתח (רבה, שבת כב.). אע״פ שקרא אדם ק״ש בבית הכנסת מצוה לקרותה על מטתו (ריב״ל, ברכ׳ ד:). מצותה (של ק״ש) עם הנץ החמה (שם כו.). (ברכת המוציא על כבר) שלמה מצוה מן המובחר (ר׳ יוחנן, שם לט:). מצוה לראות גדולי מלכות (הונא, ירוש׳ שם ג א). אע״פ שהניחו לו אבותיו לאדם ס״ת מצוה לכתוב משלו (רבא, בבלי סנה׳ כא:).— מִצְוָה על פלוני, פלוני חיב לעשות דבר זה: הוא לפדות ובנו לפדות וכו׳ בנו קודמו שמצותו על אביו ומצות בנו עליו (ר׳ יהודה, בכור׳ ח ו). מצוה על כל העומדים שם (בשעת החליצה) לומר חלוץ הנעל (הונא, יבמ׳ יב ו). כל מצות הבן על האב אנשים חייבים ונשים פטורות וכל מצוות האב על הבן אחד אנשים ואחד נשים חייבין (קדוש׳ א ז). כל מצוה שאינה תלויה בארץ נוהגת בארץ ובחו״ל וכל מצוה שהיא תלויה בא״י אינה נוהגת אלא בארץ (שם ט). רוצח שיצא חוץ לתחום ומצאו גואל הדם וכו׳ מצוה ביד גואל הדם (להרגו) ורשות ביד כל אדם (ריה״ג, מכות ב ז). הלך וישב לו ואמר הואיל ועליך מצוה אם רצונך לפרוק פרוק (ב״מ ב י). מצוה על היתומים לפרוע חוב אביהן (אביי, כתוב׳ צא:).— דְּבַר של מִצְוָה, חֲבוּרַת מִצְוָה: אכל בחבורת מצוה וכו׳ אכל דבר שהוא מצוה (סנה׳ ח ב). אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות וכו׳ אלא מתוך שמחה של מצות (ברכ׳ לא.). חשבונות של מצוה מותר לחשבן בשבת (רב חסדא, שבת קנ.).— מִלְחֶמֶת מִצְוָה, עי׳ מִלְחָמָה.— מֵת מִצְוָה, שאין לו מי שיעסק בקבורתו: פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי מת מצוה ונטפלתי בו בארבע מילין עד שהבאתיו למקום בית הקברות וקברתיו (ר״ע, דא״ז ח). מצא מת מצוה הרי זה מטפל בו וקוברו (שמח׳ ד). איזהו מת מצוה כל שאין לו קוברין (עירוב׳ יז:). מישאל ואלצפן וכו׳ עוסקין במת מצוה היו (ר׳ יצחק, סוכ׳ כה:). ומת מצוה קנה מקומו (ב״ק פא:). — ונהוג בפי העם, אצל הספרדים, כנוי לגוף המת שמתעסקים בו לקבורה: המצוה ארוכה, לאמר שהגופה ארוכה וצריך קבר ארוך וכו׳. — מִצְוָה הַבָּאָה בַּעֲבֵרָה, שכדי לעשותה צריך לעשות עברה: (לולב הגזול פסול משום שהוא) מצוה הבאה בעבירה שנאמר והבאתם גזול וכו׳ (רשב״י, סוכ׳ ל.). כל המשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר לעולם בהם תעבודו לדבר מצוה שאני (והלא) מצוה הבאה בעבירה היא (ברכ׳ מז:).— חִבּוּב מִצְוָה, חִבָּה להמצוה: משום חבובי מצוה (שבת קלג.). — ומשל: המתחיל במצוה[1] אומרים לו מרוק (תוספ׳ חול׳ כט. ד״ה ומירק, בשם המדרש, ר״ש עוקצ׳ ב ח). — בַּר מִצְוָה, עי׳ ערך זה, והוסף: ואני בעת ההיא

[1]) מקור המשל בגמ׳ ירושלמי: מכיון שהתחיל במצוה אומרים לו מרק (ירוש׳ פסח׳ י ו, שם ר״ה א ו, שם ביצ׳ א ג, שם מגי׳ ב ז).

נעשיתי בר מצוה (ועב"ז, מגי' ספר 57). — ונוסח תפלה: פתח לבי בתורתך ובמצותך תרדוף נפשי (מר בן רבינא, ברכ' יז.). — ²קָנָה מִצְוָה בבית הכנסת, קנה הזכות לפתיחת ארון הקדש, או לקרא פרשה מפרשות התורה בצבור, וכיוצא בזה: ראובן שקנה מצוה אחת מן הקהל* מאותם שמוכרים אותה משנה לשנה ועשה מצותו קרוב לששה חדשים וכו' ונפטר לבית עולמו ויורשיו אינם רוצים להת דמי המצוה אלא לפי הערך או שימכרו המצוה לששה חדשים וכו' שאם המצוה תמכר ביותר ממה שקנאה מורישם המותר ליורשיו (ר"ת בנבנשת, שיירי כנה"ג, או"ח קמז ג). מי שקנה מצוה לשנה ומת באמצע חייבים היורשים להשפל במצוה ולשלם להקהל דמי המצוה שקנה מורישהן (ר"ש בר' יוסף, עולת תמיד, או"ח קמד ו). אם מותר לשלם ממעות מעשר מעות סגן ושאר מצות במקום שיש תקנה בעיר שכל אחד מחויב לקנות מצות בשנה סכום שלו (שו"ת פני יהושע, או"ח ב). שחרית שבת (שאחרי הפורים) הגבאים מתעטפין וכו' חק הוא לבחורים ביום זה בכל שנה לחלק כל המצוות ביניהם וכן ילכו לגבאי צדקה ויבקשו מאתו למחול על אותן המצוות הנמכרים כהיום (יוסף שמש של ביהכ"נ וורמייזא, ספ' מנהגי, שנת ת"ח). המצוות נחלקין ע"י הגבאים לבהורים אחרים גלילה בס"ת ראשונה היא לרב וכו' (שם).

*מִצּוּי, ש"ז, — שה"פ מן מִצָּה: אף בחול עושין כן (שממלאים את המדות מבעוד יום) מפני מיצוי המדות (תוספת' יו"ט ג ח). וחביריו (של אבא שאול) כנסו שלש מאות גרבי שמן ממצוי המדות והביאום לפני הגזברים בירושלם (ביצ' כט.). — מִצּוּי הדם: זה הכלל כל שנויין ששינה ביד לפני מיצוי דמה פסולה לאחר מיצוי דמה כשרה (תוספת' זבח' ז י). מיצוי חטאת העוף מעכב (גמ' שם סה:). —ובהשאלה, מִצּוּי החשבון: וכמה הוא מיצוי חשבון עד אחת (ירוש' סוט' א ז). — מצוי של יום, סופו: מהו לעת מצוא לעת מיצויו של יום (ירוש' ברכ' ד א). — מִצּוּי הנפש, כלותה: בכל נפשך אהבהו עד מיצוי הנפש (שמעון בן עזאי, ספרי דבר' לב). לעת מצוא לעת מצוי היום לעת מצוי הדין לעת מצוי הנפש לעת מצוי החשבון כיון שראה יעקב אבינו שנתמצה החשבון התחיל שופך תחנונים (מד"ר בראש' נב).—ובסהמ"א: שנתמצה השיור שבתוכה (של המדה) ונתקבץ למקום אחד אותו המיצוי הרי הוא של מוכר (רגמ"ה, ב"ב פו.). שנתאסף מיצוי המדה לשולי הכלי במקום אחד (רשב"ם, שם). זולף (פרושו) שופך עד המצוי (רש"י יומא נח.). — ומִצּוּי החשבון: ואם כה טען שסלקה עצמה מן השותפות לגמרי שבאו למיצוי החשבון ולא נמצא בידה אלא מחצית חלק בעלה ונסתלקה סלוק גמור בחלוקה (תשו' רש"י יב). — ומִצּוּי הנפש: שהכני השטן עד גדר מצוי הנפש כמדובר (ר"מ אלשיך, איוב ט כה). — ואמר הפיטן: גמול חסד וטובה לחייבים, ריב אל תמתח למצוי, דלי מעש ורקי כשרון, קוראים אליך למו להמצא (אליה בר"ש, אדון בשפטך, סלי' ער"ה). אדון בפקדך אנוש לבקרים, במצוי הדין אל תמתח (יצחק הכהן הגבל, אדון בפקדך, שם). יאוספו לירושלם כל המצירים ושם יפרעו, מצוי דינם ישפטו מקום אשר הרעו (מנחם בר"מ, אל אל שדי, יוצ' נחמו). — ²מִצּוּי עשב, כמו תַּמְצִית: זרקנתי המותך ונכתש או מיצוי עשב או כל דבר נמס (ש' דונולו, ספ' המרקח' ו). — ואמר המשורר: מצוי כרפס תשקה בטנך דמן תנקה, ולציון יאמר מן אשה השמר (ראב"ע, שמעו נא).

*מָצוּי, ת"ז, לנק' מְצוּיָה, מ"ר מְצוּיִים, מְצוּיוֹת, — הַדָּבָר מָצוּי, האיש מָצוּי, שאפשר למצאו תדיר, והוא נרדף לתדיר: בראש השנה תוקעין בשל זכרים וביובל בשל יעלים נתנו חכמים את המצוי למצוי ואת שאינו מצוי לשאינו מצוי (ר' יהודה, תוספת' ר"ה ג ג). בשעה שהארץ חלולה ככברה והבר מצוי (ר"א בן יעקב, מד"ר בראש' פב). כל זמן שהם מצויים על פני ארצך (ספרי דבר' רמז). הכל מצוי ומתוקן ומסופק להם במדבר באר עולה להם מן יורד להם שליו מצוי להם ענני כבוד מקיפות להם (שם שיג). שכן שבולי יום מצויין בין הגיתות (ר' אילא, ירוש' תרומ' ב ב). יין טומאתו מצויה שמן אין טומאתו מצויה (שם ג ד). וספיחי שביעית שאין מצויין ותרומות חו"ל שאינה מצויה והמדומע רובו דגו'ין והביכורים שאין מצויין (שם ט ה). שיהא אותו המין מצוי בשוק (שם דמאי ו יא). והתקינו שיהו מביאין מן הקרוב ומן המצוי (שם תעני' ד א). במקום שתבשילי ישראל אינן מצויין שם בדין היה שיהו תבשילי גוים מותרין (ר' מנא, שם ח ד). ר' יודה ור' נחמיה אוסרין שאין ירקות שדה מצויין וחכמים מתירין מפני שירקות שדה מצויין (שם). איכן הוא (אלהים) מצוי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (ר' אבהו, שם ברכ' ה א). הוא (עזרא) התקין שיהו אופין פת בערבי שבתות שתהא פרוסה מצויה לעני (שם מגי,

ד א). גזרו על דבר שהוא מצוי ולא גזרו על דבר שאינו מצוי (ר׳ מתניי׳, שם יבמ׳ י ח). ירושה דבר שאינו מצוי (שם כתוב׳ ה י). כדי שיהו חייו מצויין לו (ר׳ אבון, שם גיט׳ ג ב). שאין יצר הרע מצוי בבית הקברות (שם קדוש׳ ד יא). שלא יהו ת״ח מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים (בבלי ברכ׳ כב.). אין הדליקה מצויה אלא במקום שיש חילול שבת (רב, שבת קיט:). לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה קרובה (הוא, ב״מ נט.). והצלה מצויה התירו והצלה שאינה מצויה לא התירו (רבה, שבת מב:). כאן במקום שהשיירות מצויות כאן במקום שאין השיירות מצויות (הוא, ב״מ יח.). אין הברכה מצויה אלא בדבר שאין העין שולטת בו (תעני׳ ח:). הלכו ונטלו עצה ממטרוניתא אחת שכל גדולי העיר מצויים אצלה (שם יח.). חצר אינה צריכה בדיקה מפני שהעורבין מצויין שם (רבא, פסח׳ ח.). שאין הברכה מצויה לא בדבר השקול ולא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין (ב״מ מב.). עזרא תיקן להן לישראל שיהו רוכלין מחזירין בעיירות כדי שיהו תכשיטין מצויין לבנות ישראל (ב״ק פב.). שאין פורסין בתוכן (בתוך ערי המקלט) מצודות ואין מפשילין לתוכן חבלים כדי שלא תהא רגל גואל הדם מצויה שם (מכות י.). לפי שהיתה מאירה מצויה בעמלו של רשע ולפי שהיו שטופים בזימה וגזל נימוחו מן העולם (ר׳ אבהו, מד״ר בראש׳ לא). בזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסיות אין הידים ידי עשו (ר״א בר כהנא, שם סה). ככר הבר מצוי ועונת הגשמים עברה ועדיין השרב לא בא (שם פב). אמרו לו לנחש מפני מה אתה מצוי בין הגדרות אמר להם מפני שפרצתי גדרו של עולם (ר״ש בר נחמני, שם ויקר׳ כו). אנו שכחה מצויה בנו אבל אתה אין שכחה לפניך (ר׳ ברכיה, פסיק׳ דר״כ, זכור). לשעבר היתה פרוטה מצויה והיה אדם מתאוה לשמוע דברי משנה והלכה ותלמוד ועכשיו שאין הפרוטה מצויה וביותר שהן חולים מן השעבוד אין מבקשין לשמוע אלא דברי ברכות ונחמות (ר׳ לוי, מד״ר שה״ש, סמכוני). — ובסהמ״א: ואל תאמר שהדבר הזה דבר שאינו מצוי הוא שלא יראה הירח בכל השנה אלא דבר קרוב הוא הרבה (רמב״ם, קדוה״ח יח ו). — *דָּבָר מצוי לפניו, בידו וכדומ׳, הדבר יֶשְׁנוֹ לפניו מוכן ומזמן: אם היו עצים מצויין לפניו (ירוש׳ ב״ק ו ו). כדי שתהא בהמה מצויה לעולי רגלים (ריב״ל, שם שקל׳ ג א). מי שמצוי בידך יצא זה שאינו מצוי בידך (בבלי פסח׳ ו.). אימתי משאיות מצויות אצל תנור הוי אומר בשעה שהתנור חם (שם נג:). בואו ונפזר עצמינו שכל זמן שאנו מכונסין השטר מצוי להגבות (מד״ר בראש׳ פז). אמר עשו הרי זה בית קבורה מצוי בכל מקום ובשביל קבר אחד שיש לו במערה אני מאבד כל הממון הזה (שם שמות לא). לעוף שהיה חבוש בכלוב בא עוף אחד ועמד לו על גביו אמר לו אשריך מה מזונותיך מצוין לך (ר׳ לוי, שם קהל׳, שמח בחור). — וּמצוּי לעשות כך וכך, רָגִיל: מצויין הן (החמרים) להתפרנס מעיר אחרת (ירוש׳ דמאי ד ט). שרבי יהודה הנשיא אומר מצוי הוא ללוות ורבי אומר אינו מצוי ללוות (שם פאה א ו). מפני שהשדה מצויה להתברך (ר׳ יוחנן, שם ב״מ ה ו). שור מצוי הוא להבריחו שדה אינו מצוי להבריחה (שם שביע׳ י א). בור הרבים מימיו מצויין לכלות בור היחיד אין מימיו מצויין לכלות (שם ערוב׳ ג ד). כדי שיהא אדם מצוי ליתן לבתו בעין יפה (ר׳ אימי, שם כתוב׳ י ב). שבעלי זרוע מצויין ליפול (שם נדר׳ ג ד). מפני תקנת בנות ישראל שלא יהו מצויות להתגרש (חזקיה, שם גיט׳ ג ב). נתנה אותן (ושתי את הקרואות למשתה) בבתים מרווחין מפני שדרכה של אשה מצויה לקלקל (ר׳ יצחק, מד״ר אסת׳, גם ושתי). — *וכמו שֵׁם דבר, הַמְּצוּי הראשון, האלהים: יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא (רמב״ם, יסוה״ת א א). המצוי הזה הוא אלהי העולם אדון כל הארץ (שם ה). פי׳ אמת ידיעת המצוי הראשון והוא האל יתרומם ויתנשא (ר״י אבן עקנין, ספר המוסר א יח). שסוברין (בעלי ההגיון) שהקב״ה חפצו בכל מצוי ומצוי מהמצואים מתחדש בכל עת ועת כפי חפצו ואם רוצה הוא עכשיו שלא תשרוף האש אינה שורפת (שם ב טו). המורגשים מושגים ברגשים והשכלים הנפרדים בהקש והמצוי הראשון יתברך במופת (ר״י אבן לטיף, רב פעלים יט). — ואמר המליץ: לא נמצא מצוי בשם קדמון אם נעריכהו לקדמותו (עמנ׳ מרומא, חרוז על י״ג עקרים, JQR N.S. V, 535).

*מְצוּל, ש״ז, מ״ר מְצוּלִים, — כמו מְצוּלָה: זרמי מצולים התלכדו, ועל פני תבל התפרדו, ומקול רעמו נערמו ועמדו (ר״י הלוי, מי כמוך יחיד). יום ליבשה נהפכו מצולים, שירה חדשה שבחו גאולים (הוא, יום ליבשה). ואויביהם רדפו אחריהם גדודים, ונבקע להם הים ברוח קדים, ושקעו המצרים במצולים, ושירה חדשה שבחו גאולים

(ר״י חריזי, תחכמ׳ ה). יה ילבין כשלג, חטא מאדם כשני, ופה קטיגור כמתעלג, יכביד ולא ילשיני, ולשונו גם יפלג, במצול יקלע מלשני (ר׳ בנימין הרופא, בת עמי, סליח׳ מנח׳ יוה״כ).

מְצוּלָה, מְצוּלָה, מְצֻלָה, ש״נ, מ״ר מְצוּלוֹת, מְצוּלוֹת, מְצֻלוֹת — א) מְצוּלוֹת הים וכדומ׳, עֹמק הים וכדומ׳, מקום שיצלל אדם שם. Tiefe; profondeur; depth: תהמת יכסימו ירדו במצולת כמו אבן (שמות טו ה). ותשליך במצלות ים כל חטאתם (מיכ׳ ז יט). והכה בים גלים והבישו כל מצולות יאר (זכר׳ י יא). טבעתי ביון מצולה ואין מעמד באתי במעמקי מים ושבלת שטפתני (תהל׳ סט ג). אל תשטפני שבלת מים ואל תבלעני מצולה ואל תאטר עלי באר פיה (שם טז). אמר אדני מבשן אשיב אשיב ממצלות ים (שם סח כג). שתני בבור תחתיות במחשכים במצלות (שם פח ז). ותשליכני מצולה בלבב ימים (יונ׳ ב ד). ירתיח כסיר מצולה ים ישים כמרקחה (איוב מא כג). — ובתלמ׳: כשירדתי למעמקי מצולה שמעתי קול רעש גדול מגלי הים (אדר״כ ג). — ואמר הפיטן: חקק וחצב מסלות, והעמיד צבאים ומזלות, והשריצו מימי מצולות, צפור שמים ודגי הים (ר״י הלוי, מי כמוך יחיד). — ובהשאלה, בדם הלב וכדומ׳: ענן עיני לאט יזיל דמעות, ואך המה בדם לבי מהולות, כאלו שקתות מים בקרבי וראשי ים ובצלעי מצולות (רמב״ע, דיואן קה, כ״י בודלי׳). — ובמליצה: והשיאם היצר וכו׳ וחבב עליהם להתעדן ולהתנשא בו עד אשר צללו במצולות ימיו וחייבם היצר לסבול צער גליהם (ר״י א״ת, חו״ה, שער הפרישות ב). — ומצולות הרעיונות: ור׳ משה בן עזרא משה הפנינים ממצולות הרעיונים (ר״י חריזי, תחכמ׳ גה). — ומצולת ים המחשבה: כי כאשר ממצולת ים המחשבה לבי דברים העלה, גם ערב רב אתם עלה (רש״ט פלקיירא, המבקש י). — ובהרחבה, *מצולת היער, מקום היותר מלא עץ: והפתאים כאשר לקחו שעור מהממונות לא שבעה עינם ותאותם והם משוטטים במצולת היער לאסוף ולכנוס (ר״י בדרשי, פרדס א, אוה״ס ג). — ב) *בפרט, בעין ברכה יגדלו בה דגים: וינצלו את מצרים וכו׳ עשאוה כמצולה שאין בה דגים (ר״ש לקיש, ברכ׳ ט:). מכר לו חולסית ומצולה החזיק בחולסית לא קנה מצולה החזיק במצולה לא קנה חולסית (רב נחמן, ב״ב סז.). — ג) *המקום היותר עמוק בים: והמים אשר בו (בים) יקוו לארץ במקום הנקרא מצולה כך סביב התהום הנקרא תהום מקום פלוני והמצולה הזאת אין תכלית לה על דרך משל לארכו ולרחבו ולעמקו ולא יוכל אדם להגיע אל תכלית המצולה ההיא ויוצאים ממקום רחוק מן המצולה כשלש מאות מטחוי קשת עיינות שמימיהם רבים (ר״ש א״ת, אותות השמים א, כ״י ביה״ס כזנתבכי). וזה לעומקם ורוחב מצולתם בארץ וכו׳ הוא הים עמוק האמצע רחב המצולה רב המים (שם ב). ומהדגים יאותו הימיים או ממים מתוקים נוזלים בלתי נחים או אגמים אלא אם תהיה מצולתו חוליית או שיתהוה ממרוצת איזה נהר (ספ׳ הקדחת ג ב, כ״י ברלין). — והשתמשו במלה זו קצת הסופרים במשמ׳ עֹמק פשוט: וכשהלחו׳ מעטה יהיה הצבע גאלבי ובמצולה יהיה הצבע שחור וכל עוד שתהיה המצולה רבה יהיה יותר הצבע שחור (שעה״ש לאבי הרלב״ג ט).

***מְצוּעַ**, ש״ז, — שה״פ מן מַצַּע, בִּמְצוּעַ דָּבָר, ע״י אותו דבר, דרך אותו דבר: כאשר תעזור החרישה וההשקאה את הזרע בגידולו והוא מטבעו במיצוע הארץ (ר״י א״ת, תמוה״נ לרבב״ג ט). והמעלה הזאת (הענוה) מגיעים אליה במיצוע הראות מן המביט והמובט (שם יד). הלא תראה כי השמחה הגדולה היא במאכל ומשתה אשר יגיעו אליה במיצוע חוש הטעם (שם טו). שהיו רואים אותו (את הבורא) במצוע מה נקרא כבוד ושכינה ומלכות ואור וענן וצלם ותמונה ומראה הקשת (הוא, כוזרי ד ג). ומאחר שאין דבר מאלה הכחות באדם לבטלה אלא לצרך הכרחי והם חלק מעצמו על כן שמוש כל אחד מאלה הכחות במצוע הוא מעלה (רש״ט פלקיירא, אגר׳ הויכוח JQR N.S. I, 484). תועלת העצב וכו׳ הוא תועלת המוח במצועם לכל האברים הרגש והתנועה (קאנון א א ג א). מצאו בעלי הלשון שדרך הרבה מקראות לכפול תיבות לנחץ ולחזק בעבור מיצוע ארוך שבא ביניהם (רמב״ן שמות ד ט). וחקיקת הצורה יגיענה ההרגש השותף במיצוע העין והעין במיצוע האויר (מ׳ אלדבי, ש״א ד א). פועל ראשון שיצטייר וישתלם במיצוע השני (ר״א אוירילי, שעה״ש ה יב). — ובמשמ׳ בינוני: שיש בו מהם קבוץ במיצוע לא בתגבורת כמו הרמונים (מ׳ אלדבי, ש״א ה ג). בשיקול במאזני צדק המצוע אשר לא יפרד לכאן ולכאן (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי ד כו). והנה אחאב לקח מצוע בדבר והוא שהודה לו במה שהודה בראשונה ובשליחות השני לא הודה לו (ר״י אברבנאל, מ״א כ ט).

א. ***מְצוּפִית**, ש״נ, — שפופרת של הבטה למרחוק: מצופית היתה לו לר״ג והיה משער בה עיניו למישור אלפים אמה והיה משער בה בים (ר״מ ערוב׳ מג:).

ב. *מצופית, — עי' *מצפית.

מצוק, ש"ז, — דחק ולחץ וצרה בענינים גשמיים או רוחניים, Bedrängnis; angoisse; anguish: במצור ובמצוק אשר יציק לך איבך וכו' במצור ובמצוק אשר יציק לך איבך בכל שעריך (דבר' כח נג-נה). במצור ובמצוק אשר יציקו להם איביהם ומבקשי נפשם (ירמ' יט ט). צר ומצוק מצאוני מצותיך שעשעי (תהל' קיט קמג). — איש מצוק, שהוא במצוק, בצרה: ויתקבצו אליו כל איש מצוק וכל איש אשר לו נשא וכל איש מר נפש (ש"א כב ב). — ואמר המשורר: אפפוני הדפוני מצוקים והצי הזמן נגדי נכונים (רשב"ג, עטה הוד). איך ידעו כחי מצוקיך אשר ישענו עלי ובו יבטחו (הוא, אולי דמעות). ומרוב מצוקיו בחייו ירב, ומותו ערב ויומו ערב, וקצו בקרבו לנפשו אורב, וילך הלך וקרב (הוא, אנושים ועצובים). ומה בצע להתקצף אבל דום וקוה כי לכל מכה תרופה, ומה יועיל בכות על המצוקים ומה יועיל לדמעה הערופה (הוא, מלילתי). יה עם ממעמקים, יקראו מרוב מצוקים, אל נא תשיבם רקים, היום מלפניך (ר"י הלוי, יה שמע). הנה ישים מעיר לגל, פתאם בא ציר לבצר בציר, במצוק מציר יבש חציר, בשל קציר שלחו בו מגל (הוא, יפעת מלכי). ידידי ידודון ויריעו רעי, ולנדודם אמצא יקוד אש בצלעי, ומי יתן קרבו חשוקי כמצוקי, ודודי כנדודי ורעי כדמעי (ר"י חריזי, תחכמ' ט). אלהי על שמך אסבול מצוקים ועל דתך אני נגש ונענה (הוא, הענק, אות ו). ואם הוא (חלי הגרון) מהאדומה יהיה הכאב והמצוק רב (מ' אלדבי, ש"א ד ג).

מצוק, ש"ז, מ"ר סמי' מצקי, — כעין עמוד עשוי ליסוד לבנין וכדומ', ובמליצה מצקי הארץ: כי ליי' מצקי ארץ וישת עליהם תבל (ש"א ב ח). — ואמר המשורר: בביתך שטן בא, ורעתך רבה, לזאת נרך נכבה, ונדת למצוקים (רשב"ע, נדוד הסיר), למעמקי הארץ. — ובזו המשמ': והמשילה (את הנפש) לאבן הקלע שהיא עולה למעלה כפי כח הקולע וכשתגיע לתכלית כח הקולע תשוב למטה בטבעה ותשוב למצוקי ארץ למדרגה התחתונה (ר"י אבן עקנין, מרפא הנפשות א). — ובהשאלה, לדבר גבוה כעין עמוד: ובין המעברות אשר בקש יונתן לעבר על מצב פלשתים שן הסלע מהעבר מזה ושן הסלע מהעבר מזה וכו' השן האחד מצוק[1] מצפון מול מכמש והאחד מנגב מול גבע (ש"א יד ד-ה) — *ובהשאלה, כמו עמודי עולם, אנשים גדולים בחכמה ומעשים טובים, צדיקים גדולים וכו': אראלים ומצוקים אחזו בארון הקודש נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקודש (בר קפרא, בקינתו על רבי, כתוב' קד.). — ואמר הפיטן: יבינו כל יצורי ארץ, אם כך במצוקי ארץ, מה יעשו רשעי ארץ (ר"א קליר, אמץ אדירי, מוסף א ר"ה). עבדיך לטוב תערוב צו כתמם למחקה, זכרה מצוקי תבל פעולתם אם פסקה (ר"א בר' שלמה, בין כסא, סליח' ד עשי"ת). ולהסב בפרדס עם מצוקים ואיתנים, אשר ביום קוראים ובלילה שונים (מכת' בן מאיר לרסע"ג, כ"י כודלי'). — *וכמשמ' צר, ההפך מן רחב: כי אין צורת הרחב צורת המצוק ולא צורת הארוך צורת הקצר (רא"ה הנשיא, הגיון הנפש א).

מצוקה, ש"נ, מ"ר בכנ' מצוקתי, מצוקתיהם, — כמו מצוק: יום עברה היום ההוא יום צרה ומצוקה יום שאה ומשואה יום חשך ואפלה יום ענן וערפל (צפני א יה). צרות לבבי הרחיבו ממצוקותי הוציאני (תהל' כה יז). ויצעקו אל יי' בצר להם ממצוקותיהם יצילם (שם קז ו). ממצקותיהם יושיעם (שם יט). יבעתהו צר ומצוקה תתקפהו כמלך עתיד לכידור (איוב טו כד). — ואמר בן סירא: מה נאוה חסד בזמן מצוקה כענן חזיזים בעת בצורת (כ"ס גני' לב כו). — ואמר הפיטן: אעמד על עמדי לא אט ממסלתי, חדלו רעיוני לחקור קץ מצוקתי (ר"י אבן גיאת, אסבלה נדודי). ימין אדני הלא את היית לעזר כנגדי, היך תטשיני כהיום בבור מצוקות לבדי (ר"י הלוי, ימין יי'). ומשו לפי שעה, וחשו ימי רעה, להפרות מצוקותיו, להספות אנהותיו (ראב"ע, כפס אל). הזמן הכשילני ומדעתי הטרידני, ועתי המצוקה וזמני הקושי סבבוני והקיפוני (מנחם הקראי, לקו"ק נספ' 48). — *מצוקת האם, שם חלי, Hysterie; -térie; hysterics: ממצוקת האם או יהיה לה השתנות כאב בצדי הערוה הם אנגש (ספר האם, כ"י, Berliner Magaz. X, 110). ויקרה לנשים חכוך ברחם ומצוקת האם ובו יאפס הכח מהם ומתדלדלות תמיד ורזות (מ' אלדבי, ש"א ד ב).

מצור, ש"ז, סמי' מצור, מ"ר בכנ' מצוריך, — א) מצור שישים אויב על העיר במלחמה, שיצור עליה ולא יתן לצאת ולבוא, Belagerung; siège; siege, באה העיר במצור, שהקיף האויב אותה והחל לצור עליה: בעת ההיא

---

[1]) כך בנוסחה המסורה. בתרגום היוני חסרה מלה זו. הירוני' תרגם במשמ' בולט. ת"י מסתכיא. ובמשמ' זו פרשו המפרשים הקדמונ' ורוב החדשים. רש"י: משופע ועולה מצד צפון אל מכמש. ע"כ. רד"ק: מעמד מצד צפון כנגד הפלשתים שהיו במכמש. ע"כ. וקצת החדשים מגיהים מוצק.

עלה עבדי נבכדנאצר מלך בבל ירושלם ותבא העיר בַּמָּצוֹר (מ"ב כד י). ותבא העיר בַּמָּצוֹר עד עשתי עשרה שנה למלך צדקיהו (שם כה ב).—יֹשֶׁבֶת בַּמָּצוֹר: אספי מארץ כנעתך יושבתי בַּמָּצוֹר (ירמ' י יז). — שָׂם מָצוֹר עַל: עתה תתגדדי בת גדוד מָצוֹר שם עלינו (מיכ' ד יד).—נָתַן מָצוֹר על עיר: ונתתה עליה מָצוֹר ובנית עליה דיק וכו' והיתה בַּמָּצוֹר וצרת עליה (יחזק' ד ב-ג). ואל מְצוֹר ירושלם תכין פניך וזרעך חשופה וכו' עד כלותך ימי מְצוּרֵךְ (שם ז-ח). כמלאת ימי הַמָּצוֹר (שם ה ב). יהיה בַמָּצוֹר על ירושלם (זכר' יב ב). על מה אתם בטחים וישבים בְּמָצוֹר בירושלם (דהי"ב לב י). — בָּנָה מָצוֹר על עיר, בנה דָּיֵק וכיוצא בזה, מה שצריך כדי לצור על עיר: רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אתו תשחית וכרת ובנית מָצוֹר על העיר אשר הוא עשה עמך מלחמה עד רדתה (דבר' כ כ).—יְאֹרֵי מָצוֹר, יארים שיכינו לזמן הַמָּצוֹר: ונשתו מים מהים וכו' דללו וחרבו יארי מָצוֹר (ישע' יט ה-ו). ואחרב בכף פעמי כל יארי מָצוֹר (שם לז כה).— מֵי מָצוֹר, מים לגבל טיט לתקן פרצות המבצר בשעת מָצוֹר: מי מָצוֹר שאבי לך חזקי מבצריך באי בטיט ורמסי בחמר החזיקי מלבן (נחו' ג יד).—עָרֵי מָצוֹר, ערים מְבֻצָּרוֹת ושיש בהן מסכנות לתבואה וכדומה שתוכלנה לעמד זמן רב בְּמָצוֹר: ויבן את בית חורון העליון ואת בית חורון התחתון ערי מָצוֹר חומות דלתים ובריח (דהי"ב ח ה). ויבן ערים לְמָצוֹר ביהודה (שם יא ה). ברוך יי' כי הפליא חסדו לי בעיר מָצוֹר (תהל' לא כב).—ב) מעמד של עיר שהיא בְּמָצוֹר, ובכלל מעמד של צרה וצוקה, ונרדף עם מָצוֹק: ואכלת פרי בטנך וכו' בְּמָצוֹר ובמצוק אשר יציק לך איבך (דבר' כח נג). ואיש בשר רעהו יאכלו בְּמָצוֹר ובמצוק אשר יציקו להם איביהם (ירמ' יט ט).—ואמר המליץ: ואתי מזור לכל מ צ ו ר, וכל נגע אשר לא חָבַשׁ ולא זור (ר"י הלוי, תחכמ' ל).—ג) כעין מגדל בחומה להתבונן למעשי האויב הצר על העיר: ותבן צור מָצוֹר לה ותצבר כסף כעפר וחרוץ כטיט חוצות (זכר' ט ג). על משמרתי אעמדה ואתיצבה על מָצוֹר ואצפה לראות מה ידבר בי ומה אשיב על תוכחתי (חבק' ב א).—ד) כמו מֵצַר, גבול שבין שתי ארצות: מי יובילני עיר מָצוֹר[1]) מי נחני עד אדום (תהל' ס יא).

מְצוּרָה, ש"נ, מ"ר מְצוּרוֹת, מְצֻרוֹת, — א) כמו מָצוֹר א, הקים מְצוּרָה על עיר, בנה עלה דיק וכדומ' כדי לצור עליה: וחניתי כדור עליך וצרתי עליך מצב והקימתי עליך מְצֻרֹת (ישע' כט ג). — עָרֵי מְצוּרָה, ערי מְצוּרוֹת, כמו ערי מָצוֹר: ויבן ערי מְצוּרָה ביהודה כי שקטה הארץ ואין עמו מלחמה וכו' ויאמר ליהודה נבנה את הערים האלה ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריחים (דהי"ב יד ה-ו). ואת צרעה ואת אילון וכו' ערי מְצֻרוֹת ויחזק את הַמְּצֻרוֹת ויתן בהם נגידים ואצרות מאכל ושמן ויין (שם יא י-יא). לכל ערי הַמְּצֻרוֹת ויתן להם המזון לרב (שם כג).—ב) כמו מָצוֹר ג, מגדל המצור, שעומדים שם הצופים: עלה מפיץ על פניך נצור מְצוּרָה צפה דרך חזק מתנים אמץ כח מאד (נחו' ב ב).

מַצּוּת, ש"נ, בכנ' מַצֻּתֶךָ,—כמו ב.מַצָּה: הן יבשו ויכלמו כל הנחרים בך יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך תבקשם ולא תמצאם אנשי מַצֻּתֶךָ יהיו כאין וכאפס אנשי מלחמתך (ישע' מא יא-יב). — ובתו"מ: אין שלום יוצא מתוך מ צ ו ת (ספרי דבר' רלג). היא מ צ ו ת היא מריבה, היא מריבה היא מ צ ו ת (ירוש' נזיר ט ה). וכי ינצו אנשים וכו' ב מ צ ו ת שבמיתה הכתוב מדבר (ר' אלעזר, בבלי סנה' עט). מ צ ו ת גדולה עמדה (בין לוט ואשתו) על המלח (ר' יצחק, מד"ר בראש' נ). לא גלו עד שנעשו בעלי מצות להקב"ה (פסיק' דר"כ, ותא"ר).

°מִצְוָתִי, ת"ז, לנק' מִצְוָתִית, מ"ר מִצְוָתִיִּים, מִצְוָתִיּוֹת,— של מצוה: שזאת האומה כשתעשה הפעולות ה מ צ ו ת י ו ת אשר באו בתורה וכו' תראה מהם ההצלחה המיועדת בדבר חתורה מצד הפעולה (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ג ד).

מצח[1]), ממנו מֵצַח, מִצְחָה, °מִצְחִי.

מֵצַח, ש"ז, בכנ' מִצְחֲךָ, מִצְחוֹ, מִצְחָם, מ"ר סמי' מִצְחוֹת, — חלק הפנים, באדם ובבהמה, שלמעלה מהעינים עד תחלת השערות, Stirn; front; forehead: והיה (הציץ) על מֵצַח אהרן וכו' והיה על מִצְחוֹ תמיד (שמות כח לח). וישלח דוד את ידו אל הכלי ויקח משם אבן ויקלע ויך את הפלשתי אל מִצְחוֹ ותטבע האבן בְּמִצְחוֹ ויפל על פניו ארצה (ש"א יז מט). והתוית תו על מִצְחוֹת האנשים הנאנחים והנאנקים (יחזק' ט ד). ובזעפו עם הכהנים והצרעת זרחה בְמִצְחוֹ לפני הכהנים וכו' והנה הוא מצרע בְּמִצְחוֹ ויבהלוהו משם (דהי"ב כו יט-כ).—מֵצַח אשה זונה, מליצה להעדר בשת לאדם: ותחניפי ארץ בזנותיך וכו' וּמֵצַח אשה זונה היה לך מאנת הכלם (ירמ' ג ב-ג).—חֲזַק הַמֵּצַח, שאינו מתביש, שאינו מפחד,

[1]) יש מפרשים גם זה במשמ' עיר מְבֻצָּרָה, כמו במזמור לא כב.

[1]) רק בעברית.

שעמד במרדו: ובית ישראל לא יאבו לשמע אליך כי אינם אבים לשמע אלי כי כל בית ישראל חזקי מֵצַח וקשי לב המה (יחזק' ג ז).—נתן את מִצְחוֹ חזק לעמת מֵצַח פלוני, נתן לו עז ואמץ לב שיוכל לעמד בפני פלוני: הנה נתתי את פניך חזקים לעמת פניהם ואת מִצְחֲךָ חזק לעמת מִצְחָם כשמיר חזק מצר נתתי מִצְחֶךָ לא תירא אותם ולא תחת מפניהם כי בית מרי המה (שם ח-ט).— מִצְחוֹ הוא נְחוּשָׁה, הוא קשה ערף, עֹמֵד במרדו: מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומִצְחֲךָ נחושה ואגיד לך מאז בטרם תבוא השמעתיך פן תאמר עצבי עשם ופסלי ונסכי צום (ישע' מח ד-ה).—ובתו"מ: טבל והזה שבע פעמים לאחר ידו של מצורע ויש אומרים על מצחו (נגע' יד א). עד אשר לא תחשך השמש זה קלסתר פנים והאור זה החוטם והירח זה המצח והכוכבים אלו ראשי לסתות (מד"ר קהל', עד הבל).—ובסהמ"א: צרעת המינות במצחות האנשים פורחת (פ' דוראן, הקד' ספ' כלימת הגויים).—ובמליצה, *מֵצַח הַיָּמִים: על מצח ימים הוחק כי הוא משרה יורש (ר"י הלוי, שור אם קרעה בת שחר).—*עַזּוּת מֵצַח: אם ראית כהן בעזות מצח אל תהרהר אחריו (ר"ת, קדוש' ע:).—*עַז מֵצַח, כמו עז פנים: וכהקרא הגרזן והסכין הרבות, יודון כל אנשי הלבבות, כי כמו כן יקראון הרמחים, ולא כעזי המצחים (דונש על מנחם, טען). ומנהו יהיו יגון והדוה, ועז מצח ושפלות וענוה (ר"י זבארה, כתר הנפש).—*הֵעִיז מֵצַח: הלכנו אחרי משאות שוא ומדוחים, והקשינו ערף והעזנו מצחים (בנימין בר זרח, איך נפשה, סליח' יוה"כ).—*אין לו מֵצַח לעשות דבר, אינו מעיז לעשותו: ואל אישך תשוקתך לתשמיש ואעפ"כ אין לך מצח לתובעו בפה אלא הוא ימשל בך הכל ממנו ולא ממך (רש"י בראש' ג טז). — *בַּעֲלַת מֵצַח: אבל היא (הזונה) בעלת מצח ועזות וסוררת שלא תודה על האמת (ר"ש הלוי, פי' משלי ז יא).—*מֵצַח הַמִּכְתָּב: הוא ציון על מצח המכתב אשר ציינו המעתיקים הקדמונים (ז. סטקן, הערה לאגרי מנחם לר"ת הנשיא).

מִצְחָה, ש"נ, סמי' מִצְחַת,—כעין טס של נחשת להגן על הרגל מפני חץ וכדומ', Beinschiene; cnémide greaves: וכובע נחשת על ראשו וכו' ומִצְחַת[1] נחשת על רגליו וכידון נחשת בין כתפיו (ש"א יז ה-ו). ואמר המשורר: עלו סוסים כעב סועים ושסים ובמצחות וכובעים עגולים (ר"ש הנגיד, הלי תעש).

[1]) י"ג ומִצְחַת, במ"ר.

***מִצְחִי**, ת"ז,—של המֵצַח: ואשתכל באות המצחי ואדעגו ויתפקח לבבי (ר"א אבולעפיה, ספר האות, עטרת צבי לכבוד גרץ 83).

***מִצְחָף**[2]), ש"ז,—ספר עשוי דפים דפים, בנגוד למגלה: זה המצחף השלם של עשרים וארבעה ספרים שכתב אותו מרנא ורבנא שלמה וכו' (בהקד' התנ"ך כ"י של פירקוביץ). ומגלה כתובה במצחף אין אדם יוצא בה ידי חובתו שכתוב ונכתב בספר ומצחף אינו ספר (הלכ' פסוקות, הלכ' מגלה).

***מִצְחָק**, ש"ז,—כמו צחוק: השחיר לבבי יד זמן שמו נעבד לכל מצחק ולפידים, אך שערות ראשי מאד שנו מיקוד נדוד בוער ולפידים (רמב"ע, תרשיש ה מה).

***מְצִיאָה**, ש"נ, מ"ר מְצִיאוֹת,— שה"פ מן מָצָא, ועצם הדבר שנמצא: המוצא מציאה לא ישבע מפני תקון העולם (גיט' ה ג). מציאת חרש שוטה וקטן יש בהן משום גזל מפני דרכי שלום (שם ח). מציאת האשה ומעשה ידיה לבעלה (כתוב' ו א). היה רוכב על גבי בהמה וראה את המציאה ואמר לחבירו תנה לי (ב"מ א ג). מציאת בנו ובתו הקטנים מציאת עבדו ושפחתו הכנענים מציאת אשתו הרי אלו שלו (שם ה). אלו מציאות שלו ואלו חייב להכריז אלו מציאות שלו מצא פירות מפוזרין מעות מפוזרות וכו' (שם ב א). כל הטומאות כשעת מציאתן (טהר' ג ה).—ובהשאלה, דבר שבא לאדם בהסח הדעת: שתי מציאות רות המואביה ונעמה העמונית (ר' טוביה בר"י, מד"ר בראש' נ). נאמר כאן כי מצא בה ערות דבר ואין מציאה בכל מקום אלא בעדים (ירוש' סוט' א א). — וישתמשו במלה זו בענין דבר שקנה אדם בזול: זו מציאה! — וכמו"כ במשמ' סברה מחכמה בענין מעניגים הלמודיים שמצא אדם. —וכמו מְצִיאוּת: אם היתה המצאת ית' לעולם טוב מוחלט והפך מציאת העולם כליונו א"כ כליון העולם הוא היפך מציאותו (ר"ד בן תמים, פ' יצירה ב). והוא התכלית האחרון לאדם במציאתו ועם כ"ז רבו הבלתי משגיחים לדעת מה היא (תגמ' הנפש א).

***מְצִיאוּיִי**, בת"ז, לנק' מציאויית, — כמו *מְצוּאִי: והמציאויי והם הדברים אשר נמצאו

[2]) כך בערב', מצחף a), מהשם צחף b), דף.

a) مصحف b) صحف

בפעל אחר שהיו אפשריים (מלאכ' הגיון, מלונה). וכבר יתחברו באלו התמונות במלאכות הפועלות מה שהקטנה מציאויות אישיית או אפשרית (שם).

מְצִיאוּת, ש״נ,—א) הויה, מציאות הדבר, שהדבר נמצא וישנו בעולם, Vorhandensein; existence: לך המציאות אשר מצל מאורו נהיה כל הוה (רשב״ג, כ״מ). אתה אלוה ואין הפרש בין אלהותך ואחדותך וקדמותך ומציאותך כי הכל סוד אחד (שם). והוצרכנו לדעתו ולהשיג מציאותו מצד בריאותיו (ר״י א״ת, הקד' חו״ה לר' בחיי). האחד האמתי הקדמון במציאותו המתמיד טובתו אשר ברא כל הנמצאות לאות על אחדותו (הוא, שם). ואחרי אשר חייבנו להאמין באמתת מציאותו חייבנו להאמין שהוא אלהינו (שם, שער היחוד א). וכן לא יתכן מציאות המחובר אלא בהתחלק חלקיו אשר מהם חובר (שם ט). כי המלאך הזה יש לו שתי מדות אחת שהוא יודע מציאותו בעצמותו והשנית ידיעתו שיש לו סבה (הוא, כוזרי ד כה) שאר השכלים אשר למעלה משכל הפועל וכ״ש הסבה הראשונה והוא הבורא יתברך אי אפשר לשכל האנוש להשיג מהם כלל ר״ל ממהותם אך מציאותם ומציאות הבורא ית' כלומר שהם נמצאים אפשר להשיג בדרכי המופת (הוא, רוח חן ג). שהשכל האמתי לא יחטא בציורו אך ימשך אחר מציאות הדבר בעצמו כמו שיצייר בשכל מציאות השכלים הנפרדים ומציאות הצורות הנשואות בחמרים או שיצייר מציאות היסודות העליונים שאינם מושגים בחוש לרוב דקותם (שם ה). ובמה יפרדו הצורות זו מזו והרי אינן גופין לפי שאינן שוין במציאותן אלא כל אחד מהן למטה ממעלתו של חבירו והוא מצוי מכחו זה למעלה מזה (רמב״ם, יסוה״ת ב ה). דבור המציאות והוא היה או הווה או יהיה ומה שנגזר מהם כי הם יורו על מציאות הנשוא בנושא בזמן מיוחד (מלות הגיון ג ה). ועל זה הצד מן ההשאלה נאמר ברוך כבוד ה' ממקומו ר״ל כפי מעלתו ועוצם חלקו במציאות וכן כל זכרון מקום שבא באלהים אמנם הכוונה בו מדרגת מציאותו יתעלה אשר אין ערך לה ולא דומה (ר״ש א״ת, מו״נ א ה). ההקדמות שצריך אליהם בקיום מציאות האלוה יתעלה ובמופתים על היותו לא גוף ולא כח בגוף וכו' (שם ב, הקד' א). דרך קבלת נבואה מענין המציאות ומאיכות המצאתו (ר״י אנטולי, מלמד התלמי', בראש'). פשטה האמונה במציאות השדים הם סמאל וכת שלו (שם, שבת כוזה). להכיר מעלת אנוש ותארו ומה תכלית מציאותו ולמה אלהים מבני תבל בחרו (רש״ט פלקיירא, הקד' המבקש). אם כן הוא יתעלה יותר הגון בשם המציאות האמת מכל נמצא (הוא, אגרי' הוכוח ב ג, JQR N.S. I, 494). וכי אמלט בחמלת ה' עלי ממהומת מקרי הטבע האלה בכל האותות והמופתים בשמים ובארץ אשר תמעט הויתם ומציאותם אפשרי רחוק (ר״י הספניי, בחיי״ע יב). ואיך יעלם מציאותך עם גודל פרסום מעשיך והגלותם (שם יג). כל זה ממה שיורה על מציאות פועל ברצון (ר״י אלבו, העקרים א יא). ראוי שתלקח ראיה מן הדברים שבאו בתורת משה ההכרחיים למציאותה וקיום מציאותה על הדברים שראוי שיהיו בתורה האלהית נותנים מציאותה ומקיימים מציאותה (שם). ענין המציאות הנאמר על כל נמצא נחלקו בו הפילוסופים אם הוא מקרה קרה לנמצא או הוא ענין עצמותי לו ואולם שם המציאות הנאמר עליו יתברך אי אפשר לומר בשהוא מקרה (שם ב א). שאנחנו נראה דברים רבים ואם נרצה שנעשם נעשם ואם נרצה שלא נפעלם לא יצאו אל המציאות (ר״מ נרבוני, מאמר בבחירה, בספ' ד״ח לח). וכל העצמים הצריכים לתנועה ולמניע כמו הגלגלים שמציאותם הוא לסבת תנועתם בתמידות יצטרכו אל מניע שהוא פועל התנועה ואם יצוייר העדר המניע יצוייר העדרם למה שמציאותם יתקיים בתנועה ומזה השיגו מציאות ה' יתברך שהוא המניע הראשון (ר״י מפיסא, מנח' קנא' 18). ועוד נראה כי אפילו בענין המציאות לא השיגו ולא באו עד תכליתו וזה כי נפלה מחלוקת גדולה בין הפילוסופים כי קצתם יראו כי המציאות אינו דבר זולת המהות וכו' וקצתם יראו כי המציאות הוא מקרה שקרה בנמצא וכו' ויסכימו על המציאות הנאמר בו ית' שאינו ענין יוצא מעצמו וכו' מ״מ נשארנו עדיין במבוכתנו על מציאותו ית' שהוא מהותו ולא יורה דבר חוץ מעצמו (שם 19). כל גוף מורכב מחמר וצורה וכל מה שהוא מורכב אינו מחוייב המציאות לפי שההרכבה היא סבת מציאותו ויהיה א״כ אינו מחויב המציאות מצד עצמו אבל מצד ההרכבה (שם 20). צריך האדם לחקור ולהתשוטט בדרכי המדע ולבחון מציאות שאר כל הנמצאים (מ' אלדבי, ש״א א א). והואיל והשארנו אפשרות השאלה על התחלת העולם אין לנו דרך לנטות מהקדים המאמר במציאות המצואים הטבעיים והרוחניים (ר״י אבן לטיף, הקד' שעה״ש). יבטל מציאות כל אשר נמצא אם נחשוב בטול מציאותו (עמ'

כרומי, אפתח בכנור, חרוז על י"ג עקרים). כי אמנם בין המציאות והעדרו לא יפול שום אמצעי וכו' שהבריאה היא הדוש מציאות אחר העדר גמור (ספורנו, אור עמים, בלתי גשמי). והנה מן האין סוף נשתלשל אחר כך מציאות האצי' המאור הגדול הנקרא אדם קדמון לכל הקדומים (מהרח"ו, ע"ח, היכל א"ק א ב). שלא יצוייר מציאות דבר טבעי בלעדם (ר"ש פפנהים, ד' כוסות, כוס תנחומ' ב). — ⁘מְחֻיַּב הַמְּצִיאוּת, ואפשר המציאות: הנמצא אשר הוא הנמצא כלומר המחוייב המציאות וזה אשר יביא אליו המופת בהכרח שיש דבר מחוייב המציאות לא נעדר ולא יעדר וכו' ובכלל המציאות המוחלט שיהיה תמיד ר"ל מחויב המציאות (ר"ש א"ת, מו"נ א סג). שהאמנת מציאות השם הוא שיאמין שיש שם נמצא מחוייב המציאות ממציא כל הנמצאים וכלם מושפעים מאתו וצריכין לו והוא אינו צריך אל דבר זולתו ואם היה המחוייב המציאות גשם היה צריך אל אחר וכו' ולא יהיה א"כ מחוייב המציאות בעצמו אלא בזולתו ומי שמציאותו תלוי בזולתו הוא אפשרי המציאות (ר"י אלבו, העקרים א יג). והסכימו הפילוסופים לקרא כל מה שמציאותו תלוי במציאות קדום למציאותם אפשר המציאות כי הוא אפשר שימצא ושלא ימצא (ראב"ד, אמונה רמה א ב).— ראוי המציאות: אהיה אשר אהיה הנמצא אשר הוא נמצא כלומר ראוי המציאות (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 16). — נעדר המציאות: הנוצרים אשר שמו השילוש באמרם שהוא ג' וכו' קודם המשכתם היו נעדרי מציאות (רמח"ל, חוקר ומקובל).—ב) ⁘כל מה שיש בעולם, תבל ומלאה: הרבה פעמים יעלה בלב ההמון שהרעות בעולם יהיו יותר מן הטובות וכו' ולא־ראזי ספר מפורסם קראהו ספר אלהות כלל בו משגעונותיו וסכלותיו הרבה ומכללם ענין בדאו והוא שהרע במציאות יותר מן הטוב וכו' היות זה הסכל וחבריו מן ההמון לא יבחנו המציאות רק באיש מבני אדם לא זולת זה וידמה כל סכל כי המציאות כולו היה בעבורו וכאלו אין שם מציאות זולתו לבד וכשיבואהו הענין בחלוף מה שירצה יגזור מהמציאות כולו רע ואלו בחן האדם המציאות וציירו וידע מיעוט חלקו ממנו התבאר לו האמת (ר"ש א"ת, מו"נ ג יב). שהכונה היא להתמיד המציאות הזה המרכב כפי הטבע אשר נתן בו מראש שיתהווה זה מזה ויפסד זה אל זה כי כן המציאות הזה לא נפסד ממנו עד עתה דבר ולא חסר בבחינה אצל כלל המציאות כמו שדור הולך ודור בא (ר"י אלטולי, מלמד התלמידי', ברא"ש'). ולפי דעתי ירמוז הכתוב כי המציאות היה מתקיים בזכות שבטי ישראל (רבנו בחיי, ויחי). דע כי הקדמונים העידו בחבורי חכמתם שהמציאות כלו קשור באיש אחד (ר"י אבן לטיף, אגרי' התשוב' 40). כי הזדון אשר בנפשם לאמר שאי אפשר שיסכל דבר מן המציאות (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יא). שכל דבר שבו קיום והצלחה לאומה נכבדת יתיחס הענין שהמציאות כלו יתחזק וישמח לקיומו אמר ההרים והגבעות יפצחו לפניהם רנה (המאירי, בית הבחירה על אבות ה ו). ולכן היתה הארץ תוהא ובוהא ותמיהה בדין וצועקת על רוע חלקה במציאות (עמנו' מרומא, פי' על ברא"ש', Merx 376). — קצור המציאות: ויהיה האדם קצור המציאות כלו כי בו חומר וצורה ויסודות (ראב"ד, אמו"ר ד ג).—ג) ⁘מעמד הדברים כמו שהם במציאות, כמו שהם בעולם, Wirklichkeit; réalité; reality: דברי דמיונות שהמציאות אינו מסכים עמהם (ר"י אברבנאל, שמים חדשים א). והמציאות עשתה בו יותר רע כלומר שחוק והתול ממה שעשינו בו אנחנו לפי שבזמן שאמר שיגלה משיח עמד הסרבן וכו' (רמב"ם, אגר' תימן ו).— ומ"ר מְצִיאֻיּוֹת, מְצִיאוּיוֹת: כדי להבדיל בין שני המציאיות ולומר שהאחד מציאות אמתי והאחד מציאות בלתי אמתי (ר"י אלבו, העקרים ב ל). לפי שאין לנבדל שני מציאויות מציאות חוץ לנפש בו יניע ע"ד התכלית והחשוק ומציאות בנפש בו יניע על שהוא פועל ומצייר (ר"י אברבנאל, שמים חדשים ב). וזה כי הצורה בה יהיה השלימות שבשני מציאויות הגשם שהוא מציאותו בפועל והחומר בו יהיה החסרון שבשני מציאויות הגשם והוא מציאותו בכח (התהלות לאלפרבי, האסיף 7). ואמנם יתנועעו ויתחלפו אל הפחות שבמציאויותיהם ואולם הנכבד שבמציאויותיהם ומה שהוא יותר קרוב אל הנכבד כבר תם מתחלת הענין (שם 19). כאשר יתבאר בשער המציאיות (עסיס רמוני' ח ב). בדיבורים הרוחניים אע"פ שיתפשטו ויתגלו ממה שהיו מקודם לאין תכלית עכ"ז מציאיותיו הקודמים לא יזוזו ממקומם (שם יד א). שנמצא בו (באדם) מה שלא נמצא בשום נברא אחר דהיינו ההרכבה שנרכבו בו ב' מציאיות רחוקים ונבדלים (רמח"ל, דרך ה' ג א).

⁘**מְצִיאוּתִיִּי**, ת"ז,—של המציאות: אשר לפי זה יאמר בהם שהם צורות עם השמים לא זולת וכמו שביארתי מההתקשרות המציאותיי לא העירוביי (ר"א ביבאגו, דרך אמונה פט).

***מְצִיָּה**, ש״נ, מ״ר מְצִיּוֹת,—שה״פ מן מָצָה, כמו מִצּוּי: המזבחה האמור לענין הקטרה אמור לענין מציה מה הקטרה למעלן אף מציה למעלן (ת״כ ויקר׳, נדב׳ ז ח).—ומ״ר: היציקות והבלילות והפתיתות וכו׳ והמציות והמליקות (חול׳ קלב:).

··מְצִיעוּת, ש״נ,—שה״פ מן מָצַע, כמו ··מִצּוּעַ, בִּמְצִיעוּת דבר, כמו בְּמִצּוּעַ: כי התורה נגיע אליה במציעות אדם שיראו על ידו אותות ומופתים (ר״י א״ת, הו״ה, עבודת ה׳ ג).

··מְצִיצָה, ש״נ,—שה״פ מן מָצַץ: שכשיפסק יחזור היין שעלה במינקת במציצתו ויפול לחבית ויאסור הכל (רמב״ם, הל׳ אסור׳ יב טו). ויתילדו בשדים נפח וצמהים וכו׳ יוציאו החלב במציצה דקה ואם יהיה זה נמאס יקח אשישת זכוכית ויכנים בה הדד וכו׳ (מ׳ אלדבי, ש״א ד ג). הרמונים המתוקים גם החמוצים מציצתם אחר אכילה מועיל (שם ה ג). — ··כּוֹסוֹת הַמְּצִיצָה, ··כְּלֵי הַמְּצִיצָה, ··קַרְנֵי הַמְּצִיצָה: ואח״כ יתלה כוסות המציצה על השוק (גרבוני, אורח חיים, בהלוי הפרקים, כ״י שכתר). וקרני המציצה יש בהם תועלת גדולה (שם). ואחר יונחו קרני המציצה גדולים כי זה יעצרו הדם מיד (קאנון ג כא ג ב). ואחר זה בג׳ ימים יונחו קרני המציצה על השדרה (שם שם ט). ואם בתילדו (הטחורים) מפני מותרות חדות וכו׳ נצוהו לשים כלי המציצה בשתי שוקיו (מ׳ אלדבי, ש״א ד ג). כלי המציצה בלעז וינטוזה אנו עוסקים בהם בכל תחלואים הנופלים בעור בין עור לבשר ובכל מיני צרעת (מעשה טוביה, ארץ החדשה י ג).—ובפרט מְצִיצָה במנהגי המילה, הפעולה למץ הדם מהאבר המהול: שאין הדם ניתק מחיבורו אלא על ידי המציצה (רש״י שבת קלג.). מלין ועושין כל צרכיה כגון פריעה ומציצה וחוזר על ציצין המעכבין (טור יו״ד רסו). מי שיוכל להיות מוהל לעצמו אצל בניו ראוי לו לעשות המילה בעצמו מלבד המציצה (קלות ההשן, ח״מ, נזק׳ שפב). הרופאים המציאו איזה סמים שמועילים כמו המציצה (שו״ת מהר״ל חיות ס).

***מְצִיק**, ש״ז, מ״ר מְצִיקִים,—מי שמציק לאדם, ובפרט אָנָס שגוזל מאדם בכח הזרוע, Bedrücker; oppresseur; oppressor: הושע מוצק ממציקיו ואל תקוץ רוחך במשפט יושר (ב״ס גני׳ ד ט). מעשה בשפחתו של מציק[1] אחד ברמון שהטיל נפל לבור ובא כהן אחד והציץ לידע

[1]) כך בכ״י ובנדפס, וכך גם בגמ׳ פסח׳ ט. וע״ז סב. ובירוש׳ פסח׳ א ג: מסיק.

מה הפילה (ר׳ יהודה, תוספת׳ אהל׳ יח יג). אלו מציקים שהחזיקו בה בארץ ישראל והם קשים להוציא מהם פרוטה כצור (ספרי דבר׳ שיז). פעם אחת עלו המציקים ונטלו פתן ויינן ושמנן ומימיהן חזרו ומכרו אותם להם (מד״ר איכ׳, מימינו בכסף). אמת המים שהיתה באה מן החניות עמדו המציקים החריבוה ושפכוה (ר׳ אבא בר כהנא, שם, דבק לשון יונק).

··מֵצִיק, ש״ז,—כמו *מֵכִיק: עד הקציר עד הבציר עד המציק (תשו׳ הגא׳ הכרון ל).

··מְצֶל[1]), ש״ז,—נסיוב, המים הנפרשים מחלב חמוץ כשהוא מתגבן: ומי ורדים שימורס בהם מצל חמוץ טוב (קאנון ד ד ד).

מְצִלָּה[2]), ש״נ, מ״ר מְצִלּוֹת, — מְצִלּוֹת הסוס, פעמונים קטנים יתלום בצוארי הסוס וכדומ׳: ביום ההוא יהיה על מְצִלּוֹת[3]) הסוס קדש לי״י והיה הסירות בבית י״י כמזרקים לפני המזבח (זכר׳ יד כ).

··מְצוּלוֹל, ש״ז, — מְצוּלוֹל יָם וכדומה, מקום ששם דבר צולל, עמק הים: זרה קשים במצלול ים ואל

[1]) כך בערבית.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) כך הכתיב והקרי בנוסחת המסורה, ואין ספק בדבר כי כך היתה נוסחת הכתוב כבר בימי חכמי התלמוד. ותרגמו השבעים χαλινός, והוא הרסן שבפי הסוס. אך עקילס תרגם βυθός, ר״ל מעמקים. ונראה כי הוא קרא מְצֻלוֹת. וכבר העיד ככה .Hieron, אמר וז״ל: Verbum Hebraicum MESULOTH Aq. et Theod. βυθὸν interpretati sunt, id est, *profundum;* Sym. περίπατον σύσκιον, id est, *incessum umbrosum.* Soli LXX χαλινὸν, id est, *frenum,* transtulerunt ... Quod cum ab Hebraeo quaererem quid significaret, ait mihi, non debere nos legere MESULOTH, sed MESALOTH, quod significat *phaleras equorum,* et *ornatum bellicum;* et, excepto hoc loco, in nullo penitus sanctarum Scripturarum volumine hoc verbum reperiri (Field, Orig. Hexapl. fragmenta). ת״י: כרובת סוסיא. אך לא נתברר בודאות מה פרוש כרובת. וכבר נחלקו חכמי התלמוד בפרוש מלה זו ואמרו: מאי מצילות הסוס אמר ר׳ יהושע בן לוי עתיד הקב״ה להוסיף על ירושלים עד שהסוס רץ ומצל ר׳ אלעזר אומר כל מצילות שתולין לסוס בין עיניו יהיה קדש לה׳ (פסח׳ נ.). ובין שני הפרושים נחלקו המפרשים הקדמונ׳ שלנו. ר״י חיוג גזר מצלות מן צל כריב״ל, וכך גם ריב״ג. ורש״י כמו ר״א: הנקישות שתולין לסוס לנוי בין עיניו. ע״כ. וכן ראב״ע: מצלות מגזר׳ תצלינה צלצלים תלוים בצוארי הסוסים. ע״כ. וכן רד״ק: הם שתולים בצואר הסוסים והם מקשקשים. ע״כ. וכך גם רוב החדשים.

תדונם בקצפך (ר' לוי, לך עיני, יול' יוה"כ, סידור תימ', כ"י בריט"מ). פועל ישועות הושיענו, צלול במצלול כל פשעינו (הושע' להושע"ר, הושיענו). סלול ומסלול, פתחתי במצלול, לעבור עם כלול (הושע' יום ו, כהושעת ילודי אהב). צו בר נפלי בין חכלילי להיות מעלי ממצלולי (ר"מ מלונזנו, זכרה אלי, בספ' שתי הידות).

מַצְלִיחַ, ש"ז, — מין מרקחת רפואות: וויעיל מזה וממקריו הרעים המרקחת הידוע' במרקחת מצליח הנקרא בערבית אלרגח כי תועלתו נפלאת מאד (קאנון ג כא ד ט).

מְצִלְתַּיִם, ש"ז, —כלי נגינה של נחשת, Zimbel; cymbale; -bal: ויעמידו הכהנים מלבשים בחצצרות והלוים בני אסף בִּמְצִלְתַּיִם להלל את יי' (עזר' ג י). ובחנכת חומת ירושלם בקשו את הלוים מכל מקומתם להביאם לירושלם לעשת חנכה ושמחה ובתודות ובשיר מְצִלְתַּיִם נבלים ובכנרות (נחמ' יב כז). ודויד וכל ישראל משחקים לפני האלהים בכל עז ובשירים ובכנרות ובנבלים ובתפים וּבִמְצִלְתַּיִם ובחצצרות (דהי"א יג ח). ויאמר דויד לשרי הלוים להעמיד את אחיהם המשררים בכלי שיר נבלים וכנרות וּמְצִלְתַּיִם משמיעים להרים בקול (שם טו טז). והמשררים הימן אסף ואיתן בִּמְצִלְתַּיִם נחשת להשמיע (שם יט). ואסף בִּמְצִלְתַּיִם משמיע (שם טז ה). ויעמד את הלוים בית יי' בִּמְצִלְתַּיִם בנבלים ובכנרות במצות דויד וגד חזה המלך ונתן הנביא (דהי"ב כט כה).

מְצַמּוּץ, ש"ז, מ"ר מְצַמּוּצִים, — שם"פ מן ג. מִצְמֵץ. והדבר שבו ימצמץ אדם פיו: וגם ירפא בדברים ימצמצם הנקראים מצמוצים (קאנון ג ו ג). ברפואות המתיכות הנה העשויות בכאב השינים הצריכות להתיך יש מהם מצמוצים וראוי בכלם שיאחזו בפה זמן ארוך כמו חומץ וכו' (שם שם ו ד). ורפא תחלה במצמוצים המקררים ושיש בהם קביצות כמו מי ורדים וחלב חמוץ ומי הדם (שם שם ח א). בכאב השינים מצמוץ אחר הנקוי בהומץ וכו' (גרכוני, אלה חויס ח ב, כ"י שכטר).

א. ***מִצְמֵץ**[1], פ"י, —מִצְמֵץ בענבים, לא בלע כל הענב בזגו אלא מצץ התוך והשליך הזג: האוכל (בכרם רעהו) מן התורה לא יקלף בתאינים ולא ימצמץ[2] בענבים (תוספתי ב"מ ח ט). שבעך שלא יהא אוכל ומקיא

[1]) בערב' מצמצ a) בלשון הדברנית ההמונית כמו מצץ.—[2]) כך בכ"י א"פ הוצא' צוק"מ, וכך גם בכ"י וינה, ובנדפס ימצוץ.

a) مصمص

שבעך שלא יהא מקלף בתאנים וממצמץ[1] בענבים (ירוש' מעשר' ב ז). שלא יקלף בתאינים וימצמץ בענבים (שם ב"מ ז ב).

ב. ***מִצְמֵץ**, פ"ע, —מִצְמֵץ בעיניו והביט בפלוני, סגרן לחצי: (היה אליעזר עבד אברהם) ממצמץ ומביט בה (ברבקה) ההצליח ה' (את דרכו) (ר' יוחנן מאיפורי, מד"ר בראש' ס).

ג. ***מִצְמֵץ**[2], פ"י, —מִצְמֵץ פיו במים וכיוצא בזה, הניעם הנה והנה בלשונו וכדומ' כדי לרחץ הפה ולנקותו: והעפצים מועילים לכל קלאע רע וכש"כ אם יבושל בחומץ ומלח וימצמץ בהם בקלאע שבנערים (קאנון ג ו טו). ויתמיד למצמץ בשליקות הקובצות הלקוחות מעדשים וסומאק (שם שם יו). להפסיק הריח הנתעב מן המאכלים מועיל מזה לעיסת הרודא ולעיסת עלי הסנה וישתמצמץ אחריו בהומץ (שם שם יז). ואחר זה ימצמץ בשמן אנפקנון ושמן אילן מצטכי ושמן הדס (שם שם ח א). ויבושל שרשו (של ההנטל) עם חמץ וימצמץ בו לכאב השנים (שם, לוח הסמים, חנטל). התמדת עשיית החלבים מזיק השנים והלסתות וממהר אליהם העפוש והאכול ולכן טוב שימצמץ אחריו ביין מזוג בדבש (פרקי משה כא).

ד. ***מִצְמֵץ**, פ"י, —מִצְמֵץ את פלוני, הריק את קיבתו, שלשלה: ומאכילין אותו (את הכה"ג בערב יוה"כ) דברים כדי למצמצו ר"ל לשלשלו שלא יהא צריך לנקביו למחר (המאירי, יומ' א ד).

***מִצְמָצָה**, ש"נ, — כמו *מִצְמוּץ: ואם יקחו עצירת עליו (של האגס) ויעשו מצמצה מונעת הנזולות (ספר רפואות כ"י, מיוחס להרמב"ם).

מִצְנֶפֶת, ש"נ, —מטפחת ארכה יצנף אותה אדם סביב לראשו, בפרט בארצות המזרח, Turban: ואלה הבגדים אשר יעשו (לאהרן ובניו) חשן ואפוד ומעיל וכתנת תשבץ מִצְנֶפֶת ואבנט (שמות כח ד). ושמת הַמִּצְנֶפֶת על ראשו ונתת את נזר הקדש על הַמִּצְנָפֶת (שם כט ו). ובאבנט בד יחגר וּבְמִצְנֶפֶת בד יצנף (ויקר' יו ד). כה אמר אדני יי' (למלך) הסיר הַמִּצְנֶפֶת והרים העטרה (יחזק' כא לא). — ואמר בן סירא: עטרת פז מעל מצנפת ציץ חרות חותם קדש (ב"ס גני' מה יב). — ובתלמ': כיצד מפיסין נכנסין ללשכת הגזית וכו' והממונה בא ונוטל מצנפתו של אחד מהם (מהכהנים) והן יודעין

—[1]) צ"ל וממצמץ.

[2]) כך בערבית.

שממנו פיום מתחיל (תוספת׳ יומ׳ א י). כהן גדול משמש בשמונה כלים וההדיוט בארבעה בכתונת ומכנסים ומצנפת ואבנט (משנ׳ שם ז ה).—ובסהמ״א: עטיפה זו למעלה מן החוטם היא ועדיין ישמעאלים מחזירין קצת המצנפת שלהן על פיהן ועל ראש החוטם (ערוך, ערך גנ). וכן האבנטים בחלון אחד וכתוב עליו אבנט וכן המצנפות כולן בחלון אחד והכתנות כולן בחלון אחד (רמב״ם, כלי המקדש ח ט). ולא שילבש בגדי משי או מצנפת זהובה (הוא, מלוה ולוה ב ז). ובעודי בזאת המחשבה, והנה החזן בא ועל מצחו טוטפת, ובראשו מצנפת, לבנה ונעימה, בת מאתים אמה (ר״י חריזי, תחכמ׳ כד). והוא רוכב על סוס ומלובש בגד משי ורקמה ומצנפת גדולה על ראשו ועל המצנפת סודר לבן ועל הסודר רביד (ר״י סמברי, קוטיס). ומצנפת לכהן גדול במקום מגבעת לכהן הדיוט שזה וזה על הראש נתון אלא שהמצנפת הוא עשוי כמין בגד ארוך שצונפין בו הנשים ראשן (ספ׳ חינוך, מצוה קט).—ומ״ר *מִצְנָפִים: ואבנטיהם ומצנפיהם ומכנסיהם (עמק המלך, הקד׳ שער תיקון התשו׳).—*השליך המצנפת, לאות צער: ויחר לישוע וישלך המצנפת מעל ראשו ויבך (תולד׳ ישוע יט).—*הִלְבִּישׁוֹ הַמִּצְנֶפֶת, שָׂם המצנפת על ראשו, עשהו אחד מ„המושלימים״, מבעלי דת „מחמד״: וגם אתה ידעת להרד״י אשר ברח מלעבוד אל ארוניו אשר הלביש אותו מצנפת (מכתב ממחבר לא ידוע לשמואל די פנס, כ״י וינה, ביהמ״ד אה״ו תרכה, א 64). הרד״י אשר הלביש אותו המצנפת וברח מפניו שאמר שקבל מפיו היות מדת הת״ת (ר״א הכהן, ספ׳ מליכת קדש). אז השיב רופא המלך הנזכר אדוני המלך צוה שיביאו מצנפת וכו׳ והושם על ראשו מצנפת הישמעאלים והמיר דתו ונעשה ישמעאל (ר״מ אהרב, אגר׳ רבני ויניציאה על ש״ס). — ובמלאכת הרפואה, בעין אֶגֶד: לחבר שפתיה (של החבורה) וכו׳ וישים שָׁחוק על החבורה ויצנף במצנפת חזקה (גרשוני, אורח חיים, כ״י סנקטר). שיתחיל לקשור למעלה מהנשיכה (של נחש וכדומה) עם מצנפת קשירה חזקה (שם). — *בעל המצנפת, מין צפור: בעל המצנפת (געהויבטע פינגווין) ארכו אמה גופו ממעל שחור ומתחת לבן מאחורי ראשו צרור נוצות ממראה ירוק בהיר ונקרא ע״כ בשמו (י׳ שנפק, תוה״א, העוף עד א). בעל המצנפת (הויבן „קאפה״ לערבע) דומה בתארו ומראהו להידוע ונבדל ממנו בקבוצת נוצה אשר על קדקדו בתאר מצנפת וכו׳ שיריו ערבים (שם כו). בעל מצנפת הגדול (גראססע הויבער טויבער שלאגהאן) גדול כאוז הקטן ונושא על ראשו כמצנפת נוצות ממראה שחרחר (שם סב א).

מַצָּע[1], ש״ז, מ״ר *מַצָּעוֹת, —כל מה שמציעים על המטה תחת גוף האדם לשכב עליו. Bettzeug; literie; bedding: כי קצר המַּצָּע מהשתרע והמסכה צרה כהתכנס (ישעי׳ כח כ). — ובתו״מ: מסובין היינו על הר סיני ונתנה עלינו בת קול מן השמים עלו לכאן טרקלין גדולים ומצעות נאות מוצעות לכם (ריב״ז, תנוי׳ יד). שמלתו לעורו זו חלוק במה ישכב להביא עור מצע (מכי׳ משפטי׳ יט). ולא ימשכננו (הלוה שאין לו במה לשלם) דברים שעושין בהן אוכל נפש ונותן מטה ומטה ומצע לעשיר מטה ומטה ומפץ לעני (ב״מ קיג:). המציע מצעות בנכסי הגר קנה (ב״ב נג:). אותן מצעות שהציעה לו באיסור הציעה לו בהיתר (מנח׳ מד.). — *בלבל מַצָּעָהּ של אשה, מְנָעָהּ מהזדוג לבעלה, ושל איש, מהזדוג לאשתו: עלבון אמו תבע (ראובן) אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי עמד ובלבל את מצעה (רש״א, שבת נה:). אחרים אומרים שתי מצעות בלבל אחת של שכינה ואחת של אביו (שם). שבלבל מצעו של אביו ומעלה עליו הכתוב כאילו שכב עמה (ר׳ יוחנן, שם).—ומליצה, *אהיה מַצָּע תחתיך, דבור של חבה והכנעה: אמר (אנטונינוס לרבי) מי ישימני מצע תחתיך לעולם הבא (ע״ז י:). — ובסהמ״א: שהרכין שמים העליונים והתחתונים והציען על גבי ההר כמצע על המטה וירד כסא הכבוד עליהם (רש״י שמות יט כ). ומטה ומצע הראויין לו לישן עליהם (רמב״ם, מלוה ולוה ב ז). שלא הכניס אברהם את הגר באהל שרה ולא רצה אברהם שתשכב הגר וקטורה על מצעות ששכבה שרה אמנו (ספר חסידים, סי׳ תתשכח).—וגם מה שישימו על הקרקע לשכב עליו או לעמד עליו: שהישיבה על הקורה והשכיבה על הקרקע בזמן שאין שם מחצלת ולא מצע חוצץ יש בה דבר רע (ערוך, ערך סב). והיא הגברת יושבת כמנהג הגבירות במצע שש ומשי על הארץ והשרים כשיבואו לדבר עמהן ישכבו עליהן על אותן המצעות ושם ידברו עמהן והנה

[1]) כבר אמר שד״ל: המצע הוא היצוע אלא שיקרא יצוע אחר היותו מוצע כמו אם זכרתיך על יצועי או משעה שמציעים אותו כמו בחשך רפדתי יצועי ובלאו הכי יקרא מצע כלומר דבר העשוי להיות מוצע כי קצר המצע מהשתרע הדבר העשוי להיות מוצע הוא קצר מהשתרע אדם עליו (בית האוצר 128).

היא היתה אומרת ליוסף שישכב על המצע ההוא אצלה ושידבר עמה (ר״י אברבנאל, ויבב).—וגם במשמ׳ שטיח: רואה (העני) לעשיר יושב כמלך בגדוד בחדרי משכיתו ומצעות שתחתיו בגדים לבנים מיד יושב רחוק ממנו לבל יתקרב אצלו לישב בצדו פן יטנף בטיט שברגליו המצעות (ר״א הכהן, שבט מוסר ט). — ואמר המשורר: ערוגות ורדים תנה לך למצע ואל נא תשימם בצנות וצלצל (רמב״ע, תרשיש ג טו). צלי אתן ענפי אלה גם מצעי אשית ככר, ואשו מסעד לבי לעד מזרק יין לא פת ככר (שם ב ט). — ובהשאלה במליצה: עד הניאוני התלאות וכו׳ ואלצוני לשום מצעי מסעי ומרגועי נודי ונועי (ר״י הריזי, תחכמ׳ יו). — ובמליצה, ״קצר מַצָּעוֹ של פלוני, אין לו מצעים כראוי, הוא עני: כי מקומנו צר, ומצענו קצר, ובכל יום טרפנו יחסר, ואין לנו לחם ובשר (ר״י זבארה, ספ׳ שעשועים ב). — ובמשמ׳ עני בדעת: כמדומה לי כי בחכמה הזאת קצר מצעך וצרו צעדי מדעך (שם ט). — ובהשאלה, ״מַצָּע של פגרים וכיוצא בזה, הרבה פגרים עד שכסו את פני כל הקרקע: וישלפו את חרבותם ויציעו בעם מצע ט׳ אלפים פגרים מתים ארצה בתוך ההיכל (יוסיפון, דף שנד). לא חדל לשלול שלל ולבוז בז ולהרוג נפשות ויצע בכל ארם מצע גדולה פגרים מתים (שם שסד).

*מצע[1]

, ממנו *אֶמְצַע, *אֶמְצָעוּת, *אֶמְצָעִי, *אֶמְצָעִית, *מִצַּע, ״מְצוּעַ, ״מְצִיעוּת, ״הִתְמַצְּעוּת.

*מִצַּע,

פעו״י, — היה באמצע, עמד באמצע, שָׂם דבר באמצע: המזבח ממצע באמצע העזרה שלשים ושתים אמה עשר אמות כנגד פתחו של היכל אחת עשרה אמה מן הדרום וי״א אמה מן הצפון נמצא המזבח מכוון כנגד היכל וכותליו (ר׳ יהודה, ת״כ, ויקר׳ ה ז). עירבו זה לצפון וזה לדרום מהלך לצפון כעירובו של זה לדרום ולדרום כעירובו של זה לצפון ואם מיצעו את התחום לא יזוז ממקומו (תוספת׳ ערוב׳ ג ד). בהמה של שני שותפין עירב זה בצפון וזה בדרום מהלכת בדרום כעירובו של זה בצפון, בצפון כעירובו של זה בדרום מיצעת את התחום אל תזיז ממקומה (ירוש׳ שם ג כא). שנים ששאלו חלוק אחד בשותפות וכו׳ זה ערב עליו לצפון וזה ערב עליו לדרום וכו׳ מהלך לדרום כרגלי מי שערב עליו לצפון ואם מצעו את התחום הרי זה לא יזיזנה ממקומה (בבלי ביצ׳ לז:).

[1]) גם בארמ׳ וסורית.

שנים ישראל ואחד כהן ממצעין את הכהן אימתי בזמן שכולם שוין אבל אם היה אחד מהן תלמיד חכם ממצעין את הדבר (ר׳ חנינא, ירוש׳ ברכ׳ ה ד). כשירד בנימין עמהם והיה יעקב אומר להם לא ירד בני עמכם וכיון שהגיעה שעה וירד עמהם היו ממצעים אותו והיו משמרים אותו (מד״ר בראש׳ צא). — ובמשמ׳ עבר באמצע: שלשה אין ממצעין ולא מתמצעין הכלב והדקל והאשה (פסח׳ קיא.). — ואמר הפיטן: אין צד וצלע יצליעוך, ורוחב וארך לא ימצעוך (סהי״ת ליום ב, ואני עבדך). — ״מִצְּעוּ את החשבון, חלקו באמצע, לחצאים: כי היה להם לומר בבית דין כי מצעו את החשבון ביניהם ונותר לצמח כך וכך זוזים (תשו׳ גאוני מז״מ, סי׳ לו, בי״ת ד). אחד אומר במנה ואחד אומר בפ׳ ואחד אומר בק״כ נידוק בק׳ מפני שאנו ממצעים מה שיש בין המועט למרובה (שו״ע חו״מ קג ב).

— פֻּעַ׳, *מֻצָּע, מְמֻצָּע, ממוצע, — עומד באמצע: שלחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה ומנורה בדרום משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה מזבח ממוצע ועומד באמצע (יומ׳ לג:). בתחלה לא ירד אלא מלאך אחד שהיה ממוצע ועומד באמצע האש ואח״כ ירדה שכינה ודברה אתו מתוך הסנה (מד״ר שמות ב). גדולה היא הדיעה שהיא ממוצעת בין שתי הזכרות שנאמר כי אל דעות ה׳ (ר׳ יצחק, ירוש׳ ברכ׳ ד ג). — ובסהמ״א: של טובה יש בה שני דרכים אחד של צדקה ואחד של חסד ואליהו ז״ל ממוצע ביניהם (פדר״א טו). בטוב שלמות חכמתו וישר טבעו קיים (אברהם) כל המצות בלכתו בדרכים הממוצעים שהם עיקרי התורה ושרשיה (ר״י אבטולי, מלמד התלמידי׳ וילא). אתה מוצא שממוצע פרשת רבית בין שתי פרשיות של נדר (ספר חסידים, סי׳ תתתתקנח). — וגם בדברים מפשטים, ״דֵּעוֹת מְמֻצָּעוֹת, רחוקות משני הקצוות: הדעות הישרות שמנהיג אדם עצמו להלך בהם והם הדעות הממוצעות הבינוניות בין הקצוות הרחוקות כל אחת מחברתה וכו׳ וחסידים הראשונים היו מטין דעות שלהן מדרך האמצעית הממוצעת בין שני הקצוות אל הקצה האחרון (ר״י אבן עקנין, ספר מוסר א יח). כי גופך על תכונת השלמות נצב, מגזע המזג הממוצע נחצב (רש״ט פלקירא, המבקש כד). משל העולם אצל כתות האנשים כפרדס נאה ונהג בעליו שישקהו בכל יום פעם אחת ותהיה ההשקאה ההיא ממוצעת כי השווי יועיל לצמחים והמותר יזיק (ר״י בדרשי, פרדס א, אוצה״ס ג). שהפעולות שהם

שובות הם הפעולות הממוצעות אשר יבאו ממעלות המדות (תרג' פי' רמב"ם לאבות ב ט).—והרחוק במדה אחת משני הקצוות: ויש מן הבע"ח מינים אחרים כאלו הם ממוצעים בין שתי אלה הקצוות (ר"י אלגז, העקרים ד ה). ושישמור הדבר שהוא ממוצע בין גופו וקנינו וזהו אשתו כי מצד מה כאלו היא גופו ומצד מה כאלו היא קנינו (מרפא לנפש יח:).

— התפ', *הִתְמַצֵּעַ, מִתְמַצְּעִים,—נִתְמַצְּעוּ, עבר ביניהם, עמד ביניהם: שלשה אין ממצעין ולא מתמצעין ואלו הן הכלב והדקל והאשה (פסח' קיא.). עד שלא נבנה ביהמ"ק היתה השכינה מתמצעת בין שני בדי הארון (ר"י בר' סימון, מד"ר שה"ש, הנך יפה). — ובסהמ"א: והם מתמצעים ומתכנסים לתחת צלך (רש"י דבר' לג ג). שהתי"ו מתמצעת להפסיק אותיות השרש (הוא, ב"מ סב.). — ואמר הפיטן: כצירי מרפא ושלוחי אמונים, נתמצעו תאומים בזווג חתנים (בנימין בר"ז, אתי מלבנון כלה). — *ובמשמ' היה בין שני דברים: נקרה לאשר קרב מהגלגל מאד שיהיה אש ומה שרחק שיהיה ארץ ומה שיתמצע היה וכו' אויר ומים (ר"י א"ת, כוזרי ה ג). ניצוץ השמש המכה לפעמים בכדור הארץ והוא מתמצע בשעת הנגוד בינו לירח (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', אם כל חי ב ב). והנה התמצעו בין חציך שנונים ולב אויבי המלך (המלים) עמים תחתיך יפלו וזהו ההתמצעות שהוא אחד מן היפויים (ר"מ ליאון, נופ' צופים ב ד). — *נִתְמַצַּע בין פלוני לפלוני, היה המְתַוֵּךְ ביניהם: לוי שנתמצע בין ראובן לשמעון בעסק תביעה שהיתה ביניהם (תשו' גאוני מו"מ, סי' רכג, בי"ת ה). לוי שהיה לו שותפות עם ראובן ומת ולו בת והשיאוה אמה ואחיה ליהודה וכו' ושמעון זה נתמצע בדבר לשדך ביניהם וכו' וזה אומר מאז נשאתי האשה ואתה ידעתה ונתמצעת בדברים זכיתי בממון שפסקו לי (תשו' רש"י יב).

מִצְעָד, ש"ז, מ"ר סמי' מִצְעֲדֵי, בכנ' מִצְעָדָיו.—א) כמו צַעַד: מיי' מִצְעֲדֵי גבר כוננו ודרכו יחפץ (תהל' לז כג). מיי' מִצְעֲדֵי גבר ואדם מה יבין דרכו (משלי כ כד). — בְּמִצְעָדָיו, בלויתו: וְלֻבִים וכשים בְּמִצְעָדָיו (דני' יא מג). — ואמר הפיטן: נחת שלחנך ארות במצעד, נאמנת בריתך לו עדי עד (משולם בר"ק, עבודה, אשוחח). ומרבבות קדש אתה במצעד, ולעם קרובו מסיני נועד, ועמודי תבל געשו להרעד, ויתפוצצו הררי עד (רשב"ג, שלמים נחומתם, קרובו' ב' בכוע'). גבולים ובתים בבל יראת וימצא ויטמין ויקבל במצעדיו (ר"ז הלוי, אזהר' לפסח, הגדה כ"י בריט"מ). — והמשורר אמר: אל נא בגלעד לי תדרשו ארוכה, כי אם במצעד בת יאתה לה מלוכה (ריב"ל, אין די לחילי, קטע כ"י גני', JQR, July 1913, 88). — ומ"ר *מִצְעָדוֹת: שמעו הכהנים בתוך ההיכל כקול לכת בני האדם וקול מצעדות רגלי בני אדם (יוסיפון, פרק לד).—ב) *בחכמת הכוכבים, מִצְעֲדֵי המזלות: מפני שהקפת הגלגל על הארץ בסמכת על קטבי אופן המישור אין אנו חושבין מעלות המזלות מהיקף אפנם עצמו כי אם מן הערך העולה בעלותם מאופן המישור ואנו קוראים לעלייתם זו מצעד המזלות (ראב"ח הנשיא, חשבון מהלך הכוכבים ד, כ"י בריט"מ). ועל הסדר הזה נחשבו מצעדי המזלות באופן הישר והיו נחקקים בלוח המצעדים (שם). וישארו לך מצעדי מזל שור ואתה מוציא מצעדי מזל טלה ושור יחד (שם ב). הרוצה לדעת מצעדי המזלות באופנים הנוטים יהיה דורש על המזל ההוא או על המעלות ההם שהוא דורש את מצעדיהם כמה היה מצעדן בקו השוה (שם). ספר לוחות המשרתים השבעה וכל מעשה הארץ והמצעדים והנטיה והמעלה הצומחת ותקון הבתים וידיעת הכוכבים העליונים (ראב"ע, בהקד' ספר אלמתני). שהיום וכו' אינו על מדה אחת מצומצמת בכל מקומות הישוב וכו' מפני חילוף מצעדי האופק במקומות זה מזה (ר"י הישראלי, יסו"ע ג ז). ביאור מצעדי המזלות וכו' עליית חלקי המזלות על האופק קורין לו בחכמת התכונה מצעדי המזלות וכו' באפן שתדע שזמן עליית המזלות או מצעדיהם ערכם וזמנם גם הם נחשבים עפ"י סבוב חלקי הגלגל הישר (ר"ד גנז, נחמ' ונעים קיז).

מִצְעָר[1], ש"ז, סמי' מִצְעַר, — דבר קטן, דבר מועט, etwas Kleines, Unbedeutendes; peu de chose; a small thing, of little importance: הנה נא העיר הזאת קרבה לנוס שמה והוא מִצְעָר אמלטה נא שמה הלא מִצְעָר הוא ותחי נפשי (בראש' יט כ). והיה ראשיתך מִצְעָר ואחריתך ישגה מאד (איוב ח ז). — ובמשמ' מספר מעט: כי בְּמִצְעַר אנשים באו חיל ארם ויי' נתן בידם חיל לרב מאד (דהי"ב כד כד).—לְמִצְעָר, תה"פ, לזמן מועט: למה תתענו יי' מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך שוב למען עבדיך שבטי נחלתך לְמִצְעָר[2] ירשו עם קדשך צרינו בוססו מקדשך

1) משרש א.צער, עי"ש, ועי' הערה לקמן.—2) כך בנוסחה המסורה, והסכימו התרגומים הקדמונים וכמו"כ המפרשים הקדמוני' ורב החדשים כי, לפי הנוסחה המסורה,

(ישע' סג יז-יח). — הַר מִצְעָר, אולי כנוי לאחד מהרי הלבנון: אלהי עלי נפשי תשתוחח על כן אזכרך מארץ ירדן וחרמונים מהר מִצְעָר [1] (תהל' מב ז).

מִצְפֶּה, ש"ז, סמי' מִצְפֵּה, — מקום גבוה יעמד שם הצופה לצפות כל הנעשה סביב. Warte; observatoire; watch-tower: על מִצְפֶּה אדני אנכי עמד תמיד יומם ועל משמרתי אנכי נצב כל הלילות והנה זה בא רכב איש צמד פרשים ויען ויאמר נפלה נפלה בבל (ישע' כא ח-ט). ויהודה בא על הַמִּצְפֶּה למדבר ויפנו אל ההמון והנם פגרים נפלים ארצה (דהי"ב כ כד). — ובסהמ"א, מ"ר מִצְפּוֹת: והיה פרושו (של מְנַהֲרוֹת) מ צ פ ו ת והם נבנות לצפות מהם ולהשיא מהם משואות להזהר מפני האויבים הבאים על העיר (ר"י א"ת, הפרש' לריב"ג, שרש נהר). — ושע"פ, מִצְפֵּה מואב ועוד.

מְצַפֶּה, ש"ז, — כמו צוֹפֶה, מי שעֹמֵד על המצפה וצפה למרחוק לראות מסביב: לך העמד הַמְצַפֶּה אשר יראה יגיד (ישע' כא ו).

מַצְפּוּן, ש"ז, מ"ר בכנ' מַצְפּוּנָיו, מַצְפֻּנָיו, — א) מקום שצפנים שם דבר: איך נחפשו עשו נבעו מַצְפֻּנָיו [2] (עובד' א ו). — ואמר הפיטן: מורדים זבול ומ צ פ ו נ י ו נבעו, ומסמרות נעליהם בקרקעיתו קבעו (ר"א קליר, קינ', איכה את אשר). — ב) *הדבר הצפון, הטמון, הסוד: ואהרן חפץ לגלות מ צ פ ו נ ם ועל כן סייע בעשותו (את העגל) (ר"י א"ת, כוזרי א צז). כאשר אתה מאמין בכל מה שזוכרות כבר ידע האל מצפונך וכו' יודע ה מ צ פ ו נ י ם ומגלה הנסתרות (שם ה כז). אם יהיה מ צ פ ו נ ו של בעל הדברים האלה הפך מה שהוא מראה בלשונו מן הטוב (הוא, הפרש' לריב"ג, מרק). וכאשר ידע האלהים יודע נסתרות זה מ מ צ פ ו נ ם גלה אותו לנביאו (שם, שרש נשא). ותדע כי הרבה בני אדם מראים את האהבה במלותם ואפשר שיהיו שונאים גדולים ב מ צ פ ו נ י ם וצריך שלא תאמין בהם (הוא, תקון מדה"נ לרשב"ג לד). ואמר מ צ פ ו ן דעת האדם בתוך כתביו וגלויה בבחינה (הוא, מבחר הפניני' לרשב"ג, שער ההכרה). צורת האותיות ונקודם והטעמים יש להם סודות ומצפונים גדולים אשר קבלום הזקנים איש מפי איש (ר"י מפיסא, מגה' קנא' 108). והיה (שלמה) חופש כל חדרי בטן ומגלה מ צ פ ו נ י לב האדם בראיית פרצופו (ר"י אברבנאל, מ"א ג). אז הלך בן נבט למצרים והביא את שישק עליהם וגלה לו מ צ פ ו נ י היהודים (ר"ש בן וירגא, שבט יהודה ז). ולא יהיה תוכו בכל זה הפך ברו ולא מ צ פ ו נ ו נגד מראהו (ראשית חכמה, שער הענוה ו). — ואמר הפיטן: רוח שפתיו ימית רשע וצר ישסף, והיה צדק אזור מתניו מ צ פ ו נ י ם חושף, מארבע פאות צאן נהלאות אליו יאסף (פזמ' תימני', ירוש ונשא). — *בְּמַצְפּוּן, בסתר: וכאילו אתה בא באכסנייתו קרוא אל שלחנו ושובו ותודה על זה ב מ צ פ ו ן ובגלוי (ר"י א"ת, כוזרי ג ג). — ובמשמ' דברים יקרים טמונים במקום סתר: ששם יושבים כל מיני עושר וכל הגנזים וכל ה מ צ פ ו נ י ם וכל הזהב (ר"י אבן ג'יקטילה, שערי אורה ז). — ומ"ר *מַצְפּוּנוֹת: ערו יסודותיך והרסו כל פנות, חרשו ועקרו גויותיך ונבעו מ צ פ ו נ ו ת, גם כסף וזהב וסגולת מלכים והמדינות (ר' משה, ייי אלהים לבאות). — ג) *הרגש הפנימי של האדם בענין מהענינים, Gewissen, Bewusstsein; conscience: וחקרתי עליהם (על הספרים הנזכרים שם) ולא מצאתי בהם ספר מיוחד בחכמת ה מ צ פ ו ן וראיתי החכמה הזאת שהיא חכמת חובת הלבבות (ר"י א"ת, בהקדמ' חו"ה לר' בחיי). וכיון שקוטב המעשה ועמודו בנויים על כוונת הלב ו מ צ פ ו נ ו ראויה שתהיה חכמת מצות הלב קודמת בטבע לחכמת מצות האיברים (שם). ויגזור לך הטוב כבקשתך והשתדלותך ויהיה לך עוזר וסומך וירבה שכרך על בר לבבך ו מ צ פ ו נ ך (הוא, כוזרי ה כח). וירצה לומר כי ה מ צ פ ו ן הרע שוה עם חבורות פצע (ר"ת בדרשי, חותם תכנית, מליקה).

***מִצְפִּית** [1], ש"נ, — בכלי נגינה של נפיחה, הקצה הצר המושם בפי המנגן ומצפה בחמר מיוחד: קרן עגולה טמאה ופשוטה טהורה אם היתה מ צ ו פ י ת שלה של מתכת טמאה (כלים יא ז).

***מצפ"ץ**, — כתיבת השם המפורש יהוה, בא"ת ב"ש: הרי שנמצא בתפלה לקדמונים שם מצפ"ץ והרואה יחשוב שהוא שם לאחד מן המלאכים ואינו כן אלא הוא כנוי לשם בן ארבעה בחלוף האותיות באלפא ביתא דא"ת ב"ש (ר"י אלבו, העקרים ב כח). שכן אנו כותבין השם המיוחד ב מ צ פ " ץ שהקב"ה קורא לעצמו תצמ"ץ (אהיה) ואנו קורין לו מ צ פ " ץ כלומר יהיה עכשיו ואחרי כך בלי תכלה (ספר חזקוני, שמות ג יד).

הכונה היא במשמ' לזמן קצר או בזמן קצר. אך כבר העירו החדשים כי המליצה כאן עכ"פ דחוקה, כי לפי פרוש זה חסר כאן הנשוא מה ירשו עם קדשך לזמן קצר, ולכן הגיהו הגהות מתחלפות: למה צער, למה צעדו, וכיוצא בזה. — [1]) וי"א כי זה שע"פ להר מההרים.

[2]) בקצת ספרים מצפניו, חסר.

[1]) מן ב.צפה.

מציץ[1], ממנו מָצַץ, ואולי מֵץ, *מְצִיצָה, וי״א גם מַצָּה.

מָצַץ, פ״י, עתי׳ נכה׳ תָּמֹצּוּ, — מַץ הילד את זיז השד וכיוצא בזה, מָשך החלב ממנו בשפתים סגורות זו לזו, saugen; sucer; to suck: למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תָּמֹצּוּ והתענגתם מזיז כבודה (ישע׳ סו יא).—וכמו שלמים: ויש לך אדם שהזבוב נופל לתוך תמהוי שלו נוטלו ומוצצו ואוכל מה שבתוכו (ר״מ, תוספת׳ סוט׳ ה ט). עושין כל צרכי מילה בשבת מוהלין ופורעין ומוצצין ונותנין עליה איספלנית וכמון (שבת יט ב). כל העופות פוסלין חוץ מן היונה מפני שהיא מוצצת (פרה ט ג). ואכלת (ענבים) ולא מוצץ (ספרי דבר׳ רסו). לתינוק שטמנו לו אצבעו בדבש פעם ראשונה ושנייה גוער בם שלישית מצצה (נדה מה.).—ובסהמ״א: אמר עשו איני הורג את יעקב אחי בחיצים ובקשת אלא בפי אני הורגו ומוצץ את דמו (פרקי דר״א לז). ושאר הגרעינין בזמן שכנסן ויש בהן לחלוחית למצוץ אותן אסורין לזר (רמב״ם, תרומ׳ יא יא). — ובהשאלה, לכל דבר שהוא יונק לתוכו ליחה, כמו ספוג או כלי חרס וכיוצא בזה: שהרופא נותנו (את הגמי) על גבי המכה שהוא מוצץ את הליחה (תוספת׳ כלי׳ ב״ק ו יט). ספוג לא שהוא מוצץ (את המוגלה) אלא שהוא משמר את המכה (ר״י בר׳ יוסי, מד״ר ויקר׳ טו).—ובסהמ״א: יש עפר שמוצץ ויש עפר שאינו מוצץ (ערוך, ערך גרגשתא). סריטה שסורט האומן בצואר למצץ דמו (שם, ערך כסיל).—ואמר המליץ: עדי כבד אשר הושם למשמר, יהי מוצץ בלי פה המשומר, ומיץ המאכל מושך ונוזל (ר״י זבארה, בתי הנפש).

—פִּעֵ׳, *מִצֵּץ,—כמו קל: פורע (המוהל) את העור וכו׳ ואח״כ מוצץ את המילה עד שיצא הדם ממקומו וכו׳ ואחר שמיצץ נותן עליה אספלנית או רטיה (ר״ד אבודרהם, ברכת מילה).

—הִתְפ׳, *הִתְמַצֵּץ, מִתְמַצְּצִים: שאינן מתמצצין (מי רגלים) מגופו (רגמ״ה, בכור׳ ז.).

א.*‏**מָצַק**, פ״י,—כמו יצק: (כיצד מושחים את הכהנים) בתחלה מוצקין[1] שמן על ראשו ואח״כ נותנין לו שמן בין ריסי עיניו (ותני אחר) בתחלה נותנין לו שמן בין ריסי עיניו ואח״כ מוצקים[2] לו שמן על ראשו

[1]) שמי משתף, בארמ׳ מִצַּץ, בערב׳ מצ a).

[2]) כך בנוסח׳ הדפוס. ובכ״י: מציקין.

a) مصّ

(הורי׳ יב.). בשר ודם מוצק[1]) כלים׳) אנבקי על ידי שהות הוא מעלה חלודה (ר״ש בן לקיש, מד״ר בראש׳ יב). — ואמר המשורר: כי אין כשירי ר׳ שלמה חזקים, וכו׳ ולא כשירי בן תקנה בכור שכל מצוקים, ולא כשירי בן חלפון לטוב ורע נחלקים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג).

ב.*‏**מָצַק**[2], פ״י,—מָצַק עָלֶה וכיוצא בזה, התיכו והמסו בפעולת האש והפכו למשקה, destillieren; distiller; to distill: שושן יש בו ריח והוא אדום מוצקין אותו והוא מתהפך ללבן ולעולם ריחו לא זז (זהר, שמות). מה השושן שהוא אדום והוא לבן אין מוצקין אותו לחזור כולו לבן אלא באש כך הקרבן אין מוצקין אותו לחזור כולו לבן אלא באש (שם). כדרך שהשושנה מוצקין אותה על ידי האש לחזור כלה לבן על ידי התכתה למי ורדין (ר״י מוסקטו, נפוצות יהודה מה).

—נִפְע׳, *נִמְצַק,—שמצקוהו: מי שיושב בתעניתו ומקריב חלבו ודמו אינו נמצק[3]) לחזור כולו לבן אלא באש (זהר, שמות). מעשה השושן הנמצק לחזור כולו לבן (ר״י מוסקטו, נפוצ׳ יהודה מב).

א.‏**מֵצַר**[4], ש״ז, מ״ר מְצָרִים,—א) גבול בין ארץ לארץ, Grenze; limite; limit: גלתה יהודה וכו׳ לא מצאה מנוח כל רדפיה השיגוה בין הַמְּצָרִים (איכ׳ א ג). — ובתו״מ: בית כור עפר אני מוכר לך בסימניו ובמצריו (תוספת׳ ב״ב ו כו). מצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו (רב, גמ׳ שם יב.). ב׳ שדות ומיצר אחד ביניהן (ר׳ יוחנן, שם נג.). המצר והחצב מפסיקין בנכסי הגר (הוא, שם נה.). הבא לסמוך בצד המצר (שם יז:). אילן הסמוך למיצר בתוך שש עשרה אמה (עולא, שם כו:). מצר ראובן מזרח ומערב ומצר שמעון צפון ודרום (שם סב.). אילן העומד על המיצר יחלוקו וכו׳ בממלא כל המיצר כולו (ב״מ קז.). מצר אחד מצויין (ר׳ אסי, מו״ק ו.).—בלי מְצָרִים, בלי גבול ומדה: כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלא מצרים (ר׳ יוסי, שבת קיח.).—ומצוי בסהמ״א: והיו תוצאותיו הימה אל מצר המערב שאין עוד גבול נגב מאריך לצד המערב משם והלאה וכו׳ ומצר מערבי מהו והיה לכם הים הגדול למצר (רס״י במד׳ לד ה-ו). מהר ההר תסבו ותלכו אל מצר

—[1]) כך בנוסח׳ הדפוס. ובכ״י: מוסך בולס.

[2]) כנראה מן יצק.—[3]) בנוסח׳ הדפוס: נצמק.

[4]) כבר העיר ע״ז ריב״ג ואמר: ואלערב תקול ללחאג׳ז בין אלשייו אלמצר חתי אנהם יקולונ אלשמש מצר בינ אלנהאר ואלליל, ע״כ.—ובעבר׳: והערב אומר לכל דבר שמבדיל בין שני דברים מצר עד שהם אומרים

הצפון לצד המזרח וכו' הוא (חצר עינן) היה סוף המצר הצפוני (הוא, שם ח-ט). המוכר קרקע שלו לאחר יש לחבירו שהוא בצד המצר שלו ליתן דמים ללוקח ולסלק אותו (רמב"ם, שכנים יב ה). סיים לו את הזויות בלבד ולא סמן לו את המצר שלכל רוח או שסיים לו שני מצרים וכו' (הוא, מכירה כא טז). היה לו בקעה גדולה ובתוכה יש הרבה שדות וכל אחת ואחת חלוקה במיצר שלה לבדה וכו' לא קנה אלא אותה שדה לבדה אע"פ שסיים מצרים החיצונים של הבקעה במד"א שחלוקות במצריהם אבל אם אין מיצר מפסיק בין שדה לשדה וכו' (טוחו"מ, מכירה ריח כ). האומר לחבירו שדה פלונית אני מוכר לך וכו' סיים המצרים והזכיר מצר מזרחי וכו' הזכיר מצרי מזרח מערב ודרום ולא הזכיר צפון קנה כולה חוץ ממצר צפון (שם ריט א). כיון שמצרי ראובן סמוכין זה לזה שוב הכל כמצר אחד ארוך (שם ב' בשם רמ"ה). ועי' עוד א.*מֶצֶר.—*בֶּן מֵצֶר[1]), מי ששדהו נוגע במצר שדה של זולתו: המוכר קרקע שלו לאחר יש לחבירו שהוא בצד המצר שלו ליתן דמים ללוקח ולסלק אותו וזה הלוקח הרחוק כאילו הוא שליח של בן המצר בין שמכר הוא בין שמכר שלוחו בין שמכרו ב"ד יש בו דין בן המצר אפילו היה הלוקח ת"ח ושכן וקרוב למוכר ובן המצר ע"ה רחוק בן המצר קודם ומסלק את הלוקח (רמב"ם, שכנים יב ה). היו בני המצר רבים כולם זוכים בזו השדה הנמכרת וכו' וכן המוכר לאחד מבני המצר או לאחד מן השותפין שלו במשא ומתן אעפ"י שאינו שותפו בקרקע זכה בה ואין שאר השותפין או שאר בני המצר נוטלין עמו (שם). בעל שהיתה אשתו בן המצר ה"ז מסלק את הלוקח שכל נכסי אשתו ברשותו (שם יג יד). בא הלוקח ונמלך בבן המצר ואמר לו הרי פלוני בן המצר שלך רוצה למכור לי שדה זו אלך ואקח ממנו (שו"ע חו"מ קעה כט). היה בן המצר במדינה אחרת או חולה או קטן ואחר זמן הבריא החולה או הגדיל הקטן וכו' (שם לד). — *בֵּין הַמְּצָרִים, שלשה השבועות שבין י"ז בתמוז וט' באב נקראים אצל היהודים בין המצרים, ע"ש הכתוב השיגוה בין המצרים, ר"ל מזמן שהבקעה העיר עד זמן שנחרב המקדש: יש אומרים שיש ליזהר מלברך שהחיינו בין המצרים (הלבוש, או"ח, הלכ' תעני'). אלמן שרוצה לישא אשה בין המצרים (שו"ת שבות יעקב לה), ועי' ערך בַּיִן.—ב) *השתמשו בו בכתיבת הארצות בשני ענינים, מֵצַר הַיָּם, רצועה ארוכה של ים מפרדת בין שתי יבשות: הים הסובב דרך מבוא השמש ונכנס באמצע הארץ במעבר צר עשר מילין הנקרא מֵצַר[1]) גיברלטאר (יוסף הכהן, מליב גבולות א ב). ובחדש י"ג אחר צאתו בא (מלך פורטוגל) אל ים המצר המפריד בין חלק עולם החדש הנקרא פירו ובין חלק עולם הדרומי אשר שם מדות ארך מצר הים כמו ק' פרסאות ארצנו וכו' ועבר תוך מצר הים בסכנה גדולה מחמת הסלעים והאבנים שנמצאו בתוכו (דוד גנז, נחמ' ונעים עז). — ומֵצַר הארץ, במשמ' רצועת יבשה מפרדת בין שני ימים: אולם בשפת גואינעא במיצר הארץ (ערדענגע) של פאנאמע המתפשטות משם עד קו המשוה ירד הגשם משך רביעית שעה ובחוזק גדול (למודי הטבע מז:).

ב.**מֵצַר**, ש"ז, מ"ר סמי' מְצָרֵי,—א) כמו מצור ומצוקה: מן הַמֵּצַר קראתי יה ענני במרחב יה (תהל' קיח ה).— מְצָרֵי שאול: אפפוני חבלי מות וּמְצָרֵי[2]) שאול מצאוני (שם קיו ג).—ואמר המליץ: ואל תבוז מלי וגם לפנות אלי והט חסד עלי והוכח בדברים, והאזינה עדי אדני רב חסדאי ויאזין אל שדי דברך במצרים (מנח' ב"ס, לנגור בתעודה).—והמשורר אמר: וינגע פרעה בנגעים, במצָרים גדולים ורעים, השחית יארים בדם וצפרדעים (ר"י הלוי, מי כמוך). ומי אנכי כי אציל שה פזורה מבין שני כפירים, וכי אוציא לשון הקדש מבין המצרים (ר"י חריזי, הקד' תחכמ').—והפיטן אמר: חשב צר, בעת מצר, והפיל פור גורלו, וצור הקשיב, ואז השיב, בראשו את תגמולו (סליח' תענ' אסת', איך זרים). — ב) *המעבר הצר מהֵקבה להדקים, Pylorus[3]): אי זו היא כרס הפנימי וכו' אמר רב אסי מן המיצר ולמטה (חול' נ:).— ובסהמ"א: ואיזהו ריש מיעיא מן המצר ולמטה כשמתחיל בני מעים מן הכרס באורך אמה (רגמ"ה, שם נג.). — ג) *החלל שבין הריאות, Cavum Mediastini[3]): וברא לב אנוש בשני חדרים, להבין בו ולדעת סתרים, בצלעות השמאל שם לו סדרים, לבלתי יעמוד בין המצרים (ר"י זכארה, בתי הנפש).

א.***מִצַּר**, פ"י, — קבע לו מְצָרִים: המוכר בית לחבירו בבירה גדולה אעפ"י שמִצר לו מצרים החיצונים מצרים הרחיב לו (רבה בר אבוה, ב"ב סא:). מצר לו (בשטר המכירה) מצר אחד ארוך ומצר אחד קצר (שם

השמש מצר בין היום ובין הלילה. —[1]) בגמ' (ב"מ קח: ועוד) בצורה ארמית: בר מצרא, דינא דבר מצרא. —

[1]) כך נקוד בהכ"י. וכך היא הברת הספרדים.

[2]) יש מפקפק ם ומגיהים וּמְצָרֵי.—[3]) תרגום ד"ר מזיא.

סב:). מצר לו מצר ראשון ומצר שני ומצר שלישי ומצר רביעי לא מצר לו (שם:). — ובסהמ"א: מצר לו הקרנות של שדה בלבד ושאר כל השדה לא מצר לו או מצר לו מזרחה צפונה (ערוך, ערך גס). שלא מכר לראובן זה העורר עליה אלא לאיש אחר היה מוכר שדה מצד זו ומצר לו ארבעה מצרי השדה (רש"י כתוב' קט). המוכר שדה בבקעה גדולה ומצר לו מצרי הבקעה וכו' (רמב"ם, מכירה כח יז). אבל (כאן) שמצר תחלת כל הרוחות כמו שמצר את כולן דמי וקנה הכל (רשב"ם ב"ב סב). — פִּעֵ', יְמַצֵּר, מְמַצֵּר, — כמו קל: שלא ידע מוכר היאך ימצר שדה אחת בתוך שדותיו והילכך הוצרך להרחיב מצרים וכו' אבל גבי בירה שעשה בנינים משונים זה מזה בין ברוחב בין באורך בין בגובה ועובי הכתלים והיה יכל למצר ולכתוב אותו בית שעשוי כן וכן ממזרח וכן לכל רוח ורוח (רשב"ם ב"ב סח:). ואלו הן מצרי אותו מקום מצר פלוני כן ומצר פלוני כן וכו' עד שממצר אותו מד' רוחותיו (החינוך, כי תצא, תקעט). — פֻּעַ', יְמֻצַּר, מְמֻצָּר, — שמצרוהו: מחמת שנטלתי ושקבלתי מידו כך וכך מעות ומכרתי לו בהם כרם כמו שמסומן וממוצר בסימניו ובמיצריו (החינוך, כי תצא).

ב.*מֶצֶר, פ"י, — כמו *מזר: עד שישאו ויתנו בה מוצרות[1] בלבנה (ירוש' סוט' ו א).

*מַצְרוּף, ש"ז, — כמו צֵרוּף: כי האב והבן עם היות כל אחד מהם עצם בעצמו הנה מצד האבות והבניות הם במצטרף כי האב אמנם הוא אב במצרוף אל הבן והבן בצרוף אל האב (רלב"ד, אמונה רמה א א).

*מַצְרוּת, ש"נ, — בַּר מִצְרוּת, דין וזכות של בר מצר: אין דין בר מצרות נוהג לא במשכנתא ולא באשה (תשו' הגא', מהד' מנטובה, סי' קנו).

*מַצְרָן, מַצְרָן, ת"ז, מ"ר מַצְרָנִים, — א) מי שהוא בעל מצר עם חברו: שן סלע פוסק בין שדה זו לשדה של מצרן (רש"י ב"מ קח:). מכר כל נכסיו לאחד בכל מקום שהן זו במזרח וזו במערב ויצאו מצרני אחת מהן וערערו (שם). אין אתה בא בהלק חבירך אלא כאחד המצרנין (שם). אם אינו מוצא למכור לא למצרן ולא לישראל אחר אפילו בחצי דמיו ומצרן מעכב למכרו לעכו"ם (ספ' העיטור, מכיר' קרקע נח). ואם עני הוא וצריך למכור לחסרון מזונותיו ימריח בר מצרן לקנותו (שם). ראובן ושמעון מצרנין לגן אחד וראובן מצרן לרוב הגן ושמעון אינו מצרן אלא בד' אמות (שו"ת רשב"א תתקטו). ראובן שמכר שדה לשמעון ולוי יש לו שדה אצל השדה הנמכר וכו' ואפילו שהלוקח ת"ח ושכן וקרוב למוכר והמצרן עם הארץ ורחוק מן המוכר המצרן קודם וכו' ועדי הקנין של לוקח יכתבו השטר בשם המצרן (טור חו"מ קעה). היה לשדה הנמכר ארבעה מצרנים מארבע רוחותיו יד כולם שוה בה וכו' ואם היו חמשה מצרנים כגון שהיו שלשה משלשה רוחותיו וברוח רביעית שנים וכו' ואפילו היו המצרנים הרבה ויש בהם שאינו מצרן אלא בחלק קטן מאד (שם). למה לא קניתה בית פלוני שאין בו מצרן שהיה חפץ לסלקך (שו"ת תרומ' הדשן שמו). קטן שהוא מצרן אם רואין ב"ד שזכות הוא לו לסלק הלוקח יסלקוהו או יטלו לו חלקו עם שאר המצרנים (לבוש, מלבו' קעה מח). — ב) *כמו מֵצֶר: ומכרתי לו בהן אותו שדה או אותו כרם וכו' מדתו כך וכך בסימניו ובמצרניו ואלו הן המצרנים מצד מזרח שדה פלוני ופלוני וכו' (ר"י ברצלוני, ספ' השטרות כו). ולקחתי אני פלוני לחלקי קרקע פלוני וכו' ובית פלוני בצד פלוני ומצרני הקרקעות כך וכך (שם נא). וחלקנו בינינו אותן בתים וחצרות מסויימות בכך וכך מצרנין (שם לג). — ובהשאלה בדברים מפשטים, במשמ' סמוך ונוגע בדבר: כי אלו הטובות הגופניות והנפשיות הם מצרנים זה לזה וכשזה קם זה נופל (ר"מ אלבילה, ראשית דעת ג ג). כי רע וטוב אחים תאומים בבטן הטבע מעשה לווית ולא יתפרדו פרקים מצרנים הם בשלשלת הבריאה (רש"פ, ד' כוסות, כוס הנהומי' א).

*מַצְרָנוּת, ש"נ, — שהמ"פ מן מַצְרָן, איכות המצרן, עצם ענין המצרן: שמערער כל אחד על מצרנותו (רש"י ב"מ קח:). והמצרנות ידועה בלשון רבותינו כאמרם אילן הסמוך לתוך המצר (ספר השרש' לריב"ג, שרש מצר). והרוצה להוציא מחברו בב"ד מצרנות עליו להביא ראיה (תשו' ר"ת 52). ועל אותו חלק עצמו הוא תובעך שקנית מצרנותו ורוצה לסלקך וכו' ואם יזכה היתום בבי"ד כשידון עם אשתי אז יתבעני מצרנותו (שם, סי' 70). ועל טענת המצרנות אקצר וכו' (תשו' מהרי"ו קולון כ). בעל בנכסי אשתו יש לו דין מצרנות שאם יש לה קרקע מנכסי מלוג ובאו למכור קרקע שאצלו יכול הבעל לסלק הלוקח (טור חו"מ קעה). וכל קרקעות שבעולם יש להן דין

---

[1] ואמרו שם: אנן תנינן מוצרות אית תנויי תני מוזרות מאן דמר מוצרות מצרן עמר ומאן דמר מוזרות שוזן כיתן.

מצרנות כגון בית המרחץ ובית הבד וכו׳ כל דבר שיש בו חזקה יש בו מצרנות חוץ מהעבדים שיש להן חזקה ואין להן מצרנות (שם).

·מצרני, ת״ז, — של מצרן: שהשייכות בעצמו אפשר בב׳ פנים שייכות ההכלל ושייכות מצרני וכו׳ ושייכות מצרני הוא שיהיה דבר אחד בלתי נכלל בענין השני אבל הוא אמנם מצרן לו וכו׳ שאין להזמן שלפני יום הנף עם יום הנף שום שייכות כ״א שייכות מצרני (רס״פ, יריעי שלמה א ג). — ובחכמת ההנדסה, ·זויות מצרניות[1], שיש להן צלע משתפת.

מצרע, מצורע, ת״ז, לנק׳ מצרעת, מצרעת, מ״ר מצרעים, —שיש בו נגע הצרעת, leprous ;lépreux ;aussätzig: זאת תהיה תורת המצרע ביום טהרתו והובא אל הכהן וכו׳ וראה הכהן והנה נרפא נגע הצרעת (ויקר׳ יד ב-ג). ואל יכרת מבית יואב זב ומצרע ומחזיק בפלך (ש״ב ג כט). ונעמן שר צבא מלך ארם וכו׳ היה גבור חיל מצרע (מ״ב ה א). ויצא (גיחזי) מלפניו מצרע כשלג (שם כז). וינגע יי׳ את המלך ויהי מצרע עד יום מתו (שם טו ה). וישכב עזיהו עם אבתיו ויקברו אתו עם אבתיו בשדה הקבורה אשר למלכים כי אמרו מצורע הוא (דהי״ב כו כג).—ומ״ר: וארבעה אנשים היו מצרעים פתח השער (מ״ב ז ג). ויבאו המצרעים האלה עד קצה המחנה (שם ח). — ולנק׳: והענן סר מעל האהל והנה מרים מצרעת כשלג ויפן אהרן אל מרים והנה מצרעת (במד׳ יב י). — ובתו״מ: אמר ר׳ יהודה שבתי היתה והלכתי אחר ר׳ טרפון לביתו וכו׳ פשט ידו לחלון ונתן לי ממנה מקל אמר לי יהודה בזו טיהרתי שלשה מצורעים (ת״כ, מצורע א א). אין מצורע מטהר מצורע אחר וכו׳ והכל כשרין לטהר את המצורע ואפילו זב (תוספת׳ נגעי ח א). מצורע טובל בלשכת המצורעים (שם ט). שני מצורעים שנתערבו קרבנותיהם (משנ׳ שם יד יג). אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא פריעה ופרימה (מגי׳ א ז). אלו מביאין קרבן אחד על עבירות הרבה הבא על השפחה ביאות הרבה וכו׳ ומצורע שנתנגע נגעים הרבה (כריתי ב ג). ארבעה חשובין כמת עני ומצורע וסומא ומי שאין לו בנים (נדרי סד:). מפני מה אין מצורעין בבבל מפני שאוכלין תרדין ושותין שכר ורוחצין במי פרת (ר׳ יוחנן, כתובי עז:). אסור לילך במזרחו של מצורע ארבע אמות (הוא, מד״ר ויקר׳ טז).

[1]) חדש ד״ר מזיא.

מצרף, ש״ז,—כלי שצורפים בו כסף באש, Schmelztiegel, melting-pot ; creuset: מצרף לכסף וכור לזהב ובחן לבות יי׳ (משלי יז ג). מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו (שם כז כא).—·ובהשאלה: והוא (הקב״ה) מצרף כל הנמצאים וכשהם עוברים במצרף נבדלין זה מזה וכו׳ המצרף אחד הוא והצדיק והרשע עוברין בתוכו והצדיק נעשה לבן ככסף והרשע נעשה שחור כברזל ושניהם נבדלין זה מזה בהיות המצרף בודק אותם (מ׳ אלדבי, ש״א א).—ואמר המליץ: לבי כסיגים אמצא אותך בעת אבחן במצרף אותך ואנסך, על כן אשוה לענה לחמי ויינו אמסכהו בבכי ואנסכה (ר״י חריזי, הענק א).

מק[1], מק, ש״ז,—דבר נמק כמו עץ או נרקב וכדו׳, Fäulnis, rottenness ;pourriture ;Moder: והיה תחת בשם מק יהיה ותחת חגרה נקפה (ישע׳ ג כד). לכן כאכל קש לשון אש וחשש להבה ירפה שרשם כמק[2] יהיה ופרחם כאבק יעלה (שם ה כד).—ואמר המליץ: חצי זמן בוגד מרוקים הם ובלב בני אישים מרוקיהם, יתעדנו בו הנפשות אך מות למק יהפך מרוקיהם (ספר הענק מ). על רב חטאי מק אשו בשמי תחת חגורה אעשה נקפה (שם). ואקדחים על חרשי אדמות וסם על מק ומור על גוש פגרים (משה דרעי, גריה, לקו״ק ג).

***מקב**, ממנו *מקבן, עי״ש.

מקבה[3], — כמו מקבת, עי״ש.

·מקביל, ש״ז, מ״ר מקבילים,—מה שמקביל לזולתו: וכאשר לקחנו שני המקבילים על שהם מקבילים יקביל השם הפשוט והמוסר והוא מקביל הקנין וההעדר והם יקבילו מקביל השלילה והחיוב וכו׳ וכן הפך זה כמו שיוקח הכבד והקל יקבילו מקביל החיוב והשלילה (כל מלאכ׳ הגיון, הטעאה). עזיבת המקבילים וזה המקום טעותו אמנם יהיה כאשר יעזבו קצת התנאי אשר הותנו במקבילים וכו׳ (שם). והתבאר שם שהרצון בכח הוא המלאכה אשר תפעל בשני המקבילים ר״ל בדבר והפכו (מסיר ליאון, נופ׳ צופים א ד). — ובחכמת ההנדסה, מקבילים, קוים שהם מקבילים זה לעומת זה, parallel ; -èle: איך יהיו יורדים מנקודת א׳ על קו א׳ יותר מב׳ קוים ישרים שוים וכו׳ ויותר משני מקבילים

[1]) משרש מקק, עי״ש.—[2]) ס״א כמק, בקמץ.

[3]) צורה זו של מ״י קבעו קצת חכמי הלשון, בטכר, פירסט, סימוני ואחרים, להרבים במ״א, ישע׳ וירט׳. ועי׳ מקבת. בארמ׳ וסור׳ מקבא.

לקו אחד (ספי אילס לפ״ר מקנדיא, כתב זרח ג כח). שני קווים ישרים המוצעים זה בצד זה וכו׳ לעולם הם שומרים מרחקם זה מזה הקווים האלו נקראים קווים מ ק ב י ל י ם וכו׳ שהקוים המקבילים שומרים מרחקם (כ׳ משקלאוו, עמודי השמים א ג). כל שני קוים העומדים במרחק שוה זה מזה וגם אם נאריכם על ישרם לבלי חק לא יפגשו ולא יעברו זה על זה וכו׳ קוים כאלו נקראים בשם קוים מ ק ב י ל י ם (ח׳ סלונימסקי, הכתי השעור, מדידה ג).

*מַקְבִּילִי, ת״ז, מ״ר מַקְבִּילִיִּים, — של מַקְבִּיל: אמנם נטיית שני הכחות ההם זה מול זה וכו׳ אם רק נמשוך לנגדם קוים השוים ומקבילים בכדי להשלים מהם כל מרובע ה מ ק ב י ל י יהיה לעולם האלכסון הנמשך ביניהם הוא מדת הפעולה המורכבת ותכונתה (ח׳ סלונימסקי, תולד׳ השמים לג). והנה כל כדור המתנועע וסובב על קוטר עצמו גם כל נקודות שטחו העליון סובבים הולכים סביב הקוטר בדרך עגולים מ ק ב י ל י ם זה לזה (שם ה).

א.*מַקְבֵּל, ש״ז, — א) כלי שיש לו ת ו ך, כגון כוס וקערה וכיוצא בהן, ש מ ק ב ל י ם הדברים הנתונים ל ת ו כ ם: כלי עץ וכלי עור וכו׳ פשוטיהן טהורים ו מ ק ב ל י ה ן טמאין (כלים ב א). — ב) *הקצה הרחב של המכחול, הכף שלו: מכחול שניטל הזכר שלו אעפ״י שהיה ה מ ק ב ל שלו מלא חלודה טמא ניטל המקבל שלו אם היה הזכר שלו מלא חלודה טהור (תוספת׳ כלי׳ ב״מ ג ה).

ב.*מְקַבֵּל, ש״ז, מ״ר מְקַבְּלִים, — א) מי שֶׁמְּקַבֵּל שדה באריסות וכיוצא בזה: מה בין שוכר לחוכר השוכר במעות והחוכר בפירות אבל חוכר ו מ ק ב ל שניהם בפירות אלא ש ה מ ק ב ל נותן לבעל קרקע שליש תבואתו או רביע לפי מה שמקבל על עצמו (ר״י ברצלוני, ספ׳ השטרות ס). המקבל שדה או פרדס כדי לעבוד אותו ולהוציא עליו יציאות ויתן לבעל הקרקע שליש התבואות או רביע או מה שיתנו ביניהן והוא הנקרא מ ק ב ל כל דבר שהוא לסייג הארץ בעל הקרקע חייב בו וכל דבר שהוא שמירה יתירה החוכר או ה מ ק ב ל חייב בו (רמב״ם, שכירו׳ ח ב). כשם שחולקין ה מ ק ב ל ובעל הקרקע בתבואה כך חולקין בתבן ובקש (שם י). — ב) *מי שמחזיק בתורה שבעל פה, שנמסרה בקבלה איש מפי איש: ואל יעצלך מה שאתה רואה מרפיון ה מ ק ב ל י ם ר״ל הרבנים כי אלה בקשו מבצרים להבצר בהם (ר״י א״ת, כוזרי ג לז).

*מְקֻבָּל, (מקובל), ש״ז, מ״ר מְקֻבָּלִים (מקובלים), — חכם בחכמת הַקַּבָּלָה. Kabbalist; cabaliste; -list: אבל האמת ידוע אצל ה מ ק ו ב ל י ם הוא שהם חכמי האמת אשרי מי שזוכה להמנות עמהם אפילו בדבר קטן מדבריהם (ר׳ טודרוס הלוי, אוצ׳ הכבוד, פרק אין דורשין). כי בכל מקום שבתורה תוכל לעלות המעשה ההוא או המצוה ההיא אל דבר עליוני ממנו העלהו ואז טוב לך אעפ״י שלא קבלת אותו הטעם מפי חכם מ ק ו ב ל (ר״מ ריקנטי, הקד׳ ספ׳ טעמי המצוות). כונת הרב לפרש מלת בראשית על ספירות החכמה כדרך ה מ ק ו ב ל י ם (ר״י אברבנאל, מפעו׳ ה׳ ג ד). ויש ל מ ק ו ב ל י ם דרך אחרת בפי׳ פסוק בראשית (שם). שגלגול נפש הישראלי אצל המקובלים הוא כחסד האל על ברואיו (הוא, ויאל). דע כי המקובלים הנכנסים לסודות סדרי התורה אומרים וכו׳ (ר״י ג׳יקטיליה, שערי אורה סג). והוא (השם מ״ב) שם שבו נבראו שמים וארץ וכל אשר בם וכו׳ כאשר ידוע למקובלים וזהו סוד ל״ב נתיבות (ראב״ד, פי׳ יצירה א ב). להוציא מלב המקובלים שהם מתפללים פעם לספירה אחת ופעם לספירה אחרת כפי ענין התפלה וכו׳ וכל זה הוא דבר זר מאד בעיני מי שאינו מ ק ו ב ל כמוהם והושבים שזה אמונת שניות וכבר שמעתי אחד מן המתפלספים מספר בגנות ה מ ק ו ב ל י ם והיה אומר הנוצרים מאמיני השלוש והמקובלים מאמיני העשיריות (תשו׳ ר״י בר ששת קנז). ודע שאמרו המקובלים שאעפ״י כשמתגלגל בצורת אדם אינו יודע בגלגולו ראשון מכל מקום כשמתגלגל בצורת חיה או עוף הוא יודע בגלגולו ראשון (ר״א אזקרי, חרדים ז). אשרי איש מעמיק לדעת חכמה ובינה כי המקובלים אמרו שסביב לאלו המאורות שנקראו מרכבה תחתונה מקיפה אש חזקה מאד והוא נהר דינור (גלית מגוחה י). אמר ה מ ק ו ב ל איך חוקר יצטרך ל מ ק ו ב ל וכו׳ (רמח״ל, חוקר ומקובל א). מה היה ל מ ק ו ב ל י ם ומי הכניסם לתגר הזה (שם 3). ואני רוצה להבין לך כמה שאינם מבינים הרבה מ ק ו ב ל י ם שבימינו ואינם יורדים לעומק הדברים (שם 55). כי שרש כל המחלוקת בזה תלוי ועומד על חלוק הדעות בענין המצות המעשיות אם לעצמן הן מכוונות וכו׳ ו ה מ ק ו ב ל י ם האמתיים נעשו בזה חברים אל החבר ודעת המורה הרחיקו בשתי ידים (ר״י מוסקטו, קול יהודה לכוזרי א עט).

*מְקֻבָּלוֹת, (מקובלות), עפ״ר רק במ״ר, — אמונות ודעות מְקֻבָּלוֹת אצל רבים שהן אמתות: שלא יודע הדבר האמתי במציאותו כי אם מארבעה בחינות וכו׳ ואלו הם המורגשות והמושכלות והמפורסמות והמקובלות (מנחם גיליני, מכתי׳ לקהל׳ קסיל, לקו״ק נספח׳ 50). ו ה מ ק ֻ ב ל ו ת

והוא כל מה שיקובל מארד נבחר או רבים נבחרים (מלות הגיון ח). הדברים הנודעים בלא מופת ובלא ראיה ארבע מינים המורגשות והמפורסמות והמקובלות והמושכלות ראשונות (ר״י א״ת, רות חן ו). ומהם מקובלות בלשון בעלי ההגיון והם בלשון חכמת הדבור דתות שמעיות (ראב״ד, אמונה רמה ס ב).

***מַקְּבָן**[1], ת״ז, — מי שראשו משוך מלפניו ומאחוריו[2]: (מומי הראש) באדם הכילון והלפתן והמקבן ושראשו שקוט (בכור׳ ז א).

:מִקְבָּץ, (מקובץ), ש״ז, — הסכום הכולל מחבור מספרים אחדים, Summe; somme; sum: ויחולק מספר א״ב לחצאים וכו׳ וכאשר חובר עמו מרובע ג״ב היה המקובץ שוה לשטח ג״ד (רלב״ג, מעשה חושב א ה). כאשר לוקח ממספר מונח חלק וכו׳ יהיה הנשאר באחרונה אחד בעינו ומקובץ החלקים אחד (שם יז).

:מִקְבָּצָה, ש״נ, מ״ר מִקְבָּצוֹת, — מקום שיקבצו שם בני אדם להתפלל וכדומ׳: ואפשר שיהיה מן הענין הזה (מן ענין קבוץ) אמרו לקנות אבני מחצב ועצים למחברות ויהיה פירושו למקבצות[3] כלומר המקומות שהיו נקבצות בהם מבית יי׳ לעבודה וללמוד (ר״י א״ת, השרש׳ לריב״ג, שרש חבר).

א. מַקֶּבֶת[4], ש״נ, מ״ר מַקָּבוֹת, — פטיש יכו בו על יתד, מסמר וכדומה לתקוע אותו אל תוך הדבר, Hammer; marteau: ותקח יעל אשת חבר את יתד האהל ותשם את הַמַּקֶּבֶת בידה ותבוא אליו בלאט ותתקע את היתד ברקתו ותצנח בארץ (שפט׳ ד כא). וּמַקָּבוֹת והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנתו (מ״א ו ז). בכסף ובזהב ייפהו (את הפסל) במסמרות וּבְמַקָּבוֹת יחזקום (ירמ׳ י ד). — וחרש הברזל יכה בו את הברזל החם ויתן לו את הצורה הרצויה: חרש ברזל מעצד ופעל בפחם וּבַמַּקָּבוֹת יצרהו ויפעלהו בזרוע כחו (ישע׳ מד יב).

[1]) כך נקד לוי, וכך קוהוט, וכך נראה מהכתיב בכל המקורות, וכמו״כ מגזרת מלה זו, עי׳ לקמן. ובמשנ׳ מנקד׳ דפוס מנטוב׳ מִקֻּבָּן, מם חרוקה. אך נראה כי אין זה אלא סברת המגיה. — [2]) אמרו בגמ׳ (שם מג:): מקבן דדמי רישיה למקבא (כך ברבנו גרשון וערוך ורש״י, ובנוסח׳ הדפוסי׳ למקבן), ופרש רגמ״ה וז״ל: שבולט הפדחת הרבה לחוץ וכן העורף מאחריו ולצדעיו שוה ראשו ודומה לפטיש שיוצא מלפניו ומלאחוריו.

[3]) בגוף הערבי ללג׳ואמע, שהוא רבים מן ג׳אמע, ר״ל כנסת.

[4]) מן נקב, עי״ש.

— ובתו״מ: מטלטלין את המקבת ואת המפסלת ואת המקדיח ואת הקשתנית ולא יכה במקבת על גבי מפסלת (תוספת׳ שבת יג יז). — ושל סתתים ושל מפתחי אבנים: ויד מקבת של סתתין ששה (כלים כט ז). יד מקבת של מפתחי אבנים טפח (שם ו). במקבות של אבן ובכברות של אבן היתה (פרה אדומה) נעשית (ר׳ ישמעאל, פרה ג יא). — ובסהמ״א: ע״ש שסוללין וכובשין אותה (את הסוללה) במקבות כדי שיתקשה (רש״י ישע׳ לז לג). — ואמר הפיטן: ימינך רהב מחצבת, הרץ גלגלת במקבת, זאת עדינה היושבת (יצחק בר שלום, אין כמוך באלמים). — והשתמשו בו קצת הסופרים במשמ׳ מפסלת וכדומ׳: אשר הם (החרבות בפסוק חרבך הנפת עליה) מקבות חרשי אבן (הכרע׳ ר״ת, דונש על מנחם, מטועני). ומקדח שם המקבת (תרג׳ פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, כלים יג ד). כי התחלפות הכלים כבר יתחדש ממנו התחלפות הדברים הנעשים כנגר יגרר במגרה ויקוב במקבת ויחצוב בגרזן (ראב״ד, אמונה רמה ד ג).

ב. מַקֶּבֶת[1], ש״נ, — חלל בור וכדומ׳ שנעשה בתוך אדמה, Höhlung; excavation: הביטו אל צור חצבתם ואל מַקֶּבֶת בור נֻקַּרְתֶּם (ישע׳ נא א).

א. *מִקְדָּה[2], מִקְדָּה, מֵקְדָּה, ש״נ, — כלי פשוט כעין כוס בלי רגל, ישמש לִשְׁתִיָּה, (Trink-) Napf; gobelet; goblet: היא (הסוטה) השקתו (את בועלה) יין בכוסות משובחים לפיכך כהן משקה מים המרים במקדה[3]) של חרס (ר׳ מאיר[4]), תוספת׳ סוט׳ ג ד). ומעשה בימי אביו של ר׳ צדוק ובימי אבא שאול בן בטנית שפקקו את המאור בטפיח וקשרו את המקידה[5])

[1]) מן נקב, עי״ש.

[2]) נִקּוּד משנ׳ מְנֻקד׳ דפוס מנטובה, וכך י׳ לוי, ובקוף חרוקה — נקוד בוקסטורף, ובמם פתוחה וקוף צרויה — נקוד יסטרוב. ולא נתברר מקור שם זה. י״א כי שרשו קדד, וממנו בערב׳ קִד a), כלי עור פשוט, ובסור׳ קדא, כלי ישמור בו הרועה חלב, ומקודה, בְּרֵכָה של מים. וי״א כי הוא הוא קוד, עי״ש. במקרא נזכר שם עיר מערי יהודה מַקֵּדָה, וגם שם לא הכריעו החכמים מה מקור שם זה. וקצתם גזרוהו מן נקד, ולא נתברר אם יש שייכות מה בין שם הכלי ושם העיר. — [3]) כך הכתיב בכ״י וינה, וכך במד״ר דפוס ויניציה, נשא ט. ובנדפס מקידה, מלא. — [4]) כך בתוספת׳. ובגמ׳ (כס ט.) סתם. — [5]) פרשו רגמ״ה

a) قِدّ

בגמי לידע אם יש בגיגית פותח טפח אם לאו (שבת כד ס). (כתוב בטהרת המצורע ושחט את הצפור האחת אל כלי חרס) יכול אחד מן הכלים תלמוד לומר חרס אי חרס יכול מקידה תלמוד לומר כלי הא כיצד זו פיילי של חרס (ספרא, מצורע א א). (מקדש את הפרה) אפילו בחוץ ואפילו בכלי חוץ ואפילו במקידה של חרס (ר' יוחנן, זבח' כ:). כיון שקמצו מכלי שרת מעלהו ומקטירו אפילו בהמיינו ואפילו במקידה של חרש (ר' ינאי, מנח' כו.). במה היא (הסוטה) שותה (המים המרים) במקידה של חרש (סוט' לב:). לא יטול אדם את המקדא[1]) לשתות ופיהו מלא (כלה רבתי י).— ובסהמ"א: מקידה של חרס ששותין בה (רס"י קהל' ב י). וחששו פן אף בהיות פותח טפח בהסדק בשעת המדידה במקדה תסתם החלל וכו' מחשש סתימת הסדק במקדה שמודדין בה (יפה עינים, בסוף מס' שבת). לאחד שהיה יושב בספינה שעמדה לפוש אצל הנמל ירדו גשמים והעמידו מקידה קטנה תחת הדלף הנוטף מבין סדקי התקרה (אגרות החכמה ג, בס' מודע לבינה).

ב. **מַקְדֵּה**, ש"נ, — כלי מלאכה של הרצענים, כעין צבת במסמר באחת מלחייו לנקב בו נקב (הסכמת ועד הלשון, לוח כלי הרצענות).

א. ***מַקְדֵּחַ**[2]), ש"ז, (מ"ר מַקְדֵּחִים), —כלי מלאכה של ברזל, יקדחו בו בעץ לעשות נקב וכדומה, Bohrer; foret; borer: השדרה והגלגולת שחסרו וכו' ובגלגולת ב"ש אומרים כמלוא מקדח וכו' באיזה מקדח אמרו בקטן של רופאים (ר' מאיר, אהל' ב ג). מטלטלין את המקבת ואת המפסלת ואת המקדיח ואת הקשתנית (תוספת' שבת יג יז). מה שהחרש מוציא במעצד והנפסק במגירה הרי אלו שלו מתחת המקדח ומתחת הרהיטני והנגרר במגירה הרי אלו של בעה"ב (שם ב"ק יא יח). הגלגלת שהיה בה נקב אחד ארוך או שהיו בה נקבים הרבה מצטרפין למלוא מקדח (שם אהל' ב ו). המעצד והאזמל והמפסלת והמקדח שנפגמו (כלי' יג ד). הסריגות והרפפות מצטרפות כמלוא מקדח (אהל' יג א). הסול והסירה המחט והמקדח והמכתב (ר' יוסי בר"י, שבוע' ד:). — ובסהמ"א: הוציא זכרותו (של השופר) במקדח ונשתייר ממנו בתוכו אם תקע בו יצא ואינו חוצץ (ריטב"א, ר"ה ג).

⁘מקדח לולב.—⁘מקדח מרכז.—⁘מקדח מרחיב.

ב. ⁘**מַקְדֵּחַ**[1]), ש"ז, —התיכת ברזל יכו בו בצֹר ויקדחו אש: עשב שקודחין בו האש במקדח (ר"י א"ת, הפרפים לריב"ג, סרפד).

***מֻקְדָּם**, (מוקדם), א) ת"ז, מ"ר מֻקְדָּמִים (מוקדמים), — שְׁטַר מֻקְדָּם וכדו', שרשום בו זמן קדם הזמן האמתי שלו: פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול שטרי חוב המוקדמים פסולים והמאוחרין כשרים (שבי' י ה).—ב) ⁘ש"ז, מה שהוא מִפָּנִים של הגוף: ויש במוח שלשה מקומות הציור והוא בחלק המוקדם מן הראש והמחשבה בחלק האמצעי והזכרון בחלק האחרון (ר"י הליוי, מוסרי הפלסופ' ב י). החלק המוקדם ממנו (מן המוח) יתר רך והחלק המאוחר יותר קשה (קאנון א א א ב). ובמוקדם המוח יש שתי תוספות הדומות לשתי פטמות השדים (שם). כבר יצמחו מהמוח ז' זוגות העצלים התחלתם מבפנים החדרים המוקדמים מהמוח (שם שם ג ב). אל יליזו מעיניך שתדמה אלו הענינים השלשה בכח המדמה שהוא במוקדם הראש שעומד בין עיניך (ר' זרחיה מברצלונה, פי' מבלי ד כא). וליחה לבנה תתקבץ בחדרי מוקדם המוח (נרבוני, ארח חיים ג ה, כ"י בכתב). הראות והוא השגת הכח אשר בחלק המוקדם מן הרוח הנפשיי אשר בשני בטנים המוקדמים מבטני המוח (ראב"ד, אמונה רמה א ו). כי מוקדמה (של החיה זמר) יותר גבוה מאחוריה אעפ"י שאין ידיה יותר גבוהות מרגליה (רבב"ל דוראן, מג"א, ח"י ד). שיש לו (להראש) מעט בליטה במוקדמו ובאחריתו ומעט מעיכה ושפלות שני הצדדין אצל האזנים (מני אגדבי, ש"א ד א). והסוס אעפ"י שאינו נצב הקומה מזגו יותר חם משאר בעל ארבע ולפיכך מוקדמו גבוה ממאוחרו (ר"י הכהן, מדר' החכמה, שער בבע"ח). מקצת בעל ארבע יש לו חמשה אצבעות במוקדמיו וארבע במאוחריו (שם). ושלטנותו (של הדם) בשטח הגוף ובמוקדם הראש (ר"י עמדין, בירת מגדל עז נו.).— ובכלל מה שהוא קדם למה שאחריו: כי אנחנו לא נדע האמת אם לא נדע עלתה וכל אחד מהדברים שימצא בהם המוקדם והמאוחר אותו הדבר שהוא בתכלית מהם הוא בלבד עלה לשאר הדברים (רס"ע

וערוך ורש"י ושאר המפרשים מקדה זו שהוא כלי השתיה הידוע, אך רמב"ם בפי' המשנ' אמר שהכונה כאן במקידה ללוח קטן, ולא נתברר לי על מה סמך בפרושו זה. —

[1]) כך, אלף בסוף, בנדפס, והוא שבוש.

[2]) מן קדח, וכן בערב' ההמונ' בא"י ובסוריה מקדח a).

a) مقدح

---

[1]) כך גם בערב', בכנעני מקדח מדליק המנורות.

פלקיירא, אגרי' התלוס ב ב, JQR N.S. I, 494).—ג) *מְקַדְּמֵי הקהלה, העדה, באי כחה: יעלו בתחלה המה הגבורים אל דבר ה' חרדים השרידים יחידי סגולה מוקדמי קהל טירול (שו"ת ריב"ש רלד). אח"כ כמו שנה מוקדמי הקהל קבצו אנשי המעמד ביום שמיני חג עצרת (שם רמט). וזה לשון ההסכמה הסכימו הרבה מוקדמין והברורים והקהל שבסרקוסטה וכו' שיודיע לברורים הדיינים או למוקדמין אם אין שם ברורים (תשו' הר"נ גירונדי פט). ראובן נשבע בפני טובי העיר שלא לשחק בקוביא וכו' והוא מבקש מהמוקדמין לקנסו על כך בממון (שו"ת הרא"ש יא ט). וקודם לכל זה כשהיה ביריד שלח למוקדמין שהוא מעכב החפצים שהגיעו לידו (שם קו ב). כי לא הודה בפני האנשים אשר ייחדו המוקדמין שיעידו ונמצא שעבר על החרם וכו' רבי שלמה בן אלבלגל טען לפני המוקדמין בוויליאריאל על רבי ישראל בן אלחדאד שיש לו שנים עשר אלף זהובים וכו' ולא יכולתי להשיג ממנו דין עד עתה וכיום שיש לנו מוקדמים הגונים בכח גבירתנו המלכה ובכח הרבנים יצ"ו אני מבקש מכבודכם וכו' שתשמעו טענותי (שם קז ו).—ומְקַדְּמוֹ של פלוני, בא כחו, המדבר בשמו: מעשה שהיה כך היה שבת כה"ר יוסף אלקשטיל קדשה בחור אחד שמו רבי משה שאווירייגו על מנת שיתן בתוך י"ב חדש למוקדם שלה ט"ו אלף עוטומניש מהמעות הנהוגים בזמן התנאו, (תשו' הרלב"ח קלה).—ד) ** תה"פ, עוד מְקֻדָּם, רגיל בדבור בא"י במשמ' עוד לא הגיע הזמן, עוד לא עבר הרבה שעות מהלילה, מהבקר וכדומה, ועי' קדם.

***מַקְדָּמָה**, ש"נ,—כמו הַקְדָּמָה: מקדמה על עשרת הדברים אשר קרא מר' ור' סלמון בן רוחים המלמד הגדול יר"א בשבת יתרו וכו' (ר' משה פירוז, לקו"ק, נספח' 61). והמקדמא השנית היא לר' לוי הלוי על פרשת דברים (שם 64).—ובהפיוטים כמו פתיחה: מקדמה למלכיות (דיואן ר"י הלוי, מק"נ ב קטו, ושם קטז). מקדמה למלכיות ע"ס א"ב בלתי נשלם (סדר רע"ג ב, ליל ר"ה).

***מֻקְדָּמָה**, (מוּקדמה). ש"נ, מ"ר מֻקְדָּמוֹת (מוּקדמות),—כמו הקדמה בחכמת ההגיון והחקירה: ידוע הוא כי הענינים המושכלים אצל האומה בתחלה הם כלם מליצים מפני שכלם בתחלת המחשבה בלי דקדוק והמוקדמות אשר אתם ומלותיהם ומאמרותיהם כולם מליציות וכו' והמליציות הם המוקדמות בתחלה ובארך הזמן יתהדשו בהן חדושין יצריכון אל מליצית (רש"ט פלקירי, ראשי' חכמ' ב ד). הספר השלישי והוא ספר ההתוך וכונתו בו להודיע המוקדמות הנקראות היקש (שם ה). ויש מופת אלהי ומוקדמותיו מהראשונים או מהשניים (מורה המורה א נב). ואקדים בזה מוקדמה אחת היא זאת (ר"י פרובינצלו, שו"ת בדבר למוד החכמות).

***מַקְדֵּר**[1]), ש"ז,—כלי מלאכה לקדר בו בהרים וכדומ' (ספר המליצה לר"ש בר"ש, הוצא' בכר 63).

מִקְדָּשׁ[2]), ש"ז, מִקְדָּשׁ, סמי' מִקְדַּשׁ, בכנ' מִקְדָּשׁוֹ, מִקְדָּשְׁנוּ, מ"ר מִקְדָּשִׁים, סמי' מִקְדְּשֵׁי, בכנ' מִקְדָּשַׁי, מִקְדְּשֵׁיכֶם,—א) מקום קדוש, בפרט מקום מיוחד לעבודת אלהים, לקרבנות, לתפלה וכיוצא בזה, Heiligtum sanctuaire ;-tuary: מכון לשבתך פעלת יי' מִקְּדָשׁ[3]) אדני כוננו ידיך (שמות טו יז). ועשו לי מִקְדָּשׁ ושכנתי בתוכם (שם כה ח). בכל קדש לא תגע (האשה הדוה) ואל הַמִּקְדָּשׁ לא תבא (ויקר' יב ד). ומן הַמִּקְדָּשׁ לא יצא (הכהן הגדול) ולא יחלל את מִקְדַּשׁ אלהיו (שם כא יב). מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת יי' מכל חלבו את מִקְדְּשׁוֹ ממנו (במד' יח כט). ויקח אבן גדולה ויקימה שם תחת האלה אשר בְּמִקְדַּשׁ יי' (יהוש' כד כו). ונשמו במות ישחק וּמִקְדְּשֵׁי ישראל יחרבו (עמו' ז ט). כסא כבוד מרום מראשון מקום מִקְדָּשֵׁנוּ (ירמ' יז יב). בשנו כי שמענו חרפה כסתה כלמה פנינו כי באו זרים על מִקְדְּשֵׁי בית יי' (שם נא נא). כי ראתה גוים באו מִקְדָּשָׁהּ אשר צויתה לא יבאו בקהל לך (איכ' א י). זנח אדני מזבחו נאר מִקְדָּשׁוֹ (שם ב ז). אם יהרג בְּמִקְדַּשׁ אדני כהן ונביא (שם כ). יען את מִקְדָּשִׁי טמאת בכל שקוציך ובכל תועבתיך (יחזק' ה יא). בן אדם שים פניך אל ירושלם והטף אל מִקְדָּשִׁים[4]) והנבא אל אדמת ישראל (שם כא ז). והיה מִקְדַּשׁ יי' בתוכו (שם מח י). כבוד הלבנון אליך יבוא וכו' לפאר מקום מִקְדָּשִׁי ומקום רגלי אכבד (ישע' ס יג). צרינו בוססו מִקְדָּשֶׁךָ (שם סג יח). שלהו באש

---

[1]) אחת מהמלות הנעלמות שבספר המליצה, שלא ידע ד"ר בכר מקורן. ואולי מקורה בפעל קודר בהרים, ויש גם גרסה קודד, עי' שרש זה, וממנו בערב' מקד, בעין מספרים.

[2]) גם בכנענית מקדש.—[3]) נמסר קוף דגושה. וכבר אמר ריב"ג: ויש שידגשו גם כן העברים האות לבלי מה שזכרנו אך לצחצח האות ההיא הדגושה כאשר יראו שתתערב באות אחרת היא קרובה אליה במוצאה כדגשותם קוף ונתקנוה מן העיר מיראתם שתדמה לכף וכו' וקוף מקדש יי' מיראתם בזה גם כן (הרקמה, שער כב). וכן רד"ק: וכן דרכם לחזק קריאת האותיות בדגש לתפארת הקריאה גם בלא הפסק והוא שתהיה האות שואית כמו מקדש (מכלול, שרש"פ א).—[4]) מסתבר שהיה כתוב מִקְדָּשֶׁיהָ.

מקדשך לארץ חללו משכן שמך (תהל׳ עד ז). הוד והדר לפניו עז ותפארת במקדשו (שם צו ו). ושם כלי המקדש והכהנים (נחמ׳ י מ). ראה עתה כי יי׳ בחר בך לבנות בית למקדש חזק ועשה (דהי״א כח י). צא מן המקדש כי מעלת (דהי״ב כו יח). הרים התמיד והשלך מכון מקדשו (דני׳ ח יא). —ומקדש לאלילי הגוים: והיה כי נראה כי נלאה מואב על הבמה ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל (ישע׳ טז יב). מרב עוניך בעול רכלתך חללת מקדשיך ואוצא אש מתוכך היא אכלתך (יחזק׳ כח יח).—ובהשאלה במליצה, מקדש מעט: כה אמר אדני יי׳ כי הרחקתים בגוים וכי הפיצותים בארצות ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם (יחזק׳ יא יו).—ב) כנוי מליצי לעיר משכן מלך: ובית אל לא תוסיף עוד להנבא כי מקדש מלך הוא ובית ממלכה הוא (עמו׳ ז יג). — ג) במליצה, מקדשי פלוני, מחשבותיו הנסתרות: ואחשבה לדעת זאת עמל היא בעיני עד אבוא אל מקדשי [1]) אל אבינה לאחריתם (תהל׳ עג טז-יז).—ומצוי בתו״מ: בראשונה היה הלולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד משחרב ביהמ״ק התקין ריב״ז שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש (ר״ה ד ג). זה הכלל היה במקדש כל המיסך את רגליו טעון טבילה (יומ׳ ג ב). כל הלשכות שהיו במקדש לא היו להן מזוזה (גמ׳ שם י.). והרי דברים קל וחומר ומה אם למקדשו לא נשא לו הקב״ה פנים לכשיבא להפרע ממחריביו על אחת כמה וכמה (מד״ר שה״ש, כמגדל).—ומ״ר: בכה על שני מקדשים שעתידין להיות בחלקו של בנימין ועתידין ליחרב (ר׳ אלעזר, מגי׳ טז:).—ובפרט עם השם בית, בית המקדש: אבותינו היו אוכלים מלוחים בזמן שהיו עסוקים בבנין בית המקדש (ינאי המלך, קדוש׳ סו.). ואין לבנון אלא בית המקדש שנאמר ההר הטוב הזה והלבנון (ריב״ז, גיט׳ נו:). מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה (ר׳ יהושע, הוספת׳ סוט׳ טו ב). והנצח זו ירושלים וההוד זו בית המקדש (ר״ע, ברכ׳ נח.). שמיר זה בריה הוא וכו׳ ובו בנה שלמה את בית המקדש (ר׳ יהודה, תוספת׳ סוט׳ טו א). ויטעהו שורק זה בית המקדש ויבן מגדל בתוכו זה מזבח (ר׳ יוסי, סוכ׳ מט.). אני ישמעאל בן אלישע קראתי והטיתי הנר בלילי שבת לכשיבנה בית המקדש אביא חטאת שמנה (ר׳ ישמעאל, תוספת׳ שבת א יג). מיום שחרב בית המקדש בדין הוא שלא נאכל בשר ושלא נשתה יין (רשב״ג, שם סוט׳ טו י). בשלשה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש (תמיד א א). משחרב בית המקדש התקין ריב״ז שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש (ר״ה ד ג). כל אדם שיש בו דעה כאלו נבנה בית המקדש בימיו (ר׳ אלעזר, ברכ׳ לג.). מי שלא ראה בית המקדש בבנינו לא ראה בנין מפואר מעולם (סוכ׳ נא:). וקמת ועלית וכו׳ מלמד שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל (קדוש׳ סט.). כשבנה שלמה את בית המקדש בקש להכניס ארון לבית קדשי הקדשים (רב, שבת ל.). בשעה שבנה שלמה בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים של זהב (רב הושע׳, יומ׳ כא:). אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפילו לבנין בית המקדש (ר״י הנשיא, שבת קיט:). מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב״ה בעולמו אלא ד׳ אמות של הלכה בלבד (עולא, ברכ׳ ח.). שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן תורה ותשובה וגן עדן וגיהנם וכסא הכבוד ובית המקדש ושמו של משיח (פסח׳ נד.). מעשה בדואג בן יוסף שהניחו אביו בן קטן לאמו בכל יום היתה אמו מודדתו בטפחים ונותנת משקלו של זהב לבית המקדש וכשגבר אויב טבחתו ואכלתו (יומ׳ לח:).—*מקדש ראשון, שבנה שלמה, מקדש שני, שבנו עולי הגולה של בבל: וכי מה ענין אוריה אצל זכריה אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני (ר״ע, מכות כד:). אלו חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני ואלו הן ארון וכפורת וכרובים אש ושכינה ורוח הקודש ואורים ותומים (ר״ש בר איניא, יומ׳ כא:). מקדש ראשון שעמד ארבע מאות ועשר שנים ולא שמשו בו אלא י״ח כהנים גדולים וכו׳ מקדש שני שעמד ד׳ מאות ועשרים שנה ושמשו בו יותר משלש מאות כהנים (ר׳ יוחנן, שם ט.). מקדש ראשון מפני מה חרב מפני ג׳ דברים שהיו בו ע״ז וגילוי עריות ושפיכות דמים וכו׳ אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים מפני מה חרב מפני שהיתה בו שנאת חנם (שם:). ומה מקדש ראשון שבנאוהו בני שם והחריבוהו כשדיים נפלו כשדיים ביד פרסיים מקדש שני שבנאוהו פרסיים והחריבוהו מחריבים אינו דין שיפלו מחריבים ביד פרסיים (ר״י בר׳ אלעאי, שם י.).

***מִקְדָּשִׁיָּה**, ש״נ, — כנוי לכ״ד ספרי התנ״ך: יזהר קרוא מקרא כל כ״ד תנ״ך חוזר הלילה והראשונים היו קורין לכ״ד מקדשיה ועדיין בערי

—[1]) כבר פרש כך אהרליך. ואולי צריך לקרא מקדשׂי בשין שמאל, והוא כמו מקצד [a]) בערב׳ במשמ׳ כונה.

[a]) مقصد

המערב קורין לו מקשייה ושאלתי להם מאי קשיא להו ואין פותר ואמרתי להם שרצונם לומר מקדשיח ובפי ההמון נשאר מקשייה (מורה בתלבע ג).

מַקְהֵל, ש"ז, בכנ' מַקְהֵלוֹ [1]), מ"ר מַקְהֵלִים, מַקְהֵלוֹת, — קָהָל נאסף יחד, Versammlung; assemblée; assembly: בְּמַקְהֵלִים אברך יי' (תהל' כו יב). — ואמר הפיטן: עשות שֵׁם נועדו מקהליו, לחנות דגלים עליו (ר"י הלוי, מי כמוך יחיד). צבאות חמדו עֹפר טהור גוף שמו נזכר בסוד מקהל אמונות (רתב"ע, לכאות חמדו). קצין לבל יעוז מול מקהלים, קרא לומר הוני פדאני מעקולים (קרובי שבת שקל', קלובה היא). — עשה דבר בְּמַקְהֵלִים, בפני קהל רב: באמת קבלתם התורה הזאת כראוי ועשיתם אותה בהשתדלות גדולה במקהלים בהזדמן אליה לשבח עליה ולזכור שרשיה ועלתה בברכה (ר"י ה"ת, כוזרי ג ח). — ומ"ר מַקְהֵלוֹת: בְּמַקְהֵלוֹת ברכו אלהים (תהל' סח כז). — ואמר הפיטן: וּבְמַקְהֵלוֹת [2]) רבבות עמך בית ישראל יתפאר שמך וזכרך מלכנו (תפל' שחרי לשבת, נשמת). חשוק שדי אשר פניו יחלו עשירי עם ומקהלות קדושים (ר"י אבן גיאת, יקר לוח). בא שבור זרועו מלהעלות תעלות, ועם קהלות במקהלות להודות (ר' שלמה בר"י, יוצר א פסח, שמורה). וכל רכב מצרים עמהם בעזרתם, וישיגו אותם חונים על הים במקהלותם (שמעון בר"י, יוצ' ז פסח, חסדי יי'). ובירח השלישי לחפש לצאתם, באו לחורב כל מקהלותם, ונגד ההר היתה חניתם (הוא, יוצ' ב שבוע', בשבועי). מה אספר ואנחותי עצומות, נקטה נפשי ומקהלותי עגומות (סליחי' לגוס גדליה, אבלה נפשי). משם נסעו ויחנו במקהלות חסידים יושבים מעוטרים כבוד והדר בגינת ביתן המלך (רס"פ, ד' כוסות, כוס ביד ס' ז).

מִקְהָל, ש"ז, — כמו מַקְהֵל: ארשת שפתי פציתי ואפער, נצבתי להללך במקהל מצער (ר"י אבן אביתור, ארשת שפתי). ואקדישך ואעריצך בסוד עמי ומקהלם, ושם אכף ואפרוש כף ואבואה בלב נשלם (רתב"ע, תבורך יה). הלב אשר השכינה בו תהי קדוש וברוך בפי מקהל בחיריך (ר"י חריזי, תחכמ' לה).

---

[1]) כך רד"ק: ומן מקהל יאמר מַקְהֵלוֹ בצירי שלא ישתנה מפני ההא (מכלול, שער דה"ש, מַפְעֵל). — [2]) כך הנקוד במחזור איטלי' הוצאת שד"ל. וכבר העיר ע"ז רד"ק ואמר: מה שנמצא ברוב סידורי תפלות ביוצר של שבת וּבְמַקְהֵלוֹת רבבות עמך הוא טעות אך ראוי לומר ובמִקְהֲלוֹת המם בחיריק והוא סמוך (מכלול, שם). וכך, במם חרוקה, מחזורי הספרדים, אלא שההא בחטף פתח.

מַקְהֵלָה, ש"נ, מ"ר מַקְהֵלוֹת, — א) כמו קהלה: על השאלה אודות הזקן החכם ר' מאיר סגן שנשבע ע"ד רבים שלא יהיה עוד ש"ץ ונאמן במקהלתו וכו' ורוצה להיות נאמן הקהל לבד למען החיות נפשו (שו"ת ר"ע איגר א מו). — ב) ״חבורה של זמרים או מנגנים.

מק"ו, — ר"ת: מִקַּל וָחֹמֶר.

מַקּוֹב, ש"ז, — מכלי אומנות הרצען, כעין מרצע במסמר לא כפוף (לוח הרלעבות).

א **מִקְוֶה**, ש"ז, סמי' מִקְוֵה, — א) מִקְוֵה מים, מקום עמוק שיקָוו המים לתוכו, Reservoir: וּלְמִקְוֵה המים קרא ימים (בראש' א י). על נהרתם על יאריהם ועל אגמיהם ועל כל מִקְוֵה מימיהם (שמות ז יט). אך מעין ובור מִקְוֵה מים יהיה טהור (ויקר' יא לו). — ואמר בן סירא: צינת רוח צפון ישיב וכרקב יקפיא מקוה, על כל מעמד מים יקרים וכשרין ילבש מקוה[1]) (כ"ס גני' מג כ). — ובמדר': חציה (של השדה) זרע וחציה בית מקוה מים (פסיק' דר"כ, עשר תעשר). — ואמר המשורר: וגֻלות נגעלות, וּמִקְוֹת ותעלות, עליהן אילות, כאילות היערים (דונש, דעה לבי). — ובפרט המִקְוֶה להטהר בו מטומאה וכדומה: כל מקוה שאין בו ארבעים סאה ונפלו לו שלשה לוגין והסר אפילו קורטוב כשר (ר' יהושע, מקוא' ג א). מקוה שיש בו ארבעים סאה מים וטיט (ר' אליעזר, שם ב ט). מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל (ר"ע, יומ' ה ט). — ובהשאלה: חללה פסולה לכהונה נישאת לישראל בתה כשירה לכהונה וכו' נמצאו ישראל מקוה לכהנים ושפחה מקוה לכל הפסולין (תוספת' קדוש' ה ג). כשם שבני ישראל מקוה טהרה לחללות כך בנות ישראל מקוה טהרה לחללים (ר' דוסתאי בן יהודה, גמ' שם עז.). — ומ"ר *מִקְוָאוֹת, *מִקְוֹת: שני מקואות שאין בהם ארבעים סאה ונפלו לזה לוג ומחצה ולזה לוג ומחצה ונתערבו (ר' יוסי, מקוא' ג א). שש מעלות במקואות זו למעלה מזו (שם א א). שני מקואות אחד יש בו ארבעים סאה ואחד שאין בו (שם ג ג). מטהרין את המקואות העליון מן התחתון והרחוק מן הקרוב (שם ו ח). שני מקוות בזה עשרים סאה ובזה עשרים סאה ונפלו שלשת לוגין מים שאובין (ירוש' תרומ' ד יב). — ובכנ' מִקְוֹתֶיהָ, מִקְוָאוֹתֶיהָ: ארץ הכותיים טהורה מקוותיה ומדרותיה ושביליה טהורות

---

[1]) בפנים כתוב מקורו, אך על הגליון הגהה מקוה, וכך נראה מתרגום היוני.

(תוספת׳ מקוא׳ ו א). ארץ ישראל טהורה ומקואותיה טהורים (משנה שם ח א). — וכן בסהמ״א בלשון זכר: מקוה העומד בבית הגוי (הלכ״ם, טור יו״ד רא). מקוה שנובע ומתייבש בשבת (שם רג).—ב) *מקוה השתן, הוא השלפוחית, Harnblase; vessie; bladder: וברא למה שנוזל ממותר המימיות הנאותית להנקות ולהדחות כלי ותיק יכיל כלה או רובה וכו׳ והכלי הזה הוא המקוה (קאנון ג יט א א). ומנהג הרופאים הקדמונים שיקראו המרה הכיס הקטן כמו שהוא מנהגם לקרא המקוה הכיס הגדול (שם שם טו א א). מקוה השתן הוא בין הטבעת והזקן התחתון והוא מחובר משני עורות באחד כח המושך ובאחד כח הדוחה והשתן יבא אליו מן הכליות (מ׳ אלדכי, ס״א ד ב). ואם תהיה המורסה בצואר המקוה ימצא החולה כבדות במקום ההוא וכאב וכו׳ ויהיה למעלה מהמקוה קושי (שם). המקוה הוא בין השתן והשרר והוא מחובר משני עורות ועל פיו עצב אחד והשתן יבא אליו משני הצוארים אשר זכרנו והם עומדים באלכסון והולכים במרובה עד שיכנסו אל תוך המקוה (טעמ״ם לאבי הרלב״ג טו). הרחם מונח בין מעי הישר וכו׳ ובין כיס השתן מה שאנו קוראים אותו מקוה (מעשה טוביה, גן נעול א).—וככ׳ מִקְוֹת, מִקְוָתוֹ, כאלו היה היחיד מקוה: ולפעמים יזורק במקותו קיבת ארנבת והרפואות החצציות (קאנון ג יט א יב). ובנשים (צואר המקוה) בעל עקלתון אחד לקורבת מקותן ברחמיהן (שם שם א). ואיחור השתן יהיה אם מפני מות הכח הדוחה אשר במקוה ומופת זה שלא ימצא החולה במקותו הרגש כאב ולא צער וכו׳ או היה במקותו גרב (מ׳ אלדכי, ס״א ד ב). — *פי המקוה, עי׳ פֶּה. — *צואר המקוה, עי׳ צַוָּאר.

ב. **מִקְוֶה**, ש״ז, סמי׳ מִקְוֵה,—שה״פ מן קוה, כמו תקוה, והדבר שאליו יקוו, Hoffnung; espoir; hope: מִקְוֵה ישראל מושיעו בעת צרה למה תהיה כגר בארץ וכארח נטה ללון (ירמ׳ יד ח). מִקְוֵה ישראל יי׳ כל עזביך יבשו (שם יז יג). אשר חטאו ליי׳ נוה צדק ומִקְוֵה אבותיהם יי׳ (שם נ ז).—והדבר המְקֻוֶּה: ועתה יש מִקְוֶה לישראל על זאת (עזר׳ י ב). כצל ימינו על הארץ ואין מִקְוֶה (דהי״א כט טו).—ומצוי גם בסהמ״א: ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה (רמב״ם, מלכים ז טו).

ג. ***מִקְוֶה**, ש״ז, — חוטים או פתילים [1]: שהיו סוחרי המלך מוציאים הסוסים ממצרים והיו לוקחים בירושלם במחיר הסוסים מקוה שהיו מוליכים למצרים וכו׳ ויתכן כי היו מוציאים המקוה ממצרים כמו הסוסים כי כן מצאנו כי מלאכת הפשתן ועבודתו הוא במצרים יותר משאר הארצות וכו׳ כי סוחרי המלך שלמה היו מוציאים סוסים ממצרים לירושלם בלא מחיר אבל המקוה מלאכת הפשתן שהיו מוציאים ממצרים היו מוציאים במחיר (רד״ק, שרש קוה).

ד. ***מִקְוֶה**, ש״ז,—אֲסֵפָה או עצה: ויעשו עדת השמרים בני יוסף מקוה בכנשת שכם לברוח מפני היהודים (REJ Juil.-Sept. 1902, 71). ואחר כן השיג המלך את חכמי עדת בני ישראל השמרים ואת חכמי עדת בני יהודה ויאספם במקוה אחד לעיין לחקור על הפרקן אשר ביניהם וכו׳ וכל הדברים אשר היו בינם ובין אנשי יהודה במקוה המלך הם כתובים בספר הימים (שם 74-75). ויהי בעת ההיא אנשים רבים מעדת היהודים יושבים בקרית כפר נמרה ויעשו מקוה עצות וכו׳ בעצם היום הזה עשו היהודים מקוה בגלל הר׳ בבא רבה ויזממו להמיתו (שם 94-95).

מִקְוָה, ש״נ, מ״ר *מִקְוֹת, *מִקְוָאוֹת,— כמו א. מִקְוֶה, כעין בור בנוי למים: וּמִקְוָה עשיתם בין החמתים למי הברכה הישנה (ישע׳ כב יא).—ובתלמ׳: בחמשה עשר בו שלוחי בית דין יוצאין וחופרין את הבורות ואת השיחין ואת המערות ואת המקוואות[1] ואת אמות המים (תוספת׳ שקל׳ א ב). ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת מקוות[2] המים (מו״ק א ב).

***מִקְוִיִּי**, ת״ז, — של מִקְוֶה: והכליותיי והמקוויי יקובל מופת עליו בשנוי ענין השתן מן הראוי הטבעי (קאנון ג יד ב א).

מִקּוֹל[3], — אולי כמו קול, משקל דגוש כמו מִשּׁוֹט, לנהץ, במשמ׳ קול שאון רב: מִקּוֹל מחצצים בין משאבים (שפט׳ ה יא).

---

[1]) עפ״י פרושו להמלה מִקְוֵה (מ״א י כח): ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים וּמִקְוֵה סחרי המלך יקחו מִקְוֵה במחיר, שפרש הרד״ק שהוא במשמ׳ קו, תקוה, ואעפ״י שאין ספק בדבר כי הכונה האמתית כאן להעיר קְוֵה, בכ״ז יש לה להמלה במשמ׳ זו זכות אזרח בלשון אחרי שהשתמש בה הרד״ק במשמ׳ זו.

[1]) כך בכ״י ובנדפס.—[2]) כך בכ״י ובמדב״מ, וכך ברוב הדפוסים, וכך בקצת דפוסים במשנ׳ שקלים א א.

[3]) כמו בערב׳ מִקְוַל a). מקאלה. ואין חכמי הלשון מודים בשם זה, אך עי׳ הערה לפעל חצץ, מחצצים.

a) مقول

מְקוֹלִית[1], ש״נ, — מכונה המשמיעה קול זמרה ונגינה כמו שהיא יוצאת מפי המזמר ומכלי הנגינה, Grammophon.

מָקוֹם[2], (מקם), ש״ז, סמי׳ מְקוֹם, ככי׳ מְקוֹמִי, מְקוֹמְךָ, (מקמו), מְקוֹמָהּ, מְקוֹמָם, מ״ר מְקוֹמוֹת, (מְקֹמוֹת), ככי׳ מְקוֹמֹתָם, מְקֹמוֹתָם, מְקוֹמֹתֵיכֶם, — א) מְקוֹמוֹ של דָּבָר, החלל שהדבר תופס, השטח שהדבר נמצא שם, Ort; lieu, place; spot, locality: וילך למסעיו מנגב ועד בית אל עד המקום אשר היה שם אהלה בתחלה בין בית אל ובין העי (בראש׳ יג ג). שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפנה ונגבה וקדמה וימה (שם יד). ואברהם שב למקמו (שם יח לג). וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני יי׳ (שם יט כז). אל כל המקום אשר נבוא שמה אמרי לי אחי הוא (שם כ יג). על כן קרא למקום ההוא באר שבע (שם כא לא). ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים (שם כב ג). ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחק (שם ד). ויקרא אברהם שם המקום ההוא יי׳ יראה (שם יד). הגידי נא לי היש בית אביך מקום לנו ללין (שם כד כג). למה תעמד בחוץ ואנכי פניתי הבית ומקום לגמלים (שם לא). ויקח מאבני המקום וישם מראשתיו וישכב במקום ההוא (שם כח יא). וגללו את האבן מעל פי הבאר והשקו את הצאן והשיבו את האבן על פי הבאר למקמה (שם כט ג). ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו וכו׳ ויקרא יעקב את שם המקום אשר דבר אתו שם אלהים בית אל (שם לה יד-טו). ויתנהו אל בית הסהר מקום אשר אסורי המלך אסורים (שם לט כ). כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא (שמות ג ה). שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקמו ביום השביעי (שם טז כט). בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך (שם כ כא). ואת איל המלאים תקח ובשלת את בשרו במקם קדש (שם כט לא). הנה מקום אתי ונצבת על הצור (שם לג כא). ושחט אתו במקום אשר ישחט את העלה (ויקר׳ ד כד). ואת חזה התנופה ואת שוק התרומה תאכלו במקום טהור (שם י יד). והיה במקום השחין שאת לבנה (שם יג יט). ויקרא שם המקום ההוא תבערה (במד׳ יא ג). ואכלתם אתו בכל מקום אתם וביתכם (שם יח לא). ולמה העליתנו ממצרים להביא אתנו אל המקום הרע הזה לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ומים אין לשתות (שם כ ה). ויעמד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאול (שם כב כו). לך נא אתי אל מקום אחר (שם כג יג). ההלך לפניכם בדרך לתור לכם מקום לחנתכם (דבר׳ א לג). אבד תאבדון את כל המקמות אשר עבדו שם הגוים אשר אתם ירשים אתם את אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן (שם יב ב). והיה המקום אשר יבחר יי׳ אלהיכם בו לשכן שמו שם שמה תביאו את כל אשר אנכי מצוה אתכם (שם יא). השמר לך פן תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום אשר יבחר יי׳ באחד שבטיך שם תעלה עלתיך (שם יג-יד). כל מקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם נתתיו (יהוש׳ א ג). ואתם תסעו ממקומכם והלכתם אחריו (שם ג ג). ויהי בעלות הכהנים נשאי ארון ברית יי׳ מתוך הירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה וישבו מי הירדן למקומם וילכו כתמול שלשום (שם ד יח). ויקרא שם המקום ההוא גלגל (שם ה ט). והאורב קם מהרה ממקומו וירוצו כנטות ידו (שם ח יט). ונתנו לו מקום וישב עמם (שם כ ד). וכל העם ילכו איש למקמו (שפט׳ ז ז). ויקרא למקום ההוא רמת לחי (שם טו יז). ויאמר לנערו לך ונקרבה באחד המקמות ולנו בגבעה או ברמה (שם יט יג). ויספו לערך מלחמה במקום אשר ערכו שם ביום הראשון (שם כ כב). וארב ישראל מגיח ממקמו ממערה גבע (שם לג). וילך שמואל וישכב במקומו (ש״א ג ט). מה נעשה לארון יי׳ הודיענו במה נשלחנו למקומו (שם ו ב). ויתן להם מקום בראש הקרואים (שם ט כב). ופלשתים הלכו למקומם (שם יד מו). ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה (שם כ יט). וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד (שם כה). ויבא הנער עד מקום החצי אשר ירה יהונתן (שם לז). ואת הנערים יודעתי אל מקום פלני אלמני (שם כא ג). ודעו וראו את מקומו אשר תהיה רגלו מי ראהו שם (שם כג כב). ויעמד על ראש ההר מרחק רב המקום ביניהם (שם כו יג). ויבאו את ארון יי׳ ויצגו אתו במקומו בתוך האהל אשר נטה לו דוד (ש״ב ו יז). ויתן את אוריה אל המקום אשר ידע כי אנשי חיל שם (שם יא טז). כי נכרי אתה וגם גלה אתה למקומך (שם טו יט). הנה עתה הוא נחבא באחת הפחתים או באחד המקומת (שם יז ט). וידעת את המקום אשר ישכב שם (רות ג ד). ואני אשימם דברות בים עד המקום אשר תשלח אלי (מ״א ה כג). ושמעת אל תחנת עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו אל המקום הזה (שם

---

1) ישתמשו בו בדבור בא״י.

2) בכנענית מקם. בערב׳ מקאם a)

a) مقام

ח ל). כה אמר יי׳ בִּמְקוֹם אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילקו הכלבים את דמך גם אתה (שם כא יט). והניף ידו אל הַמָּקוֹם ואסף המצרע (מ״ב ה יא). הנה נא הַמָּקוֹם אשר אנחנו ישבים שם לפניך צר ממנו נלכה נא עד הירדן וכו׳ ונעשה לנו שם מָקוֹם לשבת שם (שם ו א-ב). ויאמר איש האלהים אנה נפל (הגרזן) ויראהו את הַמָּקוֹם ויקצב עץ וישלך שמה (שם ו). וגם אני נתתי לכם נקיון שנים בכל עריכם וחסר לחם בכל מְקוֹמֹתֵיכֶם ולא שבתם עדי (עמו׳ ד ו). אלך אשובה אל מְקוֹמִי עד אשר יאשמו (הוש׳ ה טו). על כן שמים ארגיז ותרעש הארץ מִמְּקוֹמָהּ בעברת יי׳ צבאות (ישע׳ יג יג). כי אם שם אדיר יי׳ לנו מְקוֹם נהרים יארים רחבי ידים (שם לג כא). הנני מעירם מן הַמָּקוֹם אשר מכרתם אתם (יוא׳ ד ז). היטיבו דרכיכם ומעלליכם ואשכנה אתכם בַּמָּקוֹם הזה (ירמ׳ ז ג). ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד יי׳ מִמְּקוֹמוֹ (יחזק׳ ג יב). בכל ראשי ההרים ותחת כל עץ רענן ותחת כל אלה עבתה מְקוֹם אשר נתנו שם ריח ניחח לכל גלוליהם (שם ו יג). וגלית מִמְּקוֹמְךָ אל מָקוֹם אחר לעיניהם (שם יב ג). אם לא בִּמְקוֹם המלך הממליך אתו וכו׳ בתוך בבל ימות (שם יז טז). השב אל תערה בִּמְקוֹם אשר נבראת בארץ מכרותיך אשפט אתך (שם כא לה). והיה ביום ההוא אתן לגוג מְקוֹם שם קבר בישראל (שם לט יא). קדש מן הארץ הוא לכהנים וכו׳ והיה להם מָקוֹם לבתים (שם מה ד). ויניחהו (את הפסל) תחתיו ויעמד מִמְּקוֹמוֹ לא ימיש (ישע׳ מו ז). עוד יאמרו באזניך בני שכליך צר לי הַמָּקוֹם גשה לי ואשבה (שם מט כ). כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מָקוֹם מקטר מגש לשמי ומנחה טהורה (מלא׳ א יא). מי יעלה בהר יי׳ ומי יקום בִּמְקוֹם קדשו (תהל׳ כד ג). ועוד מעט ואין רשע והתבוננת על מְקוֹמוֹ ואיננו (שם לז י). כי דכיתנו בִּמְקוֹם תנים (שם מד כ). ברכו יי׳ כל מעשיו בכל מְקֹמוֹת ממשלתו (שם קג כב). יעלו הרים ירדו בקעות אל מְקוֹם זה יסדת להם (שם קד ח). עד אמצא מָקוֹם ליי׳ משכנות לאביר יעקב (שם קלב ה). בכל מָקוֹם עיני יי׳ צפות רעים וטובים (משלי טו ג). ויבאו (רֵעי איוב) איש מִמְּקֹמוֹ (איוב ב יא). בעת יזרבו נצמתו בחמו נדעכו מִמְּקוֹמָם (שם ו יז). לא ישוב עוד לביתו ולא יכירנו עוד מְקוֹמוֹ (שם ז י). אך אלה משכנות עול וזה מְקוֹם לא ידע אל (שם יח כא). כי יש לכסף מוצא וּמָקוֹם לזהב יזקו (שם כח א). אף לזאת יחרד לבי ויתר מִמְּקוֹמוֹ (שם לז א). ואין מָקוֹם לבהמה לעבר תחתי (נחמ׳ ב יד). בִּמְקוֹם אשר תשמעו את קול השופר שמה תקבצו אלינו (שם ד יד).

תנה לי מְקוֹם הגרן ואבנה בו מזבח ליי׳ (דהי״א כא כב). הוד והדר לפניו עז וחדוה בִּמְקֹמוֹ (שם טז כז). וזרח השמש ובא השמש ואל מְקוֹמוֹ שואף זורח הוא שם (קהל׳ א ה). כל הנחלים הלכים אל הים והים איננו מלא אל מְקוֹם שהנחלים הלכים שם הם שבים ללכת (שם ז). ועוד ראיתי תחת השמש מְקוֹם המשפט שמה הרשע וּמְקוֹם הצדק שמה הרשע (שם ג טז). הכל הולך אל מָקוֹם אחד הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר (שם כ). ובכן ראיתי רשעים קברים ובאו וּמִמְּקוֹם קדוש יהלכו וישתכחו בעיר אשר כן עשו (שם ח י). ואם יפול עץ בדרום ואם בצפון מְקוֹם שיפול העץ שם יהוא (שם יא ג). ובכל מדינה ומדינה מְקוֹם אשר דבר המלך ודתו מגיע (אסת׳ ד ג). — ב) מְקוֹם מושב בני אדם, ארץ, עיר וכדומה: אולי יש חמשים צדיקם בתוך העיר האף תספה ולא תשא לַמָּקוֹם למען חמשים הצדיקם אשר בקרבה (בראש׳ יח כד). ויאמר יי׳ אם אמצא בסדם חמשים צדיקם בתוך העיר ונשאתי לכל הַמָּקוֹם בעבורם (שם כו). ויאמרו האנשים אל לוט עד מי לך פה חתן ובניך ובנתיך וכל אשר לך בעיר הוצא מן הַמָּקוֹם כי משחתים אנחנו את הַמָּקוֹם הזה (שם יט יב-יג). קומו צאו מן הַמָּקוֹם הזה כי משחית יי׳ את העיר (שם יד). כי אמרתי רק אין יראת אלהים בַּמָּקוֹם הזה (שם כ יא). וישאלו אנשי הַמָּקוֹם לאשתו ויאמר אחתי הוא וכו׳ פן יהרגני אנשי הַמָּקוֹם על רבקה (שם כו ז). לא יעשה כן בִּמְקוֹמֵנוּ לתת הצעירה לפני הבכירה (שם כט כו). ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה אל מְקוֹמִי ולארצי (שם ל כה). ואלה שמות אלופי עשו למשפחתם לִמְקֹמֹתָם בשמתם (שם לו מ). וישאל את אנשי מְקֹמָהּ לאמר איה הקדשה (שם לח כא). וגם אנשי הַמָּקוֹם אמרו לא היתה בזה קדשה (שם כב). ועתה ברח לך אל מְקוֹמֶךָ (במד׳ כד יא). ויקם בלעם וילך וישב לִמְקֹמוֹ וגם בלק הלך לדרכו (שם כה). ויראו את ארץ יעזר ואת ארץ גלעד והנה הַמָּקוֹם מְקוֹם מקנה (שם לב א). והאיש מהר אפרים והוא גר בגבעה ואנשי הַמָּקוֹם בני ימיני (שפט׳ יט טז). והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל את כל הַמְּקוֹמוֹת האלה (ש״א ז טז). ותצא מן הַמָּקוֹם אשר היתה שמה (רות א ז). ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מְקוֹמוֹ (שם ד י). ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על הַמָּקוֹם הזה (מ״ב כב כ). הנה אפי וחמתי נתכת אל הַמָּקוֹם הזה על האדם ועל הבהמה ועל עץ השדה ועל פרי האדמה (ירמ׳ ז כ). כן אעשה לַמָּקוֹם הזה נאם יי׳ וליושביו ולתת את העיר

הזאת כתפת (שם יט יב). כה אמר יי' אל שלם בן יאשיהו וכו' אשר יצא מן המקום הזה לא ישוב שם עוד כי במקום אשר הגלו אתו שם ימות ואת הארץ הזאת לא יראה עוד (שם כב יא-יב). עוד ישמע במקום הזה אשר אתם אמרים חרב הוא מאין אדם ומאין בהמה בערי יהודה ובחצות ירושלם וכו' קול ששון וקול שמחה (שם לג י-יא). ובאת ממקומך מירכתי צפון אתה ועמים רבים אתך (יחזק' לח טו). וכל הנשאר מכל המקמות אשר הוא גר שם ינשאוהו אנשי מקמו בכסף ובזהב וברכוש (עזר' א ד). ובחנכת חומת ירושלם בקשו את הלוים מכל מקומתם להביאם לירושלם (נחמ' יב כז).—מקומו של פלוני, המקום אשר פלוני רוצה, שהוא מבקש, שהוא צריך לו: ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עד אשר אם הביאנם אל מקומם וישב טפנו בערי המבצר מפני ישבי הארץ (במד' לב יז). וישלח ישראל מלאכים אל סיחון מלך האמרי מלך חשבון ויאמר לו ישראל נעברה נא בארצך עד מקומי (שפט' יא יט).—שם מקום לפלוני, קבע לו: ואשר לא צדה (להמית את רעהו) והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה (שמות כא יג). ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו (ש"ב ז י).— נתן מקום לפלוני, הניח לו לבוא שמה: ויראו בני בנימן כי נגפו ויתנו איש ישראל מקום לבנימן כי בטחו אל הארב אשר שמו אל הגבעה (שפט' כ לו).— אפס מקום, בלי מקום, שאין שם מקום: הוי מגיעי בית בבית שדה בשדה יקריבו עד אפס מקום והושבתם לבדכם בקרב הארץ (ישע' ה ח). כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום (שם כח ח). — לא היה מקום לדבר, שיקבל שם: ארץ אל תכסי דמי ואל יהי מקום לזעקתי (איוב טז יח).—ומליצה, האיש, העם על מקומו יבוא בשלום, שיהיה הכל במעמד רצוי: אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים ויכלת עמד וגם כל העם הזה על מקמו יבא בשלום (שמות יח כג).—ובענין מצב שאדם נצב שם לתכלית מה: ואת הדבר הזה עשה הסר המלכים איש ממקמו ושים פחות תחתיהם (מ"א כ כד). אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח (קהל' י ד). — ממקום אחר, בהרחבה, במשמ' מאיש אחר, בדרך אחר: כי אם החרש תחרישי בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו (אסת' ד יד).— במקום אשר, במשמ' תחת אשר: והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי (הוש' ב א). — מקומה (נחו' א ח), צ"ל בקמיו, עי' זה הערך. — ומצוי בתו"מ, א) במשמ' העקרית, הפשוטה: ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש (הלל הזקן, אבות ב ה). ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו (הוא, שם ד). הילכו בה שנים בין לאורכה בין לרוחבה זה קנה מקום הילוכו וזה קנה מקום הילוכו (ר' אליעזר, תוספת' ב"ב ב יא). חבית של תרומה וכו' אם היתה מונחת במקום תורפה יניחנה במקום המוצנע (הוא, תרומ' ח ח). אמרו לו (הדגים להשועל שיעץ להם לעלות ליבשה ולדור אתו) וכו' ומה במקום חיותנו אנו מתייראין במקום מיתתנו עאכו"כ (ר"ע, ברכ' סא:). שמור פיך מכל חטא וטהר וקדש עצמך מכל אשמה ועון ואני אהיה עמך בכל מקום (ר"מ, ברכ' יז.). אין כותבין את השם לא על מקום הגרר ולא על מקום המחק (הוא, מנח' ל:). לא מקומו של אדם מכבדו אלא אדם מכבד את מקומו (ר' יוסי, תעני' כא:). מקום שכותבין כתובה מלוה גובה מלוה וכו' מקום שכופלין כתובה אינו גובה אלא מחצה (ר"י הגלילי, תוספת' כתוב' ד יג). מקומי טפילה לי ואין אני טפל למקומי (ר"י בר אלעאי, תנחומ' כי תשא כז). כל מקום שאתה מוצא דבריו של ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי באגדה עשה אזנך כאפרכסת (ר' אלעזר בר"ש, חול' פט.). כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני (רשב"ג, חגי' ה:). היה מנכש בשלשה עשר ונעקרה בידו שותלה במקום הטינא אבל לא במקום הגריד (תוספת' מנחי' י לא). מקל שעשה בראשו מסמר להיות תופס בו ממקום הדייש (שם כלי' ב"מ ד ג). האומר תן גט לאשתי במקום פלוני ונתנו לה במקום אחר וכו' האשה שאמרה התקבל לי גטי במקום פלוני וקבלו לה במקום אחר (גיט' ו ג). כל העזרה היתה אורך מאה ושמונים ושבע וכו' מקום דריסת ישראל אחת עשרה אמה מקום דריסת הכהנים אחת עשרה אמה (מדות ה א). מקום הנחת העצים וכו' מקום ישיבת הבלן מקום ישיבת הצובע מקום ישיבה של שולקי זית״ם (כליס ח ח). מקום הנחת הכוסות (שם כב א). בכל מקום אדם לן ואין אדם שובת בכל מקום (ירוש' מעכר' ב ג). בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה שבכל מקום שגלו שכינה עמהן (רשב"י, מגי' כט.). מקום נתבצר להם (לבני קרח) בגיהנם וישבו עליו ואמרו שירה (רבי, סנה' קי.). כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו (רב הונא, ברכ' ו:). מקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינם עומדין (ר' אבהו, ברכ' לד:). מקום שמוחו של תינוק רופס (ערוב' נה:). לאדם שאבדה לו מרגלית כל מקום שהיא מרגלית שמה

(ר' חנינא, מגי' טז.). המשל אומר במקום שהלסטים מקפח שם הוא נתלה (תנחומ' תזוס יח).—הניחו בִּמְקוֹמוֹ, כמו שהיה קודם: הורה ר' טרפון בלוד האונאה וכו' שליש למקח ושמחו תגרי לוד אמר להם כל היום מותר לחזור אמרו לו יניח לנו רבי טרפון במקומנו (ב"מ ד ג).—חזר דבר לִמְקוֹמוֹ, למה שהיה קודם: היו שניהן חשודין חזרה שבועה למקומה (ר' יוסי, שבוע' ז ד).—*אַל יִפָּקֵד מְקוֹמְךָ, מליצה של ברכה, במשמ' לא תמות: יתמיד האל שלומך ואל יפקד מקומך (ר"י חריזי, תחכמ' ו). אל יחשך מרומך ובל יפקד מקומך (שם מט). — *מְמַלֵּא מָקוֹם, עי' מִלֵּא. — *מָקוֹם בספר: מקום שמפסיקין בשבת שחרית שם קורין במנחה (ב"מ, מגי' לא:). כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה אתה מוצא ענותנותו (ר' יוחנן, שם לא.). כל מקום שפקרו המינים תשובתן בצדן (הוא, סנה' לח:). כל מקום שנאמר צו אינו אלא זירוז מיד ולדורות (קדוש' כט.). אתה מוצא כל מקום שכתוב בתורה השקיפה לשון צער הוא (ר' אלכסנדרי, מד"ר שמות מא).—*מראה מקום: עוד בא לידי ערוך נדפס בכתב מרובע וכו' והוא בלתי מראה מקומות ובלתי המוסף (הקדי בעל הפלאה שבערכין על הערוך). והכוכב מורה על המראה מקום אשר בצדו על הגליון אמנם ציון העגול הקטן וכו' מורה על מאמרי חז"ל והמדרשים ועל מראה מקומם וכו' יען היה מקום הגליונות צר מאד הוצרכתי להשתמש בראשי תיבות במראה המקומות (הקדמ' המגיה לפי' אברבנאל לנב"א' ראשונ').—*אוֹתוֹ מָקוֹם, רחם האשה: לאיש באמה ולאשה באותו מקום (גיט' סט:). אילמים מפני מה הוויין מפני שמנשקים על אותו מקום וכו' סומין מפני מה הוויין מפני שמסתכלים באותו מקום (ר' יוחנן בן דהבאי, נדרי' כ.). אותו מקום גלוי הוא אצל שרץ (ר' יוחנן, נדי' מא:). מקום תפוח יש למעלה מאותו מקום כיון שמגדלת מתמעך והולך (רב הונא, שם מז:). ואם יש לה מכה באותו מקום תולה במכתה (שם סו.). — ובסהמ"א: ליתן מוך באותו מקום שלא יתעברו (רש"י יבמ' ק:).—ב) במשמ' עיר, מקום דירתו של אדם: א"ר יוסי בן קיסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד וכו' אמר לי רבי רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב (אבות ו ט). המוליך פירות מעשר שני ממקום היוקר למקום הזול או ממקום הזול למקום היוקר פודהו כשער מקומו (מע"ש ד א). מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין או ממקום שאין עושין למקום שעושין נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם והומרי מקום שהלך לשם (פסח' ד א). המוליך פירות שביעית ממקום שכלו למקום שלא כלו (שם ב). מקום שנהגו למכור בהמה דקה לגויים מוכרין וכו' ובכל מקום אין מוכרין להם בהמה גסה (שם ג). מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין וכו' ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים (שם ה). המקבל שדה מחבירו מקום שנהגו לקצור יקצור לעקור יעקור הכל כמנהג המדינה (ב"מ ט א). השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר וכו' מקום שנהגו לבנות גויל גזית כפיסין לבנים בונים (ב"ב א א). במקומו של ר"א היו כורתין עצים לעשות פחמין לעשות ברזל בשבת במקומו של ר' יוסי הגלילי היו אוכלין בשר עוף בחלב (שבת קל.). לעולם ידור אדם במקום רבו (עולא, ברכ' ח.). שלשה חינות הן חן מקום על יושביו חן אשה על בעלה חן מקח על מקחו (ר' יוחנן, סוט' מז.). (אלמנת ר' חונא) גבי לה מן המטלטלין כמנהג מקומה (ירוש' כתוב' י ג).—ואומרים אנשים: משנה מָקום משנה מזל [1].—ואמר המליץ: המשנה את מקומו ישתנה מזלו עמו (ר"י זבארה, ספר שעשוע' ב).—מְקוֹמוֹ של אדם, המקום הראוי לו, המדרגה שהוא עומד עליה: בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך ומשלך יתנו לך (בן עזאי, יומ' לח.). המכיר את מקומו והשמח בחלקו והעושה סייג לדבריו ואינו מחזיק טובה לעצמו (אבות ו ו).—ואמר המליץ אדות אנשים פחותים שהושיבוהו במקום לא לפי כבודו: כבודי במקומי ואם אשפיל שבתי ולא אבחר מקום כנקלים בגאונם, אשר המה חושבים היותם ראש מושב והמושב להם יכסה עלבונם, אני הוא המקום והמקום אתי והמה המקום ימלא חסרונם (ראב"ע, כבודי), ר"ל שמקום הכבוד שהם יושבים בו יכסה על פחיתות ערכם.—וביחוד *מקום מושב בבתי הכנסיות: ראובן ושמעון שיש להם מקומות בביהכ"נ זא"ז וראובן רוצה לעשות מחיצה (שו"ע חו"מ קעא). בחדש ניסן תל"ד קנה האלוף וכו' המקום בב"ה דנשים וכו' והמקום הנ"ל עומד בין מקום של אשת שמעון כ"ץ ובין אשת הר"ר זנוויל אופנהים (פנק' ההקדש של ק"ק ווירמייזא).—ג) *במשמ'

---

[1] כבר העיר החכם ישראל דווידזון (בספר שעשועים לר"י זבארה) כי משל זה השגור בפי הבריות נוסד על המאמר הידוע: שלשה צועקין ואינן נענין וכו' דביש ליה בהא מתא ולא אזיל למתא אחריתי (ב"מ עה:). ואמרו

סִבָּה, צֹרֶךְ, יֵשׁ מָקוֹם לְדָבָר, אֵין מָקוֹם לְדָבָר: ר׳ נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה אמרו לו מה מקום לתפלה זו (ברכ׳ ד ב). — ובסהמ״א: ואמנם הסבה הג׳ שזכר אבו רשד מפאת המרחקים שעליהם יתנועעו אין לה מקום ג״כ (ר״י אברבנאל, במוס חדש׳ ב). — ד) *ענין, מקרה: מקום שיפה כחו בכניסתה הורע כחו ביציאתה מקום שהורע כחו בכניסתה יפה כחו ביציאתה (ר״ש, כתוב׳ ה ד). ומה אם במקום שהקל על השן ועל הרגל ברה״ר שהוא פטור החמיר עליהם ברשות הניזק לשלם נזק שלם מקום שהחמיר על הקרן ברה״ר לשלם חצי נזק אינו דין שנחמיר וכו׳ (ר״ט, ב״ק ב ה). כל מקום שאין חסרון מלאכה מחשבה מטמאתן וכל מקום שיש חסרון מלאכה אין מחשבה מטמאתן (כלים כו ז). כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין אפילו בהדרי חדרים אסור (רב, ביצ׳ ט). כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב (שמואל, סנה׳ פב). אמרו לו (לרבי) מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור אתה תנהוג בו היתר (חול׳ ו). — *מִכָּל מָקוֹם, בכל אופן: מי שיש לו אח מכל מקום זוקק את אשת אחיו ליבום ואחיו לכל דבר וכו׳ מי שיש לו בן מכל מקום פוטר אשת אביו מן היבום (יבמ׳ ב ה). ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש תחת זבח השלמים מכל מקום אין לי אלא תחת זבח השלמים תחת חטאת תחת אשם מנין ת״ל תחת זבח מכל מקום אין לי אלא במקדש בגבולים מנין ת״ל ונתן על האש מכל מקום (ספרי במד׳ לס). אין לי אלא דבר הראוי לאכילה שיתנהג בקדושה שאין ראוי לאכילה מנין ת״ל קודש יהיה לך מכל מקום (שם קיז). אין לי אלא בדישו מנין לרבות שאר עבודות ת״ל לא תחסום מכל מקום (שם, דבר׳ רפז). קצר לייפות את הקרקע מהו שיהא חייב משום קוצר ומשום שהוא מייפה את הקרקע וכו׳ מכל מקום הרי חרש ומכל מקום הרי קצר (ירוש׳ ביצ׳ א ג). אמרה לה (רות לחמותה) לא תחטא עלי וכו׳ לעזבך לשוב מאחריך מכל מקום דעתי להתגייר אלא מוטב על ידך ולא ע״י אחרת (מד״ר רות, ותאמר רות). — ובמשמ׳ בכל זאת, אעפ״כ: אף כשאמרו טלית קונה דינר זהב מכל מקום כך הלכה אבל אמ״ו מי שפרע מאנשי דור המבול עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו (ר״ש, תוספת׳ ב״מ ג יד). — ובסהמ״א: ואעפ״י שנחלקה הארץ למנין גלגלותם וכו׳ מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו (רמ״ב בראש׳ מח ו). ואם רבי סבר וסתם לנו במלאכה שאינה צריכה לגופה שהוא חייב ובדבר שמתכוין שהוא פטור כרבי שמעון מכל מקום אין כאן הפך וסתירה כי הם נושאים מתחלפים (שם טוב על מו״נ, פתיחה). כי עם כל זה שמדקדקים רבים דחקו עצמם לתת טעם למספר אותיות השרש מכל מקום אין לטעמם ריח ולא טעם וכו׳ (ר״א בלמגי, מקנה אברהם, בחלוקת הפעלים). — *מְקוֹם הניח לפלוני לעשות דבר, צרך ואפשרות: (כתוב על חזקיהו) וכתת נחש הנחשת אשר עשה משה וכו׳ אפשר בא אסא ולא ביערו בא יהושפט ולא ביערו והלא כל ע״ז שבעולם אסא ויהושפט ביערום אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו אף אני מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו (רבי, חול׳ ז). — *בִּמְקוֹם דבר, תַּחַת הדבר, שהיה צריך לעשות דבר מן הדברים ועשה דבר אחר, anstatt; au lieu de, instead of: אנשי שלומי שלמו רעה מקום טובה ושמחו לי ביום צלעתי (רמב״ע, דיואן קמח, פתאם יאורי). לו יחזו תנים תמונתו או משפתו אחזו מדבר, אז לקחו זמר מקום מספד גם יענה לא שכנה מדבר (הוא, תרשיש א קנ). והרב ז״ל שמהו (את השם מתכת) בחבורו יותר כולל מן הידוע בו במקום מקור או מחצב (ר״ש א״ת, פי׳ מלים הזרות במו״נ). והוא תאר או מקור במקום שם (רד״ק, שרש אמן). — *בִּמְקוֹם אֲשֶׁר: במקום אשר היה לו לשבת עם עמו בצרתם וכו׳ לא כן עשה (ר״י דון יחיא, פי׳ ה׳ מגלות, הקדי׳ שה״ש). — *בִּמְקוֹמוֹ של פלוני, תחתיו, בשמו, ברשותו: ויהיה ידו כידי ופיו כפי ועשיתו כעשיתי ויעשה מהם כל מה שירצה במקומי (נוסח שטרות, גנזי רומא, שריד מעיר 7). — ה) *כִּנּוּי לאלהים [1]: מוטב לי להקרא שוטה כל ימי ולא ליעשות שעה אחת רשע לפני המקום שלא יהיו אומרים בשביל שררה חזר בו (עקביה בן מהללאל, עדי׳ ה ו). בוא וראה כמה חס המקום על כבוד הבריות שור מפני שמהלך

במ״ר (בראש׳ מד): שלשה דברים מבטלים גזירות רעות וכו׳ וי״א אף שנוי מקום. — 1) כבר באר ר׳ הונא בשם ר׳ אמי טעם כנוי זה: מפני מה מכנין שמו של הקב״ה וקוראין אותו מקום שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו (מד״ר בראש׳ סח, פסיק׳ רבתי כא). — והמשורר אמר: עצם כבודו הכיל כל וכן נקרא מקום לכל כי לא מקום יכילהו (ר״י הלוי, משגיב בכחו). — ובפרקי ר״א פרוש אחר: ולמה נקרא שמו מקום אלא בכל מקום שהצדיקים שם הוא נמצא עמהם (פדר״א לה). והמקובלים אמרו לפי ששם של הויה עולה בצרופו קפ״ו כמנין מקום: י׳ פעמים י ק׳, ה׳ פעמים ה כ״ה, ו׳ פעמים

ברגליו משלם חמשה שה מפני שטוענו משלם ארבעה (ריב״ז, תוספתי ב״ק ד י). כך יהיו אויבי המקום (ר׳ אליעזר, שם יוה״כ ד יד). אימתי הצילו המקום (את משה) באותה שעה שאמר לו דתן מי שמך לאיש שר ושופט עלינו וגו׳ וישמע פרעה את הדבר הזה אמר תפשו את משה וכו׳ עשאן המקום כתים כתים אלמים חרשים וסומים (ר׳ יהושע, מכי׳ יתרו א). לגבוה אין אדם רשאי להחרים את נכסיו שחס המקום עליו (ראב״ע, תוספתי ערכ׳ ד כה). עבירות שבין אדם למקום יוה״כ מכפר עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה״כ מכפר עד שירצה את חבירו (הוא, יומי ח ט). משלך יתנו לך ובשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך ואין שכחה לפני המקום (בן עזאי, מד״ר פה״ש, מי זאת). הרואה נחש ועקרב בתוך ארבע אמות ראוי היה שימות בהם אלא שרחמים של מקום מרובים (ר׳ יעקב, ירוש׳ שבת יד א). כביכול המקום מצטער על דמם של רשעים שנשפך (ר״מ, סנה׳ ו ה). אל תעשה תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום ברוך הוא (ר״ש, אבות ב יג). איזוהי היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם וכו׳ הלוה ואינו משלם אחד הלוה מן האדם כלוה מן המקום (הוא, שם ט). בא וראה כמה גדולה מילה שכל זכיותיו של משה לא עמדו לו בשעת דחקו כשאמר לו המקום לך הוצא את עמי בני ישראל ממצרים ועל שנתעצל במילה שעה אחת בקש המלאך להרגו (ר״י בן קרחה, מכי׳ יתרו א). מפני מה הגלנו המקום מארצנו לא שהיינו עובדים עבודה זרה (קטע כ״י מכי׳ דרשב״י, JQR 1902, 451). מחשבה טובה המקום[1]) מצרפה למעשה מחשבה רעה אין המקום[2]) מצרפה למעשה (תוספתי פאה א ד). בטוחין אנו שאין המקום מביא מבול לעולם (בס, תעני ג א). כל עשרים וארבעה חדש (שהאשה מניקה) וכו׳ משמש כדרכו והמקום[3]) משמר עליו (שם נדה ב ו). במדה שאדם מודד בה מודדין לו היא (הסוטה) קשטה את עצמה לעבירה המקום נוולה היא גלתה את עצמה לעבירה המקום גילה עליה (סוט׳ א ז). הן באין בנצחונו של בשר ודם ואתם באים בנצחונו של מקום (שם ח א). הרואה מעברות הים וכו׳ צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום (ברכ׳ נד.). מגיד הכתוב שכשהמקום פורע מן האומות שמו מתגדל בעולם (מכי׳ בשלח ב א). כשהשביע משה את ישראל אמר להן דעו שלא על דעתכם אני משביע אתכם אלא על דעת המקום ועל דעתי (שבוע׳ כט). מה זה בורח משליחותו של מקום וכו׳ אף זה בורח מלקיים צווי המקום (ריש לקיש, מד״ר בראש׳ כא). (כהן אחד בא לפני ר׳ חנינה) אמר לו מהו לצאת לצור לעשות דבר מצוה לחלוץ או לייבם אמר לו אחיו של אותו האיש יצא ברוך המקום שנגפו ואת מבקש לעשות כיוצא בו (ירוש׳ מו״ק ג א). המקום משמר ולא אירע מעשה מעולם (שם קדוש׳ א ה). אמר (יצחק) מי הוא זה שנעשה סרסור ביני לבין המקום שיטול יעקב את הברכות (ר׳ חמא בר״ח, מד״ר בראש׳ סז). ברוך המקום שלא הצריך אתכם לאבא חלקיה (אבא חלקיה, תעני כג:). וכי יש אהובה לפני המקום ויש שנואה לפני המקום (ר׳ פפא, יבמי כג.). כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום (ר״ח בר פפא, ברכ׳ לה:). מה ראה המקום לצוותן כך ארון תחלה ואחר כך שלחן ואחריו מנורה וכו׳ (מד״ר במד׳ ד). אמר להם (תלמי לע״ב זקנים) כתבו לי תורת משה רבכם נתן המקום עצה בלב כל אחד ואחד והסכימה דעתן לדעת אחת וכתבו לו תורה בפני עצמה (מס׳ סופר׳ א ח). — ונוסח ברכה לחולה: הנכנס לבקר את החולה וכו׳ (אומר לו) המקום ירחם עליך ועל חולי ישראל (ר׳ יהודה, שבת יב:). המקום ירחם עליך בתוך חולי ישראל (ר׳ יוסי, שם). המקום יפקדך לשלום (ר״א, שם).—ונוסח ברכה למי שקרה לו נזק, הַמָּקוֹם ימלא חסרונך: כשם שאומרים לו לאדם על שורו ועל חמורו שמתו המקום ימלא לך חסרונך כך אומרים לו על עבדו ועל שפחתו המקום ימלא לך חסרונך (ר׳ אליעזר, ברכ׳ טז:).—הַמָּקוֹם יהי בעזרו, נוסח ברכה של כבוד וחבה כשמזכירים שמו של אדם גדול: דבר זה רבינו הגדול אמרו המקום יהיה בעזרו יתרת שיש בה עצם ואין בה צפורן וכו׳ (רב חסדא, בכור׳ מה. ועוד נדי׳ מט: סוכ׳ לה:).—ו) *בחכמת ההגיון, סדרי ההקשים: בסדרים אשר יעשו בהם מהקשים והם הנקראים מקומות וכו׳ ונאמר שהמקומות במה שהם מקומות יראו מענינם שהם יתנו לנו היכולת על קנין ההקדמות המיוחדות וכו׳ ויהיו המקומות מקנים בעצמותם תמונת המאמר ההקשי הנכלל תחתיהם והתמונות ההקשיות וכו׳ הנה מבואר שהמקומות הם ההקדמות הכלליות מסודרים בנפש בכח הקרוב מן הפעל סדר הקשי כללי לא על מבוקש מיוחד חלקי (כל מלאכ׳ הגיון, הקש). ולזה היה המקום באמת

ו ל״ג, ה׳ פעמים ה׳ כ״ה. — [1]) כך בכ״י א״פ, הוצא׳ צוק״מ, ובנדפס אין מלה זו. — [2]) כך בכ״י א״פ, ובכ״י וינה המקום ברוך הוא, ובנדפס: הקב״ה. — [3]) כך בכ״י. ובנדפס: ומן השמים משמרים על ידו.

מאמר הוא בכח בכל ההקשים החלקיים אשר תחתיו וכו׳ הנה ה מ ק ו מ ו ת יורשמו בשהם יסודות ההקשים (שם). — מקומות חיוביים: ונתחיל ב מ ק ו מ ו ת החיוביים והם שני מינים אם שיתחייב המציאות מהמציאות ואם ההסרה מההסרה ותחלת מ ק ו מ ו ת חיוב המציאות מהמציאות הוא שכל גזירה ימצא במציאותה מבוקש מה הנה זאת הגזירה כאשר נמצאת נמצא זה המבוקש (שם).—מקומות חלקיים: ואולם ה מ ק ו מ ו ת החלקיים הנה הם מ ק ו מ ו ת לקוחים מהמקבילים הארבעה אשר הם המחייב והמשולל וההפכים וההעדר והקנין והמצטרפים (שם). — מקומות כוללים: ההרחבה היא מאמר נלקח לעורר השומעים אל החמה והכעס מצד ה מ ק ו מ ו ת הכוללים (מסיר לאון, נופ׳ צופי׳ ב יח).

⁖**מְקוֹמִי**, ת״ז, נק׳ מְקוֹמִית,—של מָקוֹם: לא יציירו ההמון מענין החיים זולת התנועה ומה שאינו מתנועע תנועה רצונית מ ק ו מ י ת אינו חי (ר״ב א״ת, מו״נ א מו). וכאשר לא יושגו אלו הפעולות כלם בנו אלא בכלים גשמיים הושאלו לו (להבורא) אלו הכלים כלם אשר בהם תהיה התנועה המקומית ר״ל הרגלים וכפותם וכו׳ (שם). ואין הגשה זו מ ק ו מ י ת אלא שנגש להלחם בעדם (ר״י אברבנאל, ויקא). שהרגלים לאדם כלי התנועה המקומית שהיא צריכה לבקשת צרכי האדם (ר״י אנטולי, מלמד התלמיד׳, קדושים). ונעשית הנפש לדבר הידוע מקום אבל לא מקום גשמי ולא הקפה מ ק ו מ י ת (ריב״ג, עולם קטן א). וזה כשיגיע איזה נושא תנועה עצמית או מ ק ו מ י ת או בכמות (ספורנו, אור עמים, בלתי גשמי). כי אלו הגשמים הם בעלי נפש ושאין להם מכחות הנפש זולתי הכח המתאוה המניע תנועה מ ק ו מ י ת (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 29).

⁖**מְקוֹנֵן**, ס״ז, מ״ר מְקוֹנְנִים,—מי שאומנתו לקונן על מת, עי׳ מְקוֹנֶנֶת.

מְקוֹנֶנֶת, ס״נ, מ״ר מְקוֹנְנוֹת,—אִשָּׁה שאמנותה לקונן על מת, ועל כל צרה שתבוא, Klageweib; pleureuse mourner: התבוננו וקראו לַמְקוֹנְנוֹת ותבואינה ואל החכמות שלחו ותבואנה ותמהרנה ותשנה עלינו נהי ותרדנה עינינו דמעה ועפעפינו יזלו מים (ירמ׳ ט טז־יז).—ובתו״מ: אפילו עני שבישראל (אם מתה אשתו) לא יפחות משני חלילים ומקוננת (ר׳ יהודה, כתוב׳ ד ד). המודר הנאה מחברו ומת מביא לו ארון ותכריכין חלילין ומקוננות שאין הנאה למתים (תוספת׳ נדר׳ ב ז). אפילו שמע קול מן המקוננות שמזכרתו בין המתים אין לך עדות גדולה מזו (שם יבמ׳ יד ז). מחשיכין על התחום לפקח על עסקי הכלה ועל עסקי המת להביא לו ארון ותכריכין חלילים ומ ק ו נ נ ו ת (ירוש׳ ברכ׳ ג א). למלך שהיו לו שני בנים כעס על הראשון ונטל את המקל וחבטו ופרפר ומת התחיל מקונן עליו כעס על השני ונטל את המקל וחבטו ופרפר ומת אמר מעתה אין בי כח לקונן עליהם אלא קראו ל מ ק ו נ נ ו ת ויקוננו עליהם (ר״ש בן לקיש, מד״ר איכ׳, פתיח׳).—⁖וּמְקוֹנֵן, מְקוֹנְנִים, איש שאומנותו בכך: ההספד כבוד המת הוא לפיכך כופין את היורשין ליתן שכר מ ק ו נ נ י ם וה מ ק ו נ נ ו ת וסופדין אותו (רמב״ם, אבל יב א).—ואמר הפיטן: איכה למואב בני ציון באף חוללו על רוב גאונך וקראי אל מ ק ו נ נ י ך, הילל וקינה שאי ציון במר ונהי ובכי שממות עלי שממות מעוניך (ר׳ אברהם חוזה, ציון עטרת). סובי והומי בעיר קראי מקוננות וכל נשים מבכות בכי גדול מ ק ו נ נ י ך (ר׳ יוסף הכהן, ציון במשפט).

***מָקוֹף**[1], ס״ז,—החלל בקצה העב של הקרדום ושל הרֹמח שבו יִכָּנֵס קַתּוֹ: חרחור שנפגם טמא עד שינטל רובו נשבר מ ק ו פ ו[2]) טהור קורדום שנטל עושפו וכו׳ נשבר מ ק ו פ ו טהור (כלים יג ג).

⁖**מְקוּק**, ס״ז,—בה״פ מן מקק, עי״ש: ועוד יש לחקור בטעם ה מ י ק ו ק שכתב הרב ז״ל אם יתברר שהתשמיש ממיקתו ונופל בשרו חתיכות חתיכות (שו״ת מהרי״ט, אה״ע יד). ואין מ י ק ו ק האמור שם אלא שיתמעך הבשר כבשר המת (שם).

מָקוֹר, ס״ז, סמי׳ מְקוֹר, מְקֹר, בכנ׳ מְקוֹרָהּ, מְקוֹרוֹ, מְקוֹרָהּ, מְקֹרָהּ.—א) המקום שמשם יָקֵרוּ המים מהאדמה, ונרדף עם מעין, Quelle; source: יבוא קדים רוח

---

[1]) עי׳ קיף, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בנוסח׳ הדפוס׳ וגם בכ״י, וכך גם במדב״מ כאן, אך אח״כ אצל הקרדום מיקופו. ובמשנה שבגוף פרוש הרמב״ם בערב׳ כמו בנוסח׳ הדפוס והכ״י. וברמב״ם (הלכות כלים יא כא-כב) בשתי הבבות מקיפו. ופרש רה״ג וז״ל: מקום הנקב שנכנס בו הקתא וכו׳ בקופא דמחטא. והרמב״ם פרש: ואלעין אלתי ידכל פיהא נצאב אלקדום תתסמי קופו, — ובעבר׳: והעין (לא כמו בתרגום העברי בדפוסים) אשר יכנס בה ה נ צ ב (בתרגום העברי שבדפוסים נשמטה מלת הנצב) של הקרדום שמו ק ו פ ו. ומזה יש ללמוד כי עקר הגרסה כאן הוא קופו ולא מקופו. י׳ לוי נקד מַקּוֹפוֹ, מם פתוחה וקוף דגושה, וגזרו מן נקף כמו בערב׳ מנקאפ a) מקור העוף.

---

a) منقاف

יי׳ ממדבר עלה ויבוש מְקוֹרוֹ ויחרב מעינו (הוש׳ יג יה). והחרבתי את ימה (של בבל) והובשתי את מְקוֹרָהּ (ירמ׳ נא לו). — מָקוֹר מָשְׁחָת, שנשחתו המים: מעין נרפש וּמָקוֹר משחת צדיק מט לפני רשע (משלי כה כו). — ובהרחבה, מְקוֹר דִּמְעָה הדומ׳: מי יתן ראשי מים ועיני מְקוֹר דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי (ירמ׳ ח כג). — ובמליצה בהשאלה, מְקוֹר חַיִּים: אתי עזבו מְקוֹר מים חיים לחצב להם בארות בארת בשברים אשר לא יכלו המים (ירמ׳ ב יג). כי עמך מְקוֹר חיים באורך נראה אור (תהל׳ לו י). מְקוֹר חיים פי צדיק (משלי י יא). תורת חכם מְקוֹר חיים לסור ממקשי מות (שם יג יד). יראת יי׳ מְקוֹר חיים (שם יד כז). מְקוֹר חיים שכל בעליו (שם יו כב). — מְקוֹר חכמה: מים עמקים דברי פי איש נחל נבע מְקוֹר חכמה (שם יח ד). — ואמר המשורר: ושואב ממקור האור מבלי דלי, ופועל הכל בלי כלי (רשב״ג, כתר מלכות). וכן עטרהו הוד במדע אשר נמשך אבל ממקור צורו ומעין ישועותיו (ראב״ע, כסס אל). — ואמר המליץ: אוי על פתאים כפראים יהמו, אצלם מקור עדן והם יצמאו (ר״י חריזי, הקדמ׳ תחכמ׳). — ב) בהשאלה, המקום בתוך רחם האשה שמִשָּׁם דמי וסתה נובעים: ואיש אשר ישכב את אשה דוה וגלה את ערותה את מְקֹרָהּ הערה והוא גלתה את מְקוֹר דמיה (ויקר׳ כ יח). וכפר עליה (הכהן על האשה היולדת שהביאה קרבנה) וטהרה מִמְּקֹר דמיה (שם יב ז). — ובמליצה, בהרחבה, מְקוֹרוֹ של פלוני, אִשְׁתּוֹ: יהי מְקוֹרְךָ ברוך ושמח מאשת נעוריך (משלי ה יח). — ובתו״מ: דם היוצא מן המקור[1]) אעפ״י שבידוע שהוא דם המכה טמא (ר״מ, תוספת׳ נדה ח ג). דם נדה בא מן המקור דם בתולים בא מן הצדדין (הוא, גמ׳ שם סה:). דם מכה שבא מן המקור טמא (רשב״ג, שם סו.). נאמנת אשה לומר יש בי מכה מן המקור ואין בי מכה מן המקור (רבי, תוספת׳ שם ח ג). נמצא (דם) בפרוזדור ספקו טמא לפי שחזקתו מן המקור (משנה שם ב ה). אם נמצא דם על ראש המוך (ששמה האשה ברחמה) בידוע שמן המקור הוא בא (גמ׳ שם סו.). שהוא (הנואף) גונב מקור חבירו (ר׳ הונא, מד״ר במד׳ ט). — ובסהמ״א: הרחם שנוצר בו הולד הוא הנקרא מקור והוא שדם נדה וזבה יוצא ממנו וקוראין אותו חדר לפי שהוא לפני ולפנים (רמב״ם, אסורי ביאה ה ג). — ואמר המשורר: מקורם גבר וישרצו וירעצו וירוצצו

[1]) כך בנדפס. ובכ״י וינה הוצא׳ צוק״מ: מן החדר.

ואל עולם נאצו עצביהם כסף וזהב (ר״י הלוי, אלהים בקדש). — ״מְקוֹר הזרע: אמרו לו (דור המבול לנח) הרי אנו מונעים עצמנו מפריה ורביה שלא להוציא זרע בני אדם מה היו עושין כשהן באין אצל נשותיהן היו משחיתין מקור זרעם על הארץ כדי שלא להוציא זרע בני אדם (פרקי ר״א כב). — ״מְקוֹר השתן: נשאתי ידי אל הכליות אמר הנה מקור השתן ושארית לדם (ר״י זבארה, ספר שעשוע׳ ח). ואחר כן שלחהו (את הדם) לבועה, אשר תמיד מקור שתן ידועה (הוא, בתי הנפש עו). — ג) ״נרדף עם מחצב: והוא שזה הנראה אינו גוף ממין הצמחים ולא ממין המקורים[1]) (ר״ש א״ת, מו״נ א נח). והוא שם המקור אשר ממנו יחצבו אבני המקורים וכו׳ כי טבע המקור ראוי שיהיה נמצא במה שיחצב ממנו (שם טז). מחצב שם כולל למקורים כלם כמתכות למיניהם ומיני המלחים שיש להם מקור והגפרית והבורית וכו׳ ומינים מן העפר שיש להם מקור עשיתי עליו מקור או מוצא וכו׳ שמהם שם כולל לכל מיני המקורים (הוא, בס, פי׳ מלים הזרות, ערך מחצב). והרב ז״ל שמהו (את השם מתכת) בחבורו יותר כולל מן הידוע בו במקום מקור או מחצב (שם, ערך מתכת). והחכמה הטבעית תעיין בגשמים הנמצאים בטבע לא ברצון האדם כמיני המקורים ומיני הצמחים ומיני בעלי החיים (מלות הגיון יד). הנפש לא תעבור לעולם ממין המתנפש אל מין בלתי מתנפש כלומר למין האבנים והמקורות (תגמ׳ הנפש ב). וזהו דרך ד׳ הרכבות עולם התחתון שהן מקורות וצמחים ובע״ח שמדברים כי המקורות שואבין וניזונין מד׳ יסודות והצמחים ניזונים מד׳ יסודות (ראשי׳ חכמה, שער הקדושה טז ג). — ד) ״בדקדוק, צורת הפעל שהוא מורה רק על עצם הפעולה בלבד ולא הגופים והמספר והזמן, Infinitif; infinitivo: כי העצם כיון שהוא מחדש את המקרה אינו נמלט חדושו לו מהיותו בזמן חולף או בזמן עתיד ונצטרכנו בעבור זה לשום ממלות החדוש והוא המקרה רצוני לומר המקור וכו׳ ושמו לזמן החולף אמר שמר וכו׳ ושמו לזמן העתיד יאמר ישמור וכו׳ ואם כן המקור אשר הוא עין המקרה הוא יותר קדמון משתי תכונות

[1]) — תרגום המלה מעדנ a) שבגוף הערבי, ותרגמו ר״י חריזי במחצב, וכן ר״ש א״ת בעצמו אח״כ: אין בו מחצב ולא צמח.

a) معدن

הנלקחות ממנו לזמן החולף והעתיד וכו' אם כן הפעלים הם נלקחים ממקוריהם לא המקורים מהפעלים וכן הפועל והפעול נלקחים מהמקור אשר הוא שם המקרה (ר"י א"ת, הרקמה א). השמות והפעלים ותיבות הטעם והסמוך והנפרד וספור העבר בלשון עתיד והצווי בלשון מקור והשלם והחסר והנח והכפול והנראה והנסתר (הוא, הוי"ה, עבוד' ה' ד). והמקור שהוא שם הפועל ולמה נקרא מקור שממנו יוצאים כל בניני הפעלים למיניהם עוברים ועתידים וכו' על כן יש לכל בנין מקור (ר"מ ג'יקטיליה, ספר דקדוק לר"י חיוג 21). המקור פָּקוּד והוא יתערב עם העוברים והבינונים והעתידים כי הוא מקור הפעלים כלם וממנו תוצאותם שלא תאמר לעולם עבר ובינוני ועתיד שלא יקדם המקור להם כי הוא המחשבה והמחשבה טרם המעשה וכו' וברוב יבוא המקור קודם הפועל כי הוא קודם לו (רד"ק, מכלול, טדס"פ). ואפשר שיהיה המקור ג"כ פָּעֻל (שם, טור יח). ובא המקור בתוספת יוד בסוף (שם). וכן בא המקור בחולם לערוך מלחמה (שם, טור כ). והשמות יש מהם שהם מקורים לפועלים ונקראו שם הפועל וכו' ונקראו מקורים מפני שמהם נבנים בניני הפעלים (רש"ט פלקיירא, ראש' חכמ' ב ג). ולכן שם הפעל אשר קראוהו האחרונים מקור הוא שרש הפעל באמת כי ממנו מוצא כל חלקי בנין הפעלים (ר"א בלמש', מקנ"א, בחלוקת הפעלים). המון המדקדקים האחרונים חלקו הבנין אל עבר בינוני פעול צווי מקור ועתיד וכו' וקראו (המדקדקים הקדמונים) המקור שם הפעל (שם). ואם יש במקור אות שאינה בכל חלקי הבנין וכו' אז הוא מן השלמים (שם, בפעל הקל). פעול והוא הנקרא מקור או שם הפעל אין לו הוראה מיוחדת על יחיד או יחידה או רבים או רבות בזמן מהזמנים (ר"ד אבן יחיא, לשון למודים ב ה). והמקורות יבואו על פנים שונים (שם, בפעלים החסרים). דע כי האותיות המשמשות במקורים הן בכל"ם וכו' דע כי האות היותר משמשת במקור היא הלמד כמו לשמור לזכור (ר"א בחור, א, בבאור המקור). שיש חלק אחד מן הדבור שאינו מפשט מן הזמן מכל וכל כמו השם ואינו מגבל בזמן כמו הפעל רק הוראתו על זמן בלתי מגבל וכו' ולפי שממנו ישתרגו עלו שאר חלקי הבנין וכו' ויורה על יחיד ורבים יחידה ורבות ועל כל הגופים והזמנים לכן קראוהו מקור וכו' (עמנ' בר יקותיאל, לוית חן ג יג). המקור אין בו אות להורות על הגופים והוא הנקרא שם הפעל וכו' ובראשו ישמשו אותיות בכל"ם (ר"ש ארקוולטי, ערוג' הבשם יד). דרך המקור וכו' והוא הפעל אשר לא יכלול יותר כי אם מושג המקרה לבדו מפשט מיותר המושגים המגבלים בפעל מזמן גוף מין ומספר (בן זאב, תל"ע, ריט). — ה) ∴בכלל המקום הראשון שממנו לקוח דבר מהדברים, הספר הראשון שמשם שאב מחבר ספר את ידיעותיו וכיוצא בזה: ולפי שאלו הדינים נובעים ממקור אחד מהש"ס (שו"ת פנים מאירות א פג).—ממקור נאמן נודע לנו וכו'.

***מַקּוֹר**[1], ש"ז,—א) כעין פטיש חד ינקרו בו הריחים: יד המקור[2] טפחים יד המעצד של לגיונות טפחים (כלים כט ו).—ב) ∞שם להחרטום של העופות[3], Schnabel, bec; beak, נהוג בלשון הדבור בא"י וכבר השתמשו בו הסופרים.

∴**מְקוֹרִי**, שת"ז,—של מקור, א) של מחצב: כאשר שלל ואמר שבבית ההוא אינו גוף צמח ולא מקוריי וכו' אפשר שיהיה שם דבר לא צמח ולא מקוריי ולא יהיה חי (אפודי, מו"נ א נח). כאמרנו מה בזה הבית ואמר העונה אין בו מקורי ולא גוף צומח (שם טוב, שם). — ב) במשמ' כללית של מקור, ובמשמ' לא רגיל, מיוחד: אלו היה משה מחברו המקורי (של ספר איוב) מדוע שם דבריו בפי אנשים נכרים אשר לא מבני ישראל המה (ציון ב, 25, הקיר' על ספ' איוב).

∴**מְקוֹרִיּוּת**, ש"נ,—סגולת מה שהוא מקורי: אבל כל הבא עתה להתנבא בסגנון התנ"ך יעיד על עצמו כי אין לו כל מקוריות וכי זר לו רוח העת (כשרונות ואירות, המגיד א, אד"ש תר"ס).

מִקָּח, ש"ז, סמי' מִקַּח, — א) שה"פ מן לָקַח: כי אין עם יי' אלהינו עולה ומשא פנים וּמִקַּח שחד (דהי"ב יט ז).—וכך היה אומר ר' אליעזר הקפר: הוא היוצר הוא הבורא הוא המבין הוא הדיין הוא עד הוא בעל דין והוא עתיד לדון ברוך הוא שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח[4] שוחד שהכל

---

[1]) מן נקר. — [2]) פרש גאון: כמין קורנוס חד הוא שמנקרין בו את הריחיים. ע"כ. והובאו הדברים בערוך, וכן כל המפרשים. — [3]) בארמית מְקוֹרָא: אתא הדין קורא מיצראה דמקוריה אריך יהיב מקוריה ואפקיה (מד"ר בראש' סוף סד), — ובעבר': בא זה הקורא המצרי ארוך המקור וישם את מקורו (בתוך לועו של הארי) ויוציאו (את העצם).—וכן בסורי' מקורא. בערב' מנקאר [a].

[4]) אמר רבנו אפרים: מקח שוחד בחירק ויש גורסין מקח בפתח וזה וזה לא משתבש שלשון תורה לחוד

---

[a]) منقار

שלו (אבות ד כב).—ובכנ׳: פסח מצרים מקחו מבעשור וטעון הזאה באגודת אזוב על המשקוף (פסח׳ ט ה). — ואמר הפיטן: יושר שלש קופות משלשות סאים, כנוסות למקח שי מריאים ושיים (יוצ׳ שבת שקל׳, אלה אזכרה).— ב) *הדבר הלקוח, הקנוי: אמרו להם ב״ה לב״ש לדבריכם מי שלקח מקח רע מן השוק ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו (כתוב׳ יז.). שלקח מֵקַח[1] מחמשה ואין ידוע מאיזה לקח וכו׳ שמניח דמי מקח ביניהם ומסתלק (רבב״א, תוספת׳ יבמ׳ יד ב). צא וקח לי מקח פלוני (שם ד ד). נאמן בעל המקח לומר לזה מכרתי את מקחי אימתי בזמן שהמקח יוצא מתחת ידו אבל אם אין המקח יוצא מתחת ידו הרי הוא כאחד מכל אדם (שם ב״מ א יא). רשאין הצמרין והצבעין לומר כל מקח שיבוא לעיר נהיה כולנו שותפין בו (שם יא כד). יד מוכר על העליונה רוצה אומר לו תן לי מקחי או תן לי מה שאוניתני (ר״י הנשיא, גמ׳ שם נ:). שלשה חינות הן חן מקום על יושביו חן אשה על בעלה חן מקח על מקחו[2] (ר׳ יוחנן, סוט׳ מז.). אונאה פחות משתות נקנה מקח יתר על שתות בטל מקח (ר׳ נתן, ב״מ נ:). לא שנו (בכדי שיראה לתגר) אלא לוקח אבל מוכר לעולם חוזר מ״ט לוקח מקחו בידו (הוא, שם נא.). מכיון שמשך נקנה המקח (ר׳ יוסי, ירוש׳ מע״ש סוף א). אפילו השביח לו מקחו (ר׳ ירמ׳, שם דמאי ה ו). זה דומה למוכר חפץ לחבירו ונמצא שאינו שלו שהוא חייב להעמיד לו מקחו (ר״ש בן לקיש, שם תרומ׳ ו ג). בעה״ב עיניו בתאינתו ולוקח עיניו במקחו (ב״מ פח.). אל תעזובו את המקח שנתתי לכם יש לך אדם לוקח מקח יש בו זהב אין בו כסף, יש בו כסף ואין בו זהב אבל המקח שנתתי לכם יש בו כסף וכו׳ יש לך אדם לוקח מקח ובני אדם אינן יודעין מהו וכו׳ ויש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו (מד״ר שמות לג). — ובסהמ״א: שני שותפין היו סוחרין ומשגרין זה את זה מקח (תפו׳ הגא׳ הרכון י). ראובן ושמעון ולוי נשתתפו ולקחו מקח ועירבו ממונם ביחד (תשו׳ הגא׳, שערי צדק ה יא). כאדם שמקחו גדול בעיניו ואינו מוכרו אלא בדמים יקרים (ערוך, ערך דס). המקח אינו נקנה בדברים (רמב״ם, מכיר׳ א א). בשרשם בפני המוכר או שאמר לו המוכר רשום מקחך (שם ז ז). אם הלוקח תגר ובקי בערך המקח יותר מהמוכר אל יונו זה את זה (טוחו״מ, הונאה רכז, בשם הרא״ש). — ובהשאלה: (איש אחד בא לפני ר״ג הזקן) אמר לו רבי בעלתי ולא מצאתי דם אמרה לו רבי ממשפחת דורקטי אני שאין להן לא דם נדה ולא דם בתולים בדק רבן גמליאל בקרובותיה ומצא כדבריה אמר לו לך זכה במקחך (כתוב׳ י:). בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים וכו׳ מכוערות שבהן מה היו אומרות (להבחורים) קחו מקחכם לשום שמים (תעני׳ לא.).—ג) *שה״פ, במשמ׳ קְנִיָּה, Kauf, achat; purchase: לקח (קרקע) מסיקריקון וחזר ולקח מבע״ה מקחו בטל מבע״ה וחזר ולקח מסיקריקון מקחו קיים לקח מן האיש וחזר ולקח מן האשה מקחו בטל מן האשה וחזר ולקח מן האיש מקחו קיים (משנה ראשונה, גיט׳ ה ו). ישראל וגוי שלקחו מקח בשותפות וחזרו ולקחו מקח אחר לא יאמר לו טול אתה דברים שבמקום פלוני במקח ראשון ואני אקח דברים שבמקום פלוני במקח שני אבל אומר לו וכו׳ (תוספת׳ ע״ז ג יז). לקח ממנו שדה והשביחה וכו׳ גובה מנכסים משועבדים ושבח קרקעות אין גובה אלא מנכסים בני חורין במה דברים אמורים בזמן שקדם מקחו של זה לשבחו של זה אבל אם קדם שבחו של זה למקחו של זה זה וזה אינו גובה אלא מנכסים בני חורין זה אומר שבחי קדם וזה אומר מקחי קדם המוציא מחבירו עליו הראיה (שם ב״ב ו כא). הפעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין (גיט׳ ה ז). ואל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים (ר׳ ישמעאל בר״י, פסח׳ קיב:). לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים (הוא, ב״מ נח:). אם יודעת (התינוקת) בטיב משא ומתן מקחה מקח וממכרה ממכר (רבי, ב״ב קנה:).—ומ״ר מקחות: כשם שבודקין אותו (את החולה או המשותק) לגיטין כך בודקין אותו למקחות ולמתנות לירושות ועדויות (תוספת׳ גיט׳ ז א). — ובכלל מסחר, עסק: א״ר אלעזר אין שביעית מתחללת אלא דרך מקח ור׳ יוחנן אמר בין דרך מקח בין דרך חילול (סוכ׳ מ:). למקח וממכר (ב״מ עט:). שעשה (בלק) שווקים של מקח וממכר (מד״ר במד׳ כ). ועי׳ ממכר. — ואמר המשורר: וקח אחת בחק מקח ולא אלף

ולשון חכמים לחוד (רס״א, מדר׳ שמואל על אבות). וכן ר״י קמחי: מקח שחד המם בחירק והקוף דגושה בעבור הלמד וכו׳ ויתכן לומר מַקַּח המם פתוחה והקוף בדגש בשקל מַפַּל בר וכו׳ והאומר מֶקַח המם בסגול מקח טעות הוא בידו לפי שישקלנו בשקל מֶכֶר שהמם בו שורש ומם מקח תוספת באותיות אמתינ״ה (רי״ק, ספר זכרון 6). וכן בעל תוספ׳ יו״ט: ולפיכך (מפני שהוא מגזרת לקח) לא הורשה אלא לגרוס בפתח ולא בסגול. — [1]) כך הנקוד בכ״י א״פ, הוצא׳ צוק״מ. — [2]) גרסת הערוך: לוקחו.

במתנה (ר״ש הנגיד, בן משלי 39).—*מקח טָעוּת, שהקונה או המוכר טָעָה, שהקונה נתן יותר מכדי שויו של הדבר או המוכר מכר בפחות משויו, או שנגלה בדבר הקנוי מום שאִלו היה ידוע לו להקונה קודם לא היה קונה: המוכר יין לחבירו והחמיץ אינו חייב באחריותו ואם ידוע שיינו מחמיץ הרי זה מ ק ח ט ע ו ת (ב״ב ו ג). הלוקח שור מחבירו בחזקת שהוא תם ונמצא מועד וכו׳ חייב לו מפני ש מ ק ח ט ע ו ת (תוספת׳ ב״ק ה ז). המוכר שור לחבירו ונמצא נגחן וכו׳ הרי זה מ ק ח ט ע ו ת (רב, גמ׳ שם מו.).—ובהשאלה: נכנסה (האשה) לרשות הבעל (ומצא בה מומים) הבעל צריך להביא ראיה שעד שלא נתארסה היו בה מומין אלו והיה מקחו מ ק ח ט ע ו ת (ר״מ, כתוב׳ ז ח). הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים היא אומרת משארסתני נאנסתי ונסתחפה שדך והוא אומר לא כי אלא עד שלא ארסתיך והיה מקחי מ ק ח ט ע ו ת (שם א ו). — *שְׁטַר מקח, שטר עדות בענין מכירה וקניה: (הכותב) שטרי מ ק ח צריך שיניח מקום הלוקח ומקום המוכר ומקום המעות ומקום השדה ומקום הזמן (גיט׳ ג ב).—ובמשמ׳ *מחיר הדבר, סך המעות שנתן הלוקח בעד המקח, Preis; prix; price: ובלבד שלא יזכיר לו סכום מ ק ח[1] (ר׳ יוסי בר״י, שבת קנא. ור״ש בן אלעזר, ביצ׳ כט:). — ובסהמ״א: שמא יזכירו סכום מ ק ה ויאמרו תן לנו ב פ ש ו ט (אור זרוע, הלכ׳ יו״ט). שאינו אסור (להזכיר שם דמים) אלא בדבר שאין מקחו ידוע אבל בדבר שמקחו ידוע רק שאומר לו כמה צריך שרי אם לא מזכיר לו סכום (קרבן נתנאל על הרא״ש, ביצ׳ יז). שבערב פסח אחר שש מכר לנכרי חתיכת פשתן ולא היה יכול להשוות בדמי ה מ ק ח עם הנכרי (שו״ת פנים מאירות מו). קצבנו לבעלי משאנו ומתננו את מחיר הסחורות ואת מ ק ח ן במזומן (מא״ג, קרית ספר, מכתב א). על פי ה מ ק ח אשר נקציב לו בכל משלוח (שם). חשבון רצוף מכל הסחורה מטיבה ו מ מ ק ח ה (שם ג). לבקש מאתי להעלות על מ ק ח י הסחורה (שם מט).—*מקח השוה: וגם רוצה הרב הנ״ל להדפיס פירוש שלו בתכלית הקיצור וכו׳ שלא להרבות בהוצאות הדפוס שלא יעמוד ביוקר שיוכל הלמדן לקנותו ב מ ק ח ה ש ו ה בכן הסכמנו להדפיס ספר הנ״ל וכו׳ (הסכמת רבנים על ספר יפה מראה על הגד׳ ירוש׳, שנת תפ״ה). והננו שואלים מאת מעל׳ לקנות בעדנו את הסחורות האלה ב מ ק ח ש ו ה (מא״ג, קרית ספר מכת׳ כ).

—[1]) ופרש״י: מנה ומאתים, דמים.

מַקָּחָה, ש״נ, מ״ר מַקָּחוֹת, — מה שאדם לֹקֵחַ, סחורה: ועמי הארץ המביאים את הַמַּקָּחוֹת וכל שבר ביום השבת למכור (נחמ׳ י לב).

*****מַקַּחַת**, ש״נ, — כמו מַקָּחָה: אל תאמין נא בפקדון ו מ ק ח ת איש רכיל אשר לאחרים סוד יהי חושף, אם לא יהי נאמן על ניב אשר הפקד איך תאמינו עלי זהב ועל כסף (ר״ש הנגיד, בן משלי א).

***מקט**[1]), ממנו *מִקֵּט.

***מִקֵּט**[2]), פ״י,—מִקֵּט את פלוני, הכעיסו, צערו, הקניטו, לא בכונה של איבה אלא קצת להתל בו, necken; agacer, taquiner; to tease: לא תגנובו על מנת ל מ ק ט[3]) על מנת לשלם תשלומי כפל (תוספת׳ ב״ק י לז, ת״כ קדוש׳ פרש׳ ב, גמ׳ ב״מ סא:). השותק (בשעת נדר אשתו) על מנת ל מ ק ט[4]) מפר (נדר׳ עח:).—ואמר הפיטן, במשמ׳ הקנטה של איבה: כי ל מ ק ט בזוז בלום אוצר, מקדש מעט סיד וכיד שקדו לקצר (בנימין בר חייא, ברית כרותה, סליח׳ מוסף יוה״כ).

[1]) בערב׳ מקט a), ועי׳ הערה לפנינו.

[2]) בערב׳ מַקַט b): מַקַט אלרג׳ל ימקטה מקטא ע׳אט׳ה, וקיל מלאה ע׳יט׳א, ופי חדית׳ חכים בן הזאמ פאערצ׳ ענה פקאמ מתמקטא אי מתע׳יט׳א (לסאן אלערב). — ובעבר׳: מקט אלרג׳ל, פרושו בערב׳ ע׳אט׳ה (הכעיסו) וי״א מלא אותו ע׳יט׳א (כעס, רגז), ובחדית׳ של חכים בן חזאם (נאמר) ויתנגד לו ויקם מתמקטא, ר״ל בכעס.—[3]) כך בספרא שם, וכך בתוספת׳ כ״י א״פ, הוצ׳ צוק״מ. ובספרי הדפוס׳ ל מ י ק ט, יוד אחרי המם, וכך בגמ׳ (ב״מ סא:) בספרי הדפוס׳, אך בכ״י ה׳ ל מ ק ט (ד״ס). וכך בגמ׳ נדר׳ בספרי הדפוס למיקט, אך בערוך דפוס ראשון ל מ ק ט. והביא הערוך מלה זו בערך קט, ונראה שגזרו מן ק ט ט, ופרשו: להכעיסו ולהקניטו. וכך פרשו שאר המפרשים. ובעצם פרוש המלה אין ספק כי זהו פרושה, אך גזרתה מן קוט או קטט בודאי אינה נכונה, כי מ ק ו ר במם השמוש מיפל או מפל של נע״ו וכפולים אינו נהוג בעברית, והזרים כמו למשאות מספקים, ולכן מסתבר יותר כי המם במקט היא שרשית והוא שרש מיוחד קרוב להשרש קנט, אך הונח למשג מיוחד של הקנטה לא באיבה אלא קצת בכונה של מהתלה, וכמו שדקדק הרמב״ם, בחוש הלשוני שלו, וכתב בספרו (גנבה א ג): ואסור לגנוב דרך ש ח ו ק. ויש חבר לשרש מקט בערב׳, כמו שהובא בהערה שלפני זו, אלא שהוא משמש שם במשמ׳ של הקנטה סתם, ונתיחד בעברי׳ לכונה המצמצמה. והפיטן שהשתמש בפעל זה במשמ׳ הקנטה של איבה לא דק. —[4]) עי׳ בהערה הקודמת.

a) مقط b) مَقَطَ

מִקְטוֹרָה, ש"נ, — כמו מִקְטֶרֶת: מענפיו יעשו קני כלי המקטורה[1] (שיהקק, תוה"א, הצמחי' ב).

מִקְטָר, ש"ז, סמי' מִקְטַר,—שה"פ מן קטר: ועשית מזבח מִקְטַר קטרת (שמות ל א).—ואמר הפיטן: יחבבו עושי צביונך ומצפים תפארת, כמתמר ועולה מקטר קטורת (בנימן בר חייא, בזית כרותה, סלי' מוס' יוה"כ). ומקום מקטר קטרת, מאתנו נעדרת, והדביר והכפרת, אשר ישרתו בם שרת, שמוה מעפרת (ר' יצחק, חוקר הכל, סליח' יום ו).

מִקַטְּרָה, ש"נ, מ"ר מְקַטְּרוֹת, — כעין מזבח לקטרת: ויסירו את המזבחות אשר בירושלם ואת כל הַמְקַטְּרוֹת הסירו וישליכו לנחל קדרון (דהי"ב ל יד).

מִקְטֶרֶת, ש"נ, בכנ' מִקְטַרְתּוֹ, — א) מחבת לקטר בה קטרת: ואיש מִקְטַרְתּוֹ בידו ועתר ענן הקטרת עלה (יחזק' ח יא). ובידו מִקְטֶרֶת להקטיר (דהי"ב כו יט). — ב) *כלי לקטר בו תבק: והמשרתים יביאו לכל אחד מקטרתו והעשן כלו עולה מלבא לפומא בקנה אחד (רי"מ הזן, שארית הנולה עב). כי שמה המצרים כלם יתקבצו יבוא: איש את רעהו להתרועע ולהתענג ואיש כלי מקטרתי עם ספל קאווה בידו (שבילי עולם א, מצרים). ועתר ענן מקטרתך עולה אל קורות ביתך (גוטלבר, הקדמ' ממצרים).—ואמר המליץ: והיה כי תחפץ להעלות ריח ניחוח באפך, תשימנו (את העשב) במקטרת ותציתו באש למרגועך (שד"ל, הליכ' קדם לו).—*מִקְטֶרֶת המים: מקטרת מים (וואסערפפייפען) אשר העשן סובב סובב הולך ובמים יבא להטהר ואחר יבא אל פה העושן (גוטלבר, ממצרים 7, בהערה).

***מַקִּיף**, ש"ז, — בתשברת, הקו מסביב להמרכז, שכל נקודותיו במרחק שוה ממנו: ונציר עליו עגולה וקוים יוצאים ממרכזה אל המקיף ומן זו והלאה הלך ילכו נושאי משך ההתפשטות על שטח הגשם (ר"י מוסקאטו, כפוז' יהודה ד).

***מְקִיקָה**, ש"נ, — שה"פ מן מקק: הבלויות והיושן והמקיקה (ר"י א"ת, השרש' לריב"ג, מקק).

***מַקִּישׁ**, ש"ז, — כעין פעמון קטן: כי יהיה אצלם כלי מה נקרא מעלות אחז היה בו איזה מקיש יקישו הצל (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ג ג).

מַקֵּל[2], ש"ז, סמי' מַקֵּל, מַקַּל, בכנ' מַקְלִי, מַקְלוֹ, מַקֶּלְכֶם, מ"ר מַקְלוֹת, — א) בד של עץ וכדומ' שנושא אדם בידו להשען עליו ולמשש בו בהליכה, או להכות בו וכדומה, Stock; bâton; stick: כי בְמַקְלִי עברתי את הירדן הזה (בראש' לב יא). וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם וּמַקֶּלְכֶם בידכם (שמות יב יא). ויחר אף בלעם ויך את האתון בַּמַּקֵּל (במד' כב כז). ויקח (דוד) מַקְלוֹ בידו וכו' ויאמר הפלשתי אל דוד הכלב אנכי כי אתה בא אלי בַּמַּקְלוֹת (ש"א יז מ-מג). — ולייד הרועה להנהיג העדר: ואקח לי שני מַקְלוֹת לאחד קראתי נעם ולאחד קראתי חבלים וארעה את הצאן וכו' ואקח את מַקְלִי את נעם ואגדע אתו וכו' ואגדע את מַקְלִי השני את החבלים (זכרי' יא ז-יד). — ולעשות בו קסם: עמי בעצו ישאל וּמַקְלוֹ יגיד לו (הוש' ד יב). — ובפרט מַקֵּל יָד, קטן, להכות בו וכדומ': בנשק ומגן וצנה בקשת ובחצים וּבְמַקֵּל יָד וברמח (יחזק' לט ט). — מַקֵּל תִּפְאָרָה, יפה מאד, ממלאכה מפארה: אמרו איכה נשבר מטה עז מַקֵּל תפארה (ירמ' מח יז). — ובכלל חתיכה קטנה דקה של עץ, כמו שבט עב: ויקח לו יעקב מַקַּל לבנה לח ולוז וערמון ויפצל בהן פצלות

---

[1]) ומתורגם שם: פפייפענראהר.

[2]) כבר פקפקו הקדמונים מהו שרש שם זה. ריב"ג קבע לו שרש מיוחד מקל, ואמר וז"ל: ולולא הד'א אלתח'פיפ לג'אז אנ יעתקד פיה מא ג'אז אעתקאדה פי שלחו מגל,—ובעבר': ולולא הקלה זו (של הקוף בקצת מקומות שבאה בהם קוף מקל לא דגושה) היה אפשר לסבר בו מה שאפשר לסבר בהשם מגל,—והוא שהשם מקל הוא מחסרי הנון, משרש נקל. וכך גם רד"ק, קבע השם מקל בין בעלי פה מם, וסיים בזה"ל: ואפשר שתהיה המלה הזאת מבעלי הנון והמם נוספת. וכך גם קצת החדשים (אולסהויזן ואחרים) לא הכריעו בין שתי אלה הסברות. גזנ', פירסט ועוד הניחו שרש מקל, ואמרו שהוא כמו בקל בכוש' וערב' במשמ' צמח, וקצתם גזרוהו מן נקל בערב' במשמ' העתיק ממקום למקום, וקצתם גזרוהו מן קלל במשמ' קל. אך כל זה אינו מניח הדעת. ויתר מסתבר כי נגזר משרש וקל a) בערב', שמשמעתו היא הלך הלוך ועלה על ההר: וקל פי אלג'בל, צעד פיה וכו' וכל צאעד פי שי מתוקל וכו' ופי חדית' עמר וכו' כנת אתוקל כמא תתוקל אלארויה, — ובעבר': וקל פי אלג'בל עלה עליו (על ההר) וכו' וכל עולה על דבר הוא (בערב') מתוקל וכו' ובחדית' של עמר כתוב הייתי אתוקל כמו תתוקל היעלה. ואמר אלחרירי (במקאמה לא): חתי תַוַקַּל אחד אלאטואד,—ובעבר': עדי תעלה אחת הגבעות. ומשקל מַקֵּל כמו מדע, והכונה בו דבר ישתמשו בו להעליה בהַר, כי בודאי ראשית התשמיש במקל היה להשען עליו בעליה בהר.

a) وقل

לבנות וכו׳ ויצג את המַּקְלוֹת אשר פצל ברהטים (בראשי׳ ל לז-לח). מַקֵּל שקד אני ראה (ירמי׳ א יא). — ובתו״מ, להרבה מיני תשמיש: גוזרני עליך שתבוא אצלי במקלך ובמעותיך ביום הכפורים שחל להיות בחשבונך (ר״ג, ר״ה ב ט). נטל (ר׳ יהושע) מקלו ומעותיו בידו והלך ליבנה אצל רבן גמליאל (שם). מה הלשון אומרת דק מקל זה דק קנה זה (ר״י בן נורי, נגע׳ י א). הוציאה להם (הפונדקית) מקלו ותרמילו וספר תורה שהיה בידו (ר״ע, יבמ׳ טז ז). פשט ידו לחלון ונטל לו הימנה מקל אמר לי בני בזו טהרתי שלשה מצורעים (ר׳ יהודה, תוספת׳ נגע׳ ח ב). מנהיגין את הבהמה במקל ביום טוב (ר״ש, שם יו״ט ג יז). ולא (יצא) סומא במקלו ולא הרועה בתרמילו (שם). הנותן מקל של אור וברזל תחת ראשו ה״ז מדרכי האמורי (שם שבת ו-ז יג). השואל במקלו ואומר אם אלך אם לא אלך ה״ז מדרכי האמורי (שם ז-ח ד). איזהו מנחש האומר נפלה מקלי מידי נפלה פת מפי (שם יג). מקל שעשה בראשו מסמר להיות נוטל בה פת מאפפיארות הרי הוא כדקרן (שם יד ג). מקל שהיא מלאה משקין (שם טהר׳ ה יא). לא יכנס להר הבית לא במקלו ולא במנעלו (ברכ׳ ט ה). כל מי שאין לו מקום לתלות (את הקרבן) מקלות דקים חלקים היו שם מניח על כתפו ועל כתף חבירו ותולה ומפשיט (פסח׳ ה ט). אינו אסור אלא כל (צלם) שיש בידו מקל או צפור או כדור (ע״ז ג א). ומביאים זכר של רחלים וקושרים חבל בין קרניו וקושרים מקל ומסבך בראשו של חבל (פרה ג ג). ומקל שיש בו בית קבול מזוזה ומרגלית (כלים יז טז). מקל שעשאו בית יד לקרדום (שם כ ג). מקלו של ר׳ מאיר היתה בידי (ירוש׳ נדר׳ ט א). זכור לי עשרים שנה ששפטתי את ישראל ולא אמרתי לאחד מהם העבר לי מקל ממקום למקום (רב, מד״ר במד׳ ט). חקק בראש המקל והניחו במקום שאינו ראוי לו (ירוש׳ מגי׳ ד יב). — ולהכות בו: אוי לי מבית ישמעאל בן פיאבי שהם כהנים גדולים ובניהם גזברין וחתניהן אמרכלין ועבדיהן באין וחובטין עלינו במקלות (אבא יוסי בן יוחנן, תוספתי מנח׳ יג כא). איש הר הבית היה מחזר על כל משמר ומשמר וכו׳ ניכר שהוא ישן חובטו במקלו (מדות א ב). נשרפה (הפרה) חובטין אותה במקלות וכוברין אותה בכברות (פרה ג יא). מי שראה את החדש ואינו יכול להלך מוליכים אותו על החמור אפילו במטה ואם צודה להם לוקחין בידם מקלות (ר״ה א ט). שהכישה (את הפרה) במקל ורצתה לפניו (ב״ב עה:). שדרכו של כלב ללקות במקל (מד״ר במות ט). פרעה רשע הוא אם אומר לכם תנו מופת הכה אותו במקל (שם). למלך שכעס על בנו ומסרו ביד עבדו מה עשה התחיל חובט עליו במקל (ר׳ חייא, שם שה״ש, כרמי שני). למלך שהיו לו שני בנים כעס על הראשון נטל את המקל וחבטו והגלהו (ר׳ יוחנן, שם איכ׳, פתיח׳). צריך הדיין שיהא לפי המקל לפי הרצועה (ר׳ שבתי, פסיק׳ רבתי לג). — מַקֵּל הבלשים: ותלוי מגל יד ותלוי מקל הבלשים (טהורים) מפני שהן מסייעין בשעת המלאכה (כלים טו ד). — מַקֵּל של זקנים: מקל של זקנים טהור מכלום (שבת סו.). — •בא עליו בְּמַקְלוֹ ותרמילו, להתוכח עמו: מעשה באדם אחד שלא היו בניו נוהגין כשורה עמד וכתב נכסיו ליונתן בן עוזיאל מה עשה יונתן בן עוזיאל מכר שליש והקדיש שליש והחזיר לבניו שליש בא עליו שמאי במקלו ותרמילו אמר לו שמאי אם אתה יכול להוציא את מה שמכרתי ומה שהקדשתי אתה יכול להוציא מה שהחזרתי וכו׳ (ב״ב קלג:). — ומצוי בסהמ״א: הקב״ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל וכו׳ תביא על כרחם הכל תלוי בך טול מקל והך על קדקדן (רש״י דבר׳ לא ז). לא יכה אותם (המלמד את התינוקות) בשוטים ולא במקלות אלא ברצועה קטנה (רמב״ם, ת״ת ב ב). וחגר שאינו יכול לילך בלא מקל מותר לו לילך בו (טאו״ח, שבת שא). — •ומשל: הככר והמקל ניתנו מכורכין מן השמים אמר להם אם שמרתם את התורה הרי ככר לאכול ואם לאו הרי מקל ללקות בו (רשב״י, מד״ר שמות לה). — ב) ∴בהשאלה, שֵׁם לאחד מהמשרתים בהנגינות: ששי הוא המסכן, שהוא לתחתית שכן, בשני מקלות לתכן (בן אשר, דה״ט, סי׳ יז). והעשרה משרתים הם שופר מפוז ושופר הפוך וצנורית ומקל ודחויה ושוכב ונטויה ומארכה ושלשלת (הורי הקורא ג, ענין הטעמי׳ והמשרתים). ובשלשת הספרים (תהלים איוב ומשלי) המקל השלישי לזרקא שהוא במקום סגולה בשאר הספרים יש לו משפט אתנח וסוף פסוק (רד״ק, מכלול, שדה״פ ג). — ג) ∴שֵׁם לצמח מהצמחים: ושמן נרדי ושמן החבושים והרמוניאק והמקל היהודי (קבוצי גלינוס, ב, כ״י פריז).

שמות נרדפים:

חֹטֶר. — מַטֶּה. — משענת. — קנה.

∴מקל[1], ממנו ∴מַקְלָה.

---

[1]) בערב׳ מקל a) במשמ׳ הביט, ראה.

---

a) مقل

***מִקְלֶה**[1]), ש״ז,—א) מקום שקולים שם עץ וכדומה, ה כירה: אפר חטאת שנטמא הרי הוא כאפר מ ק ל ה (ר״י בן נורי, תוספתא׳ פרה י-ט א). החשוד להיות נוטל שכרו להזות ולקדש מימיו מי מערה ואפרו אפר מ ק ל ה (שם בכור׳ ג ט). מי שאינו לא מזה ולא בן מזה יאמר למזה בן מזה מימיך מי מערה ואפרך אפר מ ק ל ה (ירוש׳ ברכ׳ ד א). סדר תעניות כיצד מוציאין את התיבה לרחובה של עיר ונותנין אפר מ ק ל ה ע״ג התיבה ובראש הנשיא ובראש אב ב״ד (תענ׳ ב א). אפר כשר שנתערב באפר מ ק ל ה (פרה ט ז). אפר מ ק ל ה שבראש חתנים (ב״ב ס:). ולמה נותנין אפר מ ק ל ה על גבי תיבה אמר ר״י בן פזי כלומר עמו אנכי בצרה (תענ׳ טז.). — ב) שה״פ מן קָלָה, כמו קְלִיָּה: (הסיד כשישקענו בכבשן עודנו) מחוסר מקלה (ב״מ עד.).

***מִקְלֶה**[2]), ש״ז,—גלגל העין, Bulbus oculi[3]): בהבטה המעוותת הנקראת בערבי חול וכו׳ הנה העוות הזה יהיה אם לרפיון קצת העצלים המניעים המ ק ל ה ונוטים מאותו הצד אל הצד המנגד להם ולפעמים יהיה מקויצת קצתם שמטים המ ק ל ה לצדם (קאנון ג ג ב יד). הנה תפול הבליטה (בעין) אם לחווק נפיחת המ ק ל ה וכבדותה ומלואה ואם לחוזק הלחיצה לחוץ (שם שם טו).

***מַקְלוֹט**, ש״ז,—כמו מַלְקוֹט, עי״ש: הטילה גללים וכו׳ צריך שיהא המ ק ל ו ט בידו (ירוש׳ ב״ק ג א).

∞מִקְלַחַת, ש״נ, מ״ר מִקְלָחוֹת,—כלי רחיצה, צנור מים שבקצהו כעין כברה המקלחת מים על אברי האדם המתרחץ, douche.

מִקְלָט, ש״ז, סמי׳ מִקְלַט, כנ׳ מִקְלָטוֹ,—מקום שימלט רוצח וכדומ׳ שמה ולא תשיגהו יד גואל הדם: שש ערי הַמִּקְלָט אשר תתנו לנס שמה הרצח (במד׳ לה ו). והקריתם לכם ערים ערי מִקְלָט תהיינה לכם ונס שמה רצח מכה נפש בשגגה והיו לכם הערים לְמִקְלָט מגאל ולא ימות הרצח עד עמדו לפני העדה למשפט (שם יא-יב). והצילו העדה את הרצח מיד גאל הדם והשיבו אתו העדה אל עיר מִקְלָטוֹ אשר נס שמה (שם כה). תנו לכם את ערי הַמִּקְלָט אשר דברתי אליכם ביד משה לנוס שמה רוצח וכו׳ והיו לכם לְמִקְלָט מגאל הדם (יהוש׳ כ ב-ג). ולבני אהרן הכהן נתנו את עיר מִקְלַט הרצח את חברון (שם כא יג).

[1]) בערב׳ מִקְלֵי a) וגם מקלאה b).
[2]) בערב׳ מִקלה c).—[3]) תרגום ד״ר מזיא.

a) مقلى b) مقلاة c) مقلة

∞מִקְלָע, ש״ז, מ״ר מִקְלָעִים,—נשק מכוני, הקולע כדורים וחצים בכח דחיפה עזה, אבק שרפה וכדומ׳, canon.

***מִקְלָעָה**[1]), ש״נ, מ״ר מִקְלָעוֹת,—מקל כפוף הראש יתלו בו משא וישאוהו, hakenförmiger Stock, bâton crochu; hooked stick: באלו אצל פר ושעיר הנשרפין קרען והוציא את אימוריהן וכו׳ קלען ב מ ק ל ע ו ת[2]) והוציאן לבית השרפה (יומ׳ ו ז).

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) כך במשנה שבגמ׳ בבלי, וכך במשניות ברב הדפוסים, וכך בר״ח כ״י שנדפס בתלמוד דפוס ווילנה, וכך רש״י. אך במשנ׳ שבירוש׳, וכן בכ״י במדב״מ: במקלות, וכן בסדר עבודה לר״י בן גיאת ובערוך, וכך בפרוש ר׳ אליקום, במקלות (ד״ס). והנה בגמ׳ שם בפסקה קלען פרש ר׳ יוחנן כמין קליעה, ואין להכריע אם כונתו היתה לפרש רק הפעל קלען או את השם שלאחריו. ופרש ר״ח: היו תולין במוטות כמו קלע כדכתיב וכו׳ יקלענה בתוך כף הקלע, עכ״ל, והובאו הדברים האלה כלשונם בהערוך, ונראה מזה כי כונת ר״ח היא שהמוטות היו כמו קלע, שקולעים בו אבנים, אפס קשה לעמד על עקרו של דבר לאיזה חלק מהקלע היו דומות המקלעות או המקלות האלה. רש״י פרש וז״ל: קלען במקלעות כמין קליעה ארבעה בני אדם נושאין שני מוטות שנים לפנים שנים לאחור ומהלכים מוט אצל מוט והפר והשעיר נתונים עליהן מורכבין זה על זה וכופפן זה תחת זה כמין קליעה. ע״כ. אך קצת קשה מה צרך היה בדבר לסבך את השעיר והפר דוקא באופן זה, ועוד שהיה יותר נאות להשתמש בל״י: קלען כמקלעת וכדומה. והנה גרסת ספרי הדפוסים ור״ח ורש״י כדים לקים הגרסה במקלעות, ופרוש מקלעות הוא מקל של הסבלים שראשו כפוף ותולין את המשא בראש הכפוף הזה. ויש לו חבר במשמ׳ זו בהשם מ ק ע ל א בסורית, ופרש בר בהלול בערב׳: ח׳שבה מערקפה אלראש ירד בה אלע׳נם ויג׳ד׳ב בה אלאשיא,—ובעבר׳: עץ כפוף הראש ימשך (הרועה) בו את צאנו ויסחב בו את הדברים. וכך המלון הסורי-ערבי של הכהן הסורי יעקב מנא אלכלדאני: מקעלא עצא מעטופה אלראש,—ובעבר׳: מקל כפוף הראש. וכך P. Smith, Thes. Syr. p. 3684 מקעל baculus aduncus. אין איפוא שום ספק בדבר כי בלשון סורית משמש השם מקעל במשמ׳ מקל כפוף הראש, יאחז בו המחזיקו ביד מה שהוא רוצה למשך וכדומה, ולא עוד אלא שהצורה מ ק ל ע א בעצמה גם היא נמצאת בספרי הסורים והם אומרים שהיא כמו מקעלא, ומפרשים אותה בערב׳ באותן המלים כמו מקעלא, עי׳ P. Smith, Thes. Syr. p. 3639, ומה שמוכיח אמתות השם מקעל במשמ׳ זו, שהוא באמת מהלשון החיה, הוא שהוא נכנס גם בלשון הערבית ההמונית בסוריה וא״י, בקצת שנוי, והוא: מִעְקִילֶה (הובא בהמלון הערבי-צרפתי של בירות, וכמו כן הצרפתי-

א.·מִקְלַעַת[1]), ש״נ, מ״ר מִקְלָעוֹת, סמי׳ מִקְלְעוֹת, — מלאכת צורות בולטות בעץ וכדומ׳, Skulptur, Bas-relief: וארז אל הבית פנימה מִקְלַעַת[2] פקעים ופטורי צצים (מ״א ו יח). ואת כל קירות הבית מסב קלע פתוחי מִקְלְעוֹת[2] כרובים ותמרות ופטורי צצים (שם כט). ושתי דלתות עצי שמן וקלע עליהם מִקְלְעוֹת[2] כרובים ותמרות ופטורי צצים וצפה זהב (שם לב). וגם על ציה מִקְלָעוֹת (שם ז לא). — ואמר המליץ: לקח נא משרוקיו הסמדר ועוד תאכל ענבים מנטיעים, ועוד תשתה עסים רמון ותשכב במטות שן ומקלעת פקעים (ר״ש הנגיד, דכיך בתוך לבי).

·:·מִקְלַעַת[3]), ש״נ,—קליעה של שערות וכיוצא בזה, Haarflechte; tresse de cheveux; plait (of hair): כתמר כי ישגה רומה תלכי, כעטרת כפותיו עליו סורחת, כן מקלעות שערך תכתרנה ראשכי, בעבותות אהבה ובמעדנות נחת (יל״ג, תנה).

·:·מִקְמָע, ש״ז,—כמו קמיע[4]): נדבות פי בוראך הם יהיו לך למקמע, סלסל את תורתו ואת מימיה תגמע (סליח׳ שחר׳ יוה״כ, ישראל עם קדוש).

*מְקַמֵּץ, ש״ז, — מי שמלאכתו לקבץ זבל וכדומה בחוצות: ואלו שכופין אותו להוציא מוכה שחין ובעל פוליפוס והמקמץ[1]) והמצרף נחושת והבורסי (כתוב׳ ז י). המקמץ והמצרף נחשת והבורסי פטורין מן הראייה (חגי׳ ד.).

ערבי בערך bâton, ובשני המקומות המלה מסמנה בסמן המלים הרגילות בערב׳ של סוריה ופלשתינה, שנכנסו עפי״ר מארמית ועברית). ורגלים לדבר, כי בבית המקדש היו מקלות כפופי הראש משמשים לתלות ולשא בהם את גופות הקרבנות ממקום למקום, ולפעולה זו של תליית הגוף בראש הכפוף של המקל השתמשו בפעל קלע, והשם והפעל יחד הם מלים קדומות שהיו משתמשים בהן בעבודת המקדש. וכמו שבעבר׳ השם הזה דומה להשם מקלעת המשמש בענין קליעות השערות, כך השם מקעלא בסורית דומה להשם קעילתא במשמ׳ קליעה של שערות.

[1]) משרש קלע, עיי״ש. היחיד במוכרת אינו נמצא במקרא, ואפשר שהוא מִקְלָעָה, וקבעו צורה זו מוציאי לאור שרשי רד״ק, ברלין 1847, אך רב החדשים קבעו מפעלת גם למוכרת.—[2]) עקילס תרגם διατετορευμένα, והוא מלאכת צורות בולטות, במתכת ועץ. ת״י: קליען, פשיט׳: וגלף גלופא. ריב״ג בערב׳: ונקש עליהם נקושא. וכך החדשים. ועי׳ שרש קלע.

[3]) בארמית מקלעתא: מעשה בר׳ עקיבה שעשה לאשתו עיר של זהב חמתיה איתתיה דרבן גמליאל וקניית בה אתת ואמרת קומי בעלה אמר לה הכין הויית עבדת לי כמה דהוות עבדה ליה דהוות מזבנה מקליעתא דרישה ויהבה ליה והוא לעי באוריתא (ירוש׳ שבת ו א).

[4]) וכן יוס׳ בן יהודה זארק: ותורת פיו לו קמיע (ניב שפתים, כ״י Jew. College).

*מִקְמֵק, כמו מָקַק, לא נמצא.

—התפ׳, *הִתְמַקְמֵק,—נתפורר ונמס[2]), ובהשאלה, התמקמק האדם וכדומ׳, נחלש, נהיה רפה בלי כח: הדבר דומה לעבד שמבקש פרס מרבו ואמר להם המתינו לו עד שיתמקמק ויצטער ואחר כך תנו לו (שמואל הקטן, תענ׳ כה:).—ואמר הפיטן: הדור יזמו דעת סוד ודפקו, השבעתי אתכם שמעו ופקקו, יחד כשמעם כן נתמקמקו, על כפים ספקו (ר״א קליר, קינ׳, איכה את אשר).—ובסהמ״א: האנק (פרושו) המתמקמק בשתיקה (רס״י יחזק׳ כד טז). זכה אם יש לו מזל טוב תאות לבו נתת לו שבעוד שהוא מתאוה באה לו תאותו עד שלא ישאלנה לא זכה צריך להתמקמק ולהצטער (הוא, ערוכ׳ נד.). — ·:·ובמשמ׳ העקרית: פת ניפולין שנופל מאליו ומתמקמק (רגמ״ה, ב״ב לג:). נעשה נקפים פי׳ כעין ניקוף ומתמקמק (ערוך, ערך נקף). ובמחמת חולי אי אפשר לומר שימס הלב ויתמקמק ולא יהיה מסוכן (שו״ת חכם צבי עד). שיעשו אפר או עפר וכו׳ שנרקב שנתמקמק וכלה מן העולם (שו״ת חתם סופר, או״ח קד). ואעפ״י שעכשיו נסתם הנקב אחר זמן יתמקמקו הבועות (שו״ת תמים דעים, סי׳ קנ). כשיתחיל הדבר להתמקמק וליקוב (רס״פ, יריע׳ שלמה א ו).

*מְקַנֵּא, ש״ז, מ״ר מְקַנְּאִים,—מי שמדתו לקנא בזולתו: אל תועץ עם חמיך וממקנא העלים סוד (ב״ס גני׳ לז י).—ואמר החכם: לא ראיתי חומס נפשו כמקנא אבלו מתמיד נפשו דואבת שכלו חסר לבו הומה (ר״י אברבנאל, נחל׳ אבות ד). — ואמר המליץ: וישלח האיש את ידו ויקח את המאכלת, לחתוך מן החיה הנאכלת, והנה אדומה כגחלת, וכלבב מקנאים מבושלת, ובטעמה לנפת צוף נמשלת (ר״י חריזי, תחכמ׳ כא).

·:·מַקְנֵב, ש״ז,—מכלי הרצענות לקנב בו את העור (לוח הרצענות א).

מִקְנֶה[3]), ש״ז, סמי׳ מִקְנֵה, בכנ׳ מִקְנְךָ, מִקְנֵהוּ, מִקְנֵנוּ, מ״ר (מִקְנִים[4]) בכנ׳ מִקְנַי, מִקְנֶיךָ מִקְנֵיכֶם, מִקְנֵיהֶם,

[1]) ואמרו בגמ׳ שם (עז.): מאי מְקַמֵּץ אמר רב יהודה זה המקבץ צואת כלבים. וכך הרמב״ם (הלכ׳ חגי׳ ב ב): המקמץ והוא שמלאכתו לקבץ צואת כלבים וכיוצא בהן לעבד העורות או לרפואה.

[2]) ת״י ויחלש (איוב יד י) ויתמקמק.

[3]) גם בבנע׳ מקנא. — [4]) רד״ק, שרש קנה. —

— א) כל הבהמה אשר לאדם, הבקר והצאן והגמלים וכו׳, Vieh; bétail; cattle: ותלד עדה את יבל הוא היה אבי ישב אהל וּמִקְנֶה (ברא׳ ד כ). ואברם כבד מאד בַּמִּקְנֶה בכסף ובזהב (שם יג ב). ויהי ריב בין רעי מִקְנֵה אברם ובין רעי מִקְנֵה לוט (שם ז). ויהי לו מִקְנֵה צאן וּמִקְנֵה בקר (שם כו יד). ויאמר הן עוד היום גדול לא עת האסף הַמִּקְנֶה השקו הצאן ולכו רעו (שם כט ז). אתה ידעת את אשר עבדתיך ואת אשר היה מִקְנְךָ אתי כי מעט אשר היה לך לפני ויפרץ לרב (שם ל כט-ל). ויצל אלהים את מִקְנֵה אביכם ויתן לי (שם לא ט). וינהג את כל מִקְנֵהוּ ואת כל רכשו אשר רכש (שם יח). מִקְנֵיהֶם[1] וקנינם וכל בהמתם הלוא לנו הם (שם לד כג). והאנשים רעי צאן כי אנשי מִקְנֶה היו וצאנם ובקרם וכל אשר להם הביאו (שם מו לב). ויקחו את מִקְנֵיהֶם ואת רכושם אשר רכשו בארץ כנען ויבאו מצרימה (שם ו). ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ושמתם שרי מִקְנֶה על אשר לי (שם מז ו). ויאמר יוסף הבו מִקְנֵיכֶם ואתנה לכם (לחם) בְּמִקְנֵיכֶם אם אפס כסף ויביאו את מִקְנֵיהֶם אל יוסף ויתן להם יוסף לחם בסוסים וּבְמִקְנֵה הצאן וּבְמִקְנֵה הבקר ובחמרים וינהלם בלחם בכל מִקְנֵיהֶם[1] בשנה ההוא (שם טו-יז). תם הכסף וּמִקְנֵה הבהמה (שם יח). הנה יד יי׳ הויה בְּמִקְנְךָ אשר בשדה בסוסים בחמרים בגמלים בבקר ובצאן וכו׳ והפלה יי׳ בין מִקְנֵה ישראל ובין מִקְנֵה מצרים (שמות ט ג-ד). והנה לא מת מִמִּקְנֵה ישראל עד אחד (שם ז). וגם מִקְנֵנוּ ילך עמנו לא תשאר פרסה (שם י כו). וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר מִקְנֶה כבד מאד (שם יב לח). למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מִקְנַי בצמא (שם יז ג). כל פטר רחם לי וכל מִקְנְךָ תזכר פטר שור ושה (שם לד יט). במסלה נעלה ואם מימיך נשתה אני וּמִקְנַי ונתתי מכרם (במד׳ כ יט). וּמִקְנֶה רב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מאד ויראו את ארץ יעזר ואת ארץ גלעד והנה המקום מקום מִקְנֶה ויבאו בני גד ובני ראובן ויאמרו אל משה וכו׳ הארץ אשר הכה יי׳ לפני עדת ישראל ארץ מִקְנֶה הוא ולעבדיך מִקְנֶה וכו׳ יתן את הארץ הזאת לעבדיך לאחזה (שם לב א-ה). ויאמרו גדרת צאן נבנה לְמִקְנֵנוּ[2] פה (שם טז). רק נשיכם וטפכם וּמִקְנֵכֶם ידעתי כי מִקְנֶה רב לכם ישבו בעריכם (דבר׳ ג יט). נשיכם טפכם וּמִקְנֵיכֶם ישבו בארץ אשר נתן לכם משה בעבר הירדן (יהוש׳ א יד). ולא נתנו חלק ללוים בארץ כי אם ערים לשבת ומגרשיהם לְמִקְנֵיהֶם ולקנינם (שם יד ד). ונתן מטר ארצך וכו׳ ולחם תבואת האדמה והיה דשן ושמן ירעה מִקְנֶיךָ ביום ההוא כר נרחב (ישע׳ ל כג). והיו גמליהם לבז והמון מִקְנֵיהֶם לשלל (ירמ׳ מט לב). ויסגר לברד בעירם וּמִקְנֵיהֶם לרשפים (תהל׳ עח מח). ויהי מִקְנֵהוּ שבעת אלפי צאן ושלשת אלפי גמלים וחמש מאות צמד בקר וחמש מאות אתונות (איוב א ג). מעשה ידיו ברכת וּמִקְנֵהוּ פרץ בארץ (שם י). גם מִקְנֵה בקר וצאן הרבה היה לי (קהל׳ ב ז). ולמזרח ישב עד לבוא מדברה למן הנהר פרת כי מִקְנֵיהֶם רבו בארץ גלעד (דהי״א ה ט).—ומצוי בתו״מ: וכן אתה מוצא בבני גד ובני ראובן שהיו עשירים והיה להם מ ק נ ה גדול וחבבו את ממונם וישבו להם חוץ מארץ ישראל לפיכך גלו תחלה מכל השבטים (מד״ר במד׳ כב). אמר להם הקב״ה אתם חיבבתם את מ ק נ י כ ם יותר מן הנפשות חייכם אין בו ברכה (שם).—ב) שה״פ, כמו קנין: אשר קנה אברהם את השדה מאת עפרון החתי וכו׳ מִקְנֵה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת (ברא׳ מט ל-לב). כל רכשו אשר רכש מִקְנֵה קנינו אשר רכש בפדן ארם (שם לא יח). עם מאסף מגוים עשה מִקְנֶה וקנין ישבי על טבור הארץ (יחזק׳ לח יב). הלשלל שלל אתה בא הלבז בז הקהלת קהלך לשאת כסף וזהב לקחת מִקְנֶה וקנין לשלל שלל גדול (שם יג).—ואמר בן סירא: אל תשא פנים וכו׳ על מ ק נ ה בין רב למעט ועל ממהיר ממכר תגר (ב״ס גני׳ מב ד).

מִקְנָה, ש״נ, סמי׳ מִקְנַת, בכנ׳ מִקְנָתוֹ,—שה״פ מן קָנָה, א) פעולת אדם שקנה דבר, Kauf; achat; purchase, ומעמד כל דבר קנוי, שהוא מעתה להקונה ואין איש רשאי לנגע בו, Eigentum; propriété; -perty: ויקם שדה עפרון אשר במכפלה וכו׳ לאברהם לְמִקְנָה לעיני בני חת (ברא׳ כג יז-יח). — מִקְנַת כֶּסֶף, הדבר הקנוי בכסף, עבדים וכדומ׳: ובן שמנת ימים ימול לכם כל זכר לדרתיכם יליד בית וּמִקְנַת כסף מכל בן נכר אשר לא מזרעך הוא המול ימול יליד ביתך וּמִקְנַת כספך (ברא׳ יז יב-יג). וכל עבד איש מִקְנַת כסף (שמות יב מד). ואם את שדה מִקְנָתוֹ אשר לא משדה אחזתו יקדיש ליי׳ (ויקר׳ כז כב). — ב) המחיר, התשלומים שאדם נותן בעד דבר שקנה, Preis; prix; price: לפי רב השנים תרבה מִקְנָתוֹ ולפי מעט השנים תמעיט מִקְנָתוֹ כי מספר תבואת הוא מכר לך (ויקר׳ כה טז). — כסף הַמִּקְנָה: אם עוד רבות בשנים לפיהן ישיב גאלתו מכסף מִקְנָתוֹ (שם נא). — ועצם הפעולה, ספר הַמִּקְנָה, השטר שבו כתוב כי פלוני

[1]) בקצת ספרים מקנהם, חסר י. — [2]) ס״א למקנינו.

קנה דבר פלוני מפלוני. Kaufbrief; contrat de vente deed of purchase: ואקנה את השדה מאת חנמאל וכו׳ ואקח את ספר המקנה את החתום וכו׳ ואתן את הספר המקנה אל ברוך בן נריה בן מחסיה לעיני חנמאל דדי ולעיני העדים הכתבים בספר המקנה וכו׳ לקוח את הספרים האלה את ספר המקנה הזה ואת החתום ואת ספר הגלוי הזה ונתתם בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים כי כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל עוד יקנו בתים ושדות וכרמים בארץ הזאת ואתפלל אל יי׳ אחרי תתי את ספר המקנה אל ברוך בן נריה (ירמ׳ לב ט-טז).

מִקְסָם, ש״ז, סמי׳ מִקְסַם,—כמו קֶסֶם, ופעולת הקוסם: כי לא יהיה עוד כל חזון שוא ומִקְסַם חלק בתוך בית ישראל (יחזק׳ יב כד). הלוא מחזה שוא חזיתם ומִקְסַם כזב אמרתם (שם יג ז). [1].

·מְקֹעָר, (מקוער), ש״ז,—גוף מְקֹעָר: ומה שהוא יותר הגון שנדמה בנפשנו כי הגלגל בכללו חיוני לכדור אחד כדור התבנית וגבנינותו גבנינות הגלגל שבו כל הכוכבים ומקוערו המקוער המשמש האש לו תנועה אחת כללית (מורה המורה 113). שאנחנו נמצא מיני הגשמים שהם עשרה או תשעה בהכרח והט׳ מהם שמימיים והעשירי הוא החומר אשר בתוך מקוער גלגל הירח (ר״י אלבו, העקרים ב יא). כי המקום הטבעי ליסוד האש הוא מקוער גלגל הירח שהוא למעלה (שם יז), ועי׳ ·קער.

·מַקֵּף, מַקֵּף, מְקֵף, מָקֵף, ש״ז,—כעין קו משכב, סימן של חבור שתי מלים כאלו היו מלה אחת: כל את ואת דמַקֵּף, בשלש נקודות יתקף וכו׳ אם אֶת־ מקף בשלש (נקודות) נקרא, ואם לא מקף בשתים נקרא (בן אשר, דה״ט מג). כן דרך כל תיבה שנקודתה מלאפום כשהיא סמוכה במקף משתנה הנקוד לחטף קמץ (רש״י שמות יט כד). כל בן שהוא מוכרת בטעם הענין בקמץ קָטֹן כמו ותלד בן שני ליעקב ואם הוא במקף כי שני תואר למלת בן (ראב״ע, צחות ג). ובמקף ישוב החולם לקמץ חטף (רד״ק, מכלול, שדה״פ, טור יח). או שיהיו שתי תיבות עם מקף אעפ״י שנקראת בחטיפה צריך לבאר כדי שידמה ששתי אותיות קרא אעפ״י שנקראת כאחת כי גם רז״ל כשאמרו צריך ליתן ריוח בין הדבקים כגון על לבבך בכל לבבכם לא אמרו להפסיק שלא לתת מקף בין שני הלמדי״ן כאשר הוא אלא אעפ״י שיקראם במקף יתן ריוח והבדל ביניהם בלשון שידמה כי שני למדי״ן קרא כי הנה בכל־לבבכם בכָל הוא נקוד בקמץ מפני המקף ואם יקרא אותו בלא מקף יהיה נקוד בחולם (שם, אבני גזית). אחר אשר בארנו משפטי העמדות הקולות במבטא ומרוצתם נשאר עלינו לבאר דבוקם כאלו הם בתיבה אחת אף כי יהיו בתיבות שונות ועל זאת הונח הַמַּקַּף אצל העברים שהוא קו מחבר שתי תיבות רצופות אשה אל אחותה (ר״א בלמשי, מקנה אברהם, במקף). מָקֵף בסוף דבר ירים דגלו, פן יפריץ־בם יעיד נאמנה, לכן כל כָּל חטוף חטף כלו (ר״מ פרוביגלו, בשם קדמון יב).—ובקצת ספרי המסורה של התימנים במשמ׳ מתג: וכלה אהרן ובניו (במדבר ד טו) פבן אשר כאן יקול אהרן במקף תחת אלאלף ובן נפתלי כאן יג׳על אלמקף תחש אלרש (מסורה גדולה, גינזבורג ג דף יב). כן עשו להם בני ישראל (במדבר ח כ) פבן אשר כאן יכטף כֵּן מע עשו ובן נפתלי כאן יג׳על תחת כֵּן מַקֵּף (שם). וכל אשר יגע בו הטמא יטמא (במדבר יט כב) פבן אשר כאן יכטף אֲשֶׁר מע יגע ויגע מע בו ובן נפתלי כאן יקרא אֲשֶׁר במקף (שם). ולישראל מה פעל אל (במדבר כג כג) פבן אשר כאן יג׳על מקף תחת אלפא אלתי פי פעל ובן נפתלי כאן יג׳על אלמקף תחת אלעין (שם). כי אם יהיה לבער קין (במדבר כד כב) פבן אשר כאן יג׳על תחת אִם מקף ובן נפתלי כאן יכטפהא מע יהיה (שם).

·מְקַף, מוקף, ת״ז, — מסמן במקף: בלא שופר יהיה, ומוקף לפני טרחא מצויה (דה״ט, סי׳ כו). כל בֶּן אשר במקרא סמוך ומוקף עם אב או עם איש וכו׳ בשלש נקודות יהיה (שם מא). כל ויהי ויחי המוקפים עם תיבה שטעמה בראש וויהן במתג (עין הקורא, ברא׳ ד ב).

***מִקְפָּה**[1], ש״נ, — תבשיל של גריסים וכיוצא בזה, קצת עבה אך נצוק, Brei ; bouillie ; porridge: שיברי עריבה לצוק בהם מקפה לתינוק (ר׳ יהודה, תוספת׳ שבת יד ז). המקפה וחמיתה[2] של חולין (שם טבו״י ב ב). מאימתי מותר לפנות (מהסוכה אם ירדו גשמים) משתסרח המקפה (סוכ׳ ב ט). (הנודר) מן הגריסין אסור במקפה ור׳ יוסי מתיר (הנודר) מן

[1]) ואולי גם בישע׳: כי מלאו מקסם ועננים כפלשתים (ישע׳ ב ו), במקום כי מלאו מִקֶּדֶם.

[1]) מן קפה, עי״ש. ומדברי ר׳ תנחום ירושלמי נראה כי קרא מם חרוקה, כמו מקרא ומקנה, וכך נראה מהכתיב של כ״י אחד, מיקפה, יוד אחרי המם. ובקצת משניות מנקד׳ נדפסות המם פתוחה, וכן י׳ לוי, אך יסטר׳ מם חרוקה.—[2]) במשנה (טבו״י ב ד) חמיטה, בטית, ועי׳ זה הערך.

המקפה מותר בגריסין (נדר' ו י). לא סוף דבר מקפת גריסין אלא אפילו מקפה של כל דבר (ירוש' סוכ' כ י).—ואמר המליץ: ואשרת אותה (את הזקנה) ואכבדה זאתענה תחת ידיה ואשתדל בכל כחי לעבודה ולחולשת שניה לתקן לה מקפה עיסה מתובלת קמח סולת (בגידת הזמן, בסוף).

*מִקְצָב, ש״ז, — א) משקל השירים, עי׳ ערך משקל: ותחלת מה שיפסיד במקצב השיר ענין אלה השני נחים ויניח המלעיל והמלרע וישוב אוכלה ואכלה שוה (ר״י א״ת, כוזרי ב עח). ואפשר שתפסיד חכמת הדברים הרבה מאמונות האמת עליו במה שיביאהו מהספקות והדעות הנעתקות כאשר נראה מאשר לומדים מקצבי השיר ומדקדקים במשקלם ונשמע להם המיה ודברים מבהילים בחכמה נקלה למוטבע שהוא טועם משקל השיר ולא יעבור עליו דבר בשום פנים ותכלית האנשים ההם שיהיו כמו זה אשר נראה סכל במקצב (שם ה טו). כן יש לנו לעשות בשירים אשר נחבר על משקלי התנועות שיהיו ערכיהם נאותים אל תכליתם ולא כל משקל יכון לכל העולה על רוחנו הנה דרך משל המקצב אשר תמצאהו אצל טובי המשוררים וקדמוניהם בשיר של שמחה או תהלה ותפלה לא יאות שתשקל בו דברי קינות וכו׳ (רמ״ע מפאנו, מאור עינים ס). כלל זה יהיה בידינו כי השירים הבאים על מקצבי יתדות ותנועות במספרם כמשפטם אינם על האמת מטבע לשוננו (שם). וכל פעל שתרצה להשתמש ממנו בשירך ראה אם ישנו בכתבי הקדש בבנין ההוא כי מקצב השיר לא יתיר לך לצאת מדרכי הלשון (ר״ש ארקוולטי, ערוג׳ הבשם לג). שכל הרוצה להביא שיר עברי במקצב שקול במספר התנועות ע״ד הערביים מוכרח כמו כן בכל מקום שתזדמן לו הברה בעלת ב׳ נחים וכו׳ להרחיק ממנה נח אחד הנסתר (ש׳ פינסקר, הכנס על דוגש בענין משקל השירים, לקו״ק סב). — ב) *כמו מחצבת: מכוסף צור מחצבי, חלל נקרת מקצבי, מפעלים הליץ בי (בכתי ב׳ משה, אגעים מדושי שירים, יוג׳ א׳ פסח).

*מִקְצֶה, ש״ז, — א) מקום ישטחו שם התאנים ליבשם: עומד אדם על המוקצה ערב שבת בשביעית ואומר מכאן אני אוכל למחר (ר׳ אליעזר, בינ׳ ד ז). הלוקח גרוגרות מן המוקצה לא יאכל עד שיעשר (ר״מ, תוספת׳ מעש״ר ב יב). אוכלין אחת אחת מן התאנה אבל לא מן הסל ולא מן הקופה ולא מן המוקצה (מכש׳ שם ג ב). פירות שנגמרה מלאכתן ועברו בתוך ירושלים יחזור מעשר שני שלהם ויאכל בירושלים ושלא נגמרה מלאכתן (כגון) סלי ענבים לגת וסלי תאנים למוקצה וכו׳ (מע״ש ג ו). היה אוכל והותיר וזרק מה שבידו לתחת התאנה או לתוך המוקצה בשביל שלא יאבד (פאה ז יב). אבא היה נוטל עשר גרוגרות מן המוקצה על תשעים תאנים שבכלכלה (ר׳ ישמעאל בר״י, ירוש׳ תרומ׳ ב ד). אין אוכלין על המוקצה אלא על מקומו (רבי, שם מעשר׳ ג א). אוכלין על המוקצה בין על מקומו בין שלא על מקומו (ריב״ל, שם). מוקצה שיבש ואין הבעלים מכירין בו (רב כהנא, בבלי ביצ׳ כו).—ולפירות אחרים, לאבטיחים וכיוצא בהם, מקום שמסדרים אותם יחד: אבטיח משישלק ואם אינו משלק עד שיעשה מוקצה (מעשר׳ א ה). — ובסהמ״א: ובאבטיח (גמר מלאכתו) משיסדיר אותו במוקצה אבטיח בצד אבטיח (רמב״ם, מעשר ג א). תאנים וענבים שבמוקצה מותר לאכול מהן עראי במקומן (שם יז). עד שיכפלו העם רוב המחצלאות שבמוקצה שמיבשין עליהם תאנים וענבים לעשותם גרוגרות וצמוקים (הוא, נדר׳ י ט).—ב) בכלל, מקום מיוחד בבית או בחצר ישימו שם דברים לשמירה וכדומ׳: Rumpelkammer; décharge; lumber-room: הזורק מן האסטוא לדיר או לסהר ולמוקצה ולחצר אפילו הן בבקעה (תוספת׳ שבת י-יא א). אמרו לו (לר׳ יהודה) אי אתה מודה בדיר וסהר ובמוקצה שאם ירצה לרבות (בפסין) ירבה (שם עירוב׳ ב ב). ומתחילין (להסיק) בערמת התבן אבל לא בעצים שבמוקצה[1] (ביצ׳ ד א). הדלת שבמוקצה[2] וחדקים שבפרצה ומחצלות אין נועלין בהן אלא אם כן גבוהים מן הארץ (עירוב׳ י ח). אויר שתשמישו לדירה כגון דיר וסהר מוקצה וחצר (רשב״א, גמ׳ שם כב).

*מִקְצֶה, ש״ז, — א) כעין סכין לקצות בו התאנים: תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה אבל קוצץ אותם בחרבה (שביע׳ ח ו).—ב) *מוּקְצֶה, דבר שהוקצה לדבר מיוחד. לע״ז וכו׳: לוקחין מהן (מהעכו״ם) בהמה לקרבן ואינו חושש משום רובע ומשום נרבע ומשום מוקצה ומשום נעבד (תוספת׳ ע״ז ב א). מן הצאן להוציא את המוקצה (ספרא ויקר׳, נדבה ב ב). הרובע והנרבע והמוקצה והנעבד והאתנן וכו׳ איזהו מוקצה

---

[1]) ופרש״י וז״ל: רחבה שאחורי הבתים קרויה מוקצה על שם שהיא מוקצה לאחור ואין נכנסין ויוצאין בה תדיר ושם נותנין עצים וכל דבר שאין דעתו ליטול עד זמן מרובה.—[2]) ופרש״י: רחבה שאחורי הבתים וכו׳ שאין משתמשים בה תדיר ואין בעה״ב חושש לה לעשות לה דלת כראוי.

המוקצה לעבודת כוכבים (תמור׳ ו א). מאימתי נקרא מוקצה משנעשה בו מעשה (תוספת׳ ע״ז ס ט). מוקצה לעבוד ולא עבדוהו (ר׳ אחא בר״י, תמור׳ כח.). מנין למוקצה מן התורה שנאמר תשמרו להקריב לי במועדו כל שעושין לו שימור (ר׳ יאשיה, שם כט.). אין מוקצה אסור אלא עד שיעבדו (בו) (רב יצחק, שם). מעמיד אדם בהמתו ע״ג עשבים בשבת אבל לא ע״ג מוקצה בשבת (ר׳ חנינא, שבת קכב.). אין מביאין נסכים מן הטבל יכול לא יביא מן המוקצה וכו׳ יצא מוקצה שאין איסור גופו גרם לו (פסח׳ מח.). — ובסהמ״א: ויש ביום טוב מה שאין בשבת איסור מוקצה שהמוקצה אסור ביום טוב ומותר בשבת מפני שיום טוב קל משבת אסרו בו המוקצה שמא יבוא לזלזל בו כיצד תרנגולת העומדת לגדל ביצים ושור העומד לחרישה ויוני שובך ופירות העומדין[1] לסחורה כל אלו וכיוצא בהן מוקצה הן ואסור לאכול מהן ביו״ט עד שיכין אותם מבערב ויחשוב עליהם לאכילה אבל בשבת הכל מוכן אצל שבת ואינו צריך הכנה וכשם שהמוקצה אסור ביו״ט כך הנולד אסור (רמב״ם, יו״ט א יז-יח). — *מֻקְצֶה מחמת מאוס, מחמת אִסּוּר, מחמת חסרון כיס, מחמת מצוה: מוקצה מחמת מיאוס (יש לו לר׳ יהודה האוסר בנר ישן של חרס, ואין לו) מוקצה מחמת איסור (שבת מה.). בכל השבת כולה הלכה כר״ש לבד ממוקצה מחמת מיאוס וכו׳ לבד ממוקצה מחמת איסור וכו׳ אבל מוקצה מחמת חסרון כיס אפילו ר״ש מודה (שם קנז.). אין מוקצה לר״ש אלא שמן שבנר בשעה שהוא דולק הואיל והוקצה למצותו הוקצה לאיסורו (ר׳ יוחנן, שם מה.). — ובסהמ״א: כלי המוקצה מחמת מיאוסו כגון נר ישן של נפט וכלי הצואה וכיוצא בהן מותר לטלטלן בשבת (רמב״ם, שבת כה יא).

מִקְצוֹעַ, מִקְצֹעַ, מִקְ-, ש״ז, מ״ר סמי׳ מִקְצוֹעֵי, מִקְצֹעוֹת, מִקְצֹעֹת, בכנ׳ מִקְצֹעֹתָיו, — קרן זוית, Winkel; coin; corner: לשני המִּקְצֹעֹת יהיו (שמות כו כד). כן עשה לשניהם לשני המִּקְצֹעֹת (שם לו כט). המזבח עץ שלוש אמות גבה וארכו שתים אמות ומִקְצֹעוֹתָיו[1] לו (יחזק׳ מא כב). ויוציאני אל החצר החיצונה ויעבירני אל ארבעת מִקְצוֹעֵי החצר והנה חצר בְּמִקְצֹעַ החצר חצר בְּמִקְצֹעַ החצר בארבעת מִקְצֹעוֹת החצר חצרות קטֻרות (שם מו כא-כב). אחריו החזיק (בבנין החומה) ברוך בן זבי מדה שנית מן המִּקְצוֹעַ עד פתח בית אלישיב (נחמ׳ ג כ). מבית עזריה עד המִּקְצוֹעַ ועד הפנה פלל בן אוזי מנגד המִּקְצוֹעַ והמגדל היוצא מבית המלך (שם כד-כה). ויבן עזיהו מגדלים בירושלם על שער הפנה ועל שער הגיא ועל המִּקְצוֹעַ ויחזקם (דה״ב כו ט).—ובתלמ׳: והרי המחתה נתונה במקצוע בין הכבש למזבח במערבו של כבש (תמיד א ד). לשכת הטלאים היתה במקצוע צפונית מערבית (שם ג ג). עזרת הנשים היתה אורך מאה ושלשים וחמש על רוחב מאה ושלשים וחמש וארבע לשכות היו בארבע מקצעותיה של ארבעים ארבעים אמה (מדות ב ה). — ובהשאלה, *חלק אחד מחכמה מהחכמות וכיוצא בזה: הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות שאין לך מקצוע בתורה גדול מהן שהן כמעין הנובע (ר׳ ישמעאל, ב״ב י ח). ־אלו שמונה מקצועי[1] תורה גופי הלכות (אבא יוסי בן חנן, תוספת׳ ערוב יא כד). — ־ובמשמ׳ זוית בחכמת התשברת: משולש שתהא הצלע האחת שתים לא יתכן להיותו כי אם שוה כולו או שוקיו שוות או המקצוע רחב ודע כי משולש מתחלק לשנים חלקים שונים האחד שוה והוא על שנים דרכים שוה כולו או שוקיו ולעולם יהיו כל המקצועים חדים והחלק השני שתהיינה הצלעות משתנות והיא על שלשה דרכים האחד שיהיה המקצוע רחב כי ב׳ המקצועות לעולם חדים וכו׳ והדרך השני להיות המקצוע האחד ישר גם השנים המקצועות יהיו חדים וכו׳ והדרך השלישי יקרא חד המקצוע כי כל מקצעותיו חדים (ראב״ע, ספר האחד 19-22).

***מַקְצוּעַ**, ש״ז, מ״ר מַקְצוּעוֹת,—סכין לחתוך בו עגולי דבלה: שלשה כלים ניטלין בשבת מקצוע של דבילה וכו׳ וסכין קטנה שעל גבי השולחן (תוספת׳ שבת יד א). ואולי הן הבכורות עד שלא יָשימו שומר והסיפות משיקפלו המקצעות (שם דמאי א ג). (אמר קונם שאיני טועם יין) עד שיעבור הקיץ עד שיקפלו המקצועות (נדר׳ ח ד). הוקפלו רוב המקצועות מותרות משום גזל (ר׳ יוסי, גמ׳ שם סב.). סכין קטנת ומקצוע של דבלה (ירוש׳ שבת יז א). — ובסהמ״א: הסכינים שהם מיוחדים לחתוך התאנים כשעושים מהן עיגולין נקראין מקצועות (הר״ן, נדר׳ סא:).

מַקְצוּעָה[2], מַקְצֻעָה, ש״נ, מ״ר מַקְצֻעוֹת,—כלי מכלי הנגרים יקלפו בו ויחליקו בו פני העץ, Hobel

[1]) בקצת ספרים ומקצועתיו, צ שואית.

—[1]) כך בכ״י וינה ובנדפס. ובכ״י א״פ: מוקצעי.

[2]) צורה זו לא באה בתנך, וכבר פקפק בה בֶּטכר

plane; rabot: חרש עצים נטה קו יתארהו בשרד יעשהו בַּמַּקְצֻעוֹת [1]) ובמחוגה יתארהו (ישע׳ מד יג).

חלקי המקצועה:

בֵּית־יָד.—יָתֵד.—כַּפְתֹּר.—לַהַב.—מַשְׁוִית.—תֵּיבָה.

מַקְצִי, ת״ז, נקי׳ מַקְצִית (מוקצית),— של מֻקְצֶה: כלומר מוקצית היתה (לשכת הטלאים) מכ״א מן הקרנות שלא היתה בקרן גמור אלא בצד המערב (המאירי, יומ׳ נז). התרנגולת מוקצית מחמת איסור שחיטה (הר״נ על הרי״ף, ביצ׳ א). עז בשבת מוקצית היא מחמת איסור שחיטה (שם).

מִקְצָת, ש״ז,—א) כמו קצת, חלק קטן של דָּבָר, לא כלו, אלא חלק ממנו, של חבורת אנשים וכיוצא בזה: וּמִקְצָת ראשי האבות נתנו למלאכה (נחמ׳ ז סע). ויתן אדני בידו את יהויקים מלך יהודה וּמִקְצָת כלי בית האלהים (דני׳ א ב).—ב) כמו קצה, סוף: וּמִקְצָת ימים עשרה נראה מראיהם טוב (שם טו). וּלְמִקְצָת הימים אשר אמר המלך להביאם ויביאם שר הסריסים (שם יח). ולגדלם שנים שלוש וּמִקְצָתָם יעמדו לפני המלך (שם ה). — ובתו״מ: הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים וכו׳ הואיל והודה במקצת הטענה ישבע (אדמון, כתוב׳ יג ד). דבר התלוש מן הקרקע אפילו מקצתו אבוד (ר׳ יוסי, מו״ק יב:). נטל מקצת פאה וזרק על השאר (תוספת׳ פאה ב א). במה דברים אמורים בזמן שכולן מפרישין אבל מקצתן מפרישין ומקצתן אין מפרישין נוטל הלה מכל אחד ואחד (שם דמאי ה ו). אינו דומה העץ למתכת שהמתכת חם מקצתו חם כולו ושל עץ אעפ״י שחם מקצתו לא חם כולו (שם פסח׳ ה ח). חמש נשים שנתערבו ולדותיהן הגדילו התערובות ונשאו נשים ומתו מקצתן אחין ומקצתן אין אחין וכו׳ מקצתן כהנים ומקצתן אינן כהנים (שם יבמ׳ יב ג). מצא פירות וכו׳ מקצתן צבורין ומקצתן מפוזרין חייב להכריז (שם ב״מ ב ו). שהנדר שהותר מקצתו הותר כולו (ר״ע, נדר׳ ט ו). וכשאתה אומר (זרעים) כחוברים טהורים ותלושים טמאים טמאת מקצת וטהרת מקצת (ת״כ, שמיני ט יא). שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזמון (ברכ׳ ז ה). היתה כל שדהו בית ארבע סאין משייר ממנה מקצת מפני מראית העין (שבי׳ ג ד). מי שהיו מקצת בניו טמאין ומקצתן טהורין (מע״ש ב י). היו שנים מקצת אמותיו של זה בתוך אמותיו של זה מביאין ואוכלין באמצע (ערוב׳ ד ו). חמש חבורות ששבתו בטרקלין אחד וכו׳ בזמן שמקצתן שרויין בחדרים או בעליות (שם ו ו). שתי דיוטות זו כנגד זו מקצתן עשו עוקה ומקצתן לא עשו עוקה (שם ח יא). אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן ישנו מקצתן יאכלו כולן לא יאכלו (פסח׳ י ח). מכרה כתובתה או מקצתה משכנה כתובתה או מקצתה נתנה כתובתה לאחר או מקצתה לא תמכור את השאר אלא בבית דין (כתוב׳ יא ג). מכר לו את השדה ונתן לו מקצת דמים (ב״מ ס ג). הבית והעליה של שנים שנפלו וכו׳ אם היה אחד מהן מכיר מקצת אבניו נוטלן ועולות לו מן החשבון (שם י א). מי שפרע מקצת חובו והשליש את שטרו (ב״ב י ה). טענו כלים וקרקעות וכו׳ הודה במקצת הקרקעות פטור במקצת הכלים חייב (שבוע׳ ו ג). הורו (בית דין) לבטל מקצת (התורה) ולקיים מקצת הרי אלו חייבין (הורי׳ א ג). היו שנים רואין אותו מחלון זה ושנים רואין אותו מחלון זה וכו׳ בזמן שמקצתן

(Bö. § 632, 776). וכך נראה באמת דעת הקדמונים כי היחיד הוא מקצוע, אמר ריב״ג וז״ל: ומנ הד׳א אלמעני אשתק לאלה אלנג׳אר וכו׳ אלתי יקשר בהא וג׳ה אלעוד התי ישאויה וימלשה וישמי מקצוע כמא קיל יעשהו במקצעות, — ובעבר׳: ומן הענין הזה (מן ענין קלוף) גזרו לכלי הנגר וכו׳ אשר יקלף בו פני העץ עד שישוהו ויחליקנו מקצוע כמו שנאמר יעשהו במקצעות. ע״כ. אך החדשים (גזנ׳ והבאים אחריו) קבעו צורה זו וקבלה גם בן זאב, והסכים לזה גם ברט (Barth, Nominal. § 169).—

[1]) השבעי׳ וגם עקילס תרגמו במשמ׳ פִּנָּה וזוית, כמו מקצוע שבספר יחזקאל, ואע״פ שאין זה נכון עכ״פ זו עדות כי בזמן ההוא היתה מלה זו כאן כצורתה בספרינו. יונתן תרגם באזמליא. רסע״ג תרגם יעשהו במקצעות, יצנעה באלרנדג׳, והוא כלי מלאכת הנגרים שנזכר בפנים. וכך ריב״ג, עי׳ הערה הקודמת, וכך רד״ק בהשרשים, וז״ל: וכן נקרא הכלי שמקלף בו החרש העץ ומחליקו. ע״כ. וכך רב המפרשים. וכן בן זאב: שם כלי־חרש לקלף הנסרים להיות חלק. ע״כ. ויש עוד להביא ראיה לפרוש זה להשם מקצעות מעצם הפעל המשמש בכתוב זה לפעולת המקצעות, והוא: יעשהו. כי קשה להניח כי הוא הפעל עשה הרגיל, שאין זה מדרך מליץ גדול עשיר הלשון כישעיהו זה להשתמש בפעל כל כך כללי למלאכה מיוחדה בכלי מיוחד, וכמו שאנו רואים כי להמלאכה בשרד ובמחוגה לא השתמש בפעל הכללי עשה אלא בהפעל המיוחד תאר, ובהפעל הכללי עשה השתמש אח״כ להמלאכה הכללית: יעשהו כתבנית איש. ולכן יש לחשב כי המלה יעשהו שלפני המלה במקצעות נשתבשה ממלה אחרת דומה לה, והיא יְשַׁעֵהוּ, משרש שעע, במשמ׳ עשה חלק, שהוא באמת משמש בלשון סורית למלאכה זו, וכן בארמ׳ בפרוש רה״ג לטהרות (כלים יג ד) בפרוש מלת רוקני. ועי׳ שרש שעע.

רואין אלו את אלו הרי אלו עדות אחת (מכות א ט). מקצתן מעשרין ומקצתן שאינן מעשרין רעב של בצורת באה מקצתן רעבים ומקצתן שבעין (אבות ה ח). שליה שיצתה מקצתה אסורה באכילה (חול׳ ד ז). מקצת הטומאה בבית ומקצתה כנגד ארובה (אהל׳ י א). ראה אחת היום וכו׳ ואחת למחר אם ידוע שמקצת הראיה מהיום ומקצתה למחר ודאי לטומאה ולקרבן אם ספק שמקצת הראיה מהיום ומקצתה למחר ודאי לטומאה וספק לקרבן (זבי׳ א ו). נכנס למרחץ וכו׳ מקצתן ערומים ומקצתן לבושים וכו׳ (ירוש׳ ברכ׳ ב ג). לא סוף דבר חריץ אלא אפילו גבשושית מקצתו חריץ ומקצתו גבשושית (שם ערוב׳ ב א). אמר לעשרה חתמו בגט זה וחתמו מקצתן היום ולמחר מקצתן (רשב״ל, שם גיטי׳ ב ב). אילן מקצתו בארץ מקצתו בחו״ל טבל וחולין מעורבין זה בזה (רבי, גיטי׳ כב.). מקצת שבחו של אדם אומרים בפניו וכולו שלא בפניו (ר׳ ירמיה בן אלעזר, ערוב׳ יח:). מקצת היום ככולו (מו״ק טז:). (שכיב מרע שכתב נכסיו) מקצתן לראשון וכולן לשני ראשון קנה (נדר׳ מח:). חזרה במקצת הוי חזרה או לא (ב״ב קמח:). ואומרים לו מקצת דקדוקי מצות (מס׳ גרים א ג). רבש״ע כתבת בתורתך דייתיקי שמקצתה בטלה כולה בטלה (רשב״י, מד״ר שה״ש, ראבו). אפילו מלאכי השרת אינן יכולים לספר אלא מקצת גבורותיו (פרקי דר״א ג).—ובמשמ׳ *מעט: המדלה את הגפן על מקצת אפיפירות לא יביא זרע אל תחת המותר וכו׳ וכן המדלה על מקצת אילן סרק (כלא׳ ו ג). מעשה שהלך ר׳ יהושע אצל רבי ישמעאל לכפר עזיז והראהו גפן מודלה על מקצת תאנה (שם ד). המפריש מקצת תרומה ומעשרות (תרומ׳ ד א). אוכל שנפרס ומעורה מקצת (טבו״י ג א). —ובסהמ״א: המפריש מקצת התרומה אותו המקצת אינו תרומה והרי הוא כחלק הכרי ואעפ״כ צריך להפריש תרומת אותו מקצת ממנו (רמב״ם, תרומ׳ ג ז).

מקק, ממנו מַק, מָקַק, *מְקָק, *מְקוּק, *מְקִיקָה.

מָקַק,—קל לא נמצא.

—נפע׳, הָמֵק, נָמַקּוּ, נְמַקֹּתֶם, תִּמַּק, יִמַּקּוּ, תִּמַּקְנָה, נְמַקִּים. —נָמַק הבשר וכדומ׳, נעשה מַק, נעשה כמו דבר נרקב ולחה יוצאת ממנו, והעינים, נמסו ונהיו כמו מים: וזאת תהיה המגפה אשר יגף יי׳ את כל העמים אשר צבאו על ירושלם הָמֵק בשרו והוא עמד על רגליו ועיניו תִּמַּקְנָה בחריהן ולשונו תִּמַּק בפיהם (זכר׳ יד יב). — והחבורה: הבאישו נָמַקּוּ חבורתי מפני אולתי (תהל׳ לח ו). — ובמליצה בהשאלה, נָמַק האדם וכדומ׳, נהלש, נהיה רפה בלי כח: והנשארים בכם יִמַּקּוּ בעונם בארצת איביכם ואף בעונת אבתם אתם יִמָּקּוּ (ויקר׳ כו לט). וּנְמַקֹּתֶם בעונתיכם ונהמתם איש אל אחיו (יחזק׳ כד כג). כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נְמַקִּים ואיך נחיה (שם לג י).—והכוכבים בשמים, יכבו, יחרבו: וְנָמַקּוּ כל צבא השמים ונגלו כספר השמים וכל צבאם יבול (ישע׳ לד ד).—ובתו״מ: נימוקה הריאה ואין חוט השדרה קיים (תוספת׳ חול׳ ג א). הזב והזבה וכו׳ והמצורע שמתו מטמאין במשא עד שימוק הבשר (נדי׳ יד). נימוק הולד עד שלא יצא (ר״ש, שם ג ד). אינו דומה נמוק פעם אחת לנמוק שתי פעמים (ר״מ, גמ׳ שם כז.). אמרו להם ב״ה אף לדבריכם ליחוש עד שהרוק בתוך הפה שמא נימוק והולך לו (שם טז:). עיברה תאומים ונימוקה שליתו של שפיר (ירוש׳ שם ג ד). — ובסהמ״א: אם ניטלה (הכליה) ע״י חולי כיון שהקטינה לפחות מכשיעור כבר נאסרה ואיך תחזור להכשירה כשגמרו לכלות ולהמק (שו״ע יו״ד מד ו). — ובמשמ׳ נתפורר ונמס: מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים אמר להם צאו והכניסו תנורי פסחים בשביל שלא ימוקו (תעני׳ ג ח). אדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה דומה לסיד שנטוח על גבי לבנים אפילו יורדין עליו מיעוט גשמים מיד נימוק[1] ונופל (אלישע בן אבויה, אדר״נ כד). — ובהשאלה: בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבן לאביהם שבשמים היו מתרפאים ואם לאו היו נמוקים (ר״ה ג ח). — וגם לפֵרוֹת: רמון שנימק חציו וחציו קיים (תוספת׳ עוקצ׳ ב יב). המפריש בכוריו נימוקו ניבוזו[2] נגנבו נאבדו וכו׳ (ביכו׳ א ח).

— הפע׳, *הֵמִיק, תָּמִיק, מְמִיקָתוֹ: ואלו שכופין אותן להוציא מוכה שחין ובעל פוליפוס והמקמץ וכו׳ (אם התנה עמה) מקבלת היא על כרחה חוץ ממוכה שחין מפני שממיקתו[3] (כתוב׳ ז י). לא תכנס (מילדת נכרית) ידה לפנים שלא תמיק את העובר במעיה (ירוש׳ ע״ז ב א).

— הָפע׳, *הוּמַק: ששה נסים נעשו באותו יום (שהשליך

---

1) נ״א: נימוח והולך לו.—2) כך גרסת הערוך, וכך בקצת דפוסים. במדב״מ: נימוקו ניבוזו. במשנ׳ שבירוש׳ נמקו נבוזו. ובנוס׳ הדפוס נבזזו נמקו. — 3) כך, יוד אחר המם, בכ״י: שהיא ממיקתו, וכך בקצת דפוסים, וכך גם במשנ׳ שבירוש׳. ובשאר נוסחא׳ הדפוס: שממקתו. במדב״מ:

נבוכדנצר את חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש) ואלו הן צף הכבשן ונפרץ הכבשן ו ה ו מ ק סודו [1]) ונהפך צלם על פניו וכו׳ (סנה׳ לב:).

***מַקָּק**[2]), ש״ז. — מה שנִּמַק מדבר מהדברים, מְקַק ספרים ומטפחותיהם וכיוצא בזה: (המוציא לרה״ר) מאבני המזבח ומעפר המזבח מ מ ק ק[3]) ספרים ו מ מ ק ק מטפחותיהם כל שהן שמצניעים אותן לגונזן (שבת צ ו). ו מ ק ק[4]) שלהן (של כתבי הקדש) טעונין גניזה (גמ׳ שם קטו). המחתך וכו׳ ב מ ק ק הספרים ו ב מ ק ק התפילין ו ב מ ק ק מטפחות הספרים הרי אלו יגנזו (מס׳ ס״ת ה יד).

***מֵקֵר**, ש״ז. — מה שמְּקָרֵר: נותנין כלי מ י ק ר וכלי מתכת על גבי כרסו של מת (תוספת׳ שבת יז-יח יח).

מִקְרָא, ש״ז, מ״ר סמי׳ מִקְרָאֵי, בכנ׳ מִקְרָאֶהָ. — א) שם״פ מן קָרָא, פעולת מי שקָרָא דבר, שהכריז, מִקְרָא העדה וכדומה, קריאה שיתאספו במקום מהמקומות וכדומה, Berufung; convocation: עשה לך שתי חצוצרות כסף מקשה תעשה אתם והיו לך לְמִקְרָא העדה ולמסע את המחנות ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה אל פתח אהל מועד (במד׳ י ב-ג). — מִקְרָא קֹדֶשׁ, הכרזה, שיום מהימים הוא יום חג וכדומ׳: וביום הראשון מִקְרָא קדש וביום השביעי מִקְרָא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם (שמות יב יו). מועדי יי׳ אשר תקראו אתם מִקְרָאֵי קדש (ויקר׳ כג ב). אלה מועדי יי׳ אשר תקראו אתם מִקְרָאֵי קדש להקריב אשה ליי׳ (שם לז). ובעשור לחדש השביעי הזה מִקְרָא קדש יהיה לכם ועניתם את נפשתיכם (במד׳ כט ז). — ומִקְרָא לבד, במשמ׳ הכרזה של חג: לא תוסיפו הביא מנחת שוא קטרת תועבה היא לי חדש ושבת קרא מִקְרָא לא אוכל און ועצרה (ישע׳ א יג). — ב) מקום שנקראים שמה אנשים: וברא יי׳ על כל מכון הר ציון ועל מִקְרָאֶהָ[1]) ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה (שם ד ה). — ג) דבר שאדם קורא בספר: ויקראו בספר בתורת האלהים מפרש ושום שכל ויבינו בַּמִּקְרָא (נחמ׳ ח ח). — ובתו״מ, שה״פ: ואלו נאמרין בלשון הקדש מ ק ר א בכורים וחליצה ברכות וקללות וכו׳ מ ק ר א בכורים כיצד ועונית ואמרת לפני יי׳ אלהיך וכו׳ (סוט׳ ז ב-ג). היה קורא בתורה והגיע זמן ה מ ק ר א (של שמע) אם כוון לבו יצא (ברכ׳ ב א). הנכנס למרחץ מקום שבני אדם עומדין לבושין יש שם מ ק ר א ותפלה (תוספת׳ שם ב כג). שאף מ ק ר א פרשה מעכב (רש״י, יומ׳ ה:). שכל מצות שנוהגות בשני נוהגות בראשון חוץ מ מ ק ר א מגילה (מגי׳ ו:). מ ק ר א סופרים ועיטור סופרים וכו׳ הלכה למשה מסיני (ר׳ יצחק, נדר׳ לז:). — ובסהמ״א: כי כל אות אשר בתורה, יצא בלשון ובשפה ברורה, ובדגש פעם נקרא, ולרפויה פעם יתחברה, חוץ מארבעה בספירה, אשר לא ישתנו ב מ ק ר א, כי הם נגאמים בחיך בברירה, וכו׳ בדגש לא יצאו ב מ ק ר א, לכן נבדלו מכל אות שבתורה (בן אשר, דה״ט, סי׳ ו). שבע נקדות, למאד כבדות, מ ק ר א מלמדות, וחכמות מגידות (שם, סי׳ י). וחסרו (במלת ואבדך) המשרת בעבור התחברות שני אלפין כי יכבד על הלשון מ ק ר א ו (רא״ע, צחות ב). — ד) *שם כללי לכל ספרי התורה והנביאים והכתובים יחד, Bible; bi-: המודר הנאה מחברו וכו׳ לא ילמדנו מ ק ר א אבל מלמד הוא את בניו מ ק ר א (נדר׳ ד ג). וכל שישנו ב מ ק ר א ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא (קדוש׳ א י). והתורה נקנית וכו׳ ב מ ק ר א במשנה במיעוט סחורה במיעוט שינה וכו׳ (אבות ו ה). העוסק ב מ ק ר א מידה שאינה מידה העוסק במשנה מידה שנוטלין ממנה שכר (רשב״י, ירוש׳ שבת יו א). שהמשנה קודמת ל מ ק ר א (שם). ארבע מאות וששים בתי כנסיות היו בירושלם וכל אחת ואחת היה לה בית ספר ובית תלמוד בית ספר ל מ ק ר א ובית תלמוד למשנה (רב יהושעיה, שם כתוב׳ יג א). השכים לשנות עד שלא קרא ק״ש וכו׳ ל מ ק ר א ולמדרש צריך לברך למשנה אין צריך לברך (ר׳ אלעזר, בבלי ברכ׳ יא:). אם בעלי מקרא הן יעסקו בתורה ובנביאים ובכתובים אם בעלי משנה הן יעסקו במשנה בהלכות ובהגדות (סנה׳ קא.). ואמרו עליו על ריב״ז שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות תוספות וכו׳ שלא למד (אדר״נ יד). נמשלה המקרא כמים והמשנה

שהיא ממקאתו. — [1]) בקצת כ״י צורו. ובתנחומ׳ נח י: יסודו. ובילקוט דניאל, סי׳ תתרס: סידו.

[2]) משרש מקק שלמעלה, ועי׳ ההערה הבאה. — [3]) בקטע כ״י משנ׳ מנק׳ בב״י אלק׳ אדלר, מספר 8182 מנקד מְמִקַק, וכן ממקק בלי נקוד בכ״י אחרים, וכך בערוך דפוסים ראשונים, וכך במדב״מ, ובמשנה ברוב הדפוסים מקק, אך זה בודאי טעות, כי שני השמות הקודמים, מאבני המזבח ומעפר, מעידים כי גם כאן צריכה מם השמוש במשמ׳ מן לפני השם מקק. ואין ספק בדבר כי הכונה היא לעצם הספר ולעצם המטפחות שנמקו ולא להעש האוכלת אותם. — [4]) ופרש״י ז״ל: אם בלו ונעשו רקבון אף המקק רקבובית של אכילת התולעים טעונה גניזה. ע״כ. מזה מוכח כי הכונה במקק היא הרקבובית מאכילת התולעת.

[1]) כך ברוב ספרים כ״י, ונמסר: ל׳ וחס׳. ובקצתם מקראֶיהָ, מלא י.

כיין והש"ס כקונדיטון אי אפשר לעולם בלא מים וכו' כך אי אפשר לעולם בלא מ ק ר א ובלא משנה (מס' סופרים טו ז). שם הבדולח ואבן השוהם וגו' מ ק ר א משנה ותלמוד ותוספתא (ריב"ל, מד"ר בראש' עז). חזרנו על כל ה מ ק ר א ולא מצינו כלי ששמו שמיכה (ריש לקיש, שם ויקר' כג). מה הגפן הזו יש בה ענבים (ויש בה) צמוקים כך ישראל יש בהן בעלי מ ק ר א בעלי משנה בעלי תלמוד בעלי אגדה (שם לו). תלמידי חכמים אעפ"י שנראין כעורים ושחורים בעוה"ז אבל בפנים יש בהם תורה מ ק ר א משנה מדרשות והלכות תוספות ואגדות (שם שה"ש, באהלי קדל).—ובסהמ"א: והוא (הדגש) קשור בלשונם אם יקראו ב מ ק ר א ואם ישיחו בשיחתם (בן אשר, דה"ט, סי' ו). סדר סוד התיבות אשר במקרא חצובות (שם ח). זה נמצא וידוע בכל ה מ ק ר א כי אלף יעמוד במקום הי והי יעמוד במקום אלף כי כן בנין ה מ ק ר א כולו וכו' על זה הדרך הולך כל ה מ ק ר א (שם). כל תבה ש ב מ ק ר א כמו לישראל וכו' נקודה בשוא תחת האות הראשון (שם יג). חמש עשרה נקודות אשר ב מ ק ר א עשר נקודות בתורה וארבע בנביאים ואחת בכתובים (שם נה). סכום כל הפסוקים של ה מ ק ר א כולו שתי רבוא ושלשת אלפים ומאתים ושלשה (שם סח). והנה כל השניים הנמצאים בלשון ה מ ק ר א ואשר אינם נמצאים יגיעו תס"ב (ראב"ע, צחות, שער הבניינים). כלל גדול בכל ה מ ק ר א יש דגשים נמצאים שאין צורך להם (שם, שער הרביעית). ובא יומה (של עיר אליוסנה) ונד עמה וגם היתה כאלמנה, באין תורה ואין מ ק ר א והמשנה נטמנה (הוא, אהה יכד). ואחז המקרא דרך קצרה כי כן דרך המקרא במקומות רבים וכו' (רד"ק, מכלול, שדה"פ, טור ז).– ומ"ר *מִקְרָאוֹת: לא ישבותו חוקקי ישראל להדפים בעט ברזל ועופרת מ ק ר א ו ת וחומשים תפלות ומחזורים (דברי המדפיסים מחזור עם הדרת קדש, ויניציה, שנת התפלגו). — *מִקְרָאוֹת גדולות: זה רבות בשנים עברו אשר נכסה אור יקר ספרי תנ"ך הנקראים בשם מקראות גדולות שנדפסו בויניציא ובבזיליא (מכתבי תהלה, בראש מק"ג דפוס ורשה). — *בְּנֵי מִקְרָא, בעלי מִקְרָא, הקראים: ואשר יבקש להלחם עם ב נ י מ ק ר א יצ"ו לא יהיה כמוך כי ראוי לו ללמוד בטרם ישאל (סהל הכהן, אגרי ליעקב בן שמואל, לקו"ק 27). ראיה רביעית אותה אבאר, ו ל ב ע ל י מ ק ר א יצ"ו היא תפאר, וכל תואנה למתאוננים לא תשאר (תשו' יפת הלוי להג"ל, שם 21). הזקן היקר בעל תושיה משכיל כל בני גולה ישועה בן יהודה זקן עדת ב נ י מ ק ר א האלהים יאריך ימיו (ספי' הערות לישועה בן יהודה הקראי). והחלוקה רבתה וגדלה בין ב ע ל י מ ק ר א ובין בעלי הקבלה (ר"א הקראי, הקד' ג"ע). —ה) פסוק אחד מפסוקי תנ"כ: מי יגלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן זכאי שהיית אומר עתיד דור אחר לטהר ככר שלישי שאין לו מ ק ר א מן התורה שהוא טמא והלא עקיבא תלמידך מביא לו מ ק ר א מן התורה שהוא טמא שנאמר כל אשר בתוכו יטמא (ר' יהושע, סוט' ס ב). (כתוב) ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה וגומר ו מ ק ר א אחר אומר מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב אי אפשר לומר אלף אמה שכבר נאמר אלפים אמה וכו' (ר"ע, שם ג). כשחלה ר"א נכנסו ארבעה זקנים לבקרו וכו' נענה ר"ע ואמר חביבין יסורין וכו' אמר לו (רבי אליעזר) עקיבא זו מנין לך אמר לו מ ק ר א אני דורש בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וכו' (הוא, סנה' קא.). מאהר שמקרא אחד מרבה ו מ ק ר א אחד ממעט מפני מה אני אומר (עכו"ם) נערך ולא מעריך (ר' מאיר, ערכ' ה:). מ ק ר א זה נוקב ויורד עד תהום כי עוד חזון למועד וכו' (ר' נתן, סנה' צז:). (כתוב) ועתה הניחה לי וגו' אלמלא מ ק ר א כתוב אי אפשר לאומרו מלמד שתפסו משה להקב"ה וכו' (ר' אבהו, ברכ' לב.). מ ק ר א היה בידינו ושכחנוהו (רב, זבח' נט.). בימי יואל בן פתואל נתקיים מ ק ר א זה (ר' יוחנן, תענ' ה.). מ ק ר א זה מעצמו נדרש שנאמר ויאמר אם שמוע תשמע וכו' (הוא, סנה' קא.). מה פטיש זה מתחלק לכמה ניצוצות אף מ ק ר א אחד יוצא לכמה טעמים (שם לד.). מ ק ר א נדרש לפניו ולא לפני פניו (שבת לג:). אין מ ק ר א יוצא מידי פשוטו (שבת סג.). מ ק ר א אחר אני דורש (כתוב' קיא.). מה לנו ללמוד מן הערבי הזה ולא מ ק ר א מלא הוא והלבנון באדיר יפול וכו' (ר' בון, ירוש' ברכ' ב ד). האיר הקב"ה עיניו של ר' יוסי ומצא לו מ ק ר א מכריע (ר' חנין מציפורי, מד"ר בראש' עז). — ומ"ר *מִקְרָאוֹת: כל מקום שאתה מוצא שני מ ק ר א ו ת[1] אחד מקיים עצמו ומקיים חבירו ואחד מקיים עצמו ומבטל חבירו מניחין זה שמקיים עצמו וכו' (ר"א, זבח' סג:). חמש מ ק ר א ו ת בתורה אין להן הכרע (איסי בן יהודה, יומ' נב.). מקרא אחד יוצא לכמה טעמים ואין טעם אחד יוצא מכמה מקראות (אביי, סנה' לד.). אלמלא שלש מקראות הללו נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל (ר' חמא בר"ח, ברכ' לב.). כתוב אחד אומר וחג הקציר בכורי מעשיך וכתוב אחר אומר

[1]) בת"כ צו פרש' ב: כ ת ו ב י ם.

כל מלאכת עבודה לא תעשו וכו׳ כיצד יתקיימו שני מקראות הללו (ר׳ חנניה, ירוש׳ חגי׳ כ ד). — ומ״ר *מִקְרָיוֹת: זה אחד משלשה מקריות שנאמרו בתורה במשל (ר׳ ישמעאל, ירוש׳ כתוב׳ ד ד, שם סנה׳ א ח). וזה אחד משלשה מקריות שהן מחוורין בתורה (ר׳ ינאי, שם חלה א ד). זה אחד מששה מקריות שהיה רבי קורא אותן ובוכה (שם, חגי׳ ב א). רבי היה דורש ג׳ מקריות לשבח (ר׳ אחא, שם כתוב׳ יג א). ג׳ מקריות נאמרו בענין אחד מה שאמר זה לא אמר זה (שם סוט׳ ט ז). ויעש אלהים את הרקיע זה אחד מן המקריות[1] שהרעיש בן זומא את העולם (מד״ר בראש׳ ד). — ובסהמ״א: כשתדקדק בה (בפרשת פרה) אינך יכול להשוות שיטת הפרשה בשוה שיהיו כל מקראותיה שוים זה עם זה אלא יש בהן שמשמע מקרא זה מוציא מכלל משמע מקרא שלפניו מה שפסל זה הכשיר זה או מה שהכשיר זה פוסל זה ויש בה מקראות משמעות שמתקיימין ממילא משמעותיו (רש״י יומ׳ מב:).

***מְקֹרָא**, ש״ז, מ״ר מְקֹרָאִים, (מקוראים), — אדם שהזמן לסעודה, Eingeladener; invité; guest: וכי יש בעל הבית שיעשה סעודה לאורחים ולא יהיה מיסב עמהם יש תתן עושה סעודה למקוראים ולא ישב עמהם (מד״ר במד׳ יג).

מִקְרֶה, ש״ז, סמי׳ מִקְרֵה, כנוי׳ מִקְרֶהוּ, — א) מה שֶׁיִּקְרֶה, שיבוא, שֶׁיֵּעָשֶׂה פתאם, בפרט בלי כַּוָּנָה, Zufall; hasard; accident: וידענו כי לא ידו (של אלהי ישראל) נגעה בנו מִקְרֶה הוא היה לנו (ש״א ו ט). ויפקד מקום דוד ולא דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מִקְרֶה הוא (שם כ כה-כו). — קָרָה מִקְרֵהוּ של פלוני כך וכך, קרה הדבר בלא כונה שהוא עשה כך וכך: ותלך ותבוא ותלקט בשדה אחרי הקצרים ויקר מִקְרֶהָ חלקת השדה לבעז (רות ב ג), בלי כַּוָּנָה אלא לְתֻמָּהּ באה בשדה בעז. — מִקְרֵה לַיְלָה, יציאת ש״ז במקרה, בלא כַּוָּנָה, pollution: כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מִקְּרֵה[2] לילה ויצא אל מחוץ למחנה (דבר׳ כג יא).

— ב) מִקְרֵה פלוני, מה שיקרה לו בעניניו, גורלו, Begebnis; événement; event: וידעתי גם אני שֶׁמִּקְרֶה אחד יקרה את כלם ואמרתי אני בלבי כְּמִקְרֵה הכסיל גם אני יקרני (קהל׳ ב יד-טו). כי מִקְרֶה[1] בני האדם וּמִקְרֶה[1] הבהמה וּמִקְרֶה אחד להם כמות זה כן מות זה (שם ג יט). מִקְרֶה אחד לצדיק ולרשע לטוב ולטהור ולטמא ולזבח ולאשר איננו זבח וכו׳ זה רע בכל אשר נעשה תחת השמש כי מִקְרֶה אחד לכל (שם ט ב-ג). — ויצא כנראה מהשמוש בימי המשנה, אך מצוי מאד בסהמ״א. ואמר המליץ: בכוס אחד יַשְׁקֶה חף וחנף ומקריהם כמקרה הבהמה, ויולד אנוש עָרום וילך ונפשו מעמל תבל ערומה (רמב״ע, תרדה לנפש). חרדה לבשה תבל ואימה להותי ורגזה האדמה, ונעו מוסדותיה למקרי ומפלתי אשר אין לה תקומה (שם). יבכו צבא מרום עלי מקרי ולי יתגודדו יחד ומר יצרחו (הנ״ל, אם קדמו). — ובמשמ׳ נגד העשוי בכונה: אל תראוני בעין קלון וחסרון כי זה השחרות לא נולדתי בו רק הוא מקרה ויסור וסבת זה המקרה כי כעסו אחי עלי (ראב״ע, בהס״ב א ה). הסדור וההרכבה הנראים בחי ובצמח ובגלגלים אשר לא יתכן למשכיל המשתכל שייחסהו אל המקרה אך אל כונת עושה חכם ישים כל דבר במקומו (ר״י א״ת, כוזרי ה כ). אריסטו יבאר שהענינים הטבעיים כלם אינם נופלים במקרה (ר״ש א״ט, מו״נ ב כ). הדעת האחת היא להאפקורוס שיאמר כל הדברים מתנהגים במקרה אין מנהיג ואין מסדר (ראב״ן, מאמר השכל ה:). — ג) *בלשון ההגיון והמחקר, העצם והַמִּקְרֶה, בחלב הלבן, חמר החלב הוא העצם ולבנתו הוא הַמִּקְרֶה, Accident: התבוננתי בעצם העולם מה הוא לחקור הבורא, ואראה כי כלו שני דברים גרם ומקרה (ראב״ע, ערוג׳ הבשם ופרד׳ המזמה). וכבר ידעתי כי המקרה לא יעכב מקום כי באחד יקום (שם). ידעתי כי הגרם והמקרה ברואים הם שניהם (שם). כי (העין) איננה רואה רק המקרים שהם על גשם נוצרים (הנ״ל, הקדי׳

— [1]) כך בכ״י, הוצא׳ ד״ר תיאודור, ובנוסח׳ הדפוס: המקראות.

[2]) כך, קוף דגושה, בכל הספרים כ״י ודפוס, ונמסר עליו: לית דגש. וכך במסורה מתימן: דגש הקוף לתפארת מפני השוא (מסורה גדולה, גינצבורג ג, דף סו). וכבר אמר ר׳ משה ג׳יקטליה: נדגשה הקוף שלא כדת לבאר את מוצאה מן החך כמנהגם לדגש אותיות שלא במקום דגש כי אם לבאר מוצאם כמו קוף מקרה לילה ומקדש יי׳ (ספר דקדוק לר״י חיוג, פעל קרה). וכן רד״ק: וכן דרכם לחזק קריאת האותיות בדגש לתפארת הקריאה גם בלא הפסק והוא שתהיה האות שוואית כמו מִקְּדַשׁ וכו׳ מִקְּרֵה לילה (מכלול, שדס״פ, פָּעַל). ורוב המפרשים הקדמונים והחדשים ראו בו את השם קָרָה עם מ השמוש מִן. — [1]) שניהם בסגול אעפ״י שהם בסמי׳. ואמר רי״ק: שלשתם בסגול והם מוכרתים וכן נמצא בספרים המדויקים (מכלול, מה״ש, מפעה).

כי לפי' עה"ת). וכאשר נחקור על היסודות הארבעה נמצאם מחוברים מחמר וצורה והמה העצם והמקרה והחמר שלהם הוא החומר הראשון וכו' והצורה היא הצורה הראשונה הכללית וכו' כחום וכקור וכלחות וכיובש והכבד והקלות והתנועה והמנוחה והדומה להם (ר"י א"ת, חו"ה, שער היחוד ו). כל הנמצאים לא ימלטו מהיותם או עצם או מקרה וגדר העצם הוא כל דבר שמעמיד ומשלים אמתת הענין וכו' וגדר המקרה הוא בהפוך שני גדרי העצם שהוא אינו דבר שיהיה צריך לעמוד בו העצם ולא יבטל העצם בהסרתו וכן אין לו כח לעמוד אם לא ינשא על העצם על כן אמר החכם כי מציאות העצם קודם בטבע ובמעלה למציאות המקרה (הוא, רוח חן י). כי המקרה המשיג לעצם חלקוהו החכמים לט' חלקים מקרים ואמרו שהם עשרה מאמרות עצם ותשעה מקרים (שם). ויש דברים אמתיים נמצאים שאין להם מציאות כולל בשכל והם מקרי הגשם בתכונתו וכמותו (שם ה). המקרה חקקוהו שהוא כללי הנפרד הנמצא לסוג או למין וכו' כלבן והאדום והעומד והיושב והחם והקר וכיוצא בהן והוא שני מינים האחד מקרה מתמיד בלתי נפרד מהדבר שהוא נמצא בו וכו' כשחור שאינו נפרד מן העורב והפחם והחום שאינו נפרד מן האש והשני מקרה נפרד ימצא עת ויפקד אחרת ונושאו קיים כיוצא ועומד באדם (ר"ש א"ת, פי' המלים הזרות במו"נ). שהתנועה איננה מעצם החי אבל מקרה דבק בו (הוא, שם א מו). שתאמר לו האיש הארוך הלבן במראהו בעל השיבה כבר הודעתו במקריו (שם). והאיכות והוא הסוג העליון מקרה מן המקרים (שם נב). והרביעית המקרה והיא כל מלה מורה על תואר יקרה למתואר במהירות ויסיר במהירות כאדמימות הבשר (רש"ע פלקיירא, המבקש פט). הנמצאים נחלקים הלוקה ראשונה אל עצם ומקרה וכו' ואבן גבירול בספרו מקור חיים הראה כי סברתו היות קצת דברים עצם בבחינת דבר מה ומקרה בבחינת דבר אחר (רא"כ"ד, אמונה רמה א א). אמנם מקרה דבר המתהוה מכח אחר ובכוונה עליונה כמו שתמצא מקרה התנועה בגלגל (ר"י ג'יקטיליה, גנת אגוז ב סז:). אך המקרים הנופלים על העצם כבר כללו אותם בעלי הגיון תחת עשרה סוגים וכו' האיכות וכו' הכמות וכו' השנוי והתנועה (בן זאב, תל"ע, סי' פ).—ובדקדוק: המקור אשר הוא עין המקרה הוא יותר קדמון משתי תכונות הנלקחות ממנו לזמן החולף והעתיד (ר"י א"ת, הרקמה א). הפועל והפעול נלקחים מהמקור אשר הוא שם המקרה (שם). כל לשון יתחלק לשלשה חלקים החלק האחד הוא השם וכו' והחלק השני הוא הפועל והנה הוא כמו מקרה והחלק השלישי הטעם (ראב"ע, צחות, שער לה"ק). שם שאיננו עצם דבר רק הוא מקרה כמו חכמה וגבורה עצה וזה השם נגזר מפעלים (שם, שער השמות).

מְקֵרָה, ש"נ, — מקום של קֹר, Kühlraum; chambre réfrigérante; cooling-chamber: והוא ישב בעלית הַמְּקֵרָה אשר לו לבדו (שפט' ג כ). אך מסיך הוא את רגליו בחדר הַמְּקֵרָה (שם כד).—ואמר המשורר: ותמהו על בני בתים סרוחים מצאום לא בצל בית וקורה, ולא באו ביום שרב וחם יום בבית שיש ובעלית מקרה (ר"ש הנגיד, אלוה עז).

מְקָרֶה, ש"ז, — כמו תִּקְרָה: בעצלתים ימך הַמְּקָרֶה ובשפלות ידים ידלף הבית (קהל' י יח).

°מִקְרִי, ת"ז, נקי' מִקְרִית, מ"ר מִקְרִיִּים, מִקְרִיּוֹת, — של מִקְרֶה: ואם אינו כן לא יקרא הוה טבעי אבל הוא מלאכותי או מתרכב או מקרי ואין הטבע פועל בו (ר"י א"ת, כוזרי ד כה). והדבור המקרי הוא דבור המשוגעים בעת שגעונם לא יסודר ממנו ענין ולא יגיע אל חפץ מכוון (שם ה כ). ואינו משגיח בסבות הטבעיות והמקריות (שם). הצורה הראשונה הכללית אשר היא שרש כל צורה עצמית וכל צורה מקרית כחום וכקור וכלחות וכיובש וכו' (הוא, חו"ה, שער היחוד ו). וכח התנועה המקרית והרצונית (הוא, רוח חן א). כי האש אשר היא בעולם השפל מקרית והאש אשר במקומה טבעית (שהל בן תמים, פי' יצירה מב). כי התאר הוא מה שיתואר בו הדבר ויהיה אם מקריי ואם עצמיי יהיה כולל ומיוחד (גרבוני, מו"נ א נח). ואם היו הנפש רבות הנה ההפרש שבין האחת מהן לאחרת יהיה אם בדבר מקרי ואם בדבר עצמותי (רא"ב"ד, אמונה רמה א ז). שאינו ענין עצמי אלא ענין מקרי (אפודי, מו"נ א נב). תנועות הגלגל הסובבות לא ימלט משתהיה אם מקרית ואם טבעית ואם רצונית (ר"י אברבנאל, שמים חדשים ב). כי הדברים המקריים אינם תמידיים ולא מאודיים (שער השמים יג). משל לאדם חשוב מורה צדק ואיש חסד טוב לכל וכו' נמצא השגחתו בפרטות לכ"א מהם להטיב עמו ויותר בהשגחה מקריית ושרשית על העם היושבים לפניו ויותר מזה על קרוביו ויותר מזה על בניו שמשגיח עליהם בהשגחה מקריית ושרשית (רמח"ל, חוקר ומקובל 60).

∵מִקְרִיּוּת, ש״נ, — שם מפשט, סגולת דבר שהוא מקרי: ושם לעצם המושכל הבלתי מוחש כַמות וזה מין מן השגעון ומופת מקריות הכמה הוא שהכמות מה תסתלק מן הגשם ותחול אחרת תחתיה והגשם עומד בעצמו (ראב״ד, אמונה רמה א א).

∵מַקְרִין, ש״ז, — מין ממיני הנחשים: פרק כז במקרין המקרין מין החרשיי יהיה ארכו מאמה עד אמתים ועל ראשו שתי בליטות כקרנים ומראה גופו כמראה החול ויש על בטנו כקשקשת יבשה וקשה מקשקשת על הארץ בחריקתה (קאנון ד ו ג כג).

***מִקְרֶצֶת**, ש״נ, מ״ר מִקְרָצוֹת, — חתיכה מעִסָּה לעשות ממנה חלה וכדומ׳: גר שנתגייר והיתה לו עיסה (חייבת בחלה) וכו׳ משתעשה מקרצות (ר״י בן בתירה, תוספתא׳ חלה א יב). הקורץ מקרצת וכו׳ נמצא (שרץ) בתוכה של מקרצת (שם טהר׳ יא ג). סוור של נחתומין וכו׳ שהוא קורץ ומוליך עליו מקרצות לתנור ושל בעלי בתים אם התקינו להיות קורץ ומוליך עליו מקרצות לתנור (שם כלים ב״מ ה ד). מקרצת שהיתה תחילה והשיך לה אחרות (טהר׳ א ח). מקרצות נושכות זו בזו וככרים נושכים זה בזה (טבו״י א א). אוכלין עראי מן העיסה וכו׳ שאפילו שהוא נוטל ממנה שתים שלש מקרצות וכו׳ (ר׳ יוסי, ירוש׳ חלה ג א).

∵מְקַרְקַע[1], ש״ז, מ״ר מְקַרְקְעִים, — כמו קרקע: שיתחלפו (השופטים) באיכות והנהגה כי מהם ישפטו דיני נפשות ומהם דיני ממונות וגם מאלה קצתם ישפטו בעניני המקרקעים וקצתם בסחורות וכיוצא מהחלופים בכל שבט ושבט (ר״י אברבנאל, יתרו).

***מִקְשָׁאָה**, ש״נ, מ״ר מִקְשָׁאוֹת, — כמו ב.מִקְשָׁה: המשמר זרעים מפני עופות ומקשאות מפני החיה (תוספתא׳ שבת יח ו). היה משמר ארבעה וחמשה מקשאות לא יהא ממלא כריסו מאחת מהן אלא אוכל מכל אחת ואחת לפי חשבון (שם ב״מ ח ו). עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית עד שתכלה הליחה כל זמן שבני אדם חורשין ליטע במקשאות[2] ובמדלעות (שבי׳ ב א). מזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ראש השנה (שם ב). — ומ״ר *מקשיות: לא סוף דבר בשיש בו מקשה ומודלה וכו׳ שבני אדם עתידין ליטע במקשיות ובמדלעות (ירוש׳ שם ב א). — ובסהמ״א: שומרי גנות ופרדסים וכל דבר המחובר כמקשאות והמדלעות (רמב״ם, שכירות יג ד).

א.מִקְשָׁה[1], ש״נ, — במלאכת כסף וזהב, מוצק, לא חלול, -ve ; massif ; massiv, gediegen: ועשית שנים כרבים זהב מִקְשָׁה[2] תעשה אתם (שמות כה יח). ועשית מנרת זהב טהור מִקְשָׁה תיעשה המנורה ירכה וקנה גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה יהיו (שם לא). כפתריהם וקנתם ממנה יהיו כלה מִקְשָׁה אחת זהב טהור (שם לו). ויעש שני כרבים זהב מִקְשָׁה עשה אתם משני קצות הכפרת (שם לז ז). מִקְשָׁה עשה את המנרה ירכה וקנה גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה היו (שם יז). וזה מעשה המנרה מִקְשָׁה זהב עד ירכה עד פרחה מִקְשָׁה הוא (במד׳ ח ד). עשה לך שתי חצוצרת כסף מִקְשָׁה תעשה אתם (שם י ב). בכסף ובזהב ייפהו (את הפסל) במסמרות ובמקבות יחזקום ולוא יפיק כתמר מִקְשָׁה המה ולא ידברו (ירמ׳ י ד-ה). — ואמר בן סירא: אז יריעו בני אהרן בחצצרות מקשה ויריעו וישמיעו קול אדיר להזכיר לפני עליון (ב״ס גני׳ נ יו). — ובמשמ׳ זו השתמשו בסהמ״א בלשון זה מִקְשָׁה אחת: היה מביא דפוס מרובע עשוי מארבע קרשים וכו׳ וממלאו אבנים וסיד וזפת ועופרת מהותך והוא נעשה מקשה אחת (רע״ב, מדות ג א). הרכבה כולה מקשה אחת כל חלק מסכים עם חלקו (רש״פ, ד׳ כוסות, כוס ישוע׳ ג).

---

[1]) בגמ׳ בצורה ארמית: ר״ג מטלטלי אגב מקרקעי הקנה להם (ב״מ יא:), ועוד.

[2]) כך בנוסחא׳ הדפוס, וכך גם במדב״מ. ובכ״י מקשות.

---

[1]) לא נתברר מקור מלה זו ופרושה בדיוק, ועי׳ הערה לקמן. —[2]) תרגמו השבעים στερεός, τορευτός ἐλατός, ר״ל מוצק, מעשה פתוחים, רקוע. עקילס תרגם כאן κεκομμένον. סומכוס ותיאוד׳ ἐκτετορνευμένα. ובפ׳ לז ז תרגם עקילס ἐλατήν. ת״י נגיד, ר״ל רקוע. ואמרו בתלמ׳: אין מקשה אלא מין קשה מעשה אומן מעשה קורנס (ספרי במד׳ סא). רסע״ג תרגם בערב׳ מצמתין, ר״ל מוצק, סתום, לא חלול. ריב״ג: משתויה מצמתה, — ובעבר׳: שוה וסתומה. וכך ראב״ע ורד״ק: שוה. רש״י: שלא תעשם בפני עצמם ותחברם בראשי הכפרת לאחר עשייתם כמעשה צורפים שקורין שולדי״ר בלעז אלא הטיל זהב הרבה בתחלת עשיית הכפרת והכה בפטיש ובקורנס באמצע וראשיו בולטין למעלה וצייר הכרובים בבליטת קצותיו, מקשה בטדי״ץ בלעז כמו דא לדא נקשן. ע״כ. וכך במד׳ י ב: מן העשת תעשה בהקשת הקורנס. והנה לת״י אפשר ליחס פרוש מקובל, והוא גם מסכים עם אחד מתרגומי השבעים ועקילס ἐλατήν, וכעין זה גם רש״י עפ״י הענין. והחדשים שפרשו ותרגמו gedrechselte, gedrehte, אין להם שום יסוד לזה.

ג׳·מִקְשָׁה¹), ש״נ, — שדה של קִשֻּׁאִים, Gurkenfeld : champ de concombres ; cucumber-field : ונותרה בת ציון כסכה בכרם כמלונה בְּמִקְשָׁה (ישע׳ א ח). — ובתלמ׳: קטן שהניחו אביו במקשה הוא תורם ואביו מקיים על ידו (ר׳ יהודה, תוספת׳ תרומ׳ א ד). המקבל שדה מחבירו לזורעה שעורין וכו׳ לא יעשנה מקשה, מקשה לא יעשנה תלתן (שם ב״מ ט לג).

ג׳·*מִקְשָׁה, ש״נ, — אחת השערות הקשות שעל גבי החזיר: המוציא שני נימין מזנב הסוס וכו׳ מקשה של חזיר אחת (שבת נ:).

מִקְשֶׁה²), ש״ז, — מעשה תקון השערות: והיה תחת בשם מק יהיה ותחת חגרה נקפה ותחת מעשה מִקְשֶׁה³) קרחה (ישע׳ ג כד).

·מַקְשֶׁה, ש״ז, — מי שמקשה קֻשְׁיוֹת על דבר מהדברים: ואחר הצעת שתוף זה השם נתחיל בזכרון זאת הקושיא אמר המקשה יראה מפשוטו של כתוב כי הכוונה הראשונה באדם שיהיה כשאר בעלי חיים וכו׳ (ר״ש א״ת, מו״נ א ב). וכן אמרו רבותינו ז״ל מזבח מזיח מכפר והקשה המקשה היינו מזיח היינו מכפר ותירץ המתרץ מזיח גזירות מכפר עונות (רד״ק, שרש כפר). ואין בין דברי המקשה והמתרץ אלא מחלוקת בדברי ר׳ ישמעאל (הריטב״א, ר״ה א ז:). ואם יקשה מקשה על אמונתך ויאמר האלהות שנים וכו׳ (רס״ע פלקיירא, המבקש סו). וכמו כן אם יקשה לנו מקשה כמו שנאמתהו או נזייפהו דבר הוא אמתי (הוא, ראש׳ חכמה ה ב). ואפשר שיקשה לנו מקשה ולא נוכל להבין (שם). — ומ״ר: כשנרצה לעיין באמונות שהן הפכים ונשפוט בין המתוכחים והמקשים זה על זה ובדברים ובראיות שיאמר כל אחד מהם לאמת אמונתו ולזייף אמונת המתוכח עמו (שם).

·מִקְשִׁי, ת״ז, מ״ר מִקְשִׁיִּים, מִקְשִׁיּוֹת, — עשוי מִקְשָׁה, לא חלול: שהאוטם הוא הדבר המקשי אשר אין לו חללים (תרג׳ פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, פרה ג ו). והמין האחד עצמות מקשיים שאין בם מוח והם לחזק הגוף (שעה״ש לאבי הרלב״ג ט). — ורב שמושו הוא במשמ׳ הנגוד לספוגי: העצב והמיתר והקשור כלם הם לבנים ומקשיים חלולים נעדרי הדם (פרקי משה א). ומה שיהיה מאלו העצמות אמנם צריך אליו למשען ומחסה בלבד ולא יצטרך אליו להגיע האברים הנה הוא נברא מקשיי (קאנון א א, כלל בעצמות ופרקים). ידמה לאש מתלקח בעץ אחד שטחו ספוגיי ותוכו מקשיי אשר יתלהב מהרה האש בשטח ולא יכנס בפנים (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ב ג). צור מקשיי מתדמה החלקים בחוזק ומקשיות לא כצור הרפה מהעורקים הספוגיים (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ה). שהכוכבים הם מקשיים והגלגל ספוגיי (הוא, שמים חדשים ב). וזה ממה שיוכרח שהיות החלקים ספוגיים¹) מטבע הגלגל או מקשיים ומאירים מטבע הכוכב (שם). — וגם במשמ׳ קשה בכלל: שהברזל הוא גשם מקשיי יותר מכל המתכות (מעשה טוביה, יסו״ע ב). — ובמשמ׳ לא מתפלש, ההפך מְזֻכָּךְ, שהאור מפלש בו: כאשר יגיעו נצוצי השמשיים ויפגעו איזה גשם מקשיי שאותו הגשם כשיוארו פניו נאמר שהוא אור ישר (ר׳ ישראל זאמושט, בחבורו קונטרס אחרון, בסוף הבורו על התלמוד נצח ישראל).

·מִקְשִׁיָּה, ש״נ, — כמו מִקְדְּשִׁיָּה, כנוי לספרי הקדש של תנ״ך, עי׳ ·מִקְדְּשִׁיָּה.

·מִקְשִׁיּוּת, ש״נ, — סגולת דבר מִקְשִׁי: קושי והרכות והספוגיות והמקשיות (קאנון א א א ב). כי הבשר האדום כשיהיה רב יורה על הלחות והחום ויהיה שם מקשיות (שם ב ב ג). והוא עצם שיש לו מן העובי והמקשיות (ראב״ד, אמו״ר א ב). שאם יהיו חלקי הכבדים (של הרכבה רפואית) בעת ההשתנות עד״מ יותר יגדל המקשיות ואם יהיו חלקי הקלים יותר יגדל הספוגיות (רס״ט ספרוט, עין כל 6). וירצה בהרכבת מקשיותם וספוגיותם עקומם וחללותם (שם 8). הכבדות והקלות השעירות והחלקות והספוגיות והמקשיות (ר״י אברבנאל, אגרת היסודות, כ״י בכתבי מוז׳). והסבה בזה לעביותה (של הארץ) ומקשיותה וכמו שנתבאר כל זה בארוכה (ר״מ אלגזי, ראש׳ דעת קיה:). הכפור יתילד מהחלק האחד מן האד אשר אין בו חלק חם כלל וזה טעם מקשיותו כי הוא קר מאד (רמב״ח, פרוש בחיני׳ עולם ו ב). וכן הספוגיות והמקשיות הן איכיות החמר (יש״ר מקנדיה, ספר אילם, כתב מיך). שבהיותו גוף אוירי במקשיותו יתעבה ויראה לעינים

---

¹) בערב׳ מקת׳אה a).

²) עי׳ הערה לקמן. — ³) תרגמו השבע׳ κόσμου τῆς κεφαλῆς. מעקילס לא נשאר תרגומו. ת״י: אקפות פתא. רסע״ג: עמל אלמשט, ר״ל מעשה תסרקת. ריב״ג: שוה, וכך רד״ק. רש״י במשמ׳ נקישה. והחדשים במשמ׳ מתלתל, בלי שום סמך.

a) مقثاة

---

¹) כך צ״ל, ולא ספיריים כמו שנדפס.

ובספוגיותו ובפירוד חלקיו הימנו יתעלם ויתפרד (הוא, מצרף לחכמה לב). שמסבת המקשיות נכונו לקבל האור ולהאיר ובהפרד המקשיות ויהיו ספוגיים האור יעבור (הוא, אגרת, כרמל תרכ"ז, תמוז).

***מַקְשָׁן**, ש"ז, — מי שרגיל להקשות קושיות: שכן דרך הש"ס המקשן מהפך הסברא כאן כדי שיקשה ובמקום אחר מהפכו לפי הקושיא (רש"י שבת קד.). משמע שאין נראה למקשן שידברו האמוראים דבבל בשביל בני ארץ ישראל וכו' קים ליה למקשן דבאותה שעה שאמר רב חסדא הא מילתא לא היה לפניו שום תלמיד מא"י (תוספו' ברכ' מד. ד"ה אינהו). וי"ל דודאי המקשן טעה (הם, מגי' כו.). וי"ל דהמקשן דלקמן סבירא ליה וכו' (הם, יומ' מג:). סבר המקשן דחזקה דהביאה סימנין וכו' (הם, נדה מח:). לא נחלקו המקשן והתרצן בכך (שו"ת מהר"י קולון עב). וחזר עתה המקשן להכריע סברתו (ר"מ אלבילא, ראש' דעת קנט:). וכל ס"ד שבתלמוד היא לגלות הסוד שעליו בונה המקשן קושייתו (שו"ת בנימין זאב ג). שהיה מעיין גדול ובקי בחדרי התלמוד ומקשן ועוקר הרים (קורא הדורות נא.). לפעמים המקשן מקשה כמה קושיות בפעם אחת וכו' אבל כשרואה המקשן שהקושיא הראשונה מספקת לבטל סברת שכנגדה אז לא יחוש להרבות בקושיות ללא צרך (בל"ה, תורה שבע"פ, כלל אלף). הרבה פעמים תמצא שהמקשן מקשה ומתרץ תירץ לו הכא במאי עסקינן (שם). דרך התלמוד לומר לעולם אימא לך על שקדם המקשן בשתי חלוקות והקשה עליהם ותירץ שאחת היא אמתית ועל תירוץ ההוא חזר המקשן להקשות שאין החלוקה ההיא אמיתית ועל הדין הדר התרצן לעולם אימא לך (שם, אות ל). השואל הספק נקרא מקשן והמשיב נקרא תרצן (צמח דוד, ערך תרץ). אין מקום לקושית המקשן (שו"ת מים רבים, או"ח כד). דשפיר הקשו על המקשן בגמרא וכו' (שו"ת חות יאיר טו). בשאר קשה על המקשן דמקשה בגמרא וכו' (שם קעג). וכמאמר המורגל סתם מקשן ע"ה (שם ריט). ודאי המקשן לא רצה להקשות קושיא זו ארשב"ג (מהרש"א, גיטי' י. ד"ה שם לעולם). כי על כל מין ומין של קושיא היא תמיהת המקשן ומקשה (ר"ש בן סריליו, כללי שמואל, הקד'). ולמה הקשה המקשן קושיה שתשובתה בצדה ולמה תירץ התרצן תרוץ שקושיה בצדו (שם). ובא רש"י לתת סברא למקשן ולתרצן (שם). לפעמים יקשה המקשן אעפ"י שהתירוץ מקושיתו מבוארת לו וכו' והוא שהכוונה למקשן לדעת אולי יתרצו לו תירוץ אחר יותר מרווח (קצור כללי התלמוד, בש"ס וילנה מה.). כאשר תראה התוספות משתדלים בכל מקום לישא וליתן בדברי המקשן מפני שהמקשן א' ולא שנים (שם). שלשון תיובתא שייך כשהמקשן משיב על האמורא מכח משנה או ברייתא (שם). האשכנזים עושים בהפך ואומרים סתם מקשן ע"ה (הגה' יעבץ, שם, ג). כשאין התרצן יכול לתרץ את קושיות המקשן יאמר יגדיל תורה ויאדיר (אורי וישעי, שער התפלה יה). קשה מנ"ל להמקשן להקשות או למה לא מתרץ כן (מהר"ם שי"ף, סנה' ב).

א. **מַר**, בהפס' מָר, לנק' מָרָה, סמי' מָרַת, מ"ר מָרִים, סמי' מָרֵי, — א) ת"ז, טַעַם מַר, ההפך ממתוק, כמו טעם הפלפלים, לַעֲנָה וכיוצא בזה, amer ; bitter : ויבאו מרתה ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מָרִים הם על כן קרא שמה מָרָה וכו' ויורהו יי' עץ וישלך (משה) אל המים וימתקו המים (שמות טו כג-כה). וביד הכהן יהיו מי הַמָּרִים המאררים (במד' ה יח). שמים מַר למתוק ומתוק לְמָר (ישע' ה כ). נפש שבעה תבוס נפת ונפש רעבה כל מַר מתוק (משלי כז ז). — ובהשאלה : תיסרך רעתך ומשבותיך תוכחך ודעי וראי כי רע וָמָר עזבך את יי' אלהיך (ירמ' ב יט). — ובמשמ' רוחנית ומוסרית, מה שגרם לאדם לא נעימות כאלו אכל דבר שטעמו מַר, צְעָקָה מָרָה : ויצעק צעקה גדלה וּמָרָה עד מאד (בראש' כז לד). ויזעק זעקה גדולה וּמָרָה (אסת' ד א). — בָּכָה מַר : מלאכי שלום מַר יבכיון (ישע' לג ז). — צָרַח מַר : קול יום יי' מַר צרח שם גבור (צפני' א יד). — מִסְפֵּד מַר, עי' לקמן. — פלוני מַר נֶפֶשׁ, א) מלא קצף עז מאד ומסתכן ואינו חושש לדבר : אל תשמע קולך עמנו פן יפגעו בכם אנשים מָרֵי נפש ואספתה נפשך ונפש ביתך (שפט' יח כה). אתה ידעת את אביך ואת אנשיו כי גברים המה וּמָרֵי נפש המה כדב שכול בשדה (ש"ב יז ח). — ב) מלא יגון וצער: ויתקבצו אליו כל איש מצוק וכל איש אשר לו נשא וכל איש מַר נפש ויהי עליהם לשר (ש"א כב ב). והיא (חנה) מָרַת נפש ותתפלל על יי' ובכה תבכה (שם א י). תנו שכר לאובד ויין לְמָרֵי נפש ישתה וישכח רישו (משלי לא ו-ז). למה יתן לעמל אור וחיים לְמָרֵי נפש (איוב ג כ). — ובסהמ"א: ואם היה מר נפש או כועס או מתאבל והיו מבקשין ממנו שישתה כדי לשכח עמלו (רמב"ם נזירו' א יא). — *מַר רוּחַ : צועק מר רוח בכאב נפשו ובקול צעקתו ישמע צורו (בן סירא גני' ג ו). — נֶפֶשׁ מָרָה, מלא עצב וצער: זה ימות בעצם תמו כלו שלאנן ושליו וכו' וזה ימות

בנפש מרה ולא אכל בטובה (איוב כא כג-כה). — וכמו תה"פ, מר לו לפלוני, הוא בצער גדול, בצרה: אל בנתי כי מר לי מאד מכם כי יצאה בי יד יוי׳ (רות א יג). הנה לשלום מר לי מר (ישע׳ לח יז). בתולתיה נוגות והיא מר לה (איכ׳ א ד). — הלך מר, בצרה ויגון: ואלך מר בחמת רוחי (יחזק׳ ג יד). — אדם מר, קשה, אכזרי: כי הנני מקים את הכשדים הגוי המר והנמהר ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות לא לו (חבק׳ א ו). — יום מר: והפכתי חגיכם לאבל וכו׳ ושמתיה כאבל יחיד ואחריתה כיום מר (עמו׳ ח י). — ומי שגורם צער לחברו: ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה טוב לפני האלהים ימלט ממנה וחוטא ילכד בה (קהל׳ ז כו). כי נפת תטפנה שפתי זרה וחלק משמן חכה ואחריתה מרה כלענה (משלי ה ג-ד). — דבר מר, תחבולה רעה, קשה: דרכו חצם דבר מר (תהל׳ סד ד). — ב) ש"ז, מר הדבר, מרירותו, מר המות וכיוצא בזה: ויאמר אגג אכן סר מר המות (ש"א טו לב). — מר נפשו של פלוני, מוירותה, צערה ויגונה: אדדה כל שנותי על מר נפשי (ישע׳ לח טו). ובכו אליך במר נפש מספד מר (יחזק׳ כז לא). אדברה בצר רוחי אשיחה במר נפשי (איוב ז יא). — ולנקי׳ מרה: ויקרא אבנר אל יואב ויאמר הלנצח תאכל חרב הלוא ידעתה כי מרה תהיה באחרונה (ש"ב ב כו). — ומצוי בתו"מ במשמ׳ הטעם המר של ירק וכדומ׳: ירק מר יש לו שרף ופניו מכסיפין (ר׳ יוחנן, פסח׳ לט). לולבי זרדים וכו׳ ועלי לוף שוטה וכו׳ עד שימתקו למה שהן מרין (ירוש׳ בכי׳ ז ב). והגוים טועמין אותו (את המן) מר וגד (ר׳ יוסי בר"ח, מד"ר שמות ה). רמז רמזה לו (היונה לנח) ואמרה לו מרי נח מר מזה מתחת ידו של הקב"ה ולא מתוק מתחת ידיך (ר׳ איבו, פס ויקר׳ לא). הדסה ריחה מתוק וטעמו מר (פס אסת׳, ויהי אומן). — ובסהמ"א: וכן ישתנה (הדם) בריחו ובטעמו וישוב מר או מלוח או חמוץ (קאנון א א, במהות הלחה). מתוק או מר או חמוץ או מלוח (פי׳ יצירה מיוח׳ לראב"ד א). תשעה טעמים המתוק והדשן והמליח והמר והחריף וכולם חמים (אמונה רמה א ו). — ואמר המשורר במליצה בהשאלה: בין מר ומתוק יעמוד לבי והם רוש הנדוד ודבש נשיקותיך (ר"י הלוי, מה לך צביה). — ואמר המליץ: המר בעת יועיל מתוק ואם הוא מר, אכן בעת יזיק מתוק מאד ימר, על כן חכם לבב המר אשר יועיל יאכל וממתוק מזיק יהי נשמר (ר"י זבארה, ספר שעשוע׳ ח). — ג) *מר ממות, כנוי לאחת משלש הטפות המרות שהממונה על נשמת המת מטיף לתוך הכוס שהוא משקה אותה מיד אחרי הפרדה מהגוף: ואיזהו כוס התרעלה בצאת הנשמה מהגוף הממונה הזה הנקרא כוס התרעלה אוחז בו ומשקהו כוס תרעלה ובכוס הזה ג׳ טפות הא׳ חצץ והא׳ מר ממות והא׳ קובעת (ראש׳ חכמה, שער היראה יג).

ב. מַר[1], ש"ז, — טפה, Tropfen; goutte; drop: הן גוים כמר[2] מדלי וכשחק מאזנים נחשבו (ישע׳ מ יה). — ואמר המשורר: ולו ישכיל יהי ממעיט חפציו ואם רבו ודי לו מדלי מר (ר"י חריזי, הענק קעא). יחשב הזמן כדלי ויהיו בעינך נחלי טובו כמריו (שם קמב). למה זה דמע תזלי כמר מדלי עין בו לבבתיני (ר"י נגארה, יעלה קומתך).

ג. *מַר[3], ש"ז, — כלי מכלי עבודת האדמה יחפרו בו, כעין את: כל מיני מתכת יפין לחלום חוץ ממר[4] פסל וקרדום (ברכ׳ נז:). — ובסהמ"א: אסטמא הוא דבר שבו מצפין את פי הקרדומות ומר ופסל כדי שיהא חד וחזק (ערוך, ערך אסטמה). וכתתו חרבותם לאתים כמו כתו אתיכם לחרבות הוא הכלי שחופרין בו ונקרא מר בדברי רבותינו ז"ל (רד"ק, ערך את). כתב ר׳ יונה כי (הקרדמות) הם המרות ולא יתכן כי המר הוא כלי אחר שיחפרו בו והוא הנקרא בלשון הקדש את (שם, ערך קרדום). המר שחופרין בו נקרא את (הוא, ישע׳ ב ד). שהוא (החרחור) אחד מכלי האכר ועשוי כעין מר שחופרים בו את הקרקע (ר"ש כלים יג ג). — ומ"ר *מרים: למוד לשמה ולא ליטול עטרה ולא תעשה פסל קרדום ומרים (ר׳ לוי בר"א, בתי הנפש והלחש׳ א).

---

[1]) לא נתברר מקור מלה זו, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) תרגמו השבעים σταγὼν, והוא טפה. ת"י: כטיפא; והביא ריב"ג את ת"י ולא אמר מאין נגזרה מלה זו. רש"י פרש מר: טפה מרה, אך אין לזה שום הכרע מן הכתוב. רד"ק בקש לבאר הסתעפות מלה זו ואמר: ויתכן ששרש המלה הזאת מרר מענין ויתמרמר אליו, שימי לך תמרורים, שהוא ענין הגבהות ולזה הענין נקראת הטפה הנופלת מן הדלי אל הבור כשמעלים הדלי מהבור לפי שנופלת מגבוה. ע"כ. אך זה דחוק ורחוק מאד. גם החדשים לא מצאו מקור לזה. Fürst סבר כי הוא נגזר מהשרש מר a) בערב׳ שמשמש במשמ׳ עבר, ואמר כי ממשג זה נסתעף משג הטפה, ובדעה זו אחזו גם אחרים מהחדשים, אך אין זה יותר הסתעפות טבעית מדעתו של רד"ק. [3]) בארמ׳ מרא, מצוי בגמ׳, וכן בסורית. ובערבי מר b), בריש דגושה. גם באשור׳ מרר כלי עבודת האדמה של ברזל. וכבר העיר ס׳ פרנקל (Aram. Fremd. 86) כי מלה זו שאולה בערב׳ מארמ׳, ומקורה ביונית המאוחרת μάῤῥα. — [4]) בכ"י פ׳: חוץ מן מדה וספסל (ד"ס).

---

a) مرّ b) مرّ

מֹר[1], מוֹר, ש״ז, סמי׳ מוקף מָר־, בכנ׳ מוֹרִי, — מין שרף טוב הריח, Myrrhe : צרור הַמֹּר דודי לי בין שדי ילין (שה״ש א יג). מי זאת עלה מן המדבר כתימרות עשן מקטרת מֹר ולבונה מכל אבקת רוכל (שם ג ו). נרד וכרכם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה מֹר ואהלות עם כל ראשי בשמים (שם ד יד). באתי לגני אחתי כלה אריתי מוֹרִי עם בשמי (שם ה א). מֹר ואהלות קציעות כל בגדתיך (תהל׳ מה ט). נפתי משכבי מֹר אהלים וקנמון (משלי ז יז).—הַר הַמּוֹר, שגדל בו עץ הַמּוֹר: אלך לי אל הר הַמּוֹר ואל גבעת הלבונה (שה״ש ד ו). — מָר־דְּרוֹר, מין מֻבחר של המֹר: ואתה קח לך בשמים ראש מָר-דְּרוֹר חמש מאות וקנמן בשם מחציתו חמשים ומאתים (שמות ל כג). — מוֹר עֹבֵר, מין ממיני הַמּוֹר[2]: קמתי אני לפתח לדודי וידי נטפו מוֹר ואצבעתי מוֹר עֹבֵר על כפות המנעול (שה״ש ה ה).—שֶׁמֶן הַמֹּר: כי כן ימלאו ימי מרוקיהן ששה חדשים בשמן הַמֹּר וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים (אסת׳ ב יב).—ובתו״מ: המור והקומוס בין בכוס בין בצלוחית וכו׳ הרי אלו חוצצין (תוספת׳ מקוא׳ ו-ז טז). אלו חוצצין בכלים הזפת והמור בכלי זכוכית (משנה שם ט ה). מור וקציעה שיבולת נרד וכרכום (ירוש׳ יומ׳ ד ה).—ובסהמ״א: וככה עשהו (את שמן המשחה) משה רבנו לקח מן המור והקנמון והקדה וכו׳ המור הוא הדם הצרור בחיה שבהודו הידוע לכל שמתבשמין בה בני אדם בכ״מ (רמב״ם, כלי המקדש א ב-ג). — ואמר המשורר: ושושנים ריחם כריח מור דרור בצרו (ר״ש הנגיד, הנה ימי הקור). ולו יתן לי אבר כדרור, לעוף אל תלי לקרא לי דרור, ועפר היכלי ארקח מר דרור (ר״י הלוי, יונה). נופת לפי טועם ואור שמש לעין רואה ומור עובר לאף מפיח (רמב״ע, מחא״רה b 127, כ״י). בבת כרם ידידי על בנות ימים ימי־עד נרד, אשר טעמו כטעם צוף וזכרו מור ועינו נרד (הוא, תרשיש ב פה). שחורה היא (הנמלה) כמו המור ובמור לא מקוטרת, בכל בקר מבקרת וכל שחר משחרת (ר״י הריזי, תחכמ׳ ד). — ובהשאלה במליצה: כתב ממֹר ידידות לב יסודו ומגזרת אהבים חלבנתו, וספר לא ככל ספר למען כתבו אוהבי לי יום רצותו (ר״ש הנגיד, הנרפא הזמן). שכלי הביא גיל אל_לבי יום שושן בינתי פרח, בהחבירי ספר שיר ראשון בו מורי כל אף ירח (ר״מ דרעי, דיואן ב, לקו״ק ענ). מֹר דרורנו ומאור דורנו, רבנו ומרנו בשמנו ומרנו (ר״י הלוי, מכת׳ לר״י בן דוסה). מורי ארו ורדו דבשי והן עוד יאמרו תן לי נפש (רמב״ע, מדי חכות, דיואן רלא, כ״י בודלי). תמטיר ימינו למלקוש עולם בעתו ומורו, גן אל והשמש מגדיו לארות בשמיו ומורו (הוא, תרשיש א פה).

***מָר**[1], מַר, (מוֹר), בכנ׳ מָרִי, מֹרִי, (מוֹרִי), מָרַי, מֹרַי, (מוֹרַי), מָרֵנוּ, מֹרֵנוּ, (מוֹרֵנוּ), לנקי׳ מָרַת, — תאר כבוד, כמו אדון, גברת, מָר פלוני, מָרַת פלונית, ונרדף עם רַב, והוא גם כנוי של כבוד לנכח, מקטן לגדול, מתלמיד לרבו, רַבִּי, מָרִי, רַבִּי וּמָרִי (ומורי) : לאחר

---

[1]) באשור׳ מֻרְרֻ. בארמ׳ מורא. בערב׳ מֻר [a]. ונכנסה מלה זו גם בלשונות יונית ורומית ובלשונות החדשות. ואמרו חוקרי הלשון כי נקרא השרף הזה מר על שום המרירות שלו.—[2]) ואולי הקריאה האמתית היא: ואצבעתי מוֹר,—עֹבֵר על כפות, ואין זה מין מיוחד.

[a]) مُرّ

---

[1]) בסור׳ מרא, מָר, כמו אדון, בעל, ומצוי בארמ׳ בתו״מ. גם בקצת כתבות כנעניות בהרכבת קצת שע״פ, כמו מריחי, מרסמך. ואמר ר׳ אליהו בחור (התשבי, ערך מר) ח״ל: ויש נוהגין לקרא מר בחולם ותמהתי א״כ למה לא נכתב בויו. ע״כ. ובאמת מר כתוב בכ״מ בתו״ם חסר וו, וכמו״כ מרי ברב המקומות, ובקצת מקומות שבהם גרסת הספרים היא רבי ומורי, מלא וו, יש גרסה מרי חסר. כך בדברי ר׳ יוסי (ברכ׳ ג.), ובקצת מקומות אין המלה מורי נמצאת כלל בכ״י, כך תענית (כ :) : והיו אומרין לו שלום עליך רבי רבי מורי מורי, בכ״י אין המלים מורי מורי נמצאות כלל, וכן סנה׳ (סח.) : שלום עליך רבי ומורי, בכ״י אין המלה ומורי נמצאת, עי׳ ד״ס בשני אלה המקומות. וכבר ערער שד״ל על הקריאה מוֹרֵנוּ, אמר וז״ל : בכל אגרות הדיואן הזה (של ר״י הלוי בכ״י) מלת מרנו כתובה תמיד בלא ויו אחר המם גם בקצת מקומות מן הדיואן הזה התבה מנוקדת (בהשמ׳ סוף התבה) ותמיד קמץ תחת המם (מָרֵ׳), ומכאן יש ללמוד כי מה שנוהגין לומר ולכתוב מוֹרֵנוּ אינו אלא טעות כי אין המלה מלשון הוראה אלא לשון מרות ואדנות וכו׳ והאשכנזים אשר אינם מבדילים בקריאתם בין קמץ רחב לחטוף אמרו Morenu במקום Marenu (בתולת בת יהודה, הערה על אגרת ר״י הלוי, דף קיא). ואעפי״כ, אין לפסול קריאת מֹר, מֹרִי במם חלומה ולגזור שהיא שבוש סתם, כי אין ספק בדבר שהיא היתה נהוגה בפי הקדמונים, ודוקא אצל הספרדים, כמו שמעיד הכתיב מור של ההלכות הפסוקות של תלמידי רב יהודאי גאון, ובאמת כך היא הקריאה המְקֻבלה של הספרדים בארצנו בדבורם בעבר׳, שהם אינם אומרים מַר אבי אלא מֹר אבי, וכן : ידבר מֹר, ולא מַר. וגם בכתב, כשהם כתבים על גב המכתב מר פלוני, מנקדים בפרוש את המם בחולם. עכ״פ, בזה הדין עם שד״ל, כי גם בקריאה רבי ומורי אין הכונה במורי לענין הוראה, כי אין שם

שסיימתי תפלתי אמר לי שלום עליך רבי ואמרתי לו שלום עליך רבי ומורי[1] (ר׳ יוסי, ברכ׳ ג). שבשעה שהיה (יהושפט מלך יהודה) רואה תלמיד חכם היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקורא לו אבי אבי[2]) רבי רבי מרי מרי (מכות כד.). היה (בן שמת אביו) אומר דבר שמועה מפיו (של אביו) לא יאמר כך אמר אבא אלא כך אמר אבא מרי הריני כפרת משכבו (קדוש׳ לא:). למלך שנשא אשה וכו׳ בא שושבינה אצלו ואמר לו מרי אי את יודע מהיכן נטלת אותה לא בין העבדים גדלה (ריב״ז, מד״ר דבר׳ ג). אמר לו (העבד להמלך) מרי הרי שפחתך נתנה לי (ר׳ יצחק, שם ד). אמר לו (העבד לאדוניו) מרי היאך לקחת אותי כעבד טוב או כעבד רע (ר׳ לוי בן פרטא, שם שמות מג). אמר לו אהרן (למשה) מרי מה ראית (ר׳ פנחס הכהן בר חמא, שם במד׳ ה). אמרו לו (הרועים למלך) מרי כמה תישים יש לך כמה כבשים יש לך וכו׳ (שם ח). הלכו אצל המלך ואמרו לו מרי כך אדם עושה לאשתו (ר״י בר׳ סימון, שם דבר׳ א). לאדם שהיה מוכר ארגמן וכו׳ הציץ המלך ושמע את קולו קרא אותו וכו׳ אמר לו (המוכר) מרי אמת ארגמן הוא אלא אצלך אינו כלום (ר׳ תנחומא, שם). אמר אותו תלמיד לרבו (הרופא) מרי כבר לימדת אותי כל סדר של רפואות (ר״א בר כהנא, שם ו). רמז רמזה (היונה) לנח ואמרה לו מרי נח מר מזה מתחת ידו של הקב״ה ולא מתוק מתחת ידיך (ר׳ אבון, שם שה״ש, הנך יפה). למלך שבקש לישא אשה שלח שלוחיו לראותה אם נאה אם לאו וכו׳ ואמרו לו ראינו אותה ואין כעורה ועזובה כמוה שמע שושבינה ואמר לו לא כן מרי אלא אין אשה נאה ממנה בעולם (תנחומא, ואתחנן א). מיד בא (השושבין) אצל המלך התחיל אומר לו מרי המלך אמור לי מה יש בדעתך (פסיק׳ רבתי לא). כיון שראו הבכורות שנתיאשו אבותיהם מהם הלכו אצל פרעה אמרו מרי בבקשה ממך ראה היאך לפלטנו (שם, ויהי בחצי הלילה). רבי חייה צוה לדורו כשתשמעו שעמד מלך עז פנים לא תשבו שם וכו׳ אמרו לו מרי להיכן נגצל אמר להם לגליל העליון (פסיק׳ זוטרת׳, ביהמ״ד ילינק ג).— ובסהמ״א: מור בר רב אשי אמר וכו׳ (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ ממונות). שזכר אדונינו לברכה מור רב יהודאי גאון ראש ישיבה (שם, הלכ׳ עליות). שאמר לו מור רב יהודאי לסופר לא תכתוב אלא במותב תלתא (שם). מה ששאל וכו׳ מלפני אדונינו מרנו ורבנו שרירא ראש הישיבה וכו׳ (ברכא אגרי רש״ג, הוצא׳ חדשה לפי דפוס היותסין). אבל בהלכות גדולות של מור רב יהודאי גאון אוסר (מעשה הגאוני מב). מרנו ורבנו אדוננו שלמה הכהן ראש ישיבת גאון יעקב וכו׳ מרנו ורבנו אדוננו מצליח וכו׳ (הזכר׳ נשמות מזמן הגאונ׳, JQR N.S. 48). החבר המעולה מרנו ורבנו אהרן הדיין (מכתב ר״י הלוי לר״ש הנגיד). האדון שר הרופאים מרנו ורבנו חנניה (שם, ע״ג המכתב). כעין שאנו קורין עכשיו מר פלוני (רש״י ברכ׳ טז:). חכם הדורש דרשה ברבים וכו׳ לוחש לתורגמן כך אמר אבא מורי כך אמר רבי ומורי (הוא, קדוש׳ לא:). תבואני זאת בשכר שעברתי על דברי מרי (ר״ן על הרי״ף, ביצ׳ כ.). חכם שבא לעיר שיש בה ירא שמים אותו צדיק וחכם צריך לנהג בו כבוד גדול וכו׳ וכמו שמואל למור עוקבא ומור עוקבא לשמואל (ספר חסידים, סי׳ תתרכג). מר יעקב אחי לטוב יהי זכרו (ר״ע פרנסים, מבוא למתק שפת׳).— ״מָרֵנוּ, מוֹרֵנוּ, תאר כבוד לרב מסמך: כי הסמיכות של מורינו הוא דבר שנתחדש בין האשכנזים דבר אשר לא שערום ראשונים וכו׳ נתקנה סמיכה זו לסימן לכל בני תפוצת אשכנז שכל מי שאינו נסמך למורינו לא יהיה לו רשות להתעסק בטיב גיטין וקדושין (כ״ד גאנז, צמח דוד ה׳ קפז).— ״מָרִי וְרַבּוֹתַי, קריאה של כבוד רגילה בתחלת הדבור לאנשים רבים.— ולנק׳ מָרַת, מצוי בסהמ״א: כעין שאנו קורין עכשיו מר פלוני מרת פלונית (רש״י ברכ׳ טז:). הוא יתן (צדקה לעניים) בידו ואמו תתן בידה וגם הזקנה החשובה מרת שרה תמ״א תתן בידה (דוד לאוכני ע״א יתואל מפיסא).

א. מרא[1]), ממנו מְרְאָה, מְרִיא.

מורה במשמ׳ זו נהוג כלל בתו״מ, אלא רק לענין אדנות, וראיה מפרשת לזה גם ברש״י, שפרש מה שאמרו בגמ׳ (קדוש׳ לא:): כי הא דמר בר רב אשי כי הוה דשרי בפירקא איהו אמר אבא מרי ואמוריה אמר הכי אמר רב אשי, וז״ל: איהו אמר לתורגמן כך אמר אבא מורי (כך גרסת הספרים, מלא וו) ואמוריה וכו׳ אומר כך אמר רב אשי ואינו אומר כך אמר אביו אדוניו של חכם. ע״כ. הרי שרש״י בעצמו מפרש את המלה מורי שכתב קודם בהמלה אדוניו. ורגלים לדבר כי קריאה זו מר באה להקדמונים מהסורים המערבים, שהם קוראים הקמץ כמו היהודים האשכנזים דומה לקול החולם. — [1]) בדפוס שונצי׳ וויניציה: ומרי (ד״ס).— [2]) בכ״י אין שתי המלים אבי אבי, וכן בכתוב׳ קג:, ובאה״ת רבי ומארי, מלא (ד״ס).

---

[1]) דומה לו בערבי מרי a), במשמ׳ היה בריא.

a) مرئ

ב. **מרא**[1]), ממנו מְרָא.

מָרָא[2]), — קל לא נמצא.

—הפע', הַמְרִיא, תַּמְרִיא,—הַמְרִיא העוף במרום, התרומם ועף, : fliegen ; voler ; to fly : כנף רננים נעלסה אם אברה חסידה ונצה וכו' כי השה אלוה חכמה ולא חלק לה בבינה כעת במרום תַּמְרִיא[3]) תשחק לסוס ולרכבו (איוב לט יג-יח). — ואמר הפיטן: האדמה חציר הפריא, ועוף המריא ועץ עושה פרי (רס"ג, אזכיר בפחד, מחזו' גרפטי). — ובהשאלה: ושם נער אתנו עברי, במרום התבונה ימריא, ועל נחלי אמונה יפריא (רי"י חריזי, תחכמו' א). — ואמר המשורר: אדם יעבור ארחות ימים יכלא הרוח, כל תכלית חוקר כל סוד לו פתוח, לשאול יחת ימריא למקור אור זרוח (ול"ג, אדם דו-פרצופין ב).

מַרְאֶה, ש"ז, סמי' מַרְאֵה, בכנ' מַרְאֲךָ, מַרְאֵהוּ, מַרְאֶהָ, מַרְאֵינוּ, מַרְאַיִךְ, מַרְאָם, מַרְאֵיהֶם,־הֶן, — א) בה"פ מן ראה: ויצמח יי' אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל (בראש' ב ט). וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו לכל מַרְאֵה עיני הכהן (ויקר' יג יב). והיית משגע ממראה עיניך אשר תראה (דבר' כח לד). מזבח גדול לַמַּרְאֶה (יהוש' כב י). ולא לְמַרְאֵה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח (ישע' יא ג). ותעגב עליהם לְמַרְאֵה עיניה (יחזק' כג טז). והלך בדרכי לבך וּבְמַרְאֵי[4]) עיניך (קהל' יא ט). — ב) מה שהעין רואה, התאר והצורה, איכות צורת הדבר, ובפרט יפה מַרְאֶה, שצורת פניו יפה, Aussehen; apparence; appearance: הנה נא ידעתי כי אשה יפת מַרְאֶה את (בראש' יב יא). והנער טבת מַרְאֶה מאד (שם כד טז). והנה מן היאר עלת שבע פרות יפות מַרְאֶה ובריאת בשר (שם מא ב). ותאכלנה הפרות רעות הַמַּרְאֶה ודקת הבשר את שבע הפרות יפת הַמַּרְאֶה והבריאת (שם ד). ותבאנה אל קרבנה ולא נודע כי באו אל קרבנה וּמַרְאֵיהֶן רע כאשר בתחלה (שם כא). —וסתם מַרְאֶה פלוני במשמ' זו: אל תבט אל מַרְאֵהוּ ואל גבה קומתו (ש"א טז ז). משחת מאיש מַרְאֵהוּ ותארו מבני אדם (ישע' נב יד). הראיני את מַרְאַיִךְ השמיעני את קולך כי קולך ערב ומראיך נאוה (שה"ש ב יד). ויראו לפניך מַרְאֵינוּ וּמַרְאֵה הילדים האכלים את פת בג המלך (דני' א יג). ומקצת ימים עשרה נראה מַרְאֵיהֶם טוב ובריאי בשר (שם טו). — ובכלל במשמ' צורה, דמות: וּמַרְאֵה כבוד יי' כאש אכלת בראש ההר (שמות כד יז). כַּמַּרְאֶה אשר הראה יי' את משה כן עשה את המנרה (במד' ח ד). ובערב יהיה על המשכן כְּמַרְאֵה אש עד בקר (שם ט טו). איש האלהים בא אלי וּמַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה מלאך האלהים נורא מאד (שפט' יג ו). דמות ארבע חיות וזה מַרְאֵיהֶן דמות אדם להנה (יחזק' א ה). ודמות החיות מַרְאֵיהֶם כגחלי אש בערות כְּמַרְאֵה הלפדים (שם יג). והחיות רצוא ושוב כְּמַרְאֵה הבזק (שם יד). מַרְאֵה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש (שם טז). כְּמַרְאֵה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מַרְאֵה הנגה סביב הוא מַרְאֵה דמות כבוד יי' (שם כח). וממתניו ולמעלה כְּמַרְאֵה זהר כעין החשמלה (שם ח ב). ואראה והנה אל הרקיע אשר על ראש הכרבים כאבן ספיר כְּמַרְאֵה דמות כסא נראה עליהם (שם י א). והנה איש מַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה נחשת (שם מ ג). בחוצות יתהוללו הרכב ישתקשקון ברחבות מַרְאֵיהֶן כלפידים כברקים ירוצצו (נחו' ב ה). כְּמַרְאֵה סוסים מַרְאֵהוּ וכפרשים כן ירוצון (יוא' ב ד). מַרְאֵהוּ כלבנון בחור כארזים (שה"ש ה טו). וגויתו כתרשיש ופניו כְּמַרְאֵה ברק (דני' י ו). ויסף ויגע בי כְּמַרְאֵה אדם ויחזקני (שם יח). ויהי בראתי אני דניאל את החזון ואבקשה בינה והנה עמד לנגדי כְּמַרְאֵה גבר (שם ח טו). יעמד ולא אכיר מַרְאֵהוּ תמונה לנגד עיני (איוב ד טז). — ובענין גוון וכדומה: וּמַרְאֵה הנגע עמק מעור בשרו (ויקר' יג ג). ואם בהרת לבנה הוא בעור בשרו ועמק אין מַרְאֶהָ מן העור (שם ד). והיה במקום השחין שאת לבנה וכו' וראה הכהן והנה מַרְאֶהָ שפל מן העור (שם יט-כ). והנה שאת הנגע

---

[1]) שרש מספק, ועי' הערה להערך.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כך בנסחה המסורה. ותרגמו השבעים ὑψώσει, התרומם במרום. ת"י: טיסא. רסע"ג: תרתפע, ר"ל תתרומם. ריב"ג: תשתעלי, ובעבר': תתעלה. רש"י: כל לשון המראה כאדם שזונה לבו לצאת ממידתו ומגידולו ומארצו לשוטט לו בארצות ולנסות לו מדות אחרות וכן בן סורר ומורה ובלשון גמרא אימראי כלתיה דרב זביד אימריא ונפקא. ע"כ. ראב"ע: תמריא תגביה ואין לו חבר וי"א כי שור ומריא כמוהו וטעם מריא שמן מעולה מלשון רבנן. ע"כ. וכן רד"ק: תגביה. ובמשמ' זו של טיסה והתנשאות בחלל האויר השתמשו בה הסופרים. והחדשים התלבטו במלה זו ולא מצאו לה לא גזרה נכונה ולא פרוש נכון. קצתם אמרו כי הכתוב מדבר בבת היענה, והכונה בתמריא לפעולה מן הפעולות שהעוף הזה עושה בכנפיו כדי למהר במרוצתו. פירסט הביא ממריאי יונים, וע"ז העיר אהרליך כי אין מלה כזאת בתלמוד. והנה באמת יש בתוספתא: זה הממרא את היונים (סנה' ה ב, צוק"מ 5—423), ואעפי"כ אין מזה ראיה במשמ' עף במרום, כי שם נאמר גם: הממרא שאר בהמה וחיה. וקצתם הגיהו הגהות מתחלפות. ואמנם מליצת הכתוב קשה.

[4]) כך הכתיב, והקרי ובמראה, בס"א ובמראה כתיב וקרי.

לבנה אדמדמת בקרחתו או בגבחתו כמראה צרעת עור בשר (שם מג). והנה הנגע בקירת הבית שקערורת ירקרקת או אדמדמת ומראיהן שפל מן הקיר (שם יד לז).—איש מראה, בעל צורה נאה: והוא הכה את איש מצרי אשר[1] מראה וביד המצרי חנית (ש"ב כג כא). — לא־מראה, שאין לו צורה נאה: ויעל כיונק לפניו וכשרש מארץ ציה לא תאר לו ולא הדר ונראהו ולא־מראה ונחמדהו (ישעי' נג ב).—ג) כמו חזיון, מראה שאדם רואה בחלום, ברוח, בדמיון: פה אל פה אדבר בו ומראה[2] ולא בחידת ותמנת יי' יביט (במד' יב ח). ורוח נשאתני ותבאני כשדימה אל הגולה במראה ברוח אלהים ויעל מעלי המראה אשר ראיתי (יחזק' יא כד). המראה אשר ראיתי כמראה אשר ראיתי בבאי לשחת את העיר וכו' במראה אשר ראיתי אל נהר כבר (שם מג ג). ויקרא ויאמר גבריאל הבן להלז את המראה (דני' ח טז). ומראה הערב והבקר אשר נאמר אמת הוא ואתה סתם החזון וכו' ואקום ואעשה את מלאכת המלך ואשתומם על המראה ואין מבין (שם כו-כז). — ובתו"מ: כהן שהוא בקי בנגעים ולא בנתקין ולא בקרחות וכו' ולא בבתים במראה ראשון ולא במראה שני במראה שני ולא במראה שלישי לא יראה את הנגעים עד שיהא בקי בהן ובשמותיהן (ר"ע, תוספת' נגע' א ב). שינה המקום (באדם) מראה פנים דעת וקול מראה פנים ודעת מפני החמסנין והגזלנין וקול מפני הערוה (ר' מאיר, שם סנה' ח ו). מראות נגעים שנים שהן ארבעה בהרת עזה כשלג שניה לה כסיד ההיכל והשאת בקרום ביצה שניה לה כצמר לבן (הוא, נגע' א א). מי הצבע פוסלין אותו בשלשה לוגין ואינן פוסלין אותו בשנוי מראה (ר' יוסי, מקוא' ז ג). אזנו אחת גדולה ואחת קטנה במראה אבל לא במדה (ר"ח בן אנטיגנוס, בכור' ו י). כל שמראיו חשוכים (הוא, שם ז ה). דם שנתערב במים אם יש בו מראה דם חייב לכסות (חול' ו ה). הדיח בו (במקוה) סלי זיתים וסלי ענבים ושנו את מראיו וכו' נפל לתוכו יין ומוחל ושנו את מראיו וכו' כיצד יעשה ימתין עד שירדו לו גשמים ויחזרו מראיהן למראה המים (מקוא' ז ג). שלשה לוגין מים ונפל לתוכן קורטוב יין והרי מראיהן כמראה היין ונפלו למקוה (שם ה). מטילין אותו להומרו עד שיחזרו מראיו לכמות שהיה (תוספת' ע"ז ו א). כלי שהוא[3] מלא יין והטבילו אם בטל מראיו טהור (שם מקוא' ז ד). ארבע מראות שעור ובשר נטמא בהן וכו' הפסיון מטמא אעפ"י שאינו מאות מראה אלא ממראה אחר ובלבד שיהא מארבע מראות המחייה מטמא בכל מראה וכו' ושער לבן מטמא בכל מראה לבן ואפילו במראה סיבות וכו' והנתקין מטמאין בכל מראה וכו' ומטמאין בשער צהב דק שמראיו כתבנית הזהב (שם נגע' א ד). מראה פתוך מראה גבוה שבהן כמראה צל בחמה מראה עמוק שבהן כמראה חמה בצל (שם ס). מה לשון שאת מובהקת כמראה הצל שהם גבוהים ממראה החמה מה לשון עמוק עמוקה כמראה החמה שהם עמוקים מן הצל (ת"כ תזריע, נגע' א). שני שעירי יוה"כ מצותן שיהיו שניהם שוין במראה ובקומה ובדמים (יומ' ו א). שתי צפרים מצותן שיהו שוות במראה ובקומה ובדמים (נגע' יד ה). מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במראיו (ספרי במד' לט). הפירות לא הילכו בהן לא אחר הריח ולא אחר המראה ולא אחר הטעם (ירוש' דמאי ב א). משובח בגופו משובח במראיו (שם יומ' ו א). ג' משיבין דעתו של אדם אלו הן קול ומראה וריח (ברכ' נז:).—*מראה עינים: טוב מראה עינים באשה יותר מגופו של מעשה (ר"ש לקיש, יומ' עד:).—ואמר המליץ: לפי מראהו יהלל איש בבואו ולפי דבריו בצאתו (בן זאב, תרג' ב"ס כז ט).—ומ"ר ־מראים: אחרי כן יחזק גופו (של הילד) לראות המראים ולשמוע הקולות וכו' (ר"י א"ת, חו"ה, הנהיגה ה). וחשבו קצתם שהעקרבים מהם תשעה מראים הלבן והכרכומי ואדום ואפריי וכו' (קאנון ד ו ה ג). ואולם השכל הפועל יחסו מאלו המושכלות יחס האור אל השגת המראים ולזה לא יחויב מזה זה הבטול (רלב"ג, מלחמ' ה' א ד). שחוש הראות דרך משל אמנם ישיג המראים מופשטים מצד המקרים הנמצאים עמם בנראה (שם ו). כי החוש לא יקיף וישיג רק הגשם בעל המרחקים והמראים (ר"י אברבנאל, ויקא). אחרי כן מצאו המראה יותר כולל מן הלובן כי הוא יאמר על הלובן והשחרות ומראים אחרים (ראב"ד, אמונה רמה א א). ונהרות ומבועים ימצאו חלוקי האיכיות בטעמים ובמראים (ר"י זבארה, ספי שעשוע' ט).

מראה, ש"נ, מ"ר מראות, מראת, — א) מה שאדם רואה, בפרט בדמיונו, בחלום וכדומ', Gesicht, vision: ויאמר אלהים לישראל במראת הלילה (בראש' מו ב). אם יהיה נביאכם יי' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו (במד' יב ו). ונר אלהים טרם יכבה

---

[1]) כך הכתיב, והקרי איש. — [2]) בקצת ספרים: במראה.—[3]) בכ"י א"פ: שמלא.

ושמואל שכב בהיכל יי' אשר שם ארון אלהים ויקרא יי' אל שמואל וכו' ויאמר יי' אל שמואל הנה אנכי עשה דבר בישראל אשר כל שמעו תצלינה שתי אזניו וכו' ושמואל ירא מהגיד את המראה אל עלי (ש"א ג ג-טו). נפתחו השמים ואראה מראות אלהים (יחזק' א א). ותבא אתי ירושלמה במראות אלהים אל פתח שער הפנימית (שם ח ג). במראות אלהים הביאני אל ארץ ישראל ויניחני אל הר גבה מאד (שם מ ב). ואשא את עיני וארא והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חגרים בכתם אופז וגויתו כתרשיש ופניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש וכו' וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדלה נפלה עליהם וכו' ואראה את המראה הגדלה הזאת ולא נשאר בי כח (דני' י ה-ח). — ובמשמ' נבואה, אמר המשורר: ואין מופת ואין אות, ואין חזות המראה, ואם אשאל לראות, מתי קץ הפלאות, יענו הנבואות, הקשית לשאול (ר"י הלוי, יונה נשאתה). — ב) כלי של מתכת ממרט שפניו חלקים או של זכוכית וכדומה וצורת כל דבר עומד כנגדו נראית בו, mirror; miroir; Spiegel; ויעש את הכיור נחשת ואת כנו נחשת במראת[1] הצבאת אשר צבאו פתח אהל מועד (שמות לח ח). — ובתו"מ: אין רואין במראה בשבת ואם היתה קבועה בכותל הרי זה מותר (תוספת' שבת יג-יד יז). התירו לבית רבן גמליאל להיות רואין במראה מפני שהן קרובין למלכות (שם ע"ז ג ה). ישראל המסתפר מן הגוי רואה במראה (שם). מראה שנשברה אם משמשת כעין מלאכתה ראשונה וכו' נטשטשה אם מראה רוב הפנים (שם כלים ב"מ ד יג). כסוי טני של מתכת שעשה בו מראה (משנ' כלים יד ו). ר' מאיר מתיר (להסתכל) במראה הקבוע בכותל וכו' במראה של מתכת (שבת קמט). מפני מה אמרו מראה של מתכת אסורה (להסתכל בה בשבת) מפני שאדם עשוי להשיר בה נימין המדולדלין (רבה בר אבוה, שם). אמר לו (ר"מ לכותי אחד בתשובה על שאלתו) הבא לי מראות גדולות אמר לו ראה בבואה שלך בהן ראה אותה גדולה אמר לו הבא לי מראות קטנות הביא לו מראות קטנות אמר לו ראה בבואה שלך בהן ראה אותה קטנה (מד"ר בראש' ד). — ומצוי בסהמ"א: בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן (רש"י שמות לח ח). המסתכל במראה (בשעת התגלחת) כדי שלא יחבול בעצמו וכו' הר"ר שמואל מאוירא היה מסתפר במראה (תוספו' נזיר נט. ד"ה בעי). ואסור לישראל לראות במראה אם הוא נאה משום לא ילבש גבר שמלת אשה (כלבו, סי' נו). ומפני זה נהגו הנשים לראות במראה של זכוכית (ר"נ על הרי"ף, שבת סג:). כמראה אשר תראה לכל המעיינים בה צורה או דבר אשר אין בקרבה (ר"י זבארה, ספ' שעשועים ו). לי אשה שחרחורת, ומאהבת החושקים שכורת, ולה מראה בין ידיה וכו' ונשמת חשקה כנחל גפרית, ועם המראה כרת ברית, ובכל עת אמצאנה בין ידיה, כאילו לא תוכל לחיות בלעדיה (עמנואל, מחבר' כ). וכשנניח מראה חלודה הסתיר החולד זכותה ומנע להחתם צורותינו בה בידוע ששלמות המראה הוא להיותה מוכנת לקבל הצורות ולקחת דמיונם בה (ר"א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי 44). כמו שאי אפשר לאחד שיראה פניו במים עכורים ולא במראה חלודה (מאזני העיונים להנ"ל, כ"י פריז, אוצ"נ ב, קנז). כי הלבבות הם כמראות וכל אשר יקרה לאדם הלב יראנו (רש"ט שפרוט, פרדס רמוני' יח:). והראיה על זה שהמראה מזכוכית הזך אם לא היה מכוסה מצד אחד מן העופרת ומן הזפת לא היו נראים בו הצורות מלפניו (ספר מלכיאל יב.). כי נדמה הענין הזה וישוה למראה של זכוכית שמצחצחים אותו תחלה להסיר מעל פניו חלאה וחלודה (ר"י מוסקטו, נפוצ' יהודה יח). אסור לאיש לילך אחרי היופי ולקשט את עצמו וכו' ולהסתכל במראה וכדומה (פלא יועץ, אות י). — ואמר המליץ: מראה לטושה תהי נגדו כל כתמיו יבעו לך (ב"ז, תרג' ב"ס יב יג). — ומ"ר גם מראיות: ואסור להסתכל במראיות של ברזל ושל נחשת וכו' אבל של זכוכית מותר (רב יהודאי גאון, הלכ' קצובות, שבת). — מראה שרפת, שיש בה נקודה למרכז האור ושרפת מה שהוא מול המרכז הזה: כי היה מדרך האור בכח אלהי אשר בו שכאשר יתהפך יחדש החום וזה מבואר במראות השורפות

---

[1] תרגמו השבע' κατόπτρων. אונק': במחזית נשיא. וכך רסע"ג: מן מראיא אלנשא. וכן שאר המפרשים הקדמונים והחדשים. ואמר ראב"ע: ובית במראות תחת מם כי נכון הוא בלשון הקדש, כמו והנותר בבשר ובלחם וככה בלשון ישמעאל וטעם הצובאות כי משפט כל הנשים להתיפות לראות פניהם בכל בקר במראות נחשת או זכוכית לתקן הפארים שעל ראשיהם וכו' והנה היו בישראל נשים עובדות השם שסרו מתאות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה כי אין להן צורך עוד להתיפות רק באות יום יום אל פתח אהל מועד להתפלל ולשמוע דברי המצות וזהו אשר צבאו פתח אהל מועד כי היו רבות. ע"כ. ועי' ערך צבא.

(רלב״ג, מלחמי׳ ס׳ ה ו). ומהן (מהחכמות) בדרכים מבטיים במלאכת המראות השורפות (מ׳ ריאֹטי, מקדש מעט ג). כאשר נאספו קרני שמש במראה שורף אינם מסבבים שום שנוי במראה המזהיר וככה הוא תכונת האור בתולעים המעופפים (למודי הטבע ג א). האופן לאסוף חומר האש למקום אחד הוא ע״י מין זכוכית שורף או מראה שורף וכו׳ ותחת ששאר מיני מראות יזרקו את קרני השמש לאחור בקוים ישרים יתאספו פה בנקודה האמצעית היא נקודה השורפת (שם ג). — ∗מַרְאוֹת הטבע, מה שאדם רואה שמתהוה בטבע, phenomenon; phénomène; Phänomen: מסגולות הגשמים להפעיל זה בזה ולהתפעל זה מזה ומתוך כן יולדו פעולות ומראות שונות ושנויי התולדה הרבה והמה נקראים תולדות או מראות הטבע כמו מראות הגשם השלג הכפור והקרח (ראֹש׳ למודים, מבוא ח״ב). — ∗חכמת הַמַּרְאוֹת, optics; optique; Optik: לדרוש בחכמת הלמודיות והיא חכמה המעיינת בנמצאים הנפשטים מהחומר אשר ישיגם השעור והם חמשה חכמת החשבון וכו׳ וחכמת התשבורת וכו׳ וחכמת המראות ומעיינת בקו והשטח והגוף וכו׳ וחכמת הכוכבים וכו׳ וחכמת הנגון (רס״ט פלקירא, המבקש עג). התחבר אל איש חכם בחכמת המראות וישאל ממנו להודיעו עיקר זאת החכמה (שם עה). הפרק השלישי בחכמת המראות וחכמת המראות חוקרת כל מה שתחקור אותו חכמת התשברת מן הצורות והשעורים וההנחות והסדורים והשווי והמותר וזולתי זה (הוא, ראֹש׳ חכמה ז ג). וכבר נתבאר לחכמי המראות שאם יגיעו ניצוצי שמש על איזה דבר מקשיי באופן שאינם יכולים לעבור דרך שם הם חוזרים ונכפלים דרך שם (או״ג, כוזרי ב ז).

מֻרְאָה[1], ש״נ, ככנ׳ מֻרְאָתוֹ,—א) הוא הזפק והוא הכיס של בית הבליעה של עוף ששם מתקבץ המאכל, crop; jabot; Kropf: ואם מן העוף עלה קרבנו לי״י והקריב מן התרים או מן בני היונה וכו׳ והסיר את מֻרְאָתוֹ[2] בנצתה (ויקר׳ א יד-יו).—ובתו״מ: ביצת תורין ומוראת העוף וקרבנות גויים לא נהנין ולא מועלין (תוספת׳ מעי׳ א יח). בא לו (הכה״ג) לגוף (של עולת העוף) והסיר את המוראה ואת הנוצה ואת בני מעים היוצאים עמה והשליכן לבית הדשן (זבח׳ ו ה). לא הסיר לא את המוראה ולא את הנוצה וכו׳ (שם ו). צבר את הגחלים ע״ג הרצפה רחוק מן הכבש שלשה טפחים מקום שנותנין מוראת העוף ודישון מזבח הפנימי והמנורה (תמיד א ד). מוראה ונוצה ודישון מזבח הפנימי ודישון המנורה נבלעין במקומן (אביי, יומ׳ כא.).—ומ״ר ∗מֻרְאוֹת: שני בתי דשנין היו וכו׳ זה שבמזרחו של כבש שם היו נותנין מוראות העוף ודשון מזבח הפנימי והמנורה (ר״ה בן אנטיגנוס, ת״כ ויקר׳ ז ט).—ובסהמ״א: ונתן לקצתם (מבעה״ח) אצטמוכא או כרס או מוראה לבשל בם הכימוס או הלעיסה החזקה (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע״ח ב יא).—ב) ∗הקרום שבין העור העליון והבשר, Subcutis[1]: אבל המוראה[2]) והוא הקרום הדק הדבק בעור ומבדיל בינו ובין הבשר[2]) אינו ראוי לאכילה (רמב״ם, פסולי המוקדשים יד ז).

מֹרָאָה, מוראה,—עי׳ ב.ראה.

∗מַרְאוֹת, שם במ״ר, — משקפים: כי המראות שישימו האנשים בין עיניהם לראות בטוב נקראים שם טו אטף גם טטף ליחיד וטטפת וכו׳ ולטטפות ולמראות מאירות תמידיות בין עיניך לראות תמיד פלאות אלהינו (גרול המור, פרש׳ בא). והיותר רע כי חצי עור אני כי כבן עשר שנים הייתי כשהוצרכתי להתחיל להשתמש במראות ואין לי יום שאין קללת עיני מרובה משל חברו (מנח׳ מלונזנו, הקד׳ דרך חיים, עתי ידוע).

∗מַרְאִי, (מראיי), ת״ז, לנק׳ מַרְאִית, (מראיית), מ״ר מַרְאִיִּים, מַרְאִיּוֹת,—של מַרְאֶה: והשעורים המלאכיים והשעורים הכוכביים והשעורים הנגוניים והשעורים המראיים והצטיירות הדברים האלהיים (ר״י א״ת, כוזרי ה יב).—ובמשמ׳ של נבואה וכדומ׳: לא היתה ההשגה המראית ההיא במראה הנבואה כמו שבא באברהם (גרכוני, מו״נ א כא).

---

[1]) בערב׳ מֻרִי, אמריה a), מן מרא. — [2]) תרגמו השבע׳ πρόλοβον, והוא הכיס של בית הבליעה של עופות. אך עקילס σιτίζουσαν, מה שמאכיל, מבריא. אונק׳: ית זפקיה. וכך בת״כ: והסיר את מֻראתו בנוצתה זה הזפק (ספרא ויקר׳ ז ח). וכן כל המפרשים הקדמונים והחדשים.—

a) مري أمرئة

---

[1]) תרגום ד״ר מזיא. — [2]) בפרוש המשנ׳ זבח׳ ו ה אמר הרב בפרוש וז״ל: ומוראה הוא היפק שבו המאכל והוא בעוף כנגד האצטומכא באדם. ע״כ. ומקור הלכה הנכחית היא בגמ׳ שם (זבח׳ סה:), שמנו שם מה שאינו ראוי לאכילה ובתוכם גם את המוראה, ופרש רש״י שם, וכן שאר המפרשים במשמ׳ הכללית של מוראה שהיא הזפק, אך הרמב״ם פרש השם מוראה כאן במשמ׳ מיוחדה, וכבר העיר ע״ז ר״י קארו בכ״מ שם. ואעפ״י שלא נתברר על מה סמך הרמב״ם בפרושו זה, מכל מקום שמושו של הרמב״ם, שהיה צח הלשון, במלה מן המלים מכריע ואין אנו רשאים לא לקבל אותו בלשוננו.

***מַרְאִית**, ש״נ.—כמו מַרְאֶה, ובפרט מַרְאִית עין, במשמ׳ מה שעין הבריות רואה: הגומם את כרמו פחות מטפח חייב בערלה מפני מראית העין (ר׳ אליעזר, ירוש׳ כלא׳ ו ב). העושה כרי מן הלקט ומן השכחה ומן הפאה חייב בתרומה גדולה מפני מראית העין (ר״א בן יעקב, שם). מפני ארבעה דברים אמרה תורה לא יתן אדם פאה אלא בסוף שדהו מפני גזל עניים ומפני בטול עניים ומפני מראית העין ומפני הרמאים (ר״ש, תוספתי פאה א ו). הלוף שעלה תמרות בשביעית אין נוטלין ממנו מפני מראית העין (שם שבי׳ ב ב). יוה״כ אסור באכילה ובשתייה וכו׳ הקטנים מותרין בכולן ואסורין בנעילת הסנדל מפני מראית העין (שם יוה״כ ה א). שכל מה שאסרו חכמים לא גזרו אלא מפני מראית העין [1]) (כלא׳ ג ה). השירים והכלך אין בהם משום כלאים אבל אסורים מפני מראית העין (שם ט ב). היתה כל שדהו בית ארבע סאין משייר ממנה מקצת מפני מראית העין (שבי׳ ג ד). ואם היה (הילד הנמול) בעל בשר מתקנו מפני מראית העין (שבת יט ו). ושניטלו שיניו פסול (לכהונה) מפני מראית העין (בכור׳ ז ה). כהן לישראל למה הוא אסור לא מפני מראית העין אף ר׳ יוחנן (יש לו) ישראל לישראל אסור מפני מראית העין (ר׳ אחא, ירוש׳ דמאי ו ג). עד כאן חשו למראית העין מיכן ואילך לא חשו למראית העין (שם כלא׳ ב א). ר׳ יוסי לא חשש למראית העין ורבנין חששו למראית העין (שם ז). זרעו (את פול המצרי) לזרע ולירק לפני ר״ה השביעית ונכנסה שביעית וכו׳ ואפי׳ להאכיל את בהמתו יהא אסור מפני מראית העין (ר׳ סימון בר זבדא, שם שבי׳ ב ח). מעתה אפילו משפסקו עובדי עבודה יהא אסור (להוציא זבלים לאשפה) מפני מראית העין שלא יהו אומרים לתוך שדה בית השלחים שלו הוא מוציא (שם ג א). לא חשו לעוברין ולשבין מפני מראית העין (ר׳ יוסי האמורא, שם). לא חשו למראית העין בספינה (ר׳ יונה, שם חלה ד יב). אין עושין את האמה בתחילה במועד ובשביעית וכו׳ מפני מראית העין (ר׳ בא בר ממל, שם מו״ק א ב). אדם הולך לבית המשתה אינו מוליך בניו עמו מפני מראית העין (ריש לקיש, מד״ר ויקר׳ כו).—וכמו מַרְאֶה: דומה לנפוח שהוקלה נפיחתו ומראית פניו זעופה (רש״י ויקר׳ כו טו). שאני מפרש לו דבורי במראית פנים שבו ואיני סותמו לו בחידות (הוא, במד׳ יב ח). גוף האדם מורכב מיסודות חלוקים וכו׳ והתחבר מהם גוף עומד מתאחד במראיתו מתחלק בטבעיו (ר״י א״ת, חו״ה, הבחינה ה). — וּמַרְאִית לִבּוֹ: במראית לבי וכו׳ כלומר מה שלבי רואה לעשות (רש״י דבר׳ כט יח).—מַרְאִית הנפש: ויש בזה שתי השגות האחת השגה במראית הנפש המשכלת וכו׳ (ר״מ גבאי, עבוה״ק, סתרי התורה כח).

[1]) כך בכל הדפוסים הישנים. ובכ״י אין פסקה זו. ובמשנ׳ שהדפיס התוי״ט בפרג מסגרת פסקה זו בחצאי לבנה, וכך העתיקו כל הדפוסים (ד״ס).

מַרְאָשָׁה[1]), ש״נ, מ״ר בכנ׳ מַרְאֲשֹׁותֵיכֶם,—מעלת מי שהוא ראש העם וכיוצא בזה: השפילו שבו כי ירד מַרְאֲשׁוֹתֵיכֶם[2]) עטרת תפארתכם (ירמ׳ יג יח).

מְרַאֲשׁוֹת, שֵׁם במ״ר, בכנ׳ מְרַאֲשֹׁתָיו, סמי׳ מְרַאֲשֹׁתֵי, — א) מקום שהראש מונח במטה, אצל הראש, Kopfende; chevet; head-rest pillow: ויקח מאבני המקום וישם מְרַאֲשֹׁתָיו[3]) וישכב במקום ההוא (בראש׳ כח יא). ויקח את האבן אשר שם מְרַאֲשֹׁתָיו וישם אתה מצבה (שם יח). ותקח מיכל את התרפים ותשם אל המטה ואת כביר העזים שמה מְרַאֲשֹׁתָיו ותכס בבגד (ש״א יט יג). והנה שאול שכב ישן במעגל וחניתו מעוכה בארץ מְרַאֲשֹׁתָו[4]) ואבנר והעם שכבים סביבתו (שם כו ז). ויבט והנה מְרַאֲשֹׁתָיו עגת רצפים וצפחת מים (מ״א יט ו).— מְרַאֲשֹׁתֵי (ש״א כו יב). עי׳ רַאֲשׁוֹת. — ובתו״מ: הנכנס לבקר את החולה לא ישב לא על גבי מטה ולא על גבי כסא אלא מתעטף ויושב לפניו מפני ששכינה למעלה

[1]) עי׳ הערה הבאה.—[2]) בהרבה כ״י וקצת דפוסים מראשתיכם כתיב, חסר וו, אך בכלם נקוד המלה הוא כך, וראו הקדמונים במלה זו שם מפשט במשמ׳ מעלה ורשות. ת״י: יקרכון. ריב״ג: ריאשתכם, ואמר: וקד אט׳הרוא הד׳ה אלאלף פי כי ירד מראשותיכם, ריאשתכם,—ובעבר׳: וכבר הראו אלף זו (ר״ל הניעוה בשוא נע) במראשותיכם ופרושו בערב׳ ריאשתכם (והוא ראשות). וכן פרש״י מלה זו בעליתכם. וקבע רד״ק בפרוש הצורה מראשה ליחי׳ ואמר שהיא בפלס ממלכה (מכלול, שער מה״ש, ובהשרשים, ובפרושו לירמ׳), ואמר בפרושו וז״ל: האחד מראשה בפלס ממלכה והוא שם לרשות ולממלכה ואמר ירד (לשון יחיד) ואמר מראשותיכם לשון רבים ר״ל שום רשות לא נשאר לכם וכו׳ עטרת תפארתכם כפל הענין במלות שונות, ואמר ירד לשון זכר ומראשותיכם ועטרת לשון נקבה ר״ל דבר מראשותיכם וכו׳. ורוב החדשים הגיהו לפי היוני והסורי מראשכם. ואפשר כי הנקוד האמתי הוא מֵראשותיכם, במם צרויה, וראשותיכם הוא כמו ראשיכם, עי׳ רַאֲשָׁה, מ״ר ראשות. אעפי״כ דעת רבי הלשון שלנו, ת״י, ריב״ג, רש״י ורד״ק כדים לקבוע הצורה מַרְאָשָׁה בלשון במשמ׳ ראשות.

[3]) קצת המלונאים קבעו יחיד מְרַאֲשֶׁת. — [4]) לפי

מראשותיו של חולה (שבת יב:). היה נוטל (דוד) נבל וכנור ונותנו מראשותיו ועומד בחצי הלילה ומנגן בהם (ר"א בר מנחם, ירוש' ברכ' א א). — תחת מראשותיו: שאלו (תלמידיו) את ר' אליעזר עד היכן כבוד אב ואם אמר להם צאו וראו מה עשה נכרי אחד לאביו באשקלון ודמא בן נתינה שמו בקשו ממנו חכמים אבנים לאפוד וכו' והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו ולא ציערו (קדוש' לא.). מהו שיניח אדם תפיליו תחת מראשותיו (רב יוסף, ברכ' כג:). לא יניח אדם תפיליו תחת מרגלותיו מפני שנוהג בהן דרך בזיון אבל מניחן תחת מראשותיו (שם). — בִּמְרַאֲשׁוֹת: רבי היה תולה את התפילין במראשות המטה (ר' חנינה, ירוש' שם ג ה). — ומראשות בלבד: תפילין תולה אותן מראשות המיטה ואינו תולה אותם מרגלות המיטה (שם). — ובסמי': תיבה שהיא מלאה ספרים נותנה מראשותי המטה ואינו נותנה מרגלות המטה (שם). — ומצוי בסהמ"א: ויקם המלך כמקיץ משנתו ויעביר את שתי ידיו על עיניו ויבקש מראשותיו וימצא את מגלת הספר אשר כתבו שלשת הבחורים (יוסיפון לז.). אם היה מקום גבוה שלשה טפחים למעלה מראשותיו ועליו ניתן התפילין או למטה מראשותיו יוצא מקום מן המטה (רש"י ברכ' כג:). תולע ותכריך בוץ לגוף צדיק והור פתן ועמוד שש מראשותים (ר"ע פרנסים, קינה על ר"ש מדינה, מת"ש 93). — ואמר המשורר במליצה: ואשתה עד מראשותַי בלא בין יהיו בסף, וכליל בל יגון לבי בעת הקיץ לרגלו סף (רמב"ע, תרשיש ב ז). — ב) *כעין חפוי מרקם זהב על הכרים והכסתות שנותן האב לבתו בנדוניתה[1]: עוד אני מניח לביהכ"נ שני מראשות מבגד מוזהב (שו"ת תומת ישרים נס).

*מרבג, — כמו מרבך, עי"ש.

מַרְבַד[2], ש"ז, מ"ר מַרְבַדִּים, — מצעות להמטה לשכב עליו, Bettzeug; literie; bedding: על כן יצאתי לקראתך לשחר פניך ואמצאך מַרְבַדִּים[3] רבדתי ערשי חטבות אטון מצרים (משלי ז טו-טז). לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבש שנים מַרְבַדִּים עשתה לה שש וארגמן לבושה (שם לא כא-כב). — ואמר המליץ: והישר כערש אל בעליו ובו ישכב במרבדים חטבים (ר"י חריזי, סענק קיד). הנה דודי בכל לילה בחדר משכבי פרח, ובבקר מרבדי כשושנים יתנו ריח (גוטלבר, ממגדים 32). — ובמשמ' שטיח שעל הרצפה: על הרצפה מרבדים מרוקמים משזר מעשה חושב (ש' בלוך, שבי"ע א, מגדיב). — ובמליצה בהשאלה: לא לאדמה עוד יהי אדרת, מרבד יהי הטבע, מרבד גדל נוי שבע, על כל מלאכת יד אנוש גוברת (ר"י פרנסים, קינה על מות ר' מנחם קאזיס, קומי מליצה). — ואמר המשורר במליצה בהשאלה, כנוי להמקדש: ואדום עם קדר חללו מרבדי, תוך נות אלי דר צר וירח נרדי (ר"י הלוי, יהמו בוטנים). — ובמשמ' נחלה ושלטון: ודגלך הרם על דגלי משמעתם, ומחנה כהניך תנה בתוך ארבעתם, ויציעו מרבדן מבאר שבע ועד דן (הוא, יוני גאיות).

מִרְבָּה, ש"נ, — מלה מספקה בספר יחזקאל: כוס אחותך תשתי העמקה והרחבה תהיה לצחק וללעג מִרְבָּה[1] להכיל שכרון ויגון תמלאי וכו' (יחזק' כג לב-לג).

מַרְבֶּה, תס"פ, סמי' מַרְבֵּה, — כמו הרבה: נטשו חבליך בל יחזקו כן תרנם בל פרשו נס אז חלק עד שלל מַרְבֶּה[2] פסחים בזזו בז (ישעי' לג כג). כי ילד ילד לנו בן נתן לנו ותהי המשרה על שכמו ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום לםרבה[3] המשרה ולשלום אין קץ (שם ט ה-ו). — *מַרְבֵּה רַגְלַיִם,

---

הכתיב מראשת. — [1]) תרגום מהמלה „קאביסירה" השגורה בפי היהודים הספרדים.

[2]) מן רבד, עי"ש, ועי' הערה הבאה. — [3]) כך, בבית רפויה בכל הספרים, והוא כמו שרביט, וכמו"כ דרבן, קָרבן, אולי פעולת הריש, כך .Kö. ותרגמו השבע' כאן κειρια, שהוא החבל שסרגים בו המטה, ובכתוב לא כב χλαῖνα, שהוא מעיל רחב. ונראה ברור שאין זה פרוש מקבל אלא ע"י הסברה לפי המקום. עקילס περιστρώμασι, והוא המכסה שעל המטה וגם כל המסכים והשטיחים שבחדר. ת"י: תשוייתא, והן מצעות המטה. ריב"ג תרגם בהמלה הערב' נג'ד, במ"ר נג'וד a), שהם המסכים והשטיחים של הבית. רש"י פרש מצעות המטה. ויש קצת דמיון לזה בערב' בהשם רפאדה b) מן רפד, במשמ' כסת שנותנים תחת אוכף הגמל וכדומ', ומרפד c) כסת קטנה שהנשים נותנות על אחוריהן להסתיר רזות עגבותיהן.

[1]) כך בנסחה המסורה, ופרשו הקדמונים וגם החדשים שהוא כמו הרבה, אך מליצת כל זה הפסוק כמו שהוא לפנינו קשה לישבו, ורגלים לדבר שהוא משבש.

[2]) כך הנסחה, והמליצה קצת קשה. — [3]) כך הכתיב, במם סתומה, והקריא למרבה, במם פתוחה. אבל המליצה קשה, וכבר העירו החדשים כי המם הסתומה שבכתיב מעידה כי שתי האותיות ל ם שבתחלת מלה זו הן כפל מן שתי האותיות האחרונות של המלה שלום שבפסוק הקודם, ובאמת בהשבעים יש רק תרגום של רבה. אבל, גם בזה עוד לא נרפאה מליצת הכתוב.

---

a) نجود b) رفادة c) مرفد

בעל חי: ומרבה רגלים יש לו מאתים רגלים (ראשית למוד' א ו).—ומין ממיני המורסות שבאף, Polyp. המורסא אשר תתחדש באף והוא הנקרא בשם בעלי חיים מרבה רגלים (פי' בן רשד על תרוזי אבן סינא). המורסא המתחדשת בתוך האף כאלו הוא כזית בשר אשר יאמר לו בואסי"ר כלומר טחור יאמר לו מרבה רגלים (פרקי משה כג). — ״מרבה הצלעות, אחת הצורות ההנדסיות: והשטח אשר כל קויו ישרים נחלק למשולש ולמרובע ולמרבה הצלעות (ראב"ח הגשיה, המשיחה והתשברת א טו).

*מַרְבֶּה, מרובה, פת"נ, — מה שהוא הרבה, בנגוד למעט, ומשל: תפשת מרובה לא תפשת תפשת מועט תפשת (ר"ה ד:). שהחזיק מועט את המרובה (מד"ר בראש' ה).

*מֻרְבֶּה, (מרובה), ת"ז, לנק' מֻרְבָּה, (מרובה), מ"ר מֻרְבִּים, (מרובים), מֻרְבּוֹת, (מרובות), — עי' רבה.

מַרְבִּית, ש"נ, (מ"ר מַרְבִּיּוֹת[1]),—א) כמו תַּרְבִּית, רִבִּית: את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך (ויקר' כה לז).—ב) מַרְבִּית הבית, מה שנולד ונוסף על בני הבית: וכל מַרְבִּית ביתך ימותו אנשים (ש"א ב לג).—ג) כמו רֹב, הכמות הגדולה, der grösste Teil; la plupart; most: אמת הדבר אשר שמעתי בארצי על דבריך ועל חכמתך ולא האמנתי לדבריהם עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הגד לי חצי מַרְבִּית חכמתך יספת על השמועה אשר שמעתי (דהי"ב ט ה-ו). — ד) המספר היותר גדול, Mehrzahl; majorité; -rity: כי מַרְבִּית העם רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבלון לא הטהרו (דהי"ב ל יח). ומן בני בנימן אחי שאול שלשת אלפים ועד הנה מַרְבִּיתָם שמרים משמרת בית שאול (דהי"א יב כט). — ובתו"מ, במשמ' זו: זנב העגל שאינה מגעת לערקוב אמרו חכמים כל מרבית העגלים כן כל זמן שהן מגדילין הם נמתחות (בכור' ו יא).

א.*מַרְבִּית[2], מַרְבִּית, ש"נ, מ"ר מַרְבִּיּוֹת[3], מרביות (מורביות),—מרבית של עֲרָבָה, של תאנה וכיוצא בזה, אילן ילד, ענף רך, Jung. Baum; jeune arbre; young tree: מקום היה למטה מירושלם ונקרא מוצא יורדין לשם ומלקטין משם מורביות של ערבה וּבאין וזוקפין אותן בצדי המזבח וראשיהן כפופין ע"ג המזבח (סוכ' ד ה). כל העצים כשרין למערכה חוץ משל זית ושל גפן אבל באלו רגילין במורביות של תאנה ושל אגוז ושל עץ שמן (תמיד ב ג).—ואמר הפיטן: ענה גשים במורביות ערבה, הדצים בשמחה רבה (רסע"ג, הושע' יום ב, ענה אתוייס). גאות אלביש לדר במרומים, להללו במורביות שלמים ולא קטומים (יוצ' ב סכות, אאמין לגורא).

ב.*מַרְבִּית, מַרְבִּית, ש"נ, מ"ר מַרְבִּיּוֹת, מורביות,—צבור של אבנים בתוך המחצב: לא יפתח אדם מחצב בתחילה לתוך שדהו עד שיהיו בו שלש מורביות שהם שלש על שלש על רום שלוש שיעורן עשרים ושבעה אבנים (בבי' ג ה, תוספתי שם ג א).

*מַרְבֵּךְ, ש"ז,—מַרְבֵּךְ של אבנים,—כמו מדבך: אחד חור שחררוהו מים או שרצים או שאכלתו מלחת וכן מרבך[1]) של אבנים וכן סואר של קורות (אהל' ג ז).

*מְרֻבָּע, מרובע, ת"ז, לנק' מְרֻבָּעָה, מְרֻבַּעַת, (מרובעת), מ"ר מְרֻבָּעִים, (מרובעים), מְרֻבָּעוֹת, (מרובעות), — שהוא בעל ארבע זויות, Viereck; carré; square: מקדש ט"ז אמה לכל רוח עגולות ולא מרובעות (כלא' ה ה). אלפים אמה לכל רוח עגולות וכו' וחכ"א מרובעות כטבלא מרובעת (ערוב' ד ה). היתה (המחיה) מרובעת ונעשית עגולה או ארוכה וכו' היתה עגולה או ארוכה ונעשית מרובעת (נגע' א ה-ו). גופה של בהרת כגרים הקלקי מרובע (שם ו א). אין לך מרובע משׁשת ימי בראשית (רשב"ג, תוספתי מעש"ר ג יד). היתה אבן מרובעת רואין אותה כל שאילו תיחלק ויש בה ששה טפחים מצד זה וששה טפחים מצד זה (שם ערוב' ב-א א). אין בין דברי לדבריך אלא שאתה אומר בעגולה ואני אומר במרובעת (ירוש' שם ב א). — ומצוי בסהמ"א: ארץ מרובעת שהיה הנהר מקיף לה מזרח וצפון והדרך דרום ומערב חולקין אותה באלכסון כדי שיגיע לזה נהר ודרך ולזה נהר ודרך (רמב"ם, שכנים יב ג). — ובחשבון, ״מספר מרבע: והמספר המרובע הוא המספר הנקבץ מכפל מספר כמספר אחדות הנמצאים בו והמספר הראשון נקרא גדר המרובע כגון מספר תשעה נקרא מספר מרובע מפני שהוא נקבץ מכפל שלשה פעמים שלשה והמספר שלשה נקרא גדר המרובע (ראב"ח הגשיה, המשיח' והתשבר' א כג). לא יתכן להיות במרובע אחדים כי אם

---

[1]) רד"ק מכלול, מה"ש, נפ"ל.

[2]) בארמ' וסורית מרביתא, במשמ' זו ממש. וכן תרגם הפשיטא יניקותיו. — [3]) כך בכ"י מנקד בנקוד עליון, העתקה ציור אורית בבה"ס שכתר מהכ"י שבהותיקן.

[1]) כך בנוסח' הדפוס. במדב"מ מרבג. וכך בערוך. בגמ' סוכ' כ: מדבך, וכך גם בר"ש.

מספר מרובע או עגול (ראב״ע, ספר השם ו). וזה המספר הוא מספר מרובעי הזוגות (שם ה). כמו שיהיה המספר מרובע או משוטח או שלם או חסר (רש״ט פלקירא, ראשי חכמה ו א). המספר המורכב מהמרובעים ההוים ממספרים מונחים שוה למרובע ההוה מהמספר המורכב מהמספרים המונחים ההם (רלב״ג, מעשה חושב 39). נכתוב המספר אשר רצינו לדעת מרובעו בטור אחד (שם 58). דע כי מרובעי המספרים הנמשכים מן האחד עד עשרה הם מספר א׳ ד׳ ט׳ (שם 80). — ●ובתשברת, צורה בעלת ארבע זוויות, ארבע צלעות, Viereckig ; quadrangulaire -lar : כבר אמרו מחצה על מחצה הוא מרובע (משנת המדות א). והשטח אשר כל קויו ישרים נחלק למשולש ולמרובע ולמרבה הצלעות (ראב״ח הנשיא, המשיחי והתשבר׳ א טו). והמרובע הוא אשר יש לו ארבע צלעות (שם יט). ואם נשים עגול שיהיה אלכסונו עשרה ונעשה יתר בשלישית החץ מפאת הנקודה מב׳ הפאות אז נמצא מרובע שיהיו שבריו כמדת קו העגול (ראב״ע, ספר השם ו). מותר לאדם לטלטל ברה״ר בתוך ארבע אמות על ארבע אמות שהוא עומד בצדן ויש לו לטלטל בכל המרובע הזה (רמב״ם, שבת יב טו). והמרובע בעל ארבע צלעים (ר״י אבן עקנין, ספר מוסר ג כא). שהכל גדול מן החלק ותנועת החלק בכל וקוטר המרובע גדול מצלעו (ר״י א״ת, רוח חן ג). הארוך והקצר והמרובע והמשולש הם ממיני האיכות (שם י). שני משולשין מקבילין נצבים הזוויות ושניהם מרובע והמשולש הוא ראשית התמונות בטבע (שהל בן תמים, פי׳ יצירה נב). אמר המדבר המרובע אינו נמצא וזה אמת מצד שאין מציאותו טבעית רק המשולש ידו בכל ויד כל בו מצד היותו כל גוף משולש לפי שגדרו ג׳ קוים (ר״י אבן לטיף, רב פעלים נט). או שיהיה קוטר המרובע שוה לצלעו או שיהיו זוויות המשולש יותר משתי נצבות (ר״י אלבו, העקר׳ א כב). ויחשוב משולש כמבוי מפולש וישוה לקוטר מרובע צלעים (ר״ש בונפיד, תני קול, בספ׳ ד״ת פו). — ●מְרֻבָּע נצב הזוויות, מְרֻבָּע מְעֻיָּן, נפתל וכו׳: כי רבוע הקו בעצמו הוא שתעשה עליו מרובע נצב הזוויות ויהיו כל צלעותיו הארבעה שוות לקו ההוא ורבוע הקו בקו אחר הוא שתעשה מרובע נצב הזוויות ויהיו שתי צלעותיו הנכחיות שוות לקו האחד (ראב״ח הנשיא, המשיחי והתשבר׳ א כו). והשלישי מרובע מעויין והוא אשר כל צלעותיו שוות ואין זוויותיו נצבות וכו׳ והחמשי מרובע נפתל והוא אשר אין כל צלעותיו נכוחיות ולא זוויותיו שוות (שם יט). המרובע והוא שצלעותיו שוין וזוויותיו נצבין ומהן הארוך והוא שזוויותיו נצבין וצלעותיו משתנים ומהן המעויין והוא שצלעותיו שוין ואין זוויותיו נצבות ומהן הדומה למעויין והוא שצלעותיו וזוויותיו המקבילין זה לזה שוין ואין צלעותיו שוין ואין זויותיו נצבות ומה שאינו כמו שאמרנו נקרא הנטויה (הקד׳ אקלידוס, כ״י ביה״ס כזנתנסי). — ●מְרֻבָּע מוצק: אם תהיה תושבתו מרובעת קורין לו מרובע מוצק ואם הוא משלש קורין משלש מוצק (ראב״ח הנשיא, המשיחי והתשבר׳ ד). — ובמשקלי השירים: וזה משקל חכמי לשוננו להיות החרוז מרובע ויהיו השלשה הראשונים באחרונה על אותיות שווים וכו׳ ויש משקל אחר והוא מרובע ואין בו יתד והוא קל וכו׳ ויש משקל אחר מרובע בתוספת שוא נע על כל אחד ואחד וכו׳ ויש מרובע גדול מזה והוא שתי תנועות ויתד ושתי תנועות (ראב״ע, צחות ז). עוד דע כי יש לנו משקל מרובע ואין לו יתד כלל אלא כלו תנועות (קבלה במלאכ׳ השיר, ניבויאר). השביל הראשון הם המרובעים הפשוטים אשר לא יסכימו חרוזיהם כי אם הטור השני עם הרביעי (רמב״ח, דרכי נעם י). השביל השני הם המרובעים המורכבים משתי תנועות ויתד ושתי תנועות ויתד בכל טור (שם יא). — ובדקדוק, שמות ופעלים מְרֻבָּעִים, שהם בעלי ארבע אותיות: כי שקלו המרובע כמו כרסם על פעלל ואיך ישקל מרובע על משולש (ראב״ע, צחות ה). כי רוב המרובעים והמחומשים מורכבים במלות ברמז אותיות (ריי״ק, ספר הגלוי, פרכגן).

מִרְבָּץ, ש״ז, סמי׳ מִרְבַּץ, — מקום שרבצים שם צאן ובקר: ונתתי את רבה לנוה גמלים ואת בני עמון למִרְבַּץ צאן (יחזק׳ כה ה).

מַרְבֵּץ, ש״ז, — כמו מִרְבָּץ: זאת העיר העליזה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד איך היתה לשמה מַרְבֵּץ לחיה (צפני׳ ב טו). — ואמר הפיטן בהשאלה: שדודים נדודים לציון תקבץ, מכורים בלא הון תשובב למרבץ, השב עבודת לבושי תשבץ (ר׳ שלמה, שדודים, יוצ׳ שבת ג׳ אחה״פ).

מַרְבֵּק [1], ש״ז, — מקום שבו ירבקו העגל שיעמד ויאכל: ולאשה עגל מַרְבֵּק בבית ותמהר ותזבחהו (ש״א כח כד). ואכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מַרְבֵּק (עמו׳

[1]) עי׳ שרש רבק. בערב׳ רביקה a), עגלה רבוקה

a) ربيقة

ו ד). גם שכריה בקרבה כעגלי מַרְבֵּק (ירמ' מו כא). ויצאתם ופשתם כעגלי מַרְבֵּק (מלא' ג כ).—ואמר בן סירא: ושקידתו (של האכר) לכלות[1]) מרבק (כ"ס גני' לח כו).

°מָרַג,—קל לא נמצא.

— נִפעַ', °נִמְרַג, נִמְרָג,—נדושו במורג: כי לא במורג אחד נמרגו (יעקב בן חיים, דרכי הנקוד והנגינות, בסוף מק"ג).

מַרְגּוֹעַ[2]), ש"ז,—מקום ירגע בו האדם: אי זה דרך הטוב ולכו בה ומצאו מַרְגּוֹעַ לנפשכם (ירמ' ו יו).—ובסהמ"א במשמ' מנוחה: לא יהיה לך שם מרגוע ולא הנאה כי אם צרה וצוקה (יוסיפון קלא). שבת שבתון מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי (רש"י שמות לא טו). ושאלו לאבוקרט החסיד מה היא השינה אמר עמק הכחות אל עמק הנפש להמציא הגוף מרגוע ונופש (ר"י זבארה, ספ' שעשוע' א).—ואמר הפיטן: ואקונן מר עלי הרוגי אשפירה, בשני בשמנה בו ביום מרגוע הוקרה (ר' קלונ' בר"י, קינה, מי יתן ראשי). אחשבה לדעת עמל ודברים יגעים, למה כאבי נצח אנוש ממרגועים (ר"בי"י הבבלי, זולת שבת ברא', אחבבה). כבד יום מקדשי, שכלול מרגוע חפושי, עשות חפציך ביום קדשי (ר' ליאונטי ב' אברהם, יול' ב' שבוע', אלהים בהנחילך).—ואמר המשורר: איך אחריך אמצא מרגוע, תנע והלב עמך ינוע (ר' הלוי, איך אחריך). ששון לבי ואור עיני ומעוזי וחמדתי, ומרגועי ושעשועי מנוחתי ושלותי (ראב"ע, לך אלי). קמתי לנסוע ולבקש מרגוע כדי שתנוח רוחי ונשמתי (הוא, אגרי חי בן מקיץ). שחתי ללבי צא ואולי תהיה מוצא באלפי הזמן מרגוע, ויענה נוזלים לחסד חרבו כי כל רביביו נמנעו מנוע (רמב"ע, עיני סלעים, כ"י בודלי').

°מַרְגָּל[3]), ש"ז, מ"ר מַרְגָּלִים,—כמו מרגלית: ויעננו במלים ממלאים באבני מרגלים ובדברים סדורים כתמים ואורים (ראב"ע, אגרי חי בן מקיץ).

מְרַגֵּל, ש"ז, מ"ר מְרַגְּלִים,—מי שֶׁמְּרַגֵּל את הארץ, Kundschafter; espion; spy: ויכר יוסף את אחיו וכו' ויאמר אלהם מְרַגְּלִים אתם לראות את ערות הארץ באתם ויאמרו אליו לא אדני וכו' כנים אנחנו לא היו עבדיך מְרַגְּלִים (בראש' מב ח-יא). וישלח יהושע בן נון מן השטים שנים אנשים מְרַגְּלִים חרש לאמר לכו ראו את הארץ (יהוש' ב א). ויבאו הנערים הַמְרַגְּלִים ויציאו את רחב ואת אביה (שם ו כג). וישלח דוד מְרַגְּלִים וידע כי בא שאול אל נכון (ש"א כו ד). וישלח אבשלום מְרַגְּלִים בכל שבטי ישראל (ש"ב טו י). — ובתו"מ: מרגלים אין להם חלק לעוה"ב (תוספת' סנה' יג ט). בוא וראה כמה גדול כח של לשון הרע מנלן ממרגלים (ר"א בן פרטא, ערכי' טו.). אמר הקב"ה יבא כלב שמרד בעצת מרגלים וישא את בת פרעה שמרדה בגלולי בית אביה (מגי' יג:). דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מרגלים על שם מעשיהם נקראו (ר' יצחק, סוט' לד:). שפירש כלב מעצת מרגלים והלך ונשתטח על קברי אבות אמר להן אבותיי בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים (רבא, שם). מרגלים לא נתכוונו אלא לבושתה של א"י (ר' חייא בר אבא, שם). דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה (ר"ח בר פפא, שם לה.). בשביל מה הקדים (במגלת איכה) פ"ה לעי"ן בשביל מרגלים שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם (ר' יוחנן, סנה' קד:). שנה ראשונה עשה משה את המשכן שניה הוקם המשכן ושלח משה מרגלים (זבח' קיח:). בני אמי נחרו בי אלו מרגלים שהוציאו דבת הארץ וגרמו להם לישראל שיפלו פגריהם במדבר (אדר"נ כ). שעשו עצמן (המרגלים ששלח יהושע) קדרין והיו צווחין הרי קדרות מי שירצה יבא ויקנה כל כך למה שלא ירגיש בהן אדם וכו' כדי שלא יאמרו בני אדם שהם מרגלים (מד"ר במד' טז). כל מדינה ומדינה שהיו המרגלים נכנסים היה ראש המדינה ניגף או מלכה היה ניגף כדי שיהו עסוקים להוציא מתיהם ואין נותנין דעתם למרגלים שלא יהרגו אותם (שם).

מַרְגְּלוֹת, שֵׁם במ"ר, ככני' מַרְגְּלֹתָיו,—א) צד הרגלים במטה: ויהי בשכבו וידעת את המקום אשר ישכב שם ובאת וגלית מַרְגְּלֹתָיו ושכבתי וכו' ותבא בלט ותגל מַרְגְּלֹתָיו ותשכב וכו' ויחרד האיש וילפת והנה אשה שכבת מַרְגְּלֹתָיו (רות ג ד-ח).—ב) עצם הרגלים: וזרעתיו וּמַרְגְּלֹתָיו כעין נחשת קלל (דני' י ו). — ובתו"מ: שלש נשים שהיו ישנות במטה אחת ונמצא דם וכו' בזמן שעברו דרך מרגלות המטה (ר' יהודה, נדה ע ה). תפילין תולה אותן מראשות המיטה ואינו תולה אותם מרגלות המיטה (ירוש' ברכ' ג' ה). תיבה שהיא מלאה ספרים נותנה מראשותי המטה ואינו נותנה מרגלות המטה (שם). לא יתננו (את סה"ת) על גבי מטה ולא

—[1]) לא נתברר היטב מה הכונה במלה זו.
[2]) בארמ' מרגועא (תרג' איוב כא יג).
[3]) בארמ' בתרגום מ"ר מרגליין. בערב' מרג'אנa).

a) مرجان

במרגלות המטה ולא תחת המטה (מס' ס"ת ג י). — וככי: מצא ראשו של זה בצד מרגלותיו אין לו תפיסה ואין לו שכונת קברות ראשו של זה בצד מרגלותיו של זה וראשו של זה בצד מרגלותיו של זה וכו' (תוספת' אהל' טז ג). מצא שנים ראשיהם בצד מרגלותיהם (ירוש' נזיר ט ג). לא יניח אדם תפיליו תחת מרגלותיו מפני שנוהג בהם דרך בזיון (בבלי ברכ' כג:).

*מְרַגְּלוּת, — ש"נ, — אמנות המְרַגֵּל: מה שהעליל עליהם (יוסף על אחיו) דוקא במרגלות וכו' (פענח רזא, וישב).

*מַרְגָּלִית[1], ש"נ, מ"ר מַרְגָּלִיּוֹת, — פנינה: פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד וכו' אמר לי רבי רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות אמרתי לו בני אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם איני דר אלא במקום תורה לפי שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות אלא תורה ומעשים טובים בלבד (ר"י בן קיסמא, אבות ו ט). ספר תורה בהמה ומרגלית אין להם הונאה (ר' יהודה, תוספת' ב"מ ג כד). חוט של מתכת וחוליות של אבנים טובות ומרגליות ושל זכוכית (כלים יא ח). מצרפין שקלים דרכונות וכו' ויעשו אותן מרגלית שמא תזיל המרגלית ונמצא ההקדש מפסיד (ירוש' שקל' ב א). עגול (היה המן) כגידא ולבן כמרגלית (ר' אסי, יומ' עה.). למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מעל ראשו וכו' ומצאה אמרו מצא המלך את מרגליתו (ר' ברכיה, מד"ר רות ח). שעתיד הקב"ה לעשות שער גדול של בית המקדש ושני פשפשים מאבן טובה של מרגלית אחת (ר' יוחנן, פסיק' רבתי לב). למלך שקידש מטרונא בשתי מרגליות אבדה אחת מהן אמר לה המלך איבדת אחת שמרי את השניה (מד"ר דבר' ג). למלך שהיו לו שתי מרגליות טובות ונתנן בכף מאזנים לא זו גדולה מזו ולא זו גדולה מזו (ר' אחא, שם שה"ש, שני שדיך). מה עטרה הזו מקובעת באבנים טובות ומרגליות כך היה אהל מועד מצויין בתכלת וארגמן וכו' (ר"ח בר יצחק, שם, לאיגה).— ואמר הפיטן: שער המוקד במרגלית תמהר, שער ניקנור בנפך תנהר (ר"י אבן אביתור, שער האיתון). — ובהשאלה, במשמ' דבר יקר בכלל: אמר להם (ר' יהושע לר"י בן ברוקה ור"א בן חסמא שספרו לו את דרשת ראב"ע) מרגלית טובה היתה בידכם ובקשתם לאבדה ממני (חגי' ג.).—ואמר המשורר: במי תתפארון היום עלי כל חי וכל חיה, היש בכם אשר ידמה למרגלית פנימיה, אשר אחז בעודו חי בכל חכמה יפיפיה (ר"ש הנגיד, הכמות פליליה). — ובהשאלה, *כנוי לטפות מים: ירד וטבל ועלה וכו' יש עליו משקה מרגליות והזה הזאתו פסולה (ר' יהודה, תוספת' פרה יב-ג).—וטפות הטל: אגלי טל וכו' אלו מרגליות של טל (ר"ש בן לקיש, מד"ר בראש' יג). — *וטפות דם צלול: מקור שהזיע כשתי טיפי מרגליות (ר' יוחנן, נדי' מח:). —*ודברי חכמה: קולי אליכם בני גליות, מים שכלי לקטו מרגליות, כי הצבתי לכם תלפיות (מכתב ר' אחטולי לרמב"ם, המדה גנוזה כג:). — וכנוי להנפש וכדומ': שהנפש היא המרגלית אשר לא תשורנה עין ולא תקבר בעפר אלא הגוף (תשו' דונש על רסע"ג מא). — וכנוי לאותיות הא"ב: וקשר לו כתר בכ"ב מרגליות בלשונו וגלה לו סודו (ספר יצירה, פרק ו).

מַרְגֵּמָה[1], ש"נ,—גל של אבנים שנזרקו באדם שרגמוהו אבן, Steinhaufen; tas de pierres; heap of stones: כצרור אבן בְּמַרְגֵּמָה[2]) כן נותן לכסיל כבוד (משלי כו ח). — ואמר המשורר: לא אחמד זהב בתוך

---

[1]) בארמ' מרגליתא, מרגניתא. ביונית μαργαρίτης, μαργηλίς. ולא נתברר אם בעברית שאלוה בזמן האחרון מן יונית או שנכנסה ביונית מן הלשון העברית.

[1]) מן שרש רגם, עי"ש, ועי' הערה לקמן.—[2]) כך בנוסחה המסורה והתרגומים העתיקים והתלמוד הם עדות לנוסחה זו בזמנם. ותרגמו השבעי' σφενδόνη, שהוא קלע לקלע בו אבנים. וכן ת"י קילעא. ומדברי רב: כזורק אבן למרקולים (חול' קלג.) נראה שהוא פרש מרגמה במשמ' גל אבנים. רסע"ג תרגם: מרג'מה. ופרש: ואלמרג'מה הי מוצ'ע יכון פיה חג'ארה מג'תמעה מת'ל תל או רג'ם, ע"כ,— ובעבר': והמרגמה היא מקום שבו אבנים מקבצות כמו תל או גל אבנים. ריב"ג: והי חג'ארה מג'מועה, ע"כ,— ובעבר': והיא אבנים מקבצות. רש"י: פרונדולא בלעז שאבן שצוררין בו לא להתקיים היא שם שעומד להזרק. ע"כ. ראב"ע: ומרגמה דבר משובח וחברו ארגמן וכן רגמתם שטעמו תפארתם. ע"כ. וכן רי"ק. רד"ק כמו ריב"ג. וכן נחלקו החדשים, קצתם כמו התרגומים העתיקים ורש"י, וקצתם כמו ריב"ג, ויש מי שרצו להגיה מרגלית במקום מרגמה. והנה בערב', שהשרש רגם[a]) משמש בה כשמושו בעבר', יש השם רג'מה[b]), במשמ' גל אבנים שנזרקו באדם שנהרג

---

[a]) رجم [b]) رجمة

הכיס וכסף תוך צרור, כי יקרה נפשי וחשבה כל כמרגמת צרור (רמב"ע, תרשיש ט ע). הכי כל הארצות כאבנים במרגמה ואנכי פנינה, וחכמי האלהים שכנו בי ושכנה תוך לבבם השכינה (ר"י חריזי, תחכמ' מז).

***מַרְגֶּמֶת**, ש"נ, — כמו מַרְגֵּמָה: לה (לְתֵבֵל) יעמיק אוהב באר שחת ויד חושק עלי גבה ישו מרגמת, אמרו לבניה הכי נפשי מאד הומה לרגלם ומתפעמת (רמב"ע, דיואן קכה, כ"י בודלי).

מַרְגֵּעָה, ש"נ,—מנוחה: אשר אמר אליהם זאת המנוחה הניחו לעיף וזאת המַּרְגֵּעָה ולא אבוא שמוע (ישע' כח יב).—ואמר המליץ: המוכרים חיי עולם בחיי שעה, דעו כי לא זאת המרגעה, לכן התעתדו ליום הנסיעה, וסורו רדו מן הגבעה (ר"י חריזי, תחכמ' ב). שנסתי מתני באזור הנסיעה, ופשטתי סות המרגעה, ולבשתי כסות היגיעה (שם ג).—ומ"ר *מַרְגֵּעוֹת: שוכן עד וקדוש נם לכתוב מסעות, להודיע חסדו כי הוא רב ישועות, נחה כצאן עמו לאט ובמרגעות (ר"י נג'ארה, נסע כצאן).

***מֻרְגָּשׁ**, (מורגש), ש"ז, מ"ר מֻרְגָּשִׁים, (מורגשים), — בלשון המחקר, מה שיושג ברגש: ואל תאמין למתחכם שיאמר כי מחשבתו מתחברת על סדר עד שיגיע אל כל הענינים הצריכים באלהות בשכלו בלבד מבלתי שיסמוך אל מורגש בראות דמיון ממלות או מכתב או מצורות נראות או מתדמות (ר"י א"ת, כוזרי ד ה). אם כן אין מעלה במורגשים יתירה על מעלת בני אדם (שם א מ). הילד הנה הוא מרגיש בכח ומורגשיו בכח ואם יהיה מרגיש בפועל הנה מורגשיו בפעל (כל מלאכ' הגיון ז). ויצייר המגושם בדרך הכולל אשר אינו חושש באיזה חומר יהיה ובאיזה מורגש אלא על דרך כלל (רש"ט פלקיירא, ראש' חכמה ו ב). והכח המרגיש הוא המשיג המורגשים בהשגות החמשה חושים הידועים (הוא, המעלות ב). מי מרה כנגד המורגש ומי סופה כנגד המובחן (יסוד המושכל ט, כספ' ד"ח נט). כי הדברים הנודעים יודעו בשלש בחינות ואלו הם המושכל המורגש והמפורסם והמקובל כולל שלשתם (ר"א הקראי, ג"ע, ענין קדוש"ח י).

***מֻרְגָּשָׁה**, (מורגשה), ש"נ, מ"ר מֻרְגָּשׁוֹת, (מורגשות),— כמו מֻרְגָּשׁ: כנגד ה' הרגשות וה' מורגשות (מד"ר במד' יד).—ובסהמ"א: שלא יודע הדבר האמתי במציאותו כי אם מארבעה בחינות וכו' ואלו הם המורגשות והמושכלות והמפורסמות והמקובלות (מנח' גילני, מכת' לקהל' קהיר, לקו"ק נספח' 50). ויישב דעתו על מה שיבטח עליו מן הראיות והמורגשות והעדויות הגלויות האמתיות (ר"י א"ת, חו"ה, הבטחון ד). הדברים הנודעים בלא מופת ובלא ראיה ארבע מינים המורגשות והמפורסמות והמקובלות והמושכלות ראשונות המין הראשון המורגשות והם הנודעים לאדם באחד מחמשה חושיו (הוא, לוח תן ו). והכח המדמה הוא אשר בו ישארו רשומי המורגשות (רש"ט פלקיירא, המעלות ב). כח השכל ונקרא שופט כי הוא ישפוט על הדמיון כמו שישפוט ההרגש על המורגשות (ור' אלדבי, ש"א ד). — ובמשמ' מה שנעים להרגש: שהאדם כשיהיה רודף תאוות ומגביר המורגשות על המושכלות ומעביר שכלו לתאוותיו עד יחזור כבהמה וכו' אז לא יתודע הכח האלהי ר"ל השכל (ר"י חריזי, הקד' רמב"ם לזרעים).

***מַרְגֵּשָׁה**, ש"נ, מ"ר מַרְגֵּשׁוֹת,—שה"פ מן רָגַשׁ, במשמ' רעש, קול שאון: הלשון הזה (של תשואות) משמש שלשה לשונות צרות מרגשות אפלה צרות שנאמר תשואות נוגש לא ישמע מרגשות שנאמר תשואות מלאה (ר"א בן יעקב, מד"ר איכ', פתיח').

מרד[1], ממנו מֶרֶד, מָרֶד, מוֹרֵד, מַרְדּוּת, *מְרִידָה.

מֶרֶד[2], ש"ז, — שה"פ של אדם שהשליך מעל עצמו עבדות ומשמעת לזולתו, Empörung; révolte; revolt: אם בְּמֶרֶד ואם במעל ביי' (עשינו לבנות לנו מזבח לבדנו) אל תושיענו היום הזה (יהוש' כב כב).—ובתו"מ: עוונות אלו הזדונות פשעים אלו המרדים חטאים אלו השגגות מאחר שמתוודה על הזדונות ועל המרדים חוזר ומתודה על השגגות (תוספת' יוה"כ ב א). נמרוד שהעמיד מרד בעולם (מד"ר בראש' מב). בארבע עשרה (שנה) למרדן (שם). — ובסהמ"א: פשעים אלו המרדים שאדם עושה להכעים (רש"י שמות לד ז). כי לא יתכן לסלוח הפשעים שהם המרדים (רמב"ן שם). כי כאשר יטו כחות הנפשיות כמו המרגיש והמתעורר אל צד החטאים והמרדים אז אין השכל פועל שם

---

1) בערב' מרד a), היה קשה ערף, לא נכנע.

2) דעת ר"ת כי כנוי נסתר יחיד הוא מֶרְדּוֹ, וע"ז העיר ר"ז הלוי בספר הצבא: ולא הבינותי בדקדוקו זה ואנו אין גורסין אלא במרדו בחירק תחת המם. ובלשון הדבור בא"י פשט המנהג לומר בְּמִרדו במם חלומה או קמוצה.

a) مرد

ברגימת אבנים בו, ואין שם מרגם לקלע. ובאמת, רגימה היא זריקת אבנים הרבה באדם להמיתו אך לא בכלי, לא בקלע. ועי' צרור.

כלל (הגמ׳ הנפש טו.). שהם הפליגו כל כך במרדים ובפשעים אשר זדו עליהם (ספ׳ המוסר של ר״מ אלזירי, כ״י בלי״מ).— ואמר המשורר: הכימים בחרתם במרדים וכלילות חפצתם בבגדים, וכזמן רע אשר יקשור בזדון כמו כן תקשרו על הידידים (ר״ש הנגיד, הכימים). אדון עולם גמלתני חסדים, ועל חסדך גמלתיך מרדים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ז).— ואמר הפיטן: חשבון עבור מרדים בעת דין תתן נפש, זכה וטהורה בהיות הנפש (מאולם בר׳ קלונ׳, אל ברוב עלות, שחר׳ יוה״כ). ואיש מהם על מרדיו, לשון אש תאכל בדיו (ר׳ יצחק, סליח׳ יום ד, באשמרת הבקר). — ואמר המליץ: למתי תעמדי בעזות מֶרֶדֵךְ [1], ותשרפי את גופי במרדך (עזר׳ הבבלי, ספ׳ מוסר פא.). — ב) *מרי האשה בבעלה, אִגֶּרֶת מֶרֶד: המורדת על בעלה כותבין לו איגרת מרד על כתובתה (ירוש׳ קדוש׳ א ב). ארוסה וחולה נדה ושומרת יבם כותבין לה איגרת מרד על בעלה (ר׳ חייה, שם כתוב׳ ה י). כותבין איגרת מרד על ארוסה ואין כותבין איגרת מרד על שומרת יבם (שמואל, בבלי שם סג.). — ובהשאלה: לא שנו (שמחזירין במועד את התרנגלת שמרדה וברחה מעל הביצים) אלא תוך שלשה למרדה וכו׳ אבל לאחר שלשה למרדה וכו׳ לא (ר׳ הונא, פסח׳ נה:).

מָרַד, מָרַד, מָרַדְתָּ, מָרְדוּ, מָרָדוּ, מָרַדְנוּ, מָרָדְנוּ, מֹרְדִים, מוֹרְדִים, מֹרְדֵי, לִמְרֹד-, לִמְרוֹד, לְמָרְדְּכֶם, יִמְרֹד, יִמְרָד-, תִּמְרְדוּ, תִּמְרֹדוּ, יִמְרְדוּ,— א) פ״ע, מָרַד במלך פלוני, עשה מֶרֶד, התקומם עליו, השליך מעל עצמו שלטונו של פלוני, to revolt ; se révolter ; sich empören: שתים עשרה שנה עבדו את כדרלעמר ושלש עשרה שנה מָרָדוּ (בראש׳ יד ד). כה אמר המלך הגדול מלך אשור מה הבטחון הזה אשר בטחת וכו׳ עתה על מי בטחת כי מָרַדְתָּ בי (מ״ב יח יט-כ). ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וַיִּמְרָד־בו (שם כד א). וַיִּמְרֹד צדקיהו במלך בבל (שם כ). וַיִּמְרָד־בו לשלח מלאכיו מצרים לתת לו סוסים ועם רב (יחזק׳ יז טו). ויאמרו מה הדבר הזה אשר אתם עשים העל המלך אתם מֹרְדִים (נחמ׳ ב יט). וגם במלך נבוכדנאצר מָרָד אשר השביעו באלהים (דהי״ב לו יג).— וּבֵאלֹהִים, לא שמע למצוותיו: אך ביי׳ אל תִּמְרֹדוּ ואתם אל תיראו את עם הארץ (במד׳ יד ט). כה אמרו כל עדת יי׳ מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל לשוב היום מאחרי יי׳ בבנותכם לכם מזבח לְמָרְדְּכֶם היום ביי׳ וכו׳ והיה אתם תִּמְרְדוּ היום ביי׳ ומחר אל כל עדת ישראל יקצף (יהוש׳ כב טז־יח). חלילה לנו ממנו לִמְרֹד ביי׳ ולשוב היום מאחרי יי׳ (שם כט). בן אדם שולח אני אותך אל בני ישראל אל גוים הַמּוֹרְדִים אשר מָרְדוּ בי (יחזק׳ ב ג). וברותי מכם הַמֹּרְדִים והפושעים בי (שם כ לח). וימרו וַיִּמְרְדוּ בך וישלכו את תורתך אחרי גום (נחמ׳ ט כו). ואתפללה ליי׳ אלהי ואתודה ואמרה אנא אדני האל הגדול וכו׳ חטאנו ועוינו והרשענו וּמָרָדְנוּ וסור ממצותך וממשפטיך (דני׳ ט ד-ה). לאדני אלהינו הרחמים והסליחות כי מָרַדְנוּ בו (שם ט). — וּמָרַד עַל: ויקם ירבעם בן נבט עבד שלמה בן דויד וַיִּמְרֹד על אדניו (דהי״ב יג ו).— ובתו״מ: במורד ביום הכפורים (ר׳ לוי, ירוש׳ יומ׳ ח ו). הזהרו שלא תמרדו בהקב״ה שאין אדם מורד בהקב״ה אלא מתוך שביעה (ספרי דבר׳ מג). אמר הקב״ה יבא כלב שמורד בעצת מרגלים וישא את בת פרעה שמרדה בגלולי בית אביה (מגי׳ יג.). שהשביע הקב״ה את ישראל שלא ימרדו באומות העולם (ר׳ יוסי בר חנינא, כתוב׳ קיא.). שלשה דברים צוה אחיתופל את בניו אל תהיו במחלוקת ואל תמרדו במלכות בית דוד וכו׳ (ב״ב קטז.). בשעה שברא הקב״ה את אדם הראשון השליטו על הכל הפרה היתה נשמעת לחורש והתלם נשמע לחורש כיון שחטא אדם מרדו עליו הפרה לא היתה נשמעת לחורש וכו׳ (ר׳ יוחנן, מד״ר בראש׳ כה). שאילולי לא בראתי בו (באדם) יצר הרע לא היה מורד בי (ר׳ איבו, שם כז). מלך בשר ודם שמרדה עליו מדינה ועמדו וקללו את המלך (שם במד׳ יח).— והאשה על בעלה, והאיש על אשתו: המורדת על בעלה זו משנה ראשונה רבותינו התקינו שמתרין בה ארבע שבתות (תוספת׳ כתוב׳ ה ז). עבד כהן שברח ואשת כהן שמרדה הרי אלו אוכלין בתרומה (שם תרומ׳ י ח). המורדת על בעלה פוחתין לה מכתובתה וכו׳ וכן המורד על אשתו מוסיפין לה על כתובתה (כתוב׳ ה ז). המורדת על בעלה כותבין לו איגרת מרד על כתובתה וכו׳ אם במשרדה עליו והיא נידה התורה המרידתה עליו וכו׳ כשמרדה עליו עד שלא באה נידה ובאת נידה הרי אינה ראויה למרוד (ירוש׳ קדוש׳ א ב). מרדה הפסידה בלאותיה קיימין (בבלי כתוב׳ סג:). — ובמליצה, מָרַד אור: המה היו בְּמֹרְדֵי אור לא הכירו דרכיו ולא ישבו בנתיבתיו (איוב כד יג).— והשתמשו הסופרים במליצה זו בכונה של שונאי החכמה והמדעים, עי׳ אור. והוסיפה: אך מה לנו ולמורדי אור סיגי ובזויי עמנו (ר״ש בלוך, הקד׳ שבי״ע, אפריקה). כשבלול טמון בל חזה שמש במורדי אור הוא (א׳ מפו, אה״צ י).

—[1]) כך מנוקד.

—ובהשאלה, *תרנגלת שמרדה, שברחה: אווזין ותרנגולין ויונין הרדסיות שמרדו או שקיננו בפרדס (תוספת' תול' י ט, ספרי דבר' רכה). בתרנגולת שמרדה (נדה נ:).— ובדברים לא בע״ח, עין שמרדה, שנתקלקלה, שכאבה: עין שמרדה מותר לכוחלה בשבת (מר שמואל, ע״ז כח:). עין שמרדה מרפין אותה בשבת (ר' יוחנן, ירוש' שם ב ג).— *מטבע שמרד, עי' מטבע.—ב) פ״י, מרד את פלוני, עשה שימרד: ובי״י אל תמרדו ואותנו אל תמרדו בבנתכם לכם מזבח מבלעדי מזבח יי' אלהינו (יהוש' כב יט).— ג) *מרד [1]) הפצע, השחין וכדומ', היה עוד טרי ועוד לא עלתה עליו ארוכה: בשחין ובמכוה ובקרחת המורדין (ת״כ תזריע, נגע' א א). עור הראוי לקבל נגע פרט לשחין המורד ולמכוה המורדת (שם ג ד). היו (השחין והמכוה) מורדין טהורים עשו קרום כקליפת השום זו היא צרבת השחין (משנ' נגע' ט ב).

— הפע', *המריד, — המריד את פלוני על פלוני, עשה שימרד, הסיתו לכך: בשעה שאמר (נבוכדנצר) אעלה על במתי עב אדמה לעליון יצתה בת קול ואמרה לו רשע בן רשע בן בנו של נמרוד הרשע שהמריד את כל העולם כולו עלי במלכותו (ריב״ז, פסח' לד:). מתנחם אני שבראתי אותו (את האדם) מלמטה שאלו בראתי אותו מלמעלה כשם שהמריד בי את התחתונים כך היה ממריד בי את העליונים (ר' נחמיה, מד״ר בראש' כז). אוהבים היו זה לזה זה משלח לזה כתבים וזה משלח לזה דורונות והמרדתי אותם אלו על אלו כדי שיבואו ויפלו תחת ידיך (ר' יודן, שם מד). קיפח על ראשו של נמרוד ואמר לו זה המרידן עלי (ר' סימון, שם כו).—ואמר הפיטן: נארו ברית ודת והמרידו עם באל ומגרום בלא כח מכהני מלוכה (מוס' ב ר״ה, אהללה).—ובהשאלה: המורדת על בעלה וכו' אם בשמרדה עליו והיא נידה התורה המרידתה עליו (שלא תזקק לו בזמן נדתה) (ירוש' קדוש' א ג).

*מְרְדֶּה, ש״ז, — כלי לרדות בו הלחם מהתנור: השוכח פת בתנור וקדש עליה היום מצילין הימנה מזון שלש סעודות וכו' הרודה רודה בסכין אבל לא במרדה (תוספת' שבת יג ח). מרדה ניטל הרודה טמא מפני הציגורות ניטלה הצינורת טמא מפני הרודה (שם כלי' ב״מ ג ז). אף היא להביא מרדה נכנסה מפני שמלומדת בנסים (תעני' כה.). — ואמר המליץ: למתי תעמדי בעזות מרדך, ותשרפי את גופי במרדך (עזר' הבבלי, תוכח' מוסר פא.).

א. מַרְדּוּת[1]), ש״נ, — שה״פ מן מרד, נַעֲות הַמַּרְדּוּת, כנוי של קללה לאשה: ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות [2]) הלוא ידעתי כי בחר אתה לבן ישי לבשתך ולבשת ערות אמך (ש״א כ ל).

ב. *מַרְדּוּת, ש״נ, — ענש, פורענות על אדם, כדי להחזירו למוטב [3]): אין אדם אומר פלוני קשה אלא שהוא צריך מרדות ורבותינו אומרים מהו לך רד מרדות הם צריכים (מד״ר שמות מג). מה תלמוד לומר חושך שבטו שונא בנו ללמדך שכל המונע בנו מן המרדות סוף בא לתרבות רעה ושנאהו שכן מצינו בישמעאל שהיו לו געגועים על אברהם אביו ולא רידהו ויצא לתרבות רעה ושנאהו והוציאו מביתו ריקם (שם א). מעולם רצועות מרדות היה עמלק לישראל את מוצא כיון שאמרו היש ה' בקרבנו מיד ויבא עמלק, ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה, וירד העמלקי והכנעני (שם במד' יט). ישראל באים לידי סרחון והקב״ה כועס עליהם ומביא עליהם מרדות והם באים לידי חיסרון (פסיק' רבתי יא).— *מכות מרדות: מכת תורה ארבעים חסר אחת אומדין אותו אם יש בו (כח) ללקות לוקה ואם לאו אינו לוקה אבל מכות מרדות אינו כן אלא מכין אותו עד שיקבל או עד שתצא נפשו (תוספת' מכות ד יז).

---

[1]) בפרוש מלה זו אין ספק, וז״ל הרמב״ם: ומעני קולה הנא המורדין אנ תכונ הד׳ה אלג׳ראח טריה למ יאכ׳ד׳ לחמהא פי אלתצלב ואלאנדמאל בל יכונ לחם טרי מתי למס אלמ ולד׳לכ אסתעיר לה אסמ מורד אנה יפר מנ אללמס ולא יג׳יב אליה, ע״כ,—ובעברי' (בתרגומו של דרנבורג): וענין אמרו כאן המורדין שאלו המכות הן טריות אשר לא התחיל בשרן להגליד ולהעלות ארוכה אבל הבשר הוא לח ויכאיב כאשר יגעו בו ולזה נתנו לו שם מורד על דרך העברה מפני שהוא בורח מפני המישוש ואינו רוצה בו (פי' המשנ' נגע' ו ה). וכן ביד החזקה: השחין והמכוה כל זמן שהן מכות טריות הן נקראין מורדין (טומא' צרעת ה ג).

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) דעת רב המפרשים הקדמוני' והחדשים שהוא מן מרד. וגם השבעים תרגמו במשמ' זו (לפי קריאתם: בן נַעֲרַת הַמַּרְדּוּת). סומכוס ותיאוד' במשמ' תנועה ונדידה ממקום למקום. ת״י: בר סרבנותא דמרדותא קשיא. ופרש רד״ק: מאמך היה לך זה שהיא מורדת ברצוני וכמו כן אתה מורד במה שאני רוצה ואוהב מה שאני שונא. רש״י גזרו מן רדה: שהיא ראויה לרדות ולייסר. וכך דעת קצת החדשים.

[3]) כבר כונו הגאונים ופרשו: מכת מרדות פי' מכת מוסר ותרגום ליסרה אתכם למרדי יתכון (תשו' גאו' כלוניקו).

נכנס (הכהן) לבית הפרס או למדוד את ארץ העמים או שיצא לחוצה לארץ מלקין אותו מכות מרדות (שם). אם אינה סופגת את הארבעים תספוג מכת מרדות (ר' יהודה, נזיר ד ג). — ובסהמ"א: ועמלק מעולם רצועת מרדות לישראל מזומן בכל עת לפורענות (רש"י במדי' כא א). כלומר רצועת מרדות הבאה להלקותו (המאירי, יומי' כב:). — ואמר הפיטן: יען משכתני העבדות, נשפטתי בכל מיני מרדות, הקצר קצרה ידך מפדות (ר' אפרים בר"י, אלהי בך אחבק). יצו אורו לבן בכורו חבוש מזורו בכל מרדות, חסדים גמול כמו אתמול במשכנותיך ידידות (הוא, אשר יצר). — ובהשאלה, מַרְדּוּת בלב, יסורים וחרטה על החטא: טובה מרדות[1] אחת בלבו של אדם יותר מכמה מלקיות (ר' יוסי, ברכ' ז.). — ואמר הפיטן: ידענו רשענו ונכנס בלבנו מרדות, כוננו לשוב לאל ברגש וחרדות (ר' מנחם בר מכיר, סליח', אחלה אל).

***מַרְדֵּעַ[2]**, ש"ז, — מַלְמַד הבקר: שהאכר עובר והמרדע על כתפו (ר"ע, אהל' טז א). המרדע שנתנו על גבי בהמה וראשו אחד נתון על גבי המת וראשו אחד נתון על גבי אדם (תוספת' שם טו יד). המרדע שנפלו משקין על מקצתו (שם כלי' ב"ב ג ה). —

סי' טו). — [1]) פרשו"ג: תוכחה שמוכיח עצמו מהמשים מלקיות מיד אחרים.

[2]) כבר אמרו בירוש' (סנה' י א) וז"ל: כדרבונות ג' שמות יש לו מרדע דרבן ומלמד מרדע שהוא מורה דעה בפרה. ע"כ. וכך גם במד"ר ויקר' כט. ובמד"ר במד' יד ופסיק' רבתי ג הביאו החלק הראשון בשם ר' תנחום: א"ר תנחומא המשנה קראת אותו מרדע והמקרא קרא אותו דרבן ומלמד. ע"כ. והחלק השני בשם ר' נתן: א"ר נתן למה נקרא מרדע שמורה דעת בפרה. וכך פרש הרמב"ם, אלא שהבדיל בין חלקי הכלי הזה, ואמר: המרדע הוא המלמד והוא עץ ארוך עב וכמו מסמר חד תקוע בקצתו מלמעלה וזה הברזל נקרא דרבן ובקצה השני מלמעלה ממנו ברזל כמו רומח והעץ נכנס וזה הברזל נקרא חרחור (הלכ' כלים יא כג). ורב שרירא גאון אמר וז"ל: ופרוש מרדע כלי שהשור חורש בו וארוך הוא יותר מקומה (תשו' גאוני מז"מ נג). אך בודאי שלא דקדק בדבר. ואולם אין ספק כי גזרתו של ר' נתן שהיא הרכבה מן מורה ומן דעה איננה אלא מדרש מלים המוני, אך בעצם הכונה של מרדע יפה פרש ר' נתן, ומקורו במשמ' הפעל רדע a) בערב' ההמונית, בענין התרה בפלוני, עשה לו אות להעיר דעתו על דבר מה, ואין ספק כי במשמ' זו שמש פעל זה בעבר' וממנה בא

a) ردع

והיה ארכו ועביו של המוט קצוב ולכן השתמשו בו כעין מדה לאֹרך ועֹבי: אילן שהוא נוטה לשדה חברו קוצץ מלא המרדע על גבי המחרישה (ב"ב ב יג). סרידה שהיא נתונה על פי התנור מוקף צמיד פתיל נסדק מן התנור לסרידה שיעורו מלא פי מרדע שלא נכנס וכו' היה עגול אין רואים אותו ארוך אלא שיעורו מלא פי מרדע נכנס (כלים ט ז). כל המטלטלים מביאין את הטומאה על אדם הנושאן בעובי המרדע (ר"ע, אהל' טז א). ארבעה שהיו נושאין את הנדבך ואין במוטות כעובי המרדע (תוספת' שם ז א). — ומ"ר מַרְדְּעוֹת: ולא יקרא לאור הנר וכו' אפילו גבהו שתי קומות ואפילו שתי מרדעות (רבה, שבת יב:). אחד אומר גבוה (הירח, לענין קדוה"ח) ב' מרדעות[1] ואחד אומר ג' (ר"ה כד.). — ובסהמ"א: כשיבוא לחרוש ומרים המרדע להכות הבהמה שחורש בה (ערוך, זה הערך). — ואמר הפיטן: דרבוני מלמד מרדעי, נתון רועה דרדעי, דן והוכיח פדעי, אם לא תדעי (ר"ש הבבלי, אור ישע, יוצ' א' פסח).

***מַרְדַּעַת[2]**, ש"נ, — כעין כסת קשה ישימו על החמור תחת משאו, Packsattel; bât; pack-saddle: תכריכי המת ומרדעת של חמור (כלא' ט ד). חמור יוצא במרדעת בזמן שהיא קשורה לו (שבת ה ב). חמור וכליו אני מוכר לך מכר את המרדעת ואת האוכף וכו' ואת החבק (תוספת' ב"ב ד ב). זה שהוא מתמנה (לנשיא) בכסף אין עומדין בפניו ואין קורין אותו רבי והטלית שעליו כמרדעת של חמור (ירוש' ביכור' ג ג). — וישתמשו בה גם בני אדם על כתפותיהם תחת המשא וכדומ': לא יתן את המרדעת על כתפיו להוציא עליו את הזבל (תוספת' כלא' ה יח). — ומצוי גם בסהמ"א: ראובן ושמעון שהיו שותפין לעשות מרדעות וחלקו והלך אחד מהם ובא לוי ותובע לאותו הנשאר ואומר נתתי לחברך כגד לעשות מרדעת תנהו לי שאתה שותפו (טוח"מ, שו"ע' קעו). — ואמר המשורר: איכה חמורים רובצים יוכלו שאת משא והם נלאו נשא מרדעת (ר"י הלוי, לא האמין). ופיהו במלאכת השיר פוער, והוא חמור נוער, ולא יכיר מן

לערבית. — [1]) כך בכל נוסח' הדפוס וברוב כ"י. ובכ"י א"פ מדרגות. ובתוספת' כ"י א"פ הוצא' צוק"מ (ג ב) מרדאיות.

[2]) בערב' ברד'עה a). בסור' ברדעתא. וכבר העיר פרנק' כי מקורו בפרס', אך לא נתברר מה שרשו.

a) برذعة

החכמה ולא יבין, כי אם המספוא והתבן, ולא למד מן התבונה והדעת, רק לשאת האוכף ו ה מ ר ד ע ת (ר"י הריזי, תהכמ' יח). אל הר זמירות יעפילו, היום חמורים נושאי מ ר ד ע ת, הקוף והינשוף ואיש מך דעת, כל עלגי שפה ברֹן יצהילו (במשון כהן, קול מוסר).

מְרְדָּף[1], ש"ז, — שה"פ של אדם רדף אחרי חברו, נגש בו, Verfolger ; persécuteur ; -ecutor: מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה רדה באף גוים מֻרְדָּף[2] בלי חשך (ישע' יד ו).

א.**מרה**[3], ממנו א.מָרָה, מָרֶה, מְרִי, מַמְרֶה, א.*הַמְרָאָה.

א.**מָרָה**, פ"ע, מָרְתָה, מָרָתָה, מָרִיתִי, מָרִית, מָרוּ, מְרִיתֶם, מָרִינוּ, מָרוּ, מוֹרֶה, מֹרִים, —מָרָה בִּפְלוֹנִי, בְּפִי פְלוֹנִי, לא עשה כמצותו, widerspenstig, ungehorsam s.; être désobéissant ; be refractory: כי יהיה לאיש בן סורר ומוֹרֶה איננו שמע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אתו ולא ישמע אליהם ותפשו בו אביו ואמו והוציאו אתו אל זקני עירו ואל שער מקמו ואמרו אל זקני עירו בננו זה סורר ומֹרֶה איננו שמע בקלנו (דבר' כא יח-כ). ויקהלו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע ויאמר להם שמעו נא הַמֹּרִים המן הסלע הזה נוציא לכם מים (במד' כ י).— ובאלהים: תאשם שמרון כי מָרְתָה באלהיה (הוש' יד א). ברב פשעיהם הדיחמו כי מָרוּ בך (תהל' ה יא).—ובלי ב השמוש, מָרָה: אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו וּמְרִיתֶם חרב תאכלו (ישע' א יט-כ). מעי חמרמרו נהפך לבי בקרבי כי מָרוֹ מָרִיתִי מחוץ שכלה חרב (איכ' א כ). נחנו פשענו וּמָרִינוּ אתה לא סלחת (שם ג מב). אדני יי' פתח לי אזן ואנכי לא מָרִיתִי (ישע' נ ה). והמה מָרוּ ועצבו את רוח קדשו (שם סג י). ולא יהיו כאבותם דור סורר וּמֹרֶה דור לא הכין לבו ולא נאמנה את אל רוחו (תהל' עח ח).—וּמָרָה אֶת פְּלוֹנִי: כי אתי מָרָתָה נאם יי' (ירמ' ד יז). — וּמָרָה אֶת פִּי פְלוֹנִי: כי לא יבא אל הארץ אשר נתתי לבני ישראל על אשר מְרִיתֶם את פי למי מריבה (במד' כ כד). ואם לא תשמעו בקול יי' וּמְרִיתֶם את פי יי' והיתה יד יי' בכם ובאבתיכם (ש"א יב טו). יען כי מָרִיתָ פי יי' ולא שמרת את המצוה אשר צוך יי' אלהיך וכו' לא תבוא נבלתך אל קבר אבתיך (מ"א יג כא-כב). איש האלהים הוא אשר מָרָה את פי יי' (שם כו). צדיק הוא יי' כי פיהו מָרִיתִי (איכ' א יח).—ובמליצה, לֵב מוֹרֶה: ולעם הזה היה לב סורר ומוֹרֶה סרו וילכו (ירמ' ה כג).— וגם לדבר לא בע"ח: שלח חשך ויחשך ולא מָרוּ את דבריו (תהל' קה כח).

—הִפְע', הִמְרָה, הִמְרוּ, מַמְרִים, לַמְרוֹת, בְּהַמְרוֹתָם, יַמְרֶה, תַּמְרוּ, וַתֶּמֶר, וַתַּמְרוּ, יַמְרוּ, יַמְרוּהוּ, — א) הִמְרָה בִּפְלוֹנִי, את פי פלוני, כמו מָרָה: ולא אביתם לעלת וַתַּמְרוּ את פי יי' אלהיכם (דבר' א כו). וַתַּמְרוּ את פי יי' אלהיכם ולא האמנתם לו ולא שמעתם בקלו (שם ט כג). כל איש אשר יַמְרֶה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצונו יומת (יהוש' א יח). ושמעתם בקולו ולא תַמְרוּ את פי יי' (ש"א יב יד). וַיַּמְרוּ בי ולא אבו לשמע אלי (יחזק' כ ח). וַיַּמְרוּ בי בית ישראל במדבר בחקותי לא הלכו ואת משפטי מאסו (שם יג). וַיַּמְרוּ וימרדו בך וישלכו את תורתך אחרי גום (נחמ' ט כו).—והִמְרוּ את פלוני: ויוסיפו עוד לחטא לו לַמְרוֹת עליון בציה (תהל' עח יז). כמה יַמְרוּהוּ במדבר יעציבוהו בישימון (שם מ). וַיַּמְרוּ על ים בים סוף (שם קו ז).— ואת אִמְרֵי פלוני: כי הִמְרוּ אמרי אל ועצת עליון נאצו (שם קז יא).—ואת משפטו: וַתֶּמֶר את משפטי לרשעה מן הגוים (יחזק' ה ו).—ואת רוחו: וירע למשה בעבורם כי הִמְרוּ את רוחו (תהל' קו לב-לג).—ובעצת פלוני: פעמים רבות יצילם והמה יַמְרוּ בעצתם (שם מג). — ואת עיני פלוני: כי לשונם ומעלליהם אל יי' לַמְרוֹת עני כבודו (ישע' ג ח).— היה מַמְרֶה עִם פלוני: זכר אל תשכח את אשר הקצפת את יי' אלהיך במדבר למן היום אשר יצאת מארץ מצרים עד באכם עד המקום הזה מַמְרִים הייתם עם יי' (דבר' ט ז). ולא האמנתם לו ולא שמעתם בקלו מַמְרִים הייתם עם יי' מיום דעתי אתכם (שם כג-כד). הן בעודני חי עמכם היום מַמְרִים היתם עם יי' ואף כי אחרי מותי (שם לא כז). — ובתנ"מ: ש ה י מ ר ו לאל במעשיהן הרעים (ר' הזקיה, ירוש' קדוש' ד א). שראה שהן עתידין ל ה מ ר ו ת על ים סוף (ר"ל, מד"ר שמות א). הם (דתן ואבירם) היו שאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה הם ש ה מ ר ו על ים סוף (שם). הקב"ה עשה להם נסים ואמר הקב"ה אני גואל אתכם ואעשה לכם נסים ואתם מ מ ר י ם אותי בוא וראה ז' גאולות שגאלתי אתכם והייתם הייבין לשבחני שבע פעמים וכו' ו ה מ ר י ת ם אותי בז' ע"ז (שם במד' כ).— הִמְרָה עַל פלוני: מצאן

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) כך בנסחה המסורה. וקצת החדשים אמרו כי לפי ההקבלה עם הקודם צריך להיות פה מִרְדַּת, שה"פ לרדה.

[3]) בערבי' מרי a) במשמ' פקפק בדבר, והתקוטט.

a) مرى

זקן ממרא (את הסנהדרין) אבי פגי והמרה עליהן יכול תהא המראתו המראה (סוט׳ מה.). — ב) המרה, התוכח והתקוטט עם פלוני [1]: אם לא התלים עמדי ובהמרותם [2] תלן עיני (איוב יז ב). — ג) *המרה יונים, הפריחם להתחרות מי יקדים למי: ומפריחי יונים אלו שממרין את היונים (סנה׳ כה:). — ד) *המרה את פלוני, המרו זה את זה, wetten; parier; to wager, bet: מעשה בשני בני אדם שהמרו זה את זה אמרו כל מי שילך ויקניט את הלל יטול ד׳ מאות זוז (שבת לא.).

ב. **מרה**, ממנו מרה.

מרה[3], ת״ז, — עני מרה, עני קשה, רע ומר: כי ראה יי׳ את עני ישראל מרה [4] מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עזר לישראל (מ״ב יד כו).

מרה[5], ש״נ, סמי׳ מרת, — מרת רוח, הוא היה מרת רוח לפלוני, גרם לפלוני במעשיו צער ויגון וכעס, Kummer; peine; grief: ותהיין (נשי עשו) מרת [6] רוח ליצחק ולרבקה (בראש׳ כו לה).

---

[1]) כך בערב׳, ועי׳ עוד הערה לקמן. — [2]) מ דגושה, לא נתברר למה. ואמר רד״ק: לתפארת הקריאה (מכלול, שדה״פ). בתרגום השבעים אין מלה זו. ת״י: ובפירוגיהון, והוא תמורתם. וכן רסע״ג: ח׳לאף, והעיר בפרוש שהוא מן תמורה. וכן מנחם חברו עם ההימיר וכו׳. ריב״ג לא הזכיר מלה זו. רש״י מן מרה במשמ׳ מרי, אך הוסיף שהכונה היא בהקנטתם. וכעין זה ראב״ע. רד״ק כמו רסע״ג ומנחם: ובתמורת. ורוב החדשים במשמ׳ מרי, אך קצתם מגיהים הגהות מתחלפות.

[3]) עי׳ הערה לקמן. — [4]) כך בנוסחה המסורה, ותרגמו השבעים πικράν, ר״ל מר. אך בהיות שהשם עני הוא ש״ז, לכן סברים החדשים כי לפני השבע׳ היתה הנוסחה מר הוא. מעקילס לא נשאר תרגומו. ת״י: תקיף לחדא, ר״ל חזק מאד. ר״י חיוג הביא מלה זו בערך מרה במשמ׳ מרי, אך לא באר מה ענין מרי לכאן והביא ריב״ג דעתו ובאר ואמר: אי מח׳אלפ לכל עני מבאינ לה פי אלשדה, ע״כ, ובעבר׳: ר״ל שונה מכל עני ידוע לו בתקפו. רש״י: מורה מאד מיצר מאד קונטריאו״ש בלעז כמו אשר ימרה את פיך, ממרים הייתם, ותהיינה מורת רוח, ויש פותרים מורה מאד ירוד מאד לשון ירה בים. רד״ק בפרושו: משתנה ומתחלף מרעה אל רעה. וכך גם בשרשיו. והחדשים, קצתם החליטו כי צריך להגיה מר הוא, ואחרים הגיהו הגהות אחרות.

[5]) עי׳ הערה לקמן. — [6]) כך בנוסחה המסורה. ואמר רד״ק: כאו״א היתה מורה רוחם וכו׳ או יהיה שם בפלס ולדבר על יי׳ תועה. ע״כ. ותרגמו השבעים ἐρίζουσαι, במשמ׳ הקנטה. אונק׳: מסרבן ומרגזן. ובמשמ׳ זו כל הקדמונים והחדשים, וסברים שהוא מן מרה, מרי.

מרה[1], ש״נ, סמי׳ מרת, — מרת נפשו של פלוני, מרירותה, צערה ויגונה: לב יודע מרת [2] נפשו ובשמחתו לא יתערב זר (משלי יד י).

ב. ***מרה**, כמו א. מרא, קל אינו נהוג.

— הפע׳, *המרה, — המרה עגל וכיו״ב, הכניס בידיו המזון בפיהו למקום עמק, mästen; engraisser; to fatten: אין אובסין את הגמל ולא דורסין אבל מלעיטין ואין ממרים [3]) את העגלים אבל מלעיטין (שבת כד ג).

ג. ***מרה** [4]), ש״נ, מ״ר מרות, — אחד החלטים שבקרב גוף בע״ח, יפרישהו הכבד, באדם כמו בבהמה, Galle; bile; gall: אלו טרפות בבהמה וכו׳ ניקבה הקיבה ניקבה המרה ניקבו הדקין וכו׳ (חול׳ ג א). ושט מכניס ומוציא כל מיני מאכל קנה מוציא קול ריאה שואבת כל מיני משקין כבד כועס מרה זורקת בו טפה ומניחתו (מספר רפואות, ברכ׳ סא:). ששמונים ושלשה חלאים תלויין במרה וכולן פת שחרית במלח וקיתון של מים מבטלתן (שם, ב״מ קז:). עשרה דברים משמשין את הנפש הושט למזון והקנה לקול וכבד לחימה והריאה לשתיה המסס לטחון והטחול לשחוק והקיבה לשינה והמרה לקנאה והכליות מחשבות והלב גומר (מד״ר ויקר׳ ד, שם קהל׳, החכמה תעוז). תשעים ותשעה מתים במרה ואחד בידי שמים (ר׳ אלעזר, ירוש׳ שבת יד ג). מרה שניקבה וכבד סותמתה (חול׳ מג.). אדם (הוא ראשי תיבות) אפר דם מרה (ר׳ יוחנן, סוט׳ ה.). — ובסהמ״א: ואלו הי״ב מנהיגי הנפש ב׳ ידים ב׳ רגלים ב׳ כליות טחול וכבד מרה והמסס וקיבה וקורקבן (ספר יצירה, פרק ה). ג׳ שונאים הכבד המרה והלשון

וקצת החדשים סברים כי צריך לקרא מרת, והוא מן מר, במשמ׳ מרירות.

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך ברוב הספרים, מ קמוצה וריש דגושה. ובקצת ספרים מ בקמץ חטף. וכבר אמר ר״י חיוג: מורת רוח שם הפועל וראוי גם זה להדגש ולקמוץ המם חטף אבל כשנרפת מפני הריש נמשך הקמץ ונעשה חולם וכבר בא במקום אחר כן בדגש וקמץ חטף נאמר לב יודע מרת נפשו. ע״כ. וכן רד״ק: ונמצאת הריש דגושה במקומות מועטים לא כרת שרך וכו׳ מרת נפשו (מכלול, שדה״פ). וכבר הזכיר שם ר״א בחור מסורה ישנה וז״ל: א״א מצאתי במסורת ישנה כי ז׳ רישין דגושין והם אלו שזכר.

[3]) כך במשנה שבמשניות ובמדב״מ, וכך גם בכ״י ובה״ג ובריי״ף ובהרא״ש ובפי׳ ר״ח. ובמשנ׳ שבש״ס מאמירין.

[4]) בערב׳ מרה a). בסור׳ מררתא.

---

a) مِرَّة,

(שם ו). כי האצטומכא בערך אל עצמה היא קרה ולחה והכבד חם ולח מבשל וחמימותו עומדת כנגד קרירות האצטומכא והושמה המרה ביניהם וכו' והושמו בה שתי פיות הא' שופך אל האצטומכא לעמוד כנגד קרירותה ועוזרה על בשול המזון והפה האחר שופך אל המעיים ועוזרם לדחות מה שהגיע אליהם מן הפסולת (שכל בן תמים, שם ה). שני עליזים הם כבד ומרה וכו' והוא מקום המרה והוא יבשל את המטעם ויקח כח המאכל אל הקרב וימיר את המרה לדם (ר"י ברצלוני, שם, דף 251). גרעיניות של תמרה שנמצאת במרה (הלכ' פסוקות, שחיט'). ניטלה המרה לגמרי מעשה היה וקרעו כבד ונמצאת בלועה בתוכה והכשירו (שם). נמצאו שתי מרות בבהמה או שני מססות (והזהיר, שמיני). מרה היא ליחלוחית מרה היוצאה מן המרירה שבכבד ומתגברת באדם הכל לפי החדשים ושינוי העתים ולפי המאכל שאוכל ועל ידיה באין חליים ונגעים ומכאובות (רש"י סוט' ה.). ואחרי שיבדל הדם משתי המרות ומהלחלוחית הלבנה משגרת הכבד אותו אל הלב (ר"י אבן עקנין, ספר מוסר ב יג).—ואמר המליץ: לכו מהר קחו קרני זאבים ומיץ שיש וזהר הלבנה, וחלב תרנגלת בת שנתה ועין אשות ומרת תור ויונה (עמנואל, מחבר' יא).—מרה אדמה: ומחום הכבד והמרה האדומה מתבשל המאכל והמשתה בתוך הקרב העליון (חכמוני, פי' יצירה א). ידענו כפי חכמת התולדות כי כל אדם שגברה עליו מרה האדומה יהיה בעל אף כי כן תולדת האש (ראב"ע, שמות כג כה). אמר הגאון כי מי נדה כמו הדבש שיזיק לבעל המרה האדומה וויועיל לבעל הלחה (הוא, במדי' יט ב). אב הוא חדש חזקת החמה יעדיף בו המרה האדומה, ושום וצנון ובצלים מהמה אל תאכל פן תגבר החמה (הוא, שיר, שמעו נא). אבל ותשבר כד על המבוע הוא אצלי שם מושאל לכיס המרה הדבק לכבד וכו' וזה הכיס הנזכר הוא המקבל המרה האדומה כשפלט אותה הכבד מן הדם (ר"י א"ת, הפרפ' לריב"ג, פרק כד). והלחה הלבנה לעומת המים והמרה האדומה לעומת האש (הוא, תקון מדה"נ לרשב"ג י). החריצות היא ממרה אדומה וכו' כי היא מטבע המרה האדומה (שם, שער הזריזות). מי שמזגו חם ובעל מרה אדומה מפני שדרך המרה האדומה ובהמיותה תעזור טבע האדם להתנהג במדה הזאת (שם, שער הגאוה). ואמנם כיס המרה כדי להטמין בו פסולת המרה האדומה אשר היא מרה כלענה והיא הנותרת בזמן הבשול עד שישאר הזך מן הדם להזין בו הגוף (שכל בן תמים, פי' יצירה, בסוף). — מרה ירקה: ואם מעכב (האכל) הרבה המרה הירוקה גוברת עליו וכחו כחש וכשבא לאכול אינו יכול לאכול הרבה (רה"ג, תשו' הגא', הרכבי שלו). אם היה טבע אותו הגוף חם יבש נולדה מרה ירוקה (ר"י אבן עקנין, ספר מוסר ב יג). ואם אינו נותן לעיניו תנומה ומונע עצמו מהשינה ירבה בגופו מרה ירוקה ותאר פניו ישונה ומתיבש הגוף (שם טז). המרה הירוקה היא חמה ויבשה כטבע האש ומשכנה בכיס המרה וכשתרבה בגוף כולו נמשך ממנה הירקון (ר"י עמדין, בירת מגדל עז נו). זמן הקיץ הוא חם ויבש כטבע האש ובו מושלת המרה הירוקה (שם). — מרה לבנה: החלק הב' מהדם שבכבד הוא מרה לבנה חלק דם שאינו בשול כל כך קר ולח בערך חלקים אחרים של דם (ר"י זהלון, אוצה"ח ה ד).— מרה שחורה: כי בחדש הזה ממשלת המרה השחורה בחזקת תוקפה (אסף הרופא, כ"י, 37). והמרה השחורה יבשה וקרה ושלטונה בכליות וכוכבה שבתאי (ר"י ברצלוני, פי' יציר' 257). וארבעה היסודות והם דם וליחה ומרה אדומה ומרה שחורה (חכמוני, שם סג:). מרחשון חדש שני נקרא, בו יעדיף לעני הצרה, מבלי אש ומלבוש בקרה, בו תגבר המרה השחורה (ראב"ע, שמעו נא). מה שהוא מן המרה האדומה הולך אל כיס המרה ומה שהוא מן המרה השחורה הולך אל הטחול (ר"י א"ת, תו"ה, הבחינה ה). ומשלחת הכבד העבה והשמרים אל הטחול ונזון הטחול מן הראוי לו ממנו הדומה לטבעו והנשאר ממנו הוא הנקרא מרה שחורה (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ב יג). והושם הטחול קר ויבש לעמוד כנגד חמימות הכבד ולחותו ונשפך אליו מה שנשאר בכבד מן המרה השחורה אשר היא קרה ויבשה (שכל בן תמים, פי' יציר' ה). והטחול הוא אשר ימשוך אל עצמו הפסולת של מרה השחורה אשר יבדלהו הכבד מזוכך הדם וידחהו מעצמו כדי שלא יזון ממנו החי (שם ו). כמו שיתפשט מהטחול כח המרה השחורה בכל הגוף (רש"ט פלקירא, המבקש פב). אין סכל כאיש ממלא בטנו מכל אשר ימצא וישען לקבר מרה האדומה בדברים החמוצים והבלגם במאכלים המלוחים והמרה השחורה במטעמים שמנים ממוחים וכו' והמרה השחורה כמו השור ינהגהו הנער וכו' והשלם עם המרה השחורה כאשר תשלם עם אויביך והכנע למרה האדומה כאשר תכנע לגדול ממך (ר"י זבארה, ספ' שעשוע' ח).—ויחסו לה פעולת רעה על הגוף: וכמו שיוצאה הרעה לעולם מצפון כן

יוצא כל חלי רע וקשה מן המרה השחורה השוכבת בטחול בצד שמאל (חכמוני, פי׳ יצירה סד:). ואלך מר בחמת רוחי ליחות המרה השחורה הגוברת עלי ולא תתנני השב רוחי ללמד ולהתפלל בישוב הדעת (ראב״ע, מעדני מלך). וי״א (שפרוש רוח רעה הוא) מחשבות רעות שמעלה לו מרה שחורה (ערוך, ערך רוח). ואומר כי טבע המדה הזאת (דאגה) כטבע המרה השחורה אין איש נמלט ממנה (ר״י א״ת, תמה״נ לרסב״ג, שער הדאגה). רבתה מרה השחורה בגופו עד שנשתוממה נפשו ובעתתו רוח רעה (ר״י אבן עקנין, ספ׳ מוסר ב טז). וטבע כל אלה כטבע המרה השחורה אשר תראה בלילה צורות רעות ומשונות כמו שדים ורוחות רעות (ר״י זבארה, כפ׳ שעשוע׳ ו). כי הטחול מאסף אליו כל המרה השחורה אשר בגוף כמו היגון והאנחה (שם ט). בעבור שהוא מקור המרה שחורה אשר היא מולדת השטות (שם). בהתגבר בגוף מרה שחורה יהי נהפך כשולי קדרה וכו׳ ורוע לב ורוגז ואנחה ולא יישן ואין שקט ובטחה (בן רש״ט פלקיירא, בתי הנהג׳ הגוף, כ״י פלורנצה). כמו אשר יגבר עליהם המרה השחורה אשר יהיו מדומים ובעלי יגון (ר״א ביבאגו, דרך אמונה מח:). שגוברת בהם המרה השחורה מרוב דאגתם (ר״ז מברצלונה, פי׳ משלי יד י).— ובהרחבה, ״כנוי לעצם הנטיה ליגון ודאגות, mélancolie: וכן מי שהתעורר עליו מרה שחורה יסירה בשמיעת הניגונים ובמיני זמר (ר״ש א״ת, ח׳ פרקים לרמב״ם ה). שחריצות לממון ורוב התאוה ורוע הנפש והוא חולי המרה השחורה שיביא האדם למאוס ראות עיניו וישנאהו וייטב לו חברת החיות והתבודדות במדברות וביערות (הוא, פי׳ אבות לרמב״ם ב יא). ואחריו נפטר רב סעדיה בשנת ד׳ אלפים תש״ב והוא כבן חמשים שנה מן המרה השחורה (ראב״ד, ספ׳ הקבלה 66). זה אומר כזב ושקר דברי החלומות וזה אומר כי יקרה זה לבעל המרה השחורה בתנומות (רש״ט פלקיירא, המבקש). וימשיך העצב והיתרון והבהלה והדממה והמרה השחורה (מ׳ אלדבי, ש״א ה). וכן מי שגברה עליו המרה השחורה או שגעון יועיל לו המשגל (שם). — ואמר המשורר: ככה כל הנפשות אשר עשית, הפלת למשואות כחללים דכאת, לא אחת מהן יצאה לראות אורה, אין זה כי אם רע לב ומרה שחורה (יל״ג, אל יתאבק יהודה). בעל מרה שחורה עזה הוא ועולם חשך בעדו (הוא, אגרות, ב רענ). — ומ״ר ״מרה שחורות: כל הדאגות והמרה שחורות (נתן מברסלב, עלים לתרופה, שטערנהרץ, מכתב רעב). ואין לחפש אחר חומרות ומרה שחורות בזה כי לא נאמר כלל בדורות הללו (מגיד שיחות נו).— ״ובכלל, כמו ארס: שיעור המים המגולין כדי שתאבד בהם המרה (תרומ׳ ח ה). אמרו עליו על מלאך המות שכולו מלא עינים בשעת פטירתו של חולה עומד מעל מראשותיו וחרבו שלופה בידו וטיפה של מרה תלויה בו כיון שחולה רואה אותו מזדעזע ופותח פיו וזורקה לתוך פיו ממנה מת ממנה מסריח ממנה פניו מוריקות (ע״ז כ:). — ובהשאלה, במשמ׳ מורא: כשחלה רבי וכו׳ אמר להן לבני גדול אני צריך נכנס רבן גמליאל אצלו ומסר לו סדרי נשיאות אמר לו בני נהוג נשיאותך ברמים זרוק מרה בתלמידים (כתוב׳ קג:).— ובמשמ׳ העקרית, טעם דבר מַר: תורמוסין כיון ששלקן בטלה מרתן (ירוש׳ כלא׳ ו א).

״מרהט, ש״ז, מ״ר מרהטים, — צנור ירוצו בו המים להרהטים: לך גשים ושֶׁוע מרהיטים, להקר חרב להטים, מים גבר כמרהטים, בהין פצל ברהטים (ר״א קליר, תפ׳ גשם, יפתח ארץ).

״מרהם[1], ש״ז, — כמו רטייה: שאם תהיה החבורה בטוחה מהמורסא החמה הנה ראוי שתעשה ברפואתה המרהם המנגב וכו׳ אחר שתשבר כח זה המרהם בשיתערב עמו שמן ויין (קבוצי גלינוס ב, כ״י פריז). ומהסמים אשר ענינם זה הענין (שהוא מדביק וסוגר הבשר) המרהם המורכב משומן החזיר ישן (שם). המרהמים המנקים ומצמחים הבשר נמסים בשומן הוורד וכו׳ וישים סביב המחלה כלה סמרטוט גדול יכלול עליו מושח באחד מהמרהמים הנזכרים (שם).

מרוד[2], בכנ׳ מְרוּדִי, מ״ר מְרוּדִים, בכנ׳ מְרוּדֶיהָ, — א) ש״ז, מעמד רע ושפל של אדם: זכרה ירושלם ימי עניה ומְרוּדֶיהָ[3] כל מחמדיה אשר היו מימי קדם.

---

[1]) כך בערב׳ מַרְהַם a).

[2]) לא נתברר מקורו בודאות ומשמ׳ בדיוק, ועי׳ הערה לקמן.—[3]) תרגמו השבע׳ כאן ובפסוק שלאחרי זה ἀπωσμός, διωγμός, במשמ׳ גרושים. ריב״ג במשמ׳ מרידה, אך אין כאן מקום למשמ׳ זו. רש״י לפי הענין: הוא לשון צער. ע״כ. והוסיף: כמו וירדתי על ההרים, אריד בשיחי ואהימה. אך גזרה זו דחוקה ורחוקה. ראב״ע עי׳ הערה לקמן. רד״ק בשרש מרד: ענינם ענין דלות ושפלות. ובשרש רוד אמר: ויש מפרשים מזה הענין (מן ענין אריד בשיחי) ימי עניה ומרודיה וכו׳ ויש לפרש ומרודיה ומרודי עני

---

a) مرْهم

(איכ׳ א ז). זכר עניי ומרודי לענה וראש (שם ג יט).—ב) ת״ו, גנקי׳ מרודה [1]), עני מרוד, עני שעניו מר ומשפילו מאד: הלוא פרס לרעב לחמך ועניים מרודים [2] תביא בית (ישע׳ נח ז).— ומצוי בסהמ״א: שלא יהוא מונין את ישראל ואומרין להם סכופין אתם מרודין אתם (מדס״נ, תימני, פרש׳ וישב). כי לא נאוה לו לעבד למלוך לא על אנשים מרודים ולא על אנשים נכבדים (תשו׳ תלמידי מנחם על דונש, ערך נשרים). — ואמר הפיטן: ובית דין לחמשה הם זקוקין בנכסיהן אפוטרופוס להקים, למשתומם וליתומים מרודים ולשבויים ובורחים ממרדים (רס״ג, שערי ד״מ, לה). והעבדים תחונן בצאתם לדרורים, וכו׳ ולא תשלחם ריקם מרודים ונעורים (רשב״ג, אזהר׳, בגל שדי). מרודים בעושי בעט, נחרת סוסים ושעט, מתלעות כפירים ולעט, יעזרו עזר מעט (מנחם ב״ר מ, אחור וקדם, שבת הפסקי׳ א). ממך אבודים ילדים חמודים כפו על זאת במרר בכי יללת מרודיך (ר׳ מאיר ב״ר אלעזר, קינה, ציון לפורח).—ואמר המשורר: היקטף יחיד אביו באבו ואביהו מיוחד בין יחידים, וישרש בהגמל ילודו והוא שרש לשר גומל חסדים, ויכשל בזרעו מחזיק יד לנכשלים ולעניים מרודים (ר״ש הנגיד, הכימים בחרתם). יבכו מרודיה עלי מעון אשר יאספו יחד ויתגוררו, יבכו רעביה עלי שלחן אשר יתעדנו נגדו ויתימרו (רשב״ג, בימי יקותיאל). גאונו למול צר כאריה ולקנות חסדים ירוצץ כאלים מרוצה, וויפע להחיות מרודים ולשפיל מתי מעשקות ולסיר מרוצה (רמב״ע, תרשיש א קס). חלק חסדים בחלק חסדיו ושבט מרודים בלקש קצירו, ועץ בין בעליו תרופת בעליו ועד ים תעודה ישלח קצירו (שם א סכה). לקשור מפניני מליהם לצוארי הנגידים רבידים, ובזרועות הידידים צמידים, בשעשועיהם ישמחו מרודים, ובעניניהם יעלזו חסידים (ר״י חריזי, סקד׳ תחכמ׳). כמה מרודים הושיע, וכמה נודדים הרגיע, ונפש נענה השביע (שם מו).—ובהשאלה, מרודים בדעת: ועניי דעת מרודים שמו אותותם מפסוק והיו לאותות ולמועדים (ראב״ע, הקד׳ א לפי׳ עה״ת).— וביהם לחכמה וכיוצא בזה, במשמ׳ בזיון וזלזול: ואם התבונה שכולה וגלמודה וזוללה ומרודה (הקד׳ ר״י א״ת לספר סרקמה).—ימים מרודים, של עני וצער: החלו ימי נסיון מרודים ולחץ חלפו בטוב עלומי דוד בנעם עברו (שלום הכהן, ניר דוד א ד).—ואמר המליץ: תשכח ימי מרודך אם עניים מרודים תביא בית (רש״פ, ארבע כוסות, כוס ביד ס׳ א).

מְרוּדָה [1]), ש״נ, — יגון וצער, Harm; affliction: אל תמגן למרודה לבך והסר תוגה מנפשך (ב״ז, תרג׳ ב״ס לח יח).

מְרוֹחַ [2]), ת״ז, סמי׳ מְרוֹחַ,—כמו מָעוּךְ, מְרוֹחַ אָשֶׁךְ, מי שנתמעכו אַשְׁכָיו, zerquetscht; écrasé, broyé; crushed, bruised: כי כל איש אשר בו מום לא יקרב איש עור או פסח וכו׳ או גבן או דק או תבלל בעינו או גרב או ילפת או מְרוֹחַ [3]) אשך (ויקר׳ כא יח-כ).

***מֵרוּחַ**, (מירוח), ש״ז, — שס״פ מן מֵרַח: לא יקנח את האספלנית מפני שבא לידי מירוח והממרח בשבת חייב חטאת (תוספ׳ שבת ה-ו ו). שלא יבואו לידי מירוח (ר׳ עוקבן, ירוש׳ שם עז ח).—ובסהמ״א: להטיח על כל נפח נפוח מפצע או מן מכה או מן מרוח או מכל דבר (אסף הרופא 82, כ״י).—ומֵרוּחַ התבואה: קצירת שיבולת הראשונה דומה למירוחו (ר׳ יוסי, יוצ׳ פלה א א). אחת למירוח ואחת לשליש (כל פדי, שם ד ה). תרומת מעשר וכו׳ אוסרת מן הגורן לא לאחר מירוח (שם, תרומ׳ א י). מירוח הקדש אינו פוטר (רב כהנא, מנח׳ סו:). מירוח העובד כוכבים (שם).

מֶרְוָח, ש״ז, — כמו הרוחה: טוב ירד והגיד לחבריו במר ובצות, ואויב בא ומצאן ודורשין במרוח, וצוה לקסטנר הקדישם לזבח (ר״א קליר, אודך ה׳, סליח׳ יוה״כ).

מֶרְוָח,—עי׳ רֶוַח.

מֵרוּט, (מירוט), ש״ז,—שס״פ מן מרט: ולפיכך כל תיקון מלאכה והשלמתה כמו המירוט והחכוך ומיני היפוי כלם תולדות מכה בפטיש (פי׳ המכו׳ לרמב״ם שבת ז ב).

מָרוֹם, ש״ז, סמי׳ מְרוֹם, מ״ר מְרוֹמִים, מְרֹמִים, מְרוֹמֵי, מְרֹמֵי, מְרוֹמָיו, — א) מקום גבוה בראש הר וכדומה, Gipfel; cime, hauteur; mountain peak :זבלון

---

[1]) כמו משובה, מצוקה, מן פעל רוד.

[2]) מן מרח, עי״ש, ועי׳ הערה לקמן.—[3]) כך נקוד בנוסחה המסורה, ותרגמו השבע׳ μόνορχις, ר״ל באשך אחד. אך זה תרגום של שתי המלים מרוח אשך יחד לפי הכונה אך לא תרגום המלה מרוח לבד. אונק׳: מריס פחדין, ומרס בארמ׳ פרושו כמו מעך. וכבר נחלקו בזה ר׳ ישמעאל ור״ע, אמרו במשנה: ר׳ ישמעאל אומר כל שנמרחו אשכיו ר״ע אומר כל שרוח באשכיו (בכור׳ ז ה). והביא ריב״ג חלוק דעות זה ולא הכריע ביניהם, וכן גם קצת החדשים יש שפרשו כר׳ ישמעאל ויש כדעת ר׳ עקיבא.

טלטול. ועי׳ עוד הערה לקמן.—[1]) רד״ק (מכלול, שמה״ש).— [2]) תרגמו השבע׳ ἀστέγους, ר״ל שאין להם בית ומחסה. ת״י: מטלטלין. רש״י: נאנחים ונאנקים. ראב״ע: המם שרש והוא כמו מעונים וכמוהו זכור עניי ומרודי.

עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה (שפט׳ ה יח). ותאמר ברב רכבי אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון וכו׳ ואבוא מרום קצו יער כרמלו (ישע׳ לז כד). ובאו ורננו במרום ציון (ירמ׳ לא יב). שכני בחגוי הסלע תפשי מרום גבעה (שם מט יו). כי תעלה בבל השמים וכי תבצר מרום עזה מאתי יבאו שדדים לה (שם נא נג). שלחה נערתיה תקרא על גפי מרמי קרת (משלי ט ג).—מרום פלוני, המקום הגבוה שלו: בהר מרום ישראל אשתלנו ונשא ענף ועשה פרי (יחזק׳ יז כג). כי בהר קדשי בהר מרום ישראל נאם אדני יי׳ שם יעבדני כל בית ישראל (שם כ מ). במרעה טוב ארעה אתם ובהרי מרום ישראל יהיה נוהם (שם לד יד).— במרום, במקום גבוה: הוי בצע בצע רע לביתו לשום במרום קנו להנצל מכף רע (חבק׳ ב ט). — ובמרום האויר: כעת במרום תמריא תשחק לסוס ולרכבו (איוב לט יח).—ומרומים, סתם, במשמ׳ מקומות גבוהים, חשובים: הוא מרומים ישכן מצדות סלעים משגבו (ישע׳ לג טז). בראש מרמים עלי דרך (משלי ח ב).—ומרום, כמו תה״פ, במשמ׳ במקום רם: חצבי מרום קברו חקקי בסלע משכן לו (ישע׳ כב טז). כי השח ישבי מרום קריה נשגבה ישפילנה (שם כו ה).—ב) גבהו של דבר, במשמ׳ מפשטת, מרום העם, היותר חשובים שבו: אמללו מרום[1] עם הארץ (ישע׳ כד ד).—שם את פלוני למרום, הרים אותו מדלותו ושפלותו: לשום שפלים למרום וקדרים שגבו ישע (איוב ה יא).—ובמרומים במשמ׳ זו: נתן הסכל במרומים רבים ועשירים בשפל ישבו (קהל׳ י ו). — ג) כנוי להשמים: ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים (ש״ב כב יז). והיה ביום ההוא יפקד יי׳ על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה (ישע׳ כד כא). כי ארבות ממרום נפתחו וירעשו מוסדי ארץ (שם יח). עד יערה עלינו רוח ממרום והיה מדבר לכרמל (שם לב טו). נשגב יי׳ כי שכן מרום (שם לג ה). במה אקדם יי׳ אכף לאלהי מרום (מיכ׳ ו ו). יי׳ ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו (ירמ׳ כה ל). ממרום שלח אש בעצמתי (איכ׳ א יג). לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם (ישע׳ נח ד). עלית למרום שבית שבי (תהל׳ סח יט). אדיר במרום יי׳ (שם צג ד). כי השקיף ממרום קדשו יי׳ משמים אל ארץ הביט (שם קב כ). שלח ידיך ממרום פצני והצילני ממים רבים (שם קמד ז).—ומ״ל מרומים במשמ׳ זו: גם עתה הנה בשמים עדי ושהדי במרומים (איוב טז יט). המשל ופחד עמו עשה שלום במרומיו (שם כה ב). ומה חלק אלוה ממעל ונחלת שדי ממרומים (שם לא ב). הללו את יי׳ מן השמים הללוהו במרומים (תהל׳ קמח א). — נשא עיניו מרום, לאלהים: את מי חרפת וגדפת ועל מי הרימותה קול ותשא מרום עיניך אל קדוש ישראל (ישע׳ לז כג). שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם (שם מ כו).—דלה עיניו למרום: דלו עיני למרום (ישע׳ לח יד).—וקריאה: מרום! קריאה לאלהים: כי רבים לחמים לי מרום יום אירא אני אליך אבטח (תהל׳ נו ג-ד).—ואמר בן סירא: אל תאמר מאל נסתרתי ובמרום מי יזכרני (בגוף העברי מספ׳ הגלוי לרסע״ג, בשם ב״ס). כלי צבא נבלי מרום מרצף רקיע מזהירתו תואר שמים והדר כוכב ועדי משריק במרומי אל (ב״ס גני׳ מג ח-ט).—ובתו״מ, במשמ׳ גבה וכנוי לשמים, לאלהים: שלשה שנאתי וארבעה לא אהבתי שר הנרגל בבית המשתאות וכו׳ והמושיב שבת במרומי קרת והאוחז באמה ומשתין מים (נדה טז: בשם ב״ס). כשעלה משה למרום מצאו להקב״ה שיושב וכותב וכו׳ (מנח׳ יא.). ממרום נהצב עליו שלא תהיה לו קבורה בא״י (מד עוקבה, מד״ר ויקר׳ ס). דרש פלטיון איש רומי ואמר נתלש הר סיני ונצב בשמי מרום והיו ישראל נתונים תחתיו (שם, שה״ש, מי זאת עולה). — ובנוסח התפלה: עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו (בסוף תפ׳ י״ח, אלהי נצור).—ואמר המשורר בפנותו אל האלהים: מרום השוכני גבוהים, ממעמקים אקרא נגדך ואהים (רשב״ג, אלהים אלי אתה).—הדר זיו מרום, תאר של כבוד למלאך וכדומ׳: א״ר ישמעאל סח לי סגנסגאל ואמר לי ידידי שב בחיקי ואגיד לך מה תהא על ישראל, ישבתי בהיקו והיה מסתכל בי ובוכה וכו׳ ואמרתי לו הדר זיו מרום מפני מה אתה בוכה וכו׳ כיון ששמעתי קול חזק זה נבעתי ונרדמתי ונפלתי לאחורי עד שבא הדרניאל השר ונתן בי כח ונשמה וכו׳ אמרתי לו הדר זיו מרום אין להם תקנה לישראל אמר לי ידידי בא ואכניסך אל גנזי נחמות וישועות וכו׳ אמרתי לו הדר זיו מרום הראני כבודו של דוד (בריתא מפרקי מרכבה).—ומ״ר מרומות: בשם אדני אדמות ומרומות נקראו, אורות ומזרות על פיו יצאו ובאו (ר״י הלוי, בשם אדני). חיות פליאות ועצומות אחת לאחת משלימות, בשם ה׳ מתאימות עושה שלומות במרומות (הוא, יקר אדון הנפלאות). וישישו נבכי תהומות, וירקדו צבאות מרומות (ר״י בר׳ תנחום הירוש׳, מכת׳ לר״ד נכד הרמב״ם). — וכתה״פ, במשמ׳ למעלה: מהלך באין רגל מרומות ותחתיות וצופה בלי עין לעולם וכנפותיו (ראב״ע, בשם אל).

[1]) קצת החדשים מפקפקים באמתת נוסחה זו.

*מָרוֹן, מְרוֹן[1],—א) למוד וגם תרגילי אנשי הצבא בסדרי הליכותיהם: בראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו כבני מ ר ו ן[2]) שנאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם (ר״ה א ב). והיה (אדם הראשון) מוטל גולם ומעבירן (הקב״ה את דור דור ושופטיו וכו׳) לפניו כבני מ ר ו ן (אדר״נ נוסחה ב, פרק מב).—ואמר הפיטן: יד שלח אחוז בארון, נעשה בו משפט וחרון, מה יעשו עוברי כבני מ ר ו ן (ר״א קליר, אמץ אדירי, מוס׳ א׳ ר״ה). זכור איכה אנו שפתנו, איך אכו פעמי מ ר ו ן שאפתינו (הוא, זכור איכה, שחרי׳ ת״ב). — והמליץ אמר: יום פקודה וזכרון, יום מעלה ויתרון, יום יעברו היצורים לפני האל כבני מ ר ו ן, זה יספד וזה ירון (ר״י חריזי, תחכמי׳ ה).—ב) *כנוי לצאן[1]): העוברים לפניך היום כבני מ ר ו ן לפני הרועה ואתה סוקר אותנו בסקירה (ר״י אנטולי, מלמד התלמיד׳, נצבים). — ואמר הפיטן: וכל באי עולם יעברון לפניך כבני מ ר ו ן, כבקרת רועה עדרו, מעביר צאנו תחת שבטו, כן תעביר ותספור ותמנה ותפקוד נפש כל חי (מוסי׳ א׳ ר״ה, ונתנה תקף).

*מְרוּפָה, ש״נ, מ״ר מְרוּפוֹת,—כמו *מַאֲרוּפָה, עי״ש: לוף של ערב שביעית שנכנס לשביעית וכן בצלים הקיצונים וכו׳ בש״א עוקרין אותן ב מ ר ו פ ו ת[2]) של עץ (שבי׳ ה ד).

מֵרוֹץ, ש״ז,—שה״פ מן רוץ: שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים הַמֵּרוֹץ ולא לגבורים המלחמה (קהל׳ ט יא). —ומצוי בסה״מ גם לדברים לא בע״ח, כמו מים

---

[1]) עי׳ הערה הבאה.—[2]) כך, בשתי מלים ויוד אחרי הנון במלה הראשונה, בכל נסחא׳ הדפוס וכ״י במשניות ובגמ׳ בבלי וירוש׳, וכך בתוספתא בנסח׳ הדפו׳ ובכ״י א״פ. וכך היה בלי ספק לעיני ר״ח והערוך ורש״י, וכך גם לעיני ר״א הקליר, ושאר הפיטנים. אך במשניות מנקד׳ כ״י קויפמן כִּבְנוּמְרוֹן, וו אחרי נון הראשונה ומלה אחת. ובכ״י כמברג הוצא׳ ה׳ לו: כבנו מרון, כמו״כ ו אחרי הנון אך שתי מלים נפרדות, ובתוספת׳ כ״י וינה כ נ ו מ ר י ן. והנה סגנון כל המאמר הזה מעיד שהוא קדמון, ובאמת אנו רואים כי בימי שמואל וריש לקיש כבר היה ספק בפרוש החלק האחרון של המאמר. בירוש׳ נחלקו בו ר׳ אחא ורבנן, וז״ל: כבני מרון, רבי אחא אמר כהדין ד י ר י ן ורבנן אמרין כהדא במגנימין,— ולא מצאו המפרשים וחוקרי הלשון פרוש מניח הדעת לשתי המלים דירין ובמגנימין. קצתם פרשו דירין במשמ׳ דיר של צאן, וקצת החדשים שהרגישו עד כמה פרוש זה דחוק לפי הענין, הגיהו דיקין במקום ד י ר י ן, ד י ק י ביוני׳ משפט, וזה בודאי רחוק, והמלה במגנימין היא חידה גמורה. ובבבלי (שם יח.) אמרו: מאי כבני מרון, הכא תרגימו כבני אימרנא ריש לקיש אמר כמעלות בית מרון (וגרסה אחרת בית חורון) רב יהודה אמר שמואל כחיילות של בית דוד. ע״כ. ופרשו הקדמונ׳ (ר״ח, הערוך, רש״י, רמב״ם וכו׳) אמרנא בכבשים. וכבר הקשה י׳ לוי על פרוש זה, כי האלף באמרנא במשמ׳ כבשים היא שרשית ואי אפשר להשמיטה ולאמר מרון. ופרושו של לוי כי הכונה במלת אמרנא היא אדונות, עוד יותר דחוק. על כל פנים, בין לפי תרגום מרון באמרנא ובין לפי פרוש ריש לקיש כמעלות בית מרון או חורון, דבר אחד ברור, כי בזמן ההוא כבר היתה הגרסה בהמשנה מרון תבה בפני עצמה ולא חלק מתבת ...נומרון, כגרסת המשנה כ״י קויפמן והתוספתא כ״י וינה, ואין שתי אלה הגרסות יכולות להכריע את הכף נגד עדות מפורשת זו, וגרסת כל הספרים, ולשוא נפל ש׳ קרויס במלון המלים המשאלות שלו על מציאה זו והחליט כי זו היא הגרסה האמתית כבנומרון, והוא ברומית numerus, גדוד. אבל, אם אין לפקפק בגוף הגרסה מרון, פרושה מוטל בספק. התרגום אמרנא כבר נדחה למעלה מפני שהאלף באמרא לכבש היא שרשית ואין להפילה, ועוד מה ראה בעל המאמר להשתמש במקום זה לכבשים ב מ ר ו ן, שלא מצאנו בכל התו״ם שהשם הזה שמש בלשון העברית של הזמן ההוא במשמ׳ זו. ופרושו של ריש לקיש דחוק מאד, כי מה יעשה בהשם בני שלפני מרון, כי אין טעם לקרא בנים לא את המעלות ולא את העולים ויורדים בהן. לא נשאר אלא לבחן את פרושו של רב יהודה בשם שמואל שבהשקפה ראשונה יש לתמוה איך עלה על דעתו לפרש בני מרון בחיילות של בית דוד. בשלום המלים אמרנא ומעלות מרון או חורון דומות להמלה מרון שבבני מרון, אך בין מרון וחיילות של בית דוד אין שום קרבה של דמיון. ואולם, כשנתבונן קצת בדבר יתברר לנו כי היא הנותנת לראות בפרושו של שמואל לא ס ב ר ה סתם אלא דבר שהיה י ד ו ע לו לשמואל אם על פי מה ש ש מ ע אולי ממסדר המשנה בעצמו שזו היא הכונה במרון במאמר קדום זה, או על פי שמצא שמואל במגלת סתרים שהיתה לו אולי, כי הוא הלא היה עסקן בדברים גם חוץ מתלמוד תורה, וראה שם כי היילות של בית דוד היו רגילים ללכת חוצץ בסדר נאה זה אחרי זה בעברם לפני שרי הצבא, והם היו קרואים ב נ י מ ר ו ן בלכתם בצורה זו. והמקור למשמ׳ זו של מרון הוא בשרש מרנ a) המשמש בלשון הערבית ההיה במשמ׳ למוד והתרגלות בדבר מהדברים, וגם תרגילי אנשי הצבא בסדרי הליכותיהם, והשם מרון יהיה על משקל פָּעוֹל או פְּעוֹל.—[1]) עפ״י התרגום אמרנא, עי׳ הערה הקודמת.

[2]) כך הגרסה בקטעי כ״י הירוש׳ מהגניזה שפרסם גינצבורג. ונראה כי כך היתה הגרסה בספרים שהיו בידי ר׳ שלמה בר׳ שמואל בעל ספר המליצה, הוצא׳ דר׳ בכר. ובנוסח׳ הדפוס מארופות. ובכ״י חרופות (ד״ס).

---

a) مرن

וכיו"ב: ולעתיד צאת הנחל יפרוץ, בדגת הים יפרוץ במרוץ. והיה כל נפש חיה אשר ישרוץ (ר"י טוב עלם, אאמיר מסתתר, יוצ' לשבה"ג).—ובגרמי השמים וכיו"ב: גלילים וכוכביהם ירוצון ובשמיני חקוקים באין מרוץ גדודי חילותיו (ראב"ע, בשם אל).—ובמשמ' ׳מהלך דבר מהדברים ומנהגו[1]): וממה שירוץ זה המרוץ גם כן (שידביק ויסגר הבשר) מהסמים הדבש המבושל וכו' (קבוצי גלינוס ב, כ"י פריז). כי מה שירוץ המירוץ הזה הוא תאוה נערית כי טבע הנערים הוא שיחיו בתאוה ובתקוה אל הדברים הערבים (יוסף כספי, קצור ספר המדות לאריסטו ג, כ"י ותיקן). ואי אפשר לעשות שום מלאכה אם לא שיתנהג האדם בכל הדברים על דרך המירוץ הטבעי כי הטבע הוא דבר גדול ונכבד כולל כל הדברים (ר"י פרוביגלו, שו"ת בלמוד החכמ').—ובמשמ' ׳מקום לרוץ ולעבור בו ממקום למקום, Korridor; corridor: ועל זה הלוח הקטן תעשה כעין גשר אחד יקרא מרוץ קורידורי בלעז (מאמר בכלי הנקרא שמימיי, כ"י פלורנצה).

א. **מְרוּצָה**, ש"נ, סמי' מְרוּצַת, מְרֻצַת, בכנ' מְרוּצָתָם, מְרֻצָתָם, מ"ר בכנ' מְרֻצוֹתָם,—שה"פ מן רוץ, כמו מֵרוֹץ: ויקרא הצפה אל השער ויאמר הנה איש רץ לבדו וכו' ויאמר הצפה אני ראה את מְרוּצַת הראשון כִּמְרֻצַת אחימעץ בן צדוק (ש"ב יח כו-כז). כלה שב במרצותם[2]) כסוס שוטף במלחמה (ירמ' ח ו). ותהי מְרוּצָתָם רעה וגבורתם לא כן (שם כג י).—ובמדר': ויהי כראות (לבן) את הנזם (ביד אליעזר) מיד הלך לו להמיתו הכיר בו שמרוצתו לרעה (ילקוט, חיי שרה קט).—ומצוי בסהמ"א: וספור מרוצתו והשתחוייתו לקרוא אותם לסעוד לבם (ר"י אבטולי, מלמד התלמידי', לך לך). — וגם לדברים לא בע"ח, כמים וכדומ': כמים הללו הממהרים למרוצתם (רש"י ברא' מט ד).—ומרוצת גרמי השמים: וכשהיא (החמה) מתגלגלת מגבהה הקטן וכו' ממעיטה את מרוצתה ומקצרת את מדת הליכתה (ראב"ח הנשיא, העבור א ו). אם היה אדם אחד יראה השמש לבדו ויראה מקומות זריחתה ומקומות מרוצתה ואנחנו לא ראינוה מעולם (ר"י א"ת, כוזרי ד טו). הואיל ועל ידיהם ר"ל ע"י מרוצת גלגליהם ונסיעתם בהם וכו' מתחלק הזמן לפרקים ולעתים ידועים (ר"י היצחאלי, יסו"ע ב יז). — ואמר הפיטן: קץ מולדו חל להקצות, ביום רביעי בחצות, ועד שלשים מרוצות,

---

[1]) על דרך לשון הערבית מג'רי a).

[2]) כך הכתיב. והקרי בִּמְרוּצָתָם.

---

a) مجرى

לא נכר בחוצות (ר"א קליר, חי וקים, שבת פרש' החדש). —ובמשמ' ׳הליכה מהירה למלחמה על אויב, על ארץ, Ausflug; excursion: וישלח סבאורוס אחד מעבדיו ויצו עליו לתת מרוצה לארם (יוסיפון, הוצ' גינצבורג ריב). ויבאו אנשי ירושלם למלחמה על פומפיוס פתאום ויריעו ויתנו מרוצה גדולה על מחנהו וישליכו הרוגים רבים ארצה ויבהל פומפיוס על גבורת האנשים ועל קלות הבחורים (שם רב). ויגש גביניאוס על העיר להלחם עלית ויצא (אלכסנדר) עוד מן העיר ויתן מרוצה על מחנה גיביניאוס וישלך ארצה מהם הרוגים רבים (שם רכה). ויהי בעת ההיא יצא מירושלם איש שודד בחור ושמו חזקיה וכו' אשר במרוצתו השחית כל ארם ויהרוג תמיד את בחוריהם וכו' ויתבהלו כל אנשי ארם מאימת מרוצתו ולא היתה להם תקומה לפניו (שם רלח).—׳מְרוּצַת הַסּוּסִים, תחרות סוסים להקדים זה את זה במרוץ: המלאכים אשר שלח הורקנוס אל רומה ישבו עם גואילוס קיסר לפני כל מלאכי הגוים ישבו עמו כנגדו לבושי מכלול לראות במרוצת הסוסים אבירים מריחי מלחמה (שם רמד).—ואמר המליץ: בבית מישור מרוצה יש לסוסים והעובר בראש כלם יהולל (ר"ש הנגיד, בן משלי ב).—ובני אדם: ואולם יופי הנערים שיהיו מוכנים אל חמשה דברים ר"ל מרוצה רכיבה האבקות פזוז כרכור (מסיר ליאון, נופת צופ' ב יח). — ובמשמ' מִנְהָג: ונראה לי שהגרסנים לפי מרוצתם שגורים להרגיל בגירסתן המלך המשפט וגם המלך הקדוש (סדור רש"י, בובר, סדר ר"ה, קמ). כי כל דבר שנתאמת בנסיון אין בו משום דרכי האמורי כי ירוץ מרוצת הסגולות (ר"מ נרבוני, ארח חיים, בחליי הפרקים, כ"י ביהמ"ד פכתר). מרוצת הטבע (שטינשני', רשי' כ"י המבורג 141).— ובמשמ' מהלך: מרוצת משמעות המשנה כשמואל (רפ"י כתוב' נד). מפני שהם אשר ילכו מחלקי זה הגדר מרוצת התחלת מופת והמושכל יהיה דרכו תולדת מופת (כל מלאכ' ההגיון יג:). — מְרוּצַת הזמן: גם המה מיועדים לעזור ולהועיל להחיש מרוצת הזמן (רלה"ת, עטרת צבי, הצעה). כושים וכו' יוצאי ירך הערביים בשנים קדמוניות ובמרוצת הזמן שנו את טעמם מראיהם מנהגיהם וכו' (ר"ש בלוך, שבי"ע א, אפריקה). אולם במרוצת הזמן באו עליהן עמים שודדים ויגרשו את תושביהן וכו' וישבו תחתם (שם ב, ארצות ברבריא).—ובמשמ' מהירות: קרא אותן (את הקללות שבמשנה תורה) במרוצה ובקושי (רפ"י מגי' לא:). לא יאמר אותם במרוצה רק בנחת מלה במלה (הלבוש, או"ח, ברכ' נא ט).—ובמשמ' חִפָּזוֹן:

ולא שמנו לבנו עליו מפני המרוצה וטורדת המחשבה עם ארך המליצה (ר״י א״ת, חתי׳ השרש׳ לריב״ג).

ב. **מְרוּצָה**, — עי׳ מְרֻצָּה.

א. **מָרוּק**, ש״ז, מ״ר מְרוּקִים, בכנ׳ מְרוּקֵיהֶן, — מֵרוּק הגוף, הפעולה למרק את הגוף בשמן ובבשמים וכדומ׳: כי כן ימלאו ימי מְרוּקֵיהֶן ששה חדשים בשמן המר וששה הדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים (אסת׳ ב יב).

ב. **מָרוּק**, ת״ז, לנק׳ מְרוּקָה, מ״ר מְרוּקִים, מְרוּקוֹת, — עי׳ מָרַק.

***מֵרוּק**, (מירוק), ש״ז, — שה״פ מן מָרַק, א) במשמ׳ גמר דבר, גמר ביאה על אשה: גמר ביאה בשפחה חרופה זו הכנסת עטרה וכו׳ ביאת המירוק וכו׳ מירוק גיד וכו׳ מירוק עטרה (יבמ׳ נה:). — ובסהמ״א: כל זמן שלא גמר הביאה במירוק האבר (ספ׳ סדרי טהרה, בסוף שו״ע יו״ד, נדה קנג). — ב) במשמ׳ נִקָּיוֹן וצהצוח: ותמרוק הנשים כמירוק הנהושים (הכרע׳ ר״ת, דונש על מנחם, ערך תמרוקים). כמו הממרק לכלים שאין עושין אותו המרוק אלא כשנשלם הכלי (ר״י חריזי, פי׳ המשנ׳ לרמב״ם. פאה א ו). כמו שהמראה צריך מירוק וזיכוך לשיתרשמו בו הגוונים (ר״י קארו, תולד׳ יצחק פח:). — ומֵרוּק הגוף: דמה הדברים הטובים והרכים המסירים האיבה והשנאה מן הנפש למרוקים המעבירים הזוהמא (ר״א בדרשי, חותם תכנ׳, מריקה). — ומֵרוּק המֵעַיִם ע״י סמים משלשלים, 12344: אף הן מימיהן מתירין את הבטן ויש בהן מירוק ומועילין לפתח סיכור שבכבד ומועילין בכאב הטחול (תשו׳ הגא׳, הרכבי שצד). דע שהחלב רפואה מועילה למה שיש בו מן המירוק לאט לאט (קאנון ג יד ד יב). מירוק הגוף ונקביו והסך רגליו (ר״י אהלון, אולה״ת א). — ומֵרוּק הדם: דרך מירוק הדם וזכוכו (ר״י מוסקטו, נפוצ׳ יהודה יט). — ובהשאלה, במשמ׳ נקיון וטהרה מֵעָוֹן על ידי ענש ויסורים וכדומה: שאנחנו מאמינים בשפלותנו שהוא עונש ומרוק על מריינו הקודם (ר״י הפניני, בחור למשלי). הרשעים אשר זכר אשר ישים עליהם אופני מרכבתו להביא עליהם חבורות פצע וכו׳ כי הוא המירוק הראוי להם ולאשר כמותם למרק רשעתם (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי כ כד). זה הוא מין ממיני הרעות שאין לו מירוק ונקיון (ר״ז מברצלונה, פי׳ משלי יא טז). והנה ביסוריך אלה נטהרת לקבל אור בקר בלי מירוק גהינם ורמה לגוף (ר״מ אלשיך, איוב לח יב). כי קרוב אני אליך על ידי מירוק יסורים כמדובר (שם יד יח). וכל צדיק שצריך מירוק נתגלגל בדגים (עמק המלך, ריפא דז״א). ומתעכבות שם לקבל עונשם למרק נפשם ואחר המירוק חוזרות למעלה התחתונה שתחת הנשמות העליונות (מנוה״מ א ב). כי אין היסורים זולתי זכוך ומירוק המדות הפחותות והמגונות (ר״י מוסקטו, נפוצ׳ יהודה ט). מתגלה אור שבנפשו עד שמכח המירוק מתגדל כ״כ אור שלה עד שמגיע למדרגת נשמה ורוח (ר״א הכהן, שבט מוסר יא). — ואמר הפיטן: צרוף ומרוק בלי יסורין תורָה, כי עמך הסליחה למען תורא (רבנ״י הבבלי, אב לרחב).

מָרוֹר, ש״ז, מ״ר מְרוֹרִים, מְרֹרִים, — יְרָקוֹת מרי הטעם, : bittere Kräuter; herbes amères; bitter herbs

ואכלו את הבשר (של קרבן הפסח) בלילה הזה צלי אש ומצות על מְרֹרִים יאכלהו (שמות יב ח, במד׳ ט יא). — ובהשאלה במליצה במשמ׳ צרות: השביעני בַמְּרוֹרִים הרוני לענה (איכ׳ ג טו). — ובסהמ״א: על כן מנהגם היה לאכול בכל שלהנם מיני מרורים רבים מעשבים והרדל ואפילו לא יהיה למצרי אלא פת לבדה לעולם המרורים יהיו על שלחנו לטבול בו הפת (ראב״ע שמות יב ח). — ונתיחד בזמן המשנה לעשב אחד מהעשבים המרים: ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחזרת ובעולשין ובתמכא ובהרחבינא ובמרור[1] יוצאין בהן בין לחין בין יבשין (פסח׳ ב ו). נמשלו מצריים כמרור לומר לך מה מרור זה שתחילתו רך וסופו קשה אף מצריים תח לתן רכה וסופן קשה (ר׳ יונתן, גמ׳ שם לט.). — ונתיחד אחר כך לאחד הירקות מר הטעם שהיהודים חיבים לאכל בסעודת לילה הראשון של פסח: שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות הלילה הזה (הראשון של הג הפסח) מרור (פסח׳ י ד, ובסדר מה נשתנה של הגד׳ פסח). מרור (זה שאנו אוכלים על שום מה) על שום שמררו המצרים את היי אבותינו במצרים (ר״ג, שם ה ובהגדה). מצה צריך להגביה ומרור צריך להגביה (רבא, גמ׳ שם קטז:). — ופשט השמוש בזמן האחרון לכנות בשם מָרוֹר גרידת צונן הבר מְתֻקְּנָה בחמץ וכו׳. — ואמר המליץ במשמ׳ מרירות: תזוב (הגפן) בדם לבועלים אותה ולא תטהר לעולם ממקור דמיה, טועם מרוריה כרוש ימצא לחכו צוף דבש פיה ומטעמיה (ר״י חריזי, תהכמ׳ כז).

---

[1]) ופרשו בגמ׳ שם (לט.): חזרת חסא וכו׳ מרור מרירתא. ולא נתברר איזה עשב מר נקרא בזמן ההוא בארמית מרירתא. בגמ׳ ירוש׳ שם גדרוהו אמנם בסימנים: ירק מר ופניו מכסיפין ויש לו שרף. וכך גם בגמ׳ בבלי שם. אך כל זה אינו מגדירו בדיוק.

*מָרוֹר, ש"ז, — בה"פ מן מֵרֵר: כי מרים לשון מירור הוא (מד"ר בה"ש, כי הנה הסתיו). ולכך נקרא שמו מררי על מירור (שם במד' ג). —ואמר הפיטן: טרם מרור ממענים יֻשבת, ישועה צמחה לנצורי כבבת (ר"י טוב עלם, אלהים בלעדך, יוצ' לשבה"ג).

*מָרוֹר, ת"ז, מ"ר מְרוֹרִים, — טעם דבר מַר: אמרה יונה לפני הקב"ה רבש"ע יהיו מזונותי מרורין כזית ומסורין בידך ואל יהיו מתוקין כדבש ותלויין ביד בשר ודם (ר' ירמ' בן אלעזר, ערוב' יח:). כל הנהרות כשם שהם מהלכין על הארץ הם טובים וברוכים ומתוקים ויש מהן הנייה לעולם נכנסו לים הם מאורים רעים ומרורים ואין מהן הנייה לעולם (פרקי דר"א ט).

מְרוֹרָה, — עי' מְרֹרָה.

:מְרוֹרִיּ, ת"ז, — של מרה: וגם כי טבעו אשיי מרוריי עכ"ז הוא נוטה שכמו לסבול כל עמל ותלאה (כהב מהם מין לר' זרח, ברלא אולם לפ"ר מקנדיא).

*מָרוּת, ש"נ, — שהמ"פ מן מָר, במשמ' אדון, ומשמ' השם מָרוּת כמו אֲדנוּת, שְׂרָרָה, שלטון: בצפור דרור וכו' שאינה מקבלת מרות (רבה בר רב הונא, שבת קו:). בארץ שמרותו של עולם בתוכה (ר' פנחס, פסיק' רבתי מ). —ובסהמ"א: לא חבשה (צפור דרור) נפשה בצידה לפי שאינה מקבלת מרות אבל צפור אחרת וכו' מקבלת מרות (ר"ח שבת קו.). כל אלהים שבמקרא לשון מרות (רש"י ברא' ו ג). כי יש הרבה בני אדם שיש אליהם בחייהם כמה מיני אדנות ומרות מכמה בני אדם (חזקוני, ברא'). ויקבל (ברקלאי) את מרות קוטוזאוו עליו בהתמכרו לפקד גדוד מלחמה תחת ידו (מא"ג, הגלפת' ברוסיה 41). —וגם בדברים לא בע"ח: ואף המקום מרות[1]) הוא על כל המקומות (ר' פנחס, פסיק' רבתי מ). —ואמר הפיטן: וביום השלישי משולש בזכות זכה, פאר השכינה מקום מרות סוככה (ר' מאיר בר יצחק, את הברית, סליח' מוס' יוה"כ).

א.*מַרְזֵב[2]), ש"ז, מ"ר מַרְזֵבִים, — א) חלק התחתון של המזחילה, שאפשר להסב אותו הנה והנה לפי הצרך. gutterspout; gargouille; Speiröhre: המרזב אין לו חזקה ויש למקומו חזקה המזחילה יש לה חזקה (ב"ב ג ו). עשאן (יעקב את אבני המקום) כמין מרזב ונתנן תחת ראשו שהיה מתיירא מן החיה (ר' יוסי בר זמרא, מד"ר ברא' סח). (נכרת הגיד ועשוי) כקולמוס כשרה כמרזב פסולה (רב הונא, יבמ' עה:). —ובסהמ"א: ומכירה זו שמכרתי לו בדרך יציאה וביאה ותקרה ומעזיבה שבהם בית משפך מימיהם ובית משפך מרזבן עם מוצא ומובא (ר"י ברצלוני, ספ' השטרות כו). גידודיו הן שפתותיו הזקופות במקום שהנהר מושך בין גידודיו זקופין והוא כבתוך מרזב (רש"י ישע' ח ז). שיש לו קצת טענה לבעל המרזב שאין המים מקלחין יפה כבתחילה (טור חו"מ קנג, בשם הרא"ש). — ב) בהשאלה, *קִפּוּל בבגד בצורת מרזב: מהו לעשות מרזב[1]) בשבת (שבת קמז.).

ב.:מַרְזֵב[2]), ש"ז, — כמו מַרְזֵף, פטיש: מעשה באדם אחד שרצה לנסות את תקפו והכה עליו במרזב ונשבר המרזב והוא לא נעשה בו רושם כלל (אגד' רוכל לב.).

מִרְזָח[3]), ש"ז, סמי' מִרְזַח, — משתה בשירה וזמרה: לכן עתה יגלו בראש גלים וסר מִרְזַח[4]) סרוחים (עמו' ו

---

[1]) במד"ר בראש' נה בארמ': לאתר מרותא דעלמא.

[2]) עי' ערך רזב. בארמ' מרזיבא. בסור' מרזבא. בערבי' מרזאב a), וגם מזראב, וכבר אמרו קצת הערבים בעצמם כי מלה זו אינה ערבית בעקרה אלא שאולה מלשון אחרת. ואמרו קצתם כי באה לערבית מלשון פרסית. אך כבר העיר ע"ז ס' פרנקל (Aram. Fremdw. 24) כי אולי להפך באה לפרסית מערבי' ושבה אח"כ בצורה קצת משונה, בסרוס מזרב, לערבית, ובתחלה שאלוה הערבים מהארמית. עכ"פ, לא לרזב ולא לזרב אין בערבי' משמ' נזל וכדומ'. גם בסור' משמש השם מרזבא במשמ' זו ממש. ופרש רגמ"ה לאמר: המרזב וכו' היינו צינור קטן כמו שתים או שלש אמות שתולין אותו בסוף צינור גדול כדי שיקלחו מימיו ברחוק מן הכותל וכשתלוי בסוף הצינור גדול יכולין להחזירו לאותו מרזב לקלח מימיו או לימין או לשמאל. ע"כ. וכן הערוך והרמב"ם. — [1]) פרש ר"ח וז"ל: כך קבלנו מרבותינו שיש בידם קבלה כי מרזב זה כשיתעטף אדם טליתו ויקפל ב' קצוותיה כמין כרך קיפול ויניחה על כתפו השמאלית ויחזור ויקפל שאר הטלית המשולשל בצידו הימין מניחה בכתפו הימין ונמצאת טליתו מקופלת מהנה ומהנה ומופשלת על כתפיו וחלל כנגד השדרה ונראה כמין מרזב.

[2]) בארמ' מַרְזֵף, וארזפתא, וכבר הובאה הצורה מרזב, ב בסוף, במשמ' זו, בערך מלים של ר' שלמה בר' שמואל, בספר המליצה שהוציא דר' בכר: מרזבה הלמות (שם 25, שורה 26).

[3]) עי' הערה לקמן. —[4]) תרגמו הע' χρεμετισμός, והוא מצהלות סוסים וגם בני אדם, קול שאון והמיה. מעקי' לא נשאר לנו תרגום מלה זו. יונתן תרגם מרזחין. אבל, כבר הוכיח דר' פ' פרנקל (Dr. P. F. Frankl St. Septuag. 34) כי בבבל, בימי רב ענן לא היתה מלה זו רגילה בלשון ארמית המדוברת, וכששלח לו רב הונא שאלה בזה"ל:

a) مرزاب

ז).—ובתו"מ, במשמ׳ מִשְׁתֶּה: עמדו עמונים ומואבים ובנו להם מקולים מבית הישימות ועד הר השלג והושיבו שם נשים וכו׳ באחרונה חזרו לעשות להם מ ר ז י ח י ם והיו קוראים להם ואוכלים (ספרי במד׳ קלא). זה הוא אחד מן המקומות שהיו מלאכי השרת מדדין פיתקין לפני הקב"ה שהיו אומרים לפניו רבש"ע ביהמ"ק חרב ורשע זה יושב ועושה מ ר ז י ח י ן אמר להם תנו ימים כנגד ימים (מד"ל אסת׳, בימים ההם). הכל סופדין וטופחין על מיתת הצדיק (שמואל) וזה הרשע (נבל הכרמלי) עושה לו מ ר ז י ח י ן (ר"ש בר נחמן, שם קסלי, טוב שם). — ובסהמ"א כענין זה: בין המצרים הלז חזרו המין וסיעתו ועשו מ ר ז י ח י ן לכבוד מחותנו הנ"ל (ר"י עמדין, שחוק הכסיל). והרשע עשה מרזיחין ומשתאות והנער רוכב במרכבה (שם). וכאשר שמענו כן ראינו בעלי עושר הרבה עשו מ ר ז ח י ם רבים שתו ישכרו וכו׳ (גפקן שמיר ה).

מַרְזֵחַ[1], ש"ז,—בֵּית מַרְזֵחַ, בית אבל: אל תבוא בית מַרְזֵחַ[2]) ואל תלך לספוד ואל תנד להם (ירמ׳ יו ה). —ואמר המליץ: תחת חופות חתנים יש לכם בית מ ר ז ח ומספד תחת שחוק בכי תמורת הנגינות נהי וקינות (ר׳ קלוני, אגר׳ בע"ח מה). וכל איש מאנשי הספינה מתיפח ומשתפח, וצועק וצווח, ושבה האניה כבית מ ר ז ח (ר"י הליוי, תחכמ׳ לח).—ופשט המנהג להשתמש בשם זה לכנוי למסבאה, לבית מכירת ושתית יין ושכר: בבית מ ר ז ח אנו יושבים ושלחננו ערוך והבקבוקים קוראים אחרינו מלא (יל"ג, העלמות היבכות).

°**מַרְזֵמָה**, ש"נ, סמי׳ מַרְזֵמַת,—כמו רֶמֶז: אשה זונה ב מ ר ז מ ת עיניה ובעפעפיה תתודעה (בן זאב, תרג׳ ב"ס כו י).

מרח[3]), ממנו מָרוּחַ, מֹרַח, °מֵרוּחַ, °מְרִיחָה, °מָרַח.

מָרַח, פ"י, עת׳ יִמְרַח, יִמְרְחוּ,—מ׳ מָרַח שומן וכדומ׳ על דָּבָר, שָׂם אותו על פני גלו בדחיקה קלה שיתפשט על פני הדבר שמרחים עליו, bestreichen, besmear; enduire: ויאמר ישעיהו ישאו דבלת תאנים וְיִמְרְחוּ על השחין ויחי (ישע׳ לח כא). — °ובהשאלה

מאן יתיב בי מרזיחא ברישא, אמר רב ענן: מרזיחא דשלח לי לא ידענא מאי ניהו (כתוב׳ סט.). ריב"ג אמר: מעני מרזח הו אעלאנ אלצות באלבכא׳ ואלתרח או באלע׳נא׳ ואלפרח והו הנא פי אלבכא׳ עלי מא יבדו מנ אלמעני והו אשם אלפעל יכונ תרג׳מתה לא תדח׳ל בית אלרזח אי לא תדח׳ל אלי אלמואצ׳ע אלתי יעלנונ אלאצואת פיהא באלבכא׳ ואלנדב ענד אלחזנ ואמא כונה פי אלע׳נא׳ ואלפרח פקולה וסר מרזח סרוחים ומעני מרזח הו אלמרזיח בכשר אלמים והו אלצות והו אשם ותלח׳יצ הד׳א אלמעני אנ אקול אנה יקול ענ אלקום אלמתרפהינ אלמתבטלינ אלמשתע׳לינ באלמלאהי ואלטעאם ואלשראב קולה השכבים על מטות שן וסרוחים על ערשותם ובאקי אלקול יקול אנהם ראקדון עלי אשרה מנ עאג׳ מלוכיה ואנהם מנבשטונ ממתדונ עלי ערושהם מלאזמונ להא תנעמא ותרפהא יאכלונ וישרבונ וילהונ באצנאפ אלמלאהי ואלאע׳אני ולא ירתמצ׳ונ למא ינאל אלאמה מן אלשקא׳ וצ׳יק אלחאל ואלתעש פלמא וצפ חאלהם הד׳ה וצפ אלעקובה אלנאזלה בהם פקאל לכן עתה יגלו בראש גולים וסר מרזח סרוחים יקול שיג׳לונ אול אלג׳אלינ וידה׳ב מרזיח אלמנבשטינ יעני אלד׳ינ קאל ענהם וסרוחים על ערשותם אי תנקטע אע׳אניהם ותד׳הב מלאהיהם, ע"כ,—ובעבר׳: ענין מרזח הוא הרמת הקול בבכי וביללה או בנגון ובשמחה והוא כאן (בפסוק אל תבוא בית מרזח) בבכי כפי הנראה מן הענין והוא שם הפועל יהיה פרושו אל תכנס לבית חרזח כלומר אל תבוא אל המקומות אשר ירימו שם הקול בבכי וההספד באבל, אך היותו בנגון והשמחה אמרו וסר מרזח סרוחים וענין מרזח הוא (בערבית) אלמרזיח במם חרוקה והוא הקול והוא שם ובאור הענין הזה שהוא אומר על העם המעונגים הבטלים העוסקים בשמחה ובמאכל ובמשתה השכבים על מטות שן וסרוחים על ערשותם ושאר המאמר שהם שוכבים על מטות שן ושהם סרוחים על ערשותם נשארים בהם מתענגים אוכלים ושותים ומשתעשעים בכל מיני שעשועים ושירים ואינם דואגים לסבלות העם ודחק המצב והעני וכאשר ספר ענינם זה ספר הרעה הבאה עליהם בעבור זה ואמר עתה יגלו בראש גולים וסר מרזח סרוחים רוצה לומר אלו שאמר עליהם וסרוחים על ערשותם כלומר שיפסוק נגונם ושמחתם. והביא זאת רי"ק, ורד"ק הזכיר זאת בשם אביו, ולא הזכיר את ריב"ג. ויש לתמוה על Fleischer בהערותיו ללוי (חלק ג דף 317), שאמר שם כי הרי"ק הוא יחיד בעדות זו אדות משמי׳ מרזיח בערב׳. על כל פנים, עדותו של תרג׳ השבע׳ מוסיפה כח לפרושו של ריב"ג להמלה מרזח במשמ׳ קול זמרה של שמחה, שהוא מתישב היטב בלשון הכתוב, ומ"מ אפשר שבהרחבה היו מכנים כך גם עצם המשתה, ובשמוש זה נמצא השם מ ר ז ח בתו"מ. בכנעני הוא שם לחדש מחדשי השנה: בים III I ל מ ר ז ח בשת—III I לעם צדן (כתבת העטרת, Hoffmann, Phön. Inschriften). וגם אספה של חג לכבוד אלהות: מ ר ז ח אלם (כתבת הקרבנות במרסיליו). וכן בכתבות של תדמור: רבנות מ ר ז ח ו ת (Dalman, Neue Petra-Forschungen 1912 s. 92-94).

[1]) עי׳ הערה שלפני זו.—[2]) כאן תרגם היוני θίασον, שהוא אספה של חג לכבוד אלהות וכדומ׳. ואולם מדברי הכתוב נראה כי הכונה כאן לבית אָבֵל, וכך פרשו בגמ׳ כתוב׳ (סט.). וכך גם החדשים.

[3]) בערב׳ מרח׳ a) כמו משח בשמן וכדומה.

---

a) مرخ

במליצה: וצרי ישע תמרחי על שחין לבם ויחי (ר"י הלוי, אלהים פתרתיך, סליחה). הרימה פעמינו וחבש מכאבינו, תמרח שחין חלינו בך נמצא צרינו (הוא, ישרים). ולו אותות כבן אמוץ במתן וימרח על שחין עני דבלות (אליעזר בן יעקב הבבלי, פוזננסקי, Babyl. Geonim, 72). במטה עֹז יבקע ים תעודות ועמודי אמונה בו סמוכים, ומרח על נשוכי הכסילות צרי מליו וחיו הנשוכים (רס"ע אבן דנאן, שיר, בספי ד"ח פב). יעלת חן פוצעה בנדוד אם תמרחי על שחין עבדך ברוק פיך דעי כי בו יחי (הוא, יעלת חן). כי אין מי שיבא אחרי לספר בשבחי, וימרח על שחין לבי ויחי (ר"ז אלצ'אהרי, ספר מוסר). — ב) מעך וכתש, עי' מְרוֹחַ אשך, ובסהמ"א: לצרום באזן ישראל ולהפילם על פניהם ולהלקותם בלי משפט ולהכותם על הלחי ולמרוח אשך (דוד בן זכאי הנשיא, מכת' ההרס על רסע"ג).

—פִּע', *מֵרַח, מְמָרֵחַ, — א) מֵרַח על הַמַּכָּה, כמו מָרַח: לא יקנח את האספלנית מפני שבא לידי מירוח והממרח בשבת חייב חטאת (תוספת' שבת ה ו). הממרח רטייה בשבת חייב משום ממחק (ריב"ל, גמ' שם עה:). — ומצוי בסהמ"א: ותתמיד למרח בטנם בבורק וגפרית ובשמנים החמים הידועים (קאנון ג יד ד יא). ומנהג אלו להנתן על מטלת של בגד ואחר כך ממרחין אותו על המכה (ערוך, ערך אספלנית). וימרח בה (במשיחה) האבר מריחה חזקה (נרבוני, ארח חיים, בחליי הפרקים, כ"י ביהמ"ד שכתר). ותטבול אבר רותח בשעוה מותכת וישים עליה וימרחנה בזבובים חתוכים (מ' אלרבי, ש"א ד א). לחיכוך הנעשה באצבעות הרגלים וגם לנפחים יצוק עליהם מים מלוחים חמים או יבא למרחץ וימרחם בשמן ורד (שם ד ג). — וגם מעוך בידים יבשות: ־ואל יאכל מן הפירות זולתי לב בפנים ולוזים וימרח הגוף בידים לבד מריחה יבשה (שם). — ב) *מֵרַח טיט או זפת וכדומ' על כלי לסתם נקב או להדביקו וכיוצא בזה: תנור של סדקין וכו' מירחו בטיט מלמעלה (תוספת' כלי' ב"ק ד י). תנור שבא מחותך מבית האומן וכו' מירחו בטיט (שם יב). חבית שכפאה על הכותל ומירח שפתותיה עם הכותל (שם ז ה). ואם היתה (החבית) נקובה לא יתן עליה שעוה מפני שהוא ממרח (שבת כב ג). ניקבה (הכירה) נפגמה נסדקה וכו' מרחה בטיט בין מבפנים בין מבחוץ (כלים ה יא). הקלתות של בעלי בתים שנפחתה וכו' מירחה בטיט (שם ז א). הכדור והפקעת של גמי שנתנן על פי החבית אם מירח מן הצדדים לא הציל עד שימרח מלמעלן ומלמטן וכו' היתה של ניר או של עור וקשרה במשיחה אם מירח מן הצדדים (שם י ד). חבית שניקבה וכו' פקקה בזמורה עד שימרח מן הצדדים (שם ו). נסר שהוא נתון על פי התנור אם מירח מן הצדדים וכו' עשאן בסינין או בשוגמין אינו צריך למרח מן האמצע (שם). — ומֵרַח טיט שעל הבגד, מעכו באצבעותיו והסירו: נטל טיט על בגדיו הרי זה ממרחו בידו אחת ובלבד שלא יכסכס (רב הונא, ירוש' שבת ז ב). — ג) *מֵרַח כרי התבואה, החליק על פני האדמה: לעולם הוא נותן משום פאה ופטור מן המעשרות עד שימרח[1]) וכו' ונוטל מן הגורן וזורע ופטור מן המעשרות עד שימרח (ר"ע, פאה א ו). ללמדך על מקדיש ערימתו עד שלא מירח שהוא פטור מן התרומה ומן המעשרות (ר' ישמעאל, ספרי במד' כ). לא נתן (פאה) מן הגדיש נותן מן הכרי עד שלא מירח ואם מירח מעשר ונותן לו (ר' יהודה, תוספת' פאה א ה). כהן ולוי שלקחו את הגורן המעשרות שלהם עד שימרחו[2]) (משנה שם א ו). המקדיש ופודה חייב במעשרות עד שימרח הגזבר (שם). התבואה (חיבת במעשר) משימרח ואם אינו ממרח עד שיעמיד ערמה הקטניות משיכבור ואם אינו כובר עד שימרח אעפ"י שמירח[3]) נוטל מן המקוטעים ומן הצדדים (מעשר' א ו). הממרח כריו של חבירו שלא מדעתו (ירוש' שם ה ו). עשה כרי והשתחוה לו ומירחו ואח"כ אכלו (שם פסח' ב ג). שיבולת שמרחה בכרי ושתלה (מנח' ע.).

— נִפְע', *נִמְרַח, —שמרחוהו, א) במשמ' מעך וכתש: כל שנמרחו אשכיו (ר' ישמעאל, בכור' ז ה). — ב) בענין מריחת הכלים: מטלת שנתנה על פי חבית וכו' אינה מצלת עד שתמרח עם השפה (ר' יוסי בר"י, תוספת' כלי' ב"ק ז י). — ג) בענין התבואה: מכאן אמרו התבואה משתמרח והיין משתקפה והשמן משירד לעוקה (ספרי במד' קכא). — ובסהמ"א: תבואה הנמרחת (המאירי על משלי יד ב).

—פע' *מֹרַח (מורח), מְמֹרָח (ממורח), —תבואה מְמֹרַחַת: היתה לו ערמה מורחת רצה לעשותה תרומה על

[1]) ופרש הרמב"ם: ופירוש מריחה מריקה וזאת המלה מושאלת בדרך המליצה בענין ברירת החטה מן התבן והשלמת צרכי הזרע עד שלא ישאר לעשות בו אלא להוליכו אל האוצר והוא דומה כמו הממרק לכלים שאין עושין אותו המרוק אלא כשנשלם הכלי. ע"כ. וביד החזקה (מעשר ג יג) אמר: ואי זהו ממרח זה המיפה פני הכרי של תבואה ברחת בסוף כל דבר כדרך שעושין כשגומרין כל מעשיה. —[2]) במשני' מנק' כ"י פרמה מנקד שֶׁיְּמָרֵחוּ, ובנדפס שִׁימָרְחוּ. — [3]) כך במדב"מ, מלא יוד.

מקום אחר עושה (תוספת' תרומ' ד יט). מצא תבואה ממורחת עשויה כרי (שם מע"ר ב יז). ישראל שהיו לו טבלים ממורחין בתוך ביתו שנפלו מבית אבי אמו כהן (רבה בר אבוה, בכור' יא.). הפריש בכורים מכרי ממורח (ר' יוחנן, ירוש' פאה א ו). מצא פירות ממורחין בשדה מכונסין אסורין משום גזל (שם מע"ש ג ג).

—הפע', *הִמְרִיחַ,—כמו פֵּעֵ': התבואה (מתעשרת) משימרח ואם אינו ממריח[1]) עד שיעמיד ערימה (מעשר' א ו).— ובסהמ"א: חזר וסידר החוליות זו על גבי זו והמריח עליהם בטיט (רמב"ם כליס טז ג).—ואמר המקונן: תבא תמריח וחשכי תזריח, וכרשא עצמותינו תפריח (ר"א קליר, איכה ישבה חבלת). — ואמר המליץ: סמדר יפריחו ומכאוב ימריחו יאירו ויזהיר גהות נזעפו (קטע מזמן הגא', סעדיאנה, שכתר 68).

—התפ', *הִתְמָרֵחַ,—שמרחוהו: שבלים הפליטות מן הגורן וכו' וקצצין של קטניות כיון שנתמרח הגורן לא יאכל עד שיעשר (תוספת' מעשר' א ו). עד שלא נתמרח הכרי לא נתחייב כריו תרומה (ירוש' פאה א א). תבואה (חיבת במעשר) משיתמרח (שם מעשר' א ו).—דבר מִתְמָרֵחַ, שסגולתו היא שאפשר למרחו: במה מקיפים בסיד בזפת ובשעוה בטיט ובצואה בחומר ובחרסית ובכל דבר המתמרח (כליס י ב).—ובסהמ"א: וכן הממרח רטיה כל שהוא או שעוה או זפת וכיוצא בהן מדברים המתמרחין עד שיחליק פניהם (רמב"ם שבת יא ו). ואפילו בדבר שאינו מתמרח ואינו בא לידי סחיטה כגון שבא לסתום בקיסם או בצרור (הלכות או"ה, שבת שיד יא).—ובהשאלה במליצה: מאום לא מאסת חוסיך מעידך, לוקים כסורח ולהתמרח סברם עדיך (רכב"י הבבלי, תשוב תרחמנו, סליח' לצו"ג).

—פעו', *מְרוּחָה, מְרוּחָה,—תבואה מְרוּחָה, כמו מְמֹרָחָה: מצא תבואה מרוחה עושה תרומות ומעשרות על פירות אחרות ואינו חושש (רמב"ם, מעשר ג כב).

מֶרַח, ש"ז,—רְטִיָּה למרח על המכה: ואחר כך תחבוש עליהם אספלנייא הוא מרח אפוסטוליקון וירפא (אסף הרופא 103, כ"י). ואת בשר (הנחש) הנשאר עם אמוניאקון יודק היטב עד היעשות ממנו מרח ותן ממנו בכל עת על השחין (שם 170).—ובהשאלה במליצה: לא לעשות לי שם אני כותב ולהעלות זכרי וטוב שבחי, אכן לישר נעוה לשון ולנחלה שפה יהי מרחי, וליודעים חן מענה אתן גם לחכמים ארקחה רקחי (רד"ק, מכלול, שיר, השכל וידוע).

מֶרְחָב, ש"ז, מ"ר סמי' מֶרְחֲבֵי,—איכות חָלָל רחב, weiter Raum; large espace; wide space: עתה ירעם יי' ככבש בַּמֶּרְחָב (הוש' ד טז). כי הנני מקים את הכשדים הגוי המר והנמהר ההולך לְמֶרְחֲבֵי ארץ לרשת משכנות לא לו (חבק' א ו).—ובמליצה, בענין הָרְוָחָה רוחנית: ויצא לַמֶּרְחָב אתי יחלצני כי חפץ בי (ש"ב כב כ). ולא הסגרתני ביד אויב העמדת בַּמֶּרְחָב רגלי (תהל' לא ט).—ואמר המשורר: כבד אלהיך בעת תשכון תבל בבית מרחב ותוך אורים, כי עמך יהיה ביום תעבור בים וכי תלך במו אורים (רמב"ע, תרשיש ה א).—ושטח המיושב מן הארץ: שיעור המיושב מן הארץ לצד דרום ולצד צפון הנקרא מרחב (ר' ידעי' הבדרשי להרשב"א, תיח).

***מֶרְחָץ**[1]), מֶרְחֵץ, שזו"נ, מ"ר מרחצאות, — כלי ומקום שרוחצים בו, Bad; bain; bath: בנה מרחץ בצד מרחיצו של חבירו (תוספת' ב"ב ב יב). המוכר את החצר וכו' לא מכר וכו' את המרחצאות שלפנים הימנו (שם ג א). המוכר את המרחץ מכר בתים הפנימיים ובתים החיצונים וכו' ואם אמר לו מרחץ וכל משמשיה אני מוכר לך כולן מכורים (שם ג). ורוחץ עמו באמבטי גדולה ומזיע עמו במרחץ קטנה (שם נדר' ב ז). כל הכתמים הנמצאים במרחצאות של נשים טמאין (ר' נחמיה, שם נדה ו טו). בנות כרכין (סימן) התחתון בא תחלה מפני המרחצאות (ר"ש, שם ט). לא ישכיר מרחיצו לגוי מפני שנקראת על שם ישראל ורוחצין בה בשבתות (רשב"ג, שם ע"ז ב ט). מרחץ שהוסקה בתבן או בקש של שביעית (שבי' ה יא). לא יכנס אדם (בע"ש סמוך למנחה) למרחץ ולא לבורסקי (שבת א ב). שאל פרוקלוס בן פלוספוס את רבן גמליאל בעכו שהיה רוחץ במרחץ של אפרודיטי וכו' מפני מה אתה רוחץ במרחץ של אפרודיטי (ע"ז ג ד). עברו אלו ולא נענו ב"ד גוזרין שלש תעניות אחרות על הצבור וכו' ונועלין את המרחצאות (תענ' א ו). הרי מרחץ פתוחה הכנס ורחוץ (מעי' ס ד). מעשה בציפורי באחד ששכר מרחץ מחבירו בשנים עשר זהב לשנה (ב"מ ח ח). ואם יש מרחץ באותה העיר אף מומין שבסתר אינו יכול לטעון מפני שהוא בודק בקרובותיו (כתוב' ז ח). חזקת הבתים וכו' והמרחצאות ובית

---

[1]) כך במשנ' ירוש' ובמדב"מ. ובנוסח' הדפוס: סמרח.

[1]) כך הנקוד לפי הקריאה הרגילה אצל האשכנזים והספרדים. אך בכ"י קויפן מֶרְחֵץ (S. Krauss Arch. d. T. I) הערה 85 ,IV), וכך מצאתי גם בכ"י פרמה (או פורינצי, נשמט המקום בפתקה) מקוא' ו יא ועוד, וכך בקטע משנ' מנק' גני' ביה"מ שכתר בנוורק, ופעמים מֶרְחֵץ, מם

הבדים (ב"ב ג א). המוכר את **המרחץ** לא מכר את הנסרים ואת הספסלים (שם ד ו). קח לך עבדים וירחצו **במרחץ** (שם י ז). בונים עמהם בימוסיאות **ומרחצאות** (ע"ז א ז). ישבו על ספסל של אבן או על האצטבא של **מרחץ** (נדה ט ג). הנסרין **שבמרחץ** ששגמן (כלים כב י). ספסלין **שבמרחץ** ושתי רגליו של עץ (שם). נכנס **למרחץ** מקום שבני אדם עומדין לבושין וכו' אינו לובשן (את התפילין) עד שיצא מאותה רשות של כל אותה **מרחץ** (ירוש' ברכ' ג ג). היתה **מרחץ** מרחצת בימות החמה ואינה מרחצת בימות הגשמים (ר' ירמיה, שם). בתי בדין בורות שיחין ומערות **ומרחציות** ושובכות ומגדלות (שם מעשר' ג יא). הנכנס **למרחץ** נותן כבוד ליוצא והיוצא מבית הכסא נותן בוד לנכנס (שם ב"ק ג ס). מהלכות **המרחץ** שאלו אלא שאין דרך לענות **במרחץ** (ר' יודן, שם ע"ז ג ד). שהבל **המרחץ** רע לשינים (ר' שמואל בר אבדימי, שם). רבותי מפני מה אתם מזלזלין בטבילה זו אי משום צינה אפשר **במרחצאות** (רב הונא, ברכ' כב.). עושה אדם חנות בצד חנותו של חבירו **ומרחץ** בצד **מרחצו** של חבירו ואינו יכול למחות בידו (ב"ב כא:). אומרים לפניו רבש"ע הרבה שוקים תיקננו הרבה **מרחצאות** עשינו וכו' אמר להם הקב"ה וכו' תיקנתם שווקים להושיב בהן זונות **מרחצאות** לעדן בהן עצמיכם (ע"ז ב:). עשרה דברים מחזירין את החולה לחוליו וחוליו קשה ואלו הן האוכל בשר שור וכו' ותגלחת **ומרחץ** (שם כט.). בנוהג שבעולם מלך בשר ודם נכנס למדינה וכו' אמר להם למחר אני בונה לכם דימוסיאות **ומרחצאות** למחר אני מכנים לכם אמה של מים (ר' תנחום ב"ר חנילאי, מד"ר ויקר' כו). לבן מלכים שיצא למדברה של עיר וקפחתו החמה על ראשו ונתכרכמו פניו נכנס למדינה במעט מים ומעט מרחץ מן **המרחציות** נתלבן גופו וחזר ליופיו כמו שהיה (שם שה"ש, אל תראוני).—ובית המרחץ: **בית המרחץ** של כותיים מטמא באוהל מפני שקוברין שם את הנפלים (תוספת' נדה ו טו). שואלין הלכות המרחץ **בבית המרחץ** והלכות ביהכ"ס בביהכ"ס (ריב"ל, ירוש' שבת ג ד). בשבתות וי"ט ובשעה שאדם יוצא **מבית המרחץ** ובשעת הקזת דם (הוא, בבלי ברכ' מב:). אפילו בתי כנסיות **ובתי מרחציות** (ירוש' פסח' ד ד). בית הכסא ובית הבורסקי **ובית המרחץ** ובית הטבילה וכו' פטורים מן המזוזה (יומ' יא.). מביאים בניהם וכו' ומשלחים אותם **לבתי מרחצאות** שלהן ורואין אי זו אשה מישראל מעוברת (מד"ר שה"ש, אחזו לנו). לא יאכל אדם עד ד' שעות ולא ירחץ **בבית המרחץ** עד ד' שעות (דא"ר ז). כשהיה הלל יוצא למקום היו אומרים לו להיכן אתה הולך לעשות מצוה אני הולך וכו' **לבית המרחץ** אני הולך וכו' בשביל לנקות את הגוף (אדר"נ ל, נוסח' ב). מי שהיה בבית הספר וכו' או **בבית המרחץ** ושכח לחלוץ את תפיליו (מס' תפילין). — ודבור אני מוליך כליו אחריו **לבית המרחץ**, במשמ' אשמש אותו כעבד את רבו: מי שיפרש לי משנתנו זו וכו' סיפא ורישא בחד תנא אני מוליך לו כליו אחריו **לבית המרחץ**[1] (ר"ה, ב"מ מא.).—*מרחצאות של מים חמים: ויש **מרחצאות** של מים חמים נובעים מתחת הקרקע והם על שפת הים והם כמו שני **מרחצאות** שכל אדם שיש בו שום חולי ילך וירחוץ בהם וימצא מרפא ומרגוע (מסע' ר' בנימין מטודילו, גריגהוט 11).—ומשל: כל חכמה שלא תכנס עם בעלה **במרחץ** אינה חכמה (רש"ט פלקיירא, המבקש עב). — ואומרים אנשים: מי שיכנס **למרחץ** אי אפשר שלא יזיע (שארית הנחלה קכד).

מֶרְחָק, מרחק, ש"ז, מ"ר מרחקים, מרחקים, סמי' מרחקי,—א) מקום רחוק, distance ; Ferne: ומה תעשו ליום פקדה ולשואה ממרחק תבוא (ישע' י ג). הנה שם יי' בא ממרחק בער אפו וכבד משאה (שם ל כז). הנני מביא עליכם גוי ממרחק בית ישראל (ירמ' ה טו). שמעו דבר יי' גוים והגידו באיים ממרחק ואמרו מזרה ישראל יקבצנו (שם לא י). לאנשים באים ממרחק (יחזק' כג מ). כי רם יי' ושפל יראה וגבה ממרחק יידע (תהל' קלח ו). היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה (משלי לא יד).—וארץ מרחק: באים מארץ מרחק מקצה השמים (ישע' יג ה). קרא ממזרח עיט מארץ מרחק איש עצתו (שם מו יא). למה זה לי לבונה משבא תבוא וקנה הטוב מארץ מרחק (ירמ' ו כ). נצרים באים מארץ המרחק (שם ד טז). מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק (משלי כה כה).—וארץ מרחקים: מלך ביפיו תחזינה עיניך תראינה ארץ מרחקים[2]) (ישע' לג יז). הנה קול שועת בת עמי מארץ מרחקים (ירמ' ח יט).—

קמוצה, וכך בהגדה של פסח מצוירה בריט' מוז' Add. 27210, וכך נראה קצת מהכתיב מרחיצו, יוד אחרי חית בכנוי.

בתוספתא ב"ב ב יה, וכך ע"ז ב ט. — [1]) תרגום דברי ר' יוחנן בארמ' בגמ' שם: מאן דמתרגם לי חבית אליבא דחד תנא מובלנא מאניה בתריה לבי מסותא.

[2]) עוד לא נהפכה פתח לסגול.

וּמֶרְחַקֵּי ארץ: והאזינו כל מֶרְחַקֵּי ארץ (ישע' ח ט).— וּמֶרְחַקִּים, ארצות רחוקות: ואזרעם בעמים וּבַמֶּרְחַקִּים יזכרוני (זכר' י ט).—ובמדרש: אשת חיל מי ימצא זו שרה וכו' שבאת ממרחק (ילקוט, משלי תתקסד).— ואמר המליץ: ידידיך בך ירבון ששונים וצריך יניקון ראש פתנים, ותורתך שמחה בך ושמך במרחקים כריח השמנים (ר"ש הנגיד, ידידיך).—ובחכמת התכונה: אם תרצה לידע מקום הירח האמתי בכל יום שתרצה תוציא תחלה אמצע הירח וכו' והנשאר תכפול אותו וזהו הנקרא מרחק הכפול (רמב"ם, קדוה"ח יז א). והואיל והדבר כן התבונן במרחק זה הכפול אם יהיה המרחק הכפול חמש מעלות או קרוב לחמש אין חוששין לתוספת (שם ג). ויש מעברין בדורנו וכו' עמדו על סוד העבור ויסתכלו המרחק שיש בין המולד ובין תחלת הלילה וכו' עד שידע רגע מולד האמת על ירושלם ויראה כמה מרחק זה המולד מתחלת הלילה שעות וחלקי שעה ויוסיף עליהם שעות מרחק אורך מקומו אם הוא מערבי לירושלם או יחסר אם הוא מזרחי וידע כמה מהלך השמש בשעות המרחק במהלך יומו (ראב"ע, אגר' השבת ג). — ב) ∴בתשבֹּרת, מֶרְחַקֵּי הגוף, הארֶךְ, הרֹחַב והגֹּבַה (או עֹמֶק), Ausdehnung; dimension: ואנו מתחילין לפרש המין הראשון (של מדידת הגולם) אשר הוא על תמונות רבות והמוקדם מהם אשר כל מרחקיו מרובעות והוא על צורות רבות הראשונה בהם שיהיו כל מרחקיו שוים כגון גולם אשר ארכו עשר אמות ורחבו י' ועמקו י' או גובהו (ראב"ח הגשיא, המשיח' והתשבר' ד א). ואם לא תהיה התמונה הזאת שוה בכל מרחקיה אבל היו שני מרחקיה שוים והג' הוא נפרד מהם עודף עליהם או פוחת מהם (שם ב). ואם לא יהיה אחד ממרחקיה שוה עם השני כגון גולם שיהיה רחבו ו' וארכו ז' וגבהו ח' אם אתה מונה אחד מהמרחקים האלה בשני וכו' (שם ג). אורך ורוחב ועומק והם מרחקי כל בעל גשם (ראב"ע, ספר העצמים). מאזני החוזים שאילו לא השגנוהו בראותנו ויגיד לנו מגיד צורתו ודמותו ומה שיושג בו מתנועת הגלגלים ומקומות הכוכבים וכו' וידיעת מרחקי הדברים החלוקים והרבה מן הדברים שאינם ידועים לא נתבררה במחשבתנו ולא עלתה ברעיונינו צורתו (ר"י א"ת, חו"ה, עבוד' ה' ח). כי הוא (האומן) יתקן הנראה מבחוץ בלבד ויניח מה שבפנים והטבע מוסיף בשלש המרחקים מפני שיש לו יכולת לזון (כ"ע פלקיירא, המבקש כט). והיא (התשברת) הכמה מפוארה והיא מעיינת במרחקים מופשטים מהחומר (שם עז). אמרו מקצת החכמים כי המרחקים שלשה עצמים (שם עח). והגוף הוא המתפשט בג' מרחקים ר"ל באורך וברוחב ובעומק (ר"י הישראלי, יסו"ע ו). שלשה מרחקי הגוף כלומר אורך ורוחב ועומק (תגמ' הנפש ד.).

∴מֶרְחַקִּי, ת"ז, לנק' מֶרְחַקִּית,—של מרחק, מטבע המרחק, distant; lointain; entfernt: בעבור שאין שם התחלפות מרחקית דמנשיאונל בלעז כלומר כי אינו גופיית וכו' (תגמ' הנפש יז.).

*מַרְחֶשְׁוָן[1], ש"ז, — שם החדש הראשון אחרי חדש תשרי שבו ראש השנה וחג הסכות, ושמו הקדום העברי בּוּל, ובפי היהודים עתה מקֻצר: חשון, עי' שם, name of a month (Nov.-Dec.); nom de mois; Name eines Monats: בעשרים ושלש' במרחשון וכו' (מגלת תענית, פרק ח). חצי תשרי מרחשוון וחצי כסליו זרע חצי כסליו טבת וחצי שבט חורף (ר' דוסא, תוספת' תעני' א ז). רבי יהודה היה מונה ממרחשוון (שם). אותו היום (שירד המבול) י"ז במרחשון היה יום שמזל כימה עולה ביום ומעיינות מתגברים (ר' אליעזר, ר"ה יא:). בחדש השני בי"ז לחדש זה מרחשון שהוא שני לתשרי שבו נברא העולם (הוא, סדר עו"ל ד); ובחדש השני בשבעה ועשרים יום לחדש זה מרחשון יבשה הארץ ונעשית גריד (שם). בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים וכו' הגיע שבעה עשר במרחשון ולא ירדו גשמים התחילו היחידים מתענים שלש תעניות (תעני' א ג-ד). מלמד שהיו (בני רצפה) תלויין מששה עשר בניסן עד שבעה עשר במרחשון והיו עוברין ושבין ואומרין מה חטאו שנשתנה עליהן מדת הדין (ירוש' סנה' ו ט). — ובסהמ"א: ואלו הם שנים עשר חדשים בשנה ניסן וכו' תשרי מרחשון כסלו וכו' (ספ' יצירה ה ב). החדש השני הוא מרחשון לחשבון הקדמונים נזהיר לבלתי רחוץ במרחץ ולצוות להאכיל בו תפוחים חמוצים וכו' כי בחדש הזה ממשלת המרה

[1]) מקור שם זה באשורית, ארח שמנא, ירח השמיני, ואולי ורח שמנא, ונשתנה בפי היהודים למר חשון (סרום ו-מ), ואולי נדמה אח"כ ליהודים כי מר הוא הוספה לעצם השם ואמרו אח"כ גם חשון בלבד. והנה שם זה להחדש השמיני הזכיר גם יוסף בן מתתיה בקדמ' היהוד' (א ג ג), רק בקצת שנוי μαρσυάνης. על כל פנים בתחלת השם גם יוסף מעיד שהיהודים הניעו המם בפתח והניחו הריש ואמרו באמת מַר ולא מָר כמו שבדא פרופ' דלמן.

השחורה בחזקת כוחה (אסף הרופא 37, כ"י). — ואמר המשורר: מרחשון חדש שני נקרא, בו יעדיף לעני הצרה, מבלי אש ומלבוש בקרה (ראב"ע, שמעו נא). חדש מרחשון יפה וטוב, והוא במיני מעדנים דשן ורטוב (ר"י חריזי, תחכמ' ה). אם יינך תשתה במרחשון, החלץ עצמיך וגם הרוַה (שם). במרחשון מאור יעלות וזיון אהי עורך למול אופל ענניו, וקרתו באש חשק אגרש ותמרוריו בנפת צוף עדניו (עמנואל, מחב' ט).—והמלאך הממונה עליו: ואם נולד בחדש מרחשוון ששם מלאך ראש משמרתו שמזלו זכריאל ארור הוא מפיו ומפי כל משמרתו (חרס גדול, מימורכנוך היבן דק"ק ויגה, בספ' ברכת אברהם 117).

מַרְחֶשֶׁת, ש"נ, — כעין מַחֲבַת עֲמֻקָּה ויש לה כסוי, יטגנו בה מעשה מאפה וכדומ': וכל מנחה אשר תאפה בתנור וכל נעשה בַמַּרְחֶשֶׁת ועל מחבת (ויקר' ז ט). — ובתו"מ: האומר הרי עלי במחבת לא יביא במרחשת, במרחשת לא יביא במחבת ומה בין מחבת למרחשת אלא שהמרחשת יש לה כסוי והמחבת אין לה כסוי (ר"י הגלילי, מנח' ה ח). מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשים ומחבת צפה ומעשיה קשים (ר' חנניה בן גמליאל, שם). כל המנחות שנקמצו שלא לשמן כשרות ועלו לבעלים לשם חובה שאין המנחות דומות לזבחים מחבת לשום מרחשת מעשיה מודיעים עליה לשום מחבת, מרחשת לשום בלילה מעשיה מודיעין עליה לשום מרחשת (ר"ש, תוספת' שם א א). ב"ש אומרים האומר הרי עלי מרחשת יהא מונח עד שיבא אליהו וכו' וב"ה אומרים כלי היה במקדש ומרחשת שמה וכו' (גמ' שם סג.).—ובסהמ"א: אם שם שמן באילפס כמו שאנו מטגנין במרחשת ספוגין וצפוחיות וחררות (ספלי סלקט, בכרי קנט). ואם תרצה לצלות אותם (את הדגים) תצלם על הגחלים לא במרחשת ואם תוצרך לעשותם במרחשת כאשר תעשה תמיד מהדגים הקטנים הנה תעשה בזה האופן קח כלי חרס נצבע בתוכו ובלעז קולוראטו ותשים בו שמן כללי ושמן שקדים מבושלים ויבושלו בו הדגים (ספר הקדחת ג ב, כ"י כלנין). האוכל (בחלום) ביצים שלוקות חיים טובים יהיו לו במרחשת רע לו (ר"ש אלמולי, פתרי חלומ' מג:).

מרט[1], ממנו מָרַט, *מְרִיטָה, *מֵרוּט.

[1]) בערב' מרט a).

a) مرط

מָרַט, פ"י, — קל לא נמצא בהמקורים היותר עתיקים. —נפע', נִמְרַט, יִמָּרֵט, — נִמְרַט ראשו של פלוני, שנשרו שערותיו ונהיה קֵרֵחַ, kahl werden; devenir chauve; become bald: ואיש כי יִמָּרֵט ראשו קרח הוא טהור הוא ואם מפאת פניו יִמָּרֵט ראשו גבח הוא (ויקר' יג מ-מא). —ובתו"מ: יכול אפילו נמרט ראשו מחמת חולי יהא טמא (ספרא, תזריע ה י).—נִמְרְטָה הכנף וכדומ', שנשרו הנוצות: נשתברו גפיה נשתברו רגליה נמרטו כנפיה ר' יהודה אומר אם נטלה הנוצה פסולה (חול' ג ד). —קל, מָרַט, מֹרְטִים, מְרוּטָה, מָרְטָה, אֶמְרְטָה, אֶמְרְטֵם,—א) מָרַט לְחִיוֹ של פלוני וכדומ', תלש שערות זקנו, Haare ausraufen; arracher les cheveux; pluck the hair off: גוי נתתי למכים ולחיי לְמֹרְטִים פני לא הסתרתי מכלמות ורק (ישע' נ ו). כל ראש מקרח וכל כתף מְרוּטָה (יחזק' כט יח). קרעתי את בגדי ומעילי וָאֶמְרְטָה משער ראשי וזקני (עזר' ט ג).—מָרַט את פלוני, מָרַט שערותיו: ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים וָאֶמְרְטֵם (נחמ' יג כה).—ואמר המשורר: תלהט מלהטי, תפשוט מפשיטי, תקמט מקמטי, ושועטי ובועטי ומורטי (רסב"ג, בזופי פליטי). ותני לחייך למורטים ואל תמנעי מרוק פנים, אולי בכבדת יגונים יקלו הזידונים (ר"י הלוי, ירושלם האתהי). עד אן כאמה תשבי נמכרת, עד אן למורט תתני הלחי, עד אן גויה לך תהי לגברת (ר"ע פרנסיס, שמעו נחקים, הוספ' למת"ש 85).—ואמר הפיט: צמותי קדקד מרוטי שער, חלצם בחסדך מכף צר ועַר (ר"י אבן אביתור, ארשת שפתי). זה מורט וזה שורט וזה פורש ושן חורק, וזה יורה חץ לבבי מוחץ וזה לוחץ ואבן זורק (ר' שמואל, שננו לשונם, אהב' לפי וירא).—*ונוצות העוף: התולש כנף מן העוף הקוטמו והמורטו (תוספת' שבת ט כ).—*רחל מוֹרֶטֶת, ששערותיה נמרטות: שמין את העזים מפני שחולבות ואת הרחלים מפני שגוזזות ושוטפות ומורטות (ר' יוסי בר"י, ב"מ סח:).—ב) מָרַט חרב וכדומ', לָטַשׁ אותה ועשאה חלקה ומבֹרקת, glätten; polir; polish: חרב חרב הוחדה וגם מְרוּטָה וכו' ויתן אתה לְמָרְטָה לתפש בכף (יחזק' כא יד-טז). חרב פתוחה לטבח מְרוּטָה להכיל (שם לג).— ואמר המשורר בשתי המשמעות: אדמה מאפל לילי למשחר קווצה משער עלמה מרוטה, עדי עלה מאור שחר כחרב אשר מתערה יצאה מרוטה (רמב"ע, תרשיש ז ט).—ואמר הפיטן: כפיפת ידים ורגלים אשר על המערכה נעקדה, להב ברזל וקופץ מרוטה וחדה (בנימין בר זרח, אמוניס, סליח' מנח' יוה"כ).

—פִּעֵ׳, *מֵרֵט, מְמָרֵט, —מֵרֵט השערות, —כמו מָרַט: נזיר שמירט או שסיפסף או שתלש בזוג כל שהוא (תוספתי סי׳ ד ג). תולש חייב משום גוזז קוטם חייב משום מחתך ממרט חייב משום ממחק (ר״ש בן לקיש, שבת עה:). בשעה שחרב בית המקדש בא אברהם לפני הקב״ה בוכה וממרט זקנו ותולש שערות ראשו (ר״ש בר נחמן, מד״ר איכ׳, פתיח׳). —ואמר המשורר: והייתי כמו נשר אשר בל ברום יגבה וימרט[1]) את אבריו (רסע״ג, בשרש עז). ומה לך אחרי מותך אם יתנטוך או ישרטוך או אם ימרטוך[2]) (ר״י זבארה, ספר שעשוע׳ ב).

—פֻּעַ׳ מֹרַט, מֹרָט, מֹרָטָה, מְמֹרָט, — א) מתכת מְמֹרָטָה, לטושה ונחלקה ונשופה להיות לה ברק: ואת הסירות ואת היעים וכו׳ אשר עשה חירם למלך שלמה בית יי׳ נחשת מְמֹרָט (מ״א ז מה). —ובמדר׳: וכי כסף היה והלא נחשת היה אלא שהיה נחשת ממורט שוה ככסף (מד״ר במד׳ יב). —והחרב וכדומ׳: חרב חרב הוחדה וגם מרוטה למען טבח טבח הוחדה למען היה לה ברק מֹרָטָּה[3]) וכו׳ היא הוחדה חרב והיא מֹרָטָּה[3]) לתת אותה ביד הורג (יחזק׳ כא יד-טו). —ואמר הפיטן: בהשתחותו לנסרוך דרכו ירט, ובניו הכוהו בזין מֹרט, והמה נמלטו ארץ אררט (שמעון בר אבון, אמרו לאלהים, יוצ׳ ז׳ פסח). — ב) הוא מֹרַט, נלחץ ונרדף: לכו מלאכים קלים אל גוי ממשך ומורט אל עם נורא מן הוא והלאה (ישע׳ יח ב). —ג) *במשמ׳ מריטת השערות: נזיר ממורט ב״ש אומרים צריך העברת תער (יומ׳ סא:).

—נִתְפַּ׳, *נִתְמָרֵט, —נִתְמָרְטָה הכנף, כמו נִפְעַ׳: הסנה העוף נכנס לתוכו ואינו מרגיש וכשהוא יוצא כנפיו מתמרטות (ר׳ יהודה בר סלום, מד״ר שמות ב). אלף שנים חי (העוף חול) ולסוף אלף שנים גופו כלה כנפיו מתמרטין[4]) ומשתייר בו כביצה וחוזר ומגדל אברים (ר׳ יודן בר״ש, שם בראש׳ יט).

א. מֶרִי, ש״ז, בהפס׳ מֶרִי, בכנ׳ מֶרְיְךָ, מֶרְיָם, —שה״פ מן מָרָה, Widerspenstigkeit; indocilité; refractoriness: כי חטאת קסם מֶרִי ואון ותרפים הפצר (ש״א טו כג). כי אנכי ידעתי את מֶרְיְךָ ואת ערפך הקשה הן בעודני חי

[1]) אלו היתה כונתו של המשורר לקל היה צריך להיות למרוט, מלא ו. — [2]) קשה להכריע אם כונת המליץ היתה כאן לקל או לפִּעֵל. —[3]) כך בכל הספרים ט דגושה, ואמר רד״ק: כי כן דרך העבריים לחזק קריאת האותיות בדגש לתפארת הקריאה בהפסק הטעמים (מכלול, שדה״פ). ויש סברים שזה קל. — [4]) כך בנוסח׳ הדפוס, וכך גם בכ״י רומא. ובכ״י בריט׳ מוז׳ הוצא׳ דר׳ תיהודור: מתמרטטים.

עמכם היום ממרים היתם עם יי׳ ואף כי אחרי מותי (דבר׳ לא כז). ויקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדתם במִרְיָם[1]) (נחמ׳ ט יז). —בני מֶרִי, עם מֶרִי, בית מֶרִי: השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת לאות לבני מֶרִי ותכל תלונתם מעלי (במד׳ יז כה). כי עם מְרִי הוא בנים כחשים בנים לא אבו שמוע תורת יי׳ (ישע׳ ל ט). והמה אם ישמעו ואם יחדלו כי בית מְרִי המה (יחזק׳ ב ה). בתוך בית הַמֶּרִי אתה ישב אשר עינים להם לראות ולא ראו אזנים להם לשמע ולא שמעו כי בית מרי הם (שם יב ב). — הוא מֶרִי, הוא איש מֶרִי, הוא מֹרֶה: כי מְרִי המה וכו׳ אל תהי מֶרִי כבית המרי (שם ב ז-ח). אך מְרִי יבקש רע (משלי יז יא). —ובסהמ״א: ואח״כ ספר (הנביא ישעיהו) חסדיו ית׳ עלינו וכו׳ אח״כ ספר מרייגו ואמר והמה מרו ועצבו את רוח קדשו (ר״ש א״ת, מו״כ ג כט). —ואמר המשורר: אנושים וענושים בקשים, אמלים ועמלים במרים, אף רואיהם יאמרו אים (רסע״ג, אדני מה אדם). סלח לבן ולאשה מריהם (ר״ש הנגיד, בן משלי קמ ו). ואם לא עתה תתנצלי עדיך, מתי תוכלי לשלם את נשיך, מדמי מריך ומחובות קשיך, עונך חליך ותעניתך צריך (ר״י סלוי, יונה פותה). שא נא אל מריו הלא כה צרתני, איך לא אחמולה הלא חמלה אני (אד״ס הכהן, החמלה ה). — והפיטן אמר: ומרוב מרד ומריה, הוצגה ערום ועריה (ר״א קליר, איכה ישבה תבללת). רחק חטאתן וגם מריין, המה בידך כמו קנין (שמח״ל, סליח׳ לשבת שובה, שובה ה׳). — ומ״ר מְרָיוֹת: בטלו נחוחינו מרוב מריות, ולא נתיחסו בנו כהני צדוק ומריות (שם, שחר׳ יוה״כ, תהום השוטף).

ב. מְרִי, ש״ז, — כמו מַר, מְרִירוּת: גם היום מְרִי שחי ידי כבדה על אנחתי (איוב כג ב). —ואמר המשורר: מבין עפאים המות יונים כהמיתי, מה זה מרי שיחכם האם לאנחתי (יהודה אבן גיאת, מבין עפאים).

א. מְרִיא[2]), ש״ז, מ״ר מְרִיאִים, סמי׳ מְרִיאֵי, בכנ׳ מְרִיאֵיכֶם, — בקר עומד על האבוס וממריאים ומפטמים אותו כדי שישמן, Mastvieh; bétail engraissé; fatling: ויזבח שור וּמְרִיא[3]) (ש״ב ו יג). ויזבח אדניהו צאן

[1]) בקצת ספרים במצרים. וכך תרגמו השבעים.
[2]) מן מרא, עי״ש, ועי׳ הערה לקמן. —[3]) השבעים תרגמו לפי הענין: ἄρνες, כבש. וכן סומכוס πρόβατον, צאן. אך עקילס תרגם σιτευτόν, ר״ל בקר שפטמוהו. ת״י בכל מקום: פטים. רסע״ג פרש מריאים כמו בריאים. ריב״ג אמר כי זה מין שור מיוחד ותרגמו אלג׳ואמיש, והוא שור הבר. רש״י: שור של פטם. ראב״ע כמו ריב״ג: מין ממיני

זבקר וּמְרִיא (מ״א א ט). ויזבח שור וּמְרִיא וצאן לרב (שם יט). למה לי רב זבחיכם יאמר יי׳ שבעתי עלות אילים וחלב מְרִיאִים ודם פרים וכבשים (ישע׳ א יא). כי אם תעלו לי עלות ומנחתיכם לא ארצה ושלם מְרִיאֵיכֶם לא אביט (עמו׳ ה כב). אילים כרים ועתודים פרים מְרִיאֵי בשן כלם (יחזק׳ לט יח).—ואמר המשורר: וכמה ישישים כגובה ברושים גדולות מבקשים והם אך נכאים, תמונת גברים תבונת עירים ודעות גמולים וגשמי מ ר י א י ם (רמב״ע, דיואן, כ״י בודלי׳ 130).

ב.*מְרִיא[1], ש״ז, מ״ר מְרִיאִים,—שֵׁם למין ממיני הַשֵּׁדִים שאין להם שום גשם: אלו ה מ ר י א י ם[2]) שברא הקב״ה את נפשותם ובא ליבראות גופן וקדש השבת ולא בראן (רבי, מד״ר בראש׳ ז, הוצ׳ ד״ר תיאודור). בו׳ ברא שש אדם וחוה ורמש ובהמה וחיה ו מ ר י א י ם[3]) (ר׳ פנחס, שם יא).

מְרִיב, ש״ז, מ״ר סמי׳ מְרִיבֵי, — כמו יָרִיב, מי שעושה מריבה עם זולתו: אך איש אל ירב ואל יוכח איש ועמך כִּמְרִיבֵי[4]) כהן (הוש׳ ד ד).—ואמר המשורר: ויסע ויצען ויעבר בצען לארץ כנען למבחר הררים, ותוכחות מ ר י ב י ו חליפות סביביו וישמע ויחריש כלא איש דברים (ר״י הלוי, היוכלו פגרים).

מְרִיבָה, ש״נ, סמי׳ מְרִיבַת, מ״ר מְרִיבוֹת,—שה״פ מן ריב, כמו רִיב, פעולת מי שהוא רָב עם חברו, מתקוטט עמו. Hader ; querelle ; strife: ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מְרִיבָה ביני ובינך ובין רעי ובין רעיך כי אנשים אחים אנחנו (בראש׳ יג ח). כאשר מריתם פי במדבר צן בִּמְרִיבַת העדה (במד׳ כז יד).—ובתו״מ: לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו שאין מ ר י ב ה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא על עסקי תבואה (ר׳ יהודה, ב״מ נט.). בעון שנאת חנם מ ר י ב ה רבה בתוך ביתו של אדם (ר׳ נחמיה, שבת לב:). בקשו עבדיו (של יצחק) מים לשתות ולא מצאו עד שעשה מ ר י ב ה (ר״א בר׳ יוסי, סנה׳ קיא.). אין שלום יוצא מתוך מ ר י ב ה וכו׳ מי גרם ללוט ליפרש מן הצדיק ההוא הוי אומר זו מריבה וכן הוא אומר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב מי גרם לזה ללקות הוי אומר זו מ ר י ב ה (ספרי דבר׳ רפו). בני גד ובני שמעון אף הם היו בעלי מ ו י ב ה (מד״ר במד׳ ג). ישפוט ה׳ ביני ובינך וכו׳ המטילים מריבה בינו לבינה (שם). ויצתה בת קול ואמרה לו להדרניאל דעו שמימיכם אנשי מ ר י ב ה אתם (פסיק׳ רבתי, מתן תורה). שמע על בעל ואשתו שעשו מ ר י ב ה הולך אצל הבעל ואומר לו בשביל ששמעתי שנתרצית עם אשתך וכו׳ (כלה רבתי ג).—ומשל: בהיות המריבה בין שנים השלישי נהנה (דוד רפאל מילדולה, דרכי דוד).

:**מְרִיבִי**, ת״ז, — של מריבה: שנפלה מחלוקת בין הקדמונים אם התשובה בשלילה בסוג המריבי תקרא ספור או לא כאלו תאמר המתרעם אומר ראובן הרג את הנפש והמתנצל משיב לא הרגתי אם זאת התשובה וכו׳ היא ספור (מסיר ליאון, נופ׳ צופ׳ א ח).

***מְרִידָה**, ש״נ, — שה״פ מן מָרַד: אח נפשע וכו׳ זה קרח שחלק כנגד משה ומרד וכו׳ ואין נפשע אלא מרידה (מד״ר במד׳ יח).

:**מְרִיוֹן**, ש״ז, — כמו מְרִי: שהמשחית השחית ונגף בכורי מצרים שומרי אותו החוק ובכורי ישראל נצלו אע״פ שבטלו אותו החוק ו ה מ ר י ו ן שעשו בו (ר״א הקראי, ג״ע, ענין פסח ט). כאשר סדרה תורתנו הקדושה

השור וגדול ממנו. וכך גם רד״ק: מין ממיני הבקר הגדולים. ע״כ. אבל הביא גם הפרוש האחר: וי״א כי המפוטמים שבבהמות יקראו מריאים ודומה לו בדברי רבותינו ז״ל אין ממרין את העגלים אבל מלעיטין אותם.

[1]) עי׳ הערה הבאה.—[2]) כך ברֹב כ״י, וכך הובא בערוך, וכך בר׳ בחיי, וכן הגרסה בספר תולדות יצחק לר״י קארו, וכך נדפס בהוצא׳ דר׳ תיאודור. ובקצת כ״י: המריאין, המריאי׳. ובדפוסים הרגילים, אפילו זה של ויניציה, בהוצ׳ ר״א בחור, השדים. אך אין ספק בדבר כי הגרסה מריאים היא העקרית, כי עליה מעידים כתבי היד, הערוך ור׳ בחיי והרי״צ קארו, וכן אפילו בנוסח׳ הדפוסים הרגילים סוף פרשה יא, במאמר ר׳ פנחס שהובא אחרי זה בפנים, והגרסה השדים היתה תקון מעתיקים ומדפיסים במקום מריאים שהיא מלה לא מצויה, אך אין לשער כי באה מלה לא מצויה זו בערוך במקום שדים המצויה. ופרש הערוך מלה זו שדים, ואין לפקפק בפרוש זה כי הענין מעיד עליו, אך לא נתברר מקור השם מריאים במשמ׳ שדים. מוספיא גזרו, כדרכו, מיונית, אך כבר דחו זאת י׳ לוי וקוהוט, אפס כי גם גזרותיהם הם, מן מרא במשמ׳ חזק או מן מרעין בישין בארמ׳ שבזהר וכדומ׳, אינן יותר מתקבלות על הדעת מגזרתו של מוספיא. על כל פנים יש לתמה מה ראה בעל המאמר הזה להשתמש כאן בהשם מריאים במקום השם שֵׁדים שהשתמשו בו בכל מקום בכל התלמוד והמדרשים. ולכן צריך לאמר כי ה מ ר י א י ם הם מין מיוחד ממיני השדים, והם רוחות בלי שום מלבוש גשמי, מפני שלא הספיקה השעה לברא את גופם, ואלו שאר השדים יש להם קצת גשם פחות או יותר אוירי. — [3]) בקצת כ״י וראמים.

[4]) כך בנוסחה המסורה, וכבר התלבטו המפרשים בפרוש המלים האלה והחדשים הגיהו הגהות מתחלפות, ונראה כי צ״ל וְעַמְּךָ ריבי כהן, אך לפי הנוסחה המסורה השתמש המשורר בשם זה.

האמתות מיעדים הטובים והרעים בשמירת התורה ומריונה (הוא, עץ חיים ל). העירה התורה שכר הנפש בקיומה והפסדה בשמירת התורה ומריונה כשאמרה ונכרתה הנפש ההיא (שם לו).

*מְרִיחָה, ש״נ, —שה״פ מן מָרַח: סיכה משיחה טיחה מריחה שיעה ענין אחד הוא (הערוך, ערך מרח). השני מנסי ישעיהו שעשה מריחת השחין בדבלת תאנים (ר״י אברבנאל, מ״ב ח). וימרח בה (במשיחה) מריחה חזקה (נרבוני, אורח חיים, בתליו הפרקים. כ״י שכתב). וימרח הגוף בידים לבד מריחה יבשה (מ׳ אלדבי, ש״א ד).

*מְרִיטָה, ש״נ, —שה״פ מן מָרַט: ואיש כי ימרט ראשו עדיין יש במריטת הראש ממש ספק לטמא ספק לטהר וכו׳ שחין גדול ממריטת הראש (תנחומ׳ מצורע ד).—ובסהמ״א: מריטת הראש מן השער כמריטת החרב מעמימות׳ ומריקת הסיר מחלאתה (דונש על מנחם, מורטה). כי החרב הזאת הוציאה לבחון בה בני אדם וכל המריטה שנעשית להבריקה ולהפסיד בה בני אדם (רד״ק יחזק׳ כא יח). המשל בזה הסייף הוא בחתיכת ברזל בכח ועם כל זה צריך שיהיה לה אפשרות שתוכל לצאת בה אל הפועל והוא כמו היכולת על ההתכה והרקוע והמריטה והחדוד עד שיהיה סייף בפועל (תגמ׳ הנפש ו.).

*מְרִיסָה, ש״נ, —שה״פ מן מָרַס: אבל לא יערבנו כדרך מריסה שמריץ התרווד סביבות כל הכלי שבתוכו השתית (ר״ח שבת קנו). שנשתנו שאר בני מעים ועמדו בשינויין אחר שליקה ומריסה (רמב״ם, שחיט׳ ז כא). וכשאנו ממרסין במשקה נמצא הפרש בין אופני המריסה כי כשממרסים במרכזו הוא מתמסמס ומתדקדק עוד ביותר (רש״פ, יריעי שלמה ב ו).

*מְרִיצָה, ש״נ, —כמו מְרוּצָה: ויש שישתבח בחתוך לשונו ומריצת ניבו והגיונו (אבן בחן עא.). שהסופר במריצת קולמסו בהחסרו בהעדיפו או בהשגתו אפילו אות אחת יגיע מזה טעות וחסרון גדול (ר״ד גאנז, הקד׳ צמח דוד).

*מְרִיצוּת, ש״נ, —כמו מְרוּצָה: פעמים היא (החמה) הולכת במתינות פחות ממהלכה השוה ופעמים היא הולכת מהלך בינוני כמהלכה השוה ופעמים היא הולכת במריצות יותר ממהלכה השוה (ראב״ח הנשיא, העבור א ו). ודמה אחד מן החכמים הענין הזה כאלו היה אדם נותן גרגיר הרדל בתוך ביצת בת היענה או בתוך זכוכית שהיא דומה לביצה והיה מעמיד אותה בין שני מסמרות והיה מגלגל את הביצה בין שני המסמרות האלה במריצות רבה היה רואה גרגיר החרדל עומד באמצעית הזכוכית וכו׳ והוא (הרקיע) סובב על הארץ ממזרח למערב במריצות עצומה וכו׳ וכח המריצות דוחה את הארץ מכל צד (שם שם ב). כשהחמה חלה בראש גדי וכו׳ ומהלך החמה בסוף מריצותה וכו׳ והצל בחצי היום ממעיט את ארכו ומתקצר ומהלך החמה ממעיט את מריצותו ונוהג להקריבו אל המהלך השוה (שם ג ב). כל חכמי אומנות הזאת כשהיו חוקרים על מהלך כוכבי הנבוכה היו מוצאים אותם פעמים הולכים במריצות בגובה הרום ופעמים הולכים בה במתינות (הוא, צורת הארץ ב). ונראית (הלבנה) במקום הזה במרחקה הקרוב מן הארץ לסוף מריצותה (מ׳ אלדבי, ש״א י ב).

*מְרִיקָה, ש״נ, —שה״פ מן מָרַק: קדשים קלים אין טעונין מריקה ושטיפה אבל טעונין הדחה (ר״ש תוספת׳ זבח׳ יא). בישל בו בתחילת הרגל מבשל בו כל הרגל אחר הרגל אין טעון מריקה ושטיפה (ר״ש, שם יג). כיצד מריקתן ושטיפתן וכו׳ בשל בו קדשי קדשים מורק ושוטף לקדשי קדשים (שם יד). ור׳ ופי מטמא בשל מריקה מפני ששפין בו סידקי גלים (שם מקוא׳ ו יג). ושבירת כלי חרס במקום קדוש ומריקה ושטיפה בכלי נחשת במקום קדוש (זבח׳ יא ד). מריקת במריקת הכוס ושטיפה בשטיפת הכוס מריקה ושטיפה בצונן (ספרא, צו ג ז). — ובסהמ״א: מריטת הראש מן השער כמריטת החרב מעמימות׳ ומריקת הסיר מחלאתה (דונש על מנחם, מורטה). ובענין המריקה והעברת החלודה (רד״ק, שרש מרק). לטס כסף שהיה טמון בקרקע והעלה חלודה עבה באורך הטמנה צריך אותו הכסף מריקה אחר מריקה עד שישוב הכסף למראהו הנאה (הקד׳ אורח צדיקים).

*מְרִיר, ת״ז, סמי׳ מְרִירֵי, —כמו מַר, מְרִירֵי יום, כמו מַר יום, קשה יום: אל תחתל ואל תקלס במרירי יום (כ״ס גנזי יא ג).—ובסהמ״א: כמו אותם שהם מרירי יום וקשי מזל יהיו מבעתים אותו היום בקללתם (רד״ק, שרש מרר). יגמר זמיר שמחה ושיר ערב, היום בקול נהיה ומספד מר, ולבד מרירי יום פה יהי קרב (רע״פ, גזי מליצה, קינה על מות אחיו, מת״ש 76). העניים והאביונים מרירי יום העתידים עורר לויתן (שבתי מסויי, שריד מעיל, דף 15). ובלילה וחתתני בחלומות יבעתוני מרירי יום יבהלוני חזיונות לילה (ר׳ קלונו׳, אבן בחן פג.). הן קדם אהלך ואשמע אנחת מרירי יום ואהור והנה

יללת נכשלים לנגדי (רמ"פ, ד' כוסות, התרעלה א). — *הוא מָרִיר לפלוני, הוא מר לו, מתנגד לו, חולק עליו: ושנים זיתים עליה אלו ת"ח שבבבל שמרירין[1]) זה לזה בהלכה כזית (ר' יצחק, סנה' כד.).

*מְרִירָה, — עי' מְרֵרָה.

מְרִירוּת, ש"נ, — איכות דבר מר, Bitterkeit; amertume, bitterness, ובהשאלה במליצה במשמ' יגון וצער, Betrübnis; affliction: ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים ובִמְרִירוּת תאנח לעיניהם והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים (יחזק' כא יא-יב). — ובמדר': בימי משה היה לנו מי שיחלה המרירות שלנו וכו' אבל בימי דניאל לא היה לנו מי שיחלה המרירות (ר' לוי בן פרטא, מד"ר שמות מג). אותו העץ שאכל ממנו אדם הראשון ענבים היו וכו' הללו הביאו מרירות לעולם (ר"י בר אלעאי, שם ויקר' יב). — ומצוי בסהמ"א: התלמידים שיושבין ללמוד צריכין להסיף ולהזיל אמרתו של רב באימה ובמרירות (ערוך, ערך טף). הן לחליי ארוכה שלח צור לי רפאות, וחמה נתכה על צר במרירות, להוציא אם נמוכה מעבדות לחרות (ר"י הלוי, יקרו נסיך). בגדים שלחה להלבישו, ולא קבל ממרירות נפשו, ותשלח להתך לחקרו ולדרשו, לדעה מה יעשה לו (הוא, אדון תסדך). הן דורות עוברים ובאים ועם אל עומד במכאובו, כי אלף שנים פלאים ירד ובמרירות לבבו, יאמר אם תגאל גאל ואם לא תגאל הגידה לי (ראב"ע, אם אויבי). וללבן כתמי עונותינו והמתקת מרירותינו (ר"י אגטולי, מלמד התלמיד', נצבים). טעמתי מרירות כל הדברים ולא מצאתי מר כטעם השאלה (ר"י א"ת, מבח' הפניני' לרשב"ג, שער זולת השאלה). מי שיש בו מן המרירות הגדולה ומן החרדה העצומה פן תבואהו שואה לא ידע שחרה (מסיר ליאון, נופת צופים ב יג). באומרי שמרירות נפשך השיאך ולא תתפס על צערך (ר"מ אלשיך, איוב ח ב). — ובמשמ' העקרית, טעם מים מרים וכדומ': ומי ידע וכו' דבלת התאנים וצרעת נעמן ירפאהו מי הירדן ומרירות המים יסירהו עץ הלענה (יוסיפון, פרק פה). ואיננו סובל מרירות הרפואה אלא מי שהוא נכסף לבריאות אבל מי שאינו נכסף לבריאות לא יסבול קושי הרפואה (ר"י א"ת, חו"ה, עבוד' ס' ה). והסובל מרירות הרפואה

[1]) בקצת כ"י שממרין, ובאה"ת שמרין, וכך בפי' ר"ח (ד"ס).

תהיה לשלום אחריתו (ר"י זבארה, ספר שעשוע' ח). ויתחזק שריפת השתן באחריתו לחוזק מרירותו (קאנון ג יד ז).

מְרִירִי[1]), ת"ז, — א) קטב מְרִירִי, קטב מר, ארסי, ממית: אספה עלימו רעות חצי אכלה בם מזי רעב ולחמי רשף וקטב מְרִירִי[2]) ושן בהמת אשלח בם עם חמת זחלי עפר (דבר' לב כג-כד). — ב) *במשמ' קצת מַר: מגזעו יוציאו מין חרצן וכו' שמני ומרירי בטעמו אשר אם ילקח בקליפתו ישלשל בחזקה (שינהק, תוה"א, הצמחים עח). הוא צמח שנה אחת גדל בגנים ושדות והוא רב הרפואות בטעמו המרירי ויותר לחזק הקיבה (שם). שרשו מתוק ומעט מרירי בריח נעים (שם פו). — ג) *ש"ז, כמו *מְרִיא, שֵׁד: ומרירי שולט מי"ז בתמוז ועד ט' באב (מד"ר במד' יב). וכריתות שד ששמו מרירי (רש"י דבר' לב כד).

***מָרִישׁ**[3]), ש"ז, מ"ר מְרִישׁוֹת, מְרִישִׁים, — קורה שמשימים על עמודים וקצות קורות הגג סומכים עליה אשר אנו קורין אותו בלשון ערבית אלג'שף[4]), Balken, beam; poutre: הגוזל את המריש ובנאו בבירה

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך בנסחה המסורה, ותרגמו השבע' ἀνίατος, ר"ל שאין לו רפואה. עקילס πικρίας, ר"ל מר. אונק': וכתישי רוחין בישין, תרגם מרירי ברוחין בישין, רוחות רעים. רסע"ג תרגם במשמ' מרירות: וחתף אלמר. ריב"ג לא אמר בו כלום. רש"י: וכריתות שד ששמו מרירי. ראב"ע: מרירות באויר. וכעין זה גם רד"ק: והתאר (מהשם מרירות) וקטב מרירי וכו' וענין וקטב מרירי חוזק החום הדומה לסם המות. ע"כ. וגם רב החדשים פרשו מרירי במשמ' מר ומרירות, ואמרו כי הכונה בזה היא מְסַמֵּם בארס של סם המות.

[3]) תרג' כְּרֻתֹת (מ"א ו לו) מָרִישׁ, וכן תרג' וכפיס מֵעֵץ (חבק' ב יא) ושיפא מגו מרישא, ותרג' הקרות (הש"ב ג ז) מְרִישַׁיָּא. ובברייתה (ב"ק סז.): והעובים אלו המרישות (כך בנסח' הדפוס, ובכ"י מרישין). ולא נתברר מקור מלה זו. י' לוי גזר אותה מהשרש הערבי מרש a), שהוא יחס לו, עפ"י פריתג, משמ' חזק, אך כבר דחה זאת פלישר בהערותיו מפני שלהשרש הערבי הנזכר אין כלל משמע זה. פרלס גזרו מרומית maeremium, ובריל מסורי' ארש, במשמ' כתיתה, אך כל זה אינו מניח הדעת. ואין להשם מריש אח לא בערב' ולא בסורית. — [4]) לשון הרמב"ם בפרושו למשנה זבים ד ב, והוא תרגום לגוף לשונו בערב': ומריש הו אלכשבה אלכבירה אלתי תמד עלי אלאעמדה ואטראף כשב אלסקף כלהא ממתדה עליהא אלתי נסמיהא נחן אלגשף.

a) مرس

ב״ש אומרים יקעקע את הבירה ויטול את המריש ובה״א מחשב כמה היה שוה ונותן לבעלים מפני תקנת השבים (תוספת׳ ב״ק י ה). דף של נחתומים שקבעו במסמר שחיבר במריש או בקורה ר״א מטהר (שם עדי׳ ג א). העיד ר׳ יוחנן בן גודגדה על החרשת שהשיאה אביה שהיא יוצאה בגט וכו׳ ועל המריש הגזול שבנאו בבירה שיטול את דמיו מפני תקנת השבים (גיט׳ ה ה). הקיש על המריש על המלבן על הצנור ועל הדף אעפ״י שהוא עשוי בחבלים (זבים ד ב).—*ומְרִישִׁים קטנים: ועשה אצלו לקירות הבית קירוי של נסרים קטנים נתונים על מרישים קטנים וכו׳ שלשה מרישים זה אצל זה (רב״י מ״א ז ד).

מֹרֶךְ[1], ש״ז, — ש״מ מן רַךְ, בלבו מֹרֶךְ, שלבו רך, מִדַּת מי שהוא רַךְ הַלֵּב, ההפך מן אֱמֶץ לֵב: והנשארים בכם והבאתי מֹרֶךְ בלבבם בארצת איביהם ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת חרב ונפלו ואין רדף (ויקר׳ כו לו).—ובסהמ״א: ביום רעה תהי מכיר בפנים גבורת איש ומורך הלבבות (ר״ש הנגיד, בן משלי סז). ובהפך זה מי שנראתה בהם מדת המורך והעצלה ולא בשתבחו עליה (ר״י א״ת, תקון מדה״נ לרשב״ג, שער הגבורה). מדת המורך וכו׳ יותר מה שתמצא בנפשות הפחותות הדלות הנמבזות והיא מדה מגונה (שם, שער המורך). ויתן לאריה כלי הטרף בשנים והצפרנים עם הגבורה ויתן לאיל כלי המנוסה עם המורך וכל נפש תכסוף להשתמש בכחותיה כאשר הוכנו לה (הוא, כוזרי ה י). שיתילד ממדת המורך האחור שלא במקומו והם שתי מדות מגונות (מאזני צדק אלגזלי 95). ולכח החיוני ג״ב שתי קצוות רבוי ומעוט והרבוי הוא המוסר עצמו לסכנות ותגבורות הכעס ומיעוטו הוא מורך הלב והשפלות והממוצע ביניהם הגבורה והגדלת הנפש (רלב״ד, אמונ׳ רמה ו ג). המורך מדה הפכית אל הגבורה (ר״א מודינא, צמח צדיק כז). ומה נאמר ממורך לבבם שאם ימצאו ברחוב מאה יהודים ויבא נער קטן נכרי וכו׳ יברחו כלם (ר״ש בן וירגא, שבט יהודה ז).—ואמר הפיטן: יריבי בוססים בפרך, ורוחי נבקה ממורך, ספקתי על ירך (ר״י טוב עלם, אריות הדימו, שבת ג׳ אחה״פ). אז בצאתי מפרך בא נחש עלי דרך, על עיף ויגע להביא בלבו מורך, גדעת והכית אותו שוק על ירך (מחז׳ ספרד׳, תעני׳ אסת׳, יוצרים).

[1] סברוהו הקדמוני׳ (ריב״ג ורד״ק) מן רכך, וכך גם רבים מהחדשים, וקצתם הניחו שרש מרך.

א.*מרך[1], ממנו הפעל *מָרַךְ והשם *הַמְרָכָה.

א.*מָרַךְ,—קל לא נמצא.

—נתפ׳, *נִתְמָרֵךְ, — נִתְמָרֵךְ הַמֹּחַ וכדומ׳, נהיה נָזֵל כמו מים: בתמרך (חוט השדרה) פסול[2] (ריב״ל, הול׳ מה:).

—נפע׳, *נִמְרַךְ,—כמו נתמרך: נמרך מוח חוט השדרה ונתמסמס (רמב״ם, שחיט׳ י ט).

—הפע׳, *הֻמְרַךְ (הומרך),—כמו נמרך: הומרך המוח ונשפך כמים או כדונג שנמס עד שימצא החוט כשמעמידו אינו עומד (רמב״ם, שחיט׳ ט ב).

ב.*מרך, מן מֹרֶךְ,—ממנו פעל ב.*מָרַךְ.

ב.*מָרַךְ, — קל לא נמצא.

—הפע׳, *הֻמְרַךְ, יֻמְרַךְ, — הֻמְרַךְ לבו, אחזתו מֹרֶךְ לֵב: דורשה (את התורה) לבו לא יֻמרך, חוקרה תלמודו לעד מברך (ר״א, דקדוקי הטעמ׳ ב).

—הפע׳, *הִמְרִיךְ, — הִמְרִיךְ לבו, הפיל עליו מֹרֶךְ לֵב: שישמעו ויקבלו דבריו להמריך את הלב (רש״י תעני׳ טז.). ואפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור שלא ירגילו גברים להמריך את הלבבות לכך (הוא, סנהד׳ עד.).

—נפע׳, *נִמְרַךְ,—כמו הֻמְרַךְ: עלפו ונסוגו אחור נסיכים, פחות וסגנים נמרכים, צור וצידון וכל אלילי פלשת נבוכים (מחז׳ כרי׳ קלוני׳, אהרון פסח, מקוה מפלת).

מֶרְכָּב, ש״ז, בכנ׳ מֶרְכָּבוֹ, — א) דבר שישב עליו אדם ברכיבתו, כעין סרג או כסת תחת הרכב: וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב (ויקר׳ טו ט). אפריון עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון עמודיו עשה כסף רפידתו זהב מרכבו ארגמן (שה״ש ג ט-י).—ב) שם הקבוץ לרכב הברזל למלחמה: ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים למרכבו ושנים עשר אלף פרשים (מ״א ה ו), ועי׳ ערך רֶכֶב.—ובמשנה, בהלכות טומאה, טמא מרכב: האיכוף טמא מושב והתופס שלו טמא מרכב (תוספת׳ כלי׳ ב״ב ב ז). הנושא את המרכב והנישא עליו והמסיטו מטמא שנים ופוסל אחד (זבים ה ה). אלו טמאין משום מרכב זריז האשקלוני ומדוכה המדית ועביט של גמל וטפיטן של סוס (כלים כג ב).—ג) *כנוי לספינה: כמו שתכלית הספינה לעבור בים ללכת אל מקום חפצו כן תכלית הגוף

[1] אולי מהשם מֹרֶךְ. ואולי היה באמת שרש מרך לפנים. בארמ׳ אתמריך, במשמ׳ מָרַךְ.

[2] ואמרו שם: המרכה כל שנשפך כקיתון.

להיות מרכב[1]) לנפש ומעבר ללכת אל עולמה (רש"ש פלקיירא, אגר' הויכוח א, JQR N.S. I, 471). — ד) ∵דבר שיכסו בו את אבני הכתלים של בנין וביוצא בזה: הוא המרכב[2]) המסתיר הקורות מבפנים כי כן דרך ארמוני המלכים (ראב"ע שה"ש ג י).

∵**מֶרְכָּב**, (מורכב), ש"ז, מ"ר מֶרְכָּבִים, — א) דבר מֻרְכָּב מדברים אחדים, בנגוד לפשוט: וההרכבה והחבור נראים בכל העולם ובכל חלקיו בשרשיו ובענפיו בפשוטו ובמורכבו בעליונו ובתחתונו (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד ז). וכל הנמצאים תחת השמים כחם ותולדותם כפי המערכת העליונה עם השרשים למטה וכן עם המורכבים (ראב"ע, דבר' ה כו). וכל מורכב יש לו תכלית בהתחלת השכל (רמב"ע, ערוגי הבשם, ציון ב 119). כי האדם לפי שהוא המורכב האחרון הרכבתו יותר זכה ופשוטה (ר"י אנטולי, מלמד התלמיד', קדוש'). כי מין האדם יש הבדל רב באישיו בצורותיהם ובמדותיהם וזה לרב ההרכבה שבו אשר בזה המין מפני שהוא המורכב האחרון (שעה"ש נאבי הרלב"ג ד). כי עניני הארץ אשר אנו מוטבעים בה הווים ונפסדים תמיד להיותם מורכבים לא פשוטים וזו סבת הפסדם (תבו' רשב"א י). — ואמר המשורר: כי לא תקום פעמים נפש חיה, כל מֻרְכָּב יתפרד כל חמר ירקב, אלו גם ישוב ולגוף חדש ירכב, הידע ידע כי הוא שכבר היה (יל"ג, האמונה והדעת). — ב) ∵בפרט רְפוּאָה מֻרְכֶּבֶת מסממנים רבים: מורכב נפלא להוציא המוגלא (גרבוני, ארח חיים, בחליי החזה).

∵**מֻרְכָּב**, ש"ז, מ"ר מֻרְכָּבִים, — בלשון חכמי הקראים, כַּת הַמֻּרְכָּבִים, המחמירים בענין העריות: נפלה חלוקה בין חכמי ישראל הקראים והתלמודיים וגם בין חכמי הקראים היתה החלוקה כי הראשונים הנקראים כת המרכבים אסרו גופים רבים הבלתי נכללים בפ' הנ"ל ולא היוצאים בהקש (ספר אפריון עשהו, פרק כב).

מֶרְכָּבָה, ש"נ, סמי' מֶרְכֶּבֶת, בכנ' מֶרְכַּבְתּוֹ, מ"ר מַרְכָּבוֹת, סמי' מַרְכְּבוֹת, בכנ' מַרְכְּבֹתֶיךָ, מַרְכְּבוֹתָיו, מַרְכְּבֹתֵיהֶם, — א) עֲגָלָה של ברזל רתומה לסוסים לרכיבת שרים, ובפרט לרכיבת הלוחמים במלחמה, Kriegswagen chariot: ויאסר יוסף מֶרְכַּבְתּוֹ ויעל לקראת ישראל אביו (ברא' מו כט). ויסר את אפן מַרְכְּבֹתָיו וינהגהו בכבדת (שמות יד כה). מַרְכְּבֹת פרעה וחילו ירה בים (שם יה ד). את סוסיהם תעקר ואת מַרְכְּבֹתֵיהֶם תשרף באש (יהוש' יא ו). וירד סיסרא מעל הַמֶּרְכָּבָה וינס ברגליו (שפט' ד יה). מדוע בשש רכבו לבוא מדוע אחרו פעמי מַרְכְּבוֹתָיו (שם ה כח). את בניכם יקח (המלך) ושם לו בְּמֶרְכַּבְתּוֹ ובפרשיו ורצו לפני מֶרְכַּבְתּוֹ (ש"א ח יא). ויעש לו אבשלום מֶרְכָּבָה וססים וחמשים איש רצים לפניו (ש"ב טו א). ומעשה האופנים כמעשה אופן הַמֶּרְכָּבָה (מ"א ז לג). ותעלה ותצא מֶרְכָּבָה ממצרים בשש מאות כסף (שם י כט). והמלך רחבעם התאמץ לעלות בַּמֶּרְכָּבָה לנוס ירושלם (שם יב יח). והמלך היה מעמד בַּמֶּרְכָּבָה נכח ארם (שם כב לה). כאשר הפך איש מעל מֶרְכַּבְתּוֹ לקראתך (מ"ב ה כו). ותמלא ארצו סוסים ואין קצה לְמַרְכְּבֹתָיו (ישע' ב ז). רתם הַמֶּרְכָּבָה לרכש (מיכ' א יג). והיה ביום ההוא נאם יי' והכרתי סוסיך מקרבך והאבדתי מַרְכְּבֹתֶיךָ (שם ה ט). כקול מַרְכָּבוֹת על ראשי ההרים ירקדון (יוא' ב ה). הנה כעננים יעלה וכסופה מַרְכְּבוֹתָיו (של האויב) קלו מנשרים סוסיו (ירמ' ד יג). קול שוט וקול רעש אופן וסוס דהר וּמֶרְכָּבָה מרקדה (נחו' ג ב). והפכתי מֶרְכָּבָה ורכביה וירדו סוסים ורכביהם (חגי ב כב). ואראה והנה ארבע מַרְכָּבוֹת יצאות מבין שני ההרים וכו' בַּמֶּרְכָּבָה הראשנה סוסים אדמים וּבַמֶּרְכָּבָה השנית סוסים שחרים וכו' (זכר' ו א-ב). ויצא אליהם זרח הכושי בחיל אלף אלפים וּמַרְכָּבוֹת שלש מאות (דהי"ב יד ח). — מִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה: וירכב אתו בְּמִרְכֶּבֶת המשנה אשר לו (ברא' מא מג). — ובמליצה, מַרְכְּבוֹת אלהים: כי תרכב על סוסיך מַרְכְּבֹתֶיךָ ישועה (חבק' ג ח). כי הנה יי' באש יבוא וכסופה מַרְכְּבֹתָיו להשיב בחמה אפו (ישע' סו טו). — ובתו"מ במשמ' העקרית: מחמת האש של מעלה נשרפו הגלגלים של מטה והיו מוטות ומרכבות רצות ונכנסות בעל כרחן שהיו טעונות כלי כסף וכלי זהב ואבנים טובות ומרגליות כדי שיטלו ישראל את הבזה (ר' יהודה, מכי' בשלח ב ה). לשעבר היו הפרדות מושכות המרכבות ועכשיו מרכבות מושכות את הפרדות (ר' נחמיה, שם). אתה מוצא בשעה שרדפו המצרים אחרי ישראל במרכבות משולשות היו (מד"ר שה"ש א, הוצ' גרינהוט). לא תירא מפחד לילה מן אגרת בת מחלת ומרכבתה ולא מכל המזיקים המושלים בלילה (מד"ר במד' יב). בשעה שירד הקב"ה על הר סיני ירדו עמו עשרים ושנים אלף מרכבות וכל מרכבה ומרכבה כמרכבה שראה יחזקאל (ר' ינאי, פסיק' רבתי כא). — ∵ובמליצה בהשאלה: בחירי האלהים הברים וכו' הצשידו היראה בדרך הרעה ונצלו ורכבו מרכבות

---

[1]) והעיר שם דר' מלטר המו"ל כי הנוסחה מפוקפקה, והזכיר במאזני צדק של אלגזלי דף 134: הגוף הוא מרכבת הנפש. — [2]) כך מפרש ראב"ע את השם מרכבו ארגמן.

המעשים והגיעו (ר"י א"ת, הו"ה, הפריסות ז). ומפעליו ילווהו לקברו להרגיעו ודרכו התמימה, ומרכבתו אשר רכב לשחת לכלות האנוש מאז רתומה (רמ"ע, הלדה לנפש). ואשרי איש אשר במרכבתה רכב, ובין רגליה כרע נפל שכב (ר"י הריזי, תחכמ' ו). ואל תשב בשפל הכסילות עלה לך על שמי שכל ורומה, ומרכבת סעיפך לעלות על מרום חכמה תהי לעד בתומה (רש"ט פלקיירא, המבקש סב). — ב) *בפרט חזיון דמות הַמֶּרְכָּבָה האלהית שראה יחזקאל במראה הנבואה: אין מפטירין במרכבה (מגי' ד י). — *ובהרחבה, סודות עניני העולמות העליונים: אין דורשין במרכבה ליחיד אלא אם כן היה חכם מבין מדעתו (ריב"ז, תוספת' חגי' ב א). אמרו לו (החכמים לר' יהודה) הרבה דרשו במרכבה ולא ראו אותה מימיהם (שם מגי' ד כח). בן עזאי היה יושב ודורש והאש מלהטת סביבותיו א"ל שמא בסדרי מרכבה אתה עוסק אמר להם לאו אלא מחריז דברי תורה לנביאים וכו' (מד"ר ויקר' טז). יבא יחזקאל ויגלה להם חדרי מרכבה (ר' כלכיה, שם שה"ש, הכילוני). — מעשה מֶרְכָּבָה: מעשה בר"א בן ערך שהיה מחמר אחר ר' יוחנן בן זכאי אמר לו רבי דרוש לי פרק אחד במעשה מרכבה (תוספ' חגי' ב א). מיד פתח ר"א בן ערך במעשה המרכבה ודרש וירדה אש מן השמים וכו' נענה מלאך מן האש ואמר הן הן מעשה המרכבה עמד ריב"ז ונשקו על ראשו ואמר ברוך ה' אלקי ישראל שנתן בן לאברהם אבינו שיודע להבין ולחקור ולדרוש במעשה מרכבה וכו' וכשנאמרו הדברים לפני ר' יהושע היה הוא ורבי יוסי הכהן מהלכין בדרך אמרו אף אנו נדרוש במעשה מרכבה (גמ' שם יד:). א"ל ר' יוחנן לר"א בוא ואלמדך במעשה המרכבה א"ל (ר"א לר"י) לא זקנתי[1] (שם יג.). עד היכן מעשה המרכבה רבי אומר עד וארא[2] (שם). — ואמר הפיטן: המתגאה על חיות הקדש ונהדר בכבוד על המרכבה זכות ומישור לפני כסאו (תפ' נשמת, אל אדון). זהרי אור כעין מאור פני נשר לארבעתם, חצובי אש יצוקי אש וסוסי אש מרכבותם, שמך יברכון בעת ילכון לא יסבו בלכתם (ר' יוסף, אראלים ותשמלים). — ומצוי בסהמ"א בענין סתרי חכמת האלהות: ולמד אחרי כן מעשה מרכבה שקורין להם בלשון ערבי אלאהיאת (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ג יא). — ג) *כמו מִרְכָּב: המוכר את החמור מכר את המרדעת ואת האוכף אע"פ שאינן עליו אבל לא מכר את השק ולא מרכבת[1] הנשים ואפילו היו עליו בשעת המכר (רמב"ם, מכיר' כז ד). — ד) *כמו הַרְכָּבָה: ואני אומר כי החכמים ההם התחילו במחקרם מצורת האדם ובאו להורות כי הוא היה סוף הנבראות מפני שמצאו בו החיבור והמרכבה מוספת על הנמצא בכל בריה (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש א).

*מֵרְכָה[2], (מירכא), ש"נ, מ"ר מֵרְכוֹת, (מירכות), — שם לאחד הטעמים וצורתו קו מלמטה מימין לשמאל, והוא מאריך הקול: לפי שבשין מירכא וראוי שתדע שבאלה הג' ספרים (אמ"ת) המירכות לא יוסיפו דבר בהכונה (משה דרעי הקראי, אגרון, שער שם, לקו"ק קמא). הטפחה אם שרתוה בו המשרתים פעמים שיהיו מרכות (ר"י בן בלעם, טעמי ג' הספרים).

*מַרְכּוֹב, — עי' מַרְכּוֹף.

*מַרְכּוֹף[3], ש"ז — א) סוס עץ למשחק: המרכוף[4] טהור הבטנון והניקטמון והאירוס הרי אלו טמאין (כלים יח ו). — ב) יד המזמרה: ותיק כנורות והאמום של גודלי מצנפות והמרכוף[5] של זמר ורביעית של

---

[1]) גוף הדברים בארמ': תא אגמרך במעשה המרכבה א"ל לא קשאי. — [2]) עד הפסוק וארא כעין חשמל (יחזק' א כז).

[1]) בגמ' בארמ': מרכבתא דנשי (ב"ב עח.).

[2]) צמצום של השם מארכה: שלישית (מהטעמים המשרתים) היא מארכה מחוברת לאחותה בארוכה (דק"ט יז). דרך מארכה ושישלה (שם יט), ועוד פעמים אחדות. בכל מקום ה בסוף, וכן בהורית הקורא בשער הטעמים. ולכן צריך לכתב גם הצמצום ה בסוף ולא אלף. אך אצל ר"י חיוג מארכא, באלף, בלשון אנשי טבריה. וקצת המדקדקים קראו לו מאריך.

[3]) כך נקוד במשנ' מנקד' כ"י פרמה, וכך גם בקטע משנ' מנק' כ"י בודלי' Ms. heb. d 63, ובעל תויו"ט הביא גרסה ממשנ' מנקד' ישנ': והמרכיף. — [4]) אמר רה"ג וז"ל: פי' אמרו שמצאו תלמוד כלים בארץ רומא ומצאו בו פירוש זה הדיבור סוסיא דבר גווייתא דומה לאותה שגרסנו בלאתי דבר צוותאי ואני אומר שזה מרכוף הוא כלי מארז לזמר כדכתיב ושדרות בארזים. ומתרגמינן סידרא דריכפתא. ע"כ. והזכיר הרא"ש הפרוש הראשון ואמר: והוא כמין סוס של עץ והליצן משים אותו בין שוקיו מכוסה בבגד מצוייר והבגד מגיע עד הארץ. ע"כ. והובאו שני הפרושים האלה בהערוך, והוסיף: ויש ששונין המרכוב טהור ומפרש העץ שבכנור שכורכין עליו החוט ומרכיבין אותו עליו. ע"כ. והרמב"ם תפס בפרוש ראשון ואמר: ומרכוף פרש אלעוד ירכב עליה אלמלהיינ וילעבונ בה פי אלכיאל והו משהור ענד אהל אללעב. ע"כ. — ובעבר': ומרכוף סוס מעץ ירכבו עליו הליצנים וישחקו בו לאחיזת עינים והוא מפורסם אצל המשחקים. — [5]) פרש רה"ג: כלי מרכב של זמר וזה שאמרנו שיש לזמרים כמין סוס מן ארז. ע"כ. והובא פרוש זה בהערוך, והביא גרסה אחרת והמרכוב, ואמר: והמרכוב של זמר פי' בית יד של מגל מלשון לא תזמר. והרמב"ם פרש גם כאן:

אליית (כליס יו ז). ר' יהודה [1]) אומר מרכוף של זמר טהור שלא נעשה לשמש עם הקרקע עשה בראשו מסמר להיות תופס בו ממקום הדייש טהור (תוספת' כלי' ב"מ ה י).

מַרְכָּז[2]), ב"ז, מ"ר מֶרְכָּזִים, — הנקודה האמצעית בעגול, שכל הקוים הישרים היוצאים ממנה אל הקו המקיף הם שוים זה אל זה, centre: בוציא עמוד על זוית נצבה מקו אד עד נקדת ם מרכז [3]) העגול וכו' מפני שאם נוציא קו מן המרכז עד ראש קו אד וכו' יהיה שוה לקו אם (ר"א בר חייא הנביא, המשיחה והתשברת, סי' 33). והנקודה הנקראת מרכז היא עמוקה מכל הנקודות הנתונות בארץ וכל הקוים הנקראים בריחים עוברים עליה (הוא, הגיון הנפש ג). רמז לענין האלהי המחבר בין ההפכים ודמהו בהנקודה והמרכז מגוף בעל הששה צדדים ושלשה המשכים (ר"י א"ת, כוזרי ד כה). מרכז מלה ערבית העתקנוה [4]) אל לשוננו לצרכנו אליה והוא שם לנקודה האמצעית שבתוך העגולה אשר כל הקוים היוצאים ממנה אל איזה חלק שיהיה מן הקו הסובב בעגולה כלם שוים וכן יש בתוך הכדור נקודה באמצע שכל הקוים היוצאים ממנה אל אי זה חלק שיהיה משטח הכדור כלם שוים היא מרכז הכדור (ר"ש א"ת, פרוש המלים הזרות שבמו"נ). תמונה שטחיית שמגביל אותה קו א' עגול וכו' יש בתוכה נקודה אחת מכוונת באמצעיתה וכו' היא מרכזה וכל הקוים הישרים הנמשכים בעגולה משפה אל שפה כ"א מהם נקרא יתר אלא שהעוברים מהם על מרכזה כ"א מהם נקרא אלכסון וכולם הם שווים זה לזה (ר"י ישראלי, יסו"ע א ד). הקשתות מהעגולות השוות וכו' הן אצל מרכזיהן או אצל איזו נקודה שתהיה מההיקף (שם לט). נקודה המוצגת אשר סביבה תסוב הראשונה היא נקראת מצוק או מרכז (כליל החשבון ה א ג).—ובהרחבה, לכל דבר שהוא ממש בתוך מכל נקודה של דבר זולתו, מרכז הארץ, מרכז העולם, מרכז הגלגל: והרקיע סובב על מרכז הארץ ואינו מוסיף בהליכתו ביום אחד על הליכתו ביום שני (ראב"ח הגביה, סטבור א ו). וכדור הארץ מרכז עומד באמצעיתו מבלי נטיה (ר"י א"ת, כוזרי ב ו). שהיא במרכז הגלגל הגדול ואיננה במרכז גלגל המזלות (שם ד יג). עצם זך דק קל קראהו גלגל האש ואחר כן גלגל האויר ואחר כן גלגל המים ואחר כן כדור הארץ אשר היא המרכז כבדה ועבתה בעבור רחקה ממקום התנועה (שם ה ב). מצד המקיף לצד הנקודה המדומה באמצע כדור הארץ הנקראת מרכז העולם (ר"ש א"ת, יקוו המים ב). שיהיה הסבוב לא סביב מרכז העולם (הוא, מו"נ ב כד). וירדה הארץ בכבדותה אל המרכז התיכון ושכבה (נהל בן תמים, פי' יצירה נו). לפי שהארץ כלה במרכז אצל הגלגל (ספר העצמים לראב"ע ב). וכל מה שיתרחק החומר מן המקיף לצד המרכז יהיה יותר עב ויותר קשה וקר (שעה"ש לאבי הכלב"ג א). — יוצא מרכז, יוצא חוץ למרכז וכו', excentrik; -rique; -ric: גלגל היקף או גלגל יוצא חוץ למרכז או שניהם יחד (ר"ש א"ת, מו"נ ב כד). והוא שביציאת המרכז ג"כ כבר מצאנו התנועה הסבובית הגלגלית לא סביב האמצע אבל סביב נקודה נחשבת יוצאה חוץ למרכז העולם וכו' שכבר התבארו שעורי יציאת המרכזים וכו' כמה שיעורי יציאת המרכזים ההם וכו' אמנם שבתי מרכז גלגלו היוצא יבוא בין גלגלי מאדים וצדק וכו' (שם). כי התכוני יניח שני שרשים שעליהם יבנו כל מופתי החכמה ההיא והם גלגל יוצא מרכז וגלגל הקפה וכו' ולהנחת גלגל יוצא מרכז יתחייב גם כן שתמצא תנועה סבובית סביב גשם שאינו נח קיים שהגלגל היוצא מרכז יתנועע סביב נקודה מתנועעת תמיד שלפי מה שהתבאר באגרת הרחקים מרכז גלגל יוצא המרכז של הככבים הנבוכים מהם למעלה מן היסודות בגלגל הירחי ומהם למעלה מגלגל הירח (ר"י אלבו, העקרים ד ג). הנה השמש בגלגל יוצא מרכזו ממרכז העולם (כל מלאכ' ההגיון, הקש). מזה הכדור הנושא יפרד כדור יוצא המרכז נושא לגלגל הקפת הכוכבים וכו' אחר כן מזה הכדור היוצא המרכז יפרד כדור מרכזו בחצי עובי הכדור היוצא מרכז והוא יקרא גלגל ההקפה

סוס מעץ אשר ישחקו בו המזמרים. וכן כתב ביד החזקה (כליס ד א): וסוס של עץ של זמר שמשחקין בו.—[1]) הר"ש (כליס ה ו) מביא ר' יוסי.

[2]) בערב' מרכז a). ועי' הערה הבאה.—[3]) נראה כי ר' אברהם בר חייא היה הראשון שהכניס שם זה מהלשון הערבית לעברית, כי קדם לזה, שם סי' 14, הוא אומר: והנקודה הזאת (שבאמצע העגול) נקראת ציר העגול ונקרא בלשון הערבי מרכז. ע"כ. משמע, שעוד לא היה השם מרכז נהוג בתור מלה עברית, ועוד לא בא השם מרכז אלא כעין פרוש להשם ציר, וגם אחר כך עוד פקפק ראב"ח בשמוש בין שני השמות, עד שיותר ויותר גבר מרכז ונצח.—[4]) לא דק, ויחס לעצמו מה שכבר הקדימהו בו אחר, והוא ראב"ח, וכבר השתמש בו גם אביו ר"י א"ת.

---

a) مركز

והוא יותר חזק משאר גרם הכדור היוצא ה מ ר כ ז לפי שהוא יקרעהו (ראב"ד, אמונה רמה א ח). כל גלגל מאלה שבעה המשרתים שזכרתי כלם יוצאי ה מ ר כ ז ולכן יש נקודה בגלגל כל אחד מהם רחוקה מאד ממרכז הארץ והיא נקראת גובה הרום (ר"י אברבנאל, שמים חדשים א). שהגלגל הסובל שהוא היוצא מ ר כ ז משבתי וכו' מהגלגלים יוצאי ה מ ר כ ז י ם (שם). — והשתמשו במלה זו בזמן האחרון גם בהשאלה, מֶרְכָּז הממשלה, מֶרְכָּז מִסְחָרִי, וכיוצא בזה.

°מֶרְכָּזִי, ת"ז, לנק' מֶרְכָּזִית, מ"ר מֶרְכָּזִיִּים, מֶרְכָּזִיּוֹת, — של מרכז, מטבע המרכז, — מצוי בסהמ"א, אך לא מצאתי פתקאות. ובהשאלה: הממשלה הַמֶּרְכָּזִית.

***מַרְכֹּל**, (מרכול), ש"ז, — כמו אֲמַרְכָּל, עי"ש: מ ר כ ל חותם ונותנו לקתיליקוס וכו' מ ר כ ל רואה חותמו ומתיר (ירוש' שקל' ה ג). ראש משמר קודם לבית אב בית אב קודם ל מ ר כ ל [1] וה מ ר כ ל קודם לגזבר (שם הור' ג ז). אין פוחתין משלשה גזברין ומשבעה מ ר כ ו ל י ן (שם שקל' ה ג). ועשהאל וירימות וכו' ובניהו מ ר כ ו ל י ן (שם).

מַרְכֹּלֶת, ש"נ, כנוי מַרְכֻּלְתֵּךְ, — מקום הרֹכלים: המה רכליך במכללים בגלומי תכלת ורקמה וכו' בחבלים חבשים וארזים בְּמַרְכֻּלְתֵּךְ [2] (יחזק' כז כד).

מִרְמָה, ש"נ, מ"ר מִרְמוֹת, — שה"פ של מי שמְרַמֶּה את חברו, מסבב אותו בכחש ובשקר שיאמין בו, Trug ; tromperie ; deceit: בא אחיך בְּמִרְמָה ויקח ברכתך (ברא' כז לה). ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו בְּמִרְמָה וידברו (שם לד יג). ויהפך יהורם ידיו וינס ויאמר אל אחזיהו מִרְמָה אחזיה (מ"ב ט כג). סבבני בכחש אפרים וּבְמִרְמָה בית ישראל (הוש' יב א). הממלאים בית אדניהם חמס וּמִרְמָה (צפנ' א ט). חץ שוחט לשונם מִרְמָה דבר בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו (ירמ' ט ז). ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מִרְמָה על כן גדלו ויעשירו (שם ה כז). על לא חמס עשה ולא מִרְמָה בפיו (ישע' נג ט). נצר לשונך מרע ושפתיך מדבר מִרְמָה (תהל' לד יד). דברי פיו און וּמִרְמָה (שם לו ד). אלה פיהו מלא וּמִרְמוֹת ותך (שם י ז). כי לא שלום ידברו ועל רגעי ארץ דברי מִרְמוֹת יחשבון (שם לה כ). וינקשו מבקשי נפשי ודרשי רעתי דברו הוות וּמִרְמוֹת כל היום

[1]) כך בנוסח' הדפוס. ובשרידי הירוש' גני' מצרים הוצא' גינצבורג: מרכיל.

[2]) בקצת ספרים כ רפה.

יהגו (שם לח יג). פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מִרְמָה (שם נ יט). מחשבות צדיקים משפט תחבלות רשעים מִרְמָה (משלי יב ה). מִרְמָה בלב חרשי רע (שם כ). הרה עמל וילד און ובטנם תכין מִרְמָה (איוב טו לה). — אִישׁ מִרְמָה: מאיש מִרְמָה ועולה תפלטני (תהל' מג א). איש דמים וּמִרְמָה יתעב יי' (שם ה ז). אנשי דמים וּמִרְמָה לא יחצו ימיהם (שם נה כד). — אַבְנֵי מִרְמָה, אבני משקלת שלא לפי החק לרמות את הקונה: האזכה במאזני רשע ובכים אבני מִרְמָה (מיכ' ו יא). — מֹאזְנֵי מִרְמָה: להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעות מאזני מִרְמָה (עמו' ח ה). כנען בידו מאזני מִרְמָה לעשק אהב (הוש' יב ח). מאזני מִרְמָה תועבת יי' ואבן שלמה רצונו (משלי יא א). תועבת יי' אבן ואבן ומאזני מִרְמָה לא טוב (שם כ כג). — לשון מִרְמָה: אהבת כל דברי בלע לשון מִרְמָה (תהל' נב ו). — פי מִרְמָה: כי פי רשע ופי מִרְמָה עלי פתחו דברו אתי לשון שקר (שם קט ב). — שִׂפְתֵי מִרְמָה: שמעה יי' צדק הקשיבה רנתי האזינה תפלתי בלא שפתי מִרְמָה (שם יז א). — ואמר המליץ: כי תמצא בו מ ר מ ת שועלים וגנבות חתולים (ר"י חריזי, תחכמ' מו).

*מֻרְמֶה, (מרומה), דין מְרֻמֶּה, — עי' רמה.

מִרְמָס, ש"ז, סמי' מִרְמַס, — מה שנרמס ברגל: ועתה אודיעה נא אתכם את אשר אני עשה לכרמי הסר משוכתו והיה לבער פרץ גדרו והיה לְמִרְמָס (ישע' ה ה). והיה למשלח שור וּלְמִרְמַס שה (שם ז כה). וצאני מִרְמַס רגליכם תרעינה (יחזק' לד יט). וקדש וצבא מִרְמָס (דני' ח יג). — ובהשאלה במליצה, הוא יהיה לְמִרְמָס, יִפֹּל, יִשָּׁבֵר: עתה תהיה לְמִרְמָס כטיט חוצות (מיכ' ז י). — וּמִרְמָס לשוט שוטף וכדומ': שוט שוטף כי יעבר והייתם לו לְמִרְמָס (ישע' כח יח). — ובמדר': כך יהיה הוא ותולדותיו עשויים מ ר מ ס [1] לפני מלאך המות (מד"ר ברא' כא). החזיק עשיר בדבר טוב תחלתו רעב הוא לו המתישן [2] בו עשאו ל מ ר מ ס (שם, קהל' הכל הבלים). עד מתי הם מ ר מ ס לאוה"ע (ילקוט דני', רמז תתרסו). — ואמר הפיטן: מטע קרן שמן המדושן, מ ר מ ס מדוע כחרולי כבשן (רשב"י הבבלי, אין כמדת, סליח' יוס ה).

א·מִרְמֵר, — לא נמצא.

— התפ', הִתְמַרְמֵר, יִתְמַרְמַר, — א) קצף ורגז ומלא עברה: והנה צפיר העזים בא מן המערב וכו' וראיתיו מגיע אצל האיל וַיִּתְמַרְמַר אליו ויך את האיל וישבר את שתי

[1]) כך בנוסח' הדפוס, ובכ"י הוצ' ד"ר תיאודור דייש. — [2]) יש מגיהים התישן.

קרניו (דני' ח ה-ז). וַיִּתְמַרְמַר מלך הנגב ויצא ונלחם עמו עם מלך הצפון (שם יא יא).—ובמדר': רצונך לידע מה היתה גבורתו של אביקה בן גביתי כשבאו השונאים להקיף את ירושלים עלה אביקה לראש החומה וכשהיו משלחים את האבן וכו' מיד היה מתמרמר ובעט אותה ברגלו ומחזירה עליהם מה עשו השונאים היו משלחים אותה לפנים וכו' אביקה היה סבור שהיתה באה בחזקה נתמרמר לצאת לדחותה עליהם ברגלו ונפל בין החומות (פסיק' רבתי, נחמו).—ואמר המליץ: ושניהם כשני אריות נלחמים בחזק ידים, או כשני נשרים יתמרמר זה אל זה בחצי השמים (ר"י חריזי, תחכמ' ד). ויחר עליו אפו והרתיח כמצולה קצפו ואליו התמרמר וישא משלו ויאמר (רס"ע פלקיירה, המבקש טו).—ב) *במשמ' העקרית, נעשה מַר: נפל ירקון בענבים ובת מרמרו (רס"ג, תשו' סנאלו' סרכבי מז).

ב. ***מַרְמֵר**, מן מר,—לא נמצא.

—התפ', *הִתְמַרְמֵר,—קלט ריח של מר: ומה המור הזה כל מי שליקטו ידיו מתמרמרות[1] כך אברהם ממרר עצמו ומסגף עצמו ביסורים (ר"י, מד"ר שה"ש, צרור המור).

מָרֵן[2], מוֹרָן, מוֹרָן, ש"ז,—חדר בבנין לאצר בו חטה, יין, וכיוצא בזה, Vorratskammer; grenier, cellier; store-room: אין חולקין את החצר עד שיהא בה ארבע אמות לזה וארבע אמות לזה וכו' ולא את הטרקלין ולא את המורן[3] ולא את השובך וכו' עד שיהא בהן כדי לזה וכדי לזה (ב"ב א ו).

[1]) כך בדפוס לייפציג, ובדפוס ורשה מתמררות, וכן רד"ק בספר השרשים שרש מור הביא הגרסה מתמררות, וכך רבנו בחיי בפ' כי תשא. אך הרמב"ן הביא הגרסה מתמרמרות.

[2]) כך נקוד במשנ' מנק' ליבורנו, וכך גם בוקסדר' מֹוֹרֶן. לוי מוּרָן, יסטר' מֻרָן. ועי' הערה הבאה.— [3]) כך בנוסח' הדפוס ובערוך, ובכ"י המרון, המירן. ופרש רגמ"ה מגדל, והערוך: מגדל קטן הוא שבונין בגנות, ע"כ. רש"י פרש: טרקלין ומורן מיני פלטין, ע"כ. ורמב"ם פרש: מין ממיני ארמונים. י' לוי אמר שהוא מרומית murus, חומה. קוהו' בעה"ש, שהוא מיונית μόσυν, ויסטר' שהוא צמצום מאורן, מן אור. ש' קרויס, שהוא קצור מן השם היוני (Κά)μαρα, במשמ' חדר. אבל כבר דחה זאת ע' לֶו. אבל גשמט מכלם כי מלה זו כצורתה נמצאת בלשון סורית, מרנא, ופרשוה המלונים הסורים בזה"ל: דוכיתא דחמלון בהון חטא ודקא וחמרא, ע"כ,—ובעברית: מקום ישימו שם חטה וקמח ויין.—ותרגום ערבי: מח'זן קמח, אוצר של דגן, וכן במלון הסורי של יעקב הכלדי, שנדפס במוצל, תרגם בערב' הרי a), שהוא אוצר של תבואה, וכן מח'זן אלקמח.

a) هري

***מָרֶן**, ממנו אולי *מָרוֹן, עי"ש.

***מרס**[1]), ממנו *מָרַס, *מְרִיסָה.

***מָרַס**, — קל לא נמצא.

— פִּעֵ', *מֵרֵס, מְמָרֵס,—א) מֵרֵס את הדם, בחש בו שלא יקפא: הביא אשמו ולא הביא גזילו לא היה ממרס בדמו עד שיביא גזילו (תוספת' פסח' ג ח). מצורע שהביא חטאתו קודם אשמו לא יהא ממרס בדמה עד שיביא אשמו (שם ב"ק י יט). שחטו (את הפסח) קודם לתמיד כשר ובלבד שיהא אחד ממרס בדמו עד שיזרק דם התמיד (פסח' ה ג). שחטו וקבל במזרק את דמו ונותנו למי שהוא ממרס בו על הרובד הרביעי שבהיכל כדי שלא יקרוש (יומ' ד ג). נטל את הדם ממי שהיה ממרס בו וכו' והזה ממנו אחת למעלה ושבע למטה (שם ה ג). ושחט את פר החטאת וכו' נותנו לאחר למרס את דמו (ת"כ, אחרי מות ב ג). אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע כלום הקריבו לפניך כרים בני שנה וכו' כלום מירסו בדם לפניך (ר' לוי, מגי' יב:).—ואמר הפיטן: לשחטו נפנה וקבל דמו וצוה למרסו ברבד העזרה (ר' ינאי, סדר עבודה, אתה כוננת). עירה דמו לכלי זהב נטלו ממרס בכלי עוז (רסע"ג, עבודה, כאדני ילדקו). קפץ ושחטו וקיבל דמו, קפאיו ימרס ציר מטעמו, וכו' שובב הממרס דם לכפרה, שב והזהו פנים בספירה (משולם בר קלונ', אשוחח נפלאותיך). ציר יטבחנו ויקח דם בכלי צעירו ימרסנו ביד ולא יקפה (סדר עבודה, אזכר סלה). רמה קרן תפארתו בשחטו פר וקיבל דמו, רץ הממרס בו לקחתו יי' אלהיו עמו (סדר עבודה, אמוני לבב, סדור תימני'). מזבח נהרם דמים מלמרס חלבי אשי על גביו לסדרן (משה בר' בנימין, מתני אחזו, שחרי' יוה"כ). מפרפרים הילדים וזה על זה מפרכסים, ממהרים שחוט אחרים ובדמיהם מתבוססים, נתון על רובד היכלך ואף לממרסים, נגד עיניך לעד יהו תוכסים (דוד בר מבולס, אלהים אל דמי, סליח' מוסי' יוה"כ).—ובסהמ"א: וכל המראות האלו (בריאה) אין אוסרין בהם עד שנופחים אותה וממרס בה בידו אם נשתנית למראה המותר מותרת (רמב"ם, שחיט' ז יח).—ובכלל, מֵרֵס התבשיל וכדומ', בחש בו בכף: אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע וכו' כלום מירסו

[1]) בערב' מרש a).

a) مرس

במנחות לפניך (ר' לוי, מגי' יב:). מרסנא זה היה ממרס את הסלתות (מד"ר אסת', והקרוב אליו). — ובסהמ"א: כף אחת שבה ממרסים תבשילי בשר ואירע שמירסו ממנה קדירה חלובה (סדור רש"י, סי' תקלד). וקדירה מלאה בשר היתה מבושלת אצלה על הכירה והיתה שפחה ממרסת בכף בפרור ובקדירה (שם תקלג). ונותנין מים על גבי מורסן ומוליך בו התרווד שתי וערב אבל אינו ממרס בידו שלא יראה כלש (רמב"ם, שבת כא לד). יכרות התפוחים וישרה הכל בב' ליט' מים יומם ולילה ואח"כ יבשל הכל עד שישוב אל השליש ימרס אותו ויסנן אותו (נתן פלקיירא, צרי הגוף, כ"י ברי"מ). יתיך השומן בשמן ורדים וכו' ומעט זעפראן וימרסהו ויעשה (ספר הטחורים להרמב"ם, הוצ' ה' קרונר). יודק הכל הדק היטב ויולש ביין עפוץ ויועג עוגות וכשתצטרך אליהם תמרס אחת מהן בחמץ מזוג (קאנון ג א ב יא). ולפעמים יצטרך שתמרס לחם סלת במה שתגמיהו (שם שם יא ג ח). — ב) *מֵרֵס עפר וכדומה, מחהו במים ובחש בו עד שיהיה כמו מקפה: ממרסין באורז בשביעית (ר"א בן יעקב, שבי' ב י). — ג) *מֵרֵס ענבים, מעך וסחט אותם: ענבים הללו כ"ז שאתה ממרסן אתה מוציא מהן כל מה שבתוכן (מד"ר ויקר' יב). — ובהשאלה, במליצה: כי עזה כמות אהבה ובהפרד ממנה בעלה היא עניה צוערה חיי צער תחיה ולפחות יזהר לפייסה בדברים באגרת שלומים למרס בדם האהבה (ר"א פאפו, פלא יועץ, אות א).

— נפע', *נִמְרַס, — שמרסוהו: ויש מהם מי שיחבר שניהם במים שנמרס בהם סיד וליטרגיר בבשול (קאנון ד ז א יט). והביצה רבת הבשול נקרא קרושה ואותה שמגיעה מבשול שתתעבה עובי שוה וכו' והיא הנמרסת ובלשונינו מגולגלת (פרקי משה כג).

— פעֵ', *מֹרַס, מְמֹרָס, יְמֹרַס (ימורס), — כמו נִמְרַס: פי' זה המאכל ממורס הוא (ר"ח שבת קמ.). ושיקח ממנו (מן הטריאק) שעור פול המצרי וכו' ימורס בג' כפות מים (פרקי משה יז). ואם (יקח הסם הנזכר שם) בשיעור לוז ימורס בשלש כפות מים (גרבוני, ארח חיים, בהנהג' הזקנים, כ"י שכתר).

*מֻרְסָא, — עי' מֻרְסָה.

*מֻרְסָה, ש"נ, מ"ר מֻרְסוֹת, — שחין וכדומ' מלא לֵחָה, boil ; abcès ; Geschwür: המפיס מורסא בשבת אם לקולפה או לעשות לה פה כדרך שהרופאים עושין וכו' אם להוציא ממנה לחה (יהושע בן מתיא, תוספת' עדי' א ח). — ובסהמ"א: מורסא שצומחת בבשר בני אדם כמו ענבה והיא שחורה סכנה (ר"ח, ע"ז כח.). וכמה מהמביטים יחשבו השומן במי ששמרו מורסה או מכה מהמכות (מאזני צדק לאלגזלי 128). שתתעכב בו ליחה שתעשה בו מורסא או סרטן או תבלול או חבורה (ר"י א"ת, כוזרי ב מ). עצבים וכו' דקים ולא ישתתפו אלא לענין גדול ממורסות הכבד (קאנון ג יד א). המורסות המתחדשות באצטומכא או בכבד (פרקי משה ז). הזהר מהקיז דם עורק היד במורסות הרחם כי הוא ימנע הנדות (שם טז). ואם מסתום מעבר המקוה כגון שתתחדש בו מורסא כמו המורסה הנקראת פלגמוני והמורסא הקשה או המורסא הרפה (מ' אלדבי, ש"א ד). ויתילדו התוספות ההם ויהיה מזה טחורים ומורסות ונגעים (שם). שיש חולאים מתדבקין כמורסא דבריית (ר"י קארו, תולד' יצחק, תולדות).

*מֻרְסָן[1], ש"ז, — סֻבִּין גסים, grobe Kleie ; coarse bran ; gros son: הצבעין והפטמין לוקחין מורסן מכל מקום ואין נמנעין (תוספת' שבי' ה ח). המוציא מורסן לאכילה כגרוגרת (שם שבת ח ט). המוליך חטים לטחון ולא לתתן ועשאן מורסן וסובין (שם ב"ק י ט). ונותנים מים למורסן אבל לא גובלין (שבת כד ג). המוציא אוכלים כגרוגרת וכו' חוץ מקליפיהן וגרעיניהן ועוקציהן וסובן ומורסנן (שם ז ד). חמשת רבעים קמח חייבין בחלה הם ושאורן וסובן ומורסנן וכו' ניטל מורסנן מתוכן וחזר לתוכן וכו' (חלה ב ו). אין שורין את המורסן לתרנגולים אבל חולטין האשה לא תשרה את המורסן שתוליך בידה למרחץ אבל שפה היא על בשרה יבש (פסח' ב ז). איזוהי עיסת כלבים ר"ש בן לקיש אמר כל שעירב בה מורסן (ירוש' חלה א ט). בראשונה היתה סאה ארבלית מוציאה סאה סולת סאה קמח סאה קיבר סאה סובין סאה מורסן (ר"ה בר בא, שם סוט' א ח).

מֵרֵעַ[2], ש"ז, בכנ' מֵרֵעֲךָ, מֵרֵעֵהוּ, מֵרֵעֶהָ, מ"ר מֵרֵעִים, — כמו רֵעַ: ואבימלך הלך אליו מגרר ואחזת מֵרֵעֵהוּ ופיכל שר צבאו (בראש' כו כו). היום אעשה חסד עם בית שאול אביך אל אחיו ואל מֵרֵעֵהוּ ולא המציתך ביד שאול (ש"ב ג ח). — ובפרט רֵעֵי החתן ביום חתונתו ותהי אשת שמשון לְמֵרֵעֵהוּ אשר רעה לו (שפט' יד כ).

---

[1]) לא נתברר מקורו.

[2]) מן ב.רעה, עי"ש. ואמר רד"ק (מכלול, מה"ש, גל"פ, מסק' פעה) וז"ל: וָרֵעַ וכו' ובתוספת מם לְמֵרֵעֵהוּ. ע"כ. וכבר נתלבטו החדשים במשקל מלה זו כי הוא זר בצורתו, ואמרו קצתם (Bö., Olsh.) כי מם מֵרעהו היא מם המלה מִן. אך רַבִּם דחו זאת והסכימו כי היא מם המשקל והמלה

ויאמר אביה אמר אמרתי כי שנא שנאתה ואתננה לְמֵרֵעֶךָ (שם טו ב). ויעש שם שמשון משתה כי כן יעשו הבחורים ויהי כראותם אותו ויקחו שלשים מֵרֵעִים ויהיו אתו (שם יד י-יא) — ובשוא המם במשמ' רבים: כל אחי רש שנאהו אף כי מְרֵעֵהוּ[1] רחקו ממנו (משלי יט ז).

מֵרַע[2], ש"ז, מ"ר מְרֵעִים, — א) אדם רע, Bösewicht; scélérat; villain: הוי גוי חטא עם כבד עון זרע מְרֵעִים בנים משחיתים (ישע' א ד), זרע שכלם מְרֵעִים. כי כלו חנף וּמֵרַע וכל פה דבר נבלה (שם ט יו). וקם על בית מְרֵעִים ועל עזרת[3] פעלי און (שם לא ב). שירו ליי' הללו את יי' כי הציל את נפש אביון מיד מְרֵעִים (ירמ' כ יג). ובנבאי ירושלם ראיתי שערורה נאוף והלך בשקר וחזקו ידי מְרֵעִים לבלתי שבו איש מרעתו (שם כג יד). כי סבבוני כלבים עדת מְרֵעִים הקיפוני (תהל' כב יז). שנאתי קהל מְרֵעִים ועם רשעים לא אשב (שם כו ה). בקרב עלי מְרֵעִים לאכל את בשרי (שם כז ב). תסתירני מסוד מְרֵעִים מרגשת פעלי און (שם סד ג). סורו ממני מרעים ואצרה מצות אלהי (שם קיט קטו). אל תתחר בַּמְרֵעִים אל תקנא ברשעים (משלי כד יט).—ואמר המליץ: בגמלו (הזמן) רע לכל מטיב כמותך וגמלו טוב לרעיו המרעים (ר"ש הנגיד, דכריך בתוך לבי). במרע אל תתחר ודרכו אל תבחר בליל פה ובמחר מקומם בקברים (דונש, דעה לבי). — ב) עצם מדת הרע וטבעו, Bosheit; méchanceté; wickedness: מֵרַע מקשיב על שפת און שקר מזין על לשון הות (משלי יז ד).—ג) ••והתיחד לרַע עַיִן: יש אומרים כי בלעם היה רע עין הנקרא[4] מרע וברעת עינו היה עושה רעות (ראב"ע, במד' כד ב).

***מֶרַע**, ש"ז, — חולי, ואינו משמש אלא בצרוף עם שְׁכִיב: שכיב מרע, שהוא שוכב חולה, עי' ערך שְׁכִיב.—••מרע בלבד, במשמ' מחלה: כדלא באונס ולא במרע וכו' אלא בידיעה שלימה וכו' (רס"ג, נוסח שטר הלואה, הפסקה ג 48).

מִרְעֶה, ש"ז, סמי' מִרְעֵה, בכנ' מִרְעֵהוּ, מ"ר בכנ' מִרְעֵיכֶם, — מקום שירעו שם צאן ובקר וכדומ', Weide; pâturage; pasture: ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מִרְעֶה לצאן אשר לעבדיך כי כבד הרעב בארץ כנען (בראש' מז ד). עד עולם (יהיה המקום) משוש פראים מִרְעֵה עדרים (ישע' לב יד). מה נאנחה בהמה נבכו עדרי בקר כי אין מִרְעֶה להם (יואל א יח). כאילים לא מצאו מִרְעֶה (איכ' א ו). בְּמִרְעֶה טוב ארעה אתם וכו' וּמִרְעֶה שמן תרעינה אל הרי ישראל (יחזק' לד יד). המעט מכם הַמִּרְעֶה הטוב תרעו ויתר מִרְעֵיכֶם תרמסו ברגליכם (שם יח). יתור הרים מִרְעֵהוּ ואחר כל ירוק ידרוש (איוב לט ח). וילכו וכו' לבקש מִרְעֶה לצאנם וימצאו מִרְעֶה שמן וטוב וכו' וישבו תחתיהם כי מִרְעֶה לצאנם שם (דהי"א ד לט-מא). איה מעון אריות וּמִרְעֶה[1] הוא לכפרים (נחו' ב יב).—ובמדר': עשרה בקר וכו' ומאה צאן מן המרעה (פסיק' רבתי יו). — ובמשמ' עֵדֶר: כל שבט ושבט וכו' היה מעביר כל המרעה לפניו והיה נוטל השמן שבהם ועומד עליו ושחטו (מד"ר במד' י). —ובסהמ"א: כל מין ומין מן הבהמות אין להם כי אם ולד אחד כמין האדם ולפעמים יש להם תאומים אם יש להם מרעה טוב ושמן (שעה"ש לאבי הרלב"ג ד). והפרים יש להם מנהיג והוא חי יותר מן האחרים לטוב המרעה שימצא (שם).

***מֵרְעוּת**, (מריעות), ש"נ, — אספת ידידים ורֵעים לשם מגע ומשא של ידידות ורֵעות: לשמחה (צריך האבל להמתין) שלשים ולמריעות שלשים (ברייתא, מו"ק כב:). ולשמחת מריעות מותר ליכנס לאלתר (רבה בב"ח, שם).—ובסהמ"א: על אביו ועל אמו בין כך ובין כך לא יכנס לשמחת מרעות עד שנים עשר חדש (רמב"ם, אבל ו ז). כמה רע ומר המעשה שעושים קצת אנשים או נשים שמתועדים יחד לשמוח בשמחת מרעות בלילי מוצאי שבת (ר"א פאפו, פלא יועץ, אבילות). — ••סעודת מֵרְעוּת: כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור וכו' לאכול ולשתות ולהשתכר בפני רבים ובכניסת עמי הארץ ובסעודת מרעות (רמב"ם, סנה' כה ד).

מַרְעִית, ש"נ, בכנ' מַרְעִיתִי, מַרְעִיתְךָ, מַרְעִיתוֹ, מַרְעִיתָם, — א) העֵדֶר הרֹעֶה, ובמליצה כנוי להעם: כי נבערו הרעים ואת יי' לא דרשו על כן לא השכילו וכל מַרְעִיתָם נפוצה (ירמ' י כא). ואבד מנוס מן הרעים ופליטה מאדירי הצאן קול צעקת הרעים ויללת אדירי הצאן כי שדד יי' את מַרְעִיתָם (שם כה לה-לו).—וצאן מַרְעִית:

מקצרת מן מרעה, או נוספה על השם רֵעֶה, והיחיד המכרת לפי רד"ק וגם החדשים הוא מֵרֵעַ, והצירי מתקים להבדיל מן מְרֵעִים. עכ"פ, הצורה אינה לפי הקש משקלי השמות הרגילים. — 1) כך עדותו המפֹרשת של רד"ק, במכלול ובהשרשים, אך במקצת ספרים בצירי.

2) עי' רע. — 3) עדת ? — 4) לא נתברר לי איך נקרא רע עין מרע.

1) יש מגיהים ומערה.

הוי רעים מאבדים ומפצים את צאן מַרְעִיתִי נאם יי׳ (שם כג א). ואתן צאני צאן מַרְעִיתִי אדם אתם (יחזק׳ לד לא). למה אלהים זנחת לנצח יעשן אפך בצאן מַרְעִיתֶךָ (תהל׳ עד א). ואנחנו עמך וצאן מַרְעִיתֶךָ (שם עט יג). עמו וצאן מַרְעִיתוֹ (שם ק ג).—ועַם מַרְעִיתוֹ, במשמ׳ זו: כי הוא אלהינו ואנחנו עם מַרְעִיתוֹ וצאן ידו (שם צה ז).—ב) שה״פ, פעולת הבהמה הרֹעָה: אני ידעתיך במדבר בארץ תלאבות כְּמַרְעִיתָם וישבעו (הוש׳ יג ה-ו).—ואמר בן סירא: מאכל ארי פראי מדבר כן מ ר ע י ת עשיר דלים (ב״ס גני׳ יג יט), שהדלים הם כמו מאכלם ופרנסתם של העשירים.—ובתו״מ: מביאין תור ממ ר ע י ת ו וכו׳ ותרנגולת מאשפתה (ר׳ יוחנן, ב״מ פו:). והיכן היתה מ ר ע י ת ן של ישראל במצרים על ים סוף (ר״ש בר נחמני, מד״ר בס״ש, שני שדין). והיא (ציון) עשויה מ ר ע י ת לחיות השדה (פסיק׳ רבתי כו), מקום של מרעה.—ואמר הפיטן: סר המכפר בעד צאן מ ר ע י ת, סוככנו באברתך כסוכת מראית (יוצ׳ יוה״כ, אז ביום כפור).

*מַרְעָם, ש״ז,—כנוי לאחד הטעמים המפסיקים, המכֻנה שלשלת: והמ ר ע ם מיוחד מכל טעם ברעש ורעם (דה״ט, סי׳ יז).

מַרְפֵּא, ש״ז,—שה״פ מן רפא, א) במליצה, במשמ׳ ישועה: מדוע הכיתנו ואין לנו מַרְפֵּא קוה לשלום ואין טוב ולעת מַרְפֵּא והנה בעתה (ירמ׳ יד יט). על כן פתאם יבוא אידו פתע ישבר ואין מַרְפֵּא (משלי ו טו). מלאך רשע יפל ברע וציר אמונים מַרְפֵּא (שם יג יז).—ובמשמ׳ מוסרי בענין תקון המדות וכדומ׳: בני לדברי הקשיבה וכו׳ כי חיים הם למצאיהם ולכל בשרו מַרְפֵּא (שם ד כ-כב).— ובמשמ׳ תענוג ונֹעם: יש בוטה כמדקרות חרב ולשון חכמים מַרְפֵּא (שם יב יח).— ב) מנוחה ושלוה, לֵב מַרְפֵּא, שמח בחלקו, שאינו מקנא ברעהו: חיי בשרים לב מַרְפֵּא ורקב עצמות קנאה (שם יד ל).— מַרְפֵּא לשון, דברים נוחים ורצויים: מַרְפֵּא לשון עץ חיים וסלף בה שבר ברוח (שם טו ד).— ג) כמו מַרְפֶּה, התרפות: אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח כי מַרְפֵּא יניח חטאים גדולים (קהל׳ י ד).— ובתו״מ, מַרְפֵּא, דבור של ברכה למתעטש: האומר (למתעטש) מ ר פ א הרי זה מדרכי האמורי (תוספת׳ שבת ז ה). של בית רבן גמליאל לא היו אומרים (למתעטש) מרפא בבית המדרש מפני בטול בית המדרש (ברכ׳ נג.).— ובסהמ״א: והעלה ארוכה ומ ר פ א לכל תחלואינו (תפי׳ י״ח, רפאנו).—וּבהשאלה, ברוחניות ומוסריות: ומחיה לנשמות שפתיו בנעימות ומ ר פ א העצמות וגם חיי בשרים (הפו׳ תלמידי מנחם ב״ס, לגבור בתעודה). כנגוע גרשתו ושמתו מחוץ למחניו, ויחיל מ ר פ א בכל יום ונגעו עומד בעיניו (ר״י הלוי, יום גר). שמש צדקה תזרח ומ ר פ א, וכאב מצוקה יכלה ויספה, ועול מועקה ישבור וירפה (רמב״ע, אין כפי מלה). דדוי המון חוגג שאריתם כטל, תרשישים יכהלום במ ר פ א כנף של (ר״א קליר, תחת אלת עפר, תפי׳ טל). בך אגילה ואשמחה מלכת השמים, מ ר פ א כנפיך יכניף את רוחי להתהלך על כנפי רוח חכמה (רש״פ, ד׳ כוסות, כוס ישוע׳ א).

*מַרְפֵּדָה[1], ש״נ,—מטלית מְקֻפלה שישימו על המכה, compresse.

מַרְפֵּה, ש״ז,—כמו מַרְפֵּא: קוה לשלום ואין טוב לעת מַרְפֵּה[2]) והנה בעתה (ירמ׳ ח יה).

מִרְפָּס, — עי׳ מִרְפָּשׂ.

*מַרְפֶּסֶת, ש״נ,—נסר וכיוצא בזה קבוע בכתל לפני הפתחים של העליה שעולים עליה בסלם וממנה נכנסים דרך הפתחִים אל חדרי העליה: ומודים חכמים לר׳ אליעזר בבני חצר ובבני מ ר פ ס ת[3]) (תוספת׳ ערובי׳ ג-כ יה). בני חצר ובני מ ר פ ס ת שעירבו אלו לעצמן ואלו לעצמן (שם י-ז ז). הפתח הפתוח למ ר פ ס ת אין לו אלא ארבע אמות מ ר פ ס ת עצמה יש לה ארבע אמות חמשה פתחים הפתוחים למ ר פ ס ת אין למ ר פ ס ת בחצר אלא ארבע אמות בלבד (שם ב״מ יא יב). בית שער אכסדרה ומ ר פ ס ת הרי אלו כחצר (מעש׳ ג ו). עושין מעקה לגג ולמרפסת מעשה הדיוט אבל לא מעשה אומן (מו״ק א י). ואלו שאינן חוזרין (מן המלחמה) הבונה בית שער אכסדרה ומרפסת (סוט׳ ח ג). מעשה בשעת הסכנה שהבאנו נסרים שהיו בהן ארבעה (טפחים) וסיככנו על גבי מ ר פ ס ת וישבנו תחתיהן (ר״י, סוכ׳ יד:).

*מַרְפֵּק[4]), ש״ז, בכנ׳ מַרְפֵּקוֹ (מרפיקו), מ״ר סמי׳ מַרְפְּקֵי,— פרק החבור החיצון בין החלק התחתון וחלק

[1]) מן רפד. בערב׳ רפאדה a). חדוש ד״ר מזיא.

[2]) בקצת ספרים מרפא.

[3]) וז״ל רגמ״ה (ב״ב יא): עליה שיש לה ד׳ פתחים או יותר בשורה אחת ועושין לפניהם נסר ארוך שרופסין עליו ולסוף אותו נסר סולם שיורדין בו לארץ ולפני אותו סולם יש פתח שנועל בעד המרפסת.

[4]) משרש רפק, עי״ש. בערב׳ מִרְפַק b), במשמ׳ זו. ואין שום ספק בדבר כי הכונה במ ר פ ק היא כמו בערב׳, וכבר הביא רה״ג בפרושו (אהל׳ א ח) תרג׳ על אצילי

a) رفادة b) مرفق

העליון של הזרוע, Ellbogen ; coude ; elbow : מאתים וארבעים ושמנה אברים באדם שלשים בפיסת הרגל וכו׳ שלשים בפיסת היד ששה בכל אצבע שנים בקנה ושנים ב מ ר פ ק אחד בזרוע וארבעה בכתף (אהל׳ א ח). (מי שנדר ואמר) משקל ידי עלי ר׳ יהודה אומר ממלא חבית מים ומכניסה עד מ ר פ ק ו ושוקל (ערכ׳ ה א). אין אתה מודה במוציא לאחר ידו וברגלו בפיו ו ב מ ר פ י ק ו שהוא פטור שלא הוציא כדרך המוציאין (תוספת׳ שבת ט ט). ברגלו בפיו ו ב מ ר פ ק ו באזנו ובשערו (מסכ׳ שם י ג). בשעה שאמר יצחק ליעקב גשה נא ואמושך בני בשפכו מים על שוקיו והיה לבו רפה כשעוה וזימן לו הקב״ה שני מלאכים אחד מימינו ואחד משמאלו והיו אוחזין אותו במרפקו כדי שלא יפול (ר׳ הושעיה, מד״ר בראש׳ מד).

°מַרְפֶּשֶׁת, ש״נ, — מקום רֶפֶשׁ : קרב ישועה אלי מתאבלים גם פאר תתן ליושבה בתוך אפר ו מ ר פ ש ת (רשב״ג, אכתוף לספר. קובץ על יד ז).

מִרְפָּשׂ, ש״ז, סמי׳ מִרְפַּשׂ, — מה שנרפס ברגל : וצאני מרמס רגליכם תרעינה וּמִרְפַּשׂ רגליכם תשתינה (יחזק׳ לד יט). — ובסהמ״א : שלא ישתה אדם מישראל מיינם של עובדי כוכבים כי אם מ ר פ ס רגלם (פרקי דר״א מז).

מרץ[1], ממנו מָרַץ, א. °מֶרֶץ, °הַמְרָצָה.

מָרַץ, — קל לא נמצא.

—נִפְע׳, נִמְרַץ, נִמְרְצוּ, נִמְרָץ, נִמְרֶצֶת, — קללה נִמְרֶצֶת, קללה עַזָּה, חצופה : והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני מבחרים והוא קללני קללה נִמְרֶצֶת (קרא לו צא צא איש הדמים ואיש הבליעל) ביום לכתי מחנים (מ״א ב ח). — ובמשמ׳ קשה, אכזרי : קומו ולכו כי לא זאת המנוחה בעבור טמאה תחבל וחבל[2] נִמְרָץ (מיכ׳ ב י). — ובמשמ׳ חזק, עושה הפעולה הרצויה : הורוני ואני אחריש ומה שגיתי הבינו לי מה־נִּמְרְצוּ[1] אמרי ישר ומה יוכיח הוכח מכם (איוב ו כד-כה). — ופשט השמוש במשמ׳ זו בסהמ״א : והיד החזקה והזרוע הנטויה אשר להם עלינו תמנענו להדביק לשונם אל חכם במענה נ מ ר ץ וחזון נפרץ (רמב״ע, ערוג׳ הבשם, ציון ב 137). לשונו במליצות ערב נ מ ר ץ, ועל פיו חזון השיר נפרץ (ר״י חריזי, הקד׳ תחכמ׳). יקצר במהללך לשון נ מ ר ץ ויחרד הלב והרעיון (שם יט). המתבודד ומשכיל בשכל נ מ ר ץ בהשגת שמו הגדול (מ׳ אלרבי, ש״א א). יוצאים בהפגעה ראשונה מאירין באור נ מ ר ץ וגדול מאד (מסה״ו, ע״ח, היכל ז״א טו ד). כי להיות הידיעה בדרך הזה נקנית מדרך החוש ועל פי הנסיון הרב והחקירה ה נ מ ר צ ת היה קנין החכמה קשה מאד (ר״י אברבנאל, מ״א ג). והנה ההצלחה היותר נ מ ר צ ת שיוכלו אנשי המלחמה להגיע אליה היא לתפוש אדם גדול (שם כב). — °קר נמרץ : המים הקרים קרור נ מ ר ץ (קאנון ג ז, פינים, ה). ויקרשו אותו יתרון הקשאה וקרישה אך אין זה נ מ ר ץ מגיע לגדר קרישת הגשמים הקשים כמו האבן והזכוכית (שם א ג, פרק בשמירת הבריאות). — °קצור נִמְרָץ : מהספרים שרבו בהם המעיינים ונמצאים ביד כל אדם לא העתקתי מהם כל המאמר בשלימות אבל בקצור נ מ ר ץ מאד (הקד׳ תעודה בישראל). — והשתמשו במלה זו בזמן החדש הרבה במשמ׳ רב הכח לפעולה וכדומ׳, energisch ; énergique ; energetic, אדם נ מ ר ץ, וכיוצא בזה.

—הִפְע׳, הִמְרִיץ, יַמְרִיץ, יַמְרִיצְךָ, — הִמְרִיץ את פלוני כי יעשה דבר, כי יענה וכדומ׳, הניעו בכח חזק : שמעתי כאלה רבות מנחמי עמל כלכם הקץ לדברי רוח או מה־יַּמְרִיצְךָ כי תענה (איוב יו ב-ג). — והשתמשו במשמ׳ זו בסהמ״א : אשר יעצך ובדרך אמת הנחך ובאמרי יושר המריצך כי נטית אחרי רבינו (ר׳ הלל, מכתב למאיסטרו גאיו, חמדה גנוזה כא). — ופרץ השמוש בסהמ״א במשמ׳ הגדיל והגביר והרבה בדבר : תהלתך והלתך יהודון מחנות ארבע, זה יעריץ וזה י מ ר י ץ לך זמר ושיר יבע (רשב״ג, בנאים שאננים). לרעו נבהלו כל רעיונים ותעו בחזות שכלו שעפים, ומה ת מ ר י ץ בעל דעת וחיים עלי ארץ ועד רום לו סעפים (רמב״ע, תרשיש א לל). שאילו היה הענין כן (כפשוטו) לא היו מסתירים אותו אנשי החכמה ולא היו

יו״י (יחזק׳ יג יח) על מרפקי ידיו, ועל סמך זה חשבו קצת המפרשים כי הכונה במרפק היא שחי, מפני שפרשו אצילי במשמ׳ זו. אך כבר הוכחתי בערך א צ י ל כי אציל הוא הוא פרק כפיפת הזרוע, עי״ש, וכך תרגם הרמב״ם כאן בגוף הערבי באלמרפק בערב׳, ובתרגום העברי לעזו בקובדו, והוא זה הפרק, וכן הוכיח הר״ש כאן שהכונה היא לפרק הזרוע. וכך הרא״ש : הוא מקום כפיפות הזרוע.

[1]) רק עבר׳. וקצת דומה לו בערב׳ השרש ט׳למ (a), בחלוף ל—ר, במשמ׳ עָוֶל וקושי.

[2]) כבר אמרו קצת החדשים כי הכונה כאן חבל, והוא משכון. — [1]) כך הקדמונים. אמר ריב״ג : מענאה אלמבאלע׳ה פי אלשי׳ כאנא מא כאנ אנ ח׳ירא ואנ שרא, ע״כ, — ובעבר׳ : ענינו ההגעה בדבר עד תכלית יהיה מה שיהיה טוב או רע. וקצתם אמרו כי הוא כמו נמלצו.

a) ظلم

החכמים ממריצים מליצות בהעלימו ומניעת הספור בו בפני ההמון (ר״ש א״ת, מו״נ ב כט). גם הוא הוליד בן פריץ, הפליא נבלות והמריץ (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). ונאמר שזה המספר שהמריץ בו דברו היה להעיר אותנו על כונת התורה (ר״י אנטולי, מלמד התלמידי, מתן תורה). זה יעריץ וזה ימריץ וזה יהלל וזה יסלסל (ר״י אבן זבארה, ארבעים ותשעים). והרבה הפליג להמריץ רבנו משה למה החליטו האנשים כלם בביאור שהבורא לא ישיג מהו אלא הוא (נרבוני, מו״נ א נט). — ובמשמ׳ נתן לו כח ועז: ולא בא המשל אלא לתקן הדבור וליפותו ולהמריצו להיותו ערב לשומעים (נפמע המראה מקום). — ״המריץ בדבר, הרבה בו, התמיד בו הרבה זמן, או עשהו בכח: ויושם השורה התחתונה והעליונה מן הככד ויצלה בתנור ולא ימריץ (קאנון ג ג דג). ולפעמים יועיל הרפואות החזקות הקובצות המזוניות מעט ואף ימריץ המרצה תוביל אל הבריאות (שם יד ד א). ואמנם ראוי שתמריץ בקשירה בלתי הכאבה (שם ד ד ב יז). וראוי שלא תמריץ בענין החבישה כמו זה השבר (שם ה ב ב). וראוי שלא תמריץ בשחיקתו ולא יסכן (שם, לוח הסמים, חנטל). — ״מה המריצו, במשמ׳ מה הועילו: ומה ימריצני איפוא תוצאת בית מלאכתו אשר לא תמשך עיני הקונים עליה (מא״ג, קרית ספר מג). ומה ימריצוה דברי חכמים אחדים המדברים בשבחה והיועצים טוב עליה אחרי אשר הדברים הטובים האלה לא יועילו להותה (יל״ג, אגרות ב רעג). בני אלים מה ימריצכם היחש אם אתם מאין ופעלכם כחש (הוא, משלים, האיל). אדם, דרך אחד לך לעש ולתולעת, היום תחיה מחר נפשך נסעת, ומה ימריצך אם גם תוסיף דעת (הוא, אדם דו פרצופין א). ארבעים יום טרם אמה חבלתה, הכין לה אלופה המזוג זווגים׳ ומה ימריצה אם תראנו עתה, מה תתן מה תוסיף אהבת תענוגים (הוא, אשה עבריה). — ובמשמ׳ מה אכפת: עתה קומה נלכה אל תעצרני, לא אוכל חכות לך רב לך חיית, גם מה לי ולך ומה ימריצני, אם צוית ביתך אם לא צוית (הוא, משלים, המות וההולך למות).

א. ״מֶרֶץ, ש״ז, — שה״מ מן מָרַץ, במשמ׳ כח ועז הרוח וכדומ׳: זה חי ברום ערץ אל חוקר טוחי, חנן חנטה בתאומים במרץ אם כל חי (ר״י בן אביתור, סדר עבודה, אל אלהים). נשמת חוקרי מצותיך המקוים לך במרץ, תחסנך חסין במרומי ערץ (הוא, נשמת ידידים). אל נא סמדריה הניצות במרץ, ופנית לפניה שבעה גויים בערץ (הוא, הושע׳ להושע״ר, אל נא אוזרך). ויקם עדות ביעקב והורה שם בישראל במרץ, ואמר להקים גדריה מאין פורץ פרץ (ר״י ברצלוני, אזהר׳, ילד דודי). שמחת חנכה וחנכת הגביר שמחה עלי שמחה ושירי מרץ (ר״י הלוי, יגדל כבוד). וידידים פליטי חרץ, נגינתם יפצחו במרץ[1], בלי צוחה ובלי פרץ (ר׳ יעקב חזן, זמיר׳ למוצ״ש, במוצאי יום מנוחה). וכשרך וצדקתך אודיע במרץ, לקדושים אשר בארץ (רמב״ם, מכתב לר״י אבן עקנין). חכמים נבוני רוח גדולי ארץ, גודרי כל פרץ, משיבי חכמה באמרי נעם ומרץ (הקד׳ מתרגם פי׳ המשנ׳ לרמב״ם על מועד). רק השחור יגדל בהיות לפניו עם גדול ורב במרץ[1], הולכים כעבדים על הארץ (מנשטור אבן יחיא, מליצה על שחוק השקאקי). עליון בחמישי השריץ במרץ, דגת הים משריצי שרץ, ועוף יעופף על הארץ (ר״י טוב עלם, אאמיר מסתתר, יוצ׳ לשבה״ג). נוצרי תעודה אף המה במרץ מעריצים בתודה (אופן לפסח, הגדה מצוירה ומנק׳, כ״י ברי״מ). אב לבנים יודיע שבחך במרץ, ואנחנו נברך יה שבחך להעריץ (סליח׳ לער״ה, חיים ארוכים). מלכי ארץ כל לאומים, שיר במרץ לך נואמים (פזמ׳ תימנ׳, ידידות משכנותיך). ועתה אפתח דברי ואומרה במרץ, בעזרת שוכן שמי ערץ (מ׳ אלדבי, הקד׳ ש״א). שמו שמים על זאת ושערו חרבו מאד במרץ, שמע קולנו ונקום נקמת דם נקי עומד בפרץ (סליח׳ כ״י מגנת ש״ל, השחר שנה ב 153). — ופשט השמוש בזמן החדש בפרט במשמ׳ כח הנפש, énergie.

ב. ״מֶרֶץ, ש״ז, — כמו מוּצָה: בהקיפך על רקיעי הירח גלגל שני באין יוצאת ופרץ, ובו כוכב וכו׳ ומקיף הגלגל בעשרה ימים במרץ (רסב״ג, כ״מ); ושת בהם תבל תלויה בחבל ושת תלה סבל במאזני מישרים, ובמרוצת מרץ ירוצון מחרץ להעמיד תל ארץ יצוקה מעפרים (הנ״ל, תהלת החכמה). — ואמר הפיטן: זרע קדש החרץ, חכמו קלי מרץ, גזור אצבע קרץ, כותב כתובת פרץ (רשב״י הבבלי, אין צור חלף). — ובמשמ׳ במהירות: כי ארבות שמי ערץ, עד אביב יפתחו בלי פרץ, מים אד להעלות במרץ, טרם יהיה בארץ (ר״א קליר, תפי׳ גשם, יפתח ארץ). כאשר לא תוכל ספור כוכבי ארץ, כן לא יספר זרעם בארץ, להג בשמעו ויען במרץ, אכן כן יעשה ה׳ (רסב״ג, אכן כהן). גוף יענה במרץ, לפני שוכן שמי ערץ, חלילה לך השופט כל הארץ (ר״י ברצלוני, פחדתי מיוצרי). סכת שועי וירץ שלח גודרי פרץ, סוֹגים חבל במרץ, הנצנים נראו בארץ (משולם בר׳ קלונימ׳, יוצ׳ ב פסח, אפיק רנן). ואהיה בערץ, ושעשועי ירץ, וקדמני במרץ,

---

[1]) אולי במהירות.

מקדמי ארץ (במעון כל יצחק, אדון אמנני, ב' שבוע'). והתבוננו קבוע שנים ולתקנם ב מ ר ץ, אלהיכם המשכילכם לחסר ולעבר בתרץ (ר' משה, את פני מלך). זקני שארית אשר נמלטו ביום נקם, חובלו היום עם גדליה בן אחיקם' טורפו עניי עם הארץ, יתר הגזם אכל הארבה במרץ (סליחי' צו"ג, אבלה נפשי). וילך הזקן ב מ ר ץ, ורגלו תהלך בארץ (ר"ז בן סעדיה, ספר המוסר א, כ"י תימני). שדבר גדול יש אליה לדבר אל המלך במרץ שכל כך הוא דבר נחוץ עד שהוצרכה לשים נפשה בכפה (רשב"ל דורלאן, מגלי' ספר קמא). ידו יסדה ארץ, וגם טפחה ערץ, סובב סובב במרץ, בלי לאות ויגיעה (ר"י נג'ארה, שנה אל ישועתי). ישן הייתי על ערש, ובמשכבתי דר ערץ, עד אשר קמתי במרץ, להשתחוות לשם קדשך (הוא, נפשי אויתיך).

מְרֻצָה, (מרוּצה), ש"נ, — שה"פ מן רצץ, עי"ש: כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוך ועל העשק ועל הַמְּרוּצָה[1] לעשות (ירמ' כב יז). — ואמר המשורר: ויופע להחיות מרודים ולשפיל מתי מעשקות ולסיר מ ר ו צ ה (רמב"ע, תרשיש א קג). שעה מעל ושמצה וכפר חטא עניים, ועושק ו מְ ר צ ה נא יהיו מחוים (הוא, אחרית ותקוה).

***מְרִצָּה**[2], (מריצה), ש"נ,—כלי ברזל לרציצת עצמות, אבנים וכדומ': הסל והמגריפה ו ה מ ר י צ ה[3] המיוחדין לקברות (ר' יוסי, שקל' ח ב).

מַרְצֵעַ, ש"ז, — כלי אומנות, כעין מחט חדה לתחב בדבר מן הדברים, באזן וכדומ': ורצע אדניו את אזנו בַּמַּרְצֵעַ ועבדו לעלם (שמות כא ו). ולקחת את הַמַּרְצֵעַ ונתתה באזנו ובדלת (דבר' טו יז). — ומ"ר *מרצעין: המרצע מיוחד ש ב מ ר צ ע י ן (קדוש' כא:).

מַרְצֶפֶת, ש"נ, — כעין דוכן בנוי אבנים: ואת הים הורד מעל הבקר הנחשת אשר תחתיה ויתן אתו על מַרְצֶפֶת אבנים (מ"ב יו יז).—ומ"ר *מַרְצְפוֹת: רצפתי ערשי מ ר צ פ ו ת (רש"י בראש' מא מב).

---

[1]) ו נחה, במקום הדגש החזק.

[2]) מן רצץ.—[3]) כך בקטע משנ' מנקד' כ"י ביה"מ לרבנים בנויורק, וכך גם במדב"מ. ובכ"י מינכן והמרחצה. ובמשנ' שבירוש' דפוס ויניציה וקראקא אין מלה זו. ופרש הרמב"ם: כלי שהיו מכתתין ומרצצים בו העצמות כדי שיכנסו בסל להוליך אותן ממקום למקום וזה השם מגזרת ותרץ את גלגלתו. ע"כ. וכך שאר המפרשים. ואמרו בירוש': אבא שאול היה קורא אותו (כך בכ"י) צפורן וכו' שהוא דומה לצפורן מ"ד מריצה שהיא מ ר י צ ה את האבן. ע"כ. ובנוסח' הדפוס נוספו כאן המלים: לבית הקברות, ועי' ד"ס.

א. מרק[1]), ממנו מָרָק.

מָרָק[2]), ש"ז, סמי' מְרַק,—מָרָק של בשר וכדומ', המים שבהם מתבשל הבשר ונעשה שמן ומתמצה בו כח הבשר וטעמו. broth; bouillon; Fleischbrühe: הבשר שם בסל והמָּרָק[3]) שם בפרור וכו' קח את הבשר ואת המצות והנח אל הסלע הלז ואת המָּרָק[3]) שפוך (שפט' ו יט). האכלים בשר החזיר וּמְרַק[4]) פגלים כליהם (ישע' סה ד).—ועי' הערה.—ומצוי בסהמ"א: הקערות השואבין בהן מ ר ק מהיורות הגדולות בסעודת החתנים (אבן ירחי, המנהיג, הלכ' פסח). ו מ ר ק של התרנגול הזקן מועיל מהקדחות הלבניות הנושנות (פרקי משה כ).— ומ"ר *מְרָקִים: והשכילה ואל תדמה מ ר ק י ם נאלחים לתמרוקים נקיים מנקים (דונש על מנחם, תמרוקיהן). בגרוני תשית פגול המרקים (עזרי הבבלי, תוכח' מוסר יא).—ואמר הרופא אבן סינא בחרוזיו: שימה מזונה (של המעוברת) כמו השמנים, צוה לשתות מרקים דשנים (חרוזי אבן סינא, כ"י ברלין).

ב. מרק[5]), ממנו א.מָרַק, מָרוּק, *מֵרוּק, *מְרִיקָה, תַּמְרוּק.

א. מָרַק, פ"י, מְרִקוּ, מָרוּק,—א) מָרַק את החרב, הרמח וכדומ', מרט אותו, לטש אותו שיהיה לו בָרָק: אסרו הסוסים ועלו הפרשים והתיצבו בכובעים מִרְקוּ הרמחים לבשו הסרינות (ירמ' מו ד).—נחשת מָרוּק, כמו נחשת ממרטה, לטושה וחלקה, polished; poli; poliert: ואת כל כליהם עשה חורם אביו למלך שלמה לבית יי' נחשת מָרוּק[6]) (דה"ב ד יו).—ואמר המליץ: ובעל חמה חרבו מ ו ר ק ושניו חורק רמחיו מוכנים וחניתותיו ערוכות (ראב"ע, אגר' חי בן מקיץ). גברים יחשבו מות חיותם ולמות חניתותיהם מ ר ו ק י ם, והם מתחבקים על לוחמיהם כחושקים מהרו לחבוק חשוקים (ר"י חריזי,

---

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) בערב' מַרַק a), כמו בעברית. והפעל מַרַק, מרק אלקדר וכו', היה בקדרה הרבה מרק; ועוד במשמ' נעשה כמו מרק, למשל ביצה שנתקלקלה. גם בסור' מרק, כמו בעברית. — בתו"מ לא באה מלה זו כלל, ורגלים לדבר כי יצאה בזמן ההוא מן השמוש, ובמקומה השתמשו בהמלים זום, זמית, שמקורן ביונית.—[3]) כך ברב הספרים בשני קמצים, ובקצתם חציו קמוץ וחציו פתוח, והעיד רד"ק בפרושו שהוא ראה במחברת בן אשר כלו קמץ.—[4]) כך הקרי, והכתיב ופרק. ובס"א וּמְרַק כתיב וקרי.

[5]) בסור' מרק, במשמ' נִקה וטהר. בארמ' במשמ' שפשף.

[6]) במ"א ז מה: נחשת ממרט.

---

a) مرق

תחכמ׳ ז).—ובמליצה, בהשאלה מנחם בן סרוק חניתיו המרוק וחצי הזרוק בלבות הצירים (דונש, לדורש ההכמות). חניתות מחשבות שכלו מרוקים וקשתותי סעיף לבו דרוכים (רמב״ע, תרפית א סה). וימרוק את חנית ישע בקרב קרב צר״ו וירק את סגורו (סם רלה). במחשבות חצובי להבות לעושי חרבות ושיחים מרוקי שלחים אחוזי רמחים (ר״י חריזי, הקד׳ תחכמ׳). חצי זמן בוגד מרוקים הם ובלב בני אישים מרוקיהם (הוא, הענק קנט). הברו חצי הרעיונים מרקו רמחי המחשבות (המאירי, הקד׳ למשלי).—*וגוף מָרוּק, נקי, טהור, שאין בו עון וחטא: ומהם מי שלא הגיע אל מדרגת אור אפילו בברק אלא בגוף מרוק וזך (רש״ט פלקייר׳, תרג׳ פתיח׳ מו״נ לרמב״ם).

—ב) *מָרַק את הכלי, שפו בדבר מהדברים לנקותו מחלאת וכיוצא בזה, scour ; frotter ; abreiben: היכן מורקן ושוטפן (את הכלים) בפנים יצא לחוץ מכניסן מורקן ושוטפן בפנים (תוספת׳ זבח׳ י יג). בשל בו קדשי קדשים מורק ושוטף וכו׳ שטף ולא מרק מרק ולא שטף יאכל כחמור שבהן (סם יד). כלי נחשת שיצא חוץ לקלעים בכנס ומורקו ושוטפו במקום קדוש (מכי׳ פס יא ו). שהכניסן (את ידות הכלים) כדרכן ולא מרקן[1]) או שמרקן ונשברו (מקוא׳ י א). איקונין של מלכים וכו׳ מי שנתמנה עליהם הוא מורקן ושוטפן (מד״ר ויקר׳ לד). אגוז זה אם נופל לתוך הטנופת אם נטלו ומורקו ושוטפו ומדיחו והוא חוזר כתחילתו והוא יפה לאכילה (ר׳ עזריה, סם בה״ס, אל גינת אגוז).—*ומָרַק החטא וכדום׳, שָׁף ומחק אותו: יהי רצון מלפניך שלא אחטא ומה שחטאתי מרוק[2]) ברחמיך אבל לא ע״י יסורין (רב המנונא, יומי פז:).

—פֻּעַ׳, מֹרַק,—ששפו אותו בדבר לנקותו: וכלי חרש אשר תבשל בו (החטאת) ישבר ואם בכלי נחשת בשלה ומֹרַק ושטף במים (ויקר׳ ו כא).

—הִפעִ׳, תַּמְרִיק,—הִמְרִיק את הפֶּצַע בדהן מהדהנים, מרחהו לרככו וכדומה, to rub in ; frictionner ; einreiben: חברות פצע תַּמְרִיק[3]) ברע ומכות חדרי בטן (משלי כ ל).—והשתמשו כך בסהמ״א: וגם יועיל לבשר השינים הנמסת להמריק (צ״ל והממריק) בו ירפא השינים (אסף הרופא 71, כ״י).—ולהגוף בסמים: הסמים הממריקות בהם נשים גופותן (דונש על מנחם, תמרוקיהן).

—פִּעֵ׳,*מֵרֵק, מְמָרֵק,—מֵרֵק את הכלי, כמו מָרַק: כל ידות הכלים שהכניסן וכו׳ כדרכן ולא מירקן[1]) או שמירקן[1]) ונשברו (מקוא׳ י א). — ובהשאלה, מֵרֵק הֶעָוֹן וכדום׳, כמו מָרַק, מחה ונִקָּה: ויום מיתה ממרק שנאמר אם יכפר העון הזה לכם עד תמותון מלמד שיום מיתה ממרק (ר׳ ישמע׳, תוספת׳ יוה״כ ה ח). יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם (ברכ׳ ה.). עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה תשובה ויוה״כ תולין ויסורין ממרקין וכו׳ אבל מי שיש חלול השם בידו אין כח בתשובה לתלות ולא ביוה״כ לכפר ולא ביסורין למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת (יומי פו.). עשה תשובה ומת מיתה ממרקת (שבוע׳ יג.). — ומֵרֵק הגוף: ר׳ ינאי היה לובשן (את התפלין שהם צריכים גוף נקי) אחר חוליו ג׳ ימים לומר שהחולי ממרק (ירוש׳ ברכ׳ ב ג). יסורין שממרקין כל גופו של אדם (בבלי סם ה.). — *מֵרֵק אכילה שבמעים, דחה אותה ונקה הגוף: למרק אכילה ושתיה שבמעיו לשומו כמלאכי השרת (ר׳ נתן, יומ׳ ד:). חסידים הראשונים היו מתייסרין בחולי מעיים כעשרים יום קודם מיתתן כדי למרק את הכל כדי שיבואו זכאין לעתיד לבוא (ר׳ יהודה, מס׳ שמח׳ ג).—ובסהמ״א, מֵרֵק נַפְשׁוֹ: וכל הנזהר בדברים אלו (של מאכלות אסורות) מביא קדושה וטהרה יתירה לנפשו וממרק נפשו לשם הקב״ה (רמב״ם, מאכ׳ אסור׳ יז לב).—*מֵרֵק חלאה, בהשאלה בענין חטא: יצטרך צער מה למרק איזו חלאה לינצל מגהינם (ר״מ אלשיך, איוב לח יב).— ומֵרֵק חטא, עון: וכשהקב״ה מביא יסורין על הצדיק מזה המין נקראין יסורין של אהבה למרק איזה חטא שצריך כפרה לטהר זוהמת הנפש (מרפא לנפש יז:). ואעפ״י שתורתו וצדקתו תלויי לו עם כל זה לא מֻירקו העוון כי שם נשתלם לו את גמולו (ר׳ כלל מוירונא, מכת׳ ע״ד ספרי הרמב״ם, חמדה גנוזה כ.). — *רפואה מְמָרֶקֶת: חיבור והרכבת רפואה ממרקת וטובה ללב ושינה ונגד תולעים (ר״י נהלון,

—[1]) כך בנוסחי׳ הדפוס, ובמדב״מ מירקן, יוד אחר המם. —[2]) כך, מלא וו, הנוסחה כאן בספרי הדפוס, ובברכ׳ (יז.) חסר. ואפשר שהוא פעֻ׳, אך בכ״י ב׳ כמו בדפוס. וברב סדרי התפלה מרק, אך אין לברר אם זו נסחה קדומה. והרמב״ם בנוסח התפלה העתיק מחה.—[3]) כך הכתיב, והקרי תמרוק. והנה, לפי הקרי זה שם כמו תמרוקים, ועכ״פ המליצה קשה וכבר התלבטו בפרוש כתוב זה הקדמונ׳ והחדשים ולא מצאו דבר המניח את הדעת. ורגלים לדבר כי נפל שבוש בנוסחה המסורה, ואולי המלה ברע שלאחרי תמריק היא קטועה וחסרות בה אות אחת או יותר, ובשלמותה היתה שֵׁם לדהן שממרחים על המכה כדי לרככה, וגם הכתוב כלו קטוע ואחרי המלה ומכות נשמטו שתים שלש מלים כדי להשלים הכונה, כי המכות הן כמו דהן לחבורות הנפש וכדומ׳. ואולי האותיות החסרות בהמלה ברע... מסתתרות בהמלה ומכות שאחריה והשם היה אולי רעומה. — [1]) כך, יוד אחר המם, במדב״מ, והעיד שם המו״ל בפרוש כי כך בכ״י.

אונס״ה ו כג). רפואה ממרקת ניתנת ביום ששי ובבקר (שם ו א).—ואמר הפיטן, במשמ׳ מחק: פנקס חוב ימרק חסד, צו סופר כתוב שובר (רסב״י הבבלי, סליח׳, אך בך לדל מעוז).—ובמשמ׳ העקרית, *מֵרֵק אבן, מרטה ולטשה: יצא (ר״ח בן דוסא) למדברה של עירו וראה שם אבן אחת ושבבה וסיתתה ומירקה ואמר הרי עלי להעלותה לירושלם (מד״ר קהל׳ א). מחט שאינה נקובה ויש לה עוקץ וכבר שיפה אותה ומירקה ואע״פ שעדיין לא נקבה (ר״נ גאון, שבת נב.).

—נִפע׳, *נִמְרַק, עתי׳ יִמָּרֵק,—נִמְרַק מאכילה וכדומ׳, נטהר: מפני מה נתעכב משה כל ששת ימים ולא שרתה עליו דבור בשביל שימרק מכל אכילה ושתיה שהיה במעיו עד שעה שנתקדש ויהא כמלאכי השרת (ר׳ נתן, אדר״נ א). —ובהשאלה, *נִמְרַק העון: ובשעה שיצאו ישראל ממצרים עדיין לא נמרק יפה אותו עון (נפש החכמה, סוד שבת ויו״ט).

—נתפ׳, *נִתְמָרֵק,—נִתְמָרְקָה האכילה, נתעכלה: שבששה ימים הללו נתמרקה אכילה שבמעיים (רש״י יומ׳ ד:). — ובמשמ׳ נמס ונפרד: על כן ראה ויחלק הגוף מהנפש למען יתמרק החומר בכור הארץ (ר״מ אלשיך, משלי ט ד). ואחר שמואס את הכל יכל בשרו שיתמרק ולא שיכלה לגמרי (שם לג כא). והוא כמשל כל זרע הנזרע בארץ שאינו בא לכלל צמיחה כ״א שתתמרק ותסריח (ר״א הכהן, שבט מוסר כג).—והעונות: במי שיש לו קצת חטאים אשר לא נתמרקו בעוה״ז וכו׳ ואם זכתה נפשו ונתמרקו עונותיה תשוב לאור באור החיים (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 92). כדי שתקבל יסורים ויתמרקו עונותיה (שם). כי תחלה יתמרק קצת עונות ואז יתנו לו מעלה אחת (עמה״מ, ריבא דז״א מה). —ובמשמ׳ טהרה: ודע שכל זמן שמתמרק הגוף ע״, עסק התורה מתגדל אורה של נשמה (ר״א הכהן, שבט מוסר יא). ועל ידי העיון מתמרק ומזדכך עד יצא כנוגה אור הצורות המוטבעות בו (ר״י מוסקטו, נפול׳ יהוד׳ ט).

—הפע׳, *הֻמְרַק, הומרק,—הֻמְרַק הַסִּיד וכדומ׳, כמו נִמְרַק, נִתְמָרֵק, במשמ׳ נמח ונמס: הזמרק [1]) סידו שנימק הסיד (ערוך, ערך סר).

ג. *מרק[2])׳ ממנו ב. *מָרַק.

—[1]) זו גרסת ס״א שהביא הערוך בגמ׳ סנה׳ צב: במקום ונימק סורו שבנוסח׳ הדפוס, ואעפ״י שרגלים לדבר כי אין גרסה זו מדיקה, מכל מקום לעצם הצורה הֻמרק יש זכות בלשון.

[2]) בארמ׳ במשמ׳ זו, וקצת דומה לזה כמל a) בערב׳, בחלוף כ־ק, ל־ר.

a) كمل

ב. *מָרַק,— קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פע׳, *מֵרֵק, מְמָרֵק,—מֵרֵק דָּבָר שהתחיל אחר, השלימו, vollenden; achever; finish: ישראל ששחט ומירק הגוי שחיטה על ידיו וכו׳ גוי ששחט ומירק ישראל שחיטה על ידיו (תוספת׳ חול׳ א ב). הביאו לו את התמיד קרצו ומירק אחר שחיטה על ידו (יומ׳ ג ד). היה מפשיט ויורד עד שהוא מגיע לחזה וכו׳ חתך את הכרעים ונתנן למי שזכה בהן מירק את ההפשט קרע את הלב והוציא את דמו (תמיד ד ב). המחתך לבשל אעפ״י שלא מירק אינו חבור (עוקצ׳ ב ה). הגיפה (את הדלת) ולא מירקה או שפתחתו הרוח (אהל׳ יג ג), שלא סגרה סגירה שלמה, אלא נשארה פתוחה קצת. מל ולא פרע את המילה כאילו לא מל וכו׳ בשאין בו כדי למרק אבל אם יש בו כדי למרק ממרק ואינו חושש (ר׳ אבהו, ירוש׳ שבת יט ה). אם נתנן (את הדמים הפנימיים) בחוץ לא הורצו שאין מזבח ממרקן וכו׳ הואיל והקרנות ממרקות אותן (את הדמים העליונים) וכו׳ מהו אין המזבח הפנימי ממרקן וכו׳ שאינו ממרקן לעשותן שיריים (שם יומ׳ ה ז). למה לי למרק (השחיטה) מצוה למרק (חול׳ כט:). מכיון שהתחיל במצוה אומרין לו מרק [1]) (ירוש׳ ר״ה א י). כיון שלא התחיל במצוה אין אומר לו מרק (שם מגי׳ ב ז). — ובהשאלה, מֵרֵק הנבואה וכדומ׳, הוציאה לפעולה: למרק שתי חזיונות אחת של מיכיהו ואחת של אליה (ר״א, סנה׳ לט:).—*מֵרֵק כֹּחוֹ, התאמץ בכל כחו: על כן מרק שארית כחו להלחם עם הצרפתים בחזקה (מא״ג, הצרפתים ברוסיה 30).—*מֵרֵק חוב שהוא חיב, פרעו כלו: (הודה ר׳ יצחק במי שעזב את אשתו) ולא ממרק לה (כתובתה) שהוא מעלה לה מזונות עד שעה שהוא ממרקה (ירוש׳ כתוב׳ ו א).—*מֵרֵק עצמו לְדָבָר, פנה כל דעתו לְהַדָּבָר, frönen; s'abandonner à; indulge in: כל הממרק עצמו לעבירה חבורות ופצעין יוצאין בו (רב אושעי׳, שבת לג.).—*מֵרֵק עצמו מִדָּבָר, פנה דעתו ולבו מהדבר: ממרק עצמו משאר עסקים להתעסק בעבירות (רש״י, שם).

— קל, *מָרַק,— מָרַק לפלוני מעות וכדומ׳, השלים לו חלקו: שיאמר אחד לחבירו לקחת אתה בשבת כך וכך כספים ואני לא לקחתי בחול אלא פחות מרוק [2]).

[1]) כך, בלי ו, גם בפסח׳ י ו, ביצ׳ א ג. ובמגי׳ סוף פרק ב מרוק. —[2]) בהגהה שם כתוב: אולי צריך לומר מלא לי וכ״ה הלשון בתשובות הגאונים בשם רב שרירא גאון.

לי (ר"ח ע"ז כב.). מפני שבאת לכאן ונתתי לך עשרין ושבעה חרובין עד שאני באתי לדרום אצלך עכשיו באתה לא לכאן עם ...ך ומרקת[1]) אותי חוץ משלושה עשר חרובין (אגר' כתובה על גמא, גני' קהיר, בבה"ס בודלי' והתפרסמה בקבץ JQR Oct. 1903, 4).—ומשל: מי שהתחיל במצוה אומרים לו מרוק (תוספו' חול' כט. ד"ה מירק, בשם המדרש, ר"ש, פי' עוקצ' ב ה).

מֶרְקָח, ש"ז, מ"ר מֶרְקָחִים,—מה שהרוקח רֹקֵחַ: לחייו כערוגת הבשם מגדלות מֶרְקָחִים (שה"ש ה יג).—ואמר הפיטן: והתמיד אזי תעמיד והמנחה תרימנה, והמרקח אשר לוקח ולא ראיתיו עד הנה (רסב"ג, שני זיתים, שבת א חנכה).—ובמשמ' מִרְקַחַת: הוא דומה למי שנכנס לבית המרקחים אעפ"י שלא לקח ולא נתן כלום מ"מ לקח ריח טוב והוציא עמו (פרקי דר"א כה). כאשר מלאכת הרפואה ששולטת על מלאכת הרוקח ומסדרת אותה בעבור שהבריאות שמלאכת רפואה היא עליה היא תכלית כל המרקחים הנעשים ממלאכת הרוקח (יוסף כיאנתיס, תרגו' קיצור תומ' דאקינה, הקד').

מֶרְקָחָה, ש"נ,—מה שנִרְקַח: הרבה העצים הדלק האש התם הבשר והרקח המֶרְקָחָה והעצמות יחרו (יחזק' כד י). ירתיח כציר מצולה ים ישים כַּמֶּרְקָחָה (איוב מא כג).—והשתמשו הסופרים בזמן החדש הרבה במליצה זו לדמיון בענין התרגשות חזקה, בלבול וכדומה: העיר כמרקחה, וכיוצא בזה.

מִרְקַחַת, ש"נ,—הדבר הנרקח, בפרט בשמים ושמנים וכיוצא בזה, aromatic oil; parfum; Parfüm: ועשית אתו שמן משחת קדש רקח מִרְקַחַת מעשה רקח (שמות ל כה). ומן בני הכהנים רקחי הַמִּרְקַחַת לבשמים (דהי"א ט ל). וישכיבהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים מרקחים בְּמִרְקַחַת מעשה (דהי"ב יו יד).—*והתיחד אחר כך להמשיחות לרפואה, ointment; onguent; Salbe: אל מארץ ברא סמים וכו' בהם רופא יניח מכאוב וכן רוקח עושה מרקחת[2]) (כ"ס גני' לח ו-ז).—ומצוי במשמ' זו בסהמ"א: זה ספר המרקחות והמשקיות והאבקים והתחבושות (ש' דונולו, ספ' המרקח' א). כי יהיה הדבש עב ונקפא מעט יותר יאריכו ימים ושנים המרקחות להשמר שלא ישחיתו מהרה (שם ה). תשתדל כל אשר תוכל לשום את המרקחות ואת מיני המשקים ערבים אל חיך החולים כי אז ימשיכו אותם האיברים אליהם ויועילום (ר"י הישראלי, מוסר הרופאים ענ). וכן הרכבת המרקחת במלאכת הרפואות כי תועלת המרקחת וכח מעשיה יהיה כפי כח הסממנים אשר הורכבה מהם המרקחת (ר"י א"ת, תו"ה, השבון הנפש ד). אכסנאי הכילי לא יפחד מן הקבסא ולא יצטרך אל מרקחת (הוא, מבח' ספניני לרסב"ג, שער זולת הבאלה). וארא בתוך ההמון זקן כפוף כאגמון וכו' ולפניו כפות מלאות במיני רפואות באלה מרקחות ובאלה משיחות (ר"י חריזי, תחכמ' ל). הלא אמרו החכמים עזוב הרפואה במרקחת כל אשר תוכל לרפא את החולה במאכל (ר"י זבארה, ספ' שעשוע' ח). ועשה ממאכליך כמו שאתה עושה במרקחת של רפואה שאין אתה אוכל אותם לתאבה אלא לתועלתך (ספר הרפוא' להרמב"ם א). הרופא הטוב המשגיח בבריאות אדם אחד רצונו וחפצו בו שיאכל הדברים הבינונים באיכותם וכמותם המעמידים הבריאות בדרך שלא יחלה ויצטרך למרקחת או למשקה וכו' אבל כשיחלה האיש ההוא רצון הרופא וחפצו שיאכל האיש ההוא המרקחת עד שישוב לבריאותו (ר"י אנטולי, מלמד התלמיד', ויקר').—ובהרחבה, גם למשקה של סמים שישתה החולה לרפואה: שני רוקחים שהובאו לפני חכמי הרפואה לעשות מרקחת התריאק הגדול (ר"י אלבו, העקרים א יח). במיני המרקחות וכו' מרקחת מיוחדה לאצטומכא וכו' מרקחת האגוז וכו' (קאנון ג א ו ו). והראיה ע"ז המרקחת הנקראת טריאקה וכו' וכן מרקחות אחרות (מורה המורה 87). משל לרופא שהזהיר לאחד שלא יאכל דבר רע ויחלה והוא לא נזהר צריך למרקחת שלא היה לו צרך בתחלה ואותה המרקחת אי אפשר בלי שעור ובלי משקל ובלי זמן מסוים (המבחר, ויקר' א לד). וכבר חברתי לאדוני מרקחת ראוי שיתמיד לקיחתו כל הימים (ספ' הטהורים של הרמב"ם, הוצ' קרונר). ראיתי מיני מרקחות וכו' לקחת בפה ומיני משיחות למשוח הראש (ר"א מודינא, לב האריה א ו).—ובהשאלה במליצה, מִרְקַחַת לרפואת הנפש, מה שצריך לעשות לתקון הנפש וכיוצא בזה: מרקחת בדוקה נעימה ומתוקה לחלשות תשות כח הנשמה, קח שרשי השפלות וענפי השכלות ועשבי המצוה ושבלת הענוה ופרח הצדקה וכו' (ר"י חריזי, רפוא' הגויה). שדי שחין חטאי לבבי התחלה

ע"כ. אך אין ספק כי ר"ח השתמש במלת מרוק, ועי' בפע' שמוש הירושלמי.—[1]) האות ר במלה מרקת קצת מספקה, ובהערה שם: מרקת is a strange expression but fairly certain.—ובעבר': מרקת הוא לשון מוזר במשמ' זו, אך כמעט ודאי כי כך הוא. אבל כבר השתמש בזה הר"ח.

[2]) הובא במדרש בקצת שנוי לשון: בר סירא אמר אלוה העלה סמים מן הארץ בהם הרופא מרפא את המכה ובהם הרוקח מרקח את מרקחת (מד"ר ברא' י).

ושמך רפואתי וחיי רוחי, לקחו סעיפי מרקחות טוב זכרך וימרחו על השחין ויחי (הוא, תחכמ׳ ט). כי הדת היא למרקחת עשוי למי שחלה מכף רגלו ועד קדקדו והיה הרוקח ההוא מועיל לכל עניני החוליים (המאירי, בית הבחירה, אבות ד טו). והנה לרפואת הנפש הנני מציג לפניך מרקחת בדוקה וכו׳ וזה המרקחת אשר עמה תתרפא רפואת הנפש והגוף קח ששה שרשים שורש יראת שמים שורש שפלות ושורש ענוה וכו׳ (ר״א הכהן, שבט מוסר ו). — והשתמשו בה הסופרים גם במשמ׳ פֵּרות ותבלים מבשלים בדבש וכיוצא בזה, Eingemachtes ; confiture jam : מיני מרקחת שמשימין בתבשיל (ערוך, ערך אלוס). במרקחות שהן נעשות על ידי דבש (שו״ת רשב״א פ). מרקחת שעושין מזנגבילא וכו׳ ומרקחת שמביאין ממקומות אחרות ואין אדם יודע אם יש בו פרי האדמה או פרי העץ וכו׳ ושבח המרקחת הוא החריפות (ר׳ יונה על הרי״ף, ברכ׳, סי׳ קלט). מיני מרקחת העשויין מבלילת צוקר ודבש (שו״ת תרומ׳ הדשן קיט). מרקחת של חבושים או אתרוגים או וורדים או עשבים או שאר מיני פירות שמרקחין אותן בדבש (הלבוש או״ח, ברכ׳ רד יא). ועבד שני לבוש כאדוניו רק רגליו יחפות הביא אחר זה בספל בדולח יפה מרקחת ומים שנצטננו בקרח (גוטלבר, ממאריס 94).

מרר[1], ממנו מֶמֶר, מַמְרֹרִים. א.מַר, מָרוֹר, מְרִירוּת, מְרִירִי, מֶרֶר, מְרֹרָה, מְרֵרָה, תַּמְרוּרִים, ג.*מָרָה, *מֵרוּר, *מָרִיר, *מֶרֶר, ∴מְרוֹרִיּוֹ, ∴מְרָרָה, ∴מְרָרִי.

מַר, פ״ע, מָרָה, עת׳ יֵמַר, — מַר הַשֵּׁכָר וכדומ׳, היה מַר : בשיר לא ישתו יין יֵמַר[2]) שכר לשתיו (ישע׳ כד ט). — ואמר המליץ : המר בעת יועיל מתוק ואם הוא מר, אכן בעת יזיק מתוק מאד ימר (ר״י זבארה, ספ׳ שעשוע׳ ח).—ובהשאלה, מָרָה לו נפשו, היתה מלאה צער ויגון : ותצר לדוד מאד כי אמרו העם לסקלו כי מָרָה נפש כל העם איש על בנו ועל בנתיו (ש״א ל ו). הרפה לה כי נפשה מָרָה לה (מ״ב ד כז).

׳פע׳, מֵרַר, פ״י, עת׳ אֲמָרֵר, יְמָרֵר, וַיְמָרְרוּ, וַיְמָרְרֻהוּ, — מֵרַר את פלוני, עשה לו צער גדול, הכעיסו : וַיְמָרְרֻהוּ ורבו וישטמהו בעלי חצים (ברא׳ מט כג). — מֵרַר את חיי פלוני, עשאם מְרִים לו, ע״י עבודה קשה וכדומ׳ : וַיְמָרְרוּ את חייהם בעבודה קשה בחמר ובלבנים (שמות א יד). — מֵרַר בַּבֶּכִי, בכה בכי מַר, בכי עז בצער גדול : על כן אמרתי שעו מני אֲמָרֵר בבכי אל תאיצו לנחמני (ישע׳ כב ד). — ובתו״מ : מרור על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים (ר״ג, פסח׳ י ה). — *מֵרֵר עצמו, עשה לעצמו מַר, גרם לעצמו יסורים, צער : אברהם ממרר עצמו ומסגף עצמו ביסורים (ר׳ יהודה, מד״ר שה״ש, לגול המור). —ואמר המשורר : חלפו נעורי ומתק יערי מררו ויתנו לענה וראש בברותי (ר״י אבן גיאת, מבין עפאים).

— הפע׳, הֵמַר, הֵמֵר, — הֵמַר לִפְלוֹנִי, עשה לו מַר, הביא עליו צרה : אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרא כי הֵמַר שדי לי מאד (רות א כ). — הֵמַר נפשו של פלוני : חי אל הסיר משפטי ושדי הֵמַר נפשי (איוב כז ב). — הֵמַר על פלוני, בכה עליו בנפש מרה : וספדו עליו כמספד על היחיד וְהָמֵר עליו כְּהָמֵר על הבכור (זכרי׳ יב י). — ואמר בן סירא : המר בני[1]) והתם מספד ושית אבלו כיוצא בו (ב״ס גני׳ לח יז).—וכמו שלמים, ∴הִמְרִיר, הִמְרִיר חייו : מרורות וכו׳ והם היסורין שהם ממרירין חייו (רשב״ל דולאן, אוצר משפט, איוב יג כו). — ואמר הפיטן : הערים סוד בליעל, להוגי חן יעל, מסוך סף רעל, חיימו המרר והרעל (רשב״י הבבלי, אין צור).

— התפ׳ *הִתְמָרֵר, — א) הִתְמָרֵר על דבר, הצטער מאד : בני על המת ?הזיב דמעה התמרר[2]) ונהה קינה (ב״ס גני׳ לח יו). —ובמדר׳ : שנתמררו בגלות והיו מבשמים עצמם בקידוש שם שמים (מד״ר במד׳ יג). — ב) *נִתְמָרְרָה ידו, נהיתה מָרָה : המור הזה כל מי שליקטו ידיו מתמררות[3]) (ר׳ יהודה, מד״ר שה״ש, לגול המור).

***מֶרֶר**, ש״ז, — כמו מְרִירוּת : וכל צבא המרום בוכים במרר ואתם עומדים מנגד ואינכם משגיחים (מד״ר אסת׳, אם על המלך).—ובהשאלה במליצה, ∴מֶרֶר הֶעָוֹן וכדומ׳ : מול דביר קדשך מלכי בשועי, מתק מרר צחן רשעי, מחה ומחל כובד פשעי (סליח׳ שחרי יוה״כ, אנא אלהי תהלתי). — וצעק בְּמֶרֶר, כמו צעק מר : ציון תקונני עלי ביתך אשר נשרף, צרחי במרר עלי שממות גפניך (ר׳ אשר כהן, ציון תקונני, קינ׳ לת״ב). —ומ״ר *מְרָרִים : וידי נטפו מור מררים (מד״ר שה״ש, קמתי אני).

---

[1]) כך בערבי׳ מרר a) בכל השמושים.

[2]) כמו יֵחַם, יֵצַר, תֵּשַׁם, ועוד. ריב״ג ורד״ק רואים בצורה זו עתיד נפעל, אך יותר מסתבר כי הוא קל, וכך דעת רוב החדשים. — [1]) על הגליון בכי. — [2]) על הגליון התמרמר. — [3]) כך בדפוס ורשה, וכך הביא רד״ק הגרסה בשרשים שלו, וכך רבנו בחיי, פרש׳ כי תשא. ובדפוס לייפציג מתמרמרות.

a) مرّ

מְרֹרָה, (מרורה), ש"נ, סמי' מְרֹרַת, בכנ' מְרֹרָתוֹ, מ"ר מְרֹרוֹת—א) סם מָוֶת בצמחים וכדומ', Gift; poison: ענבמו ענבי רוש אשכלת מְרֹרֹת למו (דבר' לב לב). — וארס בע"ח, הנחש וכדומה: לחמו במעיו נהפך מְרוֹרַת פתנים בקרבו (איוב כ יד).—ואמר המליץ: אינך מרורה משדי אפעה ולחור בני פתן אהי מובל לשכון (ר"ש הנגיד, בן משלי א). — ובמליצה, מְרֹרוֹת, דברים רעים, דברים של גנאי וכדומה: העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדף כי תכתוב עלי מְרֹרוֹת ותורישני עונות נעורי (איוב יג כה-כו). — ואמר המליץ: אני עובר בתוך מים דלני כמגורתי, אני הולך במוקד אש פצני מבערתי, ואם יש לי מרורות מה אני או מה מרתי (ר"ש הנגיד, לאה היום בלכתי). — ב) כמו מְרֵרָה: שלף ויצא מגוה וברק מִמְּרֹרָתוֹ[1] יהלך עליו אמים (איוב כ כה).—ג) *כמו מְרִירוּת: ואל תזכר עונותי זכור לי זכות יצחק ואברהם ושרה, ואבי יעקב הפל תחנה ובן עמרם עמד לי במרורה (ר"ש הנגיד, אלוה עוז). אלהי אחזתני רעדה בהזכירי פשעי וחם לבי ועצמו מְרֹרָתָיו (ראב"ע, כסא אל).

מְרֵרָה[2], ש"נ, בכנ' מְרֵרָתִי, — הלֵחה הירֻקה המָרָה שבגוף בע"ח, Galle; bile; gall: יסבו עליו רביו יפלח כליותי ולא יחמל ישפך לארץ מְרֵרָתִי (איוב יו יג).— ומצוי בסהמ"א: והמררה דבוקה בכבד והיא קרה בשלג (אסף הרופא דף 4, כ"י ברלין). אז ישים במים ההם כל שמנים חמים ומוחים וחלבים מן חיות ועופות ובהמות וחמאה ומירירות של פרים (ש' דונולו, ספ' המרקח' ד). ליחלוחית מרה היוצאה מן המרירה שבכבד ומתגברת באדם הכל לפי החדשים (רש"י סוט' ב.). וכבד כועס בעבור המירירות המתילדות בו (ר"י א"ת, כוזרי ד כה).—ואמר המליץ: ואיש יישן שנת עולם הייקץ מתנומתו, אידו לנגדו אורב ורכבו מלעמתו, ביום תושלך לארץ מררתו וצמתו (ר"י הלוי, מה יתרון לאדם). וימהר השכיר ויאחז בו (בדג) ויפתח את בטנו ויקח כבדו ומררתו וכו' והמררה אם יכחל בה העור את עיניו תפקחנה ותאורנה אישוניו וכו' ויכחל במררה את עיניו (ר"י זכאלה, ספ' טעטוע' ו). כבדי מאד קרה, ולא אפחד מחום המררה (שם ח). וימשחם בדם עורב וכו' או במררת שור מעורבת בדבש (מ' אלדבי, ש"א ד).—*מְרֵרָה שחורה, כמו *מָרה שחורה: כן חמררת השחורה כאשר תמשול על הגוף בברי ממשלת כחה יתגעש כל הגוף וכל איבריו וגם ירעש על כן ירעשו כל מוסדות הגוף וכל איבריו מבית ומחוץ (אסף הרופא כ"י, דף 11). וככח המרירה השחורה השכונה בטחול בצד שמאל (תכמוני, ש' דונולו, פי' יצירה ד). מחשבות רעות שמעלה לו מרירה שחורה (ערוך, ערך כוח). יש שקורים בדברי הרופאים מרירה שחורה ויש שקורין מרירה אדומה (רש"י סוט' ה.). ואמנם הטחול להיות אוצר בו הכבד מה שהותיר מן הדם מן המרירה השחורה הארצית (ספר בן תמים, פי' יציר' ו).—*המְרֵרָה האדֻמה: וככח המרירה האדומה השוכנת בכבד בצד ימין (תכמוני, ש' דונולו, פי יצירה ד). החמה נבערת מרוב חום המרירה האדומה (שם). הם שתי מרירות השחורה והאדומה (ר"י א"ת, תו"ה, עבוד' ה ט). — ומ"ז *מְרֵרָתַיִם: אז יכבד המאכל על הקרב כי נאכל בלא עתו אז תתגרה המרה בגוף וגם תעולל עלילות הנגע ויתעורר החולי כי געו המררתים גם הדם והליחה (אסף הרופא כ"י, דף 12). לדם ולליחה ולמררתיים השחורה והאדומה (שם 140).

***מְרָרָה**, ש"נ, מ"ר מְרָרוֹת,—כמו מְרֵרָה, מְרֵרוֹת: חסרה המרה נמצאו שתי מררות חסרה הקיבה וכו' (רמב"ם, שחיט' י ט). מעשה היו ונמצאו שתי מררות בכבד אחת הנה ואחת הנה (בו"ת רשב"א ד). המררות העבות האדומות הצהובות (פרקי משה ג). גוף הלב ביזון ומתפרנס מדם הכבד וכו' ואחרי כן ינקה השאר ויבדילהו משתי המררות שהם הירוקה והשחורה וישלחהו דרך גידי השוריאן (מ' אלדבי, ש"א ד).

***מְרָרִי**, ת"ז, לנק' מְרָרִית,—של מָרָה, מטבע המָרָה: וכשיהיה (שְׁמַר השתן) בלתי קדחת יורה על מותר חד מררי (נתן פלקיירא, צרי הגוף ג ה). השתן המררי בקדחות המתחדשות מן היגיעה מורה על רע (שם). והמשל בזה כי הדמיי ידמה ויתאוה לאכל וכו' והמררי יחשק בכל דבר קל כמו לעמד נגד האש ולרקד ולשמע במחולות וכו' (קאנון א ב ב ג, באותות המזגים). אם יתעמל האדם עמל חזק עד שתגיע היגיעה וישתה יין עמל אחר המאכל התקבץ בגופו מותר מררי מפני העמל (פרקי משה ח). המנע ההקזה בעלת הצד המרריית או השחוריית (נכבוני, אורח חיים, בחלוי החזה ב, כ"י שכתב). בשרו (של השור) קשה מאד לבשל ויוליד דם גס ועב והמרק שלו עם חומץ וכבסר ישלשל המררי ויפסיקנו (מ' אלדבי, ש"א ס ב).

---

[1]) קשה המליצה. עכ"פ קצת דמיון בפרק יו פסוק יג שבערך הבא.

[2]) כמו *מרה, עי"ש. ובערב' מִרָּה[a].

[a]) مِرَّة

מַרְשׁ[1], ממנו אולי מָרֵשָׁה, שם עיר, ואולי גם מוֹרֶשֶׁת גת, מֹרַשְׁתִּי.

מֻרְשֶׁה, (מורשה), ש"ז, מ"ר מֻרְשִׁים, (מורשים). — מי שפלוני נתן לו כח והרשאה לעשות דבר מה בשבילו, לתבוע זכותו בעניני ממונות וכדומ', Bevollmächtigter; fondé de pouvoir; authorised agent: והעדות שהעידו עליה שני העדים באותו השטר על המורשה, בעצמה נכונה ותלויה ועומדת עד שיתקיים שטר ההרשאה בשלשה (תשו' הגאו', הרכבי קפא). מי שהרשה לאחד ורצה לבטל השליחות ולהרשות לאחר ה"ז מבטל ואין למורשה לכתוב הרשאה לאחר שזה אומר אין רצוני שיהיה פקדוני ביד אחר (רמב"ם, שלוחין ג ח). לאה נפטר בעלה והניח בן קטן והניח חובות ופקדונות ושותפין בארץ המערב ומנתה מורשה שיפקח בגביית אותם החובות (שו"ת ר"י אבן מיגאש נב). וקרובי הנערה כמו מורשים מהנערה היו תמיד מבקשים (שו"ת ריב"ש קכז). ראובן היה לו שטר על שמעון ולוי שהיו שותפין וכו' ומת שמעון וכו' והרחיקו בני שמעון נדוד למרחק בשביל נגישת החובות ונשארה אמם חולה מוטלת על ערש דוי ותבע מורשה של ראובן ללוי והורידוהו ב"ד לבתים של לוי וכו' יצא קול הברה בעיר ששטר הנזכר נפל מיד המורשה הנושאו בכיסו (טוחו"מ סס כ, בשם הרא"ש). והאלמנה רצונה לגבות כתובתה והעמידה מורשה על זה (שו"ת פרי הארץ, אה"ע ב). — והשתמשו בזמן החדש במלה זו במשמ' מי שנבחר ע"י העם להיות בא כחו לחק חקים בעניני המדינה, וכיוצא בזה, Abgeordneter; député; deputy, ובית המורשים, הבית שבו נאספים המורשים, עי' ערך מִרְשׁוֹן.

מַרְשֶׁה, ש"ז, — מי שממנה מֻרְשֶׁה: מי שהרשה לאחד ורצה לבטל השליחות ולהרשות לאחר רשאי ואין הנתבע יכל לדחות למורשה לומר שמא המרשה ביטל שליחותך והרשה אחר (שו"ע חו"מ, הרשאה קכב ג).

מִרְשׁוֹן, ש"ז, — בית ישיבות המרשים, Parlament, parlement; -liament.

מִרְשַׁעַת, ש"נ, — אשת רֶשַׁע: כי עתליהו המִּרְשַׁעַת בניה פרצו את בית האלהים וגם כל קדשי בית יי' עשו לבעלים (דהי"ב כד ז). — ואמר המקונן: אהה כי כוס שתותי ומציתי קבעת, אכלוני אריות חדודי מלתעת, בת בבל השדודה ובת המרשעת (ר' שלמה בר"י גירונדי, קינה, שכורה ולא מיין).

מרת[1], ממנו אולי שע"פ מָרוֹת, שם עיר מערי יהודה.

מָרַת, ש"נ, — תאר כבוד לאשה, כמו מָר לאיש. האִשָּׁה מָרַת פלונית: ולקדש ולישא מרת פלונית הנזכרת (ר"י ברצלוני, השטר' עב). והניח בת קטנה מרת דונה יתומה (שאלה מר"י מיגש בשו"ת פאר הדור). מוטב ליתומה שיהיו הארבעים זהובים מוחזקים לה על החצר הנז' ועל מרת גמילה ועל מר יהושע בעלה (שם ריא). היא מרת בונה (כתבת על מלבה בטוליטולה מבנת קט, אבני זכרון לשד"ל א). היא מרת מרים בת ר' שלמה בן הרא"ש ז"ל (שם ג). גם במשפחתנו נשים באות היחס מאירות גברות יקרות מהן מרת סרח בת הרב ר' תרח (ר' קלוני', אבן בחן). החשובה רבת התהלה מרת פלונית (קובץ אגר' בוקוסטורף 281). רפאל בלאנקו נ"ע נשא אשתו ראשונה מרת שרה בארץ מרחקים (שו"ת מעשה חייא ע). הרב ר' יחיאל בר מנחם הכהן ואשתו מרת חנה וג' בניו וכו' ור' אברהם הפרנס ואשתו מרת בונלין ובתו מרת זושא ושני בניה (רשימ' השרופים, REJ IV 15, 18). וכן כותבים בזה הלשון בשטר סילוק איך אמת היא לאחר שארסתי מרת פלונית הנ"ל וכו' (שו"ת חות יאיר נג). סך שמנה עשר אלפים ושלש מאות לבנים שחייבת לו מרת שמחה הנז' וכו' ומרת שמחה טוענת וכו' (שו"ת תורת חסד עו). שבהיות שמרת קלארה הנ"ל בונה בתים נגד הבתים של הגיסים הנ"ל וכו' (שו"ת פרח מטה אהרן ז). — וככנ' מָרָתִי: אמרה בני תושים לי פלך שלי אמר לה לחייך מרתי (מדר' גלית הפלשתי, ביהמ"ד ילינק ד). ואמר לנו דעו רבותי שמרתי זוגתי דינה נפטרה לב"ע (שו"ת פרח מטה אהרן קיט). — ועי' עוד *מַר.

מַרְתִּיָּה[2], ש"נ, — שיר קינה ושבח על מת: וקוננתי בקינת המרתיה הזאת על הלקח גולת עטרת צבי מעל ראשי (יעקב גבישון, בסוף עמר השכחה). מצאתי מרתיה חמודה בכתיבת יד בני זה (שם). מרתיה[3]

---

[1]) בערב' מרשׁ כמו מרס, אך מרש a) משמש במשמ' עפר שהסיח מטר ממקומו, ואולי מזה השם של העיר מָרֵשָׁה.

a) مرش

---

[1]) בערב' מרת a) אדמה קשה בלי צמח.

[2]) בערב' מרת'יה b) מן רת'י c), קונן, הספיד על מת. — [3]) ובהערה שם: היא מלה ספרדית Mortajo

a) مرت b) مرثية c) رثي

למר יקותיאל וכו׳ (נחל קדומים א 28). מרתיה על פטירת הגביר ונעלה הישיש הנכבד כבוד רבי ואדוני אבא מארי הנזכר ז״ל (ר״ב אוליויירו, שרשות גבלות נה).

***מַרְתִּיק**[1], ש״ז, — מכת אגרוף וכיוצא בזה: משל לגבור שהוא נוגע באדם מן סטירה אחת ומן מרתיק אחד מיד הורגו (אגדת בראש׳ ח).

***מַרְתַּךְ**[2], ש״ז, —מין מתכת, חמץ העפרת, Bleiglätte, litharge: לסרחון השחין ימשחנו במרתך שחוק מעורב במים או במי ורדים (מ׳ אלרבי, ש״א ד ג). גם יועילהו (להגרב) נפט שחור וגפרית וכו׳ מעורב בחומץ או מרתך שחוק מעורב בחומץ ושמן זית (שם). יערב שעוה ושמן ורד ומעט כרכם ומעט מרתך וישים עליהם (שם).

***מַרְתֵּף**[3], ש״ז, מ״ר מַרְתְּפִים, —בית אוצר ליין, שמן וכדומ׳: המוכר מרתף לחבירו סתם בזה אמרו מקבל עליו עשר קוססות למאה (תוספ׳ ב״ב ו ו). הגונב חבית מן המרתף והחזירה למרתף ואח״כ נגנב כל המרתף כולו (שם ב״ק י לג). לא היו מניחין אותן (את הענבים) לא במרתף ולא בראש הגג (שם מנח׳ ט י). ישראל החשוד שותין ממרתיפו[4] ואין שותין מלגינו אם היה חשוד על השתיומה[5] אף מרתיפו אסור (שם ע״ז ז טו). אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר וכו׳ שתי שורות במרתף מקום שמכניסין בו חמץ (פסח׳ א א). מרתף של יין צריך בדיקה מרתף של שמן אינו צריך בדיקה (ירוש׳ שם שם). אי זהו מרתף כל שנתון עם הלחם בחצר יש מרתף שהוא כאוצר ואוצר שהוא כמרתף מרתף שהוא בוש לוכל בתוכו הרי הוא כאוצר ואוצר שאינו בוש לוכל בתוכו הרי הוא כמרתף (שם). למה הדבר דומה לגונב חבית ממרתף חבירו אעפ״י שלא ידעו הבעלים בגניבה צריכין לידע בחזרה (ר״א, שם ב״מ ג י). למה הדבר דומה לחבית של יין שהיתה מונחת במרתף של חומץ במקומה ריחה נודף שלא במקומה אין ריחה נודף (ר׳ חנינא, כנה׳ קח). לאחד שהיה לו מרתף אחד של יין פתח חבית אחת ומצאה של חומץ (מד״ר בראש׳ ל). לאדם שהכניס יינו במרתף נכנסו הגנבים ונטלו החבית והלכו להם ושתו אותו (ר׳ לוי, שם שמות כ). למלך שהיה לו מרתף של יין והושיב בו המלך שומרים מהם נזירים ומהם שכורים וכו׳ (ר׳ אבין, שם ויקר׳ כד). אמרה כנסת ישראל הביאני הקב״ה למרתף גדול של יין זה סיני וכו׳ (שם שה״ש, הביאני).

מַשׁ[1], או מֵשׁ, ש״ז, בכנ׳ מִשָּׁם, — מצבת פֶּסל במזבח וכדומ׳, statue: ואת המזבחות אשר על הגג עלית אחז אשר עשו מלכי יהודה ואת המזבחות אשר עשה מנשה בשתי חצרות בית יי׳ נתץ המלך וירץ מִשָּׁם[2] והשליך את עפרם אל נחל קדרון (מ״ב כג יב).

ופתרונה שיר על המת. ע״כ. ועי׳ הערה הקודמת.

[1]) מארמ׳ מרתק, מרתיקא: ויהב ליה חד מרתיקא גו ליביה (ירוש׳ מו״ק ג ז).

[2]) בערב׳ מַרְתַּךְ a), אבל לא נתברר מה מקור מלה זו בערב׳, כי שרש רתכ b) בלשון זו משמש במשמ׳ שאין לה כל שיכות להדבר המכֻנה מרתך.

[3]) מן רתף. בארמ׳ מרתפא. —[4]) כך בכ״י א״פ הוצא׳ צוק״מ. ובנדפס: במרתיפו. —[5]) בנדפס: השתייה.

a) مرتك b) رتك

[1]) עי׳ הערה לקמן. —[2]) הקדמונים ורוב החדשים ראו במלה זו את מלת המקום שָׁם בהוספת מִ, במשמ׳ מהמקום ההוא. השבע׳ תרגמו ἐκεῖθεν. ת״י: מתמן. וכך שאר הקדמונים, וכמו״כ רב החדשים. אבל כבר הרגישו כלם בקושי מליצה זו כי אין שום טעם כאן לריצה מהמקום ההוא, ואין דחק מליצה זו מתישב לא בפרוש וירץ משמע׳ ויְרַחֵק כמו ת״י, ולא בפרוש וירץ במשמ׳ רצץ, כמו רד״ק ואחרים, כמו שכבר העירו ע״ז החדשים, ולכן גם הגהת קצת החדשים: ויתצם שם, אינה מניחה את הדעת, כי אין שום צרך בכפל זה אחר הפעל נתץ. והנה עינו החדה של אחד מהחדשים, הוא פרופ׳ P. Haupt, ראתה כבר, כי התיבה משם שבכאן אינה כלל המלה שָׁם, אלא בה מסתתרת איזו מלה אחרת שהיא ביחס הפעול להפעל וירץ, ושער שהכונה כאן למלה מֵשֵׁם, במשמ׳ שממה (P. Haupt, Nahum 3 3). וגם זה אינו נותן להכתוב מליצה טבעית, אלא שבזה צדק שיש כאן שֵׁם דָּבָר, שגם בו עשה המלך איזה מעשה שהתכון לו המְסַפֵּר בהפעל וירץ. והנה כבר ראינו כי רד״ק פרש וירץ זה במשמ׳ רצץ, וכמו ותרץ את גלגלתו וכמו״כ ותרץ גלת הזהב, ורגלים לדבר כי בהתיבה משם מסתתר העצם שרצץ המלך, והשם הוא מש, והמם האחרונה היא מ הכנוי ומוסבת להמזבחות שנזכרו בכתוב זה שנתץ המלך. והנה בהחרותות הכנעניות הפוניות נזכרת המלה מאש אצל המזבחות והמצבות שנטנאו לבעל או לעשתרת. כך בחרתת מכפזן מלך משליים נאמר: טנא ת המאש זת (Cooke, North-Semitic Inscript. N. 57, 1, 3), ובחרתת חמלכת בן אדנבעל השלכי נאמר: לבנאת ת המקדש זת להרבת לאלת טינא ת המאש זת (שם, N. 60, 1, 4). והנה חרתה זו נחרתה בשתי לשונות, בכנענית ובקצרה גם ברומית, וברומית מתרגמת המלה המאש

מ׳שׁי — ר״ת: מה שאמר, מה שכתב.

מַשָּׁא, ש״ז, — כמו מַשָּׁאָה, מַשֶּׁה: מַשָּׁא איש באחיו אתם נשאים (נחמ׳ ה ז). וגם אני אחי ונערי נשים בהם כסף ודגן נעזבה נא את המַשָּׁא הזה (שם י). ונטש את השנה השביעית ומַשָּׁא כל יד (שם י לב).

מַשְׁאָב, ש״ז, מ״ר מַשְׁאַבִּים, — א) מקום ששׁאבים שם מים מהבארות או המעינות: מקול מחצצים בין מַשְׁאַבִּים שם יתנו צדקות יי׳ (שפט׳ ה יא). — ״ובמשמ׳ צִנּוֹר וכדומה שדרך בו יעברו המים: שהתעלות והמשאבים יוצאים ממנו (ר״י א״ת, הפרש׳ לריב״ג, גן). — ואמר המליץ: מתעלם בגנים ורועה בשושנים על משאבי נחלים ותחת סבכי הצללים (ר״י חריזי, תחכמ׳ כב). וכל דבירי עליות ואשנבים, וכל דרכי גלות ומשאבים (שם מז). ואם תסור אלי להתעדן באשנבי צללי ובמשאבי נחלי תרוה בנוזלי טללי (שם מט).—ובהשאלה במליצה: טללי ישע אשאב במשוש ממשאב, טל טעם אב ישעימנו אל ואב (ר״א קליר, אלים ביום, תפ׳ טל). ויום הזה נצבת על עין המים בין משאבים אשר עליו תצאנה היוצאות לשאוב (רש״י, תשו׳ לר״נ בר׳ מכיר). בעזבו משאב השכל ומקור המים החיים (רש״ע שפרוט, פרד׳ רמוני׳ נה). — ב) ״כלי שבו ישאבו המים: ודלי משאב המים (למה דוד, דלי).—ומ״ר ״מַשְׁאַבִּים, בעין מכונה עשויה דליים רבים מחברים בחבל או בשלשלת יעלו וירדו בגלגל: גם ישכילו תושבי אפריקא התיכון להשקות שדותיהם ולעשותם שדי תרומות ע״י מלאכת המשאבים (שבי״ע א, אפריקה בכלל). מרומי שדה אשר שטף היאור אליהם לא יגיע ישקו ברגל ע״י כלי משאבים מעשה חרשים חכמים אשר שוורים או אנשים עושי שכר ינהגום (שם, מצרים). בו ימצא באר מהולל בשם באר יוסף (שם מושל אחד מהישמעאלים) מעומק רע״ו רגל חפורה במלאכה נפלאה על הר גדול מאבני גיר מימיו ישאבו שורים בגלגלי משאבים (שם).

מַשְׁאֵבָה, ש״נ, מ״ר מַשְׁאֵבוֹת,—מְכוֹנָה לשאב מים ע״י שפופרת בכח הרקת האויר מן השפופרת, pompe.

מַשָּׁאָה, ש״נ, סמי׳ מַשַּׁאת, מ״ר מַשָּׁאוֹת, — חוב שיש לאדם ביד חברו, Schuld; dette; debt: כי תשה ברעך מַשַּׁאת מאומה לא תבא אל ביתו לעבט עבטו (דבר׳ כד י). אל תהי בתקעי כף בערבים מַשָּׁאוֹת אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך (משלי כב כו-כז). — ובסהמ״א: הלא יום וליל ממונים אנשי חיל כעורבי משאות, ואם זמן יאריכו משפט יעריכו ונגלה צדק עולמים (מנח׳ ב״ס, אגר׳ לחסדאי אבן שפרוט).

מַשָּׁאוֹן[1], ש״ז,—רַמָּאוּת, הסתרת המחשבה הפנימית, Betrug; tromperie; deceit: תכסה שנאה בְּמַשָּׁאוֹן[2] תגלה רעתו בקהל (משלי כו כו).—״ובמשמ׳ מדבר שאין בו ישוב: אשר חלק ישימון לי ושמות ומשאון וצמאון וציה (ר״ש הנגיד, הכל היום נסיעה). כמה שוטם לו משטמת שקר אכן יראה אח, יגל בו תוך עדה ובמשאון מדבר שפתותיו אח (רמב״ע, תרשיש א טו).

״**מַשָּׁאִי**[3], שת״ז, מ״ר מַשָּׁאִיִּים,—כנוי להפלסופים תלמידי אריסטו והמחזיקים בדרך פלסופיתו, Peripatetiker; -ticien; -tetic: חמש ועשרים הקדמות כולם בא עליהם המופת אין ספק בדבר מהם כבר עשה אריסטו ומי שאחריו מן המשאיים[4] מופת על כל אחת

---

statuam. והנה עוד לא נתברר מקור מלה זו, אך בזה אין כל ספק כי פרושה הוא פסל, אלא שכנראה הכונה למין מיוחד מהפסלים, אולי מיוחד בצורתו, או בהחמר שממנו נעשה, אולי לא באבן, או במקומו שעמד שם. והנה לפי הכתיב הכנעני מאש אולי צריך לנקד בעבר׳ מָשׁ, ואולי היתה האלף סימן לתנועת צירי, ואולי בעבר׳ אמרו לא מָשׁ אלא מֵשׁ. עכ״פ, לפי הנקוד של המסורה עדיף להניח צורה זו, ולכן בכנ׳ מַשָּׁם, כמו עֵז עִזִּים.—ואולי מַשׁ, וכמו פַּת פִּתּוֹ.

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) כך בנסחה המסורה. ותרגמו הע׳ δόλον, לא בכחש. סומכוס λήμματα, שחד. ת״י: במורסתא. אך לא נתברר בודאות מה פרוש מלה זו. רסע״ג: ח׳לותה, ר״ל מקום סתר, שאין בו אנשים. וכעין זה ריב״ג: במשאון פמענאה כאנה קד שתר עדאותה פי מוצ׳ע ח׳אל לא יטלע עליה, ע״כ. ובעבר׳: ענינו כאלו הסתיר שנאתו במקום ריק לא יראה. רש״י: במחשך. רד״ק: ענין חרבה ושממה. אבן יחייא: מלשון הנחש השיאני. וכך רב החדשים.

[3]) עי׳ הערה לקמן.—[4]) בגוף הערבי אלמשאיין, והוא הכנוי שנתנו להם חכמי הערבים, משרש משי a) בערב׳ במשמ׳ הליכה, אשר גליתי מציאותו בעבר׳, עי׳ הערה לערך ב.מַשְׁוָאָה. וכבר באר מלה זו היטב ר״ש א״ת בפרוש המלים הזרות, וז״ל: משאים שם כת מן הפילוסופים נמשכת אחר דעת אריסטו בכל דעותיו ואריסטו עצמו ראש למשאים ופי׳ משאים הולכים, כי היו לומדים והם הולכים חוץ למדינה לא יושבים כדי שיתעמלו בהליכה לשמירת הבריאות (ובכ״י שנכתב באודרגטו בשנת קל״ז מוסיף כאן: וגם שיפרדו מחבורת בני אדם). וכך גם האפודי שם: פילוסופים הראשונים שהיו הולכים במדברות ובמקום שואה ושממה ללמוד חכמות אריסטו וידיעת הנמצאות. ע״כ. וכבר הזכירו הספרים עוד פרושים אחרים.

a) مشى

מהן (ר"ש א"ת, מו"נ ב, הקדמות, א). אמר אבן רשד בדרושיו הטבעיים וז"ל מחלקת המשאיים כת אריסטו והמדברים מאנשי התורות מבני מחוזנו בענין קדמות העולם וחדושו וכו' (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ב א). כי הוא ית' מניע כל הגלגלים בכלל וכו' לא כמו שירא. הפילוסופים המשאיים שיניע תנועה יומיית (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 20). ולזה הסכימו כל המשאיים שכפי מספרי התנועות יהיה מספר השכלים (שם 32). ולזה יאמרו כת המשאיים שההצלחה האחרונה לאדם והשארות שכלו תהיה בעיון וחקירה מהדברים הנבדלים שהם הסבה הראשונה (שם 69). הנה ראש המשאיים זכר בקצת מאגרותיו ענין קין והבל (ר"י דלמדיגו, בחי' הדת ג).

משא"כ, — ר"ת: מה שאין כן.

***מִשְׁאָל,** ש"ז, —כמו מִשְׁאָלָה: ואם יעלה חברך מעלה אל תקנא בו בכל דבר ומשאל (רה"ג, ירא האל). משאלך מלאנו נגישת חפצך עשינו (מנח' הקרא', אגר' לעקילס הגר, לקו"ק, נספח' 55). בהפילך מאור פנים במשאל אזי תקל ותרד מגדולה (ר"ש הנגיד, בן משלי ב נב). הלא אם שבילך יישר לפועלך, יהי שכר פעלך כיד המלך, ואין משאלי לפני כלי (ר"י הלוי, יד מעגלי). דל על פתחך שואל לבקש רחמים נואל, איככה יגאל ובחטאתיו מגאל, דברתו שם אל אל וכל משאליו ישאל (הוא, רחמיך שאלתי). יעירוני רעיוני וסוד לבי ומשאלו, הגות דברי תחנוני בזמרת אל ומהללו (הוא. יעירוני רעיוני). טורף נפשי עלי וגבריאל במשאלי נוגע אלי (רמב"ע, יה שעה). רציתי מהללך ובל תאמר במשאלך נפשך מה אעשה לך (שם). ובו ימצא כל שואל משאלו וישיג מתאותו די מחסורו אשר יחסר לו (ר"י חריזי, הקד' תחכמ'). ומכל שואל הפקת זממו כפי משאלו, תאות לבו נתת לו (רש"ט פלקיירא, המבקש מא). וסלח את מעלו והצליחו בקניניו, ותן לו את משאלו ורוה את צמאוניו (ר' ישועה, סמא"ג, אלוה רס).

בספר המבוא (כ"י מינכן N. 68, דף 198) באר: משאים, פירוש ההולכים בזכרו הנמשכים לדעת אריסטו ונקראו כן ר"ל על למדם החכמה כשהם הולכים בדרכים ממקום למקום ונאמר משאים על נסעם ממקום למקום ויש קורין משאיין בצד ימין מלשון שְׁאִיָּה על לכתם במדברות והתבודדם שם. פירוש אחר כל המתבודדים הולכים להתעמל על צד הבריאות הם דרכים הקודמים וי"א ההולכים חוץ לעירם כדי שלא יתבטלו בצרכי צבור. ע"כ. ואחרים אמרו שהוא על שם שכך היה דרכו של אריסטו כשהיה מלמד את תלמידיו היה מטיל עמם ארוכות וקצרות הנה והנה. והיו מישכנום גם בשם עברי הולכים, כך ר"י חריזי בתרגומו למו"נ. גרבוני: ההולכים הם כת המשאים הנמשכים אחר דעת אריסטו ונקראו כן לפי שהיו מתעמלים בהליכה להנהגת הבריאות. יוסף בן שם טוב: ר"ל כת המתבודדים ההולכים על צד הבריאות הם דרכי הקודמים. ע"כ. ובמקום אחר: כת אריסטו והם הנקראים ההולכים והמשאיים אשר היותם ממנהגם ההליכה והתבודד בשדות ועזיבת העיירות לבקש הטיול וההפרדה מהמזיקים אנשי המדינות המעיקים כל שלמות (שטינשנידר, המתרגמים העברים בימי הבינים, דף 74).

מִשְׁאָלָה, ש"נ, מ"ר סמי' מִשְׁאֲלוֹת, בכנ' מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ, — מה שאדם שואל, כמו שְׁאֵלָה: ימלא יי' כל מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ (תהל' כ ו). — וּמִשְׁאֲלוֹת לִבּוֹ: והתענג על יי' ויתן לך מִשְׁאֲלֹת לבך (שם לז ד). — ובתלמ': ויחונך במשאלותיך וכן הוא אומר וחנותי את אשר אחון (ספרי במדי' מא). — ואמר המשורר: ימלא אל מהרה משאלותיו ויהיו משאלותיו לו נתונים (רסב"ג, ואת יונה).

***מִשְׁאֶלֶת,** ש"נ, —כמו מִשְׁאָלָה: כזאת תהיה משאלת, בית והון וממשלת, ואשת נעורים משכלת (ר"י הלוי, בתולות על פירקן). בטחתי בחסד אדני, שיפגיענ בחסד אדוני, והנה סגורה הדלת, והתאחרה המשאלת (הוא, מכתב לר' יהוס' בן דוסא). תקח לך אגודה מעשב התקוה, ולענות החשק והתאוה, וסמי התוחלת, ורוש ההכנעה והמשאלת, ועשב האנחות, ועצב הרוחות וכו' (ר"י חריזי, תחכמ' מה). וישאלה הבן לאב משאלת, אי שה מנחת אש מאבל מאכלת (ר' יצחק ראש ישיבה, סמא"ג, סליח' לר"ה, את אהבת אוהב).

מִשְׁאֶרֶת[1], ש"נ, בכנ' מִשְׁאַרְתֶּךָ, מ"ר בכנ' מִשְׁאֲרֹתָם, מִשְׁאֲרוֹתֶיךָ, —כלי שמחמיצים בו הבצק, Backtrog, pétrin; kneading trough: ושרץ היאר צפרדעים ועלו ובאו בביתך וכו' ובתנוריך וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ ובכה ובעמך (שמות ז כח-כט). וישא העם את בצקו טרם יחמץ מִשְׁאֲרֹתָם[2] צררת בשמלתם על שכמם (שם יב לד). ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך וכו' ברוך טנאך וּמִשְׁאַרְתֶּךָ (דבר' כח ד-ה).

[1]) לא נתברר בודאות ממה נגזר שם זה, אך כמעט אין ספק שהוא מאותו השרש שממנו השם שְׂאֹר אע"פ שזה בשין ימין וזה בשין שמאל, ומזה יש ללמד אולי הלכה כללית בענין התחלפות האותיות, שמשרש אחד שם אחד נתחלף ושם שני נשאר בהויתו הקדומה. עכ"פ, בעצם הדבר הפרוש המסור בקבלה הוא שהוא הכלי שבו עושים את הבצק, וכך תרגמו גם השבעים, וכך תרגם אונק' אצותא, שהיא בארמ' וסור' העריבה של הבצק וגם הבצק בעצמו. — [2]) המכי' מפרשת במשמ' שארית: אלו שיורי מצה ומרור, וכך גם רש"י, אך אין זה אלא דרך דרש.

—ובתלמ׳: אימתי משארות מצויות אצל תנור הוי אומר בשעה שהתנור חם (פסח׳ נג:).

מְשְׁבָּה,— עי׳ מְשׁוּבָה.

מְשֻׁבָּע, שת״ז,—בתשבֹּרת, בעל שבע צלעות: והשטח המרבה צלעים נחלק למינים רבים מהם מחומש והוא אשר צלעותיו חמש ומהם משושת או משושה אשר צלעותיו שש וכן המשובע והמשומן כל אחד מהם שמו חצוב מן מנין צלעותיו וכן עד המעושר (ראב״ח הכסיא, המשיח׳ והתשבר׳ א 20).

מִשְׁבֶּצֶת[1], ש״נ, מ״ר כמוכרת וכסמי׳ מִשְׁבְּצֹת, מִשְׁבְּצוֹת, — א) צורת בית או עין עשוי מתכת להכנים בתוכו שרשרת וכיוצא בזה: ועשית מִשְׁבְּצֹת[2] זהב ושתי שרשרת זהב טהור מגבלת תעשה אתם מעשה עבת ונתתה את שרשרת העבתת על הַמִּשְׁבְּצֹת (שמות כח יג-יד). ויעשו על החשן שרשרת גבלת מעשה עבת זהב טהור ויעשו שתי מִשְׁבְּצֹת זהב ושתי טבעת זהב ויתנו את שתי הטבעת על שני קצות החשן ויתנו שתי העבתת הזהב על שתי הטבעת על קצות החשן ואת שתי קצות שתי העבתת נתנו על שתי הַמִּשְׁבְּצֹת ויתנם על כתפת האפד אל מול פניו (שם לט יה-יח). — ב) כעין צורת עין או בית של מתכת לקבע בתוכו אבן יקרה: מעשה חרש אבן פתוחי חתם תפתח את שתי האבנים על שמת בני ישראל מסבת מִשְׁבְּצוֹת [2]) זהב תעשה אתם (שמות כח יא). —והשתמשו בה הסופרים במשמ׳ זו בסהמ״א: יען כי הייתי נושא אותה (את האבן הטובה) במשבצת זהב בצורת טבעת (צמח דוד, ערך יקנטין). — ג) כעין צורות עינים או טבעות קטנות של זהב וכדומ׳ שנארגים בבגד: כל כבודה בת מלך פנימה מִמִּשְׁבְּצוֹת זהב לבושה (תהל׳ מה יד). —ואמר המשורר: וארץ משבצות זהב לבושה ומשי כתנותיה ופסים (רמב״ע, דיואן קכה, כ״י בודל׳). — ∴ומשבצות המליצה: כי לא רקמו כמשבצותיה הידים, ולא שמעו כמליצותיה האזנים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ח). ושבץ משבצות מלים ארוגים בשכל לא בארגמן ובשרד (שם, הקד׳).

---

[1]) מן שבץ, עי״ש, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) תרגמו השבעים ἀσπιδίσκας, כעין מגן קטן. עקילס σφιγκτῆρας, שהוא כעין פתיל יקשרו בו. אונק׳: מרמצן, אך פרוש רמץ בארמ׳ לא נתברר בודאות. רסע״ג: עיון a), וכך ריב״ג. רש״י: כמין גומא למדת האבן. רד״ק הביא תרגום רסע״ג.

a) عيون

א. **מַשְׁבֵּר**[1], ש״ז, סמי׳ מַשְׁבַּר, — א) פי הָרֶחֶם, Mutter-scheide; vagin; vagina, ובמליצה: יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה כי באו בנים עד מַשְׁבֵּר וכח אין ללדה (ישעי׳ לז ג), ״לאמר הגיעו עד הגבול האחרון של המעמד הקשה ואין כח לצאת ממנו. —הילד לא יעמד במשבר, אין לו כח או דעת לצאת מהמשבר: חבלי יולדה יבאו לו הוא בן לא חכם כי עת לא יעמד בְּמִשְׁבַּר בנים (הוש׳ יג יג). — ב) *הכסא שהיולדת יושבת בשעת הלידה, Gebärstuhl; chaise d'accouchement; chair of delivery: ביושבת על המשבר ומתה ויצאת הימנה רביעית דם (תוספת׳ נדה ט טו). האשה שהיא יוצאת ליהרג אין ממתינין לה עד שתלד ישבה על המשבר ממתינין לה עד שתלד (ערכ׳ א ד). כסא של כלה ומשבר של חיה וכסא של כובס שהוא כורם עליו את הכלים (כלים כג ד). מאימתי פתיחת הקבר וכו׳ משעה שתשב על המשבר (אביי, שבת קכט.). בשעה שהאשה יושבת על המשבר היא אומרת עוד איני נזקקת לבעלי מעתה (מד״ר בראש׳ כ). מעיה של אשה עשויה קינין קינין וכו׳ בשעה שהיא יושבת על המשבר אינה משליכתו בבת אחת (ר׳ סימון, שם ויקר׳ יד). אפילו עד שעה שתשב על המשבר יתפלל שתלד זכר (תנחומ׳ ויצא ח). —ובסהמ״א: אשה שמתה על המשבר והולד מפרכס במעיה (תשו׳ הגא׳ סי׳ רמח, מהד׳ מגטובא). ותבא המילדת ותרא כי בא תור הלידה ותמהר ותושיב את המלכה על המשבר ותתפלל (ר״י סטנוב, דברי ריבות ב א). — ואמר המשורר: אשם ואשאף על נודם וגם אפעה תמיד כיולדה ישבה עלי משבר (רמב״ע, תרשיש ז).

ב. ∴**מַשְׁבֵּר**, ש״ז, — כלי מלחמה לְשַׁבֵּר החומה: היה בידו כלי המפץ לעשות החומה מבוקעה ומשוברה ובידו המבקע והמשבר (ר״ת על דונש, אנך). —ובזמן האחרון פשט השמוש במלה זו במשמ׳ שנוי פתאום

---

[1]) מן שבר, עי״ש. בערב׳ מִתְ׳בַּר a), מקום שהאשה ילדת. וכבר העיר ע״ז ריב״ג, אמר וז״ל: משבר הו אלמת׳בר והו משקט אלולד עלי אלארצ׳, ע״כ, — ובעבר׳: משבר הוא (בלשון ערב׳) אלמת׳בר, והוא הפלת הילד על הארץ. והוסיף עוד: וליש ימתנע אן יכונ הד׳א אלמעני משתקא מן אלמעני אלאול ואמא אללפט׳ אלערבי פמאח׳וד׳ מנ קול אלערב ללחפרה ת׳ברה, ע״כ, — ובעבר׳: ואיננו מן הנמנעות כי יהיה משבר במשמ׳ זו נעזר מן שבר במשמ׳ הראשונה (ר״ל במשמ׳ שבירה הרגילה) אך המלה הערב׳ מת׳בר הנה היא לקוחה מן מה שאומרים הערבים לחפירה ת׳ברה. — ועי׳ עוד הערה לשרש תבר.

a) مثبر

לרעה או לטובה במחלה, במצב הדברים אשר לעסק מהעסקים או להנהלת עניני המדינה. Krisis; crise; crisis.

מִשְׁבָּר, ש״ז, מ״ר סמי׳ מִשְׁבְּרֵי, בכנ׳ מִשְׁבָּרֶיךָ. — א) גל גדול, נחשול, Brandung; brisants; breakers. — ובמליצה, מִשְׁבְּרֵי מָוֶת: כי אפפני מִשְׁבְּרֵי מות נחלי בליעל יבעתוני (ש״ב כב ה). עלי סמכה חמתך וכל מִשְׁבָּרֶיךָ עניתָ (תהל׳ פח ח). — ובמשמ׳ העקר׳: ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסבבני כל מִשְׁבָּרֶיךָ וגליך עלי עברו (יונ׳ ב ד). תהום אל תהום קורא לקול צנוריך כל מִשְׁבָּרֶיךָ וגליך עלי עברו (תהל׳ מב ח). נשאו נהרות קולם ישאו נהרות דכים מקלות מים רבים אדירים מִשְׁבְּרֵי ים (שם צג ג-ד). — ובמדר׳: והראהו מקום משברים וגליו יוצאים ממנו (פדר״א י). — ואמר המליץ: אל אמר למשברי ים, וישאו גליו דכים, והרג את התנין אשר בים (ר״י הלוי, אפתחה שערי). אדמה בלב ים דמעותי לטבוע גלים עלי ראשו עברו ועז משבר (רמב״ע, תרשיש ז מט). מספרד נפרדתי, ואל ארץ יון חרדתי. ומשברים שברתי, ומעברים עברתי (ר״י חריזי, תחכמ׳ כ). והלכתי מדברים, ובקעתי משברים, ועברתי מעברים (שם מו). והרים רקעתי, וימים ומעברים עברתי, ומשברים שברתי (הוא, אגר׳ לשון הזהב). — ובהשאלה, במליצה, מִשְׁבְּרֵי שֵׂיבָה: גם משברי שיבה אפפוני, עינות ימי השחרות חרבו (רמב״ע, שבתי, דיואן, כ״י בודלי). — ומִשְׁבְּרֵי ים השירה: והיו בהם שבעה בחורי חמד, ממבחר הקבוץ והלמד, משביחים נבכי ים השיר ומשבריו, ומשגיחים בעד אשנבי מסתריו (ר״י חריזי, תחכמ׳ יו). — ומִשְׁבְּרֵי תוגה: בעוזרים משברי תוגה אשבר ורגלי הזמן אשים בסדים (שלמה דפיירו, שיר בספרי ספרו אמרי נועם, כ״י בריט״מ). — ב) בעניני החליים, מִשְׁבְּרֵי הבטן, כאב חזק בבטן: אם יתלה האבן הנקרא דיאמרנו על הבטן יועיל ממשברי הבטן החזקים (רלב״ע, ספר הכסיותות ה ג, כ״י פריז). המאמר השלישי בהתחלת הדבור בכאבי המעים פרק א במשברים המשברים הנה סבתם או רוח נעצר או מותר חד נושך או בורקי מלוח וכו׳ וכל משברים חזקים הם דומים הקולנג וכו׳ אבל המשברים שאינם עם שלשול הנה אם יתחזקו יהיה קולנג ואם יובילו המשברים אל רפיון אברים וקיא ופוקות והסרת השכל יורו על מות (קאנון ד יו ג א). אם יתחדש בו (בגוף) דומה לעקיצה ומשברים וחבלים ואכול יודע שהסם ממין הרפואות החדות (שם ד ו א ג). ואם לא יאכל (מי שיש לו תולעים במעיו) יעקיצו אותו וימצא משברים ועיצור ונעיצה וכאב תחת הטבור בבטנו (מ׳ אלדכי, ש״א ד, מעים).

מִשְׁבָּת[1], ש״ז, מ״ר בכנ׳ מִשְׁבַּתֶּיהָ, — מִשְׁבַּת אֻמָּה, הזדעזעות גמורה שמביאה לידי שֶׁבֶר שלם, allgem. Zerrüttung; délabrement; decay: בנפל עמה ביד צר ואין עוזר לה ראוה צרים שחקו על מִשְׁבַּתֶּהָ[2] (איכ׳ א ז).

מִשְׁגֶּה, ש״ז, — שה״פ, פעולת איש שֹׁגֶה בדבר, טעות: ואת הכסף המושב בפי אמתחתיכם תשיבו בידכם אולי מִשְׁגֶּה הוא (ברא׳ מג יב). — ואמר המליץ: דברי אמת בל תסרב ומן משגך חדל (כ״ז, תרג׳ ב״ס ד כה).

מִשְׁגָּל[3], שס״פ, — שם לעצם מעשה הזדווגות איש ואשה, זכר ונקבה בכלל, Begattung; coït; sexual intercourse: משגל הוא משכב התשמיש (שבתי דונולו, חכמוני[4], פרוש יצירה ה). ועשה את הערוה לזכר ולנקבה כדי להשתמש במשגל ולהזריע ולהוליד (שם). מוציא רוח תאות המשגל מרוח החיים שלו (שם). תמורת לעיטה רעבון תמורת משגל סריסות (שם). ונפשו תתבענו בכחותיה אשר נטבעה עליהם מהשמע והראיה והדבור והעסק והאכילה והשתיה והמשגל והריוח בממון (ר״י א״ת, כוזרי ג א). ואל תשיבני ממה שיכולים עליו האנשים מבריאת בעלי חיים בעשות הדבורים מבשר הבקר והיתושין מהיין כי זה איננו משעורים וחכמתם אבל הוא מנסיונות שמצאום כאשר מצאו המשגל יהיה ממנו הולד (שם שם כג). ותסר האביונה פירוש המילה ויבטל הרצון והוא כנוי למשגל (הוא, הפרש׳ לריב״ג, אב). הנער כאשר ידע הטוב והרע אז יחל לתאות המשגל (ראב״ע, ברא׳ ג א). עץ הדעת והוא יוליד תאות המשגל ועל כן כסו האדם ואשתו ערותם (שם ו). וידענו כי המשגל נחלק לג׳ חלקים האחד לפריה ורביה בלא תאוה והשני להקל מלאות הגוף והשלישי לתאוה הנמשלת לתאות הבהמה (הוא, ויקר׳ יח כ). ולמה כל הכחות הם עוזרים על המשגל (הוא, שאלות, קלט). הנחת התענוגים הגופיים ובזותם וכו׳ וכל שכן מאוס המשגל מהם וכו׳ הלא תראה צדקיהו בן מעשיהו ואחאב בן קוליה איך התפארו בנבואה וכו׳ והתמידו בפחיתות תענוג המשגל עד

---

1) אמרו הקדמונ׳ והחדשים שהוא מן שָׁבַת, ועי׳ הערה לקמן. — 2) כך בנוסחה המסורה, ותרגמו השבעים μετοικεσια, ר״ל שְׁבִיָּה, ונראה כי קראו מִשְׁבַּתָהּ. המפרשים הקדמונ׳ וגם רב החדשים פרשו מלשון שבת, ר״ל הפסק, אך זה קצת דחוק. קצת החדשים הגיהו מִשְׁבָּתָהּ וכדומ׳.

3) מן שרש שגל, עי״ש. — 4) לא מצאתי מלה זו בספר קדום מזה, ורגלים לדבר כי שבתי דונולו חדש אותה.

שזנו בנשי חבריהם (ר"ש א"ת, מו"נ ג מ). וכן זכרו עוד שבעת הרכבת (האילן) מין במין זולתו צריך שיהיה החוטר אשר ירצה להרכיבו ביד נערה יפה ואיש ישגלנה משגל מגונה רוצה בו שלא כדרכה ובעת חבורם על זה הדרך תרכיב האשה הנטע באילן ואין ספק שזה היה מפורסם וכו' למה שהתחבר אליו מהנאת המשגל וכו' ומפני זה נאסר הכלאים ר"ל הרכבת אילן באילן בעבור שנתרחק מסבת ע"ז ומתועבות משגליהן היוצאים מדרך הטבע (שם גלז). שהשיחה עם הנשים על הרוב היא בעניני המשגל (הוא, פי' אבות להרמב"ם א ה). אמר משה מיימון בן עובדיה עבד האלקים הישראלי צוני האדון הנכבד יתמיד האל כבודו שאזכיר לו ההנהגה העוזרת על רבוי המשגל כי אמר שיש לו בזה חולשה וכו' וזכר לי יגדל כבודו שהוא לא יעזוב מעניינו במשגל כלום ואמנם ירצה ההנהגה הזאת מפחד מרזון גופו ובקשתו התוספת מפני ריבוי העלמות וכו' וכבר זכרו הרופאים כי מה שיחלש המשגל בסגולתו בעילת רוב הבתולות והזקנות או קטנה שלא בגרה (המאמר במשגל, כ"י ברלין, Qu. 545). אבל מאכלו ומשקהו ומשגלו ותאותו לכל זה וכן כעסו וכל מדה מגונה אשר תמצא בו הכל הוא נמשך אחרי החומר אשר לו (כ"י חריזי, מו"נ ג ח). ושאלו לאריסטו באיזו שעה יהיה טוב המשגל אמר כשתרצה להחליש גופך (הוא, מוסרי הפלוסופ' ב יט). ותשלם התאוה במעשה משגל וימשיך המין ויתמיד המציאות (ר' קלונימ', אגר' בע"ח ז). כי הוא יאמר ביראת חטא שהיא מדה אמצעית בין התענוג במאכל והמשתה והמשגל ושאר התענוגים ובין הפרישות יותר מדאי (ר"י אלבו, העקר' א ח). אמרו המפרשים כי היה פריו (של עץ הדעת) מוליד תאות המשגל (רמב"ן, בראש' ב ט). ואם נמצא בהתענג במאכל ורב משתה עדי שבעו ושכרו, ומלא את כרסו מעדנים והוא שטוף במשגל כחזירו, הלא דומה בזה לשאר בהמות והוא שוה בכל זה לחמורו (רמ"ע פלקיירא, הקד' המבקש). ואלה האנשים נתפזרו באותו האי וכו' והתחברו להם אותם הקופים מפני שהיו להם שווי בצורותיהם יותר משאר החיות המזיקות ומפני שהיה בהם רוב התאוה למשגל שכבו עם נקבות הקופים והתערבו בהם וילדו (שם נח). והחכם אמר אל תטה אל המשגל כי הוא מסגולות החזירים והם בו יותר חזקים ממך (הוא, אגר' השלוס א, JQR N. S. I, 473). וזה יתכן בהשמר האדם מהדברים המפסידין אותו המטים אותו מהאמצעות או אל הרבוי או אל החסרון כרבוי המשגל ואכילת המאכלים הרעים (שם 472). כמו כן צריך שיתאוה אל המשגל לקיום המין (הוא, ראשית חכמה א). ויש אומרים כי נקראו (הכליות) כן בעבור שיש להם כח בתאוות המשגל (רד"ק, שרש כלה). עשו בה מעשה תועבה ותעלול במשגל (שם, עלל). אם יחבש את אמתו בעת המשגל במררת תרנגול לא תאהב האשה זולתו לעולם (נרבוני, אה"ח הייס ג ט, כ"י ביהמ"ש סכט:). וכאשר הגיע הגשם תכליתו או קרוב יתנועע אליו כח ההולדה ובקש המשגל או ההזרעה (ראב"ד, אמו"ר 25). כי האיש המשועבד לתאוותיו אמנם הוא משועבד אל המאכל והמשתה והמשגל או לקצתם (שם 98). כאשר יבקשו להשאיר מי הפנים ולהשמר מהבוז והקלון בעת תאות המשגל יבחרו לשאת עליו מכאובים ויגיעות (ראב"ח, מאזני צדק לאלגזלי 13). והדבר הראוי על כל אדם הוא שיבדוק תמיד תאוותיו ויגוש אותם וכל שכן המשגל והמאכל (שם 97). ועם היות המלך דוד בטבעו אוהב הנשים ונרדף אחר המשגל הנה היה כבר בחסרון הכחות כל כך שלא ידעה (את אבישג השונמית) ולא קרב אליה לשכב עמה (ר"י אברבנאל, מ"א א). מצד רוב המשגל אשר הוא סבת כליון האדם (רמב"ח, פי' בחיי עולם). והוא (הצפור) בע"ח שטוף במשגל יותר מכל בעלי חיים (שער השמים לאבי הרלב"ג ד). כי רב בעלי החיים יש להם עתות הערת חמום ואינם תמידי במשגל (שם). שהאמה המיוחדה למשגל נקראת פלגש (ר"א כדרסי, חות"כ, אמה שפחה). ובענין המשגל באמר לא נקה כל הנוגע בם (תגמ' הנפש כב:). ואל משגל ואל מאכל ומשתה ראה חזיר ראה עגל ופרה (עמנ', מחב' ח). מי שגברה עליו המרה השחורה או שגעון יועיל לו המשגל כי ינקה המרה השחורה (מ' אלדבי, ש"א ס ח). ותאות המשגל תבוא מהכליות ויש אומר מהכבד וכו' ודע כי החמום והלחות הם הגורמים המשגל לכן מניעת המשגל ר"ל מיעוט הזרע בא מאכילת דברים קרים כמו כסבר רטוב וחזרת (שם ד ג). ולא יקרב למשגל וכ"ש אחר המלוי מן המאכל (שם). והיתה אחותם ויגום אשת וולקאנו והיתה אליל המשגל מפני שהיתה ראשונה להפקיר עצמה (רע"פ, מתק שפת' 31). כאשר מונעה מבן אנוש משגל ורגליה לקוף פושקו (הוא, נבי מודח 109). בדי מקומות כתיב לשון משגל שהוא לשון מגונה וקרי לשון משכב שהוא לשון נאות (מסורת המסורה א ז).— ומ"ר מִשְׁגָּלִים: שאני רואה שאין בכל תענוגי הזמן אלא המאכלים והמשקים והמשגלים והמלבושים ומיני הריח (ראב"ח, מאזני צדק לאלגזלי 132).

מִשְׁגָּלִי, ת״ז, נק׳ מִשְׁגָּלִית,—של משגל, מטבע המשגל: ואם (שיארע כאב הראש) בסבת מלוי בגוף שיארע עליו תנועה מ ש ג ל י ת שהיא מורכבת מהגופיית והנפשיית ותעורר האדים הרעים (קאנון ג א ג כב).

מְשֻׁגָּע, ס״ז, מ״ר מְשֻׁגָּעִים, — מי שנטרפה דעתו עליו, מי שהִכָּה בשגעון, מי שעושה מעשה שטות, wahnsin-nig, verrückt; fou; mad, crazy: והיית מְשֻׁגָּע ממראה עיניך אשר תראה (דבר׳ כח לד). וישנו (דוד) את טעמו בעיניהם ויתהלל בידם ויתו על דלתות השער ויורד רירו אל זקנו ויאמר אכיש אל עבדיו הנה תראו איש משתגע למה תביאו אתו אלי חסר מְשֻׁגָּעִים אני כי הבאתם את זה להשתגע עלי (ש״א כא יד-יו). מדוע בא הַמְשֻׁגָּע הזה אליך (מ״ב ט יא). אויל הנביא מְשֻׁגָּע איש הרוח (הוש׳ ט ז). — ובסהמ״א: באותה שעה חוזרין ישראל לדעת אחרת ומבזין למשיח ואומרים אוי לנו שתעינו אחר מ ש ו ג ע זה אמר להם הקב״ה מ ש ו ג ע אתם קורין אותו עכשיו תראו את האור שלו (פרקי היכלות לה). והדבור המקרי הוא דבור ה מ ש ו ג ע י ם בעת שגעונם לא יסודר ממנו ענין ולא יגיע אל חפץ מכוון (ר׳ א״ת, כוזרי ה כ). מי שכעסו חזק ורוגזו אמיץ איננו רחוק מן ה מ ש ו ג ע י ם הנכפים (הוא, תקון מדה״נ לרשב״ג מ). כי המורדים מבני עמנו היו קוראים לנביא מ ש ו ג ע מפני שהיו רואים אותו שחשקה נפשו בדברים האלהיים והיה שטוף בהם (רמ״ע פלקיירא, ראשי חכמה 75).

מֹשֶׁד[1]), אולי ממנו מֹשֶׁד.

מֹשֶׁד[2]), ס״ז,—הון, נכסים מטלטלין, Vermögen, beweg-liches Eigentum; mobilier; movable property: יגזלו מֹשֶׁד[3]) יתום ועל עני יחבלו (איוב כד ט).

---

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) כך בנסחה המסורה. והנה אין ספק בדבר כי בנסחתם של השבעים כבר היתה גרסה זו, כי הם תרגמו ἀπὸ μαστοῦ, ר״ל מֵהַשַּׁד, מהשָּׁדַיִם. מעקילס לא נשאר לנו תרגומו לזה הכתוב. וכמו״כ ת״י היתה לו גרסה זו, והוא תרגם מ ב י ז ת, מלשון שַׁד הרגיל. וכך רסע״ג: אלנהב, ר״ל בזה ושד. ריב״ג לא הזכירו. רש״י מסברת עצמו כמו השבעים: יניקת היתום מקום מוצא מאכלו ומזונותיו כמו ושוד מלכים תינקי. ע״כ. וכך רמב״ן: פירשוהו מלשון ושוד מלכים תינקי יאמר כי יגזלו יתום משדי אמם שלא ייניקם אותם. ע״כ. וכן ספורנו: מבטלין את אמו מלהניקו. ע״כ. וכעין זה רד״ק: ויתכן לפרש יגזלו משד יתום מענין ושד מלכים תינקי וכו׳. וכך רב החדשים. והנה, אין ספק כי זה פרוש יותר נאות למליצת הכתוב מהפרוש במשמ׳ בזה, ואעפי״כ יש לפקפק באמתותו,

מֹשֶׁד, מֹשֶׁט, מֹשִׁיט, מַשְׁקִיט, — הכל כנוי לצורת האותיות הדקות הרגילות ישתמשו בהן ספרדים ואשכנזים בכתיבת מכתבים וכיוצא בזה, שנסתעפו ברבות הזמן מעט מעט מצורת אותיות האלף־בית של הכתב המרבע[1]).

מְשַׁדֵּךְ, מְשֻׁדָּךְ,—עי׳ *שדך, *שדכן.

כי קשה למה להם להרשעים היתום, ולמה דוקא מ ה ש ד י ם יגזלו ולא ילדים יותר גדולים. ולכן יותר נראה, כי המם של משד זה מ השמוש מן אלא מעקר המלה, והוא שֵׁם או ע״מ פֹּעַל מֹשֶׁד או פֶּעֶל מֶשֶׁד, או, כדי לתת כבוד להנקוד המסור, ע״מ פֹּעֶל, כמו כִּנּוֹר, צִנּוֹר, קִמּוֹשׁ, רק שהוא חסר, ופרושו לפי ענינו, מה שיש לו להיתום, כסף או מטלטלין או מזון וכיוצא בזה. והנה, לא בארמ׳ ואף לא בערב׳ יש חבר למלה זו במשמ׳ זו. עצם הצרוף משד a) וכמו״כ מת׳ד b) ישנו בערב׳, אך משמש במשמ׳ אחרת שאין לה כנראה שום שיכות למשמ׳ זו הנאותה לכאן. אבל, בלשון שמית אחרת, והיותר קרובה להלשון העבר׳, היא הלשון הכנענית, נמצאת מלה זו מ ש ד באחת החרתות הכנעניות, וממש במשמ׳ זו הנאותה כ״כ לפי הענין להכתוב כאן. מלה זו כתובה בהחרתה של תבנת כהן עשתרת מלך צדונים, וז״ל: אל תִּפתח עלתי ואל תרגזן כ אי אדלן כסף אי אדלב חרץ וכל מנם מ ש ד בלת אנך שכב בארן ז וכו׳ (Musée Imp. Const.), ובעבר׳: אל תפתח חדרי ואל תרגיזני כי אין אצלי כסף אין אצלנו חרוץ (זהב) וכל דבר מ שד בלתי אני שכב בארון זה. — והנה כבר אמרו כל החוקרים בהכתבות הכנעניות שאינם יודעים לפרש מלה זו משד. אך, לפי ה ע נ י ן אין ספק כי גם כאן הכונה לדברים שוים כסף וכדומ׳, דברים יקרים, כלי זהב וכיוצא בזה. והנה שת המלים האלה, של איוב ושל תבנית, מסיעות זו את זו ומפרשות זו את זו. ועי׳ עוד ערך עָל.

[1]) ז״ל ר״א בחור במכתבו להחכם הנוצרי סיבסטיאנוס מונשטירוס שנדפס בהקבץ Mtschr. f. Gesch. u. Wiss. d. Jud. 1894, 256: עוד שאלת מהו שאנו קוראים הכתיבה הדקה מ ש ד, ידוע תדע כי היהודים האשכנזים לא ידעו לבטא שמה כהוגן כי שם הכתיבה ההיא כתיבה מַשְׁקִיט וכן קוראין אותו כל היהודים צרפתים ספרדים לועזים ויונים והוא מלשון ע ר ב י כי מהם נלקחה זאת הכתיבה ובאה ראשונה לספרד שהוא קרוב להם ואחר כך נתפשטה בכל היהודים ועוד יש לספרדים כתיבה אחרת שכותבים בה רוב ספריהם וגם היא באה להם מהערביים וקוראין לה כתיבה מועלאק ר״ל כתיבה של חצי אותיות ואחר שגורשו מספרד באה ג״כ בארצות האלו לא ידעתי אם ראית מהם והם משימין היוד והויו בתוך הבית והכף והריש ומי שלא בקי בכתיבה זו הרבה אינו יודע לקרות בה אפילו תיבה אחת והכלל כי משקיט הוא לשון ערבי והוא בלשונם

a) مسد b) مثد

מַשֶּׁה[1], ממנו א.מָשָׁה.

א.מָשָׁה, פ״י, בכנ׳ מְשִׁיתִיהוּ,—מָשָׁה את הדבר מן המים, הוציאו מן המים: ותרא את התבה בתוך הסוף ותשלח את אמתה ותקחה ותפתח ותראהו את הילד וכו׳ ותאמר כי מן המים מְשִׁיתִהוּ (שמות ב ה-י).—ומצוי בסהמ״א, במליצה: בלבי אל יהי טפש, בחובי אל יהי עפש, נאוו גאוותיך משות מרפש (רס״ג, פתיח׳ מנין תרי״ג מצות). ולב עמוק כמו ים סוף ואולם כמשה מלבב הים משיתו (ר״ש הנגיד, הנרפא הזמן). אשר הציף צלוליה (של החכמה) ודלה פניני מעמקיה ומשה (רשב״ג, הלבור). רדפונו אריות וסבונו כנשה, ואמרו עזרם סר ואין דלה ומשה (ר״י הלוי, ילוד יעקב). ור׳ משה בן עזרא מושה הפנינים ממליצות הרעיונים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). מי שנפל ביד ארונים קשה, וטבע במצולות ים ואין לו מושה (שם יג).—*מְשׁוּי, כנוי למשה: אז מאז זמות בכל פעל, במספר במשקל כל לך להעל, גדת בכן למשוי ממי שעל, דעת מפקד יפי פעמי בעל (ר״א קליר, אז מאז, שבת פרש׳ שקלי׳). זכור משוי בתבת גומא מן המים, נמו דלה דלה והשקה צאן מים (הוא, תפ׳ גשם, זכור אב). עודדנו בצדק משוי ממים וכפר זדון ומשוגה, פדנו ממהומת מות ואחור בל נסוגה (סדור רע״ג, אל נא רפא נא). ועל כושר מפעלו, משוי ערך פלולו, וחלה פני מחוללו, ברך יי׳ חילו (יהודה בר׳ מנחם, אמרת רכן, יוצ׳ לפ״א). דגלים מצוען העלית, העת שנית כלית, גדולה למשוי תלית (הוא, אור ישראל, יוצ׳ א׳ שבועי׳).

—הִפעי׳, יַמְשֶׁה, כנו׳ עתי׳ יַמְשֵׁנִי,—כמו קל: ישלח ממרום יקחני יַמְשֵׁנִי ממים רבים (ש״ב כב יז, תהל׳ יח יז).—ומצוי בסהמ״א במליצה: המה למדוני, ומים הסכלות המשוני, ויעוררוני והרשוני, לכתוב זה המעט (ר״י הישראלי, הקד׳ יסו״ע).—ואמר המשורר: ולבי מחשה אקוה לממשה כעל יד משה אהרן ומרים (ר״י הלוי, יועץ ומקים). על מה ידאג גבר משכיל לזמן עליו רעה חורש, מלב ימשה שהם אמר וביד לשון אותו חורש (רמב״ע, תרשיש י כס). ממימי שביה המשני ואותי תוציא חפשי, גואלי מגן בעדי כבודי מרים ראשי (ר״י גא׳לה, ימינו תהבקני).

—נִפעי׳, *נִמְשָׁה,—שֶׁמָּשׁוּ אותו: זכור אבות שלשה, וממים נמשה, ואבן הראשה (אבורך שיר, סדור תימני ניוה״כ).

ב.*מָשָׁה,—קל לא נמצא.

—הִתפ׳, בינ׳ רבים *מִתְמַשִּׁין,—הִתְמַשָּׁה האדם, לחץ ודחק באצבעותיו על בשרו פעם אחר פעם ולש את העצלים כדי לרככם ולהעיר פעולתם, massieren; masser; to massage: סכין ומתמשין[1] אבל לא מתעמלין ולא מתגרדין (שבת כב ו).

—פִעי׳, *מִשָּׁה, יְמַשֶּׁה,—מִשָּׁה את העור וכדומ׳, כמו התמשה: בתחלה ימשה העור עד שיתאדם ואח״כ ימשה אותו שמן וכו׳ (נתן פלקיירה, צרי הגוף ג א, תליי הלא״ב). ואם תראה שסבת החולי מהקרירות תצוה שימשה המקום עד שיתאדם (שם). אמנם משוי הגוף כלו בתחלת היום כשייקץ משנתו ושימשה הקצוות בעת השינה היא מועלת לכל אדם בהנהגת הבריאות וכו׳ וצריך שיזהר ממשות האברים כשהם חלשים (שם ג ח).

מַשֶּׁה[2], ש״ז, סמי׳ מַשֵּׁה,—כמו מַשָּׁא, מַשָּׁאָה, מַשָּׁאָה, נְשִׁי, מה שאדם נֹשֶׁה בחברו, מִלְוָה, חוב: וזה דבר השמטה שמוט כל בעל מַשֵּׁה ידו אשר ישה ברעהו (דבר׳ טו ב).—ועי׳ מִלְוָה.

***מַשֶּׁהוּ**,—א) כמו מה שהוא, במשמ׳ איזה דבר שהוא: נתערבו אשמותיהן זה ישחוט לשום משהו[3] וזה ישחוט לשום משהו (תוספת׳ נגע׳ ט ט).—ומצוי בסהמ״א: אותם שמבקעים את התאנים ומולחין אותן כורכין משהו על אצבען שלא יגע בשומן התאנים (ערוך, ערך טל).—ובמשמ׳ לפי מעמדו, אם הוא עשיר או עני: עני ועשיר שהעריכו את עני ועשיר זה נותן לפי משהו וזה נותן לפי משהו (תוספת׳ ערכ׳ ג יג).—ב) מ״ר מַשֶּׁהוּיִים, משהויין, מִלַּת הַכַּמּוּת היותר קטנה, Minimum; moindre quantité; smallest quantity: זה הכלל מין במינו במשהו ושלא במינו בנותן טעם (ע״ז ה ח). שהברזל ממית

לשון דקות ורזות ואנחנו האשכנזים מבליעין הקוף ונאמר משוש. ע״כ. אך בספר התשבי ערך משקיש כבר חזר בו מזה והודה ואמר וז״ל: ואח״כ נודע לי שאינו לשון ערבי כלל ושאלתי ליהודים רבים לועזים וצרפתים וספרדים ויונים וערביים וכלם קורין לה כן ולא ידעו לפתרו מה הוא ואנחנו האשכנזים קורין להם מעשש ולא ידענו מה הוא.

[1]) רק בעברית.

---

[1]) כך הגרסה בכ״י (ד״ס), וכך הגרסה גם במדב״מ. ובנסח׳ הדפוסים ממשמשין, וכך גם בפרוש הר״ח. ואעפי״כ רגלים לדבר כי הנסחה מתמשין היא נסחה קדומה, וממשמשין היא נסחה יותר מאוחרת שנשתרבבה מהפעל משמש המצוי מאד, ונראה כי הגרסה מתמשין היתה גם בספרי ר״נ פלקיירא, ולכן השתמש בהפעל ימשה.

[2]) עי׳ שרש נשה.

[3]) כך בכ״י, הוצא׳ צוק״מ. ובנסח׳ הדפוס: מה שהוא.

במשהו (ספרי במד׳ קס). מה נקובתן במשהו אף ירוקתן במשהו (ר״י בר׳ יהושע, חול׳ נו:). ברוח אחת בארבעה משתי רוחות משהו לכאן ומשהו לכאן (ר׳ זירא, ערוב׳ יב.). כיצד משתתפין במבוי מביאים חבית של יין וכו׳ ומגביהה מן הקרקע משהו (שם פ.). היתה (הגזוזטרא) סמוכה לכותל בפחות מג׳ טפחים צריך שיהא אורכה ד׳ אמות ורוחבה אחד עשר ומשהו (אביי, שם פז.). (החייט ששייר מן המחט) מלא מחט וחוץ למחט משהו (ב״ק קיט:). נתן משהו שמן על גבי כזית מנחה (ר׳ יוחנן, מנח׳ נט:). מקום הדבק ברובו שלא במקום הדבק במשהו (הוא, חול׳ נ.). במשהו בשר גידים ועצמות (רב נחמן, שם קב:). שער ראשו משהו (מד״ר במדב׳ י). — וּמַשֶּׁהוּ מן הזמן: אדם טועה שעה ומשהו (אביי, פסח׳ יב:). אדם טועה שתי שעות חסר משהו (רבא, שם יג.). ותמתין משהו ותנשא (יבמ׳ מב.). מאי איריא קשתה שני ימים אפילו משהו בעלמא (רב פפא, נדה סו.).—ומצוי בסהמ״א: שתהיה לוקח מן הקו צ״ט פחות משהו מן ק״מ חלקים בו (ראב״ח הנשיא, המשיח׳ והתשברת ג ב). שכן ראוי אותו משהו בגד לאורגים שכשהוא מחליק את המטוה של אריגה בסובין או בשום דבר כדי לחזקו כורך משהו בגד על אצבעו ומחליק את הטווי (רגמ״ה, מעי׳ יח.). הכל רעוע ורופף ככד של מאזנים שמשהו אחד מכריעו לכאן או לכאן (אגר׳ חכמה ב). כי לעולם היה לאדם יכולת לדקדק ולומר בכל שיעור שאין מעלה ומוריד בו לפחות או להוסיף ממנו משהו ונמצאו כל השיעורין מתבטלין (ריטב״א, ר״ה טז:).—ומ״ר משהויין: היתה (הגזוזטרא) זקופה צריך שיהא גובהה עשרה טפחים ורוחבה ו׳ טפחין ושני משהויין (אביי, ערוב׳ פז.). היתה עומדת בקרן זוית צריך שיהא גובהה י׳ טפחים ורוחבה שני טפחים ושני משהויין (רב הונא, שם).— ומצוי בסהמ״א: וה״ה לשני משהויין (רש״י שבת ח.). (מקיפין ג׳ חבלים זה למעלה מזה) על גבי יתידות סביב מן התחתון לקרקע פחות משלשה וכו׳ וממנו לאמצעי פחות מג׳ הרי ששה עומד פחות שתי משהויין בשני האוירין ומאמצעי לעליון פחות משלשה הרי בשלשה אוירין תשעה עומד פחות שלשה משהויין (הוא, ערוב׳ טז:). ולרבי צריך שני פסין של שני משהויין (תוספ׳ שם יב. ד״ה ורב נחמן). והחצון של זהב עודף עליו בגבהו טפח ושני משהויין משהו לשוליו וטפח לכפרת ומשהו לזר (עמנואל ריקי, מעשה חושב פז:). שני פסין מב׳ משהויין או צורת הפתח (הלבוש או״ח, ערוב׳ שסג

כו).—וּמַשֶּׁהוּיוֹת: וכן כח האבן המושכת הברזל שבאבן השואבת שאם תחלק למשהויות לא ימשכו חלקיה את הברזל (תגמ׳ הנפ׳ לה:).—וכנוי להחלקים בלתי נפרדים שכל הגופות מרכבים מהם: אותן הגופים שגזרה חכמתו ית׳ לכנס בהן שיעור גדול מן המשהויין או נקודות ההיולי הנ״ל (אגר׳ חכמה ו).

א. **מְשׁוֹאָה**[1]), ש״נ,—צרה גדולה, Kalamität; calamité-ty: יום עברה היום ההוא יום צרה ומצוקה יום שאה וּמְשׁוֹאָה יום חשך ואפלה יום ענן וערפל (צפני׳ א יה). — ואמר המשורר: ונחה המלוכה מן משואתכם ושככה, ואין בכם אשר יצלח למועצות ולמלאכה (ר״ש הנגיד, בן עוסר). ירקב בקנאות, ויועד בשנאות, לשואות ומשואות, ומספד תמרורים (דונש, לדורש החכמות). האש לא עצרה כח להאיר להם ונגה כל כוכבי אור לא יהלו משואת ליל זה (רנה״ו, חכמ׳ שלמה יז ה).

ב. **מְשׁוֹאָה**[2]), מְשֹׁאָה, ש״נ,—מקום שמם, veröd. Platz: désolation: הערקים ציה אמש שואה וּמְשֹׁאָה (איוב ל ג). להמטיר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו להשביע שאה וּמְשֹׁאָה[3]) ולהצמיח מצא דשא (שם לח כו-כז).

א. **מַשּׁוּאָה**[4]), ש״נ, מ״ר מַשּׁוּאוֹת,—מה שמַּשִּׁיא את האדם לראות או לקוות דבר שאינו כך, illusion: אך בחלקות תשית למו הפלתם לְמַשּׁוּאוֹת[5]) איך היו לשמה כרגע ספו תמו מן בלהות (תהל׳ עג יח).

---

[1]) משרש שוא, עי״ש. בערב׳ שוֹ׳, אלשוֹ׳ a) [ומהשרש הזה בעצמו גם שוא׳ה וגם משא׳ה b)], ופרשו המלונים הערבים: אלהזימה ואלשר ואלבלא׳ ואלעד׳אב,—ובעבר׳: מבוסה ורעה וצרה גדולה וענש ויסורים.

[2]) מן שרש שאה, עי״ש.—[3]) בקצת ספרים ומשאה.

[4]) מן שרש נשא, הפעיל השיא, עי״ש, ועי׳ הערה לקמן.—[5]) תרגמו היוני והרומי במשמ׳ חרבן ושממה. וכך גם ריב״ג ורש״י ורד״ק, וגם רב החדשים. אבל כבר העירו קצת החדשים כי לפי פרוש זה המליצה קצת דחוקה. ת״י: לשחותא, ר״ל לשוחות, וגרץ הגיה כעין זה בגוף הנסחה למו שוחות. אבל אין צרך בזה, והפרוש האמתי של משואות יש ללמד מחציו הראשון של הפסוק בחלקות תשית למו, והכפל במלות שונות הוא למשואות, והוא שם נגזר מן נשא בהפעיל השיא, כמו אל ישיא לכם חזקיהו וכדומ׳, והוא ע״מ מפולה. וככר הביא ראב״ע בפרושו לתהלים בשם י״א: י״א כי למשואות מגזרת הנחש השיאני, ע״כ, ולא נתברר לי למי התכון ראב״ע. והזכיר פרוש זה גם גזנ׳ (Thes. s. v.), וכמו כן Ewald, הביאו Olshausen בשמו.

a) سؤ السؤ b) مساءة

ב. מַשּׁוּאָה[1], ש"נ, מ"ר מַשּׁאוֹת,—הליכה, בפרט הליכה לקראת אויב וכיוצא בזה, Marsch; marche; march: למה אלהים זנחת לנצח יעשן אפך בצאן מרעיתך זכר עדתך קנית קדם גאלת שבט נחלתך הר ציון זה שכנת בו הרימה פעמך לְמַשּׁאוֹת[2] נצח כל הרע אויב בקדש (תהל' עד א-ג).—ואמר המשורר: מה לי ולתנואות ימים ולילות, באו במשואות הודי לבלות, ויתנוני אות החל וכלות (רשב"ע, מה לי). הופיע להראות פלאות, וגלה כמאז נוראות, הרימה פעמיך למשואות, לעשות נקמה בגוים (ר"י הלוי, אמיץ פודה).

ג. מַשּׁוּאָה[1], ש"נ, מ"ר מַשּׁוּאוֹת,—חרבה, Trümmer; débris; wreckage: היתפאר נופל למשואות, ועל אלהים ידבר נפלאות, כה אמר אדני צבאות (ר"י הלוי, אלהים נקדם). שארית יוסף דעת אל מבקשים, ובעת צרתם לבית קדשו חשים, ולחסות בצלו ועוד רחמיו דורשים, ואז צורר ומשטין יפלו למשואות (הוא, בחרית יוסף). הוד והדר לפניו יראה בעיניו בעוד יש בו נשמה, נפל למשואות וחשכו הרואות בשובו אל אדמה (רשב"ע,

וכמו כן הרב רפאל הרש בפרושו לתהלים, אך לא הזכירו את הראב"ע. והנה גם לפי הנסחה המסורה המליצה יפה, אך אולי בכ"ז הנסחה האמתית היא במשואות, ב בראש התבה, במקום למשואות, בהקבלה לבחלקות, והכונה היא: על ידי המשואות הפלתם.

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) כך כמעט בכל הנסחאות, ומה שנמצא בנסחה דפוס שנת 1661 במשׂאות, בשין שמאלית, בודאי טעות הדפוס. ופקפקו כבר הקדמונים בפרוש מלה זו ונחלקו הקדמונים והחדשים בבאור כתוב זה. השבעים תרגמו ὑπερηφανίας, ר"ל יוהרה וחצפה, כנראה שקראו באמת בשין שמאלית מלשון נשׂא. אך אין כל מליצת הכתוב מתישבת לפי משמעה זו. סומכוס תרגם ἠφανίσθη, ר"ל כליה. ת"י: למשווק אומיא. כך בנסח' הדפוס, אך בכ"י וקצת דפוסים ראשונים למשוות, ופעל זה ישמש בסורית במשמ' זוב, ובהשאלה במשמ' כליה. וכבר התפלפל במלה זו ריב"ג, אמר וז"ל: אלאצל למנשואות עלי זנה למהלומות וכו' ומעני אלג'מיע אלח'לאי ואלח'ראב ותפשיר הרימה פעמיך למשואות אללהם אקבל בהתכב וכשרכ יעלי אעדאיכ מנ עלו מנ אג'ל ח'ראב אלדהר, ע"כ, — ובעברי': העקר למנשואות על משקל למהלומות וכו' וענין הכל השממון והחרבן ופרוש הרימה פעמיך למשואות הביאה שבריך על אויביך ממרום בעבור חרבן נצח וכו'. רש"י: הגבה פעימות ובהלות שלך שיהיו לאויביך למשואות נצח וכו' למשואות לשון חורבן כמו שאיה תשאה שממה. ע"כ. ראב"ע: אמר ר' משה הכהן כי למשואות שם תחת שם הפועל כאילו כתוב להשאות כל הרע אויב בקדש כל אויב שהרע בקדש וכו' ולפי דעתי כי למ"ד למשואות כמו בעבור כלמד פן יאמרו לי והנה הוא הרימה פעמיך בעבור נחלתך הנזכרת למעלה שהיא משואות נצח. ע"כ. וכן רד"ק בהשרשים: ענין חרבן ושממה. שמע מכל זה, כי כל קדמונינו, זולתי אולי ת"י, ראו בהשם למשאות שם משרש נשא במשמ' שממה והרבן, ונדחקו לפרש את הכתוב אך לא עלה בידם לתת למליצתו משמ' טבעית לפי הענין, ולא תמוה הוא שהחדשים לא נתקררה דעתם בבאור קדמונינו ובקשו לו באורים אחרים. וכבר אמר גרץ וז"ל: למשואות נצח Kann nicht ewige Verwüstungen bedeuten, denn davon wird nichts erwähnt. והגיה במקום למשאות לתשואות, ופרש בענין קול שאון, והר"ש הירש פרש גם משאות זה במשמ' דמיון מטעה, אלא שאמר כי הכונה כאן במשמ' מקומות, ר"ל למקומות של תקוות כזבות. והנה כל זה דחוק, ועכ"פ המלה נצח במשמ' הרגילה דחוקה מאד כאן, כי אי אפשר שבעל המזמור קרא את החרבנות שעשה האויב בירושלם ובמקדש חרבנות עולמים, וכן אין זה לשון טבעית לאמר לחרבנות נצחיות במשמ' להחריב את הרשעים לעולם, או למקומות של קול שאון נצחי. אך שתי המלים הראשונות, והן: הרימה פעמיך, מרמזות לנו פרושן האמתי של שתי המלים שלאחריהן, והן: משאות נצח. כי אין ספק בדבר כי הכונה כאן בפעמיך היא רגליך, כשמוש השם פעם במשמ' זו גם בעבר', עי' ערך פַּעַם, וכמו שמושו הרגיל בכנעני', וכבר תרגם כך סומכוס: ποδῶν, וכך גם ת"י: אסתוורך. והנה גרץ פקפק בהפעל הרימה ואמר כי אי אפשר לאמר בעבר' הרים רגליו במשמ' הליכה, אלא נשא רגליו, והגיה כאן ההישה פעמיך. עכ"פ, הכונה בשתי אלה המלים היא כמו נשא רגליו, ולכן צריך לבוא אחריו שם נרדף לדרך או להליכה, ואין ספק בדבר כי בזו הכונה משמש כאן השם משאות. וא"כ, שלש המלים הראשנות של הפסוק אומרות: שא רגליך לצאת, ואחריהן צריכה לבוא מלה שיהיה במשמעתה: לקראת אויב, להכות האויב, להכריע את האויב. ושוב אין ספק כי במשמ' זו משמשת כאן המלה נֵצַח, ולא במשמ' הרגילה, ומשמ' נֵצַח כאן כמו השם נִצָּחוֹן הרגיל בלשון עברית בדורות הבאים, ובעל המזמור קורא לאלהים: שא רגליך להליכות של נצחון, כי כבר הרע אויב בקדש. זו היא הכונה המכרחת לפי הענין והטבעית לפי דרך לשון בני אדם. צריך רק למצא סעד לפרוש המלים האלה בשאר הלשונות השמיות. והנה, לפרוש השם נֵצַח יש סעד בהשם נצחון הרגיל, כמו שנזכר למעלה, וכך גם בארמ' וסורית. ולהשם משאות במשמ' יציאה והליכה או דרך יש סמך בערב' בהשרש משי[a], שהוא משמש בלשון זו במשמ' הרגילה של פעל ההליכה, בכל עניניו. ואין לתמה על השמוש במלים לא רגילות במזמור זה, כי זה דרכו של אסף, כמו שכבר העירותי ע"ז בערך מז, וכך חרצבות, וכשיל וכלפות, **ועי'** עוד ערך ג.קרב, ועוד.

[1]) עפ"י פרוש המפרשים.

[a]) مشي

אחרי הח״פ). בתוך משואות כי נפרדת מאתי, עמך פלאות אעש לך בבוא עתי (הוח, יעלה יפת קוץ). הסיר זעם ופעם הרימה למשואות, במי אהבה מחה חובה וקרע שטרי חטאות (רמב״ע, גלגל כל). חרש למשואות עיר מלאה תשואות, ובתי סופרים ומשניות יותר מארבע מאות (ר״א קליר, איך תנחמוני, קינ׳ לת״ב). חלפו עלי ביום זה חמש תלאות, טרפו חיתי וישימוני למשואות, יגעה נפשי יגוע והלאות (אזי בבגדי, סליח׳ י״ז תמוז).

א. **משובה**[1], משבה, ש״נ, סמי׳ משובת, בכנ׳ משובתי, משובתם, משובתינו, משבותיך, משובתיכם, משבתיהם, — א) גערה וקללה ותוכחה בגלל מעשה רע וכיוצא בזה, scolding ; réprimande ; Schelte : ועמי תלואים למשובתי[2]) ואל על יקראהו יחד לא ירומם איך אתנך אפרים אמגנך ישראל וכו׳ נהפך עלי לבי יחד נכמרו נחומי לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי (הוש׳ יא ז-ט). — ב) עצם מעשה רע שבגללו בני אדם גוערים ומקללים את האדם העושה כזאת, wicked deed ; action condamnable ; verwerfliche That: ולא נאמר עוד אלהינו למעשי ידינו וכו׳ ארפא משובתם אהבם נדבה כי שב אפי ממנו (שם יד ד-ה). מדוע שובבה העם הזה ירושלם משבה נצחת החזיקו בתרמת מאנו לשוב

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) השבע׳ תרגמו κατοικίας, ר״ל מושב. אך אין למושב כל מקום כאן. עקילס ἐπιστροφῇ, במשמ׳ פנה, שוב, וכעין זה ת״י: למיתב לאוריתי. וכך גם רב שאר הקדמונ׳, וגם רב החדשים, אך מפני דחק המליצה הגיהו רב החדשים בכתוב זה הגהות מתחלפות והיותר מה שהסכימו רבם היא הגהתו של Oettli : ועמי נלאה ממשובותיו. אבל בלי כל הגהה בעצם הנסחה המסורה מליצת הכתוב מתפרשת יפה במשמע׳ החדשה של המלה משובה הרשומה בפנים, ויש סיוע לזה בלשון ערבי׳ בשרש שב a), שפרשו הערבים במלוניהם בהפעל שתם b): שבה ישבה שבא שתמה. ובחדית׳: מנ אכבר אלכבאיר אנ ישב אלרג׳ל ואלדיה, ע״כ, — ובעבר׳: הגדול בעונות אם יקלל אדם יולדיו. והשם אלשב אלשתמ. וכן שבה: רג׳ל שבה, אי ישבהו אלנאש, — ובעבר׳: אדם שבה, ר״ל שבני אדם מקללים ומחרפים אותו. וכן בקצת לשונות הערב׳ גם השם משבה c), הביאו Dozy, ולעזו בצרפתית injure, invective. אפס, כי גם המלה תלואים שלפני המלה משובה בכתוב זה, שכבר התחבטו גם בה הקדמונ׳ והחדשים, צריכה גם היא לפרוש חדש, ומשמ׳ היא נבהלים ומשתוממים, כמו שיתבאר להלן בערך תלא, עי״ש, וכונת הכתוב היא: ועמי נבהלים ומשתוממים מפני גערתי ותוכחתי והם קוראים קריאות של חרטה. — ועי׳ שרש ב. שבב.

a) سبّ b) شتم c) مسبّة

(ירמ׳ ח ה). תיסרך רעתך ומשבותיך תוכחך ודעי וראי כי רע ומר עזבך את יי׳ אלהיך (שם ב יט). קול על שפיים נשמע בכי תחנוני בני ישראל כי העוו את דרכם שכחו את יי׳ אלהיהם שובו בנים שובבים ארפה משובתיכם הננו אתנו לך כי אתה יי׳ אלהינו (שם ג כא-כב). על כן הכם אריה מיער וכו׳ כי רבו פשעיהם עצמו משבותיהם (שם ה ו). כי רבו משובתינו לך חטאנו (שם יד ז). — ג) מי שעושה משובה: הראית אשר עשתה משבה ישראל הלכה היא על כל הר גבה ואל תחת כל עץ רענן ותזני שם וכו׳ כי על כל אדות אשר נאפה משבה ישראל שלחתיה ואתן את ספר כריתתיה אליה ולא יראה בגדה יהודה אחותה ותלך ותזן גם היא וכו׳ צדקה נפשה משבה ישראל מבגדה יהודה וכו׳ שובה משבה ישראל נאם יי׳ (שם ג ו-יב). — ואמר המליץ: מחל נא לעמיתך חטא וחובה, ושובה אל תהי תמיד משובה (רה״ג, ירא הא). ולאיש אשר אלה לו מתי ימצא עת תשובה, לרחוץ חלאת משובה, והיום קצר והמלאכה מרובה (רשב״ג, כ״מ). ידידי החלתי מאהבות, ועוד לא שב לבבי ממשובות (הוח, קטע כ״י גני׳, ביד ספירא). שלח נא אורך לעיני ורפא לב ממשובה, השיבנו אדני אליך ונשובה (ר״י הלוי, ימינך נשא עוני). רצה רנת מתיחדים ותהיה למנחה חשובה, אמורה בקול מחמדים ובעט אהבה כתובה, יום בבית אל נועדים להודות אנשי משובה (הוח, רצה). חלץ איומה משחת, וטהר משובה נצחת, ושובנו בשובה ונחת, לבית קדשנו ותפארתנו (הוח, אדיר השכן מרומים). עם אל עזבו משובה, על רעה ועל טובה, אמרו ברוח נדיבה, ברוך יי׳ יום יום (ראב״ע, האספו משכילים). והזיד בחטאתו, ושגה בצדקתו, והמעיט תשובתו, והרבה משובותיו (הוח, כפס אל). כי לא יתכן לך אז עשות טוב ורע ולא יועילך תשובה ממשובה ולא הנחם לך מרשע (ר׳ בחיי, תוכחה, ברכי נפשי). טהרתי רעיוני מדמי עוני ורחצתי דמי המשובה במי התשובה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). ויהי כי ארכו לי ימי המשובה, נכספה נפשי לשוב לדרך התשובה (שם יג). — ואמר הפיט: אתה ידעת אנוש כי רבו משובותיו, אם רוחץ במי שלג והוזך מטומאותיו (סדור מנה״ג, סליחי׳ לצו״ג, שלום שלום תקרא).

ב. **משובה**[1], ש״נ, סמי׳ משובת, — עצלות והתרשלות ובטלה מביאה לידי פהוק ולא רצון לפעולה,

[1]) מן ב. שוב, עי״ש. בערב׳ ת׳ובא׳ a), ועי׳ הערה

a) ثؤباء

Faulheit, Fahrlässigkeit; paresse, nonchalance laziness, idleness: כי מְשׁוּבַת[1]) פתים תהרגם ושלות כסילים תאבדם (משלי א לב).

מְשׁוּגָה, ש"נ, בכנ' מְשׁוּגָתִי,—מה ששגה אדם, Irrtum erreur; error: ואף אמנם שגיתי אתי תלין מְשׁוּגָתִי (איוב יט ד). — ואמר המליץ: וגם בינה אחי כי השוגג בפתרון ולא שם בספר אתו תלין משוגתו, ואצלו תשובב חטאתו, והשם ספר בתועות ומשוגות, נפשות רבות על ידו הרוגות (הקדי' תבו' דונש על מנחם). ותערוג וערוגה, הביאם במשוגה, לפוקה ולתוגה, כמוהם נחברים (הוא, לדורש החכמות). דחה תדחה משוגה, ותחיה בשמי ערוגה, ותתן לדמעה פוגה, בהפיצך ענן דאגה (ר"י הלוי, ידע תדע).

***מָשׁוֹחַ**[2]), ש"ז, מ"ר מָשׁוֹחוֹת[3]), — מי שזו מלאכתו למדד את הקרקעות, Feldmesser; arpenteur surveyor: יתדות אהלים ויתדות הַמְּשׁוֹחוֹת וכו' (כלים יד ג). מי שיצא חוץ לתחום וכו' אפילו חמש עשרה אמות יכנס שאין המשוחות ממצין את המדות מפני הטועין (ר"ה, ערובי' ד יא). שלשלת דוסקאות הרי זו טהורה ושל משוחות[4]) הרי זו טמאה מפני שממתיח בה את אוהלין (תוספת' כלים ב"מ ג ג). חוט של בנאין ושל סיידין חמשים אמה רשב"ג אומר אף של משוחות[5]) חמשים אמה (שם כלי' ב"ב ז ג).

מָשׁוֹט[6]), ש"ז,—כלי מכלי האניות, כעין לוח שבו יושיטו המלחים את האניה בתוך המים, Ruder; rame; oar: וירדו מאניותיהם כל תפשי מָשׁוֹט מלחים כל חבלי הים

לקמן.—[1]) הקדמונים והחדשים פרשו גם משובה זו במשמ' הכללית של א.משובה. אך, הכפל ושלות מעיד על משובה זו שהיא משמשת במשמ' נרדפה לשלוה, ונגזרה משרש אחר שחברו בלשון הערב' השרש ת'א'ב a) שהוא משמש במשמ' הרשומה בפנים. והשם ת'ובא' פרשוהו הערבים במלוניהם וז"ל: הי מא יציב אלאנשאנ ענד אלכשל ואלנעאש ואלהמ מנ פתח אלפמ ואלתמטי, ע"כ, ובעבר': הוא מה שישיג את האדם מהעצלות והנטיה לישן והפהוק בפתיחת הפה ומתיחת הזרוע.

[2]) מן ב.*משח, עי"ש.—[3]) כך הנקוד בשני כ"י של משניות מנקדות, כ"י פרמה, שהוא עתיק מאד, וכ"י בודליאנה מספר 2826. ואעפ"י שהמם ראויה להיות בשוא בכ"ז אולי כך היו אומרים בחיי הלשון, וכמו בְּגָדָה.—[4]) כך בנוסח' הדפוס, ובכ"י מושיחות.—[5]) בכ"י משיחות.

[6]) מן שוט, עי"ש.

a) ثأب

(יחזק' כז כט). — ובתו"מ: הקיש על הדלת על הנגר על המנעול על המשוט ועל הקלת (זבים ד ג). המים העולים בספינה ובעקל ובמשוטות (מכשי' ה ז). מנהיגין (של הספינה) וכו' אלו המשוטין[1]) שלה (ר' אבא, ב"ב עג.). — ובסהמ"א: ירתח בלי אש ולב מתיאש בעת התבאש במשוט מניפיו (ר"י הלוי, יועץ ומקים). הראית בְּרֵכות או רהטים, ועפעפי בתוכם כמשוטים (רמב"ע, דיואן סד, כ"י בודלי'). — ובהשאלה במליצה, ״תופשי המשוטים של התורה וכיוצא בזה, החכמים הגדולים: תורה תורה חגרי שק והתפלשי באפרים, אבל יחיד עשי לך ומספד תמרורים, על תופשי משוטיך ופורשי מכמורים (קינ' לת"ב, החריבו ממני). — והשתמשו בשם זה גם לרפסד שעוברים בו הנהר מעבר לעבר: וישב דודי הנ"ל על משוט עם משרת נער אחד לשוט את הנהר וכאשר באו מעבר הנהר לקח הנער את הסוסים והוליכם דרך הנהר והוא הלך לתוך המשוט וכאשר בא על המשוט משכו הסוסים משפת הנהר וצוח הנער ר' זוסקינד תן לי העץ שמשיטין בו כדי שאדחוק את המשוט לאחור לשפת הנהר (שו"ת נודע ביהודה כח).—ואניות מָשׁוֹט: חיל צבא המלך מאה אלף רגלי וכו' גם מאתים ועשרים אניות משוט על הים לגונן על הארץ (שבילי עולם ג, הודו).

מִשּׁוֹט[2]), ש"ז, מ"ר בכנ' מִשּׁוֹטַיִךְ,—כמו מָשׁוֹט: אלונים מבשן עשו מִשּׁוֹטָיִךְ קרשך עשו שן (יחזק' כז ו).

***מִשּׁוּי**, ש"ז, — שה"פ מן מִשָּׁה, עי"ש, מִשּׁוּי הגוף, massage: בהנהגת הרחיצה והמשוי וכו' אמנם משוי הגוף כלו בתחלת היום כשייקץ משנתו ושימשה הקצוות בעת השינה היא מועלת לכל אדם בהנהגת הבריאות וכו' ומיני המשוי לפי מה שזכרו אותם הקדמונים הם וכו' האחת היא המשוי הקשה ופועל זה המשוי בגופות וכו' ועתות המשוי צריך שיהיה כמו עתות היגיעה לפי שהמשוי הוא מן היגיעה וכו' ותואר זה המשוי צריך שימשוך האיברים בנחת ותהיה זה המשוי בתכלית המהירות (נתן פלקיירא, צרי הגוף ג ח). — והובאו אלה הדברים כמעט בלשונם בספר צידה לדרך (א ג יב).

***מְשַׁוָּיָה**, ש"נ, מ"ר מְשַׁוָּיוֹת, — בחכמת החשבון, Gleichung, équation: פרק שני יתבאר בו ענין המשויות לפי מדרגותיהן טהורות או בלולות וכו' כל מחברת

—[1]) בכ"י המשוטות.

[2]) משקל מִקּוֹל. אמר רד"ק: ובהבלע הנח בדגש והמם בחירק, ועי' Olsh. § 203 b, וכמו"כ Kö. 2, 153, 461.

שעורים אשר סימן המשוה ביניהם או גם בהיות כל שעורי' בעבר אחד מסימן המשוה ובשני יעמוד הציון אפס כמו מחברת כזאת נקראת משויה ושני העברים מתיחסים אל המשויה לפי מצבתם אל ימינה או אל שמאלה ויאמר על הימיני כתף ימין המשויה ועל השמאלי כתף שמאל המשויה (רד"פ, כליל החשבון, ב א א). והקדמתי לבאר בפרק ראשון חמשה דרכי החשבון עם האותיות וכלליהם בשעורים המחייבים והשוללים ובזה יכולתי לבאר מיד בפרק השני התרת המשויות ממדרגה הראשונה מהרבה שעורים נעלמים (הוא, מבוא ספר מוסדות תבל). אתה סדרת המשויה וכו' לזמן המכוון לקשת וכו' וטעות גדול הוא בידך רק הדרך אשר הוריתי הוא הנכון ותואר המשוייה אחרי שהוחלפה מדת הקשת בזמן היא כך (נ"מ פיגיליס, כרם חמד ט, 89).

***מָשׁוּךְ**, שת"ז, מ"ר מְשׁוּכִים,—אדם מהול שמשך עור הערלה כדי להסתיר את המילה: המשוך צריך שימול ר' יהודה אומר משוך לא ימול מפני שהוא מסוכן (תוספת' שבת טז ו). את בריתי הפר לרבות את המשוך (שם). הרבה משוכין היו בימי בן כוזיבא וכולן מלו וחיו והולידו בנים ובנות (ר' יוסי, ירוש' שם יט ב). דבר תורה משוך אוכל בתרומה ומדבריהם גזרו עליו מפני שנראה כערל (רב הונא, בבלי יבמ' עב.).

***מִשּׁוּךְ**, ש"ז,—שה"פ מן מִשֵּׁךְ, ובחכמת הרפואה, *מִשּׁוּךְ האברים: המרבה בשתייתו (של היין) יכבה חום הטבעי וכו' ומתילדים ממנו הרעש ומישוך העצב והיתרי' והבהלה והדממה והמרה השחורה (מ' אלגדי, ש"א ה א).

***מְשׁוּנִית**, ש"נ,—משונית הים, כמו שונית, עי"ש.

מְשׁוּסָּה, ש"נ,—כמו מְשִׁסָּה: מי נתן למשוסה[1] יעקב וישראל לבוזים (ישע' מב כד).

מְשׁוֹרֵר, ש"ז, מ"ר מְשֹׁרְרִים, מְשׁוֹרְרִים,—א) אדם שזו אומנותו לשיר, לְזַמֵּר. Sänger; chanteur; singer: הימן הַמְשׁוֹרֵר (דהי"א ו יח). הַמְשֹׁרְרִים בני אסף (עזר' ב מא). ויעמד מְשֹׁרְרִים לויי (דהי"ב כ כא). וכל עם הארץ שמח ותוקע בחצצרות וְהַמְשׁוֹרְרִים בכלי השיר (שם כג יג). — ובתו"מ: מעשה בר' יהושע בר חנניה שהלך לסייע בהגפת דלתות אצל ר' יוחנן בן גודגדא אמר לו בני חזור לאחוריך שאתה מן המשוררים ולא מן המשוערים (ערכ' יא:). משורר ששיער ומשוער ששורר אינן במיתה אלא באזהרה (שם). משוררים זכרים (מד"ר קהל', כנסתי לי). — ובסהמ"א: השיר אסף והימן המשורר כמו שורר אשר מתים יעורר, אשר כאש ילהט מעוזוזו וצור חזק וסלע עז יפורר (רשב"ג, הסיל אסף). ומה השיר לבד דברי שקרים משורר יפרשם על פי נבלים (עדרוס הלוי, קטע כ"י גני' ביד שפירא). לענין מה שירויח בו באותו אבר כגון שהוא תורגמן או משורר (משנה למלך, הלכ' חבל יד כא). — ב) *מְחַבֵּר שירים, והתיחד בפרט כנוי לבעל מזמורי התהלים: על כן אמר המשורר הואיל ואזנים כרית לי וכו' (מנחה, לא תזרע כלאך). וכן אמר המשורר אחת שאלתי וכו' (רי"ק, ספר הגלוי לד). כי אמר המשורר עלי סמכה חמתך (שם לז). ופירוש מלפני אדון חולי ארץ כלומר משיב המשורר כנגד השאלה ואומר זה שתחולי לפני אדון הוא שהוא אדון על הכל (רד"ק, שרש חול). — ואמר הפיטן: זכור משורר המעורר שנתו בחצות לילה, להודות לך ברב גדלך העז והממשלה, בתשבחות משובחות לשמך נורא עלילה (ישראל נחירי אל, ערבית יוה"כ, מחז' רומי).—ולבעל שיר השירים: וכן מקלס המשורר עיני דודי כשהוא מביט על אפיקי מים דומות לנוי עיני יונים (רש"י שה"ש ה יב). חוזר המשורר על הראשונות (הוא, שם ב ח).—ובכלל, לכל מליץ מחבר שירים: וכבר נהגו המשוררים לומר עבור במקום בעבור כמו שאמר המשורר והצדק בקש ואל תהיה עקש עבור לא תנקש בלבות המורים (ר"י א"ת, הרקמה ד). אין צריך לתפוש על המשורר מה שהביאו הדחק אליו באמרו ואל תתאו חמר זמן ארוך נשמר וכו' (שם ה). והערביים גם כן משתמשים בבית בענין הזה אמר קצת משורריהם כאלו הוא מדבר עם אחד הבתים והוא רַק מיושביו (שם ו). וכבר טעה המשורר באמרו העירת וכו' והניע ההא בשבא ופתח וכבר השיבותי עליו זה בעלומי בעת שלמדתי לפניו (שם טו). אך לא נקפיד על המשוררים בכמו זה בדחק המשקל על כן אין אנחנו מגנים דברי המשורר עדי נעל יגלי וכו' (שם). סמך המשורר על אגרת מגילה וכו' (מחז' ויטרי, סי' רמט). ועל סמך אגדה זו יסד המשורר שיר זה (שם, סי' רפח). משורר אחד היה מספר שיריו לרעיו וחבריו וכו' (ר"י זבארה, ספ' שעשוע' ז יב). פגע אחד מן המשוררים בנדיב אחד שבזהו בשיריו (שם שם מט). כי מחבריהם (של האזהרות) היו משוררים לא רבנים (רמב"ם, הקד' מנין המצות). משורר לא ידבר רק התולים, ועל לא נהיה ישא משלים (עדרוס הלוי, קטע כ"י גני' ביד שפירא). ויש במשוררים קורא זמנו זמן קשה ורע המעללים, והוא בטוב מבלה בו שנותיו

[1] כך הכתיב, והקרי לִמְשִׁסָּה, עי' זה הערך.

דנפלו בנעימים לו חבלים (שם). דעו כי השיר הנפלא, אשר בפנינים מלא, היה בתחלה לבני ערב לנחלה, זכו' ולהם על משוררי תבל המעלה העליונה וכו' ואף על פי שיש גם בכל אומה משוררים, ומתעסקים במלאכת השירים, כל שיריהם לנגד שירי ישמעאלים לא לעזר ולא להועיל (ר"י חריזי, תחכמ' יח). כי כל המשוררים הבאים אחריו (אחרי בן גבירול) רצו ללמוד משיריו, ולא השיגו אבק רגליו (שם). צריך למשורר לשמור משקל השיר ותנועותיו, ואל יוסיף ואל יגרע על משקל אמרותיו, פן יהיה כמשוררי דורנו אשר משקלי שירם שבורים פעם חסרים ופעם יתרים (שם). וימצא משורר אשר המליצה היקר בפיו ונכבד ניבו וחזון השיר נפרץ בלבבו (רס"ע פלקיירא, המבקש נה). ואינו מהנכון לבלות הימים בהבלי המשוררים אשר פיהם דבר שוא ולשונם תהגה שקרים (שם נו). אמור איך תערוך איש אל משורר, והוא הלב ישמח עת ישורר (שם נז). ולקץ ימים בא משורר גדול במלכותו, מקצוי ארץ אשר אין כמותו (שם נח). ומה הטעם שהיו המלות אשר ידברו בהם המשוררים שקולות (שם ס). ויש שירות אחרות חברו אותן הכמי המשוררים בתושבחות האל ית' ומעשיו הנפלאים (שם סא). וגם כן כשירצה להיות משורר מופלג כמה דברים צריך שילמוד וידע באיזה דבר מהדברים יבחין לנפשו ולזולתו מהמשוררים לדעת אם הולך במאמריו דרך המשוררים אם לא (שוח, רלב"ג חכמה 39). כאשר ימר לבב המשורר ימתק שירו וכאשר תמצאנה אותו הרעות תיטיב מליצתו (ר"י בדרשי, פרדס ח, אוה"ם ג). גם זאת בבוא זאת ישכחו, כמשוררים שיכתבו פה והלום ימחקו (רע"פ, לבי מודח 108). אמת הדבר כי המשורר יעלה שיא האנשים השמים, ויוריד שרים וקצינים בעמקי מים (עמנ', מחבר' ט). אין ערוך אליו (ליהודה חריזי) בשירות ובמליצה, והוא לבדו במשוררי הזמן נרצה (שם). מעלתך גדלה בעיניך, על כל המשוררים אשר היו לפניך (שם). והמשל בזה בהמשורר רבנו האי ז"ל (שקל הקדש טו). המשוררים הראשונים שנהגו לעשות שיריהם בסדר יתדות ותנועות (ר"מ מלונזנו, בתי הידות, מאמר סליכות שבא). ובעיר עזה היה מרביץ תורה הרב ר' ישראל נג'ארה המשורר שחבר ס' זמירות ישראל (קורא הדורות מט:).—ג) *עוזר להחזן: ובבית הכנסת לפני ארון קדש הקדשים שחטו בחלפות המשוררים והחזנים והשמשים (מגי' עיפה לכר' שבתי כהן). בת החבר ר' אברהם ראש **המשוררים** תפילתו לתפארת, והיא גם היא לנשים משוררת בפיוטים ובעתרת (יוסף בממ"כ וילמיישא, בספר הזכרונות שלו מסנת ת"ח).

***מְשׁוֹרֶרֶת**, ש"נ, מ"ר מְשׁוֹרְרוֹת.—אשה מזמרת וכדומ': עשיתי לי שרים ושרות משוררים זכרים ומשוררות נקבות (מד"ר קהל', כנסתי לי).

***מִשּׁוּשׁ**[1], ש"ז, מ"ר מִשּׁוּשִׁים, — שם"פ מן פעל מִשֵּׁשׁ, Berührung; le toucher; touch: ריאה שדומה לחרות של דקל וכו' בין במראה בין במשוש והוא שמשוכה כולה ואין לה חתוך אזנים (הזהיר, שמיני). ואם תכה בבטן לא יהיה לו קול אבל אם תסכסכהו ישמע ממנו קול המים המסוכסכים וכן אם יעתק בעליו מצד אל צד ומשושו כמשוש נאד מלא לא כנאד הנפוח (קאנון ג יד ד ח). כל אשר תכיר ותדע מזג החולה ומדותיו בזמן בריאותו ותתנהג במשוש דפקו ובהבטת שתנו תהיה רפואתו נקלה אצלך (ר"י הישראלי, מוסר הרופא' ג). כי בעל מלאכת הספינה יצטרך בהיות הספינה מאתו עם חמרי הלוחות והעצים אל משוש זה בידיו (רלב"ד, אמונה רמה ד ב). אלו לא הזדיין אותם הבורא ית' בהרגשה ומשוש מחודד להרגיש בדבר מרחוק וחוש הריח שלהם הוא יותר חריף וחזק (יריעו' שלמה ב ג).—ובפרט חוש הַמִּשּׁוּשׁ, Tastsinn; sens du toucher; sense of touch: הרגשותינו הגשמיים כראות וכשמע וכטעם וכריח וכמשוש (ר"י א"ת, הו"ה, היחוד י). ולכל חוש מהם ענין מיוחד להשיג מוחשו לא יושג בזולתו וכו' מיני המטעמים בחוש הטעם בלבד והחום והקור והרבה מעניני האיכות בחוש המשוש וכו' ואי אפשר להשיג מוחש מבלעדי חושו המוכן לו וכו' כמו מי שיטרח להשיג הנגון בחוש ראותו והמראים בחוש שמעו והטעמים בחוש מישושו (שם). ותראה אותו בריא ואחר כן חולה וכבר נחלפו מראיו ומשושיו ולחותיו ומדותיו (שוח, כוזרי ד ג). וחוש המישוש סמוך לחוש הטעם והוא ממינו ותאותו (שוח, תקון מדה"נ לרבב"ג ה יג). והמישוש אשר הוא החוש החמשי יש לו ארבע מדות והם הנדיבות והקמצנות והגבורה והמורך (שם יו). ה' החושים והם חוש הראות וחוש השמע וחוש הריח וחוש הטעם וחוש המשוש וכו' חוש הריח וגם הוא משיג מרחוק בערך אל חוש הטעם וחוש המשוש שהם חושים

---

[1]) בערב' אלמש a).

---

a) المش

גסים ולא ישיגו מושגיהם עד הדבקם בהם ופגעם אותם וחוש המשוש אין לו אבר מיוחד אך הוא נמצא לכל שטח הגוף (הוא, כוזר הן ב). שהאדם יותר על הבהמה והעוף בעשרה דברים חמשה בגופו וחמשה בנפשו, בגופו ראייה לעינים שמיעה לאזנים וכו׳ ומשוש ידיו ורגליו ולשאר כל גופו (רבנו נסי בר נח הקראי, פי׳ י׳ הדברות). שינה וקיצה שחוק בכי שמיעה ראיה ריח טעם משוש (סה״ל בן תמים, פי׳ יצירה נג). כי החוש המשוש הוא חסד מהאל ית׳ בבעל חיים ולולי הוא לא שוער באש השורפת המפזרת חלקיו ולא בשלג המרדימו (ראב״ה, אמונ׳ רמה א ו). ורוצים בכח נפשיות החמשה חושים שהם המשוש והטעימה והריח והשמע והראות (מעשה טוביה, ארץ החדשה א ד).—וחוש המשוש בפרט לאבר המשגל: לפי שהמאכל והמשתה ויתר הנאות המישוש יעוררו החומר להמשך אחר התאוה (ספר החנוך, סי׳ שיג). בחינת התענוג המאכל והמשתה והמשגל ובכלל החוש המשוש כי מי שהתגאל בזה החוש בכל קדש לא יגע (שם טוב, מו״נ ב לו). ורוב ההנאה באבר המשוש הוא סבה לקצה ימי העלומים (ר״ד בן בילה, יסודות המשכיל ז). וכל שכן חוש המשוש אשר הוא חרפה לנו כמו שאמר אריסטו (העקרים א כד, בשם מו״נ ב מ). ואלו היה חוש המשוש חרפה לנו כדברי אריסטו והנמשכים אחריו לא היו מעלים עינינו כל כך רז״ל והאמת כי חוש המשוש כאשר נשתמש בו על צד המותרות והביאות אסורות הוא חרפה על האדם השלם (ר״י מפיסא, מנח׳ קנאות 83). ויפה אמר האומר כי חוש המשוש חרפה כי בו נשתתף עם הבהמה (רס״ט פלקיירא, אגרי׳ הויכוח, JQR N.S. I, 480).

***מְשׁוּשִׁי**, ת״ז, — של המשוש: שהמשוש מבדיל בין הנפ׳ והסלע במה שיהיה שם ממתיחה עם לחיצה בזולת לחות נוזלת משתכשכת או ליחה דבקה כי החוש המשושי מבדיל בין זה (קאנון א ב ג ט).

א. **מָשַׁח**[1], ממנו א. מִשְׁחָה, מָשְׁחָה, מְשִׁיחַ, מִמְשַׁח, א. *מְשִׁיחָה, *מְשִׁיחוּת, ״הַמְשָׁחָה, ״מְשִׁיחִי.

א. **מָשַׁח**, פ״י, מָשַׁחְתָּ, מְשָׁחוֹ, מְשָׁחֲנוּ, מֹשְׁחִים, מָשׁוּחַ, מְשֻׁחִים, מָשׁוֹחַ, לִמְשֹׁחַ, מִשְׁחוֹ, תִּמְשַׁח, תִּמְשָׁח, יִמְשַׁח, יִמְשָׁחוּ, יִמְשְׁחוּ, מְשָׁחֲךָ, מְשָׁחוֹ, מְשַׁחְתּוֹ, מְשַׁחְתִּיךָ, מְשַׁחְתִּיו, לִמְשָׁחֲךָ, לְמָשְׁחָךָ, יִמְשָׁחֲךָ, יִמְשָׁחֵם, יִמְשְׁחֻהוּ, מְשָׁחֻהוּ, מְשַׁח. — מָשַׁח דָּבָר בַּשֶּׁמֶן, שָׂם שֶׁמֶן עַל הַדָּבָר באצבע או בכלי וכיוצא בזה, salben; oindre; anoint.— מָשַׁח אבן בשמן לְמַצֵּבָה: אנכי האל בית אל אשר מָשַׁחְתָּ שם מצבה (בראשי׳ לא יג).—ואהל וכלים וכיוצא בזה, לקדשם: וּמָשַׁחְתָּ בו את אהל מועד ואת ארון העדת ואת השלחן ואת כל כליו וכו׳ וקדשת אתם והיו קדש קדשים (שמות ל כו-כט). ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וַיִּמְשַׁח אתו ויקדש אתו ואת כל כליו ואת המזבח ואת כל כליו וַיִּמְשָׁחֵם ויקדש אתם (במד׳ ז א).— ועגות וכיוצא בזה לקרבן: ורקיקי מצות מְשֻׁחִים בשמן (שמות כט ב). — ואדם לְכֹהֵן: והלבשת אתם את אהרן אחיך ואת בניו אתו וּמָשַׁחְתָּ אתם וכו׳ וכהנו לי (שם כח מא). ויצק משמן המשחה על ראש אהרן וַיִּמְשַׁח אתו לקדשו (ויקר׳ ח יב). ביום הקריב אתם לכהן ליי׳ וכו׳ ביום מָשְׁחוֹ אתם (שם ז לה-לו). הכהן אשר יִמְשַׁח אתו וכו׳ לכהן תחת אביו (שם יו לב). אלה שמות בני אהרן הכהנים הַמְּשֻׁחִים אשר מלא ידם לכהן (במד׳ ג ג).—וּלְמֶלֶךְ: אם באמת אתם מֹשְׁחִים אתי למלך עליכם באו חסו בצלי (שפט׳ ט יח). כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימן וּמְשַׁחְתּוֹ לנגיד על עמי ישראל (ש״א ט יו). ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו (של שאול) וישקהו ויאמר הלוא כי מְשָׁחֲךָ יי׳ על נחלתו לנגיד (שם י א). אתי שלח יי׳ לִמְשָׁחֲךָ[2]) למלך על עמו על ישראל (שם טו א). קום מְשָׁחֵהוּ כי זה הוא ויקח שמואל את קרן השמן וַיִּמְשַׁח אתו בקרב אחיו (שם יו יב-יג). וַיִּמְשְׁחוּ שם את דוד למלך (ש״ב ב ד). וגם אתי מָשְׁחוּ בית יהודה למלך עליהם (שם ז). ואנכי היום רך וּמָשׁוּחַ מלך (שם ג לט). אנכי מְשַׁחְתִּיךָ למלך על ישראל (שם יב ז). ואבשלום אשר מָשַׁחְנוּ עלינו מת במלחמה (שם יט יא). וימלכו אתו וַיִּמְשָׁחֻהוּ ויכו כף ויאמרו יחי המלך (מ״ב יא יב). מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי מְשַׁחְתִּיו (תהל׳ פט כא).—ולנביא: ואת אלישע בן שפט מאבל מחולה תִּמְשַׁח לנביא תחתיך (מ״א יט יו). רוח אדני יי׳ עלי יען מָשַׁח יי׳ אתי לבשר ענוים שלחני לחבש לנשברי לב (ישע׳ סא א). — ומָשַׁח מגן בשמן שיחלק ממנו החץ: כי שם נגעל מגן גבורים מגן שאול בלי מָשִׁיחַ[3]) בשמן (ש״ב א כא). קומו השרים מִשְׁחוּ מגן (ישע׳ כא ה).—והאדם את גופו להתעדן: השתים במזרקי יין וראשית שמנים יִמְשָׁחוּ (עמו׳ ו ו).—ומָשַׁח דָּבָר בְּצֶבַע:

---

[1]) השין בקמץ רחב והחית בקמץ חטוף (רד״ק).— [2]) בקצת ספרים מָשׁוּחַ. ובקצתם כתיב משוח וקרי מָשִׁיחַ.

בערב׳ משח a).

a) مسح

וספון בארז ומָשׁוֹחַ בששר (ירמ׳ כב יד).—ובתו״מ: סכין כל מיני סיכות אבל אין מושחין את המעיים ואין חונקין בשבת (תוספת׳ שבת ג ו).—ורקיקים בשמן: כיצד מושחן מושח פני כל הרקיק (שם מנח׳ ח ח).—ואת המלכים: אין מושחין את המלכים אלא מן הקרן (ירוש׳ סוט׳ ח ג). מושחין את המלכים כמין נזר (כרית׳ ה:). אין מושחין את המלכים אלא על המעיין כדי שתימשך מלכותן (שם). ואין מושחין מלך בן מלך ואם תאמר מפני מה משחו את שלמה מפני מחלוקת אדוניה (שם). מלכי בית דוד מושחין מלכי ישראל אין מושחין (הור׳ יא:). — מָשׁוּחַ בשמן המשחה, מָשׁוּחַ מלחמה, הכהן הַמָּשׁוּחַ: משוח בשמן המשחה קודם למרובה בגדים ומרובה בגדים קודם למשוח מלחמה ומשוח מלחמה קודם לסגן (תוספת׳ הור׳ ב י). משוח מלחמה בשעה שמדבר אל העם בלשון הקודש היה מדבר (סוט׳ ח א).—ובסהמ״א: ויקם יהודה מכביי תחתיו ויעזרוהו אחיו וימשחו אותו בשמחה תחת אביו למשוח מלחמה (מספר החשמונאים כ״י פריז, הוצ׳ א׳ שווארץ, דף 6).—וברפואה: כל רופא שיחפוץ לרקח מרקחת משיחה המושחים בה מן הזיעות (ס׳ דונולו, כפ׳ המרקח׳ ח). ראיתי מיני מרקחות וכו׳ לקחת בפה ומיני משיחות למשוח הראש (ר״א מודינא, לב האריה א ו).

— נִפע׳, נִמְשַׁח, הִמָּשַׁח,—שמשחו אותו; נִמְשַׁח הכהן: זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לי״י ביום הִמָּשַׁח אתו (ויקר׳ ו יג).—והמלך: וישמעו פלשתים כי נִמְשַׁח דויד למלך על כל ישראל (דהי״א יד ח).—ובתו״מ: שמן המשחה שעשה משה במדבר וכו׳ ובו נמשח משכן וכליו ואהרן ובניו כל שבעת ימי המלואים ובו נמשחו כהנים גדולים ומלכים (ר׳ יהודה, הורי׳ יא:). נמצינו למדים שבעשרים ושלשה באדר התחילו אהרן ובניו המשכן וכל הכלים לימשח (ספרי במד׳ מד). שאול ויהוא נמשחו מן הפך שהיתה מלכותן מלכות עוברת דוד ושלמה נמשחו מן הקרן שהיתה מלכותן מלכות קיימת (ירוש׳ סוט׳ ח ג). יהוא בן נמשי לא נמשח אלא מפני מחלוקתו של יורם (הורי׳ יא:). עתניאל ראש למחלקים שמואל למושחים שאול לנמשחים דוד ראש למנגנים (מד״ר אסתר, ויהי).

ב.*מֹשַׁח[1], ממנו *מָשׁוּחַ, ב.*מִשַּׁח, ב.*מְשִׁיחָה.

[1]) גם בארמ׳ וסורית. בערב׳ משח a), והשם מַשַּׁאח b), מי שמלאכתו למדד את הקרקעות.

a) مسح b) مسّاح

ב.*מָשַׁח, פ״י,—מָשַׁח את הקרקע, הבנין וכדומ׳, מָדַד אותם במשיחה לדעת מדת שטחם: מעיקר הגדר מושחין מקום שהחוט כלה אסור והשאר מותר וכו׳ מעיקר הגפנים מושחין אינו אסור אלא שתי אמות (ירוש׳ כלא׳ ו א). — ובסהמ״א: כשפוסקין עם האומנין לבנות במקדש ובעזרות וכו׳ וכשמושחין להן מַה שבנו מושחין ומחשבין להן באמה גדולה בת עשרים וארבע אצבעות (רמב״ם, מעי׳ ח ה).

— הִפע׳, *הִמְשִׁיחַ: ראה אותה (משה את המנורה) עם שאר כל הכלים ושכח וראה שנית מיכאל עומד וממשיח[1]) בה (ילק׳ במד׳, רמז תשיט).

מִשְׁחָה, ש״נ, סמי׳ מִשְׁחַת, — א) שה״פ מן א.מָשַׁח: בשמים לשמן הַמִּשְׁחָה (שמות כה ו). ולקחת את שמן הַמִּשְׁחָה ויצקת על ראשו (שם כט ז). ועשית אתו שמן מִשְׁחַת קדש (שם ל כה). — ב) חלק שנקצב לתת לכהן ביום הָמָשְׁחוֹ: כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם ואתן אתם לאהרן הכהן ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל זאת מִשְׁחַת אהרן וּמִשְׁחַת בניו מאשי י״י ביום הקריב אתם לכהן לי״י אשר צוה י״י לתת להם ביום משחו אתם מאת בני ישראל חקת עולם לדרתם (ויקר׳ ז לה-לו). — ובתו״מ: לא כמשחת אהרן ובניו שלאחר שמלביש היה מושחם וכו׳ אבל משחת כל הכלים כל כלי וכלי בפני עצמו טעון משיחה (ספרא, צו, מלוא׳ א). משנבנה בית הראשון נגנז אהל מועד קרשיו קרסיו וכו׳ ולא היו צריכין שמן המשחה וכו׳ וכיון שבא יאשיהו גנז את הארון וצנצנת המן וצנצנת של שמן המשחה ומקלו של אהרן וארגז (תוספת׳ סוט׳ יג א). ואיזהו המשיח המשוח בשמן המשחה לא המרובה בגדים (הורי׳ ג ב). שמן המשחה שעשה משה במדבר היו שולקים בו את העקרים (ר׳ יהודה, גמ׳ שם יא:). — הַר הַמִּשְׁחָה, הוא הר הזיתים: שהכהן השורף את הפרה עומד בראש הר המשחה ומתכוין ורואה בפתחו של היכל בשעת הזיית הדם (מדות ב ד).

מָשְׁחָה, בכנ׳ מָשְׁחָתָם, — א) מקור, כמו מָשׁוֹחַ: ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו לְמָשְׁחָה בהם ולמלא בם את ידם (שמות כט כט). ומשחת אתם וכו׳ להית להם מָשְׁחָתָם לכהנת עולם (שם מ טו). — ב) במשמ׳ חֵלֶק: ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי לכל קדשי בני ישראל לך נתתים לְמָשְׁחָה ולבניך לחק עולם (במד׳ יח ח).

[1]) בקצת נוסח׳ וממתיה.

*מַשְׁחֶזֶת[1]), ש"נ,—דבר של אבן או של עץ שמשחיזים עליו את הסכין וכיוצא בזה, Schleifstein ; pierre à aiguiser; whetstone : משחזת שיש בה בית קבול שמן ופנקס שיש בה בית קבול שעוה (תוספתא כלים ב"מ ז י). לא שנו (שאין משחיזין את הסכין ביו"ט) אלא במשחזת של אבן אבל במשחזת של עץ מותר (רב הונא, ביצ' כח.). — ובסהמ"א : כסכין זה כל זמן שמשחיזו במשחזת מתמרק החלודה שעליו ומתגלה צחצחות אור בהירותו (ר"א הכהן, שבט מוסר יא).

מַשְׁחִית, ש"ז,—א) מה שמשחית ומזיק, שגורם מגפה וכדומה, Verderber ; destructeur ; - troyer : ולא יהיה בכם נגף לְמַשְׁחִית בהכתי בארץ מצרים (שמות יב יג). ועבר יי' לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות ופסח יי' על הפתח ולא יתן הַמַּשְׁחִית לבא אל בתיכם לנגף (שם כג). בשלחי את חצי הרעב הרעים בהם אשר היו לְמַשְׁחִית אשר אשלח אותם לשחתכם (יחזק' ה יו).—ב) החיל הראשון המתחיל במערכה : ויצא הַמַּשְׁחִית ממחנה פלשתים שלשה ראשים הראש אחד יפנה אל דרך עפרה וכו' (ש"א יג יז). ותהי חרדה במחנה בשדה ובכל העם המצב וְהַמַּשְׁחִית חרדו גם המה (שם יד טו). הן אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו ואנכי בראתי מַשְׁחִית לחבל (ישע' נד יו). —, ג) כעין פח ללכד אנשים, Falle; piège ; trap : כי נמצאו בעמי רשעים וכו' הציבו מַשְׁחִית אנשים ילכדו (ירמ' ה כו). ונתתיך ביד אנשים בערים חרשי מַשְׁחִית (יחזק' כא לו). — ואמר המשורר : ועל ימים ושנים עלילה תתעיבו, והוסיפו עונים ומשחית תציבו (ר"י הלוי, יום העטוף). — בַּעַל מַשְׁחִית, מי שמעמיד משחיתים : גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל מַשְׁחִית (משלי יח ט). — ד) לְמַשְׁחִית, כמו תה"פ, במשמ' להשחתה : זקן בחור ובתולה וטף ונשים תהרגו לְמַשְׁחִית ועל כל איש אשר עליו התו אל תגשו (יחזק' ט ו). וינקמו נקם בשאט בנפש לְמַשְׁחִית איבת עולם (שם כה טו). כי המה היו לו יועצים אחרי מות אביו לְמַשְׁחִית לו (דהי"ב כב ד). — ה) דָּבָר נִשְׁחָת, מְכֹעָר : ולא נשאר בי כח והודי נהפך עלי לְמַשְׁחִית ולא עצרתי כח (דני' י ה).—ו) בתו"מ, כמו מַזִּיק, מלאך רע, או שֵׁד וכדומ' : משנתנה רשות למשחית להבל אינו מבחין בין צדיק לרשע (מכי' בא, מס' דפסח' יא). כיון שאמר לו הקב"ה למשה ברקיע קום רד מהר מזה שמעו חמשה מלאכי חבלה וביקשו להזיקו ואלו הן אף וחימה קצף משחית ומכלה וכיון שהזכיר משה זכותן של שלשה אבות וכו' ברחו קצף משחית ומכלה ונשתיירו שנים הקשים אף וחימה (ר' חייא בר אבא, מד"ר דבר' ג). שלח הקב"ה ה' מלאכים להשחית את כל ישראל ואלו הן קצף אף חימה משחית חרון (פרקי דר"א מה). — ומשל : אומרים לאחד למה זקנך מגודל אמר להם יהיה כנגד המשחיתים (ר"א בן עזריה, תוספת' ברכ' א ו). — ובכלל, ∴כנוי לרשע, מזיק וכדומה : ולענין המשחית שבתי צבי יש"ו וכו' מעשה שהיה כך היה (קיצור ציצת נובל צבי לב).

∴מִשְׁחָל, ש"ז.—שה"פ מן שָׁחַל, עי"ש.

מִשְׁחָר[1]), ש"ז,—א) ראשית הַיַּלְדוּת וכחה ועזה, frühe Jugend ; première jeunesse, fleur de l'age ; early youth : עמך נדבת ביום חילך בהדרי קדש מרחם מִשְׁחָר[2]) לך טל ילדתך (תהל' קי ג). — ואמר הפיטן :

---

[3]) בערבי מִשְׁחַדָ'ה a).

a) مشحذة

---

[1]) בערבי שַׁח'ר a) וְשַׁרח' b), ועי' הערה לקמן.
—[2]) מליצת הכתוב קשה ונתלבטו בו הקדמונ' והחדשים ולא מצאו לו באור מתקבל ולכן החליטו רב החדשים כי הוא לקוי. עכ"פ, יש עדות כי הנסחה המסורה כבר היתה כך בזמן אוריג' (Orig.), כי הוא העתיק המלים האלה כך : ἰελεδεχέθ μεσσαὰρ λακτὰλ μηρὲμ (Field). ובעצם מלה זו רבו הפרושים למן הקדמונ' ועד החדשים בזמננו. השבעים תרגמו ἑωσφόρου, שהוא שַׁחַר, ובמשמ' זו תרגם גם עקילס : ἐξωρθρισμένης. רסע"ג תרגם אלבחר אלאסואד, הים השחור, ופרש איפוא המלה משחר במשמ' שחור. ובמשמ' זו פרש ריב"ג מלה זו : מנ בטנ אלט'לאם, ר"ל מתוך החשך. ר' משה הכהן במשמ' שחר, ור' ישועה במשמ' שררה. רש"י במשמ' הטלה : משנפלת מן הרחם, כמו משילין פירות (ביצ' לה:) שיש שונין משחירין, ע"כ. רד"ק במשמ' שחר, וכך רב אותם החדשים, המקימים מלה זו. אבל, כבר העירו כל החדשים כי בשום מקום לא נמצא השם שחר במשקל משחר. ואולם, בעצם כונת המלה משחר בענין ילדות אין לפקפק כי שתי המלים שלפניה ושלאחריה רחם — ילדותך, מעידות על זה, ויש סיוע מלשון ערבי למשמ' זו להמלה מִשְׁחָר, כי בערב' משמשת המלה שח'ר a) וסרוסה שרח' b) ממש במשמ' זו. לשאן אל ערב : שח'ר אלשבאב אולה וג'דתה כשרח'ה, ע"כ, ובעבר' : שחר הילדות הוא ראשיתה, כמו שרח'.—ואת השם שרח' פרשו המלונאים הערבים וז"ל : אלשרח' אול אלשבאב ונצ'ארתה וקותה, ע"כ, ובעבר' : שרח הוא ראשית הילדות וזיוה וכחה. ואמר חשאן בן

---

a) شخر b) شرخ

אילת השחר אורה בהצהר. ארומם במשחר אמן מובחר (ר״מ גבולאי, אילת השחר, שבת ר״ח). נשואי מרחם משחר, נוחלי בקע והר, נקות בקדוש וטוהר, וירד משה מן ההר (יהודה ברי מנחם, אור ישראל, יוצ׳ א׳ שבוע׳).—ב) *במשמ׳ שָׁחוֹר: אדמה מאפל לילי למשחר קווצה משער עלמה מרוטה, עדי עלה מאור שחר כחרב אשר מתערה יצאה מרוטה (רמב״ע, תרשיש ז ט).

מָשְׁחָת, ש״ז,—מה שנשחת ונתקלקל בגוף בע״ח, מום, Verderbnis; corruption: ומעוך וכתות ונתוק וכרות לא תקריבו לה׳ וכו׳ כי מָשְׁחָתָם בהם מום בם לא ירצו לכם (ויקר׳ כב כד-כה).

מִשְׁחַת,— עי׳ שחת.

מַשְׁחֵת, ש״ז, בכנ׳ מַשְׁחֵתוֹ,—כמו מַשְׁחִית: קרבו פקדות העיר ואיש כלי מַשְׁחֵתוֹ בידו (יחזק׳ ט א).

*משט,– עי׳ מֶשֶׁד.

מִשְׁטוֹחַ, ש״ז,—א) מקום ששׁוֹטְחִים שם רשתות וכיוצא בזה: יעמדו עליו דוגים מעין גדי ועד עין עגלים מִשְׁטוֹחַ לחרמים יהיו (יחזק׳ מז י).—ב) בסהמ״א, כעין מִכְסֶה לכסות בו המטה מלמעלה: עור שעושין ממנו משטוח למטה (ר״נ על הרי״ף, שבת נט.).

מִשְׁטַח[1], ש״ז, סמי׳ מִשְׁטַח,—א) כמו מִשְׁטוֹחַ: מִשְׁטַח חרמים תהיה בתוך הים (יחזק׳ כו ה). ונתתיך לצחיח סלע מִשְׁטַח חרמים תהיה (שם יד), ועי׳ *מַשְׁטֵחַ.—ב) *השתמשו בו קצת הספרים במשמ׳ מדת גוף מן הגופים, Ausdehnung; étendue; extent: שהכסיל שאינו יודע החכמה האלהית והמלאכה ההיא בראותו הצלם ההוא בדמות אדם בכל משטחו הגלוי וכתבניתו ובדמותו ובמראהו יחשוב שנעשה כמו שנעשה האדם (הגר׳ הימן להרמב״ס).

***מַשְׁטֵחַ**, ש״ז, מ״ר מַשְׁטֵחִים,—א) מקום ישטחו עליו ענבים או זיתים ליבשם וכדומ׳, מַשְׁטֵחַ של אדמה, שהוא מְכֻסֶּה עפר, של עלים, שמְכֻסֶּה עלים: הלוקח משטיח של אדמה מישראל וכו׳ משטיח של עלין בין מישראל ובין מן הגוי (תוספת׳ טהר׳ יא ח). הלוקח משטיח של אדמה מישראל לעשות צמוקין ה״ז עושה זיתין בטהרה (שם ט). הנותן (ענבים לגת) מן הסלים ומן המשטיח[1] של אדמה וכו׳ מן העביט ומן המשטיח של עלים (מכשי׳ שם יד). האוכל מן הסלים ומן המשטיח של אדמה (שם ה).—ובסהמ״א: ומוקצה הוא משטח ששוטחין שם תאנים וענבים וזולתם ליבש וכו׳ אסור לאכול מה שנמצא באותו משטח ביום שבת עד שיוציאו מעשרותיו (ר״י בן אלופלה, תרג׳ פי׳ המשנ׳ לרמב״ס, ביצ׳ ד ז). — ב) *דברים שטוחים על פני דבר כעין מצע לא בעובי רב, Schicht; couche; layer: שהיתה (השליו) עשויה משטיחים משטיחים סביבות המחנה (רש״י, ספרי במד׳ לא). שירד להם משטיחין משטיחין (תוס׳, יומ׳ עה:).

***מַשְׁטֵחָה**, ש״נ,— כמו מַשְׁטֵחַ ב, כסוי על שלחן וכדומ׳: עור שלוק שעושין ממנו משטחות לשלחן ולמטה (רש״י שבת קמא:).

מִשְׁטָר[2], ש״ז, בכנ׳ מִשְׁטָרוֹ, — פעולה של שררה, Wirkung; effet; effect: הידעת חקות שמים אם תשים מִשְׁטָרוֹ[3] בארץ התרים לעב קולך ושפעת מים תכסך התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו (איוב לח לג-לה). — ובסהמ״א, א) במשמ׳ כתב, רשימה, בעין מפה, Karte; carte; map: ויצו ויביאו לפניו את משטר הכוכבים אשר לו אשר בו יודע יוסף את כל העתים וכו׳ ויאמר יוסף אל בנימן הבט נא בזה הכלי וכו׳ וירא בנימן את הכלי ההוא עם משטר כוכבי השמים ויתחכם ויבט בו לדעת איפה אחיו (ספר הישר, ויגש).—ב) במשמ׳ תנאי שהותנה בין שני צדדים: להר המור שאו גבעת לבונה ולצבי חן שאו יעלת אהבים, וכתבו משטרי מהר ומתן ברקעי רקיעים לא כתבים (ר״י הלוי, שאו כנפי נחרים).—ג) במשמ׳ הוצאה לפעל פסק דין של השלטון, ענש: משפט משמש שלשה לשונות תחלת טענות וכו׳ וגמר הדין וכו׳ ומשטר ששוטרין

ת׳אבת: שרח׳ אלשבאב ואלשער אלאשוד מא לם יעאצ׳ כאנ ג׳נונא. והשם שארח׳: אלשארח׳ אלשאב, ובהחדית׳: אקתלוא שיוח׳ אלמשרכינ ואשתחיוא שרח׳הם, ופרש אבו עביד וז״ל: אראד באלשיוח׳ אלרג׳אל אלמשאנ אהל אלג׳לד וכו׳ אלד׳ינ אד׳א שבוא לם ינתפע בהם פי אלח׳דמה ואראד באלשרח׳ אלשבאב אהל אלג׳לד אלד׳ינ ינתפע בהם פי אלח׳דמה.

1) מן שטח.

1) במדב״מ משטה.

2) עי׳ הערה לקמן.— 3) קרא משטרם. תרגמו השבעים במשמ׳ הסכמה. תרג׳ יונ׳: שטריה גלגליה. אך לא נתברר בודאות מה כונתו במלה זו. רסע״ג תרגם כאן אחכאמה, ר״ל שלטונו. אך בפרוש ע׳ מלים כתב שהוא מן המוציא שטר חוב (בערב׳ שׂטר — כתב). ובן ריב״ג: רשמה (בערב׳) מנ קולהם שטר חוב. רש״י פרש שטירה, במשמ׳ שלטון: שטירת המזלות הממונים להביא על הארץ קור וחום קיץ וחורף. ע״כ. וכך ראב״ע: ממשלה על הארץ, מן שוטרים. ע״כ. וכך רלב״ג: ממשלת השמים בארץ. רד״ק הביא שני הפרושים, ממשלה וגם כתב. ורוב החדשים במשמ׳ שלטון.

אותו ביסורין (רש"י ישעי' לב יז). תחילתו (של המשפט) הוכחת דברים אמצעיתו פסק דין וסופו מ ש ט ר יסורין (שם, איוב ט לג). ישת ידו מ ש ט ר אימתו וניגושו על שנינו שלא יחזק החזק את הרפה (שם, שם לג).—ד) במשמ' שלטון ופעולה: וכי היה לך יתרון בדעת ובחשבון ותשקיף ותופיע על מסלות הרקיע וכי נכספה נפשך להבין שביליו וכו' והקו בארץ ו מ ש ט ר ו וגבהו ורומו (אגר' הרמב"ם לתלמידו ר' יוסף בן עקנין). אח"כ אמר והוא ימשול בך ירמוז לשכל העיוני הנקרא אדם כי החלק הנשאר והוא השוטר והמושל אשר שם האלהים מ ש ט ר ו בארץ ולשבת תחת כסא כבוד אלהים (ר"ד מרוקא, זכות אדם 20). כי היו חכמים גדולים יודעים כח המזל כפי מ ש ט ר ו על הארץ שלהם (ר' בחיי, יתרו). על משכיות לב כל ישים מ ש ט ר ו, גם עוזרי רהב שחו עת בא דברו (ליטריס, משירי שילר, מנקרות צורים, בכורי העתים תקפ"א 115). סעד בחסד ומשפט כסאך, והיה הישר אזור ממשלתך, והצדק אזור מ ש ט ר ך (אסף ב, ח יב).—ובמשמ' סדר וקצב: משים מ ש ט ר לדבריו בל יהגה שיח תפל (בן זאב, תרג' ב"ס לב כג).—ובמשמ' מִשְׁמָר, חובה שהוטל על אדם על פי הרשות: וכמו על מ ש ט ר ו נצב איש חיל יום יום בחנותה בת שוע יושבת (יל"ג, קוצו של יוד ג).

מִשְׁטָרָה, ש"נ,—שלטון השוטרים וקבוץ כל השוטרים יחד, Polizei; police.—משתמש במלה זו כל הצבור המדבר עברית בא"י, וכבר השתמשו בה גם הסופרים וגם בבתי חזיון.

מֶשִׁי[1]), ש"ז,— אריג יעשו ממנו בגדים יקרים, רבי היופי: ואלבשך רקמה ואנעלך תחש ואחבשך בשש ואכסך מֶשִׁי[2]) ואעדך עדי וכו' ומלבושך ששי ומֶשִׁי ורקמה (יחזק' טז י-יג). — ואמר המליץ: אכול עם קְנֵה ירק ואזור שק היה הוגר, ותעב פת נקיה עם חגור משי ואתה גר (ר"ש הנגיד, בן משלי א לח). מ ש י ורקמה הם כסות גופך אבל החן והיופי כסות עיניך (ר"י הלוי, מה לך צביה). הוא רך כ מ ש י ויכה מכה כהלמות עמלים, אין קץ למספר צבאיו יש לו עבדים ומושלים (ראב"ע, חידה, אחוד לבנים). לובש לבוש מ ש י בד ויעטה לו חור ושש, זכרה לך יום גור לבד בין מושבות אבן ושש (רמב"ע, תרשיש ח מ). מה בצע כי תלבש מ ש י ופעמיך תנעל תחש, העת תרכב מסלול עול ואלי מרמה רגלך תחש (שם ח קנה).—ובהשאלה, מֶשִׁי של דבורים, ארג של מליצה יפה: מ ש י חבר מהדַבֵּר, הבין שתרו החום ערבו (ר"י הלוי, תשובה לרמב"ע, דיואן רמב"ע, כ"י בודלי). ימינו על פני ספר תחוקק בפי העט כתב מ ש י ורקמה (רמב"ע, תרדם לבבה). — ומֶשִׁי של פרחים וכדומ': מטר שחק בעת רדתו פני הגן לאט שוה, ועל פניו כסות פסים ו מ ש י הזמן שוה (שם, תרשיש ג מה). אגן שתה על גן אשר לבש רקמה ועטה את רביד מְשִׁיו (שם, דיואן, עז, כ"י בודלי). — ומֶשִׁי העולם, הטובות שלו: חנ[illegible] אדמה תעדה עדיה אולי פתיים יחמדו יפיה, הבוערים תשוא במשכיות חולה ותסיתם בטיב מְשִׁיהָ[1]) (שם, שם פה). — ומֶשִׁי הַיֹּפִי, פְּאֵרוֹ: ראיתיך נעים ונאה, ונחמד למראה, תלבב הלבבות ביפיך, ותמשוך הנפשות בזיו להיך, והיופי הלבישך מ ש י ו, ושלם לך נשיו, ועץ ילדותך נתן פריו (ר"י חריזי, תחכמ' ו).—ובפרט החוטים שעושה התולעת של עלי התותים, והאריג הנעשה מהם, Seide; soie; silk, ומצוי במשמ' זו בסהמ"א: שאלה מרב האי ז"ל יש במקומנו עושין תולעת המשי ונהגו קדמונינו להאכיל התולעת וכו' (תורתם של ראשונים, הרכבה). ומפרחת (ארץ ספרד) כל מיני עצים אשר מעליהם מגדלים ה מ ש י כי המשי לרוב אצלנו (מנחם ב"ס, מכת' ר' חסדאי למלך כוזר). ושדר לביתיה פיסקא דשיראי דאינון בגדים של מ ש י (פו"ת מהר"י מינץ לב). ראובן ושמעון היה שותפות ביניהם שהיו מוכרין מ ש י בשוק בחנות א' (פו"ת הריי"ף עז). שאחד מן המלכים חלק אל עבדיו לוזי ה מ ש י לבחון בהם את דעתם (ר"י א"ת, הקדי' ר' בחיי להו"ם). ויש מפרשים כלך פסולת של מ ש י אותן קליפות שנשארו מן ה מ ש י שמוציאין התולעין ואין נוחין לטוות (ערוך, ערך כלך). גושקרא (הוא) פסולת של מ ש י

---

[1]) לא נתברר מקורו ומשמ' בדיוק, ועי' הערה לקמן.—[2]) תרגמו השבעים τρίχαπτον, במשמ' גדיל של שערות. עקילס במשמ' מִשּׁוּשׁ. ת"י: צבעונין. תיאודור' הניח המלה כצורתה μεσσί. עכ"פ זו עדות כי בזמנו כבר היתה מלה זו. פשיטא: בתכשיתא. ריב"ג: הו צנף מן אלחריר,—ובעבר': הוא מין ממה שנקרא בערב' חריר, והוא חוטי התולעת הידועה. רד"ק: פרוש בגדי משי והוא ידוע, ע"כ, והכונה כמו"כ להדבר הזה. וכך בעל הזהר: כהאי תולעת דמשי דסיסטרא דמנהא נפקין כל לבושי יקר (זהר, ויקהל). והנה, דבר תמוה הוא שלא נזכר המשי בסחורות צור. עכ"פ, הכל מודים כי בזמן יחזקאל כבר היה אריג זה ידוע בארצות של שפת ים התיכון, והשתמשו בו בפרט הנשים לכסותיהן, והיה מובא שמה מארץ סין, והסינים קראו להתולעת סי, או שי, ומזה בתלמוד שיראין, ואפשר באמת כי על שם זה קראו לו היהודים מ-שי, בהוספת מם, לסבה שלא נתברר לנו, וכמו שהיונים קראו לו σήρ, והלימים σηρικόν, שממנו באנגלית silk. — [1]) כך בקוד בכ"י, מֵשִׁיה, ולא מְשִׁיה כמו בשיר אחר, והנקוד

העשוי ככובעים והוא בית התולעת וקורין לו פולויי"ל ונופצים אותו וטווהו ועושה ממנו בגד (רש"י שבת כ:). שיראין מעיל העשוי מעיקר המשי סיריקון עשוי מן המשי הרך המתפצל (הוא, שם). ביצי תולעים העושים משי שהנשים מחממות אותן בחיקן והם נוצרים (הוא, כתוב' סו.). והנה חכם המסורת שלא למד חכמה אחרת דומה לגמל נושא משי והוא לא יועיל למשי גם המשי לא יועילנו (ראב"ע, יסוד מורא א). ואינכם יודעים שהמשי מריר התולעת ואינו מפעולות בני האדם (ר' קלונימ', אגר' בע"ח מו.). הסתכל בתולעת המשי היאך תארוג לבושה עליה (רש"ט פלקיירא, המבקש). והיא עיר גדולה מאד ובה כמו חמש מאות יהודים וכו' והם מתעסקים במלאכת המשי (מסעי ר' בנימין מטודילו 17). האומר לאשה הרי את מקודשת לי בבגדים אלו שהם שווים חמשים זוז והיו של משי וכיוצא בזה שהאשה מתאוה להם (סמ"ג, מ"ע, סי' מח). אשר שאלת על אותן הבגדים שהשתי הוא של פשתן והערב של משי והנשים תופרות אותם על סרבליהם (תשו' הרא"ש ב ה). ומהם שני אחים סוחרים עושי משי (ר"א זכות, יוחסין ד). שנמשלו ישראל לתולעת שבפיהם עושים להם לבוש מלכות כתולעת המשי (ספר תרדיס עו.). קהל א' הסכימו ביניהם שכל יחיד מהקהל שיקנה משי שיתן מכל ליטרא משי לבן אחד לקופת הקהל (שו"ת מהרשד"ס, יו"ד לג). כי רבים נוהגים להטיל ציצית של צמר בטלית של משי (האגור, לגדה ג:). אדמך לתולעת משי טווה ורוקעת ולה בונה וקובעת בחייה מקום קבר (ר"ע פרנסיס, צבי מודח 113). ושם יתחייב הגוי ליתן כך וכך משי לפרעון אותם הסחורות (דברי יוסף איגגוס ו). וראובן מתעסק באומנותו בתיקון המשי לקשור כריכותיו ולשונותיו ואגדותיו (שם כא). תולעת המשי אשר רק חינא והודו מזרחית ארצות מכורתו ומבלי עמל אנוש יהנו תושביהם מחוטי אריגתו (בכילי עולם ג, חינא). — מֶשִׁי חַי[1]) : ומשי חי וזרע גד (נרבוני, ארח חיים, שער הכליון, כ"י ביהמ"ד שכתב). — והשתמשו קצת הסופרים במשי בלשון נקבה: שני שותפים שקנו משי במשקל ולקחה האחד לביתו וכשבאו למכרה חסרת מהמשקל והאחד טוען לקחנו המשי במשקל והיתה אצלך יהי החסרון לך לבדך (הלבוש, שותפי קעו מח). ואמר לו שמעון שהמשי אינה טובה כמו שכתב לו ראובן (דברי יוסף איגגוס ו). — ומ"ל: קצת יהודים הולכים מעירם למקום אחר וקונים משיות וכו' מישמעאלים ומערלים בכפרים (שו"ת מהרי"ט, חו"מ ג יג). והגיע המשי הנ"ל לויניציאה ויהי בלכת המשיות לויניציאה ביד לוי שליח שמעון וכו' (שו"ת מהרשד"ס, חו"מ נ). ושמעון השיב לו ואמר שאני לטובה נתכונתי לסיבה שאני לא יכולתי למוכרו וידעתי שלוי הוא איש מורגל למכר משיות יותר ממני (שם).

מְשִׁיבָת, ת"נ, — כנוי להתורה: וזכר ברוך נשבת, ונרו נדעך ונכבת, שלא הניה עוסק במשיבת, ולא היה לו בן כי אם בת (יוחסי של אחימעץ מאיטליה, ניבואאר 125). —ואמר הפיטן: דבקו אור לאור, דפקו יחד לֵאור, החדש ושבת, הנחה להוגי משיבת, ואורו כמשַׁנים, וטוב לעינים (מחז' איטלי', יוצ' שבת ור"ח, תאמת).

מָשִׁיחַ, סמי' מְשִׁיחַ, — א) ת"ז, כמו מָשׁוּחַ: מגן שאול בלי מָשִׁיחַ[1]) בשמן (ש"ב א כא). —וכהן מָשִׁיחַ בשמן המשחה: אם הכהן הַמָּשִׁיחַ יחטא (ויקר' ד ג). והכהן הַמָּשִׁיחַ תחתיו מבניו (שם ו יח). —ומֶלֶךְ: חלילה לי מיי' אם אעשה את הדבר הזה לאדני לִמְשִׁיחַ יי' לשלח ידי בו (ש"א כד ו). חי יי' כי בני מות אתם אשר לא שמרתם על אדניכם על מְשִׁיחַ יי' (שם כו יז). איך לא יראת לשלח ידך לשחת את מְשִׁיחַ יי' (ש"ב א יד). נאם דוד בן ישי וכו' מְשִׁיחַ אלהי יעקב (שם כג א). רוח אפינו מְשִׁיחַ יי' נלכד בשחיתותם (איכ' ד כ). —ב) ש"ז, בכנ' מְשִׁיחִי, מְשִׁיחֶךָ, מְשִׁיחוֹ, מְשִׁיחָי, — אדם מָשׁוּחַ להיות מלך: וירא את אליאב ויאמר אך נגד יי' מְשִׁיחוֹ (ש"א יז ו). —וכנוי למלך: והקימתי לי כהן נאמן וכו' והתהלך לפני מְשִׁיחִי כל הימים (שם ב לה). ויתן עז למלכו וירם קרן מְשִׁיחוֹ (שם י). הנני ענו בי נגד יי' ונגד מְשִׁיחוֹ את שור מי לקחתי (שם יב ג). מגדיל ישועות מלכו ועשה חסד לִמְשִׁיחוֹ לדוד ולזרעו עד עולם (ש"ב כב נא). יצאת לישע עמך לישע את מְשִׁיחֶךָ (חבק' ג יג). כה אמר יי' לִמְשִׁיחוֹ לכורש (ישע' מה א). יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על יי' ועל מְשִׁיחוֹ (תהל' ב ב). עתה ידעתי כי הושיע יי' מְשִׁיחוֹ יענהו משמי קדשו (שם כ ז). ואתה זנחת ותמאס התעברת עם מְשִׁיחֶךָ נארתה ברית עבדך חללת לארץ נזרו (שם פט לט-מ). בעבור דוד עבדך אל תשב פני מְשִׁיחֶךָ (שם קלב י). —ובהשאלה, כנוי להאבות, אברהם יצחק ויעקב: לא הניח אדם לעשקם ויוכח עליהם מלכים אל תגעו בִמְשִׁיחָי ולנביאי אל תרעו (תהל' קה יד-יה). —

קדום. — [1]) ובספר הטהורים של הרמב"ם בתרגום העברי נזכר משי נא, והעיר שם המו"ל ה' קרונר שיותר נכון משי הי, עי"ש.

[1]) עי' ערך א.מָשַׁח, הערה 2.

ג) הנגיד שיחלו לו היהודים שיגאלם מידי היונים בזמן אנטיוכוס: להשיב ולבנות ירושלם עד מָשִׁיחַ נגיד שבעים שבעה (דני׳ ט כה). — ד) *הגואל שמיחלים לו היהודים שיגאלם מגלותם וישיבם לארץ ישראל ולתפארתם כבימי קדם: משיח בן דוד שעתיד להגלות במהרה בימינו אומר לו הקב״ה שאל ממני ואתן לך וכו׳ וכיון שראה משיח בן יוסף שנהרג אומר לפניו רבש״ע איני מבקש ממך אלא חיים (סוכ׳ נב.). איזהו מלך מיוחד הוי אומר זה משיח (ר״א בן עזריה, סנה׳ צט). עתיד מצרים שתביא דורון למשיח כסבור אינו מקבל מהם אמר לו הקב״ה למשיח קבל מהם אכסניא עשו לבניי במצרים (ר׳ יוסי, פסח׳ קיח:). אין להם משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיה (ר׳ הילל, סנה׳ צט). שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן תורה ותשובה וגן עדן וגיהנם וכסא הכבוד וביהמ״ק ושמו של משיח (פסח׳ נד.). (כתוב ויראני ה׳ ארבעה חרשים וכו׳ (מי הם) משיח בן דוד ומשיח בן יוסף ואליהו וכהן צדק (ר״ש חסידא, סוכ׳ נב:). וספדה הארץ וכו׳ (שבנבואת זכריה) על משיח בן יוסף שנהרג (שם נב.). לכשיבא מלך המשיח ויבשר לאבות העולם תחילה והם אומרים מי הוא זה שבא לנדד את שנתנו מעינינו והוא אומר להן אני מלך המשיח מבני בניכם (מדר׳ שה״ש, קול דודי, הוצ׳ גריגהוט). — יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ: ימות המשיח ארבעים שנה (ר׳ אליעזר, סנה׳ צט). וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח (בן זומא, ברכ׳ יב:). והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ אלו ימי המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה (רשב״א, שבת קנא:). אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד (שמואל, ברכ׳ לד:). ימות המשיח כמיום שנברא העולם ועד עכשיו (סוא, סנה׳ צט). כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעוה״ב עין לא ראתה אלהים זולתך (ר׳ יוחנן, ברכ׳ לד:). ששת אלפים שנה (הוא העולם) שני אלפים תוהו שני אלפים תורה שני אלפים ימות המשיח ובעוונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו (סנה׳ צז). שלח לו רב חנן בר תחליפא לרב יוסף מצאתי אדם אחד ובידו מגילה אחת כתובה אשורית ולשון קדש וכו׳ וכתוב בה לאחר ד׳ אלפים ומאתים ותשעים ואחד שנה לבריאתו של עולם העולם יתום מהן מלחמות תנינים מהן מלחמות גוג ומגוג והשאר ימות המשיח ואין הקב״ה מחדש את עולמו אלא לאחר שבעת אלפים שנה (שם:). ימות המשיח לישראל שבעת אלפים שנה (אבימי בן ר׳ אבהו, שם צט). ועי׳ יום. — חֶבְלֵי מָשִׁיחַ: שאלו תלמידיו את ר״א מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח (סנה׳ צח:). כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול משלש פורעניות מחבלו של משיח ומדינה של גיהנם וממלחמת גוג ומגוג (בר קפרא, שבת קיח.). — ומצוי מאד בסתמ״א, והשיב רה״ג לשואליו בענין זה: ובעת ההיא יעמוד איש מבני יוסף בדברא ויקרא משיח יי׳ ויקבצו אליו אנשים רבים ויהיה להם למלך וכו׳ ואז יעלה משיח בן יוסף עם האנשים המתלקטים אליו מן הגליל לירושלם ויהרגו את הפקידים אשר למלך אדום וכו׳ ושמע ארמילוס וכו׳ ויקצח את משיח בן יוסף וכו׳ וגם משיח בן דוד יגלה לאלה הנשארים בארץ פתרוס וכו׳ (תשו׳ לרה״ג על הישועה). — ובאגדות: אותו שבוע שהמשיח בא בו וכו׳ מרעיש ארבע פנות העולם ובא ומבטיח את ישראל ואומר להם כבר גאלה ומתקבצים אנשים ונשים וטף ומבקשים רחמים גדולים וכו׳ מיד עומד שרו של משיח משתבח לפני הקב״ה ואומר לפניו רבש״ע אם יש לך יסורין גדולים מאלו יסרני וכו׳ מיד נוטל הקב״ה שני קולרין של ברזל ומניחן על כתפו של משיח וכו׳ באותה שעה חוזרין ישראל לדעת אחרת ומבזין למשיח ואומרים אוי לנו שתעינו אחר משוגע זה וכו׳ באותה שעה משתתק ואין לו תשובה למשיח ואפילו מיכאל שר הגדול משתתק ואין לו תשובה וכו׳ מיד מתגלגלין רחמיו של הקב״ה על משיח ועונה אותו ביום צרה אמר להם שוטים שבעולם אחר בני מהרהרין אתם (פרקי היכלות לה-לו). וצריך אתה ללמד משיח כשהוא מגלה כבשר ודם הוא מגלה וכו׳ וכיון שרואין אותו אוה״ע באותה שעה אומרים זה לזה שמא זהו שאומרים עליו משיח הוא והוא אומר להם אני הוא משיח שכולם נופלים תחת כפות רגליו (שם לח). ובזמן שמשיח יתגלה בגבורתו דוד הולך ונופל בחייו מפני גזירות קשות ומשונות ומבוהלות (מדרש אותות המשיח). ויבוא (ארמילוס) אצל אדום הרשעה ויאמר להם משיח אני (שם). באותה שעה מלביש הקב״ה למשיח עטרה וישים כובע ישועה בראשו ויתן עליו זיו והדר וכו׳ (פרקי משיח). — ואמר הרמב״ם: המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה וכו׳ (רמב״ם, מלכ׳ יא א). ואל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם וכו׳ אל יעלה על דעתך שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם וכו׳ (שם ג, יב א-ב). — ואמר המשורר: ומבשר

טוב נדחף כגלגל, אומר לעירי עורי עורי, שירך שירי משיחך שורי, קומי אורי מלכך ראי נדגל (ר״י הלוי, שפעת מלכי).—ואמר המליץ: חושה משיח אל ולמה תעמוד, הנה מחכים לך דמעות נוטפים, היו דמי דמעם נחלים שוטפים, וכו׳ עורה משיחנו צלח כיום רכב על סוס אשר דוהר ומרכבה רתום, וכו׳ אם על חמור תרכב אדוני שוב ושב איעצך השר משיחנו בתום לבי סתום הקץ והחזון חתום (עמנ׳, מחבר׳ ט).—*עד שיבא מָשִׁיחַ, לאמר אחרי זמן רב מאד: כאדם שאומר לחבירו עד שיבא משיח (רסב״ס ב״ב קלג:).—ומְּשִׁיחַ הנוצרים, כנוי לישו בן מרים מנצרת, J. Christus; J. Christ: כי מאנו (היהודים) להאמין במשיח אשר בא אל עולם הזה ויגאל את כל אדם מחטאתו וכו׳ היהודים לא רצו לקבל ולהאמין במשיחנו באו בגלות עולמית (ס׳ מינסטר, וכוח בין נוצרי ויהודי בזל, Anno MDXXXIX). ואשר דתיהם שונות מדת משיחנו ישתדל (המלך) להמיר דתם בדת משיחנו למען יצלחו גם המה (דברי הסגמון אל המלך, בספר דברי ריבות לר״י סטנוב ד:). והנה אני נשבע בחיי משיחנו אשר באתי להסות תחת כנפיו שאין בעלילה זו שום ממש (דברי מומר, שם, פרק כא).

א.*מְשִׁיחָה, ש״נ,—א) שה״פ מן א.מָשַׁח: אין משיחה אלא שמן המשחה (ר׳ יצחק, ספרי במד׳ קיז). כל כלי וכלי טעון משיחה בפני עצמו (ספרא צו, מלוא׳ א). מלך בתחילה טעון משיחה מלך בן מלך אין טעון משיחה וכו׳ אבל כה״ג בן כה״ג אפילו עד עשרה דורות טעון משיחה (ירוש׳ הור׳ ג ג). ריבוי שבעה ומשיחה שבעה (רבינא, יומ׳ ה.). משיחת אהרן כיצד כל שבעת ימי המלואים היה משה מפשיט את אהרן את בגדיו ומרחיצו וסכו בין עיניו וכו׳ (מד״ר במד׳ יב). מגיד שבמשיחתן של אלו הוקדשו כל הכלים לעתיד לבא (שם).—ומצוי בסהמ״א, ומְשִׁיחָה לרפואה וכיוצא בזה: ואולם (הרפואות) אשר יעשו מחוץ (הגוף) הנה הוא ממנו מה שיקרא משיחה וחפיפה ונטילה ורחיצה ושיפה וכו׳ (פי׳ אבן רשד על חרוזי א״ס).—ב) *כל דבר שמושחים בו כל מכה וכיוצא בזה, Salbe; onguent; ointment: כל רופא שיחפוץ לרקוח מרקחת משיחה המושחים בו מן הזיעות (שבתי דונולו, ספ׳ המרקח׳ ב). ולפניו כפות מלאות במיני רפואות באלה מרקחות ובאלה משיחות (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). משיחה חברתיה אני לרכך החזה (נרבוני, אגרת הייס, בחליי החזה, כ״י ביהמ״ד שבתר). ואחרי כן ימשחנו במשיחות הנאותים לכל מכה (מ׳ אלדבי, ש״א ד). ורובם נתרפאו במשיחה המעורבת בכסף חי (ר״ד גאנז, צמח דוד ו׳ רכ״ד).

ב.*מְשִׁיחָה, ש״נ, מ״ר מְשִׁיחוֹת,—חבל דק של פשתים וכדומה Seil; corde; rope: (אוגדין את הלולב) אפילו במשיחה (ר״מ, סוכ׳ ג ח). לא יצא החייט במחטו וכו׳ ולא הצבע בדוגמא שבאזנו [1]) ולא השולחני בדינר שבאזנו ולא הסורק במשיחה שבצוארו (הוא, תוספת׳ שבת א ח). משיחות של ארגמן אסורות מפני שהוא מולל עד שלא קושר (ר׳ יוסי, כלא׳ ט ט). לובש אדם שתי חלוקות זו על גבי זו וכו׳ ובלבד שיתן את המשיחה ויקשור בה בין כתיפיו (תוספת׳ כלא׳ ה טו). ואינו מודד לא בחוט ולא בשלשלת ולא בשוח של גמי אלא במשיחה והמודד מותח בכל כחו ומודד (שם ערוב׳ ו יג). איזה הוא תכריך של שטרות כל שחוט או משיחה או דבר אחר כרוך עליו מבחוץ (שם ב״מ א יד). המשיחות והרצועות שתפרן לספר (שם ידים ב יב). כיצד היו משיאין משואות מביאין כלונסאות של ארז ארוכין וקנים ועצי שמן ונעורת של פשתן וכורך במשיחה ועולה לראש ההר ומצית בהן את האור (ר״ה ב ג). היתה של ניר או של עור וקשרה במשיחה אם מירח מן הצדדין הציל (כלים י ד). העושה כלים מן הגדל בים וחבר להם מן הגדל בארץ אפילו חוט אפילו משיחה (שם יז יג). הנוגע ביד מגרה וכו׳ בחוט ובמשיחה באמה ובסניפין (שם כא ג). הסל והכלכלה שמלאן תבן או מוכין וכו׳ סרגן בגמי או במשיחה (שם כב ט). והלא הוא אומר במת וכל מעשה עזים יכול יטמא חבלים ומשיחות (ספרא, שמיני ו ה). היה כרוך עליה (על הטלית) חוט או משיחה מותר לנטותה לכתחלה (רמי בר יחזקאל, שבת קלח.). גט בידה ומשיחה בידו אם יכול לנתקו ולהביאו אצלו אינה מגורשת (רב חסדא, גיט׳ עח:). לבאר עמוקה מלאה מים והיו מימיה צוננין ומתוקים וטובים ולא היתה בריה יכולה לשתות ממנה בא אדם אחד וספק לה חבל בחבל משיחה במשיחה ודלה ממנה ושתה התחילו הכל דולין ושותין (ר׳ חנינא, מד״ר שה״ש א, שם ברא׳ לג).—ומצוי בסהמ״א: וקושרין דלי במשיחה או באבנט וכיוצא בו (רמב״ם שבת י ג). וצריך להעביר בתוך כל חריץ וחריץ על גבי העור חוט או משיחה להבדיל בין בית לבית (הוא, תפלין ג יח). בני אדם הרגילין לתפור בתי זרועותיהם

---

[1]) כך בכ״י א״פ הוצא׳ צוק״מ. ובכ״י ויגה

בחוט או במשיחה וכשפושט עצמו מתיר אותם ומרחיבה וכו' וכן מנהג נשים לאחר שלבשו קמיזא"ש שלהן מהדקין אותם במשיחות לולאות דופני הכתונת מימין לשמאל (מרדכי, שבת, סי' בכח).—ואמר המליץ: משיחה זאת מאד דקה לנשאו, תלו אותו בחבל די לכבדו (ר"ע פרנקים, צבי מודח 104).—ובמשמ' שה"ם מן ב.*מְשַׁח: מותחין לו (לעוף) הוט של משיחה[1]) אם חולק את רגליו שתים לכאן ושתים לכאן טמא שלש לכאן ואחת לכאן טהור (ר"א כי' לדוק, חול' סה.).— ובתשבורת, מדת שטח אדמה וכיוצא בזה, ושם מלאכת מדידת הקרקעות, Flächeninhalt; superficie; area: כיצד מודדין את המשיחה במנין אתה מחשב אחד על אחד זהו המשיחה והיא אמה על אמה (מלאכת המדות א, כ"י מינכן, הוצ' ה' שפירא). הרוצה למוד השדות המרבעות בשוים ובחלופים מצרף הארך על הרחב והעולה משניהם הוא המשיחה (שם ב). הרוצה למוד את הגג המרובע וכו' מצרף ארך בתוך רחב בתוך העמק והעולה משלשתן היא משיחת הגג והוא הגוף ואם היה עגול או משולש וכו' מודד הגג במדד שלו במדה שאמרו ותדע המשיחה והיודע אותה מצרפו בתוך העומק הוא משיחת הגוף (שם). הצריך למוד התל או דבר מקובה ובלבד שיהיו דופנותיו שוות מכל צד כחצי כדור או כדומה לו מצרף א' מן החוטין מן הקצה אל הקצה בתוך חצי האחד והעולה משניהם היא המשיחה (שם). עמוד מרובע וסופו ד' אמות וכו' וראשו שתי אמות על שתי אמות רבוע וצריך אתה לידע כמה משיחתו וכמה קומתו (שם). הרי שהוצאת השוה וכן הדומה לו אבל חשבון חלופים אין לך מהם בחשבון המשיחה והמדקדק בהם ישכיל בין בצלעים בין בעמוד עם הקבע (שם ד). אי זו היא התלויה זו העומדת עקר העגולה מכל צד כדור או שהיתה המשיחה כאבטיח שהיא עגולה לסביבותיה (שם ה). ולפני שאתחיל בפירוש משיחת המשלשות אני נותן לך דמיונות בתשבורת המרובעות (רהב"ח הנשיא, ספר המשיחה והתשבורת ב מה). והצורה הזאת קורין לה מעוקב או צורת עקב ודרך תשברתה שתמנה י' בי' ויהיה ק' והוא משיחת האורך והרוחב (שם ד א). וכן המשלש המרויח הזויות או מחדד הזויות אם הוא ראש ותושבת החצוייה היא נקראת על שם המשלש ההוא ודרך משיחתם כלם דרך אחת היא (שם ד).—וכנוי לחכמת התשברת: למד מלאכת החשבון ומלאכת המשיחה ומלאכת חשבון התקופות ומזלות ומלאכת הנגון (ר"י אבן עקנין, ספר מוסר ג יא). המדעות שנשיג אותם ונקנה ידיעתם הם המדעות שנפרד מהם הצורה ונשיג ידיעתם כמו מלאכת המשיחה שמדברת על הנקודות והם שאין להם אורך ורוחב ורום (שם כא).

***מְשִׁיחוּת,** ש"נ, —א) מעמד ומשרת הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ: כהן משיח שחטא ואחר כך עבר ממשיחותו. וכן נשיא שחטא ואחר כך עבר מגדולתו (הור' ג א). אחד משוח בשמן המשחה וכו' ואחד שעבר ממשיחותו[1]) (מכות ב ו). — ובסהמ"א: אם אירע פסול בכ"ג ומינו אחר תחתיו ולאחר זמן חזר ראשון לעבודתו ועבר זה ממשיחותו (רש"י יומ' עג). כי אז יגלם טיטוס ואין לו מלכות ומשיחות למלך על ישראל (ר"ת על דונש, ובלוק). — ב) סגולת מי שהוא המשיח המקוה: ובעודנו תמהים על האגרת הזאת וכתבים הבאים לקיים משיחותו והנה כתבים באו מירושלם וכו' (יעקב ששפורטש, ציצת נובל צבי). שמו לודאי את משיחות זה ועל ביאת משיח האמת ספקו (ר"ע פרנקים, צבי מודח 109). חוש המשוש אשר היא חרפה לנו כל היום היא שיחתו כי זה לו אות בריא כנביא שקר להתם ולכלה נשמות שבגוף להצמית קרן משיחותו בכחשי אפרים (ספר מריבת קדש נגד ש"צ, הוצ' מק"ג 7). בהעטר לראשו עטרת המשיחות (שם 15).—והשתמשו בזמן החדש במלה זו לענין עצם התקוה לביאת המשיח, Messianism.

:מְשִׁיחִי, ת"ז, מ"ר מְשִׁיחִיִּים, — מי שמאמין בַּמָּשִׁיחַ הנוצרים, Christ; Chrétien; Christian: יצא לנו מזה שהמשיחיים הנקראים קריסטיאני עם היותם מאמינים השלוש והתלבשות הבשר וכו' אינם בכלל ע"ז (ר' ישמעאל חנינא מן ולנטונו, שנת שבת, השחר ב יז). ולפי דעתי השם המיוחד להם ולא לזולתם בלשוננו הוא משיחיים על שם משיחם (שם). ועוד אנו משיחיים לא היינו משתחוים ועובדים את צלמים כמו שאתם יהודים חושבים (ס' מיניסתר, וכוח נוצרי ויהודי). אם כעורים אנחנו למה אתם משיחיים כל כך אוהבים את נשינו והן יפות בעיניכם מנשיכם (שם). ובאו המשיחיים הנקראים בלשון אשכנז היידן (ספר האמונה, REJ 1882, Jan.-Mars 82). לא היתה כונתי ח"ו לדבר על המשיחיים הנקראים בלעז קריסטיאין (הקד' פחד יצחק לאות ה).

וכמו"כ בנדפס: שבצוארו.—[1]) בתוספתא (שם ג כב) על גבי משיחה. אבל כל נסחת מאמר זה יותר מתוקנה בגמ'.

[1]) כך במדב"מ. ובנוסח' הדפוס: כמשיחתו.

*מִשִׁיט, מְשִׁיטָא, — כמו מֶשֶׁךְ [1], הכתב הרגיל שלנו הנהוג בכתיבה: בספרים שלנו הכתובים בכתב משיט שאינו כתב אשורי אשר נכתב בספרים (שו״ת רמ״א לד). כעין אות ז׳ של כתב משיטא שלנו (שו״ת נודע ביהודה, אה״ע לא). ועוד לא התיר אלא כתב משיטא שלנו כיון דבעי כתיבה תמה אבל כתב גלחות כתב גמור הוא (שו״ת חתם סופר, חו״מ קלה).

*מְשִׁיכָה, ש״נ,—שה״פ מן מָשַׁךְ, בפרט בהלכות מקח וממכר, מעשה שמביא את הדבר הקנוי ברשותו של הקונה, וע״י מעשה זה יש להקנין כח חקי: כל המטלטלין נקנין במשיכה (שבי׳ י ט). בהמה דקה נקנית במשיכה (קדוש׳ א ד). נכסים שיש להם אחריות נקנין בכסף ובשטר ובחזקה ושאין להם אחריות אין נקנין אלא במשיכה (שם ה). ספינה ואותיות נקנות במשיכה ובשטר (ר׳ נתן, תוספת׳ שם א ז). איזו היא משיכה בין שמשך ובין שהנהיג ובין שקורא לה והיא באה אחריו הרי זו משיכה (שם). אימתי אמרו המטלטלין נקנין במשיכה ברשות הרבים או בחצר שאינה של שניהן (ירוש׳ שביע׳ י ט). לעולם משיכתו של מעשר שני היא פדיונו (רשב״ג, שם מע״ש ג ו).—וכל פעולה של מְשִׁיכָה, מְשִׁיכַת המחט: החוט ששייר מן החוט וכו׳ מלא משיכת המחט (בר קפרא, ירוש׳ ב״ק י יא). כפליים במשיכת המחט (שם).—ובהשאלה: משיכת הדברים רכים שנמשכו כל גדולי ישראל והסנדראות אחריו (מד״ר במד׳ יח).—ובסהמ״א גם במשמ׳ העקרית וגם בהשאלה, מְשִׁיכַת קוים בעט על גבי הגליון: והקוים הנכוחיים הם קוים שיהיה המרחק ביניהם שוה ושמור במשיכתן ואין אחד מהם פוגש את חבירו בהלוכו (ראב״ח הנשיא, ספר המשיחה והתשברת א יב).—ובמשמ׳ קַו קטן רשום על הגליון, Strich; trait; stroke: קמץ גדול כך הוא תחת המשיכה נקודה כזה (ָ) וקמץ קטן שתי נקודות תחת האות כזה (ֵ) ופתח גדול משיכה בלא נקודה תחת האות כזה (ַ) (קטע ממלונו של ר״א הבבלי, נזכר בדברי רלב״ע ור״ת, ופרסם קטעים ממנו ניבויאר, Notice sur la lexicogr. 9).— *מְשִׁיכַת הַלְּבָבוֹת: כי צריך שיהיה ממשיכת הלבבות מה שאפשר שירגיש הנוכח כי לתועלתו ולאשרו אמר לו המוכיח זה הדבר (רלב״ג משלי כח).—והפעולה שפועלת אבן השואבת על הברזל וכדומ׳ למשכו ולקרבו אליה: כמו משיכת אבן המגניטס את הברזל שלא יוכל השכל לתת סבת מציאותו (ר״י אלבו,

[1]) עי״ש בדבר מקור המלה.

העקרים א כג).—וכאב שמתחדש באבר מהאברים שירגיש האדם כאלו האבר נמשך: א״א (אמר אבוקרט) מי שיקרהו קיווץ או משיכה ואח״כ תמצאהו קדחת יותך בו חוליו א״ג (אמר גלינוס) המשיכה מין ממיני הקיווץ אלא שהוא לא יראה בה האיברים מקובצים כי היא משיכה לאחור ומשיכה לפנים משיכה שוה ולזה יגבלו אותה בשם משיכה (יעקב בן יוסף זהלה, תרג׳ פרקי אבוקרט, כ״י ביהמ״ד שכטר 31).

*מְשִׁיפָה, ש״נ, — רפואה כעין משיחה ששפין בה המכה וכדומה, Einreibung; friction; embrocation: חלב של אשה ולובן של ביצה כדי ליתן במשיפה [1]) של קילור (שבת עז:).

*מְשִׁישָׁה, ש״נ, — שה״פ מן מָשַׁשׁ: וגם על אותות משישת בשר הבטן אם משמשת את בטן האדם וראית והנה בשר בטנו רך וכו׳ (אסף הרופא, כ״י, דף 142). שיהיה מראה הנגע עמוק מעור הבשר לא עמוק במשישתו אלא במראית העין כמראה החמה הנראית לעין עמוקה מן הצל (רמב״ם, טומאת צרעת א יו);

מָשַׁךְ [2]), ממנו מָשַׁךְ, מֶשֶׁךְ, מוֹשְׁכוֹת, *מָשׁוּךְ, *מְשִׁיכָה, *מִשּׁוּךְ, *הִמָּשְׁכָה, *הִתְמַשְּׁכוּת.

מָשַׁךְ, פ״י, מָשְׁכָה, מָשַׁכְתִּי, מָשַׁכְתְּ, מָשַׁךְ, מֹשְׁכִים, מְשֹׁךְ, מִשְׁכוּ, תִּמְשֹׁךְ, מִשְׁכוּ, יִמְשְׁכוּ, מְשַׁכְתִּיךָ, מָשְׁכוּ, מְשָׁכֵנִי, אֶמְשְׁכֵם, תִּמְשְׁכֵנִי,—א) מָשַׁךְ את פלוני, הסיעו ממקומו בכח והקריבו למקום אחר, ziehen; tirer; draw: וַיִּמְשְׁכוּ ויעלו את יוסף מן הבור (בראש׳ לז כח). וַיִּמְשְׁכוּ את ירמיהו בחבלים ויעלו אתו מן הבור (ירמ׳ לח יג). מִשְׁכוּ וקחו לכם צאן (שמות יב כא). ונגש חורש בקוצר ודרך ענבים בְּמֹשֵׁךְ הזרע (עמוס ט יג). בחבלי אדם אֶמְשְׁכֵם (הוש׳ יא ד). תִּמְשֹׁךְ לויתן בחכה (איוב מ כה).— מָשַׁךְ השור בְּעֹל, מָשַׁךְ את העגלה וכדומה ע״י העל שבצוארו: ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר אשר לא עבד בה אשר לא מָשְׁכָה בעל (דבר׳ כא ג). — ובהרחבה, מָשַׁךְ את פלוני אחריו, גרם שילך אחריו בדברים וכדומ׳: וּמָשַׁכְתִּי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין

[1]) גרסת ספרי הדפוס בפנים היא משיפא, באלף בסוף. אך רש״י שם בהא בסוף, וכן גם הרמב״ם שבת יח ד, וכן הרא״ש.

[2]) בערבי׳ מסב a).

a) مسك

ואת רכבו (שפט׳ ד ז). משכני אחריך נרוצה (שה״ש א ד). משכו[1] אותה וכל המוניה (יחזק׳ לב כ): אל תמשכני עם רשעים ועם פעלי און (תהל׳ כח ג).—משכו ברשת, עשה בתחבולה שיבוא ויפול בתוך הרשת: יחטף עני במשכו ברשתו (תהל׳ י ט). — משך בקשת, משך את היתר כדי לכפף את הקשת: ואיש משך בקשת לתמו ויכה את מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין (מ״א כב לד). פול ולוד משכי קשת (ישע׳ סו יט).—ובהרחבה, לדברים מפשטים, משך העון וכדומ׳, אמץ את כחו שיבוא העון לידו: הוי משכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה (ישע׳ ה יח). — וכמו״כ משך את פלוני חסד, התאמץ לעשות לו חסד: ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד (ירמ׳ לא ג).—ומשך לפלוני חסד: משך חסדך לידעיך וצדקתך לישרי לב (תהל׳ לו יא). אל יהי לו משך חסד ואל יהי חונן ליתומיו (שם קט יב). — משך ידו את פלוני, התחבר אליו: משך ידו את לצצים (הוש׳ ז ה). —ובהשאלה, משך בעט: מני מכיר ירדו מחקקים ומזבולן משכים בשבט ספר (שפט׳ ה יד). — ב) משך היובל, תקע התוקע תקיעה ארוכה ביובל: במשך היבל המה יעלו בהר (שמות יט יג). — ומשך בקרן היובל: והיה במשך בקרן היובל בשמעכם את קול השופר יריעו כל העם תרועה גדולה (יהוש׳ ו ה). — ומשך לבד, בלי השם יובל, כמו״כ במשמ׳ זו: לך ומשכת בהר תבור ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי ומבני זבלון (שפט׳ ד ו). והארב החישו ויפשטו אל הגבעה וימשך הארב ויך את כל העיר לפי חרב (שם כ לז).—ג) משך, עשה שיארך דבר זמן מה, verlängern; allonger; lengthen, משך אפו, כמו האריך אפו, האריך כעסו, כעס על פלוני זמן רב: הלעולם תאנף בנו תמשך אפך לדר ודר (תהל׳ פה ו). — ומשך על פלוני, כמו האריך אפו במשמ׳ האריך רוחו, לא הענישו מיד: ויתנו כתף סוררת וערפם הקשו ולא שמעו ותמשך עליהם שנים רבות ותעד בם ברוחך ביד נביאיך ולא האזינו (נחמ׳ ט כט-ל). — ד) משך את בשרו ביין וכדומה, הנהיג את גופו בזה: תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי ולבי נהג בחכמה (קהל׳ ב ג). — ובתו״מ, במשמ׳ העקרית: לא יקשור גמלים זה בזה וימשוך אבל מכנים חבלים לתוך ידו וימשוך ובלבד שלא יכרוך (שבת ה ג). מעשה

בסומא שירד לטבול במערה וירד מושכו אחריו ושהו כדי שתצא נפשם והשיאו נשותיהם (ר׳ יוסי, יבמ׳ ט ד). גנב וטבח ומכר ברשותם פטור היה מושכו ויוצא ומת ברשות הבעלים פטור (ב״ק ז ה-ו). מצות הנשרפין היו משקעין אותו בזבל עד ארכובותיו ונותנין סודר קשה לתוך הרכה וכורך על צוארו זה מושך אצלו וזה מושך אצלו עד שפותח את פיו ומדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו (סנה׳ ז ב). היה מושך במעגילה ונפלה עליו והרגתו (מכות ב א). מי שזכה בתמיד מושכו והולך לבית המטבחים (תמיד ג ה). שנים שנתערבו פסחיהן זה מושך לו אחד וזה מושך לו אחד וכו׳ (תוספת׳ פסח׳ ט א). עומד הייתי בראש גגי וראיתיך מושך שני שוורים קשורים (ירוש׳ גיט׳ ה ג). לפרה שהיו מושכין אותה למקולין ולא היתה נמשכת מה עשו לה משכו את בנה לפניה והיתה מהלכת אחריו על כרחה שלא בטובתה (ר״י בר סימון, מד״ר ברא׳ פו). כדי שלא יהיו המינים וכו׳ אומרים הואיל ואנו מהולין אין אנו יורדין לגיהנם מה הקב״ה עושה משלח מלאך ומושך ערלתן והם יורדין לגיהנם (ר׳ ברכיה, שם שמות יט). והיה המצרי אומר לסוסו אתמול הייתי מושכך להשקותך מים ולא היית בא אחרי עכשיו אתה בא לשקעני בים (שם כג). —ומשך מים, עשה שילכו המים ממקום למקום: מושכין את המים מאילן לאילן ובלבד שלא ישקה את כל השדה (ר״א בן יעקב, מו״ק א ג). המסנק את הטיט (מקרקעית המקוה) לצדדין ומשכו ממנו שלשה לוגין (מים) וכו׳ היה תולש ומשכו ממנו שלשה לוגין (מקוא׳ ב ו). כיון שחמה זורחת עליו (על המן) היה פושר והולך ונחלים היו מושכין ממנו ומוליכין לים הגדול (מכי׳ בשלח ד ד). נהרות המושכין מים מן האגמים מותר להשקות מהן בחולו של מועד (שמואל, מו״ק ד.).—משך שמן מזיתים וכדומ׳: זיתים שמשך מהן שמן וענבים שמשך מהן יין וכו׳ תותים שמשך מהן מים ורימונים שמשך מהן יין (ר׳ יהודה, שבת קמג:). —משך את פלוני מן, לקחו ממנו: הרי אני מושך את מניקתו ממנו ומעצמו הוא מת (ר׳ אלעזר, ירוש׳ סנה׳ יב). — משך ידיו מדבר, הניח את הדבר: פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת עשתה לי פולין וכו׳ הקדיחתן במלח כיון שטעמתי משכתי ידי מהן אמרה לי רבי מפני מה אינך סועד אמרתי לה כבר סעדתי מבעוד יום אמרה לי היה לך למשוך ידך מן הפת (ר׳ יהושע בן חנניה, עירוב׳ נג:). יורדין הייני

[1]) ריב״ג וכן רד״ק שהוא צווי, ואמר רד״ק בפרוש: וכן קבלנו קריאתה בקמץ חטף וכן מצאתי בספר מדויק במסורת עליו לית חטף.

לסידקי של אשקלון ולוקחין חטין ועולין לעירנו וטובלין ואוכלין בתרומתינו למחר נמנו עליה לפוטרה מן המעשרות מ ש ך רבי ישמעאל בי רבי יוסי את ידיו שהיה מסתמך על בן הקפר גמר לו בני למה לא אמרת לי מפני מה מ ש כ ת את ידיך ממנו הייתי אומר לך אתמול אני הוא שטימאתי אני הוא שטיהרתי (ר' פנחס בן יאיר, ירוש' שבי' ו א). משמת שמעון הצדיק נישלה ברכה משתי הלחם ומלחם הפנים והיה נופל לכל אחד ואחד מהן עד כאפון הצנועים היו מ ו ש כ י ן את ידיהן והגרגרנים היו פושטין את ידיהן (שם יומ' ו ג). ר' ור' יוסי בי ר' יהודה נכנסו לאכל במסוייפות וצווח בהן השומר ו מ ש ך ר' יוסי בי ר' יודה את ידיו אמר לו רבי אכול שכבר נתייאשו הבעלים מהן (ר' יוחנן, שם דמאי א א). האשה שלשה בעריבה וידיה עסוקות בבצק וכו' מ ש כ ה ידיה הימנה והחזירתו (תוספת' אהלי' ה יא). למלך שעשה סעודה וכו' שאילו מ ש ך המלך את ידו היו הכל מ ו ש כ י ן את ידיהם (ר' ברכיה, מד"ר שה"ש ב, באתי לגני).—ובמשמ' נסתלק מהדבר: שחטו (את הפסח) ונודע ש מ ש כ ו הבעלים את ידיהם או שמתו (פסח' ו ו). סעודתך שהנאתך ממנה משוך ידך הימנה (ר' חייא, גיט' ע).— ובמקח וממכר, מָשַׁךְ הדבר הקנוי, עשה בו מְשִׁיכָה שעל ידיה הדבר נקנה על פי הדין: מ ש ך הימנו פירות ולא נתן לו מעות אינו יכול לחזור בו (ב"מ ד ב). המוכר פירות לחבירו משך ולא מדד קנה מדד ולא מ ש ך לא קנה (ב"ב ה ז). היה עומד ולוקח וראה טוען אחר יפה ממנו מותר להחזיר מפני שלא מ ש ך (דמאי ג ב). לזה פרה ולזה חמור והחליפו זה בזה ו מ ש ך בעל החמור את הפרה ובא בעל הפרה ל מ ש ו ך החמור ומצאה שבורה בעל החמור עליו להביא הראייה שהיה החמור שלם בשעה ש מ ש ך (שמואל, ירוש' ב"מ ד א).—מִשְׁכֵי הרוק, עי' רוק. — ומָשַׁךְ בשופר: תקע בראשונה ו מ ש ך בשניה כשתים אין בידו אלא אחת (ר"ה ד ט).—ומָשַׁךְ לִבּוֹ בדברים, וכיוצא בזה: ואקח את ראשי שבטיכם וכו' משכתים בדברים אמורתי להם אשריכם וכו' (ספרי דבר' טו). וכל משען מים אלו בעלי אגדה ש מ ו ש כ י ן לבו של אדם כמים באגדה (רב דימי, חגי' יד). ויקח קרח שבדברים רכים משך לבם (מד"ר במד' יח).— ובסהמ"א: שאם לאדם בנים גדולים אל יניחם לאכול בבית אחר שלא ימשכו לבם להיות זוללים וסובאים (ספר חסידים, סי' תתקפד). ולמה נצטוה (משה) לדבר עם הנשים תחלה מפני שהן שולחות

בניהן לבית הספר וכו' ומרחמות עליהם בבואם מבית הספר ו מ ו ש כ ו ת לבם בדברים טובים (ר"א די וידאש, ראש' החכמה, פ' ד"א ד). — מְשָׁכוֹ לְכַךְ וְכַךְ, גרם שיהיה כך וכך: קרבנות ציבור סכין מ ו ש כ ת ן למה שהן (שמואל, זבח' ו). — וכמו פ"ע, נָהָר מוֹשֵׁךְ, שמימיו הולכים: אין לי אלא ימים ונחלים ש מ ו ש כ י ם בימות החמה ובימות הגשמים מנין לרבות שאר ימים ושאר נחלים ש מ ו ש כ י ם בימות הגשמים ואין מ ו ש כ י ם בימות החמה (ספרא שמיני ג ד). החופר בצד המעיין כל זמן שהן באין מחמת המעיין אעפ"י שפוסקין וחוזרין ומושכין הרי הן כמי מעין חזרו מלהיות מ ו ש כ י ן הרי הן כמי גבאין (תוספת' מקוא' א יד). מעיין שהוא מ ו ש ך כנדל וריבה עליו והרחיבו (שם ד ט). הנהרות והמעיינות ה מ ו ש כ י ן הרי הן כרגלי הממלא (שם כיל' ד ח). מעיין כל זמן שהוא מ ו ש ך אין בו משום גילוי (ירוש' תרומ' ח ו). כנחל זה ש מ ו ש ך בימות הגשמים ופוסק בימות החמה (ילק' שמעוני, בלק תשעא). —ובסהמ"א: היתה שדהו זרועה כלה מין אחד והיה נחל בתוך השדה אע"פ שאינו מ ו ש ך או אמת המים וכו' והוא שתהיה מ ו ש כ ת וקבועה (רמב"ם, מתנ' עניים ג ב).—נהר מֹשֵׁךְ אבנים: הרי נהר סמבטיון יוכיח ש מ ו ש ך אבנים כל ימות השבת ובשבת הוא נח (ר"ע, מד"ר בראש' יא).—הארץ מֹשֶׁכֶת שמן, השמן נוזל בה: שארצו של אשר מ ו ש כ ת שמן כמעין (ספרי דבר' שנה). — *יין: נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעיין (רש"י בראש' מט יא). — *וזהב: בקעה בקעה מלאי דינרי זהב התחילה מ ו ש כ ת דינרי זהב לפניהן (מד"ר שמות נב).—*הדד מֹשֵׁךְ חלב, נוזל החלב ממנו: כל אחד ואחד מכיר את אמו והוא עולה ונוטל את דדו ונותנו בפיו שמא ימשוך לו חלב והוא אינו מ ו ש ך ונפשו מטרפת והוא מת אל חיק אמו (פסיק' רבתי כו).—אשה מֹשֶׁכֶת דמים, שדמים נוזלים ממנה: מעשה נס הקב"ה עושה עם התינוק הזה כיצד עד שלא ילדה היתה מ ו ש כ ת דמים וכשהיא יולדת דמים מסתלקים לשדים ונעשה חלב והתינוק יונק מהן (ר"מ, תנחומ' תזריע ג). — התחיל דבר לִמְשׁוֹךְ, התחיל להתפשט מנקודה אחת בְּאֹרֶךְ: מוח כל מה שבקדירה נדון כמוח התחיל ל מ ש ו ך נדון כחוט השדרה (בר קפרא, חול' מה). — ובסהמ"א, בדברים מפשטים בסגנון המחקרי: אתה חכם ומחכמתך אצלת חפץ מזומן כפועל ואמן ל מ ש ו ך משך היש מן האין (רשב"ג, כתר מלכות). משך נבואה מ ש ך

לוֹדעיו, ורוח נדיבה שפך על שומעיו (ר״י הלוי, אלהים אל מי אמשילך).—ובמשמ׳ ־הֵכֵב וגֵרֵם דבר: שכל אותם דברים של גזרת הכוכבים שהם אומרים יארע כך ולא יארע כך ומולדו של אדם ימשוך ויהיה כך ויארע לו כך ולא כך כל אותם הדברים אינם דברי חכמה בלל אלא טפשות (אגרות רמב״ם, תשו׳ לחכמי מרשיליה).— כֹּחַ הַמֹּשֵׁךְ, המשך את כח המזון אל הגוף: ותקן בתוכו (בתוך היכל האדם) עוד ארבעה אוצרות לארבעה פקידים ר״ל הכח המושך והכח המחזיק והכח המעכל והכח הדוחה (ר״י א״ת, תו״ה, עבוד׳ ה׳ ט). והתאוה אשר באדם מחוברת מכחות הטבע ומזג היסודות והיא בעולם יסודה ומעין שרשה מושכים אליה המאכלים כח ומחזקים אותה ההנאות הגופיות (כס, ב). כח הזן וכו׳ והרופאים הלקוהו לארבע כחות והם כח המושך וכח המחזיק וכח המעכל וכח הדוחה למותרות (הוא, רוח חן ב). ושלשת העיכולים הללו משמשין אותם ארבע כחות א׳ המושך וכו׳ מושך כל אבר המזון הראוי לו (ר״י אבן עקנין, ספר מוסר ב יג). כל ימי היותו כשתמשוך המושכת המזון אליה ותחזיקנו המחזקת בכליה (ר״י הריזי, אגר׳ לבון הזהב). כח הזן בכללו ארבעה כחות והם המושך והמחזיק והמעכל והדוחה למותרות והמושך הוא שימשוך מזונו וידבק בו ויתערב עמו (שער השמים ג א). — וכֹחַ הטמיר של האבן השֹאבת וכיוצא בזה: והמשיכה תשלם אם בפעל כח המושך כמו במגנטים אשר בו ימשך הברזל (קאנון א א ו ג). לזה יקרא הכח המושך מכדור הארץ גם כח המכביד להיותו משתדל למשוך כל הגשמים אל מרכז הכדור (רא״פ׳ למודים ב ד).—ובדקדוק, אות אחת מֹשֶׁכֶת אות אחרת אחריה: פירושו בנבל עשור בנבל בעשור כמו ככבש אלוף ככבש באלוף כי האות הראשון מושך עצמו ואחר עמו והנה הוא כמו כרע כאח לי התהלכתי (ראב״ע, צחות, שער השמות, עברה). וכן נתמה מְפֻעָל וכל אשר בא על משקלו מלעיל משוך הפה והוא בסגול עד שנחשוב שאם לא משכו הפה היה מביא צורך הדבור העברי למשוך העין וישוב מלרע (ר״י א״ת, כוזרי ב פ).

—פעו׳, *מָשׁוּךְ, מְשׁוּכָה, מְשׁוּכִים, מְשׁוּכוֹת, — א) מָשׁוּךְ מִן מָקוֹם, מָשׁוּךְ לְמָקוֹם, מרוחק קצת מן המקום, מקורב קצת להמקום: היו (הזרעים) משוכין[1] מן הגדר שלשה טפחים (תוספת׳ כלא׳ ב ו). היתה (המְחִצה) משוכה אחת עשרה אמה (שם ג ב). עשה לחיים למבוי גבוהים מן הארץ שלשה טפחים או משוכין מן הכותל שלשה טפחים (שם ערוב׳ א ח). היתה מוכני שלו משוכה לאחריו שלש אצבעות (שם אהל׳ ה ז). הכיור היה בין האולם ולמזבח ומשוך כלפי הדרום (מדות ג ו). היו (פטפוטי הכירה) משוכים מן השפה בתוך שלש אצבעות (כלים ז ה). משה אמר לפני המקום רבש״ע כל עצמי איני משוך מארץ ישראל אלא מלא הירדן הזה מלא חבל של ב׳ אמה (ספרי דבר׳ כט). לחיים שאמרו וכו׳ במשוכין מן הכותל אבל אם היו סמוכין לכותל וכו׳ (ירוש׳ ערוב׳ א ב). אותה (דופן) של טפח צריכה שתהא משוכה מן הכותל טפח (רב, שם סוכ׳ א א). היתה קורתו משוכה אז תלויה (ערוב׳ ח:). שלחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה ומנורה בדרום משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה מזבח ממוצע ועומד באמצע ומשוך כלפי חוץ קימעא (יומא לג:).—ובסהמ״א: יסוד המזבח לא היה מקיף מארבע רוחותיו כמו הסובב אלא היה היסוד משוך כנגד כל רוח צפון (רמב״ם, בית הבחי׳ ב ו). היה הזיז שהוציא רחבו טפח ומשוך באויר חצרו של חבירו ארבעה טפחים (הוא, שכנים ה ג). — ב) ידיו מְשׁוּכוֹת מִדָּבָר, שהסתלק מהדָּבָר: כל מי שהוא לו פסח זה ידינו משוכות משלנו ונמנינו על שלו (תוספת׳ פסח׳ ט א). אם שלנו הוא הפסח הזה ידיך משוכות משלך ונמנית על שלנו ואם שלך הוא הפסח הזה ידינו משוכות משלנו ונמנינו על שלך (משנה שם ט י).—ג) דבר מָשׁוּךְ, קצת מְאֹרָךְ, לא עָגֹל: בזמן שהקרע שלו עגול אסור משוך מותר (רשב״ג, ע״ז ב ב). עד שהיה נתון תחת הכר ונמצא עליו דם אם עגול טהור ואם משוך טמא (נדה נז:).—ובסהמ״א: שחיטה מפורעת שהיא משוכה ואתה יכול לפרעה כאחד ולראות כולה (תשו׳ הגאו׳, הרכבי שעו). —ד) במשמ׳ העקר׳ בהשאלה: אסתר ירקרוקת היתה וחוט של חסד משוך עליה (ר״י בן קרהה, מגי׳ יג.).—ובמליצה: ברא אל פלכים בתים לשבעה מלכים, הולכים על דרכים ישרו ואם הם הפוכים, בימינו תמוכים ובאהבתו משוכים (ראב״ע, פעם על שמאלם).—הוא מָשׁוּךְ, שאדם משֵׁךְ אותו בכח, מכריח אותו לעשות דבר וכדומ׳, ואמר המשורר: דרוכת כל נעל ובכל יד משוכה, תשתה כוס רעל באהבתך מסוכה (ר״י הלוי, ירמון מסלותי).—ה) ־דבר לח מָשׁוּךְ, קצת עָבֶה, כמו מקפה: דברים הלהין המשוכין שטופלין בהן הפטסין של מים כדי שלא ידלוף הכלי (רמב״ם, כלים כ ד).—ו) ־בדקדוק, נקוד בנקודה ארוכה:

---

[1]) כך בכ״י א״פ, הוצא׳ צוק״מ, ובכ״י וינה משוכות, ובנוסח׳ הדפוס מושכות.

נפעל עומד שהוא משוך בקמצות (ר״י א״ת, הרקמה יט). והקמץ יהיה סמוך לו נח משוך ולא יהיה סמוך לו דגש וכו׳ הצירי יבא אחריו נח משוך ונחו אלף או יוד (הוא, כוזרי ב פ).

— נִפע׳, נִמְשַׁךְ, תִּמָּשֵׁךְ, יִמָּשֵׁכוּ, — נִמְשְׁכוּ יְמֵי פְלוֹנִי, האריך ימים, חי זמן רב: וקרוב לבוא עתה וימיה לא יִמָּשֵׁכוּ (ישע׳ יג כב). — נִמְשַׁךְ הַדָּבָר, האריך זמן עד שבא הדבר, לא בא במהרה: כי אני י״י אדבר את אשר אדבר דבר ויעשה לא תִמָּשֵׁךְ עוד (יחזק׳ יב כה). לא תִמָּשֵׁךְ עוד כל דברי (שם כח).—ובתו״מ. במשמ׳ העקרית, נִמְשַׁךְ, שמשך אותו אדם: וכל בעלי השיר יוצאים בשיר ונמשכים בשיר (שבת ה א).—ובמשמ׳ נשמע והלך אחרי המושך: לפרה שהיו מושכין אותה למקולין ולא היתה נמשכת מה עשו לה משכו את בנה לפניה וכו׳ (ר״י בר סימון, מד״ר ברא׳ פו).— ונהיה ארוך: בשעה שביקש אותו רשע לעשות לאותו צדיק כך נמשכה ערלתו שלש מאות אמה והיתה מחזרת על כל המסיבה כולה (רב, שבת קמנו:). משך לו אחר ערלה או שנמשכה מאליה (ירוש׳ יבמ׳ ח א).— ובמשמ׳ האריך ימים: דודושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן שאול ויהוא שנמשחו בפך לא נמשכה מלכותן (הור׳ יב.). אין מושחים את המלכים אלא על המעיין כדי שתמשך מלכותם (שם). — נִמְשַׁךְ האדם אחרי דָּבָר, העתיק את עצמו קרוב להדבר: בסוכה גדולה וכו׳ (והוא יושב בפתח הסוכה) ושולחנו בתוך הבית וכו׳ (בית שמאי סברים) שמא ימשך אחר שולחנו (ר״נ בר יצחק, סוכ׳ ג.). — והדָּבָר נִמְשַׁךְ אחריו, נדבק בו: כשאדם הולך ללמוד תורה בתחילה אינו יודע מה לעשות עד ששונה שני סדרים או שני ספרים ואחר כך נמשכת אחריו כרביבים (ספרי דבר׳ שו).—נִמְשַׁךְ אחר פלוני, הלך אחריו על כרחו, נשמע לו: ויקח בלק את בלעם ויעלהו במות בעל בלק היה בעל קסמים ונחשים יותר מבלעם שהיה בלעם נמשך אחריו כסומא (תנחומ׳ בלק יא). —נִמְשַׁךְ היין וכדומ׳, נָזַל: יין כיון שהתחיל להימשך עושה יין נסך (רב הונא, ע״ז נח:). שהגת עשויה במדרון ומשעה שהוא נמשך מצד העליון לצד התחתון קרוי יין (רש״י שם).—נִמְשַׁךְ מפלוני, לֻקַּח ממנו: כבוד היה לי כשהיה בנו של מלך אצלי שהיה המלך כותב אגרת לי והיה זקוק לי וכו׳ עכשיו שנמשך בנו של מלך מאצלי ואינו נזקק לי בדבר לכך אני צועק (מד״ר שמות כ).—ובסהמ״א. נִמְשַׁךְ הַדָּבָר, אָרַךְ: ורבתה ביניהם מחלקת וכו׳ ונמשך הדבר מכמו עשרים שנה (תשו׳ הגא׳, הרכבי רנה). וכמה עיני אשא ואשב בחשך, ותחת מעמסה זמני ימשך, במשא בני משא ובמשך עול משך (ר״י הלוי, ירמון מסלותי).— ובמשמ׳ התקים ולא נפסק: לך יְצוּריו נעבדים בעוד חיו נמשכים, וכל אבריו מודים ומתודים ומברכים (הוא, יעירוני רעיוני). ואנחנו יחוייב לנו קבול העדות והקבלה הנמשכת אשר היא כראיה (ר״י א״ת, כוזרי ה יד). ותהיה נדיבותו מתמדת וחסדו נמשך לא יכרת ולא יפסק (הוא, הו״ה, הבטחון ב). שהטובה ההיא שאולה בידם וכו׳ וטובתם אינה תמידית ולא נדיבותם נמשכת וחסידותם מעורבת עם כונת תועלת נפשם (שם, עבוד׳ ה׳ א). — ־נִמְשַׁךְ לצדדים, וכיוצא בזה, התרחק ממקום אחד והתקרב לצד אחר: גש הלאה המשך להלן וכו׳ וכן גשה לי ואשבה המשך לצדדין ואשב אצלך (רש״י ברא׳ יט ט). עתה המשכו לצד הים ותסבבו את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח (הוא, דבר׳ א ג).—־נִמְשַׁךְ לִבּוֹ לְדָבָר, רצה בו: שכל דורש שידרוש ברבים יביא ממנו ענינים בדרוש מה שלא פירשו המפרשים ובזה ימשך לב השומעים לדבריו (הקד׳ ספורי ספר היש״ר).—נִמְשַׁךְ אחרי פלוני, הסכים לדעתו: והתמה מהאיש החכם הזה והנמשכים אחריו (ר״י אברבנאל, מפעל׳ ה׳ י ה). כי המובן מדברי הר״מ ז״ל והנמשכים אחריו הוא וכו׳ (ר״ד מרוקה, זכות אדם 15).—ואחר דעת פלוני, הסכים לה: וזה להמשכם אחר דעת הכופרים האומרים כי העולם קדמון (ר״י מפיסה, מנח׳ קנא׳ 86).—ונִמְשַׁךְ אחרי דרך, הלך בדרך ההוא, התנהג במנהג ההוא: להיותם נמשכים אחר דרכי ההיקש (שם 20). ההסכמה הנמשכת בזה אחר החכמה והעיון (ר״ז מברצלונה, הקד׳ פי׳ משלי). — ־נִמְשַׁךְ מִדָּבָר, יצא מהדבר, נתהוה ממנו, הדבר גרם זאת: ברכי ברה מנחלי בור נמשכת, את שם בוחרך לפניו ללכת (ר״י הלוי, ברכי נפשי). ומהסבות החמריות שכלל בשם ארץ נמשך מה שנמשך (ר״י אברבנאל, ברא׳ ב ד). הנה הקדים בעל הספר להודיע בהתחלת זה הספור שלא היה מלך בישראל לפי שמזה נמשך כל הרע שנמשך (הוא, שפט׳ יח א). ואמרו שהיהודים היו משליכים סם מות בנהרות ושמשם נמשכה המגפה (ר״ש בן וירגא, שבט יהודה כו). כי סבת שנאתם היתה ויכוח אשר עשה אחד מהם עם יהודי אחד ונמשכה מריבה ביניהם (שם ו). וימשך להם מקרים כמו קרירת המים וחום האויר (ראב״ד, אמונה רמה א ג). ובאשר יכבוש מבקש המעלה מדותיו הבהמיות וימשל עליהם אפילו מעט ימשך לו כוסף בזה

(שם ד ג). — וכמו כן נִמְשַׁךְ אחר דבר: אחר כן בא להזכיר הגמול הנמשך אחר השכל האמתי (ר״י א״ת, רוח חן ג).—ובהשאלה, בענין מה שעולה מדבר כמסקנה הכרחית, כתוצאה הגיונית: האם ידע השי״ת הדברים הנמצאים ואם היה שידעם על איזה צד ידעם כי איך שהונח ימשכו לו ספקות מבוכות ובלבולים (רלב״ג, ספר׳ מלחמ׳ ה׳). כי התועלת הנמשך מזה הלשון הוא גדול והכרחי לתורה (ר״י אלבו, העקרי׳ א יא). וידענו שיש סבה טבעית בכל אחד מהם מפני התועלת הנמשך לב״ח ממנו (ר״י אברבנאל, שמים חדשים א). ולכן תאמר סיעת פיתאגורש שלא ימשך שכל הדברים הנמצאים בגופים השפלים ימצאו בעליונים (שם ב). עם כל זה לא ימשך מזה שלא נברא ביום ראשון אלא האור (ר״י קארו, תולד׳ יצחק, בראשי׳). וימשך מזה שיהיה כל נמצא משתוקק אליו בטבע (רשב״ל דוראן, מג״א, חלק אלוה ממעל א). הנו המקור אשר ממנו כל הנגדיים נמשכים (ר״א אירירו, שעה״ש ד ה). — ונִמְשַׁךְ לְדָבָר, במשמ׳ שָׁיַךְ לזה: ולהיות קבלת הדברים באדם נמשכת אל שמיעת האזנים אמר תהיינה אזניך קשובות (ר״י אלבו, העקרי׳ ג כד). ובסדור פרשיות המחוברות מפסיקים רבים נמשכים אל ענין אחד (ר״י ערמאה, הקד׳ יד אבשלום על משלי). והנכון לומר שיהיה מאמר יפול עם נמשך אל אומרו ותשועה ברוב יועץ (שם יא יד). והוא נמשך בזה אל מה שאמר וצדקה תציל וכו׳ (שם ה). — ובמשמ׳ נוסף לְדָבָר: הרוחות והשדים והם אינם עצם הבריאה אבל הם נמשכים לבריאה (מהר״ל מפראג, באה״ג ב). — ובדקדוק, *נִמְשָׁכָה הָאוֹת, נקראה בתנועה ארכה: וכאשר ידבק בכנוי הפעול תהיה העין נמשכת גם כן כמו ולמה תשאלני וכו׳ (ר״י א״ת, הרקמה טו). קבוץ שתי תנועות זאת אחר זאת נמשכות כשיעור שני בחים וכו׳ הלא תראה פָּעַל וחבריו הדבור בו בהפך הנקוד תמשך העין והיא פתח ותנוה הפא והיא קמץ (הוא, כוזרי ב פ).

—פע׳, מְשֻׁךְ, מְמֻשָּׁךְ, מְמֻשָּׁכָה,—א) גוי מְמֻשָּׁךְ . . .[1]: לכו מלאכים קלים אל גוי מְמֻשָּׁךְ ומורט אל עם נורא מן הוא והלאה גוי קו קו ומבוסה אשר בזאו נהרים ארצו (ישע׳ יח ב). בעת ההיא יובל שי ליי׳ צבאות עם מְמֻשָּׁךְ ומורט (שם ז).—ב) דבר מְמֻשָּׁךְ, שנמשך זמן רב עד שבא הדבר, תוחלת מְמֻשָּׁכָה: תוחלת ממשכה מחלה לב ועץ־חיים תאוה באה (משלי יג יב).

—הפע׳, *הִמְשִׁיךְ,—עשה שימשך, הִמְשִׁיךְ מים, יין וכדומ׳, עשה שימשך, שיזל: ממשיכין יין ושמן בצינורות לפני החתנים וכלות (תוספת׳ שבת ז יז). מעשה ביהודה והילל בניו של רבן גמליאל שנכנסו לכבול והמשיכו אנשי אותה העיר לפניהם בצינורות יין ושמן (שם יז). וכל מקוה שאין בו ארבעים סאה ממשיכין לו אמת המים ומשלימין לו ארבעים סאה (שם שקל׳ א ב). מעין שהוא משוך כנדל ריבה עליו והמשיכו הרי הוא כמו שהיה היה עומד וריבה עליו והמשיכו שוה למקוה (מקוא׳ ה ג). מושכין את המים מאילן לאילן וכו׳ במרווחין אסור להשקות ומותר להמשיך (ירוש׳ שבי׳ ב י). בריכה שנתמלאת מן הקילון והמשיך המעיין לתוכה מהו להשקות ממנה (שם מו״ק א א). (מקוה) שאובה שהמשיכוה כולה טהורה (ר׳ יוחנן, תמור׳ יב:). — והִמְשִׁיךְ לְתוֹכוֹ, עשה שיבוא שמה מעט: שחליים ששהקן מע״ש למחר נותן לתוכן שמן וחומץ וממשיך לתוכן אמיתא ולא יטרוף אלא מערב (שבת קמ.). — וכמו מָשַׁךְ, במשמ׳ העקרית: הנהיגה (את הבהמה) המשיכה קרא לה ובאת אחריו (ירוש׳ כלא׳ ח ב). לחמור שהיה אדם רוכב עליו ראה את התינוק בשוק קפץ עליו ולא הזיקו התחילו משבחין לחמור וכו׳ אמר להם בעליו חייכם אילולי אני שהמשכתיו ברסן של פיו היה מזיקו (מד״ר שמות כ). מביא שני דגים אחד אספרון ואחד מוורון וקושרן בגמי וממשיכן (שם כלאי׳ ז, הוצא׳ דר׳ תיאודור). — ובמשמ׳ עשה שיארך: מטר משקה מרוה ומזבל (את האדמה) ומעדן וממשיך (את הפרות) (רב חנאל בגדתאה, כתוב׳ י:). — *ועשה שפלוני יְמַשֵּׁךְ, שיעשה מעשה של משיכה בכדי לקים את הקנין: השליח שקנה או שמכר וכו׳ אע״פ שמשך או שהמשיך ונמצא שעבר על דעת המשלח בטל המקח (רמב״ם, שלוח׳ ושותפ׳ ב ד). — *הִמְשִׁיךְ האכילה, גרם תאבון: שאל אפוטרופוס של אגריפס המלך את רבי אליעזר כגון אני שאיני רגיל לאכול אלא סעודה אחת ביום מהו שאוכל סעודה אחת (ביום בסוכה) ואפטר אמר לו בכל יום ויום אתה ממשיך כמה פרפראות לכבוד עצמך ועכשיו אי את ממשיך[1] פרפרת אחת לכבוד קונך (סוכ׳ כז.). — ובסהמ״א: פרפרת היינו דברים הממשיכים האכילה

---

[1]) המחבר לא הגדיר, ורשם על הגליון: אולי כמו בערבי׳ משׂח׳ a) במשמ׳ מכוער (בעקרו, אדם שנהפך להיה רעה), ואולי באמת הכושים מפני שחשבום למגולגלים?].

a) مسخ

—[1]) בכ״י: אין אתה יכול למשוך.

כגון דגים קטנים ותמרים וירקות וכו' תאנים וענבים שאינן באין להמשיך המאכל ולא ללפת אלא לתענוג (תוספו' פסח' קטו). ממשכת (הפרפרת) המאכל וכו' שהירקות ממשיכות הלב למאכל (הס, שם קיד.).— ‏:‏ובמשמ' הוסיף לעשות דבר: ואם נמשיך דרכי ההגיון לקיים הדעות בם ולבטלם יכלו החיים בלעדי תולדה (ר"י א"ת, כוזרי ה יד). ואמר שהאלוה שהוא הסבה הראשונה ההיא הוא עושה נפלאות גדולות לבדו וכו' וכמו שהמשיך (שהוסיף לאמר) למכה ימצרים בבכוריהם וכל המזמור ההוא (ר"י אברבנאל, מפע' ה' יח). כבר קבל כל יניקתו הצריכה להביא הפרי לכלל שלימות ומעצמו הוא ממשיך יניקתו וגומר פריו מכאן ואילך (הריטב"א, ר"ה א יב:).— והִמְשִׁיךְ את לבו, כמו משך את לבו: דע שתכלית המשורר הוא להביא את זולתו למכוונו ויען שאהבת הערב והמועיל הם ב' עבותות הממשיכות לבות האנשים להמשיכם בהם וכו' בקשו המצאות בהפתחת שירים בהפלגת דברים (ר"ע פרנסיס, מתק שפתים 35).

—הָפעִ', ‏:‏הָמְשַׁךְ,—הָמְשַׁךְ אחרי פלוני, כמו נִמְשַׁךְ, הלך אחריו: הָמשכו אחריך במדבר כבהמה, וצורריהם הממת בשלוש מהומה (ר"א קליר, אסירים אשר, יוצ' ב' פסח).— והָמְשְׁכוּ הַמַּיִם למקום מהמקומות: שאם היה כל המִקוה מים שאובין שהומשכו לא פוסלין (סמ"ג, מ"ע, סי' רמט).—והָמְשַׁךְ מִדָּבָר, שהמשיכוהו מן הדבר, סלקוהו ממנו: נמצא אם החליפו (את קרבן הפסח) הרי זה הומשכו כל הבורה וחבורה משלהן ונמנו על אותו שבירורו (רמ"י פסח' לח:).

—הִתפ', ‏:‏הִתְמַשֵּׁךְ,—הִתְמַשֵּׁךְ הנהר, התפשט: יש נהרות גדולים מאד המתמשכים והולכים לתוך מקום גדול (למודי הטבע קלא).

א.מֶשֶׁךְ[1]), ס"ז, — מֶשֶׁךְ הַזֶּרַע, כעין סל מהוצי התמר שהַזֹּרֵעַ נתן בו הזרע שנצרך לו לזריעת חלקת השדה: הזורעים בדמעה ברנה יקצרו הלוך ילך ובכה נשא מֶשֶׁךְ [2]) הזרע בא יבא ברנה נשא אלמתיו (תהל' קכו ה-ו).

ב.מֶשֶׁךְ[1]), ס"ז,—מְחִיר, מקח, Preis; prix; price: לא יערכנה (את החכמה) זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז ראמות וגביש לא יזכר וּמֶשֶׁךְ[2]) חכמה מפנינים (איוב כח יז-יח).

ג.*מֶשֶׁךְ, ס"ז,—א) מדת התפשטות דבר מהדברים לאחד משלשה רחקיו, ארך, רֹחב ועֹמק, Ausdehnung dimension: משך מבוי בארבע אמות וכו' משך סוכה בארבע אמות (ערוב' ג:). עושה פס גבוה עשרה במשך ארבע אמות ומעמידו לארכו של מבוי (שם, שם י:). לא שנו (שהחוטט בגדיש לעשות לו סוכה אינה סוכה) אלא שאין שם חלל טפח במשך[3]) שבעה אבל יש שם חלל טפח במשך שבעה הרי זה סוכה (רב הונא, סוכ' טו). שיעור משך סוכה קטנה שבעה (שם:). — ובסהמ"א: שאם היה דעתו לסומכו היום ומחר כולו כנגד אותו כותל לא היה בונה משך בנינו לצד אחר (רגמ"ה ב"ב ו.). אם יש שם במיעוטו ארבעה אורך בצד משך הכותל (רש"י ערוב' עז). נתמעט התבן על כל החצר או במשך עשר אמות (הוא, שם עט.). שלא שיערו חכמים עשרה לשבת אלא בגובה ולא שיערו ארבעה אלא במשך (הוא, שם פד:). באיסקופה ארוכה שיש לה משך גדול ברחבה מרשות הרבים עד תוך הבית (הוא, שם לז). שמונה אמות משך בליטתו לתוך עזרת נשים (הוא, יחזק' מ יא). גם העיר אם מובלעת תוך תחום העירוב נחשבת לו כמשהו ואין מפסיד כלום במשך העיר (תוספו' ערוב' ס: ד"ה כאן). רק שלא

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) הפעל נֹשֵׂא שלפניה מעיד כי מֶשֶׁךְ אינו שה"פ מן מָשַׁךְ, אלא דבר ממשי שאפשר לִשׂא, ולכן אמרו קצת החדשים כי הכתוב משבש ומתקו המלה נשא ונקדו מֹשֵׁךְ, כמו מֹשֵׁךְ הזרע בעמוס. אך לפי הנסחה המסורה, מליצת הכתוב דֹרשת לפרש את השם מֶשֶׁךְ במשמ' ממשית, וכבר פרשו רסע"ג בענין זה ותרגמו עפיצה אלבד'אר, ואמר בפרושו: ועפיצה אלבד'אר הי אלזנביל אלד'י יג'על פיה אלחב, ע"כ, ובעבר': עפיצה אלבד'אר היא סל מהוצי תמרים שיושם בו גרעיני הזרע. וכך ריב"ג: עפאצ אלבד'ר והו אלועא' אלד'י תחמל פיה אלזריעה ללזרע, ע"כ, ובעבר': הוא הכלי שנושאים בו הזרע להזריעה. וכך גם ראב"ע. והנה דעת ריב"ג כי גם משמ' זו נסתעפה מן המשמ' העקרית של משך, אך זה קצת קשה. ואולי צריך לנקד מלה זו מֵשַׁךְ, והמלה נגזרה מן שרש שכך, שבלשון ערבית נגזר ממנו השם שכיכה a) שהוא משמש במשמ' סל של פֵרות. אמר אבן עבאד: אלשכיכה אלשלה אלתי תכונ פיה אלפאכהה,—ובעבר': שכיכה היא סל שיהיו בה מיני פֵרות.

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) פרשו הקדמונ' ורב החדשים במשמ' משיכה, וקצת החדשים פרשו במשמ' קנין, וקצתם הגיהו הגהות מתחלפות. אך לפי הנסחה המסורה, המשמ' היותר נאותה לפי הענין היא הרשומה בפנים, וכבר פרשו כך קצת החדשים (בֶטכר ואחרים).

[3]) ופרש"י: גובה במשך אורך ורחב.

a) شكيكة

יוסיף עליו בבנין חדש לא בגובה ולא במשך (טור חו״מ, נזקי שכנים קנד ג).—ובמשמ׳ מרחק: כי ביניהם (בין הלב והמח) משך גדול ולא יתחברו המחשבה והבינה מהרה (ר״י זבארה, ספ׳ שעשוע׳ ב).—ב) ◦מֶשֶׁךְ זמן מה, מִדָּה: וששאל בשביל כרמים שלכם זמירה והרישה שלהם מגיע בר״ח ניסן ופעמים שגשמים באים ומשך זמן שלהם עד פסח וכו׳ (רב נטורנאי גאון, תשו׳ גאוני מו״מ, סי׳ פו). ועד אימת הוי משך זמן הזריעה (רש״י ב״מ קו:). הרי זה נשבע ונוטל אפילו עבר זמנו עד כדי משך זמנו (טור חו״מ פט ז). גם נעשה ביניהם שלא ימשוך הכח וההרשאה לשני המבוררים הנ״ל רק על משך שתי שנים רצופות מהיום (פנקס ק״ק במברג). ובאותו משך הזמן הקצר יצק מים ע״י אליהו ולמד אצלו (יש״ר מקנדיה, מצרף לחכמה, בתחלתו). ומשך זמן ק״ש של ערבית מן התורה הוא מזמן שכיבה עד זמן קימה (הלבוש, או״ח, ברכ׳ רלה ג). להיות שם כל ימי משך זמן המצוה שהם שבעת ימי החג (שם, סוכ׳ תרלג ד). אין ספק כי ירמיהו נמנע מעשות הדברים האלה לא בחלום אבל בהקיץ ומשך ימים ושנים הרבה (רשד״ל, פי׳ ירמ׳ יג ב). — ואמר המשורר: אקרא אלוה בקולי יום יום במשך שנתי, ירחיב בעדן גבולי אשכב וערבה שנתי (ר״ש ארקוולטי, ערוג׳ הבשם לב). — ◦ומֶשֶׁךְ דבר, מֶשֶׁךְ הזמן שארך הדבר: אפילו בעל כל ימי משך קטנות (תוספ׳ נדה סה. ד״ה אלא). שמיום נשואיה לבעלה עד יום לידתה שילדה הבן הזה לא היה משך זמן שיהיה בן קימא (שו״ת הר״י מינץ והר״מ פאדוא נג). וכל ימי משך השידוכים היו דרים ביחד (שו״ת ר״מ אלשקר ג). — ◦מֶשֶׁךְ הדירות, הזמן הקבוע להעתקת הדירות בא״י, נהוג בדבור העברי בא״י. — ג) שה״פ מן מָשַׁךְ, ובמשגים מפשטים: אתה חכם ומחכמתך אצלת חפץ מזומן כפועל ואמן למשוך משך היש מן האין (רשב״ג, כתר מלכות). זיורד כבודו למקדש הדומו, ויעל נביאו לענני מרומו, משך נבואה משך ליודעיו, ורוח נדיבה שפך על שומעיו (ר״י הלוי, אלהים אל מי אמשילך). — ומֶשֶׁךְ הנהר, נזילתו, מרוצו: סתם נהרות שיש להם משך להלאה ממקום מקור נביעתן (רש״י ב״ב׳ לט.). במקום משך הנהר למטה (ר״נ נדר׳ מא.). — ובמשמ׳ ההפך מן הֶפְסֵק: כי עור הוא דבר אחד שאינו מחובר חבורים כענין חוטין אלא כולו הוא משך אחד (ספר הקנה, נשמע לנביא). — מֶשֶׁךְ הדברים, חִבּוּרם: ומכל משך הדברים יש לנו ראיה בתחית המתים שתהיה בלי ספק (מרפא לנפש לט:).—ד) ◦בלשון המחקרית, מֶשֶׁךְ החכמה, מֶשֶׁךְ האמת, כמו יסוד: צריך שנדבר הנה על משכי[1]) האמת ונותני הברור אשר הם מוצא כל ידוע וכו׳ ונאמר שהם שלשה משכים (ר״י אה״ת, הקד׳ או״ד לרסע״ג). אנחנו קהל המיחדים מאמינים באלה השלשה משכים אשר למדעים ונחבר אליהם משך הרביעי הוצאנו אותו בשלש ראיות (שם). — ובמשמ׳ כח הַמֹּשֵׁךְ שבין שני גופים וכדומ׳: תפחי רוח דודים בגלמים סלה, ויחולל ביניהם משך לא ילה (אדם הכהן, אהבת קדש).—ה) בדקדוק׳ הארכת הקול והברת האותיות והתנועות, ואותיות המֶשֶׁךְ, האותיות המשמשות לזה: אותיות הסתר והמשך שלש והם או״י (ראב״ע, דקדוק ר״י חיוג, דף 20). ומפני מה נקראו אותיות משך מפני שיהיו מוספים על עקרי המלים ולא יהיו משרשיהם כי אם מחמת המשך אשר יקרה בתנועות בלבד כמו ו שכור וגבור כי עקרם שין כף ריש (הוא, שם 21). ואותיות המשך כנגד המבטא הם או״י לבדם רק כנגד המקרא הם ארבעה (הוא, צחות ג.). ומצינו יו״ד נעלם למשך (הוא, שפת יתר 27). והצווי לאחד ולרבים מאלה הפעלים כשהוא דבק בכנוי יהיה במשך עין הפעל בקמץ (ר״י אה״ת, הרקמה טו). נח המשך הנמצא במלות האל השניות הנפרדות (הוא, הרכ׳ לריב״ג, הקדמ׳). וכן נתמה מִפֶּעֶל וכל אשר בא על משקלו מלעיל משוך הפא וכו׳ והמשך ההוא שהוא מלעיל וכו׳ ואינו צורך המשך כאשר אמרו בשַׁמְתִּי ושַׁמְתִּי וכו׳ ונראה שעין הפעל לא נבנה על משך אבל על נח נראה עם פתח לעולם (הוא, כוזרי ב פ). וכן תכשיר התכונה הראשונה קבוץ שתי תנועות זאת אחר זאת נמשכות כשיעור שני נחים וראתה התכונה השנית כי הדבור בזה לא יהיה נאה והפילה אחד משני המשכים והשאירה השני (שם). כי הוא מטבע הלשון להרים הברה אחת מהמלה להעמיד בה משך המבטא (בן זאב, תל״ע א ג).—ובכלל, בהארכת הקול: שבחות בביה״כ וכו׳ וברכות בקול רם במשך (ספר חסידים, סי׳ תתתקפח).

מש״כ, — ר״ת: מה שאין כן, מה שכתוב כאן.

מִשְׁכָּב,

ש״ז, סמי׳ מִשְׁכַּב, בכנ׳ מִשְׁכָּבִי, מִשְׁכָּבְךָ, מִשְׁכָּבֵךְ, מִשְׁכָּבֵךְ, מִשְׁכַּבְכֶם, מִשְׁכָּבוֹ, מִשְׁכָּבָהּ, מִשְׁכָּבָם, מ״ר ספי׳ מִשְׁכְּבֵי, בכנ׳ מִשְׁכְּבוֹתָם, — א) שה״פ מן שָׁכַב, כמו שְׁכִיבָה: ובאו (הצפרדעים) בביתך ובחדר מִשְׁכָּבְךָ ועל מטתך (שמות ז כח). והוא שכב על מטתו בחדר מִשְׁכָּבוֹ (ש״ב ד ז). כי אלישע הנביא אשר בישראל יגיד למלך

—[1]) תרגום המלה הערבי׳ מואד שבגוף הערבי.

ישראל את הדברים אשר תדבר בחדר מִשְׁכָּבֶךָ (מ״ב ו יב). ובחדרי מִשְׁכָּבְךָ אל תקלל עשיר (קהל׳ י כ). והוא שכב את מִשְׁכַּב הצהרים (ש״ב ד ה). — מִשְׁכַּב זָכָר, שכיבה עם זכר, הזדווגות עם זכר: וכל הטף בנשים אשר לא ידעו מִשְׁכַּב זכר החיו לכם (במד׳ לא יח). וכל אשה ידעת מִשְׁכַּב זכר תחרימו (שפט׳ כא יא). — מִשְׁכַּב דודים, שכיבה של הזדווגות זכר ונקבה: ויבאו אליה בני בבל לְמִשְׁכַּב דדים ויטמאו אותה בתזנותם (יחזק׳ כג יז). — מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה, כמו ששכב זכר עם אשה: ואת זכר לא תשכב מִשְׁכְּבֵי אשה תועבה הוא (ויקר׳ יח כב). — *מִשְׁכַּב זְכוּר, עי׳ זכור. — ב) דָּבָר שאדם שָׁכַב עליו, Lager; couche; bed: כי עלית מִשְׁכְּבֵי אביך (בראש׳ מט ד). כל הַמִּשְׁכָּב אשר ישכב עליו הזב יטמא (ויקר׳ יט ד). כל הַמִּשְׁכָּב אשר תשכב עליו כל ימי זובה כְּמִשְׁכַּב נדתה יהיה לה (שם כו). אנשים רשעים הרגו את איש צדיק בביתו על מִשְׁכָּבוֹ (ש״ב ד יא). ויקם דוד מעל מִשְׁכָּבוֹ ויתהלך על גג בית המלך (שם יא ב). ויצא בערב לשכב בְּמִשְׁכָּבוֹ עם עבדי אדניו (שם יג). שכב על מִשְׁכָּבְךָ והתחל (שם יג ה). מִשְׁכָּב וספות וכו׳ הגישו לדוד (שם יז כח-כט). וישתחו המלך על הַמִּשְׁכָּב (מ״א א מז). כי יילילו על מִשְׁכְּבוֹתָם (הוש׳ ז יד). הוי חשבי און ופעלי רע על מִשְׁכְּבוֹתָם (מיכ׳ ב א). הרחבת מִשְׁכָּבֵךְ ותכרת לך מהם אהבת מִשְׁכָּבָם יד חזית (ישע׳ נז ח). על מִשְׁכָּבִי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי (שה״ש ג א). און יחשב על מִשְׁכָּבוֹ (תהל׳ לו ה). יי׳ יסעדנו על ערש דוי כל מִשְׁכָּבוֹ הפכת בחליו (שם מא ד). יעלזו חסידים בכבוד ירננו על מִשְׁכְּבוֹתָם (שם קמט ה). נפתי מִשְׁכָּבִי מר אהלים וקנמון (משלי ז יז). אם אין לך לשלם למה יקח מִשְׁכָּבְךָ מתחתיך (שם כב כז). כי אמרתי תנחמני ערשי ישא בשיחי מִשְׁכָּבִי (איוב ז יג). והוכח במכאוב על מִשְׁכָּבוֹ וריב עצמיו אתן (שם לג יט). — נָפַל לְמִשְׁכָּב, נחלה: וכי יריבן אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרף ולא ימות ונפל לְמִשְׁכָּב אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה (שמות כא יח-יט).—ומִשְׁכָּב של אדם מת, קֶבֶר: בתוך חללים נתנו מִשְׁכָּב לה בכל המונה סביבותיו קברתה (יחזק׳ לב כה). כי מפני הרעה נאסף הצדיק יבוא שלום ינוחו על מִשְׁכְּבוֹתָם[1]) הלך נכחו (ישע׳ נז א-ב). — ובתו״מ, במשמ׳ הדבר שאדם שָׁכַב עליו: האוכלים והמשקים וכלי חרס הפתוחים טמאים אבל המשכבות והמושבות וכלי חרס המוקפין צמיד פתיל טהורים (עטרי׳ ה). ומה היא מטמאה משכבות ומושבות אוכלין

1) הגהת גריץ: ינוח על משכבו, תם וכו׳.

ומשקין וכלי חרס (נדה ו.). — ובסהמ״א: פשפש רמש הוא ויש לו דם הרבה ומצוי במשכבות (ערוך, ערך פשפש). — ובהלכות טֻמאה, ביחוד מה ששוכב עליו הטמא: והכותים מטמאין משכב התחתון כעליון מפני שהן בועלי נדות (תוספת׳ נדה ה א). למעלה מהן בועל נדה שהוא מטמא משכב תחתון כעליון וכו׳ למעלה מן המרכב משכב ששוה מגעו למשאו למעלה מן המשכב הזב שהזב עושה משכב ואין משכב עושה משכב (כלים א ג). — ובענין שכיבה עם אשה: שהפך (דוד) משכבו של לילה למשכבו של יום ונתעלמה ממנו הלכה אבר קטן יש באדם משביעו רעב ומרעיבו שבע (ר״י יהודה, סנה׳ קז.). — ואמר המשורר: לכן אלה יהיו לך לאויבים, מאכל חם מרחץ גם משכבים, עם נשים כי כלם מעציבים, כי דם עם האדמה מתערבים (ראב״ע, שמעו נא). — וכנוי לאותו מקום: אי זהו זכר שיש בו שני משכבות הוי אומר זה אנדרוגינוס (יבמ׳ פג:). מגיד לך הכתוב ששני משכבות באשה (סנה׳ נד.). — ומצוי גם בסהמ״א: כי שתי משכבות יש לאשה וכו׳ הערוה הטבעית למשכב בשם גל והערוה הבלתי טבעית כי אם לפעמים ולתאבון מהמתפרצים בשם מעין החתום (ר״י דון יחייא, שה״ש ד יב). — וכנוי להקבר: במותו כיצד (מכבד אדם את אביו) היה אומר דבר שמועה מפיו לא יאמר כך אמר אבא אלא כך אמר אבא מרי הריני כפרת משכבו (קדוש׳ לא:).— והשתמשו בו על המצבות: [מ]שכב רבי ברוך וכו׳ בן רבי יונה נוח נפש ינוח נפשו (על) משכבו בשלום (מצבה מברינדיזי, Ascoli Inscricioni N. 23). נוח נפש שלום על משכבו (שם, N. 17). — ובנסח תפלה: יבוא שלום וינוח על משכבו יבא שלום וינוח על קבורתו יבא שלום וינוח על מנוחתו (תפל׳ צדוק הדין, הצור תמים, כ״י, בסדר רע״ג סי׳ קנו). בעל הרחמים יסתירהו בסתר כנפיו לעולמים ויצרור בצרור החיים את נשמתו ה׳ הוא נחלתו וינוח בשלום על משכבו ונאמר אמן (תפ׳ אל מלא רחמים).

מִשְׁכָּבָה, מ״ר מִשְׁכָּבוֹת,—עי׳ מִשְׁכָּב.

*מַשְׁכּוֹכִית[1]), ש״נ, — כל דבר שמשכים בו את עֵדֶר הצאן, התיש ההלך בראש העדר או קרקשת קטנה שבידי נוהג העדר או חטר שבידו, וכיוצא בזה: המוכר צאן לחבירו כיון שמסר לו משכוכית[2]) קנה

1) מן מָשַׁךְ, עי׳ הערה הבאה.—2) ופרשו שם: מאי משכוכית אית דמרין חוטרא ואית דמרין פנדודה ואית דמרין תיישא רבא. ע״כ. ושם קדוש׳ א ד: אית דאמרין חוטרא ואית דאמרין שרקוקיתה (כמין חליל) ואית דאמרי

דליש לקיש, ירוש׳ ב״ק ג א). המוכר עדר לחבירו כיון שמסר לו משכוכית קנה (ר׳ ינאי, בבלי ב״ק נב.). —ובסהמ״א: המוכר עדר לחבירו או שנתן לו במתנה כיון שמסר משכוכית היא הבהמה המהלכת בראש העדר והכל נמשכים אחריה אין צריך לומר לו משוך וקנה שמסירת בהמה זו כמי שאמר לו לך משוך וקנה וכיון שמשך לו העדר קנה (רמב״ס, מכיר' ב ז).

*מַשְׁכּוֹן, ש״ז, מ״ר מַשְׁכּוֹנוֹת, מַשְׁכּוֹנִים, — דבר שהלֹוֶה נותן לְהַמַּלְוֶה שיהיה בידו של המלוה לבטחון שהלֹוֶה יפרע את חובו. pledge ; gage ; Pfand: רשאי אדם להשכיר משכונו של עני להיות פוסק עליו והולך מפני שהוא כמשיב אבדה (אבא שאול, ב״מ ו ז). המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון ישבע ויטול מעותיו (ר׳ אליעזר, גמ׳ שם פא:). (המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון) יכול לומר לו כלום הלויתני אלא על המשכון אבד המשכון אבדו מעותיך (ר״ע, שם). האומר איני מתפרנס משל אחרים וכו׳ אומרים לו הבא משכון כדי לגוס דעתו (ר״ש, תוספת׳ פאה ד יב). הלוהו על המשכון שומר שכר (ב״מ ו ז). ולא יכנס לביתו של (הלֹוֶה) ליטול משכונו שנאמר בחוץ תעמוד היו לו שני כלים נוטל אחד ומניח אחד (שם ט יג). למדו קרקעות מן המשכונות וכו׳ ילמדו משכונות מקרקעות (ירוש׳ שם ט יד). מכאן לבעל חוב שקונה משכון (ר׳ יצחק, בבלי שם פב.). משכנני אחריך נרוצה ממשכוני שנטלת ממני אחריך נרוצה ממשכון גדול שנטלת ממני אחריך נרוצה (מד״ר שה״ש, משכני). — ומצוי בסהמ״א: ומי שהלוה מעות לחבירו ונטל ממנו בית במשכון ונותן לו שכר הבית וכו׳ (הלכ׳ פסוקות, ממונות). מאחר שנשפט לפניך צוה שמעון ואשתו שיפדו משכונם עד זמן קבוע (מעשה הגא׳, תשו׳ ר׳ שלמה, ענין משכון). מכרתי זה המחזור וכו׳ ונשארו אתי משכון בדמים יקרים (מחזור כ״י פירינצי, מכנס ה׳ רכ״ח, JQR Oct. 1903, 74). ועוד אומר שמעון שהמשכונות לא היו שוים יותר ממאה דינרין (שערי צדק, תשו׳ הגא׳ לה). וקבע שמעון לראובן שיפדה משכונותיו והיה דוחה אותו מיום ליום (שו״ת מהרי״ט ב מו). — וגם מ״ר מַשְׁכּוֹנִים: ראובן היו לו בידו משכונות משל שמעון ומת שמעון וכו׳ ואמר ראובן אותם משכונים אני תופס בשביל שאמר לי לוי שותף שמעון שהיה חייב לו שמעון מדמי השותפות ורוצה לישבע על משכונים שבידי (שו״ת הרא״ש פט ה). אלו המעות שאני חייב לכותי וכו׳ תקח אותם ועשה שטר חוב עליך לכותי ואתן לו שטרך וגם משכונים תתן ואתנם לכותי במקום משכונים שלי (שם קח יג). —ומשל: ולכן אמרו משכון בבית שלום בבית (פלא יועץ, הלואה).

*מַשְׁכּוֹנָה, ש״נ, בכנ׳ מַשְׁכֻּנְתּוֹ, — קרקעות, בתים וכדומ׳ הַנִּתָּנִים במשכון, hypothèque: אינו יכול שמעון לתבעו לראובן במעות של משכון עד שיתם שני משכונתו (הלכ׳ פסוקות, ממונות). והגוי לא יכול לבקש ממך כי אם מה שהיה כתוב בכתב המשכונה שלו (תשו׳ גא׳ קדמ׳ נא). המעשה למשכן כל משכונה אשר לא באר תחלה שתמשך משכונה זו בידו כל זמן שלא יגמר ממונו (תשו׳ ר״י אבן מיגש בתשו׳ הרמב״ס, סי׳ רמ). ומעכשיו ילך פלוני זה ויזכה ויחזיק ויקנה במשכונה זו ויהא רשאי לעבוד ולנטוע ולחרוש ולזרוע ולהוציא ארים ולהכניס ארים ולאכול פירות משכונה זו בכל שנה ושנה (ר״י ברצלוני, השטרות מב). ראובן היה לו קרקע ממושכן חציו אצל שמעון וחציו אצל לוי והוצרך לממון עוד והוסיף לו שמעון בתורת משכונה וקבל ראובן אחריות (שו״ת הרי״ף לה). המשכונה במקום שמנהגם לסלק המלוה בכל עת שיביא מעותיו אין בעל חוב של מלוה גובה ממנה כדרך שגובה מן הקרקע (רמב״ס, מלוה ולוה ז ד). למה היה זה משתמש שנה אחר שנה בקרקעך ואין לך עליו לא שטר שכירות ולא שטר משכונה ולא מחית בו (הוא, טוען ונטען יא ב). ובמשכונה של קרקע במקום שאין מנהג לישראל הולכין אחר מנהג של ע״א (תשו׳ ראב״ד, תמים דעים כ). ראובן היה חייב ללוי שבעה אלפים במשכונה על קרקעות ידועים בשני שטרות (תשו׳ ריב״ש קנז). ראובן משכן חצרו אצל שמעון וכו׳ ואחר שעבר זמן המשכונה וכו׳ מת ראובן ולאחר זמן מת שמעון ואחר מיתת שמעון באו יורשיו והוציאו שטר המשכונה בב״ד ותבעו ליורשי ראובן שיפרעו להם סכום המשכונה הנזכרת (שם עח). עוד שאלת בעל משכונה שלא כתב שטר ולא קבע זמן וכו׳ (תשב״ץ לט). מי שהחזיק בנכסי קטן שנים רבות וטען ואמר משכונה הן בידי ויש לי עליהן חוב כך וכך (סמ״ג, מ״ע, סוף סי׳ צה). בנידון שלפנינו ג״כ בעל המשכונה יכול לחזור בו וכו׳

נגדתא (התיש שהולך בראש). ובגמ׳ בבלי ב״ק שם: הכא תרגימו קרקשתא (כעין פעמון) ר׳ יעקב אומר עיזא דאזלא בריש עדרא (עז ההולך בראש העדר). ובתשובות הגאונים: מהוא משכוכית עז או תייש שהוא מהלך בראש הצאן והיא נמשכת אחריו (תשו׳ הגא׳, גני׳ מצרים 246).

ומיהו אם המלוה זה ירד למשכונתו וזכה בקרקע וכו' (הרשב"א, אלף נד). וי"א שאם עבר הזמן שקבע לו לפרוע או שהיא משכונה מוחזקת ביד המלוה יכול למכרה (טור חו"מ, בגי' מלוה קנ). עוד פשט מנהג בכל המקומות שאין יכול לפדות משכונתו כי אם מתחלת שנה לתחלת שנה (התרומות מו כ).

מִשְׁכָּן, ש"ז, סמי' מִשְׁכַּן, בכנ' מִשְׁכָּנִי, מִשְׁכָּנוֹ, מ"ר סמי' מִשְׁכְּנֵי, בכנ' מִשְׁכְּנֵיהֶם, ומ"ר מִשְׁכָּנוֹת, סמי' מִשְׁכְּנוֹת, בכנ' מִשְׁכְּנֹתֵינוּ, מִשְׁכְּנֹתֶיךָ, מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ, מִשְׁכְּנוֹתָיו, מִשְׁכְּנֹתֶיהָ, מִשְׁכְּנֹתָם,—מקום שישכן אדם בו, מדור, בפרט אהל עשוי מיריעות וכדומי'. Wohnung; demeure; dwelling. העלו מסביב למִשְׁכַּן קרח דתן ואבירם (במד' יו כד). מה טבו אהליך יעקב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ ישראל (שם כד ה). אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיתיך על מִשְׁכְּנוֹת הרעים (שה"ש א ח). וישב עמי בנוה שלום ובמִשְׁכְּנוֹת מבטחים ובמנוחת שאננות (ישע' לב יח). בשנו מאד כי עזבנו ארץ כי השליכו מִשְׁכְּנוֹתֵינוּ (ירמ' ט יח). הנני שב שבות אהלי יעקוב ומִשְׁכְּנֹתָיו ארחם (שם ל יח). חדלו גבורי בבל להלחם ישבו במצדות נשתה גבורתם היו לנשים הציתו מִשְׁכְּנֹתֶיהָ נשברו בריחיה (שם נא ל). כי הנני מקים את הכשדים הגוי המר והנמהר ההולך למרחבי ארץ לרשת מִשְׁכָּנוֹת לא לו (חבק' א ו). לכן הנני נתנך לבני קדם למורשה וישבו טירותיהם בך ונתנו בך מִשְׁכְּנֵיהֶם (יחזק' כה ד). הרחיבי מקום אהלך ויריעות מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יטו אל תחשכי (ישע' נד ב). קרבם בתימו לעולם מִשְׁכְּנֹתָם לדור ודר (תהל' מט יב). אך אלה מִשְׁכְּנוֹת עול (איוב יח כא). כי תאמרו איה בית נדיב ואיה אהל מִשְׁכְּנוֹת רשעים (שם כא כח). אשר שמתי ערבה ביתו ומִשְׁכְּנוֹתָיו מלחה (שם לט ו). — ובהשאלה לקֶבֶר: חצבי מרום קברו חקקי בסלע מִשְׁכָּן לו (ישע' כב יו).—ובפרט האהל שעשו בני ישראל במדבר להופעת אלהים שם ולשום שם את העדות והחקים ולהועד שם משה: ואת הַמִּשְׁכָּן תעשה עשר יריעת וכו' וחברת את היריעת אשה אל אחתה בקרסים והיה הַמִּשְׁכָּן אחד ועשית יריעת עזים לאהל על הַמִּשְׁכָּן (שמות כו א-ז). אלה פקודי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן העדת (שם לח כא). ויכס הענן את אהל מועד וכבוד יי' מלא את הַמִּשְׁכָּן (שם מ לד). בטמאם את מִשְׁכָּנִי אשר בתוכם (ויקר' יה לא). ונתתי מִשְׁכָּנִי בתוככם (שם כו יא). ואתה הפקד את הלוים על מִשְׁכַּן העדת ועל כל כליו ועל כל אשר לו המה ישאו את הַמִּשְׁכָּן ואת כל כליו והם ישרתהו וסביב לַמִּשְׁכָּן יחנו (במד' א נ). ויהי דבר יי' אל נתן לאמר וכו' כי לא ישבתי בבית למיום העלתי את בני ישראל ממצרים ועד היום הזה ואהיה מתהלך באהל ובמִשְׁכָּן (ש"ב ז ד-ו). — ומִשְׁכַּן יי': לעבד את עבדת מִשְׁכַּן יי' (במד' יו ט). עברו לכם אל ארץ אחזת יי' אשר שכן שם מִשְׁכַּן יי' (יהוש' כב יט). מזבח יי' אלהינו אשר לפני מִשְׁכָּנוֹ (שם כט). מה ידידות מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יי' צבאות נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות יי' (תהל' פד ב-ג). עד אמצא מקום ליי' מִשְׁכָּנוֹת לאביר יעקב (שם קלב ה). נבואה למִשְׁכְּנוֹתָיו נשתחוה להדם רגליו (שם ז). — מִשְׁכַּן שִׁלוֹ, שהיה בעיר שילו: ויטש מִשְׁכַּן שלו אהל שכן באדם (תהל' עח ס). — מִשְׁכַּן כבודו: יי' אהבתי מעון ביתך ומקום מִשְׁכַּן כבודך (תהל' כו ח). — מִשְׁכַּן שמו: שלחו באש מקדשך לארץ חללו מִשְׁכַּן שמך (שם עד ז). — ומצוי שם זה להמקדש בתו"מ. ואמרו: אדם ששלט על מלאכת המשכן אין אתה מבקש שיהא עשיר (ר' תנח, מד"ר שמות נא). — ואמר הפיטן: טרם ראותך בצל קירות לבבי מקום משכנך לא בצל ספי וקורתי, נשבע לבלתי שכון אחר מקומך אבל אם לא עניתו ונקה משבועתי (ר"י אבן גיאת, מבין עפאים). — ובמליצה: רוח לרוחי זכרו והעצים כוחי, הוא בית מנוחי הוא משכנות מבטחי, אדבק בגוחי הוא בהקיצי שיחי (ראב"ע, אל חי בקרבי).— ובהשאלה, מִשְׁכַּן הַשֵּׂכֶל וכיוצא בזה, מקום שדבר מן הדברים נמצא שם: והלב משכן החום הטבעי ומבוע החיים והמוח משכן הכחות הרוחניים ומבוע ההרגש (ר"י א"ת, חו"ה, הבחינה ה). וכן הלב הוא משכן השכל האנושי (אגר' מוחי' להרמב"ם, ברלאם אגרות הרמב"ם). התפילין להיותם מונחין כנגד איברי האדם הידועים בו למשכן השכל והם הלב והמוח (ספ' החנוך, מצוה שכד). — והשתמשו בו קצת הסופרים בזמן החדש בכתיבת הארץ וכדומה במשמ' מקום שארץ מהארצות נמצאת שם. Lage; situation: בפאת קדמה יקיפהו לשון ים ערב וכו' מתכונת משכנו הנזכר נתבונן כי החום גדול שם יותר מבשאר חלקי תבל (ר' כלון, שבי"ע א, אפריקה בכלל). מצרים הנמוכה וכו' משכנו בפאת צפונית וכולל כל המישור אשר בין ים התיכון ורצועת ארץ זועץ (שם, מצרים). מחוז אלג'יר והבירה אשר בתוכו וכו' משכנה במורד פסגה אחת בדמות חצי אגן הסהר (שם ב, אלג'יר).

***מִשְׁכֵּן**[1], פי', — א) מִשְׁכֵּן דָּבָר, נתן הדבר בְּמַשְׁכּוֹן, verpfänden; mettre en gage; to pledge.

[1]) מן מַשְׁכּוֹן.

מעשר שני אין מוכרין אותו ואין ממשכנין אותו אין מרהינין אותו ואין מחליפין אותו (תוספת׳ מע״ש א א). מכרה כתובתה מישכנה כתובתה עשתה את כתובתה אפותיקי איבדה מזונותיה (שם כתוב׳ יא א). מישכן לו בית ומישכן לו שדה ואמר לו אם לא נתתי לך מיכן ועד יום פלוני אין לי בידך כלום הגיע זמן ולא נתן יתקיים תנאו (ר׳ יוסי, שם ב״מ א יז). מישכן לו בית ומישכן לו שדה ופרען לו (שם גיט׳ כ י). מישכן לו בית ומישכן ׳ו שדה ואמר לו כשתמכרם מוכרם לי בדמים הללו (שם ב״מ ד ו). שדה זו שמשכנתי לך לכשאפדנה ממך תקדיש (רב פפא, נדרי פו.). ויאמר לאברם ידוע תדע וכו׳ שאני מפזרן וכו׳ שאני מכנסן וכו׳ שאני ממשכנן וכו׳ שאני גואלן (מד״ר בראש׳ מד). לא מפני שאני חייב לאומות אני ממשכן להם משכני אלא עונותיכם גרמו לכם שאמשכן להם מקדשי (שם שמות לא). אני נוטל מהם צדיק אחד וממשכנו בעדם ומכפר אני עליהם על כל עונותיהם (ר׳ הושעיה, שם לה). — ומצוי שמוש זה בסהמ״א: לוה ממנו מעות ומשכן לו שדהו בהם לזמן קצוב (ר״י ברצלוני, ספ׳ השטרות מג). המעשה למשכן כל משכונה אשר לא באר תחלה שתמשך משכונה זו בידו כל זמן שלא יגמר ממונו (תשו׳ ר״י אבן מיגש, בתשוב׳ הרמב״ם, סי׳ רמ). אם מכר או משכן או שהעביר המתנה לאחר (שו״ת הרי״ף י). אמר הלוה הריני משלם קבעו לי זמן כדי שאלוה מאחר או אמשכן או אמכור ואביא המעות קובעין לו זמן שלשים יום (רמב״ם, מלוה ולוה כב א). הורו רבותי שהמלוה את חבירו ומשכן לו (הלוה) שדהו על מנת שיאכל (המלוה) פירותיה (הוא, שם ו ז). ראובן משכן חצרו אצל שמעון וכו׳ ולאחר זמן מת שמעון (תשו׳ ריב״ש עה). ראובן שמשכן משכון ביד שמעון והלך שמעון ומשכנו ללוי או נתנו לו במתנה (טור חו״מ עב כד). משכן הגניבה בין שמשכנה יתר על דמיה או בפחות מדמיה הבעלים נותנים לבעל המשכון (מעותיו) וחוזרים ועושים דין עם הגנב (שו״ע חו״מ שנו). — ב) *מִשְׁכֵּן את פלוני, לקח ממנו משכון, ein Pfand nehmen; prendre un gage; to take a pledge: להודיע שבחן של ישראל שכשעמדו כולן על הר סיני לקבל התורה השוו כלם לב אחד לקבל מלכות שמים בשמחה ולא עוד אלא שממשכנין [1]) זה על זה (רבי, מכי׳ יתרו, בחדש ה). המלוה את חבירו אינו רשאי למשכנו ואם מישכנו צריך להחזיר לו וכו׳ הבא למשכן הוא עומד בחוץ והן מוציאין לו את המשכון וכו׳ מישכנו בשני כלים אחד שצריך לו ואחד שאינו צריך לו (תוספת׳ ב״מ י ה־ט). משישבו במקדש התחילו למשכן את מי ממשכנין לויים וישראלים וכו׳ ואין ממשכנין את הכהנים מפני דרכי שלום (שקל׳ א ג). אעפ״י שאמרו אין ממשכנין נשים ועבדים וקטנים אם שקלו מקבלין מידן (שם ה). בראשונה היו ממשכנין את מוצאיה (המוצא קרבן) עד שהוא מביא נסכיה (שם ז ה). זה היה פיקח שמכר לו את הקרקע מפני שהוא יכול למשכנו (כתוב׳ יג ח). המלוה את חבירו לא ימשכננו אלא בבית דין (ב״מ ט יג). אלמנה בין שהיא עניה בין שהיא עשירה אין ממשכנין אותה (שם). חייבי ערכין ממשכנין אותן חייבי חטאות ואשמות אין ממשכנין אותן חייבי עולות ושלמים ממשכנין אותן (ערכ׳ ה ו). אעפ״י שאמרו חייבי ערכין ממשכנין אותן נותנין לו מזון שלשים יום וכסות שנים עשר חדש וכו׳ (שם ו ג). מישכנו שלא ברשות עובר על כל שם ושם שיש לו וכו׳ מישכנו וחזר ונתן לו מידת הדין בידו שיהא גובה מנכסים משועבדין (ירוש׳ ב״מ ט יד). מכיון שבי״ד ראויין למשכן ולא מישכנו כמי שנהנה (שם שקל׳ ג ב). כאן שמשכנו בשעת הלוואתו כאן שמשכנו שלא בשעת הלוואתו (ב״מ פא:). בע״ח שבא למשכנו לא יכנס לביתו למשכנו אלא עומד בחוץ והלה נכנס ומוציא לו משכונו וכו׳ ושליה בי״ד שבא למשכנו הרי זה נכנס לביתו וממשכנו ולא ימשכננו דברים שעושין בהן אוכל נפש (שם קיג:). שלא תאמר הריני ממשכן בגד אלמנה בסתר (מדר׳ תנאים, דבר׳ כד יח). — ומצוי בסהמ״א: הא למדת שהממשכן את העני דבר שהוא צריך לו ולא החזירו לו בזמנו עובר משום שלשה שמות (רמב״ם, מלוה ולוה ג ה). ענינו בזה כענין הסוחר שהוא מוכר באשראי למי שאינו מאמינו וימשכנהו בעת המכר מפני יראתו ממעוט אמונתו ושלא תמצא ידו לפרעו וכו׳ שהממשכן את חבירו איננו ממשכן אותו אלא אם לא קדם לו חוב שהוא חייב בו (ר״י א״ת, חו״ה, הבטחון ו). רשות ביד גבאי המלך למשכן אחד בשביל כל המס (טור חו״מ, קסג י). — פע׳, *מְמַשְׁכֵּן, מְמַשְׁכֶּנֶת, מְמַשְׁכְּנִים, מְמַשְׁכְּנוֹת, — מְשֻׁכַּן הדבר, נִתַּן, לֻקַּח בְּמַשְׁכּוֹן: היתה לו שדהו ממושכנת בעיר כותבין עליה פרוזבול (שבי׳ י ו). מי שיש לו מאתים זוז וכו׳ היו ממושכנין לבעל חובו או

— [1]) בתנחומ׳ יתרו הגרסה: שהיו ממשכנין עצמן זה על זה. ובילקוט: שהיו משתעשעין זה על זה.

לכתובת אשתו ה״ז יטול (פאה ה ה). אין תורמין לא על הגבוי ולא על הממושכן (ירוש׳ שקל׳ ב א). גדיים הממושכנים על הרועים (שבת לג:). ואם תעברו על המצות האלו אני ממשכן שני משכונות וכו׳ אמר לו משה ולעולם הם ממושכנים אמר לו לאו (מד״ר שמות לא).—ובסהמ״א: משועבדין שממושכנין או שמכורין יבא מלוה ראשון וטורף (הלכ׳ פסוקות, ממונות). ראובן היה לו קרקע ממושכן חציו אצל שמעון וחציו אצל לוי והוצרך לממון עוד (שו״ת הרי״ף לה). ראובן שקנה שתי שפחות משמעון ונתן לו מקצת הדמים ומשכן לו אצלו השפחה האחת במקצת וברחה אותה הממושכנת (שם ס). הרי שהיתה שדה זו ממושכנת לו במאה דינר ושדה אחרת ממושכנת לו בשטר אחר במאה דינר וכו׳ (רמב״ם, מלוה ולוה ז א). שהמלוה נזהר בשטר המשכונא שצריך לו לראיה שממושכנת בידו (טור חו״מ קנ ט). — ובמשמ׳ מי שנתן המשכון, מי שלקח ממנו המשכון: אין לו לבקש ממנו משכון בשום פנים ולא יהיה ראוי לקחתו ממנו אפילו אם יתנדב הממושכן כל שכן הבורא וכו׳ (ר״י א״ת, חו״ה, הכניעה ו). כנהוג שעושה הממשכן שטר מכירה מוחלטת לממושכן ואח״כ הממושכן עושה לממשכן שטר שאומר שמעכשיו מקנה לי הקרקע (שו״ת תורת חסד קו). — *ובהשאלה, מי שהוא עצור על כרחו בידי זולתו: וכל ימים שישראל ממושכנין בעולם הזה אף ימינו של הקב״ה ממושכנת עמהם (פסיק׳ רבתי לא).— ואמר הפיטן: ביד צר רהונה, לאויב ממושכנה, ונפשה כצפור בפח מסוכנה (סמא״ל, סליח׳ לר״ה, נלאה היונה).

— נתפ׳, *נִתְמַשְׁכֵּן, מִתְמַשְׁכֵּן,—א) נִתְמַשְׁכֵּן האדם, לֻקח ממנו משכון: משישבו במקדש התחילו למשכן (את מי שלא הביא שקלו) נתמשכנו[1]) ישראל על שקליהן כדי שיהו קרבנות ציבור קריבין מהם במקדש וכו׳ אמר הקב״ה יתמשכנו[1]) ישראל על שקליהם וכו׳ (תוספת׳ שקל׳ א ו). על הגלויין אנו כורתים ברית עמך ולא על הסתרים שלא יהא אחד ממנו חוטא בסתר ויהא הצבור מתמשכן (רבי, מכי׳ יתרו, בחדש ה). אלו גדולי ישראל שמתמשכנים על ישראל (ספרי דבר׳ במד).—ובסהמ״א: מי שנתמשכן על ידי נאמני הקהל על חלקו המגיע מהמס (שו״ע חו״מ, הלוא׳ עג ה).—ב) *נִתְמַשְׁכֵּן דָּבָר, נִתַּן, לֻקח במשכון, ובהשאלה: אמר הקב״ה אעפי״כ תנאי התניתי עמהם אם יחטאו יהא בהמ״ק מתמשכן עליהם (מד״ר שמות לא). על ידי שנתמשכן (המשכן) על ידינו וכו׳ המשכן נתמשכן על ידיהם (ר׳ חייא בר אבא, שם לא). אמר לו הקב״ה למשה אמור להם לישראל שיעשו לי משכן שאם יחטאו יהא מתמשכן על ידיהם (שם במד׳ יב).—ובהשאלה: שעל ידי העגל ירדו ישראל שעבדוהו עד לקרקע ונתמשכנו בידי המות (מד״ר במד׳ ט).

—[1]) כך בכ״י א״פ. ובכ״י וינה ובנדפס: משכנו.

א.מֹשֶׁל[1]), ממנו מָשָׁל, א.מוֹשֵׁל, ב.מָשַׁל, ב.מֹשֶׁל, *מֶמְשָׁלָה, *מִשְׁלָה, *מִשְׁלָן, *הִמְשִׁיל.

מָשָׁל[2]), ס״ז, סמי׳ מְשַׁל, בכנ׳ מְשָׁלוֹ, מ״ר מְשָׁלִים, סמי׳ מִשְׁלֵי,—א) דברים אמורים במליצה, בקֶצב ומשקל: וישא (בלעם) מְשָׁלוֹ ויאמר מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם לכה ארה לי יעקב ולכה זעמה ישראל מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם יי׳ וכו׳ (במד׳ כג ז-ח). וישא (בלעם) מְשָׁלוֹ ויאמר קום בלק ושמע האזינה עדי בנו צפר לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה (שם יח-יט). וישא (בלעם) מְשָׁלוֹ ויאמר נאם בלעם בנו בער ונאם הגבר שתם העין נאם שמע אמרי אל וכו׳ מה טבו אהליך יעקב משכנתיך ישראל כנחלים נטיו כגנת עלי נהר וכו׳ (שם כד ג-ו). וישא (בלעם) מְשָׁלוֹ ויאמר נאם בלעם וכו׳ אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב וכו׳ (שם יה-יז). וירא את הקיני וישא מְשָׁלוֹ ויאמר איתן מושבך ושים בסלע קנך וכו׳ וישא מְשָׁלוֹ ויאמר אוי מי יחיה משמו אל וצים מיד כתים וענו אשור וענו עבר (שם כא-כד). ביום ההוא ישא עליכם מָשָׁל ונהה נהי וכו׳ (מיכ׳ ב ד). אפתחה במָשָׁל פי אביעה חידות מני קדם אשר שמענו ונדעם ואבותינו ספרו לנו וכו׳ למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקמו ויספרו לבניהם וכו׳ בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב לא שמרו ברית אלהים ובתורתו מאנו ללכת וכו׳ (תהל׳ עח ב-י). אטה למָשָׁל אזני אפתח בכנור חידתי למה אירא בימי רע וכו׳ (שם מט ה-ו). ויסף איוב שאת מְשָׁלוֹ ויאמר חי אל הסיר משפטי ושדי המר נפשי כי כל עוד נשמתי בי ורוח אלוה באפי אם תדברנה שפתי עולה ולשוני אם יהגה רמיה וכו׳ (איוב כז א-ד). ויסף איוב שאת מְשָׁלוֹ ויאמר מי יתנני כירחי קדם כימי אלוה ישמרני בהלו נרו עלי ראשי לאורו אלך חשך וכו׳ (שם כט א-ג). — ובפרט בקצת לעג ושנינה: ונשאת המָּשָׁל הזה על מלך בבל

[1]) בעבר׳ מת׳ל a). בארמ׳ מתל. באשור׳ משל.
[2]) בערב׳ מַת׳ל b). בארמ׳ מְתַל.

a) مثل b) مُثُل

ואמרת איך שבת נגש שבתה מדהבה וכו׳ נחה שקטה כל הארץ פצחו רנה גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון מאז שכבת לא יעלה הכרת עלינו שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך עורר לך רפאים כל עתודי ארץ הקים מכסאותם כל מלכי גוים כלם יענו ויאמרו אליך גם אתה חלית כמונו וכו׳ (ישע׳ יד ד-י). הלוא אלה כלם עליו משל ישאו ומליצה חידות לו ויאמר הוי המרבה לא לו עד מתי ומכביד עליו עבטיט הלוא פתע יקומו נשכיך ויקצו מזעזעיך והיית למשסות למו (חבק׳ ב ו-ז). —פלוני היה למשל, שהכל מדברים עליו בלעג ושנינה: והיית לשמה למשל ולשנינה בכל העמים אשר ינהגך יי׳ שמה (דבר׳ כח לז). והכרתי את ישראל מעל פני האדמה וכו׳ והיה ישראל למשל ולשנינה בכל העמים (מ״א ט ז). ואתנה לבושי שק ואהי להם למשל ישיחו בי ישבי שער ונגינות שותי שכר (תהל׳ סט יב-יג). — נתנו למשל: ונתתים לזועה לרעה לכל ממלכות הארץ לחרפה ולמשל לשנינה ולקללה בכל המקמות אשר אדיחם שם (ירמ׳ כד ט).—שמו למשל: תשימנו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו תשימנו משל בגוים מנוד ראש בלאמים (תהל׳ מד יד-יה). — ושמו למשל, במשמ׳ העניש קשה כדי שילמדו ממנו ויזהרו: ונתתי פני באיש ההוא והשמתיהו לאות ולמשלים והכרתיו מתוך עמי (יחזק׳ יד ח).—ב) דבור פחות או יותר קצר שיש בו רעיון שנתברר עפ״י הנסיון או ע״י הסתכלות שכלית ואמור בקצת חדוד ושאפשר להשתמש בו לענינים רבים ונהיה שגור בפי הבריות, Sprichwort, Spruch; proverbe; proverb: כאשר יאמר משל הקדמני מרשעים יצא רשע (ש״א כד יג). ויהי כל יודעו (את שאול) מאתמול שלשם ויראו והנה עם נבאים נבא ויאמר העם איש אל רעהו מה זה היה לבן קיש הגם שאול בנביאים וכו׳ על כן היתה למשל הגם שאול בנבאים (שם י יא-יב). בן אדם מה המשל הזה לכם על אדמת ישראל לאמר יארכו הימים ואבד כל חזון וכו׳ השבתי את המשל הזה (יחזק׳ יב כב-כג). מה לכם אתם משלים את המשל הזה על אדמת ישראל לאמר אבות יאכלו בסר ושני הבנים תקהינה חי אני נאם אדני יי׳ אם יהיה לכם עוד משל המשל הזה בישראל (שם יח ב-ג). — ג) דברי חכמה ומוסר במאמרים פחות או יותר קצרים ומחדדים: ויחכם (שלמה) מכל האדם מאיתן האזרחי וכו׳ וידבר שלשת אלפים משל (מ״א ה יא-יב). משלי שלמה בן דוד מלך ישראל לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה (משלי א א-ב). להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידתם (שם ו). משלי שלמה בן חכם ישמח אב ובן כסיל תוגת אמו (שם י א). גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה כבד אלהים הסתר דבר וכבד מלכים חקר דבר שמים לרום וארץ לעמק ולב מלכים אין חקר (שם כה א-ג). ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם ואזן וחקר תקן משלים הרבה (קהל׳ יב ט). — ד) דברים אמורים במלים שמסתירות בתוכן כונה לא לפי המשמ׳ החיצונה של המלים: בן אדם חוד חידה ומשל משל אל בית ישראל ואמרת כה אמר אדני יי׳ הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה אשר לו הרקמה בא אל הלבנון ויקח את צמרת הארז את ראש יניקותיו קטף וכו׳ ויקח מזרע הארץ ויתנהו בשדה זרע וכו׳ ויצמח ויהי לגפן סרחת וכו׳ אמר נא לבית המרי הלא ידעתם מה אלה אמר הנה בא מלך בבל ירושלם ויקח את מלכה ואת שריה ויבא אותם אליו בבלה וכו׳ כה אמר אדני יי׳ ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה וכו׳ ושתלתי אני על הר גבה ותלול בהר מרום ישראל אשתלנו ונשא ענף ועשה פרי (יחזק׳ יז ב-כג).—ובמשמ׳ דבר שנאמר לא בכונה אמתית, רק לשם חדוד בעולם: אהה אדני יי׳ המה אמרים לי הלא ממשל משלים הוא (שם כא ה).— ה) דמיון, Ähnlichkeit; ressemblance; resemblance: זכרניכם משלי[1]) אפר לגבי חמר גביכם (איוב יג יב).— ובתו״מ כמו במקרא, במשמ׳ מעשה שלא היה אלא בדוי לכונה מן הכונות: (מתים שהחיה יחזקאל) אמת משל היה (ר׳ יהודה, סנה׳ צב:). אם אמת למה משל ואם משל למה אמת אלא באמת משל היה (ר׳ נחמיה, שם). איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה (אחד התלמידים, ב״ב טו.). — ומה שאינו לפי פשוטם של דברים: ופרשו השמלה הכל משל (ירוש׳ כתוב׳ ד ה). וזה אחד מן הדברים שהיה רבי ישמעאל דורש מן התורה כמשל (ספרי דבר רלז).—ובסהמ״א בענין זה: אם זרחה השמש עליו אין זה אלא כמין משל אם ברור לך הדבר וכו׳ (רש״י שמות כב ב).—וספור מעשה בדוי להבין על ידיו הדבר

—[1]) ת״י: מתיל לקטמא. וכך כל הקדמונים שלנו. ופרוש החדשים במשמ׳ הקודמות של משל אינו מתישב על ענין הכתוב, והדבור משל של אפר במשמ׳ דברים שאין להם טעם שבדאו החדשים אינו מתקבל על הדעת. ועי׳ הערה לערך זכרון משמ׳ זכרון, וכבר נזכר שם כי הדבור משלי אפר הוא כמו הפעל ואתמשל כעפר ואפר, שהשתמש בו כמו״כ מחבר ספר איוב. והנה אמנם, גם במשמ׳ זו הלשון קצת דחוק, והיה צריך לאמר משולים לאפר, ואולי באמת כך היתה כונת המחבר: משלי אפר.

הרצוי: מלמד שאמר שלמה על כל דבר ודבר של תורה שלשת אלפים משל (רב המנונא, ערוב' כא:). אל יהי המשל הזה קל בעיניך שעל ידי המשל הזה אדם יכול לעמוד על דברי תורה (מד"ר שה"ש א). ועם בלעם לא היה מדבר אלא במשלים (שם במד' יד). —משל ומליצה: את מוצא צדיק מוליד צדיק וכו' רשע מוליד צדיק וכולן יש להם מקרא ויש להם משל ויש להם מליצה (מד"ר שה"ש א). —ובמשמ' דמיון, ונהוג הדבור מָשָׁל לִדְבַר פְּלוֹנִי, מִשְׁלוֹ מָשָׁל למה הדבר דומה: משל למה הדבר דומה לאדם שנשא אשה על אשתו חשובה ממנה אין מתקנאה בה פחותה ממנה מתקנאה בה (ר"ג, ע"ז נה.). משל למה הדבר דומה לשועל שהיה מהלך על גב הנהר וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום וכו' אמר להם רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם אמרו לו וכו' טפש אתה ומה במקום חיותנו אנו מתיראין במקום מיתתנו עאכו"כ (ר"ע, ברכ' סא:). משלו משל למה הדבר דומה לאחד שפגע בו זאב וניצל מידו וכו' (תוספת' שם א יא). משלו משל למה הדבר דומה לאחד שעלתה לו מכה ברגלו והיה רופא כופתו ומחתך ברגלו כדי לראותו (שם שקל' א ו). משלו משל למה הדבר דומה לעד שהיו נותנין בצד השקוף כיון שיוצא השמש ונכנס העד מיד זהו וסת (שם נדה ג ה). משל למה הדבר דומה לעבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו (סוכ' ב ט). משל למה הדבר דומה לאדם שהיה הולך במדבר והיה רעב ועיף וצמא ומצא אילן שפירותיו מתוקין וצילו נאה ואמת המים עוברת תחתיו וכו' (ר' יצחק, תענ' ה:). משל למה הדבר דומה לאחד שזימן את חבירו לסעודה והכיר בו שהיה מבקש להרגו (מד"ר בראש' עה). משל למה הדבר דומה לפיקח וסומא שהיו מהלכין בדרך אמר לו פיקח לסומא כשנכנס לתוך הבית צא והדליק לי את הנר הזה והאיר לי (שם במד' קו). משל למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן פיקחין שבהם קישטו את עצמן וישבו על פתח בית המלך וכו' טפשים שבהם הלכו למלאכתם וכו' בפתאום בקש המלך את עבדיו פיקחין שבהן נכנסו לפניו כשהן מקושטין והטיפשין נכנסו לפניו כשהן מלוכלכין (ר' יוחנן בן זכאי, שבת קנג.). משל לאדם שאבדה לו אבידה מי חוזר על מי בעל אבידה מחזר על אבידתו (ר"ש, קדוש' ב:). משל לסופר שבא לבית הספר ורצועה בידו מי דואג מי שרגיל ללקות בכל יום ויום הוא דואג (ר"מ, סוכ' כט.). משל למלך בשר ודם שהיה עובר על בית המכס אמר לעבדיו תנו מכס למוכסים וכו' מפני ילמדו כל עוברי דרכים ולא יבריחו עצמן מן המכס (רשב"י, שם ל.). משל לאדם שעשה חופה לבנו והתקין מכל מיני סעודה לימים מת בנו עמד ובלבל את חופתו אמר כלום עשיתי אלא בשביל בני עכשיו שמת חופה למה לי (ר"י בן קרחה, סנה' קח.). משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפילה ומתיירא מן הקוצין ומן הפחתים ומן הברקנים ומחיה רעה ומן הליסטין וכו' נזדמנה לו אבוקה של אור ניצול מן הקוצין ומן הפחתים וכו' (ר' מנחם בר' יוסי, סוט' כא.). משל לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו וכו' (ר' אושעיה, ברכ' לב.). משל לאדם אחד שהיה לו בן הרחיצו וסכו והאכילו והשקהו ותלה לו כיס על צוארו והושיבו על פתח של זונות מה יעשה אותו הבן שלא יחטא (ר' יוחנן, שם). משל לאדם שאמר לשלוחו העלה לי כור חטין לעלייה וכו' (רבא, שבת לא.). משל לאדם שאבדה לו מרגלית כל מקום שהיא מרגלית שמה לא אבדה אלא לבעליה (ר' חנינא, מגי' טו.). משל לשתי רחילות שהיו עוברות במים אחת גזוזה ואחת אינה גזוזה גזוזה עברה ושאינה גזוזה לא עברה (גיט' ז.). משל לשני כלבים שהיו בעדר והיו צהובין זה לזה בא זאב על האחד אמר האחר אם איני עוזרו היום הורג אותו ולמחר בא אלי הלכו שניהם והרגו הזאב (סנה' קה.). משל לשתי מטרוניות שהיו באות זו על גב זו ואין אתה יודע אי זו גדולה מחבירתה (ירוש' נדר' ג יד). משל לאחד שהיה מהלך בדרך וראה כת של כלבים ונתיירא מהם וישב לו ביניהם (ר' הונא, מד"ר בראש' פד). משל לאשה שהיתה מצפה לבעלה שפירש למדינת הים וכו' (שם שמות יח), ועוד הרבה. —ובמשמ' דבר חכמה קצר: זהו המשל שאומרים בני אדם מטוב אדוני לא טוב לי ומרעתו רע לי (מד"ר איכ', פתיח'). —משל הדיוט: משל הדיוט אומר לטובתי בשברה רגל פרתי (ר' ישמעאל, ספרי במד' קיט). משל הדיוט אומר נתת פת לתינוק הודיע לאמו (מד"ר במד' יט). — ואמר המשורר: אחוד לבנים אצילים חידה בדרכי משלים, מי איש אלהים אשר לא כל עת ועת איש אלילים (ראב"ע, אחוד לבנים). —דרך מָשָׁל, מה שלקוח רק להיות לְמָשָׁל לאחרים, שיש עוד כמו זה: כי הדברים אשר בהם נפש זנה אחת במין לא יתכן שיהיה נזון האחד מן האחר שאם היה אפשר זה היה

דרך מ ש ל נזון החלק האחד מהכשר אשר ביד מהחלק האחר ממנו וזה בתכלית הבטול (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ו). שחוש הראות דרך מ ש ל אמנם ישיג המראים מופשטים מצד המקרים הנמצאים עמם בנראה וכו׳ (שם).— וּמְשָׁלִים לְמָשָׁל: דברי חכמה יפים ב מ ש ל שמצוי תמיד וידוע לכל (ערוך, ערך כפל). מ ש ל בלי שכל כגוף בלי רגל (ראב״ע, משלי כו ז). ע״כ יאמר המושל לא חיים בצללים ולא אמת ב מ ש ל י ם (ר״י סענוג, דברי ריבות ס). — יְמָשָׁל הַכּוּתִי, שמתחיל במעט ואחר הולך ומגדיל בקשתו: כ מ ש ל ה כ ו ת י תחלה מבקש מעט והולך ומוסיף[1]) (דף Catal. Brit. Mus. N 667, 303).

ב. מָשַׁל[2]), ממנו א. מָשַׁל, ב. מוֹשֵׁל, מִמְשָׁל, מֶמְשָׁלָה, א. מֹשֶׁל.

א. מָשַׁל, מוֹשֵׁל, מֹשֵׁל, מֹשְׁלִים, מֹשְׁלָה, מֹשֶׁלֶת, מָשְׁלוּ, מָשׁוֹל, מְשֹׁל, מְשָׁל-, לִמְשׁוֹל, לִמְשֹׁל, לִמְשָׁל-, אֶמְשֹׁל, תִּמְשֹׁל, יִמְשֹׁל, יִמְשׁוֹל, יִמְשָׁל-, יִמְשְׁלוּ, יִמְשֹׁלוּ. — א) מָשַׁל בִּפְלוֹנִי, היה אדון לו, היה לו הכח להכריח את פלוני להשמע לו, להכנע לו, לעבדו, herrschen, dominer; to rule, הבעל באשתו: ואל אישך תשוקתך והוא יִמְשָׁל-בָּךְ (בראש׳ ג יו). — השר על הארץ, לעשות כטוב וכישר בעיניו: ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא מֹשֵׁל בכל ארץ מצרים (בראש׳ מה כו). — וּמָלַךְ על העם: ויאמרו לו אחיו המלך תמלך עלינו אם מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בנו (שם לז ח). סיחון מלך האמרי היושב בחשבון מֹשֵׁל מערער אשר על שפת נחל ארנון וכו׳ עוג מלך הבשן מיתר הרפאים היושב בעשתרות ובאדרעי וּמֹשֵׁל בהר חרמון ובסלכה ובכל הבשן (יהוש׳ יב ב-ה). ויאמרו איש ישראל אל גדעון מְשָׁל־בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך כי הושעתנו מיד מדין ויאמר אלהם גדעון לא אֶמְשֹׁל אני בכם ולא יִמְשֹׁל בני בכם יי׳ ימשל בכם (שפט׳ ח כב-כג). מה טוב לכם הַמְשֹׁל בכם שבעים איש כל בני ירבעל אם מְשֹׁל בכם איש אחד (שם ט ב). ושלמה היה מוֹשֵׁל בכל הממלכות מן הנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים (מ״א ה א). וסכרתי את מצרים ביד אדנים קשה ומלך עז יִמְשָׁל־בם (ישע׳ יט ד). והוא ישא הוד וישב וּמָשַׁל על כסאו (זכר׳ ו יג). וּבִמְשֹׁל רשע יאנח עם (משלי כט ב).

— ואלהים: יי׳ יִמְשֹׁל בכם (שפט׳ ח כג). מעולם לא מָשַׁלְתָּ בם לא נקרא שמך עליהם (ישע׳ סג יט). כי ליי׳ המלוכה וּמֹשֵׁל בגוים (תהל׳ כב כט). וידעו כי אלהים מֹשֵׁל ביעקב (שם נט יד). יי׳ בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל מָשָׁלָה (שם קג יט). לך יי׳ הגדלה והגבורה וכו׳ ואתה מוֹשֵׁל בכל (דהי״א כט יא-יב). — ואדם בחברו, לעשות בו כטוב בעיניו: ונתתי נערים שריהם ותעלולים יִמְשְׁלוּ בם (ישע׳ ג ד). עמי נגשיו מעולל ונשים מָשְׁלוּ בו (שם יב). עבדים מָשְׁלוּ בנו פרק אין מידם (איכ׳ ה ח). גם מזדים חשך עבדך אל יִמְשְׁלוּ בי (תהל׳ יט יד). עבד משכיל יִמְשֹׁל בבן מביש (משלי יז ב). לא נאוה לכסיל תענוג אף כי לעבד מְשֹׁל בשרים (שם יט י). עשיר ברשים יִמְשׁוֹל (שם כב ז). ועל גויתנו מֹשְׁלִים ובבהמתנו כרצונם (נחמ׳ ט לז). — ועם בעם אחר: וּמָשַׁלְתָּ בגוים רבים ובך לא יִמְשֹׁלוּ (דבר׳ טו ו). ובעת ההיא פלשתים מֹשְׁלִים בישראל (שפט׳ יד ד). הלא ידעת כי מֹשְׁלִים בנו פלשתים (שם טו יא). ואל תתן נחלתך לחרפה לִמְשָׁל־בם גוים (יוא׳ ב יז). ויתנם ביד גוים וַיִּמְשְׁלוּ בהם שנאיהם וילחצום אויביהם (תהל׳ קו מא-מב). — וּמָשַׁל בדבר, ברכוש פלוני, לעשות לפי ראות עיניו: ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו הַמֹּשֵׁל בכל אשר לו (בראש׳ כד ב). וּמָשַׁל במכמני הזהב והכסף ובכל חמדות מצרים (דני׳ יא מג).— מָשַׁל בגאות הים, לצוות לה להיות סֹערת או לשקט: אתה מוֹשֵׁל בגאות הים בשוא גליו אתה תשבחם (תהל׳ פט י). — מָשַׁל לעשות דבר, היה לו הכח והרשות לעשות הדבר: לעם נכרי לא יִמְשֹׁל למכרה (שמות כא ח).— וּמָשַׁל, היה לו כח ועז, ויאמר לאברי האדם, ידו מֹשְׁלָה, זְרוֹעוֹ מֹשְׁלָה: הנה אדני יי׳ בחזק יבוא וזרעו מֹשְׁלָה לו (ישע׳ מ י). יד חרוצים תִּמְשׁוֹל (משלי יב כד), תגיע לכח ושלטון.— ובהשאלה, הַשֶּׁמֶשׁ מֹשֵׁל ביום והירח בלילה, מאירים ופועלים פעולה: ויתן אתם אלהים (את המאורות) ברקיע השמים להאיר על הארץ וְלִמְשֹׁל ביום ובלילה ולהבדיל בין האור ובין החשך (בראש׳ א יז-יח).— ובתו״מ: שלשה צועקין ואינן נענין ואלו הן מי שיש לו מעות ומלוה אותן שלא בעדים והקונה אדון לעצמו ומי שאשתו מ ו ש ל ת עליו (ב״מ עה:). — וּמָשַׁל בדבר פלוני, התגבר עליו: אלו ה מ ו ש ל י ם ביצרם (ר׳ יוחנן, ב״ב עה:). — ואמר החכם: החסיד הוא מי שהוא מ ו ש ל נשמע בחושיו וכחותיו הנפשיים והגופיים ומנהיגם ההנהגה הגופיית (ר״י א״ת, כוזרי ג ה). — ובהשאלה, מָשְׁלָה האש בדבר, התחילה לאכל בו:

—[1]) כמו הספור הידוע בהמליץ שבקש מהאמיר כלב ציד קטן, ואחר בקש עבד קטן לשמור עליו, ואחר בית קטן להם, ואחר שפחה להכין להם מזון, ואחר בית לכלם וכו׳.

[2]) כך גם בכנענית.

לא שנו אלא שלא משלה בהן האור אבל משלה בהן האור יעלו (כנה, זבח׳ פה:).—ויהכוכבים וכדומ׳ בעולם, היה להם כח פעולה בעולם: וזה כי הירח היא המושלת בעולם השפל והנהגתו על ידה (ר״י מפיכה, מגה׳ קנה׳ 101).
—ומשל במלים, היה לו כח עליהן, היה מליץ גדול: ועת משל עלי מלים טהורים כספירים ועינינים יגעים (ר״ש הנגיד, דכליך בתוך לבי).

— הפע׳, המשיל, המשילם, תמשילהו, המשל, — עשה שימשל, נתן לו כח ועז למשל, עשהו לשליט: תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו (תהל׳ ח ז). והמשילם ברבים (דני׳ יא לט).—ומקור במשמ׳ שם, המשל, שלטון: המשל ופחד עמו עשה שלום במרומיו (איוב כה ב).

א-משל, ס״ז, בכנ׳ משלו,—שלטון: ודבר (מלך ירושלם) שלום לגוים ומשלו מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ (זכר׳ ט י). ולא כמשלו אשר משל (דני׳ יא ד).

ב-משל, ס״ז, בכנ׳ משלו,—דמיון: אין על עפר משלו העשו לבלי חת (איוב מא כה).

ב-משל, פ״י, משל, משלים, משל, ימשל, ימשלו,—
משל משל, אמר משל: כה אמר אדני יי׳ השבתי את המשל הזה ולא ימשלו אתו עוד בישראל (יחזק׳ יב כג). בן אדם חוד חידה ומשל משל אל בית ישראל ואמרת כה אמר אדני יי׳ הנשר הגדול גדול הכנפים וכו׳ (שם יז ב-ג). מה לכם אתם משלים את המשל הזה על אדמת ישראל לאמר אבות יאכלו בסר ושני הבנים תקהינה (שם יח ב). ומשל אל בית המרי משל ואמרת אליהם כה אמר אדני יי׳ שפת הסיר שפת וגם יצק בו מים (שם כד ג).—ומשל סתם, אמר משל: על כן יאמרו המשלים באו חשבון תבנה ותכונן עיר סיחון (במד׳ כא כז). הנה כל המשל עליך ימשל לאמר כאמה בתה (יחזק׳ יו מד). — ובתו״מ בענין זה, אמר משל: אמשול לך משל למה הדבר דומה לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפילה וכו׳ (ר״ג, כתוב׳ י). אמשול לך משל למה הדבר דומה לאדם שנושה בחבירו מנה וקבע לו זמן בפני המלך ונשבע לו בחיי המלך הגיע זמן ולא פרעו וכו׳ (ר׳ יוסי הכהן, ר״ה יז:). אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שכעס על בנו וחבשו בבית האסורין וכו׳ (ר״ע, ב״ב י). שאלו תלמידיו את רשב״י מפני מה לא ירד להם לישראל מן פעם אחת בשנה אמר להם אמשול לכם משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שיש לו בן אחד פסק לו מזונותיו פעם אחת בשנה ולא היה מקביל פני אביו אלא פעם אחת בשנה עמד ופסק מזונותיו בכל יום והיה מקביל פני אביו כל יום (רשב״י, יומ׳ עו.). אמשול לכם משל למה הדבר דומה לאדם שיש לו שתי נשים אחת ילדה ואחת זקינה ילדה מלקטת לו (שערות) לבנות זקינה מלקטת לו שחורות נמצא קרח מכאן ומכאן (ר׳ יצחק, ב״ק ס:). אמשול לך משל למה הדבר דומה לבעל הבית שגדל יתום בתוך ביתו ליומים העשיר אותו יתום ואמר אהניהו לבעל הבית מנכסי (ר״ש בר נחמני, ב״ב קכג.).—משל את פלוני ב..., דמה אותו כך וכך, כנה אותו במשל לדבר מהדברים: ערומים היו המצריים לפיכך הוא מושלן בשועלים מה שועל זה מביט לאחוריו כך היו המצריים מביטים לאחוריהם וכו׳ (ר׳ אלעזר בר׳ שמעון, מד״ר שה״ש, אהוז). שלא היתה מלכות ירודה משל מצרים אלא שנטלה שררה לשעה בשביל כבודן של ישראל וכשהוא מושל את המלכיות אינו מושל אותם אלא בארזים (מכי׳ בשלח, שירה ו). למה הוא מושל כל באי העולם בחולדה (ר׳ אחא, ירוש׳ שבת יד א).—משל משל, עשה משל, בדא משל, חבר משל: משמת ר׳ מאיר בטלו מושלי משלים (סוט׳ ט טו). רבי מושלו (מה שאמרו שם שהמתים יורשים את החיים) משל למה הדבר דומה לשני אחים שותפין וכו׳ (ירוש׳ ב״ב ח ג). התחילו מושלין לפניו משלות חבית שקינן נחש בתוכה (מד״ר איכה, היו לריה).— ובמשמ׳ דמה וכנה דבר בכנוי מליצי בהשאלה: משל משלו חכמים באשה החדר והפרוזדור והעליה (נדה ב ה).

— פעו׳, *משול, משולה, משולים, משולות,—שמדמים אותו, שמכנים אותו: אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים כשהן יורדין יורדין עד עפר וכשהן עולין עולין עד לכוכבים (ר״י בר אלעאי, מגי׳ יו.). בעולם הזה משולים (ישראל) בעפר לימות המשיח הם משולים לחול הים (מד״ר במד׳ ב). נשארתי יתומה בלי אב ואם ומשולה לעניה שואלת מבית לבית (שם אסתי, ותאמר אסתר). — ואמר המשורר: לעולמך פני לילך ויומך ולמה תרדפי הבל ולמה, משולה את בחיותך לאל חי אשר נעלם כמו את נעלמה (רשב״ג, שחי נאג). שחת משולי קש באסר, שלום קרנות עשר (ר״א קליר, אסירים, יוצ׳ ב׳ פסח). ידועת חלאים משולת פראים חלוצת עדיים לבושת בלויים (ר״י הלוי, אהה אדני).

— נפע׳, נמשל, נמשלתי, נמשלת, — נמשל פלוני לדבר, נדמה לו, ähnlich sein; ressembler; to resemble: כלם יענו ויאמרו אליך גם אתה חלית כמונו אלינו נמשלת

תורד שאול גאונך (ישע׳ יד י-יא). — ונִמְשַׁל עם דבר, כמו״כ במשמ׳ א: פן תחשה ממני וְנִמְשַׁלְתִּי עם יורדי בור (תהל׳ כח א). אל תסתר פניך ממני וְנִמְשַׁלְתִּי עם יורדי בור (שם קמג ז). — וְנִמְשַׁל כַּדָּבָר, בזו המשמ׳: אדם ביקר ולא יבין נִמְשַׁל כבהמות נדמו (שם מט כא). — ובתו״מ: למה נמשלו מצריים כמרור לומר לך מה מרור זה שתחילתו רך וסופו קשה אף מצריים תחלתן רכה וסופן קשה (ר׳ יונתן, פסח׳ לט.). למה נמשלו דברי תורה כאש וכו׳ לומר לך מה אש אינו דולק יחידי אף ד״ת אין מתקיימין ביחידי (רבה בב״ח, תעני׳ ז.). למה נמשלו דברי תורה כעץ וכו׳ לומר לך מה עץ קטן מדליק את הגדול אף ת״ח קטנים מחדדים את הגדולים (ר״נ בר יצחק, שם). למה נמשלו דברי תורה לשלשה משקין הללו במים וביין ובחלב וכו׳ לומר לך מה שלשה משקין הללו אין מתקיימין אלא בפחות שבכלים אף ד״ת אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה (ר׳ אושעיא, שם). למה נמשלו ישראל לתפוח לומר לך מה תפוח זה פריו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע (ר׳ חמא בר״ח, שבת פח.). אמרו לו (המילדות העבריות לפרעה) אומה זו כחיה נמשלו (סוט׳ יא:). נמשלה התורה כמלח והמשנה כפלפלין והש״ס כבשמים ואי אפשר לעולם בלא מלח (מס׳ סופר׳ טו ח). ישראל אינן מתברכין אלא בזכות התורה שנמשלה למים (מד״ר ברא׳ מא). למה נמשלה תפילתן של צדיקים לעתר לומר לך מה עתר זה מהפך את התבואה בגורן ממקום למקום כך תפלתן של צדיקים מהפכין מדת אכזריות למדת רחמניות (ר״ש בן לקיש, שם במד׳ י). — ובסהמ״א: בורא ניב שפתים לדבר צחות, השם כח במשכיל להוציא מפיו מלין נמשלים לגופות וטעמיהם כנשמות (ראב״ע, הקד׳ יסוד דקדוק, כ״י).

— פִּעֵ׳, מִשֵּׁל, מְמַשֵּׁל, — מִשֵּׁל מָשָׁל, — כמו מָשַׁל: ואמר אהה אדני יי׳ המה אמרים לי הלא מְמַשֵּׁל משלים הוא (יחזק׳ כא ה). —ובסהמ״א: והרי אנו ממשלים מזה הענין משלים כדי שיתבאר היטב (ר״י אבן עקנין, ספר מוסר ב עז). — ובמשמ׳ דִּמָּה: וכאן מישל הבינה למודע שהוא קריבות שלישי לאם (ר״י ברצלוני, פי׳ יצירה 61). וכמטמונים תחפשנה מישל ג״כ חיפוש החכמה לחיפוש הממון (ר״ז מברצלונה, פי׳ משלי ב ד).

— הִפְעִ׳, הִמְשִׁיל, תַּמְשִׁלֻנִי, — הִמְשִׁילוֹ לְדָבָר, דִּמָּהוּ לו, אמר שהוא דומה להדבר: למי תדמיוני ותשוו וְתַמְשִׁלֻנִי ונדמה (ישע׳ מו ה). — ובסהמ״א: ויבוא להגשים הבורא ולהמשילהו בצורה ובדמות מפני שאיננו יודע אמתת יחודו וענין מציאותו (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד א). —ואמר הפיטן: דמו אותך ולא כפי ישך, וישווך לפי מעשיך, המשילוך ברוב חזיונות, הנך אחד בכל דמיונות (שיר הכבוד לשבת). — והִמְשִׁיל מָשָׁל: ואני אמשיל לך משל על דרך התואר מכל סוג מהם (ר״ש א״ת, מו״נ א נב). —ואמר המליץ: חלילה חלילה, אם ארמה אותך ואם אכשילה, ואם אפתה אותך במלי ואם אמשילה, אבל כל אשר דברתי בפה ושפתים, תמצאנו כפלים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ו).

— הִתְפַּ׳, הִתְמַשֵּׁל, אֶתְמַשֵּׁל, — הִתְמַשֵּׁל כַּדָּבָר, כמו נמשל, נהיה דומה להדבר: הרני לחמר וָאֶתְמַשֵּׁל כעפר ואפר (איוב ל יט). — ובסהמ״א: ולא רצה להתמשל בראובן ושמעון ונתמשל בצבעון וענה (ערוך, ערך ענה).

***מְשָׁלָה**, ש״נ, מ״ר מְשָׁלוֹת, סמי׳ מִשְׁלוֹת, בכנ׳ מְשָׁלוֹתָיו, — כמו מָשָׁל, בפרט ספור מעשה אדות בע״ח וכדומ׳: שלש מאות משלות [1] שועלים היו לו לר״מ ואנו אין לנו אלא שלש אבות יאכלו בוסר ושני הבנים תקהינה, מאזני צדק אבני צדק, צדיק מצרה נחלץ ויבוא רשע תחתיו (ר׳ יוחנן, סנה׳ לח:). התחילו מושלין לפניו משלות חבית שקינן נחש בתוכה כיצד עושין לו (מד״ר איכה, היו צריה). כשאדם נער אומר דברי זמר הגדיל אומר דברי משלות הזקין אומר דברי הבלים (ר׳ יונתן, שם שה״ש, א). על ידי משלותיו של שלמה עמד על דברי תורה (ר׳ הנינא, שם). בראשונה היו אומרים משלי ושיר השירים וקהלת גנוזים היו שהם היו אומרים משלות ואינן מן הכתובים ועמדו וגנזו אותם (אדר״נ א). אלא שאני אומר במשלות ושיר השירים וקהלת גנוזים היו עד שהן בכתובים (שם, נוסחה ב). אמרו עליו על הלל שלא עזב דברי חכמים וכו׳ שיחת חיות ובהמות שיחת שדים ומשלות הכל למד (מס׳ סופר, טז ט). — ובסהמ״א: אח מאב וכו׳ משלות הן ורגילין בני אדם לאומרן (רש״י יבמ׳ לז:). בעל משלות ודומיות היה לוי וקאמר לו ר׳ משול לי פרסיים למה הם דומים (הוא, קדוש׳ עב.).

מִשְׁלוֹחַ, מִשְׁלַח, ש״ז, — שה״פ מן שָׁלַח, מִשְׁלוֹחַ יד, דבר שאדם שֹׁלֵחַ בו ידו, נֹגֵעַ בו, תֹּפֵשׂ בו: ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו יבזו את בני קדם אדום ומואב מִשְׁלוֹחַ ידם ובני עמון משמעתם (ישע׳ יא יד). — מִשְׁלוֹחַ מָנוֹת, שליחת מתנות: על כן היהודים הפרוזים הישבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר

[1] כך בנוסח׳ הדפוס. ובכ״י ממשלת.

לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב וּמִשְׁלוֹחַ[1]) מנות איש לרעהו (אסת׳ ט יט). לעשות אותם ימי משתה ושמחה וּמִשְׁלוֹחַ [1]) מנות איש לרעהו (שם כב). — ובספהמ״א, במשמ׳ חֹפֶש, ואמר המשורר: ובא נוח לידי העמלה ומשלוח לרגלי העקודה, אני נתפש בעד זרים כאלו אני שני לאיש צלה ועדה (ר״ש הנגיד, ואל תכבי). — ובמשמ׳ ∴דבר שאדם שולח לחברו, Sendung; envoi: על פי המקח אשר נקציב לו בכל משלוח ומשלוח (מא״ג, קרית ספר א). אקוה לדבריך ביד העגלון אשר הביא את דודתי לריגא וכן המשלוח אשר הבטחת לי (אגרי׳ יל״ג א יב). ומאז והלאה אנכי נושא את נפשי לתת את המשלוח את דברי ואת ברכתי לך בידי המוכ״ז (שם יא). כל מכתביך ומשלוחיך קבלתי אל נכון (שם יד).

מִשְׁלָח, ש״ז, סמי׳ מִשְׁלַח, — א) שם״פ מן שָׁלַח, מִשְׁלַח יַד, שליחת יד, פעולה, עֵסֶק: ושמחתם בכל מִשְׁלַח ידכם אתם ובתיכם (דבר׳ יב ז). נתון תתן לו (להעני) ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך יי׳ אלהיך בכל מעשך ובכל מִשְׁלַח ידך (שם טו י). ולאחיך לא תשיך למען יברכך יי׳ אלהיך בכל מִשְׁלַח ידך על הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה (שם כג כא). יצו יי׳ אתך את הברכה באסמיך ובכל מִשְׁלַח ידך וברכך בארץ אשר יי׳ אלהיך נתן לך (שם כח ח). ישלח יי׳ בך את המארה את המהומה ואת המגערת בכל מִשְׁלַח ידך אשר תעשה (שם כ). — ב) מקום שישלח שם אדם בהמה וכדומ׳: וכל ההרים אשר במעדר יעדרון לא תבוא שמה יראת שמיר ושית והיה לְמִשְׁלַח שור ולמרמס שה (ישע׳ ז כה). —ואמר הפיטן: הרצה לפניו כל המשלח, והשיבו שלח נא ביד תשלח, ויפצר בו בזאת להשתלח, וילך הוא ונבחר למפלח (יהודה בר״מ, אני הומה, יוצ׳ לשבה״ג). העז יהיר ונאץ מול שלוחך ונם מי יי׳ אשר שלחך, זעם ועברה בו באף בשלחך חזר בעל כרחו עשות משלחך (שבת בר קלוני׳, אימת נוראותיך, אהרון פסח).

מִשֻּׁ־ח,—עי׳ שלח.

מִשְׁלַחַת, ש״נ, — שם״פ, א) שליחה: ישלח־בם חרון אפו עברה וזעם וצרה מִשְׁלַחַת מלאכי רעים (תהל׳ עח מט). — ובמדר׳: לפי שנפתלי כיבד את אביו יותר מדאי שהיה אביו שולחו לכל מקום שירצה והיה זריז במשלחתו ומצא קורת רוח ממנו וכו׳ ולכך בירכו אביו כאילה שלוחה שהיה רץ במשלחתו כאיל (ר׳ יודן, מד״ר במד׳ יד). — ואמר הפיטן: זמן נעשים רוחות בלכתם במשלחות, זרם מים מתחלפים בשרתם לאלהי הרוחות (רשב״י הבבלי, אמן דר, שבת ג אחה״פ). —ב) מִשְׁלַחַת איש צבא וכדומ׳, במשמ׳ פטורים, Entlassung; congé; discharge: אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח ואין שלטון ביום המות ואין מִשְׁלַחַת במלחמה (קהל׳ ח ה). —ג) ∴מִשְׁלַחַת חיות רעות וכדומ׳, שהן באות תדיר לטרף טרף: בשעת משלחת זאבים אף זאב אחד אונס (ר׳ יהודה, ב״מ ז ט). שעת משלחת זאבים היתה ולא עמד בית דין וביטל (ירוש׳ שבי׳ ד ב). — ד) ∴השתמשו בזה בזמן החדש במשמ׳ מלאכות, חֶבֶר אנשים שנשלחו למקום מן המקומות למטרה מן המטרות, mission.

***מְשֻׁלַּחַת**, (משולחת), ש״נ, — אשה גרושה, שנשאה לאחר: בת משולחת מה היא לכהן (נדה סט:).

∴**מִשְׁלִי**, מִשְׁלִיִּי, ת״ז,—מִטֶּבַע הַמָּשָׁל: שנהיתה ההערה והרמז במשכן וכליו לדבר יחוייב שנאמינהו בחוק התורה ומצותיה באופן שיהיה המשלי והרמז מדריך האדם למה שיעשה וכו׳ ולכן אמר (יחזקאל) שיתבודדו ויבינו ענין הבית וימדדו את תכניתו שהוא המשליי יורה להם טעותם (ר״י אברבנאל, תרומה). שהיה דברו בכל זה דבור המשליי אשר לא יוליד מאומה לסתירת מה שגזרנו (ר״י מוסקטו, נפוצ׳ יהודה ב). לו הוא דבור המשליי אשר לא יוליד ואם היה שיוליד אין לו מקום רק במדות האנושיות לא במצות האלהיות (שם יח). וזה הוא תערובות מין בשאינו מינו מין שיר ידידות במין שיר משליי (רש״ז, שיורי ברכה 25).

∴**מַשְׁלִים**, ת״ז,—מי שהוא מַשְׁלִים דָּבָר, שהוא האחרון בדָבָר, ובפרט האחרון בהנקראים לקריאת התורה בצבור: ואם הפסיק שליח צבור בקדיש בין משלים ובין המפטיר אינו עולה מן המנין (רמב״ם, תפלה יב יז). — ובדרך מליצה: בין נכבדי תבל נגלים ונפלים, נמצא שמו כתוב ראשון ומשלים (ראב״ע, הודות עלי נבל). כאשר תעלה לתורה עלה בכלל העולים, ואל תפנה אל האלילים להיות מתחיל או משלים (ר״ש אלעמי, אגר׳ המוסר).

***מַשְׁלִית[1])**, ש״נ, — כעין אַגְמוֹן ששלים בו מהבור הדלי שנפל המימה: משלשלין את המשלית[2]) לעלות בה דלי או קיתון (תוספת׳ שבת יד ג).

---

[1]) בקצת ספרים חסר.

[1]) מן שלה, עי״ש. וכעין זה בערב׳ מנשל a) ובסור׳ משליא. ועי׳ הערה הבאה. —[2]) כך בנסח׳ כ״י א״פ, הוצא׳ צוק״מ. ובדפוס וילנה משליא. ותנחו׳ ירוש׳ הביא גרסה משולת.

a) منشل

מְשֻׁלָּם¹), ש״ז, —בפ״פ מן שלם, עד מְשֻׁלַּם כך וכך, עד כלות הזמן: ועומדים במלחמה עד משלם שלשה חדשים ובמשלם שלשה חדשים באים עם כל השלל למלך עדיאל (אלדד הדני, מהדו׳ אפשטין). ואם אדם מיושב הוא מיוחד לה בית עד משלם שבעה ימים הראשונים (תורתם של ראשונים, הורוויץ, מחב׳ ב, הלכ׳ נדה).

מְשֻׁלָּן, ש״ז, מ״ר מְשֻׁלָּנִים. —כמו מֻשָּׁל: ולזה במסכת בראשית רבא פתרונים, ובאותיות דר׳ עקיבא משלנים (סלמון בן ירוחים, לקו״ק, נספח׳ 19).

מִשְׁלֹשׁ²), —זמן של שלשה, כְּשַׁלֵּשׁ חדשים וכדומ׳: ויהי כְּמִשְׁלֹשׁ ³) חדשים ויגד ליהודה (בראש׳ לח כד).

מְשֻׁלָּשׁ, ש״ז, מ״ר מְשֻׁלָּשִׁים, מְשֻׁלָּשׁוֹת, —צורה מצורות התִּשְׁבֹּרֶת, שיש לה שלש צלעות ושלש זויות, Dreieck; triangle: והמשלש הוא שטח אשר יש לו שלשה צדדים ושלש זויות ויקיפו אותו שלשה קוים וכל קו וקו מהם נקרא צלע והמשלש הוא ראשון לכל השטחים הישרים (ראב״ח הנשיא, המשיחה והתשברת א יו). והמשלש נחלק לשלשה מינים מהם משלש שכל צלעותיו שוות ונקרא משלש שוה הצלעות וזוויותיו לעולם חדות ושוות כאשר בצורה הזאת ומהם משלש אשר שתים מצלעותיו בלבד שוות ונקרא משלש שוה השוקים כאשר בצורה הזאת ומהם משלש שאין צלע מצלעותיו שוה לשנית ונקרא משלש מתחלף הצלעות וכו׳ (שם שם יז). וכל שני משלשים שהם על תושבת אחת ובין שני קוים נכוחיים הם שוים בשיעורם וכו׳ וכן אם יהיו שני משלשים על שתי תושבות שוות (שם לו-לז). כל משלש שיצא ממרבע נכוחי שוה עם משלש אחר שיצא מאותו המרבע אם יהיו על תושבת אחת ושוים בקומתן (שם לה). ואני מתחיל לפרש מדידת המשלש השוה בצלעותיו והמשלש הזה זוויותיו לעולם הם חדות כלם והם שוים בשיעורם ותשברת כל משלש הוא רבוע העמוד היוצא בו במחצית התושבת (שם ב נח). והמשלש השני משני המשלשים שאמרנו כי ימצאו המשלש הנצב והוא מתחלף זכרנו אותו קודם המשלש השוה (שם סח). —ומ״ר מְשֻׁלָּשׁוֹת: החלק השני במדידת המשלשות והמשלשות כאשר סדרתי בראש הספר נחלקות לשלשה חלקים לשוה הצלעות ולשוה השוקים ולמתחלף הצלעות (שם ב א). וכבר פרשנו לך דרך רבוע המשלשות בכל מיניהם וחלקיהם אשר הם מתחלקים מצד צלעותם (שם סו). ולמשלש הזה מדה שהוא מתיחד בה משאר המשלשות (שם סט).

מְשֻׁלָּשׁ, ת״ז, נקב׳ מְשֻׁלֶּשֶׁת, מ״ר מְשֻׁלָּשִׁים, (משולשים), מְשֻׁלָּשׁוֹת, (משולשות). —א) איל מְשֻׁלָּשׁ וכדו׳, בן שלש שנים, dreijährig; agé de trois ans; three years old: קחה לי עגלה מְשֻׁלֶּשֶׁת ועז מְשֻׁלֶּשֶׁת ואיל מְשֻׁלָּשׁ ותור וגוזל (בראש׳ טו ט). —ובתו״מ: מקבלין עגלין וחיירין למחצה ומגדלין אותן עד שיהו משולשין וחמור עד שתהא טוענת (ב״מ ה ד). — ב) שיש בו שלשה, dreifach; triple; threefold: והלשכות העליונות קצרות וכו׳ כי מְשֻׁלָּשׁוֹת הנה (יחזק׳ מב ה-ו). והחוט המְשֻׁלָּשׁ לא במהרה ינתק (קהל׳ ד יב). —ובסהמ״א, מִלָּה מְשֻׁלֶּשֶׁת, שיש בה שלש אותיות: לפי שלשון יוואש עברי מן המלה המשולשת המסתכן (תשו׳ דונש על רס״ג 51). והחריב מלה משולשת שלימה ועשאה מסובכת (שם). — ושיש לו שלש צלעות: והשטח אשר כל קויו ישרים נחלק למשולש ולמרובע ולמרבה הצלעות (ראב״ח הנשיא, המשיחה והתשברת א טו). השער השני במדידת הארץ הבתים והשדות על חלופי צורתן בין מרובעות בין משולשות או מעוגלות וכל שאר מיני הצורות (שם, הקדמה). וכל צורה משולשת שהיא תחלת הצורות ועליה תתחלק כל צורה (ראב״ע, ספ׳ האחד 12). וכן אם היתה העיר משולשת או שיש לה צלעות רבות מרבעין אותה (רמב״ם, שבת כה ז). — ג) ״כמו משׁ״ש: ידוע כי צלעי המשולש השוה בתוך העגול כמרובע עמוד (ראב״ע, יסוד מורא יא). וכל עגול שאלכסונו פחות מעשרה יהיו שברי המשולש השוה לקו העגול (שם). וכן כל שנים מצלע המשולש ביחד גדולים מהצלע השלישי (ר״י אבן עקנין, ספ׳ מוסר ב טז). ולא יסובבו אותו מהקוים הישרים פחות משלשה קוים והוא הנקרא משולש והמרובע בעל ארבע צלעים (שם ג כא). ראה בעין שכלך אתה הקורא ספרי זה איך יצא לך מן הסדר הנפלא בצורת שני משולשין מקבילין נצבים הזווית ושניהם מרובע והמשולש הוא ראשית התמונות בטבע ולזה התחילו בו בספר התשבורת (תרג׳ פי׳ יציר׳ לשהל בן תמים נב). אמר המדבר המרובע אינו

ואמר שהוא מנשל בערב׳, כעין מזלג להוציא בשר מן הקדרה.

¹) בגמ׳ בארמ׳: במשלם שניא אילין תיפוק ארעא דא בלא כסף (ב״מ סז:).

²) כמו מִשְׁלֹחַ, ועי׳ הערה לקמן.—³) ת״א: כתלתות ירחיא. רש״י: ולשון כמשלש חדשים כהשתלש החדשים כמו ומשלוח מנות ומשלוח ידם. ע״כ. ראב״ע: בתוספת מם קודם שלש ובימים (ר״ל שלשם) בתוספת מם אחר שלש. והחדשים כופרים במציאות שם זה.

נמצא וזה אמת מצד שאין מציאותו טבעית רק המשולש ידו בכל ויד כל בו מצד היותו כל גוף משולש לפי שגדרו ג' קוים (ר"י אבן לטיף, רב פעלים נט). כמו שני משולשים אשר כשיחוברו יהיה מהם מרובע וכו' או המרובע כשיוסר חציו יהיה משולש (ראב"ד, אמונה רמה א א). כמו שאין דרך שיגיעו ימים יאמן בהם אמונה אמתית שכל משולש זויותיו השלשה גדולות או קטנות יותר משתי נצבות (שם ד ג). כאשר נאמר לנו בזה המשולש וכו' למה היו זויותיו שוות לשתי נצבות לא נאמר בתשובת זה מפני שהוא מעץ או מנחשת אלא מפני שהוא משולש (כל מלאכי' ההגיון, מופת). משולש שוה הצלעות והוא שלשת צלעיו שוין זה לזה (אוקליד' ליהודה הכהן, במדרי' החכמה). — ד) *צורה מצורות המזלות ברקיע: והכ"א (הצורה האחת ועשרים של המזלות) המשולש וכוכביו ד' (ראב"ע, ראשית חכמה). ראיתי לבאר במקום הזה שמות השלשים וששה צורות הנוספות ואוציא במספר צבאם ואלו הן א' הדוב הקטן וכו' כ' האשה בלי בעל כ"א המשולש (דוד גנז, נחמ' ונעים, סי' שם).

***מְשֻׁלֶּשֶׁת**, ש"נ, מ"ר מְשֻׁלָּשׁוֹת,—כמו מְשֻׁלָּשׁ, מְשֻׁלָּשׁ: בארבעה דרכים המדידה נקבצת ואלו הן המרבעת והמשלשת והעגלה והקשותה וכו' והמשלשת בד' פנים בשני הצלע בקבע בעמוד בגג (מבנת המדות, סוף ספירה א). שלש מדות במשלשות ואלו הן הנצבה החדה הפתוחה (שם ד). וכן אתה מודד חשבון המשנה בכל עקר וכל המרבעות המשונות עשה אותם ממשלשותיהן כזה (שם ג).

***מְשֻׁלֶּת**, — עי' *מְשֻׁלִּית.

***מְשֻׁמָּד**[1], ש"ז, מ"ר מְשֻׁמָּדִים,—מומר, מי שעזב את הצבור היהודי ואת הדת היהודית וכו' ונתחבר על צבור נכרי ומתנהג במנהגיו וקבל את הדת הנכרית והמנהגים הנכרים, -te ;apostat: מי שפרשו מדרכי צבור כגון המינין והמסורות והמשומדין והאפיקורסים ושנתנו חתתם בארץ החיים ושכפרו בתחיית המתים והאומרים אין תורה מן השמים והמלעיגים על דברי חכמים גיהנם ננעלת בפניהם (סדר עולם רבה ג). כל בן נכר לא יאכל בו אחד ישראל משומד ואחד גוי במשמע (מכי' בא טו). כי תצא למלחמה על אויבך וכו' בישראל משומד הכתוב מדבר (ר"י ינאי, שם משפט' כ). אדם לרבות את הגרים מכם להוציא את המשומדים וכו' מה ישראל מקבלי ברית אף הגרים מקבלי ברית יצאו המשומדים שאינן מקבלי ברית שהרי הפרו ברית (ספרא, ויקר' ב ב). גוי שקיבל עליו דברי תורה ונחשד על דבר אחד וכו' הרי הוא כישראל משומד[1] (תוספת' דמאי ב ד). המינין והמשומדים והמסורות מורידין ולא מעלין (שם ב"מ ב לג). האוכל שקצים הרי זה משומד[1] (שם הור' א ה). הכל כשרין לשחוט אפילו כותי אפילו ערל ואפילו ישראל משומד[1] (שם חול' א א). גר ומשומד משומד קודם מפני מעשה שאירע (ר' אבון, ירוש' הור' ג ט). כדי שלא יהיו המינין והמשומדין ורשעי ישראל אומרים הואיל ואנו מהולין אין אנו יורדין לגיהנם (ר' ברכיה, מד"ר שמות יט). שכל המקשה עצמו לדעת הרי הוא משומד (מדה"ג, כ"י תימני, ויבב).—ובסהמ"א: הוא דור עני שאין לו זכות אלא עומדין ומתריזין כנגדם ומבזים אותם בשוקים וברחובות שקורין לסטים ומשומדים ואומרים עליו דברים שאין האזן יכולה לשמוע (פרקי היכלות לג). בעסק האיש המשומד הנפטר בלי בנים (תשו' הגא', הרכון לו). המינין והמשומדין והמסורות וכו' משומד לאכול נבלות לתיאבון משומד אוכל נבלות להכעיס (הלכות גדולות, סי' הקפד). ובאמת סגנון הדברים האלה מורה שהיה רבשקה משומד יהודי (ר"י אברבנאל, מ"ב יח יט). שאסור להושיט דבר איסור למשומדים (סמ"ג, סי' קסח). כל זמן שהם נבדלים ונכרים שהם זרע ישראל נחשבים מרשעי ישראל ואינם משומדים גמורים (רס"ע אבן דנאן, שאלה ע"ד האנוסים, חמדה גנוזה יג). שאנחנו נתנהג עם המשומדים כמו שנתנהג עם הגוים הגמורים (שם). משומד שנתן הירושה שהיה לו לירש מאביו לאמו

[1]) כבר העיד רמב"ע בשם רב האי גאון כי זו מלה מקצרה מן משועמד, במשמ' טבל, מן עמד בסור' במשמ' זו, אמר וז"ל: וזעם בעצ' אהל אלהגדה אן רבשקה כאן משומד והד'א גיר סאיג פאן מחץ' הד'ה אללפט'ה עלי מא פסר ר' האיי ואלמכתצרה אלעין ואצלהא משועמד אי מעתקד דין אלמעמודיה ואלתעמד ענד אצחאב הד'א אלמד'הב אלאנגמאס פי אלמא' חסב מא פעל יחיי בן זכריא בצאחבהם פי אלארדן (כתאב אלמסתלחק REJ XXII, 242). וכך תנחו' ירוש': וקל רבי' האיי ז"ל אן משומד מכתצר יעני אנה אנתקל אלי מד'הב אלמעמודיה. ע"כ. וכן הרמב"ן בפרושו עה"ת (שמות יא), וז"ל: משומד פירושו מנוכר מלשון ואשתמדע יוסף וחסרי העין כמו שהבליעה במלות רבות ואמרו מדם במקום מדעם וכו'. וקבלו פרוש זה רבים מהחדשים. אבל אין ספק בדבר, כי אין זה המקור האמתי של השם משמד, כי כבר היה נהוג בין היהודים לפני צמיחת הנצרות, וצריך להסכים לדעת פלישר (הערות ללוי, ערך משומד) כי מקורו במשמ' שרש שמד בסור', שמשמש גם בענין התרחקות מדבר וגדוף וכדומה.—[1]) כך

ומת אביו ותבעה אמו הנכסים ויורשי בת המשומד תבעו גם כן הנכסים הנה כתב הר' יהודה בספר הדינין תשובה אחת לרבינו משולם שמשומד אינו יורש את אביו וכו' וכיון שאינו יורשו מיד כשמת אבי המשומד זכתה בת המשומד בנכסי אבי אביה (תשוב' הרא"ש, מובא בטוה"מ לפג ה). ועל גט של משומד שגירש את אשתו כבר שאלו את ר"ת צריך לכתוב בגט שם גיות עם שם יהדות (התרומה, גיטי קמח). — ובסדר התפלות: ולמשומדים[1] אל תהי תקוה והמינים יכלו כרגע וכל אויבינו וכל שונאינו מהרה יכרתו (סדור רע"ג כ"י, בהערות א' מארכס).

מְשֻׁמֶּדֶת, ש"נ, — אשה שפרשה מן הצבור היהודי ודת ישראל ונתחברה לדת נכריה: ושאלתם על המשומדת ראובן נשא אשה והכניסה לו שדות וכרמים ולבסוף נשתמדה וכו' כך הוא הדין שיורשי אותה המשומדת נוטלין כל מה שהכניסה (תשו' גאוני מז"מ פז). ואם קדש (המומר) בת ישראל קדושיו קדושין וזרעו מאשתו המשומדת בר ישראל הוא לכל דבר (רס"ע אבן דנאן, שאלה ע"ד האנוסים, כנס הכי"ף). ראובן היה נשוי ללאה ונשתמדה ונשאת לגוי וכו' ומת ראובן בלא בנים פטורה רחל מזיקתה מחמת המשומדת (בו"ח הרומי הדשן, סי' ריט). על דבר עלילה אחת שהעלילה על אודות אשה משומדת שברחה (הבצת אגדה, קבץ על יד ז).

***מְשְׁמָדוּת**, ש"נ, — מעמד המשמד: בו משומדות[2] פוסלת ואין משומדות[2] פוסלת בתרומה (פסח' נז.).

מְשַׁמָּה, ש"נ, מ"ר מְשַׁמּוֹת, — כמו שַׁמָּה: כי מי נמרים מְשַׁמּוֹת יהיו כי יבש חציר כלה דשא ירק לא היה (ישעי' טו ו). והיתה חרפה וגדופה מוסר וּמְשַׁמָּה לגוים אשר סביבותיך בעשותי בך שפטים באף ובחמה (יחזק' ה טו). ונתתי את הארץ שממה וּמְשַׁמָּה ממדבר דבלתה (שם ו יד). ונתתי את הארץ שממה וּמְשַׁמָּה ונשבת גאון עזה (שם לג כח).

***מְשְׁמוּשׁ**, ש"ז, — א) שה"פ מן מִשְׁמֵשׁ: מפני שהוא רוצה במשמושן[3] (עוקצ' א ה); (צואה) אפילו עשויה כעצם אסורה מפני שמשמושה[4] קיים מים אין משמושן[4] קיים (ירוש' ברכ' ג ה). ואבימלך לא קרב אליה וכו' משמוש ידים היה (מד"ר בראש' נב). — ובסהמ"א: והוא משמוש ביד בקלות (ר"ח שבת קמז:). כיון שישב כבר מלוכלכים בגדיו ומה יועיל משמושו (רש"י ברכ' סב.). אותם (היונים) הנראים שמנים למראה עיניו נמצאין כחושים במשמושן והכחושים נמצאים שמנים (הוה, ב"ל' יז). ולא ידבר מענין התאוה השקים ונשוקים ומשמושים ומיני אהבות וחשק (הרוקח י, תשובת המשקל). דדי בתוליהן שהן קשות במשמוש ועתה הן נשים גדולות (ר"א מבלגנצי, יחזק' כג ג). שיש רופאים אחרים עובדי כוכבים וכן עושים שאר מיני משמושים עפ"י דרכי הרפואה (סדרי טהרה, הלכ' נדה קצה). שאם יוכל למשמש (את הגורלות בקלפי) בריוח ירגיש במשמושו איזהו של שם ונוטלו בימין (המאירי, יומ' ד א). — ב) שְׁטַר מִשְׁמוּשׁ, רשימת כל החפצים הנמצאים במקום מן המקומות, Inventar; inventaire; -tory: האפטרופ' שנתמנה בצואת המת אם צריך לעשות שטר משמוש הנקרא בלעז אינוינטרי בנכסי המת (תשו' הר"ב גירונדי י). כותבין שני שטרות אחד לאפטרופוס ואחד לקרובים אות באות והוא הנקרא שטר משמוש וכל אלו הדברים הם לומר שהבית דין כשהם ממנים אפטרופוס בנכסי יתומים ראוי להן שיעשו כך (שם). אפוטרופוס שעשה שטר משמוש בעדים ואחר זמן סמוך למיתתו עשה צואה וכתב רשימה ממה שיש בידו מעזבון יתומים שנתמנה עליהם לאפוטרופוס ונמצא שמה שצוה וכתב באחרונה הוא פחות הרבה מסך הכולל שנמצא בשטר משמוש ממה שקבל (בחלי' יעבן ב סב). — ג) בהלכות נחלאות, הזכות שיש ליורש בנכסי מורישיו: ורז"ל יקראו לזכות החזקה שיש ליורש בנכסי מורישו בלשון משמוש כלשון אמרם בהרבה מקומות נחלה ממשמשת והולכת (ספר החנוך, מצוה ת). (גם במקום שהנחלה) באה מכח משמוש יכול להנחיל לאחד מהם (פתחי תשובה, שו"ע חו"מ רפא).

מִשְׁמָן, ש"ז, סמי' מִשְׁמַן, מ"ר סמי' מִשְׁמַנֵּי, בכנ' מִשְׁמַנָּיו, מִשְׁמַנֵּיהֶם, — מקום שָׁמֵן, מִשְׁמַן הארץ, אדמה שמנה: הנה מִשְׁמַנֵּי הארץ יהיה מושבך (בראש' כז לט). — מִשְׁמַן הבשר, המקום השמן שבגוף: והיה ביום ההוא ידל כבוד יעקב וּמִשְׁמַן בשרו ירזה (ישעי' יז ד). לכן ישלח האדון יי' צבאות בְּמִשְׁמַנָּיו רזון (שם י טז). — ואמר המשורר: מי דחהו ממשמן אל־רזה, מי קרא עלי מחזה, מי עשה את הדבר הזה, הלא אנכי יי' (ר"י הלוי, מי כמוך). האל יום שלח במשמני רזון

בכ"י א"פ, הוצא' צוק"מ. ובנדפס מומר. — 1) כך גם בסדור תימני בנקוד עליון, כ"י בריט' מוזאום, מספר 2227.

2) כך בכ"י, וכך בדפוסים הישנים בגמ' וברש"י (ד"ס), ובנוסח' הדפוס: המרת דת.

3) כך בדפוס' וכמו"כ במדב"מ. ובגמ' חולי' (קיט.) במשמישן, יוד אחרי המם. אך ברגמ"ה שם משמוש. — 4) כך בכ"י. ובנוסח' הדפוס: שמשמשה, משמשה.

לסכל כל עצה ולחתום כל חזון (רשב״ע, אמרר נבכי).— ובהרחבה, אנשים שמנים, חזקים: ואף אלהים עלה בהם ויהרג בְּמִשְׁמַנֵּיהֶם ובחורי ישראל הכריע (תהל׳ עח לא). — מִשְׁמַנֵּי מדינה, מקום היותר עשיר במדינה: בשלוה וּבְמִשְׁמַנֵּי מדינה יבוא ועשה אשר לא עשו אבתיו ואבות אבתיו בזה ושלל ורכוש להם יבזור (דני׳ יא כד).

מַשְׁמָן, ש״ז, מ״ר מַשְׁמַנִּים, — מאכל שמן וטוב: לכו אכלו מַשְׁמַנִּים ושתו ממתקים (נחמ׳ ח י). —ואמר המשורר: רדי מדבשי ממתקים שתי מעדני משמנים, דודך דגול מרבבה הרועה בשושנים (ר״י הלוי, יונאת אל הררכה).

מִשְׁמָע, ש״ז, — מה שאדם שֹׁמֵעַ: ולא למראה עיניו ישפוט ולא לְמִשְׁמַע אזניו יוכיח (ישע׳ יא ג). — ובתו״מ, מִשְׁמַע דָּבָר, כַּוָּנָתוֹ, פֵּרוּשׁוֹ: (מה שנאמר בכתוב) וצאן משמע כל צאן אחד (בכור׳ ט א). כל הפרשה כולה (של פרה אדֻמה) משמע[1]) מוציא מיד משמע (עולא, יומ׳ מב:). (מה שכתוב תשמרו להקריב לי במועדו כונתו היא ואפילו בשבת) נאם לו ר׳ יונתן כמשמע[2]) זה עדין לא שמענו (ספרי במד׳ קמב). — בְּמִשְׁמַע, בתוך כַּוָּנַת הַמִּלָּה: בכל אדם הכתוב מדבר אחד גדולים ואחד קטנים במשמע אתה אומר אחד גדולים ואחד קטנים במשמע או אינו אלא כענין שענש וכו׳ (ספרי במד׳ א). צריך היה הדבר לאומרו (ונאחזו בתוככם בארץ כנען) שאלמלא כן יש במשמע שאפילו בארץ כנען לא ינחלו (ר״ח בן גמליאל, קדוש׳ ג ד). — מִמַּשְׁמַע שנאמר, מכֻּוַּנַת הדבר: ממשמע שנאמר סקל יסקל השור וכי אין אנו יודעים שבשרו אסור באכילה מה ת״ל לא יאכל את בשרו בא להודיעך שכשם הוא אסור באכילה כך הוא אסור בהנייה (ירוש׳ פסח׳ ב א). ממשמע שנאמר חלב שור וכשב ועז לא תאכלו לאי זה דבר נאמר וחלב נבילה וחלב טריפה יעשה לכל מלאכה אפילו למלאכת גבוה ממשמע שנאמר רק הדם לא תאכלו לאי זה דבר נאמר על הארץ תשפכנו כמים מה המים מכשירין אף הדם יהא מכשיר ממשמע שנאמר לא תאכלו כל נבילה לאי זה דבר נאמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה בא להודיעך גר תושב אוכל בנבילות ממשמע שנאמר ובשר בשדה טריפה לא תאכלו מה ת״ל לכלב תשליכון אותו אותו את משליך לכלב ואי את משליך לכלב

[1]) ופרש רש״י: כשתדקדק בה אינך יכול להשוות שיטת הפרשה בשוה שיהיו כל מקראותיה שוים זה עם זה אלא יש בהן שמשמע מקרא זה מוציא מכלל משמע מקרא שלפניו. — [2]) בכ״י: במשמע זה. —

חולין שנשחטו בעזרה (שם). ממשמע שנאמר בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות מלמד שקידשה ישמעאל ומת והשיאה נביות אחיה (מגי׳ יז.). ממשמע שנאמר בחוץ תעמוד איני יודע שהאיש אשר אתה נושה בו יוציא אלא מה ת״ל והאיש לרבות שליח בי״ד (ב״מ קיג.). ממשמע שנאמר בת עמינדב איני יודע שאחות נחשון היא מה ת״ל אחות נחשון מכאן שהנושא אשה צריך שיבדוק באחיה (ב״ב קי.). ממשמע שנאמר אכול את שיש לו (סנפיר וקשקשת) שומע אני אל תאכל את שאין לו ממשמע שנאמר אל תאכל את שאין לו שומע אני אכול את שיש לו ולמה שנאן (חול׳ סו:) ממשמע שנאמר שמעון ולוי ידענו שבני יעקב הם אלא בני יעקב שלא נטלו עצה מיעקב (מד״ר בראש׳ פ).— כְּמַשְׁמָעוֹ, דָּבָר כְּמַשְׁמָעוֹ, כמו שאתה שומע אותו, בכונה הפשוטה: הירא ורך הלבב כמשמעו[1]) שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות הרב שלופה (ר״ע, סוט׳ ח ה), וההפך מזה ר״י הגלילי, שהוא מתירא מן העבירות שבידו. בבתיכם למה נאמר לפי שנאמר בכל גבולך שומע אני כמשמעו ת״ל בבתיכם מה בתיכם ברשותכם אף גבולך ברשותך יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי (מכי׳ בא י). ועבדו לעולם עד היובל או ועבדו לעולם כמשמעו ת״ל ושבתם איש אל אחוזתו וכו׳ (שם, משפט׳ ב). איזהו טיט היון זה טיט הבורות וכו׳ טיט היוצרים כמשמעו[2]) (מקוא׳ ט ב). והוציא את בתולי הנערה כמשמעה[3]) (ספרי דברי׳ רלה). מזבח כמשמעו וכו׳ הכהנים כמשמען (יומ׳ סא.). תאלמנה שפתי שקר וכו׳ אשתתקין כמשמעו (בר קפרא, מד״ר בראשי׳ א).— ובסהמ״א: והנה טעם פא כמשמעו שהוא פתחון (ראב״ע, צחות ב). ובעץ הדעת סוד ינעם, גם הדברים הם אמת כמשמעם (הוא, הקד׳ א לפנט״ת). והפרש יש בין הלשון הראשון ובין הלשון האחרון אע״פ שנראין כדומין זה לזה במשמעם (רז״ה, ספ׳ הצבא ג). ויתכן לפרשו כמשמעו כלומר טוב הוא שתעבדו גלוליכם לבד (רד״ק, מכלול, שדה״פ טו:). — ואמר הפיטן: ואם בכל אלה סוד ינעם, הן דברים כמשמעם (לך אלהי הרוחות, כנף רננים לא.).—ומצוי מאד השמוש בו בסהמ״א בענין פרוש המלה וכונתה: עני משמעו אביון (ערוך, ערך אביון). והקריבו זו קבלה שהיא הראשונה ומשמעה לשון הולכה (רש״י ויקר׳ א ה). שרץ בכל

[1]) במדב״מ כשמועו, וכן במשנ׳ שבירוש׳ של הדפוסים. — [2]) במדב״מ כשמועו. — [3]) בגמ׳ כתוב׳ (מו.) דברים ככתבן.

מקום משמעו דבר נמוך שרוחש ונד על הארץ (הוא, שם יא י). אגורה היא מעה כגרה משמעה (ר"ת על דונש, אגורה).— ומשמע הלשון: אין ביניהם הפרש במשמע הלשון (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש ג). ואין זה משמע הלשון (ראב"ע שמות כ כא).— ובכלל בענין כַּוָּנַת המְדַבֵּר: סדר כל משמע אומץ המקרא (בן אשר, דה"ט, סי' עא). למדך כאן שחובשים אותו עד שנראה אם יתרפא זה וכן משמעו כשקם זה והולך על משענתו אז נקה המכה (רש"י שמות כא יט). והוציא דברים מפיו שמשמען שלא נשאר לו עליו שעבוד כלל (רמב"ם, עבדים ח יז).— ובענין שרש שממנו נסתעפה מלה מן המלות: כל רחבה לסביבות מקום מיוחד קורא עזרה ואיני יודע בו משמע (ר"א מבלגנלי, יחזק' מג יד).— ⁘מדבריך מַשְׁמַע כך וכך, לפי מה שאני שֹׁמֵעַ דבריך הדבר היה כך וכך: ומיהו לפי שאלתך משמע שמנהג בעיר שכל אדם מוציא זוזין וגזוזטראות ואין יכולין למחות בו (תשו' הרא"ש, מובא בטוהו"מ קנד יא).—*וכמו מִשְׁמַעַת בענין הִשָּׁמֵעַ לקול פלוני: (וישמעו אליו בני ישראל) אין לך משמע גדול מזה (ספרי דבר' כנו).— ⁘בלשון הקראים כמו שמועה, מה שנמסר מפה לאזן בקבלה איש מפי איש: וגם ידענו בו כי משפט השכל צדק למשפט המשמע כי בו יודע משפט העונש במספר במדה בשקל כי לא יצא זה ולא יקום מן השכל ולא יקום המשמע בנפשו כי זה צריך לזה וזה צריך לזה (סהל הכהן הקראי, אגר' תוכחה, לקו"ק נספח' 34). כאשר יהיה הדבר בנוי על ב' החלקים יחד יע' (יעני) של דעת ושל משמע יהיה גלוי יותר וברור (ישועה בן יהודה הקראי, ספר העריו' 3). יקל בעיניו הלך הבינה וההקש ולהשיב הפרחים אל העקרים של דעת ושל משמע יחד (שם). יאמר להם כי משמע נסמכתם עליו תחלה יחליף אשר אמרתם בזה המקום (שם 18).— ⁘וכמו שֵׁמַע, חוש הַשֵּׁמַע: ואלו הן חמש הרגשות אשר בראם יוצרנו להועילנו המאכל והמשתה והיך הטעם וכו' והריח והמראה והמשמע (ר"ש בן חפני, שערי ברכ', בי"ת ב 378).

⁘**מִשְׁמָעוּת,** ש"נ,— כמו מִשְׁמָע, בענין כַּוָּנַת ופרוש המלה: בוך בזיך אין לו משמעות אלא כך הוא הלחש (רש"י שבת סז.). מרוצת משמעות המשנה כשמואל (הוא, כתוב' נד.). משמעות הלשון שמצילין הנרדף בנפשו של רודף (תוספו' סנה' עג.). כי היה רוצה לתת משמעות ופתרון לאגורה וגרה וכו' ונתן מנחם משמעות לגרגר ולאגורה (הכרע' ר"ת, דונש על מנחם 46). כשכיר יומו שמשמעותו עד שישלים יומו כשכיר (ר"י אנטולי, מלמד התלמידי', בהר). ואין המשמעות הזה כדברי הרב (רמב"ן שמות ד ט). ממשלים משלים המה להרוס המקרא ולצייר הספורים וכו' להוציאם ממשמעותם עשו ספרים הרבה (אבא מארי, מנח' קנא' לה). כי באמרנו תמיד בברכות בא"י או יתברך אין המשמעות לפי הדומה להוסיף ברכה במי שאינו צריך לשום תוספת הלילה (ספ' החנוך, מצוה תל). ואודיע המחלוקת שיש לרבותינו במשמעותו (שם). שאין במשמעותו אלא השד (נ"י על הרי"ף, סנה' ב:). אם בא לתקן טענה ראשונה ולומר כך נתכוונתי ויש במשמעותה לשון שסובל זה התיקון (שו"ע הו"מ, הלוא' פ). והטאה לא הזכיר שמשמעותו שוגג והם הזידו (פענח רזא, בלה). ולפי דעתו (של רד"ק) המשמעות יהיה אולי יש לאלהיכם אויבים וירדפם וכו' (ר"ד מן התפוחים, צמח דוד, ערך שיג). ותראה היבשה אינו בנשמע שנבראה ויותר צודק המשמעות שמצויה היתה אלא שגזר עליה להגלות כשיקוו המים (אור החיים, בראש' א ט). עדיף לקחת הדברים כפשטן ומשמעותם המורגל יותר (ר"י מוסקטו, קול יהודה, כוזרי א יד). ומזאת המשמעות יש קצת סמך לדברי הר"י אברבנאל (ר"ש פפנהים, יריע' שלמה א). — ומ"ר משמעות, ומשמעיות: כי הודעתיך כי יש כמה מלים פעלים למשמעות אחד וכן יש כמה משמעות לפעל אחד (ר"ת, גזרה השבית, ידה ינה). רשות נתונה לנו לפרש משמעות הכתובים בנתיבי העיון (אור החיים, בראש' א א). אם יטעון ראובן על אלה הק' דוקא' מכח אחד מאלה המשמעיות וכשנגדו מתנצל מכח המשמעות האח' (מסיר ליאון, נופת צופים א י). דאית בה משמעיות הרבה (פי' מבעל ס' חרדים על ירוש', ברכ' ד ד).

מִשְׁמַעַת, ש"נ, בכנ' מִשְׁמַעְתְּךָ, מִשְׁמַעְתּוֹ, מִשְׁמַעְתָּם.—א) שמיעה בקולו של פלוני: ומי בכל עבדיך כדוד נאמן וחתן המלך וסר אל מִשְׁמַעְתֶּךָ ונכבד בביתך (ש"א כב יד). — והשתמשו בו במשמ' זו בספה"א: תשוקתך משמעתך והטעם שתשמעי כל אשר יצוה עליך (ראב"ע, בראש' ג טז). שיסורו גויים למשמעתו וכן היו עמים רבים תחת יד דוד ושלמה בנו (הוא, שם מט י). ופי' שניהם משמעת וקבול המצוה (רד"ק, שרש יקה). ועתה באו נא וסורו נא אל משמעתו של מלך והצלתם את נפשותיכם ממות (חמדת הימים ב, חנכה ב). — מִשְׁמַעְתּוֹ של פלוני, נכנע לו: אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון מִשְׁמַעְתָּם (ישע' יא יד).

—ב) גדוד מיוחד של אנשי לויתו של המלך: מן השלשים נכבד וכו׳ וישמהו דוד אל משמעתו (ש״ב כג כג). וישימהו דויד על משמעתו (דהי״א יא כה).—ג) *כמו משמע בענין שמיעה, ומשמעת נעימה, הסכמת הקולות, Harmonie consonance: שמעתי שפילוסוף אחד נקרא פיטאגורה בשמעו קולות פטיש נפח א׳ שקל כל או״א מהם ומצא שמפני שמהם היו כבדים ומהם קלים נעשתה קול הברתם משמעת נעימה היא הנקרא׳ קונסונאנצה ומשם המציא חכמת הנגון (רע״פ, מתק שפתים 31).

מִשְׁמָר, ש״ז, סמי׳ משמר, בכנ׳ משמרו, משמריו,—א) מקום ישמר שם אדם חשוד וכדומ׳ לבלתי יברח, כלא, prison; Gefängnis: ויאסף אתם אל משמר שלשת ימים (בראש׳ מב יז). ויתן אתם במשמר בית שר הטבחים אל בית הסהר וכו׳ ויהיו ימים במשמר (שם מ ג-ד). וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדניו (שם ז). ויניחהו (את האיש שקלל את השם) במשמר לפרש להם על פי יי׳ (ויקר׳ כד יב). ויניחו אתו (את המקושש בשבת) במשמר כי לא פרש מה יעשה לו (במד׳ יה לד).—ומצוי השמוש גם בסהנ״א: ותצוה המלכה ללכוד את אשת אריסתובלו׳ ואת בניו ואת כל משפחת אשתו ויתן אותם במשמר מן המשמרות אשר כנגד ההיכל לבלתי ימצאו מנוסה (יוסיפון, דף רכ).—ובית משמר: אם כנים אתם אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם (בראש׳ מב יט).—ב) מקום עמידת חיל השמר על החומה וכדומ׳, post; poste; Wachtposten: אל חומת בבל שאו נס החזיקו המשמר הקימו שמרים הכינו הארבים (ירמ׳ נא יב).—ג) שמירה: הים אני אם תנין כי תשים עלי משמר (איוב ז יב). והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה (נחמ׳ ד טו). ואין אני ואחי ונערי ואנשי המשמר אשר אחרי אין אנחנו פשטים בגדינו (שם יז).—ועצם השומרים: ונעמיד משמר עליהם יומם ולילה (נחמ׳ ד ג).—ומחלקת אנשים ממונים לשמר או לשרת שרות מה: ואחיהם לנגדם להלל להודות במצות דויד איש האלהים משמר לעמת משמר (נחמ׳ יב כד). שמרים שוערים משמר באספי השערים (שם כה). והעמיד משמרות ישבי ירושלם איש במשמרו ואיש נגד ביתו (שם ז ג). זכרה לי אלהי על זאת ואל תמח חסדי אשר עשיתי בבית אלהי ובמשמריו (שם יג יד).—ד) מה שאדם שמר: מכל משמר נצר לבך (משלי ד כג).—ובתו״מ, כל או״א מכ״ד מחלקות הכהנים והלוים שהיו במקדש[1]: ארבעה משמרות עלו מן הגולה ידעיה וחרים ופשחור ואימר עמדו נביאים שבירושלם ועשאום עשרים וארבעה משמרות וכו׳ עמדו ראשי משמרות וקבעו את עצמן בבתי אבות (תוספת׳ תעני׳ ב א). וסגן קודם לראש המשמר וראש המשמר קודם לראש בית אב (שם הורי׳ ב י). איש הר הבית היה מחזר על כל משמר ומשמר ואבוקות דולקות לפניו וכל משמר שאינו עומד אומר לו איש הר הבית שלום עליך ניכר שהוא ישן חובטו במקלו ורשות היה לו לשרוף את כסותו והם אומרים מה קול בעזרה קול בן לוי לוקה ובגדיו נשרפין שישן לו על משמרו (מדות א ב). נשתירו שם ארבעה עשר כבשים לשמונה משמרות (סוכ׳ ה ו). בשלשה פרקים בשנה היו כל המשמרות שוות וכו׳ משמר שזמנו קבוע הוא מקריב תמידין נדרים ונדבות וכו׳ יום טוב הסמוך לשבת בין מלפניה בין לאחריה היו כל המשמרות שוות בחלוק לחם הפנים חל להיות יום אחד להפסיק בינתים משמר שזמנו קבוע היה נוטל עשר חלות והמתעכב נוטל שתים (שם ז-ח). היו שניהם כהנים הוא אונן

[1]) אמר ר״ח ז״ל: הכהנים היו חלוקים כ״ד חלקים משמש שבוע ומתחלף יוצא זה נכנס אחר ואותו החלק המשמש שבוע נקרא משמר וכל המשמר היו חולקין ז׳ חלקים כל אחד משמש יומו ויצא ונכנס אחר משמש למחר ונקרא חלק שהוא אחד משבעה במשמר בית אב וכן הוא מפורש בתוספתא (דמכילתין) משמר שיש בו ד׳ בתי אבות או ז׳ בתי אבות או ח׳ או ט׳ משמר שיש בו ד׳ בתי אבות ג׳ מהן מקריבין כל אחד ב׳ ימים והרביעי מקריב יום אחד ומשמר שיש בו ח׳ בתי אבות וכו׳ משמר שיש בו ז׳ בתי אבות כל אחד משמר יומו והן כל אחד ואחד ועל זה הסדר שנו בחיצונה אנשי משמר מותרין לשתות יין בלילות אבל לא בימים שמא יזדמנו אותו היום זבחים הרבה ותכבד העבודה על אנשי בית אב ויסייעו אותן אבל אנשי בית אב אסורין לשתות יין בין ביום בין בלילה מפני שהן תדירין בעבודה ויש באלו כ״ד משמרות שהפילו גורלות מי שעלה גורלו ביום ראשון נקבע במשמרתו להיות הוא משמש ביום ראשון לעולם ומי שנקבע ביום שני כמוהו כגון שהיא משמרת יהויריב בתחלת ניסן בית אב פלוני באחד בשבת בית אב פלוני בשני בשבת וכן כולן לפיכך אמרו המכיר משמרתו באיזה חדש ובאיזה שבוע זמנו ובית אב שלו באיזה היום מן השבוע זמנו והוא מן הקבועים לעולם אסורין לשתות יין בו ביום מ״ט אמרינן שמא יבנה הבית ויהיה שתוי ואינו יכול לשמש בו ביום ומי שאינו מכיר בית אב שלו אבל מכיר באיזה שבוע זמן משמרתו אסור לשתות יין כל אותו שבוע ומי שאינו מכיר לא זה ולא זה אבל יודע שבתי אבותיו קבועין בעבודה אסור לשתות יין לעולם דבכל יום חיישינן שמא יומו הוא (ר״ח תעני׳ יז.).

עליהם והם אוננים עליו וכו׳ ופטור על מכתו ועל קללתו של זה ושל זה ועולה במשמרו של זה ושל זה ואינו חולק אם היו שניהם במשמר אחד נוטלין חלק אחד (יבמ׳ יא ז). אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת וכו׳ ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר היוצא (תמיד ה א). התקינו נביאים הראשונים עשרים וארבעה משמרות על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלם של כהנים ושל לוים ושל ישראלים הגיע זמן משמר לעלות כהנים ולוים עולים לירושלם (תעני׳ כז.). עשרים וארבעה משמרות בארץ ישראל וכו׳ שתים עשרה מהן ביריחו הגיע זמן המשמר לעלות חצי המשמר היה עולה מא״י לירושלם וחצי המשמר היה עולה מיריחו כדי שיספקו מים ומזון לאחיהם שבירושלם (שם). גלתה סנהדרין ולא גלתה שכינה עמהם גלו משמרות ולא גלתה שכינה עמהם וכיון שגלו תינוקות גלתה שכינה עמהם (ר׳ יהודה, מד״ר איכ׳, ויצא מבת ציון). אמרו רבותינו אלו ח׳ משמרות שהתקין משה מפי הקב״ה עד שעמד דוד ועשה אותן כ״ד (שם במד׳ ג). — אַנְשֵׁי מִשְׁמָר: נותנין אותם (את הבִּכּוּרים) לאנשי משמר והם מחלקין ביניהם כקדשי המקדש (ביכור׳ ג יב). שלש תעניות הראשונות אנשי משמר מתענין ולא משלימין ואנשי בית אב לא היו מתענין כלל שלש שניות אנשי משמר מתענין ומשלימין (ר׳ יהושע, תעני׳ ב ו). אנשי משמר מותרים לשתות יין בלילות אבל לא בימים וכו׳ אנשי משמר ואנשי מעמד אסורים מלספר ומלכבס (שם ז). נתן הכסף לאנשי משמר ומת אין היורשין יכולין להוציא מידם (ב״ק ט יב). שנה שגשמיה מרובין אנשי משמר שולחין לאנשי מעמד תנו עיניכם באחיכם שבגולה שלא יהיה בתיהם קבריהם (תעני׳ כב:). — ה) ״מחלקות מלאכי השרת: וברום עולם נצבים לאלפים ולרבבות נחלקים למשמרות ביום ובלילה לאשמורות (רשב״ג, כתר מלכות). במרומי עריץ שם שדי נגמר, וכל לבב יתר וכל בשר סמר, שואלים אי מקומו משמר מול משמר, וקרא זה אל זה ואמר (ר״י הלוי, קדושה ליוה״כ, במרומי ערץ). — ו) *חלק מהחיל השומר על המחנה: הגיעו (שמעון הצדיק ואנשיו) למשמר הראשון (של חיל אלכסנדר מוקדון) נפגעו זה בזה (מגי׳ תענית, כסלו).

*מִשְׁמָרָה, ש״נ, מ״ר מִשְׁמָרוֹת. — א) כמו אַשְׁמוּרָה: שלש משמרות הוי הלילה ועל כל משמר[1]) ומשמר[1]) יושב הקב״ה ושואג כארי וכו׳ משמרה ראשונה

[1]) צ״ל משמרה.

חמור נוער שניה כלבים צועקים שלישית תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה (ר׳ אליעזר, ברכ׳ ג.). שאלו את אימא שלום אשתו של ר׳ אליעזר וכו׳ מפני מה בניך יפין וכו׳ אמרה להם לא היה מספר עמי לא במשמרה[1]) ראשונה ולא במשמרה אחרונה אלא בבינונית (מס׳ כלה א). — ״וכמו מִשְׁמָר, בענין מחלקות הכהנים: מכיר משמרתו שיודע מאיזה משמרה הוא וכו׳ שיודע שמשמרה שלו קבועין ועובדין בשבת זו (רגמ״ה תעני׳ יז.). — ״ובענין האנשים העומדים על הַמִּשְׁמָר: ופרושו מהסה המשמרה כלומר המקום אשר יחסו בו אנשי המשמרה (ר״י א״ת, הפרש׳ לריב״ג, סקן). ורוצים בה המערכה והמשמרה (שם, שרש יד). וביום הששי שלח אחרי המשמרה לעלות ולהפור הקבר מבעוד יום (ר״י סמברי, לקוט׳ 81). ומאותו העצם נאצל עצם אחר בלעדיו פחות ממנו במשמרה נקרא הכללית (ר״י הריזי, סוד הסודות, מיוח׳ לאריסטו ד). הפרשים הם עדי המלכים וכבוד הממשלה ויאות שתשען על העדי הנאה והמשמרה הטובה במערכת הפרשים (שם ח). ויהיו כל הפרשים כל אחד עושה מצוות מי שהוא למעלה ממנו משמרה על משמרה (שם). — ״ובמשמ׳ חבורה של אנשים שהם נועדים לעתים קבועות לתפלה וכדומ׳: מה שנהגו קצת בני אדם להתענות בכל ערב ר״ח שקורין אותו תענית משמרה וקובעין ברכת ענינו בין גואל לרופא ומוציאין ס״ת וקורין ויחל (שו״ת מים רבים, או״ה מח). התענית של משמרת ר״ח אשר לא נקהלו בבית הכנסת עשרה מהמתענים וכו׳ ובפרק אחר הודעתיך על הוצאת ס״ת בני המשמרה המתענים (שם מט). — ב) ״מִצְוָה וחק: כל אשר תוסיף להזכיר בו צרות, תוסיף בשבחו כי לא היטוהו מן המשמרות (בעדי על חוי, הוצ׳ דוידסון 70). וכל התורה כולה נימוסין ומשמרות לנפש להתהלך באלה (תלמיד הרמב״ם, אגר׳ לר׳ חסדאי). והאופן אשר נעשהו מהבב מצד עצמנו אם נשכח משמרתנו ומעשנו בלתי ההנשאות והמשמרה היא לפי ויטורינו המפרש בהלצה הישנה הדבר המוטל עלינו להשלימו אם מצד הדת ואם מצד הטבע (ר״י מסיר ליאון, נופ׳ צופ׳ א ו). ונתן לכל מדרגה חקה ומשמרה וזה משל מה שנעשה מזה היפוי בדברים אמנם משל מה בערך אל פרטי מיוחד ר״ל היאך תהיינה משמרות האנשים בערכו (שם ד מח).

— [1]) בגמ׳ ב״מ (כ:) הנוסחה: לא בתחילת הלילה ולא בסוף הלילה אלא בחצות הלילה.

מִשְׁמֶרֶת, ש"נ, בהפס' מִשְׁמָרֶת, בכנ' מִשְׁמַרְתִּי, מִשְׁמַרְתּוֹ, מִשְׁמַרְתְּךָ, מִשְׁמַרְתָּם, מ"ר מִשְׁמָרוֹת, מִשְׁמְרוֹת, מִשְׁמְרוֹתָם, מִשְׁמְרוֹתֵיהֶם, — **א)** מה שאדם צריך לִשְׁמֹר, שהוא חיב לִשְׁמֹר: **עקב אשר שמע אברהם בקלי וישמר מִשְׁמַרְתִּי מצותי חקותי ותורתי** (בראש' כו ה). **ושמרתם את מִשְׁמַרְתִּי לבלתי עשות מחקות התועבת אשר נעשו לפניכם** (ויקר' יח ל). **ואהבת את יי' אלהיך ושמרת מִשְׁמַרְתּוֹ וחקתיו ומשפטיו ומצותיו** (דבר' יא א). **כה אמר יי' צבאות אם בדרכי תלך ואם את מִשְׁמַרְתִּי תשמר וכו' ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה** (זכר' ג ז). **אמרתם שוא עבד אלהים ומה בצע כי שמרנו מִשְׁמַרְתּוֹ וכי הלכנו קדרנית מפני יי' צבאות** (מלא' ג יד). — **וּמִשְׁמֶרֶת מִצְוָה: ושמרתם את מִשְׁמֶרֶת מצות יי' אלהיכם** (יהוש' כב ג).—**מִשְׁמֶרֶת פלוני**, מה שצוה פלוני לִשְׁמֹר: **ושמרת את מִשְׁמֶרֶת יי' אלהיך ללכת בדרכיו לשמר חקתיו** (מ"א ב ג).—**ב)** שמירת דבר לזמן הבא, Aufbewahrung; conservation; preservation: **והיה** (השה שנצטוו לקחת בראש החדש) **לכם לְמִשְׁמֶרֶת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה** (שמות יב ו). **ואת כל העדף הניחו לכם לְמִשְׁמֶרֶת עד הבקר** (שם טז כג). **מלא העמר ממנו** (תניחו) **לְמִשְׁמֶרֶת לדרתיכם למען יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם במדבר וכו' ויניחהו אהרן לפני העדת לְמִשְׁמָרֶת** (שם לג-לד). **השב את מטה אהרן לפני העדות לְמִשְׁמֶרֶת לאות לבני מרי** (במד' יז כה). **ואסף איש טהור את אפר הפרה והניח מחוץ למחנה במקום טהור והיתה לעדת בני ישראל לְמִשְׁמֶרֶת למי נדה** (שם יט ט). — **בֵּית מִשְׁמֶרֶת: ויקח המלך את עשר נשים פלגשים אשר הניח לשמר הבית ויתנם בית מִשְׁמֶרֶת ויכלכלם** (ש"ב כ ג).—**ג)** דבר יקר שאדם שׁמֵר שלא יאבד, שלא יקרהו מקרה רע; הוא מִשְׁמֶרֶת עם פלוני, פלוני ישמרהו לבלתי יגע בו איש: **שבה אתי אל תירא כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך כי מִשְׁמֶרֶת אתה עמדי** (ש"א כב כג).—**ד)** עבודת שמירה המוטלת על אדם בדבר שהוא מְמֻנֶּה עליו, Besorgung; soins; superintendence: **והלוים יחנו סביב למשכן העדת וכו' ושמרו הלוים את מִשְׁמֶרֶת משכן העדות** (במד' א נג). **הקרב את מטה לוי והעמדת אתו לפני אהרן הכהן ושרתו אתו ושמרו את מִשְׁמַרְתּוֹ ואת משמרת כל העדה לפני אהל מועד לעבד את עבדת המשכן** (שם ג ו-ז). **וּמִשְׁמַרְתָּם הארן והשלחן והמנרה והמזבחת וכלי הקדש אשר ישרתו בהם והמסך וכל עבדתו** (שם לא). **ואהרן ובניו שמרים מִשְׁמֶרֶת המקדש לְמִשְׁמֶרֶת בני ישראל** (שם לח). **ושרת את אחיו באהל מועד לשמר מִשְׁמֶרֶת ועבדה לא יעבד ככה תעשה ללוים בְּמִשְׁמְרֹתָם** (שם ח כו). **ושמרי מִשְׁמֶרֶת בית המלך** (מ"ב יא ה). **ושמרו את מִשְׁמֶרֶת בית יי'** (שם ז). **לכהנים שמרי משמרת הבית וכו' לכהנים שמרי מִשְׁמֶרֶת המזבח** (יחזק' מ מה-מו).—**ה)** מקום מעמד הַשּׁוֹמְרִים, Wachtposten; poste d'observation; post: **על מצפה אדני אנכי עמד תמיד יומם ועל מִשְׁמַרְתִּי אנכי נצב כל הלילות** (ישע' כא ח). **על מִשְׁמַרְתִּי אעמדה ואתיצבה על מצור ואצפה לראות מה ידבר בי** (חבק' ב א). — ומקום עמידת שומרי מִשְׁמֶרֶת המשכן וכדומה: **ובקבקיה וענו אחיהם לנגדם לְמִשְׁמָרוֹת** (נחמ' יב ט). **והכהנים על מִשְׁמְרוֹתָם עמדים** (דהי"ב ז ו). **ויעמד כמשפט דויד אביו את מחלקות הכהנים על עבדתם והלוים על מִשְׁמְרוֹתָם להלל ולשרת** (שם ח יד). **ויעמד הכהנים על מִשְׁמְרוֹתָם ויחזקם לעבודת בית יי'** (שם לה ב). — ובתו"מ: עשו משמרת למשמרתי (רב אשי, מו"ק ה.). הזהירה (המלאך את אשת מנוח) שלא תשתה חומץ יין וחומץ שכר וכל משרת ענבים שאילו אינם אלא משמרת ליין כדי שלא יבא הנזיר לשתות יין (מד"ר במד' י). — וכמו מִשְׁמָר, בענין מחלקות הכהנים: כל כהן שמכיר משמרתו ומשמרת בית אב שלו ויודע שבתי אבותיו קבועין שם אסור לשתות יין כל אותו היום (תעני יז.). (אנשי משמר מותרין להסתפר בחמשי בשבת) כדי שלא יכנסו למשמרתן כשהן מנוולין (ר' יוחנן, שם). כהן גדול (מסתפר) מערב שבת הואיל ומשמרות מתחדשות (הוא, כתו' כב:). — ומקום מעמד השומרים: בלשת שבאה לעיר וכו' כשמשמרות רואות זו את זו וכו' (שמואל, כתוב' כז.).—ומצוי בסהמ"א: **ויאמרו הכהנים איש אל רעהו** (כשהתחילו הרומאים להחריב המקדש) **הזקו ונתחזקה כהני ה' ונהרג לפני מזבחו כי טוב למות במשמרתו ולא נעזוב את משמרת ה' ולא נשליך את עבודתו מנגד** (יוסיפון, דף רכא).— ובמשמ' חיל המצב: **ויאסף יד גדולה מבחורי יהודה ויפשוט בהר גריזים ויך את משמרת רומיי אשר עזב גביניאוס שם** (יוסיפון, דף רכה). **ויתקע בשופר ויערוך מלחמה מול חיל רומנים אשר היו צובאים במשמרותם לשמור את ירושלם** (שם, דף שפד).—**וּמִשְׁמְרוֹת הכוכבים והמזלות: חשכה וגם אורה יחדיו מתאמים, חלקם** (את שני המאורות) **למשמרותם וגזרה מקיימים** (ר"י טוב עלס, אהרן הסדך). **כי נודע להם כל מעלותיהם ומשמרתם בכל רקיע ורקיע** (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 103).

***מְשַׁמֶּרֶת**[1], ש"נ, — דָּבָר מְנֻקָּב נקבים דקים ישימו בו היין עם השמרים שלו והיין הצלול עובר דרך הנקבים והשמרים ישארו במקומם, Seiher; passoire, strainer: תולין את המשמרת ביו"ט ונותנין לתלויה בשבת והכ"א אין תולין את המשמרת ביו"ט ואין נותנין לתלויה וכו' (ר' אליעזר, שבת כ א). משמרת אסורה משום גלוי (תוספת' תרומ' ז יג). ומסננת של הרדל ומשמרת של יין (כלים כח ג). נותן אדם יין צלול ומים צלולין לתוך המשמרת בשבת (זעירי, שבת קט.). ארבע מדות ביושבי לפני הכמים ספוג ומשפך משמרת ונפה וכו' משמרת שמוציאה את היין וקולטת את השמרים (אבות ה טו). מערים אדם על המשמרת בי"ט לתלות בה רמונים ותולה בה שמרים (רבה בר ר"ה, שבת קלט:). המשמרת של יין וכו' אם היתה פקוקה מלמעלן אע"פ שהיא פתוחה מלמטן (ירוש' תרומ' ח ה). תיפתר במשמרת חדשה שמכשירה לבלי (ר"א בר כהנא, שם שבת כ א). — ומצוי בספה"א: משמרת של יין של עכו"ם אם היתה של שער מדיחה ומשמר בה (רמב"ם, מאכ' אסור' יא כג). — ובהשאלה, קרום המח אצל החטם: ולכן מקיפין אותו (את המוח) שני קרומין האחד קשה והוא דבוק לעצם הגלגלת ונדבק במוח במקומות והוא נקוב נקבים רבים בשני מקומות המקום האחד אצל הנקב שבקצה החוטם ונקרא משמרת והאחד אצל העצם שבחיך (מ' הגדי, ב"א ד א).

***מְשַׁמֵּשׁ**, פ"ע, — א) כמו מִשֵּׁשׁ, נגע נגיעות קלות באצבעותיו, betasten; toucher, tâter, palper, to feel, touch: מועד (הוא) שהעידו בו שלש פעמים ותם (הוא) כל שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח (ר"מ, ב"ק ב ד). איזה הוא תם וכו' שיחזרו תינוקות למשמש בין קרניו (תוספת' שם ב ב). אסור למשמש בצרור בשבת כדרך שממשמש בחול (רבא, שבת פא.). אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה (ר' יצחק, ב"ק קיח:). דד זה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב (ר"ש בר נחמני, עירוב' נד:). תאנה זו כל זמן שאדם ממשמש בה מוצא בה תאנים (ר' יוחנן, שם). חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה (רבה בר ר"ה, מנח' לו:). היה משכים לצאת לדרך ומתיירא שמא יאבדו (התפלין) מניחן וכשיגיע זמנו ממשמש בהן ומברך עליהן (שם.). כל זמן שהיו ידי קוניהם ממשמשין בהם היו מותחין והולכין (ר"י בר' נהוראי,

[1]) כך מְנֻקָּד בקטע כ"י משנ' מנק' מהגניזה כ"י אדלר, מספר 2182.

מד"ר בראשי' י). ידיו (של יוסף) שלא משמשו בעבירה (רשב"ג, שם ל). שהיה (יוסף) עושה מעשה נערות ממשמש בעיניו מתלה בעקיבו מתקן בשערו (שם פד). התחיל (בעז) ממשמש בשערה (של רות) אמר רוחות אין להם שער (שם, רות, אגדת לילה). — *מְשַׁמֵּשׁ בִּבְנֵי מֵעַיִם, כמו מִשֵּׁשׁ: סכין וממשמשין[1]) בבני מעים אבל לא מתעמלין ולא מתגרדין (שבת כב ו, וכגמ' שם קמז:). — ובספה"א: מה שנוהגים למשמש איברי האדם במרחץ לישבם ולתקנם (כסף משנה, תרומ' יא ה). — מְשַׁמְּשָׁה בו בהמה, נגעה בו בפיה, בלשונה וכיוצא בזה: שהיו משרתי ע"א נותנים עיניהם בבעלי ממון ומרעיבים את העגלים ועושין דמות עצבים ומעמידין בצד אבוסיהן ומוציאין אותן לחוץ כיון שראו אותן רצין אחריהן וממשמשין בהן אומרים לו ע"א חפץ בך יבוא ויזבח עצמו לו (ר' יצחק, סנה' סג:). — ב) הלך לאט לאט, מְשַׁמֵּשׁ ובא, הלך והתקרב מעט מעט, sich langsam nähern; s'approcher lentement; feel one's way: שניהם רצין ושניהם מהלכין ושניהם ממשמשין[2]) והזיקו זה את זה (תוספת' ב"ק ב יא). היורד לנכסי שבויים ושמע בהם שממשמשין ובאים (שם כתוב' ח ג). ראה עדים שממשמשין ובאין אמר גנבתי אבל לא טבחתי ולא מכרתי (שבוע' ה ד). אבא שאול היה קורא אותן (את הזקנים) משושות וכו' שהן ממשמשין ובאין (ירוש' פאה ה א). אמר לו (מוכר השמן) המתן עד שאגמור את הזית משגמר את זיתיו נטל הכלים והיה ממשמש ובא (ספרי דבר' שנה). וכיון שראה (אלכסנדר) שהיו ממשמשין[3]) ובאין אמר להם צאו וקדמו לפניהם (מגי' תעני' יא). — וגם דברים לא בע"ח: וראה דליקה ממשמשת ובאה בתוך שלו (תוספת' ב"ק י לב). ראה קציעות המלך ממשמשין ובאין ראה דליקה ממשמשת ובאה (ירוש' נדר' ג ו). — והעשן: כיון שמגיע (העשן) לשמי קורה ממשמש ויורד בכתלים עד שנתמלא הבית עשן (יומ' נג.). — והחשך: כיון ששקעה החמה במוצאי שבת התחיל החשך ממשמש ובא ונתיירא אדם הראשון (ר' זעירא, מד"ר בראשי' יא). — ודְבָרים: כך אבינו יעקב סבר רואה דברים ממשמשין ובאין (בענין חלומו של יוסף) אמר אם נתבקרה פינקסו מה יכול אני לעשות (ר' חמא בר"ח, מד"ר בראשי' פד). — ומחלה: כל מכה ומכה שהיתה באה על המצריים

[1]) כך גרסת הדפו' וקצת כ"י. אך במדב"מ וכ"י אחרים ומתמשין, עי' ב*מִשֵּׁשׁ. — [2]) כך בכ"י א"פ. הוצ' צוק"מ. ובנדפס ממששין. — [3]) בנוסח' אחרות משמשין. —

במצרים היה הדבר ממשמש ובא עמה (ריב"ל, שם שמות י).—ושרבים: אין שרביטו של הקב"ה ממשמש ובא אלא בבני אדם שלבם רך כשושנים (ר' יוחנן, שם שה"ש, דודי לי). — *והגלות: ואף כשראיתם שגלות ממשמשת ובאה שהתחיל עמי לגלות לא תקנתם את הנותרים שלא יגלו (ר"א מבלגנצי, יחזק' לד ה). — *ונחלה ממשמשת והולכת עד פלוני, שמי שאין לו בן זכר ליורש אותו מבקשים לו יורש זכר לאחוריו עד כמה וכמה דורות: נחלה ממשמשת[1] והולכת עד ראובן (ב"ב קטו.).—ובסהמ"א: והרמב"ן ז"ל דחה ראיה זו ואמר דודאי ר' יהודה לא מן הירושה הביא ראיה לדבריו שהרי נחלה ממשמשת עד סוף כל הדורות (ר"נ על הרי"ף, סוכ' יד.). — *מְשַׁמֵּשׁ השושבין את החתן, מְשַׁמֵּשׁ את הכלה, השגיח שלא יעשו דבר שלא כהגן בעת החתונה: ביהודה בראשונה היו מעמידין להם שני שושבינין אחד לו ואחד לה כדי למשמש את החתן ואת הכלה בשעת כניסתן לחופה וכו' וכל שלא נהג כמנהג הזה אינו יכול לטעון טענת בתולים (ר' יהודה, כתוב' יב.). — ג) *מְשַׁמֵּשׁ על פלוני דָּבָר, בקש והשתדל לעשות לו דבר: מי ששמע צבור ממשמשין עליו לגזור גזירתם עליו וקפץ ונשבע שלא לקיים גזירתם (האורה, בובר, סי' קנט).—מְשַׁמֵּשׁ הרוח בריאה של בהמה שהוטה וכיוצא בזה, עבר בה ונפח אותה: ריאה שנופחין אותה ויש בה מקום שמטומטם ואין הרוח נכנס בה ואינו ממשמש[2] בה הרוח הייש' שמא יבשה וטרפה (הלכ' פסוקות, שחיט').

—פע', *מְשֻׁמַּשׁ,—שמִשְׁמְשׁוֹ השושבין: כל שלא מושמש (כתוב' יב.). — ובסהמ"א במשמ' מָשׁוּשׁ: ענין הבטחון אינו בדבר המושמש כי אם בלב בלבד וכו' נשען ענינו בדבר המושמש כמו והוא נשען על ידי וכו' והוא כמשענת המושמשת (ר"א בדרשי, חותם תכנית, בוטח).

*מְשַׁמֵּשׁ, ש"ז, מ"ר מְשַׁמְּשִׁים, בכנ' מְשַׁמְּשֶׁיהָ,—מה שהוא משמש לדבר אחר, מְשַׁמְּשֵׁי מרחץ, כל הכלים המשמשים במרחץ לרחיצה: אמר לו מרחץ וכל משמשיה אני מוכר לך (תוספת' ב"ב ג ג). המבטל עבודת אלילים מבטל משמשיה ביטל משמשיה משמשיה מותרין והיא אסורה (ע"ז ד ד). עבודה זרה כנידה ומשמשיה כשרץ (ירוש' שם נ ח). גדולים יודעין בטיב עכו"ם ומשמשיה קטנים אינם יודעים בטיב עכו"ם ומשמשיה (בבלי שם נו.).—ובהשאלה, *בדקדוק, כמו מְשָׁרֵת, אות נוספת על השרש בפעלים וכדומ' לנוי וכדומ': אם אין אתה מצרף משמש עשיתיני (תשו' דונש על רסע"ג 102).

*מִשְׁמֵשׁ[1], ש"ז,—פרי העץ ממין תפוח, צהוב המראה, טוב הריח, וגרעין גס וקשה בקרבו, Aprikose; abricot; apricot: ואם תהיה הליחה אדומיית מעופשת באצטומכא או בכל הפה אין דבר יותר מועיל מן המשמש ואפרסקים לחים וכש"כ צמוקי המשמש (קאנון ג ו יט). יש מן הצמחים מתרכבים זה מזה כתפוחים ואפרסקים ושקדים עם משמש (רסנ"ל דורלאן, מג"א, חלק יעקב ד).

*מַשְׁמְשָׁן, ת"ז,—מי שהוא רגיל למשמש בידיו בכל דבר, נקב' מַשְׁמְשָׁנִית: למה (חפש לבן) באהל רחל שתי פעמים שהיה מכיר שהיא משמשנית (מד"ר בראש' עד).—*ודדים מַשְׁמְשָׁנִיּוֹת: דידים משמשניות הן (חזקוני, ויקרא יו ד).

מִשְׁנֶה, ש"ז, סמי' מִשְׁנֵה, בכנ' מִשְׁנֵהוּ, מ"ר מִשְׁנִים,—
א) כסף מִשְׁנֶה, לחם מִשְׁנֶה, פי שְׁנַיִם בהכמות, כָּפוּל, das Doppelte; le double; the double: וכסף מִשְׁנֶה קחו בידכם (בראש' מג יב). ומִשְׁנֶה כסף לקחו בידם (שם טו). והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה מִשְׁנֶה על אשר ילקטו יום יום (שמות יו ה). ויהי ביום הששי לקטו לחם מִשְׁנֶה שני העמר לאחד (שם כב). כי מִשְׁנֶה שכר שכיר עבדך שש שנים (דבר' טו יח). הביא עליהם יום רעה ומִשְׁנֶה שברון שברם (ירמ' יז יח). לכן בארצם מִשְׁנֶה יירשו שמחת עולם תהיה להם (ישע' סא ז). גם היום מגיד מִשְׁנֶה אשיב לך (זכר' ט יב). ויסף יי' את כל אשר לאיוב לְמִשְׁנֶה (איוב מב י).—וסמי' מִשְׁנֵה: ושלמתי ראשונה מִשְׁנֵה עונם וחטאתם (ירמ' יו יח).—
ב) שֵׁנִי לְדָבָר, מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה, שנאמר בו עוד פעם מה שכבר נאמר קודם: וכתב לו את מִשְׁנֵה התורה הזאת על ספר (דבר' יז יח). ויכתב שם על האבנים את מִשְׁנֵה תורת משה (יהוש' ח לב).—מִשְׁנֵה פלוני, השני אחריו: ויהי שם בנו הבכור יואל ושם מִשְׁנֵהוּ אביה (ש"א ח ב). אליאב הבכור ומִשְׁנֵהוּ אבינדב והשלשי שמה (שם יז יג). יואל הראש ושפם הַמִּשְׁנֶה (דהי"א ה יב). ועמהם אחיהם

[1]) ופרש רשב"ם: שאם אין לו אב ולא אח ולא בן אח וכו' מחזירין למטה ולמעלה על קרובי אבותיו עד ראובן (בן יעקב).—[2]) תרגום המלה הארמית: ולא קא משמשא זיקא, שבהלכ' גדולות סי' תקנו.

[1]) כך בערב' מִשְׁמִשׁ[a].

[a]) مشمش

הַמִּשְׁנִים זכריה וכו׳ (שם יה יח).—מִשְׁנֶה לַמֶּלֶךְ, השני אחרי המלך: ואתה תמלך על ישראל ואנכי אהיה לך לְמִשְׁנֶה (ש״א כג יז). כי מרדכי היהודי מִשְׁנֶה למלך אחשורוש (אסת׳ י ג). ואת עזריקם נגיד הבית ואת אלקנה מִשְׁנֵה המלך (דהי״ב כח ז). — כֹּהֵן מִשְׁנֶה, השני שאחרי כהן הראש: ויקח רב טבחים את שריה כהן הראש ואת צפניה כהן הַמִּשְׁנֶה (ירמ׳ נב כד). ויצו המלך את הלקיהו הכהן הגדול ואת כהני הַמִּשְׁנֶה ואת שמרי הסף וכו׳ (מ״ב כג ד). — מִרְכֶּבֶת מִשְׁנֶה, רֶכֶב מִשְׁנֶה: וילבש אתו בגדי שש וישם רבד הזהב על צוארו וירכב אתו במרכבת הַמִּשְׁנֶה אשר לו ויקראו לפניו אברך (בראש׳ מא מב-מג). ויעבירהו עבדיו מן המרכבה וירכיבהו על רכב הַמִּשְׁנֶה אשר לו (דהי״ב לה כד).—וּכְפוֹר מִשְׁנֶה: כפורי זהב שלשים כפורי כסף מִשְׁנִים ארבע מאות ועשרה (עזר׳ א י).—ובמדר׳: מלמד שהראהו הקב״ה למשה דור דור ושופטיו וכו׳ דור דור ומנהיגיו דור דור ומשניו דור דור ושוטריו (ר׳ לוי, מד״ר ויקר׳ כו). הקב״ה אינו כן אין לו לא דוכוס ולא אפרכוס ולא משנה וכו׳ אין אחר עושה מלאכתו אלא הוא (מדר׳ תהל׳ קמט).— ואמר המליץ: ומשנה זה ידבר בי גדולות ורעות מבלי חתית ומורא, וחבר את כזביו העצומים והרבים באגרת חקורה (ר״ש הנגיד, אלוה עז). והמשנה אשר יעץ וחתך להרגני וגזר הגזרה, וכו׳ תפשתיו והביאותיו בחבלי לבית סהר ושמתיו במגורה (שם). — ג) הצאן והעגלים הנולדים בשנה השנית: ויחמל שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר וְהַמִּשְׁנִים[1]) ועל הכרים (ש״א טו ט).—ד) כנוי למקום בעיר וכדומ׳: והיא ישבת בירושלם בַּמִּשְׁנֶה וידברו אליה (מ״ב כב יד). והיה ביום ההוא נאם יי׳ קול צעקה משער הדגים ויללה מן הַמִּשְׁנֶה ושבר גדול מהגבעות (צפנ׳ א י).

***מִשְׁנָה**, ש״נ, סמי׳ מִשְׁנַת, כנוי׳ מִשְׁנָתוֹ, וכו׳, מ״ר מִשְׁנָיוֹת, ־מִשְׁנָאוֹת, — א) מה שאדם שונה, לומד וחוזר עליו, בפרט מתורה שבע״פ ששמע מרבותיו, Studium, Wiederholung; étude, répétition; repeated study: כל השוכח דבר אחד ממשנתו[2]) מעלה עליו

1) כך ריב״ג: אלד׳י הו מנ אלבטנ אלת׳אני והו אפצ׳ל ממא קבלה ובעדה מנ אלבטונ, ע״כ,—ובעבר׳: אשר הוא מהבטן השני והוא יותר חשוב מאשר לפניו ואשר לאחריו. וכך רד״ק. אבל מתרגומו של יונתן, שתרגם שמיניא, נראה כי בנוסחת המקרא שהיתה בידו היה והשמֵנים.

2) במדב״ם הנסח: תלמיד חכם שהוא יושב ושונה ושכח דבר אחד ממשנתו מעלין עליו כאילו מתחייב בנפשו.

הכתוב כאלו מתחייב בנפשו (ר״מ, אבות ג ח). המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו[1]) ואומר מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה (ר׳ יעקב, שם ז). איזהו רבו וכו׳ כל שהאיר עיניו במשנתו אפילו בדבר אחד (ר׳ יוסי, ירוש׳ מו״ק ג ז). כיצד סדר משנה משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן ושנה לו משה פירקו נסתלק אהרן וישב לשמאל משה נכנסו בניו ושנה להן משה פירקן נסתלקו בניו אלעזר ישב לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן וכו׳ נכנסו זקנים ושנה להן משה פירקן נסתלקו זקנים נכנסו כל העם ושנה להן משה פירקן נמצאו ביד אהרן ארבעה ביד בניו שלשה וביד הזקנים שנים וביד כל העם אחד נסתלק משה ושנה להן אהרן פירקו נסתלק אהרן שנו להן בניו פירקן נסתלקו בניו שנו להן זקנים פירקן נמצא ביד הכל ארבעה (ערוב׳ נד:). אם ראית תלמיד שלמודו קשה עליו כברזל בשביל משנתו שאינה סדורה עליו וכו׳ ירבה בישיבה שנאמר וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה כל שכן אם משנתו סדורה עליו (ריש לקיש, תענ׳ ח.). שלום אתה ושלמה משנתך ששמת שלום בין התלמידים (ר״נ בר יצחק, ברכ׳ לט:). איזהו תלמיד חכם וכו׳ כל שהוא מבטל עסקיו מפני משנתו (ר׳ יוחנן, מד״ר קהל׳, כי העושק). כל ששואלין אותו הלכה ממשנתו ומשיב עליה (שם). — וביחוד שֵׁם לקבץ ההלכות וכו׳ של תורה שבע״פ שנמסרה לחכמים מדור לדור, Traditionelle Lehre; loi traditionelle; trad. law: כל שישנו במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא (קדוש׳ א י). שניתם משנתכם כרבי יוחנן בן ברוקה (ר׳ נתן, ב״ב קלא.). זו משנת רבי עקיבה אבל משנה ראשונה דודו ובן דודו וכו׳ (ר׳ יוסי, סנה׳ ג ד). לא כמשנה הראשונה ולא כמשנה האחרונה אלא כמשנה האמצעית (ירוש׳ כתוב׳ ה ד). עשתה ששה חדשים בפני הבעל וששה חדשים בפני היבם וכו׳ אינה אוכלת בתרומה זו משנה ראשונה ב״ד של אחריהן אמרו אין האשה אוכלת בתרומה עד שתכנס לחופה (כתוב׳ ה ג). משנת ר׳ אליעזר בן יעקב קב ונקי (שמעון בן עזאי בשם מגל׳ יוחסין, יבמ׳ מט:). כל מקום ששנה סתם משניות דרבנן עד שיפרש לו רבו (ר׳ יוחנן, ירוש׳ יבמ׳ ד יא). כל סתם משניות דר״מ עד שיפרש לו רבו (ר״ש בן לקיש, שם). כך פירשה רבי הושעיה אבי המשנה (הוא, שם ב״ק ד ז). אלו משניות גדולות כגון משנתו של ר׳ עקיבא ומשנתו של ר׳ אושעיה ומשנתו

— 1) במדב״ם: משנתו.

של בר קפ״א (מד״ר איכ׳, פתי׳). — ובפרט המִשְׁנָה שסדר רַבִּי: משנה שלימה שנה לנו רי (ר״ש בן לקיש, ירוש׳ כלא׳ א ו). כל המשניות מחוברות במשנה זו (ר׳ יוחנן, שם כתוב׳ ז ז). מי שסידר את המשנה סמכה למקרא (הוא, פסח׳ ד א). לשונות שבררו להן משניות אין רשות לברייה להוסיף עליהן (ר׳ פילא, שם נזיר א א). משישקע רבי רוב משניות הוי רץ אחר התלמוד יותר מן המשנה (שם, הורי׳ ג ט). נמשלה המקרא כמים והמשנה כיין וכו׳ אי אפשר לעולם בלא מקרא ובלא משנה (סופרי׳ טו ז). ועוד נמשלה התורה כמלח והמשנה כפילפלין והש״ס כבשמים (שם ח). בנוהג שבעולם אלף בני אדם נכנסין למקרא יוצאין מהן ק׳ למשנה יוצאין מהן עשרה לתלמוד יוצא מהם אחד להוראה (מד״ר קהל׳, אשר עוד). — מִשְׁנָה עשיתי, עשיתי כמו שנאמר במשנה: אל (ריב״ל לאליהו) ולא משנה עשיתי א״ל וזו משנת החסידים (ירוש׳ תרומ׳ ח ה). — ומצוי בסהמ״א: ולא היו להם דברים מתוקנים ומשנה ידועה שהכל שונין אותה בפה אחד ולשון אחד (אגר׳ רב שרירא גאון א). ויאספו (החכמים) כל מלה אשר העתיקו מני קדם וימלאים במדע מלואת תכן ויקראו את שמם משנה (רסע״ג, גוף ספר הגלוי, בסעדיאנה של הרכבי). רבינו הקדוש חיבר המשנה וכו׳ קיבץ כל השמועות וכל הדינים וכל הביאורים והפירושים ששמעו ממשה רבינו ושלמדו בית דין שבכל דור ודור בכל התורה כולה וחיבר מהכל ספר המשנה וכו׳ וישב כל ימיו הוא ובית דינו ולמדו המשנה ברבים (רמב״ם, הקד׳ יד החזקה). רבי נתן ורבי יהושע בן קרחה וזולתם רבים והם האחרונים מבעלי המשנה הנקראים תנאים וכו׳ והשתדלו במשנה כהשתדלותם בתורה מחברם אותה וסדורה ומספר סדריה ופרקיה והלכותיה (ר״י הל״ת, כוזרי ג סז). — ומ״ל מִשְׁנָאוֹת: וכל המשנאות שציוה וכתב מראשו של פרק (קטעי בן מאיר, JQR N.S. V 1915, 546). וכל משכיל יאהב פרק הזהב, וראש כל המשנאות אלו מציאות (משא גי חזיון, מרב בנימין 10). — ואמר המקונן: חרש למשואות עיר מלאה תשואות, ובתי סופרים ומשניות יותר מארבע מאות (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, איך תנחמוני). — והמשורר אמר: ואודה כי אמת היא התחיה בבוא קץ השבועה הסתומה, וכו׳ וכי דברי חכמינו ישרים ותלמודם ומשנתם נעימה (ר״ש הנגיד, הלכו של ונופל). ובא יומה ונד עמה וגם היתה כאלמנה, באין תורה ואין מקרא והמשנה נשמטה (ראב״ע, אסס יכד).

ושח עמוד והתלמוד והבניה נהרסה, והמשנה לשנינה ברגלים נרמסה (שם). — מִשְׁנָיוֹת מְנֻקָּדוֹת: אמנם הצורות שאנו משתמשים בהן בכתבי הקדש וכן במשניות הקדומות המנוקדות שמצינו שהם מנוגנות כמו כתבי הקדש (רשב״ל דוראן, מג״א, ה״י ד). אבל במשניות ישנות שבאו מארץ ישראל שהן מנוקדות יש גירסא יותר מדוקדקת (שם ה).

*מַשְׁנֶה, ש״ז, מ״ר מַשְׁנִים, — מַשְׁנֵי ההלכות וכדומ׳: אם ראית עיירות שנתלשו ממקומן בארץ ישראל דע שלא החזיקו בשכר סופרים ומשנים (רשב״י, ירוש׳ חגי׳ א ז). לכך התקינו חכמים שיהו המשנין יושבין בבקר ובערב (מד״ר שמות מז). אלו סופרים ומשנים שהן מלמדין את התינוקות באמונה (שם, ויקר׳ ט). אלו סופרים ומשנים שהם הוגים ומשנים ומשמרין את התורה ביום ובלילה (שם איכ׳, פתיח׳).

*מַשְׁנִי, ת״ז, מ״ר מַשְׁנִים, מַשְׁנִיִּים, — מי שמחזיק בדעת השְׁנִיּוּת באלהות וכדומ׳: החוזה והקוסם ועובד האש ועובד השמש והמשנים וזולתם (ר״י ה״ת, כוזרי א לה). המשנים ואנשי הקדמות ובעלי הרוחניות והנגזרים בהרים ושורפי בניהם באש משתדלים להתקרב אל האלהים (שם ג כג). ומן הראיות יבא אדם לאפיקורסות ולדעות מופסדות וכי מה הביא המשנים לאמר בשתי סבות קדומות אלא הראיות (שם ד ג). בזה טעו המשנים אשר יאבדו כי שמו לעולם ב׳ פעלים הא׳ מאיר והב׳ מחשיך ויחסו המאיר לטוב והמחשיך לרע (סהל בן תמים, פי׳ יצירה ל). וכמה חטאו המשנים אשר שמו לטוב עלה ולרע עלה (שם לב).

מְשִׁסָּה[3]), ש״נ, מ״ר מְשִׁסּוֹת, — היה לִמְשִׁסָּה, שהאויב שסה אותו: ונטשתי את שארית נחלתי ונתתים ביד איביהם והיו לבז ולִמְשִׁסָּה לכל איביהם (מ״ב כא יד). והיו שאסיך לִמְשִׁסָּה וכל בזזיך אתן לבז (ירמ׳ ל יו). היו לבז ואין מציל מְשִׁסָּה ואין אמר השב (ישע׳ מב כב). והיה חילם לִמְשִׁסָּה ובתיהם לשממה (צפנ׳ א יג). הלוא פתע יקומו נשכיך ויקצו מזעזעיך והיית לִמְשִׁסּוֹת למו (חבק׳ ב ז). — נתן את פלוני לִמְשִׁסָּה, עשה שישסו אותו: מי נתן לִמְשִׁסָּה[2]) יעקב וישראל לבזזים (ישע׳ מב כד). — ואמר הפיטן: זכור את אשר עשה, ויהי לבז ולמשסה, וגזעו יעקר בכעיסה (ר״א קליר, זכור את). והיו למשסה שוסיך, ורחקו כל מבלעיך, ישיש ה׳ עליך, כמשוש חתן על כלה (ר״ש הלוי אלקובץ, לכה דודי).

---

[1]) מן שסה, עי״ש. — [2]) כך הקרי, והכתיב למשוסה.

מִשְׁע[1]), ממנו אולי מִשְׁעִי.

*מִשְׁעֻבָּד, (משועבד),—עי' שִׁעְבֵּד.

*מִשְׁעֻבָּז, — עי' שִׁעְבֵּז.

מִשְׁעוֹל, ש"ז,—נתיב צר בין גדרי הכרמים: ויעמד מלאך יי' בְּמִשְׁעוֹל הכרמים גדר מזה וגדר מזה (במד' כב כד). — ואמר הפיטן: ממותי שחותי מכובד העול, וכהצר לי הוספתי למעול, ומנוסי סגר דלתותי לנעול, והמבוא נסתם ולא פלש משעול (סדור תימני' ליוה"כ, אפסו כעוני).—*ובהשאלה, מִשְׁעוֹלִים טובים, כמו בדרכים טובים, במוסריות: מתאמץ ללכת במשעולים מעולים במסלות סגולות ותמיד דורך נתיבות טובות (ר"ש אוליוירו, אגר' אילת אהבים ז:). — ובמשמ' רצועת ארץ בין שני ימים: ויש בתוך הנהר אי גדול ומהלך סביבות האי מהלך שנה תמימה והנהר מסבב האי ואין דרך לעבור אלינו כי אם במשעול אחד (יוסיפון, דף יב).

מִשְׁעִי[2]), — שה"פ, נִקּוּי דָּבָר מִטִּנֹּפֶת, Reinigung; purification; cleansing: ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך ובמים לא רחצת לְמִשְׁעִי[3]) והמלח לא המלחת והחתל לא חתלת לא חסה עליך עין לעשות לך אחת מאלה וכו' וארחצך במים ואשטף דמיך מעליך (יחזק' יו ד-ט).

---

[1]) בערב' משע a), ועי' הערה לערך משעי.

[2]) משק' שְׁכוּי, כְּרִתִּי, ועי' הערה לקמן.—[3]) תרגום השבעים דלג על מלה זו, אם מפני שבאמת לא היתה כתובה בנסחה של בעלי תרגום זה, או מפני סבה אחרת. (רק בנסחת .Alex: χριστοῦ σοῦ. אך כבר העירו חכמי אה"ע כי זה זיוף של הנוצרים בכונה להוכיח מזה ענין הטבילה הנוצרית, עי' Field, Fragmenta Hexaplorum). אך אין ספק בדבר שבנסחה המקבלה של ראשוני חכמי התלמוד כבר היתה קבועה כאן מלה, שהיתה לפחות דומה למלה זו, הואיל ועקילס כבר תרגם אותה ביונית σωτηρίαν, במשמ' ישועה. וכך גם סומכוס. רב הביא כתוב זה כלו (שבת קכט:), ושם באה גם המלה משעי כצורתה, אך מדבריו: „מכאן שרוחצין הולד בשבת", אין ללמוד כלום אם המלה משעי הכתובה כאן בגמ' כך הביאה כבר רב בזו הצורה או אולי הוגהה אח"כ עפ"י הכתיב בנוסחת המקרא המקבלה בידינו. וכמו"כ אין ללמד כלום מר' עוירא שהביא כתוב זה (סוט' יא:), אעפ"י שגם כאן כתובה המלה משעי כצורתה בנסחה המסורה שלנו של המקרא. רק במה שדרש שם: והקב"ה שולח משמי מרום מי שמנקיר ומשפיר אותן, אפשר לומר שבהמלה מנקיר התכון ר' עוירא למלה שהיתה כתובה במקום המלה משעי, אלא שאין אנו יכולים להוכיח שזו המלה היתה המלה משעי כצורתה. ת"י: ובמיא לא אשתטיף לאיתנקרא. כך בנסח' הדפוס, אך בכ"י לאיתנקדא, בדלת. אבל ריב"ג, שהביא דברי התרגום, הביא הגרסה בריש, ופרש מלה ארמית זו במשמ' נקיון, והביא סיוע לזה מהתלמוד לנקר חצרו. והנה, מתרגומו של יונתן אנו רואים כי גם בנוסחת המקרא שהיתה בידו היה במקום המלה משעי שבנסחאותינו מלה שהוא תרגם במשמ' נקיון, אך צורתה של המלה שהיתה בנסחה שלו אין אנו יודעים בודאות, אם באמת היה כתוב שם משעי או איזו מלה אחרת דומה לזו. המסורה רשמה על מלה זו ל', ר"ל שאין לה חבר בכל המקרא, אבל גם ממנה איננו יודעים מה היתה צורת מלה זו בנוסחה שלהם. העדות הראשונה למלה זו כצורתה אנו מוצאים בהשרשים של ריב"ג, אמר וז"ל: אלמים ואלשין ואלעין לא רחצת למשעי אליא' פיה זאידה ותפשירה עלי שביל אלתנט'יף ואלתנקיה וכד'לך קאל פיה אלתרגום וכו' והד'ה אללפט'ה אעני למשעי מג'אנשה ללפט' אלערבי פאן אלתנט'יף ענד אלערב יקאל לה תמשיע וכו' ויקולון איצ'א ללאשתנג'א' תמשיע ואלאשתנג'א' הו אלתנט'ף במא' או במדר וממא יויד קולנא פי למשעי אנה תנט'יף קולה וארחצך במים ואשטף דמיך מעליך פהד'ה הי אלתנקיה אלתי כאנת ה'לה מנהא אולא. ע"כ.— ובעבר': היוד בו נוספת ופרושו על דרך הנקיון וכן אמר בו התרגום לאיתנקרא כלומר להתנקות וכו' והמלה הזאת ר"ל למשעי דומה ללשון הערבי כי הנקוי אצל הערב יאמרו לו תמשיע וכו' ויאמרו גם לאשתנג'א' (בערב') תמשיע ואשתנג'א' (בערב') הוא ההתנקות במים או בעפר וממה שמחזק מאמרי בלמשעי שהוא נקוי אמרו וארחצך במים ואשטף דמיך מעליך וזהו הנקוי אשר נעדר אצלה תחלה.—ובאמת, השרש משע a) בערב' משמש בלשון זו גם במשמ' נרדפה למשמ' אשתנג'א. לשאן אלערב: ואלתמשע אלאשתנג'א'.— ואשתנג'א פרש אלאצמעי: משח מוצ'ע אלנג'וא' וע'שלה.—ובעבר': קנח מקום הטנפת ורחצהו. ומלבד פרוש זה הביא ריב"ג שם עוד פרוש אחר, אמר וז"ל: וקד פשר פי למשעי ללתליין ואלתרטיב משתק מב קול אלתרגום ועל שעיעות צוריה ולהד'א אלתצריפ מג'אז ענדנא לולא אנ אלמעני אלאול אקוי ואהשנ, ע"כ.— ובעבר': וכבר פרשו למשעי לרכך ולהחליק, ממה שאמר התרגום שעיעות צואריה וזה הפרוש מתקבל אצלנו אלא שהראשון יותר חזק ויותר נכון. — מנחם חבר משעי עם שעשע. רש"י בפרושו ליחזקאל: למשעי לצחצות, צחיח הסלע שעיעות כיפא. ע"כ. ובגמ' בשני המקומות שהובאו למעלה: לטוח ולהחליק בשרו (שבת קכט:), להחליק בשר כמו חלקת צואריו שעיעות. רי"ק ורד"ק גזרו מלה זו משרש שוע או שעה ואמרו כי משעי הוא במקום משעה, כמו מקנה, מרעה. ר"י אבן כספי (בפרושו ליחזק', הוצא' לאסט): למשעי היוד ליחס כמו מצרי עברי

a) مشع

a) مشع

מְשֻׁעְמָד, ש״ז, מ״ר מְשֻׁעְמָדִים, — טבול, בפרט לשם הדת הנוצרית, baztised ; baptisé ; getauft : ואמנם ישו וחבריו הם המשועמדים הנכנסים בתורת המעמודית הטבולים בירדן (ר״י ה״ת, כוזרי ג סה). והאומה המתדמה בנו ובתורתנו כשהם מטבילים ומשעמדים מכניסים המשועמד בברית אמונתם (ר״י אנטולי, מלמד התלמידי, לך לך). — ועי׳ מְשֻׁמָּד.

מִשְׁעָן, ש״ז, סמי׳ מִשְׁעַן, — דבר שֶׁיִּשָּׁעֵן עליו אדם, support ; soutien ; Stütze, ובהשאלה בענין עֵזֶר : ויהי יי׳ מִשְׁעָן[1]) לי ויצא למרחב אתי (ש״ב כב יט-כ). כל מִשְׁעַן לחם וכל מִשְׁעַן מים (ישע׳ ג א). — ואמר בן סירא : פועל טוב יקראנו בדרכיו ובעת מוטו ימצא משען (ב״ס גני׳ ג לא). קונה אשה ראשית קנין עזר כנגדו ועמוד משען (שם לג כט). — ובתפלה : כי בך בטחנו ועל חסדך הגדול באמת נשעננו ברוך אתה ה׳ משען ומבטח לצדיקים (תפי׳ י״ח ברכות, על הצדיקים). — והשתמשו בו בסהמ״א : המתנים הם מסעד לצדי הגוף ומשען לצלעות (מ׳ אלדבי, ש״א ד). — ומשען הבְּרִיחַ, בחכמת הטבע : והגוף אשר עליו תנוח ציר התנועה יקרא משען הבריח (ראב׳ למוד׳ כ ד).

והטעם להושע ולהמלט ממות ומהרע. וכך בספרו שרשרות כסף, בשרש ישע : ומשקל אחר לא רחצת למשעי כי הרחיצה לילדים היא הצלה לגופם לנקותם מן הטנוף כמפורסם והיוד ליחס ואין תימה כי נפלה היוד משרש כי יש כן למאות. ע״כ. והחדשים, קצתם מביאים פרושי קדמונינו, וקצתם מפקפקים בדיוק הנסחה ואומרים כי הכתוב משבש, ומסתיעים בזה בתרגום השבעי׳ שאין בו שום תרגום למלה זו. אך כבר נזכר למעלה כי תרגומי עקילס וסומכוס מעידים כי בימיהם היתה כאן מלה לפחות דומה להמלה משעי, וכן מעיד על מציאות מלה כאן גם ת״י, וכך המסורה. וכתובה מלה זו במחברת מנחם, ובריב״ג הגויה המלה באותיותיה, ולכן אין אנו רשאים לפוסלה, ולפרושו של ריב״ג יש סיוע מלשון הערב׳ שעכ״פ השרש משע משמש במשמ׳ נקיון מטנוף, ורגלים לדבר שזו היתה מלה מיוחדה לענין הרחיצה מטנוף, מדם וכיוצא בו, והכתוב בעצמו מזכיר אח״כ שטיפת הדם. ולמשקל שם זה יש חבר במקרא בשמות עצם פרטים רבים כמו נחבי וכיוצא בזה, וכמו״כ בשם כללי שְׁכְוִי, לפי הנסחה המסורה, ובמשנה כַּרְתִּי (לפי הגרסה בתלמוד בבלי, אך בנוסח׳ אחרות כרתה, כרתן). אמנם, כל אלה אינם שמות למשג מפשט, אך אפשר בכ״ז שגם למשג מפשט היה משקל זה משמש בחיי הלשון ואח״כ נפסק שמושו זה ולא נשאר ממנו אלא השם משעי.

[1]) בקצת ספרים לְמִשְׁעָן.

מַשְׁעֵן, ש״ז, מַשְׁעֵנָה, ש״נ, — כמו מִשְׁעָן ; מַשְׁעֵן וּמַשְׁעֵנָה, כל מין מִשְׁעָן : כי הנה האדון יי׳ צבאות מסיר מירושלם ומיהודה מַשְׁעֵן וּמַשְׁעֵנָה כל משען לחם וכל משען מים (ישע׳ ג א). — ואמר המקונן : נפלה עטרת עוז משענם, וצר בשבעה דינים דנם, והתודו עונם (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, איכה אצפתו). — והמשורר אמר : גור תוך הורי פתן ושכון אל צר נחש עפר זוהל, ואחוז משען[1]) מיראת אל מאדם לא תהיה זוחל (רמב״ע, תרשיש ח מה). — ובכנ׳ : שלא יכשלו בלשונם, ולא ינקשו בשנונם, ואל יבושו במשענם[2]), ואל יכלמו בם שאונם (ערב׳ ליל כפור, או״א היה עם פיפיות). מפחדי מפשעי שמתיך משעני, שובבי אדני וסלחת לעוני (סמא״ל, סליח׳ נו״ג, שערי רחמים).

מַשְׁעֵנָה, ש״נ, — עי׳ מַשְׁעֵן ; ואמר הפיטן : מבן עשרים שנה יתנדבו בהכינה פני שוכן מעונה, נשיאים ודכים במשענה כלם ישוו בנתינה בלי עוד להתמתנה (יוצ׳ שבת שקלי׳, אל מתנשא). — ובהשאלה, בדקדוק : וענין מאמרנו אות נבלעת כלומר אין לה תנועה מבדלת בין הנבלעת ובין אשר נבלעת בה אך ישענו בהם בלשון משענה אחת כי המוצא אחד ואין הפרש ביניהם (ר״י א״ת, הרקמה כב).

מִשְׁעֶנֶת, ש״נ, בכנ׳ מִשְׁעַנְתִּי, מִשְׁעַנְתְּךָ, מִשְׁעַנְתּוֹ, מ״ר בכנ׳ מִשְׁעֲנֹתָם, — מקל שישען עליו אדם חולה או זקן בהליכה, staff ; bâton ; Stab : אם יקום (החולה ממשכבו) והתהלך בחוץ על מִשְׁעַנְתּוֹ ונקה המכה (שמות כא יט). באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם במחקק בְּמִשְׁעֲנֹתָם (במד׳ כא יח). וישלח מלאך יי׳ את קצה הַמִּשְׁעֶנֶת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות (שפט׳ ו כא). חגר מתניך וקח מִשְׁעַנְתִּי בידך ולך וכו׳ ושמת מִשְׁעַנְתִּי על פני הנער וכו׳ וישם את הַמִּשְׁעֶנֶת על פני הנער (מ״ב ד כט-לא). עד ישבו זקנים וזקנות ברחבות ירושלם ואיש מִשְׁעַנְתּוֹ בידו מרב ימים (זכרי׳ ח ד). — מִשְׁעֶנֶת קָנֶה רָצוּץ, משל לבטחון שיבטח אדם במי שאינו יכול להושיעו : הנה בטחת על מִשְׁעֶנֶת הקנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה כן פרעה מלך מצרים לכל הבטחים עליו (ישע׳ לו ו). — ומִשְׁעֶנֶת קָנֶה לבד, במשמ׳ זו : יען היותם מִשְׁעֶנֶת קנה לבית ישראל בתפשם בך בכפך תרוץ ובקעת להם כל כתף ובהשענם עליך תשבר והעמדת להם כל מתנים

---

[1]) כך נקד המו״ל. — [2]) כך נקוד במחז׳ איטלי׳, הוצא׳ שד״ל.

(יחזק׳ כט ו-ז). — מִשְׁעַנְתּוֹ של פלוני, עזרתו: גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמני (תהל׳ כג ד). —ובתלמ׳: הסוס מטמא ברגליו והחמור בידיו שמשענת הסוס על רגליו ומשענת החמור על ידיו (ר׳ יוסי, זבים ד ז). זה גיסך מהיום אם מתי מחולי זה ועמד והלך בשוק וכו׳ הלך על משענתו (גיט׳ עב:). — ובסהמ״א: ותשם יד ימינה על הנערה האחת ותשען עליה כחק המלכות ללכת על משענת הנערות (יוסיפון, פרק ד). — *ובמשמ׳ מקל: ראו גבי כקשת שח ורגלי אסורות מבלי כבל ורשת, ראו אותי ומשענתי בידי כאלו היתה יתר לקשת (ר״ש הנגיד, בן המלך והנזיר ו). שממשש (הזקן) במשענתו אילך ואילך בשביל שלא יכשל (ערוך, ערך נהם). — ואמר המליץ: על משענותם תעמדי בשעריך, ובעקבותם תרעי את עדריך (ראב״ע, יעלה יפת קול). — וברפואה, *משענת המדבר: אפופנק לב הטווסית ואשכיה ויסי קרסיני משענת המדבר מ״א דר׳ (נרבוני, אורח חיים ג יא, כ״י ביה״מ שכתר). אבק הטווסית משענת המדבר שחוקה (שם).

*מִשְׁעָר, ש״ז, — כמו שִׁעוּר: די ארבעים סאה משער מקוה מים, תמימיך איך בו יטהרו אם אין בו שעור מים (ר״א קליר, תפ׳ גשם, תכנס). חיל פריצים בבוא להלל בית היער, חיל סרג היה גבהו עשרה במשער, פרצו ויעברו שער (מנח׳ בר׳ מכיר, הודך כי עניתני). ובנסוע מקדם יושבי שנער, בבנין המגדל לבם נבער, ויזמו להגביהו לאין משער (רשב״י כל אבון, אמרו לאלהים). גדולתו מאד נאוה באין משער ומשורה (מחז׳ ויטרי, סי׳ תעט).

*מַשְׁעֵר או מְשַׁעֵר, ש״ז, — מי שממונה על השערים, על המקחים: לאחד שחשדוהו מוכר תרומה בשל חולין בדקו אחריו וראו ולא מצאו בדברים ממש ומינו אותו משער בשוק (רשב״י, מד״ר בראש׳ נח). —ובסהמ״א, במשמ׳ בעל שעורים, בעל חכמת השעורים, החשבון: ויארוג (הטבע) ויבנה הוא לבדו בתכלית הציור והדקות הרקמה והחקוק וסדר מתוקן והקש יותר נאה מכל חכם חרשים ומשער כשיהיו אצלו כל הכלים שבעולם (ספר העצמים, מיוח׳ לראב״ע).

*מַשְׁפֵּה, ש״ז, — כעין שַׁפִּין לשפה את השנים: ואם יהיה (העפוש) בעצם השנים הנה רפואתו חכוכם ואם יהיה בקצותם ישפם במשפה או תעקר השן (קאנון ג ו יט). בשן הארוכה ראוי שתוקח בשתי אצבעות או בכלי קובץ ואחר תשפה במשיפה (שם שם ז טו).

מִשְׁפָּחָה, ש״נ, סמי׳ מִשְׁפַּחַת, בכנ׳ מִשְׁפַּחְתִּי, מ״ר מִשְׁפָּחוֹת, סמי׳ מִשְׁפְּחוֹת, —א) שם קבוץ לכל האנשים הקרובים זה לזה קרבת מולדת ואבות, Familie famille; -ily: לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי ישב בארצו אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי ולקחת אשה לבני וכו׳ ולקחת אשה לבני ממשפחתי ומבית אבי אז תנקה מאלתי כי תבוא אל משפחתי ואם לא יתנו לך והיית נקי מאלתי (בראש׳ כד לז-מא). אלה בני חם למשפחתם וכו׳ בני שם למשפחתם (שם י כ-לא). אלה משפחת בני נח לתולדתם (שם לב). משכו וקחו לכם צאן למשפחתיכם ושחטו הפסח (שמות יב כא). ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אתו ואת כל הזנים אחריו (ויקר׳ כ ה). ושבתם איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשבו (שם כה י). או לעקר משפחת גר (שם מז). או דדו או בן דדו יגאלנו או משאר בשרו ממשפחתו יגאלנו (שם מט). וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו בארצכם (שם מה). למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן (במד׳ כז ד). ואם אין אחים לאביו ונתתם את נחלתו לשארו הקרב אליו ממשפחתו וירש אתה (שם יא). ויכו את העיר לפי חרב ואת האיש ואת כל משפחתו שלחו (שפט׳ יח כט). וילך אבימלך בן ירבעל שכמה אל אחי אמו וידבר אליהם ואל כל משפחת בית אבי אמו וכו׳ וזכרתם כי עצמכם ובשרכם אני (שם ט א-ב). מי אנכי ומי חיי משפחת אבי בישראל כי אהיה חתן למלך (ש״א יח יח). נשאל נשאל ממני דוד לרוץ בית לחם עירו כי זבח הימים שם לכל המשפחה (שם כ ו). שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר (שם כט). והנה קמה כל המשפחה על שפחתך ויאמרו תני את מכה אחיו (ש״ב יד ז). והנה משם איש יוצא ממשפחת בית שאול (שם טז ה). ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון (ירמ׳ ג יד). וישגב אביון מעוני וישם כצאן משפחות (תהל׳ קז מא). ובוז משפחות יחתני (איוב לא לד). והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר (אסת׳ ט כח). — משפחות, במשמ׳ בני המשפחה: ויציאו את רחב ואת אביה ואת אמה ואת אחיה ואת כל אשר לה ואת כל משפחותיה הוציאו (יהוש׳ ו כג). — ב) כל מחלקה ממחלקות השבט: אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים (במד׳ לו ו). פן

יש בכם איש או אשה או מִשְׁפָּחָה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם יי' אלהינו (דבר' כט יז). **ונקרבתם בבקר לשבטיכם והיה השבט אשר ילכדנו יי' יקרב למשפחות והמשפחה אשר ילכדנה יי' תקרב לבתים** (יהוש' ז יד). **ויקרב את משפחת יהודה וילכד את משפחת הזרחי** (שם יז). **וספדה הארץ משפחות משפחות לבד משפחת בית דויד לבד ונשיהם לבד משפחת בית נתן לבד ונשיהם לבד משפחת בית לוי לבד ונשיהם לבד משפחת השמעי לבד ונשיהם לבד** (זכר' יב יב-יג). — ג) בהשאלה, חבורת אנשים בכלל, כנוי לעם, לגוי: מאלה נפרדו איי הגוים בארצתם איש ללשנו למשפחתם בגויהם (בראש' י ה). ואלה שמות אלופי עשו למשפחתם למקמתם (שם לו מ). שמעו את הדבר הזה אשר דבר יי' עליכם בני ישראל על כל המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים לאמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה (עמוס ג א-ב). הנני חשב על המשפחה הזאת רעה (מיכ' ב ג). המכרת גוים בזנוניה ומשפחות בכשפיה (נחום ג ד). כי הנני קרא לכל משפחות ממלכות צפונה (ירמ' א טו). שמעו דבר יי' בית יעקב וכל משפחות בית ישראל (שם ב ד). ונבחר מות מחיים לכל השארית הנשארים מן המשפחה הרעה הזאת (שם ח ג). שפך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך ועל משפחות אשר בשמך לא קראו (שם י כה). הנני שלח ולקחת את כל משפחות צפון נאם יי' ואל נבוכדראצר מלך בבל עבדי והבאתים על הארץ הזאת ועל ישביה (שם כה ט). שתי המשפחות אשר בחר יי' בהם וימאסם (שם לג כד). והיה אשר לא יעלה מאת משפחות הארץ אל ירושלם להשתחות וכו' ואם משפחת מצרים לא תעלה וכו' (זכר' יד יז-יח). הבו ליי' משפחות עמים הבו ליי' כבוד ועז (תהל' צו ז). — ד) בהשאלה, כל מין ומין של דברים, Art; espèce ; species: ופקדתי עליהם ארבע משפחות נאם יי' את החרב להרג ואת הכלבים לסחב ואת עוף השמים ואת בהמת הארץ לאכל ולהשחית (ירמ' טו ג). — ובתו"מ, במשמ' העקרית הראשונה: **מעיד אני על משפחת בית ענוביי מבית צבועים ועל משפחת בית נקיפי מבית קושט שהיו בני צרות והיו בני בניהם כהנים גדולים עומדים ומקריבין על גבי המזבח** (ר' יהושע, ירוש' יבמ' א ו). **מעשה במשפחת בית ממל ומשפחת בית גוריון מרומה שהיו מחלקין גרוגרות לעניים בשני בצורת** (ר' יהודה, שם ערכ' ד יא). **משפחות בית הפגרים ובית צפריה ומאמאום היו משיאין לכהונה** (ר' יוסי, ערכ' ב ד). **משפחת בית צריפה היתה בעבר הירדן וריחקה בן ציון בזרוע** (עדי' ח ז). **הריני נזיר אם לא אגלה משפחות יהא נזיר ולא יגלה משפחות** (תוספ' נזיר' א ג). **צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שמשפחה שנטמעה נטמעה** (ר' יצחק, קדוש' עא.). **בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך אל תתן עיניך בנוי תן עיניך במשפחה** (דברי בנות ירושלים ביוה"כ וט"ו באב, תעני' ד ח). **ת"ר משפחה אחת היתה בירושלים שהיו מתים כבן י"ח שנה באו והודיעו את רבן יוחנן בן זכאי אמר להם שמא ממשפחת עלי אתם וכו' לכו ועסקו בתורה ותחיו הלכו ועסקו בתורה והיו והיו קוראין אותן משפחת יוחנן על שמו** (יבמ' קה.). **משפחה אחת היתה בירושלים שהיו פסיעותיהן גסות והיו בתולותיהן נושרות עשו להן כבלים והטילו שלשלת ביניהן שלא יהיו פסיעותיהן גסות** (ר' יוחנן, שבת סג:). **מעשה בבני ברק באחד שמכר בנכסי אביו ומת ובאו בני משפחה וערערו לומר קטן היה וכו'** (ב"ב קנד.). **ואם אין אחים לאביו וכו' ממשפחת אביו או אינו אלא ממשפחת אמו וכו' מגיד שמשפחות הולכת אחרי אבות** (ספרי במד' קלד). — **ואמר החכם לכסיל שבזהו בפחיתות משפחתו: אתה מום משפחתך ומשפחתי מום בי** (משלי חכמים, סי' ע). — ובהשאלה, *מִשְׁפָּחוֹת של כִּנִּים וכיוצא בזה, כמות מרבה: **העלה על ראשם משפחות משפחות של כנים** (ר' יוסי בר"ח, מד"ר ויקר' יו). — *מִשְׁפַּחַת לְשׁוֹנוֹת, לשונות שהן ממקור אחד, ולכן דומות זו לזו, כמו עברית וארמית וערבית: **והגאון אמר כי לוז שקדים בעבור שנקרא כן בלשון ישמעאל כי הב' לשונות והארמית ממשפחה אחת היו** (ראב"ע בראש' ל לז). — *מִשְׁפַּחַת מִלִּים, שהן ממקור אחד: **והנה מלות רבות בלי משפחה** (ראב"ע, שפה ברורה ד:).

*מִשְׁפַּחְתִּי, ת"ז, נקב' מִשְׁפַּחְתִּית, — של משפחה:

שרש ההוראה האחת להוראת הקורבה המשפחתית הנקרא שאר בשר (רש"פ, יריע' שלמה ב א).

מִשְׁפָּט, ש"ז, סמי' מִשְׁפַּט, בכנ' מִשְׁפָּטִי, מִשְׁפָּטְךָ,

מִשְׁפָּטָהּ, מִשְׁפָּטוֹ, מִשְׁפָּטָם, מִשְׁפָּטָן, ת"ר מִשְׁפָּטִים, סמי' מִשְׁפְּטֵי, בכנ' מִשְׁפָּטַי, מִשְׁפָּטֶיךָ, מִשְׁפָּטַיִךְ, מִשְׁפָּטֶיהָ, מִשְׁפָּטָיו, מִשְׁפְּטֵיהֶם, ־הֶן, — א) שה"פ מן שָׁפַט: **שפטים ושטרים תתן לך בכל שעריך אשר יי' אלהיך נתן לך לשבטיך ושפטו את העם משפט צדק** (דבר' טז יח). **לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול** (ויקר' יט טו). **לא תכירו פנים במשפט כקטן כגדל תשמעון לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא**

(דבר' א יז). כה אמר יי' צבאות לאמר משפט אמת שפטו וחסד ורחמים עשו איש את אחיו (זכר' ז ט). דברו אמת איש את רעהו אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם (שם ח יו). — הטה משפט, הטהו מן הדרך הצדה, לא שפט בצדק: לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שחד (דבר' יו יט). לא תטה משפט גר יתום ולא תחבל בגד אלמנה (שם כד יז). ארור מטה משפט גר יתום ואלמנה (שם כז יט). ולא הלכו בניו בדרכו ויטו אחרי הבצע ויקחו שחד ויטו משפט (ש"א ח ג).—עמד למשפט, נגש למשפט, עמד, בא להשפט: ולא ימות הרצח עד עמדו לפני העדה למשפט (במד' לה יב). כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע (דבר' כה א). וישב בעיר ההיא עד עמדו לפני העדה למשפט עד מות הכהן הגדול אשר יהיה בימים ההם (יהוש' כ ו). ויעלו אליה (אל דבורה) בני ישראל למשפט (שפט' ד ה).—וקרב למשפט: החרישו אלי איים ולאמים יחליפו כח יגשו אז ידברו יחדו למשפט נקרבה (ישע' מא א). — היה לפלוני משפט, תבע ממנו אדם או תבע הוא מאדם אצל השופט: ויאמר אבשלום מי ישמני שפט בארץ ועלי יבוא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט והצדקתיו (ש"ב טו ד). האיש אשר יהיה לו ריב לבוא אל המלך למשפט (שם ב). —בעל משפטו של פלוני, מי שיש לו דין ודברים עמו: מי יריב אתי נעמדה יחד מי בעל משפטי יגש אלי (ישע' נ ח).—עשה משפט בין אנשים, שפט אותם: כי אם היטיב תיטיבו את דרכיכם ואת מעלליכם אם עשו תעשו משפט בין איש ובין רעהו (ירמ' ז ה).—ב) גזרות קבועות בכח שלטון עליון, אלהי או אנושי, במגע ומשא של בני אדם בין אדם לחברו או להצבור או להאלהות, בדברים שבממון או בנזקי הגוף וכיוצא בזה, Gesetz loi ; law: שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו (שמות טו כה). ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשבעת יצא לחפשי חנם וכו' מכה איש ומת מות יומת וכו' וכי יריבן אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרף ולא ימות ונפל למשכב וכו' רק שבתו יתן ורפא ירפא וכו' (שם כא א-יח). ויבא משה ויספר לעם את כל דברי יי' ואת כל המשפטים ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל הדברים אשר דבר יי' נעשה (שם כד ג). ויקרב משה את משפטן (של בנות צלפחד שתבעו חלק בירושת אביהן) לפני יי' (במד' כז ה). כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע וכו' ובאת אל הכהנים הלוים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט וכו' על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה (דבר' יז ח-יא). —ועצם פסק הדין של השופט, Urteil ; jugement ; judgement sentence: וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך (מ"א ג כח). ויהי המלך עבר והוא צעק אל המלך ויאמר עבדך יצא בקרב המלחמה והנה איש סר ויבא אלי איש ויאמר שמר את האיש הזה אם הפקד יפקד והיתה נפשך תחת נפשו או ככר כסף תשקול ויהי עבדך עשה הנה והנה והוא איננו ויאמר אליו מלך ישראל כן משפטך אתה חרצת (שם כ לט-מ). על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעקל (חבק' א ד). מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים (תהל' יז ב). —ומשפט כך וכך לפלוני, צריך לדון אותו בכך: ויאמרו הכהנים והנבאים אל השרים ואל כל העם לאמר משפט מות לאיש הזה כי נבא אל העיר הזאת כאשר שמעתם באזניכם (ירמ' כו יא). ויאמרו השרים וכל העם אל הכהנים ואל הנביאים אין לאיש הזה משפט מות כי בשם יי' אלהינו דבר אלינו (שם יו). ואנשים צדיקם המה ישפטו אותהם משפט נאפות ומשפט שפכות דם כי נאפת הנה ודם בידיהן (יחזק' כג מה). — דבר אתו משפטים, דבר אתו קשות, גזר עליו דין קשה: וישגו את צדקיהו בערבות ירחו ויקחו אתו ויעלהו אל נבוכדראצר מלך בבל רבלתה בארץ חמת וידבר אתו משפטים וישחט מלך בבל את בני צדקיהו ברבלה לעיניו (ירמ' לט ה-ו). ודברתי משפטי אותם על כל רעתם אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים (שם א יו). עתה גם אני אדבר משפטים אותם (שם ד יב).—ובמשמ' התוכח עמו, קבל והתרעם עליו: צדיק אתה יי' כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל בגדי בגד (שם יב א). —ג) בכלל, כמו חק, ונרדף אתו: את משפטי תעשו ואת חקתי תשמרו ללכת בהם (ויקר' יח ד). ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אתם האדם וחי בהם (שם ה). ושמרתם את כל חקתי ואת כל משפטי ועשיתם אתם ולא תקיא אתכם הארץ אשר אני מביא אתכם שמה (שם כ כב). משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה (שם כד כב). ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי להפרכם את בריתי אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה וכו' (שם כו טו-טז). ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקם ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום (דבר' ד ח). ויהי

מהיום ההוא ומעלה וישמה לחק ולמשפט לישראל עד היום הזה (ש"א ל כה). למען בחקותי ילכו ואת משפטי ישמרו ועשו אתם והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים (יחזק' יא כ). כי כל משפטיו לנגדי וחקתיו לא אסיר מני (תהל' יח כג). — עשה דבר כמשפט: ויקרב את העלה ויעשה כמשפט (ויקר' ט טז). ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו וכו' ככל חקתיו וככל משפטיו תעשו אתו (במד' ט ג). ועשה פסח ליי' כחקת הפסח וכמשפטו כן יעשה (שם יד). ועשו כל העדה פר בן בקר אחד לעלה לריח ניחח ליי' ומנחתו ונסכו כמשפט (שם כד). — ובמשמ' משפט צדק, ונרדף עם צדק: למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ שפטו יתום ריבו אלמנה (ישע' א יז). איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים (שם כא). ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה (שם כז). כי כרם יי' צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשועיו ויקו למשפט והנה משפח לצדקה והנה צעקה (שם ה ז). על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אתה ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם (שם ט ו). והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת באהל דוד שפט ודרש משפט ומהר צדק (שם טז ה). ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת (שם כח יז). הן לצדק ימלך מלך ולשרים[1] למשפט ישרו (שם לב א). ההפכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו (עמו' ה ז). שנאו רע ואהבו טוב והציגו בשער משפט אולי יחנן יי' אלהי צבאות שארית יוסף (שם טו). ויגל כמים משפט וצדקה כנחל איתן (שם כד). וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים (הוש' ב כא). שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו (מיכ' ג ט). שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש אם יש עשה משפט מבקש אמונה ואסלח לה (ירמ' ה א). יסרני יי' אך במשפט אל באפך פן תמעטני (שם י כד). דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק (שם כא יב). הוי בנה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבד חנם ופעלו לא יתן לו (שם כב יג). שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות (ישע' נו א). דרך שלום לא ידעו ואין משפט במעגלתם נתיבותיהם עקשו להם וכו' על כן רחק משפט ממנו ולא תשיגנו צדקה (שם נט ח-ט). וירא יי' וירע בעיניו כי אין משפט וכו' וילבש צדקה כשרין (שם טו-יז). אהב צדקה ומשפט חסד יי' מלאה הארץ (תהל' לג ה).

[1] צ"ל ושרים.

כי יי' אהב משפט ולא יעזב את חסידיו (שם לז כח). ידין עמך בצדק ועניך במשפט (שם עב ב). -- עשה משפט פלוני, רב ריבו, נפרע מאיש ריבו: עשה משפט יתום ואלמנה ואהב גר (דבר' י יח). כי יצא עמך למלחמה על איבו בדרך אשר תשלחם והתפללו אל יי' וכו' ושמעת השמים את תפלתם ואת תחנתם ועשית משפטם (מ"א ח מד-מה). זעף יי' אשא כי חטאתי לו עד אשר יריב ריבי ועשה משפטי (מיכ' ז ט). כי עשית משפטי ודיני ישבת לכסא שופט צדק (תהל' ט ה). ידעת כי יעשה יי' דין עני משפט אבינים (שם קמ יג).—ד) זכות חקית שיש לו לאדם על דבר מהדברים, Recht, droit; right: את הבכר בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו כי הוא ראשית אנו לו משפט הבכרה (דבר' כא יז). וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זבחי הזבח אם שור אם שה ונתן לכהן הזרע והלחיים והקבה (שם יח ג). קנה לך את שדי אשר בענתות כי לך משפט הגאלה לקנות וכו' כי לך משפט הירשה ולך הגאלה (ירמ' לב ז-ח).—ה) סדר ומנהג קבוע: ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו (בראש' מ יג). והקמת את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר (שמות כו ל). ויסבו את העיר כמשפט הזה שבע פעמים (יהוש' ו טו). והגדת להם משפט המלך אשר ימלך עליהם וכו' זה יהיה משפט המלך אשר ימלך עליכם את בניכם יקח ושם לו במרכבתו ובפרשיו וכו' (ש"א ח ט-יא). וידבר שמואל אל העם את משפט המלכה ויכתב בספר (שם י כה). והנה המלך עמד על העמוד כמשפט והשרים והחצצרות אל המלך (מ"ב יא יד).—ובמשמ' מנהגו ודרכו של אדם: ויראו את העם אשר בקרבה יושבת לבטח כמשפט צדנים שקט ובטח (שפט' יח ז). ומשפט הכהנים את העם כל איש זבח זבח ובא נער הכהן כבשל הבשר והמזלג שלש השנים בידו והכה בכיור וכו' כל אשר יעלה המזלג יקח הכהן בו (ש"א ב יג-יד). ואיש ואשה לא יחיה דוד וכו' כה עשה דוד וכה משפטו כל הימים אשר ישב בשדה פלשתים (שם כז יא). ויתגדדו כמשפטם בחרבות וברמחים עד שפך דם עליהם (מ"א יח כח). את יי' היו יראים ואת אלהיהם היו עבדים כמשפט הגוים אשר הגלו אתם משם (מ"ב יז לג). כה אמר יי' הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס שתו ישתו (ירמ' מט יב). כי משפטי לאסף גוים לקבצי ממלכות לשפך עליהם זעמי (צפנ' ג ח).— ובמשמ' אפיו ותכונתו של אדם: ויאמר מנוח עתה יבא דבריך מה יהיה משפט הנער ומעשהו (שפט' יג יב).—

ובתו"מ: משפט דור המבול שנים עשר חדש וכו' משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חדש (ר"ע, עדי' ב י). כל העושה צדקה ומשפט כאילו מלא כל העולם כולו חסד (ר' אלעזר, סוכ' מט:). באשר משפטו שם פעלו (ריש לקיש, יבמ' עח:). שעל ידי המשפטים שנתת להם הם עושים מריבה זה עם זה ובאין לידי משפט והם עושין שלום (מד"ר שמות ל), ומצוי הרבה בסהמ"א.— ‎::בית המשפט, הבית שבו יושבים השופטים ומעינים במשפטים ופוסקים הדין. — ‎::משפט הנעלם: שעוד היום הזה יש שם (במדינת ושטפלן) המשפט הנעלם ודנין בפרהסיא דוקא תחת אויר הרקיע אחת בשנה ולא יותר וכו' ודע שדייני משפט הנעלם הנקראים וכו' שופטים חורים יש ביניהם עוד היום סימן וסוד גדול (ר"ד גאנז, צמח דוד, ד תקסא).— ‎::חכמת המשפט, Rechtskunde ; jurisprudence: החלק התשיעי בחכמת המדינית וחכמת המשפט והכמת הדברים וכו' וחכמת המשפט היא אשר בה יוכל האדם להוציא שיעור דבר ודבר ממה שלא גלהו העושה אותו הדת ושישתדל לאמת זו כפי כוונת העושה הדת (רש"ט פלקירא, ראש' הכמ' ב ט).— ‎::משפט הלשון: דע כי מלת אֶחָד גם אַחַת מלשון נקבה הפך משפט הלשון כי הפתח הקטן וכו' ישוב בפתח גדול באתנח (ראב"ע, צחות כו:). — ‎::משפט הכוכבים, שלפי דעת הקדמונים היתה להם שליטה על העולם: ומהם משפטי הכוכבים והיא חכמה מדינית והכונה בה לקחת ראיות מצורות הכוכבים והקש קצתם לקצתם והקשם למדרגות המזלות והקש כל זה אל הארץ אל מה שיאות ממסיבות העולם והממשלות והבחירות והשאלות (רש"ט פלקיירא, ראש' חכמ' ב ז). ודע כי חכמת משפטי הכוכבים היא אמדנית ורוב עניניה אין להם אמתה (כוזר, המבקש פו). שהיה זה הגורל מצד משפטי הכוכבים והוא לקוח מהמשרת המושל בעם ומהמזל הצומח (רלב"ג, אסת' ג ז). ויכוונו (החוזים בכוכבים) וכו' איך הוא אז סדר מערכת ככבי הרקיע זה אצל זה וזה לצורך אומנותם במשפטי גזרת הכוכבים (ר"י הישראלי, יסו"ע ג יח). לא שיתלבו במקרה ויאמר כך וכך נגזר מאת המערכות ומשפטי הכוכבים (רפאל מנורלי, סלה סלת, הכנע' הלב).— ‎::חכמי המשפט, בעלי המשפט, מי שבקי בחכמת משפטי הכוכבים והמזלות: וששאלת מענין מהנות הלבנה חכמי המשפט נתעסקו בענינים אלו ורוצים לומר כי הלבנה נעתקת ממקום למקום בכל לילה וכו' (שו"ת רשב"ץ א, ענין קו). וקלל (איוב) ליל ההריון להיותו מורה על איכות מה שיקרה לעובר ברחם ועת צאתו מרחם וכבר זכרו זה בעלי המשפט וכו' כי אלו המקרים הם לפי מערכת הכוכבים ברגע רדת הטפה ברחם לפי מה שאמרו בעלי המשפט (רלב"ג איוב ג). וגם כפי בעלי המשפט תהיה ממשלת הכוכבים במולדות בני אדם (ר"י אברבנאל, בראש' א יו).—ו) ‎::בהגיון ומחקר, מאמר קצר שיש בו החלקים ההגיוניים, Satz ; proposition ; sentence: וכלל הדבור המורכב מהספור והמסופר ממנו היה חיוב או שלילה ר"ל הנושא והנשוא יחד יקרא משפט או גזרה ויקרא ג"כ המאמר הפוסק והמשפט ג"כ יש לו שני חלקים הנושא והנשוא (מלות הגיון, שער א). כל שני משפטים אשר נשואם ונושאם אחד בעצמו זולת שהאחד מחיב והאחד שולל הנה נקרא אלו שני המשפטים מתנגדים (שם, שער ד). ויסודר המשפט כן לשון תהפוכות תכרת ולשון רשעים תהפוכות (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי י). ופי' זה המשפט בדבר נאות ואמר כי בבית שאין שם אלפים וכו' (שם יד).— ‎::משפט קדום, Vorurtheil ; préjugé ; prejudice: עת נחזה אנשים גדולים מורמים מעם אשר יעשו לפעמים זר מעשיהם ואשר במקום גדולתם שם גם עותתם במקום השכלתם שם גם משפטם המעוקלים או הקדומים ואז נוכל בצדק לאמר עלימו אחד מהפתגמים הנאמרים ממנו בראשית דברינו (י' לוינזון, הצופה להמגיד יז, מחזה מול מחזה).

‎::מִשְׁפָּטִי, ת"ז, נקב' מִשְׁפָּטִית, מ"ר כ' מִשְׁפָּטִיִּים, מִשְׁפָּטִיּוֹת, —של מִשְׁפָּט: כי הצורות ההנדסיות והמספריות והמשפטיות בלתי בעלות תכלית (ר"י א"ת, כוזרי ה יב). ענין התקועית נבנה על התעוררות ההנינה והמהילה לחוטא שהוא דבר יבוקש ממנו בדבור משפטי (מסיר ליאון, נופת צופי׳ ב יג). והטענה תחלק אל ג' חלקים ר"ל סברויית ראויה ומשפטית וכו' אמנם הטענה המשפטית היא כאשר יודה המתנצל על עשית הדבר אבל אם נעשה בדין או לא זה ישאר במחלקת (שם א י). הוברי השמים החוזים בככבים שהיו משתמשים בחכמת התכונה המשפטית (כסא' לבית דוד ג יז). והחבורים המדברים בתכונה משפטית מוחרמים הם אצלם משום תולדה דתוכן משפטיו (שם).

*מַשְׁפֵּךְ, ש"ז, מ"ר מַשְׁפְּכִים, — א) כלי רחב למעלה והולך וצר למטה יכניסו קצהו הצר לתוך צואר של בקבוק וכדומ' וישפכו דרך בו המשקה, Trichter ; entonnoir ; funnel: מביא משפך שאין בפיו כביצה ומניחו על פי חבית (ר' אליעזר, תוספת' תרומ' ג יח). סיב וכו'

כדי ליתן על פי משפך לסנן בו את היין (שם, שבת ה-ט י). משפך של מתכת בין של בעלי בתים ובין של רוכלין (שם כלי' ב"ק ג ד). ומסמר שהוא תולה בו את המשפכים טהור והמשפכין טמאין (שם כלי' ב"מ ג ז). נטל את המשפך ומדד לתוך צלוחיתו של ע"א וחזר ומדד לתוך צלוחיתו של ישראל (ע"ז ה ז). משפך של עץ ושל חרס שפקקו בזפת (כלים ג ח). משפך של בעלי בתים וכו' ושל רוכלין (שם ג ד). שנעשית הארץ (בענין קרח) כמשפך וכל היכן שהיה אחד מהם היה מתגלגל ויורד ובא עמו (מד"ר במד' יח). — ומַשְׁפֵּךְ של גִּתּוֹת: משפך של גיתות אע"פ שהוא עשוי ככברה (תוספת' כלי' ב"ב ה יג). הדרדורין (הם) כלים שקובעין אותן בקרקע והיין נשפך ממשפך הגת ובא לתוכן (תפו' הגא', הרכבי מז). — ומשל לאדם ששוכח מה שהוא שומע: ארבע מדות ביושבים לפני חכמים ספוג ומשפך משמרת ונפה וכו' ומשפך שמכניס בזו ומוציא בזו (אבות ה טו). — ב) ״מקום שפיכת המים בבית וכיוצא בזה: הכל מכרתי לו לפלוני זה בדינרין אלו בעפר ובאדמה בעצים ובאבנים ובכותלים ובבנינין ובתקראות ובקורות ובמשפך מימות וכו' ומכירה זו שמכרתי לו בדרך יציאה וביאה ותקרה ומעזיבה שבהם בית משפך מימיהם ובית משפך מרזבן עם מוצא ומובא (ר"י ברצלוני, ספ' השטרות כז). ואין לאחד ממנו בהלק חבירו שום שיור בעולם יציאה וביאה ולא משפך מים ולא סולמות ולא חלונות (שם לג). — ג) ״משפך השתן, מעבר השתן בגיד: והושם לשתן משפך מיוחד כי אלו נשאר בגוף לא יסבלהו הגוף לשרפתו וחדותו (קאנון ג כא א ב). ומבשרנו נחזה שני מבועים אלה במעבר הזרע הטהור והקדוש ובמשפך המטיל מים ושניהם באמה וביניהם קרום דק (פלח סרמון ז ח).—״ומשפך הזיעה, amnion [1]): והעובר יקיפו בו קרומים שלשה השליה וכו' והשלישי יאמר לו אמנם והוא משפך הזיעה (קאנון ג כא א ב).

״מִשְׁפָּךְ, ש"ז, — מִשְׁפַּךְ הנהר וכדומה, מקום שהנהר שופך מימיו אל הים, Mündung; embouchure; mouth (of river): ואשד הנחלים משפך [2]) הנחל (ר"י א"ת, הפרפ' לריב"ג, פרפ אפד). וכשיצאו הנהרות ההם או זולתם במקום שלא היו שם לפנים ויתחדשו במקום משפכם אז ירבה הים הסמוך למקום ההוא ויחריב מקומות (הוא, אותות השמים, שער בענן ובמטר, כ"י פריז).

[1]) תרגום ד"ר מזיא.

[2]) תרגום מערב' מַצַב, מן צב—שפך.

*מַשְׁפֶּלֶת[1]), ש"נ, מ"ר מַשְׁפֵּלוֹת, — סל גדול ישמש להוציא הזבל להאשפתות וכדומ' ולשאת בו תבן וכדומה, big basket; banne; gr. Korb: אין מוסיפין לא על המשפלות ולא על האשפות (ר"מ, תוספת' שבי' ב יד). משפלת שאמצעיתה גבוהה וזויותיה יורדות ונפחתה מצד אחד (שם, כלי' ב"מ ו ט). עד כמה מזבלין עד שלש שלש אשפתות לבית סאה של עשר עשר משפלות[2]) של לתך לתך מוסיפין על המשפלות ואין מוסיפין על האשפתות (שבי' ג ב). משפלת שנפחתה מלקבל רמונים (כלים יט י). שלש משפלות הן של זבל טמאה מדרס של תבן טמאה טמא מת והפוחלץ של גמלים טהור מכלום (שם כד ט). מוכרין ומוציאין זבלים וכו' ובלבד שלא יפרוק את המשפלות (ירוש' שבי' ג א). בפוחת מן המשפלות (ר' ירמי', שם). עד שיוציא עשר משפלות באחת (ר' בא בר ממל, שם ב). בתלולית זו של עפר מי שטיפש מהו אומר מי יכול לקצות את זו מי שפקח מהו אומר הריני קוצץ שתי משפלות היום שתי משפלות למחר עד שאני קוצץ את כולה (ר' חנין מציפורין, מד"ר ויקר' יט). שאין בעל הבית משגיח לא על משפלות של זבל ולא על משפלות של תבן ולא על הקש ולא על המוץ וכו' (ר' חוניה, פס פס"ם, פרלך). תן דעתך כמה משפלות של תבן אתה מכנים לאוצר או כמה משפלות קש או כמה משפלות של קוצים אתה מכנים לאוצר (ר' לוי, פסיק' דר"כ, כי תשא).

מִשְׁפְּתַיִם[3]), ־תַיִם, ש"ז, — כמו אַשְׁפַּתּוֹת, צבורי הזבל בשדה, ששמה מביא החמור הזבלים במשפלות: יששכר חמר גרם רבץ בין הַמִּשְׁפְּתָיִם[4]) וירא מנחה

[1]) לא נתברר מקור שם זה. הערוך אמר וז"ל: קופות שמוציאין בהן זבלין ובלשון ישמעאל נקראת אלמשפל (ובכ"י אלמשאפל), ע"כ, אבל כבר העיר ע"ז פלישר בהגהותיו ללוי, כי אין מלה זו בערב' במשמ' קֻפה או סל. והגהתו של בעה"ש אלמזבל או אלזביל במקום אלמשפל היא פשוטה, ואעפ"כ הדעת מהססת בה קצת. ור' תנחום ירוש' אומר בהחלט: הי אלמשפלה אלתי ישאל פיהא אלזבל ואלתראב עלי אלבהאים. ע"כ. וכבר העיר לוי ואחרים כי בערב' משפלה [a]) הוא שֵׁם לזֶפֶק, ולא נתברר מקורה, ואולי יש קצת יחס בין משפל זה למשפלת. —[2]) במדב"מ משלפות, אבל בהבבה שלאחריה משפלות כמו בדפוס.

[3]) עי' הערה לקמן. —[4]) תרגם עקילס κλήρων,

[a]) مشفلة

כי טוב ואת הארץ כי נעמה ויט שכמו לסבל ויהי למס עבד (בראש' מט יד-יה). למה ישבת בין הַמִּשְׁפְּתַיִם לשמע שרקות עדרים (שפט' ה יו). — ואמר הפיטן: קמתי מ מ ש פ ת י ם להפגיע בעד לְנֵי שפתים, קול מה אתן בשפתותים הן אני ערל שפתים (ר"א קליר, תפי טל, אר"ס). ואל אם הדרך עמד בין ה מ ש פ ת י ם, ובא לאדמתו בהרע כפים (שלמה אבן גיאת, כחותי ונדכיתי).

א. **מֶשֶׁק**[1], ש"ז, — מִלָּה מסֻפקה במקרא: ויאמר אברם אדני יי' מה תתן לי ואנכי הולך ערירי ובן מֶשֶׁק[2] ביתי הוא דמשק אליעזר (בראש' יה ב). — והשתמשו בו בספרות החדשה: כי ימות איש ויניח יתרו לעולליו והיה הבן הבכור הגדול מאחיו מ ש ק הבית הוא לבדו ישא טרחם משאם וריבם והם ישמעו בקולו (ר"ש בלוך, שבי"ע ג, הודו). ויעש לה יורם בית לבד למען לא תצור אותה חגית צרתה ועכן היה בן מ ש ק בית יורם (א, מפו, אה"ל א). — ואמר המשורר בהשאלה במליצה: הלכתי עם שוא ואעש לי עשק, ויאבד כל הוני או אז נואשתי, ואמר מר לי מר כי עתה רששתי, ובביתי יהיה העני בן משק (יל"ג, כאבוד עברי בענין רע).

ב. **מֶשֶׁק**[1], ש"ז, —שֵׁם הכתב הדק הנהוג אצל היהודים בכתיבה: שאלת גט שכתוב בכתיבה שאנו קוראין מ ש ק וכן שאין הקלף מסורגל אם הוא כשר (תשו' רשב"א, אלף קכא). ושאין צריך שרטוט ואפילו בכתיבת מ ש ק (ר"א מזרחי, ארחות חיים ב, גיטי' לה, בשם רשב"א).

ר"ל חלקת אדמה, בפרט מה שקבל אדם בגורל, ובהרחבה כל אחזת נחלה. סומכוס γειτονία, שְׁכֵנוּת. תיאודו' הניח המלה כמו שהיא והעתיקה Μωσφεθαΐμ. ת"א: ר ח מיא. רסע"ג תרגם כאן בערב' צפינ, שהוא שורות. ריב"ג: חוזינ[a], והוא מקום מוקף גדר. והוסיף: וליש יח'רג' בין המשפתים מנ הד'א אלמענ· איצ'א לאנ אלחוזינ מעלומאנ מנצובאנ ללעיאנ.—ובעבר': ואינו יוצא בין המשפתים חוץ לענין הזה עוד כי ה„חוזין" ידועים נצבים לעין. רש"י כמו ת"א. ראב"ע: בין המערכות ויתכן היותו מגזרת יי' תשפות שלום לנו. ע"כ. רד"ק בהשרשים: בין שתי המערכות והם שתי משאות שעומסים עליו מזה אחד ומזה אחד ובלעז בל"ש והוא כל כך חזק שרובץ בין המשפתים וקם עמהם. ע"כ. ובשופט': והם מערכות וגדרות הצאן.

[1]) עי' הערה לקמן. —[2]) בזמן תרגום השבעים כבר היתה מלה זו כתובה כצורתה בנסחה המסורה, כי השבעי' העתיקוה כצורתה ביונית Μασέκ. עקילס ποτίζοντος, ר"ל מַשְׁקֶה, כנראה עפ"י דרשת ר"א (יומ' כח:) את השם דמשק שדולה ומשקה מתורתו של רבו לאחרים. ת"א: פרנסא, הפרנס. רסע"ג: קיאד בערב', ר"ל הנהגה. ריב"ג: ודיו לזומ ביתי אי אלמלאזמ לה אלחאכמ פיה, ע"כ, ובעבר': בעל דבקות ביתי כלומר השוקד עליו ושולט בו. רש"י כמו ת"א: כל ביתי נזון על פיו. ע"כ. ראב"ע: על משקל מכס והוא מפעלי הכפל מגזרת שוקק בו כמעם דבק. ע"כ. רי"ק פרש משק בענין עזיבה: ובן משק ביתי בן שאעזב כל אשר לי בידו. ע"כ. רד"ק גזרו כמו ראב"ע משרש שקק, אמר וז"ל: ומשקל אחר (משרש שקק) ובן משק ביתי וכולו סגול בשקל מכס וממר ליולדתו וכו' ענינם ענין ההליכה בהתמדה. והחדשים קצתם אחזו כאחד הפרושים הקדמונים, אך קצתם פקפקו בהנוסחה. ובאמת לפי דרך הלשון הקבוע בן ביתי הוא שֵׁם רגיל לעבד שנולד בבית, וכך נאמר בפסוק שלאחרי זה: והנה בן בית יורש אתי, ואפשר כי המלה משק בפסוק הקודם נתכפלה ונשתרבבה לתוכו מהשם דמשק שלאחריה. אך לפי הנוסחה המסורה נקבעה מלה זו בשמוש הלשון אח"כ במשמ' פרושו של ת"א ושאר הקדמונים, ובפרט בזמן האחרון התחילו להשתמש בשם זה במשמ' administration, וכדומה. ועי' עוד ערך ממשק.

[1]) ר' אליהו בחור (נדפס בגנזי ישראל בפריז, אפו) כתב וז"ל: מה שאנו קוראים הכתיבה דקה משק ידע תדע כי היהודים האשכנזים לא ידעו לבטא שמה כהגן כי שם הכתיבה ההיא משקיט וכן קוראים אותו כל היהודים צרפתים ספרדים לועזים ויונים והוא מלשון ערבי כי מהם נלקחה זאת הכתיבה ובאה ראשונה לספרד שהוא קרוב להם ואחר כך נתפשטה בכל היהודים ועוד יש להספרדים כתיבה מועאלק ר"ל כתיבה של חצי אותיות ואחר שגורשו מספרד באה ג"כ בארצות האלה והם משימים היוד והוו בתוך הבית והכף והריש ומי שלא בקי בכתיבה זו הרבה אינו יודע לקרות בה אפילו תיבה אחת והכלל כי משקיט הוא לשון ערבית והוא בלשונם לשון דקות ורזות ואנחנו האשכנזים מבליעים הקוף ונאמר משיט. ע"כ. ובתשבי ערך משקיט כתב וז"ל: קורין לכתיבה דקה רוצה לומר שאינה כתיבה מרובעת משקיט וזה ימים רבים שהגד לי שהוא לשון ערבי פירוש רזה וכחושה ואחר כך נודע לי שאינו לשון ערבי כלל ושאלתי ליהודים רבים לועזים וצרפתים וספרדים ויונים וערביים וכלם קורין לה כן ולא ידעו לפתרו מה הוא ואנחנו האשכנזים קורין לה מעשט ולא ידענו מה הוא. ע"כ. אך האמת היא כי צדקו מי שאמרו לו כי מקור מלה זו הוא בלשון הערבית, כי משק[a] בערב' משמש גם במשמ' האריך, ובפרט בענין הכתיבה: ופי אלכתאבה מד חרופהא, ר"ל: ובכתיבה פרוש משק משמש גם במשמ' ארך ודקות. ורגלים לדבר כי השם משקיט הוא משבש ועקרו הוא משקית, בתוֹ, והכונה היא כתיבה ארוכה ודקה.

---

a) حوزين

a) مشق

מַשָּׁק[1], ש"ז, סמי' מַשַּׁק, — שה"פ מן שקק [1]: ואסף שללכם אסף החסיל כְּמַשַּׁק [2]) גבים שקק בו (ישע' לג ד). — ואמר הפיטן: יראך מלון כפה ודבוקת רגביך, נסים מגערתך זיב מַשַּׁק גביך (יוצר יוה"כ, ירלך אדון).— והשתמשו בו הסופרים במשמ' זו בספרות החדשה: והנה בין נטישות הגפנים נערה אחת מעוללת פרט הכרם מבלי שים לב אל מ ש ק בני הנעורים ואל מצהלותיהם (א' מפו, אה"צ ה). כהו עיני ותחרשנה אזני ל מ ש ק נשיקותיהם (שם יז). זאבי ערב מיללים וחזירי יער חורקי שן ואחריהן מ ש ק בעלי כנף מודדי אור (שם כג). מי זה אל מ ש ק גביע ייננו שירו ישמיע לשמח נפשנו (גוטלבר, מתלים 30). ותתעטף בצעיף ואזניה קשובות לקול המקוננים אל מ ש ק החרבות וכלי נשק אשר נשמע ברחובות (שם 201). — ואמר המשורר: ונהר מי שחו כבדלח לטהר, על עפרות זהב יחצה לב היער, וכרעם אדיר סואן משמי זהר, מ ש ק המון מערוץ כפים יער (יל"ג, אדו"מ א).

מַשְׁקֶה, ש"ז, סמי' מַשְׁקֵה, ככנ' מַשְׁקֵהוּ, מ"ר מַשְׁקִים, ככנ' מַשְׁקָיו. — א) אדמה מַשְׁקָה מים: וירא את כל ככר הירדן כי כלה מַשְׁקֶה לפני שחת יי' את סדם ואת עמרה כגן יי' כארץ מצרים (בראש' יג י).—ואמר

---

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) השבע' תרגמו ὥσπερ συναγάγῃ במשמ' אסיפה. ת"י: וְאָזֵן במאני זיינא כמא דאזן בזירקתא, ע"כ, תרגם כמשק במשמ' הַסָּקָה ושרפה. רסע"ג וכקוד אלג'ראד כד'אך יקאד, ע"כ, ר"ל כהנשא הארבה כך ינשא, ותרגם איפוא משק במשמ' הובלה. מנחם חברו במחברת בעיר ישקו וכו' ואמר: ענין מ ר ו ץ המה. ריב"ג התפלפל בזה בהמשתלחק, אמר וז"ל: וקריב מנ הד'א אלוזנ איצ'א פי ד'ואת אלמת'ליג כמשק גבים פאנה ענדי מנ שקק ואלוג'ה פיה אנ יכונ כמשקק עלי זנה מכלל יפי ועלי זנה מהללו ואלשדה פיה ענדי לתעויצ' מנ אלנקצאנ וכד'לכ אדח'לה א"ז פי באב שקק ולמא אנכר קום כונה מן שקק מע אנהמ לם יאתונא פיה בוג'ה ילוח וזעמוא אנה לם יכנ ע'רצ' א"ז פי אדח'אלה לה פ, הד'א אלבאב אלא אנ יצל בה אלי ד'כר שקק בו ארי אנ אפשרה לכ לאת'בת ענדכ כונה מנ ד'ואת אלמת'ליג פאקול אנ הד'א אלקול מקול פי אלעדו אלמתקדמ ד'כרה אלד'י קיל פיה הוי שודד ואתה לא שדוד פקאל יח'אטב ד'לכ אלעדו ואסף שללכם אסף החסיל תפשירה ויג'מע שלבכם ג'מע אלדמי יעני כת'רה ת'מ קאל יח'בר ענהמ כמשק גבים שקק בו תפשירה כדרש אלג'ראד ידרשונ פיה יעני פי ד'לכ אלמכאנ ופאידתנא מנ קול כדרש אלג'ראד ידרשונ הו עלמנא בצ'עפהם וקלה מנתהמ אלי אלדפע ענ אנפשהם ואנ כאנ שקק פאעלא פי אללפט' פהו פי אלמעני מפעול או מנפעל, ע"כ,—ובעבר': וקרוב מן זה המשקל כמו"כ מן הכפולים כמשק גבים והוא אצלי מן שקק והראוי שיהיה כמשקק ע"מ מכלל ומהלל והדגש בו אצלי במקום האות החסרה, וכך הכניס אבו זכריה (ר"י חיוג) בשער שקק ומפני שנכרו קצת אנשים שהוא מן שקק אע"פ שלא בארוהו באופן מתקבל וסברו כי לא היתה כונת א"ז בהכניסו אותו בזה השער אלא מפני הזכירו שקק בו, ראיתי לפרשהו לך כדי שיתברר היטב אצלך כי משק הוא מן הכפולים ואמר כי אלה הדברים נאמרו על האויב שנזכר קדם שנאמר בו הוי שודד וכו' ופנה פתאם להאויב הזה ואמר לו ואסף שללכם וכו' ר"ל יִלָּקַח הרבה שלל ואח"כ אמר כמשק וכו' פרושו כמו הגובים נדרסים כן תִּדָּרְסוּן שם במקום ההוא, ונודע לנו בדברים האלה עד כמה יחלש האויב, ואעפ"י שהמלה שקק היא בקריאה פועל משמעתה היא פעול.—ובשרשים, שרש שקק, הזכיר מה שדבר ע"ז במשתלחק. רש"י פרש משק במשמ' קול המיה ואמר: כקול נהם מים הנאספים ונופלים בגיבים בנהם כן ינהמו הבאים לשלול ולבוז. משק לשון נהם, כמו ארי נוהם ודוב שוקק וכן ממשק חרול כשהרוח מנשבת בחרולים והם מכים זע"ז נותנים קול וכן בעיר ישוקו. ע"כ. ראב"ע: משק כמו אסף, ע"כ. והוא כמו השבעים. רד"ק בהשרשים: והשם כמשק גבים וכו' ענינם ההליכה בהתמדה והם מלשון שוק. ע"כ. וכן בפרושו: ומשק ושוקק ענין הליכה. ע"כ. וכך רב החדשים. יש לנו איפוא חמשה פרושים למַשַּׁק: א) קבוץ (השבעים וראב"ע). ב) הובלה (רסע"ג). ג) הליכה ומרוץ (מנחם, רד"ק ורב החדשים). ד) דריסה ותבוסה (ריב"ג). ה) קול נהימה (רש"י). וכלם כנראה אינם פרוש מקבל, אלא סברת כ"א מהמפרשים. והנה, דבר ברור הוא, כי משק הוא שה"פ מן שקק שנאמר מיד אחריו, אעפ"י שאין הבר לצורה זו במשקלי השמות של הכפולים במקרא, שיהיה מם המשקל פתוח ופה"פ דגוש, ורבם הם ע"מ מֵפֵע. והנה גם השם גֵּבִים הוא מספק באיזו משמע' שמש כאן, וכבר ראינו כי רש"י פרשו במשמ' גֶּבֶא, והוא עפ"י דרש התלמוד: מה ג ב י ם הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה וכו' (סנה' נד:), אך ממה שבא הפעל יָשֹׁקּוּ בענין הארבה: בעיר ישקו (יואל ב ט), יש להשב באמת כדעת רסע"ג והנמשכים אחריו כי גם כאן הכונה בגבים היא כמו"כ למין ממיני הארבה, כמו גוֹב, גּוֹבָי, גובאי, ולפי הדברים בעמוס (ז א): והנה יוצר גבי בתחלת עלות הלקש, נראה שהם הקטנים הנולדים מהביצים המוטלים באדמה, ועי' ערך גוֹב, גובי. ולפי זה רגלים לדבר כי הכונה בהפעל שקק בענין הארבה היתה הזיזה והדחיקה שהארבה בכלל והגוב בפרט זזים ונדחקים זל"ז ברבוי עצום כשהם על האדמה בפרט, ושה"פ מזה הוא מַשַּׁק, והכונה בהמלה בו היא להשלל, ור"ל שיאסף כל כך ברבוי עצום שידמה כמו משק הגוב כשהם זזים ודוחקים זא"ז בעצם הרבוי שלהם. אך לא מצאתי למשמ' זו אח בלשון הערבית לשרש דומה לשקק.

בן סירא: כן זעמו גוים יוריש ויהפך למלח. . . . משקה (כ״ס גמי׳ לט כג).—ב) מי שמַשְׁקֶה, מי שמביא מים לשתות: חטאו מַשְׁקֵה מלך מצרים והאפה לאדניהם למלך מצרים ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר הַמַּשְׁקִים ועל שר האופים (בראש׳ מ א-ב). ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית מַשְׁקֵהוּ (שם יג). — ג) פקודתו של המַשְׁקֶה: וישב את שר המשקים על מַשְׁקֵהוּ ויתן הכוס על כף פרעה (שם כא).—ד) כל מה שישתה אדם, מים, יין וכדומ׳, Getränk; boisson; beverage: מכל האכל אשר יאכל וכו׳ וכל מַשְׁקֶה אשר ישתה (ויקר׳ יא לד). וכל כלי מַשְׁקֵה המלך שלמה זהב (מ״א י כא). ומאכל שלחנו וכו׳ ומַשְׁקָיו ועלתו אשר יעלה בית יי׳ (שם ה). להריק נפש רעב ומַשְׁקֵה צמא יחסיר (ישע׳ לב ו).— ובתו״מ: שנים שהיו באין ממדינת הים אעפ״י שמשאן ומתנן ומאכלן ומשקן כאחד ומת אחד מהם אין חבירו יורשו (תוספת׳ ב״ב ח ה). כל ישראל בירושלם כולהם אוכלין מאכל אחד וכולהם שותין משקה אחד וכולהם מתפללין לאל אחד אבל אומות העולם אינן כן אלא שלא כמאכלו של זה מאכלו של זה ולא כמשקיו של זה משקיו של זה (מדר׳ תנא״ס, דבר׳ לג יט). השותה משקין מזוגין שעבר עליהן הלילה דמו בראשו (ירוש׳ ברכ׳ ז ו). ואתם בני אושא שקדמתם רבותינו במאכלכם ומשקיכם ומטותיכם הקב״ה יפרע לכם שכר טוב (ר׳ נחמיה, מד״ר שה״ש, סמכוני). נטל קורדום ושיבר את החביות של משקים שהיו לו (פסיק׳ דר״כ, עשר תעשר).—ובהרחבה לכל דבר נוזל, liquid: שבעה משקין הן הטל והמים והיין והשמן והדם והחלב ודבש דבורים (מכשיר׳ ו ד). עיסה שהוכשרה במשקה ונילושה במי פירות (טבו״י ג ד). אוכל מעשר שהוכשר במשקה ונגע בו טבול יום (שם ד א). אין מומאה למשקים כל עיקר (ר׳ אליעזר, ת״כ שמיני ט ח). לא מנו חכמים שבעה משקין כמוני פטמים אלא אמרו שבעה משקין טמאים ושאר כל המשקין טהורים (ר׳ יהושע, תרומ׳ יא ב). כל האגודות של בית השווקים טמאין וכו׳ וכי מפני מה טמאום אלא מפני משקה הפה (ר״מ, מכשיר׳ ו ב). ואין מביאין ביכורים משקין אלא היוצא מן הזיתים ומן הענבים (תרומ׳ יא ג). כתב במשקין במי פירות וכו׳ ובכל דבר שאינו מתקיים (שבת יב ה). אין כותבין (גט) לא במשקין ולא במי פירות (גיט׳ ב ג). ושאר כל הנידוכין שדכן במשקין אבל את שדרכן לדוך במשקין ודכן שלא במשקין והן גוש בקערה הרי אלו כעיגול של דבלה (טבו״י ב ג). היה שותה בכוס שאחוריו טמאים אינו חושש שמא נטמא המשקה שבפיו באחורי הכוס וכו׳ קומקום שהוא מרתיח אינו חושש שמא יצאו משקין מתוכו ונגעו באחוריו וחזרו לתוכו (כלים כה ח). סלי זיתים וענבים יוכיחו שהמשקין היוצאין מהן לרצון טמאים שלא לרצון טהורים (שבת קמד.). — משקה סרוח: אשר ישתה פרט למשקה סרוח (ר׳ אליעזר, ת״כ שמיני ט ח). אין משקה סורח יותר ממשקה זה שתחת הלשון (ר׳ ברכיה, מד״ר שה״ש, נפת).—ובספהמ״א: לא כל משקה הבא מן החדר מטמא אלא הדם בלבד וכו׳ לפיכך אם שתת מן הרחם לובן או משקה ירוק אעפ״י שסמיכתו כדם (רמב״ם, איסורי ביאה ה ו).— ובפרט ־דבר נוזל שישתה אדם לרפואה, potion: ואשר יחפוץ הרופא ללוש המשקה עם הדבש (ס׳ דונולו, ספר המרקח׳ ה). ומן המשקים משקה בתאר הזה יוקח נחשת שרוף משקל יודק היטב וישחק וצואת יונים משקל וכו׳ ישתה זה ביין (קאנון ג יד ד יב). המאמר הששי במשקים הנקראים אישרובאת ובלשונם שירופי והעסיסים הקרושים וכו׳ והמשקים הם שליקות או סחיטות מבושלות במתיקה (שם, ה ו). — ואמר המליץ: שיר חברתי עת נתתי אל יוסף משקה איזוביון, חשבתי כי יריק מעיו יפדנו מיד כליון (עמנו׳, מחב׳ כג).—־מַשְׁקֵה המלכים, potun imperialis[1]): משקה הראסן חלביץ בלה״ק וכו׳ נקרא משקה המלכים מועיל לזקנים ולרטובים וכו׳ ומעורר התאוה ומעיר למשגל (גרשוני, ארח חיים, בהנהג׳ הזקנים, כ״י שכתר).—־מַשְׁקֵה משמח, potion cordiale[1]): תאר משקה משמח מועיל לכל תחלואי השחורה וכו׳ וזה נקרא משקה משמח (גרשוני, שם ג ח).—ומ״ל ־מַשְׁקִיּוֹת: זה ספר המרקחות והמשקיות והאבקים והתחבושות וכו׳ (ס׳ דונולו, הקד׳ ספ׳ המרקח׳). ונאה לחכם לידע עוד לבחור את הדבש שיחפץ לשום במשקיות להיות חדש ומתוק למאד ועב (שם א). וירפאהו מאד פליפוס הרופא במשקיות ובתמרוקים (יוסיפון, דף פח). ויתכן להיות ובשל מבושל כמאכל המלכים על דרך המשקיות כי ישימו על האש כלי נחשת רחב וימלאו חציו מים וכאשר ירתיחו המים ישימו סיר הבשר עם מים קרים על המים הרותחים (ראב״ע, שמות יב ט). כי חלקי הרפואה הם שלשה שבאמצעותם יוכל הרופא מסבת החולי לעזור הראשון הנהגת שמירה הב׳ הנהגת המשקיות הג׳ הכריתות (ספ׳ הכריתות, תגמ׳ הכפ׳ מג:).

מִשְׁקוֹל, ש״ז, — כמו מִשְׁקָל: ומאכלך אשר תאכלנו בְּמִשְׁקוֹל עשרים שקל ליום (יחזק׳ ד י).

---

[1]) תרגום ד״ר מזיא.

משקולת,—עי' מִשְׁקֹלֶת.

מַשְׁקוֹף[1]), ש"ז,—הקורה המחברת שתי המזוזות מעל לדלת: ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל הַמַּשְׁקוֹף (שמות יב ז). והגעתם אל הַמַּשְׁקוֹף ואל שתי המזוזות (שם כב).—ובתו"מ: היתה עומדת בתוך הפתח ואין בינה לבין המשקוף[2]) פותח טפח (אהל' ט י). היתה נתונת בצד האסקופה שאם תעלה היא נוגעת במשקוף[2]) (שם י). ששה נסים נעשו לו לפנחס אחד שהיה לו לזמרי לפרוש ולא פירש וכו' ואחד שלא נשמטו מן הרומח ואחד שבא מלאך והגביה את המשקוף (ר' יוחנן, סנה' פב:). משל לשמש ועד שעומדין בצד המשקוף ביציאת שמש נכנס עד (נדה יז). אל תהא כמשקוף העליון שאין יד בני אדם יכולה ליגע בו (ר"א הקפר, אדר"נ כו).—ואמר המליץ: כוכב אשר דרך במשקופנו, החשיך באורו כוכבי נשפנו (רסב"ג, כוכב אסר).—ובהשאלה, מַשְׁקוֹף המוח, trabs cerebri; corpus collosum[3]): ושתי התוספות האלה (שיש במה) נקראות שני המשקופים (קאנון א א א ג).

מַשְׁקִית,— כתיבה משקית, עי' למעלה, הערה לערך ב. מַשְׁקֶה.

מִשְׁקָל, ש"ז, סמי' מִשְׁקַל, בכנ' מִשְׁקָלוֹ, מִשְׁקָלָהּ, מִשְׁקָלָם,—כמות הַכֹּבֶד של דָּבָר, Gewicht; poids; weight: ויקח האיש נזם זהב בקע מִשְׁקָלוֹ ושני צמידים על ידיה עשרה זהב מִשְׁקָלָם (בראש' כד כב). לא תעשו עול במשפט במדה בַּמִּשְׁקָל ובמשורה (ויקר' יט לה). קערת כסף אחת שלשים ומאה מִשְׁקָלָהּ (במדב' ז יג). ולשון זהב אחד חמשים שקלים מִשְׁקָלוֹ (יהוש' ז כא). ויהי מִשְׁקַל נזמי הזהב אשר שאל אלף ושבע מאות (שפט' ח כו). וּמִשְׁקַל השריון חמשת אלפים שקלים נחשת (ש"א יז ה). ויקח את עטרת מלכם מעל ראשו וּמִשְׁקָלָהּ ככר זהב (ש"ב יב ל). וּמִשְׁקַל קינו שלש מאות מִשְׁקַל נחשת (שם כא יז). לא נחקר מִשְׁקַל הנחשת (מ"א ז מז). ויהי מִשְׁקַל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת שש מאות ששים ושש ככר זהב (שם י יד). וביום הרביעי נשקל הכסף והזהב וכו' במספר בְּמִשְׁקָל לכל ויכתב כל הַמִּשְׁקָל בעת ההיא (עזר' ח לג-לד). — אכל לחם בְּמִשְׁקָל: והשיבו לחמכם בַּמִּשְׁקָל ואכלתם ולא תשבעו (ויקר' כו כו). הנני שבר מטה לחם בירושלם ואכלו לחם בְּמִשְׁקָל ובדאגה (יחזק' ד יו).—הדבר בְּמִשְׁקָלוֹ, בהמשקל שהיה לו, כמו שהיה: והנה כסף איש בפי אמתחתו כספנו בְּמִשְׁקָלוֹ ונשב אתו בידנו (בראש' מג כא).—אין מִשְׁקָל לדבר, רב מאד, שאי אפשר לשקלו: לא היה מִשְׁקָל לנחשת כל הכלים האלה (מ"ב כה טז). ונחשת לרב אין מִשְׁקָל (דהי"א כב ג).—מאזני מִשְׁקָל: ולקחת לך מאזני מִשְׁקָל וחלקתם (יחזק' ה א).—עָשָׂה מִשְׁקָל לדבר, עשה שיהיה הדבר בְּמִשְׁקָל, בכמות קבועה: לעשות לרוח מִשְׁקָל ומים תכן במדה (איוב כח כה).—ואמר בן סירא: לאוהב אמונה אין מחיר ואין משקל לטובתו (ב"ס גני' ו יה). — ובתו"מ: לקח הימנו במשקל נותנן לכהן (תוספת' חול' ט ט). אין מוכרין פירות שביעית לא במדה ולא במשקל ולא במנין ולא תאנים במנין ולא ירק במשקל (שבי' ה ג). האומר משקלי עלי נותן משקלו אם כסף כסף אם זהב זהב מעשה באמה של ירמטיה שאמרה משקל בתי עלי ועלתה לירושלם ושקלוה ונתנה משקלה זהב (ערכ' ה א). ומה היא עושה לו (האשה לבעלה) משקל חמש סלעים שתי ביהודה (כתוב' ה ט). ומקנת (החנוני) מאזנים על כל משקל ומשקל (רשב"ג, ב"ב ה י), בכל פעם שהוא שוקל. לעולם אינו חייב עד שיטעננו בדבר שבמדה שבמשקל ושבמנין ויודה לו בדבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין (רבא, שבועו' מג.). אדם היה משקלו חציו מים וחציו דם (מד"ר ויקר' טו).—ובהשאלה, במשמ' כמות קצובה: בשלשה מקומות יצא הרוח שלא במשקל וביקש להחריב את העולם כולו (רב הונא, ירוש' ברכ' ט ג).—ומ"ר מִשְׁקָלוֹת: כל המשקלות שאמרו כשיעור לטומאתן כך שיעור להכריען (ר' נתן, תוספת' ב"ב ה ג).— ובכנ' מִשְׁקְלוֹתָיו: מידת ארכו ומידת רחבו ומידת משקלותיו יגתן למידת משקלותיו (ב"מ כח.).—ומ"ר מִשְׁקָלוֹת במשמ' אבני המשקל: החנוני מקנח מדותיו פעמים בשבת וממחה משקלותיו פעם אחת בשבת (רשב"ג, ב"ב ה י). ולא יהא נותן מדותיו ומשקלותיו במלח מפני שהן חסירין (תוספת' שם ה ז). לא יעשה משקלותיו של בעץ ושל אבר ושל קסטירון ושל מתכת אלא של זכוכית (שם ט). חוט המשקלות שנים עשר ושל חרשים שמונה עשר (שם כלי' ב"ב ז ב). עור שעשאו חפוי לכלים טהור למשקלות טמא (כלים כו ו). אפילו משקלות שהיו בימי שלמה של זהב היו (רשב"י, מד"ר שה"ש א). — ובסהמ"א: משקלות שנשתברו

---

1) מן שקף, עי"ש. בארמ' שקפא. בערב' אִסְכֻּפַּה(a), אך לפי דעת ס' פרנקל שאולה מארמ'.—2) במדב"מ: בשקוף.—3) תרגום ד"ר מזיא.

a) اسكفة

אע״פ שההזירן ושוקל בהן (רמב״ם כליס ט ט).—ואמר הפיטן: דהה האלילים ונתצתם ורעיך כמוך תחשקם, הביאה כפר וצדק תרדוף ומשקלותיך לצדקם הקם (רסע״ג, תרי״ג מלות, את יי׳).—ובמשמ׳ מִשְׁקָל מיוחד, קצוב: ראובן שקנה זהב מכותת משמעון פתוראה בהקפה לחדש אלול כל משקל בי״ב זוז (שערי לדק, תשו׳ הגא׳ כ ד).—ובמשמ׳ משא כבד: ויכריחום למשוך קרונות טעונות משקל כמנהג אשר יעשו בארצם (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע״ח ב). ושירכבו על גבנו ושיעמסו משקלם עלינו (שם ו).—ב) במלאכת השירים, מספר התנועות ואיכותן וסדרן וקצב ההברות זו אחר זו: לשון קדש הכרית, אשר הוא לשארית, בשקלו העברית, במשקלים זרים (תשו׳ תלמידי מנחם על דונש, לגבור). וירב חרזים מְעֻותים ונלוזים בעבור הודיע חכמתו בשוקלו לשון יהודית במשקל הערב אמנם זה המשקל מְעֻות ומעוקל (שם, 20). ואיך תאמר כי משקל הערב נכון בלשון יהודית והנה הראיות האלה מכזיבים אמריך וכו׳ הלא רב סעדיה ז״ל יש לו כמה שירים וכמה חרזים ולא נשקלו במשקל הערב והיית בעת ההיא צעיר תלמידיו בכל שכל ובלשון הערב ומשקליה וכו׳ ולו ראה הוא כי יתכן להביא משקל הערב ביהודית היה מקדמך (שם 27). ועשה לדוחק המשקל תשפוט ותשמור ותעבור (תשו׳ דונש על רסע״ג 108). יקרה (אגרתך) בעיני כאשר יקר לנפשי חק מעשר ראשון ולכהן תנופה, מכתב יהודה והגות עבר וחכמת יון ועל משקל בני עפר ועיפה (ר״ש הנגיד, לכל זמן). כי יש מ׳ה זרה שתהיה שמורה ולא תלך תמיד ההקשה עליה אך לא נקפיד על המשוררים בכמו זה בדחק המשקל (ר״י א״ת, הקדמה לריב״ג טו). כאשר נראה מאשר לומדים מקצבי השיר ומדקדקים במשקלם (הוא, כוזרי ה יו). ואחר שדברתי על התנועות אדבר על המשקלים והם על שני דרכים הדרך האחד משקל בעלי הדקדוק שישקלו לעולם תנועה כנגד תנועה וכו׳ והדרך השנית של משקל הפעלים והשמות היא על דרך בעלי החרוזים ושוה הוא במשקל איזו היא תנועה שתהיה או שיהי האות השורש או נוסף אינם חוששין כי לא ישמרו רק מספר התנועות וכו׳ וזה משקל חכמי לשוננו להיות החרוז מרובע וכו׳ ויש מי שהוסיף על זה המשקל באחרונה יתד ותנועה (ראב״ע, צחות ה-ז). והנה ר׳ שלמה הספרדי מנוחתו כבוד חבר שירים על שני המשקלים וכו׳ אעפ״י שלא עשה כהוגן במלת תשבי כי השין הוא נח נראת

והוא הניעו בעבור המשקל (שם). צריך למשורר לשמור משקל השיר ותנועותיו, ואל יוסיף ואל יגרע על משקל אמרותיו, פן יהיה כמשוררי דורנו אשר משקלי שירם שבורים, פעם חסרים ופעם יתרים, ולא ישימו לב למשקל, ולא ידעו אם יכבד אם יקל (ר״י הריזי, תהכמ׳ יח). וידיעת סדרי השירים שלשה חלקים הראשון במשקל והשני בחרוז וכו׳ (רס״ט פלקיירא, ראש׳ חכמה ב ג). ולא זה בלבד אבל שיהיה הדבור בו במשקל רצוני שיש לנו לשקל כל הנועותיו השלמות והבלתי שלמות לשתהיינה בבית אחד מבתי השיר שוות לאשר תהיינה בשאר הבתים (רי״ק, שקל הקדש). משקל שירים הנבחרים בלשון ע[illegible] כמה ינעם, חרוז׳ נאה ויפה מראה אל כל רואה ולחיך יטעם (רמב״ח, הקדז דרכי נעם). אך המשוררים הבאים אחריהם וכו׳ הכבו ענין המשקל בשירים לכונה אחרת והיא לשקל מדות הצלעות לפי מספר ההברות וכו׳ (כן זאב תל״ע, סי׳ בשו). ואילו הבאתי כל מיני משקליהם לא יכילם ספר (שם, סי׳ שפ).—מִשְׁקָל מְרֻבָּע: ויש משקל אחר מרובע בתוספת שוא נע על כל אחד ואחד (ראב״ע, צחות ו). עוד יש לנו משקל מרובע והוא שתי תנועות ויתד ושתי תנועות (קבלה במלאכ׳ השיר, ניבויאלי).—משקל קטן, משקל גדול: דע כי משקל קטן הוא יתד ושתי תנועות ויתד ושתי תנועות דע כי משקל גדול הוא שתי תנועות ויתד ושתי תנועות ויתד ושתי תנועות ויתד ויתד ושלש תנועות (שם).—ובדקדוק, הצורה הדקדוקית של השם או הפעל: כי לו היה כדבריך היה הונך במשקל קרא נא היש עונך וכו׳ כי חונה ועונה ועושה ופודה ורועה משקל אחד להם (דונש, ערך הונך). הלשון הצחה על משקל הזה היא בנויה ומהיוצאים מהמשקל הזה הם כמו תבות העינים ואותיות הדבקים וכו׳ ועל המשקל הזה נבנתה הלשון הארמית (שם). וכבר בארתי בספר ההשגה כי העקר בתת תנת כי הוא מקור מן נתן על משקל גשת מן נגש (ר״י א״ת, הקדמה לריב״ג יז). וקראתי שם הקל הבא על משקל פעלתי שהוא קל מכל הבנינים (ראב״ע, ספר דקדוק לר״י היוג 28). משקל בעלי הדקדוק שישקלו לעולם תנועה כנגד תנועה וכו׳ והנה שמרו על משקל פעלו וכו׳ ורבים השתבשו בפעלי הכפל כמו תמם שנמצא פיעל עבר כי אם תם הכסף וכן מן חרבו ודללו דל והנה אמרו שמשקלו פע שהוא חסר למד (הוא, צחות ה-ו). כי משקל השמות משתנים (הוא, שפת יתר 14), ומצוי בכל ספרי הדקדוק. — ובנגינה, מדת הקולות וסדרם,

tact: כי תנועת המלחמה שקולה במשקל המוסיקה וזה מאמר ידוע אצל גבורי המלחמה (מוסרי הפלסופ' א כ).—תשובת המשקל, שיהיה צער החרטה לפי טבע העון וההנאה שהגיעה ממנו: ומה גם עתה אם תהיה תשובת המשקל כפי דרכי הרב האלהי מהר"ר יצחק האשכנזי זלה"ה אז אלהינו ית' ירבה לסלוח אליו (רשב"ל דוראן, מגל' ספר). וד' עניני תשובה אלו הן תשובה הנאה תשובת הגדר תשובת המשקל תשובת הכתוב וכו' תשובת המשקל יש לו לשקול שיסבול צער כנגד הנאה שבאה (הרוקח, סי' כו). תשובת המשקל והיא שיש לשקול צערו כנגד הנאתו (דרכי חכמ' ודעת חכמה ב יב).—ומשקל הדפק: והמשקל הטבעי מהם (מהדפקים) הוא אשר ימצא במזג השוה וכו' הנה זהו הדפק השקול (פי' אבן רשד על תרווי אבן סינא).—ובחכמת ההגיון, במשמ' משפט, מאמר שלם שיש בו החלקים ההגיוניים: וכשתחבר שני עקרין הללו לעשות מהם משקל תאמר כל אדם יש באפיו נשמת רוח חיים ומי שבאפיו נשמת חיים מרגיש יצא לך מכללם שהאדם מרגיש (ר"י אבן עקנין, ספר מוסר ב טו).—מִשְׁקָלוֹת הַסְּבָרוֹת, חכמת ההגיון: ולפי שהענינים יש מהם אמת ויש מהם שקר הצרכנו לידע חכמת משקלות הסברות וידיעת המדעות וכו' מפני שאין מביאין את הראיות ומבינין את התשובות על שתי חכמות הללו אלא בידיעת אותן המשקלות ובהכרת אותן הבחינות וכו' ואע"פ שיש מי שחלק על דבר זה ואמר שמלאכת משקלות הסברות צריכה לגופה וחכמה בפני עצמה היא (שם ד ז).

מִשְׁקֹלֶת, ש"נ,—חתיכת עפרת הקשורה בקצה קו הבנאים, — Setzwage; fil à plomb; plumb-line. נטה עליו מִשְׁקֹלֶת פלוני, עשה לו כמו שעשה לפלוני: ונטיתי על ירושלם את קו שמרון ואת מִשְׁקֹלֶת בית אחאב (מ"ב כא יג).—ובתו"מ: אילן שהוא נוטה לשדה חברו קוצץ מלא המרדע על גבי המחרישה ובחרוב ובשקמה כנגד המשקולת בית השלחין כל האילן כנגד המשקולת אבא שאול אומר כל אילן סרק כנגד המשקולת (ב"ב ב יג). חוט משקולת שנים עשר של חרשין שמונה עשר של בניין חמשים אמה (כלים כט ג). לא שנו (שמקדיר במדידת הגיא) אלא שאין חוט המשקולת יורד כנגדו אבל חוט המשקולת יורד כנגדו מודדו מדידה יפה (שמואל, עירוב' נח.).—ובסהמ"א: והקו אין בו תועלת במשקולת הבנין כי אם למשוך את כובד האבן המראה את תיקון הבנין או עיותו (ראב"ע הנשיא, הגיון הנפש א). שכשמניח חוט משקולת הבנאים אצל שפתו (של הגיא) והיא יורדת לעומקו מנקפת בשיפוע ומעכבת המדרון מלירד כנגדו וכו' שירחיק השיפוע את המשקולת לקרקעיתו (רש"י עירוב' נח.). ואת צדקה אשים שתהא משקולת המיישרת בנין הבונים בחומות (הוא, ישע' כח יז). — ובמליצה: ועשה דין כמו מסין ומסיני למדהו, וכל דבר בעתו על אמתו העמידהו, ומשפטו כמשקלת לכל עמו יסדהו, וזד יהיר אשר עקש דרכיו האבידהו (ר"ש הנגיד, אהוב נפשי). — ובמשמ' שִׁוְיוֹן, ־זמן המשקלת, הזמן שהיום והלילה שוים במדתם: וי"ב שעות היה אותו היום הואיל והוא זמן המשקולת (תשו' הג"א, כי"ת ד 284).— וכמו מִשְׁקָל, בענין השירים: המתקני חרז אשר שיריהם מלאה הארץ ולא נמצא לאחד מהם שיר במשקולת הערב (תשו' תלמידי מנחם 27). — ובדקדוק: הלמד לעצמו הוא ממשקולת לשון קל וכו' אבל המלמד לאחרים הוא ממשקולת לשון כבד המדגיש (רש"י ישע' א יז).

מִשְׁקֶלֶת, ש"נ, בהפס' ־קָלֶת,— כמו מִשְׁקֹלֶת: הנני יסד בציון אבן וכו' ושמתי משפט לקו וצדקה לְמִשְׁקָלֶת (ישע' כח יו"יז).

מִשְׁקָע, ש"ז, סמי' מִשְׁקַע,—שה"פ מן שָׁקַע; מִשְׁקַע מים, מים צלולים ששקע העפר שבתוכם: המעט מכם המרעה הטוב תרעו ויתר מרעיכם תרמסו ברגליכם ומִשְׁקַע מים תשתו ואת הנותרים ברגליכם תרפשון (יחזק' לד יח).—ורגילים עתה להשתמש במלה זו במשמ' מה שֶׁשָּׁקַע.

מִשְׁקָפַיִם, ש"ז, — שתי זכוכיות מלטשות, גבנוניות או שקערוריות, ירכיבן האדם על אפו וישקיף בהן, lunettes, רגיל בפי כל מדברי עברית וכבר השתמשו בו בספרות (הזמן א יט, תרגום מלך הקבצנים א א).

מִשְׁקֶפֶת, ש"נ, — מִשְׁקֶפֶת הַמֶּרְחָק, שפופרת של הבטה למרחוק, télescope, נהוג בדבור העברי בא"י, ופשט השמוש בשם זה גם במשמ' lorgnette.

***מִשְׁר[1])**, מֶשֶׁר, ש"ז, — בעבודת האדמה, רצועה של אדמה מעֻבדה, זרועה זרע, Beet; planche; bed: הרוצה לעשות שדהו משר משר מכל מין בש"א שלשה תלמים של פתיח ובה"א מלוא העול השרוני

---

[1]) כך נקוד במדב"ם, הוצא' ויליאם לו. ובמשני' מנק' נדפסות בסגול. ולא נתברר מקור השם. גזרת קצת החכמים, מן ישר, אינה נכונה. בארמ' משרא: כי הוו

(כלא' ב ו). בעשויה (השדה) משרין משרין אבל בעשויה משר אחד לא (ר' יונה, ירוש' שם). — ובסהמ"א: הרוצה לעשות שדהו משר משר מכל מין ומין מרחיק בין כל משר ומשר שתי אמות על שתי אמות ומיצר והולך עד שלא ישאר ביניהן בסוף משר אלא כל שהוא וכו' ומה בין המשר לקרחת שהמשר ארוך והקרחת מרובעת (רמב"ם, כלא' ד ו-ח). — ואמר המליץ: לביתי תחפור כמשרים[1], ותרחיקני מצדק ומישרים (עזרי הבבלי, תוכח' מוסר סט:).

מִשְׁרָה, ש"נ, סמוי' מִשְׁרַת, — מַשְׁקֶה שנשרה בו פרי מה: חמץ יין וחמץ שכר לא ישתה (הנזיר) וכל מִשְׁרַת ענבים לא ישתה וענבים לחים ויבשים לא יאכל (במד' ו ג). — ואמר המליץ: ואמהר לכת הנה לא אלי החדרה, לטעום משרת פת שחר פתות במרק גרש (אדס, או"א ה). — ובתו"מ, מים ששורין בהם פשתן וכדומ': פירות שביעית אין נותנין אותן לא לתוך המשרה ולא לתוך הכבוסה (תוספת' שבי' ו כה). מרחיקין את המשרה מן הירק ואת הכרישין מן הבצלים ואת החרדל מן הדבורים (שם ב"ב ב ט). לא יתכסה לא במים הרעים ולא במי המשרה עד שיטיל לתוכן מים (ברכ' ג ה). מכניס אדם פירותיו מפני הגנבים ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד (מו"ק ב ג). שכר את החמר ואת הקדר להביא פרייפרין וחלילים לכלה או למת ופועלין להעלות פשתנו מן המשרה (ב"מ ו א). תיפתר במשרה של כובסין (ירוש' ברכ' ג ה). למלך שעשה סעודה וזמן אצלו אורחים וכו' והלך הסייד לסידו ויוצר לטיטו נפח לפחמו כובס לבית המשרה שלו (ר"י הנביא, מד"ר קהל', בכל עת). — ובסהמ"א: מי שבא לעשות משרה של פשתן בצד ירק של חבירו שהרי מי המשרה נבלעין בארץ והולכין ומפסידין את הירק וכו' (רמב"ם, שכנים י ה). — ומ"ל: והרע שבהם (שברוחות) הוא מה שיתנשב מן היאורים והאגמים והמשרות (פרקי משה ח).

מֵישָׁרִים, — עי' מֵישָׁר.

*__מִשְׁרָשׁ__, ש"ז, מ"ר מִשְׁרָשִׁים, — כמו שֹׁרֶשׁ, במשמ' חקים עקריים: וכל איש עושה ספר ולא יבין באלה המשרשים והגבולות והחקים אשר כתבנו והנשארים אשר לא חקקנו הוא מן מחוקקי חקקי און (דונש על מנחם).

עקרי פוגלי ממשרא הוה קיימא בירא מליאה מיא (ב"מ פה.). — [1]) הערת המו"ל שם: כמשרים מענין העושה שדהו משר משר.

*__מַשֶּׁרֶת__, ש"נ, — מה שמשיר את השערות: (לא יחוף הנזיר את ראשו באדמה) מפני המשרת (נזיר מב.).

*__מְשָׁרֵת__, ש"ז, לנק' מְשָׁרֶתֶת, מ"ר מְשָׁרְתִים, מְשָׁרְתוֹת, — א) מי שאומנותו בכך לְשָׁרֵת אדם, לעשות כל מלאכה שהוא מצוה לו. Diener; serviteur; servant: משרת ר' מאיר הייתי בברחו שנים (רשב"א, ירוש' נדר' ט א). שהיו משרתי ע"א נותנים עיניהם בבעלי ממון (סנה' סג:). — ואמר המליץ: ואם אמסור ביד צריו משרתי תהי נפשי ביד צרי מסורה (ר"ש הנגיד, אלוה עז). — וכנוי להמלאכים: ישתבח שמך לעד מלכנו יוצר משרתים ואשר משרתיו כלם עומדים ברום עולם (תפלת יוצר אור). — ומשל: הזהר במשרתך ובן משק ביתך (ר"ש אלעמי, אגרי המוסר). — ומצוי בסהמ"א במשמ' העקר': לא יהיו רשאין לשכור משרת או משרתת אשר היו בזמן העבר אצל אחד מתושבי קהלתנו וכו' אבל אם יהיו משרת או משרתת הנ"ל במקום אחר משך זמן חצי שנה לא פחות ואח"כ רשאי לשוכרן מי שירצה (פנקס במברג, סי' יז, קנן על יד ז). מלמד או משרת שחלה וכו' צריך ליתן לו שכרו (מהר"מ מרוט', שערי תשו' יז). ומפני רוב הנגפים רחמנא ליצלן לא היה בנמצא משרת או משרתת שישמשנה בחוליה חוץ ממשרת של קצב אחד יפה תואר ובעל קומה (בו"ת חות יאיר ס). כי עלה אז המות בחלוני ביתי ומתה המשרתת שלי במגפה בר מנן (ר"ח כרי בגלאלג הקד' ספר ההיס). — ב) ״בחכמת הכוכבים, כנוי לקצת המזלות: ברא משרתים בשבעה מעלות, יתרוצצו יום וליל במסלות, צפון וימין סביב מזלות (ראב"ע, מהנות עליונים). ולמטה ממנו (מגלגל העליון) ז' כוכבים יקראו משרתים בעבור שהם קרובים אל הארץ ויקרו להם מקרים שלא יקרו לעליונים בתנועותיהם (הוא, ראש' חכמה, הטעמים א). הממסך בהתחבר כוכב עם כוכב והם מהמשרתים אז יולד מתולדותיהם שניהם על תולדת אחרת כמו שבתאי ומאדים שכל אחד הוא מזיק ובהתחברם אמרו הקדמונים שיורה על טוב והאמת שהאחד יבטל מעשה חברו (שם ז). וראשית תקון המשרתים מרגע מחברתם עם השמש כי אז יהיה המשרת בגבהות גלגלו הקטן (הוא, אגרי השבת א). שהיה זה הגורל מצד משפטי הכוכבים והוא לקוח מהמשרת המושל בעם ומהמזל הצומח (רלב"ג, אסתי ג ז). — ג) ״בדקדוק, כנוי לקצת אותיות האלף בית שהן מתחברות לשרש המלה לשמוש מהשמושים הדקדוקיים.

כמו איתן בהפעלים וכו׳: אלף תחלת אותיות המשרתים (מנחם, פתיחה). נטועים כמלכים נצבו ומשרתים עבדים בלי מעכרת, תתים אגודה ואשימם על שמי להיות לכל משכיל לאות משמרת, שבט משרתים אני של״מה וגם כו״תב הקושרים בתוך מסגרת (רסב״ג, הענק). כי עשתי עשרה מהן (מהאותיות) שרשיות וכו׳ וכי עשתי עשרה מהן יש שתהיינה משרתות רצוני לומר שיוספו על שרשי השמות והפעלים (ר״י א״ת, הרקמה לריב״ג ה). וכבר קבצו האותיות השרשיות והאותיות המשרתות הרבה מהמחברים אשר היו לפני במלות וכו׳ ושמו לכל מין מהם סימן בעבור שיקל על התלמידים לזכרם (שם). וכבר הסכימה דעת מחבר לשון הקודש להיות חצי האותיות עיקרים לעולם וכו׳ וחצי האותיות פעם עיקרים ופעם משרתים וכו׳ והנה בעבור היות האלף וההא קלים על הלשון שמים משרתים ולא כן החית והעין (ראב״ע, צחות, שער האותיות). אחת מאותיות בוכ״ל שהם משרתים לטעם כמו בשמעון כשמעון לשמעון ושמעון (שם א). — וכנוי לקצת הטעמים: ואלו שבעה טעמים משרתים לאחיהם החרותים וכו׳ ראשון אזלה לעולם עולה וכו׳ זה הוא כלל הטעמים ומשרתים נעימים מגולים ולא סתומים (בן אשר, דה״ט, סי׳ יז). והטעם מהם משרת והרבה מאד מעולה (שם יז). ולא ימצא פסוק במקרא כולל כל הטעמים והמשרתים אלא שני פסוקים נמצא בכל אחד מהם אחד עשר מן השרים ורוב המשרתים (הורי׳ הקורא 73). שער טעמי המקרא ומשרתיהם (מ׳ ג׳יקטיליה, בספר ר״י חיוג).—ועי׳ שרת.

א. משש[1], ממנו א. משש, *ממש, *משוש, ∴משושי, ∴משושה, ∴התמששות.

א. משש, פ״י, עתי׳ בכנ׳ אמשך, ימשני, ימשהו,—משש הדבר בידיו, נגע פעמים אחדות באצבעות ידיו בהדבר לדעת מהותו וכיוצא בזה, betasten; palper, toucher; to feel: הן עשו אחי איש שער ואנכי איש חלק אולי ימשני אבי והייתי בעיניו כמתעתע (ברא׳ כז יא-יב). ויאמר יצחק אל יעקב גשה נא ואמשך[2] בני האתה זה בני עשו אם לא ויגש יעקב אל יצחק אביו וימשהו (יצחק) ויאמר הקל קול יעקב והידים ידי עשו (שם כא-כב).

— פע׳, מישש, מיששת, ממשש, ימשש, ימששו, — מישש את הבית וכדומה, חפש ומשש בכל מקום בידיו אם לא נמצא שם מה שהוא מחפש: ורחל לקחה את התרפים ותשמם בכר הגמל ותשב עליהם וימשש לבן את כל האהל ולא מצא (ברא׳ לא לד). כי מששת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך (שם לז). — ואמר הפיטן: והכלים תמשש, והחמץ תרושש, ותשרפנו בשש (רסב״ג, אזהר׳, בלא סדי).—ואמר המשורר: בידם נפקדה נפשי בצאתם ואיך אותה אמשש בין כליהם, אחונן את עפר רגלם ואשק בדרך צעדו בה שעליהם (רמב״ע, דיואן נא, כ״י בודלי׳).—מישש בחשך, מישש העור, מישש בידיו למצא דבר מה, או במקלו וכדומ׳ לדעת איך ישים רגלו: והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה (דבר׳ כח כט). יומם יפגשו חשך וכלילה ימששו[1] בצהרים (איוב ה יד). ימששו[2] חשך ולא אור (שם יב כה).—ואמר המליץ: וזאת המלאכה אשר אני בה בוחן וחוקר, לעולם לא תכזב ולעד לא תשקר, כי היא לאמת כמאזנים, ולרואה כעינים, והמניח אותה ימשש בצהרים (ראב״ע, אגר׳ חי בן מקיץ), ר״ל יהי כמו עור.—ומשל: הזקן ממשש מה שלא אבד (ערוך, ערך כחש).—ובחכמת התשברת, גוף ממשש לגוף זולתו, נוגע בו: עד אשר יהיה הגוף הממשש לגופים הגלגליים דבר ידוע (רס״ט פלקירא, ראש׳ חכמה ג ג). הגוף הצף על שאר הגופים והוא הממשש באחד שטהיו הגופים הגלגליים (שם). שבתמונת הששיות יתמלא כל השטח והפנוי אשר במוגשים ממששים סמוכים זה לזה כדי שלא ישאר מקום פנוי וריקם ביניהם (ר״י אלבו, הקד׳ העקרים). העגולות הממששות אלו לאלו ולא תחצוב אחת לאחרת יאמר להן העגולות הממששות (אקליד׳ ליהודה הכהן, במדר׳ החכמה ג).—∴ממשש, במלאכת הרפואה, כעין מכחול ימששו בו בתוך הפצע: והמכה אם בתחלה נסגרה פתח אותה עד שיצא משם הטרי ואם עמד זמן רב והטרי יחיה רק העצם מקולקל באמת ושים ממשש בפנים וכשתמצא נקב המכה פתח עד העצם (ספ׳ אלמנצור ו ט, בפצעים ומכות).

— הפע׳ הימיש, הימשני, המישני, — המישהו דבר, עשה שימשש אותו: ויאמר שמשון אל הנער המחזיק בידו הניחה אותי והמישני[3] את העמדים אשר הבית נכון עליהם (שפט׳ יו כו).

— קל, ∴משש, משש, מששים,—בתשברת, כמו מישש, במשמ׳ נגיעה: שני קוים שיהיו נוגעים על עוקם התמונה ומוששים אותם מבחוץ (ראב״ח הגשיה, לוח״א טז). ואם הגוף המאיר יהיה יותר גדול מהמחשיך יהיה

[1]) בערבי׳ משׁ a).

[2]) העיד ריב״ג כי הוקלה השין בואמשך.

a) مسس

—[1]) מ״ש: קלה השין ברב הספרים, והיוד בגעיה.—[2]) כך גם כאן בכל הספרים.—[3]) הכתיב הימשני והקרי המישני.

מוצא כל הניצוצות המוששים את כל הגוף המחשיך עוברים על זווית חדות (שם יז). כי קו א״ה שהוא נכוחי לקו בג״ד שהוא תושבת המשלשין מושש על שני ראשי המשלשים מלמעלה (הוא, המפתח והשכל׳ א מה). כל תבנית וכל צורה אשר לה קוים ישרים אם אתה מעגל בתוכה עגול שיהיה מושש לצלעיה וכו׳ ואם אין זוויותיה וצלעיה שוות יש מהם שלא יתכן להוג בה עגול שיהיה מושש לכל צלעיה ואם תבא לירד צורה מכל התמונות מן משלש או מן מרובע או מחומש או למעלה מהם ואתה מחוג בתוכה עגולה מוששת לכל צלעיה (שם ב קכה).

—פִּעֵ׳, יְמַשֵּׁשׁ, מְמַשֵּׁשׁ,— א) בתשברת, במשמ׳ נגיעה, גוף מְמֻשָּׁשׁ, שגוף זולתו ממשש אותו: הנה הנקודה הממוששת מפאת מזרח נקראת עכוב ראשון והנקודה הממוששת מפאת מערב נקראת עכוב שני (ראב״ח הגפיה, אספירא ד).— ב) יְגוּף מְמֻשָּׁשׁ, שאפשר למשש אותו בידים: וענין אמרנו שהוא יתעלה רואה כלומר ישיג הנראים ושומע כלומר ישיג הנשמעים וכן היה יכול לתארו בטעם ובמשוש ויפורש בו שהוא ישיג הנטעמים והממוששים (ר״מ א״ת, מו״נ א מז). רוב המשכילים סוברים כי המשוש כחות רבים ר״ל כחות ארבעה ומיחדים כל סוג מהממוששים הארבעה לכל אחד לבדו (קאנון א א ו ה). והאיכות ההתפעליות הם רשמים אשר יגיעו בחושינו ממוחשיהם כרשמים שיקבלו ממה שימושש מן החם והקר והלח והיבש והקשה והרך והכבד והקל (ראב״ד, אמונה רמה א א). ומהם אמרו שהיו שנים ר״ל הארץ והמים כי משניהם יתהוה גשם המורכב הממושש (ר״י אברבנאל, בראש׳ א). ואעפ״י שהממושש הוא דבק עם הבשר הממשש אותו א״א שלא ישאר לחות האויר ביניהם בין הממשש והממושש (רשב״ל דורלאן, מג״א, ח״י ד). וכן הממוששים כענין הקור והחום והלח והיבש (אגרי ר״א אבולעפיא, גנזי הקבלה. ילינק 22). ולפיכך יהיה ההרגש בממוששים שלם מאד (ר״י מוסקטו, קול יהודה להכוזרי ג ה).

—הִתְפַּ׳, יִתְמַשֵּׁשׁ—הִתְמַשֵּׁשׁ הַגֶּשֶׁם, נהיה דבר שאפשר למששו: אלו השעורים וכו׳ מצד שהם שעורים ובעלי גודל כולם מתדמים ויהוייב שאפשר שיתמששו ואם יתמששו נעשה מהכל מהם גשם בב״ת (שם טוב, פרוש מו״נ ב הקד׳ ב).— ואמר המליץ: אני שמתי מגמת פני לדעת מן האנשים והנשים, טבע אברי הגוף וכחות הנפשים, ומספר החושים הפנימיים והמורגשים, והטבעים החזקים והחלשים, ומה בין הנמזגים והמתמששים, ובין הנגשים והנפגשים (עמנו׳, מחב׳ יח).— ובמשמ׳ נהיה נוגע בזולתו: המדובקים הם אשר קצוותיהם אחד והמתמששים הם אשר קצוותיהם יחדו וכשלא יהיה בהם התמששות והדבקות לא יתחבר מהם מדובק (רשב״ל דורלאן, מגן אבות, ח״י ד).

ב. **משש**, ממנו ב. מָשָׁשׁ.

ב. **מָשַׁשׁ**,—קל לא נמצא.

—הִפְעִ׳, הֵמִשׁ, יָמֵשׁ,—יָמֵשׁ חֹשֶׁךְ, יחוק החשך, יהי חשך מאד: נטה ידך על השמים ויהי חשך על ארץ מצרים וְיָמֵשׁ[1] חשך (שמות י כא).

---

[1]) אין ספק בדבר כי מלה זו, או לפחות דומה לה, היתה כתובה בנסחה שהיתה בידי היהודים באלכסנדריה, כי כבר השבעי׳ תרגמוה במשמ׳ מִשּׁוּשׁ: ψηλαφητὸν σκότος, וכן ולגט׳: tenebrae tam densae ut palpari queant. ת״א: ויהי חשוכא על ארעא דמצרים בתר דיעדי קבל ליליא, ע״כ, ר״ל אחרי עבר חשכת הלילה, ופרש איפוא וימש במשמ׳ מוש, בענין סר ממקומו. במדרש רבה דרשוהו בענין ממש, אמרו: כמה היה אותו חושך רבותינו אמרו עבה כדינר היה שנאמר וימש חשך שהיה בו ממש (מד״ר שמות יד). רסע״ג כמו ת״א: בעד זואל צ'לאם אלליל. ריב״ג לא הזכירו. רש״י: כמו ויאמש, מן אמש, במשמ׳ חשך. ראב״ע הביא בשם יפת שהוא פרש וימש כמו ת״א, והביא פרוש רש״י, ודחה שני הפרושים ואמר: ולפי דעתי כי וימש מגזרת ימשש וכו׳ וימש שב על מצרים וכו׳ שימששו בידם החשך שכל כך יהיה עב. רד״ק הביאו בשרש מוש וגם בשרש משש, ואמר: ואפשר לפרש מזה וימש חשך. וכך רב החדשים, וקצתם מפקפקים בדיוק הנסחה המסורה, ויש מי שאמר כי צריך להגיה וימשך חשך, והכונה שיהיה החשך ימים אחדים. ובאמת קצת קשה להניח כי העברים השתמשו בהשאלה כזאת בענין החשך לאמר מִשֵּׁשׁ החשך במשג רב חשך. גם קצת קשה קֹצֶר חלק הזה של הפסוק, שלפי החלק הראשון היה צריך להיות קצת יותר ארוך, כמו בשאר המכות. ולכן יש לשער כי שתי אלה המלים וימש חשך הן כפל של המלים ויהי חשך שבחלק הראשון של הפסוק, והמלה וימש היא השתבשות המלה ויהי, והשתבשות זו נעשתה עוד כשהיה המקרא כתוב בכתב העברי שבו האותיות ה־מ ש־י, בפרט בשקצת עוקציהן מטשטשים, דומות קצת זו לזו. וקודם השתבשות זו נגמר הפסוק בהמלים ויהי חשך על ארץ מצרים, כמו במכת הכנים שהפסוק גמר בהמלים והיה לכנם בכל ארץ מצרים.— ואולם, הנסחה המקבלה הכשירה עכ״פ את הדבור וימש חשך במשג של חשך חזק מאד, וצריך לקבלה כמלה מיוחדת משמשת במשמ׳ זו, אך אין לה שום יחס להשרש משש במשמ׳ משוש באצבעות.

מִשְׁתֶּה, ש"ז, סמי' מִשְׁתֵּה, מ"ר בכנ' מִשְׁתָּיו, מִשְׁתֵּיכֶם, מִשְׁתֵּיהֶם, — א) סעודה גדולה לכבוד אורחים או לכבוד מקרה של שמחה וכדומה, שישתו בה יין וכיוצא בזה, Gastmahl; banquet; banquet: ויבאו (האורחים) אל ביתו ויעש להם מִשְׁתֶּה ומצות אפה ויאכלו (בראש' יט ג). ויעש אברהם מִשְׁתֶּה גדול ביום הגמל את יצחק (שם כא ח). ויעש להם (יצחק לאבימלך ואנשיו) מִשְׁתֶּה ויאכלו וישתו (שם כו ל). ויאסף לבן את כל אנשי המקום (ביום נשואי בתו) ויעש מִשְׁתֶּה (שם כט כב). ויהי ביום השלישי יום הלדת את פרעה ויעש מִשְׁתֶּה לכל עבדיו (שם מ כ). ויעש שם שמשון מִשְׁתֶּה (ביום חתונתו) כי כן יעשו הבחורים וכו' ותבך עליו שבעת הימים אשר היה להם הַמִּשְׁתֶּה (שפט' יד י-יז). והנה לו (ביום גזת צאנו) מִשְׁתֶּה בביתו כְּמִשְׁתֵּה המלך (ש"א כה לו). ויבא אבנר אל דוד חברון ואתו עשרים אנשים ויעש דוד לאבנר ולאנשים אשר אתו מִשְׁתֶּה (ש"ב ג כ). ויקץ שלמה והנה חלום ויבוא ירושלם וכו' ויעש מִשְׁתֶּה לכל עבדיו (מ"א ג יה). ועשה יי' צבאות לכל העמים בהר הזה מִשְׁתֵּה שמנים מִשְׁתֵּה שמרים (ישע' כה ו). והיה כנור ונבל תף וחליל ויין מִשְׁתֵּיהֶם ואת פעל יי' לא יביטו (שם ה יב). כל ימי עני רעים וטוב לב מִשְׁתֶּה תמיד (משלי יה יה). והלכו בניו ועשו מִשְׁתֶּה בית איש יומו ושלחו וקראו לשלשת אחיתיהם לאכל ולשתות עמהם ויהי כי הקיפו ימי הַמִּשְׁתֶּה וישלח איוב ויקדשם (איוב א ד-ה). בשנת שלוש למלכו עשה מִשְׁתֶּה לכל שריו ועבדיו וכו' עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה למגדול ועד קטן מִשְׁתֶּה שבעת ימים (אסת' א ג-ה). גם ושתי המלכה עשתה מִשְׁתֵּה נשים (שם ט). יבוא המלך והמן היום אל הַמִּשְׁתֶּה אשר עשיתי לו (שם ה ד). ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים מִשְׁתֶּה ויום טוב (שם ח יז). ועשה אתו יום מִשְׁתֶּה ושמחה (שם ט יח). — מִשְׁתֵּה הַיַּיִן, כמו מִשְׁתֶּה: ויאמר המלך לאסתר בְּמִשְׁתֵּה היין מה שאלתך וינתן לך (שם ה ו). והמלך קם בחמתו מִמִּשְׁתֵּה היין אל גנת הביתן (שם ז ז). — בֵּית מִשְׁתֶּה, בַּיִת שעושים שם מִשְׁתֶּה: ובית מִשְׁתֶּה לא תבוא לשבת אותם לאכל ולשתות (ירמ' יו ח). טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית מִשְׁתֶּה (קהל' ז ב). — ובתו"מ, בפרט מִשְׁתֵּה החתונה: שאלתי את רבן גמליאל ואת רבי יהושע באטלים של אמאום שהלכו ליקח בהמה למשתה בנו (ר"ע, כרית' ג ז). מעשה שבאו בניו (של רבן גמליאל) מבית המשתה אמרו לו לא קרינו את שמע (ברכ' א א). מדליקין בבית המשתה אבל לא בבית האבל (ר' יהודה, תרומ' יא י). מעשה בר' עקיבא שעשה משתה לבנו ועל כל כוס וכוס שהביא אמר חמרא וחיי לפום רבנן (שבת סז:). הרי שהיה פיתו אפוי וטבחו טבוח ויינו מזוג ומת אביו וכו' ונוהג שבעת ימי המשתה ואח"כ נוהג שבעת ימי אבילות (כתוב' ג:). יום משתה של גוים אסור (ר' חייא, ירוש' גיטי' ה ט). — ובכנ' מִשְׁתָּאוֹ: לא ישתמש חבר במשתאו[1] של עם הארץ ולא בסעודת עם הארץ אלא א"כ היו מתוקנין וכו' לפיכך חבר ששימש במשתאו[1] של עם הארץ ובסעודתו הרי זו חזקה למעשרות (תוספת' דמאי ג ו). בן חבר שהיה מיסב במשתאו ובסעודתו של עם הארץ (שם ח). — ומ"ר: שלשה שנאתי וארבעה לא אהבתי שר הנרגל בבית המשתאות וכו' והמושיב שבת במרומי קרת (ב"ס, נדה יז:). משבטלה סנהדרין בטל השיר מבית המשתאות[2] (סוט' ט יא). מאה ועשרים משתאות עשה בעז לבניו (רב, ב"ב צא.). מיכן לבית זה שהן ממנין זקנים בבית המשתאות שלהן (ר' פינחס, מד"ר רות, ויקח בעז). — ואמר החכם: במקום המשתה והשחוק לא תשכון החכמה אבל היא מגורשת משם (ר"י א"ת, מבח' הפנינ' לרשב"ג, שער החכמה). — ב) מה שאדם שותה, כמו משקה: בחמם אשית את מִשְׁתֵּיהֶם והשכרתים (ירמ' נא לט). ויתנו כסף לחצבים ולחרשים ומאכל וּמִשְׁתֶּה ושמן לצדנים ולצרים (עזר' ג ז). וימן להם המלך דבר יום ביומו מפת בג המלך ומיין מִשְׁתָּיו ולגדלם שנים שלוש (דני' א ה). ירא אני את אדני המלך אשר מנה את מאכלכם ואת מִשְׁתֵּיכֶם (שם י). — ובתו"מ: שפעם אחת הייתי מהלך בדרך לבית חמי והיה עמי משוי ג' חמורים אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים (נחום איש גמזו, תעני' כא.). — ובהשאלה, מִשְׁתֵּה פלוני, במשמ' גורלו, מה שקרה לו, ואמר המקונן: אחינו המיוגעים המדוכאין באבל הזה תנו לבבכם לחקור את זאת, זאת היא עומדת לעד נתיב הוא מששת ימי בראשית רבים שתו רבים ישתו כמשתה ראשונים כך משתה אחרונים (יהודה בר נחמני, כתוב' ח:).

***מַשְׁתִּית,** ש"נ, — כמו שָׁתוֹת, ונרדף עם יסוד, אשיות: אלף וחמש מאות אמות חפר דוד

---

[1]) כך בכ"י א"פ הוצא' צוק"מ, וכך גם בנוסחי הדפוס. ובירוש' שם ב ב: במשתה עם הארץ. — [2]) בגמ' ירוש' שם: המשתיות.

לעמוד על משתיתה של ארץ וכו׳ וכיון שחפר דוד אלף וחמש מאות אמה מצא בה חרס (ר״ב בן לקיש, מדרש שמואל כו).—ובמשמ׳ טבעו וטיבו של דבר: עמד שלמה בחכמתו על משתיתה של ארץ וראה איזה משתיתה מופנה לשם ונטע בה על משתיתה של ארץ וכך היתה עושה פירות (ר׳ ינאי, מד״ר קהל׳, עשיתי לי). אם יאמר לך אדם יכול אני לעמוד על משתיתו של עולם אמור לו אחרי המלך בשר ודם אי אתה יכול לעמוד אחר מלך מלכי המלכים הקב״ה אתה יכול לעמוד (ר׳ סימון, שם, ופניתי).— ובהשאלה, מְשְׁתִּיתָהּ של אֻמה, יסוד קיומה של האֻמה: בא מי שעתיד לגדד משתיתן של אומות העולם ומנו אליהו (מד״ר בראש׳ עא). רבון העולמים אם רחקת ונטשתה את יעקב שהוא משתיתו ויסודו של עולם (שם עה). ומגדל גד שמשם הקב״ה יוצא ומגדיד משתיתן של אומות העולם (שם שמות מ). כנגד שבטו של גד שאליהו זכור לטוב עומד ממנו שהוא משתיתו של עולם (מדרי תהל׳, אל נקמות).

מִשְׁתָּלָה, ש״נ, — מקום ישתלו שם נטעים רכים הרבה, לשתלם אחרי כן במקומם, נהוג בדבור העברי בא״י וכבר השתמשו בו הרבה בספרות החדשה ובעתונים.

מַשָּׂא, ש״ז, בכנ׳ מַשָּׂאוֹ, מַשַּׂאֲכֶם, מַשָּׂאָם, מ״ר סמי׳ מַשְּׂאוֹת.—א) שה״פ מן נָשָׂא. d. Tragen; le port: ואחרי כן יבאו בני קהת לשאת וכו׳ אלה מַשָּׂא בני קהת באהל מועד (במד׳ ד יה). ושמו אותם איש איש על עבדתו ואל מַשָּׂאוֹ (שם יט). זאת עבדת משפחת הגרשני לעבד ולְמַשָּׂא ונשאו את יריעת המשכן וכו׳ על פי אהרן ובניו תהיה כל עבדת בני הגרשני לכל מַשָּׂאָם ולכל עבדתם (שם כד־כז). כל הבא לעבד עבדת עבדה ועבדת מַשָּׂא באהל מועד (שם מז). אין לכם מַשָּׂא בכתף (דהי״ב לה ג). — ובהשאלה, מַשָּׂא נַפְשׁוֹ, דבר שאדם נושא לו נפשו, דבר יקר לו: ביום קחתי מהם את מעזם משוש תפארתם את מחמד עיניהם ואת מַשָּׂא נפשם בניהם ובנותיהם (יחזק׳ כד כה).—והשתמשו בדבור זה בזמן החדש במשמ׳ רעיון נעלה, רגש יפה, תקוה לעתיד וכיוצא בזה, ואמר המשורר: מארץ העברים אלינו באת, ובזמירותיך רוחה שפכת, על כל משא נפש חזון נשאת (יל״ג, ברכת יבריס). — ב) הדבר שאדם או בהמה נֹשֵׂא. Last; charge; burden: כי תראה חמור שנאך רבץ תחת מַשָּׂאוֹ וכו׳ עזב תעזב עמו שמות כג

ה). יתן נא לעבדך מַשָּׂא צמד פרדים אדמה (מ״ב ה יז). ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק מַשָּׂא ארבעים גמל (שם ח ט). נשאתיכם עמוסות מַשָּׂא לעיפה קרסו כרעו יחדו ולא יכלו מלט מַשָּׂא (ישע׳ מו א־ב). ואל תשאו מַשָּׂא ביום השבת וכו׳ ולא תוציאו מַשָּׂא מבתיכם ביום השבת (ירמ׳ יז כא־כב). לבלתי הביא מַשָּׂא בשערי העיר הזאת ביום השבת (שם כד). ולבלתי שאת מַשָּׂא (שם כז). — ובפרט מה שנֹשֵׂא אדם למקום מהמקומות לִמְכִירָה: ומביאים הערמות ועמסים על החמרים ואף יין ענבים ותאנים וכל מַשָּׂא ומביאים ירושלם (נחמ׳ יג יה). ומנערי העמדתי על השערים לא יבוא מַשָּׂא ביום השבת (שם יט). — ובפרט מַשָּׂא כבד: ביום ההוא נאם יי׳ צבאות תמוש היתד התקועה במקום נאמן ונגדעה ונפלה ונכרת הַמַּשָּׂא אשר עליה (ישע׳ כב כה). כְּמַשָּׂא כבד יכבדו ממני (תהל׳ לח ה).—ובהשאלה, דבר שקשה לאדם לסבלו: למה הרעת לעבדך וכו׳ לשום את מַשָּׂא כל העם הזה עלי (במד׳ יא יא). אספה לי שבעים איש מזקני ישראל וכו׳ ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם ונשאו אתך בְּמַשָּׂא העם ולא תשא אתה לבדך (שם יו־יז). איכה אשא לבדי טרחכם וּמַשַּׂאֲכֶם וריבכם (דבר׳ א יב). — היה לְמַשָּׂא על פלוני, שהיה קשה לפלוני לסבלו: אם עברת אתי והית עלי לְמַשָּׂא (ש״ב יה לג). ולמה יהיה עבדך עוד לְמַשָּׂא אל אדני המלך (שם יט לו). כי הַמַּשָּׂא יהיה לאיש דברו (ירמ׳ כג לו). ואהיה עלי לְמַשָּׂא (איוב ז כ).—ג) דברים אשר יֵאָמְרוּ על אדם, על גוי וארץ, נשא על פלוני מַשָּׂא, אמר עליו מה שיקרה לו: ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם וכו׳ ויאמר אל בדקר שלשה שא השלכהו בחלקת שדה נבות היזרעאלי כי זכר אני ואתה את רכבים צמדים אחרי אחאב אביו ויי׳ נשא עליו את הַמַּשָּׂא הזה אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש וכו׳ (מ״ב ט כד־כו).—ובפרט מַשָּׂא של נביא שהוא נֹשֵׂא על עם וארץ: מַשָּׂא בבל אשר חזה ישעיהו בן אמוץ על הר נשפה שאו נס הרימו קול להם הניפו יד ויבאו פתחי נדיבים (ישע׳ יג א־ב). בשנת מות המלך אחז היה הַמַּשָּׂא הזה אל תשמחי פלשת כלך כי נשבר שבט מכך כי משרש נחש יצא צפע ופריו שרף מעופף (שם יד כח־כט). מַשָּׂא מואב כי בליל שדד ער מואב נדמה (שם טו א). מַשָּׂא דמשק הנה דמשק מוסר מעיר והיתה מעי מפלה (שם יז א). מַשָּׂא מצרים הנה יי׳ רכב על עב קל ובא מצרים ונעו אלילי מצרים מפניו ולבב מצרים ימס בקרבו (שם יט א). מַשָּׂא גיא חזיון

מה לך אפוא כי עלית כלך לגגות (שם כב א). מַשָּׂא צר הילילו אניות תרשיש כי שדד מבית מבוא (שם כג א). הַמַּשָּׂא אשר חזה חבקוק הנביא עד אנא יי' שועתי ולא תשמע אזעק אליך חמס ולא תושיע וכו' (חבק' א א-ב). מַשָּׂא נינוה ספר חזון נחום האלקשי אל קנוא ונקם יי' וכו' (נחום א א-ב). — מַשָּׂא דבר יי': מַשָּׂא דבר יי' בארץ חדרך ודמשק מנחתו וכו' (זכר' ט א). מַשָּׂא דבר יי' על ישראל נאם יי' נטה שמים ויסד ארץ וכו' (שם יב א). מַשָּׂא דבר יי' אל ישראל ביד מלאכי אהבתי אתכם אמר יי' וכו' (מלא' א א-ב). — וקרא הנביא בלשון נפל על לשון: וכי ישאלך העם הזה או הנביא או כהן לאמר מה־מַּשָּׂא יי' ואמרת אליהם את מה־מַּשָּׂא ונטשתי אתכם וכו' כה תאמרו איש על רעהו ואיש אל אחיו מה ענה יי' ומה דבר יי' וּמַשָּׂא יי' לא תזכרו־עוד כי הַמַּשָּׂא יהיה לאיש דברו וכו' ואם מַשָּׂא יי' תאמרו וכו' לכן הנני ונשיתי אתכם נשא (ירמ' כג לג-לט). — מַשְׂאוֹת שָׁוְא, נבואות שקר: נביאיך חזו לך שוא ותפל וכו' ויחזו לך מַשְׂאוֹת[1] שוא ומדוחים (איכ' ב יד). — ד) כמו מִנְחָה: ומן פלשתים מביאים ליהושפט מנחה וכסף מַשָּׂא (דהי"ב יז יא). — ה) אחת ממשרות המשוררים במקדש: ויעיאל ועזיזהו בכנרות על השמינית לנצח וכנניהו שר הלוים בְּמַשָּׂא יסר בַּמַּשָּׂא כי מבין הוא (דהי"א יה כא-כב). וכנניה השר הַמַּשָּׂא המשררים (שם כז). — ובתו"מ: אם היה עליו יתר על משאו אין זקוק לו (ר' יוסי, ב"מ ב י). שיהא משאו בצדו (מכי' משפטי' כ). כתף אע"פ שמשאו על כתיפו ה"ז קורא (תוספת' ברכ' ב ז). ספינה שהיתה באה בים ועמד עליה נחשול והיקלו ממשאה (שם ב"מ ז יד). הרוצה לחזום עלי ירק להקל ממשאו (דמאי ג ב). אבות הטומאות השרץ ושכבת זרע וכו' ואינן מטמאין במשא (כלים א א). זובו של זב וכו' ודם הנדה שהן מטמאין במגע ובמשא (שם ג). למעלה מן המרכב משכב ששוה מגעו למשאו (שם). על אלו טומאות הנזיר מגלח וכו' ועל מגען ועל משאן ועל אוהלן ועל עצם כשעורה על מגעו ועל משאו (נזיר ז ב). מלך ב"ו עושה סרגלא שלו חזקה שתשא כל משאו ועושה אותה ברזל (מד"ר שמות טו). — ובהשאלה: בנוהג שבעולם מלך ב"ו מתקלס במדינה וגדולי המדינה מתקלסין עמו שנושאין עמו במשאו אבל הקב"ה אינו כן אלא הוא לבדו ברא את העולם וכו' (ר' יצחק, שם בראש' א). — ומ"ר: צוהו על הגבעונים

צוהו על המשאות ועל הטרחות ועל הריבות (ר' יהודה, ספרי במד' קלו). — ומצוי בסהמ"א: וישאוהו כל ישי' (את הגאון המת) במשא הכתף ולא על הסוסים (קטע מכתב לאביתר הכהן, סעדיאנה, שכטר 89). — ואמר המשורר: חשבתיו על שני גבי כמשא וכל טעון מנוחתו פריקה (ר"ש הנגיד, ידידותך). התורה אמרה שבו איש תחתיו נרפים, והם יצאו במשאותיהם עיפים (יפת הלוי, אמר פיוטים, לקו"ק, נספ' 21). — ומ"ר ל"ז מַשָּׂאִים: אשר הזהיר הענתותי לדור פתלתול קרואים, השמרו בנפשותיכם ואל תשאו ביום שבת משאים (הוא, שם). — ובמשמ' חבילה של סחורה במשקל קצוב: לקח החכם השלם וכו' על ידי מקח אחד משר אחד בסכום תשעה משאות והתנה עמו שיקח הר' שלמה רביע הריוח (שו"ת מהרי"ט, חו"מ ג יט). ושאל את פיו על הי"ד משאות וחצי שאמר שלא נכנסו בידו וכו' והוא אומר שלחלק בני דודי עכבו י"ד משאות וחצי וכו' שחלקי היה מג' משאות וחצי (שם מו). הנה שלחתי זה היום כעשרת הימים כ"ב משאות שעוה (שו"ת דברי יוסף איריגאס מז). ראובן הפקיד ביד שמעון משא מצנפות לסוכרן לו בעיר פלונית (שו"ת ר"מ אלשיך נו). בהיות כי ראובן נעשה שליח לקבל משאות האוג'יצה (אגנציה) ונאבדה משא אחת מידו (שו"ת מוהרש"ך ב רכח). איש יהודי הביא עמו משא של חטים והניח בתוכם נוד אחד מלא חמאה (שו"ת פרי הארץ, יו"ד יא). ועי' *מַשָּׂאוֹי, מַשּׂוֹי. — מַשָּׂא וּמַתָּן, כמו מקח וממכר, מסחר, עסק, Handel; commerce; trade: אלמלא אנו צריכין להם (לעמי הארץ) למשא ומתן[1] היו הורגין אותנו (ר' אליעזר, פסח' מט). שנים שהיו באין ממדינת הים אעפ"י שמשאן ומתנן ומאכלן ומשקן כאחד ומת אחד מהם אין חבירו יורשו (תוספת' ב"ב ח ה). ממעטין (בשעת בצרת) במשא ומתן בבנין ובנטיעה באירוסין ובנשואין (תענ' א ה). אם ברך תברכני בפריה ורביה והרבית את גבולי בבנים ובנות והיתה ידך עמדי במשא ומתן (ר"י הנשיא, תמור' טו). אמר להן (משה להמלאכים) וכו' כלום אתם עושים מלאכה וכו' משא ומתן יש ביניכם (ריב"ל, שבת פט). כאן בדברי תורה כאן במשא ומתן (שם קכ). העוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות (שם, ברכ' יז). אם יאמר לך אדם וכו' יגעתי ומצאתי האמן (כל זה) בדברי תורה אבל במשא ומתן (נצרך סיוע מן השמים)

[1] אולי צריך לנקד מַשְׂאוֹת, עי' ערך מַשּׂוּאָה. —

[1] כך בנסחי' הדפוסים. ובכ"י אין המלים למו"מ.

(רבי יצחק, מגי' ו:). בשעה שהגשמים יורדין אף משא ומתן מתברך (ר"א בן יעקב, מד"ר דבר' ז). יהי רצון מלפניך שתהא שנה זו גשומה וכו' שנת שובע שנת משא ומתן ואל יצטרכו בה עמך ישראל אלו לאלו (תפ' כ"ג ביוה"כ, שם ויקר' כ). מהם בעלי מקרא מהם בעלי משנה מהם בעלי משא ומתן (שם במד' ח).— ומצוי בסהמ"א: וכל מה שיעשה לצרכן עשוי עד שיגדלו היתומים ויהיו בעסקי משאות ומתנות ויקבלו מידו את שלהן (ר"י ברצלוני, ספ' השטר' ג). ועל כן הזהירה (התורה) במקומות רבים על הגניבה ועל העושק ועל האונאה ועל שאר הדברים התלויים במשא ובמתן כי הצורך הגדול להיות המשא והמתן באמונה בין בני אדם כי בזה קיומם (רש"ע פלקירי, ראש' חכמה א א). והוא מה שישתמשו בו ההמון במשאם ומתנם בשוקים ובמדינות (שם ו א). — ובכלל, כל מה שמעסיק דעת האדם, כל שיחה עם בני אדם, וכיוצא בזה: עשם (את דברי התורה) עיקר ואל תעשם טפילה שלא יהיה משאך ומתנך אלא עליהם (ספרי דבר' לד). שיהא (אדם) קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות (אביי, יומ' פו.). לא שנו (שבדיני נפשות מי שלמד זכות אינו חוזר ומלמד חובה) אלא בשעת משא ומתן אבל בשעת גמר דין מלמד זכות חוזר ומלמד חובה (רב, סנה' לד.). ואם אין אתם עוסקין בתורה אתם נמסרין בידו (של יצה"ר) וכו' ולא עוד אלא שכל משאו ומתנו בך (קדוש' ל:).

מַשֹּׂא, ש"ז,—כמו מַשָּׂא משמ' א, ובהשאלה מַשֹּׂא פָּנִים, שה"פ של מי שנֹּשֵׂא פנים לחברו: כי אין עם יי' אלהינו עולה ומַשֹּׂא פנים ומקח שחד (דהי"ב יט ז).—ואמר בן סירא: כי אלהי משפט הוא ואין עמו משוא פנים (ב"ס גני' לב יח).—ובתו"מ: שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד (ר"א הקפר, אבות ד כב). רשות של מטן שיש בה כזב ושקר וגניבות דעת ומשוא פנים ומקח שוחד וכו' רשות של מעלן שאין בה לא כזב ולא שקר ולא גניבות דעת ולא משוא פנים ולא מקח שוחד (ר' אבהו, ירוש' סנה' ו יב). (כתוב) ויחמול המלך על מפיבושת בן יהונתן וכו' וכי משוא פנים יש בדבר (רב חנא בר קטינא, יבמ' עט.). היו אומות העולם קוראין תגר ואומרים משוא פנים יש כאן וכו' (ר' יצחק, מד"ר במד' ט). אין מלאך המות אומר הואיל וזה מלך נוותר לו עוד יום אחד או שני ימים אין לפניו באותו היום משוא פנים (שם דבר' ט). ואומר (הרשע שלא חזר בתשובה) אוי לי שמא משוא פנים יש בדבר אני וזה גנבנו אני וזה הרגנו כאחת זה עומד בחבורת צדיקים ואני בחבורת רשעים (שם, רות ג). — ובסהמ"א: וביום שמת (ר"ש בן לקיש) מתו שני ריעיו השודדים בהרים ונתנו לר"ש בן לקיש הלק החיים ולשני ריעיו בשאול תחתית ואמרו שניהם רבש"ע יש משא פנים לפניך זה היה שודד עמנו בהרים והוא באוצר החיים ואנו בשאול תחתית (פרקי דר"א מג).—ובמשמ' העקר', כמו מַשָּׂא: הרוצה להחזיר עלי ירקו ולהשליך ממשואו [1]) לא ישליך עד שיעשר (תוספת' דמאי ד ב). ואם תאמר מפני שאין לו מי שישא משואו הרי יש לו מי שישא משואו (ירוש' ברכ' ג א). שהיו פניו הפוכות לכותל ומשואו לאחריו ובכך יצא משואו תחילה (ר' יוסי, שם שבת א א). ובלבד כדרך משואו (שם ב"ב ו א).— ומ"ר מַשּׂוֹאִים: הביא שלשה משואין כאחת אין זה תגר (ר' יונה, שם דמאי ב א).—ובהשאלה: בנוהג העולם מלך מתקלס במדינה וגדולי מדינה מתקלסין עמו למה שנושאין עמו במשואו[2]) (ר' יצחק, מד"ר ברא' א). מלך בשר ודם שיש לו מדינה והוא משלה בני אדם גדולים לתוכה שיהו נושאים משואיהם ועושין משפטיהם מי צריך להיות זקוק למזונותיהם (ר' לוי, שם במד' א). — ומ"ר מַשּׂוֹאוֹת: הכנים המשואות כמו שהן בכליו של מוכר (רגמ"ה ב"ב פו.). בני אדם שנושאין משואות (הוא, חול' קה:). ראובן שלה ביד שמעון ממון בדרך ונפלו עליו ליסטים ונטלו כל אשר בשיירה והמשואות של שמעון וגם ממון של ראובן (תשו' הגא', חברון ז). כשהגעתי לאגר' שכרתי על כל משואות שהיו עמי מן הערביים וכל זהובים שהיו עמי שיגרתים ביד פל' גוי מפני סכנת הדרך (תשו' הגא' תקב, גני' מצרים, הוצ' גינצבורג). המקדימין פירות לבעלי הכרמים בזמורות בכך וכך משואות (ערוך, ערך בכש). אם הביא פעם אחת אפילו הביא שלש משואות בבת אחת או שהביא הוא ובנו ופועל עדיין לא הוחזק תגר (רמב"ם מעשר יג ט). שפעמים יורדים (המים) בקילוח על המשואות העוברות ברה"ר ומתקלקלות (הלבוש חו"מ קנג ט).

מש"א, — ר"ת: ממון, שמלות, אכילה: והחכם הגדול שלמה אפרים ע"ה היה נותן בהם סימנין בפסוק כי עונותי עברו ראשי כמשא כבד יכבדו ממני מש"א שהוא ר"ת ממון שמלות אכילה אשר המה אבות נזיקין המטרידים את האדם מהשגת שלימותו (חמד' הימים א א).

---

[1]) כך בכ"י א"פ, הוצא' צוק"מ. ובנדפס ממשאו. —[2]) כך בכ"י, הוצא' ד"ר תיאודור. ובנסח' הדפוס במשאו.

משא[1], ממנו מִשֵּׂא.

מִשֵּׂא[2], פ״י, מקור מַשְׂאוֹת,—מִשֵּׂא את הנטע משרשיו, תלשהו ועקרהו ונסחהו ממקומו, ausreissen arracher, extirper; to tear out: הלוא את שרשיה (של הגפן השתולה) ינתק ואת פריה יקוסס ויבש כל טרפי צמחה תיבש ולא בזרע גדולה ובעם רב לְמַשְׂאוֹת[3] אותה משרשיה (יחזק׳ יז ט).

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) אין לברר בודאות גמורה אם מלה זו כמו שהיא בנסחה המסורה היתה בנסחאות שלפני המסורה, כי השבע׳ תרגמוה ἐκσπάσαι, ר״ל לעקר. ומעקילס ושאר המתרגמים היונים לא נשאר לנו תרגום חלק זה של הפסוק, וכמו״כ לא הובא כתוב זה בתלמוד. והנה המפרשים הקדמונים שלנו וכמו״כ רב החדשים ראו בה מקור מן נשא, ופרשוה במשמ׳ נשאהו ממקומו. אמר ריב״ג: ויקלעכם מנ מואצ׳עכם כמא קיל למשאות אותה משרשיה אצלה למנשאות פחד׳פת אלנונ אשתח׳פאפא ואלואו ואלתא׳ פיה מת׳להמא פי להעלות ומן התחברות ופי איש מחזיונו בהנבאתו ופי להשמעות אזנים והו אעני למשאות מצדר מתעד אלי אותה ואלמימ פיה מת׳להא פי ע׳ירה מן אלמצאדר מת׳ל את משכב הצהרים למשכב זכר ומקה שחד ולמסע את המחנות, ע״כ, — ובעבר׳: יעתיק אתכם ממקומכם כאשר נאמר למשאות אותה משרשיה עקרו למנשאות וחסרו הנון להקל והואו והתו בו כמו שהם בלהעלות ובהתחברות אליו ובאיש מחזיונו בהנבאתו ובלהשמעות אזנים ולמשאות מקור מתעבר אל אותה והמם בו כמו שהיא בזולתו מן המקורים אשר יבאו במם כמו את משכב הצהרים למשכב זכר ומקח שחד ולמסע את המחנות. וכעין זה רד״ק, וכמו״כ רב החדשים. והנה, אעפ״י שבעצם הדבר מקור בהוספת מם בראשו ע״ד לשון ארמית נמצא בעבר׳, כמו למסע את המחנות, בכ״ז רחוק הוא לאמר כי למשאות הוא מקור מן נָשָׂא במשמ׳ הרגילה, כי המלה משרשיה שלאחריה מעידה כי הכונה כאן תלישה ועקירה; ובאמת ת״י תרגם: למיעקר יתה משורשהא. ואין שום ספק בדבר כי למושג זה של תלישה ועקירה נתכון יחזקאל בהפעל שהשתמש בו לפני השם שרשים. ולכן, אם באמת אמר יחזקאל, כמו שהוא בנסחה המסורה שלנו, למשאות אותה משרשיה ודאי שפעל זה שמש בזמן ההוא בעברית במשמ׳ עקירת הנטע משרשיו, אולי ביחוד בענין עקירה בכח ובזעף, ובהיות שבשום מקום שבא שם השרש נשא במקרא אין יסוד לפרשו במשמ׳ עקירה, גם לא אותם המקומות שפרשם ריב״ג במשמ׳ זו, עי׳ ערך נשא, היותר קרוב הוא לקבע שרש מיוחד משא כמשמ׳ זו, ולמשאות הוא מקור פעל, ממש כמו מַלְאוֹת (שמות לא ה, דני׳ ט ב), והיא אחת המלים הבודדות במקרא שאין להן חבר. ואם אמנם בצרוף זה ממש אין לו סעד מלשונות האחיות, אך צרוף קרוב לו, והוא נשע a), משמש בערב׳ במשמ׳ זו של עקירה בכח וזעף.

מַשָּׂאָה[1], ש״נ, — כמו מַשְּׂאֵת, משמ׳ ב: הנה שם יי׳ בא ממרחק בער אפו וכבד מַשָּׂאָה[2]) שפתיו מלאו זעם ולשונו כאש אכלת (ישע׳ ל כז).

***מַשְׂאוֹי**, וגם מַשּׂוֹי, ש״ז,—כמו מַשָּׂא: סנדל שנפסקה אחת מאזניו וכו׳ (ואם נפסקו) שתים אסור (לצאת בו) מפני משאוי[3]) שבת (תוספת׳ שבת יב-יג יד). בהמה שנכנסה מאיליה לרשות היחיד והזיקה בידה וברגלה ובקרנה ובעול שעליה ובשליף שעליה ובמשאוי[3]) שעל גבה בעגלה שהיא מושכת (שם ב״ק א ו). ספינה שהיתה באה בים ועמד עליה נחשול והיקלו ממשאה מחשבין לפי משאוי ואין מחשבין לפי נפשות (שם ב״מ ז יד). חמור וגמל אוכלין ממשאוי שעל גבן כדרך הליכתן (שם ח ה). גדר שיש בו עשרה אבנים של משאוי שנים שנים (בכו׳ ג ו). מצרפין שקלים לדרכונות מפני משאוי[4]) הדרך (שקל׳ ב א). (כתוב) תחת משאו משאוי שהוא יכול לעמוד בו (ר״י הגלילי, ב״מ ב י). היה אביו ורבו נושאין משאוי[5]) מניח את של רבו ואח״כ מניח את של אביו (שם יא). השוכר את החמור להביא עליה חטים והביא עליה שעורים חייב וכו׳ מפני שהנפח קשה כמשאוי (שם ו ה). המוציא משאוי למעלה מעשרה טפחים (ר׳ אלעזר, שבת צב.). משאוי שלש מאות פרדות לבנות היו מפתחות בית גנזיו של קרח (ר׳ לוי, פסח׳ קיט.). מפני מה לא ירד להם לישראל מן פעם אחת בשנה וכו׳ מפני משאוי[6]) הדרך (יומ׳ עו.). הנושא משאוי על כתיפו והגיע זמן תפלה (ב״מ קה:). היה נושא משאוי על ראשו ותפילין בראשו וכו׳ באיזו משאוי אמרו במשאוי

[1]) עי׳ הערה הבאה. — [2]) ה רפה ומלרע, והוא איפוא שֵׁם ע״מ מַעֲלָה, כמו מַפֵּלָה. ותרגמו השבעים δόξης, במשמ׳ משא נבואה וכדומה. וכך גם ריב״ג. ת״י במשמ׳ מַשָּׂא כבד, וכך רד״ק. רסע״ג: הולה, ר״ל אימתו. ראב״ע: כמו והמשאת החלה כי שמות הם לעשן. ע״כ. וכך גם רב החדשים, ואמרו קצתם כי צריך לקרא משאה, ה במקום ו לכנוי נסתר ומוסב להאף, ר״ל המשא של אפו. אך כבר הסכימו הקדמונים שלנו לנקוד של המסורה והחליטוהו לשם ע״מ מַעֲלָה.

[3]) כך בכ״י א״פ, הוצא׳ צוק״מ. ובנוסח׳ הדפוס משוי.—[4]) כך גם במדב״מ. ובמשנ׳ שבגמ׳ בבלית משוי. —[5]) כך גם במשנ׳ שבירוש׳. ובמדב״מ משא.—[6]) בכ״י

a) نشع

של ארבעת קבין (שם). לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול וכחמור למשאוי (ע״ז ה:). שעשה (מנשה) דמות משאוי אלף בני אדם וכו׳ (סנה׳ קג:). אין מקום בארץ ישראל עושה משאוי אחד צימוקין (ר׳ בא בר כהנא, ירוש׳ נדרי׳ ח ה). משל לאדם שנתן עליו משאוי גדול וקורא פלוני פלוני קרובי פרוק מעלי משוי זה (מד״ר שמות ב).—ומצויה צורה זו גם בסהמ״א: ראובן שמכר לשמעון משאוי של פואה או של פלפלין וכו׳ ונטל שמעון המשאוי ומצא בו חמשים ליטרא (תשו׳ הגא׳, מהד׳ מנטובא, סי׳ רל). זה הכלל כל מה שיוסיף במשאוי יותר על סאה לגמל וכו׳ (תשו׳ הגא׳, תכרון לא). אוכף של עצים נתון על המרדעת של חמור כדי למנוע חיכוך המשאוי על גבי החמור (ערוך, ערך אכפא). שצריך להעלותן (את השקלים) לירושלם ומפני משאוי הדרך התירו לצרפן לדרכונות שהן זהובין (שם. ערך דרכון). למה זה דומה למשאוי שעל החמור עודהו על החמור אחד תופס בו ומעמידו נפל לארץ חמשה אין מעמידין אותו (רש״י ויקר׳ כה לה). ואם חפץ אתה לידע כמה משאוי אחד מהם צא ולמד מאבנים שהקימו בגלגל (הוא, במד׳ יג כג). המוציא משאוי על ראשו אם היה משאוי כבד כגון שק מלא או תיבה ומגדל וכו׳ (רמב״ם שבת יב יד). —וגם מַשּׂוֹי: שפעם אחת הייתי מהלך בדרך לבית חמי והיה עמי משוי ג׳ חמורים אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים (נחום איש גמזו, תעני׳ כא.). (איזוהי תפלת קבע) כל שתפלתו דומה עליו כמשוי (ר׳ אושעיא, ברכ׳ כט:). המוציא משוי [1]) על ראשו (שבת נב.). פעם אחת נתארחתי אצל בעל הבית בלודקיא והביאו לפניו שלחן של זהב משוי ששה עשר בני אדם (ר״ח בר אבא, שם קיט.). נטל בעה״ב שברו בידו ועמו משוי ג׳ חמורים (שם קכז:). כאדם שנושא משוי [2]) על פניו ומבקש להשליכו ממנו (ריב״ל, ערובי׳ כב.). אין לך כל אילן סרק שבא״י שאינו מוציא משוי שתי אתונות (רב דימי, כתובי׳ קיא:). ראה (משה) משוי גדול על קטן ומשוי קטן על גדול ומשוי איש על אשה ומשוי אשה על איש ומשוי זקן על בחור ומשוי בחור על זקן (ר״א בן ריה״ג, מד״ר שמות א). כל זמן שיוסף היה קיים לא היה להם משוי של מצריים מת יוסף נתנו עליהם משוי (ר׳ אבהו, שם). אדם נושא משוי לעצמו מגביה סאה (אם) מגביה עליו חבירו נושא סאתים (שם במד׳ טו).

ב׳ שורח הדרך.—[1]) בכ״י משאוי.—[2]) בכ״י א״פ מסוה.

מַשְׂאֵת [1]), ש״נ, סמי׳ מַשְׂאַת, ת״ר מַשְׂאֹת, נכני׳ מַשְׂאוֹתֵיכֶם,—א) מתנה וחלק הנתן לאורח בסעודה וכדומ׳, Geschenk, Portion; présent; gift: וישבו לפניו הבכר כבכרתו והצעיר כצערתו וכו׳ וישא מַשְׂאֹת מאת פניו אליהם ותרב מַשְׂאַת בנימן מִמַּשְׂאֹת כלם חמש ידות (בראש׳ מג לג-לד). ויצא אוריה מבית המלך ותצא אחריו מַשְׂאַת המלך (ש״ב יא ח). ויתן לו רב טבחים ארחה וּמַשְׂאֵת וישלחהו (ירמ׳ מ ה). והנחה למדינות עשה ויתן מַשְׂאֵת כיד המלך (אסת׳ ב יח).—ב) חלק קצוב הנתן למנחה וכדומ׳, כמו תרומה: יען בושסכם על דל וּמַשְׂאַת בר תקחו ממנו בתי גזית בניתם ולא תשבו בם (עמו׳ ה יא). שם ארצם ושם אדרוש את תרומתיכם ואת ראשית מַשְׂאוֹתֵיכֶם[2]) בכל קדשיכם (יחזק׳ כ מ). מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה ומירושלם את מַשְׂאַת משה עבד יי׳ (דהי״ב כד ו). ויתנו קול ביהודה ובירושלם להביא ליי׳ מַשְׂאַת משה עבד האלהים על ישראל במדבר (שם ט).—ואמר בן סירא: מאת אל יחכם רופא ומאת מלך ישא משאות (כ״ס גני׳ לח ב).—ובתלמ׳: וכן הכלה שמשגרת לפני הכלה משאות השולחן (כלה רבתי א). —ובסהמ״א: ויחלל הוא את השם גם את השבתות להביא משאות לפחות והסגנים (מהב׳ כלף בן סרגאדו נגד רסע״ג, זכרי׳ לראש׳ רכז). אנחנו לא שכחנוכם כי כרוח היינו אתם נחשבים לנו ואיך ישכח איש את רוח חייו ומשאותיכם אשר שמענו ונדעם ואבותינו ספרו לנו כי חק להמכם מאתכם היה וכו׳ (קטע גני׳ מזמן הגאו׳, JQR N.S. IX, 146). — ואמר המשורר: לדם יהפך כבד אכליו ושל פגרו ישלח ארוהותיו בכל עת ומשאותיו (ראב״ע, כשס אל). שמעו נגידי שיר שרי זמן מאל, ושאו חמודיהם מנחה ומשאת אל אב כל המון גוים שר יש בידו אל (רמב״ע, הרבים א א). צבאות שחקים וחילם אשר מעולם ישאו משאות שלומים וחסד ורחמים (ר״י חריזי, תחכמ׳ יח).—ג) עֲלִיַּת עמודי עָשָׁן משרפה וכדומ׳, Rauchsäule; colonne de fumée; pillar of smoke: והמועד היה לאיש ישראל עם הארב הרב להעלותם מַשְׂאַת העשן מן העיר וכו׳ וְהַמַּשְׂאֵת החלה לעלות מן העיר עמוד עשן (שפט׳ כ לח-מ). העזו בני בנימן מקרב ירושלם ובתקוע תקעו שופר ועל בית הכרם שאו

[1]) מן נשא. בכנענ׳ משאת, מ״ר משאתת, במשמ׳ מתנה להאלהות, מנחה וכדומה: כל כהן אש יקח משאת (כתבת CIS I, 165). בעת המשאתת אש טנא (כתבת CIS I, 167).—[2]) ס״א משאתיכם, חסר ו.

משאת כי רעה נשקפה מצפון ושבר גדול (ירמ' ו א). — ואמר המשורר בשתי המשמעות: שואפים כל יום אל טרפיהם מאת פניו ישאו מ ש א ו ת, אך אם ימרו את מאמרו מפניו ינשאו מ ש א ו ת (רמב"ע, תרשיש א קנה). — ד) שה"פ, כמו משא: תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב (תהל' קמא ב). נוגי ממועד אספתי ממך היו משאת עליה[1]) הרפה (צפני ג יח).

משג[2])**,** (מושג), ש"ז, מ"ר משגים, (מושגים), — מה שהאדם משיג בשכלו, Wahrnehmung; perception conception: וממעלות השכל שבו ישיג האדם כל מ ו ש ג י ו[3]) המוחשים והמושכלים (ר"י א"ת, חו"ה, הבחינה ס). כי הכחות הגשמיות יהלשו במושגיהם[4]) החזקים (הוא, כוזרי ס יב). חוש הטעם וחוש המשוש שהם חושים גסים ולא ישיגו מ ו ש ג י ה ם עד הדבקם בהם ופגעם אותם (הוא, רות חן ב). שלא נשיג ממנו אמתת עצמו כשאר ה מ ו ש ג י ם לרב גדולתו ועצמותו (ר"י אנטולי, מלמד התלמידי', ואתחנן). וכן האדים העולים מהאצטומכה יבלבלו כחות המוח מהשיג מ ו ש ג י ה ם כמו שיקרה זה לשכורים (ר"י אלבו. העקרים ב כד). וכן בשאר ה מ ו ש ג י ם אשר יושגו בכלי גשמי (רלב"ג, אמונה רמה א ז). ומושגי זה הכח אצל הפילוסוף הוא הנמצא העיוני ואולם בעל תורה יקרא מ ו ש ג י זה הכח עץ החיים כי חיים הוא לשכל המחזיק בם (ר"ד מרוקה, זכות אדם י).

משגב, ש"ז, סמי' משגב, כנוי' משגבו, — א) מקום שישגב בו אדם, כמו מצודה בראש הר וכיוצא בזה, Hochburg; acropole; castle: ומבצר משגב חמתיך השח השפיל הגיע לארץ עד עפר (ישע' כה יב). הוא מרומים ישכן מצדות סלעים משגבו (שם לג יו). הוי אל נבו כי שדדה הבישה נלכדה קריתים הבישה המשגב[5]) וחתה (ירמ' מח א). — ובהשאלה, במשמ' מחסה, הוא משגבו של פלוני, פלוני חוסה בו: אלהי צורי אחסה בו מגני וקרן ישעי משגבי ומנוסי (ש"ב כב ג) ויהי יי' משגב לדך משגב לעתות בצרה (תהל' ט י). יי' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב (שם מו ח). אלהים בארמנותיה נודע למשגב (שם מח ד). ואני

—[1]) בקצת ספרים עליך.

[2]) בערבית מדרכ a). — [3]) בגוף הערבי שם: מדרכאתה. —[4]) בגוף הערבי שם: במדרכאתהא.

[5]) י"א כי זה שם פרטי למקום שנקרא המשגב.

a) مدرك

אשיר עזך וארנן לבקר חסדך כי היית משגב לי ומנוס ביום צר לי עזי אליך אזמרה כי אלהים משגבי (שם נט יז־יח). אך הוא צורי וישועתי משגבי לא אמוט (שם סב ג). — ואמר הפיטן: רחם עלינו אדון עוזנו צור מ ש ג ב נ ו מגן ישענו מ ש ג ב בעדנו (שחרי' לשבת, יוצר אור). הנמצא בקרבים, אפסי ארץ הקים, ה מ ש ג ב לקרובים, המבטח לרחוקים, אתה יושב כרובים, אתה שוכן שחקים (ר"י הלוי, יה אנה אמצאך). הנה לשונות מקצתם להגידם נלאו ולא מצאו ערך ל מ ש ג ב י (הוא, יקרה תהלתך). — ובהשאלה, משגבי הטבע, הכחות החזקים של הטבע: והוא (האנוש) ב מ ש ג ב י הטבע יתקלס והאיתנים מוסדי ארץ משחק לו (רש"פ, ד' כוסות, כוס ישוע' ב). — ב) שם משמות סמי הרפואה, sublimé: ולכן צריך להזהר לא לכבד את רצפות החדרים במטאטא יבש כי אם לקנח בסמרטוט רטוב טבול במשרה רפה של מ ש ג ב (הסקפה, שנה ה, גליון לט).

משגת, ש"נ, — כמו השגה: כל אדם ישיג נחת במצוא טוב אחרי יגיעת בשר ומעט יתענגו ב מ ש ג ת אמת בעמל רעיונם (משלי אסף ב, ו ז־ח). שלשה המה יקלו להמצא וארבעה יתנו ל מ ש ג ת (שם כח יג). אל תעצל מהיטיב לנפשך בהיות לאל ידך לעשות פן בהאריך הזמן ייקר ולא יתן למשגת (שם א, י יד־טו).

*__משואה__[1])**,** ש"נ, מ"ר משואות, — אבוקה של אש בראש בד ארוך שנושאין לסימן ל־ רח ;, Signalfackel flambeau de signalisation; signal torch: בראשונה היו משיאין מ ש ו א ו ת משקלקלו הכותים התקינו שיהו שלוחין יוצאין כיצד היו משיאין משואות מביאין כלונסאות של ארז ארוכין וקנים ועצי שמן ונעורת של פשתן וכורך במשיחה ועולה לראש ההר ומצית בהן את האור ומוליך ומביא ומעלה ומוריד עד שהוא רואה את חבירו שהוא עושה כן בראש ההר השני וכן בראש ההר השלישי ומאין היו משיאין מ ש ו א ו ת מהר המשחה לסרטבא וכו' (ר"ה ב ב־ד). אין משיאין משואות אלא על החדש שנראה בזמנו לקדשו ואימתי משיאין לאור עיבורו (ברייתי' בגמ' שם כב:). מי ביטל את המשואות[2]) רבי ביטל את המשואות (ירוש' שם ב ב).

[1]) מי ב.נשא, עי"ש. כך, בשין שמאלית, נקוד בקטע כ"י משנה מנק' גני' כ"י ביהמ"ד שכטר. — [2]) בקטעי גני' מצרים, 'שרידי הירוש': מסיאות, בסמך. ובתוספת' (שם ב ב) כ"י א"פ, הוצא' צוק"מ: מסיעין מסעיות, מסעות.

מְשׂוּכָה[1], ש״נ, בכנ׳ מְשׂוּכָתוֹ, — כמו מְסוּכָה, סִיג של קוצים וכדומה, Dornhecke; haie d'épines; thornhedge: ועתה אודיעה נא אתכם את אשר אני עשה לכרמי הסר מְשׂוּכָתוֹ והיה לבער פרץ גדרו והיה למרמס (ישע׳ ה ה).

מַשּׂוֹר[2], ש״ז, — כלי מלאכת הנגר, להב שפיו פגימות פגימות כמו שִׁנַּיִם חדות, יחתכו בו עץ בהולכה הנה והנה על פני העץ, Säge; scie; saw: היתפאר הגרזן על החצב בו אם יתגדל הַמַּשּׂוֹר על מניפו (ישע׳ י יה). ועי׳ *מְסֹר. — דְּג הַמַּשּׂוֹר, עי׳ דָּג.

***מְשׂוֹר**, ש״ז, מ״ר מְשׂוֹרִים, בכנ׳ מְשׂוֹרָיו, — כמו מְשׂוּרָה: ולא תעשה רעות במדות קרקעות ומשקל המעות וגם לא במשורים (רסכ״ג, אזהר׳, בלל שדי). כל כיל לח ויבש ומשוריו, כל קו וקצב ומדד ושעוריו (ר״א קליר, אז לאית, שבת שקלי׳). ספות חלק בנר דולק ולא יכבה בכל חבריו, עריכתו כמדתו חצי רובע במשוריו (ר׳ אפרים בר״י, אשר יצר, שבת ב חנכה).

מְשׂוּרָה[3], ש״נ, — מדת הלח, אחד מששה ושלשים בלוג, Flüssigkeitsmass; mesure de capacité; liquid measure: לא תעשו עול במשפט במדה במשקל וּבַמְּשׂוּרָה (ויקר׳ יט לה). ומאכלך אשר תאכלנו במשקול עשרים שקל ליום וכו׳ ומים בַּמְּשׂוּרָה תשתה ששית ההין מעת עד עת תשתה (יחזק׳ ד יא) ולכל מְשׂוּרָה ומדה (דהי״א כג כט). — ובתלמ׳: כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל (אבות ו ד). ק״ו ומה משורה שהיא אחד משלשים וששה בלוג הקפידה עליו תורה ק״ו להין וכו׳ (ב״ב פט:). — ובספה״מ: צמאי היה ואל אשת במשורה (סדור תימני ליוה״כ, כ״י, אפסו בעוני). איש טעם יאכל במדה וישתה במשורה ישכב ושנתו ערבה עליו (בן זאב, תרג׳ ב״ס לא כס).

***מַשּׂוֹרִי**, ת״ז, — דֶּפֶק מַשּׂוֹרִי, כצורת המשור, מלא פגימות: והמשורי הוא (דפק) אשר חלקיו דומים כשיני המשור וכו׳ (פי׳ אבן רשד על חרוזי אבן סינא). ומהם מורים על מקום החולי כדפק המשורי כשיהי׳ הכאב בצדי ההזה (קאנון א ג ב א). והדפק לא יהיה משורי מאד ויושג ביד (שם ג יד ג ד). והדפק יותר קשה ויותר דומה למשוריי (שם שם ה).

מָשׂוֹשׂ, ש״ז, סמי׳ מְשׂוֹשׂ, בכנ׳ מְשׂוֹשִׂי, מְשׂוֹשָׂהּ, — שמחה: והשבתי כל מְשׂוֹשָׂהּ חגה חדשה ושבתה וכל מועדה (הוש׳ ב יג). שבת מְשׂוֹשׂ תפים חדל שאון עליזים שבת מְשׂוֹשׂ כנור (ישע׳ כד ח). ערבה כל שמחה גלה מְשׂוֹשׂ הארץ (שם יא). בתי מָשׂוֹשׂ קריה עליזה וכו׳ (היה למקום) מְשׂוֹשׂ פראים מרעה עדרים (שם לב יג-יד). עיר תהלה קרית מְשׂוֹשִׂי (ירמ׳ מט כה). הזאת העיר שיאמרו כלילת יפי מָשׂוֹשׂ לכל הארץ (איכ׳ ב יה). שבת מְשׂוֹשׂ לבנו נהפך לאבל מחולנו (שם ה יה). ביום קחתי מהם את מעזם מְשׂוֹשׂ תפארתם וכו׳ בניהם ובנותיהם (יחזק׳ כד כה). תחת היותך עזובה ושנואה ואין עובר ושמתיך לגאון עולם מְשׂוֹשׂ דור ודור (ישע׳ ס יה). וּמְשׂוֹשׂ חתן על כלה ישיש עליך אלהיך (שם סב ה). כי הנני בורא את ירושלם גילה ועמה מָשׂוֹשׂ וגלתי בירושלם וששתי בעמי (שם סה יח-יט). שמחו את ירושלם וגילו בה כל אהביה שישו אתה מָשׂוֹשׂ כל המתאבלים עליה (שם סו י). יפה נוף מְשׂוֹשׂ כל הארץ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב (תהל׳ מח ג). הן הוא מְשׂוֹשׂ דרכו (איוב ח יט). — וכסמי׳ עם את אחריו, מְשׂוֹשׂ אֶת פלוני, שָׂשׂ עליו, רצה בו: יען כי מאס העם הזה את מי השלח ההלכים לאט וּמְשׂוֹשׂ[1] את רצין ובן רמליהו (ישע׳ ח ו). — ואמר הפיטן: צלצלי משושים אקראה בניב שיחי, אזכרה לנסים נפלאו בתוך אחי, יטפו עסיסים יזלו במלקוחי (ר״י אבן גיאת, יום באת ויהר). טללי ישע אשאב במשוש ממשאב, טל טעם אב יטעימנו אל ואב (ר״א קליר, תפ׳ טל, אליס ביום). ובו שיות הדחויות חל הנגף בהן, ובו סמך מנאץ שמך על קרית משושיהן (ר׳ יחיאל מוגדולפו, שעה אביון, סלי׳ י׳ טבת). — ואמר המשורר: משושי בך תמיד וכל אחלי נפשי היותי לעולם הי למען אזמרך (ראב״ע, אלהי תהלתי). אני הגבר ראה שבר ומשושו גלה, הה פקדתי פרי בטני ועל לבי לא עלה (הוא, אבי סבן). פני שמש אשר הבהיל לבבי ורואותיו עזבוני בלי און, אניקהו דבש משוש ואך הוא ירוני בלא חטא בהלב און (רמב״ע, תרשיש א כ). עדה גאון משוש ארץ וגובה והתגדל עלי ארץ יפה נוף, הכי זכרך נעים שרים בבבל ושמך שעשועי יושבי נוף (שם שם רטו). ובעת

---

[1]) מן שוך או שכך. בודאי אמרו גם משוכה וגם משׂכה.

[2]) מן נשׂר, עי״ש.

[3]) עי׳ שׂור.

[1]) כך בנסחה המסורה, והחדשים נתקשו במליצה זו וקצתם פקפקו באמתות הנסחה.

ישכל הזמן אתו אזי אמר משוש בנים בעולם זה רע (ר״י חריזי, הענק).

מִשְׂחָק, ש״ז, — א) כמו צחוק: והוא במלכים יתקלס ורזנים משחק לו (חבק׳ א י). — ב) *מ״ר מִשְׂחָקִים, מה שאנשים משחקים בו לתענוג וכדומ׳, או לנצח את חברו, או להרויח ממנו דבר, Spiel; jeu; play, מצוי בספרות החדשה.

***מְשַׂחֵק**, ש״ז, לנק׳ מְשַׂחֶקֶת, מ״ר מְשַׂחֲקִים, מְשַׂחֲקוֹת, — מי שאומנותו לשחק, לנגן וכדומ׳, Spieler; joueur; player: מה עשה שכם בן חמור הביא משחקות נערות חוצה לה מתופפות בתופים יצאה דינה לראות בבנות המשחקות ושללה (פרקי דר״א לח). והנה החסידים והישרים והטהורים בקשו להשכיר להם משחק לחול במחולות כדי לעבוד את ה׳ בשמחה (קטע ממנהגי וירמייזא, הוצ׳ אפשטיין). — ונתפשט שמושו בזמן החדש בפרט בענין המשחקים בבתי החזיון וכיוצא בהם.

***מַשְׂטִין**, ש״ז, מ״ר מַשְׂטִינִים, — מי שמשטין על חברו, אויב: אבינו מלכנו כלה כל צר ומשטין מעלינו (תפ׳ אבינו מלכנו בר״ה ויוה״כ). — ואמר המשורר: וסרה אחרי זאת כל תביעה והיתה בה למשטיני שתיקה (ר״ש הנגיד, ידידותך).

מַשְׂטֵמָה[1], ש״נ, — איבה ושנאה: באו ימי הפקדה באו ימי השלם ידעו ישראל אויל הנביא משגע איש הרוח על רב עונך ורבה מַשְׂטֵמָה[2] צפה אפרים עם אלהי נביא פח יקוש על כל דרכיו מַשְׂטֵמָה[2] בבית אלהיו (הוש׳ ט ז־ח). — ואמר המליץ: בה יתכפרו כל האשמות, יסורו מן הלב המשטמות, ובה ישיג איש חפציו הרחוקים, ואלו היו בשחקים (ר״י חריזי, תחכמ׳ יט). — וקצת במשמ׳ איום לעשות לו רעה: שעושה משטמה לחברו ואומר לו עתה תראה (פלא יועץ, דבור).

***מַשְׂטֶמֶת**, ש״נ, — כמו מַשְׂטֵמָה: כמה שוטם לו משטמת שקר אכן יראה אח, יגל בו תוך עדה ובמשאון מדבר שפתותיו אח (רמב״ע, תרשיש א טו).

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בנסחה המסורה, ותרגמו השבעי׳ μανία, ועקילס לפי הירוני׳ ἐγκότησις, שהוא זעף, ובשארי׳ Hexapla: ἔκστασις. ופרשו הקדמוני׳ במשמ׳ איבה, מן שטם. וקצת החדשים אמרו כי לפי ההקבלה עם פח יקוש נראה כי הכונה במשטמה השנית לפחות מין פח או מלכדת והסתיעו בהפעל סטם בסורית.

***מִשִּׂים**, — נהוג בספרות החדשה בדבור: מִבְּלִי מִשִּׂים[1], במשמ׳ בהסח הדעת, מבלי ששם אדם את לבו להדבר.

***מְשִׂימָה**, ש״נ, מ״ר מְשִׂימוֹת, — א) שם״פ מן שים, בפרט במשמ׳ מנוי אדם במשרה מן המשרות בממשלה וכדומ׳, Anstellung; placement; appointement: שום תשים עליך מלך כל משימות שאתה משים אל יהו אלא מקרב אחיך (יבמ׳ מה:). — ובסהמ״א: אין מעמידין אשה במלכות וכו׳ וכן כל משימות שבישראל אין ממנים בהם אלא איש (רמב״ם, מלכ׳ א ה). — ב) *אחד הקרומים שבעין, קרום השליה, Chorioidea: והנקראת משימה שהיא בשליה הושמה לזון הענבית במה שבה מן הורידים (נתן פלקיירא, צרי הגוף, כ״י בריט״מ).

מְשֻׂכָה, ש״נ, — כמו מְשׂוּכָה: דרך עצל כִּמְשֻׂכַת חדק וארח ישרים סללה (משלי יה יט). — ואמר המשורר: אזרח רענן פרה כשושנה, במשכת הדק מעקשי נכונה, גבר בהשכל ויהי לראש פנה, בהכמה ובתבונה וברחב לב (רמב״ע, אזרח רענן).

***מַשְׂכִּיָּה**[2], ש״נ, — כמו מַשְׂכִּית: ואשמיעכם אגרת חמודה יפה־פיה, כתפוחי זהב במשכיה, חצובה מהררי תושיה, בנויה לתלפיה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ח).

מַשְׂכִּיל, ש״ז, מ״ר מַשְׂכִּילִים, — א) מי שהוא משכיל בדבר: לראות היש מַשְׂכִּיל דרש את אלהים (תהל׳ יד ב). הלאל יסכן גבר כי יסכן עלימו מַשְׂכִּיל (איוב כב ב). ומן הַמַּשְׂכִּילִים יכשלו לצרוף בהם (דני׳

[1]) מקור דבור זה הוא באיוב (ד כ), שכתוב שם, בנסחה המסורתית: מבקר לערב יכתו מבלי מִשִּׂים לנצח יאבדו, שפרשוהו הקדמוני׳ וגם רבים מהחדשים במשמ׳ מבלי שים לב. אך זה דחוק מאד מבחי׳ הדקדוקית וגם לפי ענין הדברים שבכתוב זה. וכבר פקפקו קצת החדשים באמתת הנסחה, וקצתם הגיהו הגהות מתחלפות. אך כבר נהיה זה דבור קבוע בסגנון הסופרים החדשים.

[2]) צורה זו קבע ריב״ג, אמר (הרקמה, שער ז) וז״ל: ויש לנו בתענית ועלית ומשכית הקשה אחרת עוד היא יותר ראויה להם והיא שנאמר כי משפט תענית להיות תעניה ע״מ תאניה ואניה וקרה לה מה שקרה באמרם שערוריה ושערורית יהודיה ויהודית תחתיה ותחתית והיא ההקשה בעליה ועלית ומשכית ומשכיה ומשקל עליה פעילה כמו בצפיתנו צפינו ומשקל משכיה מפעילה על דמיון אני מנגינתם והבליעו יוד המשך ביוד הנהפכת מההא אשר היא למד הפעל. ע״כ. ואעפ״י שיותר מסתבר כי תצורה משכית היא העקרית, יש לקבל גם צורת משכיה, ובפרט שכבר השתמש בה ר״י חריזי.

יא לה). וְהַמַּשְׂכִּלִים יזהירו כזהר הרקיע (שם יב ג). וְהַמַּשְׂכִּלִים יבינו (שם י).—ומצוי בסהמ״א במשמ׳ תאר לאדם חכם: הדיין המשכיל המופלא החכם וכו׳ (הזכרי נפש׳ מזמן הרמב״ם גני׳, JQR N.S.I, 50). והארכתי להזכיר כל זה בעבור שבקש ממני אחד ממשכילי הדור שאפרש לו סוד גו״ד קודם חצות (רלב״ע, אגרי השבת ב). הסדור וההרכבה הנראים בחי ובצמח ובגלגלים אשר לא יתכן למשכיל המשתכל שייחסהו אל המקרה אך אל כונת עושה חכם (ר״י א״ת, כוזרי ה כ). שאפילו משכיל שבמשכילים צריך לעצת זולתו (המאירי, בית הבחירה על אבות א ז). — ואמר החכם׳ קרן המשכיל ענוה קרן הכסיל עזות (ר״י א״ת, מבחר הפנינ׳ לרשב״ג, שער הענוה). — ואמר המשורר: מהץ לשון הנבונים משכיל יפחד ויחת, כי בו יכהת גאון כל גאה בלי בין ויחת (רמב״ע, הרשיש י כ). על מה ידאג גבר משכיל לזמן עליו רעה חורש, מלב ימשה שהם אמר וביד לשון אותו חורש (שם שם כה). — ובפרט מַשְׂכִּיל, מַשְׂכִּילִים, בעל הַהַשְׂכָּלָה, בדורו של הרמבמ״ן ואחריו: היום ישתחוו לפניך ההכם אחוזת מרעים משכילים דורשי האמת יבקשון מעמך תורה ובנועם מליצתך תתמכם (המאסף שנת תקמ״ד, מכת׳ לרנה״ו). זה ימים לא כביר ואגודת בחורים משכילים מהם תורניים ומהם יודעי לשונות זרים יון ורומי ויתר העמים ומביני ענין בחכמות השמושיות והרמות הסכימו יחד לחקור ולדרוש אחרי מהלכי לשון הקודש בספרי תורה נביאים וכתובים (שם). וכאשר ידעתי כי עם משכילים ויראי אלהים אני דובר ומוסרי אך למותר וכו׳ (תשו׳ רנה״ו, שם). דברי ידידכם הדורש טוב לעמו ודובר שלום לכל משכילי עם (ר״י סטנוב, שם נה). אכן חברת משכילים העת ראיתי, מתק חברתם גם טעום אויתי (שם, שירים, דברי נעיר להברת דל״ע). ועוד זאת נודיע להמשכילים כי בחדש כסליו הבע״ל נתחיל להדפיס ס׳ מורה נבוכים עם פירוש הנרבוני ופי׳ גבעת המורה (שם, שנת תקמ״ט סד). אחים המשכילים הלא לכם לב להבין כי עצתי ישרה ודבר בעתו מה טוב נא אל תאחרו ואל תתמהמהו (יהודה ייטלס, בס״ע תקפט 148). ועתה עליכם המצוה הזאת כהני המשכילים שפטו נא ביני ובין אהובי הנהפך לאיש ריבי (ר״ש בלוך, מכת׳ לרי״ש ביק, אוצ״ס ד 255). כי נגיד אחד וכו׳ יחרף את כל צעירי המשכילים וחניכי בית החכמה לאמר בוערים אתם מדעת ולא בינת נבונים לכם (הוא, שם). ובהיותי פעם אחת בשבת בבית ידידנו הגאון רש״ל רפפורט תוך קבוץ כמה משכילים נתגלגל הדבר לדבר מספר הזוהר (ריב״ל, בס׳ נאר יצחק 115, בהערה). כמוני כמוך ראינו למאות המכונים בשם משכילים המשתבחים בידיעת הספרות העברית והם ריקים ונעורים מכל מה שבפנימיותה (ר״א לויפ׳, הקד׳ בע״י ד). ובזה דעתם (של החסידים) מסכמת לדעת המשכילים (שם ג. הסקפה לטובה). חבילת המשכילים בימינו נתפרדה לשלשה ראשים (שם). ואעפ״י שנמצאו מהמכונים משכילים שחושבים להשכיח שפתנו וספריה (שם). שאינה מבדלת (חברת כי״ה) בין משכיל לחסיד (שם). — ואמר המשורר: ואהה משכיל אני טעמתי מפרי כחש, בסגולות לא אאמין לא קסם בי לא נהש, אוי אוי לי משכיל עברי אין מזור אל שברי, רפא לא ארפא עד בואי אלי קברי (יל״ג, רפואה בדוקה). את מי אשלה מי ירד לי בגבורים, את רבנינו הגאונים המאורים, את צדיקינו הקדושים בארץ, העשירים גבורי ציד וטרף, המשכילים הנותנים לנו ערף, הצבועים הטובלים ובידם שרץ (הוא, דור המדבר). הוי משכילים לאכול טרפות ובקוביא לשחוק אנשי מופת (שם).— ב) שֵׁם למין ממזמורי תהלים, עפי״ר שיספר בו דבר מדברי הימים הקדמונים וכיוצא בזה[1]): לדוד מַשְׂכִּיל אשרי נשוי פשע (תהל׳ לב א). למנצח מַשְׂכִּיל לבני קרח (שם מב א). למנצח לבני קרח מַשְׂכִּיל אלהים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו פעל פעלת בימיהם בימי קדם (שם מד א-ב). למנצה על ששנים לבני קרח מַשְׂכִּיל שיר ידידת רחש לבי דבר טוב וכו׳ (שם מה א-ב). למנצח על מחלת מַשְׂכִּיל לדוד אמר נבל בלבו אין אלהים (שם נג א-ב). למנצח בנגינת מַשְׂכִּיל לדוד בבוא הזיפים וכו׳ אלהים בשמך הושיעני (שם נד א-ג). למנצח בנגינת מַשְׂכִּיל לדוד האזינה אלהים תפלתי (שם נה א-ב). מַשְׂכִּיל לאסף למה אלהים זנחת לנצח וכו׳ (שם עד א). מַשְׂכִּיל לאסף האזינה עמי תורתי הטו אזנכם לאמרי פי אפתחה במשל פי אביעה חידות מני קדם אשר שמענו ונדעם ואבותינו ספרו לנו וכו׳ (שם עח א-ג). מַשְׂכִּיל להימן האזרחי יי׳ אלהי ישועתי יום צעקתי בלילה נגדך (שם פח א-ב). מַשְׂכִּיל לאיתן האזרחי חסדי יי׳ עולם אשירה לדר ודר

[1]) אמרו בתלמוד: בעשרה מאמרות של שבח נאמר ספר תהלים בניצוח בניגון במשכיל במזמור בשיר באשרי בתהלה בתפלה בהודאה בהללויה (ריב״ל, פסח׳ קיז). והוסיפו: ניצוח וניגון לעתיד לבא משכיל על ידי תורגמן (שם).

אודיע אמונתך בפי (תה פט א-ב). מַשְׂכִּיל לדוד בהיותו במערה תפלה (תה קמב א). —ג) ·:בלשון המחקרי, הכח ה מ ש כ י ל שבנפש האדם: אתן עז למלמד אדם דעת לחשוב מחשבות, בורא ניב שפתים לדבר צחות, השם כח ב מ ש כ י ל להוציא מפיו מלין נמשלים לגופות וטעמיהם כנשמות (ראב״ע, הקדמת ספר היסוד). שכל האדם מ ש כ י ל בכח וכשיצא מן הכח אל הפועל ישיג הצורות מופשטות מחומריהם (ר״י א״ת, רוח חן ג). ואם כן עצמותו שהוא השכל ה מ ש כ י ל הוא המושכל וא״כ השכל המשכיל והמושכל בראשון ית' הם אחד בלי שום צד רבוי כלל (מ' אלדבי, ש״א א).

·:**מַשְׂכִּילִי**, ת״ז, — של המַשְׂכִּיל: והמ ש כ י ל י יוחד לאדם לבדו (המאירי, משלי א לב).

א·**מַשְׂכִּית**[1], ש״נ, מ״ר מַשְׂכִּיּוֹת, בכנ' מַשְׂכִּיֹּתָם, — אֶבֶן מַשְׂכִּית, אבן שטוחה להשתחוות עליה לפני האלהות: לא תעשו לכם אלילם ופסל ומצבה לא תקימו לכם ואבן מַשְׂכִּית[2]) לא תתנו בארצכם להשתחות עליה (ויקר' כו א). והורשתם את כל ישבי הארץ

---

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) בעצם צורת המלה, כמו שהיא בנסחה המסורה שלנו, אעפ״י שאין לנו שום עדות מהוץ להנסחה המסורה עליה, אין מקום לפקפק, הואיל והיא באה בעצם זו הצורה עוד פעם בספר במדבר. והנה המקרא בעצמו אמר לנו מה היתה אבן זו משמשת: להשתחות עליה. אך עצם משמ' מלה זו לא נתברר בודאות, ולא גזרתה ומשקלה. לפי צורתה יוכל להיות משקל מפעית מן שכה, כמו מרבית, ויוכל להיות פעלית מן משך, כמו אחרית. וכמו״כ אין אנו יכולים ללמד דבר ברור בדבר מקורה ומשמ' מהתרגומים והפרושים הקדמונים. השבעים תרגמו כאן λίθον σκοπόν, ר״ל אבן רְאִיָּה וצְפִיָּה. ואין לברר אם תרגום זה היה אצלם בקבלה או זו סברתם הם. ומה שנתן מקום לפקפק בזה הוא, שאין לתרגום זה חבר בשאר התרגומים הקדומים. ע ק י ל ס לא נשאר לנו אמנם תרגומו למלה זו, אך תרגום אונקלוס, שבו עכ״פ בודאי נשמרה לנו המסורה היהודית, איננו סעד תרגום השבעים, כי הוא תרגם כאן ואבן ס ג י ד א, ר״ל אבן של השתחויה, וכן בספר במדבר: בית סיגדתהון, ר״ל בתי השתחויות שלהם. וכן נראה מדברי חכמי התלמוד שהיה מְקֻבָּל אצלם שאבן משכית היא אבן סתם נתונה ברצפת הבית. אמרו בת״כ: לא תקימו אילו המרקולים שעל גבי הדרכים רשב״ג אומר אילו החמנים שבראשי הגגות ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה בארצכם אי אתם משתחוים על האבנים אבל אתם משתחוים על האבנים שבמקדש (ת״כ בהר ו ט), ומהלשון על ה א ב נ י ם ש ב מ ק ד ש ולא על אבני משכית במקדש אנו שמעים כי הם ראו באבן משכית אבן סתם לרצפה. וכן אמרו בפרוש בגמ' בבלי (מגי' כב:): רב איקלע לבבל בתעניות צבור קם קרא בספרא פתח בריך חתם ולא בריך נפול כולי עלמא אאנפייהו ורב לא נפל על אנפיה מ״ט רב לא נפיל על אפיה רצפה של אבנים היתה ותניא ואבן משכית לא התנו בארצכם להשתחות עליה, עליה אי אתה משתחוה בארצכם אבל אתה משתחוה על אבנים של בית המקדש כדעולא דאמר עולא לא אסרה תורה אלא רצפה של אבנים בלבד וכו' לא אסרה תורה אלא פישוט ידים ורגלים בלבד. ע״כ. מכל הַדברים האלה נראה ברור כי לפי הקבלה שלהם לא היתה הכונה באבן משכית אלא אבן של רצפה פשוטה, כי לולא זאת היה צריך לאמר בפרוש כי רצפה של אבני מ ש כ י ת היתה שם. ולכן רגלים לדבר, כי היהודים היונים שלא ידעו מהותה של אבן משכית, דמו מסברת עצמם את המלה משכית להשם שכיות שהם פרשוהו עפ״י הלשון הארמית סכי, כי לשון הארמית היתה שגורה בפיהם, אך באמת אין כל מָקום למושג של צ פ י ה כאן, כי בעבר' אין לנו שום רמז ששרש שׂכי היה נהוג בה בשמוש זה, ושכיות החמדה בודאי אינו ממושג זה, עי' שׂכיה. מזמן שאחרי התלמוד, היותר קַדמון שנשאר לנו ממנו פרוש מלה זו הוא רסע״ג, שתרגם אבן משכית בערב' חג׳ר מזח׳רפ, וזח׳רפ a) בערב' הוא צִיֵּר וקִשֵּׁט בצבע נוצץ. ואין ספק בדבר כי גם פרוש זה אינו אלא ס ב ר ת ו של רסע״ג ולא בקבלה בא לו, כי כבר ראינו כי הקבלה התלמודית סותרת לזה, ובודאי פרש כך רסע״ג כמו״כ עפ״י הדמיון עם ש כ י ו ת, שהוא תרגם מזח׳רפ, במשמ' ציורים וקשוטים. מנחם חבר משכית עם ושכותי את כפי, במשמ' כסוי. ריב״ג תרגם זח׳רפ כמו רסע״ג. רש״י כמו מנחם: לשון כסוי כמו ושכותי כפי שמכסין הקרקע ברצפת אבנים. ע״כ. ראב״ע כמו רסע״ג: אבן מצויירת. וכן רד״ק: ענינם ענין ציור וענינם מלשון הבטה כי הדבר המצוייר יביט בו האדם. ע״כ. וכן רב ההדשים, אך קצתם הודו שאינם יודעים מה היתה אבן מ ש כ י ת. גם בלשון הערבית אין למצא סמך לפרוש נאות להמלה משכית, כי לא שרשי שכי, שׂכי, ולא שרשי משׁב, משׂב וצרופיהם אינם משמשים בלשון זו במשמ' שאפשר לבאר על ידן הכונה באבן משכית. ולכן אין לנו אלא לקבל קבלת חכמי התלמוד כי באבן משכית היתה הכונה לאבן סתם שהושמה בארץ כדי להשתחוות עליה, בפרט בפשוט ידים ורגלים, וזו היא הכונה בהמלה מ שׂ כ י ת. וכך דעת הפוסקים, וכמו שכתב הרמב״ם (הלכ' עכו״ס ו ו-ז): שנאמר ואבן משכית וכו' מפני שהיה דרך עובדי כוכבים להניח אבן לפניה להשתהות עליה לפיכך אין עושין כן לה' ואינו לוקה עד שיפשוט ידיו ורגליו על האבן וכו' ומפני זה נהגו כל ישראל להציע מחצלאות בבתי כנסיות הרצופות באבנים. ע״כ. ואולי האבן השחורה (אלחג׳ר אלאשוד) המְפֻרסמת שבהכעבה הערבית במֶכָּה היא היא אבן מ ש כ י ת שהיתה נהוגה לפנים ואח״כ נגבו הגדות

a) زخرف

מפניכם ואבדתם את כל מַשְׂכִּיֹּתָם ואת כל צלמי מסכתם תאבדו ואת כל במותם תשמידו (במד׳ לג נב).

ב. מַשְׂכִּית[1]), ס״נ, בכנ׳ מַשְׂכִּיתוֹ, מַשְׂכִּתוֹ, מ״ר מַשְׂכִּיּוֹת, —א) מקום חבוי פחות או יותר נסתר, להסתתר שם מעיני אנשים או לשמר שם הון וכיוצא בו: ואבוא ואראה והנה כל תבנית רמש ובהמה שקץ וכל גלולי בית ישראל מחקה על הקיר סביב סביב ושבעים איש מזקני בית ישראל וכו׳ ואיש מקטרתו בידו ועתר ענן הקטרת עלה ויאמר אלי הראית בן אדם אשר זקני בית ישראל עשים בחשך איש בחדרי מַשְׂכִּיתוֹ[2]) כי אמרים אין יי׳ ראה אתנו (יחזק׳ ח י-יב). הון עשיר קרית עזו וכחומה נשגבה בְּמַשְׂכִּתוֹ[3]) (משלי יח יא).—ב) מה שטמון במקום סתר, ובהשאלה מַשְׂכִּיּוֹת הַלֵּב, המזמות הנסתרות שבלב: לכן ענקתמו גאוה יעטף שית חמס למו יצא מחלב עינמו עברו מַשְׂכִּיּוֹת[1]) לבב ימיקו וידברו ברע עשק ממרום ידברו (תהל׳ עג ו-ח).

ג. מַשְׂכִּית[2]), ס״נ, מ״ר מַשְׂכִּיּוֹת, —מלאכת נוי וקשוט בכסף וכדומ׳, ornèmentation; Ausschmückung: תפוחי זהב בְּמַשְׂכִּיּוֹת[3]) כסף דבר דָּבֻר על אפניו (משלי כה יא). — ופשט השמוש במלה זו בסהמ״א במשמ׳

מתחלפות על דבר ראשיתה שהיא מלאך שנתאבן וכיוצא בזה. [כאן רשם המחבר על הגליון: ואולי הוא באמת כמו מַשְׂגַּד בערב׳, דבר (שטיח וכדומ׳) שאדם סגד עליו להתפלל לפני אלהים].

[1]) הקודמים הכניסו המלים שבערך זה בערך הקודם, ועי׳ לקמן.—[2]) השבעי׳ תרגמו ἐν τῷ κοιτῶνι τῷ κρυπτῷ, ר״ל בהדר משכבו החבוי, וכך ת״י: באדרון בית משכביה. והנה אין לברר אם כך היה כתוב בנסחה שלהם בחדר משכבו או שכך פרשו המלה משכיתו כאן. עכ״פ אנו רואים כי לא עלה כלל על דעתם לפרש במשמ׳ ציור. מנחם וריב״ג לא הזכירו משכית זו. רש״י: משוכה ברצפת אבני שיש. והחדשים במשמ׳ ציור. והנה. אעפ״י שנזכר כאן קודם שהיו שם צורות מְחֻקּוֹת על הקיר, אעפי״כ אין יסוד לפרש במשמ׳ זו משכיתו. הואיל וכל פרוש משכית במשמ׳ ציור מוטל בספק ובדוי מעקרו, וגם מעצם דברי הכתוב יותר נאות לפי הענין לפרש כאן חדר משכית במשמ׳ חדר שאדם מסתתר בו שלא יראו מעשיו. וכבר פרש במשמ׳ זו ר״א מבלגנצי וז״ל: ומה הם עושים בחדר משכית הסתום וסגור יפה מראיית העין וחלונותיהם למעלה שאין העין מגעת שם. ע״כ.—[3]) כך בנוסחה המסורה, אך מת״י נראה כי הוא קרא משכתו בלי ב. — השבעי׳ תרגמו במשמ׳ ספוק. ת״י: וכשורה יורם משריה, ע״כ, ר״ל כחומה יגבה מחנהו, כנראה קרא משכתו ולא במשכתו, והסמיך נשגבה למשכתו, כמו חומה כך נשגבה משכתו. רסע״ג תרגם גם כאן זח׳רפ: וכחצן מניע פי זכרפתה, ר״ל בציוריו, וזה דחוק מאד. ריב״ג לא הביא כתוב זה. רש״י: מפני שהבית מרצף ברצפת אבנים הסוככין על הארץ. ע״כ. ראב״ע: בבית משכיתו תרגום וישקף ואסתכי, ע״כ, ולא פרש מה כונתו בזה. ורב החדשים פרשו גם כאן בענין ציור ואמרו שהכונה היא - רמיונו, אבל כבר דחו זאת קצת החדשים ואמרו שאין זה ברוח לשון המקרא. והנה הדלת של כתוב זה שמתחיל בהון מעידה על הסוגר שהוא צריך לגמר בהון, ולכן הפרוש האחד הנאות כאן לפי הענין הוא שהכונה במשכת כאן מטמון, ר״ל מקום שמטמין אדם שם את הונו. —[1]) כאן תרגמו רב התרגומים הקדמוני׳ במשמ׳ מראה. השבעי׳ διάθεσιν; עקילס σκοπιάς; סומכוס φαινόμενα. רק ת״י באופן אחר: עברו חוטביהון חפורת ליבא, ע״כ, אך יש לפקפק בכונתו. ריב״ג גם כאן בענין ציור, אמר וז״ל: ומנ הד׳א אלמעני ענדי עברו משכיות לבב תפשירה תג׳אווא תזח׳רפ קלובהמ אי תג׳אווא מא זינתה להמ נפושהמ מנ אלקבאיח אי ארבוא עליה. ע״כ. ובעבר׳: ומזה הענין אצלי עברו משכיות לבב פרושו עברו ציורי לבביהם ר״ל עברו מה שצירו להם נפשותיהם מן המעשים הרעים כלומר הוסיפו עליו. רש״י: יותר ממה שלבם מייחל ומצפה באה להם תאותם. ע״כ. ראב״ע: ומלת משכיות על דעת ר׳ משה כמו מחשבות וכו׳ כאלו משכיות מראות וכו׳ או יהיה כטעם ואבן משכית מצויירת והציורים הם המחשבות. ע״כ. וכן רד״ק, וכך רב החדשים. ובעצם הדבר כמעט הכל מסכימים כי הכונה כאן למזמות של עמקי הלב, וזה נכון גם לפי פרוש משכית בענין הטמנה והסתרה. ועי׳ ערך מֵהֶלֶב.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) תרגמו השבעי׳ ὁρμίσκῳ. שהוא רביד על הצואר. תרגומו של עקילס ביונית לא נשמר לנו, אך מד״ר (בראש׳ לג) מביא בשמו תרגום בלשון ארמית: תרגום עקילס (כך בקצת דפוסים, והערוך הביא אונקל׳, אך אין תרגום אונקל׳ לכתובים, וכבר העירו החכמים כי צריך להיות עקילס) הגר חזורין דדהב בגו ד י ס ק ר י ן דכסף. והנה דיסקרין הוא δισκάριον ביונית, והוא קערה. ואעפ״י שכל מאמר זה קצת תמוה, כי הלא עקילס תרגם ביונית ולא בארמ׳, אך אי אפשר כמו״כ לאמר כי זה דבר בדוי, ולכן צריך להניח כי היתה להם מסורה של תרגום ארמי זה לפסוק הנזכר שהיה מיוחס לעקילס. ת״י תרגם במשכיות כסף בנגודי דסאמא, וכן הפשיטא, אך עצם פרוש המלה נגודי מוטל בספק. ת״א השתמש בהמלה נגיד לתרגם בה המלה מקשה בענין מלאכת המנורה. והמלונים הסורים בארו נגודא בערב׳: קצ׳יב מנ ד׳הב או פצ׳ה, וקאל קום ג׳אמ או כוז או אבריק, ע״כ, ובעבר׳: קנה של זהב או של כסף, וי״א כוס, כוז או קיתון. רסע״ג תרגם כאן כמו בכל מקום זח׳רפ, ר״ל ציורים וקשוטים. וכן ריב״ג. רש״י, כדרכו בשאר המקומות, מענין כסוי וצפוי: משכיות כלים המצופין בכסף כמו ושכותי כפי. ע״כ. ראב״ע: במצפוני כסף. ע״כ. רמב״ם, מלאכת נקבים: משכיות הם הגופות המפותחים בפתוחים משובבים ר״ל אשר בהם מקומות פתוחים דקי העינים מאד כמעשה

מתחלפות לפי הפרושים הרבים. במשמ׳ צורה ורמונה: טורת מלכיות, עובדי משכיות, טמאו חמד שכיות, בגאוה למלוך (ר״א קליר, הנסיכה מלכי, מוס׳ א ר״ה). —ובמשמ׳ קשוט לאבנים יקרות: ויוציא נקתניבור מחיקו אבן יקרה משוהם במשכיות מיני מרגליות (יוסיפון, פלק ו). —ובכלל תכשיטים: ועמי לחשה תבל בסודה כאלו השקתה נפשי אשישה, ישימוה כמשכיות אנשים ואינה פז אבל בפז כבושה (רבב״ג, הצפור או דרור). ויעתק משם עד בואו בירת ארתחששתא המלך וימצא בתוכה כלים נפלאים ומשכיות נפלאות (תולדות אלכסנדר, ישראל לוי, דף 50). — ובכלל ציורים וקשוטים בכתלי הבית וכדומ׳: יסודנו עפר ובעפר נקברים, ומה יתרון להתגאות במשכיות הררים (ר״י הלוי, און זרענו). משי ורקמה הם כסות גופך אבל החן והיפי כסות עיניך, משכית עלמות מעשה יד איש ואת ההוד והחמדה שכיותיך (הוא, מה לך צביה). מאד יסכל אשר נשים ירבה ולא יזכור מחונן אלמנותיו, ויבנה ארמנות משכית ואיים למהר יענו תוך אלמנותיו (רמב״ע, תרשיש ח י). מודה לאל על חוק טרפו אם קט או רב לבו שכן, גם עוצם עין שכלו משור משכית אולם בטח שכן (שם ט פה). ושים עיניך על יפי הקירות והקורות, והכירות והטירות, והשכיות והעליות, ופתוחי המשכיות, עשויים במיני צבעים, לארבעת רביעים (ר״י חריזי, תחכמ׳ לד). ובין גלות עליות, טירות יפה פיות, וחדרי משכיות (שם מט). בשימה הנבלים אל החסידים כתמרות עשן במשכיות טירות המלכים (ידע׳ בדרשי, פרדס ב, אוהה״ס ג). ואחר שמת הבכור היו מציירים דמותו בכותל חדרי משכיתם ומשתחוים אליו (כתב ר׳ משולם מלומי, בסוף ספר שבט יהודה). —ומצוי שמוש זה בלשון הפשוטה: ותשכיבהו (את חולה השרסם) בבית שוה באויר פשוט אין משכיות בו ולא תמונות כי דמיונו יאלצהו להביט בהם (קאנון ג א ג א). ובדקו ומצאו צורות שחורות במשכיות אותו החדר ששמשה בו (ר״י אבוהב, מנורת המאור ג ד ו ו). —ובמשמ׳ קשוט ותכשיט: וילבשו כלם כלי יופי ויתקנו אותם בכל לבושי שש ומשי ורקמה וכל מיני משכיות כסף איש איש כאשר תשיג ידו ויעשו כן וכל איש ישמח בביתו וילבש ויצא בכל מיני לבושים ומשכיות (מעשה אברהם, בספר שבט מוסר). ובזהב ובדברים הקשים עושים משכיות וציורים בכסף (גרור הזוג, וילא). — ובהשאלה: אם המטר עקב חורף טרפי שיחים בגן יחמוס, יחל כי הוא ילביש אותו משכיות אם אותו יחמוס (רמב״ע, תרשיש ג כה). משכית שירים הבט איכה אומן בפז אותם הדביק, אלו גלגל ירוץ לשיג הודם אותם עד לא הדביק (שם י י). מסוה צבעים מעלי שער הסר ומשכית השקרים גל, כי אחרי שיבה בתבל אין חלק והתעתד לך אל גל (שם ה י). — ובמשמ׳ הבלי העולם הזה ושעשועיו: הן אעזוב הונה (של תבל) ומשכיתה כעזוב נשמה את פגריה (ר״י הלוי, יונה תקנן). הבלי תבל לבבוך, ואל משכיותם סבבוך (רמב״ע, תוכחה, אברך את ה׳). חנם אדמה תעדה עדיה אולי פתיים יחמדו יפיה, הבוערים תשיא במשכיות חילה ותסיתם בטיב משיה (הוא, דיואן פה, כ״י בודלי). אם רצונכם לנצח לחיות, רחצו הנשמות במימי תושיות, ועזבו משכיות והבלי גויות, כי תועבת יי׳ כל עושה אלה (ראב״ע, אותות אל). ויעזוב שאר מותרי העולם ומשכיותיו[1] המטרידים את הלבבות מן האלהים (ר״י א״ת, תו״ס, הבחינה ג). —ובמשמ׳ הוספה לא נצרכה, אלא לקשוט בעולם: כי לא זכר מכל הענין ההוא זולת ההלצה ושתק מן השאר כאלו הבין שאר הדברים הנזכרים עמה משכית לבד לא שהיה צריך אליהם בכונה ואמת (ר״ש א״ת, יקוו המים 108). ובאמת כי נתעיבו בספור כמה משכיות אשר אינם מהמכוון הכללי (ר׳ קלוני, בסוף הקד׳ אגרי נע״ח). להשקיף מחדרי משכיותיה (של התורה) אל כוונותיה הפנימיות (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי ה). —נקבי המַשְׂכִּיּוֹת, בהשאלה, הכונה הפנימית, הסודית של דָבָר: ובו יסור עונך וחטאתך תכופר אפשר שרוצה בהסרת העון הסרת הטומאה נעתק ממלת טומאה למלת עון להרחיב נקבי המשכיות כי נטיית הדעות מדרך האמת הוא מעוה בלי ספק כנטיית המעשים מדרך הטוב (ר״ש א״ת, יקוו המים ח). מה שקרא דוד ע״ה תקרה של מים קרא החכם אבני שיש טהור להרחיב נקבי המשכיות והזכיר שלא להבין מדברי

הצורפים (פתיח׳ מו״נ). וכן רלב״ג. רד״ק וכן המאירי: ציור. וכך רב החדשים. מכל זה אנו רואים כי אין פרוש מסֻכם, ולפי הנראה מסגנון הכתוב ומהמלים תפוחי זהב, עי׳ ערך תפוח, נראה באמת כי הכונה במשכיות כאן מלאכה ממלאכות כלי כסף, ולא לכלי, כי הכונה בתפוחי בלי שום ספק לא לתפוחים באמת, אלא לציור ופתוח, והכונה אולי באמת למלאכת נוי וקשוט. ובמשנה פִּתּוּחַ, במשמ׳ קשוט בולט: העטרות והפיתוחין (אהל׳ יד א), עי״ש פרוש הרמב״ם. וממש כך בכנעני, פִּתֻּחַ חרץ, ר״ל פתוח זהב: המזבח נחשת זנ אש בח[צ]ר ז והפתח חרץ זנ אש על פנ פתחי ז והערת חרץ אש בתכת אבנ אש על פתח חרץ זנ (כתבת יחומלך מלך גבל, CIS I, 1). ועי׳ ערך ש כ י. —[1]) תרגום המלה הערבית זח׳ארף.

משח ע״ה באמרו המים אשר מעל השמים וכו׳ (שם כ). ומתועלותיה היותר מבוארים ונגלים הבנת נקבי משכיות רבים בספרי הנבואה והם הנקראים סתרי תורה (ר״י הספניני, אגר׳ ההתגלות, מובא בספ׳ מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 102). ולהרחיב נקבי המשכית (המאירי משלי א). ואסדר רזי בראשית ומעשה מרכבה לחכמים ואם ארחיב נקבי המשכית לפעמים ואפרש לפי דרכי כמה פסוקים ומדרשים בראש פרקים וארמז על כונתם וכו׳ (ר׳ לוי ב״ר אברהם, הקד׳ ס׳ פרדס החכמה, אוצה״ס ג). —ובמשמ׳ המחשבות הטמירות: הנה ראית משכיותי, מיום בנית את אשיותי, כי את קנית את כליותי (ר״י הלוי, כל עצמותי). משכית לבבם עברו (הרשעים) בראות כי צערו רבים ומעטו (רמב״ע, דיואן סד, כ״י בודלי). על משכיות לב כל ישים משטרו, גם עוזרי רהב שחו עת בא דברו (מ׳ ליטריס, עלמת הזמרה, בכה״ע תקפא 115).—ובמשמ׳ רצפת אבנים קטנות, mosaïque: ראש ארח רשע על משכית שש ואחריתו שוחה עמוקה (בן זאב, תרג׳ ב״ס כא יב): — ופשט שמושו במשמ׳ זו בספרות החדשה.

מֻשְׂכָּל, (מושכל), ש״ז, מ״ר מֻשְׂכָּלִים (מושכלים), מֻשְׂכָּלוֹת (מושכלות),—מה שאדם משיג בכח השֵׂכל, בנגוד למוחש, מה שהוא משיג באחד מחושיו: זה מושכל יגיע אדם אליו בחכמת הכוכבים כחות הגופות העליונות (יוסיפון, פרק ו). ולכן נאמר שהשכל בפועל משכיל ומושכל יחד (ר״י א״ת, כוזרי ה יב). איך לא ישכילו מ.שׂכ.ליהם פתאום כמו שהם אצל האל ואצל השכל הפועל (שם שם יד). מצאו בהם החכמים הרכבה מצד מושכליהם שכל אחד מהם משיג עצמו ומשיג זולתו (הוא, רוח חן ט). ויהיו האותיות והמלות סמנים למורגשים אפשר לרמוז אליהם כי כל מושכל שהוא כללי יש לו אישים זולתי אישי המושכל האחר ואז יתחדשו קולות פנים משונים מקצתם סמנים למורגשים והם כנוי האישים ומקצתם מורים על המושכלים כללים להם אישים מורגשים (רש״ט פלקירא, ראשי הכמ׳ ב ב). שיתפעל והוא ענין יתחדש מהתנועעות מן המניע והוא מושכל שוה אל הקודם ומיניו כמיניו (ראב״ד, אמונה רמה א א). אם הנפש שהשכילה המושכל הזה שהתבאר שם בספר היסודות שהמשולש זויותיו שוות לשתי נצבות ולא השכילה זולתו האם המושכל הזה לבד יתעצם וישאר נצחי (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ב ה ה). ומה שהשכל מתעצם במושכליו כמו שנתבאר במקומות הנזכרים וכו׳ שאם היה השם מתעצם במושכליו וידיעתו מתרבה בהתרבות היודעים הנה א״כ איננו אחד (רמב״ח, פי׳ בחיני׳ עולם ח). והם אנשים שאעפ״י שמאמינים מה שסדרו לנו האבות לא יבינו מושכל מן המושכלים (ר״ז מברלנגה, הקד׳ פי׳ מבני).—ותדיר בל״נ מֻשְׂכָּלוֹת (מושכלות): חכמת האלהות והיא דעת האל ית׳ ודעת תורתו ושאר המושכלות כנפש וכשכל וכו׳ (ר״י א״ת, הקד׳ לבנו בהיי להו״ס). שכל הנקנה ובו ידע האדם אמתת המציאות בתכונת הגלגלים ומהלכם ומספרם ומציאות ארבעה היסודות וכיוצא בהם וזו היא המדרגה השניה ר״ל החכמות שיצטרך עליהם המופת ויקראו מושכלות סתם (הוא, רוח חן ג). וקצת מצות התורה הם מזה המין ר״ל מכח המושכלות והם מצות עיוניות שאין בהם מעשה כלל (שם ו). הגבה למעלה שכלך לקצה חוג המושכלות עד אשר כאלו נפשך נפשטת מן החומר (רמב״ע, ערוגי׳ הבושם, ליון ב 121). תהלה לאל נורא עלילות ועלת העלילות החונן לאדם המושכלות המעיר אותו להדמות במפעליו (רש״ט פלקיירא, הקד׳ ראשי חכמה). כי במושכלות דברים אי אפשר שימצא השכל בהם כלל (שם ב ה). המושכלות המגיעות בכח השכלי המעשי והמגיעות בחלק העיוני ברצון ובמחשבה (שם ג, בסוף). ואם היתה הנפש מתעצמת מאמתות המושכלות הנה בספר היסודות ובספר החרוטים מושכלות הרבה מאד וכו׳ (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ב ה ה). היה אופן הגעת המושכלות אליו בדרך החושים (ר״י אברבנאל, מ״א ג, הכמת שלמה). הנה המעלה הגדולה אשר תיוחס לנפש השכלית היא בהשכילה המושכלות אשר בזה יתדבק השכל האנושי עם השכל הפועל (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 71). וכל זה יצדק בחכמת ההגיון המדברת על המושכלות (בעגריפע Idee) בבחינת מה שהן בעצמן (שד״ל, הערות להרקמה בראש הספר, לשער א). —מֻשְׂכָּל ראשון, מֻשְׂכָּלוֹת ראשונות, מה שאין לפקפק בו ושאינו צריך לראיות, Axiome: והמֻשכלות הראשונות כידיעתנו שהכל יותר גדול מן החלק וכו׳ (מלות הגיון ה). כל אדם מרגיש וכל מרגיש חי וכל חי עצם ושהכל יותר רב מהחלק וזולת זה מהמושכלות הראשונות (ר״י א״ת, כוזרי ה יב). הכח אשר בו ישיג האדם המושכלות הראשונות והם הדברים שלא יצטרך לו מופת על מתתם והם מטבע האנושים שידעם כמו שנודע לכל אדם שהכל גדול מן החלק ותנועת החלק בכל וכו׳ (הוא, רוח חן ג). הדברים הנודעים בלא מופת ובלא ראיה ארבע מינים המורגשות והמפורסמות והמקובלות והמושכלות ראשונות וכו׳ המין הרביעי הם

המושכלות ראשונות ונופל בזה המין האמת והשקר לא טוב ורע כמו שתאמר קוטר המרובע שוה לצלעו או התקבץ שני הפכים בנושא אחד בזמן אחד שקר הכל גדול מן החלק וקוטר כרוב: גדול מצלעו אמת וכל אילו הם מושכלות ראשונות שלא יצטרך אדם לאמתם במופת כי בטבע כל אדם לדעת אותם (שם ו). לפי שהמושכלות הראשונות המפורסמות הן גלויות לכל משכיל (ר"א אבטולי, מלמד התלמידי', ויגש). מושכלות ראשונות שידעהו האדם בלא למוד ואינו צריך בידיעתו לזולתו (ר"ש אב"ת, פי' מלים זרות במו"נ). דברי חכמי המחקר האמתיים מהם המורים על אמתת דבריהם המושכלות הראשונות ויש אומרים כי אמתת אלה המושכלות יודע מצד החוש והחוש נותן אותם ואחרים אומרים כי הן נאצלות מהנותן השכל לאדם (רס"ע פלקיירא, אגרי' הוכוח, JQR N.S. I, 490). אמר החכם מהמושכלות הראשונות שאדם יודע אותן בתחלת המחשבה בלי עיון ויש שמצטרכים לעיין (הוא, אגרי' הויכוח). לפי שאין כל ידיעה מגעת תמיד וכו' אלא מידיעה שהיא לאדם ביסודות השכל וכו' וקראו אותה ידיעה שהיא ביסוד השכל מושכלות ראשונות ר"ל שהם ראשונות שלא הגיעו מידיעה אחרת אבל נוצרו עמו בטבע ואותן המושכלות הן יסודות לחכמה כי מהן תשתלשל הידיעה (ר"י אלבו, העקרים א יו). שלא תשער הנפש (סתירה) המושכלות הראשונות והדברים שמחשבתו של אדם גוברת בהם (שם יט). כי לא תכריח התורה להאמין דבר שהוא כנגד המושכלות הראשונות ולא דעת בדוי שלא יצוייר מציאותו אצל השכל (שם כ). הדברים אשר הם התחלות העיון והם המחשבה והמושכלות הראשונות (רלב"ג משלי א ב). — ומשכלים ראשונים: המדרגה השנית שיגיעו אליה קצת מהמושכלים הראשונים ההכרחיים כענין (הנער) המכיר הקרוב לקרי (ר"א בר הסדאי, מאזני צדק לאלגזלי 33).

משכלי, (מושכלי), ת"ז, מ"ר לנקי' משכליות (מושכליות), — של משכל, מטבע המשכל, במשמ' השכלה ומחקר: מידתו של יעקב שלימה בטבעיות מדעיות מושכליות אלהיות ידו בכל רב לו וכו' (תהלת יעבץ ב קיא). ירא אנכי גרעון המדות המושכליות של היהדות הרבנית ומפחד מפחיתות המדות המוסריות של ההשכלה האירופיית (יל"ג, אגרות, א ג).

משכרת, ש"נ, בכנ' משכרתי, משכרתך, ־תך, — כמו שכר: הכי אחי אתה ועבדתני חנם הגידה לי מה־משכרתך וכו' ויאמר (יעקב) אעבדך שבע שנים ברחל בתך הקטנה (בראשי' כט יה־יח). ואביכן התל בי והחלף את משכרתי עשרת מנים וכו' אם כה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים ואם כה יאמר עקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן עקדים (שם לא ז־ח). ישלם יי' פעלך ותהי משכרתך שלמה מעם יי' אלהי ישראל (רות ב יב).

משמר, ש"ז, מ"ר משמרות, — כמו מסמר: דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועים (קהלי' יב יא).

משפון, ש"ז, מ"ר משפונים, — מה ששפון וטמון: והיה צדק אזור מתניו משפונים חושף, מארבע פאות צאן נהלאות אליו יאסף (* נג'ארה, ירוס וכו"א).

משפח[1], ש"ז, — כמו מספחת: ויקו למשפט והנה משפח[2] לצדקה והנה צעקה (ישעי' ה ז).

משרד, ש"ז, מ"ר משרדים, — מקום, בית או חדר, להנהגת עסק מה, Bureau, נהוג בדבור העברי בא"י, וככר השתמשו בו בעתונים, בש"טים, וכיוצא בזה.

משרדי, ת"ז מהקודם, — של משרד, מטבע משרד וכדומ'.

---

1) עי' הערה לקמן.—2) תרגמו השבעי' ἀνομίαν, שהוא פריצת גדרי החק, חמס ועול. עקילס (לפי עדות הירוניםוס) תרגם במשמ' פזור, ואין למצא יסוד לפרוש זה. ת"י: אנוסין, ר"ל אנסים, כמו השבעים. וכן רסע"ג: בעסף, והוא בערבי' עספ a), והוא חמס ועול ועריצות. רש"י שני פרושים, הא' במשמ' אסיפה, מלשון ספחני נא, והכונה אסיפת חטא על חטא, והוא דומה קצת להשבעים ות"י ורסע"ג, והשני כמו ריב"ג: ד"א לשון נגע. ע"כ. ראב"ע: מספח מגזרת שאת המספחת היא. ע"כ. וכן רד"ק: פי' נגע כמו ספחת. ורב החדשים במשמ' שפיכת דם, מפני שבערבי' משמש שרש שפח b) במשמ' זו. והנה לפי הענין והנגוד למשפט בודאי פרושם של השבעים נאות מאד, אלא ששמושו של ישעי' בזה השרש שפח בעצמו בבנין פעל במשמ' מספחת בקריאתו: ושפח יי' קדקד בנות ציון, מסיע להמפרשים משפח כמו"כ בזו המשמ'. ואעפי"כ, פרושם של השבעים, שגם ת"י ורסע"ג וגם פרוש א' של רש"י מסכימים לו, מכריע את הכף מפני שהוא מקביל למשפט, ומפני שיש לו גם סמך מלשון ערבי' בהשרש פחש c), שמשמש במשמ' של עול ואכזריות ופריצת גדר הצניעות. אמר אבן שידה: אלפחש ואלפחשא' ואלפאחשה אלקביח מנ אלקול ואלפעל, ובעברי': אלפחש ואלפחשא' ואלפאחשה הוא הרע בדבור ובמעשה, ובחדית': קאל לעאישה לא תקולי ד'לכ פאנ אללה לא יחב אלפחש, ע"כ, ובעברי': אמר לעאישה אל תדברי זאת כי אלהים לא יאהב פחש. ואמרו על מעשי שבט ע'ז במלחמת לאמר: אפחש אלע'ז פי אהל אלמוצל קתלא ונהבא ועית'א פי אלחרם, ע"כ.—ובעברי': עשו אנשי ע'ז פחש באנשי מוצל בהרג ובזה וענוי נשים.—ועי' עוד ערך ספח.

a) عسف b) سفح c) فحش

מִשְׂרָה[1]), ש״נ, —שררה ושלטון, Herrschaft; domination, sway: כי ילד ילד לנו בן נתן לנו ותהי הַמִּשְׂרָה על שכמו וכו׳ לםרבה הַמִּשְׂרָה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו (ישע׳ ט ה־ו). — ומצוי בסהמ״א, ואמר המשורר: לך משרה לך כתר כהונה ותפארת לעולמים נכונים (ר״ש הנגיד, ידידך). וכל יעש מלאכת אל ברפיון יד וברמיה, ויתנשא אלי משרה בלא דין כאדניה (הוא, הכמות פליליה). משרת מלכים על כתפיו היתה ולפי דברו הגבירים שרו (רסב״ג, כימי יקותיאל). יוציאהו מכלאו, ויושיבהו על כסאו, על כפי מלאכיו ישאהו, ואל עמו יביאהו, ובאורו יאורו, ובמשרתו ישרו (ר״י הלוי, מכת׳ לר״י בן דוכא). ואהבת הגדולה והמשרה חלי הנפש (רס״ט פלקיר׳, אגרי׳ הלוי׳, JQR N.S. I, 485).

⁺**מִשְׂרָט**, ש״ז, —כלי אומנות הרופאים, לעשות שריטה בבשר האדם: השריטה במשרט ממנה מה שיהי׳ קרעו קצר אין עומק לו (קבוצי גלינוס ב, כ״י פריז). הנה נריקהו (את הליחה מהמורסא) מיד בדברים המרפים והמתיכים בחמומם ולחלוחם ובדברים המקבצים המוגלא ובשריטה במשרטים (שם). והחמרה (מין מורסה) ההווה מסבה מתחילה יצטרך בתחלת עניינה בדברים מרפים ומריקים מה שבו כמו התחבושות הלקות׳ מקמח השעורה וכל שכן מאחר שריטת המקום במשרט (שם).

⁺**מִשְׂרֵף**, —בלשון סופרי הקראים, אחי האם, ומִשְׂרֶפֶת, אחות האם: כי ואשה אל אחותה יש בו בת המשרף והמשרפת כמו בת הדוד והדודה ואין בכי ישבו אחים יחדו בני המשרף והמשרפת כי אם בני דוד לבד (יפת הלוי, לקו״ק, נספח׳ 67). והדבור בצרת הדודות והמשרפות ונשים הדודים והמשרפים וזולתם מן הצרות (ישועה בן יהודה הקראי, ספר הישר, העריות 67). ואחר שהזכיר הדודה הזכיר המשרפת שהיא אחות האם שגם היא שאר (ר״א הקראי, ג״ע, ענין עריות ז). הקדים (הכתוב) הדודה שהיא שאר אמיתית והמשרפת שהיא ג״כ אמתית ואחר כן הזכיר אשת הדוד וכו׳ לא כגון מה שאמרו קצתם כי הזכיר תחלה הדודה והמשרפת כדי להסמיך נקבה אל נקבה וכו׳ כי הדודה והמשרפת הן קרובות (מבה בשיילו, ספר עריות א, סקדס ג א־ב). הזכיר הכתוב אחות האב הנקראת דודה ואחות האם הנקראת משרפת כדעת חכמי הקראין (שם).

מִשְׂרָפָה, ש״נ, מ״ר מִשְׂרָפוֹת, סמי׳ מִשְׂרְפוֹת, —שם״פ מן שרף, והמקום ששם שורפים השידים: והיו עמים מִשְׂרְפוֹת שיד קוצים[1]) כסוחים באש יצתו (ישע׳ לג יב). — ומה ששורפים דברים לכבוד מת וכדומ׳: בשלום תמות וּבְמִשְׂרְפוֹת[2]) אבותיך המלכים הראשנים אשר היו לפניך כן ישרפו לך (ירמ׳ לד ה). — ⁺מִשְׂרְפוֹת מים, מקום עשיית מלח על שפת הים: על שפת הים חריצין עשויין שמי הים נכנסין בהן והחמה מייבשתן ועושין מלח והן משרפות מים האמורים במקרא (רש״י כתוב׳ עט).

⁺מִשְׂרֶפֶת, —עי׳ מִשְׂרֵף.

מַשְׂרֵת[3]), ש״ז, —כעין מחבת עמֻקה לבשל בה, Tiegel; poêle; saucepan: ותקח את הבצק ותלוש ותלבב לעיניו ותבשל את הלבבות ותקח את הַמַּשְׂרֵת[4]) ותצק לפניו (ש״ב יג ח־ט). — ובתלמ׳: הסופגנין והדובשנין והאסקריטין וחלת המשרת[5]) והמדומע (חלה א ד). וחלות משרת ואשישה (מכי׳ בא, מס׳ פסח׳ י). לחם עוני פרט לסורסין ולחלת המסרת ולאשישה (ירוש׳ פסח׳ ב ד). — ומצוי בסהמ״א: אתמול נקראנו כלנו לאכול אתם להם בצהרים וכו׳ וכשמזגו לו המרק במשרת וצוו עליו לחכות עד אשר יצטנן אמר וכו׳ (אגר׳ יל״ג א קלא).

מֵת, ש״ז, מ״ר מֵתִים, בכנ׳ מֵתִי, מֵתְךָ מֵתֶךְ, מֵתוֹ, מ״ר סמי׳ מֵתֵי, בכנ׳ מֵתֶיךָ, — אדם שֶׁמֵּת, שנפסקו חייו בדרך טבעי או שנהרג וכדומ׳, Toter; mort; dead: ותמת שרה וכו׳ ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה ויקם אברהם מעל פני מֵתוֹ וידבר אל בני חת לאמר גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחזת קבר עמכם ואקברה

---

[1]) משרש שרה, עי״ש. — ובכנעני׳ משרת: לעשתר את שמעבעל וכו׳ כ בנ את חצר בת אלם ופעל את כל אש עלתי משרת וכו׳ לכנ ידע הצדנם כ יעד הגו לשלם חלפת אית אדמם אש פעל משרת את פנ גו (כתבת מצבה לשמעבעל, Lidzbarski, Kanaan. Inschr. N. 52). הוא קרא מִשְׂרַת, אך עי׳ הערה שם.

[1]) גם עתה ישרפו השיד פה בקוצים כסוחים. — [2]) בקצת ספרים וכמשרפות.

[3]) בארמ׳ מסרית, ועי׳ הערה לקמן. — [4]) השבעי׳ תרגמו τήγανον, שהוא כלי בשול בעין מחבת עמקה, saucepan. ת״י: מסריתא. והנה במלה זו תרגם אונקלוס בכל מקום את: מחבת. אך ברור הדבר כי בעברית היה הבדל בין מחבת ובין מַשְׂרֵת, ומדברי הכתוב בעצמו כאן נראה ברור, כי המשרת היה כלי לבשל בו לביבות, וא״כ היא יותר עֲמֻקה ממחבת ומרחשת שעקר שמושן היה לטגן בהן בשמן, והמשרת היה משמש גם לבשול וגם לטגן בשמן, ולא נתברר מקורו, ועי׳ שרש שרת. — [5]) בכ״י מסרת, בסמך. ושאלו בגמ׳ (פסח׳ לז.): מאי חלת המסרת אמר רבי יהושע בן לוי זה הלוט של בעלי בתים. ע״כ. ופרש רש״י: והן חלות אפויות במסרת על ידי שמן כגון טגון ומפני שאינן אפויות בתנור אלא במסרת נקראו חלת המסרת.

מֵתִי מלפני ויענו בני חת וכו׳ במבחר קברינו קבר את מֵתֶךָ איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מקבר מֵתֶךָ (ברא׳ כג ב־ו). ואת מֵתְךָ קבר (שם יח). כל הנגע בְּמֵת בנפש האדם אשר ימות (במד׳ יט יג). בחלל חרב או בְמֵת או בעצם אדם (שם יו). אל נא תהי כַּמֵּת (שם יב יב). לא תתגדדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם לָמֵת (דבר׳ יד א). לא תהיה אשת הַמֵּת החוצה לאיש זר (שם כה ה). אשת הַמֵּת קניתי להקים שם הַמֵּת על נחלתו (רות ד ה).—ומ״ר: ושאל אוב וידעני ודרש אל הַמֵּתִים (דבר׳ יח יא). בעד החיים אל הַמֵּתִים (ישע׳ ח יט). יחיו מֵתֶיךָ נבלתי יקומון (שם כו יט). כשלנו בצהרים כנשף באשמנים כַּמֵּתִים (שם נט י). וְהַמֵּתִים אינם יודעים מאומה (קהל׳ ט ה). הֲלַמֵּתִים תעשה פלא אם רפאים יקומו יודוך (תהל׳ פח יא). לא הַמֵּתִים יהללו יה ולא כל ירדי דומה (שם קיה יז).—ומצוי בתו״מ: הניחו נר על הארץ כדי שיצטערו המתים אל תניחו נר על הארץ כדי שלא יצטערו המתים וכו׳ הרי זה מדרכי האמורי (תוספ׳ שבת ו ב). שאין הנאה למתים (שם נדר׳ ב ז). אל תרצה את חבירך בשעת כעסו ואל תנחמהו בשעה שמתו מוטל לפניו (רשב״א, אבות ד יח). כל הרואה המת ואינו מלוהו עובר משום לועג לרש (ר׳ יהודה, ברכ׳ יח.). מת שאין לו מנחמין הולכין עשרה בני אדם ויושבין במקומו (הוא, שבת קנב.). המשמר את המת אע״פ שאינו מתו פטור מק״ש (ת״ר, ברכ׳ יח.). שלשה דברים עלו במחשבה לבראות ואם לא עלו דין הוא שיעלו על המת שיסריח ועל המת שישתכח מן הלב ועל התבואה שתרקב (ת״ר, פסח׳ נד:). ארבעה חשובין כמת עני ומצורע וסומא ומי שאין לו בנים (תניא, נדר׳ סד:). אין אומרין בפני המת אלא דבריו של מת (ריב״ל, ברכ׳ ג:). ג׳ דברים סח לי מלאך המות אל תטול חלוקך מיד השמש ותלבש וכו׳ ואל תעמוד לפני הנשים בשעה שחוזרות מן המת מפני שאני מרקד ובא לפניהן (הוא, שם נא.). מתים שבחו״ל אינם חיים (ר׳ אלעזר, כתוב׳ קיא.). מתים שהחיה יחזקאל עמדו על רגליהם ואמרו שירה ומתו (הוא, סנה׳ צב.). רשעים שבחייהן קרויין מתים (ר׳ רב, ברכ׳ יח:). הרוצה שלא יסריח מתו יהפכנו על פניו (הוא, ע״ז כ:). קשה רמה למת כמחט בבשר חי (ר׳ יצחק, ברכ׳ יח:). כל המספר אחרי המת כאלו מספר אחר האבן (הוא, שם יט). כל שאומרים בפני המת יודע עד שיסתם הגולל (ר׳ אבהו, שבת קנג:). הנפטר מן המת אל יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום (ר׳ אבין הלוי, ברכ׳ סד.). למה יוצאין לבית הקברות (בתענית, חולקים בה ר׳ לוי בר חמא ור׳ חנינא, אחד אמר) הרי אנו חשובין לפניך כמתים (ואחד אמר) כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים (תענ׳ טז.). בעון חיים מתים מתחטטין (יבמ׳ סג:).—מת מצוה, שאין אדם לטפל בקבורתו, וכיוצא בזה: פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי מת מצוה ונטפלתי בו כארבעת מיל עד שהבאתיו למקום הקברות וקברתיו (ר״ע, ירוש׳ נזיר ז א). בה״כ שמחשבין בו חשבונות וכו׳ לסוף שילינו בו מת מצוה (בבלי מגי׳ כח:), ועי׳ עוד מִצְוָה.—מֵתֵי מִדְבָּר, יוצאי מצרים שמתו במסעיהם במדבר: יום שכלו בו מתי מדבר (רבנ״א בשם ר׳ יוחנן [1], תענ׳ ל:).—מֵתֵי יחזקאל: לעתיד לבא מתחיל בגידים ועצמות וכו׳ שכך כתוב במתי יחזקאל ראיתי והנה עליהם גידים וכו׳ ולמה היו מתי יחזקאל דומים לזה שהוא נכנס למרחץ מה שהוא פושט ראשון הוא לובש אחרון (ב״ש, מד״ר ברא׳ יד). אין למדין ממתי יחזקאל (ר׳ יונתן, שם).—ודבור, יכרך המת בסדינו, במשמ׳ אין לעשות מאומה, יהיה מה שיהיה: (ר׳ איסי נצוד בספסופה אמר ר׳ יונתן) יכרך המת בסדינו (ירוש׳ תרומ׳ ח י).—עד שיחיו המתים, עד זמן רב: כאדם שהוא אומר עד שיחיו המתים עד שיבוא בן דוד (ירוש׳ קדוש׳ ד א).—תחית המתים, עי׳ תְּחִיָּה. —ובהשאלה לאבר הזכרות: המשמש (באבר) מת בעריות פטור (רבא, שבוע׳ יח.). — ״לשון מֵתָה, שחדלו לדבר בה: אכן בהוכחת אמתת מבטא אחת הלשונות אשר כעת במספר הלשונות המתות תחשב תהיינה היסודות נשענות על דברי קבלה (מנחם טרייטל, אמרה לרופה, תקסח). —ועי׳ מָוֶת.

מַת [2], ס״ז, מ״ר מְתִים, מְתִם, סמי׳ מְתֵי, בכנ׳ מְתֶיךָ, מְתָיו, — כמו איש, Mann; homme; man, מְתֵי מספר, מְתֵי מעט, אנשים מספר: עכרתם אתי להבאישני בישב הארץ בכנעני ובפרזי ואני מְתֵי מספר ונאספו עלי והכוני (ברא׳ לד ל). והפיץ יי׳ אתכם בעמים ונשארתם מְתֵי מספר בגוים (דבר׳ ד כז). בהיותם מְתֵי מספר כמעט וגרים בה (תהל׳ קה יב). ויגר שם בִּמְתֵי מעט ויהי שם לגוי גדול (דבר׳ כו ה). ונשארתם בִּמְתֵי מעט תחת אשר הייתם ככוכבי השמים לרב (שם כח סב).—יהיו מְתָיו מִסְפָּר, במשמ׳ הֵפֶךְ, יהיו רבים: יחי ראובן ואל ימת ויהי מְתָיו מספר (דבר׳ לג ו). — מְתִים, אנשים, זכרים: ונחרם את כל עיר מְתִם והנשים והטף (שם ב לד). החרם כל עיר מְתִם הנשים והטף (שם

---

[1] בגמ׳ ב״ב קכא: רב דימי בר יוסף בשם רב נחמן.

[2] באשור׳ מֻתּ, בַּעַל. וכעין זה גם באתאפ׳. —

ג ו). מְתַיִךְ בחרב יפלו וגבורתך במלחמה (ישע׳ ג כה). לכן גלה עמי מבלי דעת וכבודו מְתֵי רעב והמונו צחה צמא (שם ה יג). אל תיראי תולעת יעקב מְתֵי[1]) ישראל אני עזרתיך (שם מא יד).—מְתֵי אהלו, מְתֵי און, מְתֵי שוא וכדומה: אם לא אמרו מְתֵי אהלי מי יתן מבשרו לא נשבע (איוב לא לא). אשר דרכו מְתֵי און (שם כב יה). כי הוא ידע מְתֵי שוא (שם יא יא). לא ישבתי עם מְתֵי שוא ועם נעלמים לא אבוא (תהל׳ כו ד). תעבוני כל מְתֵי סודי וזה אהבתי נהפכו בי (איוב יט יט). — ובמציי בסהמ״א: בימי נחמיהו הפחה וכל מ ת י ו ראה ראנו מדברים אשדודית ויחר לו ויגער בעם וירב בם (רסע״ג, ההקדמ׳ העברי׳ להאגרון).—ואמר המשורר: דור לדור יהודו יעידון מעשיו כי יכלון ויאבדון, והוא לבדו ישאר וידון על מ ת י ם בסתר יזידון (ר״י הלוי, שם אלהים). מ ת י רוחות עצובות ואישים עגומים, שוחרים בתשואות לצור עולמים (ראב״ע, מתי רוחות). — מְתֵי אָוֶן: וקרני כל מ ת י און גדע ושמם כעפר ארץ מדשה (רשב״ג, הצפור). —מְתֵי מוסר: שמחו מ ת י מוסר במלך שלמה, כל שר וכל מספר ישאל שלומו (ראב״ע, הודות עלי גבל). — מְתֵי מעשקות: ויופע להחיות מרודים ולשפיל מ ת י מעשקות ולסיר מרוצה (רמב״ע, תרשיש א קל). — מְתֵי שיר: ונעים זמירות כל מ ת י שיר ואדון השיר ומבצר אויבים קורע (רשב״ג, לבי באומת).—מְתֵי שכל: למען על כסיל תשור בהונך, ותשור על מ ת י שכל בשכלך (ר״ש הנגיד, בן משלי ב נה). שמעוני מ ת י שכל ואישים, בני מדע וכל חכמי חרשים (ר׳ שלמה מז״ט, שיר על כחוק האבקאק). — והשתמשו בו במשמ׳ יושבי העיר בכלל: מה יפה פה הר הזיתים, עצי רענן דליות פוריות, מים נשקפה עיר ומתים, שאון קריה וראשי הומיות (א׳ מפו, אה״צ י).

מַתְבֵּן, ש״ז,—צבור של תבן, Haufen Stroh; tas de paille; heap of straw: ונדוש מואב תחתיו כהדוש מַתְבֵּן במי מדמנה (ישע׳ כה י).—ובתו״מ: מ ת ב ן[2]) שבין שתי חצירות גבוה עשרה טפחים (ערוב׳ ז ה). — וגם במשמ׳ בית התבן: חורי בית וכו׳ ורפת בקר ולולין ומתבן[3]) ואוצרות יין ואוצרות שמן אין צריכין בדיקה (פסח׳ ח.). אחד שערי בתים וכו׳ ואחד שערי עיירות ורפת ולולין ומתבן[4]) ואוצרות יין ואוצרות שמן חייבין במזוזה (יומ׳ יא.).—ואמר הפיטן: כאלמנות ענונו לדוש, סער מ ת ב ן כהדוש, למת תהיה כעומד ברהוק קדוש (ר״א קליר, זכור איכה, שחר׳ ת״ב). הדש ששונים לי חדש, ובנה ביתך נאוה קדש, וכמו מ ת ב ן אויבי הדש (ר״י נג׳ארה, חדש ישועה).

[1]) יש מגיהים רְמַת.

[2]) ופרש״י גדיש של תבן.—[3]) פרש״י בית התבן.

—[4]) בספרי (דבר׳ לו) הגרסה: שערי בתים והלולים והרפת ו מ ת ב ן ובית התבן וכו׳. ואין ספק כי המלים ובית התבן הם הגהה על הגליון לפרוש למתבן.

מֶתֶג[1]), ש״ז, בכנ׳ מִתְגִּי,—כעין חכה שתוחבים בשפתי השבוי וכדומה להטותו לכל צד: ושמתי חחי באפך ומִתְגִּי[2]) בשפתיך והשיבתיך בדרך אשר באת בה (מ״ב יט כה, ישע׳ לז כט).—ואמר המשורר: יפו בך ימים כמו כלה אשר תתיף בחח, אך מ ת ג ך תשים עלי אפם וימשכו בחח (רמב״ע, תרשיש א מה).

א. **מֶתֶג**[3]), ש״ז, בכנ׳ מַתְגִּי,—א) כעין יתד חד של עץ או של ברזל, יעקצו בו את החמור לזרזו בהליכה: שוט לסוס מֶתֶג[4]) לחמור ושבט לגו כסילים (משלי כו ג).—ב)

[1]) הנטיה בכנוי מתגי, במם חרוקה, מרשה אותנו לחשב כי המכרת היה במם צרויה, ע״מ סֵפֶר סִפְרִי, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) השבעי׳ תרגמו χαλινός, שהוא כעין רסן. ת״י וזמם. וכבר פרש״י הכונה בזמם כאן ואמר: והוא של ברזל ותוחבין אותו בנחירי הנאקה ונמשכ׳ בו לפי שעסקיה רעים והוא ששנינו והנאקה בחטם. ע״כ. אבל כאן הכונה לדבר כזה שתוחבין בהשפה. רסע״ג תרגם לג׳אם בערב׳, אבל את זה אינם נותנים בהשפה כי אם בהפה, וכבר דִּיֵּק ריב״ג והבדיל ואמר בפרוש כי כאן הכונה צנארה a) בערב׳, והוא כעין חכה. רד״ק אמר: ומתגי בשפתיך הוא הברזל הארוך שמשימין בפי הבהמה להנהיגה והוא שקורין לו בלעז פרי״ן. ע״כ. וזהו לג׳אם שתרגם רסע״ג, וכבר העירותי למעלה כי לזה אינו שיך לומר ושמתי בשפתיך, כי אם בפיך. והנה לא נתברר מה מקור מלה זו ומאיזה מושג של שרש מתג נסתעף מושג השם מֶתֶג במשמ׳ זו. בערב׳ מתג׳, מת׳ג׳ משמשים במשמ׳ רחוקות מזה. רק משרש מתכ יש שֵׁם מתכ b), והוא במשמ׳ עֹקֶץ.

[3]) המלונים הקודמים קבעו רק ערך אחד למתג וכללו בתוכו כל מה שנמצא ממנו במקרא, אעפ״י שאין ספק בדבר כי אין הכונה בכל מקום לדבר אחד בעצמו, כמו שכבר הרגיש בזה ריב״ג, עי׳ לקמן. והנה כבר אמרתי בהערה לערך הקודם כי המם החרוקה של מִתְגִּי מרשה אותנו להשב כי המכרת שלו היה מֵתֶג, שהוא במקום מִתֶג הקדום, ובהיות שבמשמ׳ אחרת מהמשמ׳ של מֶתֶג הקודם נמצא מתג בשש נקודות, שהוא עפ״ר במקום פַּעַל הקדום, הדין נותן שהכנ׳ שלו יהיה מַתְגִּי, כמו כַּלְבִּי, מַלְכִּי. ועי׳ הערה לקמן.—[4]) תרגמו השבעים κέντρον, שהוא באמת כעין יתד חד. עקילס תרגם אכמם κημός, שהוא זמם, או מחסום, אך ת״י: מגלבא, שהוא כעין רצועה של מלקות.

a) صنارة b) متك

כרדף עם רסן: אל תהיו כסוס כפרד אין הבין בְּמֶתֶג[1]) ורסן עדיו לבלום (תהל׳ לב ט).—והשתמשו בו בסהמ״א בשתי חמשמ׳: מושכים השוגים בשוטים ומתגים ומשפט מציגים בצדק בשערים (תשו׳ תלמידי דונש, את מי חרפת). וראה את השר שלהם רוכב על ארי ומתג בפי הארי ואותו מתג היה נחש ארוך (ספר חסידים, סי׳ תתתתרעא). גימון (פרושו) מתג בפיו של עגל שלא יוכל לשתות החלב (צמח דוד, ערך גימון). כמו הבהמות שיפחדו רק בעת שיניפו יד עליהם בקיפוץ או באבן או שיצעקו עליהם ויעקצם במתג (ר׳ הלל מוירונא, תגמ׳ הנפש כו:).—ובהשאלה: וכמה ראתה עיני אהובים השיבם השחוק שונאים וערים, לזאת מתג ורסן שים לפיך וידיך בשחקך שים אסורים (משה דרעי הקראי, דיואן א נב, לקו״ק פד). פתי במתג דום עדי סכלך בלום, של נעלך של ואל תקרב הלום (שיר בספר דברי חכ״יס ס). — ואמר המשורר בשתי המשמ׳ יחד: יעופף ליל ראות עופר כאלו בגבו נתנו דרבן ומתג, ויארך ליל פרידתו כאלו בחחים משכו לחיו ומתג (רמב״ע, תרשיש ז כ).

ב.*מֶתֶג[2]), ש״ז, מ״ר מְתָגִים,—אחד מסימני הקריאה בעברית, יורה להעמיד ולהאריך קצת התנועה: נשאר לי לבאר תמונה אחת שהיא דומה לתמונת טעם אבל אינה טעם והוא קו אחד פשוט שלא יטה ימין ושמאל תחת אות ושתים שבתיבה זולת הטעם של אותה התיבה ויש קורין לו מאריך וכו׳ ויש שקורין לו געיא וכו׳ ויש קורין לו מתג וכן אקראהו גם אני וחלקתי לששה מינים ונתתי בהם סימנים מת״ג ורסן פירוש מ׳לכים ת׳נועות ג׳רונית ר׳אשים ס׳מוכים נ׳כרים וע״ז אמרתי בשירי פרק רב טובו גם יפיו, אכתוב על ספר בדיו, בו ימצא האדם דיו, במת״ג ורסן עדיו (ר״א בחור, טוב טעם, פרק ז, שנת רעז). והכלל מי שאינו קורא המתגים כמשפטן אינו בטוח מן המכשול וישגה במבטא ובכונה (שם). קצתי בחיי מפני רוב הגעיות היתרות כנטולות דמי ששמו האשכנזים בספריהם וקוראים מתג (ר״מ מלונזנו, אור תורה, ברא״ש׳ ה ז, שנת שלד). והוא קו ישר תחת האות נקרא ג״כ מירכא או געיא או מתג (ר״ש ארקוולטי, ערוגת הבשם, שנת שכב). ואם תהיה התיבה אשר בה התביר במתג וחטף כגון צדי לפני חטף המניע או חולם לפני חטף שהוא מתוג וכו׳ אז יהי׳ המשר׳ (המשרת) מרכא במקום המתג (בעל הנגינות, בסוף מסורה מערכתית, שנת שעט). המתג הוא קו נצב לארכו כזה (|) ושמו יגיד על תכונתו כי כמתג בלחי הסוס מעכב מהירות מרוצתו כן הוא מעכב מהירות מבטא ההברה (בן זאב, תל״ע, סעיף סג).—ובזמן האחרון פשט השמוש בשם זה במשמ׳ כנוי להחידקים המסבבים קצת נגעי העור וכדומ׳, עפ״י הצעתו של דר׳ בקי בן יגלי, במאמר נגעי העור, היקב, המליץ נח.

א.*מָתַג,—קל לא נמצא.

— פִעֵ׳, *מִתֵּג, מְמַתֵּג,—פעל נגזר מן מֶתֶג: הסוס הזה את ממתגו[1]) והוא בולם (פסיי דר״כ, זכור).

—הָפְעַ׳, *הֻמְתַּג,— הושם עליו המתג. ואמר הפיטן: אי כה פץ לקוב עם וברך עם קדושיך, בשוב וכה תדבר הומתג[2]) לקדושיך, והן עתה צרו על עיר קדשך, שלחו באש מקדשך (ר״א קליר, קיני לת״ב, אי כה).

וכן רסע״ג מקרעה a). וריב״ג תרגם מתג זה בערב׳ מנח׳ש ומהמאז, ע״כ, ותרגם ר״י א״ת: מַכֵּש, והוא כעין תד בעקץ של ברזל בראשו, שהחמר עוקץ בו את החמור לזרזו להליכה. וכן רש״י (ש״ב ח א) תרגם מתג אגויילו״ן בלעז. וכן רד״ק: ומתג לחמור הוא דרבן הברזל התחוב בקצה העץ שדוקרין בו החמור למהרו. ע״כ. וכן הרלב״ג: וינהיג (האדם) החמור כשיעקוץ אותו האדם במתג כמנהג החמרים. ע״כ. וכן מנחם המאירי: ומתג הוא השבט שבראשו ברזל תחוב ודוקרין בו החמור ונקרא בלשון לעז אגולין.—[1]) השבעי׳ תרגמו כאן κημός, כמו זמם, וכך גם עקילס. ת״י כאן: זממא.—ועוד במקום אחד באה מלה זו: ויך דוד את פלשתים ויכניעם ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים (ש״ב ח א), ותרגמו השבעים ἀφωρισμένην, ואמר ולהויזן כי אולי קראו מתגרשה. ת״י: תיקון אמתא. ואמר רד״ק כי אולי היתה בעיר אמת המים ולקח דוד התקון מידם. רש״י אמר כי מתג האמה הוא כנוי לעיר הראשית מפני שהיא השלטת בכל הארץ: שהיא מקל רודה בכל פלשתים, מטרופולין של מלכים. רלב״ג: ואולי היה זה המחוז נקרא מתג האמה. רד״ק: גת ובנותיה היו נקראין בכלל מתג האמה. ע״כ. והיותר נראה שהעקר הוא כמו בדה״י: גת ובנותיה.

[2]) לא מצאתי בין פתקאותי מראה מקום יותר קדום מדברי ר״א בחור הבאים, ואינני יודע מי קודם לו קרא לסימן זה מתג, וכמדמני כי הוא הוא הממציא ויחסו לאחרים. והנה שם באותו הפרק, בסעיף מתגים נכרים. אמר הבחור וז״ל: והגאון רב סעדיא קרא לקצתם מתגים מתנכרים, ע״כ, אך לא נתברר לי אם באמת השתמש רסע״ג במלת מתגים, או אין זאת אלא תרגומו של הבחור למלה אחרת שהשתמש בה הגאון.

[1]) אין לברר לאיזו משמ׳ של מתג נתכון בעל המאמר.—[2]) בנוסח׳ הדפוס הומר. אך כבר העיר ע״ז צונץ ואמר שבכ״י הומתג.

a) مقرعة

ב:·**מָתַג**, פ"י, מֹתֵג, מָתוּג, מְתֻגָּה.—בדקדוק, מָתַג את האות בְּמֶתֶג: וכשתבוא אות נקודה בפתח לפני אות המתוגה תהיה אות המתוגה דגושה (רא"בי טוב טעם ז). וכלם מתוגים לפני החטף להפריד בין הקמץ והחטף (יעב"ה, דרכי הנקוד והנגינות, בסוף מק"ג)· המכסה אני מתוג בחוץ כי היה ראוי להיות בשבא וכו' (שם). יש מותגים אותם בכל מקום ויש שמותגים אותם אך עם מלכי הנגינה ויש שלא ימתגו אותם כ"א עם הפשטא (דרכי הנקוד לר' יקותיאל, Merx, Arch. 65 בהערה)· נהגו האשכנזים בשלשת המלכים האלה למתוג אפילו במקום שאינם מתוגים וכו' ואפילו לפני אותם השבאים שאינם ראוים למתיגה מותגים (יהבי הנקדן, אזהר' עין הקורא בהומש מאור עינים)·

—נפע', ·:נִמְתַּג: והשוא בהם הוא נע וכו' ולא נמתג לפניו כדין בתנועה קלה (מ' ריכרזון, חה"ש קלו)·

מְתוּ,—מתחבר לשמות פרטים: מתושלח וכו'·

***מִתּוּחַ**, ש"ז,—בס"פ מן מָתַח: סירוג שתי וערב מיתוח או שתי או ערב (הזקיה, ירוש' מו"ק א ח). סירוג או שתי או ערב מיתוח היתה רפה ממתחה (ר' יוחנן, שם).—ומחט של מִתּוּחַ: מחט שניטל חרירה או עוקצה טהורה אם התקינה למיתוח[1] טמאה (כלי' יג ה). נטלו ממנו (מן המסרק) שתים ועשאן למלקטת וכו' אחת והתקינה לנר או למיתוח (שם ח). אילן שנעקר ונשתייר בו שורש וכו' כמחט של מיתוח[2] (רא"בי איש ברתותא, ערלי' א ד)·

—·:בית מִתּוּחַ: אבל אם יש לכם יכולת להחזיר את יריעות לבתי מיתוח ולהעביר עליהם מעט סיד לשמה הרי יצאתם ידי עיבוד לשמה (תשו' הגא', הרכבי תלג)·

·:מִתּוֹךְ.—כמו מִגּוֹ, עי' תּוֹךְ·

·:מְתַיֵּךְ, ת"ז,—מי שמתיך בדבר·

מְתוֹם,—עי' מְתֹם·

***מָתוּן**, ת"ז, לנק' מְתוּנָה, מ"ר מְתוּנִים, מְתוּנוֹת,—מי שאינו ממהר, בפרט שאינו מהיר חֵמָה, וכיוצא בזה: אין לך בכל העממין מתון יותר מן האמרי שכן מצינו שהאמינו בהקב"ה וגלו לאפריקי ונתן להם המקום ארץ יפה כארצם והיתה ארץ ישראל נקראת על שמם (רשב"גי תוספתי שבת ז-ח כה)·—ומי שאינו עושה דבר בלי ישוב הדעת, וכיוצא בזה: הם (אנשי כנסת הגדולה) אמרו שלשה דברים הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים

[1]) במדב"מ מיתון, וכך במשני' עם גוף הפרוש הערבי של הרמב"ם. וכבר העיר תנחום ירושלמי כי בקצת ספרים הגרסה מיתון במקום מיתוח, והוא הוא.— [2]) במשני' שבש"ס מיתון, ובכ"י מיתין·

הרבה ועשו סיג לתורה (אבות א א). ואצוה את שופטיכם וכו' אמרתי להם הוו מתונים בדין שאם בא דין לפניך פעם אחת שתים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני ושניתיו ושלשתיו אלא הוו מתונים בדין (ספרי, דברי' טז). אלו המדות הטובות שלמדו ישראל ע"י הצרות והשמדות וכו' שנעשו סבלנים מתונים צייתנים (מדר' שה"ש, הדודאים, הוצ' גרינהוט). — ובהרחבה, עיר מְתוּנָה, שיושביה מתונים: אין לך בכל הכרכים יותר מתון מן הסודמי שכן מצינו שחזר לו לוט על כל המקומות ולא מצא מתונה כסדום (ר' נהוראי, תוספתי שבת ז-ח כד).—וגם דבר לא בע"ח, במשמ' ההפך ממהירות: הטורף את גגו והמכבס את כסותו אימתי יודע אם רבו הגשמים אם לאו וכו' בתחלה הוא מנטף טיפין מתונות ועכשיו יורד טפה אחר טפה (ר' יהודה, תוספתי מכשירי א ח)·—ובסהמ"א: קלקול הדין שלא היו מתונין בו לעיין כל צרכן ונתקלקל (רש"י שבת לג.). שכל מעשה ארץ מתונים ומעשה שמים במהירות (הוא, חגי' יב:).—מהלך מָתוּן: ויהיה העודף בין המהלך הנחוץ והמתון כפל זויות (ראב"ח הגביה, צורת הארץ יב). ימצאו לבנה בכל חלק מחלקי הרקיע הולכת בכל סדרי המהלך המתון והמהיר והשוה (שם יג). — ומשל: מתון מתון ארבע מאות זוז שוה[1])·

·:**מִתּוּן**, ש"ז, — שה"פ, ההפך מן מהירות: יש להם עסקים רבים ובאים לדין ואין לי מתון לעיין בדינם (רש"י מ"א ג ט). שאין שהות ומתון לדבר (הוא, כתובי פז.). מהרתי בראשונה וכו' ובעיני היה גנאי לתת מתון ופנאי (תשו' ר"ת קמו). כמי ששקל ממונו אלף זוז לחמשה וכו' ורוצה לאמת אצלם במהרה מה שנשאר מן הכל וכו' התחייבו להאמין מה שאמר להם ויש להם מתון לדעתו מדרך החשבון (ר"י א"ת, הקד' או"ד לרסע"ג). ואמר החכם המתון שאחריתו השגה טובה טוב מן המהירות שאחריתו הסרון (הוא, מבח' הפניני' לרשב"ג, שער המהירות)· כמו שאדון הבית מוכיח אנשי ביתו ומלמדם כמו מלמד התינוקות והקטנים וכמו שכל אחד מאלו מוכיח מקצת מה שיוכיחהו במתון ולאט ובספוק ובמקצתם בעל כרחם כמו כן המלך (רש"ט פלקיירא, ראש' חכמי' ג א)· והשיר היה נחמד מזהב ומפז ולא הייתי יכול לקראו במתון, ופי יהלך אל טוריו כפי האתון ולבי ישוב אחור וילך עקלתון (עמנואל, מחברי' יג). וכל איש משכיל שיקרא בו אני משביע בנפשו שלא יעבור עליו בשילוח רק

[1]) בגמ' בארמית: מתון מתון ארבע מאה זוזי שויא (רב אדא בר אהבה, ברכי' כ)·

יתבונן בו במתון התבוננות מופשטת מתאוה ומקנאה (ר' הלל מוירונא, הקדמ' תגמ' הנפש). — בְּמִתּוּן, כמו במתינות: והמשמש מטתו בהיות גופו ממוצע בין הקור והחום אז יוכלו טבעיו לנוח ולא יזריע מהר ויוכל לבעול במתון ואז האשה מקדמת לזרוע תחלה (ר"י אבוהב, מנורת המאור ג ב ו). ולא ימחוק (את המדה) בבת אחת מפני שהוא מפחית למוכר אלא בפעם אחת במתון (שו"ע חו"מ רלא ה). ואמר שכל עוד שהיה לוקח מועד והשערה במיתון והשגחה ועיון לצדדי כל עיון ועיון מהם אז היה משפטו יוצא לאור (רשב"ל דולאן, הק' תפארי ישראל). כי לרוב המיתון נדמיתי לשוכן (ר"מ אלשיך, איוב כט כה). שלא יקח מתון בעצמו בלימוד התורה (המאירי, בית הבחירה על אבות ב ד).

:מְתוּנִי, ת"ז, לנק' מְתוּנִית, — מטבע המָּתוּן: זמן התנועה המתונית אשר מפני תנועת החלוף יותר ארוך בירח מזמן התנועה המהירה (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ב ז). תנועת האורך ברב הככבים מתחלפת עד שתהיה פעם מהירה ופעם מתונית (שם שם ט). ולזה גם כן היתה תנועת החלוף יותר מתונית בנגה ממה שהיא בככב (שם). דפק מתוני הפך תכופי יורה על קור (שלמה רופא ברגוים, תרג' חלוזי אבן סינא). וכן אם היתה תנועת השמש המיוחדה אליו יותר מתונית היה מפסיד ברוב חום (ר"י אברבנאל, בראש'). במספרם (של הגרמים השמימיים) ובתנועת דרכם פשוטה מורכבת ואיך תחזור ישרה ומתונית (מ' ריאטי, מקדש מעט ג). מי שיהיו פסיעותיו רחבות ומאוחרות הוא מתוני מצליח ומי שיהיו פסיעותיו קצרות מהירות הוא נמהר ונחפז (תולד' אדם ג לג, כ"י ברי"מ).

מָתוֹק, ת"ז, לנק' מְתוּקָה, מ"ר מְתוּקִים, — א) טַעַם כטעם דְּבַשׁ, וההפך ממנו מַר, süss; doux; sweet: מה מָתוֹק מדבש ומה עז מארי (שפט' יד יח). ופריו מָתוֹק לחכי (שה"ש ב ג). ותהי בפי כדבש לְמָתוֹק (יחזק' ג ג). אכל בני דבש כי טוב ונפת מָתוֹק על חכך (משלי כד יג). נפש שבעה תבוס נפת ונפש רעבה כל מר מָתוֹק (שם כז ז). — ובהשאלה במוסר', במשמ' טוב ונעים: הוי האמרים לרע טוב ולטוב רע שמים חשך לאור ואור לחשך שמים מר לְמָתוֹק וּמָתוֹק למר (ישעי' ה כ). — דְּבָרִים מְתוּקִים וכדומ': וּמְתוּקִים מדבש ונפת צופים (תהל' יט יא). צוף דבש אמרי נעם מָתוֹק לנפש ומרפא לעצם (משלי טז כד). — והאור: וּמָתוֹק האור וטוב לעינים (קהל' יא ז). — והשֵּׁנָה, מְתוּקָה לו, יָשֵׁן במנוחה, בתענוג: מְתוּקָה שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון (שם ה יא). — ובתו"מ: החייב בשקדים המרים פטור במתוקים החייב במתוקים פטור במרים (תול' א ה). רבש"ע יהיו מזונותי מרורין כזית ומסורין בידך ואל יהו מתוקין כדבש ותלוין ביד בשר ודם (ר' ירמיה בן אלעזר, ערובי' יח:). מתוק אין בו לא משום גילוי ולא משום יין נסך (ר"ש בן לקיש, תרומ' ח ה). יש לך חיך גדול מתוק מזה (מד"ר שה"ש, חכו ממתקים). — ואמר המליץ: המר בעת יועיל מתוק ואם הוא מר אכן בעת יזיק מתוק מאד ימר, על כן חכם לבב המר אשר יועיל יאכל וממתוק מזיק יהי נשמר (ר"י זבארה, ספ' בעשוע' ח). — ובהרחבה, מה שנעים לאדם, מה שהוא מוצא בו עונג: גומר בת דבלים וכו' שמתוקה בפי הכל כדבלה (שמואל, פסחי' פז:). לפי שהערו ישראל נפשם למיתה בגלות וכו' והיו עוסקין בתורה המתוקה מדבש לפיכך עתיד הקב"ה להשקותם יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית (מד"ר במד' יג). — ומצוי בסהמ"א בכל המשמ': מה תמרה זו נאה במראיה וכל פירותיה מתוקים וטובים כך בן דוד נאה במראהו וכבודו וכל מעשיו טובים ומתוקים לפני הקב"ה (פרקי דר"א יט). והכל הולך אחר הזרע אם מתוק למתוק ואם מר למר (שם מה). — ומשל: ואמרו אל תהיה מתוק פן יבלעוך (ר"י עמדין, מגדל עוז קב.). — ובהרחבה, במשמ' רפה, רך: החום בקדחת זו יותר בינוני ומתוק משאר קדחות (ר"י נהלון, אולה"ח ב). החום הטוב בקדחות הוא המזוג מתוק ושוה בכל חלקי הגוף (שם ה ו). — ב) *שם פרי מפרי האדמה מר הטעם[1]), coloquinte: מאימתי מוציאין זבלים לאשפתות משיפסקו עוברי עבירה דברי ר"מ רבי יהודה אומר משייבש המתוק (שביע' ג א). המלקט עשבים להים עד שייבש המתוק והמגבב ביבש עד שתרד רביעה שניה (שם ט ו).

:מִתּוּק, ש"ז, — שה"פ מן מִתֵּק: ובהשאלה, מִתּוּק הדינים: הגבורות השובים יותר מההסדים וכו' בזמן מיתוק

[1]) בגמ' ירוש' (שבי' ג א) פרשו: המתוק פקועה. ואמר רבי מנא: ההן פקועה דבקעתה. אך לא נתברר עוד בודאות איזה פרי מפרי האדמה קראו היהודים לפנים פקועה, עי' זה הערך. מזמן הגאונים לא נשאר לנו פרוש שבא להם בקבלה, רק הרמב"ם בפרושו תרגם מלה זו בחנטל בערב', זהוא הפרי הנקוב פה בפנים. ולא נתברר אם זה בא לו בקבלה, או הוא על סמך פרוש הירושל' פקועה. ואמר ר' תנחום ירושלמי כי נקרא כך ע"ש מרירותו והוא בלשון סגי נהור. ולא מצאתי סמך לזה בשמות הפרי הזה בערב'.

הגבורה אבל כשעדיין אינן נמתקין אז ודאי החסדים חשובים מהגבורות (מהרה״ו, ע״ח, נוקב׳ דז״א ו ס ג). ואין לגבורות כל כך מיתוק כמו בא״א וכף והגבורות הם במיתוק החסדים מקושרים יחד (עמה״מ, עולם התהו ד). ונקרא זה פנים שוחקות והם המעמידים הדינים למטה באותו המיתוק הצריך להם ולא יתגברו להחריב העולם ח״ו (רמח״ל, פתחי תשובה ב טו).

*מְתוּקָה, ש״נ, מ״ר בכנ׳ מְתוּקוֹתָיו,—הדברים המתוקים: ולמה בתאותו כל אדם שונה ולא יזכור כי אם ימנה יכפלו יגונותיו יותר ממתוקותיו אלף אלפים ימד (שאלי סראב״ע קנט-קס).

*מְתוּקִי, ת״ז,—מטבע המתוק, קצת מתוק: עץ גדול במצרים וכו׳ פריו אדום בגודל פרי הזית ומתוקי נתן לרפאות חולי החזה (סינסק, תוס״א ב, הלמתים כד).

מתח, ממנו מָתַח, *מִתּוּחַ, *מְתִיחָה, *מֶתַח, ואולי אַמְתַּחַת.

מָתַח[1], פ״י, עתי׳ בכנ׳ יִמְתָּחֵם, — מתח דבר, משך בכח שיהיה יותר ארוך, ausdehnen ; étendre stretch out : הנטה כדק שמים וימתחם כאהל לשבת (ישעי׳ מ כב).— ובתו״מ: כדיין הזה שהוא מותח את הוילון מבפנים ואינו רואה מה נעשה מבחוץ (ר׳ מאיר, מד״ר ויקר׳ ה). המותח זמורה מאילן לאילן (כלא׳ ו ט). ואינו מודד לא בחוט ולא בשלשלת ולא בשוח של גמי אלא במשיחה והמודד מותח (המשיחה) בכל כחו ומודד (תוספת׳ ערוב׳ ו יג). מותח החוט על גבי גפנים אם היו כולן נוגעות כאחת הרי זה כרם אחת נכנסת אחת יוצאה אינו כרם (שם כלא׳ ג ד). כיצד מולק בחטאת העוף נותן שתי גפיה בין שתי אצבעותיו ושתי רגליה בין שתי אצבעותיו והיה מותח צוארה על גבי אצבעותיו (שם זבח׳ ז ד). בנוהג שבעולם אדם מותח אהל על ידי שהות רפה (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ א א). מעשה באשה אחת שהיתה אורגת בגד אחד בטהרה ובאת אצל ר׳ ישמעאל להישאל לו וכו׳ אמרה לו בדה באת ומתחה עמי בחבל (שם, חגי׳ ג ג). המותח חוט של תפירה בשבת (רב, שבת עה). מעשה באדם אחד מבקעת בית חורתן שנעץ ד׳ קונדיסין בארבע פינות השדה ומתח זמורה עליהם (ר׳ יצחק, ערוב׳ יא). שלא תאמר מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו (שם, מד״ר בראש׳ ג). הביאו לו מטה ארוכה התחיל פושט עצמו ומותח איבריו (ר״י בר׳ סימון, שם שה״ש, הנך יפה). העמיד (שמואל) ארבע קונדסין ומתחו (את אגג) עליהן (תנחומ׳ תצא י).—ובספהמ״א: דרך האורגין שמותחין החוטין תחלה באורך היריעה וברחבה ושנים אוחזין זה מכאן וזה מכאן (רמב״ם, שבת ט יז). — *מָתַח אותו על העמוד, להלקותו: שרבי אפרים לא טוב עשה בעמו וראוי למתוח אותו על העמוד כי הלך בערכאות כותים (מרדכי, ב״ק קלה, בשם מהר״ם).—ובמשמ׳ פ״ע: אני שאמרתי לשמים ולארץ די שאלמלא כן היו מותחין והולכין עד עכשיו (ר׳ יצחק, מד״ר בראש׳ ה). כל זמן שהיו ידי קוניהם ממשמשין בהם (בהשמים) היו מותחים והולכים כיון שנחו ידי קוניהם ניתן להם ניחה (ר״י בר׳ נהוראי, שם י).—ואמר הפיטן: ושעור הקנה שש אמות וזרת, וכל אמה מודדת שליש בזרת, והזרת מותחת עד שנים בסיט, וארבע אצבעות הוא הטפח והסיט (ר״א קליר, אז ראית, שבת שקל׳).

—פעו׳, *מָתוּחַ, מְתוּחָה, מְתוּחִים, מְתוּחוֹת: האניסין שבים רואין אותן כאילו חוט מתוח עליהם מטורוס אמנוס ועד נחל מצרים מן החוט ולפנים ארץ ישראל מן החוט ולחוץ חו״ל (תוספת׳ תרומ׳ ב יב). רואין אותן כאילו חוט מתוח עליהן ומודד ממנו ולהלן אלפים אמה (ערוב׳ נה).—ונסר מָתוּחַ: נסר שהוא מתוח מגג לגג אפי׳ רחב כמה אסור להלך עליו (ר׳ בא, ירוש׳ שבת ב ג).—קשת מְתוּחָה: הנוגע ביתר ובקשת אעפ״י שהיא מתוחה (כלים כא ג). מצודת האישות וכו׳ כל זמן שהיא מתוחה חבור (ר׳ יהודה, שם).—ואמר המקונן: אם הוקענה שלש מאות יונקים על שוכה אחת מתוחים אללי לי (קינ׳ לט״ב, אם תאכלנה). — ובהשאלה, *דין מָתוּחַ: שכל אותה השנה הדין מתוח כנגד המשפחה (ירוש׳ מו״ק ג ז). אותה מדת הדין שהיתה מתוחה כנגד ישראל הפכה הקב״ה ומתחה כנגד המצרים (מד״ר בראש׳ לה). יצחק תבע יסורין אמר לפניו רבון כל העולמים אדם מת בלא יסורין מדת הדין מתוחה כנגדו מתוך שאתה מביא עליו יסורין אין מדת הדין מתוחה כנגדו (ר״י בר סימון, שם סה). כל זמן שהיה איוב עומד כנגד חביריו וחביריו כנגדו היתה מידת הדין מתוחה (פסיק׳ רבתי לח).

—נפעו׳, *נִמְתַּח: זנב העגל שאינה מגעת לערקוב אמרו חכמים כל מרבית העגלים כן כל זמן שהן מגדילין הם נמתחות (בכור׳ ו יא). (שעה) שלישית נמתחו אבריו

---

[1] גם בארמ׳. בערב׳ מתאח a), ארוך, למשל לילה. מתיח׳ b) ארוך ודק, למשל מקל.

a) متاح b) متيح

(של אדה"ר) רביעית נזרקה בו נשמה (ר' יוחנן בר"ח, סנה' לח:). גגו של זפק נידון כושט וכו' כל שנמתח עמו (רב איבי בן אביי, חול' נו:). שאלולי שאמרתי להם (להשמים) די עד עכשיו היו נמתחים והולכים (ר' יצחק, מד"ר ברא' מו). יקרש הרקיע יגלד הרקיע ימתח הרקיע (רב, ירוש' ברכ' א א). — ובהשאלה, נִמְתְּחָה הקשת, במשמ' נזדקף האבר: נמתחה הקשת וחזרה (ר"ש בר נחמן, ירוש' הורי' ב ה). — נִמְתַּח על העמוד, להלקותו: אמרו לו (חכמים לאותו האיש ששכרוהו להעיד על הלבנה עדות שקר) מאתים זוז נתונין לך במתנה והשוכרך ימתח על העמוד (ר"ה כב:). — ובסהמ"א: ועל מה שעשה כבר ענש יענש או ימתח על העמוד או יתן ממון ויתכפר לו (מהר"מ מרוטנ', בערי תשוב' רלד).

—פִע', *מִתַּח, מְמַתֵּחַ: ומסרגין את המטות ר' יוסי אומר ממתחין (ביו"ט) (מו"ק א"ח). ושפה של סדין צריך למתח (מקוא' י ד). אם היתה רפה ממתחה (ירוש' מו"ק א ח). מסרגין שתי וערב וממתחין שתי בלא ערב (בבלי שם י.). שאם היה רפוי ממתחו (שם).—ובסהמ"א: וסבת כאב הממתח רוח או ליחה מותחים העצבים והעצלים כאלו הם מושכים אל שני קצותיהם (קאנון א ב ב כ).

—הִפע', *הִמְתִּיחַ, — כמו מתח, בנחץ הפעולה: מפני שממתיח בה (בהשלשלת) את אוהלין (תוספת' כלי' ב"מ ב ג). הממתיח צדדיו בשבת (רב, ירוש' כלא' ט ז). —ובסהמ"א: כי יתרככו איבריו הנקשחים והמיובשים וימתיח את הגידים אשר קפדו מרוב ימים (אסף ברופא, כ"י 134). וגם ממתיחים (החזירים או העזים) ראשם כנגד צד צפון וכו' יגיד על סתו וגשם (רזיאל כא). — ואמר הפיטן: סידרו למערבית המזבח, בין האולם ולמזבח, ראשו דרומית המתיח, וגופו צפונית השטיח (סדר עבודה, כ"י, Elbogen 173).

—הִתפ', *הִתְמַתֵּחַ: ללמדך שאין כל העולמים חשובין לפניו ככלום שהרי בחצי השם נבראו והיו הולכין ומתמתחין עד סוף כל העולמים אלא שאמר להם די (תנחומ' חיי שרה ג).—ובסהמ"א: ביום שתחל (הקדחת) לאחוז אותו תשכון על האדם עצלות כמו כובד תרדמה ויתמתח ויתפתל כאדם אשר שקד כל הלילה (אסף ברופא, כ"י 148). כי בעת גידול הנער וצמיחתו משך תשעה חדשים יתפשטו ויתמתחו עצלי האם (כ"ד מרוקא, זכות אדם 6). בינתים פנה היום ובנימין עמד מתמתח בפשוט אבריו ועוקר רגליו לחזור לביתו (מנדלי מו"ס, מסע' בנימין ז).

מֶתַח, ש"ז, —שה"פ מן מָתַח: זה הים הגדול כשליש יושב, במאה וששים ושש ועוד מתחשב, ועמקו בעשרים וארבעה למתח סוף, וסוף בשבעים ושנים לעגל גיחון (ר"א קליר, אז ראית, סבת שקל'). — ובהשאלה, מֶתַח דין: מתח דיניך אם ביצורים תמצה, מלפניך משפטי יצא (שמעון בר יצחק, מדבר בצדקה, ב' ר"ה). מתח דינך הפר לעם מתבוססים, נצח ישראל תושיע מנוגשים (סליח' שחרי יוה"כ, יי' אלהי הצבאות). אך במתח דין ומרוץ חבל, בני אמוניך אל תחבל (סליח' ער"ה, אך במתח).

מָתַי[1], —מִלַּת שאלת הזמן, כמו אימתי, כשהשואל אינו יודע באיזה זמן יהיה דבר מהדברים, אם במהרה או לאחר הרבה זמן, אם ביום או בלילה, וכיוצא בזה, when; quand; wann: ועתה מָתַי אעשה גם אנכי לביתי (ברא' ל ל). לאמר מָתַי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר (עמו' ח ה). אויבי יאמרו רע לי מָתַי ימות ואבד שמו (תהל' מא ו). צמאה נפשי לאלהים לאל חי מָתַי אבוא ואראה פני אלהים (שם מב ג). בינו בערים בעם וכסילים מָתַי תשכילו (שם צד ח). אשכילה בדרך תמים מָתַי תבוא אלי (שם קא ב). כלו עיני לאמרתך לאמר מָתַי תנחמני (שם קיט פב). כמה ימי עבדך מָתַי תעשה ברדפי משפט (שם שם פד). מָתַי תקום משנתך (משלי ו ט). אם שכבתי ואמרתי מָתַי אקום ומדד ערב (איוב ז ד). ומָתַי תשוב (נחמ' ב ו). — לְמָתַי, לאיזה זמן: התפאר עלי לְמָתַי אעתיר לך (שמות ח ה). — עד מָתַי[2], עד איזה זמן: ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מָתַי יהיה זה לנו למוקש (שמות י ז). עד מָתַי לעדה הרעה הזאת (במד' יד כז). ויאמר אליה עלי עד מָתַי תשתכרין (ש"א א יד). ויאמר יי' אל שמואל עד מָתַי אתה מתאבל אל שאול (שם יו א). ויאמר עד מָתַי אתם פסחים על שתי הסעפים (מ"א יח כא). עד מָתַי לא יוכלו נקיון כי מישראל (הוש' ח ה-ו). עד מָתַי תלין בקרבך מחשבות אונך (ירמ' ד יד). עד מָתַי אראה נס אשמעה קול שופר (שם כא). עד מָתַי תאבל הארץ ועשב כל השדה ייבש (שם יב ד). עד מָתַי תתחמקין הבת השובבה (שם לא כב). עד מָתַי תתגודדי הוי חרב ליי' עד אנה לא תשקטי (שם מז ה-ו). עד מָתַי אתה לא תרחם את ירושלם (זכר' א יב). עד מָתַי אלהים יחרף צר (תהל' עד י). עד מָתַי תשפטו עול (שם פב ב). עד מָתַי רשעים יי' עד מָתַי רשעים יעלזו (שם צד ג). עד מָתַי פתים תאהבו פתי (משלי א כב). עד מָתַי עצל תשכב (שם ו ט). עד מָתַי

---

[1]) בערב' מתי a), כמו בעבר'.—[2]) בערב' חתי מתי b).

a) متى b) حتى متى

החזון התמיד והפשע שמם (דני' ח יג). עד מָתַי קץ הפלאות (שם יב ו). — ועם עבר: כה אמר יי' אלהי העברים עד מָתַי מאנת לענת מפני (שמות י ג). עד מָתַי עשנת בתפלת עמך (תהל' פ ה). — ובלי פעל אחריו: ואמר עד מָתַי אדני (ישע' ו יא). עד מָתַי היש בלב הנבאים נבאי השקר (ירמ' כג כו). הוי המרבה לא לו עד מָתַי ומכביד עליו עבטיט (חבק' ב ו). ונפשי נבהלה מאד ואת יי' עד מָתָי (תהל' ו ד). שובה יי' עד מָתָי (שם צ יג).—ובמשמ' כשיבוא הזמן: הכוני בל חליתי הלמוני בל ידעתי [1] מָתַי אקיץ אוסיף אבקשנו עוד (משלי כג לה). — ובתו"מ: ממתי[2] קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן (ברכ' א א).—ומצוי מאד הדבור עַד מָתַי: עקיבא עד מתי אתה מכנים ראשך בין המחלוקת (ר"ג, גמי שם לז). ועד מ ת י חייב להכריז עד כדי שידעו בו שכניו (ר"מ, ב"מ ב ו). עד מתי מותר להחזיר בכרכין עד כדי שיראה לשולחני (תוספת' שם ג כ). עד מתי אתה מפזר חלוגלוגך (מגי' יח). עד מתי אתה מסלסל בשערך (שם). — ובמשמ' עד איזה שיעור: עד מתי הוא פוחת עד כנגד כתובתה (כתוב' ה ז), ועי' *אימתי.—*מאמר הַמָּתַי, בחכמת ההגיון: תשעה מאמרות והם מן המקרים מאמר הכמות כו' ומאמר המתי ומאמר האנה (ר"י א"ת, רוח חן י). מאמר המתי הוא בתארך הגוף ביחוסו לזמן אחר (שם).

***מְתִיחָה,** ש"נ,—שם"פ מן מָתַח: כשמותח חוט הערב מכה בכרכר עליו במקומות מקומות ליישבן שלא יהא מתוח יותר מדאי שהמתיחה מעכבתו מהתחבר יפה עם הארג (רש"י שבת עה:). מלאתי אפרים כמו מלא ידו בקשת והוא מ ת י ח ת הקשת בכל כחו לירות החץ (רד"ק זכר' ט יג).—ואמר הפיטן: הבדלת בין מים למים, ב מ ת י ח ת רקיע השמים (שיר היחוד ליום ו).—ושם משמות המחלות והכאבים: ירגיש הכאב והמתיחה בשרשי העינים (גרכוני, תרת חיים, בהליי הראש ב). התופיי יצא בו הטבור לחוץ יציאה רבה ולא יהיה שם מן הכובד מה שיהיה בנאדיי אבל יהיה בו מהמתיחה

— [1]) לפי הטעמים זה הפעל מחבר למלת השאלה והפעל אקיץ מטעם באתנח, והמלה מתי משמשת גם כאן במשמ' השאלה הרגילה. אך ההקבלה הכוני בל חליתי מעידה על בת זוגה כי היא גומרת בבל ידעתי, וכאן צריך להיות האתנח, וחצי השני של הכתוב מתחיל במתי אקיץ, והכונה בה כשאקיץ. וכבר הרגישו בזה החדשים.—[2]) כך גרסת הערוך, דפוס ראשון, והוסיף: ויש ששונין מאימתי והא' תוספת כמו א' דאזורע זרוע.

מה שאין בנאדיי (קאנון ג יד ד י). ובכל קדחת מפסקת קודם עונתה יקרה לבעל הקדחת הסימור והזירור והמתיחה וכובד האברים וכאב הפרקים ומגינת לב ונפש מצרה (טוביה הרופא, מעשה טוביה, ממאמר' הכית א).

***מְתִינָה,** ש"נ,—שם"פ מן מתן: בא לו עשו במתינה אמר מה אני מכריע את אבא אלא יקרבו ימי אבל אבי ואהרגהו (ר' יהודה, מד"ר בראש' סז).

***מְתִינוּת,** ש"נ,—שה"פ, ההפך מן מהירות: עד שלא חטא אדם הראשון היו המזלות מהלכין דרך קצרה ובמהירות משחטא סיבבן דרך ארוכה ובמתינות (ר' אפס, מד"ר בראש' י).—ובספה"מ: ומהלך החמה ממעיט את מתינותה ורץ להגיעו אל המהלך השוה (ראב"ע, ספר העבור ב). אם לא תשיג שאלתך במתינות ובהתאפקות באיזה דבר תשיגנה (ר"י הריזי, מוסרי הפלסופי' ב א). המתינות ימלט מן המכשול (שם). הראשון מן הענינים כשהיא (הלבנה) במהלך השוה והמרחק הבינוני והשני כשהיא במהלך המתינות ובמרחק הקצה (מ' אלדבי, ש"א ב ב). וכשהיא מתגלגלת מרום גבהה נראית כאלו היא יורדת ומתקרבת מן הארץ והיא למראית עין ממעיטה את מתינותה (שם). וזה שאין אנו מרגישין ולא מכירין שום תנועה להכוכבים המיושבים הוא מעוצם מתינותה (ר"י הישראלי, יסו"ע כח). יועץ החכמה המתינות (ר"י עמדין, מגד' עז, עליית המדע).

***מְתִיקָה,** ש"נ,—שה"פ, עצם סגולת הדבר המתוק: כשם שהפכת את מי המרה למתיקה ומי יריחו על ידי אלישע למתיקה ואת קללת בן בעור לברכה כן תהפוך את כל חלומותי הקשין (ר' הנחום בר' חייא, ירוש' ברכ' ה א).—ובמשמ' מאכל מתוק: בא להם מתיקה בתוך המזון מברך על המזון ופוטר את המתיקה (תוספת' ברכ' ה יג). השוכר את הפועלים וכו' מקום שנהגו לזון יזון לספק במתיקה יספק הכל כמנהג המדינה (ב"מ ז א). שהיו (היהודים) להוטים אחר מתיקה שהיא מרגלת הלשון לתורה (ר' חנינה, ירוש' תעני' ד ח). — ובפרט מיני מתיקה, במשמ' זו: הנודר מן התירוש אסור בכל מיני מתיקה ומותר ביין (תוספת' נדרי' ד ב). מיני מתיקה ע"י שדרכן להשתער בבצל ובקפלוט משערין אותן כילו בצל כילו קפלוט (ירוש' ערלי' ב ו). מיני מתיקה שהן בודקין היין היפה (שם פסח' א א). במיני מתיקה שנו הואיל וראוין למתק קדרה (שבת לו.). מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו דבש וכל מיני מתיקה שהדבש וכל מיני מתיקה

מאירין מאור עיניו של אדם (יומ' פג:). — ובסהמ"א: דברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה כגון מיני מתיקה וכו' שבאין למתיקה ולא ללפות (ערוך, ערך דנק). דבש וכל מיני מתיקה שקשים למכה (רש"י קדוש' לג). מתיקת נקראת גוביא יוקח גרגרי צינובר נקיים ב' חלקים זרעגד גרגיר זרע אבטיח שעור מספיק ויעשה מתיקה (קאנון ג כ א כא). ומהלבבות כמו לב השקדים וכו' והמתיקה בגרגרי אלבצרא וכו' נפרדים ומתובלים (שם שם יו). כשהולכים לבקר בשמחות וגיל והבית ימלא ומכבדים אותם במתיקה ומשקה וכדומה ויש כמה וכמה שנותנים המתיקה והמשקה לפיהם בלא ברכה (ר"א פאפו, פלא יועץ, אות ב).—ואמר המשורר, בהשאלה, בענין תענוגי העולם: ואין לי בזמן הרע מתיקה אשר לא תהיה בראש כלולה (עמנו', מחב' א).

∴מְתִיקוּת, ש"נ, — עצם טעם הדבר המתוק: אלא שאין הפרש אצלם בין התייחד זה הצמח באדמימית מבלתי הלובן או במתיקות מבלתי המרירות (ר"ש א"ת, מו"נ ב יט). והוא שיקרה ללבנה המתיקה הנזכרת או מה שהיא בדרך המתיקות מה שיקרה לשאר העסיסים (קאנון א א, במהות הליחה). וכמו השתנות הבוסר מהחמיצות אל המתיקות (רבנ"נ דורא, מג"א ה). שהם (המלחים) יודעים טעם הים כאלו הם מרגישים במליחותו ובמתיקותו (רמב"ן, שמות ל לה). — ובהשאלה, תענוג גדול: ויהיה גמולי בעולם הזה השמחה במתיקות עבודת יי' (ר"י א"ת, הו"ה, עבודי ה' ג). ולא יתדמה לו כי אם תמונתו ולא יעור אלא במתיקות זכרו (שם ה).

∴מַתְכוּתִי, — עי' ∴מַתַּכְתִּי.

∴מַתְכֻּנָה, (מתכונה), ש"נ, — כמו מַתְכֹּנֶת: מרוב הצער יאמר המצטער מקולל יהא היום שנולד בו והשעה שנולד בה גם יש ימים שיהיו כן בהיות שני המאורות על מתכונה קשה (ראב"ע, איוב ג יד).

מַתְכֹּנֶת[1], ש"נ, בכנ' מַתְכֻּנְתּוֹ, -תָהּ, — א) כַּמּוּת של דבר במספר או במשקל, Quantität; -té; -ty: לא תאספון לתת תבן לעם ללבן הלבנים כתמול שלשם הם ילכו וקששו להם תבן ואת מַתְכֹּנֶת הלבנים אשר הם עשים תמול שלשם תשימו עליהם לא תגרעו ממנו (שמות ה ז-ח). — ואמר בן סירא: למי חיים היין לאנוש אם ישתנו במתכנתו[2] (ב"ס גני' לד כז).

— ב) כַּמּוּת של כל חלק וחלק שהדבר מֻרכב מהם, הרכבת דבר, composition: על בשר אדם לא ייסך (שמן המשחה) וּבְמַתְכֻּנְתּוֹ לא תעשו כמהו (שמות ל לב). והקטרת אשר תעשה בְּמַתְכֻּנְתָּהּ לא תעשו לכם (שם לז). — ובתלמ' במשמ' זו: המפטם את הקטורת במתכונתה הרי זה חייב והמריח בה פטור (תוספת' מכות ד ב). בכל יום מתקן (את הקטרת) במתכונתה והיה מכנים (כרית' ו:). — ובמשמ' ערך היחסי של כמות דבר לדבר אחר, Verhältnis; proportion: ועשירת החמר האיפה אל החמר יהיה מַתְכֻּנְתּוֹ (יחזק' מה יא). — ג) האיכות הנכונה והעקרית של דבר, טבעו וטיבו, normal. Zustand; état normal; normal state: ויעשו עשי המלאכה (בתקון בית המקדש) ותעל ארוכה למלאכה בידם ויעמידו את בית האלהים על מַתְכֻּנְתּוֹ ויאמצהו (דהי"ב כד יג). — ומצוי בסהמ"א: ויכן אותו לחוד חידות ולמשול משלים ולהכין כל מתכונת ולחרוז כל מחרוזת (רסע"ג, הספר' העבר' לכפי' האגרון). היסודות המה העומדים על מתכנתם והנוספות נהפכו הפך (שם). בתחלה בראה תהו ובהו והפך מתכונתו ועשאו ארץ (נסים בר נח הקראי, פי' י' הדבר', לקו"ק, נספח' 7). וישתנה אותו האבר מברייתו אז יצר ברוח החיים במדה קשה וגדולה כי לא יוכל להיות במתכונתו וכמתחלתו (שבתי דונולו ה). והנה אנחנו עבדיך באנו אל המקום הזה ונכונן את מזבחך במתכונתו וזבחנו זבח (יוסיפון, פרק ה). הבחינה בברואים היא העיון בפנות העולם וכו' ובתכונת חלקי כל מורכב ואופני תועלתו וסימני החכמה בבריאתו ובמתכונתו ודמותו (ר"י א"ת, הו"ה, הבחינה ג). — והרבה להשתמש בו ראב"ע: והאמת כי יש שכר לפעולות בעלי המסורה וכו' כי בעבורם עמדה תורת השם וכפרי הקודש על מתכונתם בלי תוספת ומגרעת (ראב"ע, יסוד מורא א). על כן בכל החכמות ובכל אמונות אין אדם מבקש לדעת הפרטים כי אין כח באדם לדעת תכליתם וכמה מספרם כי לא יעמדו רגע אחד על מתכונת אחת לעולם (שם ב). וכל דבר שהדעת לא תכחישנו, כפשוטו ומשפטו נפרשנו, ונעמידנו על מתכנתו, ונאמין כי ככה אמתו (הוא, הקד' א לפעה"ת). ואשר נשאו לבו ללמוד חכמות וכו' יכיר מעשה השם במתכות ובצמחים וכו' ולמה היה על זאת המתכונת (הוא, שמות כ א). כי בהשחת המתכונת המולידה ימות הילוד ותתחדש מתכונת תעשירנו (הוא, קהל' ג א). שהכל עשה האלהים יפה בעתו המות בעת הזוקן וכל דבר

---

[1]) מן תכן, עי"ש. — [2]) שתי האותיות כ נ אינן נכרות בגוף הכ"י מפני שמקומן לקוי, אך אין ספק בצורת המלה, והיוני והסורי תרגמוה במשמ' מדת.

בעתו עפ״י מתכונת החכמה העליונה (שם יא).—ואמר בשיריו: נוצר הכל בעתו, ויעמידהו על מתכנתו, ויכל כל מלאכתו, ביום השביעי כטוב לב המלך (הוא, מי כמוך אפס). בארץ שת מתכונת להוציא דשא ועץ רטוב, במאזני צדק מאוזנת גם יי׳ יתן הטוב (הוא, אמוני לבב). —ומצוי גם אצל שאר הסופרים: ושלמות הגוף הוא שיהיה על מתכונת טובה מבריאות בהשיגו לחם לאכול ובגד ללבוש (ר״י אבטולי, מלמי התלמי׳, מתן תורה). וכשהנפש על מתכונת ישרה יאמר לפי הדרכים האלה שהיא בשלום לבריאותה ושלותה (שם, פנחס). וזה כולו כשהאיש הוא במתכנת הבריאות (שם, דבר׳). כי שלום הגוף יגיע לאדם בהיות כחותיו על מתכונת השלמות (רש״ט פלקירא, אגרי הפלוס, JQR N.S. I, 472). ויש מהחוקרים שגזרו ואמרו כי אי אפשר בשום פנים ולא יכול בשום מערכת ידועה מהעליונים או שום מתכונת מהתחתונים שתשנה ותשוב למנהגה ההוא לעולם (ר״י ישראלי, יסו״ע ב יא). שהאדם במתכונת גופו ואבריו ונשמתו האלהית אשר תחופף עליו יהיה דוגמת עולם העליון (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 84).—ימַתְכֹּנֶת הלשון, איכותה וטבעה: ומתכונת לשון עברי עמוקה וקשה לאחי מוסר ובינים, ובינה מפלאי התבונות ואינה כי לחדי הרעיונים (רשב״ג, ענק הוד).—ובמשמ׳ צורה ומשקל: והנה רוחב שנפתח עי״ן הפועל כאשר יסמך הנו על מתכונת אוֹרֶךְ רחבּוֹ רחבָּה (ראב״ע, צחות, שער השמות). והנכון בעיני שהיא (מלת אגרטלי) מלה פרסית והובאה על מתכונת לשון הקודש (שם, שער הרביעיים). — ובהגיון: והמופת נחלק שלשה חלקים החלק הראשון נותן אמתת דברים חוץ לנפש כמו שהם בנפש ונקרא זה המופת מופת המציאה וגם קורין לו מופת המתכונת וכו׳ והמופת השלישי נותן אמתת שניהם נותן אמתת מתכונתם ותבניתם ונותן עלותם למה היו כך (ר״י אבן עקנין, ספר מוסר ב טז).

*מַתֶּכֶת[1]), ש״נ, מ״ר מַתָּכוֹת, בכנ׳ מַתְּכוֹתָיו, — גוף טבעי שנמצא עפי״ר במעמקי האדמה, ממין הברזל והנחשת, הבדיל והעפרת, הכסף והזהב, וכיוצא באלה, métal: פואה של עידית בש״א עוקרין אותן במארופות של עץ ובה״א בקרדומות של מתכת ומודים בפואה של צלעות שעוקרין אותה בקרדומות של מתכת (שבי׳ ה ד). כסוי טני של מתכות[2]) של בעלי בתים ותלוי המגרדות וגלמי כלי מתכות

[1]) משרש נתך, ע״ש שרוב המתכות נתכים באש. — [2]) במדב״מ מתכת.

(עדי׳ ג ט). פיקה של מתכת רבי עקיבא מטמא (כלי׳ יא ו). וכי מה מטמא לו אם תאמר כלי עציו ובגדיו ומתכותיו[1]) מטבילן והם טהורים (ר״מ, נגעי׳ יב ה). כשם ששפוד של עץ אינו נשרף כך שפוד של מתכת אינו מרתיח (ר׳ יהודה, תוספת׳ פסח׳ ה ח). לא יעשה משקלותיו של בעץ וכו׳ ושל מתכת אלא של זכוכית (שם ב״ב ה ט). (המוציא) מיני בשמים ומיני מתכות[2]) כל שהן (שבת ט ו). היתה (הקורה) של קש או של קנים רואין אותה כאלו היא של מתכת (עירובי׳ א ה). תנור של אבן ושל מתכת וכו׳ כירה של אבן ושל מתכת (כלי׳ ה יג). קטלא שחוליות שלה של מתכת בחוט של פשתן או של צמר וכו׳ חוט של מתכת והוליות של אבנים טובות ומרגליות ושל זכוכית (שם יא ח). קנה מאזנים והמחוק שיש בהן בית קבול מתכות[3]) (שם יז טז). עץ המשמש את המתכת טמא והמתכת המשמשת את העץ טהורה כיצד פותחת של עץ והפין שלה של מתכת וכו׳ פותחת של מתכת והפין שלה של עץ וכו׳ טבעת של מתכת וחותם שלה של אלמוג וכו׳ טבעת של אלמוג וחותם שלה של מתכת (שם יג ו). מסרק של ראש שניטלה אחת משניהן ועשאן של מתכת (שם ז). כלי מתכות כמה הוא שיעורן הדלי כדי למלאות בו קומקום כדי ליחם בו וכו׳ (שם יד א). השותה משקין מזוגין שעבר עליהן הלילה דמו בראשו אמר ר׳ יוחנן והן שלנו בכלי מתכות (ירוש׳ ברכ׳ ז ו). עפר הארץ מבלה את כלי מתכות והוא קיים לעולם (מד״ר ברא׳ מא). — ומצוי בסהמ״א: קנינך מלכים וממלכות ועורכי מערכות באונך, וששה מתכות בעפר נסוכות בגאונך (ר״י אבן גיאת, וכן מלאה הארץ קנינך). אתה חוקר על גדר האבנים והמתכות וגם ימים ונהרות והרים וגבעות ושאר הגופים אשר הם בארץ נמצאות (ראב״ח הנשיא, הגיון הנפש א). מיני מתכות הקשים כגון נחשת וברזל (רמב״ם, שבת יח ה). גזל לשון של מתכת ועשאהו מטבע (הוא, גזלה ואבדה ב יא). ואשר נשאו לבו ללמוד חכמות וכו׳ יכיר מעשה השם במתכות ובצמחים ובחיות ובגוף האדם (ראב״ע, שמות כ א).

*מַתַּכְתִּי, מתכתי (מתכותי), ת״ז,—מטבע המתכת: ויש עצמים מתכותיים ממין אחר ויתחלק למינים כמיני המלחים (שעה״ש לאבי הרלב״ג ב ב א). ואם יגבר הכסף החי יותר על הגפרית והחום חלוש בהם יהיה

—[1]) במדב״מ ומתכתו. וכן גם בת״כ, מצורע פרש׳ ה. — [2]) בקצת כ״י מתכת, ובקצתם מתכותיהם. וכן במדב״מ. —[3]) במדב״מ מתכת.

מהם העופרת וע"ז ההקש יתחלפו העצמות המתכותיים בסבות שיקרו להם (שם).

מַתְּלָאָה[1], ש"נ, — השתוממות וצער, ובשמוש של מלת קריאה להגות לא־רצון וזלזול וכעס: ואתם מחללים אותו באמרכם שלחן אדני מגאל הוא וניבו נבזה אכלו ואמרתם הנה מַתְּלָאָה[2]) והפחתם אותו אמר יי' צבאות והבאתם גזול ואת הפסח ואת החולה (מלאכי א יב־יג). — ואמר הפיטן: הונוני מוני בתלאה, וטנפוני ברבת חלאה, ואמרו הנה מ ת ל א ה (מחזור כל אכון, אל אל חי ארנן, שבת ב אחה"פ). —והשתמשו קצת הסופרים במשמ' קטטה וכדומ': ואל תחשה בדבר מריבה ומתלאה (מכתב לר"א בן עטא, JQR N.S. I, 235). — ובמשמ' דבר מקֻלקל: מכשפה מלהחיות ומלאחר דמעה ומלאה, לא ימיר בהמה בטובה מתלאה (אזהר' לר"א הזקן, אמת יהגה חכי). — והשתמשו בה קצת הסופרים במשמ' שאלה מיגעת: חופש אש פחם במי תהום רבה שואל מ ת ל א ה (משלי אסף א, כט ג).

---

[1]) משרש תלא, עי"ש, ועי' הערה לקמן. —[2]) תו דגושה, ואמר ראב"ע כי הוא כמו מַה־זֶּה, זין דגושה להשלים ההא. וכך רוב החדשים, ומביאים עוד דמיון מַלְּכֶם, וכדומ'. ותרגמו השבעים κακοπαθίας, במשמ' סֵבֶל. ת"י: הא דאיתינא מליאותנא. ע"כ. ריב"ג לא הביאו, אך במשתלחק (דף 69) אמר וז"ל: והד'א כאנ מד'הבהמ פי תשדיד אלתא' מנ הנה מתלאה פאנהמ תוהמוהא כאלאצליה פאג'רוהא מג'ראהא, ע"כ. —ובעבר': וזה היה מנהגם בדגש התו בהנה מתלאה שהם חשבוה (את התו) בטעות לשרשית ונהגו בה מנהג (אות שרשית). רש"י: מתלאה בהמה כחושה ואנו עניים ואין יכולת להשיג למבחר נדרים וכן ת"י הא דאייתינא מליאותנא. ע"כ. ואינו מבואר לי. ראב"ע: מתלאה חסר הא כמו מזה בידך מה זאת התלאה בעבור המארה אין לחם לשים בשלחן. ע"כ. רד"ק בשרשים (ערך לאה): ובתוספת שתי אותיות (על השרש לאה) המם והתיו הנה מתלאה ותרגם יונתן וכו' ולפירושו הוא כמו מתלאה המם בחירק ובא הפתח במקומו כמו למבראשונה, חלקו מהמאות פיו. ע"כ. ורב החדשים כמו ראב"ע, ומסתיעים מתהל' קלג א: הנה מה־טוב ומה נעים, כי אפשר הנה לפני מה. אך הרכבת המלה מה עם שֵׁם בענין כזה לא מצאנו במקום אחר בעבר', ולכן יותר נראה כי זה שֵׁם ע"מ מַפְעָלָה, כמו מַמְלָכָה, ונגזר משרש תלא, שממנו תלואים למשובתי (הוש' יא ז), והוא כמו בערב' תַלִהַ, במשמ' השתומם והצטער, והתאר מתלוה a), מתלוה אלעקל, שנתבלבלה דעתו, שאינו יודע מה לעשות, והדגש בתתו הוא כמו הדגש במַגְּרָה, עי"ש.

---

a) متلوه

מַתְלָעָה[1]), ש"נ, מ"ר מַתְלְעוֹת, —כמו מַלְתָּעָה, השנים החדות של האריה: שניו שני אריה ומתלעות לביא לו (יואל א ו). דור חרבות שניו ומאכלות מַתְלְעֹתָיו לאכל עניים מארץ ואביונים מאדם (משלי ל יד). ואשברה מַתְלְעוֹת עול ומשניו אשליך טרף (איוב כט יז). — ובסהמ"א: עשה לו שנים ומתלעות לטחון בהם את המאכל (חכמוני, פי' יצירה א). —ואמר הפיטן: כנוים שפני סלע, הומרו לתניני בלע, לבאי שן ומתלע, תבואת קדש ילע (רסב"י הבבלי, אין צור חלף, שבת א חנכה). —והמשורר אמר: נולדו לנעקד תאומים, הצעיר איש תמים, והרב איש דמים, ומתלעות לביא לו (ראב"ע, מי כמוך אל). —ובהשאלה במליצה, מתלעות ימים: מסתופפים בכנף שלומיו יישנו במתלעות ימים ולא ייראו (רמב"ע, דיואן, עד מה בגרון, כ"י בודלי').

א. מֹתֹם[2]), ש"ז, — מקום בָּריא בגוף, שאין בו פצע וחבורה, gesunde Stelle; place saine (au corps); sound place: מכף רגל ועד ראש אין בו מְתֹם פצע וחבורה ומכה טריה (ישעי' א ו). אין מְתֹם בבשרי מפני זעמך אין שלום בעצמי מפני חטאתי (תהל' לח ד). כי כסלי מלאו נקלה ואין מְתֹם בבשרי (שם ח). —ואמר המשורר: חדלו רפואותיו והדל המתום, ויהי זמן מכה שחין צרוע (ר"י הלוי, גבר זמן). — ואמר המשורר בגנות מי שעוזב מעלות חברו ומחפש מומיו: והבער בעזבו את המודות חברו עד יגלה את קלונו, דמותו כזבוב עת יעזב כל מתום הגוף ויפול על שחינו (משה דרעי הקראי, דיואן א קכד, לקו"ק לג).

ב. מְתֹם[3]), —כמו מְתִים, במשמ' אנשים, בנגוד לבהמה: ואיש ישראל שבו אל בני בנימן ויכום לפי חרב מעיר מְתֹם[4]) עד בהמה עד כל הנמצא (שפט' כ מח). —ועי' עיר.

---

[1]) משרש תלע, עי"ש.

[2]) משקל מְאוֹם. לפי דעת הקדמונ' והחדשים מן תַם, ואמרו קצת החדשים שהוא במקום מתֹם, וקצתם כי הוא במקום מֻתָּם כמו מֹרֶךְ, ואמרו מְתֹם מפני הדמיון עם השם תֹם. וכל זה דחוק, ולא נתבאר מקור מלה זו בודאות, אך במשמ' אין לפקפק.

[3]) עי' הערה לקמן. —[4]) נמסר בפרוש: ד' בקריא' חסרים וסימניהון מעיר מתם עד בהמה, אין בו מתם פצע וחבורה, אין מתם בבשרי מפני, כי כסלי מלאו נקלה ואין מתם בבשרי. ע"כ. ומ"ש: יש ספרים שהתיו בחירק ואין לסמוך עליהם שזהו א' מן ד' מתם בחולם בקריאה וחסר ואו על פי המסורת. ותרגמו השבע' Μεθλά πόλεως, ובכ"י, אחר ἑξῆς. ת"י: גמרינון. ריב"ג: ואמא מעיר מתום פאנה צפת ללעיר ואלואו ואלמים דאח'לתאנ פיה כדח'ולהמא פי אתמול

מתן, ש״ז, מ״ז מתנים, בהפס׳ -נים, סמי׳ מתני, בכני׳ מתני, מתניך, מתניו, מתניה, מתנינו, מתניכם, מתניהם, — המקום בגוף האדם מעל להירך, Hüften, Taille; taille waist: ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה ממתנים ועד ירכים יהיו (שמות כח מב). מחץ מתנים קמיו (דברי׳ לג יא). קטני עבה ממתני אבי (מ״א יב י). כמראה אש בית לה סביב ממראה מתניו ולמעלה וממראה מתניו ולמטה ראיתי כמראה אש ונגה לו סביב (יחזק׳ א כז). חזק מתנים אמץ כח מאד (נחום ב ב). הנה נא כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו (איוב מ יו). — והוא מקום חגירת האזור על הגוף: מתניכם הגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם (שמות יב יא). בחגרתו אשר במתניו (מ״א ב ה). איש בעל שער ואזור עור אזור במתניו (מ״ב א ח). חגר מתניך וקח משענתי בידך ולך (שם ד כט). הלוך וקנית לך אזור פשתים ושמתו על מתניך וכו׳ ואקנה את האזור כדבר יי׳ ואשם על מתני וכו׳ קח את האזור אשר קנית אשר על מתניך וקום לך פרתה (ירמי׳ יג א-ד). כאשר ידבק האזור אל מתני איש (שם יא). חגורי אזור במתניהם סרוחי טבולים בראשיהם (יחזק׳ כג יה). ויאסר אזור במתניהם (איוב יב יח). — וחגר בעוז מתניו, התחזק: חגרה בעוז מתניה ותאמץ זרועתיה (משלי לא יז). — ושנס מתניו: וישנס מתניו וירץ לפני אחאב (מ״א יח מו). — ומקום צמידת החרב אל הגוף: חגור הרב מצמדת על מתניו בתערה (ש״ב כ ח). והבונים איש חרבו אסורים על מתניו (נחמי׳ ד יב). — וחגירת שק לצער ואבל: וישם שק במתניו ויתאבל על בנו (בראש׳ לז לד). נשימה נא שקים במתנינו וחבלים בראשנו וכו׳ ויחגרו שקים במתניהם והבלים בראשיהם (מ״א כ לא-לג). והעליתי על כל מתנים שק ועל כל ראש קרחה (עמו׳ ח י). על כל ידים גדדת ועל מתנים שק (ירמי׳ מח לז). — ומקום הנחת קסת הסופרים לפנים: וקסת הספר במתניו (יחזק׳ ט ב). — ובמליצה, אזר מתניו, התחזק: ואתה תאזר מתניך וקמת ודברת אליהם את כל אשר אנכי אצוך אל תחת מפניהם (ירמי׳ א יז). — צדק אזור מתניו: והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו (ישע׳ יא ה). — ופתח את מתני פלוני, החליש כחו: לרד לפניו גוים ומתני מלכים אפתח (שם מה א). — מלאו מתניו חלחלה: על כן מלאו מתני חלחלה צירים אחזוני כצירי יולדה (שם כא ג). ולב נמס ופק ברכים והלחלה בכל מתנים ופני כלם קבצו פארור (נחו׳ ב יא). — שם מועקה במתניו: הבאתנו במצודה שמת מועקה במתנינו (תהל׳ סו יא). — המעיד מתניו, הפילו: תחשכנה עיניהם מראות ומתניהם תמיד המעד (שם סט כד). — מי מתנים, מים שמגיעים עד המתנים: וימד אלף ויעברני במים מים ברכים וימד אלף ויעברני מי מתנים (יחזק׳ מז ד). — *בקע מתניו: כיף ראשו (של הנער) בנערותו ובקע מתניו כשהוא קטן (ב״ס גנזי׳ ל יב). — ובתו״מ: לא יקשור סרט של צמר בשל פשתן להגור בו את מתניו אעפ״י שהרצועה באמצע (כלא׳ ט ט). שירי פסיקיא כדי לחגור על מותנה של קטנה (תוספת׳ כלי׳ ב״ב ה יז). ההושש במתניו לא יסוך יין וחומץ (שבת יד ד). בית הסקילה היה גבוה שתי קומות אחד מן העדים דוהפו (את הנדון לסקילה) על מתניו (סנה׳ ו ד). נתכוון להכותו על מתניו ולא היה בה כדי להמיתו וכו׳ נתכוון להכותו על לבו וכו׳ והלכה לו על מתניו (שם ט ב). מכנסי כהנים למה הן דומין כמין פלמניא של פרשים למעלה עד מתנים למטה עד ירכים ויש להם שנצים (נדה יג:). — ובהשאלה, חגר מתניו נגד פלוני, עמד נגדו בעז וכח: אמרה לו (רחל ליעקב) כך עשה אביך לאמך לא חגר מתניו כנגדה וכו׳ וזקינך לא היה לו בנים וחגר מתניו כנגד שרה (מד״ר בראש׳ עא). — ובסהמ״א: ולקה (אברהם) את הדרדור וקשר במתניה (של הגר) כדי שיהא סוחף אחריה לידע שהיא שפחה (פדר״א ל). ויסגרו את העיר ביד רמה ואזרוה באנשי מלחמה כאזור אשר במתנים (יוסיפון, דף רה). וכאשר יראה (היצר הרע) חפצנו ורצוננו בזה (בבקשת התענונים) יאמר שנס מתניך חשוף זרועך האיש הנפחה (כ״י א״ת, חו״ה, יחוד המעש׳ ה). — ואמר המשורר: לא אשאלה מהון זמן חלקי לבד מחוט שפתיך חגור מתניך, יערי ודבשי בין שפתיך כמו נרדי ומרי בין שני שדיך (כ״י הלוי, מה לך צביה). צביה בעלת פנים כשמש ומתן דק עלי ירך מאד עב (רמב״ע, תרשיש ד עה). ולבבוך העינים ותאמי השדים וחולש המתנים וחמוקי הירכים

שלשום ואצלה אן יכון מתיום עלי זנה שלשום והד׳א איצ׳א ידל עלי אן מתום ת׳לאת׳י אעני כון מתום פי אלאצל מתיום עלי זנה שלשום אד׳ ליש פי אלאשמאי׳ אלת׳נאיה מא יכון עלי מת׳אל מתום, פאמא תפשירה פאלאקרב אן יכון מן מדינה אהלה אי ד׳את אהל ורהט. ע״כ. — ובעבר׳: אבל מעיר מתום הוא תאר לעיר והוו והמם נכנסות בו כהכנסן באתמול שלשום ועקרו שיהיה מתיום ע״מ שלשום וזה יורה עוד שמתום שלשי ר״ל שעקרו מתיום ע״מ שלשום מפני שאין בשמות השניים מה שיהיה על דמיון מתום, אך פרושו הקרוב בו הוא שיהיה מעיר נושבת כלומר שיש בה עם ומתים. ורוב החדשים סוברים כי צריך לקרא מתם, כמו שבאמת בקצת כ״י נקוד כך, והוא חסר כמו מתים.

(ר"י חריזי, תחכמ' לה). — ואמר הפיטן: יגול ערוה, חפות בד הנאוה, ממותן ועד ירך לחברן (מכס כר' בנימין, מתני אחוז תלתלה, שחרי' יוה"כ). במותן אזור, עגול כהזור, הרהורי הלב מתוניו לטהרן (שם).

מַתָּן, ש"ז, בכנ' מַתָּנָם.—א) כמו מַתָּנָה: הרבו עלי מאד מהר וּמַתָּן ואתנה כאשר תאמרו אלי (ברא' לד יב). תרומת מַתָּנָם לכל תנופת בני ישראל לך נתתים (במד' יח יא). מַתָּן אדם ירחיב לו ולפני גדלים ינחנו (משלי יח טז). מַתָּן בסתר יכפה אף ושחד בחק חמה עזה (שם כא יד). — איש מַתָּן, נדיב: רבים יחלו פני נדיב וכל הרע לאיש מַתָּן (שם יט ו).—ואמר בן סירא: קרב עני אל תכאיב ואל תמנע מתן ממסכין (ב"ס ג' ד ג). בני חיי מתן אל תחי טוב נאסף ממסתולל, איש משגיח על שלחן זר אין חייו למנות חיים (שם מ כח-כט), ר"ל חיים על מתנות חנם.—ב) *שה"פ: רבי חביב אתה לישראל ממתן גשמים שהגשמים נותנים חיים בעולם הזה ואתה נתת להם חיים בעוה"ז ובעוה"ב (ר' יהושע, ספרי דבר' לג). לך ה' הגדולה זו קריעת ים סוף והגבורה זו מכת בכורות והתפארת זו מתן תורה (ר"ע ברכ' נח.). ודע מתן[1] שכרן של צדיקים לעתיד לבוא (ר"ט, אבות ב יו). והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות (רבי, שם א). כיצד מתן דמים שלהם בא לו לקרן מזרחית צפונית נותן (תוספת' זבח' י יב). ומתן שמן בכלי קודם לעשייתה (שם מנח' ח ה). כל שנשתנה שמו קודם מתן תורה ובאתה תורה והקפידה עליו בידוע שיש לו שם לוו, (אביי, סוכ' יג.). חשבתי מתן שכרן של מצות והפסידן של עבירות (ר' אחא, מד"ר ויקר' לה). שכר ד"א מן התורה אין כל בריה יכולה ליתן מתן שכרה (ר"י בן נהוראי, שם ל).—*משא וּמַתָּן, עי' משא.—ובספהמ"א: לשונו הוא מרפא, לכל אובד נספה, וניבו אף יכפה, כמתן בסתרים (תשו' תלמידי דונש, את מי תרפה). ותן חלק לכל חסר בהונך, ועת־מתן זכור את מחסורך (ר"ש הנגיד, יהוסף). וכשנותנין פקידות לאדם קורין למתן רישוושטי"ר בלע"ז (רש"י שופט' יז ה). אם תשאל לך מבלעדיו חפץ יאמר כי לו שיגים, נוזלי ידיו כתם אופיר יום מתן כל גבר סיגים (רמב"ע, תרשיש א לב). גביר פתח במתן יד לכל בא ולו רצה לקפצו לא אספו (שם ט).—ומ"ר בכנ' *מַתָּנָיו: נדיב לב אשר אין ים בעת יהמו גליו ולא מי שחקים עת יריקון, כמתניו (מכת' לר"א בן עטה, JQR N.S. I, 241).—*מַתָּן בסתר, צדקה שנותנים בסתר, שאין איש יודע ממי זה בא: הגבאים הגבוהים יתנו חלק עשירית לחברה זו ממה שימצאו של מתן בסתר בבהכ"נ (פנק' קראקא, אוצה"ס ד 581).

א.*מתן[1]), ממנו א.*מָתַן, *מִתּוּן, *מְתוּן, *מָתוּן, *מְתִינָה, *מְתִינוּת, *הַמְתָּנָה.

א.*מָתַן, — קל עבר, אינו נהוג.

—פָּעוּ', *מָתוּן,—עי' זה הערך.

—הִפְעִ', *הִמְתִּין, מַמְתִּין וכו', הַמְתֵּן, הַמְתִּינִי וכו', — הַמְתִּין, הִמְתִּין לפלוני, לְדָבָר פלוני, הִמְתִּין את פלוני. עשה זמן מה עד שֶׁבָּא פלוני, שבא דבר פלוני, Warten; attendre; to wait: לא יאמר לו היכן אתה שרוי במקום עבודה זרה פלונית אתה ממתין לי אצל עבודה זרה פלונית (מכי' משפט' כ). שנים ממתינין זה לזה בקערה שלשה אין ממתינין (תוספת' ברכ' ה ח). אמר לו (ר' גמליאל למי ששאלו דבר הלכה) המתן עד שנהיה בהלכה (שם תרומ' ב יג). אמר לשנים תנו גט לאשתי על מנת שתמתין לי שתי שנים (שם גיט' ו ז). אומרים לי המתן עד שתכנס לספק (בבא בן בוטא, כריתו' ו ג). בא עני אחד ועמד לי בדרך ואמר לי רבי פרנסני אמרתי לו המתן עד שאפרק מן החמור לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו (נחום איש גמזו, תענ' כא.). אמר לו הקב"ה למשה המתן לי עד שיעברו פנים של זעם ואניח לך (ר' יוסי, ברכ' ז.). והמפלת אחר מיתת בעלה ושאינה ראויה לילד כולן צריכות להמתין שלשה חדשים (ר"מ, כתוב' ס:). פעם אחת הלכתי לכרכי הים ובאת אשה לפני שמלה בנה ראשון ומת שני ומת שלישי הביאתו לפני ראיתיו שהוא אדום אמרתי לה המתיני לו עד שיבלע בו דמו המתינה לו עד שנבלע בו דמו ומלה אותו והיה (ר' נתן, שבת קלד.). היתה שדהו זרועה חטים ונמלך לזורעה שעורים ימתין לה עד שתתליע וויפך ואח"כ יזרע (כלא' ב ג). מרים המתינה למשה שעה אחת שנאמר ותתצב אחותו מרחוק לפיכך נתעכבו לה ישראל שבעה ימים במדבר (סוט' א ט). אומרים לו (למי שקדש אחותה של שומרת יבם) המתן עד שיעשה אחיך הגדול מעשה (יבמ' ד ט). האשה שהיא יוצאה ליהרג אין ממתינין לה עד שתלד ישבה על המשבר ממתינין

[1]) כך גם בכ"י, ובמשני' שבש"ס: שמתן.

[1]) גם בארמית וסורית.

לה עד שתלד (ערכ׳ א ד). ואשה שהיתה יושבת וממתנת לאיש כל זמן שהיתה בדעתו להינשא לה היתה יושבת וממתנת לו כיון שהפליג דעתו ממנה היא היתה הולכת ונישאת לאחר (ירוש׳ ברכ׳ ט ח). חרדל בג׳ מקומות וכו׳ מפני שאין הראשון שבהן ממתין לאחרון שבהם (שמואל, שם פאה ג ב). מיאנה בו אינה צריכה להמתין ג׳ חדשים נתן לה גט צריכה להמתין ג׳ חדשים (הוא, בבלי יבמ׳ לה.). שנים שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהם להתפלל ולא המתין את חבירו ויצא טורפין לו תפלתו בפניו (אבא בנימין, ברכ׳ ה:). מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך בא שר אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום המתין לו עד שסיים תפלתו לאחר שסיים תפלתו וכו׳ אמר לו (החסיד) המתן לי עד שאפייסך בדברים (שם לב:). מעשה בשני בני אדם שהמרו זה את זה אמרו כל מי שילך ויקניט את הלל יטול ד׳ מאות זוז אמר אחד מהם אני אקניטנו וכו׳ הלך והמתין שעה אחת חזר ואמר מי כאן הלל (שבת לא.). אין קטן יכול לומר לגדול המתן עד שאבא אצלך (ר׳ אלעזר, שם קכז.). מעשה באדם אחד שהפקיד דיסקיא מלאה חמץ אצל יוחנן חקוקאה ונקבוה עכברים והיה החמץ מבצבץ ויוצא ובא לפני רבי שעה ראשונה אמר לו המתן שניה אמר לו המתן שלישית אמר לו המתן רביעית אמר לו המתן חמישית אמר לו צא ומוכרה בשוק (פסח׳ יג.). מחמין חמין להולה בשבת וכו׳ ואין אומרים נמתין לו שמא יבריא (יומ׳ פד:). אמרה נשביתי וטהורה אני ויש לי עדים שטהורה אני אין אומ׳ים נמתין עד שיבואו עדים אלא מתירין אותה מיד (כתוב׳ כג.). פעם אחת היה רבן יוחנן בן זכאי מהלך בשוק ראה ריבה אחת שמלקטת שעורים מתחת רגלי בהמתן של ערביים אמר לה בתי מי את וכו׳ אמרה לו המתן לי נתעטפה בשערה וישבה לפניו אמרה לו רבי בתו של נקדימון בן גוריון אני (אדר״נ, פרק יז). מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכולת לעמוד בציווייך אפי׳ שעה אחת והרי בניך ממתינין לערלה ג׳ שנים (ר״י בן פדיי, מד״ר בראש׳ כא). ר׳ יצחק ור׳ יונתן ור׳ יודן בר גיורי הלכו לשמוע פרשת תורה מפי ר״ש בן יוחאי וכו׳ נטלו ממנו רשות והמתינו שם עוד יום אחד (שם לה). אמר לפניו רבש״ע עניה זו זה שכרה לאחר י״ג שנה שהמתינה לי (ר׳ חנינא, שם ויקר׳ כא). אם רואה אני ששכינה ממתנת עליהם אני יודע שהן בני אדם גדולים (ר׳ לוי, שם שמות מח). מלאכי רחמים היו והיו ממתינים וסבורים שמא ימצא להם זכות (שם בראש׳ נ). התולדות הללו היו ממתינות עד שנולד יוסף (שם פד). היה בוכה ואומר שמא לא אזכה ואראה אחותי הממתנת לי (שם שמות א). עבד בשר ודם שאמר לו אדונו המתן לי בשוק ולא אמר לו היכן ימתין התחיל העבד אומר שמא אצל בסילקי אמר לי להמתינו או שמא אצל בית המרחץ אמר לי (שם טו). מעשה באחד מגדולי כבול שהיה משיא את בנו וכו׳ אמר לבנו עלה והביא לנו חבית אחת מן העליה כיון שעלה הכישו נחש ומת המתין לו לירד ולא ירד וכו׳ עלה ומצאו שהכישו נחש ומת מוטל בין החביות המתין עד שגמרו סעודתן וכו׳ (שם כ). מעשה באשה אחת בקיסרין שהוליכה את בנה אצל נחתום אחד אמרה לו למד את בני אומנות אמר לה ימתין אצלי חמש שנים ואני מלמדו חמש מאות מינין בחטה (ר׳ חנינא בן ר׳ אבהו, שם איכ׳, ויגרש נחנן). למלך שנשא מטרונא וכו׳ הניחה המלך והלך לו למדינת הים וכו׳ לימים בא המלך אמר לה בתי אני תמה איך המתנת לי כל אותן השנים (ר׳ יוחנן, שם, זכר עניי). לאחד שהיה מהלך בדרך עד דמדומי חמה ובא אחד והדליק לו את הנר וכבה וכו׳ אמר מכאן ואילך איני ממתין אלא לאורו של בקר (הוא, פסיק׳ דר״כ, קומי אורי). התבן והמוץ והקש היו מדיינין זה עם זה זה אומר בשבילי נזרעה הארץ וזה אומר בשבילי נזרעה הארץ אמר להן החטים המתינו לי עד שתבא הגרן ואנו יודעים בשל מי נזרעה הארץ (ר׳ אבון, מד״ר שה״ש, שכרך). וכיון שראה אברהם אבינו את מלאכי השרת באתה שכינה ועמדה למעלה הימנו אמר להם רבותי המתינו עד שאפטר משכינה שהיא גדולה מכם (מס׳ ד״א ד).— ומצוי מאד בסהמ״א, וגם בשמוש את: ואצא אליהם לפייסם ולרצותם ולהלות פניהם כדי למהול על כבודם להמתין אותי עד כדי שאוכל אכילת עראי (הרמב״ם, מכתב לר״ש א״ת).—ובמשמ׳ לא מהר: שיהא אדם ממתין בדין שכל הממתין בדין מיושב בדין (אדר״נ א). — ובמשמ׳ ״הלך לאט: ואם היתה הלבנה ממתנת בהליכתה תגיע אל המרובע (ראב״ע, ספי המאורות, כ״י ברלין).

—התפ׳, ״התמתן,—במשמ׳ עשה לאט: מבן עשרים שנה, יתנדבו בהנינה, פני שוכן מעונה, נשיאים ודכים במשענה, כלם ישוו בנתינה, בלי עוד להתמתנה (ר״א קליר, אל מתנשא, יוצ׳ שבת שקלי׳). מי שמביאי לום

קיתון של מים או כוס ונופח בו ומתמתן הרי זה מתעסק וידוע שאינו צמא (תשו' הגא', הרכבי כט).

—הִפע', יְמַתֵּן, (יומתן).—יְמֻתַּן הדבר, ימתינו לו: ודע כי ההקזה כשתהיה הכונה הוצאת הדם איננה מִפְּין מה שיומתן בו הבשול כהמתנה במשלשלים ואמנם יומתן הבשול לליחות אחרות (קאנון ד א ב ז).

ב.*מתן[1], ממנו ב.*מָתַן.

ב.*מָתַן, פ"ע, עתי' יִמְתּוֹנוּ, וכו',—מָתְנוּ הזיתים בכלי, הרטיבו ונתרככו קצת, feucht u. weich werden: dev. frais, moite et mou; become moist and soft: המניח את זיתיו בכותש שימתונו שיהו נוחין לכתוש הרי אלו מוכשרין, שימתונו שימלחם בש"א מוכשרים בה"א אינן מוכשרין (טהרו' ט ה).—ועל הגג, שירטבו בטל: המעלה את האגודות ואת הקציעות ואת השום לגג בשביל שימתונו[2]) אינו בכי יותן (מכשיר' ו ב).

—הִפע', *הִמְתִּין, יַמְתִּין: עושין כל צרכי המת וכו' שומטין את הכר מתחתיו ומטילין אותו על החול בשביל שימתין[3]) (שבת כג ה).

***מִתְנַגֵּד**, ש"ז, מ"ר מִתְנַגְּדִים,—מה ומי שמִתְנַגֵּד לדבר מה; בחכמת ההגיון: כל שני משפטים אשר נשואם ונושאם אחד בעצמו זולת שהאחד מחייב והאחד שולל הנה נקרא אלו שני משפטים מתנגדים ונקרא החיוב והשלילה המתנגד (מלות הגיון ד).—ומתנגד לדעה מהדעות, לתורה מהתורות וכדומה: לא נעשה כן לענן ולא לקרקסנאי ראשי המתנגדים (ראב"ד, ספ' הקבלה). שהמתנגדים הם הקראים (המאירי, משלי טו כה).—ובפרט בזמן החדש בלשון ה„חסידים" כנוי למי שהתנגדו להם: וספרתי להם המעשה מהגויה כך שמתנגד אחד במדינה שלנו נאף עם גויה אחת ונעשה מעוברת ממנו (מגלה טמירין קב). והרב הנ"ל סיפר לי כל זאת בכוון כי אצלו הדבר ברור שהגויה נתעברה ממתנגדים מחמת שידוע שהמתנגדים הם נואפים (שם נד). ושמעתי ג"כ שהמתנגד וואלף שלח את המשרתת מביתו (שם כה). כי המתנגדים רוצים למנוע מחיים אמתיים (מכתבי נתן מברסלב, עלים לתרופה, שטערנהרץ, שכב). ואין שום הפרש ניכר ומורגש בין החסיד והמתנגד והמשכיל (ר"א גויפל, שע"י ג כב). והחציפה (החב"דיות) והעיזה פניה כלפי המתנגדים מצד אחד וכלפי רוב אנשי החסידות מצד השני (שם כג). כי פה מצאתי אנשים שונים וכו' שאינם לא חסידים ולא מתנגדים ולא לומדים ולא בריות (בוחן צדיק, מכתב י).

מַתָּנָה, ש"נ, סמי' מַתְּנַת, מ"ר מַתָּנוֹת, מַתָּנֹת, סמי' מַתְּנֹת, בכנ' מַתְּנוֹתֵיכֶם, מַתְּנֹתָם,—מה שאדם נותן לחברו, בפרט חִנָּם, לאות רצון וחסד וכיוצא בזה, Geschenk; don; gift: ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מַתָּנֹת וישלחם (בראש' כה ו). כי יתן הנשיא מַתָּנָה לאיש מבניו וכו' וכי יתן מַתָּנָה מנחלתו לאחד מעבדיו (יחזק' מו טז-יז). ומשלח מנות איש לרעהו ומַתָּנות לאבינים (אסתר' ט כב). ושונא מַתָּנֹת יחיה (משלי טו כז).—ומַתְּנוֹת אדם לאלהים, קרבן וכדומ': לכל מַתְּנֹת קדשיהם (שמות כח לח). ומלבד מַתְּנוֹתֵיכֶם ומלבד כל נדריכם ומלבד כל נדבתיכם אשר תתנו ליי' (ויקר' כג לח). לכם מַתָּנָה נתנים ליי' לעבד את עבדת אהל מועד (במד' יח ו). מכל מַתְּנֹתֵיכֶם תרימו את כל תרומת יי' (שם כט). ולא יראה את פני יי' ריקם איש כְּמַתְּנַת ידו (דבר' טז טז-יז). ואטמא אותם בְּמַתְּנוֹתָם בהעביר כל פטר רחם (יחזק' כ כו). ובשאת מַתְּנֹתֵיכֶם בהעביר בניכם באש (שם לא). ואת שם קדשי לא תחללו עוד בְּמַתְּנוֹתֵיכֶם ובגלוליכם (שם לט).—עֲבֹדַת מַתָּנָה, עבודה חנם, בלי קבלת שכר: עבדת מַתָּנָה אתן את כהנתכם (במד' יח ז).— לֵב מַתָּנָה: כי העשק יהולל חכם ויאבד את לב מַתָּנָה (קהל' ז ז).— ובתו"מ: העני שנתנו לו פרוסות פת וכו' בולל ונוטל וכו' אימתי בזמן שמתנה מרובה אבל בזמן שמתנה מועטת מעשר מכל אחד ואחד (ר' יהודה, דמאי ה ה). נותנים (את הפֵּרות) זה לזה מתנת חנם (מע"ש ג א). היו מהלכין בדרך ואין לו מה יאכל נותן לאחר לשם מתנה והלה מותר בה (נדרי' ד ח). אחד הבונה ואחד הלוקח ואחד היורש ואחד שניתן לו במתנה (סוט' ח ב). שכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחרים ושייר קרקע כל שהוא מתנתו קימת לא שייר קרקע כל שהוא אין מתנתו קימת (ב"ב ט ו). ואל תצריכנו לידי מתנת בשר ודם ואל תמסור מזונותינו בידי בשר ודם שמתנתם מעוטה והרפתם מרובה (ירוש' ברכ' ד ב). בו ביום גזרו על פיתן ועל גבינתן וכו' ועל לשונן ועל עדותן ועל מתנותיהן ועל בניהם ועל בנותיהן (ר"ש בן יוחי, שם שבת א ז). ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן לא נתנן אלא ע"י יסורין אלו הן תורה וארץ ישראל והעולם הבא (סוא, בבלי ברכ' ה:). שלש מתנות טובות נתן

---

[1]) בסור' מתן גם במשמ' רך. אך נראה כי זה שרש בפ"ע ולא נכתק משרש א.מתן.

[2]) כך גרסת הר"ש. במדב"מ שימותנו, ובנוסח' הדפוס שימתינו.—[3]) בכ"י א"פ שיצטנן. ואמרו המפרשים כי הכונה היא שלא יקשה בשר הגוף.

הקב״ה לישראל רחמנין ובויישנין וגומלי חסדים (ירוש׳ קדוש׳ ד א). הנותן מתנה לחברו צריך להודיעו (רב, שבת י:). אמר לו הקב״ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל לך והודיעם (שם). האומר לחברו מתנה אני נותן לך יכול לחזור בו (ר׳ יוחנן, ב״מ מט.). משרבו מקבלי מתנות נתמעטו הימים ונתקצרו השנים (סוט׳ מז:). מתנה על מנת להחזיר שמה מתנה (קדוש׳ ו:). מתנת שכיב מרע (ב״ב קמז.).—ומַתְּנוֹת כהונה: מתנות כהונה ולויה כגון הזרוע והלחיים והקיבה יש בהן משום טובה ונותנן לכל כהן שירצה (תוספת׳ פאה ב יג). בן לוי שקבל עליו כל עבודת לויה חוץ מדבר אחד וכו׳ יכול אין דוחין אותו אלא ממתנות מקדש בלבד מנין אף ממתנות גבולין ת״ל ראשית דגנך וכו׳ המקבל עליו לשרת יש לו במתנות ושאין מקבל עליו לשרת אין לו מתנות (ר׳ שמעון, שם דמאי ב ז־ח). עשרים וארבעה מתנות כהונה ניתנו לאהרן ולבניו בכלל ובפרט (שם חלה ב ז). (בני שמואל) מתנות נטלו בזרוע (ר׳ יצחק, שם סוט׳ יד ו). כל הנותן מתנותיו לכהן אחד מביא רעב לעולם (ר״א בר זבדא, ערוב׳ סג.). כל האוכל מבהמה שלא הורמו מתנותיה כאלו אוכל טבלים (ר׳ יצחק, מגי׳ כח.). —ומַתְּנוֹת עניים: ושאר מתנות עני שבשדות שאין העני מקפיד עליהן הרי אילו של בעה״ב (תוספת׳ פאה ב יח). ארבע מתנות עניים שבכרם הפרט והעוללות והשכחה והפאה (חול׳ קלא.). — ובפרט מַתַּן הדם על קרנות המזבח: הקדים דם השעיר לדם הפר וכו׳ ואם עד שלא גמר את המתנות שבפנים נשפך הדם יביא דם אחר ויחזור ויזה (יומ׳ ה ז). הניתנין מתנה אחת שנתערבו בניתנין מתנה אחת ינתנו מתנה אחת (זבח׳ ח י). שעירי ראשי חדשים ושל מועדות שחיטתן בצפון וכו׳ ודמן טעון ארבע מתנות על ארבע קרנות (שם ה ג). — ומצוי בסהמ״א, ואמר המשורר: לך הטוב לך יושר לך תם, לך המה במתנה נתונים (ר״ש הנגיד, ידידיך). — וכנוי להתורה: ויהי כי מלאו למתנה אלף שנים מימי משה איש האלהים וכו׳ (רסע״ג, גוף ספר הגלוי, הוצ׳ שכטר). — ∵מתנת השם, מין מרקחת רפואית: המורכבי׳ מרקחת מתנת השם (נרבוני, ארח חיים, בחליי הראש, כ״י שכטר).

***מִתְנָה**[1], ש״נ,—פתיל, חבל דק, כעין החבלים שכפות המאזנים תלויות בהם: נפש מאזנים תלויה באויר ג׳ טפחים וגבוהה מן הארץ שלשה טפחים וקנה ומתנה[1]) שלה שנים עשר טפחים ושל צמרים ושל, זגגין תלויה באויר שני טפחים וכו׳ וקנה ומתנה[1]) שלה ט׳ טפחים (ב״ב פט.).—וכך גם בסהמ״א: ומתנה (שבמאזנים) היינו הרצועות שתלויין בהן הכפות (ערוך, ערך נפש).—ומ״ר: וקנה הוא שיש לו שתי מיתנות ששני כפות מאזנים תלויין בו (רשב״ם ב״ב פט.).

מִתְנַקֵּם, אויב ומתנקם,—עי׳ נָקַם.

∴מָתְנֶת[2]), ש״נ,—כאב המתנים. Lumbago.

∵מַתְעִי[3]), ת״ז,—מי שהוא במעמד של חֻלשה גופנית, קרוב להתעלפות, מפני רוב תאוה וכיוצא בזה, languissant; languishing: באותות ההריון ומשפטו יורה עליו מה שקדם מצדדי שני ההזרעות וענין עריבות מתעי[4]) אחר המשגל ותהיה העטרה כאלו ימיץ אותה הרחם בעת הזרעתה והיא נוטה ויבא אחריו חוזק סגירת פי הרחם ולא יכנס בה המכחול (קאנון ג כא א י).

א. מתק[5]), ממנו מָתוֹק, א. מָתַק, מֶתֶק, מֹתֶק, מַמְתָּק, ∗מִתּוּק, ∗מְתִיקָה, ∗מְתִיקוּת, ∵הַמְתָּקָה.

א. מָתַק, פ״ע, מָתְקוּ, יִמְתְּקוּ, יִמְתָּקוּ,—מָתַק הַדָּבָר, היה מָתוֹק, היה לו טעם ההפך מן מר, süss sein; être doux; be sweet: ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם וכו׳ וישלך אל המים וַיִּמְתְּקוּ המים (שמות טו כג־כה).—זבתו״מ: לולבי זרדים ושל עדל ועלי הלוף השוטה אינן מטמאין טומאת אוכלים עד שימתוקו (עוקצ׳ ג ד).

---

[1]) בארמ׳ מיתנא, וכך בסורית. בערב׳ תמתאנ a), מיתרי האהל.—[1]) בקצת דפוס׳ מתנא, ובכ״י ר׳ מיתנה (ד״ס).

[2]) מן השם מֹתֶן, חדש ד״ר מזיא.

[3]) עי׳ הערה הבאה. — [4]) כך בנוסחת תרגום הקאנון, ולא נמצא בין פתקאותי פתקה אחרת במלה דומה לזו מהקאנון או מספר אחר מספרי הרפואה של הזמן ההוא. והנה בגוף הערבי של הקאנון כתוב במקום המלה מתעי: אלפתור a), שהוא דומה להשרש פשר בערב׳, במשמ׳ הפשרת שלגים, ומשמש במשמ׳ חֻלשה אחרי חזק ורפיון אחרי כח ובמשמ׳ חֻלשה בכלל עם רגש של נעימות. ולא נתברר לי מה טִיבָה של מלה זו, אם זו פשוט טעות הדפוס, או אולי באמת השתמש המתרגם בצרוף כעין זה על סמך דבר שאין אנו יודעים מקורו. עכ״פ לא ראיתי לי רשות לדחות מלה זו כיון שהיא נמצאת בספר המסמך הזה, שאפילו אם בטעות השתמש בה המתרגם כבר קנתה לה זכות מלה בין מלות הלשון.

[5]) באשור׳ מתק, דבש. באתפ׳ מטק במשמ׳ זו. בערב׳ מטק b) טעם, התענג על הטעם.

a) تمتان

a) الفتور b) مطق

תורמוסין שעיקרן אוכל אדם וכו' שאין קדושת שביעית חלה עליהם עד שימתקו (ירוש' שביע' ז ב). לליסטים שנכנסו למרתף אחד של יין נטלו קנקן אחד ושתו הציץ עליהם בעל המרתף אמר להם יערב לכם יבושם לכם ימתק לכם שתיתם את היין החזירו את הקנקן למקומה (מד"ר בראש' פח). — וּמָתַק עליו: שאכלו את המאכל ומתק עליהם וכו' (סדר אליהו רבה יח). — ובהשאלה, במשמ' היה לו הדבר נעים, לנחת רוח, לתענוג: מים גנובים יִמְתָּקוּ ולחם סתרים ינעם (משלי ט יז).—ובמליצה: והוא לקברות יובל ועל גדיש ישקוד מָתְקוּ לו רגבי נחל (איוב כא לב-לג).—ואמר המשורר: יערה בתבל הלכה בסמי מות מסוכה, ואם מתקה ראשונה מרה תהיה באחרונה (ר"י אבן גיאת, מה יתרון לאדם). כבר שלמו שנים עשר חדשים ואין מנוס לך מפחד יקושים, המתקו לך רגבים או התחבר לך רקב ורמה על אנשים (ר"ש הנגיד, כבר שלמו). רעות בפיהם מתקו תמיד ואש קנאה במורשי לבבם צפנו (רמב"ע, אם אהלי).

—הִפְעִ', הִמְתִּיק, תַּמְתִּיק,—א) פ"ע, היה מָתוֹק, ובהשאלה לדבר מפשט, היה לו נעים: אם תַּמְתִּיק בפיו רעה יכחידנה תחת לשונו יחמל עליה ולא יעזבנה וימנענה בתוך חכו (איוב כ יב-יג).—ואמר המליץ: ואיש ימתיק בפיו שחוק בתוך חכו ימנעהו (עמנ', מחב' ב).—*ובמשמ' העקר': לולבי זרדין והחרובין עד שלא ימתיקו אין נלקחין אחר שימתיקו נלקחין אבל הלוף והחרדל והתרמוסין ושאר כל הנכבשין בין שימתיקו בין עד שלא המתיקו נלקחין (רמב"ם, מע"ש ונטע"ר ז ח). והחרובין עד שלא ימתיקו כגרוגרת ומשימתיקו כמלא פי גדי (הוא, שבת יח ו).—ב) פ"י, *הִמְתִּיק את החרדל וכיוצא בזה, עשהו מָתוֹק: היאך ממתיקין את החרדל וממתיקין את התורמסין (מד"ר קהל', ונתתי את לבי).—ובהשאלה, הִמְתִּיק הדבור: באותה שעה חזר הקב"ה והמתיק להם את הדיבור (ר' יוחנן, מד"ר במד' י). כשדיבר הקב"ה אנכי ה' אלהיך מיד פרחה נשמתן וכו' והקב"ה ממתיק בחכו הדיבור ואומר להם לא בני אתם וכו' (שם שה"ש, חכו ממתקים).—ואמר המליץ: פתי את אישך והמתיקי לו דבריך ותחליקי לו אמריך (ר"י זבארה, ספר שעשוע' יב).—*והִמְתִּיק את הדין, עשהו פחות קשה: ישראל הנותרים בגלות המר היה רועה אותן וממתיק הדינים מהם לרחמים (נועם אלימלך, ויחי).

—פִּעֵ', *מִתֵּק, מְמַתֵּק,—מִתֵּק את החרדל וכיוצא בזה, עשהו מָתוֹק: אין ממתקין את החרדל בגחלת (תוספת' יו"ט ג יח). שכל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכים עשייה כגון החרדל צריך למתק והתורמסין צריכין לשלוק וחטים צריכין ליטחן (מד"ר במד' יג). מלח ממתקת את הבשר (ר"ש בן לקיש, ברכ' ה). במיני מתיקה עסקי' הואיל וראוין למתק בהן את הקדרה (חזקיה, ע"ז סו).—מִתֵּק את הים, עשהו לא מלוח: אדם גדול הוא והוא יודע למתק את הים הגדול (ר' חייא בר בא, ירוש' ע"ז ג ט).—ובהשאלה, מִתֵּק את פלוני, רִצָּה אותו, שכך חמתו וכדומ': תמר תמרורים בתמרוריה היא עומדת וביקשנו למתקה ולשוא צרף צרוף (ר' אבהו, ירוש' מגי' ג ב).—ובסהמ"א: אבל בנדון שלפנינו שהיא אינה רוצה לעמוד תחתיו בקשוה למתקה ולשוא וכו' (ר"נ גירונדי, תשו' יז).

—הִתְפַּ', *הִתְמַתֵּק,—נעשה מָתוֹק: אמר לו ר' יהושע (לר' אליעזר) מימי אוקינוס לא מים מלוחין הן אמר לו מתמתקין הן בעבים (מד"ר קהל', כל הנחלים). ובשעה שהמים מקלסין את בוראן הן מתמתקין (ר' יוחנן, ירוש' ע"ז ג ט).—הִתְמַתֵּק פלוני בְּדָבָר, עשה שע"י הדבר יהיה לו מתוק, ובהשאלה: אלו שנים עשר חדש שעשו ישראל לפני הר סיני מתמתקים בדברי תורה (ר' יצחק, מד"ר שה"ש, כתפוח).

—נִפְעַ', *נִמְתַּק,—נעשה מתוק: החטים צריכים להטחן והחרדל והתרמוסין צריכין להמתק (מד"ר אסת' א א).—ובסהמ"א: בצלו חמדתי וישבתי ולא אעתק, כי פריו לחיך ערב ונמתק (ראב"ע, אגר' חי בן מקיץ).—ובהשאלה, *נִמְתְּקוּ הדינים: ונתחדשו ונמתקו עתה הגבורות כי הרי הם דינין יותר ממותקים (מהרח"ו, ע"ח, נוקבא דז"א ו א ב). וכשיורדין מהחזה ולמטה מתגלים החסדים ונמתקים הדינים (שם, שער הגלות ה).

—פֻּעַ', *מֻתַּק, מְמֻתָּק, מְמֻתָּקִים, מְמֻתָּקוֹת,—בהשאלה, דינים מְמֻתָּקִים: כי הרי הם דינין יותר ממותקים וכו' צריכות ב' מיני גבורות קשות וממותקות (מהרח"ו, ע"ח, סיכ' נוק' דז"א ו א ב). הנשמה שהיא מן הגבורה הממותקת לא הרבה זוכים אליה (עמה"מ, שעשועי המלך סא).—שפע ממֻתק: וגם השפע שהיה ראוי לבא אל ז' ספירות היה ממותק ביותר ולא היה מזיק בסוד שבירה (שם, עולם התהו יז).

ב. **מָתַק**, — . . . *) : ישכחהו רחם מְתָקוֹ רמה עוד לא יזכר ותשבר כעץ עולה (איוב כד כ).—ובמדר': מתקו רמה שמתק[1] רימה מהם (מד"ר בראש' לג).—ובסהמ"א:

---

[*] המחבר לא הגדיר, ורשם על הגליון: בערבי' מתכ a), החרטום של הרמה.]—[1]) כך בקצת כ"י, וכך

a) متك

נמלה תורישני, תולעת תאכלני, רגב ורמה תמתקני (תוכחי מיותי לר"י החסיד, הזכרה יום מותי, בספר אור קדמון).

ג. **מָתַק,** — קל לא נמצא.

—הִפְעִ׳ הִמְתִּיק,—הִמְתִּיק סוד: ואתה אנוש כערכי אלופי ומידעי אשר יחדיו נַמְתִּיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש (תהל׳ נה יד-טו). — ואמר המשורר: וסוד אמתיק עמך, ללמד את עמך, כמתנשא כמך, כרבם כצעירם (ר"ש הנגיד, באשמרת ערב). בכן יחד בלי כחד, בפחד נמתיק סודו (רמב"ע, תחנון, מתי בכל). תעודת חולפים שמתי מנתי וספריהם צרי צירי יגוני, ועמהם אני ממתיק לסודי ביען הם סגולת נאמני (הוא, הקילותי תגומת רעיוני). כי נכסוף נכספתי לשוב אל ארצי ומולדתי, ולמתיק סודי עם יודעי ואנשי משפחתי (ר"י זכארה, ספר תחכמוני יג).—ומצוי בסהח"ד: ראוים הם לבטוח בהם ולהמתיק עמהם סוד כי באמונה הם עושים (ר"י סטנוב, דברי ריבות ג). אצאה נא אל יראיה אהי ואמתיק עמו סוד כי הוא עובד את יי׳ מנעוריו (שם ב).—והִמְתִּיק עצה: על כן הורנו את משולחנו זה ביד מע"ל למתיק עצה אתו במשפט מה יעשה לטובת המו"מ (מא"ג, קרית ספר ד).

מֶתֶק, ש"ז,—טעם המָתוק, Süssigkeit; douceur; sweetness ובהשאלה, מֶתֶק שְׂפָתַיִם, דברים טובים ונעימים, וכדומ׳: לחכם לב יקרא נבון ומֶתֶק שפתים יסיף לקח (משלי יו כא).—מֶתֶק רֵעַ, טובו ונעמו: שמן וקטרת ישמח לב ומֶתֶק [1] רעהו מעצת נפש (שם כז ט).—ואמר המשורר: חלפו נעורי ומתק יערי מררו ויתנו לענה וראש בברותי (ר"י אבן גיאת, מבין עפאים). — ומ"ר מְתָקִים, בכנ׳ מְתָקָיו, ואמר המשורר: חשב טוב הזמן כרע ויהיו מתקיו נחשבים לך כמריו (ספ׳ הענק, אות כ).

מֹתֶק, ש"ז, בכנ׳ מָתְקִי,—כמו מֶתֶק, במשמ׳ דבר מָתוק: ותאמר להם התאנה החדלתי את מָתְקִי ואת תנובתי הטובה והלכתי לנוע על העצים (שפטי׳ ט יא).

***מְתַרְגֵּם,** ש"ז,—מי שמתרגם דברים מלשון ללשון, מליץ: אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא ואם א"א למתרגם להגביה קולו כנגד הקורא ימעך הקורא קולו ויקרא (ברכ׳ מה.).—ובסהמ"א: ואין המתרגם רשאי לתרגם עד שיכלה הפסוק מפי הקורא (רמב"ם, תפלה יב יא). ואם היה (הרב) מלמד על פי מתרגם עומד (המתרגם) בינו ובין התלמידים והרב אומר למתרגם והמתרגם משמיע לכל התלמידים וכשהם שואלין למתרגם הוא שואל לרב והרב משיב למתרגם והמתרגם משיב לשואל וכו׳ אין המתרגם רשאי לא לפחות ולא להוסיף ולא לשנות (הוא, הלכ׳ ת"ת ד ג). ראיתי זה המחבר עשה עצמו מעתיק לשון גמרא אל לשון עברית ובמליצה אחרת וכו׳ שכתב המתרגם הזה שהמלמד נדר שלא יהנה מהם כאשר לא ימצאו מלמד כמותו (ראב"ד בהשגות, שבוע׳ ו ט).

***מְתֻרְגְּמָן,** (מתורגמן), ש"ז, מ"ר מְתֻרְגְּמָנִים, — כמו מתרגם: קראה (את המגלה) בין עומד בין יושב העמיד לה מתורגמן בירך לפניה ולא בירך לאחריה וכו׳ יצא (תוספתי מגי׳ ב ה). הקורא בתורה לא יפחות משלשה פסוקים לא יקרא למתורגמן[1] יותר מפסוק אחד וכו׳ ועד כמה הוא מדלג עד כדי שלא יפסוק המתורגמן[1] (משנ׳ שם ד ד). ומעשה ברבי חנינא בן גמליאל שהלך לכבול והיה קורא חזן הכנסת ויהי בשכון ישראל ואמר לו למתורגמן הפסק אל תתרגם אלא אחרון (מגי׳ כה:). ארבעה פרוטות אין בהן סימן ברכה לעולם שכר כותבין ושכר מתורגמנין ושכר יתומים ומעות הבאות ממדינת הים (פסח׳ נ:). טוב לשמוע גערת חכם אלו הדרשנים מאיש שומע שיר כסילים אלו המתורגמנין שמגביהין קולם בשיר להשמיע את העם (מד"ר קהל׳, טוב לשמוע). דברי חכמים בנחת נשמעים אלו הדרשנים מזעקת מושל בכסילים אלו המתורגמנין שעומדין על הצבור (שם, דברי חכמים).

:מְתָרֵץ,—עי׳ תרץ.

מַתָּת, ש"נ, סמי׳ מַתַּת,—כמו מַתָּנָה: באה אתי הביתה וסעדה ואתנה לך מַתָּת (מ"א יג ז). וגם כל האדם שיאכל ושתה וראה טוב בכל עמלו מַתַּת אלהים היא (קהל׳ ג יג).—מַתַּת יָד, מה שידו נותנת: מנחה מַתַּת ידו (יחזק׳ מו ה).—מַתַּת שֶׁקֶר, שאדם יעד לתת ואינו נותן: נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל בְּמַתַּת שקר (משלי כה יד).

בילקוט איוב, רמז תתקי. ובכ"י בריט"מ, הוצא׳ דר׳ תיאודור, שמיתק, וכך בנוסח׳ הדפוס. ובקצת נוסח׳ שמיתקו.

[1]) השבעים תרגמו καταρρήγνυται, במשמ׳ נפילה וכדומ׳, ונראה כי היתה בנוסחתם מלה אחרת במקום זו. וקצת החדשי׳ סברו כי הם קראו מתקרע במקום מֶתֶק רֵעַ. ועי׳ הערה לערך מֵעֵצָה.

[1]) בכ"י תורגמן.

שער הנון

נ

נ האות הארבע עשרה [1]) באותיות האלף־בית העברי, ושמה נון, עי' זה הערך.

היא אחת מאותיות מ נ צ פ ך, שיש להן שתי צורות, האחת באמצע התיבה, היא נ כ פ ו פ ה, והשנית בסוף התיבה, והיא ן פ ש ו ט ה, סופית: מעשה ביום סגריר שלא נכנסו חכמים לבית הועד ונכנסו התינוקות וכו' (אמרו מפני מה כתוב) מם מם נון נון צדי צדי פה פה כף כף (ירוש' מגי' א יא). מם פתוחה מם סתומה מאמר פתוח מאמר סתום נון כפופה נון פשוטה נאמן כפוף נאמן פשוט (בבלי שבת קד.). נ ו נ ו ן מפני מה אחד רובץ ואחד זקוף ועומד מפני שנבראת בו נשמה לבריות שכל נשמה ונשמה פעם שהיא רובצת פעם שהיא זקופה (מדר' א"ב דר"ע, אות נ), ועי' ערך מנצפך.

היא אחת מאותיות אית"ן השמושיות, ונוספת בשמות בראש השרש ובסופו לסמן המשקל: נפתח, נפתול, נחלמי, נפתלי, *נחשול, *נִבְרֶכֶת, עי' זה הערך. ובמשקל פעלון, פִּעלן: קדמון, שלחן, ענין, קנין, גרזן, צפרן. ובסוף השם לסמן הקנין של נקבות רבות, ובניב הצפוני ואח"כ בזמן מאוחר בכלל למ"ר גם במין זכר. בפעלים בעבר בסוף הפעל למדברים בעדם: פָּעַלְנוּ, ולרבות נקבות: פעלתֶן, ולרבים נסתרים פעלון: יָדְעוּן. ובעתיד מדברים בעדם זו"נ: נִפְעַל, ובסוף עתיד נכחים: תפעלון, ולנקבה תפעלין: תִּדְבָּקִין, תִּתְחַמָּקִין, ולנסתרים יפעלון, ולנסתרות תפעלנָה. ובעתיד ובנסתר להורות הפעול הנסתר יפקדֶנּוּ, בדגש, יפקדנהו. ולהורות המב"ע: פעלַני, יפעלֵני. ובמקור: לְפַעֲלֵנִי, להרגֵני, לְנַחֲמֵנִי, לְשַׁלְּחֵנִי. ובראש הפעל בבנין נִפְעַל לסמן הבנין, וכמו"כ לבנין מְרֻבָּעִים. ובקצת מקורים כמו לתתֵן (מ"א ו יט). ובקצת מלים נוספת בלא צרך: תרחיב צעדי תַּחְתֵּנִי (ש"ב כב לז), במקום תחתַי. שִׁבְעָנָה בנים (איוב מב יג), במקום שבעה. וכמו"כ לפי דעת קצתם במָעֻזְנֶיהָ (ישע' כג יא), במקום מָעֻזֶּיהָ. וביש: ישנו. וכן בקצת פעלים: תמנו (איכ' ג כב), במקום תמו. ידה ליתד תשלחנה (שפט' ה כו). ברגלים תרמסנה עטרת (ישע' כח ג). כי תקראנה מלחמה (שמות א י).

נון פה"פ נבלעת בעתיד אחרי אית"ן בעה"פ ונשלמת ע"י דגש: אֶגּשׁ וכו', וכן בשמות ע"מ מַפָּל, אך לפני החע אינה נבלעת. וכן נון ל"פ נבלעת בעבר לפני נ מדברים בעדם ונשלמת ע"י דגש, כמו: וְנָתַנּוּ את בנתינו (בראש' לד יז), וְלַנּוּ בגבעה (שפט' יט יג), כי עליך נִשְׁעַנּוּ (דהי"ב יד י), שמשפטם נתננו, לננו, נשעננו. וכמו"כ בחבור עם נ נסתרות: בצל דליותיו תִּשְׁכֹּנָּה (יחזק' יז כג). במקום תשכֹּננה. וכמו"כ נון בנין נִפְעל נבלעת בעתיד בפה"פ ונשלמת ע"י דגש: יִפָּקֵד, יִמָּצֵא וכו'. במלת מִן, כשבאה בחבור עם מלות טעם אחרות או עם שמות ופעלים, הנון נבלעת בתוך האות הראשונה שלאחריה ותשלם בדגש חזק, עי' ערך מִן.

היא מאותיות דטלנת, ממוצא הלשון, והיא כמו"כ אחת מאותיות הדליקה [1]), ויש ביציאתה

---

[1]) בהפרשיות והמזמורים המסודרים עפ"י סדר א"ב באו הפסוקים המתחילים באות נ אחרי הפסוקים המתחילים באות מ, איכה א יג־יד: ממרום שלח אש בעצמתי וכו' נשקד על פשעי בידו. ושם ב יג־יד: מה אעודך מה אדמה לך וכו' נביאיך חזו לך שוא ותפל. וכן בשאר הפרשיות. וכמו"כ באותם מזמורי תהלים שפסוקיהם מסודרים עפ"י א"ב: מי האיש החפץ חיים וכו' נצר לשונך מרע (תהל' לד יג־יד). וכן במשלי לא: מרבדים עשתה לה וכו' נודע בשערים בעלה.—

[1]) ריב"ג: ואותיות

ממוצאות הדבור שני דרכים, כשהיא מונעת היא יוצאת מקצה הלשון ובעזרת השפתים, וכשהיא נחה (ר״ל בלי תנועה) היא יוצאת גם בעזרת הנחירים, והיא אז מְגַנֶּנֶת.

היא נחלפת בלשון העברית בעצמה באותיות מ, ל, ד, ר, וכמו״כ בינה ובין הלשונות האחיות, כמו: זְרַח דְּנַח, שְׁנַיִם תְּרֵין, בן בר בארמ׳. וכמו״כ עם י: נצב יצב, נתן יתן בכנעני׳.

נ משמשת שמוש אות המספר למספר חמשים: ה׳ (של המלה הן) חמשה נ׳ חמשים (ר׳ חיבו, מד״ר דברי׳ יא). נ׳ (של המלה אנכי) חמשים שבן חמשים הכיר אברהם את בוראו (פסיק׳ רבתי כא). יוד יוד (של המלה ייו) עשרים נון חמשים הרי שבעים (תנחומ׳ במד׳ י).

נ׳,—קצור במקום בן: אברהם נ׳ עזרא, במקום בן עזרא.

א. **נָא**[1], — מלת בקשה וזרוז והערה לשים לב להמדבר, וישמש א) לדבור לנכח אחרי הפעל בבקשה עֲשֵׂה לזו״נ ליחיד ורבים: אִמְרִי־נָא אחתי את (בראש׳ יב יג). הפרד נָא מעלי (שם יג ט). שא נָא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפנה ונגבה וקדמה וימה (שם יד). הבט־נָא השמימה וספר הכוכבים (שם יה ה). בא־נָא אל שפחתי (שם יו ב). קח־נָא את בנך וכו׳ ולך לך אל ארץ המריה (שם כב ב). שים־נָא ידך תחת ירכי (שם כד ב). הקרה־נָא לפני היום ועשה חסד עם אדני אברהם (שם יב). הטי־נָא כדך ואשתה (שם יד). הגמיאיני נָא מעט מים מכדך (שם יז). הגידי נָא לי היש בית אביך מקום לנו ללין (שם כג). הלעיטני נָא מן האדם האדם הזה (שם כה ל). ועתה שא־נָא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה (שם כז ג). לך־נָא אל הצאן (שם ט). קום נָא שבה ואכלה מצידי (שם יט). גשה־נָא ואמשך בני (שם כא). תני־נָא לי מדודאי בנך (שם ל יד). שא־נָא עיניך וראה (שם לא יב). הצילני נָא מיד אחי (שם לב יב). הגידה־נָא שמך (שם ל). קח־נָא את ברכתי (שם לג יא). תנו נָא אתה לו לאשה (שם לד ח). שמעו־נָא החלום הזה (שם לז ו). לך־נָא ראה את שלום אחיך (שם יד). הגידה־נָא לי איפה הם רעים (שם יו). הכר־נָא הכתנת בנך הוא (שם לב). הכר־נָא למי החתמת והפתילים והמטה האלה (שם לח כה). ספרו־נָא לי (שם מ ח). גשו־נָא אלי (שם מה ד). קחם־נָא אלי ואברכם (שם מח ט). דברו־נָא באזני פרעה (שם נ ד): אנא שא נָא פשע אחיך וכו׳ שא נָא לפשע עבדי אלהי אביך (שם יז). הבא־נָא ידך בחיקך (שמות ד ו). שלח־נָא ביד תשלח (שם יג). לכו־נָא הגברים ועבדו את יי׳ (שם י יא). שא נָא חטאתי אך הפעם (שם יז). דבר־נָא באזני העם (שם יא ב). מחני נָא מספרך אשר כתבת (שם לב לב). הודעני נָא את דרכך (שם לג יג). הראני נָא את כבדך (שם יח). הרגני נָא הרג אם מצאתי חן בעיניך (במד׳ יא יה). שמעו־נָא דברי (שם יב ו). סלח־נָא לעון העם הזה (שם יד יט). סורו נָא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה (שם יו כו). שמעו־נָא המרים (שם כ י). לכה־נָא ארה לי את העם הזה (שם כב ו). ולכה־נָא קבה לי את העם הזה (שם יז). ועתה שבו נָא בזה (שם יט). לכה־נָא אקחך אל מקום אחר (שם כג כז). כי שאל־נָא לימים ראשנים (דברי׳ ד לב). השבעו־נָא לי ביי׳ (יהוש׳ ב יב). שים־נָא כבוד ליי׳ אלהי ישראל וכו׳ והגד־נָא לי מה עשית (שם ז יט). הראנו נָא את מבוא העיר (שפט׳ א כד). קרא נָא באזני העם (שם ז ג). תנו־נָא ככרות לחם לעם אשר ברגלי (שם ח ה). דברו־נָא באזני כל בעלי שכם (שם ט ב). אך הצילנו נָא היום הזה (שם י יה). אמר־נָא שבלת (שם יב ו). השמרי נָא ואל תשתי יין ושכר (שם יג ד). הגידה־נָא לי במה כחך גדול (שם יו ו). זכרני נָא וחזקני נָא אך הפעם הזה (שם כח). שאל־נָא באלהים (שם יח ה). הואל־נָא ולין וייטב לבך (שם יט ו). סעד־נָא לבבך (שם ח). לינו־נָא הנה חנות היום (שם ט). לכה־נָא ונסורה אל עיר היבוסי הזאת (שם יא). ספחני נָא אל אחת הכהנות (ש״א ב לו). קח־נָא אתך את אחד מהנערים (שם ט ג). הגידה־נָא לי אי זה בית הראה (שם יח). פקדו־נָא וראו מי הלך מעמנו (שם יד יז). שא נָא את חטאתי ושוב עמי (שם יה כה). כבדני נָא נגד זקני עמי (שם ל). ראו־נָא לי איש מיטיב לנגן (שם יו יז). קח־נָא לאחיך איפת הקליא הזה (שם יז יז). שלחני נָא כי זבח משפחה לנו בעיר (שם כ כט). מצא־נָא את החצים (שם לו). היסגרני בעלי קעילה וכו׳ הגד־נָא לעבדך (שם כג יא). לכו־נָא הכינו עוד (שם כב). תנה־נָא את אשר תמצא ידך (שם כה ח). שא נָא לפשע אמתך (שם כח). קח־נָא את החנית אשר מראשתו (שם כו יא). קסומי־נָא לי באוב (שם כח ח).

הדליקה שבע אלה השלש רצוני לומר הלמד והנון והרש וכו׳ כי מוצא הלמד מקצה הלשון נוגע בשרשי השנים המשנים וכו׳ והקרוב שבמוצאים אליו מוצא הנון הנעה אבל הנון הנחה מוצאה מהנחירים (הרקמה, שער ב).

[1]) כבר אמרו בתלמוד: אין נא אלא לשון בקשה (ברכ׳ ט.). בסור׳ נא, ני, קצת דומה לזה. וכבר העיר ראב״ע (במד׳ י לא) על קצת הדמיון שיש בין מלה זו ובין המלה אִנְּ a) בערבי׳.

---

a) إنّ

שמע־נָא גם אתה בקול שפחתך (שם כב). הגישה־נָא לי האפוד (שם ל ז). מה היה הדבר הגד־נָא לי (ש״ב א ד). עמד־נָא עלי ומתתני (שם ט). לכי נָא בית אמנון אחיך (שם יג ז). דבר־נָא אל המלך (שם יג). סכל־נָא את עצת אחיתפל (שם טו לא). קרא נָא גם לחושי הארכי (שם יז ה). אמרו־נָא אל יואב קרב עד הנה ואדברה אליך (שם כ טז). העבר־נָא את עון עבדך (שם כד י). אמרי־נָא לשלמה המלך (מ״א ב יז). חל־נָא את פני יי׳ אלהיך (שם יג ו). קומי נָא והשתנית (שם יד ב). קחי־נָא לי מעט מים (שם יז י). לקחי־נָא לי פת לחם בידך (שם יא). עלה־נָא הבט דרך ים (שם יח מג). ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר יי׳ הכיני נָא (שם כ לה). דרש־נָא כיום את דבר יי׳ (שם כב ה). ויאמר לו אליהו אלישע שב־נָא פה כי יי׳ שלחני יריחו (מ״ב ב ד). אמר־נָא אליה הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת (שם ד יג). שלחה נָא לי אחד מן הנערים (שם כב). עתה רוץ־נָא לקראתה (שם כו). קח־נָא ברכה מאת עבדך (שם ה טו). תנה־נָא להם ככר כסף (שם כב). הואל נָא ולך את עבדיך (שם ו ג). פקח־נָא את עיניו ויראה (שם יז). הך־נָא את הגוי הזה בסנורים (שם יח). ספרה־נָא לי את כל הגדלות אשר עשה אלישע (שם ח ד). פקדו־נָא את הארורה הזאת (שם ט לד). דבר־נָא אל עבדיך ארמית (שם יח כו). ועתה יי׳ אלהינו הושיענו נָא מידו (שם יט יט). אנא יי׳ זכר־נָא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם (שם כ ג). אדני יי׳ סלח־נָא מי יקום יעקב כי קטן הוא (עמו׳ ז ב). אדני יי׳ חדל־נָא מי יקום יעקב כי קטן הוא (שם ה). שמעו־נָא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל (מיכ׳ ג ט). שמעו־נָא את אשר יי׳ אמר (שם ו א). זכר־נָא מה יעץ בלק מלך מואב (שם ה). לכו־נָא ונוכחה (ישע׳ א יח). שפטו־נָא ביני ובין כרמי (שם ה ג). צא־נָא לקראת אחז (שם ז ג). כדברי הספר החתום אשר יתנו אתו אל יודע הספר לאמר קרא נָא זה ואמר לא אוכל כי חתום הוא (שם כט יא). לכן שמעי־נָא זאת עניה (שם נא כא). הן הבט־נָא עמך כלנו (שם סד ח). שמעו־נָא זאת עם סכל ואין לב (ירמ׳ ה כא). ועתה אמר־נָא אל איש יהודה וכו׳ שובו נָא איש מדרכו הרעה (שם יח יא). שאלו־נָא בגוים מי שמע כאלה (שם יג). דרש־נָא בעדנו את יי׳ (שם כא ב). אך שמע־נָא הדבר הזה אשר אנכי דבר באזניך (שם כח ז). קנה נָא את שדי אשר בענתות (שם לב ח). שב נָא וקראנה באזנינו (שם לו טו). הגד־נָא לנו איך כתבת את כל הדברים האלה מפיו (שם יז). התפלל־נָא בעדנו אל יי׳ אלהינו (שם לז ג). שים נָא בלואי הסחבות והמלחים תחת אצלות ידיך (שם לח יב). שמע־נָא בקול יי׳ (שם כ). הגידה־נָא לנו מה דברת אל המלך (שם כה). בן אדם שא־נָא עיניך דרך צפונה (יחזק׳ ח ה). חתר־נָא בקיר (שם ח). אמר־נָא לבית המרי הלא ידעתם מה אלה (שם יז יב). באו־נָא ושמעו מה הדבר היוצא מאת יי׳ (שם לג ל). אמר־נָא אל זרבבל בן שלתיאל (חגי ב ב). שאל־נָא את הכהנים תורה (שם יא). ועתה שימו־נָא לבבכם מן היום הזה ומעלה (שם טו). קח־נָא את נפשי ממני (יונ׳ ד ג). שמע־נָא יהושע הכהן הגדול (זכר׳ ג ח). שא נָא עיניך וראה מה היוצאת הזאת (שם ה ה). ועתה חלו־נָא פני אל (מלא׳ א ט). הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נָא בזאת (שם ג י). אלהים צבאות שוב נָא הבט משמים וראה (תהל׳ פ טו). אנא יי׳ הושיעה נָא אנא יי׳ הצליחה נָא (שם קיח כה). נדבות פי רצה־נָא יי׳ (שם קיט קח). שלח־נָא ידך וגע בכל אשר לו (איוב א יא). זכר־נָא מי הוא נקי אבד (שם ד ז). קרא־נָא היש עונך (שם ה א). שבו נָא אל תהי עולה (שם ו כט). כי שאל־נָא לדר רישון (שם ח ח). זכר־נָא כי כחמר עשיתני (שם י ט). ואולם שאל־נָא בהמות ותרך (שם יב ז). שמעו־נָא תוכחתי (שם יג ו). שימה נָא ערבני עמך (שם יז ג). ואלם כלם תשבו ובאו נָא ולא אמצא בכם חכם (שם י). הסכן־נָא עמו ושלם (שם כב כא). קח־נָא מפיו תורה (שם כב). ואולם שמע־נָא איוב מלי (שם לג א). שמע־נָא ואנכי אדבר (שם מב ד). שמעו־נָא כל עמים וראו מכאבי (איכ׳ א יח). נס־נָא את עבדיך ימים עשרה (דני׳ א יב). זכר־נָא את הדבר אשר צוית את משה עבדך (נחמ׳ א ח). והצליחה־נָא לעבדך היום (שם יא). השיבו נָא להם כהיום שדתיהם (שם ה יא). ברכו נָא את יי׳ אלהיכם (דהי״א כט כ). — ועם פעל עבר עם ו המהפך בבקשה: כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך ועשית־נָא עמדי חסד (בראש׳ מ יד). — ואחר פעל מדבר בעדו לבקשה מהנכח על הפעולה: אוציאה־נָא אתהן אליכם (בראש׳ יט ח). אמלטה נָא שמה (שם כ). אציגה־נָא עמך מן העם אשר אתי (שם לג טו). אעלה־נָא ואקברה את אבי (שם נ ה). נלכה־נָא דרך שלשת ימים (שמות ג יח). אלכה נָא ואשובה אל אחי אשר במצרים (שם ד יח). נעברה־נָא בארצך (במד׳ כ יז). אעברה־נָא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן (דבר׳ ג כה). נעשה־נָא לנו לבנות את המזבח (יהוש׳ כב כו). אנסה נָא רק הפעם בגזה (שפט׳ ו לט). נעברה־נָא בארצך עד מקומי (שם יא יט). ויאמר מנוח אל מלאך יי׳ נעצרה־נָא אותך ונעשה לפניך גדי עזים (שם יג טו). אחודה־נָא לכם חידה (שם יד יב). הנה בתי הבתולה ופילגשהו אוציאה־

נא אותם (שם יט כד). אמלטה נא ואראה את אחי (ש"א כ כט). אכנו נא בחנית (שם כו ח). אדברה־נא אל המלך (ש"ב יד יו). אלכה נא ואשלם את נדרי (שם טו ז). אעברה־נא ואסירה את ראשו (שם טז ט). אבחרה־נא שנים עשר אלף איש (שם יז א). ארוצה נא ואבשרה את המלך (שם יח יט). אשקה־נא לאבי ולאמי (מ"א יט כ). נשימה נא שקים במתנינו (שם כ לא). נעשה־נא עלית קיר קטנה (מ"ב ד י). נלכה־נא עד הירדן (שם ו ב). ועתה אודיעה־נא אתכם את אשר אני עשה לכרמי (ישע' ה ה). אלכה נא ואכה את ישמעאל בן נתניה (ירמ' מ יה). אלכה־נא השדה ואלקטה בשבלים (רות ב ב). ותאמר אלקטה־נא ואספתי בעמרים (שם ז). נעזבה־נא את המשא הזה (נחמ' ה י). — וגם למדבר לעצמו, בענין הרצון והכונה לעשות דבר: ויאמר יי' זעקת סדם ועמרה כי רבה וכו' ארדה־נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי (בראש' יח כ־כא). ויאמר משה (לעצמו) אסרה־נא ואראה את המראה הגדל הזה מדוע לא יבער הסנה (שמות ג ג). אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו (ישע' ה א). על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי בקשתיו ולא מצאתיו אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחבות אבקשה את שאהבה נפשי (שה"ש ג א־ב). אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסניו ויהיו־נא שדיך כאשכלות הגפן (שם ז ט). אמרתי אני בלבי לכה־נא אנסכה בשמחה (קהל' ב א). — ואחר פעל לנסתר לבקשת הפעולה: תהי נא אלה בינותינו (בראש' כו כח). כי אדני ידבר־נא עבדך דבר (שם מד יח). ישב־נא עבדך תחת הנער (שם לג). ישבו־נא עבדיך בארץ גשן (שם מז ד). ילך־נא אדני בקרבנו (שמות לד ט). יהי־נא חרב אל הגזה לבדה (שפט' ו לט). יבוא־נא עוד אלינו (שם יג ח). תהי־נא לך תחתיה (שם טו ב). יאמר־נא אדננו (ש"א יו יו). יצא־נא אבי ואמי אתכם (שם כב ג). ישמע־נא אדני המלך (שם כו יט). תבא נא תמר אחותי (ש"ב יג ה). ילך־נא המלך ועבדיו עם עבדיך (שם כד). ילך־נא אתנו אמנון אחי (שם כו). יזכר־נא המלך את יי' (שם יד יא). יהיה־נא דבר אדני המלך למנחה (שם יז). ידבר־נא אדני המלך (שם יח). ישב־נא עבדך (שם יט לה). ועתה אלהי ישראל יאמן נא דבריך אשר דברת לעבדך דוד אבי (מ"א ח כו). תשב־נא נפש הילד הזה על קרבו (שם יז כא). תחי־נא נפשי (שם כ לב). יהי־נא דבריך כדבר אחד מהם (שם כב יג). תיקר־נא נפשי ונפש עבדיך אלה חמשים בעיניך (מ"ב א יג). ויהי־נא פי שנים ברוחך אלי (שם ב ט). ילכו נא ויבקשו את אדניך (שם יו). יבא־נא אלי וידע כי יש נביא בישראל (שם ה ח). אים

אפוא חכמיך ויגידו נא לך (ישע' יט יב). יפגעו־נא ביי' צבאות (ירמ' כז יח). תפל־נא תחנתי לפניך (שם לז כ). יגמר־נא רע רשעים (תהל' ז י). יהי־נא חסדך לנחמני (שם קיט עו). ישב־נא אפך וחמתך מעירך ירושלם (דני' ט יו). תהי נא אזנך קשבת (נחמ' א ו). תהי נא ידך בי ובבית אבי (דה"א כא יז). יהיו־נא עיניך פתחות (דה"ב ו מ).—ולנסתר בפעל: יקח־נא מעט מים ורחצו רגליכם (בראש' יח ד). יתן־נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה (מ"ב ה יז). יומת נא את האיש הזה (ירמ' לח ד).—ואחרי מלת השלילה אל, אל־נא, לנכחים ונסתרים ומדברים בעדם: ויאמר אברם אל לוט אל־נא תהי מריבה ביני ובינך (בראש' יג ח). אל־נא תעבר מעל עבדך (שם יח ג). אל־נא יחר לאדני (שם ל). אל־נא אחי תרעו (שם יט ז). אל־נא תקברני במצרים (שם מז כט). אל־נא תעזב אתנו (במד' י לא). אל־נא תשת עלינו חטאת (שם יב יא). אל־נא תהי כמת (שם יב). אל־נא תמנע מהלך אלי (שם כב יו). אל־נא תמש מזה (שפט' ו יח). אל־נא תכחד ממני (ש"א ג יז). אל־נא ישים אדני את לבו אל איש הבליעל הזה (שם כה כה). אל־נא נלך כלנו ולא נכבד עליך (ש"ב יג כה). אל־נא תעשו את דבר התעבה הזאת (ירמ' מד ד). אל־נא נאבדה בנפש האיש הזה (יונ' א יד). — ואחרי הפעל: אל אחי אל־תרעו נא (שפט' יט כג).—ב) לדבור לנכח אחרי הפעל לזרוז והערה לשים לב להמדבר: ויאמר משה אל קרח שמעו־נא בני לוי המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו וכו' ובקשתם גם כהנה (במד' טז ח־י). הלא זה העם אשר מאסתה בו צא־נא עתה והלחם בו (שפט' ט לח). עכר אבי את הארץ ראו־נא כי ארו עיני (ש"א יד כט). מבקש שאול אבי להמיתך ועתה השמר־נא בבקר וישבת בסתר ונחבאת (שם יט ב). שמעו־נא בני ימיני גם לכלכם יתן בן ישי שדות וכרמים (שם כב ז). ויאמר שאול שמע־נא בן אחיטוב וכו' למה קשרתם עלי (שם יב־יג). ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים ישב בתוך היריעה (ש"ב ז ב). שלחו־נא את זאת מעלי החוצה (שם יג יז). ראו־נא כטוב לב אמנון ביין וכו' והמתם אתו (שם כח). התאבלי־נא ולבשי־נא בגדי אבל ואל תסוכי שמן (שם יד ב). שוט־נא בכל שבטי ישראל מדן ועד באר שבע ופקדו את העם (שם כד ב). דעו־נא וראו כי רעה זה מבקש (מ"א כ ז). אמרו־נא אל חזקיהו כה אמר המלך הגדול מלך אשור מה הבטחון הזה אשר בטחת (מ"ב יח יט). ועתה התערב נא את אדני את מלך אשור ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רכבים

עליהם (שם כג). שמעו־נָא ראשי יעקב וקציני בית ישראל הלוא לכם לדעת את המשפט (מיכ׳ ג א). שמעו־נָא בית דוד המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלהי (ישע׳ ז יג). עמדי־נָא בחבריך וברב כשפיך באשר יגעת מנעוריך אולי תוכלי הועיל (שם מז יב). שוטטו בחוצות ירושלם וראו־נָא ודעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש אם יש עשה משפט (ירמ׳ ה א). כי לכו־נָא אל מקומי אשר בשילו וכו׳ וראו את אשר עשיתי לו (שם ז יב). שמע־נָא חנניה לא שלחך יי׳ (שם כח יה). שאלו־נָא וראו אם ילד זכר (שם ל ו). שובו נָא מדרכיכם הרעים (זכר׳ א ד). וכי תגישו פסח וחלה אין רע הקריבהו נָא לפחתך (מלא׳ א ח). בינו־נא זאת שכחי אלוה פן אטרף ואין מציל (תהל׳ נ כב). אזר־נָא כגבר חלציך ואשאלך והודיעני (איוב לח ג). עדה־נָא גאון וגבה (שם מ י).—ועם עתיד: ויאמר אבנר אל יואב יקומו נָא הנערים וישחקו לפנינו (ש״ב ב יד). ויקחו־נָא חמשה מן הסוסים הנשארים וכו׳ ונשלחה ונראה (מ״ב ז יג). יעמדו־נָא ויושיעך הברו שמים (ישע׳ מז יג). איה דבר יי׳ יבוא נא (ירמ׳ יז יה). יאמר־נָא ישראל כי לעולם חסדו יאמרו־נָא בית אהרן וכו׳ יאמרו־נָא יראי יי׳ (תהל׳ קיח ב-ד). יעמדו־נָא שרינו (עזר׳ י יד).—ואחרי מלת השלילה אַל: אפתח שפתי ואענה אל־נָא אשא פני איש (איוב לב כא-כב). — ואחרי מלת הִנֵּה, לזרוז והערה על הדבר: הנה־נָא ידעתי כי אשה יפת מראה את (בראש׳ יב יא). הנה־נָא עצרני יי׳ מלדת (שם יו ב). הנה־נָא הואלתי לדבר אל אדני (שם יח כז). הנה נָא אדני סורו נא (שם יט ב). הנה־נָא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש (שם ח). הנה־נָא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל חסדך אשר עשית עמדי וכו׳ הנה־נָא העיר הזאת קרבה לנוס שמה (שם יט-כ). הנה־נָא זקנתי לא ידעתי יום מותי (שם כז ב). הנה־נָא את עקרה ולא ילדת והרית וילדת בן (שפט׳ יג ג). הנה נָא רפה היום לערוב (שם יט ט). הנה־נָא איש אלהים בעיר הזאת וכו׳ נלכה שם אולי יגיד לנו את דרכנו (ש״א ט ו). ויאמרו עבדי שאול אליו הנה־נָא רוח אלהים רעה מבעתך (שם יו יה). ויבא אבשלום אל המלך ויאמר הנה־נָא גזזים לעבדך ילך נא המלך ועבדיו (ש״ב יג כד). שמעו שמוע מלתי ואחותי באזניכם הנה־נָא ערכתי משפט ידעתי כי אני אצדק (איוב יג יז-יח). שמע נא איוב מלי וכל דברי האזינה הנה־נָא פתחתי פי דברה לשוני בחכי (שם לג א-ב). הנה־נָא בהמות אשר עשיתי עמך חציר כבקר יאכל (שם מ יה).—ואחרי אִם: ויאמר (אברהם) אדני אִם־נָא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך (בראש׳ יח ג). ויאמר אליו לבן אם־נָא מצאתי חן בעיניך נחשתי ויברכני יי׳ בגללך (שם ל כז). ויאמר יעקב אל נא אם־נָא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי (שם לג י). ויקרבו ימי ישראל למות ויקרא לבנו ליוסף ויאמר לו אם־נָא מצאתי חן בעיניך שים נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים (שם מז כט). וידבר יוסף אל בית פרעה לאמר אם־נָא מצאתי חן בעיניכם דברו נא באזני פרעה (שם נ ד); ועתה אם־נָא מצאתי חן בעיניך הודעני נא את דרכך ואדעך (שמות לג יג). ויאמר אליו אם־נָא מצאתי חן בעיניך ועשית לי אות שאתה מדבר עמי (שפט׳ ו יז). ויאמר דוד אל אכיש אם־נָא מצאתי חן בעיניך יתנו לי מקום באחת ערי השדה ואשבה שם (ש״א כז ה). — ואחרי יֶשְׁךָ: ואמר יי׳ אלהי אדני אברהם אם ישך־נָא מצליח דרכי אשר אנכי הלך עליה הנה אנכי נצב על עין המים וכו׳ (בראש׳ כד מב-מג).— ואחרי אוי: קול בת ציון תתיפח תפרש כפיה אוי־נָא לי כי עיפה נפשי להרגים (ירמ׳ ד לא). אוי־נָא לי כי יסף יי׳ יגון על מכאבי (ברוך הסופר, שם מה ג). נפלה עטרת ראשנו אוי־נָא לנו כי חטאנו (איכ׳ ה יו). — ואחרי אַיֵּה, אַיֵּה־נָא: למה יאמרו הגוים איה־נָא אלהיהם (תהל׳ קיה ב).—ואחרי נגדה: נדרי ליי׳ אשלם נגדה־נָא לכל עמו (שם קיו יד). — ואמר בן סירא: אזכר נ א מעשי אל וזה חזיתי אספרה (כ״ס גני׳ מב יה). אהללה נ א אנשי חסד את אבותינו בדורותם (שם מד א).

ב. נָא[1], ת״ז,—דבר לא מְבֻשָּׁל או צלי או אפוי כל צרכו, חצי חַי, halbroh ; à moitié cru (saignant) ; rare: אל תאכלו ממנו (מן בשר הפסח) נָא ובשל מבשל במים כי אם צלי אש (שמות יב ט). — ובתו״מ: השוחט את הפסח בארבעה עשר כשר לאוכלו נ א שלוק ומבושל (תוספת׳ פסח׳ ג״ד ז). אכל הימנו כזית נ א ומבושל עד שלא חשיכה (שם ו י). האוכל מן הפסח כזית חי כזית נ א כזית שלוק כזית מבושל (שם מכות ד א). אכלו נ א לוקה שתים מבושל לוקה שתים נ א ומבושל לוקה ג׳ (רבא, פסח׳ מא.). ומעשה בר״ע שעשה סעודה לתלמידיו הביאו לפניהם שני תבשילין אחד נ א ואחד מבושל בתחילה הביאו לפניהם נ א וכו׳ ואח״כ הביא לפניהם מבושל (מס׳ ד״א ז). יוצאין במצה נא[2]) ובמצה העשויה באילפס

---

[1]) בערב׳ נאׄ a), במשמ׳ זו. וכבר אמרו בתלמ׳: אין נ א אלא חי (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ ו). — [2]) בכ״י

---

a) نِيء

מאי מצה נא וכו׳ כל שפורסה ואין חוטין נמשכין הימנה (מנח׳ עח:). — ובסהמ״א: ואם יהיה הדבש מלוחלח ונא ישחתו מהרה המרקחות ולא יאריכו ימים להישמר (ש׳ דונולו, ספר המרקחות 5).—וגם לא לדבר מאכל ומשתה, כלי חרש נא: הוסקו (כלי החרס) והן נאין[1] טמאין (תוספת׳ כלי׳ ב״ק ב ט). מקום שמשקעין את (הקדרות) הנאות בטיט הלבן (שם ג יד, שם פרק ה ב). — ובסהמ״א: אם ישיגהו (את כלי נתר) חום מעט מהאש יתבקע הכלי ויפסד ואם לא הכהו החום ג״כ בכלל חלקיו יצא נא[2] וכשיגיע הכלי במים יותך ונפסד (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, כלים ב א).— °שתן נָא, שלא הגיע עדין למדרגת הויתו האחרונה: המאכל שלא יתבשל באצטומכא ויצא השתן נא לבן רקיק יורה על העדר הבשול (נתן פלקירא, צרי הגוף ג ה). השתן כשהוא יוצא בלתי מבושל והוא נא בתחלת הקדחת (שם). באותות השתן הנא, השתן הנא כשיהיה בתחלת חולי הקדחת נא פי׳ בלתי מבושל (ספר השתן, כ״י ברלין, דף 75).

נאד, ממנו נֹאד, °נֹאדִי.

נֹאד[3], נאוד, ש״ז, כנ׳ נֹאדְךָ, מ״ר נֹאדוֹת.— כעין שק מעור שלם של גדי וכדומ׳ יחזיקו בו חלב ויין וכיוצא בזה, Schlauch; outre; leather bottle: ויקחו שקים בלים לחמוריהם ונֹאדות יין בלים ומבקעים ומצררים (יהוש׳ ט ד). ואלה נֹאדות היין אשר מלאנו חדשים והנה התבקעו (שם יג). ותפתח את נאוד החלב ותשקהו (שפט׳ ד יט). ויקח ישי חמור לחם ונֹאד יין וגדי עזים אחד וישלח ביד דוד בנו אל שאול (ש״א יו כ). שימה דמעתי בְנֹאדֶךָ (תהל׳ נו ט). — נאד בְּקִיטוֹר, משל לגוף מצמק מיגון וכדומ׳: כלו עיני לאמרתך לאמר מתי תנחמני כי הייתי כְּנֹאד בקיטור (שם קיט פב-פג).— ובתלמוד גם להחזקת קמח וכדומ׳: אמרו עליו על ר״א בן חרסום שהניח לו אביו אלף עיירות ביבשה וכנגדן אלף ספינות בים ובכל יום ויום נוטל נֹאד[4] של קמח על כתיפו ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה (יומ׳ לה:).—ומצוי בסהמ״א: והיו המצרים צפים כנאדות

על פני המים ויצאה רוח צפון והשליך אותן כנגד מחנה ישראל (פדר״א מב).—ואמר המשורר: ופה עמוק ורחב כמערה תער נהר אלי תוכו בצמא, ובשפתות כנאד על נאד נפוחים וביניהם כפי תחרא פרומה (ר״ש הנגיד, הלכוסל). ברחמיו יהי פונה לעבדו ואל יבזה ענותו בגרותו וצוקיו וקורותיו, ונודו יהי סופר וישים בנאדו את דמעיו ויעבר על המוני עונותיו (ר.ג.ע, כתס אל). בפרוד אם אהי נלכד ואם יאחז עקבי נוד, תרופתי בפי הכד וכל צריו בבטן נאד (רמב״ע, תרשיש ב עה). — ונֹאד המפוח: שהפועל הזה הוא למפוח והוא נאד הנפח שנופח בו האש וכו׳ ופרושו הוציא המפוח נחרותיו והוא הנאד שנופח בו הנפח (ר״י אית, הפרש׳ לריב״ג, נחל).

אוב, אובות.—°בּוּק.—*גוד.—*זִק—חֵמֶת.

°נֹאדִי, ת״ז,—בצורת נאד: ואם שיהיה הקול נעשה בו בדפיקה כמו שיובדל בין השקוי הנאדי והתופי בהכאה (קאנון א ב ב ט). סבות השקוי הנאדיי אחר סבות המשתתפות הם הסבה המדבקת בו שתתברר המימיות וכו׳ (שם ג יד ד ד). השקוי הבשרי נקרא ג״כ הלבנה והלבו נקרא שקוי הנאדיי ממנו קבוץ המים (פרקי משה כג).

נאה, ממנו *נָאֶה, ב.*נָאָה, נָאוָה, א.*נָאוֹת, °הִתְנָאוּת.

***נָאֶה**,—כמו יפה, ותס״פ, נאה עושה, נָאֶה לעשות וכדומ׳, יפה וטוב לעשות, passend, angemessen; convenable; décent; suited, becoming: לא כל בשת נאה לשמר ולא כל הכלם באמת נבחר (ב״ס גני׳ מא טז). יש נאה דורש ואין נאה מקיים נאה מקיים ואין נאה דורש אתה נאה דורש ונאה מקיים (ריב״ז, חגי׳ יד:). וכשמת שמואל הקטן תלו מפתחו ופנקסו בארונו מפני שלא היה לו בן והיו ר״ג הזקן ור״א מספידין עליו ואומרים על זה נאה לבכות על זה נאה להתאבל (מס׳ שמח׳ ח). יש נאה דורש ונאה מקיים בן עזאי נאה דורש ואין נאה מקיים (ראב״ע, תוספת׳ יבמ׳ ח ד). שמיתתן של רשעים נאה[1] להם ונאה לעולם (ר׳ יוסי, ספרי דבר׳ רכ). הנוי והכח והעושר וכו׳ והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם (רשב״י, אבות ו ח). אמר לו (אותו תלמיד לר׳ יוחנן) דרוש רבי לך נאה לדרוש (ב״ב עה). לזה נאה לומר את הכל עשה יפה בעתו (ר׳ חמא בר״ח, מד״ר דבר׳ א). למלך שכעס על מטרונא ודחפה וכו׳ אמרה לו אדוני המלך כך יפה לי וכך נאה וכך ראוי לי שלא קבלה אותך אשה אחרת אלא אני (ר׳ לוי, שם איכ׳, אני הגבר). כיון שברא (הקב״ה

---

[1]) בגמ׳ סנה׳ (עב.) הנאה להם והנאה לעולם.

הינא, וכך בגמ׳ פסח׳ (לז.) גם בנוסח׳ הדפוס.—[1]) בנוסח׳ והנאין. אך כבר אמר ר״ש (כלים ג ב) וז״ל: פירוש כמו והן נאין שלא הוסקו יפה מלשון אל תאכלו ממנו נא. ע״כ. וכך הגיה הגר״א.—[2]) כצ״ל, ולא „אצל מה״. ובגוף הערבי כ״רג׳ ני. וכן תרגם דרנבורג נא.

[3]) לפי דעת המדקדקים עקר משקלו נאוד, והונח האלף. באשור׳ נָדֻ. ועי׳ נוד.—[4]) כך בנוסח׳ הדפוס. בכ״י מינכן אין מלה זו, ובקצת כ״י: משאוי של קמח.

את) אדם הראשון כינס כל בהמה חיה ועוף והעבירן לפניו אמר לו מה שמותם של אלו אמר לזה נאה לקרותו שור ולזה נאה לקרותו סוס ולזה גמל וכו' (פסיק' דר"כ, פרס).—וכמו תאר במשמ' זו: כרביד זהב ובו נפך וספיר כך נאים דברים יופים על משתה היין[1] (ב"ס נגי' לב (לה) ו).—ות"ז, לנק' נָאָה, מ"ר נָאִים, נָאוֹת, נרדף עם יָפֶה, אדם נָאֶה, אִשָּׁה נָאָה, פֵּרוֹת נָאִים, schön; beau, joli; pretty, nice: פעם אחת בא אדם אחד נזיר מן הדרום וראיתיו שהוא יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים אמרתי לו בני מה ראית להשחית את שערך זה הנאה (שמעון הצדיק, נדרי' ט:). בנות ישראל נאות הן אלא שהעניות מנוולתן (ר' ישמעאל, משנה שם ט י). מעשה ברשב"ג שהיה על גב מעלה בהר הבית וראה נכרית אחת נאה ביותר אמר מה רבו מעשיך ה' (ע"ז כ.). ברוך שבּרא החפץ הזה מה נאה הוא זה (ר"מ, ירוש' ברכ' ו ב). המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו (ר"ש, אבות ג ז). אם היה לבה (של הסוטה) נאה לא היה מגלהו ואם היה שערה נאה לא היה סותרו (ר' יהודה, סוט' א ה). שמא ראשה נאה וכו' שמא שערה נאה וכו' שמא פניה נאות וכו' שמא רגליה נאות (ר' ישמעאל בר' יוסי, נדרי' סו:). כמה נאה פת זו (רבי, ע"ז לה:). ראה בני אדם נאין ואילנות נאין אומר ברוך שככה לו בעולמו בריות נאות (תוספת' ברכ' ז ז). כל אומות שבעולם אומרים שבחו של הקב"ה אבל שלי נעים ונאה לפניו יזהר משלהם (מכי' בשלח, שירה ג). הכאורות היו אומרות אל תתן עיניך בנוי והנאות היו אומרות תן עיניך במשפחה (ירוש' תענ' ד יא). שלשה מרחיבין דעתו של אדם אלו הן דירה נאה ואשה נאה וכלים נאים (בבלי ברכ' נז:). אסור לאדם שיאמר כמה נאה נכרית זו (רב, ע"ז כ.). שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו פנויה (שם). אין לך נאה בישיבה אלא זקן ואין לך נאה במלחמה אלא בחור (חגי' יד.). עני ועשיר ורשע באין לדין וכו' רשע אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר נאה הייתי וטרוד ביצרי אומרים לו כלום נאה היית מיוסף (יומ' לה:). פעם אחת היתה בתו (של ר"ח בן תרדיון) מהלכת לפני גדולי רומא אמרו כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו (ר' יוחנן, ע"ז יח.). כיון שראה אותו (את האילן) נאה ופירותיו מתוקים

[1]— יש מפקפקים אם פסוק זה הוא באמת מבן סירא בעצמו או הוספה מאוחרת.

וענפיו נאין ישב לו ונתקרר בצילו וכו' כיון שעמד לילך אמר לאילן מה לי לברכך ומה יש לי לומר לך שיהא עצך נאה נאה הוא שיהא צלך נאה כבר הוא נאה שיהיו ענפיך נאים נאים הם (כות, מד"ר במד' ב). הלכנו בארם נהרים ובארם נחור לא מצינו אשה נאה כמותך עכשיו שאנו נכנסים למקום כעורים ושחורים אמרי נא אחותי את (ר' סימון, שם ברא' מ). יום שהוקם המשכן נכנס משה והיה שומע קול הדר קול נאה קול משובח (ר"י בר סימון, תנחומ' נשא כה). יש אדם שהוא נאה ולבושו כעור הוא כעור ולבושו נאה (מד"ר במד' כב). אמורה הייתי להנשא לאחי אמי ועל ידי שגדלתי עמו בבית התכערתי בעיניו והלך ונשא לו אשה אחרת ואינה נאה כמוני (שם ברא' יז). כשאדם משבח את אשתו אומר לה נאה קומתך כתרצה (מד"ז שה"ש, בובר 36).—ובמשמ' נָאֶה במעשים: שמדד הקב"ה את כל בני אדם ולא מצא אדם נאה שיצאו ישראל ממצרים על ידו אלא משה רבינו מדד הקב"ה את כל הימים ולא מצא נאה להעביר ישראל בתוכו אלא מי ים סוף מדד כל הדורות ולא מצא דור נאה שיתן להם תורה אלא דור המדבר (רבב"י, פסיק' רבתי, שוכה). למלך שקדש מטרונה וכו' טרדה מביתו בא לו שושבינה לפייס למלך אמר אדוני המלך אימתי אתה מוצא משובחת ונאה כמותה (ריב"ל, מד"ר שמות מב). ושאול שנדבק ולא נמצא נאה בפיקודו (שם במד' א). לעולם תהא נאה בכניסתך ונאה ביציאתך (מס' ד"א ד). איך אתם מקטינים על הדור ההוא שהוא חמוד ונאה ואני שמח בו (פסיק' רבתי לו).—ומצוי בסהמ"א, וההפך ממנו מגנה: אמנם הנאה והמגונה הוא במפורסמות לא במושכלות וכו' וכן בלשוננו יאמר על הקושט ועל הבטל אמת ושקר ועל הנאה והמגונה טוב ורע (ר"ש א"ת, מו"נ א ב). הדת הנימוסית תקצר מן האלהית בפנים רבים וכו' לפי שהיא לא תקיף אלא בנאה ובמגונה בלבד (ר"י אלבו, העקרי' א ח).

א. נָאָה[1], ש"נ, מ"ר נָאוֹת, סמי' נְאוֹת,—מקום צמח ומרעה במדבר וכדומ', נְאוֹת הרועים: יי' מציון ישאג ומירושלם יתן קולו ואבלו נְאוֹת הרעים ויבש ראש הכרמל (עמו' א ב).—נְאוֹת מדבר: כי אש אכלה נְאוֹת מדבר ולהבה

[1]) בערב' נַוֵי [a]), במשמ' הלך לגור במקום מן המקומות, וי"א כי באשור' נוו במשמ' מקום מרעה, מדבר, ועי' עוד נָוֶה.

[a]) نوى

להטה כל עצי השדה (יואל א יט). אל תיראו בהמות שדי כי דשאו נאות מדבר כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם ובני ציון גילו ושמחו ביי׳ אלהיכם כי נתן לכם את המורה לצדקה (שם ב כב-כג). על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה כי נצתו מבלי איש עבר ולא שמעו קול מקנה (ירמי׳ ט ט). כי מפני אלה אבלה הארץ יבשו נאות מדבר (שם כג י). יי׳ רעי לא אחסר בנאות דשא ירביצני על מי מנחות ינהלני (תהל׳ כג א-ב). עטרת שנת טובתך ומעגליך ירעפון דשן ירעפו נאות מדבר וגיל גבעות תחגרנה (שם סה יב-יג). — ובהשאלה במליצה, נאות שלום: ונדמו נאות השלום מפני חרון אף יי׳ (ירמי׳ כה לז). — נאות יעקב: בלע אדני לא חמל את כל נאות יעקב (איכ׳ ב ב). — נאות אלהים: אשר אמרו נירשה לנו את נאות אלהים (תהל׳ פג יג). — נאות חמס: כי מלאו מחשכי ארץ נאות חמס (שם עד כ). — ובתו״מ: ורחקנו ממכאובינו ודשננו בנאות ארצך (שמואל, נוסח תפלה, ברכ׳ כט). היו מתענגים (בני ישראל במדבר) בנאות דשאים של באר (ר״ש בן יוסי, מד״ר דבר׳ ז). ובסהמ״א: המדבר אשר בני הרכבים נחתים שם בשלש נאות דשא (תח״ג, דביר, בית הרכבים).

ב. ***נָאָה**, פ״ע, נָאֲתָה, — נָאֲתָה תהלה, היתה נָאָה: לא נאתה[1]) תהלה בפי רשע כי לא מאל נחלקה לו (ב״ס גני׳ יט ט). — ובסהמ״א: נאתה ללשונו תמימת תם, כל תפלה כל תחנה כל שיר ומכתם (קטע כ״י מזמן הגא׳, סעדיאנה, הוצ׳ שכטר 72).

— התפ׳, *הִתְנָאָה, — התנאה בדבר, עשה את עצמו נאה בדבר זה, הראה א״ע נָאֶה: משכיר אדם מעותיו לשולחני להתנאות בהן להתלמד בהן ולהתעטר בהן (רשב״ג, תוספת׳ ב״מ ד ב). התנאה לפניו במצות עשה לפניו סוכה נאה ולולב נאה ושופר נאה וכו׳ (שבת קלג:). (רב שישא בר׳ אידי) מתנאה בסדינו הוה (שבת קמז.). הוי שש בחלקך והתנאה במיעוטך (מס׳ דא״זג). שהיה הקב״ה מתנאה ומשתבח במעשיו (תנחומ׳ שמיני ג). — ובסהמ״א: והעדר יראת האלהים מלבו בעת התערבו עם בני אדם ושיחתו עמהם וכו׳ להתנאות להם ולהתגדל אצלם במה שהוא יודע ובמה שאינו יודע ממיני החכמות (ר״י אי״ת, תו״ה, תבחון הנפש ג). ולא ירבה לו כסף וזהב להניח בגנזיו ולהתגאות בו או להתנאות בו אלא כדי שיתן לחיילותיו ולעבדיו ולשמשיו (רמב״ם, מלכים ג ד). המלך מסתפר בכל יום ומתקן עצמו ומתנאה במלבושין נאים ומפוארים (שם ב ס). — ואמר הפיטן: שמרו להנחילו לעם נחילו מן בהשחילו השמיעו התחילו, התענג להתנאות קלוס יציאות טוען משאות נוח מללאות (רשב״י הבבלי, אל נשא, שבת ברא״ש). נחית פניניך בעזך עמך להתנאות, צוריהם הממת במכות להלאות (יקותיאל בר יוסף, פסח אשיו, מערי׳ אחרון פסח). גבר יחיה הלא יראה שלשה ספרים נפתחים, בשנים טוב ורע נאה צדיק ורשע נכתבים, אך ספר של בינוניים עד יום עשירי ישתאה, אולי יזכה ויתנאה ולטוב וחן ירגיעהו (כנף רננים, פזמון לר״ה, קול קורא). — ואמר המשורר: וכל בת שיר לזולתי בודאי היא כמו דינה, בעת יצאה להתנאות לחרפה היא ולשנינה (רמב״ה, נאם משה, דרכי נעם ד).

— פע׳, *נֵאָה, מקו׳ נֵאוֹת, לְנָאוֹת, — עשה שיהיה נָאֶה: לא שנו (שאסור לפרוס סדין על הסוכה) אלא מפני הנשר אבל לנאותה כשירה (רב חסדא, סוכ׳ י.). — ובסהמ״א: ואסור לטבח לפרוש חלב הכבלים על הבשר כדי לנאותו (רמב״ם, מאכ׳ אסור׳ ז יט). להיות כל איש הירא מתעסק בערב סוכות בהדור הסוכה ומושבה ולנאותה בכלים ומצעות נאים כפי כחו (חמד׳ הימים ג, חג הסוכות ג). — ואמר הפיטן: קבצו עירות הסמוכות עסק גדול לנָאוֹת, חשכה קצרוהו ונתנוהו בקופה ולעזרה מובאות (ר״מ יהוזאי, אור יום הנף, ליל ב׳ פסח).

— נפע׳ עתי׳, *אֶנָּאֶה: אנאה[1]) לפניו במצות אעשה לפניו סוכה נאה לולב נאה ציצית נאה (נזי׳ ב:).

נָאוּ, פ״ע, נָאווּ, ובהנחת האלף נָאווּ, — היה נָאוֶה: נאוו לחייך בתרים צוארך בחרוזים (שה״ש א י). מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום (ישע׳ נב ז).

***נָאוֹב**[2]), (ניאוב, ניאב), ש״ז, — כלי חרס, שהרועה מחזיק בו מים לשתיתו וכדומ׳: רועה הייתי בעירי והלכתי למלאות את הניאוב[3]) מים (שמעון הצדיק בשם נער מן הדרום, ירוש׳ נזיר א ו, מד״ר במד׳ י).

---

1) במכי׳ בשלח, שירה ג: אתנאה.

2) כמו אזור, ועי׳ הערה הבאה. — 3) כך בספרי הדפוס (בירוש׳ הניאב), ובירוש׳ נדרי׳ א א: השאוב, ובתוספת׳ נזיר ד ובספרי נשא כב ובגמ׳ (נדרי׳ ט: נזיר ד:) אין מלה זו, אך יותר אפשר הדבר כי נשמטה המלה המוזרה, משנוספה מלה לא רגילה כזו, והנה משמ׳ נראת מהענין, אך מקורה לא נתברר, ואולי היא ממקור חמלת בעוא בארמ׳, ואולי זו מלה דרומית.

1) פסוק זה נשמט כנראה בעת ההעתקה ונכתב אח״כ באותיות קטנות ע״ג השורה. אך הכתב אחד הוא וצורת האות ת היא ברורה, וממש כצורת שאר התוים שבכ״י זה ואין לפקפק בה.

נָאוֶה[1], ת״ז, לנק׳ נָאוָה,—מה שהוא יפה ונחמד, lieblich schön; joli, aimable; nice, pretty: שחורה אני ונָאוָה בנות ירושלם כאהלי קדר כיריעות שלמה (שה״ש א ה). הראיני את מראיך השמיעני את קולך כי קולך ערב ומראיך נָאוֶה (שם ב יד). כחוט השני שפתותיך ומדברך נָאוֶה כפלח הרמון רקתך מבעד לצמתך (שם ד ג). יפה את רעיתי כתרצה נָאוָה כירושלם (שם ו ד).—ובמשמ׳ נָאוֹת, יָאֶה: לישרים נָאוָה תהלה (תהל׳ לג א). הללויה כי טוב זמרה אלהינו כי נעים נָאוָה תהלה (שם קמז א). לא נָאוֶה לכסיל תענוג (משלי יט י). כשלג בקיץ וכמטר בקציר כן לא נָאוֶה לכסיל כבוד (שם כו א). לא נָאוָה לנבל שפת יתר אף כי לנדיב שפת שקר (שם יז ז). — ואמר בן סירא: ללב קטן לא נ א ו ה עושר ולאיש רע עין למה זה חרוץ (ב״ס - גני׳ יד ג).

נָאוָה[2], ש״נ,—מדור, מקום דירה, Wohnung; logement, habitation: עדתיך נאמנו מאד לביתך נַאֲוָה [3]) קדש (תהל׳ צג ה).

∴נָאוָה, פ״ע, נָאֲוֵיתִי,—הייתי נָאֶה: ושלותי ושקטתי, ואכלתי ושתיתי, ושמנתי ועביתי, ויפיתי ונ א ו י ת י (ר״מ מלונזנו, אני אחת ליולדתי, בספ׳ שתי הידות).

נְאוּם,—עי׳ נְאֻם.

נִאוּף,—עי׳ נִאֻף.

***נִאוּץ**, ש״ז, מ״ר נִאוּצִים,—שה״פ מן נִאֵץ: שאתה שומע ניאוצו וגידופו של אותו רשע (של טיטוס) ושותק (אבא חנן, גיטי׳ נו:). אמר הקב״ה למלאכי השרת ניחומין אלו שאתם אומרים לפני ניאוצין הן לי (ר״ל, מד״ר איכ׳, פתיח׳). תנחומיכם הללו שאתם מנחמים אותי ניאוצים הם לפני (פסיק׳ רבתי כח).

נָאוֹר[1], ת״ז,—א) תאר לאלהים: נָאוֹר [2]) אתה אדיר מהררי טרף (תהל׳ עו ה).—ומצוי כנוי זה לאלהים בפרט אצל הפיטנים, במשמ׳ בעל האור: צפופים פני נ א ו ר, משפטם תת לאור, צחן רוע שאור, בריב בל יזכור (ר״א קליר, זכר תחלת, מוס׳ א ר״ה). מה אילו פלאי נסיך, מתנוסס בם את מנוסיך, נ א ו ר רחמיך על כל מעשיך (הוא, אסירים, יוצר ב פסח). נ א ו ר ממעונך, אל תעלם עינך, ונקום בימינך, אל ממתקוממים (יצחק בן קפרון, יגרתי מפני). נ א ו ר שח איפה משיח נסכי, ויען כי עירם אנכי (ר״י הלוי, אבכה קנה). אדיר ו נ א ו ר בורא דוק וחלד מי אל כמוך (סליח׳ יוה״כ, מחז׳ ספרד׳, אדיר). נ א ו ר דמותם לעם זו התאיר, וינחם יומם בענן מבעיר, ולילה בעמדו אש להאיר (ר״י טוב עלם, אאמיר מטהר, יוצ׳ לשבה״ג). טכוס עשר חפות טללו מגלה טמר, נ א ו ר צוהו ועכר ונתחיב להגמר (רסב״י הבבלי, אמן דר, שבת ג אהס״פ). נ א ו ר אליך מי יחבר, נוהג שבעולם אין משתמש בכלי משבר, ולא תבזה לב נדכה ונשבר (ר״י הלוי מבוגה, אל אלוה, סליח׳ ער״ה).—ב) ∴השתמשו בו הסופרים בכלל במשמ׳ דבר של אור, שיש בו אור: וראוי הוא שיהיה זה האור הרבה בהיר ו נ א ו ר כרב כח המלאכים על כח בני אדם (ר״י ברצלוני, פי׳ יצירה 21).—ואמר המשורר: צואר כמגדל עוז בנוי לתלפיות, תלוי כתפוחי זהב במשכיות, כל ארחו נ א ו ר כי צור בראו לאור ולמחיה (ראב״ע, אם הנדוד חלקי). — ואמר הפיטן: שחר כהקרין והבקר אור, שאגו בקול חזק ו נ א ו ר [3]), שמע ישראל יי׳ לבאור (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, שבת א הנוכה).—ובספרות החדשה בימי ההשכלה, השתמשו בו הרבה בענין תאר לאדם, אדם נ ָ א ו ר. בעל אור ההשכלה והדעת, ר״ל אדם משכיל, aufgeklärt; éclairé; enlightened, civilised.

א. ***נָאוֹת**, ש״נ,—סגולת דבר נָאֶה: אדבר ב נ א ו ת שלו (ר״ע, מסכ׳ ס״ת, ירוש׳, הוצא׳ קירכהי׳ ג י).

ב. **∴נָאוֹת**[4], נֵאוֹת, (ניאות), ת״ז, לנק׳ נְאוֹתָה, מ״ר נְאוֹתִים, נְאוֹתוֹת, — כמו יָאוֹת, במשמ׳ טוב ונאה ובהסכמה

---

[1]) דעת רד״ק שהוא נפעל מן אוה, והראשון שאמר זה הוא ר״י חיוג, שרשם כל אלה בשרש אוה. אך רד״ק בשרש אוה מניח שאפשר שהוא מן נאה, כמו גאוה מן גאה.

[2]) משקל גַאֲוָה, ועי׳ הערה לקמן.—[3]) כך ברב הכ״י והדפוסים, נ פתוחה ואלף חטופה, ובדבר נקוד האלף עדות המסורה מפֹרשה, שהיא חשבה מלה זו בין המלים במפיק א. וראה הרד״ק גם במלה זו כמו בנָאֶוה וכו׳ נִפע׳ מן אוה, אך כבר נזכר למעלה כי הניח גם האפשרות שכלם הם מן נאה, וכך החדשים פלוגים בזה, אך כאן עכ״פ המליצה קשה, כי אין טעם במאמר לביתך נֵאה קדש. ולכן יותר נראה פרושו של רש״י שראה במלה זו שם ואמר: לביתך שהוא נאוה קדש וכו׳ נאוה כמו נאות אלהים לשון נוה ותדע שכל נאוה שבמקרא אינן מפקין אלף לפי שהם לשון נוי וזה מפיק אלף.

[1]) עי׳ הערה הבאה. — [2]) כך בנוסחה המסורה, ופרשו הקדמונים וגם רב החדשים במשמ׳ אור, בעל האור. אך אין זה לפי הענין, לא לפי התאר אדיר שלאחריו, ולא לפי סוף הפסוק שבודאי הוא משבש ובמקום מהררי צ״ל מחיות. ולכן כבר הגיהו קצת החדשים נורא במקום נאור, וכך תרגום, וכן המליצה פסוק ח: אתה נורא אתה. —[3]) ואולי זה נרדף עם חזק.

[4]) מן יאה, ולא נתברר לי מי היה הראשון שהשתמש בצורה זו, כי לא מצאתי בין הפתקאות מראה מקום ומקור מקדם מר״י א״ת.

עם צרכו, וכדומ׳, passend; convenable; fitting: וזה הדמיון איננו נאות בכל אלא אם היתה השמש בלתי מושגת (ר״י ה״ל, כוזרי ד ג). הלשונות והמכתבים יש לקצתם יתרון על קצתם מהם מה ששמותם נאותים הרבה בקרואים וכו׳ והלשון האלהית הברואה אשר למדה האלהים לאדם ושמה על לשונו ובלבבו היא מבלי ספק השלימה מכל הלשונות והנאותה לקרואיה יותר מכולם כמו שאמר וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו רצה לומר שהוא ראוי לשם ההוא ונאות לו ומלמד על טבעו וכו׳ ועל זה נאמר במכתב כי צורות אותיותיו אינם בלא כונה ובמקרה אבל לענין נאות עם המכוון מכל אות ואות (שם כה). ואם תצא לידך מלה מן המלות מענין מן הענינים ולא תבין ענינה שלח ידך אל השרש אשר היא ממנו וכו׳ הסב אותה על כל מה שיש בשרש ההוא מן הענינים ותלה אותה בנאות שבענינים לה והקרוב שבהם אליה (הוא, הפרש׳ לריב״ג, הקד׳). תכונות שתעשה בהן תדיר הטובות והפעולות הנאותות (ר״ש א״ת, ח׳ פרקים לרמב״ם ג). צורך התנועה לבעלי החיים הוא לכוין אל הנאות ולברוח ממה שהוא כנגדו ואמנם צורך החושים הוא להכיר מה שהוא כנגדו ומה שהוא נאות לו (הוא, מו״נ א מו). אביא דעותיו וראיותיו עד שאלקט מהם מה שהוא ניאות לתורה מסכים לדברי החכמים ז״ל (שם ב ג). הניאות להבין באמרו יהי רקיע בתוך המים (הוא, יקוו המים 138). והלא היה נאות יותר שיתן האדם שקל שלם (ר״י אנטולי, מלמד התלמיד׳, כי תשא). הנביאים והחכמים יעירו האדם ויכלימוהו בפעולות שאר בעלי חיים הנאותות לו (שם, שופטי׳). כי דבריהם (של הצדיקים) נאותים וערבים להם (רלב״ג, משלי י לב). והנה היה זה המאמר נאות עוד מצד המשל כי מדרך המרוצה שתחליש האדם (הוא, שם יח י). להיותם נאותים אל שיהיו חברים לו (הוא, שם כו י). יתיך האומן הגביע כאשר היתה תמונתו בלתי נאותה לעשותו בתמונה אחרת יותר שלמה (הוא, מלחמ׳ ה׳ ו טז). מן ההכרה שיסודר נימוס מחכם או חכמים וכו׳ כדי שיושלם על ידו הקבוץ המדיני באופן נאות (ר״י אלבו, העקרי׳ א ט). כשדרכי האיש הם נאותים וטובים עד שירצם האל (ר״י ברכוי, פרדס א. אוה״ס ג). שיוקח מהמוקדמות הראשונות הנאותות לזה הסוג ואז יתבאר לחקור שאי אפשר להיות לדבר מהם חמר כלל (רש״ט פלקירא, ראש׳ חכמ׳ ג א). וכמו כן צריך לחקור מקומות בעלי חיים וכו׳ ומפני מה מצטרך בע״ח אל המקום ומה המקום הנאות לכל בעלי החיים (שם שם ג). וחולק (הרמב״ם) על דעת המדברים ואחר מניח הקדמותיהם וכו׳ ויפה עשה כשישתמש מהם במקומות הנאותים (שם טוב, מו״נ ב, הקד׳ ה). שאין האבן השואבת מניעה הברזל אלא שהצורה הברזליית הולכת ומניעה הגשם בכללה אל האבן להיותה נאותה לטבעו (אפודי, שם, הקדמ׳ ט). ואכתוב בזה מה שנראה טוב ונאות לפי הכונה (מעשה אפוד, הקד׳). והאמת כי הפסוק הזה דחוק מאד ואין דרך לפרש בו פירוש נאות אלא למה שפרשת (ר״ז מברלוגה, פי׳ משלי יא ז). ותניעהו נפשו לדברים הנאותים לו וכו׳ ותראה לו בעין הדברים אשר אינם נאותים לו ולטבעו (ספ׳ העצמים, מיוח׳ לראב״ע). במה שנרצה בנגלה בענינים הנאותים מצד החמר ובנסתר אל הענינים הנאותים מצד הצורה (ר״י ערמאה, פתי׳ יד אבשלום על משלי). אע״פ שירבו עליה טענות רבות ונאותות הנה הם כמים הקרים על נפש עיפה ומיד תחזור לסורה (שם כה כד). ונתחסד עמו (עם אברהם) הקב״ה להורידו בסבות יותר נאותות ובעלילות מצעדי הבנים (ר״י אברבנאל, זבח פסח, ברוך שומר). כי הוא המקום הנאות העצמי לביאור זה (הוא, ראש אמנה יז). להיות המקום ההוא ר״ל פי׳ המשנה בלתי נאות לחקור בו איזה מהם עקר ואיזה מהם יסוד (שם יו). הצחות היא הבאת התבות או המאמרים הנאותים בענין (מסיר ליאון, נופת צופים א ד). הכלימה או הבישנות הוא עצבון או ערבוב יקרה אצל עשיית הפעולות בלתי נאותות (שם ג ה). המרגיש להט ולהבה באצטומכא נאות לו לשתותם על הצום (מ׳ אלדבי, ש״א ה ד). וכתב גאלינוס אין לך דבר יותר נאות בהפלגה להתיך החלטים הרעים כמו השינה תיכף אחר המרחץ (שם שם ז). והנה בשר החזיר נאות הוא למזג האדם וטבעו (ר״ש בן וירגא, שבט יהודה ז). והאדם שהוא במדרגה יותר מן החי אינו ניזון מן העשבים כי אם מן הנאותים למזגו (שם). נתנו החכמים טעם לכדורי השמים והארץ מפני שאין לך צורה נאותה ממנה (ר״י גנז, נחמד ונעים א כח). וכל סדר מהם חלק לחלקים ידועים וקראם בשמם לכל אחת ואחת כפי הנאות מסכת פלונית (מנחם בר זרח, הקד׳ צידה לדרך). יקררו הדם ויכבו חומו במאכלים הנאותים לזה (שם א ג יג). ויהיה זה השלמות נמנע כאשר תהיה הבחירה האישיית בלתי נאותה (ספורנו, אור עמים מז). ראוי שידרוך בהגעתו בסבות הנאותות

להגעת הדבר ההוא (נהר פישון מא.). לכן אני מצוה אתכם שתרחיבו ידיכם להוציאם בדברים נ א ו ת י ם (ר"א מודינא, למה נדיק טו). אלה הדברים אשר יעשה אותם האדם בזריזות ובמוסר נאות וחי בהם בבריאות ושלוה ויהא אהוב לאל יתברך (ר"י אבוהב, מנוה"מ רלג). וכדי שיתבוננו בו רבים נערוך עליו משל נאות ומסכים לרי עינינו (של"ה, מאמ' ב). הפלך הממוזג שבפלכים כמו שהוא הרביעי הוא נ א ו ת לכל ישרי המזג (ר"י עמדין, בירת מגדל עז, לז). ורק כי יהיו דברים הנאותים לו לפי עינינו ולא יפגעו בכבוד מי (יל"ג, אגרות א יא). — ובסמי' רבים זכרים נְאוֹתֵי: ויתחייב החלוק אם שיעשה זה בדברים נ א ו ת י ההספקה וכו' אם שיעשה זה בהצטרף אל העתיד (מסיר ליאון, נופ' צופים א ה).

°**נְאוֹתִי**, ת"ז, נקי' נְאוֹתִית, — שהוא נָאוֹת: תנועה רצוניית תצטרך אל הנשימה הגדולה התכופה הנאותית (קאון א ג ב א). כי ההסכמה נ י א ו ת י ת לצד החלומות (רשב"ל דולאן, מג"א, ח"י ד). אכן עם העצבון ושברון הרוח הנכאה ה נ א ו ת י ת והראויה תמצא אצל הבנים בני איש אחד ומיוחד הללו נחמה ראויה (מכת' קסל' פיסא, REJ 1893 Avril 222).

°**נְאִימָה**, ש"נ, —שה"פ מן נאם, במשמ' דבור: ושטה (החיה) מסביבות לספינה ואין מגיד ואין נואם נ א י מ ה, והגיעה לצדיה ועמדה עלי זנב כארז או שדמה (ר"ש הנגיד, הלכוהל ולנופל). —ואמר הפיטן: רב חסד ואמת, לעם נוצרי תומת, חשוב נא ל נ א י מ ת, שפתיו כשלמים (סמא"ל, סליח' לנו"ג, בהר אעירה).

°**נְאִיפָה**, ש"נ, —שה"פ מן נאף: על רציחה על נ א י פ ה, על גניבה וחנפה, פקד כי בם יושג חרפה (חנניה אליקים, אביעה שיר, פיוט לשבועי, אילת השחר קלג.).

נאם[1]), ממנו נְאֻם, נָאַם, °נְאִימָה, °°מְנָאֵם.

נְאֻם, ש"ז, — נְאֻם פלוני, דבורו, דבריו כמו שיצאו מפיו, Spruch ; parole, saying : ויאמר בי נשבעתי נְאֻם יי' כי יען אשר עשית את הדבר הזה וכו' כי ברך אברכך (בראש' כב טז-יז). אמר אלהם חי אני נְאֻם יי' אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם (במד' יד כח). וישא (בלעם) משלו ויאמר נְאֻם בלעם בנו בער וּנְאֻם הגבר שתם העין נְאֻם שמע אמרי אל וכו' מה טבו אהליך יעקב משכנתיך ישראל וכו' (שם כד ג-ה). לכן נְאֻם יי' אלהי ישראל אמור אמרתי ביתך ובית אביך יתהלכו לפני עד עולם ועתה נְאֻם יי' חלילה לי (ש"א ב ל). ואלה דברי דוד האחרנים נְאֻם דוד בן ישי וּנְאֻם הגבר הקם על וכו' רוח יי' דבר בי ומלתו על לשוני (ש"ב כג א-ב). ושלמתי לך בחלקה הזאת נְאֻם יי' (מ"ב ט כו). לכן כה אמר יי' אל מלך אשור לא יבא אל העיר הזאת וכו' בדרך אשר יבא בה ישוב ואל העיר הזאת לא יבא נְאֻם יי' וגנותי אל העיר הזאת (שם יט לג-לד). וגם אנכי שמעתי נְאֻם יי' לכן הנני אספך על אבתיך (שם כב יט-כ). ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזרים האף אין זאת בני ישראל נְאֻם יי' ותשקו את הנזרים יין (עמו' ב יא-יב). ואמיץ לבו בגבורים ערום ינוס ביום ההוא נְאֻם יי' (שם טז). ולא ידעו עשות נכחה נְאֻם יי' האצרים חמס ושד בארמנותיהם (שם ג י). שמעו והעידו בבית יעקב נְאֻם אדני יי' אלהי הצבאות כי ביום פקדי פשעי ישראל עליו ופקדתי על מזבחות בית אל וכו' וספו בתים רבים נְאֻם יי' (שם יג-טו). כי כן אהבתם בני ישראל נְאֻם אדני יי' וגם אני נתתי לכם נקיון שנים בכל עריכם וכו' ולא שבתם עדי נְאֻם יי' וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם וכו' (שם ד ו-ז). נשבע אדני יי' בנפשו נְאֻם יי' אלהי צבאות מתאב אנכי את גאון יעקב (שם ו ח). אפס כי לא השמיד אשמיד את בית יעקב נְאֻם יי' (שם ט ח). הנה ימים באים נְאֻם יי' ונגש חורש בקוצר ודרך ענבים במשך הזרע (שם יג). ותעד נזמה וחליתה ותלך אחרי מאהביה ואתי שכחה נְאֻם יי' לכן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר (הוש' ב טו-טז). והיה ביום ההוא נְאֻם יי' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי (שם יח). והיה ביום ההוא אענה נְאֻם יי' אענה את השמים והם יענו את הארץ (שם כג). לכן נְאֻם האדון יי' צבאות אביר ישראל הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי (ישע' א כד). מלכם תדכאו עמי ופני עניים תטחנו נְאֻם אדני יי' צבאות (שם ג טו). וקמתי עליהם נְאֻם יי' צבאות והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד נְאֻם יי' (שם יד כב). ונשאר בו עוללת כנקף זית וכו' ארבעה חמשה בסעפיה פריה נְאֻם יי' אלהי ישראל (שם יז ו). ביום ההוא נְאֻם יי' צבאות תמוש היתד התקועה במקום נאמן ונגדעה ונפלה (שם כב כה). הוי בנים סוררים נְאֻם יי' לעשות עצה ולא מני (שם ל א). וגם עתה נְאֻם יי' שבו עדי בכל לבבכם (יואל ב יב). ביום ההוא נְאֻם יי' אספה הצלעה והנדחת אקבצה (מיכ' ד ו). אל תירא מפניהם כי אתך אני להצלך נְאֻם יי' (ירמ' א ח). כי הנני קרא לכל משפחות ממלכות צפונה נְאֻם יי' ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם (שם טו). ונלחמו אליך ולא יוכלו לך כי

---

[1]) בערב' נאם a) במשמ' הוצאת קול המיה.

a) نأم

אתך אני נאם יי׳ להצילך (שם יט). לכן עד אריב אתכם
נאם יי׳ ואת בני בניכם אריב (שם ב ט). שמו שמים על
זאת ושערו חרבו מאד נאם יי׳ כי שתים רעות עשה
עמי (שם יב-יג). שובה משבה ישראל נאם יי׳ לוא
אפיל פני בכם כי חסיד אני נאם יי׳ לא אטור לעולם
(שם ג יב). שובו בנים שובבים נאם יי׳ כי אנכי בעלתי
בכם (שם יד). והיה כי תרבו ופריתם בארץ בימים ההמה
נאם יי׳ לא יאמרו עוד ארון ברית יי׳ (שם טז). אם
תשוב ישראל נאם יי׳ אלי תשוב (שם ד א). והיה ביום
ההוא נאם יי׳ יאבד לב המלך ולב השרים (שם ט).
העל אלה לוא אפקד נאם יי׳ ואם בגוי אשר כזה לא
תתנקם נפשי (שם ה ט). הנני מביא עליכם גוי ממרחק
בית ישראל נאם יי׳ גוי איתן הוא גוי מעולם הוא
(שם טו). וגם בימים ההמה נאם יי׳ לא אעשה אתכם
כלה (שם יח). האותי לא תיראו נאם יי׳ אם מפני לא
תחילו (שם כב). ועתה יען עשותכם את כל המעשים
האלה נאם יי׳ ואדבר אליכם השכם ודבר ולא שמעתם
(שם ז יג). האתי הם מכעסים נאם יי׳ הלא אתם (שם יט).
אסף אסיפם נאם יי׳ אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה
והעלה נבל (שם ח יג). דבר כה נאם יי׳ ונפלה נבלת
האדם כדמן על פני השדה (שם ט כא). כי כאשר ידבק
האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את כל בית ישראל
ואת כל בית יהודה נאם יי׳ להיות לי לעם (שם יג יא).
ופקדתי עליהם ארבע משפחות נאם יי׳ את החרב להרג
ואת הכלבים לסחב וכו׳ (שם טו ג). את נטשת אתי
נאם יי׳ אחור תלכי (שם ו). כי אספתי את שלומי מאת
העם הזה נאם יי׳ את החסד ואת הרחמים (שם טז ה).
ואמרת אליהם על אשר עזבו אבותיכם אותי נאם יי׳
וילכו אחרי אלהים אחרים (שם יא). הנני שלח לדוגים
רבים נאם יי׳ ודיגום (שם טז). והיה אם שמע תשמעון
אלי נאם יי׳ לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת
ביום השבת וכו׳ ובאו בשערי העיר הזאת מלכים וכו׳
(שם יז כד-כה). כן אעשה למקום הזה נאם יי׳ וליושביו
(שם יט יב). ואחרי כן נאם יי׳ אתן את צדקיהו מלך
יהודה וכו׳ ביד נבוכדראצר (שם כא ז). כי נשבעתי
נאם יי׳ כי לחרבה יהיה הבית הזה (שם כב ה). חי אני
נאם יי׳ כי אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם
על יד ימיני כי משם אתקנך (שם כד). ולא שמעתם
אלי נאם יי׳ למען הכעסוני במעשה ידיכם לרע לכם
(שם כה ז). אפקד על מלך בבל ועל הגוי ההוא נאם
יי׳ את עונם (שם יב). בחרב וברעב ובדבר אפקד על
הגוי ההוא נאם יי׳ עד תמי אתם בידו (שם כז ח).
והנחתיו על אדמתו נאם יי׳ ועבדה וישב בה (שם יא).
כי לא שלחתים נאם יי׳ והם נבאים בשמי לשקר (שם טו).
ונמצאתי לכם נאם יי׳ ושבתי את שביתכם (שם כט יד).
והיה ביום ההוא נאם יי׳ צבאות אשבר עלו מעל צוארך
(שם ל ח). ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם יי׳ ואל תחת
ישראל וכו׳ כי אתך אני נאם יי׳ להושיעך (שם י-יא).
הנני מצוה נאם יי׳ והשבתים אל העיר הזאת (שם לד כב).
והצלתיך ביום ההוא נאם יי׳ ולא תנתן ביד האנשים אשר
אתה יגור מפניהם (שם לט יז). וזאת לכם האות נאם יי׳ כי
פקד אני עליכם במקום הזה (שם מד כט). חי אני נאם
המלך יי׳ צבאות שמו כי כתבור בהרים וככרמל בים יבוא
(שם מו יח). אני ידעתי נאם יי׳ עברתו (שם מח ל). והשבתי
למואב נאם יי׳ מעלה במה ומקטיר לאלהיו (שם לה).
כי בי נשבעתי נאם יי׳ כי לשמה לחרפה לחרב ולקללה
תהיה בצרה (שם מט יג). בימים ההמה ובעת ההיא
נאם יי׳ יבאו בני ישראל המה ובני יהודה יחדו (שם נ
ד). חרב על כשדים נאם יי׳ ואל ישבי בבל (שם לה).
הנני אליך הר המשחית נאם יי׳ המשחית את כל
הארץ (שם נא כה). חי אני נאם אדני יי׳ אם לא
יען את מקדשי טמאת וכו׳ וגם אני לא אחמול (יחזק׳
ה יא). חרב יראתם וחרב אביא עליכם נאם אדני יי׳
(שם יא ח). כי בימיכם בית המרי אדבר דבר ועשיתיו
נאם אדני יי׳ (שם יב כה). שלשת האנשים האלה בתוכה
חי אני נאם אדני יי׳ אם בנים ואם בנות יצילו (שם
יד טז). ואבוא בברית אתך נאם אדני יי׳ ותהיי לי (שם
טז ח). ויהי אחרי כל רעתך אוי אוי לך נאם אדני יי׳
ותבני לך גב ותעשי לך רמה בכל רחוב (שם כג-כד).
מה אמלה לבתך נאם אדני יי׳ בעשותך את כל אלה
(שם ל). חי אני נאם אדני יי׳ אם עשתה סדם אחותך
היא ובנותיה כאשר עשית את ובנותיך (שם מח). החפץ
אחפץ מות רשע נאם אדני יי׳ הלוא בשובו מדרכיו
וחיה (שם יח כג). כי בהר קדשי בהר מרום ישראל
נאם אדני יי׳ שם יעבדני כל בית ישראל כלה (שם כ
מ). ביום בוא גוג על אדמת ישראל נאם אדני יי׳
תעלה חמתי באפי (שם לח יח). ונתתה אל הכהנים
הלוים אשר הם מזרע צדוק הקרבים אלי נאם אדני
יי׳ לשרתני פר בן בקר לחטאת (שם מג יט). על כן
נשאתי ידי עליהם נאם אדני יי׳ ונשאו עונם (שם מד
יב). אני עזרתיך נאם יי׳ וגאלך קדוש ישראל (ישעי׳ מא
יד). אתם עדי נאם יי׳ ועבדי אשר בחרתי (שם מג י).
חי אני נאם יי׳ כי כלם כעדי תלבשי (שם מט יח).
ועתה מה לי פה נאם יי׳ כי לקח עמי חנם משלו

יהילילו נְאֻם יי׳ ותמיד כל היום שמי מנאץ (שם נב ה). נְאֻם אדני יי׳ מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו לנקבציו (שם נו ח). כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נְאֻם יי׳ כן יעמד זרעכם ושמכם (שם סו כב). הנני אליך נְאֻם יי׳ צבאות וגליתי שוליך על פניך (נחו׳ ג ה). יען מה נְאֻם יי׳ צבאות יען ביתי אשר הוא חרב (חגי א ט). אני אתכם נְאֻם יי׳ (שם יג). שובו אלי נְאֻם יי׳ צבאות ואשוב אליכם (זכר׳ א ג). שבתי לירושלם ברחמים ביתי יבנה בה נְאֻם יי׳ צבאות וקוה ינטה על ירושלם (שם יו). ואני אהיה לה נְאֻם יי׳ חומת אש סביב (שם ב ט). הנני מפתח פתחה נְאֻם יי׳ צבאות ומשתי את עון הארץ ההיא (שם ג ט). ביום ההוא נְאֻם יי׳ צבאות תקראו איש לרעהו אל תחת גפן ואל תחת תאנה (שם י). הוצאתיה נְאֻם יי׳ צבאות ובאה אל בית הגנב (שם ה ד). נְאֻם יי׳ נטה שמים ויסד ארץ וכו׳ הנה אנכי שם את ירושלם סף רעל לכל העמים סביב (שם יב א-ב). והיה בכל הארץ נְאֻם יי׳ פי שנים בה יכרתו יגועו (שם יג ח). הלוא אח עשו ליעקב נְאֻם יי׳ ואהב את יעקב (מלאכי א ב). — ובסהמ״א: כי נעלר נעדר מפנינו הגות קדש מעוזינו ותהי לנו חזות כל משאותיו ונאמי דבר פיהו כדברי הספר החתום (רסע״ג, הקדמ׳ עברי׳ לספ׳ האגרון). דברה על לבב מיחליך מדברי רחמים, שכחם בהדר פעליך לועגים זועמים, המחכים שנת גאוליך אל נְאֻם נואמים (ר״י הלוי, יזכרו פלאך). יחיד בעולמו ורם על רמים, בורא בנאומו שני עולמים (סמא״ג, סומך לנבנו, סליח׳ לשבת שובה). — ומ״ר נְאֻמִים: נפשי לך תקריב נְאֻמִים במקום שלמים (ר״י הלוי, מודים לך). — וקצת במשמ׳ רבוי דברים, וכיוצא בזה: התלמיד היושב לפני רבו ללמוד הזוכר כל הדברים ששומע מפי רבו ואין דעתו יכולה להבחין מהם ולהבין הדברים הנכונים מהנאומים[1] שיש בהם שוא ודופי (ר״י אבן עקנין, ספר מוסר ה יז).—ונהגו הסופרים לכתב בסוף מכתביהם במקום דברי פלוני נאם[2]: נאם דורש שלומכם נאמן אהבתכם יצחק בר ששת זלה״ה (תשו׳ בר ששת, שמה).—ובפרט לפני שמות עדים או חתומים אחרים על כתב מסמך, נאם פלוני, ונאם פלוני: באנו עה״ח בעצמנו כ״ה טבת שצ״ח לפ״ק נאם הק׳ יואל סירקיש וכו׳ ונאם הק׳ אורי פייבש (פנק׳ קראקא, שנת שצ״ח, אוה״ם ד).

[1] בכ״י הניחומים.—[2] לא מצאתי בין פתקאותי אלא פתקא זו בלבד, ולא נתברר לי מאימתי התחיל מנהג זה.

נָאַם, פִּי, עתי׳ יִנְאַם, — נְאֻם נְאֻם, הוציא מפיו הַנְאֻם: הנני על הנביאם נאם יי׳ הלקחים לשונם וַיִּנְאֲמוּ נאם (ירמ׳ כג לא). — ובתלמ׳: כשבא (נזיר) אחד מן הדרום יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו תלתלים נאמתי[1] לו מה ראית להשחית שער נאה ונאם לי רועה הייתי בעירי והלכתי למלאות מים מן המעין ונסתכלת׳ בבואה שלי פחז לבי עלי בקש להעבירני מן העולם נאמתי לו רשע הרי את מתגאה בשאינו שלך וכו׳ ונשקתיו על ראשו נאמתי לו כמותך ירבו בישראל עושים רצון המקום (במעון הצדיק, ספרי במד׳ כב). (כתוב) ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו, במועדו ואפילו בשבת דברי רבי יאשיה נאם[2] לו רבי יונתן כמשמע זה עדין לא שמענו נאם[2] לו ר׳ יאשיה לפי שהוא אומר צו את בני ישראל וכו׳ (שם קמב).—והשתמשו בו בו תדיר המליצים והמשוררים: והנשים עלו עמם כנושים וגם חורשות עלי ערפו וגבו, כאלו בא זמן בו האלהים לעם נאם ונשים משלו בו (מחה דרעי הקרלוי, זמן נהפך, לקו״ק פה). ותמורת קרבנותיה פרי שפתיה הגישה, נואמת באימה בפחד בזחל ברעד משלשת קדושה (ר״י הלוי, אהה אדני). סוד אבן הקימו, וגל לעד השימו, וזה וזה נאמו, לא אוסיף עוד עבור לו (ראב״ע, מי כמוך אל). נואם לבבי כי פאר זקן שיבות וכי הן מלבד נזרו, דומות עלי לחיו למו טורי אבן בראש מלך עלי נזרו (רמב״ע, תרשיש ה סה). — ואמר הפיטן: צור ישראל, קומה בעזרת ישראל, ופדה כנואמך יהודה וישראל (תפ׳ שחרית, עזרת אבותינו, מחזור ויניציה). יצאה שכינה מהיכל לפני, ונאמה אלכה ואשובה למכוני, עד אשר יאשמו ובקשו פני (שכינה צועקת, קינ׳ לת״ב, מחז׳ ספרד׳). הם השיבוהו ומת הגנב ההוא, נאם איה אבותיכם אשר אחיכם מכרוהו (שם, אלה אזכרה). הם נחלתך ועמך ומתמידים לרוממך, זכור ברית נאמך חמול וקרב להם יומך (אתה הנחלת, זול׳ שבת שקל׳). מה לצביה נאמה למה בגלות אשכבה תקוה הלא מה נעמה (רני ושמחי, מה לצביה).

נַאֲמָן, — נפע׳ מן אמן, עי״ש. — *ושת״ז, במשמ׳ אדם שיש להאמין בו בדבר מן הדברים, וביחוד סריס הממנה לשמור על הנשים בחצרות המלכים לפנים: כן נאמן[3] לן עם בתולה כן עושה באונס משפט

[1] כך הגרסה כאן, ובתוספתא נזיר ד: נמתי, ובירוש׳ שם א ה, ובגמ׳ בבלי נדר׳ ט, נזיר ד: אמרתי. —[2] במכו׳ בא ה: אמר, נם.
[3] בגוף המלה אין לפקפק, כי היא כתובה בהכ״י

(כ"ס גני' כ ד).—ובתו"מ במשמ' העקרית, אדם שהכל מאמינים בו: נאמן אחד בעירנו והכל מפקידין אצלו בחשאי והוא מחזיר להם בפרהסיא (ר"מ, מד"ר קהל', ברכות הטובה). לאחד נאמן שהיה בעיר והיו הכל מפקידים אצלו פקדון וכשבא אחד מהן לתבוע את שלו היה מוציא ונותן לו (ספרי דבר' שנו). — וביחוד בזמן התלמוד, נאמן בעניני מעשרות וכדומ': המקבל עליו להיות נאמן מעשר את שהוא אוכל (ר"מ, תוספת' דמאי ב ב). היה עומד בתוך בני אדם ואמר מי כן נאמן מי כן מעשר ואמר לו אחד אני (שם ה ה). האומר למי שאינו נאמן על המעשרות קח לי ממי שהוא נאמן וממי שהוא מעשר וכו' ואמר לו לא מצאתיו ולקחתי לך מאחר שהוא נאמן (משנ' שם ד ה).—ובסהמ"א, נאמן למלך: הנה לך איש תחתי כערכי וכו' ויהיה לך לנאמן וליועץ כמוני (יוסיפון לה). כי מי יבוא אחר נאמן המלך לאמר לו לא טוב המעשה אשר אתה עושה (שו"ת לחם רב קנז).—ובעניני ממונות: ויש לך שטר אחד שכותבין בית דין על האפטרופוס בסך עזבון הנפטר ומניחין אותו אצל נאמן (ר"י ברצלוני, ספר השטר' נח). ועתה בני שמע בקולי ולך שכור לי איש וכו' ואשלחך עמו אל הנאמן אשר הפקדתי אתו כספי וזהבי (ר"י זבארה, שעשוע' ו).—ונאמן בית דין, שבי"ד הפקידו: גם עתה יכול הלוה לפרוע מן המטבע ההוא ביד נאמן בית דין כדרך שהיו עושין מקדם (תשו' בר ששת קנז). —ומי ששתפים בוררים לעצמם: שלשה שותפין חכרו הכירות והעמידו בשבילם נאמן סופר לקבל חשבונם ולכתוב הכל בפנקס וכו' כיון שבררו הנאמן לקבל חשבונות לכותבם בפנקס לא חלתה שבועה עליו (שו"ת הרא"ש יא ד).—ומי שמנו הצבור: נאמני הצבור שמשימין עליהן לגבות המס (תשו' הגא', מהד' מנטובה, סי' רלו).—נאמני הקהל: וליום שני אמרתי לנאמן של הקהל שהיה נותנם לי מיד וכו' שבקש מנאמן הקהל להחזיר לו המשכונות והשטרות (שו"ת הרא"ש יג כ). מי שנתמשכן על ידי נאמני הקהל על חלקו המגיעו מהמס ונגנב המשכון אין לקהל ולא לנאמן דין שומר שכר (שו"ע חו"מ, הגה' עב ה). בקשנו מכבוד ראשים מנהיגי הקהלה לבקש מהם הכתבים הנמצאים בפנקסאות הקודמין ונתנו רשות להנאמן לחפש מאת אשר ימצא וכו' וכן עשה כבוד הנאמן ומסר לנו אלה הכתבים המועתקים פה (פנק' יבנים, שנת ביא, אוצ"ס ד, סי' א). אברהם פנחס הלוי איש הורוויץ סופר ונאמן ק"ק קראקא (פנק' קראקא, שנת שנ"ה, אוצה"ס ד 583).

נֶאֱמָנוּת, ש"נ,—סגולת הנאמן ומדתו: וסבור הייתי שתלך עמי בנאמנות וביושר (תשו' הגא', הרכבי רלה). את כל זה ראיתי ונתון אל לבי אדוני ומלמדי להודיעך בנאמנות באשר עלי לעשות כחובה (יוסיפון, פרק יא). ויש נוכל בכנענים ויש עושה בנאמנות (ר"ש הנגיד, בן משלי א לו). שקודם דבר זה לא האמינו בו (במשה) נאמנות שהיא עומדת לעולם אלא נאמנות שיש אחריה הרהור ומחשבה (רמב"ם, יסוה"ת ח א). המדות החמודות עושר דבר אמת ואהבת בני אדם ותת לשאול והגמול הטוב והנאמנות והכניעה לשכן והכניעה לחבר (ר"י א"ת, מבח' הפנינ' לרשב"ג, שער מדות החמודות). ושאלו לאדם גדול במה הגעת אל כל הכבוד הזה ואתה מן הכושיים ואמר בדבר אמת והנאמנות והמנע מן העיקש (שם, שער המסירות). וההברה מתחלקת לשלשה מינין חברת הנאה וחברת מנוחה וכו' חברת נאמנות כמו חברת אדם עם חבירו (ר"י אבן עקנין, ספר מוסר א ו). והנאמנות הכניסני במקום שלא הכניסוני קרובי וירשתי מה שלא הורישוני אבותי (צואה מיוחס' להרמב"ם). שראובן כשיטען על שמעון שיש לו אצלו ממון והוציא שטר וכו' ואמר אין לו אצלו כלום והשטר ההוא היה בידו בנאמנות (ר"י הריזי, פי' המשנ' לרמב"ם, שבוי' י ה). והחבר התועלת צריך שתהיינה בו שלש מדות הנאמנות והשנית ההשתדלות להועיל חברו והשלישית שיכיר היאך יועילהו (רש"ט פלקירא, ראשי' הכמה ה א). וכשינצח השכל אהבת השררה יוליד ממנה הנאמנות והנאמנות יוליד הענוה והנאמנות עיקר המהללים (סוד הסודות יג, הוצא' גסטר). כן הוא הציר הנאמן לשולחיו כי הגעת שליחותו והמצא קורת רוח בנאמנותו יגיעו יחד וישיבו את נפשו (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי כה יג). שכל מלך שיתן עול המשפט למי שרואה שאינו ראוי בעד חמדת ממון וכו' יראה כבודו לחרפה ונאמנותו נאבדה (ר"ש בן וירגא, שבט יהודה יב). וכשם שצריך אתה להתנהג בנאמנות עם ישראל כך עם הגוים (ספר חסידים, סי' תתתמז). מה אוחיל עוד אחרי

בכתיבה ברורה במקומה בשורה, והיא סכונה להנסח הסורי, ששם כתוב מהימנא (מתרגג מהימנא למדמך עם בתולתא), שהיא הצורה הסורית של נאמן, והיא משמשת בתרגום הסורי של התנ"ך בכל מקום שיש בעבר' המלה סריס, וכן בתרגום היוני של בן סירא. עכ"פ, אין ספק בדבר כי זו מלה שהיתה נהוגה בזמנו של בן סירא בדבור העברי במשמ' זו, כי אלו היה כאן תרגום פשוט מסורית בודאי לא היה המתרגם משתמש במלה זו הואיל ויש בעבר' במשמ' זו המלה סריס שהיא ידועה וקדומה.

אשר המסכנות הביאתני לזנות הנאמנות, והתחלתי בשבח וסיימתי בגנות (עמני, מחב׳ א). והכח אשר יהיה על הכפרות זולת הכח אשר יהיה על הנאמנות (ר״א סקלאי, ע״א ו). היה יודע פרעה ענותנותו של יוסף ונאמנותו שלא היה שולח כלום לאביו ולאחיו זולתי אם יצוה עליו (ר׳ בחיי, ויגש). שמדת נאמנות משובחת בכל אדם וכל אדם צריך לה (המאירי, יומ׳ כב:). והנה רבותינו ז״ל דברו בשבח הנמלה ובשלשה דברים המה כללו יפיה א׳ זהירותה וכו׳ ב׳ בנאמנותה ואוהבה את רעה כמוה וכו׳ (ר״מ אלשיך, רב פנינים, משלי ו ו). באו וראו כמה גדול כח הנאמנות שבמקום שבעלי אמונה עומדין אף מלאכי השרת אין זוכין (יהיא הרופא, מעלות המדות לז.). בני הדבקו בנאמנות ובצדק (שם :). המאבד נאמנותו אין לו עוד מה לאבד (ר״א מודינא, צמח צדיק כב). וכן ראוי לעשות בכל משאו ומתנו ובכל דבר ללכת בנאמנות וביושר (שם). מי שישבע להביא את המס בנאמנות ואינו עושה כן הרי זה עבריין (רפאל מנורלי, שאה סלת ו:). האפוטרופסים יהא להם כל הנאמנות שבעולם נגד שאר יורשים (פנק׳ קראקא מכי׳ פ, אוצה״ס ד 808). ויהיה להם נאמנות נגד ליטא בענין הוצאות (פנק׳ ליטא מכי׳ תמ״א, הא״יף תרנ״ד 159).—וביחוד בדיני ממונות, נאמנות, בין מלוה ולוה וכיוצא בזה, אם הותנה ביניהם בפרוש שהצד האחד מאמין לחברו על דבורו בלבד אין עדים נגד זה יכולים להפקיע את הנאמנות: ושטר משכונא זו היא בהתראה ובנאמנות ובלבד שישאלו העדים הנאמנות בעת הקנין ללוה ואם שאלוהו מועיל אותו הנאמנות לגבות מן היתומים בלא שבועה (ר״י ברצלוני, ספר השטרות מב). ומניתי אותו אפטרופוס מעכשיו למכור הכל עפ״י עצמו וכו׳ ויהא נאמן בדבורו וכו׳ יעשה מן הכל חפצת נפשו בנאמנות גמורה וכו׳ שכך קנינו ממנו אנו עדים מפלוני זה בפירוש על נאמנות זו וכו׳ ואפילו אתה פורעו בפני שני עדים אם עשית לו נאמנות אין מועיל העדות כלום אלא כל זמן שתפרענו קבל מידו השטר וכו׳ והתרינו בו אנו עדים והודענוהו כח הנאמנות ואמרנו לו לפלוני זה דע שככר האמנתו על עצמך (שם). יורש שבא להפרע מן הלוה בשטר שיש בו נאמנות ללוה כל זמן שיאמר פרעתי הרי הלוה נשבע (רמב״ם, מלוה ולוה יז ז). ומה שאמרתי דין אמת הוא כתורה וכהלכה שאין הנאמנות מועלת אלא ליורשין שאינן מפסידין כלום (הוא, שו״ת). ומנהג המקום שסופרים כותבין נאמנות לשופרא דשטרא (העיטור, מאמ׳ י). כיון שתפשו השלטון ונפרע ממנו חובו ע״י חבישה וזלזול הורע כחו שבאותו נאמנות והעמיד עצמו בחזקת אנס ואנס לאו בר נאמנות הוא (ר׳ משה ב״ר חנוך, תשו׳ גאוני מז״מ רי). אם הדבר כמו שטוענות האלמנות שלא נסתלקו בעליהן מן החנות אלא לאחר שחרבה ולא היה לה שכירות ויש בשטר נאמנות שהאמינו בעל החנות בגביית ממון וכו׳ אם כתוב בשטר המשכונה נאמנות שיפרע בלא שבועה לא היה מחויב שבועה (שם רכב). כיון שמת ראובן הרי נתחייב יהודה מלוה של ראובן ללוי שבועה אם אין בשטר נאמנות על היתומים (שו״ת הרא״ש ע ה). ואעפ״י שיש נאמנות בשטרו בכלו ובמקצתו הרי אין הנאמנות מועיל כלום (התרומות כא ד ה).

נאף[1], ממנו נאף, נאף, מנאף, נאף, נאפוף. ״נאיפה.

נאף, פעו״י, נאוף, נאף, תנאף, ינאף, ינאפו.—נאף האיש, בעל אשה זרה, בפרט אשת איש, ונאפה האשה, נבעלה לאיש זר, ehebrechen, v. Manne u. v. Weibe: adultérer; to commit adultery: לא תרצח לא תנאף לא תגנב (שמות כ יג). ואיש אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו מות יומת הנאף והנאפת (ויקר׳ כ י). אלה וכחש ורצח וגנב ונאף פרצו (הוש׳ ד ב). ואשבע אותם וינאפו ובית זונה יתגודדו (ירמ׳ ה ז). ובנבאי ירושלם ראיתי שערורה נאוף והלך בשקר (שם כג יד). נאף אשה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה (משלי ו לב).—ובמליצה: והיה מקל זנותה ותחנף את הארץ ותנאף את האבן ואת העץ (ירמ׳ ג ט).—ובמדר׳: שהיא (הסוטה) נואפת ואומרת (לבעלה) ממך אני מעוברת ומשקרת לו (ריה״ג, מד״ר במד׳ ט). שכל הנואף באשת חבירו כופר בהקב״ה (שם). ממזר מאשת איש פעמים שאינו מכיר לא אביו ולא אמו אימתי בזמן שנאפה ובעלה במדינת הים והיא משלכת אותו (שם). אין המנאפים נואפים עד שתכנס בהם רוח שטות (תנחומ׳ נשא ה).—ובסהמ״א: חכמים אסרו על מי שנאף עם אשה לישא אחת מן השבע נשים קרובותיה כל זמן שהזונה קיימת (רמב״ם, איסורי ביאה ב יא). שהאוהב חבירו כנפשו לא יגנוב ממונו ולא ינאף את אשתו ולא יונהו בממון (ספ׳ החינוך, ויקר׳ רמג).

—פע׳, נאף, נאפה, נאפו, מנאפת, ינאפו, תנאפנה,—כמו קל, נאף, הרבה לנאף: אהב אשה אהבת רע ומנאפת (הוש׳ ג א). על כן תזנינה בנותיכם וכלותיכם תנאפנה לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי

---

[1]) רק בעברית וארמית.

תנאפנה כי הם עם הזנות יפרדו (שם ד יג-יד). כלם מנאפים [1]) כמו תנור בערה (שם ז ד). האשה המנאפת תחת אישה (יחזק' יו לב). כי נאפו ודם בידיהן (שם כג לז). כן דרך אשה מנאפת אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און (משלי ל כ).—ובהשאלה, נאף העם וכדומ', בגד באלהיו, זנה אחרי אלהים אחרים: נאפה משבה ישראל (ירמ' ג ח). ואת גלוליהן נאפו וגם את בניהן אשר ילדו לי העבירו להם לאכלה (יחזק' כג לז).—ואמר בן סירא: דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף (ב"ס גני' כה ב).—ובתו"מ: משרבו המנאפים פסקו המים המרים (סוט' ט ט). ארבעה אין הדעת סובלתן אלו הן דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף ופרנס מתגאה על הצבור בחנם (פסח' קיג:). עד שיראו (העדים) כדרך המנאפים (שמואל, ב"מ נח). שהוא מנאף ונשבע שלא עשה (מד"ר במד' ט). שהיא מנאפת עם איש אחר ומתעברת ממנו ומשקרת לבעלה ואומרת ממך אני מעוברת (תנחומ' נשא ה).—ומשל: מנאפת בתפוחים וחולקת לחולים (ר' יצחק, מד"ר שמות לא).—ובסהמ"א: שמנאפת בפני אמה ואינה חוששת (ערוך, ערך שולגאי).

—הפע', *הניאף: אזהרה לעוקב אחר נואף מנין ת"ל לא תנאף לא תנאיף (ר"ש בן טרפון, שבוע' מז:).—ובסהמ"א: גפתה לאמה (פרוש) הנאיפה אמה כלומר הוציאה שם גפייתה על אמה שכיון שזינתה קורין אותה זונה בת זונה (רש"י סנה' פב:).

נאף, ש"ז, מ"ר נאפים, לנק' נאפת, מ"ר נאפות,—איש שהוא נאף אשה ואשה שהיא נאפת עם איש: מות יומת הנאף והנאפת (ויקר' כ י). ושפטתיך משפטי נאפות ושפכת דם (יחזק' יו לח). המה ישפטו אותהם משפט נאפות ומשפט שפכות דם כי נאפת הנה ודם בידיהן (שם כג מה). ועין נאף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין (איוב כד יה).—ובתו"מ: הנואף אשת חברו הבעל שומע ושונאו ואף הנואף אינו יכול לראותו (ריה"ג, מד"ר במד' ט). שהנואף נכנס על מנת שאם נתפס יהרוג או יהרג וכו' שהנואף והנואפת אין מחשבותם בכל שעה אלא עון (הוש. שם). אזהרה לעוקב אחר הנואף[2]) מנין ת"ל לא תנאף לא תנאיף (ר"ש בן טרפון, שבוע' מז:). כל הפרשה כולה לא נאמרה אלא בנואף ונואפת (ר"י בן נחמני סוטי לז:). פעמים כהן יש לו אשה וישראל נואף בא עליה והיא יולדת בן סבורים בו שהוא בנו של כהן וכו' הרי שעברו

[1]) בקצת ספרים נ פתוחה.
[2]) בכ"י מנאף, וכך גם גרסת רש"י והערוך.

הנואף והנואפת על עשרת הדברות (ר' הונא, מד"ר במד' ט). הקב"ה שהוא יושב סתר ישים פנים של נואף באותו העובר לפי שהנואף והנואפת רוצין שלא תתעבר אלא שיעשו תאותן בלבד והקב"ה מפרסמן בעולם כדי שיראו הבריות ויאמרו פנים של זה הם פני הנואף וכו' אפילו היא מעוברת מבעלה ובא עליה הנואף הקב"ה מהפך צורת הולד לצורת הנואף (שם). אימתי מכיר אמו בזמן שהממזר הוא מניאוף אשת איש לפי שהנואפת תולה אותו בבעלה (שם).—ובסהמ"א: ולהתרחק מערוות אסר לבעול ממזר בת ישראל להודיע הנואף והנואפת שאם יעשו יפסידו בזרעם הפסד שאין לו תקנה (ר"מ א"ת, מו"נ ג מט). דע שממזר לא יהיה לבד מנואף ונואפת והניאוף לא יהיה כי אם מאהבת שניהם זה לזה (ר"י זכאלה, שעשוע' ט). שהעד ראה את הנואף יוצא מלפני הוילונות (שו"ת נודע ביהודה, אה"ע כג).

נאף, נאוף, ש"ז, מ"ר נאפים, בכנ' נאפיך,—מעשה נאף ונאפת: נאפיך ומצהלותיך זמת זנותך (ירמ' יג כז). ואמר לבלה נאופים[1]) עת יזנה תזנותיה (יחזק' כג מג).—ובתו"מ: שלא יהיו בני המלך אומרים דומה שנמצא בה דבר ניאוף או שנמצא בה דבר כישוף (ספרי דבר' כו). ואל תרבה שיחה עם האשה שסופך לבוא לידי ניאוף (נדר' כ.). לא תהא בך ניאוף בין ביד בין ברגל (נדה יג:). תחלת קלות ראש בנשים פתח לניאוף (מס' דא"ז ג). בזמן שהאשה מיוחדת עם בעלה והיא משמשת עמו ולבה לאיש אחר שראתה בדרך אין לך ניאוף גדול מזה (מד"ר במד' ט). אמר להם משה לישראל בשעה שאתם יוצאים למלחמה הזהרו שלא יהיה בכם עון ניאוף (שם). אימתי מכיר אמו בזמן שהממזר הוא מניאוף אשת איש לפי שהנואפת תולה אותו בבעלה (שם).—ובסהמ"א: והניאוף לא יהיה כי אם מאהבת שניהם זה לזה (ר"י זכאלה, שעשוע' ט).

נאפוף[2]), ש"ז, מ"ר בכנ' נאפופיה,—כמו נאוף, בהגדלת הפעולה, נאופים גדולים ורבים: ריבו באמכם ריבו כי היא לא אשתי ואנכי לא אישה ותסר זנוניה מפניה ונאפופיה מבין שדיה (הוש' ב ד).—ואמר הפיטן: ותזנח רוח בחטא נאפוף זהם, ויגרס הוד בתולה מקדרות פחם (ר"א קליר, קינ' לת"ב, זכור איכה אתנו). הוכשל בנאפוף, בזרת גפוף, הצג בריב צפוף, בקול חרית

[1]) בקצת ספרים נאפים.
[2]) מן נאף, משקל גבנון, שערורה, קמצוץ שבלול וכו'.

שופר (הוא, מוס׳ א ר״ה, אשא דעי). ושם אל מזרע נאפופים נגרע, לבב שומעיו יקרע, כי הוציא שם רע, על בתולת ישראל (ראב״ע, אמרר בבכי).

נאץ[1], ממנו נאץ, נאצה, נאצה, נאצה, *נאוץ.

א. **נאץ**, פ״ע, נאצו, נאצו, תנאץ, ינאץ, ינאצון, — א) חש נאצה וחרה אפו בגלל זה, sich beleidigt fühlen; sentir une insulte; feel insulted: וירא יי׳ וינאץ מכעס בניו ובנתיו ויאמר אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם כי דור תהפכת המה בנים לא אמן בם (דבר׳ לב יט-כ). ידענו יי׳ רשענו עון אבותינו כי חטאנו לך אל תנאץ למען שמך (ירמ׳ יד כ-כא). — ב) נאץ את פלוני, בזהו וגדפו בדברים או במעשים, beleidigen; insulter; to insult, נאצו מדבר, נאצו ואמר כי לא יהיה לו הדבר: הלוא ראית מה העם הזה דברו לאמר שתי המשפחות אשר בחר יי׳ בהם וימאסם ואת עמי ינאצון מהיות עוד גוי לפניהם (ירמ׳ לג כד). — ובמשמ׳ לא רצה בו ודחהו בחמה ובוז, verwerfen; rejeter; to reject: שכח יי׳ בציון מועד ושבת וינאץ בזעם אפו מלך וכהן (איכ׳ ב ו). לא אבו לעצתי נאצו כל תוכחתי (משלי א ל). ואמרת איך שנאתי מוסר ותוכחת נאץ לבי ולא שמעתי בקול מורי ולמלמדי לא הטיתי אזני (שם ה יב-יג). אויל ינאץ מוסר אביו ושמר תוכחת יערם (שם יה ה). — ואמר הפיטן: בואצינו אם מקטרגים ונואמים, סנגורים אם שותקים ודוממים, עמוד מכסא הדין ושב על כסא רחמים (רגמ״ה, אספוך סיתי, סליח׳ מנח׳ יוה״כ).

— פע׳, באץ, באצת, באצו, באצו, ינאץ, באצוני, ינאצני, מנאצי, מנאציך, — א) כמו הקל, במשמ׳ חרוף וגדוף, בנחץ הפעולה: עד אנה ינאצני העם הזה (קרח ועדתו) ועד אנה לא יאמינו בי (במד׳ יד יא). וכל מנאצי לא יראוה (את הארץ) (שם כג). וידעתם כי נאצו האנשים האלה את יי׳ (שם יו ל). ופנה (ישראל) אל אלהים אחרים ועבדום ונאצוני והפר את בריתי (דבר׳ לא כ). ותהי חטאת הנערים גדולה מאד את פני יי׳ כי נאצו האנשים את מנחת יי׳ (ש״א ב יז). אפס כי נאץ נאצת את איבי יי׳ בדבר הזה (ש״ב יב יד). הוי גוי חטא עם כבד עון זרע מרעים בנים משחיתים עזבו את יי׳ נאצו את קדוש ישראל (ישע׳ א ד). כי מאסו את תורת יי׳ צבאות ואת אמרת קדוש ישראל נאצו (שם ה כד). אמרים אמור למנאצי דבר יי׳ שלום יהיה לכם (ירמ׳ כג יז). והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך (ישע׳ ס יד). כי הלל רשע על תאות נפשו ובצע ברך נאץ יי׳ (תהל׳ י ג). על מה נאץ רשע אלהים אמר בלבו לא תדרש (שם יג). עד מתי אלהים יחרף צר ינאץ אויב שמך לנצח (שם עד י). זכר זאת אויב חרף יי׳ ועם נבל נאצו שמך (שם יח). — ובתו״מ: שכשהיו המצרים רודפים אחרי ישראל היו מנאצים ומחרפים ומגדפים (מכי׳ בשלח ב א). חמשה דברים היה פרעה מנאץ בתוך ארץ מצרים וכו׳ משל ללסטים שהיה עומד ומנאץ אחר פלטרין של מלך וכו׳ כך פרעה עמד ונאץ בארץ מצרים (שם, שירה ז). ממה שהם נאים לו מנאצים לפניו (ר׳ יהודה, ספרי דבר׳ שכ). הרי שגזל סאה של חטין טחנה לשה ואפאה והפריש ממנה חלה כיצד מברך אין זה מברך אלא מנאץ (ר״א בן יעקב, ב״ק צד.). שלטון משל מלכות יון היה עובר לאלכסנדריאה וראה את ירושלם וחירף וגידף וניאץ ואמר בשובי בשלום אתוץ את המגדל הזה (ירוש׳ תענ׳ ב יג). כמה אותות ונפלאות עשיתי בקרביהן והן מנאצין אותי (רשב״י, מד״ר במד׳ ז). באותה שעה נתן להם האלהים בשר וכו׳ ומי שהיה מנאץ לפני האלהים היה אוכלו והיה בודקו ויוצא מאפו (הוא, שם). דור שאבות מנאצים להקב״ה כועס על בניהם ועל בנותיהם ומתים כשהם קטנים (יהודה בר נחמני, כתוב׳ ח:). כל מי שניאץ לאלהים נעשה זר וכו׳ אמר לו האלהים למה הם ניאצו אותי הרי הם זרים מן הקהל (ר״י ב״ר סימון, מד״ר במד׳ ז). שאומות העולם אוכלין ושותין ומחרפין ומנאצין להקב״ה בעריות (ר׳ לוי, שם שה״ש, ברח דודי). מי מודיע עלי לאומות העולם שעשיתי רצונך יהו מנאצים ומחרפים אותי ומכלימים אותי (פסיק׳ רבתי, נחמו). — ואמר הפיטן: השך תאדו כנאצו רחוקים, בבצע מואסי דת וחקים (ר״א קליר, קינ׳, איכה אלי). זדים מאד הליצוני, כעצב נבזה הפיצוני, מה תחכה נאצוני (ר״י טוב עלם, אריות הדיחו). אהה אדני אלהים הלעד זנחתנו פרצתנו, ורחמיך לעמך מרחוק עמדו, נאצת[1] בן לפנים אמצת (ר״י הלוי, אהה אדני). בעטו באד עולה מן הארץ, ונאצו לממטיר על הארץ, מה לנו למטרות ערץ (משולם בר קלוני׳, מה מועיל). זכור כסא כבוד גדלך, אשר מגרו ונאצו למולך (בנימ׳ בר זרח, אלהים אל דמי לך). עד כי גמרו רשעם כאשר גזרת, ונאצו למול ציר אשר בחרת, וגם מי יי׳ אשר אמרת (יוצר ב פסח, בעשר מכות). — ובסהמ״א בכלל: ובזה העיר שהכהנים בני עלי היו מנאצים העבודה האלקית (ר״י אברבנאל, ש״א ב יז). ואולם הכת אשר יודע באל השריה הנה ינאצו זה

[1]) גם בארמ׳ השם ניאוצא, וי״א באשור׳ נצ במשמ׳ זו.

[1]) ואולי הוא קל.

(כל מלאכ׳ הגיון, הלגה).—ב) בהשאלה, ״מגלה מְנֻאֶצֶת, קשה, רעה: הנה יקרה לריאה ברתיחה בהתערב האויר במוגלא המנאצת הנשפכת אל הריאה והחזה (קאנון ג יד א).—ושמרים מנאצים: ויהקן בהם חקן חזק אם יהיה שם שמרים מנאצים קשים עם לבניות חזוקות הדבקות בתכלית החזק והנאצה (שם ג יו ד ג).

—התפע׳, ובהבלעת התו הפֵעַל, מִנֹּאָץ¹),—שנאצו אותו: ועתה מה לי פה נאם יי׳ כי לקח עמי חנם משלו יהילילו נאם יי׳ ותמיד כל היום שמי מִנֹּאָץ (ישע׳ נב ה).

—פע׳, ״נִאֵץ,—עי׳ הערה לקמן, והשתמש בו רד״ק בדבריו.

ב.נָאַץ, וְיָנֵאץ השקד (קהלת יב ה), עי׳ ב.נצץ.

נְאָצָה, ש״נ, מ״ר נְאָצוֹת, — מעשה מְנָאֵץ, מעלה אף, מכעים ומרגיז, חרוף וגדוף: כה אמר חזקיהו יום צרה ותוכחה ונְאָצָה היום הזה וכו׳ אולי ישמע יי׳ אלהיך את דברי רב־שקה אשר שלחו מלך אשור אדניו לחרף אלהים חי (ישע׳ לז ג-ד).—ואמר הפיטן: קט ושן חרק, ונאצות שרק, זמורה באפו הרק, וחרבו הברק (ר״א קליר, אז קוזן, שבת זכור). אמר אויב עומד אחרי פלטין נאצות להרבות, בן המלך לתפוש להמיתו בקרבות (ר״מ גסורא׳, ויושע אור, שבת א אחה״פ). פוצים לעמך איה אלהיהם, צפר וערב מרבים נאצותיהם, האשימם אלהים יפלו ממועצותיהם (בנימין בר זרח, אין לי בטחון, סליח׳ שחר׳ יוה״כ).—והמליץ אמר: והנה הוא

¹) כך ר״י חיוג. אמר ריב״ג: וזעם אבו זכריא אנ אלאצל פי מנאץ מתנואץ פאדע׳מת תא׳ אלאפתעאל פי אלנון פאקול פי תלה׳יצ ד׳לכ אנה אפתעאל מן פעל ת׳קיל עלי ע׳יר בניה כי נִאֲצוּ האנשים בל מנ בניה נואץ פי אלמאצ׳י, ע״כ, ובעברי׳: וסבר ר׳ יהודה כי העקר במנאץ מתנואץ ונבלעה תו התפעל בנון ואומר בבאור זה כי הוא התפעל מבנין הכבד זולת בנין כי נאצו האנשים האלה אך מבנין נואץ בהולף. וכן רש״י: מנאץ מתנאץ והרי זה דוגמת וישמע את הקול מדבר אליו. ע״כ. וכן ראב״ע: התו מבולע וכן הוא מתנואץ. ע״כ. וכן הרד״ק בתוספת באור. אמר נז״ל: ויש מלה מורכבת מזה הטור (טור הרביעי, בנין פעל) והטור השמיני שהוא התפעל, שמי מִנֹּאָץ, שהדגש בו לחסרון תי״ו התפעל והראוי מִתְנַאֵץ והוא מורכב מבינוני מהטור השמיני שהוא מִתְנָאֵץ ומהבינוני בטור הזה שהוא נֹאָץ וסבת שני הטורים האלה בפירוש המלה הזאת רוצה לומר השם יתברך סבב להיות שמו נֹאָץ בגוים שהגוים ינאצוהו ויהללוהו וכו׳ הנה שמי מתנאץ ונואץ (מכלול, שדה״פ, בנין פעל). וכך רב החדשים. אך שד״ל אמר כי זה תקון סופרים, וז״ל: היה ראוי להנקד מְנֹאָץ כמו מבֹרך אלא שהיה במשמע ראוי לנאצה כמו מבורך ראוי לברכה והתחכמו בעלי הנקוד לשנות מראהו.

הבר הקיני, אבי התחבולות הגדולות, וראש הנאצות והנבלות (ר״י חריזי, תחכמ׳ כ).

נֶאָצָה¹), ש״נ, מ״ר בכנ׳ נֶאָצוֹתֶיךָ,—כמו נְאָצָה: וידעת כי אני יי׳ שמעתי את כל נֶאָצוֹתֶיךָ²) אשר אמרת על הרי ישראל לאמר שממה לנו נתנו לאכלה (יחזק׳ לה יב).

נֶאָצָה³), ש״נ, מ״ר נֶאָצוֹת,—כמו הקודם: אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלך ממצרים ויעשו נֶאָצוֹת גדלות (נחמ׳ ט יח).

נאק⁴), (מפיק אלף), ממנו נָאַק, נְאָקָה, ״נַאַק.

נָאַק⁵), פ״ע, יִנְאָקוּ,—נָאַק החָלָל, הוציא קול אנהה וזעקה מפני מכאוביו, ächzen, wehklagen; gémir; to groan and moan: ושברתי את זרעות פרעה וְנָאַק נאקות חלל לפניו (יחזק׳ ל כד). מעיר מתים יִנְאָקוּ ונפש חללים תשוע (איוב כד יב).—ובספה״א: שיח נואקיך עת שם הסכת, עברים באברתך סכת (ר״א קליר, אסירים, יוצ׳ ב פסח). נאקו זרע ישרים, ואיש אל רעהו אומרים, קחו עמכם דברים, ואל תתנו דמי לו (לאב״ע, מי כמוך אל). מכבידים עול להכשיל כחם, נואקים אליך בהתעטף רוחם (סליח׳ ה עי״ת, אזון תחן). ואפשר שינאק (החולה) נאקה ויתעלף בו נפשו ארבע ועשרים שעות ויחשבוהו מת ויקברוהו והוא חי (ר״י חריזי, מוסרי הפלסופ׳ ב ח).

״נַאַק, ש״ז, — כמו נְאָקָה: ויגדל וכבד נאק רצהי, ובקדקדי עלה צוחי (ר״א קליר, קינ׳ נת״ב, איכה אשפתו). ישבו מבכים מנאק מתיכם, בארבע מיתות הפיל מתיכם (הוא, שם, איכה תפארתי). נאק נושאי לך עינים, לענותם הט אזנים (הוא, אלים, תפ׳ טל).—ובכנ׳: ענה נאקי דלתיך בדפקי ראה צורי רפא צירי וחילי (יצחק בן שאול, אלהי אל תדינני כמעלי).

א.**נְאָקָה**, ש״נ, סמי׳ נַאֲקַת, בכנ׳ נַאֲקָתָם, מ״ר סמי׳ נַאֲקוֹת,—נַאֲקַת העבד עבודת פרך או החלל וכדומה, אנחתו, זעקתו: ויאנחו בני ישראל מן העבדה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבדה וישמע אלהים את נַאֲקָתָם ויזכר אלהים את בריתו (שמות ב כג-כד). וגם אני שמעתי את נַאֲקַת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר את בריתי (שם ו ה). והיה יי׳ עם השפט והושיעם מיד איביהם כל ימי השופט כי ינחם יי׳ מִנַּאֲקָתָם מפני לחציהם ודחקיהם (שפט׳ ב יח). ושברתי את זרעות פרעה

¹) משק׳ בַּקָּשָׁה.—²) בס״א נאצתיך, חסר.

³) משקל אחר. כך רד״ק. והחדשים כי הוא משקל אחד.

⁴) כמו אנח, אנק, נהק. באשור׳ נוק, במשמ׳ הוציא קול אנחה.

⁵) עי׳ הערה להשרש.

ונאק נְאָקוֹת חלל לפניו (יחזק׳ ל כד).—ובמדרש: וישמע אלהים את נאקתם נאקת החללים (מד״ר שמות א).—וכנוי לתפלה: עשרה לשונות נקראת תפלה זעקה שועה נ א ק ה צרה רנה ופגיעה וכו׳ חנון (ספרי דבר׳ כו). --ואמר המליץ: ו נ א ק ת י לך רבה וגדלה ועדי אל אשר ישמע נ א ק ה (יצחק אבן קפרון, כדיבותך רחבה). אני אעיד בצרתך לצירי וכי תחיל בעת אנאק נ א ק ה, ואצדיק על אשר בא אל אמונה במוסרו בעתותי מצוקה (ר״ש הנגיד, ידידותך). ואפשר שינאק (החולה) נ א ק ה ויתעלף בו נפשו ארבע ועשרים שעות ויחשבוהו מת ויקברוהו (ר״י חריזי, מוסרי הפלסופ׳ ב ח).

ב.*נְאָקָה[1], ש״נ,—נקבת הגמל: יוצא הגמל באפסר ו נ א ק ה [2]) בחטם (שבת ה א).

נאר[3]), ממנו הפעל נאר.

נָאַר, --קל לא נמצא.

--פע׳, נֵאֵר, נֵאַרְתָּה, — נֵאֵר דָּבָר, עזבו והשליכו מפני כעס וחמה: זנח אדני מזבחו נֵאֵר מקדשו הסגיר ביד אויב חומת ארמנותיה (איכ׳ ב ז).—ואמר הפיטן: הזכר לערים נוה נ א ר ו, צרים אשר חומות ערערו (אילי מרעי, יוצ׳ שבת זכור).--ונֵאֵר ברית, בִּטֵּל אותו: ואתה זנחת ותמאס התעברת עם משיחך נֵאַרְתָּה ברית עבדך חללת לארץ נזרו (תהל׳ פט לט-מ).—ובסהמ״א: ולנצח עדי סלה בריתו לא י נ א ר ה, ויצפין לו להקיצו פעלתו ומשכורה (רס״ג לר׳ יהודה אלוף, כ״י גני׳, גינצבורג 278). — ואמר הפיטן: מאסת וזנחת ונטשת דבקים, נ א ר ת ברית שלשת החשוקים (אליה בר שמעיה, אויתיך, סליח׳ יום ג׳).
--נפע׳, נֵאָר, בינ׳ נֵאָר, מ״ר נֵאָרִים[4]): במארה אתם נֵאָרִים[5]) ואתי אתם קבעים הגוי כלו (מלאכ׳ ג ט).

---

[1]) בערב׳ נאקה a).—[2]) בערוך ובקצת כ״י נקה.
[3]) אין לו הכר בשאר הלשונות האחיות. ויש מפקפקים באמתות שרש זה גם בעברית, ועי׳ הערה להפעל.
[4]) עי׳ הערה לקמן.—[5]) כך דעת ר״י חיוג, שהוא נפע׳ מן נאר, אמר וז״ל: ואמא ואתם נֵאָרִים פליש מן הד׳א אלאצל בל מן נאר מקדשו ולולא מכאן אלאלף לכאן משדדא לאנדע׳אם נונ אלפעל (בהגוף אלאנפעאל, אך כבר הגיה ריב״ג בהשרשים) ואצלה ננארים. ע״כ.—ובעבר׳: אך אתם נארים אינו בא מעקר זה כי אם מעקר נאר מקדשו ולולי האלף אז היה עין הפועל בדגש מפני הבלע פא הפועל בתוכו ועקרו ננארים (תרג׳ ר׳ משה ג׳יקטליה). והנה, אעפ״י שריב״ג ושאר המדקדקים והמפרשים לא הסכימו לדעת ר״י חיוג בענין המלה נארים שבכתוב, עי׳ ערך ארר, עכ״פ כדי הוא אבי המדקדקים לסמוך עליו בענין כשרות נפעל מן נאר בדרך זה.

a) ناقة

נבא[1]), ממנו נָבָא, נְבוּאָה, נָבִיא, נְבִיאָה, *נְבִיאוּת, *הִתְנַבְּאוּת, *נִבּוּאִי.

נָבָא[2]),—קל לא נמצא.

—התפ׳, הִתְנַבֵּא, הִתְנַבָּא, הִתְנַבֵּאתִי, מִתְנַבֵּא, מִתְנַבְּאִים, מִתְנַבְּאוֹת, מִתְנַבּוֹת, הִתְנַבּוֹת, יִתְנַבֵּא, יִתְנַבְּאוּ, — א) הִתְנַבֵּא פלוני, עשה מעשי נָבִיא, התנהג מנהגי נָבִיא, דִּבֵּר כמו נָבִיא, sich wie ein Prophet benehmen, als Prophet weissagen; se conduire comme un prophète; to speak like a prophet: ויהי כנוח עליהם הרוח וַיִּתְנַבְּאוּ ולא יספו וכו׳ ותנח עליהם (על אלדד ומידד) הרוח והמה בכתבים ולא יצאו האהלה וַיִּתְנַבְּאוּ במחנה וכו׳ אלדד ומידד מִתְנַבְּאִים במחנה (במד׳ יא כה-כז). ופגעת חבל נבאים ירדים מהבמה ולפניהם נבל ותף וחליל וכנור והמה מִתְנַבְּאִים וכו׳ והנה חבל נבאים לקראתו ותצלח עליו רוח אלהים וַיִּתְנַבֵּא בתוכם (ש״א י ה-י). ותצלח רוח אלהים רעה אל שאול וַיִּתְנַבֵּא בתוך הבית (שם יח י). ותהי על מלאכי שאול רוח אלהים וַיִּתְנַבְּאוּ גם המה (שם יט כ). וילך (שאול) הלוך וַיִּתְנַבֵּא[3]) עד באו בנוית ברמה ויפשט גם הוא בגדיו וַיִּתְנַבֵּא

---

[1]) בערב׳ נבא׳ a), ועי׳ הערה להפעל.
[2]) בערב׳ משמש השרש נבא׳ a) במשמ׳ הודעת הדשות ובמשמ׳ הלך מארץ לארץ. אלנבא׳ אלח׳בר. ונבא׳ מנ ארצ׳ אלי ארצ׳. ואולי ההליכה מארץ לארץ זוהי המשמ׳ הראשונה העקרית וממנה נסתעף משג הודעת החדשות, מפני שעפ״ר העוברים ושבים מארץ לארץ יודעים ומספרים חדשות. ואמרו הערבים שממשמ׳ הודעת חדשות נסתעף משג הנבואה, מפני שהנביא מ ו ד י ע דברים בשם יי׳. אך נראה כי הסתעפות זו היא סברת הערבים שאח״כ כשכבר ענין הנבואה נקבע גם אצלם. ומהמקרא נראה יותר כי עקר המשג היה מעשה ההתרגשות וההתלהבות, כמו המספר אצל נביאי הבעל אצל אליהו וענין להקות הנביאים של שמואל, ומזה הסתעף ענין הנבואה, שבתחלה היה נקרא חֹזֶה ורֹאֶה, והשרש נבא שמש כנראה במשג זה, אך אין לו חבר בערב׳. קצת ההדשים אמרו כי משג הנבואה נסתעף ממשמ׳ קול המיה שהשרש נבא משמש בו כמו כן בערב׳. אך אין זה מתקבל. ואולי עקר השרש הוא מה שבערב׳ נבה b), הקיץ משנתו, ושם פתאם לבו לדבר ותעיר את לבו פתאם על דבר.—[3]) אולי ומתנבא, חלוף י במם, בכתב העתיק.

a) نبأ b) نبه

גם הוא לפני שמואל ויפל ערם כל היום ההוא וכל הלילה (שם כג-כד). ויקראו (נביאי הבעל) בקול גדול ויתגדדו כמשפטם בחרבות וברמחים עד שפך דם עליהם ויהי כעבר הצהרים וַיִּתְנַבְּאוּ עד לעלות המנחה (מ"א יח כח-כט). יי' נתנך כהן תחת יהוידע הכהן להיות פקדים בית יי' לכל איש משגע וּמִתְנַבֵּא ונתתה אתו אל המהפכת ואל הצינק ועתה למה לא גערת בירמיהו הענתתי הַמִּתְנַבֵּא לכם (ירמ' כט כו-כז).—וכמו בל"ה: וצלחה עליך רוח יי' וְהִתְנַבִּיתָ עמם ונהפכת לאיש אחר (ש"א י ו). ויכל מֵהִתְנַבּוֹת ויבא הבמה (שם יג).—ב) דִּבֵּר דברי נביאות. weissagen ; prophétiser ; to prophesy: ויאמר מלך ישראל אל יהושפט עוד איש אחד לדרש את יי' מאתו ואני שנאתיו כי לא יִתְנַבֵּא עלי טוב כי אם רע (מ"א כב ח). וכל הנביאים מִתְנַבְּאִים לפניהם (שם י). חזון שקר וקסם ואלול ותרמות לבם המה מִתְנַבְּאִים לכם (ירמ' יד יד). וגם איש היה מִתְנַבֵּא בשם יי' אוריהו בן שמעיהו (שם כו כ). שים פניך אל בנות עמך הַמִּתְנַבְּאוֹת מלבהן (יחזק' יג יז).—ובהבלעת התו, הִנַּבֵּא וכו': ובנביאי שמרון ראיתי תפלה הִנַּבְּאוּ בבעל ויתעו את עמי את ישראל (ירמ' כג יג). וְהִנַּבֵּאתִי כאשר צוני (יחזק' לז י).—ובתו"מ: המתנבא מה שלא שמע כצדקיהו בן כנענה והמתנבא מה שלא נאמר לו כחנניה בן עזור שהיה שומע דברים מפי ירמיהו הנביא שהוא היה מתנבא בשוק העליון וחוזר הוא ומתנבא בשוק התחתון (תוספת' סנה' יד יד). המתנבא לעקור דבר מדברי תורה וכו' אם מתנבא לבטל מקצת ולקיים מקצת (ר' שמעון, שם יג). בשבעים זקנים אמר ויתנבאו ולא יכפו נתנבאו לפי שעה באלדד ומידד הוא אומר ויתנבאו במחנה שהיו מתנבאים עד יום מותן (הנ"ל, ספרי במד' לה). המתנבא בשם עבודת אלילים ואומר כך אמרה (סנה' יא ו). אמר לו אני מתנבא לרעה ואיני יכול ליתן סימן לדברי שהקב"ה אומר להביא רעה ומתנחם ואתה מתנבא לטובה וכו' צריך ליתן סימן לדבריך (ירוש' שם). שהיתה (מרים) מתנבאה כשהיא אחות אהרן ואומרת עתידה אמי שתלד בן שיושיע את ישראל (רב, מגי' יד.). כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח (ר' יוחנן, ברכ' לד:). אפשר יובל בטל ונביא מתנבא עליו שיבטל (הנ"ל, מגי' יד:). מלמד שנתנבאה (בת פרעה) שלא מדעתה זה נופל (ליאור) ואין אחר נופל (הנ"ל, סוט' יב:). ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה חוץ ממקרא מגילה (מגי' יד.). משיח בן דוד שעתיד להגלות וכו' אומר לפניו רבש"ע איני מבקש ממך אלא חיים אומר לו חיים עד שלא אמרת כבר התנבא עליך דוד אביך (סוכ' נב.). (כתוב) ותאמר לה בת פרעה היליכי את הילד הזה וכו' מתנבאה ואינה יודעת מה נתנבאה היליכי הא שליכי (ר' חמא בר"ח, סוט' יב:). ואין שני נביאים מתנבאין בסגנון אחד (ר' יצחק, סנה' פט.). מה שהנביאים עתידים להתנבאות בכל דור ודור קבלו מהר סיני וכו' שכבר היתה הנבואה בידו (של מלאכי) מהר סיני ועד אותה שעה לא נתנה לו רשות להתנבאות (הנ"ל, מד"ר שמות כח). כמה ביקש ירמיה שלא להתנבאות ונתנבא שלא בטובתו (שם ד). שני דברים נתנבא בארי ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיה (ר' סימון, שם ויקר' טו). אפילו רוח הקדש ששורה על הנביאים אינו שורה אלא במשקל יש שמתנבא ספר אחד ויש שנים (ר' אחא, שם). מלמד שנתנבאו על עצמן שעתידין להעשות מחנות מחנות דגלים דגלים שורות שורות (ר' נחמן, שם שה"ש, כתפוח). אמר לו הקב"ה וכו' עד שלא יצרתיך במעי אמך מניתך להיות מתנבא על עמי ענה ירמיה ואמר לפני הקב"ה רבש"ע איני יכול להתנבאות עליהן איזה נביא יצא להם ולא בקשו להורגו (פסיק' רבתי כו).—ומצוי בסהמ"א: כל הנביאים אין מתנבאין בכל עת שירצו אלא מכוונים דעתם ויושבים שמחים וטובי לב ומתבודדים (רמב"ם, יסוה"ת ז ד). וכולן כשמתנבאים אבריהן מזדעזעין וכח הגוף כשל ועשתונותיהם מתטרפות ותשאר הדעת פנויה להבין מה שתראה (שם ב). כיון שנתנבא משה רבינו ובחר ה' ישראל לנחלה הכתירן במצות (הנ"ל, עכו"ם א ג). כל מי שנתנבא לא נתנבא כי אם בה (בארץ ישראל) או בעבורה (ר"י הלוי, כוזרי ב יד). שאנחנו נאמין שהראוי לנבואה המכין עצמו לה אפשר שלא יתנבא וזה ברצון אלהי וכו' הנה תדע זה מענין ברוך בן נריה שהוא הלך אחרי ירמיהו והכינו ולמדו והיה מקוה להתנבא ונמנע (ר"מ ה"מ, מו"נ ב לב).

— נִפע', נִבָּא, נִבֵּאת, נִבֵּאתָ, נִבֵּאתִי, נִבְּאוּ, נִבָּאוּ, נִבָּאִים, נִבְּאִים, הִנָּבֵא, הִנָּבְאוּ, תִּנָּבֵא, יִנָּבֵא, תִּנָּבְאוּ, יִנָּבְאוּ, הִנַּבְּאתוּ,— א) כמו הִתְפע' א: ויהי כל יודעו (את שאול) מאתמול שלשם ויראו והנה עם נבאים נִבָּא ויאמר העם איש אל רעהו מה זה היה לבן קיש (ש"א י יא). וירא את להקת הנביאים נִבְּאִים ושמואל עמד נצב עליהם (שם יט כ). — ב) כמו הִתְפע' ב: וכל הנבאים נִבְּאִים כן לאמר עלה רמות גלעד והצלה (מ"א כב יב). ועל הנביאים

צויתם לאמר לא תִּנָּבְאוּ (עמוס ב יב). אריה שאג מי לא יירא אדני יי׳ דבר מי לא יִנָּבֵא (שם ג ח). חזה לך ברח לך אל ארץ יהודה ואכל שם לחם ושם תִּנָּבֵא ובית אל לא תוסיף עוד לְהִנָּבֵא כי מקדש מלך הוא (שם ז יב-יג). ויאמר אלי יי׳ לך הִנָּבֵא אל עמי ישראל וכו׳ אתה אמר לא תִנָּבֵא על ישראל (שם יה-יו). והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר וְנִבְּאוּ בניכם ובנותיכם זקניכם חלמות יחלמון בחוריכם חזינות יראו (יואל ג א). לא תִנָּבֵא בשם יי׳ ולא תמות בידנו (ירמ׳ יא כא). ויאמר יי׳ אלי שקר הנבאים נִבְּאִים בשמי לא שלחתים ולא צויתים ולא דברתי אליהם וכו׳ כה אמר יי׳ על הנבאים הַנִּבְּאִים בשמי ואני לא שלחתים (שם יד יד-יה). ויבא ירמיהו מהתפת אשר שלחו יי׳ שם לְהִנָּבֵא (שם יט יד). וישמע פשחור וכו׳ את ירמיהו נִבָּא את הדברים האלה (שם כ א). ושם תקבר אתה וכל אהביך אשר נִבֵּאתָ להם בשקר (שם ו). לא שלחתי את הנבאים והם רצו לא דברתי אליהם והם נִבָּאוּ (שם כג כא). הנבאים נִבְּאֵי *) השקר (שם כו). הנני על נִבְּאֵי [1]) חלמות שקר נאם יי׳ (שם לב). משפט מות לאיש הזה כי נִבָּא אל העיר הזאת כאשר שמעתם באזניכם (שם כו יא). יי׳ שלחני לְהִנָּבֵא אל הבית הזה ואל העיר הזאת את כל הדברים אשר שמעתם (שם יב). מיכיה המורשתי היה נִבָּא בימי חזקיהו מלך יהודה (שם יח). כי שקר הם נִבְּאִים לכם למען הרחיק אתכם מעל אדמתכם (שם כז י). כי לא שלחתים נאם יי׳ והם נִבְּאִים בשמי לשקר (שם יה). יקם יי׳ את דבריך אשר נִבֵּאתָ להשיב כלי בית יי׳ וכל הגולה מבבל (שם כח ו). הנביאים אשר היו לפני ולפניך מן העולם וַיִּנָּבְאוּ אל ארצות רבות ועל ממלכות גדלות למלחמה ולרעה ולדבר הנביא אשר יִנָּבֵא לשלום בבא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו יי׳ באמת (שם ה-ט). יען אשר נִבָּא לכם שמעיה ואני לא שלחתיו (שם כט לא). מדוע אתה נִבָּא לאמר כה אמר יי׳ הנני נתן את העיר הזאת ביד מלך בבל ולכדה (שם לב ג). ואיו נביאיכם אשר נִבְּאוּ לכם לאמר לא יבא מלך בבל עליכם (שם לז יט). ואל מצור ירושלם תכין פניך וזרעך השופה וְנִבֵּאתָ עליה (יחזק׳ ד ז). שים פניך אל הרי ישראל וְהִנָּבֵא אליהם ואמרת הרי ישראל שמעו דבר אדני יי׳ (שם ו ב-ג). לכן הִנָּבֵא עליהם הִנָּבֵא בן אדם (שם יא ד). ויהי כְּהִנָּבְאִי ופלטיהו בן בניה מת (שם יג). החזון אשר הוא חזה לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נִבָּא (שם יב כז). בן אדם הִנָּבֵא אל נביאי ישראל הַנִּבָּאִים ואמרת לנביאי מלבם שמעו דבר יי׳ (שם יג ב). נביאי ישראל הַנִּבְּאִים אל ירושלם והחזים לה חזון שלם ואין שלם (שם יו). וְהִנָּבֵא אל אדמת ישראל ואמרת לאדמת ישראל כה אמר יי׳ הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע (שם כא ז-ח). בן אדם הִנָּבֵא ואמרת כה אמר אדני וכו׳ (שם יד). ואתה בן אדם הִנָּבֵא והך כף אל כף (שם יט). בן אדם הִנָּבֵא על רועי ישראל הִנָּבֵא ואמרת אליהם לרעים כה אמר אדני יי׳ הוי רעי ישראל (שם לד ב). ואתה בן אדם הִנָּבֵא אל הרי ישראל ואמרת הרי ישראל שמעו דבר יי׳ (שם לו א). ויאמר אלי הִנָּבֵא על העצמות ואמרת אליהם העצמות היבשות שמעו דבר יי׳ (שם לז ד). וְנִבֵּאתִי כאשר צויתי ויהי קול כְּהִנָּבְאִי והנה רעש (שם ז). ויאמר אלי הִנָּבֵא אל הרוח הִנָּבֵא בן אדם ואמרת אל הרוח כה אמר אדני יי׳ מארבע רוחות באי הרוח ופחי בהרוגים האלה ויחיו (שם ט). בן אדם שים פניך אל גוג וכו׳ וְהִנָּבֵא עליו ואמרת כה אמר אדני יי׳ הנני אליך גוג וכו׳ (שם לח ב-ג). והיה כי יִנָּבֵא איש עוד ואמרו אליו אביו ואמו ילדיו לא תחיה כי שקר דברת בשם יי׳ ודקרהו אביהו ואמו ילדיו בְּהִנָּבְאוֹ והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו בְּהִנָּבְאֹתוֹ ולא ילבשו אדרת שער למען כחש (זכר׳ יג ג-ד).—וכמו נל״ה: מדוע נִבֵּיתָ בשם יי׳ לאמר כשלו יהיה הבית הזה והעיר הזאת תחרב מאין יושב (ירמ׳ כו ט).—ובתלמ׳: אמר הקב״ה יבא עובדיהו הדר בין שני רשעים ולא לימד ממעשיהם ויִנָּבֵא על עשיו הרשע שדר בין שני צדיקים ולא לימד ממעשיהם (ר׳ יצחק, סנה׳ לט:).—ובסהמ״א: וכבר נ ב א ו מאדם הראשון ועד משה בארץ אחרת (ר״י א״ת, כוזרי ב יג). לא ברח (יונה) כי אם ממקום הנבואה והשיב אותו האלהים אליה ממעי הדגה ו נ ב א בה (שם יד). — ואמר המשורר: ברא נפשות נ בָּ א ו ת לבוא לפניו נקראות, נתן יכלת בם לפגש המחזות הנוראות (ר״י הלוי, יקר אדון).—*והִנָּבֵא מפלוני, קבל ממנו הכח להיות נביא: לפי שעדין לא היה (משה) ראוי ל ה נ ב א מאתו יתברך בלי אמצעות מלאך (ר״י אברבנאל, שמות).

— פע׳, *נִבֵּא, מְנַבֵּא, — נִבֵּא את פלוני, עשהו לְנָבִיא, השפיע עליו הרוח להיות נביא: מיסודי הדת לידע שהאל מ נ ב א את בני האדם ואין הנבואה חלה אלא על הכם גדול בחכמה גבור במדותיו (למב״ם, יסוה״ת ז א). ואחד מן התנאים שיש אצלנו ידועים לכל נביא שיהיה בתכלית המדע ואז י נ ב א אותו הקב״ה

[*) כאן רשם המחבר על הגליון: אולי הוא שֵׁם מיוחד, נִבָּא, כמו נביא.]—[1]) בקצת ספרים נ ב י א י.

לפי שהוא עקר אצלנו שאין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר (הוה, אגרי תימן). וכל מי שבא ואמר שהשי״ת נ ב א ו ושלחו לא נאמינהו (רסב״א, מאמר על ישמעאל). הוא עצמו המשפיע נבואתו בנביאים והוא מ נ ב א אותם ע״י אמצעי ומבלי אמצעי (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ י ח). האמינו שהשכל הפועל הוא ה מ נ ב א והמשפיע בנביאים (שם). אומרים שהשם יתברך י נ ב א אי זה שיקרה מבני אדם לבד שיהיה בעל מדות לפי ישרות ההנהגה וכו׳ עד שהפליגו בזה הענין כי השם י נ ב א אי זה שיקרה וישרה נבואתו על איש בליעל כדי שיחזירנו בתשובה שלמה (ר״א הקראי, עץ חיים לז). וכבר נמצא בספרי דברי הימים שהשם יתברך נ י ב א אותו (את אריסטו) ואמר לו קרוב לקרוא לך מלאך מלקרוא לך אדם (סוד הסודות, הוצ׳ גסטר ב).

נבב[1], ממנו נָבוּב, °נִבּוּבִי, ואולי *אֲבּוּב.

נָבַב, — קל לא נמצא.

—הִפְע׳, °הִנְבִּיב,—כמו הֵנִיב, מן נוב: עדנים ל ה נ ב י ב, מקדיחת שביב, עבים להלביב, לרוות עם חביב (ר״א קליר, אפיק מען, תפ׳ גשם).

°**נְבֵב**, ש״ז,—כמו נִיב, במשמ׳ דִּבּוּר: נצבתי לחלותך בעני, נ ב ב י להאריש במעני, נואמי ענני יי׳ ענני (ר״א קליר, אדפק בנהרים, כ״י בודלי׳, Elbogen 120).

°**נִבְדָּל**, ש״ז, מ״ר נִבְדָּלִים,—עי׳ בָּדַל. ובתור שֵׁם: ואם אין המניע בו אין המלט משיהיה גשם או נ ב ד ל (ר״ח קרשקש, אור ה׳ א כז). ורומז אל ה נ ב ד ל י ם המופשטים מחומר (ר״י ערמאה, פי׳ משלי יא). הצורה שהיא נבדלת לעצמה כגון השכלים ה נ ב ד ל י ם והצורה הנשואה בחמר ונפסדת בהפסד הגוף כגון צורות הטבעיות (ר״א הקראי, עץ חיים קט). מטטרון שהוא ה נ ב ד ל הראשון אשר באמצעיתו ברא השם כל הברואים (רס״ט ספרוט, פרדס למוני׳ לח:).

א. **נבה**[2], ממנו א. נָבָה, כמו נָבָא, עי״ש.

ב. **נבה**[3], ממנו ב. נָבָה.

---

[1]) בארמית. — בערב׳ הפעל נב a) משמש במשמ׳ היה לו א ב ו ב, אך זה כנראה נגזר מהשם א נ ב ו ב, שהוא אולי שאול מעבר׳ וארמית, כי השרש נ ב אינו משמש בערב׳ במשמ׳ ח ל ו ל.

[2]) קבע ריב״ג שרש זה (מסתלחק, דף 155 וכהשרשים).

[3]) עי׳ הערה להערך.

---

a) نب

ב. **נָבָה**[1], פ״י, עתי׳ יָבוּ, מקו׳ בָּה,—הלך הליכה מהירה וחזקה, למשל חיל ברדפו את האויב, einen strammen Marsch machen; marcher rapidement et fortement; march energetically: ויקמו ישראל ויכו את מואב וינסו מפניהם וַיָּבוּ[2] בָה והכות את מואב והערים יהרסו וכל חלקה טובה ישליכו איש אבנו ומלאוה וכו׳ (מ״ב ג כד-כה).

ג. ***נבה**, ממנו ג. *נָבָה.

ג. ***נָבָה**, — קל לא נמצא.

—פִּע׳, נִבָּה, נִבָּהוּ, לְנַבּוֹת,—נִבָּה הרוח את האש, כמו

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) כך הכתיב, והקרי ויכו, בכף, במשמ׳ ה כ א ה. והנה אין ספק בדבר כי הכתיב ויבו בבית היה כבר בזמן השבעים, כי הם תרגמו εἰσῆλθον, ר״ל נכנסו, מפני שראו במלה זו עתיד מן בוא, וכמו״כ היתה אחרי ויבו המלה בה, שהם תרגמו εἰσπορευόμενοι, ר״ל לתוכה. והנה לפי ה ע נ י ן זו גרסה מסתברת, כי אחרי שהכו ישראל את חיל מואב שבאו למחנה ישראל והמואבים נסו רדפו אחריהם ישראל ויבאו לתוך מואב ויכוה והרסו את הערים וכו׳. אלא שלפי זה חסר כאן לפחות מלה אחת, כי לפני והכות עכ״פ חסר מקור של איזה פעל, למשל: הלֹך והכות וכיוצא בו. וכדי לישב קושי המליצה אמרו קצת החדשים כי המלה בה היא במקום בוא, ושעור הכתוב הוא ויבואו בוא והכות את מואב. אבל, ראשית אין דרך הלשון לאמר בוא והכות אלא הלֹך והכות וכיוצא בזה, ושנית לפי זה העקר חסר מן הכתוב: ויבואו אל מואב, וכיוצא בזה. ולכן, בהיות שתרגום השבעים מעיד על הכתיב שכבר היה כך בזמנם, אלא שאין פרושם מתישב במליצת הכתוב, אם לא שנאמר כי היה כתוב ויבאו ל ה כ ו ת את מואב, ובהיות שהקרי כמו״כ אינו מ ר פ א את מליצת הכתוב אין לנו אלא לקבל את הכתיב כמו שהוא, אפס לא לראות בו הפעל בוא אלא פעל מיוחד נ ב ה במשמ׳ נאותה לפי הענין, וכבר הרגיש בזה Fürst והחליט כך במלונו, ובהמלה בה מקור חסר מזה הפעל בעצמו, כמו טל, פל, מן נטל, נפל, לטל, לפל. ומשמ׳ פעל נבה זה לפי הענין היא קצת דומה לרדף, ויש קצת דמיון לזה בערב׳ בשני השרשים נהב a) ונעב b), ששניהם משמשים במשמ׳ הליכה מהירה והזקה, למשל של הגמל והסוס. ושעור הכתוב הוא ויבו, בה והכות את מואב, ר״ל הלכו הליכה מהירה הלֹך מהרה והכות את מואב. והנה השרש נהב a) משמש בערב׳ גם במשמ׳ שלל ובז, וגם משג זה אפשרי כאן, אפס כי היה צריך לאמר להפך, הכות ושלל, לא שלל והכות. ועוד שאין לראות למה השתמש הכותב כאן בפעל זה למשג שלל.

---

a) نهب b) نعب

לִבָּה: ניבה וניבתו[1]) הרוח אם יש בשלו כדי לנבות[2]) הרי זה חייב (תוספת׳ ב״ק ו כב).

נְבוּאָה, ש״נ, סמי׳ נבוּאַת,—מה שֶׁנִּבָּא הנביא, Prophetie ; prophétie ; prophecy : כי הַנְּבוּאָה דבר עלי (נחמ׳ ו יב). הלא הם כתובים על דברי נתן הנביא ועל נְבוּאַת אחיה השילוני (דהי״ב ט כט). וכשמע אסא הדברים האלה וְהַנְּבוּאָה עדד הנביא התחזק (שם יה ח). —וכתו״מ: דבר יי׳ זו נבואה (תוספת׳ עדי׳ א א). הכובש את נבואתו כיונה בן אמתי והמוותר על נבואתו כחבירו של מיכה ונביא שעבר על דברי עצמו כעידו והמשנה את נבואתו (שם סנה׳ יד טו). תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה וכו׳ עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת (ר״ע, מכות כד:). יש הפרש בין נבואתו של משה לנבואתו של בלעם (ספרי דברי׳ שנז). כל המתיהר וכו׳ אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו (רב, פסח׳ סו:). וכיון שנולד משה וכו׳ עמד אביה ונשקה (את מרים) על ראשה אמר לה בתי נתקיימה נבואתיך וכיון שהטילוהו ליאור עמד אביה וטפחה על ראשה אמר לה בתי היכן נבואתיך והיינו דכתיב ותתצב אחותו וכו׳ לידע מה יהא בסוף נבואתה (הוא, סוט׳ יג.). הרבה נביאים עמדו להם לישראל כפלים כיוצאי מצרים אלא נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה ושלא הוצרכה לא נכתבה (מגי׳ יד.). מיום שחרב בית המקדש ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לשוטים ולתינוקות (ר׳ יוחנן, ב״ב יב:). השכים ונפל לו פסוק לתוך פיו הרי זו נבואה קטנה (הוא, ברכ׳ נה:). באותה שעה (שנהרג עשו) נתקיימה נבואתה של רבקה (סוט׳ יג.).

אמר לו הקב״ה ישעיה וכו׳ חייך שכל הנביאים מתנבאים נבואות פשוטות ואת נחמות כפולות (ר״י בר סימון, מד״ר ויקר׳ י). נתקבצו כל ישראל אצל דניאל ואמרו לו רבינו דניאל כל הנבואות הרעות והקשות שנתנבא ירמיה באו עלינו נבואה אחת טובה שנתנבא עלינו כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה עדיין לא באה (שם פה״ש, כמעט שעברתי). שלשה נביאים על ידי שהיתה נבואתן דברי קנתרין נתלה נבואתן בעצמן (שם, קהל׳ א א).

נְבוּאִי, ת״ז, לנק׳ נְבוּאִית, מ״ר נְבוּאִיִּים, נְבוּאִיּוֹת,— של נבואה, מטבע הנבואה: רומזים אליו ברמיזה הנבואית ובראיה הרוחנית (ר״י הלוי, כוזרי ד ג). אשר יאצל עליו רוח אלהי נבואי אם יהיה ראוי לנבואה (שם ה י). לגדולי הפלוסופים כאלפטון וארסטו שהם מקיימים הדתות ומודים שהנפש הנבואית למעלה מן הנפש הפלוסופית (רשב״א, מאמר על ישמעאל כו). והנפש הנבואית היא המעולה ויקרה מכל הכחות הנפשיות (מגח׳ בר זרח, צידה לדרך א יט). ובמה תבדל המדרגה הנבואיית ממדרגת רוח הקדש וכו׳ ואומר שהיתה צורת אלה הספרים נבואיית משלשה בחינות (ר״י אברבנאל, הקד׳ פרושו על נביא׳ א). ומפני זה היו צריכים להודיע שאותם ההתודעיות הנבואיות שהם היו מספרים בדבריהם ולשונם הגיעו אליהם מאת האלהים (הוא, מפע׳ ה׳ א ב). לא היה ענינו של אברהם אע״ה בדרך צווי נבואיי (המאירי, פתיח׳ בית הבחיר׳ על אבות). ואין ספק שדברים אלו שזכר דניאל הם מכת הדברים שזכרו שאר הנביאים בהשגותיהם הנבואיות ר״ל שהם רמז ומשל לענינים טבעיים אשר הבורא ית׳ סבה למציאותם (ר״ז מברצלונה, פי׳ משלי א ו). ואח״כ קין והבל קבלוהו מאביהם בראיה הנבואיית וקראו שם ה׳ בראייתם הנבואיית (רשב״ש דוראן, מג״א, חלק אלוה ממעל א). זה מתיר הספק בדרך המוני וזה מתירו בדרך עיוני שכלי וזה אומר בדרך נבואי כדי שימצאו בו תועלת ההמוני והשלם יחד (הוא, אוהב משפט ב). ואמנם ענין חלום הסולם היא מראה נבואיית (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 106). אין שפע נבואיי ממקור הקדש בא דרך ישרה אם לא אל עם בני ישראל (ר״מ אלשיך, איוב ד יב). כי בנפשות קצת האדם כח נבואיי ידעו בו העתידות לא ידע האיש ההוא מאין יבא לו (הריקנטי ע״פ אבן יקרה ב מט). וישיג (הנביא) היות הדמיונות אשר נצטיירו בו דמיונות נבואיים (רמח״ל, דרך ה׳ ג ד).

---

[1]) כך בתוספתא בנוסח׳ הדפוס׳ וגם בכ״י א״פ. אך במשנה (שם ו ד) וליבה, ליבתה, בלמד, ואעפי״כ אין ספק בדבר כי אין נוסחת התוספתא פשוט טעות סופר, כי כבר העידו בירוש׳ בפרוש: אית תניי תני ליבה אית תניי תני וניבה מאן דמר וליבה דכתיב בלבת אש מאן דמר וניבה והיה בלבי כאש בוערת. וכמו״כ בגמ׳ בבלי שם (דף ס.): אמר ר״נ בר יצחק מאן דתני ליבה לא משתבש ומאן דתני ניבה לא משתבש, מאן דתני ליבה לא משתבש דכתיב בלבת אש ומאן דתני ניבה לא משתבש דכתיב בורא ניב שפתים. והנה לא גזרת הירוש׳ ואף לא של רנב״י להפעל נבה במשמ׳ זו אינן מתקבלות על הדעת, ודברי כל המפרשים דחוקים. ואולי יש להוכיח מדברי הירושלמי כי בירמיה היתה נוסחה והיה בניבי במקום בלבי.—

[2]) בגמ׳ שם: אם יש בלבויו כדי ללבותה.

נָבוּב, ת״ז, סמי׳ נְבוּב.—דָּבָר נָבוּב, חָלוּל, שיש בתוכו ריקות, כמו שפופרת וכדומה, hollow ; creux ; hohl : נְבוּב [1]) לֻחֹת תעשה אתו (את המזבח) (שמות כז ח). והעמודים שמנה עשרה אמה קומה העמד האחד והחוט שתים עשרה אמה יסבנו ועביו ארבע אצבעות נָבוּב (ירמי׳ נב כא).—ובהשאלה, אִישׁ נָבוּב, שאין בו לב, דעת: ואיש נָבוּב ילבב (איוב יא יב). — ובסהמ״א, במשמ׳ העקרית הטבעית: האומן של זכוכית כשיחפוץ לעשות כלי זכוכית לוקח כלי ברזל שהוא נ ב ו ב מקצה אל קצה וכו׳ ונותן בפיו את קצה הכלי ההוא ה נ ב ו ב ונופח רוח בפיו (ש׳ דונולו, פי׳ יצירה א). והם (הערדסקאות) נ ב ו ב י ם ומנוקבים (רש״י ביצ׳ כב:). חלל הוא כל גוף נ ב ו ב (ר״י תריוזי, פי׳ מלים הזרות שבמו״נ). שני גידי העינים למה הם נ ב ו ב י ם מכל שאר גידי הגוף (ר״י זכאריה, שעשוע׳ ט). בעד גידים שנים הם נ ב ו ב י ם, ואין בגוף לבד אלה נקובים (הוא, בתי הנפש). שיעשו כלי להשתעשע בו זרת ארכו וזרת רחבו נ ב ו ב ויעשו באמצעיתו מחיצה מפסקת לסתיר עצתו (עמנו׳, מחב׳ כג). ולבב ההר חלל נבוב כנבל, ומהלת עפר קרבו ומבוא סתר (יל״ג, אדו״מ ו); — ובהשאלה, לֵב נָבוּב: ולב נ ב ו ב ותושיה סתומה, וגוף נראה ונפש נעלמה (הכב״ג, ולב נבוב). כי היה הסוס כאחד האדם נבוב הלב להתגאות במכסהו (א׳ משו, אה״ל ס). ומדות הללו אינן ראויות כלל לנו ולאנשים שכמונו כ״א ל נ ב ו ב י לב וריקי מוח (ר״א נויפל, שלום על ישראל ב יא). — ואיש נָבוּב: שמחה למתאבל מסעד לנופלים, לבב לאיש נ ב ו ב ברך לכושלים (ראב״ע, הודות עלי גבל). ראה איש נ ב ו ב נמשל כזבוב ריח מור יבאיש, וישכח סופו יום תוך גופו המון רמה יפריש (הוא, אפתח שפתי). אולת קשורה היא בלב איש נבוב (ש׳ בלוך, שבי״ע א, מגרים).

°נְבוּבִי, ת״ז, — אִישׁ נְבוּבִי, כמו איש נבוב: במותו אחריו מלך כסיל קם והוא אדוק בדתו איש נ ב ו ב י, ואנס כל עדת יעקב והעביר עלי דת כל בני עמי נדיבי (ר״י אברבנאל, זמן הכס בחן, או״נ ב 72).

°נָבוֹךְ, נָבוּךְ,—עי׳ בוך. ות״ז, לנק׳ נְבוּכָה, מ״ר נְבוּכִים, נְבוּכוֹת, מי שהוא במבוכה: אלהים אלי אתה נגדך עלומי נחשפו, נפשי ועצמותי מפחדך שספו, בקראי ענני יום נ ב ו כ י ם לישעך נכספו (רשב״ג, אלהים אלי). חזות מרפא וארוכה, יזכור לצולעה ו נ ב ו כ ה, והיתה לייי המלוכה (רמב״ע, אנשי אמונה). וכשנבאר לו המשל ההוא או נעורר על היותו משל ימלט וינצל מן המבוכה ההיא ולזה נקרא המאמר הזה מורת ה נ ב ו כ י ם [1]) (ר״מ א״ת, פתיח׳ מו״נ). וזהו הענין שנבוכו בו כל ה נ ב ו כ י ם (ר״י כרי אנטולי, הקד׳ מלמד התלמיד׳). יקרה לנו שנהיה נ ב ו כ י ם בכל האמונות ולא נדע איזו מהן שקר או אמת (רש״ט פלקירא, ראשי׳ חכמי׳ ה ב). והרבה זמן הייתי נבוך על שלמה המלך ע״ה שכתוב בו ויחכם מכל אדם ואהוב מאלהיו איך נאבדו ממנו זוהרי החכמות השכליות כי לעת זקנתו נשיו הטו את לבבו (ה״יקנטי, ע״פ אבן יקרה ב ג).—והמחשבות: לכן נ ב ו כ ו ת כל עשתונות, ונבהלות כל החשבונות (פסי״ת ליוס ה).—וְדֶרֶךְ נְבוּכָה, דרך של טעות: אמר החסיד אלהים ישיבך מדרך הפילוסופים ה נ ב ו כ ה (רש״ט פלקירא, אגרי הויכוח).—ובמשמ׳ הליכה ממקום למקום, וכנוי לכוכבי הלכת, planètes: אין מדינות בה ולא מחנות ר״ל לא תתחלק לחלקים ולא ילכו בה דרך המדינות כמו שהיה זה בגלגלי ה נ ב ו כ י ם [2]) (תרג׳ פי׳ אבן זילא לאגרי חי בן מקיץ).—וכוכבים נְבוֹכִים, ההולכים ממקום למקום, כוכבי שֶׁבֶת וכוכבים נְבוֹכִים: לכוכבים ה נ ב ו כ י ם הנקראים כוכבי לכת ההולכים פעם לצפון פעם לדרום (ר״מ א״ת, יקוו המים ג). למה נמצא לככבים ה נ ב ו כ י ם מהירות התנועה בהיותם בהתחלת תנועת החלוף ואחורה בהיותם במאה ושמנים מעלה מתנועת החלוף (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ה ב ז). ויתחיב לפי זה שיהיו בתוך גלגלי ההקפה המונחין לכוכבים ה נ ב ו כ י ם ארצות אחרות שיתנועעו סביבם (ר״י אלבו, העקרים ד ג). עוד קוראים לאלה שבעת הכוכבים (כוכבי לכת) כוכבים נ ב ו כ י ם מפני שהם הולכים פעם לפנים פעם לאחור כאדם שהוא נבוך בארץ (מ׳ אלדבי, ש״א ב ב). הכוכבים ה נ ב ו כ י ם קרובים אצלינו יותר מן הקיימים (ר׳ סלל מורונא, תגמו׳ הנפש ב י).

°נְבוּכָה [3]), ש״נ,—הליכה ממקום למקום: השער הששי במהלך הנזירה הקורה לחמשה כוכבי ה נ ב ו כ ה וכו׳ נקראו הכוכבים האלה בשם זה מפני שאין מהלכם נראה לבני עולם על סדר א׳ אלא לפעמים הוא ישר

---

[1]) תרגמו השבעי׳ κοῖλος. ת״א: חליל לוחין.

[1]) תרגום השם הערבי דלאלה אלחאירין, מע״ב חאר a), נבוך בדרכו וכדומ׳.—[2]) והעיר שם דוד קויפמן ז״ל: מלת נבוכים היא העתקת המלה הערבית סיארה πλανήτης והם הכוכבים הנקראים ג״כ כוכבי הנבוכה וכוכבי לכת. עכ״ל. אך העיקר הוא תרגום מן הערבי׳ אלמתחירה.

[3]) כאלו היתה הנון שרשית.

---

a) حار

כמהלך השמש והירח ממערב למזרח ולפעמים הוא נזור במהלך הגלגל היומי ממזרח למערב והן נחשבין כאיש הנבוך בארץ אשר לפעמים הולך לפניו ופעמים חוזר לאחוריו עד שהוא מתקן את דרכו ועי"ז נקראו ה' כוכבים האלה כוכבי הנבוכה (ראב"ע הנשיא, צורת הארץ כו). כל חכמי אומנות הזאת כשהיו חוקרים על מהלך כוכבי הנבוכה היו מוצאים אותם פעמים הולכים במריצות בגובה הרום ופעמים הולכים בה במתינות (שם כ). ומזה עלה לשבעה גלגלי כוכבי הנבוכה והוא אשר כנה ברעש (רס"ע שפרוש, פרד' רמוני, מועד). גלגל שבעה כוכבי הנבוכה והרקיע אשר עליהם היה הגלגל השמיני (ר"י אברבנאל, בראשי). ובפרשת יהי מאורות, כל עניני חכמת התכונה נזכרות, ומהלכי השמש והירח וכוכבי הנבוכה, מהם בקצרה ומהם בארוכה (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 10). שכל שבעה כוכבי נבוכה פעם יעלו וירחיקו מכדור או ממרכז הארץ ופעם יקרבו וירדו אליה (ר"ד גנז, נחמ' ונעים קסג). — ובכנ': וידוע כי לחמשה הכוכבים פעולה בתנועת הרוחות ולחלוף תנועתם ושובם ועקמימותם וישרונם ונבוכתם שהם פעם לצפון פעם לדרום יתחלפו הרוחות (שעה"ש לאבי הרלב"ג א ה).

א.*נִבּוּל, ש"ז,—שה"פ מן נִבֵּל: אשה לא תסוד מפני שניבול[1] הוא לה (ר' יהודה, ירוש' ע"ז א א). בע"ז של ישראל מפני מה הכל פורשין הימנה מפני שניבולה רע (שם ג יג).—ובפרט נִבּוּל פֶּה: ולא יראה בך ערות דבר וכו' זה נבול הפה (ר"ש בר נחמן, מד"ר ויקר' כד).

ב.*נִבּוּל[2], ש"ז, — יום החג של עליית היאור אצל המצרים הקדמונים: יום נבול של נילוס היה והלכו הכל לראות והוא לא הלך (ר' יהודה, מד"ר בראש' פז).—ועי' *זִבּוּל.

נָבוֹן, ת"ז, סמי' נְבוֹן, מ"ר נְבוֹנִים, נְבֹנִים, בכנ' נְבֹנָיו,— מי שיש בו בינה, מי שמשיג ומבין דבר בכח השכל, verständig ; raisonnable ; sensible: ועתה ירא פרעה איש נָבוֹן וחכם וישיתהו על ארץ מצרים (בראש' מא לג); אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נָבוֹן וחכם כמוך (שם לט). רק עם חכם וְנָבוֹן הגוי הגדול הזה (דבר' ד ו). נתתי לך לב חכם וְנָבוֹן אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך (מ"א ג יב). מי חכם ויבן אלה נָבוֹן וידעם כי ישרים דרכי יי' (הוש'

יד י). ישמע חכם ויוסף לקח וְנָבוֹן תחבלות יקנה (משלי א ה). בשפתי נָבוֹן תמצא חכמה (שם י יג). בקש לץ חכמה ואין ודעת לְנָבוֹן נקל (שם יד ו). בלב נָבוֹן תנוח חכמה (שם לג). לב נָבוֹן יבקש דעת (שם טו יד). לחכם לב יקרא נָבוֹן ומתק שפתים יסיף לקח (שם טז כא). גם אויל מחריש חכם יחשב אטם שפתיו נָבוֹן (שם יז כח). לץ תכה ופתי יערם והוכיח לְנָבוֹן יבין דעת (שם יט כה).—ובסמי': הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי ידע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה וּנְבוֹן דבר ואיש תאר (ש"א טז יח). שר חמשים ונשוא פנים ויועץ וחכם חרשים וּנְבוֹן לחש (ישע' ג ג).—ומ"ר: הבו לכם אנשים חכמים וּנְבֹנִים וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם (דבר' א יג). הוי חכמים בעיניהם ונגד פניהם נְבֹנִים (ישע' ה כא). בנים סכלים המה ולא נְבוֹנִים (ירמ' ד כב). לא לחכמים לחם וגם לא לַנְּבֹנִים עשר (קהל' ט יא).—ובכנ': ואבדה חכמת חכמיו ובינת נְבֹנָיו תסתתר (ישע' כט יד).

נבח[1], ממנו נָבַח, יֶּבַח, יִּבְיחָה, יִּנַבְחָן.

נָבַח, פ"ע, מקו' נְבֹחַ, ועם ל לִנְבֹּחַ, עתי' אֶנְבַּח, יִנְבַּח, אֶבַח, תִּבַח, נִבַּח[2],—נָבַח הַכֶּלֶב, הוציא הקול המיוחד לו כשהוא זעק בקצפו וכדומ', bellen ; aboyer ; bark: כלם כלבים אלמים לא יוכלו לִנְבֹּחַ הזים שכבים אהבי לנום (ישע' נו י).—ובתו"מ: איזהו מנחש האומר נפלה מקלי מידי וכו' וקרא לי עורב ונבח בי כלב (תוספת' שבת ז יג). סימני כלב שוטה פיו פתוח רירו יורד וכו' מהלך לצדדין והכלבים נובחין בו וי"א אף הוא נובח ואין קולו נשמע (ירוש' יומ' ח ה). הכלבים אחד נובח וכלם מתקבצים ונובחים על חנם (מד"ר שמות לא). שבשעה שהרגתי בכורי מצרים והיו המצריים יושבין כל הלילה וקוברין מתיהם והכלבין נובחין להם ולישראל אינן נובחין (שם). בתוך הפלטורין היה קבור (יוסף) כדרך שהמלכים קבורים ועשו מצרים כלבים של זהב בכשפים שאם יבא אדם לשם יהיו נובחים וקולן הולך בכל ארץ מצרים (שם כ).—ואמר המשורר: איך שאגת אריה ידמה האנוש אל קול כלבים הרצו לנבוח (רמב"ע, דיואן נע, כ"י בודלי'). — ומשלים: כלב[3] לא בעירו שבע שנים אינו נובח (ערוב' סא.). אומרים[4]

---

[1]) במשנה מו"ק א ז: שנוול.

[2]) לא נתברר מקורו. את חג עליית היאור תאר הסופר הכנעני הליודור בספרו בלשון יונית ט' ט', ואמר שהחג הזה נקרא נילו, בודאי ביונית.

---

[1]) באשור', בארמ', בערב'[a] ובכוש' בזו המשמ' בעצמה.

[2]) רד"ק, מכלול, שדה"פ.—[3]) גוף המשל בארמ': כלבא בלא מתיה שב שנין לא נבח. — [4]) גוף המשל בארמ': אמרי אינשי נבח בך כלבא עול נבח

[a]) نبح

אנשים נ ב ח בך כלב הכנס (הביתה) נ ב ח ה בך גורית (כלבה קטנה) צא (ת״כ, שם פו.). אל [1]) תדור בעיר שאין סוס צונף בה ואין כלב נ ו ב ח בה (הוא, פסח׳ קיג.).—:•וכנוי לכלב: אומרין הערב אין לו לא צועק ולא נ ו ב ח (ר״י א״ת, השרש׳ לריב״ג, שתן).—ובהשאלה, :•בזלזול לקול אדם: שירים כקול הסירים, וניבים כצעקת הכלבים, והוא נ ו ב ח בשירתו בין בני עמו (ר״י חריזי, תחכמ׳ מו).

—פִּע׳, :•נִבֵּחַ, מְנַבֵּחַ,—בהשאלה בזלזול לאדם: גפן אדרת אשר בה תשתבה, מחוץ מכרסמה ובה זר י נ ב ח, ענה דורשיך והצל לקוחים לזבח (סמא״ל, אשחר תבועתך, שחרי יוה״כ). לעת תכין מטבח, מצר ה מ נ ב ח (ר׳ מרדכי, מעוז צור ישועתי).—ובמשמ׳ העקרית: ולא י נ ב ח (הכלב השוטה) אלא מעט עם צרידות הקול (נרבוני, ארח חיים, בסמי מות, כ״י בהמ״ד סכטר).

:•**נָבֵחַ**, ש״ז, מ״ר נְבֵחִים,—בהשאלה, בזלזול לדברי אויב וכיוצא בזה: אלה בקרני נ ב ח י ם, ואלה בקול צוֹחים, ואנחנו בקול מי שבחים (רכב״י הבבלי, הננו יי׳, סליח׳ ליוס ז).

נִבְחַז [2]), ש״ז,—שם אלהי העוים: והעוים עשו נִבְחַז [3]) ואת תרתק (מ״ב יז לא).

נִבְהַן,—עי׳ נִבְחַז הערה 3.

:•**נַבְהָן**, ת״ז, מ״ר נַבְחָנִים,—מי שמרבה לנבח, ובהשאלה בזלזול לאדם: והלא אנו רואים בכל יום הנבהנין שמנבחין להם ונותנין להם כפרה (ספ׳ יוסף המקנא, REJ 1881 Juillet-Sept. 13).

נבט [4]), ממנו נֶבֶט, מַבָּט, •הַבָּטָה.

נָבַט,—קל לא נמצא.

— הִפְע׳, הִבִּיט, פ״ע, הִבַּטְתָּ, הִבִּיטוּ, הִבַּטְתֶּם, אַבִּיט, אַבִּיטָה, תַּבִּיט, תַּבֵּט, יַבִּיט, יַבִּיטוּ, הַבִּיט, מַבִּיט, הַבֵּט, הַבֶּט־, הַבִּיטָה, הַבִּיטִי, הַבִּיטוּ, הַבִּיטָם,—הִבִּיט האדם למקום מן המקומות או הִבִּיט דבר מהדברים, הסב עיניו לראות היטב, aufblicken; porter le regard vers q.q. ch. to direct one's gaze at: ויוצא אתו החוצה ויאמר הַבֶּט־נא השמימה וספר הכוכבים (בראש׳ יה ה). ויסתר משה פניו כי ירא מֵהַבִּיט אל האלהים (שמות ג ו). והיה אם נשך הנחש את איש וְהִבִּיט אל נחש הנחשת וחי (במד׳ כא ט). אל תַּבֵּט אל מראהו ואל גבה קומתו (ש״א יו ז). ויאמר אלישע חי יי׳ צבאות אשר עמדתי לפניו כי לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נשא אם אַבִּיט אליך ואם אראך (מ״ב ג יד). ואל ארץ יַבִּיט והנה צרה וחשכה (ישע׳ ה כב). וַתַּבֵּט ביום ההוא אל נשק בית היער (שם כב ח). ולא הִבַּטְתֶּם אל עשיה ויצרה מרחוק לא ראיתם (שם יא). טהור עינים מראות רע וְהַבִּיט אל עמל לא תוכל (חבק׳ א יג). הוי משקה רעהו מספח המתך ואף שכר למען הַבִּיט על מעוריהם (שם ב טו). ואני אמרתי נגרשתי מנגד עיניך אך אוסיף לְהַבִּיט אל היכל קדשך (יונ׳ ב ה). הַבִּיטוּ אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם הַבִּיטוּ אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם (ישע׳ נא א־ב). ואל זה אַבִּיט אל עני ונכה רוח (שם סו ב). וְהִבִּיטוּ אלי את אשר דקרו (זכר׳ יב י). הִבִּיטוּ אליו ונהרו (תהל׳ לד ו). יי׳ משמים אל ארץ הִבִּיט (שם קב כ). הַמַּבִּיט לארץ ותרעד (שם קד לב). אז לא אבוש בְּהַבִּיטִי אל כל מצותיך (שם קיט ו). כי הוא לקצות הארץ יַבִּיט תחת כל השמים יראה (איוב כח כד). למרחוק עיניו יַבִּיטוּ (שם לט כט). עיניך לנכח יַבִּיטוּ (משלי ד כה).

—הִבִּיט אחריו, מֵאַחֲרָיו, הֵסֵב עיניו מאחוריו: המלט על נפשך אל תַּבִּיט אחריך (בראש׳ יט יז). וַתַּבֵּט אשתו מאחריו (שם כו). וַיַּבֵּט שאול אחריו (ש״א כד ח). — והִבִּיט אחרי פלוני: והיה כצאת משה אל האהל יקומו כל העם ונצבו איש פתח אהלו וְהִבִּיטוּ אחרי משה עד באו האהלה (שמות לג ח).—הִבִּיט בְּדָבָר: לא הִבִּיט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל (במד׳ כג כא).—והִבִּיט בפלוני, ראה בו נקמה וכדומ׳: וַתַּבֵּט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני (תהל׳ צב יב). עדת מרעים הקיפוני כארי ידי ורגלי אספר כל עצמותי המה יַבִּיטוּ יראו בי (שם כב יח). — והִבִּיט סתם: ותמנת יי׳ יַבִּיט (במד׳ יב ח). והִבַּטְתָּ צר מעון בכל אשר ייטיב את ישראל (ש״א ב לב). וַיַּבֵּט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו (שם יז מב). עלה נא הַבֵּט דרך ים ויעל וַיַּבֵּט ויאמר אין מאומה (מ״א יח מג). וַיַּבֵּט והנה מראשתיו עגת רצפים וצפחת מים (שם יט ו). ואת פעל יי׳ לא יַבִּיטוּ ומעשי ידיו לא ראו (ישע׳ ה יב). אשקוטה וְאַבִּיטָה במכוני (שם יח ד). אמרתי לא אראה יה יה בארץ החיים לא אַבִּיט אדם עוד עם יושבי חדל (שם לח יא). ושלם מריאיכם לא אַבִּיט (עמו׳ ה כב). למה תראני און ועמל תַּבִּיט ושד וחמס לנגדי (חבק׳ א ג). ראו בגוים וְהַבִּיטוּ והתמהו (שם ה). למה תַּבִּיט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו (שם יג).

בך גוריתא פוק.—[1]) גוף המשל בארמ׳: לא תדור במתא דלא צניף בה סוסיא ולא נ ב ח בה כלבא.

[2]) לא נתברר מקורו ומשמ׳. קצת החוקרים מדמים שם זה להשם נ ב א ז במנד׳, שהוא משמש שם במשמ׳ שר ההשך. אך אין זה מכריע. ועי׳ עוד הערה הבאה.

—[3]) כך בנוסח׳ המסורה, אך ז׳ רבתי. ובקצת נסחאות נבהן.

[4]) רק בעבר׳ במשמ׳ זו.

ראה יי׳ והביטה כי הייתי זוללה (איכה א יא). הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאבי (שם יב). שבתם וקימתם הביטה (שם ג סג). החרשים שמעו והעורים הביטו לראות (ישע׳ מב יח). ואביט ואין עזר (שם סג ה). הן הבט־נא עמך כלנו (שם סד ח). כי אתה עמל וכעס תביט לתת בידך (תהל׳ י יד). מגננו ראה אלהים והבט פני משיחך (שם פד י). רק בעיניך תביט ושלמת רשעים תראה (שם נא ח). הנטע אזן הלא ישמע אם יצר עין הלא יביט (שם צד ט). בפקודיך אשיחה ואביטה ארחתיך (שם קיט יה). גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך (שם יח). הביטו ארחות תמא (איוב ו יט). הבט שמים וראה ושור שחקים גבהו ממך (שם לה ה). אנוש יביט מרחוק (שם לו כה). ויבט ארנן וירא את דויד (דהי״א כא כא). — ובכנ׳: פני יי׳ חלקם לא יוסיף להביטם (איכ׳ ד יו). — ובתו״מ: ולמה נקרא שמו רבינו הקדוש שלא הביט במילתו מימיו ולמה נקרא נחום איש קודש הקדשים שלא הביט בצורת מטבע מימיו (ירוש׳ מגי׳ א יג). שיביט בך בפנים מאירות ולא בפנים זעומות (מד״ר במד׳ יא). האיקונין הזו אלף בני אדם מביטים בה כל אחד ואחד אומר בי היא מבטת כך הקב״ה היה מביט בכל אחד ואחד מישראל ואומר אנכי ה׳ אלהיך (ר׳ יוחנן, פסיק׳ רבתי כא). למלך שהניח אשתו עוברה והלך לו למדינת הים ושהה שנים הרבה ילדה בן וגידלה אותו כשבא המלך ממדינת הים הוציאה את בנו לאנפטי של מלך אביו והיה רואה דוכוס מבט בו אפרוכוס ומביט בו ואומר זה הוא זה הוא נתבהל בן המלך אמר לו בני מה לך מביט באלו אין הנייה מהם אלא אתה בני ואני אביך (ריב״ג, שם). — וקצת במשמ׳ השגיח בדבר, שם לבו, חשש: אמר להם (משה לישראל) הואיל וחפץ בגאולתכם אינו מביט במעשיכם הרעים ובמי הוא מביט בצדיקים שבכם ובמעשיהם (ר׳ נחמיה, מד״ר שה״ש, קול דודי). — ובהשאלה, החלון מביט מזרחה, הוא פתוח מול עבר המזרח: והנה ביתו של שמעון היתה כל כך שפלה באופן שהחלונות ההם מביטות דוקא על גג ותקרת הבית השפל ההוא (שו״ת מים רבים, חו״מ יו).

—נפע׳, נבט, — א) כמו הפע׳ הביט, נבט למקום פלוני: ונבט לארץ והנה חשך (ישע׳ ה ל). — ובתלמ׳: בן נבט בן שניבט ולא ראה (סנה׳ קא:). שלשה ניבטו ולא ראו אלו הן נבט ואחיתופל ואיצטגניני פרעה (שם). —ב) במשמ׳ פעול, כמו נראה: התולעים הנבטים בכלי זכוכית (ר״מ פפנהיים, יריעי שלמה א ח). — ואמר המשורר: אך דומיה עצומה בינימו שלטה, עדי בית להם העיר מרחוק נבטה (יל״ג, מלחמ׳ דוד בפלשת׳ ב). ופיו כתהום רבה לטרף טרף פתוח, כל סובביו שממו כל רואיו שערו שער, פניו נבטו כפני דוד נפוח, ושאון קולו נשמע כשאון רוח הסער (שם).

—פע׳, הבט, מבט, — מה שהאדם מביט ורואה: באגם דלא הובט ולא הוכר (ערוך, ערך אגס). והמעלה הזאת מגיעים אליה במצוע הראות מן המביט והמובט (ר״י א״ת, תקון מדה״נ לרשב״ג). כי הכוכב שיובט בשמים ר״ל בכלי ההבטה מן הכוכבים הקיימים הוא גדול מן הארץ (שעה״ש לאבי הרלב״ג יג). כי הרעם ישמע אחר הברק זמן מה לפי שהמובט מגיע אל הראות בזולת זמן והקול מגיע אל חוש השמע בזמן (רלב״ג איוב לז). יש אנשים שאין להם עין הרע וכו׳ ומהבטתם בעין החמ׳ה הם משפיעים טובה וברכה למובטים מהם (רשב״ל דוראן, מגל׳ ספר קנד). שראוי שיביטו אל הפלגת חכמת זה החוטא ומלאכתו היקרה יותר ממה שיובט אליו (מ׳ ליאון, נופ׳ צופ׳ ז). ואם היה כדברי הנוצרים שאומרים שהמובט הוא הנדקר אז היה לו לאמר וספדו עלי והמר עלי כמ״ש והביטו אלי (ר׳ יצחק בר״א, חזוק אמונה א לו). והידיעה תבא אליו מן המובט אל המביט (ר״י מודינא, קול סכל ד).

נביא, ש״ז, בכנ׳ נביאך, נביאכם, מ״ר נביאים, נבאים, סמי׳ נביאי, בכנ׳ נביאי, נביאינו, נביאיך, נביאיך, נביאיכם, נביאיו, נביאיה, — מי שמדבר בשם אלהים, מי שמגיד עתידות וכיוצא בזה, Prophet; prophète ;-phet: ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחיה (בראש׳ כ ז). נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם את כל אשר אצונו וכו׳ אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא צויתיו לדבר ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ומת הנביא ההוא וכו׳ אשר ידבר הנביא בשם יי׳ ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו יי׳ בזדון דברו הנביא לא תגור ממנו (דבר׳ יח יח־כב). כי יקום בקרבך נביא או חלם חלום ונתן אליך אות או מופת וכו׳ לאמר נלכה אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם ונעבדם לא תשמע אל דברי הנביא ההוא (שם יג ב־ד). ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו יי׳ פנים אל פנים (שם לד י). ויהי כי זעקו בני ישראל אל יי׳ על אדות מדין וישלח יי׳ איש נביא אל בני ישראל ויאמר להם כה אמר יי׳ וכו׳ (שפט׳ ו ז־ח). וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא ליי׳ (ש״א ג כ). כי לנביא היום יקרא לפנים הראה (שם ט ט). גם אני נביא

כמוך ומלאך יי׳ דבר אלי בדבר יי׳ (מ״א יג יח). ויאמר אליהו אל העם אני נותרתי נָבִיא ליי׳ לבדי (שם יח כב). ואת אלישע בן שפט מאבל מחולה תמשח לְנָבִיא תחתיך (שם יט טז). והנה נָבִיא אחד נגש אל אחאב מלך ישראל ויאמר כה אמר יי׳ הראית את כל ההמון הגדול הזה הנני נתנו בידך היום (שם כ יג). ויאמר יהושפט האין פה נָבִיא ליי׳ עוד ונדרשה מאתו (שם כב ז). כי אלישע הַנָּבִיא אשר בישראל יגיד למלך ישראל את הדברים אשר תדבר בחדר משכבך (מ״ב ו יב). אויל הַנָּבִיא משגע איש הרוח (הוש׳ ט ז). ויען עמוס ויאמר אל אמציה לא נָבִיא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקר אנכי ובולס שקמים (עמו׳ ז יד). גבור ואיש מלחמה שופט וְנָבִיא וקסם וזקן (ישע׳ ג ב). כהן וְנָבִיא שגו בשכר נבלעו מן היין תעו מן השכר שגו בראה (שם כח ז). כי מקטנם ועד גדולם כלו בוצע בצע וּמִנָּבִיא ועד כהן כלו עשה שקר (ירמ׳ ו יג). כי לא תאבד תורה מכהן ועצה מחכם ודבר מִנָּבִיא (שם יח יח). הַנָּבִיא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת (שם כג כח). הַנָּבִיא אשר ינבא לשלום בבוא דבר הַנָּבִיא יודע הַנָּבִיא אשר שלחו יי׳ באמת (שם כח ט). אם יהרג במקדש אדני כהן וְנָבִיא (איכ׳ ב כ). ובקשו חזון מִנָּבִיא ותורה תאבד מכהן ועצה מזקנים (יחזק׳ ז כו). לא נָבִיא אנכי איש עבד אדמה אנכי (זכר׳ יג ה). אין עוד נָבִיא ולא אתנו יודע עד מה (תהל׳ עד ט). ויחר אף יי׳ באמציהו וישלח אליו נָבִיא ויאמר לו למה דרשת את אלהי העם וכו׳ (דהי״ב כה טו). — וככ׳: ויאמר יי׳ אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נְבִיאֶךָ[1] (שמות ז א). אם יהיה נְבִיאֲכֶם יי׳ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו (במד׳ יב ו). — ומ״ר: ומי יתן כל עם יי׳ נְבִיאִים כי יתן יי׳ את רוחו עליהם (במד׳ יא כט). ויאמר העם איש אל רעהו מה זה היה לבן קיש הגם שאול בַּנְּבִיאִים (ש״א י יא). וישאל שאול ביי׳ ולא ענהו יי׳ גם בחלמות גם באורים גם בַּנְּבִיאִם (שם כח ו). ויהי בהכרית איזבל את נְבִיאֵי יי׳ ויקח עבדיהו מאה נְבִיאִים ויחביאם (מ״א יח ד). ויקבץ מלך ישראל את הַנְּבִיאִים כארבע מאות איש ויאמר אלהם האלך על רמת גלעד למלחמה אם אחדל (שם כב ו). ודברתי על הַנְּבִיאִים ואנכי חזון הרביתי וביד הַנְּבִיאִים אדמה (הוש׳ יב יא). ואקים מבניכם לִנְבִיאִים ומבחוריכם לנזרים וכו׳ ותשקו את הנזרים יין ועל הַנְּבִיאִים צויתם לאמר לא תנבאו (עמו׳ ב יא-יב). ובאה השמש על הַנְּבִיאִים וקדר עליהם היום (מיכ׳ ג ו). אהה אדני יי׳ הנה הַנְּבִאִים אמרים להם לא תראו חרב וכו׳ ויאמר יי׳ אלי שקר הַנְּבִאִים נבאים בשמי לא שלחתים ולא צויתים ולא דברתי אליהם (ירמ׳ יד יג-יד). וּבִנְבִאֵי ירושלם ראיתי שערורה נאוף והלך בשקר וחזקו ידי מרעים וכו׳ כי מאת נְבִיאֵי ירושלם יצאה חנפה לכל הארץ (שם כג יד-טו). לא שלחתי את הַנְּבִאִים והם רצו לא דברתי אליהם והם נבאו (שם כא). הַנְּבִיאִים אשר היו לפני ולפניך מן העולם וינבאו אל ארצות רבות ועל ממלכות גדלות למלחמה ולרעה ולדבר (שם כח ח). כי אמרתם הקים לנו יי׳ נְבִאִים בבלה (שם כט טו). בן אדם הנבא אל נְבִיאֵי ישראל הנבאים ואמרת לִנְבִיאֵי מלבם שמעו דבר יי׳ כה אמר אדני יי׳ הוי על הַנְּבִיאִים הנבלים אשר הלכים אחר רוחם ולבלתי ראו (יחזק׳ יג ב-ג). והיתה ידי אל הַנְּבִיאִים החזים שוא והקסמים כזב (שם ט). נְבִיאֵי ישראל הנבאים אל ירושלם והחזים לה חזון שלם ואין שלם (שם טז). אל תהיו כאבתיכם אשר קראו אליהם הַנְּבִיאִים הראשנים לאמר כה אמר יי׳ צבאות שובו נא מדרכיכם הרעים (זכר׳ א ד). אבותיכם איה הם וְהַנְּבִאִים הלעולם יחיו (שם ה). והיה ביום ההוא יבשו הַנְּבִיאִים איש מחזינו בהנבאתו ולא ילבשו אדרת שער למען כחש (שם יג ד). ולא שמענו אל עבדיך הַנְּבִיאִים אשר דברו בשמך אל מלכינו שרינו ואבתינו (דני׳ ט ו). לנועדיה הנביאה וליתר הַנְּבִיאִים אשר היו מיראים אותי (נחמ׳ ו יד). וישלח בהם נְבִאִים להשיבם אל יי׳ ויעידו בם ולא האזינו (דהי״ב כד יט). — וככ׳: כי עזבו בריתך בני ישראל את מזבחתיך הרסו ואת נְבִיאֶיךָ הרגו בחרב (מ״א יט י). ויצא הרוח ויעמד לפני יי׳ ויאמר אני אפתנו וכו׳ והייתי רוח שקר בפי כל נְבִיאָיו וכו׳ ועתה הנה נתן יי׳ רוח שקר בפי כל נְבִיאֶיךָ אלה (שם כב כא-כג). ראשיה בשחד ישפטו וכהניה במחיר יורו וּנְבִיאֶיהָ בכסף יקסמו (מיכ׳ ג יא). כבשת גנב כי ימצא כן הבישו בית ישראל המה מלכיהם שריהם וכהניהם וּנְבִיאֵיהֶם (ירמ׳ ב כו). אל ישיאו לכם נְבִיאֵיכֶם אשר בקרבכם וקסמיכם (שם כט ח). ואיו נְבִיאֵיכֶם אשר נבאו לכם לאמר לא יבא מלך בבל עליכם ועל הארץ הזאת (שם לז יט). מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נְבִיאֶיהָ לא מצאו חזון מיי׳ (איכ׳ ב ט). נְבִיאַיִךְ חזו לך שוא ותפל ולא גלו על עונך להשיב שביתך ויחזו לך משאות שוא ומדוחים (שם ב יד). מחטאות נְבִיאֶיהָ

[1] ת״א: מתורגמנך.

עונת כהניה השפכים בקרבה דם צדיקים (שם ד יג). כשעלים בחרבות נְבִיאֶיךָ ישראל היו (יחזק' יג ד). וּנְבִיאֶיהָ טחו להם תפל חזים שוא וקסמים להם כזב אמרים כה אמר אדני יי' ויי' לא דבר (שם כב כח). נְבִיאֶיהָ פחזים אנשי בגדות כהניה חללו קדש חמסו תורה (צפני' ג ד). וימרו וימרדו בך וישלכו את תורתך אחרי גום ואת נְבִיאֶיךָ הרגו אשר העידו בם להשיבם אליך (נחמי' ט כו). אל ימעט לפניך את כל התלאה אשר מצאתנו למלכינו לשרינו ולכהנינו וְלִנְבִיאֵינוּ (שם לב). האמינו ביי' אלהיכם ותאמנו האמינו בִנְבִיאָיו והצליחו (דהי"ב כ כ). ויהיו מלעבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בִּנְבִאָיו עד עלות חמת יי' בעמו (שם לו יו). — וכנוי להאבות, אברהם יצחק ויעקב: לא הניח אדם לעשקם ויוכח עליהם מלכים אל תגעו במשיחי וְלִנְבִיאַי אל תרעו (תהל' קה יד-טו). — בֶּן־נָבִיא, בני הנביאים, חבל נביאים, להקת נביאים, עי' בֵּן, חֶבֶל, לַהֲקָה. — וּנְבִיאֵי אלילי הגוים: ועתה שלח קבץ אלי את כל ישראל אל הר הכרמל ואת נְבִיאֵי הבעל ארבע מאות וחמשים וּנְבִיאֵי האשרה ארבע מאות אכלי שלחן איזבל (מ"א יח יט). ויאמר אליהו לִנְבִיאֵי הבעל בחרו לכם הפר האחד וכו' וקראו בשם אלהיכם (שם כה). תפשו את נְבִיאֵי הבעל איש אל ימלט מהם (שם מ). ועתה כל נְבִיאֵי הבעל כל עבדיו וכל כהניו קראו אלי איש אל יפקד כי זבח גדול לי לבעל (מ"ב י יט). — ואמר בן סירא: עד אשר קם נביא כאש ודבריו כתנור בוער וישבר להם מטה לחם ובקנאתו המעיטם (ב"ס גני' מח א-ב). — ומצוי הרבה בתו"מ, א) כמו במקרא: הנח להן לישראל אם אין נביאים הן בני נביאים הן (הלל, פסח' סו.). אין לך כל שבט ושבט מישראל שלא יצאו ממנו נביאים שבט יהודה ובנימין העמידו מלכים על פי נביאים (ר' אליעזר, סוכ' כז:). הוא עשך ויכוננך וכו' ממנו כהניו ממנו נביאיו ממנו שריו ממנו מלכיו (ר"מ, חול' נו:). הכובש את נבואתו והמוותר על דברי נביא ונביא שעבר על דברי עצמו מיתתן בידי שמים (סנה' יא ה). שלשה נביאים עלו עמהן מן הגולה וכו' (ראב"י, זבח' סב.). כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה זוכה ויוצאין ממנה מלכים ונביאים (ר' יונתן, מגי' י:). המגביה קולו בתפלתו הרי זה מנביאי השקר (ברכ' כד:). כל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא למשיא בתו לת"ח וכו' (ר' יוחנן, שם לד:). אוי לה לרבנות שמקברת את בעלה שאין לך כל נביא ונביא שלא קיפח ארבעה מלכים בימיו (הוא, פסח' פז:). כל הנביאים עשירים היו (הוא, נדר' לח.). עתידין כל הנביאים כולן אומרים שירה בקול אחד (הוא, סנה' לא:). שאין הנביא רשאי לחדש דבר (שבת קד.). כל אדם שכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו (ר"ל, פסח' סו:). בפרק אחד נתנבאו ד' נביאים וגדול שבכולן הושע (שם פז.). שגזירת נביא חוזרת (יומא עג:). ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל (מגי' יד.). שמונה נביאים והם כהנים יצאו מרחב הזונה (שם:). כל הנביאים נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה משה רבינו נסתכל באספקלריא המאירה (יבמ' מט:). מיום שחרב בית המקדש ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לחכמים (ר' אבדימי, ב"ב יב.). וחכם עדיף מנביא (אמימר, שם). שבעה נביאים נתנבאו לאומות העולם (שם טו:). סיגנון אחד לכמה נביאים ואין שני נביאים מתנבאין בסיגנון אחד (ר' יצחק, סנה' פט.). צא ולמד ממשה אבי החכמה אבי הנביאים שהוציא ישראל ממצרים וכו' (מד"ר ויקר' א). — נְבִיאִים ראשונים, נביאים אחרונים: משמתו נביאים הראשונים בטלו אורים ותומים (סוט' ט יב). משמת חגי זכריה ומלאכי נביאים האחרונים פסקה רוח הקודש מישראל (תוספת' שם יג ב). — ב) כנוי להספרים יהושע, שופטים, שמואל ומלכים (נביאים ראשונים), ישעיה, ירמיה, יחזקאל ותרי עשר (נביאים אחרונים): אין מפטירין בנביא יותר משלשה פסוקין בכרך אחד (תוספת' מגי' ד-ג יח). מדלגין בנביא ואין מדלגין בתורה ואין מדלגין מנביא לנביא ובנביא של שנים עשר מדלגין (שם). (נותנין) תורה וחומש על גבי נביאים אבל לא נביאים על גבי תורה וחומשים (שם יט). שאלו צדוקין את רבן גמליאל מניין שהקב"ה מחיה מתים אמר להם מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים (סנה' צ:). מדביק אדם תורה נביאים וכתובים כאחד (ר"מ, ב"ב יג:). תורה בפני עצמה נביאים בפני עצמן וכתובים בפני עצמן (ר' יהודה, שם). שכתובה (פרשת בלעם ובלק) בתורה בנביאים ובכתובים (ר' אלעזר, ירוש' ברכ' א ה). תרגום של נביאים יונתן בן עוזיאל אמרו מפי חגי זכריה ומלאכי (מגי' ג.). כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה אתה מוצא ענוותנותו דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים (ר' יוחנן, שם לא.). זה הכותב תורה נביאים וכתובין ומשאילן לאחרים (כתוב' נ.). מעשה בביתוס בן זונין שהיו לו שמנה נביאים מדובקין כאחד (רב יהודה,

כ"כ יג:). סדרן של נביאים יהושע ושופטים שמואל ומלכים ירמיה ויחזקאל ישעיה ושנים עשר (שם יד:).

נְבִיאָה, ס"נ, — אִשָּׁה מדברת בשם יי׳: ותקח מרים הַנְּבִיאָה אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתפים ובמחלת ותען להם מרים שירו ליי׳ כי גאה גאה (שמות יה כ־כא). ודבורה אשה נְבִיאָה אשת לפידות היא שפטה את ישראל בעת ההיא (שפט׳ ד ד). וילך חלקיהו הכהן וכו׳ אל חלדה הַנְּבִיאָה אשת שלם ותאמר אליהם כה אמר יי׳ אלהי ישראל וכו׳ הנני מביא רעה אל המקום הזה (מ"ב כב יד־יו). וגם לנועדיה הַנְּבִיאָה וליתר הנביאים אשר היו מיראים אותי (נחמ׳ ו יד).—ואֵשֶׁת הנביא: ואקרב אל הַנְּבִיאָה ותהר ותלד בן (ישע׳ ח ג).—ובתו"מ: ארבעים ושמונה נביאים ושבע נ ב י א ו ת נתנבאו להם לישראל ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה חוץ ממקרא מגילה (מגי׳ יד.). וכי היכן מצינו ש נ ב י א ה היתה מרים אלא שאמרה לאביה סופך אתה מוליד בן שמושיע את ישראל מיד מצרים (מכי׳ בשלח י). וכי חולדה נ ב י א ה היא (פסח׳ ע:). אמהות נביאות היו (ר"ח בן פזי, מד"ר ברא׳ עב). נגע בצדיקים ובצדיקות ובנביאים ובנביאות שהן עתידין לעמוד ממנו (שם עז).—ובסהמ"א: תדע שהגר המצרית אינה נביאה ולא מנוח ואשתו נביאים (ר"י ה"ת, כוזרי ב מב).

***נְבִיאוּת**, ס"נ, — שה"מ מן נָבִיא, סגולת הנביא, מה שהנביא מנבא, Prophetie; prophétie; prophecy: אין אלו אלא דברי נביאות (ר׳ יוסי, ב"ב יב.). ותרא אותו כי טוב הוא וכו׳ הגון לנביאות (ר׳ נחמיה, סוט׳ יב.). מפני מה זכה עובדיהו לנביאות מפני שהחביא מאה נביאים במערה (ר׳ יצחק, סנה׳ צ:). כל מקום ששמו ושם אביו בנביאות בידוע שהוא נביא בן נביא (עולא, מגי׳ טו). עשו דבריהם כדברי נביאות (ר׳ יוחנן, בכור׳ מה.). כל נביא שהיה עומד היה אומר נביאותו של חבירו ולמה היה אומר דבר חבירו לברר נ ב י א ו ת ו (ר"ש בר נחמן, מד"ר שמות מב). אמר לו הקב"ה (לישעיה) חייך כל הנביאים קבלו נביאות נביא מן נביא וכו׳ אבל את מפי הקב"ה (ר"י בר סימון, שם ויקר׳ י).

נְבִיאִי, ת"ז, לנק׳ נְבִיאִית, מ"ר נְבִיאִיִּים, — של נביא, מטבע הנביא: כחות הנפש הכללית חמשה על דעת הפילוסופים והם הנפש הצומחת והחיה והמדברת והפילוסופית והנביאית (ר"י אבן לטיף, רב פעלים ג ה). הספורים התוריים או הנביאיים אשר אין מצוה להם דין אחר (ר"ד מרוקה, זכות אדם 11).

א.***נְבִיָּה**[1], ס"נ,—נְבִיָּה בְּעֵץ, הקָשה, העגל בגזע העץ, כעין מסמר תקוע בו, Knorren; noeud; knot: הגזברים שלקחו את העצים מועלין בעצים ואין מועלין לא בשפוי ולא ב נ ב י ה[2] (מעי׳ ג ח). גזברים ששפו עצי הקדש וקצצו אותן מועלין באותן העצים הקטנים שחתכו מעת שקצצו אבל אין מועלין לא בשפוי ולא בנסורת ולא ב נ ב י ה[3]) של עצים והוא הגוף הקשה העגול שבתוך העץ הדומה ליבלת שלא יצלח למלאכה (רמב"ם, הלכ׳ מעי׳ ה ט).

ב.***נְבִיָּה**, ס"נ, — עלי האילן בכלל, Laub; feuillage; foliage *): אף לא (זורעין תחת האשרה) ירקות בימות הגשמים מפני שהנביה[4]) נושרת עליהן והווה להן לזבל (ר׳ יוסי, ע"ז ג ח).

נְבִיחָה, ס"נ,—שה"פ מן נָבַח: צעקת הכלבים תקרא נביחה (רד"ק, שרש נבח).

נְבִיעָה, ס"נ,—שה"פ מן נבע: נקבים קטנים שהמים מבצבצין בהם כמו נביעת מים (ר"ח חגי׳ כב.). נהרות המושכין היינו סתם נהרות שיש להם משך להלאה ממקום מקור נביעתן (רש"י ביצ׳ לט.). נביעה היא מלמטה ונזילה היא מלמעלה (ר"מ אלשיך, רב פנינ׳, משלי ה טו).

נְבִיעוּת, ס"נ,—כמו נְבִיעָה: נהרות המושכין היינו סתם נהרות שיש להם משך וכו׳ ומעינות הנובעין ואין יוצאין מגומות נביעותן לימשך הלאה (רש"י ביצ׳ לט.).

---

[1]) עי׳ הערה הבאה.—[2]) כך הגרסה במשנה שבגמ׳ בבלי. אך במשנה שבמשניות הנמיה, ובקצת נסח׳ הנויה, וכן במדב"מ. והרמב"ם גרס נביה כמו במשנה שבגמ׳ בבלי, וכך כתב ביד החזקה שלו. ובפרוש מלה זו יש שתי דעות. יש שפרשו כמו נביה במשנה ע"ז ג ח, עי׳ ב. נביה, אך הרמב"ם פרש כאן כמו הרשום בפנים, ועי׳ הערה הבאה.—[3]) השיג הראב"ד על פרוש זה ואמר וז"ל: אינו כן אלא העלה הנובל שהרי שנינו שהנביה נושרת עליהן. ע"כ. וכבר השיב על דבריו בעל כסף משנה כי להרמב"ם היתה שם גרסה אחרת, והביא בשם ר"י קורקוס שהרמב"ם בפי׳ המשנה כתב שיש גורסין נויה ופרש כאן נביה כמו נויה, שהוא בערב׳ הגרעין של הפרי.

[*) המחבר לא הגדיר, ורשם על הגליון: „עי׳ נמיה". ובערך נמיה כת׳: „כמו נביה, עי"ש". והנה במלונו הקטן „מלון עברי", המתרגם אשכנזית המדברת בין היהודים, תרגם: בלישהע, בלאטער, לויב.].

[4]) כך בכ"י ובמדב"מ, וכך במשנה שבגמ׳ בבלית, בדפוס׳ הרגילים. אך בדפוס פיזרו ובמשניות ובירוש׳ וברי"ף בדפוס קושטא וויניציה ובהרא"ש נמיה (ד"כ), ועי׳ ערך נמיה.

נבך[1]), ממנו נֵבֶךְ.

נֵבֶךְ[2]), ש״ז, מ״ר סמי׳ נִבְכֵי, — נִבְכֵי הַיָּם, כעין פיות בקרקע הים, שהאמינו הקדמונים שמשם מי הים יוצאים: הבאת עד נִבְכֵי[3]) ים ובחקר תהום התהלכת (איוב לח יז). — ואמר המליץ: ומה יועילו ללב כופר כל מימי נ ב ך והאל אמר כבסי מרעה לבך (רסע״ג על הוי הגלכי, הוצ׳ דוידזון 46). בעת אשר נחלי הששונות שטפו, ורגלי היגונות נדהפו, וכו׳ וישישו נ ב כ י תהומות, וירקדו צבאות מרומות (ר״י בר׳ תנחום הירוש׳, מכת׳ לר״ד נכד הרמב״ם). — ואמר הפיטן: מי ים סוף הוצפו, נ ב כ י ה ם לראשם צפו, סלית צרים ונשטפו (שמעון ב״ר יצחק, שבת והודאה, יוצ׳ ז׳ פסח). גם יערות עד הסיעו ממוסדות למו ותהומות מצולה מבין נ ב כ י ה ן גרשו (אדם הכהן, מלאה הערב והבקר ב ו). — ובהשאלה, נִבְכֵי המליצה והשיר: ובידי מצולות פניני תהלות ומור ואהלות נ ב כ י ו מקיאים (רמב״ע, לאנשי לבבות, כ״י בודלי׳). והיו בהם שבעה בחורי חמד, ממבחר הקבוץ והלמד, משביחים נ ב כ י ים השיר ומשבריו, ומשגיחים בעד אשנבי מסתריו (ר״י חריזי, תחכמ׳ יז). — ונִבְכֵי עונות: נ ב כ י עונותם על ראשם נשאו (מחז׳ אויניון, מגן ליוה״כ, אהוה).

נֵבֶל[4]), ש״ז, מ״ר נְבָלִים, סמי׳ נִבְלֵי, — כלי חרש יחזיקו בו יין, jug; cruche; ird. Krug (für Wein): ותעלהו עמה כאשר גמלתו בפרים שלשה ואיפה אחת קמח וְנֵבֶל יין (ש״א א כד). אחד נשא שלשה גדיים

[1]) אולי כמו בארמ׳ נבג וכמו״כ בערב׳ נבג׳ a), במשמ׳ נבע.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) תרגמו השבעי׳ πηγή, ר״ל מעין. ת״י: מ ע ר ב ל י ס ג ו ר ימא, ר״ל ערבוב סגירת הים. והנה אונק׳ תרגם נְבֻכִים הם בארץ (שמות יד ג) מערבלין אינון בארעא, ונראה כי יונ׳ ראה בנבכי ים שם נגזר מן נבֻכים הם, אך הוסיף כאן עוד סגור. רסע״ג תרגם מע׳יצ׳, ר״ל מקום מים מעטים, ויצמחו שם קנה וסוף, ורצה בזה כנראה קרקע הים. מנחם חבר יחד מבכי, נבכי, בכה, נבוכו. ר״י חיוג הביא נבכי בשרש בכה, ואמר שהוא נפעל, והכונה מקור מוצא הים כמו דמעות מהעינים, וכך הביאו גם ריב״ג בשרשיו. רש״י חבר נבך עם נְבֻכים, כמו ת״י, אך פרש כאן ושם בענין סגירה, ונבכי ים מסגרי ים. ראב״ע, בפרושו על התורה, פרש נבכי ים מעמקי ים, וכאן פרש: כמו גלי ים שירוצו. והרד״ק כמו ר״י חיוג. והחדשים רֻבם קבעו שרש מיוחד נבך כמו נבע במשמ׳ מקור הים.

[4]) לא נתברר מקורו.

a) نبج

ואחד נשא שלשת ככרות לחם ואחד נשא נֵבֶל יין (שם י ג). ותמהר אבוגיל ותקח מאתים לחם ושנים נִבְלֵי יין וחמש צאן (שם כה יח). וצמד חמרים ועליהם מאתים לחם ומאה צמוקים ומאה קיץ וְנֵבֶל יין (ש״ב יו א). ושברה כשבר נֵבֶל יוצרים (ישע׳ ל יד). מכלי האגנות ועד כל כלי הַנְּבָלִים (שם כב כד). כל נֵבֶל ימלא יין (ירמ׳ יג יב). שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו וכו׳ ושלחתי לו צעים וצעהו וכליו יריקו וְנִבְלֵיהֶם ינפצו (שם מח יא־יב). איכה נחשבו לְנִבְלֵי חרש מעשה ידי יוצר (איכ׳ ד ב). — ואמר המשורר: אשר לקחו מעט כסף וצוו במי זהב למלאות ה נ ב ל י ם (רמב״ע, תרשיש ב כה). — ובהשאלה במליצה, נִבְלֵי השמים, כנוי להעננים: מי יספר שחקים בחכמה וְנִבְלֵי שמים מי ישכיב (איוב לח לז). — ואמר בן סירא: כלי צבא נ ב ל י[1]) מרום מרצף רקיע מזהירתו (כ״ס גני׳ מג ח). — ואמר המשורר: תשמע שאון רעמו כהוללת ארץ יבקע קול חליליה, דומה חזיז קולות בהרעימו בעב לנפץ את נ ב ל י ה (ר״ש הנגיד, הנה יהידתי). שם הררי אל רמו עד מפרשי עב עד נ ב ל י שמים (רמח״ל, שיר הלולים, החלוץ ב 107). — ובהשאלה, כנוי לשלחופית השתן, Vesica urinaria[2]): ובאשר מתחת לכליות שם נ ב ל מקוות השתן הוא מי רגלים וכו׳ ולולי קרתו של נ ב ל הכליות לא היה הגוף עומד מפני חמתן של כליות (אסף הרופא, כ״י, 4). וכמו שעשה (מקוה) ימים בעולם כן עשה מקוה מי רגלים ה נ ב ל היא השלחופית (שבתי דונולו י). עשה לו המעים לקבל את שמרי המאכל והמשתה ולהוליכו בבטן התחתון אל הטחור ואל השלפוחית הוא נ ב ל מקות השתן מי רגלים להוציאו חוץ כדרך האדם (הוא, חכמוני א).

נֵבֶל[3]), ש״ז, מ״ר נְבָלִים, בכנ׳ נִבְלֶיךָ, — אחד מכלי הנגינה, מכלי הנימים, שהיו בו עשרה, או שנים עשר נימים, -te; luth; Laute: ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני יי׳ בכל עצי ברושים ובכנרות וּבִנְבָלִים ובתפים ובמנענעים ובצלצלים (ש״ב ו ה). ויעש המלך (שלמה) את

—[1]) כך בגוף הנוסחה, ואעפ״י שהחדשים פקפקו מפני שהמליצה קשה והגיהו הגהות מתחלפות, בכ״ז גרסת גוף הנסחה מכרעת. — [2]) תרגום ד״ר מזיא.

[3]) לא נתברר מקור מלה זו, אם באמת היא היא המלה נֵבֶל שלפני זה וע״ש צורת הכלי, או זו מלה אחרה. ר׳ חייא בר אבא אמר: למה נקרא שמו נבל שהוא מ ל ב י ן כמה מיני זמר (ירוש׳ סוכה ה ו), אך אין זה אלא דרוש בעולם. ואדות מהותו וצורתו, הנה אין ספק בדבר שגם הוא כלי נימים כמו הכנור, וכבר אמרו בגמ׳ (ערכ׳ ג:),

עצי האלמגים מסעד לבית יי׳ ולבית המלך וכנרות וּנְבָלִים לשרים (מ״א י יב). הפרטים על פי הַנָּבֶל כדויד חשבו להם כלי שיר (עמו׳ ו ה). הסר מעלי המון שריך וזמרת נְבָלֶיךָ לא אשמע (שם ה כג). והיה כנור וָנֶבֶל תף וחליל ויין משתיהם (ישע׳ ה יב). הורד שאול גאונך המית נְבָלֶיךָ (שם יד יא). הודו ליי׳ בכנור בְּנֵבֶל [1]) עשור זמרו לו (תהל׳ לג ב). עורה הַנֵּבֶל וכנור אעירה שחר (שם נז ט). גם אני אודך בכלי נֶבֶל (שם עא כב). שאו זמרה ותנו תף כנור נעים עם נָבֶל (שם פא ג). עלי עשור ועלי נָבֶל עלי הגיון בכנור (שם צב ד). לעשת חנכה ושמחה ובתודות ובשיר מצלתים נְבָלִים ובכנרות (נחמ׳ יב כז). בִּנְבָלִים על עלמות (דהי״א יה כ). —ואמר בן סירא: (והודו ליי׳ על כל מעשיו) [בש]ירות נ ב ל וכלי מינים וכן תאמרו בתרועה (כ״ס גני׳ לט יה). חליל ו נ ב ל יעריבו שיר ומשניהם לשון ברה (שם מ כא). — ובתו״מ: אין פוחתין משנים עשר לוים העומדים על הדוכן ומוסיפין עד עולם כנגד תשעה כנורות ושני נ ב ל י ם וצלצל אחד וכו׳ לא היו אומרי׳ ב נ ב ל וכנור אלא בפה (תוספתי ערכי׳ ב א־ב). ולא היו אומרים [2]) ב נ ב ל וכנור אלא בפה כדי ליתן תבל בנעימה (משנה שם, סוף פרק ב). עורו (של האיל) לתוף מעיו ל נ ב ל י ם בני מעיו לכנורות (ר׳ יהושע, קנים ג ו). נ ב ל י השרה [3]) טמאין ו נ ב ל י בני לוי טהורין (כלים יה ו). היה (דוד) נוטל נ ב ל וכינור ונותנו מראשותיו ועומד בחצי הלילה ומנגן בהם (ר״א בר מנחם, ירוש׳ ברכ׳ א א).—ואמר המשורר: ולרעות כוכבי נשף ולתעות בעי מדבר מעון פחד ואימה, ולצאת מחדרים אל חרדה ומהמית נ ב ל י ם אל מהומה (יוסף בן חסדאי, הלגלי חן). בכו עמי חגרו שק וחבל, ושברו כל כלי נ ב ל כנבל (רשב״ג, בשרם ען). שבי פה יעלת החן לנגדי והעירי לדודך הששונים, קחי התף וה נ ב ל ושירי בנגונך עלי עשור ומנים (הוא, ואת יונה). ושרתיך ואת תגאה ותצרח ותריע ותפיץ החילים, ונגלית והמו כל קרבים בתוך צרי כמו המית נ ב ל י ם (ר״ש הנגיד, הלי תעם). הבלי נעורים בלבי קשורים, ושוכני קברים אינם זכורים, כהמית נִבְלֵי והבלי הבלי (ר״י הלוי, יד מעגלי). הודות עלי נ ב ל ומשוך ביובלים, לקרוא בשם נקוב שרים כחוללים (ראב״ע, הודות עלי). אהה לשר ושירותיו אשר שר אשר על פי נ ב ל י לא פרטן, אשר אם שר בקרב הכסילים חשבוהו למו חזן ופיטן (יצחק אבן עזרא, פניני שיר). אחי חמת תנין בלחמי נתנו או ענבי רוש בכלי שׁחטו, ימר לפי שכר ואשתומם לשיר על פי נבלים אשר פרטו (רמב״ע, דיואן סב, כ״י בודלי). סור אל שתה יין והשקני בכד ואת כוסי תנה נבל, כי חדשו כיום נעורי גיל וינעמו עוגב וקול נ ב ל (הוא, תרשיש א רכה). ומה השיר לבד דברי שקרים משורר יפרטם על פי נ ב ל י ם (טדרוס הלוי, קטע כ״י גני׳ ביד בפירא). ואתנה לבי לשוטט בתבל, ולקחת השמחות לחבל, ולהתעלס בכנור ו נ ב ל (ר״י חריזי, תחכמ׳ לו). ואמאס שיר ושברתי נ ב ל י וכנורי תליתיו על ערבי, והפכתי לקול בוכים זמירי ועוגבי במכאובי כאובי (ר״י אברבנאל, זמן הכה חן, או״נ ג 73). שים מלתך בלשוני ובלבי רוחך, ו ב נ ב ל י החלש השפיע נא כחך, כי חלש נ ב ל י ומיתריו לא כוננו, ובנות שירתי גם הן אברותן מה רפו (ול״ג, מלחמ׳ דוד בפלשת׳ א). — ובלשון הדבור בארצנו פשט שמושו להכלי Lyre.

א. נבל[1]), ממנו נָבָל, א. נְבָל, נְבָלָה, נְבָלָת, *נִבּוּל.

נָבָל, מ״ר נְבָלִים.—א) ת״ז, רַע, שָׁפָל, עֹשֶׂה מַעֲשִׂים מְגֻנִּים, הליוי: niederträchtig; vil; vile תגמלו זאת עם נָבָל ולא חכם הלוא הוא אביך קנך הוא עשך ויכננך (דבר׳ לב ו). הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא עם בגוי נָבָל אכעיסם (שם כא). הוי על הנביאים הַנְּבָלִים אשר הלכים אחר רוחם (יחזק׳ יג ג). זכר זאת אויב חרף יי׳ ועם נָבָל נאצו שמך (תהל׳ עד יח).—ב) ש״ז, אדם נָבָל: הכמות נָבָל ימות אבנר (ש״ב ג לג). ותאמר לו (תמר לאמנון) אל אחי אל תענני כי

כי ר׳ יהודה סבר שאין הבדל בין כנור ונבל, ור׳ חייא בר בא אמר וז״ל: הוא נבל הוא כנור נימין יתירות בין זה לזה (ירוש׳ סוכ׳ שם). וזה בהסכמה עם עדותו של יוסף בן מתתיהו (עתיק׳ ז יב ג) שבכנור היו עשרה נימים ובנבל (ביונ׳ νάβλα) שנים עשר, אלא שהוא מבדיל ביניהם, שבכנור היה המנגן מכיש על הנימים במכוש (πλήκτρω), ובנבל היה המנגן פורט באצבעותיו. ומדברי ר׳ יהושע (במשנה קנים) נראה עוד כי הנימים של הנבל היו יותר גסים, שהם היו עשויים ממעים ואלו של הכנור מבני מעים, עי״ש פרוש הראב״ד (שחסרה שם המלה „הגסים״) ותויו״ט. ולפי הציורים מכלי הנגינה של האשורים והמצריים, נראה כי הנבל היה כעין מה שקוראים בלעז luth. —[1]) ס״א בְּנֵבֶל, הנון בסגול. —[2]) בגמ׳ שם (יג:) לא בנבל ולא בכנור. —[3]) כך בנסח׳, ופרשו המפרשים במשמ׳ שיר וזמרה. ובמדב״מ השדה, בדלת. ואולי הוא מלשון שדה ושדות.

[1]) גם בארמ׳. בערב׳ נבל a) במשמ׳ נגדית, אדם נדיב ונעלה.

a) نبل

לא יעשה כן בישראל וכו' ואני אנה אוליך את חרפתי ואתה תהיה כאחד הנבלים בישראל (שם יג יב-יג). לא יקרא עוד לנבל נדיב ולכילי לא יאמר שוע (ישע' לב ה). קרא דגר ולא ילד עשה עשר ולא במשפט בחצי ימו יעזבנו ובאחריתו יהיה נבל (ירמ' יז יא). לא נאוה לנבל שפת יתר אף כי לנדיב שפת שקר (משלי יז ז). ילד כסיל לתוגה לו ולא ישמח אבי נבל (שם כא). תחת שלוש רגזה ארץ וכו' תחת עבד כי ימלוך ונבל כי ישבע לחם (שם ל כא-כב). אמר נבל בלבו אין אלהים השחיתו התעיבו עלילה אין עשה טוב (תהל' יד א). מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימני (שם לט ט). קומה אלהים ריבה ריבך זכר חרפתך מני נבל כל היום (שם עד כב).—ואמר המשורר: וכף רגל אשר לא הצגה על אדמה הכתה בנהללים, וגבורים מחללים נהורים ומשלכים פגרים כ נ ב ל י ם (ר"ש הנגיד, הלי תעב). הנה שתיהן נקבצו היום בבנו שמואל בן אציליה, לישה ולא טרף רחליה שועה ושונא את נ ב ל י ה (הוא, הנה יחידתי).—ובמשמ' כלי וקמצן: דעה כי כל אנוש נמצא בעולם לבד מסובאים הם ה נ ב ל י ם. אשר לקחו מעט כסף וצוו במי זהב למלאות הנבלים (רמב"ע, תרשיש ג כה). אנוש יחיל נדבות מ נ ב ל י ם כתוקע בתוך תבן יתדות (הרוזים בסוף מלחמ' התכמי' והעשר). כי ה נ ב ל הוא חס על כל פרוטה ופרוטה (ר"י בר' אכטולי, מלמ' התלמי', נלבים).

א.**נבל**, פ"ע,—היה נבל, היה שפל: אם נבלת *) בהתנשא ואם זמות יד לפה (משלי ל לב).

—פע', נבל, תנבל, ינבל, מנבל, נבלתיך,—נבל את פלוני, בזהו: ויטש אלוה עשהו וינבל צור ישעתו (דבר' לב יה). אל תנאץ למען שמך אל תנבל כסא כבודך (ירמ' יד כא).—ובמשמ' גדף, השליך עליו חרפה: כי בן מנבל אב בת קמה באמה (מיכ' ז ו).—ובמשמ' לכלך ועשהו לא נקי: והשלכתי עליך שקצים ונבלתיך ושמתיך כראי (נחו' ג ו).—ובתו"מ, נבל עצמו, עשה עצמו נבל, שפל, מכער: אם מ נ ב ל אדם עצמו על דברי תורה ואוכל תמרים הרובים ולובש בגדים צואים וכו' כל התורה כולה עמו (בן עזאי, אדר"נ יא). כל ה מ נ ב ל עצמו על דברי תורה סופו להתנשא (ר"ש בר נחמני, ברכ' סג). בנוהג שבעולם פועל עושה עם בעל הבית ע"י שהוא מ נ ב ל עצמו בטיט הוא נותן לו שכרו אבל הקב"ה מזהיר את ישראל ואומר להן אל ת נ ב ל ו עצמכם בדבר רע ואני נותן לכם שכרכם (ר"ח בר אבא, מד"ר במד' י).

[*) המחבר רשם על הגליון: אולי נ פ ל ת? ואולי להפך, כאן במשמ' של נבל בערב', בעל מעלות חשובות?].

כל ה מ נ ב ל ת עצמה בימי נדתה רוח חכמים נוחה הימנה (שם). אל תהיה כפתח גדול שמכנים את הרוח ולא כפתח קטן ש מ נ ב ל את היקרים (מס' דא"ז א).—נבל אשה, עשה לה נבלה, אנסה: זו יון שגזרו ל נ ב ל [1]) נשותיהן של ישראל (מדרי משלי ו).—ובפרט נבל פיו, הוציא מפיו דברים של נבול פה: הכל יודעין כלה למה נכנסה להופה אלא כל ה מ נ ב ל פיו ומוציא דבר נבלה מפיו אפילו נחתם לו גזר דינו של שבעים שנה לטובה נהפך עליו לרעה (רב חנן, כתוב' ח:). כל ה מ נ ב ל את פיו מעמיקין לו גיהנם (רב חסדא, שבת לג.). מסיח עם אשה בשוק מ נ ב ל פיו דברים רעים בשכרות ואינו מתבייש (מד"ר במד' י).—ובסהמ"א: עונות נ ב ל ו נפשי ונהפך יקרך בוז והם שמוך כראי (ר"י חריזי, הענק קמ). בני לעולם הוי מ נ ב ל עצמך בבית המדרש ואפילו שישחקו עליך חבריך (ר"א הכהן, שבט מוסר טו).

—התפ', *התנבל,—נבל עצמו: מי גרם לך ל ה ת נ ב ל בדברי תורה על ידי שנשאת את עצמך בהון (ר"ע, מד"ר בראש' פא). הפרש בין אדם ה מ ת נ ב ל במקום שמכיר לאדם ה מ ת נ ב ל במקום שאין מכיר (שם במד' ט). אחר שזה הנזיר אסר עצמו מן היין כדי להרחיק עצמו מן הזמה יגדל שערו שיתנבל ויצטער כדי שלא יהא יצר הרע קופץ עליו (שם י).—ואמר המליץ: הרב נצור בת מבישה כי לא תשקוט עד עשות המזמתה תנה עינך עליה ולא תרף פן תרפה ותתנבל (כ"ז, תהג' כ"ס כו יא-יב).

ב.**נבל**, ממנו נבל, נבלת, ולד"ק נבלה, ב.*נבל.

נבל, פ"ע, נבלה, נבל, נבלת, נבל, תבל, יבל, יבול, יבלו, יבולון,—א) נבל הציץ, הפרח, העלה, נכמש ויבש, כמו צמח כשאין די מים באדמתו, verwelken, se faner; to fade: כי תהיו כאלה נבלת עלה (ישע' א ל). וציץ נבל צבי תפארתו (שם כח א). כנבל עלה מגפן וכנבלת מתאנה (שם לד ד). אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה והעלה נבל (ירמ' ח יג). ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתם פריו (יחזק' מז יב). יבש חציר נבל ציץ כי רוח יי' נשבה בו (ישע' מ ז). והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול (תהל' א ג).—ב) בהשאלה, נבל האדם, רפה כחו, נחלש, erschöpft werden; dev. exténué; become exhausted: ויאמר חתן משה אליו לא טוב הדבר אשר אתה עשה (לשבת לבדו לשפט כל העם מן הבקר עד הערב) נבל תבל

—[1]) בקצת ספרים לבטל.

גם אתה גם העם הזה אשר עמך כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשהו לבדך (שמות יח יז־יח). בני נכר יבלו ויחגרו ממסגרותם (ש״ב כב מו). ונבל כעלה כלנו ועוננו כרוח ישאנו (ישע׳ סד ה). כי כחציר מהרה ימלו וכירק דשא יבולון (תהל׳ לז ב). — ודברים לא בע״ח, נבלה הארץ וכדומ׳, במשמ׳ נחרבה: אבלה נבלה הארץ אמללה נבלה תבל (ישע׳ כד ד).—וצבא השמים, יחשכו: ונמקו כל צבא השמים ונגלו כספר השמים וכל צבאם יבול כנבל עלה מגפן (שם לד ד). — והר: ואולם הר נופל יבול[1]) וצור יעתק ממקמו (איוב יד יח). — ובית, יבול הבית, יחרב וכדומ׳: יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו יגל יבול[2]) ביתו נגרות ביום אפו (שם כ כז־כח). — ובתו״מ: בני האדם דומים לעשבי השדה הללו נוצצין והללו נובלין (רב, ערובי׳ נד.). יבש חצירו של אבימלך ונבל ציצו (מד״ר בראש׳ נג).—ואמר המשורר: והתעלה עלי צרי והיו כמץ גרן ונבלו שם כעלים, והבהילם והרקידם כמו בן ראם וכמו גדי וכמו עגלים (ר״ש הנגיד, הלי תעש). ואדם נחשב כציצת נבל מהר יבול כנבל עלה (ר״י הלוי, מי כמוך עמקות גולה).

—פע׳, *נבל, מנבל,—נבל האילן פרותיו, השיר פרותיו כשהם בסר: אילן שהוא מנבל[3]) פירותיו סוקרין אותו בסיקרא וטעינין אותו אבנים (ירוש׳ שבי׳ ד ד, שם מע״ש ה א).

ב.*נָבַל, — קל לא נמצא.

— פע׳, *נבל, — נבל בהמה, עשאה בשחיטה וכדומה נבלה: המוסר בהמה לטבח וניבלה אומן פטור הדיוט חייב (תוספת׳ ב״ק י י, גמ׳ שם צט:).

—נתפ׳, *נתנבל, — נתנבלה הבהמה, נהיתה נבלה ע״י שחיטה פסולה וכדומ׳: כל שנתנבלה בשחיטתה נבלה ומטמאה במשא (ר׳ יהושע, תוספת׳ חול׳ ב ט). השוחט ונתנבלה בידו והנוחר והמעקר (שם ב טו, מכות ב״ק ז ה, חול׳ ה ג, ו ב). שחיטה אימתי הוא מברך עליה וכו׳ משישחוט למה שמא תתנבל שחיטתה (יוסי בן נהוראי, ירוש׳ ברכ׳ ט ד).—ובסהמ״א: אבד לו גדי או תרנגול ומצאו שחוט וכו׳ בשוק אסור שמא נתנבל ולפיכך הושלך (רמב״ם, שחיט׳ ד ח).

נְבָלָה, ש״נ, מ״ר נבלות,—א) מעשה מגנה מאד, תועבה, : Niederträchtigkeit; infamie; villainy ויחר להם מאד כי נבלה עשה (שכם בן חמור) בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה (בראש׳ לד ז). והוציאו את הנער (שלא נמצאו לה בתולים) אל פתח בית אביה וסקלוה אנשי עירה באבנים ומתה כי עשתה נבלה בישראל לזנות בית אביה ובערת הרע מקרבך (דבר׳ כב כא). והיה הנלכד בחרם ישרף באש וכו׳ כי עבר את ברית יי׳ וכי עשה נבלה בישראל (יהוש׳ ז טו). ויאמר אלהם אל אחי אל תרעו נא (לבקש את האורח למעשה רע) וכו׳ אל תעשו את הנבלה הזאת וכו׳ ולאיש הזה לא תעשו דבר הנבלה הזאת (שפט׳ יט כג־כד). כי עשו זמה ונבלה בישראל (שם כ ו). ככל הנבלה אשר עשה בישראל (שם י). כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו (ש״א כה כה). ותאמר לו (תמר לאמנון) אל אחי אל תענני כי לא יעשה כן בישראל אל תעשה את הנבלה הזאת (ש״ב יג יב). כי נבל נבלה ידבר ולבו יעשה און (ישע׳ לב ו). יען אשר עשו נבלה בישראל וינאפו את נשי רעיהם (ירמ׳ כט כג).—ועשה עם פלוני נבלה, במשמ׳ הרע לו, הזיק לו וכדומ׳: ואיוב עבדי יתפלל עליכם כי אם פניו אשא לבלתי עשות עמכם נבלה כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב (איוב מב ח).—ובתלמ׳: גסי הרוח ומספרי לשון הרע ומדברי נבלה וחכמים בעיניהם (מס׳ דא״ר ב). והדר בנבלה עם אשתו והמוציא עליה עלילות דברים בשביל לגרשה (שם). — ובסהמ״א: כי לא אשא את החרפה הזאת עד אשר אעשה נקמה בך ובארקוליאוס אחי אשר עשה עמך נבלה (יוסיפון, דף סנו). לא לבד ביהודה נעשו נבלות כי אם ברומה בעיר מלכותו נעשו נבלות הרבה ועתה אספר אחת מן הנבלות אשר נעשו בימי תבריאוס קיסר וכו׳ (שם).—ובמשמ׳ כילות וקמצנות: למען יש מקום מולד ובית אב לנדבות יד ומקור לנבלה (ר״ש הנגיד, בן משלי ב). אמנם ניחס הנבלה למשתדלים אחר הממון יתר מן הראוי (ספי׳ המדות לאריסטו א).

—ב) אשה רעה, עושה מעשים מגנים: ותאמר לו אשתו (לאיוב) עדך מחזיק בתמתך ברך אלהים ומת ויאמר אליה כדבר אחת הנבלות תדברי (איוב ב י).

---

[1]) קצת החדשים מפקפקים בדיוק נסחה זו, ומגיהים הגהות מתחלפות. — [2]) בנסחה המסורה מנקד יבול, ותרגם יונ׳: עבור בייתיה, במשמ׳ תבואה, וכך רסע״ג והבאים אחריו, וגם רב החדשים. אבל כבר העירו קצת החדשים כי זה דחוק, ובאמת אי אפשר כלל, כי אי אפשר לאמר יבול הבית, אלא יבול האדמה, הארץ. והנה השבע׳ תרגמו ἀπώλεια, ר״ל חרבן, ואין ספק שהם קראו יבול, כמו הר נופל יבול. ויגל הוא פעל מן גל, והכונה יהי גל ויפול ביתו. — [3]) בגמ׳ בבלי (שבת סד. חול׳ עז:) אילן שמשיר פירותיו.

נְבֵלָה[1], ש"נ, סמי' נִבְלַת, כנ' נִבְלָתִי, נִבְלָתְךָ, נִבְלָתוֹ, נִבְלָתָהּ, נִבְלָתָם,—גוף מֵת של אדם ובהמה, Leiche cadavre, charogne; corpse, של בהמה וחיה: נְבֵלָה וטרפה לא יאכל (ויקר' כב ח). או נפש אשר תגע בכל דבר טמא או בנבלת חיה טמאה או בְּנִבְלַת בהמה טמאה או בְּנִבְלַת שרץ טמא (שם ה ב). וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה הנגע בְּנִבְלָתָהּ יטמא עד הערב (שם יא לט). מבשרם לא תאכלו וּבְנִבְלָתָם לא תגעו (שם ח). הנה נפשי לא מטמאה וּנְבֵלָה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד עתה (יחזק' ד יד).—ושל אדם: וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אתו על עץ לא תלין נִבְלָתוֹ על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא (דבר' כא כב-כג). והיתה נִבְלָתְךָ למאכל לכל עוף השמים (שם כח כו). ואת מלך העי תלה על העץ עד עת הערב וכבוא השמש צוה יהושע וירידו את נִבְלָתוֹ מן העץ (יהוש' ח כט). וילך (הנביא) וימצאהו אריה בדרך וימיתהו ותהי נִבְלָתוֹ משלכת בדרך והחמור עמד אצלה והאריה עמד אצל הַנְּבֵלָה (מ"א יג כה). וישא הנביא את נִבְלַת איש האלהים וכו' וינח את נִבְלָתוֹ בקברו (שם כט-ל). לא תבוא נִבְלָתְךָ אל קבר אבתיך (שם כב). והית נִבְלַת איזבל כדמן על פני השדה בחלק יזרעאל אשר לא יאמרו זאת איזבל (מ"ב ט לז). ותהי נִבְלָתָם כסוחה בקרב חוצות (ישע' ה כה). יחיו מתיך נְבֵלָתִי[2] יקומון (שם כו יט). והיתה נִבְלַת העם הזה למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ ואין מחריד (ירמ' ז לג). ונפלה נִבְלַת האדם כדמן על פני השדה (שם ט כא). ובחרב וברעב יכלו והיתה נִבְלָתָם למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ (שם יו ד). ויכהו (יהויקים את אוריהו) בחרב וישלך את נִבְלָתוֹ אל קברי בני העם (שם כו כג). וְנִבְלָתוֹ (של יהויקים) תהיה משלכת לחרב ביום ולקרח בלילה (שם לו ל). נתנו את נִבְלַת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ (תהל' עט ב). — ובהשאלה, נִבְלַת אליל: על חללם את ארצי בְּנִבְלַת שקוציהם (ירמ' יו יח).—ובתו"מ: מחתכין את הדלועין לפני הבהמה ואת הנבלה לפני הכלבים רבי יהודה אומר אם לא היתה נבלה מע"ש אסורה (שבת כד ד). מרחיקין את הנבלות ואת הקברות ואת הבורסקי מן העיר חמשים אמה (ב"ב ב ח). נבלת בהמה טמאה בכל מקום ונבלת העוף הטהור בכפרים צריכין מחשבה ואינן צריכין הכשר (עוקצ' ג ג). נבילה שנסרחה צריך להרחיק ממנה ארבע אמות (ר' זעירה, ירוש' ברכ' ג ה). אתם דומים לכלב שהיה להוט אחר הנבלה (ר' ישמעאל ברי, מד"ר ברא' פא). כל תלמיד חכם שאין בו דעת נבלה טובה הימנו (שם ויקר' א). ואל תאמר איש פלוני נאה ואני מכוער שבשעת המיתה אדם נעשה כנבלה ולא עוד אלא שהנבלה מוכרה לנכרי או נותנה בחנם ונבלת אדם אין כל בריה יכולה להשגיח עליה (מס' דא"ז ד).—ובמשמ' בהמה שנשחטה לא עפ"י הדין: כל שנפסלה בשחיטתה נבלה כל ששחיטתה כראוי ודבר אחר גרם לה ליפסל טריפה (ר' יהושע, חול' ב ד). האכילכם עקיבא נבלות (ר' יוחנן בן נורי, תוספת' בכור' ד ה). שחט את הושט ושהה כדי שחיטה וכו' נבלה (ר' ישבב, שם חול' ב ט). אין מוכרין בשר של נבלה ושל טרפה לגוי מפני שחוזר ומאכילן לישראל (שם ז ג). מעשה בטבח אחד בציפורין שהיה מאכיל את ישראל נבילות וטריפות וכו' (ירוש' ע"ז ב ג).—ומצוי בסהמ"א: חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבלה (רש"י ברא' כז ג). כל השוחט צריך לבדוק הסימנין לאחר שחיטה ואם לא בדק ונחתך הראש קודם שיבדק הרי זו נבלה ואפילו היה השוחט זריז ומהיר (רמב"ם, שחיט' א יב). כל מקום שאמרנו בשחיטה פסולה הרי זו נבלה ואם אכל ממנה כזית לוקה משום אוכל נבלה שאין מוציא מידי נבלה אלא שחיטה כשרה וכו' וכל ספק בשחיטה הרי הוא ספק נבלה (שם ג יח).—ועי' פֶּגֶר, מָוֶת.

נִבְלִי, ת"ז,—של נֶבֶל, דומה לנבל: יתחדש ממנו זה המין מן אלאסתסקא הנקרא נבלי לפי שכשההולה מתנועע יתנועעו המים בבטנו כמו המים הנעצרים בנאד (נתן פלקירי, צרי הגוף, בחליי הכבד, כ"י בריט"מ).

נַבְלוּת, (נבלות), ש"נ, כנ' נַבְלֻתָהּ,—שה"ם מן נְבָלָה, כנוי למקום התרפה של האשה: ועתה אגלה את נַבְלֻתָהּ לעיני מאהביה (הוש' ב יב). — ואמר הפיטן: הערמו (אדם וחוה) בנבלות וכסו בנובלות (סדר עבוד' ליוסי בן יוסי, אתה כוננת). — ובפרט נַבְלוּת פה, כמו נִבּוּל פה, דברי פריצות בעניני זכר ונקבה: בעון נבלות פה צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות (שבת לג.). — ואמר הפיטן: קצפת בנבלות פה וקלונך נתגלה, קדושנו רב חילו ומפואר בעגולה (כ"י

[1]) בערב' נבילה a), אך אולי זה שאול מעבר', כי אין בערב' שרש נבל במשמ' שיסתעף ממנו מֻשג נְבֵלָה. —[2]) כך בכל הספרים, וקצת החדשים מגיהים נִבְלָתָם.

a) نبيلة

טוב עלם, אל כארשת, זולת לשבה"ג).—ובסהמ"א: וקצת בני קהלנו הולכים בלא כסות וקצתן אומרין נבלות הפה וקצתן מתערבין עם הגוים (ר"י ברגלוני, ספ' השטר' ג). וכבר ידעת גודל האיסור שבא אצלנו בנבלות הפה[1]) (רמב"ם, מו"נ ג ח). הדברים שאסור לדבר בהן כגון עדות שקר ודברי כזב ורכילות ולשון הרע וקללת אלהים וקללת אב ואם וקללת חרש ונבלות הפה (ר"י אבן עקנין, ספר מוסר א יז). ואחר זה בא לגנות אבק לשון הרע ונבלות הפה וכל שיחה בטלה (ר"י בר' אנטולי, מלמד). ומתנאי הקדושה לשמור פיו ולשונו מהתגאל ברבוי האכילה הגסה ובדבור הנמאס כמו נבלות הפה או דברים בטלים (ר"י הגיז, אורח מישור ד).—ונבלות בלבד במשמ' זו: אך בשבעה נפשי ועלי קבעה לו אפגעה בת נוסעה לקראתי, אשמר לניב פי בנתיב תמיד ונבלות אדיב אזני בריב תאותי (ר"מ דרעי, כלה כלילת חן, לקו"ק פה).—ובמשמ' כילות, ההפך מן נדיבות: בני אדם בנבלות או נדבה עלי דרך אבותם הסלולה (ר"ש הנגיד, בן משלי ב).

נֹבֶלֶת[2]), (נובלת). ש"נ, מ"ר נֹבְלוֹת, (נובלות). – נֹבֶלֶת של תאנה, של תָּמָר, תאנה ותמר שלא בשלו על האילן ונשרו ממנו כשהם בסר ונכמרו באדמה ובשלו שם: כנבל עלה מגפן וּכְנֹבֶלֶת מתאנה (ישע' לד ד).—ובתו"מ: הנובלות הנמכרות עם התמרה (ר' יוסי בר' יהודה, תוספת' דמאי א א). צנון ונובלת מברך על הצנון ופוטר את הנובלת (שם ברכ' ד י). הקלים שבדמאי השיתין והרימין וכו' ונובלות התמרה והגופנין והנצפה (דמאי א א). ראה נובלות שנשרו אומר ברוך דיין האמת בא לאוכלן אומר ברוך שהכל נהיה בדברו (ירוש' ברכ' ו ג). התמר הזה עושה תמרים רוטבי' ניקלווסין ונובלות ועושה סולין (מד"ר במדי' ג).

התמרה הזו יש בהם נובלות שאינן נכנסות לאוצר (שם). שעתיד הקב"ה להשירו כנובלת הזו שמנשרת מן האילן (ר' יעקב, מדרי תהל' יד).—ובהשאלה: שלש נובלות הן נובלת מיתה שינה נובלת נבואה חלום נובלת העולם הבא שבת (ר' חנינא בר יצחק, מד"ר בראש' מד). נובלת אורה של מעלה גלגל חמה נובלת חכמה של מעלה תורה (ר' אבין, שם).—ואמר המליץ: הבוסר והנובלות כלתה נפשם לעלות על שלחן המלך בכלי חמדה ותעבר חית השדה ותרמסם (משלי אסף כא ט).

א. **נָבַע**[1]), ממנו א. נָבַע, מַבּוּעַ, ־נְבִיעָה, ־נְבִיעוּת, ־הַבָּעָה.

א. **נָבַע**, פ"ע, נֹבֵעַ, — נָבְעוּ הַמַּיִם מהמעין, יצאו בכח מפי המעין מתחת האדמה, sprudeln; jaillir; to gush, נָבַע הַנַּחַל, יצא ממקורו והלך ונזל, ובמליצה דמיון לדברים מחכמים יוצאים בשפע: מים עמקים דברי פי איש נחל נֹבֵעַ מקור חכמה (משלי יח ד). — ובתו"מ: הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות שאין לך מקצוע בתורה גדול מהן שהן כמעין הנובע (ר' ישמעאל, ב"ב י ח). נהרות המושכין ומעיינות הנובעין (שבת קכא:). למה נקרא שמו בורדם שהוא כמעין הנובע (ר' אלעזר, נדר' מא:). ותהום אחד שהוא אצל גיהנם נובע ומוציא מים חמים תענוג לבני האדם (פדר"א ה).—ובהשאלה: ומהיכן למד (אברהם) את התורה אלא זימן לו הקב"ה שתי כליותיו כמין שני רבנים והיו נובעות ומלמדות אותו תורה וחכמה (ר"ש, מד"ר בראש' סא). נעשו שתי כליותיו כשני כדים של מים והיו נובעין תורה (רשב"י, תנחומ' ויגש יא).

—הִפעי', הִבִּיעַ[2]), אַבִּיעָה, יַבִּיעַ, יַבִּיעוּן, תַּבַּעְנָה, — רק בהשאלה, הִבִּיעַ דְּבָרִים, עשה שיצאו מהפה, דִּבֵּר, אָמַר: השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע יום ליום יַבִּיעַ אמר ולילה ללילה יחוה דעת (תהל' יט ב־ג). הנה יַבִּיעוּן בפיהם חרבות בשפתותיהם (שם נט ח). עד מתי רשעים יי' עד מתי רשעים יעלזו יַבִּיעוּ ידברו עתק יתאמרו כל פעלי און (שם צד ג־ד). זכר רב טובך יַבִּיעוּ וצדקתך ירננו (שם קמה ז). תַּבַּעְנָה שפתי תהלה כי תלמדני חקיך (שם קיט קעא). לשון

---

1) גוף לשונו בתוך הערבית.

2) בגמ' (ברכ' מ:) נחלקו ר' זירא ור' אלעי במה שאמרו במשנה שם על הנובלות מברך שהכל, שאחד מהם פרש נובלות בושלי כמרא ואחד פרש תמרי דזיקא, ואח"כ אמרו שם: בנובלות סתמא כולי עלמא לא פליגי דבושלי כמרא נינהו כי פליגי בנובלות תמרה. והנה בפרוש המלה כמרא אין ספק, כי היא משמשת בערבי' בענין הבסר שנשר מהאילן ונכמר באדמה ובשל שם, אמר אלעצמאי: אלכַמר מנ אלרטב מא לם ירטב עלי שג'רה בל מא שקט בשׂרא פארטב פי אלארצ'. ע"כ. וכך בלשאן אלערב: ואלכִמר מנ אלבשׂר מא לם ירטב עלי נח'לה ולכנה שקט פארטב פי אלארצ'. ע"כ. וכבר פרשו הקדמונים את המלה נובלת במשמ' זו.

---

1) בערבי' נבע a), נבע' b).

2) קצת החדשים מפקפקים אם הִפעי' זה הוא מהשרש נבע שלמעלה, וקצתם סברים שהוא שרש מיוחד במשמ' דבר. אך אין לזה סמך מהלשונות האחיות.

---

a) نبع b) نبغ

חכמים תיטיב דעת ופי כסילים יביע אולת (משלי יט ב). לב צדיק יהגה לענות ופי רשעים יביע רעות (שם בט). — והביע חידות, ספר: אפתחה במשל פי אביעה חידות מני קדם (תהל' עח ב). — הביע רוחו: תשובו לתוכחתי הנה אביעה לכם רוחי אודיעה דברי אתכם (משלי א כג). — ואמר בן סירא, בהשאלה: כי מקוה זדון חטא ומקורו יביע זמה (כ"ס גני' י יג). שמעו אלי וקחו שכלי ועל דברי שימו לב. אביעה במשקל רוחי ובהצנע אחוה דעי (שם יו כד־כה). — ומצוי שמוש זה בסהמ"א: וגזר ויבע, היות כסאו נקבע, ובגלל זה נשבע, אדני אל דוד (ר"י חריזי, תחכמ' א). כי החכמה קוראה לאנשים בקול גדול שיחקרו בה כי היא מבעת להם רוחה (רלב"ג משלי ב). בה נבאו נביאים בה משוררים ישורו בה גם איש לרעו כל חפצו הביע (כ"ז, תל"ע, שיר למעלות). ידע את לא ידע כל פה לשמיע, גם פיו דעותיו לא יוכל יביע (אדם הכהן, הדעת והמות א).

ב. נבע[1] ממנו ב.נבע.

ב. נבע[2], — קל לא נמצא.

— הפע', הביע, — הביע השמן, קלקל אותו: זבובי מות יבאיש יביע[3] שמן רוקח (קהל' י א).

נבק[4], פ"ע, נבקה, — נבקה רוחו של פלוני, נתבלבלה, נזדעזעה, verwirrt sein; être déconcerté; to be perplexed: וסכסכתי מצרים במצרים ונלחמו איש באחיו ואיש

---

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) השבעי' תרגמו σκευασία, ר"ל התקין, אך אין לזה יסוד ואינו מתישב לפי הענין. וכבר נשא ונתן ריב"ג במלה זו, אמר וז"ל: וקד אשתעארוהא איצ'א למא נש מב אלראיחה עלי ד'י אלראיחה קאל זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח יקול אנ אלד'באב אלד'י ישקט פי דהנ אלעטאר אלנפיש אלג'ליל יפשד ראיחתה וינתנהא פכאנהא תנטק ותנאדי עליה בפשאדה, ע"כ. — ובעברי: וכבר הפילו הלשון הזה גם כן על מה שהוא נותן ריח מהדברים שיש להם ריח נאמר זבובי מות וכו' אומר כי הזבוב שיפול בשמן הבושם הטוב יפסיד ריחו ויבאישו וכאלו הוא מדבר ומכריז עליו בהפסדו. ראב"ע פרש במשמ' א.נבע, בענין התמיד: ולא יפסק הביאוש כי הזבובים יביעוהו. ע"כ. וכן רד"ק. אך זה דחוק, והיותר נכון מה שאמר בו ר"י גיאת, שהביאו גם רד"ק, שהוא מבעלי הכפל, כי כאשר יבאיש השמן יעשה אבעבועות. וכן רש"י: והוא מעלה קצף שקורין אשקומ"א בלעז ונראה בו כמין אבעבועות וזהו משמעו של יביע. ע"כ. וכעין זה רב החדשים. וקצת החדשים מוחקים אותו לגמרה ואומרים שהוא כפל משבש מן יבאיש.

[4]) עי' הערה לקמן.

ברעהו עיר בעיר ממלכה בממלכה ונבקה[1]) רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע (ישע' יט ב־ג). — ואמר הפיטן: יריבי בוססים בפרך, ורוחי נבקה ממרך, ספקתי על ירך (ר"י טוב עלם, אריות הדיחו, שבת ג' אחה"פ).

נבק[2], ש"ז, — פרי סיר המדבר, fruit du lotus: גם פרי סיר המדבר הנקראים נבקים מחזיקים את הבטן (אסף, כ"י, 30). ומזה קלפת נבק הוא קורניאה וזרניק וחלב תישים (קאנון ג י ס ו).

א. נבר[3], ממנו נבר, א.נבר.

נבר[4], ש"ז, — א) אדם יהיר, ערם, רמאי: עם חסיד תתחסד עם גבור תמים תתמם עם נבר[5]) תתבר[6])

—[1]) תרגמו השבע' ταραχθήσεται, במשמ' בלבול וערבוב הדעת. עקילס πλαδαρωθήσεται, במשמ' רך ורפה וחלש. וכעין זה ת"י: ותתמסי רוחא דמצראי במעיהון. ע"כ. וכעין זה רסע"ג: ותתהרי ארואחהם פי אג'ואפהם. ע"כ. מנחם חברו עם בוקק ואמר: ענין ריק המה. ר"י חיוג לא הזכיר מלה זו, וכמו"כ ריב"ג לא הביאה, לא במשתלחק ולא בהשרשים. אבו זכרי' בן בלעם כמו מנחם: ונבקה אנפעאל מנ ד'ואת אלמת'לינ מת'ל ורהבה ונסבה ומענה אלבוק, ע"כ, ובעבר': נפעל מכפולים כמו ונסבה. ופרושו רקות. וכן רש"י: ונבקה רוח, תתרוקן חכמתו כמו בוקק הארץ. ע"כ. וכך ראב"ע: ונבקה מגזרת בוקק בטעם מריק, ונבקה מבנין נפעל מפעלי הכפל כמו ונסבה. ע"כ. וכך רד"ק בפרושו: ונבקה מבנין נפעל מענין גפן בוקק והוא ענין רקות. ע"כ. וכך בהשרשים. וכך רב החדשים, ואומרים שהוא במקום ונבקה. אבל משג של התרוקנות אינו עולה יפה כאן, כי היה צריך לאמר ונבקה רוח מצרים מקרבו, ולא בקרבו, ויותר נאות פרושם של השבעים ועקילס ות"י ורסע"ג, שכלם מסכימים בעצם הדבר שהכונה כאן בלבול הדעת ורפיונו, ובאין לנו במשמ' זו שרש בקק, הלא יתר נכון לקבע שרש נבק למשג זה ביחוד ולראות בונבקה עבר קל לנסתרת כדינו ולהנצל מנפעל שלא כדינו.

[2]) בערב' נבק a), חמל שג'ר אלשדר, — ובעברי: פרי אילן השדר b).

[3]) עי' הערה להערך.

[4]) עי' הערה הבאה. — [5]) כך בכל הנסח' כאן, וכך גם בתהל' (יח כז), וראו בו הקדמונ' והחדשים נפע' מן ברר, אך זה דחוק מאד, כי בכל מקום משמש השם בר ולא נבר, והעקר כי נראה כי פסוק זה הוא כלו ההפך מהפסוק הקודם, ולכן נבר כמו עקש, ולמשמ' זו יש סמך בערב', שהשרש נבר c), משמש בה גם במשמ' הרשומה בפנים. — [6]) כך כאן, אך בתהלים תתברר. וכבר

a) نبق b) سدر c) نبر

ועם עקש תתפל (ש״ב כב כו). — ב) *בסהמ״א פשט שמושו במשמ׳ בר הלבב, ובפרט השתמשו במשמ׳ זו הפיטנים והמשוררים: קנינך ומדתך להרים ולהשפיל לנ ב ר ומעפיל באונך, והאיר והאפיל והקים והפיל בגאונך (ר״י אבן גיאת, קנינך). יום נ ב ר י ם נכרים לפני יי׳ צבאות, ונפשים בקדושים יהיו למופת ולאות (רמב״ע, מדי ימי ושני). כמקרה הכסיל יקרה חכמים ופגע זד יהי פגע נ ב ר י ו (הוא, ירידי, דיואן פ, כ״י בודלי׳). זרע נ ב ר י ם לאדיר אדירים אומרים ברוך, חצובי גחלים חיילים חיילים אומרים קדוש (ר״י הלוי, אפודי שש, קדושה ליוה״כ). ידדו אחיו לשבר בר, וצור סבב את פני הדבר, להיות לו סגולה עם נ ב ר, לעם נחלה כיום (הוא, מי כמוך יחיד). המנוס ימצא לגבר, העת יבדיל בין נבל לנ ב ר, היצלח בכסף צבר, הימלט מאל אם יתעבר (הוא, אלהי מעשיו). ועלי בחיריו רוח קדשו שכן, כי בלב נ ב ר י ו רוח ברה תכן (סוא, יה בפי קדושים). כי כל השתדלות התורה על זה הדבר, ועל זה יודע האדם אם עקש הוא אם נ ב ר (מנחם גיאני, מכת׳ לר״ד הבבלי, לקו״ק כספתי׳ 48). בשמך יתפארו נ ב ר י ם יתבוננו, רגלם עמדה במישור ואשורים יכוננו (ראב״ע, אסכון עמך). אני אוהב וחושק לכל בר וכן נפשי לכל נ ב ר אהובה (קטע כ״י גני׳ קהיר, העתק׳ שפירא). עץ נקיון השנים, יערב ריחו לאפים, נקי ובר, זך ו נ ב ר, אהוב וחביב (ר״י חריזי, איתיאל ז). נקרא נקראתי בקרית יערים, עם חברים נ ב ר י ם, מילדי העברים, מליהם ספירים (הוא, תחכמי א, כ״י בריט״מ). שמעתי כי איש אחד מן החכמים, ביניגו ובינו מהלך ג׳ ימים, הוא חכם ונבון ו נ ב ר, ויודע פשר דבר (ר״י זבארה, ספ׳ שעשוע׳ ג). אבי ז״ל היה איש תם ו נ ב ר, רופא חכם ומשכיל בכל דבר (שם יא). ייי אויב גבר על עם קדוש ו נ ב ר בימי אחשורוש (מחז׳ ספרדי׳, סליחי׳ לצום אסת׳, יי׳ אויב גבר). שבטי פליטי ישראל הכונו בלב נ ב ר, תום החזיקו ותחן הפיקו נשקו בר (אליה בר שמעיה, איככה אפצה פה, סליחו׳ שחרי׳ יוה״כ). זך היה ו נ ב ר ואיש אמונה, וראוי להשתעשע במתן צפונה (שמעון בר יצחק, שעשוע יום, יוצ׳ ב׳ שבוע׳). אקונן במרה בצום ועצרה על התורה ועל הנביאים, נ ב ר י ם קדושים זקנים ישישים אנשים ונשים במסגר מביאים (עמנוי בן יוסף, אקונן במרה, אגרי שד״ל ד 500). בא קומי לך בת נ ב ר, רעיה יפתי ולכי לך (ר״י נג׳ארה, יונה מה לך). להבין ולהשכיל לטובים ולישרים, רעות נכונות ומשפטים נכבדים ו נ ב ר י ם (ר״ש דפיירי, הקדי׳ אמרי נועם, כ״י בריט״מ). ויאמר לו הצבי ה נ ב ר, אדוני איבה היה הדבר (משל הקדמו׳ א). שא נא ואורך להבדיל בין נ ב ר לעקש הלא לא אלמן יהודה בימים האלה מצדיקים תמימי דרך (א׳ מפו, אה״צ יא).

א. נָבַר, —קל אין במקורות קדומים.

—נִפְע׳ עתי׳, תִּנָּבֵר,—התנהג כמו נָבָר[1]).

—קל, *נָבַר, — נָקָה וטָהֵר: סקל מפחד את נתיביו אל מכון אשר נ ב ר וגם פנה, רגלו לבל תגוף באבני חטא אולי יהי שמה לראש פנה (רמב״ע, תרשיש ח קכה).

—התפ׳, *הִתְנַבֵּר,—כמו נִפְע׳: יתגברו י ת נ ב ר ו משרתי עליון, יתנשאו יתעלו בעלי זהיון (ראב״ן, אזורי אימה, יוצ׳ לברית מילה). אך ללמוד גם כן בחכמות נטפל, עם נבר ה ת נ ב ר ועם עקש התפל (ספ׳ מריבת קדש נגד ש״ל, הוצ׳ מק״נ 9).

ב. *נבר[2]), ממנו ב. *נָבַר.

ב. *נָבַר, פ״י, נִבֵּר, — נָבַר החזיר באשפה, חפר בה בחרטומו והפך הנה והנה למצא דבר, wühlen fouir; to root (the swine with his snout): חזיר שהיה נ ו ב י ר[3]) והזיק בחוטמו (סומכוס, תוספת׳ ב״ק א ח). וחזיר שהיה נ ו ב ר באשפה והתיז והזיק (גמ׳ שם יז:). —ואמר הפיטן בהשאלה: שדי קנא לתורתך, לבש נקמתך וקנאתך, ועוררה את גבורתך, תגער חית נ ו ב ר, בכליון שוד ושבר, אותו ואת עמו בדבר (יצחק ב׳ שלום, אין כמוך באלמים, שבת א אהה״פ).

***נִבְרֶכֶת**[4]), ש״נ,—כעין בְּרֵכָה קטנה עשויה לכבוס לבָנים וכיוצא בזה, Wasch-Teich; étang pour la lessive

---

הרגישו החדשים בקושי המליצה והגיהו תתגבר וכדומ׳, אך לפי הפרוש האמתי של נבר, צריך תִּנָּבֵר. ועי׳ ברר.

[1]) עי׳ הערה הקודמת.

[2]) גם בארמית וסורית נבר, במשמ׳ חָפַר, והשם נבורה ח ר ט ו ם החזיר וכדומ׳: נבר בארעא. וגם בערב׳ בלשון הדבור ההמונית.

[3]) בנדפס נובר.

[4]) סברים כי נגזר שם זה מן בְּרֵכָה והנון היא נ המשקל, אמר ריב״ג וז״ל: וקד אסתעמל פי אלמשנה מת׳ל הד׳א פי קולהם נברכת הכובסין אי ברכת הכובסין פג׳א נברכת עלי זנה נשאת לאן אלאצל נכשאת באט׳הר אלנון אלמנדגמה פי אלשין ובתחריך אלאלף (למע. באב יד, דף 165), ובעבר׳: וכבר שמשו במשנה על הדרך הזה באמרם נברכת הכובסין כלומר בְּרֵכַת הכובסין ובא נברכת ע״מ אם נְשֵׂאת כי עקרו נ נ ש א ת בהראות הנון הנבלעת בשין ובהניח האלף (ר״י א״ת, הרקמה שם, דף 95). והוא קצת תמוה, כי אין לו דמיון בצורות משקלי השמות שבמקרא ובמשנה, זולתי השם נֶפתּזח,

wash-pond: מרחיקין את ה נ ב ר כ ת[1]) ואת הבקיע ואת הירקות מכותלו של חבירו שלשה טפחים (תוספת׳ ב״ב א ג). ועושין נ ב ר כ ת במועד (מו״ק א ו). לא יחפור אדם בור סמוך לבורו של חבירו ולא שיח ולא מערה ולא אמת המים ולא נ ב ר כ ת כובסין אלא אם כן הרחיק מכותל חבירו שלשה טפחים (ב״ב ב א). נ ב ר כ ת הכובסין (מרחיקין מן הכתל) ד׳ אמות (גמ׳ שם יט.).

***נִבְרֶשֶׁת**[2]), ש״נ, — מְנוֹרָה מְפֹאָרָה: הילני אמו (של מונבז) עשתה נ ב ר ש ת של זהב שעל פתח היכל (תוספת׳ יומ׳ ב ג ומשנ׳ שם ג י). — ואמר הפיטן: אמנה שכינה בתוך עמה ועדות באש שחק ואור מערב מאיר כ נ ב ר ש ת (רשב״ג דורון, אכסוף לספר, קובץ על יד ז).

נבשׁ[3]), ממנו שם העיר נִבְשָׁן.

נֶגֶב[4]), ש״ז, עם ה המקום נֶגְבָּה, — א) פְּאַת דָּרוֹם, Süden; sud; south: שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפנה ונֶגְבָּה וקדמה וימה (בראש׳ יג יד). ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונֶגְבָּה (שם כח יד). ועשית את הקרשים למשכן עשרים קרש לפאת נֶגְבָּה תימנה וכו׳ ולצלע המשכן השנית לפאת צ פ ו ן עשרים קרש (שמות כו יח-כ). ועשית את חצר המשכן לפאת נֶגֶב תימנה וכו׳ וכן לפאת צפון (שם כז ט-יא). וישם את המנרה באהל מועד נכח השלחן על ירך המשכן נֶגְבָּה ויעל הנרת (שם מ כד-כה). ומדתם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה ואת פאת נֶגֶב אלפים באמה ואת פאת ים אלפים באמה ואת פאת צפון אלפים באמה והעיר בתוך (במד׳ לה ה). והיה לכם פאת נֶגֶב ממדבר צן על ידי אדום והיה לכם גבול נֶגֶב מקצה ים המלח קדמה ונסב לכם הגבול מִנֶּגֶב למעלה עקרבים ועבר צנה והיה תוצאתיו מִנֶּגֶב לקדש ברנע וכו׳ וזה יהיה לכם גבול צפון (שם לד ג-ז). ואל המלכים אשר מצפון בהר ובערבה נֶגֶב כנרות ובשפלה (יהוש׳ יא ב). יהודה יעמד על גבולו מִנֶּגֶב ובית יוסף יעמדו על גבולם מצפון (שם יח ה). ועבר משם הגבול לוזה אל כתף לוזה נֶגְבָּה היא בית אל וירד הגבול עטרות אדר על ההר אשר מִנֶּגֶב לבית חרון תחתון ותאר הגבול ונסב לפאת ים נֶגְבָּה מן ההר (שם יג-יד). והיו תוצאותיו הגבול אל לשון ים המלח צפונה אל קצה הירדן נֶגְבָּה זה גבול נֶגֶב והירדן יגבל אתו לפאת קדמה (שם יט-כ). אשר נכח למעלה אדמים אשר מִנֶּגֶב לנחל (שם טו ז). ועלה הגבול גי בן הנם אל כתף היבוסי מִנֶּגֶב היא ירושלם (שם ח). נֶגְבָּה לאפרים וצפונה למנשה (שם יז י). ופגע (הגבול) בזבלון מִנֶּגֶב ובאשר פגע מים (שם יט לד). השן האחד מצוק מצפון מול מכמש והאחד מִנֶּגֶב מול גבע (ש״א יד ד). הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך שער נֶגֶב והבא דרך שער נֶגֶב יצא דרך שער צפונה (יחזק׳ מו ט). ופאת נֶגֶב תימנה מתמר וכו׳ ואת פאת תימנה נֶגְבָּה (שם מז יט). ותגדל יתר אל הַנֶּגֶב ואל המזרח וכו׳ (דני׳ ח ט). ויחזק מלך הַנֶּגֶב וכו׳ ובת מלך הַנֶּגֶב תבוא אל מלך הצפון לעשות מישרים (שם יא ה-ו). — ב) כנוי לארץ בדרום ארץ ישראל.

***נָגַב**, פעו״י, נָגוֹב, יִנְגֹּב, יְגֹב, — נִגְבוּ המים וכיוצא בזה, יָבְשׁוּ, נתנדפו וכָלוּ, austrocknen, trocken sein; dessécher; to dry: הממלא (מים) בקילון וכו׳ אם נ ג ב ו מיד טהורים ואם לא נ ג ב ו אפילו עד שלשים יום טמאים (ר״ע, מכשירי׳ ד ט). המים היורדין

אם הוא באמת נגזר מן פתח, ונפתול, שמכל מקום אין זה דמיון גמור. באשור׳ משמש נפעל במקום מפעל, ואעפי״כ תמוה מדוע רק במלה זו בא שמוש זה בעברית, אלא שנניח שלפנים היה מנהג זה גם בעברית, והיו הרבה שמות בצורה זו, ואחר כך יצא מנהג זה משמוש הלשון, והשם נברכת היא מלה קדומה שנשארה מהזמן של המנהג ההוא. ועי׳ הערה הבאה. —[1]) באמתות הצורה אין לפקפק, כי כך בכל הספרים בכל הנסחאות בדפוס ובכ״י, בתוספתא ובמשנה ובגמ׳ ירוש׳ ובבלי, וכל הקדמונים. ואמרו בגמ׳ (מו״ק ה:): מאי נברכת אמר רב יהודה זו בקיע והתניא הנברכת והבקיע אמר אביי ואיתימא רב כהנא גיהא ובר גיהא. ע״כ. אנו למדים מזה כי בבבל לא היתה מלה דומה לנברכת נהוגה בדבור בארמית, אלא המלה גיהא, ועי׳ א.בקיע, *מחמצן, *נדיין.

[2]) בארמ׳ נברשתא (דני׳ ה ה), והעידו בירוש׳ (יומ׳ ג ח) כי עקילס תרגם למפדס. ובערב׳ נבראש a), אך כבר ראו גם הערבים שאינה מלה ערבי׳, וצורת המלה מעידה שהיא פרסית, אך עד כה לא נמצאה בלשון פרסית. והרכבת נר אשתא שהמציא ברגשתין אינה אלה דרשה בעולם.

[3]) בערב׳ שני שרשים, נבת׳ b) ונבש c). משמשים במשמעות קרובות, בענין חפירה באדמה והוצאת בוץ מקרקע באר או נחל וכדומה. ורגלים לדבר שממנו נגזר שם העיר הנבשן (יהוש׳ טו סב), לאמר מקום של חפירות באדמה, או מקום של אדמת בוץ וכדומ׳. ואעפ״י שאפשר שהנון בנבשן היא שמושית והשרש הוא בשן, בכ״ז יותר מסתבר כי הנון היא שרשית, כי בשמות ערים משקל נפעל אינו מצוי, רק נפתוח, ומשקל פעלון מצוי מאד: עקרון, חברון וכו׳.

[4]) לפי דעת החדשים משרש נגב במשמ׳ יבש, מפני שבדרום א״י מדבר יבש.

---

a) نبراس b) نبث c) نبش

מלמעלה נגבה אותן הרוח (סדר עו״ל ד). כדי שישתום (את כד היין) ויסתום ויגוב (ע״ז ה ג). כדי שיפתח את החבית ויגוף ותיגוב[1] (רשב״ג, שם ד). הביאו לו סדין ושראו במים ופרשו על גביו ונמצא מקום צדדיו לח ומקום אמצע נגוב (ר׳ יוסי, תוספת׳ נדה ח ז). אוכלין אוכלין נגובים בידים מסואבות לתרומה (שם חגי׳ ג יא). וכי יש נגובים לקודש (ר״ח בן אנטיגנס, שם יב). ובגדים שהטבילן מכובסין עד שיבעבעו הטבילן נגובין עד שיבעבעו וינוחו מבעבוען (מקוא׳ י ד). האשה שהיתה כובשת ירק בקדרה ונגעה בעלה חוץ לקדרה או במקום הנגוב (טהר׳ כ א). היה אוכל זיתים נגובין ותמרים יבשות (עקו״ י ג ו). יד נגובה מטמא את חברתה (רבי, חגי׳ כד:). הרחץ במי טבריא מסתפג אפילו בעשר אלונטאות וכו׳ ואם היה צריך להן ימתין עד שינגובו ונוטל (תוספת׳ שבת עז״יז טו). מטפחת היה לו (לריב״ל) בערב יוה״כ ושורה אותה במים ועושה אותה כמין כלים נגובין ולמחר מקנח בה פניו ידיו ורגליו (זעירא, יומ׳ עח). — ומצוי בסהמ״א: יכולני להביא לכם שמונים בחורים עטופי טליתות נגובות ואע״פ שהוא יום גשמים (רש״י סנה׳ מד:). — וגם במשמ׳ יבש סתם, גבינה נגובה וכיוצא בזה, ואמר המשורר: הקנקן ריקן בלי יין, והגבינה נגובה בלי זין, והגברת עורת בלי עין (ראב״ע, הקנקן ריקן).

—פע׳, *נגב, מנגב, פ״י, — נגב את הכד וכדומ׳: המניח קנקנים בראש הגג לנגבן ונתמלאו מים (מקוא׳ ב ז). גת של אבן שזפתה גוי מנגבה והיא טהורה ושל עץ רבי אומר ינגב (ע״ז ה יא). הדפין והלולבין והעדשות מנגבן והן טהורין העקלין של נצרין ושל בצבוץ צריך לנגב (תוספת׳ שם ה״ט ג). שבקדש (המטביל בגד קשור) מתיר ומנגב[2] ומטביל ואחר כך קושר (חגי׳ ג א). בנוהג שבעולם אדם מכבס כסותו בימות הגשמים כמה יגיעות הוא יגע עד שלא ינגבה והבריות ישנין על מטותיהן והקב״ה מוציא מעט רוח ומנגב את הארץ (ר׳ פנחס, מד״ר ויקר׳ כח). שהבריות ישנין על מטותיהן והקב״ה משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומגדל צמחים ומנגבן ומעריך שולחן לפני כל אחד ואחד (ר׳ חגי, שם יד). — ומצוי בסהמ״א: שמרי שכר תמרים ומנגבין אותן כעין יין קרוש ומאכילין לחמורים (רש״י ב״ק לא.).

[1]) במדב״מ ותיגב. — [2]) כך במשנ׳ שבמשנ׳, וכך גם במדב״מ. ובמשנ׳ שבש״ס ומנגיב.

—הפע׳, *הנגיב, — כמו מנגב: מתיר (את הבגד) ומנגיב[1] ומטביל ואחר כך קושר (חגי׳ כא.).

— נתפ׳, *נתנגב, נתנגבה, — נתנגבה האדמה מהגשמים, נתיבשה: מעשה בימי הורודוס שהיו גשמים יורדים בלילות בשחרית זרחה חמה ונשבה הרוח ונתנגבה הארץ והפועלים יוצאים למלאכתם (ת״כ, בחקותי א א). מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה ונתנגבה הארץ ויצאו ומצאו מדבר מלא כמהים (ירוש׳ תענ׳ ג יא).

א. נגד, ממנו נגד, א. נגד, נגיד, *אגדה, *הגדה, מגיד, *מגידות.

נגד, — מלת הטעם, ככי׳ נגדי, נגדך, נגדך, נגדו, ובהוס׳ ה בסוף נגדה, ועם כל״מ כנגד, לנגד, מנגד, א) נגד פלוני, לעיניו, בפניו, in Gegenwart von; en présence de, in presence of: עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה נגד אחינו הכר לך מה עמדי וקח לך (בראש׳ לא לב). כי משש את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך שים כה נגד אחי ואחיך ויוכיחו בין שנינו (שם לז). נגד כל עמך אעשה נפלאת (שמות לד י). קח את כל ראשי העם והוקע אותם ליי׳ נגד השמש (במד׳ כה ד). בבוא כל ישראל לראות את פני יי׳ וכו׳ תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם (דבר׳ לא יא). לא היה דבר מכל אשר צוה משה אשר לא קרא יהושע נגד כל קהל ישראל (יהוש׳ ח לה). הנני ענו בי נגד יי׳ ונגד משיחו את שור מי לקחתי (ש״א יב ג). חטאתי עתה כבדני נא נגד זקני עמי ונגד ישראל ושוב עמי (שם טו ל). כי אתה עשית בסתר ואני אעשה את הדבר הזה נגד כל ישראל ונגד השמש (ש״ב יב יב). ויעמד שלמה לפני מזבח יי׳ נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו השמים (מ״א ח כב). ויעדהו אנשי הבליעל את נבות נגד העם (שם כא יג). ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים משם אצוה את הנחש ונשכם (עמו׳ ט ג). ובל יאמרו ללבבם כל רעתם זכרתי עתה סבבום מעלליהם נגד פני היו (הוש׳ ז ב). רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע (ישע׳ א טז). הוי הכמים בעיניהם ונגד פניהם נבנים (שם ה כא). כי מלך יי׳ צבאות בהר ציון ובירושלם ונגד זקניו כבוד (שם כד כג). ואני אמרתי אגלה אזנך לאמר קנה נגד הישבים ונגד זקני עמי (רות ד ד). כי עיני על כל דרכיהם לא נסתרו מלפני ולא נצפן עונם מנגד עיני (ירמ׳ טז יז). להטות משפט גבר נגד פני עליון (איכ׳ ג לה). הלוא נגד עינינו אכל נכרת מבית אלהינו שמחה וגיל (יוא׳ א

—[1]) בכ״י מטביל ומנגיב.

טז). אדני יי׳ יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים (ישע׳ סא יא). ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים מן האור עד מחצית היום נגד האנשים והנשים (נחמ׳ ח ג). נדרי אשלם נגד יראיו (תהל׳ כב כו). תערך לפני שלחן נגד צררי (שם כג ה). מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם (שם לא כ). אודך לעולם כי עשית ואקוה שמך כי טוב נגד חסידיך (שם נב יא). נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרים שדה צען (שם עח יב). יהיו נגד יי׳ תמיד ויכרת מארץ זכרם (שם קט טו). נדרי לייי׳ אשלם נגדה נא לכל עמו (שם קטז יד). ואדברה בעדתיך נגד מלכים ולא אבוש (שם קיט מו). אודך בכל לבי נגד אלהים [1] אזמרך (שם קלח א). שאול ואבדון נגד יי׳ אף כי לבות בני אדם (משלי טו יא).—וכנ׳: ויבאו כל מצרים אל יוסף לאמר הבה לנו לחם ולמה נמות נגדך כי אפס כסף (בראש׳ מז טו). הן על כפים חקתיך חומתיך נגדי תמיד (ישע׳ מט טז). יחילו דרכו בכל עת מרום משפטיך מנגדו כל צורריו יפיח בהם (תהל׳ י ה). אדני נגדך כל תאותי ואנחתי ממך לא נסתרה (שם לח י). כי אני לצלע נכון ומכאובי נגדי תמיד (שם יח). כל היום כלמתי נגדי ובשת פני כסתני (שם מד טז). כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד (שם נא ה). אתה ידעת חרפתי ובשתי וכלמתי נגדך כל צוררי (שם סט כ). זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי (שם פט לז). שמרתי פקודיך ועדתיך כי כל דרכי נגדך (שם קיט קסח). הסבי עיניך מנגדי שהם הרהיבני (שה״ש ו ה). ערום שאול נגדו ואין כסות לאבדון (איוב כו ו).—נגדו, במשמ׳ בעיניו, במחשבתו: כל הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשב לו (ישע׳ מ יז). — כנגדו, במשמ׳ ל...: ויאמר יי׳ אלהים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו (בראש׳ ב יח). ולאדם לא מצא עזר כנגדו (שם כ).— לנגד, לנגדי, לנגדך וכו׳: וישא עיניו וירא והנה איש עמד לנגדו וחרבו שלופה בידו (יהוש׳ ה יג). וישב יי׳ לי כצדקתי כברי לנגד עיניו (ש״ב כב כה). ויבא שר החמשים השלישי ויכרע על ברכיו לנגד אליהו ויתחנן אליו (מ״ב א יג). אדמתכם לנגדכם זרים אכלים אתה (ישע׳ א ז). למה תראני און ועמל תביט ושד וחמס לנגדי (חבק׳ א ג): לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך (תהל׳ ה ו). שויתי יי׳ לנגדי תמיד (שם טז ח). כי כל משפטיו לנגדי וחקתיו לא אסיר מני (שם יח כג). וישב יי׳ לי כצדקי כבר ידי לנגד עיניו (שם כה). כי חסדך לנגד עיני (שם כו ג). אין פחד אלהים לנגד עיניו (שם לו ב). אשמרה לפי מחסום בעד רשע לנגדי (שם לט ב). לא על זבחיך אוכיחך ועולתיך לנגדי תמיד (שם נ ח). לא שמו אלהים לנגדם סלה (שם נד ה). שת עונתינו לנגדך עלמנו למאור פניך (שם צ ח). לא אשית לנגד עיני דבר בליעל (שם קא ג). דבר שקרים לא יכון לנגד עיני (שם ז). יעמד ולא אכיר מראהו תמונה לנגד עיני (איוב ד טז). והנה עמד לנגדי כמראה גבר (דני׳ ח טו). ואמרה אל העמד לנגדי אדני וכו׳ (שם י טז).—ונגד פני פלוני, במשמ׳ לו: ראו כי רעה נגד פניכם (שמות י י). — ב) עמד נגדו וכדומ׳, במשמ׳ ממולו, לעומתו, gegenüber; vis à vis; opposite: וכל ישראל וזקניו ושטרים ושפטיו עמדים מזה ומזה לארון נגד הכהנים הלוים (יהוש׳ ח לג). ויחנו בני ישראל נגדם כשני חשפי עזים (מ״א כ כז). והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו ויעדהו לאמר ברכת אלהים ומלך (שם כא י). והלוים בכלי שיר וכו׳ והכהנים מחצצרים נגדם וכל ישראל עמדים (דה״ב ז ו).—נגד הר, עיר וכדומ׳: ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר (שמות יט ב). והעם עברו נגד יריחו (יהוש׳ ג טז). ויגשו ויבאו נגד העיר (שם ח יא). ויבאו מנגד לגבעה (שפט׳ כ לד). ונבנתה העיר ממגדל חננאל וכו׳ ויצא עוד קוה המדה נגדו על גבעת גרב (ירמ׳ לא לח-לט). אין גחלת לחמם אור לשבת נגדו (ישע׳ מז יד). פתח נגד פתח (יחזק׳ מ יג). ושער לחצר הפנימי נגד השער לצפון ולקדים (שם כג). הספים והחלונים האטמות והאתיקים סביב לשלשתם נגד הסף (שם מא טז). ויבאני אל הלשכה אשר נגד הגזרה ואשר נגד הבנין אל הצפון (שם מב א). נגד העשרים אשר לחצר הפנימי ונגד רצפה אשר לחצר החיצונה (שם ג). ועל ידם החזיק ידיה בן חרומף ונגד [1] ביתו (נחמ׳ ג י). אחריו החזיק נחמיה בן עזבוק וכו׳ עד נגד קברי דויד (שם טז). והנתינים היו ישבים בעפל עד נגד שער המים למזרח (שם כו). אחרי החזיק מלכיה בן הצרפי עד בית הנתינים והרכלים נגד שער המפקד (שם לא). והעמיד משמרות ישבי ירושלם איש במשמרו ואיש נגד ביתו (שם ז ג). מדוע אתם לנים נגד החומה (שם יג כא). ויחזק על ידו עזר בן ישוע שר המצפה מדה שנית מנגד עלת הנשק המקצע (שם ג יט). פלל בן אוזי מנגד המקצוע והמגדל היוצא מבית המלך (שם כה). אחריו החזיקו התקעים מדה שנית מנגד המגדל הגדול היוצא ועד חומת העפל (שם כז). —לנגד: ויאמר נסעה ונלכה ואלכה לנגדך (בראש׳

[1]) קרא: אודך בכל לבי אלהים נגד כל גוים אזמרך.

—[1]) ס״א נגד.

לג יב). מעל שער הסוסים החזיקו הכהנים איש לנגד ביתו (נחמ׳ ג כח). ובקבקיה וענו אחיהם לנגדם למשמרות (שם יב ט). וראשי הלוים וכו׳ ואחיהם לנגדם להלל להודות (שם כד). ובני גד לנגדם ישבו בארץ הבשן עד סלכה (דהי״א ה יא).—ג) הלך נגדו, מלעומת פניו והלאה, geradeaus gehen; aller devant soi; walk straight ahead: בשמעכם את קול השופר יריעו כל העם תרועה גדולה ונפלה חומת העיר תחתיה ועלו העם איש נגדו (יהוש׳ ו ה). ויעל העם העירה איש נגדו וילכדו את העיר (שם כ). ופרצים תצאנה אשה נגדה והשלכתנה ההרמונה נאם יי׳ (עמו׳ ד ג). עיניך לנכח יביטו ועפעפיך יישרו נגדך (משלי ד כה). — ד) מנגד, קצת במשמ׳ מן הצד, מרחוק, seitwärts; de coté; sidelong: ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת כי אמרה אל אראה במות הילד ותשב מנגד ותשא את קלה ותבך (בראש׳ כא טז). איש על דגלו באתת לבית אבתם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד יחנו (במד׳ ב ב). כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבוא (דבר׳ לב נב). או עשיתי בנפשו שקר וכל דבר לא יכחד מן המלך ואתה תתיצב מנגד (ש״ב יח יג). וחמשים איש מבני הנביאים הלכו ויעמדו מנגד מרחוק ושניהם עמדו על הירדן (מ״ב ב ז). ויראהו בני הנביאים אשר ביריחו מנגד ויאמרו נחה רוח אליהו על אלישע (שם טו). וישכימו בבקר והשמש זרחה על המים ויראו מואב מנגד את המים אדמים כדם (שם ג כב). ויהי כראות איש האלהים אותה מנגד ויאמר אל גיחזי נערו הנה השונמית הלז (שם ד כה). ביום עמדך מנגד ביום שבות זרים חילו ונכרים באו שערו (עובד׳ יא). אהבי ורעי מנגד נגעי יעמדו וקרובי מרחק עמדו (תהל׳ לח יב). לך מנגד לאיש כסיל (משלי יד ז).—חייו תלואים לו מנגד: והיו חייך תלאים לך מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך (דבר׳ כח סו).—השליך נפשו מנגד: וישלך את נפשו מנגד ויצל אתכם מיד מדין (שפט׳ ט יז). — ה) במשמ׳ בכונה רעה ואיבה לפלוני, gegen; contre; against: כי רבו פשעינו נגדך וחטאותינו ענתה בנו (ישע׳ נט יב). תחדש עדיך נגדי ותרב כעשך עמדי (איוב י יז). ואם יתקפו האחד השנים יעמדו נגדו והחוט המשלש לא במהרה ינתק (קהל׳ ד יב). — וכמו״כ לנגד: הנה אנכי יצאתי לשטן כי ירט הדרך לנגדי (במד׳ כב לב). אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד יי׳ (משלי כא ל). ואל תכס על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחה כי הכעיסו לנגד הבונים (נחמ׳ ג לז). ושר מלכות פרס עמד לנגדי וכו׳ והנה מיכאל אחד השרים הראשונים בא לעזרני (דני׳ י יג).— ובתו״מ כנגד, במשמ׳ מול: ממלא אדם צלוחית של שמן ונותנה כ נ ג ד המדורה (ר׳ יהודה, תוספתי שבת ג-ד ה). האשה מדיחה ידה שמן ומחממתה כ נ ג ד הנר וסכה את בנה (תשב״ג, שם). לא יקל אדם את ראשו כ נ ג ד שער המזרח שהוא מכוון כ נ ג ד בית קדשי הקדשים (ברכ׳ ט ה). ראשי שורות העומר ש כ נ ג ד ו מוכיח (פאה ו ג). לא יפתח אדם לחצר השותפין פתח כ נ ג ד פתח והלון כ נ ג ד חלון (ב״ב ג ז). היו בה (בגסטרה) חדודים יוצאין כל המקבל עמה בזיתים מטמא במגע ו כ נ ג ד ו מטמא באויר וכל שאינו מקבל עמה בזיתים מטמא במגע ואין כנגדו מטמא באויר (כלי׳ ד ג). כוורת שהיא בתוך הפתח וכו׳ כל שהוא כ נ ג ד הזית תחתיה וגבה טמא וכל שאינו כ נ ג ד הזית תוכה והבית טהור (אהל׳ ט א). לא יקרא אדם ק״ש לא כ נ ג ד צואת אדם ולא כ נ ג ד צואת כלבים ולא כ נ ג ד צואת חזירים ולא כ נ ג ד צואת תרנגולים ולא כ נ ג ד אשפה שריחה רע (ברכ׳ כה.). מתחמם אדם כ נ ג ד המדורה (שבת מ:). — מכנגד: ובשעה שהוא בונה והיתה למעלה מחצירו של חבירו לא יאמר הריני מייסד עמו מ כ נ ג ד חציריי ולמעלה אלא מייסד עמו מלמטה ועולה (תוספת׳ ב״מ יא ד). בררו משם עצי תאנה יפין לסדר המערכה שניה לקטורת מ כ נ ג ד קרן מערבית דרומית (תמיד ב ה). נמצאו (מחט או טבעת) במגופת החבית מצדיה טמאים מ כ נ ג ד פיה טהורים (כלים ט א). שתי חצרות זו למעלה מזו לא יאמר העליון הריני בונה מ כ נ ג ד י ועולה אלא מסייע מלמטה ובונה (ב״ב ו:). בשעה שבא הקב״ה לבראת את אדם הראשון ראה צדיקים ורשעים יוצאים ממנו וכו׳ מה עשה הקב״ה הפליג דרכן של רשעים מ כ נ ג ד פניו ושיתף בו מדת רחמים ובראו (ר׳ ברכיה, מד״ר בראש׳ ח). — ובמשמ׳ לקראתו: היו מהלכין בדרך ואחד בא כ נ ג ד ן (נזיר ה ה). — וכנגד עיניו, כמו לפני עיניו: כל הנותן ד׳ דברים כ נ ג ד עיניו ועל לבו שוב אינו חוטא לעולם (בן עזאי, מס׳ דא״ר ג). — כנגד דבר, לפי מספרו וכמותו ומדתו: ונותנו (את מע״ש של דמאי) לעם הארץ ויאכל כ נ ג ד ו (דמאי א ב). עור שסכו בשמן של שביעית ר״א אומר ידלק וחכ״א יאכל כ נ ג ד ו (שביע׳ ח ט). מי שהוא מבקש נסכים הולך לו אצל יוחנן שהוא ממונה על החותמות נותן לו מעות ומקבל ממנו חותם בא לו אצל אחיה שהוא ממונה על הנסכים ונותן לו חותם ומקבל ממנו נסכים ולערב באין זה אצל זה ואחיה מוציא

את החותמות ומקבל כנגדן מעות (שקל׳ ה ד). הנותן ערבון לחבירו ואמר לו אם אני חוזר בי ערבוני מחול לך והלה אמר לו אם אני אחזור בי אכפול לך ערבונך וכו׳ דיו שיקנה כ נ ג ד ערבונו (ר׳ יהודה, ב״מ מח :). הרי שמכר שדה לחבירו באלף זוז ונתן לו מעות מהן מאתים זוז בזמן שהמוכר חוזר בו יד לוקח על העליונה רצה אומר לו תן לי מעותי או תן לי קרקע כנגד מעותי וכו׳ ובזמן שלוקח חוזר בו יד מוכר על העליונה רצה אומר לו הילך מעותיך רצה אומר לו הילך קרקע כנגד מעותיך (שם עז:). והוי מחשב הפסד מצוה כ נ ג ד שכרה ושכר עברה כ נ ג ד הפסדה (רבי, אבות ב א). משכונו של גר ביד ישראל ומת הגר ובא ישראל אחר והחזיק בו זה קנה כ נ ג ד מעותיו וזה קנה את השאר (רבה, ב״ק מט :).—ובמשמ׳ בְּיַחַס לְ: כסבור אותו הגמון שלא אמר אלא לו ולא נתכוין אלא כ נ ג ד אביו שבשמים (תוספת׳ חול׳ ב כד). כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהל׳ ר״א אומר כ נ ג ד עצמו אמרן ר׳ יהושע אומר כנגד ציבור אמרן וחכ״א יש מהן כנגד ציבור ויש מהן כנגד עצמו האמורות בלשון יחיד כנגד עצמו האמורות בלשון רבים כנגד ציבור (פסח׳ קיז.). (כתוב) פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה כ נ ג ד מי אמר שלמה מקרא זה לא אמרו אלא כ נ ג ד דוד אביו (רשב״י, ברכ׳ י.). ואם אי אפשר למתרגם להגביה קולו כ נ ג ד הקורא ימעך הקורא קולו ויקרא (שם מה.). שלש תפילות וכו׳ כנגד ג׳ פעמים שהיום משתנה על הבריות (ר״ש בר נחמני, ירוש׳ שם ד א). שמנה עשרה פעמים מזכיר האבות בתורה ו כ נ ג ד כן קבעו חכמים י״ח ברכות שבתפלה (ר׳ פנחס, מד״ר ברא׳ סט). כנגד מי אמר בחוץ לא ילין גר (ר׳ ברכיה, שם שמות יט).—ובמשמ׳ של איבה: ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כ נ ג ד ך (ר׳ מאיר, אבות ד י). אחד דן כ נ ג ד שנים ושנים דנין כ נ ג ד אחד (תוספת׳ סנה׳ ז ז). לפי שבא קרח כ נ ג ד אהרן וערער על הכהונה (ספרי במד׳ קיז). למלך בשר ודם שהיה לו בן בית ונתן לו שדה אחוזה במתנה ולא כתב ולא חתם וכו׳ בא אחד וערער כנגדו על השדה אמר לו המלך כל מי שירצה יבוא ויערער כ נ ג ד ך על השדה בוא ואני כותב ואני חותם (שם). המחלוקת הזו אינה כנגדנו אלא כנגד הקב״ה (מד״ר במד׳ יח). למלך שהיו לו עבדים הרבה ורצה לעשות אחד מהן בן חורין וכו׳ עמדו חבוריו כ נ ג ד ו (שם). אף אנו נבוא כנגדן עם אדם שכחו בפיו (שם כ). — ומשל: משל לאחד שאומרים לו זקנך מגודל אמר להם יהיה כ נ ג ד המשחיתים (רלב״ע, ברכ׳ יא.).— שֶׁכְּנֶגְדִּי, שֶׁכְּנֶגְדּוֹ, שאינו מסכים לו: מה אעשה שכנגדי חולק עלי (ר׳ יוחנן, כתוב׳ פד :). ואלו נשבעין ונוטלין השכיר והנגזל והנחבל ושכנגדו חשוד על השבועה (שבוע׳ ז א). היה אחד מהן משחק בקוביא ומלוה בריבית וכו׳ שכנגדו נשבע ונוטל (שם ד). — ומצוי בספה״מ״א, ורב שמושו במשמ׳ איבה ובמשמ׳ ההפך מן דבר: והיה זה כ נ ג ד סברת סומכוס (ר״י אבן מיגש, סי׳ יד). כמו שלא יסתפק אחד ממנו בקיום הנסים שנעשו לאבות כנגד הטבע בקריעת ים סוף (תשו׳ רשב״א). והנה דרך מווכחים שאם אחד יערוך דבריו ושכנגדו לא יחשיבהו להשיב כי אם ישתוק וילעיג יקשה עליו (ר״מ אלשיך, איוב כא ג).—וכמו״כ במשמ׳ ביחס לְ: כי כן מנהג המקרא כשמדבר כ נ ג ד כנסת ישראל כשמדבר בלשון רבים מדבר כנגד הפרטים וכשמדבר בלשון יחיד מדבר כנגד הכלל (רד״ק ישע׳ נא יב).

א. נָגַד, — קל לא נמצא.

—הפע׳, הגיד, הגידה, הגדת, הגדתה, הגדתי, הגידו, הגדתם, מגיד, מגדת, הגד, הגד־, הגידה, הגידי, הגידו, אגיד, אגידה, תגיד, תגד, תגד־, תגידי, תגידו, יגיד, יגד, יגד־, נגיד, נגידה, יגידו, אגידנו, יגדך, יגידה, יגדה, נגידנו, — הגיד דבר, אמר, ספר, sagen, erzählen : dire, raconter ; to say, to tell: ויאמר מי הגיד לך כי עירם אתה (בראש׳ ג יא). וירא חם אבי כנען את ערות אביו ויגד לשני אחיו בחוץ (שם ט כב). ויקרא פרעה לאברם ויאמר מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך הוא (שם יב יח). ויאמר בת מי את הגידי נא לי היש בית אביך מקום לנו ללין (שם כד כג). ותרץ הנער ותגד לבית אמה כדברים האלה (שם כח). ועתה אם ישכם עשים חסד ואמת את אדני הגידו לי ואם לא הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל (שם מט). ויבאו עבדי יצחק ויגדו לו על אדות הבאר אשר חפרו (שם כו לב). ויאמר לבן ליעקב הכי אחי אתה ועבדתני חנם הגידה לי מה משכרתך (שם כט טו). ויגנב יעקב את לב לבן הארמי על בלי הגיד לו כי ברח הוא (שם לא כ). למה נחבאת לברח ותגנב אתי ולא הגדת לי ואשלחך בשמחה (שם כז). ואשלחה להגיד לאדני למצא חן בעיניך (שם לב ו). וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך (שם ל). ויאמר את אחי אנכי מבקש הגידה נא לי איפה הם רעים (שם לז טז). ויאמר יוסף אל פרעה חלום פרעה אחד הוא את אשר האלהים

עשה הגיד לפרעה (שם מא כה). ויבאו אל יעקב אביהם ארצה כנען ויגידו לו את כל הקרת אתם (שם מב כט). ויאמר ישראל למה הרעתם לי להגיד לאיש העוד לכם אח ויאמרו שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו לאמר העוד אביכם חי היש לכם אח ונגד־לו על פי הדברים האלה (שם מג ו־ז). והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים (שם מה יג). ויעלו ממצרים ויבאו ארץ כנען אל יעקב אביהם ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי (שם כה־כו). ויאמר יוסף אל אחיו ואל בית אביו אעלה ואגידה לפרעה ואמרה אליו אחי ובית אבי אשר בארץ כנען באו אלי (שם מו לא). ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים (שם מט א). ויגד משה לאהרן את כל דברי יי׳ (שמות ד כח). והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יי׳ לי בצאתי ממצרים (שם יג ח). ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה שני העמר לאחד ויבאו כל נשיאי העדה ויגידו למשה (שם יו כב). ויגד משה את דברי העם אל יי׳ (שם יט ט). כה תאמר לבית יעקב ותגיד [1] לבני ישראל (שם ג). ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה והוא עד או ראה או ידע אם לוא יגיד ונשא עונו (ויקר׳ ה א). ובא אשר לו הבית והגיד לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית (שם יד לה). וירץ הנער ויגד למשה ויאמר אלדד ומידד מתנבאים במחנה (במדב׳ יא כז). ויאמר בלעם לבלק התיצב על עלתך ואלכה אולי יקרה יי׳ לקראתי ודבר מה יראני והגדתי לך (שם כג ג). וידבר יי׳ אליכם מתוך האש וכו׳ ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות (דבר׳ ד יב־יג). אנכי עמד בין יי׳ וביניכם בעת ההוא להגיד לכם את דבר יי׳ (שם ה ה). כי יפלא ממך דבר למשפט וכו׳ ובאת אל הכהנים הלוים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך וכו׳ לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל (שם יז ח־יא). ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום ליי׳ אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע יי׳ לאבתינו לתת לנו (שם כו ג). ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחוית לאלהים אחרים ועבדתם הגדתי לכם היום כי אבד תאבדון (שם ל יז־יח). ויאמרו לה האנשים נפשנו תחתיכם למות אם לא תגידו את דברנו זה (יהוש׳ ב יד). ואם תגידי את דברנו זה והיינו נקים משבעתך אשר

השבעתנו (שם כ). ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כבוד ליי׳ אלהי ישראל ותן לו תודה והגד־נא לי מה עשית (שם ז יט). ויגדו לסיסרא כי עלה ברק בן אבינעם הר תבור (שפט׳ ד יב). וילכו וימליכו את אבימלך וכו׳ ויגדו ליותם וילך ויעמד בראש הר גרזים וישא קולו ויקרא (שם ט ו־ז). ולא שאלתיהו אי מזה הוא ואת שמו לא הגיד לי (שם יג ו). ותמהר האשה ותרץ ותגד לאישה ותאמר אליו הנה נראה אלי האיש אשר בא ביום אלי (שם י). ויעל ויגד לאביו ולאמו ויאמר אשה ראיתי בתמנתה מבנות פלשתים ועתה קחו אותה לי לאשה (שם יד ב). וישסעהו (את הארי) כשסע הגדי ומאומה אין בידו ולא הגיד לאביו ולאמו את אשר עשה (שם ו). אחודה נא לכם חידה אם הגד תגידו אותה לי שבעת ימי המשתה ומצאתם ונתתי לכם שלשים סדינים ושלשים חלפת בגדים ואם לא תוכלו להגיד לי ונתתם אתם לי שלשים סדינים ושלשים חליפות וכו׳ ולא יכלו להגיד החידה שלשת ימים וכו׳ ויאמרו לאשת שמשון פתי את אישך ויגד־לנו את החידה וכו׳ ההידה חדתה לבני עמי ולי לא הגדתה ויאמר לה הנה לאבי ולאמי לא הגדתי ולך אגיד וכו׳ ויהי ביום השביעי ויגד־לה כי הציקתהו ותגד החידה לבני עמה (שם יב־יז). ויתן החליפות למגידי החידה (שם יט). ותאמר דלילה אל שמשון הגידה נא לי במה כחך גדול (שם טז ו). ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו (שם יח). ביום ההוא אקים אל עלי וכו׳ והגדתי לו כי שפט אני את ביתו (ש״א ג יב־יג). ושמואל ירא מהגיד את המראה אל עלי ויקרא עלי את שמואל וכו׳ ויאמר מה הדבר אשר דבר אליך וכו׳ ויגד־לו שמואל את כל הדברים (שם טו־יח). והאיש בא להגיד בעיר (כי נלקח הארון) ותזעק כל העיר וכו׳ והאיש מהר ויבא ויגד לעלי (שם ד יג־יד). ועתה שמע בקולם אך כי העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך אשר ימלך עליהם (שם ח ט). עתה נלכה שם אולי יגיד לנו את דרכנו אשר הלכנו עליה וכו׳ הנה נמצא בידי רבע שקל כסף ונתתי לאיש האלהים והגיד לנו את דרכנו (שם ט ו־ח). ויאמר הגידה נא לי אי זה בית הראה (שם יח). עלה לפני הבמה ואכלתם עמי היום ושלחתיך בבקר וכל אשר בלבבך אגיד לך (שם יט). ויאמר דוד שאול הגידה נא לי מה אמר לכם שמואל ויאמר שאול אל דודו הגד הגיד לנו כי נמצאו האתנות (שם י טו־טז). ויגידו לשאול לאמר הנה העם חטאים ליי׳ לאכל על הדם (שם יד לג). ויאמר שאול אל יונתן הגידה לי מה עשיתה ויגד־לו יונתן ויאמר טעם טעמתי וכו׳ (שם מג). ויאמר שמואל אל שאול הרף

[1]) כך, מלא יוד, בכל הספרים. ובמסר: ג׳ מלאים בליש׳ וסי׳ ותגיד לבני ישראל, הגיד נגיד דבר, ובעל כנפים יגיד.

ואגידה לך את אשר דבר יי׳ אלי הלילה (שם טו טז). וישמעו הדברים אשר דבר דוד ויגידו לפני שאול (שם יז לא). ותאהב מיכל בת שאול את דוד ויגדו לשאול וישר הדבר בעיניו (שם יח כ). ויגדו עבדיו לדוד את הדברים האלה וישר הדבר בעיני דוד להתחתן במלך (שם כו). ויגד יהונתן לדוד לאמר מבקש שאול אבי להמיתך (שם יט ב). ואני אדבר בך אל אבי וראיתי מה והגדתי לך (שם ג). ותגד לדוד מיכל אשתו לאמר אם אינך ממלט את נפשך הלילה מחר אתה מומת (שם יא). ויגד אביתר לדוד כי הרג שאול את כהני יי׳ (שם כב כא). ויהי כאשר שב שאול מאחרי פלשתים ויגדו לו לאמר הנה דוד במדבר עין גדי (שם כד א). ואת הגדת היום את אשר עשיתה אתי טובה את אשר סגרני יי׳ בידך ולא הרגתני (שם יח). שאל את נעריך ויגידו לך (שם כה ח). וישבו ויבאו ויגדו לו ככל הדברים האלה (שם יב). ולאביגיל אשת נבל הגיד נער אחד מהנערים לאמר וכו׳ (שם יד). ולא הגידה לו דבר קטן וגדול עד אור הבקר ויהי בבקר בצאת היין מנבל ותגד־לו אשתו את הדברים האלה (שם לו-לז). פן יגדו עלינו לאמר כה עשה דוד (שם כז יא). ויאמר אליו דוד מה היה הדבר הגד־נא לי (ש״ב א ד). ויאמר דוד אל הנער המגיד לו איך ידעת כי מת שאול ויהונתן בנו (שם ה). אל תגידו בגת אל תבשרו בחוצת אשקלון פן תשמחנה בנות פלשתים פן תעלזנה בנות הערלים (שם כ). כי המגיד לי לאמר הנה מת שאול והוא היה כמבשר בעיניו (שם ד י). ותהר האשה ותשלח ותגד לדוד ותאמר הרה אנכי (שם יא ה). וישלח יואב ויגד לדוד את כל דברי המלחמה (שם יח). ויראו עבדי דוד להגיד לו כי מת הילד (שם יב יח). ויאמר לו מדוע אתה ככה דל בן המלך בבקר בבקר הלוא תגיד לי (שם יג ד). ויבא יואב אל המלך ויגד־לו (שם יד לג). ראו אנכי מתמהמה בעברות המדבר עד בוא דבר מעמכם להגיד לי (שם טו כח). והיה כל הדבר אשר תשמע מבית המלך תגיד לצדוק ולאביתר הכהנים (שם לה). ועתה שלחו מהרה והגידו לדוד לאמר אל תלן הלילה בערבות המדבר (שם יז טז). ויהונתן ואחימעץ עמדים בעין רגל והלכה השפחה והגידה להם והם ילכו והגידו למלך דוד (שם יז). וירא אתם נער ויגד לאבשלם (שם יח). ויהי אחרי לכתם ויעלו מהבאר וילכו ויגדו למלך דוד (שם כא). ויאמר יואב לאיש המגיד לו והנה ראית ומדוע לא הכיתו שם ארצה (שם יח יא). ויאמר יואב לכושי לך הגד למלך אשר ראיתה (שם כא). וילך הצפה אל גג השער אל החומה וישא את עיניו וירא והנה איש רץ לבדו ויקרא הצפה ויגד למלך (שם כד-כה). ולכל העם הגידו לאמר הנה המלך יושב בשער (שם יט ט). ואתה אדני המלך עיני כל ישראל עליך להגיד להם מי ישב על כסא אדני המלך אחריו (מ״א א כ). ויגידו לשמעי לאמר הנה עבדיך בגת (שם ב לט). ויגד־לה שלמה את כל דבריה לא היה דבר נעלם מן המלך אשר לא הגיד לה (שם י ג). הוא יגיד לך מה יהיה לנער (שם יד ג). ויגד אחאב לאיזבל את כל אשר עשה אליהו (שם יט א). ויאמר אליה אלישע מה אעשה לך הגידי לי מה יש לכי בבית (מ״ב ד ב). ותבא ותגד לאיש האלהים (שם ז). ויבא ויגד לאדניו לאמר כזאת וכזאת דברה הנערה אשר מארץ ישראל (שם ה ד). ויקרא אל עבדיו ויאמר אליהם הלא תגידו לי מי משלנו אל מלך ישראל (שם ו יא). אלישע הנביא אשר בישראל יגיד למלך ישראל את הדברים אשר תדבר בחדר משכבך (שם יב). ועתה לכו ונבאה ונגידה בית המלך (שם ז ט). ויקרא השערים ויגידו בית המלך פנימה (שם יא). ויאמרו שקר הגד־נא לנו (שם ט יב). ויגד הצפה לאמר בא המלאך עד הם ולא שב (שם יח). ויבא המלאך ויגד־לו לאמר הביאו ראשי בני המלך (שם י ח). ויבא אליקים בן חלקיה אשר על הבית ושבנא הספר ויואח בן אסף המזכיר אל חזקיהו קרועי בגדים ויגדו לו דברי רב־שקה (שם יח לז). ויגד שפן הספר למלך לאמר ספר נתן לי חלקיה הכהן (שם כב י). הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים (שה״ש א ז). השבעתי אתכם בנות ירושלם אם תמצאו את דודי מה תגידו לו שחולת אהבה אני (שם ה ח). ותגד לחמותה את אשר עשתה עמו (רות ג יט). והוא יגיד לך את אשר תעשין (שם ג ד). אם תגאל גאל ואם לא יגאל הגידה לי ואדע (שם ד ד). כי הנה יוצר הרים וברא רוח ומגיד לאדם מה שחו (עמו׳ ד יג). הכרת פניהם ענתה בם וחטאתם כסדם הגידו לא כחדו (ישע׳ ג ט). אים אפוא חכמיך ויגידו נא לך וידעו מה יעץ יי׳ צבאות על מצרים (שם יט יב). כי כה אמר אלי אדני לך העמד המצפה אשר יראה יגיד (שם כא ו). אשר שמעתי מאת יי׳ צבאות אלהי ישראל הגדתי לכם (שם י). בגת אל תגידו בכו אל תבכו (מיכ׳ א י). ואולם אנכי מלאתי כח את רוח יי׳ ומשפט וגבורה להגיד ליעקב פשעו ולישראל חטאתו (שם ג ח). הגיד לך אדם מה טוב ומה יי׳ דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד (שם ו ח). הגידו ביהודה ובירושלם השמיעו וכו׳ ואמרו האספו ונבואה אל ערי

המבצר (ירמ׳ ד ה). כי קול מגיד מדן ומשמיע און מהר אפרים (שם טו). הגידו זאת בבית יעקב והשמיעוה ביהודה לאמר שמעו נא זאת עם סכל ואין לב וכו׳ (שם ה כ-כא). והיה כי תגיד לעם הזה את כל הדברים האלה ואמרו אליך על מה דבר יי׳ עלינו את כל הרעה הגדולה הזאת וכו׳ (שם טז י). כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב הגידו ונגידנו כל אנוש שלמי שמרי צלעי (שם כ י). שמעו דבר יי׳ גוים והגידו באיים ממרחק (שם לא י). קרא אלי ואענך ואגידה לך גדלות (שם לג ג). ויגד להם מכיהו את כל הדברים אשר שמע (שם לו יג). ויאמרו אל ברוך הגיד נגיד למלך את כל הדברים האלה ואת ברוך שאלו לאמר הגד־נא לנו איך כתבת את כל הדברים האלה מפיו (שם יו-יז). ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך הלוא המת תמיתני (שם לח טו). ובאו אליך ואמרו אליך הגידה נא לנו מה דברת אל המלך (שם כה). ויבאו כל השרים אל ירמיהו וישאלו אתו ויגד להם ככל הדברים האלה (שם כז). והתפלל בעדנו אל יי׳ אלהיך וכו׳ ויגד־לנו יי׳ אלהיך את הדרך אשר נלך בה (שם מב ג). אתם שלחתם אתי אל יי׳ אלהיכם לאמר התפלל בעדנו אל יי׳ אלהינו וככל אשר יאמר יי׳ אלהינו כן הגד־לנו ועשינו ואגיד לכם היום ולא שמעתם בקול יי׳ אלהיכם (שם כ-כא). הגידו במצרים והשמיעו במגדול (שם מו יד). הגידו בארנון כי שדד מואב (שם מח כ). קול נסים ופלטים מארץ בבל להגיד בציון את נקמת יי׳ אלהינו נקמת היכלו (שם נ כח). ויאמר יי׳ אלי בן אדם התשפוט את אהלה ואת אהליבה והגד להן את תועבותיהן (יחזק׳ כג לו). ויאמרו אלי העם הלא תגיד לנו מה אלה לנו (שם כד יט). הגד את כל אשר אתה ראה לבית ישראל (שם מ ד). אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית (שם מג י). הגישו עצמותיכם יאמר מלך יעקב יגישו ויגידו לנו את אשר תקרינה הראשנות מה הנה הגידו ונשימה לבנו וכו׳ הגידו האתיות לאחור ונדעה כי אלהים אתם (ישע׳ מא כא-כג). מי הגיד מראש ונדעה ומלפנים ונאמר צדיק אף אין מגיד אף אין משמיע (שם כו). הראשנות הנה באו וחדשות אני מגיד בטרם תצמחנה אשמיע אתכם (שם מב ט). ישימו ליי׳ כבוד ותהלתו באיים יגידו (שם יב). כל הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים מי בהם יגיד זאת (שם מג ט). אנכי הגדתי והושעתי והשמעתי (שם יב). אני יי׳ דבר צדק מגיד מישרים (שם מה יט). מגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו (שם מו י). צאו מבבל ברחו מכשדים בקול רנה הגידו השמיעו זאת הוציאוה עד קצה הארץ אמרו גאל יי׳ עבדו יעקב (שם מח כ). קרא בגרון אל תחשך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם (שם נח א). זמרו ליי׳ ישב ציון הגידו בעמים עלילותיו (תהל׳ ט יב). יבאו ויגידו צדקתו לעם נולד כי עשה (שם כב לב). כי עוני אגיד אדאג מחטאתי (שם לח יט). רבות עשית אתה יי׳ אלהי וכו׳ אין ערך אליך אגידה ואדברה עצמו מספר (שם מ ו). אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך (שם נא יז). וייראו כל אדם ויגידו פעל אלהים (שם סד י). טוב להדות ליי׳ ולזמר לשמך עליון להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות (שם צב ב-ג). עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו להגיד כי ישר יי׳ צורי ולא עלתה בו (שם טו-טז). כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (שם קיא ו). אשפך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד (שם קמב ג). דור לדור ישבח מעשיך וגבורתיך יגידו (שם קמה ד). מגיד דברו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל (שם קמז יט). יפיח אמונה יגיד צדק ועד שקרים מרמה (משלי יב יז). ומלאך בא אל איוב ויאמר הבקר היו חרשות והאתנות רעות על ידיהם ותפל שבא ותקחם וכו׳ ואמלטה רק אני לבדי להגיד לך (איוב א יד-טו). מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך ויגד־לך תעלמות חכמה (שם יא ה-ו). שאל נא בהמות ותרך ועוף השמים ויגד־לך (שם יב ז). אחוך שמע לי וזה חזיתי ואספרה אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם (שם טו יז-יח). מי יגיד על פניו דרכו (שם כא לא). את מי הגדת מלין ונשמת מי יצאה ממך (שם כו ד). אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו (שם לג כג). איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה (שם לח ד). ואלה העלים מתל מלח וכו׳ ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל הם (עזר׳ ב נט). ואגיד להם את יד אלהי אשר היא טובה עלי (נחמ׳ ב יח). מי יגיד לאדם מה יהיה אחריו תחת השמש (קהל׳ ו יב). כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל הכנפים יגיד דבר (שם י כ). לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד (אסת׳ ב י). אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה כאשר צוה עליה מרדכי (שם כ). ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה (שם כב). ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי (שם ג ד). ואני באתי להגיד כי חמודות אתה (דני׳ ט כג). — ובמשמ׳ פרש, באר: ואמר (את החלום) אל החרטמים ואין מגיד לי (בראש׳ מא כד). — ובמשמ׳ עשה דבר שמעיד עליו כך וכך: הבשת היום את פני כל עבדיך וכו׳ לאהבה את שנאיך ולשנא את אהביך כי הגדת היום כי אין לך שרים

ועבדים כי ידעתי היום כי לא אבשלום חי וכלנו היום מתים כי אז ישר בעיניך (ש״ב יט ו-ז).—ובמליצה לדברים לאבע״ח: עמי בעצו ישאל ומקלו יַגִּיד לו (הוש׳ ד יב). השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מַגִּיד הרקיע (תהל׳ יט ב). מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר הֲיַגִּיד אמתך (שם ל י). וַיַּגִּידוּ שמים צדקו כי אלהים שפט הוא סלה (שם נ ו). הִגִּידוּ השמים צדקו וראו כל העמים כבודו (שם צז ו).—וכנ׳: שאל אביך וְיַגֵּדְךָ זקניך ויאמרו לך (דבר׳ לב ז). מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי יי׳ אליו וְיַגִּדָהּ על מה אבדה הארץ (ירמ׳ ט יא). כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב הגידו וְנַגִּידֶנּוּ כל אנוש שלמי שמרי צלעי (שם כ י). ומי כמוני יקרא וְיַגִּידֶהָ ויערכה לי (ישע׳ מד ז). מי השמיע זאת מקדם מאז הִגִּידָהּ הלוא אני יי׳ ואין עוד אלהים מבלעדי (שם מה כא). מספר צעדי אַגִּידֶנּוּ כמו נגיד אקרבנו (איוב לא לז).—ובתו״מ: כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד (סנה׳ מד:). ידעה מרים (שפרש משה מאשתו) והגידה לאהרן (תנחומ׳ צו יג). — לְהַגִּיד, במשמ׳ להודיע, להוכיח: לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא וכו׳ ולהגיד גדולתו של הקב״ה שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה ומלך מלכי המלכים הקב״ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהן דומה לחברו (סנה׳ ד ה).—מַגִּיד שכך וכך, הכתוב מתכון בזה כך וכך: וראיתם אותה אין כתוב כאן אלא וראיתם אותו מגיד שכל המקיים מצות ציצית כאילו מקבל פני שכינה (ר׳ מאיר, ירוש׳ ברכ׳ א ה). ואתם לא תצאו מגיד משנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ יא). וישא העם את בצקו טרם יחמץ מגיד שלשו את העיסה ולא הספיקו לחמצה (שם יג). ואיש את קדשיו לו יהיו מגיד שטובת הנאת קדשים לבעליהם (ספרי במד׳ ו). אשה כושית מגיד שהכל מודים ביופיה כשם שהכל דוברים בשחרותו של כושי (תנחו׳ צו יג).—ומצוי שמוש פעל זה גם בסהמ״א. וכנ׳: נערות אסתר הגידוה דבר, שמענו צעקה כיענים במדבר (ר״י הלוי, אדון חסדך). והיותר מופלא בשמחות שיבא לפניהם חכם ומבין ויספר להם לפניהם ספורים ויגידם הגדות מעניני הדרושי הפלסופיא (נרבוני, ארח חיים, בהנהג׳ הזקנים, כ״י ביהמ״ד פטרב׳).

—פע׳, הֻגַּד, יֻגַּד, מקו׳ הֻגֵּד, — הֻגַּד לו, איש הֻגִּיד לו: ויהי אחר הדברים האלה וַיֻּגַּד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה גם הוא בנים לנחור אחיך (בראש׳ כב כ). וַיֻּגַּד לרבקה את דברי עשו בנה הגדול (שם כז מב). וַיֻּגַּד ללבן ביום השלישי כי ברח יעקב (שם לא כב). וַיֻּגַּד לתמר לאמר הנה חמיך עלה תמנתה לגז צאנו (שם לח יג). וַיֻּגַּד למלך מצרים כי ברח העם (שמות יד ה). כי ימצא בקרבך וכו׳ איש או אשה אשר יעשה את הרע בעיני יי׳ אלהיך וכו׳ וְהֻגַּד לך ושמעת ודרשת היטב (דבר׳ יז ב-ד). ויענו את יהושע ויאמרו כי הֻגֵּד הֻגַּד לעבדיך את אשר צוה יי׳ אלהיך (יהוש׳ ט כד). וַיֻּגַּד לאבימלך כי התקבצו כל בעלי מגדל שכם (שפט׳ ט מז). ולשאול הֻגַּד כי נמלט דוד מקעילה (ש״א כג יג). וירא ארם כי נגף לפני ישראל ויאספו יחד וכו׳ וַיֻּגַּד לדוד ויאסף את כל ישראל (ש״ב י טו-יז). וַיֻּגַּד ליואב הנה המלך בכה (שם יט ב). וַיֻּגַּד לדוד את אשר עשתה רצפה בת איה פלגש שאול (שם כא יא). וַיֻּגַּד לשלמה כי הלך שמעי מירושלם (מ״א ב מא). ולא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הֻגַּד לי החצי (שם י ז). הלא הֻגַּד לאדני את אשר עשיתי בהרג איזבל את נביאי יי׳ (שם יח יג). ויאמר לכו וראו איכה הוא ואשלח ואקחהו וַיֻּגַּד לו לאמר הנה בדתן (מ״ב ו יג). ויען בעז ויאמר לה הֻגֵּד הֻגַּד לי כל אשר עשית את חמותך אחרי מות אישך (רות ב יא). וַיֻּגַּד לבית דוד לאמר נחה ארם על אפרים (ישע׳ ז ב). חזות קשה הֻגַּד לי הבוגד בוגד והשודד שודד (שם כא ב). הלוא תדעו הלוא תשמעו הלוא הֻגַּד מראש לכם (שם מ כא).—ואמר בן סירא: זכור כי מות לא יתמהמה וחוק שאול לא הגד לך (ב״ס גני׳ יד יב).—ובסהמ״א, בינ׳ הַמֻּגָּד: וכאשר כיונתי לנסותם דרך הבוחן התאמת המוגד מהם (תרג׳ אגר׳ חי בן מקיץ לאבן סינא, קובץ על יד ב). ולדבר המוגד אנחנו נושאים פנים לא לעצם המגיד (ר״א הקלאי, ג״ע, ענין קדוה״ח י).

—פע׳, נִגֵּד, נִגְּדוֹ, — היה באיבה לו: ויש אל גלגלי הככבים אשר תחת זה תנועה אחרת נוטה ומתנגדת לזאת על שני קטבים רחוקים מקטבי התנועה הראשונה כ״ג מעלות (ראב״ח הנשיא, הספירה א). כאשר ירצה הפחמי שותלהב (האש) מיד ישליך עליו מים והטעם הוא מפני שבטבע יתחזק האש בהרגש המנגד (יוסף בן וירגא, בסוף שבט יהודה). ואחר שהקדים זה מה שיחייבהו לעמד כנגד המנגד הקהה את שניו ואמר משיב דבר וכו׳ (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי יח יב). שכל מצוייר יפסד לעתיד לפי שהציור ינגד לענין הנצחיות ויסתור אותו (ר״י אברבנאל, מפעל׳ ה׳ ט ט). ופן יאמר איש

מה תועיל חריצותי אם עוני או רוע מזלי ינגדוני לזה אמר ובא כמהלך רשיך (ר״מ אלשיך, רב פנינים, משלי ו יא). אעשה לו עזר דבר שינגדהו שהוא החומ׳ ומן שתי הקצוות יבא מיצועו (ר״י אבוהב, נהר פישון יט:). יסוד האש קר ולח יסוד הארץ קר ויבש והוא כבד מכולן ואיך יסכימו אלה ההפכים ואיך יתאהבו אלה המנגדים ואיך ישלימו אלה השונאים (ר״י פרוביינצלו, שו״ת בלמוד החכמ׳).

—התפ׳, *התנגד,—התנגד לפלוני, היה להפך ממנו: להסביר ולישב את שני הסיבובים המתנגדים הנ״ל מה מאד קשה ציורו (ר״ד גנז, נחמ׳ ונעים א יג). —ובפרט מצוי השמוש במשמ׳ של התיחסות של איבה, ולא נמצאו בין פתקאותי יותר מראי-מקום. ועי׳ *מתנגד.

ב*נגד, ממנו ב.*נגד.

ב.*נָגַד,—קל לא נמצא.

—פע׳, *נִגֵּד. — נִגֵּד אותו, הִכָּהו: מה עשה לו הקב״ה (לנבוכדנצר) מסרו למלאך השטן והתחיל מנגדו ואומר לו רשע ליחה סרוחה אמור מה ראית (ר׳ ברכיה, מד״ר במות כ). זכה (האדם אשתו היא) כנגדו לא זכה מנגדתו (יבמ׳ סג.). אם זכה תהיה לו עזר ואם לאו לנגדו להלחם (פדר״א יב). —ומצוי בסהמ״א: ותחת פרדו הביא הארי וניגדו וכפתו בריחיים לטעון בעדו (יוהסין של אחימעץ מאיטליה, ניבויאר 112). מיד צוה המלך לאסרם בזיקים ואסרום ונגדום בכל יום וכו׳ עד שמתו במיתה משונה (מעשיות, ביהמ״ד ילינק ה).

*נְגָדָה, ש״נ,—שם אחד הטעמים: שלישית היא הנגדה, יוצאת ביד ברעדה, מוכפלת בפה בלמידה (ב״א, דה״ט יז, שער הטעמים). התשיעי נקרא רביע וגם נקרא נגדה, והוא נקודה אחת למעלה נקודה, ויוצאת בנחת וברעדה (הורי׳ הקורא, בענין הטעמים 72).

*נְגָדוּת, ש״נ,—כמו נֶגְדִּיּוּת: כל שני כוכבים נהברים יחד או עומדים על תמונה אחת מארבע התמונות האלה אתה אומר עליהם שהם נראין זה אל זה ומשתתפין בנגדותם ונאותים וקשורים זה עם זה (ראב״ח הנשיא, חשבון המהלכ׳ ב, כ״י בריט״מ).

*נֶגְדִּי, ת״ז, לנק׳ נֶגְדִּית, מ״ר נֶגְדִּיִּים, נֶגְדִּיּוֹת, — שהוא נגד הדבר ולהפך ממנו: ומיוסד (העולם) בד׳ טבעים עגולים ומרובעים, נגדיים ומהופכים, משוני דרכים (מנח׳ גילוני, מכתי׳ לר״ד הבבלי, לקו״ק נספח׳ 59). כי הכחות הם נגדיים מהפעולות אשר עליהם (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ט). ולזה ברא השם ית׳ מה שבין אלו היסודות ההפכיות והם האש והמים שתים אחרות נגדיות כמוהם וכו׳ ונעשה (הרוח) בין האש והמים כדי לבטל מחלוקת אשר בין ב׳ הנגדיים (תרג׳ פי׳ יליני׳ לאבו סהל בן תמים נד:). שהפרוד והחבור שני נגדיים ואיך אפשר היות נושא אחד לשני נגדיים (ר״א הקראי, ע״ח ג). שהחכמה והסכלות נגדיים ואין ביניהם אמצעי כשאר מיני הנגדיים כמו הראות והעורון וכו׳ (ר״ז מברצלונה, פי׳ משלי ה יז). עשיר ורש נפגשו ר״ל בנגדיות ובהפוכות ושניהם סיבתם ית׳ (שם כב ב). —ובתשברת: ונזדמן שנעשית על ידי החיתוך הזה זויות כז״ח הפנימית של צד שמאל שוה לזויות ח׳ הפנימית של צד ימין שהיא נגדיית לה (ר״י הספרדי, יסו״ע א ד יח). שכל א׳ ממיני המרובעים האלה יש לו סגולות והיא שאלכסונו הוא חולק אותו לב׳ חצאין כלומר לשני משולשים שוים זה לזה ושני צלעיו הנגדיים הם מקבילים זה לזה ושתי זוויותיו הנגדיות שוות זו לזו (שם שם כא).

*נֶגְדִּיּוּת, ש״נ, — סגולת מה שהוא נגדי: החמר שאין בו נגדיות איך לא יהיה בו נצחיות ותמידיות (מנח׳ גילוני, מכתי׳ לר״ד הבבלי, לקו״ק נספח׳ 49). שראוי להיות הנגדיות מאודית מכל צד ופנה בכלל האכיות ואנחנו מצאנו הנגדיות בכלל האכיות אינה מאודית כגון נגדיות האש למים ואין תנועתם בתכלית הנגדיות (ר״א הקראי, ע״ח ו). והסגולות הסתומות והשווי המזגי ונגדיותו (אילס ליט״ר מקנדיאה, כתב ג לורח).

א.נגה[1], ממנו נֹגַהּ, א.נָגַהּ.

נֹגַהּ, ש״ז, בכנ׳ נָגְהָם,—א) אור, זיו האור, Lichtglanz, éclat; brightness: הלא חשך יום יי׳ ולא אור ואפל ולא נגה לו (עמו׳ ה כ). וברא יי׳ על כל מכון הר ציון ועל מקראה ענן יומם ועשן ונֹגַהּ אש להבה לילה (ישע׳ ד ה). ונֹגַהּ כאור תהיה קרנים מידו לו (חבק׳ ג ד). מִנֹּגַהּ נגדו בערו גחלי אש (ש״ב כב יג). וכאור בקר יזרח שמש בקר לא עבות מִנֹּגַהּ ממטר[2] דשא מארץ (שם כג ד). ענן גדול ואש מתלקחת ונֹגַהּ לו סביב (יחזק׳ א ד). ונֹגַהּ לאש ומן האש יוצא ברק (שם יג). כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הַנֹּגַהּ סביב (שם כח). וימלא הבית את הענן והחצר מלאה את נֹגַהּ כבוד יי׳ (שם י ד). והלכו גוים לאורך ומלכים לְנֹגַהּ זרחך (ישע׳ ס ג). לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם וּלְנֹגַהּ הירח לא יאיר

---

[1]) בארמית כמו בעברית.

[2]) ס״א וממטר.

לך (שם יט).—ובהשאלה: מי בכם ירא יי׳ שמע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נֹגַהּ לו יבטח בשם יי׳ וישען באלהיו (שם נ י). עד יצא כַנֹּגַהּ צדקה וישועתה כלפיד יבער (שם סב א).—ואור הכוכבים: שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם (יואל ב י).—ואור ברק חנית וכדומ׳: לאור חציך יהלכו לְנֹגַהּ ברק חניתך (חבק׳ ג יא).

— ב) *כנוי לכוכב משבעה המזלות, Venus: יש מזל שגומר הלוכו לי״ב חדש כגון כוכב חמה וכו׳ ויש מזל שהוא גומר הלוכו לשלשים שנה והוא שבתי חוץ מן כוכב נוגה ומאדים שאין הלוכן אלא לארבע מאות ושמונים שנה (כ׳ אפס, מד״ר בראשי׳ י). (מי שנולד בכוכב) נוגה יהי איש עשיר וזנאי [1] (שבת קנו.). ואחריו מה אתה בורא כוכב הנוגה לפי שצפה הקב״ה שעתיד דור המבול לזנות וכו׳ עמד ועירבן זה בזה כוכב זה איש הנוגה זה האשה (פסיק׳ רבתי כ). ואלו הן כוכבים בעולם שבעה חמה נוגה כוכב לבנה שבתאי צדק מאדים (ספ׳ יצירה ד ד). כל הכוכבים משרתים לשבעה כוכבים של שעות ושמן כל״ש צמח״ן כוכב לבנה שבתאי צדק מאדים חמה נוגה והם משרתים לשבעה ימי השבוע יום א׳ כוכב חמה יום ב׳ צדק וכו׳ יום ו׳ לבנה נוגה (פדר״א ו). ולאחר ג׳ שנים של מחזור הקטן יום שלאחריו תחלת ליל ג׳ ראש מולד הלבנה בשעת נוגה (שם ז). נוגה וצדק במנוד לבנה כנרות בקנים (ברייתא דשמואל הקטן א). ואלו הם המשמשין שבתי צדק מאדים חמה נוגה כוכב לבנה (שם ה). נוגה מהלך את המזל לכ״ה יום נמצא גומר את המזלות לשלש מאות יום (שם). ביתו של נוגה שור ומאזנים (שם). כוכב הנוגה במאזנים ג׳ חלקים רחוקה מ״ח חלקים (שם ו). ונוגה בשור בחלק ראשון נמצא רחוקה שלשים חלקים (שם). נוגה ומאדים שניהם שותפין בטריגון דרומי היום לנוגה והלילה למאדים נמצאת הנוגה חולקת ומשתתפת בשני טריגונין בטריגון דרומי ביום ובטריגון צפוני בלילה (שם). נוגה גובהו דגים ושפלותו בתולה (שם ח). נוגה מן כ״ח חלקים בדגים עד ז״ך חלקים בתאומים שהם צ׳ חלקים זהו גובה שפלותו (שם). נוגה ממונה על החן והחסד והאהבה ועל התאוה ועל החמדה ועל פרייה ועל וולדי אדם ועל וולדי בהמה ועל פירות הארץ ועל פירות האילן (שם ט). וגלגלי עיניהם דומין לגלגלי כוכב הנוגה (מדר׳ א״ב דר״ע, אות ק, ביהמ״ק ילינק). ויבן לו היכל לוציפר והוא היכל כוכב הנוגה (יוסיפון, דף י). והבט וראה כוכב צדק ונוגה איך יהלו אורם וזהרם (שם עז). מהלך נוגה מתחבר מג׳ מהלכות הא׳ מהם מהלך הכדור כולו אשר הוא סובב ומתגלגל את גובה הרום לפאת מזרח מעלה אחת בכל ק׳ שנה (ראב״ח הנשיא, צורה״א כג). נוגה על אשר היא קרה ולחה כמים ומתחממת מעט מחום החמה שעליה נתמנה על התאוה ועל השמחה ועל חן וחסד ואהבה וכו׳ ועל כן נתמנה על תאות היצר והמשגל ועל הזרע ועל פריה ורביה באדם ובבהמה ועל פירות הארץ ועל פירות האילן ועל הצמחים וכו׳ ונתמנה על הגילה ושמחה ושחוק כי אם יהיה דואג וקודר ולא ישמח לבו לשמוח ולגיל איננו מתאוה המשגל וע״כ נתמנה על יום ו׳ שנבראו בו אדם וחוה ונתנה להם שמחה וגילה וששון ותאות הדבוק ומשגל ופריה ורביה ונתמנה על הטובה (שבתי דונולו, תכמוני, פי׳ יציר׳ 65). ונוגה בחדר תימן ככלה אשר מלך הביאה בחדריו (ר״ש הנגיד, עלי כל איש). מי יבין סודותיך בהקיפך על גלגל השני גלגל השלישי ובו נוגה כגברת בין חיליה וככלה תעדה כליה ובעשתי עשר חדש תסוב גליליה וכו׳ והיא מחדשת בעולם ברצון בוראה השקט ושלוה ודיצה וחדוה ושירות ורננים ומצהלות חפות חתנים והיא מקשרת פרי תנובות ושאר הצמחים ממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים (רשב״ג, כ״מ). שעה ראשונה של ד׳ בשבת שימש שבתאי ובשנייה צדק ואחריו מאדים ואחריו חמה ואחריו נוגה ואחריו לבנה (רש״י שבת קכט:). ושבעה רקיעים הובאו זה בזה להיות מגורות לכוכבים ולשני מאורותיו, בליל שבתאי גם חול לצדק וחוג מאדים ושמש ואת אפלם יכסה באורותיו, ונגה וחוג כוכב וסהר אשר יזהיר ברחקו ואם יקרב ילבש באפלותיו (ראב״ע, בשם אל). ומאדים מפני אדם פניו נרדם, מגן גבוריהו מאדם, ויכסוף כוכב הנגה לאותותיך, לנגה ברק חניתך (הנ״ל, ארי קם, מכת׳ לר״ש אבן גאמע). והם תשעה גלגלים גלגל הקרוב ממנו הוא גלגל הירח והשני שלמעלה ממנו הוא גלגל שבו הכוכב הנקרא כוכב וגלגל שלישי שלמעלה ממנו שבו נוגה וגלגל רביעי שבו חמה וכו׳ (רמב״ם, יסוה״ת ג א). נוגה למקח וממכר יפה בעוד אשה לארוס ובגד חדש ללבוש וכסף וזהב להתקשט ולרחוץ במים ומי שנולד בה יעלה לגדולה ואח״כ ירד מגדולתו ויהיה חכם בתורה (ספר השעות, כ״י בריט״מ). כי השחרות מיוחס לשבתאי והאדום למאדים והירוק

[1]) גוף המאמר בארמ׳: האי מאן דבכוכב נוגה יהי גבר עתיר וזנאי יהי.

לצדק והתכלת ל נ ו ג ה (שעה״ש לאבי הרלב״ג ב ב). אם ימשול על הנולד אחד משלשה כוכבים יהיה מוכן לדעת בכל מלאכה והם מאדים ו נ ו ג ה וכוכב כי אי אפשר לכל מלאכה מבלתי תנועה וחדות וזריזות והתנועה למאדים והזריזות ל נוגה והחדות לכוכב (רש״ע פלקיירא, המבקש ל). ואמרו כי ישפע מ נ ג ה כח רוחני יתפשט בכל גופות העולם וכו תהיה טובת סדר ותפאר׳ הנמצאים וכו׳ (שם פג). נוגה קר ולח טוב וישר ובחלקו הנפש המתאוה ופריה ורביה (מנח׳ בר זרח, צדה לדרך א א). לנוגה אהבת נשים וניגון ומנעמים, ולו רופאים וסוחרים בתכשיט ועדי וזני בשמים (כתי הכפ׳ והלחש׳, מאמ׳ בתכונה, כ״י פריז). ויחס מאדים להשמש כיחס שר צבא למלך וצדק כשופט ושבתאי כסוכן וכוכב כמשנה ונגה כמשרת (ר׳ קלונ׳, אגר׳ בע״ח ג טו). ונבחן שעשו העוים הוא נוגה אשר ממנו החן (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ב). כתבו המספרים האמתיים שיש באיי הים הרדוקים עבודת נוגה ושם היכל בנוי וצלם מוטל ופניו למעלה וכו׳ (ר״ש בן וירגא, שבט יהודה ז). שנות שבתאי אחת עשרה שנה שנות צדק י״ב שנות מאדים ז׳ שנות השמש י״א שנות נוגה ט׳ שנות כוכב י״ב שנות הלבנה ט׳ (שם). קפציאל (ממונה) על רקיע שבתאי וכו׳ רפאל על רקיע חמה ענמל על רקיע נוגה מיכאל על רקיע כבב (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 34). ומגלגל שבתאי כח השפיטה והבחינה ומגלגל צדק כח הנדיבות ומגלגל מאדים כח הגבורה והכעס ומגלגל חמה כח הידיעה והזכירה ומגלגל נוגה כח התאוה ומגלגל כוכב כח השמחה והעצבון (שם 55). הגלגל השלישי הוא שבו הכוכב הנקרא נוגה ובלשון ערב אל זהרה וכו׳ ועל ידו פועל הבורא ית׳ בעולם השקט ושלוה ומיני זמר ושירות ורננים וקול מצהלות חופות חתנים ובו יתעוררו כל תופש כנור ועוגב לשמוח ולהתהלל והרחבת הלב וטהרת העיכים ושמים זכים והארץ צהלה ושמחה בהיות כל הלבבות מתעוררים לנבל וכנור תוף ומחול ומינים ועוגב וכן בכל מיני שמחות והתאוה (מ׳ אלגדבי, ש״א ב ב). מפני מה קוראים לאיזה אנשים בעלי נוגה לפי שטבע כוכב הלז חם ולח אף שעודף בחמימות וכל שטבעו נוטה לכך ראוי הוא ליחסו לנוגה וכו׳ שממשלתו על הבחורים ויפי תאר והמשוררים ובעלי שחוק והזמה ועל כלם שבנקל עושים פועל הנשים (מעשה טוביה, עולם הגלגלים ט). — ואמר המשורר: צדקו האומרים, אל לבי אמרתי, כי הירח ארץ לא נושבת. עד לגבול נ ג ה הארץ עברתי, אין עקבות עיר מושב רק שואת מות (יל״ג, בירח בלילה).

נָגַהּ, פ״ע, יִגַּהּ, — נָגַהּ הָאוֹר, עשה נֹגַהּ, האיר: העם ההלכים בחשך ראו אור גדול ישבי בארץ צלמות אור נָגַהּ עליהם (ישע׳ ט א). ותגזר אמר ויקם לך ועל דרכיך נָגַהּ אור (איוב כב כח). גם אור רשעים ידעך ולא יִגַּהּ שביב אשו (שם יח ה). — ואמר המשורר: אור כבוד אחד אין לגדלו חקר, צח ויופיעו בו גלילים נ ו ג ה י ם (ראב״ע, אור כבוד). — ובהשאלה: שומר מצוה וחוק יהיה הולכים ו נ ו ג ה י ם אוהבי דת סיני (ראב״ע, אלכי לא יסיס). וממערב וארצות ערב בני איש לו ינהו, וממזרח בכל אורח מאורותיו נ ג ה ו (ר״י חריזי, תחכמ׳ נה, כ״י בריט״מ). ויהי מקץ ימים אחרים, נ ג ה ו עיני העורים, ונתערבו לי כלם זה עם זה, לא ידעתי השמן מן הרזה (ר״א בר חסדאי הלוי, בן המלך והנזיר ג). — והשתמשו בו קצת הסופרים במשמ׳ פי״: האיר מחשכי מהלכיו, ואש נ ג ה על דרכיו (ר״י הלוי, אל נעלה). שהחמה נ ו ג ה ת את זוהר שלה ללבנה שכנגדה (ספ׳ חסידים, סי׳ תתרכ״ג).

— הִפעי, הִגִּיהַּ, יַגִּיהַּ, — הִגִּיהַּ הַיָּרֵחַ אוֹר, עשה שאורו יִגַּהּ, יאיר: חשך השמש בצאתו וירח לא יַגִּיהַּ אורו (ישע׳ יג י). — ובהשאלה, הִגִּיהַּ חשכו של פלוני, הושיעו, הצילו: כי אתה נירי יי׳ ויי׳ יַגִּיהַּ חשכי (ש״ב כב כט). — ובמדר׳: ראה יהושע בשנים עשר אבנים של כהן גדול שהן כנגד י״ב שבטים וכל שבט שהיה מצוה בידו היתה (אבנו) מ ג י ה ה[1] אורה וכל שבט שהיה בידו דבר עבירה לא היתה מ ג י ה ה[2] אורה וידע ששבט יהודה מעל בחרם (פדר״א לח).

ב.***נגה**[3]), ממנו ב.*נֹגַהּ, *מַגִּיהַּ, *הַגָּהָה.

ב.***נָגַהּ**[4]), — קל אינו נהוג.

— הִפעי, *הִגִּיהַּ, — הִגִּיהַּ[5]) סֵפֶר, עִיֵּן בו אם אינו משבש, ותִקֵּן אם מצא שבוש, korrigieren; corriger; correct:

[1]) בילק׳ (יהוש׳ יח) מגביה. — [2]) בילק׳ שם: היתה אבנו מ כ ה ה את אורה.

[3]) רב בעלי השרשים לא קבעו שרש מיוחד זה, ועי׳ הערה להערך.

[4]) עי׳ הערה הבאה. — [5]) בעל הערוך הביאו בערך גה, ומ״מ רגלים לדבר כי הוא ראה בו את ההפעיל הגיה אורו, כי גם לפעל זה קבע שרש גה, כמו שכתב בערך נגה (נגהי) וז״ל: והעיקר גה ולא יגה שביב אשו, ע״כ, והוא על דעת ר׳ מנחם בן סרוק, שהביא ולא יגה והגיה אורו במחברת גה. ונראה כי כך היתה דעת שאר הקדמונ׳, וכך תנחום ירושלמי בפרוש בערך נגה, מגיהי ספרים וכו׳, אמר וז״ל: והו מוסתעאר מן מעני נגה אור

וכותב לו ספר תורה לשמו וכו׳ ומגיהין אותו בבית דין של כהנים ובבי״ד של לוים ובבי״ד של ישראל (תוספ׳ סנה׳ ד ז). אין כותבין ספרים תפלין ומזוזות במועד ואין מגיהין אות אחת אפילו בספר עזרא (מו״ק ג ד). היה כותבה (את המגלה) דורשה ומגיהה אם כיון לבו יצא (מגי׳ ב ב). הוציא דיו אם בקולמוס כדי לכתוב שתי אותיות אם להגיה כדי להגיה אות אחת (ירוש׳ שבת ז ב). ומגיהין אותו (את ספר התורה) מספר עזרה על פי ב״ד של ע״א (שם סנה׳ ב ו). בקורא (בספר) להגיה (ברכ׳ יג.). מגיהי ספרים שבירושלם היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה (ר׳ יוחנן, כתוב׳ קו.). — ומצוי בסהמ״א: ראיתי לכתוב הנה כל פרשיות התורה הסתומות והפתוחות וצורת השירות כדי לתקן עליהם כל הספרים ולהגיה מהם וספר שסמכנו עליו בדברים אלו הוא הספר הידוע במצרים שהוא כולל ארבעה ועשרים ספרים שהיה בירושלם מכמה שנים להגיה ממנו הספרים ועליו היו הכל סומכין לפי שהגיהו בן אשר ודקדק בו שנים הרבה והגיהו פעמים רבות כמו שהעתיקו (רמב״ם, ס״ת ח ד). כי חפצתי שתגיה ספרי הנדפסים להסיר מהם מוקשי הטעיות (יעקב בן חיים, הקד׳ המסורה). וכבר הזהירו והרביצו אלה הרמב״ן והרשב״א בחידושיהם לבלתי הגיה מסברא (שם). ובהגהת הפסוקים לא היה אפשר שהייתי יכול להגיה אלא א״כ שהייתי יודע כל העשרים וארבע על פה (שם).

—הפע׳, *מֻגָּה, מוגה, — שהגיהוהו: וכשאתה מלמד את בנך למדהו בספר מוגה (ר״ע, פסח׳ קיב.). ספר שאינו מוגה אמר ר׳ אמי עד שלשים יום מותר לשהותו מכאן ואילך אסור לשהותו (כתוב׳ יט:). — ובסהמ״א: וכל תיבה מקצתה מטושטשת אין אותיותיה המוגהות עולות למנין פ״ה (ר״ת שבת קטו:). מן הספרים המוגהים המבואר׳ אשר עשה המלמד אהרן בן משה בן אשר (מחזור כ״י פטרבורג משנת 1009, דפ״ס, מבוא, דף IX). ספר שאינו מוגה במלא וחסר אפשר לתקנו ולהגיהו (רמב״ם, ס״ת ח ג). אבל מצאתי אחרי כן מוגה במשנה דווקנית שהוגה ממשנת ר׳ אפרים עשר מכות וכו׳ (מחזור ויטרי, פי׳ אבות ה ד, דף 536). ואת מלכי האי אין בו (המלה) כל בספר מוגה (רד״ק ירמ׳ כה כב).

נְגֹהָה, ש״נ, מ״ר נְגֹהוֹת,—כמו נֹגַהּ, קרני אור: נקוה לאור והנה חשך לַנְּגֹהוֹת באפלות נהלך (ישע׳ נט ט).

+נגה״ש, — ר״ת: נס גדול היה שם: הרב ר׳ נחמן בעל לקוטי מהר״ן נכד הבעש״ט שאצלו נמצאו דרשות זרות בתכלית על מנהגים שאין בהם ממש כמו על רקודים ידועים ועל הנגה״שים שמשחקים בהם התינוקות בחנוכה (ר״א זויפל, שעיי ח״ג, דף 37).

***נִגּוּב**, (ניגוב), ש״ז, — שם״פ מן נִגֵּב: הגת והמחץ והמשפך של נכרים רבי מתיר בניגוב (ע״ז עה.). —נגוב ידים: כל האוכל פת בלא ניגוב ידים כאילו אוכל לחם טמא (ר׳ אבהו, סוט׳ ד:).—ובסהמ״א: ולא ינגב השמש הלחות לבד אך תנגב גם הארץ ניגוב חזק (ר״ש א״ת, אותות השמים, כ״י ביה״ס כוזגבקסי). ואולם סיג הברזל הנה גאליגוס יאמר שהוא ינוגב ניגוב חזק ויסבול שיהיה נגובו בשלישית או בתחלת הרביעית (פי׳ אבן רשד על חלוזי אבן סינא).

***נִגּוּד**[1], ש״ז, — מנהיג, ובהשאלה, מכריע, עיקר: משפטי אלו הדינים חוקותי אלו המדרשות תשמורו זו המשנה ללכת בהם זה המעשה תשמרו ללכת בהם לא המשנה נגוד[2] אלא המעשה נגוד[2] (ספרא, אחרי מות יב, פרש׳ ט).

***נִגּוּד**, ש״ז, — שם״פ מן נִגֵּד, במשמ׳ עֲמִידָה נֶגֶד: הרוצה לדעת לקות הלבנה יהיה מעיין בעת הנגוד והיא עת היות הלבנה עומדת לנוכח החמה (ראב״ח הנשיא, חשבי מהלך הכוכבי׳ יג, כ״י פריז וכריט״מ). תמונת הנגוד כשיהי׳ בין שני כוכבים ששה מזלות שלמות שהן ק״פ מעלה ויהיה כ״א מהן פני אחיו מכנגד (שם כ). לפי שאור השמש הוא תמיד גדול ואור הירח לא ימצא שלם אלא בעת הנגוד (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ה ג ח). והיה מצבם (של הכוכבים) בחלקים מיוחדים מהגלגל למען ימשכו מחבוריהם ונגודיהם וכו׳ ועלותם על האופק (כ״י אברבנאל, שמים חדשים ג). וגם בהוראת הקבוצים

וכו׳, ובעבר׳: והוא משאל מן משמ׳ נגה אור. אבל, כבר העיר י׳ לוי במלונו כי הסתעפות משג עיון ותקון ספר ממשג אור איננה טבעית. ואולם גם גזרתו מן שרש נגה בערב׳ במשמ׳ הרחוק אינה טבעית, וכן דמיונו עם שרש הגה דחוק, כמו שהעיר שם פלישר, כי אלה שרשים שאין ביניהם שום דמיון. ויש מי שגזרוהו מן יגהה מזור, ולפי הענין זה מתקבל על הדעת, אך לא לפי הקש הדקדוקי, כי היה צ״ל מגהיה ולא מגיה. ולכן נראה כי זה אמנם שרש נגה, אך שרש מיוחד, שעקרו היה נקח, בקוף, והוא בערב׳ נקח a), שהוא משמש במשמ׳ הגהת ספרים.

a) نقح

[1]) בארמ׳ וסור׳ נגודא, מנהיג. — [2]) כך בנוסח׳ הספרים, אך נוסח ראב״ד נגיד.

זהנגודים במצבי הכוכבים (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי ח ו). ובב׳ רביעי שמשני צדי הנגוד שהוא חצי חדש חלק המזהיר לנו יעדיף על חלק הקדרות (ר״ד גנז, נחמד ונעים כט). ואמנם הירח בדבוקו עם השמש הוא יותר קרוב לו שבניגודו נרחק יותר הימנו (אילם לוס״ר מקנדיה, מעין חתום סח). היודע חכמת המשלשים וכו׳ ידע כל המאורעות בשמים כגון הלקיות והמקומות במזלות הדבוקים והנגודים והמבטים (שם, כתב ג לורח). ויש לזה דמיון עם ניצוץ השמש המכה לפעמים בכדור הארץ והוא מתמצע בשעת הנגוד בינו לירח (רמ״ע מפאנו, אמרי טהור, אם כל חי ג ב).—ובמשמ׳ של התנגדות לפלוני: לזה יש יותר פני הנגוד לתשובת בעל ריבנו אלא שגם הוא ישיב כפי שטתו ודעתו (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ ט ט).

*נִגּוּן, (ניגון), ש״ז.—א) שה״פ מן נִגֵּן: בעשרה מאמרות של שבח נאמר ספר תהלים בניצוח בניגון במשכיל במזמור בשיר באשרי בתהלה בתפלה בהודאה בהללויה (ריב״ל, פסח׳ קיז. וירוש׳ סוכ׳ ג יב, מגי׳ א יא). — ואמר המשורר: שבי פה יעלת החן לנגדי והעירי לדודך השושנים, קחי התף והנבל ושירי בנגונך עלי עשור ומנים (רשב״ג, ואת יונה). ברואי ברק מזמרים זמירות, ומכל רנון וניגון כנורות, נהרי שמחה משתפכים בצנורות (יצחק בר יהודה, יהודון ידודון). ברנוניו ונגוניו בנועם שיר ותהלה (סמאי״ל, ישראל בחירי אל). ויתחברו המנגנים והמרננים, ומן הנגונים ימשוך אדם לתזנונים, באישון לילה ובאפלה, וקרב זה אל זה כל הלילה (ר״י חריזי, תחכמ׳ כז).—ב) *בפרט חכמת הנִגּוּן, מלאכת הנִגּוּן, שם כללי לקולות עֲרבים של זמרה או נגינה, ערוכים ומחֻברים במדה וקצב, והחכמה והמלאכה להשמיע בזמרה ובנגינה, Musik -sic; -sique: תחילת מה שילמד החכם לתלמידיו בשנה הראשונה עם הכתיבה היונית וכו׳ אחרי כן בשנה שמינית לחכמת המוסיקא היא חכמת הניגון (ר״י חריזי, מוסרי הפלסופ׳ א יא). ואשר ישתווה בו הפעל עם הדבור הוא מלאכת הנגון ועל כן היא מבחר המלאכות והוא שיהיה דבורו ומעשהו דבר אחד כמו תופש הכנור אשר נגונו כפי תנועותיו (שם יט). מנהג אנשי רומי בשיכבד החולי על החולה ישמיעוהו הנגון ויקל מעליו (שם). ושם רבי יצחק משרת משה מבחוריו, ולומד מלאכת הנגון מנעוריו, והוא איש משכיל ומבין (שם, תחכמ׳ מו). כמו שאמרו חכמי לב כי כונת חכמת הנגון וסבתה, כדי לשמח הנפש ותנוח מגיעתה (רש״ט פלקירי׳, המבקש יב). וזו החכמה נחלקת לשנים חלקים האחד חכמת הנגון המעשית והיא תמציא מיני הנגונים מוחשים בכלי זמר ככנורות והנבלים וזולתם והשנית חכמת הנגון העיונית והיא תודיע הנגונים בכלל וכו׳ והנגון הוא נעימות זו אחר זו בלי הפסק והנעימות קולות שונות (שם סו). ומנין ותשבורת ומראות וניגון חן וחכמת צבא שחק ודעת תכונתו (הוא, שיר בראש ספ׳ ראשי׳ חכמ׳). יתחלף חתוך הרוח בהתחלפות כלי הקול והדוד מוציא הקול בהכרעת הרוח וחתוכו וחבור הנעימות הנחתכות ביחס מיוחס להתפעלות הנפש וזהו חכמת הנגון וזוהי המעולה שבחכמות הלמודיות (תרג׳ פי׳ יוחנן לאבן רשד בן תמים). הלימודים אשר בכללם ד׳ חכמות שהם חכמת החשבון הגימטריא שהוא בערבי אלהנדסה המוסיקא בלשוננו ניגון וחכמת הכוכבים (ר״ז מברצלונה, פי׳ משלי ט א). —*ובמשמ׳ לַחַן, סדר ואופן מיוחד של חבור קולות בנעימה, Melodie: הקורא מקרא בעימוגו ובניגונו עליו נאמר דבש וחלב תחת לשונך (ר׳ לוי, מד״ר שה״ש, נפת).—ומצוי בסהמ״א בענין זה: מה הוא הנגון תנועה מרכבת משני קולות ובלתי שני קולות אי אפשר להיות שום נגון (יהודה ב״ר יצחק, ספר המוסיקא, כ״י פריז). כמו דוד שהיה יודע נגן והיה יודע מיני הנגון בכל כלי שיר (רד״ק עמו׳ ו ו). וידיעת מספר הנעימות וכו׳ למען יקח הלוקח מהם מה שירצה וירכיב מהם הנגונים וכו׳ והרביעי במאמר במיני הנגונים המבעיים אשר הם משקלות הנעימות והחמשי בחבור הנגונים השלמים והם המונחים במאמרות השיריות המחוברות על ערך וסדר (רש״ט פלקיירא, ראשי׳ חכמ׳ ג ו ה). אחת מהסבות שהוציאו החכמים חכמת הנגון מפני שהם היו משמשים אותם בהבלי עבודותיהם כשהיו מקריבים קרבנותיהם והיו אומרים נגונים בתפלותיהם ובשבח הבורא ית׳ (הוא, המבקש פו). סדר הנגון הנמשך באורך קראוהו לבנה והנמשך בקצור קראוהו אריח שהוא חצי לבנה בשיעור גופה וכו׳ וכפי זה השתנו ג״כ ערכי הנגונים ההם הידועים בשמותיהם (ר״י אברבנאל, בשלח, אז ישיר). וצריכה המינקת לעשות לילד תמיד דברים המשמחים אותו ותסיר ממנו הדברים המבכים אותו ותזמר לו נגונים לשמחו ולהביאו לידי שינה (מ׳ אלדבי, ש״א ה א). כי הנפש תתענג בשירים המופלגים והנגונים הערבים (רמב״ת, הקד׳ דלכי נעם). אופן גם (זה?) לרבינו שמעון הגדול בניגון מגטלה (?) קבלתי שהניגון מסר לו בעל החלום והוא

כעין ניגון שיר של מלאכים (A. Epstein, Wormser Minhagb. XXII). שום חזן לא ירבה לשורר בשבת יותר מג' נגונים (תקנ' הקהלות, הלקיף תרנ"ד 176).—ובמשמ' תנועה אחת מתנועות הקולות: ועל כרחנו שבר ותקיעה קול פשוט ואין בהם כדי שנוי בנגון ואין שנוי בהם אלא באריכות הקול (הריטב"א, ר"ה לג:).—ג) כמו *נְגִינָה, במשמ' הגבהת הקול בקריאת המלים: כל לשון כהן לשון פועל עובד ממש לפיכך ניגון תביר נמשך לפניו (רש"י שמות כט ט). וַיֹּאמֶר אשר נגונו בראשו (הכרי ר"ת נגד דונש 41). וכל שר או משרת יש לו ניגון ונעימה לבדו (הול' הקורא, שער הטעמים 75). ואמרו רז"ל מפני מה שלשת ספרים אלו כלומר איוב תלים ומשלי הם שוים בניגונם מפני ששלשתם ירדו מגדולתן וחזרו (מעין גנים לאיוב ג).

***נִגּוּנִי**, ת"ז, לנקי' נִגּוּנִית, מ"ר נִגּוּנִיִּים, נִגּוּנִיּוֹת, — של נִגּוּן, מטבע הנִגּוּן: והשעורים הכוכביים והשעורים הניגוניים והצטיירות הדברים האלהיים (ר"י אי"ת, כוזרי ה יב). כי יש להם (להגלגלים) קול נגוניי כמו המוסיקא (רשב"ל דוראן, מג"א, ח"י ד). כי לא ישוב על דרך משל על שאלה נגונית תשובה תכונית (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ג). שתנועות הגלגלים והכוכבים תחדש בחינת נגונים ערבים מכח הרכבת מספרים בערכים נגוניים אשר בנפשותיהם סדור נערך בתנועתם (ר"ש ארקואלטי, ערוגי הבשי כז). וממנה (ממלאכת הנגינה) הכרעות טבעיות ומיני טיולים מתחלפים ידמו להדרגות נגוניות (משה ריאטי, מקדש מעט ג). יחסים וערכים נגוניים שלמים (ר"י מוסקאטו, נפוצ' יהוד' א). יכלול המספר הזה כל הערכים הנגוניים (שם).—ובמשמ' חכם בחכמת הנגון: ויהי כאשר כלה המבקש לדבר עם בעל חכמת הכוכבים הלך לדרוש חכם בחכמת הנגון וכו' השיב הנגוני דע בני כי אחת מהסבות שהוציאו החכמים חכמת הנגון מפני שהם היו משמשים אותם בהבלי עבודותיהם כשהיו מקריבים קרבנותיהם (רש"ט פלקיירא, המבקש פו). אמר לו המבקש רצוני שתשיב לי על ארבע שאלות ויען הנגוני שאל (שם פז).

***נִגּוּף**, ש"ז,—שה"פ מן נִגֵּף: שכל הגבורות יהיו נגוף לאומות ורפוא לישראל (עמק המלך קנא.).

***נִגּוּר**, ש"ז, — שה"פ מן נִגֵּר: החלקים הקשים שיש בעצים הניתזין בשעת הניגור והחלק שמנגרין ומחליקין אותו ישאר מקומן כמין גומא בעץ (נתנאל הרופא בן אלמלי, תרג' פי' המשנ' לרמב"ם, מעי' ג ח).

***נִגּוּשׁ**, ש"ז, — שה"פ מן נגש: ישת ידו משטר אימתו וניגושו על שנינו שלא יחזק החזק את הרפה (רש"י איוב ט לג). פעם שתחסר מגאות הכעס וחצי חמת השנונים בפרוש עליו מצודת התאוה ורשתה ופעם בנגוש התאוה ולהכריחה בהשליט הכעס עליה (ר"א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי 65).

נגח[1], ממנו נָגַח, נַגָּח, *נַגְּחָן, *נְגִיחָה, *הִתְנַגְּחוּת.

נָגַח, פ"י, יִגַּח, יִגָּח, *לִגַּח,—נָגַח השור או האיל בקרניו, הכה בקרנים שלו, stossen (m. d. Hörnern), frapper des cornes; to butt: וכי יִגַּח שור את איש או את אשה ומת וכו' או בן יִגָּח או בת יִגָּח וכו' אם עבד יִגַּח השור או אמה (שמות כא כח-לב). — ובתו"מ: מועד (הוא) שהעידו בו שלש פעמים ותם (הוא) כל שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח (ר"מ, ב"ק ב ד). שור שוה מנה שנגח שור שוה מאתים וכו' שור שוה מאתים שנגח שור שוה מאתים (שם ג ט). שור שנגח ארבעה וחמשה שוורים זה אחר זה (שם ד א). שור של ישראל שנגח לשור של הקדש ושל הקדש שנגח לשור של ישראל (שם ג). שור שנגח את האדם ומת (שם ה). שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה בצדה ואין ידוע אם עד שלא נגחה ילדה אם משנגחה ילדה וכו' וכן פרה שנגחה את השור (שם ה א). הבהמה אינה מועדת לא ליגח ולא ליגוף ולא לישוך (תוספת' שם א ה). עד שיתכוין ליגח (שם ד ו). יש בנוגח שאין ברובע וברובע שאין בנוגח נוגח משלם את הכופר לאחר מיתה וכו' (שם י). למלך שאמר לעבדיו שמרו לי ב' כוסות הללו וכו' היה עגל אחד שרוי על פתח הפלטין נגח העבד ונשבר אחד מהם והיה העבד עומד ומרתית לפני המלך אמר למה את מרתת אמר לו שנגחני העגל ושבר אחד משני הכוסות (מד"ר שמות כז). — והפעול *נָגוּחָה, בהשאלה, ואמר הפיטן: דמעתה מצויה בלחייה למשכה, דרוסה בעוטה נגוחה נשוכה (ר' שמעון בר יצחק, סליחי עשי"ת, גרץ שפ"ר ג, דף 377).

—פע', נִגַּח, תְּנַגַּח, יְנַגַּח, נְנַגֵּחַ, תְּנַגְּחוּ, מְנַגֵּחַ,—כמו קל בנחץ הפעולה, ובהשאלה לאדם במשמ' הִכָּה כמו שור בקרניו: בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים יְנַגַּח יחדו אפסי ארץ (דברי לג יז). ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל ויאמר כה אמר יי' באלה

1) רק בעבר' וארמ' במשמ' זו. בערב' במשמ' אחרת.

תנגח את ארם עד כלתם (מ״א כב יא). בך צרינו ננגח בשמך נבוס קמינו (תהל׳ מד ו).—ובמשמ׳ העקר׳ לאיל וכדומ׳: יען בצד ובכתף תהדפו ובקרניכם תנגחו כל הנחלות (יחזק׳ לד כא). ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו לפניו (דני׳ ח ד).—ובתו״מ: זכרים המנגחין זה את זה אין חוששין משום ריסוקי איברים (רב סוכה, הול׳ נה.). — ובהשאלה: בקש משה לירד ומצא מלאכי חבלה ונתיירא מהם וכו׳ בא וראה כמה גדולים העונות אתמול מנגח אותם ועתה מתיירא מהם (מד״ר שמות מא). בנים שמנגחים בתורה (ברכ׳ נו:). מה שור מנגח בקרניו אף אלו מנגחין בתפלתן (מד״ר במד׳ כ).—ובסהמ״א בהשאלה: בך ובמכרי, אנגח צרי, לך יתרון שירי, ועלי מחסורם (ר״ש הנגיד, באשמרת ערב).—״נגח החומה באיל הברזל, הכה בחומה בקרני מכונת המלחמה: וגם פומפיוס הקריב את איל הברזל לנגח את מגדל ההיכל (יוסיפון, דף כב). וימשכו את איל הקורה וישלחוה לנגח את קיר החומה (שם ח). הגישו בא אלינו את איל הברזל וננגחוה כי נפול תפול גם החומה הזאת במהרה (שם תק).

—פע׳, *מנגח: שור שהיה רועה ויצא שור אחר אחריו נמצא הרועה זה שמת אפילו זה מנוגה וזה מועד לנגיחה או מנושך וזה מועד לנשיכה פטור (תוספת׳ ב״ק ג ו). — ובסהמ״א: או רצה לפרש שאמר הכתוב וגם בעליו יומת יהרג כאשר נהרג האיש המנוגח (רמב״ן שמות כא כט).— ובהשאלה: והם רבבות אפרים אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע שבא מאפרים (רש״י דבר׳ לג יז).

—הפע׳, *הגיחו,—למדו והרגילו לנגח: שור האצטדין אינו חייב מיתה שנאמר כי יגח ולא שיגיחוהו (ב״ק ד ד).

—התפ׳, התנגח, יתנגח,—התנגח עם פלוני, נאבק ונפתל עמו, נלחם אתו: ובעת קץ יתנגח עמו מלך הנגב וישתער עליו מלך הצפון ברכב ובפרשים ובאניות רבות (דני׳ יא מ).—ובמדר׳: בשעה שהיו יהודה ויוסף מתוכחין זה עם זה אמרו מלאכי השרת זה לזה בואו נרד למטה ונראה שור וארי מתנגחין זה עם זה בנוהג שבעולם שור מתירא מפני ארי ועכשיו שור וארי מתנגחין ועומדין והקנאה ביניהן (ר׳ יונתן, תנחומ׳ ויגש ד). —״ובהשאלה: אל תחטף ידך כל מאכל אשר תראה ולא תתנגח בעמיתך בקערה (ב״ז, תרג׳ ב״ס לא כא). ואל ידמה כבוד מע״ל כי שה תם אני חדל כח אני כי לעת מצוא קרני ברזל לי להתנגח על ארבע רוחות שמים (מה״ג, קרית ספר פז).

נגח, ש״ז,—שור נגח, שטבעו ודרכו לנגח: ואם שור נגח הוא מתמל שלשם (שמות כא כט). או נודע כי שור נגח הוא מתמול שלשם ולא ישמרנו בעליו (שם לו). — ובסהמ״א, במליצה: ושור נגח אשר אין לו שמירה כבר אמרו שחיטתו שמירה (ר״ש הנגיד, אלוה עז).

***נגחן**, נגחן (נוגחן), ש״ז, מ״ר נגחנים, לנק׳ נגחנית,— כמו נגח: המוכר פרה לחבירו על מנת שיש בה מומין ואמר לו נגחנית היא נשכנית היא בעטנית היא (תוספת׳ ב״ב ד ו). המוכר שור לחבירו ונמצא נוגהן[1] (ירוש׳ שביע׳ ה ח). שהכיר בו שהוא נגחן (רב, ב״ק מ.). שור של חרש שוטה וקטן שנגח וכו׳ ואם הוחזקו נגחנין מעמידים להם אפוטרופוס ומעידים להן בפני אפוטרופוס (רבא, שם לט.).—ובסהמ״א בהשאלה, ואמר הפיטן: מה כחי ליחל וכו׳ נטל נשכנית נגחנית עשר שלטנית (רשב״י הבבלי, אמרנו נגזרנו, סליח׳ ד עי״ת).

א. **נגיד**[2], ש״ז, סמי׳ נגיד, מ״ר נגידים, סמי׳ נגידי,—א) מושל, מי שיש בידו כח ורשות לצות לעשות מה שצריך, Herrscher ; souverain ; prince : כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימן ומשחתו לנגיד על עמי ישראל (ש״א ט יו). הלוא כי משחך יי׳ על נחלתו לנגיד (שם י א). אתה תרעה את עמי את ישראל ואתה תהיה לנגיד על ישראל (ש״ב ה ב). ועתה כה תאמר לעבדי לדוד כה אמר יי׳ צבאות אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן להיות נגיד על עמי על ישראל (שם ז ח). והוא ימלך תחתי ואתו צויתי להיות נגיד על ישראל ועל יהודה (מ״א א לה). שוב ואמרת אל חזקיהו נגיד עמי (מ״ב כ ה). בן אדם אמר לנגיד צר כה אמר אדני יי׳ יען גבה לבך וכו׳ (יחזק׳ כח ב). הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאמים (ישע׳ נה ד). יבצר רוח נגידים נורא למלכי ארץ (תהל׳ עו יג). — ועל שבט: ועל שבטי ישראל לראובני נגיד אליעזר בן זכרי (דה״א כז יו). וזבדיהו בן ישמעאל הנגיד לבית יהודה (דה״ב יט יא). —צוהו לנגיד על העם: בקש יי׳ לו איש כלבבו ויצוהו יי׳ לנגיד על עמו (ש״א יג יד). והיה כי יעשה יי׳ לאדני ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל (שם כה ל). לפני יי׳ אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו לצות אתי נגיד על עם יי׳ על ישראל (ש״ב ו כא). —

---

[1]) בגמ׳ בבלי (ב״ק מו.) נגחן.

[2]) בערב׳ נג׳יד a) במשמ׳ אמיץ הלב, שאינו

---

a) نجيد

בתנ׳ נָגִיד: יען אשר הרמתיך מתוך העם ואתנך נָגִיד עַל עמי ישראל (מ״א יד ז).—ובן המלך המיֻעד להיות יורש הכסא: ויעמד לראש רחבעם את אביה בן מעכה לְנָגִיד באחיו כי להמליכו (דה״ב יא כב). —ב) פקיד, ממונה על בית המקדש: פשחור בן אמר הכהן והוא פקיד נָגִיד בבית יי׳ (ירמ׳ כ א). שריה בן חלקיה וכו׳ נְגִד בית האלהים (נחמ׳ יא יא). ועזריה בן חלקיה וכו׳ נְגִיד בית האלהים (דה״א ט יא).—ומ״ר: וזכריהו ויחיאל נְגִידֵי בית האלהים (דה״ב לה ח).—וראש מחלקת הכהנים וכדומ׳: ופינחס בן אלעזר נָגִיד היה עליהם (דה״א ט כ).—וממונה על בית המלך: ויהרג זכרי גבור אפרים את מעשיהו בן המלך ואת עזריקם נְגִיד הבית ואת אלקנה משנה המלך (דה״ב כח ז).—וממונה על האוצרות: ושבאל בן גרשום בן משה נָגִיד על האצרות (דה״א כו כד).—ועל המשגיחים על מתנות הכהונה: ויביאו את התרומה והמעשר והקדשים באמונה ועליהם נָגִיד כונניהו הלוי (דה״ב לא יב). — וממונה על הרי מבצר: ויחזק את המצורות ויתן בהם נְגִידִים ואצרות מאכל ושמן ויין (שם יא יא). — ושר משרי הצבא: ויכחד כל גבור חיל וְנָגִיד ושר במחנה מלך אשור (שם לב כא).—מָשִׁיחַ נָגִיד: עד משיח נָגִיד שבעים שבעה (דני׳ ט כה).—ג) בכלל אדם חשוב, נכבד, שר: כמו נָגִיד אקרבנו (איוב לא לז). שרים עצרו במלים וכף ישימו לפיהם קול נְגִידִים נחבאו ולשונם לחכם דבקה (שם כט ט־י). — ואמר בן סירא: סלסליה ותרוממך ובין נגידים [1] תושיבך (שמעון בן שטח בשמו, ירוש׳ ברכ׳ ז ב). — ובמדר׳: מלאך אחד שנוטל אודות של ברזל ועליהם גחלי ריגיון ומעמידם כנגד המלכים ונגד נגידים כדי שתפול אימתם בעולם (פסיק׳ רבתי כ).—ואמר המליץ: ויקראני לסעודתו איש מבני ה נ ג י ד י ם, ומאצילי ארץ הנכבדים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ב).—ומצוי שמושו בסהמ״א במשמ׳ שר ממֻנה על חלק מחלקי הארץ: וישם (אנטיפטר) את בניו על כל יהודה על פי הורקנוס וישלח פסילו (בנו) הגדול וישימהו נ ג י ד על ירושלם ויקח בנו השני אשר

נרתע מפני סכנה וכדומה. — [1]) כך גרס׳ הדפו׳ וכך גם כ״י רומא (עי׳ ציוני של ראמ״ל), והובא מאמר זה גם בגמ׳ בבלי (ברכ׳ מח.), אלא שבדפו׳ האחרונים הובא שם רק חציו הראשון כמו בירוש׳ ובמקום חציו השני הובא שם חציו השני של פסוק ד ח במשלי, תכבדך כי תחבקנה, וכבר העיר מהרש״א שם כי בספרו של רש״י לא היה זה בגוף הגמ׳, ונוסף אח״כ עפ״י רש״י. אבל בדפו׳ שונצינו, ויניציה, בסיליאה וקראקא הגרסה היא: ותרוממך ובין נ ג י ד י ם תושיבך, וכן במד״ר בראש׳ פר׳ צא, ובילק׳ משלי ד, וכן בעין יעקב כאן, אלא שבמקום ובין נגידים כתוב ובין נדיבים, וכן הובא סוף פסוק זה בתוספות ערוב׳ סה. ובר״ק צב: כמו״כ נדיבים במקום נגידים (ד״ס). ויש עדות מפורשת מזמן הגאונים, כי בספרים שלהם היה כתוב בדברי ר״ש בן שטח בשם בן סירא החלק השני שבירוש׳, בקצת שנויים אבל עכ״פ נגידים ולא נדיבים. עדות זו באה בשאלה לרה״ג (תג״ק סי׳ עח), וז״ל: הוצרכנו לתשובת אדונינו בפסוקים שמצינו בתלמוד ואינם במקרא וכו׳ אחד בברכות סלסליה ותרוממך ב נ ג י ד י ם תושיבך אל תיקרא בנגידים אלא בין נגידים ולא מצינו בלתי תחבקנה וכו׳ דע שלא היו הכמ׳ טועין בפסוק וכו׳ דכ׳ סלסליה ותרוממך תכבדך כי תחבקנה כך אנו גורסין הפסוק כולו וגם כך הוא כתוב בנוסחאות שלנו הפסוק כולו ואחריו אנו אומרי׳ בין נגידים כלומר שזה פתרון זה ואנו לא גורסין אל תיקרא בנגידים אלא בין נגידים אעפ״י שיש בין חכמים מי שגורס כן וכו׳ אלא אחר הפסוק התחיל דברים אחרים כלומר שאף במשלי חכמים הרי אמור כן. ע״כ. עכ״פ בין לפי גרסת השואלים ובין לפי גרסת הגאון, בחצי הפסוק שהובא בדברי ר״ש בן שטח בשם בן סירא היתה המלה נגידים. אלא שבכ״ז יש לפקפק אם באמת פסוק זה כצורתו פה יצא מפי בן סירא, יען בגוף בן סירא של הגניזה אין פסוק זה, וכן איננו בתרגום היוני, והעדות שהובאה כאן בשם ר״ש בן שטח איננה מכרעת, כי כל ספור המעשה והשיחה בין ינאי המלך ואחיה של המלכה חשוד בין מטבע עצם הדברים ובין מצד הלשון, כי כבר הוכחתי (בהמבוא, פרק עד אימתי דברו עברית) כי שמעון בן שטח וינאי המלך היו מדברים עברית. ואפילו אם נניח כי הפעם סחו ארמית, מפני האורחים רבי מלכות פרס שהיו באותו מעמד עכ״פ אי אפשר שמלך וחכם גדול אחי המלכה יוציאו מפיהם לפני אורחים דברים בטלים ונלעגים כאלה. ורגלים לדבר כי כל הספור הוא מזמן מאוחר, ואין לדעת אם יש בו קרט של מעשה שהיה או כלו בדוי. ואולם, גם אם אין שמעון בן שטח בעל העדות הזאת, לא הורע כחה מכל וכל, ויש עדות אחרת המאמתת אותה בעקרה, והוא התרגום הסורי של בן סירא, שבו בא הפסוק הזה בלשון ארמית, והוא פסוק לב פרשה ז, וז״ל: חבביה ותרוממנך ובינת שליטנא תותבוינך. והנה, המלה שליטנא משמשת בהפשיטא לתרגום הרבה מלים עבריות: קצינים, רוזנים, שליטים, מושלים, וכמו״כ נ ד י ב י ם (איוב לד יח), אבל גם נ ג י ד י ם (תהל׳ עו יג), ולכן אפשר כי בגוף העברי היה כתוב או נגידים או נדיבים, וקצת יש להכריע לצד נדיבים מפני שבמקומות אחרים השתמש ב״ס באמת בהמלה נדיבים, כמו יא א: חכמת דל תשא ראשו ובין נ ד י ב י ם תושיבנו, וכאן אין ספק בהגרסה, כי הכ״י כאן בהיר וברור. וכן לח ג: דעת רופא תרים ראשו ולפני נדיבים יתיצב. —אך כאן יש הגהה עח״ג מלכים. ומכל מקום, הגרסה של הירוש׳ וגרסת הגאו׳ והדפוס׳ הקדו׳ גם בבבלי היא עדות שהיתה גרסה זו לפחות בקצת

שמו הורדוס וישם אותו נגיד בגליל (יוסיפון, דף לט). הנה חזקיהו שר הפריצים אשר מארצכם ישחית את כל ארץ ארם אשר אני נגיד עליהם (שם לח). — ושר הצבא: ופתח אהלו נצב כנגיד למלחמה יאסוף את גבוריו (רשב"ג, כשורש עז). — וגדול בעמו: לבי הלא נחלל מאין הפוגות אשר הומר ונחלף למר מתק מגדיך, מלא דמעות כמים נשטפו נמלאו לחיי וכל עיני נגידיך (ר' מאיר הדרשן, קינ' לת"ב, ציון לפירת). — וכנוי לדוד המלך: מלכות הכינות במטה לנגידי, נאם להיות כסאו כשמש נגדי (ראב"ע, אל מי מקדושים). — ולהכהן הגדול: נגיד בתורות אל מעטיר יזרוק דם כדת קרבני (הוא, סדר עבודה, אמוני לבב). — ״נגיד המאמינים [1], כנוי אצל המושלמים למלכיהם: גם היום יקרא כל מלך גדול על ישמעאל נגיד המאמינים (ראב"ע בראש' מא י). — ד) דברים מחכמים, חשובים: הבינו פתאים ערמה וכסילים הבינו לב שמעו כי נְגִידִים [2] אדבר ומפתח שפתי מישרים (משלי ח ה-ו). — ואמר המליץ: דברי ראש לכל ראשי דברים ועל שיחים נגידים הם נגידים (ר"ש הנגיד, הכימים בהרהם). ללמד לכל נמהרי לב תבונות ועמק, שפתות לדבר בצחות, ולשור נגידי אמרים במעבה לבבי יצקתים צרפתים בטוחות (רמב"ע, תנו לין, פתיחה להסהרים). מה לי ולידידים ימי חרפי על כל לזות פי אמרו חסד, אכן בהתהפך זמן עלי לְנָגִיד דברי קראו חסד (שם ו כ). והיו שיריו (של ר' שמואל הנגיד) נגידים וראשים, ועניניו הזקים וחדשים (ר"י חריזי, תחכמ' ג). אנשי לבב שמעו לי, והאזינו נגידי שכלי (שם מג). ולאורו של רבינו משה וכו' הלכו כל ישראל ממזרח שמש עד מבואו וחבוריו בכל הכמה הם נגידי החבורים (רס"ע אבן דנאן, מאמ' על סדר הדורות, חמדה גנוזה לב:). — ונְגִידוֹת, בל"נ: ודברתי נגידות, וחברתי ידידות, ונסמכתי על איש חמודות (ר"י הלוי, מכתב לר"א אלעמני). — ה) ״תאר כבוד לראשי ישראל בגולה, בפרט במצרים, ספרד ותורקיה [3]: כי לא מלכנו מלך חסד לבדו תכון ממשלתו הורישני משרת נגידי באמרו זה יעצור בעם יי' אחריו וגם לא הוא לבד קראני נגיד בשמו כי אם מלפניו משנים רבות מימי נגידי (אבי וכו' (קטע גני', פרסם אלתי אדלר ב„גנזי מצרים" מט). כי נאמן בית נגידי להיות לפני יי' עד עולם (שם). שמע נא דברי, אדוני הנגיד הגדול, מחמר קרצת כמוני, ועשני עשך ועפר יסודתנו (מנחם ב"ס, אגרי' לר"ש הנגיד). אבל ריח ישובב הנפשות ומור עובר יחיה הנשמה, בשם נגיד ויחיד רב שמואל אשר מלא פני כל האדמה (יוסף בן חסדאי, הגלבי הן). לזכר המשפחות המיוחסות משפחת נגידי ישראל ואיתניהם וכו' מרנו ורבנו אדוננו יהודה הנגיד (הזכר' נשמ' מאמן סנה' והרמב"ם מהגני', JQR N. S. I, 49). אצל כבוד שר השרים ונגיד הנגידים (ר"י הלוי, מכת' לר"א אלעמני). והגדי נאסרו ידיו במעיו, ראשו על כרעיו, ונגידנו הסיר כל צורר קם להכחידי, וישסעהו כשסע הגדי (ראב"ע, מכת' לר"ש אבן גאמע). עד בוא הנגיד הגדול רבי שמואל הלוי זצ"ל (ר"י חריזי, תחכמ' ג). כי אין כשירי ר' שלמה חזקים, ולא כשירי הנגיד עמוקים (שם). והיה לו (להנגיד במצרים) הרמנותא דמלכא ומאמר המלך לרדות את העם במקל ורצועה וכו' ולאחר המוסף משימין שלחן לפני ההיכל והומש עליו והנגיד יושב וקורא בו וכו' עכ"ל יאודה הנשיא הנגיד שהוא מזרע דוד המלך ע"ה וכו' ובבא הנגיד אל ארץ מצרים וילבש אותו השר בגדי מלכות וכו' ומהיום ההוא ומעלה (שהרב בצלאל אשכנזי הלשין לפני המלכות על הנגיד ר' יעקב בן חיים תלמיד ואמר כי פרוש נגיד הוא כמו מלך) וישימה (השר) לחק בישראל לבל יכנו לשום יאודי אשר יבוא מקושטנדינה נגיד (לקוטי יוסף סמברי, ברלינר, דף 2-4). — ובהרחבה, ״אדם בעל נכסים רבים: ברכו כאחד הנגידים [1], בצאן ושפחות ועבדים (ראב"ע, מי כמוך אל). — ונרדף עם עָשִׁיר: חי נפשי כי באחת מערי ארצנו התפאר לפני זה ו' שנה בערך נגיד חסר תבונות אחד בבנו בן ד' שנים כי החל ללמוד גמרא (ס' בלוך, שבי"ע ב, אלג'יר). משאי ומתני בסחורות כאלה עם הנגידים מהר"ץ ומהר"ג יקירי רעזינאי עולה לאלפים ולרבבות (מא"ג, קרית ספר כה). יודיעני מע"ל אם הפצו לתת אותה גם לי בהקפה על ערבות הנגיד מהר"י כהן (שם). כי לא היו אז נגידים ועשירים גדולים כמו עכשיו ומה שמוציא בעל הבית פשוט ואפילו מקבל חשוב הוא יותר מהוצאות של הנגידים שבשנים הקודמים (מגיד שיחות, דף קסח). כי כל העשירים והנגידים הגדולים מודים שהעוה"ז מלא יגונות ויסורים (שם קע).

נוסחאות ספר בן סירא. — [1]) בערב' אמיר אלמומנין. — [2]) קצת החדשים מגיהים נכחים. — [3]) לפי עדות יוסף סמברי התחילה משרת הַנָּגִיד בימי מלכותו של עצר אלדולה, ד' תשמ"ה ליצירה, עי' ערך נגידות. — [1]) אפשר כי גם כאן השתמש ראב"ע בשם זה במשמ' הרגילה, שעפי"ר יש להם נכסים רבים, עכ"פ אנו רואים מקור ההרחבה והשמוש המאוחר.

כל הנגידים דקהלתנו נסעו לקראתו (מגלה טמירין, דף סו:). אודות רכושו של רוטשילד ורוב עשרו כנגד הרוזנים הגדולים ושאר הנגידים המפורסמים (מ׳ מו״ס, מסע׳ בנימין השלישי). — ו) ∴בחכמת המזלות: והכוכב ההווה באחד המזלות הישרים יקרא הנגיד וההוה כנגד מעלתו באחד המזלות המעוותים הוא העבד (ראב״ע, ראש׳ חכמה, כ״י פריז). וענין מה שאמר שומעין מה שעתיד להיות כי בטיסתם באויר השמים יקבלו העתידות משרי המזלות השוכנים באויר והם נגידי התלי ומשם יגידו גם בעלי הכנפים כאשר הוא מנוסה בנחשים (מ׳ אלדבי, ש״א ט). ושרי זנב התלי הקרובים לארץ והם הנקראים נגידי התלי ומהם נעשים סימנים בעופות (הרקנטי ב ג).

ב.***נָגִיד**[1], ש״ז, מ״ר נְגִידִים, — בהמה כחושה, דלה, שאינה שוה הרבה, hinfälliges Tier; un animal maigre; lean animal: יכול גנב שור שוה מנה ישלם תחתיו[2]) נגידין ת״ל תחתיו (ב״ק סז:).

ג.***נָגִיד**,—עי׳ *נָגוּד.

∴**נְגִידוּת**, ש״נ,—שררת הנגיד: ותחל רוח הנגידות אשר היתה על נגידי להאצל עלי (קטע גני׳, פרסם אלח׳ הרכר ב„גנזי מצרים" נא). ויראו העינים, כפלי כפלים, מאשר שמעו האזנים, אצל כבוד שר השרים, ונגיד הנגידים, מעון הנגידות, ומשכן הידידות (ר״י הלוי, מכת׳ לר״א אלעמני). שלא אבקש מהמלך ושריו מאמר ציווי נגידות עליהם (תשב״ץ קנח). ומשם והלאה נשתלשל הנגידות במצרים (לקוטי ר״י סמברי, ברלינר 2). וכשנפסק שלשלת העבאסיים מבבל ואז התחיל אור העותמאנלים חזרה הנגידות למי שראוי לה מצד חכמתו ומעשיו ועשרו וכו׳ ונמשך זה הנגידות עד זמן הנגיד הר׳ יעקב בן חיים תלמיד (שם 3).

***נְגִיחָה**, ש״נ,—שה״פ מן נָגַח: ריחק נגיחותיו חייב קירב נגיחותיו לא כל שכן (ר״מ, ב״ק כג:). על נגיחה ועל נשיכה ועל רביעה ועל בעיטה מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק (תוס׳ב״ק, תוספת׳ שם א ט). שור שהיה רועה ויצא שור אחר אחריו נמצא הרועה זה שמת אפילו זה מנוגח וזה מועד לנגיחה או מנושך וזה מועד לנשיכה פטור (שם ג ו). אם למדת על המועד שעשה בו כל המיתות כנגיחה אף התם נעשה כל המיתות כנגיחה (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ י). תולדות הקרן נגיחה נגיפה וכו׳ (ירוש׳ ב״ק א א). אין נגיחה אלא בקרן (בבלי שם ב:).—ובסהמ״א: לא שמרו ונגח נגיחה רביעית (רש״י ב״ק כג:). לא היה תם אלא נודע כי שור נגח הוא היום ומתמול שלשום הרי שלש נגיחות (הוה, שמות כא לו).— ומצוי עוד.

נְגִינָה, ש״נ, סמי׳ נְגִינַת, בכנ׳ נְגִינָתָם, מ״ר נְגִינוֹת, נְגִינוֹתַי, — א) שה״פ מן נגן ועצם פעולת הנִגֵּן, Saitenspiel jeu (mus.); string-music: יי׳ להושיעני ונגנותי[1]) ננגן כל ימי חיינו (ישע׳ לח כ). זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם (איכ׳ ה יד). אזכרה נגינתי בלילה (תהל׳ עז ז). —ב) בפרט שירה או נגינה של צחוק ולעג על אדם: הייתי שחק לכל עמי נגינתם כל היום (איכ׳ ג יד). ועתה נגינתם הייתי ואהי להם למלה (איוב ל ט). ואתנה לבושי שק ואהי להם למשל ישיחו בי ישבי שער ונגינות שותי שכר (תהל׳ סט יב-יג). — מְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת: למנצח בנגינות מזמור לדוד (תהל׳ ד א, ו א וכו׳), עי׳ מְנַצֵּחַ.— ומצוי בסהמ״א במשמ׳ שה״פ מן נגן: ואומרים דברי שירות ותשבחות לפני הקב״ה וכו׳ בקול נגינות ובבתי חתנים וכלות (פוי״ת הגא׳, הלכתי ס). כגון נגינות של אהבת אדם לחבירו ולשבח יפה ביפיו כגון שהישמעאלים קורים להם אשעא״ר (הרי״ף ברכ׳ כא:). אעורר שפתי רננות ואאריך לשון מהללי, ואיטיב שיר ונגינות לאל גמל עלי (ר״י הלוי, אלהים מהלתיך). אפתח שפתי בנגינותי אל תוך ביתך, כי מבשרי אלהי צורי אחזה גבורתך (ראב״ע, אפתח שפתי). הנפש כשתתבודד תנגן בנגינות המעציבות (ר״י חריזי, מוסרי הפלסופ׳ א יח). כל שכן שראוי למנוע נגינות הערלים שהם כלם זמה ונבלות הפה והם בנויים על יסוד התעות הנשים (ר״י ברי אלטולי, נשא).— ג) ∴הגבהת הקול והטעמתו על הברה מהברות המלה, בתנועה מהתנועות, accent: וכאלה הרבה כלם נגינתם מלרע (מנחם, ערך אזן). והחרוזים שיש להם טעם נגינות ראויים להיות משקל כל חרוז והרוז שוה (ראב״ע, צחות ז:). הנגינות קרויין טעמים (רש״י מגי׳ ג.). הנרצה בשירי לשון הקדש הוא להטעים איזו דבר חכמה ומדה טובה בלשון צח וערב שקול ושוה הנגינות והחרוזים כי הנפש תתענג בשירים המופלגים.

---

[1]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה הבאה.—[2]) בכ״י חמשה נגידין, והכונה ברורה שהיא במשמ׳ בהמה גרועה מהבהמה שנגנב. אך מקור משמ׳ זו לנגיד לא נתברר. דעת רש״י שהוא מן אתנגיד בארמ׳ אינה נהירה. בסורי׳ ובערב׳ אין חבר, רק אולי נחיל a) בערב׳.

a) نحيل

[1]) בקצת ספרים מלא י.

(רמב״ם, הקד׳ דרכי נעם). ולכן ראוי לנו לדבר בטעמים משמם וצורתם ונגינתם וכו׳ מחלקים המאמר ומסדרים כל פסוקי המקרא להבנה טובה בנגינה נכונה (ר׳ קלונימ׳, שער בטעמי המקרא, בסוף ספ׳ מקנ״א לר״א בלמעס). ושמו וצורתו (של הזרקא) דומים לנגינתו כי הנגינה שלו מתחלת בקול נמוך וכו׳ (שם). ונגינתו (של השופר) נגינת היושר על פי ההמון (שם).

*אבוב.—אילת השחר.—*אירוס.—*בטנון.—גתית.—הימן.—חליל.—חלל, נגן בחליל.—חלק, *החליק באבוב. חמת, *חמת חלילים.—חצר.—חצצרה.—ידותון.—יובל.—יונת אלם.—יתד, *יתדות הכנור.—כנור.—*כנורת.—*מגרפה.—מות לבן.—מחול, *מין תף.—מיתר, *מיתרי הכנור וכדומ׳.—*מכוש.—*מכושית.—מן, מנים.—מנענע, מנענעים.—*מפוחית.—מצלתים.—נבל.—נגינת.—*נים, *נימה, נימי הכנור וכדומ׳.—עוגב.—עלמות.—עשור.—*פסנתר.—פרט.—צלצל, צלצלים.—קרן.—שופר.—שושן, שושנים.—שליש, שלישים.—שמינית.—תף.—תפף.—תקע.

נגינת,—כמו נגינה, שם כלי נגינה: למנצח על נגינת[1] לדוד (תהל׳ סא א).

***נגיעה**, ש״נ,—שה״פ מן נגע: כל הנוגע באמה ומשתין מים כאילו מביא מבול לעולם מ״ט נגיעה מביאה לידי חימום (כלה רבתי ב).—ובסהמ״א: אם תחב אדם טומאה בכוש והכניסה לתוך גרונו של אדם טהור ולא נגעה בלשונו וכו׳ לא נטמא הבולע משום מגע זה שהרי לא נגעה בבשרו שנגיעת פנים אינה נגיעה (רמב״ם, טומא׳ מת א ג). וכלי זה הכח כל אברי הגוף ככח היד על לקיחת דבר ונגיעתו וכח הרגל על ההליכה (ר״ש א״ת, ח׳ פרקים להרמב״ם א). נפש אשר תגע ונפש כי תחטא לפי שהיא בעלת הרצון והתאוה תלה החטא והמעל בה וכן נגיעת הגוף כי פעל הגוף בשתופה (רד״ק, שרש נפש). שמעתי שאנו (הנוצרים) בעיניכם טמאים לכן נשמרתם מנגיעתנו ביינכם (ר״ש אבן וירגא, שבט יהודה ז).—ובהשאלה, כמו מגע ומשא, יחס ונטיה לאיזה דבר: שלא יעלה על לב שום אדם בעולם מבני הקהלה לתת דעתו בקבלת הרב לקבל איזה שיש לו צד או נגיעה (שו״ת פרח מטה אהרן מד).

***נגיפה**, ש״נ,—שה״פ מן נגף: על נגיחה ועל נגיפה ועל נשיכה ועל רביצה ועל בעיטה מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק (רשב״א, תוספת׳ ב״ק א ט). נגיפה נשיכה רביצה ובעיטה (גמ׳ שם ב:). פתח בנגיפה וסיים בנגיחה לומר לך זו היא נגיפה זו היא נגיחה (שם).—ובסהמ״א: וטרם בא צרי גלעד הימות אנוש כצאב וינגף נגיפה (רשב״ג, מלילתי). ידחוף בין בקרניו בין בגופו בין ברגלו בין שנשכו בשניו כלן בכלל נגיפה הם שאין נגיפה אלא לשון מכה (רס״י שמות כא לה). שהמלאכים משתמשים בצרכי האדם הצדיק וכו׳ ובעזרת הצדיקים ונגיפת שונאיהם (ר׳ א״ח, תקון מדה״ג לרשב״ג א).

***נגירסיאל**,—שם שר הגיהנם: תנא נגירסיאל שרו של גיהנם עומד לפני נשמת הצדיקים שלא יתפללו על הרשעים (הרקנטי, לך לך).

***נגישה**, ש״נ,—שה״פ מן נגש: נאמר כאן נגישה ונאמר להלן ונגשו הכהנים בני לוי מה נגישה שנא׳ להלן בלשון הקודש אף כאן בלשון הקודש (ר׳ חגי, ירוש׳ סוט׳ ח א). נאמר כאן נגישה ונאמר להלן ונגש משה אל הערפל מה נגישה שנאמר להלן בלשון הקודש אף כאן בלשון הקודש (ר׳ חייה בר אבא, שם).

***נגישה**, ש״נ,—שה״פ מן נגש: והוא מעצמו מכר שדהו לפדות בו עצמו מן הנגישה ומן האונס (שו״ת הרי״ף ק). שדרך הקדמונים היה לחקור האמת במכות ונגישות גדולות כדי שיאמרו מה שידעו וכו׳ שהקדמונים בחרו הנגישות כדי שיודו בדברים הודאים לא במסופקים וחשודים וכו׳ והנה ישפך דם נקי הרבה וירבה העול אם נלך אחר הנגישות (מסיר ליאון, נופ׳ צופים ב ז). והרחיקו בני שמעון נדוד למרחוק בשביל נגישת החובות (הלא״ש, טור חו״מ סה כ). ואיך הוציאו כל כך ממון מידם בעין יפה בבת אחת בלא נגישה ודוחק (שם). עשו אתה כטוב בעיניכם אם להחרימה ולבזותה מיני בזוי׳ או להכותה בשבט או לסוגרה בבית אפל וכיוצא ממיני הנגישות עד אשר תשוב מדרכה הרע (שו״ת בשמים ראש פא).

א. ***נגל**[1], ממנו מגל.

---

[1]) בקצת ספרים נגינה, נגינות.

[1]) בערב׳ נג׳ל [a]. וכבר קבע ריב״ג שרש זה להשם מגל, וכך גם רד״ק, וכך גם החדשים, ועי׳ ערך מגל. אבל, בכל המשמ׳ אשר שרש נגל משמש בערב׳ אין אף אחת שיכול להסתעף ממנה משג הקצירה בדרך טבעי. ולכן אפשר כי שמושו במשמ׳ קצר נסתעף מן השם מגל, שהוא קדום מאד.

[a]) نجل

ב·נגל[1], ממנו נגל.

נגל, פ"ע, עתי' יגל,—נגלו המים, יגלו, נבעו ונזלו בכח, hervorquellen, fliessen; jaillir, couler; to spring forth, to flow: ויגל[2]) כמים משפט וצדקה כנחל איתן (עמו' ה כד).

נגן, ממנו נגינה, נגן, נגן, מנגן, מנגינה, *נגון, **נגוני.

נגן, —קל לא נמצא הפעל במקרא אלא בבינוני בתור שם. — ואמר הפיטן: לך נ ג נ י ם המלות שרפים בהגיון, ודרי מטה ישוררו בשגיון (ר"י הלוי, לך אדר ויקר).

—פע', נגן, נגן, נגן, נגנן, מנגן,—נגן בכנור, בנבל, בחליל וכדומ', הכה בהגימים, או תקע בחליל, למען תת קול נעים, spielen; jouer; to play: יבקשו איש ידע מנגן בכנור והיה בהיות עליך רוח אלהים רעה ונגן בידו וטוב לך וכו' ראו נא לי איש מיטיב לנגן והביאותם אלי וכו' ראיתי בן לישי בית הלחמי ידע נגן וגבור חיל (ש"א טז יז-יח). ולקח דוד את הכנור ונגן בידו (שם כג). ודוד מנגן בידו כיום ביום (שם יח י). והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד יי' (מ"ב ג טו). קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי (ישע' כג טז). ונגנותי ננגן כל ימי חיינו (שם לח כ). והנך להם כשיר עגבים יפה קול ומטב נגן (יחזק' לג לב). שירו ליי' שיר חדש היטיבו נגן בתרועה (תהל' לג ג).—ובתו"מ: היה (דוד) נוטל נבל וכינור ונותנו מראשותיו ועומד בחצי הלילה ו מ נ ג ן בהם (ר"א בר מנחם, ירוש' ברכ' א א). כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה באה רוח צפונית ונושבת בו ו מ נ ג ן מאליו (ר"ש חסידא, בבלי שם ג:). אחיה יבנה מזבח חנניה י נ ג ן בכנור ויכפרו כולם ויאמרו אין להם חלק באלהי ישראל (שם סג:). שהתורה חוגרת שק ועומדת לפני הקב"ה ואומרת לפניו רבש"ע עשאוני בניך ככנור ש מ נ ג נ י ן בו ליצים (סנה' קא.). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה נזכרתי אני שעשית לי נסים במצרים והייתי מ נ ג נ ת לך על ידי אותן נסים ואמרתי לך שירים וזמרים באותה הלילה (ר"י בר' סימון, מדר' תהל' קיג, ילק' שם תתעב).

[1]) אין בעלי השרשים שקדמוני מודים בשרש מיוחד זה, ועי' הערה הבאה.

[2]) כך בנוסחה של המסורה, ופרשוהו הקדמונים והחדשים קצתם מן גלה וקצתם מן גלל, אך זה וזה דחוק, ויותר מסתבר הוא כי יגל זה הוא עתיד מן נגל במשמ' נביעה ונזילה, וגם בערב' משמש שרש זה במשמ' מים נוזלים. ואולי הוא כמו נזל בחלוף ז בגימל לחזק הפעולה.

—ומצוי בסהמ"א. ואמר המליץ: לשנן בשנונים, לנגן בניגונים (יוחסין של אהימעץ מאיטליה, נויבואר 111). — **וגם במשמ' שיר וזמרה: כהנים ה מ נ ג נ י ם ברכת כהנים הרי אלו משובחים (הלכות, או"ח קכה כג). — ובמשמ' הנחת הטעמים ו ה נ ג י נ ו ת כהלכה: שכר פיסוק טעמים ל גן המקראות כהלכתן (הרא"ש נדרי לז.).

—פע', **נגן, מנגן,—שהנגינה של הטעמים קבועה בו: תאפו אפו היה לו לומר בחטף פתח קטן וכו' אלא בשביל שאינו מחובר לאחריו אלא מ נ ו ג ן ברביע שהוא מנגוני המלכים לכן נקוד בצירי (רשב"ם שמות טז כג). כל בן המ נ ו ג ן בקמץ במ"ז פתחין (בן חיים, מסורה ויקר' א ה).

—התפ', **התנגן,—יתנגן השיר, וכדומ': אבל בידינו חכמת המושיקא ערבה ומתוקה ובה י ת נ ג נ ו כל שיר ברון יחד בלי ערבוב (יהודה ב"ר יצחק, ספר מוסיקא, כ"י פריז). והקטנים (האותיות) מ ת נ ג נ י ם בגרון בפה בקול רם וצלול (שם). לבו של בנימין שמח כל כך עד שנפתחו שפתיו וזמר מלך עליון יוצא מגרונו ו מ ת נ ג ן מאליו בנעימה דקה (מ' מו"ס, מסע' בנימן השלישי). — ובמשמ' הנחת הנגינה במלה מן המלים: ומ"מ הקדמא י ת נ ג ן במקומו ולא במקום הזקף וכו' שב' הטעמים י ת נ ג נ ו על אות א' וכו' מסתמא יש נ"מ שהוא מ ת נ ג ן במקום עמדו (תל"ע, סי' סט, בהערה).

נגן, (נוגן), ש"ז, מ"ר נגנים,—מי שאומנותו לנגן: קדמו שרים אחר נגנים בתוך עלמות תופפות (תהל' סח כו). —ואמר המשורר: אני השר והשיר לי לעבד אני כנור לכל שרים ונ ו ג נ י ם, וגוי יהלוך על האדמה ורוחי תעלה על הענגים (רשב"ג, אני השר). נ ו ג ן אשר פיהו הדר יפיו בשיר עלי נבל ישבח (רמב"ע, תרשיש ב ג). שמעה זמר מפי נ ו ג ן משירים אל אותו פוצה (שם ק). ומצאו בעיניו זאבי יערים כחן הבתולות בעיני נערים, וחשב יענים לשרים ו נ ג נ י ם ושאגת כפירים שריקות עדרים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים). קול נשאו שרי ו נ ו ג נ י שובע שמחות כגן רטוב, קול אומרים הודו ליי' לעולם כי טוב (ראב"ע, אמוני לבב). נשאו קול יחד פדויים, נ ו ג נ י ם ושרים בשירים רצויים (הוא, אותות אל).

***נגם**[1]), ממנו *נגם.

***נגם**, פ"י, עתי' יגם,—נשך חתיכה מאכל, abbeissen, arracher avec les dents; to bite off: טהור שנגם מן האוכל ונפל על בגדיו ועל ככר של תרומה (טבו"י ג ו).—ונגם ביצה מגלגלת, פתח הקלפה לגמוע משם

[1]) בארמית נגם, במשמ' אכילה.

או לקחת משם בכף: ביצה מגולגלת עד שיגוס[1] ושלוקה עד שירסס (עוקצ׳ ב ו).

א.נגע[2], ממנו א.נגע, •נגיעה, *מגע, *הגעה.

א.נגע, פ״ע, נגעה, נגעו, נגע, נוגע, נגעים, נגעת, נגעת, נגע, לנגע, געת, כגעת, לגעת, •לגע, גע, יגע, תגע, תגעו, תגעו, יגעו, נגעך, נגעו, נגענוך, — א) נגע בדבר, אל דבר, ואת דבר בידו וכדומ׳, הקריב את ידו אל עצם הדבר ממש עד שלא היה שום רוח בין היד ובין הדבר, berühren; toucher; to touch: ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו (בראש׳ ג ג). ויגע בכף ירכו (שם לב כו). כי נגע בכף ירך יעקב (שם לג). השמרו לכם עלות בהר ונגע בקצהו כל הנגע בהר מות יומת לא תגע בו יד (שמות יט יב-יג). כל הנגע במזבח יקדש (שם כט ז). או נפש אשר תגע בכל דבר טמא (ויקר׳ ה ב). מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו (שם יא ח). כל הנגע בהם יטמא (שם כו). בכל קדש לא תגע (שם יב ד). או על הכלי אשר הוא ישבת עליו בנגעו יטמא (שם טו כג). ולא יגעו אל הקדש (במד׳ ד טו). וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב (שם יט טז). וכל אשר יגע בו הטמא יטמא והנפש הנגעת תטמא (שם כב). וכל נגע בחלל (שם לא יט). וישלח מלאך יי׳ את קצה המשענת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות (שפט׳ ו כא). כל מכה יבוסי ויגע בצנור (ש״ב ה ח). ואיש יגע בהם (בהקוצים) ימלא ברזל (שם כג ז). ויפרשו את כנפי הכרבים ותגע כנף האחד בקיר וכנף הכרוב השני נגעת בקיר השני וכנפיהם אל תוך הבית נגעת כנף אל כנף (מ״א ו כז). וישכב ויישן תחת רתם אחד והנה זה מלאך נגע בו (שם יט ה). וילך ויגע האיש בעצמות אלישע (מ״ב יג כא). ודמים בדמים נגעו (הוש׳ ד ב). הנוגע בארץ ותמוג (עמו׳ ט ה). הנה נגע זה על שפתיך (ישע׳ ו ז). נגאלו בדם בלא יוכלו יגעו בלבשיהם סורו טמא קראו למו סורו סורו אל תגעו (איכ׳ ד יד-יה). ונגע בכנפו אל הלחם (חגי ב יב). נגע בבבת עינו (זכר׳ ב יב). ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט (אסת׳ ה ב).

ואין נוגע בארץ (דני׳ ח ה). והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מעף ביעף נגע אלי (שם ט כא). והנה יד נגעה בי (שם י י). והנה כדמות בני אדם נגע על שפתי (שם יז). מאנה לנגוע נפשי המה כדוי לחמי (איוב ו ז). גע בהרים ויעשנו (תהל׳ קמד ה). המביט לארץ ותרעד יגע בהרים ויעשנו (שם קד לב).—ורוח: הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש (יחזק׳ יז י). והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פנות הבית (איוב א יט). —ב) נגע בפלוני לרעה, בכונה רעה, עשה לו רעה: ויצו אבימלך את כל העם לאמר הנגע באיש הזה ובאשתו מות יומת (בראש׳ כו יא). אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב (שם כט). אנחנו נשבענו להם ביי׳ אלהי ישראל ועתה לא נוכל לנגע בהם זאת נעשה להם והחיה אותם (יהוש׳ ט יט-כ). וראיתם אם דרך גבולו יעלה בית שמש הוא עשה לנו את הרעה הגדולה הזאת ואם לא וידענו כי לא ידו נגעה בנו (ש״א ו ט). ויאמר המלך (להאשה התקועית שבני משפחתה רצו להמית את בנה) המדבר אליך והבאתו אלי ולא יסיף עוד לגעת בך (ש״ב יד י). ויאמר בעז אל רות הלוא שמעת בתי אל תלכי ללקט בשדה אחר וכו׳ הלוא צויתי את הנערים לבלתי נגעך (רות ב ח-ט). כי הנגע בכם נגע בבבת עינו (זכר׳ ב יב). אל תגעו במשיחי ולנביאי אל תרעו (תהל׳ קה יה). ואולם שלח נא ידך וגע בכל אשר לו אם לא על פניך יברכך (איוב א יא). אולם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו אם לא אל פניך יברכך (שם ב ה). בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע (שם ה יט). חנני חנני אתם רעי כי יד אלוה נגעה בי (שם יט כא).—וגם בדבר לא בע״ח: כה אמר יי׳ על כל שכני הרעים הנגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי את ישראל הנני נתשם מעל אדמתם (ירמ׳ יב יד). — ונגע באשה, במשמ׳ נגיעה של פריצות: ויאמר אליו האלהים בחלם גם אנכי ידעתי בי בתם לבבך עשית זאת (שאמרת לקחת לך את שרה) ואחשך גם אנכי אותך מחטו לי על כן לא נתתיך לנגע אליה (בראש׳ כ ו). כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנגע בה (משלי ו כט). —ג) נגע הזמן, היום, הדבר וכיוצא בזה, נגע אל, על ועד פלוני, התקרב ובא: והמלחמה כבדה והם לא ידעו כי נגעת עליהם הרעה (שפט׳ כ לד). גפן שבמה בעלי גוים הלמו שרוקיה עד יעזר נגעו תעו מדבר (ישע׳ יו ח). כי אנושה מכותיה כי באה עד יהודה נגע עד שער עמי עד ירושלם (מיכ׳ א ט). אכן השא השאת לעם

[1] פרש רה״ג במשמ׳ הגיס, אך יותר מסתבר פרוש הרמב״ם ככתוב בפנים.

[2] רק עבר׳, וגם ארמ׳ יהוד׳. בערב׳ משמש צרוף זה a) במשמ׳ אחרת.

a) نجع

הזה ולירושלם לאמר שלום יהיה לכם ונגעה חרב עד הנפש (ירמ' ד י). בשישתיך עברו ים עד ים יעזר נגעו (שם מח לב). כי נגע אל השמים משפטה ונשא עד שחקים (שם נא ט). כי עתה תבוא אליך ותלא תגע עדיך ותבהל (איוב ד ה). ויגע החדש השביעי (עזר' ג א). ויגע הדבר אל מלך נינוה (יונ' ג ו). — ונגע הדבר בלבו, עשה עליו רשם חזק: וגם שאול הלך לביתו גבעתה וילכו עמו החיל אשר נגע אלהים בלבם (ש"א י כו). זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך (ירמ' ד יח). — ובתו"מ: גדיש שלא לוקט תחתיו כל הנוגע [1]) בארץ הרי הוא של עניים (פאה ה א). המסקל את שדהו נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ (שבי' ג ז). אחד שאמר נגעתי בזה וכו' נגעתי ואיני יודע באיזה משניהם נגעתי וכו' שדרך בני אדם להלוך ואין דרכן ליגע (טהר' ה ב). מקום שהן יכולין לפשוט את ידן וליגע (שם ז ד). לא יטול אדם מי חטאת ואפר חטאת ויהא רכוב על גבי חברו או על גבי בהמה מקום שאין רגליו נוגעות בארץ (תוספת' פרה ט-ח ע). מולייר הגרוף שותין ממנו בשבת הא אם אינו גרוף לא וכו' מפני שהגחלים נוגעות בגופו (ר' שיין, ירוש' שבת ג א). הלך הנחש ואמר לאשה הריני נגעתי באילן ולא מתי אף את געי [2]) בו ולא תמותי (פדר"א יג). אמרו לאותה אשה געי [3]) בה במטלית זו בראש אצבע צרדה של יד (פרקי היכלות כ ב). — ונגע באשה, במשמ' נגיעה של פריצות: אמרה לי הס ושלום אפילו באצבע קטנה לא נגע בי (שבת יג.). כל הנוגע באצבע קטנה של אשה כאילו נוגע באותו מקום (מס' כלה). שמא הסכתה לו את שמן בידך וכו' ונגע ביך אפילו באצבעו הקטנה (סדר אליהו רבה טו-טז). משלו נתנו לו (ליוסף) פיו שלא נשק בעבירה ועל פיך ישק כל עמי גופו שלא נגע בעבירה וילבש אותו בגדי שש (רבב"ג, מד"ר בראש' צ). זה היה יוסף שנקרא חכם וכו' והיה יודע שעתיד ליתן הדין אלו נגע באשת פוטיפר לפיכך פירש ממנה וכו' שלט ביצרו ולא נגע בה (שם במדי' יד). —מכה נגעה בו, דבקה בו, ובהשאלה: זה מכת פרושים נגעו בו (כלי, ירוש' פאה ה ה). —נגע בדבר, עסק בו: עד שלא בא מעשה אצל בית הלל היו בית שמאי נוגעין בו משבא מעשה אצל ב"ה לא היו ב"ש נוגעין בו (ר' יוסי ב"ר בון, ירוש' קדוש' א א). — ונגע בפלוני, במשמ' של איבה, הרע לו:

אמר לו בלק הואיל ואינך יכול ליגע בהן מפני משה משמשן ראה זה שעומד אחריו מה יהיה (מד"ר במד' כ). —נגע בדבר. נגע בעדות, וכיוצא בזה, יש לו הנאה בזה, מוצא טובת נפשו בזה: (מפני שנראה) כנוגע בעדותו (ריש לקיש, סנה' לד.). (המעידין זה לזה) נוגעין בעדותן הן (ב"ב מג.). —דברים נוגעים בלב: שלחה (המלכה ושתי) ואמרה לו דברים שהן נוגעין בלבו אמרה לו אם רואין אותי נאה הן נותנין עיניהם להשתמש בי והורגים אותך (מד"ר אסת', ותמהן). —ומצוי בסהמה"א: בקש לדבר רע ואמר לי גע, גשתי אני כאשר לשונו ענה (ר"ש הנגיד, איש לבי ענג). בואו לגן עדן מתים ונגעו בעץ דעת ועץ היים ואל תשתעו (ראב"ע, גבהי ספקים). רוצו לעץ חיים ואם לא תוכלו לאכול צרי עדנו בעלהו געו (ספר הענק, אות ג). כשם שאני רוקד כנגדך ולא אוכל לנגע [1]) בך כך לא יוכלו כל אויבי לנגע בי לרעה (סדר ברכ' הלבנה). — ובמשמ' נטיה לדבר: מחילה מכבודך אתה נוגע בדבר הזה מאחר כי אתה ספרדי (רי"מ חזן, בהלכות הנהגה ט). —בנגע לדבר, בענין הדבר, במה שנוגע להדבר: וכל מדות הטובות רחמנים ביישנים גומלי חסדים נמצאו מאז אצלנו הן בנוגע לפרט והן בנוגע לכלל (עטרי לבי לרלב"ח ב). שני דברים עומדים לשטן לך האחד הקרקע אשר חלקת לגסנו והשנית המזון אשר תאבה לקבל בפעם אחת את הנוגע לדבר הראשון הן אמת גם אני הסכמתי לתת ניר לאחותי בגבול נחלתנו וכו' ואת הנוגע בדבר השני הנני מפיק רצונך וכו' (מא"ג, דביר ב עט).

—הפעי', הגיע, הגעת, הגיעו, הגעתם, מגיע, מגיעי, מגעת, הגיע, הגיענו, יגיע, יגע, תגיע, תגע, יגיעו, הגעתיהו, יגיעהו.

א. פ"ע, —א) הגיע הדבר שמה, כמו נגע, היה זה אצל זה ממש בלא רוח ביניהם: והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה (בראש' כח יב). אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע (איוב כ ו). כנף האחד לאמות חמש מגעת לקיר הבית והכנף האחרת אמות חמש מגיע לכנף הכרוב האחר וכנף הכרוב האחד אמות חמש מגיע לקיר הבית (דהי"ב ג יא-יב). — ב) הגיע פלוני אל פלוני או למקום פלוני, קרב ובא: דמו עד הגיענו אליכם (ש"א יד ט). כי היו בצען שריו ומלאכיו חנס יגיעו (ישע' ל ד). וראיתיו מגיע

[1]) כך בקצת דפוס' ובכ"י סיריליו, ובקצת ספרים הנוגעות. —[2]) כך גם בהוס' ב' לנסח' א' לאדר"נ, שכטר, ובקצת ספרים נגעי. — [3]) ובספר עמה"מ לנפתלי בר' יעקב אלחנן, דף קמ, גרסה נגעי בה. —[1]) והעיר ע"ז רש"ז הונא בספ' שערי תפלה: כך מצאתי בסדור ישן נושן כתוב בקלף ונכון הוא כי לשון המקרא הוא ובכל

אצל האיל (דני׳ ח ז). עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו ויבהלו להביא את המן (אסת׳ ו יד).—ובהשאלה, הגיע פלוני עד דבר, בא עד הדבר, היה לו הדבר: כל אכל תתעב נפשם ויגיעו עד שערי מות (תהל׳ קז יח). ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות (אסת׳ ד יד). — והגיע דבר, קרב ובא: וחלף (הנהר) ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע והיה מטות כנפיו מלא רחב ארצך עמנו אל (ישעי׳ ח ח). רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו (תהל׳ לב ו).—ובהשאלה: כי שבעה ברעות נפשי וחיי לשאול הגיעו (שם פח ד). ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים (אסת׳ ד ג). אשר הגיע דבר המלך ודתו להעשות (שם ט א).—והגיע הזמן וכיוצא בזה: כי הנה הסתו עבר הגשם חלף הלך לו הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע (שה״ש ב יא-יב). בא העת הגיע היום (יחזק׳ ז יב). עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ (קהל׳ יב א). ובהגיע תר נערה ונערה לבוא אל המלך (אסת׳ ב יב). ובהגיע תר אסתר בת אביחיל (שם טו). — והגיע לזמן: אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה (דני׳ יב יב).—הגיע לפלוני, סתם, קרה לו, נעשה לו: יש צדיקים אשר מגיע אלהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אלהם כמעשה הצדיקים (קהל׳ ח יד). על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור על כן על כל דברי האגרת הזאת ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם (אסת׳ ט כו). — ובהשאלה, הגיעה ידו די דבר, היה לו כמה שצריך לעשות הדבר: והביא את אשמו וכו׳ כשבה או שעירת עזים וכו׳ ואם לא תגיע ידו די שה והביא את אשמו אשר חטא שתי תרים וכו׳ (ויקר׳ ה ו-ז).

ב. פי״, — הגיע את הדבר אל דבר, עשה שיגע בו: ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו (שמות ד כה). ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזת (שם יב כב). הוי מגיעי בית בבית שדה בשדה יקריבו (ישע׳ ה ח). ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה וכו׳ ויגע על פי ויאמר הנה נגע זה על שפתיך (שם ו ו-ז). ומבצר משגב חמתיך השח השפיל הגיע לארץ עד עפר (שם כה יב). ישפילה עד ארץ יגיענה עד עפר (שם כו ה). וישלח יי׳ את ידו ויגע על פי (ירמי׳ א ט). מבצרי בת יהודה הגיע לארץ (איכ׳ ב ב).—ובתו״מ, פ״ע, הגיע אצל פלוני, בא עדיו: כשאתה מגיע[1]) אצל ר׳ עקיבא אמור לו עד מתי וכו׳ (חגיגה בן חכינאי, נדה נב:). — ולמקום, לדבר: מי שהחשיך לו בדרך נותן כיסו לנכרי וכו׳ הגיע לחצר החיצונה נוטל את הכלים וכו׳ בגוי שאין מכירו מהלך אחריו עד שמגיע לביתו (תוספת׳ שבת יח א). אבר שיצא מקצתו חותך עד שמגיע לעצם וקולף עד שמגיע לפרק וחותך (פסח׳ ז יב). היו בודקין והולכין עד שמגיעין למקום עושי חביתים (תמיד א ג). היה מפשיט ויורד עד שהוא מגיע להזה הגיע לחזה חתך את הראש (שם ד ב). היה עולה בכבש והסגן בימינו הגיע למחצית הכבש אחז הסגן בימינו והעלהו (שם ז ג). ודברו הלוים בשיר הגיעו לפרק תקעו (שם). אירע קרי באחד מהם יוצא והולך לו במסיבה ההולכת תחת הבירה והנרות דולקים מכאן ומכאן עד שהוא מגיע לבית הטבילה (מדו׳ א ט). היה עולה במסיבה ופניו למערב הלך על כל פני הצפון עד שהוא מגיע למערב וכו׳ היה מהלך בדרום עד שהוא מגיע לפתחה של עליה (שם ד ה). — ובהשאלה, הגיע למקומו של פלוני, נהיה דומה לו בדבר מהדברים: ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו (הלל, אבות ב ד).—והגיעה הרצועה וכיוצא בזה עד, היתה ארוכה כך וכך שנגע הקצה האחד במקום ...: ורצועה של עגל בידו וכו׳ ידה טפח ורחבה טפח וראשה[1]) מגעת על[2]) פי כרסו (מכו׳ ג יב-יג). מחלוקת במחיצות המגיעות לתקרה אבל מחיצות שאין מגיעות לתקרה דברי הכל עירוב אחד לכולן (עירוב׳ עב.). וצריך שיגיע חריץ (שבין בית לבית של התפלין) למקום התפר (אביי, מנח׳ לה.).—והגיע הזמן: היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא (ברכ׳ ב א). פעם אחת הייתי מהלך אחר ר׳ עקיבא ואחר ר׳ אלעזר בן עזריה והגיע זמן קרית שמע כמדומה אני שנתיאשו מלקרות מפני שהן עסוקין בצורכי ציבור (ר׳ יהודה, תוספת׳ שם א ב). היתה למודה להיות רואה מיום עשרים ליום עשרים משש שעות לשש שעות הגיע יום עשרים ולא ראת (הוא, שם נדה ט ב). מעשה ברבי ישמעאל ור׳ אלעזר בן עזריה שהיו שרויין במקום אחד והיה ר׳ ישמעאל מוטה ור׳ אלעזר בן עזריה זקוף והגיע זמן קרית שמע נזקף ר׳ ישמעאל וכו׳ (שם ברכ׳ א ד). ימתין עד שתגיע גורן (שם ב״מ ט כד). מי שהיה בלן לרבים וכו׳ והגיע שעת הרגל ומבקש לילך לתוך ביתו (שם יא כז). תינוקת שלא הגיע זמנה לראות ונשאת (שם נדה ט ז). הגיע יום שנים עשר חדש ולא נגאל (ערכ׳ ט ד). לא היו

הנוסחאות מצאתי ואיני יכול ליגע בך וכו׳.—[1]) בתוספת׳ שם וו כשתלך.—[1]) בכ״י אין מלה זו.—[2]) בכ״י ומגיעה עד.

רואין אותו ולא שומעין את קולו עד ששומעין קול העץ שעשה בן קטין מוכני לכיור והן אומרים הגיע עת (תמיד ה ד). הגיע זמן הנעילה הגביה את הטבלה בטבעת ונטל את המפתחות (מדו׳ א א). כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע הצות לילה באה רוח צפונית ונושבת בו ומנגן מאליו (ר״ש חסידא, ברכ׳ ג:). לאדם שנושה בחבירו מנה וקבע לו זמן בפני המלך ונשבע לו בחיי המלך הגיע זמן ולא פרעו וכו׳ (ר״י הכהן, ר״ה יז:). הרי שהיה נושה בחבירו מנה והלך ועמד על גרנו וכו׳ הגיע זמן חטין למכור אמר לו תן לי חטין וכו׳ (ר׳ אושעיא, ב״מ סג.). אמר לו (המלאך ליעקב) מלאך אני ומיום שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד עכשיו (חולי׳ צא:). היה משכים לצאת לדרך ומתיירא שמא יאבדו (התפלין) מניחן וכשיגיע זמנן ממשמש בהן ומברך עליהן (מנח׳ לו.). ומרביצים שדהו (של האבל) משתגיע עונת המים שלו (מו״ק יא:). כיצד אדם מת באים עליו שלשה מלאכי השרת אחד שהוא מלאך של מות והשני סופר והשלישי שממונה עליו אומר לו קום הגיע קצך (ריב״ל, מס׳ כלה רבתי ג). בשעה שמלך המשיח נגלה בא ועומד על הגג של בית המקדש והוא משמיע להם לישראל ואומר להם ענוים הגיע זמן גאולתכם (פסיק׳ רבתי לו). — הִגִּיעַ לסוף דעתו של פלוני, ירד לסוף דעתו, הֵבין סוף דעתו: וכי מפני שאכל זה זה תרטימר בשר ושתה חצי לוג יין האישלקי אמרה תורה יצא לב״ד ליסקל אלא הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה שסוף מגמר נכסי אביו וכו׳ (ריה״ג, סנה׳ עב.). כלום הגענו לסוף דעתו של ר״ש (ר׳ אסי, מנח׳ ד.). — הִגִּיעוּ הגוזלות וכיוצא בזה, גדלו שיכולות לפרוח ולעוף וכיוצא בזה: אין מעברין את השנים לא מפני הגדיים ולא מפני הטלאים ולא מפני גוזלות שלא הגיעו[1]) וכולן עושין אותן סעד לשנה (תוספת׳ סנה׳ ב ד). — הִגִּיעַ לו מִהַדָּבָר כך וכך, היה הדבר מספיק שינתן לו בזו המדה: כל שאילו מחלקו למזון שתי סעודות ביניהן ואין מגיעות גרוגרת לכל אחד ואחד (ר׳ יהודה, ערובי׳ פ:). — הִגִּיעַ בִּפְלוֹנִי, הִשִּׂיג אותו: השולח גט לאשתו והגיע בשליח או ששלח אחריו שליח ואמר לו גט שנתתי לך בטל הוא (גיט׳ ד א). קובר מתים הייתי פעם אחת רצתי אחר צבי ונכנסתי בקולית של מת ורצתי אחריו ג׳ פרסאות וצבי לא הגעתי וקוליא לא כלתה (אבא שאול, וי״א ר׳ יוחנן,

— [1]) בגמ׳ בבלי שם (סנה׳ יא.) שלא פירחו, והוא הוא.

נדה כד:). מעשה בגוי אחד שרדף אחר ישראל להורגו ולא הגיעו עד שבא נחש וסיבבו והפילו (פסיק׳ רבתי ל). — הִגִּיעַ לִפְלוֹנִי, קָרָה לו: שהוא נותן רמז לבני קהת ואומר להם תנו דעתיכם שלא לנהוג בקלות ראש ולהכנס אצל הארון וכו׳ שלא יגיע לכם כשם שהגיע לבני אהרן (ר׳ לוי, מד״ר במד׳ ה). שכל הנשים לופות כך תגיע ליך כשם שהגיע לפלונית וכו׳ שיהיו הכל נשבעות כך תגיע לי כמו שאירע לפלונית אם לא אעשה כך וכך (שם ט). המן שבקש להרוג את כל היהודים הם ובניהם ולבוז את ממונם ובקש לתלות את מרדכי לכך הגיע לו מדה כנגד מדה שמת הוא ובניו ולקח מרדכי ממונו (שם י). ע״י עון אחד שהיה ביד משה שהוכיח את בניך ואמר להם שמעו נא המורים יסרת אותו והוכחת אותו וכו׳ ואם כך הגיע למשה הצדיק עאכ״ו שאר כל הבריות (שם דבר׳ ב). מעשה באדם אחד שהיה חופר שיחין לרבים ובתו היתה הולכת בדרך ובאתה לעבור בנהר ושטפה באו ואמרו לו לר׳ פנחס (בן יאיר) כך הגיע לבתו של פלוני (שם ג). כביכול אמר הקב״ה כשם שהוא (ירמיהו בוכה) למטן אף לפניי בבכיה למעלן על מה שהגיע (פסיק׳ רבתי כט). אחד מהם עומד עם חבירו בבוקר ואומר לו אין אתה יודע מה היה לי הלילה הזה כך וכך הגיעני ואותו אומר לו אף אני כך (שם מג). — הִגִּיעוֹ, הִגִּיעֲךָ, הִגִּיעַתְהָ, וכו׳, דִּבּוּר במשמ׳ נשאר הדבר בידו, אינו יכול לחזור בו: המוכר יין לחבירו ונמצא קוסס הגיעו (רבי׳א, תוספת׳ ב״ב ו י). (האומר לחבירו) חבית זו אני מוכר לך אפילו חומץ הגיעו (שם ז). (האומר לחבירו) פרדס אני מוכר לך אעפ״י שאין בו אילנות הגיעו וכו׳ כרם אני מוכר לך אעפ״י שאין בו גפנים הגיעו וכו׳ בית כור אני מוכר לך בין שהוא כבן עשרים בין שהוא כבית ארבעים סאה הגיעו שלא אמר לו אלא שם (שם יח). מי שהיה כותלו סמוך לגינת חבירו ונפל ואמר לו פנה את אבניך אמר לו (בעל האבנים) הגיעוך[1]) אין שומעין לו (ב״מ י ה). (האומר לחבירו) בית כור עפר אני מוכר לך וכו׳ הן חסר הן יתר אפילו פיחת רובע לסאה או הותיר רובע לסאה הגיעו יותר מכאן יעשה חשבון (ב״ב ז ב). (האומר לחבירו בית כור עפר אני מוכר לך) בסימניו ובמצריו פחות משתות הגיעו עד שתות ינכה (שם ג). (האומר לחבירו) מרתף זה אני מוכר לך אפילו כולו חומץ

— [1]) ופרש רש״י: הם שלך ופנה אותן לעצמך.

הגיעו (גמ' שם לה.). פיחת שבעת קבין ומחצה לכור או הותיר שבעת קבין ומחצה לכור הגיעו יותר מכאן כופין את המוכר למכור ואת הלוקח ליקח (שם קד.). מעשה באחד שהקדיש את שדהו מפני רעתה אמרו לו פתח אתה ראשון אמר הרי היא שלי באיסר וכו' אמרו לו הגיעתך[1] נמצא מפסיד איסר ושדהו לפניו וכו' אמר אחד הרי היא שלי בעשרים ושש אם רצו הבעלים ליתן שלשים ואחד דינר הבעלים קודמים ואם לאו אומרים לו הגיעתך[1] (ערכ' ח א-ג). — לא הִגִּיעוֹ, אינו שלו, לא נשאר בידו: מי שהיתה דרך הרבים עוברת בתוך שדהו נטלה ונתן להם מן הצד מה שנתן נתן ושלו לא הגיעו (ב"ב ו ז). — ובמשמ' פעל יוצא: צרם באזנו תלש בשערו רקק והגיע בו רוקו וכו' נותן ארבע מאות זוז (ב"ק ח ו). בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה (ברכ' ט ג). כן יי' אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים (ר"ע, פסח' י ו). א"ר עקיבא כשהייתי בא בים ראיתי ספינה שטבעה בים ונצטערתי על תלמיד חכם אחד שהיה בה ונטבע וכשבאתי למדינת קפוטקיא ראיתיו שהיה יושב לפני ושואל שאלות נמתי לו בני היאך עלית כן הים אמר לי רבי בצלותך טרדני הגל לחבירו וחבירו לחבירו עד שהגיעוני[2] ליבשה (מד"ר קהל', שלח לחמך). — ובהשאלה: האומר על[3] קן צפור יגיעו רחמיך ועל טוב יזכר שמך (ברכ' ה ג). — הִגִּיעוֹ, הביאוֹ, הכריחוֹ לדבר הזה: הגיעוך סוף מלאכת המים שאינם מחוורים דבר תורה (ר' יוחנן, ירוש' ברכ' ג ס). הגיעוך סוף תחומי שבת שאינן מחוורין מדבר תורה (ר' הושעיא, שם ערוב' ג ד). — ומצוי בסהמ"א: מצא מעות בשוק לא יתנם לתוך כיסו אלא נותנן לתוך ארנקי של צדקה ולכשיגיע לביתו ישלם (הרי"ף ב"ב, סי' תלי"ט). — הִגִּיעַ לו, קרה לו: כשיעורבו יחד טובות העולם הזה המגיעות לרשע עם הרעות והעונשים המגיעות לו בעולם הבא וכן הרעות המגיעות לצדיק בעולם הזה עם הטובות המגיעות לו בעולם הבא נמצא שני הגמולים צודקים יחד (ר"י אלבו, העקר' ד ח). והיו אלו הדברים אמנם הם מגיעים לאדם מצד הומרו (ר"י ערמאה, פתי' יד אבטלוס על משלי). יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים בקצרות שנים (שם י א). — ובמשמ' נודע לו דבר: שאנחנו נמצא מושכלות רבות הגיעו בשינה בזולת סבותיהם בחכמת הרפואה (רלב"ג, מלחמ' ס' ב ד). ונתאמת אצלי בשנים שלשה עדים פה שהגיעני מזה החכם המחבר ומתכונת חכמתו האלהית אצל הענינים התוריים (ר"י ערמאה, הקד' יד אבטלוס על משלי). — ובמשמ' סכום שאדם חַיָּב לחברו: וראובן אומר השטר נשאר בידי לאודות כ"ה זהובים המגיעך מן ההפסד (תשו' הגא', הרכבי רלה מב). ומשביעין את שמעון לראובן שכבר פרע לו כל המגיע אליו (שם). ראובן היתה לו חצר בהכרזה ומכרה שמעון באותן דמים שהגיעה ולא היה לשמעון תשלום הדמים (שו"ת הרי"ף קח). כשבא ליגאל ידקדק בחשבון לפי המגיע בכל שנה ושנה ינכה לו הגוי מן דמיו (רס"י ויקר' כה נ). — הִגִּיעוּ הזיתים וכדומ', בשלו ומלאו שמן: רגילין גוים לשבור את הזיתים ועדיין לא הגיעו ואין בהם שמן ולא טעם וכו' אם זיתים הללו כשהן כובשין אותן רגילין גוים שמזלפין עליהן יין או חומץ של יין בין גדולים בין קטנים אסורין ובין הגיעו ובין שלא הגיעו אסורים (רב פלטוי גאון, תשו' הגא' לה, חמדי גנוזה). — ובמשמ' פעל יוצא: אפילו היתה הרוח הוא שמסייע אותו בעת שעושה מלאכתו ומוליכה את העפר או נעורת הפשתן והמוץ וכיוצא בהן ומגיעתן לחבירו (רמב"ם, נזקי' יא א). וזה הספק הגיע הפילוסוף להאמין שהשם ית' בלתי יודע דבר מאלו הדברים הפרטיים (רלב"ג, הקד' פרושו לאיוב). כי לפי הסדור והנימוס ההוא היה ראוי שיגיעך השם יתברך מהרע כפלים על מה שהביא עליך (שם יא). שאפשר שימצאו שתי תורות אלהיות בזמן אחד לאומות מתחלפות וכל אחת מהן מגעת המונהגים על פיה אל ההצלחה האנושית (ר"י אלבו, העקר' א כה). כי התורה הקדושה לא תתלה החיים הנצחיים בעיון המושכלות כי אם בלמוד התורה ועשיית המצות כי הם יגיעו הנפש אל ההצלחה האמתית (ר"י מפיסא, מנחי קנאי 72). — *הַגֵּעַ עצמך, משרש יגע, עי"ש.

— הֻפעַ', *הֻגַּע, (הוגע), — הֻגַּע לְדָבָר, הובא, שהצריכו אדם לדבר הזה: נתגעלו (בגדי כהונה) אין מכבסין לא בנתר ולא באהל וכו' הוגעו[1] במים[2] מכבסין אותו בנתר ואהל הוגעו[2] לנתר ואהל אף במים אין מכבסים (אביי, זבח' פח.).

— [1]) במשני' שבגמ' הגעתיך, ט"ס, וכן לשון הרמב"ם הגיעתך. — [2]) בגמ' יבמ' (דף קכא.) שהקיאני. — [3]) נאמרו בירוש' שם: אית תניי תני על ואית תניי תני עד.

— [1]) בילקוט שמות רמז שפ"א הוגעלו. — [2]) כך בנסחי הדפוס, ובקצת כ"י למים, וכך הגיה שט"מ.

ב.נגע[1], ממנו ב.נגע, נגע, *נגעי.

ב.נגע,—קל פועל לא נמצא.

—פע', נגע, פ"י, ינגע, נגעו.—נגע את פלוני, עשה בו נגע: וינגע יי' את פרעה נגעים גדלים (בראש' יב יז). וינגע יי' את המלך ויהי מצרע עד יום מתו (מ"ב יה ס). והנה הוא (המלך) מצרע במצחו ויבהלוהו משם וגם הוא נדחף לצאת כי נגעו יי' (דהי"ב כו כ). — ובסהמ"א, בהשאלה: ועוד תשתה עסים רמון ותשכב במטות שן ומקלעת פקעים, ועוד תכה, כמכה הכך, את זמנך או תנגע נגעים (ר"ש הנגיד, דכריך). אשל אשר כורת בגרזן יצמח וחבורת חרבות תחיה ולא תחיה הבורת לשון ינגע הלבבות (הוא, בן משלי א). — ובמשמ' הטבעית: המנגעים פני העור (בספר השלמ' הטבע, רפי' בטיגפנ' כ"י המבורג, N. 308,6 דף 135).

—נפע', נגע, ינגעו,—נגע פלוני, הכה במלחמה וכדומ': וינגעו יהושע וכל ישראל לפניהם וינסו דרך המדבר (יהוש' ח יה).

—פע', נגע, ינגעו, — שנגעו אותו, שבאה עליו צרה: בעמל אנוש אינימו ועם אדם לא ינגעו (תהל' עג ה). —ובתו"מ: בית המנוגע מטילין עליו אפר מקלה (תוספת' מע"ש ה יג). בית המנוגע לא היה ולא עתיד להיות (שם נגע' ו א). מקום היה בגליל שהיו מציינין אותו שהיו אומרים אבנים מנוגעות היו בו (ר"ש בן יהודה, שם). מי שנכנס לבית המנוגע וכליו על כתפו וסנדליו וטבעותיו בידיו הוא והן טמאין מיד (משנ' שם יג ט). הציה (של ככר שעורו) לבית המנוגע וחצי הציה לפסול את הגויה (עירוב' ה ב). לפי שמצינו בנכנס לבית המנוגע שאינו מטמא בגדים עד שישהא בכדי אכילת פרס (ת"כ מצורע, נגע' ה). והיתה בתיה בת פרעה מנוגעת בנגעים קשים ולא היתה יכולה לרחוץ בהמין וירדה לרחוץ ביאור (פדר"א מה). — ובהשאלה, במליצה, מלכות מנגעת, לקויה, לא הגונה: (כתוב) בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם מלך ישראל מלך עזריה בן אמציה וגו' איפשר לומר כן והלא שניהם מלכו כאחד אלא שמלך מלכות מנוגעת (סדר עולם רבה יט). — ואמר המליץ: ומי שאוהב אותה הוא נחשב בעיני בני אדם מהולל ומשוגע, ובנגע סבלות מנוגע (ר"י הלוי, הכוז' מב). מה לי ולמנוגע הזה הגרוע כי אכסוף לכספו ולזהבו (ר"י בדרשי, הפרדס ה, אוה"ש ג).—*ובמשמ' לקה בנגע מן הנגעים: ועשה לו הלב להיות לו בית מכון לרוח החיים ואם ינוגע הלב ימות האדם (ש' דונולו, תכמוני א א).

—פעו', נגוע, — מכה, חולה: נבזה וחדל אישים איש מכאבות וידוע חלי וכו' אכן חלינו הוא נשא ומכאבינו סבלם ואנחנו חשבנהו נגוע מכה אלהים ומענה (ישע' נג ג-ד). ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים (תהל' עג יד). — ובסהמ"א, במליצה: דבריכם יקרים מפנינים, בעיני הנבונים, וכו' גם מרוים הצמאים, והנגועים מתחלואים (מנחם הגולה, מכת' לקה' קהיל, לקו"ק נספח' 52).—ואמר המשורר: הלעולמים יזנח עם נוקש בעוניו, הלפו ימיו ושניו אך לא הלפו יגוניו, כנגוע גרשתו ושמתו מחוץ למחניו (ר"י הלוי, יום כר). בוגד ידמה כי אין צרי עוד לנגועים לעד והכמי גוים ישיהון תעתועים (ראב"ע, אל אל וטובו).—ונגוע לב: ואמרתי לעם יצא להלות נגוע לב ומתמוגג כמו צי, היצאת להלוני בלכתי חפוי ראש אל מקום שכני ורבצי (ר"ש הנגיד, אהוב נפשי).

—נתפ', *נתנגע,—באו עליו נגעים: אפר בתים שנתנגעו ועפר בגוים שנתנגעו אסורין בהנאה (תוספת' ערלי' א ז). המשכיר בית לחבירו ונתנגע אומר לו הרי שלך לפניך (שם ב"מ ח ל). מצורע שנתנגע וחזר ונתנגע (שם נגע' ט ז). ומצורע שנתנגע נגעים הרבה (כרית' ב ג). הביא צפוריו ונתנגע לא עלו לו עד שיביא את חטאתו (שם). עתיד ליתן את החשבון כל מי שאמר נתנגע אהרן (ר"י בן בתירה, ספרי במד' קה). — ובסהמ"א: ופרעה המושל היה מתנגע ומתכאב במכאובות ונגעים (יוסיפון, פרק פה). ותחת הקוצים והחרולים יתנגעו ויתנגפו להכנס בקלות הקוצים בבשרם להיותם ערומים (רלב"ג איוב לא).—ואמר המליץ: בהלאת העריות אל תתנגע, ונגע אליך לא יגע (עזרי' הבבלי, תוכחי מוסר לב:).

נגע, ש"ז, בהפס' נגע, בכנ' נגעי, נגעך, נגעו, מ"ר נגעים, סמי' נגעי,—א) נגע שינגע בו אדם, כל מכה וצרה שבאה עליו, Plage; fléau ; plague: וינגע יי' את פרעה נגעים גדלים ואת ביתו (בראש' יב יז). עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים וכו' כחצת הלילה אני יוצא בתוך מצרים ומת כל בכור בארץ מצרים (שמות יא א-ה). כל נגע כל מחלה וכו' אשר תהיה לכל האדם (מ"א ח לז-לח). אשר בהעותו והכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם (ש"ב ז יד). לא תאנה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך (תהל' צא י). הסר מעלי נגעך מתגרת ידך אני כליתי (שם לט יא). אם

[1]) רק בעבר' וארמ'.

חקתי יהללו ומצותי לא ישמרו ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם (שם פט לב-לג). נאף אשה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה נֶגַע וקלון ימצא וחרפתו לא תמחה (משלי ו לב-לג). כל תפלה כל תחנה אשר יהיה לכל האדם וכו' אשר ידעו איש נִגְעוֹ ומכאבו ופרש כפיו אל הבית הזה (דהי"ב ו כט).—נֶגַע הַלֵּב, כאב או צער רוחני שאדם מרגיש: אשר ידעון איש נֶגַע לבבו (מ"א ח לח).—ב) ביחוד נֶגַע בבשר הגוף וכדומ', מכה שנגלעת בבשר הגוף, שחין, שאת או ספחת או נתק וכו', Aussatz; lèpre; leprosy: אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת והיה בעור בשרו לְנֶגַע צרעת וכו' וראה הכהן את הַנֶּגַע בעור הבשר ושער בַּנֶּגַע הפך לבן ומראה הַנֶּגַע עמק מעור בשרו נֶגַע צרעת הוא וכו' ואם בהרת לבנה הוא וכו' והסגיר הכהן את הַנֶּגַע וכו' והנה הַנֶּגַע עמד בעיניו לא פשה הַנֶּגַע בעור וכו' והנה כהה הַנֶּגַע (ויקר' יג ב-ו). ואיש או אשה כי יהיה בו נָגַע בראש או בזקן וכו' (שם כט). וכי יהיה בקרחת או בגבחת נֶגַע לבן אדמדם וכו' והנה שאת הַנֶּגַע לבנה אדמדמת וכו' (שם מב-מג). טמא יטמאנו הכהן בראשו נִגְעוֹ (שם מד).— ובבגד: והבגד כי יהיה בו נֶגַע צרעת בבגד צמר או בבגד פשתים וכו' או בעור או בכל מלאכת עור והיה הַנֶּגַע ירקרק או אדמדם וכו' צרעת ממארת הַנֶּגַע טמא הוא (שם מז-נא).—ובבתים, בעץ או באבן: ובא אשר לו הבית והגיד לכהן לאמר כְּנֶגַע נראה לי בבית וכו' וראה את הַנֶּגַע והנה הַנֶּגַע בקירת הבית שקערורת ירקרקת או אדמדמת וכו' וראה והנה פשה הַנֶּגַע בקירת הבית וצוה הכהן וחלצו את האבנים אשר בהן הַנָּגַע וכו' ואם ישוב הַנֶּגַע ופרח בבית אחר חלץ את האבנים וכו' (שם יד לה-מג).—ובתו"מ: כהן שהוא בקי בנגעים ולא בנתקים ולא בקרחות וכו' לא יראה את הנגעים עד שיהא בקי בהן ובשמותיהן (ר"ע, תוספת' נגע' א ב). כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו (ר"מ, שם א י). אף על גסות הרוח נגעין באין (הוא, שם ו ז). צא ופשפש בעצמך והזור בך שאין הנגעים באין אלא על לשון הרע (שם). בית אפל אין פותחים בו חלונות לראות את נגעו (ת"כ, מצורע, פרק' ה). מראות נגעים שנים שהן ארבעה בהרת עזה כשלג שניה לה כסיד ההיכל והשאת כקרום ביצה שניה לה כצמר לבן (נגע' א א). אדם אומר לחבירו השאילני קב חטים ואומר לו אין לי קב שעורים אין לי וכו' מה הקב"ה עושה מגרה נגעים בתוך ביתו ומתוך שהוא מוציא את כליו הבריות רואות ואומרים לא היה אומר אין לי כלום ראו כמה חטים יש כאן וכו' (מד"ר ויקר' יז).— ומשל: חזר איש פלוני למקומו כשיחזור הנגע לאותם האבנים (פסיק' מצורע, פרש' ז).—ובספה"א: אין בטובה למעלה מענג ואין ברעה למטה מנגע (ר"מ בוטריל פי' יצירה ב ד).— ומצוי במליצה בהשאלה: והיו תוך לבבינו נגעים כנגעי איש אשר עמקה שאתו, ושמנו אגרותינו שתי צפרים חיות וזה יום טהרתו (ר"ש הנגיד, הכרפס הזמן). ואין רגע, בלי נגע, ולא פגע, בלא חרדה (ר"י הלוי, יגו הלב). שלה בצען צעיו, ובפתרוס הרבה פצעיו, ובפי־בסת חדש נגעיו (הוא, מי כמוך יחיד). הנה בארץ עניי תורתך שעשועי, היא המרפא לחליי ותחבשת לנגעי (הוא, יום לזיטיב). ואחבוש פצעי במלאי גביעי וחפש נגעי באורם ובקר (רמב"ע, תרשיש ב ל). נגע פרידה בלבי פשה ועמקה שאתו (שם ז ס). רבו נגעי כמעט קט אני נספה, יראה צלעי צר ילעג ורחיב פה (ראב"ע, יעלה יפת קול). וכל אלה בני הנבלות, מוכים מנגעי הרכילות (ר"י זבארה, ספ' שעשוע' יג).—ומשל: ועל צד המליצה אני אומר כל נגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו, שלו אינו רואה אבל הוא רואה של אחרים (מנחם המאירי, בית הבחירה א ז). כי כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעיו (עקד' מעגל יקב).— ובמשמ' העקרית הטבעית: מה היא רפואת נגעים צריך לסדר סדר נכון במזון טוב והרקת וטהרת הגוף בכלל וכו' (ר"י נתנזון, אולצ"ה י ג). ויתילדו התוספות ההם ויהיה מזה שחורים ומורסות ונגעים (מ' אלדבי, ש"א ד ג).

אֲבַעְבֻּעוֹת.—*אוּם.—*אִפּוּל.—בֹּהַק.—*בַּהֶקֶת.—בַּהֶרֶת.—גַּבַּחַת.—*גִּדְמוּת.—*גַּהֶלֶת.—גָּרָב.—*חֲזָזִית.—*חֲזִיר.—*חָטָט.—*חִטּוּף.—*חֲלִי הנמלה.—*חלי הפיל.—חלי השועל.—*חֲסָפִית.—הַרְהֵר.—*חֲרֶלֶת.—חֶרֶס.—יַבֶּלֶת.—יַלֶּפֶת.—מִחְיָה.—מַכָּה.—מִכְוָה.—מִסְפַּחַת.—*מֻרְסָה.—נֶתֶק.—סַפַּחַת.—*סַרְטָן.—פַּחֶתֶת.—*פִּשְׁיוֹן.—קָרַחַת.—*צמחים.—צָרֶבֶת.—צָרַעַת.—שְׁחִין.—שְׂאֵת.—*תַּלְתּוּל.

***נִגְעָה**, ש"נ, סמי' נִגְעַת,—כמו נֶגַע, ובהשאלה, דבר של גנאי: דבר כאן (שר המשקים) בנגעת[1] יוסף ג' דברים נער שהוא שוטה וכו' עברי (שהוא) שונא עבד שאינו ראוי למלכות (מד"ר במד' יד).

[1] כך הנוסחה בספרי הדפו', ויש מפקפקים באמתות הנוסחה ומגיהים בגנות. ובמד"ר בראש' פט ותנחומ' פרש' מקץ ובילקוט הובא מאמר זה בשנוי לשון.

***נִגְעִי**, ת״ז, לנק׳ נִגְעִית, — של נֶגַע, משבע הנגע: מיני היגיעה ג׳ וכו׳ הם הנגעיית והמתוחיית והמורסיית והנוסף בהם היא היגיעה הנקראת הלכלוכיית והיבשיית והכחושיית והנגעיית היא יגיעה יוחש ממנה בחיצוני העור דומה לכאב הנגעים (קאנון א ג ב יב). ליחה סולדת ונקרא מה שיתחדש ממנה היגיעה הנגעיית (שם א ב ב ב).

נגף[1], ממנו נֶגֶף, נָגַף, מַגֵּפָה, *נְגִיפָה, *נִגּוּף.

נֶגֶף, ש״ז, — א) מיתה במספר רב, בסבת מחלה וכיוצא בזה, Seuche; épidémie; -mic: ולא יהיה בכם נֶגֶף למשחית בהכתי בארץ מצרים (שמות יב יג). ונתנו איש כפר נפשו ליי׳ בפקד אתם ולא יהיה בהם נֶגֶף בפקד אתם (שם ל יב). ולא יהיה בבני ישראל נֶגֶף בגשת בני ישראל אל הקדש (במד׳ ח יט). כי יצא הקצף מלפני יי׳ החל הַנָּגֶף וכו׳ וירץ אל תוך הקהל והנה החל הַנֶּגֶף בעם וכו׳ ויעמד בין המתים ובין החיים (שם יז יא-יג). המעט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היום הזה ויהי הַנֶּגֶף בעדת יי׳ (יהוש׳ כב יז). — ב) נגיעה חזקה ופתאמית בדבר מהדברים, אבן נֶגֶף, שהרגל נגעת בה פתאם ובחזקה, Anstoss; choc; shock: ולאבן נֶגֶף ולצור מכשול לשני בתי ישראל (ישע׳ ח יד). — ואמר בן סירא במשמ׳ אבן נגף: בדרך מוקשת אל תלך ואל תתקל בנגף[2] פעמים (ב״ס גני׳ לב (לה) כ). — ובמדר׳, במשמ׳ חלי ומות: המצריים מבקשים ומחזירין היאך לברוח מן הנגף ולא היו מוצאין (ר׳ ברכיה, מד״ר שמות טו). עד שהוא (פינחס) נוטל עצה בינו לבין עצמו הנגף נוגף (שם לג). ובארץ כנען לא הכנסתנו אלא הרי אנו מתים במדבר והנגף משתלח בנו בכל יום (תנחומ׳ קרח טו). — ואמר הפיטן: זבחו בהרון אף לנגף וגעל, חל בעדם חבר והצרי תעל (ר״א קליר, אז מאז זמות, שבת שקל׳). מעתיק פלוסים צר ובורא רוח, ממדד ומשקל בזל עם רוח, נגף לבל יזיק לנדכאי רוח (שם). ובו שיות הדחויות חל הנגף בהן, ובו סמך מנאץ שמך על קרית משושיהן (ר׳ יחיאל מונדולפו, שעה עליון, סליח׳ י׳ טבת). — ומ״ר *נְגָפִים: להסיר הנגפים והמכשולים מכל משכנותינו (ספ׳ החינוך, מלוס תקיעו). — *ואבן נֶגֶף, כנוי לשדים ורוחות רעים: ידוע שהחיצונים נקראים אבן נגף הם מעכבים השפע וזהו וגללו את האבן מעל פי הבאר (נועם אלימלך, ויצא).

---

[1]) רק בעבר׳ וארמ׳ יהוד׳.

[2]) אין שנוי בנסחאות, והמלה ברורה. אך בתרגום הסורי הנסחה אחרת קצת.

נָגַף, פ״י, נָגְפוּ, נֹגֵף, נֹגְפָה, נָגֹף, לִנְגֹּף, *לִגּוֹף, אֶגּוֹף, אֶגֹּף, תִּגֹּף, יִגֹּף, נְגָפוֹ, נְגָפָנוּ, בְּנָגְפוֹ, יִגְּפֶהוּ, יִגְּפֶנּוּ, יִגְּפֻהוּ — א) נָגַף את העם וכדומ׳, הביא עליו צרה קשה: הנה אנכי נֹגֵף את כל גבולך בצפרדעים ושרץ היאר צפרדעים ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך וכו׳ (שמות ז כז-כח). — ב) הביא עליו נֶגֶף, מיתה: ועבר יי׳ לִנְגֹּף את מצרים וכו׳ ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לִנְגֹּף (שמות יב כג). אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בְּנָגְפוֹ את מצרים (שם כז). וַיִּגֹּף יי׳ את העם על אשר עשו את העגל (שם לב לה). וָאֶגֹּף את מצרים (יהוש׳ כד ה). — והביא עליו מחלה רעה: ויהי כעשרת הימים וַיִּגֹּף יי׳ את נבל וימת (ש״א כה לח). חי יי׳ כי אם יי׳ יִגְּפֶנּוּ או יומו יבא ומת (שם כו י). וַיִּגֹּף יי׳ את הילד אשר ילדה אשת אוריה לדוד ויאנש (ש״ב יב יח). וְנָגַף יי׳ את מצרים נָגֹף ורפוא (ישע׳ יט כב). וזאת תהיה המגפה אשר יִגֹּף יי׳ את כל העמים אשר צבאו על ירושלם המק בשרו והוא עמד על רגליו וכו׳ (זכר׳ יד יב). וַיִּגְּפֵהוּ יי׳ וימת (דהי״ב יג כ). הנה יי׳ נֹגֵף מגפה גדולה בעמך ובבניך ובנשיך ובכל רכושך ואתה בחליים רבים וכו׳ (שם כא יד). ואחרי כל זאת נְגָפוֹ יי׳ במעיו לחלי לאין מרפא (שם יח). — ג) נָגַף אדם, נָגַע בו בחזקה פתאם, בכח גדול, Stossen; heurter; hurt: וכי ינצו אנשים וְנָגְפוּ אשה הרה ויצאו ילדיה (שמות כא כב). וכי יִגֹּף שור איש את שור רעהו ומת (שם לה). — וְנָגַף רגלו באבן וכדומ׳, נגע בה פתאם ובחזקה: על כפים ישאונך פן תִּגֹּף באבן רגלך (תהל׳ צא יב). אז תלך לבטח דרכך ורגלך לא תִגּוֹף (משלי ג כג). — ד) נְגָפוֹ במלחמה, הכהו, עשה שיפל לפני אויבו במערכת המלחמה: וַיִּגֹּף יי׳ את בנימן לפני ישראל וישחיתו בני ישראל בבנימן ביום ההוא עשרים וחמשה אלף ומאה איש (שפט׳ כ לה). ויאמרו זקני ישראל למה נְגָפָנוּ יי׳ היום לפני פלשתים (ש״א ד ג). וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אֶגּוֹף (תהל׳ פט כד). ויריעו איש יהודה ויהי בהריע איש יהודה והאלהים נָגַף את ירבעם וכל ישראל לפני אביה ויהודה (דהי״ב יג טו). וַיִּגֹּף יי׳ את הכושים לפני אסא ולפני יהודה וינסו הכושים (שם יד יא). — ובתו״מ, בענין נגיפת בהמה: הבהמה אינה מועדת לא ליגח ולא ליגוף ולא לישוך ולא לרבוץ ולא לבעוט (תוספת׳ ב״ק א ד). שור המזיק ברשות הניזק כיצד נגח נגף נשך רבץ בעט וכו׳ (משנ׳ שם א ט). — והנגף נֹגֵף: עד שהוא (פינחס) נוטל עצה בינו לבין עצמו הנגף נוגף (מד״ר שמות לג). — ובמשמ׳ הרג: (כהן אחד בא לפני

ר׳ חנינה) אמר לו מהו לצאת לצור לעשות דבר מצוה לחלוץ או לייבם אמר לו אחיו של אותו האיש יצא ברוך המקום שנגפו ואת מבקש לעשות כיוצא בו (ירוש׳ מו״ק ג א). בחצי הלילה יצא המלאך ונגפן לחיילותיו של סנחריב (ר׳ יוסי, מד״ר שה״ש, אתי מלבנון). כיון שנכנס הקב״ה כביכול נגף את הבכורות וכו׳ כיון שנגף אותם במכת בכורות מה עשו נטלו ביהם והטמינום בבתי ע״ז שלהם (שם שמות טו). ונגף הקב״ה עושי מעשה העגל ולא נגף שבט לוי (שם במד׳ ה).—ומקו׳ לנגוף: אמר לו אהרן (למשה) מרי מה ראית אמר לו ראיתי למלאך המות שיצא לנגוף לשונאי ישראל (ר׳ פנחס הכהן, שם).— ופעול נגוף: כשיראו אוה״ע את ישראל בשלוה לעתיד לבוא יהיו אומרים אינן אלו הנגופין וישראל משיבין אותם אתם תמהים עלינו ואנו תמהים על עצמנו יותר מכם (מדר׳ תהל׳ קיח כג). לפי שהיה נגוף בתחלואים רבים (רמב״ם מ״נ ע כט). — ובהשאלה, *הגוף הנגוף, הלקוי, החסר, רפה כח: השכל יהיה עכור ומשתומם ואם זה לנו כלו אם שלימות ואם חסרון בסבת הגוף הנגוף הלז (ר״א ביבאגו, דרך אמונה סה:). — *נגפה ידו, פ״ע: מי שנגפה [1]) ידו או רגלו צומתה ביין ואינו חושש (מר עוקבא, שבת קט.). כדם אצבע קטנה של יד שנגפה וחייתה והזרה ונגפה (ר׳ אבהו, נדה יט:).

—נפע׳, נגף, נגפו, נגפו, נגפתם, נגף, נגפים, נגוף, הנגף, ינגף, תנגפו, ינגפו, ינגפו,—נגף לפני האויב במלחמה, הכה, נפל לפניו: ונתתי פני בכם ונגפתם לפני איביכם ורדו בכם שנאיכם ונסתם ואין רדף אתכם (ויקר׳ כו יז). אל תעלו כי אין יי׳ בקרבכם ולא תנגפו לפני איביכם (במד׳ יד מב). ולא תלחמו כי אינני בקרבכם ולא תנגפו לפני איביכם (דבר׳ א מב). יתן יי׳ את איביך הקמים עליך נגפים לפניך (שם כח ז). יתנך יי׳ נגף לפני איביך בדרך אחד תצא אליו ובשבעה דרכים תנוס לפניו (שם כה). ויאמרו בני בנימן נגפים הם לפנינו כבראשנה (שפט׳ כ לב). ויראו בני בנימן כי נגפו ויתנו איש ישראל מקום לבנימן (שם לו). ובנימן חחל להכות חללים באיש ישראל כשלשים איש כי אמרו אך נגוף נגף הוא לפנינו כמלחמה הראשנה (שם לט). ותטש המלחמה וינגף ישראל לפני פלשתים (ש״א ד ב). וילחמו פלשתים וינגף ישראל וינסו איש לאהליו (שם י). וירעם יי׳ בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהמם וינגפו לפני ישראל (שם ז י).

ותהי המלחמה קשה עד מאד ביום ההוא וינגף אבנר ואנשי ישראל לפני עבדי דוד (ש״ב ב יז). וירא ארם כי נגף לפני ישראל ויאספו יחד (שם י יח). ויראו כל המלכים עבדי הדרעזר כי נגפו לפני ישראל וישלמו את ישראל ויעבדום (שם יט). ותהי המלחמה ביער אפרים וינגפו שם עם ישראל לפני עבדי דוד (שם יח ו-ז). בהנגף עמך ישראל לפני אויב (מ״א ח לג). וינגף יהודה לפני ישראל (מ״ב יד יב). ואם ינגף עמך ישראל לפני אויב (דהי״ב ו כד). נתן יי׳ מארבים על בני עמון מואב והר שעיר הבאים ליהודה וינגפו (שם כ כב).—ובתו״מ, נגפת הבתולה, שיוצא ממנה דם בתולים: תינוקת שלא הגיע זמנה לראות ונשאת ב״ש אומרים נותנין לה ארבעה לילות מסרגין אפילו ארבעה חדשים וב״ה אומרים כל זמן שניגפת (תוספת׳ נדה ט ז). — ונגף פלוני, הכה, הומת: מעשה בצדוקי אחד שהתקין (את הקטרת) מבחוץ והכניס וכו׳ ביציאתו ניגף (יומ׳ יט:). מה אתה סבור שירבעם ניגף והלא לא ניגף אלא אביה (ר״ש בר נחמן, מד״ר בראש׳ סה). והלא דברים קל וחומר ומה אם המלך שהונה את המלך כמוהו ניגף הדיוט שהוא מונה את הדיוט עאכו״כ (שם עג). כל מדינה ומדינה שהיו המרגלים נכנסים היה ראש המדינה ניגף או מלכה היה ניגף כדי שיהו עסוקים להוציא מתיהם ואין נותנין דעתם למרגלים (שם במד׳ טז).

—התפ׳, התנגף, יתנגפו,—התנגפו רגליו באבן וכדומ׳, כמו נגף באבן: תנו ליי׳ אלהיכם כבוד בטרם יחשך ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף (ירמ׳ יג טז). — ובמדר׳: אמר להם ירמיה מה אם בשעה שהצעתם טפטיות מפתח בתיכם עד קברי בני דוד נתיחפו רגליכם לכשיתנגפו רגליכם על הרי נשף על אחת כמה וכמה (מד״ר איכ׳, פתיח׳).—*ובהשאלה, במשמ׳ הכה: שהם (הפלשתים) היו מתנגפים מעצמם (ר״י אברבנאל, ש״א ז י). —ואמר המליץ: כי המות הממנו אכלנו בכל פה עד כי הידים רפות והרגלים בהרי נשף מתנגפות והעשתונות מטרפות (ספ׳ המוסר לר״ז בן סעדי׳ אלנ׳אהרי מה).

—פע׳, *נגף,—מנגף הרגלים: ולא (תהיה) כאסקופה האמצעית שמנגפת הרגלים (ר״א הקפר, אדר״נ כו).

—פע׳, *נגף,—נגף האדם, הכה, הומת: הם יעצו לאבד בן בכור, לכן חצות לילה נגף בם כל בכור (ר״א קליר, בעשר מכות, יוצ׳ ב פסח).—ובמשמ׳ חלה במגפה: ואני הצעיר נסיתי אותה (את האבן הטובה) פעמים אין מספר בשלשה שנים רצופים ותמידים של מגפה וכו׳ ופעמים רבות על צד הקרי והזדמן הוצרכתי לנגוע המנוגפים

[1]) פרש״י: נכשלה ולקתה.

שמתו תכף אחר שפקדתים וכו' (נמת דוד, ערך יקניטין).
—הפע', הֻגַּף, (הוגף), — מת ממֻגפה: ב' או ג' ימים קודם שחלה והוגף הר' ר' מצליח הנז' פגעתי אותו בשוק (שו"ת מוהרש"ך כ קנו). ובאותה העיר נשמרים הרבה מחולי זה ומפרישים ומבדילים המוגף משאר העם (שו"ת דברי ריבות קכט).

נגר[1], ממנו נִגַּר, הִגְּרָה.

נָגַר, — קל לא נמצא.

—נפע', נִגַּר, נִגְּרָה, נִגָּרִים, נִגָּרוֹת, — נִגְּרוּ המים ארצה, נִשְׁפְּכוּ, ירדו למטה, ausgegossen s.; être versé; be poured out: וכמים הנִגָּרים ארצה אשר לא יאספו (ש"ב יד יד). — והעין נִגְּרָה, ירדו דמעות ממנה: פלגי מים תרד עיני על שבר בת עמי עיני נִגְּרָה ולא תדמה מאין הפגות (איכ' ג מח-מט). ביום צרתי אדני דרשתי ידי[2] לילה נִגְּרָה ולא תפוג (תהל' עז ג). — ובמדר': וירא מרדכי והנה מעין מים אחד קטן עבר בין שני התנינים האלה ויפריד ביניהם מן המלחמה אשר היו נלחמים והמעין נגר ויהי לנחל שוטף (מד"ר אסתי, ויגד לו). — ואמר המשורר: גל יהלוך בגן כמותו לא עבר בתוך תרצה ולא בצר, חולו כברקת ועת יגר ידמה למו כסף על בצר (רמב"ע, תרשיש ג ח-ט). מטרות נעצרות, לקצף ועברות, ומהם נִגָּרוֹת[3], רבות ברכותיהם (הוא, דיואן נב, כ"י בודלי'). — ומצוי בסהמ"א במליצה, לדמעות וכדומ': ליל נגרו עיני כאלו הדמי בשבר עמידת כוכביו לקחו (רשב"ג, אולי דמעות). עיני בדמעי נגרו מאין דמי לדמי ימותי עם תמול ארחו (רמב"ע, אם קדתו). עיני בחם לבי נגרה ולא תדמה, לקאת מדבר אני דומה, יומם במסתרים נפשי תהמה (הוא, נפשי אויתיך בלילה). ותאמר למה נפלו פניך, ונגרו עיניך, החרישי ואל תורידי דמעתך, כי אני אעשה לך דבר לאהבתך (ר"י זבארה, ספ' שעשוע' יב). ועיני תמר נגרות דמעה מאין הפוגות בדבר אביה את דבריו (א' מפו, אה"צ יד). — ונִגַּר מִן, נשפך, נִתַּךְ: ואם קלט מן המשקין הניגרין מן האויר הרי זה שקלט טהור (רמב"ם, טומא' אוכל' ז א). — נִגָּרוֹת, עי' נִגְּרָה.

—הפע', הִגִּיר, הִגַּרְתִּי, יַגֵּר, תַּגֵּר, יַגִּירֵהוּ, הַגִּרֵם, — הִגִּיר משקה מכלי אל כלי וכדומ', ערה, שפך, giessen; verser; to pour: כי כוס ביד יי' ויין חמר מלא מסך וַיַּגֵּר מזה אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ (תהל' עה ט). — והִגִּיר אבנים למטה, שפך, עשה שיתגלגלו למטה: ושמתי שמרון לעי השדה למטעי כרם וְהִגַּרְתִּי לגי אבניה ויסדיה אגלה (מיכ' א ו). — ובהשאלה, הִגִּירוֹ על ידי חרב, הפילו, השליכו ארצה: לכן תן את בניהם לרעב וְהַגִּרֵם על ידי חרב ותהינה נשיהם שכלות ואלמנות ואנשיהם יהיו הרגי מות (ירמ' יח כא). יען היות לך איבת עולם וַתַּגֵּר את בני ישראל על ידי חרב בעת אידם (יחזק' לה ה). יַגִּירֻהוּ על ידי חרב מנת שעלים יהיו (תהל' סג יא). — ואמר הפיטן: אלהים בצעדך הכות פתרוס, בתקת חילם מבצריהם להרוס, וכו' הגרת לגיא המון פי-בסת, ונקתה לארץ בטריה נחבסת (ר"י טוב עלם, אלהים בצעדך, יוצ' שבה"ג).

—הפע', הֻגַּר, מֻגָּרִים, — מים מֻגָּרִים וכדומ', שהִגִּירוּ אותם, שפכום: ונמסו ההרים תחתיו והעמקים יתבקעו כדונג מפני האש כמים מֻגָּרִים במורד (מיכ' א ד).

***נֶגֶר**[1], נֶגֶר, נֶגֶר, ש"ז, — קורה של עץ ישימוה לרחבה של דלת סגורה ויכנס הקצה האחד של הקורה בחור המזוזה מעבר מזה והקצה השני בחור המזוזה מעבר מזה ותמנע את הדלת מהפתח[2], ויעשוהו גם ברזל וכדומ', ויש שיקבעוהו בכתל למעלה מהדלת וכשנועלין

---

[1]) רק עברית.

[2]) כבר תי': זלגת עיני. וכן ראב"ע בשם חכם אחד. וכן החדשים. — [3]) הנקוד קדמון.

---

[1]) כך, נון צרויה וגימל סגולה, מנקדה מלה זו בכלי' יא ב במשנ' מנקד' כ"י פרמה, שהוא כ"י קדום מאד, והנקוד גם הוא עתיק. ואעפ"י שקצת קשה שבכל מקום בכל הספרים, בדפוסים כמו בכ"י, המלה כתובה חסר, בלי יוד בין הנון והגימל, וכך גם בנוסח מתניתא דבני מערבא, וכך בגוף הנוסח שעם פרוש המשניות להרמב"ם בגוף הערבי, בכ"ז נקוד כ"י של פרמה הוא כ"כ בן סמך, שהוא מכריע גם נגד חכתיב. וכמעט כן נקודה מלה זו במשנ' המנקד' הנדפסות בפרט דפוס ליבורנו. אך בוקסד' ואחריו לוי נקדו נַגָּר, כמו שם בעל המלאכה בעץ, ויסטרוב נַגָּר. — [2]) לשון תרגום פרוש המשנה להרמב"ם ערוב' י י: נגר היא קורה שעושין אותה בשתי וערב ונותנין אותה בדלתות ונועלין בה השערים וקוראין אותן בני אדם בלישון ערבי מערץ. וכך בגוף לשונו בערב' כלים יא ב: ונגר הוא אלמתרץ אלד'י נסמיה באלמגרב מעראצ' והו עמוד יצלב עלי אבואב מן אלטרף אלי אלטרף, ע"כ, — ובעברי: ונגר הוא בערב' אלמתרץ (אלמתרס) והוא מה שאנו קוראים במע'רב מעראצ' והוא קורה תצלב על הדלתות מקצה אל קצה. והנה הרמב"ם הביא את המלה הערב' הכללית מתרס והמלה המע'רבית ביחוד מעראצ', אבל בלשון ההמונית בסוריה וא"י קוראים קורה זו ממש כמו בעבר' נגר, וז"ל מחיט אלמחיט בערך נגר: ואלעאמה תקול נג'ר אלבאב, אי שדה באלנג'ר והו ענדהם ח'שבה תג'על ח'לף אלבאב תמנעה מנ אלפתח, ע"כ, ובעברי: וההמון יאמר נג'ר (נגר)

הדלת יורד הנגר הזה עד להמפתן ונועלה [1]: מי שיש לו בית בחצר אחרת בני חצר משעבדין אותו לעשות עמהן דלת נגר ומנעול לחצר (תוספת׳ ב״מ יא יז). המוכר את הבית מכר את הדלת ואת הנגר ואת המנעול (שם ב״ב ג א). נגר אם נשמט כולו אסור נקמז מותר וכו׳ איזה הוא נגר שאינו נגרר כל שקשור ותלוי וראשו אחד מונח בארץ (שם ערובי׳ יא יח). נגר שיש בראשו גלוסטרא (משנה שם י י). נגר הנגרר נועלים בו במקדש אבל לא במדינה והמונח כאן וכאן אסור (שם יא). המשכיר בית לחבירו המשכיר חייב בדלת בנגר ובמנעול ובכל דבר שמעשה אומן (ב״מ ח ז). הגיע לשער הגדול העביר את הנגר ואת הפותחות ופתחו (תמיד ג ז). כל כלי מתכת שיש לו שם בפני עצמו טמא חוץ מן הדלת ומן הנגר ומן המנעול וכו׳ (כלים יא ב). הקיש על הדלת על הנגר על המנעול וכו׳ (זבי׳ ד ג). בית מזוזתו של רבי היה עשוי כמין נגר (ר״ש בן רב יצחק, ירוש׳ מגי׳ ד יב).— בית הנגר, מקום שהנגר מֻנח שם: בית הנגר בית המנעול ובית המזוזה (כלים יז ז). — ובמליצה, נַגָּרָהּ של ארץ, שסוגר את הארץ בפני אויב: יריחו היתה נגרה [2] של ארץ ישראל אמרו אם יריחו נכבשת כל הארץ נכבשת לפיכך נתכנסו לתוכה שבע אומות (ר״ש בר נחמני, תנחומ׳ בהעלותך יח).—ובסהמ״א, בהשאלה כנוי ליתדות וכדומ׳: יתדות כמין נגרי נחשת עשויין ליריעות האהל ולקלעי החצר קשורים במיתרים סביב סביב בשפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן (רש״י שמות כז יט).

*נַגָּר, ש״ז, מ״ר נַגָּרִים, — חָרַשׁ עֵץ, Zimmermann: Tischler; menuisier, charpentier; joiner, carpenter
נגר שקבע מסמר בשידה בתיבה ומגדל ונשבר (תוספת׳ ב״ק י ח). חולץ של נגר שהוא מוציא בו את המסמרים (שם כלי׳ ב״מ ד ה). מכבש של נגר בזמן שהוא קבוע (שם כלי׳ ב״ב א ח).— חֲנוּתוֹ של נַגָּר, שהוא עושה בה מלאכתו ומוכרה: נכנס לחנותו של נגר שלא ברשות יצתה [3] בקעת וטפחה לו בפניו (תוספת׳ ב״ק ו כה). — ובהשאלה, אדם חכם, נבון, בעל תחבולות: מה נגרין הם ישראל שהם יודעים לרצות את בוראם (ר״ש, מד״ר ויקר׳ ה).—ומצוי בסהמ״א: ברזל נתן בתוך העץ והוא עשוי לשוע ולהחליק הנסרים והוא מכלי הנגרים (ערוך, ערך רקן). מה מלאכתו של פלוני נגר (והזהיר, שמות). השכל אשר בו יסתכל האדם בדבר שרוצה לעשותו איך יערים לעשותו כמו הנגרים והמלחים ועובדי האדמה ויתר בעלי המלאכה (ר״י א״ת, רוח חן ג).

*נִגֵּר, פ״י,— פעל נגזר מהשם נַגָּר: ובו ידע החכמות והמלאכות ובו בעצמו יתפור וינגר ויארג ויבנה וילמוד וידע התשבורת וינהיג המדינה וכו׳ (ר״ש א״ת, מו״נ א נג).—ונִגֵּר העץ: החלקים הקשים שיש בעצים הניתזין בשעת הניגור והחלק שמנגרין ומחליקין אותו ישאר מקומן כמין גומא בעץ (תרג׳ פי׳ המשני׳ לרמב״ם, מעי׳ ג ה). ואתה לא תוכל לנגר כי אם בידך הימנית (ר״י זבארה, ספ׳ שעשוע׳ ב).

—קל. *נָגַר, נֹגֵר,—נָגַר העץ: אבי ז״ל היה במלאכה הזאת יותר אומן ממך כי הוא היה נוגר עציו בשתי ידיו ועת תיגע האחת עושה בשניה ואתה לא תוכל לנגר כי אם בידך הימנית (ר״י זבארה, ספ׳ שעשוע׳ ב).

*נֶגֶר, ש״ז, מ״ר נְגָרִים, — כעין ברכה קטנה של מים, לשתיית בע״ח, וקרפיף שיש שם נגר כזה: שוחטין מן הנגרין (ביו״ט) ולא מן המצודות ולא מן המכמורות (תוספת׳ ביצ׳ ג א, ירוש׳ שם ג א, בבלי שם כד:).—ובסהמ״א: דלכל אחת יש לה נגר שלה וזה אמת המים שמשקין אותה ממנו (רגמ״ה ב״ב יב:). נחלוק כל שדה וכל נגר לשנים (שם). שהיו שניהן מסתפקות מנגר אחד (שם). שנים שיש להם שדה אחת להלוק ולצד מזרח של שדה היה מושך נהר ולצד דרום של שדה יש שם נגר משוך לאורך השדה שמשקין ממנו השדה וכו׳ משום דנהר יפה מנגר ונגר יפה מיבשה (שם יג.). חפירה גדולה שחופרין ליכנס שם מים הרבה להשקות ממנה שדות ע״י דלייה ודרך נגרים (תוס׳, שם ח.). לחלוחית המים שמשקין הזרעים בנגר ודאי קשין לכותל שמקלקלין המים יסוד הכותל (תוס׳, שם יח.). עושין נגר קטן משפת המעיין לגנה (רש״י שבת יח.). שעושין נגרים על שפת הים להמשיך מים לבריכות רחבותה עשויות לכך (תוס׳, שם סו:). שדה של ב׳ אחים שיש נהר על פני מזרח ונגר על פני צפונה וכו׳ לפי שהנהר טוב מן הנגר והסמוך למים טוב מן הרחוק ואם תחלקנה מן הצפון (לדרום) נמצא כל הנהר לאחד והשני אין לו אלא נגר

אלבאב, ר״ל סגר אותו בהנגר והוא אצלם קורה תושם מאחורי הדלת תמנעה מהפתח. ואין ספק בדבר כי שמוש זה בא להלשון הערב׳ מארמית.— [1]) רגמ״ה (ב״ב סה:): היינו בריח שקבוע בכותל למעלה מן הדלת וכשנועל הדלת נופל הנגר עד לארץ ונועלו.— [2]) כך בתנחומ׳ הוצ׳ ר״ש בובר, וכך גם בילקוט יהושי׳ לב, ובנוסח׳ הדפו׳ סוגרת; במד״ר במד׳ טו נגרא.

[3]) בגמ׳ ב״ק לב: נתזה.

בצפונו ופעמים שהוא יבש ואם תחלקנה מן המזרח למערב יהיה לאחד הנהר על פני מזרחו ו נ ג ר על פני צפונו ולשני אין לו אלא נהר במזרחו לפיכך יחלקוה לח׳ חלקים שיהא לשניהם בשוה סמוך לנהר ו ל נ ג ר וכאשר ירחק מזה ירחק מזה (הול, ב״ב יג.). כשהנהר גדול פעמים שהוא יוצא לשדות שעל אגפיו כעין נ י ג ר י ם וצינורות קטנים (הול, סנה׳ ז.).

נְגָרָה[1], ש״נ, מ״ר נְגָרוֹת, — גל של אבנים, של חרבה וכדומ׳, Steinhaufen; tas de pierres; heap of stones: יגלו שמים עונו (של הרשע) וארץ מתקוממה לו יגל יבול ביתו נְגָרוֹת[2]) ביום אפו (איוב כ כז-כח).

***נַגָּרוּת**, ש״נ, —מלאכת הנַגָּר: כלי נ ג ר ו ת היה בידם (ר׳ יהודה, מד״ר רות ב). לנגר שהיו לו כלי נ ג ר ו ת כיון שעמד בנו מסרם לו (ר׳ חייה בר בא, ירוש׳ ר״ה א ג). —ומצוי בסהמ״א: ויקראו כל אחת מ ה נ ג ר ו ת והחצבות ומה שדומה להן מלאכה מעשית (ר״י א״ת, מלות הגיון יד). הכח אשר בו ילמד המלאכות כ נ ג ר ו ת ועבודת האדמה והרפואות והמלחות (ר״ש א״ת, ח׳ פרקי׳ לרמב״ם א). שמלאכת ה נ ג ר ו ת תחתוך הקורות אשר תעשה מהם הספינה (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ו). ובן האופה מיד עושה תנורים והנער בן הנגר מיד יבקש כלי נ ג ר ו ת (יוסף אבן ויגא, בסוף ספ׳ שבט יהודה). מהם (מהכחות המחשביים) מעשיי כ נ ג ר ו ת ומלחות וכדומה להם ומהם עיוני בולל החכמות למיניהם (מנח׳ בר זרח, צידה לדרך א א יז). שבכל ספרי הרפואות לא נמצא שום רמז על מלאכת המלחות ו ה נ ג ר ו ת (ר״י מודינא, ארי נוהם יא).

נגש[3]), ממנו נַגָּשׁ, *נְגִישָׁה, *הַגָּשָׁה, *הִתְנַגְּשׁוּת, ממַגָּשׁ.

[1]) משקל פַּעָלָה, פְּעָלָה, ועי׳ הערה לקמן. —[2]) בארו הקדמונ׳ ורב החדשים במשמ׳ נִגַּר, בענין שפיכה, כי נשפכו אוצרותיו. אבל כבר העירו החדשים על קושי המליצה, וכבר בארתי למעלה בערך נבל כי לא נזכר כלל כאן יבול, כי אם הכתוב מדבר על ח ר ב ן ביתו שיהיה לגל ויבול, וגם המלה נְגָרוֹת בודאי משלמת את הציור, והיא משרש י ג ר בארמ׳ וסור׳ במשמ׳ גל של אבנים, יגר שהדותא, תרגום של גל־עד, וכן לגלים (ירמי׳ ט י) ת״י: ליגרין, וכן מיכ׳ א ו: ליגרי חקלן. וכן השתמש הכתוב בספר זה במליצה זו לענין חרבן בתי הרשעים: בתים לא ישבו למו אשר התעתדו ל ג ל י ם (יה כח), וכאן השתמש אחרי שכבר אמר יִגֶל במשמ׳ יהי ל ג ל, והוסיף כי יהיו נְגָרוֹת, לאמר גלים גמורים.

[3]) רק בעבר׳. בערב׳ משמש זה השרש במשמעות אחרות.

נָגַשׁ, פ״ע, גַּשׁ, גֶּשׁ־, גְּשָׁה, גְּשׁוּ, גֹּשׁוּ, גְּשִׁי, תִּגַּשׁ, יִגַּשׁ, תִּגְּשׁוּ, תִּגָּשׁוּ, יִגָּשׁוּ, יִגְּשׁוּ, תִּגַּשְׁנָה, גֶּשֶׁת, גִּשְׁתּוֹ, גִּשְׁתְּכֶם, — א) נִגַּשׁ אֶל דָּבָר וְעַד הדבר, התקרב אליו, בא קרוב אליו עד שהוא כמעט נגע בו, sich nähern, hinzutreten; s'approcher; to come near, approach: וַיִּגַּשׁ אברהם ויאמר (ברא׳ יח כג). ויפצרו באיש בלוט מאד וַיִּגְּשׁוּ לשבר הדלת (שם יט ט). ויאמר יצחק אל יעקב גְּשָׁה נא ואמשך בני וכו׳ וַיִּגַּשׁ יעקב אל יצחק אביו וימשהו (שם כז כא-כב). וַיִּגַּשׁ יעקב ויגל את האבן מעל פי הבאר (שם כט י). וישתחו ארצה שבע פעמים עד גִּשְׁתּוֹ עד אחיו (שם לג ג). וַתִּגַּשְׁןָ השפחות הנה וילדיהן ותשתחוין וַתִּגַּשׁ גם לאה וילדיה וישתחוו (שם ו-ז). וַיִּגְּשׁוּ אל האיש אשר על בית יוסף (שם מג יט). ויאמר יוסף אל אחיו גְּשׁוּ נא אלי וַיִּגָּשׁוּ (שם מה ד). מי בעל דברים יִגַּשׁ אלהם (שמות כד יד). והיו על אהרן ועל בניו בבאם אל אהל מועד או בְגִשְׁתָּם אל המזבח לשרת בקדש (שם כח מג). וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו וייראו מִגֶּשֶׁת אליו (שם לד ל). כל איש אשר בו מום וכו׳ לא יִגַּשׁ להקריב את אשי יי׳ (ויקר׳ כא כא). וחיו ולא ימתו בְּגִשְׁתָּם את[1]) קדש הקדשים (במד׳ ד יט). ולא יהיה בבני ישראל נגף בְּגֶשֶׁת בני ישראל אל הקדש (שם ח יט). וַיִּגְּשׁוּ אליו ויאמרו (שם לב טז). ויאמר יהושע אל בני ישראל גֹּשׁוּ הנה ושמעו את דברי יי׳ אלהיכם (יהוש׳ ג ט). וַיִּגְּשׁוּ ויבאו נגד העיר (שם ח יא). וַיִּגַּשׁ עד פתח המגדל לשרפו באש (שפט׳ ט נב). ויאמר שאול גֹּשׁוּ הלם כל פנות העם (ש״א יד לח). וַיִּגַּשׁ הפלשתי השכם והערב (שם יז טז). וַיִּגַּשׁ (דוד) אל הפלשתי (שם מ). וַיִּגַּשׁ דוד את[1]) העם וישאל להם לשלום (שם ל כא). ויקרא דוד לאחד מהנערים ויאמר גַּשׁ פגע בו (ש״ב א טו). ויאמר אליהו לכל העם גְּשׁוּ אלי וַיִּגְּשׁוּ כל העם אליו (מ״א יח ל). וַיִּגַּשׁ צדקיהו בן כנענה ויכה את מיכיהו על הלחי (שם כב כד). וַיִּגַּשׁ גיחזי להדפה (מ״ב ד כז). ויאמר לה בעז לעת האכל גֹּשִׁי הלם ואכלת מן הלחם (רות ב יד). כי מי הוא זה ערב את לבו לָגֶשֶׁת אלי (ירמ׳ ל כא). ועל כל איש אשר עליו התו אל תִּגָּשׁוּ ומִמקדשי תחלו (יחזק׳ ט ו). ולא יִגְּשׁוּ אלי לכהן לי וְלָגֶשֶׁת על כל קדשי (שם מד יג). החרישו אלי איים ולאמים יחליפו כח יִגְּשׁוּ אז ידברו יחדו למשפט נקרבה (ישע׳ מא א). מי בעל משפטי יִגַּשׁ אלי (שם נ ח). יפל מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יִגָּשׁ (תהל׳ צא ז). וַיִּגְּשׁוּ

[1]) ס״א אל.

אל זרבבל ואל ראשי האבות ויאמרו להם (עזר׳ ד ב). ויאמר עתה מלאתם ידכם ליי׳ גשו והביאו זבחים ותודות לבית יי׳ (דהי״ב כט לא). — ונגש למלחמה: האוסיף לגשת למלחמה עם בני בנימן אחי (שפט׳ כ כג). ויגש יואב והעם אשר עמו למלחמה (ש״ב י יג). ערכו מגן וצנה וגשו למלחמה (ירמ׳ מו ג). העירו הגבורים יגשו יעלו כל אנשי המלחמה (יוא׳ ד ט). — נגש אל אשה, שמש מטתו אתה: ויאמר (משה) אל העם היו נכנים לשלשת ימים (למתן תורה) אל תגשו אל אשה (שמות יט יה). — גש־הלאה, במשמ׳ התרחק ממני: ויאמרו (האנשים אל לוט) גש־הלאה ויאמרו האחד בא לגור וישפט שפוט (בראש׳ יט ט). — וגם גשה־לי, במשמ׳ התרחק: עוד יאמרו באזניך בני שכליך צר לי המקום גשה־לי[1]) ואשבה (ישע׳ מט כ). — ב) כמו פגש: ויגש[2]) שאול את שמואל בתוך השער ויאמר הגידה נא לי אי זה בית הראה (ש״א ט יח). — ג) כמו נגע: האמרים קרב אליך אל תגש[3]) בי כי קדשתיך (ישע׳ סה ה). — ודבר׳ לא בע״ח: גאוה אפיקי מגנים סגור חותם צר אחד באחד יגשו[4]) ורוח לא יבא ביניהם (איוב מא ז-ח).

— נפע׳, נגש, נגשה, נגשו, נגשתם, נגשים, — נגש פלוני אל, ל, כמו נגש: ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו (בראש׳ לג ז). וגם הכהנים הנגשים אל יי׳ יתקדשו (שמות יט כב). ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים (שם כ יח). ואחרי כן נגשו כל בני ישראל (שם לד לב). והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם (דבר׳ כ ב). ונגשו הכהנים בני לוי (שם כא ה). ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים (שם כה ט). מדוע נגשתם אל העיר להלחם (ש״ב יא כ). והנה נביא אחד נגש אל אחאב מלך ישראל ויאמר (מ״א כ יג). והקרבתיו ונגש אלי (ירמ׳ ל כא). וככלות אלה נגשו אלי השרים לאמר (עזר׳ ט א). — ונגש למלחמה: ויהי שמואל מעלה העולה ופלשתים נגשו למלחמה בישראל (ש״א ז י). — ובמליצה, נגש בפיו: כי נגש[5]) העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני (ישע׳ כט יג). — נגש בפלוני, בא מיד אחריו: הנה ימים באים נאם יי׳ ונגש חורש בקוצר ודרך ענבים במשך הזרע (עמו׳ ט יג).

— הפע׳, הגיש, הגישו, הגשתם, מגיש, מגשים, מגישים, מגישי, הגשה, הגישה, הגישו, תגיש, יגש, יגש־, ויגש, ותגש, תגישו, תגישון, יגישו, ויגשו, הגישו, הגשה, — הגיש אותו לפלוני, עד פלוני, הקריבו, עשה, גרם שיגש, שיקרב: ויאמר (יצחק ליעקב) הגשה לי (מה שצדת) ואכלה מציד בני וכו׳ ויגש־לו ויאכל (בראש׳ כז כה). ויגש אתם (יוסף את בניו) אליו (שם מח י). והגישו אדניו (את העבד) אל האלהים והגישו אל הדלת או אל המזוזה (שמות כא ו). וישכימו ממחרת ויעלו עלת ויגשו שלמים (שם לב ו). והקריבה (את המנחה) אל הכהן והגישה אל המזבח (ויקר׳ ב ח). ויגש את פר החטאת (שם ח יד). ויעש גדי עזים וכו׳ ויוצא אליו אל תחת האלה ויגש (שפט׳ ו יט). ויאמר שאול הגשו אלי העלה והשלמים (ש״א יג ט). ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון האלהים (שם יד יח). הגישו אלי איש שורו וכו׳ ויגשו כל העם איש שורו בידו (שם לד). ויאמר שמואל הגישו אלי את אגג מלך עמלק (שם טו לב). ויאמר דוד אל אביתר הכהן בן אחימלך הגישה נא לי האפוד ויגש אביתר את האפוד אל דוד (שם ל ז). ותקח תמר את הלבבות אשר עשתה ותבא לאמנון אחיה החדרה ותגש אליו לאכל (ש״ב יג י־יא). ודבש וחמאה וצאן ושפות בקר הגישו לדוד ולעם אשר אתו לאכול (שם יז כט). מן הנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים מגשים מנחה (מ״א ה א). הם מגישים אליה (את הכלים) והיא מיצקת ויהי כמלאת הכלים ותאמר אל בנה הגישה אלי עוד כלי (מ״ב ד ה־ו). הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר (עמו׳ ה כה). המנדים ליום רע ותגישון[1]) שבת חמס (שם ו ג). לא תגיש ותקדים בעדינו[2]) הרעה (שם ט י). קרבו ריבכם יאמר יי׳ הגישו עצמותיכם יאמר מלך יעקב יגישו ויגידו לנו את אשר תקרינה (ישע׳ מא כא־כב). הגידו והגישו אף יועצו יחדו (שם מה כא). מגישים על מזבחי לחם מגאל וכו׳ וכי תגישון עור לזבח אין רע וכי תגישו פסח וחלה אין רע (מלא׳ א ז־ח). ומגיש מנחה ליי׳ צבאות (שם ב יב). והיו ליי׳ מגישי מנחה בצדקה (שם ג ג). — והגיש לפניו: ותקח קמח ותלש ותפהו מצות ותגש לפני שאול ולפני

— [1]) אולי לך, כמו קרב אליך (שם סה ה). — [2]) אין ספק כי הכונה כאן ויפגש, ואולי הוא טעות סופר. — [3]) בודאי כמו תגע. — [4]) ג בפתח, והעיר בעל מנחת שי: במקצת ספרים מדויקים הגימל קמוצה כמנהג בהפסק ורד״ק כתב במכלול כ״ג שהיא פתוחה וכן מצאתי בס״א כ״י שנמסר עליו לית. — [5]) בקצת ספרים נגש, בשין שמאלית. ואמר רד״ק: יש מחלוקת בקריאת המלה הזאת יש קוראים אותה בשי״ן הנקודה לצד ימין כמו נגש יוסף ורחל ענין קריבה וכן הוא לפי המסרה אשר עליו שאמר לית כוותיה בספרא וכו׳ אבל י״ת בסי״ן כמו והנוגשים אצים שתרגם חלף דאתרברב וכן נמצא במקצת ספרים נגש בסי״ן. — [1]) ס״א ותגשון, חסר יוד. — [2]) ס״א בעדנו. וי״א שצריך לקרא עדינו.

עבדיו ויאכלו (ש"א כח כד-כה). ויגישו את שעירי החטאת לפני המלך והקהל (דהי"ב כט כג).

—הפע', הגש הגשו, מגש,—הגש הדבר, שהגישו אותו: ידיך לא אסרות ורגליך לא לנחשתים הגשו (ש"ב ג לד). ובכל מקום מקטר מגש לשמי (מלא' א יא).

—התפ', התנגש, התנגשו, — התנגשו יחד, נקרבו זה אל זה: הקבצו ובאו התנגשו יחדו פליטי הגוים (ישע' מה כ).

נגש[1]), ממנו נגש, נוגש, *נגוש, *נגישה.

נגש, פ"י, נגש, נגשים, תגש, יגש, תנגשו,—נגש בפלוני ואת פלוני, דחק ואלץ את פלוני לעשות דבר, בפרט לעבד עבודה או לשלם נשיו. drängen, treiben; pousser, presser; urge, drive: ויצו פרעה ביום ההוא את הנגשים בעם ואת שטריו לאמר לא תאספון לתת תבן לעם וכו' ואת מתכנת הלבנים אשר הם עשים תמול שלשם תשימו עליהם לא תגרעו ממנו (שמות ה ו-ח).—ובדבר פריעת חוב: וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגש את רעהו ואת אחיו וכו' את הנכרי תגש ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך (דבר' טו ב-ג).—ובכלל בענין לחץ: הן ביום צמכם תמצאו חפץ וכל עצביכם תנגשו (ישע' נח ג).—ומצוי בסהמ"א: ואם שמא חס ושלום הייתי מעכב לזה הזמן הנזכר שקבלתי עלי לפרעון מיד יהא רשאי לכופני ולנגשני בין בדיני ישראל בין בדיני אוה"ע (ר"י ברצלוני, ספ' השטרי' נה). כל הנוגש העני והוא יודע שאין לו מה יחזיר לו עובר בלא תעשה (רמב"ם, מלוה ולוה א ב).—ופעול: ויאות להיות שאר כחות הגוף נגושים ומנוצחים לאלה הכחות הפועלים (ר"א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי 32).—ובמשמ' הכריח, חיב דבר: וזה יגוש להעביר האסור מעל האם (יפועה בן יהודה הקראי, ספ' היושר 72). כי האם כבר נתקיים בה שני אופנים יגשו איסורה הא' היותה ערוה להאב וכו' (שם).

—נפע', נגש,—נגש פלוני, שנגשו אותו, האויב וכדומ': ואיש ישראל ראו כי צר לו כי נגש העם ויתחבאו העם במערות (ש"א יג ו). ואיש ישראל נגש[2]) ביום ההוא (שם יד כד). — ובמשמ' חש א"ע דחוק: ויי' הפגיע בו את עון כלנו נגש[2]) והוא נענה ולא יפתח פיו (ישע' נג ו-ז).

—נגש זה בזה, שלחקים זא"ז: ונגש[2]) העם איש באיש ואיש ברעהו ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד (שם ג ה).—ואמר המשורר: ואיך יוכל יציר חמר נגש ונענה, לפניך די לערוך ומחר בקבר יחנה (ר"י הלוי, יען מתי תקין).

נגש,—עי' נוגש.

נד[1]), ש"ז, (מ"ר נדים [2]), — גבעה צבורה מעפר וכדומ', Hügel; colline; mound: וברוח אפך נערמו מים נצבו כמו נד נזלים קפאו תהמת בלב ים (שמות יה ח). מי הירדן יכרתון המים הירדים מלמעלה ויעמדו נד אחד (יהוש' ג יג). ויעמדו המים הירדים מלמעלה קמו נד אחד (שם יו). כנס כנד מי הים (תהל' לג ז). בקע ים ויעבירם ויצב מים כמו נד (שם עח יג).—ובהשאלה לצבור אלמי התבואה, גדיש: ביום נטעך תשגשגי ובבקר זרעך תפריחי נד[3]) קציר ביום נחלה וכאב אנוש (ישע' יז יא).

א. נד, בכנ' נדי,—עי' נוד.

ב.* **נד**, ש"ז,—כמו נאד, *נוד: מה נ ד צרור אינו לא מוציא ולא מכנים כך היתה נפשם של מצרים צרורה בהם ולא מוציאין ולא מכניסין (מכי' בשלח, שירה ו). הוי כ נ ד נפוח שאינו נפתח להכנים את הרוח (מס' כלה רבתי ג).

נדא, ממנו נדא.

נדא, פ"י, עתי' ידא, — כמו נדח, הרחיק, דחה: וידא[4]) ירבעם את ישראל מאחרי יי' והחטיאם חטאה גדולה (מ"ב יז כא).

נדב[5]), ממנו נדב, נדבה, נדיב, נדיבה, *נדיבות, *נדבן, *התנדבות.

נדב, פעו"י, נדבה, ידבנו, — נדב לבו, נדב רוחו אותו, הטה אותו לתת דבר ברצונו הטוב חנם, בלי תשלום גמול, freiwillig geben, spendieren; faire don; to donate: וכל אשר נדבה רוחו אתו הביאו את תרומת יי' למלאכת אהל מועד (שמות לה כא). כל איש ואשה אשר נדב לבם

---

[1]) בערב' נגש a) במשמ' רדף אחר הציד, אך אין זה יחס קרוב. בכוש' הכריח, שלט.

[2]) בקצת ספרים נגש, ונגש, בשין ימנית. ונמסר: נגש ד וסימ' ואיש ישראל ראו כי צר לו, ואיש ישראל נגש, ונגש העם איש באיש, נגש והוא נענה.

[1]) בערב' נד a) גבעה מעפר וכדומה. —[2]) רד"ק, מכלול.—[3]) יש סברים שהוא בינוני מן נוד, כמו מת מן מות, ור"ל נד הקציר.

[4]) כך הכתיב, והקרי וידח. ובאמת זהו הפעל הרגיל בכל המקרא במשמ' הרחיק אדם מאחרי פלוני, ואעפי"כ לא מהנמנעות הוא כי שמש קצת במשמ' זו גם צרוף נדא. וכן בערב' יש שרש נדה b) במשמ' הרחקה.

[6]) רק בעבר' וארמ' יהודית.

---

a) نجش

a) نَدّ b) ندء

אתם להביא לכל המלאכה אשר צוה יי׳ לעשות ביד משה (שם כט). מאת כל איש אשר יִדְּבֶנּוּ לבו תקחו את תרומתי (שם כה ב). — ובתו״מ: **נ ד ב** בנזיר ובקרבן (נדרי׳ ט:). **נ ו ד ב** ומקיים (שם י.). (כתוב) כל איש אשר ידבנו לבו יצא שוטה שאין לבו **נ ו ד ב ו** (הכב״ל, תנחומ׳ תרומ׳ ג).

—הִתפ׳, הִתְנַדֵּב, הִתְנַדַּבְתִּי, הִתְנַדְּבוּ, מִתְנַדֵּב, מִתְנַדְּבִים, יִתְנַדְּבוּ, הִתְנַדֶּבְכֶם, — הִתְנַדֵּב פלוני לעשות דבר, החליט לעשות מרצון עצמו חנם, בלי מכריח ובלי שום קבלת שכר, sich freiwillig erbieten; faire qch. volontairement; to volunteer: בפרע פרעות בישראל בְּהִתְנַדֵּב עם ברכו יי׳ (שפט׳ ה ב). לבי לחוקקי ישראל הַמִּתְנַדְּבִים בעם (שם ט). ומראשי האבות בבואם לבית יי׳ אשר בירושלם הִתְנַדְּבוּ לבית האלהים להעמידו על מכונו (עזר׳ ב סח). ויברכו העם לכל האנשים הַמִּתְנַדְּבִים לשבת בירושלם (נחמ׳ יא ב). ועל ידו עמסיה בן זכרי הַמִּתְנַדֵּב לייי׳ (דהי״ב יז טז). — והִתְנַדֵּב נְדָבָה: ולכל מִתְנַדֵּב נדבה לייי׳ (עזר׳ ג ה). ומי מִתְנַדֵּב למלאות ידו היום לייי׳ וַיִּתְנַדְּבוּ שרי האבות ושרי שבטי ישראל וכו׳ ויתנו לעבודת בית האלהים זהב ככרים חמשת אלפים וכו׳ וישמחו העם על הִתְנַדְּבָם כי בלב שלם הִתְנַדְּבוּ לייי׳ (דהי״א כט ה-ט). וכי מי אני ומי עמי כי נעצר כח לְהִתְנַדֵּב כזאת (שם יד). אני בישר לבבי הִתְנַדַּבְתִּי כל אלה (שם יז). — ובתו״מ: ואם **נתנדבו** לעצמן כשרים ובלבד שימסרם לציבור (תוספת׳ שקל׳ ב ז). הרי עלי מנחה מן השעורין וכו׳ שלא **התנדב** כדרך **המתנדבים** (מנח׳ יב ג). **מתנדבים** יין ואין **מתנדבים** שמן (ר״ע, שם ה). חסידים הראשונים היו מתאוין להביא קרבן חטאת וכו׳ מה היו עושין עומדין **ומתנדבין** נזירות למקום (ר׳ יהודה, נדרי׳ י.). הרוצה להביא עולה **מתנדב** ומביא שלמים **מתנדב** ומביא וכו׳ אבל בנזירות לא **התנדבו** כדי שלא יקראו חוטאין (ר״ש, שם). גפן של זהב היתה עומדת על פתחו של היכל ומודלת ע״ג כלונסות כל מי שהוא **מתנדב** עלה או גרגיר או אשכול מביא ותולה בה (מדו׳ ג ח). בשעה שצוה אדון העולם **להתנדב** בדבר המקדש דחקו ישראל איש איש והביאו וכו׳ שלא **יתנדב** אדם גזל למקדש (ת״כ נו, מלוא׳ א). וכי מה ראו נשיאים **להתנדב** בתחילה ובמלאכת המשכן לא **התנדבו** בתחילה אלא כך אמרו נשיאים **יתנדבו** ישראל מה **שמתנדבים** ומה שמחסרים אנו משלימים (ר׳ נתן, ספרי במד׳ מז). ישראל **שהתנדב** מנורה או נר לבית הכנסת אסור לשנותה (ערכי׳ ו:). בשעה שעלו ישראל מן הגולה ולא מצאו עצים בלשכה ועמדו אלו **ונתנדבו** עצים משל עצמן ומסרום לציבור (ירוש׳ שקל׳ ד א). **נשים** יקרות שבירושלם היו **מתנדבות** ומביאות אותן לא **התנדבו** נשים יקרות משל מי וכו׳ משל צבור (סנה׳ מג.). מלמד (הכתוב) **שנתנדבו** (נשיאי ישראל) מעצמן והיה קרבן כולן שוה (ר״ש, מד״ר במד׳ יד).

—נִפע׳, *נִדַּב (נידב), — שמנדבים אותו: כל שנידר **ונידב** קרב בבמת יחיד כל שאין נידר **ונידב** אין קרב בבמת יחיד (ר״מ, תוספת׳ זבח׳ יג יב).

נְדָבָה, ש״נ, סמי׳ נִדְבַת, מ״ר נְדָבוֹת, סמי׳ נִדְבוֹת, בכנ׳ נִדְבֹתֶיךָ, נִדְבֹתֵיכֶם, נִדְבֹתֵיהֶם, נִדְבוֹתָם, — א) נְדַב אדם נְדָבָה, הדבר שנתן מרצונו הטוב חנם וכו׳, freiwillige Gabe; don; donation: כל איש ואשה אשר נדב לבם אתם להביא לכל המלאכה אשר צוה יי׳ לעשות ביד משה הביאו בני ישראל נְדָבָה לייי׳ (שמות לה כט). ויקחו מלפני משה את כל התרומה אשר הביאו בני ישראל למלאכת עבדת הקדש לעשת אתה והם הביאו אליו עוד נְדָבָה בבקר בבקר (שם לו ג). ועשית חג שבעות לייי׳ אלהיך מסת נִדְבַת ידך אשר תתן כאשר יברכך יי׳ אלהיך (דבר׳ טז י). וכל הנשאר מכל המקמות אשר הוא גר שם ינשאוהו אנשי מקמו בכסף ובזהב וברכוש ובבהמה עם הַנְּדָבָה לבית האלהים אשר בירושלם (עזר׳ א ד). והכסף והזהב נְדָבָה לייי׳ אלהי אבתיכם (שם ח כח). וקורא בן ימנה הלוי השוער למזרחה על נִדְבוֹת האלהים לתת תרומת יי׳ וקדשי הקדשים (דהי״ב לא יד). — ב) בפרט קרבן להמזבח שאדם מתנדב מרצון עצמו, לא מפני החובה המוטלת עליו עפ״י התורה: ואם נדר או נְדָבָה זבח קרבנו (ויקר׳ ז טז). ואיש כי יקריב זבח שלמים לייי׳ לפלא נדר או לִנְדָבָה בבקר או בצאן (שם כב כא). ושור ושה שרוע וקלוט נְדָבָה תעשה אתו ולנדר לא ירצה (שם כג). אלה מועדי יי׳ אשר תקראו אתם מקראי קדש להקריב אשה לייי׳ עלה ומנחה זבח ונסכים דבר יום ביומו מלבד שבתת יי׳ ומלבד מתנותיכם ומלבד כל נדריכם ומלבד כל נִדְבֹתֵיכֶם אשר תתנו לייי׳ (שם כג לז-לח). לכל נדריהם ולכל נִדְבוֹתָם אשר יקריבו לייי׳ לעלה (שם כב יח). ועשית כאשר נדרת לייי׳ אלהיך נְדָבָה אשר דברת בפיך (דבר׳ כג כד). והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם וכו׳ ונדריכם וְנִדְבֹתֵיכֶם ובכרת בקרכם וצאנכם (שם יב ו). לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך וכו׳ וכל נדריך אשר תדר וְנִדְבֹתֶיךָ ותרומת ידך (שם יז). והביאו לבקר זבחיכם לשלשת ימים מעשרתיכם וקטר מחמץ תודה וקראו נְדָבוֹת השמיעו (עמו׳ ד ד-ה). וכי יעשה הנשיא נְדָבָה עולה או שלמים נְדָבָה לייי׳

(יחזק׳ מו יב). ואחרי כן עלת תמיד וכו׳ ולכל מתנדב נְדָבָה לַיי׳ (עזר׳ ג ה). ושריו לִנְדָבָה לעם לכהנים וללוים הרימו (דהי״ב לה ח).—נִדְבוֹת פיו: נִדבות פי רצה נא יי׳ (תהל׳ קיט קח).—גֶּשֶׁם נְדָבוֹת, בשפע, בחבה: גשם נְדָבות תניף אלהים (תהל׳ סח י). — ובמשנה: מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים וכו׳ התחילו לירד בזעף אמר לא כך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה ונדבה (תענ׳ ג ח).—ואמר המשורר: ירוו ארצכם עבי שחקים כמו לבי אשר ירוה מצוקיו, ואל נא תשאלו גשמי נדבות לעב כי שעלי יצחק מריקיו (רשב״ג, כאין נשאו). — ג) כמו תה״פ, אהב את פלוני נְדָבָה, אהבו בכל נפשו: ארפא משובתם אהבם נְדָבָה כי שב אפי ממנו (הוש׳ יד ה). — בִּנְדָבָה עשה, ברצון, באהבה: בִּנְדָבָה אזבחה לך אודה שמך יי׳ כי טוב (תהל׳ נד ח). — ומ״ר בטעם זה, נְדָבוֹת, בנדבה: עמך נְדָבֹת ביום חילך (שם קי ג).—ובתו״מ, במשמ׳ קרבן נְדָבָה: איזהו נדר האומר הרי עלי עולה ואיזו היא נדבה האומר הרי זו עולה מה בין נדרים לנדבות וכו׳ ונדבות מתו או נגנבו אין חייבים באחריותן (קנים א א).—ובסהמ״א במשמ׳ נְדִיבוּת: השואל כלי מחבירו להשתמש בו ואמר לו השאילני דבר פלוני בטובתך כלומר אין אתה משאיל לי דבר זה כדרך כל המשאילין אלא כפי טובת לבך ונדבותיך שאינך מקפיד על הזמן אם ארך (רמב״ם, שאל׳ ופקד׳ א ה). — ואמר המליץ: אמת בבני זמן מדות חמודות ועל כלן מַעֲלָה הנדבה, וכל מדה ואם תהיה חמודה הלא מהנדבה היא גנובה (ר״י חריזי, תחכמ׳ יט). אמת כי הנדבה היא גבירה, לכל מדה וזולתה צעירה (שם מג). בזאת תדעו כי אין בכל המדות כמו הנדבה, וכל חפצים לא ישוו בה (שם). וזאת המשפחה היא נכתרת מימי האבות, בכל מדות טובות, ביחס נעלה עד לב השמים, ונדבת לב כים גדול ורחב ידים (שם מו).—ומצוי בסהמ״א במשמ׳ סכום כסף שאדם נותן ברצונו הטוב חנם לדבר מהדברים: נהגו ברוב מקומות לעשות לב״ד קופה שפוסקין מזון ב״ד ופרנסתן וכו׳ וגם אם יש שם נדבות או הקדשות סתם לוקחים מהם (טור חו״מ ט, בשם ר״י ברצלוני). והלך בכל גלילי ארץ ישראל ובעכו ובכל שאר גלילות להוליך נדבה גדולה למדרש הגדול (אלה סימני, הוצ׳ ד״ר גריגהוט, בסוף ספר מסע׳ ר׳ בנימין). יהא גבאי מיוחד למען היות בידו למשמרת כל כסף הנדבה המובא מכ״א אשר נשאו לבו ונדבה רוחו (פנק׳ ק״ק במברג, סי׳ א, שנת תמ).

נְדָבָה,—עי׳ נְדִיבָה.

א.*נִדְבָּך[1], ש״ז, מ״ר נִדְבָּכִים, נִדְבָּכוֹת,—טור אבנים או קורות בבנין, Bauschichte; rangée de pierres d'une construction; course of stone in structure: זכור הייתי ברבן גמליאל הזקן אבי אביך שהיה יושב על גבי מעלה בהר הבית והביאו לפניו ספר איוב תרגום ואמר לבנאי ובנאו תחת הנדבך (ר׳ חלפתא, תוספת׳ שבת יג-יד ב). האומנין קורין בראש האילן או בראש הנדבך (ברכ׳ ב ד). ונדבך של אבנים היה בין כל אחת ואחת (מדות ג ז). כופת שקבעו בנדבך קבעו ולא בנה עליו בנה עליו ולא קבעו (כלים כ ה). אצבעו של זב תחת הנדבך (זבי׳ ה ב). פעם אחת הלך רבי למקום אחד ומצא נדבך[2] של אבנים ואמר לתלמידיו צאו וחשבו כדי שנשב עליהן למחר (ר׳ חגילה, שבת קכה:). זה שהוא מקבל נדבך מחבירו צריך לעשות לו ארבעה טפחים כדי מקום (ר׳ חייה בר בא, ירוש׳ שבי׳ ג ה). — ומ״ר: שלשה נדבכות[3] שהם שנים עשר טפחים (תוספת׳ אהל׳ יד ח).

ב.*נדבך,—עי׳ *נְדָוָה.

*נַדְבָן[4], ת״ז, — מי שאוהב לנדב, לתת לאחר: עני מקבל על עצמו להיות נדבן ולפזר ממון לצדקה וכאשר מתעשר אינו נותן כלום (הורי ופשעי, בער התפלה יד).

*נִדְגָּלָה[5], ש״נ, מ״ר נִדְגָּלוֹת, — חַיִל מסדר בדגלים ערוכים למלחמה: אומה בגבוריה כנדגלות של מלכים (רש״י בשה״ש ו י).—ואמר המליץ: שבע נערות, כשבע מאורות, וכו׳ וכלן בקומות נעימות, כנדגלות איומות (ר״י חריזי, תחכמ׳ כ).

נדד[6], ממנו נָדַד, נְדֻדִים, נוֹדֵד, נְדוֹד, *נְדִידָה, ואולי נִדָּה.

נָדַד, פעו״י, נָדְדָה, נָדְדוּ, נָדְדוּ, נָדְדוּ, נֹדֵד, נוֹדֶדֶת, נֹדְדִים, נֹדֵד, יִדּוֹד, תִּדַּד, יִדֹּדוּן,—בכלל עשה תנועה ונתרחק, ומשמש א) נָדַד מפני פלוני, נתרחק ממנו, ברח ממנו, weichen; s'écarter; to withdraw, s. entfernen, fliehen; s'éloigner, s'enfuir; to absent o.s., to flee: אוי

---

[1] בארמ׳ נדבך. בערב׳ מדמאכ a). ואולי מאשור׳ בנון במקום מם. — [2] בכ״י מדבך. — [3] במשנ׳ (שם יד א) נדבכין.

[4] בית רפה, כך הקריאה הרגילה המקבלה.

[5] עי׳ דָּגַל.

[6] בערב׳ נַדּ b) ברח.

a) مدماك b) ندّ

להם כי נדדו ממני שד להם כי פשעו בי (הוש׳ ז יג). והיה כל ראיך ידוד ממך (נחום ג ז). ראי בחוץ נדדו ממני (תהל׳ לא יב). — ונדד סתם, הלך לו, נתרחק: חרדה הרמה גבעת שאול נסה וכו׳ נדדה מדמנה ישבי הגבים העיזו (ישע׳ י כט-לא). כי מפני חרבות נדדו מפני חרב נטושה (שם כא יד). כל קציניך נדדו יחד (שם כב ג). מקול המון נדדו עמים מרוממתך נפצו גוים (שם לג ג). ראיתי והנה אין האדם וכל עוף השמים נדדו (ירמ׳ ד כה). על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה כי נצתו מבלי איש עבר ולא שמעו קול מקנה מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו (שם ט ט). מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה הנה ארחיק נדד [1]) אלין במדבר (תהל׳ נה ז-ח). מלכי צבאות ידדון ידדון [2]) ונות בית תחלק שלל (שם סח יג). כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו (משלי כז ח). — ואמר המשורר: ומארצי נדחתי, וממקדש נדדתי, לקצבי הרים ירדתי (ראב״ע, איך אזלת ידי).—ב) נדדה השנה מעיני פלוני, נסתלקה השנה ממנו, לא יכול לישן: הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני (בראש׳ לא מ). בלילה ההוא נדדה שנת המלך ויאמר להביא את ספר הזכרנות דברי הימים ויהיו נקראים לפני המלך (אסת׳ ו א). —ואמר המשורר: ובנפול עלי עיני תנומה ותרדמה תעופף שנת עיני ותדד תנומתי, אשוטט ואראה כוכבי רום ומזריו כאילו חקר סודם מלאכת עבודתי (רשב״ג, ידידי שעו מני). — ובתלמ׳, במשמ׳ פעל יוצא: ארץ מצרים אם אינו עמל בה בפסל ובקורדום ונודד שנת עיניו עליה אין לו בה כלום אבל א״י אינה כן אלא הם ישנים על מטותיהם והמקום מוריד להם גשמים (ספרי דבר׳ לח).—ומצוי במשמ׳ זו גם בסהמ״א: ואם הואלנו כל ימי היינו, ואף נדדנו כל שנה מעינינו, והתיצבנו כארזים, ושפכנו שיח ככל המים שבימים (תפי׳ הטהר לרסע״ג, אתה הוא ה׳).—ג) נדד, ונדד במקום, כמו נוד, הלך ועבר ממקום למקום, תעה, umherirren; errer çà et là; to wander about: ימאסם אלהי כי לא שמעו לו ויהיו נדדים בגוים (הוש׳ ט יז). נדד הוא ללחם איה (איוב טו כג). — ועוף וכדומ׳: והיה כעוף נודד קן משלח (ישע׳ טז ב).—ואמר המשורר: יונה נשאתה על כנפי נשרים, וקננה בחיקך בחדרי חדרים, למה נטשתה נודדה ביערים, ומכל עברים פורשי מכמרים (ר״י הלוי, יונה נשאתה). ושניהם לשתי הרחלים במשלו, שיחד בדרך נדדו אזלו (יל״ג, משלים, שתי הרחלים).— *ובמשמ׳ פעל יוצא, עשה שידד: אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע מחול לי על אותו עון שלא יאמרו הר שבכם צפור נדדתו (רבה, סנה׳ קז).—ואמר המליץ: מי נודד בניך ללחם ארץ אחרת להעשות שמה שלישים ונכבדי ארץ כי אם רעבון ביתך (רש״פ, ד׳ כוסות, כוס תנחומ׳ ד).—ד) פ״י, נדד כנף וכדומ׳, עשה תנועה בהכנף, כמו העוף לעוף, bewegen (d. Flügel); remuer (l'aile); to flap the wings: ותמצא כקן ידי לחיל העמים וכאסף ביצים עזבות כל הארץ אני אספתי ולא היה נדד כנף ופצה פה ומצפצף (ישע׳ י יד).—ומצוי בתלמ׳ במשמ׳ תנועה ונדנוד: הכהו על עינו וכהת על שינו ונדדה וכו׳ היתה עינו כהה וסימאה שינו נדודה[1]) ועקרה (תוספת׳ ב״ק ט כז).

—הפע׳, הֻנַד, עתי׳ נסת׳ בכנ׳ ינדהו,—הנד אותו ממקום, עשה שידד, שילך לו, שיסתלק: יהדפהו מאור אל חשך ומתבל ינדהו (איוב יח יח).

—פוע׳, נודד,—כמו נדד: כגוב גובי ההונים בגדרות ביום קרה שמש זרחה ונודד[2]) ולא נודע מקומו אים (נחו׳ ג יז).

—הפע׳, הדד, עתי׳ ידד,—הדד החלום וכדומ׳, חלף הלך לו, לא נשאר ממנו כלום: כחלום יעוף ולא ימצאהו וידד כחזיון לילה (איוב כ ח)

—התפוע׳, התנודד,—עי׳ נוד

—פע׳, *נדד, מנדד, פ״י, — נדד שנה מעיניו, כמו קל בנחץ הפעולה: אלו ת״ח שמנדדין שינה מעיניהם בעוה״ז והקב״ה משביען מזיו השכינה לעוה״ב (רב נחמן בר יצחק, ב״ב י). אלו נשותיהן של תלמידי חכמים שמנדדות שינה מעיניהם בעולם הזה ובאות לחיי העולם הבא (רב יצחק, כתוב׳ סב). כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו ומנגן מאליו מיד היה עומד דוד וכל התלמידים שהיו עוסקין בתורה והיו יגעים ומנדדים שינה מעיניהם והוגין בתורה עד עמוד השחר (ר׳ פנחס הכהן, מד״ר במד׳ טו). לכשיבא מלך המשיח ויבשר לאבות העולם תחילה והם אומרים מי הוא זה שבא לנדד את שנתינו מעינינו (מדר׳ שה״ש, קול דודי, הוצ׳ גרינהוט). באותה שעה אומרים לאדם הראשון דייך תנומה והוא אומר מי זה שמנדד שינה מעיני (סדר׳ אליהו ופרקי מגיה, ביהמ״ד ילינק ג 73).—ובסהמ״א: מצינו מהחסידים הראשונים אנשים היו צמים כל

[1]) בקצת ספרים נדוד, מלא. ויש סברים שהוא שם, עי׳ נדוד.—[2]) בקצת ספרים ידודון ידודון, מלא.

—[1]) כך בנסח׳ הדפו׳, וכן גם בגמ׳ קדוש׳ (כד:). ובתוספתי כ״י א״פ הוצ׳ צוק״מ נדדה.—[2]) בקצת ספרים ונדד, חסר.

ימותיהם ומסוגפים בתעניות ואינם אוכלים ולא שותים יין ומנדדים שינתם מעליהם ופרשו מנשותיהם ושכנו במדברות (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר כ ה).—ואמר המליץ: בני נדד השינה מעפעפי עיניך, והודה לאל בשיר מעניך (עזרי הבבלי, תוכח' מוסר ז).

—הִתפ', *הִתְנַדֵּד, מִתְנַדֵּד, מִתְנַדֶּדֶת,— א) כמו מתנדנד: המת בבית אין כהן גדול נכנס לשם אבל נדה כהן גדול נכנס עמה בבית ויושב עמה על האיסטווא ובלבד שלא תהא (האצטבה) מתנדדת[1]) (תנחומ' מצורע יח).—ב) *הִתְנַדְּדָה השֵׁנה: הילדים הקטנים אם יקדיחו ויקשו מעיהם ישקדו מתנומתם ויתנדד שנתם ויבואם פחד (אסף הרופא, כ"י, 145). וגם השתן יסגר עד הכאיב ברכיו וירוכיו עד היתנדד שנתו (שם 138).

*נֶדֶד[2]), נְדַד, ס"ז,— כמו נְדֻדִים: מכאוב ונדד ישינה [3]) וצער ותשניק ופני הפוכות עם איש כסיל (כ"ם גני' לד כ). נְדַד שנה חלי בטן וקרס מעי לממלא בטנו בקר יקום ולבו בל עמו (כ"ז, תרג' כ"ס לא כו).

גְּדֹד,—עי' גְּדוּד.

נְדֻדִים,—העדר שֵׁנָה מאדם, Schlaflosigkeit; insomnie; sleeplessness: אם שכבתי ואמרתי מתי אקום ומדד ערב ושבעתי נְדֻדִים עדי נשף (איוב ז ד).—ואמר המשורר: ולולי כי אלהים אל אמונה וכל מעשיו ומשפטיו חסדים, וכו' אזי מאן להתנחם לבבי ושבעתי עדי גוע נדדים (ר"ם הנגיד, הכימים נהרתם). לזאת אשם וישתומם לבבי ושבעתי עדי נשף נדדים (רשב"ג, אהה לי מזמן). שבעתי נדדים על ערשות אנושים, הריצוני פעמי למעונות קדושים, בנפל תרדמה על אנשים (רמב"ע, נפשי אויתיך).

נדה[4]), ממנו נָדָה, *נִדּוּי.

נָדָה, — קל לא נמצא.

—פִּע', נִדָּה, מְנַדִּים,—א) נִדָּה לְדָבָר, זִלְזֵל בו, צחק עליו,

---

ובקצתם ונָדד, ד קמוצה.—[1]) כך בתנחומ' הוצ' ר"ש בובר, וכן גם בילקוט מצורע תקעא, ובנוסח' הדפוס מתנודדה.

[2]) עי' הערה לקמן.—[3]) כך בגוף הכ"י ועה"ג ישנה. והנה הנסחה היונית ἀγρυπνίας והסורית שהרא שתיהן מעידות כי הכונה כשתי המלים העבריות היא נדידת השֵׁנה, ובהיות שאין הצורה יְשֵׁנָה לא בתו"מ ואף לא בסהמ"א רגלים לדבר כי ב"ס כתב נדדי שינה, אך אין להכריע אם הוא אמר נדדי כמו נְדֻדִים במקרא או נִדְדֵי וכדומ' והיחיד נֶדֶד או נְדַד.

[4]) רק בעבר' וארמ' יהודית.

בִּזָּה אותו: הַמְנַדִּים[1]) ליום רע ותגשון שבת חמס השכבים על מטות שן וסרחים על ערשותם (עמו' ו ג-ד).—ונִדָּה את פלוני, בִּזָּה אותו, חרף אותו, התקלס בו: שמעו דבר יי' החרדים אל דברו אמרו אחיכם שנאיכם מְנַדֵּיכֶם[2]) למען שמי יכבד יי' ונראה בשמחתכם והם יבשו (ישע' סו ה). — ב) בתו"מ, במשמ' הטלת חֵרֶם על אדם: עקביא בן מהללאל העיד ארבעה דברים אמרו לו עקביא חזור בך וכו' ונידוהו ומת בנידויו וסקלו ב"ד את ארונו אמר ר' יהודה חס ושלום שעקביה נתנדה וכו' ואת מי נידו את אלעזר בן חנוך שפקפק בטהרת ידים (עדי' ה ו). אחד מן התלמידים שנידה ומת חלקו אינו מופר (רבב"ג, מו"ק טז.). ביקשו לנדות את ר' מאיר אמר להן איני שומע לכם עד שתאמרו לי את מי מנדין ועל מה מנדין ועל כמה דברים מנדין (ירוש' שם ג א). בכ"ד מקומות מנדין על כבוד הרב (ריב"ל, ברכ' יט.). נידוהו ואינו יודע מי נידהו ילך אצל נשיא ויתיר לו נדויו (מו"ק יז.). נדהו בפניו אין מתירין לו אלא בפניו נדהו שלא בפניו מתירין לו בין בפניו בין שלא בפניו (רב, נדר' ז:). השומע הזכרת השם מפי חבירו צריך לנדותו ואם לא נידהו הוא עצמו יהא בנידוי (הוא, שם). מנדין על שני ימים טובים של גליות (הוא, פסח' נב.). מנדין לאלתר ושונין לאחר ל' ומחרימין לאחר ששים (הוא, מו"ק טז.). ת"ח מנדה לעצמו ומיפר לעצמו (הוא, שם יז.). תלמיד חכם שסרח אין מנדין אותו בפרהסיא (ר"ש לקיש, שם). באושא התקינו אב בית דין שסרח אין מנדין אותו וכו' חזר וסרח מנדין אותו (רב הונא, שם). נידוהו בחלום צריך עשרה בני אדם להתיר לו (רב יוסף, נדר' ח.). נמנו באושא שלא לנדות זקן (רב שבת, ירוש' מו"ק ג א). יתרו כומר היה לע"ז וראה שאין בה ממש וקרא לבני עירו וכו' והוציא כלי תשמישי ע"ז ונתן להם הכל עמדו ונדוהו שלא יזדקק לו אדם ולא יעשו לו מלאכה ולא ירעו את צאנו (מד"ר שמות א). מת אחד מהמנדים אם נתן רשות לחברים מתירים לו (מס' שמח' ה טו). המנדין בצדק

---

[1]) קצת החדשים רואים בזה המנדרים.—

[2]) פרשו רֹב הקדמוני' והחדש' במשמ' הרחקה. ת"י: מדחקיכון. וכך רסע"ג: מבעדיכם. וכן רש"י. וכן ראב"ע, והביא גם פרוש במשמ' חרם ונדוי. רד"ק במשמ' רחוק. אבל, משמ' רחוק כאן דחוק, ובאמת השבע' תרגמו לא במשמ' זו אלא במשמ' תועבה: βδελυσσομένοις. וכן הפשיט': מסליניכון. וזהו היותר נאות להענין.

השבין בצדק והמקבלין את השבין ומלמדין אותן שלא ישובו לסורחנן עליהם הכתוב אומר אז יבקע כשחר אורך (מס׳ ול״ר ב). עזרא וזרובבל בן שאלתיאל ויהושע בן יהוצדק קבצו את כל הקהל אל היכל ה׳ והביאו ש׳ כהנים וש׳ תינוקות וש׳ שופרות וג׳ מאות ס״ת בידם והיו תוקעין והלוים משוררים ומזמרים ומנדין את הכותיים בסוד שם המפורש (פדר״א לח). — ומצוי בסהמ״א במשמ׳ זו: וגזרנו עליו הדין ולא קבל ונדינו אותו שלשים יום ולא הזר בו ולא תבע על נדויו והחרמנו אותו על פתח בי״ד (תשו׳ הגא׳, מהד׳ מגנצה, סי׳ מא). ובהזירתנו אל ארץ ישראל ארץ מולדתנו צוינו בכל מדינה ומדינה ועיר ועיר לחזנים והיו קוראים הפתיחים שלכם ומנדים שנאכם (מכת׳ בן מאיר, הספר מספר הגלוי, הוצ׳ מק״נ רטו). ואם יצאת טריפה מתחת ידו מנדין אותו ומעבירין אותו ואינו חוזר לכשרותו וכו׳ (רמב״ם, שחיט׳ י יד). אם נתחייב (אביו) נידוי לא יהיה שליח לנדותם (הנ״ל, ממרים ה יג). אנו מחרימין ומשביעין ומנדין ומשמתין ומקללין ומארין על דעת המקום ועל דעת הקהל (כלבו, סי׳ קלט). — *נִדָּה את פלוני מנכסיו: לאחר ימים עלה אביו (של ר״א בן הורקנוס) לנדותו מנכסיו ומצאו יושב ודורש וגדולי מדינתו יושבין לפניו וכו׳ אמר לו אביו בני לא עליתי לכאן אלא לנדותך מנכסי עכשיו הרי כל נכסי נתונים לך מתנה (מד״ר בראש׳ מב). אמרו בניו של הורקנוס לאביהם עלה לך לירושלם ונדה את בנך אליעזר מנכסיך (פדר״א ב).—ובמליצה, בהשאלה, *מְנַדֶּה את היגון, מגרש אותו ומרחיקו: וסביביו מרבדים, הלב מהדים, והיגון מנדים, ולפנינו אשישות וכדים, בם לכל עין מחמדים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג).

— פע׳, *נֻדָּה, מְנֻדֶּה, (מנודה), — שנִדּוּ אותו, שהוטל עליו נדוי וחרם: וכן אתה אומר במנודה ואבל (תוספת׳ תעני׳ א ו). ואלו מגלחין במועד הבא ממדינת הים וכו׳ והמנודה שהתירו לו חכמים (מו״ק ג א). כל הנכנסין להר הבית נכנסין דרך ימין וכו׳ חוץ ממי שארעו דבר שהוא מקיף לשמאל מה לך מקיף לשמאל וכו׳ שאני מנודה השוכן בבית הזה יתן בלבם ויקרבוך (ר״מ, מדות ב ב). מצינו שכל ל״ח שנה שהיו ישראל כמנודים לא היה מדבר עם משה (ת״כ ויקר׳ א ב). והן מתעטפין ויושבין כאבלים וכמנודין בבני אדם הנזופין למקום (תעני׳ יד:). מנודה שמת ב״ד סוקלין את ארונו (מו״ק טו.). מנודין ומצורעין אסורין לספר ולכבס (שם). מנודה מהו בעטיפת הראש וכו׳ מנודה מהו בתפילין וכו׳ מנודה מהו בשאילת שלום (שם). מנודה מהו בתשמיש המטה וכו׳ כל אותן שנים שהיו ישראל במדבר מנודין היו ושימשו מטותיהן (שם :). מנודה לרב מנודה לתלמיד מנודה לתלמיד אינו מנודה לרב (שם יז.).— מְנֻדֶּה לִפְלוֹנִי, שאינו רשאי להנות מפלוני: האומר לחבירו מודרני ממך מופרשני ממך וכו׳ מנודה אני לך (נדר׳ א א).—מְנֻדֶּה לַשָּׁמַיִם, רואים אותו שם כאלו היה מנדה: שבעה מנודין[1] לשמים אלו הן יהודי שאין לו אשה ושיש לו אשה ואין לו בנים ומי שיש לו בנים ואין מגדלן לתלמוד תורה ומי שאין לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו והמונע מנעלים מרגליו (פסח׳ קיג:). — מְנֻדֶּה מִדָּבָר, אין לו חלק יותר בדבר הזה, אסור לו להנות ממנו: עתה שבאתי לראותך וראיתי כל השבח הזה הרי אחיך מנודים מהם (מהנכסים שלי) והם נתונים לך במתנה (פדר״א ב).

—התפ׳, *הִתְנַדָּה,—התנדה מפלוני, התרחק ממנו, התנכר לו כאלו אינו מכירו: יש אוהב חבר שלחן ולא ימצא ביום רעה בטובתך הוא כמוך וברעתך יתנדה ממך (ב״ס גנו׳ ו י—יא).—ובמשמ׳ חרם, כמו פע׳ נֻדָּה, הוטל עליו חרם: שלח לו שמעון בן שטח לחוני המעגל צריך אתה להתנדות ואלמלא חוני אתה גוזרני עליך נדוי (ברכ׳ יט.). חס ושלום שעקביא (בן מהללאל) נתנדה שאין העזרה ננעלת בפני כל אדם מישראל בחכמה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל (ר׳ יהודה, עדי׳ ה ו). שכל המתנדה ומת בנדויו סוקלין את ארונו (שם). חס ושלום לא נתנדה ר׳ עקיבה אלא ראש גדר היה ושלח ר״ג והעבירו מראשיתו (ר׳ יהודה הנחתום, ירוש׳ ר״ה א ה). נתנדה משה ונזעף (ר״ש בר נחמן, מד״ר שמות מב).

נִדָּה, ס״נ, נִידָה, סמי׳ נִדַּת, בכנ׳ נִדָּתָהּ,—א) נִדַּת הָאִשָּׁה, מעמד האשה בזמן וסתה בזיבת דמה החדשי, Zust. des Weibes während der Menstruation; état d'une femme pendant la menstruation; state of woman during menstruation: ואשה כי תהיה זבה דם יהיה זבה בבשרה שבעת ימים תהיה בנדתה וכל הנגע בה יטמא עד הערב וכל אשר תשכב עליו בנדתה יטמא (ויקר׳ טו יט—כ). ואם שכב ישכב איש אתה ותהי נדתה עליו (שם כד). ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עת נדתה או כי תזוב על נדתה כל ימי זוב טמאתה כימי נדתה תהיה וכו׳

—[1]) בכ״י: שמנה כמנודין.

וכל המשכב אשר תשכב עליו כל ימי זובה כמשכב נדתה יהיה לה וכל הכלי אשר תשב עליו טמא יהיה כטמאת נדתה (שם כה־כו). והדוה בנדתה (שם לג). ואל אשה בנדת טמאתה לא תקרב לגלות ערותה (שם יח יט). אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים כימי נדת דותה תטמא (שם יב ב). ואת אשת רעהו לא טמא ואל אשה נדה לא יקרב (יחזק' יח ו). ערות אב גלה בך טמאת הנדה ענו בך (שם כב י). בן אדם בית ישראל ישבים על אדמתם ויטמאו אותה בדרכם ובעלילותם כטמאת הנדה היתה דרכם לפני (שם לו יז).—ומצוי בתו"מ: למה מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פרהדרין וכו' שמא תמצא אשתו ספק נידה ויבא עליה ונמצא טמא שבעת ימים (ר"י בן בתירה, תוספת' יוה"כ א א). הנידות והיולדות טובלות כדרכן ביוה"כ (שם ה-ד ה). נדה שבדקה עצמה יום שביעי שחרית (נדה י ב). דם הנדה ובשר המת מטמאין לחין ומטמאין יבשים (שם ז א). בנות הכותים נדות מעריסתן וכו' מפני שהם בועלי נדות (שם ד א). הרואה יום אחד עשר בין השמשות תחלת נדה וסוף נדה (שם ו יד). על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר (שבת ב ו). יוצאת אשה בחוטי שער וכו' ובמוך שהתקינה לנדתה (שם ו ס). עז פנים וכו' ממזר ובן הנדה (ר"ע, מס' כלה). שלשה בדקי מיתה נבראו באשה וכו' נידה וחלה והדלקת הנר (ר' יוסי, שבת לב.). מפני מה אמרה תורה נדה לשבעה מפני שרגיל בה וקץ בה אמרה תורה תהא טמאה שבוע ימים כדי שתהא חביבה על בעלה כשעת כניסתה לחופה (ר"מ, נדה לא:). אברהם אבינו אוכל חולין בטהרה היה ושרה אמנו אותו היום פירסה נדה (הוא, ב"מ פז.). שלא תמצא אשתך ספק נדה בשעה שאתה בא מן הדרך (ר' ירמיה בר אבא, ברכ' נה:). מי שפירסה אשתו נדה הוא ישן בין האנשים והיא ישינה בין הנשים (כתוב' ד.). כל מלאכות שהאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעלה חוץ ממזיגת הכוס והצעת המטה וכו' (רב הונא, שם סא.). שפעם אחת גזרה המלכות גזרה שלא ישמרו את השבת ושלא ימולו את בניהם ושיבעלו נדות (מעי' יז.). נדה שלא טבלה אסורה לבעלה (מס' כלה). כשנכנסתי לחופה נדה הייתי ופירש ממני בעלי (שם). ומפני מה ניתן לה מצות נדה על ידי ששפכה דמו של אדם הראשון (מד"ר בראש' יז). אם באת אשה לפניך לבית המדרש לשאול לך שאלה על כתמה ועל נדתה תהא רואה אותה כאלו שיצאת מירכיך ואל תתן עיניך בה (ר' יעקב בר אבינא, שם שם, הגה מטתו).—ומצוי בסהמ"א, ואמר המשורר: ואיך יגבר, אשר חבר, בכמי טפה ודם נדה (ר"י הלוי, יה כאל).— ב) בהרחבה, כל דבר מאוס, שבני אדם מתרחקים ממנו: ואיש אשר יקח את אשת אחיו נדה הוא ערות אחיו גלה (ויקר' כ כא). חטא חטאה ירושלם על כן לנידה היתה כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה (איכ' א ח). צוה יי' ליעקב סביביו צריו היתה ירושלם לנדה ביניהם (שם יז). כספם בחוצות ישליכו וזהבם לנדה יהיה (יחזק' ז יט). וצבי עדיו לגאון שמהו וצלמי תועבתם שקוציהם עשו בו על כן נתתיו להם לנדה (שם כ). ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דויד ולישבי ירושלם לחטאת ולנדה (זכרי' יג א). הארץ אשר אתם באים לרשתה ארץ נדה היא בנדת [1]) עמי הארצות בתועבתיהם אשר מלאוה מפה אל פה בטמאתם (עזר' ט יא). — ג) מי נדה, מים מערבים באפר פרה שהיו לפנים נזרקים על טמא לטהרו בהם: ואסף איש טהור את אפר הפרה (שנשרפה) וכו' והיתה לעדת בני ישראל למשמרת למי נדה חטאת הוא (במד' יט ט). כי מי נדה לא זרק עליו טמא יהיה (שם יג). כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר אך במי נדה יתחטא (שם לא כג).

ארח נשים.—*בדק, *בדיקה.—דוה.—*וסת.—זוב.—*זיבה.—*המוד, דם חמוד.—טהר, דם טהר.—*טבילה.—*כתם, כתמים.—*לבון, ימי הלבון.—*מוך.—*מעין.—מקור.—*ספירה.—*עד, עדים.—*עונה.—*פקידה.—פרח, *פרחי האשה.—*פרס, פרסה נדה.—קבע, *קבעה לה וסת.—*שפע, אשה שופעת דם.

נֵדֶה[2]), נדה, ש"ז, — אתנן לזונה, Buhlerlohn; salaire de la courtisane; fee to prostitute: לכל זנות יתנו נדה [3]) ואת נתת את נדניך לכל מאהביך ותשחדי אותם לבוא אליך מסביב בתזנותיך (יחזק' טז לג).

נְדוֹד, נדד, ש"ז, — שה"פ, הפרוד וההליכה ממקומו והנדידה ממקום למקום: מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה הנה ארחיק נדד [4]) אלין במדבר (תהל' נה ז-ח). —

---

[1]) בקצת ספרים כנדת.

[2]) אולי כמו בערב' נדי a), מתנה, ואולי משבש במקום נדן, עי' זה הערך.—[3]) כך בספרי הדפוס, ובקצת ספרים כ"י ודפוס נדה, וכך רד"ק בפרוש.

[4]) עי' הערה לערך נדד.

a) نَدّى

והשתמשו בו הרבה המשוררים והמליצים: אספלה נ ד ד י אגילה בגלותי, אעלד מעכדי אוחילה במחלתי (ר״י אבן גיאת, אספלה נדודי). לכל זמן ולכל נ ד ד קצה ושפה, אך אין לנדי קץ וקצה עד אסיפה (ר״ש הנגיד, לכל זמן). תריבון איש אשר לולי דמעיו קרביו נשרפו מאש צלעיו, אמרתם דום והתאפק עדי כי באורך ה נ ד ו ד כלו רגעיו (רשב״ג, תליכון הי׳). בין מר ומתוק יעמד לבי והם רוש ה נ ד ד ודבש נשיקותיך (ר״י הלוי, מה לך צביה). ליל ה נ ד ד הארך והתאחר, כי הידידים נוסעים מחר (הוא, ליל הנדוד). ידענוך נ ד ד מימי עלומים, ונחלי הבכי נחל קדומים (הוא, ידענוך נדוד). הרפי מ נ ד ד ך הרפי פן תהיי טרופה, וביומך היי ובנשפי כשפחה חרופה (הוא, נפשי אם לבכי תאדי). וגער בדודים, ובחר נ ד ד ים, ונטש חדרים, ושכן חררים (הוא, היוכלו פגרים). יום נכספה נפשי לבית הועד, ויאחזני ל נ ד ו ד י ם רעד (הוא, יום נכספה). נ ד ו ד הסיר אוני, והבהיל רעיוני, ושם פי ולשוני, אסורים בזקים (ראב״ע, נדוד הסיר אוני). אם ה נ ד ו ד חלקי מכל עמל נפשי, אשמח בחבלי כי צריי בתירושי (הוא, אם הנדוד). נאם אכרם אסיר תקוה אשר פתח עני יתרו, עדי הלך חצי לבו וענה ה נ ד ו ד יתרו (הוא, נאם אכרם). בעלי ריבי שעו נא ממריבה ותלונה, כי נ ד ו ד דודי שמני מבלי לבב ובינה (הוא, בעלי ריבי). יום ה נ ד ו ד עיני כעבים ערפו ואמצאה תוך פי וחכי לענות (רמב״ע, תרכ״ש ז מג). אם לי סבב עון גלות גם מרבצי חטא הדיח, ב נ ד ו ד י יש תמרוק פשעי גם טנף לב הוא הדיח (שם ע כ). עד אן בגלות שֻׁלחו רגלי ועוד לא מצאו מנוח, הריק זמן חרב פרידה אחרי לרדוף וגרזן ה נ ד ו ד לנדוח (הוא, דיואן כט, כ״י בודלי׳). בארצו רם לרום עזו והודו ואולם ב נ ד ו ד שפל והורד, וכו׳ והיה כענק לשיר ואולם בקורות ה נ ד ו ד נתק ונפרד (ר״י חריזי, הקד׳ תחכמ׳). וכאשר העביר ה נ ד ו ד שופר תרועה, להמיש היתד התקועה, שנסתי מתני באזור הנסיעה, ופשטתי סות המרגעה, ולבשתי כסות היגיעה, וגערתי בדודים, והרחקתי נ ד ו ד י ם (שם ג). לקחני ה נ ד ו ד על אברתו, וקשרני בעבות חברתו (שם כג). ורבים לא ישירון רק עגבים ובחשק זמיריהם מכלים, וזה על ה נ ד ו ד תמיד ידבר ויאמר כי אחזוהו חבלים (טדרוס הלוי, קטע כ״י גנזי׳ ביד ספירא). קרא השר בספר שעשועים בשמך נחשב יקר ונעים, רחשתיהו וילדי רעיונים למסעי ה נ ד ו ד נדים ונעים (ר״י זבארה, הק׳ ספ׳ שעשוע׳). רבו כמו רבו נ ד ו ד י, מיום נסעך מבין שדי, קרב מהרה קץ מועדי (ר״י נג׳ארה, יפלחו זמירות שפתי).

***נְדוּד¹)**, (נְרוּד, נְרוּר), ש״ז, —כעין לוח רחב, עב, מְחֻבר לשני מוטות ארוכים יטענו עליו אבנים או כלים או אדם חולה וכיוצא בזה וישאוהו ארבעה אנשים בקצות המוטות על כתפותיהם. Bahre, Trage ; civière ; brancard ; litter, strecher: ארבעה נושאין את הַנְּדוּד²) טומאה תחתיו כלים שעל גביו טמאין טומאה על גביו כלים שתחתיו טמאין (אהל׳ ו א).

¹) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה הבאה. —²) כך כתוב ומנקד בנסח המשנה עם גוף הערבי של פרוש הרמב״ם הוצ׳ דרנבורג, וכך כתוב ומְנֻקד בגוף הפרוש. בכ״י קויפמן נְרַבַּר. אך בנסח׳ המשנה שֶׁל הדפוסים כתוב ה נ ד ב ך, וכן בתוספתא שם ז א בנסח׳ הדפוס׳ וכמו״כ בכ״י הוצא׳ צוק״מ, וז״ל: ארבעה שהיו נושאין את ה נ ד ב ך ואין במוטות כעובי המרדע, ע״כ, וכן בפרוש רה״ג על משני׳ טהר׳, הנדבך, וכן העתיק ר״ש בפרושו להמשנה את לשון התוספתא בגרסת נדבך. ואעפי״כ נראה כי גרסה זו היא משבשת, כי מלבד גרסת נסח׳ המשנה עם גוף הערבי שֶׁל פרוש המשנ׳ להרמב״ם יש עוד עדויות נגד הגרסה נדבך, והן: הערוך: נרווד, וכבר הובא בספר מלאכת שלמה על סדר טהרות כי העיד הרב בצלאל אשכנזי כי כך מצא בכ״י. מדב״מ: נרוור. תנחום ירושלמי: נדור, וגם נרוד. אלה העדויות, אעפ״י שיש ביניהן לבין עצמן חלופי גרסאות, מעידות יחד נגד גרסת נדבך, וגרסת נ ד ב ך שבפרושו של רה״ג היא חשודה, כי ה ע ר ו ך שהעתיק גם כאן לשונו של רה״ג לא הזכיר גרסת נדבך, ולא עוד אלא שעצם פרושו של רה״ג מוכיח שלא היתה לפניו הגרסה נדבך, כי לא הזכיר כלום אדות פרוש מלה זו בכל מקום שהיא באה בתלמוד. ובהיות שהמלה נדבך מצויה והמלה שהיתה כתובה כאן בהמשנה והתוספתא אינה מצויה, דבר טבעי הוא שהמלה לא המצויה נשתבשה בידי הסופרים המעתיקים להמלה המצויה. אך קשה להכריע בין ארבע הגרסאות שהובאו למעלה (נרווד של הערוך, נְדוּד של הרמב״ם, נרוור של מדב״מ ונדור של תנח׳ ירוש׳). —ופרש רה״ג וז״ל: פי׳ אלנעש בטיית ויש אומרין שריגה אוכמי ארון של מת שנישא במוטות. ע״כ. והנה המלים ש ר י ג ה א ו כ מ י אינן מובנות, ואולי הן יתרות כאן, כי הערוך העתיק כמנהגו את פרושו של רה״ג בזה״ל: פי׳ מטה שנושאין בה המת וי״א כמו ארון של מת שנושאין במוטות. ע״כ. והנה המלים מטה שנושאין בה המת, הן פרוש המלה הערבית א ל נ ע ש, שהשתמש בה רה״ג, והמלים וי״א וכו׳ הן לשונו של רה״ג ממש, ושתי המלים שריגה אוכמי אינן כאן. גם הרמב״ם בפרושו בגוף הערבי תרגם המלה נְדוּד אלנעש, והוא בערב׳ מטה שנושאים בה את המת (ומה שכתוב בתרגום העברי של פרוש המשנה של הרמב״ם בדפוסים, ה ל ו ח, אינו תרגום של פרוש הרמב״ם להמלה נדוּד, אלא פרושו של המתרגם להמלה נ ד ב ך, שהרמב״ם

***נִדּוֹחַ**, ש״ז, — שם״פ מן נדח: שכן לשון נידוח נופל באפלה כמו לכן יהי דרכם להם כהלקלקות באפלה ידחו ונפלו בה ולאפלה הם מנודחים (רש״י ישעי׳ ח כב). שאין זה צמיחת קרן של גאולה כדברי רבנו הגדול מ״כ אלא כדברי ירמיה שלא יכלם בארץ נידוחם (ר״א מבלגנצי, פי׳ יחזק׳ כט כא).

***נִדּוּי**, ש״ז, — שם״פ מן נִדָּה, במשמ׳ הטלת חֵרֶם על אדם: אלמלי חוני אתה גוזרני עליך נדוי אבל מה אעשה וכו׳ (שמעון בן שטח לחוני המעגל, תענ׳ ג ח). אלמלא תודוס אתה גוזרני עליך נדוי שאתה מאכיל את ישראל קדשים בחוץ (הוא, ברכ׳ יט.). שכל המתנדה ומת בנדויו סוקלין את ארונו (עדי׳ ה ו). הודיעם מרחוקם ואח״כ גזר עליהם נדוי (ר׳ נתן, ספרי במד׳ קד). שאין נידוי פחות משלשים ואין נזיפה פחותה משבעת ימים (ירוש׳ מו״ק ג א). שכל המביא את הרבים לידי חילול השם צריך נידוי (שם תענ׳ ג יב). וכל המעכב את הרבים מלעשות דבר מצוה צריך נידוי (שם ר״ה א ו). אם שומע מוטב ואם לאו יהא בנדוי (בבלי ברכ׳ סג.). השומע הזכרת השם מפי חבירו צריך לנדותו ואם לא נידהו הוא עצמו יהא בנידוי (שם, נדר׳ ז.). המקשה עצמו לדעת יהא בנדוי (הוא, נדה יג.). נידוי על תנאי צריך הפרה (הוא, מכו׳ יא:). תלמיד שנידה לכבודו נידויו נידוי (מו״ק טז.). נידוי שלנו כנזיפה שלהן (רב הסדא, שם). שפחה של בית רבי לא נהגו חכמים קלות ראש בנידויה שלש שנים (ר״ש בר נחמני, שם יז.). נידוהו ואינו יודע מי נידהו ילך אצל נשיא ויתיר לו נידויו (שם). אם ממון נתחייבתי לך נידוי מי נתחייבתי לך (שם). הקורא לחבירו עבד יהא בנידוי (קדוש׳ כח.). כל אותן השנים שהיה אדם הראשון בנידוי הוליד רוחין ושידין ולילין (ר׳ ירמ׳ בן אלעזר, ערובי׳ יח:). בני תשע מדות וכו׳ בני שנואה בני נידוי בני תמורה וכו׳ (ר׳ לוי, נדרי׳ כ:). ארור בו נידוי בו קללה בו שבועה (שבוע׳ לו.). — ומצוי בסהמ״א: ונדינו אותו ל׳ יום ולא חזר ולא תבע להתירו מן הנידוי צוינו והחרמנו אותו על פתח ב״ד (רב פלטוי גאון, תשו׳ הגא׳, שע״ל ד יד). אין ברכתו ברכה ולא נידויו נדוי (דוד בן זכאי הנשיא, מכת׳ ההרס על רסע״ג). ובכל החרמות והאלות והקללות והנדויין והשמתות שנעשו מימות משה רבנו ועד עכשיו (נוסח כל נדרי מרסע״ג, בסוף כלבו). וכיצד מתירין הנידוי או החרם אומר לו שרוי לך ומחול לך (רמב״ם, ת״ת ז ג). ושלחו הנדויים והגזירות בכל קהילות פרובינצא (מכתב ע״ד ספרי הרמב״ם, המדה גנוזה יט.).

*חרם.—*מֻחרם.—*מְנֻדה.—*נזיפה.—*שמתא.

***נָדוֹן**, נִדּוֹן, — מה שדנו עליו: מצרים מעשה חדש ובבל מעשה ישן והנדון שלפנינו מעשה חדש ידון מעשה חדש ממעשה חדש וכו׳ מצרים מעשה זקנים וכו׳ והנדון שלפנינו מעשה זקנים (ר׳ יהושע, ידים ד ג). — ומצוי בסהמ״א במשמ׳ בענין, בדבר וכדומ׳: ולפיכך בנדון שלפנינו אין ספק וכו׳ (בו״ת ר״י גירונדי ו). מכל אלו הטעמים יש להתיר נדון שלפנינו (שם ט). מכל מקום בנידון הנזכר שרציתי לקבוע הלכה לדורות וכו׳ לא רציתי לעשות הדבר עפ״י אנשים מועטים (אליהו קפסלי, REJ 54, 131). האופק הזה אשר בנידון הוא טבעת הכסא בעצמו תחלק ג״כ לש״ס חלקים (דוד גנז, נחמ׳ ונעים ב לה).

***נְדוּנְיָה**[1], ש״נ, סמי׳ נְדוּנְיַת, בכנ׳ נְדוּנְיָתָהּ, (בצורה ארמית נדוניא),—מלבושים ותכשיטים שהאב נותן לבתו לנשואיה, Aussteuer (der Braut); trousseau; dowry: ראובן השיא את בתו ונתן לה בנדונייתה מה שנתן וכו׳ (רב נטורנאי גאון, תשו׳ הגא׳, שע״ל ג ט). מרדה בבעל וכו׳ ומתה מי יורש נדונייתה

בפרושו למשנה כלים כ ה פרש את השם נדבך שם במשמ׳ לוח), וכך תרגם גם תנח׳ ירוש׳: נדור אסס אלנעש. ע״כ. ובערך גרוד כתב: ארבעה נושאים את הגרוד הו מת״ל נדור אלמתקדם מקלוב והו אלנעש אלד״י ירפע עליה אלמותי. ואעפי״כ יש לפקפק אם היתה הכונה כאן למטה שנושאים בה את המת, שהרי שמה בכל מקום מטה, והיותר פשוטה שמה כליכה, או כליכה. ובשום מקום לא השתמשו לדבר זה בשם דומה להמלה הנמצאת כאן, ולמה השתמש כאן דוקא במלה זו. וגם קצת קשה מה מקום ל״כלים על גבי״ מטה של מת. והנה הר״ש, שאחז בגרסת נדבך, פרש: אבן גדולה ורחבה, ואחריו נמשכו רוב המפרשים האחרונים. וכבר ערער על פרוש זה בעל מלאכת שלמה בשם הר״ר יהוסף, ואמר כי אבן אחת אינה נקראת נדבך אלא שורה של אבנים, ע״כ. עכ״פ הר״ש והרע״ב והתוי״ט וכל שאר האחרונים מסכימים שאין הכונה כאן למטה שנושאים עליה את המת, אלא סתם משא שנושאים ממקום למקום. ובהיות שעצם פרושם של הר״ש וחבריו בודאי אינו נכון מסתבר כי הכונה כאן למה שמבואר בפנים בגוף הערך, ששמושו נהוג ומצוי בכל זמן ובכל מקום.

[1]) בארמ׳ נדוניא: ההוא גברא דיהיב זוזי לנדוניא דבי חמוה לסוף זל נדוניא (ב״מ עד.). ההוא דאמר להו נדוניא לברת זל נדוניא (כתוב׳ נה.). סליק לשוקא למיזבן נדוניא לברתיה (תעני׳ כד.).

אביה יורש אותה דכיון דמרדה זכתה לנפשה בנדוניתה (רב שרירא גאון, שם ד סה). ואחר שמסיימין את זכר הנדוניא שלה כותבין וכו׳ (נוס׳ כתוב׳ אשה לרה״ג, הספגס ג 47). ועוד נתן לה רשות לתבוע אותו שאם יפסיד כלום מבגדי כתובתה ומבגדי נדוניתה שהביאה מבית אביה (שו״ת הרי״ף כ). ושוב קבלתי על עצמי נדוניתה שהכניסה לי מבית אביה באותו זמן (ר״י ברצלוני, ספר השטרו׳ יט). כל אשה שנדוניתה קיימת אפילו זנתה נוטלת שלה והולכת (רמב״ם, אישות כד). ואם כן היו צריכין לתת לה נדוניא גדולה שלקנות הנדוניא תתעכב ימים או עשור (ר״י קמחי, תולד׳ יצחק לג:). ולקחו כל עזבון נדוניית לאה וישימו הכל בארגז (שו״ת תורת חסד, סי׳ רעב). ואם אביא הנדוניא שלי בתוך ביתם הנושים יבואו לקחת את אשר לי (שו״ת שמש צדקה א מג). בזמנים אלו שרבו הנדוניאות והוצאות הבנות (פלא יועץ, אות ד). — ובכלל, כל מה שהאשה מכנסת לבעלה לנשואיה בין בגדים ותכשיטים ובין כסף בעין וכדומ׳: ופסק לה בנדוניתה ממה שהניח אבינו שתי חצרות וכרם ובגדים (שו״ת הרי״ף לו). כל נדוניא שמכנסת אשה לבעלה ושמה אותה בדמים עליו קיבל אחריותן ונקרא צאן ברזל (ערוך, ערך צאן). הנכסים שמכנסת האשה לבעלה בין קרקע בין מטלטלין בין עבדים אע״פ שהן נכתבים בשטר הכתובה אינן נקראים כתובה אלא נדוניא שמם (רמב״ם, אישות טז א). שאתה דנת שכל אשה שירצה בעלה ליתן לה נדוניתה ולא ישאר עליו אחריותה הדין עמו (הוא, אגרו׳ לר׳ פנחס ב״ר משולם). מה שיכתוב הבעל לה נקרא כתובה ומה שתכניס האשה נקרא נדוניא (ר״א הקראי, ג״ע, סדר נשים כ). כי היה חייב לי כל נדונייתי ומכרתי׳ למזונות (שו״ת הרא״ש קו ג). אם אלו הס׳ ליטרי׳ מנדונית שמעון שנתן לבתו (מהר״ם מרוטנב׳, בעלי תשוב׳ ריט). אותו המעט הנמצא בנכסי אביהם הוא להם מכתובת ונדוניית אמם שנתחייב אביהם להשיב אל בני אשתו הראשונה וכו׳ מכח אותו הדין אשתו השניה תובעת לגבות נדוניתה וכו׳ כי האידנא נוהגים לגבות הנדוניות עפ״י שטרי ערכאותיהם וכפי נמוסי העיר (פסקי ריקנטי האחרונ׳, סי׳ כד). פזר ובלה כל נדוניית אשתו וכל מה שנתן לו אביו (שו״ת רמ״א, סי׳ לו). ונתרצית האשה הזאת וכו׳ לפטור השלשה אחים ממה שהיו חייבים לה בשביל נדוניתה שהכניסה לביתם (שו״ת אדרת אליהו ח). נדר להשיא יתומה עניה אחת ולתת לה בתורת נדוניא מאתים גסים (שו״ת תורת חסד לו). ראובן פסק נדוניא עם בתו לשמעון מאה והמשים גסים (שם עב). שרוצים להשוות קודם החלוקה יתרון סך הנדוניות שנתן ראובן לבנותיו (שו״ת שמש צדקה ב יט). כשמתה אשת שמעון בעלה ירש נדוניתה מדין תורה (שם כ). שיחלוקו בין שניהם כל סכי הנדוניא שהיתה לנפטרת (שו״ת תורת אמת יט).

***נְדוּת**, ש״נ,—מעמד הַנִּדָּה: מעשה בתלמיד אחד ששנה הרבה וכו׳ ומת בחצי ימיו והיתה אשתו נוטלת תפיליו ומחזירתם בבתי כנסיות וכו׳ והיתה מסיחה כל אותו מאורע ואמרתי לה ביתי בימי נדותך מה הוא אצלך אמרה לי חס ושלום אפילו באצבע קטנה לא נגע בי (שבת יג.). אשה קובעת לה וסת בתוך ימי נדותה [1] (ר׳ יוחנן, נדה לט:).—ובסהמ״א: ראתה בר״ח וחזרה וראתה בחמישי בחודש דהיינו בימי נדות לא קבעה וסת וכו׳ שהיא עלולה לראות בימי נדותה (רש״י נדה יא.). איש אחד היתה לו אשה שלא היתה הגונה חשודה על הזנות וכו׳ וגם היה יודע שאינה מקפדת עצמה על הנידות אמר לחכם מה אעשה שחשודה על הזנות וגם אינה נזהרת בימי נידות וכו׳ (ספר חסידים, סי׳ התתנה).

***נְדוּתִי**, ת״ז,—של נִדָּה, מטבע הַנִּדָּה: שפרי האשה שהוא הדם הנדותיי אינו מתברך בעצמו בהולדה אלא מפרי בטנו של איש (אבר׳ בלוס, נוה בלוס יג ג). לקבוץ המותר הנדותיי הבלתי צריך אליו לקטנות העובר (גרבוני, אגרת הייס, בתלוי האלטומי׳, כ״י ביהמ״ד שכטר).

נדח[2]), ממנו נֶדַח, נִדָּח, נִדָּחָה, מַדּוּחַ, *הַדָּחָה, *נִדּוּחַ.

נָדַח, פ״י, נָדַח, לִנְדֹּחַ,—נָדַח גַּרְזֶן על אילן וכיוצא בזה, הניף את הגרזן והכה את העץ, schwingen; brandir; to swing: כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה לִנְדֹּחַ עליו גרזן כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת (דבר׳ כ יט). — ואמר המשורר במליצה: עד אן בגלות שִׁלחו רגלי ועוד לא מצאו מנוח, הריק זמן חרב פרידה אחרי לרדוף וגרזן הנדוד לנדוח (רמב״ע, דיואן כט, כ״י בודלי).

—נִפעַ׳, נִדַּח, נִדְּחָה, נִדַּחְתָּ, נִדַּחְתְּ, נִדָּחוּ, נִדַּחְתֶּם, נִדַּחְתֶּן, יִדַּח, נִדַּח, נִדְּחָה, נִדַּחַת,—א) נִדְּחָה ידו וכדומ׳, הונפה, ירדה, sich in Bewegung setzen; se mettre en mouvement; to move: ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים

---

[1]) בגמ׳ שם יא. הנוסחה: ימי נדתה.

[2]) רק עבר׳, ואולי גם ארמ׳ יהוד׳.

ונדחה ידו בגרזן לכרת העץ (דבר׳ יט ה).— ב) נִדַּח פלוני, הֻטָּה בלי רצונו מן הדרך, abweichen ; dévier ; swerve : לא תראה את שור אחיך או את שיו נִדָּחִים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיך (דבר׳ כב א). ביום ההוא נאם יי׳ אספה הצלעה והַנִּדָּחָה אקבצה (מיכ׳ ד ו). והושעתי את הצלעה וְהַנִּדָּחָה אקבץ (צפנ׳ ג יט). את (הצאן) הנחלות לא חזקתם ואת החולה לא רפאתם ולנשברת לא חבשתם ואת הַנִּדַּחַת לא השבתם (יחזק׳ לד ד). את האבדת אבקש ואת הַנִּדַּחַת אשיב (שם יו).—ובהשאלה, בדעות ואמונות, טעה, נמשך אחרי מראה עיניו וכיוצא בזה, verführt werden ; être seduit ; be seduced : ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים וְנִדַּחְתָּ והשתחוית להם (דבר׳ ד יט). ואם יפנה לבבך ולא תשמע וְנִדַּחְתָּ והשתחוית לאלהים אחרים ועבדתם (שם ל יז).—ג) נִדַּח מלפני פלוני, הרחק, גֹרַשׁ, Verstossener ; repoussé; repudiated : וחשב מחשבות לבלתי יִדַּח ממנו נדח (ש״ב יד יד). ובאו האבדים בארץ אשור וְהַנִּדָּחִים בארץ מצרים (ישע׳ כז יג). וישבו כל היהודים מכל המקמות אשר נִדְּחוּ שם ויבאו ארץ יהודה (ירמ׳ מ יב). ויקח יוחנן בן קרח וכל שרי החילים את כל שארית יהודה אשר שבו מכל הגוים אשר נִדְּחוּ שם (שם מג ה). הנני מביא עליך פחד נאם אדני יי׳ צבאות מכל סביביך וְנִדַּחְתֶּם איש לפניו (שם מט ה).—ודבר מפשט : האם אין עזרתי בי ותושיה נִדְּחָה ממני (איוב ו יג).—ובתלמ׳ : עיר הנדחת לא היתה ולא עתידה להיות ולמה נכתבה לומר דרוש וקבל שכר אין עושין שלש עיירות נידחות בארץ ישראל כדי שלא יחריבו את ארץ ישראל (תוספת׳ סנה׳ יד א). איזה כח מרובה כח המדיח או כח הנידח (גמ׳ שם ג.).

—הפע׳, הִדִּיחַ, הִדַּחְתִּי, הִדַּחְתֶּם, הִדִּיחוּ, וַיַּדַּח, יַדִּיחוּ, הִדִּיחֲךָ, הִדִּיחָם, הִדַּחְתָּם, הִדַּחְתִּיךָ, הִדַּחְתִּיו, הִדַּחְתִּים, הַדִּיחַ, הַדִּיחִי, הַדִּיחֲךָ, הֲדִיחֻמוֹ, אַדִּיחֵם, תַּדִּיחֶנּוּ, תַּדִּיחוּם, —א) הִדִּיחַ את פלוני למקום, גרם שיִדַּח שמה, שילך שמה על כרחו, verstossen, verjagen; répudier, debusquer; eject, expel : בכל הגוים אשר הִדִּיחֲךָ יי׳ אלהיך שמה (דבר׳ ל א). ונבחר מות מחיים לכל השארית הנשארים מן המשפחה הרעה הזאת בכל המקמות הנשארים אשר הִדַּחְתִּים שם (ירמ׳ ח ג). חי יי׳ אשר העלה את בני ישראל מארץ צפון ומכל הארצות אשר הִדִּיחָם שמה (שם יו יו). ונתתים לזועה וכו׳ בכל המקמות אשר אַדִּיחֵם שם (שם כד ט). וְהִדַּחְתִּי אתכם ואבדתם (שם כז י). והם נבאים בשמי לשקר למען הַדִּיחִי אתכם ואבדתם (שם יה). כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הִדַּחְתִּיךָ שמה ואתך לא אעשה כלה (שם מו כח). בגוים אשר אַדִּיחֵם שם (יחזק׳ ד יג). בכל הארצות אשר הִדַּחְתִּם שם (דני׳ ט ז).—וצאן וכדומ׳ : אתם הפצתם את צאני וַתַּדִּחוּם [1] ולא פקדתם אתם וכו׳ ואני אקבץ את שארית צאני מכל הארצות אשר הִדַּחְתִּי אתם שם והשבתי אתהן על נוהן (ירמ׳ כג ב-ג). שה פזורה ישראל אריות הִדִּיחוּ (שם נ יז). ואת הצפוני ארחיק מעליכם וְהִדַּחְתִּיו אל ארץ ציה ושממה (יוא׳ ב כ).—ובכלל הִדִּיחַ את פלוני, גרשו והפילו : ברב פשעיהם הַדִּיחֵמוֹ כי מרו בך (תהל׳ ה יא). הלא הִדַּחְתֶּם את כהני יי׳ את בני אהרן והלוים ותעשו לכם כהנים כעמי הארצות (דהי״ב יג ט).—והִדִּיחוּ מִשְּׂאֵתוֹ, הפילו, מִגְּרוֹ : אך משאתו יעצו לְהַדִּיחַ (תהל׳ סב ה).— ב) בהשאלה במוסריות, הִדִּיחוּ מדרכי אלהים וכדומ׳ : יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וַיַּדִּיחוּ את ישבי עירם לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים (דבר׳ יג יד). כי בקש לְהַדִּיחֲךָ מעל יי׳ אלהיך (שם יא). כי דבר סרה על יי׳ וכו׳ לְהַדִּיחֲךָ מן הדרך אשר צוך יי׳ אלהיך ללכת בה (שם ו). וַיַּדַּח [2] ירבעם את ישראל מאחרי יי׳ והחטיאם חטאה גדולה (מ״ב יז כא).—והאשה את האיש בדבריה : הטתו ברב לקחה בחלק שפתיה תַּדִּיחֶנּוּ הולך אחריה פתאם כשור אל טבח יבא (משלי ז כא-כב).—והִדִּיחַ רעה על פלוני וכדומ׳, הביא עליו את הרעה : פן ימהר והשגנו וְהִדִּיחַ עלינו את הרעה והכה העיר לפי חרב (ש״ב טו יד).— ובתו״מ : ואינן נהרגין עד שיהיו מדיחיה מאותה העיר ומאותו השבט וכו׳ ועד שידיחוה אנשים הדיחוה נשים או קטנים וכו׳ או שהיו מדיחיה חוצה לה הרי אלו כיחידים (סנה׳ י ד). המסית והמדיח והמכשף ובן סורר ומורה (שם ז ד). המדיח זה האומר נלך ונעבוד עבודת אלילים (שם י). שנים שהדיחו את שנים מהו ליתן עליהם תורת המדיחין תורת הנידחים (ירוש׳ שם י ז). איזה כח מרובה כח המדיח או כח הנידח הוי אומר כח המדיח (גמ׳ שם ג.). נביא שהדיח בסקילה וכו׳ מדיחי עיר הנדחת בסקילה (שם פט.). ושנוא את האפיקורסין והמסיתים ומדיחין (אדר״נ טז).

—פע׳, נִדֵּחַ, מְנֻדָּח : מעוף צוקה ואפלה מְנֻדָּח (ישע׳ ח

---

[1] בקצת ספרים ותדיחום, מלא יוד, ובקצתם ותדיחם.— [2] כך הקריא, הכתיב וידא, עי׳ למעלה, ערך נדא.

כב).—ובתלמ׳: אין עושין שלש עיירות מנודחות[1] בארץ ישראל אבל עושין אותן שתים (סנה׳ טז:).—ואמר המשורר: וילד מנודח, אשר צר באף דה, יקומם באקדה, לעבדו שערים (מכה דלעי, דיואן א א, לקו״ק עו).—ואמר המליץ: היום אשר בו צללה אזני במות יוסף מנודח יהי אפלך, תאבד ולא תחד בסוד ימים אבל יקחך אפל ויגאלך (רמב״ע, קטע כ״י גנו׳ קהיר, בידי ספירא). מים בששון ממעין ישועתך נשאב ביום תאסוף שיות מנודחות (רס״ג, שובה שביתנו, לסכת סעגה 31).

—ספע׳, הֻדַּח, מֻדָּח,—צבי מֻדָּח: והיה כצבי מֻדָּח וכצאן ואין מקבץ (ישע׳ יג יד). — ובתו״מ: החמרת והגמלת העוברת ממקום למקום שלנו בתוכה והודחו עמה הן בסייף וכו׳ (תוספת׳ סנה׳ יד ב). קטני בני אנשי עיר הנידחת שהודחו עמה אין נהרגין (שם ג). ואינן נהרגים עד שיהיו מדיחיה מאותה העיר ומאותו השבט ועד שיודח רובה וכו׳ הדיחוה נשים או קטנים או שהודח מיעוטה וכו׳ (מכנה שם י ד).

נִדָּח, ש״ז, מ״ר נִדָּחִים, — מי שנִדַּח מארצו וכדומ׳: לבלתי השיב המלך את נִדָּחוֹ (ש״ב יד יג). שיתי כליל צלך בתוך צהרים סתרי נִדָּחִים נודד אל תגלי יגורו בך נִדָּחַי[2] מואב הוי סתר למו מפני שודד (ישע׳ יו ג-ד). —ומ״ר סמי׳ נִדְחֵי, נִדָּחֵי: ונשא נס לגוים ואסף נִדְחֵי[3] ישראל ונפצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ (ישע׳ יא יב). נאם אדני יי׳ מקבץ נִדְחֵי[3] ישראל עוד אקבץ עליו לנקבציו (שם נו ח). והבאתי אל עילם ארבע רוחות מארבע קצות השמים וזרתים לכל הרחות האלה ולא יהיה הגוי אשר לא יבוא שם נִדְחֵי עולם[4] (ירמ׳ מט לו). בונה ירושלם יי׳ נִדְחֵי[3] ישראל יכנס (תהל׳ קמז ב). —ובמשמ׳ כלל הַנִּדָּחִים: אם יהיה נִדַּחֲכֶם בקצה השמים משם אקבצם (נחמ׳ א ט).—ובתפלה: וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ לארצנו ברוך אתה יי׳ מקבץ נדחי עמו ישראל (תפלת י״ח, תקע בשופר).—ומצוי בסהמי״א. ואמר המליץ: לא היה גוי שלא באו בו נדחינו גם בתוכם רבינו ילדינו (רס״ג, הסקדמ׳ העברי׳ לספ׳ הגלוי).

נִדָּחָה, ש״נ,—אשה שנִדְּחָה, שנמאסה: כי אעלה ארכה לך וממכותיך ארפאך נאם יי׳ כי נִדָּחָה קראו לך ציון היא דרש אין לה (ירמ׳ ל יז).

נָדִיב, א) ת״ז, סמי׳ נְדִיב, לנק׳ נְדִיבָה,—שטבעו להתנדב; נְדִיב לֵב, שלִבּוֹ נוטה לנַדֵּב: קחו מאתכם תרומה ליי׳ כל נְדִיב לבו יביאה את תרומת יי׳ (שמות לה ה). כל נְדִיב לב הביאו חח ונזם וטבעת (שם כב). ויביאו הקהל זבחים ותודות וכל נְדִיב לב עלות (דהי״ב כט לא).—רוּחַ נְדִיבָה, שרוצה לעזר: השיבה לי ששון ישעך ורוח נְדִיבָה תסמכני (תהל׳ נא יד).—ב) ש״ז, מ״ר נְדִיבִים, סמי׳ נְדִיבֵי, כנו׳ נְדִיבֵמוֹ,—אדם חָשׁוּב, רם המעלה, שַׂר, Vornehmer; personne distinguée; distinguished p.: באר חפרוה שרים כרוה נְדִיבֵי העם במחקק במשענתם (במד׳ כא יח). מקים מעפר דל מאשפת ירים אביון להושיב עם נְדִיבִים וכסא כבוד ינחילם (ש״א ב ח). מה יפו פעמיך בנעלים בת נָדִיב (שה״ש ז ב). לא יקרא עוד לנבל נָדִיב ולכילי לא יאמר שוע (ישע׳ לב ה). על הר נשפה שאו נס הרימו קול להם הניפו יד ויבאו פתחי נְדִיבִים (שם יג ב). נְדִיבֵי עמים נאספו (תהל׳ מז י). שיתמו נְדִיבֵמוֹ כערב וכזאב וכזבח וכצלמנע כל נסיכמו (שם פג יב). שפך בוז על נְדִיבִים ויתעם בתהו לא דרך (שם קז מ). טוב לחסות ביי׳ מבטח בִּנְדִיבִים (שם קיח ט). אל תבטחו בִנְדִיבִים בבן אדם שאין לו תשועה (שם קמו ג). בי שרים ישרו וּנְדִיבִים כל שפטי ארץ (משלי ח יו). לא נאוה לנבל שפת יתר אף כי לְנָדִיב שפת שקר (שם יז ז). גם ענוש לצדיק לא טוב להכות נְדִיבִים עלי ישר (שם כו). כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נָדִיב אשר ראו עיניך (שם כה ז). שופך בוז על נְדִיבִים ומזיח אפיקים רפה (איוב יב כא). כי תאמרו איה בית נָדִיב ואיה אהל משכנות רשעים (שם כא כח). האמר למלך בליעל רשע אל נְדִיבִים (שם לד יח).—ג) שאהב לְהִתְנַדֵּב, לתת לאחר: רבים יחלו פני נָדִיב וכל הרע לאיש מתן (משלי יט ו). — ואמר המליץ: במלח פת אכול ורעה עשבים, ואל תשאל אגורה מנדיבים (רס״ג, שערי מוסר השכל יד). שלשה דברים ראוי לחמול עליהם מכל אדם דעתן שמנהיג משוגע וצדיק שמושל בו רשע ונדיב שהוא צריך לנבל (כ״י א״ת, מבח׳ הפניני׳ לרשב״ג, מלות החכם לבנו). ואמר החכם מה הפצע שאין לו רפואה אמר כשיצטרך הנדיב אל הכילי וימנע ממנו (שם, שער זולת השאלה). ואמרו מי הנדיב מכל אדם אמר המתנדב עולמו זה לתקון עולם הבא (כ״י זכאלה, ספ׳ שעבוע׳ ז לא). —

—[1]) בקצת כ״י הנדחות.

[2]) בקצת ספרים נִדְחַי. — [3]) ד רפויה, כך בכל הספרים, כ״י ודפוס. ואמר ריב״ג: ואמא נדחי ישראל יכנס פאלנונ מנה פאיה והו עלי זנה כל שמחי אעני עלי זנה כל ישרי לב, ע״כ, ובעברי: אבל נדחי ישראל יכנס הנון ממנו פאו והוא על משקל כל שְׂמֵחֵי לב ועל משקל כל יִשְׁרֵי לב. רד״ק הביאו גם בשרש דחה ואמר: ואפשר שיהיה נדחי ישראל יכנס מחסרי הנון והיה ראוי להדגש. ע״כ. וכך גם קצת החדשים.—[4]) כך הכתיב, והקרי עילם.

ולנק׳ נְדִיבָה: כל נדיב לב או נדיבת לב (ראב״ע שמות לה כב). — נדיב בחכמה ובדומ׳: ועמך בכל מלאכה לכל נָדִיב בחכמה לכל עבודה (דהי״א כח כא).

נְדִיבָה, מ״ר נְדִיבוֹת, —א) ת״נ, עי׳ נָדִיב משמ׳ א. — ב) ש״נ, דבר נעלה, טוב, חשוב: ונדיב נְדִיבוֹת יעץ והוא על נְדִיבוֹת יקום (ישע׳ לב ח). — ואמר המשורר: דבריך כמו גשם נדבות, ונדיב את ותקום על נדיבות (ר״מ סנויד, דבריך). — ג) כמו נְדִיבוּת: ההפך עלי בלהות תרדף כרוח נְדִבָתִי[1] וכעב עברה ישעתי (איוב ל טו).

נְדִיבוּת, ש״נ, — מִדַּת הַנָּדִיב: מן הנדיבות שיעמוד האדם במדת הרחמים (ר״י אה״ת, תקון מדה״נ לרשב״ג לה). והמישוש אשר הוא החוש החמישי יש לו ארבע מדות והם הנדיבות והקמצנות והגבורה והמורך וייחס הנדיבות אל המישוש מפני שהמישוש לא יהיה כי אם ביד והנדיבות לא יהיה כי אם בפתיחת היד כמו שהקמצנות תהיה בקפיצתו (שם יז). ואמר החכם כשתשאל שאל מאנשי הנדיבות והחסד (הנ״א, מבחר הפנינים לרשב״ג, שער זולת השאלה). עורך נדיבותך לעב יערוך לבוש שקים לבד. אתה בתוך שרים כמו נביא והם דומים לבד (רמב״ע, תרשיש א קעג). לא נכון להגביר הנבלה על הנדיבות הנעימה, פן יאמרו הנבלים ידנו רמה (ר״י חריזי, תחכמ׳ מג). והזהירה (התורה) על הנדיבות כי היא מדה שלמה ויקרה (ר״ש פלקיירא, המבקש מג). ודע כי יש נדיבות שהיא ככילות, ויש מהירות הדבור שהיא כעילגות (שם מה). לחזק ולקבוע בלבבנו מדת הנדיבות ולהרחיק תכלית ההרחקה מדת הכילות (החינוך, ראה, מצוה תפ). מדת הנדיבות שהיא אמצעית בין הכילות והפזור (רע״ב, אבות ב א). והנותן יותר ממה שהוא יכול ליתן נפרד מן הנדיבות ויורד אל מדת הפזור אשר היא מגונה מאד (ר״י מודינא, צמח צדיק יד).

נְדִידָה, ש״נ, — שה״פ, נְדִידַת הַשֵּׁנָה: אז״ל שסבת הנדידה (של אחשורוש) היתה למה שכאשר שכב לבו ראה בחלומו שהמן היה עומד עליו בסיף להורגו (רשב״ל דורא, מגלי ספר קמא).

***נְדִיָּה**, ש״נ, מ״ר נְדִיּוֹת, — הפול הירוק הרטוב כמו שהוא, לא מיבש, ולא עשוי גריסים, וכיוצא בזה: תני משלחין חטים שהן מאכל עסיסיות פול שהוא מאכל[1] נדיות[2] שעורים שהן מאכל בהמה (ירוש׳ כלא׳ א יא).

א. ***נַדְיָן**, ש״ז, — הוא הֶחָגָב: סלעם זה הרשון חרגול זה נפול חגב זה נדיין[3] (ספרא שמיני ג ה).

ב. ***נַדְיָן**[4], ש״ז, — נקיע של כובסים, נברכת שמכבסים בה הלבנים: לא שנו (שצריך להרחיק הכותל ג׳ טפחים) אלא מן המחמצן אבל מן הנדיין[5] (צריך להרחיק) ד׳ אמות (רבה בר אבוה, ב״ב יט.). כאן מן המחמצן כאן מן הנדיין[5] (שם).

***נְדִיפָה**, ש״נ, — שה״פ מן נָדַף: אם יניח מים בכלי פתוח איזו ימים יגרע ויפחת הרבוי שלהם וכו׳ הגרעון או הפחת הזאת נקרא נדיפה (למודי הטבע ד א ה).

***נְדִירָה**, ש״נ, — שה״פ מן נָדַר: נדרים ארבעה התירו הבאין שגגות ואונסין וזירוזין להתבוררה, נדירתי הנאה לַנדירתי מאכל כלים שלא לאכול התרתי בחבורה (ר״י ברצלוני, אזהר׳, אדברה ויכוח לי).

***נָדָל**[6], ממנו *נַדָּל.

***נַדָּל**[7], נָדָל[8], ש״ז, — שרץ שיש לו רגלים הרבה מעבר מזה ומעבר מזה. Tausendfuss; mille-pieds; centipede

---

1) כך בנוסח׳ המסורה בכל הספרים, ונחלקו המתרגמים הקדמונים בתרגום מלה זו. השבעים תרגמו ἐλπίς, ר״ל תקוה. ועל סמך זה הגיהו קצת החדשים טובתי. וכעין זה הירוני׳ desiderium, שהוא שאיפה ורצון. סומכוס תרגם καταθύμια, ר״ל הרהור ומחשבה. הפשיט׳: שבילי. ועל סמך זה הגיהו קצת החדשים נתיבתי. ת״י במשמ׳ גדולה: תרדוף בזעפא רבנותי. רוב המפרשים הקדמונ׳ אמרו שהוא תאר להנפש, כמו ורוח נדיבה. ראב״ע פרש נדבתי מזלי, ואמר שהכונה היא: תרדפם ברוח חבלחות ותדחפם ותעבר ישועתי לבוא אלי כעב במהירות.

1) צ״ל נאכל, כמו בתוספתא שם א כג: שנאכל עסיסיות. —2) כך בירוש׳ בנוסח׳ הדפו׳, וכך בכ״י הגני׳. ובתוספתא צוק״מ לחיות. ובדפוס׳ לודיות. וכך בגמ׳ בבלי שם יד: לודיות, רק לא בפול אלא בחטין.

3) כך כאן, וכך בגמ׳ חולי׳ (סה.). כ״י, ובנוסח׳ הדפו׳ גדיאן.

4) בארמ׳ נדא כמו נזה בעבר׳, ועי׳ הערה לקמן. —5) בקצת כ״י הנודיין, ובקצתם המנדיאן. ופרש רגמ״ה: מקום שמכבסין הבגדים עצמן בתוך המים ומכין אותם ומנתזין על הכתלים. וכעין זה רש״י: נברכת שכובסין ומשפשפין בה מתוך שחמים נתזין למרחוק צריך להרחיק ד׳ אמות. ע״כ. והרמב״ם ביד החזקה (הלכ׳ שכנ׳ ט ה) כתב: אבן שהכובס מכה בגדים עליה עד שיתלבנו וכו׳ שבעת שהכובס מכה עליה המים נתזין ומזיקין לכותל.

6) בסור׳ נדל במשמ׳ תנועה וזיזה רבה, ותרגמוהו בערב׳ אם ארבע וארבעין.

7) כך נקוד בפרוש המשנה להרמב״ם, גוף הערבי, מקוא׳ ה ג. —8) כך הנקוד במשנ׳ מנקדות נדפסות, וכך לוי. לפי דעת פלישר (הערות ללוי) צריך לנקד נַדָּל,

מרבה רגלים זה נדל¹) (ספרא שמיני י יב, חול׳ סז:). מעין שהוא משוך כנדל וריבה עליו והרחיבו (תוספת׳ מקוא׳ ד ע, מבנה שם ה ג). מבוי העשוי כנדל (ערוב׳ ח:).

י.נדם²), ממנו א.נדם.

א.נדם³), פ״ע, עתי׳ מ״ב רבים נדמה,—נדם על עונותיו, בלשון בני ענתות כמו נחם: על מה אנחנו ישבים האספו ונבוא אל ערי המבצר ונדמה⁴) שם (ירמ׳ ח יד).

ב.נדם⁵), ממנו ב.נדם.

ב.נדם, — קל לא נמצא.

—הפע׳, הדימנו, — הדים את פלוני, עשהו לחבר שתיה אתו: על מה אנחנו ישבים האספו ונבוא אל ערי המבצר ונדמה שם כי יי׳ אלהינו הדימנו ⁶) וישקנו מי ראש כי חטאנו ליי׳ (ירמ׳ ח יד).

עפ״י נקוד המלה בסורית.—¹) ופרש״י בגמ׳ חול׳: מאה רגלים קורין לו.

²) בערבי׳ נדם a).

³) עי׳ הערה הבאה.—⁴) כך בנסח׳ המסורה בכל הספרים, ואעפ״י שלפי קצת נסחי׳ התרגום היוני יש לחשב כי היה פה שרש רמה, אך ת״י שתרגם נשתיק מעיד כי בזמנו היתה מלה שהיה אפשר לראות בה את השרש דמם או דמה, וכמעט כל הקדמונ׳ והחדשים ראו במלה זו אחד מהשרשים האלה, במשמ׳ שתיקה. אבל כבר הרגיש הרי״ק (אבי הרד״ק) כי מבחי׳ הדקדוקית של המלה ונדמה עדיף לראות בה שרש חפ״נ, ולכן קבע את השרש נדם, ואמר כי נדמה היא בצורת נפלה. וזוהי באמת הדעת היותר נכונה בדקדוק מלה זו, והיא מגלה לנו גם הכונה האמתית של ונדמה, שכל מה שאמרו בה המפרשים אינו מישב המקרא בדרך טבעי. רק משמ׳ שרש נדם בערב׳, שהוא משמש בזו הלשון במשמ׳ נחם בעבר׳, והכונה התחרט על פשעיו, נותנת להמליצה „ונדמה שם״ הכח והטביעיות הנאותים כאן לפי ענין הכתוב.

⁵) בערב׳ נדם b), במשמ׳ היה חבר שתיה עם פלוני, ועי׳ הערה להפעל.

⁶) כך הכתיב בנסח׳ המסורה, ונקוד הדמנו, וראו הקדמונ׳ והחדשים במלה זו הפעיל מן דמם, או דמה, במשמ׳ שתיקה או כליון. אך אין טעם במליצת הכתוב לפי זה, ומה ענין וישקנו מי ראש אחר כך? ואולם, בלשון ערבית משמש שרש נדם, חוץ ממשמ׳ נחם, עוד במשמ׳ היה חבר שתיה עם פלוני: נאדמה עלי אלשראב—ג׳אלשה עליה, ובעבר׳: ישב אתו יחד בשתיה. והנה המלונים הערבים הביאו את שתי המשמ׳ של צרוף נדם, משמ׳ החרטה ומשמ׳ השתיה יחד, בשרש אחד, אבל אין ספק כי הם שני שרשים מיוחדים, והשם נדים ונדמאן, ואמר

a) ندم b) ندم

א.נדן¹), ש״ז,—מתנה, אתנה, בפרט לזונה: לכל זנות יתנו נדה ואת נתת את נדניך לכל מאהביך ותשחדי אותם לבוא אליך מסביב בתזנותיך (יחזק׳ יו לג). — ואמר המשורר: כבשם כשפחות לו ובושו כמו זונות אשר נתנו נדנים (רמב״ע, פרשת א רכח).—ובספה״א, מה שהאבות נותנים לבנותיהם כסף וכדומ׳ לנשואיהם: הנה גזרנו בקצת דרכי נדני הבנות על גב שפחת מלוג של גברת אמנו שרה (שכל טוב, ברא׳ טו יד). בתולה שהביאה ממון ונדנים ושלוחין (ר״י הדסי, האשכל, סי׳ שטז). כנראה מתוך דברי התנאים שהמעות מהנדן מבנך ז״ל נשארו בידך (תבו׳ מהר״י קולון עג). וקרובי הכלה רוצים ליקח הנדנים לידיהם (שו״ת תרומ׳ הדשן ש). ותוך הזמן נתן לו ראובן מקצת הנדן ועל השאר נתנו לו הערבים שטר חוב (שו״ת רמ״א פט). מציאה וירושה ונדן וכו׳ וידוע שישא אחרת ויתנו לו נדן (דברי חכמ׳ ודעת חכמה ב יד). על דבר האשה מעשירי עם מנכבדי ארץ והכניסה נדן גדול לבעלה שבהכנסת נדן כזה ראוי לקנות כמה שפחות (שו״ת נודע ביהודה, אה״ע יד). ר׳ פלוני שנדבר בבנו זיוג הגון בת פלוני עשיר מופלג ורוצה ליתן לו נדן מסוים (שו״ת חות יאיר קנז).—וגם מה שנותנים אבות החתן: אם לא יהא סך נדן שני הצדדים רק מאה ר״ט בין הכל אזי מחויבים כל אחד מהצדדים ליתן להשדכן שני ר״ט (פנק׳ ק״ק במברג, סי׳ ט, שנת ת״מ). ועלתה ההסכמה בזה האופן שאבי החתן או הכלה לא ינכה רק הנדן שלו מן ערכו דהיינו מה שנתן לנדן בנו או בתו במזומנים (שם טו).—ומה שנותן הבעל: יש קהלות וכותבים ממה שקבל הבעל באחריות מכתובתה ונדנים מה שנתן הבעל ומה שהכניסה היא (ר״א הקרא׳, ג״ע, סדר נשים כ).

ב.נדן²), ש״ז, בכנ׳ נדנה,—תער החרב, Scheide; fourreau; scabbard: וישב חרבו אל נדנה (דהי״א כא

אחד המשוררים: פאנ כנת נדמאני פבאלאכבר אשקני ולא תשקני באלאצע׳ר אלמתת׳לם. — ובעבר׳: ואם היית נדמאני (ר״ל חבר שתיה שלי) בגדולה שבכוסות השקני ולא בקטנה ופגומה.

והשתמש ירמיהו בלשון נופל על לשון, ואמר נבוא ונדמה (ונתחרט על עונותינו) כי אלהים הדימנו (כביכול עשה אותנו חבר שתיה שלו) וישקנו מי ראש כי חטאנו לו.

¹) לפי דעת החדש׳ משאל מאשור׳ נדן, כמו בעבר׳ נתן.

²) בארמ׳ יהוד׳ נדנא.

כן).—ובתוי"מ: כל ז' ימים (של אבלות) חרב שלופה (על בני המשפחה) ועד שלשים יום היא מתרפרפת ואינה חוזרת לנדנה[1] עד י"ב חדש (מד"ר בראש' ק).—
*ובהשאלה, להגוף ביחס להרוח: אמר המקום איני מחזיר להם (למתי דור המבול) רוחם לנדנה (תוספת' סנה' יג ו). שלא תהיה בשמתן חוזרת לנדנה (גמ' שם קח.). בשעה שאני מחזיר הרוח לנדנה איני מחזיר רוחן לנדניהן (ר' אחא, מד"ר בראש' כו).—ואמר המשורר במליצה: עלי קדקד זמן שלף חרבות ואת גופות בנותיו שם נדנים (רמב"ע, תרשיש א רכג).—ובסהמ"א: כששולף החרב מתרוקן הנדן (רש"י ויקר' כו לג).— ואמר המליץ: עד ראה יי' ויחמול על עני עמהו, ויאמר לחרב הרפי שובי אל נדן, ולא תחול יד איש באחיו לשפוך דם רעהו (שלום הכהן, ניר דוד יב). מלאך מליץ הטיף נפת שפתיה, מגד שמים פיה מגד עדן, שמע דוד והשיב חרב אל נדן, חס על בית נבל כי בשא פניה (שם ט). שלוף חרב על רעו עוד יש תקוה להשיבה אל נדנה (כ"ז, תרג' כ"ס כב כא).— ונדן הסכין וכדומ': יש אוסרין להכניס הסכין לנדנה שהוא מכניסה בו כל השנה וכו' ונ"ל שחומרה יתירה דמה יבלע הסכין מן הנדן אם מנקרה יפה יפה (הלבוש א"ח תנא ג); ויש שאין להם כלל נדן לסכין שלהם אלא הניחם כך אפילו לא במקום מוצנע (ר"א הכהן, שבט מוסר לו).—ובהשאלה: כי הגוף לרוח כנדן (ראב"ע בראש' ו ג). הנה המחול הוא נדן לשמרי הדם (קלמון ג טו א ב).—ואמר המשורר: דעת שפתי מללו ברור בזאת חרבות אמרי מנדן הורקו (רע"פ, לבי מודת 109).

***נִדְנֵד**, פעו"י,—נִדְנֵד דָּבָר, זָז והתנועע, והזיזו והניעו. bewegen, schütteln; agiter; to shake: לא נדנדה[2] עריסה תחלה אלא בביתו של אברהם אבינו (ר' לוי, מד"ר בראש' נג).—נִדְנֵד דָּבָר על פלוני, הניעו והביאו עליו: נדנדתם[3] עליכם קצירן של מלכות קצירן של יסורים קצירו של מלאך המות (מד"ר ויקר' יח).— ומצוי בסהמ"א, נִדְנֵד הרוח דָּבָר, וכיוצא בזה: שעושין צורות של עץ ונראין כבני אדם להפחיד העופות כשמנדנדת אותם הרוח יפחדו העופות ויברחו (ערוך, ערך דחל). הכותש את הריפות וכיוצא בהן בתוך שלו ובעת שמכה מנדנד לחצר חבירו עד שנדנדה כסוי החבית על פי החבית הרי זה מזיק בחציו וחייב להרחיק כדי שלא ינדנד או יבטל מלאכתו שמזקת (רמב"ם, שכני יא ג). ומקבל את דמו ונותנו למי שהוא מנדנדו שלא יקרש (טוא, עבוד' יוה"כ ד א). עכו"ם שהיה אוחז הכלי בקרקע וישראל יצק לתוכו יין היין מותר ואם נדנד העכו"ם הכלי נאסר היין (טוא, מאכל' אסור' יב ג). על הברזא שנדנד הנכרי ולא יצא מן היין כלל (ספ' הישר לר"ת כד א).— ונִדְנֵד את פלוני, זעזעו, גרם לו תַקָּלָה: כלומר מנדנדת אותי ומגלה דברי (ערוך, ערך נד).

— נתפ', *נִתְנַדְנֵד, — התחיל לזוז: התחיל משה צוות יוסף הגיעה השעה שאמרת פקוד יפקוד אלהים אתכם מיד נתנדנד הארון ונטלו משה (מד"ר שמות כ). כדור שנתנדנד לגלות ולא גילה (ר"א המודעי, שם שה"ש, מי זאת). בשעה ההיא יהיו ישראל מתנדנדים ממסע למסע (ר' יוסי בר' ירמיה, שם).—ומצוי בסהמ"א: מתקלקל כדבר הקל שמתנענע ומתנדנד לכאן ולכאן (תשו' הגא', הרכבי רמד נד). מביאין קרא יבשה ומוציאין בני מעיה וכו' נותנין בתוכה אבן מהודקת שלא תהיה מתנדנדת וממלאין בה מים מן הבורות (ר"ח שבת קכה.). כשהספסל או הנסר וכו' ולא מתנענעין ולא מתנדנדין הן כהוגן ואינן מחגירין וכשהן מתנדנדין שמן מחגירין כאדם חיגר שאינו יכול להניח שתי רגליו כאחת (ערוך, ערך חגר). ומתחמם גופו הרבה ומתנדנד לבו נדנוד גדול ודופק דופקו בחזקה ובמהירות (ר"י א"ת, תרג' תקון מדה"נ לרמב"ם ד א). אילן שהוא מיסך על הארץ אם אין נופו גבוה מן הארץ שלשה טפחים ממלא בין בדיו ועליו תבן וקש וכיוצא בהן וקושרן בארץ עד שיעמוד ברוח מצויה ולא יתנדנד ומטלטל תחת כולו (רמב"ם, שבת טז כד). בלי סתום מותר לטלטלו העכו"ם ממקום למקום ואעפ"י שהיין מתנדנד (טוא, מאכל' אסור' יב ד). המהלך בבית הפרס על גבי אבנים שאין מתנדנדין תחת רגלי אדם בשעה שמהלך עליהן וכו' הלך על גבי אבנים שמזדעזעין בשעת הילוך אעפ"י שנשמר ולא נתנדנד (טוא, טומא' מת י יא). נתנדנדה אבן מאבני העזרה לא יעמוד עליה בשעת העבודה (טוא, ביא' המקד' ה יט). הריאה שנמצא בה מקום אטום וכו' נותנין עליו מעט רוק או תבן או כנף וכיוצא בהן ונופחין אותה אם נתנדנד כשרה (טוא, שחיט' ז ו). שנתמעך המוח שבתוך החוט ונתנדנד (שם ט א). אפשר שיאכל האדם וקודם שיתעכל במעיו או בככר מתנדנד ואוכל מאכל שני (ר"י אבן עקנין,

—[1]) בירוש' מו"ק ג ז לתערה.

[2]) כך בדפוס' קדומים, ובקצת דפוסים נדנדת.—

[3]) כך גם בדפוס' קדומים, ובערוך נדדתם.

(ספ׳ מוסר ב יג). וינוח אחר האכילה ולא יתנדנד ואם יתנדנד הרי זה מביא על גופו חלאים רעים (שם טז). אם הספינה היא קטנה שהיא מתנדנדת כשדורסין בה (מרדכי, מו״ק, סי׳ תתסה).

*נַדְנֵדָה, ש״נ,—השתמשו בו בספרות החדשה א) במשמ׳ לוח תלוי קשור משני קצותיו לשני חבלים להתנדנד עליו.—ב) כסא מתנועע.

*נִדְנוּד, ש״ז,—שה״פ מן נִדְנֵד: נדנוד אחר נדנוד[1]) טלטול אחר טלטול (מד״ר בראש׳ נט). — ובסהמ״א: ונראה על פני הכעסן כאילו הוא עמום ומתחמם גופו הרבה ומתנדנד לבו נדנוד גדול ודופק דופקו בחזקה ובמהירות (ר״י א״ת, תרג׳ תקון מדה״נ לרסב״ג ד א). הכותש את הריפות וכיוצא בהן בתוך שלו ובעת שמכה מנדנד לחצר חבירו וכו׳ ואם הזיק בעת הנדנוד חייב לשלם שהרי מכחו בא הנזק (רמב״ם, שכני׳ יא ג). העשן וריח בית הכסא והאבק וכיוצא בו ונדנוד הקרקע שכל אחד מאלו אין לו חזקה (שם ז). ואל ימנע עצמו כלל מהתנועה והנדנוד ואם נמנע מרבה בגופו ליחה לבנה וחליים רעים (ר״י אבן עקנין, ספ׳ מוסר ב טז). לנדנוד השנים ישים עליהם שב ומלח ועפצים שחוקים (מ׳ אלדבי, ש״א ד א). רעש גדול היה בעיר המהוללה פירארה וכו׳ ונבקעו כותלי הבתים והנידנוד היה יוצא ושב פעם ממזרח למערב ופעם מדרום לצפון (ר״ד גנז, צמח דוד, שלא לאלף ו). נדנוד העינים או נדנוד השפה דרך שקרות (המאירי על משלי י י). עששיות של ברזל וכו׳ היו מחמין מבערב ומניחין אותן באש עד למחר ובשעת טבילה מסירין אותם בנחת מעל האוד בלי נדנוד גחלים ומטילין אותן לתוך המים להפיג צנתן (הוא, יומ׳ לב:).—ובהשאלה, *נִדְנוּד של דָּבָר, מעט מן המעט ממנו; נִדְנוּד עֲבֵרָה: וכל דבר שיש בו נדנוד עבירה הרי זה שפל ונשכר (תוספת׳ יבמ׳ ד ח). העושה מלאכה בערבי שבתות וכו׳ ובמוצאי יום הכיפורים ובכל מקום שיש שם נדנוד עבירה וכו׳ אינו רואה סימן ברכה לעולם (פסח׳ נ:). — ובסהמ״א: ויש במורים מי שהיו מחמירין ואומרין ילחוש ראובן לשליח את התשובה כדי שיתברר שאין ראובן סמוך על שמועת שמעון ואם עשה כן הרי ודאי נתרחק מנדנוד עבירה (רה״ג, תשו׳ הגא׳, הרכבי, סי׳ קעט). כך נראה לי שאין שום איסור ונדנוד עבירה בדבר (שבלי הלקט, ימים טובים, סי׳ רמב). חסידים יש להם לוותר משלהם בכל נדנוד עבירה (ר״נ על הרי״ף, שבת מה.). שלפעמים יזכה הצדיק ע״י מעשיו שתבא אליו נשמה בעיבור מנשמת צדיק גדול רק שחיסר איזה נדנוד משלימות המצות (נועם אלימלך, כי תצא). שהפליגו לאסור ולהתרחק מכל מה שיש בו נדנוד תאוה וריח הנאה (ר״א נויפל, שע״י ג, השקפה לטובה).

[1]) כך בכ״י הוצ׳ ד״ר טהודור, ובנוסח׳ הדפוס אין המלים „אחר נדנוד".

נדף[1]), ממנו נָדַף, *נְדִיפָה.

נָדַף, פ״י, תִּנְדֹּף, תִּדְּפֶנּוּ, יִדְּפֶנּוּ,—נָדַף הרוח את המֹץ וכדומ׳, דחה ופזר אותו, verwehen; emporter en soufflant; to blow away: לא כן הרשעים כי אם כמץ אשר תִּדְּפֶנּוּ רוח (תהל׳ א ד).—ואת העשן: יקום אלהים יפוצו אויביו וינוסו משנאיו מפניו כהנדף עשן תִּנְדֹּף כהמס דונג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלהים (שם סח ב-ג).—ובמליצה, את האדם, דחפו והרחיקו: פן תאמרו מצאנו חכמה אל יִדְּפֶנּוּ לא איש (איוב לב יד).—ובתו״מ, נָדַף ריחו של היין, של הבשם וכיוצא בזה, פשט הריח: ואינו ממלא חבית על פיה אלא שתי ידות בה כדי שיהא ריחה נודף (תוספת׳ מנח׳ ט י). עצי ירושלים של קינמון היו ובשעה שהיו מסיקין מהן ריחן נודף בכל ארץ ישראל (ר׳ יהודה, שבת סג.). אמר לו קיסר לר׳ יהושע בן חנניא מפני מה תבשיל של שבת ריחו נודף אמר לו תבלין אחד יש לנו ושבת שמו שאנו מטילין לתוכו וריחו נודף (שם קיט.). מי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר כדי שיהא ריחו נודף (רב חסדא, ברכ׳ נא.). לחבית של יין שהיתה מונחת במרתף של חומץ במקומה ריחה נודף שלא במקומה אין ריחה נודף (ר׳ חנינא, סנה׳ קח.). למה ת״ח דומה לצלוחית של פלייטין מגולה ריחה נודף מכוסה אין ריחה נודף (רב נחמן, ע״ז לה:). משל לצלוחית של אפרסמון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בין הקברות והיה ריחה נודף ואלו היה חוץ לקברות על אחת כמה וכמה (ר׳ נחמיה, מד״ר בראש׳ ל). למה היה אברהם אבינו דומה לצלוחית של אפופילסימון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בזוית ולא היה ריחה נודף כיון שהיתה מטולטלת היה ריחה נודף (ר׳ ברכי׳, שם לט). מתגעגעין היו בעשב הבאר וכו׳ והיה ריחן נודף מסוף העולם ועד סופו (ר״ש בן יוסי בן לקוניא, שם שה״ש, נפת). — ומצוי בסהמ״א: אנו רגילין במים שלוקין ובהן הדס ומיני בשמים שריחן נודף יפה (רב כהן צדק, תשו׳ הגא׳, שע״ל א ס

[1]) רק בעבר׳

יא). תבשילם (של הבבלאים) נ ו ד ף (ר״ח ר״ה כא). כשסותם פי החבית ועושהו צמיד פתיל מביא כוש או בצבוץ ונוקב בתוכו שיצא הבל של יין ויכנס לו אויר ו י נ ד ו ף ריחו וכו׳ (ערוך, ערך סך). ותבשיל ששהא עד ש נ ד ף ריחו וכן כל מאכל שריחו רע או מר ביותר הרי אלו לגוף כמו סם המות (רמב״ס, דעות ד ט). ואני מבושמת ונודפת ריח טוב כחבצלת הגדלה בבקעת מישור (רפב״ס, שה״ש א טז).

—נִפעַ׳, נִדַּף, נִדָּף, הִנָּדֵף,—נִדַּף העלה מפני רוח, שנשאו הרוח ממקומו למקום אחר: והבאתי מרך בלבבם בארצת איביהם ורדף אתם קול עלה נִדָּף ונסו מנסת חרב (ויקר׳ כו לו). העלה נִדָּף תערוץ ואת קש יבש תרדף (איוב יג כה).—וזרע: וכל מזרע יאור יבש נִדַּף ואיננו (ישע׳ יט ז). — וקש נִדָּף ברוח: יתן כעפר חרבו כקש נִדָּף קשתו (שם מא ב). — ועשן: כְּהִנָּדֹף [1]) עשן תנדף (תהל׳ סח ג). — ובסהמ״א: הרוח מנשבת בכרי והמוץ נ ד ף מאליו (רש״י ב״ב כד:).

נדר[2]), ממנו נֶדֶר, נָדַר, נִדַּר, *נִדֵּר, *נַדְרָן, *נְדִירָה, *הַדָּרָה.

נֶדֶר, נֶדֶר, ס״ז, בכנ׳ נִדְרִי, נִדְרוֹ, נִדְרָהּ, מ״ר נְדָרִים, בכנ׳ נְדָרַי, נְדָרַי, נְדָרֵינוּ, נְדָרֶיךָ, נְדָרַיִךְ, נְדָרֶיהָ, נִדְרֵיכֶם, נִדְרֵיהֶם, — א) בכלל כל מה שאדם מקבל על עצמו ומתחיב לעשות, בפרט לאלהות, vow ; voeu ; Gelübde: וידר יעקב נֶדֶר לאמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה וכו׳ והיה יי׳ לי לאלהים והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך (ברא׳ כח כ-כב). אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נֶדֶר עתה קום צא מן הארץ הזאת (שם לא יג). איש כי יפלא נֶדֶר בערכך נפשת ליי׳ (ויקר׳ כז ב). איש או אשה כי יפלא לנדר נֶדֶר נזיר להזיר ליי׳ וכו׳ כל ימי נֶדֶר נזרו תער לא יעבר על ראשו (במד׳ ו ב-ה). כפי נִדְרוֹ אשר ידר כן יעשה על תורת נזרו (שם כא). וידר ישראל נֶדֶר ליי׳ ויאמר אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם (שם כא ב). איש כי ידר נֶדֶר ליי׳ וכו׳ לא יחל דברו ככל היצא מפיו יעשה ואשה כי תדר נֶדֶר ליי׳ ואסרה אסר בבית אביה בנעריה ושמע אביה את נִדְרָהּ ואסרה אשר אסרה על נפשה והחריש לה אביה וקמו כל נְדָרֶיהָ וכל אסר אשר אסרה על נפשה יקום (שם ל ג-ה). וְנֵדֶר אלמנה וגרושה כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה (שם י). כי תדר נֶדֶר ליי׳ אלהיך לא תאחר לשלמו (דבר׳ כג כב). וידר יפתח נֶדֶר ליי׳ ויאמר אם נתון תתן את בני עמון בידי והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי בשובי בשלום מבני עמון והיה ליי׳ והעליתיהו עלה (שפט׳ יא ל-לא). ויעש לה את נִדְרוֹ אשר נדר (שם לט). ותדר נֶדֶר ותאמר יי׳ צבאות אם ראה תראה בעני אמתך וזכרתני ולא תשכח את אמתך ונתתה לאמתך זרע אנשים ונתתיו ליי׳ (ש״א א יא). ויאמר אבשלום אל המלך אלכה נא ואשלם את נִדְרִי אשר נדרתי ליי׳ בחברון כי נֶדֶר נדר עבדך בשבתי בגשור בארם לאמר אם ישיב ישיבני יי׳ ירושלם ועבדתי את יי׳ (ש״ב יה ז-ח). עשה נעשה את נְדָרֵינוּ אשר נדרנו לקטר למלכת השמים ולהסך לה נסכים הקם תקימנה את נִדְרֵיכֶם ועשה תעשינה את נִדְרֵיכֶם (ירמ׳ מד כה). וייראו האנשים יראה גדולה את יי׳ ויזבחו זבח ליי׳ וידרו נְדָרִים (יונ׳ א יו). כאשר תדר נֶדֶר לאלהים אל תאחר לשלמו (קהל׳ ה ג).—ב) ביחוד קרבן נֶדֶר: ואם נֶדֶר או נדבה זבח קרבנו (ויקר׳ ז יו). ואיש כי יקריב זבח שלמים ליי׳ לפלא נֶדֶר או לנדבה בבקר או בצאן תמים יהיה וכו׳ שרוע וקלוט נדבה תעשה אתו ולְנֵדֶר לא ירצה (שם כב כא-כג). אלה מועדי יי׳ אשר תקראו אתם מקראי קדש להקריב אשה ליי׳ עלה ומנחה זבח ונסכים דבר יום ביומו מלבד שבתת יי׳ ומלבד מתנותיכם ומלבד כל נִדְרֵיכֶם ומלבד כל נדבתיכם אשר תתנו ליי׳ (שם כג לז לח). רק קדשיך אשר יהיו לך ונְדָרֶיךָ תשא ובאת אל המקום אשר יבחר יי׳ (דבר׳ יב כו). לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית יי׳ אלהיך לכל נֶדֶר כי תועבת יי׳ אלהיך גם שניהם (שם כג יט). ועבדו זבח ומנחה ונדרו נֶדֶר ליי׳ ושלמו (ישע׳ יט כא). חגי יהודה חגיך שלמי נְדָרָיִךְ (נחו׳ ב א). זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נְדָרֶיךָ (תהל׳ נ יד). כן אזמרה שמך לעד לשלמי נְדָרַי יום יום (שם סא ט). לך דמיה תהלה אלהים בציון ולך ישלם נֶדֶר (שם סה ב). אבוא ביתך בעולות אשלם לך נְדָרָי (שם סו יג). נְדָרַי ליי׳ אשלם נגדה נא לכל עמו בחצרות בית יי׳ בתוככי ירושלם

[1]) בצורה זו התפלפל ריב״ג הרבה, ויניח שהוא מקור במקום כהִנָּדֵף, כמו הִנָּתֵן תנתן העיר הזאת, והשיג על ר״י חיוג שסבר שאיננו מבנין נפעל. וכבר העיר ע״ז רד״ק ואמר: ומלת כְּהִנְדֹּף עשן יש אומרים שהוא מקור מבנין נפעל והראוי כְּהִנָּדֵף ויש אומרים שהוא מקור מבנין הפעיל ואני כתבתיו בשער הפעלים שם הפעל מבנין הפעיל.

[2]) בכנע׳ נדר, בארמ׳ נדר, בערב׳ נד׳ר a).

a) نذر

(שם קיו יח-יט). זבחי שלמים עלי היום שלמתי נדרי (משלי ז יד). מוקש אדם ילע קדש ואחר נדרים לבקר (שם כ כה). תעתיר אליו וישמעך ונדריך תשלם (איוב כב כז).—ובתו"מ: (כשמת ר' אליעזר) עמד ר' יהושע על רגליו ואמר הותר הנדר הותר הנדר (סנה' סח. וירוש' שבת ב ו). מעשרות סייג לעושר נדרים סייג לפרישות (ר"ע, אבות ג יג). לא יגדל בהמה דקה ולא יהא פרוץ בנדרים ובשחוק (ר' יהודה, דמאי ב ג). אל תרצה את חברך בשעת כעסו ואל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו ואל תשאל לו בשעת נדרו (רשב"א, אבות ד יח). היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו (חגי' א ח). ארבעה נדרים התירו חכמים נדרי זרוזין ונדרי הבאי ונדרי שגגות ונדרי אונסים (נדר' ג א). תשע נערות נדריהן קיימין (שם יא י). בעון נדרים מתה אשה של אדם (ר' נתן, שבת לב:). בעון נדרים בנים מתים כשהן קטנים (רבי, שם). מלמד (הכתוב) שעמד משה בתפלה לפני הקב"ה וכו' עד שהפר[1]) לו נדרו (רבה, ברכ' לב.). לעולם ידבק אדם בשלשה דברים וכו' בחליצה ובהבאת שלום ובהפרת נדרים (בר קפרא, יבמ' קט.). לעולם אל תהי רגיל בנדרים שסופך למעול בשבועות (נדר' כ.). והרוצה שלא יתקיימו נדריו כל השנה יעמוד בראש השנה ויאמר כל נדר שאני עתיד לידור יהא בטל (שם כג:). בנדרים הלך אחר לשון בני אדם (שם סט.).—ומצוי בסהמ"א: אין הנדרים חלים אלא על דבר שיש בו ממש (רמב"ם, נדר' ג י).—ואמר המשורר: אל תאמן להם ואל תכרת ברית כי על דמות מלאך ברית קשרו, אם נדרו נדר להשחית כל יקר בו שלמו נדרם אשר נדרו (רכב"ג, בימי יקותיאל). — ובהרחבה, מה שאדם אומר לחברו שיעשה לו טובה וכדומ' ומקבל עליו לעשות זאת, קצת כמו יעוד והבטחה, Versprechen ; promesse ; promise : ושבחתי לאיש נבל באשור בשיר כזב אשר אין בו נכונה, ונדר לי נדרים הם כשירים מלאים שוא ואין בהם אמונה (ר"י חריזי, תחכמ' ב). ואמר החכם הנדר בלי תשלום כרעם בלי גשם (ר"א בר חסדאי הלוי, בן המלך והנזיר ה).

נָדַר, פ"י, נָדְרָה, נָדַרְתָּ, נָדַרְתִּי, נָדְרוּ, נָדַרְנוּ, נָדֹר, לִנְדֹּר, *לִדּוֹר, נִדְרוּ, תִּדֹּר, יִדֹּר, יִדַּר, תִּדְּרוּ.—נָדַר פלוני נֶדֶר, הוציא מפיו דברים של קבלת נדר על עצמו: וַיִּדַּר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי וכו' (בראש' כח כ). אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה אשר

[1]) בכ"י שהתיר.

נדרת לי שם נדר (שם לא יג). על פי אשר תשיג יד הנדר יעריכנו הכהן (ויקר' כז ח). איש או אשה כי יפלא לנדר נדר (במד' ו ב). זאת תורת הנזיר אשר ידר קרבנו לייי (שם כא). וידר ישראל נדר לייי ויאמר אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם (שם כא ב). איש כי ידר נדר לייי או השבע שבעה וכו' ואשה כי תדר נדר לייי (שם ל ג-ד). ואם בית אישה נדרה או אסרה אסר על נפשה בשבעה (שם יא). וכל מבחר נדריכם אשר תדרו לייי (דבר' יב יא). כי תדר נדר לייי אלהיך לא תאחר לשלמו וכו' וכי תחדל לנדר לא יהיה בך חטא (שם כג כב-כג). וידר יפתח נדר לייי (שפט' יא ל). ויעש לה את נדרו אשר נדר (שם לט). ותדר נדר ותאמר ייי צבאות וכו' ונתתיו לייי (ש"א א יא). אלכה נא ואשלם את נדרי אשר נדרתי לייי בחברון כי נדר נדר עבדך בשבתי בגשור בארם לאמר אם ישיב ישיבני ייי ירושלם ועבדתי את ייי (ש"ב טו ז-ח). ונדרו נדר לייי ושלמו (ישע' יט כא). עשה נעשה את נדרינו אשר נדרנו לקטר למלכת השמים (ירמ' מד כה). וארור נוכל ויש בעדרו זכר ונדר וזבח משחת לאדני (מלא' א יד). נדרו[1]) ושלמו לייי אלהיכם (תהל' עו יב). אשר נשבע לייי נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי וכו' עד אמצא מקום לייי (שם קלב ב-ה). טוב אשר לא תדר משתדור ולא תשלם (קהל' ה ד). ויזבחו זבח לייי וידרו נדרים (יונ' א יו). ואני בקול תודה אזבחה לך אשר נדרתי אשלמה (שם ב י). — ובתו"מ: התקין רבן גמליאל הזקן שתהא נודרת ליתומים כל מה שירצו (גיט' ד ג). מלמד (הכתוב) שאין אדם נודר בחיי המלך אלא אם כן אוהב את המלך (בן פטורי, ר' יהושע בשמו, תוספת' סוט' ו א). יבקש אחד מן השוק שידור כנגדו בנזיר (ר' יהושע, נזיר ח א). לאחד שהיה מתאוה לבנים ונולדה לו בת נודר בחייה חזר ונולד לו בן הניח הבת והיה נודר בחיי הבן (ר"א בן עזריה, מכי' בא, מס' דפסח' טז). אלו אדם קורא לכלבו בשם אביו וכשהוא נודר נודר בחיי כלב זה במי האב מתקנא בבן או בכלב (ר' גמליאל, שם יתרו, בחדש ו). היה חייב לחבירו שבועה ואמר לו דור לי בחיי ראשך (ר"מ, סנה' ג ב). כל היודע באשתו שנודרת ואינה מקיימת יחזור וידירנה (הוא, כתוב' עב.). טוב מזה ומזה שאינו נודר כל עיקר (הוא, נדר' ט.). טוב מזה ומזה נודר ומשלם (ר' יהודה, שם). כל נדר שאני עתיד לידור הוא בטל (ר"א בן יעקב, נדר' ג א). האומר לאשתו כל הנדרים

[1]) ברוב ספרים נִדְּרוּ.

שתדורי מכאן עד שאבוא ממקום פלוני הרי הן קיימים לא אמר כלום (שם י ז). כל נשים של בית אביך היו נודרות יהא לי בן הגון למלכות ואני נדרתי ואמרתי יהא לי בן זריז וכו' (ר"ש בן יוחאי, סנה' ע:). אילו היית יודע שהנודר כאלו נוטל חרב ודוקרה בלבו נודר היית (ר' יצחק, ירוש' נדר' ט א). כל הנודר אעפ"י שהוא מקיימו נקרא חוטא (רב דימי, בבלי שם עז:). מעשה באחד שנדר ולא שלם את נדרו והלך לפרוש בים הגדול ושקעה ספינתו ומת בים (רב הונא, מד"ר ויקר' לז).—ונדר מן דבר, קבל עליו בנדר לא לעשות הדבר, לפרוש מן הדבר: נדרה מלהניק את בנה בית שמאי אומרים שומטת את דדיה וב"ה אומרים כופה אותה להניק (תוספתי כתוב' ה ה). הנודר מן הפת ומן התבואה אסור בהם (ר"מ, חלה א ג). הנודר מן המבושל מותר בצלי ובשלוק (נדר' ו א). הנודר מן הירק מותר בדלועין (שם ז א). וכל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ דור הנאה ממנו (בר קפרא, קדוש' מא).—ופִעֵל: היה נדור מן הככר וכו' (תוספתי דמאי ב כג). נדור מחבירו הנאה (נדר' מו.).—וקצת במשמ' יָעַד ואמר לפלוני שיעשה דבר, שיתן לו דבר: הלכו ומינו (לכהן גדול) את נחוניון וקינא בו שמעון אחיו והלך והלבישו אונקלה וחגרו צלצל אמר להן ראו מה נדר לאהובתו אי"ל לכשאשמש בכהונה גדולה אלבש נקלה שליך ואחגור בצלצל שליך (ירוש' יומ' ו ד). — ומצוי בענין זה בסהמ"א: הרוצה למכור שום חפץ ואמר לסרסור השתדל בזה הענין למוכרו ואתן לך כך וכך ועשה הסרסור מה שעשה ונמכר החפץ ההוא ואינו נותן לו מה שנדר (תבו' הגאו', מהד' מנטובה, סי' רעג). וילך אל פגורוס מלך פרס וידור לו אנטיגנוס אלף ככרי זהב (יוסיפון, הוצ' גינצבו', דף רנג). כאשר השה לבו אנטיגנוס באלף ככרי זהב ואשר נדר לו לתת שמונה מאות נשים משועות יהודה (שם, דף רנה). ומעשה באחד שנגנב ממונו ונדר מאה דינר לאחד שיעשה בהשבעת שדים שידע מי גנבו (סמ"ג, מ"ע, סי' עד). כל דבר הנראה שיושם לפני שנים להזכירם ענין נדור ביניהם יקרא אות (רמב"ן בראש' ט יב). אחר שנדרו לך בשכרך לתת לך הבחורה ועתה חוזרין בהם (שו"ת ריב"ש ה). והתנה כשתרוק עם חתנו הנז' שכל ערך הנדוניא שנדר לתת לבתו וכו' יתנגנה במטלטלין ותכשיטין (שם קד). שאתה היית מוכן לילך ליריד ואני אמרתי לך שהיה נמצא שם תולעת שני בזול ואני נתתי לך מעות לקנותו ואני נדרתי לך בו שליש הריוח וכו' אפילו לדבריך שאתה אומר שנדרתי לך השליש בהם מה שאיני מודה לך אין לך ליקח (שו"ת הרא"ש פח ו). ומלבישים הכלה במלבוש נדור מהחתן (ספ' הפריון עשה לו, פרק כח). ראובן שטוען על שמעון מכרת לי חפץ של זהב בתורת זהב וכו' ושמעון משיב לא נדרתי לך כלום וכו' ואם תשבע שנדרתי לך שהוא של זהב אשלם (מרדכי, ב"מ סי' רנה, בשם רבנו מאיר). ראובן שמכר בית לשמעון ונדר לו לסלק המצרן (שם, סי' שכד). ושמעון השיב לא נדרתי לך שום ריוח (שם ב"ק, סי' קכד). ויעתר לו הקיסר וימלא את שאלתו ונדר את הנערה הנזכרת לו לאשה (ר"ד גנז, צמח דוד, שנת לאלף ו). אדם שנדר לחבירו להיות בעל ברית או נדר להניח למול את בנו (מהר"מ מרוטנבורג, בשערי תשו' ד). וכאשר ראה המלך רובירטו דברי האפיפיור הבין ושלח שלוחים לשנגישה ונדר לה מאה אלף פרחים מצד היהודים ונתפייסה (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה יד). כמו שנודר שוחד להשופט (ר"י אברבנאל, ויגש א). ונתן עיניו בלאה וירא כי לא יכול לפתותה וילך לשר מושל העיר ונדר אליו שחד (שו"ת ר"ג גירונדי סז). ונדר לו ולסוס שלו לשכירות בכל יום דינר (שו"ת תרומ' הדשן שיח). והלך לשופט ונדר לו שוחד גדול (שו"ת פרח מטה אהרן כז). אבל אם היו נודרים לנער קטן ויאמר לו תלמוד ואתן לך אשה יפה או בית או תהיה מל אז לא ילמוד עבור זה (אורח' צדיק', שער יראת שמים). ונדר לו (לרופא) חמשים פרחים אם יתרפא (שו"ת בנימין זאב רפ). ובתוך הזמן שהיה משרת אותו נדר ראובן לשמעון ואמר לו בשכר שרותך עמי תבטח עלי שאני אתן לך מאה פרחים (שו"ת תורת אמת עה).—ינדר בשעת תפלה וכדומ', אמר לתת להקהל כך וכך: וכן הוא המנהג לנדור בשעת תפלה (לשכ"ס קהל' ה ג).

—נִפע', *נִדַּר,—נִדַּר הַדָּבָר, נועד בנֶדר לגבוה וכדומ': כל שנידר ונידב קרב בבמת יחיד כל שאין נידר ונידב אין קרב בבמת יחיד (ר' מאיר, תוספתי זבחי' יג יב). הגוסס ובן שמונה לא נידר ולא נערך והיוצא ליהרג לא נידר ולא נערך (שם, ערכי' א ג). נערך מפני שדמיו קצובין אבל אין נידר מפני שאין דמיו קצובין (ר"מ בן עקביא, שם). נשים ועבדים נודרין ונידרין נערכין ומעריכין (שם ב). הכל מעריכין ונערכין נודרים ונידרים (משנ' שם א א).

—הפע', *הִדִּיר,—הִדִּיר את פלוני שיעשה דָּבָר, הטיל את הדבר עליו בנֶדר: המדיר את חבירו שיאכל אצלו

(דמאי ד ג). הגוים נודרין ו מ ד י ר י ן (תוספתי ערכי א ב). אם לא נדרת מ ד י ר ך אני (שם נדר׳ ו א). — והִדִּירוֹ בְּדָבָר: מעשה בר״ח בן חנניה ש ה ד י ר ו אביו בנזיר והביאו אביו לפני רבן גמליאל והיה ר״ג בודקו שמא בא לכלל סימנין (תוספתי נדה ה טז). האיש מ ד י ר את בנו בנזיר ואין האשה מ ד ר ת את בנה בנזיר (נזיר ד ו). — ולדָבָר: ה מ ד י ר בנו לתלמוד תורה מותר למלאות לו חבית של מים ולהדליק לו את הנר (ר׳ יעקב, נדר׳ לח:). — הִדִּירוֹ דָּבָר, אסר עליו הדבר בְּנֶדֶר: המקדיש את נכסיו ונתן עיניו לגרש את אשתו ר׳ אליעזר אומר י ד י ר נ ה הנאה וגובה כתובתה מן ההקדש (תוספתי ערכי ד ה). מעשה באחד ש ה ד י ר את אשתו שלא לעלות לירושלם התירו לו את נדרו ועלתה ובא ושאל את רבי יוסי אמר אילו הייתה יודע שמבטלת דבריך שלא בפניך הייתה מ ד י ר ה (שם נדר׳ ס א). ה מ ד י ר את אשתו שלא תלך לבית אביה (כתוב׳ ז ד). —והִדִּירוֹ מִדָּבָר, במשמ׳ זו: ה מ ד י ר את אשתו מתשמיש המטה ב״ש אומרים שתי שבתות ב״ה אומרים שבת אחת (כתוב׳ ה ו). ה מ ד י ר את אשתו מליהנות לו (שם ז א). עמד הורקנוס אביו (של ר׳ אליעזר) על רגליו ואמר רבותי אני לא באתי אלא להדיר אליעזר בני מנכסי (אדר״נ ו).

—הָפְעַ׳, *הֻדַּר, מֻדָּר (מודר), מֻדָּרַנִי, —מֻדָּר פלוני מִדָּבָר, אסור עליו הדבר בְּנֶדֶר: ה מ ו ד ר הנאה מחבירו עד הגשמים (פבי׳ ט ז). אין בין ה מ ו ד ר הנאה מחבירו ל מ ו ד ר הימנו מאכל אלא דריסת הרגל וכו׳ ה מ ו ד ר מאכל מחבירו לא ישאילנו נפה וכברה וריחים ותנור (נדר׳ ד א). ה מ ו ד ר הנאה מחבירו ואין לו מה יאכל הולך אצל החנוני ואומר איש פלוני מ ו ד ר ממני הנאה ואיני יודע מה אעשה והוא נותן לו ובא ונוטל מזה (שם ז). האומר לחבירו מ ו ד ר נ י ממך מופרשני ממך מרוחקני ממך (שם א א). כמדומה את ש מ ו ד ר הנאה מישראל אני (ר׳ פנחס לרבי, חול׳ ז:). —והֻדַּר הַנֶּדֶר: נדר שהודר ברבים יש לו הפרה על דעת רבים אין לו הפרה (גיט׳ לו.).

נַדָּר, — עי׳ *נַדְּרִית.

***נַדְּרִית**, ש״נ, — אִשָּׁה שהיא רגילה בנדרים: **אי אפשי אשה נ ד ר י ת שהיא קוברת את בניה** (ירוש׳ כתוב׳ ז ו).

*נַדְרָן, — עי׳ *נַדְרָנִית.

***נַדְרָנִית**, ש״נ, — כמו נַדָּרִית: **האשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה וכו׳ אם רצה הבעל להפר יפר ואם אמר אי אפשי באשה נ ד ר נ י ת תצא שלא בכתובה** (ר״מ ור׳ יהודה, כתוב׳ עא.). — ובסהמ״א: **שעל האב ללמד בתו דרך ישרה ומישר דרכיה שלא תהא נ ד ר נ י ת** (ר״י בר׳ אנטולי, מלמ׳ התלמי׳, מטות). — ולזכ׳ נַדְרָן: **אמר לו הקב״ה לנתן הנביא נתן האדם הזה שאני משלחך אצלו נ ד ר ן הוא קודם עד שלא ידור לך ואמור לו לא אתה תבנה לי בית** (ר׳ סימון, מדר׳ שמואל כו).

נֹהַ[1], ש״ז, — דָּבָר טוב, ובהרחבה מדה טובה, מעשה טוב, שראוי לשבח, Verdienst; mérite; merit: הנה היום הנה באה יצאה הצפרה ציץ המטה[2]) פרח הזדון החמס קם למטה רשע לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם ולא נֹהַ[3]) בהם בא העת הגיע היום הקונה אל ישמח והמוכר אל יתאבל כי חרון אל כל המונה (יחזק׳ ז י-יב). — ואמר רסע״ג: יצדקו עבדים רבים ולא יכתבו לנו דבריהם, בגלל כי אין לנו מוסר בקריאתינו מעשיהם, ומעשה אב המון כתב לנו להיוסר בהם, ואתה אמרתה כל הנשארים לא נ ה בהם (תבו׳ רסע״ג על חיוי הבלכי, סול׳ דוידסון, פסקה לה). —ובמשמ׳ נגדית, בענין צרה: אשרי האיש שלא העפיל גבוה, לא בקש לו הוד לא מצא לו נֹהַ (יל״ג, אדו״מ ג). צאי מבית הספר מהיכל אלוה, צאי מבתי משוש לשאת כל נֹהַ (הוא, אשה עבריה א). המעט כי פרי בטן מנע אלוה, כי לקח בנער ממך הבעל, כי מבחר ימיך אסירת נֹהַ, עוד תשמרי היבם לחלוץ לו הנעל (שם).

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) הַמַּטֶּה במקום המטה. —[3]) כך הנוסחה ברוב הספרים כ״י ודפוס, ובקצתם (עי׳ בתנ״ך גינצב׳ מהד׳ חדשה) נֹחַ, בחית. ונראה כי הגרסה נֹחַ היתה לפני בעלי המדרש, כי הם דרשו מלה זו בענין נחת רוח, וז״ל: לא נח בהם לא היה לשום ברייה נחת רוח מהם ולא היה להקב״ה נחת רוח מהם (מד״ר בראשי׳ לא), וכן הובא פסוק זה בגמ׳ סנה׳ בגרסת נח והשתמשו בו לצרכי דרשתם: ואף על נח נחתם גזר דין שנא׳ (בכ״י ס׳ ק ר י ב י ה) ולא נח בהם (סנה׳ קח.). וכך תרגמה הפשיט׳: ולא א ת נ י ח בהון. וכן ולגט׳ requies. בתרגום השבעים חסרות המלים ולא מהמהם ולא נה בהם. ומעקילס לא נשאר לנו תרגום חלק זה של הפסוק. יונתן תרגם: ולא מבני בניהון. ואין לברר אם היתה בנוסחה שלו גרסה אחרת: שאר המתרגמים היונים תרגמו המלה נֹהַ במשמ׳ נוי ויפי, תיאוד׳ ὡραϊσμός, וכעין זה סומכ׳ κάλλους. המפרשים הקדמונים רֻבם פרשו במשמ׳ נהי ויללה: רש״י גזר אותו מן ב.נהה: אין בהם נוהה אחרי מגעגע נותן לב אלי כמו וינהו כל בית ישראל אחרי ה׳.

א.נהג[1], ממנו א.נהג, מנהג, *הנהגה, *נהג, *נהוג, *מנהיג, ־מנהגי, ־התנהגות, ־נהיגה.

א.נהג, נהגו, נהג, נהגים, נהוג, נהוגים, נהג, ינהג, ינהג, ינהגו, ינהגו, אנהגך, —א) פ"י, נהג את הבהמה, עשה שתלך אחריו למקום שהוא הולך, treiben (d. Vieh), conduct ; conduire : וינהג את כל מקנהו וכו' מקנה קנינו אשר רכש בפדן ארם לבוא אל יצחק אביו ארצה כנען (בראש' לא יח). ומשה היה רעה את צאן יתר חתנו כהן מדין וינהג את הצאן אחר המדבר (שמות ג א). ויקח דוד את כל הצאן והבקר נהגו לפני המקנה ההוא (ש"א ל כ). ותחבש האתון ותאמר אל נערה נהג ולך (מ"ב ד כד). רעה ישראל האזינה נהג כצאן יוסף (תהל' פ ב). — ובמשמ' לקח, שדד : וילחם בפלשתים וינהג את מקניהם ויך בהם מכה גדולה (ש"א כג ה). חמור יתומים ינהגו יחבלו שור אלמנה (איוב כד ג). — ונהג במקנה : וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדו ונער קטן נהג בם (ישע' יא ו). — ונהג את פלוני : וישבו את הנשים אשר בה מקטן ועד גדול לא המיתו איש וינהגו וילכו לדרכם (ש"א ל ב). לא נתן להם מהשלל אשר הצלנו כי אם איש את אשתו ואת בניו וינהגו וילכו (שם כב). כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת (ישע' כ ד). אנהגך אביאך אל בית אמי (שה"ש ח ב). אותי נהג וילך חשך ולא אור (איכ' ג ב). להביא אליך חיל גוים ומלכיהם נהוגים (ישע' ס יא). —ועם, חיל : וינהג יואב את חיל הצבא וישחת את ארץ בני עמון (דה"א כ א). ואמציהו התחזק וינהג את עמו וילך גיא המלח ויך את בני שעיר עשרת אלפים (דה"ב כה יא). — ועגלה וכיוצא בזה, נהג עגלה ונהג בעגלה : ועזא ואחיו בני אבינדב נהגים את העגלה חדשה (ש"ב ו ג). ועזא ואחיו נהגים בעגלה (דה"א יג ז). — ב) פ"ע, נהג פלוני, בהשאלה, הלך, עשה דבר כך וכך : והמנהג כמנהג יהוא בן נמשי כי בשגעון ינהג (מ"ב ט כ). — ולבו נהג בדבר, עסק בו : תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי ולבי נהג בחכמה ולאחז בסכלות עד אשר אראה אי זה טוב לבני האדם (קהל' ב ג). — ואמר בן סירא : לב כבד תבאש אהריתו ואוהב טובות ינהג בהם (ב"ס גני' ג כו). — ובתו"מ, נהג פלוני, בפרט במשמ' כך היה דרכו לעשות : **מעשה** שהלכו זקני בית שמאי וזקני בית הלל לבקר את ר' יוחנן בן החורני ומצאוהו שהיה יושב ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית אמרו להן בית שמאי משם ראיה אף הם אמרו לו אם כך היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימיך (סוכ' ב ז). שאף על פי שהוא (ר' יוחנן החורני) מתלמידי בית שמאי לא היה נוהג אלא כדברי בית הלל (ר"א בר' צדוק, תוספת' עדי' ב ב). נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין פאה אחת לזיתים שהיו להם בכל רוח (ר' גמליאל, פאה ב ד). נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין כלי לבן לכובס נכרי שלשה ימים קודם לשבת (רשב"ג, שבת א ט). הכותב את נכסיו לאחרים והניח את בניו וכו' אם לא היו בניו נוהגין כשורה זכור לטוב (שם, ב"ב ח ה). מעשה ברבן גמליאל שהיה יושב על ספסל של גוים בשבת בעכו אמרו לו אין נוהגין כן להיות יושבין על ספסל של גוים בשבת (תוספת' מו"ק ב טו). התקינו שיהא נושא אותה ברביעי מן הסכנה ואילך נהגו לעשות ליום השלישי ולא מיחו בידם חכמים (שם כתוב' א א). וכך כל אדם נוהגין (שם ב"מ ד טו). ואינן נאמנין אלא על דבר שבני אדם נוהגין כן (פאה ח ב). ביהודה בראשונה היו מייחדין את החתן ואת הכלה שעה אחת כדי שיהא לבו גס בה ובגליל לא נהגו כן (ר' יהודה, תוספת' כתוב' א ד). נוהגין היינו שהיינו ישנים תחת המטה בפני הזקנים ולא אמרו לנו דבר (שם, סוכ' ב א). מקום שנהגו לסוך אינן סכין מפני שהיא עבודה מקום שנהגו שלא לסוך סכין (שם, שבי' ב ה). מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין (פסח' ד א). מקום שנהגו לחלוק את הולדות מיד חולקין מקום שנהגו לגדל יגדילו (ב"מ ה ה). מקום שנהגו למכור בהמה דקה לגוים מוכרין מקום שנהגו שלא למכור אין מוכרין (ע"ז א ו). מקום שנהגו לבנות גויל גזית כפיסין לבנים בונים הכל כמנהג המדינה (ב"ב א א). בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו וכו' עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות ראש בעצמו ויצא בכלי פשתן ונהגו העם אחריו לצאת בכלי פשתן (מו"ק כז:). (ר' יוחנן בן זכאי לא היה מסיר תפליו מעליו לא בקיץ ולא בחורף) וכך נהג ר' אליעזר תלמידו אחריו (ירוש' ברכ' ב ג). מעשה באדם אחד שלא היו בניו נוהגין כשורה עמד וכתב נכסיו לי נתן בן עוזיאל (ב"ב קלג:). היה לו

---

[1]) גם בארמ'. בערב' נהג' a).

a) نهج

בן שלא היה נוהג כשורה (שם). אם יבא אליהו ויאמר חולצין במנעל שומעין לו אין חולצין בסנדל אין שומעין לו שכבר נהגו העם בסנדל (רב, יבמ׳ קב.). נהגו העם כרבי אליעזר בן יעקב (ר׳ יוחנן, ערובי׳ סב:). הבא לקבל דברי חבירות אם ראינוהו שנוהג בצינעה בתוך ביתו מקבלין אותו (בכור׳ ל:). ובלבד שיהא נוהג כמנהג אבותיו (מד״ר ויקר׳ כ). — נָהַג דָּבָר: בזו נהגו בעלי בתים עין יפה (ר״ע, תוספת׳ פאה ג כא). נהגו כהנים עין יפה שלא להוציא את אחיהם ריקנין אלא מקמצין ונותנין להם (רשב״ג, שם ד ג). ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה נוהגין אותו היום קדש ולמחר קדש (ר״ה ד ד). — נָהַג בפלוני, בדבר פלוני: אל תנהג באיש הזה מנהג שופך דם כי בשגגה בא מעשה לידו (תוספת׳ מכות ג-ב ה). רצה לנהוג בזיון בעצמו אין שומעין לו (ר׳ יהודה, שם סנה׳ ד א). השולח פירות לחבירו ונמלך להחזיר נוהג בהן כמות שהיה (שם דמאי ד ג). ומעשה בר׳ עקיבא שליקט אתרוג באחד בשבט ונהג בו כדברי ב״ש וכדברי ב״ה (שם שבי׳ ד כא). שלא ינהגו קלות ראש בנדרים (נדר׳ ב ה). את שנוהג בו משום אלוה אסור את שאינו נוהג בו משום אלוה מותר (ע״ז ג ד). הלומד מחברו פרק אחד וכו׳ או אפילו אות אחת צריך לנהוג בו כבוד (אבות ו ג). בני נהוג נשיאותך ברמים זרוק מרה בתלמידים (רבי, כתובי׳ קג:). אמו של ר׳ ישמעאל באה וקבלה עליו לרבותינו אמרה להן גערו בישמעאל בני שאינו נוהג בי בכבוד (ירוש׳ פאה א א). פעם אחת חלה (ר׳ טרפון) ונכנסו חכמים לבקרו אמרה להן (אמו) התפללו על טרפון בני שהוא נוהג בי כבוד יותר מדאי (שם). בדין היה תרומת מעשר של דמאי שלא יפריש עליה חומש ולמה אמרו שיפריש מפני גדירה שאם את אומר לו שלא יפריש אף הוא אינו נוהג בה בקדושה (שם דמאי א ג). מכיון שנהגו בהן אבותיכם באיסור אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש (ר׳ חנינה, שם פסח׳ ד א). המוליך עצמות ממקום למקום הרי זה לא יתנם בדסקיא ויתנם על גבי חמור וירכב עליהם מפני שנוהג בהם מנהג בזיון (בבלי ברכ׳ יח.). שלא ינהגו בה מנהג הפקר (יבמ׳ קיב:). דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור אי אתה רשאי לנהוג בהם היתר כדי לבטלן (נדר׳ פא:). מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור אתה תנהוג בו היתר (חול׳ ו:). הראשונים היו חובטים זיתיהם ונוהגים בהם עין יפה (ספרי דבר׳ רפד). שפחה של בית רבי לא נהגו חכמים קלות ראש בנידויה שלש שנים (ר״ש בר נחמני, מו״ק יז.). שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לר״ע וכו׳ וכולן מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה (יבמ׳ סב:). הלל ושמעון גמליאל ושמעון נהגו נשיאותן בפני הבית מאה שנה (שבת טו.). הזהר שתנהוג בי כבוד והמליכני עליך (מד״ר במד׳ יד). שכל מי שאינו נוהג ברבו כל המדות האלו נקרא רשע לפני המקום (ר׳ תנחומ׳, שם שם טו). — הַדָּבָר נָהַג בְּדָבָר פלוני, צריך לעשותו בדבר ההוא: (למה קדמה פרשת) והיה אם שמוע לויאמר שוהיה אם שמוע נוהג ביום ובלילה ויאמר אינו נוהג אלא ביום (ר״י בן קרחה, ברכ׳ ב ב). כסוי הדם נוהג בכלאים ובכוי (תוספת׳ חול׳ ו א). ראשית הגז נוהג בטרפה ואין נוהג במתה ונוהג בכלאים ובכוי (שם י א). הסמיכות והתנופות וכו׳ והקבלות נוהגין באנשים ולא בנשים (קדוש׳ א ח). כל מצוה שאינה תלויה בארץ נוהגת בארץ ובחו״ל וכל מצוה שהיא תלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ (שם ט). שמדת תשלומי כפל נוהגת בין בדבר שיש בו רוח חיים ובין בדבר שאין בו רוח חיים ומדת תשלומי ארבעה וחמשה אינה נוהגת אלא בשור ושה בלבד (ב״ק ז א). שבועת בטוי נוהגת באנשים ובנשים (שבוע׳ ג י). אותו ואת בנו נוהג בארץ ובחוצה לארץ (חול׳ ה א). הזרוע והלחיים והקיבה נוהגין בארץ ובחו״ל (שם י א). בא הכתוב ולימד על התרומה שתהא נוהגת בכל (ספרי במד׳ ה). שהצדקה נוהגת בחיים וגמילות חסדים נוהגת בחיים ובמתים הצדקה נוהגת לעניים וגמילות חסדים נוהגת לעניים ולעשירים הצדקה נוהגת בממונו של אדם וגמילות חסדים נוהגת בין בממונו בין בגופו (ירוש׳ פאה א א). מה לסוכה שכן נוהגת בלילות כבימים (שבת קלא:). — בנוהג שבעולם, עי׳ *נֹהַג. — עולם כמנהגו נֹהֵג, כך דרכו: הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות יאבד עולם מפני השוטים אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקילקלו עתידין ליתן את הדין (ע״ז נד:). הנח לעולם שינהג [1] כמנהגו והשוטים שקלקלו יבואו ויתנו את הדין (תוספת׳ שם ו״ו ז). — ומצוי שמוש נהג בכל אלה המשמ׳ בסהמ״א: וראיתי חכמת המנין וחכמת השיעור נוהגות המנהג הזה ומועילות במלאכות רבות (ראב״ח הגביה, הקדמ׳ המשיח׳ והתשבר׳). ויהיה נוהג כל העולם על המנהג הטבעי (ר״י א״ח, כוזרי א קט).

[1]) כך בנדפס, וכן בכ״י וינה. ובכ״י א״פ הוצ׳ צוק״מ

ויש שימלט ממנו הרבה מן המנהג הזה ונוהג בנח הפא על העקר (הוא, סרקמה טו). והתחיל (אברהם) לחשוב ביום ובלילה והיה תמיה היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד (רמב"ם, עבוד' כוכב' א ג). ולא יתבזה (הדיָן) בפניהם ולא ינהוג קלות ראש בעצמו (הוא, סנה' כה ג). וראשי ישיבותיהם ובתי דיניהם אשר נהגו שררה בעם יי' (הזכר' נשמ' מזמן הגאו', JQR N.S. I, 48).—ופעול ־נָהוּג, כמו רגיל: וכשעמד המלך ממשכב הצהרים אמר לשני סריסיו הנהוגים להשקותו השקוני (פדר"א ג). ולא היו יודעים מה לעשות להבל שלא היו נהוגים בקבורה (כס כא). וקצת מהנכבדים יצ"ו יעצו שראוי לתת לי שכר מיוחד חוץ מהנהוג ולא אביתי שמוע (אליהו קפסלי, REJ 54 127).— וככנוי למְבִי יָרֵחַ, ־נָהוּג, נְהוּגִים: שרשיו (של ענב השועלים) יועילו לנשקדים בלילות ולנהוגים[1] ולמדברים בבלי דעת ולרוב מצוקות (אסף הרופא, כ"י, 81).

— פע', נִהֵג, נִהַגְתָּ, תְּנַהֵג, יְנַהֵג, יְנַהֶגְךָ, יְנַהֲגֵנוּ, יְנַהֲגֵהוּ, יְנַהֲגֵם,—נִהֵג את פלוני, הוליכו על כרחו, כשבי וכיוצא בזה: ויאמר לבן ליעקב מה עשית ותגנב את לבבי ותְּנַהֵג את בנתי כשביות חרב (בראש' לא כו). ונשארתם מתי מספר בגוים אשר יְנַהֵג יי' אתכם שמה (דבר' ד כז). והיית לשמה למשל ולשנינה בכל העמים אשר יְנַהֶגְךָ יי' שמה (שם כח לז). — נִהֵג בִּכְבֵדוּת וכדומ', הֵנִיעַ, עשה שילך לאט לאט: ויסר את אפן מרכבתיו וַיְנַהֲגֵהוּ בכבדות (שמות יד כה).— והוליכו ברצון ובחבה להורות לפניו את הדרך: לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש כי מרחמם יְנַהֲגֵם ועל מבועי מים ינהלם (ישעי' מט י). כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא יְנַהֲגֵנוּ על מות (תהל' מח יה).— וְנִהֵג בְּהֵמָה, עֵדֶר: כן נִהַגְתָּ עמך לעשות לך שם תפארת (ישעי' סג יד). ויסע כצאן עמו וַיְנַהֲגֵם כעדר במדבר (תהל' עח נב).— וְנִהֵג את הָרוּחַ, עשה שינשב הנה או הנה: ויי' נִהַג רוח קדים בארץ כל היום ההוא וכל הלילה (שמות י יג). יסע קדים בשמים וַיְנַהֵג בעזו תימן (תהל' עח כו).— ובתו"מ, כמו קל: הדירה שתהא מטעמת תבשילה לכל אדם וכו' יוציא ויתן כתובה מפני שלא ניהג עמה כדת משה וישראל (תוספת' כתוב' ז ו). שמזיר את עצמו מן היין וניהג צער בעצמו שלא יגלח ראשו כדי לשמור עצמו מן העבירה (מד"ר במדי' י).

— הפע', *הִנְהִיג,— הִנְהִיג את פלוני, הוליכו: יהושע הנהג בן אחיך ובא (ר"ג, נדה כד:). (בהמה) טמאה עם טהורה וטהורה עם טמאה אסורין לחרוש ולמשוך ולהנהיג המנהיג סופג את הארבעים (כלא' ח ב"ג). ואין מנהיגין את הבהמה במקל ביום טוב (ביצ' ד ה). היו שנים רוכבין על גבי בהמה או שהיה אחד רוכב ואחד מנהיג (ב"מ א ב). שנים שהיו מושכין בגמל ומנהיגין בחמור או שהיה אחד מושך ואחד מנהיג (גמ' שם ה:). חסמה (את הבהמה) בקול והנהיגה בקול (שם צ:). — וְהִנְהִיג את הספינה, השיטה, וכלים המנהיגים אותה, המשושים: המוכר את הספינה מכר את התורן וכו' ואת כל המנהיגין[1] אותה (ב"ב ה א).— וְהִנְהִיג את הצבור, סִדֵּר את עניניו, הורה לו את הדרך ילך בו, leiten; conduire; to conduct: כל פרנס שמנהיג את הצבור בנחת זוכה ומנהיגם לעוה"ב (ר' אלעזר, סנה' צב.). — ופ"ע, הִנְהִיג, הָלַךְ: דרך מלכים להיות מנהיגין בסוף והיילותיהם מקדימין לפניהם אבל אני אקדים לפניכם (מכי' בשלח ב א).—ובהשאלה, הִנְהִיג את פלוני לעשות, הרגילו בכך, עשה שיהיה מנהגו כך: תודוס איש רומי הנהיג את בני רומי להיות לוקחין טלאים ועושין אותן מקולסין בלילי פסחים (ר' יוסי, תוספת' יו"ט ב טו). לעולם ינהיג אדם את עצמו (לפנות) שחרית וערבית כדי שלא יהא צריך להתרחק (רב, ברכ' סב.). שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם וכו' והמנהיג עצמו ברבנות (רב יהודה, שם נה.).—הִנְהִיג דָּבָר, עשה שיהיה הדבר נהַג: מכאן ואילך הנהיגו שיהו בודקין עידי נשים בדרישה וחקירה (תוספת' סוף יבמ'). הנהג בהן מנהג דרך ארץ (ר' ישמעאל, ברכ' לה:). וכן בכל ברכה וברכה באחת אומר תקעו ובאחת אומר הריעו עד שגומר את כולן וכך הנהיג ר' חלפתא בצפורי ור' חנניה בן תרדיון בסיכני (תענ' יו:).—ובסהמ"א: אם היה הולך בדרך לא טובה מחזירין אותו למוטב ומנהיגין אותו בדרך ישרה (רמב"ם, ת"ת ד א). — ובמשמ' עשה שדָּבָר יהיה נהַג: ושגזרו גזירות והתקינו התקנות והנהיגו מנהגות ופשטה גזירתם ותקנתם ומנהגותם בכל ישראל בכל מקומות מושבותם (רמב"ם, הקד' היד החזקה). בית דין שגזרו גזירה או תקנו תקנה והנהיגו מנהג ופשט הדבר בכל ישראל (הוא, ממרים ב ב). תקנות ומנהגות שתקנו והנהיגו חכמי הדורות בענין האיסור וההיתר והממון (ר"מ בן זרח, הקד' צידה לדרך). —הִנְהִיג סדור כך וכך, קבע הסדור: אבל הנהגנו

הנח העולם שינהגו וכו'.—[1]) בערב' שׂאיר, מהלך, והוא תרגום של המלה הרומית ambulare, somnus-ambulare.

—[1]) בקצת כ"י המנהגין, וכן במדב"מ, וכן בהלכ' פסוקות. ומפרש בגמ' (שם עג.) משוטין.

סדור האותיות האל על סדרן בכל השרשים אשר הזכרנו בחלק הזה ולא בלבלנום כאשר עשה זולתנו (ר״י א״ת, הקד׳ ריב״ג לספר השרש׳).

—התפ׳, *הִתְנַהֵג, — נהג, הנהיג את עצמו, הִתְנַהֵג עם פלוני, היה מנהגו ביחס לפלוני: יה״ר מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים (ר׳ ישמעאל בן אלישע, ברכ׳ ז.). קבלו עליכם עול מלכות שמי והכריעו זה את זה ביראת שמים והתנהגו זה את זה בגמילות חסדים (ספרי דבר׳ שכג). הקב״ה היה מגדלנו ואומר לישראל לא נהגתם אתי כדרך שהבנים מתנהגים באבותיהם (ר׳ יוחנן, מדר׳ שה״ש ב ו, הוצ׳ גרינהוט). אמר הקב״ה כדבורים היו בני מתנהגים בעולם על ידי צדיקים ועל ידי נביאים (ר״ש בר נחמן, מד״ר דבר׳ א). ואע״פ כן בזכותן היו מתנהגין (ר׳ לוי, שם במד׳ א). אומה ששלום חי העולמים מתנהג בה מאהל לאהל (ר׳ ברכיה, שם בראש׳ סו).—יִתְנַהֵג הָעוֹלָם, יהיה זה מנהגו, דרכו: אמר הקב״ה עד מתי יהא העולם מתנהג באפילה תבוא האורה (מד״ר בראש׳ ב). ליבתו הרוח וכו׳ ברוח של אונסין וכו׳ אבל ברוח שהעולם מתנהג בו פטור (ירוש׳ ב״ק ו ד).—ואמר הפיטן: אתה כוננת עולם ברב חסד ובו יתנהג עד קץ הימים (סדר עבודה, אתה כוננת).

—הָפע׳, *הֻנְהַג, מֻנְהָג (מונהג), — שהנהיגו אותו: כי המונהג והמוזהר יודע כנגד שכלו ובינתו כי אינו מונהג אלא על דרך הטוב והיושר ואינו מוזהר כי אם מן הרע והעוות וכו׳ אם לא יהיה המנהיג והמזהיר נאמן בדבריו והמונהג והמוזהר יודע אמונתו לא תהיה אזהרתו מועלת (ר״י ברצלוני, פי׳ ספ׳ יצירה 152). כי מפני שהיה השם יתברך מושל בעולם ומנהיגו והיה מבואר מהאומן השלם שהוא לא יעלים עיניו מהפעולות אשר יעשום המונהגים ממנו וכו׳ להגיע לכל אחד מהמונהגים ממנו הראוי לו באופן יותר שלם שאפשר (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ד ב). בשררת הצדיקים ישמח העם כי הם אוהבים המונהגים מהם וישתדלו בתקונם (הוא, משלי כט ב). וכל אחת מהן (מהתורות) מגעת המונהגים על פיה אל ההצלחה האנושית (ר״י אלבו, העקר׳ א כב). כי מצד צדקתו התבונית היה לו דעת חלקי לכל כתות המונהגים ומצד זה יעשה דין דלים ורשים (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי כט). שאלה השלשה עולמות שזכר הם מונהגים ממנו ית׳ (ר״י אברבנאל, מ״א יט). ואעזוב ענין זה לאלוה שעם יכלתו בראנו ועם טוביותו אנו מונהגים (ר״ש אבן וירגא, שבט יהוד׳ יב). האהבה שבין המלך והעם או המנהיג והמונהגים ממנו (רפא׳ מנורלי, מרפא לנפש כב:). כדעת אפלטון שגוף אדם אצל נפשו הוא במדרגת הכלי ביד אומן וכאניה מונהגת על ידי רב החובל (ר״י מוסקטו, קול יהודה לכוזרי א פט).

*נֹהַג, ש״ז,—כמו מִנְהָג, בפרט בְּנֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם, במנהג העולם: בנוהג שבעולם אדם מותח אוהל על ידי שהות רפה (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ א א). בנוהג שבעולם אדם נוסך כלים על ידי שהות הוא מעלה חלודה (ר״ש בן לקיש, שם). בנוהג שבעולם זה מבקש לנצח זרזירו וזה מבקש לנצח זרזירו (ר׳ חייה בר בא, שם ר״ה א ג). בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו שאינו יודע היאך דינו יוצא (ר׳ חנינא, שם). בנוהג שבעולם השלטון אומר הדין היום והליסטים אומר למחר הדין למי שומעין לא לשלטון (ר׳ הושעי׳, שם). בנוהג שבעולם מה נוח ליוצר הזה לעשות מאה קנקנים או להסתכל בהן לא להסתכל בהן (ר׳ לעזר, שם). בנוהג שבעולם מלך בשר ודם גוזר גזירה רצה מקיימה רצו אחרים מקיימים אותה (הוא, שם). בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין ואינו בונה אותה מדעת עצמו אלא מדעת אומן (מד״ר בראש׳ א). בנוהג שבעולם מלך בשר ודם מתקלס במדינה וגדולי המדינה מתקלסין עמו שנושאין עמו במשאו (שם). בנוהג שבעולם פועל עושה מלאכה עם בעל הבית שתים ושלש שעות באמונה ובסוף הוא מתעצל במלאכתו (ר״י בר סימון, שם ע). בנוהג שבעולם אדם שאומר לו חבירו פלוני הכה לבנך יורד עמו עד להיין (שם שמות א). בנוהג שבעולם בני אדם מוליכין פרקמטיא למקום שצריכין לה כלום מביאין מוריים לאספמי׳ דגים לעכו (שם ט). בנוהג שבעולם כלה מקשטין ומבשמין אותה ואחר כך מכניסין אותה לחופה (ר׳ לוי, שם כג). בנוהג שבעולם אדם נושא אשה בן ל׳ שנה וכו׳ (הוא, שם שה״ש, סרכן). בנוהג של עולם מלך בשר ודם נכנס במדינה כל אחד ואחד נותנין לו מדור לפי כבודו אבל המלך לתוך הפלטרין שלו הוא דר במקום מישור (ר׳ יהודה בר שלום, שם במות י). בנוהג שבעולם אדם מוכר חפץ בתוך ביתו הוא עצב עליו (ר׳ ברכיה הכהן, שם לג). בנוהג שבעולם שני בני אדם נכנסו אצל הדיין אחד עני ואחד עשיר אצל מי הדיין הופך את פניו לא אצל העשיר (שם ויקר׳ ג). בנוהג שבעולם מלך ב״ו נכנס למדינה כל בני המדינה מקלסין אותו וערב לו קילוסן וכו׳ (ר׳ תנחום ב״ר חנילאי, שם כו).

בנוהג שבעולם אדם לוקח ליטרא אחת של בשר מן השוק כמה יגיעות הוא יגע כמה צער הוא מצער עד שבישלה (ר׳ ינאי, שם כה). בנוהג שבעולם פועל עושה עם בעל הבית ע״י שהוא מנבל עצמו בטיט הוא נותן לו שכרו (ר״ת בר אבא, שם במד׳ י). בנוהג שבעולם אדם לוקח מחבירו ליטרא של בשר ואמר לו הוסיף לי כמה הוסיף לו אונקיא (שם דברי א). בנוהג שבעולם אדם מכבס כסותו בימות הגשמים כמה צער וכמה יגיע רואה עד שינגבה (ר׳ פנחס, שם קהל׳, מה יתרון). בנוהג שבעולם כרם אם יהיה לאדם ויבואו ליסטים ויקצצו אותה למי מנחמים לכרם או לבעל הכרם (פסיק׳ רבתי, נחמו). ובנוהג שבעולם אדם יהא לפניו שתי קערות מלאות יכול הוא לפנות אחת לתוך אחת לאו (שם, כול או כבג). בנוהג שבעולם אדם עוסק בפרקמטיא עם חבירו והפסיד פירש ממנו ואינו רוצה לראותו (תנחומ׳ חקת לג). בנוהג שבעולם אם נטל אדם אגודה של קנים שמא יכול לשברם בבת אחת ואילו נוטל אחת אחת אפילו תינוק יכול ומשברם (שם, נצבים ד). בנוהג שבעולם אדם מקבל אורח יום ראשון שוחט לו עגל יום שני שה יום שלישי תרנגול יום רביעי קיטנית יום המישי ממעט והולך (מדר׳ תהל׳ כג ג).

ב. נהג[1]), ממנו ב. נִהֵג.

ב. נָהַג, —קל לא נמצא.

—פִּעֵ׳, נִהֵג, מְנַהֲגוֹת, —נִהֵג היונים, הָגוּ, ובהשאלה לאדם, התאנח, השמיע קול נוגה: ואמהתיה מְנַהֲגוֹת כקול יונים מתפפת על לבבהן (נחו׳ ב ח).

א. נהה[2]), ממנו א. נָהָה, נְהִי, נִהְיָה.

א. נָהָה, פ״ע, נְהֵה, —נָהָה פלוני, התאנח, זעק בקול מר ויגון, wehklagen; se lamenter; to lament: ביום ההוא ישא עליכם משל וְנָהָה נהי נהיה (מיכ׳ ב ד). בן אדם נְהֵה על המון מצרים והורדהו (יחזק׳ לב יח).— והשתמשו הפיטנים והמליצים הרבה בפעל זה: אפוסה ואשכונה עד חצר מות, אפפל את המחכים למות, אנהה מי גבר יחיה ולא יראה מות (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, אאדם). לך ה׳ הצדקה ונצדיקך בהבה, ולמה נהינו ולנו הדבה כי כל זאת באתנו בהובה (הוא, שם, ואתה אמרת). והמאורות

---

[1]) בערב׳ נהג׳ a). בסור׳ נהג. ודומה לו נהק.

[2]) בסור׳ נהא, במשמ׳ בכה, זעק.

a) نهج

חשכו בצאתם, וצבא השמים שק הושת כסותם, והחיות נוהים בבכיתם, והאופנים לעמתם (דוד אבן פקודה, דממו שרפים). תקונן בפיה ותבכה בלבה לעזבה אחיות בגני כפרים, הִתְנַהֵה ופה נחסום מאלות על פרידת עפרים וצביי כפרים (רמב״ע, תרבים ג כה). — ומצוי בסהמ״א בכלל: הן מכות על לבביהן כדרך הנשים הנוהות והמקוננות (רד״ק נחו׳ ב ח). כאלו הם נוהים ובוכים על גלותך (הוא, עובד׳ ב י). וכפל אריאל כדרך הנוהים שכופלים דבריהם כי הנביא היה נוהה עליו ואמר עליו הוי (הוא, ישע׳ כט א). לא שהנביא יקונן וינהה עליהם אבל ישמח על חרבנם ועל אבדם אלא שיאמר הדברים שיקוננו בהם המקוננים והנוהים עליהם (הוא, יחזק׳ לב יח). וינהה לו הנוהה את הנהי שנהיה בעם (ר״י קרא, מיכ׳ ב ד). ויהיו שם עומדים בבית המן חרדים ותמהים נוגים ונוהים ונופלים על פניהם (רבב״ל דורהן, מגל׳ ספר קנה:). אך עליך אדם יגהו שמים עת קדרות ילבשון דמעה יזילו (אדם הכהן, התמלה ד).

ב. נהה[1]), ממנו ב. נָהָה.

ב. נָהָה[2]), — קל לא נמצא במקרא.

—נִפְעַ׳, נִהָה, עתי׳ יִנָּהוּ, — נִהָה אחרי פלוני, השתוקק אליו, בִּקֵּשׁ ללכת אחריו, sich n. jem. sehnen; désirer ardemment; long for: וירבו הימים ויהיו עשרים שנה וַיִּנָּהוּ[3]) כל בית ישראל אחרי יי׳ ויאמר שמואל אל כל בית ישראל לאמר אם בכל לבבכם אתם שבים אל יי׳

---

[1]) עי׳ הערה להעדך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) כך בנסחה המסורה, ואין לברר אם בנסח׳ השבעים היתה כבר נסחה זו, כי הם תרגמו אמנם במשמ׳ הבּטה, ἐπέβλεψεν, אפס אין להכריע אם היתה לפניהם נסחה אחרת, ויביטו במקום וינהו, או הם פרשו וינהו במשמ׳ זו. אבל, בנסחת ת״י היתה מלה זו ותרגם בזו המלה בעצמה, ואתנהיאו, ובפעל זה בעצמו ת״י גם את הפעל ונקוו אליה כל הגוים, ויתנהון. מזה אנו רואים כי בארמ׳ היה פעל נהי משמש במשמ׳ קבץ, אסף. מנחם חבר מלה זו עם א. נהה, במשמ׳ התאבל, אבל ריב״ג נטה לפרוש ת״י, במשמ׳ אספה. רש״י הביא את ת״י ואמר שכונתו היא נמשך אחרי פלוני, וזה נכון לפי הענין של הכתוב, אבל לא ידוע מאין לקח רש״י משמ׳ זו להפעל הארמי. רד״ק הביא את ת״י ופרוש מנחם ולא הכריע, ורוב החדשים, אותם המקימים את הנסחה המסורה, פרשו כמו מנחם במשמ׳ א. נהה. אבל, בערבי׳ הפעל נהי a), בבנין אפתעל, אנתהי b), בפרט אלי פלאנ, משמש גם במשמ׳ עשה מצותו של פלוני: אנתהי אלי

a) نهى b) انتهى

הכירו את אלהי הנכר מתוככם (ס"א ז כ־ג). — ואמר הפ־טן: התע־צת האלהים התעשת והופיע, והרף מאף לרוהים מיום דין והרגיע, כי אחריך נגהים ואין בהם מפגיע (רמב"ע, תרדים לבית תפלתם). מי צופיו מפניו תמהים, מי יודעיו אחריו נגהים, מי גוי גדול אשר לו אלהים, קרובים אליו כאדני (ר"י הלוי, מי אלהים). המחזיקים באל ואחריו נגהים, יכירו וידעו כי יש אלהים, וכי אדני הוא אלהים (הוא, און זרעננו). אוצרו פתח לעם אחריו נגהים, להשמיע קול מגבהים וידבר אלהים (הוא, וידבר איש אלהים). עדר אחריו ינהו תבטיח, ומאורי ישועות כהו תזריח (הוא, נאה אבדות). בסיון אזכרה פלאות אלהים אשר נשא וגבה על גבוהים, אשר יצא לישע עם קרובו ילדיו הולכים אחריו ונגהים (עמנ', מחב' ט). ולהיות יצורי מאימתו פוחדים ורוהים, ואחר עקבות ענוי ארץ להיות נגהים (שם כה). לא יפחדו מהעונש האלהי ולא ירהו, ואחרי האל ואחרי חסדיו לא ינהו (שם).

קל, ־נהה,—נהים אחריו, כמו נפע': השם תירא אחריו נוהים, תתם דרך תקוץ בגבוהים (אזהרי ר"א הזקן, אמת יהגה חכי). יהי למופת לכמהים, להיות אחריו נוהים, אשר יענה באש הוא האלהים (ר"י אבן גיאת, וכבן אדיר). אמרו לאלהים, עם אחריו נוהים, במקהלות אלהים ברכו (אליעזר בר' שלמה, אמרו לאלהים). כי אתם חלק ה' וחבלו, הנוהים אחריו החונים על דגלו (אגר' הרמב"ם לר' יהונתן הכהן). לפי שמצאו ספרים רבים באלה הדברים של דברי החוזים בכוכבים וכו' טעו ונהו אחריהם ודמו שהם חכמות מפוארות (הוא, אגר' לחכמי מרסיליה). אם תכין לבך ומורשיו לדרכי חכמי הזמן וקדושיו וכו' אז תמצא כל חפציך תנהה אחרי וקום יקומו דבר (הוא, אגר' לר"י אבן עקנין). נהו בני ישראל אחרי ה' (ר"י אברבנאל, ש"א ז ב). עתה מלא ספקי בבית דודתי והנני נוהה אחרי בית אבי (מא"ג, דביר, מגפה ג). גם אתה נוהה אחרינו כאשר אנחנו נוהים אחריך (הוא, שם ב מא). באמת אין איש בארץ נוהה אחרי העת ההיא (שם). כי מה אעשה ונפשי נוהה אחריך ורוחי שואף לשפוך שיחו בחיקך (ר"א לויפא, שע"י ג ב). חמסי על בניו חסרי הלב כי לא יתחזקו בעד אביהם הנוהה אחריהם (אגר' יל"ג א קסא). כי לא אחרי רוב המברכים לבי נוהה ולא על מעוטם יעצב לבי (שם ב כז).

*נהוג, (ניהוג), ש"ז,—שה"פ מן נהֵג: ולא נחם אלהים אין נחום זה אלא נהוג וכן הוא אומר נחית כצאן עמך (מכי' בשלח, פתיח'). — ובסהמ"א: האלף וצלע ניהוגנו, לעיתים ידרכו ציגנו (רסע"ג, חרוז' על מנין האותיות). שהיה (בר קפרא) ממשל משלים ללמד מוסר ודרך ארץ ודרכי ניהוג העולם (רה"ג, תשו' סגא', הרכבי כא). להיות שבעה וכו' גלגלי שמים לשבעה כוכבי לכת כל א' וא' יש לו ניהוג שלא כניהוג זולתו (ר"י ברזלוני, פי' יצירי 149). וכמו שהמדע ואע"פ שהוא בנפש הוא יקר ומעולה ממנה והיא מושכת ממנו מדע והשכל וניהול וניהוג כן היוצר מנהיל ומנהיג לכל העולם ואע"פ שמצוי בכל הוא רם על הכל והכל צריכין לו ומושכין ניהולו וניהוגו (תרג' פי' יצירי לרסע"ג ד א, שם 340). שהניהוג כניהול (תשו' דונש על רסע"ג 139). — ומצוי בסהמ"א השמוש כמו מנהג: וה"ה שהולכים אחר ניהוג המדינה להשכים ולהעריב ללמוד (מרדכי, ב"מ, סי' שמג). בני בבל מתירין חמאה של עובד כוכבים וכו' ורוב ניהוגינו כבני בבל (הוא, ע"ז, סי' תתכו). צריך המחזיק להביא עדים וכו' שלא הרגישו בו שיוצא בלילות אלא כפי ניהוג העולם. ראינוהו נכנס בו בערב ויוצא בבקר (טור חו"מ קמ ה).

*נהול, ש"ז, — שה"פ מן נהֵל: וכמו שהמדע ואע"פ שהוא בנפש הוא יקר ומעולה ממנה והיא מושכת ממנו מדע והשכל וניהול וניהוג כן היוצר מנהיל ומנהיג לכל העולם וכו' והכל צריכין לו ומושכין ניהולו וניהוגו וכו' כלומר ניהולו וניהוגו בוקע בו לפי שהחיות בכל דבר ממנו (תרג' פי' יצירה לרסע"ג, בסוף פי' יצירי לברזלוני). שהניהוג כניהול (תשו' דונש על רסע"ג 139). — ובפרט בלשון חכמי הקראים לאוט ונהול: כי אם יחקרו וידרשו בליאוט ובניהול בלי כעס על המחוייבים עד שיבינו חיובם וזכותם (ר"י הדסי, אשכל הכפר שעג). שזאת הציצית צוה אותה נותן התורה היות על צד נהול וליאוט וכו' ולא בארה התורה צד נהולה וליאוטה אע"פ כן מהקרבת דעתנו נעיר אופני נהולה וליאוטה (ר"א הקראי, ג"ע, ענין תפלה ו). אע"פ שהזהיר את ישראל מזה החטא עוד הקדים ועשה להם תקנה ואפילו על ידי יחסים רחוקים מה שהיה מלאוטם ונהולם (שם, ענין מילה ז). — ובמשמ' מנהג החולה והמתרפא במאכל ובמשתה, regime: השער החמשה עשר יזכיר ניהול המועיל לחליים הנקרין לנשים המעוברות (ספר רפואות, כ"י פלורנס).

אמר פלאנ. — והלך בעצתו: אנתהי פי אלשי אלי ראי פלאנ (Dozy I V).

נְהִי[1], ש"ז, — בהפס' נֶהִי, —שה"פ מן א.נהה, קול בכי ואנחה, צעקת אנחה כמו על מֵת: לכן כה אמר יי' אלהי צבאות אדני בכל רחבות מספד ובכל חוצות יאמרו הו הו וקראו אכר אל אבל ומספד אל יודעי נֶהִי (עמו' ה יו). ביום ההוא ישא עליכם משל ונהה נְהִי נהיה אמר שדוד נשדנו וכו' (מיכ' ב ד). על ההרים אשא בכי וָנֶהִי ועל נאות מדבר קינה (ירמ' ט ט). וקראו למקוננות ותבואינה וכו' ותמהרנה ותשנה עלינו נֶהִי ותרדנה עינינו דמעה (שם יו-יז). כי קול נְהִי נשמע מציון איך שדדנו (שם יח). כי שמענה נשים דבר יי' וכו' ולמדנה בנותיכם נֶהִי ואשה רעותה קינה כי עלה מות בחלונינו (שם יט-כ). כה אמר יי' קול ברמה נשמע נְהִי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה (שם לא יד). —ובתו"מ: ליקוט עצמות אין אומר עליהן קינים ו נ ה י ואין אומרין עליהן לא ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים (ירוש' פסח' ח ח). (כתוב) מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך (לא היה הכתוב צריך לומר) אלא בכי לאסף נ ה י לאסף קינה לאסף ומה אומר מזמור לאסף (מד"ר איכ', כלה יי'). — ובסהמ"א: אמרו לו (החכמים לבן סירא) מהו אוי ו נ ה י אמר להם כששמעתם עלי הרי לכם אוי ועתה אם אהרג אתכם הרי לכם נ ה י וכו' והכהו עקרב אמר אוי ו נ ה י (א"ב של בן סירא ט). —ואמר הפיטן: מגילה כתב ב נ ה י, קינים והגא והי (ר"א קליר, קינ' לת"ב, איכה אצפהו). על כן איליל במו פי ו נ ה י אתמיד, כי ביום זה בטל התמיד (סליח' י"ז תמוז, אזי בבגדי). יללה נ ה י וקינים, שאי נא אם על בנים, בחורים וזקנים, וגם יונקי שדים (קינ' לת"ב, עיני עיני). — והשתמשו בו הרבה המליצים והמשוררים: לא אעשה שפם ולא אעש משתה כמתנחם ומתאפק, כי קול נ ה י אצלי וקול אחי נכרת ולא נשמע ולא דופק (ר"ש הנגיד, האהרי תהם). ועת סופדים לבן אמם אשוע כשועתם, ואם פשעו ולא בכו אריבם על פשיעתם, כאלו קול נ ה י פיהם על אחי ודמעתם (הוא, וגיני אם). ירהו ויחרדו לשמע מקצות ארץ מגוריהם אשר בה גרו, ישאו נ ה י נהיה ומרה יצעקו כי כיתומים אחריו נשארו (רשב"ג, בימי יקותיאל). טובות אשר גמל כציונים מאז עלי תבל ותמרורים, עד כי ברמה קול שחוק נשמע תחת נ ה י נהיה ותמרורים (רמב"ע, תרשיש א שסה). בכה אבכה בכל רגע ואשא נ ה י נהיה, בזכרי זה שלש שנים מותו

[1]) בערב' נעי a), הודעת המָוֶת והקינה על המֵת.

a) نعى

בארץ נכריה (ראב"ע, אבי הבן). והיהודים השרירים הכו מכה טריה, לזאת אספדה ומר אלמדה ואנהה עוד נ ה י נהיה (הוא, אהה ירד). אם אזכרה שביי עת נדוד גביר, יזל כטל בכיי ו נ ה י אחביר (הוא, אם אזכרה).

נְהִיגָה, ש"נ,—בה"פ מן נָהַג: נ ה י ג ה לצאן ולכל דבר חי (ר' שלמה בר"ש, ספ' המליצה, ערך נהג-נהל, הוצ' בכר 16). אנשי רומי העבירו את האפיפיור גריגוריוס מכסאו וחדשו שם נ ה י ג ת הזקנים כמנהג הקדמונים (ר"ד גנז, צמח דוד, תתקלב לאלף ה). ולהקן נ ה י ג ת המדות להיותם הולכים על קו המוסר והדעת (ר"ד אבודרהם פג:).

נְהִיָּה, ש"נ, — שה"פ מן א.נהה: בדמעות כלו עיני נזלו דמע ובכיה, רפתה רוחי ואריד בשיחי ואהמה ב נ ה י ה (אליעזר בר נתן, אבא כהי). גרגנתי על שוא בבכיה, נלונתי על חנם ב נ ה י ה, נמצאת מכתי מכה טריה (ר' יהושע ב' מבה, אנוס במר יהודתי, סליח' י"ז תמוז).

נְהִילָה, ש"נ,—שה"פ מן נָהַל: הא' נ ה י ל ת העדה כ נ ה י ל ת המלך למדינות ולארצות והב' נ ה י ל ת בני הבית כ נ ה י ל ת המלך בני ביתו וקרוביו והג' נ ה י ל ת האיש לנפשו ביותר כ נ ה י ל ת האיש לנפשו וגופו (נסי בר נח הקראי, פי' י' הדברות, לקו"ק נספח' 9). — נהיגה לצאן ולכל דבר חי כמו נ ה י ל ה (ר' שלמה בר"ש, ספ' המליצה, ערך נהג-נהל, הוצ' בכר 16).

*__נְהִימָה__, ש"נ, — שה"פ מן נָהַם: ה נ ה י מ ה [1]) שניהמתם לפני בהר סיני ואמרתם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (ר' אבון, פסיק' רבתי כא). לאדם יש לו נ ה י מ ה אף ללב יש לו נ ה י מ ה (א"ב דר"ע, אות ל). —ובסהמ"א: אם היה הוא נוהם והם מקרקרין מיראתו ו מ נ ה י מ ת ו הן מקרקרין (רמב"ם, פהיט' ה יא). הוא נ ה י מ ת התחלת המטר שמשמעת קול (רד"ק ירמי' י יג). —ואמר הפיטן: מספד מר אעשה ואקונן ב נ ה י מ ה, דברי שאגותי יתכו כימה (קינ' לת"ב, החריבו ממני). יצאה נשמתם באימה ובתוגה ו ב נ ה י מ ה, על אלה יבכו עש כסיל וכימה (קינה, איך נוי תעלתי השמימה). דמו לטרף ב נ ה י מ ה, שלוח שן במהומה (ר' מנחם בר"מ, אין מושיע וגואל, שבת ב' חנכה).

נְהִיקָה, ש"נ,—שה"פ מן נָהַק: שהנאקה תדמה לפעמים ל נ ה י ק ו ת החמור שדרכו לנהק תמיד וכו' והגעייה לשור כמו ה נ ה י ק ה לחמור (ר"ש מסנות, מעין גנים לאיוב ו ה). בפרא נוהג לשון נ ה י ק ה ובשור געיה והכל ענין צעקה (רבב"ל דוראן, אוהב משפט לאיוב ו ה).

[1]) בפסיק' דר"כ יט: מאותה נחמה שנחמתם.

א.נהל¹), ממנו א.נהל, ואולי נהלל, *הנהלה, *מנהל, *נהול, *נהילה.

א.נהל,—קל לא נמצא.

—פע׳, נהל, נהלת, מנהל, ינהל, תנהלני, ינחלני, ינהלם, ינהלום,—א) נהל את פלוני בלחם וכדומ׳, הספיק לו מזן: ויביאו את מקניהם אל יוסף ויתן להם יוסף לחם בסוסים ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר ובחמרים וינהלם בלחם בכל מקנהם בשנה ההוא (בראש׳ מז יז).—ונהל סתם, הספיק לו כל צרכיו: ויושע יי׳ את יחזקיהו ואת ישבי ירושלם מיד סנחריב מלך אשור ומיד כל וינהלם²) מסביב (דהי״ב לב כב).—ב) נהל את פלוני למקום פלוני, נהג, führen; conduire; conduct: נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך אל נוה קדשך (שמות יה יג). לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש כי מרחמם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם (ישע׳ מט י). אין מנהל לה מכל בנים ילדה (שם נא יח). בנאות דשא ירביצני על מי מנחות ינהלני (תהל׳ כג ב). ולמען שמך תנחני ותנהלני (שם לא ד). ויחזיקו בשביה וכל מערמיהם הלבישו מן השלל וכו׳ וינהלום בחמרים לכל כושל ויביאום ירחו (דהי״ב כח טו). — ואת הצאן: כרעה עדרו ירעה בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עלות ינהל (ישע׳ מ יא).—ובמדר׳: ניהלם בזכות התורה שקבלו עד הקמת המשכן (מד״ר במד׳ יב).—ומצוי בסהמ״א.

—התפ׳, התנהל, אתנהלה, — התנהל האדם, נהל א״ע, הלך פחות או יותר מהרה לפי רצונו וצרכו: יעבר נא אדני לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים עד אשר אבא אל אדני שעירה (בראש׳ לג יד).

ב.*נהל³), ממנו ב.*נהל.

ב.*נהל, — קל אינו נהוג.

—פע׳, *נהל⁴),—נהל קמח וכדומ׳ בנפה, כמו *הרקיד, נענע הנה והנה: מעשה בא לפני רבינו יצחק מווינא על שק של קמח שנפל לטיט בפסח וצוה להוריק השק ואמר שיש לנהל הקמח כדי שישאר הלחלוח למעלה (מרדכי, פסח׳, סי׳ תקסט). וצריך ליקח קמח אחר לצורך פסח וזה ינהלנו אם ימצא כמו עיסה זה יזרוק והשאר ישמרו עד לאחר הפסח וכו׳ וכאן אינו נותן טעם בכל כיון שמנהל אותו (שם).

¹) בערב׳ נהל a).

²) כך הנוסחה המסורה, ויש מגיהים וינח להם, עפ״י התרגום היוני והרומי.

³) כך בארמ׳. בסור׳ נחל, בחלוף ה־ח. בערב׳ נח׳ל b).

⁴) בגמ׳ בארמ׳: דביתהו דרב יוסף נהלא קמחא אגבא דמהולתא (ביצ׳ כט:). הוה יתיבא דביתהו קא נהלא קמחא (כתוב׳ סב:). לייתי קיטמא נהילא (ברכ׳ ו.), ועוד.

a) نهل b) نخل

נהלל¹), ש״ז, מ״ר נהללים, — מין ממיני השיחים, Strauchart; espèce de buisson; variety of bush: והיה ביום ההוא ישרק יי׳ לזבוב אשר בקצה יארי מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור ובאו ונחו כלם בנחלי הבתות ובנקיקי הסלעים ובכל הנעצוצים ובכל הנהללים²) ביום ההוא יגלח אדני בתער השכירה בעברי נהר (ישע׳ ז יח־כ).—ואמר המשורר: וכף רגל אשר לא הצגה על אדמה הכתה בנהללים, וגבורים מחללים נחורים ומשלכים פגרים כנבלים (ר״ש הנגיד, הלי תעש). ויצאתי ברוש בין נעצוצי, ועליתי הדס בין נהלולי (ר״א בדרשי, שיר בסוף הותס חכני). מעי לזאת הומים כמו הליל בנפול עצי עדני כמו נהלול (רע״פ, מתק שפת׳ 80). דודי ברח לך בטרם אשחית המון גוי אוילי, איך צר יהי בר בעב טיט שושן בבין נהלולי (ר״ש בונפיד, מטמון בהבי עמלי).

נהם³), ממנו נהם, נהם, נהמה, *נהימה.

נהם, פ״ז,—קול זעקת הארי, הכפיר, Knurren (d. Löwen), Brummen; rugissement; growl: נהם ככפיר זעף מלך וכטל על עשב רצונו (משלי יט יב). נהם ככפיר אימת

¹) משקי פעלל, כמו נעצץ וכו׳, ועי׳ הערה לקמן. — ²) השבעי׳ תרגמו ῥαγάδα, מן ῥαγάς, ר״ל בקיע. ת״י בדרך דרש מן הלל: תושבחתא. רסע״ג: אלינבות a), שהוא מין שיח או קוץ. וכן ריב״ג: פשר פיה אלינבות,—ובעברי׳: פרשו בו בלשון ערב׳ ינבות. רש״י כמו ת״י, ורד״ק כמו רסע״ג וריב״ג: מין ממיני העצים השפלים והפחותים. ע״כ. והחדשים רבם סמכו על ההקבלה לחצי הפסוק הראשון ואמרו כי נהללים צריך להקביל לנקיקי הסלעים, ולכן צריך לפרשו כמו״כ במשמ׳ מקום מן המקומות, ולפי הלשון הערב׳ פרשו מקום השקאת הבהמות. אבל, לפי זה צריך לפרש גם נעצוצים במשמ׳ דומה לזה, ונעצוץ הלא נמצא עוד במקום אחר ששם בודאי פרושו מין שיח או קוץ, עי׳ זה הערך, ולכן יש לסמך גם בפרוש נהלל על רסע״ג שהסכים לו גם ריב״ג.

³) בערב׳ נהמ b).

a) ينبوت b) نهم

מלך מתעברו חוטא נפשו (שם כ ב).— ואמר המשורר במליצה לאדם: ולו נֹהַם יעידוהו אריות, ולו חן חמדו אותו צבאות (רמב״ע, עד מה בגרון, דיואן כ״י בודלי׳).

נָהַם, פ״ע, נָהֲמוּ, יִנְהֹם, נֹהֵם, — נָהַם הארי, השמיע קול נהם: ארי נֹהֵם ודב שוקק מושל רשע על עם דל (משלי כח טו).— ובהשאלה לקול זעם של אדם: שאגה לו (להאויב) כלביא ושאג ככפירים וְיִנְהֹם ויאחז טרף (ישעי׳ ה כט).— ולקול הים בזעפו, ובהשאלה לאדם בזעפו: וְיִנְהֹם עליו ביום ההוא כנהמת ים (שם ל).— ובהרחבה לקול זעקה של צער: לא תספדו ולא תבכו ונמקתם בעונתיכם וּנְהַמְתֶּם איש אל אחיו (יחזק׳ כד כג). וְנָהַמְתָּ[1] באחריתך בכלות בשרך ושארך (משלי ה יא).— ובתו״מ: אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר (ברכ׳ לב.). ובשעה שיגיע כתר כל חיילי מעלה מזדעזעים וחיות דוממות ו נ ו ה מ ו ת כארי (פסיק׳ רבתי כ). השליך דמות אריה והיה נוהם אותו המקום (מדר׳ שה״ש א יא, הוצא׳ גרינהוט).— ואמר הפיטן: ושאו זכות אבות והתהלכו לנגהם, וקראו מול ערבות בקול כים י נ ה ם, לגבור בקרבות לא נם ולא נדהם (ר״י הלוי, משתחוים להדרת קדש). בחדש העשירי זאב ערבות על עמי נוהם, בעשור לחדש טרף טרף כל היוצא מהם (קליר׳ י׳ בטבת, ואכן שפל רוחי). — ולקול הפיל: שור גועה אריה שואג וכו׳ חמור מבריים פיל נוהם ראם מצלצל (ככא שלמה, ביהמ״ד ילינק ה).

—פע׳, *נִהֵם, מְנַהֵם, מְנַהֶמֶת,—כמו קל, ובהרחבה לקול היונה: שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין האומות (ר׳ יוסי, ברכ׳ ג.).

נְהָמָה, ש״נ, סמי׳ נַהֲמַת,—קול הים בזעפו, Tosen des Meeres; grondement (d.l.mer); roaring (of the sea): וינהם עליו ביום ההוא כְּנַהֲמַת ים (ישעי׳ ה ל).— ונהמת הלב, קול זעקה של מכאוב: נפוגתי ונדכיתי עד מאד שאגתי מִנַּהֲמַת לבי[2] (תהלי׳ לח ט).— ובמדר׳: צלם חלול היה שם נתון לפנים משבעה קנקלים וכו׳ וכל מי שהיה מקריב בנו פותחין לו שבעה ונותנין אותו לתוך טס של נחשת ומסיקין את הכ רה תחתיו והיו מקלסין לפניו ואומרין לו יערב לך ויבסם לך וכל כך למה כדי שלא ישמעו (האבות) נהמת בניהם ויחזרו בהן (מד״ר איכ׳, פותחתא כבוליה). מה הכפיר הזה כשהוא צווח בקולו אדם השומע אותו מתירא נ ה מ ת ו של הקב״ה עאכ״ו (ר׳ תמא בר״ח, ילקוט משלי תתקנט).— ואמר המקונן: רבו אנחותי, ועצומות קינותי, רבו נ ה מ ו ת י, ואתה יי׳ עד מתי (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, איך תנחמוני הבל).

נהק[1]), ממנו נָהַק, *נְהָקָה, *נְהִיקָה.

נָהַק, פ״ע, יִנְהַק, יִנְהָקוּ,—נָהַק הפֶּרֶא, השמיע קול זעקה המיוחד לו, בפרט כשהוא רעב: הֲיִנְהַק פרא עלי דשא אם יגעה שור על בלילו (איוב ו ה).— ובהשאלה, לבני אדם רעבים: בין שיחים יִנְהָקוּ תחת חרול יספחו (שם ל ז).— ובתו״מ: שאין חמור נוהק אלא מתוך כפיפה של חרובין (ירוש׳ סוף יומי). וכי מנין היתה לאה יודעת שבא יעקב אלא נ ה ק החמור ושמעה קולו ויוצאת לקראתו (מד״ר בראש׳ עט). חמור נוהק והוא (שלמה) יודע מה נוהק (ר׳ ינהק, שם שה״ש א, שם קהל׳ א).— ואמר המליץ: ואלך לראות את חמורי ואבא אל האבוס ואמצא אותו מבלי תבן ומספא, ולא יכול להגות על טרפו, וכמעט מצאהו מחנק, כי העבד הבליעל חסם את פיו לבל י נ ה ק (ר״י זבארה, ספ׳ שעשועי׳ יא).

*****נְהָקָה**, ש״נ,—שפ״ש מן נהק: אדני בעל הבית ידעת אם אכל חמורי הלילה מספא, או נפל עליו הקיר ומלק את ראשו ממול ערפו, אשר לא אשמע נ ה ק ת ו, ולא אאזין נאקתו (ר״י זבארה, ספ׳ שעשועי׳ יא). ואם נתת לו מספא לשבעתו, מדוע חסמת אותו לבל אשמע נ ה ק ת ו (שם).

א.נהר[2]), ממנו נָהָר, א.נָהַר, *נְהָרִי.

נָהָר, ש״ז, סמי׳ נְהַר, מ״ר נְהָרִים, סמי׳ נַהֲרֵי, ומ״ר נְהָרוֹת, סמי׳ נַהֲרוֹת, בכנ׳ נַהֲרוֹתֶיהָ, נַהֲרֹתֶיךָ, נַהֲרוֹתֶיהָ, נַהֲרוֹתָם,—מים הרבה יצאים מבין הרים וכדומ׳ ושטפים והלכים דרך אפיק באדמה לעמת תוצאותיו הימה, Fluss; fleuve; river: וְנָהָר יצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים שם האחד פישון וכו׳ ושם הַנָּהָר השני גיחון וכו׳ ושם הַנָּהָר השלישי חדקל וכו׳ וְהַנָּהָר הרביעי הוא פרת (בראש׳ ב י-יד). לזרעך נתתי את הארץ הזאת מִנְּהַר מצרים עד הַנָּהָר הגדל נְהַר פרת (שם יה יח). נטה את ידך במטך על הַנְּהָרֹת על היארים ועל האגמים (שמות ח א). קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים על נַהֲרֹתָם על יאריהם ועל אגמיהם ועל כל מקוה מימיהם (שם

---

[1]) יש מגיהים וְנִחַמְתָּ, עפ״י תרגום השבעים.

[2]) קצת החדשים מגיהים לביא.

---

[1]) בערבי נהק a).

[2]) בערבי נהר b) במשמ׳ הליכה.

a) نهق b) نهر

ז יט). כנחלים נטיו כגנת עלי נהר (במד׳ כד ו). הלא טוב אבנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל (מ״ב ה יב). מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה (שה״ש ח ז). והחרים יי׳ את לשון ים מצרים והניף ידו על הנהר בעים רוחו והכהו לשבעה נחלים והדריך בנעלים (ישע׳ יא טו). אשר בזאו נהרים ארצו (שם יח ב). והאזניחו נהרות דללו וחרבו יארי מצור (שם יט ו). מקום נהרים יארים רחבי ידים בל תלך בו אני שיט וצי אדיר לא יעברנו (שם לג כא). ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שחור ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר (ירמ׳ ב יח). מי זה כיאר יעלה כנהרות יתגעשו מימיו (שם מו ז). גוער בים ויבשהו וכל הנהרות החריב (נחו׳ א ד). הבנהרים חרה יי׳ אם בנהרים אפך אם בים עברתך (חבק׳ ג ח). נהרות תבקע ארץ (שם ט). אפתח על שפיים נהרות ובתוך בקעות מעינות (ישע׳ מא יח). ושמתי נהרות לאיים ואגמים אוביש (שם מב יה). כי תעבר במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך (שם מג ב). אף אשים במדבר דרך בישימון נהרות (שם יט). האמר לצולה חרבי ונהרתיך אוביש (שם מד כז). את נהרתיה הלך סביבות מטעה (יחזק׳ לא ד). ואמנע נהרותיה ויכלאו מים רבים (שם יד). ותגח בנהרותיך ותדלח מים ברגליך (שם לב ב). אז אשקיע מימיהם ונהרותם כשמן אוליך (שם יד). נהר פלגיו ישמחו עיר אלהים (תהל׳ מו ה). הפך ים ליבשה בנהר יעברו ברגל (שם סו ו). אתה בקעת מעין ונחל אתה הובשת נהרות איתן (שם עד יה). ויוצא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים (שם עח יו). נשאו נהרות יי׳ נשאו נהרות קולם ישאו נהרות דכים (שם צג ג). על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון (שם קלז א). אזלו מים מני ים ונהר יחרב ויבש (איוב יד יא). — ומשל לדבר שבא בכח עז שאין לעצר בו, כמו אויב על ארץ וכדומ׳: ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור ואת כל כבודו ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו (ישע׳ ח ז).—ולדמיון בוא דבר פתאם: כי יבוא כנהר צר (שם נט יט).—ומשל לרב ושפע: לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים (שם מח יח). הנני נוטה אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים (שם סו יב).—ובהשאלה, נהר של דבש וכדומ׳: אל ירא בפלגות נהרי נחלי דבש וחמאה (איוב כ יז).—ומ״ז נהרים, שני נהרות, בהשם ארם נהרים. — ובתו״מ: לשועל שהיה מהלך על גב הנהר וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום אמר להם מפני מה אתם בורחים אמרו לו מפני רשתות וכו׳ (ר״ע, ברכ׳ סא:). כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק (ר׳ מאיר, אבות ו ב). כל מה שברא הקב״ה (בעולמו) ברא כנגדו ברא הרים ברא גבעות ברא ימים ברא נהרות (סוף, חגי׳ טו.). הנהרות והמעיינות המושכין הרי הן של כל אדם (תוספת׳ ב״ק ו יה). אמר זבולון לפני הקב״ה רבש״ע לאחיי נתת להם שדות וכרמים ולי נתת הרים וגבעות לאחיי נתת להם ארצות ולי נתת ימים ונהרות (מגי׳ ו.). כל הנהרות למטה משלש נהרות וג׳ נהרות למטה מפרת (רב, בכור׳ נה.). אלו ז׳ ימים וד׳ נהרות שמקיפין את ארץ ישראל (ר׳ יוחנן, ב״ב עד:). לא ישתה אדם מים לא מן הנהרות ולא מן האגמים לא בפיו ולא בידו אחת (ע״ז יב:). — ואמר החכם: בני אל תעמוד לפני המלך כשהוא כועס ולא לפני הנהר כשהוא שוטף (ר״י א״ת, מבח׳ הפניני׳ לרשב״ג, מלות החכם לבנו).—ואמר המשורר: ותקע אהליהם בעירך, וענה בשלומך, ברוב בשורות, שלום כנהרות (ר״י הלוי, יקרב עד).—ונהרות של דמעות: כבדו מצוקותי כחול הים ואיך עברו עלי ימים ולא טבעו. איך ירדו עיני נהרות מבכי על להבי לבי ולא ישקעו (ראב״ע, גבהי בהקים, מבח׳ לר״ש אבן גאון). שאלי קרית אריאל שאלי נא אם שכחתיך, יזלו עיני נהרים כי בלי כבוד נתתיך (הוא, אי גבורתך). — *ובהשאלה, לדם הוסת: אני כלוא בבית עלמה, אבל לא אדעה על מה, ירוצון נהרי עדן לפני ואני אצמא, ואין לי רק ראות עיני כמביט אל פני חמה (ראב״ע, ההקת כליל חכמה). — *נהר של אש [1]: המלאכים מתחדשים בכל יום ומקלסין להקב״ה והן חוזרין לנהר אש שיצאו ממנו (מד״ר שמות

---

[1]) כבר העירו קצת החכמים כי הכונה בזה היא לרצועת הכוכבים הקטנים הנראית בשמים, המכונה בפי חכמי התכונה מסלת החלב. בארמית נהר דינור: כל יומא ויומא נבראין מלאכי השרת מנהר דינור ואמרי שירה ובטלי (רב, חגי׳ יד.). נהר דינור וכו׳ מהיכן נפיק מזיעתן של חיות ולהיכן שפיך וכו׳ על ראש רשעים בגיהנם (שם יג:). — ובסהמ״א: המאור הסובב למרכבה וכו׳ נהר דינור המשים גבול לכל מלאך ומלאך לבל יכנס בגבול נכרי מפני שלא ישרף ונהר דינור שלש מאות פרסה מתפשט סביב למרכבה (ברית מנוחה י). ולפי שהשמש והירח והכוכבים נבראו מנהר דינור על כן הוא ברקיע השני (ספר רזיאל כא:). וברקיע השני נהר דינור אחד שהמזלות נדונין ממנו שאמרו רבותינו אלמלא זנב כימה בדינור אין ניצול מפני הקור וכו׳ ומה שהחמה הולכת ביום דינור הולך ביום ראשון (שם). —ואמר הפיטן: כי בנהר דינור שחים וניתנים, ועוד מנר נחצבים ומתחדשים כראשונים (ר״א קליר, אז ראית, שבת שקל׳).

יס). והחיות עומדות אצל כסא כבודו וכו' ביראה ובאימה וברתת ובזיע ומזיעת פניהם נהר של אש מושך ויוצא לפניו (פדר"א ד). וכשיבא (השמש) למזרח רוחץ בנהר אש וכו' הירח והכוכבים והמזלות רוחצים בנהר של ברד ועולים להאיר על הארץ (שם נא). — ובסהמ"א: כי תיכף שהרשע מת נפשו מתקשרת בגלגל האש ומשם נצמדת לנהר של האש היוצא מתחת כסא הכבוד שהוא יסוד הגלגל (פי' ספר המדע, הלכ' תשוב' ח ו). ואיך יוצא נהר אש מלפניו וכל נהר בתבל זה מקורו (רס"ע פלקירי, הקד' המבקש). — ואמר המשורר: ממוראו שרפי כסאו זחלו, ובכנפיהם כסו הדרת פנימו, ונהר אש מתלהט יום יום נזלו, לפני יפעתו מזעת אפימו (דוד מינדיס, בכס"ע תקפב 97). — °ונהר גחל: נהר גחל אש יזחל ושם הדריך מסלותיו (אופן שבת ר"ה, אביר סגביר). — ובהשאלה, °כנוי לאחת הצורות של המזלות: והשלישית (הצורה השלישית מהמזלות) הנהר וכוכביו ליד (ראב"ע, ראש' חכמ' א). — וכנוי לכאו"א מסוגי השירים העברים: קראנו את שם אלה הסוגים (של משקלי השירים) נהרות לפי שהנהר הוא השם המפורסם בלשוננו לנחל הגדול המתחלק (רס"ע אבן דנאן, פרק בחרז, מלאכ' השיר).

*אנף, אגפים. — איתן. — אכזב. — *אמת המים. — אפיק. — אשד. — גב, גבים. — גדה, גדות. — דכי. — °זרוע. — יאר. — יבל. — יובל. — מוצא. — מים. — מעין. — מצולה. — מרוצה, °מרוצת הנהר. — משך, *נהר מושך. — נחל. — עבר. — עין. — עלה. — פלג. — שבלת. — שטף. — *שלולית. — °שפך. — שפה, שפת הנהר. — °תוצאה, תוצאות. — תעלה.

א. נָהַר[1]),

פ"ע, נהרו, ינהרו. — נהר פלוני, הלך: והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית יי' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו[2]) כל הגוים (ישע' ב ב). ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב יי' (ירמ' לא יב). ופקדתי על בל בבבל והצאתי את בלעו מפיו ולא ינהרו אליו עוד גוים (שם נא מד). — ומצוי בסהמ"א: פנו אליו כל יודעי דעת ומביני מדע ושיתו לבבכם ונפשכם להשכילו וכל המליצים אליו נהרו ועליו תעתיקו כל לשונות הארץ (רסע"ג, ההקדמ' העבר' להאגרון). — ואמר הפיטן: המעט לי עון נער ועוד לא הטהרתי, ושגיאות לב נבער אשר אחריו נהרתי, וגלות וחיי צער בגללם נמהרתי (ר"י הלוי, יעוריני). ודל בא להודות ממהר על סכלו אשר סכל, אל טובך יהי נוהר על משתה ועל מאכל (הוא, ידידיך מאמש). היי אחרי מלכך מרדפת בסוד נשמות אשר אל טוב אדני נהרו (הוא, יפנה בחיק ילדות). אל אל בני אלים ינהרו ויקוו, איש ממקומו לו יקדו וישתחוו (ראב"ע, אל אל). אל נהרי טובו נהרו חכמים, עד כי יקנאו בו כוכבי מרומים (הוא, הודות עלי נבל).

ב. נהר[1]),

ממנו ב. נהר, נהרה.

ב. נָהַר,

פ"ע, נהרת, נהרו. — נהר פלוני, האירו פניו משמחה ונחת, to shine ; rayonner ; leuchten: אז תראי ונהרת ופחד ורחב לבבך כי יהפך עליך המון ים חיל גוים יבאו לך (ישע' ס ה). הביטו אליו ונהרו ופניהם אל יחפרו (תהל' לד ו). — ואמר המליץ: אמת משה אשר עמד בהר לולי מסוה עוד היום על פניו לא הכרתיו מרוב זיו בו ינהר (משה ריאטי, מקדש מעט ו א).

— הפע', *הנהיר, — כמו האיר: ולמה נקרא שמו ר' נהוראי שמנהיר עיני חכמים בהלכה (שבת קמז: עירוב' יג:).

— ופ"ע: ועיני יהודה ואחיו היו מנהירות כי הרוח באתה להם מאחריהם (מדר' ויסעו, ביהמ"ד ילינק ג). וירא אברם את הירח ואת הכוכבים לפניו ויאמר אך עתה הנה זה אלוה אשר ברא כל הארץ וכל האדם והנה עבדיו מנהירים לפניו (ספר הישר, נח). — ואמר הפיטן: רחש לבי בקרבי עיני ליתן להשית, על מאור המנהיר ומזהיר כעששית (ר' מאיר נהוראי, מקדיש וראש, פיוט לב"ת).

— פע', °נהר: שער המוקד במרגלית תמהר, שער ניקנור בנפך תנהר (ר"י אבן אביתור, שער האיתון). גיה אורך תנהרנה, לילה ויום תנצרנה (רשב"י בר אבון, אל אל הי אלנו, שבת ב אחה"פ). תמוכי ימינך פניהם נהר, תעתוע חטאם תכפר לטהר (יוצר ליוה"כ, אמלת עבור).

— הפע', °הנהר, מנהר (מונהר), — שהאירו אותו: דמיון משכיליך יזהר, מראיהן כרקיע מנהר (מבול' בר' קלוני, אודך כי עניתני, יוצר ב פסח). רענו כקדם ותארנו יונהר, רחום הקשיבה ועשה אל תאחר (יוצ' ליוה"כ, אז ביום כפור). יש לצורנו אור מאור שהוא מובהק ביותר המונהר מכל המונהרים ומגיה יתר מכל הגיהים (ר' ברכיה הנקדן, הוס' דרי גולנך, ד).

---

[1]) בערב' נהר a), במשמ' זו. — [2]) מיכ' ד א עליו.

a) نهر

[1]) בארמ' נהר. בערב' נהאר a) הזמן שהשמש מאיר על הארץ.

a) نهار

נְהָרָה, ש״נ. — כמו אור: היום ההוא יהי חשך אל ידרשהו אלוה ממעל ואל תופע עליו נְהָרָה (איוב ג ד). —ואמר המשורר: מלאכות אלהים נורא, קמתי לעשות במורא, ועד לא תופיע נ ה ר ה, הקיצותי באשמורה (רמב״ע, ממלוס קול). כאהל אפרשנו ליל באישון וכוכבי רום ישימון בו מאורה, בתוכו אחזה סהר וכימה ויופיע כסיל עליו נ ה ר ה (ראב״ע, מעיל יש לי). ווליכוהו אל מקום כלו אורה, אין חשך ואין צלמות אלא נ ה ר ה (רפ״ט פלקויר׳, המבקש כג).

נְהָרִי, ת״ז, — של נָהָר: ועניו שם לווי שם מחובר למקום כמו שנאמר במיני העשבים הנהרי והפרדסי והמדברי (תרג׳ פי׳ המשנ׳ להרמב״ם, נגע׳ יד ו). שוכני האיים מאריכים ימים יותר מזולתם והחי הימי מאריך יותר מהמדברי ו ה נ ה ר י (מ׳ אלדבי, ש״א ס ו).

נוא[1], ממנו נוא, תְּנוּאָה, ב. *הֲנָאָה.

נוא, פ״ע, תְּנוּאוֹן, — נָא את לִבּוֹ של פלוני מעשות דבר, הֵסֵחוֹ מזה, מְנָעָהוּ ע״י דבורים שמביאים מרך בלב וכדומ׳: zurückhalten; empêcher; to hinder: ויאמר משה לבני גד ולבני ראובן האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה ולמה ת נ ו א ו ן[2] את לב בני ישראל לבלתי בא אל הארץ אשר נתן להם יי׳ (במדב׳ לב ו-ז). —הפע׳, הֵנִיא, יָנִיא, יְנִיאוּ, תְּנִיאוּן, — א) הֵנִיא את פלוני בדבר שֶׁאָמַר לעשות, גָּעַר בו, התנגד לזה, אמר כי לא טוב עשה: ואשה כי תדר נדר ליי׳ ואסרה אסר בבית אביה בנעריה וכו׳ והחריש לה אביה וקמו כל נדריה וכו׳ ואם הֵנִיא אביה אתה ביום שמעו כל נדריה ואסריה אשר אסרה על נפשה לא יקום (במד׳ ל ד-ו). ואם ביום שמע אישה (של אשה נשואה שנדרה נדר) יָנִיא אותה והפר את נדרה אשר עליה (שם ט). ואם בית אישה נדרה וכו׳ ושמע אישה והחרש לה לא הֵנִיא אתה וקמו כל נדריה (שם יא-יב). — הֵנִיא את לִבּוֹ של פלוני לבלתי עשות דבר: ויעלו (המרגלים) עד נחל אשכול ויראו את הארץ וַיָּנִיאוּ את לב בני ישראל לבלתי בא אל הארץ אשר נתן להם יי׳ (שם לב ט). — וְהֵנִיא את לבו מֵעשות דָּבָר: ולמה תְּנִיאוּן[3] את לב בני ישראל מעבר אל הארץ (שם ז). — ב) הֵנִיא מחשבות פלוני, הפר אותן, בטל אותן, עשה אותן לאין: יי׳ הפיר עצת גוים הֵנִיא מחשבות עמים (תהל׳ לג י). —ומצוי שמושו בסהמ״א במשמ׳ הֵפֵר. ואמר הפיטן: טעות כזב רמש (הנחש) השיאה (את חוה), משכה כשור לטבח ל ה נ י א צווי (ר׳ ינאי, סד׳ עבודה, אתה כוננת). קדש את שמך כי תתמך את ידי וכי מחשבות שוררי ה נ י א בפליאיך (רסע״ג, גוף ספר הגלוי, הוצ׳ שכטר בסעדיאנה). בבטאך לעשות ושלא לעשות אל ת נ י א אומר כמלהים (הוה, אזהר׳, אנכי הם). חשבו ל ה נ י א תורתי ולטמאות את טהרתי, נתנו געול בברותי הפרו את בריתי (ר׳ מנחם בר מכיר, אין מושיע, שבת ב חנכ׳). מי כמוך היועץ ואין מ נ י א, אחד ואין שני, גם בן ואח אין לו (ראב״ע, מי כמוך אל). באזני צעקה תבל בלי קול אני כל מחשבות שרים א נ י א ם, אני תמיד אעורר התלאות ואם המה כמו בנות אני אֵם (העניק, מיוח׳ לר״י חריזי, אות א). אל יפתה לבך אם זמן יחליק לשון ושמן ראשך ינו, כמה אנשים חשבו להיות אך מחשבותם הזמן י נ י א (שם, אות ס). יחיד המליצות ואין שני, גוזר בתבונות ואין מ נ י א, הוא חבר הקיני (הוה, תחכמ׳ טז). אפיר עצת גוים ומחשבותם א נ י א, יזמו והערימו עצה ולא מני (ר׳ יוסף, אלהי ימי שנותי, שבת א אחה״פ). הפק רצוני מלכי וקוני צורי מ נ י א מחשבות ערומים (שמא״ל, סליח׳ לשבת שובה, מלא רחמים). —ובמשמ׳ מָנַע: למלאת עבודת בית האלהים ואיש אל י נ י א אותם עד כלותם כל המלאכה (יוסיפון, דף מו). הלא שמעת מה עשה הנחש לאדם וחוה איך פתם והשיאם, וממצות יוצרם ה נ י א ם, עד אשר אל שערי מות הביאם (ר״י זבארה, ספ׳ שעשוע׳ ב). כל עוד שהיתה (הנפש) למעלה במדריגתה היא היתה במעמד נכבד בטוח בלי שום מ נ י א ומגרה וכו׳ והתאמצה להראות ה מ נ י א י ם והמונעים ועשתה חיל בכח השכל (ר׳ הלל מוירונא, תגמ׳ הנפ׳ ב ב). והנה עם כונתם לרומם התורה ולנשאה הם משפילים אותה בדבריהם כי י נ י א ו לבב האנשים לבלתי יראו מסתוריה (מקיר ליאון, גופ׳ נופים א יג). מהרבנות את עצמו ירחיק, ועל שעתו אל ידחיק, יחזיק ביד דל ועני, ומדרך הרע פעמיו י נ י א (עזר׳ הבבלי, תוכח׳ מוסר ז). לזאת כל חכם ילבש לבנים תמיד מראשו שמן אל יניא (ר״י נג׳ארה, יתברך אל חי). כי בעבור המחלה הכבדה על נפשי אשר לא נרפאתי כלה ממנה עד היום ה נ י א ו נ י הרופאים מעבוד את עבודת המלמדות הלאה (מא״ג, דביר ב יג). חפצתי לצאת את העיר והשוטרים ה נ י א ו נ י (א׳ מפו, אה״צ כז). אך שער אחד יעל השמים, אותו שך אל זועם חנות שוכח, ולשחת תוצאות יש רבותים, חרב וכרוב

[1]) בערב׳ נהא a).
[2]) כך הכתיב. —[3]) כך הקרי.

a) نها

לא יביאו אורח (יל"ג, הז"מ ח). לא אזכור כעת הסבה אשר הניאתני מענותך בשנה העברה (הנ"ל, אגרות א לב).—ובמשמ' הִכְשִׁיל: טעם אבילת שערים שמור ואל תשמע לדברי מניאך (ר"י ברצלוני, אזהר', אספרה אל חק). במלאת שפקו יצר יניאנו, בלע חיל ויקיאנו בדד ישב לא יראנו, בשלום שודד יבואנו (רשב"ג, אנוסים ועטוסים). אזכרה מצוק אשר קראני, בשלשה מכות החדש הזה הכני, גדעני הניאני הכאני, אך עתה הלאני (ר' יוסף, אזכרה מלוק, סליח' יי בעבתח). הניאני זמן סופו כראשו, והלאני אכול צופו כרושו (רמב"ע, דיואן קלה, כ"י בודלי'). הניאני אויב בהעתירו עלי, כי פצעי אוהב נאמנים אלי, וכרבות ציר וכאב ירבו מהללי (ר"י הלוי, ירומון מסלותי). ואוי לאשר הניאהו, יצרו והשיאהו, ולבשת הביאהו. ויאמר הן עוד היום (ראב"ע, האספו מסכילים). הייתי על שמרי שוקט, ושושני ששונים בגני תענוגים לוקט, עד הניאוני התלאות המניאות, והפאוני בכל פאות (ר"י חריזי, תחכמ' יו). ועד שלא הבשילו אשכלותיה ענבים, ולבי וכחותי רעבים, הניאני הזמן בבגדו, ויט עלי ידו, ויאסף אותי אל משמרת, וישאני אל ארץ אחרת (ר' יצחק בר"ש בן אבי סהולה, הקד' פי' בה"ש). כי הגלות הניאני, וממושבי דחפני, כי מארצי הוציאני, ואל ארץ גזרה הוליכני (מ' אלדבי, הקד' ש"א). יזעם ויגיד עון עם תועה ברועה אוילי, יגיד חמסי וכעסי יניא עצתי ושכלי (ר"ש בונפיד, אטמון בחבי עמלי).—והֵנִיא לִבּוֹ, הבהילו, הביא בו מרך: ואל יניא לבך מה שכתבו החכמים ז"ל עליו וסמכוהו לאומרו ארמי אובד אבי וכו' (ר"ש א"ת, יקוו המים יה). ידוע כי בשעת מלחמה צריכין אנשי המלחמה חזוק וכו' כי כל אלו בני אדם חלושים מאד מבוא במלחמה כי מחשבתם נתפשת הרבה על הדברים הנזכרים בכתוב ואלו יניאו לב חבריהם (ספ' החנוך, מצוה תקכו). אעורר אמרי וצחות בשירי להבין פתח דברי להבין פתאום, ואשיג רננים ואנים יגונים ואשכח זמנים לבבי מניאים (ר"א ברדשי, פתיח' חותם תכני).—והֵנִיא את פלוני במשמ' הכניעו: לא נחם העם מדרכו ולא שב ולא קשב מוסר ולא האמין אף כי אני אניאם ובמסורת הברית אביאם (ר' מאיר הלוי להרמב"ן, אגר' רמב"ם 47).—ובמשמ' הרחקה: יצרי בכל יום מחשבות לבי תניא ואיך אוכל אניאך (הענק, מיוח' לר"י חריזי, אות א). בעת רצון לשמוע תפלה, להעביר כל שמץ ותפלה, להניא כל און ותהלה (ר' משול' בר קלוני', מי יתנה, יוצ' יוה"כ). יסירו הלבבות מחמדתם יניאו התשוקה יכבו האש הבוערת בקרב האנשים (פסק ר"י דלמדגו, כראש כפי כאבל). ועתה התרחק מחלאת הקנאה, ובתוך הדרי לבבך הניאה (עמר' הכנגלי, תוכחת' מוסר ג).

נוֹאֶפֶת,—עי' נאף.

נוב[1]), ממנו נוֹב, נִיב, תְּנוּבָה.

א. **נוּב**, יָנוּב, יְנוּבוּן, (עבר נָב, נַבְתִּי[2]), — א) פ"ע, נָב פלוני, היה רענן וחזק כצמח רענן: צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה שתולים בבית יי' בחצרות אלהינו יפריחו עוד יְנוּבוּן בשיבה דשנים ורעננים יהיו (תהל' צב יג-יה).—והון, רכוש, גדל והצליח: אל תבטחו בעשק ובגזל אל תהבלו חיל כי יָנוּב אל תשיתו לב (שם סב יא). — ב) פ"י, נָב פיו דברים, הוציא מפיו, דִּבֵּר: פי צדיק יָנוּב חכמה ולשון תהפכות תכרת (משלי י לא).—ואמר המשורר בענין הון ועשר: אדם, לא תחמד לזבד דוברי שקר זנוב, בקנאתך לחיל עשיר כי ינוב לא תגנב (ר"י הלוי, ויכד איש אלהים). ויביאני לארמון, בחיק היופי אמון, וממחצב הנעם גזור וחצוב, ומסלעיו דבש וחלב יזוב, ובתוכו בתים מלאים כל טוב וחיל ינוב (ר"י חריזי, תחכמ' ג).—ובענין דבּוּר: דבריך בעת תנוב תנובות וכל שיחך כמו גשם נדבות (ר"ש הנגיד, סוף מכתב הנה' לר"ח). ופנים זועפים לבשו עליצות ועליזים מתי יגון וששים, ושפתי עלגים צחות ינובון לקומם בניני גיל ההרוסים (רמב"ע, הכות מכ). צרור מקיר חמודי מעלתו וכפים הוד תהלתו ינובון (הנ"ל, תרשיש א קיד).—ובמשמ' צמיחת הפֵּרות: פירות ארץ ישראל שקלים לנוב ולהתבשל מכל פירות הארצות (רש"י דבר' לב יג).

—פועֵ' נוֹבֵב, פ"י, יְנוֹבֵב, (עבר נוֹבַבְתִּי[2]),—נוֹבֵב את הַיֶּלֶד וכדומ', עשה שיהי חזק ובריא ויפה[3]), gedeihen lassen, faire prospérer; make thrive: כי מה טובו ומה יפיו דגן בחורים ותירוש יְנוֹבֵב[3]) בתלות (זכר' ט יז).—ובמשמ' דבּוּר: נובבים בגישת הותמות תשעה, מספר שתות

---

[1]) בערב' ניב a), שלח שרשים, עשה שרשים.

[2]) ר"י חיוג.—[3]) עי' הערה לקמן.—[4]) כך היא הנסחה המסורה, ותרגמו השבעי' εὐωδιάζων, ר"ל יפריחו, יהיה להם ריח מתוק וכיוצא בזה. ת"י תרגם במליצה לא לפי המלים כלל. ר"י חיוג וריב"ג רואים במלה זו פועֵ' מן נוב, אך לא פרשו הכונה. רש"י הביא שני פרושים, במשמ' דבור ובמשמ' צמיחה: אשר ינובב בתולות בניב שיר ושמחה ויש פותרין אשר ינובב ויצמח בקרקע בתולה והוא יין משובח. ע"כ. וכמו"כ ראב"ע בשתי המשמ': מגזרת ינובון בשיבה והנכון מגזרת ניב שפתים. ע"כ. הרי"ק (הביאו רד"ק) פרש: מה טוב הדגן והיין שיגדל אותם

a) نيب

וחותמיהן תשעה (כ״א קליר, תחלת זו, יוצ׳ א׳ כ״ה). אשר זכרך אנובב וארשת שפת פה בעד ימים תיפה (מחזור לפסח, הגדה מצוירה ומנקדה, כ״י בריט״מ). אתה נורא והכל נוראותיך ישיח, אתה חסין והכל חסן עזך ינובב, לכן לך נאה להתפאר (ר׳ בחיי, בקשה, יוי ספתי תפלה). אנובב בפה ולשון, הלל ביום ראשון, להעריץ לאל אחרון וראשון (יוצ׳ א׳ סכות, אנוכב). — *נוֹבֵב אִשָּׁה, פִּתָּה אותה, העיר בה החשק: אני אנובב הבתולות, ואתנם ביד החושקים כעדר הרחלות (עמנ׳, מחברי כח). ובתולות נובבתי, וביד החושקים אותם הסגרתי (שם).

—הִפְע׳, *הֵנִיב, — עי׳ *נִיב.

—הִתְפ׳, *הִתְנוֹבֵב, — הִתְנוֹבְבָה האדמה, התחילה להצמיח: טוללה (האדמה) עד דור עשירי מתנובבת בטל, טפשו דריה וגאו באד טל (כ״א קליר, תפ׳ טל, אהגרה).

נוֹב[1]), נוֹב, בחבור עם השם שְׂפָתַיִם, נוֹב שְׂפָתַיִם, או נוֹב שְׂפָתַיִם, — מְבַשֵּׂר, כָּרוֹז, מי שֶׁמְּבַשֵּׂר ומודיע בקהל דבר מה, מקרה שֶׁקָּרָה או ענין שצריך הקהל לדעת וכיוצא בזה, herald ; héraut ; Herold : בעון בצעו קצפתי ואכהו וכו׳ דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו ואשלם נחמים לו ולאבליו בורא נוב[2]) שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יי׳ ורפאתיו (ישע׳ נז יז-יט).

בחורים ואותן בתולות וכו׳ ומרוב הדגן והתירוש ומטובו יהיו הבחורים והבתולות יפים וחזקים. ע״כ. והחדשים מפקפקים בדיוק הנסחה המסורה ומגיהים הגהות שונות. עכ״פ, לפי הנסחה המסורה, תרגומם של השבע׳ נאות לפי הענין וכעין זה גם הרי״ק.

[1]) עי׳ הערה הבאה. — [2]) כך הכתיב, והקרי מנֻקד נִוב, וו חרוקה, שהכונה היא נִיב. וכבר התלבטו הקדמוני׳ והחדשים בפרוש בורא נוב שפתים. בגוף נסחת תרג׳ היוני אין תרגום להמלים בורא נוב שפתים, ומתחיל פסוק יט בהמלה εἰρήνην, שהוא תרגום המלה שלום. אך עקילס תרגם המלה נוב, לפי מה שהובא בשמו בסור׳: פרא, ור״ל פרי, אך אין להכריע עפי״ז אם קרא נוב או נִיב. בתלמ׳ הובא פסוק זה בשלשה מקומות, בברכ׳ בירוש׳ (סוף פרק ה) ובבבלי (לד:) וב״ק בבלי (ס.), ובשלשתם בכתי׳ ניב, יוד בין הנון והבית. ואעפי״כ אין זה מכריע כי כך היתה הגרסה המקורית בהמקרא, ובאמת קשה להגיה כי ניב נשתבש אח״כ לנוב, יען השם ניב בצרוף לשפתים היה מצוי אח״כ בלשון ואלו השם נוב באותו הצרוף יצא כבר באותו הזמן מן השמוש הרגיל, כמו שנראה זאת למטה. וכמו״כ לא נתברר מהו פרושה האמתי של מלת נוב (נִוב) כאן. כבר ראינו כי עקילס, לפי מה שמובא בשמו בסור׳, פרש נוב במשמ׳ פרי, כנראה מלשון תנובה, ולפי המאמר שהובא בשם ר׳ יהושע בן לוי בגמ׳ ירוש׳ שנזכר למעלה, גם הוא גזר נוב שפתים כאן מן תנובה, וז״ל: אמר ר׳ יהושע בן לוי אם עשו שפתותיו של אדם תנובה יהא מבושר שנשמעה תפילתו מה טעם בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה׳ ורפאתיו. אלא שיש לפקפק מה היתה כונתו של ריב״ל כאן במלת תנובה, כי לפי המספר בבבלי שם מאמרו של ריב״ל נאמר על הסימן שנתן ר׳ חנינא בן דוסא אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל, והביא ריב״ל סמך לזה מהמקרא, וא״כ היתה כונתו של ריב״ל במלת תנובה לשגירות התפלה בפי המתפלל, ולזה נאות מה שנאמר אח״כ יהא מבושר שנשמעה תפלתו, אך במשמע זה של תנובה בדברי ריב״ל אין הלשון אם עשו שפתותיו מתישב היטב. ואם נאמר כי כונתו של ריב״ל בתנובה היתה לפרי, אין לו למאמרו שום שיכות לדברי ר״ח בן דוסא, ומה טעם יהא מבושר אחר שכבר עשו שפתותיו פרי. ובאמת, בבבלי שם אין במאמרו של ריב״ל כל הלשון הזה אלא הפסוק בורא ניב שפתים וכו׳, ופרש רש״י: כשהניב בריא באדם אז מובטח על השלום, ע״כ, ור״ל שריב״ל מפרש ניב במשמ׳ תפלה והסמך לדברי ר״ח בן דוסא הוא מהמלה בורא מלשון בריא. אבל נסחת מאמרו של ריב״ל בירושלמי טבועה בחותם של אמתות, ויותר יש לומר כי בבבלי בא המאמר קטוע מאשר להניח שבירושלמי נוספו בו דברים שלא אמר כלל ריב״ל. ועוד פרוש אחר נמצא בתלמוד למלת נוב זו, והוא במשמ׳ נפח. בעל פרוש זה הוא רב נחמן בר יצחק, שאמר על המשנה: בא אחר וליבה (ב״ק ו ד) כי מי ששונה ניבה במקום ליבה, כמו שאמרו שם בירוש׳ כי יש שונה כך (עי׳ חדושי מהר״ץ חיות שם), אינו משתבש, שכתוב בורא ניב שפתים (גמ׳ שם ס.). והנה רש״י שם פרש: כשאדם מדבר מנענע שפתיו ורוח יוצא, ע״כ, עכ״פ צריך לומר כי ר״נ בר יצחק סבר כי עקר משמ׳ ניב הוא בענין נפיחה, ומזה, אולי לפי דעתו, נסתעף משמ׳ הדבור. יונתן תרגם נוב ממללא, ואין לדעת אם זו קבלה או סברתו הוא; וכן הפשיטא, ואחריו כל הקדמוני׳ מזמן הגאונ׳ ולמטה וגם כל החדשים, והשתמשו בו, בצורת ניב, כל הפיטנים והמשוררים והקדמונ׳ והחדשים, עי׳ ערך נִיב. ואעפי״כ יש לפקפק אם באמת השתמש בעל הפסוקים האלה בהמלה נוב כאן במשמ׳ דבור. כי המליצה בורא דבור שפתים שלום וכו׳ היא קשה, כי מי הוא הבורא, ולמה צריכה בריאה מיוחדה, ולמה השתמש בענין הדבור במלה זו שאינה רגילה. וכבר השתדלו הקדמונ׳ והחדשי׳ לרפא הכתוב ולא עלה בידם. יונתן תרגם דברא, ר״ל מי שברא, אבל חסר אח״כ הפעל לשלום שלום. רש״י הוסיף המלה אני, בורא אני, וכך אחרים, והחדשי׳ הגיהו הגהות אחרות, אך המליצה נשארה לא טבעית. ואולם, בהגהה קלה אחת אפשר לרפא את מליצת הכתוב ולעשותה טבעית ויפה, ונאותה למה שלפניה ואחריה, והיא, להחליף את האות ב שבתחלת המלה בורא באות ק, וצורת הכתוב תהיה: קורא נוב שפתים שלום שלום וכו׳, ור״ל כי תנובב שפתים קורא שלום שלום וכו׳, ורגלים לדבר כי בשתי אלה המלים נוב שפתים כִּנָּה

נוֹגָה, נקן׳ נוגה, מ״ר נוגים, נוגות, עי׳ יגה. — ואמר הפיטן: רכה וענוגה, בשושנים סוגה, ועתה היא נ ו ג ה, מסורה ביד קמים (ר׳ יוסף, אזכרה מלוק, סליח׳ י טבת). היהודים האמללים, אשר מאהבתך חולים, מתאבליך ונוגיך, החוננים את עפריך (ר״י הלוי, ירושלם למוגיך).

***נוֹגֵעַ,** ס״ז, מ״ר נוגעים, — בחכמת התשברת, נוגע הקשת, Tangente; tangente; tangent: שערך בקע תושבת א״ד אל בקע תושבת א״ב הוא כמו ערך נ ו ג ע הקשת העמודית ח״ד אל נ ו ג ע הקשת העמודית ג״ב (יס״ר מקנדיה, סוד היסוד א). ה נ ו ג ע של איזו קשת הוא קו ישר היוצא מקצה קו החותך של אותה קשת וניצב עמוד על קצה אלכסון העגול המגיע עד קצה השני של קשת (ברוך משקלוב, עמודי השמים לז). בידיעת קו הנמתח מחוץ לעגולה ועושה זוית נצבת עם האלכסון ופוגש ג״ב קו החותך העגולה על המרכז ויוצא מחוץ לעגולה כמו שהוא קו ד״ח וקראו לחוט ד״ג או הדומה לו בשם נ ו ג ע וכו׳ כמה חלקים יהיה ה נ ו ג ע שלו מחלק המאה אלפים וכו׳ מצאנוהו בלוחות ה נ ו ג ע י ם פחות ג׳ חלקים וכו׳ (ר׳ ישראל זאמושץ, קונטר׳ אחרון לחבורו נצח ישראל על התלמוד ד ג). קו הפוגש את העגולה בנקודה אחת לבד ולא בזולתה כי איננו עובר בתוכה כלל ולא יכרות דבר משטחה הוא נקרא נ ו ג ע (כליל החשבון, מפת׳ השמות).

נוֹגֵשׂ, נגש, ס״ז, מ״ר נוגשים, נגשים, — מי שממנה לנגש, להכריח לעשות עבודה וכדומ׳: והנגשים אצים לאמר כלו מעשיכם דבר יום ביומו (שמות ה יג). ויכו שטרי בני ישראל אשר שמו עלהם נגשי פרעה (שם יד). ויצאו נגשי העם ושטריו ויאמרו אל העם לאמר כה אמר פרעה אינני נתן לכם תבן (שם י). ויאמר יי׳ ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את מכאביו (שם ג ז). עמי נגשיו מעולל ונשים משלו בו (ישע׳ ג יב). והיו שבים לשביהם ורדו בנגשיהם (שם יד ב). ולא יעבר עליהם עוד נגש כי עתה ראיתי בעיני (זכר׳ ט ה). ממנו פנה ממנו יתד ממנו קשת מלחמה ממנו יצא כל נוגש יחדו (שם י ד). ושמתי פקדתך שלום ונגשיך צדקה (ישע׳ ס יז). יחד אסירים שאננו לא שמעו קול נוגש (איוב ג יח). ישחק להמון קריה תשאות נוגש לא ישמע (שם לט ז). ועמד על כנו מעביר נוגש הדר מלכות ובימים אחדים ישבר ולא באפים ולא במלחמה (דני׳ יא כ). — ובמדר׳: נ ו ג ש י ם היו מן המצריים ושוטרים מישראל נ ו ג ש ממונה על עשרה שוטרים שוטר ממונה על י׳ מישראל והיו ה נ ו ג ש י ם הולכים לבתי השוטרים בהשכמה להוציאן למלאכתן בקריאת הגבר פעם אחת הלך נ ו ג ש מצרי אצל שוטר ישראל ונתן עיניו באשתו שהיתה יפת תואר בלי מום עמד לשעת קריאת הגבר והוציאו מביתו וחזר המצרי ובא על אשתו וכו׳ כיון שידע ה נ ו ג ש שהרגיש בו החזירו לעבודת הפרך והיה מכה אותו ומבקש להרגו (מד״ר שמות א). נ ו ג ש ממונה על ק׳ בני אדם (שם ויקר׳ לב). שבן בנו של

המליץ את הכרוז, המכריז דברים בקהל. ומליצה זו תתבאר יותר על ידי מנהג קדום שהזכירו הערבים שהיה נהוג אצלם, שבמות אחד מראשי השבט וכדומה היו שולחים שליחים על סוסים לבשר בשורה רעה זו בכל תפוצות הערבים, והיה מכריז בקול בחוצות מושבותיהם, ונקבע בלשון ערבית פעל מיוחד לפעולה זו, והוא נַעַי [a], וממנו בינוני פועל נ א ע י [b], מי שמכריז את הבשורה הרעה הזאת. אמר אלג׳והרי: כאנת אלערב אד׳א מאת מנהא מית לה קדר רכב ראכב פרשא וג׳על ישיר פי אלנאש ויקול נעא׳ פלנא, אי אנעה ואט׳הר ח׳בר ופאתה, — ובעבר׳: היו הערבים נוהגים כאשר מת מהם מת חשוב רכב פרש על סוס והיה מתהלך בין אנשים ואומר נעא פלאנא, והוא אודיע ואפרסם ידיעת פטירתו של פלוני. — ואלנאעי: אלנאעי והו אלד׳י יא׳תי בח׳בר אלמות, — ובעבר׳: אלנאעי הוא מי שיביא הידיעות אדות המות. ובהרחבה השתמשו הערבים בפעל זה בענין בשורת כל בשורה רעה אדות כל צרה שלא תבא. — ויש לחשב כי היה מנהג זה נהוג בזמן קדום גם בקרב היהודים, ואולי לזה רמז דוד בקינתו על שאול ויהונתן: אל תגידו בגת ואל ת ב ש ר ו בחוצות אשקלון פן תשמחנה בנות פלשתים פן תעלזנה בנות הערלים. והנה פה אמר המליץ בשם אלהים כי הוא ישלם לעמו נחמים לאבלו (ואשלם נחמים לו ל א ב ל י ו, כצ״ל, אבליו, כמו בתלמוד תכפוהו אבליו) ואמר כי במקום בשורת מות או צרה אחרת יקרא (אולי וקרא במקום קורא) נ ו ב שפתים שלום לרחוק ולקרוב. — והנה לא נתברר לי מה מקור המלה נוב בצרוף זה נוב שפתים במשמ׳ כרוז, אך רגלים לדבר שהוא שארית שם עתיק, קדום, שהיה נהוג בזמן שהיה עצם המנהג הזה נהוג גם אצל היהודים, ויצא מן השמוש הרגיל יחד עם המנהג הזה, אך היה עוד ידוע לקצת גדולי בעלי הלשון, שבעל הפסוקים האלה היה בלי ספק אחד מהם, והוא השתמש לתקף המליצה, שזה היה דרכם, כידוע. ואם לא נרצה לראות בנוב זה איזו קרבה להשרש הערבי נעי הנזכר, צריך לבקש מקורו בהשם *ניב שפתים שבתלמוד, במשמ׳ כל העצל הרך מן קו נשיקת שתי השפתים זו לזו ועד תחת החוטם למעלה, ונוב הוא פעול מן ניב, ר״ל מי שיש לו ניב שפתים חזק, עלול להכריז בקול רם, במליצה עזה. ועי׳ ערך *ניב.

---

a) نعى b) ناعى

דן נשא אשה משבטו ושמה שלומית בת דברי ובאותו הלילה באו עליה נוגשי פרעה והרגו לבעלה והרתה (פדר"א מח).—ומצוי בסהמ"א: שבת הנוגש ושבתה מגישתו (מנח' בן סרוק, ערך דהב). ישן מתי תקיץ מחשק נשפך, הלא תדע כי נוגשים מאד אצים להדפך (ר"י הלוי, ישן מתי תקיץ). חתם על הרי בתר נקמת דיני, חבל נוגשי ודן דיני (יוצ' אחרון פסח, אתה הארת).

נוד[1], ממנו נוד, נוד, מנוד, ניד, *נידה.

א.**נוד**, פ"ע, נד, נדה, נודו, נדו, נודי, תנוד, ינוד, תנד, תנדו, ינדו.—א) נד פלוני, זז והתהלך ממקום למקום, umherirren; vagabonder; to wander about: נע ונד תהיה בארץ (בראש' ד יב). הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר והייתי נע ונד בארץ (שם יד). הוא ישית את ארצה לשמה ולא יהיה יושב בה מאדם ועד בהמה נדו הלכו (ירמ' נ ג). נדו מתוך בבל ומארץ כשדים יצאו (שם ח). נסו נדו מאד (שם מט ל). כצפור לנוד כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא (משלי כו ב). ביי' חסיתי איך תאמרו לנפשי נודי [2]) הרכם [3]) צפור (תהל' יא א).—והקנה במים וכדומ', זז והתנועע הנה והנה: והכה יי' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים (מ"א יד טו).—ובתלמ': כבר נד ולד (כת' סג:).—ומצוי בסהמ"א: כל מזל משמש את החמה נד ממקומו ומוליכו עד חבירו וחוזר למקומו (רפ"י פסח' נד:). שיהא תחתית החשן דבוק להשב האפוד ולא יהא נד ונבדל הולך וחוזר (הוה, שמות כח ה).—ואמר המשורר: ויונה עלי אמיר תקונן עלי פרוד אהותה אשר נדה ותהמה כהמיתי (רשב"ג, ידידי שעו מני). וחושי בעופף ויד אל תניפף וקשרי כנפך בכנפי שחרים, לנדים ונעים ברוח קלעים ולבות קרועים לאלף גזרים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים). אבכה בנפשי ליעלה, תהמה בקול מר כיעלה, לדודה אשר נד וגלה, ארד ביגון שאולה (ראב"ע, איך ישליו). ובא יומה ונד עמה וגם היתה כאלמנה, באין תורה ואין מקרא והמשנה נטמנה (הוה, אהה ילד). איך אני לבדי נד וכל זאב ירדפני, מה לצור לבבי סר וכל כאב יאחזני (הוה, איך אני).—ב) נד לפלוני, הניע בראשו בשעת צרה לאות חמלה והשתתפות בצערו, Beileid bezeigen; exprimer ses condoléances; to condole: כי

[1]) בערב' נוד a), בענין תנועה וזיזה הנה והנה.
[2]) כך הקרי, והכתיב נודו. ובקצת ספרי' נודי כתיב קרי.— [3]) מהר כצפור.

a) نود

מי יחמל עליך ירושלם ומי ינוד לך ומי יסור לשאל לשלם לך (ירמ' יה ה). ואל תלך לספוד ואל תנד [1]) להם כי אספתי את שלומי מאת העם הזה (שם יו ה). אל תבכו למת ואל תנדו לו (שם כב י). נדו לו כל סביביו וכל ידעי שמו אמרו איכה נשבר מטה עז מקל תפארה (שם מח יז). שתים הנה קראתיך מי ינוד לך השד והשבר והרעב והחרב מי אנחמך (ישע' נא יט). והיה כל ראיך ידוד ממך ואמר שדדה נינוה מי ינוד לה מאין אבקש מנחמים לך (נחו' ג ז). וישמעו שלשת רעי איוב את כל הרעה הזאת הבאה עליו ויבאו איש ממקמו וכו' ויועדו יחדו לבוא לנוד לו ולנחמו (איוב ב יא).—וגם אחרי הצרה: ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיתיו וכל ידעיו לפנים ויאכלו עמו לחם בביתו וינדו לו וינחמו אתו על כל הרעה אשר הביא יי' עליו (שם מב יא).—ואמר המשורר: למי נבכה ונגוד בתחלה ועל מי נעשה מספד ואבל, על ארון אשר נגנז בציון ואם לזה אשר נגנז בבבל (רשב"ג, בכו עמי). התקבצו כל קרוביו, ומיודעיו ואוהביו, ונודו לו כל סביביו, הילילו הה ליום (ראב"ע, האספו מבכילים).—נד קציר, עי' נד.

—הפע', הניד, פ"י, הניד, יניד, תנדני, — הניד את רגל פלוני ממקום, עשה שתנוד משם, שהוא ילך לו: ולא אסיף להניד רגל ישראל מן האדמה אשר נתתי לאבותם (מ"ב כא ח).—הניד בראשו, עשה שינוד ראשו, לאות אבל והשתתפות בצער: לשום ארצם לשמה שרוקת עולם כל עובר עליה ישם ויניד בראשו (ירמ' יח יו).—הנידה ידו את פלוני, עשתה שהוא ינוד: אל תבואני רגל גאוה ויד רשעים אל תנדני [2]) (תהל' לו יב).—ואמר המליץ: ושואת רשעים לא באתני, וידם לא הנידתני (ר"י הריזי, תחכמ' לא). על כן אפחד ממנו, כי במצודתו יצודנו, ולרעתנו מן המקום הזה ינידנו (ר"י זבארה, ספ' שעשוע' ב).—ומצוי בסהמ"א במשמ' תנועה: ועשה שם (בגלגל) תנודות שמנידות אותו (תשו' הגא', הרכבי, סי' יב). פגרים בותרו והורד הציפור עליהם, וישב אותם אברם וינידם ויחיו כולהם (השו' רסע"ג על חיוי הבלכי, הוצ' דווידסון, פסקה מה). וצריך שידליק רוב המדורה קודם חשיכה וכו' ואם לא הדליק רובה אסור ליהנות בה בשבת גזירה שמא יחתה בה ויניד העצים כדי שתעלה השלהבת (רמב"ם, שבת ג יט). העושה סוכתו בין האילנות וכו' וחיזק אותם עד שלא תהיה הרוח המצויה מנידה אותם תמיד ומלא בין האמירים בתבן ובקש כדי שלא תניד אותם הרוח (הוה, סוכ׳

—[1]) בקצת ספרים תנוד, תנד.—[2]) ס"א תנידני, מלא.

ד ס). פשט ידו לחבית ותפסו את ידו קודם שיוציאה ולא יכידה ופתחו החבית מלמטה עד שיצא היין וכו' (הוא, מלכ' אסורי יב א).

—התפעל, התנודד, התנודדה, מתנודד, תתנודד, יתנודדו,

— א) התנודדה למשל ספה ברוח וכיוצא כזה, נעה הנה והנה: נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כמלונה (ישע' כד כ). —התנודד פלוני, רגז ונזדעזע, ומדבר בקול מצער ויגון והרטה: שמוע שמעתי אפרים מתנודד יסרתני ואוסר כעגל לא למד השבני ואשובה כי אתה יי' אלהי כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי (ירמ' לא יח-יט). —ובלעג ושמחת נקמה על אויב וכדומ': ואם לוא השחק היה לך ישראל אם בגנבים נמצאה כי מדי דבריך בו תתנודד (שם מח כז). ויכשילהו עלימו לשונם יתנודדו כל ראה בם (תהל' סד ט). —ומצוי בסהמ"א במשמ' תנועה: וכשתברח אשה נכשלת בשלשלת ומתנודדת ונוקש הענבול בזוג ואוז וכלב צועקין ומתנערות המשמרות (ערוך, ערך שלשל). נותרה כסוכה כתנודדה כמלונה, שרופה באש כסוחה עשונה (סמא"ג, נלבה ציונה). — ובהשאלה, בענין הזדעזע מצער ויגון: כנשר אאריך קרחה ואתגודד כמו דיה, ואסב עיר בקינותי ובבכי רב ותאניה (ר"ש הנגיד, הכמות פלילים). התנודדו התמודדו גם העלו אפר בראשיהם ושק חגרו (רכב"ג, כימי יקותיאל). ושחו בנות שירו וגדל כים שברו ומתנודדים תחת זמריו ושירותיו (ראב"ע, בשם אל). וכבואי העירה אל ביתי, באו אוהבי לנחם אותי, ובעודי מתנודד לעיני הרואים, והנה חבר הקיני בא בתוך הבאים (ר"י חריזי, תחכמ' טו). וכאשר אהבה תמונתו בחלום כן שנאה תמונת עזריקם בהקיץ ותתנודד בראותה אותו (א' מפו, אה"צ ג). — ובמשמ' היה נע ונד: טרד מגבעת לבונה, להתגודד בארץ כיונה, תשכן עליו ענגה (ר"י הלוי, מי כמוך יהיד).

ב. **נוּד**, ש"ז, —פעולה או דברים של השתתפות בצער: חרפה שברה לבי ואנושה ואקוה לנוד ואין ולמנחמים ולא מצאתי (תהל' סט כא).

א. **נוֹד**, נוּד, ש"ז, ככי' נודי, נדי, —שה"פ, הפרוד וההליכה ממקומו והנדידה ממקום למקום: נדי[1] ספרתה אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך (תהל' נו ט). — והשתמשו בו הרבה המליצים והמשוררים: לכל זמן ולכל נדוד קצה ושפה, אך אין לנודי קץ וקצה עד אסיפה (ר"ש הנגיד, לכל זמן). ואסור תוך מצודת נוד, חברי התתרפו להתיר המצודה (הוא, ואל תגני). ובנוד נכתב בספר האלהים עלי נפשי ושוטט אל כל מדינה (הוא, מזמוטי). לא דמה שאת תנואת ידידו ואולם אל עזרני בחסדו, וגברני תמול חשק חביריו ואיך היום גברני בנודו (רכב"ג, זמן כונד). אבכה פרידת זה עלי הוד זה עד כי יקוד נודו בכי הוביש (רמב"ע, תרשיש ב כה). בפרוד אם אהי נלכד ואם יאחז עקבי נוד, תרופתי בפי הכד וכל צריי בבטן נאד (שם עד). יונים בתוך קנם יקוננו על תור לכלהם כמו שליש, יבכו בלי דמע ומדמעי אשתה עלי נוד אוהבי שליש (שם ג ב). מי יתנני כפרך אחו ובי תפגע תמותה בל קרוב אליך, נדתי ימי חיי עלי נודך והן אתאו קבר הוא מנת חלקך (הוא, קטע כ"י גני', ביד בפירא). כלו חמודות לא נחקר הודו, על כן חרדות אלבש עלי נודו (ר"י הלוי, יודעי יגוני). ברחמיו יהי פונה לעבדו ואל יבזה ענותו בגרותו וצוקיו וקורותיו, ונודו יהי סופר וישים בנאדו את דמעיו ויעבור על המוני עונותיו (ראב"ע, בשם אל). ונפשו יום ליום תצפור כצפור כאלו היא בכף קלע קלועה, וביתה תחשוב מאסר ונודה מבשר טוב ומשמיע ישועה (ר"י חריזי, תחכמ' כו). ושבועתי זאת על אדמת נוד קחה לערבה כי לא אשקר בבריתנו (יל"ג, אהבת דו"מ ז).

ב.* **נוֹד**, ש"ז, מ"ר נודות, — כמו נאד, נד: נודות הגוים גרורין מותרין חדשין וזפותין אסורין (תוספת' ע"ז ד"ס י). הלוקח יין מבין הכותים וכו' אי אתה מודה שאם יבקע נודו ששותה טבל (שם דמאי ח ז). נוד תפוח כר מלא תבן כסת מלאה מוכין (שם אהל' יב ב). קושרת אשה מפתחי חלוקה וכו' ורצועות מנעל וסנדל ונודות יין ושמן (שבת טו ב). נודות הגוים וקנקניהם ויין ישראל כנוס בהן אסורין (ר"מ, ע"ז ב ג). הנוד הזה אם יהיה בו נקב כחוד של מחט כל רוחו יוצאה ממנו (ר' תנחום, מד"ר כלאי' א). משל לעשר נודות נפוחות מונחות בטרקלין נצרך המלך למקומן מה הוא עושה להן מתירן ומוציא את רוחן ומסלקן בזוית אחת (שם ס). הוי כנוד שאין בו פתח להכנים את הרוח (אדר"נ מא). — ינוד המפוח: והמשל בו כמו שיפעל הנפח בנוד הנפיחה או האדם בפיו בבשול הקדרה (תרג' פי' יצירי להבו סהל בן תמים כא).

נוֹדֵד, ש"ז, מ"ר נודדים, —מי שנדד ממקומו, מי שברח מארצו: שיתי כליל צלך בתוך צהרים סתרי נדחים נודד אל תגלי (ישע' טז ג). לקראת צמא התיו מים ישבי

[1]) בקצת ספרים נודי, מלא.

ארץ תימא בלחמו קדמו נֹדֵד (שם כא יד). ונדחתם איש לפניו ואין מקבץ לַנֹּדֵד (ירמ׳ מט ה). — ואמר המשורר: הלכושל ולנופל תקומה, ולנודד ולאובד תנומה (ר״ש הנגיד, הלכושל).

נוה, ממנו נָוֶה.

נָוֶה[1], ש״ז, סמי׳ נְוֵה, בכנ׳ נְוֵךְ, נָוֵהוּ, נְוֵיהֶם, נְוֵהֶן. — מקום מנוחה להצאן וכדומ׳ במדבר, Ruheplatz (für die Schafe in d. Wüste); lieu de repos (pour le troupeau dans le desert); abode (of flocks): ועתה כה תאמר לעבדי לדוד כה אמר יי׳ צבאות אני לקחתיך מן הַנָּוֶה מאחר הצאן להיות נגיד על עמי על ישראל (ש״ב ז ח). כה אמר יי׳ צבאות עוד יהיה במקום הזה החרב מאין אדם ועד בהמה ובכל עריו נְוֵה רעים מרבצים צאן (ירמ׳ לג יב). הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל נְוֵה איתן וכו׳ אם לוא יסחבום צעירי הצאן אם לא ישים עליהם נְוֵהֶם[2] (שם מט יט-כ). כבקרת רעה עדרו ביום היותו בתוך צאנו נפרשות כן אבקר את צאני והצלתי אתהם מכל המקומת אשר נפצו שם ביום ענן וערפל וכו׳ במרעה טוב ארעה אתם ובהרי מרום ישראל יהיה נְוֵהֶם שם תרבצנה בְּנָוֶה טוב (יחזק׳ לד יב-יד). והיה השרון לִנְוֵה צאן ועמק עכור לרבץ בקר (ישע׳ סה י). — ולגמלים: ונתתי את רבה לִנְוֵה גמלים ואת בני עמון למרבץ צאן (יחזק׳ כה ה). — ולתנים: בִּנְוֵה תנים רבצה (ישע׳ לה ז). — ובהשאלה, למשכן בכלל, למשכן האלהות: נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך אל נְוֵה קדשך (שמות טו יג). אם אמצא חן בעיני יי׳ והשבני והראני אתו ואת נָוֵהוּ (ש״ב טו כה). יי׳ ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על נָוֵהוּ הידד כדרכים יענה (ירמ׳ כה ל). — ולבני אדם: כי עיר בצורה בדד נָוֶה משלח ונעזב כמדבר (ישע׳ כז י). וישב עמי בִּנְוֵה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחת שאננות (שם לב יח). עיניך תראינה ירושלם נָוֶה שאנן אהל בל יצען (שם לג כ). שפך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך וכו׳ כי אכלו את יעקב ואכלהו ויכלהו ואת נָוֵהוּ השמו (ירמ׳ י כה). עוד יאמרו את הדבר הזה בארץ יהודה ובעריו בשובי את שבותם יברכך יי׳ נְוֵה צדק הר הקדש (שם לא כג). ושבבתי את ישראל אל נָוֵהוּ ורעה הכרמל והבשן (שם נ יט). מארת יי׳ בבית רשע וּנְוֵה צדיקים יברך (משלי ג לג). אוצר נחמד ושמן בִּנְוֵה חכם וכסיל אדם יבלענו (שם כא כ). אל תארב רשע לִנְוֵה צדיק אל תשדד רבצו (שם כד טו). אני ראיתי אויל משריש ואקוב נָוֵהוּ פתאם (איוב ה ג). וידעת כי שלום אהלך ופקדת נָוְךָ ולא תחטא (שם כד). תשכון באהלו מבלי לו יזרה על נָוֵהוּ גפרית (שם יח טו). — ובתו״מ: מוציאין (את האשה על כרחה) מ נ ו ה הרע[1] לנוה היפה אבל לא מ נ ו ה היפה ל נ ו ה הרע רשב״ג אומר אף מ נ ו ה הרע ל נ ו ה היפה מפני ש ה נ ו ה היפה בודק (כתוב׳ יג י). שלא יהיה גולה מעיר לעיר וכו׳ מ נ ו ה הרע ל נ ו ה היפה (ספרי דברי רנט). חמשה תלמידים היו לו לר׳ יוחנן בן זכאי כל זמן שהיה קיים היו יושבין לפניו כשנפטר הלכו ליבנה והלך ר׳ אלעזר בן ערך אצל אשתו לאמאום מקום מים יפים ו נ ו ה יפה המתין להם שיבאו אצלו ולא באו (מד״ר קהל׳, כי העושק). אין מושיבין אותו (את הגר) בספר ולא ב נ ו ה רע אלא ב נ ו ה יפה באמצע ארץ ישראל (מס׳ גרים ג, הוצ׳ קירכהיים). מפני מה גזרו (טומאה) על ה נ ו ה[2] שבגרדיקי מפני שהוא נ ו ה[2] רע (ר״ש בר נחמן, מד״ר בראש׳ סד). (היהיר אינו מקבל אפילו) ב נ ו ה שלו (רב מרי, ב״ב לח.). — ומצוי בסהמו״א במשמ׳ משכן ודירה: והזהר במת מצוה ולוה אלי קבר, אבלים גם ל נ ו ה (רס״ג, ירא׳ האל). וראשון בהחלה ואחרון כל תכלה מרומם לתהלה ומשפיל אף מרים, אשר לא יתוה במעון גם נ ו ה לבלתי ישתוה בשבת הנוצרים (רשב״ג, תהלת החכמה). ובן שמת מושבו מעל כוכבי נגהים, איך נפל כוכבו ומאורותיו כהים, ומתוך נ ו ה אשנבו בכסף לביתך ויהים, מתי צורי אבוא ואראה פני אלהים (ר״י הלוי, יה למתי). הלך ובכה עלי חרבת נ ו ה אוהבים לא מאזנת לקול אף לא מדברת, אין די ליד הנדוד החרב נ ְוֵ ה ם עדי קירות לבבי לקורותיו מקרקרת (הנ״ל, עין נדיבה). — ובהשאלה: בעשותך תחת כסא כבודך, מעמד לנפשות חסידיך, ושם נ ו ה הנשמות הטהורות, אשר בצרור החיים צרורות (רשב״ג, כ״מ). — וכנוי לארץ ישראל, לירושלם, להמקדש: רצית חגיגת יום זה תזכם לראות בבנין בחירת בית נ ו י ה ם (ר״י ברצלוני, אזהר׳, אספרה אל חוק). ובריתי ליעקב עבדי אל בת השבויה, אזכר עת בארמון נוי תקרא הללויה (ר״י הלוי, נפשי).

1) משקל שָׂדֶה. ועי׳ הערה לערך א. נָאָה. — 2) בקצת ספרים נויהם, מלא.

1) כך במדב״מ, וכך במשני׳ מנקד, רגילות. ובשאר ספרים הרעה. — 2) בירוש׳ שבי׳ ו א בשנוי לשון: מפני מה לא גזרו על אותה ה ר ו ח שבגרריקו ר׳ סימון בשם ריב״ל מפני ש נ ו י ה רע וכו׳ והרי עזה נ ו י ה יפה.

חרדי לב הדחתים מנוהם ומשכנם, הנני שב ונחמתים ושמחתים מיגונם (הוצ', חרדי לב). ירושלם נוך החזירני, תהי ידך לעזרני (מנח' ברי מכיר, אחור וקדם לרח). הזכר לאדומים נוה נארו, צרים אשר חומות ערערו (יוצר לשבת זכור, אליוי מרעי).

א. נָוֶה, ש"ג, מ"ר סמי' נְוֵת, —כמו נוֶה: והיתה חבל הים נְוֹת כרת רעים וגדרות צאן (צפני ב ו), ועי' כְּרֹת.— ומצוי בסהמ"א במשמ' משכן ודירה: ואם לדרוש מזונך מנותך תהי יוצא זכר נא בת בריתך (רה"ג, ירח הלג). ואם יצא וירחיק מנותו, שמור ביתו כאלו הוא בביתו (שם).—וכנוי להגוף: רוח אנוש בהיכל נותו, בו נמשלה כמלך בביתו (רשב"ע, אודה לשם). — וכנוי להמקדש: תבנו נות מעוני לשמי ותחנכו, תשתחוו לפני שמה ותברכו (רמב"ע, דרשו שמי). ואדום עם קדר חללו מרבדי, תוך נות אלי דר צר וירח נרדי (ר"י הלוי, יהמו שושנים). רוח מחלתי מני דחה, ועון מְעֻותי אנא מחה, ולהדרת נותי אותי נחה (רשב"ע, אודה יה). קינה דובר עמך ביום זה לְעֻמתך, ועפעפינו יזלו מים על חרבן נותך (סליח' י' בטבת, וחכן שפל רומי). עד מתי אראה נותי בתוכה ערבי יהל (ר"י נג'ארה, יאסוף הל).

ב. נָוָה[1], ת"ג, סמי' נְוַת, —כמו נָאוָה: הַנָּוָה[2] והמענגה דמיתי בת ציון אליה יבאו רעים ועדריהם תקעו עליה אהלים סביב (ירמי' ו ב-ג). מלכי צבאות ידדון ידדון וּנְוַת בית תחלק שלל (תהל' סח יג).—ומ"ר *נָווֹת: ומעשה באחד שנדר מבת אחותו הנייה והכניסוה לבית ר' ישמעאל וייפוה אמר לו רבי ישמעאל בני לזו נדרת אמר לו לאו והתירו ר' ישמעאל באותה שעה בכה ר' ישמעאל ואמר בנות ישראל נוות[1]) הן אלא שהעניות מנוולתן (נדרי' ט י).—ולזכ' *נָוֶה: אחד שהעריך את הנוה[2]) שבישראל ואת הכעור שבישראל (ערכי' ג א). (האומר כשהוא תופס בשערותיו) אהה נוה[3]) וכו' הרי זה נזיר (נזיר א א). — נְוַת בית, במשמ' אשתו של אדם: דבקי לב שנים הם ביושנם להחליפם באחר אל תשחר, נות בית ישנה אל תמירה באחרת ואח ישן באחר (ר"ש הנגיד, בן משלי, אות ד). הליכותיו צופיה נות בית משכלת, אם ילדים מאושרים בתבונה מושלת (פי"ר, הללות הבית, בכה"ע תקפא 112). —וכנוי מליצי לְאֻמת ישראל: נות בית איתני, אשרוה מלכי גאוני, ויאמרו לה ברוך אדני, אשר לא השבית לך גואל היום (ר"י הלוי, מי כמוך יהיה).

ג. נָוָה[4]), ש"ג, סמי' נְוַת, — כַּוָּנָה, Absicht; intention: אם אתה תשחר אל אל ואל שדי תתחנן אם זך וישר אתה כי עתה יעיר ושלם עליך נְוַת[5]) צדקך והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד (איוב ח ה-ז).

ד. נָוָה, פ"ע, עתי' יִנְוֶה, — מצא ספקו, השביע תאותו, befriedigt sein ; se contenter ; be satisfied: וצדיק באמונתו יחיה ואף כי היין[6]) בגד גבר יהיר ולא

---

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) כבר נתפלפל במלה זו ריב"ג בהשרשים וז"ל: וקד אח'טא' אבו זכריא פי הנוה והמענגה אד' ג'עלהא מת'ל לביתך נאוה קדש וג'על אלנון (מנהא) לאנפעאל ואנמא אוהמה פיהא אעתקאדה כתאבהא באלף לינה בעד אלנון והכד'א כתבת פי כתאבה אעני באלף והי פי אלמצחף בע'יר אלף ולו כאן פיה אלף למא אוג'ב להא אלאלף ד'לך אלמעני אלד'י ד'הב פיהא אליה דון ע'ירה פאנה ליש כאנת תכון אלאלף פיהא והו לא יחתשב בהא באשנע מן כונהא פי ואריד כאביר ישבים וע'ירה והד'א ממא פאתנא תשכיכה עליה פי אלמשתלחק ואמא מעני הנוה אלמוטנה אי אלמלאזמה ללמוטן אלשאכנה פי אלבית וכו' ואנמא שבההא באלמוטנה ללביות לתנעמהא ותרפההא והד'א כמא יקאל אלמח'דרה אי אלמלאזמה ללח'דר וליש הד'א מדחא להם בל ע'איה פי אלד'ם לאנה יעני אנהם ינחצרון ען אלאעדא' פי מדינתהם ויתרכון אלמבארזה להם כמא תצנע אלנשא' אלמתרפהאת אלמתח'דראת. ע"כ.—ובעבר': וטעה אבו זכריא בהנוה והמענגה ששם אותו כמו לביתך נאוה קדש ושם הנון לנפעל והשגהו בזה מה שחשב שהוא כתוב באלף נחה אחר הנון וכן נכתבה בספרו ר"ל באלף והוא כתוב בספר (המקרא) בלי אלף ואפילו לו היה בה אלף לא היתה האלף מחייבת המשמ' שהוא סבר בה ולא זולתו כי לא היתה בה האלף ולא יתחשב בה יותר זרה מאלף בהמלה כאביר וזולתו וזה ממה ששכחנו להשיג עליו בספר התוספת אבל משמ' הנוה היא כמו אלמוטנה בערב', הדבקה במקום, השוכנת בבית וכו' ודמה אותה בשוכנת בבתים בעבור ענוגה ועדונה וזה כמו שאומרים חודרת ליושבת בהדרה ואין זה שבח להם אך הוא תכלית הגנות כי הוא רוצה לאמר שהם עומדים בעיר במצור מפני האויב ויראו לצאת אליהם ולערוך אתם מלחמה כמו שתעשינה הנשים העגונות החודרות.—[1]) כך בערוך. ובספרי הדפוס' וגם במדב"מ נאות.—[2]) כך במדב"מ ובערוך. בנוסח' הדפוס' הנאה. —[3]) בירוש' ומדב"מ נאוה.

[4]) בערב' נִיַּה a), מן נוי, במשמ' כַּוָּנָה, ועי' הערה לקמן.—[5]) רב הקדמונים והחדשים בארו במשמ' נָוֶה.

[6]) כך בנסחת המסורה, אך אין ספק בדבר כי אלה שלש המלים „ואף כי היין" הן מְשֻׁבָּשׁוֹת, כי לא לפי מה שקדם להן בפסוק ולא לפי מה שאחריהן אין שום מקום ליין כאן, וכבר החליטו החדשים כי פסוק זה מְשֻׁבָּשׁ, וקצתם

a) نِيَّة

יְנוֶה [1]) אשר הרחיב כשאול נפשו והוא כמות ולא ישבע (חבק' ב ד־ס).

ה. **נָוָה**[2]),—קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—הִפע' עתי', אַנְוֵהוּ, — הִנְוָה את פלוני, פֵּאֵר אותו, ספר תפארתו. verherrlichen; glorifier; -fy: עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה זה אלי וְאַנְוֵהוּ [3]) אלהי אבי וארממנהו (שמות יט ב). — ואמר הפיטן: אשגב לפועל אשר שח ופעל, אנוהו כי לו יאתה מלוכה (מוס' ב ר"ה, אהללה אלהי). — ובתלמ' במשמ' יִפָּה אותו, עשהו נָוֶה, יָפֶה: וכי אפשר להנוות[4]) קונו אלא אתנאה לפניו במצות (ר' ישמעאל, מכי' בשלח, שירה ג).—ואמר הפיטן: ישועות רבות הראם פודה וגואל, ועשרם והנוָם בדת יקותיאל (ר"י טוב עלם, ויכד אביר, מערי' ליל א' שבוע'). זך הנוני בחרוזים, פשטתי חליותי בכרעי לתרזים (מזול' בכי קלוני, גן נעול, יוצ' ב פסח).—ואמר המשורר: ויהי צל לו מחרב מחסה מזרם, ויִנְוֶה כל גן וייפה כל כרם (יל"ג, האדם והבצע).

—הִתפ' עתי', *יִתְנַוֶּה, — הִתְנַוָּה פלוני בְּדָבָר, התפאר בו: עשיר יענה [1]) הוא יתנוה [2]) ודל נעוה הוא יתחנן (ב"ס גני' יג ג). — ובסהמ"א במשמ' התיפה: נכונו שדיה ושערה צמחה, ותתנוה לכתר ולמלכות הצליחה (בנימ' בר זרח, אתי מלבנון, יוצ' לשבה"ג).—וקצת במשמ' התענג: עיר ובית נוה, תחזה ותשמח ותתנוה, ואתה לא תלוה (יוצ' לשבת חוהמ"ס, את עמי טובות אבשר).

—קל, *נָוִית,—היית נָוָה: קומי עדי צניף מלוכה נסיכה ולבשי שנים עם עדנים ומשבצות שש ורקמות כי מכל עלמות נוית יפית (פיוט יעלת חן, רני ושמחי מז.).

ו. **נָוָה**, פ"ע, עתי' יִנְוֶה, — ידור: ומבין אורחים אלת אליך אספת, מבית בו ינוו אלי יום יום יבאו (אדם הכהן, אמת ואמונה, מערכה א, מחזה ב).

— הִפע', *הִנְוָהוּ, — שָׂם אותו בְּנָוֶה: תשכינם במשכנות מבטחים ובמנוחות שאננים תַּנְוֵם (משלי אסף ג טו יז).

***נִוּוּל**, ש"ז,—שה"פ ובה"מ מן נִוֵּל: מה עשייה האמורה בראש ניוול אף עשיה האמורה בצפרנים ניוול (ר"ע, ספרי דבר' ריב). סוף המקום פורע בה תחת ניוולה שאם היתה עקרה נפקדת (ר"א בן מתיה, ירוש' סוט' ג ג). לא תסוד (האשה במועד) מפני שניוול הוא לה (ר' יהודה, מו"ק ח ז). מצות הנהרגים היו מתיזין את ראשו בסיף כדרך שהמלכות עושה ר' יהודה אומר ניוול הוא זה אלא מניחין את ראשו על הסדן וקוצץ בקופיץ (סנה' ז ג). כל הניוול הזה היה מנוול אותה (ספרי במד' יח). איש על ידי שאין ניוולו מרובה לפיכך נסקל ערום אבל אשה ע"י שניוולה מרובה לפיכך אינה נסקלת ערומה (ירוש' סוט' סוף ג). כוס אחד יפה לאשה שנים ניוול הוא שלשה תובעת בפה (כתוב' סה.). למלך שעשה סעודה וזימן אצלו אורחים וכו' פתאום אמר המלך יבאו הכל לסעודה מהרום אלו באו בכבודם ואלו באו בניוולם (ר"י הנשיא, מד"ר קהל', בכל עת). בעלי מלח הוא אם יזדמן לו מעט רוח תכף יבא וכו' מוטב שיראה אותי בכבודי ולא בניוולי (בר קפרא, שם). בא וראה כמה מצות מעטרות את ישראל והלא גדול שער ניוול הוא לאדם

הגיהו בתחלתו הוי, כמו שמתחילים שאר הפסוקים. והנה ההקבלה לחצי השני של הפסוק: גבר יהיר, מכרחת כי גם בתחלת חציו הראשון היה לפני המלה בגד שם לאדם שהוא מתאר בבגד. ורגלים לדבר כי המלה הוי מסתתרת בהאותיות היין, ובהאותיות ואף כי מסתתר השם או שה"ת להאדם, ובאמת הצרוף אפך, שאין ספק בדבר שגם הוא נהוג בעבר', לפחות בזמן המשנה, על יד הצרוף הפך, רק במשמ' מיוחדה בענין הפיכת האדמה, עי' ערך *אפך,—זה הצרוף משמש בערב' במשמ' הפכפך ושקרן וכדומ', וש"ת אפאך a), אלד'י יצד אלנאש ען אלחק בבאטלה—מי שמטה בני אדם מן האמת במדוחיו ושקריו. ובעבר' היתה מלה זו בצורת פעיל, אָפִיךְ, כמו יָהִיר, והיא מסתתרת בצרוף האותיות אף כי, ולשון הפסוק היא: הוי אפיך בגד, וההקבלה גבר יהיר.—[1]) כך בנסחת המסורה, ופרש רב מרי (ב"ב לח.) כי הכונה בלא ינוה היא שאינו מקבל על אנשי ביתו: אמר רב מרי האי מאן דיהיר אפילו אאינשי ביתא לא מיקבל שנאמר גבר יהיר לא ינוה מאי לא ינוה בנוה שלו. ע"כ. אך אין זה אלא דרך דרש. קצת החדשים הגיהו ירוה, ינוח. אך לפי נסחת המסורה פשוטו של מקרא לפי הענין מחיב לפרש ינוה במשמ' מצא ספקו וכדומ'.

[2]) בערב' נוה b), ועי' הערה לקמן. — [3]) כך בנסחת המסורה, ואמרו הקדמונים ורב החדשים כי הוא הפעי' מן נוה במשמ' יפי, ופרשוהו בענין פאר ושבח בהקבלה לארוממנהו. ת"א: אבני ליה מקדש. וכן קצת המפרשים הקדמונ': אעשה לו נוה ומשכן. וקצת החדשים הגיהו ואדגהו, וכיוצא בזה.—[4]) בירוש' פאה א א לנוות.

— [1]) כך בנסח הכ"י, אך לפי התרג' היוני ולפי הסורי (גיר חטא) כבר הסכימו המפרשים כי צ"ל יעוה.—[2]) בגרסת הכ"י אין ספק, כי האותיות ברורות. ובתרגום הסורי מהמא, שהוא במשמ' אינו חושש להדבר. אך בתרג' היוני שבידינו בא כאן פעל שמשמ' היא חרון אף, ולא הכריעו חכמים אם הוא מסבת גרסה אחרת שהיתה בנסחת העברית של המתרגם, או פשוט תרגום לא מדויק.

a) افاك b) نَوُه

שהוא אינו חופף ראשו ולפי שהוא מגדלו לשם שמים קראו הכתוב עטרה לראשו (פס במד' י). משל למטרונה שהיו לה שלשה שושבינין אחד ראה אותה בשלותה ואחד ראה אותה בפחזותה ואחד ראה אותה ב נ י ו ו ל ה כך משה ראה את ישראל בכבודם ובשלותם וכו' ירמיה ראה אותם ב נ י ו ו ל ם (ר' לוי, פס איכ' א א). היה עליה בגדים לבנים וכו' שירים ונזמים וטבעות מעבירין אותן הימנה כדי שתהא יושבת ורואה ב נ י ו ו ל ה (מס' שמחות ז). מעשה באשה אחת שהזקינה הרבה באת לפני ר"י בן חלפתא אמרה לו רבי זקנתי יותר מדאי ומעכשיו חיים של נ י ו ו ל הם שאיני טועמת לא מאכל ולא משתה (ילקוט משלי, רמז תתקמג).—ומצוי בסהמ"א: שאלו תחשוב אדוננו המלך במה שהם מאלו התארים והגנות והכיעור ו ה נ ו ו ל מדבריהם וכו' (ר' קלוני', אגר' בע"ח א ו). לעזוב נטיית האוזן ללשון הרע ו ל נ ו ו ל י ם ולדברי שקר (ר"א בר חסדאי, תרג' מאזני צדק לאלגזאלי 146). יושבי הכפרים אע"פ שמנהגם בתכלית הניוול והכיעור ואוכלים המאכלים הגסים וכו' הם שמחים בעניניהם וכו' (רש"ט פלקייר', אגרי היגון 12).

***נוז**[1], נוּז, ת"ז, — מחבר בְּדָבָר ומסכך בו, חוטי צמר ופשתן יחד ע"י אריגה או תפירה, verwoben; enlacé; interweaved: אין אסור משום כלאים אלא טווי וארוג שנאמר לא תלבש שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז[2] (כלא' ט ח, ת"כ קדוש' ב ד, ספרי דבר' רלב).

נוֹזֵל, ש"ז, מ"ר נוֹזְלִים.—כנוי למים הנוזלים ונגרים: וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו נד נֹזְלִים קפאו תהמת בלב ים

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) אלה דברי רה"ג בפרוש מלה זו: והנוז על שני פנים או באריגה או תכיפה במחט ולא מצינו ללשון הזה עיקר אלא באגדה של ויקרא לבן מלך שנזז לבו עליו ונטל את הצפורן לחתור על אביו ומפרשין אותו לשון סיבוך כדבר שהוא מסתכסך או מסתבך (תשו' הגא', הרכבי מט). ואמרו בגמ' ירוש' שם: ניתני שעט ולא ניתני נוז אילו תנינן שעט ולא תנינן נוז הוינן אמרין הא נוז מותר, ע"כ. אין ספק איפוא כי זו מלה שבדו להם חכמים לשם דרש עפ"י ר"ת של המלה שעטנז, עי' זה הערך, ונכונים הם דברי רה"ג שאין לה כל עיקר, וגם הגזרה מהפעל נזז שהזכיר רה"ג אינה מיוסדה כל עיקר, וכמו"כ בלשונות האחיות אין שום מקור למלה זו. ובדבר כונת מלה זו כבר הסכים רמב"ם בפרוש המשנה שלו וכן ביד החזקה לפרוש רה"ג. ופרוש רש"י שאמר וז"ל: ואומר אני נוז לשון דבר הנמלל ושזור זה עם זה לחברו טישטיר (tistre) בלעז כמו חזיין לנאזי דאית בהון (רש"י ויקר' יט יט), אינו גם הוא אלא השערה דחוקה.

(שמות טו ח). כי אצק מים על צמא וְנֹזְלִים[1] על יבשה (ישע' מד ג). מעין גנים באר מים חיים וְנֹזְלִים[2] מן לבנון (שה"ש ד טו). ויוצא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים (תהל' עח יו). ויהפך לדם יאריהם וְנֹזְלֵיהֶם[2] בל ישתיון (פס מד). שתה מים מבורך וְנֹזְלִים מתוך בארך (משלי ה טו).—ובתו"מ: כשהיו שרויים בארץ ישראל לא היו שותים אלא מי גשמים ומימי נ ו ז ל י ם ומימי מעינות וכיון שגלו לבבל שתו מימי הפרת ומתים מהם הרבה (ר' יוחנן, פסיק' רבתי כח). — ואמר המליץ: והעננים סוככים, והגשמים נתכים, רביבים ורסיסים וחזיזים וטלים, מלקושים ושעירים ו נ ו ז ל י ם (ראב"ע, אגר' חי בן מקיץ).—ובכלל כל דבר שנוזל, ואמר המשורר בהשאלה במליצה: שואל בעד השר בינות בני תבל חושה ראה תפוח בין עצי יער, מ נ ו ז ל י פיהם תזל חמת עכשוב אך מדבר פיהו בואה רדה יער (רמב"ע, תרשיש א קיא). אתמה לעבי טובך איך נכלאו דודי ו נ ו ז ל י ידך איך קפאו, אתה כמו מחול אשר לו קול מאד גדול ובוקעו ריק ורוח מצאו (ר"י חריזי, תחכמ' ג, כ"י בריט"מ). — ובענין אֵד המתהפך לנוזל: כי מדוד אחד תגיר נ ו ז ל י ם שונים ומנזיד אחד תמציא מיצים נבדלים (משלי אסף ג לה).

***נוֹזְלִי**, ת"ז, מ"ר נוֹזְלִיִּים,—של נוזל, מטבע הנוזל: כי הרכבת הגוף מב' דברים מחלקים מקשיים כגון הבשר גידין ועצמות וקרומות ודומיהן ומחלקים נ ו ז ל י י ם כגון הדם ושארי הלחויות (רש"פ, יריע' שלמה א א).

נוח[3], ממנו נוּחַ, הֲנָחָה, מָנוֹחַ, מְנוּחָה, נֹחַ, ב.נַחַת.

נוּחַ, פ"ע, נָחָה, נַחְתִּי, נָחוּ, נַחְנוּ, נָחַ, נוּחַ, נָחֹה, אָנוּחַ, תָּנוּחַ, יָנוּחַ, יָנַח, תָּנַח, יָנוּחוּ,—א) נַח הַדָּבָר עַל דָּבָר, על מקום וכדומ', נתעכב במקום ושהה שם זמן מה ולא זז משם, sich niederlassen; s'établir; to settle down: וַתָּנַח התבה בחדש השביעי וכו' על הרי אררט (בראש' ח ד). ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וַיָּנַח בכל גבול מצרים (שמות י יד). ויהי בנסע הארן ויאמר משה קומה יי' וכו' וּבְנֻחֹה יאמר שובה יי' (במד' י לה-לו). והיה כְּנוֹחַ כפות רגלי הכהנים נשאי ארון יי' אדון כל הארץ במי הירדן מי

[1]) בקצת ספרים ונזלים, חסר.—[2]) בקצת ספרים ונוזלים, ונוזליהם, מלא.

[3]) גם בארמ' וסורית. באשור' נַח. בערב' נאח' a), במשמ' הבריך הגמל. ובערב' ההמונ' ניח b) כמו נוח בעבר'.

a) ناخ b) نِيح

הירדן יכרתון (יהוש׳ ג יג). ויבאו נערי דוד וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וַיָּנוּחוּ (ש״א כה ט). ולא נתנה עוף השמים לָנוּחַ עליהם (על פגרי המוקעים) יומם ואת חית השדה לילה (ש״ב כא י). ובאו (הזבוב והדבורה) וְנָחוּ כלם בנחלי הבתות ובנקיקי הסלעים (ישע׳ ז יט). כי תָנוּחַ יד יי׳ בהר הזה ונדוש מואב תחתיו (שם כה י).—ואויב וכדומ׳: ובאנו אליו באחת המקומת אשר נמצא שם וְנַחְנוּ עליו כאשר יפל הטל על האדמה (ש״ב יז יב). ויגד לבית דוד לאמר נָחָה ארם על אפרים (ישע׳ ז ב). כי לא יָנוּחַ שבט הרשע על גורל הצדיקים (תהל׳ קכה ג).—ורוח הנבואה וכדומ׳ על פלוני: ויהי כְּנוֹחַ עליהם הרוח ויתנבאו וכו׳ וַתָּנַח עליהם הרוח וכו׳ ויתנבאו במחנה (במד׳ יא כה-כו). ויראהו בני הנביאים אשר ביריחו מנגד ויאמרו נָחָה רוח אליהו על אלישע (מ״ב ב יה). וְנָחָה עליו רוח יי׳ רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יי׳ (ישע׳ יא ב).—וחכמה בלבו: בלב נבון תָּנוּחַ חכמה (משלי יד לג).—וכעס וכדומ׳: אל תבהל ברוחך לכעוס כי כעס בחיק כסילים יָנוּחַ (קהל׳ ז ט).—ב) נָח פלוני מעבודתו וכדומ׳, לא עָבַד, sich ausruhen; se reposer; to rest: כי ששת ימים עשה יי׳ את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וַיָּנַח ביום השביעי (שמות כ יא). ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת למען יָנוּחַ שורך וחמרך (שם כג יב). ויום השביעי שבת ליי׳ אלהיך לא תעשה כל מלאכה וכו׳ למען יָנוּחַ עבדך ואמתך כמוך (דבר׳ ה יד). שם רשעים חדלו רגז ושם יָנוּחוּ יגיעי כח (איוב ג יז).—ונחה הארץ וכדומ׳ ממלחמה וכיוצא בזה: נָחָה שקטה כל הארץ פצחו רנה (ישע׳ יד ז).—ומדאגה ורגז: לא שלותי ולא שקטתי ולא נָחְתִּי [1] ויבא רגז (איוב ג כו).—וְנָח מאויביו: כימים אשר נָחוּ בהם היהודים מאיביהם (אסת׳ ט כב).—נָח לפלוני: ויאמר לא תוסיפי עוד לעלוז המעשקה בתולת בת צידון כתיים קומי עברי גם שם לא יָנוּחַ לך (ישע׳ כג יב). כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז יָנוּחַ לי (איוב ג יג). ותתנם ביד צריהם ויצרו להם וכו׳ וּכְנוֹחַ להם ישובו לעשות רע לפניך (נחמ׳ ט כז-כח).—והמת יָנוּחַ על משכבו וכדומ׳: יבוא שלום יָנוּחוּ על משכבותם (ישע׳ נז ב). אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים יָנוּחַ (משלי כא טז). ואתה לך לקץ וְתָנוּחַ ותעמד לגרלך לקץ הימין (דני׳ יב יג).—ובתו״מ: זרק למעלה מעשרה טפחים והלכה ונחה בחור כל שהוא (ר׳ חייא, שבת ז:). נעץ קנה ברשות הרבים וזרק ונח על גביו (רב חסדא, שם).—והים וכדומ׳ מזעפו: כשהלך ניקנור להביא דלתות מאלכסנדריא של מצרים בחזירתו עמד עליו נחשול שבים לטבעו נטלו אחת מהן והטילוה לים ועדיין לא נח הים מזעפו בקשו להטיל את חברתה עמד הוא וכרכה אמר להם הטילוני עמה מיד נח הים מזעפו (יומ׳ לח.). נהר סמבטיון יוכיח שמושך אבנים כל ימות השנה ובשבת הוא נח (מד״ר בראש׳ יא).—ודבור, יָנוּחוּ לו ברכות על ראשו: המבדיל בתפלה משובח יותר ממי שיבדיל על הכוס ואם הבדיל בזו ובזו ינוחו לו ברכות על ראשו (ר׳ אחא אריכא, ברכ׳ לג.). ינוחו לך ברכות על ראשך שהקרבתני תחת כנפי השכינה (שבת לא.). ינוחו לו לר״ש ברכות על ראשו (רב אדא בר אהבה, ע״ז ס:). כל הברכות שבתורה ינוחו על ראשך (אדר״נ טו).—וְנָחָה דעתו: ר׳ יהודה אומר לא בבליים היו אלא אלכסנדריים היו (שהיו רגילים לתלש בשערו של שעיר המשתלח וכו׳) אמר לו ר׳ יוסי תנוח דעתך שהנחת את דעתי (יומ׳ סו:).—ובסהמ״א: יישר כוחו ותנוח נפשו כמה יפה כיון (תשו׳ ר״ת קא ב). שהיה מטפח על פי החבית הרותחת כדי שתנוח רתיחתה (רמב״ם, מלכ׳ אסור׳ יב ט). אלא שלא נחה דעתי בזאת התשובה וכו׳ (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 89).—ואמר המשורר: בכור אבי ובן אמי שלומים לך באחריתך, ורוח אל תהי נחה עלי רוחך ונשמתך (ר״ש הנגיד, הים ביני ובינך). בגבי ההדס חלנו ונחנו וישבנו בצלם שאננים, עדי גרשו עצי גנים ועלה באזנינו לקול עוף שאננים (רמב״ע, תרשיש ג לט). אל נא תלון עלי, כי אתה בא אלי, ואני איך אנוח, ותבא בי הרוח (רמב״ע, אפרוס כף).

—הפע׳, הֵנִיחַ, הֲנִיחוֹתִי, הֲנִיחֹתִי, הֲנִחֹתִי, הֵנִיחוּ, מֵנִיחַ, הָנִיחַ, הָנִיחוּ, יָנִיחַ, וַיָּנַח, יְנִיחֵנִי, יְנִיחֶךָ, תְּנִיחֵנוּ, הֲנִיחִי.—א) הֵנִיחַ את יָדוֹ וכדומ׳, נתן לה לָנוּחַ, לא החזיק אותה למעלה כמקדם: והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יָנִיחַ ידו וגבר עמלק (שמות יז יא).—וְהֵנִיחַ לִפְלוֹנִי, עשה שינוח ממלחמה, מצרה, וכיוצא בזה: עד אשר יָנִיחַ יי׳ לאחיכם ככם וירשו גם הם את הארץ (דבר׳ ג כ). והיה בְּהָנִיחַ יי׳ אלהיך לך מכל איביך מסביב וכו׳ תמחה את זכר עמלק (שם כה יט). יי׳ אלהיכם מֵנִיחַ לכם ונתן לכם את הארץ הזאת (יהוש׳ א יג). וַיָּנַח יי׳ להם מסביב וכו׳ ולא עמד איש בפניהם (שם כא מד). ועתה הֵנִיחַ יי׳ אלהיכם לאחיכם כאשר דבר להם (שם כב ד). ויהי מימים רבים אחרי אשר הֵנִיחַ יי׳ לישראל מכל איביהם מסביב (שם כג א). ויהי כי ישב

[1] כך ברב ספרים, הנון בקמץ, ובקצתם נַחְתִּי, נ פתוחה.

המלך בביתו ויי׳ הֵנִיחַ לו מסביב מכל איביו (ש״ב ז א). וַהֲנִיחֹתִי לך מכל איביך (שם יא). ועתה הֵנִיחַ יי׳ אלהי לי מסביב אין שטן ואין פגע רע (מ״א ה יח). והיה ביום הָנִיחַ יי׳ לך מעצבך ומרגזך ומן העבדה הקשה אשר עבד בך (ישע׳ יד ג). אשר אמר אליהם זאת המנוחה הָנִיחוּ לעיף (שם כח יב). הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה וַהֲנִיחוֹתִי לו מכל אויביו מסביב (דה״א כב ט). כי אמר דויד הֵנִיחַ יי׳ אלהי ישראל לעמו (שם כג כה). ואין עמו מלחמה בשנים האלה כי הֵנִיחַ יי׳ לו וכו׳ כי דרשנו את יי׳ אלהינו דרשנו וַיָּנַח לנו מסביב (דה״ב יד ה-ו).—ב) הֵנִיחַ את פלוני, נתן לו מנוח הנפש, הסיר דאגה ממנו: יסר בנך וִינִיחֶךָ ויתן מעדנים לנפשך (משלי כט יז).—ובתלמ׳, הֵנִיחַ את דעתו של פלוני: תנוח דעתך שהנחת את דעתי (ר׳ יהודה, מנח׳ ק, ועוד). — ג) הֵנִיחַ דבר, שָׂם אותו במקום, כמו הִנִּיחַ, מן ינח, עי״ש, הֵנִיחַ אפו בפלוני: וכלה אפי וַהֲנִחוֹתִי חמתי בם והנחמתי (יחזק׳ ה יג). לא תטהרי עוד עד הֲנִיחִי את חמתי בך (שם כד יג).—וְהֵנִיחַ את פלוני במקום פלוני: היתה עלי יד יי׳ ויוציאני ברוח יי׳ וַיְנִיחֵנִי בתוך הבקעה (יחזק׳ לז א). במראות אלהים הביאני אל ארץ ישראל וַיְנִיחֵנִי אל הר גבה מאד (שם מ ב).—וברכה: וראשית עריסותיכם תתנו לכהן לְהָנִיחַ ברכה אל ביתך (שם מד ל).—והרוח: ראה היוצאים אל ארץ צפון הֵנִיחוּ את רוחי בארץ צפון (זכר׳ ו ח).—ד) כמו נָחָה: פני ילכו וַהֲנִחֹתִי לך (שמות לג יד). רוח יי׳ תְּנִיחֶנּוּ (ישע׳ סג יד), ועי׳ יָנַח.—ומצוי בסהמ״א, ואמר המשורר: הפחידוני עוני וחסדך יבטיחני, ונחמת חזיוני בהקיצי תשיחני, והאמינו רעיוני כי רוחך תניחני (ר״י הלוי, ילדי ראשית גרי). — *ודבור של כבוד וברכה למת: וכאשר נאסף (יהודה) אל עמיו הללוהו וכבדוהו כל זרע ישראל ויאמרו לאמר רוח יי׳ תניחנו (יוסיפון, פרק כ). מת משה החסיד בשבעה באדר רוח יי׳ תניחנו (כי״א, דס״ט, סי׳ 70). לזכר המשפחות וכו׳ השר הנכבד רוח יי׳ תניחנו (הזכר׳ נשמ׳ מזמן הרמב״ם, JQR N.S. I, 57).

—הָפְעַ׳, הוּנַח,—הוּנַח לִפְלוֹנִי, מִגִיעָה וכדומ׳: על צוארנו נרדפנו יגענו לא הוּנַח לנו (איכ׳ ה ה).

—נִפְעַ׳, *נִנּוֹחַ,—נִנּוֹחַ פלוני מחליו, הוּנַח לו, רפתה ממנו המחלה: מעשה ברבן גמליאל שחלה בנו ושלה שני תלמידי חכמים אצל רבי חנינא בן דוסא בעירו אמר להן המתינו עד שאעלה לעלייה ועלה לעלייה וירד אמר להן בטוח אני שניונח בנו של רבן גמליאל מחליו (ירוש׳ ברכ׳ ה ה).—וְנִנּוֹחַ מיגיעה וכדומ׳: כשהיו ניונחים היה (עמלק) בא עליהן והורגן (מדר׳ תנאים, דברי כה יח). כל ימות השבת אנו נדונין ובשבת אנו ניונחין [1] (מד״ר בראש׳ יא). כל זמן שהצדיקים חיים הם נלחמים עם יצרם כיון שהם מתים הם נינוחין [1] (ר׳ יוחנן, שם ט). עתידה ירושלים להיותה מתרחבת בכל צדדיה וגליות באות וניונוחות תחתיה (הוא, שם שה״ש, ואלך).—והמת בקברו: אין מפנין את המת ואת העצמות מקבר מכובד למכובד אין צורך לומר מן המכובד לבזוי וכו׳ ובתוך שלו (מפנין) אפי׳ מן המכובד לבזוי ערב הוא לאדם שהוא ניונח אצל אבותיו (ירוש׳ מו״ק ב ד).

נוֹחַ, נוֹחַ, א) ש״ז, ככנ׳ נוֹחֲךָ,—כמו מְנוּחָה: ושאר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו ועמד על נפשם וְנוֹחַ מאיביהם וכו׳ נקהלו בשלושה עשר בו ובארבעה עשר בו וְנוֹחַ בחמשה עשר בו (אסת׳ ט יו-יז). ועתה קומה יי׳ אלהים לְנוּחֶךָ [2] אתה וארון עזך (דה״ב ו מא).—ובתלמ׳: משרבו מקבלי צדקה מן הגוים התחילו הגוים להתרבות וישראל להתמעט ואין נוח בעולם לישראל (תוספת׳ כותי׳ יד י). משרבו בעלי הנאה נתעותו הדינין ונתקלקלו המעשים ואין נוח בעולם (גמ׳ שם מז:).—ואמר המשורר: ובא נוח לידי העמלה ומשלוח לרגלי העקודה (ר״ש הנגיד, ואל תנסי). הנחש השיאני, והיצר הרע הסיתני, לבקש לי רעיה, ואשה יפה־פיה, להמציא נוח לנפשי האנושה, מקצר רוח ומעבודה קשה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ו). — *נוֹחַ נֶפֶשׁ, נוֹחֵי נפש, דבור של כבוד וברכה למת כשמזכירים אותו: אע״פ שכתבו לכם סדרי מועדות אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש (ר׳ יוסי, ירוש׳ ערוב׳ סוף ג). מכיון שנהגו בהן אבותיכם באיסור אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש (ר׳ חנינה, שם פסח׳ ד א). — *נוּחוֹ עדן: כך פרשה אדוננו מאיר עינינו רב יהודה גאון אבי אבינו נוחם עדן (רב שרירא גאון, תשו׳ הגא׳, הרכבי, סי׳ שפא). מר רב סעדיה גאון נוחו עדן (שם, סי׳ שפו). שמואל בן יעקב כתב ונקד ומסר את המחזור הזה שלמק׳ מן הספרים המוגהים המבואר׳ אשר עשה המלמד אהרן בן משה בן אשר נוחו בגן עדן (מחזור כ״י פטרבורג, משנת 1009, דס״ט, מבוא IX).—*אותיות הַנֹּחַ, בדקדוק, אותיות אהוי כשהן נחות אחרי תנועה ואינן הגויות: ספר אותיות הנוח חיבור ר׳ יהודה בר דוד (ספ׳ דקדוק לר״י חיוג, הוצ׳ דוקס). ואותיות הנוח בלשון הקדש ד׳ והם יה׳ו׳א׳ (ראב״ע, תרג׳ ספ׳ הנקוד לר״י חיוג).

— [1]) כך בכ״י, הוצ׳ ד״ר תיאודור, ובספרי הדפוס נחין, נוחין.

[2]) בתחל׳ קלב ח למנוחתך.

—ב) *ת״ז, נקב' נוֹחָה, מ״ר נוֹחִים, נוֹחוֹת[1]).—קַל, לא קָשֶׁה, leicht; facile; easy: בצלים וכו' מרביצין אותן כדי שיהיו נוחין ליעקר (תוספת' שבי' ב א). ומפני מה לא קידשוה מפני שתורפה של ירושלים משם ונוחה ליכבש משם (אבא כהוג, שם סנה' ג ד). אלו דברי תורה שקשין לקנותן ככלי זהב וכלי פז ונוחין לאבדן ככלי זכוכית (ר״מ, חגי' טו). נוח לו לאדם לגדל לגיון של זיתים בגליל ולא לגדל תינוק אחד בארץ ישראל (ר״א בר' שמעון, מד״ר בראש' כ). בנוהג שבעולם משוי שקשה לאחד נוח לשנים (ר' תנחום בר חנילאי, שם ויקר' א). — נוֹחַ לפלוני, מתיחס אליו בענוה, וכיוצא בזה: הוי קל לראש ונוח לתשחורת והוי מקבל את כל האדם בשמחה (ר' ישמעאל, אבות ג יב). העניים והביישנים ושפלי הרוח ונוחין לתשחורת ובעלי הבטחה עליהם הכתוב אומר ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור (מס' ד״א ב). מפני מה זכו ב״ה לקבוע הלכה כמותן מפני שנוחין ועלובין היו (שמואל, ערוב' יג:). שני תלמידי חכמים הנוחין זה לזה בהלכה הקב״ה מקשיב להן (ר״ש בן לקיש, שבת סג.). — ונוֹחִין לפני פלוני: שתהיו ערבים ונוחין לפני בריח ניחוח (מד״ר במד' כא).—רוּחוֹ נוֹחָה מִפְּלוֹנִי, שפלוני הוא לרצון לו, שהוא מוצא חן בעיניו: כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו (ר״ח בן דוסא, אבות ג י). המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה ממנו (שבי' י ט). הכותב את נכסיו לאחרים והניח את בניו וכו' אין רוח חכמים נוחה הימנו (ב״ב ח ה). ההורג נחשים ועקרבים בשבת אין רוח חסידים נוחה הימנו (שבת קכא:). — נוֹחַ לכעוס, וכו', שהוא כועס בשביל דבר קל ומהרה: יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך ואל תהי נוח לכעוס (ר' אליעזר, אבות ב י). ארבע מדות בדעות נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו וכו' קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד נוח לכעוס וקשה לרצות רשע (שם ה יא). מפני מה האיש נוח להתפתות ואין האשה נוחה להתפתות (מד״ר בראש' יז). לא כשושנת ההר שנוחה להכמש אלא כשושנת העמקים שמרטבת והולכת (שם שה״ש, אני חבצלת). — נוֹחַ לִפְלוֹנִי, במשמ' יותר טוב לו: העורר על השדה והוא חתום עליה בעד וכו' יכול הוא שיאמר השני נוח לי והראשון קשה הימנו (אדמון, כתוב' יג ו).

—[2]) דעת אהרליך (בפרושו לויא' ד יא, בהערה) כי צריך לנַקֵּד נֹחַ.

שתי שנים ומחצה נחלקו ב״ש וב״ה הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא עכשיו שנברא יפשפש במעשיו (ערוב' יג:). כל מי שהוא אומר דברי תורה ברבים ואינן ערבין לשומעיהן כפולת זו שצפה על גבי נפה נוח לו שלא אמרן (ר' אלעזר, מד״ר שה״ש, נפת). נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים (רשב״י, ברכ' מג:). וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא (רבא, שם יז.). נוח לו לאותו צדיק שיהא שמש לדבר אחר ואל יכתב בו ויעש הרע בעיני ה' (שמואל, שבת נו:). נוח לו לאדם שיעבור עבירה בסתר ואל יחלל שם שמים בפרהסיא (ר' חנינא, קדוש' מ.). נוח לו לאדם שיבא על ספק אשת איש ואל ילבין פני חבירו ברבים (ר' יוחנן, ב״מ נט.). הלמד שלא לעשות נוח לו אילו נהפכה שיליתו על פניו ולא יצא לעולם (הוא, ירוש' ברכ' א ה). אם ראית חנף ורשע מנהיג את הדור נוח לו לדור לפרוח באויר ולא להשתמש בו (הוא, מד״ר דבר' ה). נוח להן לבריות להגדיל להן כנפים ולפרוח באויר ואל ימסר וישתעבדו תחת יד מלך חנף (ר״ש בן לקיש, שם אסת' א). נוח היה לו (לאדה״ר) אם היה עומד בקללתו הראשונה (ר' לוי, שם בראש' כ). נוח לרשעים שיהיו סומין שעיניהם מביאין רעה לעולם (שם במד' כ). — ומצוי בסהמ״א: חשש מין מוץ דבר שנוח לידלק (רש״י ישע' לג א). ולא אמרנו ה' אצבעות בטפח ממש אלא לפי שנוח למתלמד לבא החשבון הזה בלבו (ר״ח שבת ח.).—ובזמן האחרון התחילו משתמשים במלת נוח במשמ' comfortable, ונוחיות, התקונים העושים את החיים נעימים וערבים, וכו'.

***נוֹחָה**, ש״נ, סמי' נוֹחַת, — כמו מְנוּחָה: טוב למות מחיים רעים ונוחת עולם מכאב נאמן (ב״ס גני' ל יז).

נוט[1]), ממנו נוּט.

נוּט, פ״ע, תָּנוּט,—נָטָה הָאָרֶץ, נָעָה בשעת רַעַשׁ וכדומ': יי' מלך ירגזו עמים ישב כרובים תָּנוּט הארץ (תהל' צט

[1]) בערב' ההמוני' ראט a), והמקור רוט. כמו נוט בעבר', והוא אחד השרשים שנכנסו לערבי' מעברי'. ואמר מחיט אלמחיט: ואלעאמה תקול ג'א' אלרג'ל והוא ירוט אי מתהאדי משיה כאלשכראנ.

a) راط

ה).—ואמר המליץ: מרעם ורוח מסועה וסער תנוט ארץ והרים ירגזון (כ״ז, תרג׳ ב״ס מד יז).

נוֹטֵר, נוֹטְרִים,—עי׳ נָטַר.

א. *נוֹי, ש״ז, בכנ׳ נוֹיוֹ (נוֹייו), נוֹאוֹ, נוֹיָהּ,—נוֹי האדם, יפי תארו, Schönheit; beauté; beauty: האב זוכה לבן בנוי ובכח ובעושר ובחכמה ובשנים (ר״ע, עדי׳ ב ט). הנוי והכוח והחכמה והעושר והשיבה והכבוד והתפארת ובנים לצדיקים נאה להם ונאה לעולם (ר״ש, תוספת׳ סנה׳ יא ח). הבא על יבמתו לשום נוי ולשום נכסים הרי זו בעילת זנות וקרוב הולד להיות ממזר (אבא שאול, שם יבמ׳ ו ט). ובנות ירושלם יוצאות (בט״ו באב וביוה״כ) וחולות בכרמים ומה היו אומרות בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך אל תתן עיניך בנוי תן עיניך במשפחה (תענ׳ ד ח). יש לך נוחה ביופיה ולא במעשיה וכו׳ זאת נאה נוחה בנויה ונוחה במעשיה (ספרי במד׳ נט). למלך שהיה לו בת נאה משובחת וחסודה אמר המלך עשו לה פרוים מוטב שתראה נוייה של בתי מן פרנים (ר״י בר אלעאי, מד״ר במד׳ יב). עשרה חלקים של נוי [1] בעולם תשעה במדי ואחד בכל העולם (ר׳ נתן, שם אסת׳, בשנת שלש). ומעשה נמי באשה אחת שהיתה גדולה בנוי וקפצו עליה בני אדם לקדשה ואמרה להם מקודשת אני וכו׳ (כתוב׳ כב.). והכהן הגדול מאחיו שהוא גדול מאחיו בנוי בכח בחכמה ובעושר (הורי׳ ט.). שהיה (יצחק) דומה לאביו בכל דבר בנוי בחכמה בעושר ובמעשים טובים (מד״ר שמות א). בשעה שהיו השונאים מקיפים את ירושלם לא היו בנות ישראל מצירות בדבר אלא מצפות ואומרות אימתי תילכד על שם שהיו בעלות נוי והיתה כל אחת מהן אומרת אם תילכד ירושלם אני באה לידי גאולה שאני בעלת נוי דוכס רואה אותי ונוטל אותי (פסיק׳ רבתי לא). — ובמשמ׳ קִשּׁוּט לדבר: אין אומרים נעשה מרחץ נוי לאפרודיטי אלא אומרים נעשה אפרודיטי נוי למרחץ (ר׳ ישמעאל, ע״ז ג ד). ותפוח היה באמצע המזבח וכו׳ וברגלים לא היו מדשנין אותו מפני שהוא נוי למזבח (תמיד ב ב). וכולן שעשאן לנוי טהורין (כלים יד ב). דבר של נוי אסור שאינו של נוי מותר (ר׳ הושעיא, ע״ז נא:). דבר שהוא נוי בזה (באיש) ומום בזה (באשה) כגון קרחת (ירוש׳ כתוב׳ ז ט). זקן הרי נוי באיש ומום באשה וכו׳ דדים הרי נוי באשה ומום באיש (שם). מה השדים הללו נויה של אשה כך משה ואהרן נוין של ישראל (מד״ר שה״ש, שני שדיך). עשה הקב״ה נוי לתחתיתו כדי שלא יהא מתבזה כבהמה (ר״ח בר יצחק, שם בראש׳ יז). הקב״ה ברא את האדם ונתן ביבו על פתחו ואי זה זה בית חוטמו והוא נואו והוא שבחו (ר׳ לוי, שם קהל׳, ופניתי). —נוֹיֵי הסכה, קשוטיה: נויי סוכה אין ממעטין בסוכה (סוכ׳ י:). בסוכה שנוייה מופלגין ממנה ארבעה טפחים (שם). מהו להסתפק מנויי סוכה כל שבעה (שבת כב.). — נויי העיר: מרחיקין את האילן מן העיר עשרים וחמש אמה וכו׳ משום נויי העיר (עולא, ב״ב כד:). — ומצוי בספהמ״א: ויש בין שתי החצרות כותל משמש לשתיהן מכרו עכשיו כולו לשמעון אלא שהיה לו בו קודם לכן שערים שעשאן לנואי ושמעון אומר קניתים בכלל הכותל וכו׳ אם יש בדברי המכירה דבר מוכיח או מכריע שאותן הדלתות העשוי׳ לנוי הכותל מכורות עם הכותל (תשו׳ הגא׳, הרכבי, סי׳ נח). שאין הציצית הגמורה משאוי אלא הרי היא מנוי הבגד ומתכסיסיו כמו האימרא וכיוצא בה (רמב״ם שבת יט כ). כי הנוי בלא ספק משיא האדם לבקש המותרות (ר״י בר אנטולי, מלמד התלמיד׳, נשא). היינו נוהגים בארצנו לכפות הכרים והכסתות להיות נוייהן למטה והצד התחתון למעלה (שו״ת ריב״ש סט). ויש לנהוג הכי בנוין התלויין בסכך אבל בנוין התלויין בדפנות כגון סדינים המצויירין מותר לטלטלן (הלבוש, או״ח תרלח ב). כמה נאים היה נויים עליהם לתקלה (ראש׳ חכמה, שער היראה יב). — ואמר הפיטן: נואי בגדי פז עטה וקידש נועץ לקרוץ כבש והגיש ערכי נתח (סדר עבודה, כ״י גני׳ J. Elbogen 160). — והמשורר: בכל העלמות, נעימות ותמות, ובנוי רשומות, הלא אין כלאה (רע״פ, מתק שפתי׳ 47). — *נויי השטר: המוכר פרדס לחבירו צריך שיכתוב לו קנה לך דקלים ותמרים והוצין ואע״פ שקנה כל אלו אע״פ שלא פירש אותם נויי השטר הם (רמב״ם, מכיר׳ כד יד).

ב. *נוֹי[1], ש״ז,—גרעין, גלעין: גלעינין הם נויי הפירות מכל פרי שיש לו גרעינין בתוכו כתמרים והזיתים ואגסים וכו׳ כי על נוי התמרים קרום מפריד בין הגרעין ובין האוכל של תמרים (תרג׳ פי׳ המשני להרמב״ם, עוקצ׳ ב ב).

***נוֹיָה**[2], ש״נ, — כמו ב. נוי הקודם: נוייה [3] שנמצאת במירה (רמב״ם, שחיט׳ ו ז).

---

[1]) בגמ׳ (קדוש׳ מט:) יופי.

[1]) עי׳ הערה לערך *נוֹיָה.

[2]) בערב׳ נואה a), ועי׳ הערה הבאה.—[3]) כך גרסת

a) نواة

*נויה, ש״נ, — עי׳ נביה, נמיה.

נוכל, ש״ז, — אדם בעל נכלים: וארור נוכל ויש בעדרו זכר ונדר וזבח משחת לאדני (מלאכי א יד). — ומצוי בסהמ״א במשמ׳ בעל מרמות: וכוח הנפש עם הגוף והשכל, מי משלשתם הנוכל (ר״י חריזי, תחכמ׳ יג). — ואמר המליץ: אני קדר אני רוכל, אני נגיד ואמרכל, אני רמאי אני נוכל, אני הוא ולא אחר (עמנ׳, מחברי ט).

***נול**, ממנו *נול, *נוול, *מנול.

***נול**, פ״ע, נולה, — נול פלוני, נהיה מנול: משרבו מקבלני טובתיך ומחזיקני טובתך רבו איש הישר בעיניו יעשה וסרחה כל המלכות כולה ואזלה ונולה[1] (תוספת׳ סוט׳ יד ז).

—פע׳, *נול, נולם, מנול, וכו׳, — נול את פלוני, עשהו מנול, מכער, verunstalten. zu Schanden machen; rendre laid; to put, to shame: לא נוולם (יהושע את עמלק ואת עמו) אלא דנם ברחמים (ר׳ יהוש׳, מכי׳ בשלח, עמלק א). בנות ישראל נאות הן אלא שהעניות מנוולתן (ר׳ ישמעאל, נדרי׳ ט י). מעשה בבני ברק באחד שמכר בנכסי אביו ומת ובאו בני משפחה וערערו לומר קטן היה בשעת מיתה ובאו ושאלו את ר״ע מהו לבודקו אמר להם אי אתם רשאים לנוולו (ב״ב קנה.). היו עליה (על הסוטה) כלי זהב וכו׳ מעבירים ממנה כדי לנוולה (ר׳ יהודה, סוט׳ א ו). במדה שאדם מודד בה מודדין לו היא קשטה את עצמה לעבירה המקום נוולה היא גלתה את עצמה לעבירה המקום גלה עליה (שם ז). אין מנוולין בנות ישראל (ר׳ יוחנן בן ברוקה, ספרי במד׳ יא). לא יעלה אדם לראש הבימוס אפילו לנוולו אפילו לטנפו (תוספת׳ ע״ז ו-ז י). שלא יאמר אוי לי שהרגתי בת ישראל אוי לי שנוולתי בת ישראל (ספרי במד׳ כא). לא עצמה בלבד נוולה אלא כל בתולות ישראל (שם דבר׳ רמ). וכעס על הטפשין שלא קיימו את דבר המלך וניוולו פלטין של מלך (ר״י הכהן, מד״ר קהל׳, בכל עת). אין הבוגרת רשאה לנוול את עצמה בימי אבל אביה (תעני׳ יג:). — ומצוי בסהמ״א: קחת פסיליהם בעיניך וצפויהם כשקץ לנולו, תזרם כמו דוה צא תאמר לו (רסע״ג, אזהר׳, אנכי א:).

—ספע׳, נגל, מנול (מנוול), מנולת (מנוולת), — מכער מאד: על מה משקין את זו (לא) לבודקה הרי היא בדוקה ומנוולת (ר״ע, תוספת׳ סוט׳ ב ג). אין לך מנוול ומשוקץ יותר מן השור בשעה שהוא אוכל עשב (מכי׳ בשלח ב ו). מצות הנהרגין וכו׳ (ר׳ יהודה אומר) מניחין את ראשו על הסדן וקוצץ בקופיץ אמרו לו אין מיתה מנוולת מזו (סנה׳ ז ג). כדי שלא יכנסו למשמרתם כשהן מנוולין (ר׳ יוחנן, תעני׳ יז.). גזרו עליהן שלא יכנסו לרגל מנוולין (ר׳ סימון, ירוש׳ מו״ק ג א). יש מהרשעים שמזדווגין זה עם זה בעולם אחד מהן עשה תשובה לפני מותו ואחד לא עשה תשובה נמצא זה עומד בחבורות הצדיקים וזה עומד בחבורות הרשעים והוא רואה אותו ואומר אוי לי שמא משוא פנים יש בדבר אני וזה גנבנו אני וזה הרגנו כאחת וכו׳ ואומרים לו שוטה שבעולם מנוול היית ומושלך לאחר מיתתך שלשת ימים ולא בחבלים גררוך לקבר (מד״ר רות ג, שם קהל׳, מעוות). — ועי׳ *מנול.

—התפ׳, *התנול, מתנול (מתנוול), מתנולת (מתנוולת). — נול את עצמו, נהיה מנול: הפרש בין אדם המתנוול במקום שמכירים אותו לאדם המתנוול במקום שאינן מכירין אותו (ספרי במד׳ יד). שתהא בת ישראל שמחה וזו בוכה זו מתקשטת וזו מתנוולת (שם דבר׳ ריג). ואינו דומה אדם שיצא כעור ממעי אמו לאדם שיצא נאה ונתנול (מד״ז שה״ש, הול׳ נוכל יג).

*נול[1], ש״ז, — שם לכסא האריגה, משתמשים בשם זה בדבור העברי בא״י.

נום[2], ממנו א. נום, נומה, תנומה, ג. *נום.

א. **נום**, פ״ע, כמו. נום, ינום, — נם פלוני, התחיל לישן, נפלה עליו שנה, schlummern; s'assoupir; to slumber: אין עיף ואין כושל בו לא ינום ולא יישן (ישע׳ ה כז). נמו רעיך מלך אשור (נחו׳ ג יח). אשתוללו אבירי לב נמו שנתם (תהל׳ עו ו). אל יתן למוט רגלך אל ינום שמרך הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל (שם קכא ג-ד). — ובמשמ׳ ישן שנה קלה, נמנם: כלבים אלמים לא יוכלו לנבח הזים שכבים אהבי לנום (ישע׳ נו י). — ומצוי בסהמ״א, ואמר המשורר: אני הולך לארצי כי בארץ סגרו אותך, ואנום עת ואיקץ עת ואת לעד בנומתך

תנחום ירוש׳, ערך נוה, שהביא דבור זה מהרמב״ם, וכך היתה הגרסה בכל ספרי הרמב״ם הראשונים, כמו שהעיד המגיה בעצמו כאן, שהוא הגיה נזיה, עי׳ זה הערך. ואין ספק בכונת הרמב״ם במלה זו, כי מאמר זה הוא תרגום מאמר ארמי בגמ׳: קשיתא דאישתכח במרה (חול׳ מט).

[1]) כך בכ״י א״פ, הוצ׳ צוק״מ. ובדפוס׳ נבלה, וכך גם בכ״י וינה.

---

[1]) בערב׳ נול a).

[2]) משתף. בערב׳ נום b).

a) نول   b) نوم

(ר״ש הנגיד, היס כיני וכינך). דל מראות גופי ועיני עששה מרוב דמעי ועצמי נחרו, יום בי צבי אנף ואם אנום עלי ערש יצועי מעבור בי נחרו (רמב״ע, תרביס ד ס). וקראו מול ערבות בקול כים ינהם, לגבור בקרבות לא נם ולא נדהם (ר״י הלוי, משתחוים להדרת קדש). רחבים וארוכים חסדיך עמי, ורעיוני רכים לא אבין גלמי, ועת נום ובהשכים בך עצם עצמי (ראב״ע, אלהי הרוחות). ויהי בעת נומי וארא בחלומי והנה לפני קומה גבוהה כמראה אדם תמונתו (ר״י זבארה, ספ׳ שעשוע׳ א). ואומר בלבי אאריך על הנבל לשון ולא אניח לו לישן ואשאלנו כאשר שאלני ואמנעהו מנום כאשר מנעני (שם י).

ב. *נוּם, פ״ע, נָם, נַמְתִּי, נֻמֵּיתִי, נוֹמִית, נוֹמִינוּ,—צמצום מן נָאַם, במשמ׳ דִּבֵּר: מעשה באחד שבא אלי מן הדרום וראיתיו יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו תלתלים נמתי[1]) לו בני מה ראית לשחת שער זה נאה נם[1]) לי רועה הייתי בעירי ובאתי למלאות מן הנהר מים ונסתכלתי בבבואה שלי ופחז יצרי עלי וביקש להעבירני מן העולם נמתי ליצרי רשע לא היה לך להתגאות וכו׳ הרי עלי לגלהך לשמים היסכתי את ראשי ונשקתיו על ראשו נמתי לו בני כמותך ירבזן עושה רצון המקום בישראל (שמעון הצדיק, תוספת׳ נזירו׳ ד א). א״ר יהושע נמיתי[2]) לכם עצמות בית שמאי (שם אהלי׳ ה יג). אמר ר׳ עקיבא סח לי שמעון בן לוגא אני ותינוק אחד מבני בניהם (של בית אבטינס) היינו מלקטין עשבים בשדה ראיתיו ששוחק ובוכה נמתי[3]) לו על מה בכיתה וכו׳ ומה ראיתה אמר לי מעלה עשן כנגדי נמתי[4]) לו הראני (שם יוה״כ ב ז). אמר ר׳ עקיבא כשהייתי בא בים ראיתי ספינה שטבעה בים והייתי מצטער על תלמיד חכם שהיה בתוכה וכשבאתי למדינת קפוטקיא ראיתיו שיושב לפני ושואל הלכה נומתי[5]) לו בני היאך עליתה מן הים וכו׳ (שם יבמ׳ יד ה). אמר ר׳ עקיבא כשירדתי לנהרדעא לעבר השנה מצאני נחמיה איש בית דלי ואמר לי שמעתי שאין משיאין את האשה בארץ ישראל על פי עד אחד אלא ר׳ יהודה בן בבא ונמתי[6]) לו כן הדברים (יבמ׳ יו ז). אמר ר׳ יוחנן בן נורי נמתי לו לר׳ אליעזר אם הצילו אוהלין מיד אוהלין באוהל המת שכן חולקין וכו׳ (תוספת׳ כלי׳ ב״ק ו ג). אמר ר׳ אלעזר כשהלכתי לארדסקוס מצאתי את ר׳ מאיר ואת יהודה בן פתירוש שהן יושבין ודנין בהלכה וכו׳ שתק יהודה בן פתירוש נמתי לו ר׳ מאיר אל תבוז לי בקי היה לך ביהושע בן ממל נם לי הן ובעל מלאכות היה נמתי לו בלשון הזה אמר לי משם ר׳ יהושע (שם אהילי׳ ד יד). אמר ר׳ יוסי מצאתי זקן אחד מנציבין נומתי[1]) לו בקיא היה לך בר׳ יהודה בן בתירה אמר לי הן ועל שולחני היה תדיר נומתי[2]) לו ראיתו שחלץ מימיך (שם יבמ׳ יב יא). אמר ר׳ יוסי נמתי לו לר׳ יוחנן בן נורי תמיה אני אם קבל הימך ר׳ אליעזר תשובה (שם כלי׳ ב״ק ו ד). אמר ר׳ יוסי נומינו לשליח אף אנו מקובלין שאפילו אמר לבית דין הגדול שבירושלים תנו גט לאשתי שילמדו ויכתבו ויתנו לה (גיט׳ ו ז). מעשה בבני לוי שהלכו לצוער עיר התמרים וחלה אחד מהם והביאוהו בפונדק ובחזרתם אמרו לפונדקית איה חבירנו נומית[3]) להם מת וקברתיו (יבמ׳ טז ז). (כָּתוּב) ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו ואפילו בשבת דברי ר׳ יאשיה אמר לו ר׳ נתן ועדיין לא שמענו נם[4]) לו ר׳ יאשיה הרי הוא אומר צו את בני ישראל וכו׳ (מכיל׳ בא, מס׳ דפסח׳ ה). למואל שנם לאל בלבו ואמר יכול אני להרבות (נשים וכו׳) ולא לחטוא (מד״ר קהל׳ א).—והשתמשו בו גם בסהמ״א: שרים נפילים אמרת ולא כתוב כן, כי בימי משה בחברון נפילים נאמר כן, ונמתה השם להכעיסם נתירא מהן, אכן ובלל שפתם ויבצם משכן (רסע״ג, תשו׳ על חיוי הבלכי, הוצ׳ דווידסון 32). ונמתה על האחים כי העשיר הגדול והרבהו (שם, פסקה 65). כבר שאלני עליה תלמיד מבני ספרד היש לה טעם וכו׳ ונמתי לו כי זאת קבלה היא ביד החכמים (ר״נ גאון, ברכי׳ נו:). — ואמר הפיטן: נם לממרם הגש דם פר נטל ונכנס לבין הבדים (יוסי בן יוסי, סדר עבודה, אתה כוננת). נחלתנו כנוטשה ביד לוחס, נם לא אחוס ולא ארחם (ר״א קליר, קיני׳ לת״ב, איכה אצפתו). למה ברחוק תעמוד בדברם עזות, נמת הנשמה אושיב פרזות (שם). בעשותו ככה מאסתיו לשנאתו, ונמתי לצורי לא אחפוץ קרבתו (שמעון בר יצחק, שעשוע, יום ב שבוע׳). חי הודה לאשר אמרו, זכו קדושים ומשם נתאשרו,

---

[1]) בספרי במד׳ כב נאמתי, נאם, ובגמ׳ ירוש׳ (נזיר א ה) ובבלי (נדרי׳ ט, נזיר ד:) אמרתי.—[2]) כך בכ״י הוצא׳ צוק״ם, ובנדפס נמתי, ובגמ׳ (חגי׳ כב:) נעניתי.—[3]) בירוש׳ (יומ׳ ג ט) ובבלי (שם לח.) אמרתי.—[4]) בירוש׳ שם נומיתי.—[5]) בנדפס נמתי, ובירוש׳ (שם טז 7) נימתי, ובבבלי (שם קכא.) אמרתי.—[6]) בקצת ספרים ונומיתי.—

[1]) בנדפס אמרתי, וכך גם בגמ׳ בבלי (שם קנ.), ובירוש׳ (יב א) נמתי. — [2]) בנדפס נמתי, וכך גם בירוש׳ שם. — [3]) כך במשנ׳ שבגמ׳ בבלי. במדב״מ ונומת. ובמשנ׳ שבמשנ׳ אמרה.—[4]) בספרי במד׳ קמב נאם.

כנם הטיבו את אשר דברו (שמעון בר' אבון, שבוית מרום, יוצ' ג שבוע'). טוב נמת לאדירים, ישקלו כסף כפורים (זולת לשבת שקל', אתה אחבת). ונאצו למול ציר אשר בחרת, ונם מי יי' אשר אמרת (יוצ' ב פסח, בעשר מכות). הבאים אחריהם זעמו באף ובחימה, הדורים שבחו לשמו ונמו יי' איש מלחמה (יוצ' אחרון פסח, אתה האדרת). זה אלי נם לאבי חוזה, והראהו כמטבע אש במחזה, ונם הכל יתנו כזה (יוצ' לשבת שקל', אז מתנשא). זמם אפתה השביעי קטנם, זהב אעשירך אליו נם, זמנתיך לי למשנה קונם (יוסף בר שלמה. אודך כי אנפת, שבת א חנכ'). —ואמר המשורר: ושחרתי בעת ערב ידיד נם תתהתל בי ואם תענה שקרים, עניתיהו וחי יפיך ערבים לרוב אורך חשבתים כבקרים (משה דרעי, דיואן קלז, לקו"ק לד).

ג··נוֹם, ש"ז, — כמו נוּמָה: לבי לבי הומה לצבי טרם נברא הוא לו רועה, מיום נודו לא טעם נום עינו וכסיל שחק רועה (רמב"ע, תרשיש ז פ). למה כסילים על פני שחק אהלים תקעו, יובל להנים נום בני חשק בליל תקעו (שם שם פח). לצפותי ידיד נדה שנתי הלילות חשבתימו כימים, וכוכבי השחקים לי מעידים בנוד נומי ושהדי במרומים (משה דרעי, דיואן א קס, לקו"ק לא).

נוּמָה, ש"נ, — שֵׁנָה קלה של עצלות: כי סבא וזולל יורש וקרעים תלביש נוּמָה (משלי כג כא). —ואמר בן סירא: דאגת מחיה תפריע נומה ומחלי חזק תפריג שנה (ב"ס גני' לד ב). —ובתלמ': אני שליט בנומה ואין נומה שולטת בי (מכי' יתרו, בחדש ו). — ואמר המשורר: אלהי הארך לי כי אשר בא הקיצני והייתי בנומה (ר"ש הנגיד, הלכוכל). ואנום עת ואיקץ עת ואת לעד בנומתך, ועד יום בוא חליפתי בלבי אש פרידתך (הוא, היס ביני וביניך). נעימות ונקמות, וצופים עם חמות, להעיר מנומות, שעפי שובביהם (רמב"ע, דיואן נב, כ"י בודלי'). ורדפו תאותם, וערבה נומתם, ושד הקיץ אותם, ושבט אלהיהם (שם). שאלו חושקים אם יש אדון מאין פשע עבד חבל, לא רחם על חושק נומו נומת שוכב על ראש חבל (הוא, תרשיש ד ל-לא). הלא עתים אחדים הם יעופון כחלום נומה, ותעש כל אשר תוכל לעיני כל ביד רמה (ר"י אבן צדיק, קרא שיר זה לנחמה).

*נוּן, מ"ר נוּנִים, נוּנִין, —שֵׁם האות הארבע-עשרה באלף בית העברית: נו"ן [1] סמ"ך עי"ן (נדרי' כד:). מפני מה לא נאמר נו"ן באשרי מפני שיש בה מפלתן

[1]) ופרשו שם: נונא כמא לעינים. ע"כ. והוא על שם צורתו כמו דג, נון בארמ'.

של שונאי ישראל דכתיב נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל (ר' יוחנן, ברכ' ד:). שני יודין (שבמלת יין) עשרים נון חמשים הרי שבעים אלו שבעים אומות (תנחומ' במד' י). —ומ"ר: כתב לאלפים עיינים וכו' לזיינין נונים ולנונים זיינים (ספרי דבר' לו). שלא יכתוב אלפין עיינין וכו' יודין ווין זיינין נונין נונין זיינין (שבת קג:). —ומצוי בסהמ"א: והאותיות אשר תהיינה נוספות וכו' והן האלף והואו והיוד והכף והלמד והמם והנון והשין והתיו (הרקמה, שער ה). והנון יוסיפוה בראשי הפעלים העתידים (שם ו). ויעשו נאצות גדולות בסגול הנון, שמעתי את כל נאצותיך בקמץ הנון והאלף (רד"ק, שרש נאץ). בין פסוק לפסוק יש נונין הפוכין לדרוש סימניות אלו למיעוטין (הריטב"א, ר"ה יז:). — ואמר הפיטן: נון נר אלהים נשמת אדם ולא ולא נשמת בהמה, אף כי לפי מיתתם זו לזו דומה (בנימי' בר זרח, אהלל, שבת לפני שבוע'). —*נון כפופה ונון פשוטה או ארוכה: נון כפופה נון פשוטה נאמן כפוף נאמן פשוט (שבת קד.). — ובסהמ"א: והוא הדין לצדיק כפופה ולנון פשוטה (רש"י מנח' כט:). נון כפופה יהיה ראשה עב כמין יוד וצוארה גם כן עב ומושבה ארוך פעמים גם שלש מראשה וכנה עגול שלא תראה גימל נון פשוטה יכתוב ראשה עב וצוארה עב וירכה ארוך שלא תדמה לזין וצריך להאריך כל כך שאם תכפול אותה תהיה נון כפופה (ר"א בלמסי, מקנ"א א).

נון, יִנּוֹן, —עי' ב.נִין.

נוּנ,—ר"ת: נוח נפש.

*נָוֹנֶה, —לא נמצא.

—התפ', *מִתְנוֹנֶה, ־נָה, —נעשה יותר ויותר חולה, כחוש ורזה, כמו משחף: הזכות תולה במים המאררים ואינה יולדת ואינה משבחת אלא מתנוונה [1]) והולכת (רבי, סוט' ג ה). משבחת והולכת בידוע שהיא כשרה מתנוונה והולכת בידוע שהיא טרפה (רשב"ג, חול' נז:). אמדוהו (את הניזק) והיה מתנוונה והולך אין נותנין לו אלא כמו שאמדוהו (ב"ק לא.). במתנוונה דרך איברים [2]) (סוט' כו.). המתנוונה מותרת לביתה (רב המנונא, ירוש' סוט' ג ה). — ובסהמ"א: בשחפת ובקדחת בלשון ערבי סחאף והוא החלי שהגוף מתנוונה בו (ר"י א"ת, השרש' לריב"ג, שרש שחף). אפילו כלב או חמור נושכו היה נזוק ומתנוונה והולך אלא שנשיכת

[1]) במדב"מ מיתנונא. —[2]) ופרש"י: שאינה מתנוונה במעים ובירכים אלא ראשה ושאר איבריד ...דים עלית.

הנחש ממהרת להמית (רש"י במדי' כא ח). היה צריך להראות בהמתו בכל יום לעדים והם יראו שמתנונה והולכת (תשו' הרא"ש, טוח"מ שט ג). שנכנס בה חלשות ועייפות מטורח הדרך אפי' שלא מתה מיד אלא מתנוונת והולכת זמן מרובה (הוא, שם שמ ה).

א.נוס[1]), ממנו א.נוס, מנוס, מנוסה, *ניסה.

א.נוס, פ"ע, נס, נסה, נסתי, נסתה, נסו, נסנו, נסתם, נס, נסים, נוס, לנוס, לנס, נסך, נוסם, נסם, נסו, אנוסה, תנוס, ינוס, וינס, ותנס, ינוס, ינוסה, תנוסו, תנסו, תנוסון, ינוסו, ינסו, ינוסון, — נס פלוני, ברח, שלא יוכלו לתפשו, fliehen; s'enfuir; to flee: הנה נא העיר הזאת קרבה לנוס שמה (בראש' יט כ). ויעזב בגדו בידה וינס ויצא החוצה (שם לט יב). וישלכהו ארצה ויהי לנחש וינס משה מפניו (שמות ד ג). ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה (שם כא יג). ורדו בכם שנאיכם ונסתם ואין רדף אתכם (ויקר' כו יז). וכל ישראל אשר סביבתיהם נסו לקלם כי אמרו פן תבלענו הארץ (במדי' טז לד). את שש ערי המקלט אשר תתנו לנס שמה הרצח (שם לה ו). ונס שמה רצח מכה נפש בשגגה (שם יא). לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם תהיינה שש הערים האלה למקלט לנוס שמה כל מכה נפש בשגגה (שם טו). והשיבו אתו העדה אל עיר מקלטו אשר נס שמה וכו' ואם יצא יצא הרצח את גבול עיר מקלטו אשר ינוס שמה (שם כה-כו). וינס יותם ויברח וילך בארה (שפטי' ט כא). ומגדל עז היה בתוך העיר וינסו שמה כל האנשים והנשים וכל בעלי העיר (שם נא). ויאמר האיש אל עלי אנכי הבא מן המערכה ואני מן המערכה נסתי היום (ש"א ד טז). ויבקש שאול להכות בחנית בדוד ובקיר וכו' ודוד נס וימלט (שם יט י). ותשאהו אמנתו ותנס ויהי בחפזה לנוס ויפל ויפסח (ש"ב ד ד). ויקחו את אבשלום וישלכו אתו ביער וכו' וכל ישראל נסו איש לאהלו (שם יח יז). ואם שלשה חדשים נסך לפני צריך והוא רדפך (שם כד יג). וינס יואב אל אהל יי' וכו' ויגד למלך שלמה כי נס יואב אל אהל יי' (מ"א ב כח-כט). והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה לנוס ירושלם (שם יב יח). ולקחת פך השמן ויצקת על ראשו וכו' ופתחת הדלת ונסתה ולא תחכה (מ"ב ט ג). ויפתח הדלת וינס (שם י). ויהפך יהורם ידיו וינס ויאמר אל אחזיהו מרמה אחזיה (שם כג). ואחזיה מלך יהודה ראה וינס דרך בית הגן (שם כז). ויקשרו עליו קשר בירושלם וינס לכישה (שם יד יט). ואמיץ לבו בגבורים ערום ינוס ביום ההוא (עמו' ב טז). כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדב (שם ה יט). לא ינוס להם נס ולא ימלט להם פליט (שם ט א). וגער בו ונס ממרחק ורדף כמץ הרים לפני רוח (ישע' יז יג). והיה הנס מקול הפחד יפל אל הפחת (שם כד יח). נסו מתוך בבל ומלטו איש נפשו אל תדמו בעונה (ירמ' נא ו). הוי הוי ונסו מארץ צפון (זכרי' ב י). ונסתם[1]) כאשר נסתם[1]) מפני הרעש (שם יד ה). נסו ואין רדף רשע (משלי כח א). אדם עשק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו (שם יז). — ובפרט הצבא במלחמה מפני האויב: ויערכו אתם מלחמה בעמק השדים וכו' וינסו מלך סדם ועמרה ויפלו שמה והנשארים הרה נסו (בראש' יד ה-י). ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי יי' נלחם להם (שמות יד כה). וישב הים לפנות בקר לאיתנו ומצרים נסים (מפני ישראל) לקראתו (שם כז). ונסו מנסת חרב ונפלו ואין רדף (ויקר' כו לו). יתן יי' את איביך הקמים עליך נגפים לפניך בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו לפניך (דברי' כח ז). ויעלו מן העם שמה כשלשת אלפים איש וינסו לפני אנשי העי (יהוש' ז ד). והיה כי יצאו לקראתנו כאשר בראשנה ונסנו לפניהם ויצאו אחרינו עד התיקנו אותם מן העיר כי יאמרו נסים לפנינו כאשר בראשנה (שם ח ה-ו). ויפנו אנשי העי אחריהם ויראו והנה עלה עשן העיר השמימה ולא היה בהם ידים לנוס הנה והנה והעם הנס המדבר נהפך אל הרודף (שם כ). ויהי בנסם מפני ישראל (שם י יא). וימצאו את אדני בזק בבזק וילחמו בו וכו' וינס אדני בזק וירדפו אחריו (שפט' א ה-ו). ויפל כל מחנה סיסרא לפי חרב לא נשאר עד אחד וסיסרא נס ברגליו אל אהל יעל אשת חבר הקיני (שם ד יז). וירץ כל המחנה ויריעו וינוסו[2]) וכו' וינס המחנה עד בית השטה (שם ז כא-כב). ובני ישראל אמרו ננוסה ונתקנוהו מן העיר אל המסלות (שם כ לב). וילחמו פלשתים וינגף ישראל וינסו איש לאהליו (ש"א ד י). נס ישראל לפני פלשתים וגם מגפה גדולה היתה בעם (שם יז). וכל איש ישראל המתחבאים בהר אפרים שמעו כי נסו פלשתים (שם יד כב). וכל איש ישראל בראותם

---

[1]) רק בעבר'. בערב' אולי נוץ a).

a) نوص

---

[1]) יש קראים ונסתם, עי' חשרשים של רד"ק, וערך סתם. — [2]) כך הקרי, הכתיב ויניסו.

את האיש וַיָּנֻסוּ מפניו (שם יז כד). ויאמר אשר נָס העם מן המלחמה וגם הרבה נפל מן העם וימתו (ש״ב א ד). וַיָּנָס ארם מפני ישראל (שם י יח). וההרדתי אתו וְנָס כל העם אשר אתו (שם יז ב). לא תצא כי אם נֹס נָנוּס לא ישימו אלינו לב (שם יח ג). כאשר יתגנב העם בְּנוּסָם[1] במלחמה (שם יט ד). ויכו בני ישראל את ארם מאה אלף רגלי ביום אחד וַיָּנֻסוּ הנותרים אפקה וכו׳ ובן הדד נָס ויבא אל העיר חדר בחדר (מ״א כ כט-ל). ויכה את אדום וכו׳ וַיָּנָס העם לאהליו (מ״ב ח כא). ומה תעשו ליום פקדה ולשואה ממרחק תבוא על מי תָּנוּסוּ לעזרה (ישע׳ י ג). חרדה הרמה גבעת שאול נָסָה (שם כט). איש אל עמו יפנו ואיש אל ארצו יָנוּסוּ (שם יג יד). הנה כה מבטנו אשר נַסְנוּ שם לעזרה להנצל מפני מלך אשור (שם כ ו). ותאמרו לא כי על סוס נָנוּס[2] על כן תְּנוּסוּן ועל קל נרכב על כן יקלו רדפיכם אלף אחד מפני גערת אחד מפני גערת חמשה תָּנֻסוּ (שם ל טז-יז). ונפל אשור בחרב וכו׳ וְנָס לו מפני חרב (שם לא ח). מדוע ראיתי המה חתים נסוגים אחור וגבוריהם יכתו ומנוס נָסוּ וכו׳ אל יָנוּס הקל ואל ימלט הגבור (ירמ׳ מו ה-ו). נֻסוּ מלטו נפשכם ותהינה כערוער במדבר (שם מח ו). נֻסוּ הפנו העמקו לשבת (שם מט ח). רפתה דמשק הפנתה לָנוּס (שם כד). ונינוה כברכת מים מימי היא והמה נָסִים עמדו עמדו ואין מפנה (נחו׳ ב ט). יקום אלהים יפוצו אויביו וְיָנוּסוּ משנאיו מפניו (תהל׳ סח ב). — ובהשאלה במליצה לדברים לא בע״ח, נָסוּ הַצְּלָלִים, נָטוּ: עד שיפוח היום וְנָסוּ הצללים סב דמה לך דודי לצבי או לעפר האילים על הרי בתר (שה״ש ב יז). עד שיפוח היום וְנָסוּ הצללים אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה (שם ד ו). — נָסוּ הַמַּיִם, נסגו לאחור: תהום כלבוש כסיתו על הרים יעמדו מים מן גערתך יְנוּסוּן מן קול רעמך יחפזון (תהל׳ קד ו-ז). — והַיָּם נָס, נסגו מימיו לאחור: הים ראה וַיָּנֹס הירדן יסב לאחור וכו׳ מה לך הים כי תָנוּס הירדן תסב לאחור (שם קיד ג-ה). — ודברים מפשטים, אֲנָחָה, יָגוֹן וכיוצא בזה, חדל, נפסק: ופדויי יי׳ ישבון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו. וְנָסוּ יגון ואנחה (ישע׳ לה י). — ובתו״מ: שכל מקום ומקום שהיו מצרים נסים היה הים רץ כנגדן (מכי׳ בשלח ב ו). למה נס (משה מפני הנחש) לפי שחטא בדבריו שאלו לא חטא לא היה נס שאין הנחש ממית אלא החטא ממית (מד״ר שמות ג). — ומצוי בסהמ״א, ואמר המשורר: ביד ישמעאל לבוז היינו, נסנו אל אדום לא היינו, ולא אמרו מה זאת עשינו, אשמים אנחנו על אחינו (ראב״ע, איה גבוהות).

— הפע׳, הֵנִיס, הָנִיס, יָנִיסוּ. — הֵנִיס את פלוני, עשה שיָנוּס: הירא את דבר יי׳ מעבדי פרעה הֵנִיס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים (שמות ט כ). — ואת האויב במלחמה: איכה ירדף אחד אלף ושנים יָנִיסוּ רבבה (דבר׳ לב ל). — ודבר לא בע״ח, הֵנִיס את הדבר מפני פלוני, הביאהו במהרה למקום מחבוא לבלתי יתפשנו פלוני: וגדעון בנו חבט חטים בגת לְהָנִיס מפני מדין (שפט׳ ו יא). — ויריעו ויניסו[1] (שם ז כא). — ובתלמ׳: המקנה שהניס הירא את דבר יי׳ הם היו תקלה לישראל (מכי׳ בשלח ב א). — ואמר המליץ: הסיתוני ויכלו לי כאלו אני שמשון והמה לי דלילה, יניסני עלה נדף בקולו והייתי תמול מניס קהלה (עמנ׳, מחברי א). — ובהשאלה, הֵנִיס נְכָסָיו, משודדים וכדומ׳: שעבר את הירדן וברח מפחד האויב והניס נכסיו לעבר הירדן (ר״י אברבנאל, שפט׳ ה יז).

— נוֹסְסָה, הִתְנוֹסֵס. — עי׳ נָסַס.

א. נוס, ממנו ב.נוס.

ב. נוס[2], פ״ע, נָס. — נָס לֵחוֹ של אדם, יָבֵשׁ: ומשה בן מאה ועשרים שנה במתו לא כהתה עינו ולא נָס לחה (דבר׳ לד ז). — ואמר המשורר: הרפתה ממך עצם ומכתש ממקום לחי, ונס לחך בלילה כי כבר נס

— [1]) בקצת ספרים בנסם. — [2]) כבר התפלפל במקור מלה זו ריב״ג בהמשתלחק והשיג על ר״י חיוג שהביאה בשרש נוס במשמ׳ ניסה ובריחה, ויניח שהוא מן נסס, מתנוססות, והכונה על סוס נעלה, בהקבלה לחציו השני של הפסוק ועל קל נרכב. והעיר רד״ק: ופירוש על סוס ננוס פירשו רבי יונה מענין מתנוססות על אדמתו ענין הגובה והמעלה ואין צורך להוציאו ממשמעו כמו שכתבו גם כן רבי יהודה וכו׳ וכן הוא הפירוש כי אמר למעלה בשובה ונחת תושעון ולא אביתם ותאמרו לא כי על סוס ננוס על כן תנוסון כלומר אני אמרתי כי בתוך ארצכם תושעון מהאויב בשובה ונחת אם תשמעו אליו ולא אביתם לשמוע ותאמרו לא כי אם יבא האויב ננוס לאשור ולמצרים לעזרה על כן תנוסון כדבריכם ולא המנוסה שהשבתם אלא תנוסו הנה והנה להנצל מהאויב בבואו בארצכם ולא תושעו באותה המנוסה כאשר חשבתם אלא ישיגו אתכם אויביכם וילכדו אתכם וזהו שאמר על כן יקלו רודפיכם.

— [1]) כך הכתיב, והקרי וינוסו.

[2]) בערב׳ נשׁ a) במשמ׳ יבש הלחם, הבשר וכדומ׳. כך ריב״ג, וכמו״כ הרי״ק.

a) نس

מבכי לחי (ר״ש הנגיד, אהה שבתי). לו כהתה עיני תאב אל פת לחם ותם כחי ונס לחי, לא אשפכה לפני אנוש נוכל את דם יקר פני ומי לחי (רמב״ע, תרשיש ט ט). ובטרם יתנגפו רגליך וינוס לחך ויבש כחך ויקצר רוחך וישפל מצחך ויאבד נצחך (הוא, תוכחה, ברכי נפשי). —והשתמש בו המשורר בהרחבה במשמ׳ הפסקה בכלל ואמר: צנפני זמן מיום היותי ועוד לא נס הדר אפי ולחו (רמב״ע, דיואן סח, כ״י בודלי׳).—ולהפך: היש תקוה למי הלפו בחורותיו וכחו נס, היוחיל טוב ואור עינו מאד כהה ולחה נס (הוא, תרשיש ח קיב-קיג). אז נס כחי וברוחי לא משלתי, ומלא פי שבלים מן הצבתים אכלתי (יל״ג, הדבר בבהמות יער).

*נֹוּסָח[1], ש״ז, מ״ר נוּסָחִים.—א) צורת דברים כתובים, עצם הדברים וסדרם מלה במלה: וזאת נוסח השאלה והתשובה (קטע מהגנזי׳, שאלה לרס״ג, סעדיאנה של שכטר 62). ומה שמצאנו ממנו מאותו שנעתק מנוסח רבנו סעדיה גאון ז״ל אנו כותבין אותו הנה (ר״י ברצלוני, פי׳ ספ׳ יצירה 268). וזהו נוסחו של שטר אדרכתא אנו בית דין החתומין מטה וכו׳ (הוא, ספ׳ השטר׳ א). ונוסח שטרי פסק דין הרי אנו כותבין קצתן מיהו אין לעמוד על בירורין שמכמה פנים מתחלף נוסח השטר לפי מה שיזדמן להם הדין (שם כ). ברכה ראשונה שמברכין לפני פסוקי הזמירות זהו נוסחה ברוך שאמר והיה העולם וכו׳ (רמב״ם, סדר תפלות כל השנה). דעו כי בנוסח המשנה אין לשאול איך הוא וכי המשנה ספר העזרה היא שאין בה אות חסירה או אות יתירה ומנין אנו יודעים איך כתב רבינו הקדוש במשנה נזונת או הנזונת (תשו׳ הרמב״ם 82). ולא זה בלבד אמרו אלא אמרו שהאדם הגדול תואב התאוות הרבה ומצטער עד מאד וזה נוסח דבריהם כל הגדול מחבירו יצרו גדול מחבירו (ר״י אבן עקנין, ספ׳ מוסר ד כב). ומברכין עליו קידוש שבת כמו שידוע הנוסח בין היהודים (ס׳ חינוך, מצוה לא). ואנו מוצאים התורה מפורסמת בנוסח אחד אין חלוף בו (ראב״ד, אמונה רמה 80). לא כתב רבינו ז״ל נוסח ברכה זו אבל קבלה מרבינו האיי ז״ל (הריטב״א, ר״ה לד.). ועתה אכתוב נוסח תשובתי על דברי הטוען הזה (ר״י היכראלי, בסוף ספר יסו״ע). ולזה תמצא רז״ל יכנו ה׳ יתברך במלת מקום ותקנו בנוסח ההגדה ברוך המקום (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 27). אני רוצה להעריך מעט בביאור הסוגיא והוא שגרסת הספרים בנוסח שלנו וביאורה לשטתנו כך הוא (המאירי, יומ׳ לה:).—ובמשמ׳ העתקה, copie: שהביא ר׳ שלמה נוסח הפנקס מקויים (שו״ת הרא״ש קז ו).—ב) *נוּסַח של רפואה, פרטי הסממנים וכמותם שמהם מרכבה הרפואה, Rezept, formule; prescription: ואם יהי׳ התחלתו מהאצטו׳ תעשה ברפואתו הנקויים הנזכרים וביחוד הנוסח אשר יבוא בו שמן כרוע (קאנון ג א ג יו). נוסח תחבשת ישקיט ההתלהבות יוקח בסר תמרים וכו׳ (שם שם יד ג יב). זהו הנוסח אשר כתבו החכם הנפלא במלאכתו (גרבוני, ארח חיים, בקדחות תמידיות, כ״י ביהמ״ד שכטר).—ומצוי הרבה בספר הקאנון, במזכרת הרפואות: נוסח אחר לעוגות, נוסח אחר לאבקים האלה וכו׳.

*נוּסְחָה,—עי׳ נֻסְחָה.

*נוֹסֵס, ש״ז,—נושא הנס לפני החיל: כמו שהיה נמס הנוסס אותו שנושא הנס לפני החיל (רי״ק, ספר הגלוי, ערך מס).

*נוֹסֵעַ, מ״ר נוֹסְעִים.—א) בינוני מן נסע.—ב) ש״ז, מי שנָסַע ועֹבֵר ממקום למקום, Reisender; voyageur, traveller, מצוי בסהמ״א.

נוע[1]), ממנו נוּעַ, *תְּנוּעָה, *הֲנָעָה, *הֲנָעוּת, *הִתְנוֹעֲעוּת, *מֵנִיעַ, א.*נִיעָה.

א.נוּעַ, נָע, נָעוּ, נָעוֹת, נוֹעַ, לָנוּעַ, יָנוּעַ, תָּנוּעַ, יָנוּעוּ, יְנוּעוּן, וַיָּנֻעוּ.—א) פ״ע, נָע פלוני, זז והלך ממקום למקום, herumirren; errer; to wander: נָע ונד תהיה בארץ וכו׳ והייתי נָע ונד בארץ והיה כל מצאי יהרגני (בראש׳ ד יב-יד). וְנָעוּ שתים שלש ערים אל עיר אחת לשתות מים ולא ישבעו (עמו׳ ד ח). וְנָעוּ מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר יי׳ ולא ימצאו (שם ח יב). כן אהבו לָנוּעַ רגליהם לא חשכו (ירמ׳ יד י). נָעוּ עורים בחוצות וכו׳ כי נצו גם נָעוּ (איכ׳ ד יד-יה). המה (הרשעים) ינועון[2] לאכל (תהל׳ נט יו). יהיו בניו יתומים ואשתו אלמנה וְנוֹעַ ינועו בניו ושאלו (שם קט ט-י).—ב) נָע האדם או הַדָּבָר, מָט, זז ונטה הנה והנה, מפחד או מפני רוח וכדומ׳, schwanken; chanceler; to totter: וכל העם ראים את הקולת ואת הלפידם ואת קול השפר ואת ההר עשן וירא העם

---

[1]) עי׳ שרש נסח.

[1]) משתף. גם בערב׳ נוע a), בענין תנועת ענפי האילן.

[2]) כך הכתיב. הקרי יניעון.

a) نوع

וינעו ויעמדו מרחק (שמות כ טו). ויאמר להם הזית החדלתי את דשני וכו׳ והלכתי לנוע על העצים (שפט׳ ט ט). וינעו אמות הספים מקול הקורא (ישע׳ ו ד). כנוע עצי יער מפני רוח (שם ז ב). הנה יי׳ רכב על עב קל ובא מצרים ונעו אלילי מצרים מפניו (שם יט א). שכרו ולא יין נעו ולא שכר (שם כט ט). — נעות השפתים, זזות, כמו אדם מדבר בלחש: וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע (ש״א א יג).— והארץ, הזדעזעה, כמו ברעש: נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כמלונה (ישע׳ כד כ). — והלב, נע לבו, חרד מפני פחד: ויגד לבית דוד לאמר נחה ארם על אפרים וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער מפני רוח (ישע׳ ז ב).—ואמר המשורר: ונעה האדמה מיסודה ונהפכה כמהפכת עמרה, ופנים קבצו פארור והדר ונהפכו אלי שולי קדרה (ר״ש הנגיד, אלוה עז).—ובחכמת הדקדוק, האות תנוע, תהיה הגויה ונשמעת במבטא, ותנוע באחת התנועות, בפתח או בחירק וכדומ׳: כי מהם אשר תנוע בתנועת האות שאחריה וכו׳ ואם תנוע בשרק תהיה גם היא לפניה בשרק (ר״מ ג׳יקטליה, תרג׳ ספר דקדוק לר״י חיוג 4). ותנוע אות העתידות פעם בפתח גדול ופעם בסגול כמו אולי יהסרון (ר״י א״ת, הרקמה טו). — ג) פ״י, נע את פלוני, הכריחו לנוע ממקום אל מקום: ויאמר המלך אל אתי הגתי למה תלך גם אתה אתנו וכו׳ תמול בואך והיום אנועך [1]) עמנו ללכת (ש״ב יה יט־כ).

—נפע׳, בנוע [2]), עתי׳ אנוע [2]), ינוע, ינועו.—בנוע הדבר, קבל תנועה, עשה שינוע, שיזוז, למשל הדגן בכברה כשזזים אותה הנה והנה: כאשר ינוע בכברה ולא יפול צרור ארץ (עמו׳ ט ט).—והאילן, הפרי אשר עליו: כל מבצריך תאנים עם בכורים אם ינועו ונפלו על פי אוכל (נחו׳ ג יב). — ובחכמת הדקדוק: וממה שדומה למה שקדם מן החסרון הסרם התנועות מאותיות שהיו חייבות להנוע והניחם אותם כחסרם התנועה מסמך אל תוסף (ר״י א״ת, הרקמה כה).

—הפע׳, הניע, הניעה, הניעותי, הניעמו, אניע, אניעך, יניע, ינע, יניעם, תניעני, יניעו ויניעו, יניעון,—א) הניע את פלוני, עשה שינוע, שילך ממקום למקום: ויחר אף יי׳ בישראל ויניעם במדבר ארבעים שנה (במד׳ לב יג). תמול בואך והיום אניעך [3]) עמנו ללכת (ש״ב יה כ).— ב) הניע הדבר, הזיזו, הניע את ראשו ללעג או לחמלה: בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם (ישע׳ לז כב). ספקו עליך כפים כל עבר, דרך שרקו ויניעו ראשם (איכ׳ ב יה). כל ראי ילעגו לי יפטירו בשפה יניעו ראש (תהל׳ כב ח). ואני הייתי חרפה להם יראוני יניעון ראשם (שם קט כה). המה יניעון [1]) לאכל (שם נט יו). אחבירה עליכם במלים ואניעה עליכם במו ראשי (איוב יו ד). — והניע ידו ללעג ולחמלה: זאת העיר העליזה וכו׳ איך היתה לשמה מרבץ לחיה כל עובר עליה ישרק יניע ידו (צפנ׳ ב יה).—הניע דבר, הזיזו ממקומו: איש אל ינע עצמתיו (מ״ב כג יח). — ובהשאלה במליצה: והנעותי בכל הגוים את בית ישראל כאשר ינוע בכברה (עמו׳ ט ט). אל תהרגם וכו׳ הניעמו [2]) בחילך והורידמו (תהל׳ נט יב). — ומצוי בסהמ״א: ויהי ברדת דניאל אל בור האריות ויסברו אליו פנים וילחכוהו ויניעו אליו את זנבותם וישישו לקראתו (יוסיפון, פרק ג). ומנהו תוצאות גידים מניעים לאבריו לחפצו כל רגעים (ר״י זבארה, בתי הנפש 30). אני הצעיר יוסף אלבו היושב פה שוריאה אשר הניעני הנה המניע הראשון (הקד׳ ספ׳ העקרים).—ובמליצה, הניעו, במשמ׳ זעזע אותו, גרם לו צער גדול וכאב לב: רעי הרפה ממני אם תנחמני (על מות בני) תניעני (ראב״ע, אבי הבן).— ובפרט בלשון המחקר, במשמ׳ גרם לגוף מהגופים שינוע: כי כל גשם שיניע גשם אמנם יניעהו כשיתנועע גם הוא בעת הנעתו (ר״מ א״ת, מו״נ ב, הקד׳ ט). והוא ענין יקרה מהנעת המניע למתנועע (ראב״ד, אמונה רמה א א). הצורה היא המניע בעצם לדברים המתנועעים (ר״י אברבנאל, במים חדשים ג). לכל מתנועע מניע בהכרח (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 18).—:מניע ראשון, כנוי לאלהים, עי׳ מניע.—ובהשאלה, הניע את פלוני לעשות מעשה מן המעשים, גרם לזה, דחף אותו לזה: איזו סבה קרובה במקרה הניעתהו לבקש רעתו (רשב״ל דוראן, מג׳ ספר עב.). אלא שהיראה העליונה הזאת הניעתהו אל המעשה הגדול ההוא (ר״י מוסקטו, נפוצ׳ יהודה ל). הנה שתי אלה הסבות יחד הניעוני והעירוני לפעל המשובח הזה (הקד׳ המגיה פי׳ אברבנאל על נביאי׳ א, שנת תמ״ו). והתשוקה להועילה קצת כפי כחי הניעה אותי לכתוב מאמרים הללו (עטר׳ צבי לרצה״ת, הצעה). —והניע את לבו, במשמ׳ זו: ששני הדברים ההם הניעו את לבבו לצאת מן הארץ ההיא (ר״י אברבנאל, ויצא). —ובחכמת הדקדוק, הניע את האות, הוציאה במבטא והגה אותה באחת התנועות: האות הנעה היא אשר יהגו בה באחת משבע תנועות וכו׳ והאות הנחה היא

—[1]) כך הכתיב. הקרי אניעך.—[2]) ר״י חיוג.—[3]) כך הקרי, והכתיב אנועך.

—[1]) כך הקרי, הכתיב ינועון. — [2]) קצת החדשים מגיהים הכניעמו.

אשר לא י נ י ע ו ה באחת מאלה (ר"מ ג'יקטיליה, תרג' ספי דקדוק לר"י חיוג 4). לפי שיכבד על לשונם להניע השוא לפני אחת מארבע אלה בקמץ וכו' ועל כן יניעוה בפתח (שם 5). ונדגשה בעבור זה והניעו מה שלפניה בשבר (ר"י א"ת, הרקמה ז). ויש אנשים שיניעו השוא השני שהוא בסוף המלה בהתחברו עם שוא לפניו (ראב"ע, מאזנים ב:). לא תוכל להניע אחד מאחה"ע כי אם תשים קבוץ על האחד (הוא, תרג' ספר הנקוד לר"י חיוג). וכן צריך להניע השבא במלת כְּכְלוֹת הכל (רמב"ת, דרכי נעם ט).

—התפו', *הִתְנוֹעֵעַ, מצוי בסהמ"א ובדבור, ובפ־ט בלשון המחקרית, מתנועע: וכן לא יציירו ההמון מענין החיים זולת התנועה ומה שאינו מתנועע תנועה רצונית מקומית אינו חי (ר"ש א"ת, מו"נ א מו). ודע כי כל מתנועע תנועה ממהרת מאד יתואר בעופפות וכו' ולזה יהיו הכנפים אשר יראו על מספר סבות תנועת המתנועע (שם מט). שגרמי הכוכבים גשמים נחים לעולם בעצמם וגרמי הגלגלים מתנועעים לעולם (ר"י בר אגטולי, מלמד התלמידי, בוא). וראוי שנחקור אם יש למעלה מגלגל המזלות גלגל בלתי מכוכב יתנועע בתנועה היומית וכו' לפי שזה הגלגל לבדו בראהו מתנועע בתנועה פשוטה (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ב ד). ברא אלקים את השמים כלל הגרמים הנכבדים המתנועעים תמיד עם צורותיהם ומניעיהם הנקשרים עמהם (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ג ג). כי כל מתנועע שיש לו מניע שאינו חוץ ממנו יקרא מתנועע מאליו וכו' ולפיכך יהיה השם הזה ר"ל מתנועע מאליו צודק על הגלגל ועל החי כאחד (הוא, שמים חדשים ב).—ובהשאלה, הִתְנוֹעֵעַ לְדָבָר, התעורר והתחיל לעשות הדבר: וכל רב וגאון המתעורר והמתנועע להפליג ספינתו בים הגדול הוא ים התורה (ר' שמריה האיקריטי, סקד' פרושו עה"ת, אוי"ג ב 92).—ובחכמת הדקדוק, הִתְנוֹעֲעָה האות בתנועה מהתנועות, היתה הגויה בקמץ או פתח וכו': כי אין האלף מתנועע בשוא ופתח הנה במשפט בנין הכבד הדגוש (ראב"ע, שפת יתר יד). ואם עי"ן הפועל אחד מאותיות הגרון או רי"ש אז יהיה מתנועע בקמץ גדול (הוא, צחות, שער בנין פעל הדגוש).

—הפע', *הוּנַע,—שהניעו אותו: שהמניע הוא התחלה לדבר המתנועע כמו הציור יניע המצייר ואמנם הוא לא הונע (שעה"ש לאבי הרלב"ג יא). — ואמר הפיטן: דוי גולה ונקלה הוכאבתי ונכערתי, הונעתי חגתי רויתי רוש ונשכרתי, ומדוחק אדונים חנם להם נמכרתי (א"ב בר שמעיה, אריה בער, סליחי ליום ד). — ובחכמת הדקדוק, האות מוּנַעַת: ואם תאמר למה הונע וי"ו צלמות והונח וי"ו קדרות וכו' כאשר נראה תור ושור במשקל אחד והונה בקבוץ וי"ו תורים והונע וי"ו שוורים וכו' וכמו אלה מונחים ומונעים דברים רבים במקרא נודעים (דונש על מנחם, בלב). שאם תהיה אחת מארבע אלה אחרי השוא מונעת בפתח תהיה השוא לפניה מונעת בפתח (ר"מ ג'יקטיליה, תרג' ספי דקדוק לר"י חיוג 4). כמו אלף אשר באל תאטר עלי באר פיה וכו' שהיא בשוא נחה ולא הונעה באחד מן המלכים וכו' אך יורה עליהם האות אשר לפניהם המונעת באחת התנועות (שם 6).

ב. *נוֹעַ, פ"י,—הוציא ניעו: אחד המזיק בידו או שזורק אבן וכו' והזיק או שרק או נע והזיק בכיחו וניעו בעת שהלכו מכחו הרי זה כמזיק בידו (רמב"ם, חובל ומזיק ו י).

***נוֹעַ**, ש"ז,—כמו תְּנוּעָה: ובעבור כי הם עומדים ואין להם נוע כי כל נוע הוא שינוי (ראב"ע, ספר השם א). דע כי כל אשר ינוע ואשר ילך הלוך ונסוע ייקד לפי רוב נועו אף כי השחקים אשר אין נוע כנועם (מ' אלהדי, ס"א ב ה).—ובחכמת הלשון: ובעבור כי התחלת המבטא נוע וסופו נח על כן לא יתכן שם קטן משתי אותיות (ראב"ע, ספר השם א).

א. נוף[1], ממנו א. נוֹף, תְּנוּפָה, *הֶנֶף, *הֲנָפָה, *מְנִיפָה, ואולי נָפָה.

א. נוף — קל לא נמצא.

—הפע', הֵנִיף, הֵנַפְתָּ, הֲנִיפוֹתִי, מֵנִיף, מְנִיפוֹ, הָנִיף, הֲנָפָה, הֲנִיפְכֶם, הָנִיפוּ, תָּנִיף, וַיָּנֶף, יְנִיפֶהָ, יְנִיפֶנּוּ, — א) הֵנִיף החרב, המשור, השבט וכדומ' על דבר, הרימה למעלה והורידה להכות בה, schwingen; brandir; to swing: ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הֵנַפְתָּ עליה ותחללה (שמות כ כב). ובנית שם מזבח לייי אלהיך מזבח אבנים לא תָנִיף עליהם ברזל (דבר' כז ה). כי תבא בקמת רעך וקטפת מלילת בידך וחרמש לא תָנִיף על קמת רעך (שם כג כו). מזבח אבנים שלמות אשר לא הֵנִיף עליהן ברזל (יהוש' ח לא). אם יתגדל המשור על מְנִיפוֹ כְּהָנִיף שבט ואת מרימיו (ישע' י יה). — ואת יָדוֹ, הרימה והורידה: הנה אמרתי אלי יצא יצוא ועמד וקרא בשם ייי אלהיו וְהֵנִיף ידו אל המקום ואסף המצרע (מ"ב ה יא). והחרים ייי את לשון

---

[1] רק בעבר' ובארמ' יהוד'.

ים מצרים וְהֵנִיף ידו על הנהר בעים רוחו והכהו לשבעה נחלים (ישע' יא טו). וחרד ופחד מפני תנופת יד יי' צבאות אשר הוא מֵנִיף עליו (שם יט טז).—ולאות וכדומ': על הר נשפה שאו נס הרימו קול להם הָנִיפוּ יד ויבאו פתחי נדיבים (שם יג ב).—ובכונת איבה, הֵנִיף ידו על פלוני להכותו: אם הֲנִפוֹתִי [1]) על יתום ידי וכו' כתפי משכמה תפול (איוב לא כא־כב).—ואמר בן סירא: וגם אם בעיניו ידמיע אויב אם מצא עת לא ישבע דם וכו' ראש יניע והניף ידו ולרובה לחש ישנא פנים (ב"ס גני' יב יו־יח).—ב) הֵנִיף דָּבָר, הגביהו למעלה על ידו כדי לתתו לאחר, העלו והורידו והוליך והביא וכדומ': ושמת הכל על כפי אהרן ועל כפי בניו וְהֵנַפְתָּ אתם תנופה לפני יי' (שמות כט כד). וכל איש אשר הֵנִיף תנופת זהב ליי' (שם לה כב). ידיו תביאינה את אשי יי' וכו' את החזה לְהָנִיף אתו תנופה לפני יי' (ויקר' ז ל). זאת החזות ואת שוק הימין הֵנִיף אהרן תנופה לפני יי' (שם ט כא). וְהֵנִיף את העמר לפני יי' לרצנכם ממחרת השבת יְנִיפֶנּוּ הכהן ועשיתם ביום הֲנִיפְכֶם את העמר כבש תמים בן שנתו לעלה ליי' (שם כג יא־יב). — ג) הֵנִיף קמה וכדומ' בנפה, נענע את הנפה הנה והנה, ובמליצה, הֵנִיף גוים: לַהֲנָפָה גוים בנפת שוא (ישע' ל כח). —*הֵנִיף הרוח את השלג, עשה שיעוף הנה והנה: כרשף יניף שלגו וכארבה ישכון רדתו (ב"ס גני' מג יז).— *הֵנִיף בְּדָבָר, במטפחת וכדומ', לאות וסימן: ובימה של עץ באמצע וחזן הכנסת עומד על הקרן והסודרין בידו החל לקרות הלה מניף בסודרין וכל העם עונין אמן על כל ברכה וברכה (ר' יהודה, תוספת' סוכ' ד ו). ומנין היו יודעין שהגיע שעיר למדבר דרכיות היו עושין ומניפין בסודרין ויודעין שהגיע שעיר למדבר (יומ' ו ח). נתנו לו יין לנסך הסגן עומד על הקרן והסודרים בידו וכו' שחה לנסך והניף הסגן בסודרים והקיש בן ארזא בצלצל ודברו הלוים בשיר (תמיד ז ג). נגמר הדין מוציאין אותו לסקלו וכו' אחד עומד על פתח בית דין והסודרין בידו ואדם אחר רוכב הסוס רחוק ממנו כדי שיהא רואהו אמר אחד יש לי ללמד עליו זכות הלה מניף בסודרין והסוס רץ ומעמידו (סנה' ו א).—והֵנִיף בענף וכיוצא בזה לעשות רוח: מטלטלין עצי בשמים להניף ולהריח בהן לחולה (תוספת' שבת ט"ו ט). הניפי עלי במניפה (ר"ש בן חלפתא לבתו, ב"מ פו.). חלון שהוא ארבע על ארבע שעבדים יושבין שם ומניפין לרבוניהם חייבין במזוזה (ירוש' יומ' א א, שם מגי' ד יב).

— ובעבודת המקדש, הֵנִיף את הלוים, את המנחה: היוצק והבולל והפותת והמולח והמניף והמגיש (ספרא אחרי ו י). היה נוטל את מנחתה מתוך כפיפה מצרית ונותנה לתוך כלי שרת ונותנה על ידה וכהן מניח את ידו מתחתיה ומניפה הניף והגיש קמץ והקטיר והשאר נאכל לכהנים (סוט' ג א־ב). בני ישראל מניפין ואין העכו"ם מניפין בני ישראל מניפין ואין הנשים מניפות (מנח' סא:). וכיצד היה מניפו (את העומר) וכו' מוליך ומביא מעלה ומוריד (מד"ר ויקר' כח). בא וראה אהרן כשהניף את הלוים כ"ב אלף הניף ביום אחד כיצד היה מניפם מוליך ומביא ומעלה ומוריד הוי שהיה גדול בכח (שם כו). כשאמר הקב"ה למשה קח את הלוים וטהרת אותם וכו' מיד עשה כן לקרח התחיל לחזור על ישראל לא היו מבירין אותו ואמרו לו מי עשה לך כך אמר להם משה עשה בי ולא עוד אלא נטלני בידי ורגלי והיו מניפין אותי ואומר לי הרי אתה טהור (שם במד' יח).— והֵנִיף ידו על פלוני, בכונת איבה: והתועים על דעתך ישפטו ועל הרשעים תניף ידיך (במוהל, ברכ' כט.). ביקנור אחד מאפרכי יוונים היה ובכל יום ויום היה מניף ידו על יהודה וירושלים ואומר אימתי תפול בידי וארמסנה וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום קצצו בהונות ידיו ורגליו ותלאום בשערי ירושלים ואמרו פה שהיה מדבר בגאוה וידים שהיו מניפות על ירושלם תעשה בהם נקמה (תענ' יח:).—הֵנִיף על בנו, הניף ידו לאיים עליו: אלולי מקרא כתוב אי אפשר לאומרו כאדם שמניף על בנו (ר"ש בן לקיש, מדה"ג, כי תימן, ויחלק יעקב). — ובסהמ"א, במשמ' עשיית רוח כמו במניפה: ועור שמניפין בו את הרוח מפני החום (רמב"ם, כלים ז ב). מותר לחתוך ענף מן הדקל מבעוד יום ומותר להניף בו על השלחן בשבת להבריח הזבובים (שבלי הלקט, שבת סי' קכ).

—הָפעָ', הוּנַף, — הוּנַף דָּבָר, שהניפו אותו: וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה אשר הוּנַף ואשר הורם (שמות כט כז).

—פעל', נוֹפֵף, פ"י, יְנֹפֵף, — נוֹפֵף יָדוֹ לאות זלזול וזעם: עוד היום בנב לעמד יְנֹפֵף ידו הר בית ציון (ישע' י לב). —ובתלמ', הרוח נופפת, מנפנפת: העולם הבא הקב"ה מוציא רוח מאוצרותיו ונופפת עליהם (על הפירות) ונושרת אותם (כלה רבתי ב).—ומצוי בסהמ"א: שהמרוץ יהיה בשאיפת האויר מחוץ לנופף על החם הטבעי אשר הוא בתוך הגוף (ר' י"ח, תקון מדה"נ לרשב"ג יא).

[1]) בקצת ספרים הֲנִיפֹתִי.

—ואמר המשורר: הריח מֹר מאחז האפסים, ואם רוח תנופף ההדסים (רמב"ע, הריח מר). מה לדמעי אשר ירוה לחיי אף ינופף בבין צלעי להבים (הוא, דיואן כב, כ"י בודלי'). לו שחרים ירדפוני ברוח המנשק פיה וגופה ינופף, וענגים לו נשאו לה שלומי אז כמתנה קשי לבבה ירופף (ר"י הלוי, לו שחרים). ראשו ברוחו ינופף שרשו כמטע אשלים, רוה לעולם כעצים על מעינים שתולים (ראב"ע, אהוד לבנים).—*נוֹפֵף כָּנָף: קנינך המולת מעופף ואופן מטופף באונך, וכרוב ינופף כנף לעופף בגאונך (ר"י אבן גיאת, קנינך). ולעוף אל מעון האור תנופף כנפים ככנפי החסידה (הענק, מיוח' לר"י חריזי, אות ה). שרף בסלודו אברה ינופף, ובשתים יעופף (אל אדיר, מחז' רומני, מנח' יוה"כ).—והקול: קול ינופפון ויתעופפון עשות חפץ אל נאדר, בטוב שירה ברון זמרה ישוררון איש בלי נעדר (ר' יעקב, אופן שבת ה אהה"פ, יקודי אש). עת פלטו ונתמלטו מכור ברזל סוינים, קול נופפו ולא רופפו כמו אבות כן בנים (הוא, יוצ' ז פסח, ידועי שם).

—התפו', *הִתְנוֹפֵף,—התרומם: רוני רוני השיטה התנופפי ברוב הדרך (ר' יצחק נפחא, ע"ז כד:).—ובסהמ"א: שם אבן על גבי הטלית שלא יתנופף (ערוך, ערך כנס).

—ואמר הפיטן: כפקיד מנהיג צבא בלכתו, כציר נאמן במלאכתו, כקומת תמרה המתנופפת, כריענון ריח נופת (סדר יוה"כ, קטע כ"י, J. Elbog. 186). — והמשורר: וסעיף הדס יגאה ויכפל וכף תמר ברן צפור לכף סופקת, מתנופפה משתחוה נגד פני יצחק ותבל עם שמו צוהקת (ר"י הלוי, ארץ כילדה).

ב.נוף[1], ממנו ב.נוף.

ב.נוף, פ"י, נַפְתִּי,—נַף הַמִּשְׁכָּב בשמים, זִלֵּף עליו בשמים, besprengen; arroser; to sprinkle: מרבדים רבדתי ערשי חטבות אטון מצרים נַפְתִּי משכבי מר אהלים וקנמון (משלי ז יו–יז).

—הפע', הֵנִיף, פ"י, תָּנִיף,—הֵנִיף הַגֶּשֶׁם, הורידו רסיסים רסיסים: גשם נדבות תָּנִיף[2] אלהים (תהל' סח י).

—פוע', *נוֹפַף,—כמו הֵנִיף: טל נופף עלי ארץ ברוכה, ממגד שמים שבענו ברכה (ר"א קליר, תפי' טל, טל תן). והיה ביום תגמול ושלומים, להפליא עשות בינך ובין עמים, אנופף מטר נקם וטל רחמים (ר"י הלוי, יכחס בך יחוס).

[1]) רק בעבר'.
[2]) יש מגיהים תטיף.

א.נוֹף[1], ש"ז, — גֹּבַהּ, שממנו מראה יפה על המקום מסביב, Aussicht; vue pittoresque; outlook: גדול יי' ומהלל מאד בעיר אלהינו הר קדשו יְפֵה נוֹף[2]) משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב (תהל' מח ב–ג).—והשתמשו בו הסופרים בסהמ"א במשמ' שם כנוי לכאו"א משבעה חלקי העולם, Zone; climat: מסוף ספרד ונוף צפון ומירכתי המערב ילכו עורים לאורך, אם נכספו הנפשים אל נוה אוהבים נפשי מאד כלתה לנוה מגורך (ר"י חריזי, תחכמ' לה). דע כי חלק הבורא עולמו ז' חלקים והם נקראים בחכמת הערבים ז' אקאלים וכו' וחכמי לשון הקדש קראום ז' נופות ואמר כי כל נוף ונוף האויר שלהם משונה זה מזה כי מי שיצא מנוף תולדתו ויכנס בנוף אחר אם הוא בריא יחלה ואם הוא חולה יתחזק חליו בעבור שנוי האויר וארץ ישראל לא היה כן וירושלם כי מי שנכנס שם מנוף אחר חולה היה מתרפא שם (רי"ק, ספר הגלוי כ). תפארת והמדה לכל הארצות היא (ארץ ישראל) כי היא הנוף האמצעי והוא משובח משאר הנופות ואוירה מזוג וטוב מכל הארצות (רד"ק, יחזק' כ ו). והלקו את רוחב הנזכר לשבעה חלקים וקראו לכל חלק וחלק אקלים והוא לשון ערבי ובלשוננו הקדושה נקרא נוף (כ"ד גנז, נחמ' ונעים סו). שהישוב מתחלק לשבעה חלקים הנקראים אקלימים ובלשוננו נופים (ר"י קארו, תולד' יצחק

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) תרגמו השבעים εὐρίζων, ר"ל בשרש היטב. עקילס βλαστήματι, צֶמַח וְגֶדֶל. ת"י בדרך דרש: חתנא. מנחם חברו עם נפת דר. דונש פרשו מן נופו של אילן. והביא ריב"ג שני הפרושים: קד אח'תלף פיה אלמפשרונ פבעצ' ג'עלה מת'ל קול אלמשנה אילן עומד במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה ובעצ' פשר פיה אקלימא מת'ל לנפת דור וכו' ואנא אלי הד'א אלמעני אמיל פיה. ע"כ. — ובעברית: נחלקו בו המפרשים יש מהם ששמוהו כמו לשון המשנה אילן עומד במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה ויש מהם שפרש פלך ומחוז כמו לנפת דר וכו' ואני נוטה לפרוש זה. רש"י הביא את מנחם ודונש, והוסיף עוד: ד"א כלת של יופי שכן קורין בכרכי הים לכלה נמפי. ורב החדשים פרשו במשמ' רָמָה, בסמך על לשון ערבי' נוף, ניאפ a), שהוא חטטרת הגמל וכדומ', ואומרים שזה מקביל לעמת הר שבפסוק הקודם. והנה בערבי' ההמונית ניף b) היה גבוה מהסביבה, והשם מניפה c), מוצ"ע או הצ'בה מרתפעה, ר"ל מקום גבוה שממנו מראה על המקום מסביב. ולפי הענין ובהקבלה למשוש כל הארץ, צריך לפרש נוף במשמ' תאר של יפי, והוא מקום גבוה שמשם מראה יפה.

a) نوف b) نيف c) منيفة

עט:). אנדלוס היא העיר הגדולה בנוף החמישי לפאת מערבית דרומית (מ׳ אלדבי, הקד׳ פ״א). והנני מבאר תחומי הנופות ההם וכו׳ הנוף הראשון ראשיתו ממזרח מקצוי מדינות מלך צין וכו׳ הנוף השני יתחיל מן המזרח וילך על צין והנדי וכו׳ (שם ב ב).

ב.*נוֹף, ש״ז, מ״ר נוֹפִים, בכנ׳ נוֹפֵיהָ,—חלק האילן שמשם מתחילים הענפים ומשם והלאה: בית שמאי אומר׳ משקה על הנוף ויורד על עיקרו ובה״א על הנוף עיקר (תוספת׳ שבי׳ א ה). כורת מכוון ונוף אין מכוון הרי זה כרם נוף מכוון וכורת אין מכוון הרי זה אינו כרם (שם כלא׳ ג ד). אילן שאין נופו גבוה מן הארץ שלשה טפחים זורע תחתיו זרע וסומך לו מין אחר מבחוץ (שם ב ה). אילן שעומד בפנים ונופו נוטה לחוץ וכו׳ החזירו נופו לפנים (שם מע״ש ב יב). משקה הוא את הנוף בשביעית אבל לא את העיקר (ר״א בר׳ צדוק, שבי׳ ב ד). למה צדיקים נמשלים בעולם הזה לאילן שכולו עומד במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה נקצץ נופו כולו עומד במקום טהרה וכו׳ למה רשעים דומים בעולם הזה לאילן שכולו עומד במקום טומאה ונופו נוטה למקום טהרה נקצץ נופו כולו עומד במקום טומאה (הוא, קדוש׳ מ:). אוכלין בזיתים וכו׳ עד שיכלה אחרון של גוש חלב כדי שיהא עני יוצא ואינו מוצא לא בנופו ולא בעיקרו רובע (ר״א בן יעקב, פסח׳ נג.); אילן שהוא מיסך על הארץ אם אין נופו גבוה מן הארץ שלשה טפחים מטלטלין תחתיו (עירוב׳ י ח). אילן שהוא עומד בתוך התחום ונופו נוטה חוץ לתחום או עומד חוץ לתחום ונופו נוטה לתוך התחום הכל הולך אחר הנוף (מכו׳ ב ז). באילן העומד ברה״י ונופו נוטה לרה״ר (אביי, שבת פד:). עץ חיים מהלך חמש מאות שנה וכו׳ לא סוף דבר נופו[1] אלא אפילו כורתו (ר״י בר׳ אלעאי, ירוש׳ ברכ׳ א א). הדבר דומה לאדם שבא לקיץ את אילן מי שאינו בקי קוצץ את הנופים כל ענף וענף ומתייגע והפיקח מגלה את השרשים וקוצץ (מד״ר במד׳ כ).—ובסהמ״א: ענפיה תטיף סמים, ונופיה תביע בשמים (ראב״ע, אגר׳ חי בן מקיץ). העושה כמו מטה וכו׳ והגביה נוף הגפנים מעל הארץ על אותה המטה (רמב״ם, כלא׳ ח א). השוכר פרדס או שהיה משכון בידו לעשר שנים ויבש הפרדס בתוך הזמן וכו׳, ונוף האילנות שיבשו או נקצצו שניהן אסורין בהן משום רבית (הוא, שכיר׳ ז ה). שתי גנות זו על גב זו והירק בינתים כל שהעליון יכול לפשוט את ידו וליטול אותו מעיקרו הרי הוא שלו וכו׳ היה מגיע לנופו ואינו מגיע לעיקרו לא יטול העליון (הוא, שכני׳ ד ט).

[1] כך בכ״י, וכך גם במד״ר בראש׳ טו. ובנוסחי הדפו׳ טפו.

נוֹפֵל, ש״ז, מ״ר נוֹפְלִים,—מי שנפל אל האויב, Überläufer; transfuge; deserter: ואת יתר העם הנשארים בעיר ואת הַנֹּפְלִים אשר נפלו על המלך בבל ואת יתר ההמון הגלה נבוזראדן רב טבחים (מ״ב כה יא).

נוץ,—עי׳ נצץ.

נוֹצָה, נֹצָה, ש״נ,—נוֹצַת העופות, מה שמכסה את עורם, Feder; plume; feather: הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הַנּוֹצָה אשר לו הרקמה (יחזק׳ יז ג). ויהי נשר אחד גדול כנפים ורב נוצה (שם ז). כנף רננים נעלסה אם אברה חסידה וְנֹצָה (איוב לט יג). והסיר את מראתו בְּנֹצָתָהּ (ויקר׳ א יו), עי׳ נֹצָה.—ובתו״מ: אין מכסין (את הדם) לא בתבן ולא בקש וכו׳ ולא בנוצה ולא בכנפי יונה (תוספת׳ חול׳ ו יא). אם ביטלה הנוצה פסולה (ר׳ יוסה, מכו׳ שם ג ד). ותרנגולת היתה לו לר״ש בן חלפתא שניטלה נוצה שלה והניחה בתנור ושלה עליה במטלית של פרסיים וגידלה כנפים האחרונים יותר מן הראשונים (גמ׳ שם נז:).—נוֹצָה של עזים, השערות של העזים: צמר גמלים וצמר ארנבים ונוצה של עזים (מנח׳ לט:).—ומצוי בסהמ״א: הלובש בגדי רקמה והוא ערום משכל וערמה ידמה לטווס אשר יסירו נוצותיו וישאר כתרנגולת ערומה (ר״י זבארה, שעשוע׳ ז).—ואמר הפיטן: אם תעלני במשקל, צדקי כחול ים יתקל, ורשעי כנוצה יקל (ר׳ יצחק, באזהרת הבקה, סליח׳ ליום ד).—והתקשט בנוצות זרים, התפאר בדבר שאינו שלו: וחוק שמתי לנפשי לבלתי התקשט בנוצות זרות (ריב״ל, הקד׳ תעודה בישראל).— ונוצה שמתקינים לכתב בה: ואין כותבין (את הגט) בנוצה היא קולמס כנף וכו׳ ולכן כתבו בנוצה פיגול הוא (ספר הקנה, סוד כתיבת הגט).

*נוֹצִי, ש״ז, — דבר הנמתח, מטבע הנוצה, federnd; élastique; -io: הגוף אשר ישתנה ע״י לחץ מתמונתו הטבעית ובסור הלחץ ישוב לתמונתו הראשונה כאשר היה בתחלה אותו הגוף נקרא גוף הנוציי והכח ההוא המביא את הגוף לתמונתו הראשונה נקרא כח הנוציי (ברוך לינדוי, ראשי למוד׳ ב ד 10). אם תהיה הדחיפה אצל הגופים בעלי כח הנוצי (שם שם 105).

***נוֹצְרִי**, שת״ז, מ״ר נוֹצְרִים.—מעיר נָצְרֶת, שבא״י, ונהיה שֵׁם כנוי למי שקבלו תורת ישו הנוצרי, Christ Christian ; chrétien : באחד בשבת מ״ט לא (מתענין) אמר ר׳ יוחנן מפני ה נ ו צ ר י ם (תענ׳ כז :—כנסח׳ קדומות, ועי׳ ד״ס).—ישו הנוצרי : פעם אחת הייתי מהלך בשוק העליון של ציפורי ומצאתי אדם אחד מתלמידי י ש ו ה נ ו צ ר י ויעקב איש כפר סכניא שמו אמר לי כתוב בתורתכם לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית ה׳ אלהיך מהו לעשות מהן בית הכסא לכ״ג ולא אמרתי לו כלום אמר לי כך לימדני י ש ו ה נ ו צ ר י מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ישובו ממקום הטנופת באו למקום הטנופת ילכו (ר׳ אליעזר, ע״ז יז.—כ״י, עי׳ ד״ס). בערב הפסח תלאוהו ל י ש ו ה נ ו צ ר י והכרוז יוצא לפניו מ׳ יום י ש ו ה נ ו צ ר י יוצא ליסקל על שכישף והסית והדיח את ישראל כל מי שיודע לו זכות יבא וילמד עליו ולא מצאו לו זכות ותלאוהו בערב פסח (סנה׳ מג.— כ״י, ועי׳ הנוסח׳ בד״ס). לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת לא כאלישע שדחפו לגחזי בשתי ידיו ולא כיהושע בן פרחיא שדחפו לישו ה נ ו צ ר י בשתי ידיו וכו׳ י ש ו ה נ ו צ ר י כישף והסית והדיח את ישראל (שם קז :—כ״י, עי׳ ד״ס). שלא יהא לך בן או תלמיד שמקדיח תבשילו ברבים כגון י ש ו ה נ ו צ ר י (שם קג.—כ״י).—יום נוצרי : י ו ם נ ו צ ר י לדברי ר׳ ישמעאל לעולם אסור (ע״ז ז:—כ״י, עי׳ ד״ס).—ובסהמ״א : הקונה עבד נ צ ר י ואין רוצה להתגייר מותר לקיימו וכו׳ (תשו׳ הגא׳, הרכבי יא). ולשון סורסי וכתב סורסי שהוא עכשיו בידי נ צ ר י י ם בבבל וקוראין אותו סוריאני על שם אותו מקום הוא נקרא (שם, סי׳ תלו). כי ה נ ו צ ר י ם אינם מתפארים במלכים ולא בגבורים ולא בעשירים אבל באנשים ההם שהלכו אחרי ישו (ר״י ה״ת, כוזרי ד כב). וכאשר ידע מתרגם ה נ ו צ ר י ם הסוד הזה הניח דומה כמות שהוא ולא תרגמו (הוא, תרג׳ הספס׳ לריב״ג, דוס). וכותבי זכרונות בישראל אומרים שיהושע בן פרחיה הוא רבו של ישו ה נ צ ר י (ספר הקבלה לראב״ד, הוצ׳ ניבויאר 53). מי היה המגיד אותה הגדה ישראלי או נ צ ר י או מין שהיה נוהג כישראלי ומאמין בנצרִי (רשב״א, מאמר על ישמעאל, הוצ׳ ד״ר פרלס מב). אמנם מה שטוענים ה נ ו צ ר י ם על ישראל וכו׳ (רשב״ל דוראן, קשת ומגן). ועל מה שאמרת שאסור להם הריגת אדם יש להשיב כי זה הוא יהודי ליהודי אבל יהודי ההורג את ה נ ו צ ר י לא נחשב לו לאדם (ר״ש אבן וירגא, שבט יהודה ז). ויהי אחרי הדברים האלה ויגדל מריבה בין ה נ ו צ ר י ם ובין היהודים כי כאשר ראה נ ו צ ר י את יהודי הרג אותו וכו׳ (אגדת׳ דשמעון כיפא, ביהמ״ד ילינק ה 60).

נוק, כמו ינק, ממנו נוק.

נוּק,—קל לא נמצא.

—הפע׳, הֵנִיק, תְּנִיקֵהוּ. — כמו הֵינִיק : ותאמר לה בת פרעה הילכי את הילד הזה והינקהו לי ואני אתן את שכרך ותקח האשה הילד וַתְּנִיקֵהוּ [1]) (שמות ב ט).

א. **נוֹקֵד**[2]), נֹקֵד, ס״ז, מ״ר נֹקְדִים,—א) מי שעֹסק בגדול צאן, Schafzüchter; éleveur de brebis; sheep-breeder: ומישע מלך מואב היה נֹקֵד[3]) והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר (מ״ב ג ד). דברי עמוס אשר היה בַּנֹּקְדִים כתקוע (עמו׳ א א).—ובתלמ׳ : להביא את הצוער ולהוציא את דמי הנוקד (מכי׳ משפט׳, מס׳ דנזיק׳ טו). — ואמר המשורר : כאלו הזמן נ ו ק ד ומות כמאכלת וכל היקום כשיות (רמב״ע, אשר בנה, דיואן כ״י בודלי׳).—ב) *כבש מבן שנה ועד י״ג חדש : בן שלשה עשר חודש וכו׳ בן עזאי קורהו נ ו ק ד (פרה א ג).

ב. ***נוֹקֵד**, ס״ז, מ״ר נוֹקְדִים,—כמו נַקְדָן : ורוב הפשע הזה (בהשבושים הנמצאים במקרא) תלוי על קצת נ ו ק ד י ם המזידים אשר בזדון מהרו וברצונם עקרו רוב ספרי ישראל (יוסף הנקדן, הקד׳ עין הקורא).

*נוקדן,—עי׳ נקדן.

***נוֹקֶדֶת**, ס״נ, — אשה מטפלת בגדול צאן : ותמכרם (תבל את ילדיה) חנם אלי שני שאול כי תחשבם כצאן והיא נ ו ק ד ת (רמב״ע, דיואן מא, כ״י בודלי׳).

*נוקרן,—עי׳ נקרן.

א. **נור**[4]), ממנו נֵר, מְנוֹרָה, *נוּר.

***נוּר**, ס״ז, בכנ׳ נוּרָה, — כמו אוּר, במשמ׳ אֵשׁ : לשון מאור תגמר נושבת ומ נ ו ר ה[5]) תכוה עין (כ״פ

---

[1]) כך הכתיב והנקוד בנסחה המסורה. בנסחה השמרונית : ותיניקהו.

[2]) בערב׳ נַקַד a) כבש ממין חלש, וילד שאינו טמהר לגדל. והשם נקאד b) רועה.—[3]) ואמרו בתלמוד : מהו נוקד רועה (ירוש׳ כלא׳ ט א, ועוד).

[4]) מְשֻׁתָּף ללשונות השמיות. בערב׳ נור c).

[5]) בחצי הראשון של הפסוק המליצה קשה ויש מקום לפקפק בהנוסח, אך בחציו השני המליצה טבעית ואין ספק בהשם נור.

---

a) نقد b) نقاد c) نور

גמי' מג ד).—ואמר המליץ: ומזיען (של החיות) יהי נגר נהר נור (כתי הנפש והלחש', המאמר במרכבה, כ"י פריז).

ב. נוּר,—עי' ניר.

נוֹרָא, ת"ז, לנק' נוֹרָאָה, מ"ר נוֹרָאִים, נוֹרָאוֹת, ככנ' נוֹרְאֹתֶיךָ,—שהכל יראים ממנו, שהוא מפיל מורא על הכל, furchtbar; redoutable; dreadful: וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה יי' כי נורא הוא (שמות לד י). —ומקום, ארץ: ונלך את כל המדבר הגדול והנורא ההוא אשר ראיתם (דבר' א יט). המוליכך במדבר הגדל והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים (שם ח טו). כסופות בנגב לחלוף ממדבר בא מארץ נוראה (ישע' כא א).—ואלהים: האל הגדל הגבר והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד (דבר' י יז). איש האלהים בא אלי ומראהו כמראה מלאך האלהים נורא מאד (שפט' יג ו). אתה נורא אתה ומי יעמד לפניך (תהל' עו ח). — ועם: לכו מלאכים קלים אל גוי ממשך ומורט אל עם נורא מן הוא והלאה (ישע' יח ב). כי הנני מקים את הכשדים הגוי המר והנמהר ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות לא לו איום ונורא הוא (חבק' א ו-ז). —ויום: כי גדול יום יי' ונורא מאד ומי יכילנו (יואל ב יא). — וקרח: ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על ראשיהם מלמעלה (יחזק' א כב). וכיוצא בזה.—ונוראות, כמו שם, במשמ' דברים נוראים, מעשים נוראים: הוא תהלתך והוא אלהיך אשר עשה אתך את הגדלת ואת הנוראת האלה אשר ראו עיניך (דבר' י כא). בעשותך נוראות לא נקוה ירדת מפניך הרים נזלו (ישע' סד ב). ותורך נוראות ימינך (תהל' מה ה). שכחו אל מושיעם עשה גדלות במצרים נפלאות בארץ חם נוראות על ים סוף (שם קו כא-כב). הדר כבוד הודך ודברי נפלאתיך אשיחה ועזוז נוראתיך יאמרו וגדולתיך אספרנה (שם קמה ה-ו).—ובדבור העברי בא"י, בפרט הילדים, גם במשמ' מאד: הרבה נורא, טוב נורא[1].

***נוּרִיאֵל**,—שם מלאך מהמלאכים, ואמר הפיטן: קול יצפצף ושיר ירצף צבא מחנה שלישיה, ונוריאל שר האל עומד בם לתלפיה (רשב"ג, סלחנים).

נוֹשׁ ממנו נוֹשׁ.

[1]) מנהג זה נהוג גם בלשונות אחרות, וכבר הזכיר Wundt (עי' Delbrück דף 170) דברי אשה אחת בגרמנית: Jch habe ihn furchtbar lieb, אהבתיו נורא, וכמו"כ furchtbares Glück, schreckliche Freude, מזל נורא, שמחה נוראה (2,576).

נוֹשׁ[1]), פ"ע, אָנוּשָׁה, — נָשׁ האדם, נהיה חולה, חלש מאד: חרפה שברה לבי ואנושה[2]) ואקוה לנוד ואין ולמנחמים ולא מצאתי (תהל' סט כא).

***נוֹשֵׂא**, ש"ז, מ"ר נוֹשְׂאִים.—א) מי שנשא דָבָר, נושא אדם, כנוי לחמור, גמל וכדומ': וכתבו לו (הזקנים שתרגמו את התורה לתלמי המלך) אלהים ברא בראשית וכו' ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על נושא[3]) אדם (מגי' ט).—ואמר רסע"ג: כאשר יאמר משל ההגריאים היענים לא מן הדאים ולא מן הנושאים (תפו' רסע"ג על חיוי הבלכי, סי' 40). — ב) בהגיון ומחקר, נושא המשפט, Subjekt; sujet; subject: כי הכמות והאיכות מקרים לא יעמדו בעצמם ואי אפשר להם מאין נושא וקראו הפילוסופים הנושא הזה היולי (כ"י א"ח, כוזרי ה ב). כי הנכבדים העליונים שאינם גוף גם הם שנים נושא ונשוא רק האחד לבדו הוא נושא ואינו נשוא (ראב"ע, ספר השם ד). אשר יקראהו מדקדק הערב התחלה הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון הנושא ואשר יקראהו המדקדק ספור ההתחלה הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון הנשוא וכו' דמיון זה אמרנו ראובן העברי אשר היה עומד בבית שמעון הרג בנו לבן הארמי הנה אנחנו נאמר זה המשפט נושאו ראובן העברי אשר היה עומד בבית שמעון ונשואו הרג בנו לבן הארמי (מלות הגיון א). והכללים שני מינים מין יודע מכל נושא אשר ינשא עליהם נשיאות טבעי עצמותו ומהותו וכו' ומין יודיע מנושאים עצמיהם מה הם ומנושאים אחרים דברים יוצאים ממהותם (כל מלאכ' הגיון, מאמר במאמרות).

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך בנסחה המסורה, והוא לפי הנקוד המסור עתיד מב"ע מן נוש, וקבע ריב"ג שרש מיוחד נוש במשמ' אנש, וז"ל: נוש לם יד'כרה חרפה שברה לבי ואנושה עלי זנה ואקומה (מסתלחק, דף 92). — ובעבר': נוש לא הזכיר אותו (ר"י חיוג) חרפה שברה לבי ואנושה והוא על משקל ואקומה. ורש"י ראה במלה זו הפעל אנש, אמר וז"ל: ואם תאמר היאך האלף זו משמשת שורש ומשמשת שימוש המיסב הדבור אל המדבר כן דרך תיבה שתחילתה אלף כגון ואהב את יעקב אני אהבי אהב הרי הוא כמו ואאהב וכן אסף אסף כמו אאסף. ע"כ. וכך גם רד"ק: האלף הכתובה אלף המדבר ואלף השרש נגרעה וקמצות האלף מורה עליה ומשפטו ואאנושה. ע"כ. וכך גם רב החדשים. וקצתם מגיהים הגהות מתחלפות.

[3]) כך ברוב כ"י, ובנוסח' הדפוס נושא בני אדם, ובקצת כ"י נושאי אדם, וכך במס' סופרים א ח, וכן במקורות אחרים, עי' ד"ס.

כי בהתהוות הצורה ישתנה הנושא מטבע היצירה אכן בחלול המקרה עוד הנושא מטבעו לא יצא (מנהס גילני, מכת' לקסל' קסיל, לקו"ק נספח' 50). כל מה שהוא מקרה הוא נמצא בדבר לא כחלק ממנו בענין שאם נסתלק לא יזיק זה לנושא (ראב"ד, אמונה רמה א ו). שכל גזרה מורכבת משני גבולים נושא ונשוא וכו' והתולדה ג"כ תהא מורכבת משני גבולים נושא ונשוא והנושא בתולדה יהיה גבול קטן (ר"א הקראי, ע"ח יב). וזה שאם המציאות מקרה יתחייב בהכרח שיהיה לו נושא ויהיה למציאות מציאות ואם יש למציאות שני מציאות הנה יתחייב ג"כ לו נושא לפי שהוא ג"כ מקרה (ר"י מפיסא, מנח' קנא, 19). כל נושא יכולים לדבר בבחינת כל נשוא שבו בפני עצמו (רמח"ל, חוקר ומקובל 8).—ומליצה קבועה, שני הפכים בנושא אחד: שנודע לכל אדם שהכל גדול מן החלק וכו' ושלא יתקבצו שני הפכים בנושא אחד בעת אחת (ר"י א"ת, רוח חן ג). וב' הפכים לא יתקבצו בנושא אחד ברגע אחד שכל אחד מהם נגדיי לחברו והחזק ישנה החלש לדמות עצמו (תרג' פי' יצירה לאבו סהל בן תמים ו). שאין חסרון אצלנו קהל המיחדים לאל אחד היותו בלתי מקבץ בין שני ההפכים בנושא אחד (ר"ש א"ת, מו"נ א עה).—ובדקדוק: ואין ספק כי בהשתנות המלות ישתנו הענינים כי הם הנושאים והמה הנשואים (הקד' ר"י א"ת לספ' הרקמה). והנה חכמי המבטא הקימו שם העצם תחת העצם כאלו הוא עומד בעצמו והוא נושא המקרים בדרך קצרה כמו ראובן חכם והטעם שהוא איש שיש בו חכמה (ראב"ע, ספ' הטב א). מהו שם המקרה תיבה מורה בהסכמה על כל דבר שתדומה הויתו והפסדו מבלתי שתדומה הויית נושאו או הפסדו כמו חכמה (רמב"ה, מרפא לשון). השמות המסופקים הם אשר יורו בתיבה אחת ענינים רבים נבדלים מתיחסים אל התחלה אחת או אל פועל אחד או תכלית אחד או אל נושא אחד וכו' ונאמר כי לכל המקרים שם נמצא מקרי אחד להם כי לכלם מונח נושא אחד והוא העצם הנמצא ראשונה (ר"א בן מסי, מקנ"א, בער בחלוקת השמות).—ובלשון המחקר, נֹשֵׂא המאמר, נֹשֵׂא הדרוש וכדומ', עצם הדבר שעליו מְדֻבר בהענין, Thema ; sujet ; thesis: אמנם נושא העיון הזה הנה מבואר שהוא פילוסופיא מעשית (ראב"ד, אמונה רמה א א). אם אפשר להשיב בזה כפי מאמר האומר עצמו כי היא התשובה האמיתית והנוצחת בביוצא באלה הנושאים (פרופייט מפירפיניאנו, אגרי לרב חסדאי). כי מעלת הדרוש יהיה מפני מעלת הנושא אשר בו הדרישה והנה אין בכאן נושא יותר נכבד מהנושא אשר בו הדרישה (רלב"ג, סקד' מלחמ' ה'). וויליאו קיסר שהיה מסדר ומקד' לשבעה סופרים שבע אגדות מנושאים שונים בפעם אחת (ר"א מודינא, לב האריה א א). הששה (שמות) האלה הנזכרים פה המה הנושאים אשר עליהם שר את ששת השירים הכוללים את ספרו שב"ץ אשר חברו בשנת מותו (אדיס הכהן, הער' כב לשירו מיכל דמעה). — ג) *כנוי לצורה מצורות המזלות: י"א (הצורה י"א) נושא ראש השעיר או השד וכו' י"ג נושא החיה הנושכת (ראב"ח הנשיא, חשבון המהלכ', כ"י בריט"מ). י"א הנושא ראש השטן (ר"ד גנז, נחמ' ונעים שם).

נוֹתָר,—עי' יתר.

נזד[1]), ממנו נָזַד, נָזִיד.

נָזַד[2]), פ"י, וַיָּזֶד[3]), — נָזַד עדשים וכדומ', בִּשֵּׁל אותם והתקין מהם נָזִיד: וַיָּזֶד[4]) יעקב נזיד ויבא עשו מן השדה והוא עיף ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא מן האדם האדם הזה (בראש' כה כט-ל).

א. נזה[5]), ממנו א. נָזָה, *הַזָּאָה, *הַזָּיָה.

א. נָזָה, יַזֶּה, וַיַּז, וַיִּז,—א) פ"י, נָזָה הַדָּם על דָּבָר, זרק אותו עליו ומפטף טִפּוֹת טִפּוֹת. jaillir ; sprengen ; sprinkle: ואשר יִזֶּה מדמה על הבגד אשר יִזֶּה עליה (ויקר' ו כ).—ב) פ"ע, נָזָה הדם, נזרק מעצמו בכח עז

---

[1]) רק בעבר', וקבע את השרש הזה ריב"ג וכך גם רד"ק, אך החדשים אמרו כי השרש הוא זיד. ועי' הערה להערך.

[2]) עי' הערה להשרש.—[3]) עי' הערה לקמן.—

[4]) אמר ריב"ג וז"ל: וע'יר בעיד אנ יכונ ויזד יעקב מנ לע'ה נזיד פאד'א כאנ ד'לכ כד'לכ וכאנ אלנון פי נזיד אצלא מת'לה פי נזיר באלרא' פאלקיאש פי ויזד אנ יכונ אצלה אלתשדיד פי אלזאי עלי זנה ויפל יי' אלהים תרדמה ותבט אשתו מאחריו לאנדע'אם אלנון פח'פפ עלי ע'יר קיאש ועוצ'וא מנה באלשאכנ אלליג אלד'י בינ אליא ואלזאי, ע"כ,—ובעבר': ואיננו רחוק שיהיה ויזד יעקב מלשון נזיד וכאשר יהיה כן ותהיה הנון בנזיד שרשית כמו שהיא בנזיר תהיה ההקשה בויזד שעקרו הוא בדגש בהזין כמו וַיִּפֹּל, וַתַּבֵּט, להבלע הנון והוקל שלא לפי ההקש והחליפוהו בנח הרפה שבין היוד והזין. ע"כ. וכך גם רד"ק: ובא במלת ויזד הנח תמורת הדגש כי היה ראוי להיות וַיַּזֵּד בדגש עין הפעל. ע"כ. אך החדשים החליטו כי שרש המלה הוא זיד, והנון בנזיד הוא נון המשקל.—וכבר ת"א ויזד ובשיל.

[5]) בארמ' נדי, וכמו"כ בסור'.

טפות טפות: וישמטוה (את איזבל) וַיִּז מדמה אל הקיר ואל הסוסים (מ"ב ט לג). פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי ואדרכם באפי וארמסם בחמתי וְיֵז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי (ישע' סג ג).

—הִפְעִ', הִזָּה, פ"י, הַזֵּיתָ, מַזֶּה, הַזֵּה, יַזֶּה, יַז, וַיַּז, — הִזָּה את הַדָּם, הַשֶּׁמֶן, הַמַּיִם, וכדומ', כמו נָזָה קל משמ' א: ולקחת מן הדם אשר על המזבח ומשמן המשחה וְהִזֵּיתָ על אהרן ועל בגדיו (שמות כט כא). וטבל הכהן את אצבעו בדם וְהִזָּה מן הדם שבע פעמים לפני יי' את פני פרכת הקדש (ויקר' ד ו). וְהִזָּה מדם החטאת על קיר המזבח (שם ה ט). ויקח משה את שמן המשחה וכו' וַיַּז ממנו על המזבח שבע פעמים (שם ח י-יא). וטבל הכהן את אצבעו הימנית מן השמן אשר על כפו השמאלית וְהִזָּה מן השמן באצבעו שבע פעמים לפני יי' (שם יד יו). ולקח מדם הפר וְהִזָּה באצבעו על פני הכפרת קדמה ולפני הכפרת יַזֶּה שבע פעמים מן הדם באצבעו (שם יו יד). וכה תעשה להם לטהרם הַזֵּה עליהם מי חטאת (במד' ח ז). וְהִזָּה אל נכח פני אהל מועד מדמה שבע פעמים (שם יט ד). וּמַזֵּה מי הנדה יכבס בגדיו (שם כא). — ובתו"מ: נטל את הדם ממי שהיה ממרס בו וכו' והזה ממנו אחת למעלה ושבע למטה ולא היה מתכוין להזות לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף (יומ' ה ג). כוש של רובן (שנטמא) לא יזה לא על הכוש ולא על הפיקה (פרה יב ח). לא היה מזה על האפר ולא על גחלים אלא על גגו של מזבח (תוספת' יוה"כ ד"ג ב). דם פרת חטאת שוחט בימינו ומקבל בשמאלו ומזה באצבע הימנית וכו' הזאות של פרה שהיזן שלא לשמן או שאינן מכוונות או שחיסר אחת מהן או שטבל אחת והיזה שתים או שטבל שתים והיזה אחת הרי אלו פסולות (שם זבח' א ט). עם הארץ שבא להזות אין מזין עליו ועל כליו אלא לאחר שלשה ימים אבל חבר שבא להזות מזין עליו ועל כליו מיד (שם טהר' ח יב). נטמא המזה במים וחזר המזה וטמא את המים (שם פרה יא ג). מימיהן של כהנים לא נמנעו מלהזות באזוב המוטבל ובצלוחית שפיה צר (ר"ש בן כהנא, שם יב ו). חרש שוטה וקטן שהזו ואחרים רואין אותן הזאתן כשרה (ר"י בן ר' יוחנן בן ברוקה, שם ה). טהור אחד מזה על מאה טמאין (ר' יהושע בן קנוסאי, שם מכשירי ג יח). אמר לו (השליח לראב"ע) מי שהוא מזה בן מזה יזה מי שאינו לא מזה ולא בן מזה יומר למזה בן מזה מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה (ירוש' ברכ' ד א). אתם מביאים פרה ושורפין אותה וכותשין אותה ונוטלין את אפרה ואחד מכם מטמא למת מזין עליו שנים ושלש טיפין ואתם אומרים לו טהרת (מד"ר במד' יט). — ואמר המשורר: זך בעדת זכים וגאה בן גאים ושפל בין שפליה, מזה ובן מזים ומעמידי ארץ ומפילי נפיליה (ר"ש הנגיד, הנס יהודתי).

—הָפְעַ', *מֻזֶּה: כוש של רובן לא יזה לא על הכוש ולא על הפיקה ואם הזה מוזה (פרה יב ח).

ב. נזה[1], ממנו ב.נָזָה.

ב. נָזָה, —קל לא נמצא.

—הִפְעִ', הִזָּה, יַזֶּה, —הִזָּה את פלוני, עשה שיתמה וישתומם בנחת רוח ושמחה, freudig überraschen; surprendre joyeusement; give joyful surprise: כאשר שממו עליך[2] רבים כן[3] משחת מאיש מראהו ותארו מבני אדם כן יַזֶּה[4] גוים רבים עליו יקפצו מלכים פיהם כי אשר לא ספר להם ראו ואשר לא שמעו התבוננו (ישע' נב יד-יט).

*נָזוּף, ת"ז, — מי שנְזָפוּ אותו:

בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף (ריב"ל, אבות ו ב). —ובסהמ"א: ואמרתם שאתם אבילים נזופים בבכי תמרורים ואנחה (קטעי בן מאיר, JQR N.S. 1915, 552). מעשה בטבח אחד שהוציא

---

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) עליו. —[3]) כי. —[4]) ראו הקדמוני' במלה זו עתיד מן א.נזה, אך נתלבטו ולא מצאו פרוש נכון. ת"י: יבדר, והכונה יפזר אותם. אך מלבד שאין בהפעל נזה משמ' זו, גם אין זה לפי הענין. וכעין זה גם רב שאר הקדמונים. רד"ק פרש בענין דבור, שבודאי אין זה במשמ' הפעל נזה ואין לדבור כאן כל מקום. קצת אחרים פרשו במשמ' יטהר. קצת החדשים מגיהים הגהות מתחלפות, ירגזו, ישתחוו וכדומה. והנה לפי הענין הכונה כאן שכמו קודם שממו עליו על שפלותו כך עתה פתאם השתוממו על גדולתו, וזו היא משמ' הפעל יַזֶּה, יגרם שיזהו, שישתוממו בשמחה וכדומה. והנה קצת סמך יש לזה גם בערב', כי הפעל נזה a) בערב' משמש גם במשמ' של השתעשע, והשם נזהה b) שמחה ושעשועים וחגיגה. —Haiân-Bassâm: וינבעְי אלח'רוג' ללנזההה ח'ארג' אלבלד וירכבוג מענא כל יום ללנזההה פי אקטאר אלמדינה ופיה אלשפנ ללנזההה. ע"כ. J.A. 1851, I, 62, 11: כאנ פי נזההה פי ריאצ'ה אלכביר מתכתעא בראחתה פיה מדה טוילה. ע"כ. וכן אצל Badroun: אקבל פי אול מלכה עלי אלקצפ ואללהו ואללד'את ואלנזההה ואלציד (Dozy).

---

a) نزه b) نزهة

טרפה מתחת ידו הביאוהו לר"נ ופסלו לעדות ועיברו מן הטבחות הלך וגידל את שערו ואת ציפורניו ובא לו אצל רב נחמן כמנודה וכנזוף (והזהיר, מבפטים). — ועי' נָזַף.

•**נָזוֹר**, ת"ז, — נטוי מקו הישר: מקצת מן המזלו' הנראות עולות כסדרן על אופן המפריש ומקצת עולות נזורות וה"ה בשקיעת' אלא שהוא בחילוף העולים נזורים שוקעים כסדרן והעולים כסדר שוקעים נזורים (ראב"ע הנסיה, לוה"א ט). השער הארבעה ועשרים בידיעת אם יהיה הכוכב הרץ נזור או ישר כשתרצה לדעת זה קח גובהו וכו' ואח"כ תקח בעת ההיא גובה הכוכב הנבוך ואם היה הרץ בצד מזרח ומצאת גובה השני פחות מן הגובה הראשון הנה הוא ישר ואם יותר הוא נזור (ראב"ע, כלי נחשת כד). מה שזכרו הקודמים מאלו הככבים הנבוכים שכאשר הם נזורים אין כח להם וכו' וזה שהם מצאו הרושם המגיע מאלו הככבים בהיותם נזורים חלוש מאד (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ב ט). יש מדינות שלהן עולין המזלות נזורים שור לפני טלה וטלה לפני דגים (כ"ד גנז, נחמ' ונעים קכב); ומה שמזלי שור טלה דגים עולים להם נזורים מפני שמזל שור יותר נוטה אל צפון יותר ממזל טלה על כן הוא נראה על האופק קודם טלה (שם קכה). ותניח (חכמת המבטים) ביחס מדובר על זויות נצוצים בתמונה ישר נזור מתהפך ונשבר (נוגה ריאטי, מקדש מעט). — ובהשאלה, במשמ' הפוך, מסרס: ואקום ואחבר זאת המליצה ההדורה, והיא ישרה ונזורה (עמנו', מחבר' יא).

•**נָזוֹר**, ש"ז, — נטיה מקו הישר: ואולם עלת זו הקשת רוצה לומר הגרמת הפועל הוא ניזור הניצוץ בגוף הלטוש וכו' ומה שלא יראה בעבים ניזור כי אם על הצורה בלבד רצוני לומר עגולה לפי שמרכז כדורי ונקודת המראה אחת וכו' וראוי שתדע כי מרכז עגולות הניזור הוא בין המראה ושטח הענן (מ' אלדבי, ש"א ב ד). ובעבור תנועת האורך בו (בכוכב שבתאי) ישתנה במיהור ואיחור ועמידה וניזור (מדרי החכמה לר"י הכהן, כ"י ברלין, מאמ' על גלגל שבתאי).

•**נְזוֹרוּת**, ש"נ, — סגולת מה שהוא נָזוֹר: והגלגלים הסובבים המתמידים נתן להם הפך זה כמו הנזורות והירידה להראות העמים וההמון אותות שהם עבדים (ר' קלונ', אגר' בע"ח א ז). למה היו הככבים ההולכים אשר ימצא להם נזורות יותר רבי התנועה בעת היותם במאה ושמנים מעלה מתנועת החלוף (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ב ז). ולזאת הכבה לא היה לירח נזורות ולא היה בו זולת נטייה אחת (שם שם ט). שא"א שימצא להם (להכוכבים) תנועה ולא נזורות ולא מספר גלגלים (ר"י אברבנאל, שמים חדשים ג). ורוב הנזורות (של הכוכבים) ימצא בשפל רום גלגל ההקפה וכפי רחקו מן השפל כן יחסר הנזורות וכו' (שלמה גרני, תמונת הכדור, כ"י ברלין).

•**נְזוֹרִיּוּת**, ש"נ, — כמו נְזוֹרוּת: כי תמצא תנועת הנזוריות בשמש על זולת מנהגו כי תנועת הנזוריות אינה נמצאת אלא בגלגלי חמשת ככבי הנבוכה לא בגלגל השמש ואז בהמצא הנזוריות בשמש יהיה פלא החלטי (ר"א ביבאגו, דרך אמונה עט.).

***נָזַז**, פ"ע, — נָזַז לִבּוֹ עליו, גָּבַהּ, נתגאה: לבן מלכים שנזז לבו עליו ונטל את הצפורן לחפור על אביו (מד"ר ויקר' פ' לו, אהבת צדק [1]).

נָזִיד, ש"ז, סמי' נְזִיד, — נָזִיד של עדשים וכיוצא בהם, עדשים מבשלים במים והמים רבים על העדשים וישתה הנזיד, ללפת בו את הפת, potage; (Linsen-) Suppe; pottage: ויזד יעקב נָזִיד ויבא עשו מן השדה והוא עיף וכו' ויעקב נתן לעשו לחם ונְזִיד עדשים ויאכל וישת (בראש' כה כט-לד). ויפלח (את הפקעות) אל סיר הנזיד וכו' ויהי כאכלם מהנזיד והמה צעקו ויאמרו מות בסיר (מ"ב ד לט-מ). ונגע בכנפו אל הלחם ואל הנזיד ואל היין ואל שמן (חגי ב יב). — ובמשנה: והשלישי נאכל בנזיד הדמע (טהר' ב ג). והרביעי נאכל בנזיד הקדש (שם ד). — ואמר המליץ: כמה יפתני זמן בכלי יין ופת שקר וטוב נזיד (הפנק, מיוח' לר"י חריזי, אות נ). גבירי בצד זה אסובב ואחזה נזידים אשר יקראו ללעיטה, ויינות מתוקים בצד זה יצוקים וכל כוס ישועה במאה קשיטה (ר"י פרנסיס, מתק שפתים 47). דבש מצא המון העם ומצא אבל יהיה למרה לו בעודו, ויתנחם כעל יינו אבי חם ויתחרט כעשו מנזידו (רע"פ, לבי מודח 105). זה חנם מכרני וזה בנזיד עדשים, ולזה מאהבתי נפלאתה אהבת נשים (יל"ג, מהלת הזכרון).

---

[1]) כבר העיר בנימין מוספיא כי בנסח' כתוב ונתגאה, אך אין ספק כי בנסחת ר' נתן היתה גרסה זו, וכך הגרסה בתשובות הגאונ' (הרכבי, סי' מט). ובערב' נזّ a) במשמ' נביעת מים ובמשמ' נדנוד. ונזא' b) במשמ' גרה אותו נגד פלוני. ונזי c) קפץ, ונזי בה קלבה אלי, — לבו הניעו וכו'.

a) نزّ b) نزأ c) نزى

***נְזִיָּה**[1], ש"נ, מ"ר נְזִיּוֹת,—גרעין של פֵּרוֹת: נזייה[2] שנמצאת במרה אם היתה כמו גרעינה של תמרה שאין ראשה חד מותרת (רמב"ם, שחיט' ו ז).

***נְזִיהַּ**, ש"ז, — כנוי נזירות. במקום נָזִיר: כל כנויי נזירות כנזירות האומר אהא וכו' נזיק נזיח פזיח הרי זה נזיר (נזיר א א). האומר לחבירו קונם קונח קונס הרי אלו כנויין לקרבן וכו' נזיק נזיח פזיח הרי אלו כינויין לנזירות (נדר' א ב).

***נְזִילָה**, ש"נ, מ"ר נְזִילוֹת,—שה"פ מן נזל: וסבת זחילתם (של מי הים) אינו כנזילת הנחלים אלא מפני התקרב שתי גדותיו וכו' (שעה"ש לאבי הרלב"ג א ה). — ובמשמ' שֵׁם חלי, שלחות נזלות מהאף, Schnupfen; rhume running (of the nose): הנזילה היא שיזל המותר שנתקבץ במוח אל האף או אל הגרון וכו' והנזילה יש ממנה שהיא עבה ויש ממנה שהיא דקה (נתן פלקיירא, צרי הגוף, כ"י בליט"מ). עוד אמרת כי בימי החרף יען אתה מעותד לנזילות אינך מניח כי אם תפלה של יד (שו"ת ריב"ש קנו). עלול בנזילות או הצמא והרעב (שו"ת פרי הארץ, או"ח סי' ח). האיש שעלול לנזילות ויש לו מזה מיחוש גדול שכל אבריו כבדים עליו (שו"ת בשמים ראש, סי' רפ).

***נְזִיפָה**, ש"נ, מ"ר נְזִיפוֹת, — שה"פ מן נזף, במשמ' גערה של כעס: הוא שאומר יש לי ללמד עלי זכות שומעין לו חובה משתקין אותו בנזיפה (תוספת' סנה' ט ד). שתי נזיפות נזפה אלו אביה ב"ו נזף עד שתהא מוכלמת ז' (ימים) או מה אביה ב"ו שבעה מי שאמר והיה העולם ארבעה עשר (ר' אחי בר' יאשיה, ספרי במד' קו). אמר לו משה (למלאך המות) במקום שאני יושב אין לך רשות לעמוד ואתה אומר לי תן לי נשמתך גער בו ויצא בנזיפה (שם דבר' שה). מעשה בעכו"ם אחד שבא לפני שמאי אמר לו וכו' גיירני על מנת שתלמדני תורה שבכתב גער בו והוציאו בנזיפה (שבת לא.). מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ב"ה שהביא עולתו לעזרה לסמוך עליה מצאו תלמיד אחד מתלמידי ב"ש אמר לו מה זו סמיכה אמר לו מה זו שתיקה שתקו בנזיפה והלך לו (ביצ' כ:). כשחלה ר' אליעזר נכנסו ר"ע וחביריו לבקרו וכו' ואותו היום ע"ש היה ונכנס הורקנוס בנו לחלוץ תפליו גער בו ויצא בנזיפה (סנה' סח.). אין נידוי פחות משלשים יום ואין נזיפה פחות מז' ימים (מו"ק טז:). עד היכן תוכחה וכו' עד נזיפה (בן עזאי, ערכ' טז:). כל מי שאשתו קפדנית אדם בא לתבעו אמר לה רבי כאן אמרה לו לאו זעפתו בנזיפה (אדר"נ, נוסחה ב, יד).—ובסהמ"א: שלא ישמע בנזיפתו של אהרן (רש"י במד' יב ה). לפיכך אף בנזיפתי תסגר שבעת ימים (שם יד). לפי שהיתה הלבנה נזופה ע"י שקטרגה ונהגה נזיפה בעצמה (תוספ' ר"ה ח. ד"ה לתקופות). אך הגערה והנזיפה בא גם כן ממקור הרחמים והחסד כדי שיראו ממנו וילכו בדרך טובים (רמח"ל, חוקר ומקובל ב ד). זקנות עושות עצמן כועסות וגוערות בהלצנים בנזיפה וגחוך כאחד (מנדלי מו"ס, מסע' בנימין השלישי ב).

א.***נְזִיק**, ש"ז, מ"ר נְזִיקִים,—כמו נֶזֶק, נְזָקִים: ד' כללות היה רבי ישמעאל אומר משום ר' מאיר בנזיקין כל מקום שיש רשות למזיק ולא לניזק פטור וכו' (מכי' משפט' יד).—ובסהמ"א: שיחשוב בעניינים עתידים ליפול ויפחד וידאג למה שיחשוב וידמה שיפול עליו מהם נזק מהנזיקים וירא שמא יארע לו צרה (רש"ט פלקיירא, צרי היגון בשם הרמב"ם). — ובהשאלה, *אבות נְזִיקִים, במשמ' המזיקים העקריים: ארבעה אבות נזיקין[1] השור והבור והמבעה וההבער (ב"ק א א).—ובסהמ"א: תאומים הם שני אבות נזיקין בשמות נקראו השור והבור (יהודה בן שבתי, מלחמ' העשר והחכמ'). והחכם הגדול שלמה אפרים ע"ה היה נותן בהם סימנים בפסוק כי עונותי עברו ראשי כמשא כבד יכבדו ממני מש"א שהוא ר"ת ממון שמלות אכילה אשר המה אבות נזיקין המטרידים את האדם מהשגת שלימותו (חמד' הימים א א).—ושֵׁם מסכת ממסכתות התלמוד[2] שמדבר בה אדות הלכות נזקים: מי שטיפש אומר מי יכול ללמוד את התורה נזיקין ל' פרקים כלים ל' פרקים (ר' חנין, מד"ר ויקר' יט). — *סדר נזיקין, שֵׁם החלק הרביעי מששה סדרי המשנה, שמדבר בו אדות הלכות נזקים: חוסן זה סדר נשים ישועות זה סדר נזיקין (ר"ל, שבת לא.).

---

[1] עי' הערה לקמן.—[2] אין ספק בדבר כי בתחלה היה כתוב נויה, כמו שהעיד תנח' ירוש' בפרוש בערך נוה, וכמו שאומר גם המגיה בעצמו כאן שבספרים הראשונים היה כתוב נויה, אלא שהוא הגיה נזיה, בסמך על המלה נזוי שבתלמוד במשמ' גרגרי השמשומים וכדומ', עכ"פ עתה ז: מלה שיש לה זכות.

[1] כך הנוסחה בכל הספרים, וכך גם במדב"מ. ובכ"י ברלין מספר 568 נזקין. והעיר הר"נ ז"ל: כל נזיקין שעושים נזק, נזקים שם ההיזק. — [2] בבא קמא, בבא מציעא ובבא בתרא.

ב. ***נָזִיק**, ש״ז,—בלשון קצת מקומות בא״י לפנים כמו נָזִיר: במקום שקוראין לנזיר נזיק (ר׳ יוסי, ירוש׳ נדר׳ א ג).—ועי׳ עוד *נָזִיחַ.

נָזִיר, ש״ז, סמי׳ נְזִיר, מ״ר נְזִירִים, נְזִירְךָ, נְזִירֶיהָ, — א) מי שנשא נֵזֶר על ראשו, ראש והשוב, Fürst prince: תהיין (הברכות) לראש יוסף ולקדקד נְזִיר אחיו (בראש׳ מט כו). זכו נְזִירֶיהָ משלג צחו מחלב (איכ׳ ד ז). —ב) מי שהִזִּיר את עצמו לאלהים, Naziräer; nasiréen Nazarite: איש או אשה כי יפלא לנדר נדר נָזִיר להזיר ליי׳ מיין ושכר יזיר וכו׳ כל ימי נדר נזרו תער לא יעבר על ראשו (במד׳ ו ב-ה). וגלח הַנָּזִיר פתח אהל מועד את ראש נזרו (שם יח). כי הנך הרה וילדת בן ומורה לא יעלה על ראשו כי נְזִיר אלהים יהיה הנער מן הבטן (שפט׳ יג ה). מורה לא עלה על ראשי כי נְזִיר אלהים אני מבטן אמי (שם יו יז). ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לִנְזִרִים[1] וכו׳ ותשקו את הַנְּזִרִים[1] יין ועל הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו (עמו׳ ב יא-יב).—ג) בהשאלה, גפן שלא זמרוה בזמנו וארכו שריגיה[2], unbeschnittener Weinstock; vigne non émondée unpruned vine: את ספיח קצירך לא תקצר (בשנה השביעית) ואת ענבי נְזִירֶךָ[3] לא תבצר (ויקר׳ כה ה). יובל הוא וכו׳ ולא תקצרו את ספיחיה ולא תבצרו את נְזִרֶיהָ (שם יא).—ובתו״מ: הריני נזיר על מנת שאהא שותה יין ומיטמא למתים הוא נזיר ובטל תנאו (תוספת׳ נזיר׳ ב ב). יודע אני שיש נזירים אבל איני יודע שהנזיר אסור לשתות יין (שם ג). כשעלו נזירין מן הגולה ומצאו בית המקדש חרב אמר להם נחום המדי אלו הייתם יודעים שבהמ״ק עתיד ליחרב הייתם נוזרים (משנ׳ שם ה ד). שלש מאות נזירין עלו בימי שמעון בן שטח (ירוש׳ שם ה ה). למלך שהיה לו מרתף של יין והושיב בו המלך שומרים מהם נזירים ומהם שכורים לעת ערב בא ליתן שכרם נתן לשכורים שני חלקים ולנזירים חלק אחד וכו׳ (ר׳ אבין, מד״ר ויקר׳ כד). — ואמר המליץ: ולמה הנזירים לא יכרתו שער ראשם (שאלות לחכ״ע קנא).—ומשל: לך לך אומרים לנזיר סחור סחור לכרם אל תקרב[1].— והשתמשו בשם זה לכמרי הנוצרים: וילבש בגדי שש ומשי לבנים כמנהג נזיריהם פרושי המדברות (תולד׳ אלכסנדר, עמוד 2, הוצ׳ ישראל הלוי).—ובמשמ׳ ענפי הגפנים: וחזק מך ימוט, ולעד לא תמוט, ובשביעית תשמוט, ספיחים ונזירים (רשב״ג, אזהר׳, במור לבי). —ובמליצה, שבח ותהלה: ילכו יונקותיו כלוז וערמון, וישלח נזיריו עד שניר וחרמון, ויך שרשיו כלבנון (רמב״ס, אגר׳ לר״י אבן עקנין).

***נְזִירָה**, ש״נ, מ״ר נְזִירוֹת, — א) אשה נְזִירָה: מעשה בהילני המלכה שהלך בנה למלחמה ואמרה אם יבוא בני מן המלחמה בשלום אהא נזירה שבע שנים ובא בנה מן המלחמה והיתה נזירה שבע שנים ובסוף שבע שנים עלתה לארץ והורוה בית הלל שתהא נזירה עוד שבע שנים אחרות (נזיר ג ו). אמרה לו אשתו הריני נזירה ואתה אם אמר הן שניהם אסורין (תוספת׳ שם ג ו). ונוה צדיקים יבורך זה נזיר ונזירה שאם נזרו מן היין להשמר מן העבירה זוכים לברכה (מד״ר במד׳ יא).—ואמר המשורר: עליהם יעשו יום טוב אבלים ותשתה כוס ישועות כל נזירה (ר״ש הנגיד, אלוס עו).—ב) שם״פ מן נָזַר: ואין נזירה אלא הפרשה (ספרא אמור ג ד).—והפעולה להיות נָזִיר, ומ״ר נְזִירוֹת: מי שנזר נזירות הרבה (נזיר ג ו). מי שנזר שתי נזירות (תוספת׳ שם ב טו). אילו לשלמיו והשאר לשאר נזירותיו (שם ג יו).—ובלשון חכמת הכוכבים, *נְזִירַת הכוכב, נטייתו מקו הישר: השער

---

[1]) בקצת ספרים לנזירים, הנזירים, מלא.—[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) השבעי׳ תרגמו ἁγιάσματος, ר״ל המקדשים. אונק׳: שְׁבָקָךְ, מלשון עזיבה. אך לא מובן בברור מה כונתו בזה, וכנראה שר״ל הַמֻּפְקָרִים. אך בתו״כ אמרו להפך מזה: מן השמור בארץ אין אתה בוצר אבל אתה בוצר מן המופקר (ת״כ בהר א). וכך רש״י וז״ל: נזירך שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם לא תבצר אותם אינך בוצר אלא מן המופקר. ואולם כבר הרגיש הרמב״ן הכונה האמתית בפרוש המלה נזירך ואמר: והנכון בפירוש הכתוב שענבי נזירך כמו ספיח קצירך וכו׳ והגפן שלא עבדו ולא חפר ולא זמר אותו יקרא נזיר כי הזירו והפרישו ממנו וכו׳ ואמר אונקלוס שבקך שהנחת אותם לשמיר ולשית היו ויתכן כי המנהג בישראל שהכרם אשר הוא בתה לא יזמר ולא יעבד ועולה שמיר ושית יקראו לו נזיר כלומר שהוא כרם הנזיר מפני שהנזיר אסור ביין ובענבים לחים ויבשים ואינו עובד כרמו כן יקראו השער הארוך על שם הנזיר גזי נזרך והשליכי וזה טעם ענבי נזירך והכלל שהם הצומחים מבלי עבודת הכרם. ע״כ. והנה אעפ״י שבענין טעם השם נזיר להגפנים נראה יותר שהוא ע״ש השריגים הארוכים שלא נזמרו, אך בעצם הדבר באר הרמב״ן הכונה של השם לאמתתו. וכך גם רוב החדשים.—[1]) גוף המשל בארמ׳: לך לך אמרי לנזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב (שבת יג. ועוד).

השׁשי במהלך הנזירה הקורה לחמשה כוכבי הנבוכה (ראב״ע הנשיא, צורת הארץ כו). — *ונזירת האותיות במקרא: ועתה נשאר עלי לבאר תואר הנזירה וההפיכה הזאת איך היא ואומר כי ברוב ס״ת ואשכנז וכמעט בכלם מניחים פני הנון כמו שהיא ומהפכים רגלה לאחור וכו׳ ומה מאד הייתי שמח אילו מצאתי צורה שלישית בענין ה נ ז י ר ה שיהפכו ראשה ופניה לאחור ויניחו רגלה לפנים (ר״מ מלונזנו, אור תורה, בהעלתך י).

***נְזִירוּת**, ש״נ, — שה״מ של מי שהוא נָזִיר: שחסידים הראשונים (היו) מתנדבים נ ז י ר ו ת שאין המקום מספיק לבוא שגגה על ידיהם היו מתנדבים נזירות בשביל שיביאו קרבן (ר׳ יהודה, תוספת׳ נדר׳ א א). כל כנויי נזירות כ נ ז י ר ו ת (נזיר א א). סתם נזירות שלשים יום (שם ג). האיש מגלח על נ ז י ר ו ת אביו ואין האשה מגלחת על נזירות אביה (שם ד ו). מי שהיה אביו נזיר והפריש מעות סתומים על נ ז י ר ו ת ו ומת (שם). המפריש מעות ל נ ז י ר ו ת ו לא נהנין ולא מועלין (מעי׳ ג ב). לעשות ימים שלאחר נ ז י ר ו ת ו כימים שבתוך נ ז י ר ו ת ו עד הבאת קרבן (ספרי במד׳ כד). אמר להם ראיתי אחד מכם שנזר ואיני יודע אי זה מכם שניהן נוהגין נ ז י ר ו ת על פיו (ירוש׳ נזיר ה א). — ובסהמ״א: ואסרתי על נפשי כל מחמד עין, וכל אשר יצא מגפן היין, וקבלתי עלי הנזירות בתאוה שלמה, עד מלאת לי שנה תמימה (ר״י חריזי, תחכמ׳ כז). — ובלשון חכמת הכוכבים: שבתי כשהוא עומד בכדי ס״ו מעלה לפני נקודת שפל רום הקפתו עד שהוא מגיע אל ס״ו מעלה אחרי הנקודה הזאת הוא נזור במהלכו וימי נזירותו הם קל״ז יום על הרוב (ראב״ה הנשיא, צוה״א כז). וללבנה לא יתואר יושר ולא נזירות ולא עכוב (הוא, אצפירה ד).

נזל[1], ממנו נָזַל, נוֹזֵל, ואולי *מַזָּל, *הַזָּלָה, *נְזִילָה, *נֶזֶל, *נִזְלִי, *נַזֶּלֶת.

נָזַל, פ״ע, נזלו יזל, יזלו, נוזלים, — נזלו המים, ירדו והלכו בפרט ממקום גבוה למקום נמוך כטבע המים, rinnen, fliessen; couler; to. flow: יזל מים מדליו (במד׳ כד ז). מים זרים קרים נוזלים (ירמ׳ יח יד). ישלח דברו וימסם (את הקרח) ישב רוחו יזלו מים (תהל׳ קמז יח). כי יגרע נטפי מים יזקו מטר לאדו אשר יזלו שחקים ירעפו עלי אדם רב (איוב לו כז-כח). — ודמעות מהעינים: ותרדנה עינינו דמעה ועפעפינו יזלו מים (ירמ׳ ט יז). — ובהרחבה לריח הבשמים: הפיחי גני יזלו בשמיו (שה״ש ד יו). — ובמליצה, הדברים מהפה: יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי (דבר׳ לב ב). — ובמליצה, יזל הצדק: הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח (ישע׳ מה ח). — ובתו״מ: מים ה נ ו ז ל י ן מאליהן ומן הים ומן הנהר (תוספת׳ מקוא׳ ד ב). — ואמר המשורר: טרם עלות שחק כמו נס הב יין מזומן מזמן תימן, תוך גן אשר נ ז ל ו בשמיו כי צפון תניפמו וגם תימן (רמב״ע, תרשיש ג נא). ציון סגלת מלכים ומדינות תהי, עוד יזלו מי מנוחות מעיניך (ר׳ יוסף הכהן, ציון במספד). — *ונזלו מי הים, נעשו לא מלוחים: (מימי הים המלוחים) מתמתקים הן בעבים וכו׳ ואיכן הם נעשים נ ו ז ל י ם בשחקים (ר׳ אליעזר, מד״ר בראשי יג, שם קהל׳, כל הנחלים).

— הפע׳, הִזִּיל, — הזיל מים, עשה שיזלו המים: ולא צמאו בחרבות הוליכם מים מצור הזיל למו ויבקע צור ויזבו מים (ישע׳ מח כא). — ובתו״מ: לפי שהיו משולהבין מחמה של מעלן אמר הקב״ה לענני כבוד ה ז י ל ו טל חיים על בני (ר״י בר׳ אלעאי, מכיי יתרו, בחדש ט). — ובהשאלה, הזיל דברים וכיוצא בזה: זה מ ז י ל מקצת דבר וזה מ ז י ל מקצת דבר עד שתהא הלכה יוצאה (ר׳ עזריה, מד״ר שה״ש, מעין גנים). — והזיל דמעות: שלש דמעות ה ז י ל עשו הרשע אחת מעינו של ימין ואחת מעינו של שמאל והשלישית נקשרה בעינו ולא ירדה (ר׳ אלעזר, תנחומ׳ קדוש׳ טו). — ואמר המשורר: ואזיל מדמי עיני נחלים אשר לא יעבר חובל בציות, אדבר ואין מקשיב ומושיב לבד תנות יתנו תאניות (רמב״ע, דיואן עו, כ״י בודלי׳). — ואמר המליץ: לו השכילו ילדי תבל דמעה כים ה ז י ל ו ה, כל אהביה ימאסוה ומרימיה הזילוה (ספר הענק, מיוחס לר״י חריזי, אות ה). — *והזילה הבאר מים: לבאר הזאת שהיא מ ז ל ת ומוציאה מים מאליה (אר״נ, נוכחה ב, יג).

— פע׳, *נִזֵּל, — כמו הזיל: אם כנסת דברי תורה כדרך הכונסים מטר לבור לסוף שאתה מ נ ז ל[1]) ומשקה אחרים (ר׳ דוסתאי בר״י, ספרי דבר׳ מח).

***נֶזֶל**, ש״ז, — א) כנוי לגשם: מעתיק פלוסים צר ובורא רוח, ממדד ומשקל נ ז ל עם רוח (ר״א קליר, מעתיק

---

[1]) בערבי נזל a) במשמ׳ ירידה.

a) نزل

[1]) רש״ט פלקיירא, בספ׳ המעלות ב, מביא בשם אלק׳ שמעוני מ נ ז י ל.

פלפוס, יוני שבט שקלי). חג האסיף תקופת השנה, טוב ידון בו נזלי שנה (הזה, אמנס מלוה, יוצ׳ ב סכות). — ונזלי טל: הוגי המולה יניפו רסיסי טל, יפתחו אסמים להשיף נזלי טל (הזה, תפי טל, תחת אילת עפר). —וכל דבר נזל: מאלמי מגדים ארבעה, משמרי סכה שבעה, נוסכי נזל שבעה (הזה, מאלמי מגדים, יוצ׳ א סכות). ספרו בקרת, קצבו חקרת, נזלו הקרת, פלאו מקרת, מועדיו יקרת, ובו יקרת וגחיקרת (שבת פרש׳ החדש, רכותעסיק).
—ב) *כמו נזילה, בענין לחות הגוף, Excret, Sputum [1] Catarrhus: כי יצא שחין בצוארו עם כאב העינים ותיזול הנזל באישון עיניו עד כהות העינים מפני ליחת הליחה (אסף הרופא, כ״י מינכן 40). מתקבץ בה (בריאה) מותר רב מהליחות ממה שיעלה מאיד הגוף וממה שירד אליה מהנזלים (קאנון א א ב, במזגי האברים). האברים אשר קדם להם היגיעה הם המקבלים נזלים היורדים מהראש (פרקי משה ג). והזקנים יבואו להם נזל (אם הסתיו הוא מטרי) ונתר בקלות (פרקי אבוקרט ג יב, כ״י ברלין). כל בעלי הנזלים יקבלו הזק בתחלת חדושם בעפוש (נרבוני, אורח חיים ג יז, כ״י ביה״מ שכטר).

נזלי, ת״ז, מ״ר נזליים, — מטבע הנזל: והנזלים והחליים הנזליים ירבו בעת נשיבת רוח צפונית וכו׳ והחרף דרומיי מטריי (קאנון ג ה א ו).

נזלת, ש״נ, — חלי, שלחות נזלות מהאף, Schnupfen, rhume; a cold (in the head), נהוג בדבור העברי בא״י, והשתמשו בו בספרות החדשה ובעתונים.

נזם[2]), ממנו נזם.

נזם, ש״ז, בכנ׳ נזמה, מ״ר נזמים, סמו׳ נזמי, —כעין טבעת זהב וכדומה לקשוט להאף ולהאזנים לאנשים ונשים, Nasenring; anneau passé par le nez; nose-ring: ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים על ידיה עשרה זהב משקלם (בראש׳ כד כב). ואשם הנזם על אפה והצמידים על ידיה (שם מז). ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם ואת הנזמים אשר באזניהם (שם לה ד). ויאמר אליהם אהרן פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנתיכם והביאו אלי ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם (שמות לב ב־ג). הביאו חח ונזם וטבעת וכומז (שם לה כב). ויאמר אלהם גדעון אשאלה מכם שאלה ותנו לי איש נזם שללו כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם (שפט׳ ח כד). ותעד נזמה וחליתה ותלך אחרי מאהביה (הוש׳ ב יח). ביום ההוא יסיר אדני את תפארת העכסים וכו׳ הטבעות ונזמי האף (ישע׳ ג יח־כא). ואתן נזם על אפך ועגילים על אזניך (יחזק׳ טז יב). נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם (משלי יא כב). נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם על אזן שמעת (שם כה יב). ויתנו לו איש קשיטה אחת ואיש נזם זהב אחד (איוב מב יא).—ובתו״מ: השירים הנזמים והקטלאות והטבעות (תוספתי כלי׳ ב״מ א יג). ולא (תצא האשה בשבת) בקטלה ולא בנזמים ולא בטבעת שאין עליה חותם (שבת ו א). ואין עושין תכשיטים לעבודת אלילים קוטלאות ונזמים וטבעות (ע״ז א ח). כל תכשיטי נשים טמאים עיר של זהב קטליות נזמים וטבעות וכו׳ ונזמי האף (כלים יא ח). עשה לי שירים נזמים וטבעות ואקדש אני לך (קדוש׳ מח.). למלך שבקש לישא אשה ובאו ואמרו לו עניה היא אין לה בעולם אלא שני נזמים בלבד (ר׳ לוי, מד״ר שמות טו). — ואמר המשורר: ומכל לץ ובער אחשוך את תבונתי ועצם דברותי, לבל על אף חזיר אתן נזמי ועל כלב עדיי מחלפותי (משה דרעי, דיואן א קיג, לקו״ק נב).

***נזף**, פ״ע, — נזף בפלוני, גער בו: משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס עמו לפלטרין שלו נכנס פתח ראשון ושתקו לו בשני ושתקו לו בשלישי ונזפו בו אמרו לו דייך עד כאן (מכי׳ בשלח, עמלק ב). כשעשה ראובן אותו מעשה הלך אשר וסיפר לאחיו ונזפו בו ואמרו לו כך אחינו אתה מדבר באחינו הגדול (ספרי דבר׳ שנה). לפי שבא ראובן ועירער אמר דיי שקדמני יהודה למסעות אקריב אני לתולדות נזף בו משה ואמר לו מפי הקודש נאמר לי להקריב למסעות (שם במד׳ נב). שתי נזיפות נזפה אלו אביה ב״ו נזף (בה) עד שתהא מוכלמת ז׳ (ימים) וכו׳ (ר׳ אחי ברי יאשיה, שם קו). משל למלך שנזף בעבדו ועמד לו תמיה (ר״י בר׳ סימון, מד״ר בראש׳ יב). מעשה באשה אחת שבאת אצל ר׳ אליעזר להתגייר אמרה לו רבי קרבני אמר לה פרטי את מעשיך אמרה בני הקטן מבני הגדול נזף בה הלכה אצל ר׳ יהושע וקבלה (שם קהל׳, כל הדברים יגעים). לתנוקת בת מלכים שקלקלה בבית אביה ונזפה ויוצאת והיתה מלקטת בשבלים והשחירה (מד״ז שה״ש יג, הוצ׳ בובר). לאחד שהיה מוכר שפחה באישלם ועבר אחד וראה אותה ואמר שלי היא א״ל נזוף בה אם נשמעת היא לך הרי היא שלך ואם לאו אינה שלך (ר״ש בן חלפתא, פסיקי דר״כ, עשר

---

[1]) תרגום ד״ר מזיא.

[2]) רק בעברית.

תעט׳ יא). — ובסהמ״א: א״ר ישמעאל קצף עלי רבן שמעון בן גמליאל אמר לי כמעט רגע נזף בנו זהפטריא״י המליל אותנו כסובין (פרקי היכלות כא, ביהמ״ד ילינק ג). אם נבוא לנזוף בו יכול לומר אגוסטאין אני בתוכה ופירושו אנגריא (תשו׳ הגא׳, הרכבי, סי׳ כס). כל שלשת ימים היה יונה נזוף לפני המקום ולא היה יכול להתפלל מרוב ענוה והיה מתביש על שנזפו המקום (ראב״ה הנשיא, הגיון הנפש ג). הסגירה השם ונזפה שבעת ימים להראות לכל פחיתות, דיבור לשון הרע (ר״י בר אנטולי, מלמ׳ התלמיד׳, סלח). שפעם אחת היה בכפר וראה יהודי מושך ברסן הסוס ואחורי הסוס המור קשור בחבל במרדעת הסוס וקרא וגער ונזף ביהודי עד שהתיר חבל החמור מעל הסוס (ר״א אזקרי, ספר חרדים מא.). — ואמר הפיטן: מועד כתקח לשפוט מישרים, נזוף במסטין מללמד קטגורים (סליח׳ מוס׳ יוה״כ, אך במתח). — ופעול נָזוּף, נְזוּפִים וכו׳, נָזוּף לפלוני, שפלוני כעוס עליו: עברו אלו (התעניות) ולא נענו ממעטין במשא ומתן בבנין ובנטיעה באירוסין ובנשואין ובשאלת שלום בין אדם לחבירו כבני אדם הנזופין למקום (תעני׳ א ז). שכל מי שאינו עוסק תדיר בתורה הרי זה נזוף להקב״ה (ריב״ל, מד״ר במות מא). — נָזוּף, שהכל נזפים בו: אמר הקב״ה מי גרם לי להטיב לעכו״ם אלא ישראל שכל זמן שעכו״ם שרויין בטוב הם דחופים ונזופים ומטולטלים (א״ר״נ כ). — ובסהמ״א: כך היה דרכן של דור המבול (לקחת שתי נשים) אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרין כדי שתעקר ומקושטת ככלה ומאכילה מעדנים וחברתה נזופה ואבלה כאלמנה (רש״י ברא׳ ד יט). — ואמר הפיטן: המוני קדושי ורוזני, טרופים נזופים בפני, פדותם יחיש לעיני (ר׳ דוד ב׳ ישי, אקדמה בתודה, מחז׳ ויטרי סי׳ תעט). נצח ישראל תושיע מנוגשים, נזופים דחופים בשרי מסים (סליח׳ שחרי׳ יוה״כ, ה׳ אלהי הצבאות).

—הפע׳, *הִנְזִיף, —כמו נָזַף: שעינו רעה כנגד גבאי צדקה ולעניים או לשבויים להברות אבלים ולקבור מתים והוא מנזיף בהם ומקלל ואומר להם אין להם מלאכה לעשות לעמול ולאכול (מד״ז שה״ש יז, הוצ׳ בובר).

נזק[1]

, ממנו נֶזֶק, *נָזַק, *הֶזֵּק, *מַזִּיק, א.*נְזִיק.

נֶזֶק

, נֵזֶק, ש״ז, — מה שגֹרם רעה, בפרט חסרון כיס או השחתת הגוף לחברו, injury ; dommage ; Schaden :

[1]) רק עבר׳ וארמ׳.

כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שוה בנזק[1] המלך (אסת׳ ז ד). — ובתו״מ: כל שהוא חייב בשמרו חייב בנזקו (ר״י בן בתירא, מכי׳ משפט׳, נזיק׳ יא). אין מוכרין להם דובין ואריות וכל דבר שיש בו נזק לרבים (ע״ז א ז). ארבעה אבות נזקין השור והבור והמבעה וההבער וכו׳ וכשהזיק חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ (ב״ק א א). כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נזקו הכשרתי במקצת נזקו חבתי בתשלומי נזקו כהכשר כל נזקו (שם ב). המצניע את הקוץ ואת הזכוכית וכו׳ והוזקו בהן אחרים חייב בנזקן (שם ג ב). החובל בחבירו חייב עליו משום חמשה דברים בנזק בצער בריפוי בשבת ובושת (שם ח א). דרסה (הבהמה) על הכלי ושברתו ונפל על כלי אחר ושברו על הראשון משלם נזק שלם ועל האחרון משלם חצי נזק (שם ב א). ראשון חייב בנזקי שני בין בנזקי גופו בין בנזקי ממונו שני חייב בנזקי שלישי בנזקי גופו אבל לא בנזקי ממונו (רבא, גמ׳ שם לא). — ותשלומי הנזק: הקוטע ידי עבד חבירו רבו נוטל נזקו וכו׳ והלה יתפרנס מן הצדקה (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ב״ק ט ה). — ומצוי בסהמ״א בעקר משמעו ובהשאלה: רפאות הנפש האמת והצדק ונזקה השגת התאוות הבהמיות (ר״י א״ת, מבח׳ הפניני׳ לרשב״ג, שער פרישות). ויודעים עניני הגוף ועסקו, וכל חליו ומכאוביו ונזקו (ר״י בן זבארה, בתי הנפש). שבא לנו האיסור בתורה בכל מאכלות האסורות ואם יש מהן שאין נודע לנו ולא לחכמי הרפואה נזקן אל תתמה עליהם (ס׳ החינוך, משפט׳, מצוה עג). והפילוסופים סברו כי ה׳ ית׳ מניע ע״ד הפועל וע״ד התכלית יתבאר א״כ כמה מהגנות והנזק יצא לנו להמשך אחר מופתיהם (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 21). יש נזק נהפך למשכרת ומשכרת תהפך למחסור (כ״ז, תרג׳ ב״ס כ יג).

*נָזַק

, —קל אינו נהוג.

—הפע׳, *הִזִּיק, מַזִּיק, תַּזִּיק, וכו׳, — גָּרַם נֶזֶק, Schaden zufügen ; injure: בשעה שהרוה יוצא לעולם הקב״ה משברו בהרים ומרשלו בגבעות ואומר לו תן דעתך שלא תזיק בריותי (ר׳ יהושע בן חנניה, ירוש׳ ברכ׳ ט ג). לסם יבש הניתן על גבי בשר חי ואין מזיקו כשהוא מוצא מכה מתחיל לחלחל (ר׳ ישמעאל, ספרי

[1]) בקצת ספרים בנֶזֶק, נון צרויה, וכבר העיד רד״ק: נזק בשש נקודות.

במד' יג). ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם (אבות ה ה). הצד השוה שבהן (שבארבעה אבות נזקין) שדרכן לילך ולהזיק וכו' וכשהזיק חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ (ב"ק א א־ג). נפל מן הגג והזיק ובייש חייב על הנזק ופטור על הבשת (שם ח א). בהמה שנכנסה מאיליה לרשות היחיד והזיקה בידה וברגלה ובקרנה (תוספת' שם א ו). מעשה במקום אחד שהיה ערוד והיה מזיק את הבריות וכו' (ברכ' לג.). לאחד נראה (השד) ומזיק לשנים נראה ואינו מזיק (שם מג:). המזיק שיעבודו של חבירו (גיט' מא.). לחמור שהיה אדם רוכב עליו ראה את התינוק בשוק קפץ עליו ולא הזיקו התחילו משבחין לחמור שדלג על התינוק ולא הזיקו א"ל בעליו חייכם אילולי אני שהמשכתיו ברסן של פיו היה מזיקו (מד"ר שמות כ). — ומצוי בסהמ"א. וגם כמו שלמים, *הִנְזִיק: ויועדו כולם יחד לחרות חק ולכרות ברית על דניאל להנזיקהו למצא עלילה להכשיל את דניאל לפני המלך והשרים (יוסיפון, הוצ' גינצבורג, דף כא).

—הִפְעִ', *הֻזַּק, מֻזָּק,—בא לו נֶזֶק: מביא אדם את אבניו ומפרקן על פתח ביתו ברשות הרבים וכו' ואם בא אחר והוזק בהם הרי זה חייב (תוספת' ב"מ יא ה). הרג את שורו וקרע את כסותו וקצץ נטיעותיו לא יאמר טול את הנבילה ותן לי את הפרה וכו' אלא שמין אותן כמה הם יפין עד שלא הוזקו וכמה הן יפין משהוזקו לפיכך הם משלמין (שם ב"ק ג ב). השופך מים ברשות הרבים והוזק בהן אחר חייב בנזקו המצניע את הקוץ ואת הזכוכית והגודר את גדרו בקוצים וגדר שנפל לרשות הרבים והוזקו בהן אחרים חייב בנזקן (משנ' שם ג ב). הקדר שהכניס קדרותיו לחצר בעל הבית שלא ברשות ושברתן בהמתו של בעל הבית פטור ואם הוזקה בהן בעל הקדרות חייב (שם ה ג). — ומצוי בסהמ"א: והחלש יהי נרדף ומֻזק והעזים להרע מחשבותם, והחזק יהי מזיק ובסוף יהי מֻזק וסף אונו עדי תם (ר"י חריזי, תחכמ' כה). נברא הראש מעצם אמיץ וחזק, לשמור המוח פן יהי מוזק (הוא, אגרי' לשון הזהב).

—נִפְעַ', נִזַּק (ניזק), נִזֹּק (ניזוק), נִזֹּקֶת (ניזוקת), יִנָּזְקוּ, וכו',—כמו הֻפְעַ' הֻזַּק: הואיל ושכל הניזקים שבתורה סתם ופרט הכתוב באחד מהם שעשה בו נשים כאנשים אף פורט אני לכל הניזקים שבתורה לעשות בהם נשים כאנשים (ר' ישמעאל, מכיל' משפט', נזיק' ו). והמת יהיה לו לניזק אתה אומר לניזק או אינו אלא למזיק וכו' (שם יא). היו (השוָרים) הניזוקין של שניהם והמזיקין של אחד וכו' היו המזיקין של שניהם והניזקין של אחד (תוספת' ב"ק ג ז). היה אחד גדול ואחד קטן הניזק אומר גדול הזיק והמזיק אומר לא כי אלא קטן הזיק (משנ' שם ג יא). הניזקין שמין להן בעידית ובעל חוב בבינונית וכתובת אשה בזיבורית (גיט' ה א). למלך שהכה את בנו מכה גדולה והניח לו רטיה על מכתו אמר לו בני כל זמן שרטיה זו על מכתך אכול ושתה מה שהנאתך ורחוץ בין בחמין בין בצונן ואין אתה נזוק (ספרי דבר' מה). כיון ששמע משה רבינו כך אמר לפניו רבש"ע ימות משה ומאה כיוצא בו ולא תנזק צפורנו של אחד מהם (ריב"ל, מד"ר דבר' ז). בשעה שישראל עושין רצונו של מקום ומוציאין מעשרותיהן כתיקנן תמיד עיני ה' אלהיך בה (בארץ) מראשית השנה ועד אחרית השנה ואינה ניזוקת כלום (ר' נהוראי, ירוש' ברכ' ט ג). כל הסומך גאולה לתפלה אינו נזוק כל היום כולו (ברכ' ט:). אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואי אתה נזוק (ר' חייא, שם מ.). שלוחי מצוה אינן נזוקין (ר' אלעזר, פסח' ח:). היה הקול יוצא ונחלק לשבעים קולות לשבעים לשון כדי שישמעו כל האומות וכל אומה ואומה שומעת קול בלשון האומה ונפשותיהן יוצאות אבל ישראל היו שומעין ולא היו ניזוקין (ר' יוחנן, מד"ר שמות ה). כיון שראתה צפורה שלא בלע אותו אלא עד המילה הכירה שעל עסקי המילה הוא ניזוק (שם). רועה שהיה רועה צאנו וראה זאבים באין על הצאן והיה סובב את הצאן שלא ינזקו (שם כ). שאין גבור כח כמשה שישראל עמדו לפני הר סיני ולא יכלו לשמוע קול הדבור וכו' ומשה לא ניזק (ר' תנחום בר חנילאי, תנחומ' ויקר' א).

—פִּעֵ', *נִזֵּק,—כמו הִזִּיק: אמץ סנגור והם קטגור ולא ינזק (סליח' ער"ה, מלך אחד).

—הִתְפַּ', *הִתְנַזֵּק: צאתנו תנקה ובחטא לא נתנזק, צרפנו ככסף שבעתים מזוקק (יוצ' יוה"כ, אז ביום כפור). קפציאל השר, קולות יבשר, קשת לא יחסר, קרב להסתכל ירא פן יתנזק (ר' יצחק, ירוממו כברקים, יוצ' שבת וחוהמ"ס). מדרך בני הארץ לעשות גדרי גניהם ממין העץ הזה כי לא יוכל איש לעבור עליהם ולא יתנזק (מא"ג, דביר א, מכתבי לוי ג). ומחוקי לשלוח עין מבקרת ביחוד על החביות האוצרות דברים לחים בקרבן לבל יתנזקו בדרך (הוא, קרית ספר כא). הנזק אשר התנזקתי ע"י מבריחי התשלומין חציו לי וחציו לאברהם אחי (אגר' יל"ג א קפב).

נזר[1], ממנו, נָזִיר, נֵזֶר, נָזַר, ואולי מִנְזָר, *נְזִירָה, *נְזִירוּת.

נֵזֶר, נֶזֶר, ס״ז, נִזְרְךָ, נִזְרוֹ,—א) תכשיט בזהב וכדומ׳ מעל להמצח של כה״ג או מלך וכדומ׳, Diadem; diadème; diadem: ויעשו את ציץ נֵזֶר הקדש זהב טהור (שמות לט ל). ושמת המצנפת על ראשו ונתת את נֵזֶר הקדש על המצנפת (שם כט ו). וישם את המצנפת על ראשו וישם על המצנפת אל מול פניו את ציץ הזהב נֵזֶר הקדש (ויקר׳ ח ט). ואעמד עליו (על שאול) ואמתתהו כי ידעתי כי לא יחיה אחרי נפלו ואקח הַנֵּזֶר אשר על ראשו ואצעדה אשר על זרעו (ש״ב א י). ויוצא את בן המלך ויתן עליו את הַנֵּזֶר ואת העדות וימלכו אתו (מ״ב יא יב). נארתה ברית עבדך חללת לארץ נִזְרוֹ (תהל׳ פט מ). שם אצמיח קרן לדוד וכו׳ אויביו אלביש בשת ועליו יציץ נִזְרוֹ (שם קלב יז-יח). כי אבני נֵזֶר מתנוססות על אדמתו (זכר׳ ט יו). כי לא לעולם חסן ואם נֵזֶר לדור דור (משלי כז כד).—ובתלמ׳: כיצד מושחין את המלכים כמין נ ז ר ואת הכהנים כמין כי (הור׳ יב.). — ומצוי בספהמ״א, ובפרט במליצה במשמ׳ מה שהוא משבח ביותר, ואמר המשורר: ולמאד נעמה תבל כאילו יקותיאל עטרת פז לראשה, עטרת הידידות הוא ו נ ז ר ה ותפארתה ואור סהרה ושמשה (רשב״ג, הלפור או דרור). ופשטה תורתו ותרשיש מלתו בפיות אמתו ונהג את דורם, ושמוהו על ראש בני דורו לדרש וקראו אותו ראש ו נ ז ר ם ונזירם (ר״ש הנגיד, באשמרת ערב). וכמה אצעק חמס ואאנק ואאנח, נפל נ ז ר י ונרמס ומרום לארץ צנח (ר״י הלוי, מלאך שמך בקרבו).—ב) בהשאלה, מקום משוח בשמן מעל למצח הכה״ג או מלך וכדומה, gesalbte Stelle a. Haupte des Priesters; endroit de la tête du grand' prêtre où se faisait l'onction: והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה וכו׳ את ראשו לא יפרע וכו׳ כי נֵזֶר שמן משחת אלהיו עליו (ויקר׳ כא י-יב). — ג) קבוצת השערות מעל המצח של הנזיר וכדומ׳: כי נֵזֶר אלהיו על ראשו (של הנזיר) וכו׳ וכי ימות מת עליו בפתע פתאם וטמא ראש נִזְרוֹ וגלח ראשו ביום טהרתו (במד׳ ו ז-ט). וגלח הנזיר פתח אהל מועד את ראש נִזְרוֹ ולקח את שער ראש נִזְרוֹ ונתן על האש וכו׳ ונתן על כפי הנזיר אחר התגלחו את נִזְרוֹ (שם יח-יט). גזי נִזְרֵךְ והשליכי ושאי על שפים קינה (ירמ׳ ז כט). — ד) זמן שהנזיר הוא נָזִיר: כל ימי נדר נִזְרוֹ תער לא יעבר על ראשו (במד׳ ו ה). כל ימי נִזְרוֹ קדש הוא לי״י (שם ח). וזאת תורת הנזיר ביום מלאת ימי נִזְרוֹ יביא אתו אל פתח אהל מועד (שם יג). — ואמר המשורר בשלש המשמעות: נואם לבבי כי פאר זקן שיבות וכי הן מלבד נ ז ר ו, דומות עלי לחיו למו טורי אבן בראש מלך עלי נזרו, בם יעטה כבוד וינזר מחטא ומה יפו ימי נ ז ר ו (רמב״ע, תרשיש ה סה).—ובתו״מ, כמו נזירות: שיקדום נזרו לקרבנו לא שיקדום קרבנו ל נ ז ר ו (ירוש׳ נזיר ב ט). הרי שנזר והיה מגלגל ב נ ז ר ו אין נשאלין לו וכו׳ (שם ה ד). קונם שאיני נהנה לפלוני והריני נזיר לכשאשאל עליו נשאל על נדרו ואח״כ נשאל על נ ז ר ו (בבלי נדר׳ נ.). — ה) *כנוי לצורה מצורות המזלות: הי״ד (הצורה י״ד) ה נ ז ר וכוכביו י״ג (ראב״ע, ראשית חכמה א). ו׳ (הצורה הששית) ה נ ז ר הצפוני (ראב״ח הנשיא, חשבון המהלכות יז). ראיתי לבאר במקום הזה שמות השלשים וששה צורות וכו׳ הכלב הנובח ה נ ז ר השמאלית וכו׳ עקרב המחתה קשת נזר הדרומי (ר״ד גנז, נחמ׳ ונעים שם).— *נֵזֶר הַמֶּלֶךְ, שם צמח, Melilotus: נזר המלך[1] ונקרא בלשונם מלילוט מהותו הוא פרח צמח תבניי המראה ירחיי התבנית (קאנון ב, שמות הסמים, אות א). ותחבשת נזר המלך מועיל בזה מאד (שם ג יג ד א). ויקח געדה ו נ ז ר ה מ ל ך וכו׳ (שם שם ב). — *נֵזֶר בעין, הזר אשר מסביב להקרנית, Lumbus; limbs[2]: פעמים רבות תתרחב הענביית עד שיגיע ההתרחבות עד האכליל כלומר ה נ ז ר (קאנון ג ג ד ז).

נָזַר,—קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—נפע׳, הִנָּזֵר, יִנָּזֵר, יִנָּזְרוּ,—א) נִזַּר מִדָּבָר, פָּרַשׁ מֵהַדָּבָר, לא נגע בו, לא קרב אליו וכדומ׳: דבר אל אהרן ואל בניו וְיִנָּזְרוּ מקדשי בני ישראל וכו׳ כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל לי״י וטמאתו עליו ונכרתה הנפש ההוא מלפני (ויקר׳ כב ב-ג). — ונזר מאחרי פלוני, עֲזָבוֹ, התרחק ממנו: כי איש איש מבית ישראל ומהגר אשר יגור בישראל וְיִנָּזֵר מאחרי ויעל גלוליו אל לבו (יחזק׳ יד ז).—נִזַּר לְדָבָר, פרש א״ע מכל דבר ופנה להדבר ההוא, דבק בו: המה באו בעל

---

[1] בערבי׳ נד׳ר a) כמו נדר בעבר׳.

[1] תרגום מערב׳ אכליל אלמלכ a), ועי׳ ג.*כָּלִיל.

—[2] הרגום ד״ר מזיא.

a) نذر

a) اكليل الملك

פעור וַיִּנָּזְרוּ לבשת (הוש׳ ט י). — ב) נָזַר פלוני, פרש א״ע משתית יין וכדומ׳: האבכה בחדש החמשי הִנָּזֵר כאשר עשיתי זה כמה שנים (זכרי׳ ז ג). — ובתו״מ: והיה היין בוער בו ואומר לה השמעי לי ואומרת לו רצונך שאשמע לך הנוזר מתורתו של משה והוא נוזר (ספרי במדי׳ קלא). המצוה להנוזר לשם (שם כג). והיתה אומרת לו היינזר מתורת משה ואני נשמעת לך (ירוש׳ סנה׳ י ב).—ובסהמ״א, ואמר המשורר: ירבה שכרך עד מאד ובאחריתך תיטבי, הנזרי מאחרי תבל ואל תתעכבי (רשב״ג, מה לך יחידה).—ואמר הפיטן: כורתי בריתך בגזר, כאזור למתנים אוזר, לך הדבקתם מלהנזר, הנה אלהים עוזר (מנחם בר מכיר, אחור וקדם צרת).

—הפע׳, הִזִּיר, הִזַּרְתֶּם, הַזִּיר, הַזִּירוּ! יַזִּיר, — א) פ״י, הִזִּיר את פלוני מִדָּבָר, עשה שיִּנָּזֵר, שיפרש ממנו: וְהִזַּרְתֶּם[1] את בני ישראל מטמאתם (ויקר׳ יה לא). — והִזִּיר דָּבָר לפלוני, יִחֵד אותו לו: וְהִזִּיר לְיי׳ את ימי נזרו והביא כבש בן שנתו לאשם (במד׳ ו יב). — ב) פ״ע, הִזִּיר, נעשה נָזִיר: איש או אשה כי יפלא לנדר נדר נזיר לְהַזִּיר ליי׳ (במד׳ ו ב). עד מלאת הימם אשר יַזִּיר ליי׳ קדש יהיה (שם ה). כל ימי הַזִּירוֹ ליי׳ על נפש מת לא יבא (שם ו).—ויַזִּיר מִדָּבָר, כמו יִנָּזֵר: מיין ושכר יַזִּיר חמץ יין וחמץ שכר לא ישתה (שם ג).—ובתו״מ, הִזִּירוֹ, עשהו נָזִיר: יכול אפילו יזיר את אחרים ת״ל נזיר את עצמו מזיר ואין מזיר את אחרים (ספרי במד׳ כב). היך אפשר גוי מזיר את ישראל ישראל לישראל אינו מזיר וגוי מזיר את ישראל (ירוש׳ נזיר ט א). יפה עשית שנזרת וכו׳ ואילו לא נזרת הייתי מזירך (שם ד ג).—והִזִּיר עצמו מִדָּבָר, פרש ממנו: שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין (רבי, סוט׳ ב.). מי שרצה לקדש עצמו שלא יכשל בזנות יזיר עצמו מן היין (מד״ר במד׳ י). שכל מי שמזיר עצמו מן היין לשם שמים, זוכה לכל הברכות האמורות בברכת כהנים (שם יא).—*וכמו שלמים, הִנָּזֵר: נזיריך שהנזרת והפרשת בני אדם מהם (רש״י ויקר׳ כה ה).

— קל, *נָזַר,—נדר להיות נָזִיר: כשעלו נזירין מן הגולה ומצאו בית המקדש חרב אמר להם נחום המדי אלו הייתם יודעים שבית המקדש עתיד ליחרב הייתם נוזרים אמרו לו לא והתירן נחום המדי (נזיר ה ד). כמוך ירבו נוזרי נזירות בישראל (שמעון הצדיק, נדרי ט:). אימתי אמרו האיש מגלח על נזירות אביו בזמן שנזר בחיי אביו אבל נזר לאחר מיתת אביו אין מגלח על נזירות אביו (ר׳ יוסי, תוספת׳ נזיר ג יח). עבד שנזר וגלח יצא לחירות (שם ו ו). הריני נזיר מלא הבית או מלא הקופה בודקין אותו אם אמר אחת גדולה נזרתי נזיר שלשים יום ואם אמר סתם נזרתי רואין אותה קופה כאלו היא מלאה חרדל ונזיר כל ימיו (משנ׳ שם א ה). ולפטור את שנזר בבית הקברות (ספרי במד׳ כח). האשה שנזרה בנזיר ושמע בעלה ואמר לה מה ראית שתזורי מדוע עשית שנזרת ולא הייתי רוצה שתזורי (ירוש׳ שם ד ג).—ומק׳ לִזּוֹר, ליזור: אם בשאינו מתכוין ליזור אע״ג שהוציא נזירות מפיו לא יהא נזיר (ירוש׳ נזיר א א). זאת אומרת שאדם קובע עליו קרבן נזיר ועתיד ליזור (ר׳ זעירא, שם ב ה).

—נָזַר את עצמו מן דבר, כמו הִזִּיר: הוא נוזר עצמו מן היין וכו׳ זוכה לסוד החכמה (מד״ר במד׳ יא). אלו הנזירים שתופשים ענוה בעצמן שנוזרים מן היין ומגדלים פרע כדי לענות עצמן ולהשמר מן העבירה (שם).

—פע׳, *נִזֵּר, — כמו הִזִּיר: כשהן כועסין נודרין שאינן נודרין לשם שמים אלא לשם כעס מנזרין עצמן (רש״י נדר׳ ט:).

—התפ׳, *הִתְנַזֵּר, — עשה עצמו נזיר, מראה את עצמו כנזיר: ויבהילו להביא את בן המלך המתנזר, לקיים מאמר הגוזר (ספ׳ המוסר לר״ז בן סעדיה, כ״י תימן, מחב׳ ד).

—פע׳, *מְנֻזָּר, מְנֻזֶּרֶת, מְנֻזָּרִים, מְנֻזָּרוֹת,—אותיות מְנֻזָּרוֹת, הפוכות לאחור: ט׳ נונין מנוזרות ונכתבות לאחור (מסורה גדולה, גינצבורג, אות נ, סי׳ טו). ואותות תלוים ואותות קטנים וגדולים וכו׳ והנכתב ולא נקרא והנקרא ולא נכתב ואותות מנזרות (בן אשר, דה״ט, סי׳ ג). והאותיות התלוים והמנזרים והנקודים (דונש על מנחם, הקדמ׳). טעה המדפיס בענין שתי הנונין המנוזרות טעיות רבות וכו׳ שלא שם נון מנוזרת כלל בשתי הפיסקות שלפניה ואחריה של פרשת ויהי בנסוע וכו׳ וידעתי גם אני שקשה הוא במלאכת הדפוס לעשות נון מנוזרת כהלכתה וכו׳ והכלל העולה שצורת הנון המנוזרת האמתית היא להפוך כל הנון לאחור (ר״מ מלונזנו, אור תורה, בהעלתך י). ונונין אלו נקראים מבעלי המסורה נונין מנוזרות מלשון נזורו אחור שכן בתחלה מתחיל הסופר לכתבן כסדרן לפנים ואחר כך הופכן לאחור וכו׳ עוד מצאתי במסורת ישנה אותיות מנוזרות שבקריה הן תשעה (מנחת שי, תהל׳ קז כג).

נ״ח, — ר״ת: נשאר חייב.

---

[1] יש מגיהים וְהִזְהַרְתֶּם, עפ״י הנסחה השמרונית ועפ״י תרגום השבעים.

°נַח, ש״ז, — בדקדוק, אות שאינה נשמעת כלל במבטא או שאינה מונעת באחת התנועות הקוליות: דע כי לא ידבר באות אחת לבדה נפרדת כי התחלת הדבור לא יהיה כי אם בתנועה כי לא יחלו ב נ ח ותכליתו יהיה בנע כי לא יעמדו כי אם על נ ח ואלה השני דברים לא יתקבצו באות אחת (ר״י א״ת, הקדמה ג). ויש שימלט ממנו הרבה מן המנהג הזה ונוהג ב נ ח הפא על העקר (שם טו). ואיננו נכרי בתכונה הראשונה רדיפת שלש תנועות שלא יכנס ביניהם נ ח ולא דגש (הנ״ל, כוזרי ב פ). ובעבור כי התחלת המבטא נוע וסופו נ ח על כן לא יתכן להיות שם קטן משתי אותיות (ראב״ע, ספר השם א). ואם למד הפעל גרונית יוליד נ ח בקריאה בין העין והלמד (רד״ק, מכלול שדה״פ).—°נח נעלם: הענין האחד תנועה נראת מבוארת בהרגשה וכו׳ והענין השני, נח נעלם לא ירגיש בו האדם (ראב״ע, תרג׳ ספ׳ דקדוק לר״י חיוג 6). מצאנו נח נעלם תחת הדגש ומצינו יוד נעלם למשך (הנ״ל, שפת יתר נה). ודגשות שין אשה תמורת היוד תחת ה נ ח ה נ ע ל ם שהוא באיש (הנ״ל, בראש׳ ב כג). ולעולם לא יהיה דגש אחרי החולם רק יהיה נח נעלם והוא ואו במבטא פעם יכתב ופעם לא יכתב כי ישענו על המבטא (הנ״ל, צחות א). — °נח נראה ונח נסתר: ונראה שעין הפעל לא נבנה על משך אבל על נ ח נראה עם פתח לעולם (ר״י א״ת, כוזרי ב פ). השורק מתנועע על השלש תכונות יבא אחריו המשוך ויבא אחריו הדגש ו ה נ ח ה נ ר א ה (שם). נהגו העבריים להבליע ה נ ח ה נ ס ת ר באות הסמוך לו מאחריו (ר״מ ג׳יקטיליה, תרג׳ ספ׳ דקדוק לר״י חיוג 8). אלה השלשה אותיות (או״י) משתתפות בלשון הקדש לשני ענינים מתפרדים ורחוקים במבטא הענין האחד תנועה נראת מבוארת בהרגשה ו נ ח נ ר א ה מבואר בהרגשה כשאר כל האותיות בתנועתם ונוחם (ראב״ע, שם 6). וכאשר יפתח האות בעבור שיש אחריו נ ח נ ר א ה כמ״ם אמר יקמץ בקמץ גדול אם היה בסוף פסוק או באתנח (הנ״ל, צחות ב.). והאות שבסוף המלה שאין תחתיה אחת מהתנועות ואינה מאותיות אהו״י תקרא בשוא והוא נ ח נ ר א ה (רד״ק, מכלול, שדה״ש). ומנהג הלשון כאשר תבוא אחת מאותיות אהו״י ריקה בלי תנועה אחר אחת מחמש תנועות הגדולות יש מהם שהם נח נסתר במבטא ובלתי מרגשים לאזן השומע ויש מהם שהם לפעמים נח נסתר ולפעמים ג״כ נח נראה ומרגשים לשומע (כ״ז, תל״ע, סי׳ ח).—נח המשך: כי נח המשך הנמצא במלות האל השניות הנפרדות ממנהג העברים להשאירו בקצתם וכו׳ אלא ש נ ח ה מ ש ך נופל ממנו על הדרך הזה (ר״י א״ת, הקד׳ השרש׳ לריב״ג). — ות״ז, ולנק׳ נחה, שאינה נשמעת במבטא: ואם תהיה העין דגושה לא תהיה הפא ההיא הגרונית כי אם נ ח ה לעולם (ר״י א״ת, הקדמה טו).

נחב[1], ממנו אולי השם נַחְבִּי.

נחה[2], ממנו נחה, °נחייה.

נָחָה, פ״י, נָחִיתָ, נָחָה, נְחֵה, נְחֵנִי, נָחֵנִי, נָחֵהוּ, נָחָם,— נחה את פלוני, עשה שפלוני ילך לצד שהוא רוצה, leiten; diriger; to lead: אנכי בדרך נחני יי׳ בית אחי אדני (בראש׳ כד כז). ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים (שמות יג יז). נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך אל נוה קדשך (שם יה יג). ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך (שם לב לד). מי נחני עד אדום (תהל׳ ס יא). נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן (שם עז כא).—ובמליצה, במשמ׳ רוחנית: ונחך יי׳ תמיד והשביע בצחצחות נפשך (ישע׳ נח יא). יי׳ נחני בצדקתך למען שוררי הושר לפני דרכך (תהל׳ ה ט). הורני יי׳ דרכך ונחני בארח מישור (שם כז יא). וראה אם דרך עצב בי ונחני בדרך עולם (שם קלט כד). —ובסהמ״א, נחוי, נחויה, נחוים, נחויות: הנעקשו שבילי רום וחמה בדרך לא סלולה היא נחויה, עדי קמו כלבים על זאבים ועזים לחטוף גורי לביא (רמב״ע, הלעד הזמן). היש בם מגשימים בהבלי הגוים, ואם מבלעדיו ענגים נ ח ו י ם (ר״י הלוי, ידעו הגוים). ויבחרו מבנות האניות ה נ ח ו י ו ת, ומעלמות הספינות היפיפיות (ר״י חריזי, תחכמ׳ כב). נ ח ו י ה ושבויה לכדוה זרים (סידור תימני׳ יוה״כ, מה לי ללכת).

—הפע׳, הנחני, הנחיתם, להנחתם, אנחהו, אנחנה, תנחה, תנחני, תנחם, ינחני, ינחנו, ינחם, ינחוני,—הנחה את פלוני, כמו קל נחה: ואברך את יי׳ אלהי אדני אברהם אשר הנחני בדרך אמת (בראש׳ כד מח). ויי׳ הלך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך (שמות יג כא). מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם (במד׳ כג ז). יי׳ בדד ינחנו ואין עמו אל נכר (דבר׳ לב יב). וינחם את פני

---

[1]) בערב׳ יש שני שרשים, נחב a) במשמ׳ בכיה חזקה, ונח׳ב b) במשמ׳ בחירה וברירה.

[2]) בערב׳ נחא c), במשמ׳ הפנה והנהיג לצד שהוא רוצה.

---

a) نحب b) نخب c) نحا

מלך מואב (ש"א כב ד). ויגל מלך אשור את ישראל אשורה וינחם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי (מ"ב יח יא). ובעמוד ענן הנחיתם יומם (נחמ' ט יב). את עמוד הענן לא סר מעליהם ביומם להנחתם בהדרך (שם יט). וינחם בענן יומם וכל הלילה באור אש (תהל' עח יד). וישמחו כי ישתקו וינחם אל מחוז חפצם (שם קז ל).— ובהשאלה, האור ינחהו, יראה לו הדרך: שלח אורך ואמתך המה ינחוני[1]) יביאוני אל הר קדשך ואל משכנותיך (תהל' מג ג).—ודברים לא בע"ח: התציא מזרות בעתו ועיש על בניה תנחם (איוב לח לב).—ובהשאלה, במשמ' רוחנית: דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו ואשלם נחמים לו ולאבליו (ישע' נז יח). נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק (תהל' כג ג). ולמען שמך תנחני ותנהלני (שם לא ד). אליך אקרא בעטף לבי בצור ירום ממני תנחני (שם סא ג). ישמחו וירננו לאמים כי תשפט עמים מישר ולאמים בארץ תנחם סלה (שם סז ה). כי אתה אלוהי רוחך טובה תנחני בארץ[2]) מישור (שם קמג י). משגיא לגוים ויאבדם שטח לגוים וינחם (איוב יב כג). כי מנעורי גדלני כאב ומבטן אמי אנחנה (שם לא יח).—והנחהו בעצה: בעצתך תנחני ואחר כבוד תקחני (תהל' עג כד).—והתורה וכדומ': בהתהלכך תנחה (התורה) אתך בשכבך תשמר עליך (משלי ו כב). תמת ישרים תנחם (שם יא ג). מתן אדם ירחיב לו ולפני גדלים ינחנו (שם יח טז).

·נחול, ש"ז, — שה"פ מן נחל: וכל בת יורשת נחלה אחר ניחול הארץ (רלב"ע במדי' לו ח).

א.·נחום, יחיד לא נמצא, מ"ר נחמים, נחומי,—א) שה"פ מן נפע' נחם א, חרטה[3]), או במשמ' חמלה, רחם[4]): איך אתנך אפרים אמגנך ישראל איך אתנך כאדמה אשימך כצבאים נהפך עלי לבי יחד נכמרו נחומי לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים (הושי יא ח-ט).—ב) ת"ז, לרב' נחמים, דברים נחמים, של נחם, של תנחומים: דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו ואשלם נחמים לו ולאבליו (ישע' נז יח). ויען יי' את המלאך הדבר בי דברים טובים דברים נחמים[5]) ויאמר אלי המלאך הדבר בי קרא לאמר כה אמר יי' צבאות קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה (זכרי א יג-יד).—ומצוי בתו"מ: טבל ועלה אומרים לו דברים טובים דברים של ניחומים אשריך במי נדבקת וכו' (מס' גרים א). לפי שהקב"ה משלח את הנביאים לילך לנחם את ציון בא הושע אומר לה עמדי וקבלי כוס תנחומים הקב"ה שלחני אליך לנחמך אמרה לו וכו' ניחומים של הבל הם (פסיק' רבתי, נחמו). למטרונא שהיה לה שני שושבנין אחד עירוני ואחד בן מדינה זה שהיה עירוני היה אומר לה דברי נחומים לא בת טובים את וכו' (ר' לוי, פסיק' דר"כ, שמעו). ומה אם בועז שדיבר על לבה של רות דברים טובים וניחומים נחמה כשיבא הקב"ה לנחם את ירושלים עאכו"כ (שם, נחמו). — ובסהמ"א גם ביחיד: שנחום אבלים גמילות חסד עם החיים ועם המתים (רמב"ם, אבל יד ז). — ואמר הפיטן: מהר קבץ שה פזורה ולאביון מעיר נגרש תן ניחום (ספי' פזמוני' תימני' ב).—ונחומות: בא וראה כמה נאמנות נחומותיו של אלהינו יתברך שמו כי כעין גלותם כך היתה גאולתם (ספי' הקבלה להראב"ד, הוצ' ניבויאר 49).

ב.*נחום[1]), ש"ז: אין נחום זה אלא נהוג (מכי' בשלה, פתיי).

נחוץ[2]), ת"ז,—דבר נחוץ, שצריך למהר לעשותו מיד, שלא להתמהמה בו, לא לדחותו, eilig, dringend; pressé; urgant: ויאמר דוד לאחימלך ואין יש פה תחת ידך חנית או חרב כי גם חרבי וגם כלי לא לקחתי בידי כי היה דבר המלך (אשר צוני ללכת) נחוץ[3]) (ש"א כא ט).—והשתמשו בו הרבה בסהמ"א: הנני אשיבך מלין ודברי נחוץ (תשו' רסע"ג על חיוי

[1]) בקצת ספרים כ"י ינחמוני, וכך הפשיט'.—[2]) בקצת ספרים באורח, בדרך.

[3]) כך המפרשים הקדמונים.—[4]) כך החדשים.— [5]) כך, מם רפה, בכל הספרים כ"י. ובקצת דפוסים (ארנעה, בתנ"ך גינצב' מהדו' הדפס) מם דגושה.

[1]) עשו את השם נחום מצורת הפעל ולא נחם אלהים (שמות יג יז), כאלו היתה המם מהשרש.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) תרגמו השבעי' במשמ' מהירות, ות"י בבהילו. ואמר רסע"ג כי הוא כמו לחוץ, בחלוף למד בנון, והשיג ע"ז דונש בתשובותיו. וכבר התפלפל במקור מלה זו ריב"ג בשרשיו ואמר וז"ל: קד ארי ללשעראי אשתעמאלא להד'ה אללע'ה באלנון פי ג'מיע מא צרפוא מנהא ויג'עלונהא פא' אלפעל ויד'הבונ פי מענאהא אלי אלאשתעג'אל וכו' ומא יבעד ענדי אנ יכונ הד'א אלנון בדלא מנ לאם כאנ אצלה לחוץ וכו', — ובעבר': כבר ראיתי את הפיטנים שהשתמשו בלשון זו בנון בכל מה שהשתמשו בה ושמוה פה הפעל ומתכונים במשמ' בעניי מהירות וכו' ואינו רחוק אצלי שתהיה הנון תמורת למד כאלו עקרו לחוץ. ואמר ריב"ג שם עוד כי לפי דעתו אפשר כי מקור נחוץ הוא בשרש חוץ, ועכ"פ במשמ' מהירות. וראב"ע דחה חלוף הנון בלמד, אך הסכים בעצם משמ' המלה. גם קצת החדשי' הסכימו לדעת רסע"ג, אך כבר הביאו קצתם גם את השרש הערבי נחצ' a) במשמ' האיץ, ועי' חנץ.

a) نحض

הבלכי, פסקה 16). ויהיה העודף בין המהלך הנחוץ והמתון כפל זויות ב' ה' ג' (ראב"ח הנשיא, צוה"א יג). אבל הערך הזה מתרבה ומתמעט מדרכים רבים מהן מפני מהלכה המתון והנחוץ ומהן מפני מרחבה מאופן המזלות לצפון ולדרום (שם לג). דברו (של יוסף) היה לאביו נחוץ, רדה כי הרעב לחוץ (ר"י הלוי, הכאר קנה). כגון שהיה הדבר נחוץ ואין שהות להמתין (רש"י יומא ענ:). ראינו איש רוכב על סוסו והוא נחוץ וכברק ירוץ (ר"י חריזי, תחכמי נא). שהעבדים הנאמנים בראותם דבר אדוניהם נחוץ בדבר בלתי הגון ראוי שיאמרו אליהם חטאם ופשעם בלשון רכה (ר"י אברבנאל, ש"ב כד). שם חם אשר ראה ערות אביו והלך נחוץ, ויגד לשני אחיו בחוץ (עמנו', מחבר' כה). מי הביאני לקצות אחוזות מבית ומחוץ, ולאסוף הון הייתי נחוץ (שם).—:·ובמשמ' מה שיש בו צרך רב מאד, notwendig, nécessaire; -ry: ראוי ליחיד לסבול הצער גם המות בצד תקנת הכל והנחוץ ממה שיעיין עליו היחיד הוא חלק הכל שיתננו ולא יתעלם ממנו (ר"י א"ת, כוזרי ג יט). מפני שקדם מאמרנו ליחד המעשים לאלהים לבדו והיתה הגאוה במעשים המיוחדים לאלהים וכו' ראיתי כי הנחוץ שבדברים שאני צריך להם הוא לסמוך לו מה שירחיקנה מן האדם והיא הכניעה (הנ"ל, חו"ה, שער הכניעה), ובמשמ' זו רב שמושו בזמן האחרון בספרות ובדבור. — וקצת במשמ' הפצרה: ותאמר (החשוקה להחשוק) בקול נחוץ, בוא ברוך השם למה תעמד בחוץ (משל הקדמוני ב). —וכמו שֵׁם דָּבָר, בְּנָחוּץ, במהירות, בחפזון: ונאמר וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים נעליכם ברגליכם כדי לצאת בנחוץ (ר"א הקראי, ג"ע, ענין פסח ט). אך באלו הדברים המבוארים לא נפל טעות מחמת מיעוט ידיעתי רק מחמת הנחוץ ויש דברים שכוונתי בהן לכתבן מלא כמלת אדוני וכו' וכל זה גרם לו הנחוץ כ"ש שכזה יקרני ג"כ בעבור הנחוץ ומהירות הענין (שו"ת רמ"א, סי' ז).

·:נְחוֹר, ש"ז,—סגולת מה שאינו חָלָק, Rauheit; aspérité -ty: והתחלפות הצמח בחלקיו ידוע מתמונתו ומראהו וספוגיותו ומקשיותו והלקותו ונחורו (קלונימוס בן קלונימוס, ספר המאמרים, כ"י פריז). בנחור לשונם (של המקודחים) אם יהיה עם דבקות אז יהוכך בגזראן (קאנון ד א ב כב). ויהיה לחולה קדחת וצמא וניחור בלשון עם כאב חזק (מ' אלדבי, ש"א ד ב).—ונְחוֹר החזה: לשעול ולניחור החזה ולכאב הראש (נרבוני, ארח חיים, בחליי החזה ב, כ"י ביהמ"ד שכטר). כי יחליקו נחור החזה והריאה וטובים לשעול יבש (מ' אלדבי, ש"א ה ב). ואם יאכלוהו (את הדבש) חי יוליד רוח ונפח וניחור החזה ויעורר הקיא בהידודו (שם). — ונְחוֹר הקול: לניחור הקול יאכל צנון לבדו או עם סוקרי (שם ד ב).

·:נָחוֹר, ת"ז,—שיש בו נְחוֹר: ועוד שנגע הצרעת הוא מנומר כי יש ממנו נחור וממנו חלק (קאנון ד ז ב ט). —וגם בגד נָחוֹר: אבל מקום הגרב צריך לחכך תחלה עם בגד נחור ואח"כ ימשח בשמן (ספר המסעדים, כ"י). ויחופף הצד העלול (של הראש) בבגד נחור וישתה יין ישן (נרבוני, ארח חיים ג יג, כ"י ביהמ"ד שכטר). —וקול נָחוֹר: והקול משתנה במזג הקנה כי מחלקות הקנה יצא חלק הקול ומנחרותו ויבשותו יצא הקול נחור ויבש (שעה"ם לאבי הרלב"ג ט).

*נְחוּשׁ, ש"ז, — שה"פ מן נִחֵשׁ: והלא הניחוש והעינון בכלל היו ויצאו מן הכלל לחילוק (ר' ישמעאל, ירוש' שבת ז א, שם סנה' ז ה).—ומצוי בסהמ"א: ושאלה היתה לפני הרב האי למה נהגו ישראל הדרים במערב להשמר שלא ישתו מים בשעת התקופה והשיב כי נחוש בעלמא הוא (ראב"ע, אגר' השבת א). נסיתי בנחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה (רש"י בראש' ל כז). הוא ואשתו מחליפין שמותיהן זה בזה בלילה משום ניחוש (הנ"ל, שבת סז:). והניחוש בעופות ובחולדה הוא הנקרא בלשון ערב זג'ר והניחוש בכוכבים היא חכמת הכוכבים (ר"י א"ת, הפרשי לריב"ג, נחש). לא שאותן המינין (שנוהגים לאכול בר"ה) יראו כדרך נחושי הסכלים והנשים (ר"י בר אנטולי, מלמי התלמיד', נצבים). ומה שיראה בניחוש ובעוננות ובראיית המלחמות וכו' (רש"ט פלקירא, המבקש לה). בכחות ובמלאכות אשר בהם יוכל האדם להזהיר במה שיהיה כמו פתרון החלום והניחוש והעוננות והדומה לאלו הכחות (הנ"ל, ראש' חכמה ב ו ד). הם יחשבו לשפוט בעתידות כפי ההקדמות הכוללות אשר להם ישפטו מכחם את אשר יהיה באחרית הימים וזה המין יקרא ביחוד ניחוש ועליו אמר הנביא קלקל בהצים שאל בתרפים ראה בכבד (ר"י אברבנאל, מ"ב יז). שאשת שמעון בעת לדתה יעצו אותה הנשים שתניח הארגזים פתוחים כי כן תורת הנשים כדי שיהיה רחם היולדת פתוח ללדת מהרה ושלסבה זו מצאו הגנבים הארגזים פתוחים וגנבו מה שגנבו וכו' ועליו לשלם יען הניח הארגזים פתוחים לניחוש הנשים (שו"ת מהרי"ט ב כא). ולמה אין צריכים ניחושים לומר להם עתידות לפי שבעת שצריכים ישראל עתידות הקב"ה אומר להם

(ר"י קארו, תולד' יצחק קיב:). הנחוש והוא ענין שיקבע לו אדם איזה דבר לדעת על ידו דברים נעלמים או עתידות וכו' ויש עוד מין נחוש והוא ההגרלה והיינו כשיזדמן לנו דבר ואנו מסופקים אם לעשותו או שלא לעשותו כי אין אנו יכולים לשער אם טוב הדבר ואם לא אנו מטילין גורל (רש"פ, יריעו' שלמה א ד).

נָחוּשׁ, ת"ז, (נקב' נְחוּשָׁה, מ"ר נְחוּשִׁים, נְחוּשׁוֹת).—גוף נָחוּשׁ, חזק כמו נְחֹשֶׁת, ehern; d'airain; brazen: מה כחי כי איחל ומה קצי כי אאריך נפשי אם כח אבנים כחי אם בשרי נָחוּשׁ (איוב ו יא-יב).

נְחוּשָׁה, נְחֻשָׁה, ש"נ,—כמו נְחֹשֶׁת: ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כַּנְּחֻשָׁה (ויקרא כו יט). מלמד ידי למלחמה ונחת קשת נְחוּשָׁה זרעתי (ש"ב כב לה). קומי ודושי בת ציון כי קרנך אשים ברזל ופרסתיך אשים נְחוּשָׁה והדקות עמים רבים (מיכ' ד יג). דלתות נְחוּשָׁה אשבר ובריחי ברזל אגדע (ישע' מה ב). מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נְחוּשָׁה (שם מח ד), עי' מצח. יברח מנשק ברזל תחלפהו קשת נְחוּשָׁה (איוב כ כד). ברזל מעפר יקח ואבן יצוק נְחוּשָׁה (שם כח ב). עצמיו אפיקי נְחֻשָׁה[1]) גרמיו כמטיל ברזל (שם מ יח). יחשב לתבן ברזל לעץ רקבון נְחוּשָׁה (שם מא יט). — ואמר המשורר: הידע הזמן כח לבבי ונחש כי לבבי כנחושה, אשר הסיר והתז כל נטישה ולא נטש לבד יגון נטישה (רשב"ג, הנאזר או דרור).

נְחוּת, ש"נ,—סגולת האות הנחה: ויהיה מקום הנח ריק בלי שום רושם נחות (ר"י מוסקטו, קול יהודה, כוזרי ב פ). אמנם במקום הסמיכות הביא הצורך להראות הה"א בנח רפה פן יבוא הסמוך לבטל נחותה מכל וכל (שם). וסדר נחותן (של אותיות אהוי) אלף או הא אחר קמץ וכו' כמו קרא אבה ויו אחר חולם ושורק (כ"ז, תל"ע, מבוא ח).

***נְחוּתָה**[2]), ש"נ, — כלי עץ ישמש להניח בו לזמן מה הבצק בשעת הלישה, וכיוצא בזה: האשה שהיא טבולת יום לשה את העיסה וקוצה לה חלה ומפרשתה ומנחתה בכפישה מצרית או בנחותה[3]) ומקפת וקורא לה שם (טבו"י ד ב).—ובפרט קטע לוח וכיוצא בזה ישימוהו תושבת לשום עליה כלים: הסולם והקולב והנחותה[1]) והמנורה (ספרא שמיני, פרש' ו).

נָחַח, פעל נגזר מהשם נִיחוֹחַ, קל לא נמצא.

—פוע', *נוּחַח, יְנֻחַח,—יהיה לריח נִיחוֹחַ: ודוים ינוחח שי עדיך, וישלם פרים אריש עדיך (משולש בר' קלוני', מורס הטלאים, יוצ' יוה"כ).

—פע', *מְנַחֵחַ, מְנַחַחַת,—הקריב קרבן לריח נִיחוֹחַ: הביננו כודי סתרים, ענדני שלוש כתרים, השמיע למנחחת תורים, נאוו לחייך בתורים (הוא, אפיק רנן, יוצ' ב פסח).

***נְחִיָּה**, ש"נ,—שה"פ מן נָחָה: מאורות וכוכבי רננים, מזרות ונחיית בנים (רסב"י הבבלי, אמץ דר, שבת ג אחה"פ). ארח צדקה ועלמות נחיית דברך, אמץ להעצים עשות רצונך נדבריך (הוא, אורח צדקה, סליח' מנח' יוה"כ).

***נְחִיל**[2]), שז"נ, כמוי נְחִיל, מ"ר נְחִילִים, — נְחִיל של דבורים, קבץ כל הוּלָדוֹת שנולדו מבריכה אחת, ובכלל עדת דבורים חדשות, Schwarm; essaim; swarm: נאמנת אשה וקטן לומר מיכן יצא נחיל זה ומהלך בתוך שדהו ונוטל את נחילו (ר"י בן ברוקא, תוספת' בתוב' ג ג, משני' ב"ק י ב). מאימתי אדם זוכה בנחיל של דבורים משנכנס לקרפיפו הרי זה שירד נחילו לתוך גינתו של חבירו ואין בעל הגינה מניחו ליכנס שלא לשבור את ירקו הרי זה יורד על כורחו ומציל נחילו ואם היזיק משלם מה שהיזיק ר' ישמעאל בנו של ר'

---

[1]) בקצת ספרים נחושה, מלא.

[2]) עי' הערה הבאה. — [3]) כך, ה בסוף, בנוסח המשנה שעם גוף הערבי של פרוש המשנ' להרמב"ם, וכן שם בגוף הפרוש, וכן במדב"מ, וכן בערוך ערך נחותה, וכן בהרבה נוסח' מספרי הדפוס. אך בקצת ספרים נחותא, א בסוף, וכן בתוספתא טבו"י כ"י (הוצ' צוק"מ, ב יד). אך בגמ' נידי ז: אנחותא, וכן בתוספת' טבו"י בספרי הדפוס, וכן בפרוש רה"ג לטבו"י אנחותא, וגרסת הערוך גם בגמ' ניד' שם נחותה. ופרש הגאון כאן וז"ל: פי' כמין נסר שנפל מן הנגרים. והובא פרוש זה בערוך ערך נחותה, וכן הביא רש"י פרוש זה בגמ' נידה שם בשם רה"ג. וכבר הביא בעל עה"ש את המלה הערב' נחאתה a), במשמ' חתיכה שנתזה מעץ או מאבן, מהשרש נחת b) בערב' במשמ' חטב ופסל. ואמר רש"י שם שהוא כלי עץ שאין לו בית קבול, וכן ר"ש במשנ' טבו"י שם. והרמב"ם כתב סתם כלי מהכלים שמשתמשים בהם ללישה. ובאר תנחו' ירוש': אניה יוצ'ע פיהא אלעג'ינ כאלג'פנה—והיא קערה רחבה. ועי' ג. נַחַת.—[1]) כך בכל הספרים. אך בתוספת' כלים ב"מ ו ז ואנחותא. והביא הרמב"ם בריתא זו בפרושו למשנה כלים טז ז, ופרש: ונחותה הי קטעה עוד תג'על תחת אלכלים קאעדה להא. ע"כ. —ובעבר': ונחותה היא חתיכת עץ תושם תחת הכלים לתושבת להם. וכך תנחום ירוש': קטעה עוד תג'על קאעדה יוצ'ע עליהא אלאואני.

[2]) בערב' נחל c) שם כללי להדבורים, ונחיל d) בלשון ההמונית, ממש כמו בעבר' לעדת הוּלָדוֹת

a) نحاتة b) نحت c) نحل d) نحيل

יוחנן בן ברוקא אומר תנאי בית דין הוא שיהא זה קוצץ את סוכו ומציל נחילו שעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ (שם ב"ק י כז). עושין פרנסה לנחיל של דבורים בשביל שלא יברח (שם יו"ט ג ד). ונחיל [1]) של דבורים שברח מחזירין אותו למקומו (שם מו"ק א ו). וכן נחיל של דבורים (שברח מכוורת חבירו ובא לרשותו) אם נתיאשו הבעלים הרי אלו שלו (ב"ק י ב). הלוקח פירות שובך מחבירו מפריח בריכה ראשונה פירות כוורת נוטל שלשה נחילין ומסרס (ב"ב ה ג). נוטל ג' נחילין בזה אחר זה מכאן ואילך נוטל אחת ומניח אחת (גמ' שם פ.). נחיל של דבורים פורסין עליה סדין בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (ר' הושעיה, ירוש' ביל' ה א).—ובסהמ"א: כי כשיולדו דבורים קטנים וכו' תדחק הכוארת מהן ויבריהו (הגדולים את) הקטנים מתוך הכוארת וכו' וילכו הקטנים וישבו מנגד חוץ והן הנקראין נחיל (תשו' הגא', כ"י גני, הוצ' גינצב' 123). נוטל ג' נחילין בסירוס שלוקח המוכר נחיל ראשון והלוקח השני והמוכר שלישי וכו' (רגמ"ה, ב"ב פ.). נחילין אלו הבריכות של דבורים (שם). שכן דרך הכוורת בתחלת ימות הקיץ יוצא מן הכוורת נחיל של דבורים ילדות שילדו האמהות ויושבין על ענף האילן ומביאין כוורת חדש ומכניסן לתוכו וכן לסוף ט' או י' ימים יוצא נחיל של דבורים אחר ומביא כוורת אחרת ריקנית ומכניסן לתוכו וכן השלישי (רשב"ם, שם). הדבורים אינן ברשותו של אדם כמו תרנגולים ואווזים ואעפ"כ יש בהן קניין מדבריהם והגוזל נחיל דבורים או שמנעו מבעליו אם בא לרשותו הרי זה גזל מדבריהם לפיכך מי שיצא נחיל של דבורים מרשותו ושכן ברשות חבירו יש לבעל הנחיל להלך בתוך שדה חבירו עד שיטול את נחילו (רמב"ם, גזלה ואבדה ו יד).—ואמר המליץ בנשמ' דבורים סתם: וליל ששי כמו קורא רדפנום וכאשר תעשינה הנחילים, והפלנו גביריהם ומלכם ושריהם ועבדיהם חללים (ר"ש הנגיד, הלי תעב). — •ונחיל של דגים: ראה תינוק מבעבע בנהר ונתכוון להעלותו ולהעלות נחיל של דגים עמו (רב הונא, ירוש' שבת סוף יג).—•ובהרחבה, גם ולדות של הצפרדעים: צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים (רש"י שמות ח ב).—והשתמש בו הפיטן במשמ' נחלה: שמרו להנהילו, לעם נחילו, מן בהשחילו, השמיעו התחילו (רשב"י הבבלי, אל נשא, יוצ' שבת ברא"ש).

החדשים.—[1]) כך בכ"י וינה ובנדפס. ובכ"י א"פ נחול.

•נְחִיל, ש"ז,—כלי נגינה ממין החליל: וילכו הקטנים (של הדבורים) וישבו מנגד חוץ (לכורת) וכו' ויבא בעל הכוארת ויקיף להן בתוף או בנחיל קול נעים ויציב להן עץ והן באין ונכרכין על אותו העץ ועולין וחונין עליו (תשו' הגא', כ"י גני, הוצ' גינצב' 123).

נְחִילָה[1]), ש"נ, מ"ר נְחִילוֹת, — כלי מכלי הנגינה: למנצח אל הַנְּחִילוֹת [2]) מזמור לדוד (תהל' ה א).

***נְחִיצָה**, ש"נ,—שה"פ מן נָחַץ, במשמ' דחק ולָחַץ: לפי שהיה (סיסרא) מחרפם ומגדפם בנחיצה[3]) לכך מת מיתה גדופה שמסרו ביד אשה (מד"ל במד' י). — ורב שמושו בסהמ"א במשמ' מהירות והפזון: והזכיר השם בנחיצה, והארץ לפניו קפצה (יוחסין של אחימעץ מאיטליה, ניבויאר 118). בא אלי במרוצה ובנחיצה מדלג ומקפץ על ההרים והגבעות (רשב"ס, שה"ש ב ח, הוצ' ילינק). שיצאתי מפראנקיה בנחיצה גדולה ולא

[1]) לא נתברר מקור מלה זו ופרושה בודאות, ועי' הערה לקמן. — [2]) בפרוש מלה זו נתחבטו כל המפרשים הקדמונ' והחדשי' ולא מצאו דבר מתקבל על הלב. התרגומים היונים (השבעים, עקילס וסומכ') תרגמו נחילות במשמ' נחלה, ובמשמ' זו פרשוהו בעלי המדרש: למנצח על הנחלה אין כתיב כאן אלא אל הנחילות על הנחלה שנחלתם אותו ועל הנחלה שנחל אתכם וכו' בשני נחילות הנחלנו אותך ואתה הנחלתנו את התורה ואת ארץ ישראל וכו' (מדר' תהל' ה א), וכך קצת המפרשים הקדמונים. אך יונתן תרגם הינגין, שהוא רקוד, ובמלה זו תרגמו ת"א ות"י בכל מקום את השם מחול, מחולות. רסע"ג גזר אותו מן שרש חלה, במשמ' בקשה ותחנה, והשיג עליו דונש וז"ל: ואמר כי הנחילות מן ויחל משה ופירושו כמות תפלה. ע"כ. והעיר ע"ז ראב"ע: אמר הגאון לשון תפלה מן ויחל משה ור"א לא פירש מאומה והנכון כי תחלת המזמור הוא כמו פיוט שטעמו על כך ועל כך ואלו היינו יודעים אנה אותו מזמור אז היינו מחפשים לדעת טעם נהלות אולי הוא מלשון נחלות לשון רבים. ע"כ. רה"ג פרש (הביאו רד"ק בשרשיו) מלשון נחיל של דבורים: ר"ל כי ניגונו היה דומה לשריקת דבורים, ע"כ, עי' ערך •נהיל. ריב"ג לא הזכירו. רש"י הביא בשם מנחם שפתר נחילות ועלמות וגתית וידותון במשמ' כלי זמר, ודחה גזרת המלה מן נחל במשמ' ירושה ואמר: ויתכן לפתור נחילות גייסות כמו נחיל של דבורים וכמו ונחלי בליעל תרג' יונתן סייעת חייבין, תפילה בשביל גייסות אויבים הבאים על ישראל ואומר המשורר את המזמור בשביל כל ישראל. ע"כ. והחדשים, קצתם סוברים שהוא שם כללי לכל כלי נגינה של נפיחה, וקצתם אמרו שהוא מין כלי נגינה מיוחד בזמן הבית השני, וצורתו שני חלילים מחֻברים יחד.

[3]) כך ברוב ספרים, ובדפוס ויניציאה בלחיצה.

לקחתי עמי השלשלת (שו"ת מהרש"ך א קסז). באמת כתבתי כתב ההוא בנחיצה רבה מאוד (שו"ת חות יאיר כז). ואני הנלע"ד כתבתי בנחיצה רבה (פחד יצחק, ערך הסכנה). יצחק אשר תאהב בגיל ובדיצה, חיש העלהו לי כפר בנחיצה (ר"י נג'ארה, זמירי לר"ס, נפשי לך תערג). וכל הנחיצה הזאת היתה להם למען אכתוב לפראג להליץ בעד שי"ר וכו' (שד"ל, מכתבים רמז). כי הנסיעה היתה בנחיצה גדולה (מגיד שיחות סו).

°°נְחִיצוּת, ש"נ,—שה"פ, במשמ' צֹרך רב מאד, שאין לדחותו, מצוי בסהמ"א ובדבור.

נָחִיר, ש"ז,—היחיד מן נְחִירַיִם: המליך אות פ' וקשר לו כתר וצר בו נוגה בעולם ויום ה' בשנה ונחיר ימין בנפש המליך אות ר וקשר לו כתר וצר בו כוכב בעולם ויום ששי בשנה ונחיר שמאל בנפש (ספ' יצירה ד ט-י). ואם היתה העריפה ההיא בנחיר הימני יקיז ביד הימנית (מ' אלדבי, ש"א ד א). — ואמר המשורר: למדו תורה מאין מחיר מעל סיני מעל ארון, מפי יוסף מפי בחיר זרע משה ואהרן, נפת כל פה מר כל נחיר ולכל צוארון סהרון (ר"י הלוי, דורשי תורה). ויצא מעם המלך סר וזעף, ודם כבדו מנחירו רועף (ר"י בן זבארה, שעשוע' ג).—ובהרחבה, לזימי הדג: וראש לה כאני שיט במדה עלי פנים מנשאים ברמה, ועינים כמעינים ונחיר כמן כבשן ולה רקה כחומה (ר"ש הנגיד, הלכושל ולנופל). — °ובהשאלה, לחר קטן: הנחירין[1] שבמקוה מטבילין בהן ובלבד שיהו מעורבין כשפופרת הנוד (תוספת' מקוא' ה א).

א. **°נְחִירָה**, ש"נ,—שה"פ מן א. °נָחַר: דם נחירה ודם העיקור ודם הקזה שהנפש יוצאה בו (תוספת' כריתו' ב יח). לא בא הכתוב אלא לאסור להן בשר נחירה שבתחלה הותר להן בשר נחירה משנכנסו לארץ נאסר להן בשר נחירה (ר"ע, חול' יז.). אין שחיטה לעוף מן התורה ונחירתו זו היא שחיטתו (שם פו.). — ומצוי בסהמ"א: לאדם שהיה לו סייחא וחמורה וחזירה כשהוא מאכיל את הסייחא והאתון היה מאכיל את החזירה כפלים והיו תמהין הסייחא והאתון וכו' כיון שהגיע נחירתה נחרו את החזירה אמרו זה לזה הו, יודע כי לא המלאכה גורם אלא הבטלה גורם (מדר' לקח טוב על אסת', אחר סדכרים). ובתקוך בחרבותם וכו' ועניכו הנחירה והטיעון (ר"י א"ת, ססרס' לריב"ג, בתק). ומצוה זו אינה נוהגת לדורות אלא במדבר בלבד בעת היתר

[1] כך הנוסחה גם בספרי הדפוס וגם בכ"י, הוצ' צוק"מ. והגיה הגר"א החורין.

הנחירה ונצטוו שם שכשיכנסו לארץ תאסר הנחירה ולא יאכלו חולין אלא בשחיטה (רמב"ם, שחיט' ד יח).

ב. **°°נְחִירָה**, ש"נ,—שה"פ מן ב. °נָחַר: שבשעת תשמיש יש לה נחירה ואינה יכולה לכלוא את נשימתה מהשמע (תשו' הגא', הרכבי, סי' רנג).

°°נְחִירוּת, ש"נ,—כמו °°נְחוֹר: אם יהיה הלשון בכאיב' האצטומכא חזק הנחירות והאודם יורה על תגבורת דם (קאנון ג יג א יד). ואלה המקרים (בקדחת חדה) כמו הרתת והקור והסמור וכמו הזיעה וכמו הרעיפה המופלגת וכו' וכמו התעורה השוקדת וכמו נחירות הלשון ונגוב הפה (שם ד א ב יא). ראוי שיהיה מה שנעשה מן הקירוטים או זולתם מה שאין נחירות בו בשום פנים (שם ד ה ב יב).—ונחירות הקול: אלבחוח (בערבית) הוא נחירות הקול (גלגוני, ארח חיים, בחליי החזה, כ"י ביהמ"ד שכטר). והשיעול שאין בו סכנה ולא רוע הוא המתהוה מרוע מזג כלי הנשימה או מנחירות הגרון או מנחירות קני הריאה (מ' אלדבי, ש"א ד ג).

נְחִירַיִם, מ"ז, בכנ' נְחִירָיו,—שתי הפתיחות של האף. Nasenlöcher, Nüstern; narines; nostrils: מפיו לפידים יהלכו כידודי אש יתמלטו מִנְּחִירָיו יצא עשן כדוד נפוח ואגמן (איוב מא יא-יב). — ובסהמ"א: הנון הנחה מוצאה מהנחירים (ר"י א"ת, הרקמה ב). וחוש הריח וכליו הנחירים וחוש הטעם וכליו הלשון (ר"ש א"ת, פי' סמלים הזרות שבמו"נ).—°°דִּבֵּר בִּנְחִירָיו: ולפעמים תשתרבב (הלשון, במקרה מחנק) הרבה ויהיה דבורו מן אשר יאמר פלוני מדבר בנחיריו והוא באמת הפך זה כי אותו שיוחס אל זה להמון העם הוא אמנם סתום הנחירים והנה זה באמת לא ידבר בנחיריו (קאנון ג ט ה).

נְחִית,—עי' נַחַת.

°°נְחִיתוּת, ש"נ, — שה"מ מן נחת: לא יירא מיראת מורים ולא יחת מנחיתות קשת נחושה (רכ"פ, ארבע כוסות, כוס ישוע' ג).

א. **נחל**[1], ממנו נָחַל, נַחֲלָה.

נַחַל[2], ש"ז, נָחַל, מ"ז נְחָלִים, מ"ר נְחָלִים, סמי' נַחֲלֵי, בכנ' נַחְלִיָה,—א) מים נוזלים ושטפים באפיק בפרט בימי הגשמים ופוסקים עפ"י רב בימי הקיץ. Bach; ruisseau; brook: ויקחם ויעברם את הַנָּחַל (בראש' לב כד).

[1] עי' הערה להערך.

[2] גם באשור' נַחְלֻ.

כל אשר לו סנפיר וקשקשת במים בימים ובנחלים אתם תאכלו (ויקר׳ יא ט). כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל (שם כג מ). ארץ נחלי מים עינת ותהמת יצאים בבקעה ובהר (דבר׳ ח ז). ועלה הגבול דברה וכו׳ אשר נכח למעלה אדמים אשר מנגב לנחל (יהוש׳ יח ז). וגבול מנשה מצפון לנחל ויהי תצאתיו הימה (שם יז ט). והיה מהנחל תשתה (מ״א יז ד). ויהי מקץ ימים וייבש הנחל כי לא היה גשם בארץ (שם ז). לך בארץ אל כל מעיני המים ואל כל הנחלים אולי נמצא חציר (שם יח ה). כה אמר יי׳ עשה הנחל הזה גבים גבים כי כה אמר יי׳ לא תראו רוח ולא תראו גשם והנחל ההוא ימלא מים (מ״ב ג יו-יז). והניף ידו על הנהר בעים רוחו והכהו לשבעה נחלים והדריך בנעלים (ישע׳ יא יה). ורוחו כנחל שוטף עד צואר יחצה (שם ל כח). ונהפכו נחליה לזפת (שם לד ט). כי נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה (שם לה ו). אוליכם אל נחלי מים בדרך ישר (ירמ׳ לא ט). הנה מים עלים מצפון והיו לנחל שוטף וישטפו ארץ ומלואה (שם מז ב). הורידי כנחל דמעה יומם ולילה (איכ׳ ב יח). וימד אלף נחל אשר לא אוכל לעבר כי גאו המים מי שחו נחל אשר לא יעבר וכו׳ ויולכני וישבני שפת הנחל בשובני. והנה אל שפת הנחל עץ רב מאד (יחזק׳ מז ה-ז). ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל (שם יב). והיה כל נפש חיה אשר ישרץ אל כל אשר יבוא שם נחלים יחיה (שם ט). אתה בקעת מעין ונחל אתה הובשת נהרות איתן (תהל׳ עד יה). הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטפו (שם עח כ). מנחל בדרך ישתה (שם קי ז). מים עמקים דברי פי איש נחל נבע מקור חכמה (משלי יח ד). אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעברו (איוב ו יה). פרץ נחל מעם גר (שם כח ד). כל הנחלים הלכים אל הים והים איננו מלא אל מקום שהנחלים הלכים שם הם שבים ללכת (קהל׳ א ז). — נחל איתן, שאינו פסק גם בימות הקיץ: ויגל כמים משפט וצדקה כנחל איתן (עמו׳ ה כד), ועי׳ איתן. — ובהשאלה, נחלי שמן וכדומ׳, הרבה שמן שוטף כמו נחל: הירצה יי׳ באלפי אילים ברבבות נחלי שמן (מיכ׳ ו ז). נחלי דבש וחמאה (איוב כ יז).—נחל גפרית: נשמת יי׳ כנחל גפרית בערה בה (ישע׳ ל לג). — ונחל עדנים וכדומה: ירוין מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם (תהל׳ לו ט). — נחלי בליעל: כי אפפני משברי מות נחלי בליעל יבעתני (ש״ב כב ה), ועי׳ בליעל.—ושמות פרטים: נחל ארנון, נחל אשכל, נחל יבוק, נחל כרית, נחל מצרים, נחל קדרון, נחל קישון, נחל הערבה.—ב) כל עמק צר שדרך בו שוטף נחל בימות הגשמים ויבש בימות הקיץ, Tal ; vallée ; valley: ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים (בראש׳ כו יט). משם נסעו ויחנו בנחל זרד (במד׳ כא יב). ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער (שם יה). והעיר אשר בנחל ועד הגלעד (דבר׳ ב לו). ויאהב אשה בנחל שרק (שפט׳ יו ד). ויבחר לו חמשה חלקי אבנים מן הנחל (ש״א יז מ). וסחבנו אתו עד הנחל עד אשר לא נמצא שם גם צרור (ש״ב יז יג). הנחמים באלים תחת כל עץ רענן שחטי הילדים בנחלים תחת סעיפי הסלעים בחלקי נחל חלקך הם הם גורלך (ישע׳ נז ה-ו). המשלח מעינים בנחלים בין הרים יהלכון (תהל׳ קד י). עין תלעג לאב ותבז ליקהת אם יקרוה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי ל יז). מתקו לו רגבי נחל ואחריו כל אדם ימשוך (איוב כא לג). ושית על עפר בצר ובצור נחלים אופיר (שם כב כד). בערוץ נחלים לשכן חרי עפר וכפים (שם ל ו). יסכהו צאלים צללו יסבוהו ערבי נחל (שם מ כב).—ג) אילן התמר[1], Palmbaum ; palmier ; palm-tree: מה טבו אהליך יעקב משכנתיך ישראל כנחלים[2] נטיו[3] כגנת עלי נהר כאהלים נטע יי׳ כארזים עלי מים (במד׳ כד ה-ו). אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל לראות הפרחה הגפן הנצו הרמנים (שה״ש ו יא).—ובתו״מ: ואלו מפסיקים לפאה הנחל והשלולית ודרך היחיד ודרך הרבים (פאה ב א). ואלעזר בן ערך קרא לו (ריב״ז) נחל שוטף ומעיין המתגבר (אדר״נ יד). מעין היוצא מבית קדשי הקדשים בתחילה דומה לקרני חגבים וכו׳ כיון שמגיע לפתח בית דוד נעשה כנחל שוטף (רב הונא, יומ׳ עז:). וירא מרדכי והנה מעין מים אחד קטן עבר בין שני התנינים האלה ויפריד ביניהם מן המלחמה אשר היו נלחמים והמעין נגר ויהי לנחל שוטף כשטף ים הגדול והולך ושוטף בכל הארץ (מד״ר אסת׳, ויגד לו). ומה מים יורדין טיפין טיפין ונעשות נחלים נחלים כך תורה אדם למד ב׳ הלכות היום וב׳ למחר עד נעשה כנחל נובע (שם שה״ש, כי טובים).—ואמר המשורר: שימי לדתך יום תפתח בו קשרה ותגיה אפליה, ותני

---

[1]) כך בערב׳ נח׳ל a), ועי׳ הערה לקמן. — [2]) הקדמונים פרשוהו במשמ׳ עמק ונחל מים. אך כבר העירו קצת החדשים על קושי המליצה ולפי הענין ובהקבלה לאהלים וארזים צריך לפרשו כמו נחיל בערב׳ במשמ׳ אילן התמר. — [3]) אולי נטעו.

---

a) نخل

לציון יום אשר בכיה יפרץ כמו פרצו נחליה (ר״ש הנגיד, הנה יחידתי).—ובהשאלה לדמעות: בזכרי כי שכחתי יום למשפט אקרא בעיני נחלי קדומים ומעי נחלי רחמים (רמב״ע, מפני פחד יי׳). ואזיל מדמי עיני נחלים אשר לא יעבר חובל בציות, אדבר ואין מקשיב ומושיב לבד תנות יתנו תאניות (הוא, דיואן עו, כ״י בודלי׳). לו האנוש יבין לאחריתו פרץ בכי עיניו כנחל גר, היום כאגמון הוא אבל מחר יעזוב מגורותיו אשר שם גר (ספר הענק, מיוחס לר״י חריזי, אות ג). להדיח לחי מדם שפכתיו עלי פני במי עיני רחצתיו. ולולי חם יקוד לבי נפחתיו בנחל הבכי כמעט גרפתיו (ר״י בן זבארה, הקדמ׳ ספר שעשועי׳, לפו ספר).—ונחל בין: לנחל בין אשר מלא גדותיו, וכוכב בין בני עש משכנותיו (ראב״ע, לנחל בין).

ב. **נחל**, ממנו נָחַל, נַחֲלָה, נַחֲלָת, נָחוֹל.

נָחַל, פ״י, נָחַלְתִּי, נַחֲלָתָם, נָחֲלוּ, לִנְחֹל, תִּנְחַל, יִנְחַל, נִנְחַל, יִנְחֲלוּ, יִנְחָלוּ, יִנְחָלוּהָ, יִנְחָלוּם,—א) נחל פלוני הארץ וכדומ׳, נהיתה שלו, נהיה אדון עליה, in Besitz nehmen; posséder; take possession: מעט מעט אגרשנו (את עם הארץ) מפניך עד אשר תפרה ונחלת את הארץ (שמות כג ל). וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעלם (שם לב יג). ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה (במד׳ יח כג). איש כפי נחלתו אשר ינחלו יתן מעריו ללוים (שם לה ח). בנחלתך אשר תנחל בארץ אשר יי׳ אלהיך נתן לך לרשתה (דבר׳ יט יד). כי בנות מנשה נחלו נחלה בתוך בניו (יהוש׳ יז ו). ונחלתם אותה (את הארץ) איש כאחיו (יחזק׳ מז יד). והחוסה בי ינחל ארץ ויירש הר קדשי (ישע׳ נז יג). כי אלהים יושיע ציון וכו׳ וזרע עבדיו ינחלוה ואהבי שמו ישכנו בה (תהל׳ סט לו-לז).—ונחל אנשים, גוים, משל בם: מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה וכו׳ שארית עמי יבזום ויתר גוי ינחלום (צפני׳ ב ט). — ובהשאלה, דבר רוחני, נחל שקר, השיגו, נפל בחלקו: יי׳ עזי ומעזי ומנוסי ביום צרה אליך גוים יבאו מאפסי ארץ ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין בם מועיל (ירמי׳ יו יט).—ועדות: נחלתי עדותיך לעולם כי ששון לבי המה (תהל׳ קיט קיא). — ואולת: נחלו פתאים אולת (משלי יד יח). — ורוח: עכר ביתו ינחל רוח (שם יא כט).—וכבוד: כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון (שם ג לה).—וטוב: ותמימים ינחלו טוב (שם כח י).—ב) נחל פלוני, סתם, קבל נחלה: ויאמר יי׳ אל אהרן בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם (במד׳ יח כ). לשמות מטות אבתם ינחלו על פי הגורל תחלק נחלתו (שם כו נה-נו). כי לא ננחל אתם מעבר לירדן והלאה כי באה נחלתנו אלינו מעבר הירדן מזרחה (שם לב יט). ואלה אשר נחלו בני ישראל בארץ כנען (יהוש׳ יד א). וינחלו בני יוסף מנשה ואפרים ויהי גבול בני אפרים למשפחתם וכו׳ (שם טז ד-ה). וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם (שם יט ט). ויאמרו לו לא תנחל בבית אבינו (שפט׳ יא ב). — ג) נחל את פלוני, נתן לו נחלה, עזר לו שינחל: וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו (שמות לד ט). ונחל יי׳ את יהודה חלקו על אדמת הקדש (זכר׳ ב יו).—ונחל לפלוני, קבע לו נחלתו: אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ (במד׳ לד יז). — ובתו״מ: כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ (קידוש׳ א י). יש נוחלין ומנחילין ויש נוחלין ולא מנחילין (ב״ב ח א). יודע היה משה שהבנות נוחלות על מה נחלקו אם ירשו בראוי כבמוחזק ואם לאו (שמעון השקמוני, ספרי במד׳ קלג).—ובהשאלה, נחל את פלוני, לקחו לעצמו, להיות דבר שלו: אם אדם משים עצמו כמדבר זה שהכל דשין בו תורה ניתנה לו במתנה וכיון שניתנה לו במתנה נחלו אל (ערוב׳ נד.). נחליאל שנחלו ע״ז ואמרו אלה אלהיך ישראל וכו׳ משנחלו ע״ז בא להם מלאך המות וכו׳ שנחלו להקב״ה לאלוה והוא נחל אותם לאומה (מדר׳ תהל׳ ה א).—ובסהמ״א, נָחוֹל, היה נחלה: ושבינו לשובינו והיו אשר חשבו לאכלנו אכולים, ויזמו כי אנחנו נחלתם והיו הם בידינו נחולים (ר״ש הנגיד, הלי תעט).

—פע׳, נִחֵל, פ״י, נִחֲלוּ, לְנַחֵל,—נִחֵל את פלוני, נתן לו נחלתו, קָבַע לו נחלתו: אלה אשר צוה יי׳ לְנַחֵל את בני ישראל בארץ כנען (במד׳ לד כט). אלה אשר נִחַל משה בערבות מואב (יהוש׳ יג לב). ואלה אשר נחלו בני ישראל בארץ כנען אשר נִחֲלוּ אותם אלעזר הכהן ויהושע בן נון (שם יד א). אלה הנחלת אשר נִחֲלוּ אלעזר הכהן ויהושע בן נון (שם יט נא).

—הפע׳, הִנְחִיל, פ״י, הִנְחַלְתִּי, הִנְחַלְתֶּם, מַנְחִיל, בְּהַנְחֵל, לְהַנְחִיל, הַנְחִילוּ, תַּנְחִיל, יַנְחִיל, יַנְחִל, יַנְחִילְךָ, יַנְחִילֶנָּה, יַנְחִילֵם,—הִנְחִיל את הארץ וכדומ׳ את פלוני, נתנה לו לנחלה: יהושע בן נון העמד לפניך הוא יבא שמה אתו חזק כי הוא יַנְחִלֶנָּה (את הארץ) את ישראל (דבר׳ א לח). וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו כי הוא יעבר לפני העם הזה והוא יַנְחִיל אותם את הארץ אשר תראה (שם ג כח). וישבתם בארץ אשר יי׳ אלהיכם מַנְחִיל אתכם (שם יב י). חזק ואמץ כי אתה תבוא את העם הזה אל הארץ וכו׳

ואתה תנחילנה אותם (שם לא ז). ויבאו יחדו מארץ צפון על הארץ אשר הנחלתי את אבותיכם (ירמי׳ ג יח). כה אמר יי׳ על כל שכני הרעים הנגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי את ישראל (שם יב יד). להקים ארץ להנחיל נחלות שממות (ישע׳ מט ח). והנחלתי את שארית העם הזה את כל אלה (זכרי׳ ח יב). למען תירשו את הארץ הטובה והנחלתם (אותה) לבניכם אחריכם (דהי״א כח ח).—והנחילו כסא מלוכה: מקים מעפר דל וכו׳ להושיב עם נדיבים וכסא כבוד ינחלם (ש״א ב ח). —ורכוש וכדומ׳: להנחיל אהבי יש ואצרתיהם אמלא (משלי ח כא). — והנחיל את בניו: והיה ביום הנחילו (האב) את בניו את אשר יהיה לו לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכר (דברי׳ כא יו). מאחזתו ינחל את בניו (יחזק׳ מו יח). טוב ינחיל בני בנים (משלי יג כב).—ובתו״מ: יש נוחלין ומנחילין ויש נוחלין ולא מנחילין מנחילין ולא נוחלין לא נוחלין ולא מנחילין (ב״ב ח א). הנכנס למרחץ וכו׳ חופף את ראשו בנתר ובמימי רגלים אעפ״י שעושה תקלה להבאים אחריו שעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ (תוספ׳ ב״מ יא לג). עתיד הקב״ה להנחיל לכל צדיק וצדיק שלש מאות ועשרה עולמות (ריב״ל, עוקצ׳ ג יב). אין הבן יורש את אמו בקבר להנחיל לאחין מן האב (ב״ב קיד:).

—ספע׳, הנחל, הנחלתי,—הנחל לו דבר, היה לו לנחלה: כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מנו לי (איוב ז ג).

—התפ׳, התנחל, התנחלום, התנחלתם, תתנחלו, תתנחלו.
— התנחל פלוני, סתם, לקח נחלתו: למטות אבתיכם תתנחלו [1] (במדי׳ לג נד). — התנחל את הדבר לבניו וכדומ׳, נתנו להם לנחלה: והתנחלתם אתם (את העבדים) לבניכם אחריכם (ויקר׳ כה מו).—והתנחל את הדבר, לקחו לעצמו לנחלה: לא נשוב אל בתינו עד התנחל בני ישראל איש נחלתו (במדי׳ לב יח). והתנחלתם את הארץ בגורל (שם לג נד). זאת הארץ אשר תתנחלו אתה בגורל (שם לד יג). גה גבול אשר תתנחלו את הארץ לשני עשר שבטי ישראל (יחזק׳ מז יג).—ועבדים וכדומ׳: ולקחום עמים והביאום אל מקומם והתנחלום בית ישראל (את הגוים) על אדמת יי׳ לעבדים ולשפחות (ישע׳ יד ב).

נחלה, ש״נ, סמי׳ נחלת, בכנ׳ נחלתי, נחלתנו, נחלתך, נחלתך, נחלתכם, נחלתו, נחלתם, מ״ר נחלות, נחלת, —מה שהאבות מנחילים לבניהם בחייהם או במותם אחריהם, בפרט שדות, בתים, **Landbesitz (von den Eltern stammend), Erbe; don (des parents aux enfants), domaine, héritage; inheritance, property, possession**: ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו על שם אחיהם יקראו בנחלתם (בראש׳ מח ו). ואם אין אחים לאביו ונתתם את נחלתו לשארו הקרב אליו ממשפחתו (במדי׳ כז יא). ויתן להם (משה לבנות צלפחד) אל פי יי׳ נחלה בתוך אחי אביהן (יהוש׳ יז ד). כי בנות מנשה נחלו נחלה בתוך בניו (שם ו). ויאמר נבות אל אחאב חלילה לי מיי׳ מתתי את נחלת אבתי לך (מ״א כא ג). וחמדו שדות וגזלו ובתים ונשאו ועשקו גבר וביתו ואיש ונחלתו (מיכ׳ ב ב). כי יתן הנשיא מתנה לאיש מבניו נחלתו היא לבניו תהיה אחזתם היא בנחלה וכי יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד שנת הדרור ושבת לנשיא (יחזק׳ מו יו-יז).— העביר נחלת פלוני לפלוני, נתנה לפלוני: כן בנות צלפחד דברת נתן תתן להם אחזת נחלה בתוך אחי אביהם והעברת את נחלת אביהן להן (במדי׳ כז ז). איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו (שם ח). — והארץ הנתונה לעם מהעמים: כי ברך יברכך יי׳ בארץ אשר יי׳ אלהיך נתן לך נחלה לרשתה (דברי׳ טו ד). כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה אשר יי׳ אלהיך נתן לך (שם יב ט). לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשנים בנחלתך אשר תנחל בארץ אשר יי׳ אלהיך נתן לך לרשתה (שם יט יד). ואחז בפילגשי ואנתחה ואשלחה בכל שדה נחלת ישראל כי עשו זמה ונבלה בישראל (שפטי׳ כ ו). ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עבדיך ועמך ישראל כי תורם את הדרך הטובה אשר ילכו בה ונתתה מטר על ארצך אשר נתתה לעמך לנחלה (מ״א ח לו). כה אמר יי׳ על כל שכני הרעים הנגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי את ישראל (ירמ׳ יב יד). כשמחתך לנחלת בית ישראל על אשר שממה כן אעשה לך שממה תהיה הר שעיר וכל אדום כלה (יחזק׳ לה טו). —וחלק הארץ הנתון לחלק אחד מהעם, לשבט אחד וכיוצא בזה: לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו (במדי׳ כו נג-נד). כי לקחו מטה בני הראובני לבית אבתם ומטה בני הגדי לבית אבתם וחצי מטה מנשה לקחו נחלתם שני המטות וחצי המטה לקחו נחלתם מעבר לירדן ירחו קדמה מזרחה (שם לד יד-טו). לא נשוב אל בתינו עד התנחל בני ישראל איש נחלתו כי לא ננחל אתם

---

[1] אמר ריב״ג: ושמוהו (הסגול) במקום הקמץ וכו׳ ומקום הפתח במלת ובן אדם ויתנחם ובלמטות אבתיכם תתנחלו (הרקמה ח).

מעבר לירדן והלאה כי באה נַחֲלָתֵנוּ אלינו מעבר הירדן מזרחה (שם לב יח־יט). צו את בני ישראל ונתנו ללוים מִנַּחֲלַת אחזתם ערים לשבת (שם לה ב). זאת נַחֲלַת בני ראובן למשפחותם הערים וחצריהן (יהוש׳ יג כג). כי נתן משה נַחֲלַת שני המטות וחצי המטה מעבר לירדן (שם יד ג). ויהי גבול בני אפרים למשפחתם ויהי גבול נַחֲלָתָם מזרחה עטרות אדר עד בית חורן עליון (שם יו ה). וידברו בני יוסף את יהושע לאמר מדוע נתתה לי נַחֲלָה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב (שם יז יד). הבו לכם שלשה אנשים לשבט ואשלחם ויקמו ויתהלכו בארץ ויכתבו אותה לפי נַחֲלָתָם ויבאו אלי (שם יח ד). אלה הַנְּחָלֹת אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי האבות למטות בני ישראל בגורל (שם יט נא). בימים ההם אין מלך בישראל ובימים ההם שבט הדני מבקש לו נַחֲלָה לשבת כי לא נפלה לו עד היום ההוא בתוך שבטי ישראל בְּנַחֲלָה (שפט׳ יח א). — הִפִּיל ארץ בְּנַחֲלָה, חלקה בגורל ונתנה לנחלה להעם: אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הַפִּלֶהָ לישראל בְּנַחֲלָה כאשר צויתיך (יהוש׳ יג ו). — אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ, כל אחד למקומו: וישלח יהושע את העם איש לְנַחֲלָתוֹ (יהוש׳ כד כח). וילכו בני ישראל איש לְנַחֲלָתוֹ לרשת את הארץ (שפט׳ ב ו). והיה אחרי נתשי אותם אשוב ורחמתים והשבתים איש לְנַחֲלָתוֹ ואיש לארצו (ירמ׳ יב טו). — ודבור רגיל, חלק וְנַחֲלָה בבית פלוני, בפלוני: ותען רחל ולאה ותאמרנה לו העוד לנו חלק וְנַחֲלָה בבית אבינו (בראש׳ לא יד). אין לנו שם כלום. ועי׳ חֵלֶק. — ובתו״מ: אחד הבן ואחד הבת בנחלה (ב״ב ח ד). סדר נחלות כך הוא וכו׳ כל הקודם בנחלה יוצאי ירכו קודמין (שם ב). יש בכור לנחלה ואינו בכור לכהן וכו׳ ויש שאינו בכור לא לנחלה ולא לכהן (בכור׳ ח א). משונה נחלה זו מכל נחלות שבעולם שכל נחלות שבעולם חיין יורשין מתים וכאן מתים יורשין חיין (ר׳ יונתן, ב״ב קיז). על הנחלה שנחלתם אותו ועל הנחלה שנחל אתכם (מדר׳ תהל׳ ה א). — ואמר המשורר: כגר תושב אני על גב אדמה ואולם כי בבטנה נחלתי, נעורי עד הלום עשו לנפשם ומתי גם אני אעשה לביתי (ר״י הלוי, אדני נגדך). הה לפירוד הנחילני נחלת יגון ומגנה, דוד ידעתיו מלפנים חק אהבים לא ישנה (ראב״ע, בעלי ריבי).

נַחֲלָה[1]**,** ש״ז, — כמו נַחַל: אזי המים שטפונו נַחְלָה עבר על נפשנו (תהל׳ קכד ד). — ואמר המשורר: גם הדמעות גרעו חק נחלה כי כאפיקי נחלה נגרו (רשב״ג, בימי יקותיאל).

נַחֲלָמִי, ת״ז, — מרבה לחלם, Träumer; rêveur; dreamer: שמעיהו הַנֶּחֱלָמִי[1] (ירמ׳ כט כד־לא־לב).

נַחֲלַת, ש״נ, — כמו נַחֲלָה: חבלים נפלו לי בנעמים אף נַחֲלַת שפרה עלי (תהל׳ יז ו).

נחם[2]**,** ממנו נָחַם, נִחַם, נֶחָמָה, נִחוּם, תַּנְחוּמִים.

נָחַם, — קל אינו נָהוּג.

—נפע׳, נִחַם, נִחַם, נִחַמְתִּי, נִחָמְתִּי, נִחַמְתֶּם, הִנָּחֵם, אִנָּחֵם, יִנָּחֵם, וַיִּנָּחֶם, יִנָּחֵמוּ. — א) נִחַם פלוני כי עָשָׂה הַדָּבָר, נתחרט על מה שעשה, היה לו צער על זה למה עשה, Reue empfinden; se repentir; to regret, repent: וַיִּנָּחֶם יי׳ כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו ויאמר יי׳ אמחה את האדם וכו׳ ועד עוף השמים כי נִחַמְתִּי כי עשיתם (בראש׳ ו ו־ז). ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלהים פן יִנָּחֵם העם בראתם מלחמה ושבו מצרימה (שמות יג יז). שוב מחרון אפך וְהִנָּחֵם על הרעה לעמך וכו׳ וַיִּנָּחֶם יי׳ על הרעה אשר דבר לעשות לעמו (שם לב יב־יד). ויהי דבר יי׳ אל שמואל לאמר נִחַמְתִּי כי המלכתי את שאול למלך כי שב מאחרי (ש״א טו י־יא). וגם נצח ישראל לא ישקר ולא יִנָּחֵם כי לא אדם הוא לְהִנָּחֵם (שם כט). ויי׳ נחם כי המליך את שאול על ישראל (שם לה). וַיִּנָּחֶם יי׳ אל הרעה ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך (ש״ב כד טז). ואמר אדני יי׳ חדל נא וכו׳ נִחַם יי׳ על זאת גם היא לא תהיה (עמו׳ ז ה־ו). ושובו אל יי׳ אלהיכם כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד וְנִחָם על הרעה מי יודע ישוב וְנִחָם והשאיר אחריו ברכה (יואל ב יג־יד). על זאת תאבל הארץ וקדרו השמים ממעל על כי דברתי זמתי ולא נִחַמְתִּי ולא אשוב ממנה (ירמ׳ ד כח). אין איש נִחָם על רעתו לאמר

[1]) משק׳ לַיְלָה, בהא נוספת.

[1]) אמר ריב״ג: כמה לקב שמעיה אלמתנבי הנחלמי ואכ׳לק בה אנ ד׳לכ לכת׳רה מא כאנ ינסבה מנ אכ׳תלאקאתה אלי אלרויא עלי אלמעני חלמתי חלמתי (למע, אלבאב אלכ׳אמס). — ובעבר׳: כאשר כנו שמעיה המתנבא הנחלמי וסבר אני כי היה זה לרב מה שהיה תולה מבדיאותיו אל החלום על ענין חלמתי חלמתי (הרקמה, דף 39). וכך גם רד״ק.

[2]) רק בעברית וארמ׳. בערב׳ משמש שרש נחם a) במשמ׳ אנחה עמקה ממכאובים קשים.

a) نحم

בה עשיתי (שם ח ו). רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ ולהאביד ושב הגוי ההוא מרעתו אשר דברתי עליו וְנִחַמְתִּי על הרעה אשר חשבתי לעשות לו ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטע ועשה הרעה בעיני לבלתי שמע בקולי וְנִחַמְתִּי על הטובה אשר אמרתי להיטיב אותו (שם יח ז-י). והיה האיש ההוא כערים אשר הפך יי׳ ולא נִחָם (שם כ יו). אולי ישמעו וישבו איש מדרכו הרעה וְנִחַמְתִּי אל הרעה אשר אנכי חשב לעשות להם מפני רע מעלליהם (שם כו ג). כי אחרי שובי נִחַמְתִּי ואחרי הודעי ספקתי על ירך בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי (שם לא יט). ונטעתי אתכם ולא אתוש כי נִחַמְתִּי אל הרעה אשר עשיתי לכם (שם מב י). כאשר זממתי להרע לכם בהקציף אבתיכם אתי אמר יי׳ צבאות ולא נִחָמְתִּי (זכרי׳ ח יד). מי יודע ישוב וְנִחַם האלהים ושב מחרון אפו ולא נאבד וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה וַיִּנָּחֶם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה (יונ׳ ג ט-י). ויזכר להם בריתו וַיִּנָּחֵם כרב חסדו (תהל׳ קו מה). נשבע יי׳ ולא יִנָּחֵם אתה כהן לעולם (שם קי ד). — ב) נִחָם, סתם, ונִחַם לפלוני, שב מִכַּעְסוֹ עליו וְחָמַל עליו: והושיעם מיד איביהם כל ימי השופט כי יִנָּחֵם יי׳ מנאקתם מפני לחציהם ודחקיהם (שפטי׳ ב יח). והעם נִחָם לבנימן כי עשה יי׳ פרץ בשבטי ישראל (שם כא יה). את נטשת אתי נאם יי׳ אחור תלכי ואט את ידי עליך ואשחיתך נלאיתי הִנָּחֵם (ירמ׳ יה ו). אני יי׳ דברתי באה ועשיתי לא אפרע ולא אחוס ולא אֶנָּחֵם כדרכיך וכעלילותיך שפטוך (יחזק׳ כד יד). שובה יי׳ עד מתי וְהִנָּחֵם על עבדיך (תהל׳ צ יג). — ג) נִחַם אחרי מת וכדומ׳, ונִחַם סתם, ונִחַם על, קִבֵּל תנחומים, נחה קצת דעתו, עזב קצת אבלו עליו: ויבאה יצחק (את רבקה) האהלה שרה אמו ויקח את רבקה ותהי לו לאשה ויאהבה וַיִּנָּחֵם יצחק אחרי אמו (בראש׳ כד סז). ותמת בת שוע אשת יהודה וַיִּנָּחֶם יהודה ויעל על גזזי צאנו (שם לח יב). ותכל (נפש) דוד המלך לצאת אל אבשלום כי נִחַם על אמנון כי מת (ש״ב יג לט). קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה מאנה לְהִנָּחֵם על בניה כי איננו (ירמ׳ לא יה). וראיתם את דרכם ואת עלילותם וְנִחַמְתֶּם על הרעה אשר הבאתי על ירושלם (יחזק׳ יד כב). אותם יראה פרעה וְנִחַם על כל המונה חללי חרב (שם לב לא). — ובכלל על צער: גם להם שפכת נסך העלית מנחה העל אלה אֶנָּחֵם (ישע׳ נז ו). לילה נגרה ולא תפוג מאנה הִנָּחֵם נפשי (תהל׳ עז ג). לשמע

אזן שמעתיך ועתה עיני ראתך על כן אמאס וְנִחַמְתִּי על עפר ואפר (איוב מב ו). — ובהשאלה במליצה: מקול מפלתו הרעשתי גוים בהורדי אתו שאלה את יורדי בור וַיִּנָּחֲמוּ בארץ תחתית כל עצי עדן (יחזק׳ לא יו).
— ד) כמו נקם: לכן נאם האדון יי׳ צבאות אביר ישראל הוי אֶנָּחֵם מצרי ואנקמה מאויבי (ישע׳ א כד).
— פִּעֵ׳, נִחַם, פִּי׳, נִחֲמוּ, מְנַחֵם, מְנַחֲמִים, מְנַחֲמֵי, מְנַחֶמְכֶם, נִחַמְתָּנִי, נִחֻמִים, נַחֵם, נַחֲמֵנִי, נַחֶמְךָ, נַחֲמוֹ, נַחֲמוּ, אֲנַחֶמְךָ, אֲנַחֶמְכֶם, תְּנַחֲמֵנִי, יְנַחֵם, יְנַחֲמֵנוּ, תְּנַחֲמֶנּוּ, תְּנַחֲמוּנִי, יְנַחֲמוּ, יְנַחֵמוּן, יְנַחֲמֻנִי. — נִחַם את פלוני מְדַבֵּר, או על צרה מהצרות, הביא לו תנחומים, הניח את דעתו והחליש את צערו, to comfort ; consoler ; trösten: זה יְנַחֲמֵנוּ[1]) ממעשנו ומעצבון ידינו מן האדמה אשר ארה יי׳ (בראש׳ ה כט). אמצא חן בעיניך אדני כי נִחַמְתָּנִי וכי דברת על לב שפחתך (רות ב יג). אודך יי׳ כי אנפת בי ישב אפך ותְנַחֲמֵנִי (ישע׳ יב א). על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי אל תאיצו לְנַחֲמֵנִי על שד בת עמי (שם כב ד). והפכתי אבלם לששון וְנִחַמְתִּים ושמחתים מיגונם (ירמ׳ לא יג). בכו תבכה בלילה ודמעתה על לחיה אין לה מְנַחֵם מכל אהביה (איכ׳ א ב). כי רחק ממני מְנַחֵם משיב נפשי (שם יו). מה אשוה לך ואֲנַחֲמֵךְ בתולת בת ציון (שם ב יג). נַחֲמוּ נַחֲמוּ עמי יאמר אלהיכם דברו על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה (ישע׳ מ א-ב). רנו שמים וגילי ארץ יפצחו הרים רנה כי נִחַם יי׳ עמו (שם מט יג). אנכי אנכי הוא מְנַחֶמְכֶם (שם נא יב). שתים הנה קראתיך מי ינוד לך וכו׳ מי אֲנַחֲמֵךְ[2]) (שם יט). לקרא שנת רצון ליי׳ ויום נקם לאלהינו לְנַחֵם כל אבלים (שם סא ב). כאיש אשר אמו תְּנַחֲמֶנּוּ כן אנכי אֲנַחֶמְכֶם (שם סו יג). שדדה נינוה מי ינוד לה מאין אבקש מְנַחֲמִים לך (נחו׳ ג ז). וְנִחַם יי׳ עוד את ציון ובחר עוד בירושלם (זכר׳ א יז). וחלמות השוא ידברו הבל יְנַחֵמוּן (שם י ב). חרפה שברה לבי ואנושה ואקוה לנוד ואין וְלַמְנַחֲמִים ולא מצאתי (תהל׳ סט כא). תרב גדלתי ותסב תְּנַחֲמֵנִי (שם עא כא). כי אתה יי׳ עזרתני וְנִחַמְתָּנִי (שם פו יז). יהי נא חסדך לְנַחֲמֵנִי כאמרתך לעבדך (שם קיט עו). ויבאו איש ממקמו וכו׳ לנוד לו (לאיוב) ולְנַחֲמוֹ (איוב ב יא). ואיך תְּנַחֲמוּנִי הבל (שם כא לד). וינדו לו וַיְנַחֲמוּ אתו

---

[1]) יש מגיהים יְנִיחֵנוּ, עפ״י תרגום השבעים. וכבר אמרו במדרש: לא השם הוא המדרש ולא המדרש הוא השם לא הוי צריך קריא למימר אלא זה יניחנו או נחמן זה ינחמנו (מד״ר בראש׳ כה). — [2]) ינחמך.

על כל הרעה אשר הביא יי׳ עליו (שם מב יא). והנה דמעת העשוקים ואין להם מְנַחֵם ומיד עשקיהם כח ואין להם מְנַחֵם (קהל׳ ד א).—מְנַחֲמֵי עמל: שמעתי כאלה רבות מְנַחֲמֵי עמל כלכם (שם טז ב).—ובמליצה, נִחַם חרבות הארץ, הקים ההריסות: כי נחם יי׳ ציון נִחַם כל חרבתיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן יי׳ (ישע׳ נא ג).—ודבר לא בע״ח: גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה יְנַחֲמֻנִי (תהל׳ כג ד). כי אמרתי תְּנַחֲמֵנִי ערשי ישא בשיחי משכבי וחתתני בחלמות (איוב ז יג־יד).—ובפרט נִחַם את פלוני על מֵת: ויקמו כל בניו וכל בנתיו (של יעקב שהיה מתאבל על יוסף בנו) לְנַחֲמוֹ (בראש׳ לז לה). וַיְנַחֵם אותם (יוסף את אחיו אחרי מות יעקב) וידבר על לבם (שם נ כא). ויהי אחרי כן וימת מלך בני עמון וימלך חנון בנו תחתיו וכו׳ וישלח דוד לְנַחֲמוֹ ביד עבדיו אל אביו וכו׳ ויאמרו שרי בני עמון אל חנון אדניהם המכבד דוד את אביך בעיניך כי שלח לך מְנַחֲמִים (ש״ב י א־ג). וַיְנַחֵם דוד את בת שבע אשתו (שמת הילד בנה) (שם יב כד).—ובתו״מ: כשמת בנו של רבן יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לנחמו וכו׳ נכנס (ר״א בן ערך) וישב לפניו ואמר לו אמשול לך משל למה״ד לאדם שהפקיד אצלו המלך פקדון וכו׳ א״ל רב״י אלעזר בני נחמתני כדרך שבני אדם מנחמין (אדר״נ יד). מעשה בר׳ אליעזר שנתפס על דברי מינות והעלו אותו לבמה לדון וכו׳ וכשנפטר מן הבמה היה מצטער שנתפס על דברי מינות נכנסו תלמידיו לנחמו ולא קבל (תוספת׳ חול׳ ב כד). מעשה ומתה שפחתו של רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לנחמו כיון שראה אותם עלה לעלייה וכו׳ (ברכ׳ טז:). שוב פעם היו (ר״ג ור׳ יהושע וראב״ע ור״ע) עולים לירושלם הגיעו לצופים וקרעו בגדיהם הגיעו להר הבית וראו שועל אחד יוצא מבית קדשי הקדשים התחילו הם בוכים ור״ע מצחק אמרו לו עקיבא לעולם אתה מתמיה שאתה מצחק ואנו בוכים אמר להם וכו׳ שמחתי שנתקיימו דברי אוריה לסוף עתידים דברי זכריה להתקיים ובלשון הזה אמרו לו עקיבא עקיבא [1] נחמתנו (ספרי דבר׳ מג). כל הנכנסין להר הבית נכנסין דרך ימין ומקיפין ויוצאין דרך שמאל חוץ ממי שארעו דבר שהוא מקיף לשמאל מה לך מקיף לשמאל שאני אבל השוכן בבית הזה ינחמך (מדות ב ב). אל תרצה את חבירך בשעת כעסו ואל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו (אבות ד יח). ואין אומרים ברכת אבלים במועד אבל עומדין בשורה ומנחמין ופוטרין את הרבים (מו״ק ג ז). וכשהוא (הכהן הגדול) מנחם אחרים דרך כל העם עוברין זה אחר זה והממונה ממצעו בינו לבין העם (סנה׳ ב א). בקושי התירו לנחם אבלים ולבקר חולים בשבת (ר׳ חנינא, שבת יב:). תנחומים של הבל ניחמו רבן גמליאל לאותו האיש (שם, כתוב׳ י:). הקב״ה ניחם אבלים וכו׳ אף אתה נחם אבלים (רב חמא בר״ח, סוט׳ יד.). מת שאין לו מנחמין הולכין עשרה בני אדם ויושבין במקומו (רב יהודה, שבת קנב.). אבל כיון שניענע ראשו שוב אין מנחמין רשאין לישב אצלו (ר׳ יוחנן, מו״ק כז:). אבלים לשמאל המנחמין הן עומדים (שם יט.). בעל נחמות ינחם אתכם ברוך מנחם אבלים (יוסף בר נחמני, כתוב׳ ח:). אותו היום נפטר אברהם אבינו ועשה יעקב אבינו תבשיל של עדשים לנחם את יצחק אביו (ב״ב טז:). לא נברא יין בעולם אלא לנחם אבלים ולשלם שכר לרשעים (ר׳ חנן, סנה׳ ע.). כשמת לו (לאדם) בן אומרין לו המנחמין יחיה בנך האחר הנשאר לך (מד״ר אסת׳, ובכל מדינה). אמר הקב״ה לנביאים לכו ונחמו את ירושלים הלך הושע לנחמה אמר לה הקב״ה שלחני אצלך לנחמך (פסיק׳ דר״כ, נחמו). אמר להם הקב״ה (לנביאים) אני ואתם נלך ונְנַחֲמֶנָה הוי נחמו נחמו עמי נחמוה עמי נחמוה עליונים נחמוה תחתונים וכו׳ נחמוה על עשרת השבטים נחמוה על שבט יהודה ובנימין (שם). נחמוני נחמוני עמי (שם). משל לאדם שמתה לו אשתו ונכנסו חביריו לנחמו אם על אשתו מנחמים לו ואינו מתנחם אומרים לו וכי אשתך יפה מאשת פלוני שמתה וקבל עליה תנחומים (פסיק׳ רבתי ל). אמר הקב״ה לאברהם לך ונחם את ירושלם שמא מקבלת תנחומים ממך (שם).

—פֻּעַ׳, נֻחַם, נֻחֲמָה, תְּנֻחֲמוּ.—נֻחַם פלוני, שנִחֲמוּהוּ על צרתו וכדומ׳: עניה סערה לא נֻחָמָה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים (ישע׳ נד יא). כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תְּנֻחָמוּ (שם סו יג).—ובתלמ׳: מעשה ומתו בניו של ר״ע נכנסו כל ישראל והספידום הספד גדול בשעת פטירתן עמד ר״ע על ספסל גדול ואמר אחינו בית ישראל שמעו אפילו שני בניו חתנים מנוחם הוא בשביל כבוד שעשיתם וכו׳ לכו לבתיכם לשלום (מו״ק כא:).

—התפ׳, הִתְנַחֵם, הִתְנַחַמְתִּי, אֶתְנַחֵם, יִתְנַחֵם.—א) הִתְנַחֵם פלוני על מת וכדומ׳, קבל תנחומים, נחה קצת דעתו

—[1]) בגמ׳ סוף מכות, בנוסח׳ הדפוס: עקיבא ניחמתנו עקיבא ניחמתנו, ובכ״י: עקיבא ניחמתנו ניחמתנו.

ואינו מתאבל כ״כ: ויקמו כל בניו וכל בנתיו לנחמו וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה (בראש׳ לז לה). זכרתי משפטיך מעולם יי׳ ואתנחם (תהל׳ קיט נב).— ב) התנחם לפלוני לעשות לו דבר, על הרעה שעשה לו פלוני נחם עצמו במחשבה להרע לפלוני: **וישטם עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי ויגד לרבקה את דברי עשו בנה הגדל ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן ותאמר אליו הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך** (בראש׳ כז מא-מב). כי ידין יי׳ עמו ועל עבדיו יתנחם (דבר׳ לב לו). — וסתם, התנחם, הנחם, כמו״כ: וכלה אפי והנחותי חמתי בם והנחמתי (יחזק׳ ה יג). — ג) התנחם פלוני, כמו נפע׳ א׳ נחם, נתחרט: **לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם** (במד׳ כג יט).—ובתו״מ: **מלך ישראל אין עומד בשורה להתנחם ואין עומד בשורה לנחם אחרים** (תוספת׳ סנה׳ ד ב). וכשהוא (כה״ג) מתנחם מאחרים כל העם אומרים לו אנו כפרתך (משנ׳ שם ב א). אבל ג׳ ימים הראשונים אינו הולך לבית האבל מכאן ואילך הולך ואינו יושב במקום המנחמין אלא במקום המתנחמין (מו״ק כא:). אם על אשתו מנחמים לו ואינו מתנחם אומרים לו וכי אשתך יפה מאשת פלוני שמתה וקיבל עליה תנחומים (פסיק׳ רבתי ג). ובלשון הזה אמרו לו עקיבא נחמתנו תתנחם ברגלי מבשר (מד״ר איכ׳, על הר ציון). מתנחמים על המתים ואין מתנחמים על החיים (ר׳ יוסי, שם בראש׳ פד). מתנחם אני שבראתי אותו מלמטה שאילו בראתי אותו מלמעלה כשם שהמריד בי את התחתונים כך היה ממריד בי את העליונים (ר׳ נחמיה, שם כז). למלך שנשא מטרונה וכתב לה כתובה מרובה וכו׳ הניחה המלך והלך לו למדינת הים ואוחר לשם נכנסו שכנותיה אצלה והיו מקניטות אותה ואומרות לה הניחך המלך והלך לו למדינת הים ושוב אינו חוזר עליך והיתה בוכה ומתאנחת וכיון שנכנסה לתוך ביתה פותחת ומוצאת כתובתה וקוראת וכו׳ מיד היתה מתנחמת (ר׳ יוחנן, שם איכ׳, זכר עניי). — ואמר הפיטן: יחלנו תנחומיך ובזאת נתנחם, כי רחום אתה ועל הרעה תנחם (ר״י הלוי, אבל אשמים אנחנו).—*ובמשמ׳ חרטה וחמלה: לא בן עמרם הוא שעשה לאל שיתנחם (ירוש׳ תעני׳ א א). בהרף עין אני גוזר על האדם שימות והוא עושה תשובה ואני מתנחם עליו (מד״ר שמות מה).

נחם, ש״ז, — ש״פ מן נחם: **מיד שאול אפדם ממות אגאלם אהי דבריך מות אהי קטבך שאול נחם יסתר** מעיני (הוש׳ יג יד).—ואמר המשורר: התנחומים תדבר על לבבי ואנה אחריו נחם וסבר, ואיך לי אחרי יצחק תבונה וחיים אחרי שמתיו בקבר (ר״ש הנגיד, התנחומים).

נחמה[1], ש״נ, בכנ׳ נחמתי, מ״ר נחמות. — א) הקלת הצער והתוגה ע״י דברי נחומים ותקוות טובות וכיו״ב. Trost; consolation: זאת נחמתי בעניי כי אמרתך חיתני (תהל׳ קיט נ). ותהי עוד נחמתי ואסלדה בחילה (איוב ו י).—ובתו״מ: שכן מצינו בנביאים הראשונים שהיו חותמין את דבריהן בדברי שבח ובדברי נחמות וכו׳ חוץ מירמיהו שחתם בדברי תוכחות (ירוש׳ ברכ׳ ה א). (כשנפטר אליהו מאלישע) בנחמות ירושלם היו עוסקין (ר׳ יודן בן ר׳ איבו, שם). אמר לו (הקב״ה לישעיהו) וכו׳ הייך שכל הנביאים מתנבאים נבואות פשוטות ואת נחמות כפולות (מד״ר ויקר׳ י). — ואמר המשורר: הפחידוני עוני וחסדך יבטיחני, ונחמת חזיוני בהקיצי תשיחני, והאמינו רעיוני כי רוחך תניחני (ר״י הלוי, יוצר לראשית גזי). קרא שיר זה לנחמה חתן דמים אשר דמה, לאיל על אפיק מים ולא יוכל שבור צמא (ריב״ג, קרא שיר זה).—ומשל: ברעת השונא ימצא איש חצי נחמה (יוסיפון, דף 693). וכמאמר החכם צער רבים נחמה (ספ׳ החינוך, מגלת שלח). אילו הייתי אני לבדי לא אתנחם אך אמצא אחרים וצערת רבים נחמה (ר״מ אלשיך, איוב ג יח).—ואנשי ירושלם אומרים: צרת רבים נחמת השוטים.—ב) *טובה גדולה, ישועה שבאה אחרי צרה גדולה: בזמן שישראל שרויין בצער ופירש אחד מהן באין שני מלאכי השרת וכו׳ ואומרים פלוני זה שפירש מן הצבור אל יראה בנחמת צבור (תעני׳ יא.). וכל המצער עצמו עם הצבור זוכה ורואה בנחמת צבור (שם). שבעה דברים מכוסין מבני אדם אלו הן יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין וכו׳ (מכי׳ בשלח ד ה, פסח׳ נד:). — אראה בנחמה אם לא וכו׳, כעין שבועה, במשמ׳ אראה בנחמת ישראל, בישועת ירושלם: אמר ר׳ יהודה בן טבאי אראה בנחמה אם לא הרגתי עד זומם בשביל לעקור מליבן של ביתוסין שהיו אומרים עד שיהרג הנידון אמר לו שמעון בן שטח אראה בנחמה אם לא שפכתה[2] דם נקי (תוספת׳ סנה׳ ו ו). אמר שמעון בן שטח אראה בנחמה אם לא ראיתי אחד שרץ אחר חבירו והסייף בידו נכנס מפניו לחורבה נכנס אחריו ונכנסתי אחריו ומצאתיו הרוג והסייף ביד הרוצח ומנטף דם ואמרתי לו רשע

---

[1]) משקי פעלה.—[2]) בגמ׳ ירוש׳ שם ו ד בשנוי לשון: אמר לו שמעון בן שטח אראה בנחמה אם לא מעלים

מי הרגו לזה אראה בנחמה אם לא או אני או אתה [1]) הרגנוהו אבל מה אעשה לך שאין דינך מסור בידי (שם ח ג). אמר ר' אלעזר בר צדוק אראה בנחמה שראיתיה (את בתו של נקדימון בן גוריון) שמלקטת שעורים מתחת טלפי סוסים בעכו (שם כתוב' ה י). א"ר אלעזר בר צדוק אראה בנחמה אם לא ראיתיה (את מרים בתו של שמעון בן גוריון) קשורה בשערה בזנב הסוס בעכו (ירוש' שם, סוף ה). — ג) *במשמ' חרטה: ואין נחמה אלא תהות שנאמר כי נחמתי כי עשיתים (ספרי דבר' שכו). — ובסהמ"א: ואנו באים לחקור על מספרם להפריש מהם שם התשובה האמתית שהיא נחמת האדם על חובותיו וכו' כי גדר התשובה המפרש את טעמה הוא נחמת האדם על מעשהו והטאו אשר חטא (ראב"ה הנשיא, הגיון הנפש ג).

נחן [2]), ממנו נֵחַן.

נֵחַן [3]), פ"ע, נֵחַנְתִּי, — נֵחַן פלוני, היה בצרה גדולה, במעמד קשה מאד, elend, bedrängt sein; être misérable; be miserable: ישבתי בלבנון מקננתי בארזים מה נֵחַנְתִּי [4]) בבא לך חבלים חיל כיולדה (ירמ' כב כג).

נַחְנוּ, נַחְנוּ — מלת הגוף כמו אנחנו: כלנו בני איש אחד נַחְנוּ כנים אנחנו (בראש' מב יא). ונַחְנוּ מה כי תלונו עלינו וכו' ונַחְנוּ מה לא עלינו תלנתיכם (שמות יו ז-ח). נַחְנוּ נעבר חלוצים לפני יי' ארץ כנען (במד' לב לב). נַחְנוּ פשענו ומרינו אתה לא סלחת (איכ' ג מב).

נחץ [1]), ממנו נָחוּץ, נַחַץ, *נְחִיצָה, *נְחִיצוּת, *נַחַץ.

נָחַץ, פ"י, — נָחַץ דָּבָר, אץ לעשותו, והדבר נָחוּץ, שצריך לעשותו מיד, מהרה, עי' ערך נָחוּץ. — ומצוי השמוש בסהמ"א במשמ' מהירות דחוקה: נחץ והניח דם הפר ונטל דם השעיר (יוסי בן יוסי, סד' עבודה). סוד כיצא בהנויה, צאת עגומים לרויה, נחצו צירים לשביה, שני תאמי צביה (ר"י טוב עלם, ילדת להליל, יוצ' לשבה"ג). תשבי שם אזור שק במתניו תחבשת, מהר להודיע ישני מכפל אבות שלשת, נחץ לרועה נאמן מה לך נרדם להעשת, קום קרא אל אלהיך אולי יתעשת (מנחם בר מכיר, אדם בקום, סליחי תעני' אסת'). — ובווי נָחַץ: נחץ להוריד גבוהים, ותרים שפלים ורוהים (ר"י אבן מוהג'ר, אהון כל מעשיו). — ובינוני: עודנו עוצם עיניו בגויו נוחצים, חץ אחר חץ מורים ולוחצים (ר"א קליר, איכה אלי, קינ' לת"ב). לשונך הרע היורה כחץ, ירוץ לבור כגבור נוחץ (עזר' הבבלי, הוכח' מוסר טו). לא הייתי נוחץ להשיב תכף ממש בבוא מכתבו (ר' יוסף זכליה, ברכת ספ' כדי חמד לרח"ח מדיני). — ובהשאלה, נָחַץ את המִלָּה, השמים תנועה מאחת האותיות כדי למהר את הברתה: ואיננו רחוק שיהיה (השם סבך במְסֻבְּכוֹ) קודם הסמיכה על דמיון סלם (והיה צריך להיות מְסֻבָּכוֹ) ונהצו [2]) המלה (ר"ל הניחו הבית בשוא) כאשר קרה באת מקדשו (ר"י א"ת, ספרש' לריב"ג, סכך). — ונִחַץ אותו לעשות דבר, האיץ ודחק בו לעשותו: ומצות האל עלי חזקה ר"ל שנחץ אותו ללכת ולדבר וכו' והיה זה קשה על הנביא וכו' אלא שלא יכול לאחר מלכת מפני שנחץ אותו הבורא בזה (הוא, שם, שרש יד). — פע', *נִחֵץ, תְּנַחֵץ, ובהוספת ה תְּנַחֲצָה, פעו"י, — מִהֵר: סור נבלה ושרץ ושכבת זרע תרחצה, כהן לקדשה בזריזות תנחצה (ר"א הזקן, אזהר', אמת יסגה הכי). מלך קדוש שוכן שמי ערץ, נחץ מבשר עלות הפורץ (רסב"י הגדול, מלך אמון, יוצ' ב ר"ה). נחץ ישועות עדה, באה לפניך בתודה, וקבץ נפוצות יהודה, והיו בניו כקדם (יצחק משכראן, אסורה בגלות). לנחץ קץ ישעכם, צאת מאוסר

עליך כאילו שפכת דם נקי. — [1]) כך בנדפס ובכ"י וינה, וכך גם בגמ' סנה' (לז:) שבוע' (לד.). ובכ"י א"פ הוצא' צוק"ם: אם לא אראנו אני ואתה וכו'. ובגמ' ירוש' (סנה' ד יא) אראה בנחמה שזה הרגו.

[2]) גם בכנענ', ועי' הערה להערך.

[3]) כמו מֵאֵן, ועי' הערה לקמן. — [4]) כך הכתיב והקרי, ועי' המו"מ של הקדמוני' והחדשים במלה זו בהמלון ערך חנן בהערה להנפע', והכרעתי שם כי הוא שרש נחן, במשמ' נחם a) בערבי' בענין אנחה. והנה כבר השבעי' תרגמו מלה זו במשמ' אנחה: καταστενάξεις, אך אין לברר אם באמת היה בנסחתם נאנחת, או שהם תרגמו כך הפעי' נחנתי לפי הכונה. ואעפ"י שלפי הענין משמ' אנחה נאותה כאן, אך נאותה כאן גם משמ' היה בצרה גדולה, כמו שנאמר צרה כמבכירה, ולמשמ' זו יש סעד מלשון כנענ' ששם באה מלה זו ממש נהן, במשמ' זו, בכתב שע"ג ארונו של אשמנעזר: כ אנכ נחנ נגזלת בל עתי וכו' (CIS I, 3), ופרשו המפרש' שהוא נפע' מן חנן, אך אין צרך, והוא שרש מיוחד לזה.

a) نحم

[1]) בערבי' נחצ' a). — והעיד דונש כי רסע"ג סבר כי השרש הוא נחץ, וז"ל: ואמר (הגאון) בחילופין כי הנון תתחלף בלמד כדכתיב כי היה דבר המלך נחוץ כמות לחוץ ונעשה נחצתי במקום לחצתי לפי שנון שבנחוץ מעיקר המלה היא אצלו. ע"כ. ועי' הערה לערך נחוץ.

[2]) תרגום המלה אדרג' בערבי'.

a) نحض

כבליכם, להמתין בא עתכם, השבעתי אתכם (יוצ׳ לשבת הוהמ״פ, אהוביך אהבוך).—ובמשמ׳ נתן תקף וחזוק לדבר, bestärken; raffermir; strengthen: אך ההגדות מהם שנוהגים מהם דרך הצעה והקדמה לענין שרוצים לנהצו ולאמצו כמו שאמרו כשירד רבון העולמים למצרים לנחץ האמונה שיציאת מצרים היתה בכונה מאת האלהים יתברך לא במקרים ולא במצועים מתחבולות בני אדם וברוחניות כוכבים ומלאכים ושדים (ר״י א״ת, כוזרי ג עג). ולנחץ הדבר יותר נכפל עם פתע בפתע פתאם (רד״ק, שרש פתה).

—נפע׳, *נִנְחַץ,—במשמ׳ קל: דרש ולבש בגדי גהץ, גש וקידש ולדביר נִנחץ, גחלת ובזך הוציא מסחץ (משולם בר קלוני׳, סד׳ עבודה, אבוחה נפלאותיך).

—הפע׳, *הִנְחִיץ: ואשר כתב אלף שלש מאות ושלשים וחמש אין לידע עד יערה עלינו רוח ממרום להנחיץ ביאת גואל לגואלנו (פי׳ מיוחס לרסע״ג, דני׳ יב ז). ועוד הוסיף להנחיצנו לדעת ולדקדק מה שתחת (רבנו נסים, פי׳ יצירה, קונטר׳ המקור׳, כוז׳ דוקס).

***נַחַץ**, ש״ז,—שה״פ, במשמ׳ מהירות וחזק: וכתב צוררי אליו בנחץ כתב חזק ורם מאין פצירה, ושלח לו התדע כי שמואל לחיותו בדתנו עברה (ר״ש הנגיד, אלוה עז). והנפעל נבהלו נחפזו נחפז ללכת מקול רעמך יחפזון ענין הכל נחץ ומהירות עם פחד (ר״י א״ת, השרש׳ לריב״ג, חפז). וממנו כתרו את בנימין הרדיפוהו כלומר המתינו לו ולא רדפוהו בנחץ (שם, כתר). נכתב בנחץ גדול בי״א תשרי שנת אתק״ו לשטרות בארץ מצרים (אגר׳ הרמב״ם להכמי מונופיליר). ההכרחה והאונס שהנוגש עושה לעובדים לפניו לעשות איזה דבר בנחץ גדול וזה השמוש מהלחץ נקרא בדבריהם דוחק (ר״י אברבנאל, זבח פסח על הגדה, וירא את ענינו). כותב בנחץ נאמנך יצחק ב״ר ששת זלה״ה (הריב״ש, תשו׳ תטו). שהשליחות היתה במהירות גדולה וכו׳ שהשלוהים ההמה באו זה אחר זה ובנחץ גדול עד שהגיעו אליו (רשב״ל דולאן, מג׳ ספר קנז.).—ואמר הפיטן: הבדלו מכל חטא ומכל טומאה בנחץ, פן תהיו בעמים בני נבל אנשי שחץ (קרובץ ארג׳יל, שבת פרה, טהור עינים). — ובמשמ׳ חִזּוּק דבר: שער כ״ו ממה שהוסף בו לנחץ ממה שאין צרך בדברים אליו יש שישנו הפעל או המלה לבלי צרך מביא אל זה בתכן הענין אבל על דרך הנחץ ואפשר שיהיה הנחץ ראוי וכו׳ ויש שמרבים האחד אם לנחץ אם להגדיל ענינו (ר״י א״ת, הקדמה כו). ואפשר שתחדש ההא הזאת טעם זולתי טעם הפלגה והנחץ כמו הא לנועדיה הנביאה (שם ו). במאד מאד תוספת הבית בו לנחץ (הוא, השרש׳ לריב״ג, מאד). שכבר מצאו בעלי הלשון שדרך הרבה מקראות לכפול תיבות לנחץ ולחזק (רמב״ן, שמות ד ט). —ובמשמ׳ דֹּחַק ופצירה: ודפקום יום אחד קול דודי דופק ענינו הנחץ והפצירה וממנו מתדפקים על הדלת כלומר פוצרים לדחות את הדלת ולשברו (ר״י א״ת, השרש׳ לריב״ג, שרש דפק).—ובמשמ׳ צרך שאין לדחותו: שגזרו עליהם שיוליכו עץ כבד ועב לאחוריהם תלוי בצואריהם ללעג ולזה לא היו יוצאים מבתיהם כי אם לנחץ גדול (ר״י בן וירגא, שבט יהודה, שמד לב).

***נַחְצוֹן**, ש״ז,—כמו נַחַץ, מהירות וזריזות: עוד השיריים שפך בנחצון, על יסוד מערבי של חיצון (משול׳ בר׳ קלוני׳, סד׳ עבודה, אבוחה נפלאותיך).

א. נחר[1], ממנו נְחִיר, נַחַר, נַחֲרָה, ב. *נָחַר, ב. *נְחִירָה.

נַחַר, ש״ז, בכנ׳ נַחְרוֹ, — שאיפת האויר דרך הנחירים בקול שאון, נַחַר הכוס וכדומ׳: התתן לסוס גבורה התלביש צוארו רעמה התרעישנו כארבה הוד נַחְרוֹ אימה (איוב לט יט-כ).

ב. *נחר[2], ממנו א. *נָחַר, א. *נְחִירָה.

א. *נָחַר, פ״י,—נָחַר בְּהֵמָה, המיתה לאכילה בדקירה בצוארה, ein Tier durch einen Stich töten, percer un animal; to kill by piercing: נוחרין היו עדרות באיסטרטית של מלך והיו עולי רגלים מפקיעין בדם עד רכובותיהם (שמעון בן פתירה, תוספתי עדי׳ ג ג). לפי שהיו ישראל נוהרין ואוכלין במדבר (ר״ע, מד״ר ויקר׳ כב). הנוחר ומעקר ושחיטת נכרי (תוספת׳ חול׳ ו ד). השוחט וצריך לדם לא ישחוט כדרך ששוחטין אלא כיצד עושה או נוחרו או כולקו (שם ו). וגוים נוחרים ומעקרים ומקריבים שקצים ורמשים לעבודה זרה (קטע מכי׳ דרשב״י, JQR 1903, 452). בהמות נותץ ללויתן בקרניו וקורעו ולויתן נותץ לבהמות בסנפיריו ונוחרו (ר׳ יודן בר״ש, מד״ל ויקר׳ יג).—ובסהמ״א: כשהיו ישראל במדבר לא נצטוו בשחיטת החולין אלא היו נוחרין או שוחטין ואוכלין כשאר האומות וכו׳ הרוצה לנחור ולאכול במדבר היה נוחר (רמב״ם, שחיט׳ ד יז). ונשאל הראב״ד ז״ל בלשון הזה

[1] גם בערב׳ נח׳ר a).
[2] גם בערב׳ נחר b).

a) نخر (b نحر

אם היה חולה שיש בו סכנה וצריך לשחוט לו תרנגולת למה לא נאמר לנכרי שינחור לו ונאכילנו הנבילה וכו' ותמהני שא"כ מצא תרנגולת נחורה נאכילנה אותו ולא נשחוט לו (הר"נ על הרי"ף, יומ' ד:). והנצרים המשתכרים בדמי העורות דרכם לקנות העורות מן היהודים ואם ברחוק זמן יזדמן שיקנו הטלאים חיים ינחרו אותם וישליכו הבשר לכלבים (שו"ת ר"נ גירונדי מה).—ונחר אדם, הרגו כמו שנוחרים בהמה: עם הארץ מותר לנוחרו ביום הכיפורים שחל להיות בשבת (ר' אלעזר, פסח' מט:). — ובסהמ"א: ומותר לו לאותו נרדף לנהור את עם הארץ הרודף אותו בזמן שאין מוצא להציל את עצמו אלא בהריגתו (תשו' הגא', הרכבי, סי' שפ). התלמידים הללו שהזכרת ראויים לנוחרם ביום הכפורים שחל להיות בשבת ולקרען כדג (שם).—ואמר המשורר: וכף רגל אשר לא הִצגה על אדמה הֻכתה בנהללים, וגבורים מחללים נחורים ומשלכים פגרים כנבלים (ר"ש הנגיד, הלי תעט).—ואמר המליץ: לשונו הרע כססכין ינחר, ומגאון לבבו גרונו ניחר (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר ה).—נחר מַפּוּהַ, עי' חרר.

—פע', *נִחֵר, ניחר.—כמו נחר: ניחר[1]) להם (חול' יז.).

ב. *נָחַר, פ"י —השמיע קול נְחָרָה מרֹב כאב וצער וכדומ': (תנוקת שלא הגיע זמנה לראות ונשאת נותנים לה לשמש עד שתחיה המכה) עד כמה אמר רב יהודה אמר רב כל זמן שנוחרת[2]) (נדה סד:).—ולאות וכדומ': זה היה מנהגו אדם שרוצה ליכנס שם (לבית הכסא) היה נוחר ואם היה שם אדם היה נוהר כנגדו וזה חוז לאחוריו ורב ספרא לא עשה כן אלא רבי אבא נחר ואמר לו רב ספרא ליעול מר והיה לו לנחור כנגדו[1]) (בב"י תמיד כז:).

—פע', *נִחֵר, ניחר: ששה (סנחריב) וניחר דברים כלפי מעלה (סנה' צד.).

ג. *נָחַר, שרש חדש מן נִחַר גרוני, ובנפע' נִנְחַר: ויצעק טיטוס בהם עד היִנהר גרונו (יוסיפון, פרק לד). ולקול הנחרש ולגרון הננהר (אסף הרופא, כ"י 183).

—הפע', *הִנְחִיר,—עשהו נָחוֹר, לא חָלָק: והסבה בהעירנו בזה להקשות גופו (של הילוד) כי הוא בתחלת הלידה יוזק מכל נוגע ופוגע ינחירהו ויסיר חלקותו (קאנון א ג א, בשמירת הילוד). אם לא יהיה קור מחוץ מנחיר סתום הנקבים (שם ג א א יב). ולפעמים יצרד הקול בקור המסיר החלקות והחום המופלג במה שמיבשים המזג וכן התעורה והמזונות המנחירים (שם שם י כ א). הליחות החדות או הרפואות החדות המנהירות האבר כשיהי' עמהם יתרון חוזק יחדשו באברים הבשריים שחין או נגע (פרקי משה ז).

—קל, *נחַר: מעיניו נסתרתי וכעת הפקרתי, וגרוני נחרתי מעיני קרתי (משה ריאטי, אגר' יער הלבנון, כ"י בריט"מ).

נַחֲרָה, ש"נ, סמי' נַחֲרַת,—נַחֲרַת הסוס, כמו נַחַר: מדן נשמע נַחֲרַת סוסיו מקול מצהלות אביריו רעשה כל הארץ (ירמ' ח יז). — *והאדם: שבשעת תשמיש יש לה נחרה[2]) ואינה יכולה לכלוא את נשימתה מהשמע (ערוך, ערך קל).

א. **נחש**[3]), ממנו נָחַשׁ, נַחַשׁ, מְנַחֵשׁ, *נִחוּשׁ.

נָחַשׁ,—קל לא נמצא במקרא.

—פע', נִחֵשׁ, פ"ע, נִחַשְׁתִּי, נַחֵשׁ, יְנַחֵשׁ, תְּנַחֲשׁוּ, יְנַחֲשׁוּ.

—נִחֵשׁ פלוני, עשה מעשה נַחַשׁ: ויאמר אליו לבן אם נא מצאתי חן בעיניך נִחַשְׁתִּי[4]) ויברכני יי' בגללך (בראשי'

---

[1]) כך ברוב דפוסים וכ"י. אך בכ"י ר' ינחר, והכונה לנפעל: יִנָּחַר. וגרסה זו היא הנכונה. וכן בספר והזהיר (ויקר' טז) ינחר היה לו לכתוב.

[2]) ואמרו בגמ' שם: כי אמריתה קמיה דשמואל אמר לי נחירה זו איני יודע מה היא אלא כל זמן שהרוק מצוי בתוך הפה מחמת תשמיש. ושאלו שם: נחירה דקאמר רב היכי דמי אמר רב שמואל בר"י לדידי מיפרשא לי מיניה דרב עומדת ורואה יושבת ואינה רואה בידוע שלא חיתה המכה ע"ג קרקע ורואה ע"ג כרים וכסתות ואינה רואה בידוע שלא היתה המכה. ע"כ. והנה י' לוי ויסטרוב פרשו הפעל נוהרת במשמ' נזילת הדם מהמקור. וקוהוט אמר שהוא כמו נהר, במשמ' נזל. אך כל זה דחוק, ואין ספק בדבר שרב השתמש כאן בהפעל נחר הידוע, המצוי בתלמוד, בפרט בארמ', במשמ' השמיע קול נשימה מן הנחירים. ואמר שכל זמן שהיא נוחרת מחמת תשמיש זה סימן שעוד לא היתה המכה, וע"ז אמר שמואל נחירה זו איני יודע מה היא, ר"ל שאין הדבר תלוי בנחירת האשה אלא כל זמן שרואה מחמת תשמיש אנו תולים כדם בתולים ואפילו אם לא נוחרת. ועי' ב. *נחירה. — [1]) בגמ' שם בארמ': רב ספרא הוה יתיב בבית הכסא אתא רבי אבא נחר ליה א"ל ליעול מר וכו'.

[2]) בתשו' הגאו' נחירה, עי' ב. *נחירה.

[3]) בערב' נחש a).

[4]) קצת החדשים מפרשים אותו עפ"י הלשון האשורי שהשרש נחש משמש בה במשמ' הרבות נכסים, השפיע רוב טובה וכדומ', וסוברים שהוא נִפע', והכונה בנחשתי הייתי עשיר (עי' OLZ 1913, 390).

a) نحس

ל כז). הלוא זה (הגביע) אשר ישתה אדני בו והוא נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ בו הרעתם אשר עשיתם (שם מד ה). הלוא ידעתם כי נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ איש אשר כמני (שם יה). לא תְנַחֲשׁוּ ולא תעוננו (ויקר' יט כו). והאנשים יְנַחֲשׁוּ וימהרו ויחלטו הממנו ויאמרו אחיך בן הדד (מ"א כ לג). ויעבירו את בניהם ואת בנותיהם באש ויקסמו קסמים וַיְנַחֲשׁוּ (מ"ב יז יז). והעביר את בנו באש ועונן וְנִחֵשׁ ועשה אוב וידענים (שם כא ו).—ובתו"מ: מגיד (הכתוב) שלא נכשל אחד מהם בדרך שמא י נ ח ש ו ויחזרו להם לאחוריהם וכן מצינו שהגוים מ נ ח ש י ם וכו' וזקני מדין נ ח ש ו וחזרו לאחוריהם (מכי' בשלח ב ב). אלו ה מ נ ח ש י ם בחולדה בעופות ובדגים (סנה' סו.). כל ה מ נ ח ש סופו לבוא עליו (ר' לוי, ירוש' שבת ו י). כל ה מ נ ח ש לו נחש (שם, נדר' לב.). כל אדם שאינו מ נ ח ש מכניסין אותו במחיצה שאפילו מלאכי השרת אין יכולין ליכנס בתוכה (שם). הרי את מחזר ו מ נ ח ש ומקסם באיזה מקום תשלום בהם (מד"ר במד' כ).—ובסהמ"א: ובשביל ש נ י ח ש לא רצה לאכול מאותו בשר (רגמ"ה, חול' צה:). חכמת חשמוש והדבור היא להם מן הדברים אשר מ נ ח ש י ם בהם וכמעט שלא ישימוה מן האפיקורסות (ר"י א"ת, סקדי' ריב"ג להרקמה).—ואמר המשורר: הידע הזמן כח לבבי ו נ ח ש כי לבבי כנחושה (רשב"ג, הלפור או דרור). — והפיטן: רגש ולחש, ועת לדתו נ ח ש, ובכשפיו הוכחש, ובחלש נחלש, ולא חש (ר"א קליר, אז קולן, שבת זכור). ולא נכשל אחד מהם ולא ארעוהו סכנים, לבלתי ל נ ח ש לשוב למלוצים, כי חקות העמים מ נ ח ש י ם ומעוננים (הוא, אמן גבורותיך, יוצ' אחרון פסח).

—נתפ', הִתְנַחֵשׁ: פי' נ ת נ ח ש ואמר אין שם באמי (ר"ח ע"ז לט.). לא מצאו בביתו אלא מצא הבית ריקם ו נ ת נ ח ש לומר לא מצאתיו בביתו ואמר מלא יהיה ביתו (ערוך, ערך נפש).

—קל, נָחַשׁ: שחקקתם [1] שאנו נ ו ח ש י ן נחישות שאנו רגילין ליקח ראשי כבשים בר"ה וכו' (תשו' הגא', מובא באור זרוע, הלכ' ר"ה).

נַחַשׁ, ש"ז, מ"ר נְחָשִׁים,—אחד ממיני הכשפים והקסמים, בקצת פעולות ותנועות בכלי מן הכלים או עפ"י סימנים בהטבע או בקצת בע"ח, וכיוצא בזה: כי לא נַחַשׁ ביעקב ולא קסם בישראל (במד' כג כג). וירא בלעם כי טוב בעיני יי' לברך את ישראל ולא הלך כפעם בפעם לקראת נְחָשִׁים וישת אל המדבר פניו (שם כד א). — ובתו"מ: בית תינוק ואשה אף על פי שאין נ ח ש יש סימן (רשב"א, חול' צה:). כל נ ח ש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול אינו נחש (רב, שם). בלק היה בעל קסמים ובעל נחש יותר מבלעם שהיה נמשך אחריו כסומא (מד"ר במד' כ).—ובסהמ"א, ואמר המליץ: אם לא תנחש לא יאונה לך ב נ ח ש טוב ורע, הלוך בתום ובאל בטח ועצת מתי קסם פרע (ר"ש הנגיד, בן משלי, האסיף תרנ"ד 145). בשורי את מאור שיבה במאפל שערה אלכה לקראת נ ח ש י ם (רמב"ע, תרשיש ה נה). דרך קשתו והציב רשהו ובמלכדתו נתנני יי', הניד ראשו בעננו ונחשו ואמר בפרשו מה דבר יי' (ראב"ע, אל אל אקרא). בניך נגרשים מחיקך מגורשים, איך חלשום חלשים הולכים לקראת נ ח ש י ם, ובבואם הקֳדשים בית קדש הקדשים (הוא, היך מגר). — נַחַשׁ לטובה: ובמוצאי שבת בבורא מאורי האש מסתכלין לאור האבוקה בפנינו ובצפרנינו ואנו מטילין לתוך הכוס מעט מים ושותים וחוזרים ושופכין ושאלתם לפרש לכם זה נ ח ש הוא לטובה להכמים ורוב אנשי בבל כך רגילין לעשות (רה"ג, תשו' גאו' ליק ח). וששאלתם לפרש לכם למה רגילין לאכול ראשי כבשים בראש השנה ולאכול ולשחוט כל אחד ואחד תרנגול בערב יום הכיפורים חכמים ואנשי בבל כך עושין וכו' ויש מחזירין (אחר) אילים וכבשים וכל זה נ ח ש לטובה הוא (תשו' הגא', מובא בשבלי הלקט, ר"ה רסג). — נַחַשׁ הראש: וממין הנחש העטוש אצל ההמון כמו שאמרו כמה פעמים נתעטש שתים או שלשה וקוראים העטוש נחש הראש (ר"א בדרשי, הותם תכני יט ס).

ב. נחש, ממנו נָחָשׁ, נְחָשִׁי.

נָחָשׁ [1], ש"ז, סמי' נְחַשׁ, מ"ר נְחָשִׁים,—א) בעל חי ארוך חגוף, מתפתל, הולך על גחונו, ובלשוננו ארס ממית, Schlange; serpent; snake: וְהַנָּחָשׁ היה ערום מכל חית השדה אשר עשה יי' אלהים (בראש' ג א). ויאמר יי' אלהים אל הַנָּחָשׁ כי עשית זאת (להסית את חוה לאכול מעץ הדעת) ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה על גחנך תלך ועפר תאכל כל ימי חייך ואיבה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב (שם יד-טו). יהי דן נָחָשׁ עלי דרך שפיפן עלי ארח הנשך עקבי סוס ויפל רכבו אחור (שם

---

[1] במרדכי יומ' תשכ"ג: וששחקתם שאנו נוחשי נחישות וכו'.

[1] בערב' חנש a), מין ממיני הנחשים.

a) حنش

מט יז), וישלכהו (משה את המטה שבידו) ארצה ויהי לנחש וינס משה מפניו ויאמר יי' אל משה שלח ידך ואחז בזנבו (שמות ד ג-ד). וישלח יי' בעם את הנחשים השרפים וינשכו את העם (במד' כא ו). כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדב ובא הבית וסמך ידו על הקיר ונשכו הנחש (עמו' ה יט). ילחכו עפר כנחש (מיכ' ז יז). כי משרש נחש יצא צפע ופריו שרף מעופף (ישע' יד כט). ונחש עפר לחמו לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי (שם סה כה). הנני משלח בכם נחשים צפענים אשר אין להם לחש ונשכו אתכם (ירמ' ח יז). קולה כנחש ילך (שם מו כב). חמת למו כדמות חמת נחש (תהל' נח ה). שננו לשונם כמו נחש חמת עכשוב תחת שפתימו (שם קמ ד). אחריתו כנחש ישך (משלי כג לב). ופרץ גדר ישכנו נחש וכו' אם ישך הנחש בלוא לחש (קהל' י ח-יא). — ובתו"מ: אף הנחש (פוסל את המים) מפני שהוא מקיא (ר"ג, פרה ט ג). אני ראיתי נחש ששתה ציר בצידן (ר"ש, תוספתי תרומ' ז יב). שארס של נחש דומה לספוג ועומד במקומו (ר' נחמיה, שם יג). שארס של נחש כלה באור (הוא, שם). הרי הוא כשרוי עם נחש בכפיפה אחת (שם דמאי ג ט). נפל לבור מליאה נחשים ועקרבים מעידין עליו (שם יבמ' יד ד). אפילו המלך שואל בשלומו (בשעת התפלה) לא ישיבנו ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק (ברכ' ה א). ונשיכת הנחש אסורה מפני סכנת נפשות (תרומ' ח ו). והנחש מועד לעולם (ב"ק א ד). ולא הזיק נחש ועקרב בירושלם מעולם (אבות ה ה). באותה שעה היו ישראל דומים ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיק הסלע והיה נחש נושף בה אם תכנס לפנים הרי הנחש ואם תצא לחוץ הרי הנץ (מכי' בשלח ב ג). כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו תלמיד חכם (ר"ש בן יהוצדק, יומ' כג.). הטוב שבנחשים רצוץ את מוחו (רשב"י, סופרי ט י). שלשה כל זמן שמזקינין מוסיפין גבורה ואלו הן דג ונחש וחזיר (שבת עז:). ההורג נחשים ועקרבים בשבת אין רוח חסידים נוחה הימנו (שם קכא:). חמשה נהרגין בשבת ואילו הן זבוב שבארץ מצ-ים וכו' ונחש שבארץ ישראל וכלב שוטה בכל מקום (שם). כל השרצים יש להן ארס של נחש ממית של שרצים אינו ממית (שמואל, ע"ז לא:). אין אדם דר עם נחש בכפיפה (כתובי עב.). מי שנתחייב שריפה או נופל בדליקה או נחש מכישו (סוט' ח:). שדרו של אדם לאחר שבע שנים נעשה נחש (ב"ק טז.). ארס נחש בין שיניו הוא עומד (סנה' עח.). ארס נחש מעצמו הוא מקיא (שם). פעם אחת הלכתי לוועד וראיתי נחש שהוא כרוך על הצב לימים יצא ערוד מביניהם (רב הונא בר תורתא, חול' קכז.). הכל משמשין פנים כנגד עורף חוץ משלשה שמשמשין פנים כנגד פנים ואלו הן דג ואדם ונחש (בכור' ח.). נחש (עבורו) לשבע שנים (שם). לעתיד לבא מתקבצות כל החיות ובאות אצל נחש ואומרות ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל אתה מה הנאה יש לך אומר להם וכי מה יתרון לבעל הלשון (ריש לקיש, ערכ' טו:). אליהו ז"ל שאל לרבי נהוריי מפני מה ברא הקב"ה שקצים ורמשים בעולמו אמר לו לצורך נבראו וכו' זבוב לצירעה פשפש לעלוקתה נחש לחפפית (ירוש' ברכ' ט ג). כל הארסין מעלין חטטין וארס נחש ממית (ר"א בר בא, שם תרומ' ח ה). ששה שמות נקרא נחש נחש שרף תנין צפעוני אפעה עכשוב (אדר"נ לט). הנחש הזה להוט אחר השום ומעשה בנחש אחד שירד מן ההר לבית ומצא קערה של שום ואכלה והקיא בתוכה וראה נחש שבבית ולא היה יכול לעמוד לו כיון שיצא אותו הנחש יצא הנחש של בית ומילא אותה עפר (ר' הלפתא, מד"ר בראש' נד). ר' ינאי היה יושב ודורש בפתח עירו ראה נחש מרתיע ובא וכו' אמר זה הולך לעשות שליחותו מיד נפלה הברה בעיר פלוני בן פלוני נשכו נחש ומת (שם י). מה נחש זה כל כחו אינו אלא בראשו כך שמשון (שם צח). אמרו לו לנחש מפני מה אתה מצוי בין הגדרות אמר להם מפני שפרצתי גדרו של עולם (ר"ש בר נחמני, שם ויקר' כו). אומרין לנחש מפני מה לשונך נושך באבר אחד וכולן מרגישין ומרתתין (הוא, שם קהל', אם ישך). לעולם אין הנחש נושך אלא א"כ נלחש לו מלעיל (ר"א בר כהנא, שם). שאם נחש נושך אדם אינו מרגיש לשעה ומהלך לביתו והמכה מתחלחלת בו (תנחומ' שמיני ה). — וכנוי לערום ורמאי: היו ישראל במצרים והיה פרעה הנחש מתחכם עליהם (מד"ר שמות כ). וכשבא יעקב לביתו בארץ אחוזתו שבארץ כנען נשכו הנחש ואי זה נחש זה שכם בן חמור שהיתה בתו של יעקב יושבת אהלים ולא היתה יוצאת החוצה מה עשה שכם בן חמור הביא משחקות וכו' יצאה דינה לראות בבנות המשחקות ושללה ושכב אותה (פדר"א לח). — ומצוי בספה"מ: כשהנחש בא לנשוך הוא נושף כמין שריקה (רש"י בראש' ג יח). — ואמר הפיטן: יעף ועף וחש, ומחור פתן רחש, ונודע כי הוחש, משורש נחש (ר"א קליר, אן קוזן, שבת זכור). — ובמליצה, דמיון לחיה מזיקה: נחשים הן בעיניך ועינם והם אצלי כתולעת ירקה

(ר״ש הנגיד, ידידוסף). ונשים ואנשים בכל רגע ענושים, ומרוב הכחשים דלקום נ ח ש י ם, והניחום חבושים ובושה מלבשים (ר״י הלוי, יוני גלויות).—*וִנַחֵשׁ בִּנְחָשִׁים: נפל נחש על גבי מיטה ואמר עני הוא וסופו להעשיר עוברה היא זכר יולדת בתולה היא לאדם גדול נישאת הרי זה מדרכי האמורי (תוספת׳ שבת ו״ז יז). איזהו מנחש האומר נפלה מקלי מידי וכו׳ וקרא לי עורב ונבח בי כלב ועבר נ ח ש לימיני ושועל לשמאלי (שם ז-ח יג).—נְחַשׁ נחשת: ויעש משה נְחַשׁ נחשת וישמהו על הנס והיה אם נשך הנחש את איש והביט אל נְחַשׁ הנחשת וחי (במד׳ כא ט). הוא (חזקיהו) הסיר את הבמות וכו׳ וכתת נְחַשׁ הנחשת אשר עשה משה כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו (מ״ב יח ד).—נָחָשׁ בָּרִחַ: ביום ההוא יפקד יי׳ בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נָחָשׁ בָּרִחַ ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים (ישע׳ כז א), עי׳ בָּרִחַ, לִוְיָתָן.—ובתלמ׳: כל מה שברא הקב״ה בעולמו זכר ונקבה בראם אף לויתן נ ח ש ב ר י ח ולויתן נחש עקלתון זכר ונקבה בראם ואלמלא נזקקין זה לזה מחריבין כל העולם כלו מה עשה הקב״ה סירס את הזכר והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא (רב, ב״ב עד:).—ואמר הפיטן: שת נ ח ש ב ר י ח במצולה עמוקה, שמור עד יפקדנו מדבר בצדקה (ר״י טוב עלם, אזהר חסדך, שבת ב אחה״פ).—וצורת כוכבים בשמים: ברוחו שמים שפרה חללה ידו נָחָשׁ בָּרִחַ (איוב כו יג).—ובסהמ״א: נקרא התלי נ ח ש ב ר י ח כי התלי היא צורה מברחת לרוחב מתילד מהפסק שני עגולים כמו הפסק עגול השמש עם עגול הירח (ר״י א״ת, הברסי לריב״ג, ברח). דע שיש לירח ד׳ גלגלים הגלגל האחד שהוא הגלגל העליון נקרא נ ח ש ב ר י ח (ר׳ עובדיה בר׳ דוד, פי׳ קדוה״ח להרמב״ם יד א). ו נ ח ש ב ר י ח הוא התנין בראו הש״י ראשו במזל קשת וזנבו בתאומים ובין ראשו וזנבו שבעה מזלות (שם טוב טורטוסי, הקדי תרג׳ ספ׳ הסמוך לאלוהרוי, כ״י בודל׳).—ואצל בעלי הקבלה: סמאל נקרא נ ח ש ב ר י ח וכו׳ ולילית נקראת נחש עקלתון (עמק המלך, בעד קרית ארבע יד).—*נָחָשׁ הַקַּדְמוֹנִי, שהסית את חוה לאכול מעץ הדעת: תלמידיו של נחש הקדמוני אתם שהטעה את אדם ואת חוה (ר׳ נחמיה, ספרי דבר׳ שכג). מצינו ב נ ח ש הקדמוני [1]) שנתן עינו להרוג את אדם ולישא את חוה אמר לו המקום אני אמרתי תהיה מלך על כל בהמה וחיה עכשיו ארור אתה מכל הבהמה אני אמרתי תלך בקומה זקופה עכשיו על גחונך תלך אני אמרתי תאכל מעדנים כאדם עכשיו ועפר תאכל (תוספת׳ סוט׳ ד יז). אדם הראשון מיסב בגן עדן היה והיו מלאכי השרת צולין לו בשר ומסננין לו יין הציץ בו נ ח ש וראה בכבודו ונתקנא בו (ר״י בן בתירא, סנה׳ נט:). חבל על שמש גדול שאבד מן העולם שאלמלא לא נתקלל נחש כל אחד ואחד מישראל היו מזדמנין לו שני נחשים טובים אחד משגרו לצפון ואחד משגרו לדרום להביא לו סנדלבונים טובים ואבנים טובות ומרגליות (ר״ש בן מנסיא, שם). מניין שאין טוענין למסית מנחש הקדמוני (ר׳ יונתן, שם כט.). הרבה טענות היה לו לנ ח ש לטעון ולא טען (ר׳ שמלאי, שם). בתחלה נתקלל נ ח ש ולבסוף נתקללה חוה ולבסוף נתקלל אדם (ברכ׳ סא.). בשעה שבא נ ה ש על חוה הטיל בה זוהמא (ר׳ יוחנן, ע״ז כב:). הנחש הראשון היה מסיח כבני אדם כיון שלא היו אדם וחוה מבקשין לאכול מאותו אילן התחיל לומר לשון הרע על בוראו ואמר להן מן האילן הזה אכל הבורא וברא את עולמו וצוה אתכם שלא תאכלו ממנו ותבראו עולם אחר ומה עשה לו הקב״ה קצץ רגליו וכרת את לשונו שלא יהא מסיח (ר׳ לוי, מד״ר דבר׳ ה). בא נחש הקדמוני לתבוע דינו של הבל אמר לו הקב״ה לכן אני אומר כל הורג קין יהרג (הוא, שם). שרצה (אדה״ר) לשמור את עצמו ואת חוה מן העץ אפילו בנגיעה באותה שעה היה נ ח ש הרשע נוטל עצה בלבו אמר הואיל ואיני יכול להכשיל את האדם אלך ואכשיל את חוה הלך וישב אצלה והרבה שיחה עמה אמר לה אם לנגיעה את אומרת צוה עלינו הקב״ה הריני נוגע בו ואיני מת וכו׳ מה עשה הנחש הרשע באותה שעה עמד ונגע באילן בידיו וברגליו והרתיעו עד שנשרו פירותיו לארץ (אדר״נ א). מן העור שהפשיט הנחש לקח הקב״ה ועשה להם כתנות כבוד לאדם ולעזרו (ילק׳ ברא׳, רמז לד).—ואצל בעלי הקבלה, כח הטמאה הראשון: ועדיין לא נטהרו מזוהמתו של הנחש הקדמוני אשר לא יכלו להטהר ממנו (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי ל י). ישראל שנשמתן מצד הקדושה הנה בחייהם הם קדושים ובהפרד נשמתן מהם יחולו עליהם כחות הטומאה ולזה יטמאו אחרי מותם כי המיתה היא ע״י נ ח ש הקדמוני ולזה המת הוא אבי אבות הטומאה (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 81). רוב המפרשים אמרו שהיצר הרע מושך כחו מן הנחש הקדמוני (כלי יקר על ברא׳ ג טו). והנה נחש הקדמוני הנמשך מכח לבן הארמי

[1]) כך בכ״י וינה ובנדפס, וכך בגמ׳ שם (ט:). ובכ״י א״פ הוצ׳ צוק״מ אין מלה זו.

הטיל פגם בלבנ״ה ע״י אדם הראשון וכו׳ כי הכל נמשך ממקור נחש הקדמוני והוא הגורם להסגר שערי רחמים (ר״מ ג׳יקטיליה, שערי אורה נח.). ואזניך תשמענה כי הנה היא הוגנת לו לנחש הקדמוני לעבדה ולשמרה (רמ״ע מפאנו, אמרי קסור׳, העתים יז). — ב) *כנוי לחלי מחליי העינים, keratitis fasciculosa [1]: דק זה הדוק חלזון נחש (ספרא אמור ב ב). דק תבלול חלזון נחש ועינב (בכור׳ ו ב). חלזון כמשמעו נחש כמשמעו (תוספת׳ שם ד ב). — ג) *נְחַשׁ שֶׁבְּבָצָל, כעין שבט בתוך הבצלים הירקים וראשו כעין תרמיל קטן, והוא חריף מאד ויש בו כעין ארס: לא יאכל אדם בצל מפני נחש שבו ומעשה בר׳ חנינא שאכל חצי בצל וחצי נחש שבו וחלה ונטה למות וכו׳ (ערוב׳ כט:). — *נְחַשׁ של ים, Hydrophis [1]: לנשיכת הנחש של ים קח נחש כמהו מן שרץ הים צו להבקיעהו ולחבוש על מקום הנשיכה (אסף הרופא, כ״י 89). — ונחש בבטן, מין ממיני תולעים שנולדים בבטן בע״ח: ואכילת הדברים אשר כבר התחילו להתעפש והליחה הגסה מוליד הנחשים בבטן (פרקי משה ו). מיני תולעים שבבטן הם ג׳ א׳ דומים לתולעים שבחומץ יולדו בפי הטבעת והדומים לגרגרי הדלעת במעים הגסים והדומים לנחשים במעים הדקים ויחדשו כאב באצטומכא אם יעלו לצד מעלה (שם ט). פעמים יתילדו במעים תולעים מהמשך הפסד המאכל באצטומכא וכו׳ והם על שני מינים מהם מה שיתילדו במעים הדקים העליונים ואותם הם ארוכים ולכן נקראים נחשים ומהן מה שיתילדו במעים העבים אשר למטה מן הטבור והם קטנים וכו׳ ומה שימיתו הנחשים הוא הרודא (מ׳ אלדבי, ש״א ד ב). — *חלי הנחש, חלי בעור ובשער הראש, Dermatitis exfoliativa [1]: ואשר יפסד בו (בהשערות) אמנם לליחה רעה נסתרת כמו שיש בחולי הנחש וחלי השועל (קאנון ד ז א ג). רפואה לחלי השועל וחלי הנחש ליחה רעה נסתרת בעור במקום צמיחת השער ומפסידה שרשי השערות ונקרא חלי השועל בהקרותו לשועלים וההפרש בינו ובין חולי הנחש כי בו לא ינשר השער לבד אבל יפשט ממנו עור דקיק כמו שיקרה לנחש (שם שם ה). חולי הנחש וחולי השועל הם עלה אחת ואולם נתחלפו שמותם למקום התבנית כי המקום אשר יוסר השער בחולי הנחש יקרא על משל הנחש ביום הולדו (פרקי משה כג). ואם (יתחדש החלי) מלבנה (יקרא) חלי הנחש (נרבוני, אמ״ח חייס, בלרעת, כ״י ביהמ״ד שכטר). — *אבן הנחש, עי׳ אֶבֶן. — ובחבור עם שמות אחרים, לציון קצת מיני הנחשים: נחש אלגומי מראהו אדום יפה כעין האלגומים עם עגילים שחורים ארכו כדי שתי רגל משכנו בארץ גוויאנא (תוה״ט לאכרמוין, מסלג׳ הזוחל׳ 147). — נחש אליל: נחש אליל יקרא כן על כי מקצת מהעמים יכבדוהו ויעבדוהו (ס׳ כלוך, סבי״ע ג, הודו). הנחשים אלילים מלומדי תרבות ולא רק כי לא ירעו ולא ישחיתו כי גם ילחמו כל הימים את הנחשים הארסיים (שם ב, ארץ עבדי עולם). — נחש החיק: נחש החיק מראהו לבן כשלג בפצלות שחורות עוברות עקלתון והוא נעים ויפה ולא ירע מאומה משכנו בהודו המזרחית אשר שם ישאוהו הנשים על חזיהם להקר גופם גם לשחק בו (י׳ שינסק, תוה״א, החיים רה). — נחש החרס: נחשים מגודל וממינים שונים מהם נחש החרס הנפילים הקרנים וכו׳ (סבי״ע ב, ארץ כוש). נחש החרס נמצא לרוב בהודו ארסו גדול מכל ארסי הנחשים ארכו ג׳ עד ד׳ רגל עיניו כברקים ירוצצו וקשקשי צוארו כאבני נזר יתנוצצו עורו צבוע בצבעים שונים בדמות טבעות עגולות כחרסים ולכן יקרא כן (שם ג, הודו). נחש החרס הוא גדול מאד ארכו כתשע או עשרה אמות ועוביו כרביע אמה ויש לו ארס גדול יותר מכל הנחשים משכנו בהודו מזרחית ועל גבו חברבורות דומים לחרסים ולזאת יכנוהו בשמו (ברוך לינדוי, רא״ש למודי א ו). — נחש המלך: ויקרא גם נחש המלך כי הוא מלך על כל הנחשים הנפילים ביופי ובגבורה ארכו לפעמים יותר מארבעים או חמשים רגל עביו כעובי איש מראהו נאוה ומה גם הטבעות מצבעים יפים ומזהירים אשר על עורו (סבי״ע ג, הודו). נחש המלך ארכו כעשר עד חמשה עשר אמה ועביו כשוק איש מראהו מלוא מירוק גפרית או שחרחר יפה משכנו בהודו אפריקא ואמריקא הדרומית (תוה״א, החיים רב). — נחש הנחשת: נחש הנחשת ארכו כרבע או שליש אמה ועביו כחצי עובי אצבע ראשו שטוח ועגולי כביצה וצוארו דק וכו׳ משכנו ברוב מדינות אירופא במקומות לחים ורטובים ביערות (שם רד). — נחש הנמר: נחש הנמר וכו׳ מתגורר ברוב מדינות הודו מזרחית גם באיי יאפה וסומאטרה ארכו לרוב שתי עשרה עד שש עשרה רגל וכו׳ גבו חום בהיר ועליו ישתרע קו צהוב עם כתמים חומים ומראה גחונו לבן כמעט ראשו מכוסה במגנים גדולים ונחיריו פתוחים על אפו מלמעלה (תוה״ט, הזוחלים 154). — נחש הסלע: נחש הסלע וכו מראהו לרוב צהוב אמוצי עם כתמים חומים ויגדל

[1] תרגום ד״ר מזיא.

אך לעתים רחוקות כדי עשרים רגל משכנו בסבכי החרש באפריקא הדרומית (שם).—נחש ענק: הנחש הענק כוללת כעשרה מינים הנסמנים בפרסות שתים יוצאות מקצה אחורם וכו' ונקראים בשמם זה לבעבור כי הם הגדולים מכל יתר מיני הנחש ואינם בעלי ארס (שם רב). נחש ענק והוא ידוע ואין לו ארס כלל ואנשים ילמדו אותם לשכוב בחיקם ויקחום בפיהם בלי שום נזק להראותם להמונים בעד אגורת לחם או מעה אחת (ראב"י למודים א ו). — נחש העץ: נחשי העץ דקים וארוכים למאד הזנב הולך ומתארך בהרבה מהם כחוט דק וכו' משכנם בארצות החמות ועושים לרוב דירתם קבע על העצים בחפזון נמרץ הם עולים על ראש האמיר וילפתו ארחות דרכם בין העפאים ויטרפו שמה עופות קטנים (תוה"ט, הזוחלים 164).—נחש הפלצות: נחש הפלצות ערך גדלו כשלש אמות ועביו כזרוע איש מראה עורו ירוק כגפרית וכו' יתגלגל כחץ עד גשתו אל בשר זבחו האדם הלזה וינשכהו בשניו וכו' ואחר זה כרגע תפול עליו חיל ורעדה וקדחת קרה תסמר בשרו (תוה"א, החיים רא).—נחש הצלצול: נחש הצלצול מיניה חמשה הנקראים בשם זה על דבר קול הצלצול אשר ישמיעו בראותם מרחוק דבר אשר יחפצו להשיגו ולנשכו וכו' והם מולידים חיים לפעמים גם שבעים מכרש אחד (שם). נחש הצלצל משכנו באפריקא ואמריקא ארכו כשלש אמות ועביו טפח או כזרוע איש ויש לו בעוקץ זנבו כעשרים או שלשים שריונים וקשקשות כזנב הסרטן ובו יקשקש תמיד כאשר יתקרב אליו שום חי (ראבית למודים א ו).—נחש הקשקשים: נחש הקשקשים מיניה הם חסרי מגנים כ"א מכוסים בקשקשים על פני כל גופם ואינם בעלי ארס עיניהם קטנות ומחיתם מרמשים אשר יצודו למו והם נרדמים בחורף (תוה"א, החיים רו).

*אִילוֹנִית.—אפעה.—ארס.—גחון.—*דְּהָנִי.—זחל.—חֹבֵר.—חֶבֶר.—*חֶרְמָן.—לַחַשׁ.—*לחישה.—*מקרין.—*נבש, הִכִּישׁ.—נשך.—נשף.—*נשיפה.—*סלע, סלעים שעל גב הנחש.—*עכנה.—עֶכֶס.—עכשוב.—*ערוד.—פתן.—צפע.—צפעוני.—קפוז.—רחש.—*רתע, נחש מרתיע.—שפיפון.—שרף.—תנין.

ג. **נחש**[1]), ממנו נְחוּשׁ, נְחוּשָׁה, נְחֹשֶׁת, נְחֻשְׁתַּיִם, נְחֻשְׁתָּן.

נה"ש,—כ"ת: נדוי, חרם, שמתה: ראוי שישכנו נח"ש של חכמים (תשו' הגא', כ"י גני', גינזב' 207).

---

[1]) עי' הערה לעיך נחשת.

*נַחְשׁוֹל[1]), ש"ז,—נחשול שבים, רוח סערה שמקימה גלים גדולים, ועצם הגלים: כל שערים שהיו שם נשתנו להיות של זהב חוץ משערי ניקנור מפני שנעשה בהם נס וכו' שהיה ניקנור מביאן מאלכסנדריא עמד עליהן נחשול שבים נטלו אחת מהן והטילוה לים ביקשו להטיל את השני ולא הניחן וכו' (תוספת' יוה"כ ב ד). ספינה שהיתה באה בים ועמד עליה נחשול והקילו ממשאה (שם ב"מ ז יד); ר"ג היה בא בספינה עמד עליו נחשול לטובעו אמר כמדומה לי שאין זה אלא בשביל רבי אליעזר בן הורקנוס (ב"מ נט:). נטל (טיטוס) את הפרכת ועשאו כמין גרגותני והביא כל כלים שבמקדש והניחן בהן והושיבן בספינה לילך להשתבח בעירו וכו' עמד עליו נחשול שבים לטובעו אמר כמדומה אני שאלהיהם של אלו אין גבורתו אלא במים (גיט' נו:). מעשה בספינה אחת שפירשה בים הגדול אחזו נחשולה והיתה מיטרפת בים (פסיק' רבתי לג).—ובסהמ"א: וביום שבת עשירי לאייר שנת ארבעת אלפים ותשע מאות וחמשה ועשרים ליצירה עמד עלינו נחשול שבים לטבענו והיה זעף גדול בים (רמב"ס, בסוף פרושו לר"ה). — ואמר הפיטן: עון בעלי תשובה יכבוש ויעביר לפשול, פשעי זדונות עושה כחטא שגיאות לרשול, צרור וצפונה ומסית יבער ינער לנחשול (זול' לשבת תשובה, אדעה כי אין זולתך).—ובהשאלה, צרה גדולה, חרון אף: המס ימס הלב מרוב המכשול, הולך וסוער כי רב הנחשול, ומושיע ורב אין עוד למשול (רשב"י הבבלי, סליח' ג עי"ת, אמרנו נגזרנו). צפה לנחשול קרב לחפשנו, דלנו והעלנו מטיט רפשנו (אליה בר שמעיה, סליח' ה עי"ת, אתה הלקי).

נַחְשׁוֹן, שֵׁם אחד הנשיאים.—ובתו"ס: כשעמדו ישראל על הים היו השבטים מדיינים אלה עם אלה זה אומר אני יורד תחלה וזה אומר אני יורד תחלה קפץ נחשון לתוך גלי הים וירד (ר"י בר' אלעאי, מד"ר במד' יג, ועוד).—ובדבור העברי בא"י וגם בספרות החדשה, כנוי לכל מי שמוצא עז בלבו להשליך נפשו במקום סכנה, להיות הראשון בדבר קשה וכדומה.

*נְחָשִׁי, ת"ז, לנקי נְחָשִׁית,—של נָחָשׁ, מטבע הנחש: המטה היה מטה בפעל ואצל חול הצורה הנחשיית בו כפי הרצון האלהי (ר"א ביבאגו, דרך אמונה פג:).

---

[1]) בארמי' נחשולא: ויהי סער גדול בים (יונ' א ד) והוה נחשול רב בימא. ובסוריי' מחשולא: חיג'אנ אלבחר ח'אצה, וגם מוג' נג. ועי' שרש חשל.

נְחשֶׁת[1], ש״נ, בכנ׳ נחשתי, נחשתה, נחשתך, נחשתם, —א) מתכת אדם הגון, יחצבוה מבטן האדמה, יעשו בה כלים מתחלפים, כלי תבשיל, יורות, סגנים, קשת, וכיוצא בהם, Kupfer ; cuivre ; copper : וצלה גם הוא ילדה את תובל קין לטש כל חרש נחשת וברזל (בראש׳ ד כב). ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת (דבר׳ ח ט). ברזל ונחשת מנעלך (שם לג כה). וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת (שמות כה ג). ויצקת להם חמשה אדני נחשת (שם כו לז). ועשית כיור נחשת וכנו נחשת לרחצה (שם ל יח). ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה לחשב מחשבת לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובחרשת אבן (שם לא ג-ד). ויעש את כל כלי המזבח את הסירת ואת היעים ואת המזרקת את המזלגת ואת המחתת כל כליו עשה נחשת (שם לח ג). ואם בכלי נחשת בשלה ומרק ושטף במים (ויקר׳ ו כא). וכל כסף וזהב וכלי נחשת וברזל (יהוש׳ ו יט). וכובע נחשת על ראשו וכו׳ ומצחת נחשת על רגליו וכידון נחשת בין כתפיו (ש״א יז ה-ו). ומבטח ומברתי ערי הדדעזר לקח המלך דוד נחשת הרבה מאד (ש״ב ח ח). חומה ובריח נחשת (מ״א ד יג). ואביו איש צרי חרש נחשת וכו׳ לעשות כל מלאכה בנחשת (שם ז יד). ויצר את שני העמודים נחשת (שם יה). ויעש המלך רחבעם תחתם מגני נחשת (שם יד כז). ואת עמודי הנחשת וכו׳ ואת ים הנחשת אשר בבית יי׳ שברו כשדים וישאו את נחשתם בבלה (מ״ב כה יג). תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים נחשת (ישע׳ ס יז). העמודים שנים הים אחד והבקר שנים עשר נחשת אשר תחת המכנות אשר עשה המלך שלמה לבית יי׳ לא היה משקל לנחשתם (ירמ׳ נב כ). יון תובל ומשך המה רכליך בנפש אדם וכלי נחשת נתנו מערבך (יחזק׳ כז יג). והנה איש מראהו כמראה נחשת (שם מ ג). וגם לחרשי ברזל ונחשת (דהי״ב כד יב).—נחשת ממרט: ואת הסירות ואת היעים וכו׳ אשר עשה חירם למלך שלמה בית יי׳ נחשת ממרט (מ״א ז מה). — נחשת קלל: ונצצים כעין נחשת קלל (יחזק׳ א ז).— נחשת מצהב: וכלי נחשת מצהב טובה שנים (עזר׳ ח כז).—ולדמיון לדבר חזק מאד, חומת נחשת וכדומ׳: ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחמות נחשת על כל הארץ וכו׳ ונלחמו אליך ולא יוכלו לך (ירמ׳ א יח-יט).—דלת נחשת: כי שבר דלתות נחשת ובריחי ברזל גדע (תהל׳ קז יו).—ובתו״מ: כל השערים שהיו שם נשתנו להיות של זהב חוץ משער ניקנור מפני שנעשה בהן נס ויש אומרים מפני שנחשתן מצהיב (מדות ב ג). היה משתמש בכלי זהב מוכרן ומשתמש בכלי נחשת בכלי נחשת מוכרן ומשתמש בכלי זכוכית (תוספת׳ פאה ד יא). צורף נחשת זה מתיך נחשת (שם כתוב׳ ז יא). בדינרי זהב ובמטבעות של נחושת (שם ב״מ ג יט). צלצל שבמקדש של נחושת היה וכו׳ מכתשת שבמקדש של נחשת היתה ומימות משה היתה (שם ערכי׳ ב ג-ד). ולא היה מכה באבוב של נחשת אלא באבוב של קנה מפני שקולו ערב (משנ׳ שם ב ג). יכול יהא כנו מקדש כדרך שהכיור מקדש וכו׳ לנחשת הקשתיו ולא לדבר אחר (ר׳ יהודה, זבח׳ כב.). נחושת קלוניתא היתה והיתה מאירה כשל זהב (ר״א בן יעקב, יומ׳ לח.). איזהו מצרף זה המחתך נחושת מעיקרו (כתוב׳ עז.). קרוב למאה ושש עשרה שנה היתה האש מתוקדת בו (במזבח) עצו לא נשרף ונחשתו לא ניתך (ר׳ נחמיה, מד״ר ויקר׳ ז). בראשונה היו משתמשים במטבעות של כסף וכיון שרבו הרמאין התקינו שיהיו משתמשים במטבעות של נחושת ומהופין כסף (פסיק׳ דר״כ, היכה). (כתוב) עמודיו עשה כסף וכו׳ וכי כסף היה והלא נחשת היה אלא שהיה נחשת ממורט שוה ככסף (מד״ר במד׳ יב). — ונחשת במשמ׳ כל כלי הנחשת שבבית: נהגו בסוריא להיות גובין (הכתובה) מן הנחושת ומן הצועות (רב, ירוש׳ כתוב׳ י ג).—ב) בפרט, כבלי נחשת על הידים והרגלים: גדר בעדי ולא אצא הכביד נחשתי (איכ׳ ג ז). — ג) שולי הכלי: והעמידה (את הסיר) על גחליה רקה למען תחם וחרה נחשתה ונתכה בתוכה טמאתה (יחזק׳ כד יא).—ובתו״מ, נחשתו של תנור וכיוצא בזה: חבית שהיא מלאה משקין טהורין ונתונה למטה מנחושתו של תנור (כלים ח ג). מחט או טבעת שנמצאו בנחושתו של תנור נראין אבל לא יוצאין אם אופה את הבצק והוא נוגע בהן טמא (שם ט א). שרץ שנמצא באפרו של תנור למטה מנחושתו של תנור (תוספת׳ כלי׳ ב״ק ז ב). אנטיכי אע״פ שגרופה וקטומה אין שותין הימנה מפני שנחושתה מחממתה (שבת מא.).—ונחשתו של הקלף, הפנימי הדבק להבשר: וצריך שיהא כותב על הגויל במקום השיער ועל הקלף במקום נחושתו (ירוש׳ מגי׳ א יא).—ד) בהשאלה, מקום התרפה של האשה: כה אמר אדני יי׳ יען השפך [1] נחשתך ותגלה ערותך

[1]) גם בכנענ׳, ארמ׳, סור׳ ואתיופ׳. בערב׳ נחאש a).

a) نحاس

—[1]) קצת החדשים מגיהים השפך.

בתזנותיך על מאהביך (יחזק׳ יז טו).—²כלי נחשת, כלי הבטה למדידת גבה הכוכבים וכדומ׳, Astrolabe: השער הראשון מזכרון כלי האצטרלוב והשמות הנופלים בו ורשמים אשר בו וקראתיו כלי נחושת מפני שרובם עושים אותו מנחושת ומי שרוצה לעשותו מכסף או מזהב הרשות בידו (ראב״ע, כלי נחשת א). כלי נחושת יש בו טבעת וכרס ואם ובנות ורשת ובריח וסוס ורוכבו (שם). השיב החכם בכלי הנחושת הנקרא אצטרולאב יהיה זה נראה לעין כי כשנסתכל בהם ונשים סי״ במקום מהישוב ונדע קו גובה הקוטב וכו׳ (רש״ט פלקיירא, המבקש עט). והאומרו ילבש שממה כי האורים והתומים הם היו כלי נחשת הנקרא אשתרולאב אשר יעשוהו העמים (מנחי קנא׳ לאבא מרי, מכת׳ מה).

נְחֻשְׁתִּי, ת״ז, מ״ר נְחֻשְׁתִּיִּים, — של נחשת, מטבע הנחשת: ואמנם (המים) הנחשתיים טובים להפסד המזג (קאנון א ב כ יו). והמים הנחשתיים והשמרים השרופים בו טובים (שם ג ו ט ו).

נְחֻשְׁתַּיִם, מ״ז, — שֵׁם לכבלי נחשת, אסר את פלוני בַּנְחֻשְׁתַּיִם: ויאסרוהו (פלשתים את שמשון) בַּנְחֻשְׁתַּיִם ויהי טוחן בבית האסירים (שפט׳ יו כא). ויאסרהו (מלך בבל את צדקיהו) בַּנְחֻשְׁתַּיִם לביא אתו בבלה (ירמ׳ לט ז).—והשתמשו בו גם בסהמ״א: ובעת ההיא צוה אספסיינוס לפתוח הנחושתים מעל יוסף ויאמר אספסיינוס אל יוסף הנני מסיר מעליך את הנחושתים כבלי הברזל והיית ליועץ נאמן לבני טיטוס (יוסיפון, דף תכח).

נְחֻשְׁתָּן, ש״ז,—שֵׁם לִנְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת שהיה לפנים אצל ישראל והיה מיחס לו סגולה שמי שנשכו נחש והביט אל הנחשתן והי: וכתת (חזקיה) נחש הנחשת אשר עשה משה כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו ויקרא לו נְחֻשְׁתָּן (מ״ב יח ד).

א. נחת[1], ממנו א.נַחַת, א.נָחַת, נָחֵת.

א. נַחַת, ש״ז, — שה״פ מן א.נָחַת, במשמ׳ ירידה בכח, d. Niederlassen; descente; descent: והשמיע יי׳ את הוד קולו וְנַחַת זרועו יראה בזעף אף ולהב אש אוכלה (ישע׳ ל ל). — ואמר המשורר: הראה נחת זרועו, לעם מחכה ישעו, וירה בים מרכבות פרעה, סוס ורוכבו ירה בים (ר״י הלוי, מי כמוך יחיד).

ב. נַחַת, ש״נ, בסמס׳ נַחַת, (בכנ׳ נַחְתּוֹ, נַחְתִּי, רד״ק בשרשיו) — א) ההפך מהרמת קול, ונרדף עם שקט, מנוחה, Ruhe; quiétude; quietness: כה אמר אדני יי׳ קדוש ישראל בשובה וָנַחַת תושעון בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם (ישע׳ ל יה). דברי חכמים בְּנַחַת נשמעים מזעקת מושל בכסילים (קהל׳ ט יז).—ובתו״מ: בשבאין (הרוחות) בזעף אבל שבאים בנחת אומר ברוך עושה בראשית (ירוש׳ ברכ׳ ט ג). כל פרנס שמנהיג את הצבור בנחת זוכה ומנהגם לעוה״ב (ר׳ אלעזר, סנה׳ לב.). שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות וכו׳ אבל מי שקורא ושונה ומשמש ת״ח ואין משאו ומתנו באמונה ואין דבורו בנחת עם הבריות מה הבריות אומרות עליו אוי לו לפלוני וכו׳ (יומ׳ פו.).—ובמשמ׳ מתינות: הרואה סוס לבן בחלום בין בנחת בין ברדוף יפה לו אדום בנחת יפה ברדוף קשה (ברכ׳ נו:).—ובסהמ״א: היו השקים גדולים ומלאים כלי זכוכית וכיוצא בהם פורק בנחת (רמב״ם, שבת כא י). בחמשה עשר בו ישבו השולחנים בכל מדינה ומדינה ותובעין בנחת כל מי שיתן להם יקבלו ממנו ומי שלא נתן אין כופין אותו ליתן (הוא, שקל׳ א ט). הגע בעצמך כאלו רחיים סובבים מן המזרח למערב ונמלה מהלכת על גבה מן המערב למזרח בנחת לפי הילוכה (הוא, פי׳ ר״ה כ:). — ואמר המשורר: חלץ איומה משחת, וטהר משובה נצחת, ושובנו בשובה ונחת, לבית קדשנו ותפארתנו (ר״י הלוי, אדיר הכוכן מרומים). שכחתי ימי נחתי בעלומי ימי רעה, וקויתי ותסיתי בעונותי והיא תועה (רמב״ע, זמן הכלי). ובביאת הגואל לארצם בנחת יבואו (ראב״ע, אל תבונהן).—ב) רצון ותענוג, Vergnügen, plaisir; pleasure: איש חכם נשפט את איש אויל ורגז ושחק ואין נָחַת (משלי כט ט). טוב מלא כף נָחַת ממלא חפנים עמל ורעות רוח (קהל׳ ד ו). גם שמש לא ראה (הנפל) ולא ידע נַחַת לזה מזה (שם ו ה).—ובתו״מ: שני ראיות הם אחת ראייה של נחת ואחת ראייה של צער באברהם הוא אומר שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם זו היא ראייה של נחת (ר״א, ספרי במד׳ קלו). רבי חנינא בן דוסא (היה מהלך בדרך וירדו גשמים) אמר רבונו של עולם כל העולם כולו בנחת וחנינא בצער (פסקו לרדת, כשבא לביתו אמר) רבש״ע כל העולם כולו בצער וחנינא בנחת (יומ׳ נג:). כותל שבין שתי חצירות צידו אחד גבוה עשרה טפחים וצידו אחד שוה לארץ וכו׳ לזה תשמישו בנחת ולזה תשמישו בקשה וכל לזה בנחת ולזה בקשה נותנין אותו לזה שתשמישו בנחת (רב נחמן, עירובי׳ עז.).—ובסהמ״א: כגון שהיה שם גדר והיו עולין בנחת והוסיף עליו

---

[1]) בארמ׳ נחת, יָרַד.

כל שהוא והשלימו לעשרה ונמצא שאין עולין אלא בדוחק (רמב״ם, מכירה א יא). — ואמר המשורר: אין חופש בנפיש ולא נ ח ת בנחת (ראב״ע, איש גואלמ). — ובפרט *נַחַת רוּחַ: עשה רצונך בשמים ותן נחת רוח ליריאיך בארץ והטוב בעיניך עשה (ר״א, נוסח תפלה, תוספתי ברכ׳ ג יא). פעם אחת היה לנו עגל של זבחי שלמים והביאנוהו לעזרת נשים וסמכו עליו נשים לא מפני שסמיכה בנשים אלא כדי לעשות נ ח ת ר ו ח לנשים (אבא אלעזר, חגי׳ טז:). יכולה היא שתאמר נחת רוח עשיתי לבעלי אתם מה לכם עלי (ר׳ יהודה, כתוב׳ סה.). אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם (ר׳ מאיר, ברכ׳ יז.). עתיד אני להושיב אתכם ב נ ח ת ר ו ח בעולם (ספרי דבר׳ שטו). כשהמקום נוטל נשמתן של צדיקים נוטלה מהם ב נ ח ת ר ו ח (שם שנז). רוצה הוא שיהא לו נ ח ת ר ו ח (ר׳ זעירא, ירוש׳ דמאי ז א). המתעטש בתפלתו סימן יפה לו כשם שעושים לו נחת רוח מלמטה כך עושין לו נחת רוח מלמעלה (ברכ׳ כד:). בכל מקום שאתה מוצא נחת רוח השטן מקטרג (ר׳ חלבו, מד״ר בראש׳ לח). מלך ב״ו נכנס במדינה וכו׳ עושה להם צרכיהם בונה להם דימוסיאות עושה להם נ ח ת ר ו ח במדינה (ר׳ אבין, שם במדי׳ יב). מטה זו אינה עשויה אלא ל נ ח ת ר ו ח (שם שה״ש, הנך יפה דודי). לא היו רואין במדבר נ ח ת ר ו ח ולא רוח טובה (תנחומ׳ חקת מג). וישראל משתמשין לאורו (של משיח) ואומרים אשרי שעה שבה נברא וכו׳ שמפתח שפתיו ברכה ושלום ושיחתו נחת רוח (פסיק׳ רבתי לז). —ובסהמ״א: ונותנים רשות זה לזה להקדיש ליוצרם ב נ ח ת ר ו ח בשפה ברורה ובנעימה קדושה (תפ׳ יוצר, התפלך זורכנו). —*נַחַת רוּחַ יהי לפלוני, דבור של הכרת טובה בעד מעשה טוב שעשה: אמרו בית הילל לבית שמאי והלא במעמד כולכם זקני בית שמאי ירד חוני הקטן ולא אמר אלא שבע ואמרו לו כל העם נחת רוח הילך[1] אמרו להם בית שמאי מפני שהיתה השעה ראויה לקצר (תוספת׳ ר״ה ד יא). — ג) *במשמ׳ הנחה: מחיצה העשויה[2] ל נ ח ת לא שמה מחיצה (רב הונא, ערוב׳ כו.). כלי עץ העשוי לנחת הוא (השלחן) וכל כלי עץ העשוי ל נ ח ת אין מקבל טומאה (מנח׳ צו:). (נח) לשם נחת התיבה נקרא (ר׳ יוסי בר״ח, מד״ר בראש׳ כה).

[1]) בתוספתא של הדפו׳ היה לך, וגרס הגר״א יהיה לך. ואולי העיקר יהי לך, ואולי הילך—יהי לך. — [2]) ב״א ש א י נ ה עשויה.

ג. **נַחַת**[1], ש״ז, —כמו *נְחוּתָה: ואף הסיתך מפי צר רחב לא מוצק תחתיה וְנַחַת[2] שלחנך מלא דשן (איוב לו יו). —ואמר הפיטן: ובהבנות עולם בחכמה ובהערך נחת שלחן ודשן (יוסי בן יוסי, סדר׳ עבודה, אתה כוננת). נ ח ת שולחנך ארות במצעד, נאמנת בריתך לו עדי עד (משולש בר״ק, אשוחה נפלאותיך). —ובשמוש סופרי זמננו: שם מצאנו את חנן ואשתו הכבודה עם מורנו יושבים סביב לשלחן ערוך בצל עצים רעננים ו נ ח ת שלחנם מלא מעדנים מאכלי חלב (בית חנן, ספור מאפו, הוצ׳ דר׳ קלוזנר, דף 50).

א. **נָחַת**, פ״ע, יֵחַת, תֵּחַת, תִּנְחַת, — נָחַת עַל דָּבָר, יָרַד בכח, בבת אחת, ובפרט בכונה של איבה, sich auf jem. stürzen; se précipiter; to fall (heavily): הנני אליך ישבת העמק צור המישר נאם יי׳ האמרים מי יֵחַת עלינו ומי יבוא במעונותינו (ירמ׳ כא יג). — וידו נחתה על פלוני, הביא עליו צרה: ותִּנְחַת עלי ידך (תהל׳ לח ג). — ובמשמ׳ ירידה מהירה שלא ברצון, נפילה: יבלו בטוב ימיהם וברגע שאול יחתו[3] (איוב כא יג). — ונָחַת בדבר, נכנס לתוכו בכח, ובהשאלה לדבר מפשט, גערה וכיוצא בזה: תֵּחַת גערה במבין מהכות כסיל מאה (משלי יז י).

—נפע׳, נִחַת, נִחֲתוּ, — נִחַת החץ בהגוף, נתחב ונתקע ונפלש לתוכו, eindringen; pénétrer; to penetrate: כי

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) כבר היתה מלה זו כצורתה כאן בנסחת השבעים, ותרגמו במשמ׳ ירידה, κατέβη, וסומכוס מלשון הנחה θέσις. וכך גם רסע״ג. ריב״ג באר בשני פנים, בענין פֵּרוֹת ובענין מותר. ושאר הקדמונים פרשו בענין ירידה והנחה, וכן רב החדשים, אך כלם מודים כי אין זו מליצה טבעית, וקצתם מגיהים הגהות מתחלפות, ואחת מהן היא ונתח במקום ונחת. והנה, אין ספק בדבר כי כל החלק הראשון של הכתוב הזה הוא לקוי ולפי הנסחה המסורה קשה לפרשו, אך החלק האחרון מעיד על עצמו כי הוא אינו לקוי וכך עכ״פ יצא מידי מי שכתבו, אלא שאיננו אולי במקומו, ונסרך כאן אולי ממליצה אחרת. אך לא משמ׳ ירידה ולא משמ׳ שימה ומכש״כ משמ׳ נחת רוח אינם טבעיים כאן, והמשמ׳ האחת הטבעית היא ש נ ח ת הוא כ ל י מכלי השלחן, ישימו עליו המטעמים או הצלחות והקערות של המטעמים, והוא אולי כעין הכלי תמחוי הידוע, ושם דומה לזה לכלי כעין זה נזכר במשנה והוא נ ח ו ת ה, שהובא למעלה.

[3]) כך הכתיב, וצריך לנקד לפי דקדוק הלשון יֵחַתּוּ, וכבר רשמה המסורה הזרות: פתח בס״פ. אך בנסחה המסורה החית דגושה, ואולי זה להעיר על זרות הפתח, ואולי ראו בזה נפע׳ מן חתת, עי״ש, וכבר אמר ריב״ג: ואשתדאד אלתא׳ מנה ללוקף. ע״כ.—ובעברית: ודגשות התו הוא להפסקה. וכך רד״ק: ודגשות התו מפני ההפסק לתפארת.

חציך נחתו בי (תהל' לח ג). — ואמר המליץ: ומצאוני גדודים חלוצים, כאלו מן האש קרוצים, או מן המות חרוצים, והורוני בשני חצים, פלחו בם כבדי, והגדילו אידי, והאיש אשר חציו נחתו בי, וחלוציו פלחו לבבי, בידו צריי, ואתו רפואות חליי (ר"י חריזי, תחכמ' מח).

—פִּעֵ', נִחַת, נִחֲתָה: מלמד ידי למלחמה וְנִחַת [1]) קשת נחושה זרעתי (ש"ב כב לד).

—הִפְעִ', הִנְחִית, צווי הַנְחַת: עושו ובאו כל הגוים מסביב ונקבצו שמה הַנְחַת [2]) יי' גבוריך (יוא' ד יא).

ב. **נחת**, ממנו ב. נָחַת.

ב. **נָחַת**, —קל לא נהוג.

—פִּעֵ', נִחֵת, צווי נַחֵת, —נִחֵת אותו, הספיק לו כדי צרכו, ואינו צריך ומבקש יותר מזה, befriedigen; satisfaire, to satisfy, ובהשאלה נִחֵת את גדודי הארץ, השקם מים כדי צרכם: פקדת הארץ ותשקקה רבת תעשרנה פלג אלהים מלא מים וכו' תלמיה רוה נַחֵת [3]) גדודה ברביבים תמגגנה צמחה תברך (תהל' סה י-יא). —

והשתמש בו המשורר בשמ' אחרת: כתבי זה וכעגלי בארח ומדברות סגמתי וימים, לנחת פני ארץ גדודים ורוות מדמי עיני תלמים (רמב"ע, דיואן קכא, כ"י בודלי'). ראה הכוס כמו ברק ירוצץ להשמיד חיל יגוני עם גדודיו, ביום רוה מטר שחק תלמים עלי ארין ינחת את גדודיו (סוא, תרשיש ג כ).

נָחֵת [1]), נָחִית, ת"ז, מ"ר נְחִתִּים, נְחִיתִים, — מי שנָחַת למקום מהמקומות, בפרט בכונה של איבה: וישלח איש האלהים אל מלך ישראל לאמר השמר מעבר המקום הזה כי שם ארם נְחִתִּם [2]) (מ"ב ו ט). —ואמר המליץ, בהשאלה לגדודי הדאגות: חקור חכמה ודע משפט ועתים ואף כי את בסוף ימים ועתים, ויחקור לבך שכל ואף כי גדודי הדאגות שם נחתים (רכ"ע פלקיירא, המבקש יג).

נָחֵת, —עי' למעלה בהערה לערך נָחִת.

* **נַחְתּוֹם**, נַחְתָּם, ש"ז, מ"ר נַחְתּוֹמִים, נחתמים, — מי שעסקו הוא לאפות לחם ולמכרו לרבים. Bäcker; boulanger; baker: הלוקח מן הנחתום ככר בפונדיין (תוספת' שביע' ו כא). מפני מה אמרו בעל הבית אחד מעשרים וארבעה מפני שעינו יפה בעיסתו ונחתום אחד מארבעים ושמונה מפני שעינו צרה בעיסתו (ר' יהודה, בס הלב א ז). בעל הבית עיסתו מעוטה ואין בה

—[1]) בתהל' יח לה: ונִחֲתָה. ויש סברים כי זה מן חתת.

—[2]) כבר אמר ריב"ג שהוא כמו הָמֵעַד, אך בכ"ז המליצה דחוקה. ת"י קרא גבוריהם. ואולי זה עבר הִנְחִת במקום הנחית. וקצת החדשים אמרו כי ההא שלפני הנון היא כפל ה שמה, וכאן צריך לקרא נחת. עכ"פ, לפי הנקוד של המסורה, זהו צווי של הפע' נחת.

[3]) התלבטו הקדמונ' והחדש' בפרוש מלה זו, ואמר ריב"ג: ואמא נחת גדודיה פתרג'מתה נזל ח'טוטהא בפתח אלנון וכשר אלזאי מע שדתהא אי כת'ר זרעהא ואלנזל בפתח אלנון ואלזאי הו ריע מא יזרע אי זיאדתה ונמוה ויקאל אנזלת אלשג'רה אד'א כת'ר נזלהא אי ת'מרהא ואלארצ' אלנזלה בפתח אלנון וכשר אלזאי אלכת'ירה אלכלא' וגדודיה הוא מת'ל על כל ידים גדודות אלד'י תפשירה ח'דוש אלמשתק מנ ויתגודדו כמשפטם בחרבות ורמחים ואראד הנא באלח'דוש אלח'טוט אלתי יח'טהא אלחראת' בשכה אלמחראת' והי אלמשמאה איצ'א תלמים פקולה נחת גדודיה מחמול עלי קולה תלמיה רוה וקולה צמחה תברך מחמול עלי קולה ברביבים תמוגגנה אד' מעני תלמיה רוה ומעני ברביבים תמוגגנה ואחד ומעני נחת גדודיה ומעני צמחה תברך ואחד איצ'א, ע"כ, — ובעברי': אבל נחת גדודיה תרגומו (בערבית) נזל, בנון פתוחה וזין חרוקה ודגושה, ר"ל רַבָּה פריה, ונזל בנון וזין פתוחות הוא פרי הצמח, ר"ל רבויו וגדולו, ואומרים (בערב') אנזלת אלשג'רה, הזיל האילן, אם רב פריו, ואדמה נַזֵּלָה שהיא מְרֻבָּה בצמחים, וגדודיה הוא כמו על כל ידים גדודות שפרושו שרטים הנגזר מן ויתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים ורצה כאן בגדודיה הקוים שעושה החורש במחרשה והם הנקראים גם כן תלמים. ואמרו נחת גדודיה עוטף על אמרו תלמיה רוה ואמרו צמחה תברך עוטף על אמרו ברביבים תמוגגנה כי ענין תלמיה רוה וענין ברביבים תמוגגנה אחד וענין נחת גדודיה וענין צמחה תברך אחד גם כן. עכ"פ, המלה גדודיה מקבלת לתלמיה, ונחת לרַוֵּה, והוא הפרוש היותר טבעי כאן, ואפשר שהוא פעל נגזר מן נַחֵת, או שרש מיוחד.

[1]) מן א. נָחַת, והחליטו ריב"ג וכן רד"ק כי עקר צורת מלה זו היא נחית, אמר ריב"ג וז"ל: ומנ הד'א אלמעני אלת'אני כי שם ארם נחתים אי אנהם נאזלונ ת'מ ואצלה נחיתים עלי זנה שרידים פאדע'מ יא' אלמד פי אלתא', ע"כ, —ובעברי': ומזה הענין השני (מענין ירידה) כי שם ארם נחתים, ר"ל שהם ירדו שמה ועקרו נחיתים על משקל שרידים ונבלעה יוד המשך בהתו. וכך רד"ק וז"ל: והתאר כי שם ארם נחיתים ובא הדגש תמורת הנח כי הראוי נחיתים בפלס שרידים ופירושו יורדים וחונים שם. והחדשים, אותם המקיימים הגרסה נחתים, קבעו לזה צורה נָחֵת. ועי' הערה לקמן. —[2]) כך בנסחה של המסורה. ותרגמו השבע' κέκρυπται (ובנסחה אחרת ἐνεδρεύουσι) במשמ' נחבאים, מסתתרים, וכמו"כ ת"י: כמן. ואין לברר אם באמת כך היתה בנסחתם גרסה נחבאים או מסתתרים, או הם תרגמו כך המלה נחתים. ורב החדשים הסכימו כי המלה נחתם היא שבוש במקום נחבים.

כדי מתנה לכהן נחתום עיסתו מרובה ויש בה כדי מתנה לכהן (שם). הולך אדם אצל נחתום הרגיל אצלו ואומר לו תן לי ככר אחת או גלוסקא אחת (שם, יו״ט ג ז). המוליך חיטים לטחון ולא לתתן ועשאן מורסן וסובין קמח לנחתום ועשאו פת ניפולין בשר לטבח והקדיחו חייב לשלם (שם ב״ק י ט). בראשונה היו אומרים אין מסייעין את הנחתום העושה בטומאה ואין מוליכין עמו גריצות לתנור חזרו לומר מסייעין לנחתום העושה בטומאה וכו׳ (שם ע״ז ז-ה ב). נחתום שעשה שאור לחלק וכו׳ נשים שנתנו לנחתום לעשות להם שאור (חלה א ז). נחתום שהוא עושה למכור בשוק (שם ב ז). המים שהנחתום מטביל בהן את הגלוסקין (ידים א ה). מי תשמישו של נחתום ישפכו מ״פ שהן מחמיצין (פסח׳ ב ח). (מצא) ככרות של נחתום מהרוזות של דגים וחתיכות של בשר (ב״מ ב א). נחתום שהוא עושה בטומאה לא לשין ולא עורכין עמו (ע״ז ד ט). שיעור חלה של בעל הבית אחד מכ״ד ושל נחתום אחד ממ״ח לפי שהאיש עינו יפה והאשה עינה רעה (ספרי במד׳ קי). אפילו לא נכנסו אלא גורן אחת בעיר הנחתומין מותרין מפני שרצין אחר החדש (ר״ש, תוספת׳ דמאי ד יד). ורשאין הנחתומין לעשות רגיעה ביניהם (שם ב״מ יא כה). לא יפתח אדם חנות של נחתומין ושל צבעין תחת אוצרו של חבירו (ב״ב ב ג). ארובות של נחתומים טמאות (כלים יח ב). מוסף התנור של בעלי בתים טהור ושל נחתומין טמא (שם ה ה). מצא בה (בעיר שישראל ונכרים דרים בה) פת הולכין אחר רוב הנחתומין (מכשיר׳ ב ח). ממלא נחתום חבית של מים אע״פ שאינו צריך אלא לקיתון אחד אבל לאפות אינו אופה אלא מה שצריך לו (ביצ׳ יז.). נחתום עושה טפוס אחד (ירוש׳ דמאי ה ד). לאחר שגנב סאה חיטין והוליכה לנחתום והפריש חלתה והאכילה לבניו הרי זה מברך ואינו אלא מנאץ (ר״א בן יעקב, שם סנה׳ א א). עלובה העיסה שנחתומה מעיד עליה שהיא רעה (ר׳ חייא רבה, מד״ר ברא׳ לד). אין לוקחין פת מנחתום כותי במוצאי הפסח אלא לאחר שלשה תנורים (מס׳ כותים ב). משל למדינה שנצטרכה ללחם צעקו הבריות אל השלטון עמדו שני נחתומין והיו טוחנין כל הלילה בקשו לעשות עיסתן כבה הנר ולא היו רואין מה עשו בללו את העיסה ואפו אותה והוציאוה ומלאו את השוק בא השלטון וראה הפת מעורבת קיבר אמר להם ראויין הייתם ליתן הקופיץ בצואריכם ולהחזיר אתכם בכל המדינה אבל מה אעשה לכם שמלאתם את המדינה בשעת הזעף (ילקוט דבר׳, רמז תתח).—וגם מי שמבשל ומוכר תבשילים לרבים: לא ימדוד אדם שעורים ויתן לפני בהמתו בירש וכו׳ והנחתום[1] מודד תבלין ונותן לתוך קדרתו כדי שלא יקדיח תבשילו (ביצ׳ כט.).

:נַחְתָּן, ש״ז,—מי שטבעו להתנהג בנחת, בישוב הדעת, בדבור העם בא״י, בפרט אצל הספרדים, והשתמש בזה הרה״ג יעקב מאיר בדרשתו: כעסן—נחתן.

נטה[2], ממנו נָטָה, מִטָּה, מַטֶּה, מְטֶה, מֻטָּה, *נְטִיָּה, *הַטָּיָה, :נִטְיוֹן.

נָטָה, פעו״י, נָטְתָה, נָטִיתִי, נָטִיתָ, נָטוּ, נֹטֶה, נוֹטֶה, נָטוּי, נְטוּיָה, נְטוּיוֹת, נְטוֹת, נְטֹת, נְטֹתִי, נְטוֹתוֹ, נְטֵה, תֵּט, יִטֶּה, יֵט, וַיֵּט־, תִּטֶּה, נִטֶּה, יִטּוּ, — א) פ״ע, נָטָה אֶל פלוני, עָזַב הדרך שהלך בו והלך הצדה אל מול פלוני, abbiegen (v. Wege); détourner; to turn aside: ויראה יהודה וכו׳ וַיֵּט אליה אל הדרך (ברא׳ לח יח-יו).—ונָטָה עַד פלוני, עד המקום שפלוני שם: ויהי בעת ההוא וירד יהודה מאת אחיו וַיֵּט עד איש עדלמי (שם א).—ונָטָה במקום, סר מן הדרך והלך להמקום: אעברה בארצך לא נִטֶּה בשדה ובכרם (במד׳ כא כב).—והַצֵּל וכדומ׳: נקל לצל לִנְטוֹת עשר מעלות (מ״ב כ י). כצל כִּנְטוֹתוֹ נהלכתי (תהל׳ קט כג).—נָטָה הַיּוֹם, עבר יותר מחצי היום והתחיל להתקרב הערב: ויאמר אבי הנערה סעד נא לבבך והתמהמהו עד נְטוֹת היום (שפט׳ יט ח). — נָטָה יָמִין וּשְׂמֹאל, סר מן הדרך והלך ימינה או שמאלה: דרך המלך נלך לא נִטֶּה ימין ושמאול (במד׳ כ יז). ויעמד במקום צר אשר אין דרך לִנְטוֹת ימין ושמאול (שם כב כו). ויאמר לו אבנר נְטֵה לך על ימינך או על שמאלך ואחז לך אחד מהנערים (ש״ב ב כא).—ונָטָה מן הַדָּרֶךְ: ותרא האתון את מלאך יי׳ נצב בדרך והרבו שלופה בידו וַתֵּט האתון מן הדרך ותלך בשדה (במד׳ כב כג).—ונָטָה לפניו ומפָּנָיו, במשמ׳ זו: ותראני האתון וַתֵּט לפני זה שלש רגלים אולי נָטְתָה מפני כי עתה גם אתכה הרגתי ואותה החייתי (שם לג).—ונָטָה מֵאַחֲרֵי פלוני, לא הלך אחריו כי אם נטה הצדה: וירדף עשהאל אחרי אבנר ולא נָטָה ללכת על הימין ועל השמאול מאחרי אבנר (ש״ב ב יט). —ונָטָה לו סתם, נָטָה מן המקום ללכת להמקום הרצוי:

[1]) ופרש״י: מבשל קדרות נמי קרוי נחתום.

[2]) גם בארמ׳. בערב׳ נטא a).

a) نطا

ויאמר יהונתן אל הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מצב הערלים האלה וכו' ויאמר לו נשא כליו עשה כל אשר בלבבך נטה לך הנני עמך כלבבך (ש"א יד ו־ז).—ובהשאלה, נטה אחרי פלוני, רצה בפלוני, רצה שפלוני יהיה הראש, המלך וכדומה: כי יואב נטה אחרי אדניה ואחרי אבשלום לא נטה (מ"א ב כח).—ולבו נטה אחרי פלוני, במשמ' זו: וידברו אחי אמו עליו באזני כל בעלי שכם את כל הדברים האלה ויט לבם אחרי אבימלך כי אמרו אחינו הוא (שפט' ט ג). — ונטה אחרי פלוני, במשמ' הסכים לדבריו, לדעתו, עשה כמו שרצה פלוני: לא תהיה אחרי רבים לרעת ולא תענה על רב לנטת אחרי רבים (שמות כג ב).—ונטה אחרי בצע, רצה בבצע, רדף אחרי זה, בקש בצע: ולא הלכו בניו בדרכו ויטו אחרי הבצע ויקחו שחד (ש"א ח ג).—ונטה לבבו מעם פלוני, לא רצה בו, עזב אותו, לא הלך בדרכיו: ויתאנף יי' בשלמה כי נטה לבבו מעם יי' אלהי ישראל (מ"א יא ט).—ונטה מדברי פלוני במשמ' זו: קנה חכמה קנה בינה אל תשכח ואל תט מאמרי פי (משלי ד ה).—ונטה ימין ושמאל, סר מדרך הטוב: פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכנו אל תט ימין ושמאול הסר רגלך מרע (שם כו־כז). — נטה אשרו מדרכו של פלוני, לא עשה מה שפלוני רוצה בו: לא נסוג אחור לבנו ותט אשרינו מני ארחך (תהל' מד יט). אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי (איוב לא ז).—נטה מתורתו, מעדותו של פלוני: זדים הליצני עד מאד מתורתך לא נטיתי (תהל' קיט נא). רבים רדפי וצרי מעדותיך לא נטיתי (שם קנז);—ב) פ"י, נטה דבר, עשה שיטה הדבר הנה או הנה, למעלה או למטה, neigen; incliner; to incline, נטה אהל וכדומ', מתח היריעות וקבע אותו במקום, ausspannen; étendre; to stretch out: ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל ויט אהלה (בראש' יב ח). ויט־שם אהלו (שם כו כה). ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו (שם לג יט). ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה (שמות לג ז). וחבר הקני נפרד מקין וכו' ויט אהלו עד אלון בצענים (שפט' ד יא). בתוך האהל אשר נטה לו דוד (ש"ב ו יז). אין נטה עוד אהלי ומקים יריעותי (ירמ' י כ). ונטה את שפרורו עליהם (שם מג י).—והשמים: עשה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו ובתבונתו נטה שמים (ירמ' י יב). הנוטה כדק שמים וימתחם כאהל לשבת (ישע' מ כב). בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וצאצאיה (שם מב ה). אנכי יי' עשה כל נטה שמים לבדי (שם מד כד). אני ידי נטו שמים (שם מה יב). נאם יי' נטה שמים ויסד ארץ (זכר' יב א). עטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה (תהל' קד ב). נטה שמים לבדו ודורך על במתי ים (איוב ט ח). נטה צפון על תהו תלה ארץ על בלימה (שם כו ז).—נטה שכמו לשאת דבר, נטה אותו שישימו עליו הדבר לשאת: ויט שכמו לסבל (בראש' מט טו).—ונטה את ידו, בפרט על ארץ, על עם, לעשות לו רעה: וידעו מצרים כי אני יי' בנטתי את ידי על מצרים (שמות ז ה). נטה את ידך במטך על הנהרת על היארים ועל האגמים והעל את הצפרדעים על ארץ מצרים (שם ח א). נטה את מטך והך את עפר הארץ (שם יב). ויט משה את מטהו על השמים וכו' (שם ט כג). ויט משה את מטהו על ארץ מצרים (שם י יג). ויט משה את ידו על הים וישב הים לפנות בקר לאיתנו (שם יד כז). נטית ימינך תבלעמו ארץ (שם טו יב). נטה בכידון אשר בידך אל העי (יהוש' ח יח). וירוצו כנטות ידו (שם יט). ויהושע לא השיב ידו אשר נטה בכידון עד אשר החרים את כל ישבי העי (שם כו). על כן חרה אף יי' בעמו ויט ידו עליו ויכהו (ישע' ה כה). ידו נטה על הים הרגיז ממלכות (שם כג יא). ונטיתי את ידי עליך וגלגלתיך מן הסלעים (ירמ' נא כה). ונטיתי את ידי עליהם ונתתי את הארץ שממה (יחזק' ו יד). ונטיתי את ידי עליו והשמדתיו (שם יד טו). הנני נוטה ידי על פלשתים והכרתי את כרתים (שם כה יו). ונטיתי ידי על יהודה ועל כל יושבי ירושלם (צפנ' א ד). ויט ידו על צפון ויאבד את אשור (שם ב יג). כי נטה אל אל ידו (איוב יה כה). — ונטה ידו לסימן לבוא: יען קראתי ותמאנו נטיתי ידי ואין מקשיב (משלי א כד).—ואת החרב: בתתי חרבי ביד מלך בבל ונטה אותה אל ארץ מצרים (יחזק' ל כה). — ואת העמודים וכדומ': וילפת שמשון את שני עמודי התוך וכו' ויט בכח ויפל הבית (ש"ב יו כט־ל). — ואת השמים, נטם למטה: ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו (ש"ב כב י). — וקו ומשקלת, נטה קו ומשקלת הבנין על הבית: ונטיתי על ירושלם את קו שמרון ואת משקלת בית אחאב (מ"ב כא יג). ונטה עליה קו תהו ואבני בהו (ישע' לד יא). חשב יי' להשחית חומת בת ציון נטה קו לא השיב ידו מבלע (איכ' ב ח). או מי נטה עליה קו (איוב לח ה).—ונטה קו על העץ: חרש עצים נטה קו יתארהו בשרד (ישע' מד יג).—ובהשאלה, נטה אליו חסד: ויהי יי' את יוסף ויט אליו חסד (בראש' לט כא).—ושלום: הנני נוטה אליה כנהר שלום (ישע' סו יב).—נטה את לבו לעשות דבר: נטיתי לבי לעשות חקיך (תהל' קיט קיב).—ונטה רעה על פלוני: כי נטו עליך רעה חשבו מזמה בל יוכלו

(שם כא יב). — ובתו"מ: תאנה שהיא עומדת בחצר ו נ ו ט ה לגנה (מעשר' ג י). אילן שהוא נ ו ט ה לשדה חברו (ב"ב ב יג). אילן שהוא עומד בתוך התחום ונופו נוטה חוץ לתחום או עומד חוץ לתחום ונופו נוטה לתוך התחום (מכות ב ז). תבואה שהיא נ ו ט ה תחת הגפן (כלא' ז ז).—וחלון נֹטֶה למקום: היה דר בעלייה ובה חלון נ ו ט ה לרשות הרבים (פסיק' רבתי ב).— ובהשאלה, נֹטֶה לָמוּת: מי שחלה ונטה למות אומרים לו התודה (שבת לב.).—לִבּוֹ נֹטֶה: ויאמר לו איכה אן נ ו ט ה לבך (רב, סנה' לח:).—דעתו נֹטָה, נדמה לו כך: כך דעת תלמידכם נ ו ט ה (ר' ירמיה, ב"ב קסה:).— הדין נֹטֶה לפלוני, נראה כי על פי הדין פלוני הוא הצדיק: שנים שבאו לפניך לדין עד שלא תשמע דבריהן או משתשמע דבריהן ואי אתה יודע להיכן דין נ ו ט ה אתה רשאי לומר להן צאו ובצעו משתשמע דבריהן ואתה יודע להיכן הדין נ ו ט ה אי אתה רשאי לומר להן צאו ובצעו (ר"ש בן מנסיא, סנה' ו:).—דבריו נֹטִים לצד מינות וכדומ', נדמה כי יש בהם קצת מינות: בקשו לגנוז ספר קהלת שמצאו בו דברים שהן נ ו ט י ם לצד מינות (ר' בנימין בן לוי, מד"ר ויקר' כח).—בית דין נֹטֶה, שאינו שָׁקוּל, שאינו יכול להחלק לשתי חבורות שוות: התורה אמרה עשה לך בית דין נ ו ט ה[1] (ר"א בן ר"י הגלילי, סנה' ג:).—ופ"י, נֹטֶה בגד, מסך וכדומ', פרש אותו כמו אהל וכיוצא בזה: היה כרוך עליה (על הטלית) חוט או משיחה מותר ל נ ו ט ת ה לכתחילה (שבת קלח.). וילון מותר ל נ ו ט ת ו ומותר לפורקו בשבת כילת חתנים מותר לפורקה ו ל נ ו ט ת ה בשבת (ר' חייא, עירובי' קב.).—נֹטֶה הדין, דן לא בצדק בשביל שחד וכדומ': שמא תאמר הריני נוטל ממון ואיני נ ו ט ה את הדין (מכי' משפט' כ).—ומצוי בסהמ"א.—ובמהלך הכוכבים: והחמה סובבת ברקיע כנגד גלגל המזלות והוא נוטה מגלגל המישור לפאת צפון ולפאת דרום כנגד כ"ד חלקים (רמב"ח הנשיא, העבור א ב). ואין אופן המפריש עובר על נקודת הקוטבים אבל נ ו ט ה מכל אחד מהם י"ו חלקים ויהיה קוטב הדרום מסתתר מהם לעולם וכן כל הכוכבים אשר בתחומו ה נ ו ט י ם ממנו עד י"ו חלקים נסתרים מהם (שם ג). הנקודה שממנה יתחיל הירח ל נ ט ו ת לצפון השמש היא הנקראת ראש והנקודה שממנה יתחיל הירח ל נ ט ו ת לדרום השמש היא הנקראת זנב (רמב"ם, קדוה"ח יז ב). ומראש מזל טלה יתחילו המזלות ל נ ט ו ת מעט מעט ולהתרחק מעל

[1]) בתוספתי' (שם ג ז) נטוי.

הקו השוה כנגד הצפון (שם יט ד).—ובהשאלה, טבעו נוטה, דעתו נוטה וכו': שתי קצוות הרחוקות זו מזו שבכל דעה ודעה אינן דרך טובה ואין ראוי לו לאדם ללכת בהן ולא ללמדן לעצמו ואם מצא טבעו נ ו ט ה לאחת מהן או מוכן לאחת מהן וכו' יחזיר עצמו למוטב (רמב"ם, דעות א ג). יש גאונים שחולקין על דבר זה וכו' ואין דעתי נ ו ט ה לדברים אלו (שם, מכיר' כב יז). ולפי שהיו חוששין בבית שני שמא כהן גדול זה נוטה לצד מינות היו משביעין אותו ערב יום הכפורים וכו' במי ששכן את שמו בבית הזה שלא תשנה דבר שאמרנו לך (שם, עבודת יוהכ"פ א ז). ומעת הילדות יהיו נראות באדם המדות שהוא נ ו ט ה אליהן כי ה נ ו ט ה בילדותו אל תאות המאכלים ישאר כן כל ימיו (רש"ט פלקיירה, אגר' הוכוח ב, JQR N.S. I, 482). והנראה לכם מן הספר ההוא בפרקיו וחלקיו כי לקרב רחוקים נ ט ה מהקו בעקבי פילוסופיא יצא (אגר' הרמב"ן לרבני צרפת על מו"נ). מתוך שלבו נ ו ט ה לזכות לאוהבו ולחייב את שונאו אינו יכול להוציא הדין לאמתו (טהו"מ, הלכ' דיינים ז).—ובדקדוק והגיון, שֵׁם נֹטֶה, הבא בסמיכות ובכנוים, ההפך מן שֵׁם יָשָׁר: ונקראת האות מלה והשם ממנו מה שנקראהו שם ישר וממנו מה שנקראהו שם נ ו ט ה וכו' כי כל שם שנקודו חולם הוא אשר יקראוהו אנשי מלאכת ההגיון השם הישר והשם שנקודו חירק או פתח הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון ה ש ם ה נ ו ט ה (מלות הגיון יג). והמדקדק יעיין בשם ראשונה במה שאפשר שיהיה ישר או נוטה (ר"א בלמשי, מקנ"א, בחלוקת השמות). השם ה נ ו ט ה הוא המונח להורות על הענין שנשתנה שנוי נאות להורות הענין ההוא לא במה שהוא נמצא במוחלט אלא ביחס מטה אותו בצרוף האותיות והנקודות כי זה יהיה בסמיכות או בכנוי (שם). —פָּעוּל, נָטוּי.—יד נְטוּיָה, זרוע נְטוּיָה, עי' יָד, זְרוֹעַ.—קיר נטוי: כקיר נָטוּי גדר הדחויה (תהל' סב ד).—צל נטוי: ימי כצל נָטוּי ואני כעשב איבש (שם קב יב).—והשמים: ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא נָטוּי על ראשיהם מלמעלה (יחזק' א כב).—נְטוּיוֹת גרון, עי' גָּרוֹן. —ובתו"מ: ג' דברים מזכירין עונותיו של אדם אלו הן קיר נ ט ו י ועיון תפלה ומוסר דין על חבירו (ר' יצחק, ר"ה טז:). שהיו נותנין עיניהן בבעלי ממון ומושיבין אותו אצל קיר נ ט ו י ודוחין אותו עליו ובאים ונוטלים את ממונו (רב, סנה' קט.).—ואהל: אוהל שהיה נ ט ו י על גבי ארבע שפודין של מתכת (תוספת' אהל' ח ב). אהל שהוא נ ט ו י בעלייה (מכ' שם ז ב).—וְנָטוּי למות, כמו נוטה:

ואפילו שיראה אותו (את החולה) נטוי למות אינו אומר לו צו לביתך שלא יחלש דעתו (מד״ר קהל׳, כי כרוב). מעשה בשתי נערות שירדו לשתות ולמלאות מים אמרה אחת לחברתה למה פניך חולניות אמרה לה כלו מזונותיה וכבר היא נטויה למות (ר׳ לוי, שם ברא׳ מט).

—נפע׳, ינטה, ינטו,—נטו הצללים: אוי לנו כי פנה היום כי ינטו [1]) צללי ערב (ירמ׳ ו ד).—וקו על בנין וכדומ׳: ביתי יבנה בה נאם יי׳ צבאות וקו ינטה על ירושלם (זכרי׳ א יו).—נטיו, עי׳ נטי.

הפע׳, הטה, הטהו, הטתו, הטיתי, הטו, הטיתם, מטה, מטים, מטי, להטות, להטת, להטתה, הטה, הט, הטי, הטו, אטה, אט, אט, ואט, תטה, תט, יטה, ויט, יטך, יטנו, יטהו, תטהו, יטו,—א) פ״י, הטה כלי, כד וכדומ׳ על צדו וכדומ׳, to incline ; incliner ; neigen: הטי נא כדך ואשתה (ברא׳ כד יד).—והטה את האתון וכדומ׳ למקום הרצוי: ויך בלעם את האתון להטתה הדרך (במד׳ כב כג).—ואת פלוני: וישב אבנר חברון ויטהו יואב אל תוך השער לדבר אתו בשלי (ש״ב ג כג).—ואת הדבר וכדומ׳, הביאהו למקום הרצוי: ולא אבה דוד להסיר אליו את ארון יי׳ על עיר דוד ויטהו דוד בית עבד אדם הגתי (שם ו י). ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הצור (שם כא י).—ואכל, הגיע לו: ואהיה להם כמרימי על על לחיהם ואט אליו אוכיל (הוש׳ יא ד). —והטה אהל: ויטו לאבשלום האהל על הגג (ש״ב יו כב).—והטה יריעות האהל: הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו [2]) אל תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי (ישע׳ נד ב). — והטה את ידו, בכונה של איבת וכדומ׳: ויי׳ יטה ידו וכשל עוזר (ישע׳ לא ג). כי אטה את ידי על ישבי הארץ נאם יי׳ (ירמ׳ ו יב). ואט את ידי עליך ואשחיתך (שם יה ו). — והטה אזנו לשמע, הטה אל צד המדבר כדי שישמע יותר: הטה יי׳ אזנך ושמע פקח יי׳ עיניך וראה (ישע׳ לז יז). — ובהשאלה, רצה בדברי פלוני, קבל אותם: הטו אזנכם ולכו אלי (שם נה ג). אני קראתיך כי תענני אל הט אזנך לי שמע אמרתי (תהל׳ יז ו). הטה אלי אזנך מהרה הצילני (שם לא ג). שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך (שם מה יא). אטה למשל אזני אפתח בכנור חידתי (שם מט ה). האזינה עמי תורתי הטו אזנכם לאמרי פי (שם עח א). אהבתי כי ישמע יי׳ את קולי תחנוני כי הטה אזנו לי (שם קיו א-ב). בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך (משלי ד כ).—לא הטה אזנו, לא שמע לו, לא עשה רצונו: ולא שמעו ולא הטו את אזנם וילכו במעצות בשררות לבם הרע (ירמ׳ ז כד). ואדבר אליכם אשכים ודבר ולא שמעתם וכו׳ ולא הטיתם את אזנכם לשמע (שם כה ג־ד). ולא שמעתי בקול מורי ולמלמדי לא הטיתי אזני (משלי ה יג).—והטה את לבו אל פלוני, עשה שילך בדרכי פלוני, שיעשה רצונו: ועתה הסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם והטו את לבבכם אל יי׳ אלהי ישראל (יהוש׳ כד כג). להטות לבבנו אליו ללכת בכל דרכיו (מ״א ח נח). פלגי מים לב מלך ביד יי׳ על כל אשר יחפץ יטנו (משלי כא א).—ואחרי פלוני: אכן יטו (הגוים) את לבבכם אחרי אלהיהם (מ״א יא ב).— ולדבר, לחכמה וכדומ׳, רצה בה: להקשיב לחכמה אזנך תטה לבך לתבונה (משלי ב ב). הט לבי אל עדותיך ואל אל בצע (תהל׳ קיט לו). אל תט לבי לדבר רע להתעולל עללות ברשע (שם קמא ד). — הטה את פלוני, עשה שירצה פלוני לעשות דבר: והנה אשה לקראתו וכו׳ העזה פניה ותאמר לו וכו׳ לכה נרוה דדים עד הבקר וכו׳ הטתו ברוב לקחה בחלק שפתיה תדיחנו הולך אחריה פתאום כשור אל טבח יבא (משלי ז י־כב). — והטה את לבו: ויטו נשיו את לבו (מ״א יא ג).—והלב הטהו: רעה אפר לב הותל הטהו ולא יציל את נפשו (ישע׳ מד כ).—והכפר הטהו: כי חמה פן יסיתך בשפק ורב כפר אל יטך (איוב לו יח).—והטה דרך פלוני, עשה לו עול: השאפים על עפר ארץ בראש דלים ודרך ענוים יטו (עמו׳ ב ז). — וארח משפט: שחד מחק רשע יקח להטות ארחות משפט (משלי יז כג). והמטים עקלקלותם יוליכם יי׳ את פעלי האון (תהל׳ קכה ה). — הטה חסד על פלוני, עשה אתו חסד. נתן לו בקשתו: ועלי הטה (אלהים) חסד לפני המלך ויועציו (עזר׳ ז כח).—והטה משפט, לא דן דין אמת וצדק: לא תטה משפט אבינך בריבו (שמות כג ו). לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שחד (דבר׳ יו יט). ארור מטה משפט גר יתום ואלמנה (שם כז יט). ויקחו שחד ויטו משפט (ש״א ח ג). להטות משפט גבר נגד פני עליון (איכ׳ ג לה). — והטה את העני, הצדיק וכדומ׳, במשמ׳ חמס אותו: צררי צדיק לקחי כפר ואביונים בשער הטו (עמו׳ ה יב). מחטיאי אדם בדבר ולמוכיח בשער יקשון ויטו בתהו צדיק (ישע׳ כט כא). שאת פני רשע לא טוב להטות צדיק במשפט (משלי יח ה). ובעשקי שכר שכיר

—[1]) אולי היוד כפל מן כי, והעקר כי נטו.—[2]) המטים, ואולי הוא פ״ע, ולשון זכר ליריעות.

אלמנה ויתום ומטי גר (מלא׳ ג ה).—והטה פלוני מדין: להטות מדין [1]) דלים ולגזל משפט עניי עמי (ישע׳ י ב).

—ב) פ״ע, כמו נטה, הטה אחרי פלוני, הסכים לו וכדומ׳: ולא תענה על רב לנטת אחרי רבים להטת [2]) (שמות כג ב).—הטה מן הדרך, נטה: סורו מני דרך הטו מני ארח (ישע׳ ל יא). באשרו אחזה רגלי דרכו שמרתי ולא אט (איוב כג יא).—הטה פלוני, הסב לסעד: ועל בגדים חבלים יטו אצל [3]) כל מזבח ויין ענושים ישתו בית אלהיהם (עמו׳ ב ח).—ובתו״מ, במשמ׳ פ״י, הטה דבר: פעם אחת קראתי לאור הנר ובקשתי להטותו אמרתי גדולים דברי חכמים שהיו אומרים אין קורין לילי שבת לאור הנר (ר״י בן אלישע, תוספת׳ שבת א יג). אני ישמעאל בן אלישע קראתי והיטיתי הנר בליל שבת לכשיבנה בית המקדש אביא חטאת שמינה (הוא, שם). — והטה את פלוני מן הדרך: והלא דברים קל וחומר ומה אם נכסים שאינן לא רואין ולא שומעין ולא מדברין על שהן גרמו לצדיקים לדור בין הרשעים אמר המקום ישרפו המטה את חבירו מדרך חיים לדרך מות על אחת כו״כ שיהא בשריפה (ר׳ שמעון, שם סנה׳ יד ד).—הטה ידו וכדומ׳: לביצים הנתונות ביד אדם (אם) יטה ידו מעט כולן נופלות ומשתברות (מכי׳ בשלח, שירה ט). שהיתה אחת מהן לובשת תכשיטיה והיתה מטה גרונה בשביל להראות את תכשיטיה (מד״ר ויקר׳ טז).—הטה אזנו: עומד הייתי בין אחי הכהנים בשורה והטיתי אזני כלפי כהן גדול ושמעתיו מבליעו בנעימת הכהנים (ר״ט, ירוש׳ יומי׳ ג ז). שב לפני הזקנים והטה אזנך לשמוע את דבריהם (דא״ז ב). — והטה את הדין לצדו של פלוני: וכל דיין שלוקח שוהד ומטה את הדין אינו מת מן הזקנה עד שעיניו כהות (פאה ח ט). דיני ממונות מטין על פי עד אחד בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות מטין על פי אחד לזכות ועל פי שנים לחובה (סנה׳ ד א). שלא תאמר הואיל ורשע הוא אטה עליו את הדין (מכי׳ משפט׳ כ). תן דעתך שאם הטיתה את הדין שאת מזעזע את העולם שהוא אחד מרגליו (רשב״ג, מד״ר דבר׳ ה). כל המטה דינו של גר כאילו מטה דינו של מעלה (ריש לקיש, חגי׳ ה.). אף הקב״ה אין דן יחידי שנאמר וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו אילו מטין לכף זכות ואילו מטין לכף חובה (ר״י בן פזי, ירוש׳ סנה׳ א א).—ופ״ע, הטה, מטין, היה נטוי קצת, לא זקוף: בה״א עומדין וקורין יושבין וקורין ומטין וקורין (ברכ׳ יא.). אני שהייתי זקוף הטיתי אתה שהיית מוטה זקפת (ראב״ע, תוספת׳ שם א ו). אתה היטית לקיים כדברי ב״ש אני נזקפתי לקיים כדברי ב״ה (ר׳ ישמעאל, שם). חזר ואמר להם (ר״א לחכמים) אם הלכה כמותי כותלי בית המדרש יוכיחו הטו כותלי בית המדרש ליפול גער בהם ר׳ יהושע וכו׳ לא נפלו מפני כבודו של ר׳ יהושע ולא זקפו מפני כבודו של ר״א ועדיין מטין ועומדין (ב״מ נט:). — הטה ימין ושמאל, כמו נטה: העבודה שלא היטיתה ימין ושמאל אני שמעתי ולא היה לי לפרש ואתה דורש ומסכים להלכה (ר׳ טרפון, תוספת׳ זבח׳ א ח).— יטו הדדים, כמו יטו: איזהו סימניה (של בוגרת) ר׳ יוסי הגלילי אומר משיעלה הקמט תחת הדד ר׳ עקיבא אומר משיטו [1]) הדדים (נדה ה ח).—דברים מטין לצד מינות, כמו נוטין: בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שמצאו בו דברים מטים לצד מינות (ר׳ נחמין, מד״ר קהל׳, מה יתרון).—ובהשאלה, הטה בשעת תשמיש, בעל בתולה והכניס את האבר באופן שלא קרע את בתוליה: (ההוא שבא לפני ר״ג וא״ל פתח פתוח מצאתי אמר לו ר״ג) שמא הטיתה (כתוב׳ י.).—ובסהמ״א, במשמ׳ פ״י: וחסידים הראשונים היו מטין דעות שלהן מדרך האמצעית כנגד שתי הקצוות יש דעה שמטין אותה כנגד הקצה האחרון ויש דעה שמטין אותה כנגד הקצה הראשון (רמב״ם, דעות א ה). רשות לכל אדם נתונה אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו (הוא, תשוב׳ ה א). מי שהוא מחזיק בתורת משה ויאמין בעיקריה וכשבא לחקור על זה מצד השכל והבנת הפסוקים הטהו העיון לומר שאחד מן העקרים הוא על דרך אחרת וכו׳ או הטהו העיון להכחיש העקר ההוא (ר״י אלבו, העקרי׳ א ב).—ובמשמ׳ פ״ע: וכך מטין דברי רש״י שכתב בלשון זה וכו׳ (ר״נ על הרי״ף, שבת מז.).

— פע׳, *מֻטֶּה, מֻטָּה, — כמו נטוי: חביות שהן יושבות על שוליהן או מוטות על צידיהן באויר (אהלי׳ טו ג). קורה שעשאה גולל לקבר בין עומדת בין מוטה על צדה (שם ה). היתה מוטה על צדה כמין קתדרה (כליס ד ג). כיצד תולין אותו משקעין את הקורה בארץ וכו׳ ר׳ יוסי אומר הקורה מוטה על הכותל ותולה אותו (סנה׳

—[1]) כך בנסחה המסורה, ואולי צ״ל דין, והוא משער הטה משפט.—[2]) ואולי הכונה: להטת את פלוני, לחמס אותו.—[3]) ואולי צ״ל יטו אצל אצל כל מזבח, והכונה באצל הראשון כמו אציל, כמו בבן סירא הטה אציל.—[1]) כך, ביוד אחת, גם בנסחה עם גוף פרוש הערבי של הרמב״ם, וכן במדב״ם.

ז ד). ואינו מכה אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה (מכות ג יג). מעשה ברבי ישמעאל ור' אלעזר בן עזריה שהיו שרויין במקום אחד והיה ר' ישמעאל מוטה ור"א בן עזריה זקוף הגיע זמן קרית שמע נזקף ר' ישמעאל והיה ראב"ע מוטה וכו' אני שהייתי זקוף הטיתי אתה שהיית מוטה זקפת (תוספת' ברכ' א ו). והחולצת מן הגדול בין עומד בין יושב בין מוטה (יבמ' קג.).—ואבנים מֻטּוֹת: כל השערים שהיו שם היו להם שקופות חוץ משער טדי שהיו שם שתי אבנים מוטות זו על גבי זו (מדות ב ג).

*נָטוּף, ש"ז, — שה"פ מן נטף: שדה בית השלחין שניטופה לתוך שדה בית השלחין אחרת משקין ממנה וכו' וכי מחמת הניטוף היא יכולה להשקות לא מחמת עצמה שהיא מליאה (ירוש' מו"ק א א). — ואמר הפיטן: קמתי נצבתי בחמד הרים, ודצתי אצתי בזהרים, פתחתי מאלי בנטוף מורים, נעשה ונשמע אמרים (יוצ' א פסח, אאיגה ולאיגה).

*נָטוּשׁ, מ"ר נְטוּשִׁים, —א) ש"ז, מי שנטש מקום מושבו והלך לארץ רחוקה: שמעתי שהנטושין כשבויים (רשב"ג, תוספת' כתוב' ח ג). שבוי זה שיצא שלא לדעת וכו' נטוש זה שיצא לדעת (שמואל, ירוש' יבמ' טו ג). — ובסהמ"א: כתב הר' יהודה ברצלוני ז"ל השבויין והנטושין והרטושין והשוטין אין מחזיקין בנכסיהם רטוש מפני שאין אדם יודע אנה הוא שבוי מפני שהוא טרוד בשביו ונטוש שהוא במקום רחוק וכו' אבל נטוש שהוא במקום שיכול למחות צריך למחות (טור חו"מ קמג). וכשנראין הדברים שמתו הנטושין ב"ד נותנין ליורשיהם אע"פ שאין ראייה ברורה במיתתן אבל נטושין שאין ידוע להיכן הלכו ולא שמעו בהן אין כח להוציאן (תשו' גאו' מו"מ טו, כי"ת ד 89).—ב) ת"ז, נכסים נְטוּשִׁים, עזובים, שנטשום בעליהם: אילו הן ניכסי נטושין כל שלא שמע בהן שמתו וירד לנחלה (תוספת' כתוב' ח ג). היורד לנכסי נטושים[1] מוציאין אותו מידו ואלו הן נכסי נטושים הרי שהיה אביו או אחיו או אחד מן המורישין הלכו להם למדינת הים ולא שמעו בהם שמת (ב"מ לט:).

נָטִי[2], פ"ע, נָטֵיוּ,—כמו נטה: ואני כמעט נָטֵיוּ[3] רגלי כאין שפכה אשרי (תהל' עג ב). —נִפְע', נִטָּיוּ: כנחלים נִטָּיוּ[4] כגנת עלי נהר (במד' כד ו).

[1] ופרש"י: שהנכסים נטושים.

[2] צורה הקדומה של פעלי נל"י.—[3] כך הקרי, והכתיב נטוי. ובקצת ספרים נָטֵיוּ כתוב וקרי.—[4] כך הנוסחה המסורה, וקצת החדשים מגיהים נטה אל.

*נְטִיָּה, ש"נ,—שה"פ מן נטה: אהל שהוא נטוי בעלייה מקצתו מרודד על הארובה וכו' אינו מציל עד שיהא נטוי כנטית האהל (ר' שמעון, אהלו' ז ב, תוספת' שם ח ב). אם ראיתם שמים שמטו והארץ מתמוטטה מנטיית שמים וארץ לא היה לכם ללמוד (מד"ל בראש' עו). — *ובחכמת התכונה, נְטִיַּת אחד הכוכבים במהלכו: הנטיה שנוטה הירח לצפון השמש או לדרומה היא הנקראת רוחב הירח (רמב"ם, קדוה"ח טז ח). הרי נתברר לך שכל מעלה ומעלה ממעלות המזלות נוטה לצפון או לדרום ויש לנטייתה שעור ורוב הנטייה לא תהיה יותר על שלש ועשרים מעלות וחצי בקירוב ואלו הם השעורים של נטיות לפי מנין המעלות של מזלות (שם יט ו). וממהלך הכוכבים וידיעת שיעור סביבתן בכל יום ובכל שעה ומנטייתן מרוח דרום לרוח צפון ומרוח צפון לרוח דרום (הוא, יסוה"ת ג ה). גלגל השמש נוטה מגלגל משוה היום כ"ד מעלה מצד הימין וכ"ד מעלה מצד השמאל הנטיה הימנית כלה היא ראש סרטן זמן החום על דרי השמאל וזמן הקור על דרי הימין והנטיה השמאלית ראש גדי והוא בהפך זה (תרג' פיי' יצירי לאבו סהל בן תמים נט.). וראה שענין פגישת שתי העגולות האלו זו את זו על שתי נקודות התלי ונטייתם זו מזו לצפון ולדרום איך הוא דומה משום צד לפגישת חגורת המזלות עם גלגל המישור על ב' נקודות השוואת הקיץ והשוואת החורף אלא שתכלית הנטיה לשם כמו שידעת היא קרוב מכ"ד מעלות ובכאן אינה אלא כדי חמש מעלות בלבד וכו' ועוד שקשתי הנטיות הפרטיות לשם הן לקוחות מאופני חצי היום ונקראות קשתי נטית החמה וקשתי נטיית הירח הן לקוחות מאופנים אחרים (ר"י הישראלי, יסו"ע ג ח). גלגל המזלות בנטיית חגורתו וסבוב כוכבי לכת עליהם וכו' מפני נטיית גלגל המזלות אשר על קטביו יסבבו (ראב"ד, אמונה רמה ב ד ג). השער הששי יתבאר בו נטיית השמש מקו השוה ומקפ"ב עגולי השמש ומהחלופים הנמצאים בה (ר"ד גנז, נחמ' ונעים קלב). — ובמשמ' כללית של רצון ותשוקה לדבר מהדברים, Neigung, inclination: וכן בטבע מין ומין ממיני החיים נטיה ותאוה אל מין ממיני הצמחים (ר"י א"ת, חו"ה, הבטחון ג). ומהם הנטיה אל תאוות הגופות המגונות (שם, היחוד י). והנטיה אל החכמה ואהבתה דבר אלהי גדול מאד (רש"ט פלקיירא, אגר' הוכוח, JQR N.S. I, 485). מי גרם אליך ליתפס בנטיה מועטת ולא נתפשת בנטית

גדולה מזו (רשב״א, מאמר על ישמעאל ד). כי יש לאדם נטייה גדולה למה שגדל והורגל לשמעו מעת הנערות (כ״א ביכאנו, דרך אמונה מג.). — נְטִיָּה טִבְעִית, נטיה לדבר מהדברים קבועה עפ״י הטבע, instinct: וללמוד דברים אשר כל נטיה טבעית אין לו בהם (מא״ג, דביר, ע״ד הנעורים והזקנה). החדל מעשות רעה אשר אין לו נטייה טבעית אליה אל יחשב לו לצדקה (הוא, שם, כתולים).—ובדקדוק, ״נְטִיַּת השמות והפעלים, אופן שנוי צורתם לפי המין, המספר והגופים וכו׳: ראוי להלק צדדי נטית השמות בהרכבה לפי צדי הפירוד והזולת (כ״א בלמסי, מקנ״א, בהרכבה ושמוש), ומצוי בכל ספרי הדקדוק.

״נִטְיוֹן, ש״ז, מ״ר בכנ׳ נִטְיוֹנָיו,—כמו נטייה: כסוף יאור קמלו, כראש שבלת נמלו, נטיון רעות נבלו, כל יוכלו שכלו, כקש יבש אכלו (רשב״י הבבלי, אין צור חלף, שבת א׳ חנכה). גבולי עולמו וימים ונהרים, דלות דוק ונטיוניו עבודה נוצרים (מחז׳ ויטרי, פיוט, ארוסת אמונתו).

נְטִיל[1], ש״ז, מ״ר סמי׳ נְטִילֵי,—נְטִילֵי כסף, עמוסי כסף, שיש להם הון רב: הילילו ישבי המכתש כי נדמה כל עם כנען נכרתו כל נְטִילֵי[2] כסף (צפני א יא).

***נְטִילָה**, ש״נ,—שה״פ מן ״נָטַל במשמ׳ לָקַח: לא סדור הקנים ולא נטילתו דוחה את השבת (זוכת, יא ו). כל היום כשר לקריאת המגילה ולקריאת ההלל ולתקיעת שופר ולנטילת לולב (מגי׳ ב ה). מה עונו ישא האמור להלן נטילת נשמה אף עונו ישא האמור כאן נטילת נשמה (ר״י בן בתירה, תוספתא׳ שבוע׳ ג א).—נְטִילַת צִפָּרְנַיִם, חתיכתן במספרים וכדומ׳: מעשה האמור בצפרנים נטילת צפרנים (ר״א, מס׳ שמח׳ ז). שפם ונטילת צפורנים וכו׳ ברגל מותר ובאבל אסור (ירוש׳ מו״ק ג א). שפם כנטילת צפרנים לכל דבר (רב, שם).—נטילת רשות (ירוש׳ ברכ׳ ב ח).—נְטִילַת שער, תספרת: מעשה האמור בראש נטילת שער (ר״א, מס׳ שמח׳ ז). (אבל) אסור בנטילת שער אחד ראשו ואחד שפמו ואחד זקנו ואחד כל שער שבו כשם שהוא אסור בנטילת שער הראש לאחר שבעה (שם). — נְטִילַת ידים, רחיצתן: אין נטילת ידים אלא סמוך לסעודה (תוספתא׳ ברכ׳ ו-ה ב). המזלזל בנטילת ידים והמספר אחר מטתן של תלמידי חכמים והמגים דעתו כלפי מעלה (גמ׳ שם יט.). תכף לנטילת ידים ברכה (רב, שם מג.). ג׳ דברים מביאין את האדם לידי עניות ואלו הן המשתין מים בפני מטתו ערום ומזלזל בנטילת ידים ושאשתו מקללתו בפניו (שבת סב:). כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים (ר׳ אושע׳, פסח׳ קטו.). לא אמרו נטילת ידים לפירות אלא משום נקיות (הוא, חול׳ קו.). ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים (ברכ׳ ס:).—ומצוי בסהמ״א: כך ראינו שאותה נטילת ידים של שחרית אינו עולה למנין שאותה נטילה אינה עשויה אלא לעצמה (רע״ג, סדר ר״ע הפלס ב פג). — ונטילת לולב, ואמר המשורר: משא להביא בשבת בהם יצוו פלילים, מצות נטילה בלולב לשמור ברוב מעללים (ראב״ע, אהוד לבניס). — ונטילת רשות: והאידנא שאין לנו נטילת רשות שאין נטילת רשות אלא מבי״ד סמוך בארץ ישראל (טוחו״מ ג).

***נְטִיעָה**, ש״נ,—שה״פ מן נטע, כמו נֶטַע: שאני שונה שלש מאות הלכות וכו׳ בנטיעת קישואין ולא היה אדם שואלני בהן דבר מעולם חוץ מעקיבא בן יוסף פעם אחת אני והוא מהלכין היינו בדרך אמר לי רבי למדני בנטיעַת קשואין אמרתי דבר אחד נתמלא כל השדה קשואין אמר לי רבי למדתני נטיעתן למדני עקירתן אמרתי דבר אחד נתקבצו כולן למקום אחד (ר׳ אליעזר, סנה׳ סח.). ממעטין (בשעת בצרת) במשא ומתן בבנין ובנטיעה באירוסין ובנישואין (תעני׳ א ז). תביאמו ותטעמו נטיעה שאין בה נתיצה (מכי׳ בשלח, שירה י). כל מעשיהן של ישראל משונין מאומות העולם בחרישתן בזריעתן בנטיעתן בקצירתן (ר׳ לוי, מד״ר שה״ש, חכו ממתקים). האגוז הזה אם את מכסה שרשיו בשעת נטיעתו אינו מצליח (הוא, שם, אל גנת אגוז).—ועֶצֶם הַדָּבָר הנטוע, בפרט בראשית נטיעתו: זקינה ונראית כנטיעה הרי זו כנטיעה וכו׳ מה בין זקינה לנטיעה זקינה עד עצרת נטיעה

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) תרגמו השבעים ἐπηρμένοι.
ת״י: עתירי נכסיא, ואין ספק כי זה פרוש הענין, ואין לברר איך פרש עצם המלה נטילי. ריב״ג אמר: למא כאנ מעני נטל מעני נשא כמא תרי ונשא משתרכ ללרפע ואלחמל וכו׳ וכאנ מעני נטילי כסף נשיאי כסף אי רושא׳ אלפצ׳ה אי אלאמליא׳ ואלאע׳ניא׳ ולקד אחשנ אלתרגום פי קולה פיה כל עתירי נכסיא. ע״כ.— ובעבר׳: בהיות שהיה ענין נטל הוא ענין נשא כמו שראית ונשא משתתף להגבהה ולסבל וכו׳ והיה ענין כל נטילי כסף כל נשיאי כסף כלומר ראשי הכסף ר״ל בעלי ההון והעשירים וכבר הטיב התרגום באמרו כל עתירי נכסיא. רש״י: טעוני כסף. ראב״ע: נטיל משא. וכן רד״ק: נטילי כסף כלומר כל משאי כסף או יהיה נטילי כסף נושאי כסף כלומר העשירים ראשי הכסף. ע״כ. וכעין זה גם רב החדשים, אלא שקצתם אומרים שהוא כמו שוקלי כסף. וקצת החדשים מגיהים קצת הגהות.

עד ראש השנה (תוספת׳ שבי׳ א ב). ואיזו היא נטיעה ר׳ יהושע אומר בת חמש ובת שש ובת שבע (שם ג). משקין את הנטיעות עד ראש השנה וכו׳ מכוונין את הנטיעות עד ראש השנה (שם ה-ו). נטיעה בת שנתה שתי כסף בת שתי שנים ארבעה כסף (ר׳ יוסי, בשם גוזלי גזרות שבירושלם, ב״ק נח:). אילן שנגמם והוציא חליפין מטפח למטה כנטיעה מטפח ולמעלה כאילן (ר׳ שמעון, שבי׳ א ח). עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה חורשין כל בית סאה בשבילן (שם ו). הנטיעות והדלועים מצטרפין לתוך בית סאה (שם ז). מזהמין את הנטיעות וכורכין אותן וקוטמין אותן (שם ב ד). כלל אמרו בנזקין הרג את שורו וקרע את כסותו וקצץ נטיעותיו לא יאמר טול את הנבילה ותן לי את הפרה ואת הקרעים ותן לי את הטלית טול את הקציצין ותן לי הנטיעות אלא שמין אותן (תוספת׳ ב״ק ג ג). מעידין אנו באיש פלוני שהרג שורו של פלוני וקיצץ נטיעותיו של פלוני והלה אומר איני יודע וכו׳ הרגתה את שורי וקיצצתה את נטיעותיי והלה אומר לו לאו שהוא כמתמיה (שם סנה׳ ו א). לא יעשה אדם גורן קבוע בתוך שלו אלא אם כן יש לו חמשים אמה לכל רוח ומרחיק מנטיעותיו של חבירו ומניח בכדי שלא יזיק (ב״ב ב ח). והן שיהו נטיעות רבות על דילועין (ירוש׳ שבי׳ א ח). לאדם שהיה הולך במדבר והיה רעב ועיף וצמא ומצא אילן שפירותיו מתוקין וצילו נאה ואמת המים עוברת תחתיו אכל מפירותיו ושתה ממימיו וישב בצלו וכשביקש לילך אמר אילן אילן במה אברכך אם אומר לך שיהו פירותיך מתוקין הרי פירותיך מתוקין וכו׳ אלא יהי רצון שכל נטיעות שנוטעין ממך יהיו כמותך (ר׳ יצחק,[1] תענ׳ ה:). כיון ששמעו הכנענים שישראל נכנסין לארץ עמדו וקצצו הנטיעות שהיו להן כיון ששמעו שנתעכבו במדבר מ׳ שנה היו סבורים שבמדבר תהא דירתם עמדו ונטעו נטיעות וגדלו אותן ואח״כ הכניסן לארץ (ר׳ יוחנן, מד״ר שמות כ). למלך שהיה לו בן והיה הביב עליו יותר מדאי מה עשה המלך נטע לו פרדס בשעה שהיה הבן עושה רצונו של אביו היה מחזר בכל העולם כולו ורואה אי זו נטיעה יפה בעולם ונוטעה בתוך פרדיסו ובשעה שהיה מכעיסו היה מקצץ כל נטיעותיו (ירוש׳ ברכ׳ ב ה). עלובה הנטיעה שמי שנטעה מעיד עליה שהיא רעה (מד״ר ברא׳ לד). הנטיעות הללו אם את מכסה שרשיהם בשעת נטיעתן הן מצליחות ואם לאו אין מצליחות (ר׳ לוי, שם שה״ש, א׳ גינת).—ובהשאלה, לילדים: אמר לו (ר״ח לשמעון בר׳ בא שרצה לצאת לחו״ל) למחר אני הולך אצל אבותיך יהו אומרים לי נטיעה אחת של חמדה שהיתה לנו בארץ ישראל התרתה לה לצאת לחוץ לארץ (ר׳ חנינה, ירוש׳ מו״ק ג א). ר׳ יוסי בן הלפתא ייבם את אשת אחיו חמש חרישות חרש וחמש נטיעות נטע (שם יבמ׳ א א).—ובהשאלה, קִצֵּץ בִּנְטִיעוֹת, נהיה כופר בעקרי האמונה: ארבעה נכנסו לפרדס וכו׳ אחר הציץ וקיצץ בנטיעות (תוספת׳ חגי׳ ב ג, ועוד). — ומצוי בסהמ״א: אבל חסר לב יקצץ נטיעות לפי המבוכה היוצאה לו בקצת ענינים (ר״י בר׳ אנטולי, הקד׳ מלמ׳ התלמידי׳).

¹) במד״ר במד׳ ב הובא משל זה בשם ר׳ יוחנן.

נְטִיפָה,—עי׳ נְטִפָה.

***נְטִירָה**, ש״נ,—שס״פ מן נָטַר, בפרט נטירת איבה: עד היכן כחה של נטירה אמר לו השאילני קרדומך ולא השאילו למחר אמר לו השאילני מגלך אמר לו הא לך איני כמותך שלא השאלת לי קרדומך (ת״כ קדוש׳ ב ד). איזו היא נקימה ואיזו היא נטירה וכו׳ א״ל השאילני קרדומיך א״ל לא למחר א״ל השאילני חלוקך אמר לו הילך איני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה (יומ׳ כג.). — ובסהמ״א: הקפידה תורה על הנטירה עד שימחה העון מלבו ולא יזכרנו כלל (רמב״ם, דעות ו ז). והאיבה תוליד הנטירה והנטירה תוליד הניצוח והניצוח יוליד המלחמה (ר״י חריזי, סוד הסודות, מיוח׳ לאריסטו, הוצ׳ גסטר, סי׳ 13). סבלונינו הנבוך פעם נטירה ובעס פעם נשכח ונעביר וכו׳ לפי שבטבענו מהיושר והחסידות ומיעוט הכעס והעדר נטירת הרע (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע״ח ג יד). הזהר מגערת הכעס וגערת נטירת האיבה וגערת הסכלות (רש״ט פלקיירא, המבקש מה).

***נְטִישׁ**, ש״ז, מ״ר בכנ׳ נְטִישֶׁיהָ,—כמו נְטִישָׁה, במשמ׳ זמורה: תזעק אהה כי נפלה חומה אשר בה נשגבו עמי ובה נבצרו, סרו נטישיה ונגלה תיסוד בה ואבניה לגיא הגרו (רשב״ג, בימי יקותיאל).

נְטִישָׁה, ש״נ, מ״ר נְטִישׁוֹת, בכנ׳ נְטִישׁוֹתֶיהָ, נְטִישֹׁתַיִךְ,—א) נְטִישַׁת הגפן, ענף ארוך כמו שבט, Ranke sarment; shoot of a vine: כי לפני קציר כתם פרח ובסר גמל יהיה נצה וכרת הזלזלים במזמרות ואת הנְּטִישׁוֹת הסיר התז (ישע׳ יח ה). מבכי יעזר אבכה לך הגפן שבמה נְטִישֹׁתַיִךְ עברו ים עד ים יעזר נגעו (ירמ׳ מח לב).— ובמליצה: עלו בשרותיה ושחתו וכלה אל תעשו הסירו נְטִישׁוֹתֶיהָ כי לוא ליי׳ המה (שם ה י).—ב) *שס״פ מן

נטש: ומה ת"ל ונטשתה יש לך נטישה אחרת כזו וכו' (ר"ש בן לקיש, ירוש' פאה ו א). — ואמר המשורר בשתי המשמעות: הידע הזמן כח לבבי ונחש כי לבבי כנחושה, אשר הסיר והתז כל נטישה ולא נטש לבד יגון נטישה (רשב"ג, הצפור או דרור). ולמה זה בך אחזיק ותטוש אהבי מבלי פשע נטישה, והן נפשי לאמה לך אבל על מנת שלא תהי לעד חפושה (הוא, הנ"ל). — ומצוי בסהמ"א במשמ' שה"פ מן נטש: כל דבר המושלך ומוטל ונפוץ על השדה קורהו נטישה (רש"י עמוס ה ב). וזה כנגד מי שטעה מעמנו ונטש דת אבותינו שאין הנטישה אלא במה שהיה כבר מחזיק והניחו (רשב"א, מאמר על ישמעאל, הוצ' דר' פרלס נ). — ובמשמ' לכלוך קל: היתה נטישת[1] צואה על בשרו או ידיו מטונפות מבית הכסא ולא היה להן ריח רע כלל מפני קוטנן או יבשותן (רמב"ם, קריאת שמע ג יא).

נטל[2], ממנו נֵטֶל, נָטַל, נָטִיל, *נְטִילָה, ∴הַטָּלָה.

נֵטֶל, ש"ז, — כמו מַשָּׂא, Last; charge; burden: כבד אבן ונֵטֶל החול וכעס אויל כבד משניהם (משלי כז ג). — ואמר הפיטן: מה כח ליחל ומתשת גברתנית, מוסיף מושך עול מענית גיותנית, נטל נשכנית נגחנית עשר שולטנית (רשב"י הבבלי, סליחי' לצו"ג, אמרנו נגזרנו). כח הסבל הכשיל נטל, כסול ושהול הנשאר מקטל (הוא, אין כמדת, סליחי' ליוה"כ). — והשתמשו בו גם בספרות החדשה: נטל כבד מרבה דברים ומתקשה בדבריו ישנא (ב"ז, תרג' ב"ס כ ט).

נָטַל, פ"י, נוֹטֵל, יִטּוֹל, — א) נָטַל עליו דָּבָר, שָׂם עליו דבר כבד, ובפרט בהשאלה הביא עליו צרה וכדומ', auflegen; imposer; to impose: שלש אנכי נוֹטֵל עליך בחר לך אחת מהם ואעשה לך וכו' שבע שנים רעב בארצך ואם שלשה חדשים נֻסך לפני צריך והוא רדפך ואם היות שלשת ימים דבר בארצך (ש"ב כד יב־יג). טוב לגבר כי ישא על בנעוריו ישב בדד וידם כי נָטַל עליו (איכה ג כז־כח). — ב) נָטַל דָּבָר, הרימו, טלטלו: הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו הן איים כדק יִטּוֹל (ישע' מ טו). — ג) *בתו"מ, כמו לָקַח, עתי' אֶטּוֹל, צווי טל, טול, טְלִי, טלו, טולו, — נָטַל דָּבָר, לָקַח: בית שמאי אומרים נוטלין (הקדרה מהכירה) אבל לא מחזירין (שבת ג א). השולחנין נוטלין אותן בשכרן (שמעון בן עזאי, תוספת' שקל' א ח). אל תטול חלוקך בשחרית מיד השמש ותלבש (ר"י בן אלישע, ברכ' נא.). מימיך בא אדם אצלך לדין או לשאלה ועכבתו עד שתהא שותה כוסך ונוטל[1] סנדלך או עוטף טליתך (הוא, מכי' משפט', נזיק' יח). לאחר שהיה מהלך בדרך והיה מנהיג את בנו לפניו באו לסטים לשבותו מלפניו נטלו מלפניו ונתנו לאחוריו בא הזאב מאחריו נטלו מאחריו ונתנו מלפניו באו לסטים מלפניו וזאבים מאחריו נטלו ונתנו על זרועותיו (ר' יהודה, שם בשלח ב ד). שור שוה מאתים שנגח שור שוה מאתים והנבלה יפה חמשים זוז זה נוטל חצי החי וחצי המת וזה נוטל חצי החי וחצי המת (הוא, תוספת' ב"ק ג ג). שור שוה מאתים שנגח שור שוה מאתים ואין הנבלה יפה כלום זה נוטל מנה וזה נוטל מנה (ר"ש, משנ' שם ד א). נטל מקצת פאה וזרק על השאר אין לו בה כלום ר' מאיר אומר קונסין אותו ונוטלין הימנו זו וזו (תוספת' פאה ב א). האיך קפץ פלוני לכהונה שלא נטל חלקו מימיו (שם כתוב' ב ג). גנב שנטל מזה ונתן לזה מה שנתן נתן ומה שנטל נטל (שם ב"ק י כג). השכיר נשבע בזמנו ונוטל עבר זמנו אינו נשבע ונוטל (שם ב"מ י ו). מישכנו בשני כלים אחד שצריך לו ואחד שאינו צריך לו זה שצריך לו נוטלו ומחזירו וזה שאינו צריך לו נוטלו ואינו מחזירו (שם ט). אם היה אחד (משני הבתים שנפלו) גדול ואחד קטון זה נוטל לפי שלו וזה נוטל לפי שלו (שם יא א). או שנפלה עליו מפולת או שגררתו חיה או שנטלוהו ליסטין (שם גיט' ב יב). התקדשי לי בסלע זה ומשנטלתו מידו אמרה סבורה הייתי שאתה כהן (שם קדוש' ב ה). האומר אם תלד אשתי זכר תיטול מנה ילדה זכר נוטלת

[1] מקור דין זה בגמ' (ברכ' כה.) וז"ל הגמ' שם: צואה על בשרו או ידו מונחת בבית הכסא. ע"כ. ובגמ' יומ' (ל.) או שהיו ידיו בבית הכסא. עכ"פ, בשני המקומות אין שום מלה במקום המלה נטישת שבדברי הרמב"ם, וברור הדבר שהוא הוסיף מלה זו מדעתו. וכבר הביא תנחום ירושלמי מלה זו ופרש בערבית תלוית'ה מבסוטה, והוא לכלוך מפשט, וגזר אותה מהשם נטישות, במשמ' מה שמתפשט, וכן פרש הר' מנוח (מובא בכסף משנה כאן) נטישת הוא לשון לכלוך וטשטוש; וכן ר' יונה (על הרי"ף, ברכ' ג טז.) וז"ל: וכתב היתה נטישת צואה על בשרו וכו' כלומר שאין בו ממשות אלא לכלוך בעלמא שנתפשט בבשרו. ע"כ. עכ"פ, כיון שהמלה לכלוך מצויה בפי הרמב"ם ולא השתמש בה כאן שמע מזאת כי היתה לו להרמב"ם כונה מיוחדה בהמלה נטישת, ומסתבר שהוא כעין שארית קלה, דקה.

[2] בארמית.

[1] במסח' הילקוט ונועל.

בנה (שם כ"ב ט ד). בשאו נשים והכניסו להן שדות זה נוטל את שהוא שלו וזה נוטל את שהוא שלו (שם י ו). מעשה בשני אחים כהנים שהיו שוין ורצין ועולין בכבש וקדם אחד מהן את חבירו לתוך ארבע אמות נטל את הסכין ותקע בלבו (שם שבועי א ד). הולכתי לו זתים בטלן והסתכל בהן וראן שהן לחין (ר"א בר' צדוק, שם עדי' ב ב). בדי שתושיט ידיה ותטול העד מתחת הכר (הוא, שם נדה ג ו). הנותן לפונדקית מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה מפני שחשודה להלוף (דמאי ג ה). המוצא פירות בדרך ונטלן לאוכלן ונמלך להצניע (שם ג). המסקל את שדהו נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ (כלאי' ג ז). נטל (ר' יהושע) מקלו ומעותיו בידו והלך ליבנה אצל רבן גמליאל (ר"ה ב ט). פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעל הבית או שנטל מתוכה והוציא (שבת א א). כיצד הוא עושה נוטל את הכסות והן נופלות וכו' שמא יטול ואינו יכול להחזיר (שם ד ב). נוטלין מלפני בהמה זו ונותנין לפני בהמה זו בשבת (שם כ ד). מי שהיה נשוי שתי נשים ומתו וכו' היה שם מותר דינר אלו נוטלין כתובת אמן ואלו נוטלין כתובת אמן אם אמרו יתומים אנחנו מעלין על נכסי אבינו יתר דינר בדי שיטלו כתובת אמן אין שומעין להן (כתוב' י ב). היה נוטל את מנחתה מתוך כפיפה מצרית ונותנה לתוך כלי שרת ונותנה על ידיה (סוט' ג א). נטל את המשפך ומדד לתוך צלוחיתו של גוי (ע"ז ה ז). נטלו מוכסין את חמורו ונתנו לו חמור אחר (ב"ק י ב). שנים אוחזין בטלית וכו' זה אומר כולה שלי וזה אומר חציה שלי וכו' זה נוטל שלשה חלקים וזה נוטל רביע (ב"מ א א). היה רוכב על גבי בהמה וראה את המציאה ואמר לחבירו תנה לי נטלה ואמר אני זכיתי בה (שם ג). אימתי שירצה הלה יבוא ויטול את מעותיו (ערכי' ט ד). ומה אני שלא נטלתי ואם נטלתי שלי נטלתי כך מקבלי שוחד עאכו"כ (ר"י בן ר' יוסי, כתוב' קה:). כפה עליו כלי ולא מצאו אני אומר יד נטלתו (ירוש' פסחי' א ג). בראשונה היו נותנין אותן (את התפלין) לחביריהן והיו נוטלין אותן ובורחין התקינו שיהו מניחין בחורין (שם ברכי' ב ג). ולא יניחם בחורין הסמוכים לרשות הרבים שמא יטלו אותם עוברי דרכים ויבא לידי חשד ומעשה בתלמיד אחד שהניח תפיליו בחורין הסמוכים לרשות הרבים ובאת זונה אחת ונטלתן ובאת לבית המדרש ואמרה ראו מה נתן לי פלוני בשכרי (בבלי שם כג.). מעשה

בשני בני אדם שהמרו זה את זה אמרו כל מי שילך ויקניט את הלל יטול ד' מאות זוז (שבת לא.). מעשה באדם אחד שכינס מעות לעלות לרגל ובא ספדן ועמד על פתח ביתו ונטלתן אשתו ונתנתן לו ונמנע ולא עלה (רב, מו"ק ח.). שאם נתגרשה נותנת דמים ונוטלתן (את ולדות שפחתה) מפני שבח בית אביה (ר"נ, כתוב' עט:). אין אדם רוצה שיטול מעות ויפרח באויר (ב"ב סד:). כגון שנטלה (את הצלוחית) למוד בה (שם פח.). היה לזה פתח אחד ולזה שני פתחין זה שיש לו פתח אחד נוטל ארבע אמות וזה שיש לו שני פתחין נוטל שמונה אמות (שם יא.). ושכיב מרע שאמר תנו מאתים זוז לפלונית אשתי כראוי לה נוטלתן ונוטלת את כתובתה אם אמר בכתובתה ידה על העליונה רצה נוטלתן רצה נוטלת כתובתה (שם קלה.). היתה לפניו ככר של הפקר ואמר ככר זו הקדש נטלה לאוכלה מעל (רבא, נדר' לד:). היו לו חמשה עשר טלאים לא יאמר אברור עשרה ואכניסם לדיר ואטול מהם אחד והשאר פטורין אלא כונסן לדיר ומוציא עשרה ונוטל מהם אחד (הוא, בכור' נט:). ישב לו קוץ בפני ע"א לא ישחה ויטלנה מפני שנראה כמשתחוה לע"א (ע"ז יב.). ישב לו קוץ בכריסו לא יטלנו (נדה יג:). נטל הקב"ה אש ומים ופתכן זה בזה ומהן נעשו שמים (רב, מד"ר בראש' ד). בשעה שיהיו בניך באים לידי עבירות ומעשים רעים אני רואה צדיק אחד בהן שיכול לומר למידת הדין די אני נוטלו ומכפר עליהם (שם מד). למלך שהיה לו ג' אוהבים ולא היה עושה דבר חוץ מדעתן פעם אחת ביקש המלך לעשות דבר חוץ מדעתן נטל את הראשון טרדו וכו' (ר"י בר' סימון, שם מט). באותה שעה נטל יעקב אבינו פוקרין ונתן לו בתוך צוארו (ר' פנחס, שם עז). למה אתה מירתת שמא נטלת כלום מן פלטין (שם, שמות כ). ואלו שנוטלין רבית אומרים להקב"ה למה אין אתה נוטל מעולמך שהבריות בתוכו שכר הארץ שאתה משקה (שם לא). כל אותן שבע שנים שעברו על נבוכדנצר נטלו את אויל מרודך והמליכוהו תחתיו וכיון שחזר נטלו וחבשו בבית האסורים וכו' וכיון שמת הזרו על אויל מרודך להמליכו אמר להם איני שומע לכם בראשונה שמעתי לכם נטלוני וחבשוני בבית האסורים ועכשו הרי הוא הורגני (שם, ויקר' יח). מעשה בספינה אחת גדולה מפרשת לים הגדול נטלה הרוח והוליכה למקום שאין בו מים מהלכין (שם קהל', שלה לחמך). — ולווי: אם אמר לו טול קיסם מבין

עיניך [1]) אמר לו טול קורה מבין עיניך (ר׳ טרפון, ערכי׳ טז:). לאחד שהיה יוצא מביתו של חבירו טעון כלים מצאו חברו ואמר לו מה אתה עושה אמר לו טול חלקך ואל תגיד לאדם (רשב״י, מכי׳ משפט׳, נזיק׳ יג). א״ל הקב״ה למלאך טול לי רב שבהם שיש בו ליפרע מהם כמה חובות באותה שעה מת אבישי בן צרויה (ר׳ אלעזר, ברכי׳ סב:). שלא יראה שעה שאין אדם ויאמר לעני קרובו בא וטול לך פאה זו (תוספתי׳ פאה א ו). בעל הבית שנתן פיאה לעניים אין רשאי שיאמר להם טלו זרע ותנו פשתן וטלו תמרים ותנו מכבדות (שם ב יג). כלל אמרו בנזקין הרג את שורו וקרע את כסותו וקצץ נטיעותיו לא יאמר טול את הנבילה ותן לי את הפרה ואת הקרעים ותן לי את הטלית טול את הקציצין ותן לי את הנטיעות אלא שמין אותן (שם ב״ק ג ב). חבר ועם הארץ שירשו את אביהם עם הארץ יכול הוא לומר לו טול אתה חטים שבמקום פלוני ואני חטים שבמקום פלוני וכו׳ אבל לא יאמר לו טול אתה חטים ואני שעורים טול אתה הלח ואני היבש (דמאי ו ט). וכבש עשו לו מפני הבבליים שהיו מתלשים בשערו ואומרים לו טול וצא טול וצא (יומי ו ד). ואם אמר לו טול לי הימנה חפץ פלוני לא ישלחנו ביד אחר (גיטי ג ה). אימתי שתרצה הבא מעות וטול את שלך (ב״מ ה ג). כל האומנין שומרי שכר הן וכולן שאמרו טול את שלך והבא מעות שומר חנם (שם ו ו). טול לך מה שהבאת (חולי ד ד). אמר לו תן להם חתיכה חתיכה והוא אומר טולו [2]) שתים שתים (מעי׳ ו א). אמר משה לפני המקום כלום הגון להם שתתן להם ותהרגם אומרים לחמור טול כור של חטים ונחתוך ראשך אומרים לאדם טול ככר ורד לשאול (ספרי במדי׳ לה). נטל (משה) פתקים וכתב עליהם לוי וכו׳ ובללם והטילם בקלפי אמר להם באו וטלו פתקיכם (שם). כיצד היה רבי יונה עושה כשהיה רואה בן טובים שירד מנכסיו היה אומר לו בני בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה ממקום אחר טול ואת פורע (ירושי שקלי׳ ה ו). מעשה בר׳ פנחס בן יאיר שהיה דר בעיר אחת בדרום והלכו אנשים להתפרנס שם והיו בידן שתי סאין של שעורים והפקידו אצלו וכו׳ אחר שבע שנים וכו׳ הכיר אותן ר׳ פנחס בן יאיר אמר להם בואו וטלו אוצרותיכם (מד״ר דברי׳ ג). למלך שהיה לו כרם ומסרו לארים אמר המלך לעבדיו לכו בצרו את כרמי וטלו את חלקי והניחו חלק הארים במקומו (ר״י סבריה, שם קפלי, ברכות הטובה). אמר רב יצחק בר אבדימי פעם אחת נכנסתי אחר רבי לבית המרחץ ובקשתי להניח לו פך של שמן באמבטי ואמר לי טול בכלי שני ותן (שבת מ:). טול ברוך טול ברוך אינו צריך (לחזור) לברך (רב, ברכי׳ מ.). אמר לו הקב״ה טול מקל והך על קדקדם (ר׳ יוחנן, סנהי׳ ח.). באומר לה טלי קרקע זה בכתובתך (ר׳ יוסי בר חנינא, ב״ב קלב.). הרי שהיה בורח מבית האסורין והיתה מעבורת לפניו א״ל טול דינר והעבירני (ב״ק קטז.). האומר לחבירו עבדי גנבת והוא אומר לא גנבתי וכו׳ אתה נתתו לי בכתנה רצונך השבע וטול ונשבע אינו יכול לחזור בו (ר׳ אבא, ב״ב קכח.). עתיד הקב״ה לעשות סעודה לצדיקים ביום שיגמל חסדו לזרעו של יצחק לאחר שאוכלין ושותין נותנין לו לאברהם כוס של ברכה לברך וכו׳ אומר לו ליצחק טול וברך וכו׳ (רב אמי או רב אסי, פסחי׳ קיט:). לתבן שהיה עובר לפני פרדסיו של מלך ראה חבילות של קוצים וירד ונטלם והציץ וראה אותו והתחיל מטמן מפניו אמר לו מפני מה אתה מיטמן פועלים הייתי צריך שיקושו אותה עכשיו שקששתה אתה בוא וטול שכרך (ר׳ לוי, מד״ר בראשי׳ מד). הדבר דומה למי שאמר לחבירו השאילני זהוב אחד וכו׳ אמר לו אפילו צריך אתה עד עשרים עד שלשים זהובים טול לך (סוא, שם דברי׳ ד). מי שהיה מתירא היה מוליך בכורו אצל ישראל וא״ל בבקשה ממך טול את זה וילין עמך (שם שמות יח). אמרו זה לזה בא ונחלוק העולם אמר קין טול אתה את המטלטלין ואני הקרקעות (שם לא). ונערה יוצאה מקושטת ומבוססת ומפתה אותו ואומרת לו למה אנו אוהבין אתכם ואתם שונאין אותנו טול לך כלי זה חנם (שם במדי׳ כ). לתלמיד שהיה מהלך עם רבו וכו׳ וראה אבן טובה היה סבור בה שהיא גחלת והיה מתירא ליגע בה אמר לו רבו טול אותה אבן טובה היא (ר׳ סימון, שם דברי׳ א). אמרו לאותו יהודי פלוני טול מעות ועלה לנס הזה וקח לנו משם מאומה (ר׳ תנחומא, שם ב). למלך שעשה סעודה וזימן אורחין אצלו לכשאכלו ושתו אמר טלו מנה יפה ותנו לבעל הבית (ר׳ אבהו, שם שה״ש, באתי לגני). בתי ראי כל חפץ טוב שיש לי בבית וטלי אותו ולכי לבית אביך (ר׳ אידי, שם, נגילה ונשמחה). נטל (הזקן) כלכלה ומילא אותה ביכורים של תאנים יפות וקירב לפני אדרינוס וכו׳ אמר אדרינוס לעבדיו טלו אותה ממנו ומלאו אותה זהובים וכו׳ הרי שכן שלנו כיבד את המלך בכלכלה של תאנים ומילא אותה לו

— [1]) צ״ל שניך. — [2]) בקצת ספרים טלו, וכן במדב״מ.

זהובים ואתה עמוד ונוטל סל גדול ומלא אותו מיני מגדים (תנחומ׳ קדוש׳ ח). אמר לו הקב״ה (לירמיהו) וכו׳ טול הכוס הזה של חימה, והשקה את הגוים (פסיק׳ רבתי כו). לא יאמר אדם לחבירו טול שמן מפך ריקם (מס׳ דא״ר ח).—וְנָטַל צפרניו, שערותיו, במשמ׳ חתך: הנוטל צפרניו זו בזו או בשיניו וכן שערו וכן שפמו וכן זקנו (שבת י ו). אסור ליטול צפורנים במועד (ר׳ יהודה, מו״ק יז:). ה׳ דברים הן שהעושה אותן מתחייב בנפשו ודמו בראשו האוכל שום קלוף וכו׳ והלן בבית הקברות והנוטל צפרניו וזורקן לרה״ר (רשב״י, נדה יז.).—*נוטל צפרנים, כלי כעין מספרים לחתך הצפרנים: נוטל ציפורנים כן שמו בלשון ארמי (ערוך, ערך נגסטר).—ודברים מפשטים; *נָטַל עֵצָה: על מוסר פותה וכסיל ושב וישיש ונוטל [1] עצה בזנות (כ״ק גני׳ מב א). בני אהרן לא נטלו עצה מאהרן נדב ואביהו לא נטלו עצה ממשה וכו׳ איש איש מעצמו עשו לא נטלו עצה זה מזה (ספרא אחרי מות א).—ורשות: אין דנין לחוב ולזכות להכנים להוציא ליתומים אלא אם כן נטלו רשות מבית דין (תוספת׳ תרומ׳ א יא). ההולך אחרי רבו אינו רשאי ליפטר מאחריו עד שיטול ממנו רשות (מס׳ דא״ר ד). יורד (השטן) ומתעה ועולה ומרגיז ונוטל רשות ונוטל נשמה (ב״ב טז.). — והנפש, הנשמה וכיוצא בזה: בכל נפשך אפי׳ נוטל את נפשך (ר״מ, תוספת׳ ברכ׳ ז״ו ז). על עסקי נר הזהרתי אתכם אם אתם מקיימים אותם מוטב ואם לאו הריני נוטל נשמתכם (ההוא גלילי, שבת לב.). אלהי נשמה שנתת בי טהורה וכו׳ ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא (נסח תפלה, ברכ׳ ס:). כל המעמץ את עיני הגוסס מעלין עליו כאלו הוא נוטל נשמתו (ר״מ, מס׳ שמח׳ א ד). שמואל הקטן נטל כל החמודות שבעולם והלך לו (ר״ג הזקן ורא״ע, שם ה).—ושכר: אשר חכמים יגידו אילו ראובן ויהודה (שהודו על מעשיהם) ולא כחדו מאבותם ומה שכר נטלו על כך להם לבדם ניתנה הארץ ולא עבר זר בתוכם (ירוש׳ סוט׳ א ד). לעתיד לבא מביא הקב״ה ס״ת וכו׳ ואומר למי שעסק בה יבא ויטול שכרו (ר״ח בר פפא, ע״ז ב.).—והשם: לא כל הרוצה ליטול את השם יטול (רשב״ג, ברכ׳ ב ה).—נָטַל חייו: כל הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם (אבות ד ה).—נָטַל שֶׁלּוֹ מִתַּחַת יָדָיו של פלוני, פלוני נפרע ממנו, שִׁלֵּם לו כמעלליו: כל מי שהוא בא להזדווג לישראל (לעשות להם רעה) סוף שהוא נוטל את שלו מתחת ידיהם (מד״ר ברא׳ מא). אמר משה בשביל שאמרתי להן שמעו נא המורים נטלתי שלי מתחת ידיהן ועכשו אני בא להוכיחן (ר׳ סימון, שם דבר׳ א). אמר משה אתמול על ידי שאמרתי לו והן לא יאמינו לי נטלתי את שלי מתחת ידיהם עכשו מה אני עושה להם (ר׳ לוי, שם שה״ש, ישקני). והיו ישראל אומרים להם (לאנשי מדין) לא דייכם שנטלנו שלנו מתחת ידיכם (ר׳ יצחק, שם אל תראוני). כל מי שהוא מנהיג שררה על הציבור וכו׳ סוף שהוא נופל ונוטל שלו מתחת ידיהם (שם, אל גינת אגוז). — נָטַל מְעָלָיו הקללות וכדומה, הסירן: אמר יואב לבניהו לך אמור לשלמה אל תדינני בשני דינין אם תהרגני טול מעלי הקללות שקללני דוד אביך (מד״ר במד׳ כג).—ובמשמ׳ נשא: נוטל אדם את בנו והאבן בידו וכלכלה והאבן בתוכה (שבת כא א). לא ירחוץ לו רגליו ולא ינעול לו מנעליו ולא יטול לו כלים לבית המרחץ וכו׳ ולא יטלנו לא בפוריון ולא בכסא (מכי׳ משפטי׳, נזיק׳ א). נעול לי סנדלי וטול לפני כלים להוליך לבית המרחץ (ספרי במד׳ קטו). מעשה במקום אחד שהיה ערוד וכו׳ נתן (ר״ח בן דוסא) עקבו על פי החור יצא ונשכו ומת אותו ערוד נטלו על כתפו והביאו לבית המדרש (ברכ׳ לג.). אמרו עליו על ר׳ אלעזר בן חרסום שהניח לו אביו אלף עיירות ביבשה וכנגדן אלף ספינות בים ובכל יום ויום נוטל נאד של קמח על כתיפו ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה (יומ׳ לה:). כיון שבא יעקב אבינו ליפטר מן העולם קרא לבניו וכו׳ אמר להם כשתטלו אותי ביראה ובכבוד לוו אותי ולא יגע אדם אחר במטתי (ר׳ חמא בר״ח, מד״ר במד׳ ב). משל למלך שהיה לו בן והוא נוטלו על כתיפו וטנפו (מדר׳ שה״ש ב ו, סוף׳ ד״ר גרינהוט). — נָטַל אִשָּׁה, כמו נשא אשה: אדם שהוא נוטל אשה ועושה עמה ימים הרבה אפילו העני אשתו אינה כופרת בו (ר׳ יצחק, מד״ר שמות לב). למלך שנטל אשה ראשונה ולא כתב לה כתובה וכו׳ ראה ענייה יתומה בת אבות ביקש ליטול אותה אמר לשושבינו אל תנהוג בה כראשונות (שם במד׳ א). — ונָטַל עיניו, נשאן: ירמיה הנביא יצא מענתות לבא לירושלים נטל עיניו וראה עשן בית המקדש עולה וכו׳ כיון שהגיע לנהר פרת וכו׳ יצא לו מהם נטלו הגליות עיניהם וראו ירמיהו שפירש מהם (פסיק׳ רבתי כו). — ומצוי בסהמ״א: ואם נתן לו דבר ואמר לו זה יהיה לשכר טורחך וטול מחצה בשכר והפסד נוטל שהרי

—[1]) מתחת למלה זו כתובה מלת ושואל, ועה״ג נסחה אחרת.

לקח שכר עמלו ומזונו (הלכ' פסוק', רכ"ח). הסרסור שליח הוא אלא שהוא נוטל שכר שליחותו (רמב"ם, שלוח' ושותפ' ב ו). וגלול בגדיך וחגור מתניך ושרפני יפה יפה וטול אפר שלי והוליכה אצל שרה אמי ותניחה בתיבה בחדר שלה (מדר' ויושע, בספ' ד"ח ג). שנים שהלכו בדרך ואחד אמר לחבירו השאילני גלימא שלך שהיא קלה וטול אתה שלי שהיא כבדה שאתה חזק ממני ובאו לסטים ונטלו האחת (תשו' הרא"ש, טוח"מ שם).—ומשל: איך תאמר טול מבין עיניך קיסם השבורה, ועל עפעפיך כעובי הקורה (מרפא המוסר ס ב).
—ופָעוּל נָטוּל, נְטוּלָה: מעשה בארבעה זקנים שהיו יושבין אצל ראב"ע וכו' והביאו לפניהם ראש כלונס אחד שהוא נטול ברהיטני (ר' יוסי, תוספת' כלי' ב"ב ג ב). כל יותר כנטול (חול' נח:); כולן (כל הרצים של אדניהו) נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים היו (בב, סנה' כא:). נטולה אני מן היהודים אם משמשתיך אני (תוספת' נדר' ז ח). כל שאינה עושה כן בסוף שחיטה בידוע שנשמתה נטולה הימנה קודם לכן (בבא, חול' לח.).
—נָטַל יָדָיו, רחצן: ב"ש אומרים נוטלין לידים ואח"כ מוזגין את הכוס וב"ה אומרים מוזגין את הכוס ואחר כך נוטלין לידים (ברכ' ח ב). ב"ש אומרים מכבדים את הבית ואחר כך נוטלין לידים וב"ה אומרים נוטלין לידים ואחר כך מכבדין את הבית (שם ד). ואל תטול ידיך ממי שלא נטל ידיו (ר"י בן אלישע, גמ' שם נא.). מעשה בר"ע שהיה חבוש בבית האסורין והיה ר' יהושע הגרסי משרתו בכל יום ויום היו מכניסין לו מים במידה וכו' אמר לו (ר"ע) תן לי מים שאטול ידי אמר לו לשתות אין מגיעין ליטול ידיך מגיעין וכו' אמרו לא טעם כלום עד שהביא לו מים ונטל ידיו (ערוב' כא:). מי רביעית נוטלין לידים לאחד אבל לא לשנים (ר"מ, תוספת' ידים א א). סדר הסעודה אורחין נכנסין ויושבין על גבי ספסלים וכו' כל אחד ואחד נוטל ידו אחת וכו' עלו והסיבו נתנו להם לידים אעפ"י שנטל ידו אחת נוטל שתי ידיו (שם ברכ' ד ח). בסעודה יוצא להסך את רגליו נוטל ידו אחת יצא לדבר עם חברו והפליג נוטל שתי ידיו (שם ט). נוטלין לידים לחולין ולמעשר ולתרומה ולקודש מטבילין (חגי' ב ה). כל כהן שלא נטל ידיו לא ישא את כפיו (ריב"ל, סוט' לט.). לא יתן אדם פרוסה לתוך פיו של שמש אלא אם כן יודע בו שנטל ידיו (בב, חול' קז:). הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה יפנה ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא ק"ש ויתפלל (ר' יוחנן, ברכ' טו.). נטל ידיו בטיבול ראשון נוטל ידיו בטיבול שני (רב חסדא, פסח' קטו:).
—פִע', נִטֵּל, וַיְנַטְּלֵם,—נִטֵּל את פלוני, הגביהו ונשאהו, tragen; porter; to carry: באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וַיְנַטְּלֵם וינשאם כל ימי עולם (ישעי' סג ט). — ובסהמ"א במשמ' זו: וכשילמוד התלמיד מבני המלכים חכמה או מדע או מוסר יעלה על מגדל עץ וכו' והיה מדבר בדברי החכמה אשר למד וכו' והיה קורא בשלום רבו והיו מכבדים הנער ומחשבים ומנטלים אותו ויחשבוהו לחכם ע"פ שיכלו ובינתו (ר"י חריזי, מוסרי הפלסופ' א ח).
—נִפע', *נִטַּל (ניטל), נִטְּלָה, נִטָּלִים (ניטלין), יִנָּטֵל, וכו', לְהִנָּטֵל,—במשמ' לקיחה ונשיאה: עשה לה עטרה של טיט כדי שילכו מים לשם בין שניטלת עמה ובין שאין ניטלת עמה (ר' אליעזר, תוספת' פרה ס ט). אילו ניטלין אחד מששים גידולי תרומה וכו' (שם תרומ' ס ז). חבילי קש וחבילי עצים וכו' אם ניטלין באחת יד מטלטלין אותן (רשב"ג, שם שבת יד"טו י). הרחוש שנפרץ ושניטל עוקצו טהור (שם כלי' ב"מ א ט). נסר שראשו אחד נתון ע"ג האבן וראשו אחד נתון ע"ג ספסל רואין את הנסר שאם ינטל הספסל ויכול לעמוד בפני עצמו (שם אהל' ז ב). ואלו הם אבני כתף כל שאינה יכולה להנטל באחת יד (ר"מ, שבי' ג ט). אבני כתף כשמן כל שהן נטלות שתים שלש על הכתף (ר' יוסי, שם). אבל דמאי ומעשר ראשון שנטלה תרומתו (ברכ' ז א). שני קבין שנטלה חלתו של זה בפני עצמו ושל זה בפני עצמו (חלה ד ה). כל הכלים ניטלין בשבת (שבת יז א); הגיע לחצר החיצונה נוטל את הכלים הניטלין בשבת ושאינן ניטלין בשבת מתיר את החבלים והשקים נופלין מאליהם (שם כד א). בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד משחרב ביהמ"ק התקין ריב"ז שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש (סוכ' ג יב). כל שינטל האילן ויכולה לעמוד בפני עצמה (שם ב ג). עשאם בסיד או בגפסים והן יכולות להנטל כאחד (פרה ס ט). ניטל הכבד ולא נשתייר הימנו כלום (חול' ג א). ניטל הטחול ניטלו הכליות ניטל לחי התחתון ניטלה האם שלה (שם ב). השידה והתיבה והמגדל שניטלה אחת מרגליהן (כלים יח ג). אין כלי ניטל אלא לדבר הניטל בשבת (שבת מג.).—נִטַּל מִן: ובגולגולת (כמה יהא החסרון ולא יטמא באהל) בש"א כמלוא מקדח ובה"א כדי שינטל מן החי וימות (אהל' ב ג).—ובמשמ' רחיצת ידים: שמא לא נטלו מן הכלי ומשום שמא לא ניטלו מן הרביעי (תוספת' ידים ב ז).

—כִּסּע׳, *הִטִּיל וכו׳.—שָׂם, זָרַק, legen, werfen; mettre, jeter; to place, throw: מעשה בשפחתו של מציק אחד ברמון שהטילה נפל לבור ובא כהן אחד והציץ לידע מה הפילה ובא מעשה לפני חכמים וטהרוהו (ר׳ יהודה, תוספתי אהלי טז יג). החושש בגרונו מטילין סם בתוך פיו בשבת (ר׳ מתיא בן חרש, יומי ח ו). כשהייתי למד תורה אצל ר״ע הייתי מטיל קנקנתום לתוך הדיו ולא אמר לי דבר (ר״מ, סוטי כ.). מפרר (את החמץ) וזורה לרוח או מטיל לים (פסחי ב א). עושין כל צרכי המת וכו׳ שומטין את הכר מתחתיו ומטילין אותו על החול בשביל שימתין (שבת כג ה). כל המטיל תכלת (בסדינו) בירושלים אינו אלא מן המתמיהין (ר״א ברי צדוק, מנחי מ.). בניי קוצים אתם מטילין לי בעיניי (רבי, סנהי לח.). וכיון שהטילוהו (את משה) ליאור עמד אביה וטפחה על ראשה אמר לה בתי היכן נבואתיך (רב, סוטי יג.). מי מטיל כסותו בין לביא ללביאה בשעה שנזקקין זה עם זה (ר׳ יוחנן, סנהי קו.). אין אדם עשוי להטיל נבלתו באשפה שבבית (רב נחמן ברי״י, חולי יב.). שמטילות (בנות ישראל) מור ואפרסמון במנעליהן ומהלכות בשוקי ירושלים (ר׳ יצחק, שבת סב:). —והתרנגלת ביצתה: תרנגולת עשויה להטיל באשפה ואינה עשויה להטיל ביצתה במקום מדרון (רבה, שבת מב:). אפי׳ תרנגולת של בית אבימלך לא הטילה ביצתה (ב״ק לב.).—הִטִּילָה הבהמה רעי: אפילו הטילה ריעי וכשכשה בזנבה אין זה פירכוס (ר״מ, חולי לח.). להשתין מים ולהטיל גללים (שבת קנג:).—הִטִּיל כסף לכיס, נתן כסף לעֵסֶק: שנים שהטילו לכיס זה במנה וזה במאתים אם עשו בפרקמטיא השכר לאמצע (תוספתי כתובי י ד). וכן שלשה שהטילו לכיס פיחתו או הותירו כך הן חולקין (משני שם י ד). אוצר שישראל ונכרים מטילין לתוכו (ר״מ, מכשירי ב י). גדול המלוה יותר מן העושה צדקה ומטיל בכיס יותר מכולן (ר״ש בן לקיש, שבת סג.). שלשה ומטילין לתוך כיס אחד (ר׳ ירמיה, סנהי יד:). — הִטִּיל אות, כְּתָבָהּ: הרי שהיה צריך לכתוב את השם ונתכוין לכתוב יהודה וטעה ולא הטיל בו דלת מעביר עליו קולמוס ומקדשו (ר׳ יהודה, שבת קד:).—והִטִּיל מִלָּה: כל מקום שאתה מוצא שני כללות הסמוכין זה לזה הטל פרט ביניהם ודונם בכלל ופרט וכלל (חולי סו: ועוד).—הִטִּיל גורל: ומטילין חלשים על הקדשים ביום טוב אבל לא על המנות (שבת כג ב).—הִטִּיל מַיִם וכדומ׳ בתוך דבר, על דבר, יָצַק, שָׁפַךְ: לא יתכסה לא במים הרעים ולא במי המשרה עד שיטיל לתוכן מים (ברכי ג ה). וארבעה ילדים מפרחי כהונה ובידיהם כדים של שמן של מאה ועשרים לוג שהן מטילין לכל ספל וספל (סוכי ה ב). אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נפה וכברה ובוררת וטוחנת ומרקדת עמה אבל משתטיל המים לא תגע אצלה (גיטי ה ט). מקום שנהגו להטיל מים ביין יטילו (ב״מ ד יא). הסוחט את כסותו ומטיל ממקומות הרבה והמערה מן הצרצור ומטיל ממקומות הרבה (מקואי ג ג). המטיל טפין עבות מתוך האמה (ר״א חסמא, שם ח ג). פעם אחת נמצאת הלטאה בבית המטבחים וכו׳ אמר להם (ר״ג) לכו והטילו עליה כוס של צונן הלכו והטילו עליה כוס של צונן וריחשה וטהר ר״ג כל הסעודה כולה (פסחי פח:).—והִטִּיל מַיִם, לשון נקיה להשתין: זה הכלל היה במקדש כל המיסך את רגליו טעון טבילה וכל המטיל מים טעון קידוש ידים ורגלים (יומי ג ב). המטיל מים הרי זה הופך פניו כלפי צפון (ירוש׳ ברכי ט ח). המטיל מים אל יתפלל עד שיהלך ארבע אמות (שם ג ה). (סריס חמה הוא) כל המטיל מים ואינו עושה כיפה (אביי, יבמי פ.). כגון שיצא להסך רגליו ולהטיל מים (ר׳ פפא, זבחי כ:). סתם הקב״ה את המעיינות שלהם אחד מהם לא הטיל מים ולא נפנה (ר׳ אלעזר, פסיקי רבתי מב).—הִטִּיל התמר שאור, עי׳ שאור: הנובלות הנמכרות עם התמרה וכו׳ עד שלא יטילו שאור פטורות משיטילו שאור חייבות (תוספתי דמאי א א). פעמים שהשנים מאפילות ותמרים מטילות שאור לאחר ראש השנה של עולם (ר׳ זעירא, ירוש׳ שבי׳ ה א).—והאפרסק גידים: התמרים משיטילו שאור האפרסקים משיטילו גידים (מעשרי א ב).— והִטִּיל רוח ונשמה: מדת בשר ודם צר צורה על גבי הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה וכו׳ והקב״ה אינו כן צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה (ברכי י.).—והִטִּיל שָׁלוֹם בין שנים: ומטיל שלום (כנוי לאבר הזכרות) בבית בשל (ר״ש בן חלפתא, מד״ר ויקרי יח). גדול השלום שאף הכתובים דברו בדויים בשביל להטיל שלום בין אברהם לשרה (בר קפרא, שם ברא״ש מח). להטיל שלום בין איש לאשתו אמר המקום ספר שנכתב בקדושה ימחה על המים (ספרי במד׳ טז). גדול שלום שהשם שנכתב בקדושה אמר הקב״ה ימחה על המים בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו (מד״ר במד׳ יא).— מטיל חִבָּה: זו התאוה שמטיל חיבה בין איש לאשתו (מד״ר קהל׳, גס מִגנוס).—הטיל אֵיבָה, מריבה, שנאה, קנאה: ספרי מינין שמטילין איבה

וקנאה ותחרות בין ישראל לאביהם שבשמים (ר׳ ישמעאל, תוספת׳ שבת יג-יד ה). ישפט ה׳ ביני וביניך שלא אמרה לו אלא וכו׳ על המטילים מריבה בינו לבינה (ספרי במד׳ סט). (האומר על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו) מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית (ברכ׳ לג:). —הטילו לחמר הדין: כוי מטילין אותו לשני חומרין (תוספת׳ כלא׳ ה ד). העשוי לכך ולכך כגון הכנכב והאילפס והקדרה מטילין אותו לחומר (שם כלי׳ ב״ק ב ח). בין השמשות ספק מן היום ומן הלילה ספק כולה מן היום ספק כולה מן הלילה מטילין אותו לחומר שני ימים (שבת לד:). —ומצוי בסהמ״א: וכך אנו רגילים להטיל מים בכוס של ברכה לאחר ששותהו ושוטפים אותו ושותהו וכו׳ ומה שנשתייר מן המים מטילים אותו על ידינו ומעבירים אותו על פנינו כדי לחבב את המצוה (סדר רע״ג, סדר מוצ״ש לט). —והטיל לכיס: ראובן ושמעון נשתתפו שניהם הטיל ראובן מאה זוזים והטיל שמעון חמשים זהובים וכתבו ביניהם שטר שותפות (תשו׳ הגאו׳, שע״ל כ). ראובן שהטיל לכיס ארבע מאות דינרים והטיל שמעון מאתים ונשתתפו ונשאו ונתנו ביחד (רמב״ם, שלוח׳ ושותפ׳ י ה). —והאפרסקים גידים: האפרסקין משיטילו גידים אדומים (רמב״ם, מעשר ב ה). —והטיל גורל: שני אחים שיש להם מרתף וגת בתוכו לאחד ב׳ חלקים ולאחד חלק שלישי אחד אומר שישתמשו בו כדי חלקם אחד שתי שנים ואחד שנה אחת ושיטילו גורל איזה ישתמש תחלה (תשו׳ הרא״ש, טוחו״מ קעא). —והטיל איבה, ואמר המשורר: בקבורה זאת אדם נבזה, הולך רכיל ומוציא דבה, גם אם יוכל יטיל איבה, בין המתים היום הזה (רע״ש, מבוא למסק שפת׳).

—הפע׳, *הֻטַּל, הוטל, מֻטָּל, מוטל, —מֻנָּח, מֻשְׁכָּב: היה חולה מוטל במיטה (תוספת׳ כתוב׳ ד טו). הריני מוטל לפניהם כאבן שאין לה הופכין (ר״י בן בבא, סנה׳ יד.). היה מוטל על האסקופה והאהילו עליו קוברי המת (אהל׳ יא ס). קטן המוטל בעריסה מזמנין עליו (רב אסי, ברכ׳ מח:). שכל אומנות שבעולם אין עומדת לו אלא בימי ילדותו אבל בימי זקנתו הרי הוא מוטל ברעב (ר׳ נהוראי, קדוש׳ פב:). נכנס לביתו ומצא בניו ובנותיו מוטלין ברעב (ריש לקיש, סנה׳ נח:). אל תרצה את חברך בשעת כעסו ואל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו (רשב״א, אבות ד יח). מי שמתו מוטל לפניו פטור מקריאת שמע (ברכ׳ ג א). העוסקין בהספד בזמן שהמת מוטל לפניהם נשמטין אחד אחד וקורין (גמ׳ שם יט.). והיו בוכין והולכין משער זה לשער זה כאדם שמתו מוטל לפניו (מד״ר איכ׳, פתיח׳). והלכו ומצאו אותו חברבר מת מוטל על פי חורו (ירוש׳ ברכ׳ ה א). ממון המוטל בספק (יבמ׳ לז:). עמוד שהוא מוטל לאויר (אהל׳ יב ז). —ובהשאלה, הֻטַּל עליו דבר, ששמו חובה עליו: כל זמן שמוטל עליו לקוברו (רב אסי, ברכ׳ יח.). ויאמר לה המלך אסתר המלכה למה תפחדי כי הדת הזאת אשר סדרנו איננה מוטלת עליך באשר את רעיתי וחברתי (מד״ר אסת׳, ויהי ביום השלישי). — אימתו מֻטֶּלֶת על פלוני, פלוני ירא ממנו: בזמן שאתם עושים את המצות אתם מקודשים ואימתכם מוטלת על האומות (מד״ר במד׳ יז). —וכמו שלמים, **יוּנְטַל: דעי בל יונטל, רשות מלטל (ר״א קליר, תפ׳ טל, אהבה). גרוני בל יונטל, מקרוא לרם ונטל (שם). קולי בל יונטל (ר׳ יצחק, המבדיל בין קדש לחול).

—פע׳, *נִטֵּל, מְנֻטָּל, מנוטל, —במשמ׳ נתון במרום: מה כוכבים רמים ומנוטלים על כל באי העולם כך צדיקים רמים ומנוטלים על כל באי העולם (ספרי דבר׳ מז). —ואמר הפיטן: פתח לי שער המנטל, שראשי נמלא טל (ר׳ יצחק, המבדיל בין קודש לחול). באהבתך ובחמלתך מנשא ומנטל, עתה בעונותינו חרב המקדש וקרבן בטל (ר׳ יצחק בר מאיר, סליחי׳ יום ז, ישראל עמך).

—התפ׳, **יִתְנַטֵּל, — יגבה, יתנשא: דודי יתנטל, בשיח תפלת טל (ר״א קליר, תפ׳ טל, אהבה). —ובמשמ׳ ינשא ממקום למקום: הטוחנות מפיך תתבטל, ונבלתך בכתף תתנטל (עזרי׳ הבבלי, תוכחי׳ מוסר ח).

***נְטָלָה**, — מלה של גנאי וזלזול למאבד עצמו לדעת: המאבד עצמו לדעת אין מתעסקין עמו בכל דבר ר׳ ישמעאל אומר קורין עליו הוי נטלה הוי נטלה (מס׳ שמח׳ ב א).

נַטְלָה, ש״נ, —שם כלי של חרס וכיוצא בזה שנוטלין ממנו הידים: מהר קח את הנטלה ועשה כרצונם וירחצו ידיהם קדש (רי״מ חזן, שארי׳ הנחלה עב).

נטע[1]), ממנו נֶטַע, נָטַע, מַטָּע, נְטַע, *מַטַּעַת, *נְטִיעָה.

נָטַע, פ״י, נָטַע, נָטְעָה, נָטַעְתָּ, נְטַעְתֶּם, נָטַעְתִּי, נְטַעְתִּיךָ, נְטַעְתִּיו, נְטַעְתִּיהוּ, נְטַעְתִּים, נָטְעוּ, נְטַעְתֶּם, נֹטֵעַ, נוֹטֵעַ, נֹטְעִים, נָטוּעַ, נְטוּעִים, לִנְטֹעַ, לִנְטוֹעַ, לָטַעַת, נִטְעוּ, תִּטַּע, תִּטְּעִי, תִּטָּעֵם, יִטַּע, יִטָּעֵהוּ, תִּטָּעוּ, יִטְּעוּ, — נָטַע אילן, גפן, זית וכיוצא בהם, שָׂם גפנים או יחורי זיתים באדמה, pflanzen; planter; to plant: וַיִּטַּע יי׳ אלהים גן בעדן מקדם (בראש׳ ב ח). ויחל נח

[1]) רק בעברית.

איש האדמה וַיִּטַּע כרם (שם ט כ). וַיִּטַּע אשל בבאר שבע (שם כא לג). וכי תבאו אל הארץ וּנְטַעְתֶּם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו (ויקר׳ יט כג). כאהלים נָטַע יי׳ כארזים עלי מים (במד׳ כד ו). כרמים וזיתים אשר לא נָטָעְתָּ (דבר׳ ו יא). לא תִטַּע לך אשרה כל עץ אצל מזבח יי׳ אלהיך (שם יו כא). ומי האיש אשר נָטַע כרם ולא חללו (שם כ ו). כרם תִּטַּע ולא תחללנו (שם כח ל). כרמים וזיתים אשר לא נְטַעְתֶּם אתם אכלים (יהוש׳ כד יג). כרמי חמד נְטַעְתֶּם ולא תשתו את יינם (עמו׳ ה יא). ובנו ערים נשמות וישבו וְנָטְעוּ כרמים ושתו את יינם (שם ט יד). ויעזקהו (את הכרם) ויסקלהו וַיִּטָּעֵהוּ שרק (ישע׳ ה ב). על כן תִּטְּעִי נטעי נעמנים וזמרת זר תזרענו (שם יז י). ובשנה השלישית זרעו וקצרו וְנִטְעוּ כרמים ואכול פרים (שם לז ל). עוד תִּטְּעִי כרמים בהרי שמרון נָטְעוּ נֹטְעִים וחללו (ירמ׳ לא ה). ובית לא תבנו וזרע לא תזרעו וכרם לא תִטָּעוּ ולא יהיה לכם (שם לה ז). ובנו בתים וְנָטְעוּ כרמים וישבו לבטח (יחזק׳ כח כו). נָטַע ארז וגשם יגדל (ישע׳ מד יד). לא יבנו ואחר ישב לא יִטְּעוּ ואחר יאכל (שם סה כב). וכנה אשר נָטְעָה ימינך (תהל׳ פ יו). ישבעו עצי יי׳ ארזי לבנון אשר נָטָע (שם קד יו). ויזרעו שדות וַיִּטְּעוּ כרמים ויעשו פרי תבואה (שם קז לז). מפרי כפיה נָטְעָה כרם (משלי לא יו). עשיתי לי גנות ופרדסים וְנָטַעְתִּי בהם עץ כל פרי (קהל׳ ב ה). עת לָטַעַת ועת לעקור נָטוּעַ (שם ג ב). — נָטַע אדמה שממה: כי אני יי׳ בניתי הנהרסות נָטַעְתִּי הנשמה (יחזק׳ לו לו).—ובהשאלה, נָטַע עַם בארץ, הושיבו שם: תבאמו וְתִטָּעֵמוֹ בהר נחלתך (שמות יה יז). ושמתי מקום לעמי לישראל וּנְטַעְתִּיו ושכן תחתיו (ש״ב ז י). ושבתי את שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו וכו׳ וּנְטַעְתִּים על אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם (עמו׳ ט יד-יט). ראה הפקדתיך היום הזה על הגוים ועל הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות וְלִנְטוֹעַ (ירמ׳ א י). ואנכי נְטַעְתִּיךְ שורק כלה זרע אמת ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה (שם ב כא). ויי׳ צבאות הַנּוֹטֵעַ אותך דבר עליך רעה (שם יא יז). והשבתים על הארץ הזאת ובניתים ולא אהרס וּנְטַעְתִּים ולא אתוש (שם כד ו). גפן ממצרים תסיע תגרש גוים וַתִּטָּעֶהָ (תהל׳ פ ט).—ובהשאלה, נָטַע שמים: לִנְטֹעַ שמים וליסד ארץ (ישע׳ נא יו).—ונָטַע אֹזֶן: הֲנֹטַע אזן הלא ישמע אם יצר עין הלא יביט (תהל׳ צד ט).—נָטַע מַסְמֵר, תָּקַע אותו: דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נְטוּעִים בעלי אספות (קהל׳ יב יא).—נָטַע אהל, כמו נָטָה: וַיִּטַּע אהלי אפדנו בין ימים להר צבי קדש (דני׳ יא מה). — ובתו״מ במשמ׳ העקרית: כרם שנטוע כהילכתו ושורה אחת יוצא ממנו (תוספת׳ כלא׳ ג ו). הזרעים והירקות הנטועים במדריגה נותנין להן עבודתן (שם ח). הנוטע אילן לרבים מלקיט ואוכל מלקיט ומכניס לתוך ביתו וכו׳ שמתחילה לא נטעו אלא על מנת כן (שם ב״מ יא כח). הנוטע את כרמו על שמונה אמות (ר״מ ור״ש, כלא׳ ד ט). אין נוטעין ירקות בתוך סדן של שקמה (שם א ח). (היתה שדהו זרועה תבואה) ונמלך לנוטעה לא יאמר אטע ואחר כך אופך אלא הופך ואח״כ נוטע (שם ב ד). היתה שדהו זרועה ירק והוא מבקש ליטע בתוכה שורה של ירק אחר (שם ג ג). נוטע אדם קישות ודלעת לתוך גומא אחת (שם ה). כרם שחרב אם יש בו ללקט עשר גפנים לבית סאה ונטועות כהלכתן הרי זה נקרא כרם דל (שם ה א). העוקר שתלים מתוך שלו ונוטע לתוך שלו (מעש״ר ה א). גפן שהיא נטועה בחצר (שם ג ט). אין נוטעין ואין מבריכין ואין מרכיבין ערב שביעית וכו׳ ואם נטע או הבריך או הרכיב יעקור (שבי׳ ב ו). כל זמן שבני אדם חורשין ליטע במקשאות ובמדלעות (שם א). אילן שנטעו מתחלה לשם עבודת אלילים (ע״ז ג ז). רבי נטע נטיעה בפורים (ר׳ הגינה, מגי׳ ה.). כשם שנכנסתם ומצאתם נטיעות שנטעו אחרים אף אתם נטעו לבניכם (תנחומ׳ קדוש׳ ח).—ואמר המשורר: אהי פדיון לנוטעי הזמורה וכופר לאשר יזמור ויבצור (רמב״ע, תרשיש ב לג).—ונווי ״טְעוּ: עורו בני איש אל תאחרו מעקר כל חטא אבל תחתיו עצי ישר טעו (ר״י חריזי, הענק, אות ט).—ובמשמ׳ יסד, ואמר הפיטן: מותחת גבהי מרומים, נוטעת אדני הדומים (משה בר׳ קלוני׳, יוצ׳ אחרון פסח, אופנים מפרך).—*ונָטַע אהל, כמו נטה: אמרתי ליעקב הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ביקש מקום לנטוע[1]) אהלו ולא מצא עד שקנה במאה קשיטה ולא הרהר אחר מידותי (סנה׳ קיא.). לא נחלקו ר׳ אליעזר וחכמים שנוטעין אוהלין בתחילה ביום טוב (ירוש׳ שבת כ א). הנוטע אוהלין בשבת חייב משום בונה (ר׳ יוחנן, שם). — ומסמר נָטוּעַ, תקוע: המסמר הזה הנטוע בדלת הוא מקיים הדפין (מד״ר במד׳ יד).—*נָטוּעַ במסמרים, במשמ׳ דבק במקום בחזקה, על כרחו: הרפי ממני ענתה תמר נטועה אנכי פה במסמרים (א׳ מאפו, אה״צ ד). — *ובהשאלה, תאוה וכיוצא בזה נְטוּעָה באדם, דבקה בטבעו: אפילו התאוה הנטועה

[1]) בקצת כ״י לנטות, וכך במד״ר שמות ו.

ברוח בן אדם יש לה עת (ראב"ע קהל' ג ה).

— נִפע', נִטַּע, נִטְּעוּ, — שנטעוהו: אף בל נִטָּעוּ אף בל זרעו אף בל שרש בארץ גזעם (ישע' מ כד). — ובתו"מ: שדה שאבד בה קבר אין נ י ט ע ת כל נטע ואין נזרעת כל זרע (ר' יהודה, תוספת' אהל' יז י). ואינה לא נ י ט ע ת ולא נזרעת ולא נחרשת ואין מקימין בה אשפתות (שם נגע' ו ב). שדה בוכין לא נ י ט ע ת ולא נזרעת (אהל' יח ד). קרפף יותר מבית סאתים שהוקף לדירה נזרע רובו הרי הוא כגינה ואסור נ י ט ע רובו הרי הוא כחצר (ב"ב כד).

— פִע', יִנָּטֵעַ, ובהשאלה: יליד ביתך אדוני אשר נ ו ט ע בימיך נטיעה (ר"ש הנגיד, נמוגותי כרגבי סלעפס).

נֶטַע, ש"ז, בהפסק נָטַע, סמי' נֶטַע, בכנ' נִטְעֲךָ, סמי' רב' נִטְעֵי, — א) שה"פ מן נָטַע, **das Pflanzen, Pflanzung** plantation; planting: ביום נִטְעֵךְ תשגשגי ובבקר זרעך תפריחי (ישע' יז יא). — ב) מה שהנוטע נוטע: כי כרם יי' צבאות בית ישראל ואיש יהודה נְטַע שעשועיו (ישע' ה ז). על כן תטעי נִטְעֵי נעמנים וזמרת זר תזרענו[1] (שם יז י). מריח מים יפרח ועשה קציר כמו נָטַע (איוב יד ט). — ואמר בן סירא: ברכת אב תיסד שרש וקללת אם תנתש נ ט ע (ב"ס גני' ג ט). — ובתו"מ, נֶטַע רבעי, של שנה הרביעית: הפודה נטע רבעי, שלו מוסיף עליו חמישיתו (מע"ש ה ה). השוכר את הפועלים לעשות ב נ ט ע רבעי שלו הרי אלו לא יאכלו (ב"מ ז ז). נ ט ע רבעי ומעשר שני שאין דמיו ידועין בשלשה (סנה' א ג). — בית נֶטַע, שדה טובה לנטעים: נטלו הקב"ה והחזירו בכל העולם כולו ואמר לו כאן ב י ת נ ט ע כאן בית זרע (מד"ר בראש' יט). שבט גד ושבט ראובן שבאו לארץ ישראל וראו כמה בית זרע יש בה כמה ב י ת נ ט ע יש בה (ר' יצחק, שם קהל', טוב מלא כף נחת). — ובהשאלה, נִטְעֵי חסדיו וכדומ': דבריו חזקו לבות חרדים ומלתו לכל כושל מקימה, ופרי יעשו נ ט ע י חסדיו ונדבת כל כשבלת צנומה (רמב"ע, תהלה לגשה). נ ט ע י שוא נטעו וגדל עונם מנשוא, בדרך כסילות תעו ולמאד הסכילו עשו (ר"י הלוי, רפה רכת).

נָטִיעַ, נְטִיעַ, ש"ז, מ"ר נְטִעִים, — כמו נֶטַע: אשר בנינו כִּנְטִעִים מגדלים בנעוריהם (תהל' קמד יב). — ואמר המשורר: לקח נא משרוקיו הסמדר ועוד תאכל ענבים מ נ ט י ע י ם, ועוד תשתה עסיס רמון ותשכב במטות שן ומקלעת פקעים (ר"ש הנגיד, דבריך).

[1] בודאי תזמרנו.

נטף[1], ממנו נָטָף, נֵטֶף, נָטַף, נְטִפָה, הִטִּיף, *הַטָּפָה, *נִטּוּף.

נָטָף[2], ש"ז, — א) שם סם מן הסמים טוב הריח: קח לך סמים נָטָף[3] ושחלת וחלבנה וכו' ועשית אתה קטרת רקח מעשה רוקח (שמות ל לד-לה). — ואמר המשורר: טרם תפתח ספרו יוציא לקראת אפך ריח נָטָף (רמב"ע, תרשיש י סח). — ב) נֶטֶף, עי' נֵטֶף.

נֵטֶף[4], ש"ז, סמי' רב' נִטְפֵי, — טִפָּה, **Tropfen**; goutte; drop: כי יגרע נִטְפֵי מים[5] יזקו מטר לאדו (איוב לו כז). — ואמר המשורר: ועוז ילין בצוארו וממור דרור פזר עלי פניו נ ט פ י ם (רמב"ע, גדודי ליל, דיואן כ"י בודלי').

נָטַף[6], פ"ע, נָטְפוּ, נָטְפָה, נֹטְפוֹת, תִּטֹּף, יִטְּפוּ, תִּטֹּפְנָה,

— נָטְפוּ הֶעָבִים מים, הורידו מים טפות טפות, träufeln, dégoutter; to drip: יי' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נָטָפוּ גם עבים נָטְפוּ מים (שפט' ה ד). — וההרים עָסִיס וכדומ': והיה ביום ההוא יִטְּפוּ ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב (יואל ד יח). — והידים מֹור וכדומ': וידי נָטְפוּ מור ואצבעתי מור עבר (שה"ש ה ה). — והשפתים: שפתותיו שושנים נֹטְפוֹת מור עבר (שם יג). — ובהשאלה, השפתים נֹפֶת, דְּבָרִים מְתֻקִים: נפת תִּטֹּפְנָה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך (שה"ש ד יא). כי נפת תִּטֹּפְנָה שפתי זרה וחלק משמן חכה (משלי ה ג). — ותִטֹּפְנָה המלים: אחרי דברי לא ישנו ועלימו תִּטֹּף מלתי (איוב כט כב). — ובתו"מ: המערה מכד לכד ו נ ו ט ף שלש טפים (תרומ' יא ח). נ ט ף מרוטבו (של הפסח) על החרס והזר עליו יטול את מקומו נ ט ף מרוטבו על הסולת יקמוץ את מקומו

[1] גם בערב' נטף a), במשמ' נזילה.

[2] בארמ' נטופא, ועי' הערה לקמן. — [3] השבעי' תרגמו στακτή. אונק' תרגם במלה דומה לעברי נטופא, ולא נתברר מהו. רסע"ג תרגם בערב' מסטכא, והוא mastic; אך כבר הביא ריב"ג כי אחרים תרגמו אלאצטרכ b), והוא Storax. ועוד לא נקבע השמוש בענין זה. ואמרו כבר הקדמונ' שנקרא כך מפני שהוא נֹטֵף מאילן כהאילנות.

[4] משק' סֵפֶר, הקדמונים לא קבעו צורת היחיד, ואף לא רד"ק. וכבר אמר רא"ב בנמוקיו וז"ל: הנפרד ממנו נטף בשני קמצין או נטף בשש נקודות או נטף בשוא ופתח או נטף צירי וקמץ, כל אלו המשקלים יבאו בסמיכות הרבים על משקל נטפי מים. ע"כ. ורב החדשים קבלו הצורה נֵטֶף. — [5] קצת החדשים מגיהים נִטְפִים מִיִם.

[6] בערב' נַטַף a) במשמ' זו.

a) نطف b) اصطرك

(פסחי' ז ב). האשה שנטף חלב מדדיה ונפל לאויר התנור (כליס ח יא). מים הנוטפין טמאין וכשרין להזאה (תוספת' פרה יב יא). ככפים הללו שלא נטפו בבנין בית המקדש כלום (ר"א בר' אבינא, ירוש' ברכ' א ח). הכה (משה) פעם אחת התחיל הסלע נוטף מים מועטין (תנחומ' חקת ט). דיו שנטפה על גבי הכתב (מס' ס"ת ה י).—ובסהמ"א: המערה כד של שמן תרומה ה"ז מערה עד שיפסוק העמוד ויתחיל השמן לנטוף מעט מעט וכיון שנטפו ג' טיפים זו אחר זו דיו (רמב"ס, תרומ' יא טו). הדלף הנוטף על האבן עד שיעשה בה סימן (ר"י זכלרה, ספי' סעשוע' י).—ואמר המשורר: ומחפניו תהומות יטפו דוך והאש נשרפה מאש המסו (רשב"ג, בחר מהתלי).—וענבים נטפות זו ע"ג זו, מְשֻׁכָּבוֹת: אי זו היא עוללת זה אשכול הקטן שאינו מעובה כאשכול שאין לו כתף ואין ענביו נוטפות זו על זו אלא מפוזרות (רמב"ס, מתנ' עניים ד יא).—ובהשאלה, *חטמו נֹטֵף, ארוך וכפוף למטה: חרום שהוטמו שקוע, חוטמו בלום חוטמו סולד חוטמו נוטף. מנין ת"ל או הרום (ספרא אמור, פרש' ג).—ובסהמ"א: מי שעוקץ חוטמו נוטף למטה (רמב"ס, ביאת המקדש ח ז).

—הפעי', הִטִּיף, הִטִּיפוּ, מַטִּיף, הַטֵּף, אַטִּף, תַּטִּיף, תַּטִּיפוּ, יַטִּיפוּ, יַטִּיפוּן,—הִטִּיפוּ הרים עָסִיס וכדומ', נָטְפוּ, הורידו טפות טפות: הנה ימים באים נאם יי' ונגש חורש בקוצר ודרך ענבים במשך הזרע וְהִטִּיפוּ ההרים עסיס וכל הגבעות תתמוגגנה (עמו' ט יג). — ובהשאלה, הִטִּיף דברים על פלוני, נִבָּא עליו, הוכיח אותו: אתה אמר לא תנבא על ישראל ולא תַטִּיף על בית ישחק (עמו' ז טז). אל תַּטִּפוּ יַטִּיפוּן לא יַטִּפוּ לאלה לא יסג כלמות (מיכ' ב ו). לו איש הלך רוח ושקר כזב אַטִּף לך ליין ולשכר והיה מַטִּיף העם הזה (שס יא). בן אדם שים פניך דרך תימנה וְהַטֵּף אל דרום והנבא אל יער השדה נגב (יחזק' כא ב). שים פניך אל ירושלם וְהַטֵּף אל מקדשים והנבא אל אדמת ישראל (שס ז). — ובתו"מ, הִטִּיף, עשה שיִטֹּף: לא יטיף אדם שמן לא לתוך נר ולא לתוך המדורה (תוספת' דמאי ה י). השותקת לעדשים והמציצת לאוזן והמטפטת[1] לנר הרי זה מדרכי האמורי (שס שבת ו טו). לא נחלקו ב"ש וב"ה על שנולד מהול שהוא צריך להטיף ממנו דם ברית מפני שהיא ערלה כבושה על מה נחלקו על גר שנתגייר מהול שב"ש אומרים צריך להטיף ממנו דם ברית ובה"א אינו צריך (רשב"א, ספרא תזריע א א). המוכר יין ושמן לחבירו וכו'

— [1]) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ. ובנדפס והמטפחת.

וחייב להטיף לו שלש טיפין (ב"ב ס ח). כלי זכוכית שניקבו והטיף לתוכן אבר (ר"ה יט.).—ואמר המשורר: נפשה כריח מור דרור ושפת שני עסיס רמון וצוף תטיף (רמב"ע, תרשיש ד לג).—ובמשמ' דבור: תאר לבנה על אמיר בשם פיה יפזר דר בעת תטיף (שס). הקוקי הוד בלבו מאד תהלתך מטיפים (שבת, א אחס"פ, ארוגי עח).

—פעי', *נִטֵּף, מְנַטֵּף,—מים מנטפים: מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים וכו' התפלל ולא ירדו גשמים מה עשה עג עוגה ועמד בתוכה ואמר רבש"ע בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך התחילו גשמים מנטפין אמר לא כך שאלתי אלא גשמי בורות שיחין ומערות התחילו לירד בזעף (תענ' ג ח). הסך בשמן טהור ונטמא ירד וטבל בש"א אעפ"י שהוא מנטף טהור (עדי' ד ו). השורף את גגו והמכבס את כסותו אימתי יודע אם רבו גשמים אם לאו בתחילה הוא מנטף טיפין דקות ועכשיו הוא מנטף טיפין עבות (תוספת' מכשיר' א ח). הרוג שהיה מוטל במטה ודמו מנטף לגומה (ר' יהודה, שס אהל' ד יא). וכבר היה יהודה בן טבאי נכנס לחורבה ומצא שם הרוג ומפרפר והסייף מנטף דם מיד ההורג (מכי' משפט', נזיק' כ). לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת (שבת כ ד). והדבש והדבדבניות אעפ"י שמנטפין אין בהן משום הכשר משקה (ע"ז ב ו). המת שדמו מנטף ונמצא תחתיו רביעית דם (אהל' ג ה). הרי זה דומה לסלי זיתים וענבים שהן מנטפין (מכשיר' ה יא). בא וראה היוצר הזה אם יעשה חבית ויניח בה צרור כיון שיוצאה מן הכבשן אם יתן אדם בה משקה מנטפת היא ממקום הצרור ומאבדת את המשקה שבתוכה מי גרם לחבית לנטף ולאבד מה שבתוכה היוצר שהניח בו את הצרור (מד"ר שמות מו). רב [רמי ב"ר] יחזקאל נכנס לבני ברק וראה עזים אוכלות תאנים והתאנים מנטפות דבש והעזים מנטפות חלב והיו מתערבין אלו ואלו ונמשכין כאחד (מדר' שה"ש א יב, הוצ' דר' גרינהוט).—ובסהמ"א: בארבעה פעמים בשנה בכל יום עדן מנטף על הגן ויוצא מאותם הטפות נהר גדול המתחלק לארבעה ראשים (זהר, מדר' הנעלם, חיי שרה).

— נפעי', *נִטַּף, נִטְּפָה, ניטופה: בריכה שניטופה[1] משדה בית השלחין משקין הימנו (תוספת' מו"ק א א).

וכן בכ"י וינה. — [1]) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ. ובנדפס שניטפה, וכך בגמ' (שס ד.) בכ"י. ובתוספת' כ"י וינה שניטיפה.

שדה בית השלחין שנטופה לתוך שדה בית השלחין אחרת משקין ממנה (ירוש׳ שם א א).

***נֶטֶף**, ש״ז, —פסיגי ענבים תלויות מעצם השדרה של האשכול: איזהו עוללות כל שאין לה כתף ולא נטף יש לה כתף ואין לה נטף נטף ואין לה כתף הרי היא של בעל הבית (תוספת׳ פאה ג יא). איזהו כתף פסיגין המחוברות בשדרה זו על גב זו נטף הענבים המחוברות בשדרה ויורדות (שם).

נְטִפָה[1], ש״נ, מ״ר נְטִפוֹת, נְטִיפוֹת, — חֲלִי, נזם האזן וכדומ׳, בפרט עשוי פנינים, Ohrgehänge; ear-drops pendants d'oreilles: לבד מן השהרנים וְהַנְּטִיפוֹת ובגדי הארגמן שעל מלכי מדין (שפטי׳ ח כו). ביום ההוא יסיר אדני את תפארת העכסים והשביסים והשהרנים הַנְּטִפוֹת והשרות והרעלות (ישעי׳ ג יח־יט). — ובדבור העברי בא״י משתמשים בו לשם תבשיל עשוי חתיכות חתיכות קטנות של בצק כעין נטפים נטפים.

נטר[2], ממנו נָטַר, נֹטֵר, *נְטִירָה, ואולי מַטָּרָה.

נָטַר, פ״י, נָטַרְתִּי, נְטַרְתִּי, נוֹטֵר, נֹטְרִים, נֹטֵרָה, אֶטּוֹר, תִּטֹּר, יִנְטוֹר, יִטּוֹר, —א) נָטַר את פלוני, שָׁמַר לו איבה וכעס בשביל מעשה איבה שעשה לו והזכיר לו ורצה להנקם בעד זה, jemd. grollen; garder rancune à q.; bear malice against: לא תקם ולא תִטֹּר את בני עמך (ויקר׳ יט יח). —וסתם נָטַר במשמ׳ זו: הֲיִנְטוֹר לעולם אם ישמר לנצח (ירמ׳ ג ה). שובה משבה ישראל נאם יי׳ לוא אפיל פני בכם כי חסיד אני נאם יי׳ לא אֶטּוֹר לעולם (שם יב). לא לנצח יריב ולא לעולם יִטּוֹר (תהל׳ קג ט). נקם יי׳ לצריו וְנוֹטֵר הוא לאיביו (נחו׳ א ב). —ב) במשמ׳ העקרית, נָטַר את הַשָּׂדֶה וכדומ׳, שמר אותו מחיה, מגנב וכיוצא בזה: בני אמי נחרו בי שמני נֹטֵרָה את הכרמים כרמי שלי לא נָטָרְתִּי (שה״ש א ו). האלף לך שלמה ומאתים לְנֹטְרִים את פריו (שם ח יב), ועי׳ ערך נֹטֵר. — ובתו״מ: מקום שהיו נוטרים ע״ז שלהם (ספרי דבר׳ קנז). —ואמר הפיטן: נטר דת קדוש בפשטו, וסדר טבילה תהלתו, נאור סות זהב יעטו (סדור תימני, סדר עבודה, אמוני לבב). שתה עלינו סוכה ממרומים, למסתור מזרמים ופורשי חרמים, ועתה כי שמונו נוטרים את הכרמים, למה לנצח תשכחנו תעזבנו לארך ימים (שם, אהזתי בסלתי). —ובמשמ׳ שמירת איבה: נוקם אתה ונוטר לאחרים (ספרא קדוש׳ ב ד). כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו תלמיד חכם (ר״ש בן יהוצדק, יומ׳ כג.). אמרו ישראל לפני הקב״ה רבון העולמים כתבת בתורתך לא תקום ולא תטור ואת נוקם ונוטר וכו׳ נוקם ונוטר אני לאומות העולם (ר׳ אבון, מד״ר ברא׳ נה). לישראל לא אטור (ר׳ לוי, שם קהל׳, באשר דבר). —ובסהמ״א, גם כמו שלמים: כי ידעתי את יצרם (של הפרושים) כי לא ינטרו איבה כי רחמנים הם (יוסיפון, דף קנז). וחלילה לכמוני לדבר בפי מלה תהי עליו נטורה (ר״ש הנגיד, אלוה עז). חן למאהבי ונקמה לעוזבי כי נוטר לאויבי אני ונוצר חסד לאוהבי (ר״י הלוי, יה למיהלים). כל הנוטר לאחד מישראל עובר בלא תעשה וכו׳ אלא ימחה הדבר מלבו ולא יטרנו שכל זמן שהוא נוטר את הדבר וזוכרו שמא יבא לנקום (רמב״ם, דעות א ח). מי שהוחזק שהוא עני וכשר והולך בתום והדבר גלוי וידוע לדיין ולרוב העם ובא בעל חובו להשביעו וכו׳ להצר לו ולביישו ברבים כדי להנקם ממנו וכו׳ ראוי לדיין לגעור בתובע ולטרדו מפני שהוא נוטר והולך בשרירות לבו (הטו״ח, מלוה ולוה ב ד). ואל חטא יחטא דוד לי סלחתיו ואל רע ועמית לא נטרתיו, ואל עני ואביון כי חננתיו ומהוני כפי כחי עזרתיו (ר״י בן זבארה, הקד׳ ספ׳ שעשוע׳). שלא לנטור כלומר שנמנענו מלנטור בלבבנו מה שהרע לנו אחד מישראל (החינוך, מלוה רמב). שהבריות פירשו ממנו וממשפחתו ושנאה נטורה לו בלבבו על רוב הבריות וחושב תמיד להתנקם מהם (הלבוש, פו״ל ב ב). ויאמר זמרי חי נפשי אדוני כי שכחתי חרפתך ואתה הזכרתני חלילה לי מנטור (א׳ מאפו, אה״צ י).

—פע׳, *נִטֵּר מְנֻטָּר, —במשמ׳ שמירה: בקץ המנוטר, שאוני הנטר, במוספי לעטר, תפלת מטר (ר״א קליר, תפ׳ גשם, אפיק מען). תופיני ששים ואחת במשטר, טעמו וארחו בשיור המנוטר, עד לחם משמים הָמְטַר (ר״י טוב עלם, יוצ׳ לשבה״ג, אמנה גדולה).

נֹטֵר, נוֹטֵר, ש״ז, מ״ר נֹטְרִים, נוֹטְרִים, —שומר, מי שֶׁנֹּטֵר שדה: כרם היה לשלמה בבעל המון נתן את הכרם לַנֹּטְרִים איש יבא בפריו אלף כסף (שה״ש ח יא).

---

[1]) בערב׳ נַטַּפַה a), ופרשו המלונים הערבים וז״ל: אל נַטַּפַה אלקרט או אלולוה אלצאפיה או אלצע׳ירה, ע״כ, — ובעבר׳: נזם האזן או פנינה זכה, קטנה. וכך תרגמו הקדמונ׳ את המלה נְטִפוֹת, וכך גם החדשים, ע״ש צורת הפנינים כעין נטף מים.

[2]) בערב׳ נטר b), בענין שמירה. אך כבר פקפקו קצת החכמים אם היא מלה מקורית ערבי׳ או באה אליה דרך לשון ארמית (ס׳ פרנקל).

---

a) نطفة b) نطر

נטש[1], ממנו א. נטש, נטישה, *נטוש.

א. נטש, נטשנו, נטשת, נטשתני, נטשתה, נטשת, נטשתי, נטשתיך, נטושה, נטשים, נטוש, תטש, תטשני, יטש, יטוש, יטשנו, נטש, יטשהו. — א) פ״י, נטש את פלוני לעשות דבר, הניח לו, נתן לו, לא מנע אותו מזה, tun lassen laisser faire ; allow : ולא נטשתני לנשק לבני ולבנתי (בראש׳ לא כח). — ב) נטש את האדמה, הניחה ולא עבדה ולא השגיח עליה לאסף פרותיה, (d. Boden) ruhen lassen laisser le sol au repos ; allow soil to lie fallow : ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה והשביעת תשמטנה ונטשתה ואכלו אביני עמך (שמות כג י-יא). — ונטש דבר, עזבו, אינו חושב עוד עליו : והנה נטש אביך את דברי האתנות ודאג לכם (ש״א י ב). — נטש את הצאן על פלוני, הניחם בידו : וישכם דוד בבקר ויטש את הצאן על שמר וישא וילך (ש״א יז כ). למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן (שם כח). — ואת הכלים וכדומ׳ : ויטש דוד את הכלים מעליו על יד שומר הכלים (שם כב). — ג) נטש את פלוני, עזבו, התרחק ממנו, השליכו, verlassen abandonner ; to forsake : וישמן ישרון ויבעט וכו׳ ויטש אלוה עשהו וינבל צור ישעתו (דברי׳ לב יח). הלא ממצרים העלנו יי׳ ועתה נטשנו יי׳ ויתננו בכף מדין (שפט׳ ו יג). כי לא יטש יי׳ את עמו בעבור שמו הגדול (ש״א יב כב). יהי יי׳ אלהינו עמנו כאשר היה עם אבתינו אל יעזבנו ואל יטשנו (מ״א ח נז). ונטשתי את שארית נחלתי ונתתים ביד איביהם (מ״ב כא יד). כי נטשתה עמך בית יעקב (ישע׳ ב ו). עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי (ירמ׳ יב ז). את נטשת אתי נאם יי׳ אחור תלכי (שם טו ו). ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם (שם כג לט). אל תטשני ואל תעזבני אלהי ישעי (תהל׳ כז ט). ויטש משכן שלו (שם עח ס). כי לא יטש יי׳ עמו ונחלתו לא יעזב (שם צד יד). שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך (משלי א ח). — ונטש סתם, הניח דבר, הדל ממנו : פוטר מים ראשית מדון ולפני התגלע הריב נטוש (משלי יז יד). — נטש עליו הדם, וכדומ׳, הניחו עליו, לא קנח אותו, מליצה כמו דמו בו וכדומ׳ : הכעיס אפרים תמרורים ודמיו עליו יטוש והרפתו ישיב לו אדניו (הוש׳ יב טו). — ד) נטש את פלוני על הארץ וכדומ׳, השליכו, רמהו : ונטשתיך המדברה אותך ואת כל דגת יאריך על פני השדה תפול לא תאסף ולא תקבץ (יחזק׳ כט ה). ויכרתהו זרים עריצי גוים ויטשהו אל ההרים ובכל גאיות נפלו דליותיו (שם לא יב). ופרשתי עליך את רשתי בקהל עמים רבים והעלוך בחרמי ונטשתיך בארץ על פני השדה אטילך (שם לב ג-ד). ואמרת אליהם את מה משא ונטשתי אתכם (ירמ׳ כג לג). — ה) פ״ע, נטשה עדת העופות על הארץ, התפשטה על פני הארץ : ורוח נסע מאת יי׳ ויגז שלוים מן הים ויטש[1] על המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה סביבות המחנה (במד׳ יא לא). — נטשה המלחמה, נתפשטה : ויערכו פלשתים לקראת ישראל ותטש המלחמה וינגף ישראל לפני פלשתים (ש״א ד ב). — ונטוש, נטושים, חיל, אויב וכדומ׳ משכבים, שטוחים : וירדהו והנה נטשים על פני כל הארץ אכלים ושתים וחגגים (ש״א ל טז). — חרב נטושה, עי׳ ב. נטש. — ואמר בן סירא, במשמ׳ עזיבה וזלזול : אל תטש אוהב ישן (ב״ס נוי׳ ט י). לא יטש צעקת יתום ואלמנה כי תרבה שיח (שם לב יז). — ובתו״מ במשמ׳ זו : עד שלא נתגלה הדין אתה רשאי לנוטשו משנתגלה הדין אין אתה רשאי לנוטשו (תוספת׳ סנה׳ א ו). רחקת ונטשת את יעקב שהוא משתיתו ויסודו של עולם (מד״ר בראש׳ עה). — ומצוי בסהמ״א : ועוד אמרת מחשבות און בו ייסד, ונטשת מלזכור מחשבות שלום ואמת וחסד (תכו׳ רס״ג על חיוי הבלכי יט). כי רבני צרפת נטשוה : ולסכל השבוהו ומעיד עדות שקר ידעוהו (רד״ק לר״י אלפכר, אגרי הרמב״ם 40). יסרוני כליותי לנטוש זמירות הידידים והרעים (רש״ט פלקיירא, המבקש ט). — ואמר המשורר : הידע הזמן כה לבבי ונחש כי לבבי כנחושה, אשר הסיר והתז כל נטישה, ולא נטש לבד יגון נטישה (רכב״ג, הלפור או דרור). יום תתשני זקנה וכחי ינשני, אל תטשני צורי ואל תעזבני (ר״י הלוי, מי יתנני). הנטושה והצולעה מאין מרגעה, והנהלאה מכבד משאה, בהונת עניות ואלמנות חיות, כאשה מאישה גרושה (הוא, אהה אדני). וגער בדודים, ובחר נדודים, ונטש חדרים, ושכן חררים (הוא, היוכלו פגרים). לזאת אמאס שכן תבל לבלתי תסיתני ותשיא בי זדוני, נטשתיה בטרם תטשני ותהלץ נעלי לרק בפני (רמב״ע, הקינותי). נטוש תאוה אחי שכל והשמחה

---

[1]) רק בעברית.

[1]) כך דעת הקדמוני׳ ורב החדשי׳ שהוא פ״ע, וכבר הניח ריב״ג האפשרות שהוא פ״י, אמר וז״ל : וקד אתת הד״ה אללע״ה ע״יר מתעדיה מת״ל ויטש על המחנה מענאה אנבשט וכו׳ ורבמא כאנ ויטש מתעדיא וכאנ אלצ׳מיר אלד״י פיה עאהדא אלי רוח ואלתקדיר ויטש אותם על המחנה, ע״כ. — ובעבר׳ : וכבר בא הלשון הזה בלתי מתעבר כמו ויטש על המחנה ענינו פשט וכו׳ ואפשר שיהיה ויטש מתעבר ויהיה הכנוי אשר בו שב אל הרוח ויהיה שעורו

היה בועל, ואל תחמוד הדר תבל ביום לה תהיה בועל (הוא, תרשיש ט ט-י). נ ט ו ש רע לשנים בעת מבחן כמו המץ, מעול את נתיב אהב ויושר האמת חומץ (שם ו כח-כב). איה עופר ידידות נפש מושלה בנפשים, ברח ונטש בקרבי אהלי תשוקתו נ ט ו ש י ם (ראב"ע, איה עופר). נגאלו אז קבלו דת תעודות, נכבשו לא י ט ש ו דת וחידות (הוא, אשמחה). הנה הם תמימיך, ורוחות שמיך, ועל פני מרומיך, הנם נ ט ו ש י ם (הוא, אלהים מהודך). —ובמשמ' נטישת השדה: רועים באו בכרם ולמורשה ירשוהו, שנה בשנה ינצלוהו ובשביעית לא י ט ש ו ה ו, יבצרוהו ויעוללוהו ישנוהו וישלשוהו (הוא, את ועגד). — ואמר הפיטן: בצר לי קראתיו ולא נ ט ש י, אילי והילי ולא בזה לחשי (משה בר' קלוני', אלהים מפרך, יוצ' אחרון פסח). דלגת קץ והושעת המוני, אף כי עמדה לי זכות איתני, ועתה נ ט ש ת נ י וכלו חשבוני (ר' שמואל כהן, איומתי שמחי, שבת ב אחה"פ). דודי עזבתי נ ט ו ש ה, כאשה גרושה, חלושה ואנושה (ר' אלעזר, סגולתי איומה, שבת ד אחה"פ).

—נפע', נטש, נטשה, נטשו, ינטשו, — א) נטשו האויבים וכדומ' במקום, התפשטו על פני כל המקום: ויעלו פלשתים ויחנו ביהודה וינטשו בלחי (שפט' יה ט). ופלשתים באו וינטשו בעמק רפאים (ש"ב ה יח). —והענפים הארכים של גפן וכדומ': גפן שבמה בעלי גוים הלמו שרוקיה עד יעזר נגעו תעו מדבר שלוחתיה נטשו עברו ים (ישע' יו ח). — ב) נטש פלוני על פני האדמה וכדומ', השלך, נפשט מלא קומתו על הארץ: נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל נטשה על אדמתה אין מקימה (עמו' ה ב). —ג) נעזב: נטשו [1]) חבליך בל יחזקו כן תרנם (ישע' לג כג). — ובמדרש, נטש מדבר, כמו נחלץ: שהראה הקב"ה לאברהם אבינו את האיל נ י ט ש מחורש זה ונסבך בחורש זה (ר' יודן, פסיק' דר"כ, בחדש השביעי). —ואמר הפיטן: ראה רגז מכת אנושי, ואומר ב ה נ ט ש י בנשי, רבת יי' ריבי נפשי (ר"א קליר, קיני לת"ב, איכה אשפתו).

—פע', נטש, — נטש בית וכדומ', נעזב: כי ארמון נטש המון עיר עזב (ישע' לב יד). —ובסהמ"א: עת כי שכחתי מחוללי, זמותי כי לעד יאהילי, רשעתי ונסעתי ו נ ו ט ש אהלי (ר"א קליר, קיני לת"ב, איכה אלי). נפלה עברה על כיני פצל לח ולוז וערמון, עד כי נ ו ט ש מדוק ארמון (הוא, שם, זכור אשר עשה). נהלתנו כ נ ו ט ש ה ביד לוחם, גם לא אחוס ולא ארחם (הוא, שם, איכה אשפתו). ויאמרו

זיטש אותם על המחנה. — [1]) ואולי כאן במשמ' פ ו ע ל, וצריך לקרא אח"כ חבליך.

אויבי נואשה, זאת מישועה כי בוששה, חי גואלה איך לא הופשה, לנו לצמיתות נ ו ט ש ה (ר"י הלוי, מה נאחותי). כי הגופים ירטשו ונקברו בבור תחתיות, וככלי יוצר י נ ו ט ש ו נשוים בארץ נשיות (הוא, ימינך נשא עוני).

—הפע', ·הנטיש: באו בעקיפין עלי תוך גלותי, ל ה נ ט י ש י דתך קדושת יראתי (ר"ש הכהן, איומתי שמחי, קונטי' הפיוט' מח).

— התפ' ·התנטש, —ה ת נ ט ש ו חבלי הספינה, כמו נטשו: לכשירום נסו של מלך המשיח כל התורנין של אומות העולם משתברין וכל החבלין מ ת נ ט ש י ן וכל הספינות משתברין (מדה"ג תימני, סוף וישלח).

ב. **נטש**, כמו לטש, פעו' נטוש, נטושה, — חרב נטושה, כמו לטושה: כי מפני חרבות נדדו מפני חרב נטושה [1]) ומפני קשת דרוכה ומפני כבד מלחמה (ישע' כא יה). —ובתו"מ: אמר לו הקב"ה לגבריאל מגלך נ ט ו ש ה אמר לפניו רבונו של עולם נ ט ו ש ה ועומדת מששת ימי בראשית (ר"א בן ר"י הגלילי, סנה' נה:). חרב שלופה וקלע נ ט ו ש ה (שבת סו.).

··**נטשון**, ש"ז, — מה שנטש אדם: אל תחשבו בליעל ותגשו לא תפאר ותעולל נ ט ש ו ן (רסע"ג, תרי"ג מלות).

א. **ני** [2]), ש"ז, ככי' ניהם, — כמו נהי: וירדו מאניותיהם כל תפשי משוט וכו' והשמיעו עליך בקולם ויזעקו וכו והגרו שקים ובכו אליך במר נפש מספד מר ונשאו אליך בניהם [3]) קינה וקוננו עליך (יחזק' כז כט-לב). —

[1]) רב הקדמונ' וההדש' פרשו מליטון ותטש המלחמה. אך קצת קשה המליצה בענין חרב אחת, ויותר נראה כי נטושה זו כמו לטושה, וכמו המליצה חרבו ילטוש קשתו דרך.

[2]) משקי כי, ועי' הערה לקמן. — [3]) כך הגרסה בנסחה המסורה וכך הנקוד נ חרוקה ה סגולה. והנה ת"י תרגם בעיניהון, ואין לברר אם היתה בנסחה שלו גרסה אחרת. ואמר ריב"ג ז"ל: ליש ימתנע אנ יט'נ בהא בניהם אנה ללצ'מיר ואנ אלאשם קבל אצ'אפתה אלי אלצ'מיר ני נאקצ מן נוה אלמעתל אללאם ויכונ מענאה הד'א אלמעני נפשה כמא אנ אף ברי יטריח עב אשם נאקצ מן רוה. ע"כ. —ובעברית: אינו נמנע שנסבר בהא בניהם שהיא לכנוי נסתר ושהשם קודם סמיכתו אל הכנוי ני חסר מן נוה עלול הלמד ויהיה ענינו הענין ההוא בעצמו כמו שאף ברי יטריח עב הוא שם חסר מן רוה. וכעין זה רד"ק: ומשקל אחר (משרש נהה) ונשאו אליך בניהם קינה והוא בפלס אף ברי יטריח עב משרש רוה, בניהם בפלס בפיהם וכו' ובמלת בניהם היוד הנחה תמורת ההא עין הפעל ואעפ"י שאין מנהג ההא להיות נעלמת בהיותה פא הפעל ועין הפעל כי אם למד הפעל באה במלה הזאת נעלמת בעבור התחברה עם הא

ואמר המשורר: בו חן ושוב תמצא בעת כי הזמן ימיר באיד גילך ושמחתך בני (ר״י חריזי, תחכמ׳ נג). אוי אוי וני אשא לבני ראשית אוני בן שעשועים (רע״פ, מתק שפת׳ 26).—והפיטן: שפכי לבך כמו מי עין, ערכי ני עם דמעות עין (ר״י נג׳ארה, נפשי קומי).

ב. **נִי**,—מלה מצרית קדומה, והיא בלשוננו החלק הראשון מהשם נְיָר, עי׳ הערה לזה הערך.

ניא, ממנו ב.נָא.

***נִיא**, ש״ז,—נִיאוֹ של אילן, אדים שמתנשמים ונאצלים ממנו ומתפשטים סביבו, Atmung; respiration: מרחיקין את האילן מן העיר וכו׳ משום שעומד ומאפיל או משום שניאו[1] רע (ירוש׳ ב״ב ב ז).

א. **נִיב**[2], ש״ז,—מָזוֹן, Speise; nourriture; food: ואתם מחללים אותו (את שם אלהים) באמרכם שלחן אדני מגאל הוא וְנִיבוֹ[3] נבזה אכלו (מלא׳ א יב).

ב. ***נִיב**, ש״ז,—תכשיט מן התכשיטים: כחותם אודם על ניב[1] זהב משפט שיר על משתה היין (ב״ס גני׳ לה ה).

ג. ***נִיב**[2], ש״ז, מ״ר נִיבִים,—א) עֶצֶל, ובצרוף עם שְׂפָתַיִם, ניב שְׂפָתַיִם, החלק הבשרי הרך מן קו נשיקת השפתים זו לזו ומעלה עד תחת החטם, במקום חבורו עם עצם החניכים, Lippenmuskeln; muscles des lèvres; lip muscles: כוליא וניב שפתים[3] (רב פפא, חול׳ קכח:). (הטיל בו בהעגל שנשלח לקרבן מום) בניב שפתים (גיט׳ נו.).—ובפהמ״א: כוליא שלמה וניב שפתים שלם אבל חצי כוליא וחצי ניב שפתים אעפ״י שאין עושין חליפין וכו׳ (תוספ׳ חול׳ קכח: ד״ה כוליא). ושמא בעוף לא שייך ניב

מם הכינוי אבל באמת היה אפשר לומר במם הכינוי לבדה בלא הא נהם בפלס קום. ע״כ.—וכעין זה החדשים. ועי׳ עוד ניה.

[1]) ואמרו שם: מה מפקה מביניהון היה עומד בתוך שלו אין תימר משום שעומד ומאפיל בתוך שלו מותר ואין תימר משום שניאו רע אפילו בתוך שלו אסור. ע״כ. והנה בגמ׳ בבלי (שם כד:) אמר עולא (כי טעם חדבר שצריך להרחיק את האילנות מן העיר הוא) משום נויי העיר, ופרשו המפרשים (רגמ״ה, רש״י, רמב״ם ועוד) כי נוי לעיר כשיש מרחב פנוי לפניה. ואין להכריע אם אמר זה עולא מסברת נפשו או שהמלה נוי שהשתמש בה אינה אלא שנוי צורה של השם ניאו שבגמ׳ ארץ ישראל, ששמע אולי עולא ומפני שלא ידע פרושה האמתי של המלה ניאו נשתבשה בפיו למלה נוי הרגילה. עכ״פ אין ספק כי אין פרוש ניא שבגמ׳ ירוש׳ יפי, כי אי אפשר לאמר יפיו רע, ועוד שהכנוי של ניאו מכון להאילן ולא להעיר, וצריך לאמר כי הכונה בניא היא לדבר מזיק שיש בו בעצם האילן שהוא גורם נזק להעיר, ואין זה אלא האד המתנשם ומתאיד מהאילנות ומתפשט מסביב. אך לא נתברר לי מקור מלה זו.

[2]) עי׳ הערה הבאה.—[3]) כך בנסחה של המסורה, ופרשו רב הקדמונ׳ במשמ׳ דבור, וכבר פקפקו בה החדשים מפני שאין המליצה כתקונה, ואמרו קצתם כי המלה וניבו אינה אלא כפל מהמלה נבזה, ויש מי שמחקו כל שלשת המלים וניבו נבזה אכלו. אך יותר נראה כי המלה אכלו היא פרוש קדמון לניבו ונשתרבב מהגהה על הגליון לתוך הכתוב. וצורת הכתוב היא וניבו נבזה, והוא כפל הענין מן שלחן מגאל, וניבו מקביל לשלחן. ולא נתברר מקור המלה ניבו במשמ׳ זו, כי הגזרה מן ינוב ותנובת, במשמ׳ פרי, דחוקה.

[1]) כך בגוף הנוסחה העברית, ועה״ג נוב, זיר, ולפי הענין הכונה במלה זו היא תכשיט כעין רביד, וכך בתרגום היוני κόσμος. ולא נתברר להמפרשים מקור שם זה במשמ׳ זו.

[2]) עי׳ הערה הבאה.—[3]) ז״ל הסוגיה שם: יכול יהא בשר הפורש מן החי טמא ת״ל וכי ימות מן הבהמה מה מיתה שאינה עושה חליפין אף כל שאינו עושה חליפין דברי ר׳ יוסי הגלילי ר׳ עקיבא אומר בהמה מה בהמה גידים ועצמות אף כל גידים ועצמות וכו׳ בין ר״ע לר׳ יוסי הגלילי מאי איכא ביניהו אמר רב פפא כוליא וניב שפתים איכא בינייהו. ע״כ. ופרש רש״י וז״ל: כוליא וניב שפתים דאין עושין חליפין (ר״ל שאם נחתכו מן הבהמה אינם מחליפים) ואין בהן עצם לר׳ יוסי הוו אבר לר״ע לאו אבר נינהו. ע״כ. מזה נראה ברור כי ניב שפתים הוא שֵׁם לכל חלק הבשרי של השפה עד חבורו בהחניכים. ונתיחד אולי בבהמה להשפה העליונה, כמו בהמאמר בגיט׳ שהובא בפנים, שפרש רש״י שם השפה העליונה. אך אין ספק בדבר כי עקר משמ׳ של ניב היה יותר כללי, גם במשמ׳ גידים ועצבים, אלא שלא בא שמוש זה בתלמוד בסגנון עברי אך נמצא בארמית, עי׳ הערה הבאה. ויש דמיון לשמוש זה באשורית בשמוש המלה בואן, שפרשו חכמי ל״א במשמ׳ עצב ועצל וכו׳ (DHWB ערך בון), וז״ל H. Holma בספרו על חלקי הגוף באשורית (Namen der Körperteile im Assyrisch. Babylon. דף 4): Für die Sehnen, Gelenke, Muskeln hat das Assyr. einen zusammenfassenden Namen *boune*, ein äusserst vieldeutiges Wort, das seinem Ideogramme SA gemäss, „Bänder im Körper" bedeutete u. allem Anscheine nach auch die Adern u. Nerven mit bezeichnete. וכך כנראה גם אצל הרופאים המצריים, המלה metu, וז״ל החכם Lühring אדות זה: Mit den *metu* bezeichneten die Ägypter Sehnen, Gelenke, Muskeln, Adern, Nerven etc.— עכ״פ אנו רואים כי הקדמונים לא דקדקו להבדיל בין אלה בתרי הגוף והשתמשו בשם אחד להעצבים העצלים וכו׳, והשם בואן האשורי והשם ניב הארמי

שפתים (תוספות זבח' עו: ד"ה הכא בדוקין).—והשתמש רש"י בו בסגנון ארמי: ופה ושיער לא הוי דבר שהנשמה תלויה בו דאי גייז לשיער וחתיך לניב שפתים לא מיית (רש"י נזיר כח:). — ב) *גיד, יתר, המחבר ומקשר שני אברים או שני חלקי אבר זה לזה, Sehne; tendon; sinew: בהמה שנשמט הירך שלה מעיקרו ויצא מן הכף שלו אם נתאכלו ניביו[1]) והן היתרות[2]) שבעצם הכף שיוצאת על העצם הזכר ואוחזת אותו (רמב"ם, שחיט' י ג). ושם דוקא הוא שצריך שיתעכלו ניביו (מגיד משנה, שם).

ד. *נִיב[3]), ש"ז, מ"ר נִיבִים,—דִּבּוּר: סדר כל משמע אומץ המקרא, צרוף התורה כלי חכמה, ניב הגרון ובטוי שפתים נחלק על שמנה (כ"א, דקדוקי הטעמי', סי' עא). מגדף בניבו בנפשו נבחל, עובד עבודה זרה שם כי יחל (אזהר' ר"א הזקן, אליכם אישים אקרא). ואין מי ימלל עז מפעליך, ויחו יום וליל מפלאות שכלך, כי את מחולל כל בניב מליך (ר"י אבן גיאת, יקרו להגל). מכל צדדים כלו מחמדים משלם בלי חסרון, יטה חן לניבים שוכן כרובים אשר על הארון (מנחם ב"ס, אדני בן אדני). מנחם בן סרוק חניתי המרוק וחצי הזרוק בלבות הצירים, אשר הניב אסף ואת סודו חשף ושכל טוב יסף עלי כל המורים (דונש, לדורש החכמות). שמע שירו ראה ארך לשונו אזון ניבו חזה את בית נבתו (ר"ש הנגיד, הנרפא הזמן). אם לא יהי נאמן (הרכיל) על ניב אשר הפקד איך תאמינו עלי זהב ועל כסף (הוא, בן משלי א כד). אשר ניביו כמוקדי אש וכטל וכמטר עלי ארץ יבשה, וטרם יחרים ישמע כאלו מזמתו למלחמה חמושה (רשב"ג, הספור או דרור). אחיה אשר נפשי יחיה בשכל פיו ואם יאריך חליי בניבו ארוכתי (הוא, ידידי שעו מני). ואמרו לגביר ושאו שלומי לאיש ניביו עלי לבי חרותות (הוא, בחייכם אדומי השפתות). קפצנו פה מהוכיח, רחב פינו בניב עולה יצריח (ר' בחיי, בקשה, יי' שפתי תפתח). דודי ורעי אנשי עצתי, חושו לדבר ניב אהבתי, על לב דודי להשיב שבותי, ידחה וימחה כעב חטאתי (ר"י הלוי, ידידות נעורים). הירזמון עפעפים, או יערימון מעים, לפני אשר שם אזנים, לקשוב וניב לשפתים (הוא, יקר אדון הנפלאות). אך נשבעה נפשי ועלי קבעה לו אפגעה בת נוסעה לקראתי, אשמר לניב פי בנתיב תמיד וגבלות אאדיב אזני בריב תאותי (משה הקראי, דיואן א עב, לקו"ק פה). לבשו לשמעו כל ילדי ענק מורא, כי מענה ניבו חצים ופיו מורה (רמב"ע, תרשיש א רי). רכו ניביו משמן גם חלקו אמרי פיו מחמות (שם קמז). לגוזר כבדים בעיניו גזרים וחולק לבבי בניביו חלקים (שם נח). בעלי לב בקשו רזי השם ופלאו, יעלה על ניב איש חזה אהיה קראו (ראב"ע, כל אשר יוכל). תלבב לבאים ותכבש פראים ותפיל רפאים ותקים רפאים בניבים מיקוד להב חצובים (ר"י חריזי, הקד' תהכמ'). ושירי רבי שלמה בן אלמעלם, ניבו ירנן לשון נאלם (שם ג). בי אדוני הטה אזנך לניבי, ואצעק אליך חמס איש ריבי (שם ד). ויכעס לניבי, והסב פניו משמוע ריבי (שם לו). ויש אישים מתוקי ניב ושפה ובלשונם יפתוני וניבם, יגלו לי פני רצון ואהבה וידעתי הכי ארבם בלבם (שם נ). שפתי חניתי, והגיוני אוני, וניבי חרבי, ומלי כלי, ולשוני קלשוני (הוא, אגרי לשון הזהב). ולמה אדוני לא ישית אל לבבו מצות החכם וניבו אל תיגע להעשיר (רס"ע פלקיירא, המבקש טו). התדמה שפת עבר לניב כוש ופוט הקול יעקב ידמה לקול לועזים (רס"ע אבן דנאן, מלאכ' השיר). מאיש בפה שוחק הולק בניבו, את נפשך תשמר אל תאמין בו (רע"פ, מתק שפתי 45). אז אמנם ראו אז הבין העמיקו, כי כל אמרות תורה חכמה יפיקו, ניבה מה נכבד מליה מה רמו (אד"ס, שש"ק, אל בוזי תורה). — ובמשמ' תפלה: וישמע ניב הארשת, וילבש בגדי נקם תלבשת (קטע מכתב לאביתר הכהן, סעדיאנה, שכטר 104). הוותם ועונם תמחה ורבי זדונם אם לא תעשה למענם עשה צורי למענך, ומחה היום חובם ורצה כמו שי ניבם ולך תכין לבם וגם תקשיב אזנך (ר"י הלוי, יה שמע אביונך). והכנע ואל תמנע שפוך רחשך וניבך, לאל בוראך שהביאך ראות

והעברי, דומים גם בשמושם. — [1]) מקור הלכה זו הוא בגמ' (חול' נד:) בארמית: האי בוקא דאטמא דשף מדוכתיה וכו' ואי איפסיק ניביה טרפה וכו'. ופרשו רגמ"ה וערוך ורש"י ואחרים את המלה ניב כאן בהמלה הידועה גיד. והרמב"ם כדרכו השתמש בסגנון העברי שלו בעצם המלה ניב שבסגנון הארמי התלמודי והפכו לעברי, ובאר אותה יפה.—[2]) בנוסח שבספרי הדפוס כתוב יתדות, בדלת, והבאתי בערך יָתֵד מלה זו כצורתה בספרי הדפוס של הרמב"ם. אך זה שבוש, וצ"ל יתרות בריש, וכך תרגם תנחום ירוש' אלאותאר אללאזמה אלמפאצל ואלרבאטאת וכו', וכבר הביא בעל דברי חמודות על הרא"ש את דברי הרמב"ם אלה בגרסה יתרות, ובאה המלה יתרות באגרת תימן להרמב"ם וז"ל שם: התנועה החפצית הנקראת בלשון ערב עצל ובלעז מוסקול באברי הבשר והתלכדי ונטיית יתרותיו ומקום דבוקם וכו', עי' ערך יֶתֶר שמוש השם יתר במשמ' הקשרים העצביים שבגוף בע"ח.

[3]) עי' הערה לערך נוב.

עולם ומסבך (רמב"ע, מבול יגר). צור מאזין ל נ י ב י איך ממנת חדרי נעלם וסר צלי (ראב"ע, איך יעמד נגדי). אחבר לסכלים מהתלות, ואערוך לחסידים נ י ב תפלות (ר"י חריזי, תחכמ' יד). כי אותן המקראות תקנום אנשי מערב ב נ י ב תפלת הלחש שיש בהן י"ט אזכרות (אבן ירחי, המנהיג, הלכ' שבת ג).

ה. *נִיב[1], פעל, קל לא נמצא.

—ספעי, *הֵנִיב,—הֵנִיבוּ שפתיו, נָעוּ בדבור בלי עכּוּב, לא נעצרו, לא נפסקה פתאם תנועתם: אם ה נ י ב ו[2]) שפתיו של אדם בתפלה יהא מובטח שנשמעת תפלתו (ר' יהושע בן לוי, מד"ר ויקר' יח).—ובסהמ"א, פ"י, הֵנִיב מלה פלונית, הוציאה מפיו: פחוד תפחדו בהזכרתו ליראה אותו ואל ת נ י ב ו ה ו עזות (אזהר' לר"י ברצלוני, את קולך שמעתי).

ו. *נִיב, ש"ז, מ"ר נִיבִים,—צמח, ובהשאלה הֶעֱלָה פלוני נִיבִים, הוליד ילדים: עוד ינובון בשיבה רבי יהושע בן קרחה אומר העלה נ י ב י ן מעשה באחד שעשה דייתיקי ואמר לא יהא בני יורש אותי עד שיעשה שוטה הלך ר' יוסי בר' יהודה לשאול המעשה לר' יהושע בן קרחה והציצו מבחוץ וראו אותו מרקע על ידיו ועל רגליו וגמי נתון לתוך פיו והוא נמשך אחר בנו כיון שראו אותו הטמינו את עצמן נכנסו אצלו שאלו אותו המעשה התחיל משחק אמר להם חייכם שהמעשה הזה ששאלתם עכשו הגיעני א"ל מכאן שאדם רואה בנים כאלו הוא משתטה (ילק' תהל', רמז תתמו).

ז. ∴נִיב[3]), ש"ז, מ"ר נִיבִים,—השִׁנַּיִם הכלביות, Augenzahn, dent canine; eye-tooth: שיני הכלב שהן נ י ב י ם גדולים יוצאין מפיו ולחוץ (ר"ח, ב"ק כג:). ושנים בפיו נתן חזקים, ולשלשה חלקים נחלקים, להדק טוחנות קבע ולכתוש, ו נ י ב י ם חברם לשבור ולנתוש (ר"י זכאלס, בתי הנפש 35, הוצ' ד"ר דוידזון).

ח. ∴נִיב[4]), ש"ז,—תבן מעֻבה: וכן אתה אומר ב נ י ב[5]) של תבן פי' תבן מעובה כמין חבילות וכו' דין נ י ב של תבן ודין מתבן שבין ב' חצרות אחד הוא (ר"ח, ערוכ' עט).

∴נִיבָה, ש"נ, מ"ר נִיבוֹת,—כמו נִיב, במשמ' דבור: ומלהט יקודיה אוחזות לבבות ובבות, ב נ י ב ו ת ערבות, מלהבות חצובות (ר"י חריזי, תחכמ' א).

נִיד, ש"ז,—שה"פ מן נוד, השתתפות בצער: לו יש נפשכם תחת נפשי אהבירה עליכם במלים ואניעה עליכם במו ראשי אאמצכם במו פי וְנִיד שפתי יחשך (איוב יו ד-ה).

נִידָה, ש"נ,—א) עי' נִדָּה.—ב) ∴שה"פ מן נוד, במשמ' תנועה: והאש קלה מן הכל והיא חזקה מן הכל וכו' ובזיזותה התדירה העולם מתקיים ועומד וב נ י ד ת ה הארץ עומדת בתוך הריק ככדור באמצע וכו' כך נ י ד ת ה של אש מעמדת את הארץ באוירו של עולם (כתב תמים בסס אוי"ד, אוי"כ ג). בך אשמח בעת אנע ואנוד ולך אודה בכל ניעה ו נ י ד ה (ר"י הלוי, לך נפשי). הנעת הגידים ו נ י ד ת ם יום ולילה (ר"י אבן עקנין, ספר מוסר ה כא).

נִיהַ[1]), ש"ז, ככי' נִיהֶם,—כמו נִי, עי"ש.

*נַיִח, נייח, ש"ז,—כמו מנוחה, נחת רוח: למען ינוח שורך וחמורך הוסיף לו הכתוב נ י י ח אחר להיות תולש מן הקרקע ואוכל אוהה אומר לכך בא או אינו אלא יחבשנו בתוך ביתו אמרת אין זה נ י י ח אלא צער (מכי' משפטי כ).

*נִיחָה, ש"נ,—כמו מנוחה: כל זמן שהיו ידי קוניהם ממשמשים בהם היו מתחים והולכים כיון שנחו ידי

[1]) עי' הערה הבאה. — [2]) עי' הערה לערך נ ו ב, נוב שפתים, בדבר מאמרו של ריב"ל שהובא בירוש' בנסחה אחרת, ובכונת דבריו לפי דברי ר' חנינא בן דוסא.

[3]) בארמ' ניבא: לא תיסתפי מיניה (מהכלב) שקולי נ י ב י ה (ב"ק פג.). ועוד. וכן בערב' נאב, ניב a).

[4]) עי' הערה הבאה.—[5]) בגוף הגמ' שם ג ו ב, וכך רש"י ותוספ' שם, ופרש"י בור, והשיגו התוספ' ע"ז. וגרסת ר"ח ניב הובאה גם בערוך, וכן תנחום ירוש' ותרגם ערם אלתבן וכו'.

[1]) כך ר"י חיוג, שהביאו בשרש נוהַ ואמר: וקד קלבת יא' לינה פי ונשאו אליך בניהם קינה, ע"כ, ובעבר': ונתחלפה (ו של נוה) יוד רפה בהמלה בניהם. ואמר ע"ז ריב"ג: והד'א קול ממכנ ג'איז ואמא מא ימכנ אנ ישכב עליה פהו אעתקאדה פי הא בניהם אנה הא ולא נה בהם ומוצ'ע אלאעתראצ' עליה פי ד'לכ הו כונ אלהא בסגול עלי אלעאדה פי אלהא ואלמים אללתינ המא צ'מיר אלג'מאעה מת'ל עליהם וכו',—ובעבר': וזה דבר אפשרי אך מה שאפשר לספק עליו הוא מה שסבר בהא בניהם שהיא הא ולא נה בהם ומקום ההקשאה עליו בזה הוא היות ההא בסגול כמנהג בהא מם שהם כנוי לרבים וכו'.— ובשביל טענה זו החליט ריב"ג וכמו"כ רד"ק שהשם הוא נִי, כמו שכבר נזכר בזה הערך. ואולם, אין לחשב כי מאבי הדקדוק העברי נעלם דבר פשוט זה כי ל הפעל לפני כנוי נסתרים רבים היא קמוצה, ואם בכ"ז החליט כי ה ניהם היא שרשית, ל"פ, ודאי היתה דעתו כי זו זרות בנקוד, כמו זריות אחרות. ואפשר כי דעת מתקני הנקוד היתה באמת שזו ה של נסתרים רבים אך המלה בהלשון היתה נִיהַ, עכ"פ דעת ר"י חיוג מספקת לקבוע צורה זו נִיהַ בלשון.

a) ناب نيب

קוניהם ניתן להם ניחה וינח לעולמו ביום השביעי (ר' יוסי כל נהוראי, מד"ר בראש' י).—ותה"פ, במשמ' זה טוב, זה אפשר: ניחה[1] בשדה האילן (אבל) בשדה הלבן (למה) אלא בשדה הלבן שהיא סמוכה לשדה האילן (ירוש' מו"ק א ד). ניחה[1] בשלמה וכו' דוד למה אלא שביקש לעמוד על מנינן של ישראל (שם תענ' ב א).—ובסהמ"א: וקונה את עצמה בגט ובמיתת הבעל ניחה בגט שכתוב ונתן לה ספר כריתות אלא במיתת הבעל מניין (הלכ' פסוק', קדוש').—ובמשמ' רָצוּי: וכנראה אע"פ שהדין נותן לעבר אין מעברין וכשלא ניחה לאחרונים אומרים הכונה שאין מעברים בהם מפני הצורך (ר"א הקלאי, ג"ע, ענין הכלל שנה משנה ב).

***נַיָּחָה**, נייחה, ס"נ,—כמו נִיחָה, נַחַת: נייחה לו נייחה לעולם נייחה לאבות נייחה לבנים נייחה לעליונים נייחה לתחתונים נייחה בעולם הזה נייחה לעולם הבא (מד"ר בראש' ל). נאמר כאן נייחה ונאמר להלן למען ינוח שורך וחמורך מה נייחה שנאמ' להלן נייחת שור אף נייחה שנאמ' כאן נייחת שור (ר' יוחנן, שם כה). נאמר כאן נייחה ונאמר להלן יבוא שלום ינוחו על משכבותם מה נייחה האמור להלן נייחת קבר אף נייחה האמורה כאן נייחת קבר (ר"ש בן לקיש, שם).

נִיחוֹחַ[1], נִיחֹחַ, נִיחֹחִי, נִיחֹחֲכֶם, נִיחֹחֵיהֶם,—לעולם יחד עם רֵיחַ, רֵיחַ נִיחֹחַ, ריח שֶׁעָשָׂה נַחַת רוּחַ, ריח עָרֵב ונעים. köstlich(er Geruch); délectable (odeur); sweet (smell), הֵרִיחַ רֵיחַ נִיחֹחַ מְקֹטֶרֶת וכיוצא בזה: ויבן נח מזבח לי"י ויקח מכל הבהמה הטהרה ומכל העוף הטהור ויעל עלת במזבח וירח י"י את ריח הַנִּיחֹחַ ויאמר י"י אל לבו לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם (בראש' ח כ-כא). והשמותי את מקדשיכם ולא אריח בריח נִיחֹחֲכֶם (ויקר' כו לא).—ריח נִיחֹחַ הוא לי"י: והקטרת את כל האיל המזבחה עלה הוא לי"י ריח נִיחֹחַ אשה לי"י הוא (שמות כט יח). והקטרת המזבחה על העלה לריח נִיחֹחַ לפני י"י (שם כה). והקטיר הכהן את הכל המזבחה עלה אשה ריח נִיחֹחַ לי"י (ויקר' א ט). כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לי"י וכו' ואל המזבח לא יעלו לריח נִיחֹחַ (שם ב יא-יב). והקטיר המזבח ריח נִיחֹחַ אזכרתה לי"י (שם ו ח). ועשיתם אשה לי"י וכו' לעשות ריח נִיחֹחַ לי"י מן הבקר או מן הצאן (במדב' טו ג). את קרבני לחמי לאשי ריח נִיחֹחִי תשמרו להקריב לי במועדו (שם כח ב). בכל ראשי ההרים ותחת כל עץ רענן ותחת כל אלה עבתה מקום אשר נתנו שם ריח נִיחֹחַ לכל גלוליהם (יחזק' ו יג). ולחמי אשר נתתי לך סלת ושמן ודבש האכלתיך ונתתיהו לפניהם לריח נִיחֹחַ ויהי (שם יו יט). ויראו כל גבעה רמה וכל עץ עבת ויזבחו שם את זבחיהם וכו' וישימו שם ריח נִיחוֹחֵיהֶם ויסיכו שם את נסכיהם (שם כ כח).—רצה את פלוני בְּרֵיחַ נִיחֹחַ: בריח נִיחֹחַ ארצה אתכם בהוציאי אתכם מן העמים (שם מא).—ובמדרש: בשעה שהתינוקות נפטרין מבית רבן בת קול יוצאת ואומרת להם לך אכול בשמחה לחמך נתקבל הבל פיכם לפני כריח ניחוח ובשעה שישראל נפטרין מבתי כנסיות ומבתי מדרשות בת קול יוצאת ואומרת להם וכו' כבר נשמעה תפלתכם לפני כריח ניחוח (ר' הונא בן ר' אחא, מד"ר קהל', לך אכול).— ומצוי בסהמ"א כמו כנוי לקרבנות: רצה אל חי בניחוחי חלף קרבני לאשיך (רסע"ג, הושע', כ"י). רצוי תשורה לפניך העלה, רצית ניחוחו ושועו עלה (מגולס בר' קלוני', אמונת נפלאותיך). מבין שיחים שושן חוהים אור ניחוחים תאיר לי, אחבת גילה ומשוש כלה היא העולה ממולי (רמב"ע, מבין שיחים). נעו זבחי הכרים המשנים, ניחוחי ריח קטרת סממנים (רב"י, סליח' ער"ה, י"י אלהי הצבאות). יקר בערב כניחוחים, רחש תחן נאנחים (שמעון בר"י, יוצ' לשבועות"פ, אהוכין). משובותינו רבו מלמנות, ניחוחים אין וקרבנות, סליחה מצא לעונות (ר' זבדיה, סליח' ער"ה, אדון דין).—ובמשמ' ריח טוב: שור נא פרחים אל יפים הביטה, מראם חזה אף ניחוחם הריחה (רמח"ל, לישרים תהלה א).

*נייר,—עי' נְיָר.

א.***נִים**[1], סו"נ, מ"ר נִימִים,—א) נִימֵי הָאָרִיג וכיוצא בזה, החוטים שבהם האריג נארג. Faden; fil; thread: פרוכת עביה טפח ועל שבעים ושנים נימין[2] נארגת (ר"ש בן הסגן, שקל' ח ה). שלא יוציא נימים מן הטלית ויעשה (ספרי דבר' רלד). כדי לפצוע בה שתי נימין כאחת (תוספת' שבת ח-ט כא). שכן עני קולע שלש נימין ותולה בצואר בתו (ר' יוחנן, גמ' שם קד).—וקצות החוטים המפורדים שמניח האורג לא ארוגים בשני קצות האריג, וכיוצא בהם: וסדין שקשר את נימיו (תוספת' מקוא'

---

[1] כך בירוש' גני', הוצ' גינצב', ובנסח' הדפו' ניחא.

[2] פרשו בתלמוד לאמר: ניחוח לשם נחת רוח (ספרא ויקר' ד ו). תקריב ריח ניחוח לה' נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני (ספרי במד' קז).

[1] גם בסור', וכבר אמרו חכמים שהיא מלה יונית νῆμα.—[2] בכ"י נירון, וכך במשנ' דפוס נאפולי (ד"ס).—

ז-ח ג). נראה (הנגע) בסדין שורף את הנימין (נגע׳ יא י). נימין[1]) חסדין והסודרין וכו׳ נימי סגוס והרדיד והחלוק והטלית שלש אצבעות (כלים כט א). עשאן (את הציציות) מן הקוצים ומן הנימין ומן הגרדין (רב, מנח׳ מב:). — ובסהמ״א: בשאדוקין בנימין שבקצותיה (של הטלית) והן הנקראים (בארמית) כרכשתא (ר״ח ב״מ ז.). והשמלה והפרגוד שמניחין על הפתחים כמו פרוכת נימיהן כל שהן (רמב״ם, כלים כא ב). — ונימי השערות, כל אחת ואחת מהשערות שבבע״ח: המוציא שני נימין מזנב הסוס ומזנב הפרה (שבת נ:). הרבה נימין בראתי באדם וכל נימא ונימא בראתי לה גומא בפני עצמה (ב״ב טז.). — וּנִימֵי הַכִּנּוֹר ושאר כלי המיתרים, המיתרים שעליהם (.Saite; corde; string (of any stringed instr: שבע נימין בכנור בזמן הזה (ר׳ יהודה, תוספת׳ ערכ׳ ב ז).

ב. **נִים**, — כמו נוּמָה, בפרט הדבור נים ולא נים, כשאדם מתנמנם רגע ומקיץ רגע: ופעמים יביט בה בהתרשלות ובהפסק כדרך נים ולא נים[2]) ופעמים ישקוד עליה (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידים, וינט).

***נִימָה**, ובצורה ארמית נימא, ש״נ, — כמו א. נִים: מעשה באשה אחת שהיתה אורגת מפה בטהרה ובאתה לפני ר׳ ישמעאל וכו׳ אמרה לו רבי יודעת אני שנפסקת נימה וקשרתיה בפי (תוספת׳ כלי׳ ב״ב א ג). מעשה בהורקנוס בנו של ר׳ אליעזר בן הורקנוס שיצא בסודר שלו לרשות הרבים אלא שהיתה לו נימא אחת כרוכה על אצבעו (ר׳ יהודה, שם שבת ה״ו יב). אפילו נימה אחת יוצא מהן (ר׳ יוסי בר׳ יהודה, שם טהל׳ ח ח). מותר אתה להציעו (את בגד השעטנז) תהתיך אבל אמרו חכמים לא יעשה כן שלא תהיה נימא אחת עולה על בשרו (ספרא קדוש׳ ב ד). אורגי יריעות שנפסקה להן נימא קושרין אותה (אביי, שבת עד:). לבאר עמוקה מליאה צונן והיו מימיה צוננין ויפין ולא היתה בריה יכולה לשתות הימנה בא אחד וקשר הבל בחבל ונימה בנימה משיחה במשיחה ודלה הימנה ושתה (מד״ר בראש׳ לג). הביא קורה נעצה בארץ וקשר בה נימא וערך העצים (שם סט). — ובמשמ׳ שערות: נימא אחת קשורה חוצצת שלש אינן חוצצות (רבא בר רב הונא, נדה סז.). והמשה לבושים היה לובש נימה אחת היתה לו בלבו כיון שהיה כועס קורעת את כולם (מד״ר בראש׳ לג). — ובסהמ״א: מלקט ידוע הוא וצורתו חתיכת ברזל ארוכה כארבע או חמש אצבעות ורחבה כחצי אצבע וראשה חד הרבה מניחין אותה על נימת השיער והגודל מצד אחד ומורטין (ערוך, ערך נגסטר). — מלא נימה, עובי שערה אחת מהשערות: ואין בין טיפה לטיפה אלא כמלא נימה (ר׳ יהושע, תעני׳ ט:). ואין מלכות נוגעת בחבירתה אפילו כמלא נימא (מו״ק כח. ועוד). — וּנִימַת הכנור, אחד המיתרים: נימת[1]) כינור שנפסקה קושרין אותה (תוספת׳ ערובי׳ יא־ז יט). קושרין נימה[2]) במקדש אבל לא במדינה (משנה שם י יג). — ובהשאלה, עלוקה דקה שבמים: הבולע נימא של מים מותר להחם לו חמין בשבת ומעשה באחד שבלע נימא של מים והתיר רבי נחמיה להחם לו המין בשבת (ר׳ חנינא, ע״ז יב:). — ובסהמ״א: והשותה מנהלים וממעיינות ומהמדברות בפיו ובידו אחת דמו בראשו מפני הנימא שבהם (מחז׳ ויטרי, מס׳ ד״א י).

***נִימוֹס**[3]), ש״ז, מ״ר נִימוֹסוֹת, נִימוֹסִים. — חק, ובפרט חקי הגוים, והחקים הקבועים ע״י בני אדם, בהפך מחקי התורה האלהית, וכמו״כ חקי הטבע, סדרים ומנהגים: ומה ת״ל ובחקותיהם לא תלכו שלא תלכו בנימוסות שלהם בדברים החקוקים להם (ספרא אחרי מות ט יג). האומר כתבו גט ותנו לאשתי וכו׳ פטרוה פרנסוה עשו לה כנימוס עשו לה כראוי (גיט׳ ו ה). בנימוס המלכות (מד״ר שמות טו). מרדכי מוכתר בנימוסו היה (ר״ג, מגי׳ יב:), ועוד. — ופשט השמוש במלה זו הרבה גם בכהמ״א בכל המשמעות האלה: קח לך לדת הנימוסים השכליים אשר חברו הפילוסופים (ר״י א״ת, כוזרי א א). הנהגות ונמוסים מנהגיים (שם לה). וכל התורה כולה נימוסין ומשמרות לנפש (אגרי רמב״ם לר׳ חסדאי הלוי). והחקים אשר יחקוקו ביניהם אנשי מחוז אחד או מלכות אחת לשמור היושר ההסכמיי ויקרא הסדור הזה נימוס (ר״י אלבו, העקרי׳ א ס). ואחר כך נתן בספר הנימוסים ההנהגה השלימה אשר יהיו נמצאים באותה ההנהגה אנשי זו המדינה (רש״ט פלקיירא, ראשי׳ הכמה ג ב). לא כנימוסים המסודרים ע״י שכל אדם שלא יצדק תמיד ויקרה שיגנה הטוב וישבח המגונה לפי האמת אך התורה אמת תהגה ולא תשגה בזה (ר״מ אלשיך, רב פנינים, משלי ח ז). והתבאר שכל אחד ממניעי אלו הגלגלים משיג החלק

---

[1]) בקצת ספרים נומי.

[2]) מקור דרך דבור זה בארמ׳: היכי דמי מתנמנם אמר ר׳ אשי נים ולא נים תיר ולא תיר (יבמ׳ כד.).

---

[1]) כך בכ״י וינה ובנדפס, ובכ״י א״פ הוצ׳ צוקרמ נימא. — [2]) כך בכ״י, וכך גם במרב״ם. ובספרי הדפוס נימא, ובמשנ׳ שבירוש׳ נימין.

[3]) מלשון יונית νόμος.

מנימוס אלו הנמצאות בכלל (חבר׳ שלוס, נוה שלום י ג). כי כונת הנימוס היא לבד להרחיק המגונה ולקרב הנאה (ספ׳ מפתח הגמ׳, פרק ח).—ובזמן החדש בפרט במשמ׳ דרך ארץ ותרבות: בעל נימוס.

•נִימוֹסִי, ת״ז, לנק׳ נִימוֹסִית, — של נימוס, מטבע הנימוס: והדת על ג׳ פנים אם טבעית ואם נימוסית ואם אלהית וכו׳ והנימוסית היא מה שתסודר מחכם או חכמים לפי המקום ולפי הזמן וכפי טבע המונהגים בה כדתות וחוקים אשר סודרו בקצת מדינות בין הקדמונים (ר״י אלבו, העקר׳ א ז). והם בחינה טבעית כפי מולדתו ובחינה נימוסית כפי הנהגתו את עמו ובחינה אלקית כפי דבוקו באל יתברך (ר״י אברבנאל, פ״א י). כי לא כדתות הנמוסיות המסודרות על פי חכמת אדם דת משה וישראל (ר״מ אלשיך, רב פנינים, איוב ח ו). דברי חכמים מיישרין את האדם לדרך השווי ובו החיים ואף כי הדת הנימוסית שהניחו בני אדם לקיים קבוץ בני אדם יחד (מהר״ל מפראג, באה״ג ה).—ובזמן החדש בפרט במשמ׳ ד״א ותרבות: אדם נימוסי.

***נִימוּק**[1], ס״ז,—בדבור זה, פְּלוֹנִי נִימוּקוֹ עִמּוֹ, במשמ׳ יסוד וטעם לדעתו: רבי יוסי נימוקו עמו (גיט׳ סז. ערובי׳ נא. ועוד).—ונתקבל הדבור במשמ׳ זו בסהמ״א, ובזמן האחרון יצרו קצת הסופרים ממנו פעל נמק, מנמק, נותן טעם ויסוד להדבר.—ובמשמ׳ משא ומתן ופלפול בטעמי הדברים: נימוקי רבותינו בעלי התוספות (רנה״ו, מכתב רב טוב לבית ישראל יז:).

∴נִימוֹר,—עי׳ נִמּוֹר.

א•נִין[2], ס״ז, בכנ׳ נִינִי,—תולדות, בני בנים לדורותיהם, Nachkomme; descendant: ועתה השבעה לי באלהים הנה אם תשקר לי וּלְנִינִי ולנכדי (בראש׳ כא כג). והכרתי לבבל שם ושאר וְנִין ונכד נאם יי׳ (ישע׳ יד כב). לא נִין לו ולא נכד בעמו ואין שריד במגוריו (איוב יח יט).—ואמר בן סירא: נין נמאס. . . ונכד אויל. . . (ב״ס גני׳ מא ה).—ובתו״מ: נשבע הקב״ה בכסא הכבוד שלו אם אניח נין ונכד של עמלק תחת כל השמים (ר״א המודעי, מכי׳ בשלח, עמלק ב). שלא יהא נין ונכד לעמלק תחת השמים (שם, ומד״ר

---

[1]) אמרו החכמים כי מקור מלה זו בלשון יונ׳ נומיקוס νομικός, במשמ׳ יודע דין, ואחרים גזרוהו מפרסית, וכיוצא בזה. ר״ח והערוך פרשו כל תורתו סדורה בפיו. ורש״י פרש במשמ׳ טעם ויסוד, ובמשמ׳ זו נתקבלה בסהמ״א ובשמוש החדשים.

[2]) כמו טיט. ולא נתברר מקורו ומשמע׳ בדיוק.

איכ׳, פתיחתא כד).— ומצוי בסהמ״א. וגם בהרחבה לתולדות בכלל: פרי צדיק הצמחת מגזע לוי עמרם ונינו כגפן ושריגיה (יוסי בן יוסי, סדר עבודה, אתה כוננת). ענה אענך על שאלתך תשובה נצחת, אשר אמרת למה לא שמרו ונינו לא נשחת (תשו׳ רסע״ג על חיוי הבלכי, סי׳ 7). אני אליהו הכהן בן גאון נין גאון נכד גאון זצ״ל בפסטאט מצרים בחודש תמוז שמשנת א תכב (קטע כתי׳ על ספר פרוש ר״ח, סעדיאנה, שכטר 116). נינין פן תמיתון על אבותם (אזהר׳ ר״י ברצלוני, אספרה אל חוק). ונינו אם אשר דמו לנינו עש ברעותם (ר״ש הנגיד, וניני אס). העלי זאת תחשה, יה אביר ישראל, יד אדנים קשה, גברה ותואל, ואני נין משה (ר״י הלוי, יהמו פעמים). ולבות מיחליו הרנין, ורחם על אב ונין, והרג את התנין, אשר בים (הוא, מי כמוך יחיד). רב וצעיר נולדו, לנעקד ונינו התפקדו, ובשבעים מצרימה ירדו (רא״ע, אחד רבה אמונתך). ופדות אחיש מהרה אל בנים בשבי, נין אב המון ושרה בתי ואהובי (הוא, אלי אסוף פזורה). דברי סבות התעדדו עליהם בנינים יִסדו ושנים עשר נולדו אלה תולדות יעקב (הוא, אמונת אלהי). כבן גן בעדן ומאכל עסיסים, להנחיל אוהביו יש לניני אב עמוסים (רפב״י הבבלי, אמץ דר, שבת ג אחה״פ). יהי נא שועי נגדך כקרבן שי וכמנחה, ולשבים עדיך נין ישי תשלחה, לקבץ אחד מעיר ושנים ממשפחה (ר׳ דוד הבן בקודה, דלתיך הלילה). זה יספוד ביקוד לבב ימסה, נין אהרן איך לשפחה ינשא (קינ׳ לת״ב, ספרד׳, איך נוי). ליל שמורים הוא זה הלילה, ועתדו אל בחצות הלילה. זה אשר לו יום וגם לילה, הק אהבתו יזכור לניני חָלק לילה (קרוב״ץ ארג׳יל, ליל חג הפסח, ליל שמורים). פקוד בית אפרים, ונין אדום הצמת (סדור תימני ליוה״כ, הפסו אמונים). רחם על ציון ושלח לאסירת תקוה בגולה ישע וגאולה, שנאני גולים תשיב למקומם ולניני איש תם תשיב ממשלה (שם, אליך אקרא).— ובהשאלה לתולדות בע״ח, נִין יענים, דגים וכיוצא בזה: עליהם יבכיון ניני יענים ותרקוד בת שעירה הצעירה (ר״ש הנגיד, אלוה עז). והוא (הדג הזה) נין הדגה הנאמנה אשר את יונה בלעה (משל הקדמוני ד).

ב•נִין[1], פ״ע, יָנִין,—נָן שְׁמוֹ של פלוני, התקים, התמיד, לא נמחה: יהי שמו לעולם לפני שמש יָנִין[2] שמו ויתברכו בו כל גוים יאשרהו (תהל׳ עב יז).

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) כך בנסחה המסורה הכתיב, והקרי ינון, ותרגמו השבעי׳ διαμενεῖ, במשמ׳ יתקים ויתמיד, ואין לברר אם היתה להם זו הגרסה בעצמה או גרסה

ניס: הניס[1]) מפני הפחד יפל אל הפחת (ירמ׳ מח מד).

***ניסָה**, ש״נ. — שה״פ מן נוס: וכל המבקש לחזור (מן המלחמה) הרשות בידן לקפח את שוקיו שתחלת ניסה[2]) נפילה (ספרי דברי קלח).

נִיסָן[3]), ש״ז. — שם בבלי לחדש האביב שבו חג הפסח: ויהי בחדש נִיסָן שנת עשרים לארתחשסתא המלך (נחמ׳ ב א). בחדש הראשון הוא חדש נִיסָן בשנת שתים עשרה למלך אחשורוש (אסת׳ ג ז). — ובתו״מ: בניסן נברא העולם בניסן נולדו אבות (ר׳ יהושע, ר״ה יא.). בניסן נגאלו בתשרי עתידין ליגאל (ר׳ אליעזר, שם). לא הוציאן אלא בחדש כשר לצאת לא בתמוז מפני השרב ולא בטבת מפני הצנה אלא בניסן שהוא כשר לצאת בו לדרך לא חמה קשה ולא צנה קשה (ר״ע, מד״ר במד׳ ג). ניסן ראש השנה למלכים ולרגלים ולחדשים ולתרומת שקלים (תוספת׳ ר״ה א א). על ששה חדשים השלוחין יוצאין על ניסן מפני הפסח וכו׳ (משני׳ שם א ג). ופרק הפסח היה ומכוונין אותו לט״ו בניסן ובאותו הזמן לשנה הבאה יצאו בני ישראל ממצרים (ר׳ יוסי, סדר עולם רבה א). שלש גרנות למעשר בהמה וכו׳ באחד בניסן באחד בסיון בעשרים ותשעה באלול (ר״א ור״ש, בכור׳ ט ה). יורה במרחשון ומלקוש בניסן (ר״מ, תעני׳ ו.). אדר וחצי ניסן לה אלול וחצי תשרי יבש (בכור׳ לה:). — ובסהמ״א: ואלו הן שנים עשר חדשים בשנה ניסן אייר סיון תמוז וכו׳ (ספ׳ יצירה ה ב). — ואמרו הרופאים הקדמונים על טבעו: הוא (חדש ניסן) מועד הניצנים צמחי הארץ הוא מועד השושנים נזהיר בו לבלתי אכול כל שרש ירק הנתלש מן הארץ (אסף הרופא, כ״י 40). — ואמר המשורר: ניסן הוא מועד הצמחונים בארץ גם מועד שושנים (ראב״ע, במעי׳ נה). והיה הזמן הדש האביב, הוא חדש ניסן האהוב החיבב, ומדמעות הטל בלחי השושן רביב (ר״י חריזי, תחכמ׳ ה). בינות ערוגות שב ימי ניסן עת יעלה נצן ורם נסן, ועלוז עלי זמיר לקול אמיר גם שיש להוד הציץ והסנסן (שם). בניסן אזכרה נסי אלהים ובו אורה ושמחה ליהודים, וכו׳ יפשט הזמן ענן לבושו ועטה אור וכלו מחמדים (עמנו׳, מחבר׳ ט). — ומלאך הממונה עליו אוריאל: ואם נולד בחדש ניסן ששם מלאך ראש משמרתו שמזלו אוריאל ארור הוא מפיו ומפי כל משמרתו (חס הגדול בספר הזכרונות של וינס). — תקופת ניסן, עי׳ תקופה.

***נִיעַ**[1]), ש״ז. — הַלֵּחָה המעבה שיוצאת מהאף, nasen-schleim; mucus nasal: כיח וניעו[2]) ורירו ומימי האף שלו (ספרא מצורע, זבים ב ג). כיחו וניעו ורירו ומי האף שלו הרי הן כרוקו (תוספת׳ זבים ה ב). הזוב והניע והרוק (נדה ז א). — ובסהמ״א: מי שאינו יכול להוציא ניעו (לגמ״ה חול׳ קה:). ויסיר כיחו וניעו וכל הדבר הטורדו ואחר כך יתפלל (רמב״ם, תפלה ד י). או שרק או נע והזיק בכיחו וניעו בעת שהלכו מכחו (הוא, חובל ומזיק ו י). כשיהיה הניע היוצא מן האף מימיו בלתי מבושל (פרקי משה ט). אם כן איך תשליך הניע מחוטמך בעוד שהתפילין עליך (ספ׳ חסידים, סי׳ תתרלה). — והשתמשו בו קצתם במשמ׳ לחה מן הגרון: הנה יצא דם ברקיקה ויהיה מחלקי הפה ולפעמים יצא בנחירה בניע ויהיה מצד הגרון ולפעמים יצא בכיח ויהית מן הקנה (קאנון ג י ב ב). ויש מדקדקים שלא לאכול אגוזים מפני שהם מרבים בפיו כיח וניע וגורמין לבטל התפלה (הלבוש או״ח תקפג ב).

אחרת. עקילס γεννηθήσεται, יתקים לדורות. ריב״ג אמר: ומנה (מן נין במשמ׳ ילד) ינון שמו. וכן רד״ק: והנפעל ממנו (מן נין) לפני שמש ינון שמו. וסבר עוד רד״ק כי ממנו גם נִינָם יחד. — ורב החדשים הגיהו יכון.

[1]) כך הכתיב, והקרי הנָס.

[2]) כך הנסחה כאן וכך גם במשנה סוט׳ ח ו. ועדיף נסחת הירוש׳: שתהלת נפילה ניסה. וכן רש״י והרמב״ם: שובו אל המלחמה ולא תנוסו שתחלת נפילה ניסה (בפ״י דבר׳ כ ט). הרוצה לחזור מן המלחמה הרשות בידן לחתוך את שוקו שתחילת נפילה ניסה (רמב״ם מלכ׳ ז ד).

[3]) בבל׳ נִיסַנֻ. וי״א כי משמ׳ השם הזה היא נִצָּן, חדש הנצנים.

---

[1]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה הבאה. — [2]) כך כאן ובשאר המקורות שהובא מאמר זה, רק במדב״מ (נדה ז א) ניאי, ובנסח׳ המשנה עם גוף הערבי של פרוש הרמב״ם נועי, אך ביד החזקה ניע בכל מקום. ופרש הערוך ערך נע וז״ל: פי׳ הליחה היורדת מן האף הוא החוטם. ע״כ. וכך נראה מרגמ״ה המובא בפנים. וכך רש״י ב״ק ג: כיחו רוק הפה ניעו ליחת החוטם. ע״כ. וכבר השיגו התוספות שם על רש״י ממימי האף המנויים עם כיחו וניעו, שמזה נראה כי אין זה דבר אחד. אבל באמת אין זה מכריע נגד פרוש הערוך ורש״י, כי ניע הוא הלֵחה העבה ומימי האף הם הריר הנוזל מן האף כשהאדם מנזל. וכבר פרש גם הערוך בערך כח השם ניע בריר, וכן הרמב״ם בפרוש המשנה תרגם בלעאב, וכבר הזכיר תנחום ירוש׳ שני הפרושים: קיל מכאט וקיל לעאב, ובעבר׳: י״א שהוא הלחה מן האף, וי״א שהוא הריר. וכבר פשט השמוש במשמ׳ לחת האף.

א. **נִיעָה**, ש"נ. — שה"פ מן נוע, במשמ׳ תנועה: בך אשמח בעת אצ׳ע ואנוד ולך אודה בכל **ניעה** ונידה (ר"י הלוי, לך נפשי). תיש על שן צלע ומצודה, תועה בלי מרעה **בניעה** ונידה (ר׳ ברכיה הנקדן, משלי שועלים מז).

ב. **נִיעָה**, ש"נ. — כמו נִיעַ: והשלים מלאכת כל נקביו וגם תפיו מסלות למי רגליו ודרך לחלאותיו, ומהם נתיבות הק לכל תוצאות הגוף ברירו ודמעותיו ורקו **וניעותיו** (ראב"ע, בפס אל). ובלילה שירה עמו מכיחה **וניעה** ברוח צפון ורוח קדים עזה כל הלילה (רש"פ, ארבע כוסות, כוס התרעלה ד).

נִיעִי, ת"ז. — מטבע הנִיעַ: ואמנם **הניעיי** (השלשול הדומה **לניע**) הוא לחות עבה (קאנון ג יו א ב).

נִיפָה, ש"נ. — שה"פ מן נוף: יום **ניפת** עומר הותר החדש וחטאת פנימה מאכול נמנעים (רסע"ג, אזהר׳, לא תחמוד).

נִיצוֹץ, ש"ז. — חלק קטן מאד כעין נקדה של אש שתפרש מהאש ותעוף. Funke ; étincelle ; spark: והיה החסן לנערת ופעלו לְנִיצוֹץ ובערו שניהם יחדו ואין מכבה (ישעי׳ א לא). — ובתו"מ: נפלו הימנו (מן הנר) **ניצוצות** ואמר אורחין לנו היום הרי זה מדרכי האמורי (תוספת׳ שבת ו-ז ב). נכנס לחנותו של נפח שלא ברשות יצאו **ניצוצות** והזיקוהו (שם ב"ק ו כו). נותנין כלי תחת הנר לקבל **ניצוצות** (שבת ג ו). והליבון צריך שיהו **ניצוצות** מנתזין ממנה (רב יהודה, ירוש׳ ע"ז ה טו). מה פטיש זה נחלק לכמה **ניצוצות** אף כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה נחלק לשבעים לשון (בבלי שבת פח:). לגמלים הרבה שהיו טעונין פשתן היה עומד הנפח ותמה ואמר היכן יכנס כל הפשתן הזה פקח אחד היה שם אמר לו מה לך לתבוה **ניצוץ**[1] אחד יצא ממפוח שלך ויכלה אותו (תנחומ׳ וישב א). — ומ"ר ביצוצים: בשעה שהיו ישראל נוסעין היו שני **ניצוצין** של אש יוצאין מתוך שני בדיו של ארון כדי לפגוע שונאיהם וכו׳ שהיו שני **ניצוצין** מקדמין לפניהם וכו׳ וכיון שהיו **הניצוצין** יוצאין היתה האש שפה בטועני הארון והיו נשרפים ומתמעטין (ר"י בן זמרא, מד"ר במד׳ ה). — וּנִיצוֹצֵי אור: אף היא (הילני המלכה) עשתה טבלא של זהב שפרשת סוטה כתובה עליה ובשעה שהחמה זורחת היו **ניצוצות** יוצאות הימנה והיו יודעין שזרחה החמה (תוספת׳ יוה"כ ב ג). — ובהשאלה טִפּוֹת מים שנִתְּזוֹת באויר וכיוצא בזה: ר׳ אליעזר אומר כל האוחז באמה ומשתין כאילו מביא מבול לעולם אמרו לו לרבי אליעזר והלא **ניצוצות** ניתזין על רגליו (נדה יג.). אסור לאדם שיצא **בניצוצות** שעל גבי רגליו מפני שנראה ככרות שפכה ומוציא לעז על בניו שהן ממזרים (ר׳ אמי, יומ׳ ל.). — ואמר המשורר: וברק ענן אורו כמו **ניצוץ** על פני כוכבי מהליה (ר"ש הנגיד, הנה יחידתי). בששה השלים חפצו, וקנין מלא ארצו, בקע זהרי **ניצוצו**, להאיר להם את הדרך (ר"י הלוי, את נתיבי רעיון). — ומצוי הרבה בסהמ"א במשמ׳ קרני אור היוצאות מגוף מאיר: וכל צדיק וצדיק מהלכת עמו שכינה בריבי רבבות מלאכי שרת ועמודי ברק סביב להן **וניצוצין** של זוהר מוקפות להן וזיקוקי זיו מבהיקים את פניהם (מדר׳ א"ב דר"ע, כ). כי האור **ניצוץ** מן השמש אעפ"י שהיא נסתרת (ר"י א"ת, כוזרי ב ז). אם היתה השמש בלתי מושגת וימצאו **הניצוצות** ולא תושג סבתם אלא בדרך הראיה (שם ד ג). כמו שניצוץ השמש או שאר הדברים המאירים מוציאים חוש העין מן הכח אל הפועל (שם, רוח חן ג). אור השמש המתפשט על הארץ ומתהפך **ניצוץ** השמש ההוא למעלה מפני עובי הארץ וקרירותה ויתחמם האויר ההוא הקרוב לארץ (שם ז). שחזרת **ניצוצי** השמש לא יגיע שם והחימום מחזרת **הניצוצות** והתקבצם (רש"ט פלקיירא, המבקש נט). כשמש שיראה אורו כשפוגע **הניצוץ** באחד מן הגשמים (רשב"א, מאמר על ישמעאל מד). כשיתילדו בתוך הארץ שנתחממה **מניצוץ** השמש יעלו ממנה האדים הקטורים החמים למעלה למקום האש (שעה"ש לאבי הרלב"ג א א). שעצם כ"א מהגלגלים הוא זך וטהור כמו שוהם או ספיר וזה כדי שלא יעכבו את **ניצוצי** אור הכוכבים וזהריהם מלפלש ולעבור בהם להאיר על הארץ (ר"י סיסראלי, יסו"ע ב א). לדעת טיקון יהיו הימים מוסיפים על הלילות מסבת שבירת **הניצוצות** שמקדים הכוכב קודם זמנו ליראות (אילס ליט"ר מקנדיה, מעין חתום סב). ולא נזכר תליית המאורות והכוכבים ברקיעי אלא לבאר שמציאותם מתנועעים בתנועות מתחלפות וכו׳ כדי שימשך מהם שפע בעולם השפל בהתחלף מצב **נצוציהם** מהארץ (ר"י אלבו, עקרים ב יח). כי ידיעתנו אליו יתברך מצד הנסים והנפלאים הוא אור רפה **כניצוץ** השמש המכה על אבן קשה (רשב"ל דוראן, סקר׳ תפארי ישראל). ויש לזה דמיון עם **ניצוץ** השמש המכה לפעמים בכדור הארץ והוא מתמצע בשעת הנגוד בינו לירח (רמ"ע מפאנו, אמרי טהור, אם כל חי ב ב). כדמיון **ניצוץ** השמש

---

[1]) כך בספרי הדפוס, וכן גם באגד׳ בראש׳ נח. ובכ"י הוצ׳ ד"ר בובר: גץ.

המכה במראה הלטושה וחוזר ומתהפך כנגד מקורו (עסים רמוז׳ א ו). כשתזרח השמש בבקר ותכנס בחלון שבאמצע כותל המזרחי מן הבית הכנסת ויכה הניצוץ כנגדה על הכותל המערבי נוטה הניצוץ מן אמצע הכותל המערבי לצד דרום (הלבוש, או״ח לד ג). כי אז יהיה (השמש) נכח ראשנו ולכן יחמם אותנו הרבה לנכהיותו כי באים ניצוציו ביושר (ר״מ אלבילה, רלפ׳ דעת סג:). בבטן הארץ יולד הזהב והמרגליות וכו׳ מניצוצות השמש והכוכבים (ר״ש בן ויגא, שבט יהודה לב). החום היסודי הנמצא בזרעים אשר יושפע מהגרמים השמימיים באמצעות הכוכבים על ידי השלכת ניצוציהם אל הדברים אשר בכאן (ר״י מוסקטו, קול יהודה, כוזרי ה א). — ׃׃ובלשון המקובלים, נִיצוצות הקדושה וכדומה, כנוי לחלקי הקדושה שנתפזרו בתוך הטומאה: וכן ע״י נשמות הצדיקים כשהם נפטרים מעוה״ז עוברים בעולם העשיה ומעלין מהם ניצוצי קדושה שבקליפה ליצירה (מהרח״ו, ע״ח, שער הכללים א). וכאשר נתבררו ניצוצות הקדושה בסוד ל״ב אלהים ירדו שאר הנצוצות למטה (עמה״מ, עולם התוהו סה). ולברר כל ניצוצות הקדושה שנתפזרו בין הקליפות על ידינו ולהחזירם אל הקדושה (תפל׳ ליל הושע״ר ובכוע׳). צריך הצדיק ללהום מלחמת מצוה עם החיצונים לברר הניצוצות שנפלו בקליפה (קדושת לוי, נח). ורוח אלהים מרחפת על פני המים וכו׳ רמז על הרפ״ח ניצוצות שנפלו בשבירת הכלים והיא עֲבודתנו לתקן להעלות אותן הניצוצות (נועם אלימלך, בראש׳). שיראה את שפלות עצמו ורוממות אל יתב׳ ועי״ז הוא מעלה ניצוצות הקדושות שנפלו לחיצונים (שם, ויחי). — פלוני הוא נִיצוץ פלוני, יש בנשמתו ניצוץ מנשמת פלוני: ומצד זה יש לבן עזאי עם רבי עקיבא תמיד שורש ניצוץ נשמה אחד (כוונות האר״י, סוד הגלגול). מורי זלה״ה היה ניצוץ מרע״ה (מהרח״ו, ספר הגלגולים לה). והנה נדב ואביהו היו ניצוץ של קין (שם). דע כי רשב״י היה בו ניצוץ משה ודורו היה בבהינת דור דעה (בסוף הקד׳ הזהר).

׃׃**נִיצוֹצִי**, ת״ז, מ״ר נִיצוֹצִיִּים, — של ניצוץ: המהנדס יעיין בהם במה שהם קוים לבד ובעל חכמת הטבע יעיין בהם במה שהם קוים נצוציים (כל מלאכי הגיון, מופת). והעד על זה שכבר תראה לחוש במראות השורפות קוים ניצוציים רבים יתהפכו ויתחברו יחד בנקודה אחת ושם יהיה מקום השריפה (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ה ב ו). והנה כאשר נדמה הקו הניצוצי בלתי בעל תכלית ונשתמש בו כאשר ישתמש המהנדס בו לא ימנע משיתנועע תנועתו הבלתי בעל תכלית בזמן בעל תכלית (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ב א). שהוא (הצמח) ניזון בארץ מהמים וצומח בכח השמש המכה בו בחום ניצוצי (רשב״ל דוקן, מג״א, חלק יעקב ד).

ניר, ממנו א.נִיר, ב.נִיר, ד.*נִיר.

א.**נִיר**, ש״ז, — שדה שחרשוהו בפעם הראשונה, Neubruch; terre vierge; virgin soil: זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד נירו לכם נִיר ועת לדרוש את יי׳ עד יבוא ויורה צדק לכם (הוש׳ י יב). נירו לכם נִיר ואל תזרעו אל קצים (ירמ׳ ד ג). רב אכל נִיר ראשים (משלי יג כג). — ובתו״מ: אלו מפסיקין לפיאה הנחל והשלולית וכו׳ הבור והניר וזרע אחר (תוספת׳ פאה א ה, מנח׳ שם ב א). אין חוכרין נירין מישראל החשוד על השביעית (שם שבי׳ ג יא). אין סומכין לשדה תבואה חרדל וחריע וכו׳ וסומך לבור ולניר ולגפה ולדרך (כלא׳ ב ה). מעשה בצלמון באחד שנטע את כרמו על שש עשרה שש עשרה אמה והיה הופך שער שתי שורות לצד אחד וזורע את הניר ובשנה האחרת היה הופך את השער למקום אחר וזורע את הבור (ר׳ יהודה, שם ד ט). המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה מעלה עליו הכתוב כאלו מתחיב בנפשו (ר׳ שמעון, אבות ג ז). חוכרין נירין מן הגוים בשביעית אבל לא מישראל (שבי׳ ד ג). לא יעשה אדם גורן קבוע בתוך שלו אלא אם כן יש לו חמשים אמה לכל רוח ומרחיק מנטיעותיו של חבירו ומנירו בכדי שלא יזיק (ב״ב ב ח). המוצא מת מוטל באיסרטיא וכו׳ שדה בור ושדה ניר מפניהו לשדה בור שדה ניר ושדה זרע מפניהו לשדה ניר (ב״ק פא:). כל הספיחין אסורין חוץ מן העולין בשדה בור ובשדה ניר בשדה כרם ובשדה זרע (ר׳ ינאי, ירוש׳ ב״ב ה א). אסור לפנות בשדה ניר[1] בשבת (רב הונא, שבת פא:). — ואמר הפיטן: עֲדר ונחרש יסודך, לשדה בור וניר, להכה ואכלה סביבך, אש לפידך (ר׳ מאיר בן אלעזר, קינ׳ לת״ב, ציון לפירת פאר). — *ושה״פ: החוכר שדה לחבירו והיה נרה שנה אחת וזרעה שנה אחת ועמד עליו בשעת הניר ואמר לו תן לי חכורי (תוספת׳ ב״מ ט כד).

ב.**נִיר**, פ״י, עווי לבינ נִירוּ, — נָר את נִירוֹ, עשה את שדהו נִיר: נִירוּ לכם ניר (הוש׳ י יב, ירמ׳ ד ג). —

---

[1] כך בכ״י ובספרי הדפוס. וגרסת ר״ח נירה. וריב״ג (בערך נור) הביא בשם רה״ג נורה.

ובתו"ם נָר, ככנ' נִרָהּ וכו', נָר את הַשָּׂדֶה: אין מביאין אלא מן השדות הגינירות המיוהדות לכן כיצד הוא עושה נרה שנה ראשונה ושנייה הורשה (תוספת' מנח' ט ג). השוכר שדה מחבירו לא יהא נ ר שנה וזורעה שנה אלא נ א ר חציה וזורעה חציה (שם ב"מ ט ו). החוכר שתי שדות נ א ר אחת וזורע אחת (שם כו). המוכר את שדהו בשעת היובל וכו' נ ר ה [1]) או הובירה עולה לו מן המנין (ערכ' ט ה). — ובסהמ"א: כזה שהוא נ ר את השדה להפוך שרשי העשבים המכחישים בתבואה (רס"י הוש' י יב). הוו למידים מעובדי אדמה שנ ר י ם אותה בימי הקיץ להמית שרשי העשבים שלא תהא מעלה קוצים בעת הזרע בחורף (הוה, ירמ' ד ג). — ואמר המשורר: להשכיל ולהורות עצלים בתורות ולזרוע אורות ול נ י ר את נירם (ר"ש הנגיד, בהאמרת ערב). ובמחרשת שכל לולא תמיד תחרושו, כל ניר לא נ ר ת ם ובהריש עוד תבושו (הד"ס, הו"ה, מחזה יח).

— נִפע', *נִנַּר, נִנּוֹר, נינרות, נינורות: לפי שאין מביאין את העומר אלא מן השדות המודרמות ה נ י נ ר ו ת [2]) לבד (מנח' פה.).

ג. נִיר[3]), ס"ז, — שלטון וממשלה: ולקחתי המלוכה מיד בנו ונתתיה לך את עשרת השבטים ולבנו אתן שבט אחד למען היות נִיר [4]) לדויד עבדי כל הימים לפני בירושלם (מ"א יא לה־לו). כי למען דוד נתן יי' אלהיו לו נִיר בירושלם להקים את בנו אחריו (שם טו ד). ולא אבה יי' להשחית את יהודה למען דוד עבדו כאשר אמר לו לתת לו נִיר לבניו כל הימים (מ"ב ח יט). — ואמר המליץ: כי לא עשיתי כל זאת לכבודי כי אם לדרש ולדעת האמת אם יש מקום שיש נ י ר וממלכת לגולת ישראל ואין רודים בהם (מכתב ב"ס, מכת' חסדאי למלך הכוזרים).

ד. *נִיר, ת"ז, לנק' נִירָה, — שָׂדֶה נִירָה: המקבל שדה מחבירו משזכה בה הבירה שמין אותה כמה היא ראויה ליעשות ונותן לו ואין שמין אותה כנגד שדות שבצידה שמא זו נ י ר ה וזו אינה נ י ר ה זו מזבלת וזו אינה מזבלת (תוספת' ב"מ ט יג). החוכר שדה מחבירו נרה ולא זרעה נותן לו חכורו ואעפ"י כן שמין לו שאינו דוסה מניחה לפניו נ י ר ה למניחה לפניו שלף (שם כט). זורעין לו שדה נ י ר ה [1]) ושדה העומדת לפשתן (ר' יהודה, מו"ק יח:). שדה ניר ושדה זרע מפניהו (את המת) לשדה ניר היו שתיהן בורות שתיהן נ י ר ו ת שתיהן זרועות מפניהו למקום שירצה (ב"ק פא:).

ה. *נִיר[2]), ס"ז, מ"ר נירים, — במלאכת האריגה, חוטים ארוגים על הקנים שעל ידיהם יגביהו וישפילו את חוטי השתי כדי לעשות דרך להוט הערב [3]): הנוגע בכובד העליון בכובד התחתון ב נ י ר י ן [3]) ובקירוס וכו'

---

[1]) כך בספרי הדפוס, ובערוך נירה. — [2]) בנוסח' הדפוס והמנונרות לכך. ובכ"י הנונרות לבד, ונר ה שהוא שבוש במקום הנינרות. ובתוספתה (שם ט ג) בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ, הגינירות, ובספרי הדפוס הנישרות, וצ"ל הנינורות.

[3]) עי' הערה לקמן. — [4]) נחלקו התרגומים והמפרשים הקדמונים בפרוש מלה זו. השבעים תרגמו כאן θέσις, במשמ' מעמד (ולפי נסחה אחרת θέλησις, במשמ' רצון), ובפרק טו תרגמו κατάλειμμα, ר"ל שארית, וכך גם תיאוד'. עקילס וסומכוס תרגמו בשני המקומות λύχνον, שהוא נֵר, וכך תרגמו השבעים במ"ב. וכן הפשיט' בכל מקום: ש ר גָ א. וכן ולגט' lucernam. ת"י: מלכו. ריב"ג אמר וז"ל: נירו לכם ניר למען היות ניר קד ד'כרא מעא פי כתאב חרופ אללינ ורבמא כאנא פי מענייג וד'לכ אנ מעני למען היות ניר מא יצלח אנ יראד בה ע'יר אלשלטאנ ואלמלכ וכו' ומא יבעד איצ'א אנ יכונ קולה למען היות ניר לדוד עבדי משתעארא מנ הד'א אלמעני ללשלטאנ וללאמר ואלנהי וכו' וג'איז אנ ישאר בה פי קולה למען היות ניר אלי אלח'שבה אלתי עלי ענק אלת'ור ענד אלחרת' ויכונ אלמראד בה מלכא ושלטאנא ותרגום עול ברזל ניר דברזל ותרגום מוסרות ומוטות חנקין ונירין והכד'א תקול אלערב איצ'א ללח'שבה אלתי עלי ענק אלת'ור גור, ע"כ. — ובעבר': נירו לכם ניר למען היות ניר כבר נזכרו בספר אותות הרפיון ואפשר שיהיו שני ענינים והוא שלמען היות ניר אין ראוי שירצה בו כי אם הממשלה והמלכות וכו' ואין רחוק עוד אצלי להיות למען היות ניר לדוד עבדי נשאל מן הענין הזה (מן נירו לכם ניר) למלך בעבור שהוא מושל ומצוה וכו' ויתכן שרמז באמרו למען היות ניר אל העץ אשר על צואר השור בעת החרישה ויהיה החפץ בזה מלכות וממשלה ותרגום עול ברזל ניר דברזל ותרגום מוסרות ומוטות חנקין ונירין והערב קוראין לעץ שעל צואר השור ניר. וכן רש"י: ממשלה וניר לשון עול. ע"כ. רד"ק כמו נר: ומה שאמר ניר על המלכות לפי שהיא כמו נר לעם להאיר יהם. ע"כ. וכך רב ההדשים.

[1]) כך בכ"י. ובנוסח' הדפו' ניר.

[2]) בערבי' ניר a), וכן בסור' נירא. ופרשו המלונים הערבים וז"ל: אלניר אלקצב ואלח יוט אד'א אג'תמעת, ע"כ. — ובעבר': ניר הוא הקנה והחוטים כשהם מחברים יחד. ועי' הערה הבאה. — [3]) כך רמב"ם כאן, וזה גוף לשונו בערבי': ונירים אלניר והי אלאכיאט א'מנסוג'ה עלי אלקצב אלד'י בג בדהא תרתפע בעצ' אלאכיאט וינעמל טריק חתי ימשי אלנזק באלכ'יט, ע"כ. — ובעברית: הם

---

a) نير

(כלים כח ח). שני נירין בחף אחד ושני חפין בניר אחד (ירוש׳ שבת ז ב). אין לוקחין מגרדי לא אירין ולא נירין ולא פונקלין ולא שיורי פקיעות (ב״ק קיט:). —בַּת נִיר[1]), מ״ר בָּתֵּי נִירִים: והטווה והמסך והעושה שני בתי נירין והאורג שני חוטין (שבת ז ב). העושה שני בתי נירין[2]) בנירין בקירוס נפה בכברה ובסל (שם יג ב). ובשפה שני חוטין ברוחב שלשה בתי נירין (גמ׳ שם קה.). — ומ״ז נִירַיִם, (ניריים): העושה שני בתי נירין בניריים[3]) ובקירוס (שבת יג ב).

*נְיָר[4]), נִיָר, נייר, ש״ז,—גליון לכתב עליו, לא קלף וגויל, אך לא נתברר בוַדאות מה היה טבעו: אין כותבין (הגט) לא על הנייר המחוק ולא על הדיפתרא מפני שהוא יכול להזדייף (ר״י בן בתירה, גיט׳ ב ד). למלך שנשא אשה והביא הנייר והלבלר משלו עיטרה משלו והכניסה לביתו ראה אותה המלך שוחקת לעבד אחד משלו כעס

החוטים הארוגים ע״ג הקנים אשר בהמשכם יוגבהו קצת החוטים ויעשה דרך שילך הכדכד בהחוט.—[1]) כך היחיד בארמ׳ בגמ׳ שם (קה.): אמר אביי תרתי בבת נירא. כך בכ״י (ד״ס), וכך גם הערוך בערך בת נירא, וכך ברש״י, ולא כמו ברב ספרי הדפוס בבתי, וכבר הגיה הב״ח בבת, ובקצת הדפו׳ הקדומי׳ בבי נירא. אך גרסת הכ״י והערוך ורש״י מכרעת. — [2]) ופרש ר״ח וז״ל: פי׳ מכנים חוטי השתי בנירין שיעלה זה וירד זה ויבא הערב ויחזור השתי יעלה התחתון וירד העליון ויבא הערב.—[3]) כך בכ״י, וכך במדב״מ. ובספרי הדפוס בנירין. ושאלו בגמ׳ (שם קה.) מאי בנירין אמר אביי תרתי בבת נירא וחדא בנירא (בפי׳ הגא׳, הוצ׳ אפשטיין, כלים כא א, הגרסה בכורא), ופרש״י: שתי פעמים מרכיב לחוט של שתי בבת נירא וכו׳ ופעם שלישית מרכיבו על חוט הנירא שקורין ליצ״א המורכב על הקנה. [4]) כך מְנֻקד במשנ׳ מנקד, (כלים י ד) כ״י פרמה, וכך במשנ׳ אבות עם נקוד עליון בסדור תימני כ״י בריט׳ מוז׳ מספר 2227, וכך גם בפרקי אבות מנקד׳ כ״י ביה״ס כזנתנסי ברומא משנת רכח, וביוד פתוחה, נְיָיר, כך בקטע כ״י משנ׳ מנקד׳ (כיל׳ ד ד, גיט׳ ב ד) מהגני׳, ביהמ״ד שכטר. ולא נתברר עד כה בדרך מספיק מקור מלה זו. הקדמוני׳ לא בקשו לה מקורות, והחדשים לא הצליחו ביותר בחפושם. משה קוניץ בפרושו לבחינת עולם (יג מ) אמר כי היא המלה נִיר שבנירו לכם ניר, והכונה היא שדה, ע״ש הקוים שהעט עושה על הנייר כמו המחרשה על השדה. לֵוִי (Graph. Requisiten, 98), גזרה מן ניר במשמ׳ חוטי האריג. לוי מן נור a) בערב׳ במשמ׳ פרח. קוהוט אומר וז״ל: אולי מל״ע ניר בקבוץ אניאר גמא Schilf, ע״כ, כאלו היה באמת בערב׳ ניר במשמ׳ גמא, וזה בדוי מעקרו. יסטרוב אינו מפקפק וגוזרה מן נור ומחליט כי משמ׳ נור הוא לבן, חלק, ופרוש נייר הוא דף חלק, לא כתוב. ואין צרך להוכיח כי כל זה אינו מספיק. ויותר נראית לי דעתו של י״ה בונדי (J. H. Bondi, Zeitschr. für Äg. Sprache, 33, 67), שהוא סבר כי מקור מלת נייר כמו מקור מלת פפייר היא המלה הידועה papyrus, שהוא כבר הוכיח במאמרו שם (דף 62-66) כי היא מלה מְרכבת, שחלקה הסופי הוא yeor, שהוא יאוֹר, והוא יאוֹר מצרים שבו גדלו הקנים שהם שמשו גם למעשה הגליונות לכתיבה. י״ה בונדי סִיֵם את דבריו שם בזה הלשון: Man darf daher wohl die Vermutung hegen, dass auch hierin (בהמלה נייר) das Wort *eioor* steckt. Was für eine Bildung man in נייר zu sehen hat, ob es der Rest eines verstümmelten Wortes ist, das bleibt eine Frage. אבל, רגלים לדבר, כי נ י י ר, שהוא נמצא בתוספתה (מע״ש ה ח) גם בגרסת נ י א ר, וכן בתשובות הגאונים (הוצ׳ הרכבי, סי׳ ע), הוא צמצום של הרכבת שתי מלים ני—יאור, והמלה ני כמו בת זוגה יאור גם היא מלה מצרית, שהיתה משמשת בלשון זו אולי במשמ׳ יריעה או גליון, וני יאור הוא גליון של היאור, העשוי מצמח היאור. ולא עוד אלא שנראה לי כי הרכבה זו ני יאור כצורתה וכמשמ׳ נמצאת במקרא, בישעי׳ יט ה־י, שמדבר שם על חרב היאור וקמילת הצמח, וכתוב שם לאמר: ונהר יחרב ויבש וכו׳ קנה וסוף קמלו ערות על יאור על פי יאור וכל מזרע יאור יבש נדף ואיננו וכו׳ ובשו עבדי פשתים שריקות וארגים חורי והיו שתתיה מדכאים כל עשי שכר אגמי נפש. כך הנסחה של המסורה. וכבר התלבטו הקדמונים והחדשים בפרט בחצי הראשון של פסוק ז: ערות על יאור על פי יאור ובחצי האחרון של פסוק י: כל עשי שכר אגמי נפש, וגזרו כל החדשים כי שני אלה חצאי הכתובים הם משבשים ויש בהם תבות כפולות ומסרסות שנשמטו ממקומן ונכתבו במקום אחר למעלה או למטה, וכבר הגיהו קצתם הגהות מתחלפות (ועבש כל אחו, או ועבר כל ירק, במקום ערות על יאור וכו׳), אך בכל אלה ההגהות לא נרפאה מליצת הכתובים. ואחרי העיון והדקדוק בכל מלה וכל אות ואות בשני הפסוקים הופיעה לפני עיני נסחה שאינני מפקפק להחליט כי בזו הלשון יצאו שני הכתובים מפי יוצרם, והיא: וערת כל פ י י א ו ר וכו׳ כ ר ש ו כל עשי ני יאור. זו היא הנסחה, ופרוש וְעָרַת כל פ י י א ו ר הוא: וייבש כל ה ג מ א של היאור, והוא מקביל לחציו השני של הפסוק וכל מזרע יאור יבש, ופרוש כ ר ש ו כל עשי נ י י א ו ר הוא: יהיו עצבים כל האומנים העסקים במלאכת הנייר, והוא מקביל לחציו הראשון של הפסוק והיו שתתיה מדכאים. בנסחה זו יש מלה אחת שהיא ודאית אצלי בצורתה ומשמעה, והיא פ י י א ו ר, שאין לי ספק בדבר שהוא הוא השם המצרי להצמח שהעתיקו היונים בכתבם πάπυρος. החכם י״ה בונדי שהזכרתי למעלה כבר ראה כי במלה זו מסתתר השם יאור, ואמר כי הצורה העקרית של המלה במצרית היתה pa-p-yeor, החלק pa הוא בקפטית כעין ה הידיעה, והכונה בצרוף זה היא:

a) نور

עליה והוציאה בא שושבינה אצלו ואמר לו מרי אי את יודע מהיכן נטלת אותה לא בין העבדים גדלה וכיון שגדלה בין העבדים לבה גם בהן אמר לו המלך ומה אתה מבקש שאתרצה לה הבא ה נ י י ר והלבלר משלך והרי כתב ידי (ריב"ז, מד"ר דבר' ג). הלמד ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נ י ר חדש והלמד זקן למה הוא דומה לדיו כתובה על נ י ר מחוק (אלישע בן אבויה, אבות ד כ). כתב בחרס ונתן על פי חבית ב נ י י ר ונתן על פי עיגול (תוספתי ב"מ ג ד). נ י י ר פסול [1]) כדי לכרוך על פי צלוחית קטנה של פלייטון (שבת ה ג). היתה (המגלה) כתובה בסם וכו' על ה נ י י ר ועל הדפתרא (מגי' ב ב). אינו כותב לא על הלוח ולא על ה נ י י ר ולא על הדיפתרא (סוט' ב ד).—וקראו בשם זה גם את האריג של גמא שהיה משמש גם להכנת לבושים ושאר צרכים: ככר תרומה כרוך בסיב או ב נ י י ר (תוספתי טהר' ה ו). החמת מעור הדג ו ה נ י י ר שהלביש בו את החבית (שם כלים ב"ק ז יא). וכן (אם כסה את פי הכלי) במטלית של בגד היתה של נ י י ר או של עור וקשרה במשיחה וכו' (כלים י ד). העושה כיס מעור המצה מן ה נ י י ר (שם יז טו).—ומ"ר: לגין של חטאת שנגע בשל קדש ושל תרומה וכו' שניהם (כרוכים) בשני נ י י ר ו ת (פרה י ו).—ובסהמ"א: והוא אל נשי שמדבקין בו הסופרים נ י י ר ו ת י ה ם (ר"ח פסח' מב:). שהיה השטר ב נ י י ר שאינו חזק וכו' וכת' ב נ י י ר חזק אות באות (ר"י ברצלוני, ספר השטרי י). קנה לה נ י י ר אחר ואני אכתוב לה בכתב ידי (רש"י שמות לד א). ושור כי הזמן כתב רקוות עלי הציץ בלי קלף ו נ י ר (ר"י הריזי, תחכמ' ס). אקח לכתבו עט ניר ודיו (רע"פ, מתק שפת' 54).—ומ"ר נ י י ר י ם: חי אדוננו וכתרו אלו היו מי הים דיו והשמים נ י י ר י ם ועצי היער קולמוסים לא יספיקו לכתוב מה שאמרתי עליהם רעה (ר"ש בן ויגא, שבט יהודה לג). להמציא לי מהם נ י י ר י ם אשר אין בהם כל מום (הקדמ' בן המחבר שו"ת פרח מטה אהרן)

נָךְ, נֵכִים,—עי' נֵכֶה.

נבא[2]), ממנו נָבָא, נָבֵא.

א. **נָבָא**, קל לא נמצא.

—נפע', נִבָּא, נִבְאוּ,—נִבָּא פלוני מן הארץ, גֹּרַשׁ, נשלח משם, ausgewiesen sein; être expulsé; be exiled: בני נבל גם בני בלי שם נִכְּאוּ מן הארץ (איוב ל ח).

ב. **נָבָא**, ש"ז, מ"ר נְבָאִים,—דברי עצב ותוגה: לכן ייליל מואב למואב כלה ייליל לאשישי קיר חרשת תהגו אך נְבָאִים (ישע' יו ז).

הדבר של היאור, הצמח שגדל בו. אך ראה לא ראה כי המלה המצרית נמצאת במקרא בלי pa הידיעה, אך בצרוף החלק פי, ורגלים לדבר כי הכרה זו היתה משמשת במצרית במשמ' צמח, עשב. בלשון קפטית יש מלה ФIH, הובאה במלון לשון קפטית של שפיגלברג (Spiegelberg, Kopt. Wörterb. S. 91) בתרגום בלשון יונית βλαστός, שהוא תרגום פרח, נץ, נצה בעברית. ולפי דעת ד"ר אלברייט (Dr. Albright) אפשר כי הצרוף prt שנמצא בהכתבות המצריות להמשג צמח היתה הברתו piye(t). על כל פנים בזה אין שום ספק כי בשתי המלים פי יאור שבכתוב הנזכר הכונה היא להשם המצרי להצמח ההוא. לא כל כך פשוטה וברורה היא מציאות ני יאור כאן. בסוף פסוק י בנסחת המסורה כתוב כל עשי שכר אגמי נפש. וכבר התקשו כל המפרשים בפרוש שלש המלים האחרונות, ורב החדשים החליטו כי הן משבשות. והנה אם תתבונן בשתי המלים אגמי נפש תמצא בהן הצרוף אגמינ—פש, ויש לשער כי צרוף אגמינ הוא סרוס של נ י ג מ א. ושתי האותיות פש הנשארות הן כפול משבש מן המלה שכר שלפניהן, ואפשר לאמר כי ב נ י ג֗מ א היתה הכונה להנייר שהיו מכינים מהפי יאור. ואעפי"כ יותר מסתבר לי כי המלה גמא היתה כתובה קדם על הגליון אצל פי יאור בתור פרוש לשתי אלה המלים, ונשתרבבה אח"כ למטה לתוך עצם הכתוב שלא במקומה. ובמקום גמא כאן היתה כתובה המלה יאור היתרה בפסוק ז אחרי המלה ערות, והיה כתוב כאן ני יאור, שנצטמצם אח"כ לניאר, נייר. פרושו המדיק של הצרוף ני לא נתברר לי. בין המלים המצריות שנתגלו עד כה לא נמצא צרוף זה, ולעת עתה אין לנו אלא לפרשה לפי הענין כאן, ואם נזכר מה שהעיד הירודוטים (ה נח) כי היונים הראשונים קראו להם διφθέραι, עור דק, והרומאים כמו"כ membrana, אולי לא נטעה אם נשער כי כעין זה היה גם עקר פרוש המלה נ י במצרית, כעין עור דק, מפני שגם הם כתבו בודאי בתחלה על עור דק קודם שהמציאו מלאכת הנייר מהגמא. בדבר פרוש המלה ערות עי' ערך ערת. המלה שֶׂכר היא לפי דעתי סרוס מהמלה כרש, כמו בערב' כרת' a) במשמ' צער ויגון, ועי' ערך שֶׂכר בהערה. אדות התרגשותם של המצריים בזמן של חרב וחסר תנובת הגמא עי' פלינוס, הובא ב Enc. Brit. ערך papyrus: So indispensable did it become that it is reported that in the reign of Tiberius, owing to the scarcity and dearness of the material caused by the failure of the papyrus crop, there was a danger of the ordinary business of life being deranged (Pliny, N. H. XIII, 13). גם באשור' נִיִר, עי' Zimmern, Akkadische Fremdwörten 1915, 19; Meissner, Babylonien u. Ass. II (1925), 492.

a) كرش

—[1]) בקצת ספרים נייר מחוק.

[2]) עי' הערה לשרש נכה.

נָכָא, ת״ז, לנקי׳ נְכֵאָה, — מִדְכָא, רוח נְכֵאָה, רוח נשברה : לב שמח ייטב פנים ובעצבת לב רוח נְכֵאָה (משלי טו יג). לב שמח ייטיב גהה ורוח נְכֵאָה תיבש גרם (שם יז כב). — ואמר המשורר : אמת מקרה אנוש עשיר כמקרה אחי עוני אשר נפשו נכאה, והאוכל חציר שדה כאוכל רקיק סלת ומאכלו בריאה (רמב״ע, אמת מקרה אנוש). דות נפש נכאה ולבתה אמלה, למכתה רפואה תעלה ותעלה (שם, דות נפש). — והפיטן : הנכאה והצמאה אשר תמיד לך תוליל, סמוך ידה בבן דודה הנקרא שמו חכליל (ר׳ שלמה, שני זיתים, שבת א׳ חנכה). — ומ״ר נְכֵאִים : ונמצא ונדרש לדכא ונחלש והוא מעשיר רש ומוריש עשירים, וחוטאים וגאים ישיבם נכאים עיפים צמאים ומטוב חסרים (משה דרעי, אחדש שבחות, לקו״ק עה).

*נכא, נכאי מזון, — עי׳ *נְכִי.

נְכֹאת[1], — מין ממיני הסממנים טוב הריח, Tragant, tragacanth ; adragante : והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נְכֹאת וצרי ולט (בראש׳ לז כה). קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נְכֹאת ולט בטנים ושקדים (שם מג יא). — ואמר המליץ : ויום שברו מזורו לא ירפא מזור רופא וצריו עם נכאתה (ר״י חריזי, הענק אות נ). — והשתמש בו ראב״ע במשמ׳ שֵׁם להאִלָן : ובחלקו (של שבתאי) מן האילנים אילן העפצים והחרוב והנכאת הנקרא בלוט (ראב״ע, ראש׳ חכמה ד, כ״י פריז). — ועי׳ נְכֹת.

***נִכְבָּדוֹת**, — כנוי לשדוך, להצעת התחתנות : אודך בישר לבב על דבר הנכבדות[2] אשר הצעת בעד בתי אבל לא במאמר אחד יוכל דבר כזה להבראות ובמכתבך חסרים עקרים רבים וכו׳ נחוץ לדעת אם העלם ההוא בר סמכא הוא נושא אשה מעצמו או אביו משיאו אשה וכו׳ ואם כן אנכי מחכה לידיעות חדשות בדבר הנכבדות לבתי אם דברת את האב והבן הגידה נא לי מה בפיהם (אגר׳ יל״ג א קט).

נכד[3]), ממנו נֶכֶד, *נֶכְדָּה.

נֶכֶד, ש״ז, בכנ׳ נֶכְדִּי, — שֵׁם כללי לבני בנים : ועתה השבעה לי באלהים הנה אם תשקר לי ולניני ולנכדי כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי (בראש׳ כא כג). והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונֶכֶד נאם יי׳ (ישע׳ יד כב). לא נין לו ולא נֶכֶד בעמו ולא שריד במגוריו (איוב יח יט). — ובתלמ׳ : נשבע הקב״ה בכסא הכבוד שלו אם אניח נין ונכד של עמלק תחת כל השמים (ר״א המודעי, מכי׳ בשלח, עמלק ב). — ובסהמ״א : ויאמר יוסף הכהן למלך הבחור היוני נכד אלכסנדרוס מקדון לפני טיטוס בן מי אתה העלם המלך ויענהו מזרע אלכסנדרוס ואני עשירי לבני בניו (יוסיפון, פרק פו). — ואמר המשורר : הלא אתה אלוה לאברהם ובניו, ואל יצחק ויעקב ואל נכדו ונִיניו (ר״י הלוי, ילוד יעקב). — והתיחד בפרט לבן הבן : מה שניתן לאברהם לשבעה דורות ניתן לאבימלך לשלשה למה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים שעדין נכדו היה קיים (ר׳ יוסי בר״ח, מדר׳ בראש׳ נה, שם במד׳ יד). — ובסהמ״א : ואח״כ נפטר בן ראובן והניח בן ועמד בן זה שהוא נכדו של ראובן ותבע בן שמעון בשטר (שו״ת הרי״ף עט). אל משמעתך חביבי נכדי סרתי על עסק לאה שנשאת לראובן וכו׳ (תשו׳ ראב״ן. מרדכי כתוב׳, סי׳ רמט). בהיותי בעיר אורבינו עיר מולדתי קרא אותי יצחק אחי בשם דייאנה קאסטרו שאלך אצלה וכו׳ שוב קרא אותי בשמה יהודה שלום נכדה ומאנתי ללכת עמו (שו״ת שמש צדקה, אה״ע ו). — ומ״ר נְכָדִים : אמונת המתחסדים היא שהנְכָדִים (של הרביים) במדרגת התנאים, ושהתנאים במדרגת הנְכָדים החלטה המתקנים הקנאים (ר״א גוטל, שיר הקדמי׳ ח״ג של סע״י). — וגם במשמ׳ בן האחות או האח : וכן אחי האם דקתני דמנחילין לנכדם בני אחותם (רשב״ם, ב״ב קיד:). וחולקים אחי המתלוננים עם בני נכדיהן בשוה (שם, שם קיט.). דפסקו הגאונים רבי׳ יעקב ורבינו יצחק נכדו בן אחותו (התרומה, שבת רמב).

***נֶכְדָּה**, ש״נ מן נֶכֶד : הנה גדולה עליכם צעקת נכדתי בליאונא תמ׳ אלמנת הר׳ אברהם בונפוש נ״ע באמרה כי תבקשו לבלעה חנם ולהפיל ממונה ביד גוים (שו״ת מהרי״ו קולון קכז). ובשעת פטירת רבקה הניחה את הבית הזה לנכדתה רחל בתורת מתנה (שו״ת מהרשד״ם, יו״ד קיד). עוד אני מניח לנכדתי אסתר כך וכך (שו״ת תמת ישרים נס). כי הר״ח הנז׳ חילק הסך הנז׳ בהיותו בקושטא לנכדתו ולאחיו ולהגיורת (שו״ת פרי הארץ, חו״מ יא). ואתה ידעת ריבוי התלאות מכמה אנשים שמספרים צערם לפני וכו׳ וגם בביתי עתה נכדתי חלושה מחולי המאזלין אשר יצאו בפניה (מכתבי נתן מברסלב, עלים לתרופה, מכת׳ עב).

---

1) בערב׳ נכא׳ה a), נכעה b), ותרגמו השבע׳ θυμίαμα, ועקילס στύραξ.

2) לא מצאתי בין הפתקאות מקור יותר קדום מזה.

3) בערב׳ אולי נגל c).

a) نكأة b) نكعة c) نجل

נכה[1]), ממנו נכה, מכה, נכה, *הכאה.

נכה, — קל אינו נהוג.

— הפעי', הכה, הכני, הכני, חכך, הכהו, הכם, הכית, הכיתה, הכיתני, הכיתנו, הכיתו, הכיתם, הכיתי, הכיתיך, הכיתיך, הכיתיו, הכו, הכוני, הכהו, הכום, הכיתם, מכה, מכה, מכך, מכהו, מכים, מכות, הכה, הכות, הכתי, הכתך, הכותך, הכתו, הכותו, הכתה, הכותם, הכתם, הכה, הך, הכיני, הכו, הכהו, הכום, אכה, ואך, אככה, אכהו, אכנו, תכה, תכנו, יכה, יך, ויך, ויך, יככה, יככה, יכנו, יכהו, יכה, יכם, ותך, נכה, ונך, נכנו, נכהו, נכם, יכו, יכוך, יכהו, יכוה, יכום, — א) הכה את פלוני, נגע בו בידו או בעץ וכדומ' נגיעה חזקה, עזה, שהסב לו כאב, schlagen ; frapper ; to beat : וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו (שמות ב יא). ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך (שם יג). וכי יריבן אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרף ולא ימות ונפל למשכב אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה רק שבתו יתן (שם כא יח). וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט (שם כ). מכה איש ומת מות יומת (שם יב). ומכה אביו ואמו מות יומת (שם טו). ואם בכלי ברזל הכהו וימת רצח הוא (במד' לה טז). או באיבה הכהו בידו וימת (שם כא). ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה ויך בלעם את האתון להטתה הדרך וכו' ותלחץ אל הקיר ותלחץ את רגל בלעם אל הקיר ויסף להכתה וכו' ויחר אף בלעם ויך את האתון במקל וכו' מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים (שם כב כג-כח). על מה הכית את אתנך זה שלוש רגלים (שם לב). והיה אם בן הכות הרשע והפילו השפט והכהו לפניו כדי רשעתו במספר ארבעים יכנו לא יסיף פן יסיף להכתו על אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך (דבר' כה ב-ג). כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו וקרבה אשת האחד להציל את אישה מיד מכהו ושלחה ידה וכו' (שם יא). ויטל שאול את החנית ויאמר אכה בדוד ובקיר (ש"א יח יא). ועתה אכנו נא בחנית ובארץ פעם אחת ולא אשנה לו (שם כו ח). ויגש צדקיהו בן כנענה ויכה את מיכיהו על הלחי (מ"א כב כד). ואיש משך בקשת לתמו ויכה את מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין ויאמר לרכבו הפך ידיך והוציאני מן המחנה כי החליתי (שם לד). ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר יי' הכיני נא וימאן האיש להכתו וכו'. וימצא איש אחר ויאמר הכיני נא ויכהו האיש הכה ופצע (שם כ לה-לז). ויהוא מלא ידיו בקשת ויך את יהורם בין זרעיו (מ"ב ט כד). ויכה פשחור את ירמיהו הנביא ויתן אתו על המהפכת (ירמ' כ ב). ויקצפו השרים על ירמיהו והכו אתו ונתנו אותו בית האסור (שם לז טו). מצאני השמרים הסבבים בעיר הכוני פצעוני (שה"ש ה ז). בשבט יכו על הלחי את שפט ישראל (מיכ' ד יד). גוי נתתי למכים ולחיי למרטים פני לא הסתרתי מכלמות ורק (ישע' נ ו). הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרף רשע (שם נח ד). קומה יי' הושיעני אלהי כי הכית את כל איבי לחי (תהל' ג ח). תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה (משלי יז י). לץ תכה ופתי יערם (שם יט כה). אל תמנע מנער מוסר כי תכנו בשבט לא ימות אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל (שם כג יג-יד). הכוני בל חליתי הלמוני בל ידעתי (שם לה). פערו עלי בפיהם בחרפה הכו לחיי יחד עלי יתמלאון (איוב טז י). יתן למכהו לחי ישבע בחרפה (איכ' ג ל). ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם (נחמ' יג כה). ויתמרמר אליו ויך את האיל וישבר את שתי קרניו (דני' ח ז). — והכה אבר אחד מאבריו: וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו ושחתה (שמות כא כו). ויכהו אל החמש (ש"ב ד ו). — ב) המיתו, הרגו, erschlagen, töten ; tuer; to kill : וישם יי' לקין אות לבלתי הכות אתו כל מצאו (בראש' ד טו). כי ירא אנכי אתו פן יבוא והכני אם על בנים (שם לב יב). וישמע ראובן ויצלהו מידם ויאמר לא נכנו נפש (שם לז כא). ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי ויטמנהו בחול (שמות ב יב). ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים וכו' ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכתי בארץ מצרים (שם יב יב-יג). ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת ומכה נפש בהמה ישלמנה (ויקר' כד יז-יח). ושפטו העדה בין המכה ובין גאל הדם (במד' לה כד). כי ימצא חלל באדמה אשר יי' אלהיך נתן לך לרשתה נפל בשדה לא נודע מי הכהו (דבר' כא א). ארור מכה רעהו בסתר (שם כז כד). ארור לקח שחד להכות נפש דם נקי (שם כה). ויעלו מן העם שמה וכו' ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש (יהוש' ז ד-ה). ולא הכום בני ישראל כי נשבעו להם נשיאי העדה ביי' אלהי ישראל (שם ט יח). וילכד את חצור ואת מלכה הכה בחרב (שם

---

[1]) בארמ' נכא. בערב' נכי a), נכא' b), במשמ' הזיק ופצע.

a) نكى b) نكأ

יא י). בלחי החמור הִכֵּיתִי אלף איש (שפט' טו יו). ויהפך איש ישראל במלחמה ובנימן החל לְהַכּוֹת חללים באיש ישראל כשלשים איש (שם כ לט). וַיַּךְ יונתן את נציב פלשתים אשר בגבע (ש"א יג ג). אם יוכל להלחם אתי וְהִכָּנִי והיינו לכם לעבדים ואם אני אוכל לו וְהִכִּיתִיו והייתם לנו לעבדים (שם יז ט). ויאמר איש ישראל הראיתם האיש העלה הזה כי לחרף את ישראל עלה והיה האיש אשר יַכֶּנּוּ יעשרנו המלך עשר גדול (שם כה). גם את הארי גם הדוב הִכָּה עבדך (שם לו). היום הזה יסגרך יי' בידי וְהִכִּיתִךָ והסרתי את ראשך מעליך (שם מו). וכשוב דוד מֵהַכּוֹת את הפלשתי ויקח אתו אבנר ויבאהו לפני שאול וראש הפלשתי בידו (שם נז). ואת נב עיר הכהנים הִכָּה לפי חרב מאיש ועד אשה וכו' (שם כב יט). סור לך מאחרי למה אַכֶּכָּה ארצה (ש"ב ב כב). ויהי המה בדרך והשמעה באה אל דוד לאמר הִכָּה אבשלום את כל בני המלך ולא נותר מהם אחד (שם יג ל). תני את מַכֵּה אחיו ונמתהו בנפש אחיו אשר הרג (שם יד ז). ונס כל העם אשר אתו וְהִכֵּיתִי את המלך לבדו (שם יז ב). ומדוע לא הִכִּיתוֹ שם ארצה (שם יח יא). הוא הִכָּה את שני אראל מואב והוא ירד וְהִכָּה את האריה בתוך הבאר ביום השלג (שם כג כ). בעלות יואב שר הצבא לקבר את החללים וַיַּךְ כל זכר באדום (מ"א יא טו). ויהי במלכו כשבתו על כסאו הִכָּה את כל בית בעשא לא השאיר לו משתין בקיר (שם יו יא). הנך הולך מאתי וְהִכְּךָ האריה וילך מאצלו וימצאהו האריה וַיַּכֵּהוּ (שם כ לו). ויאמר מלך ישראל אל אלישע כראתו אותם הַאַכֶּה אַכֶּה אבי ויאמר לא תַכֶּה האשר שבית בחרבך ובקשתך אתה מַכֶּה (מ"ב ו כא-כב). אני קשרתי על אדני ואהרגהו ומי הִכָּה את כל אלה (שם י ט). ויאמר יהוא לרצים ולשלשים באו הַכּוּם איש אל יצא וַיַּכּוּם לפי חרב (שם כה). ויהי כאשר חזקה הממלכה בידו וַיַּךְ את עבדיו הַמַּכִּים את המלך אביו ואת בני הַמַּכִּים לא המית (שם יד ה-ו). וַיַּךְ עם הארץ את כל הקשרים על המלך אמון (שם כא כד). ויקח רב טבחים את שריה כהן הראש ואת צפניהו וכו' וילך אתם על מלך בבל רלבתה וַיַּךְ אתם מלך בבל וימתם ברבלה (שם כה יח-כא). הידע תדע כי בעלים מלך בני עמון שלח את ישמעאל בן נתניה לְהַכֹּתְךָ נפש (ירמי' מ יד). אלכה נא וְאַכֶּה את ישמעאל בן נתניה ואיש לא ידע למה יַכֶּכָּה נפש (שם טו). חרב עורי על רעי ועל גבר עמיתי נאם יי' צבאות הַךְ את הרעה ותפוצין הצאן (זכר' יג ז). וַיַּךְ כל בכור במצרים

ראשית אונים באהלי חם (תהל' עח נא). — הִכָּה עָם, הִכָּה אֶרֶץ, עִיר, הִכָּה צָבָא, וכיוצא בזה, גָּבַר במלחמה והרג והכניע וכבש את הארץ והחריב אותה: בא כדר־לעמר והמלכים אשר אתו וַיַּכּוּ את רפאים בעשתרת קרנים (בראש' יד ה). ויצא מלך סדם לקראתו אחרי שובו מֵהַכּוֹת את כדר־לעמר ואת המלכים אשר אתו (שם יז). וימלך תחתיו הדד בן בדד הַמַּכֶּה את מדין בשדה מואב (שם לו לה). וירד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא וַיַּכּוּם ויכתום עד החרמה (במד' יד מה). ויאסף סיחן את כל עמו וכו' וילחם בישראל וַיַּכֵּהוּ ישראל לפי חרב ויירש את ארצו (שם כא כד). ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה כי עצום הוא ממני אולי אוכל נַכֶּה בו ואגרשנו מן הארץ (שם כב ו). צרור את המדינים וְהִכִּיתֶם אותם (שם כה יז). אחרי הַכֹּתוֹ את סיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרת באדרעי (דבר' א ד). ויצא סיחן מלך חשבון ועוג מלך הבשן לקראתנו למלחמה וַנַּכֵּם ונקח את ארצם (שם כט ו-ז). כאלפים איש או כשלשת אלפים איש יעלו וְיַכּוּ את העי (יהוש' ז ג). ואלה יצאו מן העיר לקראתם ויהיו לישראל בתוך אלה מזה ואלה מזה וַיַּכּוּ אותם עד בלתי השאיר להם שריד ופליט (שם ח כב). עלו אלי ועזרני וְנַכֶּה את גבעון כי השלימה את יהושע ואת בני ישראל (שם י ד). ויהי ככלות יהושע ובני ישראל לְהַכּוֹתָם מכה גדולה מאד עד תמם (שם כ). וַיַּכֶּה יהושע את כל הארץ ההר והנגב והשפלה והאשדות ואת כל מלכיהם לא השאיר שריד (שם מ). ואלה מלכי הארץ אשר הִכּוּ בני ישראל וירשו את ארצם (שם יב א). כל ממלכות עוג בבשן וכו' וַיַּכֵּם משה וירשם (שם יג יב). אשר יַכֶּה את קרית ספר ולכדה (שם טו טז). ויאסף אליו את בני עמון ועמלק וילך וַיַּךְ את ישראל ויירשו את עיר התמרים (שפט' ג יג). ויצאו אנשי ישראל מן המצפה וירדפו את פלשתים וַיַּכּוּם עד מתחת לבית כר (ש"א ז יא). וישם שאול את העם שלשה ראשים ויבאו בתוך המחנה באשמרת הבקר וַיַּכּוּ את עמון עד חם היום (שם יא יא). ויעש חיל וַיַּךְ את עמלק ויצל את ישראל מיד שסהו (שם יד מח). ותענינה הנשים המשחקות ותאמרן הִכָּה שאול באלפו ודוד ברבבתו (שם יח ז). ויצא דוד וילחם בפלשתים וַיַּךְ בהם מכה גדולה (שם יט ח). ועמלקי פשטו אל נגב ואל צקלג וַיַּכּוּ את צקלג וישרפו אתה באש (שם ל א). וְהִכִּיתֶם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור (מ"ב ג יט). שלש פעמים הִכָּהוּ יואש וישב את ערי ישראל (שם יג כה).

הכה חכית את אדום ונשאך לבך (שם יד י). חיל פרעה נכו מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמש אשר הכה נבוכדראצר מלך בבל (ירמ' מו ב). בטרם יכה פרעה את עזה (שם מז א).—ובכלל אבד והשמיד וכדומ': וירח יי' את ריח הניחח ויאמר יי' אל לבו לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעריו ולא אסף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי (בראש' ח כא). — הכה בית, החריבו: והכיתי בית החרף על בית הקיץ ואבדו בתי השן וספו בתים רבים נאם יי' (עמו' ג טו). כי הנה יי' מצוה והכה הבית הגדול רסיסים והבית הקטן בקעים (שם ו יא). —ד) ובהשאלה, הכה את פלוני, הביא עליו צרה, חרבן, מפלה, וכיוצא בזה: והלכתי אף אני עמכם בקרי והכיתי אתכם גם אני שבע על חטאתיכם (ויקר' כו כד). על כן חרה אף יי' בעמו ויט ידו עליו ויכהו וירגזו ההרים ותהי נבלתם כסוחה בקרב חוצות בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה (ישע' ה כה). והעם לא שב עד המכהו ואת יי' צבאות לא דרשו (שם ט יב). וגם אני החליתי הכותך השמם על חטאתך (מיכ' ו יג). לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו (ירמ' ב ל). יי' עיניך הלוא לאמונה הכיתה אתם ולא חלו כליתם מאנו קחת מוסר (שם ה ג). המאס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא קוה לשלום ואין טוב (שם יד יט). כל מאהביך שכחוך אותך לא ידרשו כי מכת אויב הכיתיך מוסר אכזרי על רב עונך עצמו חטאתיך (שם ל יד). בעון בצעו קצפתי ואכהו הסתר ואקצף (ישע' נז יז). כי בקצפי הכיתיך וברצוני רחמתיך (שם ס י). ולא תחוס עיני ולא אחמול וכו' וידעתם כי אני יי' מכה (יחזק' ז ט). כי אתה אשר הכית רדפו ואל מכאוב חלליך יספרו (תהל' סט כז). גם ענוש לצדיק לא טוב להכות נדיבים עלי ישר (משלי יז כו).—ה) ודבר לא בע"ח, הכהו הברד וכדומ', פגע בו ושבר אותו, וכיוצא בזה: ויך הברד בכל ארץ מצרים את כל אשר בשדה מאדם ועד בהמה ואת כל כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שבר (שמות ט כה).—והשמש: ויהי כזרח השמש וימן אלהים רוח קדים חרישית ותך השמש על ראש יונה ויתעלף (יונ' ד ח). לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש (ישע' מט י). יומם השמש לא יככה וירח בלילה (תהל' קכא ו).—ותולעת את הצמח: וימן האלהים תולעת בעלות השחר למחרת ותך את הקיקיון וייבש (יונ' ד ז).—והכה את הנהר וכדומ': והחרים יי' את לשון ים מצרים והניף ידו על הנהר בעים רוחו והכהו לשבעה נחלים (ישע' יא טו).—ובכלל נגע בו בכח נגיעה חזקה: הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם (שמות ז יז). וירם במטה ויך את המים אשר ביאר וכו' ויהפכו כל המים אשר ביאר לדם (שם כ). נטה את מטך והך את עפר הארץ והיה לכנם בכל ארץ מצרים וכו' ויט אהרן את ידו במטהו ויך את עפר הארץ ותהי הכנם באדם ובבהמה (שם ח יב-יג). והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם (שם יז ו). וירם משה את ידו ויך את הסלע במטהו פעמים (במד' כ יא). הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטפו (תהל' עח כ). ויקח אליהו את אדרתו ויגלם ויכה את המים ויחצו הנה והנה (מ"ב ב ח). ויאמר הך הכפתור וירעשו הספים (עמו' ט א). ובא נער הכהן כבשל הבשר והמזלג שלש השנים בידו והכה בכיור או בדוד או בקלחת או בפרור כל אשר יעלה המזלג יקח הכהן (ש"א ב יג-יד).—ו) הכהו בחלי, בסנורים, בשחין, וכיוצא בזה, הביאם עליו: ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים מקטן ועד גדול (בראש' יט יא). יככה יי' בשחפת ובקדחת ובדלקת ובחרחר ובחרב ובשדפון ובירקון (דבר' כח כב). יככה יי' בשחין מצרים ובעפלים ובגרב ובחרס אשר לא תוכל להרפא יככה יי' בשגעון ובעורון ובתמהון לבב (שם כז-כח). ותכבד יד יי' אל האשדודים וישמם ויך אתם בעפלים (ש"א ה ו). הך נא את הגוי הזה בסנורים ויכם בסנורים (מ"ב ו יח). לכו ונשובה אל יי' כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו (הוש' ו א). ויצא השטן מאת פני יי' ויך את איוב בשחין רע מכף רגלו עד קדקדו (איוב ב ז). ביום ההוא נאם יי' אכה כל סוס בתמהון ורכבו בשגעון וכו' וכל סוס העמים אכה בעורון (זכר' יב ד). —ובדבר וכדומ': כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ (שמות ט טו). אכנו בדבר ואורשנו (במד' יד יב). ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך יי' ויך במחנה אשור מאה שמונים וחמשה אלף וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים (מ"ב יט לה).—ואת התבואה בשדפון וכדומ': הכיתי אתכם בשדפון ובירקון הרבות גנותיכם וכרמיכם ותאניכם וזיתיכם יאכל הגזם (עמו' ד ט). —והכה כף לכף, מחא, לשמחה או לצער: וימלכו אתו וימשחהו ויכו כף ויאמרו יחי המלך (מ"ב יא יב). הכה בכפך ורקע ברגלך ואמר אח אל כל תועבות רעות בית ישראל (יחזק' ו יא). ואתה בן אדם הנבא והך כף אל כף ותכפל חרב שלישתה (שם כא יט). וגם אני אכה כפי אל כפי והניחתי חמתי (שם כב). והנה הכיתי כפי אל בצעך אשר עשית ועל דמך אשר היו בתוכך (שם כב יג).

—הכה גלים בים, הקים: ועבר בים צרה והכה בים גלים והבישו כל מצולות יאר והורד גאון אשור ושבט מצרים יסור (זכרי י יא).—הכה הצמח שרשים, הוציא מקרבו: אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון (הוש׳ יד ו).—הכהו לבו, הרגיש רגש של חרטה על מה שעשה: ויהי אחרי כן ויך לב דוד אתו על אשר כרת את כנף (המעיל) אשר לשאול (ש״א כד ה). ויתן יואב את מספר מפקד העם אל המלך וכו׳ ויך לב דוד אתו אחרי כן ספר את העם ויאמר דוד אל יי׳ חטאתי מאד אשר עשיתי (ש״ב כד ט-י).—הכהו בלשון, הלשין עליו, הוציא דבתו רעה לפני זולתו: ויאמרו לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבות וכו׳ לכו ונכהו בלשון ואל נקשיבה אל כל דבריו (ירמי׳ יח יח).—ובתו״מ: המכה את אביו ואת אחר כאחד (ר׳ יהודה, תוספת׳ יבמ׳ יב ז). היכה את זה וחזר והיכה את זה (שם). אמר קונם אשתי נהנית לי שגנבה את כיסי ושהכתה [1]) את בני ונודע שלא הכתו ונודע שלא גנבתו (נדר׳ ג ב). הכהו חייב לרפאותו (ב״ק ה א). המכה את אביו ואת אמו ולא עשה בהם חבורה (שם ג). נתכוין להכותו על מתניו וכו׳ והלכה לה על לבו (סנה׳ ט ב). הכתה חולדה על ראשה מקום שעושה אותה טרפה (חול׳ ג ג). משל למלך שכעס על בנו והיה מכהו מכה גדולה וכו׳ (ברכ׳ לב.).—והתולעת: תולעת אינה מכה את הארז אלא בפה (מכי׳ בשלח ב ב).—הכהו קוץ, נתחב בבשרו: תלש מלא קומצו הכהו קוץ ונפל מידו לארץ (פסח ד י).—יכך האל, נסח של אלה: האומר יכך האל יככך כן יככך וכו׳ יריע לך זו היא אלה האמורה בתורה (תוספת׳ שבוע׳ ב טו).—הכה בפטיש וכדומ׳: והמסתת והמכה בפטיש ובמעצד (שבת יב א). המכה בקורנס על הסדן בשעת מלאכה (רמב״ג, שם).—החליל מכה, משמיע קולו: החליל מכה לפניהם עד שמגיעים קרוב לירושלם וכו׳ החליל מכה לפניהם עד שמגיעין להר הבית (ביכור׳ ג ג-ד). ובשנים עשר יום בשנה החליל מכה לפני המזבח (ערכ׳ ב ג).—הכה ממנו צרורות, הכה על האבן בפטיש ונתזו צרורות: לסתת שהיה מסתת בהרים פעם אחת נטל קרדומו בידו והלך וישב על ההר והיה מכה ממנו צרורות דקות (רבב״א, אדר״נ ו).—ומצוי בסהמ״א. והכה השמש במים וכדומ׳, פגע ניצוצו בו: שהקשת דבר טבעי נולד מן השמש כשתכה באויר הלח (כלי יקר, בראשי). צדיק אחד היה רוחץ באמבטי במים ואשתו יושבת אצלו והכה זוהר של ראש הצדיק במים אמרה לו אשתו מה זה הזוהר (ספ׳ חסידים, סי׳ תתרנט). ואציג משל מאור החמה אשר מכה אורה בלבנה (של״ה, בית ס). אור השמש המכה בעשר זכוכיות וכל זכוכית צבועה בצבע משונה מצבע שאר תשע הזכוכיות (ר״מ גבאי, עבוה״ק, היחוד יב), ועי׳ ניצוץ.—והקשת פטיש השעון: כמו כלי השעות המכה מעצמו מספר ההכאות כפי מספר השעות (ר״א ביבאגו, דרך אמונה פה.).—ואמר המשורר: ארבע עשרה הכתה המצלה החמישית בשנות חיי חלד, לא יחדל לספור עד אם כלה ארבע הידות כשנות ילד (אד״ס, שיר יום הלדה).—הכה על ראשו, במשמ׳ שאל שאלה קשה, טען עליו טענה חריפה: אמר לו המלך יכול היה להכות על ראשך מכל שאר המצות שאינם ממין המאכל (ר״ש בן וירגא, שבט יהודה ז).—ובחכמת השעורים, הכה מספר במספר, או על מספר, עשה בהם מלאכת הכפל, multiplizieren; -lier; -ly: כאשר נכה השתי אותיות בשלש והוא מספר אותיות המלה השלישית יתרכב מהנה שש מלות וכן כאשר נכה השש מלות בארבע והוא מספר אותיות המלה הרביעית יתרכב מהנה עשרים וארבע מלות ואלו היינו מכים העשרים וארבע מלות בחמש וכו׳ היה מתרכב מהם מאה ועשרים מלה (ר״י א״ת, הלקמה ג). המופת שאנחנו נכה המורכב ממספר גדה״ז במספר ט׳ וכו׳ וג״כ הנה נכה מורכב טדה״ז בכ׳ וכו׳ (רלב״ג, מעשה חושב א יג). הדרך אשר תלך בה בהכאת מספר על מספר וכו׳ הכה המספר הראשון שבטור העליון על המספר הראשון שבטור התחתון וכו׳ אחר כן תשוב להכות המספר השני שבטור העליון על כל מה שבמדרגות הטור התחתון על הסדר (שם ב ב). כי כשתכה עשרה בעשרה יצאו לך מאה וכשתכה עשרה בחמשה יצא לך חמשים וכשתכה חמשה בחמשה יצאו לך חמשה ועשרים (רש״ט פלקיירא, המבקש עה). ואם תכה זה האחד באחד לא יצא לך אלא אחד (מורה המורה א לד). והמדה המסורה מחכמי הדורות בין שיהיה המרובע שוה הצלעות בין שיהיה אורכו יתר על רחבו הוא להכות רוחב המרובע על עצמו ולהכות אורך המרובע על עצמו ולצרפם יחד (שו״ת מהרי״ט ב י). כל נקודה הבאה בשלשה קוטרים ארך ורחב ועמק וכשתכם זה בזה בדרך מספר מרובע הג׳ נעשה ט׳ (פרוש החייט, מערכ׳ האלהות ג).

—הכפע׳, הכה, הוכה, הכתה, הכיתי, הכה, הכו, מכה, מכה, מכים, מכי, תכו, יכו — א) הכה פלוני, שאחד הכהו ביד או בכלי ועשה לו כאב: ויכו שטרי בני ישראל

---

[1]) בקטע כ״י משנ׳ מנק׳ גני׳, ביה״מ שכטר: שהיכתה.

אשר שמו עליהם נגשי פרעה לאמר מדוע לא כליתם חקכם (שמות ה יד). תבן אין נתן לעבדיך ולבנים אמרים לנו עשו והנה עבדיך מכים וחטאת עמך (שם יו).—ובכלי זין וכדומ׳ שגרם מות: אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים (שם כב א).—ב) הומת בחרב וכדומ׳, erschlagen sein; être tué; to be slain: ושם איש ישראל המכה אשר הכה את המדינית וכו׳ ושם האשה המכה המדינית (במד׳ כה יד־טו). ואנשיהם יהיו הרגי מות בחוריהם מכי חרב במלחמה (ירמ׳ יח כא).—ג) נהיתה אצלו מכה, חבורה, שחין וכדומ׳: והאנשים אשר לא מתו הכו בעפלים (ש״א ה יב). על מה תכו עוד תוסיפו סרה כל ראש לחלי וכל לבב דוי מכף רגל ועד ראש אין בו מתם פצע וחבורה ומכה טריה (ישע׳ א ה-ו). ואנחנו חשבנוהו נגוע מכה אלהים ומענה (שם נג ד). ואמר אליו מה המכות האלה בין ידיך ואמר אשר הכיתי בית מאהבי (זכר׳ יג ו).—ד) הכה הצמח, יבש מחם השמש, ובמליצה לעם: הכה אפרים שרשם יבש פרי בל יעשון (הוש׳ ט יו). הוכה [1] כעשב ויבש לבי (תהל׳ קב ה).—ה) הכתה העיר, נלכדה, נכבשה: בא אלי הפליט מירושלם לאמר הכתה העיר (יחזק׳ לג כא). בארבע עשרה שנה אחר אשר הכתה העיר (שם מ א).—ובתו״מ במשמ׳ העקר׳: כענין הזה (הוא) מלעיג על המוכה (רבי, מד״ר ברא׳ פד). וראתה אותו פניו נפוחות וגופו מושבר ומוכה (תנחומ׳ קדוש׳ ח).—מכת עץ, שנתחב עץ וכדומ׳ באותו מקום ונתקו בתוליה: הגדול שבא על הקטנה והקטן שבא על הגדולה ומוכת עץ כתובתן מאתים (ר״מ, כתוב׳ א ג). היא אומרת מוכת עץ אני והוא אומר לא כי אלא דרוסת איש את (שם ז). לא ישא (כה״ג) את מוכת עץ (יבמ׳ ו ד).—מכה שחין, שיש לו שחין רע בגופו: ואלו שכופין אותן להוציא מוכה שחין וכו׳ (אם התנה עמה) מקבלת היא על כרחה חוץ ממוכה שחין מפני שהיא ממיקתו [2] (כתוב׳ ז י). שכך היו מוכי שחין שבירושלים עושין הולך לו ערב פסח אצל הרופא וחותכו עד שהוא מניח בו כשעורה ותוחבו בסירה והוא נמשך ממנו והלה עושה פסחו והרופא עושה פסחו (כריתו׳ ג ח). המכריך סמרטוטין על עיניו ועל שוקיו ואומר תנו לסומא למוכה שחין זה סוף שהוא אומר לאמתו (ר״ע, אדר״נ ג). מתוך שהנשים קוברות שם נפליהן ומוכי שחין זרועותיהם (ר׳ חנינא, כתוב׳ כ:). מעשה במוכה שחין אחד שירד לטבול בטבריא וכו׳ (ר׳ תנחומא, מד״ר ויקר׳ כג). אבא תחנה הסידא נכנס לעירו ערב שבת עם חשיכה וחבילתו מונחת לו על כתפו ומצא מוכה שחין אחד מוטל בפרשת דרכים אמר לו רבי עשה עמי צדקה והכניסני לעיר אמר אם אני מניח חבילתי מהיכן אתפרנס אני וביתי ואם אני מניח את מוכה שחין אני מתחייב בנפשי מה עשה המליך יצר טוב על יצר רע והכניסו למוכה שחין לעיר ובא ונטל את חבילתו (שם קהל׳, נך אכול). — מכת שחין: (האונס) שותה בעציצו אפילו היא חגרת אפילו היא סומא ואפילו היא מוכת שחין (כתוב׳ ג ה). — ומים מכים, מקלקלים, מלוחים, וכדומ׳: המים המוכים פסולים אלו הם המוכים המלוחים והפושרים (פרה ח ט).—ומצוי בסהמ״א, ואמר המליץ: ונלאיתי ראות מכים ומוכים מגוללים בדם נפש טבולים (ר״ש הנגיד, הלי תעה). — ובחכמת השעורים, *הכה מספר במספר, פיעול מן הכה במשמ׳ זו: אלף ותשעה ושמנים פעם מפני שהוא מוכה שלשה ושלשים בשלשה ושלשים (ר״י א״ת, אויד לרבע״ג ז א). כאשר הוכה מספר אחד על מספר מורכב משני מספרים וכו׳ הנה אם הוכה המספר המורכב משני מספרים איזה שיהיו וכו׳ ויוכה מספר א׳ על שטח ב׳ בג׳ ויהיה העולה מספר ה״ד (רלב״ג, מעשה חושב א ט). הדרך למצוא בפעם אחת השרש שכשיוכה במספר מה יבא אל סך המספר הנתון וכו׳ צריך להוציא שרש מעוקב מספר 1540 אך ורק שיותר הימנו סך שכשיוכה השרש במספר 54 יוכל ליגרע הימנו (כתב מפה מיך, בכפי אלס ליס״ר מקנדיא).

—נפע׳, נכה,—כמו הכה, נכה בחרב וכדומ׳: הבו את אוריה אל מול פני המלחמה החזקה ושבתם מאחריו ונכה ומת (ש״ב יא יה).

— פע׳, נכה, נכו, נכתה,—נכה הצמח, נשבר ונתקלקל ע״י הברד וכדומ׳: והפשתה והשערה נכתה (בברד אשר ירד) כי השערה אביב והפשתה גבעל והחטה והכסמת לא נכו כי אפילת הנה (שמות ט לא-לב).—ואמר המשורר: שכורת יגוני חטאים נכתה, ומאז בבתי כלאים הושתה (רמב״ע, יה אשר אספון).

—פע׳, *נכה, מנכה, וכו׳,—נכה כך וכך מהסכום, הפחית, החסיר, abziehen; déduire; deduct: והמת יהיה לו לניזק וכו׳ מגיד ששמין דמי נבלתו ומנכה לו דמי נזקו (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ יא). דבר שהנפש קצה בו מה שאכלו אכלו יחזיר להן את הדמים ודבר שאין הנפש קצה בו ינכה להן את הדמים (רשב״א, תוספתי מע״ש

—[1]) כך הנסחה בכל ספרי הדפוס, ובקצת כ״י (שטה, בתנ״ך גינצבורג מהד׳ חדשה) הכה.—[2]) במדב״ם ממקאתו.

ג יב). מכר לו יד כמות שהיא וראש כמות שהוא ובני מעים כמות שהן נותנן לכהן ואין מנכה לו מן הטבח את הדמים לקח הימנו במשקל נותנן לכהן ומנכה מן הטבח את הדמים (שם חול' ט ח-ט). המקבל שדה מחברו והיא בית השלחים או בית האילן יבש המעין ונקצץ האילן אינו מנכה לו מן חכורו (ב"מ ט ב). המקבל שדה מחברו ואכלה חגב או נשדפה אם מכת מדינה היא מנכה לו מן חכורו (שם ו). בית כור עפר אני מוכר לך מדה בחבל פיחת כל שהוא ינכה הותיר כל שהוא יחזיר וכו' בסימניו ובמצריו פחות משתות הגיעו עד שתות ינכה (ב"ב ז ב-ג). אמר מכור לי בני מעיה של פרה והיו בהן מתנות נותנן לכהן ואינו מנכה לו מן הדמים (חול' י ג). קרבן שמכשירה לו כגון זבה ויולדת הרי זה מביא משלו ואין מנכה מכתובתה וקרבן שאין מכשירה לו וכו' הרי זה מביא משלו ומנכה מכתובתה (מד"ר במד' ט). כמי שמנכה אחד מעשרים וארבעה לסאה (שם כ).—ובהשאלה, נִכָּה לו מזכיותיו: אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושין לו נס וכו' ואם עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו (ר' ינאי, שבת לב.).—ומצוי בסהמ"א: מי שהיה בידו משכונו של עני אם היה שכרו יתר על פחתו כגון קרדום ומסר וכיוצא בהן ה"ז מותר להשכירו ומנכה שכרו תמיד בחובו (רמב"ם, מלוה ולוה ג ח).

נָכֶה, ת"ז, סמי' נְכֵה,—א) נְכֵה רַגְלַיִם, חִגֵּר, פִּסֵּחַ וכדומ': וליהונתן בן שאול בן נְכֵה רגלים בן חמש שנים היה בבא שמעת שאול ויהונתן מיזרעאל ותשאהו אמנתו ותנס ויהי בחפזה לנוס ויפל ויפסח (ש"ב ד ד). ויאמר ציבא אל המלך עוד בן ליהונתן נְכֵה רגלים (שם ט ג).—ב) בהשאלה, נְכֵה רוּחַ, עָצֵב, שָׁפָל, מְדֻכָּא: ואל זה אביט אל עני וּנְכֵה[1] רוח וחרד על דברי (ישע' סו ב).— ואמר המליץ: ואני נכה רוח בנתי בנקודו, ואמצאה כתוב סודו ומוסדו (ראב"ע, הקד' יסוד מורא).

נֵכֶה[2], ש"ז, מ"ר נֵכִים,— קנתרן, מי שמציק לחבריו בדבריו וכדומה, Spötter; taquin; mocker: ובצלעי שמחו ונאספו נאספו עלי נֵכִים[3] ולא ידעתי קרעו ולא דמו (תהל' לה טו).

[1]) קצת החדשים מגיהים הגהות מתחלפות.

[2]) עי' הערה הבאה.—[3]) השבעי' תרגמו μάστιγες, ר"ל מַכִּים. סומכוס πλῆκται, ר"ל מְיַסֵּר ומוכיח. ת"י: רשיעיא דמככין לי במילהון. מנחם חברו עם נכה רגלים ונכאים. רש"י: אנשים פסחים. ראב"ע: נכים תאר על משקל מתים והוא מגזרת ונכה רוח כמו גאים ויש אומרים כמו נכה רגלים. ע"כ. והחדשים מגיהים נכרים, נְכֵאִים וכדומ'.

נכו,—בלשון העם של תקוע כמו נכה: ותאמר (האשה התקועית) אבל אשה אלמנה אני וימת אישי ולשפחתך שני בנים וינצו שניהם בשדה ואין מציל ביניהם וַיַּכּוּ האחד את האחד וימת אתו (ש"ב יד ה-ו).

נכוח, וכו',— עי' נכח.

***נִכּוּי**, ש"ז, — שה"פ מן נִכָּה, במשמ' נכה לו מדמיו וכדומ': אם משכן חצירו וכיוצא בה בנכוי ה"ז אבק רבית משכן שדהו בנכוי ה"ז מותר כיצד הוא הנכוי כגון שהלוהו מאה דינרין ומשכן לו בהן חצירו או שדהו ואמר לו המלוה הריני מנכה לך מעה כסף בכל שנה בשכר קרקע זו כדי שיהיו כל פירותיו שלי (רמב"ם, מלוה ולוה ו ז). הורו מקצת גאונים שכל משכונא שאין בה נכוי כלל הרי היא רבית קצוצה (שם ח). מוכר לו בנכוי (ספר המספיק לתנאי' יהוד', ערך נכה). ראובן ושמעון קנו סחורה בשותפות וכו' ואחר שקנו שאל ראובן מה ריוח יש אם נותנים מעות מיד השיב הסוחר ד' פרצענט נכוי (שאלת יעבץ א לה).—ובהשאלה: יתנחם תחלה בצדוק הדין כאשר אמרתי ואחר כן בנכוי עונותיו ובשכר הצפון לעולם הבא (ר"י א"ת, כנורי ג יא).

נָכוֹן,—עי' כון.

***נִכּוּשׁ**, ש"ז,—שה"פ מן *נִכֵּשׁ: לחריש לעידור ולניכוש ולכיסוח (ספרא, בהר א). יד הקרדום של נכוש[1]) חמשה (כלים כט ז). בקורדום של ניכוש (ירוש' מגי' א ט). כיון שהגיע (אברהם) לסולמה של צור ראה אותם עסוקים בנכוש בשעת הנכוש בעידור בשעת העידור אמר הלווי יהיה חלקי בארץ זו (ר' לוי, מד"ר בראש' לט).— ובסהמ"א: הניכוש והחיפוי בכלאים (ר"ח מו"ק ב:). דלא נשכר עמו אלא לניכוש ועידרו וכשהגביה המציאה אין זו ממלאכת בעל הבית וקנאה פועל והוא ינכה לו משכרו שכר פעולת ניכוש ועדור כל שעת הגבהה (רש"י ב"מ י.).

נכח, ממנו נֹכַח, נֵכַח, נְכֹחַ, נָכֹחַ, נְכֹחָה, *נִכְחוּת, *נִכְחִי, *נְכֹחִי, *נִכְחִיּוּת.

נֹכַח, תה"פ,—לְנֹכַח דָּבָר, ממולו, בפניו ממש, gegenüber; vis-à-vis; opposite: ויצג את המקלות אשר פצל ברהטים בשקתות המים אשר תבאן הצאן לשתות לְנֹכַח הצאן

[1]) כך בנסחי' הדפו', ובכ"י נכיש, וכן בסדב"מ. ובמשנ' עם גוף הערבי של פרוש הרמב"ם נכש.

ויחמנה בבאן לשתות (בראש׳ ל לח). ויעתר יצחק ליי׳ לנכח[1] אשתו כי עקרה הוא (שם כה כא).—ונכח דבר, כמו זה, העמיד דבר נכח דבר: ושמת את השלחן מחוץ לפרכת ואת המנרה נכח השלחן (שמות כו לה). וישם את המנרה באהל מועד נכח השלחן (שם מ כד). ויצא (הגבול) אל גלילות אשר נכח מעלה אדמים (יהוש׳ יח יז). ויחנו אלה נכח אלה שבעת ימים (מ״א כ כט). והמלך היה מעמד במרכבה נכח ארם (שם כב לה). ותעמד בחצר בית המלך הפנימית נכח בית המלך (אסת׳ ה א). — ונכח לדבר: הגלגל אשר נכח למעלה אדמים (יהוש׳ טו ז).—ועד נכח לדבר: ופאת ים הים הגדול מגבול עד נכח לבוא חמת (יחזק׳ מז כ).—בא עד נכח מקום פלוני: ויבא עד נכח יבוס היא ירושלם (שפט׳ יט י). כתרו את בנימן הרדיפהו מנוחה הדריכהו עד נכח הגבעה ממזרח שמש (שם כ מג). — נכח יי׳ דרכו, דרכו רצוי ליי׳: ויאמר להם הכהן לכו לשלום נכח יי׳ דרככם אשר תלכו בה (שפט׳ יח ו). — הדבר היה נכח פניו, ראה אותו, ידע אדות הדבר: ואני לא אצתי מרעה אחריך ויום אנוש לא התאויתי אתה ידעת מוצא שפתי נכח פניך היה (ירמ׳ יז יו). האנשים האלה העלו גלוליהם על לבם ומכשול עונם נתנו נכח פניהם (יחזק׳ יד ג).— עשה דבר נכח פני פלוני, בפניו, שהוא רואה זאת: קומי רני בליל לראש אשמרות שפכי כמים לבך נכח פני אדני שאי אליו כפיך על נפש עולליך (איכ׳ ב יט). —ונכח עיניו, כמו״כ: כי נכח עיני יי׳ דרכי איש וכל מעגלתיו מפלס (משלי ה כא). — עיניו הביטו לנכח, ממול פניו: עיניך לנכח יביטו ועפעפיך יישרו נגדך (שם ד כה). — ואמר בן סירא: עם אכזרי אל תלך [בדרך] פן תכביד את רעתך כי הוא נוכח פניו ילך ובאולתו תספה (ב״ס גני׳ ח טו).—ומצוי בסהמ״א: באם אזן לעין החרש נא ומה תוכל ולך צרך לאורים, ולא תראה לבד מה יש לנכח וממשלתי בכל ששה עברים (ראב״ע, חדשים מעשי אל). והיו מתפללין נכח[2] המקדש בכל מקום שיהיה (רמב״ם, תפלה א ג). היה עומד בחוצה לארץ מהזיר פניו נכח[2] ארץ ישראל ומתפלל (שם ה ג). ראוי לכל משכיל להכניע לבו ועם יצרו יהי נוכח, ובעת בסתר יחשב לעשות עון ישוה יוצרו נוכח (ר״י חריזי, הענק, אות נ).— ובפרט בחכמת ההנדסה: והקו הישר אשר אין בו עקמימות הוא הנמשך לנוכח הנקודות העומדות על תכליתו אחת אל אחת (ראב״ח הנשיא, המשיח׳ והתשבר׳ א ז). והזוית השטוחה היא פרוד שני קוים שנפגשו על נקודה אחת ונפרדו מעליה לשני צדדין שאינן על נוכח אחד (שם ט). הקו הישר הוא המתוח בנוכח כל אחת משתי הנקודות (הקד׳ איקלידוס, כ״י ביה״ס כזתנסי ברומא). — ובחכמת התכונה, נכח הראש, הנקודה בשמים כשהשמש עמדת שם ממש נכח ראשנו ואין להגופים שום צל: ובהיות החמה בנקודות ההן היא עוברת על נקודת נכח הראש במקום ההוא ולא יהיה לכל גוף עומד בפני החמה צל כלל (ראב״ח הנשיא, צוה״א א ח). שעגולת אבח״ז הוא דמות אופן חצי היום של אחד מהמקומות האלה שעל קו השוה ונקודת א ממנו היא נקודת נוכח הראש לשם (ר״י הישראלי, יסו״ע ב יא). אחוג הצורה פ״ט הזאת החקוקה בשטח אחת העגולות הנוכחיות שכבר ידעתן והן העוברות על הנקודה נכח הראש ונצבות בשטחיהן לפי כן על שטח האופק כמו עמוד (שם ג י). וזה הקשת כל זמן שהוא קרוב לנקודת ד׳ והוא מקום השקיעה הוא מתגדל וכל זמן שהוא מתקרב אל נקודת א׳ והוא נכח הראש הוא מתמעט (ר׳ עובדיה בר׳ דוד, פי׳ קדוש״ה להרמב״ם יז ו).—ונכח הקדקד, כמו נכח הראש: הקו הישר הנמשך במחשבה בין מרכז האופק ובין הנקודה מהרקיע שנוכח הקדקד וכו׳ והנקודה מהרקיע שכנגד נקודת נוכח הקדקד הקבועה באמצע הרקיע שמתחת (ר״י הישראלי, יסו״ע ב ד). והקשת ר״ל קו העגול היוצא מן האופק על יושרו ממטה למעלה בעקמימות הגלגל עד נקודת נכח הקדקד שהוא חלק הד׳ מכדור הרקיע נקרא עגולות הגובה (ר״ד גנז, נחמ׳ ונעים ב לה).—נכח השמש, נכח הלבנה: השער החמישי בידיעת מקום נכח השמש כשתרצה לדעת זה מנה ממקום השמש עד השלמת ששה מזלות וכו׳ ובמקום שישלימו ק״פ מעלות שם הוא הנוכחי ועוד תגיע לידיעת הנוכח כשתשים מקום השמש בקו השוה והמעלה שתמצא כנגדו בקו השוה הוא הנוכחי והטעם בלקיחת הנוכח שמן הנוכח תלקח השעה בעלות השמש (ראב״ע, כלי נחשת ה). גם יעשה ככה במעלות נכח הלבנה ויחסר המעט מהרב אז ימצא קשת היתרון (שם, אגר׳ השבת ב).—ובמשמ׳ קו מקביל, Parallèle: ואולם המדינות אשר להם רוחב אחד יהי׳ אעפ״כ לכל אחת נכח אחר (ישראל זאמושץ, בסוף הכוזרי נצח ישראל, בפרוש

---

[1]) כך רב המפרשים. אבל, אולי כאן במשמ׳ נכח (a בערבי בענין הנשואים של אשתו.—[2]) בגמ׳ (ברכ׳ ל. כנגד ארץ ישראל, כנגד בית המקדש.

(a نكح

לגמ' ברכ' ג.).—ובחכמת הדקדוק, הגוף שהמדבר מדבר לו: והנו"ן סימן המדברים בעד נפשם והתי"ו סימן לנוכח (ראב"ע, צחות ב.). וכיוצא בזה תשמש על כל מוסף על השרש מצד הקנינים זכר ונקבה רבים ורבות נמצא ונעלם ונוכח כפי בחינת אלו הכללים (תרג' פי' יצירה לאבו סהל בן תמים סד.). טורף נפשו באפו הלמענך תעזב הארץ הנה פסוק זה מתחיל שלא לנוכח ומסיים לנוכח (ר"מ אלשיך, איוב יח ד). או שיספר הענין על גוף השומע שעמו ידבר הנקרא נוכח כמו אתה גדול (כ"ז, תלי"ע, סי' קג). הגוף ג"כ שלשה מדבר בעדו וכו' נוכח כאשר גוף השומע נושא המשפט (שם ריט).

נֹכַח, ש"ז, בכנ' נִכְחוֹ, — עמד נִכְחוֹ, כמו נֹכַח, לְנֹכַח: דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירת בין מגדל ובין הים לפני בעל צפן נִכְחוֹ תחנו על הים (שמות יד ב).—נִכְחוֹ הלך, לְנֹכַח פניו, לא לאחור: הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך שער נגב והבא דרך שער נגב יצא דרך שער צפונה לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נִכְחוֹ יצאו (יחזק' מו ט).

נְכֹחַ, ש"ז, נְכֹחוֹ, — הלך נְכֹחוֹ, הלך בדרך יָשָׁר: יבוא שלום ינוחו על משכבותם הלך נְכֹחוֹ (ישע' נז ב).—ובסהמ"א במשמ' קו ישר שאינו נוטה הנה או הנה, מביט נְכֹחוֹ, יורד נְכֹחוֹ: וכל זמן שמשפע אותה (את שפופרת ההבטה) כקצב השיפוע ההוא ומביט בה צופה ממקומו אלפים אמה נכוחו לא חסר ולא יתר (תשו' הגא', הרכבי, סי' כח). עשב השדה וכו' ואינו נוטה (שרשו) אילך ואילך אלא יורד נכוחו (ר"ת ביצ' כה:). במחתך נכוחו (ערוך, ערך הלס).

נָכֹחַ, ת"ז, מ"ר נְכֹחִים, — דָּבָר נָכֹחַ, דברים נְכֹחִים, טובים וישרים: כֻּלָּם נְכֹחִים למבין וישרים למצאי דעת (משלי ח ט).—ואמר המשורר: תנו ציץ לשירות ומלות נכוחות, לאוחז בתבל קצוות ורוחות (רמב"ע, פתי' התרשיש).—ובסהמ"א, דעת נְכֹחָה וכיוצא בזה: והפרוק הזה פרוק ברור ונכון ונכוח הוא (תשו' רס"ג, תורתם של ראשוני' ב א). וכל דבר שצפה חשב בו מחשבה נכונה בדעת נכוחה (הוא, תשו' הגאו', ליק לט). לפרש כדין וכתורה הענין הזה כהוגן וכשורה בדרך נכוחה וישרה (ראב"ח הגשית, הקד' המשיח' והתשבר'). אע"פ שמקצת ראיות שהביא על ביטולו אינן נכוחות אלא שהגט בטל מכל מקום (שו"ת הרי"ף כח). ובתלמיום למד בספרו והראה דרך נכוחה לידיעת מדת אחת אחת מקשתי שנוי מראה הירח (ר"י הישראלי, יסו"ע ג י).—ובמשמ' קו ישר, שאינו נוטה הנה והנה: חצובה הוא עשב שבו תיחם יהושע תחומין לישראל את הארץ ובוקע ויורד מכוון דרך נכוחה עד התהום (ר"ת ביצ' כה:).

נְכֹחָה, ש"נ, מ"ר נְכֹחוֹת, — דָּבָר יָשָׁר וטוב: ולא ידעו עשות נְכֹחָה נאם יי' האצרים חמס ושוד בארמנותיהם (עמו' ג י). כי כשלה ברחוב אמת ונְכֹחָה לא תוכל לבוא (ישע' נט יד).—נְכֹחוֹת, דברים ישרים: אשר אמרו לראים לא תראו ולחזים לא תחזו לנו נְכֹחוֹת דברו לנו חלקות חזו מהתלות (ישע' ל י). יחן רשע בל למד צדק בארץ נְכֹחוֹת יעול (שם כו י).—ומצוי בסהמ"א: ומרשות והוד מלך ברהה, דרוש צדק ובקש לך נכוחה (רס"ג, יגלה הא'). היה עושה נכוחה עם שבחה, ומאנשי בליעל ברחה (שם). למען בה אנוש אוהב נכוחה ולב לוכד בערמתו ערומים (רמב"ע, תרשיש ט סט). יען עברו ברית ועשו נבלה, ואזנם משמע נכוחות ערלה (שלמה אבן גיאת, בתוהי ובדיכתי). יסוד כל יסוד וסוד כל סוד ועיקר כל עיקר ועלת כל עלה ומעין הנכוחה ומוצא האמונה (ר"י חריזי, תחכמ' יד). לבי נשה לך מנתיב החטאים ונתיב נכוחה ואמונה אורך (הוא, הענק, אות ג).

°נַכְחוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא נֹכַח: וכן נאמר כי מפני שכמות התנועה מתהווה בהתהווה על נכחותה הנה יחויב שיתוסף הכמות מה שהתמידה הויית התנועת (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א יב). ובזה יתבאר שלא יהיה הפסד השעה בשעה אחת היא אחריה אבל תפסד על נכחותה בשעתה (שם שם כ). לפי שהזמן הוא מדובק ומתהוה בהתהוות התנועה על נכחותה (ר"ח קרשקש, אור ה' ג א ג). שהזמן הוא מדובק מחלקיו וכמותו מתהוה בהתהוות התנועה על נכחותה כמו שכמות חלקיו הוא מתהוה בהתהוות התנועה (אברי שלום, נוה שלום א יח). למצוא ברקיע השמיני הנקודה הנוכחות לציר הצפוני שבגלגל התשיעי (ר"ד גנז, נחמ' ונעים א כו).

°נָכְחִי, נוכחיי, ת"ז, מ"ר נָכְחִיִּים, — מה שהוא נֹכַח לדבר, נגדו: וראוי שתדע כי משוה היום עם הד' עיגולים הקטנים נקראו העיגולים השוים הנוכחיים וכו' ולזה נקראים עיגול משוה היום השוה והנוכחיי עגול מקום עמידת השמש הקייצית השוה והנוכחיי (ראב"ח הגשית, אספירא ב). בסבוב הגלגל שהוא יבקש שלמות יחסר לו כדי שיהיה נכחי לכל צד (ר"י א"ת, כוזרי ה יד). וכשידומה שיש אנשים נוכחיים אלינו למטה מן הארץ הנה המעלה שלהם היא המטה שלנו (ר"י אברבנאל, שמים חדשים ג). — ובמשמ' נמצא במעמד לפניו, gegenwärtig; présent; present: ודע כי המוכיח את מי שאינו נוכחי והלומד את מי שאינו למד

במנגן אל המתים או כצועק אל הצלמים (ר״י א״ת, תקון מדה״כ לרשב״ג, שער הזולות דרך יברה). ובמשמ׳ של עכשיו, של הזמן שאתה בו: ואחרי שההויה הנוכחית התחיבה קשור והשתלבות איכיות האדם והעולם באופן הנוכחי כבר הסכלת לשאול וכו׳ (רפ״פ, ארבע כוסות, כוס תנחומ׳ ב). — ונרדף עם מוכ״ז: הנה קח את ברכתי אשר הובאת לך על ידי הנוכחי רבי פלוני יצ״ו (קובץ אגרות בוקסטרוף 320). מכתב רופ״מ הגיעני יום שלשום ע״י הנוכחי וראיתי שאלתו שאלת הכם וכו׳ (תשו׳ ר״ע איגר, סי׳ לז). — ובמשמ׳ הדָבָר שהוא נכח לעינינו, שעומד לפני עיניך, Gegenstand; objet; object: ואלה הכחות מתחלפים לפי הנכחיים (אובשיי בלעז) כלומר כשכח ימצא נכחי הראות יהיה כח חוש הראות (ר׳ הלל, תגמ׳ הנפש א ז). כי מלת להשכיל היא מורה על הפעֻלות דבר וכו׳ במקרה התחברו אל דבר אחר זולתו ר״ל אותו שהוא נוכחי שלו אובייטו בלעז כמו הצבע אל הראות וזה הנוכחי לשכל שיקרא בו משכיל הוא נקרא מדמה (בס). שההפרש שיש בין העיוני והמעשי הוא רק לפי הנוכחים (אוביוטו בלעז) (שם ב א).

***נִכְחִי**, ת״ז, לנק׳ נִכְחִית, מ״ר נִכְחִיִים, נִכְחִיּוֹת, — מקביל, parallèle: והקוים הנכוחיים הם קוים שיהיה המרחק ביניהם שוה ושמור במשיכתן ואין אחד מהם פוגש את חבירו בהלוכו ואלו היית מוליך אותם לאין סוף והקוים אשר אינם נכוחיים הם קוים שאין המרחק ביניהם שמור לעולם (ראב״ח הנביא, המשיחה והתשברי א יב). מרובע ארוך והוא אשר ארכו עודף על רחבו ושתי צלעי ארכו ושתי צלעי רחבו נכוחיות ושוות זו לזו (בס יט). מכאן גזרו הפילוסופים ואמרו כל משלש שיצא ממרבע נכוחי ותהיה תושבת המשלש צלע האחת מהמרבע וראש המשלש מגיע אל הצלע הנכוחית לה הוא מחצית המרבע (שם לח). והמשלשות והמרבעות הנוכחיות אשר הן בקומתן שוות (שם מה). הולכות על סדר בקו ישר ונכוחי (המאירי על משלי יו).

***נִכְחִיּוּת**, ש״נ, — סגולת מה שהוא נִכְחִי: ונתאמת שהמחשבה הגוזרת שיש שם (אצל קו המשוה) יציאה מן השווי בסבת קרבת השמש היא מחשבה נפסדת כי נכחיות השמש שם יש לה פחות היזק ושנוי לאויר מקרבתה הנה (קאנון א א ג א). שוכני האקלים הרביעי, כי לא ישרפו בהתמדת נכחיות השמש לראשיהם (בס). חזק הכעס והגבורה וטיב ההכנה ונכחיות העיון (שם ג יא א ג). הנה הרחם יקרה לו שיטה אל אחד צדי האשה ויסור פי הרחם מהנכחיות אשר יוצק עליה הזרע (בס כא ד ס). ושאין נכחיות השמש שם שורף כמו שישרוף בהתמדת הנכחיות והקורבה לנו (ר״י אברבנאל, בראש׳). הקשת הוא דבר טבעי יתילד מנכחיות השמש והכאת נצוציו בדבר הלח (שם, נח). וראה השמש יורד להכנס תחת הארץ בנכחיות גבעון (הוא, יהוש׳ י יב). תניח קרן המציצה תחת צידי הכסלים על נכחיות הנחיר אשר ממנו יזול הדם (פרקי משה ט). השמש בהיותו בעגולת סרטן כי אז יהיה נכח ראשנו ולכן יחמם אותנו הרבה לנכחיותו כי באים ניצוציו ביושר (ר״מ אלגבילה, ראש׳ דעת סג:). ושום פגישה לא תעשה אלא מנוכחיות גבולים כלומר נקודה לנקודה ושטח אל שטח כאשר ימששו ויגעו זה בזה (ר׳ הלל, תגמ׳ הנפש, בסוף). שבמקום קו השוה נכחיות השמש שם בשווי (ר״י פרובינצלו, שו״ת בדבר למוד החכמות, ד״ה כה). לפי שיכה השמש על ראשם בעת הנכחיות וכו׳ שנכחיות השמש בשוכני תחת הקו השוה יותר מעט מזיק וכו׳ שיותר יתרחק השמש כשיתחיל לנטות מהנכחיות (רש״ט ספרוט, עין כל, כ״י ביהמ״ד בכטר). — ובמשמ׳ תפנית, direction: שהמרגלים יבואו ויגידו לו ענין יריחו לדעת אם ראוי לעבור נגדו או לעבור הירדן בצד ונכחיות אחר (ר״י אברבנאל, יהוש׳ א יא). — ובמשמ׳ התנגדות: שהתפלל (יצחק) והעתיר על ההתנגדות והנכחיות שהיה לה כי עקרה היא (מדרשי התורה, אנבלמה אשתרוק, הוצ׳ עפשטיין). — ובמשמ׳ הִמָּצֵא לפני פלוני, Présence: שהחושים לא ישיגו מוחשיהם אלא עם מקרי הגשם וכו׳ וגם יצטרך עם זה שיהיה המוחש נכחם ובכלים גשמיים ואמנם כח המדמה אע״פ שאינו צריך לנכחיות המוחש הנה הוא יצייר כל מקרי הַגשמים (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 37).

***נְכִי**, ש״ז, — כמו נִכּוּי: (אשה שנגפוה ויצאו ילדיה) רבי יוסי אומר (מנכין מדמי ולָדות) נכי[1] חיה (מה שהבעל היה צריך לשלם שכר מילדת) בן עזאי אומר נכי[2] מזונות (שהיה צריך להוציא יותר למזונות אשתו בימי קשויה) (ב״ק נט.).

---

[1]) כך בנסח׳ הדפו׳, ובכ״י גבי, עי׳ ד״ס. ואמרו בגמ׳ שם: מ״ד נכי חיה כ״ש נכי מזונות ומ״ד נכי מזונות אבל נכי חיה לא דאמר ליה אתתא דידי פקיחא היא ולא מבעיא חיה. ע״כ. ועי׳ הערה לקמן. — [2]) בתוספתי (שם ט ג) וירוש׳ (שם ח א) הובאו דברי בן עזאי בענין מי שעשו לו חבורה וכו׳ וע״ז אמר בן עזאי: נותן לו נכי מזון (כך בכ״י וינה, ובכ״י א״פ דמי ניזק, ובספרי

נְכִיָּה, ש"נ,—כמו נִכּוּי, נִכָּיוֹן: מנכה לו כמנהג נכיית המקום (רמב"ד, השג' רמב"ם, הלכ' מלוה ולוה ו ב).

נִכָּיוֹן, ש"ז,—כמו נִכּוּי: כל נושה בם לא יחשב לו לרבות יותר מן ששה למאה לשנה כדת המדינה ומי שלקח יותר מזה יחשב המותר על נכיון הקרן (ר"י סטנוב, דברי ריבות כב). למהר להחיש את הפאס לידי וכו' והכסף אחרי נכיון הוצאותיך (מא"ג, דביר ב, מכת' טו). גם את עשרה רו"כ וכו' קבלתי לנכיון על עשרים רוא"ם אשר אני נושה בו (הוא, קרית ספר לג).

***נִכּוּשׁ**, ש"ז, — כמו נִכּוּשׁ: שכרו לנכש וכו' גמר נכישו[1]) בחצות היום לא יאמר לו בא ונכש בשדה אחרת וכו' וכן הוא שגמר את חרישתו בחצי היום לא יאמר לו הריני חורש בשדה פלונית גמר את נכישו[1]) בחצי היום לא יאמר לו הריני מנכש עמך בשדה פלונית (תוספתי ב"מ ז ו). יד הקרדום של נכיש[2]) חמשה (כלי' כט ז).

א. ***נְכִיתָה**, ש"נ,—בה"פ מן *נָכַת: נכיתה[3]) שנכת מסנחריב ובזה שבזו מסנהריב (מד"ר בה"ב, מגלוני).

ב. **נְכִיתָה**[4]), ש"נ,—כמו נכוי, נכיון: ומשכנתי אצלו בהם כל אותה חצר פלונית משכונה גמורה מהיום ולאחר ארבע שנים בנכיתה כך וכך (שו"ת הרי"ף רכט). יהא רשאי לירד במשכונה זו שמשכנתי לו ולאכול פירותיו בנכיתת כך וכך בשנה (ספי' השטרות לר"י ברצלוני מב).

נכל[5]), ממנו נוֹכֵל, נֵכֶל, נָכַל, נִכְלָה.

נֵכֶל, ש"ז, מ"ר בכנ' נִכְלֵיהֶם,—זמם רע של ערמה ותחבולה, deceit ; astuce ; Arglist : כי צררים הם לכם בנכליהם (במד' כה יח). — ומצוי בסהמ"א: שההרכבה הרוכבת בשכל, אשר הוא נולד מכח הנשמה ואין בו נכל (מנחם גיאני הקראי, מכתב לר"ד הבבלי, לקו"ק, נספח' 47). כי השכל, אשר בו מכל אבקת רוכל, ואין בו נכל, יבדל מן המורגש, ועמו לא יקרב ולא יגש (הוא, מכתב לקהל' קהיר, שם 50). וטמנו פח ללכדהו וארבו לו כמו חיה, והיו לו בנכליהם כסנבלט וטוביה (ר"ש הנגיד, הכמות פלוליה). בחמי לבי נמס, כי הר חטאים עומס, עורי רגע וימאס, נכל עולם ייגע, ולשים בחבלו יגע, ושמחת חנף עדי רגע (רמב"ע, התבוננו ודעה). יבקע כשחר אור צר ואורי נעלם, והיום הזה הלמוני צרי בנכלם, ועל ארצי שאון ככפירים בבקשם אכלם (ראב"ע, איך אוכל). מה אדבר לו אדעה כי לא לי שבילי, אך כפי יכלו יעזוב נכלו איש אוילי (הוא, אל אמת). וגדודי עוני באורם קלוני וצלוני, ואחרי סלוני סילוני וסלוני, ובנכליהם נכלוני, ומלדה ומבטן שכלוני (ר"י חריזי, תחכ' יד). ויתמה לבי לשכלו ונכלו, ולא מצאתי מענה להשיב לו (שם ל). כי תמצא בו מרמת שועלים, וגנבות חתולים, ועזות כלב, ונכל דוב אורב, וטמאת עורב (שם מו). רבת צררוני בני ימים גם צררו אותי במו נכלם, צורי חמל על דל ויום דינך אל נא יהי שב ממך נכלם (הוא, הענק, אות נ). על כן אמרתי אליך כי כל הנשים בוגדות וכל הנפשות מצודדות והנני מגיד אליך מעט מבגידותיהן ונכליהן (ר"י בן זבארה, ספי שעשוע' ב). כאשר יעשה בלע ובכר וזולתם אשר בשקריהם ובפחזותם ובערמת מליהם ובדיהם ונכליהם יבואו אל החולה ויביטו אל פניו ויפתחו את עיניו ויסירו את צפרניו להפחידו ולהחרידו ולקרב יום אידו (שם י). פועל אותות ומסות, שחק עליהם לנסות, איך נכליהם להמסות, כל אשר יזמו לעשות (מנחם בר מכיר, שבת ב חנכה, אין מושיע). צפתה עין שכל, ערום מנכל (נשמת לפסח, הגדה מצוירת ומנקדה, כ"י בריט"מ). אם את בתחבולות תבא ובנכל לבלום ברסן את פיהם ידומו (כהנת אברהם א לב ט). אין הכמה במזמות רשע ולא שכל בנכלי מרמה (ב"ז, תרג' ב"ס יט כה). בלילות יראו נכלי צבוע, מסכנות מתעשר מעגלי הבורח (יל"ג, בירת בלילה).

נָכַל,—קל לא נמצא.

—התפ', הִתְנַכְּלוּ, לְהִתְנַכֵּל,—הִתְנַכֵּל את פלוני לעשות לו דבר, התחכם וזמם מזומות של תחבולה על פלוני: ויראו אתו (בני יעקב את יוסף) מרחק ובטרם יקרב אליהם וַיִּתְנַכְּלוּ אתו להמיתו (בראש' לז יח). — והִתְנַכֵּל בפלוני במשמ' זו: הפך לבם לשנא עמו לְהִתְנַכֵּל בעבדיו (תהל' קה כה).—ובסהמ"א: כאיש שיתנכל את איש להרג, או לגנוב ממונו בלילה (ר"ש א"ת, מו"נ ג יב). חייב כל משכיל להסתכל בטובת בני אדם ורעותיהם וכו' לפקוד

הדפו' זכי מזון, ובירוש' נכאי מזון), ושאלו בגמ' ירוש' שם: מהו נכאי מזון בקדמיתא הוינא אכיל טלופחין וירק וכדון לית בי מיכל אלא ביעין ותרנגולין ומה דו אמר יהבין ליה. ע"כ. ולפי זה הכונה בנכי מזון היא שהחובל נותן לנחבל ההבדל שבין מזון פשוט למזון טוב ומבריא.

[1]) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ, ובספרי הדפוס ניכוש, נכושו. — [2]) כך בכ"י ובמדב"מ. ובספרי הדפוס נכוש, עי' הערה לערך נכּוּשׁ.

[3]) בקצת ספרים נכתה.

[4]) בארמ' נכייתא: האי משכנתא באתרא דמסלקי לא ניכול אלא בנכייתא וצורבא מדרבנן אפילו בנכייתא לא ניכול (ב"מ סז:).

[5]) בארמ' וסורי' ערם ומחבל תחבולות.

האויבים בהיזק והמתנכלים בדחות נכליהם (רש״ע פלקיירה, המבקש מט). וימלוך בנו תחתיו דון יואן וכו׳ ויתנכר לכל אוהבי אביו וכו׳ ויתנכל אליהם לאמר בני מות אתם כי קשרתם עלי כלכם לתת אותי ואת ארצי בידי מלכי ספרד (ר״י אברבנאל, הקד׳ פרושו לנביאי ראשונ׳).

—פע׳, נִכְּלוּ,—נִכֵּל לפלוני בִּנְכָלָיו, התנכל לו, חבל לו תחבולה רעה: כי צררים הם לכם בנכליהם אשר נִכְּלוּ לכם על דבר פעור (במד׳ כה יח).—ואמר הפיטן: הן לאמים עת נקבצו, חי עליך כרות ברית כחפצו, על עמך יערימו סוד ויתיעצו, ונכלו מזמות נטות אשורי למעוד, אחרי הנכר להחביל ומפחד לרעוד (ר׳ קלונ׳ בן יהודה, קינ׳, אמרתי שעו מני). וצר צוררי בנכליהם אשר נכלו לעקוב, ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב (מנחם בר מכיר, סליח׳ לתעני׳ אסתר, אדם בקום עלינו).

—הפע׳, *הִנְכִּיל: נותני מום ומשפטיהם והאונס והמפתה בהנכיל (רקע״ג, תרי״ג מצות).

—נפע׳, *הִנָּכֵל,—כמו התנכל: כל אחד מתיירא מחבירו להנכל ולהתגולל עליו (המאירי, בית הבחירי׳, אבות ג ב).

***נְכָלָה**, ש״נ, — כמו נֵכֶל: ובשמעי מפיו אלו המלות ידעתי כי הוא חברנו אבי הנכלות וראש התחבולות (ר״י חריזי, תחכמ׳ לח).

נכם[1]), ממנו נֶכֶס.

נֶכֶס[2]), ש״ז, מ״ר נְכָסִים,— מה שיש לאדם מכסף וזהב, מטלטלים ובתים, וכדומ׳, Vermögen; propriété; -perty:

כי שלחם יהושע (את בני שבט מנשה) אל אהליהם ויברכם ויאמר אליהם לאמר בִּנְכָסִים רבים שובו אל אהליכם ובמקנה רב מאד בכסף ובזהב ובנחשת ובברזל ובשלמות הרבה מאד (יהוש׳ כב ז־ח). ולא שאלת עשר נְכָסִים וכבוד וכו׳ ותשאל לך חכמה ומדע וכו׳ החכמה והמדע נתון לך ועשר וּנְכָסִים וכבוד אתן לך (דהי״ב א יא־יב). גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עשר וּנְכָסִים והשליטו לאכל ממנו (קהל׳ ה יח). איש אשר יתן לו האלהים עשר וּנְכָסִים וכבוד ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה (שם ו ב).—ובתו״ם: מרבה בשר מרבה רמה מרבה נכסים מרבה דאגה (הלל, אבות ב ז). לוט שלא היה בסדום אלא מפני נכסיו אף הוא יצא וידיו על ראשו (ר׳ אליעזר, תוספת׳ סנה׳ יד ד). אפילו עניים שבישראל רואין אותם כאילו הם בני חורין שירדו מנכסיהם שהם בני אברהם יצחק ויעקב (ר״ע, ב״ק ה ו). כאדם שאומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום (שמעון בן עזאי, פסח׳ כב:). אדם חייב להיות חס על נכסיו (ראב״ע, תוספת׳ ערכ׳ ד כה). הרוגי בית דין נכסיהם ליורשיהם הרוגי מלך נכסיהם למלך (ר׳ יהודה, שם סנה׳ ד ו). שטרי (חוב) שיש בהם אחריות נכסים גובה מנכסים משועבדים ושאין בהם אחריות נכסים גובה מנכסים בני חורין (ר״מ, ב״מ יג:). מי שמת והניח אשתו שומרת יבם והניח נכסים של מאה מנה ואין כתובתה אלא מנה אין היורשין יכולין למכור מפני שכל נכסיו אחראין לכתובה (תוספת׳ כתוב׳ ט א). הרוצה להבריח נכסיה מבעלה כותבן שטר פסים לאחר (רשב״ג, שם ב). שומרת יבם שנפלו לה נכסים וכו׳ מתה מה יעשו בכתובתה ובנכסים הנכנסים ויוצאין עמה וכו׳ נכסין בחזקתן כתובה בחזקת יורשי הבעל נכסים הנכנסים ויוצאים עמה בחזקת יורשי האם כנסה הרי היא כאשתו לכל דבר ובלבד שתהא כתובתה על נכסי בעלה הראשון (יבמ׳ ד ג־ד). הכותב לאשתו דין ודברים אין לי בנכסיך הרי זה אוכל פירות בחייה וכו׳ כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן הרי זה אינו אוכל פירות בחייה (שם ט א). נכסים שיש להם אחריות נקנין בכסף ובשטר ובחזקה וכו׳ וזוקקין נכסים שאין להם אחריות את הנכסים שיש להן אחריות לישבע עליהן (קדוש׳ א ה). נכסים שאין בהן מעילה נכסים של בני ברית נכסים המיוחדים (ב״ק א ב). אין לאיש חזקה בנכסי אשתו ולא לאשה חזקה בנכסי בעלה ולא לאב בנכסי הבן ולא לבן בנכסי האב וכו׳ והמחזיק בנכסי הגר נעל וגדר ופרץ כל שהוא הרי זו חזקה (ב״ב ג ג). יהי רצון שלא יבוש בעל הבית וכו׳ ויצלח מאד בכל נכסיו ויהיו נכסיו ונכסינו מוצלחים וקרובים לעיר (רבי, ברכ׳ מו.). כשהיה (ר׳ יונה) רואה בן טובים שירד מנכסיו היה אומר לו בני בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה ממקום אחר טול ואת פורע (ירוש׳ שקל׳ ה ו). ובשביל ארבעה דברים נכסי בעלי בתים נמסרין למלכות על משהי שטרות פרועים ועל מלוי ברבית ועל שהיה ספק בידם למחות ולא מיחו ועל שפוסקים צדקה ברבים ואינן נותנין (סוכ׳ כט). האשה שמכרה נכסי מלוג בחיי בעלה ומתה הבעל מוציא מיד הלקוחות (ר׳ יוסי ברי״ה, ב״ב קלט:). הרי שמכר שדה

---

[1]) בסורי׳ כמו״כ. ועי׳ הערה להערך.

[2]) לא נתברר מקור מלה זו. בארמ׳ וסורי׳ נכסא, אך אין לו חבר בערב׳. ר׳ אבא מרומניא אמר: לכך נקרא שמם נכסים שנכסים מזה ונגלין לזה (מד״ר במד׳ כב, תנחומ׳ סוף מטות). אך אין זה אלא דרך דרש.

לחבירו והשביחה ובא בעל חוב וטרפה כשהוא גובה גובה את הקרן מנכסים משועבדין ואת השבח מנכסין בני חורין (ב״ב קנז:). מי שהלך למדינת הים ואשתו תובעת מזונות ב״ד יורדין לנכסיו וזנין ומפרנסים את אשתו (כתוב׳ מח.). הבא ליפרע מנכסי יתומין לא יפרע אלא בשבועה (ב״ב לג.). בשנכסי אבי כלה אסורין על החתן (ר׳ זירא, נדרי לה:). הרואה הדם בחלום נכסיו מצליחין לו ואם אין לו נכסים ירושה נופלת לו ממקום אחר (ברכ׳ נז.). כדי לחוס על נכסיהן של ישראל (ר׳ יוסי בר׳ בון, ירוש׳ פסח׳ א ה). אמר לו אביו (של ר׳ אליעזר) לא עליתי בני אלא לנדותך מנכסיי עכשיו הרי כל נכסיו נתונים לך במתנה (מד״ר ברא׳ מב). נכסי חוצה לארץ אין בהם ברכה (ריש לקיש, שם עד). משנכנס יעקב לביתו (של לבן) נתברך בנכסים ובבנים (תנחומ׳ במות טז). שכל היורד מנכסיו כאלו מת (פדר״א מ). — ומצוי בסהמ״א, והשתמשו גם במ״י: וכשהביאה הגויה הבגדים מגוהצין הוליכה לכאו״א הבגדים בחדר שלו וכשהביאם אצלי נחסר לי מנכסי נכס אחד (שו״ת בנימין זאב ספח). וימהר ראשטאפטשין לפניהם אל טירתו ויצת אותה באש לעיניהם לא השאיר שריד לנכסו זה בלתי אם את בית התפלה לבדו ויתו על פתחו בחרט אנוש לאמר שמונה שנים הרביתי בתפארת הנכס הזה ואחי בו חיים נעימים עם משפחתי ועתה רחקו ממנו שמונת אלפים גרי נכסי כי קרבתם אתם לבוא ואני הנני מצית את נכסי זה בידי (מא״ג, הצרפתי ברוסיה 66).

***נָכַס**[1], פ״י, — טָבַח, שָׁחַט: טבעו נכסו רובדי דוכני, בגיא חמת כנקטל מכהני (ר״א קליר, קינ׳, איכה תפארתי). אבה חסידי ומשיחי נכס, אוילי עמי כהקריצוני להרכס (ר׳ יוסף בר שלמה, שבת א חנכה, אידך כי אנפת).

— פע׳, *נִכֵּס, — כמו נָכַס: צאלים יסוכוהו, צפה לערכהו, צדו לנכסהו, צנועים לכוסהו (רשב״י הבבלי, אל נשא).

***נִכְפֶּה**, ש״ז, לנק׳ נִכְפֵּית, *נִכְפֶּת, מ״ר נִכְפִּים, — חולה בחלי הנפילה, fallsüchtig; epileptique; -tic: נכפה (פסול לענ׳ ה) אפילו אחת לימים רוח קצרית באה עליו וכו׳ (בכור׳ ז ה). המוכר שפחה לחבירו על מנת שיש בה מומין ואמר לו חולה היא שוטה היא נכפית היא וכו׳ (תוספת׳ ב״ב ד ה). לא ישא אדם אשה לא ממשפחת נכפין ולא ממשפחת מצורעים (רבה, יבמ׳ סד:). העומד בפני הנר ערום הוי נכפה והמשמש מטתו לאור הנר הווין לו בנים נכפין (פסח׳ קיב:). — ומצוי בסהמ״א: נפל דניאל בן עזריה בחלאים רעים אחד שבהם שהיה נכפה בכל שנה ששה חדשים (קטע מכתב לאביתר הכהן, סעדיאנה, שכטר 88). ואותה הנערה עמדה באמונתה וכל מי שהיה תובעה היתה ממאנת עליו כיון שהחזיקו בה התחילה לנהוג עצמה נכפת ומקרעת בגדיה ובגדי כל מי שהיה נוגע בה (ערוך, ערך חלד). והגופל מן החלי הידוע בערבי צרע נקרא נכפה (ריב״ג, שרש כפה). מי שכעסו חזק ורוגזו אמיץ איננו רחוק מן המשוגעים הנכפים (ר״י א״ת, תקון מדה״נ לרשב״ג ב ט). אם ישאף בעל הכפיה ריח גלבנום יתעורר הנכפה (ראב״ע, ספ׳ הנסיונות ב, כ״י פריז). כיצד מעשה הידעוני מניח עצם עוף ששמו ידוע בפיו ומקטיר ועושה מעשים אחרים עד שיפול כנכפה וידבר בפיו דברים שעתידים להיות (רמב״ם, עבוד׳ כוכב׳ ו ב). ובכלל שוטים יחשב הנכפה בעת כפייתו פסול (לעדות) ובעת שהוא בריא כשר וכו׳ שהרי יש שם נכפים שגם בעת בריאותם דעתם מטרפת עליהם וצריך להתיישב בעדות הנכפין הרבה (הוא, עדות ט ט). ולי מרפא, לכל איש נכפה, ולכל לב נרפה ונספה, ולהחלואי הפה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ל). דוברי שקר ובעלי כזבים, אשר פניהם פני להבים, ובמלאכת ה׳ נרפים, ויש בהם זבים ומצורעים ונכפים (ר״י זבארה, ספ׳ שעשוע׳ יג). והביא ראיה מן הנכפה שבטלו הימנו כל הרגשותיו הבאות מן המוח (שעה״ש לאבי הרלב״ג ט). המקרים שהם משותפים לנכפים שיפול הנכפה פתאום מלוא קומתו (נתן פלקירא, צרי הגוף, כ״י בריט״מ). ואמר אבוק׳ כי הצאן כשהם נכפים וינתחו מוחם ימצאו במוחם רטיבות רעה (שם). אבל לא היה זה מפעל הדמיון כמוקדהים וכנכפים כי מוחשות היו באמת אותן הצורות לעיניהם (ר״י אברבנאל, וירא). שלפעמים תבוא מכה לאדם מצד השד ויפול לארץ כנכפה וידבר בלשון לא דבר בה מעולם ויקרא מקרא אשר לא למד (צרור המור, תזריע). המוכר עבד או שפחה ונמצא בהן מומים אין זה מקח טעות וכו׳ אלא אם כן נמצא בהן שחין רע או נכפה או שעמום שהן דברים המבטלין אותן ממלאכה (טור חו״מ רלב). מי שהוא עת שפוי ועת שוטה כגון הנכפין בעת שהוא שפוי מעשיו קיימין (שם רלה). איפיליפשיאה והוא חולי הנופל או הנכפה השם ישמרנו ובו אבוד החוש והדעת ועם תנועה בלתי רצונית לעת העונה (מעשה טוביה, בית חדש א ג). בלב מר נדאג ונאנה על מקרה מר אשר קרהו מאת ה׳ כי החתן נפל בתחלואי נכפה ר״ל (שו״ת חתם סופר, חו״מ ד).

[1] מארמית.

א.נכר[1], ממנו נכר, נכר, נכר, א.נכר, נכרי, נכריה, *נכרית, *נכריות, *התנכרות.

נכר, ש״ז, — צרה, איד, Unglück; malheur; misfortune: ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם (עובד׳ א יב).

נכר, ש״ז, — כמו נכר: הלא איד לעול ונכר לפעלי און (איוב לא ג).

נכר, ש״ז, סמי׳ נכר, — מה שהוא זר לאדם, מה שאינו מבני עמו; בן נכר, איש מעם אחר, לא של ישראל: יליד בית ומקנת כסף מכל בן נכר אשר לא מזרעך הוא (בראש׳ יז יב). זאת חקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו (שמות יב מג). ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל אלה (ויקר׳ כב כה). בני נכר יתכחשו לי וכו׳ בני נכר יבלו ויחגרו ממסגרותם (ש״ב כב מה-מו). בהביאכם בני נכר ערלי לב וערלי בשר להיות במקדשי (יחזק׳ מד ז). כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבוא אל מקדשי (שם ט). ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל יי׳ לאמר הבדל יבדילני יי׳ מעל עמו (ישע׳ נו ג). ובני הנכר הנלוים על יי׳ לשרתו (שם ו). ובנו בני נכר חמתיך ומלכיהם ישרתונך (שם ס י). ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכרמיכם (שם סא ה). נשבע יי׳ בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאיביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת בו (שם סב ח). פצני והצילני מיד בני נכר אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר (תהל׳ קמד יא). ויבדלו זרע ישראל מכל בני נכר ויעמדו ויתודו על חטאתיהם (נחמ׳ ט ב). — ואל נכר, אלהי נכר, אלהי הנכר: הסרו את אלהי הנכר אשר בתככם (בראש׳ לה ב). יי׳ בדד ינחנו ואין עמו אל נכר (דבר׳ לב יב). וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה (שם לא טז). כי תעזבו את יי׳ ועבדתם אלהי נכר ושב והרע לכם (יהוש׳ כד כ). ויסירו את אלהי הנכר מקרבם ויעבדו את יי׳ (שפט׳ י טז). ויאמר שמואל אל כל בית ישראל לאמר אם בכל לבבכם אתם שבים אל יי׳ הסירו את אלהי הנכר מתוככם והעשתרות (ש״א ז ג). והיה כי תאמרו תחת מה עשה יי׳ אלהינו לנו את כל אלה ואמרת אליהם כאשר עזבתם אותי ותעבדו אלהי נכר בארצכם כן תעבדו זרים בארץ לא לכם (ירמ׳ ה יט). כי חלל יהודה קדש יי׳ אשר אהב ובעל בת אל נכר (מלא׳ ב יא). לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר (תהל׳ פא י). — והבלי נכר: מדוע הכעסוני בפסיליהם בהבלי נכר (ירמ׳ ח יט). — אדמת נכר: איך נשיר את שיר יי׳ על אדמת נכר (תהל׳ קלז ד). — מזבחות הנכר: ויסר את מזבחות הנכר והבמות (דה״ב יד ב). — וסתם נכר, דבר נכר: וטהרתים מכל נכר ואעמידה משמרות לכהנים וללוים (נחמ׳ יג ל).

א.נכר, קל לא נמצא.

— פע׳, נכר, תנכרו, ינכרו. — א) נכר פלוני דבר, לא הודה בדבר, כחש, verneinen, verleugnen; nier; deny: אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם לולי כעס אויב אגור פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידינו רמה ולא יי׳ פעל כל זאת (דבר׳ לב כו-כז). הלא שאלתם עוברי דרך ואתתם לא תנכרו (איוב כא כט). — ב) נכר את המקום וכדומה, עשהו זר, כאלו לא היה של ישראל וכדומ׳: יען אשר עזבני וינכרו את המקום הזה ויקטרו בו לאלהים אחרים אשר לא ידעום המה ואבותיהם (ירמ׳ יט ד). — ואמר בן סירא: משוכן זריו זהיר דרכיך וינכריך[1] במחמדיך (כ״ס גני׳ יא לד). — ובתו״מ: לא תכירו פנים במשפט וכו׳ לא תנכרהו (ר׳ אלעזר, סנה׳ ז:). בשעת צרתם של ישראל אומות העולם מנכרים אותם ועושים אותם כאילו אין מכירים אותם בעולם (ספרי דבר׳ שכב). — ומצוי בסהמ״א שמוש זה: ופתר והנה עלה זית טרף בפיה חתוך בפיה עשה טרף כמו טרוף וזה מנכרין אותו בעלי הדיקדוק היעשה מכלה משקלה פעל פעול (תשוי דונש על רסע״ג לב). ולא ינכרו ג״כ כי יש במעי הצם כח דוחה ועכול (קאנון ג יד א א).

— התפ׳, התנכר, יתנכר, מתנכרה, — התנכר לפלוני, הראה את עצמו לפלוני כאילו הוא זר לו: ויתנכר (יוסף) אליהם וידבר אתם קשות (בראש׳ מב ז). — פלוני התנכר, הראה את עצמו לא כמו שהוא באמת, לבש בדרך שלא יודע מי הוא: ויאמר ירבעם לאשתו קומי נא והשתנית ולא ידעו כי אתי אשת ירבעם והלכת שלה הנה שם אחיה הנביא וכו׳ ויי׳ אמר אל אחיהו הנה אשת ירבעם באה לדרש דבר מעמך וכו׳ והיא מתנכרה ויהי כשמע אחיהו את קול רגליה באה בפתח ויאמר באי אשת ירבעם למה זה את מתנכרה ואנכי שלוח אליך קשה (מ״א יד

---

[1]) בערב׳ נכר a.

a) نكر

---

[1]) כך הנסחה בהנוסח העברי של הגניזה, אך רגלים לדבר כי נשתבש כלו וכבר התפלפלו בו המפרשים. אך בהמלה וינכריך (או וינכרך) אין ספק כי היתה באמת כתובה בגוף הנוסה במשמ׳ עשה אותו לנכרי.

ב-ו).—הִתְנַכֵּר הנער, אי אפשר לדעת מהו: גם במעלליו יִתְנַכֶּר־נער אם זך ואם ישר פעלו (משלי כ יא).—*ובמשמ׳ בתחבולות סתר: כי בהתנכר אלך עמו ולפנים אבחרנו בנסיונות (ב״ס גני׳ ד יז). *ובמשמ׳ מתחפש ומסתתר: ויברח נקטניבור המלך ממצרים מתנכר מעירו לילה (יוס״פון דף סז). אמר לה מי את מבני אדם או מבני המזיקין אמרה לו מבני אדם אני אמר לה שמא מן הרוחות את ומתנכרת עלי אמרה לו לאו (ערוך, ערך הלד). אראה פני תבל ידידי זועפים יתנכרו אלי ולא נכרו (רשב״ג, בימי יקותיאל). שאין דרך הבנות לצאת בלל בשוק ואם תצא הבת למרחץ תצא מתנכרה ומכוסה (סמ״ג, מ״ע, סי׳ מח). שכך דרך הלסטים מתחפשים ומתנכרים ומכסין פניהם עד החוטם כדי שלא יכירום בני אדם (ר״ש מכות, מעין גנ״ס לאיוב ה ה).—ובמשמ׳ נעשה זָר: בכל חליפות הזמן פני בלי מסוה לנגד קור וחם הוקעתי, עד כי למשחית נהפך הודי וגם התנכרו פני ולא נודעתי (רמב״ע, פתאם ילדי, דיואן קמח, כ״י בודלי׳). יתנכרו לי כאלו לא ידעתים אבל יכיר לבבי אשר עיני מנכרת (ר״י הלוי, עין נדיבה). איכה כלילת יפי מתנכרה לעין כל בשר (הוא, איכה כלילת יפי). נחשבת לנכרי שנתנכרו מעשיו (רלב״ע, הקד׳ מעדני מלך). כי הנכרי הוא שהתנכר ליוצרו ואינו מאמין בעיקרי הדת (ר״ש בן וירגא, שבט יהודה ז). נעשו זרים ונתנכרו לאביהם שבשמים (ר״נ על הרי״ף, יומי ד.). ולא נהיה מכת המתנכרים בחסד ד׳ ובנפלאותיו אשר עשה עם קהלתנו (ר״א קפצלי, REJ LIV 130).

—נִפְעַ׳, יִנָּכֵר,—נִכַּר פלוני, היה כמו זר, לא נראה כמו שהוא באמת: בשפתו יִנָּכֵר שונא ובקרבו ישית מרמה (משלי כו כד).

ב. **נכר**, ממנו ב. נֵכָר, מַכָּר, *הֶכֵּר, ב. *הַכָּרָה, *הֶכֵּרוּת.

נָכַר, קל לא נהוג.

—הִפְעִ׳, הִכִּיר, הִכִּירוֹ, הִכִּירוּ, הִכִּרָהוּ, מַכִּיר, מַכִּירֵךְ, מַכִּירִים, הַכֶּר־, לְהַכִּירֵנִי, אַכִּיר, נַכִּרֶהָ, תַּכִּיר, יַכִּיר, יַכֵּר, וַיַּכֵּר, יַכִּירֶנּוּ, יַכִּירֵהוּ, יַכִּירָהּ, יַכִּירֵם, תַּכִּירוּ, יַכִּירוּם.—א) הִכִּיר את פלוני, רָאָה שהוא פלוני, שהוא מי שידוע לו, erkennen; reconnaître; to recognize: ויגש יעקב אל יצחק אביו וימשהו ויאמר הקל קול יעקב והידים ידי עשו ולא הִכִּירוֹ כי היו ידיו כידי עשו אחיו שערת (בראש׳ כז כב־כג). וירא יוסף את אחיו וַיַּכִּרֵם וכו׳ וַיַּכֵּר יוסף את אחיו והם לא הִכִּרֻהוּ (שם מב ז־ח). האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הִכִּיר ואת בנו לא ידע (דבר׳ לג ט). וימהר ויסר את האפר מעל עיניו וַיַּכֵּר אתו מלך ישראל כי מהנביאים הוא (מ״א כ מא). ויהי עבדיהו בדרך והנה אליהו לקראתו וַיַּכִּרֵהוּ ויפל על פניו ויאמר האתה זה אדני אליהו (שם יח ז). ותקם בטרום יַכִּיר איש את רעהו (רות ג יד). כל ראיהם יַכִּירוּם כי הם זרע ברך יי׳ (ישעי׳ סא ט). כי אברהם לא ידענו וישראל לא יַכִּירָנוּ [1] (שם סג יו). וישאו (רעי איוב) את עיניהם מרחוק ולא הִכִּירֻהוּ וישאו קולם ויבכו (איוב ב יב). יעמד ולא אַכִּיר מראהו (שם ד יו).—והִכִּיר דבר: נגד אחינו הַכֶּר־לך מה עמדי וקח לך (בראש׳ לא לב). וישלחו את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם ויאמרו זאת מצאנו הַכֶּר־נא הכתנת בנך הוא אם לא וַיַּכִּירָהּ ויאמר כתנת בני (שם לז לב־לג). ותאמר הַכֶּר־נא למי החתמת והפתילים והמטה האלה וַיַּכֵּר יהודה (שם לח כה־כו).—ואת הַקול: והמה הִכִּירוּ את קול הנער הלוי (שפט׳ יח ג). וַיַּכֵּר שאול את קול דוד ויאמר הקולך זה בני דוד (ש״א כו יז). ואין העם מַכִּירִים קול תרועת השמחה לקול בכי העם (עזר׳ ג יג).—לא הִכִּירוֹ מקומו, בהשאלה, שחלף ועבר מן המקום: לא ישוב עוד לביתו ולא יַכִּירֶנּוּ עוד מקומו (איוב ז י). כי רוח עברה בו ואיננו ולא יַכִּירֶנּוּ עוד מקומו (תהל׳ קג יו).—הִכִּיר פני פלוני במשפט וכדומ׳, עשה בשבילו לפנים משורת הדין: לא תַכִּירוּ פנים במשפט כקטן כגדל תשמעון (דבר׳ א יז). לא תטה משפט לא תַכִּיר פנים ולא תקח שחד (שם יו יט). גם אלה לחכמים הַכֶּר־פנים במשפט בל טוב (משלי כד כג).—ב) הִכִּיר את פלוני, הודה והחליט שהוא כך וכך: כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה וילדו לו בנים האהובה והשנואה והיה הבן הבכר לשניאה והיה ביום הנחילו את בניו את אשר יהיה לו לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכר כי את הבכר בן השנואה יַכִּיר לתת לו פי שנים (דבר׳ כא טו־יז).—הִכִּיר לטובה: כתאנים הטבות האלה כן אַכִּיר את גלות יהודה אשר שלחתי מן המקום הזה ארץ כשדים לטובה (ירמ׳ כד ה).—הִכִּיר, ראה והבין דבר: וישבע דוד לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יסיף כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם או כל מאומה וכל העם הִכִּירוּ וייטב בעיניהם (ש״ב ג לה־לו). ואַכִּירָה והנה לא אלהים שלחו (נחמ׳ ו יב). — ג) הִכִּיר את פלוני, עשה לו חסד: ותפל (רות) על פניה ותשתחו ארצה (לבעז שדבר לה דברים טובים) ותאמר אליו מדוע מצאתי חן בעיניך לְהַכִּירֵנִי ואנכי נכריה (רות ב י). — ובתו״מ, במשמ׳ ידע: אם רואה אדם שיצרו מתגבר

---

[1] במקום יַכִּירֵנוּ.

עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא (ר' אלעאי, מו"ק יז.). מכירו אני (את ר"ע) שאדם גיבור בתורה הוא (ר' דוסא בן הרכינס, ירוש' יבמ' א ו). מי שהחשיך לו בדרך נותן כיסו לנכרי וכו' במה דברים אמורים בגוי המכירו אבל בגוי שאין מכירו מהלך אחריו עד שמגיע לביתו (תוספת' שבת יח א). הכניסו להן כלים זה נוטל את שהוא מכיר וזה נוטל את שהוא מכיר (שם ב"ב י ז). תינוק המכיר את אמו אין נותנין אותו למיניקת אחרת (שם נדי' ב ה). הנכנס לעיר ואינו מכיר אדם שם (דמאי ד ו). מי שבא בדרך וחשכה לו והיה מכיר אילן או גדר וכו' אם אינו מכיר או שאינו בקי בהלכה (עירובי' ד ז-ח). הבית והעליה של שנים שנפלו וכו' אם היה אחד מהן מכיר מקצת אבניו נוטלן ועולות לו מן החשבון (ב"מ י א). סנהדרין היתה כחצי גרן עגולה כדי שיהו רואין זה את זה וכו' ושלש שורות של תלמידי חכמים יושבים לפניהם כל אחד ואחד מכיר את מקומו (סנה' ד ג-ד). מי שדרסה אשה על בגדיו או שישבה עמו בספינה אם מכירתו שהוא אוכל בתרומה כליו טהורין (טהר' ה ח). הפרש בין אדם המתנוול במקום שמכירין אותו לאדם המתנוול במקום שאינו מכירין אותו (ספרי במד' יד). למלך שהיה מהלך בדרך וכו' ראה בן טובים אחד מעודן ומפונק ועוסק בפעולה ומכירים את אבותיו וכו' (שם דבר' לח). בר קפרא איני מכירך מעולם (רבי, מו"ק טז.). עד שהכיר בה שהיא יהודית היה מסיח עמה על ידי תורגמן ומשהכיר בה התחיל הוא מספר עמה (הוא, מד"ר ויקר' כו). לא שנו שאין מכירין זה את זה אבל מכירין זה את זה אסורים (שמואל, שבת יג.). נתגרשה אין כופין אותה (להניק את התינוק) בד"א בזמן שאינו מכירה (התינוק את אמו) אבל אם היה מכירה כופין אותה ונותנין לה שכרה שתניק את בנה (ירוש' כתוב' ה ו). — מַכִּיר אֶת מְקוֹמוֹ, יודע מדרגתו ואינו מבקש לעמד בין גדולים ממנו וכיוצא בזה: המכיר את מקומו והשמח בחלקו והעושה סייג לדבריו (אבות ו ו). — הִכִּיר כֵּלָיו בידי פלוני, ראה פתאם כליו אצל פלוני: המכיר כליו וספריו ביד אחר ויצא לו שם גניבה בעיר ישבע לו לוקח כמה נתן ויטול (ב"ק י ג). — הִכִּיר בו, ראה, נודע לו: מעשה באדם אחד שנשא אשה גידמת ולא הכיר בה עד יום מותה (שבת נג:). בא וראה כמה צנועה אשה זו שלא הכיר בה בעלה (רבי, שם). כמה צנוע אדם זה שלא הכיר באשתו (ר' חייא, שם). — והִכִּיר אִשָּׁה, בְּעָלָהּ: גר שנתגייר והיה נשוי אשה ובתה או אשה ואחותה כונס אחת ומוציא אחת במה דברים אמורים שלא הכיר אחת מהן משנתגייר אבל הכיר אחת מהן משנתגייר אותה שהכיר אשתו ואם הכיר את שתיהן כיון שהכיר הכיר (ירוש' יבמ' יא ב). מעשה שמתה אשתו של רבי טרפון עד כשהוא בבית הקברות אמר לאחותה היכנסי וגדלי את בני אחותיך אעפ"כ כנסה ולא הכירה עד שעברו עליה שלשים יום (שם ד יא). — הִכִּיר ביין וכיוצא בזה, ידע טעמו, התרגל בו: היין הזה כל המכיר בו אינו שבע ממנו (מדר' שה"ש ב ד, הוצ' דר' גרינהוט). — הִכִּירוֹ לפלוני, עשה שפלוני יַכִּירוֹ: יכירנו לאחרים מלמד שנאמן לומר זה בני בכור (ספרי דבר' ריז). אמר לו הקב"ה (לאברהם) אני לא היה שמי ניכר בבריותי והיכרתה אותו בבריותי (ר' יצחק, מד"ר בראש' מג). אברהם אבינו מסר את עצמו לתוך כבשן האש והחזיר והכיר לבריות גדולתו של הקב"ה (שם אסתר, איש יהודי). — ובסהמ"א: אתה הבדלת אנוש מראש ותכירהו לעמד לפניך כי מי יאמר לך מה תפעל ואם יצדק מה יתן לך (תפי' נעילה ליוה"כ, אתה הבדלת). — והכיר באשה במשמ' בְּעָלָהּ: והיא טוענת ואומרת מן ארוסי נתעברתי והארוס אמר לא הכרתי בה מימי (תש' הגא', הרכוון טז).

— נִפע', נִכַּר, נִכְּרוּ, — נִכַּר הָאָדָם, שֶׁהִכִּירוּ אותו: חשך משחור תארם לא נִכְּרוּ בחוצות (איכ' ד ח). — נִכַּר פלוני לפני אלמוני, הכיר לו פנים: אשר לא נשא פני שרים ולא נִכַּר שוע לפני דל (איוב לד יט). — ובמשמ' יֻדַּע, ואמר בן סירא: לפני מות אל תאשר גבר ובאחריתו ינכר איש (בן סירא גני' יא כח). — ובתו"מ: מכותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה (ר"ג, ברכ' כח.). מבין ריסי עיניך ניכר שבן אלמנה אתה (ר' יהושע, קדוש' לא.). כל שאין מומו ניכר מבעוד יום אין זה מן המוכן (ר' שמעון, ביצ' ג ד). (סרים חמה הוא) כל שקולו לקוי ואינו ניכר בין איש ובין אשה וכו' (אילונית היא) כל שקולה לקוי ואינה ניכרת בין איש ובין אשה (רשב"א, תוספת' יבמ' י ו-ז). איש הר הבית היה מחזר על כל משמר ומשמר ואבוקות דולקות לפניו וכל משמר שאינו עומד אומר לו איש הר הבית שלום עליך ניכר שהוא ישן חובטו במקלו (מדות א ב). ניכר לרבים רבים מתעסקים עמו אינו ניכר לרבים אין רבים מתעסקין עמו (ראב"ע, מו"ק כד:). תלמידי חכמים ניכרים בהילוכם ובדיבורם ובעטיפתם

בשוק (ספרי דבר׳ שמג). כדי שיהא ניכר בין הצבועין (ירוש׳ ברכ׳ א ה). ניכרין דברי אמת (רב, סוט׳ ט׳:). מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת (רבה, קדוש׳ לא.). וכל היולדת לתשעה עוברה ניכר לשליש ימיה (רב נחמן, יבמ׳ לז.). ואת מוצא בכל מקום שישראל הולך ניכר הוא (מד״ר במד׳ טז). כל זמן שהיה (יוסף) בבית אביו לא היו מעשיו נכרין וכיון שהורק מכלי אל כלי והלך בגולה בעוונות מיד נכרו מעשיו (מדר׳ תה״ם א ג). — ובמשמ׳ נודע הדבר: מי שעבר בשבת או בחול ולא ניכר אלא בשבת ומתייראין שמא יברח למוצאי שבת (רב שרירא גאון, תשו׳ גאוני מו״מ קמו). — זמן נִכָּר וכדומ׳, במשמ׳ מסים, לא מעט: ונשתמדה אמה של הנערה והלכה ונישאת לגוי והבת עשת אצל הגוי עם אמה זמן ניכר ובא כהן אחד ולקח הנערה (תשו׳ הגא׳, הרכבן טז).

—הִפע׳, *הֻכַּר,—שהכירו אותו: היתה אשת חבירו מעוברת והוכר עוברה (קדוש׳ ג ט). תבעוהו בעלים לשומר ושילם והוכר הגנב (ב״ק קח:). שתי נשים שילדו שני זכרים במחבא וכו׳ הוכרו ולבסוף נתערבו כותבין הרשאה זה לזה לא הוכרו אין כותבין הרשאה זה לזה (ר׳ ינאי, ב״ב קכז.). נגנבה באונס ואח״כ הוכר הגנב (רב הונא בר אבין, ב״מ לג:). וכל היולדת לתשעה עוברה ניכר לשליש ימיה וזו הואיל ולא הוכר עוברה לשליש ימיה (רב נחמן, יבמ׳ לז.). — ומצוי בסהמ״א: ובמה תוכר נפשי מן נפשך או מן השכל הפועל (ר״י א״ת, כוזרי ה יד). וקול אשה לעולם מוכר (רלב״ג, רות ג ח). אע״פ שיצא לו שם גניבה בעיר והוכרו כליו אינו מחזירן מיד הלקוחות (רמב״ם, גניבה ה יא). ואם הוכר עוברה הי״ז מקולקלת למפרע (הנ״ל, תרומ׳ ח ג). ואחר יבאר דרך המבחן במה תוכר הדת האלהית מן המזוייפת המתדמה באלהית (ר״י אלבו, העקר׳ א). המכיר והמוכר וכו׳ שהמכיר הוא בפועל כמו המוכר שהוא ג״כ בפועל (ר׳ הלל, תגמ׳ הנפ׳ א ז).

—פע׳, *נִכֵּר, מנכר,—כמו הִכִּר: אשריהם הצדיקים שבכל מקום שהן הולכין הקב״ה משמרן והם מנוכרין בין האומות (תנחומ׳ ויקר׳ כט). — ובסהמ״א: ומיני צלף אבינות וקפריסין וכו׳ ידוע ומנוכר הוא בין בבבל ובין בארץ ישראל וכו׳ ובלשון ישמעאלי נקרא אלכבר (תשו׳ הגא׳, הרכבי שעח). וזה מנוכר וידוע מחסדי יוצרנו (תשו׳ דונש על רסע״ג, סי׳ 131). — ובמשמ׳ זר ולא ידוע: ונקתניבור יושב במדינת מקדוניאה מנוכר ולא נודע מי הוא ואי מזה עם הוא (יוסיפון, דף סט). כי השוא שקודם היוד סמן למנוכר ואלו היה מלך היה מיודע כמו ביום זבחכם מנוכר כלומר באיזה יום שיהיה ביום ההוא מיודע הפך ים ליבשה מנוכר ביבשה עבר ישראל מיודע וכן ברוב המקרא והכתוב צריך למנוכר ולמיודע לפיכך ינקד בשוא כדי שיוכר שהוא מנוכר (הורי׳ סקורה, שער ידיע׳ השוא).

נָכְרִי, א) ת״ז, לנק׳ נָכְרִיָּה, מ״ר נָכְרִיִּים, נָכְרִיּוֹת,—שהוא בן נֵכָר, fremd; étrange; strange, עם נָכְרִי: לעם נכרי לא ימשל למכרה (שמות כא ח).—ארץ נָכְרִיָּה: גר הייתי בארץ נכריה (שם ב כב). — איש נָכְרִי: מקרב אחיך תשים עליך מלך לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא (דבר׳ יז טו).—עיר נָכְרִי: לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה (שפט׳ יט יב). —מלבוש נָכְרִי: ועל כל הלבשים מלבוש נכרי (צפנ׳ א ח).—נשים נָכְרִיּוֹת: והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה מואבית עמנית אדמית צדנית חתית (מ״א יא א). וכן עשה לכל נשיו הַנָּכְרִיּוֹת (שם ח). אנחנו מעלנו באלהינו ונשב נשים נכריות מעמי הארץ (עזר׳ י ב). גם אותו החטיאו הנשים הַנָּכְרִיּוֹת (נחמ׳ יג כו). — ובמשמ׳ לא בנו: איש אשר יתן לו האלהים עשר ונכסים וכו׳ ולא ישליטנו האלהים לאכל ממנו כי איש נכרי יאכלנו (קהל׳ ו ב).—ובהשאלה, במשמ׳ תמוה מאד: לעשות מעשהו זר מעשהו ולעבד עבדתו נכריה עבדתו (ישע׳ כח כא).—גפן נָכְרִיָּה, לא טובה: ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה (ירמ׳ ב כא). — ב) ש״ז, מ״ר נָכְרִים, בן־נֵכָר, לא מבני העם, לא מילידי הארץ, Fremder; étranger; stranger, foreigner: לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכר לנכרי כי עם קדוש אתה (דבר׳ יד כא). את הַנָּכְרִי תגש ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך (שם טו ג). לַנָּכְרִי תשיך ולאחיך לא תשיך (שם כג כא). ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם וְהַנָּכְרִי אשר יבא מארץ רחוקה (שם כט כא). שוב ושב עם המלך כי נכרי אתה (ש״ב טו יט). וגם אל הַנָּכְרִי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך וכו׳ ועשית ככל אשר יקרא אליך הַנָּכְרִי למען ידעון כל עמי הארץ את שמך (מ״א ח מא-מג). ביום עמדך מנגד ביום שבות זרים חילו ונכרים באו שערו (עובד׳ א יא). מוזר הייתי לאחי ונכרי לבני אמי (תהל׳ סט ט). נחלתנו נהפכה לזרים בתינו לַנָּכְרִים (איכ׳ ה ב). יהללך זר ולא פיך נכרי ואל שפתיך (משלי כז ב). גרי ביתי ואמהתי לזר תחשבני נכרי הייתי

בעיניהם (איוב יט יה).—ובתו"מ, נוכרי, נכרי, א) במשמ׳ זָר, לא מבני המשפחה: שני נוכרין שקידשו שתי אחיות זה אין יודע איזו קידש וזה אינו יודע איזו קידש זה נותן שני גיטין וזה נותן שני גיטין (תוספת׳ יבמ׳ ד א). — ב) במשמ׳ לא יהודי, Nichtjude ; non-juif ; non-Jew: אין מוכרין לנוכרי[1] וכו׳ אין נותנין עורות לעבדן ולא כלים לכובס נוכרי (בית שמאי, שבת א ז-ח). נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין כלי לבן לכובס נכרי שלשה ימים קודם לשבת (רשב"ג, שם ט). נכרי שבא לכבות אין אומרים לו כבה ואל תכבה (שם יו ו). נכרי[2]) מבטל ע"ז שלו ושל חברו (ע"ז ד ד). בת ישראל שפלטה שכבת זרע מנכרי (מקוא׳ ח ד). הא למדת שאפילו נכרי[2]) ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול (ר"מ, ע"ז ג.). המוליך עצמות ממקום למקום הרי זה לא יתנם בדסקיא ויתנם על גבי חמור וירכב עליהם וכו׳ ואם היה מתיירא מפני נכרים ומפני לסטים מותר (ברכ׳ יח.). מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי אמר לו כמה תורות יש לכם וכו׳ שוב מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי אמר לו גיירני ע"מ שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת (שבת לא.). נכרי[2]) שקידש בזמן הזה חוששין לקידושין שמא מעשרת השבטים הוא (רב אבי, יבמ׳ יו:). בן בתך הבא מן הנכרי[2]) קרוי בנך (רבינא, שם יז.). נכסי נכרים[2]) הרי הן כמדבר כל המחזיק בהן זכה בהן (שמואל, ב"ב נד:). מפרנסין עניי נכרים עם עניי ישראל ומבקרין חולי נכרים עם חולי ישראל וקוברין מתי נכרים עם מתי ישראל מפני דרכי שלום (גיט׳ סא.). נכרים שבחוצה לארץ לאו עובדי ע"א הן אלא מנהג אבותיהן בידיהן (ר׳ יוחנן, חול׳ יג:). — ומצוי בסהמ"א: השמחים בשמחת נכרים ולא נכנעים על שבר יוסף (קטע כ"י גניזה, JQR 1903, 430). אמר המלך ואם אנו מאמינים השלוש איך לא נחשב נכריים בעיני היהודים (ר"ש בן וירגה, שבט יהודה ז).—ובמשמ׳ איש מארץ נֵכָר: אני נוכרי בארץ נוכריה נבדל בדול (ר"י הריזי, איתיאל יח).—ובמשמ׳ לא רָגִיל, לא נהוג: ואעפ"י שאין התחלפות התנועות דבר נכרי (ר"י א"ת, הכרפ׳ לריב"ג, שרש נוה). ואיננו נכרי בתכונה הראשונה רדיפת שלש תנועות שלא יכנס ביניהם נח ולא דגש וכו׳ אבל זה נכרי בתכונה השנית ובעת שיזדמנו שלש תנועות בתכונה הראשונה תמשך אחת מהם בתכונה השנית בשיעור נח (הוא, כוזרי ב פ). כל אלה נכרים באו שהם פעלים עוברים ואינם בהפסק והם קמוצים (רד"ק, מכלול, בדה"פ, פעל). — ־והם נָכְרִי וכיוצא בזה, במשמ׳ לא טבעי, לא של הגוף: ויכבה חום הטבעי אשר בו ויבער החום הנכרי (מ׳ אלדבי, ש"א ס ח).

[1]) כך בקטע כ"י משנ׳ בנקוד עליון מביה"ס פטרבורג, פרסם מרקון בספר היובל לכבוד י׳ לוי, ובדפוס׳ לנכרי.—[2]) בנוסח׳ הדפוס׳ עכו"ם.

נָכְרִיָּה, ש"נ, מ"ר נָכְרִיּוֹת, — א) אשה זרה, לא מבני המשפחה: ותען רחל ולאה ותאמרנה לו העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו הלא נָכְרִיּוֹת נחשבנו לו כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספנו (בראש׳ לא יד־יה). מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נָכְרִיָּה (רות ב י). —ב) לא אִשְׁתּוֹ, אשת איש אחר: להצילך מאשה זרה מִנָּכְרִיָּה אמריה החליקה (משלי ב יו). ולמה תשגה בני בזרה ותחבק חק נָכְרִיָּה (שם ה כ). לשמרך מאשת רָע[1]) מחלקת לשון נָכְרִיָּה (שם ו כד). קח בגדו כי ערב זר ובעד נָכְרִיָּה חבלהו (שם כז יג).

***נָכְרִית**, נוכרית, ש"נ, מ"ר נָכְרִיּוֹת, — א) אשה לא מבני המשפחה: מי שקידש אחת משתי נכריות ואינו יודע איזו קידש כונס את שתיהן (תוספת׳ יבמ׳ ד ב). שלשה אחין ושנים מהן נשואין שתי אחיות ואחד נשאוי נכרית ולא הספיק לעשות מאמר ביבמתו עד שמת נכרית או חולצת או מתייבמת עשה בה מאמר ולא הספיק לכונסה עד שמת נכרית זו חולצת ולא מתייבמת (שם ה ה). שלשה אחין שנים מהן נשואין שתי אחיות ואחד נשוי נכרית מת אחד מבעלי אחיות וכנס נשוי נכרית את אשתו ומת (משנה שם ג ו). שני אחים אחד חרש ואחד פקח נשואים לשתי נכריות פקחות (שם יד ז). — ב) לא יהודיה: ישראל שבא על שפחה ועל נכרית אעפ"י שחזרה שפחה ונשתחררה נוכרית ונתגיירה הרי זה לא יכנוס (תוספת׳ יבמ׳ ד ו). בת ישראל לא תניק בנה של נכרית אבל נכרית מניקה בנה של בת ישראל ברשותה (ע"ז ב א). שוטה אחת בעיר או נכרית או כותית (טהר׳ ה ח). נכרית שפלטה שכבת זרע מישראל (מקוא׳ ח ד). השאילה הלוקה לנכרית או לנדה (נדה ט ג). אסור לאדם שיאמר כמה נאה נכרית זו (רב, ע"ז כ.). מעשה בנכרית אחת שהיתה חולה ביותר וכו׳ (הוא, סנה׳ סד.). מעשה בסבטא בן אלם שהשכיר חמורו לנכרית אחת (שם). מעשה ברשב"ג שהיה על גב מעלה בהר הבית וראה נכרית אחת נאה ביותר אמר מה רבו

[1]) במסורה נקוד רָעַ.

מעשיך ה' (ע"ז כ.). פונדקית **נכרית** היתה ומסיחה לפי תומה היתה (ר' כהנא, יבמ' קכב:).—ובת"ז, במשמ' לא שלו אלא של זולתו: יוצאת אשה בחוטי שער וכו' בכבול ובפאה **נכרית** לחצר (שבת ו ה).

***נָכְרִיּוּת**, ש"נ.—סגולת מי שהוא נכרי: גיורת דנבעלה **בנכריותה** לנכרים (רש"י יבמ' סח:). מעשה בא לפנינו באשה אחת שהלך בעלה זה כמה שנים בעיר פלונית והמיר שם ונשתנה שמו לשם נכרי ויש כאן עדים מכירין אותו ושמו ושם **נכריותו** (שו"ת ר"נ גירונדי ג).

***נכש**[1], ממנו *נִכֵּשׁ, *מַכּוֹשׁ, *נִכּוּשׁ, *נָכִישׁ.

א. *נָכַשׁ, קל לא נהוג.

—פִּע', *נִכֵּשׁ, פ"י.—נִכֵּשׁ את הַשָּׂדֶה, את התבואה, וכיוצא, עקר את העשבים הרעים, to weed; sarcler; jäten: פועלים שהיו **מנכשין** בשדה ומעדרין בשדה (תוספת' שביע' ב יג). מסותתי אבנים מפסקי גפנים מנקפי היגין **מנכשי** זרעים בזמן שבעל הבית מקפיד עליהם אסורין משום גזל (שם ב"ק יא יח). השוכר את הפועל לחרוש לא יאמר לו בוא **ונכש** וכו' שכרו **לנכש** וגמר את שדהו לא יאמר לו בוא ועדור שני גפנים שכרו לעדור וגמר את שדהו לא יאמר לו בא **ונכש** שתי גפנים (שם ב"מ ז ה-ו). תלתן שהעלה מיני צמחים אין מחייבין אותו **לנכש** אם נכש או כיסח אומרים לו עקור את הכל חוץ ממין אחד (כלא' ב ה). **המנכש** עם הנכרי בחסיות אע"פ שפירותיו טבל אוכל מהם עראי (תרומ' ט ז). החורש כל שהוא **המנכש** והמקרסם והמזרד כל שהוא (שבת יב ב). אומר אדם לחבירו נכש עמי **ואנכש** עמך עדור עמי ואעדור עמך אבל לא יאמר לו **נכש** עמי ואעדור עמך עדור עמי **ואנכש** עמך (ב"מ ה י). המקבל שדה מחבירו ולא רצה לנכש ואמר לו מה אכפת לך הואיל ואני נותן לך חכורך אין שומעין לו מפני שיכול לומר לו למחר אתה יוצא ממנה ומעלה לפני עשבים (שם ט ד). הרי אדם שלא עמל ולא חרש ולא **ניכש** וכו' ולא עידר ובשעת הקציר בא שדפון וירקון והילקה אין בכך כלום אבל אדם שעמל וחרש וזרע **ונכש** ועדר וכיסח ובשעת הקציר בא שדפון והילקה הרי שיניו שלו קהות (ספרא בחקותי ב ה). מקום שנהגו לחרוש יחרוש **לנכש** **ינכש** (ירוש' שבי' ה ד). כמה יגע אדם הראשון עד שלא אכל פרוסה חרש זרע **ניכש** עידר קצר עימר דש זרה בירר טחן הרקיד לש וקיטף ואפה ואח"כ אכל פרוסה (בן זומא, שם ברכ' ט ב). **המנכש** בשלשה עשר ונעקרה בידו שותלה במקום הטיט ואין שותלה במקום הגריד (ר' יהודה, פסח' נה.). בראשונה היו עוקרין (הכלאים) ומשליכין לפניהן והיו שמחים שתי שמחות אחת שהיו **מנכשין** שדותיהן ואחת שהיו נהנין מן הכלאים משרבו עוברי עבירה היו משליכין על הדרכים אף על פי כן היו שמחים שהיו **מנכשין** שדותיהן התקינו שיהו מפקירין את כל השדה (הוא, ירוש' שקל' א ב). כיון **שניכש**[1] בה מכוש אחד קונה כולה (רב, ב"ב נה.). **המנכש** והמשקה מים לזרעים בשבת (מו"ק ב:). מציאת פועל לעצמו אימתי בזמן שאמר לו בעל הבית **נכש** עמי היום או עדור עמי היום (ב"מ קיח.). **המנכש** בשומים ובבצלים הואיל ואין גמר מלאכה אין פועל אוכל בהם (שם פט.). **המנכש** והמחפה בכלאים (מכות כא:).—ובהשאלה: הראשונים חרשו וזרעו **ניכשו** כיסחו עידרו קצרו וכו' ואפו ואנו אין לנו מה לוכל (ר"ש בר נחמן, ירוש' שקל' ה א).—ומצוי בסהמ"א: הרואים סבורים **שניכשת** ואעפ"כ היא מלאה עשבים (רש"י ב"מ קה.). שכרו **לנכש** עמו בזיתים והתנה הפועל שיאכל בזיתים הו"ז אוכל מן האילן אחת אחת (רמב"ם, מעשר ה י).

—הִפע', *הִכִּישׁ,—כמו נִכֵּשׁ: שדה המסויימת במצריה וכו' כיון **שהכיש** בה מכוש אחד קנה כולה (רב, ב"ב נד.).

—התפ', *הִתְנַכֵּשׁ,—שנִכְּשׁוּ אותו: הקוצין הללו אינם לא **מתנכשין**[2] ולא נזרעים מאיליהן הן יוצאים ומתמרים ועולים (ר"ח בן פזי, מד"ר ברא' מה).—ומצוי בסהמ"א: דכשנוטלין הכלאים (מן השדה) מאליו **מתנכש** (מיוח' לרש"י, מו"ק ו:). כיון שעוקרין הכלאים ומניחין הראוי נמצאת השדה **מתנכשת** מאליה (פי' ר"ש בן היתום, שם).

ב. *נָכַשׁ, קל לא נהוג.

—הִפע', *הִכִּישׁ, — א) הִכִּישׁוּ במקל וכיוצא בזה, הִכָּהוּ: כיצד במשיכה קורא לה והיא באה או **שהכישה** במקל ורצתה לפניו כיון שעקרה יד ורגל קנאה (ב"ב עה:). השאילני פרתך וא"ל ביד מי וא"ל **הכישה** במקל והיא תבא (ב"מ לט.). (מצא בהמה) **הכישה**

---

[1] בערב' ההמונית נכש a) במשמ' חפר באדמה, וכבר הזכיר זאת תנחום ירוש' בערך זבל.

a) نكش

[1] בקצת כ"י שנכש, ובקצתם **שהכיש**.—[2] כך בספרי הדפוס, ובכ"י הוצ' ד"ר טיהודור **ניכושים**. וכך בילק' (שם, רמז לט) נכושין.

חייב בה (בבה, שם ל:).—ב) במשמ׳ נָשַׁךְ: לא זז משם עד שהכישו נחש ומת (תוספתי סנה׳ ח ג). אכלת סם המות או שהכישה נחש (חול׳ ג ה). שאפילו אדם רודף אחריו להורגו ונחש רץ להכישו נכנס לבית עבודת כוכבים ואין נכנס לבתיהן של אלו (ר״ט, שבת קיו.). כל המורה הלכה בפני רבו ראוי להכישו נחש (ר׳ יוחנן, ערוב׳ סג.). מי שנתחייב שריפה או נופל בדליקה או נחש מכישו (סוט׳ ח:). אילה זו רחמה צר בשעה שכורעת ללדת אני מזמן לה דרקון שמכישה בבית הרחם ומתרפה (ב״ב טז:). מעשה בבן דמא בן אחותו של ר׳ ישמעאל שהכישו נחש ובא יעקב איש כפר סכניא לרפאותו ולא הניחו ר׳ ישמעאל (ע״ז כז:). מעשה בר׳ אלעזר שהיה יושב על המיטה ונזכר שס״ת מונח עליה ונשמט וישב ע״ג קרקע ודומה כמי שהכישו נחש (מנח׳ לב:). אמרו עליו על רבי חנינא בן דוסא שהיה עומד ומתפלל ובא חברבר והכישו ולא הפסיק את תפילתו (ירוש׳ ברכ׳ ה א). נח כשיצא מן התיבה הכישו ארי ושברו (ר״א בנו של ריה״ג, מד״ר ברא׳ לו). מעשה באחד מגדולי כבול שהיה משיא את בנו וברביעי שלו זימן אצלו אורחים משאכלו ושתו והטיבו את לבם אמר לבנו עלה והביא לנו חבית אחת מן העליה כיון שעלה הכישו נחש ומת (שם ויקר׳ כ).

נְכֹת[1], ש״ז, בכנ׳ נְכֹתֹה, — דבר יקר הערך והמציאות, ובית נְכֹת, בית שנשמרים בו דברים יקרי ערך ויקרי מציאות וכדומ׳: וישמח עליהם חזקיהו (על מלאכי מראדך בלאדן) ויראם את בית נְכֹתֹה[8]) את הכסף ואת הזהב ואת הבשמים ואת השמן הטוב ואת כל בית כליו (ישע׳ לט ב). — ובספה״א בהשאלה, נְכֹת השיר וכיוצא בזה. ואמר המשורר: אשר בו אוצרות שיר לא ערכו זהב אופיר ולא גזרי שמירים, ומחמד כל מליצות גם נכות החרוזים החשוקים הבחורים (משה דרעי, נרית שיר, לקו״ק פט). שמע שירו ראה ארך לשונו אזון ניבו חזה את בית נכתו (ר״ש הנגיד, הנרפא הזמן). וסוד ספרים יום ליום נזכרים עלי שפתו כי תשובב אותו אל בית נכותה (ראב״ע, אלוף נעורים). הוא בא באוצר השיר ושלל בית נכתה, ולקח כל כלי חמדתו (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג).—וכבר פשט השמוש בדבור העברי בא״י במלה זו לענין בית קבוץ עתיקות וכדומה, Museum museum ; musée.

[1]) אומרים חל״א כי באשור׳ נַכַּמְתּ, בית נכמת, הוא כמו בית האוצרות. — [2]) כך הכתיב, וכך גם במ״ב כ יג, והקרי נְכֹתוֹ, ותרגמו השבעי׳ νεχωθᾶ. עקילס מענין נכאת.

***נָכַת**[1]), פי׳,—נָשַׁךְ, ובהשאלה לקח דבר בכח הזרוע: שָׁלַל: נכיתה שנכת[2]) מסנחריב ובזה שבזו מסנחריב (מד״ר שה״ש, מנ׳אוני).

נ״ל,—ר״ת: נראה לי, נזכר למעלה.

נלה[3]), ממנו נְלֹה, וי״א מִנָּל.

נָלָה[4]), קל לא נמצא.

—הפע׳. כַּנְּלֹתְךָ, במקום כְּהַנְלֹתְךָ, פ״ע, — הִנְלָה לעשות דבר, השלים, גָּמַר: הוי שודד ואתה לא שדוד ובוגד ולא בגדו בך כהתמך שודד תושד כַּנְּלֹתְךָ[5]) לבגד יבגדו בך (ישע׳ לג א).

נָלוֹז, — נפע׳ מן לוז, עי״ש, והוסיפה, בתלמ׳: נלוז ומליז הוא את אביו שבשמים עליו (רבב״ה, כלא׳ ט ה). — ובספה״א: מבין ורש כבד אך איש חיל סכל כל רגע דך, כי זה עשיר מאון רק זה מרשע גם נלוז הוא דך (רמב״ע, תרב״ש ט יח-יט). מפני שהשועל אומ׳ עליו שאין במיני החיות יותר נלוז ממנו (ר״י אבן עקנין, ספר מוסר ב יד). מה אומר הנלוז, ישבתי בסוד משחקים ואעלוז (עמנ׳, מחבר׳ ו). ובשטף עובר גם הוא במעקשים ונלוזים להמלט על נפשו (א׳ מאפו, אה״צ ה).

נְלִיזָה, ש״נ, — בחכמת התכונה, נטית אחד הכוכבים במסלולו: ואם יהיה מקום הירח מכ״ה ממזל תאומים עד חמש מעלות ממזל סרטן וכו׳ לא תקח כלום לפי שאין כאן נליזת מעגל (רמב״ם, קדוה״ח יז י). ודע שאם לא יהיה שם נליזת מעגל ולא נתן החשבון לקחת מן הרוחב השני כלום יהיה האורך השני עצמו הוא האורך השלישי (שם יא). והכ״ד מעלות הנשארות במקצוע צפון אמרו שאין בו ישוב מפני חוזק הקור הנמצא שם תמיד מחמת נליזת החמה משם הרבה לצד דרום (ר״י הירחלי, יסו״ע ב ג). ועל המנהג הזה תהיה נטית כל חלק וחלק מהחגורה ונליזתה מגלגל המישור (שם ה). נטית החמה ברקיע ונליזתה פעם לצפון ופעם לדרום (שם ח). וכל מה שירח מוסיף אור ככה מתמעט ממנו הנליזה והקרנים עד אשר יגיע לרביעי

[1]) מא־מית. —[2]) בקצת ספרים שנכה.
[3]) עי׳ הערה להערך.
[4]) עי׳ הערה להלן. —[5]) כך בנסחה המסורה, ולפי הענין זה כפול של כהתימך, וכך פרשו כל הקדמוני׳ וגם החדשים, אלא שקצת החדשים גזרו כי זו מלה משבשה, וצריך לקרא ככלתך. עכ״פ, לפי הנסחה המסורת, יש לה למלה זו זכות בלשון. ועי׳ הערה לערך מִנָּל.

החדש שאז יראה לנו חצי חלק של כדור המאיר ולא יראה בו לנו שום נליזה או קרנים (ר״ד גנז, נחמד ונעים לט). ידעתי תכונת העולם וכח היסודות ראשית אחרית ומחצית כל מועד נליזת המסלות ותמורת הימים (רנה״ו, חכמ׳ שלמה ז יז-יח).—ובחכמת הטבע, גליזת מחט אבן השאבת: הנטיה מדרך הישר הזה נקראת נליזת מחט המאגנעט (למודי הטבע ג כ ד).

·נְלִיזוּת, ש״נ, מ״ר נליזיות,—כמו נליזה: ענין נטית חגורת המזלות ונליזותה בחלקיה מגלגל המישור לצפון ולדרום (ר״י סיסלאלי, יסו״ע ב ה). וכבר תספיק להם זאת החלוקה בצירוף ההשגחה אל גליזיות השמש והירח ושאר כוכבים (רש״פ, יריעי שלמה ב, פתיח׳).

נְמִבְזֶה, ת״ז, לנק׳ נמבזה,—שאין לו שום ערך וחשיבות: ויחמל שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר וכו׳ ולא אבו החרימם וכל המלאכה נמבזה ונמס אתה החרימו (ש״א טו ט).

·נִמְהָרוּת, ש״נ,—כגולת מי שהוא נמהר: עובי השוקים עם הערקוב יורה על הנמהרות והעזות (ר״י חריזי, תרג׳ סוד הסודות יא).

נָמוֹג, נמוגה, נמוגים, עי׳ מוג, והוסיפה: ורוכבי הסוסים הלא גם הם נסים נמוגים ונמסים נפוצים נפזרים (תשו׳ תלמידי מנחם, לגבור בתעודה). וקול המון כקול שדי כקול ים ומשבריו בעת יסער סעירה, והארץ בצאת שמש נמוגה... ויאכלמו כמו קש יום סערה (ר״ש הנגיד, אלוה עז). באתי לשוטט על הבתים ולבקש מלון לנפשי הנמוגה או לדרוש פת לחם ועוגה (ר״י חריזי, איתיאל ה).—ואמר הפיטן: וצאן ידך נמוגה, ואחור לא נסוגה (אפרים בר יצחק, שבת ד׳ אחה״פ, אלהי בך אחבק). רועדים נמוגים כל יצורים, ראוך יחילו הרים (שמעון בר יצחק, יוצ׳ ב׳ שבוע׳, שלמים בחנותם).

***נָמוֹךְ**, נמוכה, נמוכים, נמוכות,—עי׳ מוך, והוסיפה: היתה גבוהה משלש רוחותיה ונמוכה מרוח אחת רואין את הנמוך כאילו הוא פתוח ובלבד שלא יהא נמוך יותר על הגבוה היתה נמוכה משלש רוחותיה וגבוהה מרוח אחת אינו צריך מחיצה אלא לגבוה בלבד (תוספת׳ ערוב׳ ב-א ג). שבעה עננים וכו׳ אחד שהיה מהלך לפניהם כל (מקום) הנמוך מגביהו וכל הגבוה משפילו (מכי׳ בשלח, פתי׳). אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך ויתפלל (ר״א בן יעקב, ברכ׳ י:). ארץ מצרים שותה מן הנמוך ארץ ישראל שותה מן הגבוה ארץ ישראל שותה נמוך וגבוה ארץ מצרים נמוך שותה גבוה אינו שותה (ספרי דבר׳ לח). היה מקום גבוה עשרה טפחים או נמוך עשרה טפחים (ברכ׳ כה.). שאין עושין גרנות אלא בנמוך שבעיר (מד״ר רות, ורחלא וסכת). מה הגפן הזו נמוכה מכל האילנות ושולטת בכל האילנות כך הם ישראל נראים כאלו שפלים בעולם הזה אבל לעתיד לבא הן עתידין לירש מסוף העולם ועד סופו (שם ויקר׳ לו).—ומצוי בסהמ״א: מדדנו את הצד התלוי בהר מן המקום הנמוך מטנו ולמעלה (ראב״ח הנשיא, המשיח׳ והתשבר׳ ב, סי׳ 127). ומתוכו אתה יכול לגדור מנהג התשבורת בקרקעות השחויות והנמוכות (שם 128).— וקול נָמוֹךְ: מנהג הדיוט כל זמן שהוא הולך קולו נמוך אבל כא׳ כל זמן שהוא הולך קולו מגביר (מכי׳ יתרו, בחדש ג). אדם אומר שבחו בקול נמוך וגנותו בקול רם (רש״י, סוט׳ לב:). כשהיה מדבר עם משה בקול נמוך היה מדבר (תנחומ׳ ויקר׳ א). — ובהשאלה, דבר פחות חשוב: יוסי בן חוני אומר הנשחטים לשם פסח ולשם חטאת פסולין שמעון אחי עזריה אומר שחטן לשם גבוה מהם כשרין לשם נמוך מהם פסולים (זבח׳ א ב).—ורוּחַ נְמוּכָה, ההפך מגאוה: שאין התורה מתקיימת אלא במי שרוחו נמוכה עליו (דא״ז ח). והיתה נפשו של משה נמוכה מכולם (אדר״נ ט). הראוהו בני אדם פניהם זקופות בני אדם פניהם נמוכות וכו׳ אלו שפניהם זקופות תלמודן בידן אלו שפניהם נמוכות אין תלמודן בידן (מד״ר קהל׳, כל אשר תגלח).—ומצוי בסהמ״א: ותמיד נפשך תהיה נמוכה, ותן על כל אשר תאכל ברכה (רס״ג, שירי מוסר השכל). שאין דרך הטובה שיהיה אדם עניו בלבד אלא שיהיה שפל רוח ותהיה רוחו נמוכה למאד (רמב״ם, דעות ב ג).—ונָמוֹךְ בלבד בזה המשמע: הלא ילוד אשה ללמוד מדרכיו, ובדרכיו ינהג עם נמוכיו (אגר׳ מנחם כ״ס להסדאי הנשיא). וזכרתי אשר בלבב עדתם לעמי הנמוכים האמלים, מרעים חלקו מאז שללם וגורלות עלי ארצם מטילים (ר״ש הנגיד, הלי תעש). אלהי צבאות ועושה פלאות ימהר נבואות ועצות יקרים, ואל צאן נמוכות ברגל דרוכות יצוה ברכות כמימי נהרים (ר׳ משה דרעי, אחדש שבחות, לקו״ק עו). הן לחליי ארוכה שלח צור לי רפאות, וחמה נחכה על צר במרירות, להוציא אם נמוכה מעבדות להרות (ר״י הלוי, יקרו נסיך). שחריה חשכים, ומאוריה נדעכים, ונבוניה נבוכים, ומלכיה נמוכים, ושמחיה בוכים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). חונן דלים ודכים, חמלת על נמוכים, אשר אחריך משוכים (יוצ׳ לשבת החדש, את זה החדש).

***נִמּוּר**, ש"ז, — שה"פ מן נִמֵּר: הראב"ד כתב דוקא שנתפזר הנימור ברובו (של האתרוג) אע"פ שבשטח החברבורות הוא מיעוט (טור או"ח, תרמח י).

***נְמוּשׁוֹת**[1], שזו"ר, — הזקנים והחלשים הבאים בסוף הקציר ללקוט מה שנשאר עוד מן הלקט שכבר לקטו העניים: מאימתי כל אדם מותרין בלקט משילכו הנמושות[2] בפרט ובעוללות משילכו העניים בכרם ויבואו (פאה ח א). רבי יוחנן בן נורי היה יוצא אחרי[3] הנמושות ומביא פרנסתו של כל השנה (מנחות, ירוש' שם). עשאוה כמי[4] שהלכו בה נמושות (אביי, ב"מ יב.). — ובהשאלה: זוהי קושיא ישנה נושנת שכבר נלעסה בפי הנמושות עד שהגיעה לבין התינוקות הפעוטות (אגרות החכמה, מודע לבינה ג).

[1]) עי' הערה הבאה. — [2]) בגמ' ירוש' שם אמרו: אית תניי תני נמושות ואית תניי תני משושות, ואמרו שם עוד כי אבא שאול היה קורא אותם משושות. ופרוש המלה נמושות הובא שם בשם ר' יוחנן וז"ל: למה נקרא שמן נמושות שהן באות בסוף. ובגמ' בבלי (תעני' ו:), על השאלה בארמית מאי נמושות, הובאה תשובה מר' יוחנן כמו כן בארמית סבי דאזלי אתיגרא (ולפי גרסת הערוך אתיגרא), ובעברי': זקנים המהלכים סמוכים על משענותיהם, ור"ל אמר לקוטי בתר לקוטי, לקוטים אחרי לקוטים. — אך בכל זה עוד לא נתברר היטב מקור השם נ ושות. ונראה כי נון נמושות היא שרשית והשרש הוא נמש והוא פעל קדום מיוחד במשמ' ההתאחרות בעשיית דבר. ורבי יוחנן שהיה אחד מהבקיאים ביותר בלשון העברית פרשו פרוש מדויק מאד: שהן באות בסוף, ויש סמך לזה בלשון הערבית שבה משמש שרש לבת', שהוא הוא נמש בחלוף האותיות הרגיל בין אלה שתי הלשונות, במשמ' התמהמהות והתאחרות, ופרשוהו המלונים הערבים בהפעל בטי, שמשמעתו היא התאחר, הלך לאט: אללבת' אלאבטא' ואלתאח'ר, ופרש לשאן אלערב בית של אבן אלאעראבי שהשתמש בו בהשם לבת'י ואמר: אנה שיח' כביר פאח'בר אנה אד'א משי לם ילחק מנ צ'עפה פהו יתלבת', — ובעבר': שהוא שיח' (זקן) גדול והודיע כי בלכתו רגלי לא ישיגהו ויתאחר. — ויאמרו בערב': מא לבת' אנ פעל כד'א, ופרשוהו המלונים: אי מא אבטא' פעלה או מא תאח'ר ענה, — ובעבר': ר"ל לא התמהמה מעשות המעשה ולא התאחר בו. והנה זה הפעל נמש במשמ' התמהמה והתאחר כבר יצא משמוש הלשון בכלל, אעפי"כ עוד היה חי בדבור עם הארץ האכרים רק בענין המתאחרים לבוא ללקט את הלקט, ומפיהם בא כמו שהוא לבעלי המשנה הקדומה הזאת, ואח"כ נעלם פרושו המדויק מרב החכמים ופרשו להם רבי יוחנן שהיה שליט בגנזי הלשון. — [3]) כך בכ"י רומא, ובדפוס': מן. — [4]) בקצת כ"י כשדות.

***נֶמֶט**[1], ש"ז, מ"ר נְמָטִים, נמטין, — מין שטיח עבה ישתמשו בו גם לכסוי להסרג וכדומ': הבגדים העבים ביותר כגון הלבדין והנמטין הקשים (רמב"ם, כלים כב ג).

***נָמִי**, — מלת הטעם, כמו גם כן בעברית, ונמצא שמוש זה גם בתוך סגנון עברי: מקיש שכיבה לקימה מה קימה ק"ש ואח"כ תפלה אף שכיבה נמי ק"ש ואח"כ תפלה (ברכ' ד:). לא שנו אלא באדם אחד וכו' ובאדם אחד נמי לא אמרן אלא בחדשים אבל בישנים לא וחדשים נמי לא אמרן אלא בלבנים אבל בצבועים לא (שבת קיג.). ומעשה נמי ברבי יוחנן בן מתיא שאמר לבנו צא שכור לנו פועלים וכו' (ב"מ פו:). באותו היום נמי האריך היום ל"ו שעות (פסיק' רבתי מו). — ומצוי בסהמ"א: ומפני שאנו חוששין נמי עוד חשש אחד וכו' (ר"י ברצלוני, ספר השטרות יח). וכשם שהנותן מקצת נכסים בקנין שוב אין לו חזרה כך זיכוי נמי אין לו חזרה (שם כד). ועשו נמי מצוה לאותן הנותנין שמכניסין עליהם זכות בשביל שמהנין תלמידי חכמים מנכסיהן (ר"י אבן עקנין, ספר מוכר ד ז). ומטעם אחר נמי מפני שהתלמיד שואל את הרב בדברים קשים ומקשה עליו קושיות שלא עלו על דעת הרב (שם טו). — ובפרט בסגנון קצת סופרי הקראים: ואין זה הדבור אלא כדברי מי שיאמר אסורה עלי האכילה והשתייה והמקח והמתן אסורים נמי אבל שיהיה הכנסת הרוח אל הפה (ישועה בן יהודה, ספר הישר, העריות 18). ואם היה כשר שילך אל מקימות כשר נמי שיעמוד במקום אחד (שם 35). ומי שהוא טמא יום יש לו לטבול לאכול בערב פסח ואם לא טבל לא ידחה וכן נמי טמא שבעה שיכול לצאת לידי טהרה לא ידחה לפסח שני וכן נמי מי שהיה יכול לגעת למקום המובחר ורשל ולא הגיע לא ידחה (ר"א הקראי, ג"ע, ענין פסח ד). שירח בול על שם יבול הארץ וירח זיו על שם חדוש האור וכן נמי ירח האיתנים חדש תשרי על שם חג האסיף וכן נמי חדש ניסן על שם האביב הנמצא בו (שם, הבדל בינה משנה ד). הסמיך הכתוב צרעת הבגד עם צרעת קרחת וגבחת מפני שצרעת קרחת וגבחת במראהו כן נמי צרעת הבגד (שם, טמאה וטהרה ו). מה מלת הנה הנאמרת פה אשר הבת עצמה כך נמי מלת הנה

[1]) כך גם בערבי' נמט (a). וכבר אמר ס' פרנקל שהוא לקוח מארמית, ומקורו בפרסית נמד.

(a نمط

הנזכרת בפסוק ערות בת בנך (שם, ענין עריות א). והנה אם זנית אשה לאיש ואחרי כן נשאת לאחר ומת או גרשה זה האחר אינה אסורה לראשון מכח התורה אך מדרך הגברה וכן נמי אם היתה נשואה ואח״כ זנית לא תהיה אסורה לראשון מכח התורה (שם ז). ומזה הענין יהיה כל לשון התיצבות שבאה בשם באמרו והנה ה׳ נצב עליו וכו׳ וכן נמי אמרו נצב לריב ה׳ (שם, עץ חיים לט).

***נְמִיגָה**[1], ש״נ, — שה״פ מן נפעל נָמוֹג: ואין נמיגה אלא נמיסה (מכי׳ בשלח, שירה ט). — ובסהמ״א: וכאשר ידבר בלשון נמיגה נשמע משמעתו המסת הלב (ר״ת על דונש, נמגו).

***נְמִיָּה**, ש״נ, מ״ר נְמִיּוֹת, — חיה קטנה טרפת דומה לחתול, Marder; martre; marten: טרפת חתול שועל ונמייה (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ טו). מרחיקין את הסולם מן השובך ארבע אמות כדי שלא תקפוץ הנמיה (ב״ב ב ה). דרוסת חתול ונמייה בגדיים וטלאים דרוסת חולדה בעופות (רב חסדא, חול׳ נב:). דרוסת חתול נץ ונמייה עד שתינקב לחלל (שם). מרחיקין מצואת חזיר ארבע אמות ומצואת הנמיה ארבע אמות (ירוש׳ ברכ׳ ג ה). בהמה גסה טהורה יולדת לט׳ חדשים וכו׳ והחתול לנ״ב יום והחזיר לששים יום והנמית לשבעים יום (מד״ר בראש׳ כ). — ובסהמ״א: ומלאו בתיהם אוחים פרשו בו נמיות (ר״י א״ת, השרש׳ לרד״ק, שרש אוח). ומקבל עליו הלוקח לעשות בחלקו מקום הגדר ומאחורי הגדר סמוך לגדר חריץ קטן רחב שלשה טפחים וחוצה לו חריץ אחד גדול רחב ששה טפחים ובין שני החריצין רחב טפח כל זה כדי שלא תקפוץ הנמיה בה וכיוצא בה (רמב״ם, מכיר׳ כא כב). וכ״ש שיש דריסה לחתול בעופות ונמייה ושועל הרי הן כחתול (שבלי הלקט, טרפות, סי׳ כב). ויש מפרשים שהם (הציים) נמיות הנזכר בדברי רבותינו זכרונם לברכה (רד״ק, ירמ׳ נ לט).

***נְמִיָּה**, ש״נ, — כמו נְבִיָּה, נוֹיָה, עי״ש.

***נְמִיכָה**, ש״נ, — מקום נמוך באדמה: וכן אם תהיה הבקעה שפלה ונמוכה נהוג בשפלותה ונמיכתה המנהג הזה (ראב״ח הנשיא, המשיח׳ והתשבר׳ ב, סי׳ 127). — ונמיכת רוח: מתודה אני לפניך ה׳ אלהי ואלהי אבותי בכפיפת ראש בכפיפת קומה בנמיכת רוח בחלישות חיל בשבירת לב (ר׳ נסים הבבלי, וידוי ליוה״כ).

***נְמִיכוּת**, ש״נ, — נמיכות רוח וכדומ׳, ברדף עם שפלות: דכאי רוח נמיכות, מחפשי ביום דין זכות (ר״א

1) במקום מיגה, כאלו היתה הנון מן השרש.

קליר, מוס׳ א ר״ה, אנסיכה מלכי). כנוצצי מעלה בנעימת בנמיכות בנפילה (ר״י אבן אביתור, אתכן ישראל). שיהו דומים יראי שמים לדלועין שכשם שהדלועין אין בכל פירות הארץ גדולים מהם ואעפ״כ אינן מתנשאין על הארץ אלא כל זמן שהן גדלין ופרין הן מוסיפין נמיכות בארץ כך הן יראי שמים וכו׳ כל זמן שמוסיף להן הקב״ה גדולה וכבוד ונשיאות הן מוסיפין ענוה ונמיכות (ר״נ גאון, ברכ׳ נו:). מתגאה על גאים ואוהב נמיכות, מלך גדול מחפש בזכות (ר׳ יצחק בר יהודה, שבת בראש׳, ידודון ידודון). ומה שצריך שידעהו האיש הנלבב כי השפלות והנמיכות מביאות את האדם לידי הכבוד (ר״י א״ת, תקון מדה״נ לרשב״ג). פי׳ ענין נמיכות (ערוך, ערך מן). על נמיכות ערכי שהוא אפר הולך בחשך ואין מנהל (מסה ריאטי, מקדש מעט, חלק ההיכל ב). — ונמיכות הקול: שהאמירה בסתם לא תאמר נמיכות הקול או רוממותו לבד כי לשון אמירה נופל בשניהם (מביר ליאון, נופת צופים ב ד). — ונמיכות הַר וכדומ׳: טהור מסרה לשלוחה בחפה להביאה, יושר נמיכות סיני בו בחר לצבוא צבאה (אזהר׳ ר״י ברצלוני, אי זה מקום בינה). — ובחכמת התכונה: ומתוך המרחק הזה אשר בין שתי הנקודות התמורה באופן חצי השמים אשר על הארץ היו יודעים ערך קשת הנמיכות כשהיו חולקין המרחק הזה לשני חלקים שוים (ראב״ח הנשיא, ספר חשבון מהלך הכוכבים). והקשת הזה נקרא קשת הנמיכות (שם, צוה״א א ד). בפירוש הקשת הנאחזת בין שני אופני המישור והמזלות הנקראת קשת הנמיכות וערך הנמיכות הזה לכל מעלה ומעלה (שם, חשבון המהלכות ג, כ״י בריט״מ).

***נְמִיסָה**, במקום נְמִסָּה[1]: ואין נמיגה אלא נמיסה (מכי׳ בשלח, שירה ט). — ובסהמ״א: יש עוד שאר מיני רוחות סדרים המתהוים מנמיסת השלג במדינות יון (למודי הטבע למ׳ יאהועל ב א ה).

***נָמַךְ**, — פעל נגזר מן נמוך. קל אינו נהוג.

— הפע׳, *הִנְמִיךְ, — עשה נָמוֹךְ: ז׳ ענגים היו ארבע מארבע רוחותם וכו׳ ואחת מלפניהם הגבוה מנמיכו והנמוך מגביהו (ספרי במד׳ סג). או הגבוה הנמיך עצמו או הנמוך הגביה עצמו (פסיק׳ רבתי כא). — ובסהמ״א: ולדברי זה התנא אינו צריך להנמיך הכותל המזרח׳ אע״פ שיגביהנו ק׳ אמה (ר״ח יומ׳ טז). שאחד מנמיך כנפיו שבצד כותל זה למטה והשני מגביה כנפיו שבצד

1) כמו נִסְבָּה.

כותל השני למעלה (רגמ"ה ב"ב לט.). ואם מנמיכו כותלו מן החלון צריך להנמיכו מן החלון ד' אמות (הוא, שם כב:). מנמיכין לו מקום כשיושב בדין (רש"י מו"ק יז:). צריך להנמיך (את הגג) מן החלון ד' אמות (תשו' הרי"ף, טוחו"מ קנד לד). — ואת הקול: שהמשורר על פי כלי זמר מחתך את הדבור בפרוטרוט הכל לפי נעימות קול הכלי להגביה ולהנמיך (רש"י עמוס ו ה). ואם אין המתרגם יוכל להגביה את קולו ינמיך הקורא את קולו (ר' טודרוס הלוי, אוצר הכבוד על הגדות). ואפילו המתפלל ראוי שלא ינמיך קולו יותר מדאי (מהר"מ מלונזנו, שתי סידות, דרך חיים). המנמיך קולו מאד בתפלתו גורם לכון הלב והמגביה קולו אינו מכון (שם). — ואת הרוח: ויצטער ויתענה כמה שנים בכל יום ויום וינמיך רוחו (הרוקח, הלכ' תשובה כד).

***נָמָל[1]**, ש"ז, כנ' נסתרת נְמָלָהּ, — מפרץ רחב בשפת הים שהמים נכנסים שם לתוך היבשה והספינות מצאות שם מחסה מפני הרוח. Hafen; port; harbour: היה מצטער והולך עד שהגיעו לנמלה[2] של יפו פלטתו והטילתו ליבשה (תוספת' יוה"כ ב ד). פעם אחת לא נכנסו לנמל[3] עד שחשיכה (עירוב' ד ג). כיון שהגיע לנמילה[4] של עכו היתה מבצבצת ויוצאת מתחת דופני הספינה (יומ' לח.). אשה לא תטבול בנמל (שמואל בר"י, נדה סז:). משל לשתי ספינות שהיו פורשות בים אחת נכנסת לנמל ואחת יוצאה מן הנמל (ילק' קהל', רמז תתקעג). — ומצוי בסהמ"א: והוא בנה את מגדל פארון אשר בנמל אלכסנדר' אשר יראו בו עד היום נפלאות (יוסיפון, פרק יד). ואם הגיעה הספינה בשבת לנמל אחד ועשו נכרים הכבש לעצמם לירד בו כמו שדרכם לעשות מותר לישראל לירד לאותו נמל ובלבד שיהיה בינו ובין הנמל כשיכנס השבת אלפים אמה או פחות (תשו' הרמב"ם, אגר' רמב"ם לח:). שבגבולו יהיה נמל טוב לאניות לעלות מה שאין מצוי בכל מקום (פענח רזא, ויגש). שראובן קיבל עליו אחריות הסחורות מנמל אזמיר עד נמל ויניציאה (שו"ת שמש צדקה, יו"ד כא). — ואמר הפיטן: יצוריו חיבים להודות חסד גומל, גלי ים יורדים ונכנסים לנמל (רשב"י הבבלי, שבת ברא"ש, אחשבה לדעת). ואם טבעו בים פשעם ביום הזה תנחם לנמל, ויאמרו ברוך גומל, טובות לחיבים (פיוט לשבת ויוה"כ, שבת ראש מקראים, אילת השחר קמה).

נמל[1], ממנו נְמָלָה, יַנְמְלִי.

נְמָלָה, ש"נ, מ"ר נְמָלִים, — שרץ משרצי האדמה, ממחלקת החרוקות, כעין זבוב ארוך הגוף, שחור הגון, דר עדות עדות בחורי האדמה, נבונה וזריזה ומזמנת אכלה בחורה בחריצות גדולה. Ameise; fourmi; ant: לך אל נְמָלָה עצל ראה דרכיה וחכם אשר אין לה קצין שטר ומשל תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה (משלי ו ו-ח). הַנְּמָלִים עם לא עז ויכינו בקיץ לחמם (שם ל כה). — ובתו"מ: שילוח (בשעת בצרת) היתה נמלה מהלכת בו (תוספת' פרה ט ב). אכלה חגב אכלה גובאי קרסמוה נמלים ושברתה הרוח (שם פאה א ח). שדה שקצרוה גוים קצרוה לסטים קרסמוה נמלים (משנה שם ב ז). הנמלה הזו שלשה בתים יש לה ואינה כונסת בעליון מפני הדלף ולא בתחתון מפני הטינה אלא באמצעי ואינה חיה אלא ששה חדשים למה שמי שאין לו גידים ועצמות אינו חי אלא ששה חדשים וכל מאכלה אינו אלא חטה ומחצה והיא הולכת ומכנסת בקיץ כל מה שמוצאת חטין ושעורין ועדשים (מד"ר דבר' ה). מעשה בנמלה אחת שהפילה חטה אחת והיו כולן באות ומריחות בה ולא היתה אחת מהן נוטלת אותה באה אותה שהיתה שלה ונטלה אותה ראה חכמה שיש בה (ר"ש בן חלפת', שם), ועי' ערך חֹר. — ומצוי בסהמ"א: אשר עלה במחשבתו להפיל נפיליהם באפו כנפלים, והשועים כתולעים חשבם בקצפו וחילים כנמלים (ר"ש הנגיד, הלי תעב). הגבורה לאריה והסבל לשור והחכמה לעגור והאריגה לעכביש והבנין לדבורים ועשיית האוצרות לנמלים (ר"י זכאלה, ספר שעשוע ז פ). — יַלֶּפֶת הנמלים, שיחוש האדם בחלי כמו נמלים הלכים על בשרו: ויש אשר יכאבו האזנים מסיבותיהם ויוודע רפיון בגוף וכמו לכת הנמלים בכל הבשר וקטטה ופלצות וקרה בכל הגוף (אסף הרופא, כ"י 43). — ביצת הנמלה, דבר קטן מאד: ונפשי יודעת מאד ידיעה ברורה, שאין ביצת הנמלה כנגד הגלגל העליון צעירה (רמב"ן, הקד' פרושו לתורה). — עפעפי הנמלה: ודלותי ודקותי עד כי, זבוב קטן יכסה מקומי, ולו אשכב בעפעפי נמלה, אמת

[1]) מקור המלה בלשון יונית λιμήν. והנקוד לפי הנקוד שבתוספתה במקום המובא בפנים, ולפי הכתיב ביוד אחרי המם בגמ' בבלי המובא בפנים לפי גרסת הערוך, ולפי החרוז עם גומל שבפיוטים המובאים בפנים. — [2]) כך הנקוד בכ"י. — [3]) במרב"ם ללמין. — [4]) כך בערוך, ובדפו' לנמלה.

[1]) גם בערב' נמל [a].

[a]) نمل

לא ידעה שכבי וקומי (המאירי, הקדי למשלי, בשם המשורר). — כנפי הנמלה: לא לכלות הזמן בויכוחים הגיוניים ופלוסופיים ולבנות אלף שאלות על כנפי הנמלות (יש"ר מקנדיה, מצרף לחכמה). — נמלה מעופפת: יש מבעלי העוקץ והמחט דבר דומה לנמלה המעופפת אלא שהוא גדול מאד ממנה (קאנון ד ו ס יז).

נְמָלָה²), ש"נ, — מֻרסה מן המֻרסות. Eiterblatter pustule: כל שחין שאינו עובר העור והם יתרחבו נקראים נמלה וכל שחין שיעבור העור ויתרחב בבשר ובעור נקרא איכול (פרקי משה כג). מה שיהיה מן הנמלה שיש עמה אכול אז יהיה רפואותיה מקררות לא מרטיבות כשאר מיני הנמלה (שם ט). הרפואות המונחות על החמרא והנמלה אם תהיה מתאכלת הם אלו החזרת ומטה הרועה (שם). ויוחש בכל נמלה בעקיצת הנמלה ובכלל כל מורסא עוריית שיש לה התפשטות ואין לה רחב אז היא נמלה (קאנון ד ג א ו). הנמלה הוא בתור יצא עם התלהבות וינפח המקום ותתפשט ממקום למקום (גרכוני, אלת חיים, במורסות, כ"י ביהמ"ד שכטר). והנמלה היא ממיני המורסות החמות ותקרא האודם הזכוכי (שם). הנמלה תחודש מהמרה האדומה וכו' ואם תהיה עבה תחודש ממנה הנמלה אשר יתאכל מקומה (קבולי גלינוס ב, כ"י פריז). — נְמָלָה דֻחְנִית: נמלה הדוחניית היא צמח או צמחים קטנים יצאו ויחדשו מורסא מעט ותתרחב ולפעמים תשתחן (קאנון ד ג א ו). ואם תהיה מועטת החדוד תחודש הנמלה הידועה בדוחניית והיא המחדשת בעור שחינים דומים לגרגרי דוחן (קבולי גלינוס ב, כ"י פריז). — נמלה זכוכית: ויש ממנה נמלה זכוכית כי הם נגעים דקים לבנים וכו' (גרכוני, אלת חיים, במורסות). רפואת הנמלה הזכוכית והאות שהם נגעים דקים לבנים מתחדשים מעל העור ורוחשים ועוברים מאבר לאבר (שם).

נְמָלִי, ת"ז, — מטבע הנמלה וכדומ': בקרע הקרניית הנר יהיה זה משחין שקדם ויהיה מסבה מחוץ כמו הכאה או נגיפה חיצונית ואז תראה הענביי ואם יהיה מה שיראה ממנה דבר מועט יקרא הנמליי (קאנון ג ג ב ג). ומיחסים לו הדפקים גליו ותולעי ונמליי וכו' דפק הנמליי הוא בדפיקה תכיפה ומהירה וקטנה מאד כתנועת הנמלה תחת אצבעות והוא היותר חלוש (מעשה טוביה, אהל המדעים ד א).

נִמֵּם, — כמו נִמְנֵם: עורה כנורי הדומם, ונימיו עוד לבל תנמם (יוג' ב קכות, אהל תרב עליונתן).

נִמְנוּם, ש"ז, — שה"פ מן נִמְנֵם, שֵׁנָה קלה: לא ראינו שינה בתרדמה אלא שינה כעין נמנום (ר"ח סוכ' כג.). — ואמר הפיטן: נמנע מרוב הטעמה, שלא יבוא לתרדמה, ויזיח צורכי תמה, גימנומו אם להטעית, פרחי לויה להבעית, מכים באצבע אמצעית, וישיכוהו לגוי מרעית (סדר עבודה, גני', J. Elbog. 172).

***נִמְנֵם**, — לא נמצא.

— נתפ', *נִתְנַמְנֵם, — נפל עליו נמנום: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן ישנו מקצתן יאכלו כלן לא יאכלו רבי יוסי אומר נתנמנמו יאכלו נרדמו לא יאכלו (פסחי' י ה). בקש (הכה"ג) להתנמנם פרחי כהונה מכין לפניו באצבע צרדה (יומ' א ז). קראה (את המגלה) סירוגין ומתנמנם יצא (מגי' ב ב). עד חצות לילה היה (דוד) מתנמנם כסוס מכאן ואילך היה מתגבר כארי (ר' זירא, ברכ' ג:). נתנמנם יוסי בן יועזר איש צרדה וראה מטתו פורחת באויר (מד"ר בראש' סה). שלא ישן (משה בהר סיני) ולא נתנמנם (שם במות מז). רבי היה יושב ודורש ונתנמנם הציבור בקש לעוררן אמר ילדה אשה אחת במצרים ששים רבוא בכרס אחד (שם שה"ש, סנך יטה). — ובסהמ"א: ופעמים שמנמנמת בתוכו (האשה בתוך ההינומה) מתוך שאין עיניה מגולין (רש"י כתוב' יז:). אין ישנים בבית המדרש וכל המתנמנם בבית המדרש חכמתו נעשית קרעים קרעים (למב"ס, ת"ת ד ט). שזה דרך העצל תחלה יתן זמנו לשינה והיא התרדמה התכופה ואחר שיקיץ ישוב ויתנמנם ואחר זה יחבק ידיו זו בזו והוא שוכב (כ"י בר' אנטולי, מלמ' התלמיד', בפעי'). שמרוב צער שנצטערתי לידע מה הוא הענין נתנמנמתי על הספר וראיתי והנה איש נותן על ידי מגלה לקרות (ר"א מבלגני, פי' יחזק' מב ו). — ואמר המליץ: עורי מליצתי יחידתי עורי עדי מה תהיי נאלמת, שיר דבר וקחי מחולות עם כנור לבל תהיי כמתנמנמת, קומי לכי אחרי חבריך פן תהיי לבוז כמתפעמת (יוסף הכהן, שיר בסוף מליץ גבולות).

— פעי', נִמְנֵם, מְנַמְנֵם, — מְנֻמְנָם בשנה: ואם יהא מנומנם בשינה ישים בלבו שאם יקראנו אדם להרויח אפי' זהוב אחד שישכים במהרה (ר"י אלנוסב, מנוס"מ פה).

---

¹) בערב' נמלה a).

a) نملة

°נִמְצָא, ש״ז, מ״ר נִמְצָאִים,—בלשון חכמי המחקר, כל מה שיש בעולם: אבל על האמת והעיקר אין לפני יצירת הנמצאים מן הכח אל המעשה שום עת ולא זמן (ראב״ח הנשיא, הגיון הנפש א). אשר המציא יש מאין בחכמתו ויצר הכל בגבורתו ובחר באדם להיותו תרומת נבראיו וסגולת נמצאיו ויאצל עליו מרוח תבונתו (ר״י א״ת, הקד׳ חו״ה). הנותן יש לכל הנמצאים, וצורה ותמונה לכל הנבראים (ראב״ע, משפטי הנולד). ואנשי התושיה ראיות הנם מביאים, כי החכמה עולם ראשון לכל הנמצאים (הוא, הקד׳ ב לפרושו עה״ת). יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא (רמב״ם, יסוה״ת א א). וידע שזאת היא צורת זה הנמצא המיושב המציאות בלא ספק (ר״ש א״ת, מו״נ א עב). ההקדמה השמינית שאין בכל הנמצא בלתי עצם ומקרה (שם עג). א״כ יתחייב בהכרח בזה העיון וכו׳ שיהיה נמצא אחד לא הווה ולא נפסד וזה הנמצא שאינו לא הווה ולא נפסד אין אפשרות הפסד בו כלל (שם ב א). כבר בארנו שהשם יתברך פועל כל הנמצאות ושהוא היותר אמתי בשיקרא פועל מכל נמצא זולתו (רלב״ג, מלחמ׳ ס׳ ו א ד). שנדע כי יש נמצא יחיד מושל על כל הנמצאים מצד היותו נושא אותם ומלך מצד היותו ממציאם ואין בכל הנמצאים דבר שיתדמה אליו (מ׳ אלהכי, ס״א א א). לפי שמציאות העליונים שהם קיימים באיש יורו היותם נמצאים מנמצא שיש לו כח ויכולת להשאיר האישים וכו׳ הכחות שהמציאו הנמצאים המתחלפים (ר״י אלבו, העקרי׳ א יא). אבל בידיעתו הכללית והפרטית נמלך לעשות נמצא אחד (שם). שהבורא הוא בהכרח אחד בלבד ואין נמצא זולתו שיהיה לו מצד עצמו יכולת לחדש ולהמציא שום נמצא אחר אפיסות מוחלט (ספורנו, אור עמים, אחדות). —ות״ז, לנק׳ נמצאת, מ״ר נמצאים, נמצאות: והתואר היותר ראוי לו (להבורא) הוא שהוא נמצא ולו אחר כן תארים רבים וכו׳ וכל נמצא כאשר יתואר בשהוא נמצא כתארנו הנפש בשהיא נמצאת ושכוחותיה נמצאים ושהשכל נמצא (ראב״ד, אמונה רמה ב ג). —ובחכמת הדקדוק, הנגד של הנסתר, מי שאתה מדבר אליו: ונקרא (בנין הקל) כן כי לא נוסף בו אות על האותיות היסודיות כי אם לשמש לצורך בנינו לנמצא ולנסתר ולמדבר בעדו (רד״ק, מכלול, פה״פ א). והנדברים הם בשלשה דרכים נסתר נמצא מדבר בעדו (שם). פְּקדת הוא לנמצא וכו׳ (מסלול, נתיב ג).

°נִמְצָאָה, ש״נ, מ״ר נִמְצָאוֹת,—כמו נמצא, נמצאים: ומצאנו רוב חכמי האומות הקדמונים אשר היה להם חלק בתבונה והכינו לבם לחקור על כל דרכי האמונה וכו׳ היא ההקירה על שרשי הנמצאות אשר ממנו היו נבראות (ראב״ח הנשיא, פתיח׳ הגיון הנפש). צריך שנאמין כי הנמצאות על תכונתם לא ישנה אותם בוראם (ר״י א״ת, אוי״ד לרסע״ג ג ד). האחד האמתי הקדמון במציאותו המתמיד טובתו אשר ברא כל הנמצאות לאות על אחדותו (הוא, הקד׳ חו״ה לר׳ בחיי). יתחייב אם כן בהכרח לבחון הנמצאות כלם כפי מה שהם עליו עד שנקח מכל מין ומין הקדמות אמתיות צודקות (ר״ש א״ת, מו״נ א לד). אם שיהיו הנמצאות כלם בלתי הוות ולא נפסדות או יהיו קצתם הוה ונפסד וכו׳ שאנחנו נראה לעין נמצאות רבות הוות ונפסדות (שם ב א). וזה ממה שיחייב למי שירצה להשלים זאת החקירה שידע טבע הנמצאות בכללם ומשיגיהם (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ו א). כי אם אין השם יודע הנמצאות השפלות לא תהיה שם נבואה מאתו (ר״י אלבו, העקרי׳ א טו). כפי סברת אמונת הקדמות לא ישאר לשם לא רצון ולא בחירה ולא שלמות בנמצאות (פרקי משה כה). והוא ד׳ אשר המציא הנמצאות ביכולתו (תולדות סומרונית. REJ Juil.-Sept. 1902, 87).

***נָמֵק**, ש״ז, מ״ר נְמֵקִים,—מקום בבשר האדם שנָמַק מפני מכה וכיוצא בזה: מקום שהיו (בנות ציון) מתבשמות בו נעשה נמקים נמקים וכו׳ מקום שהיו חגורות בצלצול נעשה נקפים נקפים (רבה בר עולא, שבת סב:).

***נָמַק**, קל לא נמצא.

—התפ׳, *הִתְנַמֵּק,—פקפק: בוא וראה עד כמה הרשעים מתנמקין רוצין ואינן רוצין שאמרו התלכי (ר׳ אלעזר, מדס״ג, חיי שרה, ויקרא לרבקה).—ובמשמ׳ חִבֵּל תחבולה, התנקש לפלוני: אני שלום וכי אדבר המה למלחמה שהן מתנמקין עלי בגזירותם בכל יום (שם, בכור ישמעאל).

נמר[1], ממנו נָמֵר, *נָמַר, °נִמּוּר, °נִמְּרָה.

נָמֵר[2], ש״ז, מ״ר נְמֵרִים,—חיה טֹרֶפֶת, חֲבַרְבֻּרַת העור, רב הכח וקל המרוץ, Tiger ; tigre ; tiger: אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תשורי מראש אמנה מראש

---

[1]) גם בערבית.

[2]) בערב׳ נִמר a).

---

a) نمر

שניר וחרמון ממענות אריות מהררי נמרים (שה״ש ד ח). ואהי להם כמו שחל כנמר על דרך אשור (הוש׳ יג ז). וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ (ישע׳ יא ו). על בן הכם אריה מיער זאב ערבות ישדדם נמר שקד על עריהם כל היוצא מהנה יטרף (ירמ׳ ה ו). וקלו מנמרים סוסיו וחדו מזאבי ערב (חבק׳ א ח). — ובתו״מ: הזאב והארי והדוב והנמר והברדלס והנחש (ב״ק א ד, סנה׳ א ד). הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים (יהודה בן תימא, אבות ה כ). שחש כנמר וביאר את ההלכה (ירוש׳ יבמ׳ ח ג). אחת למ׳ שנה היו (דור המבול) זורעים ומהלכין מסוף העולם ועד סופו לשעה קלה ומתלשים ארזי לבנון בהליכתן והיו אריות ונמרים חשובים עליהם כנימה בבשרו (ר׳ יצחק, מד״ר בראש׳ לד). —ומשל: אל תמכור לי את עור הנמר טרם נלכד ברשתך (א׳ מאפו, אה״צ יז). —נמר, אחת מצורות המזלות: הנמר וזנבו לפאת מזרח וראשו אל קו השווי וקצה זנבו אל קוטב דרום (יעקב אנטולי, תרג׳ ספ׳ אלפרגני, Rivista degli Studi Orientali ann III, vol III, 243).

***נָמַר**, — קל לא נהוג.

– פע׳, *נמר, פ״י, — נמר את השדה וכיוצא בזה, עשה אותה חבורות חבורות כמו עור הנמר: המנמר את שדהו ושייר קלחים לחים (ר״ע, פאה ג ב). לא חייב רבי עקיבה אלא במנמר לקליות אבל במנמר לאוצר לא (שמואל, מנח׳ עא:).

—פע׳, *נמר, מנמר, מנומר, — בגד מנמר: אין לוקחין מגרדי לא אירין ולא נירין וכו׳ אבל לוקחין מהן בגד מנומר (ב״ק קיט:). —אתרוג מנמר: אתרוג תפוח סרוח כבוש שלוק כושי לבן ומנומר (סוכ׳ לו.). —ובסהמ״א: מלכות יון ונקראת נמר על שם שהיתה גוזרת גזרות על ישראל מנומרות ומשונות זו מזו (מיוח׳ לרש״י, דני׳ ז ו).

***נְמֵרָה**, ש״נ, —נקבת הנמר: ארי אחד אשר ישב בשלום עם נמרה בסוגר (תולד׳ הטבע, מפלג׳ היונקים 229).

***נֶמֶשׁ**[1], ש״ז, מ״ר נמשים, —כעין כתמים קטנים על עור הפנים, עדשי הפנים, Sommersprosse; tache de rousseur; freckle: לוח העדי מנקה וכו׳ מסמני הנגעים ומהעדשים הנקרא נמש (קאנון ג ב, פתיח׳). ממרק (החומץ) הנמש ומיפה המראה ברטיה ובאכילה (שם, לוח הסמי׳).

[1]) כך גם בערב׳ נמש a).

a) نمش

***נַנּוּס**[1], ננס, ש״ז, מ״ר ננסים, — קצר הקומה ביותר, Zwerg; nain; dwarf: הרואה את הכושי ואת הגיחור ואת הלווקן ואת הכיפח ואת הננוס[2]) אומר ברוך משנה הבריות (תוספת׳ ברכ׳ ז-ו ג). הכושי וכו׳ והננס והחרש (בכור׳ ז ו). הקרחנין והננסין (ר׳ יוחנן, גמ׳ שם מג:). ננוס פסול (לעבודה) (חול׳ סג.). ושמא תאמר אבא שאול ננס הוה אבא שאול ארוך בדורו הוה ורבי טרפון מגיע לכתפו (נדה כד: מד״ר במד׳ ט). למדינה שהיתה מכתבת ענקמון למלך והיתה שם אשה אחת והיה לה בן ננס וכו׳ אמרו אם בעיניך מקרוא לפרוס בעינינו הוא ננס שבננסים (ר״א בר׳ שמעון, מד״ר בראש׳ סה). עכשיו אנו עומדים להקיש בכינורותינו לפני הננס הזה (פסיק׳ רבתי לא). —ובהמה: אם היתה ננסה כשירה (רמב״ם, פרה אדומה א ב). —*ועמודים ננסים: בית המטבחיים היה לצפונו של מזבח ועליו שמונה עמודים ננסין (מדות ג ה).

***נַנֶּסֶת**, ש״נ, —אשה קצרת קומה ביותר: ננס לא ישא ננסת שמא יצא מהם אצבעי (ר״ל, בכור׳ מה:). — ובהמה ננסת: והננסת כשרה (פרה ב ב). צאן אף חרשת אף שוטה אף הננסת (ספרא ויקר׳ יא כ).

נֵס, ש״ז, בכנ׳ נסי, —א) כעין דגל ינשא על מקום גבוה לאות, Fahne; drapeau; flag: ונשא נס לגוים מרחוק ושרק לו מקצה הארץ (ישע׳ ה כו). נתת ליראיך נס להתנוסס (תהל׳ ס ו). — ועל ספינה: נטשו חבליך בל יחזקו כן תרנם בל פרשו נס אז חלק עד שלל (ישע׳ לג כג). שש ברקמה ממצרים היה מפרשך להיות לך לנס (יחזק׳ כז ז). —ב) בד גבוה: עשה לך שרף ושים אתו על נס וכו׳ ויעש משה נחש נחשת וישמהו על הנס (במד׳ כא ח-ט). — ובד גבוה יתלו עליו הדגל: שרש ישי אשר עמד לנס עמים אליו גוים ידרשו (ישע׳ יא י). ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל (שם יב). על הר נשפה שאו נס הרימו קול להם (שם יג ב). כל ישבי תבל ושכני ארץ כנשא נס הרים תראו וכתקע שופר תשמעו (שם יח ג). עד אם נותרתם כתרן על ראש ההר וכנס על הגבעה (שם ל יז). וסלעו ממגור יעבור וחתו מנס שריו (שם לא ט). שאו נס ציונה העיזו אל תעמדו (ירמ׳ ד ו). עד מתי אראה־נס אשמעה קול שופר (שם כא). הגידו בגוים והשמיעו ושאו נס השמיעו אל תכחדו (שם נ ב). אל חומת בבל שאו נס החזיקו המשמר (שם

[1]) מלשון יונית νάνος.—[2]) כך בכ״י א״פ, הוצ׳ צוק״מ, ובספרי הדפו׳ ננס.

נא יב). שאו נֵס בארץ תקעו שופר בגוים (שם כז). הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נִסִּי והביאו בניך בחצן (ישע׳ מט כב). סלו סלו המסלה סקלו מאבן הרימו נֵס על העמים (שם סב י).—היה לְנֵס, למופת, לאזהרה: ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת קרח במות העדה באכל האש את חמשים ומאתים איש ויהיו לְנֵס (במדב׳ כו י). — ג) מעשה פלא של כח למעלה מהטבע, miracle; Wunder: ויבן משה מזבח ויקרא שמו יי׳ נִסִּי [1]) (שמות יז טו). — ובתו״מ, בענין נֵס הספינה: המוכר את הספינה מכר את התורן ואת הנס ואת העוגין ואת כל המנהיגין אותה (ב״ב ה א). והאלהים נסה את אברהם וכו׳ גדלו כנס הזה של ספינה (ריה״ג, מד״ר בראש׳ נה).—ואמר המליץ: מזמותי תקלענה לבבי כנס ינים ביום סער ספינה (ר״ש הנגיד, מזמותי). — ומצוי בסהמ״א במשמ׳ נֵס הדגל: וירא יהודה את אפוליאנוס עומד בתוך נושאי נס מקדון ודגלם (יוסיפון, פרק כ). — ואמר המשורר: ושמהו כמו מלך עלי כל וכתב שם יקותיאל בנסו, אשר כנס נתנו על מלכים וכשחק עלי תבל פרשו (רשב״ג, בהר מהתלי). נסי מאור יום הזמן השפל מני ודגל מאפל הרים (רמב״ע, תרשים ס טו). אם תחקר סוד יסוד בריאות, לכה לנס העמד לכל אות, צורות ולהיות דמות פליאות (ראב״ע, נפשי תומר). הוא על יד ימיני דגלי, הוא נס על שמאלי, הוא הדי בעתות שפלי, הוא מסעד בנפלי (הוא, שם אלי). הה כי עוני כפפו אותי אחר היותי בזמן כנס (ר״י חריזי, הענק, אות כ). דגל חסדים ונס כל מהלל, ענין שעפים וסוד מעלל, מוליך חכמים ושרים שולל (יוסף בר׳ שבת, מה גדל בספרד, JQR N.S. 1913, 94). אני עבדך ברוב חסדך עשה עמי לטובה אות, וכימי צאת באין יוצאת הראני נפלאות, ושא הנס צור לכנס הפזורים בכל פיאות (סדור תימני ליוה״כ, מנומס בעת, כ״י בריט״מ). — *ובענין נִסִּים ונפלאות: על הנסים ועל הפרקן ועל הגבורות ועל התשועות וכו׳ שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה (תפ׳ חנכה, על הנסים). ועל נסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת (תפ׳ י״ח, מודים). לפיכך אנחנו חייבין להודות להלל לשבח וכו׳ ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו הוציאנו מעבדות לחרות מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב ומאפלה לאור גדול ומשעבוד לגאולה (רבן גמליאל, פסח׳ י ה). הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה (ברכ׳ ט א). ניקנור נעשו נסים לדלתותיו (יומ׳ ג י). לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושין לו נס שמא אין עושין לו נס ואם עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו (ר׳ ינאי, שבת לב.). וכי נס אחד נעשה בשמן המשחה והלא נסים הרבה נעשו בו מתחלתו ועד סופו תחלתו לא היה אלא י״ב לוג ובו נמשח המשכן וכליו ואהרן ובניו וכו׳ וכולו קיים לעתיד לבא (ר׳ יהודה, כריתו׳ ה:). אמר להן (משה לישראל) מן הנס שהוא עושה לכם במשיכתו אתם יודעים בשחיטתו (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ ה). עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש לא הפילה אשה מריח בשר הקדש ולא הסריח בשר הקדש מעולם ולא נראה זבוב בבית המטבחים וכו׳ (אבות ה ה). אפילו בעל הנס אינו מכיר בנסו (ר׳ אלעזר, נדה לא.). נס גדול היה נעשה בלחם הפנים סלוקו כסדורו (ריב״ל, יומ׳ כא.). נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס (הוא, שבת כג.). אמרו מי ילך ויבטל הגזרות ילך ר׳ שמעון בן יוחאי שהוא מלומד בנסים (מעי׳ יז:). מהו שיברך אדם על נסי אביו ועל נסי רבו (ירוש׳ ברכ׳ ט א). כרובים בנס היו עומדין (שמואל, יומ׳ כא.). גדול נס שנעשה לחולה יותר מן הנס שנעשה לחנניה מישאל ועזריה (ר׳ חייא בר אבא, נדר׳ מא.). מעשה נסים יש בדבר (ר׳ יונה, מד״ר בראש׳ ד). אמר חזקיה מה אנו צריכין לומר נסיו וגבורותיו של הקב״ה כבר מודעת זאת מסוף העולם ועד סופו לא כבר עמד גלגל החמה באמצע הרקיע וראו נסיו וגבורותיו של הקב״ה עד סוף העולם (ר׳ לוי, שם שם״ב, אתי מלבנון). הנרות הללו אנו מדליקין על הישועות ועל הנסים ועל הנפלאות אשר עשית לאבותינו ע״י כהניך הקדושים וכו׳ כדי להודות לשמך על נפלאותיך ועל נסיך ועל ישועתך (מס׳ סופר׳ כ ו). בא וראה נסיו ופלאיו של הקב״ה העולם היה מים במים אעפ״כ פינה לתוך מלא (פסיק׳ רבתי, שור או כשב). — נֵס בתוך נֵס: (כתוב) ויבלע מטה אהרן את מטותם וכו׳ נס בתוך נס (ר׳ אלעזר, שבת נז.). בשעה שהפיל נבוכדנצר הרשע חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש עמד יורקמי שר הברד לפני הקב״ה אמר לפניו רבש״ע ארד ואצנן את הכבשן וכו׳ אמר לו גבריאל אין גבורתו של הקב״ה בכך שאתה שר של ברד והכל יודעין שהמים מכבין את האש אלא אני שר של אש ארד ואקרר בפנים ואקדיח מבחוץ ואעשה נס בתוך נס (ר״ש השלוני, פסח׳ קיח.).—ומצוי בסהמ״א: אני אעש לאל שירים כפולים, עלי נסים אשר עשה כפולים (ר״ש הנגיד, הלי תעג). ואגיד פלאך

[1]) עי׳ הערה לערך כֵּס.

בעדת חסידים ו נ ס י ך בתוך עושי גדולים (שם). ולך נ ס י ם קטנים ועצומים ונפלאה נקלה וחמורה (הוש, אלוה עז). נ ס תפליא ואת מטהו תפריח, בו תרצה וכל מעשהו תצליח (ר״י הלוי, אאן אכדות). יקרו נ ס י ך לאם בך נושעת, נפלאים מעשיך ונפשי יודעת (הוש, יקרו נסיך).

נָס, ת״ז, מ״ר נָסִים, — מי שבורח במלחמה מפני האויב: אל דרך עמדי וצפי יושבת ערוער שאלי נָס ונמלטה אמרי מה נהיתה (ירמ׳ מח יט). קול נָסִים ופלטים מארץ בבל להגיד בציון את נקמת יי׳ אלהינו נקמת היכלו (שם נ כח).

נְסִבָּה, ש״נ, — כמו סִבָּה: ולא שמע המלך אל העם כי היתה נְסִבָּה מעם האלהים למען הקים יי׳ את דברו אשר דבר ביד אחיהו השלוני אל ירבעם בן נבט (דהי״ב י טו).

א**נָסַג,** פ״ע, מקו׳ נָסוֹג, — כמו סוג: פשע וכחש ביי׳ ונָסוֹג מאחר אלהינו (ישע׳ נט יג). ועי׳ סוג.

—הִפְעִ׳, הִסִּיג, תַּסִּיג, תַּסֵּג, מַסִּיג, מַסִּיגֵי, — א) הִסִּיג גבול, הרחיקו ממקומו והעתיקו למקום אחר: לא תַסִּיג גבול רעך אשר גבלו ראשנים בנחלתך אשר תנחל (דבר׳ יט יד). ארור מַסִּיג גבול רעהו (שם כז יז). היו שרי יהודה כְּמַסִּיגֵי גבול עליהם אשפוך כמים עברתי (הוש׳ ה י). ובהשאלה: אל תַּסֵּג גבול עולם אשר עשו אבותיך (משלי כב כח). — ובתלמ׳: גבול שגבלו ראשונים לא ת ס י ג (שבת פה.). — ובסהמ״א: ה מ ס י ג גבול רעהו והכניס מתחום רעהו לתוך תחומו אפילו מלא אצבע אם בחזקה ה״ז גזלן ואם בסתר הרי הוא גנב (טוחו״מ, הלכ׳ גזלה שעו). — ולווי ־הַסֵּג: והרס בנין החטא וגבול צדק בנוה ישר הסיג (ר״י חריזי, הענק, אות ה). — ובהשאלה, ־הִסִּיג גבול רעהו, נכנס לתוך אומנותו, דחהו ממחיתו: ראיתי לגלות דעתי ולהודיע שהעושה כן (לקחת המשרה של בית המכס של זולתו) לא טוב עשה ונכנס בגדר רשע מ ס י ג גבול רעהו (שו״ת מהרשד״ס שנד). כל המקפח מחייתו של חבירו הרי הוא בכלל ארור מ ס י ג גבול רעהו (שו״ת מהרש״ל לוריא פט). — ב) הִסִּיג אִשָּׁה, עִבֵּר אותה: אתה תאכל ולא תשבע וישחך בקרבך וְתַסֵּג [1]) ולא תפליט ואשר תפלט לחרב אתן (מיכ׳ ו יד).

—הָפְעַ׳, הֻסַּג, — שהסיגוהו, הרחיקוהו: וְהֻסַּג אחור משפט וצדקה מרחוק תעמד (ישע׳ נט יד).

ב**נָסַג,** פ״ע, עתי׳ יַסֵּג, — כמו נשג: אל תטפו יטיפון לא יטפו לאלה לא יַסֵּג [2]) כלמות (מיכ׳ ב ו).

[1]) בקצת ספרים וַתַּשֵּׂג, ופרשוהו קצת הקדמונים במשמ׳ עִבּוּר וחבול.

[2]) כך בנסחה המסורה, והחדשים מגיהים יַסֵּג, יַשִּׂיג.

א**נסה** [1]), ממנו א.נִסָּה, מַסָּה, ־נִסּוּי, ־נִסָּיוֹן.

א**נָסָה,** קל לא נהוג.

—פִּעֵ׳, נִסָּה, נִסָּהוּ, נִסְּתָה, נִסִּיתוֹ, נִסִּיתִי, נִסּוּנִי, נִסִּיתֶם, מְנַסֶּה, נַסּוֹת, נַסֹּתֶךָ, נַסֹּתְךָ, נַסּוֹתוֹ, נַסֹּתָם, נַס, נַסֵּנִי, אֲנַסֶּה, אֲנַסְּכָה, אֲנַסֶּנּוּ, וַיְנַסֵּם, תְּנַסּוּ, תְּנַסּוּן, יְנַסּוּ, — א) נִסָּה את פלוני, צוה לו לעשות דבר כדי לראות אם ישמע בקול המצוה, prüfen; éprouver; to try: והאלהים נִסָּה את אברהם ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני ויאמר קח נא את בנך את יחידך וכו׳ והעלהו שם לעלה (ברא׳ כב א־ג). — ונִסָּה את פלוני, במשמ׳ עָשָׂה דבר כדי לראות אם פלוני הוא כך וכך: הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אֲנַסֶּנּוּ הילך בתורתי אם לא (שמות יו ד). ועל נַסֹּתָם את יי׳ לאמר היש יי׳ בקרבנו אם אין (שם יז ז). שם שם לו חק ומשפט ושם נִסָּהוּ ויאמר אם שמע תשמע לקול יי׳ אלהיך וכו׳ כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך (שם טו כה־כו). ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נַסּוֹת אתכם בא האלהים (שם כ יז). וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך יי׳ אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענתך לְנַסֹּתְךָ לדעת את אשר בלבבך התשמר מצותו אם לא (דבר׳ ח ב). כי מְנַסֶּה יי׳ אלהיכם אתכם לדעת הישכם אהבים את יי׳ אלהיכם בכל לבבכם ובכל נפשכם (שם יג ד). גם אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם וכו׳ למען נַסּוֹת בם את ישראל השמרים הם את דרך יי׳ ללכת בם כאשר שמרו אבותם אם לא (שפט׳ ב כא־כב). — ונִסָּה את פלוני כדי לראות אם פלוני יוכל לעשות דבר: וַיְנַסּוּ אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי (במד׳ יד כב). לא תְנַסּוּ את יי׳ אלהיכם כאשר נִסִּיתֶם במסה (דבר׳ ו יז). אשר נִסִּיתוֹ במסה (שם לג ח). ויאמר אחז לא אשאל ולא אֲנַסֶּה את יי׳ (ישע׳ ז יב). וישובו וַיְנַסּוּ אל וקדוש ישראל התוו (תהל׳ עח מא). וַיְנַסּוּ וימרו את אלהים עליון (שם נו). אשר נִסּוּנִי אבותיכם בחנוני גם ראו פעלי (שם צה ט). ויתאוו תאוה במדבר וַיְנַסּוּ אל בישימון (שם קו יד). — ונִסָּה את פלוני אם יוכל לעמד בזה: נַס נא את עבדיך ימים עשרה ויתנו לנו מן הזרעים ונאכלה ומים ונשתה ויראו לפניך מראינו ומראה הילדים האכלים את פת בג המלך וכו׳ וַיְנַסֵּם ימים עשרה ומקצת ימים עשרה נראה מראיהם טוב ובריאי בשר (דני׳ א יב־יה). — נִסָּה את פלוני בחידות, שאלהו חידות לראות אם ידע לענות, אם הוא באמת

[1]) בעבר׳, וכמו״כ בכושית.

חכם כמו שאמרו עליו: ומלכת שבא שמעת את שמע שלמה לשם יי' ותבא לנסתו בחידות (מ"א י א).—נסה בדבר: עשה מעשה בדבר לסימן אם הדבר כמו שהוא רוצה וכדומ': ויאמר גדעון אל האלהים אל יחר אפך בי ואדברה אך הפעם אנסה נא רק הפעם בגזה יהי נא חרב אל הגזה לבדה ועל כל הארץ יהיה טל (שפט' ו לט).—ב) נסה לעשות דבר, התחיל לעשות הדבר כדי לראות אם טוב הדבר או אם יוכל לעשותו, versuchen, essayer; to essay: או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים וכו' ככל אשר עשה לכם יי' אלהיכם במצרים לעיניך (דבר' ד לד). הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג ומרך (שם כח נו). וילבש שאול את דוד מדיו וכו' ויאל ללכת כי לא נסה ויאמר דוד אל שאול לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי ויסרם דוד מעליו (ש"א יז לח־לט). אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה בשמחה וראה בטוב והנה גם הוא הבל (קהל' ב א). כל זה נסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (שם ז כג).—ואמר בן סירא: בני בחייך נס נפשך וראה מה רע לה ואל תתן לה (ב"ס גני' לז כז).—ובתו"מ: עשרה נסיונות נסו אבותינו את המקום במדבר (אבות ה ד). אין הקב"ה מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים (ר' יונתן מד"ר בראש' נה). שאין בריה שאין הקב"ה מנסה אותה, העשיר מנסהו אם תהא ידו פתוחה לעניים ומנסה העני אם יכול לקבל ייסורין ואינו כועס (שם שמות לא). באותה שעה אמר אברהם איני זז מכאן עד שתשבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד לעולם וכו' ונשבע שלא ינסנו עוד (שם במד' יז).—ומצוי בסהמ"א: ואתה לא נסיתה את הראשונים ומפעלותם, אף לא בחנת את האחרונים ועונותם (תשו' רסע"ג על חווי הבלכי, סי' 57). כי ברב שיח מנסה[1]) אותך ושחק לך וחקרך (הוא. בנוף סערכי מספ' הגלוי, בשם ב"ס). כניתו אב המון גוים, ונסיתו ביחיד אלהים חיים (ר"י הלוי, את נתיבי רעיון).

—נפע', נסה,—נסה דבר לפלוני, שנסו לעשות לו דבר, רק מעט התחילו לעשות לו כדי לנסותו: הנסה דבר אליך תלאה וכו' כי עתה תבוא אליך ותלא תגע עדיך ותבהל (איוב ד ב־ה).

—נתפע', *נתנסה,—שנסוהו: עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו (אבות ה ג). אמר (יוסף) אבא נתנסה זקיני נתנסה ואני איני מתנסה (מד"ר בראש' פז). לא נתנסה יצחק אלא פעם אחת בלבד (שם שם,

[1]) בנוסח' ב"ס (גני' יג יב) ינסיך.

אבי מלבנון). בוא וראה מה בין ראשונים לאחרונים שהראשונים היו מתנסים ביד הקב"ה וכו' אבל האחרונים נתנסו ביד אוה"ע (ילק' תהל' ס).—ובסהמ"א: על כן בעבור נפשו לא יצרך לנסות, אבל בגלל בני האדם צריכים מסות, למען ידעו כי לא אנס אברהם להתנסות (תשו' רסע"ג על חווי הבלכי, סי' 63). ובכל הענינים האלה אשר האדם מתנסה בהם תתפרסם לבריות אמונת התורה בעונש ושכר (ר' בחיי, בשלח).

—פע', ינסה,—כמו נתנסה: היה ברוך כאב נסה עשרה ורץ לקראת שלשת האנשים (ר"י אבן גיאת, יקל רוה). למען שלם בכל מעשים, המנסה בעשרה נסים (סד' הוסטני, למען תמים). — ובפרט שהיה לו הרבה נסיונות והתרגל בדבר: פי' מומחה מנוסה בדינים (ר"ח סנה' ה.). ועל כן תמצא ההמון שאומרים שאל למנוסה ולא תשאל לרופא (נתן פלקירא, צרי הגוף, כ"י בריט"מ). — דבר מנסה, שנתברר בנסיון שהוא כך: והשם גזר על הזכר כמספר הזכר אשר תשלים צורתו בבטן והנקבה כפלים וזה דבר ברור ומנוסה (ראב"ע ויקר' יב ד). ועוד דבר ידוע ומנוסה כי רובי החולאים יקלו מחצי הלילה עד חצי היום (הוא, ספ' המאורות). סגולות נוראות וכו' ובצד קצתם כתוב בדוק ומנוסה (ר"י מודינא, ארי נוהם ג כד).—הוא מנסה, ידוע על פי הנסיון: אין מזל לישראל כל זמן שהם שומרי התורה ואם לא ישמרוה ישלוט בהם המזל כאשר הוא מנוסה (ראב"ע שמות לג כג).

ב. **נסה**[1]), ממנו ב. נסה.

ב. **נסה**[2]), פ"י, לווי נסה—נסה אור, האיר והסב אותו למקום הרצוי: רבים אמרים מי יראנו טוב נסה[3]) עלינו אור פניך יי' (תהל' ד ז).

ג. ***נסה**, כמו נשא, קל לא נמצא.

—נפע' *נסת, ניסת, כמו נשאת, — נסת האשה לפלוני, נשאה לו: הלכה וניסת לאחיו ומת בלא ולד היאך זו מתיבמת (ר' טרפון, ספרי דבר' רסט). תינוקת שלא הגיע זמנה לראות וניסת[4]) (נדה י יא). בת ישראל שניסת לכהן וילדה ממנו בת והלכה הבת ונשאת לעבד וניסת לנכריי (ספרא אמור, סוף פרש' ה). ניסת לראשון

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כך בנסחה המסורה. ואמרו הקדמונ' והחדש' כי הוא כמו נשא. אבל, קצת קשה גם הסמך וגם ההא. ולכן יותר נראה כי הוא שרש מיוחד לענין אור.

[4]) במדב"מ ונישאת.

ומת לשני ומת לשלישי לא תנשא (רבי, יבמ׳ סד:). ניסת לראשון ולא היו לה בנים (שם סה.). בין שנפלו לה נכסים עד שלא נתארסה בין שנפלו לה נכסים משנתארסה וניסת הבעל מוציא מיד הלקוחות (כתוב׳ עח:). נכסי ליך ואחריך לפלוני ועמדה וניסת (אביי, שם קל:). ניסת [1]) פחותה מבת עשרים יולדת עד ששים (רב חסדא, ב״ב קיט:). מעשה ביוסטני וכו׳ שבאת לפני רבי אמרה לו אשה בכמה ניסת (נדה מה.).—ובסהמ״א: בת עם הארץ או אשתו שניסת לחבר (רמב״ם, מעשר י ג).

*נִסּוּי, ש״ז,—שה״פ, כמו נִסָּיוֹן: אברהם אב המון גוים לא נתן בכבודו מום אשר שמר מצות עליון ובא בברית עמו בבשרו כרת לו חק ובניסוי נמצא נאמן (ב״ס גני׳ מד יט־כ).

*נִסּוּךְ, ש״ז, מ״ר נִסּוּכִים,—שה״פ מן נִסֵּךְ, בפרט נסוך המים והיין על המזבח: נאמר בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם הרי מם יוד מם מים מכאן רמז לניסוך מים מן התורה (ר״י בן בתירה, שבת קג:). ונסכיה בשני ניסוכים הכתוב מדבר אחד ניסוך המים ואחד ניסוך היין (ר״ע, זבח׳ קי:). שער המים שבו מכניסין צלוחית של מים של ניסוך בחג (תוספת׳ סוכ׳ ג ג). כשם שניסוכו בקדושה כך שריפתו בקדושה (ר״א בר׳ צדוק, שם טו). סוכה וניסוך המים שבעה (משנה שם ד א). ניסוך המים והיין (זבח׳ ו ב). עשר נטיעות ערבה וניסוך המים הלכה למשה מסיני (ר׳ נחוניא, תעני׳ ג.). כל מי שהוא יודע כמה נסוכים ניסך יעקב אבינו בבית אל יודע לחשוב את מי טבריה (ר׳ חנין, מד״ר בראש׳ עח). חג היה וניסוך המים היה וויתור במה היה (בר קפרא, שם רות ה).— ולעבודה זרה: אינו חייב אלא על דבר שיש בו מעשה כגון זיבוח וקיטור וניסוך והשתחואה (סנה׳ סג.).

*נסורת,—עי׳ *נְסֹרֶת.

נסח [2]), ממנו נָסַח, ואולי מִסָּח.

א נָסַח, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—נִפְעַ׳, נִסַּח, נִסַּחְתֶּם, יִסַּחוּ.—נִסַּח פלוני מן הארץ וכדומ׳, נֶעֱקַר והשלך ממנה, herausgerissen, vertrieben sein : être arraché; to be plucked up: כן ישיש יי׳ עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם וְנִסַּחְתֶּם מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה (דבר׳ כח סג). ורשעים מארץ יכרתו ובוגדים יִסְּחוּ ממנה (משלי ב כב). — ואמר בן סירא: בכל זאת לא שב העם ולא חדלו מחטאתם עד אשר נסחו מארצם ויפצו בכל הארץ (ב״ס גני׳ מח טו).

—קל, יִסַּח, יִסָּחֲךָ.—נָסַח את פלוני מהמקום, עקר אותו, הוציאו משם בזעף וכדומ׳: גם אל יתצך לנצח יחתך ויסחך מאהל ושרשך מארץ חיים (תהל׳ נב ז).—ובית: בית גאים יִסַּח יי׳ ויצב גבול אלמנה (משלי יה כה).— ואמר הפיטן: בתולותי ובחורי נסח בנסיחה, בראש כל חוצות נבלתם כסוחה (קינ׳ לת״ב, החריבו ממני).

—הִפְעִ׳, *הִסִּיחַ, בפרט הִסִּיחַ דעתו מִדָּבָר,—העתיקה ממנו, לא חשב עוד עליו, seine Gedanken v. etwas ablenken : divertir sa pensée ; to divert the mind: ומעשה באשה אחת שסיננה משקין טמאין וטהורין בתוך חבית תרומה ובא מעשה לפני חכמים ולא טימאו מפני שהסיחה דעתה ממנה (תוספת׳ טהר׳ ח טו). אפילו הניח את ביתו והלך לשבות אצל בתו באותה העיר אינו אוסר שכבר הסיח דעתו (ר״ש, ערובי׳ מז.). הוצרך ליפנות ואינו יכול לפנות וכו׳ יסיח דעתו מדברים אחרים (רב אשי, שבת פב.). אמרה תורה על מצחו תמיד (יהיה הציץ) שלא יסיח דעתו ממנו (רבה בר רב הונא, יומ׳ ח.). ושחט אותה לפניו וכו׳ שלא יסיח דעתו ממנה (שם מב.). שאמר אליהו לפני הקב״ה רבש״ע ענני שתרד אש מן השמים ותאכל כל אשר על המזבח ועננֵי שתסיח דעתם כדי שלא יאמרו מעשה כשפים הם (ר׳ אבהו, ברכ׳ ט:).—ומצוי בסהמ״א: שלא הסחתי דעתי מהם (רגמ״ה ב״ב ח:). חייב אדם למשמש בתפיליו כל זמן שהם עליו שלש יסיח דעתו מהם אפילו רגע אחד (רמב״ם, תפלין ד יד).—והסיח דעתו לְדָבָר: מי שנשאו לבו לקיים מצוה זו כראוי ולהיות מוכתר בכתר תורה לא יסיח דעתו לדברים אחרים (רמב״ם, ת״ת ג ו). כל מחשבה שהוא גורם לו לאדם לעקור עיקר מעיקרי התורה מוזהרין אנו שלא להעלותה על לבנו ולא נסיח דעתנו לכך ונחשוב ונמשך אחר הרהורי הלב (הוא. עכו״ם ב ג).

*נֶסַח, ש״ז,—כמו נְסִיחָה, העתקה: ובכן צוינו ונאספו הראשים והאלופים והחכמים והתלמידים ונועצנו מה לעשות למכשול הגדול הזה אשר הביאו בן מאיר להעמיד עצתו ויאמרו לא נוכל לבער את כל הנסחים אשר כתב בן מאיר על זאת אל המקומות ועוד אפשר כי ננסחו אגרותיו בתוך העם (קטע מכתב לסע״ג, סעדיאנה, שכטר 130).

—[1]) בקצת כ״י נשאת.

[2]) בערב׳ נשח׳ a).

---

a) نسخ

ב. **נֵסַח**, פ״י, — העתיק מספר לספר: ובא הנוסֵח ומצא שם תלוי כך וחשבו כשאר דברי התלמוד ולא ידע כי זכרון הוא ונסח את הדברים כולן בקולמוס אחד (מיוחי׳ לרס״ג, תשו׳ הגא׳, הרכבי, רעב). והלבלר שאינו מבין נוסֵח כמה שהוא רואה ואין משנה (ר׳ משה בן ר׳ יצחק המערבי, שם, סי׳ מה). ואותו פירוש שראית משמינו דברי טעות הן בידינו וכו׳ וכך צוינו למר יוסף ז״ל שיתקן אותו באותה נוסחה שנִסְחתה ממנו שלא כרצוני (ר״י אלפסי, שם תקיט).

—נִפע׳, **נִנְסַח**, — שנסחו אותו: ועוד אפשר כי ננסחו אגרותיו בתוך העם (קטע מכתב רסע״ג, סעדיאנה, שכטר 130).

— פע׳, **נִסַּח**, — נִסַּח הספר וכיוצא בזה. החליפו נסחתו באחרת: ולזה לא היה ראוי גם כן למנות שורש ולא עקר שלא תנוסח התורה ולא תשתנה (ר״י אלבו׳ העקרי׳ א יח). עוד הביא החכם ראיה וכו׳ לבאר שאפשר שתנוסח תורתנו הקדושה (ר״י הברבנאל, ראש אמנה יג). ובזה צדק הרב ז״ל שלא תנוסח התורה בלי ספק (ר״י עמדין, בירת מגד׳ עוז סג.).

נִתפ׳, **נִתְנַסַּח**, — כמו נִסַּח: כאשר יקרה לספרי חול שהסופרים והמעתיקים ברוב הימים ישנו בהם בתוספת וגרעון או חלוף וכו׳ עד שבאורך הזמן תשתכח הקריאה האמתית לגמרי ויתנסח הספר (רמבמ״ן, אור לנתיבה).

נֻסְחָה[1], נוסחה, ש״נ, מ״ר נֻסְחָאוֹת, — א) הַעְתָּקָה, מה שהעתק מגליון כתוב אחד על גליון אחר, copie: ולכך קורין לספר הנכתב אל ספר אחר נוסחה (רה״ג עוקצ׳ ג י). ולפי שבחרתי הקיצור הנחתי פירושן לנסחה חשנית להרחיב פירושו כדי ליהנות בו כל התלמידים (תשו׳ דונש על רסע״ג, סי׳ 6). וכך צוינו למר יוסף ז״ל שיתקן אותו באותה נוסחה שנסחתה ממנו שלא כרצוני מפני שלא היתה מחוורת באותו העת ונתרשל בדבר ולא תקנה (ר״י אלפסי, תשו׳ הגא׳, הרכבי, סי׳ תקיט). שמועה זו עיקרה במסכת ברכות פרק א׳ ומשובשת היא בכל הנוסחאות ואנו תיקנגוה מנוסחי הישיבות (רבנו נסים, REJ 1902, 296). פתשגן כמו נסחה (ראב״ע, אסת׳ ג יד). ושלחו שלוחים וקנו שלש נוסחאות מן החבור ונתנו נסחה בכל גבול וגבול (רמב״ם, אגר׳ לקהל לוניל, אוי״נ ב 4). יש נוסחאות מן הגמרא שכתוב בהן שהאומר לחבירו אל תפרעני אלא בעדים וכו׳ אינו נאמן וטעות ספרים הוא ולפיכך טעו המורים על פי אותן הספרים וכבר חקרתי על הנוסחאות הישנות ומצאתי בהן שהוא נאמן והגיע לידי במצרים מקצת גמרא ישנה כתוב על הגוילים וכו׳ ושתי נוסחאוֹת מצאתי מן הגוילים בהלכה זו (הוא, הלכ׳ מלוה ולוה טו ב). כך מצינו לשון כל הנוסחאות המדוייקות שנקראו על זקני הגמרא (ס׳ החינוך, מלוה תפה). ומה שנראה הוא שבנסחאות הגמרות של הגאון ז״ל היה כתוב שמות החכמים אלא שהיו מרבנן סבוראי (קורא הדורות א ב).—ובמשמ׳ עצם סדר הלשון של מאמר מהמאמרים שבספר, veading, text: ונסחתו של רבינו חננאל כך היא (רמב״ן, הידושי ר״ה לג:). וכותבין למלוה שטר אדרכתא זו היא נוסחתו (ספר התרומות ג ו יג). נוסחת הדפוס שבספרי רבינו כתובה בטעות והילך הנוסחא הנכונה (ר״י קארו, כ״מ לרמב״ם, בית הבחירי׳ ד ד). שמועה זו שהוזכרה כאן בחייבי טבילות נתבלבלו בה קצת מפרשים מתוך שנוי נוסחאות שבה (המאירי, יומ׳ פה.). ונראה עוד ברור שגם לפי נוסחת המדרש שלפנינו הכוונה היא כמו לפי נוסחת הילקוט (הקד׳ יש״ר לספר אוצר חכמה לנבנ).—וגם במשמ׳ איכות ספור מעשה מן המעשים, version: ובזה נסחאות מתחלפות ומה שכתוב בספר דברי הימים למלכי ספרד כך הוא (ר״ש אבן וירגא, שבט יהודה ו). יש נסחאות בענין זה אבל מה שראיתי בספר דברי הימים לחכמי צרפת כך הוא (שם יז).—ובפרט נֻסְחַת רפואה, רשימת הרכבת סממני הרפואה שהרופא כותב להחולה, recept: אבל יהיה כרופא הבקי אשר הוא חושב על הנוסחה ומשים מכל סם שיעור ידוע (ר״י א״ת, תקון מדה״נ לרשב״ג). ואצא לרפאותם ולכתוב להם פתקות ונוסחאות רפואות חלייהם (אגרי׳ הרמב״ם לר״ש א״ת).—ב) **נֻסַּח** של רפואה, פרטי הסממנים וכמותם שמהם מֻרכבת רפואה מן הרפואות, presoription, formule: ואחר זה תלקוט הנוסחאות הכתובות בספר הרקוח ובלוחות הרפואות הפשוטות (קאנון ג א ב לג). והם גרגרים רבים בנוסחאות מתחלפות תמצאם ברקוח (שם ג א א כג). אביא לך נוסחאות נפלאות מנוסות (גרבוני, ארח חיים ג יו, בשם פרקי משה). אבל נזכור מן הרפואה מה שהוא יותר קל ויותר מנוסה ולא אזכור נוסחאות רבות בכל חולי וחולי כמו שעשו האחרונים מן הרופאים לפי שזה סבת שבוש הרופא (נתן פלקירא, צרי הגוף ג י). קרובי החולה ימהרו אל בית הרוכל להביא הרפואות וכל אותן הנוסחאות ולתועלת אשר יקוו

---

[1]) כך גם בערבית נשח׳ה a) וכבר העיר ס׳ פרנקל כי זו מלה שאולה מארמית.

a) نسخة

יעשו כל מה שנצטוו (ר' קלוני, אבן בחן סח:). ושוב לזה משיחה וכו' וזו נוסחתו קח מיץ כרפס ומיץ מולישי וכו' (מעשה טוביה, בית חדש ג י).

***נִסִּי**, נסיו, ת"ז,—מטבע הנִס, של נֵס: כי כל היעודים שבתורה בהבטחות או בהתראות כולם מופתיים מן הנסים הנסתרים בדבר מופתי תבטיח ותזהיר התורה לעולם וכן תזהיר בכאן בכרת שהוא ענין נ ס י ולא תבטיח בקיום שהוא ראוי (רמב"ן ויקר' יח כט). שאם לא היתה (הנבואה) דבר טבעי אלא דבר נ ס י וכו' (ר"ח קרשקש, אור ה' ב ד ג). שכבר יתהוו הדברים ה נ ס י י ם בזולת מקומם הטבעי (ר"י אברבנאל, מפע' ה' י א). שאם היה סבות הדבר הטבעי כסבות הדבר הנסיי ושלא יובדלו אלא בזמני הוויותיהן הנה יתחייב מזה שיהיו כל הדברים טבעיים וכו' ולכן אם היו הדברים ה נ ס י י ם מהסבות וההתחלות הטבעיות אין ספק שיצדק בהן גדר הדברים הטבעיים (שם שם י). כבר הוכחתי בס' צרור החיים שלי בחלק מות ישרים שיש תחייה טבעית ו נ ס י י ת (ר"י הגיז, הלכ' קטנ', או"ח קלח).

***נְסִיגָה**, ש"נ,—שה"פ מן נָסַג, ובפרט נסיגת המחלה: ה נ ס י ג ה והיא חזרת החולי, ה נ ס י ג ה יותר קשה מן השרש והעצה הנכונה שלא תמהר להתעסק ברפואות עד שיתבאר הענין (קאנון ד א ד כ). משפטי ה נ ס י ג ה כלומר חזרת החולי הנקראת רקליב היותר רעה שבנסיגות מה שתהיה מהירה ויהיה עמה חולשת הכח וכו' והנה אם תפול ה נ ס י ג ה בחטא מהנהגה יותר בטוחה מאשר אם תפול מעצמה וכו' והנסיגה יותר רעה וקשה מהעקר כי החולי חוזר לראש (שם ד ב א כה).—נסיגת הלב: היראה (היא) נסיגת לב הירא ממי שהוא ירא ממנו (ר"י מוסקטו, נפוצ' יהודה ל).

***נְסִיחָה**, ש"נ,—שה"פ מן נָסַח, במשמ' נסח מן הארץ: בתולותי ובחורי נסח ב נ ס י ח ה, בראש כל חוצות נבלתם כסוחה (קינ' לת"ב, התחישו ממני).—וכמו נֻסחה: והגבולים שהזכיר בטלמיוס אין לסמוך עליהם כי הוא אמר כי מצאם ככה בנסיחה קדמונית (ראב"ע, ספר הטעמים, כ"י פריז).—ובמשמ' שנוי הנסחה: והיסוד התשיעי הוא עקר ה נ ס י ח ה והוא כי זאת התורה היא תורת מרע"ה לא תהיה נסוחה ולא נחלפת (ר"י אברבנאל, ראש אמנה א).—ונסיחת הנפשות, כמו גלגול: העתק או העתקה או נ ס י ח ה או גלגול כלם הם שמות לאמונת התגלגלות הנפש מגוף לגוף (הער' קיפמן בספ' מנחי קנא' לר"י מפיסא 90).

***נִסָּיוֹן**, ש"ז, מ"ר נִסְיוֹנוֹת,—הפעולה לנסות אדם או דבר אם הוא כמו שהוא נראה, Prüfung; essai, épreuve; test, trial: כי בהתנכר אלך עמו ולפנים אבחרנו[1] בנסיונות[2] (ב"ס גנ' ד יז). קנית אוהב ב נ י ס י ו ן[3] קנהו ואל תמהר לבטח עליו (שם ו ז).—ובתו"מ: מעשה בר' אליעזר ור' יהושע שהיו מפרשים בים הגדול נכנסה ספינתן למים שאינן מהלכין אמר ר' אליעזר לר' יהושע לא באנו לכאן אלא ל נ י ס י ו ן ומילאו משם מלא חבית מים כיון שעלו לרומי אמר להם אדריינוס מימי אוקיינוס מה הן אמרו לו מים בולעים מים (מד"ר בראש' יג). לוקחין בהמה מהן ל נ י ס י ו ן ומחזירין להן כל אותו היום (תוספת' ע"ז ב א). משל לאדם שאמר לחבירו מכור לי חמורך זה א"ל הן נותן אתה לי ל נ ס י ו ן א"ל הן (ספרי דבר' כא). פעמים שמוכרה לו ל נ י ס י ו ן והוא מחזירה לאחר ג' ימים (ירוש' ע"ז א ו).—ובמשמ' מעשה קשה שהוטל על אדם כדי לראות אם יעמוד בו או אין: משיב משה לפני הקב"ה הואיל ואני נפטר ב נ ס י ו ן גדול מן העולם הראיני אדם נאמן שיעמוד על ישראל (ספרי דבר' שה). עשרה נ ס י ו נ ו ת נתנסה אברהם אבינו ועמד בכלם (אבות ה ג). עשרה נ ס י ו נ ו ת נסו אבותינו את המקום במדבר (שם ד). ואל תביאני לידי חטא ולא לידי עוון ולא לידי נ ס י ו ן ולא לידי בזיון (ברכ' ס:). לעולם אל יביא אדם עצמו לידי נ י ס י ו ן שהרי דוד מלך ישראל הביא עצמו לידי נ י ס י ו ן ונכשל (שם, סנה' קז.). נסיון עשירי הוא וכו' נסיון האחרון שהוא שקול כנגד הכל (ר' תנין, מד"ר בראש' נו). אשרי אדם שהוא עומד בנסיונו שאין בריה שאין הקב"ה מנסה אותה העשיר מנסהו אם תהא ידו פתוחה לעניים ומנסה העני אם יכול לקבל ייסורין ואינו כועס וכו' ואם עמד העשיר בנסיונו ועושה צדקות הרי הוא אוכל ממונו בעולם הזה והקרן קיימת לו לעוה"ב וכו' ואם עמד העני בנסיונו ואינו מבעט הרי הוא נוטל כפלים לעתיד לבא (שם שמות לא). כיון שאמרו אלה אלהיך ישראל בא מות עליהן אמר הקב"ה בשיטתו של אדם הראשון הלכתם שלא עמד בנסיונו שלש שעות ובתשע שעות נקנסה עליו מיתה (שם לג). אמר משה רבון העולם על מה אתה כועס על

[1]) אולי אבחננו, כמו בסור' ואבדקיוהי.—[2]) גם בסור' בנסיונין, ויש שנויי נסחאות בכתוב זה.—[3]) בגוף הכ"י בניסון. אבל בהיות בהכתוב ד יז במ"ר ברור הכתיב נסיונות רגלים לדבר כי גם כאן היתה הגרסה כך. ונסחת רסע"ג ב מ ס ה. ויש גורסים ב נ ס ו י.

ישראל אמר בשביל שבטלו עשרת הדברות א"ל יש להן מהיכן ליפרע אמר לו מנין אמר הזכר שנסית אברהם בי' נ ס י ו נ ו ת ויצאו עשר בעשר (ר' אחא, שם מד). נפלה אמו (של הילד השביעי שנגזרה עליו מיתה) עליו והיתה מחבקתו ומנשקתו ואמרה לו בני לך אצל אברהם אביכם ואמור לו כך אמרה אמי אל תזוח דעתך עליך ותאמר בניתי מזבח והעליתי את יצחק בני הרי אמנו בנתה שבעה מזבחות והעלתה שבעה בנים ביום אחד אתה נ ס י ו ן ואני מעשה (שם איכ', מעשה במרים). מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכולת לעמוד ב נ ס י ו נ ך אפילו שעה אחת (ר"י בן פדייה, תנחומ' שמיני יג).—ומ"ר נ ס י ו נ י ם : אמר לו הקב"ה יסורין קשים ו נ ס י ו נ י ן אחרים היו ראויין לבא על אברהם (מד"ר במד' יז). — ואמר הפיטן : אצולים מפרך סונים, בחוזק יד ו נ ס י ו נ י ם, גוי שומר אמונים (משה בכ' קלונימ', יוצ' אחרון פסח, אליליכ). — ומצוי בסהמ"א : ותנאי התשובה ומה שיבא מן הצרות על דרך הבחינה ו ה נ ס י ו ן ועל דרך הפרעון מעון שקדם (ר"י א"ת, כוזרי ה כח). די ב נ ס י ו נ ו ת מוסר ובהתהפכות הימים מוכיח (ר"י חריזי, מוסרי הפלסופ' ב ג). ה נ ס י ו נ ו ת אין להם תכלית והמשכיל יוסיף בהם בכל יום (שם א י). כענין שאמרו חכמים אשרי אדם שעומד ב נ ס י ו נ י ו (רמב"ן, שמות כ יז).—ובמשמ' מעשה שנעשה פעמים מספר והוכיח דבר מה שהוא כך או כך. Erfahrung; expérience : ו מ נ ס י ו ן מלאכת ידיו שניסה בחכמת הרפואה (ש' דונולו, ספ' המרקחות) כי זה איננו משעורם וחכמתם אבל הוא מ נ ס י ו נ ו ת שמצאום כאשר מצאו המשגל יהיה ממנו הולד (ר"י א"ת, כוזרי ג כג). ומפלאי דיניהם עוד ו נ ס י ו נ ו ת ם חרותה בידי שמים כשרה בידי אדם טרפה משום צמוק ריאה (שם ד לא). כי כל מה שנתאמת נ ס י ו נ ו באלו אע"פ שלא יגזרהו ההיקש הוא מותר לעשותו (ר"מ א"ת, מו"נ ג לז). בעבור זה התחכם הש"י לאמת התחלות התורה ב נ ס י ו ן כדי שלא יפול הספק בהם כי מה שנתאמת בנסיון כמשוך הקלאמיטא הברזל אי אפשר שיפול הספק בו (ר"י אלבו, העקרי' א יז). למה שתגיע להם ידיעתו בנסיון ולמה שיוציאו מלבם ממה שידעו ב נ י ס י ו ן (רש"ט פלקירא, ראש' חכמ' ב ב). ומה לנו להביא בזה טענות שכליות וכבר למדנו החכם שה נ ס י ו ן גובר על ההקש (ר"י אברבנאל, ש"א ח). — בעל נסיון : כי בעלי ה נ ס י ו ן יוכיחו בזה הפך דברי חכמי ישראל (פחד יצחק, ערך נקור). — ומשל : אין חכם כבעל ה נ ס י ו ן (מילי דאבות יג). — ודבור רגיל, ה נ ס י ו ן היומי מוכיח וכו'.

∵נִסְיוֹנִי, ת"ז, מ"ר נִסְיוֹנִיִּים, — מטבע הנסיון : ואולם מה שספרו מהידיעות המגיעות בחכמת הרפואה בשינה הוא זר מאד כי אלו הענינים הם נ ס י ו נ י י ם ואין מדרכם שיגיעו מהחוש כי אם בקושי גדול וזה שלא תשלם הגעתם אם לא יגיעו מהחוש בזה הדבר מה שישלמהו תנאי הנסיון (רלב"ג, מלחמ' ה' ב ד). מיני הויכוח הן ד' ואלה שמותם נ ס י ו נ י נצוחי ומתוחבל ותלמודי וכו' כי ה נ ס י ו נ י הוא הויכוח המיבא בנסיון שיתוכח לנסותו אם יודע אם לאו (ר"י אבן לטיף, אגרי' התשובה 49).

א. נְסִיךְ, ש"ז, בכנ' נְסִיכָם, — כמו נֶסֶךְ : אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נְסִיכָם (דבר' לב לח). — ואמר המליץ : אשר נפתו בתענוג הזמנים וצוף טעמם וישתו יין נ ס י כ ם, שאול ירדו ושכבו ראש וזנב והשתוה בזוים עם נסיכם (ר"י חריזי, הענק, אות נ).

ב. נְסִיךְ[1], ש"ז, סמי' רב' נְסִיכֵי, בכנ' נְסִיכֵיהֶם נְסִכֵיהֶם נְסִיכֵמוֹ, — א) שליט ושר כעין מלך אצל המ אבים וכדומה. Fürst; prince : את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע נְסִיכֵי סיחון ישבי הארץ (יהוש' יג כא). והקמנו עליו שבעה רעים ושמנה נְסִיכֵי אדם (מיכ' ה ד). שמה נְסִיכֵי צפון כלם וכל צדני (יחזק' לב ל). שיתמו נדיבמו כערב וכזאב וכזבח וכצלמנע כל נְסִיכֵמוֹ (תהל' פג יב). — ב) כמו מַסֵּכָה : וגם אלהיהם עם נְסִכֵיהֶם[2] עם כלי חמדתם כסף וזהב בשבי יבא מצרים (דני' יא ח). — ואמר בן סירא : בעדת רשעים יוקדת אש ובגוי חנף נצתה חמה אשר לא נשא ל נ ס י כ י קדם המורים עולם בגבורתם (כ"ס גני' יו ו-ז). — ובמדרש : והלא מתחלה נסיך היה (בלק) וכו' אלא משנהרג סיחון המליכוהו תחתיו (מד"ר במד' כ). — ובסהמ"א : קדם כל נ ס י כ י ב הייתי נסוכה מאז (יוצ' א שבוע', יי' קנני). — וכנוי לאלהים : טהורה עת נבראתי, בגוף טמא נחבאתי, אוי לי כי נדמיתי, נתנני נ ס י כ י, במחבאי מחשכי, ובתוך עם טמא שפתים אנכי (יצחק בן ראובן, פחדתי מיוצרי). — ולנק' ∵נְסִיכָה, מ"ר נְסִיכוֹת, בהשאלה למלאכים : נחלקים לכתות ועל דגלם אותות, בעט סופר מהיר חרותות מהם נ ס י כ ו ת ומהם משרתות, מהם צבאות רצות ובאות (רשב"ג, כתר מלכות). — ובמשמ' הפשוטה : ויאמר האיש חייך השר אם יאמרו לי בני עמנו, נשא אשה ומלוך תמלוך עלינו, לא חפצתי לקחת לא מלכה ולא נ ס י כ ה (עמנ', מחברו' יז).

---

[1]) משק' מְשִׁיתַ. — [2]) הקדמונים פרשו גם זה במשמ' שר ושליט.

*נְסִיכָה, ש"נ. — שה"פ מן נָסַךְ: כשם שנסיכתו בקדושה כך שרפתו בקדושה (תוספת' מעי' א יו).

*נְסִיכוּת, ש"נ.—מעלת הנסיך: דורכת נסיכות, בחנון קול בכות, דברה אני במלכות (ר"א קליר, מוס, א ר"ה, אנסיכה מלכי). יסכה לשון נסיכות כמו שרה לשון שררה (רש"י ברא' יא כט). המסכה לשון נסיכות ושררה (הוא, ישע' כה ז). לשון נסיכות וקצינות אתנהג עצמי בנסיכות של שמחה (רמב"ס קהל' ב א). ענין כלם הגדולה והקצינות והנסיכות (רד"ק' שרש נסך). ושאל מי פקיד בית המלכות ומי מנהג הנסיכות (יוחסין של אחימעץ מאויטריה, ניבואר 126). דמיונו אין בכל תופסי מלכות, אין להשוותו לקושרי קשר נסיכות, מתגאה על גאים ואוהב נמיכות (ר' יצחק בר יהודה, אופן לשבת בראש', ידודון ידודון).

*נְסִיס[1], ש"ז.—כעס וצער: אם אתה עושה כן מוטב ואם לאו הריני הולך בנסיסי לשאול (ר"י הכסית, תאור' טו.).

*נְסִיעָה, ש"נ. — שה"פ מן נָסַע: נסיעה זו לא נסעו אלא על פי משה (ר' יהושע, מכי' בשלח, ויסע א). הקיש נסיעתן מרפידים לביאתם למדבר סיני מה ביאתם למדבר סיני בתשובה אף נסיעתם מרפידים בתשובה (שם יתרו, בחדש א). מה בחנייתן על פי הדיבר אף בנסיעתן על פי הדיבר (ירוש' עירובי' ה א). מה בחנייתו נפסל ביוצא אף בנסיעתו נפסל ביוצא (מנח' לה.).—ומצוי בסהמ"א: הכל היום נסיעה וחניה, וכל ליל מלון עיפה כאיה (ר"ש הנגיד, הכל היום). ידמו כי להוסיף הון אני סר ונעתק מחניה אל נסיעה (הוא, נשמה). וכפל את נסיעותיו ומהר כעוף ירכב כנף רוח (הוא, אלוה עוז). והזהירהו על הנסיעה ולא הודיעהו העת וכו' שיהיה מזומן לנסיעה ולהעתקה (ר"י א"ת, תו"ה, חשבון הנפ' ג). הנה היתה נסבה מאת האלהים ולא נתגני להתראות פנים בפנים עמכם וחליתי חלי גדול יום הנסיעה (רד"ק, מכתב לר' יהודה הרופא, אגר' רמב"ם 39). שנסתי מתני באזור הנסיעה, ופשטתי סות המרגעה, ולבשתי כסות היגיעה (ר"י חריזי, תחכמ' ג). אשר ימיו יבלה בנסיעה, יהי עמל ולא יחסר יגיעה (שם כו). על כן יאמרו המושלים הנסיעה תשועה וההליכה ברכה (שם). ויאמר הערב בכל נסיעה ותנועה ברכה ותשועה (ר"י בן זבארה, ספ' שעשוע' ב). המעט בעיניו עון הנסיעה הראשונה אשר העמים כבוד מע"ל עלי על לא דבר וכו' אל יגרום לי לעשות נסיעה שניה לווילנא אשר לא לטובה תהי לי (מא"ג, דביר ב לה).—והנסיעה הגמורה, המָות: אל תעלני בחצי ימי עד אכין צידה לדרכי וצידתי ליום נסיעתי (רשב"ג, כתר מלכות). ולא נצטידה חכמה ויראה לצורך הנסיעה הגמורה, ויום נבא ונראה פני אל ומה נביא בידינו תשורה (עמנ', מחבר' ח).—ובהשאלה לתנועת הגלגלים והמזלות: שע"י מסיבת השמים ונסיעתו בכוכביו הן היום והלילה ניכרים ונבדלים זה מזה וכו' ע"י מרוצת גלגליהם ונסיעתם בהם (ר"י ישראלי, יסו"ע ב יג).

*נְסִירָה, ש"נ. — שה"פ מן נָסַר: כששובר העצם איבר מתפרק עמו נסירה אלא נסדק (ר"ח פסחי' פה.). נסירת האשה מהאדם (אוה"ח, בראש' ב יח). איך היתה ההולדה קודם הנסירה ולמה נבראו כך שיצטרכו להנסירה (עסיס רמונים יח).

א. נסך[1], ממנו נֶסֶךְ, א. נָסַךְ, נָסִיךְ, *נִסּוּךְ, *נְסִיכָה.

א. נָסַךְ, פ"י, נָסַךְ, נָסַכְתִּי, נְסוּכָה, לִנְסֹךְ, תִּסְּכוּ, יִסְּכוּ.— א) נָסַךְ יין, בפרט לקרבן לאלהות וכדומ', יצק היין על המזבח וכדומ': לא תעלו עליו קטרת זרה ועלה ומנחה ונסך לא תִסְּכוּ עליו (שמות ל ט). לא יִסְּכוּ ליי' יין ולא יערבו לו זבחיהם (הוש' ט ד). — נָסַךְ מַתֶּכֶת, כסף או זהב, התיכו בצורה הרצויה, giessen; fondre; to melt: הפסל נָסַךְ חרש וצרף בזהב ירקענו (ישע' מ יט). — ב) נָסַךְ מֶלֶךְ, משח אותו, הכריז אותו למלך: ואני נָסַכְתִּי מלכי על ציון הר קדשי (תהל' ב ו). — ובהשאלה, נָסַךְ עליו רוּחַ: כי נָסַךְ עליכם יי' רוח תרדמה ויעצם את עיניכם (ישע' כט י).—ובתלמ', במשמ' נָסַךְ מַתֶּכֶת: בנוהג שבעולם אדם נוסך כלים על ידי שהות הוא מעלה חלודה (ר"ש בן לקיש, ירוש' בכור' א א). —ואמר המשורר בשלש המשמעות: שר ירים את גאות שפל ובשיר פיהו מלך נוסך, גם יכניע את שוא מושל ולבוש שפל עליו נוסך, השטר לך מנהו כי צוף נופת עם רוש תוך פיו נוסך (רמב"ע, תרשיש י סד-סו).— ופָעוּל במשמ' נָסַךְ מַתֶּכֶת: קניגך מלכים וממלכות ועורכי מערכות באונך, וששה מתכות בעפר נסוכות בגאונך (ר"י אבן גיאת, קינין). — ונָסוּךְ, נְסוּכָה, במשמ' עשוי נָסִיךְ, נועד לנסיכות, למלוכה, למעלה עליונה: קדם כל נסיכים הייתי נסוכה מאז, ובהיות עולם תהו ובהו הייתי כבר מאז (יול' א שבוע', יי' קנני). שעה שועם מחה פשעם בעשור לחדש, והמלוכה הנסוכה כימי

[1]) בארמ', תרג' והנם זעפים (ברא' מ ו) איגון נסיסין. ובסור' נסיסותא, חְלשה, חלי וכו'.

[1]) משתתף בכנענ' וארמ' וסור' וערב' במשמ' זו.

קדם חדש (ר' יחיאל מונדולפו, סליחי י' בטבת, שעה עליון). אשורר שיר במלחמה ערוכה, קדומה מן ימי קדם נסוכה (ראב"ע, אשורר שיר). אנחנו ליקר עמוד ותמיד בעטנו נפאר המלוכה. ולנו הגדלה הגדולה אשר על כוכבי שחק נסוכה (ר"י חריזי, תחכמ' מ). ובאתי אל עיר הנסוכה, היא טליטלה עיר המלוכה (שם מו). לא יאכל עד שיסב בשמאל דרך חירות נסוכה, לא יפחתו לו מארבע כוסות של יין במסבתו הערוכה (ר' זרח הלוי, אזהר' לפסח, הגדה מצוירה ומנק', כ"י בריט"מ). לקראת שבת לכו ונלכה, כי היא מקור הברכה, מראש מקדם נסוכה (ר"ש הלוי אלקבץ, לכה דודי). — ועבר: מארץ נדחו שבטי יה קראוהו יהודה וישראל למלכם נסכוהו (שלום הכהן, ניר דוד יא). מקטני שבטי ישורון מצעירי השבט ראש נשאת ונסכתו על זרע בחיריך (שם ב). — ובסהמ"א, גם כמו מסך: ולבות בני אדם בהבליהם מושכים, וביין שמהתם מי אנחה נוסכים (ר"י בן זבארה, ספ' שעשוע' ב).

—נפע', נסך, נסכתי, — נסך פלוני, שנסכו אותו למלך, לנסיך: יי' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ (משלי ח כב־כג).—ובתלמ', במשמ' נסוך יין ומים: אין אומרים קידוש היום אלא על היין הראוי לינסך ע"ג המזבח (בב, ב"ב צז.). כמים הנשפכין ולא כמים הניסכין (רב אבי, פסח' כב.).

—פע', נסך, וינסך,—נסך נסך לייי', כמו נסך: ויבקעו השלשה במחנה פלשתים וישאבו מים מבור בית לחם אשר בשער וישאו ויביאו אל דויד ולא אבה דויד לשתותם וינסך אתם לייי' (דהי"א יא יח).—ובתו"מ: לחם לא נאכל שממנו היו מביאים שתי הלחם ולחם הפנים מים לא נשתה שמהם היו מנסכין בחג (ר' יהושע, תוספת' סוט' טו יב). אמרה תורה הבא שעורים בפסח וכו' נסך[1] מים בחג שהוא פרק גשמים שיתברכו עליך גשמים (ר"ע, שם סוכ' ג יח). בלוג היה מנסך כל שמונה ולמנסך אומרים לו הגבה ידך שפעם אחת ניסך אחד על גבי רגליו ורגמוהו כל העם באתרוגיהן (ר' יהודה, משנה שם ד ט). המוכר יין לחבירו ונמצא קוסס הגיעו ניסכו על גבי המזבח יצא (רשב"א, תוספת' כ"ב ו י). נתנו לו יין לנסך הסגן עומד על הקרן והסודרים בידו וכו' שחה לנסך והניף הסגן בסודרים (תמיד ז ג). אחד העובד ואחד הזובח ואחד המקטר ואחד המנסך ואחד המשתחוה (סנה' ז ו). האומר אעבוד אלך ואעבוד נלך ונעבוד וכו' אנסך אלך ואנסך נלך וננסך (שם י). זיבח וקיטר וניסך בהעלמה אחת אינו חייב אלא אחת (ר' אבי, שבת עב:). בזמן שמנסכין יין על גבי המזבח פוקקין את השיתין (ריש לקיש, סוכ' מט:). הרוצה לנסך יין על גבי המזבח ימלא גרונן של תלמידי חכמים יין (ר' ברכיה, יומ' עא.).—ובסהמ"א: עמדו בבני האדם נביאי שקר ואמרו שהאל צוה ואמר להם עבדו כוכב פלוני או כל הכוכבים והקריבו לו ונסכו לו כך וכך ובנו לו היכל (רמב"ם, עבוד' כוכב' א ג).—וביחוד *נסך יין לעבודה זרה, ובהרחבה, הקדיש את היין לע"ז או עכו"ם שנגע ביין ועשהו ע"ז יין נסך: המטמא והמדמע והמנסך בשוגג פטור (גיט' ה ד). בלשת עכו"ם שנכנסה לעיר בשעת שלום חביות פתוחות אסורות סתומות מותרות בשעת מלחמה אלו ואלו מותרות לפי שאין פנאי לנסך (ע"ז ה ו). גת שפקקה גוי מבפנים אסורה ומבחוץ מותרת שאי אפשר שלא היה שם שיפה אחת טלולה ונוגע בה ומנסך כל הבור (ירוש' שם ד ה).—ומצוי מאד במשמ' זו בסהמ"א: אין דורכין עם העכו"ם בגת שמא יגע בידו וינסך (רמב"ם, מהל' אסור' יא יא). עכו"ם שנמצא עומד בצד הבור של יין אם יש לו מלוה על אותו היין הרי זה אסור מפני שלבו גם בו שולח ידו ומנסך (שם יב כה). ראובן שמכר לשמעון מרתף של יין שהיה לו בכפר וכו' ועתה בא גוי אנס על הכפר לשלול וירא המוכר שמא ינסך היין (תשו' הרא"ש, טוחו"מ רכה). שאנחנו נתנהג עם המשומדים כמו שנתנהג עם הגוים הגמורים וכו' כי מגעם ינסך היין ושחיטתם אסורה (ר"ע אבן דנאן, שאלה ע"ד האנוסים, חמדה גנוזה יה.).

—הפע', הסיך, הסכו, הסך, הסיך, אסיך, יסך, ויסיכו,—הסיך נסך, יצק, כמו נסך: ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן ויסך עליה נסך ויצק עליה שמן (בראש' לה יד). ונסכו רביעת ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך שכר לייי' (במד' כח ז). ויקטר את עלתו ואת מנחתו ויסך את נסכו (מ"ב יו יג). הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים והסך נסכים לאלהים אחרים (ירמ' ז יח). ואת הבתים אשר קטרו על גגותיהם לבעל והסכו[1] נסכים לאלהים אחרים (שם לב כט). לקטר למלכת השמים והסיך[2] לה נסכים (שם מד יז). ויראו כל גבעה רמה וכל עץ עבת ויזבחו שם את זבחיהם וכו' ויסיכו שם את נסכיהם (יחז' כ כח).—ומים: ולא אבה לשתותם ויסך

[1] כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ. ובספרי הדפו' הבא ניסוף המים.—[1] בקצת ספרים והסיכו, כלא.—[2] בקצת ספרים והסך, ובקצתם ולהסיך.

אתם לייי (ש"ב כג טז). — ובמליצה: בל אסיך נסכיהם מדם (תהל' יו ד). — והפעי' *הנסיך, במשמ' עשה נסיך: אנסיכה[1] מלכי, לפניו בהתהלכי, אמצו בהמליכי, יאזור עוז וימלוך (ר"א קליר, מוס' א ר"ה, אנסיכה מלכי).

— הפעי', הסך, יסך, — הסך הנסך, שנסכו אותו: ועשית קערתיו וכפתיו וקשותיו ומנקיתיו אשר יסך בהן זהב טהור (שמות כה כט). ויעש את הכלים אשר על השלחן את קערתיו ואת כפתיו ואת מנקיתיו ואת הקשות אשר יסך בהן (שם לז טז).

— נתפ', *נתנסך, — כמו נסך: אמר להם (ר' יהושע לפרושים) מפני מה אין אתם שותין יין אמרו לו נשתה יין שממנו היה מתנסך על גבי המזבח ועכשיו בטל (תוספת' סוטה טו יא). כמים המתנסכים ע"ג המזבח (פסחי' כב.). — ובמשמ' נעשה יין נסך: גזל עבדים והזקינו וכו' יין ונתנסך תרומה ונטמאת (תוספת' ב"ק י ג). נתנסך הבור נתנסך הקילוח וכו' כשם שהבור מתנסך כך הקילוח מתנסך (ירוש' ע"ז ד ח). — ובסהמ"א: הורו גאוני המערב שאם נתערב ביין ישראל מעט דבש או מעט שאור הואיל ואינו ראוי למזבח הרי הוא כמבושל או כשכר ואינו מתנסך ומותר לשתותו עם העכו"ם (רמב"ם, מאכ' אסור' יא י). ראובן שמכר לשמעון מרתף של יין וכו' והמוכר טוען אם יתנסך יתנסך ברשותך כי מסרתי לך כבר המפתח ואין עלי אחריות אלא שבירת החבית ושפיכתה לכן אם יתנסך חייב אתה ליתן לי מעותי (תשו' הרא"ש, טוחו"מ רכח).

ב. נסך[2], ממנו ב. נסך, מסכה, מסכת.

ב. נסך, פ"י, — כמו ארג, נסך מסכה, ארג ארג, ובהשאלה חבל תחבולות: הוי בנים סוררים נאם יי' לעשות עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי (ישע' ל א). — ונסך מסכה על פלוני, גזר עליו גזר דין: והמסכה הנסוכה על כל הגוים (שם כה ז). — ובסהמ"א במשמ' הראשונה: וכן מסכת נסוכה שנטמאת בשעת האריג (רמב"ם, כלים כ טו).

— פעל', *הסיך, — כמו נסך במשמ' ארג: אבות מלאכות ארבעים חסר אחת הזורע וכו' והטווה והמסיך[3] והעושה שתי בתי נירין (שבת ז ב). המוסיך[1] שלשה חוטין כתחילה הרי זה חייב (תוספת' שם ח-ט ב).

נסך, ש"ז, נסך, נסך, נסכי, נסכו, נסכה, נסכה, נסכים, נסכיה, נסכיהם, — א) נסך יין וכיוצא בזה שיסך אדם על המזבח עם הקרבן: ויסך עליה (על המצבה) נסך ויצק עליה שמן (בראש' לה יד). ועשרן סלת בלול בשמן כתית רבע ההין ונסך רביעת ההין יין (שמות כט מ). לא תעלו עליו קטרת זרה ועלה ומנחה ונסך לא תסכו עליו (שם ל ט). כמנחת הבקר וכנסכה תעשה לה (שם כט מא). אשה לייי ריח ניחח ונסכה יין רביעת ההין (ויקר' כג יג). ומנחתם ונסכיהם אשה ריח ניחח לייי (שם יח). להקריב אשה לייי עלה ומנחה זבח ונסכים דבר יום ביומו (שם לז). ועשה הכהן את מנחתו ואת נסכו (במד' ו יז). ויין לנסך רביעית ההין תעשה על העלה (שם טו ה). ויין תקריב לנסך חצי ההין (שם י). כמנחת הבקר וכנסכו תעשה (שם כח ח). מלבד עלת התמיד מנחתה ונסכיה (שם כט לא). מלבד עלת התמיד ומנחתה ונסכה (שם לח). ויקטר את עלתו ואת מנחתו ויסך את נסכו (מ"ב טז יג). הכרת מנחה ונסך מבית יי' (יואל א ט). לעשות כונים למלכת השמים והסך נסכים לאלהים אחרים (ירמ' ז יח). ועל הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים ובחדשים ובשבתות (יחזק' מה יז). ויסיכו שם את נסכיהם (שם כ כח). — קשות הנסך, הכלים שבהם נסכים הנסך: ואת המנקית ואת קשות הנסך ולחם התמיד עליו יהיה (במד' ד ז). — ומצוי בתו"מ: בא הכתוב לחלק בין נסכי כבש לנסכי איל שהיה בדין בן בקר טעון נסכים ובן הצאן טעון נסכים אם למדתי שלא חלקה תורה בין נסכי עגל לנסכי שור כך לא תחלק בין נסכי כבש לנסכי איל (ספרי במד' קז). שאדם מביא זבחו היום ונסכיו לאחר עשרים יום (תוספת' זבח' ה א). הכבש הבא עם העומר אעפ"י שמנחתו כפולה לא היו נסכיו כפולין (מנח' ט ד). הרי עלי שור יביא הוא ונסכיו במנה עגל יביא הוא ונסכיו בחמש איל יביא הוא ונסכיו בשתים כבש יביא הוא ונסכיו בסלע (שם יג ח). — ובפרט *יין נסך, יין שחשב עליו עכו"ם לנסכו לע"ז, או רק נגע בו ועשהו ע"ז יין נסך ולפי דיני התלמוד אסור ליהודי לשתותו: לוקחין גת בעוטה מן העכו"ם אעפ"י שהוא נוטל בידו ונותן לתפוח ואינו נעשה יין נסך עד שירד לבור (ע"ז ד ח). יין נסך אסור ואוסר בכל

— [1]) וכבר טען על זה ראב"ע, עי' בפרושו לקהלת ה.
[2]) בערב' נשג a).
[3]) כך במדב"מ, וכך ברב כ"י. ובכ"י א"פ ובמשנ' ברב הספרים מיסך, כאלו היה מן סכך, אך גרסת מדב"מ יותר נכונה. — [1]) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"ם, כאלו היה השרש יסך. ובספרי הדפו' המיסך.

a) نسج

שהוא (שם ס ח). גר וגוי שירשו את אביהם גוי יכול הוא לומר לו טול אתה עבודה זרה ואני מעות אתה יין נסך [1]) ואני פירות (דמאי ו י). אין מדקדקין ביין נסך (ר' יהודה, ירוש' סנה' ד ח). — ב) פֶּסֶל נסוך מכסף וזהב וכדומ', molten image; image fondue; gegoss. Bild: נבער כל אדם מדעת הביש כל צורף מפסל כי שקר נִסְכּוֹ ולא רוח בם (ירמ' י יד). הן כלם און אפס מעשיהם רוח ותהו נִסְכֵּיהֶם (ישע' מא כט). ואגיד לך מאז בטרם תבוא השמעתיך פן תאמר עצבי עשם ופסלי וְנִסְכִּי צום (שם מח ה).

[1]) כך בכ"י, וכך במשנ' שבגמ' ירוש'. ובנוסח' הדפו' אין המלה נסך.

תם כרך שביעי

« לעם »
הוצאת ספרים

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA

HIEROSOLYMITANO

VOL. VIII

HIEROSOLYMAE

IN AEDIBUS BEN IEHUDAE IN MEMORIAM ELIESER BEN IEHUDAE

Editio popularis

Praeceptorum Hebraeorum in Erez-Israel Corporationi

addicta

מלון הלשון העברית
הישנה והחדשה

חברו
אליעזר בן־יהודה
ירושלמי

כרך שמיני

ירושלים־תלפיות
בן־יהודה — הוצאה־לאור לזכר אליעזר בן־יהודה בע״מ

מהדורה עממית מיוחדת
להסתדרות המורים העברים בארץ־ישראל

A COMPLETE DICTIONARY

of

ANCIENT AND MODERN HEBREW

by

ELIEZER BEN YEHUDA

of Jerusalem

VOL. VIII

Jerusalem
Ben-Yehuda Hozaa-La'Or Le zecher Eliezer Ben-Yehuda Ltd.

Popular Edition
specially published for
Hebrew Teachers' Organisation in Eretz-Israel

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ"ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה, וכמ"כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים אשר מצא אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכי שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות, באו בו חקירות והַוָיוֹת בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורי, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כללים, המלות השיכות להם עפ"י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המְבקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך שמיני

ירושלים - תל־אביב

ל"א להצהרת בלפור

נדפס מאמהות בדפוס «ספר» תל־אביב

לכבוד

הנדיב פליקס וורבורג

ברגשי כבוד והכרת טובה
משפחת **המחבר**

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער הנון

— סוף —

נסם

א.נסם[1], ממנו א.נָסַס, מְסֹס.

א.נָסַס, פ״ע, נֹסֵס, — נָסַס המְסֹס, דלק באש מקצהו האחד ומקצהו השני יוצא הלֵח שלו: והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה ובערה ואכלה שיתו ושמירו ביום אחד וכבוד יערו וכרמלו מנפש ועד בשר יכלה והיה כמסס נֹסֵס [2]) ושאר עץ יערו מספר יהיו (ישעי׳ י יז—יט).

ב.נסם[3], ממנו ב.נָסַס, נֵס.

ב.נָסַס, קל לא נמצא.

—הִתְפַּ׳, הִתְנוֹסֵס, מִתְנוֹסְסוֹת, — א) הִתְנוֹסֵס הַנֵּס, הורם, התנפנף: נתתה ליראיך נֵס לְהִתְנוֹסֵס [4]) (תהל׳ ס ו). —ומצוי בסהמ״א: הנס יתנוסס, ונדחי ישראל יכנס (רשב״י הבבלי, סליחי׳ ליום ג, תערוג אליך). —ואמר המליץ: כי קצת שיריו בצל השכל חסו, וכנס על ההר התנוססו (ר״י חריזי, תחכמי׳ יח). —ב) הִתְנוֹסְסוּ אבני נזר, התרוממו, ובהרחבה, נגלו ונראו בזהר מבהיק, התנוצצו: כי אבני נזר, מִתְנוֹסְסוֹת על אדמתו (זכרי׳ ט יו). —ומצוי בסהמ״א: והורדת ממרומות אבנים שלמות אבני קדש בידים תפושות אבני נזר מתנוססות (ראב״ע, אגרי׳ חי בן מקיץ). היינו בימי חרפנו בדמי החשק מתבוססים, ואבני נזרי האהבה על אדמתנו מתנוססים (עמנ״י, מחבר ח). —ובהשאלה גם לדברים מֻפשטים: דברי חן וידידות המתנוססים מתוך מכתבך ירדו חדרי לבבו ויהמו אותו לעומתך (כרם חמד ח, אגרי׳ י). איה איפוא כבוד מכובד אם שמי יתנוסס על ראש ספר לא נדפס (ס׳ בלוך, הקדי׳ סב״ע). אל נא תחשוך ידך מתת לי הסכמתך אשר תתנוסס כאבן חן בראש ספרי (יל״ג לריב״ל, באר יצחק 180). משלך יתנוסס כאבן נזר במשבצות ספרי (הוא, אגרות א יד). —ג) *נעשה לו נֵס, מעשה פלא למעלה מהטבע: וישמחו היהודים מאד במצאם אותו חי גם בשמעם את דברי הנס אשר התנוסס בו כי הצילו ה׳ (יוסיפון, דפוי פרנק׳ ק״ס). ממסגר אסיר

---

1) בערבי נשׁשׁ a).
2) כך בנסחה המסורה, ועי׳ הערה לערך מסס.
3) בערבי׳ נצ b), הגביה, הרים, הראה, נתן סימן.
4) הקדמונים, וקצת החדשים פרשו במשמ׳ נתקבץ תחת הדגל.

---

a) نسّ b) نصّ

בצאת לחפש, נתנוסס נס בטביעת רפש (ר"י טוב עלם, יונ' לשבה"ג, אלהים בלעדך). ומעשה נסים מתנוססים ומתחדשים חדשים לבקרים (כאלות לבית דוד א א). הנה התנאי הראשון הוא שיתחדשו על ידו מעשה נסים מתנוססים לעין קול (שם ג יט).
—פועי, נוסס, במשמ' רוממות: אלים ביום מחוסן, חלו פני מנוסן, טל אורות לנוססן, להטלילם בעצם ניסן (ר"א קליר, תפי' טל, אליס). כדכוד כבודה תכוננה, לאורה לאומים תלוה, מלך מכבודך תמלאה, נצח נצחים תנוססה (מוסי ליוה"כ, אופל אלמנה).—ודגלים נוססים: קול גלגל כרעם ירגיז שמים ודגלים נוססים עין שמש יחשיכו (יל"ג, אדו"מ ה). — ב) במשמ' עשה מעשה נסים: המפליא לעשות עם בריא ואמל, קרובים רחמיו ולא כחציר קמל, טריה לרטיה יגלגל בו באזמל, גם בתוך נם ינוסס חומל (רשב"י הבבלי, שבת ברכשי, אחשבה לדעת). מלמעלה קיימו מה שקבלו למטה דודים, נם ינוסס לפרסם באז פלאו מסהידים (מנחם בר מכיר, סליחי לתעני אסתר, אדם בקום עלינו). ויפליא פלאים גדולים ויגוסס רוב נסים (מן, ד"ה מלכים וא"י ב 35).
—פעי, נסס,—נעשה לו נם; אמץ (גדעון) ונסס באיתן בחרב וגזת טל (ר"א קליר, תפי' טל, תחת אילת).

ג.נסם, ממנו ג.נסס.

ג.נסס, פועי. נוסס, הנושא הרוח — הרים ונפנף כמו נם, דחף בו: כי יבוא כנהר צר רוח יי' נססה בו (ישעי' נט יט).[1] — ואמר המשורר: רוחו נוססה בלבבי ובכל לב יראתיו ובשם למדני נביא לי שלח קראתיו (ראב"ע, שם אלי). רוחו נוססה בו ויגבה לבו בעוד יש בו נשמה הולך לקבר ופתאום ישבר בשובו אל האדמה (סוח, אסרי החיים). אך הצדיק המושל ביראת אלהים רוח אלהים נוססה בו (בעל הכנפם להרא"ד הקדי). אשר רוח ההתמדה נוססה בו (קרית ספר לרמח"ג אגרת כב). אף נוססה בי רוח עצה (אהבת ציון מפו 21).
—ותכמה: לך יאתה תבונתי הדורה והוד דעי ותכמה נוססה בי (תלונה על הזמן לדון יהודה אברבנאל או"ב ב עד).—וקנאה: וקנאת יי' צבאות נוססה בנו אלצנו דחפנו לצאת לעזרת יי' בגבורים (הקד' המגיה ספר הזהר מנטונה).
—התפו', התנוסס: ואז רוח הקדש מתעוררת ומתנוססת ומשתוקקת (ספר האמונות מהרי שם-טוב ח ע לד.). רוח השיר לא יתנוסס בם עוד זולתי בקצת המדבריות והעמקים אשר בממלכת יעמען ישירו (שבי"ע ג, ערב כו). בשתים אלה התפאר ישראל עת נר אלהיו על ראשו עוד יהל ולבו התנוססה רוח אבותיו: בהדר עמקיו וצניעות בנותיו (יל"ג, הבת השובבה, א ה, שירי השירים).

נסע,[1] ממנו נסע, מסע, נסיעה, *נסע, *נוסע, *הסעה.

נָסַע, פעו"י נסעו, נסעו, נסע, נסעים, נסוע, בנסוע, בנסעם סעו, יסע, ויסעם, ונסע, נסעה, תסעו, יסעו, יסעו,
א) נסע פלוני ממקום למקום, עקר את אהלו והלך למקום אחר, aufbrechen um weiter zu ziehen; partir, voyager; to set out, to journey — ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה (ברא' יב ט). ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער (שם יא ב). ויאמר נסעה ונלכה ואלכה לנגדך (שם לג יב). ויעקב נסע סכתה (שם יז). ויסעו ויהי חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם (שם לה ה). ויסעו מבית אל (שם יו). ויאמר האיש נסעו מזה כי שמעתי אמרים נלכה דתינה (שם לז יז) וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם (שמות יד י). מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו (שם יה). ויסע מלאך האלהים ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם (שם יט). ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מסעיהם (שם מ לו). כל הפקדים למחנה יהודה וכו' ראשנה יסעו (במדי ב ט). ככל אשר צוה יי' את משה כן חנו לדגלהם וכן נסעו איש למשפחתיו על בית אבתיו (שם לד). ובא אהרון ובניו בנסע המחנה והורדו את פרכת המסך (שם ד ה). על פי יי' יחנו ועל פי יי' יסעו (שם ט כג). ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החנים קדמה (שם י ה). ונסע דגל מחנה ראובן לצבאתם (שם יח). נסעים אנחנו אל המקום אשר אמר יי' אתו אתן לכם (שם כט). ויסעו מהר יי'

---

[1] [כלו' התרוממה על הצד להשיבו אחור, רד"ק בשרשים. וריב"ג פרש: רוח יי' תסלקנו מעלינו ותדחהו, ע"כ. ורש"י: נפלאת בו לשון נם. ד"א נוססה בו אוכלת בו כתולעת בעץ. כמו והיה כמסום נוסס, ע"כ. וע' גם רש"י סנה' צח. ד"ה נוססה. והחדשים פרשוהו פועי מן נום, כמו הנים ודחף].

[1] גם בארמית יהודית; באשורית נסו; בערב' משמש שרש נזע a) במשמ' הרחיק מן, עקר אותו ממקומו.

a) نزع

דרך שלשת ימים (שם כג). והעם לא נסע עד האסף מרים (שם יב יה). ונסע מחרב ונלך את כל המדבר הגדול (דבר׳ א יט). ואתם פנו לכם וסעו המדברה דרך ים סוף (שם מ) ואתם תסעו ממקומכם והלכתם אחריו (יהוש׳ ג ג). ויהי בנסע העם מאהליהם לעבר את הירדן (שם יד). כי שמע כי נסע מלכיש (מב יט ח). ויסע וילך וישב סנחריב מלך אשור וישב בנינוה (ישע׳ לז לז). ומשחית גוים נסע יצא ממקמו (ירמ׳ ד ז). ונסעה מנהר אהוא בשנים עשר לחדש הראשון ללכת ירושלם (עזר׳ ח לא). — ועמוד הענן וכדומ׳: ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם (שמות יד יט). ויהי בנסע הארן ויאמר משה קומה יי׳ (במד׳ י לה). — והרוח נסע: ורוח נסע מאת יי׳ ויגז שלוים מן הים (שם יא לא). — ואהל: ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנת (שם ב יז). — וצאן: על כן נסעו כמו צאן יענו כי אין רעה (זכר׳ י ב). — ב) פ״י), כמו נסח, נסע יתדות המסכת וכדומ׳: וייקץ (שמשון) משנתו ויסע את היתד מאת המסכת (שופט׳ יו יד). ויאחז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות ויסעם עם הבריח וישם על כתפיו ויעלם אל ראש ההר (שם ג). — ויתדות האהל: אהל בל יצען בל יסע יתדתיו לנצח וכל חבליו בל ינתקו (ישע׳ לג כ). — ובתו״מ: על פי הגבורה נסעו שכן מצינו בשנים ושלשה מקומות שלא נסעו אלא מפי הגבורה (ר׳ אליעזר, מכי׳ בשלח, ויסע א). נסיעה זו לא נסעו אלא על פי משה (ר׳ יהושע, שם). אמר הקב״ה למשה משה אין להם לישראל אלא ליסע (הוא שם ב ג). נסתלק הענן היו כולן מתקרבין ליסע ומישבין את כליהם (ילק׳ במד׳ תרפו). — וגם לדבר לא בע״ח: בכל יום היה הארון נוסע אחר שני דגלים וכו׳ והיום ההוא נסע תחילה (תוספ׳ סוט׳ ח א). — ובמשמ׳ פ״י: לאחר שהיו נוסעים אלו שני דגלים היו הלוים נוסעים את המשכן (מד״ר במד׳ ב). — ומצוי בסהמ״א, ובהשאלה גם לדברים רוחניים במשמ׳ חדל: אשר חכו כיין הטוב ופיהו צרי עצב ועץ חיים שפתו אשר תסע בנסעו התבונה ותחן התעודה בחנותו (ר״ש הנגיד, הכרפא הזמן). ראשיתם אחריתם ואחריתם ראשיתי ונוסעים בתבניתם דגלים לקראת דגלים (ראב״ע, אלולים מהודך). ותהיינה מכאיבות אחר שיהיו משמחות ונוסעות אחר שיהיו חונות (רס״ט פלקיירא, לרי היגון 10). — ובשמ׳ העקרית: ואיכה אחי אחר

פנותם ואשאר בנסעם והם רוחי ונפשי ונשמתי (רשב״ג, ידידי שעו מני) פזורי קצות מגוי אל גוי נסעו, צפו דרך כיום כי תריעו ותתקעו (ר״י הלוי, אקיר משחר). — ומשל: על כן יאמרו המושלים הנסיעה תשועה וההליכה ברכה וכל הנוסע הוא לחפצו נוגע (ר״י חריזי, תחכמו׳ כו). כלו׳ כל מי שמשתדל בדבר יגיע לתכלית חפצו. — והפילו הפיטנים את נ׳ פ״פ ואמרו סע, סעו, במקום נסע, נסעו: רגל גביר אחים וסע פעמים סבותה, ומארמי ושעיר בעדו סבותה, בבן חניטיו סעו ראשית סבותה (ר״א קליר, ב, סכות, אליסךכהסעין). הרי כמה שנים גלה יסוד מכוני, וסע מתוכי אומר ונתתי משכני (הוא, קינ׳ לת״ב, איכה ספארתי). מהלך ארבע מאות פרסה, נע ונד מכמורת לפרשה, סע משעיר והכמין פרוסה (הוא, שבת זכור, אזכיר סלה). סע מסע אחר מסע (רסע״ג, תוכחה, JQR N S. III, 95.). מחנהו קבץ וכל יועציו, נכבדיו שריו וגם מליציו, סעו כאחת בהשאת מפלציו (שמעון בר׳ ילחק, ז׳ פסח, אותותיך ראינו). שש וקידש ופשט בצהלה, סע וטבל וספג כבתחילה (משלם בר׳ קלוני׳ סדר עבודה, אשוחח נפלאותיך). יחידתי סעי מבית עונים ובנויה מחנה צדק חני נא (ר״י חריזי, הענק, אות קי). — סעו למנוחות, הלכו לעולמם, מתו: מרוב עונינו אבדנום נאספו מנו בחטאינו סעו המה למנוחות עזבו אותנו לאנחות (סליח׳ אכפי אמונה). — ואמר המליץ: נאספו ברוב עוני לעמם, ונסעו לבית עולמם, סעו המה למנוחות ועזבו אותי לאנחות (ר״י חריזי, תחכמ׳ כח). בקחתו מעמדי את מחמדי עיני גאוני ורוזני וכו׳ אשר סעו למנוחות ועזבו אותי לאנחות (ר״מ אלמושנינו, הקד׳ מאמץ כח).

—הפעי׳. הסיע, מסיע, תסיע, תסיעי, יסיע, יסע, יסיעו. —א) הסיע, דבר. עשה שיסע, שיעתק למקום אחר; ויסע משה את ישראל מים סוף ויצאו אל מדבר שור (שמות יה כב). ויסעו אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית (מ״א ה לא). ויצקת על כל הכלים האלה והמלא תסיעי (מ״ב ד ד). יסע קדים בשמים וינהג בעזו תימן (תהל׳ עח כו). ויסע בצאן עמו וינהגם בעדר במדבר (שם נב). גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה (שם פ ט). — ב) כמו נסח, עקר: יתצני סביב ואלך ויסע בעץ תקותי (איוב יט י). מסיע אבנים יעצב בהם בוקע עצים יסכן בם (קהל׳ י ט). — ובתו״מ: ויסע משה את ישראל

שהסיען בעל כרחן במקל (ר"ח, מכי' בשלח, ויסע א). ע"ז עברה עם ישראל בים והסיעה משה באותה שעה (ר"י בן אלעאי, שם). גפן שהסעתה ממצרים (שם, שירה י). תנור שנטמא וכו' ממעטו מבפנים ארבעה טפחים ר' שמעון אומר וצריך להסיעו (כלים ה ז). בית דין מסיעין את העדים ממקום למקום (רשב"א, סוטי ח.). —ומצוי בסהמ"א: הסיע חבצלת השרון, בשמחה ובשירים ורן, ולפניהם משה ואהרן (ר"י הלוי, אלהים בקדש חזיתיך). וידיו להניע ורגליו להסיע, ואזן להגיע ללבו שמועותיו (ראב"ע, בשם אל). וישבנו אצלם ובצלם עד אשר שלוחיהם הסיעונו ילנוה השלום הגיעונו (ר"י חריזי, תחכמי ז). הסעת עם כצאן לנחות, ונהגתם בעדר בשבע שמחות (יוס' ב שבועי, ארח חיים). אלא מסיעין היו אותו ממקום למקום כדי ליגעה ותטרף דעתה ותודה (רש"י במדבי ה' יח). — ובהשאלה הִסִּיעַ את לבו, את דעתו מדבר, כמו הִסִּיחַ: מי שהיה טהור והסיע את לבו מלאכול (טהרי ז ח). יסיעו דברים מלבן (רבי, מכי' בשלח ב ג). אפילו הניח ביתו והלך לשבות אצל בתו באותה העיר אינו אוסר שכבר הסיע[1] מלבו (ר"ש, ערובי ח' ה). שינוי יין אין צריך לברך שינוי מקום צריך לברך הסיע דעתו כמי שהוא שינוי מקום (ירוש' ברכי ו ח). כן בשהסיע דעתו וכן בשלא הסיע דעתו (שם ז ה) — וְהִסִּיעַ את פלוני מדבר: הסיעו עצמם מקדמונו של עולם אמרו אי אפשינו לא בו ולא באלהותו (ר"א ברי"ס, מד"ר ברא' לח). כיון שראה משה כך הסיען מחטאין של ים (שם שמות כד). מי שמסיע עצמו מתלמודו לסוף הוא מצטער (שם קהלי, מקיע אבנים).—ובסהמ"א; מצות עשה לדרוש את העדים ולחקרן ולהרבות בשאלתן ומדקדקין עליהן ומסיעין אותן מענין לענין בעת השאלה (רמב"ם, עדות א ד). — וְהִסִּיעַ דָּבָר מִלִּבּוֹ: ועל מה שכתבת בסעודה שלישית מהיכן אני אוסר אני כתבתי לך בכתבי הראשון מניין ואם אתה מסיעו מלבך מה אעשה (ספר הישר לר"ת, סי' מח יב).—והסיע דעתו: נפל לעגו בפיהם והסיעו דעתם מאשר היו בו בראשונה (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי כו ד).—ובהשאלה, הִסִּיעַ אות פלונית לאחרת, החליפה, קרא במקומה האות האחרת; שבמשנת תורת כהנים הסיע ר' אלעזר את הנון, הזה, (של נוז) ללמד ואמר דבר המליז את ישראל מאביהן שבשמים

1) בכ"י מ' הסירה, ובקצת דפו' הסיחה מדעתו.

(תשוי הגאו', הרכבי מע). — ובהשאלה, *הִסִּיעַ את פלוני, הענישו, הטיל עליו קנס: ורשאין בני העיר להתנות על המדות ועל השערים ועל שכר פועלים ולהסיע על קיצתן (ב"ב ח:). — ובסהמ"א: ונשאר לנו עוד שטר אחר שעושין זקני הקהל והדיינין להשוות ביניהן ולהסיע על קצתן ולפסוק ולהשוות ביניהן כמה יתן כל אחד ואחד בכך וכך מס, או בכך וכך צדקה (ר"י ברצלוני, פתי' ספ' השטרות).

—נפעי, נִסַּע: דורי נִסַּע ונגלה מני כאהל רעי (ישעי לח יב). הלא נִסַּע יתרם בם ימותו ולא בחכמה (איוב ד כא).

—הפעי, *הֻסַּע, הוּסַּע,—הֻסַּע ממשרה וכדומ', נדחה: מעשה ביוסף בן אולם בציפורי ששימש כהן גדול שעה אחת ולא היה כשר לא לכהן גדול ולא לכהן הדיוט כשיצא אמר לו המלך וכו' מה זה בן אולם לא דייך ששימשתה תחת כהן גדול שעה אחת לפני מי שאמר והיה העולם ואתה מבקש ליטול לך כהונה גדולה באותה שעה ידע בן אולם שהוסע מן הכהונה (ר' יוסי, תוספתי יוה"כ א ד).

*נֶסַע, ש"ז, מ"ר נְסָעִים,—כמו נסיעה: את מוצא בכל מקום יהודה תחלה וכו' תחלה לנסעים שנאמר ראשונה יסעו (מד"ר במדי ב).

נסק[1], ממנו נָסַק, *הִסִּק, *הַסָּקָה.

נָסַק, פ"ע, אֶסַּק,—נָסַק למקום גבוה וכדומ', עלה: אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח אם אֶסַּק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך (תהלי קל"ט ז-ח).—ואמר המשורר: בני שכלו להתחתן בעש נסקו (רמב"ע, דיואן קעח, אולי בקרבת, כ"י בודלי).

—הפעי, *הִסִּיק, הֶעֱלָה,—א) בהשאלה הִסִּיק כך וכך, העלה עפ"י סברה ועיון בדבר שהוא כך: הנמכר לעכו"ם מסיק שם רב ששת שאין לוה וגואל (סמ"ג, מ"ע, סי' סג). אפי' בשם האיש והאשה מסיק בש"ע דאם כתב החניכה וכו' (שו"ת גבורת אנשים להש"ך יט:). ואפילו למי שלא הובאו בשבילו אסור כן מסיק מורי ז"ל בשולחן ערוך (הלבוש, או"ח תקטו ט). — ב) במשמ' העקרית כמו חִשִּׂיק, העלה עצים על המדורה או העלה את הלהבה — הִסִּיק תנור, כירה

1) [בארמית סְלֵק, עלה, בהבלעת הלמד בסמך על דרך פעלי פ"נ. ועי' נָשַׂק.]

וכיוצא בזה, נתן בתוכו עצים והדליקם שיבערו ויחממו ויבשלו בהם וכדומ'; heizen; allumer, faire du feu; to make, kindle a fire ואמר בן סירא: כור נפות מחם מוצק שולת שמש יסיק[1]) הרים (ב"ס גני' מג ד). ומצוי בתו"מ: תנור שהיסיקו בקליפי עורלה (תוספ' ערלה א ז). כירה שהסיקוה בקש ובגבבה נותנין עליה תבשיל (שבת ג א). תנור שהסיקוהו בקש ובגבבה לא יתן בין מתוכו בין מעל גביו (שם ב). המלקט עצים וכו' להסיק כדי לבשל ביצה קלה (שם יב ב). ולא יסיק בו תנור וכירים (פסח' ב א). נטל ממנה עצים אסורין בהנאה הסיק בהן את התנור אם חדש יותץ ואם ישן יוצן (ע"ז ג ט). איזהו גמר מלאכתו (של תנור) משיסיקנו כדי לאפות בו סופגנין (כלים ה א). עצים שנפלו עליהם משקין וירדו עליהם גשמים וכו' ולא יסיקם אלא בידים טהורות בלבד ר' שמעון אומר אם היו לחין והסיקן ורבו המשקין היוצאין מהן על המשקין שבלעו טהורים (מכשירי ד י). בית גרמו היו מסיקין מבפנים ורודין (את לחם הפנים) מבחוץ ולא היתה מתעפשת (ירוש' שקל' ה ב). מילא של נחושת עשו לו (למנשה) ונתנו אותו בתוכה והיו מסיקין תחתיו (ר' לוי, שם סנה', י ב). כירה שהסיקוה בגפת ובעצים משהין עליה תבשיל שבישל כל צורכו (ר' יוחנן, שבת לז:). הנצרך לנקביו ואכל דומה לתנור שהסיקוהו ע"ג אפרו וזהו תחילת ריח זוהמא רחץ בחמין ולא שתה מהן דומה לתנור שהסיקוהו מבחוץ ולא הסיקוהו מבפנים (שם מא.). עצים שנשרו מן הדקל בשבת אסור להסיקן בי"ט (ר' יוחנן, ביצ' ד:). מסיקין בכלים ואין מסיקין בשברי כלים (שם לב.). תנור שהסיקו בעצי הקדש ואפה בו הפת (רמי בר חמא פסח' כו:). והלא מעל המסיק (רבא, שם). דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה (שם קטז.). כשהיתה המצרית לשה את העיסה ומסקת את התנור באין הצפרדעין ויורדין לתוך העיסה ואוכלין את הבצק ויורדין לתוך התנור ומצננין אותו (מד"ר שמות י). כל אותן ז' שנים (של מלחמת גוג ומגוג) מסיקין ידותיהן של חרבות וידותיהן של רמחים וידותיהן של סכינין (ר"א בר כהנא, שם ויקר' יח). כיון שהסיקו את הכבשן השליכו אותן אסורין (תנחומ' נח טו). סופו של ארז זה באין עליו סתתין ומסתתין בו ומסככין בו בתים והשאר מסיקין אותו באור (כלה רבתי ז).—ואמר הפיטן: גם מדורת אש לשונאיך הסקת, מאש וממים אוהביך תציל (סדר עבודה ליוסי בן יוסי. אתה כוננת).

—הפעי', *הֻסַּק, (הוסק),—שהסיקו אותו: תנור מאימתי מקבל טומאה משהוסק כדי לאפות בו סופגנין ר' יוסי אומר רואין את העצים שהוסק בהן כאלו לא הוסקו לאחר רדיית הפת (תוספת' כלים ב"ק ד ב). והמביא ארונות ותנורין ספלין וכלי חרש מחוצה לארץ לארץ עד שלא הוסקו טמאין משום ארץ העמים וכו' משהוסקו טמאין משום כלי חרש (שם חול' א-כב). מרחץ שהוסקה בתבן או בקש של שביעית (שבי' ח יא). ושל אדמה (נֵר) שהוסק פיו בפתילה (כלים ג ב). תנור שהוסק מאחוריו או שהוסק שלא לדעתו או שהוסק מבית האומן (שם ה ד). חרסין שנשתמש בהן משקין טמאין ונפלו לאויר התנור והוסק התנור (שם ט ה). כשאמרו אפר כירה מוכן הוא לא אמרו אלא שהוסק מערב יום טוב אבל הוסק ביו"ט אסור (ביצה ח.). ואימתי עונתה של עיסה להדבק בתנור הוי אומר בשעה שהוא מוסק (מד"ר שמות י).

—נפע', *נִסּוֹק, (ניסוק),—נעשה חם, רותח: אם מסיק מלמטן והוא נסוק מלמעלן (ר' יהודה, כלים ה ו').—ובמשמ' שמסיקים אותו: במרחץ שהיא ניסוקת אבל במרחץ שאינה ניסוקת אינו אומר אלא (שתצילני) מהיזק חמין בלבד (ר' אבהו, ירוש' ברכ' ט ו). תלמי המלך שאל את הזקנים ברומי בכמה ימים ברא הקב"ה עולמו אמרו לו לששה ימים אמר להם ומאותה שעה גיהנם ניסוקת לרשעים (מד"ר ברא' י).—ובסהמ"א: אל תוכרו אל תעירו האהבה כי אהבת נער כאש נסקת (רסב"ג, קטע כ"י גני' ביד ספירא). נותנים קמח ומים בכלי ובוחשין בכף, ושופכים על הכירה כשהיא נסקת (רש"י ברכ' לז:). מדורתה, לשון אש נסקת (הוא, ישעי' ל לג) ואין ממתקין אותו (את החרדל) בגחלת כדרך שרגילים לכבות גחלת או אבן נסקת (ר"נ על הרי"ף, ביצה יג.).—ואמר הפיטן: טעותי אחריהם חיתם לא פוסקת, כפחם לגחלים ועצים לאש נסקת (רשב"י הבבלי, שבת ברכה', אחשבה לדעת).—ומ"ר *ניסקות: המולך שהיה של נחושת ומסיקין אותו מתחתיו וידיו פשוטות וניסקות ונותנין את הילד על ידיו והוא נכוה ונוהם והכומרים מקישין

[1]) כן בגליון, ובגוף הכ"י ידליק

בתופים שלא ישמע האב קול הבן ויכמרו רחמיו (רש"י, ירמי' ז לא).

נֶסֶר, ס"ז, מ"ר נְסָרִים, (—ין) — לוח של עץ; Brett; planche; board: שהביא נסר שרוחב ארבעה טפחים וקבעו בה (תוספתי ערובי' י (ז) י). אם יש בנסר ארבעה טפחים צריך שיהא בינו לבין חבירו כמלואו (שם סוכי' א ז). נסר שראשו אחד נתון על גבי האבן וראשו אחד נתון על גבי הספסל רואין את הנסר שאם ינטל הספסל ויכול לעמוד בפני עצמו (שם אהלי' ז ג). נתן נסר על גבי בקעה (שם ה ח). נסר שצף על גבי המים (שם ט ו). נראה נגע בין נסר לכותל (שם נגעי' ו ט). המוציא שני נסרים כאחד (שם שבת ח (ט) לא). הסורט סריטה אחת על גבי שני נסרים כאחת (שם יא (יב) ו). מעשה במרחץ של בני ברק שסתמו נקבים שלו מערב יו"ט והיו ר"ע וראב"ע נכנסין ומזיעין בו ויוצאין ורוחצין בצונן אלא שהיו חמין שלו מחופין בנסרים (ר' יהודה שם ג (ד) ג). מסככין בנסרים (הוא, שם סוכי' א ז). מעשה בשעת הסכנה והיינו זוקפין סולמות ומסככין על גביהן נסרים והיינו ישנים תחתיהם (הוא, שם). המוכר את המרחץ לא מכר את הנסרים ואת הספסלים (ב"ב ד ו). הנסרים שבמרחץ ששיגמן (ר"ע, כלים כב י.) תנור שחצצו בנסרים או ביריעות (שם ח א). נסר שהוא נתון על פי התנור (שם י ו). נסרין של בעל הבית מטלטלין אותן ושל אומן אין מטלטלין אותן (שבת מט:). מה תלמוד לומר תצפנו וכו' להביא בין נסר לנסר (ר' פנחס, ירוש' שקל' ו א').— ומצוי בסהמ"א: חיבר את שני נסרים במסמרים של עץ (רמב"ם, טומא' מת כב ח). ר' יהודה אוסר להביא עצים ולעשותן נסרים לצורך הארון (רש"י מו"ק ח:).

***נָסַר**, פ"י, — נִסַּר בעץ וכדומ', חתך במַסּוֹר ועשה נֶסֶר; sägen; scier; to saw: כמסר הזה שהוא נוסר (ר"י בר' חלעאי, מד"ר ברא' ו). — מיד כעס עליו מנשה (על ישעיה) ואמר להם תפשוהו רצו אחריו לתופשו ברח מפניהם פערה החרובית עצמה ובלעה אותו וכו' והוא מביא חרשים ונוסר את החרובית והיה הדם שותת (ר' יצחק פסיקי' רבתי ד). — ובהשאלה: עד שהחמה מנסרת ברקיע מהלך חמשים שנה אדם מהלך ארבעת מיל (ירוש' ברכי' א א). — ובסהמ"א: חרשי עצים שמעבירין חוט של סקרא על גבי הקורה כדי שינסור בשוה (רמב"ם. שבת יא יז). מביאין קורות ונוסרין מהם נסרים בִּצנעה בתוך הבית וכו' אבל אין כורתין עץ מן היער לנסור ממנו לוחות לארון (הוא יו"ט ז טו).

—פִּעֵל, *נִסֵּר, מְנַסֵּר, — כמוקל: מביאין עצים ומנסרן בצנעה בתוך ביתו (רשב"ג, מו"ק ח:). מפני מה אין קולו של אדם נשמע ביום כדרך שנשמע בלילה מפני גלגל חמה שמנסר ברקיע כחרש המנסר בארזים (ר' לוי יומי' כ:). בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון דיו פרצופין בראו וניסרו ועשאו גבייה גב לכאן וגב לכאן (ר"ש בר נחמן, מד"ר ברא' ח). מה עשו לו (ליוסי משיתא) נתנו אותו בחמור של חרשים והיו מנסרים בו והיה מצווח ואומר וי אוי אוי שהכעסתי לבוראי (שם סה).

—פֻּעַל, *נֻסַּר, מְנֻסָּר, — שֶׁנִּסְּרוּ אותו: ועושין לו ארון מנסרין המנוסרין מערב יום טוב (מו"ק ח:). ומצוי בסהמ"א: היו לו נסרים המנוסרין מערב יו"ט (ר"נ על הרי"ף, שבת כז.). שאם ינוסר האודם או הפטדה או הזכוכית לא ישאר הלהט והזוהר במקום בלתי הנסורת (ר' הלל מוירונא, פי' כ"ה הקדמ' תגמי' הכפי' לה:).

—התפ' *נִתְנַסֵּר, — כמו נִסַּר: מה שמתנסר מן הרקיע שנראה בחמה (ערוך, ערך סרגא).

***נְסֹרֶת**, (נסורת), ס"נ, — הדק שנופל מתחת להמסור בשעת הנסירה: טומנין בכסות ובפירות בכנפי יונה ובנסורת[1]) של חרשים (שבת ד א). מה שהחרש מוציא במעצד הרי אלו שלו ובכשיל של בעל הבית ואם היה עושה אצל בעל הבית אף הנסורת[2]) של בעל הבית (ב"ק י י). אין מכסין לא בתבן ולא בקש וכו' ולא בנסורת חרשין ולא בנעורת של פשתן (תוספי' חול' ו יא). קוצץ אדם דקל במועד אע"פ שאינו צריך אלא לנסורת שלו (רב, מו"ק י"ב:).

נִסְרֹךְ, שם אחד מאלהי אשור: ויהי הוא (סנחריב) משתחוה בית נִסְרֹךְ[3]) אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכהו בחרב (ישעי' לז לח; מ"ב יט לז).

---

[1]) ואמרו בגמר' ירוש' שם: אנן תנינן נסורת תניי דבית רבי נעורת הדא אמרה היא הדא היא הדא (אנו שונים נסורת והתנא של בית רבי נעורת זאת אומרת, שהוא הוא).

[2]) כך במשנה שבמשניות, וכך במדב"מ. ובערוך נסורות, ובמשנ' שבגמ' כ"י נסרות, ובדפו' נסרים.

[3]) [האשורולוגים לא הצליחו עדין למצא שם זה בכתבי היתדות].

נ"ע, — ר"ת: נוחו עדן, נשמתו עדן.

נָע, נָעָה,—בינו' מן נוע, עי"ש, בלשון חכמת הדקדוק שת"ז לאות שהיא יוצאת בדבור פה באחת התנועות, בהפך מן נח, שיוצאת בלי אחת התנועות: ולא יקרה להם (לאהח"ע) מקרה שאר האותיות ותהיינה נעות במקום חנותם (תשו' תלמידי מנחם על דונש 23). כי האות הנע היא אשר יהגו בה באחת משבע תנועות (ר"מ בייקטליס, הרג' ספר דקדוק לר"י חיוג 4). ומחברתו תנעם לכל משכילי עם בנותנו טוב טעם לנעות גם נחות (ראב"ע, הקד' לצחות). דע כי לא ידבר באות אחת לבדה נפרדת כי התחלת הדבור לא יהי כי אם בתנועה כי לא יהלו בנח ותכליתו יהיה בנע כי לא יעמדו כי אם על נח (ר"י ח"ת, הקדמה ג').

שְׁוָא נָע, עי' שְׁוָא

נַעֲוֶה, נַעֲוָה, — עי', עוה.

נָעוּר, פעו' מן ב. נָעַר: ככה ינער האלהים וכו' וככה יהיה נָעוּר וָרֵק (נחמי' ה יג). — °ופשט השמוש בזה במו תאר: ולא תגרע חקם, למלאת את ספקם, ולא תשלחם ריקם, מרודים ונעורים (רסב"ג אזהר' בכל פדי). מה יעשה נעור ורק מכל חכמה במוני (ר"י חריזי, הקד' תחכמ'). ואוי לעצל אשר לא ילמד ממעלליה כי ישאר נעור וריק כגפן בוקק (סס ד). לא כן יחשוב הסכל הנבהל מהסברא, ערום מהדעת ומהכרה, ויחשוב הנעור מהבחינה, שהוא ממין ספר כלילה ודימנה (ר' קלוני', אגרי בע"ה הקד'). ומה שביצירתם מהמדות המגונות הנמצאות בבני אדם אשר שאר הצבועים נעורים ורקים מהם (סס ג ו). הלב נעור וריק מדעת (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יד ג). הזאת היא נעמי יצאה ללקט בכרמי בין ואיך שבה נעורה (עמנו', מחבר' ח). ולא זה בלבד הנעור מחכמה אלא שגם רוב החכמים שבדורנו מהיודעים ספר מתרשלים ועצלים בדבר זה (מעשה עוזיה, פתיח'). גם אני בעניי נער נעור משולל המוסר ונעדר התבונה הייתי (ב. בלוך, הקד' סבי"ע ח"ג). כי בכל חכמי קדמונינו אשר היו בספרד ובארצות ישמעאל לא תמצא אחד מהם שהיה נעור וריק מכל חכמה ומדע ומדקדוק וצחות הלשון אשר תהלך בארצו (סס ה"ב, אלגייר). שמעו בני עמי ראו בעלי בריתי כי רקה נפשי נעור ורק כיסי (יל"ג א', אהס עדי).

***נֵעוֹר,** ת"ז,—במו עֵר: קיבה ישנה אף נעור נעור הישן ישן הנעור נמוק והולך לו (ברכי סא:). אם שניהם ישנים או שניהם נעורים מיד מת (סס). מעשה בר"א ור' יהושע שהיו באין בספינה והיה ר"א ישן ור' יהושע נעור נזדעזע ר' יהושע וננער ר"א (ב"ב עד:). כתב לה גט ונתנו ביד עבדה ישן ומשמרתו הרי זה גט ניעור אינו גט (רמב, גיטי עח.).

°**נִעוּר,** (ניעור), ש"ז—שה"פ מן נִעֵר: באדם אחד אין ניעורו קורעה (רש"י ב"מ כט:). (כסות של) צמר הניעור קשה לה וכו' ור' אלפס פירש להפך ובשל פשתן הניעור קשה לה (טור חו"מ רסז). ובדיני אבדה כתבתי כיצד ניעור הכסות וגלילת הספרים (סס רלב).

נְעוּרִים, שם במ"ר, בכנ' נְעוּרַי, נְעוּרֵינוּ, נְעוּרֶיךָ, נְעָרֶיךָ, נְעוּרַיִךְ נְעוּרָיִכִי, נְעוּרָיו, נְעֻרָיו, נְעוּרֶיהָ, נְעוּרֵיהֶם, נְעוּרֵיהֶן,—מעמד אדם כשהוא נער, Jugend; jeunesse; youth: כי יצר לב האדם רע מִנְּעֻרָיו (ברא' ח כא). אנשי מקנה היו עבדיך מִנְּעוּרֵינוּ ועד עתה (סס מו לד). ושבה אל בית אביה כִּנְעוּרֶיהָ (ויקר' כב יג). ואשה כי תדר נדר ליי' ואסרה אסר בבית אביה בִּנְעֻרֶיהָ ושמע אביה את נדרה (במד' ל ד-ה). בין אב לבתו בִּנְעֻרֶיהָ בית אביה (סס יז). ואני התהלכתי לפניך מִנְּעֻרַי עד היום הזה (ש"א יב ב). לא תוכל ללכת אל הפלשתי הזה להלחם עמו כי נער אתה והוא איש מלחמה מִנְּעֻרָיו (סס יז לג). ורעה לך זאת מכל הרעה אשר באה אליך מִנְּעֻרֶיךָ עד עתה (ש"ב יט ח). ועבדך ירא את יי' מִנְּעֻרָי (מ"א יח יב). והבשת אכלה את יגיע אבותינו מִנְּעוּרֵינוּ וכו' כי ליי' אלהינו חטאנו אנחנו ואבותינו מִנְּעוּרֵינוּ ועד היום הזה (ירמ' ג כד-כה). זה דרכך מִנְּעוּרַיִךְ כי לא שמעת בקולי (סס כב כא). שאנן מואב מִנְּעוּרָיו ושקט הוא אל שמריו (סס מח יא). ונבלה וטרפה לא אכלתי מִנְּעוּרַי ועד עתה (יחזק' ד יד). ותזנינה במצרים בִּנְעוּרֵיהֶן זנו (סס כג ג). כי אותה שכבו בִנְעוּרֶיהָ והמה עשו דדי בתוליה (סס ח). עמדי נא בחבריך וברב כשפיך באשר יגעת מִנְּעוּרָיִךְ (ישעי' מז יב). סחריך מִנְּעוּרַיִךְ איש לעברו תעו (סס טו). טוב לגבר כי ישא על בִּנְעוּרָיו (איכ' ג כז). כי אדם הקנני מִנְּעוּרָי (זכרי' יג ה). אדני יי' מבטחי מִנְּעוּרָי (תהל' עא ה). אלהים למדתני מִנְּעוּרָי ועד הנה אגיד נפלאותיך (סס יז). המשביע בטוב עדיך תתחדש כנשר נְעוּרָיְכִי (סס קג ה). רבת צררוני מִנְּעוּרָי (סס קכט א). אשר בנינו כנטעים מגדלים בִּנְעוּרֵיהֶם (סס קמד יב).

כי מִנְּעֻרַי גדלני כאב (איוב לא יח)—ימי נעורים: **לא** זכרתי את ימי נְעוּרַיִךְ בהיותך עירם ועריה (יחזק׳ יז כב). וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נְעוּרָיִךְ והקימותי לך ברית עולם (שם ס). ותרבה את תזנותיה לזכר את ימי נְעוּרֶיהָ אשר זנתה בארץ מצרים (שם כג יט). וענתה שמה כימי נְעוּרֶיהָ וכיום עלותה מארץ מצרים (הוש׳ ב יז). — אשת נעורים: כי כאשה עזובה ועצובת רוח קראך יי׳ ואשת נְעוּרִים כי תמאס אמר אלהיך (ישעי׳ נד ו). כי יי׳ העיד בינך ובין אשת נְעוּרֶיךָ וכו׳ ובאשת נְעוּרֶיךָ אל יבגד (מלאכ׳ ב יד-טו). יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נְעוּרֶךָ (משלי ה יח). — ואלוף נעורים: אלוף נְעֻרַי אתה (ירמי׳ ג ד). העזבת אלוף נְעוּרֶיהָ ואת ברית אלהיה שכחה (משלי ב יז).—בעל נעורים: אלי כבתולה חגרת שק על בעל נְעוּרֶיהָ (יואל א ח).—בני הנעורים: כחצים ביד גבור כן בני הַנְּעוּרִים (תהל׳ קכז ד). —חטאות נעורים: חטאות נְעוּרַי ופשעי אל תזכר כחסדך זכר לי אתה (תהל׳ כה ז). ותורישני עונות נְעוּרָי (איוב יג כו).—חרפת נעורים: בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי (ירמי׳ לא יח)—חסד נעורים: זכרתי לך חסד נְעוּרַיִךְ אהבת כלולתיך (שם ב ב). — שדי נעורים: ותפקדי את זמת נְעוּרָיִךְ בעשות[1] ממצרים דדיך למען[2] שדי נְעוּרָיִךְ (יחזק׳ כג כא). — ואמר בן סירא: בת לאב מטמנת שקר וכו׳ בנעוריה פן תגור (ב״ס גני׳ מב ט). — ובתו״מ: שעשתה לו אמו (למשה) חופת **נעורים** בתיבה אמרה שמא לא אזכה לחופתו (ר׳ נחמיה, סוטי׳ יב: מד״ר שמות א).—ומצוי בספה״א של המליצים והמשוררים: **דעה כי הזמן אשת נעורים המעוברה, ולא תדע אשר תלד ביום מחר לך הרה** (ר״ש הנגיד, אחי מוסר). **עדי נעורים הורידו וחליו התנצלו, ועול רצונך הכבידו ואמנם בו נגאלו** (ר״י הלוי, רלה רכח). **ישנה בהיק ילדות למתי תשכבי דעי כי נעורים בנערת ננערו, הלעד ימי השחרות קומי צאי ראי מלאכי שיבה במוסר שהרו** (הנ״ל, ישנה ביחק ילדות). **יחלו את פני האל ואולי יהי נושא עון יצר נעורים** (רמב״ע, תרשיש ח קה). **ולחלוש כח תאות הנעורים אשר באש יוקדת** (רש״ע פלקירא, המבקש ט). **וכאשר פנו** לערוב ימי עלומים, וחטאי נעורים היו כתולע אדומים, והפכו כצמר צחר והלבינו הכתמים (שם). פשוט בגדי נעורים הבלואים והצואים והלבש הלבנים (שם יא). זאת תורת הצרעת בארצות אירופה פרחה ותדבק בדלת העם ובבני הנעורים הנעורים והרקים (יל״ג, פרקי מקוטע׳ ממגל׳ אלכסנדר).

נְעוּרוֹת, נְעֻרֹתֵיהֶם,— שם במ״ר נקבות, כמו נעורים: כי היו בני ישראל ובני יהודה אך עשים הרע בעיני מִנְּעֻרֹתֵיהֶם (ירמי׳ לב ל). — ואמר המשורר: אנוד עלי שמש נעורים ערבי ושמי נעורותי אשר נמלחו (רמב״ע, דיואן טז, כ״י בודלי).

***נְעִילָה**, ש״נ,—א) שה״פ מן נָעַל, במשמ׳ סָגַר: שלש לפתיחת שערים האומר על פתיחתן אינו אומר על נעילתן האומר על נעילתן אינו אומר על פתיחתן (תוספת׳ סוכ׳ ד י). בנעילת שערי היכל (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ ד א). קושרין לפני בהמה בשביל שלא תצא היא קשירה היא נעילה (שם עירוב׳, ג כא). על המן האדומי השלכתי נעלי שהמתי אותו בחנק בנעילת גרונו (מדר׳ במד׳ יד).—בית נעילה, מקום לסגר השלשלת: שלשלת שיש בה בית נעילה (כלי׳ יב א).—ובפרט נעילת שערים, תפלה שמתפללים ביוה״כ לעת שקיעת החמה: בשלשה פרקים בשנה כהנים נושאין את כפיהן ארבע פעמים ביום בשחרית במוסף במנחה ובנעילת שערים בתעניות ובמעמדות וביום הכפורים (תעני׳ ד א). במנחה ובנעילה לא היה שם נשיאות כפים (תוספת׳ שם ד (ג) א). אימתי היא נעילה וכו׳ רב אמר בנעילת שערי שמים ור׳ יוחנן אמר בנעילת שערי היכל (ירוש׳ ברכ׳ ד א). יום הכיפורים שחל להיות בשבת אעפ״י שאין נעילה בשבת מזכיר של שבת בנעילה (ריב״ל, שם). אעפ״י שנתודה במנחה צריך להתודות בנעילה (שם יומ׳ ח ע). תפלת נעילה פוטרת את של ערבית (רב, בבלי שם פז:). אור יוה״כ מתפלל שבע ומתודה בשחרית מתפלל שבע ומתודה וכו׳ בנעילה מתפלל שבע ומתודה (שם).—ומצוי בספה״א; וכל התעניות כלן יש להן נשיאות כפים במנחה חוץ מיום הכפורים שתחת מנחה נושאין כפיהם בתפלת נעילה (סדר רב עמרם, סי׳ נע). וכן תקנו תפלה אחר תפלת מנחה סמוך לשקיעת החמה ביום התענית וכו׳ וזו היא התפלה הנקראת תפלת נעילה כלומר ננעלו שערי

1) [צריך לנקד בַּעֲשׂוֹת בפע׳, כמו בפ״ג.]

2) [החדשים גורסים לְמַעַךְ ע״פ התרגומים.]

שמים בעד השמש ונסתרה (רמב"ם, תפלה ה ז). — ב) שה"פ מן נָעַל נעליו, לבשם על רגליו: יום הכיפורים אסור באכילה ובשתייה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה (תוספתי יוה"כ ה (ד) ה). אבל ומנודה שהיו מהלכין בדרך מותרין בנעילת הסנדל לכשיבואו לעיר יחלוצו (ירוש' מו"ק ג ה). מה אם נעילה שהיא של כבוד את אומר אסור (להכנס במנעליו להר הבית) רקיקה שהיא של ביזיון לא כל שכן (שם ברכי ע ח). חזרת (קֶרַע) זקיפה חובה פריעה נעילה רשות (רב מד"ר ברא' ק).

נָעִים, ת"ז, סמי' נְעִים, מ"ר נְעִימִים, לנק' מ"ר נְעִימוֹת, נְעִמוֹת, — א) דָבָר נָעִים, מָתֹק, עָרֵב, טוב ונחמד. angenehm; agréable; pleasing: שאול ויהונתן הנאהבים וְהַנְּעִימִם בחייהם ובמותם לא נפרדו (שב א כג). הנך יפה דודי אף נָעִים (שה"ש א יו). — וזמירות: זמרה אלהינו כי נָעִים נאוה תהלה (תהל' קמז א). — פלוני הוא נְעִים זמירות, שזמירותיו נעימות מאד: משיח אלהי יעקב וּנְעִים זמרות ישראל (ש"ב כג א).—וכנור: שאו זמרה ותנו תף כנור נָעִים עם נבל (תהל פא ג). — ושם נָעִים; הללויה כי טוב יי' זמרו לשמו כי נָעִים (שם קלה ג). — ודבורים: פתך אכלת תקיאנה ושחת דבריך הַנְּעִימִים (משלי כג ח). — והון נָעִים: ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר וְנָעִים (שם כד ד).— וכמו תה"פ, נָעִים, זהו דבר נעים וטוב: מה טוב ומה נָּעִים שבת אחים גם יחד (תהל' קלג א). הט אזנך ושמע דברי הכמים וכו' כי נָעִים כי תשמרם בבטנך יכנו יחדו על שפתיך (משלי כב יז-יח). — ב) מעמד נעים, היים טובים: חבלים נפלו לי בַּנְּעִמִים אף נחלת שפרה עלי (תהל' יו ו). אם ישמעו ויעבדו יכלו ימיהם בטוב ושניהם בַּנְּעִימִים (איוב לו יא). — ובתו"מ: והרי כל אומות שבעולם אומרים שבחו של הקב"ה אבל שלי נעים ונאה לפניו יותר משלהם (מכי' שירה ג). ומצא קורת רוח ממנו והיו אמריו נעימים עליו (ר' יודן, מד"ר במדי יד). וכי מי מודיענו איזו כת החביבה והנעימה שבהם (שם ויקרי ל). כיון שראה אותה (בעז את רות) נעימה ומעשיה נאים התחיל שואל עליה (שם רות, ויאמר בעז). בשעה שבקשו עשרה צדיקים לומר ספר תהלים אמר להם הקב"ה כלכם נעימים וחסידים ומשובחין (שם קהל' ההכמה תעוז). — ואמר הפליט: בטח כי ואפיל בנעמים לך חבלים (ר"ש הנגיד, הלי' העט). ונעים זמירות כל מתי שיר (רשב"ג, לבי בקימת). הדרו ותפארתו יחוו וישמעו ובנעים גרוניהם גבורות ימללו (ר"י הלוי, יחלו פני אל). הכי זכרך נעים שרים בבבל ושמך שעשועי יושבי נוף (רמב"ע, תרשיש א ריט). וקול סים ועגור ויונה ותור טוב לך מנעים קול נבלים וצלצל (שם ג טו). העת תשיר תחריש עגור ונעים קולה יכלים קול תור (שם ד קי). קרא נא את נעים שירי עלי איש אשר חולה באולתו ויהי (שם י יז). — *נעימי המקרא, טעמי ספרי אמ"ת: ודע כי הנגינות האלה שזכרתי נוהגים רק בכ"א ספרי הקדש ונקראים טעמי המקרא אבל בשלשת ספרי אמ"ת ר"ל איוב משלי תהלים יבואו ע"ד אחר ונקראים נעימי המקרא (צ"ז, הל"ע א ג מז).

נְעִימָה, ש"נ, מ"ר נְעִימוֹת, נְעִמוֹת, — א) תענוג ונֹעם: נְעִמוֹת בימנך נצח (תהל יו יא). — ב) בפרט נֹעם הקול, ואמר בן סירא: ויקיפהו פעמונים ורמונים המון סביב לתת נעימה בצעדיו (ב"ס גני' מה ע). —ובתו"מ בפרט במשמ' סדר נעים של הזמרה והנגינה, Mélodie; mélodie,: הדראולים לא היו במקדש מפני שמערבב את הקול ומקלקל את הנעימה (רשב"ג, תוספתי ערכי א יד). אין קטן נכנס לעזרה לעבודה אלא בשעה שהלוים עומדים בשיר ולא היו אומרים בנבל וכנור אלא בפה כדי ליתן תבל בנעימה (משנה, שם ב ו) מלמד שנתן הקב"ה כח וגבורה במשה והיה הקב"ה מסייעו בקולו ובנעימה שהיה משה שומע בו היה משמיע את ישראל (ר"ע, מכי' יתרו, בחדש ד). אין מורידין לפני התיבה אלא אדם הרגיל וכו' ופרקו נאה ושפל ברך ומרוצה לעם ויש לו נעימה וקולו ערב (ר' יהודה, תעני טז.) משרבו הפריצים היו מוסרים אותו (את שם המפורש) לצנועים שבכהונה מבליעים אותו בנעימת אחיהם הכהנים (קדוש' עא.). הוגדס בן לוי וכו' נעימה יתירה היה יודע (ר' אחא, ירוש' שקל' ה ב), כשהוא נותן קולו בנעימה מכנים גודלו לתוך פיו ומניח אצבעו בין הנימין (יומי לח:) הקורא בלא נעימה והשונה בלא זמרה (ר' יוחנן, מס' סופ' ג י). בשעה שישראל קורין את שמע בפה אחד בקול אחד בנעימה אחת קולך השמיעני (ר' זירא, מד"ר שה"ש, ב יד). ברח דודי ודמה לך לצבי לצבא של מעלה

הדומים לכבודך בקול אחד בנעימה אחת (שם). מצוה מן המובחר לקרות הלל בשני לילות של גלויות ולברך עליהן ולאומרן בנעימה (מס' סופרי' כ ט). ומתחיל בנעימה ואומר ה' הוא האלהים ה' שמו (שם יד יג). להקדיש ליוצרם בנחת רוח בשפה ברורה ובנעימה קדושה כלם כאחד עונים באימה ואומרים ביראה קדוש וכו' (תפלת שחרי, תתבךק). — ג) *אופן נגונו של הקול: בשלושה דברים שינה הקב"ה את בני אדם זה מזה אלו הן בקול בנעימה ובמראה וכו' שאלמלא שינה הקב"ה נעימות בני אדם זה מזה היו מתקנאים זה בזה לפיכך שינה הקב"ה נעימות בני אדם וכו' נעימה של זה אינו דומה לזה ושל זה אינו דומה לזה (אדר"נ ד ו).— ובסהמ"א, במשמ' הֲבָרַת אות מהאותיות: וכ"ב אותיות מורות על כ"ב נעימות מניעים אותם בני אדם בפיהם וכו' ואלו הג' אותיות נבדלו לקלותן והמשכתן ומלוי שאר הנעימות בהן בכל הלשונות ואלה הג' הן או"י והחלש שבהן היא הא' וכו' ונעימתה רפויה וקריאתה כדמות עשה בנה ואע"פ שהן קמצין וזאת הנעימה היה רוח היוצאת מן הריאה מבלתי צורך אלי גרון וחיך ולשון ושנים ושפה אמנם תצא בתנועת הריאה לבד והסמוך לה בקלות היו"ד והיא נעימה תקרא אצל הערב השבר (תרגו' פרוש דונש בן תמים לס' יצירה א). ואמנם ז' כפולות בג"ד כפר"ת והן בלתי נמצאות זולת בלשון היהודים מפני שכל אחת מהן מורה על ב' נעימות ואמנם שאר הלשונות עשו לכל נעימה צורת אות תורה עליה (הוא, שם). זכר י"ב אותיות הפשוטות הנפרדות בלשון העברי וקראם הפשוטות כי הם ז' נכפלות תורה כל אחת על ב' נעימות וכל אחת מן הפשוטות תורה על נעימה אחת (הוא, שם ד).—ואמר הפיטן: נטה לנום שנתו יפרידו בנעימת צרדה בפה ולא בכנור (יוסי בן יוסי, סדר עבודה, אזכיר גבורות).—ובמשמ' גון הקול ואיכותו: וכל שר או משרת יש לו ניגון ונעימה לבדו ולא ישוו זה לזה וכו' ואלו היתה נעימת השרים והמשרתים שוה היו כולן שם אחד וצורה אחת (הוריי הקורא, שער בחלוק הטעמ'). — וסדר של קולות נעימים Ton, mélodie: הנעימה הנפרדה היא קול מתעכב זמן מוחש על תאר מן הכבד והחדות (ספר בחכמת המוסיקי, כ"י פריז. ובכ"י מינכי פירוש ר' ישעיה בן יצחק על הקאנון, אוצר הספרות, חרמז XXXI, הלשון הוא כך: הנעימה היא קול מתערב שיעור זמן מורגש על יחס מן הכובד והחדות, ע"כ). הנינון על ג' פנים וכו' הראשון יש לו שלשה נענועים ושתי נעימות תכופות מחוברות אחת שחוחה ואחת מנוענעת (העתקת ס' או"ד לרסע"ג כ"י מינכ'). השעורים המסכימים בנעימות הם אשר יהיה יחס שעור אחת משתי נעימות בכבוד וחדות אל האחרת כיחס מספר אל מספר (מפירוש ר"י בן יצחק על הקאנון, כ"י מינכ'). במיני הנגונים הטבעיים אשר הם משקלות הנעימות (רש"ט פלקיירא, ראשי הכמה ב ו ה). — ובמשמ' טעם, נגינה: והוא שתהיה הנעימה על אות שני מן התיבה וכו' (הוריי הקורא, שער עניני הטעמים).

נְעִימוּת, ש"נ, כמו נֹעַם: בשני ועדי זהב ובפוך תקשטנה נעימות הנקבות, וקישוטי נעימות הזכרים באורך אף ומתן ואהבות (ר"ש הנגיד, בן משלי ב סג). בני אין עושר בבריאות ולא נעימות כלב טוב (ר"י א"ס, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער מלות החכם לבנו). שנבחרה למלוכה מכל בנות המלכים ובנות השרים ליופיה ולנעימותה ולטוב מוסרה (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמידים חיי שרה כא.). באופן שהיה בפעולתינו זאת מן הנעימות האלהי אשר הוא דבק בכל הפעולות האלהיות (ר"י אלבו, הקד' העקרים). ענין הנעימות ידוע בענין היופי (רד"ק, שרש נעם.) מה יאמרו אנשי הנעימות, אכל ושתה כי מחר נמות (עמנ', מחברי ו). שאמר החכם נצחנו בנעימותו. ונעלף ממנו לחווק הראותו (המאירי, משלי כה ב).

*__נְעִיץ__[1]) ש"ז מ"ר נְעִיצִים (—ין),—הפירה באדמה, רחבה למעלה והולכת וחדה למטה: החופר בור שיח ומערה חריצין ונעיצין (ב"ק ה ה). מטבילין בחריצין ובנעיצין (מקוא' ה ו) ועשית מעקה לגגך אין לי אלא גג מנין לרבות בורות שיחים ומערות ונעיצים ת"ל לא תשים דמים בביתך (ספרי דברי רכט).

*__נְעִיצָה__, ש"נ,—שה"פ מן נָעַץ: כתב הר' יהודה ברצלוני אפילו החזיק בו ג' שנים ובטענה לא הוי חזקה להלוק באבני הכותל ובמקומו שאין נעיצת קורותיו של זה חזקה במקום הכותל (טוחו"מ קנג). שצריך (להסכין) נעיצה י' פעמים בקרקע (התרומה, הלכי חו"ה ע). והינו נעיצה הינו שיפה וכו' וחדשו

[1]) מן נעץ. עי"ש.

בגמרא נעיצת עשר פעמים בקרקע קשה (תורת הבית הארוך ד ז).—ובלשון הרפואה: הנעיצה והתקיעה קרובים מלבד שכל אחד מהם הוא נקיבה מגשם חד קשה בגוף וגם יתחלפו בשעור הגשם הנוקב ונראה שיהיה הנעיצה למה שהוא דק וקטן והתחיבה למה שגדול שעורו ונראה שיהיה הנעיצה למה שהוא קטן הנוקב לגזור קוטן הנקיבה כאלו לא יעבר העור (קאנון ד ד ג י).—וכאב חד: ואם לא יאכל מי שיש לו תולעים במעיו יעקיצו אותו וימצא משברים ועיצור ונעיצה וכאב תחת הטבור ובבטנו (מי אלדבי, ש״א ד ג).

א. *נְעִירָה, ש״נ,—שה״פ מן א. נָעַר, במשמ׳ קול האריה, החמור: וגם בלשון הערב אומר ענין הנעירה על זולת הארי (ר״י א״ח, השרש׳ לריב״ג, נער). והנעירה בדברי רבותינו ז״ל בחמור (רד״ק, שרש נער). ובמליצה: ולהתעורר מנעירת אתונך אשר בהנת סכלותה (ר״י בדרש׳, בחינ׳ עולם עז). ואין דבריו אלא צפצוף כצפצוף העופות או כנביחת הכלב וכנעירת החמור (ראשי׳ חכמה, שער הענוה ה).

ב. *נְעִירָה, ש״נ,—שה״פ מן ב. נָעַר, במשמ׳ תנועה חזקה פתאמית: והנפעל ננערתי כארבה וכו׳ והבל נעירה ונפיצה (ר״י א״ח, השרש׳ לריב״ג, נער) וזה הלשון אצל הערב נופל על משיכת הדבר ונעירתו בבת בפעם אחת (הוא, שם, נתק). פירושו הרוח תסמר שערת בשרי ענין הנעירה והרעדה כאדם שעמדו שערותיו (רד״ק, שרש סמר).

נֶעְכֶּרֶת, נִעְכֶּרֶת, עי׳ עכר,—ש״נ,—עכירה והשחתה, Zerrüttung; ruine; trouble, disturbance: בית צדיק חסן רב ובתבואת[1] רשע נֶעְכָּרֶת[2] (משלי טו ו).

נעל[3]) ממנו נָעַל, מַנְעוּל, נַעַל, *מִנְעָל *נְעִילָה.

נָעַל, פ״י, נָעַל, נָעוּל, נְעוּלוֹת, נֹעֵל, אֶנְעָלֶךָ,—א) נָעַל דֶּלֶת וכדומ׳, סגר אותה במנעול שלא יוכל אדם לפתחה verschliessen; fermer à clef; to lock; ויצא אהוד המסדרונה ויסגר דלתות העליה בעדו ונָעָל והוא יצא ועבדיו באו ויראו והנה דלתות העליה נְעֻלוֹת (שופט׳ ג כג-כד). שלחו נא את זאת מעלי החוצה וּנְעֹל הדלת אחריה וכו׳ ויצא אותה משרתו החוץ וְנָעַל הדלת אחריה (ש״ב יג יז-יח). גן נָעוּל אחתי כלה גן נָעוּל מעין חתום (שה״ש ד יב).—ובתו״מ: צבי שנכנס לבית ונעל אחד בפניו חייב נעלו שנים פטורין לא יכול אחד לנעול ונעלו שנים חייבין (שבת יג ו). למה זה דומה לנועל את ביתו לשמרו ונמצא צבי שמור בתוכו (שם ז). מעשה בשוק של פטמין שהיה בירושלים שהיו נועלין ומניחין את המפתח בחלון שעל גבי הפתח (ערובי׳ י ט). ונועלין את המרחצאות (תעני׳ א ו). הכונס צאן לדיר ונעל בפניה כראוי (ב״ק ו א). הנועל בית הבד מפני הבדדין (טהרו׳ י א). מחזיק בנכסי הגר ונעל וגדר ופרץ כל שהוא הרי זה חזקה (תוספת׳ ב״ב ב יא). ולא יכניסנו להדר וינעול דלת לפניו בשביל שומות (בכורי׳ י:). מעשה באחד ששכח לנעול דלתי ביתו ועלה לפעמי רגלים (מד״ר שה״ש, מה יפו). מה עשה (אחז) עמד ונעל כל בתי כנסיות ומדרשות שלא להתעסק בתורה (שם אסתר א).—ופעול נָעוּל, נְעוּלִים, נְעוּלוֹת: ומדורה היתה שם ובית כסא של כבוד וזה היה כבודו מצאו נעול יודע שיש שם אדם (תמיד א א). פתח נעול בלהוין (שבת ו.). הוי זהיר בדלתי ביתך שלא יהו נעולות בשעה שאתה מיסב באכילה ובשתיה (דא״ז ט). מה המקוה הזה פעמים פתוח פעמים נעול כך שערי תפלה פעמים פתוחים פעמים נעולים (פסיקי דרכ׳, שובה).—נָעַל בפני פלוני, מנע את פלוני מעשות דבר: המדיר את אשתו שלא תלך לבית האבל או לבית המשתה יוציא ויתן כתובה מפני שנועל בפניה (כתוב׳ ז ה). חביבין הגרים שלא מל אברהם אבינו אלא בן תשעים ותשע שנים וכו׳ שלא לנעול דלת בפני הגרים הבאים (מכי׳ משפטי׳ יח). כדי שלא תנעול דלת בפני לוין (ר׳ חנינה, סנה׳ לג.) אם איני מקבלו בתשובה הרי אני נועל את הדלת בפני כל בעלי תשובה (ירוש׳ סנה׳ י ב). אמר להם הקב״ה לישראל אתם נועלים לפני בחג ואני נועל לפניכם בפסח (ר׳ חנניה, ויק״ר שה״ש, מה יפו).—ובהשאלה: וכי למה בא הכתוב לפתוח או לנעול והלא לא בא לנעול אלא לפתוח (ר׳ נחמיה, ת״כ מצורע, זבי׳ ה). כל דברי תורה צריכין זה לזה שמה שזה

---

1) בקצת כ״י ותבואת.

2) [וכן דעת ריב״ג שהוא שם והנון בו נוספת, עי׳ שרש׳ ערך עכר וערך נשא (עמ׳ 322). ויש מהחדשים מגיהים נִכְרַת.]

3) גם בערב׳ נעל a)

a) نعل

נועל זה פותח (תנחומי חקת כג). — ב) נָעַל את פלוני, הלבישו נעלים: ואלבשך רקמה וָאֶנְעֲלֵךְ תחש (יחזק׳ יו י). — ובתו״מ: לא ינעול אדם סנדל ויטייל בתוך הבית ואפילו ממיטה למיטה (תוספתי יוה״כ ה (ד) ה). איזו חזקת עבדים נעל לו סנדלו והיתיר לו סנדלו (שם קדושי׳ א ה). אמר לו נעול לי סנדלי וטול לפני כלים להוליך לבית המרחץ (ספרי במד׳ קטו). הדירה שלא תרחצי במרחץ בברכים שבת אחת ובכפרים שתי שבתות שלא תנעלי מנעל בכפרים ג׳ חדשים ובכרכים מעת לעת (ירוש׳ כתוב׳ ז ד). כשהוא נועל נועל של ימין ואח״כ נועל של שמאל (שבת סא.). יצא (האבל) לדרך נועל נכנס לעיר חולץ (מו״ק טו:). — ובהשאלה, נָעַל את הקרע, אִחֵה אותו: הורי ר׳ חייה בר בא לנעול בו ביום (ר׳ יוחנן, ירוש׳ מו״ק ג ז). ישלול למחר ינעול למחר וכו׳ ינעול בו ביום ישלול בו ביום (ר׳ זעירה, שם). — *נעול: והולך נעול לבית הכנסת מפני הכבוד בשבת (מעשה הגאונים, מנהג ת״ב מט).

— הפעי׳, הִנְעִיל, יַנְעִלוּם, — הִנְעִיל את פלוני, הלבישו נעלים על רגליו: וכל מערמיהם הלבישו מן השלל וילבשום וַיַּנְעִלוּם ויאכלום וישקום (דהי״ב כח יה). — ובתו״מ: המגפף (ע״ז) והמנשק המכביד והמרביץ והמלביש והמנעיל והמעטף (תוספתי סנהי׳ י ג). סכו גרדו והלבישו והנעילו והגביהו (ב״ב נג:). בשר ודם העבד מנעיל את רבו (מד״ר שמות כה). איזהו מכבד מאכיל ומשקה מלביש ומנעיל מכנים ומוציא (דא״ז ז). דרך הארץ תלמיד מנעיל את הרב (פסיקי׳ דר״כ, ויהי בשלח).

— נפעי׳, נִנְעַל, נִנְעֶלֶת, — שנעלוהו: חס ושלום שעקיבא נתנדה שאין העזרה ננעלת בפני כל אדם מישראל בחכמה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל (ר׳ יהודה, עדיי׳ ה ו). התחיל לתקוע תקיעה שניה נסתלקו התריסין וננעלו החנויות (שבת לה:). ירושלים אלמלא דלתותיה ננעלות בלילה חייבין עליה משום רשות הרבים (ר׳ יוחנן, עירובי׳ קא.). ננעל הפונדק או שאמר לו שמור (ע״ז א.). ראה שננעלה דלת בפני תינוק שוברה ומוציאו (יומי פד:). מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה וכו׳ ואע״פ ששערי תפלה ננעלו שערי דמעה לא ננעלו (ר׳ אלעזר, ברכי׳ לב:). כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה (ב״מ נט:). ודלת הננעלת (על האדם לפני ההצלחה) לא במהרה תפתח (ר״מ בר ספא, ב״ק פ:). נִנְעַל הים: על אלו ואלו ננעל הים מארבע רוחותיו (ר״ש בן לקיש, מד״ר שמות כב). ומצוי בסהמ״א, והמקור הִפְעֵל: ואינו צריך לנעול הדלתות בלילה אבל צריך שיהיו ראויות להנעל היו משוקעות בעפר מפנה אותן ומתקנן להנעל (רמב״ם, שבת יז י). — ואמר המשורר: וגלות ננעלות, ומקות ותעלות עליהן אילות, כאילות היערים (דונש, דעה לבי).

— פעי׳, *מְנֻעָל: ויבקשו למצוא את הפתח והנה שעריה נְעוּלִים ומנועלים (מא״ג, דביר ב, חכמי חרטים).

— הפעי׳, *מֻנְעָל, — לבוש נעלים: כמו היות לובש בגד או צנוף במצנפת או מונעל (רא״ב״ד, אמו״ר א א).

נַעַל, [1]) ש״ז, נַעַל, נַעֲלִי, נַעַלְךָ, נַעֲלוֹ. מ״ז נְעָלַיִם, ת״ר נְעָלִים, נְעָלֵינוּ, נְעָלֶיךָ, נַעֲלֵיכֶם, נְעָלָיו, — כסות הרגל עפי״ר מעור וביוצא בזה, Schuh; chaussure; shoe: אם מחוט ועד שרוך נַעַל ואם אקח מכל אשר לך (ברא׳ יד כג). של נְעָלֶיךָ מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא (שמות ג ה). וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נַעֲלֵיכֶם ברגליכם ומקלכם בידכם (שם יב יא). וחלצה נַעֲלוֹ מעל רגלו וכו׳ בית חלוץ הַנָּעַל (דברי כה ט-י) לא בלו שלמתיכם מעליכם וְנַעַלְךָ לא בלתה מעל רגלך (שם כט ד). ואלה שלמותינו וּנְעָלֵינוּ בלו מרב הדרך מאד (יהוש׳ ט יג). ויתן דמי מלחמה בחגרתו אשר במתניו וּבְנַעֲלוֹ אשר ברגליו (מ״א ב ה). מה יפו פעמיך בַּנְּעָלִים בת נדיב (שה״ש ז ב). וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה לקים כל דבר שלף איש נַעֲלוֹ ונתן לרעהו (רות ד ז). על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נַעֲלָיִם (עמו׳ ב ו). ולא נפתח אזור חלציו ולא נתק שרוך נְעָלָיו (ישעי׳ ה כז). והכהו לשבעה נחלים והדריך בַּנְּעָלִים (שם יא טו). לך ופתחת השק מעל מתניך וְנַעַלְךָ תחלץ מעל רגלך (שם כ ב). פארך חבוש עליך וּנְעָלֶיךָ תשים ברגליך (יחזק׳ כד יז). השליך נַעֲלוֹ על פלוני, לאות בזיון ועבדות לפלוני: מואב סיר רחצי על אדום אשליך נַעֲלִי (תהל׳ ס י). — ומשל: בעוד הנעל על רגלך דרוס על הקוצים[2] — ומצוי בסהמ״א:

---

[1]) בערב׳ נַעל a) כסות הרגל לאדם וגם פרסה של ברזל לבהמה. בסורית רק במשמ׳ האחרונה.

[2]) גוף המשל בארמית: עד סנדלא בריגלך

a) نعل

כי מי אני אשר לא אשתחוה להמן כי על תשועת ישראל הייתי לוחך הנעל אשר ברגליו ועפרו אשר ידרוך (יוסיפון, כה).—ואמר המליץ: ישחק בו כמו צפור בבאו ובנעל לכף רגלו ישיתו (ר״ש הנגיד, הכרפה הזמן). פני תבל כצואר המצורע לזאת הרוק בפניה צדקה, והנעל בערף אהביה וגלוי מערם חוקה חקוקה (הוא, פני הבג). בששה לא תהי עצה מצואה בדל שואל ועצב מכאוביו, ובצמא וגבר נעלו צר וברעב וצריך אל נקביו (הוא, בן משלי ג כח). דרוכת כל נעל ובכל יד משובה, תשתה כום רעל באהבתך מסובה (אהבה לפסח, ירומון מסלותי, הגדה מלוירה ומנקדי, כ״י בריט״מ).

נַעֲלָה, ש״נ, מ״ר נְעָלוֹת, כמו נַעַל: וּנְעָלוֹת בלות ומטלאות ברגליהם (יהוש׳ ט ה).

נֶעְלָם, ש״ז, עי׳ עָלַם, — דבר הנסתר מעין הגוף או מעין השכל, Verborgen ; caché ; concealed : ויגד לה שלמה את כל דבריה לא היה דבר נֶעְלָם מן המלך אשר לא הגיד לה (מ״א י ג). כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט על כל נֶעְלָם אם טוב ואם רע (קהל׳ יב יד).—לנק׳ נַעֲלָמָה: גם את תשכרי תהי נַעֲלָמָה גם את תבקשי מעוז מאויב (נחו׳ ג יא [1]). —לרבים נַעֲלָמִים,אנשי שקר, העושים במחשך מעשיהם: לא ישבתי עם מתי שוא ועם נַעֲלָמִים לא אבוא (תהל׳ כו ד). [ורגיל בדבור ובספרות החדשה במשמ׳ איש שמציאותו נסתרת מהממשלה, שלא נרשם בין הנולדים כדי שלא יקחוהו לעבדת הצבא.]

נעם[2], ממנו נָעִים, נְעִימָה, נֹעַם, נָעֵם, נַעֲמָן, מַנְעַם, ״נְעִימוּת.

נֹעַם, ש״ז,—סגולת מה שהוא נעים Annehmlichkeit ; agrément; pleasantness : לאחד קראתי נֹעַם ולאחד קראתי חבלים (זכרי יא ז). ויהי נֹעַם אדני א׳היגו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו (תהל צ יז). דרכיה דרכי נֹעַם וכל נתיבתיה שלום (משלי ג יז).תועבת יי׳ מחשבות רע וטהרים אמרי נֹעַם (שם יה כו).— צוף דבש אמרי נֹעַם מתוק לנפש ומרפא לעצם (שם יו כד).— ובספה״א, כמו

נעימה: וישא ניקולאוס את קולו בנועם אשר יספדו על המת (יוסיפון, סמה). מרובע ופשוט לנועם קדש לרום (ר״מ מלוכוזכו, שתי ידות, פזמון לדיק ומושיע). לפורים לנועם יגל חזון וכו׳ או לנועם יש ארוכה (שם, פזמון אחיו). ולכן הם (המשוררים) ברצותם לחבר שיר היו מסתכלים קודם באותו נועם שעליו רוצים לחבר השיר (שם ם.). הרימו קולם בנעימה קול אחד ותחלה היה הנועם נמוך ולבסוף בקול גדול .(Q G J D, II, 68)

נָעֵם, פ״ע, נָעֲמָה, נָעַמְתָּ, נָעַמְתְּ, נָעֵמוּ, יִנְעַם,—נָעֵם הַדָּבָר, היה נָעִים ; הארץ : וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נָעֵמָה (בראשי מט יה).—והאיש : צר לי עליך אחי יהונתן נָעַמְתָּ לי מאד (ש״ב א כו). ממי נָעָמְתְּ רדה והשכבה את ערלים (יחזק׳ לב יט).—והאהבה : מה יפית ומה נָּעַמְתְּ אהבה בתענוגים (שה״ש ז ז). —ואמרים : ושמעו אמרי כי נָעֵמוּ (תהל׳ קמא ו). —ודעת : כי תבוא חכמה בלבך ודעת לנפשך יִנְעָם (משלי ב י).—ולחם: מים גנובים ימתקו ולחם סתרים יִנְעָם (שם ט יז).—יִנְעַם לפלוני, יהיה לו נָעִים: ולמוכיחים יִנְעָם ועליהם תבוא ברכת טוב (שם כד כה).—ואמר המשורר במשמ׳ הרגיש נֹעַם ותענוג : הביאני חלומי מקדשי אל ושרתי מלאכותיו החמודות, והעולה ומנחתה ונסכה וסביב תמרות עשן כבדות, ונעמתי בשמעי שיר לוים בסודיהם לסדר העבודות (ר״י הלוי, אלהי משכנותיך ידידות). והמטה מקֻטרת לבונה והערש בכל בשם פטומה, ונעמתי בחזיוני עדי כי הקיצותי והנה אין מאומה (ר׳ יוסף בן חסדאי, הגלבי קן). אעוז בדודיו ואנעים מסגדיו וטל פיהו יכבה יקוד חשקי וצמאתי (ר״י אבן גיאת מבין עפאים).—וצווי נְעַם : נעם חתן והתענג ואל תשכחה דודים למנחתך נכונים (ר״י הלוי, זמן מעדנך).—ובמשמ׳ היה נעים : כי חדשו כיום נעורי גיל וינעמו עוגב וקול נבל (רמב״ע, תרשיש א רכה).

—הפעי׳*הִנְעִים,—הִנְעִים לפלוני, גרם לו נֹעַם, התנהג אתו בנעם, בתענוג: אלו ת״ח שבארץ ישראל שמנעימין זה לזה בהלכה (ר׳ אושעיא, סנה׳ כד.).—הִנְעִים את קולו וכדומ׳, עשהו נעים, ואמר בן סירא: נגינות שיר הכין [פני] מזבח וקול מזמור הנעים[1] (ב״ם גני׳ מז ט). אמרו עליו על הוגדם בן לוי שהיה מנעים את קולו בזמר (ירושל׳ שקל׳ ה ג). נעמה אחרת היתה שהיתה מנעמת בתוף לעבודה זרה (מד״ר ברש׳ כג).

דרום כובה (ר׳ לוי, מד״ר ברא׳ מד).

1) [י״ת מסלעמא— נבלעה. ומהחדשים יש מגיהים נעלפה.]

2) בכנע׳ נעם—טוב. ובער׳ נַעֵםa) נוח, קל ונעים, וכן בסבאית ובארמית.

a) نعم

1) [כך בגליון, ובגוף הכ״י תיקן.]

מי מנעים זמירותיהם של ישראל דוד בן ישי (ר' אחא בש שה"ש כמגדל דוד). ובסהמ"א, הנעים לפניו: נצח נועם מנעימים לפניו וימנעוהו ממשקה ומטעם (ר"י בן אביתור, עבודה, אל אלהים). ותלמיד שעשועים להדר ולהנעים ותוכחת רעים ואהבת החברים (רסב"ג, אזהרות, שמור לבי).—הנעים אמרים, הנעים זמר: מנעימי מלל ימללו בקול יי' מלך (ר"א, קליר יוצ' א' ר"ה אדירי איומה). וזרע ומצא מאה שערים, והצליח והשכיל והנעים אמרים (שמעון בר יצחק יוצ' ב' שבועי, שעשוע). תבשר סלחתי לאוהבי חלותך, להודיעם רחמי גדולתך, וינעימו זמר לעלותיך (שחר יוה"כ, מי יערוך אליך). אנעים זמירות ושירים ארוג, כי אליך נפשי תערוג (ר"י החסיד, שיר הכבוד). רקדו וחדו כל הלילה, רנן הנעימו לנורא עלילה (יוסף בר שלמה, שבת א' חנכה, אודך). וכל יושבי תבל פצחו הלולו. ומלאכי מעלה הנעימו מעללו (יוצ' ב שבועי, וכל העם). ולא יסיר (בעת התפלה) מהנעים קולות ערבים (פרק ההצלחה, מיוחס להרמב"ם). — הנְעִימוֹ, עשהו נעים: ובדרכי שיר מזמור אשיר דל או עשיר יהיה יודעם, אנעימהו אטעימהו אקראהו דרכי נעם (רמב"ע, שיר ברא"ש ספ' דרכי נעם). —ובמשמ' נתן לו נעם ותענוג: ועתה לכה איעצך ויהי אלהים עמך ובחיים ינעימך (מבא ג' חזיון 9 2).

—התפ', ״הִתְנָעֵם,—מצא נעם, התענג: וקבל הימים האלה בשמחה והתנעם בהם (ר"י א"ה, חו"ה, יחוד המעשה ה). וכאשר כבשו ארץ כנען ונכנסו בה והתנעמו בטובה בקשו המזון וכו' (שם, הפרישות ז). ולולא הם לא הייתם מתנעמים יום אחד באורך ימיכם (הוא, כוזרי ג י). ודמו ראשיהם לנחלים ולמקומות שהמים נגרים עליהם מרוב יציקות שמן רקח הבשם עליה. מהתענג ומהתנעם (הוא, השרבי לריצ"ג, שרש גיא).

—נפע', ״נִנְעַמְתִּי,—כמו התנעם: גדלני ורוממני לתאוה, ננעמתי בשמור מצוה (שמעון בר יצחק יוצ' לשבוה"מ פסח, אהוביך).

—פעי, ״נֵעֵם, נֵעֲמוֹ,—כמו הנעים: לקחתיו (את המכתב) וינעמוני לקחיו, פתחתיו וישעשעוני פתחיו (ר"י הלוי, מכתב לחכמי נרבונה).—ואמר הפיטן: ניהגוהו קהל אחי, ליטול ולזרוק ניחוחי, ניעמוהו בכתבי נכוחי (סדר עבודה, קטע כ"י גני', J. Elbog. 178).

א. נַעֲמָה,—שֵם אחות תובל קין (ברא' ד כב). ובמדרש שהיא היתה היפה בנשים, ובה טעו המלאכים חם הנפילים: נדמה לו (השטן לר' מתיא בן חרש) כאשה יפה שלא היה כיופיה מימות נעמה אחות תובל קין שטעו בה מלאכי השרת (תנחומי חקת, הוספה א, הולי בובר).—ובקבלה ,מין רוח דומה לצפור: ומאחוריה יצאה ציפור אחת ושמה נעמה המושלת על הגזל וממונת על המשק (משנת חסידים, עמני חיי ריקי, הוית הקלפות ב).—ואחת מהרוחות והשדות: וצורת הימין יש אסימון רוכב על נעמה ונעמה רוכבת על אגרת בת מחלת (עמק המלך, תיקוני התשובה יז::). — בני הנעמה אוהבי התענוגות: ומי שהרגיל מחשבותיו ודעותיו לרדוף אחרי התאות והתענוגים הגופיים ויאכל כמו שיאכלו בני הנעמה כבר ירד למדרגה הבהמית. (ר"א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי 37).

ב. ״נַעֲמָה, ש"נ,—כמו נעמית: כמו הנעמה שבהסתכלה בביצתה היטב נוצרת ומתרקמת בתוך הביצה הנעמה ומתבקעת ויוצאת (ר"א אזקרי ספ' חרדים עח:).

*נַעֲמִית[1], ש"נ, מ"ר נַעֲמִיּוֹת, — כמו יַעֲנָה, עוף גבה הקומה רב הכח, Strauss; autruche; ostrich: מטלטלין שברי זכוכית מפני שהן מאכל לנעמיות (רשב"ג, תוספתי שבת יד (טו) ח). כלב כופרי מין חיה הירורין והנעמיות הרי הן בעופות (שם כלאי ה ח). ביצת הנעמית כשרה לקדש בה (שם פרה ה (ד) ח). חוץ מכנף העוז וביצת נעמית המצופה (כלים יז יד). ולא הוזכרו כנף העוז וביצת הנעמית אלא בהווה (ר"ש, תוספתי כלים ב"מ ז ו). זהב מזוקק שהיו מחתכין אותו כזתים וטחים אותו בצק ומאכילין אותן לנעמיות והן מסננות אותן (ירוש' יומי ד ד). הכנים עמו (נח בתֵבה) זמורות לפילים חצובה לצבאים וזכוכית לנעמיות (ר"א בר כהנה, מד"ר בראש' לא). היה מחתך מבשרו (של אגג) זתים זתים ומאכילו לנעמיות (פסיק' דר"כ, זכור).—ובסהמ"א: נעמיות שהן עופות גדולים כגובה הסוס הולכין על שתי רגלים כתרנגולין ואין פורחין באויר ושיעור צוארן אורך קומה (ר"ש פרחון, ערך יען). והזהב לא יותך מהר באש והוא נתך בגוף הנעמיות שהוא מזנם (שעה"ש לאבי הרלב"ג ב ג).

---

[1] בערבי נעאמה a).

a) نعامة.

נַעֲמָן, ת״ז, מ״ר נַעֲמָנִים,—א) נעים, יפה ונחמד: על כן תטעי נטעי נַעֲמָנִים[1] וזמרת זר תזרענו (ישעי׳ יז י).—ואמר המליץ: בצאתך המלתה שיקי רשף למנה, ונלאתה כלכלם נטיעת נעמנה, ישקנו זו קצותם ענתה מאמנה, חשורת טל תחי עדות ה׳ נאמנה (רקע״ג פתי׳ תרי״ג מלות).—ובמליצה: נטע נעמן צנצנת מן לקח מעֵנִי עמדתו, כי הוא שמש החכמה הוא הזורח בגבורתו (עמני׳ מחברי׳ ח).—ובהשאלה, משורר נעמן: ויקם אחריהם דור המשוררים הנעמנים, ונקרא זמנם זמן הנצנים, כי היה הדור כמו קוצים והם כשושנים (ר״י חריזי תחכמי׳ יח).—ב.* כנוי לאחד החלונות שברקיע, עי׳ חלון: ובג׳ מאות וס״ו חלונות החמה יוצא ונכנס וכו׳ בתקופת ניסן מתחיל מחלון תעלומה שבו האור יוצא והולך אל קרן צפונית חלון אחר חלון עד שהוא מגיע לחלון נעמן בתקופת תמוז מתחיל מחלון נעמן והולך וסובב לאחוריו חלון אחר חלון עד שהוא מגיע לחלון חדר (פדר״א ו). בצפון יש חלון אחד ושמו נעמן משם יוצא חשך ורוח סופה וסערה וכל מיני מזיקין יוצאין משם לעולם (ר״י ברצילוני, פי׳ יצירה 160).

***נִעֲנוּעַ** ש״ז,—סה״פ מן נענע: אנא שגב אשאלי נענועך[2] עריצים בהניעך והושיעה נא (סדר הושענ׳, הכא לזון). מזה נדע שכל כח הגולם והדמות והראיה והריחה והלעיטה ודיבור והקול והמישוש והמעשה וההילוך והנענוע של אברים וכו׳ מנשמת רוח החיים שנפח בו היוצר והבורא הן (פי׳ דונולו הכמוני ה). נראה דמותו בענן כדבר היוצא. מחרט ומחוגה יש לו ניענוע הרתיכה באויר וראו העם הדבור ודמות האותיות (ספר הרקנטי, וילח). ידוע תדע שיש כלי שיר עשוי מדלעת ובה שוקע עץ ארוך ובשערות של זנב הסוס מוליכין ומביאין בה ותוליד נענוע ערב מאד לשומעיהם (ר״א הכהן, שבט מוסר ה).

***נִעֲנַע**, פ״י, נִעְנַעְתִּי, מְנַעֲנֵעַ וכו׳,—נִעְנַע דבר, הניעו׳ הוזזו: הקש שעל גבי המטה לא ינענעו בידו אבל מנענעו בגופו (שבת כ ה). והיכן היו מנענעין (את הלולב) בהודו ליי׳ תחלה וסוף (סוכ׳ ג ט). צופה הייתי ברבן גמליאל ורבי יהושע שכל העם היו מנענעין את לולביהן והן לא נענעו אלא באנא יי׳ הושיעה נא (ר״ע, שם). קטן היודע לנענע חייב בלולב (שם טו). היה משכים לצאת לדרך נוטל שופר ותוקע לולב ומנענע מגילה וקורא בה (תוספתי ברכי ג יט). המנענע קולו בשיר השירים בבית המשתאות ועושה אותו כמין זמר אין לו חלק לעולם הבא (ר׳ עקיבא, תוספתי סנהי׳ יב י). מביא קיסם שראשו חלק ומנענע באותו מקום (נדה כה:).— נִעְנַע לו ראשו, הרכינו לפניו: דף של ספינה נזדמן לי וכל גל וגל שבא עלי נענעתי לו ראשי (ר״ע יבמ׳ קכא.).—ונענע ראשו, לאות רצון: בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמיה הגדול מבורך הקב״ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך (ר׳ יוסי, ברכי ג.). — ונענע לפלוני בראשו, לסמן הסכמה: פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים וראיתי אכתריאל יה ה׳ צבאות שהוא יושב על כסא רם ונשא ואמר לי ישמעאל בני ברכני אמרתי לו יה״ר מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך וכו׳ ונענע לי בראשו (ר״י בן אלישע, ברכי ז.). — ולסמן בוז: שבכל יום ויום היו אוה״ע מחרקין שיניהם ומרמזים בעיניהם ומנענעין בראשיהם ומפטירים בשפתותיהם (פסיקי רבתי לג).

—פעי׳ *נְעֻנַע, מְנֻעֲנָע, מנוענעין,—שנענעוהו: והמקושרים (גוזלות המקושרים בכנפיהם) והמנוענעין[1] (מערב יו״ט לשם מזון) בבורות ובבתים ובשיחין ובמערות מותרין ובאילנות אסורין שמא יעלה ויתלוש והמקושרין (שמצאם) בכל מקום אסורין משום גזל (ביצ׳ כה).

—התפ׳,* נִתְנַעְנַע, התפו׳ נִתְנוֹעֵעַ: מתגדנדין ומתנענעין (ערוך, ערך פרכס). נתדלדל ונתנענע מעט מעט ממנו ונפל (תוספי נדה כז. ד״ה בית הפרס). אבנים נזדעזעו ונתנענעו (שבלי הלקט, תפלה, סי׳ כ). כי אלו הגופים אחר שנוצרו ועדיין לא נתלקח בהם כח זה האור היו גופים מתים וכשפעל בהם האור ונתלקח בהם ונתחזק אז נתנענעו ונשלמו (פי׳ ההורה לר׳ שמואל מרמוצה, A. Marx 381). שהרי דבר שמתנועע או יתנועע מעצמו או יתנענע מכח מניע אחר זולתו וכו׳ ואם שום דבר יתנועע והי׳ להם זה הדבר מנענע ומתנענע ביחד בתנועה אחת שוה (ר׳ הלל מוירונה, תגמי׳ הנפי׳ א א).

1) [והחדשים מפרשים על נטיעות לשם האליל תמוז או אדונים, עי׳ בפירושו של קרויס.]

2) כך במחזור איטל׳, הוצ׳ שד״ל, ובספרים אחרים: אשלי נטעך.

1) ובתוספתי (שם א י) כ״י א״פ, והמנוענין. בספרי הדפוס וכמו״כ בכ״י וינה: והמנענין.

נַעֲנַע, ס"ז, — שם צמח חריף הטעם, Minze; menthe; Mint: ורפואתו שיאכל דברים החמים וכו' וביצים צלויות והנענע וכרכם וכו' (מ' אלדבי, ס"א ד).

***נעץ** ממנו *נָעַץ, *נָעִיץ, *נְעִיצָה.

***נָעַץ**, פ"י, — נָעַץ יתד באדמה וכדומ', מעך ותחב אותה בה, to prick, stick in; enfoncer; stechen, stecken: קורות נעץ להם ואמר עד כאן רשות הרבים עד כאן רשות היחיד (ר' יהודה, ע"ז לז:). נתנו בראש הקנה או בראש הקונדס בזמן שהוא תלוש ונעוץ אפילו גבוה מאה אמה (ערוכי' ג ג). אמרו ביום שנתחתן שלמה עם בת פרעה ירד גבריאל נעץ קנה בים והעלה שרטון ועליו נבנה כרך של רומי (ספרי דבר' כג). נעץ קנה בר"ה (ר' יוסי ברי יהודה, שבת ה.). נעץ ארבעה קונדיסין בארץ וסיכך על גבן (סוכי' ד:). נועץ שפוד ומכה בקורדום ומרדה האדמה מתחתיה (מו"ק ז.). נעצו חרב בבית המדרש אמרו הנכנס יכנס והיוצא אל יצא (שבת יז.). נעץ יתד באילן ותלה בה כלכלה (שם קנד:). כגון שנעץ שתי יתדות עקומות על שני כותלי מבוי (רב אשי, ערובי' ט.). מעשה באדם אחד מבקעת בית חורתן שנעץ ד' קונדיסין בארבע פינות השדה ומתח זמורה עליהם (ר' ילחק, שם יח.). הרוצה שלא תשרה חיה רעה בצל קבר נועץ קנה בד' שעות ביום ויראה להיכן צילו נוטה משפיע ועולה משפיע ויורד (שם מג:). והוא שיש לו דקר נעוץ מבעוד יום (רב יהודה, ביל' ז:). נעץ ידיו בקרקע ויצאה תאותו מבין ציפורני ידיו (סוטי' לו:). מה עשה נעץ הרב על פתח בית המדרש ואמר כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב זו (ר"י נפחא, סנה' לז:). זרק סכין לנועצה בכותל (חול' יג:). סכין יפה שאין בה גומות נועצה עשרה פעמים בקרקע (ע"ז עו:). שנתן לחרש שידה תיבה ומגדל לנעץ בהן מסמר ונעץ בהן מסמר ושיברן (רב אשי, ב"ק לח:). שלשלו להן דינרין בקופה והעלו להן חזיר כיון שהגיע לחצי חומה נעץ צפרניו בחומה ונזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה (מנחי' סד:). בשעה שכורעת (האשה) לילד נועצת עקיביה בירכותיה ויולדת (אביי, יבמ' קג.). חפר חריץ נעץ אינו חייב אלא אחת (ירוש' שבת ז ב). ואמרו עליו על הוגדס בן לוי שהיה מנעים את קולו בזמר וכשהיה נועץ גודלו לתוך פיו היה מוציא כמה מיני זמר (שם שקל' ה ב). וכשהיה (רשב"ג) כורע היה נועץ גודלו בארץ וכורע ומיד היה נזקף (שם סוכ' ה ד). מה עשה הביא קורה נעצה בארץ וקשר בה נימא וערך העצים והקיפן גדר של אבנים ועשה מדורה לפניה ונעץ את החרב באמצע (מד"ר בראש' סה). והיה אותו שלטון נועצה ברומח ונותנה לפני הקרון והיה קרון עוברת עליהן ומרססן (שם ויקי' טז). והיו נועצים היתדות בארץ כדי שלא יגלול הרוח ליריעות (שם במד' יב). אלו יתדות המשכן ויתדות החצר של נחשת שהיו נועצים בארץ סביב שלא יפיל הרוח לקלעים (שם ו). נעצו בו לולינות של ברזל עד שעשאוהו ככברה (רב, שם כג). כתוב אחד אומר יתרא הישמעאלי וכתוב אחד אומר יתרא הישראלי וכו' אלא ישראלי היה וחגר חרבו כישמעאל ונעץ את החרב באמצע ביהמ"ד ואמר או אהרוג או אהרג עד שאיני מקיים הלכה לרבים (שם, רות ד). — ובספה"א: ולקח הגוי את הברזא ורצה לנועצו בנקב (תשוי' מעשה הגאוי, יין נסך פח). וצפרניו נעוצין בבשר בהמה (ר"י א"ת, כוזרי ד לא). נעץ את הסכין בכותל והעביר הצואר עליה עד שנשחט וכו' אם היה עוף בין שהיה צוארו למעלה מן הסכין הנעוצה או למטה ממנו שחיטתו כשרה (רמב"ם שחיט' ב ה). — ודברים מפשטים: עשר ספירות בלי מה נעוץ סופן בתחלתן ותחלתן בסופן כשלהבת קשורה בגחלת (ספ' יצירה א ז). — ואמר הפיטן: גבה ועמק נעוצים בסובב, חכם לב ונבון לא ילבב (בהי"ח ליום ג' אמנם ידעתי).

נַעֲצוּץ,[1] ס"ז מ"ר נַעֲצוּצִים, — מין ממיני האילנים, שיחים, הקוצים: ובאו (הזבובים) ונחו כלם בנחלי הבתות ובנקיקי הסלעים ובכל הַנַּעֲצוּצִים ובכל הנהללים (ישע' ז יט). תחת הַנַּעֲצוּץ יעלה ברוש תחת הסרפד יעלה הדס (שם נה יג). — ואמר המליץ: כפר אשר השריש עצי חיים ובו הנעצוצים נעקרו שורשו (רק"ע

[1])תרג' היגתא, והוא בסור' חגתא, בתו"מ היגא, חיגתא, ובערב' חאג'[a]) (עי' ע' לֶו, שמות הצמחים 146). עב"ם (בלקוטי קדמוני' רי): י"א אלזערור וי"א אלענצל. ע"כ. ריב"ג: אולי נעצ' בערב', והוא מין אילן קוצי. והביא בשם אחרים כי הוא סִדְר: b) בערב'.

a) حاج b) سد

אֹצן דכאן, סיכ בסבח מו"כ, כֹּמה חסרי לב). — והשתמשו בו בסהמ"א במשמ' שם כללי לאילן קטן קוצי: הוא נעצוץ גבוה כשלש אמות גדל באגמים (ר' סינהק, תוס"ח, הלמחים מו). המֹר הוא נעצוץ גדל באמעריקא החמה שרשו העב כזרוע איש (סס כב).

נעצר, עי' ערך עצר.

א. נער[1]), ממנו א. נַעַר, א. *נְעִירָה.

א. נָעַר, פ"ע, נָעֲרוּ,—נָעַר גור האריה וכדומ', שאג בקול של הגורים roar; rugir; brüllen: יחדו ככפרים ישאגו נָעֲרוּ כגורי אריות (ירמי' כח לח). — ובתו"מ: בתחילה הוא (הקב"ה) נוער מבית המקדש ואחר כך הוא פורע מן אומות העולם (ר' לוי, מד"ר שה"ש, אחי מלבכון). — ואמר המליץ: הקיצה והער אהבת ימי צביה, בשני ארי נוער וצפרני לביה, וצר פיהו פוער לדם חלל ושביה (רמב"ע החֹל החולה). כארי עלי נער, ואבירי ששוני נער (ר"י חריזי, תחכמי' יד).—וגם לחמור, to bray; braire; schreien: משמרה ראשונה חמור נוער שניה כלבים צועקים (ברכ' ג.).—ואמר המליץ: זכור אחי בלכתנו שנינו אל בית התפלה יום ערבה, ושמענו חמור נוער וצוחת בני בקר והם גועים קרובה (ר"ש הנגיד, הירהב הזמן). ותחכם עת היותך בין חכמים ועם הבוערים תסכל ותבער, וכראותך ארי תשאג והעת חמור תראה פתח פיך ותנער (רס"ט פלקיירה, המבקש יב). עורך להוד שירך זמיר זולתך עורך לקול צפור אתון נוערת (עמני מחב' כ).

ב. נער, ממנו ב. נַעַר, נְעֹרֶת, *נִעוּר, ב. *נְעִירָה.

ב. נָעַר, פ"י, נָעַרְתִּי, נֹעַר, נָעוּר,—נָעַר דבר, הניע אותו בידיו וכדומ' כדי להפיל מה שיש בו schütteln; secouer; to shake: גם חצני נָעַרְתִּי וכו' וככה יהיה נָעוּר ורק (נחמיה יג).—ואת כַּפָּיו: מאס בבצע מעשקות נֹעֵר כפיו מתמך בשחד (ישעי' לג יח).—ובהשאלה: היה השרון כערבה ונֹעֵר בשן וכרמל (סס ט)—ובתו"מ: מעות שעל הכר נוער את הכר והן נופלות (שבת כא ב). הנוער[2])

[1]) כך בסורית ואולי גם באשו' נאר, שאג, (Del. HWB 439) ובערב' ההמונית נער a), השמיע קול בנחירים.

[2]) ופרש הערוך: הוא המנפץ אגודה של ירק להשליך ממנה המים.

a) نعر

אגודה של ירק וירדו (המים) מצר העליון לתחתון וכו' הנוער את הקלח חוששין אנו שמא יצאו מן העלה לעלה (מכשירי' א ד). לאיוב נערתי מן אשפה (פסיק' רבתי כו).

—נפעי, נִנְעַר, נִנְעַרְתִּי, אִנָּעֵר, יִנָּעֲרוּ, — א) נִנְעַר פלוני מִשְּׁנָתוֹ, זע ונעלקום: ויקץ משנתו ויאמר אצא כפעם בפעם וְאִנָּעֵר והוא לא ידע כי יי' סר מעליו (שפטי' יו כ).— נִנְעַר הארבה, התחיל כלו לזוז כדי ללכת, לעוף: כצל כנטותו נהלכתי נִנְעַרְתִּי כארבה (תהל' קט כג).—ובתו"ם: מתוך שהיו עומדין צווחין ננער אביהם (מכי' בשלח ב ה). מעשה בר"א ורבי יהושע שהיו באין בספינה והיה ר"א ישן ורבי יהושע נעור נזדעזע ר' יהושע וניננער ר"א אמר לו מה זה יהושע מפני מה נזדעזעת (ב"ב עד:). משעה שהוא ננער יוצא לעולם (ר' יוחן, ירוש' ברכ' ג ה). וכשבא לישון מפקיד רוחו להקב"ה שנאמר בידך אפקיד רוחי וכשננער מטליך להקב"ה השומרים בלילה מוסרין אותו לשומרי היום (מד"ר במד' כ). בחצי הלילה ננער משנתו אמר להן היכן אני נתון (פסי' דר"כ, סוף אסים). שלא יהיו האומות העולם אומרים מה דוד סבור החריב בית אלהינו ועשה בית לאלהים נינערו אלהינו וגבו נקמתם והחריבו בית אלהים (פסי' רבתי ו).—ובהשאלה ננער מחלי, שב לאיתנו: שחלתה וננערה מחליה (מד"ר שמות א). — נִנְעַר מן העפר, הקיץ וקם לתחיה: שאין בשרו ננערת מן עפרה (מד"ר במד' יד). שכל חסד שישראל עושין בעולם הזה בשעה שהם ננערין מן העפר הקב"ה משלם שכרן (מד"ז רות א ס, הוצ' בובר).—ובהשאלה: כל אדם שיש בו גסות הרוח אין עפרו ננער (ר' אלעזר סוטי' ה.).—וננער בגד וכיוצא בזה, שנערוהו: אף בבגד טמאה מפני שהיא ננערת (רשב"ג, כלים כח ג). (חסן הוא) פשתן שלא ננערה (ר' פינחס, ירוש' שבת ב א). שלא נינער פשתן שלו אלא עם הקוצים שלו (מדר' אגדת בראשי' יז). — נִנְעַר מדבר, הונע הדבר והשלך ממנו: לאחז בכנפות הארץ וְיִנָּעֲרוּ רשעים ממנה (איוב לח יג). — ובתו"ם: למה נקרא שמה שנער שכל מתי מבול ננערו לשם (ר"ש לקיש, שבת קיג:). כל המסתכל בערוה קשתו ננערת[1]) (ר' אלעזר, סנה' לב.).—ובסהמ"א במשמ' נדחף למקום: ובאותה שעה ננערין פושעי ישראל לגיהנם י"ב חדשים (מסכתות רשב"י, ביהמ"ד ילינק ג 81). — ואמר

[1]) [מתרוקנת, עי' רש"י].

המשורר: אני הננערת, בידי נמסרת, והנם נמכרות ונפשי זורות (ראב"ע, איך אזלת יד).— *נִנְעַר לעשות דבר, זז ממעמדו: ננערו לעמוד ולא עמדו מהו (רב ענן, מו"ק כב.). ננערה [1] לעמוד אע"פ שלא עמדה (רב חסדא, חול' כא:).—ובסהמ"א: מזמין עצמו כמו ננער לעמוד (רש"י ברכ' לד.). ואין תוקעין אלא בפני בית דין גדול בלבד כל זמן שהן יושבין ואפילו ננערו לעמוד ולא עמדו תוקעין בפניהם (רמב"ם, שופר ב ט).—ובמשמ' התעורר: והחזיק לו טובה רבה במה שהוא צורר היהודים כ"כ עד שהשנאה הנעירתו וננער לדבר שלא ננער אליו זולתו (רשב"ל דורהן, מגן ספר קיז.).

—פעי' נִעֵר, יְנַעֵר,—א) נִעֵר את פלו', הפילו ע"י נענוע: וַיְנַעֵר יי' את מצרים בתוך הים (שמות יד כז). וְנִעֵר פרעה וחילו בים סוף (תהלי' קלו יה). גם חצני נערתי ואמרה ככה יְנַעֵר האלהים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה מביתו ומיגיעו (נחמי' ה יג).—ואמר בן סירא: ועין יי' צפתהו (את העני) לטוב וינעריהו מעפר צחנה (ב"ס גני' יא יב).—ובתו"מ נִעֵר את הקדרה הריק אותה ע"י נענוע: פחות משלשה על שלשה שהתקינו לפוק בו את המרחץ לנער בו את הקדרה לקנח בו את הריחים (ר"א, כלים כח ג). ואלו הן היתוכין אלו שהחגוני מנער בהן את הקדרה (תוספתי כלים ב"מ ב י). היתה טבילת יום מנערת [2] את הקדירה בידים מסואבות (טהר' ב ח).—הגיס את הקדרה והניע את התבשיל שבתוכה: נותן אדם לפונדקית תבשיל לבשל לו ומנחת הקדרה לפניו ואם מנערת בו אפילו בין הגויים אינו חושש (תוספתי דמאי ד לב). נראין דברי ר' יהודה בשלא ניער ושלא כסה ודברי חכמים בשניער וכסה (רבי, חול' קה:). הלכת לצור מימיך וראית ישראל וגוי שהן שותפין בקדירה ואינו חושש שמא ניער הגוי הקדירה (ר' חנינא, ירוש' ע"ז א ד). כזה שמנער בקדירה תחתון עולה למעלה ועליון יורד למטה (ר' לוי, מד"ר שה"ש, לפסוק)—ובסהמ"א: כף של עץ ששופכין בו המרק מן הקדרה ומנער בו הקדרה (ערוך, ערך ען). טסין של מתכת שמנערין בהן את הקדרה (רמב"ם, כלים ו ט).— וכסות, טלית, טבלה וכדומ': המפקיד כסות אצל חברו מנערה אחד לשלשים יום (תוספתי ב"מ ג כב). ב"ש אומרים מגביהין מן השלחן עצמות וקליפין וב"ה אומרים נוטל את הטבלא כולה ומנערה (שבת כא ג). נר שעל גבי טבלא מנער את הטבלא והיא נופלת (גמ' שם קכ:). המנער טליתו בשבת (רב הונא, שם קמז.). משל לזקן שהיתה לו מעפורת והיה מצוה את תלמידיו ואומר לו קפלה ונערה (ר' ברכיה, מד"ר ויקר' ב). למלך שהיו לו פרקסין והיה מצוה את עבדו ואמר לו קפלו ונערו ותן דעתך עליו (ר' ישמעאל בר"נ, שם). בחותל של תמרה שכשאתה מנערו אין בו מאומה (ר' חלבו, שם י).—נִעֵר את המחרשה וכדומ', וזעזעה קצת: מעשה באחד שחרש וניער את המחרישה ונמצאת גולגלת שלמה דבוקה במחרשה (ר' יהודה, תוספתי אהלי' טו יג). היה חורש והטיח בסלע או בגדר או שניער המחרישה (משנה שם יז ב). דגים אלו צדתים בטהרה ולא ניערתי עליהן את המכמורות (תוספתי ע"ז ד (ה) יא).— *וְנִעֵר האש: שהדליק העכו"ם ואפה העכו"ם ובא ישראל וניער האש מעט או כבשו לאש (רמב"ם, מאכ' אסור' יז יג).—נִעֵר את הצאן, הזיז אותם שילכו ויטילו גללים בשדה וידיירו אותה: ואינו מותר להושיב שומר ולא לנער את הצאן (תוספתי שביעי' ב כ). ואין מוסרין להם שומר לנער את צאנם (מו"ק יב.). השוכר את הצאן אסור לנערה (ירוש' שביעי' ג ג).—וְנִעֵר מהשנה: ויקום לקול הצפור שאפילו צפור מנערתו משנתו (שבת קנב.).

—פעי' *מְנֻעָר, מנוער,—שנערו אותו, ונהיה ריק, ובהשאלה מְנֻעָר ממעשים טובים וכדומ': שהן מנוערין מן המצות בלא תרומה ובלא מעשר (ירוש' ברכ' ד א). אלו בני אדם שמנוערין מן המצות (ר' אליעזר, חגי' יד.). שהיא מנוערת מן המצות (מד"ר דברים לז).— ובסהמ"א: וגם לנער המנוער מכל למוד שלא למד עדיין כלום (רש"י משלי א ד). גבורות אויביכם המנוערים מן המצות תיעף (הוא, ישעי' מ כט). וכנערים המנוערים מכל חכמה והפתאים מבני אדם (רש"ע פלקיירא, לפי היגון ד:). והנערים המנוערים כל א' וא' ביום פורים (ספר תורה ושמחה על פורים לא:). והוא ג"כ הטעם של הסופרים שאין מקפידין ומניחין נערים לכותבם והמה מנוערים ולו חכמו ישכילו וכו' היו נזהרים ומרוחקין מן הטעיות והשיבושים הללו (הלבוש, הלכ' תפלין לב כ). אם זה המנוער מכל ימהר לשאל (רנה"ו, מכתב רחובות, יז).

1) כך בכ"י ובקצת דפוס', ובקצתם ניערה.

2) [עי' בר"ש שפרש גם כמו הגיס.]

—התפ׳, התנער התנערי,—התנער מעפר וכדומ׳, התנועע, זע הנה והנה כדי שיפל העפר מעליו: התנערי מעפר קומי שבי ירושלם התפתחו מוסרי צוארך שביה בת ציון (ישעי׳ נב ב). ובתו״מ: תתנער אומה שמעשיה בצפון ותבוא אומה שמעשיה בצפון ובדרום (זבח׳ קטז.).—ואמר המשורר: והתנערי מן הזמן בצפרים אשר מרסיסי לילה יתנערו (ר״י הלוי, ישנה בחיק ילדות). יחידה כיום מהרי לקראת אלהים להכון, ומהוד זמן התנערי לא יועיל ולא יסכון (הוא, אלהים שחרתיך). התנערי מעפר קומי, לבשי בגדי תפארתך (ר״ש הלוי אלקבץ, לכה דודי).—ומצוי בספה״א: שתתנער משפלותה ותחזור לאותם שהיו רגילין אצלה (רש״י ישעי׳ כג טו). מה יפה ומה נאוה גאון צמרתם ודליותיהם המרעיפים רסיסי טל שמים המתנערים מכנפי הכרובים ויורדים על ראש צדיק (א. מאפו, אה״צ כב).

—הפעי׳, *הנעיר, הניע את פלו׳ שיהיה ער ומלא חיים: עלץ בנערה אהרונית עירנית והנעירתו (י׳ אבהו, ערוגי׳ כג:). — ובספה״א במשמ׳ תנועה: עגינו (של תסמר) תנעיר ותרעיד (ר״י א״ת, הסרס׳ לריב״ג, קמר). רבת צררוני, כארבה הנעירוני (תשו׳ ר״ת הולי׳ מק״נ 157).

—הפעי׳, *ינער,—במשמ׳ ישלח: תכון תבל כי יוּנער רשע ושם צדק לרגליו (מוס׳ ב ר״ה אהללה אלהי׳).

ג. **נער**[1], ממנו נֹעַר, נַעַר, נַעֲרָה נְעוּרִים, נְעוּרוֹת, *נַעֲרוּת וכו׳.

נַעַר, ש״ז, נָעַר, בכנ׳ נַעַרְךָ, נַעֲרוֹ, נַעֲרָהּ, מ״ר נְעָרִים, סמי׳ נַעֲרֵי, בכנ׳ נְעָרַי נְעָרֵינוּ, נְעָרֶיךָ, נְעָרָיו, נְעָרֶיהָ, נַעֲרֵיהֶם, — א) ילד, child ; enfent ; Kind : תינוק: ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בכה ותחמל עליו ותאמר מילדי העברים זה (שמות ב ו). —שלא נולד עדין: כי הנך הרה וילדת בן ומורה לא יעלה על ראשו כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן (שופטי׳ יג ה). איש האלהים אשר שלחת יבוא נא עוד אלינו ויורנו מה נעשה לנער היולד (שם ח). מה יהיה משפט הנער ומעשהו (שם יב).—שעכשו נולד: ותקרא לנער אי כבוד (ש״א ד כא).—לפני הגמלו: וחנה לא עלתה כי אמרה לאישה עד יגמל הנער והביאתיו (שם א כב).—אחרי הגמלו: ותעלהו עמה כאשר גמלתו בפרים שלשה ואיפה אחת קמח ונבל יין ותבאהו בית יי׳ שלו והנער נער (שם כד). אל הנער הזה התפללתי (שם כז).—עלם: ויאמר אלהים אל אברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך (בראשי׳ כא יב). ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם (שם כב ה). ויאמר אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה (שם יב). ולא אחר הנער לעשות הדבר כי חפץ בבת יעקב (שם לד יט). והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו (שם לז ב). ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער אתי (שם מג ח).—נער קטן, קטן: ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו (ש״א כ לה). ואנכי נער קטן לא אדע צאת ובא (מ״א ג ז). ויברח הדד הוא ואנשים אדומיים וכו׳ והדד נער קטן (שם יא יז). וירד ויטבל בירדן שבע פעמים כדבר איש האלהים וישב בשרו כבשר נער קטן ויטהר (מ״ב ה יד). וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדו ונער קטן נהג בם (ישעי׳ יא ו).—נערים קטנים: ויעל משם בית אל והוא עלה בדרך ונערים קטנים יצאו מן העיר ויתקלסו בו (מ״ב ב כג). — צעיר: ויאמר ליתר בכורו קום הרג אותם ולא שלף הנער חרבו כי ירא כי עודנו נער (שופטי׳ ח כ). כי נער אתה והוא איש מלחמה מנעריו (ש״א יז לג). ויבט הפלשתי וכו׳ כי היה נער ואדמני עם יפה מראה (שם מב). ונתתי נערים שריהם ותעלולים ימשלו בם (ישעי׳ ג ד). ושאר עץ יערו מספר יהיו ונער יכתבם (שם י יט). ואמר אהה אדני יי׳ הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי (ירמי׳ א ו). כי נער ישראל ואהבהו וממצרים קראתי לבני (הושע׳ יא א). נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב (תהל׳ לז כה). חנך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה (משלי כב ו). אי לך ארץ שמלכך נער ושריך בבקר יאכלו (קהל׳ י טז). ויאמר דויד שלמה בני נער ורך (דה״א כב ה). שלמה בני אחד בחר בו אלהים נער ורך (שם כט א). ורחבעם היה נער ורך לבב ולא התחזק לפניהם (דה״ב יג ז). ובשמונה שנים למלכו והוא עודנו נער החל לדרוש לאלהי דויד אביו (שם לד ג). — בהבדל מזקן: ויאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך (שמות י ט). גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחן (דברי׳ כח נ). ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד (ישעי׳ ג ה). כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף (שם כ ד). לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן

[1]) רק בעבר׳ ובנע׳. כונת השרש לא נתבררה.

וכו' כי הנער בן מאה שנים ימות והחוטא בן מאה שנה יקלל (שם סה כ). ונפצתי בך איש ואשה ונפצתי בך זקן ונער ונפצתי בך בחור ובתולה (ירמי' נא כב). בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים (תהלי' קמח יב). שכבו לארץ חוצות נער וזקן בתולותי ובחורי נפלו בחרב (איכי' ב כא).—מנער ועד זקן: טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית מנער ועד זקן כל העם מקצה (בראשי' יט ד). ויחרימו את כל אשר בעיר מאיש ועד אשה מנער ועד זקן (יהושי' ו כא). ונשלוח ספרים וכו' להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד (אסתי' ג יג).— בחור, איש צבא [1]: בלעדי אשר אכלו הנערים וחלק מן האנשים אשר הלכו אתי (בראשי' יד כד). ויאמר דוד לנערים עלו כרמלה ובאתם אל נבל ושאלתם לו בשמי לשלום (ש"א כה ה). ויאמר אבנר אל יואב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו (ש"ב ב יד). ויאמר אחאב במי ויאמר כה אמר יי' בנערי שרי המדינות (מ"א כ יד). כה אמר יי' אל תירא מפני הדברים אשר שמעת אשר גדפו נערי מלך אשור אתי (מ"ב יט ו). — ב) עבד: והוא רכב על אתנו ושני נעריו עמו (במדי' כב כב). ואם ירא אתה לרדת רד אתה ופרה נערך אל המחנה (שופטי' ז י). ויקם אישה וילך אחריה לדבר על לבה להשיבו ונערו עמו וצמד חמרים (שם יט ג). ויאמר קיש אל שאול בנו קח נא אתך את אחד מהנערים וקום לך בקש את האתנת (ש"א ט ג). ותקרא אל אישה ותאמר שלחה נא לי אחד מן הנערים ואחת האתנת (מ"ב ד כב). ותלך ותבא אל איש האלהים וכו' ויאמר אל גחזי נערו הנה השונמית הלז (שם כה). ותפל שבא ותקחם ואת הנערים הכו לפי חרב (איוב א יה). ויהי מן היום ההוא חצי נערי עשים במלאכה (נחמי' ד י). ואין אני ואחי ונערי ואנשי המשמר אשר אחרי אין אנחנו פשטים בגדינו (שם יז). — ואמר בן סירא: אל תתאוה תואר נערי שוא ואל תשמח בבני עולה (ב"ס גני' יו א). אני נער הייתי וחפצתי בה ובקשתיה (שם נא יג).—ובתו"מ: הוא ילד וקולו כנער (ר' יהודה, סוטי' יב:). נערים היו ובזבזו עצמן כקטנים (שם מו:). לנערים לחם לזקנים שמן לתינוקות דבש (ר' יוסי בר"ח, יומי' עה:). ילד היה ומנהגו כנער (מד"ר שמות א). גדולה זקנה שאם זקנים הם חביבים הם ואם

[1]) [כך גם במצרית נערנ, אנשי הצבא הצעירים, בהבדל מן הזקנים.]

נערים הם הקב"ה מקפין להם את הזקנה (ר' יוסי, תנחומ' שמיני יא). אמר אברהם רבש"ע צריך אתה להפריש בין האב לבין ובין נער לזקן שיתכבד הזקן בנער (שם חיי שרה א). פעם אחת היה יורד מטר ויצא החסיד לשוק והיה הולך לבהכ"נ לתפלה וראה שכור אחד שהוא שוכב בשוק ואמת המים יורד עליו והבחורים והנערים מכין אותו באבנים (שם, שמיני יא).—ומשל: משל הדיוט אמר נתת פת לנער [1]) הודע את אמו (ר' יוחנן, ברכות מא' שמחות).—וגם לדבר שאין בו רוח חיים: בשביל שהוא (הכרם) נער לכך החמיץ (יינו) ואינו עושה יין יפה (ר"ש בן יהוצדק, מד"ר שמות מג). — וכנוי למלאך: ובעת שהוקם (המשכן) למטן הוקם למעלן והוא משכן הנער ששמו מטטרון שבו מקריב נפשותיהם של צדיקים לכפר על ישראל בימי גלותם (ר' סימון, מד"ר במדי' יב). והסולם ההוא (שראה יעקב בחלום) הוא סולם הנער מטטרו"ן שהוא גבוה מחבריו מהלך חמש מאות שנה (ס' ג"ע, בית"מ ילינק ג 139).

נֹעַר, ש"ז,—מעמד האדם כשהוא נער, Jugend; jeunesse; youth: עני אני וגוע מנער נשאתי אמיך אפונה (תהלי' פח יו). מפנק מנער עבדו ואחריתו יהיה מנון (משלי' כט כא). רטפש בשרו מנער ישוב לימי עלומיו (איוב לג כה). תמת בנער נפשם (שם לו יד).—ואמר המליץ: היה שערי כמו טורי דיו מעון נוער כתובים והן נמחו בשיבתי (ר"י אבן גיאת, מבין עפאים). יכלו ימי נוער ועד הן אחשב כי לא זמן מטיב ולא ירע (רשב"ג, לבי באימת). ונבכה על ימי נוער כסוחר אשר יבכה עלי רזע שוקיו (הוא, כאין כשאו). ידידי מי ישיבני לנוער ועמו אהיה כורת אמנה (רמב"ע, תרשיש ה א). אקרא ימי נוער אשר רחקו מני היות שבים ולא אצו (שם ג). יאבקו נוער ושב אך זה יחלוש ואליו זה מאד ישר (שם לט). חדש לי כנשר נוער, וישועתי כלפיד יבער (ר"י הלוי, ידע אדע).

נַעַר, — כמו נערה.

נַעֲרָה, ש"נ, מ"ר נערות, סמי' נערות, כנ' נערתי נערותיך, נערותיו, נערותיה, נערתיה, — אשה צעירה לימים, בפרט לא נשואה, Mädchen; fille; girl:

[1]) במד"ר במדי' יט לתינוק.

והיה הנער [1]) אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אתה הכחת לעבדך ליצחק (בראשי כד יד; גם יו; כה; כז; לג גן; יב). ולקח אבי הנער ואמה והוציאו את בתולי הנער אל זקני העיר השערה (דברי כב יה). וענשו אתו מאה כסף ונתנו לאבי הנערה כי הוציא שם רע על בתולת ישראל וכו׳ ואם אמת היה הדבר הזה לא נמצאו בתולים לנער והוציאו את הנער אל פתח בית אביה וסקלוה אנשי עירה באבנים (שם יט-כא; גם כה-כז). המה עלים במעלה העיר והמה מצאו נערות יצאות לשאב מים (ש״א ט יא). ויבא ויגד לאדניו לאמר כזאת וכזאת דברה הנערה אשר מארץ ישראל (מ״ב ה ד). התשחק בו כצפור ותקשרנו לנערותיך (איוב מ כט).—נערה קטנה: וארם יצאו גדודים וישבו מארץ ישראל נערה קטנה (מ״ב ה ב). —נערה בתולה: כי יהיה נער בתולה מארשה לאיש ומצאה איש בעיר ושכב עמה והוצאתם את שניהם אל שער העיר ההוא וסקלתם אתם באבנים ומתו (דברי כב כג-כד). וימצאו מיושבי יבש גלעד ארבע מאות נערה בתולה אשר לא ידעה איש למשכב זכר (שפטי כא יב). ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדני המלך נערה בתולה ועמדה לפני המלך ותהי לו סכנת (מ״א א ב). ויאמרו נערי המלך משרתיו יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה (אסתי ב ב). — וגם נשואה: ויראהו אבי הנערה וישמח לקראתו ויחזק בו התנו אבי הנערה וישב אתו שלשת ימים ויאכלו וישתו וילינו שם (שפטי יט ג-ד). — ואלמנה: ויאמר בעז לנערו הנצב על הקוצרים למי הנערה הזאת ויען הנער הנצב על הקוצרים ויאמר נערה מואביה היא השבה עם נעמי משדי מואב (רות ב ה-ו). ויהי ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה מן הזרע אשר יתן יי׳ לך מן הנערה הזאת (שם ד יב). —וזונה: ואיש ואביו ילכו אל הנערה למען חלל את שם קדשי (עמו׳ ב ז).—ובמשמ׳ שפחה (רק במ״ר):

1) [כך הכתיב. אפשר שנער משמש לזכר גם לנקבה. כמו παῖς ביונית. וכן בערבית. ע׳ Gesen. Thes. 894. ואולי כך גם ברבים: עם הנערים (רות ב כא). בשבע׳ μετὰ τῶν κορασίων כמו בפ״ח ובפב״ב, ובאיוב א יט: ויפל על הנערים, שהכונה על הבנים והבנות שבפי״ה. ואפשר גם שיש לנו בנער כתיב חסר שמאיזו סבה שהיא השמיטו את הא הנקבה. והקרי נערה].

ותקם רבקה ונערתיה ותרכבנה על הגמלים (בראשי כד סא). ותרד בת פרעה לרחץ על היאר ונערתיה הלכת על יד היאר (שמות ב ה). ותמהר ותקח אביגיל ותרכב על החמור וחמש נערתיה ההלכת לרגלה (ש״א כה מב). שלחה נערתיה תקרא על גפי מרמי קרת (משלי ט ג). ודי חלב עזים ללחמך ללחם ביתך וחיים לנערותיך (שם כז כז). ויאמר בעז אל רות הלא שמעת בתי אל תלכי ללקט בשדה אחר וגם לא תעבורי מזה וכה תדבקין עם נערתי (רות ב ח). ואת שבע הנערות הראיות לתת לה מבית המלך וישנה ואת נערותיה לטוב בית הנשים (אסתי ב ט). ותבואינה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה (שם ד ד). לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום גם אני ונערתי אצום כן (שם יו). — ובתו״מ: כל מי שהוא נכנס לעיר ומצא נערות לפניו דרכו מצלחת לפניו ומנין תדע שהוא כן בא וראה מאליעזר עבד אברהם שעד לא נכנס לעיר מצא נערות יוצאות לפניו וכו׳ והקב״ה הצליח דרכו (ר״ע, פדר״א לו). נערה יש לה קנס ואין לה מכר הבוגרת אין לה לא מכר ולא קנס (כתוב׳ ג ח). נערה שנתפתתה בושתה ופגמה וקנסה של אביה (שם ד א). אלו נערות שיש להן קנס (שם ג א). האיש מקדש את בתו כשהיא נערה בו ובשלוחו (קדוש׳ ב א). נערה המאורסה היא ואביה מקבלין את גיטה (גיט׳ ו ב). ראה נערה מאורסה והיה רץ אחריה (יכוש׳ סוט׳ ג ג). מעשה בשתי נערות שירדו למלאות מים מן העין אמרה אחת לחברתה למה פניך חולניות אמרה לה כלו מזונותינו וכבר אנו (נוטים למות) מה עשת מילאת את הכד קמח וההליפתו נטלה זו מה שביד זו וזו מה שביד זו כיון שהרגישו בה נטלוה ושרפוה אמר הקב״ה דינה של נערה אינו מנית אותי לשתוק (ר׳ לוי, מד״ר בראשי נט).

ב.**נער**[1]), ס״ז,—נדה, מי שתעה בדרכו וכדומ׳: כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער [2]) לא יבקש והנשברת לא ירפא הנצבה לא יכלכל ובשר הבריאה יאכל ופרסיהן יפרק (זכרי יא יו).

1) מן ב.נער ועי׳ הערה לקמן.

2) [כך ברב ספרים, ובקצתם והנער, ות״י דאטלטלו לא יתבע. ובשבע׳ :ἐσκορπισμένον, וולג׳ dispersum, פשט׳ : ודטעין, כלם מן ב.נער. וכך ריב״ג אמר וז״ל:

*__נַעֲרוּת__, ש"נ, — שנות האדם כשהוא נַעַר: ואמר בן סירא: בנערותיך לא קבצת איך תשיג בזקנותיך (ב"ס גני' כה ג). כיף ראשו בנערותו ובקע מתניו כשהוא קטן (שם ל יב). ואתפלל תפלה בנערותי והרבה מצאתי דעה (שם נא יד).—ובתו"מ: מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד את בניי אלא תורה וכו' לפי שכל אומניות שבעולם אין עומדת לו אלא בימי נערותו ובזמן שכוחו עליו וכו' אבל תורה אינו כן אלא משמרתו מכל רע בימי נערותו ונותנת לו אחרית ותקוה בימי זקנותו (ר' נהוראי, תוספתי קדושי ה טז). וכן אתה מוצא באברהם אבינו שבירכו המקום וגידלו בזקנותו יותר מבנערותו (שם יז). אין בין נערות לבגרות אלא ששה חדשים (שמואל, כתובי לט.). אין כסף אלו ימי נערות; דאתיא סימני נערות (קדושי ד.). אבנים שישבנו עליהן בנערותינו עשו עמנו מלחמה בזקנותינו (ר' ישמעאל בר"י, ירושי ביצ' א ו). זה שאינו למד תורה בנערותו ומבקש ללמוד בזקנותו ואינו יכול (רשב"י, מד"ר דברי ח). וזה (יצה"ר) גדל עם אדם מנערותו עד זקנותו (ריב"ל, שם ברא' כד). יש לך אדם שהוא קונה סחורה בנערותו הוא מפסיד ובזקנותו הוא משתכר בה (שם רות, ליכי).—ובמשמ' מעמד האדם בכח גופו וכדומ' כשהוא נער: הן הן (הרפואות הנזכרות) החזירוני לנערותי (ר' יוחנן, גיטי ע.). כבר כת' ואברהם ושרה זקנים מה תלמוד לומר ואברהם זקן אלא החזירו הקב"ה לנערותו[1] לפיכך צריך לכתוב פעם שניה ואברהם זקן (הוא, מד"ר ברא' מח). שהחזירה הקב"ה לימי נערותה (שם נג).—מעשי נערות: שהיה (יוסף) עושה מעשה נערות ממשמש בעיניו מתלה בעקיבו מתקן בשערו (שם פד). — ובסהמ"א: נטיתי לבי בימי נערותי וזמן בחרותי לרדוף התענוגים (ר"י חריזי, תחכמי ג). וילאה להשיגו אנוש עד ימי זקנה ומוכן יהי אליו בהקרו בנערותו (רס"ע פלקירא, שיר ברא' חכמה).

ˆ__נַעֲרִיּוּת__, ש"נ,—כמו נַעֲרוּת: ההוראה הכוללת בשבות עלם ונער הוא מעמד הנעריות שהוא מציאות הדבר במעמד העליה והצמיחה (רס"פ, יריעי שלמה א ו-ז).

ˆ__נַעֲרִית__, ת"נ,—של נערות: כי מה שירוץ המירוץ הזה הוא תאוה נערית כי טבע הנערים הוא שיחיו בתאוה ובתקוה אל הדברים הערבים (יוסף כספי, קלור ספי המדות לאריסטו ג, כ"י ותיקן).

__נְעֹרֶת__, ש"נ, —מה שמשירים מהפשתן כשחבטים אותו: Werg; étoupe; tow: וינתק את היתרים כאשר ינתק פתיל הַנְּעֹרֶת בהריחו אש (שפטי יו ט). והיה החסן לִנְעֹרֶת ופעלו לניצוץ ובערו שניהם יחדו ואין מכבה (ישעי א לא).—ובתו"מ: גחלים שעממו או שהדליקו עליהן נעורת של פשתן (תוספתי שבת ג [ג] ג). נעורת של פשתן דקה הרי היא כזבל (ר' יהודה, שם ג [ד] כג). נעורת של פשתן כדי לעשות ממנו פתילה קטנה לנר (שם ט [י] ה). בשחיקת אבנים בשחיקת חרסים בנעורת של פשתן דקה (ספרא אחרי מות ח יא). טומנין בכסות ובפירות בכנפי יונה ובנסורת של חרשים ובנעורת של פשתן (שבת ד א). ביצד היו משיאין משואות מביאין כלונסאות של ארז ארוכין וקנים ועצי שמן ונעורת של פשתן וכורך במשיחה ועולה לראש ההר ומצית בהן את האור (ר"ה ב ג). יפה תענית לחלום כאש לנעורת (רב, תעני' יב:). אפשר אש בנעורת ואינה מהבהבת (סנהי לז.). — ובסהמ"א: מרים את הכלי ההוא של זכוכית עם המים הזכים שבתוכו ומעמידו כנגד זהרו של שמש בחום הקיץ ויאחז בידו האחרת הנעורת של פשתן זכה או צמר גפן או רקבון העצים אשר ביער וכו' אז יבער צמר הגפן או הרקבון או הנעורת וידליקו כמו אש (ש' דונולו, חכמוני ח"א). אפילו היתה הרוח הוא שמסייע אותו בעת שעושה מלאכתו ומוליכה את העפר או נעורת הפשתן והמוץ (רמב"ם, שכני יא א).—ואמר המשורר: ניצוץ דבריו יכילוהו ספריו היחתו אש בחיקם ואש לא תרד בנערת (ר"י הלוי, עין נדיבה). ישנה בחיק ילדות למתי תשכבי דעי כי נעורים כנערת ננערו (הוא, ישנה בחיק). רשפי אהבים לבבי בעדך שרפו כפתיל נערת ולא המסו אסוריך (ר"י חריזי, תחכמי' לה).

א.__נָפָה__, ש"נ, סמי' נְפַת, מ"ר נָפוֹת,—כמו כְּבָרָה, אבל יותר דקה ממנה, Sieb; tamis; sieve: להנפה גוים בְּנָפַת שוא (ישעי ל כח). — ובתו"מ:

ויצלח אן יכון מן הד'א אלאצל הנער לא יבקש אלמנתפצ' אלנהצ' ען אצחאבה או אלצ'אל מן אלע'נם. ובעבר': ואפשר שיהיה מזה השרש הנער לא יבקש הנעור ונבדל מחבריו כלומר הנבדל מן הצאן. רש"י הזכיר את ת"י והוסיף: השוטות שאין יודעות לבא אל הדיר. ע"כ. רד"ק פרשו כמו א. נער: והקטן שבצאן כמו בן נקרא נער, ע"כ. וקצת החדשים מגיהים הנעדרה, או הנעה (רל"פ היות)].

[1]) כך בכ"י, הוצ' דר' טיהודאר, ובנוסח' הדפו' לימי נעורותיו.

משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה וריחים ותנור (שבי׳ ה ט). מה נפה זו מוציאה קמח בפני עצמו סובין בפני עצמם כך ת״ח יושב ומדקדק בד״ת ומברר ד״ת ומשקלם (ספרי דברי מח). המוציא חבל כדי לעשות אזן לקופה גמי כדי לעשות תלאי לנפה ולכברה (שבת ח ג). העושה שני בתי נירין בנירין בקירוס בנפה בכברה ובסל (שם יג ג). ים נפה של סלתין (כלים יה ג). כל התלוים טמאין חוץ מתלוי נפה וכברה של בעל הבית (ר״מ, שם ד). אני אומר נפה לספור בה מעות (ר׳ מנא, ירוש׳ שבי׳ ה ט). הדירה שלא להשאיל נפה וכברה (שם כתובי׳ ז ה). אפי׳ לא כתב אלא אות אחת ולא ארג אלא חוט אחד ולא עשה אלא בית אחד בנפה (שבת קג.). — ומ״כ: שלש עשרה נפות היו במקדש זו למעלה מזו וזו למעלה מזו עליונה קולטת סובין תחתונה קולטת סולת (רשב״א, מנחי׳ עו:). — וכנוי למדה ממדות תלמידי חכמים: ארבע מדות ביושבים לפני חכמים ספוג ומשפך משמרת ונפה ספוג שהוא סופג את הכל וכו׳ ונפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת (אבות ה טו). — ואמר המליץ: בני אל תהיו כנפה שמוציאה הסלת וקולטת הפסולת (ר״א הלוי בר חסדאי, בן המלך והנזיר כו).

ב. **נָפָה**, ש״נ, מ״ר נְפוֹת, — גֹּבַהּ, רָמָה, כמו נוֹף ע׳ ערכו. רק בקשר עם שם המקום דור, או דאר: ואל המלכים אשר מצפון בהר ובערבה נגד כנרות ובשפלה ובנפות דור מים (יהוש׳ יא ב). מלך דור לנפת דור (שם יב כג). בן אבינדב כל נפת דאר (מ״א ד יא).

נִפָּה, פ״י, — נִפָּה את הקמח בְּנָפָה, הניעו בנפה כדי שיצא הדק וישאר הגס: sieben; tamiser; to sift: העומר היה מנפהו בשלש עשרה נפה (תוספת׳ מנחי׳ ח יד) המולל מלילות של חטים מנפה[1]) מיד ליד ואוכל ואם ניפה[1]) ונתן לתוך חיקו חייב (מעשרי׳ ד ה). אם בא לנפות מנפה את כולו (רב הונא, ב״ב לד.). אם עלתה בה אבק אומר לו חזור ונפה אותה שניה (מנחי׳ פה.). שלא ינפה לא בקנון ולא בתמחוי (ירוש׳ מעשרי׳ ד ה). — ובהשאלה: ונפהו (את ספר משלי) בנפת האמת (המאירי, הקד׳ למשלי).

—פע׳, *מְנֻפֶּה (מנופה): העומר היה מנופה בשלש עשרה נפה (מנחי׳ ו ז). סלת מנופה כל צרכה היה מביא (ר׳ שמעון, שם). נתנוהו בריחים של גרוסות והוציאו ממנו עשרון שהוא מנופה בשלש עשרה נפה (שם י ד). — ובהשאלה: בזמן שהארץ מנופה והולכת ובאה ככברה (פסיקי׳ רבתי ג). — ובסהמ״א: הרי שרצה לעשות סולת מנופה בנפיות הרבה עד שיוציא קב או קביים מן הסאה לא ישליך את השאר (רמב״ם, תרומ׳ יא ה). וכל היונים יודק וינופה וירטה בו בבאבי האברים (פרקי משה כב).

—נפע׳, *נִנְפָּה: לנער שלא ירצה לאכול לחם עד שידע איך נזרע בתחלה ונחרש ונקצר ונזרה והיברר ונטחן וננפה[1]) ונילש (ראב״ע, יסוד מורא ח).

—נתפ׳, *נִתְנַפָּה: דכל זמן שלא נתנפה הוה מוקצה (אור זרוע, הלכ׳ יו״ט עה::). — ולנק׳ נתנפית: קמח סתם הוא התבואה הנטחנת ולא נתנפית סלת לאחר שנתפרשה מן הפסולת ואין בה סובין (שכל טוב, ברא׳ יח ו).

*__נִפּוּחַ__, ש״ז, — שה״פ מן נִפַּח: איש שאינה צריכה ניפוח (ב״ב עט.). סייד לסידו יוצר לטיט נפח לניפוחו (ר״י הנשיא, מד״ז קהל, בכל עת, הוצ׳ בובר). — ובסהמ״א: בעשות חנפח בנוד הנפוח והאדם בפיו בעת בשלו קדרותיו (רבנו נסים, פי׳ ילירי קונט׳ המקורי 71). עמוד החוזר וכו׳ מביא את האדם לידי הדרקון ניפוח בטן ותולי מעים עד שימות (ערוך, ערך הדרקון). וזה המקרה שיקרה בהם ניפוח המיעים וגודל הבטן ונפח הטחול והכבד (אסף הרופא, כ״י 39). — מורסה וחלי בצואר: שבארץ שטיריא״ה מצוי נפוח גדול וגדרים בצואר בלעז אישטרומו (מעשה טוביה, בית הדש א ח).

*__נִפּוּי__, ש״ז, — שה״פ מן נִפֵּה: וכיון דהתחיל לטרות טורה ומנפה את כולו דדבר קל הוא לגמור הניפוי מאחר שהתחיל (רשב״ס, ב״ב לד.).

*__נִפּוֹל__, נִפּוֹל (ניפול), ש״ז, — מין ממיני הארבה, הוא חרגול: סלעם זה הרשון חרגול זה ניפול הגב זה נדיין (ספרא שמיני ג ה; חולי׳ סה.).

*__נִפּוּל__, ש״ז, — שה״פ, כמו נפילה, וכנוי לתפלה: י׳ לשונות נקראת תפלה זעקה שועה נאקה וכו׳ נפול ופלול (ספרי, דברי כו). — ובענין נפילת אבר המדלדל בבהמה: הכל מודים שמיתה עושה ניפול ואין

---

[1]) כך במדב״מ וכך במשנ׳ שבמשנ׳ ובערוך. ובב״י מנפית, נפת, ובמשנ׳ שבש״ס מנפה.

[1]) כך בדפוס פרג, ובדפו׳ אחרים נופה.

שחיטה עושה ניפול (ר' יוחנן, חול' עג:). ראשון ראשון עושה ניפול (ר' אבין, שם קכג:). — ובסהמ"א, נְפוּל אברים, מחלה שהאברים נופלים מגוף האדם: ויפתח הוכה בשחין וניפול איברים (רש"י ספטי' יא לט). —*פַּת נְפוּלִים, שע"י הסובין שבו או ע"י אפיה רעה הלחם מתפורר: (המוליך) קמח לנחתום ועשאו פת ניפולין בשר לטבח והקדיחו חייב לשלם (תוספת ב"ק י ט). —וגוזל שנפל מקִנּוֹ: ניפול הנמצא בין שתי שובכות רחוק חמשים אמה לכאן ומחמשים אמה לכאן הרי הוא של מוצאו (תוספת' ב"ב א ז).

נָפוּל, ת"ז, מ"ר נְפוּלִים, — כמו יָרוּד: כלם (אנשי ירושלם) חסירים ונפולים אין עוזר זה לזה (רש"י ישעי' ג ח). היו נפולים ופחותים מאד בעיניהם לנגדנו (רד"ק, שרש נפל).

נִפּוּס, ש"ז, — שה"פ מן נִפֵּס: המנפץ והמנפס כולן מלאכה אחת הן ולשון נפוץ בפשתן ונפוס בצמר נפן (שבלי הלקט, שבת סב).

נִפּוּץ, ש"ז, —שה"פ מן נפץ: אלי ציון עלי מחץ ורוב מכות אשר הכו גזיריה, ועל נפוץ עלי סלע עולליה נעריה (קינ' לת"ב, אלי ציון ועריה). זכר יי' לבני אדום חרבות היכלך, רצח אבירי ונפוץ עוללי קהלך (בכיוון בר זכה, סליח' יום ו, בתולת בת יהודה). כגון עפרורית שצריך ניפוץ (ערוך, ערך דס). — וְשֵׁם לעצם הדבר שנתנפץ: ואותו הניפוץ (שנתנפץ מהקוץ גלגל) עשוי כמין גלגל עגולה כמין העין באמצע וחמש זרועותיו סביב לה (רש"י ישעי' יז יג). כשמתיר אגדן (של הדברות) ומוציאן אל היבשה כל עץ ועץ לעצמו הוא קרוי ניפוץ (הוא, מ"א ה כג). עור שמשימים אומני פשתן בפניהם וקושרין אותו במתניהם שלא יסתבך עליו הניפוץ (ר"ש כלים כו ה).

נְפוּצָה, נְפוּצוֹת, — עי' נְפֻצָה.

נִפּוּשׁ, ש"ז, — שה"פ מן נִפֵּשׁ: וכלי ההרחה הושם בין העינים מפני שזה החוש פעלו הנפוש ועל כן הושם על מקום הנפוש (רש"ט פלקירא, הביאו ד' קופמן בספרו Die Sinne, 70).

נפח[1], ממנו נָפַח, מַפָּח, מַפָּח, *נֶפַח *נְפִיחָה, *נִפּוּחַ.

[1]) [כך בארמ', ובערב' נפח, נפח' a). באשור' נַפָּאחֻ, נפח באש; נַפָּחֻ, נַפָּחֻ, נַפָּח, חרש ברזל.]

a) نفح نفخ

נָפַח, פ"ע, נָפְחָה, נָפַחְתִּי, נֹפֵחַ, נָפוּחַ, לָפַחַת, פְּחִי, יִפַּח, —נָפַח רוח, הוציא רוח דרך שפתיו כשהן מצֻמצמות קצת, blasen ; souffler ; to blow: ובהשאלה נשמת חיים: וַיִּפַּח באפיו נשמת חיים (ברא' ב ז). — וְנָפַח באש, ללבותה: הן אנכי בראתי חרש נֹפֵחַ באש פחם ומוציא כלי למעשהו (ישעי' נד טז). —ונפח אש על מַתֶּכֶת וכדומ', כדי להתיכה: קבצת כסף ונחשת וברזל ועופרת ובדיל אל תוך כור לָפַחַת עליו אש להנתיך (יחזק' כב כ). וכנסתי אתכם וְנָפַחְתִּי עליכם באש עברתי (שם כא). —ונפחה הרוח: מארבע רוחות באי הרוח ופְחִי בהרוגים האלה ויחיו (יחזק' לז ט). —סיר נָפוּחַ, רֹתֵחַ: סיר נָפוּחַ אני ראה (ירמי' א יג). מנחיריו יצא עשן כדוד נָפוּחַ ואגמן (איוב מא יב). — ואמר בן סירא: כור נפוח מחם מוצק שולח שמש ישיק הרים (ב"ס גגי' מג ד). נָפַח נַפְשׁוֹ: אמללה ילדת השבעה נָפְחָה נפשה באה שמשה בעד יומם (ירמי' טו ט). —נָפַח בפלוני, לאות בזיון וזלזול: פנה אל הרבה והנה למעט והבאתם הבית וְנָפַחְתִּי בו יען מה נאם יי' צבאות יען ביתי אשר הוא חרב ואתם רצים איש לביתו (חגי א ט). —ובתו"מ: אין נופחין במפות בשפופרת (תוספת' יו"ט ג טו). הרוצה לעמץ עיניו של מת נופח לו יין בחוטמו (רשב"א, שם שבת יז [יח] יט). הנופח בעדשים לבדקן אם יפות הן (מכשיר' א ו). אלהי נשמה שנתת בי טהורה אתה יצרתה בי אתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי (ברכ' ס:). הנופח[2]) כלי זכוכית (ר"ש בן לקיש, ירוש' שבת ז ד). נפח בכלים ושיברן (ר' אבדימי, שם ג ג). אין משרביטין את הבהמה ואין נופחין בקרבים (ב"מ ס:). נמצאת אתה אומר ביום ראש השנה בשעה ראשונה עלה במחשבה (לברא את האדם) וכו' בו' עשאו גולם בז' נפח בו נשמה (מד"ר ויקר' כט). —ומצוי בסהמ"א: ויש מקומות שנופחין הריאה שמא יש בה נקב ורוב המקומות אין נופחין שהרי לא נולד דבר שגורם לחשש ומעולם לא נפחנו ריאה בספרד ובמערב אלא אם נולד לנו דבר שחוששים לו (רמב"ם שחיט' יא יא). —והמקור לָפַחַת, ואמר המשורר: ורוח ממרום יצא, אל כל עמק מקצה, לפחת בהרוגיך, ולשלח אסיריך (ר"י הלוי, ירושלם למוגיך). —וְנָפַח בעבוע: כמו שעושים בבועה כשנופחין אותה (רש"ט פלקירא, המבקש ל). —

[1]) בגמ' בבלי, (שם עה:) המנפח בכלי זכוכית.

וְפָעוּל *נָפוּחַ: משל לעשר נודות נפוחות מונחות בטרקלין (מד"ר ברא' ס).—ואמר המליץ: סגולת שבת לשמור בענוג, להשביע בצחצחות נפוחי נשמות (אזהרי ר"י ברצלוני אמנם כי). והשרים במפלתם נפוחים כמו נאדות כמו אשה עברה (ר"ש הנגיד, אלוה עז).—מיום יהי בוער כמו תנור ובדוד ונפוח וגם אגמון (רמב"ע, תרשיש ח יג).—ונפח במשמ' צבה, נָפְחוּ פניו: עמדו והפשיטוה ערום והתחילו טופחין אותן (את הפירות) על פניו עד שנפחו פניו (תנחומי קדוש' ח).—עיניו נפוחות: וראתה אותו עשוי דוגמא ועיניו נפוחות וגופו משובר ומוכה (שם).—ובסהמ"א: לא נפחה (הרגל) כבצק בדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחות (רס"י דברי ח ד). כנשיכת נחש שנושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מבטבט ונופח עד קדקדו (הוא, שמות כב כד). הבאה (מחלת הדרוקן) בשביל עברה עבה בשרו מתקשה ועב ונפוח בעובי (הוא, שבת לג.).—ונוסח של קללה, תִּפַּח רוחו של פלוני תִּפַּח נפשו, וכדומ', ובהשאלה תיפח עצמו: מטרונה אמרה לר' יוסי אלהי גדול מאלהיך אמר לה למה אמרה לו בשעה שנגלה אלהיכם למשה בסנה הסתיר פניו משה אבל בשעה שראה את הנחש שהוא אלהי מיד וינס משה מפניו אמר לה תפח עצמותה [1] בשעה שנגלה אלהינו בסנה לא היה לו מקום לברוח אנה היה בורח לשמים או לים או ליבשה וכו' אבל הנחש שהוא אלהיך כיון שאדם בורח ממנו שתים או ג' פסיעות יכול להנצל ממנו (מד"ר שמות ג). תיפח נפשם של מקבלי שוחד ומה אני שלא נטלתי ואם נטלתי שלי נטלתי כך מקבלי שוחד עאכ"ו (ר' ישמעאל בר"י, כתוב' קה:). תיפח עצמן של מחשבי קיצין שהיו אומרים כיון שהגיע הקץ ולא בא שוב אינו בא (ר' יונתן, סנה' צז:). מעשה בשעת השמד בחנוני אחד מישראל שהיה מבשל בשר טהור ובשר חזיר ומוכר וכו' פעם אחת נכנס יהודי לאכול שם ולא נטל ידיו והיה סבור שהוא גוי נתן לפניו בשר חזיר אכל ולא בירך וכו' אמר לו בצנעה יהודי אני ונתת לי בשר חזיר אמר לו תיפח רוחך שבשראיתי שאכלת בלא נטילת ידים ובלא ברכה הייתי סבור שאתה גוי (מד"ר במד' כ).—ובסהמ"א: תפח רוחן ונשמתן של אותם העדים שעשו זה שכתבו ונתנו שובר מקוים כזה בלתי שיתן לו מה שחייב לו (תשו' הגא', מהדו' מנטובה, סי' מ). הם טועים בפירושים כטעותם בפסוק רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני אשר הם תיפח רוחם מפרשים אותו על משמעו (ר"י ברצלוני פי' יצירה 75). תפח רוחה היא אמרה לו שכבה עמי (ר' בחיי, וישב).—וגם לדבר לא בע"ח, לשדה וכיוצא בזה: למלך שהיה לו גינה אחת מליאה אכרוב נאה ומשובה נכנס לתוכה בין הערבים וראה אותה ואמר מה נאה ומשובחת וכו' בבקר נכנס לראותה ומצא אותה שהפריגה אמר לה תיפח רוחך בערב היית נאה ומשובחת ובבקר הרי הפרגת (מד"ר במד' ז).

—פִּעֵל, *נִפֵּחַ, מְנַפֵּחַ,—כמו נָפַח בנחץ המשמ': הצר צורה בכלי והמנפח בכלי זכוכית (ר"ש בן לקיש, סנה' עה:).—מנפח אדם בית הפרס והולך (שמואל, ברכ' יט:).—ובהשאלה נִפֵּחַ את שוקיו עשה אותן עבות שתראינה כמו בעל מום: המסמא את עינו והמנפח את שוקיו והמצבא את כריסו אינו נפטר מן העולם עד שיהיו לו כן (ירוש' פאה ח ט). מְנַפֵּחַ בְּיָדוֹ, לסמן של זלזול, שאין לדבר חשיבות, שהוא קל מאד, שאפשר להדותו בנפיחת פה: מנפח רב ששת בידיה (ב"ב קלג: סנה' מג.).

—פֻּעַל, נֻפַּח,—נֻפְּחָה הָאֵשׁ, שנפחו בה ללבותה: תאכלהו אש לא נֻפָּח (איוב כ כו).—ובתו"מ: בתי אם עלי את בוכה אם עלי את מתחבטת מוטב שתאכלני אש שנופחה ולא אש שלא נופחה (ר"ח בן תרדיון, מס' שמח' ח). שמונים אלפים פרחי כהונה בקעו בחיילותיו של נבוכדנצר ובידן מגני זהב הלכו להם אצל ישמעאלים והוציאו להם מיני מלוחים ונודות מנופחות אמרו להם נשתה וכו' (מד"ר איכ', בלע ה'). משביעים את האדם ונותנים לפניו נודות מנופחות ותוקעים בשופרות (ר' קימון, פסיקי רבתי כג).—ובסהמ"א: התבונן לאגם או לבור בפתחו תראה עשן עולה עליו בעשן הדודים המרותחים והסירות המנופחים (דונש על מנחם, ערך אגמון). איש קדחו אוריו ולא נֻפְּחוֹ, תוך מורקי ברד והתלקחו (רמב"ע, אש קדחו). ומציאותו הצוריי בשכל האפשריי והמשותף בדמיון והגוף המנופח (ר"י אבוהב, תרגו' שעה"ש לר"א אירירו ד ד ז).

—נִפְעַל, *נִנְפַּח, תִּנָּפַח: מתירא אני שליום אחרון תנפח כריסו ותיבקע (מד"ר במד' ז).

—הִפְעִיל, הִפִּיחַ, הִפַּחְתִּי, הַפַּחְתֶּם,—הִפִּיחַ אותו, נפח עליו

1) כך בדפוס ווראשא, ובדפוס ליפציג עצמותו.

לסמן זלזול: ואמרתם הנה מתלאה וְהִפַּחְתֶּם אותו אמר יי' צבאות (מלאכי א יג). — הִפִּיחַ נפש פלוני, גרם לו מפח נפש: אם עלי אדמתי תזעק ויחד תלמיה יבכיון אם כחה אכלתי בלי כסף ונפש בעליה הִפָּחְתִּי (איוב לא לח-לט).

—התפ', *הִתְנַפֵּחַ: בימות הגשמים אין מוציא לו הסרונות מפני שאויר הגשמים מלהלהן ומתנפחות וכו' שמילאו כדא בימות הגרנות הטים וכשהגיעו ימות הגשמים נתנפחו בכדא (ר"ח ב"מ מ.). כשמתבשלין התמרים מתנפחין ונסדקין כמו השאור (ערוך, ערך קחור). שלא לשתות מים בשעת התקופה משום סכנה שלא ינזק ויתנפח (אבודרהם, סדר התקופות). ונכנס הארס ונתנפח הירך (ספר חסידים, סי' תתתת שכה).

*נֶפַח, ש"ז, — סגולת דבר נפוח, ובפרט התרחבות כמות החיצונית של גוף מפני שאין חלקיו הדוקים זה לזה: השוכר את החמור להביא עליה וכו' תבואה והביא עליה תבן חייב מפני שהנפח קשה למשוי (ב"מ ו ה). — ובסהמ"א: וכשהוא (היין) לה רב נפחו וכשמתייבש נצמק לשיעור קטן (רש"י שבת עז.). השוכר את הבהמה להביא עליה מאתים ליטרין של חטים והביא מאתים ליטרין של שעורים ומתה חייב מפני שהנפח קשה למשאוי והשעורין יש להן נפח (רמב"ם, שכירי ד ז). — *ובמשמ' צביה בגוף, כעין מֻרְסָה: כי יגרה (מי שאינו טוחן המאכל) בגוף רוחות נופחות את הבטן ויורד הנפח עד הרגלים (אסף הרופא, כ"י 13). כי המדה הזאת גורמת בגוף חלאים ומדוים גדולים ורבים כמו הכובד והנפח בגיד הנשה (כ"י א"ת, המדה"כ לרסב"ג ה ד). המפים מורסא, הפותח פה נפח (רש"י כתובי ו:). הנה הכבד יקרה לו ביחוד עצמיותו חליי המזג וחליי ההרכבה והמרסות והנפחים וביחוד אצל הקרום (קאנון ג יד א יג). ולפעמים ינפח עמו האבר ותהדש נפח הכים ועור הביצים (שם שם ד ח). ואם הריקות יראית אחר עשרה ימים שחסרו המים והקל הנפח תן להם המצטיכי בדבר מהמריקים הרקיקים (שם שם ט). והיא בגוף אלי מים פתוחה, והם עולים בצאתם בנפחה (כ"י אבן זבחרה, בתי הנפש 83). וכאשר ימלא הנפח ימשכו הגידים מכל צד (הוא, ספי שעשועי ט). ואם יהיה התילדם ממותרות עבות דבקות אזי ירגיש נפח גדול וקרקור ורעש רב בבטן (מ' אלדבי, ש"ח ד ג). לנפח ולגרב הנולדים באצבעות בחורף תרחצם במים המים ותתן עליהם תרדין שלוקין (שם). והמזוג (היין) במים מועיל למי שיש לו כאב ראש חזק או לשכור אמנם יוליד נפח בבטן (שם ה ד). היו זהירין מאד במדת העצלות מפני שגורמת לגוף חלאים גדולים ומדוים עצומים כמו הנפח והכאביות (מעלות המדות קה.).

*נַפָּח, ש"ז, מ"ר נַפָּחִים (—ין) חרש ברזל המנפח באש ללבותה, Schmied; forgeron; smith: נכנס לתנותו של נפח שלא ברשות יצאו נצוצות והזיקוהו (תוספתי ב"ק י כו). כור של נפחין שהוא עומד בארץ וחיברו בטיט להיות שופת עליהן את הקדרה (שם כלים ב"ק ו יו). שפופרת של זהבין ושל זגגין ושל נפחין ושל עושה זכוכית שנחלקה לאורכה (שם כלי' ב"מ ג י). כלבה של ספרין ושל רופאין וכו' ושל נפחין שנהלקח לשנים (שם יא). תחתית הצורפין טמאה ושל נפחין טהורה (משנה כלים יז יז). ראה לשון שלימדנו בן הנפח (ר' יונתן, ירוש' ר"ה ב ו). כגון קיני או כנפח (שם ב"ב ב ג). לא יעמיד אדם תנור וכו' ולא של נפחין (שם). לאחד שהיה בידו שתי קפליות הוליכן אצל נפח אמר לו יכול אתה לתקנם לי אמר לו לבראתן כתחילה אני יכול לתקנם לך איני יכול (ר"י ברי סימון, מד"ר בראשי מח). משל לנפח שהיה פתוח באמצע פלטיא וכו' וראה חבילות הבילות של קוצים נכנסו למדינה וכו' אמר לו מאלו אתה מתיירא גץ אחד יוצא משלך וכו' ואתה שורפן (ר' לוי, שם פד). והלך הסייד לסידו ויוצר לטיטו נפח לפחמו כובס לבית המשרה שלו (ר"י הנשיא, שם קהלי, בכל עת). — ומצוי בסהמ"א: הוציא המפוח נחרותיו והוא הנאד שנופח בו הנפח (כ"י א"ת, הפרשי לריב"ג, נחר). שהעור נמכר ביוקר לצורך מפוח וכו' שמא אין שם נפחים מי שצריכין להם והוא משהן בהיים עד שיזדמנו שם והוא מגדל מהן עדרים קודם שיבאו הנפחים (רגמ"ה בכורי לג:). והמשל בו כמו שיפעל הנפח בנ:ד הנפיחה או האדם בפיו בבשול הקדרה (הרג' פי' ילירה לדונש בן תמים א). וכן הסייף דרך משל חמרו הברזל ופעלו הנפח וצורתו האורך ומעט הכותב וחדוד הקצוות ותכליתו שיהרג בו (מלות הגיון ט).

*נֵפְטְ[1], ש"ז, — הוא שמן אדמה, מין נוזל נובע מאדמה ועף מאד, ומשמש להאיר ולהמם.

---

[1]) לא ידוע מקורו. וי"א כי זו מלה מצרית.

Naphtha,: ומדליקין בשמן פקועות ובנפט (תוספת' שבת ב ג). וחכמים מתירין בכל השמנים בשמן שומשמין בשמן אגוזים וכו' בעטרן ובנפט (משנה שם ב ב). אש כנגד הנפט שבהם (מכי' בשלח ב ג). מה יעשו אנשי בבל שאין להם אלא שמן שומשמין וכו' ומה יעשו אנשי קפוטקיא שאין להם לא כך ולא כך אלא נפט (ר"י בן נורי, שבת כו.). אין מדליקין בנפט לבן בחול ואצ"ל בשבת וכו' מפני שהוא עף (שם). משל לאדם שהיה מוכר נפט ואפרסמון בא למדוד נפט אומר לו מדוד אתה לעצמך בא למדוד אפרסמון אומר לו המתן לי עד שאמדוד עמך כדי שנתבסם אני ואתה (יומא לח:). בפתילה של נפט (ירוש' סנה' ז ב). בתכסיסי מלכים בא עליהם הקב"ה כגון בתחלה סגר אמת המים שלהם שהרי חזרו לדם וכו' ואח"כ הביא עליהם נפט כגון השחין (ר' ברכיה, פסיק' דר"כ, ויהי בחצי הלילה). מלך ב"ו כשמדינה מורדת עליו משלח עליה לגיונות ומקיפים אותה וכו' הזרו מוטב ואם לאו זורק בהם נפט וכו' כך הקב"ה בא על מצרים כטקסין של מלכים בתחלה סוכר אמת המים שלהם שנאמר ויהפך לדם יאוריהם וכו' לא חזרו הביא עליהם נפט זה השחין (תנחומ' בא, עט).

*א. **נפט,** ממנו *נִפֵּט.

*__נָפַט__, פ"י,— נפט צמר גפן וכדו'. כמו נפץ, הבטוהו במקל: הדש והכותש והנופט[1]) מלאכה אחת הן (תוספת' שבת ט [י] יז).
—פִּעֵל, נִפֵּט,— כמו קל: הדש והמנפץ והמנפט[2]) כולן מלאכה אחת הן (גמ' בבלי שבת עג:).

ב. __נִפֵּט__, פעל נגזר מן השם נֵפְט: סגפת פוט בשחין נפוט[1]) לחוץ עם שפוט (הוש' ליום ו לספרדי כהושעת ילידי אהב).

*__נְפִיחָה__, ש"נ,— שה"פ מן נפח: הבעיר וכיבה בנפיחה אחת (ירוש' שבת ב ב). זה (כלי זכוכית) נשבר ויש לו תקנה וכו' על ידי שהוא עשוי בנפיחה וכו' ומה אם זה שהוא עשוי בנפיחתו של בשר ודם יש לו תקנה בנפיחתו של הקב"ה על אחת כמה וכמה (ר' יוסי, מד"ר ברא' יד). מלמד שהעמידו גולם מן הארץ ועד הרקיע וזורק בו את הנשמה לפי שבעולם הזה בנפיחה אבל לעתיד לבא בנתינה (שם). — ומצוי בסהמ"א: והמשל בו כמו שיפעל הנפה בנוד הנפיחה או האדם בפיו בבשול הקדרה (תרגו' פי' יצירה לדונש בן תמים א). כגון שבאותה נפיחה שמכבה זו הלכה השלהבת והדליקה הברתה וכו' בשתי נשימות שכיבה זו קודם בנפיחה אחת והדליק האחרת בנפיחה שנייה (רגמ"ה כריתו' כ.). והנפיחה הבל הפה (רד"ק, שרש נפח).—ואמר המליץ: ושם ריאה בקצהו אחוזה, בהדרי הצלעות היא גנוזה, ונופח עלי לבו קבועה, ולא תהיה נפיחתה גרועה, לבלתי יהיה הלב בחמו, מבאר את שאר הגוף ולהמו (ר' זכריה, בתי הנפש 40). —ובמשמ' נפיחת הבשר, כמו מֻרְסָה: הנפיחה (בעין) היא מורסה קרה עם הכוך (קאנון ג ג ג יז).

*__נְפִידָה__, ש"נ,— שה"פ מן נָפָה, הרקדה בנפה: ורוב הרבנים מנקין את החיטין בידיהם ומוליכין אותן אל הריחיים הן בעצמם ועומדין על הרקידה ועל הנפייה ועל לישתה ועל אפייתה (שבלי הלקט, פסח ר"א, בשם תשו' הגאו').

__נְפִיל__[2]), ש"ז, מ"ר נְפִלִים, נְפִילִים, — איש גְבַה קומה מאד, ענק, giant ; géant ; Riese : הַנְּפִלִים היו בארץ

---

1) כך בתוספת' כ"י א"פ, וכך בהוצ' הדפו', והגר"א הגיה מנפט לפי גרסת גמ' שבת (דף עג:), ועי' הערה הבאה. — 2) כך גרסת ספרי הדפו' וכ"י, וכך גם ר"ח והערוך ערך דש שהעתיק לשון ר"ח, וכך גרס גם רש"י, ועפ"י העדויות האלה הגרסה מנפט, בטית בסוף, מקוימת. אך בערך פץ א הביא הערוך גרסה והמנפס, בסמך בסוף, ואמר: פירש גאון וכו', כלשונו של ר"ח. אך כבר הזכרנו כי בערך דש הביא הערוך בעצמו הגרסה מנפט בטית, וכן היא באמת בר"ח שנדפס בש"ס ווילנה, וצריך איפוא להחליט כי בערך דש נשתבשה הגרסה בהערוך כמו"כ שבשו המעתיקים את גרסת הר"ח כאן לפי גרסת הדפו'. אך נגד זה יש פרכה והיא שבערך נפס לא הביא הערוך המאמר הזה. ואולם גם בערך נפט בערוך לא הובא מאמר זה, והדבר מוטל בספק מה היתה באמת הגרסה כאן בספר שהיה בידי בעל הערוך. לוי וקוה' ויסטר' החליטו כי העקר הוא בסמך, אך אין זה מוכרע, וגרסת הספרים בטית, שהיא גם גרסת רש"י, ושהוא פרש יפה וז"ל: מנפט צמר גפן בקשת כדרך האומנים,— יש לה על מה לסמך, כי בערב' משמש במשמ' זו ממש השרש נדף, שהמלונים הערבים מפרשים בזה"ל: נדף אלקטנ צ'רבה באלמנדף,— ובעבר': נדף את צמר הגפן, הבטהו בהמנדף, והוא הפטיש של עץ שהאומן מכה בו על יתר-הקשת. ועי' עוד ערך נפס. וע' גם קרויס ארכי', I, 446, 540.

1) [עשה הפיטן פעל מהשם נֵפְט עפ"י המאמר בפסיק' דר"כ, המובא בערך נֶפֶט, עי' זה הערך.]

2) ברט (WU, 29) גזר מלה זו מן נבל בערב'

ביִמים ההם וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם המה הגברים אשר מעולם אנשי השם (ברא׳ ו ד). ושם ראינו את הַנְּפִילִים בני ענק מן הַנְּפִלִים ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם (במד׳ יג לג).—ובתו״מ: עלה רש אל תירא ואל תחת לא מן הנפילים ולא מן עם רב (מד״ר במד׳ כג.)—.ואמר המליץ: ולי אדון אשר אמר בטח בי ואפיל בנעימים לך הבלים, אני אשבר לך שני כפירים אני אפיל לפניך נפילים (ר״ש הנגיד, הלי׳ תעט). אשר עלה במחשבתו להפיל נפיליהם באפו כנפלים, והשועים כתולעים השבם בקצפו והילים כנמלים (הוא, שם). זך כעדת זכים וגאה בן גאים ושפל בין שפליה, מזה ובן מזים ומעמידי ארץ ומפילי נפיליה (הוא, הנה יחידתי). בחר את בעלי שכל לחברה ומועצה וקוצה בכסילים, במשכיל תעקור סלע ותבוא כמו צרה ותשך אף נפילים (הוא בן, משלי ב קד). נפלו נפיליהם הרוגים מידי ילד אחי ענר ולא רוצחו, יכם (היין) ולא יחלו ויהלמם ידעו ועת קום בעדו יצוהו (רמב״ע, דיואן סז, כ״י בודלי). ויש בעלמים מסכל חכמים וצעיר לימים סבאר פלאים ובקרב מליצים ללחם חלוצים להפיל נפילים ולהלוש רפאים (הוא, שם, דף 130). דור הנפילים מאסו בך וגם אמרו לך סור ממנו הראת אותם את רוב כעסך ובמה שיתרפוך בם דנתם (סדר יוה״כ, קטע כ״י גני׳, Elbog .116). להם יש שם עולם אהרית ושֵׂבר, ואנחנו בחשך נתכס ושמנו, לו גם כנפילים נפליאה מעשינו, היסופר מהם באבדון וקבר (יל״ג, רופאים ורפאים).—ובמליצה פשוטה, במשמ׳ ענק, גבור חיל: כי נלהם דוד במחנה הנפילים והיה דוד המלך מכה בנפילים ויבוא אחד וישב מאחורי דוד להכותו וכו׳ ויסוב אז דוד את פניו ויך את הנפיל ההוא וימת (יוסיפ׳ סו). — והשתמשו קצתם בו במשמ׳ ההפך בענין אנשים שירדו מגדולתם: הנפילים היו בארץ שהם בניהם אשר הולידו שהם נופלים ממדרגת אבותיהם ולא בלבד בזמן ההוא אבל בכל זמן שיבואו בני האדם הנכבדים אל בנות האדם הפחותים בלי ספק יולדו להם רוצה לומר הנפילים שוכר ובזה האופן יתבזו המשפחות ויפלו ממדרגותיהם (ר״י אברבנאל, ברא׳ ו ד). — בן הנפילים, מין ממיני הצב: צב זה הצב למינהו לרבות מינים של צב הברבר[1]) ובן הנפילים וסלמנדרא (ספרא שמיני פרשׁ׳ ה). וזוע את הימים והראהו את בן הנפילים וכו׳ וזוע את הישוב והראהו את הצב (מד״ר שמות טו).—ורוח בן הנפילים, שֵׁד: רוח בן הנפילים[2]) באה עליו (בכורי מד).

*נְפִילָה, ש״נ, — שה״פ מן נָפַל: נותן לעניים בכדי נפילה (רשב״ג, פאה ה א). אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור (ב״ק ה ז). המקבל שדה מחברו ולא עשתה וכו׳ אם יש בה כדי נפילה[3]) (ר׳ יהודה, ב״מ ט ה). כל יבמה שאין אני קורא בה בשעת נפילה יבמה יבא עליה הרי היא כאשת אח שיש לה בנים (רב, יבמ׳ ל.). סימנין קשין הן אצל נפילה (רב אסי, חול׳ כח:).—ונפילה לפני האויב במלחמה: וכל המבקש לחזור (מן המלחמה) ה... בידן לקפח את שוקיו שתחלת ניסה נפילה[4]) (ספרי דברי קצח). — ובמשמ׳ ירידה רוחנית, שפלות: יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתסמכינו מנפילתינו ותזקפנו מכפיפתינו (ר׳ אחא, ירוש׳ ברכ׳ א ח).—ואמר הפיטן: כמספרי מעלה כמעם בטהרה בטבילה, כנוצצי מעלה בנעימה בנמיכות בנפילה (כ״י אבן אביתור, תחנן ישראל). קומם עדתך מנפילתה המטויה בכהך הגדול ובזרועך הנטויה (ר׳ יצחק בר מאיר סליח׳ לשני קדמאה, ישראל עמך).—*נפילת אפים, בתפלה: כשהוא עושה נפילת פנים אחר תפלה יש מי שהוא עושה קידה ויש מי שהוא עושה השתחויה (רמב״ם. תפל׳ ה׳ י״ד). מנהג פשוט בכל ישראל שאין נפילת אפים בשבתות ובמועדים (שם טו).—ובמשמ׳ מִקְרֶה, התהוות דבר שלא היה קודם: ויודיענו שרש הדבר ויסוד כל המעשה איך היתה נפילת ישראל במקום ההוא (של ארץ הכוזרים) וכו׳ (תנחם ב״ס, אגרי ר׳ חסדאי להכוזרי). שהשם יתברך פועל אלו הדברים מפני שהוא יודע נפילתם טרם בואם (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ג ד). —ובחליי הגוף: העלול הוא נפילה יקרה לכהות בהרות וכו׳ (פרקי משה ז). — *נפילת אות מהמלה: ואנחנו זוכרים בשער הסמוך לזה מעט מנפילת אותיות התוספות בשמות ופעלים (ר״י א״ת, הרקמה ה).

במשמ׳ חזק וכח גבורה. אך זה דחוק. ובארמ׳ ניפלא, נפילא הוא הכוכב כסיל. באשור׳ נַפַּאל מקביל ל-גבאר׳

גבורים, עי׳ OLZ. 1910, 196 f.—[1]) בגמ׳ חול׳ (דף קכז.) הערוד.—[2]) כך בערוך וברש״י שם, ובנוסח׳ הגמ׳ בן נפלים, ובכ״י מינכ׳ רוח נפלים—[3]) כך בנוסח׳ הדפו׳ ובכ״י ניפלה, וכך במדב״ם. ובקצת כ״י מפלה.—[4]) כך הנסחה כאן וכך גם במשנה סוט׳ ח ו. ועדיפה נסחת הירוש׳: שתחלת נפילה ניסה.

א. *נְפִיצָה, ש"נ, — ש"הפ מן נָפַץ, במשמ' שבר: היא שבירה היא נפיצה (ר' ישמעאל, ירוש' ערל' א ג).

ב. *נְפִיצָה, ש"נ, — שה"פ מן *נָפַץ, שפך, עָרָה: ותער לשון נפיצה והרבה יש בלשון משנה המערה מכלי אל כלי וכו' (רש"י, ברא' כד כ). המודד לעכו"ם לתוך כלי שבידו ינפץ נפיצה או יזרוק זריקה כדי שלא יהיה נצוק הבור (רמב"ם, מאכ' אסור' יג יג).

*נְפִישָׁה, ש"נ, — שה"פ מן נָפַשׁ: כך ראינו ששמירת עבדים לשבת דבר שאין בידינו ואין לנו אלא לתת להם נפישה לבילתי רדותם במלאכה (רה"ג, תשו' הגא', הרכבי, סי' יא).—ואמר המשורר: יגעים בימיו מצאה נפשם נפישה (רשב"ג, הלפור או דרור). קראתיך חושה, להושיעי בנפישה, במלאכת מורשה (סדור תימני ליוה"כ, אשא עיניס). ינוק שד האשישה ותמצא בו נפישה, ובשבר הדרישה תהי יום הפרישה (רס"ע אבן דנאן, מלאכ' השיר 12).

א. נֹפֶךְ, ש"ז,—אֶבֶן יְקָרָה, ein Edelstein; pierre précieuse; precious stone: והטור השני נֹפֶךְ ספיר ויהלם (שמות כח יח). ארם סחרתך מרב מעשיך בְּנֹפֶךְ ארגמן ורקמה ובוץ וראמת וכדכד נתנו בעזבוניך (יחזק' כז טז). בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסכתך אדם פטדה ויהלם תרשיש שהם וישפה ספיר נֹפֶךְ וברקת וזהב (שם כח יג).—ובסהמ"א: שאם תתאוה להיות כליך מכסף והלא היותם מזהב יותר נאה ואחרים עשאום מספיר ואפשר שיעשו ג"כ מנופך או מאודם (ר"ש א"ת, מו"נ ג יג). — ומ"ר: אדמו עצם מפנינים ספירים ונפכים, כמו טיט חוצות נדשים ונשלכים (ר' קלונימ' בר"י, קינה, מי יתן ראשי מים). והוכן ראש לאבלנו ברוטינגן הפינה ונהרגו יפיפי עם כמו נפכים (קינה, אבכה לקשה יום, QGJD,III, 341). — ובמליצה: פניו כלחיו ופוך טוריו כלב הומדיו מליו צרופים כפז זכים כאהבתי, נפך רשמיו ומנפת טעמיו ורוחות מר דרור נופפו טוריו לנשמתי (ר"י אבן גיאת, מבין עפאים).

ב. *נֹפֶךְ, נוֹפֶךְ, תוספת של דבר מועט, כמו פרוטה וכדומ': באמת אמרו (אם אמר איש לאשה הרי את מקודשת לי) בין בשכר שעשיתי ובין בשכר שאעשה עמך אינה מקודשת ואם הוסיף לה נופך[1] משלו מקודשת (ר' יהודה הנשיא, קידוש' מח:). כגון שהוסיף לה נוֹפֶךְ משלו (שם). — ובסהמ"א, במליצה: הוסיף נפך משלו, במשמ' הוסיף על הקודם דבר מה: ואני מוסיף נופך משלי שעתה בזמננו זה ההוצאה מרובה וכל הדרכים בחזקת סכנה (שו"ת הרדב"ז ג תקעח). ואחר אלו הפרושים עם מה שאנו מוסיפים נופך משלנו בהרחבת ביאור (רשב"ל דוראן, הקד' מגן אבות).

נפל[1], ממנו נָפַל, נֵפֶל, מַפָּל, מַפָּלָה, מַפֶּלֶת, נוֹפֵל, *מַפֶּלֶת, *נְפִילָה, *נִפּוּל, *הַפָּלָה, ואולי נָפִיל.

נָפַל, פ"ע, נָפַל, נָפְלָה, נָפָלָה, נָפַלְתִּי, נָפַלְתָּ, נָפְלוּ, נָפָלוּ, נְפַלְתֶּם, נֹפֵל, נֹפְלִים, נֹפֶלֶת, נָפוֹל, בִּנְפֹל, לִנְפֹּל, נָפְלוֹ, נִפְלוֹ, נִפְלָם, נִפְלוּ, אֶפֹּל, אֶפְּלָה, אֶפֹּלָה, תִּפֹּל, תִּפּוֹל, יִפֹּל, יִפּוֹל, יִפָּל-, וַיִּפֹּל, וַיִּפָּל-, תִּפֹּל, תִּפּוֹל, תִּפָּל-, נִפְּלָה, תִּפְּלוּ, יִפְּלוּ, יִפֹּלוּ, תִּפֹּלְנָה, — א) נָפַל האדם, נָפְלָה האבן וכדומ', הֶעתק פתאם בכח הכבד שלו מגבוה לְמַטָּה, להארץ, fallen; tomber; to fall: ועמק השדים בארת בארת חמר וינסו מלך סדם ועמרה וַיִּפְּלוּ שמה (ברא' יד י). יהי דן נחש עלי דרך שפיפן עלי ארח הנשך עקבי סוס וַיִּפֹּל רכבו אחור (שם מט יז). וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר ולא יכסנו וְנָפַל שמה שור או חמור (שמות כא לג). לא תראה את חמור אחיך או שורו נֹפְלִים בדרך והתעלמת מהם הקם תקים עמו (דבר' כב ד). כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך וכו' כי יִפֹּל הַנֹּפֵל ממנו (שם ח). בין רגליה כרע נָפַל שכב בין רגליה כרע נָפָל באשר כרע שם נָפַל שדוד (שפט' ה כז). ויבא עד האהל ויכהו וַיִּפֹּל ויהפכהו למעלה וְנָפַל האהל (שם ז יג; גם יג כ; יט כו). ויהי כהזכירו את ארון האלהים וַיִּפֹּל מעל הכסא אחרנית (ש"א ד יח). ויכהו אבנר באחרי החנית וכו' וַיִּפָּל-שם וימת תחתו (ש"ב ב כג; גם ד ד; יז יב). וַתִּפֹּל אש יי' ותאכל את העלה (מ"א יח לח; גם כ ל). וַיִּפֹּל אחזיה בעד השבכה בעליתו אשר בשמרון (מ"ב א ב; גם ב יג; ו ה-ו). הֲתִפֹּל צפור על פח הארץ ומוקש אין לה (עמו' ג ה; גם יד; ט ט). ביום ההוא נאם יי' צבאות תמוש היתד התקועה במקום נאמן ונגדעה וְנָפְלָה ונכרת המשא אשר עליה (ישע' כב כה; גם כד יח). לכן יהיה לכם העון הזה כפרץ נֹפֵל נבעה בחומה נשגבה (שם ל יג; גם כה). וְנָפְלָה נבלת האדם כדמן על פני השדה וכעמיר מאחרי הקוצר (ירמ' ט כא; גם כה כז; מו יב; כ יה). אבני אלגביש

[1]) [כך יוצא מהשקלא וטריא שם, ובב"ק צט: ועי' רש"י ב"ק שם: דקסבר מלוה ופרוטה דעתה אפרוטה, ע"כ. וכן מביא הלכה זו הרמב"ם הלכות אישות, פ"ה, כ: אא"כ נתן לה פרוטה משלו, ע"כ. אבל הערוך פרש אבן יקרה כמו א.נפך. וכן נראה דעת התוספות קידוש' ט. ד"ה והלכתא.]

[1]) רק בעבר' ובארמ'.

תפלנה וזרות סערות תבקע (יחזק' יג יא; גם כז כז; לא כ). תאנים עם בכורים אם יניעו ונפלו על פי אוכל (נחו' ג יב). הילל ברוש כי נפל ארז (זכר' יא ב). בור כרה ויחפרהו ויפל בשחת יפעל (תהל' ז יו). עוד זה מדבר וזה בא ויאמר אש אלהים נפלה מן השמים ותבער בצאן ובנערים ותאכלם (איוב א יו). ואולם הר נופל יבול וצור יעתק ממקומו (שם יד יח). כתפי משכמה תפול ואזרעי מקנה תשבר (שם לא כב). טובים השנים מן האחד וכו' כי אם יפלו האחד יקים את חברו ואילו האחד שיפל ואין שני להקימו (קהל' ד ט-י). ואם יפול עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא (שם יא ג).— ונפל למשכב, נחלה: וכי יריבן אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרף ולא ימות ונפל למשכב אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה (שמות כא יח-יט).— ב) מטל, מונח, משכב: אשר מחזה שדי יחזה נפל וגלוי עינים (במד' כד ד). ויקחו את המפתח ויפתחו והנה אדניהם נפל ארצה מת (שפט' ג כה; גם ד כב; יט כז). וישכמו אשדודים ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה לפני ארון יי' (ש"א ה ג). ויתנבא גם הוא לפני שמואל ויפל ערם כל היום ההוא וכל הלילה (שם יט כד). ויהי ממחרת ויבאו פלשתים לפשט את החללים וימצאו את שאול ואת בניו נפלים בהר גלבע (דה"א י ח). ויפנו אל ההמון והנם פגרים נפלים ארצה (דה"ב כ כד). — ג) נפל, נפל על, במשמ' הטיל את עצמו: וירץ עשו לקראתו ויחבקהו ויפל על צוארו וישקהו ויבכו (ברא' לג ד). ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף והוא עודנו שם ויפלו לפניו ארצה (שם מד יד). ויפל יוסף על פני אביו ויבך עליו וישק לו (שם נ א). ותפל על רגליו ותאמר בי אני אדני העון (ש"א כה כד; גם כח כ; לא ה). ויהי בבאו אל דוד ויפל ארצה וישתחו (ש"ב א ב). ושמעי בן גרא נפל לפני המלך בעברו בירדן (שם יט יט). ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ותפל לפני רגליו (אסת' ח ג). וכל יהודה וישבי ירושלם נפלו לפני יי' להשתחות ליי' (דה"ב כ יח). — נפל על פניו, השתטח בפניו אל הארץ ברגש של כבוד, יראה וכדומ': ויפל אברם על פניו וידבר אתו אלהים (ברא' יז ג). וירא כל העם וירנו ויפלו על פניהם (ויקר' ט כד). וישמע משה ויפל על פניו (במד' יו ד). ויאמר יי' אל יהושע קם לך למה זה אתה נפל על פניך (יהוש' ז י). ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וישקו איש את רעהו (ש"א כ מא). ויבא מפיבשת בן יהונתן בן שאול אל דוד ויפל על פניו וישתחו (ש"ב ט ו). ויהי עבדיהו בדרך והנה אליהו לקראתו ויכרהו ויפל על פניו ויאמר האתה זה אדני אליהו (מ"א יח ז). ואראה ואפל על פני (יחזק' א כח). ואפלה על פני ואזעק (שם ט ח). ובבאו נבעתי ואפלה על פני (דני' ח יז). — ג) נפל, במשמ' מת מפני סבה מן הסבות: רד העד בעם פן יהרסו אל יי' לראות ונפל ממנו רב (שמות יט כא). — ובמשמ' נהרג: שימו איש חרבו על ירכו וכו' והרגו איש את אחיו וכו' ויפל מן העם ביום ההוא כשלשת אלפי איש (שמות לב כז-כח). במדבר הזה יפלו פגריכם (במד' יד כט; גם לב). ויהי כל הנפלים ביום ההוא מאיש ועד אשה שנים עשר אלף (יהוש' ח כה). ויפל בעת ההיא מאפרים ארבעים ושנים אלף (שפט' יב ו; גם כ מד). ויפלו לפני יונתן ונשא כליו ממותת אחריו (ש"א יד יג; גם לא א). אשר נס העם מן המלחמה וגם הרבה נפל מן העם וימתו (ש"ב א ד). הצבי ישראל על במותיך חלל איך נפלו גבורים וכו' איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה (שם יט-כז; גם ב יו; כא ט). לכן יפלו בחוריה ברחבתיה (ירמ' מט כו). — ונפל בחרב, לחרב, לפי חרב וכיוצא בזה, בזו המשמ': ורדפתם את איביכם ונפלו לפניכם לחרב (ויקר' כו ז; גם ח). ולמה יי' מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב (במד' יד ג; גם מג). ויפל כל מחנה סיסרא לפי חרב (שפט' ד יו). ויספדו וכו' על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם יי' ועל בית ישראל כי נפלו בחרב (ש"ב א יב). ובניך ובנתיך בחרב יפלו ואדמתך בחבל תחלק (עמו' ז יז). היו כקשת רמיה יפלו בחרב שריהם (הוש' ז יו). מתיך בחרב יפלו וגבורתך במלחמה (ישע' ג כה; גם יג יה; לא ח). כי מלט אמלטך ובחרב לא תפל והיתה לך נפשך לשלל (ירמ' לט יח). הרחוק בדבר ימות והקרוב בחרב יפול (יחזק' ו יב). כלם חללים נפלים בחרב (שם לב כג). בתולתי ובחורי נפלו בחרב (איכ' ב כא). והנה נפלו אבותינו בחרב (דה"ב כט ט). כהניו בחרב נפלו ואלמנתיו לא תבכינה (תהל' עח סד). — נפל ביד פלוני, בא פתאם ברשותו של פלוני שיוכל פלוני לעשות בו כרצונו: ועתה אמות בצמא ונפלתי ביד הערלים (שפט' יה יח). ונפל ביד פלוני, במשמ' נענש על ידי פלוני: ויבא גד אל דוד ויגד לו (דברי אלהים) ויאמר לו התבוא לך (בשביל העון של מספר העם) שבע שנים רעב בארצך ואם שלשה חדשים נסך לפני צריך וכו' ויאמר דוד

אל גד צר לי מאד נפלה נא ביד יי' כי רבים רחמו וביד אדם אל אפלה (ש"ב כד יג-יד). — נפל תחת רגלי פלוני, נכנע לפניו: אמחצם ולא יכלו קום יפלו תחת רגלי (תהל' יח לט). — ד) בהשאלה, ירד מגדולתו, נכנע לפני אויב, נהרג, וכיוצא בזה: נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל נטשה על אדמתה אין מקימה (עמו' ה ב; גם ח יד). וכשלו בם רבים ונפלו ונשברו ונוקשו ונלכדו (ישע' ח יח). איך נפלת משמים הילל בן שחר נגדעת לארץ חולש על גוים (שם יד יב). והנה זה בא רכב איש צמד פרשים ויען ויאמר נפלה נפלה בבל וכל פסילי אלהיה שבר לארץ (שם כא ט; גם כד כ; לא ג). אל תשמחי איבתי לי כי נפלתי קמתי (מיכ' ז ח) הובישו כי תועבה עשו וכו' לכן יפלו בנפלים בעת פקדתים יכשלו אמר יי' (ירמ' ו יה; גם כג יב; מו ו). מקול נפלם רעשה הארץ (שם מט כא; גם כ לא-לב; נא ח). אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם יי' אלהינו נזכיר המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד (תהל' כ ח-ט; גם לו יג; לז כג-כד). דחה דחיתני לנפל ויי' עזרני (שם קיח יג). סומך יי' לכל הנפלים וזוקף לכל הכפופים (שם קמה יד). בוטח בעשרו הוא יפול וכעלה צדיקים יפרחו (משלי יא כח; גם כד יו-יז). —ה) נפל אל האויב, נמלט מארצו אל האויב הנלחם בארצו, abfallen; déserter; to desert: ויאמר אכיש אל שרי פלשתים הלוא זה דוד עבד שאול מלך ישראל אשר היה אתי זה ימים או זה שנים ולא מצאתי בו מאומה מיום נפלו (אלי) עד היום הזה (ש"א כט ג). אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם ואם ישבנו פה ומתנו ועתה לכו ונפלה אל מחנה ארם אם יחינו נחיה ואם ימיתנו ומתנו (מ"ב ז ד). ואת יתר העם הנשארים בעיר ואת הנפלים אשר נפלו על המלך בבל ואת יתר ההמון הגלה נבוזראדן רב טבחים (שם כה יא). ויתפש את ירמיהו הנביא לאמר אל הכשדים אתה נפל ויאמר ירמיהו שקר אינני נפל על הכשדים (ירמ' לז יג-יד; גם לט יט). וממנשה נפלו על דויד בבאו עם פלשתים על שאול למלחמה ולא עזרם כי בעצה שלחהו סרני פלשתים לאמר בראשינו יפול אל אדניו שאול (דה"א יב כ).— ובכלל נמלט אל ונתחבר עם: בלכתו אל ציקלג נפלו עליו ממנשה עדנה ויוזבד וידיעאל וכו' ראשי האלפים אשר למנשה (שם כא). ויקבץ את כל יהודה ובנימן והגרים עמהם מאפרים ומנשה ומשמעון כי נפלו עליו מישראל לרב בראתם כי יי' אלהיו עמו (דה"ב יה ט). —ו) ובהשאלה מדבר מפשט, נפלה עליו תרדמה, באה עליו פתאם, אחזתהו, תקפתהו: ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם (בראש' יה יב). וילכו להם ואין ראה ואין יודע ואין מקיץ כי כלם ישנים כי תרדמת יי' נפלה עליהם (ש"א כו יב). ואלי דבר יגנב ותקח אזני שמץ מנהו בשעפים מחזיונות לילה בנפל תרדמה על אנשים (איוב ד יב-יג).—ואימה, פחד, וכיוצא בזה: והנה אימה חשכה גדלה נפלת עליו (בראש' יה יב). תפל עליהם אימתה ופחד (שמות יה יו). ותאמר אל האנשים ידעתי כי נתן יי' לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמגו כל ישבי הארץ מפניכם (יהוש' ב ט). ויפל פחד יי' על העם (ש"א יא ז). לבי יחיל בקרבי ואימות מות נפלו עלי (תהל' נה ה). שמח מצרים בצאתם כי נפל פחדם עליהם (שם קה לח). הלא שאתו תבעת אתכם ופחדו יפל עליכם (איוב יג יא). ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי נפל פחד היהודים עליהם (אסת' ח יז). וכל שרי המדינות וכו' מנשאים את היהודים כי נפל פחד מרדכי עליהם (שם ט ג). והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדלה נפלה עליהם ויברחו בהחבא (דני' י ז).—והרוח, נחה עליו, התעורר בקרבו: ותפל עלי רוח יי' (יחזק' יא ה).—ויד ה': אני יושב בביתי וזקני יהודה יושבים לפני ותפל עלי שם יד אדני יי' (שם ח א).—וצרה, הוה וכדומ': ובא עליך רעה לא תדעי שחרה ותפל עליך הוה לא תוכלי כפרה (ישע' מז יא). כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאם (קהל' ט יב).—והרפה וכדומ': כי קנאת ביתך אכלתני וחרפות חורפיך נפלו עלי (תהל' סט י).—נפלה תחנתו לפני פלוני, באה אליו ונתקבלה: ועתה שמע נא אדני המלך תפל-נא תחנתי לפניך ואל תשבני בית יהונתן הספר ולא אמות שם (ירמ' לז כ). אולי תפל תחנתם לפני יי' וישבו איש מדרכו הרעה (שם לו ז).—נפלו הימים הראשנים וכדומ', לא באו בחשבון, כאלו לא היו: והזיר ליי' את ימי נזרו והביא כבש בן שנתו לאשם והימים הראשונים יפלו כי טמא נזרו (במד' ו יב). — נפל מפלוני, גרוע ממנו: גם לי לבב כמוכם לא נפל אנכי מכם ואת מי אין כמו אלה (איוב יב ג). —ונפל בעיני עצמו: ויהי כאשר שמעו כל אויבינו ויראו כל הגוים אשר סביבתינו ויפלו מאד בעיניהם וידעו כי מאת אלהינו נעשתה המלאכה הזאת (נחמ' ו יו).—נפל לבו על פלוני, התחיל מפחד ממנו: ויאמר דוד אל שאול אל יפל לב אדם עליו עבדך ילך ונלחם

עם הפלשתי הזה (ש"א יז לב).—נפלו פניו, כעס, התרגז: ויחר לקין מאד ויפלו פניו ויאמר יי' אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך (בראשי' ד ה-ו).—נפלה ירכו וכדו': והשביע הכהן את האשה בשבעת האלה ואמר הכהן לאשה יתן יי' אותך לאלה ולשבעה בתוך עמך בתת יי' את ירכך נפלת ואת בטנך צבה (במדי' ה כא; גם כז). נפל דמו ארצה, ירד ונבלע ולא נראה: ועתה אל יפל דמי ארצה מנגד פני יי' כי יצא מלך ישראל לבקש את פרעש אחד כאשר ירדף הקרא בהרים (ש"א כו כ).—ז) נפלה הארץ בנחלה לפלוני, באה ברשותו להיות נחלתו: זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה ארץ כנען לגבלתיה (במד' לד ב). ונפלה הארץ הזאת לכם בנחלה (יחזק' מז יד). ובימים ההם שבט הדני מבקש לו נחלה לשבת כי לא נפלה לו עד היום ההוא בתוך שבטי ישראל בנחלה (שפט' יח א).—נפל חבלו, נתן לו חלקו על פי הגורל: ויפלו חבלי מנשה עשרה לבד מארץ הגלעד והבשן אשר מעבר לירדן (יהוש' יז ה). חבלים נפלו לי בנעמים אף נחלת שפרה עלי (תהל' טז ו).—ונפל הגורל: לא נפל עליה גורל (יחזק' כד ו). ויפל הגורל מזרחה לשלמיהו (דהי"א כו יד). ויפל הגורל על יונה (יונ' א ז).—נפל במקום, התישב במקום ההוא: וישכנו מחוילה עד שור אשר על פני מצרים באכה אשורה על פני כל אחיו נפל (בראשי' כה יח). — נפל דבר, קרה: דבר שלח אדני ביעקב ונפל בישראל (ישע' ט ז). ותאמר שבי בתי עד אשר תדעין איך יפל דבר (רות ג יח). — ואמר בן סירא: מעט רעה כרעת אשה גורל חוטא יפול עליה (ב"ס גני' כה יט). מיועץ שמר נפשך וכו' כי גם הוא לנפשו יחשב למה זה אליו יפול (שם לז ה).—ובתו"מ: נטל מקצת פאה וזרקה על השאר אין לו בה כלום נפל לו עליה ופירש טליתו עליה מעבירין אותה הימנו (פאה ד ג). האבן שעל פי החבית מטה על צדה והיא נופלת וכו' מעות שעל הכר נוער את הכר והן נופלות (שבת כא ב). — נפל בית וכיוצא בזה, נהרס: הבית והעלייה של שנים שנפלו (תוספת' ב"מ יא א). אם נפל הכותל המקום והאבנים של שניהם (ב"ב א א). — נפלו לו פרות, נכסים, וכיוצא בזה בירושה: מי שהיו לו פירות שביעית שנפלו לו בירושה או שניתנו לו במתנה (שבי' ט ט). — ונפלו לו בלבד במשמ' זו: האשה שנפלו לה נכסים עד שלא תתארס (כתוב' ח א). נפלו לה עבדים ושפחות זקנים ימכרו וילקח בהן קרקע (שם ה). מת יהזרו נכסים למקומן נפלו לו נכסים ממקום אחר יירשו אחיו עמו (ב"ב ח ו). כל שיושבת כאן ונפלו לה נכסים במדינת הים (כתוב' עח:). האשה שהיא נושאת ונותנת בתוך הבית והיו אונות ושטרות יוצאין על שמה ואמרה שלי הן שנפלו לי מבית אבי אבא או מבית אבי אמא (ב"ב נב:). ישראל שהיו לו טבלים ממורחין בתוך ביתו שנפלו מבית אבי אמו כהן ואותו אבי אמו כהן נפלו לו מבית אבי אמו ישראל (רבה בר אבוה, בכור' יא.).— ונפלה לו ירושה: שמא תפול לה ירושה ממקום אחר ויחזור ויגבה הימנה (ר' יוסי, כתוב' ה ז). בני בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה ממקום אחר טול ואת פורע (ר' יונה, ירוש' שקל' ה ו). — יפלו דמיו לדבר, ינתנו לזה הדבר: וקולבונות אילו מה עושין להם נופלין לשקלים (ר' מאיר, תוספת' שקל' א ח). מי שלא שקל אשתקד ישקול לשנה הבאה ואילו ואילו נופלין לשירי לשכה (שם ב א). וכל כלי שמצאו בו צורך לבדק הבית מניחין אותו והשאר נמכרין ודמיהן נופלין ללשכת בדק הבית (משנה שם ה ו). הכסף ינתן לבניו והאשם ירעה עד שיסתאב וימכר ויפלו דמיו לנ **בת** (ב"ק ט יא). המודר הנאה מחבירו שוקל את שקלו ופורע את חובו ומחזיר לו את אבידתו מקום שנוטלין עליה שכר תפול הנאה להקדש (נדר' ד ב). המפריש מעות להטאתו ונאבדו והפריש מעות אחרים תחתיהן לא הספיק ליקח בהן הטאת עד שנמצאו המעות הראשונות יביא מאלו ומאלו הטאת והשאר יפלו לנדבה (תמור' ד ג). — נפל בו, בהילד, דמו, בא לו, התראה: פעם אחת הלכתי למדינת קפוטקיא באתה אשה לפני שמלה בנה ראשון ומת שני ומת שלישי הביאתו לפני ראיתיו שהיה ירוק הצצתי בו ולא היה בו דם ברית אמרתי לה בתי המתיני לו עד שיפול בו דמו המתינה לו ומלה אתו והיה (ר' נתן, חול' מז:).—נפל לאומנות, נתפס לזה: האחין השותפין שנפל אחד מהן לאומנות (ב"ב ט ד).—וצווי פל, פול: לא אמר אדם לחבירו הילך מאתים זוז ופול[1] תחתיי לאומנות אלא אומר לו פטריני מן האומנות (תוספת' דמאי ו ד).—נפלה האשה לפני יבם וכיוצא בזה, נתחיבה להנשא לו: ומעשה באשה אחת שנפלה לפני יבם שאין הגון לה ואמרו לו חלוץ לה

---

1) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"ם, ובספרי הדפו' עול.

וכו' (יבמ' קו.).—ונִפְּלָה פלונית לפני פלוני, היו סבות שגרמו שתנשא לו: פלונית נפלה לפלן (מדרש הגד' עז ו).—נָפַל הגורל: הלך (יהושע) והפיל גורלות ונפל הגורל על עכן אמר לו יהושע בגורל אתה בא עלי אתה ואלעזר הכהן שני גדולי הדור אתם אם אני מפיל עליכם גורל על אחד מכם הוא נופל (סנה' מג:). כְּסוּת נֹפֶלֶת לִשְׁאֵרוֹ, שהיא נאה לפי השְׁאֵר: הרי שיצא חייב לחבירו מנה בבית דין ועליו כסות במאתים לא יאמר לו מכור כסותך והתכסה במנה ותן לי מנה לכך נאמר כי היא כסותה אי אתה רשאי למנוע ממנו כסות שהיא נופלת לשארו (ר' כהן, מכי' משפט' יע). שארה [כסותה] כסות שהיא נופל לשארה אם היתה ילדה לא יתן לה של זקנה זקנה לא יתן לה של ילדה (ר' יונתן, שם ג).—נָפְלָה דְלֵקָה, וכיוצא בזה, קָרָה הַדָּבָר: מעשה שנפלה דליקה בחצירו של יוסף בן סימאי משיחין (תוספת' שבת יג [יד] ט). נפלה דליקה בלילי שבת מצילין מזון שלש סעודות (משנה שם עז ב). מעשה שנפלה דליקה בתנורי כפר סגנה (כלים ה ד).—נָפְלָה קְטָטָה וכיוצא בזה: לא היו ימים מועטים עד שנפלה קטטה בין אשתו של אותו חסיד ובין אמה של אותה ריבה (ברכ' יח:). מיד נפל מחלוקת בישראל ועמדו שבט יהודה במריבה והרגו מישראל כתות כתות (מד"ר במדי' כג).—נָפְלָה הַבְּרָה, התחילו פתאם לדבר על ענין מהענינים: מיד נפלה הברה בעיר באת בתו של אותו האיש (ירוש' דמאי א ג). ועי' עוד הַבְּרָה.—נָפַל דִּבּוּר לתוך פיו, וכדומ', עלה פתאם על דעתו דבור זה: השכים ונפל פסוק לתוך פיו הרי זה נבואה קטנה (ר' יוחנן, ברכ' נז:).—נָפְלָה הַתְּקוּפָה ביום פלוני, חָלָה: אין תקופת ניסן נופלת אלא בארבעה רבעי היום וכו' ואין תקופת טבת נופלת אלא או בארבע ומחצה או בעשר ומחצה בין ביום ובין בלילה (שמואל, ערובי' נו.). אם אתה עומד בסוף המחזור ואתה מבקש לדעת תקופת ניסן אשר בראש המחזור הוי יודע כי התקופה היא נופלת לפני מולד ניסן בט' שעות תרמ"ב חלקים ואתה גורע השעות והחלקים האלו ממולד ניסן ותמצא התקופה נופלת אחר כ"ט יום ג' שעות קנ"א חלקים ממולד אדר (ראב"ח הנשיא העבור ג ד). שלא יפול פסח אלא אחר תקופת ניסן (ר"י א"ה, כוזרי ד כט).—לָשׁוֹן נֹפֵל עַל לָשׁוֹן, מלה אחת דומה לאחרת, כמו איש ואשה, נָחָשׁ ונְחֹשֶׁת, וכיוצא בזה: כשם שניתנה תורה בלשון הקודש כך נברא העולם בלשון הקודש שמעת מימיך אומר גיני גיניא איתא איתתא אנתרופי אנתרופייא גברא גברתא אלא איש ואשה למה שהלשון הזה נופל על הלשון הזה (ר' סימון, מד"ר בראשי' יח). אמר (משה) אם אני עושה אותו (את הנחש) של זהב אין הלשון הזה נופל על לשון זה של כסף אין הלשון הזה נופל על לשון זה אלא הרי אני עושה אותו של נחשת לשון נופל על הלשון וכו' מיכן שניתנה תורה בלשון הקודש (ר' אבין, שם לא). — ומצוי בסהמ"א במשמ' העקרית, ונָפַל על האויב: ופסיליאוס נגיד בירושלם נפל עליו באלף איש (יוסיפון, רכה).— ובמשמ' התחבר לפלוני: וכל עם יהודה ההלו להיות ביראה ופחד בי יתר יושבי הערים נופלים עליו לעזרתו (שם רכג).—ונִפְּלָה לוֹ יבמה: שנפלה לו יבמה ועמד וקידש את אחותה (והזהיר, אחרי). — נִפְּלָה אשה לְיִבּוּם: מת אחד מן האחין ונפלה אשתו לייבום ואח"כ מת שני ונפלה אשתו לייבום (רמב"ם, יבום וחליצה ז ג).—ומָשָׁל: נפל שור רבו שוחטיו (מדר' פנים אחרים על אסת' נוסחה ב, ויאמר חרבונא).—נָפַל במקום פלוני, בא שמה במקרה: ראובן כהן נפל אצלינו היום שנים רבות ונתארח במקומינו (תשו' גאו' מו"מ קעא, ב"ח ה 127). ששמעתי כי נפלו במקום אדוני המלך שני אנשים מאנשי ארצנו (מנחם ב"ס, אגר' ר' חסדאי להכוזרי). ובימי אבותינו נפל אצלינו איש ישראל נבון דבר היה מתיחס בשבט דן (שם).—ובלשון המחקר, במשמ' התהוה, קרה: כי כל דבר מאלו הדברים אי אפשר לו מבלתי סבה ועלה ואינו ענין נפל כאשר הזדמן (ר"ס א"ת, מו"כ ב יע). שאתה כבר ידעת שגידי איש הכלב והחמור ועצביהם לא נפלו כאשר הזדמן (שם). שהרעות הנופלות לא ימלטו משתהיה התחלתם במקבל בעצמו או מחוץ (רלב"ג, הקד' לפי' משלי). ויש גם כן מי שיכחיש התכלית בכל הפעולות כאפיקורוס וסיעתו החושבים שהעולם נפל במקרה (ר"י אלבו, העקר' א ט). והכלל אמרנו שאם יעשה מעשה שיש בו חפץ יקרא בשם מלאכה בין שנפל בכונה בין שנפל שלא בכונה אך לא יתחייב אלא אם נפל ממש בכונה (ר"א הקראי ג"ע, ענין שבת א). כי לא נפל הענין כן דרך מקרה רק לרצון מכוון מאתו יתברך (שו"ת רשב"א, א ט). וזה יאות לדת אמת מכוונת וכו' ושלא נפלו מצותיה ועניניה בדרך מקרה (הנ"ל, מאמר על ישמעאל יע).—מחלה נופלת: והשקוי הנופל בסבת

קשי המזול יותר בטוח מאותו שיפול בסבת קשי הכבד (קאנון ג יד ד ג).— וְנָפַל סָפֵק, נָפְלָה קִנְאָה, מַחֲלֹקֶת, מְבוּכָה, וכיוצא בזה: ושיחקרו על הדבר ויבחנוהו בחינה אחר בחינה עד שלא יפול בלב אדם ספק כי יש בו צד דמיון או צד כשפים (ר״י א״ת כוזרי א ק). ועליה נפלה הקנאה והחמדה בין הבל וקין (שם ב יד). המפורסמות והם המצות הגלויות וכו׳ שנתפשטו ברוב האומות ונפלה הסכמת העולם עליהם (הוא, רוח חן ו). לדחות המבוכה הגדולה הנופלת בלבות על ארך הגלות (ר״י בר אבטולי, מלמ׳ התלמיד׳, תולדות). ואתחיל בעיון השכל האפשרי לדעת אם הוא נפש או חלק מנפש כי בזה נפלה חלוקה גדולה בין המחברים (ר׳ הלל מוירונא, תגמ׳ הנפש א ז). וביצירת אדם לא מאדם נפלה מחלוקת בין החכמים (שעה״ש לאבי הרלב״ג ד א). וזכרנו הספקות הנופלות בו מצד העיון (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ו יז). ובזה נפלה הטעות בין חכמי התכונה (ר״א הקראי, ג״ע, ענין קדוה״ח ג). הבדלים רבים יש בין פסח מצרים לפסח דורות אכן בקצתם נפלה הספקה אם ישוה פסח דורות לפסח מצרים אם לאו (שם, ענין פסח ח). כי אפי׳ בענין המציאות לא השיגו ולא באו עד תכליתו וזה כי נפלה מחלוקת גדולה בין הפילוסופים (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 19). אפס כי נפלה מחלוקת במהות זה השכל הפועל אם הוא נבדל כדעת ן׳ סינא או אם הוא מעצם שכלו של אדם (ר״י מוסקטו, נפוצ׳ יהודה יג). ישאלוני משפטי צדק על אדות דין דברים שנפלו בין החכם הנעלה וכו׳ עם הכבודה והצנועה וכו׳ (שו״ת תורת חסד עו). — וקצת במשמ׳ אֶפְשָׁר, שַׁיָּךְ, וכיוצא בזה: וההפרש השלישי אשר הוא שכל בלתי הרגשי לא תבקש לו עלה וסבה ולא תפול בו מחשבה, (מכתם גילוי הגולה, מכת׳ לקהל׳ קהיר, לקו״ק כספא׳ 50). והענין הנרצה באלהים לא יכחיש אותו מי שיש לו דעת אך תפול ההכחשה בה׳ מפני שהנבואה מופלאה נכריה ביחידים כל שכן בהמון (ר״י א״ת, כוזרי ד טו). הטענה התשיעית אשר טען הפלוסוף וכו׳ שאי אפשר שיהיו כל הדברים נופלים תחת ההויה (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ו א כח). וכן שמנו שורש אחד שהוא יתברך מסולק מן החסרונות לבאר שמחויב המציאות לא יפול עליו השינה והשכחה והליאות ודומיהן (ר״י אלבו, העקר׳ א טו). שאין לומר שלא יפול תחת היכולת לברוא יש מאין אלא יש מיש (שם א כג). אבל השכל הפועל שהוא שר העולם יתואר בנערות וזקנה כי להיותו נברא יפול תחת הזמן ויפול עליו נערות וזקנה מצד הזמן (שם ב יט). כי בכל פעל יפול בו הנעימות מב׳ פנים (שם, הקד׳). כי הפועל יורה על ענין יפול בזמן כאמרנו עשה ויעשה (רש״ט פלקירא, ראש׳ חכמ׳ ב ג). כי דרך החקירה היא דרך יגיעיית ויפול בה הלאות (ר״א ביבאגו, דרך אמונה מט.). אע״פ שאין היסח הדעת נופל בענין זה (הריטב״א ר״ה כג:). אבל הזהב והכסף ושאר החפצים הם כלים שההפסד נופל בהם מהרבה טעמים (ר״ז הלוי, פי׳ משלי ג יד). ואנחנו נודה על דבריו בזה כי חלוקתו אמתית והכרחית ולא תפול תשובה עליה כי האמת מעצמו נכר (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 114). כי אף אם תפול האהבה מהאדם אל השם ית׳ בסבת התועלת המקובל ממנו וכו׳ (רפאל מנורלי, מרפא לנפש כב.). — נָפַל תחת החושים, שהחושים משיגים אותו: עניני הנשמה אינם ענין מחשבה לבד אלא כח א׳ מעשית אמנם שהוא דק שאינו נופל תחת החושים (רמח״ל, חוקר ומקובל 10). — ובהנדסה, קַו נופל, וכיוצא בזה: כל קו ישר הנופל על קו ישר א׳ יעשו על ידי פגישתן או ב׳ זויות ניצבות משני צידי קו הנופל או צדה ומרווחת שהן כדי שתי זויות נצבות (ר׳ יצחק הישראלי, יסוד עולם א ב), ובחכמת הלשון, הַמִּלָּה נֹפֶלֶת על דבר פלוני, היא משמשת בענין פלוני, ישתמשו בה לקרא בה דבר פלוני: וזו המלה לא תפול על דבר הנודע בלשון עברי (תשו׳ דונש על רסע״ג, סי׳ 47). ובלשון הערב נופלת החתימה על הענין הזה (ר״י א״ת הפרש׳ לריב״ג שרש).—והלשון נֹפֵל: וכל דבר קשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש (רש״י, במד׳ כא ד). וכל שאי אפשר לעשות על ידי זולתו נופל בו לשון גאות (הוא, שמות טו א). כל לשון הלואה כשנופל על המלוה נופל בלשון מפעיל (הוא, דבר׳ טו ו). לשון בקיקה נופל על גפן (הוא, נחום ב ג). ואין נופל כאן לומר לא רוככו בשמן (הוא, ישע׳ א ו). ודע שלשון עצם נופל על דבר גשמי כמו שאמרנו ועל דבר שאינו גשמי כמו השכלים הנפרדים (ר״י א״ת, רוח חן י). מלת רצון כולל דברים רבים ונופל על דברים רבים (ר״ש א״ת יקוו המים 119). שם חכמה נופל בלשון עברי על ד׳ דברים הוא נופל על חשגת האמתות אשר תכלית כוונתם השגתו ית׳ שמו וכו׳ ונופל על ידיעת המלאכות אי זו מלאכה שתהיה וכו׳ ונופל על קנות מעלות המדות וכו׳ ונופל על הערמה והתחבולה (הוא,

מו"כ ג כד). תמונה שם מוסכם לצורת הדבר המתואר פסל וכל תמונה ו נ ו פ ל על תכונת אי זה דבר שיהיה אע"פ שאינו חמרי (ר"א הקרחי, עץ חיים כג). השמיעה נ ו פ ל ת על שני פנים ממה שענינה הכנה והשתכלות בדבר וכו' (ר"ז הלוי, פי' משלי א ה). כי לא י פ ו ל לשון אמת על הנחת המשפטים וכו' אבל על הגמולים נופל לשון אמת (ר"י אלבו, העקרי' א ח). וזה הלשון לא י פ ו ל על הנולדים מזכר ונקבה שיבראון אחר ששבו אל עפרם אלא על הנולדים מן העפוש (שם ב א). — טעם הלשון נופל וכו': ואם לא תפרשהו כך אין טעם הלשון נ ו פ ל על השם (רש"י, בראש' ה כט). — ולשון נפל על לשון: נחש נחשת וכו' לשון נ ו פ ל על לשון (רש"י, במד' כא ט). לא שיהיה לשון זה נ ו פ ל על זה (רד"ק, מכלול, שדה"פ ס:). מעדה בגד וכו' לשון נ ו פ ל על הלשון (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי כה כ). ועי' עוד לשון.—נפל על דבר, הרגיש בו, עלה הדבר על דעתו: ואולי שמשה רבינו קיים הדעת הזה מעצמו מפני ש נ פ ל עליו מתוך עיונו וכו' שעיונו של משה רבינו ע"ה הביאו לדעת הזה כמו שנפלו עליו קצת מקדמוני הפילוסופים (ר"י אברבנאל, מפעי' ה' א א). שסדר הבריאה שנזכר בתורה לא י פ ו ל בו שום אדם מתוך סברתו (שם ב).—נפלה עינו על דבר, ראתהו: הזהרו במחשבותיכם ורעיוניכם שלא תמשילו לבורא יתעלה תבנית ולא תדמוהו בדמות ולא דמיון מפני שלא נ פ ל ו עיניכם על דמות ולא על צורה בעת שדבר עמכם (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד י). — נפל ראותו על דבר, במשמ' זו: כמו גבהי ההרים ועמקי הנחלים והנהרות אחר ש י פ ו ל הראות על תכליותיהם (רש"ט פלקירא, ראש' חכמ' ב ו ג).—ובדקדוק, נפלה אות מהמלה וכדומ': לפי שהמים שבמגן נ ו פ ל ת בצירוף ובמעשה כדכתיב וגנותי על העיר הזאת (תשו' דונש על רסע"ג, סי' 54). ואני חושב כי היוד בבלתי גם כן נוספת כאשר היא בזולתי הלא תראה אותה נ ו פ ל ת גם כן באמרו אין קדוש כיי' כי אין בלתך ו נ פ ל ה יוד זולתי ויוד בלתי מן ואלהים זולתי לא תדע ומושיע אין בלתי בעבור התקבץ שני נחים נסתרים ואלה השני יודין הם למדבר והוא האלהים (ר"י א"ת, הרקמה ד).—ונפל, במשמ' מה שכבר היה: כי הפועל ה נ ו פ ל ר"ל הוא ההולך הוא ראוי ר"ל כבר יצא אל ההויה ואשר לא נ פ ל עדין ר"ל העתיד הוא באפשר לא נודע היהיה אם לא וכו' ומה שהוא קודם עתה הוא הולך כבר נ פ ל וחלף ומה שיהיה ממנו אחר עתה הוא העתיד לא נ פ ל ולא חלף (שם, א).

—הפע', הִפִּיל, הַפֵּל, הִפִּילוּ, הִפִּילָה, הִפַּלְתֶּם, הִפַּלְתִּי, הִפַּלְתִּיו, הִפַּלְתִּים, הִפִּילוּ, הִפִּלֵהוּ, הִפַּלְנוּ, מַפִּיל, מַפִּילִים, לְהַפִּיל, לְנַפִּיל, הַפִּילְכֶם, הַפִּילָה, הַפִּילוּ, אַפִּיל, תַּפִּיל, תַּפֵּל, יַפִּיל, וַיַּפֵּל, יַפִּלֵם, נַפִּילָה, תַּפִּילוּ, תַּפִּלוּ יַפִּילוּ, יַפִּילוּן, — א) עָשָׂה שֶׁיִּפֹּל, בכל המשמ' של הקל: וַיַּפֵּל יי' אלהים תרדמה על האדם ויישן (בראש' ב כא). ואם שן עבדו או שן אמתו יַפִּיל לחפשי ישלחנו תחת שנו (שמות כא כז). או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות (הכהו) וַיַּפֵּל עליו וימת (במד' לה כג). והיה אם בן הכות הרשע וְהִפִּילוֹ השפט והכהו לפניו כדי רשעתו (דבר' כה ב). ושאול חשב לְהַפִּיל את דוד ביד פלשתים (ש"א יח כה). וכל העם אשר את יואב משחיתם לְהַפִּיל החומה (ש"ב כ טו). וכל מעין מים יסתמו וכל עץ טוב יַפִּילוּ (מ"ב ג כה; גם ו ה; יט ז) הִפַּלְתִּי עליה פתאם עיר ובהלות (ירמ' טו ח). וְהִפַּלְתִּים בחרב לפני איביהם (שם יט ז). וכרתו מבחר ארזיך וְהִפִּילוּ על האש (שם כב ז). וְהִפַּלְתִּי חלליכם לפני גלוליכם (יחזק' ו ד). בחרבות גבורים אַפִּיל המונך (שם לב יב). ודרכו קשתם לְהַפִּיל עני ואביון (תהל' לז יד; גם עג יח; קו כו-כז; קמ יא). כי רבים חללים הִפִּילָה ועצמים כל הרגיה (משלי ז כו). עצלה תַּפִּיל תרדמה ונפש רמיה תרעל (שם יט טו). ירום לבבו וְהִפִּיל רבאות ולא יעוז (דני' יא יב).—הִפִּיל החרב וכדומ' מִיָּדוֹ: ושברתי את זרעתיו וכו' וְהִפַּלְתִּי את החרב מידו (יחזק' ל כב). והכיתי קשתך מיד שמאולך והציך מיד ימינך אַפִּיל (שם לט ג). — הִפִּיל מִדְּבָרָיו, לא עשה ככל הדברים: ויגדל שמואל ויי' היה עמו ולא הִפִּיל מכל דבריו ארצה (ש"א ג יט). מהר קח את הלבוש ואת הסוס כאשר דברת ועשה כן למרדכי היהודי היושב בשער המלך אל תַּפֵּל דבר מכל אשר דברת (אסת' ו י).—לא הִפִּיל מִמַּעֲשָׂיו, לא החסיר, עשה הכל: והשחיתו מאבותם וכו' לא הִפִּילוּ ממעלליהם ומדרכם הקשה (שפט' ב יט).—והִפִּיל תחנתו לפני פלוני: ואמרת אליהם מַפִּיל אני תחנתי לפני המלך לבלתי השיבני בית יהונתן למות שם (ירמי' לח כו; גם מב ט). כי לא על צדקתינו אנחנו מַפִּילִים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים (דני' ט יח).—הִפִּיל פָּנָיו בִּפְלוֹנִי, רָגַז עליו: שובה משבה ישראל נאם יי' לוא אַפִּיל פני בכם כי חסיד אני נאם יי' לא אטור לעולם (ירמ' ג יב).—הִפִּיל אור פְּנֵי פְלוֹנִי, הלעיבו, הרגיזו: אשחק אלהם לא יאמינו ואור פני לא יַפִּילוּן

(איוב כט כד).—הפיל הארץ בנחלה לפלוני: כל ישבי ההר וכו' אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הפלה (את הארץ) לישראל בנחלה (יהוש' יג ו). ובהפילכם את הארץ בנחלה תרימו תרומה ליי' (יחזק' מה א).—ואת הגוים: ראו הפלתי לכם את הגוים הנשארים האלה בנחלה (יהוש' כג ד). ויגרש מפניהם גוים ויפילם בחבל נחלה וישכן באהליהם שבטי ישראל (תהל' עח כה). — הפיל גורל: והוא הפיל להן גורל וידו חלקתה להם בקו (ישע' לד יז). יחלקו בגדי להם ועל לבושי יפילו גורל (תהל' כב יט). והגורלות הפלנו על קרבן העצים הכהנים הלוים והעם להביא לבית אלהינו לבית אבתינו לעתים מזמנים שנה בשנה לבער על מזבח יי' אלהינו (נחמ' י לה; גם יא א). ויפילו גורלות משמרת לעמת כקטן כגדול מבין עם תלמיד (דהי"א כה ח). בחדש הראשון וכו' הפיל פור הוא הגורל לפני המן מיום ליום ומחדש לחדש (אסת' ג ז גם ט כד). ויאמרו איש אל רעהו לכו ונפילה גורלות ונדעה בשלמי הרעה הזאת לנו ויפילו גורלות ויפל הגורל על יונה (יונ' א ז). — הפיל גורלו בתוכם, התחבר אליהם, השתתף אתם: גורלך תפיל בתוכנו כיס אחד יהיה לכלנו (משלי א יד). — הנפיל, לנפיל, במקום להנפיל: ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפיל ירך (במד' ה כב).—ואמר בן סירא: אל תרשיעך בעדת שער ואל תפילך בקהלה (ב"ס, גני' ז ז). — ובתו"מ: אמר לו עבדו הפלת את שיני וסמית את עיני והוא אומר לא הפלתי ולא סמיתי (שבועי ה ה). נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים (רשב"י, ברכ' מג:). הפיל שתי עיניו באחת (מכי' משפט', נזיק' ט). — הפיל עצמו על הצבור, דרש מהצבור לפרנסו: לא כל הימנו שיעשיר את בניו ויפיל עצמו על הציבור (כתוב' מח.). — הפיל נחלה ביום אתה מפיל נחלות ואי אתה מפיל נחלות בלילה (רבה בר חנינא, סנה' לד:).—וגורל: בשעה שאמר הקב"ה ליהושע חטא ישראל אמר לפניו רבש"ע מי חטא אמר לו וכי דילטור אני לך הפל גורלות הלך והפיל גורלות ונפל הגורל על עכן (סנה' מג:). — הפיל לבו של פלוני: ולמה נענש אלימלך על ידי שהפיל לבן של ישראל עליהן (מד"ר רות א). — ובפרט הפילה האשה המעברת, יצא מבריסה בעין ולד או ולד מת: היתה בחזקת מעוברת וראתה והפילה אחר כן דבר שאינו ולד (תוספת' נד' א ז). המפלת אור לשמונים ואחד ב"ש פוטרין מן הקרבן וב"ה מחייבין אמרו ב"ה לב"ש מאי שנא אור לשמונים ואחד מיום שמונים ואחד אמרו להם ב"ש לא אם אמרתם במפלת יום שמונים ואחד שכן יצא בשעה שהיא ראויה להביא בה קרבן תאמרו במפלת אור לשמונים ואחד שלא יצא בשעה שהיא ראויה להביא בה קרבן (כריתו' א ו). גירשה מותרת לינשא לאחר ורשאי השני לשהות עמה עשר שנים ואם הפילה מונה משעה שהפילה (יבמ' ו ו). איזהו בכור לנחלה ואינו לכהן הבא אחר הנפלים שיצא ראשו חי ובן תשעה שיצא ראשו מת והמפלת כמין בהמה חיה ועוף (ר"מ, בכורי ח א). המפלת סנדל או שליא או שפיר מרוקם (שם). המפלת ואין ידוע מה היא תשב לזכר ולנקבה (נדה ג ו). עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש לא הפילה אשה מריח בשר הקודש וכו' (אבות ה ה). שנכנסה בה עין רעה והפילה עוברה (ר' הושעיה, מד"ר בראשי' מה).—ב) *בהכמת הלשון, הפיל לשון כך וכך על דבר, השתמש בו: ואפשר שיהיה משפטה (של ה"א הממנו, מ"א כ לג) דבקה בוי חלטו ותהיה כנוי ללשון ר"ל להפיל לשון הנקבה על אמרתו אחי הוא (ר"י ח"ת, הרקמה. ו 43). ומפילים הלשון דרך שאלה על ראש העם באמרו אבן מאסו הבונים (ר"י ח"ת, השרשים לריב"ג, שרש אבן). והפיל מלה על דבר, במשמ' זו: כי העברים מפילים לב על הלב ועל החכמה ועל הדעת (שם, שרש ביב). והערב גם כן מפילים בלשון הזה על הדקות (שם, שרש חסר). ואפשר שיהיה דומה ללשון הערב שמפילין הטפיחה על ההפלטה (שם, שרש טפח). וכבר הפילו הלשון הזה לדיבור ואמרו יביע אומר הנה יביעון בפיהם (שם, שרש נבע). אבל הערב מפילים הלשון הזה על רועי קטני הצאן (שם, שרש נקד). והוא דומה ללשון הערב שמפילים הלשון על המתנה המועטת (שם, שרש שלל). שדוד לא הפיל שם מעשים רק על השפל (ר"ש א"ת, יקוו המים יב). כי בעל דיננו המאמין קדמות העולם יפיל שם האפשר באמרו העולם אפשר המציאות על בלתי הענין אשר יפילהו עליו המדבר (הנ"ל, מו"נ א עד). כי לשון הגדה וספור לא יפילום העברים יחד אלא על בעל שכל (שם ב ה). והפילו הלשון הזה על האשה עצמה רחם רחמתים לראש גבר פירוש עלמה ושתי עלמות (רד"ק, שרש רחם). והשם מלאכה אצל הקודמים

שם משותף יפילוהו על כל הכמה עיונית ויפילוהו גם כן על כל המעשים המלאכתים (מלות הגיון יד). כי השמות אשר יחשבו בלשון העברי שמות לאל ית' לבד הנה כבר אפשר אצלם להפילם על נמצאים זולתו וכו' וכבר יפילוהו על האנשים הנכבדים וכו' וכבר יפילוהו על הצלמים (רמב"ד, אמו"ר 83). והפיל בכאן מלת כל הכוללת כל נמצא אשר יכסוף וישתוקק אל טובו ית' (יוסף ס"ע, כבוד אלהים יג.).— ובדקדוק, הפיל אות מהמלה וכדומ': ויש שיפילו הרבה עיני הפעלים העלולי העין כאשר יאמרו מהם פעלתי ופעלתם כמו וגלתי וששתי (ר"י א"ת, הרקמה כה 158). וברוב הפילו גם הדגש להקל (רד"ק, מכלול, סדה"פ ע:).

—התפ', הִתְנַפֵּל, הִתְנַפַּלְתִּי, מִתְנַפֵּל, וָאֶתְנַפַּל, — הִתְנַפֵּל עַל פְּלוֹנִי: על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים להתגלל עלינו ולהתנפל עלינו ולקחת אתנו לעבדים (בראש' מג יח). — והתנפל לפני פלוני, השתטה על הארץ לפניו כדי להתחנן לפניו: ואתנפל לפני יי' כראשנה ארבעים יום וארבעים לילה (דבר' ט יח). ואתנפל לפני יי' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי (שם כה). וכהתפלל עזרא וכהתודתו בכה ומתנפל לפני בית האלהים (עזר' י א).

— פִלְעֵ', נִפְלַל, כמו קל: ושלחתי בה דבר ודם בחוצותיה ונפלל[1] חלל בתוכה בחרב עליה מסביב (יחזק' כח כג).

— נִפעֵ', *יִנָּפֵל, תִּנָּפֵל,—תִּנָּפֵל הַפַּת, תהיה פת נפולים: המצוותת לתנור בשביל שלא תינפל הפת (תוספת' שבת ו (ז) יד).

נֵפֶל,[2] ס"ז, נֶפֶל, נֵפֶל, מ"ר נְפָלִים,—עֻבָּר שיצא מרחם אמו, מת קדם זמנו, Fehlgeburt; avorton; abortion : נֵפֶל אשת בל חזו שמש (תהל' נח ט). או כְּנֵפֶל טמון לא אהיה כעללים לא ראו אור (איוב ג יו). אם יוליד איש מאה ושנים רבות יהיה וכו' ונפשו לא תשבע מן הטובה וכו' אמרתי טוב ממנו הַנָּפֶל (קהל' ו ג).

—ובתו"מ: נתכוון (השור) להרוג את הבהמה והרג את האדם וכו' לנפלים והרג את בן קיימא (תוספת' ב"ק ד ו). נפלים אינן קונין את הקבר ואין להן תפיסה (רשב"ג, שם אהיל' טז יב). בור שמטילין נפלים לתוכו טהור וכו' מעשה בשפחתו של מציק אחד ברמון שהטילה נפל לבור ובא כהן אחד והציץ לידע מה הפילה (ר' יהודה, שם יג). איזהו בכור לנחלה ואינו בכור לכהן הבא אחר הנפלים שיצא ראשו חי (בכורי' א ח). משלשה חדשים ועד ששה יבקש רחמים שלא יהא נפל (ברכ' ס.). בעון שנאת חנם מריבה רבה בתוך ביתו של אדם ואשתו מפלת נפלים (ר' נחמיה, שבת לב:). מתוך שהנשים קוברות שם נפליהן ומוכי שחין זרועותיהם (ר' חנינא, כתוב' כ:). לנפל שלא נתקשרו אבריו בגידין (ר' יוחנן, חול' ק:). אין הראש פוטר בנפלים (שמואל, בכור' מו:). הפילה וחזרה והפילה וחזרה והפילה הוחזקה לנפלים (יבמ' סה:). בעצב זה צער הנפלים תלדי זה צער הלידה (מד"ר בראש' כ).—ומצוי בסהמ"א: מבן חדש ומעלה משיצא מכלל נפלים הוא נמנה (רש"י, במד' ג יה).—ואמר המליץ: אשר עלה במחשבת להפיל נפיליהם באפו כנפלים, והשועים כחולעים חשבם בקצפו והילים כנמלים (ר"ש הנגיד, הלי' תעב). נפלים שפלים נדמו, נודדים הבל יהמו, נצתם וכחם יתמו (רשב"ג, יי' מה אדם).

***נִפְנֵף**, פ"י, בינ' מנפנף, מנפנפת, הניע ונדנד דבר, כמו הרוח, הטל, וכדו', עי' א.נוף: כנור היה תלוי כנגד חלונותיו של דוד והיה רוח צפונית מנשבת בלילה ומנפנפת בו והיה מנגן מאיליו (ירוש' ברכ' א א). טל שיוצא ומנפנף[1] את הדגנים וברכה ניתנת ומשמחת כל הארץ (ילק' שמעו', תהל' סי' תשנה). — ובסהמ"א: טלית תלויה ברוח והרוח מנשב בה ומנפנף אותה (ר"ש, אהל' ח ה).

—התפ', בינ' מִנְפַּנֶּפֶת, שנפנפו אותה: אלו לא מביאין (את הטומאה) ולא הוצצין הזרעים וכו' וטלית המנפפת (אהל' ח ה).

---

[1]) [אמר ריב"ג: ומנ הד'א אלאצל והד'א אלמעני ונפלל חלל בתוכם [אללאם פיה מצ'אעפ ואלמד'הב פיה כאלמד'הב פי ונפלל הלל בתוכם] ואיצ'א בנפל הלל. וקד שככת עלי אבי זכריא פי אלמסתלחק קולה פיה אנה מנ מעני ונתן בפלילים. ובעברית: ומהשרש הזה ומהענין הזה אצלי ונפלל הלל בתוכה [הלמד בו כפולה והדרך בו כמו בונפל הלל בתוככם] ועוד בנפל חלל במצרים. וכבר הקשינו על ר' יהודה בספר התוספת מה שאמר שהוא מענין ונתן בפלילים, ע"כ. וכן פרש רד"ק. ורש"י מפרש כמו ר"י היוג. וי"ת כד יתרמון קטילין, כאילו היה כתוב בנפל הלל. והחדשים גורסים וְנָפַל, וסוברים שנכפלה הלמ"ד בטעות ע"י השפעת הלמד הכפולה בתיבת הלל. וכן נמצא גם בשני כ"י, ועי' Kö. I, 307].

[2]) גם בערב' ממשג נפילה: שקט.—ועי' נציר.

[1]) בפסיקתא רבתי מא, הגרסה ומנפץ.

***נפס**, כמו נפט, וכמו נפץ. קל לא נמצא.

—פִּעֵל, *נִפֵּס [1]), נִקָּה צמר מפסלת וכדו׳: אבות מלאכות וכו׳ המנפסו (שבת ז ב). המלבן והמנפס (שם יג ד). כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא חלוק ללבוש גזז וליבן וניפס וצבע וטווה וארג כבס ותפר (ירוש׳ ברכ׳ ט ג). הדש והמנפץ והמנפס כולן מלאכה אחת הן (שבת עג:).

***נָפַע**, פ״י, כמו נפח: שפרה (יוכבד) שהיתה משפרת את התינוק כשהוא יוצא מלא דם פועה (מרים) שהיתה נופעת יין בתינוק אחר אמה (מד״ר שמות א).

—*הִפְעִיל, כִּנּוּי לנקי׳ מַפִּיעָה: פועה שהיתה מפיעה את התינוק כשהיו אומרים מת (שם).

נפץ [2]), ממנו נֶפֶץ, נָפַץ, כַּפָּץ, מַפֵּץ.

נֶפֶץ, ש״ז,—נִפּוּץ וּשִׁבּוּר של עננים להוריד גשם שוטף Wolkenbruch; averse. cloudburst: והשמיע יי׳ את הוד קולו ונחת זרועו יראה בזעף אף ולהב אש אוכלה נפץ וזרם ואבן ברד (ישעי׳ ל ל).—ובסהמ״א: ענין נפל והרס הם וכו׳ על חומת נפץ והרס ופרץ (מנחם, מחבר׳, ערך אנך). — ואמר הפיטן: ובהסדך הטוב המטר לי חפץ ובישעך אל תתן אותי נפץ (כהנת הברהם לא יז).—ובמשמ׳ פזור: בד בבד פרע שאונם ונפץ מול נפץ דנם ובטלה עצתם כפלג לשונם (מסה ברי קלוני׳, מה מועיל, יוצ׳ אחרון פסח).

א. **נָפַץ**, פ״ע, נפצה, נפצו, נפוץ, נפוץ—א) נָפַץ הָעָם, כמו פָּצוּ, נִתְפַּזְּרוּ על פני כל המקום, sich zerstreuen; se disperser; to be scattered: שלשה אלה בני נח ומאלה נָפְצָה כל הארץ (בראשי׳ ט יט). — נפץ העם מעליו עזבוהו ונתפזרו, כי ראיתי כי נָפַץ העם מעלי (ש״א יג יא). מקול המון נדדו עמים מרממתך נָפְצוּ גוים (ישעי׳ לג ג). — ב) *פ״י, נָפַץ דָּבָר, פזר אותו: נטמאו (הבכורים) בעזרה נופץ ואינו קורא (ביכור׳ א ח). נופץ עפרורית מן האוכל (רי חננאל שבת עד.). — ובמשמ׳ הריק: חמור וכליו אני מוכר לך וכו׳ היה עליו שליף מלא נופצו [3]) ונותנין לו (ר״ש, תוספתי׳ ב״ב ד ב). זו ממלאה ונופצת היא וכל הממלאה ונופצת אין לה תקנה (שמואל, נדה סו.). (המדיר את אשתו) שתמלא ונופצת (הוא, כתוב׳ עב.). — ובסהמ״א: אין מסלקין את פי הנר וכו׳ ואינו הותך את ראש הפתילה בכלי אבל נופץ את ראשה בידו (רמב״ם, הל׳ יו״ט ד ג). ועור שחוגר נופץ הפשתן עליו בעת שנופץ (הוא, כלים כד ח). אמרו הכמים אין עושין פתילה לנר של שבת וכו׳ אלא מדבר שהאור נאחז ונתלה בו כגון פשתן נפוצה ובגד שש וצמר גפן (הלבוש, חלק אורח חיים, סמן רסד).

—* פִּעֵל נִפֵּץ, יְנַפֵּץ, מְנַפֵּץ, פִּזֵּר וְנִעֵר והריק דבר: הזורע וסיערתו הרוח (את הזרע לתוך הכרם) וכו׳ אם עשבים יופך ואם אביב ינפץ ואם הביאה דגן תדלק (ר״ע, כלאי׳ ה ז). בעצם הזה של מוח שמשמנפצו אין בו מאומה (ר׳ אבא בר כהנא, מד״ר ויקרי׳ י). — ובפרט נִפֵּץ ונִקָּה צמר מפסלת ואֹכל מעפרורית: והגוזז את הצמר המלבנו והמנפצו [1]) והצובע (שבת ז ב). שיעור המלבן והמנפץ [2]) והצובע והטוה שיעורו כמלוא רוחב הסיט כפול (שם יג ד). וכמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא בגד ללבוש גזז ולבן ונפץ [3]) וטוה וארג (בן זומא, ברכ׳ נח.). פעם אחת נשבר עני בן טובים אצל בעה״ב שלא היה מכירו ונתן לו צמר לנפצו ונעצב הנשבר שהגיע לזו הפחיתה והרגיש בעה״ב ואמר לו הניחהו והשיב לו מאחר שנשבר הנה לנפץ הצמר (ר״ח, יומי כ:).— ובסהמ״א: ונמתה השם להכעיסם ונתירא מהן אכן ובלל שפתם וינפצם משכן (רס״ג על חוי הבלכי, 32, הוצ׳ דוידסון). — וצמר ופשתן: וזה השוע אסור והוא שמנפצין הצמר והפשתן ביחד וילבוד אותם כעין מלבדין ויעשה מהן בגד אחד (שו״ת הרי״ף סעז). — ושער: ואותה תולה עמדה בפניה והיתה מנפצת שערה ורצתה לפרוה (ספר׳ חסידים תתתרסה). המנפץ את האוכל מן עפרוריתו חייב משום דש (ערוך, ערך סן).—ובשר מְמֻלָּח: רב דימי מנהרדעא מולהו (את הבשר) במלה עבה ומנפצו [4]) (הלכ׳ פסוקי׳ לתלמידי ר״י גאון, שחיטי׳ 144). — ומשל: וכשהגיע זמנו (של האדם) ליפטר מן העולם הקב״ה נוטל חלקו והלק אביו ואמו מונה

---

[1]) [כך גרסת הירו׳ והערוך ובבלי בצד״י. עי׳ נפט, נפץ פִּעֵ׳. וגם קרוים ארכיאו׳ I 446, 540.]

[2]) בערב׳ נפצ׳ [a])

[3]) כך בכ״י א״פ, הוצ׳ צוק״מ, ובנוס׳ הדפו׳ גיפצו.

[a]) نفض

[1]) [בירוש׳ הגרסה ומנפסו.] [2]) [במדב״מ ובירוש׳ והמנפס.] [3]) [יש גורסין וניפס, עי׳ נפס.]

[4]) בגמ׳ (חול׳ קיג.) בארמ׳: רב דימי מנהרדעא מלח ליה במילהא גללניתא ומנפיץ ליה.

לפניהם והוא שהמשל אומר נפצוהו ממולהו והשליכו לכלבים (והזהיר, תזריע). וצריכין לנפצו (את החרוסת) מעל המרור שלא יבטל טעם המרור (הלבוש, הלק אורח חיים תעה ג). — ושכבת זרע: כשתשמשי מטתך תהפכי יפה כדי שלא תתעברי אלא תנפצי שכבת זרע (ערוך, ערך פן). לאחר שתשמש וימלא רחמה שכבת זרע תרוץ ברגליה ותנפצנו שלא יקלוט ותתעבר (רש״י, כתובי׳ עב.). המודד לעכו״ם לתוך כלי שבידו ינפץ נפיצה או יזרוק זריקה כדי שלא יהיה נצוק חבור ויאסור עליו מה שישאר בכלי העליון (רמב״ם, מאכ׳ אסורי׳ יב יב).

—*פע׳ נֻפַּץ.—ואמר הפיטן: על פני פרת נֻפְּצוּ חסידיה פלגי סוף וכרה כערו יסודיה (ר״א קליר, קנות לת״ב, שבת סורה מני). ציף מחצל וצמר המנופץ שכורכות אותו הנשים כעין אגודה (מלון למה דוד, ככריות, קל:).

—*התפע׳ יתנפץ: כי יתנפץ ויכלה כח ישראל (ר״י הדסי, אשכ״כ, סי׳ שעט, ד״ה וזרעו קנה). הרחק מעליו פן יציק לך ולא יטנפך כאשר יתנפץ (צ״ז, צ״ם, כג יב).

ב׳ **נָפַץ**, מקור נָפוֹץ, פעו׳ נָפוּץ, — נִפֵּץ כלי הרס וכדומ׳, שברו פתאם, zerschlagen; fracasser; to shatter: ויתקעו בשופרות וְנָפוֹץ הכדים אשר בידם וכו׳ וישברו הכדים (שפטי׳ ז יט-כ). העצב נבזה נָפוּץ האיש הזה כניהו אם כלי אין חפץ בו (ירמי׳ כב כח).—ובסהמ״א, ואמר המשורר: פזר נקבצים ונצמתו וככלי נפוץ כתתו נבהלו מפניו ונבעתו (ר״י הלוי, מי כמוך יחיד מקים כסל). העצב הנבזה הנפוץ הקטן המתהלל בשירים ובמליצות ובמשפטן (עמנ׳, מחב׳ י).

—פִּע׳, נִפֵּץ, נִפַּצְתִּי, נִפַּצְתִּים, נַפֵּץ, תְּנַפְּצֵם, יְנַפֵּצוּ, — נִפֵּץ דבר מחֻבָּר ופרדו לחלקיו, חלק אותו: עבדי ירדו מן הלבנון ימה ואני אשימם דברות בים עד המקום אשר תשלח אלי וְנִפַּצְתִּים שם ואתה תשא (מ״א ה כג).— וְנִפֵּץ כלי הרס, שברו לרסיסים: וכליו יריקו ונבליהם יְנַפֵּצוּ (ירמי׳ מח יב).—ובהשאלה, נִפֵּץ אנשים, שברם במכה חזקה כדי פיזור אבריהם: וְנִפַּצְתִּים איש אל אחיו והאבות והבנים יחדו נאם יי׳ לא אחמול ולא אחוס ולא ארחם (שם, יג יד). מפץ אתה לי כלי מלחמה וְנִפַּצְתִּי בך גוים והשחתי בך ממלכות וְנִפַּצְתִּי בך סוס ורוכבו וכו׳ וְנִפַּצְתִּי בך איש ואשה וְנִפַּצְתִּי בך זקן ונער וְנִפַּצְתִּי בך בחור ובתולה וכו׳ (שם, נא כ-כג).—נִפֵּץ ילד וכדומ׳, זרקו בכח ונשבר להתיכות, או הכה באבן על ראשו וכו׳: אשרי שיאחז וְנִפֵּץ את עולליך אל הסלע (תהל׳ קלז ט).—והעם: וככלות[1] נַפֵּץ יד עם קדש תכלינה כל אלה (דני׳ יב ז).—ובתו״מ: גוי שהיה מעלה ענבים בסלין ובדרדורין בגת אף על פי שניפצן בגת והיין מנתז על גבי ענבים מותר שאין דרכן לנסך כן (תוספת׳, ע״ז ז [ח] ה). ובעוף כיון שאתה מנפץ לצומת הגידים הרי ששה עשר חוטין (והזהיר, שמיני). עת הוא שיעלה אדרינוס שחיק עצמות וינפץ אבני בית המקדש (ר׳ תנחומ׳, מד״ר דברי׳ ג).— ובסהמ״א, ואמר הפיטן: חמש מאות מהלך רצת ולסוף בסוף לחמו נפצת וכל שאונו בסאסאה לחצת (ר״א קליר, יוצ׳ ליום ב׳ פסח, עשר מכות). אמץ אדירי כל חפץ בהתבקרם בדין הויבו לנפץ כלא נמצא כהם חפץ (הוא, אמץ אדירי, מוסף לרה״ש, א).—ואמר המשורר: דומה חזיז קלות בהרעמו בעב לנפץ את נבליה (ר״ש הנגיד, הנה יחידתי). נפצו עון ועזבוהו ושטר חרות תקחוהו ולכם ביום ההוא יתקע בשופר גדול (ר״י הלוי, אחיו אמונים). בך יגדעון לצים בך כלם מקוצצים בך לוהמיך מנופצים ואני אשמח בך (ראב״ע, בך אומן).

—פֻּע׳, נֻפַּץ, נֻפַּץ האבן וכדומ׳ שֶׁנִּפְּצוּהוּ ושברוהו חתיכות חתיכות: בשומו כל אבני מזבח כאבני גיר מְנֻפָּצוֹת (ישעי׳ כז ט).

נְפֻצָה, ש״נ, מ״ר, נְפֻצוֹת, עם שנתפזר בגלות: ונפצות יהודה יקבץ (ישעי׳ יא יב). ובתו״מ: ודשנני בנאות ארצך ונפוצותינו מארבע תקבץ (שמואל, תפלה הביננו, ברכי׳ כט.).—ובסהמ״א: נפוצת מורחה מספרת יונית ושפת פרס ומצרים (ספר האגרי׳ לרס״ג, הקדמ׳).—ואמר המשורר: הונחת קהלות לחוצות אשר שמת נפוצות לזורותם בארצות (דיואן ר״י הלוי, אמיץ פודה וגואל). וגדרו פרצותיה וקבצו נפוצותיה והשיבו פזוריה (ר״י א״ת, הרקמה הקדי׳ המתרגם). — ובהשאלה, הדברים הפזורים: ובתוכם איש זקן יקבץ מן התעודות נפוצותיהם וישבץ מן המליצות חליצותיהם (תחכמו׳ ח).—ובמשמ׳ התפזרות: והיתה נפוצתם (של אנשי אבשלום) כל כך שביראתם ומורך לבבם נכנסו ביער (אברבנאל, ש״ב יח ח).

***נפק**[2], ממנו *נְפַק, *נַפָּקָה, *נַפָּקָנִית.

***נְפַק**, פ״ע, — כמו יצא: פלצות בעתתני על ידי שנפקו לדבר לצות (מד״ר שה״ש מלאוכי השומרים).

---

1) [החדשים גורסים עפ׳ השבע׳: ככלות יַד נוֹפֵץ.]
2) בארמית.

שנה עלתה שנה נפקה ולא היו עולין לפעמי רגלים (ר׳ נחמן, מד״ר איכ׳ פתיח׳ מט).

נַפָּקָה[1], ס״נ,—זונה, יצאנית, שמתהלכת בחוץ למשוך אנשים: וראיתי את הנפקה המרשעת פריידה ר׳ איוזיקס עם השר על המטה (מגלה טמירין עו).

***נַפָּקָנִית**, ס״נ,—יצאנית, אשה שדרכה לצאת הרבה החוצה: ולא (ברא את האשה) מן הרגל שלא תהא וכו׳ נפקנית (ערוך, ערך פרס, בשם ילמדנו).

נִפְרָד, א) בִּינ׳ מן פרד, עי״ש,—ב) *ס״ז, במספרים א, ג, ה, ועוד בהבדל מן הזוג, כמו ב, ד, ו, ועוד: וראיה אחרת שהא׳ איננו מספר מפני שכל מספר לא ימלט מהיותו זוג או נפרד (דונש בן תמים, פירו׳ ספ׳ יצירה כה). ומסגלת כל מספר נפרד שיחלק אל חלקים בלתי דומים (שם). ומהם (מההפכים) מה שאין אמצעי ביניהם כזוג ונפרד כי כל מספר אם זוג ואם נפרד (מלות הגיון שער יח). ושנים תחלת מספר הזוגות ושלשה תחלת מספר הנפרדים (ראב״ע, שמות ג טו). כל השבון שהוא מזווג נהלק לזוגות נדמין אלו לאלו כגון ד, ו, ח, י, ואם הוא נפרד לשני הלקים שאין נדמין כגון ג, ה, ז, ט, (ר״י ברצלוני, פי׳ יצירה 144). כי כל אשר נקרא אחד בלתך לא באמת הוא אחד ולא מאמונה מיוחד כי הוא מחבר מאחדים ובנוי מנפרדים (בקשה לר׳ בחיי באולי הד״ר יהודה, בסוף ספ׳ חו״ה בערבית). ואם ערכנו מספר חצי השם על חצי השם יהיה העולה כמספר מרובעי הנפרדים שאינן זוגות שהם במעלה הראשונה שהם האחדים (ראב״ע, ספ׳ השם שער ה). והמספר נחלק לב׳ חלקים ראשונים והם הזוג והנפרד והזוג הוא המספר הנהלק בינתים והנפרד הוא המספר שאינו יכול להתחלק בינתים וכו׳ ומסימני הנפרד שכל חלקיו לעולם אינם שוים (ראב״ח הנשיא, קטע מס׳ יסודי התבונה ומגדל האמונה, בראש ספר המשיחה והתשברת, הוצ׳ מק״נ [2]). מיני המספר הם הזוג והנפרד (רלב״ג, מעשה חושב 2). נקבץ הנפרדים תנמשכים בדרך המספר והאחד עמהם שוה למרובע המספר האמצעי בין הנפרד האחרון והאחד (שם 16). ומספרי א, ג, ה, ז, ט, הם נפרדים ואומר שנקבץ נפרדי א, ג, ה, ז, ט, שוה

1) [בארמ׳ נפקא, נפקת ברא, הכוונה יעשה את אחותנו, ת״א הכנפקת ברא יעבד את אחתנא. וכן ת״י השם קדשה (דבר׳ כג יח). ועי׳ יוצאת החוץ]

2) כך צין המחבר, ובדפוס לא נמצא.

למרובע האמצעי (שם). מיני הנגדיים כמו הראות והעורון והאור והחשך והזוג והנפרד במנין (ר׳ זרחיי הלוי, פי׳ משלי ה יז). כי החשבון זוג ונפרד והזוגות יש מהם ראשונים ושניים וכן הנפרדים כי השניים ראשון הזוגים וארבעה זוג שני והשלשה ראשון הנפרדים והחמשה נפרד שני או נפרד ראשון לזוג שני יהיו שבעה (ר״ש פלקירה, המבקש, עו). דמיון הראשון להמְציא מספר שיהיה זוג ונפרד יחד (יב״ר מקנדיה, מלרף לחכמה יז [1]) חלוק המספר אל הזוג והנפרד (ר״א מזרחי, חכמי המספר ג, תחל׳ הפרק).—ג) *בדקדוק, הצורה המחלטת של השם או הפעל בלי חבור הכנויים, או של הכנויים בלי חבור עם השם או הפעל, ההפך מן דָּבֵק מְחֻבָּר ונצמד: ומן הכנוים מהם דבקים ומהם נפרדים (ר״י ח״ת, הקדמה יז). ודע כי כנוי הפעול בו אם לאחד אם לרבים וכו׳ יתכן בו שיהיה דבק ושיהיה נפרד (שם). וכן יבואו אלה הכנוים וכו׳ על שני דרכים גם כן או שיהיו נפרדים או שיהיה מחברים (שם). והנפרדים כמו יד והנצמדים כמו ידי וידו וכן שמר נפרד ושמרני בדרך הזה נצמד (ראב״ע, מאזנים ג.). ויש שמות שמצאנו המחובר מהן ולא מצאנו הנפרד מהם ונגזור עליהם אל הקרוב והישר למשקלם חדשים לבקרים וכו׳ נאמר כי הנפרד ממנו בֹּקֶר (רד״ק, מכלול, שה״ש פעל). צריך שנאמר כי מלחמתו משמרתו ודומיהם הנפרד מהם מלחמת משמרת (ר״א בחור, ספ׳ דקדוק ג יח). ולפי שמצאנו אריתי מורי עם בשמי שפטנו כי הנפרד ממנו בֹּשֶׂם על משקל זהב (ר״ד יחיא, לשון למודים, פר׳ בחלוקת השמות).—ושם נפרד ההפך מן סמוך ונסמך: ומקנֶה רב היה לבני ראובן ולבני גד בסגול כי הוא נפרד ומקנֵה הבהמה אל אדני בצרי כי הוא סמוך (ר״י ח״ת, הפרשי לריב״ג, ברח). בן כשהוא נפרד בצירי וסמוך בסגול (ר״י ח״ת כוזרי ב פ). כל שם הבא בפני עצמו בלי הצטרפות על שם אחר נקרא שם נפרד או שם מכרת לפי שבא על יסודו המכרת במשקלו בלי שנוי ויחלוף תנועות בו (ב״ז, תל״ע ב ב קיח).—וצורות המלה בהפסק: שער ב׳ במחבר ובנפרד וכו׳ נדע כי רוב הנפרד יהיה באתנח ובסוף פסוק ויש שיהיה קצתו בזקף (ר״י ח״ת, הקדמה כ). אבל בְּעָיו (בקמצות העין) צריך להיות נפרד כמו ויאמר שלחו אע״פ שאין בעיו באתנח כמו ויאמר שלחו (הוח, הפרשי לריב״ג, בעה).

1) כך צין המחבר, ובדפוס לא נמצא.

נפש, ממנו נפש, נפש, נפש, *נפוש, *נפישה, *נפשי, *נפשני.

נפש 1), ש"נ, נפש, כנוי נפשי, נפשך, נפשך, נפשך, נפשו, נפשה, נפשנו, נפשכם, נפשם, מ"ר נפשות, נפשים, סמי' נפשות, כנוי נפשתינו, נפשותינו, נפשתיכם, נפשותיכם, נפשותם, —היסוד החיוני המחיה את הגוף, Seele; âme; soul: ומסתעף לכמה משמעות: — א) היסוד הנושם של בעל חי, האדם היה לנפש חיה ע"י נשמת חיים שנפח בו יי': וייצר יי' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה (בראשי' ב ז). —ואם נופחים את הנפש מן הגוף ימות הגוף: אמללה ילדת השבעה נפחה נפשה באה שמשה בעד יומם (ירמי' יה ט). —ובהשאי': אם עלי אדמתי תזעק ויחד תלמיה יבכיון אם כחה אכלתי בלי כסף ונפש בעליה הפחתי 2) (איוב לא לח-לט). —ונוסח של קללה, תפח נפשו 3) של פלוני: תיפח נפשם של מקבלי שוחד (ר' ישמעאל בר' יוסי, כתובי' קה:). —ובהשאלה *פח את נפש פלוני, גרם לו צער ואכזבה: 4) כיון שאמר לו (הקב"ה לבלעם) שוב אל בלק וברכם אמר מה אני הולך אצלו לפוח את נפשו (מד"ר במדי' כ). — מקום הנפש הוא בתוך הדם של הגוף: אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו (בראשי' ט ד). ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל חיה אדרשנו (שם ט ה). כי נפש הבשר בדם הוא (ויקרי' יז יא). כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ואמר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא (שם יד). רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר (דברי' יב כג). גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים (ירמי' ב לד). אדם עשק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו (משלי כח יז). —ובמדרש: חמשה שמות נקראו לה נפש נשמה חיה רוח יחידה נפש זה הדם וכו' רוח שהיא עולה ויורדת וכו' נשמה זה האופה (הנשימה) 5) וכו' חיה שכל האיברים מתים והיא חיה בגוף יחידה שכל האיברים משנים שנים והיא יחידה בגוף (מד"ר בראשי' יד, הול' טיאודור). — ובספהמ"א: מצאתי כתוב מה בין רוח לנשמה אלא נשמה דומה כמין חגב בעל כנפים והנפש כמו קנה דם קשור בשלשלת תלויה בחוט השדרה (ס' חכמת הנפש קבלה לר"א מגירמייזא, בריש' מוזי). —ולכן אפשר לשפוך או לערות את הנפש כמו הדם, ולגרום מות ע"י כך, ערה נפש: כי אליך יי' אדני עיני בכה חסיתי אל תער נפשי (תהל' קמא ח). —ובהפע': אשר הערה למות נפשו ואת פשעים נמנה (ישעי' נג יב). —ועם שפך: בהתעטפם כחלל ברחובות עיר בהשתפך נפשם אל חיק אמתם (איכ' ב יב). — השתפכה הנפש על האדם, כאלו היתה מחוצה לו: ואתה עלי תשתפך נפשי יאחזוני ימי עני (איוב ל טז). — ובהשאלה, שפך את נפשו בתפלה או בעריגה וכמיהה: אשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי ואשפך את נפשי לפני יי' (ש"א א טו). אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי (תהל' מב ה). — ובספהמ"א נמצא שמושב הנפש הוא בכבד: נפש משכנה בכבד (אבן שועב, ויקי'). נפש הבהמית הטהורה שורה בכבד ובכחה נשלח הדם על ידי הורידים אל הכלים החיצונים שבאברי האדם (מבוי הקידים, ענ' ההרכבה ב). —בשיוצאה הנפש מן הגוף ימות הגוף: ותלד רחל ותקש בלדתה וכו' ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני (בראשי' לה טז-יח). —ואמר בן סירא: כשבות מת ישבות זכרו והנחם עם צאת נפשו (ב"ס גני' לח כג). — ובתו"מ: מעשה בסומא שירד לטבול במערה וירד מושכו אחריו ושהו כדי שתצא נפשם והשיאו נשותיהם (ר' יוסי, יבמו' עז ד). ג' דברים קולן הולך מסוף העולם ועד סופו והבריות אינן שומעין ואלו הן היום והגשמים והנפש בשעה שיוצאת (ר' לוי, מד"ר בראשי' ו). —ובהשאלה: פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר נפשי יצאה בדברו (שה"ש ה ו). —ובמדרש: אם אין לך ליתן לו (לעני) נחמו בדברים אמור לו תצא נפשי עליך שאין לי מה ליתן לך (ר"ל, מד"ר ויקרי' לד). —ובן *שלם נפשו: ויהי כדברו הדברים האלה שלם נפשו ויאסף אל עמיו (יוסיפון, הול' גינצבי' קפה). —*נשמטה נפשו ממנו, מפרוד ובדומ': למלך שדיבר כנגד בנו ונתירא ונשמטה נפשו ממנו כיון שראה המלך כך שנשמטה נפשו התחיל מגפף ומנשק אותו ומפתהו (מד"ר שה"ש, סכו ממתקים). —וכששבה הנפש אל הגוף ישוב הגוף להיות: ויקרא אל יי' ויאמר יי' אלהי תשב נא נפש הילד הזה על קרבו וישמע יי'

---

1) משותף לכל הלשונות השמיות, ובאשור' עם סיום הנקבה: נפשת.

2) ועי' גם השם פחי נפש להלן.

3) וכן גם תפח רוחו, עי' רוח.

4) עי' פחי נפש להלן.

5) עי' בהערה של טיאודור.

בקול אליהו ותשב נפש הילד על קרבו ויחי (מ"א יז כא-כב).—ובמדרש: למלך שהיה לו פרדס וכו' וראה בו שושנה אחת של ורד ונטלה והריח בה ושבת נ פ ש ו עליו (ר' סימון, מד"ר שה"ש, כשושנה).—ובהפע' השיב נפש, או בפוע' שובב נפש, החיה או חזק את את פלוני ע"י מזון, או שמחו ועודדו: תורת יי' תמימה משיבת נפש (תהל' יט ח). בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק למען שמו (שם כג ב-ג). כצנת שלג ביום קציר ציר נאמן לשלחיו ונפש אדניו ישיב (משלי כה יג). כל עמה נאנחים מבקשים לחם נתנו מחמודיהם באכל להשיב נפש (איכ' א יא). כהני וזקני בעיר גועו כי בקשו אכל למו וישיבו את נפשם (שם א יט). עיני עיני ירדה מים כי רחק ממני מנחם משיב נפשי (שם יו). והיה לך למשיב נפש ולכלכל את שיבתך (רות ד יה).—ובתו"מ: הומץ משיב את הנפש (רכי, יומי פ"א:). וכל נפש משיב את הנפש וכל קרוב לנפש[1]) משיב את הנפש (ברכי מד:).—ב) במשמ' נשימה[2]) רוח וריח: מנחיריו יצא עשן כדוד נפוח ואגמן נפשו גחלים תלהט ולהב מפיו יצא (איוב מא יב-יג).—ובהשאלה קצרה הנפש, קצרה הנשימה מעמל וצער וכדומ'[3]): ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבב את ארץ אדום ותקצר נפש העם בדרך (במדי כא ד). ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים ותאלצהו ותקצר[4]) נפשו למות (שפטי יו יו).—וגם ביחס לאלהים: ויסירו את אלהי הנכר מקרבם ויעבדו את יי' ותקצר נפשו בעמל ישראל (שם י יו). ואכחד את שלשת הרעים בירח אחד ותקצר נפשי בהם (זכרי' יא ח).—וההפך האריך נפש, סבל במתינות: מה כחי כי איחל ומה קצי כי אאריך נפשי (איוב ו יא).—בתי הנפש, כלים המחזיקים בשמים להריח בהם: הפארים והצעדות והקשרים ובתי הנפש[5]) והלחשים (ישעי ג כ).—ובמשמ' תכשיט[1]): והבעל תובע מן האלמנה ז' טבעות של זהב שהיו של זוגתו והוא טוען שלקחתן האלמנה המותו אחרי מות בתה לקחה ג' וממקום אחר לקחה ד' טבעות וב' בתי הנפש של כסף וכו' (מהר"ם מרוטי, שערי תשובי ג לג).—ג) ובכלל במשמ' חיים[2]): לא יחבל רחים ורכב כי נפש הוא חבל (דברי כד ו). כי מות נמות וכמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו ולא ישא אלהים נפש[3]) (ש"ב יד יד). יען אשר שאלת את הדבר הזה ולא שאלת לך ימים רבים ולא שאלת לך עשר ולא שאלת נפש איביך (מ"א ג יא). כה יעשון אלהים וכה יוספון כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם (שם יט ב). חי יי' אשר עשה לנו את הנפש הזאת אם אמיתך (ירמי לח יו). מי זה האיש ירא יי' יורנו בדרך יבחר נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ (תהל' כה יב-יג). אל תתן לחית נפש תורך חית עניך אל תשכח לנצח (שם עד יט). למה יי' תזנח נפשי תסתיר פניך ממני (שם פח יה). יגודו על נפש צדיק ודם נקי ירשיעו (שם צד כא). וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו (איוב ב ד). אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש (שם יב י). שאי אליו כפיך על נפש עולליך העטופים ברעב בראש חוצות (איכ' ב יט). רבת אדני ריבי נפשי גאלת חיי (שם ג נח).—נפשו בו, שהוא חי: עמד נא עלי ומתתני כי אחזני השבץ כי כל עוד נפשי בי (ש"ב א ט).—נפש תחת נפש: וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה וכו' ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש (שמות כא כב-כג). שמר את האיש הזה אם הפקד יפקד והיתה נפשך תחת נפשו (מ"א כ לט). ויהוא שם לו בחוץ שמנים איש ויאמר האיש אשר ימלט מן האנשים אשר אני מביא על ידיכם נפשו תחת נפשו (מ"ב י כד).—ונפש תחת פלוני:

---

1) [האוכל מן הבהמה במקום היות שלה, רש"י.]

2) [באשור' נפשו באותה המשמ'.]

3) [וכן קצר רוח, ועם אפים (-אבר תנשימה), ארך אפים, קצר אפים (משלי יד יז-כט).]

4) [ועי' עוד קצר.]

5) [וכן הירונ' Olfactioriola, וכן דעת כל החדשים. אולם י"ת קדישיא, טבעות ונזמים, וכן הפש', לדעת ריב"ג בשרש בית הוא מין עדי שהנשים תולות על לבן. וכן רד"ק. וכן הביאו בירוש' (שבת ו ד): תירגם עקילס אסטומכריא דבר שניתן על בת הנפש, ע"כ. מן אסטומכא —στόμαχος. ובלקו"ק, רה' נאמר: בתי הנפש (ישעי ג כ). בדנה רדב"א, נ"ל שהוא משתמש בתמונת בדנה ת' אבדאן לרבוי מן בדן שהוראתו חגורה מקושטת בזהב וכסף שחוגרות אותה הנשים בארץ הקדם, ועב"ס מוסיף וי"א מעשה צורף בצורת שדים המושם על החזה (וקיל ציאגה בצורה אלנהוד תגעל עלי צדר).]

---

1) [עי' הערה הקודמת, וגם ערך בית 535 b.]

2) [בכמה מקומות המובאים תחת משמ' זו אפשר לפרש נ פ ש גם במשמ' ד) או במקום כנוי הגוף וכנוי חוזר, ה).]

3) [עי' ע' נשא בהערה.]

ויאמרו לה האנשים נַפְשֵׁנוּ תחתיכם למות אם לא תגידו את דברנו זה (יהוש׳ ב יד). — וכן נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ, במחיר נֶפֶשׁ: ולא תחוס עינך נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ עין בעין שן בשן יד ביד רגל ברגל (דברי׳ יט כא) — וכמו״כ בְּנֶפֶשׁ פלוני, במחיר נַפְשׁוֹ: תני את מכה אחיו ונמתהו בְּנֶפֶשׁ אחיו אשר הרג (ש״ב יד ז). ויאמר (דוד) חלילה לי יי׳ מעשתי זאת (לשתות את המים) הדם האנשים ההלכים בְּנַפְשׁוֹתָם (שם כג יז). וישבע המלך שלמה ביי׳ לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כי בְנַפְשׁוֹ דבר אדניהו את הדבר הזה (מ״א ב כג). אנא יי׳ אל נא נאבדה בְּנֶפֶשׁ האיש הזה ואל תתן עלינו דם נקיא (יונ׳ א יד). בְּנַפְשֵׁנוּ נביא לחמנו מפני חרב המדבר (איכ׳ ה׳ ט). כמהר צפור אל פח ולא ידע כי בְנַפְשׁוֹ הוא (משלי ז כג). — ובתו״מ: ואלו הן שמצילין אותן ב נ פ ש ם הרודף אחר חבירו להרגו ואחר הזכר וכו׳ (סנה׳ ח-ז). מה נערה המאורסה ניתן להצילה ב נ פ ש ו אף רוצח ניתן להצילו ב נ פ ש ו (שם עג.).—הכהו נֶפֶשׁ, המיתו: וישמע ראובן ויצלהו מידם ויאמר לא נכנו נָפֶשׁ (בראשי׳ לז כא). וכי יהיה איש שנא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נֶפֶשׁ ומת (דברי׳ יט יא). הידע תדע כי בעלים מלך בני עמון שלח את ישמעאל בן נתניה להכתך נָפֶשׁ (ירמי׳ מ יד). אלכה נא ואכה את ישמעאל בן נתניה ואיש לא ידע למה יככה נֶּפֶשׁ (שם יה).—הרג, רצח נֶפֶשׁ: כל הרג נֶפֶשׁ וכל נגע בחלל תתחטאו ביום השלישי (במדי׳ לא יט). כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נֶפֶשׁ כן הדבר הזה (דברי׳ כב כו).—וכן אסף נֶפֶשׁ: פן יפגעו בכם אנשים מרי נפש ואספתה נַפְשְׁךָ וְנֶפֶשׁ ביתך (שפטי׳ יח כה) אל תאסף עם חטאים נַפְשִׁי ועם אנשי דמים חיי (תהל׳ כו ט).—טרף נֶפֶשׁ: הושיעני מכל רדפי והצילני פן יטרף כאריה נַפְשִׁי פרק ואין מציל (שם ז ב-ג). טרף נַפְשׁוֹ באפו הלמענך תעזב ארץ (איוב יח ד). קשר נביאיה בתוכה כארי שואג טרף טרף נֶפֶשׁ אכלו חסן ויקר יקחו אלמנותיה הרבו בתוכה (יחזק׳ כב כה). — לקח נֶפֶשׁ, המית: רב עתה יי׳ קח נַפְשִׁי כי לא טוב אנכי מאבתי (מ״א יט ד). ואתה יי׳ קח נא את נַפְשִׁי ממני כי טוב מותי מחיי (יונ׳ ד ג). בהוסדם יחד עלי לקחת נַפְשִׁי זממו (תהל׳ לא יד). כן ארחות כל בצע בצע את נֶפֶשׁ בעליו יקח (משלי׳ א יט). — שאל את נַפְשׁוֹ למות: והוא הלך במדבר דרך יום ויבא וישב תחת רתם אחת וישאל את נַפְשׁוֹ למות (מ״א יט ד). ותך השמש על ראש יונה ויתעלף וישאל את נַפְשׁוֹ למות (יונ׳ ד ח).—בקש נֶפֶשׁ פלוני, השתדל להמיתו: לך שב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נַפְשֶׁךָ (שמות ד יט). מה עוני ומה חטאתי לפני אביך כי מבקש את נַפְשִׁי (ש״א כ א). אל תירא כי אשר יבקש את נַפְשִׁי יבקש את נַפְשֶׁךָ (שם כב כג). וירא דוד כי יצא שאול לבקש את נַפְשׁוֹ (שם כג יה). ויקם אדם לרדפך ולבקש את נַפְשֶׁךָ (שם כה כט). ויאמרו אל המלך הנה ראש איש בשת בן שאול אויבך אשר בקש את נַפְשֶׁךָ (ש״ב ד ח). הנה בני אשר יצא ממעי מבקש את נַפְשִׁי (שם יו יא). את מזבחתיך הרסו ואת נביאיך הרגו בחרב ואותר אני לבדי ויבקשו את נַפְשִׁי לקחתה (מ״א יט י). לשוא תתיפי מאסו בך עגבים נַפְשֵׁךְ יבקשו (ירמי׳ ד ל). אנשי ענתות המבקשים את נַפְשְׁךָ לאמר לא תנבא בשם יי׳ ולא תמות בידנו (שם יא כא). ונתתיך ביד מבקשי נַפְשֶׁךָ וביד אשר אתה יגור מפניהם (שם כב כה). הנני נתן את פרעה חפרע מלך מצרים ביד איביו וביד מבקשי נַפְשׁוֹ כאשר נתתי את צדקיהו מלך יהודה ביד נבוכדראצר מלך בבל איבו ומבקש נַפְשׁוֹ (שם מד ל). יבשו ויכלמו מבקשי נַפְשִׁי יסגו אחור ויחפרו חשבי רעתי (תהל׳ לה ד). כי זרים קמו עלי ועריצים בקשו נַפְשִׁי (שם כד ה). — צדה, ארב, צפן, קוה נֶפֶשׁ, או לְנֶפֶשׁ: דע וראה כי אין בידי רעה ופשע ולא חטאתי לך ואתה צדה את נַפְשִׁי לקחתה (ש״א כד יב). כי הנה ארבו לְנַפְשִׁי יגורו עלי עזים (תהל׳ נט ד). והם לדמם יארבו יצפנו לְנַפְשֹׁתָם (משלי א יח). המה עקבי ישמרו כאשר קוו נַפְשִׁי (תהל׳ נו ז). כי יי׳ יריב ריבם (של העני והדל) וקבע את קבעיהם נָפֶשׁ (משלי כב כג). — רדף נפש פלוני: ירדף אויב נַפְשִׁי וישג וירמס לארץ חיי (תהל׳ ז ו). כי רדף אויב נַפְשִׁי דכא לארץ חיתי (שם קמג ג).—התנקש בנֶפֶשׁ פלוני, התאמץ להמיתו בערמה: ולמה אתה מתנקש בְּנַפְשִׁי להמיתני (ש״א כח ט).—איבו בְנֶפֶשׁ: מפני רשעים זו שדוני איבי בְּנֶפֶשׁ יקיפו עלי (תהל׳ יז ט).—פדה נָפֶשׁ: חי יי׳ אשר פדה את נַפְשִׁי מכל צרה (ש״ב ד ט). פדה יי׳ נֶפֶשׁ עבדיו ולא יאשמו כל החסים בו (תהל׳ לד כג)—שמר, נצר, סמך נָפֶשׁ: שמרה נַפְשִׁי והצילני אל אבוש כי חסיתי בך (שם כה כ). כי אמרו אויבי לי ושמרי נַפְשִׁי נועצו יחדו לאמר אלהים עזבו רדפו ותפשוהו כי אין מציל (שם עא יא). שמרה נַפְשִׁי כי חסיד אני הושע עבדך אתה אלהי הבוטח אליך (שם פו ב). שמר נַפְשׁוֹת

חסידיו מיד רשעים יצילם (שם לז י). יי' ישמרך מכל רע ישמר את נַפְשֶׁךָ (שם קכא ז). ויאמר יי' אל השטן הנו בידך אך את נַפְשׁוֹ שמר (איוב ב ו). שמר פיו ולשונו שמר מצרות נַפְשׁוֹ (משלי כא כג). הלא תכן לבות הוא יבין ונצר נַפְשְׁךָ הוא ידע והשיב לאדם כפעלו (שם כד יב). הנה אלהים עזר לי אדני בסמכי נַפְשִׁי (תהלי נד ו). — חִלֵּץ, חָשַׂךְ, הוֹצִיא, הוֹשִׁיעַ, מִלֵּט, הִצִּיל את נַפְשׁוֹ ממות: כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נַפְשִׁי (בראשי לב לא). והחיתם את אבי ואת אמי וכו' והצלתם את נַפְשֹׁתֵינוּ ממות (יהוש' ב יג). הנה היו כקש אש שרפתם לא יצילו את נַפְשָׁם מיד להבה (ישעי' מז יד). שירו ליי' הללו את יי' כי הציל את נֶפֶשׁ אביון מיד מרעים (ירמי' כ יג). ואתה כי הזהרת רשע ולא שב מרשעו ומדרכו הרשעה הוא בעונו ימות ואתה את נַפְשְׁךָ הצלת (יחזק' ג יט). הצילה מחרב נַפְשִׁי מיד כלב יחידתי (תהלי כב כא). הנה עין יי' אל יראיו למיחלים לחסדו להציל ממות נַפְשָׁם ולחיותם ברעב (שם לג יח-יט). כי הצלת נַפְשִׁי ממות הלא רגלי מדחי (שם נו יד). אל תמנע מנער מוסר כי תכנו בשבט לא ימות אתה בשבט תכנו וְנַפְשׁוֹ משאול תציל (משלי כג יג-יד). יי' העלית מן שאול נַפְשִׁי חייתני מיורדי בור (תהלי ל ד). הוציאה ממסגר נַפְשִׁי להודות את שמך (שם קמב ח). למען שמך יי' תחייני בצדקתך תוציא מצרה נַפְשִׁי (שם קמג יא). ותגד לדוד מיכל אשתו לאמר אם אינך ממלט את נַפְשְׁךָ הלילה מחר אתה מומת (ש"א יט יא). הבשת היום את פני כל עבדיך הממלטים את נַפְשְׁךָ היום ואת נֶפֶשׁ בניך ובנתיך וְנֶפֶשׁ נשיך וְנֶפֶשׁ פלגשיך (ש"ב יט ו). ואתה לכי איעצך נא עצה ומלטי את נַפְשֵׁךְ ואת נֶפֶשׁ בנך שלמה (מ"א א יב). נסו מלטו נַפְשְׁכֶם ותהיינה כערוער במדבר (ירמי' מח ו). נסו מתוך בבל ומלטו איש נַפְשׁוֹ אל תדמו בעונה (שם נא ו). וחזק לא יאמץ כחו וגבור לא ימלט נַפְשׁוֹ (עמו' ב יד). ובשם יי' אקרא אנא יי' מלטה נַפְשִׁי (תהלי קטז ד). מי גבר יחיה ולא יראה מות ימלט נַפְשׁוֹ מיד שאול (שם פט מט). קומה יי' קדמה פניו הכריעהו פלטה נַפְשִׁי מרשע חרבך (שם יז יג). שובה יי' חלצה נַפְשִׁי הושיעני למען חסדך (שם ו ה). כי חלצת נַפְשִׁי ממות את עיני מן דמעה את רגלי מדחי (שם קטז ח). לא חשך ממות נַפְשָׁם וחיתם לדבר הסגיר (שם ע"ח נ). יחס על דל ואביון וְנַפְשׁוֹת אביונים יושיע (שם עב יג). — נמלט על נַפְשׁוֹ, להציל את חייו: ויאמר המלט על נַפְשֶׁךָ אל תביט אחריך ואל תעמד בכל הככר (בראשי יט יז). — וכן הלך אל נַפְשׁוֹ, כמו על נַפְשׁוֹ: וירא ויקם וילך אל[1] נַפְשׁוֹ ויבא באר שבע (מ"א יט ג). ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את אהליהם ואת סוסיהם ואת חמריהם המחנה כאשר היא וינסו אל נַפְשָׁם (מ"ב ז ז). — עמד על נַפְשׁוֹ, הגן על חייו: אשר נתן המלך ליהודים אשר בכל עיר ועיר להקהל ולעמד על נַפְשָׁם (אסתי' ח יא). ושאר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו ועמד על נַפְשָׁם ונוח מאויביהם (שם ט יו). — ובסהמ"א: מי שעמד על נפשו ולא יכלו בית דין לאוסרו עד שימיתוהו במיתה שהוא חייב בה (רמב"ם, הלכ' סנה' יד ח). — ירא וחרד לְנַפְשׁוֹ: הגד הגד לעבדיך את אשר צוה יי' וכו' ונירא מאד לְנַפְשֹׁתֵינוּ מפניכם (יהוש' ט כד). וחרדו לרגעים איש לְנַפְשׁוֹ ביום מפלתך (יחזק' לב י). — בקש על נַפְשׁוֹ: והמן עמד לבקש על נַפְשׁוֹ מאסתר המלכה כי ראה כי כלתה אליו הרעה מאת המלך (אסתי' ז ז). — היתה לו נַפְשׁוֹ לשלל: כי מלט אמלטך ובחרב לא תפל והיתה לך נַפְשְׁךָ לשלל (ירמי' לט יח). והיוצא ונפל על הכשדים הצרים עליכם יחיה והיתה לו נַפְשׁוֹ לשלל (שם כא ט). — וכן עם נתן: כי הנני מביא רעה על כל בשר נאם יי' ונתתי לך את נַפְשְׁךָ לשלל על כל המקומות אשר תלך שם (שם מה ה). — נתן לו נַפְשׁוֹ, הניחו בחיים: אם מצאתי חן בעיניך המלך ואם על המלך טוב תנתן לי נַפְשִׁי בשאלתי ועמי בבקשתי (אסתי' ז ג). — ובתו"מ: מה אם העובר עבירה אחת נוטל נפשו עליה העושה מצוה אחת על אחת כמה וכמה שתינתן לו נפשו (ר"ח בן גמליאל, מכות כג.). והיו (המילדות) עומדות בתפלה ואומרות להקב"ה רבש"ע תלה להם עכשיו ותן להם נפשותיהם שלא יאמרו ישראל הן הרגו אותן (ר' לוי, מד"ר שמות א). —חרף נַפְשׁוֹ, בזה את חייו והעמיד את עצמו בסכנה: זבלון עם חרף נַפְשׁוֹ למות (שפטי' ה יח). — וכמו"כ השליך את נַפְשׁוֹ מנגד: אשר נלחם אבי עליכם וישלך את נַפְשׁוֹ מנגד ויצל אתכם מיד מדין (שם ט יז). —ובמשמ' זו, שם נַפְשׁוֹ בכפו באופן שנקל לאבדה: ואראה כי אינך מושיע ואשימה[2] נַפְשִׁי בכפי ואעברה אל בני עמון ויתנם יי' בידי (שם יב ג). וישם את נַפְשׁוֹ בכפו ויך את הפלשתי (ש"א יט ה). ותאמר אליו

---

[1]) כך למערבאי. למדנחאי עַל.

[2]) כך הקרי, והכתיב ואישמה.

(בעלת האוב לשאול שבקש ממנה להעלות לו את שמואל מקברו) הנה שמעה שפחתך בקולך ואשים נַפְשִׁי בכפי ואשמע את דבריך אשר דברת אלי (ש"א כח כא). נַפְשִׁי בכפי תמיד ותורתך לא שכחתי (תהל' קיט קט). על מה אשא בשרי בשני וְנַפְשִׁי אשים בכפו (איוב יג יד). — ובתו"מ, מָסַר את נַפְשׁוֹ על דבר, נתן נַפְשׁוֹ על דבר: כל מצוה שמסרו ישראל נ פ ש ם עליה בשעת השמד נוהגים אותה בפרהסיא וכל מצוה שלא מסרו ישראל נ פ ש ם עליה בשעת השמד עדין היא מרופה בידם (רשב"ג, ספרי דבר' עו). וכי למה עלה זה (שכיר יום) בכבש ומסר לך את נ פ ש ו לא שתתן לו שכרו בו ביום (שם רעט). למה מסרתי נ פ ש י על קדושת שמו של הקב"ה (מד"ר קהל', ואמרתי אני). — ובן השלים נֶפֶשׁ [1]): דעו כי יי' הוא האלהים ולו אנו משלימים את נ פ ש ו ת י נ ו (ר' אחא, מד"ר בראש' ק). מה התור משלים נפשו על מזוגותיו כך אליהו זכור לטוב השלים נפשו על ישראל (ספר אגדה, כ"י מינכן 346 מובא אצל צונץ בספרו .Literaturgesch 642). סגפה האם ופרחה רוחה : נ פ ש ה השלימה לטבח ארוחה כארחה אם הבנים שמחה (ר' קלוני', אמרתי שעו, קני'). ישלם נמצא בכל פעלו נ פ ש ו לטבח השלים מפחד חילו (שם). אם כפעלם בריב ידקדק לפני שופט מי יצטדק זך המשלים בעקד נפש בזקן לא מצא נפש (אומץ, למוסף כ"ה א). ואבית תהלה מבשר ודם מהבל ותוהו וכו' ומציץ נובל ממשלימי נ פ ש ממפריחי רוח וכו' (אשר אימתך, מוסף יוה"כ). מאהב ויחיד לאמו נ פ ש ו לטבח בהשלימו שרפים צעקו ממרומו (מנחה יוה"כ). השלים נ פ ש ו מיד למיתת נשיקה בראותו כי אין הצלה בתפלה (ר' משה בר' שמואל, אז בקשוב ענו, יוצ' לש"ת). ועל אדירי קהל מגנצה ההדורה מנשרים קלו מאריות להתגברה השלימו נ פ ש ם על יחוד שם הנורא (ר' קלוני' בן ר' יהודה, מי יתן, קינ' לט"ב). קהל וורמייזא בחונה ובחורה גאוני ארץ ונקיי טהרה וכו' ובחדש השלישי בקריאת הלל לשורה השלימו נ פ ש ם באהבה קשורה (שם). — נתן נַפְשׁוֹ, ואמר בן סירא: אל תרע עבד עובד באמת וכן שכיר נותן נ פ ש ו (ב"ס גני' ז כ). קרובה היא למבקשיה ונותן נ פ ש ו מוצא אתה (שם כא כו). — ובתו"מ: שכל דבר שבית דין נותנין נ פ ש ם עליו

1) [עי' ר"מ שטראשון, קריה נאמנה לפין עמ' XVI וכו'; צונץ, .Literaturgesch 641, וכו'.]

סופו להתקיים בידם (ר' לוי, ירוש' שביעי' א ז). מכיון שנתנו ב"ד נ פ ש ן לעשות כמי שעשוי (שם תענ' ג א). שאין לך חביב לפני הקב"ה כשליח שמשתלח לעשות מצוה ונותן נ פ ש ו כדי שיצלח בשליחותו ואין לך בני אדם שנשתלחו לעשות מצוה ונותנין נ פ ש ם להצליח בשליחותן כאותן שנים ששלח יהושע בן נון וכו' והלכו ונתנו נ פ ש ם והצליחו בשליחותן (מד"ר במד' טז). מה ראה משה ליתן נ פ ש ו על ערי מקלט (שם ואתחנן ג). אמר להם משה לישראל שמא אין אתם יודעים כמה צער נצטערתי על התורה וכמה עמל עמלתי בה וכו' נ פ ש י נתתי עליה דמי נתתי עליה (ספרי האזינו שו קלא:). לא היו בני קהת מניחין את הארון ורצין לשלחן ולמנורה אלא אע"פ שמתמעטין היו נותנין נ פ ש ם על הארון (ר"ש בר נחמן, מד"ר במד' ה). — *התחיב בְּנַפְשׁוֹ: הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב ב נ פ ש ו (אבות ג ד). חמשה דברים הן שהעושה אותן מתחיב ב נ פ ש ו ודמו בראשו האוכל שום קלוף וכו' וביצה קלופה וכו' (רשב"י, נדה יז.). ועי' עוד ערך חיב, התחיב.—באו מים עד נפש: הושיעני אלהים כי באו מים עד נָפֶשׁ (תהל' סט ב). אפפוני מים עד נֶפֶשׁ תהום יסבבני סוף חבוש לראשי (יונ' ב ו). — נגעה חרב עד הַנָּפֶשׁ: אהה אדני יי' אכן השא השאת לעם הזה ולירושלם לאמר שלום יהיה לכם ונגעה הרב עד הַנָּפֶשׁ (ירמ' ד י). — כִּפֵּר על הַנֶּפֶשׁ: העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת את תרומת יי' לכפר על נַפְשֹׁתֵיכֶם (שמות ל טו). ונקרב את קרבן יי' וכו' לכפר על נַפְשֹׁתֵינוּ לפני יי' (במד' לא נ). — ד) אישיות, בעל חי, Person, בהיות הנפש היסוד העקרי של כל בעל חי. — בעל חי בהבדל מן האדם, עם התאר חיה: ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נֶפֶשׁ חיה ועוף יעופף על הארץ על פני רקיע השמים ויברא אלהים את התנינם הגדלים ואת כל נֶפֶשׁ החיה הרמשת אשר שרצו המים למינהם (בראש' א כ-כא). ויאמר אלהים תוצא הארץ נֶפֶשׁ חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה (שם כד). מכל שרץ המים ומכל נֶפֶשׁ החיה אשר במים (ויקר' יא י). — וגם בלי תאר זה: ולכל נֶפֶשׁ השרצת על הארץ (ויקר' יא מו). — ובתלמוד: וכל נ פ ש משיב את הנפש [1]) (ברכ' מד:).

1) [דבר חי הנאכל שלם כגון דגים קטנים שגדלו כל צרכן, רש"י.]

— ובמשמ׳ בן אדם סתמי, מי שהוא: וְנֶפֶשׁ כי תחטא ושמעה קול אלה והוא עד וכו׳ או נֶפֶשׁ אשר תגע בכל דבר טמא וכו׳ והוא ידע ואשם או נֶפֶשׁ כי תשבע לבטא בשפתים (ויקר׳ ה א-ד; גם ד ב; ה יח; ז כז; כ ו; כג כט-ל). איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעל מעל ביי׳ ואשמה הַנֶּפֶשׁ ההוא (במד׳ ה ו; גם יה כז-כח; יט כב; לה ל). והצפה כי יראה את החרב באה ולא תקע בשופר והעם לא נזהר ותבוא חרב ותקח מהם נָפֶשׁ הוא בעונו נלקח ודמו מיד הצפה אדרש (יחזק׳ לג ו). — ובתו״מ: סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו נהרוג את כולם יהרגו כולם ולא ימסרו נ פ ש אחת מישראל (תוספת׳ תרומ׳ ז כ). לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך שכל המאבד נ פ ש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאלו איבד עולם מלא וכל המקיים נ פ ש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאלו קיים עולם מלא (סנה׳ ד ה). — ועם מלת הסתמיות כָּל: כל נֶפֶשׁ מכם לא תאכל דם (ויקר׳ יז יב). אך אשר יאכל לכל נֶפֶשׁ הוא לבדו יעשה לכם (שמות יב יו). — ובמשמ׳ הקבוץ: ויאמר מלך סדם אל אברם תן לי הַנֶּפֶשׁ והרכש קח לך (ברא׳ יד כא). — ועם כָּל: כל הַנֶּפֶשׁ הבאה ליעקב מצרימה יצאי ירכו (שם מו כו). ואת מקדה לכד יהושע ביום ההוא ויכה לפי חרב ואת מלכה החרם אותם ואת כל הַנֶּפֶשׁ אשר בה (יהוש׳ י כח; גם לט; יא יא). אנכי סבתי בכל נֶפֶשׁ בית אביך (ש״א כב כב). את הגברים ואת הנשים ואת הטף ואת בנות המלך ואת כל הַנֶּפֶשׁ אשר הניח נבוזראדן רב טבחים (ירמ׳ מג ו). — ובחבור עם שמות המספר, כך וכך נֶפֶשׁ: אלה בני לאה אשר ילדה ליעקב בפדן ארם ואת דינה בתו כל נֶפֶשׁ בניו ובנותיו שלשים ושלש (ברא׳ מו יה גם יח; כז). ויהי כל נֶפֶשׁ יצאי ירך יעקב שבעים נָפֶשׁ (שמות א ה). והרמת מכס ליי׳ מאת אנשי המלחמה היוצאים לצבא אחד נֶפֶשׁ מחמש המאות (במד׳ לא כח). וְנֶפֶשׁ אדם ששה עשר אלף (שם מו). בשבעים נֶפֶשׁ ירדו אבתיך מצרימה ועתה שמך יי׳ אלהיך ככוכבי השמים לרב (דבר׳ י כב). בשנת שמונה עשרה לנבוכדראצר (הגלה) מירושלם נֶפֶשׁ שמנה מאות שלשים ושנים בשנת שלש ועשרים לנבוכדראצר הגלה נבוזראדן רב טבחים יהודים נֶפֶשׁ שבע מאות ארבעים וחמשה כל נֶפֶשׁ ארבעת אלפים ושש מאות (ירמ׳ נב כט-ל). וישבו מקניהם גמליהם

חמשים אלף וכו׳ וחמורים אלפים וְנֶפֶשׁ אדם מאה אלף (דה״א ה כא). — ובמשמ׳ עבדים: [1]) ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רכשו ואת הַנֶּפֶשׁ אשר עשו בחרן ויצאו ללכת ארצה כנען (ברא׳ יב ה). — ומ״ר: ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנתיו ואת כל נַפְשׁוֹת ביתו ואת מקנהו ואת כל בהמתו (שם לו ו). כי ימצא איש גנב נֶפֶשׁ מאחיו מבני ישראל והתעמר בו ומכרו (דבר׳ כד ז). וכהן כי יקנה נֶפֶשׁ קנין כספו הוא יאכל בו (ויקר׳ כב יא). יון תובל ומשך המה רכליך בְּנֶפֶשׁ אדם (יחזק׳ כז יג). — ובמ״ר באותה המשמ׳ של אישיות, בני אדם: ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נְפָשֹׁת איש לפי אכלו תכסו על השה (שמות יב ד). לקטו ממנו איש לפי אכלו עמר לגלגלת מספר נַפְשֹׁתֵיכֶם איש לאשר באהלו תקחו (שם יו יו). כי כל אשר יעשה מכל התועבת האלה ונכרתו הַנְּפָשׁוֹת העשת מקרב עמם (ויקר׳ יח כט). איש כי יפלא נדר בערכך נְפָשֹׁת ליי׳ (שם כז ב). והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הַנְּפָשׁוֹת אשר היו שם (במד׳ יט יח). כל כסף הקדשים אשר יובא בית יי׳ כסף עובר איש כסף נַפְשׁוֹת ערכו (מ״ב יב ה). הוי למתפרות כסתות על כל אצילי ידי ועשות המספחות על ראש כל קומה לצודד נְפָשׁוֹת (יחזק׳ יג יח; גם יט; יז יז; יח ד; כב כז). פרי צדיק עץ חיים ולקח נְפָשׁוֹת חכם (משלי יא ל). — ובתו״מ: השותה מים לצמאו וכו׳ אומר בורא נ פ ש ו ת רבות (ר׳ טרפון, ברכ׳ ו ה). בשעה שאמר לו הקב״ה לשאול לך והכית את עמלק אמר ומה (בשביל) נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה (יומ׳ כב:). — *רפוי נְפָשׁוֹת של בני אדם בנגוד לרפוי ממון, כלו׳ של בהמות: מתרפאין מהן ריפוי ממון אבל לא רפוי נ פ ש ו ת (תוספת׳ ע״ז ג ד). — *דיני נפשות, השייכים לעניני הריגת אדם, בנגוד לדיני ממונות: מוציא שם רע בעשרים ושלשה משום שיש בו דיני נ פ ש ו ת (סנה׳ א א). אחד דיני ממונות ואחד דיני נ פ ש ו ת בדרישה ובתקירה (שם ד א). הוו יודעין שלא כדיני ממונות דיני נ פ ש ו ת דיני ממונות אדם נותן ממון ומתכפר לו דיני נפשות דמו ודם זרעותיו תלויין בו עד סוף העולם (שם ה). כל הראוי לדון דיני נ פ ש ו ת ראוי לדון דיני ממונות ויש שראוי לדון דיני ממונות ואינו

[1]) [עי׳ השמוני׳ א׳ ילג. ובאשו׳ נַפְשָׁאת.]

ראוי לדון דיני נפשות (נדה ו ד).—*ועדות נְפָשׁוֹת: המודר הנאה מחבירו ומת מביא לו ארון ותכריכין חלילין ומקוננות שאין הנאה למתים ומעידו עדות ממון ולא עדות נפשות (תוספתא נדרי ב ז). כיצד מאיימין את העדים על עדי נפשות היו מכניסין אותן ומאיימין עליהם (סנה' ד ה). — ומ"ר נְפָשִׁים: אשר אתם מצדדות את נְפָשִׁים (יחזק' יג כ). — והשתמשו המשוררים בצורה זו הרבה: שחרתיך מהולל כל נפשים בזמרתי מקום קרבן ואשים (ר"ש הנגיד, שחרתיך). קדשי נפשים אז יאירו רוהותם כשחר יזהירו (רמב"ע, אנשי אמונה). כל הנפשים נגהים אחרי יסודם כי נר אלהים נשמת אדם (הוא, דיואן כלו, בודל'). מצור כבודו נפשים נחצבו ולבוא בסודו ישאפו ירהבו (שם). ומה טוב נפשם במצער אנשים במחנות קדושים ואל על קרואים (שם). זהר נפשים יהלו מהלו מוקדי רשפים יחצבו מקולו (ר"י הלוי, יה בפי קדשים). מתבונתך חכמו נפשים אף אמונתך בקהל קדושים (ראב"ע, אל תבונתך). לכו אל רב מנחם המנחם נפשים עד ישיבם לפגרים (הוא, חדשים מעשי אל). ושפתם דברותם ודברותם נפשותם ונפשותם סוד הנפשים (הוא, אלילים מסודך). הנפשים אל יסודם לעלות יהים כבודם אחלי אנשי אמונות לאחוז דרכי תבונות כי לכל נמצא תכונות (הוא, הנפשים). ובהלכד בחבלי שנה הנפשים ובנפול תרדמה על אנשים (ר"י חריזי, תחכמוני ד). אם נכספו הנפשים אל נוה אוהבים נפשי מאד כלתה לנוה מגוריך (שם לה). מאל אשאל עזר כי בו מסעד ועזר לנפשים (ר"י א"ת, פתיחי' חרוזית לס' השרשים של ריב"ג).—ה) ובאה נֶפֶשׁ במקום כנויי הגוף, אני, אתה וכו'; לי לך וכו'; בי, בך וכו', ביחוד בלשון השירה והמליצה: שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרתיהם בסדם אל תבוא נַפְשִׁי בקהלם אל תחד כבודי (ברא' מט ה-ו). ויאמר יהונתן אל דוד מה תאמר נַפְשְׁךָ ואעשה לך (ש"א כ ד). או לְנַפְשָׁם כי גמלו להם רעה (ישעי' ג ט). נַפְשִׁי אויתך בלילה אל רוחי בקרבי אשחרך (שם כו ט). קרסו כרעו יחדו ולא יכלו מלט משא וְנַפְשָׁם בשבי הלכה (שם מו ב). ושמתיה ביד מוגיך אשר אמרו לְנַפְשֵׁךְ שחי ונעברה ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעברים (שם נא כג). כי קול שופר שמעתי [1]) נפשי תרועת מלחמה (ירמי' ד יט). אהה אדני יי' הנה נַפְשִׁי לא מטמאה ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד עתה (יחזק' ד יד). רבים אומרים

לְנַפְשִׁי אין ישועתה לו באלהים (תהל' ג ג; גם לד ג; לה ג; ז ו). נַפְשִׁי בתוך לבאם אשכבה (שם נז ה; גם קיט קכט; קסז; קכ ו). ענו בכבל רגליו ברזל באה נַפְשׁוֹ (שם קה יח). ויתאוו תאוה במדבר וינסו אל בישימון ויתן להם שאלתם וישלח רזון בְּנַפְשָׁם (שם קו יד-טו). מאנה לנגוע נַפְשִׁי המה כדוי לחמי (איוב ו ז; גם ז טו). גם אנכי ככם אדברה לו יש נַפְשְׁכֶם תחת נַפְשִׁי אחבירה עליכם במלים ואניעה עליכם במו ראשי (שם טז ד). ותזנח משלום נַפְשִׁי נשיתי טובה (איכה ג יז). — ואמר בן סירא: אל תאמר מאל נסתרתי ובמרום מי יזכרני בעם כבד לא אודע ומה נפשי בקצות רוחות (ב"ס גני' טז יז). — ועם הפעל היה, מות: אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בעבורך וחיתה נַפְשִׁי בגללך (ברא' יב יג). הנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל חסדך אשר עשית עמדי להחיות את נַפְשִׁי וכו' אמלטה נא שמה הלא מצער הוא ותחי נַפְשִׁי (שם יט יט-כ). נשימה נא שקים במתנינו וחבלים בראשנו ונצא אל מלך ישראל אולי יחיה את נַפְשֶׁךָ (מ"א כ לא). עבדך בן הדד אמר תחי נא נַפְשִׁי (שם לב). אם יצא תצא אל שרי מלך בבל וחיתה נַפְשֶׁךָ והעיר הזאת לא תשרף באש (ירמי' לח יז). שמע נא בקול יי' לאשר אני דבר אליך וייטב לך ותחי נַפְשֶׁךָ (שם כ). הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נַפְשְׁכֶם ואכרתה לכם ברית עולם (ישעי' נה ג). תחי נַפְשִׁי ותהללך ומשפטך יעזרני (תהל' קיט קעה). תמות נַפְשִׁי מות ישרים ותהי אחריתי כמהו (במדי' כג י). ויאמר שמשון תמות נַפְשִׁי עם פלשתים (שפטי' טז ל), תמת בנער נַפְשָׁם וחיתם בקדשים (איוב לו יד).—גדלה, יקרה נַפְשׁוֹ: והנה כאשר גדלה נַפְשְׁךָ היום הזה בעיני כן תגדל נַפְשִׁי בעיני יי' ויצלני מכל צרה (ש"א כו כד). ויאמר שאול חטאתי שוב בני דוד כי לא ארע לך עוד תחת אשר יקרה נַפְשִׁי בעיניך היום הזה (שם כא). תיקר נא נַפְשִׁי ונֶפֶשׁ עבדיך אלה חמשים בעיניך (מ"ב א יג). — — ובשבועה, חי נַפְשְׁךָ, חי אתה: בי אדני חי נַפְשְׁךָ אדני אני האשה הנצבת עמכה בזה להתפלל אל יי' (ש"א א כו; גם יז נה). חי יי' וחי נַפְשְׁךָ כי כפשע ביני ובין המות (שם כ ג). ויאמר אוריה אל דוד הארון וישראל ויהודה ישבים בסכות וכו' ואני אבוא אל ביתי לאכל ולשתות ולשכב עם אשתי חיך וחי נַפְשֶׁךָ אם אעשה את הדבר הזה (ש"ב יא יא). ויאמר אלישע חי יי' וחי נַפְשְׁךָ אם אעזבך (מ"ב ב ב). — ובתלמוד,

[1]) כך הכתיב, והקרי שמעת.

*שלום עליך נפשי, במשמ' שלום יהיה לי: בזמן שהצבור שרוי בצער אל יאמר אדם אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלום עליך נ פ ש י (תעני' יא.). — ׃במשמ' כנוי הוזר (כמו עצמי, עצמך וכו') selbst;[1] se ; self.: אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ השרץ וכו' ולא תטמאו את נפשתיכם בכל השרץ הרמש על הארץ (ויקר' יא מג-מד). איש כי ידר נדר ליי' או השבע שבעה לאסר אסר על נפשו לא יחל דברו (במד' ל ג; גס ד-ה וכו'). רק השמר לך ושמר[2] נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך (דבר' ד ט). ונשמרתם מאד לנפשתיכם (שם יה). כי יסיתך אחיך וכו' או רעך אשר כנפשך (שם יג ז). ויאהבו יהונתן (את דוד) כנפשו (ש"א יח א). ויאמר יי' אלי צדקה נפשה משבה ישראל מבגדה יהודה (ירמ' ג יא). עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתבות עולם אי זה דרך הטוב ולכו בה ומצאו מרגוע לנפשכם (שם ו יו). השמרו בנפשותיכם ואל תשאו משא ביום השבת (שם יז כא). ואנחנו עשים רעה גדולה על נפשותינו (שם כו יט). כה אמר יי' אל תשאו נפשתיכם לאמר הלך ילכו מעלינו חכשדים כי לא ילכו (שם לז ט). למה אתם עשים רעה גדולה אל נפשתיכם להכרית לכם איש ואישה עולל ויונק מתוך יהודה (שם מד ז). עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם עד אנה ירום איבי עלי (תהל' יג ג). ביום קראתי ותענני תרהבני בנפשי עז (שם קלח ג). נאף אשה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה (משל' ו לב) גם אני לא אדע נפשי אמאס חיי (איוב ט כא). ויחר אף אליהוא וכו' באיוב חרה אפו על צדקו נפשו מאלהים (שם לב ב). עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי (איכ' ג נא). אין טוב באדם שיאכל ושתה והראה את נפשו טוב בעמלו (קהל' ב כד). ולמי אני עמל ומחסר את נפשי מטובה (שם ד ח; גס ו ב). ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים (אסת' ד יג). וכאשר קימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות וזעקתם (שם ט לא). — ואמר בן סירא: מעט נ פ ש ך בכל גדולה ולפני אל תמצא רחמים (ב"ס גני' ג יח). אל תתן לזונה נ פ ש ך פן תסיב את נהלתך (שם ט ו). בני בענוה כבד נ פ ש ך ותן לה טעם כיוצא בה מרשיע נ פ ש ו מי יצדיקנו ומי יכבד מקלה נ פ ש ו (שם י כח-כט). מונע מנ פ ש ו יקבץ לאחר ובטובתו יתבעבע זר (שם יד ד). — *פתה נפשו: פת נ פ ש ך ופייג לבך וקצפון הרחק ממך (שם ל כג). בכל מעשיך שמור נ פ ש ך כי עושה זה שומר מצוה נוצר תורה שומר נ פ ש ו ובוטח ביי' לא יבוש (שם לה כג כד). יש חכם לרבים נחכם ו ל נ פ ש ו הוא נואל (שם לז יט). — ובתו"מ: אמר הקב"ה הייך שאני מעלה עליך שאם אמרתי לך שתשחוט את נ פ ש ך שלא היית מעכב על שמי (רסב"י, מד"ר במד' יז). דייך שאת ממלט את נ פ ש ך (ר' אלעזר, ירוש' סנה' י ט). והלא דברים קל וחומר ומה המצער נפשו מן היין צריך כפרה קל וחומר המצער נ פ ש ו על כל דבר (הוא, מד"ר נשא י). העלים הקב"ה מן בלעם הרשע עד שהלך ואיבד את נ פ ש ו (שם כ). — ובסהמ"א: דעו אחינו בני ישראל כי כל אחד ממנו תלוי ל נ פ ש ו[1] ולא ישמע אלהינו את דברי המצטדק ואומר כך נהגוני רבותי (קהל בן מלליח הכהן, לקו"ק, נספ' 33). אם כן מצאתי נ פ ש י מחויבת להפיק משאלך (ר"י בדרשי, הפרדס אוצה"ב ג). יהי בשתך מ נ פ ש ך יותר מבשתך מזולתך (אגרי השלום לרס"ע פלקיירא, שער ב JQR., NS. I, 481). וידיעת האדם ל נ פ ש ו היא החכמה הגדולה כי כ"א מבני אדם לרבוי אהבתו ל נ פ ש ו בטבע יטעה בענין נ פ ש ו ויראה אותה יותר נאה ממה שהיא (שם 483). — ובאותה המשמ', נשבע בנפשו[2]: נשבע אדני יי' בנפשו נאם יי' אלהי צבאות מתאב אנכי את גאון יעקב (עמו' ו ח). נשבע יי' צבאות בנפשו כי אם מלאתיך אדם כילק וענו עליך הידד (ירמ' נא יד). — וכן "על נפשו כמה אתה כותב לאשה זו על נ פ ש ך (שו"ת הרי"ף יד). והנה על נ פ ש י ועל יהדותי כי כמו ב' או ג' ימים קודם שהלה והוגף הר' מצליח הנזכר פגעתי אותו בשוק (שו"ת מהרב"ך ב קלו). והעידו עדות גמורה על נ פ ש ם ועל יהדותם (שו"ת, פרי הארץ, אה"ע ג). — ו) הנפש היא מושב ההרגשות של האדם, כמו הרצון, החשק, התאבון השמחה והיגון, האהבה והשנאה וכדומ'; — במשמ' הרצון, יש, או אין, את הנפש, הרצון: אם יש את נפשכם לקבר את מתי מלפני (בראש' כג ח). ויאמר יהוא אם יש נפשכם אל יצא פליט מן העיר (מ"ב ט יה). גם

1) [וכן ברוב הלשונות האחיות.]

2) [עם פעל זה וגם במקומות אחרים בסוג זה אפשר לפרש גם בשמ' חיים, ג).]

1) [ר"ל כל אחד אחראי בעד עצמו.]

2) [ואפשר גם לפרש כמו חיים.]

יעמד משה ושמואל לפני אין נַפְשִׁי אל העם הזה שלח מעל פני ויצאו (ירמי' יה א). מפרי פי איש יאכל טוב ונֶפֶשׁ בגדים חמס (משלי יג ב).—לְנֶפֶשׁ פלוני, לרצונו: והיה אם לא חפצת בה ושלחתה לְנַפְשָׁהּ ומכר לא תמכרנה בכסף (דברי' כא יד). ותשבו איש את עבדו ואיש את שפחתו אשר שלחתם חפשים לְנַפְשָׁם ותכבשו אתם להיות לכם לעבדים ולשפחות (ירמי' לד יו).—בְּנֶפֶשׁ פלוני, כחפצו: כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כְּנַפְשְׁךָ שבעך ואל כליך לא תתן (דברי' כג כה).—באשר בנַפְשׁוֹ: והקימתי לי כהן נאמן כאשר בלבבי ובְנַפְשִׁי יעשה (ש"א ב לה). שמו אדון לביתו ומושל בכל קנינו לאסר שריו בְּנַפְשׁוֹ וזקניו יחכם (תהל' קה כא-כב).—בכל הַנֶּפֶשׁ, ברצון שלם: ובקשתם משם את יי' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נַפְשֶׁךָ (דברי' ד כט; גם ו ה; יא יג). ושבו אליך בכל לבבם ובכל נַפְשָׁם בארץ איביהם אשר שבו אתם (מ"א ח מח). ללכת אחר יי' ולשמר מצותיו ואת עדותיו ואת חקותיו בכל לב ובכל נֶפֶשׁ (מ"ב כג ג). וכמהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל יי' בכל לבבו ובכל נַפְשׁוֹ ובכל מאודו (שם כה). ונטעתים בארץ הזאת באמת בכל לבי ובכל נַפְשִׁי (ירמי' לב מא). — הפק הַנֶּפֶשׁ לפלוני, הראה לו רצון: ותפק לרעב נַפְשֶׁךָ ונפש נענה תשביע (ישעי' נח י).—נתן פלוני בְּנֶפֶשׁ אויב, מסרו ביד האויב לעשות בו כחפצו: והנה נטיתי ידי עליך ואגרע חקך ואתנך בְּנֶפֶשׁ שנאותיך בנות פלשתים (יחזק' יו כז). אל תתנני בְּנֶפֶשׁ צרי כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס (תהל' כז יב). יי' ישמרהו ויחיהו יאשר בארץ ואל תתנהו בְּנֶפֶשׁ איביו (שם מא ג).—ובתו"מ, במשא ומתן של הלכה, אם נַפְשְׁךָ לומר כך וכך, אם תרצה לומר: אם נ פ ש ך לומר אותו ואת בנו את שבנו כרוך אחריו יצא זכר שאין בנו כרוך אחריו (ספרא, אמור ה). ואם נ פ ש ך לומר נאמר בגד ועור בשרץ וכו' (שם מלורע, זבים ג ו). ואם נפשך לומר הרי הוא אומר לא תקחו כופר לנפש רוצח וכו' אבל אתה לוקח כופר לראשי אברים שאינן חוזרין (ב"ק פג:). ואם נפשך לומר הרי הוא אומר בית אהרן ברכו את יי' וכו' (שבועי' יג).—ומצוי מאד בסהמ"א: ואם נ פ ש ך לומר יאמרו צידוק הדין ולא יספידוהו וכו' (מעשה הגאונים כע). ואם נפשך לומר יקרא בשל ראש חדש ויפטור בשל ר"ח (תשו' ר' מאיר בר' משה ממגנצה כז, שם). ואם נ פ ש אדם לומר דברי הצומות וזעקתם כתיב אין זה פירושו אלא כך פירושו (שבלי הלקט, פורים קנד).

ואם נ פ ש אדם לומר מניין אתה אומר שאיתה שנה שמלכו שמואל ושאול שהיתה בתחלת מלכותו של שאול (רש"י, נזיר ה.). ואם נ פ ש אדם להשיבני ממעשה השנוי' בה"ג וכו' (מהר"ם מרוטנברג, שערי תשו' ג רכח) ואם נפשך להשיביני אסור המור יש כאן (הרוקח, קי"ג).—*מַה נַּפְשְׁךָ, מִמַּה נַּפְשְׁךָ, במשמ' באיזה אופן שתרצה, בכל אופן: מה נפשך אי חלב אכל חייב אי נותר אכל חייב (ר' אליעזר, כריתות יט.). ראה שני כוכבים בערב שבת והתרו בו ועשה מלאכה ראה שני כוכבים במוצאי שבת והתרו בו ועשה מלאכה מה נ פ ש ך אם הראשונים יום הן אף האחרונים יום הן ויהא חייב על האחרונים אם האחרונים לילה אף הראשונים לילה ויהא חייב על הראשונים (ר"י בר' בון, ירוש' ברכ' א א). מה נ פ ש ך יברך על היום המזון קודם יברך על המזון היין קודם יברך על היין היום קודם (שם, ח א). מה נ פ ש ך אם מלמעלן הרי מלמעלן אי מן הצד הרי מן הצד (שם כלא' ד' ד). מה נ פ ש ך כרם גדול הוא אסור בשמונה כרם קטן הוא אסור בשמונה (שם ה). מה נ פ ש ך (אם) כרם גדול הוא למה לי הרבנו אפילו מטעתו (ואם) כרם קטן הוא אין לו מחול (שם ז ג). מולין אותו ממה נ פ ש ך אם חי הוא שפיר קא מהיל ואם לאו מהתך בבשר הוא (ר' אדא בר אהבה, שבת קלו.). כך עשו הגבעונים אמרו וכו' הרי אנו הולכין ומרמין בהם והם כורתים אתנו ברית מה נ פ ש ך יהרגו אותנו יעברו על השבועה יקיימו אותנו עוברים על הגזרה בין כך ובין כך נענשים ואנו יורשים את הארץ לעצמנו (מד"ר, במדי' ח).—ומצוי בסהמ"א: מה נ פ ש ך אם חזקת שליח עושה שליחותו וכו' (והזהיר ויקר' ה). וכן כשהם שותפים לא יוכל לגבות החצי ממה נפשך לפי שאין נכסי בעל חוב משועבדים אלא מטעם ערב וכו' (טו"ע חו"מ הלכ' הלוואה מט י). ואם תאמר שאין דיבורו עובר ולא יועיל ברכתו ולא יזיק קללתו למה מנעו הקב"ה מלקלל וזאת הקושיא היא על דרך מה נ פ ש ך (רי"ן קארו, תולדות יצחק קי:). כי טען עליו ב' טענות בדרך ממה נ פ ש ך (פענח רזא, נח ו).— בַּעַל נֶפֶשׁ, בעל תיאבון: כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך ושמת שכין בלעך אם בַּעַל נֶפֶשׁ אתה (משלי כג א-ב).— ובתו"מ אדון על נַפְשׁוֹ ומושל בתאותו, ירא שמים: בעל נפש לא ילתות (רבה, פסחי' מ.). ב ע ל נ פ ש

לא יבעול וישנה (ר' זירא, נדה עז:). בעל נפש לא יגמור ביאתו (ר' אבא, שם סה:). — ובסהמ"א, במשמ' בעל שכל: ואם בעל נפש אתה תבין מעצמך סדר הבריא' של מעש' בראש' (נפתלי בר' יעקב אלחנן, עמק המלך ג:). — בתור נושא לפעלים המביעים פעולות שונות של הרגשות האדם; — אבלה, התאבלה הַנֶּפֶשׁ: אך בשרו עליו יכאב וְנַפְשׁוֹ עליו תאבל (איוב יד כב). —ובתלמוד: נפשו של אדם מתאבלת עליו כל שבעה (רב חסדא, שבת קנב.). — אהבה הַנֶּפֶשׁ: הגידה לי שאהבה נַפְשִׁי [1]) איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים (שה"ש א ז). על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נַפְשִׁי בקשתיו ולא מצאתיו (שם ג א). — הַנֶּפֶשׁ אותה: ונתת הכסף בכל אשר תאוה נַפְשְׁךָ בבקר ובצאן וביין ובשכר (דבר' יד כו). קטן יקטירון כיום החלב וקח לך כאשר תאוה נַפְשֶׁךָ (ש"א ב טז), אין אשכול לאכול בכורה אותה נַפְשִׁי (מיכ' ז א). נֶפֶשׁ רשע אותה רע לא יחן בעיניו רעהו (משלי כא י). והוא באחד ומי ישיבנו וְנַפְשׁוֹ אותה ויעש (איוב כג יג). — ובתלמוד: גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן (ר"ש בן רבי, מכות כג:). — נבהלה הַנֶּפֶשׁ: רפאני יי' כי נבהלו עצמי וְנַפְשִׁי נבהלה מאד (תהל' ו ג-ד). — בחלה הַנֶּפֶשׁ, ועי' בחל: ותקצר נַפְשִׁי בהם וגם נַפְשָׁם בחלה בי (זכרי' יא ח). — בכתה הַנֶּפֶשׁ, התרגשה מצער ויגון: במסתרים תבכה נַפְשִׁי מפני גוה ודמע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר יי' (ירמ' יג יז). — ברכה הַנֶּפֶשׁ: ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי והביאה לי ואכלה בעבור תברכך נַפְשִׁי בטרם אמות (בראשי' כז ד; גם יט). ברכי נַפְשִׁי את יי' וכל קרבי את שם קדשו (תהל' קג א). — תגיל הַנֶּפֶשׁ: שוש אשיש ביי' תגל נַפְשִׁי באלהי כי הלבישני בגדי ישע (ישעי' סא י). וְנַפְשִׁי תגיל ביי' תשיש בישועתו (תהל' לה ט). —געלה הַנֶּפֶשׁ את פלוני, את הדבר או בדבר: ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נַפְשִׁי אתכם (ויקר' כו יא גם יה; ל; מג). המאס מאסת את יהודה אם בציון געלה נַפְשֶׁךָ מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא (ירמ' יד יט). — גרסה הַנֶּפֶשׁ: גרסה נַפְשִׁי לתאבה אל משפטיך בכל עת (תהל' קיט כ). —דבקה הַנֶּפֶשׁ בפלוני או אחרי פלוני, אהבה מאד: ותדבק נַפְשׁוֹ (של שכם בן חמור) בדינה בת יעקב ויאהב את הנער (בראשי' לד ג). דבקה נַפְשִׁי אחריך בי תמכה ימינך (תהל' סג ט). — דבקה הַנֶּפֶשׁ לעפר, השפלה עד לעפר: דבקה לעפר נַפְשִׁי חיני כדברך (שם קיט כה). — דלפה הַנֶּפֶשׁ, זלגה דמעות, בכתה: דלפה נַפְשִׁי מתוגה קימני כדברך (שם כח). — דומיה הַנֶּפֶשׁ, מקוה ומיחלת לישועה: אך אל אלהים דומיה נַפְשִׁי ממנו ישועתי (שם סב ב). אך לאלהים דומי נַפְשִׁי כי ממנו תקותי (שם ו). — דרכה הַנֶּפֶשׁ עֹז, התחזקה ולבשה עז: נחל קישון גרפם נחל קדומים נחל קישון תדרכי נַפְשִׁי עז (שפטי' ה כא). — הללה הַנֶּפֶשׁ: הללי נַפְשִׁי את יי' (תהל' קמו א). — חכתה הַנֶּפֶשׁ: נַפְשֵׁנוּ חכתה ליי' עזרנו ומגננו הוא (שם לג כ). — חסיה הַנֶּפֶשׁ: חנני אלהים חנני כי בך חסיה נַפְשִׁי ובצל כנפיך אחסה עד יעבר הוות (שם נז ב). — חפצה הַנֶּפֶשׁ: גם המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נַפְשָׁם חפצה (ישעי' סו ג). — חשקה הַנֶּפֶשׁ: שכם בני חשקה נַפְשׁוֹ בבתכם תנו נא אתה לו לאשה (בראשי' לד ח). — ובתלמוד: נתגרשה תלך ותידבק בערביים שחשקה נפשה בהם (ירוש' נדרי' יא יג). —*חשקה הַנֶּפֶשׁ בתורה: מה אעשה חשקה נפשי בתורה (בן עזאי, תוספת' יבמ' ח ד). —ובסהמ"א, *נתישבה הַנֶּפֶשׁ, נחה הדעת: והיו בטענות החבר מה שנתישבה נפשי עליהם והסכימו לדעתי (כוזרי א א). — ישרה הַנֶּפֶשׁ: הנה עפלה לא ישרה נַפְשׁוֹ בו (חבק' ב ד). — ובסהמ"א *כאבה עליו נַפְשׁוֹ: לפי שאין לך [אדם] שאין נפשו כאבה עליו בלילה מרוב עמל וטורח שטרח ביום (סדור רש"י, דיני סעודה תכז). — כלתה הַנֶּפֶשׁ, נכספה והשתוקקה עד שכמעט באה לידי כליון ואפיסות: נכספה וגם כלתה נַפְשִׁי לחצרות יי' (תהל' פד ג). כלתה לתשועתך נַפְשִׁי לדברך יחלתי (שם קיט פא). ועי' כלה. — התמוגגה הַנֶּפֶשׁ, נמסה מפחד: ויעמד רוח סערה ותרומם גליו יעלו שמים ירדו תהומות נַפְשָׁם ברעה תתמוגג (שם קז כה-כו). — מרה הַנֶּפֶשׁ, היתה מלאה צער ויגון: ותצר לדוד מאד כי אמרו העם לסקלו כי מרה נֶפֶשׁ כל העם איש על בנו (ש"א ל ו). ויאמר איש האלהים הרפה לה כי נַפְשָׁהּ מרה לה (מ"ב ד כז). — נחמה הַנֶּפֶשׁ, קבלה תנחומים: לילה נגרה ולא תפוג מאנה הנחם נַפְשִׁי (תהל' עז ג). — נקטה הַנֶּפֶשׁ, מאסה: נקטה נַפְשִׁי בחיי אעזבה עלי שיחי אדברה במר נַפְשִׁי (איוב י א). —ובתו"מ: מנהג שבעולם אדם אוכל צחנה שנים שלשה פעמים ונפשו נקוטה עליו ממנה (ר"ש בן נזירה, פסיק' דר"כ, דברי ירמיה יג). למלך שהיה לו בן והוא נוטלו על כתפו וטנפו הושיבו

1) [בהרבה מאלו הציונים אפשר לפרש גם כמו בכנויי הגוף, במקום אני אתה וכו'.]

על ארכבותיו וטנפו כיון שנקטה נפשו ממנו השליכו לארץ (מד״ר שה״ש, סמלנו, הול׳ ד״ר גרינה׳). — התנקמה הנפש: העל אלה לוא אפקד נאם יי׳ ואם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי (ירמ׳ ה ט). — נקעה הנפש, נתרחקה: הוסרי ירושלם פן תקע נפשי ממך (שם ו ח). ותגל תזנותיה ותגל את ערותה ותקה נפשי מעליה כאשר נקעה נפשי מעל אחותה (יחזק׳ כג יח). הנני נתנך ביד אשר שנאת ביד אשר נקעה נפשך מהם (שם כח). — עגמה הנפש: אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון (איוב ל כה). — התעטפה הנפש, נחלשה מצער: בהתעטף עלי נפשי את יי׳ זכרתי ותבוא אליך תפלתי (יונ׳ ב ח). — ומפני רעב וצמא: רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף (תהל׳ קז ה). — עיפה הנפש: אוי נא לי כי עיפה נפשי להרגים (ירמ׳ ד לא). — עמלה הנפש: נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו (משלי טז כו). — התענגה הנפש: שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם (ישעי׳ נה ב). — ערגה הנפש: כאיל תערג על אפיקי מים כן נפשי תערג אליך אלהים (תהל׳ מב ב). — צמאה הנפש: צמאה נפשי לאלהים לאל חי מתי אבוא ואראה פני אלהים (שם ג). אלהים אלי אתה אשחרך צמאה לך נפשי כמה לך בשרי (שם סג ב). — קותה הנפש: קויתי יי קותה נפשי ולדברו הוחלתי (שם קל ה). — קצה הנפש: אין לחם אין מים ונפשנו קצה בלחם הקלקל (במד׳ כא ה). — ואמר בן סירא: בשני גויים קצה נפשי והשלישי איננו עם יושבי שעיר ופלשת וגוי נבל הדר בשכם (ב״ס, גני׳ נ כה-כו). — ובתלמוד: ואלו הן דברים שהנפש קצה בהן נבילות וטריפות שקצים ורמשים (ר״ש בן אלעזר בכורי׳ לז.). הדם שנפשו של אדם קצה ממנו (ר״ש בן רבי, מכות כג:). — קשורה הנפש בנפש פלוני: ועתה כבאי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו ונפשו קשורה בנפשו והיה כראותו כי אין הנער ומת (ברא׳ מד ל-לא). ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד (ש״א יח א). — רצתה הנפש: הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי (ישעי׳ מב א). — שבה למנוחה: שובי נפשי למנוחיכי כי יי׳ גמל עליכי (תהל׳ קטז ז). — שחה לעפר, כמו דבקה לעפר: למה פניך תסתיר תשכח ענינו ולחצנו כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו (שם מד כה-כו). — השתוחחה על האדם (כאלו היתה מחוץ לאדם): מה תשתוחחי נפשי ותהמי עלי הוחילי לאלהים (שם מג ו; גם ז). זכור תזכור ותשיח[1]) עלי נפשי (איכ׳ ג כ). — שועה, זעקה לעזרה: מעיר מתים ינאקו ונפש חללים תשוע (איוב כד יב). — שנאה הנפש: חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטרח נלאיתי נשא (ישעי׳ א יד). יי׳ צדיק יבחן ורשע ואהב חמס שנאה נפשו (תהל׳ יא ה). — תעבה הנפש: כל אכל תתעב נפשם ויגיעו עד שערי מות (שם קז יח). — וכמו״כ באה הנפש בתור מפועל להביע פעולות שונות על הרגשות בן אדם: האדיב או הדיב את הנפש, גרם לה דאבון וצער: ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי לכלות את עיניך ולאדיב את נפשך (ש״א ב לג). והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבת נפש (ויקר׳ כו טז). — החיה את הנפשות: — ואמר המשורר: אצילים אנשי תושיות אהבו הנפשות להחיות (רלב״ע, אלילים). — השכו נפשות: לחופש יצאו לילה צבאות ופתיות חשכו נפשות פתאות (שם, אותות אל). — הוגו את הנפש: עד אנה תוגיון נפשי ותדכאונני במלים (איוב יט ב). — המר הנפש: חי אל הסיר משפטי ושדי המר נפשי (שם כז ב). — נשא את הנפש, קוה ויחל לדבר בכל כחו: ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא ואליו הוא נשא את נפשו (דבר׳ כד טו). חטאת עמי יאכלו ואל עונם ישאו נפשו[2]) (הושע ד ח). הארץ אשר הם מנשאים את נפשם לשוב שם (ירמ׳ כב כז). אליך יי׳ נפשי אשא[2]) (תהל׳ כה א; גם קמג ח). יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תשא נפשך (משלי יט יח). ועי׳ נשא. — רפא את הנפש: אני אמרתי יי׳ חנני רפאה נפשי כי חטאתי לך (תהל׳ מא ה). — שמח הנפש: שמח נפש עבדך כי אליך אדני נפשי אשא (שם פו ד). — ובמדרש: אין לי מחמד עיני ומשמח נפשי אלא אתה (פסיק׳ רבתי ל, נחמו). — שעשע את הנפש: ברב שרעפי בקרבי תנחומיך ישעשעו נפשי (תהל׳ צד יט). — נתן את הנפש, שם לבו לדבר: עתה תנו לבבכם ונפשכם לדרוש ליי׳ אלהיכם (דהי״א כב יט). — ידע את נפש פלוני, הכיר את הרגשותיו: וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים (שמות כג ט). יודע צדיק נפש בהמתו ורחמי רשעים אכזרי (משלי יב י). — ז) במשמ׳ תיאבון לאכילה ושתיה: צוף דבש אמרי נעם

---

1) כך הכתיב, והקרי ותשוח.

2) בקצת ספרים נפשם, וכך תרגמו התרגומים הקדמונים.

מתוק לנפש ומרפא לעצם (שם יו כד). לא יסכו ליי' יין וכו' כי לחמם לנפשם לא יבוא בית יי' (הושי' ט ד). וינסו אל בלבבם לשאל אכל לנפשם (תהל' עח יח). מתאוה ואין נפשו עצל ונפש הרצים תדשן (משלי יג ד). — נפש הסרה, שאין לה כל צרכה, — ואמר בן סירא: נפש הסירה אל תפיח ואל תהמיר מעי דך (ב"ס, גני' ד ב). — נפש יבשה בלי הליה הנצרך לה: זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם וכו' ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו (במד' יא ה-ו). — ואמר המשורר: היצטדקו לפניך מלאי מחתה ובושה גרושים מלפניך והיו לאויבים ירושה שבעים בזיונך ונפשם יבשה (ר"י הלוי, כלה רנה). — נפש יפה, שאין לה רגש של מאוס ותעוב לדבר, ובתלמוד: ביצים מוזרות נפש היפה תאכל (תוספת', תרומ' ט ה). השוחט את הבהמה ומצא בה שליא נפש היפה תאכלנה (חול' ד ז). — ובסהמ"א: מי שאכל הרבה ואין נפשו יפה לאכול שלש סעודות אם יכול לאכול כביצה ואין מצטער יאכל ויקיים שלש סעודות (אבודרהם, הלכ' שבת בשם ר' נחשון). — נפש עיפה, מצמא: כי הרויתי נפש עיפה וכל נפש דאבה מלאתי (ירמי' לא כד). מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק (משלי כה כה). — נפש נענה, מחסר מזון: ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע (ישעי' נח י). — ובתו"מ, — *נפש רחבה: עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע (אבות ה יט). התחיל בלעם הורק שיניו עליו שהיה נפשו רחבה (מד"ר במד' כ). — נפש רעבה: ונפש רעבה מלא טוב (תהל' קז ט). ונפש רעבה כל מר מתוק (משלי כז ז). — נפש ריקה: כאשר יחלם הרעב והנה אוכל והקיץ וריקה נפשו (ישעי' כט ח). — נפש שוקקה: וכאשר חלם הצמא והנה שתה והקיץ והנה עיף ונפשו שוקקה (שם). כי השביע נפש שוקקה (תהל' קז ט). — נפש שבעה: נפש שבעה תבוס נפת (משלי כז ז). — ובתלמוד: שאין אומרים הלל אלא על נפש שבעה וכרס מלאה (תבי' ורבה, תעני' כו.). — עז נפש, בעל תיאבון גדול: והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה (ישעי' נו יא). — ואמר בן סירא: אל תפול ביד נפשך ותבער כשור הילך עליך תאכל ופריך תשרש והניחותך כעץ יבש כי נפש עזה תחת בעליה (ב"ס גני' ו ב-ד). — וכן רחב נפש: רחב נפש יגרה מדון ובטח על יי' ידשן (משלי כח כה). — מלא נפשו, אכל לשבע: לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב[1] (שם ו ל). ונפש רעבה מלא טוב (תהל' קז ט). כל עמל האדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא (קהל' ו ז). — ובהשאלה: אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי (שמות יה ט). — ענה את הנפש, גרם לה צער, בפרט ע"י מניעת המזון: כל נדר וכל שבעת אסר לענת נפש[2] אישה יקימנו ואישה יפרנו (במד' ל יד). בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשתיכם[3] (ויקר' יו כט). למה צמנו ולא ראית ענינו נפשנו ולא תדע (ישעי' נח ג). הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו (שם ה). ואני בחלותם לבושי שק עניתי בצום נפשי (תהל' לה יג). — רוה, הרוה את הנפש: ורויתי נפש הכהנים דשן (ירמ' לא יד). כי הרויתי נפש עיפה (שם כה). — הריק, הרעיב הנפש: להריק נפש רעב ומשקה צמא יחסיר (ישעי' לב ו). לא ירעיב יי' נפש צדיק (משלי י ג). — שבעה הנפש: ושבבתי את ישראל אל נוהו ורעה הכרמל והבשן ובהר אפרים והגלעד תשבע נפשו (ירמי' נ יט). כמו חלב ודשן תשבע נפשי (תהל' סג ו). כי שבעה ברעות נפשי וחיי לשאול הגיעו (שם פח ד). אם יוליד איש מאה ושנים רבות יחיה ורב שיהיו ימי שניו ונפשו לא תשבע מן הטובה (קהל' ו ג). — השביע, שבע הנפש: ונחך יי' תמיד והשביע בצחצחות נפשך ועצמתיך יחליץ (ישעי' נח יא). נפשם לא ישבעו ומעיהם לא ימלאו (יחזק' ז יט). — הרחיב נפשו לאכילה יתרה: לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק (ישעי' ה יד). גבר יהיר ולא ינוה אשר הרחיב כשאול נפשו והוא כמות ולא ישבע (חבק' ב ה). — ובמדרש: עשרה דברים משמשין את הנפש הושט למזון והקנה לקול והכבד לחימה והריאה לשתיה המסס לטחון והטחול לשחוק והקיבה לשינה והמרה לקנאה והכליות מחשבות והלב גומר והנפש למעלה מכלם (מד"ר ויקר' ד). — ובסהמ"א: הנפש המצויה לכל נפש חיה שבה אוכל ושותה ומוליד ומרגיש ומהרהר (רמב"ם יסוה"ת, ד ח). — הנפש של אדם היא הרוח הטהורה הנקראת נשמת חיים נר יי' כי היא מעולה ומשובחת והיא יודעת הכל וכל עצות ומזמות והיא שומעת ורואה וטועמת ומריחה והיא משמשת כל הגוף (ר"י ברצלוני, פי' יצירה, כ"י פדוחה

[1] ועי' גם חסר נפשו, קהל' ד ח; ו ב. ולמעלה ה.)

[2] עי' ראב"ע. ובמשנה נדר' יא א-ב.

[3] ואפשר גם במשמ' כנוי חוזר, עי' ה).

הכילו ד. קופמן בספרו Die Sinne 44). — *בית נפש, כנוי לקיבה: תענו את נפשותיכם עינוי שיהא בבית נפשותיכם[1]) ואיזו זו אכילה ושתייה (ספרא, אחרי ז). בבית נ פ ש היא מטמאה לא תוך המעיים ולא תוך הפה (שם יג).—ח) ובמשמ' תאר של תכונות האדם ואפיו, בזה נפש: כה אמר יי' גאל ישראל קדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד משלים (ישעי' מט ז).—ובספה"א: ותבז המלכה במות כאשר עשו כל בני משפחתה בני החשמנאים גדולי הנפשות (יוסיפון כד).—°גדול נפש: גדול הנפש הוא אשר יכין נפשו אל הענינים הגדולים וימצא נפשו מוכן לזה ויפעל זה על הצד הראוי וכו' (יוסף כספי, קצור ס' המוסר, כ"י ותיקן). אולם מה שהוא מוכן לענינים הקטנים לבד והוא יכין עצמו להם הנה זה אינו גדול הנפש אבל נקרא זה בריא הנפש (שם). גדול הנפש אינו נוקם ונוטר כי אין מדרכו זכרון הרעה (שם). — מר נפש: אל תשמע קולך עמנו פן יפגעו בכם אנשים מרי נפש (שפט' יח כה). והיא מרת נפש ותתפלל על יי' ובכה תבכה (ש"א א י). ויתקבצו אליו כל איש מצוק וכו' וכל איש מר נפש ויהי עליהם לשר (שם כב ב). אתה ידעת את אביך ואת אנשיו כי גברים המה ומרי נפש המה כדב שכול בשדה (ש"ב יז ח). תנו שכר לאובד ויין למרי נפש (משלי לא ו). למה יתן לעמל אור וחיים למרי נפש (איוב ג כ).—°עלובת נפש: נחם יי' אלהינו ציון עירך כי היא בית חיינו ולעלובת נ פ ש תושיע במהרה בימינו (מס' סופרי' יג יב).—°קל הנפש: וחבר המנוחה צריך שיהיה קל הנפש והתנועה ובעל סוד ונקי מקנאה (רס"ע פלקירא, רא"ש חכמי' 17). — נפש חפצה: ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה (דה"א כח ט).—נפש יקרה, נכבד, חשוב: ואשת איש נפש יקרה תצוד (משלי ו כו).—ובספה"א: ומי שהוא מאנשי הנפשות היקרות והמזומות הנכבדות יבין מרמז דברינו מה שיורה על מה שיש בלבנו (ר"י א"ס, תק' מדה"ג לרסב"ג יח).—°נפש לבנה, זכה, טהורה: היתאפק אשר נ פ ש ו לבנה בלבנה להתנשא יגעה (כ"ס הנגיד, כשמה).—נפש מרה: וזה ימות בנפש מרה ולא אכל בטובה (איוב כא כה). —°נפש נכאה, עצובה, נשברה: אמת מקרה אנוש עשיר במקרה אחי עוני אשר נ פ ש ו נכאה והאוכל הציר שדה באוכל רקיק סלת ומאכלו בריאה (רמב"ע,

[1]) [ועי' גם בפירוש הראב"ד ובמסרת התלמוד שם.]

אמת מקרה אנוש). אשר נתן לשבוי בין ודע ושת חכמה והשכל בטוחות ילמד הנפשות הנכאות ביום צרה היותם בו בטוחות (הוא, תרשיש ע לז-לח). — °נפש נמוכה: הראשון מהם אשר רוחו שפלה ו נ פ ש ו נמוכה ואין לה תאות כל העולם הזה (ראב"ע הנשיא, הגיון הנפש ג).—°נפש נקיה: עדיו שובו בנפש נקיה ופנו אליו בתפלה פנויה (רמב"ע, אנשי אמונה נקדשו). — נפש רמיה: עצלה תפיל תרדמה ונפש רמיה תרעב (משלי יט טו).—*נפש רעה: שאינו (מי שפוסל מטבע מפני שחסרה מעט) אלא נ פ ש רעה (ב"מ ד ו). מעשה באחד שהיה לו נכסים הרבה והיתה נ פ ש ו רעה ולא נתן מצוה מימיו (פסיקי' רבתי כה). — *נפש שפלה: עין טובה ורוח נמוכה ו נ פ ש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו (אבות ה יט). יהי רצון מלפניך יי' אלהי שתתן לי לב טוב וכו' ו נ פ ש שפלה ורוח נמוכה (ירוש ברכ' ד ב). — ט) ובסמיכות לשם מפשט, כסומך או נסמך. — אות נפש: בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר (דבר' יב טו). ועתה לכל אות נפשך המלך לרדת רד (ש"א כג כ). פרא למד מדבר באות נפשו[1]) שאפה רוח (ירמי' ב כד). — *אוכל נפש: אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נ פ ש בלבד (מגי' א ה). — °גבה הנפש: הגבורה יכנס תחת טוב מדתה הנדיבות והזריזות וגובה הנפש והסבל והצניעות (אלגזלי, מאזני צדק 104). — °גדל הנפש: ויתמה המלך וכל שריו על גודל הנפש אשר הראה הבחור הזה (יוסיפון יט). ואחרי כן הרים (שמשון) את ימינו ויהרוג את נפשו בגודל נפש ובגבורה (שם קד). — געל נפש: ותשלכי אל פני השדה בגעל נפשך ביום הלדת אתך (יחזק' יו ה). — דאבון נפש: ונתן יי' לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש (דבר' כח סה). — °דכאות הנפש: יזכר אלהים דכאות נ פ ש י יגנוז אצלו נשמתי (פו"ח הוא יאיר סוף סי' רלח). והנה על הרוב איש התם ומיתמם עם תמימים ימי חייו הם בצער ודכאות נ פ ש (פענח רלח, פופטיס). — *דכדוך הנפש, בפרט לפני המות: תשב אנוש עד דכא עד דכדוכה של נ פ ש (הרשעים) מתקבלין (ר"מ, ירוש' חגי' ב א). ולא כמו שעושים המוניים שממתינין בדברים ההם עד דכדוכה של נ פ ש שאז החולה בלי דעת ואינו מהרהר בתשובה גמורה (דרך ישרה, הלדקה קט). — הות נפש: והגדול

[1]) כך הכתיב, והקרי נפשה, ובקצת ספרים גם הכתיב נפשה.

דבר הות נפשו הוא ויעבתוה (מיכ׳ ז ג). — ¨השארת הנפש, עי׳ השארה, השארות. — ¨השתפכות הנפש: השתפכות הנפש בחגיגת שנת הששים (בה״ע תקפ״ע 183). — ¨התהפכות הנפש: ואם יתעורר ממנו (מרכיבת אניה) התהפכות הנפש להקיא (קאנון א ג כג). ועי׳ עוד התהפכות. — חטאת נפש: האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי (מיכה ו ז). — *חיי נפש, ממאכלים שהחיים תלוים בהם: אין אוצרין בארץ ישראל דברים שיש בהן חיי נפש כגון יינות שמנים וסלתות פירות אבל דברים שאין בהם חיי נפש כגון כמון ותבלין הרי זה מותר (תוספתי ע״ז ד [ה] א). — *חמודות הנפש, מה שהנפש חומדת, — ואמר בן סירא: אל תלך אחר לבך וכוחך ללכת בחמודות נפשך (ב״ס, גני׳ ה א). — ידידות נפש: עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי נתתי את ידידות נפשי בכל אויביה (ירמי׳ יב ז). — ¨יקר נפש: לא אהיה מוכר יקר נפשי לעד בפת לחם ומי אשכול (רמב״ע, התרפים ע ה). — *כאב הנפש, — ואמר בן סירא: צועק מר רוח בכאב נפשו ובקול צעקתו ישמע צורו (ב״ס, גני׳ ד ו). — כפר נפש: כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו ליי׳ בפקד אותם ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם (שמות ל יב). כפר נפש איש עשרו ורש לא שמע גערה (משלי יג ח). — *מדכדך הנפש — ואמר בן סירא: אל תבזה שאילות דל ואל תתעלם ממדכדך נפש (ב״ס, גני׳ ד ד). — מחמל נפש: הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם מחמד עיניכם ומחמל נפשכם (יחזקי׳ כד כא). — מפח נפש: ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם ותקותם מפח נפש (איוב יא כ). — מר נפש, מרירותה וצערה: אדדה כל שנותי על מר נפשי (ישעי׳ לח טו). ובכו אליך במר נפש מספד מר (יחזקי׳ כז לא). אדברה בצר רוחי אשיחה במר נפשי (איוב ז יא). — ¨מרפא הנפשות: הביאו צרי אדום מכות לב אנושות ויחי עוד והיה גואל מרפא הנפשות (רלב״ע, אי ישן). — משא נפש: ביום קחתי מהם את מעזם משוש תפארתם את מחמד עיניהם ואת משא נפשם בניהם ובנותיהם (יחזקי׳ כד כה). — *סכנת נפשות: לא יניח פיו על פי הסילון וישתה מפני סכנת נפשות (תוספתי ע״ז ו ו). תינוק המכיר את אמו אין נותנין אותו למיניקת אחרת מפני סכנת נפשות (שם, נדה ב ה). התירו למעוברת שתהא טועמת דבר מועט מפני סכנת נפשות (שם, מקואו׳ ז ו). אכלה סם המות או שהכישה נחש מותרת משום טרפה ואסורה משום סכנת נפשות (חולי׳ ג ה). — *עגמת נפש: מקרעין לקטן מפני עגמת נפש (מו״ק יד:). — *ענוי נפש: נדרים שיש בהן עינוי נפש (ירוש׳ נדרי׳ יא א). — פדיון נפש: אם כפר יושת עליו ונתן פדין נפשו ככל אשר יושת עליו (שמות כא ל). — ¨פזור הנפש, מעמד אדם שנפשו מבלבלה, שהוא נבוך במחשבותיו: וחסיד אחד היה מתפלל המקום יצילני מפזור הנפש ושאלו ממנו מהו פזור הנפש אמר להם שיהיו לו נכסים מרובים מפוזרים במקומות הרבה וצריך לפזר נפשו לחשוב לכאן ולכאן (ר״ע מבעי׳, אבו׳ ב ז). ואיככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי שהוסיפו פיזור הנפש על פיזור הגוף ונעשו אגודות אגודות כצאן אשר אין להם רועה וכו׳ (סו״ת שמש לדקה א מז). ויגיעת הדרכים ופיזור הנפש (ר״א פאפו, פלא יועץ יח). משמש אתה פעמים במלת פזור הנפש בהוראת עצבת לב ורוח נכאה וזה ללא אמת כי משמעו בפשוטו פזור הרעיונות ע״י מניעים מבחוץ המטרידים את המחשבה (יל״ג לדי פרישמן, אגרות ככך ב רלו). מדות ההתלבטות ופזור הנפש של בנימין דבורו והילוכו וכל מנהגיו כל אלו מוכיחים עליו עד בלי די מי הוא ומה טיבו של זה (מנדלי מו״ס, בנימין השלישי 39 הולי׳ הפרדס, ג׳). — *פתי נפש [1]: כיצד בודקין את העדים זוג שבא ראשון בודקין אותו ראשון וכו׳ ושאר כל הזוגות שואלין אותן ראשי דברים לא שהיו צריכין להם אלא כדי שלא יצאו בפחי נפש בשביל שיהו רגילין לבא (ר״ה ב ו). הפשיל כליו לאחוריו והלך לביתו בפחי נפש (שבת קכז:). מיד יצאו מלפניו בפחי נפש (ע״ז ג:). שסופכם לילך בפחי נפש כראשונים (מד״ר במד׳ כ). ודבר זה תקנת חכמים הוא כדי שלא ילך השכיר בפחי נפש (רמב״ם, שכירות יא ז). — *פקוח נפש: מנין לפיקוח נפש שדוחה את השבת (מכי׳ כי תשא א). אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש (כתוב׳ יט.). — צרות הנפש: אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו (בראש׳ מב כא). אשר ראית את עניי ידעת בצרות נפשי (תהלי׳ לא ח). — *קורת נפש: ותבא לפניך קורת נפשנו לטובה (ר׳ אלעזר, ברכי׳ טז:). — *קיום הנפש: (מי שנשבה בין העכו״ם ואינו יודע מתי יום השבת) חושש לכל הימים ועושה (מלאכה בכל יום) כדי קיום הנפש (ירוש׳ שבת ז א). מה אם דברים שאין בהן קיום נפש

[1] ועי׳ עוד ע׳ פוח.

אינו רשאי לימנע ממנה דברים שהן קיום נפש לא כל שכן (שם, כתובי ה ח).—קצור נפש: וכל דבר הקשה על האדם נופל בו לשון קצור נ פ ש כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער (רש״י, במדי כא ד).— שאט נפש: אשר נתנו את ארצי להם למורשה בשמחת כל לבב בשאט [1] נפש (יחזקי לו ה). — שבע נפש: צדיק אכל לשבע נפשו ובטן רשעים תחסר (משלי יג כה). — שפלות הנפש: שפלות נ פ ש י ודכאות לבי הושיבוני תחתיהם (חורבות לדיק, הגאוה א). — תאות נפש: אף ארח משפטיך יי׳ קוינוך לשמך ולזכרך תאות נפש (ישעי כו ח). — תועבת נפש: שש הנה שנא יי׳ ושבע תועבות נפשו (משלי ו יו). — *תענוג נפש: כל המחיה עצמו בדברי תורה וכו׳ בתענוג נ פ ש (מסי כלה רבתי ד).—י) היסוד הרוחני של האדם הקים אחרי מות הגוף: והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את יי׳ אלהיך ואת נפש איביך יקלענה בתוך כף הקלע (ש״א כה כט). כי לא תעזב נפשי לשאול לא תתן חסידיך לראות שחת (תהלי יו י). אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני (שם מט יו). לולי יי׳ עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי (שם לד יז). — *והנפשות האצורות במרומים היעודות להנתן בגופות בני האדם בהולדם: בנ פ ש ו ת ן של צדיקים נמלך (הקב״ה כשברא את האדם) וכו׳ עם מלך מלכי המלכים הקב״ה ישבו נ פ ש ו ת ן של צדיקים שבהן נמלך הקב״ה וברא העולם (ר׳ לוי, מד״ר ברחשי ח). אין מלך המשיח בא עד שיכלו כל ה נ פ ש ו ת שעלו במחשבה להבראות (שם, ויקרא טו). עשרים ושתים אותיות חקקן חצבן שקלן והמירן צרפן וצר בהם נפש כל היצור ו נ פ ש כל העתיד לצור (ספי יצירה ב ב). שכל הנפשות העתידות ליכנס בגופות בראן הבורא בתחלת ברייתו של עולם (ר״י ברזלוני, פי׳ יצירה 208). — ונפש האדם אחרי המות בעולם הבא: העולם הבא אין בו גוף וגויה אלא נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף כמלאכי השרת (רמב״ם, תשו׳ ח ב). הטובה הגדולה שתהיה בה הנפש בעולם הבא אין שום דרך בעולם הזה להשיגה ולידע אותה (שם ו). כי אין מותך כי אם כלות הגוף אבל הנפש שהגיעה אל המעלה ההיא אין לה ירידה ממנה (ר״י א״ה, כוזרי ג כג). ויקבר (הרשע) בקברות התאוה הוא הקבר הנקרא תפתה וגיהנם ויענש הגוף בעונש הראוי לו והנפש בעונש הראוי לה (ר״י אכטולי, מלמד התלמידי, בהעלותך). תחלת החקירה על זה הוא שנאמר אחר העלות ה נ פ ש מה הוא הגמול הניתן אליה אם הוא חומרי או צורי ואם תענש ביסורין וכו׳ שמהם תכאב ה נ פ ש או ותתפעל כמו שתכאב ותתפעל בזה העולם מאש חומרי ומיסורים חמרים או לא יהיה כן (ר׳ הלל מוירונא, תגמי הנפש ב א). קבלה היא ביד חכמי התורה ונתפרסם בכל האומות כי נ פ ש הרשע כדי רשעתה נדונית ונענשת ע״פ מעשיה (רס״ע פלקירא, האמונות ו ח). ה נ פ ש החוטאת נדונת עם הגוף בקבר וכו׳ ואחר ז׳ ימים הגוף נרקב ו ה נ פ ש יורדת לגיהנם או למקום הראוי לה ונדונת בו ג״פ בכל יום (רמ״ע מפאנו, מאמ׳ הנפש ב יב). — גלגול הנפשות: בטול מה שהאמינוהו קצת הקדמונים כפי מה שנזכר בספרי הנפש בגלגול ה נ פ ש ו ת והוא דעת אמרו בו ש ה נ פ ש תתגלגל מגוף אל גוף קצתם חשבו אפילו מגוף מין אחד אל גוף מן אחר (ידעיה הבדרשי, כתב ההתנצלות). מימים ראשונים היו סבורים מבני אדם כי יש גלגול לנפשות וכו׳ אפילו מגוף אדם לגוף בהמה וחיה (רס״ע פלקירא, האמונות ז א). הדעת הקודם המקובל אצלם שנפשות בני ישראל יועתקו או תאצלנה מגוף אל גוף וכו׳ שגלגול נ פ ש הישראלי אצל המקובלים הוא בחסד האל על ברואיו וכו׳ וזה דעת האומרים שתתגלגל ה נ פ ש מן האדם הרשע בגוף הכלב ושאר הבע״ח הבלתי מדברים (ר״י אברבנאל, כי תצא, פי: דפוי העגווינ). ואם הרוחות לא תתקיימנה בלי הגויות איך הנפשות תתגלגלנה בכלבים ובנמלים בדגים ובעופות ובחיות (ר״י מקנדיה, אגרי אחוז, בספר מלא הפנים). —עולם הנפשים, העולם שאחרי המות: יעלו לעולם ה נ פ ש י ם מבלי מעלות ונחלי היקר יצלחו (רמב״ע, אם קדמו אוריו). ונודע בעולם הפגרים אשר זרע ויאסף בעולם ה נ פ ש י ם תבואותיו (ראב״ע, בשם אל). — ובהרחבה גם במשמ׳ גוף מת: את ראשו לא יפרע (הכהן הגדול) ובגדיו לא יפרם ועל כל נפשת מת לא יבא לאביו ולאמו לא יטמא (ויקרי כא ו-יא). כל ימי הזירו ליי׳ על נפש מת לא יבא (במדי ו ו).—ובלי התאר מת: ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם (ויקרי יט כח). אמר אל הכהנים בני אהרן ואמרת אלהם לנפש לא יטמא בעמיו (שם כא א). ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשת הפסח וכו׳ ויאמרי

[1] וע׳ עוד ע׳ שאט.

האנשים ההמה אליו אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן יי' במעדו (במד' ט ו-ז; גם יט יא; יג). — טמא נפש, מי שנגע במת: והנגע בכל טמא-נפש או איש אשר תצא ממנו שכבת זרע (ויקר' כב ד). צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש (במד' ה ב; גם ט י). אם יגע טמא-נפש בכל אלה היטמא (חגי ב יג). — *נוח נפש, דבור של כבוד וברכה כשמזכירים אדם שכבר מת: אע"פ שכתבו לכם סדרי מועדות אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש (ר' יוסי, ירוש' עירוב' ג סוף). מכיון שנהגו בהן אבותיכם באיסור אל תשנו ממנהג אבותיכם נוחי נפש (ר' חנינא, שם פסח' ד א). —**ומליצה רגילה תהי נפשו צרורה בצרור החיים, תנוח נפשו: תהי נפשה צרורה בצרור החיים (על קיבר אשה מלכה בלאוילה משנת שבע מאות וארבעים ושנים שנה לחרבן בית המקדש Ascoli, Jnscriz N. 99). וזה הוסד מפי רבינו תנוח נפשו, בצרור החיים (סדור רש"י, ברכת קי' שמד). —*ובמשמ' ציון למת מצבת וזכרון על הקבר [1]: נפש שהוא ארבע אמות על ארבע אמות (תוספת', עירוב' ו ד). נפש שנפרצה משתי רוחותיה אילך ואילך (שם ד). היתה (הארון) בנוייה בכותלה של נפש אם היתה נראית כל שהיא לתוך הנפש הנכנס לתוכה טמא וכו' בנה נפש על גבה הרי הוא כקבר סתום ומטמא מכל סביביה (שם אהיל' יז). מותר המת בונין לו נפש על קברו (ר' נתן, שקל' ב ה). נפש אטומה הנוגע בה מן הצדדין טהור (אהל' ז א). נפש שבנאו לשם חי מותר בהנאה הוסיף בו דימוס אחד לשם מת אסור בהנאה (סנה' מח.). — ומ"ר: חלון שבין שני דיורין וגשרים ונפשות ורשות הרבים המקורה מטלטלין תחתיהן בשבת (ר' יהודה, תוספת' עירוב' י יג). חזקת נפשות שבארץ ישראל טהורות חוץ מן המצויינות בלבד (שם, אהל' יז ד). וגשרים ונפשות שיש בהן בית דירה (ערוב' ה א). אין עושין נפשות לצדיקים דבריהן הן זכרונן (רשב"ג, ירוש' שקל' ב ז). לשנה אחרת הלך (אותו חסיד) ולן בבית הקברות בין שתי נפשות ושמע שתי רוחות מספרות זו עם זו (מדה"ג תימני, ויקרבו ימי ישראל למות, שכטר). — יא) ובלשון המחקרית, הכחות והסגולות הטבעיות שבצמחים ובעלי חיים שגורמות הפעולות החיוניות: והנפש החכמה לא תראה מות אך תקבל על עונה עונש מר

[1] כך בכל הדיאלקטים הארמיים ובדיאלקטים של ערב הדרומית. ועי' גם קרויס, ארכי' II, 80, 491.

ממות (רשב"ג, כתר מלכות). ולא תחשוב שהם ממדות הנפש המשכלת ואל יעלה בלבך כי השגתם היא השגת הטובה השלימה (הוא, תק' מדה"נ יג). וכמו שאתה רואה מקצת הנערים נראה בהם מדת הבושת ומקצתם העזות וכו' והדומה להם ממדות הנפש הבהמית וכאשר יגיעו לימי הבחרות תגבר ותראה חוקת הנפש הדברנית וכחה בפעולה ותשיב כל פעליה אל העצה הנכונה והמחשבה הטובה בתיקון המדות מפני שאין מסנה הנפש הבהמית לתקנם (שם כא). וזו המדה (האכזריות) מגונה עד מאוד מעוטה ורובה ותהיה כשתתחזק הנפש הכעסנית על האדם (שם לה). וכמו שהוא ידוע כי קצת הילדים רכים הקטנים לא תתנקה הליחה המופסדת שבהם לא בבכי וזאת היא הנפש הטבעית לבכי (שם לה). ונאמר כי שמנו לנפש הכועסת ארבע מעלות (שם מ). כי הקב"ה נתן באדם שלשה כחות ויש שקוראין כחות ויש שקורין להן שלש נפשות האחת הוא הכח אשר בו הוא גדל ורבה כצמח השדה והשנית אשר הוא מתגלגל בו וממיר את מקומו וכו' והשלישית שהוא מבין בין טוב לרע (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש ב). מה שחשבו על אפלטון שבאדם נפש צומחת ואחרת חיונית ושלישית מדברת כל אחת מהן לבדה ובמקום לבדו (הראב"ד, אמו"ר 33). ולא נשתוו הטבעים במאומה מן החי הבהמי ואיננו נכסף לקבול צורה יתירה על הנפש החיונית אבל נשתוו באדם ונכספו לצורה יתירה (ר"י ה"ל, כוזרי ה י). ויתרונות הנפש החיונית על הנפש הצומחת (מקור חיים לרשב"ג ג). וכן תאמר בב"ח שצורתם היא הנפש החיונית שבהם אשר בה נבדל עצם שלהם מעצם האילנות (הוא, רוח חן ה). וכח יתן הנפש הצומחת לכל צמח וכח יתן הנפש החיה לכל חי (ר"ם א"ת, מו"נ א עב). הנה התבאר שהנפש החיונית אין מציאות לה אלא בהיולי (אבוגלר אלפרבי, במהות הנפש). — **מרוק הנפש אחרי המות ע"י ענש ויסורים: וגם הנפש החיונית יורדת שחת להשלמת המירוק (רמ"ע מפאנו, מאמ' הנפ', עולם קטן יב). אבל אמרו ורוח אחד לכל רמז בו אל רוח החיים שמשתתף בו האדם עם שאר בעלי חיים כי הרוח הזה איבד באבוד החי אבל הנפש הדברנית אשר יתיחד בה האדם משאר בעלי חיים היא עומדת לעולם אחר אבוד האדם וכו' אמר כי אנשי החכמה והדעת יודעים שהנפש האדם הדברנית היא העולה

למעלה (ר״י א״ת, הסרסי לריב״ג, נרא). המין השני הוא הצומח כאילנות ועשבי האדמה והם גם כן מעורבים מארבעה היסודות כדומם אלא שנמצא בהם כח הצמיחה מוסף על הדומם והיא צורתם העצמית ר״ל המעמדת עצם שלהם והיא הוציאה לאור הויתם ובה יבדלו מן הדומם ונקר׳ זה הכח הנפש הצומחת אשר ממנו שלשה כחות והם כח הזן וכח המגדל וכח המוליד בדומה (הוא, רוח חן א). המין הרביעי הוא המדבר והוא מין האדם ואין ספק שנמצא בו עירוב הארבעה היסודות ונפש הצומחת ונפש המרגשת אלא שנמצא בו כח הדברי מוסף על יתר בעלי חיים וכו׳ ונקרא זה הכח נפש המדברת או נפש המשכלת על כן אמרו הראשונים כי האדם יש לו שלש נפשות הצומחת והמשכלת והמרגשת (שם). וזה החום ימצא בזרע הצמחים ובזרע כל ב״ח והוא זן כל אחד מאלו הב׳ מינים ומגדל אותן וזוהי הנפש הצומחת וכו׳ וקוראים אותה הרופא׳ הרוח הטבעי והפילסופים הנפש הזן ומשכנה בכבד ג״כ ימצא בהויות כח אחרת הנקראת חיונית (ראב״ע, ספר העצמים כב). דע שנפש האדם אחת ויש לה פעולות רבות חלוקות יקראום קצת הפעולות ההם נפשות ויחשב בעבור זה שיש לאדם נפשות רבות כמו שחשבו הרופאים עד ששם ראש הרופאים פתיחת ספרו שהנפשות ג׳ טבעית חיונית ונפשית ופעמים שיקראו כחות וחלקים וכו׳ ומפני זה אומר שחלקי הנפש הם חמשה הזן והוא נקרא צומח והמרגיש והמדמה והמתעורר והשכלי (ר״ש א״ת, ח׳ פרקים להרמב״ם א). ויש נפש אחרת באדם נקראת כח החמה והנפש היודעת היא העיקר ולא נבראו באדם כחות הנפשות האחרות אלא לשמשה וכו׳ הנפש היודעת מכוונת עם הנפש בעלת החמה בעזרתה לצוד הנפש המתאווה וכו׳ ותהיה הנפש בעלת החמה חזקה בגופה נוחה לקבל מהנפש היודעת ותהיה הנפש המתאווה דלת כח והלושה (ר״י אבן עקנין, ספר מוסר ד א). וכן הוא ידוע אצל הפלוסופים והרופאים שהנפש המתעוררת היא בלב (ר״ש א״ת, פי׳ אבות להרמב״ם ג ט). יש באדם שלש נפשות אחת חכמה והשניה חיה והשלישית צומחת (ר״י הריזי, אגרי לשון הזהב). דע כי פעולות הנפש נחלקים לחמשה כחות והם נפש הצומחת ונפש המרגשת והמדברת ונפש המתאווה והיא הצומחת או המתעוררת ונפש השכלית נפש הצומחת נחלקת גם כן לשלשה כחות והם כח הזן וכח המגדל וכח המוליד בדומה וכו׳ וכח המושב והמחזק והמעכל וכו׳ (אלדבי, ש״א נתיב ששי). דע כי אין לנפש הצומחת בכל צמח ובכל חי מעמד כי אם במאכל (שם, נתיב חמשי). שנמצא בב״ח שלשה כחות נבדלים קצתם מקצת והם הנפש הזנה אשר בכבד והנפש החיונית אשר בלב והנפש המרגשת אשר במוח ואלו הג׳ כחות או נפשות הם נבדלות זו מזו בפעולותיהם (ר״י אלבו, העקרים ג לא). כי בהחל האדם לחשוב בעניני הנפש המדברת והיא המשכלת רציאנעל בלע״ז מחשבות רעות ונפסדות יגיע מהם אל מחשבה אחרת יותר רעה (ר׳ הלל מוירונא, תגמולי הנפש א). והנפש האחרת אשר יקראו אותה הראשונים הכעסנית אמנם חוברה אליך מפני שתתגבר עמה על הנפש המתאוה (רש״ע פלקירא, המעלות ג 36). והמוסר מקנה לנפש הכעסנית הרגל קלות השעבוד ויועיל לנפש הצומחת (הוא, אגרי האלוס שער ב׳, JQR, N S, I 482). ותתענג הנפש התיכונה במחשבה והנצוח ותתענג הנפש העליונ׳ בחכמות וידיעת האמת (הוא, שם 484). הנפשות שלשו מובדלות בנושא הטבעית בכבד החיונית בלב המשכלת במוח (ר״י מפיסא, מנחת קנאת 68). כחות הנפש הכללית חמשה על דעת הפילוסופים והם הנפש הצומחת והחיה והמדברת והפלוסופית והנבואית (ר״י אבן לטיף, רב פעלים ה ג.). כי הפילוסופים הרחיבו בזכרון כחות הנפש הכללית הנקראים נפשות ואמרו כי הם חמשה (הוא, הקד׳ ספר השמים, השחר שנה ב׳ 82). — ואמר המליץ: והוא (היין) מחשיך את העינים ומקדיר לבנת השינים ומוליד השכחה ומסכל הנפש החכמה ומסיר שפה לנאמנים (ר״י זבארה, שעשועי א). — *תורת הַנֶּפֶש: ואחרים אשר נטו אחר תורת הנפש (רמח״ג, דביר, ליל שמורים א). — *נֶפֶש כללית, כנוי לשמש: ולכן קראו הפלוסופים הקדומים לשמש נפש כללית (ר״מ נרבוני, פי׳ מאמר אבן רשד בכח שבזרעים, כ״י ברלין). הנפש אור הגוף והחכמה אור הנפש והשמש אור היום והירח אור הלילה (ר״י לטיף, רב פעלים מג יד:). — יב) *בהשאלה, בדברים לא בע״ח, במשמ׳ תוך, פנים הדבר, נֶפֶש המכבת, חוטי הערב שבתוך המסכת שבין חוטי השתי[1]: (הנוגע) בנפש המסכת ובשתי העומד (כלים כח ה). (נראה נגע) בנפש המסכת

[1] [כך פרשו רמב״ם ור״ש בנגעים יא ט. אולם עי׳ קרויס, ארכי׳ ,I 151-2, ובהערה שם.]

ובשתי העומד (נגעי יח ע). — ובסהמ"א: אותו מקום שהבוכיאן נזרק בו והוא נ פ ש המסכת (ר"ח, שבת לז:). הכלי שמשליך האורג ב נ פ ש המסכת ועליו הערב נקרא בוכיא (הול, סוכי כג.). ונפתחת נ פ ש המסכת לירות בתוכה חוט הערב (ערוך ערך כככד). — *נֶפֶשׁ מאזנים, הלשון התלויה באמצע המאזנים להורות את המשקל מְכֻוָּן: נ פ ש מאזנים תלויה באויר ג' טפחים וגבוהה מן הארץ שלשה טפחים (ב"ב פט.[1]).

נָפַשׁ, קל לא נמצא במקרא.

—נפעי, נִפַּשׁ, יִנָּפֵשׁ, יִנָּפֵשׁ,—נִפַּשׁ האדם, נח ונשם אחרי עיפו מעבודתו Atem schöpfen, respirer, reposer; to take breath, be refreshed: ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת למען ינוח שורך וחמורך וְיִנָּפֵשׁ בן אמתך והגר (שמות כג יב). כי ששת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וַיִּנָּפַשׁ (שם לא יז). ויבא המלך וכל העם אשר אתו עיפים וַיִּנָּפֶשׁ שם (ש"ב טז יד).

—קל, פעול *נָפוּשׁ, נְפוּשִׁים: שהיה להם מגילות שהיו משתעשעין בהם משבת לשבת לומר שהקב"ה גואלינו אמר להם פרעה אל ישעו בדברי שקר וכו' ואל יהו משתעשעין ואל יהו נ פ ו ש י ם [2] (תנחומ' וארא ד לב, בובר).—ובסהמ"א: אם בעלו התועבות האלה וכאלה מקודשים סיסרא והמן וזולתם בגן עדן נ פ ו ש י ם (סלמון בן ירוחם הקראי, לקו"ק, נספח' 19).

—הפעי, *הִנְפִּישׁ, הִנְפִּישׁוֹ,—עשה שינפש, ובמליצה הניח לו מאויב, מצרה וכדומ': אנא סוב נא והנפישני וממימי מצולה המשני (הושע' יום ב, אנא יוצרי). טס על עב קל ל ה נ פ י ש י המל עלי ושע רהשי זכר הסדו ואמונתו להפישי (מחה ב"ר קלוני', אלילים מפרך, יוצ' אחרון פסח). ושית ספור מקום כפור ותרצה ברנתן ו ת נ פ י ש ם ותחפישם ותטיבה לאחריתן (ר' שלום, שמך לעד, יוצ' להפסקה ב).

—התפעי, *הִתְנַפֵּשׁ [3],—הִתְנַשֵּׁם, שאף אויר דרך נחיריו: גוף האיש י ת נ פ ש נפישה טובה והוא נקי מהאצטומכא תמנע מהמותרים ומהלהיצה (פרקי משה ג). והנה הנחנק או מי שסתמו את פיו עד שלא יוכל ל ה ת נ פ ש מה קרה לדם הלב עד שלא ינפש ולא יעלה ממנו הבל (ראב"ד, פרוש יצירה א ט). — *מין מִתְנַפֵּשׁ, גוף מִתְנַפֵּשׁ, שיש בו נֶפֶשׁ, בעל חי, בנגוד לדומם: אבל הנפש לא תעבור לעולם ממין ה מ ת נ פ ש אל מין בלתי מ ת נ פ ש כלומר למין האבנים והמקורות (ר' הלל מוירונה, תגמו' הנפש ב:). כשנראה גופים מ ת נ פ ש י ם ומרגישים וכל דבר מ ת נ פ ש יש בו הכנה אפשרית בכח ש י ת נ פ ש טרם ש י ת נ פ ש בפועל ואם לאו לא יוכל ל ה ת נ פ ש וכו' אמנם בעבור שזה הוא שם כח מצורף במה שנקרא נפש בעבור שנפש הוא במה שמתנפש וכל מתנפש הוא מתנפש מנפש ראוי בעבור כך שאותו הדבר שהגופים מ ת נ פ ש י ם בעבורו יקרא נפש (שם ב.). חום הב"ח והחום המיוחס אל השמש הנה יראה מעניינם שהוא מעמיד הגופות ה מ ת נ פ ש ו ת ומהוה אותם (אברהם שלום בן ר' יצחק אשר, נוה שלום ז ב ב, קט.). ואין די בזה הכח (שבזרע) ל ה ת נ פ ש ר"ל לברא הנפש (ר"מ נרבוני, פרוש למאמר אבן רשד על כח שבזרעים, כ"י ברלין).

***נֹפֶשׁ**, נופש, ש"ז,—מנוחה, מרגוע: מיהליך בענוי וכופש תחיים בטללי נ ו פ ש (ר"א קליר, יום מיומים, שחרי' יוה"כ, מחז' איטלי'). נשמת מלומדי מורשה נקראים בני חפש נצח נוטע לחיי עולם ו נ ו פ ש (מנחם בר מכיר, יוצ' ש"ת, נשמת מלומדי). והם שעשועים לכל שאננים וצדה לדרך לעוברי ארחות ואוזן לחרשים גלויה לשמעם ורואות לעורים לשורם פקוחות ו נ ו פ ש לנפש מבינים וקרב כסילים כמו אש קרב ואנחות (רמב"ע, הקדי' התרשים). אותה נפשי אל מקום נ פ ש ה וכלתה אל מקור שרשה (הול, נפשי אויתיך בלילה). ישרים דורשי נ פ ש אשר עברו חרוניך עליהם ובטיט ורפש טבעו בים מוניך ממך מיהלים הפש עדים באור פניך (ר"י הלוי, ישרים). תן רוב ימותיך להגות בהכמה ומעט מזער מהם לצרכי הגוף ו ל נ ו פ ש (ר"י אבן עקנין, ספר מוסר ב כ). עמק הבהות עמק הנפש להמציא הגוף מרגוע ו נ ו פ ש (ר"י זבארה, שעשועים א, 8) ועתה אל תשמע קולך אתנו ותמצא נ פ ש פן יפגעו בך האנשים מרי נפש (עמני מחב' יד).

***נַפְשִׁי**, ת"ז, לנק' נַפְשִׁית, ת"ר נַפְשִׁיִּים, נַפְשִׁיּוֹת, — מטבע הנפש, השייך לנפש: אמנם ההתפעלויות הם רשומים נ פ ש י י ם, כמו הרחמנות והבושת והכעס מדבר שיראה (ראב"ד, אמו"ר א א). כשיפנה לבו

---

1) [עי' קרוים שם II, 400.]

2) כך גם בילקוט (שמות, רמז קעו) ובמד"ר (שמות ה) נפשין.

3) בערב' תנפש a).

a) تنفّس

מן העולם הזה ומקביל את העולם השכל אפשר שינצל מן החלאים הנפשיים (ר״י א״ת, הקי׳ מדה״כ לרסב״ג לז). החסיד הוא מי שהוא מושל נשמע בחושיו וכחותיו הנפשיים והגופיים ומנהיגם ההנהגה הגופיית (הנ״ל, כוזרי ג ה) והחושים הנפשיים אשר הם הזכרון והמחשבה והרעיון והוסם וההכרה (הנ״ל, חו״ה, היחוד י) מאמר האיכות הוא בתארך הגוף באחת מתכונותיו הגשמיות או הנפשיות (הנ״ל, רוח חן כז). ודומות אמנם לבהמות במדות רבות נפשיות כמו התאוה והכעס והפחד (רמב״ע, ערוגי הבשם, ציון 119 II). ולזה יאהב איש אחר בהדמותו בכחותיו הנפשיים הפרטיים (ראב״ע ספר הנקיונות, כ״י פריז, מאמר א). והרוח הנפשיי אשר בין קרומי המוח הוא הנותן הדמיון והמחשבה (ראב״ד, פי׳ יצירה א ז). שהאילנות והצמחים אף על פי שלא יחושו חוש נפשיי יחושו חוש טבעיי [1] (אבי הרלב״ג, שער השמים ג א). שאם היא מתחלפת באיכות בהניעה הגוף יתחייב מזה שבכל שתניע תתנועע היא לפי התכונות הנפשיות ר״ל אל שמחה או אל עצבון (תגמו׳ הנפש ד.). ואף המכחישים השכר והעונש הנפשיי יודו על היות הבחירה מוחלטת ביד האדם (ר״י אלבו, העקרים א ט). והשכר והעונש שני מינים אם גופיי ואם נפשיי ועקר השכר והעונש יכלול שניהם כאחד (שם, א עו). אבל בעשיית הדבר כולם הברים והם החומר והמקום והזמן והתנועה והפועל הנפשיי מצטרך לשנים מהם והם החומר והתנועה (רש״ט פלקירא, המבקש ל). כמו כן הודיע הפעלים ההווים מהנפש והמקרים העצמים הנפשיים מצד שהם נפשיים (הנ״ל, ראשית חכמה 86). ואחר זה האצילות הובהקו שני מאורים נקודה רוחנית ונקודה נפשיית (הנ״ל, ספר האמונות ד יד מ:). האהבה האמיתית אשר איננה תלויה בדבר מהדברים הגשמיים ומקריהם אבל היא נסבבת ונדבקת בשרשי הענינים הנפשיים הרוחניים (ר״י מפיסא, מנחת קנאות ו). בחר לו יה בחירה שכלית ונפשית (אברהם ביבאגו, דרך אמונה הקדמ׳). להעיר האדם להיות מדותיו והנהגותיו על תכלית השלימות כדי שיגיע מהן לשלמות אחרון ר״ל שלמות הנפשיי (המאירי, בית הבחירה, פירוש על פרקי אבות פתיח׳). שכל הקניינים הם הכל בערך קנינה ולמודה הנפשי (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי יב, ד״ה אדם ערום). הטובות נחלקו לג׳ מינים מהם חצוניים

[1] בדפוס זאלקווא נמצא נפשיהם, טבעי.

ומהם פנימיים והפנימיים מהם גשמיים ומהם נפשיים (ר״י אבוהב, נהר פישון נח.). הארה הוא מה שהמאור נוצץ ומשלח ממנו כך נקרא האר׳ מה שהאדון היחיד רוצה אך ודאי שהוא הארה נפשית נבדל מכל מיני גשמי (רמח״ל, חוקר ומקבל 11). רוח הנפשי טבעו קר (מטבע כסף הי) ונעשה במוח ועובר דרך מעברי הגידים לפעול פעולות נפשיות (ר׳ טוביה כ״ץ, מעשה טוביה, ארץ הקדשה פג.).

נַפְשָׁנִי, ת״ז, — כמו נַפְשִׁי: הזכות והפרעון הוא נפשני וגופני או נפשני ולא גופני או גופני ולא נפשני או איננו לא גופני ולא נפשני (ר״י ברצלוני, פי׳ יצירה 153). ועם היות הנפש הלק מהחיוני והנפשני שבעבורה הוא כך בפועל והחיוני והנפשני מתנועע יאמר בה שהיא מתנענעת עמו בהתנועעו (ר׳ הלל מוירונה, תגמולי הנפש ד:).

נֹפֶת[1], ש״ז, — דבש שבצוף הַכַּוֶּרֶת, Honig der Zellen; miel de rayon; honey from the comb: אכול בני דבש כי טוב וְנֹפֶת מתוק על חכך (משלי כד יג). נפש שבעה תבוס נֹפֶת ונפש רעבה כל מר מתוק (שם כז ז). — ובהשאלה לדברים נעימים וכדומ׳: נֹפֶת תטפנה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך (שה״ש ד יא). הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש וְנֹפֶת צופים (תהל׳ יט יא). כי נֹפֶת תטפנה שפתי זרה וחלק משמן חכה (משלי ה ג). — ובתו״מ: נופת עצמו לא שלי היא (מד״ר ברהש׳ עח). — ומצוי בסהמ״א: ואמר שכל התורות חוץ מתורתנו הקדושה יש בהם תערובת וסיג כנפת הזה שכולל הדבש והשעוה (הרי״ל קארו, תולדי׳ יצחק הקד׳). — ואמר המשורר: הקצפת ידידי באהבים ונפש שבעה נפת תבוסו ואלי ניב שפתים ינובון כאמרי אמרו עגור וסיסו (רשב״ג, בחר מהחכ׳). נופת וצוף בפיך ממולהים מעשה אלהים לא מרוקחים (ראב״ע, איך תחשה). — *נופת צופים: משחרב בית המקדש בטל השמיר ונופת צופים [2] ופסקו אנשי אמונה (סוט׳ ט יב).

נָפֶת, ש״ז, בהפסק נָפֶת, כמו ב. נפה, במשמ׳ מחוז, גליל של ארץ: ויהי למנשה בישׂשכר ובאשר בית

[1] וכן אולי בפונית עי׳ .322 Lidz.

[2] [ודרשו בגמר׳ שם (דף מח:) ואמרו מאי נופת צופים אמר רב סולת שצפה על גבי נפה ודומה לעיסה שנילושה בדבש ושמן ולוי אמר שתי ככרות הנדבקות בתנור ותופחות ובאות עד שמגיעות זו לזו ר׳ יהושע בן

שאן ובנותיה וכו' ויושבי מגדו ובנותיה שלשת הנפת [1]) (יהוש' יז יא). — ואמר המליץ: יפה נוף הר ציון אשר בחר עליון לנפת שם דמיון ופלך וכפרים (דונש, לדורש החכמות).

נֶפֶת, ס"ז, שם לחלי נגעים בעור הראש המוציא ליחה tinea favosa; favus [2]): שער ז בחולי הנק' נפת ובלעז ברשק ובערבי אלסינדא פעמים יקרה וכו' בעור הראש נגעים שיהיה בהם נקבים קטנים יצא מהם לחה עם דבק דומה לדבש ולכן תקרא החומר הוה נפת ותחילדו מליחה לבנה וכו' (לדת הדרכים, הרגי ח"ת, כ"י ביהמ"ד סכטר).

נַפְתּוּלִים[3]),—ס"ז במ"ר, התאבקות במאמצי כח נגד חברו להשיג דבר: Ringkämpfe; luttes; wrestlings: ותאמר רחל נַפְתּוּלֵי אלהים [4]) נפתלתי עם אחתי וגם יכלתי (ברא' ל ח).

נִפְתָּל, ס"ז, מ"ר נִפְתָּלִים, עי' ע' פתל. hinterlistig, tortueux; tortuous, — דבר לא ישר: בצדק כל אמרי פי אין בהם נִפְתָּל ועקש (משלי ח ח). — אדם עקש וערום: לכד חכמים בערמם ועצת נִפְתָּלִים נמהרה (איוב ה יג).

א. נֵץ[5]), ס"ז, — עוף ממיני העופות הטורפים, Habicht, Falke; faucon, falcon: ואת בת היענה ואת התחמס ואת השחף ואת הַנֵּץ למינהו (ויקרא יא כו). — עוף נודד: המבינתך יַאֲבֶר נֵץ יפרש כנפו לתימן (איוב לט כו). — ובתו"מ: דרוסת הזאב בדקה ודרוסת הארי בגסה דרוסת הנץ בעוף הדק ודרוסת הגס בעוף הגס (ר' יהודה, חול' ג א). דרוסת הנץ לבית החלל פסולה (תוספת' חול' ג ג). באותה שעה היו ישראל דומים ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיק הסלע והיה נחש נושף בה אם תכנס לפנים הרי הנחש ואם תצא להוץ הרי הנץ (מכילת' בשלח ב ג). משל לקורא דגר שהיה מומר בביתו של אדוניו וכו' אחר זמן הביא אדוניו לבן הנץ כיון שראה אותו הקורא ברח תחת המטה וכו' מפני שהכנסת עליו בן נץ והוא רואה אותו ומתירא ואינו מזמר אלא הוצא את הנץ והוא מזמר (מדרש אגדת בראשי' כז). — ובפהמ"א: הנץ וכיוצא בו שהמלכים צדין בהן עופות (ר"ה, שבת לה.). לצוד חיות ועופות ברשת ונץ (ערוך, פי' ספר זאחי). והנץ יש לו דריסה ואפילו בעוף גדול ממנו (רמב"ם, שחיטה ה ה). הנץ שיש לו נוצה הרבה לעופף ולצוד שאר העופות ויציץ ויריב עמם (פענח רזא, שמיני מ:). — ואמר הפיטן: כעץ מחצצים לחצין כנץ על צפור לנצין (ר"א קליר, אז קולו). — ואמר המשורר: ועת תעיף ותתנשא שנה אותה באחרת למען אם פגשה נץ ואם תפל במכמרת ותתאחר ולא תחיש תהי שנית ממהרת (ר"מ הנגיד, שלח יונה). וכרתיהו ומורשי לבבי כיונים מפני הנץ רדופות (ר"י הלוי, יפי קול). חי גואלי אנא קרב לה גאולה אחר יונתך שור כי נץ דלק (ר' ישראל נאגיארה, עולת תמיד א, ידידי). — ומ"ר: והנשרים והנצים יצדו הצפרים והסנוניות (ר' קלונימ, אגרת בע"ח ג יג). — *בן נץ, כנוי לאחד המלאכים בדמות נֵץ: ד' רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית מנשבת עם כולן שאילמלא כן אין העולם מתקיים אפילו שעה אחת ורוח דרומית קשה מכולן ואילמלא בן נץ מעמידה מהרבת כל העולם כולו מפניה (רב, גיטי לא:).

ב. נֵץ, ס"ז, ככוי נִצָּה, — כמו נִצָּה; Blüte; fleur; blossom. ובגפן שלשה שריגם והיא כפרחת עלתה נִצָּהּ הבשילו אשכלתיה ענבים (בראשי' מ י). — ואמר בן סירא: כנץ בענפי [1]) בימי מועד וכשושן על יבלי מים (ב"ס, גנ"י נ ח). — ובתו"מ: בשות של קישות והנץ שלה טהורה (עוקצ' ג א). הפטמא של רימון מצטרפת

לוי אמר זה דבש הבא מן הציפיא (גרסת רש"י מן הליפים).]

1) [י"ת תלתא פילכין. וכן סומכ' αἱ τρεῖς παρα-λίαι — שלשת הנפת, והשבע' העתיקוה כצורתה באלו היתה שם פרטי ובמקום שְׁלֹשֶׁת קראו שְׁלִשִׁת: τὸ τρίτον τῆς Μαφετά]

2) תרגום ד"ר מזיא.

3) [שהפ' נפעל מן פתל, עי' ערכו. ועי' בארט NB, 102 d. ולדעת אחרים באה נון במקום מם מפתולים, מפני קשי המבטא של שתי אותיות השפתים תכופות, מ פ, עי' Brock, Grundriss, I, 382]

4) [פירש ריב"ג: מריבה גדולה ובעבור גדלה יחס אותה אל האלהים, ע"כ. וכן רד"ק בשרש פתל: וסמך נפתולי אל מלת אלהים לגודל הנפתולים ועצמם על דרך מאפליה, שלהבת יה, עיר גדולה לאלהים, כהררי אל, ע"כ. ואונק' תרגם מלשון תפלה, ובעין זה גם רש"י.]

5) [השוה בכנע' שם האי אי-נצם—אי נִצִּים, Lidz. 325. 213, וכן בארמית נצא, נֵצָא. ואולי מהערב' נצ׳, נדנד כנפים: נצ' אלטאר ג' נאחיה חרכהמא, — ובערב' נצ', העיף כנפיו, הניד אותן.]

1) [בכ"י כנצפענפי. שכמו מתקן כנץ בענפים ואפשר שבא נסמך לפני ב' היחס, כמו הרי בגלבע, (ש"ב א כא).]

והנין שלו אינו מצטרף (סס ג). משהכניסו (הזיתים) רובע מה רובע נ ץ או רובע זיתים וכו׳ נ ץ שהוא עושה רובע זיתים (ר׳ יונה, ירוש׳ שבי׳ ד י). איזוב אימתי כשר להזות בו משישיר את ניצו הזה בו עד שלא ישיר את ניצו רבי פוסל (תוספת׳ פרה יב (יא) ח). הלוז הזה משהוא מוציא את ניצו ועד שהוא גומר את פירותיו עשרים ואחד יום (ר׳ חנינה, ירוש׳ תעני׳ ד ס). לא שנו אלא שאין ניצן ניכר אבל ניצן ניכר יוצאין עליהן (ר׳ יוחנן, מו״ק ו.). התפוח הזה משעה שמוציא ניצו ועד שגומר פירותיו חמשים יום (ר׳ עזריה, מד״ר שה״ש, כתפוח). — ובסהמ״א: וקפריסין הן נ ץ שעל ראשן של אבינות כ נ ץ של רימון הנקרא ורד (תשוי הגאו׳, הרכבי, סי׳ סעה). כגון נ ץ של רמון ושל תמר עלין דקין שעל הפרי בראשו (ר׳ גרשון, חול׳ קיח.). — ואמר המשורר: הרי בשמיה מרעה עפרים נ צ י כרמיה נרד עם כפרים (ר״י הלוי, נודע בכל המון).

*נֵץ חָלָב[1]), — שם צמח, מין ירק טוב הריח ישתמשו בו לתבלים ולרפואה, Petersilie; persile; parsley: העולשין והכרישין והרגילה ונץ החלב[2]) (שביעי׳ ז ח). את שדרכו לאגוד אותו בבית אוגדין אותו בשוק כגון הכרישין ונץ החלב[2]) (סס ח ג). ושאר כל ירקות שדה חוץ משמרקעים ופטריות ר׳ יהודה אומר חוץ מכרישי שדה והרגילה ונץ החלב ר׳ שמעון אומר חוץ מן העכביות (עוקצ׳ ג ב).

*נֵיץ (ניץ) שורה, — חוליה קטנה שבסוף י״ח חוליות שבשדרה: אפילו נ י ץ[1]) שורה שסמנו הקב״ה מ י נ ץ את האדם לעתיד לבוא נמחה מאיכן הקב״ה מ י נ ץ את האדם לעתיד לבוא אמר ליה (ר׳ יהושע לאדריינוס) מ נ י ץ[1]) שורה (מד״ר בראשי׳ כח, הול׳ טיאודו׳).

נִצָּא, מסנו נָצָא.

נָצָא, פ״ע, נָצֹא, תֵּצֵא, עָף, ובהשאלה נדד בהפזון, והוא אחד עם א.נצה עי׳ ערכו. fliegen; s'envoler; to fly: תנו ציץ למואב כי נָצֹא תֵּצֵא[2]) ועריה לשמה תהיינה (ירמי׳ מח ט).

---

[1]) בערב׳ בקדונש, מקדונש a), ועי׳ הערה לקמן.

[2]) פרש הערוך: פרחים לבנים ויש אומרים עשב כשחתכו יוציא חלב, ע״כ. אך הרמב״ם פרש: הכרישין כראת׳ (בערב׳) וכו׳ ונץ החלב מקדונס עשב ידוע אצל הרופאין, ע״כ. וכך גם בפרושו למשנה עוקצ׳ בגוף הערבי תרגם נץ החלב אלמקדונס, וז״ל: ואסתת׳ני ר׳ יהודה מן בקול אלפחץ באל כראת׳ אלפחצי ואלרגלה ואלמקדונש, — ובעבר׳: והוציא רבי יהודה מכלל הירקות המדבריים כרישי שדה והרגילה ונץ החלב. — ומה שכתוב בתרגום העברי של פרוש המשנה של הרמב״ם בדפוסים: ונץ החלב הנקרא בערב מחל״ב אינה אלא טעות סופרים במקום „מקדונס" וכן הגיה ר׳ שמואל לירמא בהגהותיו לכ״י. ובתרגום העברי של פרוש הרמב״ם למשנה שביע׳ פרק ח: וכרישין הוא הכרתי ונץ החלב נקרא בלשון ערב מהלב וכבר פרשתי שמותם (בפרק ז ה), וצ״ל: מקדונס, בהתאם לפרק ז, וכן הגיה ר׳ שמואל לירמא ע״פ כ״י. וכך גם בערוך תלמודי ערבי למחבר בלתי ידוע, כ״י בריט׳ מוז׳: נץ החלב אלמקדונס והו נבאת משהור ג׳דא ענד אלאטבא, ע״כ. ובעבר׳: נץ החלב הוא המקדונס והוא עשב מפורסם מאד אצל הרופאים. וכבר דחה ר׳ תנחום הירושלמי את פרוש נץ החלב במשמ׳ מהלב, אמר וז״ל: נץ החלב הו אלמקדונס וקאל בעצ׳ אלשארחין הנה מהלב וליס הו צחיח לאן לם יד׳כר נץ החלב אבדא פי סאיר אלפקה אלא מע אלבקול ואלנבאתאת אלתי תוכל ואלמהלב ליס הו בקל ולא יוכל פאנדצ׳ר קולהם שמרקיען ופטריות וכרישי שדה והרגילה ונץ החלב ושרח שמרקעין בצל ברי ורגילה אלרג׳לה וליס לאלמהלב מעהא ולא מדכל פאד׳ן נץ החלב אלמקדונס, ע״כ. — ובעברי: נץ החלב הוא מקדונס ואמרו קצת המפרשים שהוא מהלב ואין זה נכון כי לא יזכר נץ החלב לעולם בשאר המקומות במשנה אלא עם הירקות והעשבים הנאכלים והמהלב אינו ירק ואינו נאכל וראה אומרם שמרקעין ופטריות וכרישי שדה והרגילה ונץ החלב ופרוש שמרקעין בצל מדברי ורגילה הוא רג׳לה (בערבית) ואין למהלב שום שייכות עמהם ואם כן נץ החלב הוא מקדונס. ולזה הסכים עמנו׳ לו Flora 3,426. ובמכתב פרטי העיר הרה״ח לו וז״ל: „בלי ספק היתה להרמב״ם בשביעית ח ג, גירסא אחרת אשר פירש אותה מהלב, האמת עם ר׳ תנחום שמחלב אין לו שעור בין העשבים ע״כ הגהתי ב Farb. Pfln. מהלב a) כלומר סחלב b) Sahlep (Zeitschr. f. Semitistik I. 119, Flora 2,297; השדה ס״ח חוב׳ו לה וס״ב כט).

[1]) [בדפוס הגרסה לוז. ובילק׳ אפילו לוז של שדרה אפילו נין שדרה. ועי׳ ערוך ערך נץ ובהערה של טיאודור.]

[2]) [רש״י מפרש: כי במעופה וחפזון תצא בגולה ויהיה נצא בגזרת נוצה כן חברו מנחם, וכן כי נצו גם נעו, ע״כ. ורד״ק בפירושו: ענינו כי עוף תעוף מן כי נצו גם נעו שענינו מלא הנוצה כי בכוח הנוצה יעוף העוף לפיכך ממשל ההליכה המהרה בנוצה. ונצא מקור והאל״ף תמור׳ ה״א, וכן תצא והיה משפטו תִּצֶּא בדגש

---

a) بقدونس, مقدونس

a) محلب b) سحلب

נצב[1]), ממנו נָצַב, מַצֵּבָה, מַצֶּבֶת, א. נְצִב, ב. נִצָּב, ג. נְצָּב, ד. ״נִצָּב, נָצִיב, ״נְצִיבוּת.

נָצַב, קל לא נמצא.

— נִפעי נִצַּב, — עי׳ יצב.

א. **נְצִב**, ש״ז, — ממונה על העובדים Vorsteher; gouverneur; prefect: ויען דואג האדומי והוא נִצָּב על עבדי שאול (ש״א כב ט). ולשלמה שנים עשר נִצָּבִים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת ביתו (מ״א ד ז). ועזריהו בן נתן על הַנִּצָּבִים (שם ה; גם ה ז; ל; ט כג). — נִצָּב מלך, העֹמד במקומו ושלט במקומו: ומלך אין באדום נִצָּב מלך (שם כב מח).

ב. **נִצָּב**, — א) יד של חרב, חנית, סכין וכדומ׳[2]) Griff; poignée; hilt: וישלח אהוד את יד שמאלו ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו: ויבא גם הַנִּצָּב אחר הלהב (שפטי ג כא-כב). — ובסהמ״א: סכין שנשמט מן ה נ צ ב או שנפגם אין מחזירין אותו (רמב״ם, כלי המקדש א טו). ואפילו נשחת כל הברזל בעדירה מחזיר לו ה נ צ ב של עץ וכן כל כיוצא בזה (הוא, שאלה ופקדון א ז). — ואמר המשורר: צואר עופר ולהי שושן על עמוד משיש נצב ובכפו כוס חמר ידמה ללהב וזרועו נ צ ב (רמב״ע, תרשיש ג פ). ומי הוא זה אשר יעמוד לפני ומי הוא אשר יסבול להבי והשטן אשר יעמוד ירופף ל נ צ ב י ויגיע אליו להבי (רס״ע אבן דנאן, שיר, חמדי גנוזי, מאמר בקורת xx). — ב) ״חלק מחלקי המטה, כל אחת מארבע הלשונות שהמטה מחוברת מהן: יעשה ארבע נ צ ב י ם מרובעים וכו׳ ואלו הד׳ נ צ ב י ם הם אשר יתחברו המטה עד שיעמידו לה צורת הרבוע וישימו נ צ ב אחד קים בכל זוית וזוית מזויות המטה וכו׳ ואלו ה נ צ ב י ם הן אשר יקראו לשונות (הרמב״ם כל׳ יח ה).

ג. **נְצָּב**, ת״ז, לנקי נִצָּבָה, — מי שהבריא ממחלה קשה והתחיל לעמוד על רגליו: כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער (הנעדרות) לא יבקש והנשברת לא ירפא הַנִּצָּבָה[1]) לא יכלכל ובשר הבריאה יאכל (זכרי׳ יא יו).

ד. ״**נִצָּב**, ת״ז, לנקי נִצָּבָה נִצֶּבֶת, מ״ר נִצָּבִים, נִצָּבוֹת, — א) בהנדסה ותשבֹרת קו נִצָּב, קו ישר מְאֻנָּךְ Vertical: תדע לך שכל עמוד או קו העומד בקומה זקופה בלתי שום נטיי׳ לצדדין יקרא עמוד ה נ צ ב וכו׳ וגם יש לך לדעת שקו העומד הזקוף ביושר שהוא קו א״ב שבצורה יקרא קו ה נ י צ ב (דוד גנז, נחמ׳ ונעי׳, רעא). — ובפרט זוית נִצָּבָה, נִצֶּבֶת, זוית המתהוה על ידי העמדת קו מאֻנך על גבי קו מאֻזן, בהבדל מן זוית חדה, וזוית מרווחת או פתוחה rechter Winkel; right angle; angle droit: שלש מדות במשלשות ואלו הן הנצבה, החדה, הפתוחה, איזו היא נצבה שני צדיה הקצורים מצורפים כל אחד בפני עצמו והוא שוה לראשון (משנת המדות ד א). והזוית שהיא עומדת בין הקצורים היא הנצבה והיא הציה של מרובעת שהיא משונה בצלעים וישרה בזויות (שם ג). והזוית שלש מהם זוית נצבה והיא המדה הישרה אשר כל הזויות מוקשות אליה וכל אחת מהם שוה לאחותה (ראב״ע הכסיא, המשיחה והתשבורת א 10). והקו הנקרא עמוד הוא העומד על קו אחד ועל שני צדיו שתי זויות שוות שכל אחת מהן זוית נ צ ב ה (שם 11). מרובע רביע והוא אשר כל צלעיתיו הארבע שוות זו לזו וכל זויותיו הארבע נ צ ב ו ת (שם 19). כשיעמוד קו ישר על קו ישר והי׳ השתי זויות שמשתי צדדי הקו העומד שוות כל אחת מהן היא זוית נ צ ב ת (אקלידי׳ ליהודה הכהן). כשיקום קו ישר והיו השתי זויות שמצידי הקו העומד שוות כל אחת מהם היא זוית נצבת הקו הקם על הקו יאמר לו העמוד הזוית שהיא גדולה

בפלס ת ט ה אלא שבא הנח תמורת הדגש כמו שבא כן במקומות רבים, ע״כ. וכך ריב״ג בשרשיו. וי״ת ארי מגלא תגלי, גרס כנראה: יָצֹא תֵּצֵא מלשון יציאה. וכן סומכ׳ ἐξόδῳ ἐξελεύσεται ועקי׳ תרגם נָצֹא מלשון נץ ופרח, ותצא מלשון יצא: ἀνθοῦσα ἐξελεύσεται, וכך הירונ׳ florens egredietur, והפש׳: מטול דמחרב הרבא, כנראה גרס נָצֹה תִּצֶּה מן ב. נצה, מקביל ל-„ועריה לשמה תהיינה״ הבא. וכן גם מהחדשים, עי׳ Schwally, ZAW 1888, 197.]

[1]) גם בכנע׳, בארמי׳ ובערב׳ נצב a)

[2]) עי׳ רדב״א, אגרון, לקו״ק קמו: בשער נץ ויבא גם הנצב דכלהם א ל נ צ א ב כלף אלחאד אסם ערבי כמא דכרנא, ע״כ. ובערב׳ עֻצָּאב b) יד הסכין.

a) نصب b) عصاب

[1]) רש״י: הנצבה שיש לה כח קצת לעמוד על רגליה וצריכה סיוע לנהלה לאט. [ואולי הנצבה פירושה הנחלה, כמו בערב׳ נַצִב a) היה חולה ועיף, ומקביל ל„הנשברת״]

a) نصب

מנצבת יאמר לה המרווחת ושהיא קטנה מנצבת יאמר לה החדה (הקדי אקלודוס כ"י כזנתנזי, רומח). ראה בעין שבלך אתה הקורא ספרי זה איך יצא לך מן הסדר הנפלא בצורת שני משולשין מקבילין נצבים הזויית ושניהם מרובע (דונש בן תמים, תרגי פי' יצירה נב). כאשר נאמר לנו בזה המשלש רמוז אליו למה היו זויותיו שוות לשתי נ צ ב ו ת לא נאמר בתשובת זה מפני שהוא מעץ או מנחשת אלא מפני שהוא משולש (כל מלאכת ההגיון, התוספת לד:). וכן יאמרו הפילוסופים שהמציא מרובע שאלכסונו כצלעו או זוית מוגשמת שיקיפו בה ארבע זויות פשוטות נצבות וכיוצא בהם (ר"ם א"ת, מו"נ ג טו). עצם שיש לו התפשטות בשלשה צדדים ואפשר שינוחו בו שלשה קוים נכרתים על זויות נצבות (הראב"ד, אמו"ר א א). שאין דרך שיגיעו ימים יאמן בהם אמונה אמתית שכל משולש זויותיו השלשה גדולות או קטנות יותר משתי נ צ ב ו ת (שם ד ג). יש שיהיו שני הקוים הנפגשים ההם נ י צ ב י ם זה ע"ז כמו עמוד וכו' תקרא זוית נ י צ ב ת (ר' יצחק הישראלי, יסו"ע א ג). שלא יתבאר לעולם שזויות המשולש אינן שוות לשתי נ צ ב ו ת ושפלפל לא יחסם לפי שסבתם ידועה ומושכלות (ר"י אלבו, העקרים א יז).— ב) *בדקדוק כמו הוה, בינוני: ואין שם בעולם פעל נ צ ב כי הזמן נחלק לשני חלקים עבר או עתיד ואין בו נ צ ב (דרנבורג, הורית הקורא 13). ויבדיל בו עבר מן ה נ צ ב ומן העתיד כי הזמן על שלשה דרכים עבר ו נ צ ב ועתיד וכאשר תבנה אלו הזמנים על שֵׁם וכו' ותאמר על זמן ה נ צ ב דַּבֵּר דֹּברת דְּבָרִים (מסורה לנוסח קדלי במסורת גינזבורג ג רפא). עבר נ צ ב ועתיד (שם). —*מִלָּה נִצֶּבֶת, [1]) מלה המסמנת את הפעול: ותבא (האות ל) על המלות ה נ צ ב ו ת כמו אם תהיה לטוב לעם הזה (דרנבורג, הורי הקורא 20).—ג) *בנעימת הקול, המדרגה הבינונית בשלש מדרגות הרמת הקול [2]): והיו על פה כותבין תיבות הפיסוק בלא מלכים ולא טעמים וקורין אותו בתקון כמו ששמעו ממשה בדרך הרום ובדרך שחיה ובדרך נצב ומוציאין אותו על הענין (שם 54). ודע כי יש לאלה המלכים דרכים נסוכים אחת באחת נסמכים ועיקר תולדותם על שלשה דרכים דרך הרום ודרך נ צ ב ודרך שחיה (שם 56). כבר אמרנו שהטעמים נחלקים לשלשה חלקים חלק ראשון נעימתו דרך גובה והם פזר תלשא וטרס וכו' החלק השני והוא דרך נ צ ב והם שלשה יתיב וזקף ואתנחה (שם 90-93).

[1]) בערב' מנצוב a). עי' הרקמה שער ו דף 15.

[2]) [כך בערב' נצב b); אלוקע אלחפ'צ' אלנצב. c) ויש מיחסים משמעה זו לנ צ ב סלה, תהל' לט ו, (הקבל פי' יב) נגינה במדרגת הנצב, עי' E. Hommel, Heb. Lautlehre, 152]

a) منصوب b) نصب c) انصب

נצ"ב,—ר"ת: נכסי צאן ברזל.

∞נְצִבָּה, במשמ' עמידה על דעתו; Entschiedenheit; fermeté; resoluteness: נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו כבר בעתונים ובספרים.

א.נצה[1]), ממנו א.נִצָּה, נוצה.

א.נָצָה[2]), נָצוּ,—כמו נָצָא, עוף, ובהשאלה נדד בחפזון: fliegen; s'envoler; to fly. סורו טמא קראו למו סורו סורו אל תגעו כי נָצוּ[3]) גם נעו (איכי ד יח). —ובסהמ"א, ואמר המקונן: ובמעט קט תמנו ואבדנו ורודפינו נעים וגם נָצִים [4]) (קינה על גזי פולניה, שנת ת"ז לקורות תגז. מחב' ו). עדי נ צ ו גם נעו (אדם לבנזון, או"א מחזה ח 131). שפתי היער נ צ ו נעו (מיכ"ל, אהובה עאנכס). ועת אנוה שם נשאת על כנפי רוח על כתף המים נ צ ת ה גם נעה (שם, חיי האכר). הרוח סואן נ צ ו נעו עבים (שם, האניה). אך אתה ענק על חלקת מצחך אך נשרי שמים נ צ ו גם נעו (שם, עוז הגבורה מיפי). —*פעי', יְנַצֶּה, נתן נוצה, עשה שיעוף — ואמר בן סירא: כי גדול יי' עושהו ודברו יְנַצֶּה[5]) אבירו (ב"ס גני' מג ה).

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) [ואולי כך באשור' במובן נס. עי', Del. 477 HWB. בארט Wurzeluntersuch. 31. משוה עם הערב' נצ'א a), מהר, התקדם.]

[3]) [מלרע, כך ריב"ג בשרשיו ורא"ע בפירושו, ורד"ק בשרשיו. ורש"י פרש ע"פ מנחם לשון סרחון ולכלוך כמו מוראתו בנוצתה דמתרגמינן באוכלי'; ע"כ. וי"ת ארום אתקוטטו, מן ג.נצה. והשבע' ἀνήφθησαν — נִצְּתוּ, כאילו נצה-נצת. ובכ"י אחד נמצא נאצו. ויש מהחדשים מנסחים נָדוּ].

[4]) [בהשפעת הזווג עם נ ע י ם כאילו מן נוץ.]

[5]) [כך בגליון במקום י נ צ ח שבגוף הכ"י. ואולי זה הפעיל: יַנְצֶה.]

a) نصو

ב. נצה, ממנו ב. נצה.

ב. נצה, פ״ע, תצינה, wüste werden; désoler; to fall in ruins, נצתה העיר, חרבה, שממה: עלה אריה מסבכו ומשחית גוים יצא ממקומו לשום ארצה לשמה עריך תצינה מאין יושב (ירמי׳ ד ז).

—נפע׳ נצה, נצתה, — נצתה הארץ, היתה שממה וחרבה: ותהי להשאות גלים נצים ערים בצרות (ישעי׳ לז כו). על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עבר (ירמי׳ ט יא). וישיתו ארצו לשמה עריו נצתה[1]) מבלי ישב (שם ב יה). כי נוף לשמה תהיה ונצתה מאין יושב (שם מו יט).

ג. נצה[2]), ממנו ג. נצה, מצה.

ג. נצה, קל לא נמצא.

—נפע׳, נצים, ינצו, — נצו שני אנשים, נתקוטטו, רבו, התכתשו, הכו זה את זה: והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך (שמות ב יג). וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה (שם כא כב). ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל וינצו במחנה בן הישראלית ואיש הישראלי (ויקר׳ כד י). כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו (דברי׳ כה יא). ולשפחתך שני בנים וינצו שניהם בשדה ואין מציל ביניהם ויכו האחד את האחד וימת אתו (ש״ב יד ו).— ועתיד מקצר *תנץ,—ואמר בן סירא: אל תינץ עם איש לשון ואל תתן על אש עץ (ב״ס גני׳ ח ג). — ובסהמ״א: אע״פ שהגלוי נראה כי נקרתה האשה בדרך מקרה אך לא צדו הנצים לחרגה נתחייבו בעבור כי נצו בדרך רשות הרבים (ר׳ אהרן הקרא׳, ספר ג״ע דיני מומים). במשתה היין אל תוכח רעך ולא תפריענו בשמחתו לא תגלה מומיו ואל תנצה באיש והוא לבוש אדום (ב״ז, ב״ס לא כח-לט).

—הפע״, הצה, הצו, הצות, הצתם,—הצו על, כמו נפע׳: הוא דתן ואבירם קרואי העדה אשר הצו על משה ועל אהרן בעדת קרח בהצתם על יי (במדי׳ כו ט).— ובמשמ׳ והצה את, עשה מלחמה עם אויב: מכתם לדוד ללמד בהצותו[3]) את ארם נהרים ואת ארם צובה וישב יואב ויך את אדום בגי מלח שנים עשר אלף

[1]) [כך הכתיב, והקרי: נצתו מן יצת.]

[2]) [כך בארמ׳ נצא.]

[3]) [ויש מהחדשים המנסחים בהכותו, עי׳ ש״ב ח ג-ה.]

(תהל׳ ס א-ב).—ואמר הפיטן: והצו דברי ריבות אצו פתח חרבות והמציאו צרות רבות והשבו הרואות בארבות (מנחם בר מכיר, יוצ׳ אין מושיע, שבת חנכה).

—פעי,*נצה, מנצה,—כמו הצה: טורפיהם (של היהודים) שלו מקצה אל קצה יום יום לותם מנצה יד פורשים מלחץ ליצא (אזון תחן, סליחי׳ ה עי״ת). לרע רצים ולאיד דצים מדנים בין אחים מנצים נותני מחלוקת וגדר פורצים (יוצ׳ א׳ שבועי, אטוס שפתיך).

— התפ׳, *התנצה, מתנצין, *מנצין, — כמו נפע׳: ומעשה באחד שהיה הולך מארץ ישראל לבבל כשהיה אוכל לחם ראה שני צפרים מתנצין זה עם זה הרג אחד מהם את חבירו הלך והביא עשב והניחו על פיו והחייהו (מד״ר במדב׳ יח). — ובסהמ״א: מעשה בספינה אחד שהיו מנצין[1]) בו שנים זה אומר שלי וזה אומר שלי היא (תלמידי ר׳ יהודאי, הל׳ פסוק׳, ממונות 69). מעשה במצודה שהיו מנצין[2]) עליה שנים הלך אחד מהם ומסרה לסרדיוט של מלך (שם 65).—ואמר הפיטן: מה אעירך מאוסה מלהרצה נתונה ביד מריב ומתנצה (ר״א קליר, קנות איכה אשפתו).

נצה[3]), ש״ז, נצתו, — כמו ב. נץ. נצת הגפן, Blüte; fleur; blossom: כי לפני קציר כתם פרח ובסר גמל יהיה נצה וכרת הזלזלים במזמרות ואת הנטישות הסיר התז (ישעי׳ יח ה). — והזית: יחמס כגפן בסרו וישלך כזית נצתו (איוב טו לג). — ואמר המליץ: במחבא רוחו יודעת כי כתתף תגוע טרם תיש כנצת הזית המושלכת באיביה (קטע כ״י מספ׳ הגלוי לרס״ג מהגני׳).

נצה, נוצה, נוצתה,—מה שמכסה את עור בעלי הכנף: והסיר את מראתו בנצתה והשליך אותה אצל המזבח (ויקר׳ א טז).—ועי׳ נוצה[4]).

[1]) בהבלעת ת׳ התפע׳ בנון. גוף המעשה בגמ׳ (ב״ב לד:) בארמ׳: ההוא ארבא דהוו מינצו עלה בי תרי האי אמר דידי היא והאי אמר דידי היא.

[2]) גוף המעשה בגמ׳ (ב״ק קיז.) בארמ׳: ההוא שיתא דהוו מנצי עלה בי תרי וכו׳.

[3]) ואולי הוא שם היחידה של נץ, כמו: אני— אניה, שער — שערה. עי׳ 185, Stade, Heb. Gram.

[4]) [כך הכתיב והנקוד בנסחה המסורה, ובנסחה השמרונית בנצתו. ונחלקו הקדמונים במשמ׳ מלה זו. השבעי׳ תרגמוה במשמ׳ נוצות העוף, וכך חכמי התלמוד: והסיר את מראתו בנוצתה זה הזפק יכול יעקור (או יקדיר) בסכין ויטלנו ת״ל בנוצתה יטלנה עם הנוצה (ספרא ויקר׳ ז ח; זבחי׳ סה.), והוסיפו בגמ׳ זבח׳ שם: דבי

***נָצוּחַ**[1], ש"ז, מ"ר נְצוּחוֹת[2],—מְנַצֵּחַ, ובהשאלה: אדם גדול, מפורסם: הנצנים נראו בארץ הנצוחות נראו בארץ איזה זה משה ואהרן[3] (מד"ר שה"ש, הכלכים).

***נִצּוּחַ**, ניצות, ש"ז, שה"פ מן נִצַּח, נצחון, Triumph; triomphe: בעשרה מאמרות של שבח נאמר ספר תהלים בניצוח[4]) בניגון במשכיל במזמור בשיר באשרי בתהלה בתפלה בהודאה בהללויה (ריב"ל, פסח' קיז. ירוש' סוכ' ג יב; מגי' א יא). ניצוח וניגון לעתיד לבא (שם). (כתוב כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף אל תהי קורא כן אלא לניצוח אריב (פסיק' רבתי ע). למי שניצוחו לנצח נצחים (מדרש תהל' ד ו, הול' בובר).—ואמר הפיטן: ידעו כה נצות נחילי רחצו והזכו כל קהלי (ר"א קליר, אליני עם, יול' לשבת פרה). קמתי נצוה קדושתו מספרת פתחתי סגוב תהלתו מזמרת (שמעון בר יצחק, שני שדיך, יול' לשבת חוהמ"ס). מאזרי זקות חלצון מראה בזק בידודיך נגידי פנים וחיצון נצוח עוז ידידיך (מנחם בר מכיר, יול' לשבת הפסקה א, מלאכי צבאות). בהקת אור שחריך זרוע לאם משהריך באי בנצוה לשהריך (משולם ברי קלונ', אפיק רנן, יול' ליום ב פסח). — ומצוי הרבה בספה"א: הלא ידעת כי הנצות אינו מרוב חיל (יוסיפון סז). הנני מבשרך אדני בסתר הנצוח והגבורה אשר נתן לי אלהים בראשית מלחמתי (שם סג). שנותן ניצוח לבריותיו שינצחוהו (רשב"ס, פספי קיט). גם פעמים רבות יבחר לו האדם לעזוב מזון יום או יומים בשביל שיגיע בו אל ענג הנצוח לנצח חברו בשחוק הקוביא (ר"א בר חסדאי הלוי, מאזני צדק לאלגזאלי, 13). התבונן כי זה העולם בנוי על הנצוח וכל דאלים גבר ואל ההויה והנצוח יכסוף כל דבר ודבר (רש"ט פלקירא, המבקש כו). ואמר יש גבורה והיא המצרכת האדם לכעוס ולבקש הנצוח ולהחזיק כבהמה וכחיה (שם כה). וכמו הניצוח הפלגת הזריזות כן תחשק הפלגת האהבה (מ. אלדבי, ש"א, שבילי אמונה, השביל השמיני).—וגם בדברים מפשטים: לא היה נראה הלובן מפני נצוח השחרות (מקור חיים לרשב"ג ד).—ובפרט נצוח בוכות דברים, בטענות ותשובות אדות ענין מהענינים, אדות שאלה עיונית וכדומ': שאין ראוי למעיין בדברינו שירדפנו תחת אהבתנו אותו וכוונתנו להועילו לטעון על דברינו בסבות הנצוח (רלב"ג, הקד' מלחמ' ה). איש חכם מתוכח עם האויל וזה האויל כיון שאינו יודע כל כך עושה צורות מעצמו לרמות התמון ששם וזהו ורגז ושחק האויל ואין לו נחת והם מדרכי הניצוה (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי כט ט). אם תביר צדק מלי ותכחישני דרך ניצוה לומר כי שקר הם (רסב"ן דורלן, אוהב משפט לאיוב לו ד קסח:). הטענות האלה כלנה עם היות בהן קצת מדרכי הנצוח אינן מופתיות ולא יתנו האמת מכל צד (ר"י אברבנאל, ספר מפעלות אלהים מאמר ב ח). שלא יהיה חלוק בדעתו בקדוש החדש מדעת הקראים לפי אחת מן הדעות וכו' או שמבקש להשתרר במעלת הנצוה (ר' אהרן הקראי, ג"ע, קדוש החדש י). לא לכונת נצות (המאירי, פי' על משלי י). ולהיות כל הדברים הנאמרים בזה הספר בנויים על יסודות מושכליים כתוביים ומקובליים הנעלים הניצוח והראיות אולם חזקים בעז"ה כמופתי הלמודיים (ריב"ל, תעודה בישראל, הקדמ' XVIII. וילנא).—אוהב הַנִּצּוּחַ, אהבת הַנִּצּוּחַ, התשוקה לנצח את זולתו בטענות ותשובות: וחבר החכמה צריך שלא יהיה מקנא ולא אוהב הנצוח ולא רוע הטבע וכו' וחבר המנוחה צריך שיהיה קל הנפש והתנועה ובעל סוד ונקי מקנאה והנצוח ועוזר את חברו (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה 17). מי שם מגמת עיונו לתאוות הענינים החמריים ואהב הנצוח ולא יביט במחקרי החכמות (ר"י פרוביינצאלי, בו"ת בלמוד החכמות ד"ה 10). אמר המלך הלואי שתדעו

ר' ישמעאל תנא בנוצתה בנוצה שלה קודרה בסכין כמין ארובה. ע"כ. ובמשמ' זו תרגמו השבע' וסומכ' ותיאוד' והוולג', וכך רוב המפרשים הקדמונ' (ריב"ג, ראב"ע, רד"ק ורמב"ן) והחדשים. אך אונק' תרגם: ית זפקיה באוכליה, ר"ל צואת העוף הנמצאת במראה, ובמלה זו ת"א גם המלה פֶּרֶשׁ (ויקר' ט יז), וכך הפשי': קורקבנה באוכלה. וכך אבא יוסי בן הנן: נוטל את הקרקבנין עמה (ת"כ שם, זבחי' שם). וכך תרגם רסע"ג בערב': קאנצתה, והוא הקרקבן. וכן רש"י אמר וז"ל: בנוצתה עם בני מעיה ונוצה לשון דבר המאוס כי נצו גם נעו וזהו שתרגם אונקלוס באוכליה וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקרקבן עמה ורבותינו אמרו קודר סביב הזפק בסכין כעין ארובה ונוטלו עם הנוצה שעל העורף, ע"כ. והסכימו לפרוש זה קצת החדשים ואמרו שהוא נגזר מן שרש יצא ונצטמצם מן נוצאה (ע"י ד"ר הופמן במסכה לאשונה, תרגום עברי, דף 10). אבל זו גזרה דחוקה, וראשוני המדקדקים שלנו הביאו שם זה בשרש נצה.]

1) בארמ' נְצוֹחָא, ובסורית נְצִיחָא.

2) משק' לָקֹחַ, לְקוּחוֹת, וכדומ'.

3) [ויש רמז בזה למשמ' נצח בסורית, גידול הצמח ופריחתו.]

4) [דרש מן „למנצח".]

להשיב כי לא לאהבת נצוח באתי (ר״ש אבן ורגה, שבט יהודה ח). אמנם הנצוח לא בלבד יערב לאוהבי הנצוח לבד אמנם יערב לכל בני אדם בכלל וזה כי הנצוח הוא תשוקה אל ההתנשאות אשר הוא הנכסף מכל בני אדם (יהודה מסיר ליאון, נפת צופים, ב ה 67). כי אני ירא לנפשי פן תעירו ותעוררו בנפשי מדת הנצוח או האיבה (ר״י סטנוב, דברי ריבות ח״ב ה ג.).—ומלאכת הַנִּצּוּחַ, בחכמת ההגיון: ואניה הלשון העמוק והמלות הנבריות והמופתים ההולכים על דרך מלאכת הנצוח שקורין אותו אנשי חכמת הדבר בלשון ערב אלגדאל (ר״י א״ת, הקד' מו״ה לר' במיי). וכאשר תהיינה הקדמות ההקש או אחת מהן מהמפורסמות נקראוהו הקש הנצוח ועשית אלו ההקשים וידיעת תנאיהם היא מלאכת הנצוח (מלות הגיון ח). ישתמשו בהם עד שתשלם מלאכת הנצוח (רש״ט אבן פלקירא, ראשית חכמה 30). כל סדרי הדברים אשר בהם תשלם מלאכת הנצוח ובלשון יון טוביקי (שם 38).—ספר הנצוח: וזכרם ארסטו בספר הנצוח (הראב״ד, אמו״ר 65). ובספר הנצוח ביאר ההקש אשר שתי הקדמותיו או אחת מהן לקוחה על צד הפרסום (רמב״ם, דרכי נעם ד:).

*נִצּוּחִי, ת״ז, לנקי נִצּוּחִית, מ״ר נִצּוּחִיִּים, נִצּוּחִיּוֹת,—של נִצּוּחַ, טענה המנצחת בזכוה: והגזרות המולידות תולדות הכרחיות מופתיות או נצוחיות או הלציות או הטעאיות או שיריות (ר״י א״ת, כוזרי ה יב). המלאכות החמשה שהם המופתית והנצוחית וההטעאה וההלצה והשיר (כל מלאכת ההגיון ב.). ואולם הסדרים אשר בהם ישתמשו ההקשים הנצוחיים וההלציים הנה אינם הכרחיים בשלמות (שם כה). והכח הנצוחי בכאן תועלת גדולה (שם מט). לא נהיה בטוחים כשנבקש האמת שלא נשמש הדברים הנצוחיים ואנחנו לא נרגיש שהם נצוחיים וידחו אותנו מאמת אל המחשבות ההוקות שאפשר שאינן אמתיות (רש״ט אבן פלקירא, ראשית חכמה 39). ויקרא ההיקש המחובר ממנה נצוחי מפני שהוא טוב להתוכח עמו ולנצח האדם את חבירו (שם 41). מיני הויכוח הן ד' ואלה שמותם נסיוני נצוחי ומתוהבל ותלמודי (ר' יצחק לטיף, אגרי המסוי 49). והנצוחי הוא שמכיר בו שהוא חכם ויתוכח עמו כדי לנצחו ולהחליש דבריו (שם). אני אין מדרכי להעמיד ולקיים הפתיות בערמומיות הנצוחיות וכו' לי גבורה אמתית לא כמלאכת הניצוח שהוא תחבולה (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי ח יב). במליצת השיר אשר הוא אחד מחמשה אופני הדבור הגיוניי כי יהיה אם מופתיי ואם נצוחיי ואם הלציי ואם הטעיי ואם שיריי (ר״י דון יחייא, פי׳ ה' מגלות, שה״ש א). וטענה זו מיוסדת על אדני הקדמה נצוחיית מורגלת אצל הפילוסוף (כוזרי, קול יהודה א כח:). ועל פי הפילוסוף עצמו בספר הנצוח היתה שומה כי ההקדמות הנצוחיות תשקלנה בפלס הרים גבוהים של ימי ההכמה (שם כב). המבקשים למצא תכלית וסוף לעיונים העליונים בדרכים נצוחיים (כסא' לבית דוד א א ה:)

*נִצּוּל, ש״ז, — שה״פ מן נִצֵּל: הקשרתי יפי כתרים חמדת נצול מצרים הקימותי ברית בתרים נאו לחייך בתורים (שמעון בר יצחק, אהוביך, יוצ' לשבת מוהמ״פ). וחנני חן מוצהב בנצול צול רהב וכביר הצביר יהב תורי זהב (רשב״י הבבלי, אור ישע, יוצ' ב' פסח). — והשתמשו בו בזמן האהרון במשמ' השתמשות באיש יותר מהראוי בלי צדק וכדומ': Ausbeutung; exploitation.

*נְצוּלָה, ש״נ, — אוצר של תבואה שֶׁנִּצְּלוּהוּ ונשאר רַק: עשאוה (את מצרים) כנצולה [1]) שאין בה דגן (ברכ' ט: פסח' קיט.).

*נִצּוּץ, ניצוץ ש״ז,—שה״פ מן נִצֵּץ: אך על הניצוץ אמר בעין נחשת קלל (רד״ק, פי' המרכבה בסוף פרושו ליחזק').

*נִצּוֹק, [2]) ניצוק, ש״ז,—קלוח של נוזלים, Strahl einer Flüsigkeit; jet de liquide; jet of liquid: הניצוק והקטפרס ומשקה טופח אינן הבור (טהרו׳ ח ט). אומרים צדוקין קובלים אנו עליכים שאתם מטהרין את הניצוק (ידים ד ז). קורע אדם עור שעל פי חבית של יין ושל מוריים ובלבד שלא יתכוון לעשות נצוק [3]) (תוספת' שבת טז [יז] יג). נתן הזפת והשעוה בין במקום הנקב בין במקום הניצוק הרי אלו אינן הוצצין (שם, מקואות ו [ז] יט). יש נצוק לאוכלין או אין נצוק

---

[1]) [כך גרסת רסע״ג בגוף פרושו הערבי למס' ברכ' כ״י גנז' (הוצ' רש״א ורטהיימר), וכך גרסת רה״ג בתשו' הגאו' (הוצ' הרכבי, סי' שלח), וכך גם בתשו' הגאו' כ״י גנז' (הוצ' גינזבי' דף 323), וכך גם בערוך. ובנוסח' הש״ס כמצולה, ובקצת כ״י כמצודה שאין בה דגים, עי' ד״ס. ופרש רסע״ג מנספ אלבר, ר״ל מקום מורה התבואה וכעין זה רה״ג חצר של גרן שניטל כל מה שיש בה נקראת בלשונם נצולה.]

[2]) נפעל בינוני מן צוק-יצק.

[3]) כך בתוספת' כ״י א״פ, הוצ' צוק״מ, ובספ״י הדפוס זנוק, וכך גם בכ״י וינה.

לאוכלין (רמי בר חמא, נזיר כ:). — ובסהמ״א: המודד לעכו״ם לתוך כלי שבידו ינפץ נפיצה או יזרוק זריקה כדי שלא יהיה נצוק חבור ויאסור עליו מה (רמב״ם, מאכ׳ אסו׳ יב יג). גוי נגע ביין שבחבית ע״י ניצוק ובאותו העיר רגילים למכור היינות לגוים מעט בזול (סו״ת תרומת הדשן כד). פסקו הקלות של יין שיורד מכלי העליון לתחתון כלומר שיפסיק מי הקלות העליון עד שתגיע לתחתון שלא יחובר התחתון לעליון בניצוק הקלוה (ספי האורה, סי׳ קה 214).

א. **נָצוּר**, ס״ז, מ״ר נְצוּרִים,—מקום שמור וטמון באדמה, מערה: הישבים בקברים ובַנְּצוּרִים ילינו האכלים בשר החזיר ופרק פגולים כליהם (ישעי׳ סה ד).

ב. **נָצוּר**, ס״ז, מ״ר סמי׳ נְצוּרֵי,—שריד ופליט שנשתמר מכליה: נקל מהיותך לי עבד להקים את שבטי יעקב וּנְצוּרֵי [1]) ישראל להשיב (שם מט ו). והנשאר והַנָּצוּר ברעב ימות (יחזק׳ ו יב).

ג. **נָצוּר**[2]) (נאצור), ס״ז, מ״ר נָצוּרִים (נאצורים), — מין ממיני המרסות, fistule: אם שיהיה כבר נתקשה הבשר המקיף בו (את השחין) יקרא נאצור הוא פשטולא והוא כאכוב ושפופרת נקוב (קאנון ד ד ג א). בשחיני החנכים ואכולם ונאצורים שבהם (שם ג ח ג). בנאצורים בטבעת הם פשטולאש הנאצור הזה יולד מהמורסות הנקראות יציאות (שם ג י ז יו). נאצור היא פישטולה וכו׳ יבריא מן הנאצורים הרעים הגושבים וביהוד אשר סביב הטבעת (פרקי משה כג מז). ולא יהיו הנאצורים האלה רעים ומתעברים (שם ג י, ד א).

נצח[3]), ממנו *נָצוּחַ, *נִצּוּחַ, *נִצּוּחִי, א.נֵצַח, ב.נֵצַח, ג.נֵצַח, ד.נֵצַח, א.*נִצַּח, ב.*נָצַח, מְנַצֵּחַ, *נִצָּחוֹן, *נִצְחוּת, *נִצְחִי, *נִצְחִיּוּת, *נַצְחָן, *נַצְּחָנוּת, *נְצִיחָה.

א. **נֵצַח**, ס״ז, נִצְחָם, — מיץ הענבים, ובהשאלה: דם האדם, Saft, Blut; jus, sang; juice, blood: פורה

1) [כך הקרי והכתיב נְצִירֵי. ובקצת ספרים גם הכתיב נְצוּרֵי. ויש מפרש כמו נִצְרֵי, ריבוי מן נֵצֶר, ענף, ומקביל ל„שִׁבְטֵי״. עי׳ למברט REDJ. 45, 289.]

2) בערב׳ נאשור a), ואמרו המלונים הערבים שהוא מלה זרה שנכנסה ללשון הערבית.

3) בערבי׳ נצ׳ח׳, נצ׳ח b), הִזָּה, וכן בחבשית.

a) ناسور b) نضخ نضح

דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי ואדרכם באפי וארמסם בחמתי ויז נִצְחָם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי (ישעי׳ סג ג). ואבוס עמים באפי ואשכרם בחמתי ואוריד לארץ נִצְחָם (שם ו). — ואמר הפיטן: דרוש עלבונם מצר בוזה דרוך פורה ונצח יזה (חזון חזן, סליחי׳ ליום ה׳ עי״ת)—ואמר המשורר: נפלים שפלים נטמו נודדים הכל יהמו נצחם וכחם יתמו נמשל כבהמות נדמו (רשב״ג, אדני מה אדם). סותו אדם בדמעיו כי מעפעפיו יזה נצחו (רמב״ע, אל נא). יורה נקי לבב בעיניו גם יזה עלי הוד תארו נצחו (הוא, הרבים ד כז). אני באזני אצעקה לדוד יבזה לקול שאוני יחריש ואיך יחזה עיני בעיני תגר והוא כצר יזה נצחי ואוני יענה בפני זה (ראב״ע, אני באוני). היך מחרף שמך נצח יזה ויגש אל מקום כבודך ואתה תחזה (הוא, איך אוכל). נשקי אשו צדקי ובו אחלש צרי ונצחם על בגדי אז (ר״י חריזי, הענק א כג). למען הוא שאר הדם ונצחו ועל רב תהלואיו הוא שלוהו (ר׳ זכריה, שעשועים 164 הוצ׳ דודזון).

ב. **נֵצַח**[1]), ס״ז, נִצְחִי,—תקוה, תוחלת, Hoffnung; espoir; hope: וגם נֵצַח ישראל לא ישקר ולא ינחם כי לא אדם הוא להנחם (ש״א יה כט). ואמר אבד נִצְחִי ותוחלתי מיי׳ (איכ׳ ג יח).—ואמר המשורר: כל איש אשר יפול במכמרתו שברו יהי אובד וגם נצחו (רמב״ע, הרבים ד כו). התקשי עוד רוהך עדי אבד נצחך ותם לריק בחך (ר״י הלוי, יונה פותה). אם מנבחי רגע סר הודך אבד נצחי (ראב״ע, אחה גוסי). בצל אל הסה ותוקיו עשה כי הוא יישר ארחך הוא נצחך הוא נכהך הוא בקרבך הוא סביבך (ראב״ע, אשיר אלוה).

ג. **נֵצַח**, נֵצַח ס״ז, מ״ר נְצָחִים,—זמן רב, זמן בלי גבול, בלי הפסק, Dauer, Ewigkeit; perpetuité; éternité: —לָנֶצַח: ויקרא אבנר אל יואב ויאמר הֲלָנֶצַח תאכל חרב (ש״ב ב כו). נשבע יי׳ בגאון יעקב אם אשכח לָנֶצַח כל מעשיהם (עמוס ח ז). על כן תפוג תורה

1) [כך ריב״ג בשרשיו: וליש ימתנע אן תפסר פי אבד נצחי רג׳אי מת׳ל ותוחלתי מיי׳ ולא פי וגם נצח ישראל מת׳ל ד׳לכ איצ׳א עלי מעני מקוה ישראל. ובעבר׳ ואינו נמנע לפרש באבד נצחי תקותי כמו ותוחלתי מיי׳. ולא גם בנצח ישראל על ענין מקוה ישראל, ע״כ. וי״ת אבד נצחי, הובד תוקפי, וכעין זה ראב״ע. ורש״י: אבד עולמי, מלשון ג.נצח. ונצח ישראל ת״י מרי נצחני דישראל. וכן רש״י. ועי׳ סגל, בפירושו לשמואל.]

ולא יצא לנצח משפט (חבקו׳ א ד). בלע המות לנצח ומחה אדני יי׳ דמעה מעל כל פנים (ישעי׳ כה ח; גם כח כח; לג כ; נז טז). הינטור לעולם אם ישמר לנצח הנה דברתי ותעשי הרעות ותוכל (ירמי׳ ג ה; גם כ לט). למה לנצח תשכחנו תעזבנו לארך ימים (איכ׳ ה כ). כי לא לנצח ישכח אביון (תהל׳ ט יט). אמר בלבו שכח אל הסתיר פניו בל ראה לנצח (שם י יא; גם מד כד; מט י; נב ז; סח יז; עד י; עז ט; עט ה; קג ט). עד כזבים יאבד ואיש שמע לנצח ידבר (משלי כא כח). — ונצח כמו לנצח: ויטרף לעד אפו ועברתו שמרה נצח (עמו׳ א יא). למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה (ירמ׳ טו יח). עד אנה יי׳ תשכחני נצח עד אנה תסתיר את פניך ממני (תהל׳ יג ב). נעמות בימינך נצח (שם טז יא).— עד נצח, עד עולם: תבא עד דור אבותיו עד-נצח, לא יראו אור (תהל׳ מט כ). — לנצח נצחים, לעולמי עד: מדור לדור תחרב לנצח נצחים אין עבר בה (ישעי׳ לד י).—ואמר בן סירא: חשקה נפשי בה ופני לא אהפך ממנה.. ולנצח נצחים לא אטה ממנה (ב״ס גני׳ נא יט).—ואמר המשורר: את מי זנחת נצח כי זנחתני לנצחים במי אנפת לעולם כי תאנף בנו לעולמים (ר׳ יוסף אבן אביתור, את מי זנחת). עשה מה שתמצא ידך בעולם הזה כאלו לנצח חיתך ועשה מה שתמצא לעולם הבא כאלו הגיע זמן מותך (ר״י בן זבארה, ס׳ שעשועים העבר׳ 78,2, דודסון).—°חיי נצח: חיי רגע אגרשה וחיי נצח אדרשה (רמב״ע, תוכחה בפי רוחי). °נצח נצחים, כנוי לאלהים: יגעו כל הדברים מדלק אחר שבחיו מה לבן ימים ספורים אחרי נצח נצחיו כשחקים מעפרים גבהו מנו ארחיו (ר״י הלוי, אמרות האל). ובכן הוא ידע גם את סוד הנצח (אד״ם לבנסון, הדעת והמות ב). הנצח האיום מי ידענו מסתתר כאל הוא מי ישיגנו מי יבין מה אתה מה אעידך אין ראשית אין קץ אין רחב אין ארך (יל״ג, בית מועד לכל חי, 28). — °משכן הנצח, כנוי להקבר: פה על אדמת קדש תדרוך רגלך פה בית העולמים משכן הנצח (שם 26). עמד גבר יהיר אדם עז מצח פה שער שמים משכן הנצח (שם 28).

ד.נצח[1]),—כמו נצחון: הרימה פעמיך למשאות נצח[2]) כל הרע אויב בקדש (תהל׳ עד ג). לך יי׳ הגדלה

1) עי׳ הערה לקמן.
2) עי׳ הערה לערך משואה.

והגבורה והתפארת והנצח[1]) וההוד (דהי״א כט יא).— ומצוי בסהמ״א: וינס ויאולוס מפניו ויקח אלכסנדר את כל ארצו מידו וישב ויבא ירושלם בגבורה ובנצח (יוסיפון קפז). וגם פומפיוס הברך עשה נצח וגבורה במזרח ויכבוש שנים ועשרים מלכים (שם רלב). שמעתי את כל התלאה אשר מצאתך ואת הגבורה והנצח אשר עשית במצרים (שם רלה). כי פעמים רבות שרפו את הסוללות באש ויעשו נצח וגבורה מחוץ לחומה (שם רסז). ועתה אחינו אם תמית את נפשך טוב לך מאשר תצא אליהם ולא יהיה להם נצח וגבורה ולא יתהללו (שם תו). בסרעפי בקרבי אגידה נצחך בעשתונות לבי גודל שבחך (רשב״ע, אעירה שחר).— ובלשון המקבלים, אחת מעשר הספירות: ואלו הן (עשר הספירות) הראשון נקרא כתר וכו׳ חז׳ נצח (ברייתי מס׳ אצילות). חמש כנגד חמש כתר א׳ חכמה ב׳ חסד ג׳ ת״ת ד׳ נצח ה׳ כנגד חמש וכו׳ שהם תפארת נצח הוד יסוד מלכות (ראב״ד, פי׳ יצירה א ג). כתר חכמה בינה חסד ת״ת גבורה נצח יסוד הוד מלכות (רמח״ל, חוקר ומקובל 66).

א.נצח, קל לא נמצא במקרא.

—פע׳, נצח, לנצח,—א) נצח על פלוני, שקד עליו שיעשה כראוי, beaufsichtigen; surveiller; to superintend: ויעמידו את הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת בית יי׳ (עזרי׳ ג ח). לנצח על עושי המלאכה בבית האלהים (שם ט). — ב) ולנצח בכלי נגינה: מאלה לנצח על מלאכת בית יי׳ עשרים וארבעה אלף (דהי״א כג ד). ומתתיהו ואליפלהו וכו׳ בכנרות על השמינית לנצח (שם טו כא). מן בני הקהתים לנצח (דהי״ב לד יב). —ובסהמ״א: — ואמר המשורר: יבכו בני לוי עלי כנור אשר בו נצחו שירות וגם שררו (רשב״ג, בימי יקותיאל).—ג) וכתו״מ במשמ׳ התרומם על פלוני, ובפרט גבר על אויבו והכריע אותו siegen; vaincre; to conquer: מלמד שכנס כל אומות העולם ואמר להם בואו וסייעונו על ישראל וכו׳ אם הם ינצחוני ברחו לכם ואם לאו באו וסייעוני (ר״י בן חלפתא, מכי׳ בשלח, עמלק א). מלך בשר ודם יוצא למלחמה ומדינות קרובות באות ושואלות צרכיהן מלפניו אומר להן ועוף הוא למלחמה הוא יוצא לכשינצח וישוב באין אתם

1) [כך המפרשים הקדמונ׳, והחדשים פרשוהו במשמ׳ זהר הדר וכבוד׳.]

וְשואלין צרכיכם מלפניו (מכי׳ בשלח, שירה ד). מידת בשר ודם מנצחין אותו ועצב (ר׳ ישמעאל ב״ר יוסי, פסחי קיט.). בנוהג שבעולם זה מבקש לנצח זרוזירו[1] וזה מבקש לנצח זרוזירו (ר׳ חייא בר בא, ירושי ר״ה א ג). דמות דיוקנו של זה מנצחת לפני בבית מלחמתי (יומי סט.). שלא ביתנו אם לנצח אם להנצה (שם עג:). —ובכהמ״א: בתחלת המלחמת נצחו[2] הכשדים ויפלו חללים רבים מגדודי מדי ופרס (יוסיפון יד). ויאחז בידו כפות תמרים ויתענה בהם לדעת הינצח את הקמי׳ עליו או אם ינצחוהו (שם קז). וילחמו מהבקר עד הצהרים וינצחו היהודים (שם קסט).— *וּלְנַצֵּחַ בכלי זיין: ויצו אספסיינוס ויבן על העיר מצור ויגש אליה את האיל הוא איל הברזל משחית את החומות ויחל לנצח באיל בקיר החומה (שם סלט). ותנצחהו קליאופטרה בזנותה ובכשפיה (שם רלח). ועל כן לא יתכן שינצח החלש את החזק (ר״י א״ת, כוזרי ה כ). אמר אני לא אבא בקרב אשר המנצח בו מנוצח (ר״י זכארה, סעסועים ז, 66, דודזון). כי גופך על תכונת השלמות נצב ומגזע המזג הממוצע נחצב ינצחו בך הכוחות הפועלים על הנפעלים (רס״ע פלקירא, המבקש כד). — וגם בְּוִכּוּחַ דברים בדבר עיוני וכיוצא בזה: אם תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה אתם מה טיבכם (ר׳ יהושע, ב״מ כט:). אמר גביהא בן פסיסא לחכמים תנו לי רשות ואלך ואדון עמהם לפני אלכסנדרוס אם ינצחוני אמרו להם הדיוט שבנו נצחתם ואם אני אנצח אותם אמרו להם תורת משה נצחתכם (סנהי צא.). כשעמדו ישראל על הים היו שבטים מנצחים זה עם זה זה אומר אני יורד תחלה לים וזה אומר אני יורד תחלה לים (ר׳ מאיר, סוטי לו:). אם נצחתי אתכם בדין אני הוא שמפסיד וכו׳ רצוני הוא שתנצחוני (פסיק׳ רבתי מ).— ואמר הפיטן: ואשף וחרטום לא ילחצוך וכל שם ולהט לא ינצחוך לא ינצחוך כל החכמים בל הקוסמים והחרטומים (שיר היחוד יום ה).— *וּבְוִכּוּחַ דברים: ואני לא אנצח לעצמי כי כבוד נפשי ומעלת מדותי אצלי יותר כבוד משאנצח הכסילים בלשוני ובדבורי (ר״ם א״ת, מכתי הרמב״ם לר״י אבן עקנין). מי שרוצה לטעון בדברי החכמה אל תהיה מכוין לחלוק ולנצח כמו שעושין בעלי ההגיון שרוצים לנצח על כל פנים

[1]) עי׳ ב. זרזיר.
[2]) בדפו׳ פרנקפורט פרק ג׳ נוצחו.

(ר״ז הלוי, פי׳ משלי ג). והטעם לך התרפס ע״י שתכנע לפניו תרהב רעך שתנצחהו בדברי פיוסים ותחנונים (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי ו ג). אמנם תדע לך כי הנצחון הגדול המנצח כל אלו הטענות ואלו העניינים הוא בהיות תורתו הקדוש׳ נתונה לישראל (ר״י ג׳יקטיליה, גנת אגוז ב נג:). שיבקש השואל עם הדברים המפורסמים אשר יודו בהם כל בני אדם לנצח המשיב באותו הדבר אשר התערב המשיב וכו׳ ונקראת זו המלאכה מלאכת הנצוח מפני שכונת בעליה לנצח חברו באלו המאמרות (רס״ע אבן פלקירא, ראשית חכמה 66). —*וְנִצֵּחַ את חברו במשחק: וכן המשחקים בבהמה או בחיה או בעופות ועושים תנאי שכל שתנצח בהמתו או תרוץ יותר יקח מחבירו כך וכך (רמב״ם, גזלה ואבדה ו י). שהוא (המשחק בקוביה) נסמך על דעתו שהוא ינצחנו (את חברו) (רש״י, ערובי פב.). כגון שחק בקוביא וכיוצא בו שאינו יודע אם ינצח אם לאו (טור חו״מ, מכירי ר ז). ד)—*וְנִצֵּחַ את האלהות, רומם והִלֵּל ושבח אותו, או הכריז עליו שהוא נִיחִי: לפיכך אנחנו חייבין להודות להלל לשבח לפאר לרומם לגדל לנצח[1]) למי שעשה לנו את כל הניסים האלו (פסחי י ה). — ובמשמ׳ זו השתמשו בו הרבה הפיטנים והמשוררים: נשמת נותרת אמוני שארית המוני מנצחת נוטה מעוני ויוסד אדֹנָי (ר״י אבן אביתור, נשמת ישראל). המיחדים שמך לילות וימים ולנצחך תמיד מעריבים ומשכימים (אשר מי יעשה, יוצי ב ר״ה). בהלל אנצחך בהילה אסלדך בעוז שיר אגדלך (אומץ קלות דרכיך, יוצי ב סכות, מחזי איטליי). בעודי אזכירה פלאי כחך בגילה וברעדה סלה אנצחך (ראב״ע, אעירה שחר). מנהגותם לא תחלוף ולא תשתנה וצבאותם לא תספר ולא תמנה וכלם מנצחים וברן יהד משבחים (הוא, אגרי חי בן מקיץ). ה) נִצַּח, גרם לפלוני שינצח, חזק: כי גדול יי׳ עֹשֵׂהוּ ודבריו[2]) ינצח אביריו (ב״ס גניי מג ה). גבורתו[3]) תתוה ברק ותצנח זיקות במ[שפט] (שם מג יג).

[1]) כך במדב״ם וכך במשנ׳ שבגמ׳ ירוש׳ וכך גם בקצת כ״י וכמו״כ במשנ׳ דפוס פיזרו, ובנוסח׳ הדפו׳ אין מלה זו ועי׳ שנויי הנוסחאות בד״ס.
[2]) [קרא: ודברו ינצח אבירו, כלו׳ דבר יי׳ יתן כה ונצחון לשמש הגבור. השוה: והוא כגבור יצא מחפתו (תהלי יט ו); כצאת השמש בגבורתו (שפטי ה לא). ועי׳ ישראל לוי L'Ecclesiastique 66, 71. היוני והסורי תרגמו ינצח כמו ינחץ-יאיץ, ואולי כונת הפעל: יזהיר ויבריק, כמו לה ו. ועי׳ ע׳ נצה.]
[3]) [בגליון גערתו, אבל גבורתו מתאים יותר

—קל, א. *נִצַּח,—כמו נִצֵּחַ, במשמ' גבר על האויב והכניעו: וכשגברו עליהם (על היונים) ונצחום התקינו [שיהו] שוקלים שקליהם ומניחים אותם בלשכה (מגי' תעני' ח). דיוקנו של זה אני רואה כשאני יורד במלחמה ונוצח (שם ט). דרך ארץ היא גוליירים מתגרים במלחמה וגבורים נוצחים (ר' נהורי, ספרי דברי כו). שגזרה מלכות יון גזרה שלא להזכיר שם שמים על פיהם וכשגברה מלכות חשמונאי ונצחום התקינו שיהו מזכירין שם שמים אפילו בשטרות (ר"ה יח:). אם יהיה הגבור שבגבורים למטן והחלש שבחלשין למעלה נוצח הוא (ר"ש בן חלפתא, מד"ר בשלח כד). טלו מקליכם ומגליכם וצאו עליו בשעת הצהרים ואמרו שלנו נצח שלנו נוצה והוא בורח (ר' ברכיה בר סימון, תנחומי' קדושים ט). בשעה שישראל יוצאין למלחמה ב"ד של מעלה יושבין עליהם אם לנצות אם להינצה (ר' חייא בר בא, ירוש' שבת ב ג). אני ואתה עומדים בזירה או נצחת או נצחתי (ר' נחמיה, מד"ר שמות כז). משל לב' אתליטין אחד חלוש ואחד גבור נצח הגבור לחלוש ונטל עטרה בראשו (ר"ש בן לקיש, מד"ר שמות כח). שבטו של זבולן בין סוחרין בין שאינו מתכוין יוצאין למלחמה ונוצחין (ר' תנחומא, מד"ר ויקרי כה). אמר (טיטוס) אלהיהם של אלו אין גבורתו אלא בים אם הוא רוצה יעלה ליבשה ונראה מי נוצח (מד"ר, במד' יח). שהיו רואין את ישראל נוצחין שלא כדרך הארץ ואמרו מנהיג שלהן במדין נתגדל וכו' (מד"ר, במד' כ). דורו של אחאב עובדי עבודה זרה היו והיו יוצאין למלחמה ונוצחין (ר"ש בר נחמן, מד"ר דברי ה). — ובספהמ"א: וירבו לנפול מחללי מדי ופרס כי נצחום שרי בלשצר (יוסיפון טו). ויהרוג את כל אנשי ביתו ויאסוף את כל פגריהם כאיש נוצח במלחמה (שם סעט). ונבא על שאול שהיה נוצח באויביו סביב (רש"י, ברלשי' מט כז). שהיו עמלקים מחשבין את השעות באיצטרולוגיאה באיזו שעה הם נוצחים והעמיד להם משה החמה וערבב את השעות (הוא, שמות יז יב). אם עשית משפט צדק מובטח אתה שאם תצא למלחמה אתה נוצח (הוא, דברי כ א). כן דרך המתאבקים והמתלחמים זה עם זה שהנוצה ישאל לשם המנוצח (פענח רזא,

לפעל ותנצח והכונה תחזק את זיקות הברק להוציא משפט יי' על הרשעים. והשוה גם פי"ה (לפי סמנד): גבורתו תחזק ענן.]

ברלשי' יה). אם נצחת חבירך אל תשמח (ספי' חסידים, תתתת סעד).—וְנִצַּח אותו בדין, או במלחמת דברים וטענות ותשובות וכדומ': מלמד שהיו (ישראל) טורחנים היה אחד מהם רואה שנוצח חברו בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות (ספרי, דברי יג). מימי לא נצחני אדם חוץ מאשה תינוק ותינוקת (ר' יהושע בן חנניה, ערובי' נג:). זמרו למי שנוצחין אותו ושמח וכו' הקב"ה נוצחין אותו ושמח (ר' ישמעאל ב"ר יוסי, פסחי' קיט.). נצחוני בני נצחוני בני (ב"מ נט:). רבי יהודה בן נקוסה היו המינין מתעסקין עמו היו שואלים אותו ומשיב וכו' אמרו לו תלמידיו רבי סייעוך מן השמים ונצחת (מד"ר, קהל' כל הדברים). אם נצחתי אתכם בדין אני הוא שמפסיד אם נצחתם אותי אני משתכר נצחתי לדור המבול אני הפסדתי וכו' במעשה העגל נצחני משה ואני נשכרתי (פסיק' רבתי, בחדש השביעי מ). הכתוב מדבר בישראל ובאומות העולם שהקב"ה דן אותם ביום הכפורים אלו ואלו נכנסין לדין ואין אנו יודעין מי נוצח (תנחומי' אמור כז, הוצ' בובר). אמר משה לפני הקב"ה רבון כל העולמים אם שרפה הם חייבין זכור להם ברית אברהם וכו' מיד אמר לו הקב"ה למשה משה בדבר זה נצחת (מד"ר סה"ש א יא, הוצ' גרייהויש).—ובספהמ"א: שיש ספרים עוד היום מדברי חכמה מויכוחים שהיו להכמים עם פקחי הבבליים באשטודיש והיהודים היו נוצחים והם כתבו בספריהם בדבר פלוני נצחו היהודים אותנו (ר"י פרוביינצלו, סו"ת בלמוד החכמי' ד"ס עח). והשמעוני נצח לאפלטון[1] בכמה דברים (ר' שלמה אבן ויגא, שבט יהודה 116).—ואמר המליץ: לא ערכתי מלחמה עם איש רוב חכמות ונצחני אבן בעל חכמה אחת יום נלחם בי הבריחני (עמנו' מחב' יח).—*תשובה נִצַּחַת, חזקה, מכריעה: ושהיו תשובותיו של הלל נוצחות וחזר בו שמאי אל דברי הלל (תשו' הגא', הרכבי סי' רנ). כי היא התשובה האמיתית והנוצחת בביוצא באלה הנושאים (פרופייט מפירפיניאנו, מכתב לרב חסדאי, ברלש ספי' כלימת הגוים, הלופי' מחלץ הגר ג 120).—הלכה נִצַּחַת, קבועה: ועכשו הלכה נוצחת גר צריך שלשה (תלמידי יהודאי גאון, הלכי פסוקי' 2).—*וְנִצַּח את יצרו: לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע וכו' אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה וכו' אם

[1]) נראה שצ"ל לארסטו.

נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה (ר"ש בן לקיש, ברכ׳ ה.). והקדוש ברוך הוא מחזיק לו טובה ושכר גדול שיצרו נלחם עמו והוא נוצחהו ואינו מחניף (ספר חסידים תתתת שסז). — *וְנִצֵּחַ את חברו במשחק: ואותם המשחקים באמנה וכו׳ היאך יקנה בדברים בלא קנין בשביל שנוצה חבירו (תוספ, שם). — *וְנִצֵּחַ את חברו במדה מן המדות, במשמ׳ עלה עליו: כי היא (מרים החשמונאית) עלתה על כל הנשים ביופי ובמראה ובקדושה וביראת יי׳ נצחה כל הנשים אשר היו בימיה (יוסיפון רלו). — *ובהשאלה בדברים לא בע"ח: עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש וכו׳ ולא נצחה הרוח את עמוד העשן (אבו׳ ה ה).—ובסהמ"א: האש נוצחת כח התנור (תוספות, פסחי׳ עה.). וצריך שיהי׳ קולו של הקב"ה נוצח קול השופר להשמיע למשה (רשב"ם, שמות יט יט). וחסם הכחות הכעסנים המבקשים לנצות אחר אשר נתן להם חלקם בנצחון (ר״י הל״ה, כוזרי ג ה). שכל הפך מתקן את הפכו והוא כנגדו שההפך אלו היה נוצה את הפכו לגמרי והיה משנה אותו לעצמו ומבטל אותו ואין מן הדין שיתבטל שום דבר מן החכמה (נחום, R.E.J. ,127 1884). ויסיר הכאב עם האכילה מפני שמחדש באיברי הכואב אשר נצח עליו הקרירות המום שוה ויעלה מעט מעט מאין קטור רב (רש"ע פלקירא, המבקש לז). שבא לידי ספר ישן דורש פרשיות של תורה על דרך הנסתר ובענין הד׳ מלכים כתב וז"ל אמר המחבר ד׳ מלכים אלו רמז לד׳ היסודות העושים מלחמה תמיד עם ה׳ הושים והיסודות נוצחים באחרונה ולוקחים לוט ורכושו בן אחי אברהם הרומז לשכל החמרי (ר״י אפיקא, מנחת קנאות 18). — ופעול נִצּוּחַ: אמר הקב"ה בשעה שאני נוצח אני מפסיד ובשעה שאני נצוח אני משתכר (ר״ש לקיש, פסיק׳ רבתי בחדש השביעי מ).—ובסהמ"א: אבל גברת אתה בחילך ונצחת בעזרת גבורי רומיים אבל ביותר הוא נצוח בחוסר דעתו (יוסיפון רלח). שכל מניע הוא נוצח למתנועע וכל מתנועע הוא נצוח למניע (הראב"ד, אמו"ר 17). לא ידעתי ממשקל נפשי ומחבור מניניה ומשקל הנלחם עמי אם אני נוצח או נצוח (ר״י חריזי, מוסרי הפלוסופי׳ א יט). א"כ עכ"פ יש להודות בהם בפעם הזאת בדבריהם שתהא האמת נעדרת והרי זה כאלו בעל האמת נצוח (ס׳ החנוך, מצוה תלו). וכן היה כתוב בספר את והב בסופה כלומר נתן מלך מואב בסופה ובסערה שהיה נצוה (חזקוני, חקת כא יד). והריני עומד וצוות שאני נצוח ואין לי אלא להודות על האמת שיצא בזה דבר שאינו מתוקן מתחת ידי (שאילת יעבץ ב קמב, מב::).—ואמר המליץ: הי יוצר הרים ובורא רוח כי אתה בין הבשוררים ברוח ולא אסור מהנה או אהיה רוצח או רצוח עד תשיבני ואז תודה כי אתה נצוח (עמנו׳ מחב׳ יג). ולא רציתי עמו להתוכח ואולי כי לא התוכח היה נצוח ולא נוצח (הול מחב׳ יח).

— נִפעֵ׳, *נִצַּח, נִצּוֹחַ, הִנָּצֵחַ, (להינצח), — היה מְנֻצָּח, נכנע לפני האויב: בשעה שישראל יוצאין למלחמה ב"ד של מעלה יושבין עליהם אם לנצוח אם להינצח (ר׳ חייא בר בא, ירוש׳ שבת ב ג). בגבעת בנימין מפני מה לא השלימו (האורים ותומים) הם שלא ביחנו אם לנצח אם להנצח ובאחרונה שביהנו הסכימו (יומ׳ עג:). אתה הכנסת עצמך לזירה ומי שהוא מכנים עצמו לזירה או ניצוח או נוצח (ר׳ נחמיה, מד"ר שמות כז).

— פִּעֵ׳, *נִצַּח, מְנֻצָּח, (מנוצח),—שנצחוהו: אמר הקב"ה כשאני נוצח אני מפסיד וכו׳ אבל בימי משה שנוצחתי עשיתי שכר שלא כליתי את ישראל (פסיק׳ רבתי ט). למי שהוא מנוצח מבריותיו (מד"ר תהלי׳ ד ו). — ובסהמ"א: אם שיסדרם וינהגם סדור טוב ושלם ותמים או יהיה מנוצח ולואה לסדרם אין יכולת לו עליהם (ר"ם א"ת, מו"נ ג עז). שלא יתראה עליו ביתרון שלמותו או ביתרון כחו אבל יראה שהוא מנוצח לו ולואה כמוהו (הראב"ד, אמו"ר 85). כי להיות יהושע מת הנה אם ילחם ישראל ויהיה מנוצח מהאויבים יאמרו כלם שסר צלם מעליהם ויתחזקו להלחם בישראל (ר״י אברבאל, שפט׳ א א). מוטב שתהיה מנוצח מלהיות מנצח כי המנצח את חבירו בעולם הזה מוסרין אותו ביד המנוצח לעתיד לבא (ס׳ חסידים, תתתת סעד). תדעו כי תשוקת הנצחון ישים בעליו מנוצח מקברו אשר כרהו (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 55).

— הִתפַּעֵ׳, *הִתְנַצֵּחַ, — התחזק והתגבר: ותסתכל בלמודך וגם תועיל לזולתך יהיה יותר טוב לך ממה שתעמוד להתגבר ולהתנצח כנגד אלו (ר"ם א"ת, מכת׳ הרמב"ם לר״י אבן עקנין). איש לזרועו להתנצה לשפוך דם (רד"א מבלנבלי, פי׳ יחזק׳ כב ו). והנה עריץ אחד בא עלינו התנצחתי ואלך לקראתו (רמח"ג, דביר א, מכת׳ ב). ובאמת שמענו ברגע ההוא קול בני אדם מדרך פרסת גמלים וצלצל כלי זין עד כי נמס כל לב מפחד ורק

אני התנצחתי ואצו את משרתי להביא את סוסי אלי (שם ג). בכל אלה החזיק ראשטאפטשין בתקותו כי יתנצח קוטוזאוו עוד הפעם להלחם בעד עמו ובעד עיר קדשו (זוה, הלרפתים נרוקי 57).—ובהשאלה לדברים לא בע"ה: מתגברים בהם הטבעים ומתנצחים בהם המדות (ר"י ה"ת, כוזרי ג יז). ונתחיל בעניני הכוחות המתנצחות ובפרט במשקלים הקפואים בתוך הלחים (אגרות הכמה ד, יח:). אש לא נופח המתלהב במעמקי אדמתה ומתנצה לבקוע ולעלות אל אויר הרקיע (רמח"ג, דביר, רעש ארץ ישראל). — ובמשמ' פעל יוצא: כי אהבו אותו (את אריסתובלוס) היהודים כי היה רחב ידים ויתנצה גוי גדול הנקרא איטריאס וימל את בשר ערלתם ויכניעם תחת יד יהודה (יוסיפון קפה).

ב. *נָצַח[1], פ"ע, עתי' יִנְצַח,—נָצַח הברק וכדומ', הבריק: לפני ברד ינצח ברק ולפני דכא ינצח הן, לפני ברד ינצח ברק ולפני בושי הן[2] (ב"ס, גני' לה י).

נִצַּח, ת"ז, לנקב' נִצַּחַת, — משבה נִצַּחַת חזקה, עזה, שאין להכריע אותה,: מדוע שובבה העם הזה משבה נִצַּחַת החזיקו בתרמית מאנו לשוב (ירמי' ח ה). — ואמר המשורר: חלץ אומה משחת וטהר משבה נצחת (ר"י הלוי, אדיר השוכן מרומים). — *תשובה נִצַּחַת: unüberwindlich; invincible; irrefutable: אמר להם אלכסנדרוס תשובה נצחת השיב אתכם (מגי' תענית ג). תשובה נצחת השיבה כנסת ישראל לנביא וכו' (רב, סנה' קה.). תשובה ניצחת השיבו עורב לנח אמר לו רבך שונאני ואתה שנאתני (ר"ל, סנה' קח:).—ובסהמ"א: ענה אענך על שאלתך תשובה נצחת (הסג' לסע"ג על חוי הבלכי 40, הוצ' דודזון). דיקדקתם אחרי והשבתוני תשובה נצחת (רגמ"ה, כריתי יע:). — ומ"ר *נִצָּחוֹת: כי כל תשובותי על הרב ר' זרחיהו הלוי ז"ל כולן בעיני תשובות נצחות (רמב"ן, ספר מלחמ' יי'). והשיב (רסע"ג) על המינים ועל הקראים תשובות נצחות (ר' סעדיה אבן דנאן, מאמר על סדר הדורות). לא יתכן ליראי השם לפסול דבר ולאסור לאחרים זולת בראיות גמורות ותשובות נצחות וברורות

---

1) עי' הערה לקמן.

2) [כך בכ"י. וברור שיש כאן כפל. וסובר בכר JQR. XII,281 שהפסוק השני הוא תקון של הראשון ושהיו"ד בבושי היא קצור מן ינצח. ורצה הסופר לתקן בוש במקום דכא. הנקוד של הפעל אינו ברור אבל כנראה הוא קל.]

(שו"ת הרשב"ן הירשי כ, גנזי ירושלים). ועלינו להרבות עוד בתשובות נצחות (שם כז). המבינתך הסוהר שתשובתיך הם כל כך נצחות ואמתניות שאין להם מדחה (ר"ע הזן, שארית הנשלה ריח). — *טַעֲנָה נִצַּחַת: לאל יתברך הטענה הנצחת על האדם ואין טענה לאדם על האלהים יתברך (ר"י א"ת, חו"ה, עבודי הי ח). ובשרא' שאמר לו טענה נצחת קבלה וזהו ויפצר בו בטענותיו ונצחו (ר' אברהם קבע, לרור המור, וישלח, מה).

*נִצָּחוֹן, ש"ז, מ"ר נִצְּחוֹנוֹת, — מעשה כח, ישועה, התגברות על האויב, Sieg; victoire; victory: הן באין בנצהונו[1]) של בשר ודם ואתם באים בנצחונו של מקום פלשתים באו בנצחונו של גלית מה היה סופו לסוף נפל בחרב והם נפלו עמו בני עמון באו בנצהונו של שובך מה היה סופו לסוף נפל בחרב והם נפלו עמו אבל אתם אי אתם כן (סוטי' ח א). — ומצוי הרבה בסהמ"א: אי אפשר שלא להטריח עליך שתשמיעני דברים קרובים ומבוארים בשרשי האמונות על דרך המדברים בדרך הנצהון (ר"י א"ת, כוזרי ה א). כי הקב"ה שהוא נצחונן של ישראל לא ישקר מליתן הטובה שאמר ליתן (רש"י, ש"א טו כט). אין קנאה כקנאת המלכים ואין שנאה כשנאתם וכו' ואין שמחה כמו הנצהון (ר"ש אבן ורגא, שבט יהודה 28). תדעו כי תשוקת הנצהון ישים בעליו מנוצה מקברו אשר כרה: (שם 55). והמועד בא לצאת מחיק השעשועים אל בית הספר תחת נצהון מלמד המורה קריאה ומשנה למתחילים בגילי (רמח"ג, דביר אביעזר הי).

*נִצְחוּת, ש"ז, סגולות דבר שהוא קים לנצח, לעד: ואהרון על עפר יקום מורה על הנצחות והקיום (רלב"ג, איוב יט). ובפרט למכוין (בהמשגל) בתכלית האמיתי והוא מהולד בנים לבקשת הנצחות המיני (כרבוני, ארח חיים בחליי האונה, כ"י ביהמ"ד שכתר). כי מעולם לא חשב ישו לחלוק על התורה האלהית אבל רצה בקיומה ונצחותה מאוד (ספי כלימת הגוים הקדמ', הלופה מארץ הגר, ג 103).

א. *נִצְחִי, ת"ז, לנקי נצחית, מ"ר נִצְחִיִּים, נִצְחִיּוֹת, — של נצח, א) שהוא קים לעולם, ewig; éternel; eternal: האלהים נצחי לא יחלוף כי מה שנתקיים לו הקדמות התרחק ממנו ההעדר (ר"י א"ת, כוזרי ה יח ה).

---

1) במשני' שבירוש' בנצהת בשר ודם.

והמלאך יש שיהיה נברא לעתו מן הגופים היסודיים הדקים ויש שיהיה מן המלאכים הנצחיים (שם ד ג). כשתשתדל למצוא התכלית ולדעת הצורה הנצחית והשכלית (מנחם גינלי, תכתי׳ לקהלי קהיר, לקו״ק נספחי׳ 53). כי בידיעת הכללים אלו תנחל הירושה העולמית הנצחית אשר לא תפול תחת גבול ההעדר (מגי׳ טמרים, מיוחסי׳ להרמב״ם, חמדה גנוזה מג:). יושב בשמים הנצחי העומד אשר לא ישתנה בפנים מאפני השנוי (ר״ש א״ת, מו״נ א יא). אמנם ידעו שמו המורה על הויתו הנצחית בלבד (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידי׳ ואתחנן קטא:). ועד כשחק נאמן סלה כלומר קיים תמיד ונצחי (שרשי רד״ק, עוד). ולזה ימצא לבעלי חיים החמלה הגדולה על הבנים להשאילה בו מין מהגעת המציאות לזולתו ומציאותו נצחי (הרא״ד, אמו״ר 26). אכן אם היו מצות התורה ובפרט השמעיות מהם בלתי נזכרות לא נקבע להם זמן ולא זכר ג״כ בהם שהם נצחיות (שם 76). שאיננו מוגבל לא במקום ולא בזמן אבל היה והוא שכל גמור ונצחי (ר״מ אלדבי, ש״א הנתיב הראשון ס:). וכן אם יהיה לו התלות בזמן שיהיה נמצא בזמן זולת זמן יהיה הזמן קודם לו או מתאחר לו כמו שיבא ולא יהיה גם כן קדמון ולא נצחי (ר״י אלבו, העיקרים א. טו). האמונה בש״י ובתורתו היא המביאה את האדם אל ההצלחה הנצחית (שם א כא). ובאיזה דבר ממנה אפשר שיבא השינוי אם יתבאר שאינה נצחית (שם כז). והמופת הראשון מהן שעשה הרב ז״ל הוא בנוי על מציאות תנועה תדירה נצחית (שם ב ה). מה שא״א להכחישו שעל ידי הקשר ההוא תשיג האומה ההצלחה הנצחית (שם יא). הרביעי העיון בישות העצמים הנצחיים הרוחניים אשר הם מחדושיו ורוב יצוריו יולדו מהם (רש״ע אבן פלקירא, ראשית חכמה 55). אבל כל נצחי באישו יותר נכבד ממנו (ר״י בדרשי, בחינת עולם יח). לפי שיצטרך היות נצחי להשיג המושכלות הנצחיות כי ההוה לא יקבל הנצחי (ר׳ אברהם ביבאגו, דרך אמונה ב ג, מג:). אך היא נתלית בדברים נצחיים יוצאת מן חרכי ידיעת ההשכלות האמיתיות (ר״י מפיסא, מנחת קנאות 1). ובמה יוודעו איפה סימני טהרה האהבה האמתית הנצחיית אשר כרתי אתך (שם 2). ולהיות התנועה נצחית כאשר נתבאר לארסטו בס׳ השמע ובס׳ שמים (שם 18). הנה קצתם בנויים על מציאות התנועה סבובית נצחית וקצתם על הקדמות אשר לא נתבאר אמתותם (שם 19). וזה לבדו הוא נצחי ובלתי נפסד (שם 56). שאם היה ענין הנפש דבר אלהי נצחי ומצד עצמה היא שלמה בתכלית מה היתה הסבה בבאה בחמר העכור הזה (שם 84). ויאמר עליו אלהים לשון רבים להורות שהוא צורת כל הצורות הנצחיות (ספורנו, בראשי׳ א א). אמנם הנצחי הוא הדבר אשר יהיה לעולם נמצא (הוא, אור עמים מד:). ומוסף על זה יאבד עולמו הנצחי כי בקנאתו בהבלי העולם ירדוף אחריהם (ר״י אבוהב, מנוה״מ, הקדי׳ לנר א׳). מנין לכם בטעם שכלי שתורתכם נצחית ואחריה לא נתחדש דת (ר״ש אבן וירגא, שבט יהודה 109). בהיות הנפש המשכלת מתולדות העליונים הנצחיים (ר״י מוסקטו, נפוצות יהודה יג). כל אחד מגרש את רעהו לא רק מהסתפח בנחלת קדושים באושר הנצחי כי אם גם מארץ החיים (ר״ש זלוך, הקדי׳ שבי״ע). —חיים נִצְחִיִּים, חיי עד: ולולי החטא הקדמון וכו׳ היה האדם שם חי קיים נצחי בגוף ונפש שם סוד עץ הדעת והחיים אשר ממנו תוצאות חיים הנצחיים (ר״י מפיסא, מנחי׳ קנאו׳ 10). כי איך יתכן שיהיה העץ ההוא נותן לאוכליו חיים נצחיים וכו׳ (אברבנאל, בראשי׳ אלה תולדי׳ השמים, יג). — ובמשמ׳ חיים הרוחניים שיש להם חשיבות לעולם, להפך מחיי שעה, העסק בענינים חמריים: כדי שיקנה חיים נצחיים ולא יאבדם למען חיי שעה (ר״י אבוהב, מנוה״מ יז). כי היא סבה שאחיה החיים הנצחיים (רש״ע אבן פלקירא, המעלות 5). כי התורה הקדושה לא תתלה החיים הנצחיים בעיון המושכלות (ר״י מפיסא, מנחי׳ קנאו׳ 72). להשיג אל שלמות החיים הנצחיים (ר״א הקרא׳, ס׳ גן עדן, הקדי׳). להאמין יחוד אמתי יחוד השם יתברך אשר הוא חיי הנפש הנצחיים (שם, הקדי׳ ב:). מה אעשה כדי שאשיג החיים הנצחיים (ס׳ כלימת הגוים, הלוטה מארץ הגר, ב 106) ותהיה נפשו צרורה בצרור החיים הנצחיים בגן עדן (סדר זכרון נשמות, מחזור איטלי׳ א). — עולם הַנִּצְחִי, עולם הבא: ואם לא ישוב שיהא מוחרם חרם עולם בעולם הזה ובעולם הנצחי (ר״ש אבן וירגא, שבט יהודה 51 — ב) כמו נצחן: כדי שלא להחזיק במחלוקת דאיכא למיחש פן מרה תהיה באחרונה כי אחינו שמואל נצחי בטבע (כתב שלוח מפרובינציאה לר׳ יצחק לאטש, שו״ת ר״י לאטש, בימי הר״י קארו).

נִצְחִיּוּת, ש״נ,—סגולת מה שהוא נִצְחִי: ב״ש החמר שאין בו נגדיות איך לא יהיה בו נצחיות ותמידיות בלתי התפעליות (מנחם גינלי, השו׳ לר״ד הבבלי,

לקו״ק 49). וזה הנצחיות יורה על שהוא אמנם הוא תואר לעולם האחר ושהם בענינם לעולם הבא יראו רוע מחיצת הכופרים (רלב״ד, למו״ר 76). וכן יתבאר גם כן כשהוא היותר ראוי שיקרא נ צ ח י וקיים כי הוא אשר יתן לשאר הדברים כלם נ צ ח י ו ת ם וקיומם ואולם נ צ ח י ו ת ו וקיומו הוא מעצמותו (רלב״ג, מלחמ׳ יי׳, ה ג יג). ולזה מנינו זה השורש שאין לו התלות בזמן ולא מנינו הקדמות כמו שמנה הרמב״ם ז״ל כדי שיהיה נכלל בשורש הזה הקדמות והנצחיות (ר״י אלבו, העקרים א טו). ואיננו רחוק לפי זה הדרך שיוגחו נבואת משה ונצחיות התורה עקרים גם כן (שם ג). ואתה ירא אני פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם ואז יהיה נצחי וידמה לאחד ממנו בידיעתו ו נ צ ח י ו ת ו (ר״י אברבנאל, בראש׳ ג כב). הנה מכל זה יראה נצחייות זה העצם השכלי (ר״י מפיסא, מכת׳ קנאו׳ 68). ולזה ייחס החיות אל הנשמה כלומר ה נ צ ח י י ו ת (שם 73). להאציל ממנו נאצלים בעלי תכלית ומוגבלים הוא במיצוע שכלו ורצונו במה שיכיר וירצה את עצמו לא בערך נצחיותו הבלתי משתתף לזולתו (ר״א איריר׳, שער השמים ה יב). ובהיותך נצחי איך יושר אליך שיר נאות ל נ צ ח י ו ת ך (ר״י מוסקטו, ס׳ נפוצות יהודה, דרוש ג).

נַצְּחָן, ס״ז, — מי שמנצח תמיד במלחמה וגובר על אויביו, ובכלל אדם תקיף, אַלָּם: שהקב״ה בשר אותנו על ידי ישעיהו שכל אנס או נ צ ח ן שיתכון לסתור תורתנו ולבטל דתנו בכלי זיין ושבר הבורא כלי מלחמתו ולא יצליחו (רמב״ם, אגרי תימן, ב). — ואמר הפיטן: אלה ב נ צ ח נ י מ ו ואלה ברצחנימו הבטחות ואנחנו בשם נצח ישראל כפינו שטוחות (רשב״י הבבלי, מנני יי׳ סליח׳ ליום ז׳). — ובמשמ׳ מי שמתעקש להעמיד על דעתו גם נגד האמת: והוהר מעתה בני חביבי לבלי ליכנוס בויכוחים ו נ צ ח ו נ ו ת עם שאר בני הנעורים שגם הם נצחנים כדרך בני הנעורים וכו׳ כי הנצחון הוא מדמים עכורים שעדיין לא עבד בהם את הש״י (מכתב כהונן מברסלב, עלים לתרופה כב).

נַצְּחָנוּת, ס״נ, — טבע וסגולת הַנַּצְּחָן: אתה בא למשול בי על ידי דבר שאין בו ממש ואני בא למשול בך בשם שהנצחנות שלו (רש״י, סוטי׳ מב:). — ובמשמ׳ התעקשות להעמיד על דעתו גם נגד האמת, נהוג בדבור העברי והשתמשו בו בספרות החדשה.

נְצִיב, ס״ז, סמי׳ נְצִיב, מ״ר נְצִיבִים, נְצָבִים, סמי׳ נְצִבֵי, — א) כמו עמוד, Säule; colonne; column: ותבט אשתו מאחריו ותהי נְצִיב מלח (בראש׳ יט כו). — ובספהמ״א: נציב הפרח, הקנה, הקלח שלו: נמצא בשדה תבואה ונפלא בזה אשר נ צ י ב פרחיו דק מתחת כפתיל וממעל עבה כעט סופר (ריבהלק, תולדות הצמחים ב׳ מערכה יח). — ב) כמו נִצָּב, שליט על מדינה וכדומ׳: ויך יונתן את נְצִיב פלשתים אשר בגבע (ש״א יג ג). תבוא אל גבעת האלהים אשר שם נְצִבֵי[1] פלשתים (שם, י ה). וישם דוד נְצִיבִים בארם דמשק (ש״ב ח ו). וישם באדום נְצִבִים בכל אדום שם נְצִבִים (שם יד). וּנְצִיב אחד אשר בארץ (מ״א ד יט). וישם באדום נְצִיבִים (דהי״א יח יג). ויתן נְצִיבִים בארץ יהודה ובערי אפרים אשר לכד אסא אביו (דהי״ב יז ב). — ואמר בן סירא: ויכנע נ צ י ב י[2] צר ויא[בד את] כל סרני פלשתים (ב״ס גני׳ מו יח). — ואמר המליץ: ומשכימים ומעריבים ומעמידים להם נ צ י ב י ם לחרחר מסות וריבים (ר״י זכאריה, ספי׳ תשטועים יג). — ג) כמו מַצָּב: ודוד אז במצודה וּנְצִיב פלשתים אז בבית לחם (דהי״א יא יו). — ובהשאלה, כנוי לחדש העִבּוּר: ועמוסי יריבי נחשון בקשו לקבוע נ צ י ב אחד ולא הניחן אדומי הלז אבל בעלי אסופות נאספו וקבעו להם[3] נ צ י ב אחד בירת שמת בו אהרן הכהן (סנה׳ יב.). — וכנוי לאלהים: מגר באף מעציבי נחלנו חמדת צבי מדמה לעופר נ צ י ב י הומה דודי לצבי (משולש בר׳ קלונימ׳, אפיק רנן, יוצ׳ ב פסח).

נְצִיבוּת, ס״נ, — א) חלק אחד מוגבל ממדינה העומד תחת פקודת הנציב: וזה המעשה אשר אירע לא ראינו מעשה מעולם כזה לרוע שמכנף הארץ שמענו שנתחברו יחד כתרנגולים של בית בוקיא כל רועי ישראל האזינו גדולי ארץ גודרי פרץ פרשו מצודתם ב נ צ י ב ו ת י נ ו על אחד ונלכה בחרמם ובמצודתם וכדגי הים יאסוף במצותם (שו״ת רמ״א סי׳ יא). — ב) משרת הנציב, נהוג בדבור העברי בא״י והשתמשו בו בעתונים.

---

[1]) [רוב התרגומ׳ העתיקים גורסים נְצִיב, ביחיד].

[2]) [שליטי צר, מקביל ל„סרני פלשתים". אולם אפשר לפרשו כמו מַצָּב, וכן כמה מהציונים שלמעלה כמו (ש״א יג ג; שם י ה).]

[3]) [כך בכ״י, ובספרי הדפו׳ ל ו. ושאלו בגמ׳ שם: מאי משמע דהאי נציב לישנא דירחא הוא דכתיב ולשלמה שנים עשר נציבים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת אנשיו חדש בשנה.]

נְצִיחָה, ש״נ, —שה״פ מן נצח, —א) במשמ׳ נצחון על אויב: תחיית המתים עתידה להיות בניסן ונציחת גוג בתשרי (רב האי גאון, תורתם של ראשונים, הורוויץ, מחבי ב׳ תשובי׳ יז). סוקראטו אמר נציחת התאוה קשה מנציחת האויב (ר׳ יהודה אריה מודינו, לֵמה לדיק לב). כשאדם מנצח את חבירו וזה יודע שהוא מנצח אותו דהיינו שיודע שמזה האדם היה לו הנציחה אזי רע לו ויש לו עגמת נפש גדול (קדושת לוי עה״ת כד:).—ב) כמו נִצְחִיּוּת, נְצִיחַת התורה, שלא תשתנה לעולם: ד׳ עיקרים והם המציאות והאחדות והעבודה לו לא לזולתו ושלילת נציחת התורה וכו׳ אמנם באמונת שלילת הנציחה יש בה עיקר והוא שהתורה לא תשתנה ולא תחלף בכללה לעולם (רשב״ל דורלאן, אוהב משפט לאיוב י).

נְצִיצָה, ש״נ—שה״פ מן נָצַץ: לפניה תכרע ותפול כל פרח המליצה תשבע כל לשון כי אין נציצה (ר״י עמדין, מגדל עז, עליית הכתיבה קטז.).

נְצִירָה, ש״נ, שה״פ מן נָצַר: ועל כן אנכי מצוך לאמר נצור לבך ולא שמור כי תואר נצירה היא גדולה ומתמדת בלי הסח הדעת כלל (אלשיך, רב פנינים משלי ד כג).

נָצִיר, ש״ז מ״ר סמיי נְצִירֵי, — חלק מחלקי העם, כמו שבט: נקל מהיותך לי עבד להקים את שבטי יעקב ונצירי [1]) ישראל להשיב (ישעי מט ו).

נצל, ממנו נָצַל, *נִצּוּל, *נצולה, *נִצֶּלֶת, הַצָּלָה, *הִתְנַצְּלוּת.

נָצַל קל לא נמצא.

—הפעי, הִצִּיל, הִצִּילַנִי, הִצִּילָנִי, הִצִּילָנוּ, הִצִּילוֹ, הִצִּילָם, הִצַּלְתָּ, הִצַּלְתִּי, הִצַּלְתִּיךָ, הִצַּלְתִּים, הִצִּילוּ, הִצַּלְתֶּם, הִצַּלְנוּ, מַצִּיל, הַצֵּל, הַצִּיל, הַצִּילֵנִי, לְהַצִּילְךָ, לְהַצִּילֶךָּ, לְהַצִּילוֹ, לְהַצִּילָם, הַצֵּל, הַצִּילָה, הַצִּילֵנִי, הַצִּילֵנוּ, הַצִּילוּ, אַצִּיל, אַצִּילְךָ, תַּצִּיל, תַּצֵּל, תַּצִּילֵנִי, תַּצִּילֶנּוּ, תַּצִּילֵם, יַצִּיל, יַצֵּל, יַצִּילֵנִי, יַצִּילֵנוּ, יַצִּילְךָ, יַצִּילֶךָּ, יַצִּילֶנּוּ, יַצִּילֵהוּ, יַצִּילֶהָ, יַצִּילֵם, תַּצִּיל, תַּצִּילֵם, יַצִּילוּ, יַצִּילֶנָּה, — הִצִּיל את פלוני מידי אויבו; חטף, והוציא דבר בחזקה, חִלֵּץ ומִלֵּט. befreien, retten; délivrer; to deliver.:

— והִצִּיל מפי פלוני, כמו צאן מפי חיה טורפת וכדומ׳: רעה היה עבדך לאביו בצאן ובא הארי ואת הדוב ונשא שה מהעדר ויצאתי אחריו והכתיו וְהִצַּלְתִּי מפיו (ש״א יז לד-לה). כאשר יַצִּיל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן (עמוֹ׳ ג יב). הנני אל הרועים ודרשתי את צאני מידם וכו׳ וְהִצַּלְתִּי צאני מפיהם ולא תהיין להם לאכלה (יחזקי׳ לד י). — ובהשאלה: ואל תַּצֵּל מפי דבר אמת עד מאד (תהלי׳ קיט מג). — א) הִצִּיל מיד או מכף פלוני: הַצִּילֵנִי נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אתו פן יבא והכני אם על בנים (ברא׳ לב יב; גם לז כא-כב). איש מצרי הִצִּילָנוּ מיד הרעים (שמות ב יט). וארד לְהַצִּילוֹ מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה (שם, ג ח; גם יח ט-י). ושפטו העדה בין המכה (בלא צדיה) ובין גואל הדם על המשפטים האלה וְהִצִּילוּ העדה את הרצח מיד גואל הדם (במדי׳ לה כד-כה). כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו וקרבה אשת האחד לְהַצִּיל את אשה מיד מכהו (דברי׳ כה יא). אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא ואין מידי מַצִּיל (שם לב לט). ויעש להם (יהושע להגבעונים) כן וַיַּצֵּל אותם מיד בני ישראל ולא הרגום (יהושי׳ ט כו; גם כב לא; כד י). ואוציא אתכם מבית עבדים וָאַצִּיל אתכם מיד מצרים ומיד כל לחציכם (שפטי׳ ו ח-ט; גם ח לד; ט יז). אוי לנו מי יַצִּילֵנוּ מיד האלהים האדירים האלה (ש״א ד ח; גם ז ג; יד; י יח; יב י-יא; יד מח; יז לז). אנכי משחתיך למלך על ישראל ואנכי הִצַּלְתִּיךָ מיד שאול (ש״ב יב ז; גם יד יז; יט י; כב א). כי אם את יי׳ אלהיכם תיראו והוא יַצִּיל אתכם מיד כל איביכם (מ״ב יז לט גם יח כט; לג-לה; כ ו). ועתה אגלה את נבלתה לעיני מאהביה ואיש לא יַצִּילֶנָּה מידי (הושי׳ ב יב). וְהִצַּלְתִּיךָ מיד רעים ופדתיך מכף עריצים (ירמי׳ יה כא; גם כ יג; כא יב; מב יא). גם מיום אני הוא ואין מידי מַצִּיל אפעל ומי ישיבנה (ישעי׳ מג יג). וקרעתי את מספחתיכם וְהִצַּלְתִּי את עמי מידכן (יחזקי׳ יג כא). וידעו כי אני יי׳ בשברי את מטת עלם וְהִצַּלְתִּים מיד העבדים בהם (שם לד כז). והנה אנכי ממציא את האדם איש ביד רעהו וביד מלכו וכתתו את הארץ ולא אַצִּיל מידם (זכרי׳ יא ו). בידך עתתי הַצִּילֵנִי מיד אויבי ומרדפי (תהלי׳ לא טז; גם פב ד; לג י; קמד יא). על דעתך כי לא ארשע ואין מידך מַצִּיל (איוב י ז). ויד אלהינו היתה עלינו וַיַּצִּילֵנוּ מכף אויב ואורב על הדרך (עזרי׳ ח לא). ראיתי את האיל

[1]) כך הכתיב ברֹב הספרים, והקרי ונצורי ועי׳ ע׳ נצור. ובגמ׳ ירוש׳ (שבי׳ סוף ד) דרשוהו וגזרוהו מן שרש יצר, נוצר, ופרשוהו במשמ׳ נפלים, אמרו וז״ל: אפילו נפלים (חיים בתחית המתים) מה טעמא ונצורי ישראל להשיב ונצירי ישראל להשיב. ועי׳ ע׳ נצר.

מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו לפניו ואין מַצִּיל מידו ועשה כרצונו והגדיל (דני׳ ח ד). למה דרשת את אלהי העם אשר לא הִצִּילוּ את עמם מידך (דהי״ב כה יה; גם לב יח; יג; יז).—הִצִּיל דבר או בן אדם וכדומ׳ מן פלוני, ביחוד מאויב, וכדומ׳: כי כל העשר אשר הציל אלהים מאבינו לנו הוא ולבנינו (בראש׳ לא יו). מַצִּיל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגזלו (תהל׳ לה י). הַצִּילֵנִי מפעלי און ומאנשי דמים הושיעני (שם נט ג). ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים יַצִּילֵנִי מאיבי עז משנאי כי אמצו ממני (ש״ב כב יז-יח). ומוציאי מאיבי ומקמי תרוממני מאיש חמסים תַּצִּילֵנִי (שם כב מט). הַצִּילֵנִי מרדפי כי אמצו ממני (תהל׳ קמב ז). הַצִּילֵנִי מאיבי יי׳ (שם קמג ט). לְהַצִּילְךָ מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה (משלי ב יו). הושיענו אלהי ישענו וקבצנו וְהַצִּילֵנוּ מן הגוים (דהי״א יו לה).— וְהִצִּילוֹ מִדָּבָר, כמו מֵחֶרֶב, מֵרָעָה, מִצָּרָה, מִמָּוֶת, מִשְּׁאוֹל, וכיוצא בזה; הביא לו ישועה, הצלה: והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים וְהִצַּלְתִּי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם (שמות ו ו). כי אלהי אבי בעזרי וַיַּצִּלֵנִי מחרב פרעה (שם יח ד). והחיתם את אבי ואת אמי וכו׳ וְהִצַּלְתֶּם את נפשתינו ממות (יהוש׳ ב יג). תגדל נפשי בעיני יי׳ וְיַצִּלֵנִי מכל צרה (ש״א כו כד). וימן יי׳ אלהים קיקיון ויעל מעל ליונה להיות צל על ראשו לְהַצִּיל לו מרעתו (יונה ד ו). הַצִּילָה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי (תהל׳ כב כא). הנה עין יי׳ אל יראיו למיחלים לחסדו לְהַצִּיל ממות נפשם ולחיותם ברעב (שם לג יח-יט). דרשתי את יי׳ ועננִי ומכל מגורותי הִצִּילָנִי (שם לד ה). צעקו ויי׳ שמע ומכל צרותם הִצִּילָם (שם יח). רבות רעות צדיק ומכלם יַצִּילֶנּוּ יי׳ (שם כ). מכל פשעי הַצִּילֵנִי חרפת נבל אל תשימני (שם לט ט). הַצִּילֵנִי מדמים[1] אלהים (שם נא יו). כי מכל צרה הִצִּילָנִי ובאיבי ראתה עיני (שם נד ט). כי הִצַּלְתָּ נפשי ממות (שם נו יד). הַצִּילֵנִי מטיט ואל אטבעה (שם סט יה). כי חסדך גדול עלי וְהִצַּלְתָּ נפשי משאול תחתיה (שם פו יג). כי הוא יַצִּילְךָ מפח יקוש מדבר הוות (שם צא ג). ויצעקו אל יי׳ בצר להם ממצוקותיהם יַצִּילֵם (שם קז ו). יי׳ הַצִּילָה נפשי משפת שקר מלשון רמיה (שם קכ ב). שלח ידיך ממרום פצני וְהַצִּילֵנִי ממים רבים (שם קמד ז). מזמה תשמר עליך תבונה תנצרכה לְהַצִּילְךָ מדרך רע מאיש מדבר תהפכות (משלי ב יא-יב). לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תַּצִּיל ממות (שם י ב). אל תמנע מנער מוסר וכו׳ אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תַּצִּיל (שם כג יד).—ואמר בן סירא: אח וש[ותף גם בע]ת צרה ומשניהם צדקה מַצָּלֶת (ב״ס, גני׳ מ כד). — וְהִצִּילוֹ, סתם, בלי סימן היחס מן, כמו״ב במשמ׳ לקח בחזקה, חָלֵץ: וַיַּצֵּל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי (בראש׳ לא ט). ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו וְהִצַּלְתִּי צמרי ופשתי לכסות את ערותה (הוש׳ ב יא). בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה ובערער ובבנותיה ובכל הערים אשר על ידי ארנון שלש מאות שנה ומדוע לא הִצַּלְתֶּם בעת ההיא (שפטי׳ יא כו). וישאל דוד ביי׳ לאמר ארדף אחרי הגדוד הזה האשגנו ויאמר לו רדף כי השג תשיג וְהַצֵּל תַּצִּיל (ש״א ל ח; גם יח; כב). ויתיצב בתוך החלקה וַיַּצִּילֶהָ ויך את פלשתים (ש״ב כג יב). — ובמשמ׳ פִּלֵּט, הוֹשִׁיעַ: ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה וְהַצֵּל לא הִצַּלְתָּ את עמך (שמות ה כג; גם יב כז). כי יי׳ אלהיך מתהלך בקרב מחנך לְהַצִּילְךָ ולתת איביך לפניך והיה מחניך קדוש (דבר׳ כג יה). ויאמרו בני ישראל אל יי׳ חטאנו עשה אתה לנו ככל הטוב בעיניך אך הַצִּילֵנוּ נא היום הזה (שפטי׳ י יה). ולא תסורו כי אחרי התהו אשר לא יועילו ולא יַצִּילוּ כי תהו המה (ש״א יב כא). ואל תשמעו אל חזקיהו כי יסית אתכם לאמר יי׳ יַצִּילֵנוּ (מ״ב יח לב). ואל יבטח אתכם חזקיהו אל יי׳ לאמר הַצֵּל יַצִּילֵנוּ יי׳ ולא תנתן את העיר הזאת ביד מלך אשור (מ״ב יח ל; ישעי׳ לו יה), אל תירא מפניהם כי אתך אני לְהַצִּלֶךָ נאם יי׳ (ירמ׳ א ח; גם יט; לט יז). כי יצעקו אל יי׳ מפני לחצים וישלח להם מושיע ורב וְהִצִּילָם (ישעי׳ יט כ; גם מד יז; כ ג; כז יג). בכספם וזהבם לא יוכל לְהַצִּילָם ביום עברת יי׳ (יחזק׳ ז יט). צדקת הצדיק לא תַצִּילֶנּוּ ביום פשעו (שם לג יב). גל אל יי׳ יפלטהו יַצִּילֵהוּ כי חפץ בו (תהל׳ כב ט; גם כה כ; עא ב; עב יב; עט ט; קו מג). צדקת ישרים תַּצִּילֵם ובהות בגדים ילכדו (משלי יא ו). דברי רשעים ארב דם ופי ישרים יַצִּילֵם (שם יב ו; גם יד כה; כד יא). בשש צרות יַצִּילֶךָּ ובשבע לא יגע בך רע (איוב ה יט). ותעזבם ביד איביהם וירדו בהם וישובו ויזעקוך ואתה משמים תשמע תַּצִּילֵם ברחמיך (נחמ׳ ט כח).—אין מציל, אין מושיע: ולשפחתך שני בנים וינצו שניהם בשדה ואין מַצִּיל

1) [חטא דמים. ואולי מסכנת מות.]

ביניהם [1]) ויכו האחד את האחד וימת אתו (ש"ב יד ו). כי אנכי כשחל לאפרים וככפיר לבית יהודה אני אני אטרף ואלך אשא ואין מַצִּיל (הוש' ה יד). ושאג ככפירים וינהם ויאחז טרף ויפליט ואין מַצִּיל (ישעי' ה כט). היו לבז ואין מַצִּיל משסה ואין אמר השב (שם מב כב). והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מַצִּיל (מיכ' ה ז). פן יטרף כאריה נפשי פרק ואין מַצִּיל (תהל' ז ג). בינו נא זאת שכחי אלוה פן אטרף ואין מַצִּיל (שם נ כב). אלהים עזבו רדפו ותפשוהו כי אין מַצִּיל (שם עא יא).—והִצִּיל את עצמו: רעה אפר לב הותל הטהו ולא יַצִּיל את נפשו (ישעי' מד כ; גם מז יד) ואתה כי הזהרת רשע ולא שב מרשעו ומדרכו הרשעה הוא בעונו ימות ואתה את נפשך הִצַּלְתָּ (יחזק' ג יט). המה בצדקתם יַצִּילוּ נפשם (שם יד כ). ויאמר דוד אל אבישי עתה ירע לנו שבע בן בכרי מן אבשלום עתה קח את עבדי אדניך ורדף אחריו פן מצא לו ערים בצרות וְהִצִּיל [2]) עינינו (ש"ב כ ו). — ובתו"מ, במשמ' פִּלֵּט, הוֹשִׁיעַ: והעובד עבודה זרה אחד העובד ואחד המזבח וכו' ואחד המשתחוה והמקבלו עליו כאלוה והאומר לו אלי אתה הצילהו [3]) כולן בסקילה (תוספת' סנה' י ג). ואלו הן שמצילין אותן בנפשן הרודף אחר חבירו להורגו ואחר הזכור ואחר הנערה המאורסה אבל הרודף אחר בהמה וכו' אין מצילין אותן בנפשן (סנה' ח ז). כיון שהודה (יהודה) ואמר צדקה ממני יצתה בת קול ואמרה אתה הצלת תמר ושני בניה מן האור הייך שאני מציל בזכותך ג' מבניך מן האור (ר"ש החסיד, סוט' י:). אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע עכשיו יאמרו אומות העולם תשש כחו כנקבה ואינו יכול להציל (ר' אלעזר, ברכ' לב.). כשבקש טוריינוס להרוג את לולינוס ופפוס אחיו בלודקיא אמר להם אם מעמו של חנניה מישאל ועזריה אתם יבא אלהיכם ויציל אתכם מידי כדרך שהציל את חנניה מישאל ועזריה מיד נבוכדנצר (תענ' יח:). און בן פלת אשתו הצילתו (רב, סנה' קט:). מה נערה המאורסה ניתן להצילה בנפשו אף רוצח ניתן להצילו בנפשו (שם עג.). שתי צדקות הללו למה אחת שמצילתו ממיתה משונה ואחת שמצילתו מדינה של גהינם (ר' יוחנן, ב"ב י.). אמר אדם מי מציל את בני מאש לוהטת זו (מד"ר, ברא' כח). שהיו (קרח ועדתו) צווחין בקולם משה רבינו הצילנו (שם במד' יח). — וְהִצִּילוֹ מן החטא: דיינו שמגדלות בנינו ומצילות אותנו מן החטא (ר' חייא, יבמ' סג.).—וממהלה וכדומ': י"ג דברים נאמרו בפת שחרית מצלת מן החמה ומן הצנה ומן הזיקין וכו' (ב"מ קז:).—הִצִּיל מן הדלֵקה, מן הנהר, מן הלסטים וכדומ': כל כתבי הקדש מצילין אותן מפני הדליקה וכו' ולהיכן מצילין אותן למבוי שאינו מפולש (שבת טז ח). לעולם מצילין מזון שלש סעודות (ר' יוסי, שם ב). מצילין סל מלא ככרות וכו' ועיגול של דבלה וחבית של יין ואומר לאחרים בואו והצילו לכם (שם ג). (ההולך) להציל מן הגיים ומן הנהר ומן הדליקה ומן המפולת (פסח' ג ז). המציל מן הנהר או מן הגיים או מן הלסטים אם נתיאשו הבעלים הרי אלו שלו (ב"ק י ב).—והִצִּיל דבר מהפסד וקלקול: חבית שנשברה בגת וכו' מודה ר"א ורבי יהושע שאם יכול להציל ממנה רביעית בטהרה יציל וכו' וכן חבית של שמן שנשפכה מודה ר"א ור' יהושע שאם יכול להציל ממנה רביעית בטהרה יציל (תרומ' ח ט-י).— וְהִצִּיל חוב מיד פלוני: כל מלוה שבשטר אין נפרעין הימנו ושאינה בשטר נפרעין הימנו מפני שהוא כמציל מידם (ר' יהושע בן קרחה, תוספת' ע"ז ח ח). — ובמשמ' הפריש: היה מציל (ממעשר עני לתתו לקרוביו) נוטל מחצה ונותן מחצה (פאה ח ו). — ובהשאלה, הִצִּיל דבר מן החיוב המוטל עליו, הִצִּילוֹ מידי טומאה וכדומ', במשמ' פטר אותו, הגן עליו: הקמה מצלת את העומר (ששכחו שלא יהא נחשב כשכחה) ואת הקמה העומר אינו מציל לא את העומר ולא את הקמה איזו היא קמה שהיא מצלת את העומר כל שאינה שכחה אפילו קלח אחד (פאה ו ח). כורת פתוחה ופקוקה בקש וכו' אם הצילה במת החמור לא תציל בכלי חרס הקל (ר' אליעזר, ספרא שמיני ז ח). אמרתי לו לר' אליעזר אם הצילו אהלים מיד אהלים במת החמור מקום שמחיצה מצלת

[1]) [אפשר במובן ממשי: אין מי שיפריד ביניהם.]

[2]) [קשה לעמוד על פירושו. י"ת: ויעיק לנא- והציק, או והצר, לנו. השבע' מתרגמים καὶ σκιάσει, וְהֵצַל עינינו, מלשון צל, כלומ' יחשיך ויעיב את עינינו, יביא עלינו צרה. ועי' בפרושו של סגל.]

[3]) כך בכ"י א"פ הוצ' צוק"מ. ובכ"י וינה ובנדפס: הצילנו.

יצילו אהלים מיד אהלים בשרץ הקל מקום שאין מחיצה מצלת (ר״י בן נורי, שם). שאין הכלים מצילין עם דפנות אהלים עד שיהא להן דפנות (אהל׳ ה ו). ארובה שבין הבית לעליה וקדרה נתונה עליה וכו׳ היתה שלמה בה״א מצלת על הכל בש״א אינה מצלת אלא על האוכלים ועל המשקים ועל כלי חרס (שם, ג ג). כלי חרס מציל על הכל כדברי בית הלל ובש״א אינו מציל אלא על האוכלין ועל המשקין (עדי׳ א יד). מוכני שלה (של השדה) בזמן שהיא נשמטת אינה חיבור לה ואינה נמדדת עמה ואינה מצלת עמה באהל המת (כלים יח ג). ומה כלי חרס שהם עלולים לקבל טומאה הרי הם מצילים צמיד פתיל באהל המת כלי גללים כלי אבנים כלי אדמה שאין עלולים לקבל טומאה אינו דין שיצילו צמיד פתיל באהל המת (ספרי במדי׳ קכו). כל העור כלו מציל בגלודה חוץ מעור בית הפרסות (רב, חול׳ נה:). עור בית הפרסות מהו שיציל בגלודה (ר׳ אסי, שם). גדר (זרוע) מהו שיציל את הזרעים גריד זרוע מהו שיציל את הירק (ירוש׳ כלא׳ ג ט). מה אם מוקשה בין המוקשיות שיפיתה כוחו להציל בשמונה נחבש בשמונה מוקשה בין הבצלים שהורעת כוחו להציל בשתים עשרה לא כל שכן שלא יהבש אלא בשמונה (שם ג ז).—וכמו שלמים. הִנְצִיל: צרים אכלוני הממוני ומעדיי הנצילוני ולא השאירו מחיה (הכל אנחו, יוצ׳ לשבת איכה, מחזור איטליי א קסד:).

— נִפְעַל, נִצַּל, נִצַּלְנוּ, הִנָּצֵל, אִנָּצְלָה, תִּנָּצֵל, תִּנָּצְלִי, יִנָּצֵל, תִּנָּצֵל, יִנָּצְלוּ, יִנָּצֵלוּ — נִצַּל מִיָּדוֹ, וכדומ׳, נמלט ממנו והוא לא יכול להרע לו יותר, gerettet werden; être délivré; to be delivered: כי ראיתי אלהים פנים אל פנים וַתִּנָּצֵל נפשי (בראשי׳ לב לא). — וְהִצִּיל את עצמו: לא תסגיר עבד אל אדניו אשר יִנָּצֵל אליך מעם אדניו (דבר׳ כג יו). כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן כן יִנָּצְלוּ בני ישראל הישבים בשמרון (עמו׳ ג יב). הנה כה מבטנו אשר נסנו שם לעזרה לְהִנָּצֵל מפני מלך אשור (ישעי׳ כ ו). הנה אתה שמעת אשר עשו מלכי אשור לכל הארצות להחרימם ואתה תִּנָּצֵל (שם לז יא). כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה ובאת עד בבל שם תִּנָּצֵלִי שם יגאלך יי׳ מכף איביך (מיכ׳ ד י). לשום במרום קנו לְהִנָּצֵל מכף רע (חבק׳ ב ט). ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו ואמרתם נִצַּלְנוּ למען עשות את כל התועבת האלה (ירמי׳ ז י). המה לבדם יִנָּצֵלוּ והארץ תהיה שממה (יחזקי׳ יד יו). אין המלך נושע ברב חיל גבור לא יִנָּצֵל ברב כח (תהל׳ לג יו). הצילני מטיט ואל אטבעה אִנָּצְלָה משנאי וממעמקי מים (שם סט יה). עשה זאת איפוא בני וְהִנָּצֵל כי באת בכף רעך (משלי ו ג). הִנָּצֵל כצבי מיד וכצפור מיד יקוש (שם ה).—ובתו״מ: לאחד שפגע בו זאב וניצל מידו והיה מספר מעשה הזאב חזר פגע בו ארי וניצל הימנו שכח מעשה הזאב והיה מספר מעשה ארי חזר ופגע בו נחש וניצ׳ מידו שכח מעשה שניהם והיה מספר מעשה נחש (תוספת׳, ברכ׳ א יג) כגון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושנייה וניצל הימנה (רב יהודה, יומ׳ פו:). שמא דבר ערוה בא לידך וניצלת הימנו (קדוש׳ מ.). אמר להן משה לישראל בשבילי נצלתם כולכם (ר׳ חמא בר״ח, סוט׳ יב:). שפרש כלב מעצת מרגלים והלך ונשתטח על קברי אבות אמר להן אבותיי בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים (רבא, שם לד:). שאלו תלמידיו את רבי אלעזר מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח (סנה׳ צח:). אמר מרדכי אפשר חסידה זו תנשא לערל זה אלא שמא עתיד לאירע לישראל דבר והם עתידין להנצל על ידה (מכי׳ בשלח, עמלק ב). יש לו לבעל הדין להשיבך ולומר לך אם אלהיכם אוהב עניים הוא מפני מה אינו מפרנסן אמור לו כדי להנצל [1] אנו בהן מדינה של גיהנם (ר׳ מאיר, ב״ב י.). כל המרעיב עצמו בשני רעבון ניצל ממיתה משונה (רב, תעני׳ יא.). לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפילה ומתיירא מן הקוצין ומן הפחתין ומן הברקנים ומחיה רעה ומן הליסטין ואינו יודע באיזה דרך מהלך נזדמנה לו אבוקה של אור ניצול מן הקוצין וכו׳ ועדיין מתירא מחיה רעה וכו׳ כיון שעלה עמוד השחר ניצול מחיה רעה וכו׳ הגיע לפרשת דרכים ניצול מכולם (ר׳ מנחם בר׳ יוסי, סוט׳ כא.). כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול משלש פורעניות מחבלו של משיח ומדינה של גיהנם וממלחמת גוג ומגוג (בר קפרא, שבת קיח.). כל הצנוע בבית הכסא ניצול משלשה דברים מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקין (ר׳ תנחום בר חנילאי, ברכ׳ סב.). שכל העולה לגרדום לידון אם יש לו פרקליטין גדולים ניצול ואם לאו אינו ניצול (שבת לב.). כל המבקר את החולה ניצול מדינה של גהינם (רב, נדרים מ.) שלש

1) כך בכ״י. ובנוסח׳ הדפו׳ שניצול.

עברות אין אדם ניצול מהן בכל יום הרהור עבירה ועיון תפלה ולשון הרע (רב, ב"ב קסד:). מה יונה אינה ניצולת אלא בכנפיה אף ישראל אינן ניצולין אלא במצות (ברכ' נג:). אפילו ספינות שהיו מפרשות בים היו ניצולות בזכותו של אברהם (ר' הכינה, מד"ר ברא"ש' לט). — ובהשאלה: החטאת אינה ניצולת (מטומאת מת) בצמיד פתיל ומים שאינן מקודשין ניצולין בצמיד פתיל (פרה יא א). היתה (השבלת) יכולה להקצר עם הקמה ואין הקמה יכולה להיקצר עמה ניצולת (ע"י הקמה ואינה שכחה) היו שתים הפנימית יכולה להיקצר עם הקמה וכו' הפנימית ניצולת ומצלת (ירוש' פאה ה ב). מה אם זרעים בזרעים שהן ניצולין (מאסור כלאים) בעשר אמות ומחצה אינן ניצולין בראש הגובל מוקשה שהוא ניצול בשמנה אמות לא כל שכן (שם כלא' ג א). — ומצוי בסהמ"א במשמ' הצטדק, הסיר האשם ממנו: וכי ינצל אליך או יבקש מחילה עבור על פשעו וקח התנצלותו (ר"ש אלעמי, אגרי מוסר).

— פעי', נִצֵּל נִצַּלְתֶּם יְנַצְּלוּ. — א) נִצֵּל את פלוני, לקח ממנו כל מה שהיה לו: ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות ושמתם על בניכם ועל בנתיכם וְנִצַּלְתֶּם את מצרים (שמות ג כב). ויי' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום וַיְנַצְּלוּ את מצרים (שם יב לו). — ב) נִצֵּל את פלוני, הצילו: המה בצדקתם יְנַצְּלוּ נפשם (יחזק' יד יד). — ג) נִצֵּל לעצמו, לקח מה שנמצא לעצמו: ויבא יהושפט ועמו לבז את שללם וימצאו בהם לרב ורכוש ופגרים וכלי חמדות וינצלו להם לאין משא (דה"ב כ כה). — ובמדרש: כשירדו (בני ישראל) למצרים קבלם (פרעה) בסבר פנים יפות והושיבם במיטב הארץ וכו' והשאילום כספם וזהבם ובל הבגדים הטובים שלהם וטענו כל אחד כמה חמורים שלהם לאין מספר עד שנצלו את מצרים (מד"ר אסתר, אס על המלך טוב). — ואמר הפיטן: טרח עול סובלת ולא נכובה תוחלת טמון וספון מנצלת[1] אני חבצלת (שמעון בר יצחק, אהוביך, יוצ' שבועה"ס). — ואמר המשורר: רועים באו בכרם ולמורשה ירשוהו שנה בשנה ינצלוהו ובשביעית לא יטשוהו (ראב"ע, אם ועבד). — נִצֵּל עֶדְיוֹ, הסירו, הפשיטו מעליו: נצלי עדי העני ותני לבושך שני (ציון ידידות, קנות

לה"ב). — ובהשאלה: שים אמריו בלבבך ועולו אל תפצל עזוב הבלי הלדך ועדי מאוייו נצל (מדרש הגדול לספרי ספעיס, Monatsch. 1894, 546). — ובהשאלה, *נִצֵּל את פלוני, הסיר האשם ממנו, מצא לו צד זכות והתנצלות: ואני אנצלנו ההתנצלות אמתי לפי מחשבתי שהוא לא הגיד על שבועתו אך ברוב סכלותו לא ידע ולא הבין (ר"ם א"ת, פי' המלים הזרות שבמו"נ). ואחרי כן החל איוב לסתור דעת אליפז מן החוש במה שנצל השם ית' על ההצלחה הנמצאת לרשעים זמן ארוך וכו' הנה לא תוכל לנצל השם יתברך על זה בשום פנים (רלב"ג, איוב כד). כי הנימוס ינצל הבלתי יודע (יוסף כספי, קלור ספ' המוסי ה כ"י וחיקן). — השתמשו בו בזמן האחרון במש' השתמש בחלשתו להעבידו יותר מהראוי וכדומ', וכמו"כ נִצֵּל דָּבָר, הוציא מהדבר כל מה שאפשר להוציא ממנו, ausbeuten; exploiter ; to exploit.

— פעי', *נֻצַּל, מְנֻצָּל, — כמו נִפְע', נִצַּל: אמרה נפלו עלינו עכו"ם או לסטים הוא נהרג ואני נצלתי נאמנת שאין דרכן להרוג את הנשים כדי שנאמר כשם שנוצלה היא כך נוצל הוא (רמב"ם, גרוש' יג). — ואמר הפיטן: מה יקחך לבך תואנים בהשיבך מות קראתכם ככלות כל תנובך נוצלתם בהכמתה ופיך ענה בך נדרת ברצונך להורישה כל טובך (ר' יוסף טוב עלם, אז כאחשת, זולת לשבה"ג). וישימם וישימם בלב ימים נטבעים ונוצלו ונגאלו פלטי המון נושעים (ר' יעקב, ידועי שם, יוצ' ז פסח). — ובמשמ' שֶׁנִּצְּלוּ אותו, שלקחו ממנו כל מה שהיה לו: טוב עֲרָה מנוצלת עגלה גוי מפצלת טלאיו סך כבחוצלת אני חבצלת (משול' ב"ר קלוני', אפיק רנן, יוצ' ב פסח). — ובמשמ' הצטדקות והתנצלות: ודברים הם בספוק למטה מספר יצירה ובכלן יש ספקות ואין הסכמה בין פילוסוף וחבריו אבל ינוצלו על כל פנים ונתן להם שבח על מה שטענו ממופשט הקשיהם וכוונו הטוב (ר"י א"ת, הכוזרי ה יד). והן עתה קבלתי ממנו כתב התנצלות מה שלפי דעתו הוא מנוצל והף מכל פשע (חתם סופר, יו"ד שכט).

— הִפְעִי', הִצִּיל, מַצִּיל, — שחטפו וְהִצִּילוּ אותו: הפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה ותהיו כאוד מֻצָּל משרפה (עמוס ד יא). הלא זה אוד מֻצָּל מאש (זכרי' ג ב). — ובתו"מ: לרגל זו שהיא מונחת בנעל ומוצלת מכל צער ויגון (סדר אליהו רבה יז). שאם תפילו (את מרדכי) לכבשן האש כבר הוצלו חנניה וחבריו (מד"ר

[1]) הכונה שנצלה את כל האוצרות הטמונים וספונים במצרים.

אסתי, ויאמר לה המלך). — הִצִּל פלוני מעון, הוא חף ונקי מחטא: מוצל אותו צדיק (ראובן) מאותו עון ולא בא מעשה זה לידו (רשב"א, שבת נה:). מוצלין היו ישראל מאותו מעשה שאלו עשו ישראל את העגל היה להם לומר אלה אלהינו (ר"ש בר נחמן, מד"ר ויקרא כז). משיבה אותו רוח הקודש ואמרה לו משה מוצל את אין בידך עון (אדר"נ נוס' ב, כה).—ובהשאלה הֻצַּל הדבר מאסור, הֻתַּר: היו ג' (טפחים זרועים בגריד) בתוך ששה ואחד חוץ לששה מאחר שהוצלו (מאסור כלאים) אלו אף זה הוצל היו שנים בתוך ששה ואחד חוץ לששה מאחר שלא הוצלו אלו אף זה לא הוצל (ירוש' כלאי' ג ט).—ובסהמ"א; במשמ' הרגילה: ואשר ראית אשר דברת עם שלשה אנשים אשר כמוך ונמלטת זה אשר תוצל לבדך עם שלשה מלכים ממלכי ארץ אשר יהיו עמך במלחמה (ספר הישר, כח יג).

—התפעל, הִתְנַצֵּל, יִתְנַצְּלוּ, — הִתְנַצֵּל את עֶדְיוֹ וכדומ', התפשט, הסירו מעליו: אתם עם קשה ערף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך וַיִּתְנַצְּלוּ בני ישראל את עדים מהר חורב (שמות לג ה-ו). — ואמר המשורר: ואם לא עתה תתנצלי עדיך מתי תוכלי לשלם את נשיך (ר' י' הלוי, יונה פותה). עדי נעורים הורידו והליו התנצלו ועול רצונך הכבידו ואמנם בו נגאלו (הוא, כלה כנת מתיחדים). האם אמת נגנז ארון עדות והן לוחות ברית נשתברו פעמים התנצלו תקים חלי עדים וגם התפשטה תורה כסות עינים (ר' יקותיאל, קול יללת רעים). — ובהשאלה במליצה גם לדברים מפשטים: כי תחלת מה שתתקיים בו העבודה לאלהים מן האדם הוא שיתנצל לו ממדות האדנות (ר' י' א"ח, חו"ה, הכניעה ח). — ורב שמושו בסהמ"א במשמ' התאמץ להסיר מעליו אשם, הצטדק: וטרם זה יש לי שאתנצל מעט התנצלות לפני אדוני החכם המופלא (מנחם גינלי, מכת' לר"ד הבבלי, לקו"ק נספחי 47). שלמה החכם ע"ה אמר כמתנצל הפסוק הזה בחתימת ספר קהלת לפי שדברי הספר ההוא נראים כסותרים זה את זה וכו' (ר' י' בר' אנטולי, הקדי' מלמד התלמידי'). וכאלו התנצל משה רבנו על מקרה המות אשר קרהו (הוא, בראש' ו.). וכבר התנצלתי בזה שאיני כמזהיר אבל כמכיר וכמעיר (שם ח.). והנער ג'יטפורש דבק לשונו לחכו ולא ידע לדבר דבר חכמה וכו' ורפו ידי אפלטון ויתנצל אל הקהל כי לא ידע ערך תבונתו (ר' י' סרזיז, מוסרי הפלוסופ' א ט). השמר מעשות מה שתתנצל ממנו (שם, ג כא). וזה הוא ענין התנצלנו ממנו (ראב"ד, אמו"ר 53). כי אעפ"י שהתנצל אהרן שלא פשע בהם ראה משה בלבו את העם כי פרוע הוא (רמב"ן, שמות לב כה). ושאין אנחנו רשאין להתנצל בידיעתה ולהתרשל בלמודה (הוא, הקדמ' למלחמי יי'). טוב רש מאיש כזב טוב המתנצל לו שהוא רש ואינו יכול לעשות עמו החסד ההוא מאיש כזב המבטיחו למלאות תאותו לעשות עמו חסד ושוב מכזב בו (ר' י' בן נחמיאש, פי' משלי יט כב). לעולם יהא אדם שוקד על דלתות התורה והפץ בלימודה ולא יורה היתר לעצמו להתנצל בהתרשלותו מתוך עושר ורוב עסקים ולא מתוך עוני (המאירי, פי' על יומא לה:). לפקוד האויבים בהיזק והמתנבלים בצחות נבליהם והמתנצלים במחילה (רס"ט פלקירא, ראשי' חכמה א). השאלה הרביעית בענין האטד והוא למה לא התנצלו מלמלוך כאשר עשו שאר העצים (ר' י' אברבנאל, שופטי' ט). הנה בזה התנצל אליהו מכל אשר עשה להורות שכפי הדין עשאו ועל קדושת השם (הוא, מ"א יט). בהיותו (ר' י' הפניני) מתנצל לפני גדול הדור הרשב"א ז"ל על עשותו מאברהם ושרה משל לחומר וצורה (ר' י' מפיסא, מנחי קנא' 14). והתנצל מאד בענין האורים והתומים וכו' והאריך בהתנצלות (שם 17). התנצל שם מאד לבלתי יחשב לו החקירה הזאת לעזות (שם 104). כשיחטא איש לאיש ויוכיחנו במסתרים יתנצל לפניו ויתקבל התנצלותו וישלם עמו (ס' החינוך, מצוה רלט). והדבר ברור כי לשוא הם מתנצלים שהרי הם אינם מתיחדים בענין אחד בדרכי התנצלותם רק הם הולקים בתחבולותיהם לזכותם (ר"א הקראי, ג"ע קדוה"ש ד). אם נתעצל השומר מלחוש בהצלתו יש עליו חיוב ואם נתנצל מכל אלו העלילות גם לא נמצא עליו עדות להיוכו יתחייב בשבועה כי לא לקחהו (שם, דין שומר חנם).

***נֶצֶל**[1], נֶצֶל, ש"ז, — שנרקב ונמק ונתהפך לנוזל: על אלו טומאות הנזיר מגלח על המת ועל כזית מן המת ועל כזית נצל[2] ועל מלא תרווד רקב (נזיר

---

1) כמו נֶזֶל, בחלוף ז-צ. בסור' נִצְלָא.

2) ואמרו בגמ' ירוש' שם: איזהו נצל בשר המת שנתוק והתאהל שירש. ע"כ. ובגמ' בבלי (דף נ.) ואיזהו נצל בשר המת שקרש ומוהל שהרתיח. [ובערוך הגרסה שנצל.]

ז נ). אלו מטמאין באהל המת וכזית מן המת וכזית נצל וכו' (אהל' ב א). כחצי זית בשר והצי זית נצל מצטרפין זה עם זה (תוספת' שם ג ו). יש נצל לבהמה או אין נצל לבהמה (חבי', נזיר נ.).—ובסהמ"א: מלא הפנים ועוד מעפר הנמצא תחת המת או מעפר הנמצא בקבר ואין ידוע מה טיבו אם הוא רקב שמטמא באהל או אינו אלא עפר שנתלכלך בנצל המת ודמו (רמב"ם, טומא' מת ג ח).

***נְצֹלֶת**, ניצולת, ש"נ,—חלק גרוע מדבר שמשליכים אותו. refuse ; rebut ; Abgeworfenes: התחיל (עשו) מחכך בגרונו וכו' ויאמר הכי ויעקבני את ברכתי לקח ושתקתי לו והנה עתה לקח ברכתי ושתקתי לו הלא אצלת לי ברכה מן הניצולת[1] (ר"ל, מד"ר ברא' סז). ויצל אלהים מקנה אביכם ויתן לי כזה שהוא מציל מן הנצולת (מד"ר ברא' עד).—ומ"ר: הנצולות[2] והרקבניות של תרומה אסורות ואם העלו אבק מותרות (רמב"ם, תרומ' יא יג).

נִצָּן, ש"ז, מ"ר נִצָּנִים,—כמו נץ[3]: הַנִּצָּנִים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו (שה"ש ב יב).—ובסהמ"א: ופעמים שכרמים נזמרים קודם הפסח וכו' וכשהורשין אותן הנצנים נשמטים ונופלין מפני כלי המחרישה (רב נטרונאי גאון, תשו' הגא' מו"מ פו). למטה עוז הפורה נטע נעמן הצומח אשר נצניו נתנו ריח רוקה מרקחת מעשה רוקח (הרמב"ם, אגרו' לתלמידו ר' יוסף אבן עקנין).—ואמר המשורר: להציץ נצנים שהרים ולבנים וציצים כשנים בראשי האמירים (דונש, דעה לבי). איך אהיה דואג ואשמע קול מים וקול עגור ותור אשור ובצל הדס אשב ונצני גן לי כיציע וכר אשור (רמב"ע, תרשיש ג א). נרמסו נצנים נחשבו כקנים (ר"י הלוי, יהמו סוסנים). בנות ערוגות שבימי ניסן עת יעלה נצן ורם נסן (ר"י חריזי, תחכמו' ה). ויקם אחריהם דור המשוררים הנעמנים ונקרא זמנם זמן הנצנים כי היה הדור כמו קוצים והם כשושנים (שם יח).

---

[1]) כך בנוסח' הספרים, ובערוך הנצולות.
[2]) מקור הלכה זו בתוספת' תרומ' י ג, ושם הגרסה המצילות, כך גם בכ"י א"פ הוצאי צוק"מ וגם בנוסח' הדפ', ובכ"י וינה: הניצולית.
[3]) [ואפשר שזה הריבוי של נץ (שלא נמצא ברבים) עם הוספת הסיום ־ן, כמו קמשונים מן קמוש, סממנים מן סם. השוה ברוקלמאן Grundriss, I ,451]

***נִצְנֵץ**, פ"ע,—כמו נצץ, ובהשאלה, נצנצה בו רוח הקדש, הופיעה פתאם, התחילה להתגלות בו: ויכירה ויאמר כתונת בני וכו' ניצנצה בו רוח הקדש (רב הונא, מד"ר ברא' פד). עד שיעקב אבינו מסב במטתו נצנצה בו רוח הקדש ואמר לבניו והיה אלהים עמכם אמר להם עתיד הוא להשרות שכינתו ביניכם (ר' עזיומי, מד"ר שה"ש, עד שהמלך). — ובסהמ"א: ומצינו להכמים שלמים שהית' רוח הנבואה מנצנצת בהם והיו מדברים העתידות (רשב"ל דוראן, תפארת ישראל, דרוש ה כד.).—ואמר הפיטן: שכינה בו מנצנצת ותורתו מְשֻׁבֶּצֶת (דויד בן ישע[יה], בּיְכָאךְ ליר, פזמון תימן).—ובמשמ' פריחה וצמיחה: בתחלה היא (גאולתם של ישראל) באה קמעא קמעא ואחר כך היא מנצנצת ובאה ואח"כ פרה ורבה (ר' חייא רבה, מד"ר שה"ש, מי זאת).—ובסהמ"א: כי במהוזות אלה התהילה (הקבלה) לנצנץ ומשם שלהה פארותיה ויונקותיה אל ארץ ספרד (הקד' פירקא לאבי נוהם).

***נִצְפָּה**[1]), ש"נ — הוא צלף, caper ; caprier ; Kapern bush: הקלים שבדמאי השיתין והרמין וכו' והגופנין והנצפה (דמאי א א). על מיני נצפה על העלין ועל התמרות אומר בורא פרי האדמה (ברכ' לו.). מה פעל לו הקב"ה (לאותו ההסיד) זימן לו סוכה אחת של נצפה וכו' ממנה היה ניזון וממנה היה מתפרנס כל ימיו (ירוש' שבת טו ג). מעשה בחסיד אחד שיצא לתוך כרמו לידע מה היא צריכה ומצא שם פרצה אחת והישב עליה לגודרה בשבת אמר איני גודרה על שהשבתי עליה בשבת מה עשה הקב"ה זימן אילן של נצפה[2]) ועמד וגדרה והיה מתפרנס ממנו כל ימיו (מד"ר ויקר' לד).

א. **נצץ**, ממנו א.נָצַץ, נִיצוֹץ, ⁎נִצּוּץ, ⁎נְצִיצָה.

א. **נָצַץ**, נֹצְצִים, — נצצה אבן יקרה, שלחה ניצוצות to sparkle ; étinceler ; funkeln: וְנֹצְצִים כעין נחשת קלל (יחזק' א ז).—ומצוי בסהמ"א: והגפן מעשה אמן היה שריגיה ועליה ופרחיה זהב נוצץ ואשכלותיה זהב ירקרק (יוספון סו). וירא פומפיוס את גובה חומת העיר ואת רום מגדליה וכאשר נצצו אבניה ואת בהק

---

[1]) בסור' נצפא. בערב' אצף a)
[2]) בגמ' שבת (קנ:) צלף.

a) أصف

שמשותיה ואת הדר יפיה (שם ריח). כמו העין באשר תראה אור השמש הנוצץ (ראב״ד, אמו״ר א ז). כמו מאמר האומר הכוכבים הנבוכים אינם נוצצים ואותם שאינם נוצצים הם קרובים אלינו יותר (ר׳ הלל מוירונא, תגמו׳ הנפש א א). והמלך יושב על כסא מלכותו בלבוש מלכות אפוד באפוד זהב והפז אשר עליו נצץ והברקת והאודם והנופך מתלהטים (ס׳ הישר. מקץ מט.). אשרי עין ראתה כהן בהוד ועטרת מלא מאור נוצץ והוד עטה באדרת (ר״י הלוי, אשרי עין).

—*נוֹצְצִים, כנוי למלאכים [1]: דלתיו דפקת כחם היום בפסח הסעיד נוצצים עגות מצות בפסח ואל הבקר רץ זכר לשור ערך פסח (ר״א קליר, אמץ גבורותיך, יוצ׳ ב פסח). כלך ברה כנוצצים בעין קלל אתי יפתי קשוריך להתכלל (מסולס בר׳ קלוני׳, אחינה ורחינה, שם).

—הִפעי׳, *הֵנֵץ, — הנצה החמה, התחילה לצאת ולהתגלות על האופק: ירד לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תנץ החמה יעלה ויתכסה ויקרא (ברכ׳ ג ה). משיאור המזרח עד שתנץ החמה ארבעת מיל (ירוש׳ ברכ׳ א א). המלאך היה מקדד לפניהם את הדרך ומנין משהאיר את המזרח עד שתנץ החמה אדם מהלך ארבע מילין (ר׳ זעירא, מד״ר ברא׳ ל).— ובסהס״א: והחמה מהלכת בעביו של רקיע וכשתגיע לסוף עביו של רקיע לצד הנראה לבני אדם מיד מנצת על הארץ ומהלכת ביום כולו ממזרח למערב (ר״ח, פסח׳ לד.).

—פוע׳, יְנוֹצַץ, — כמו קל: קנינך גלגל ירוצץ וברק ינצץ באונך ורוח מפצץ סלעים ירצץ בגאונך (ר׳ יצחק אבן גיאת, קנינך).— ואמר המשורר: ואור ירוצץ כברק ינוצץ (רמב״ע, לגביר דעות).

—התפוע׳, *הִתְנוֹצֵץ, — כמו נֵצֵץ, שלח ניצוצות: לך יהד גוי אחד תהלתך יעריצון מהנותם ארבעתם למול כסאך יתהצצון נוראים ונשאים כעין קלל יתנוצצון (ר׳ יוסף, אראלים, סבה א אחה״פ). ובאלו החקיקות שבהם ר״ל הנתיבות מתוכן יתנוצץ אורות אשר צבען שונות זו מזו (ראב״ד, פי׳ יצירה א ב). מי שאמר הכוכבים הנבוכים קרובים אצלינו יותר מן הקימים מפני שנגהם לא יראה מתנוצץ הולך ושוב (ר׳ הלל מוירונא, תגמו׳ הנפש א א). כמו אור השמש שהוא כולו מגוף אחד

[1] עפ״י הכתוב וְנֹצְצִים כעין נחשת קלל.

ר״ל מין השמש ואע״פ שיתנוצצו על שוכני הארץ הילים ומאורים עד אין מספר (שם ד). ומהם מי שהיה האור הנערב מתאצל ומתפוצץ ומתנוצץ (ר״מ ן׳ גבאי, ס׳ עבודת הקודש, חלק סתרי התורה עז). ובאותו רצון נחלקה אותה הנקודה והתנוצץ ממנה ניצוץ אור אחד ונעשה כעין מסך מבדיל בין הקודש והחול (ר׳ נפתלי בר׳ יעקב אלחנן, עמק המלך, שער הקליפות קעט:). התנוצץ ממנו כה מאוריו (של״ה א, בית ישראל כא.). כי החמה היא גדולה מן הארץ ומתנוצץ אורה סביב כל הארץ (הלבוש, חלק אורח חיים תכז). האור הבהיר הנדלק והמתנוצץ לכל צד (הרקנטי, בראשי׳ ד:). ובערך נר המתנוצץ כפנס נגד אור שבעת ימים הבאים (הקד׳ מקור חיים, בסוף פו״ת הות יאיר). ומלבושיו מזהירות מזהר המתנוצץ מהאבני׳ היקרות הנמצאות בהיכלי המלך (עמנואל חי ריקי, משנת חסידים, עולם קטן יג). ויציץ באור הבהיר המתנוצץ אל פנימית דברים הנכבדים (ר׳ טודרוס הלוי, אוצר הכבוד א, ד״ה בא וראה).—ובמשמ׳ קבל ניצוצות: הנתיב הי׳ נקרא שכל מתנוצץ וכו׳ ונקרא מתנוצץ על שמקבל נצוצי הזהר מן הבינה (הראב״ד, הקד׳ יצירה נתיב י׳ פי׳). ולכך הנשמה דבקה במאציל ואינה משתנית ולא מתרחק׳ ממנו אלא דבקה כניצוץ השמש בשמש עצמו המתנוצץ מעצם השמש ומאיר כך הנשמה מתנוצצת מן המאציל (רמ״ק, אילמה רבתי, עין כל תמר ד ד). שקבל זוהר מן השפע ההוא ונתנוצץ אור ממנו (הרקנטי, בראשי׳ ג:).

ב. נצץ, ממנו ב. נָצַץ, נֵץ, נִצָּה, נִצָּן.

ב. נָצַץ, קל לא נמצא במקרא.

—הִפעי׳, הֵנֵץ, — הֵנֵץ הצמח, האלן, העלה נִצָּה: אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל לראות הפרחה הגפן הֵנֵצוּ הרמנים (שה״ש ו יא). נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן פתח הסמדר הֵנֵצוּ [1] הרמונים (שם ז יג).— והשקד: וְיָנֵאץ [2] השקד ויסתבל החגב (קהל׳ יב ה). — ובתו״מ: לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על הגמור לשעבר ועל שלא הנץ לעתיד לבוא ועל מה נהלקו על התורמל (רשב״ג, תוספת׳ שביעי׳ ב ו). אלו הן

[1] [ובאה הצד״י רפה כמו זי״ן ב„הֵעֵזָה פניה״ (משלי ז יג). ר׳ יהודה חיוג גוזר אותו מן ניץ וריב״ג ורד״ק מן נוץ. ועי׳ מכלול קה:]

[2] כך הכתיב והנקוד המסור. אך אולי הוא מן נאץ באותה חמשמ׳, עי׳ רד״ק, שרש נוץ.

היונקות גבועלין שלא גמרו תמרות שלא הניצו כל עקר (ר' מאיר, תוספתי פרה יא ז). מאימתי אין קוצצין את האילן וכו' החרובין משישלשלו והגפנים משיגרעו והזיתים משיניצו [1]) (שביע' ד י). רוח צפונית יפה לחטים בשעה שהביאו שליש וקשה לזיתים בשעה שיניצו [2]) ורוח דרומית קשה לחטין בשעה שהביאו שליש ויפה לזיתים בשעה שיניצו [2]) (ב"ב קמז.). השקד הזה משעת שיניץ עד שהוא גומר פירותיו כ"א יום (מד"ר קהלי, וישב העפר, סדרא אליתאה). — ובסהמ"א: ראשו של רמון שממנו מינץ יש בו שינים דזומה למסרק (ערוך, ע' מסרק). וכלאים שהנצו אין ממתינים להן אלא יוצאין עליהם מיד ומפקירין את כל השדה (רמב"ם, כלאי ב יז). והשם גֶּרֶשׁ ירחים בשש נקודות והם הפירות שמניצים ופורחים בכח הירח כאלו הירח מגרש אותם לחוץ (רד"ק, השרשים ע' גרש). —ואמר המשורר: מצא שושן בין דרדר והצמיח פרי עץ הדר והנצה גנת סמדר (ראב"ע, אספרה בעד). בנחליה הנצו הרמונים ובערוגותיה הזהירו השושנים (הוא, אגרי חי בן מקיץ). אל נא תחשוב מלבוש נער עמך יהיה לעד שקד גור מימים אין חפץ בם יחושו גם ינאץ שקד (רמב"ע, התרשיש ח קמה). —ובמשמ' פ"י, עשה שֶׁנֶּץ, מפריח ומצמיח: אפילו לוז של שדרה שממנו הקב"ה מניץ [3]) את האדם לעתיד לבא נמחה (ר"ש בן יהולדק, מד"ר בראש' כח). אדריינוס שחיק עצמות שאל את ר' יהושע בן חנניה א"ל מהיכן הקב"ה מניץ [3]) את האדם לעתיד לבא (שם). —ובסהמ"א: נטע זה הניצותה אל יהי קמל (גוף ספי הגלוי לרסע"ג, 6 הולי סכטר).

—קל. ב.*נֵצֶץ, נצצים, ש"ע,—כמו הֵנֵץ: בני האדם דומים לעשבי השדה הללו נוצצין והללו נובלין (רב, ערובי׳ נד.). מה הגפן והתאנה נובל עלה מהם והם עומדים עץ יבש וחוזרות ופורחות ונוצצות וצומחות ומוציאים עלים חדשים (פרקי דר"א כח).

א.נצר [4]), ממנו א.נֵצֶר.

---

[1]) כך במדב"ם, וכך גם בגמ' ברכ' לו: ופסח' נב: ובנוסח' הספרים משינצו.

[2]) בכ"י שהניצו.

[3]) כך בדפוס ויניציאה ודפוס שלוניקי וכך ברוב כ"י. ובכ"י בריט"ם הוצ' ד"ר תיאודור מינץ, ובקצת כ"י ודפו' מציץ, מקיץ.

[4]) רק בעבר'.

א.נֵצֶר, ש"ז, מ"ר *נְצָרִים,—שבט רטב מעץ, שתיל, Sprössling; scion; sprout: ויצא חטר מגזע ישי וְנֵצֶר משרשיו יפרה (ישעי יא א). נֵצֶר מטעו מעשי ידי להתפאר (שם ס כא). ועמד מִנֵּצֶר שרשיה [1]) כנו (דני' יא ז).—ונצר נתעב: ואתה השלכת מקברך כְּנֵצֶר [2]) נתעב לבש הרגים מטעני חרב (ישעי יד יט). — ואמר בן סירא: נצר [3]) חמס לא ינקה בו ושרש חנף על שן סלע (ב"ס, גני' מ טו).—ובמדרש: אתה מוצא רוב האילנות אעפ"י שהן נקצצין אם נוטלין נצר מהן ושותלין במקום אחר ומיד הן עולין (תנחומי לך לך ט, בובר).— ובסהמ"א: נצרים הפרים משרשי אילנות והן קשקושי אילנות (ר"ח, פסחי כו:). והאלון והחרוב והשקמה וכו' שצומחין ומגדלין אמירין ונצרים וכשחותכין אותן אותו מקום החתך מפקי מיא (שם עד.). ואטע מנצריו (של הצמח) כל ערוגות גנך עד שובו כאשר היה (מעשה בוסתנאי, ד"ה ויתנוס המלך). — ובהשאלה, במליצה: כי מנצר כנם עמדו הורינו אבינו אברהם אשר אהבו יצחק בחירו יעקב סגלתו וכל שבטי יה (רסע"ג, הקדי עברית לספי האגרון).—ומצוי הרבה בתו"מ במשמ' ענפי ערבה רכים שקולעים מהם כלים: העשירים מביאין בכוריהם בקלתות של כסף ושל זהב והעניים מביאין אותם בסלי נצרים [4]) של ערבה קלופה (בכורי ג ח). סגניות של עלין טהורות של

---

[1]) השבע' גרסו, כנראה, נצר משרשיה' כמו בישע'.

[2]) [פירש ריב"ג: השתיל אשר לא יצלח לנטוע בעבור פחיתותו ומשליכין אותו, ע"כ. ורש"י: כיונק אילן הנתעב בעיני בעליו שחופר ומשרש ומוציא כך הושלכת מקברך, ע"כ. וכן רד"ק בפירושו ובשרשיו. וכן תיאוד' ὡς βλαστός. והפש': נורבא, והוולג': stirps, וי"ת כיחט־כנפל, וכן סומכ' ὡς ἔκτρωμα אולי גזרוהו מן יצר־נוצר, עי' הערה לערך נציר. או מן נָצָל, עי' ערכו. והשבע' ὡς νεκρός, כפגר מת. ועק' ὡς ἰχώρ, דם ומוגלא. ופרש הירוני' sanies, tabes et paedor, רקב ולכלוך, כמו נֵצֶל, ע' ערכו. ועי' Reider, JQR (N. S.) IV, 612; Nestlé, ZAW, XXIV, 127 f.]

[3]) כך הובא פסוק זה, כמו שכתוב בפנים, בנסחת סמנד. והנה בגוף הגני' כתוב נוצר מחמס, אך בהגהה על הגליון נצר חמס והיא מכונה להנסח הסורי ששם כתוב חלפא לאנשא רשיעה וכן בתרג' היוני של בן סירא ἔκγονα ἀσεβῶν, והוא מקביל להציו השני של הפסוק שרש חנף.

[4]) בכ"י נסרים.

נצרין טמאות (כלים עז ה). וחומר בשירי כלי נצרים מבתחלתן שמתחלתן אינן מקבלין טומאה עד שיתחסמו (שם כ ג). העקלין של נצרין [1] ושל בצבוץ צריך לנגד (תוספת' ע"ז ח ג). כל [2] נצרין שלא קינבן ומשתמש בהן עראי טמאין (תוספת' כלים ב"מ ה יד). בראשונה היו מוליכין (מאכלים) בבית האבל עשירים בקלתות של כסף ושל זהב ועניים בסלי נצרים של ערבה קלופה והיו עניים מתביישים התקינו שיהו הכל מביאין בסלי נצרים של ערבה קלופה מפני כבודן של עניים (מו"ק כז.). שלשה חבלים הם של מגג ושל נצר ושל פשתן של מגג לפרה וכו' של נצרים לסוטה (רב יוסף, ערובי' כח.).—וכמו נֶסֶר, לוח של עץ: ומעשה בבעל הבית אחד שהיו לו נצרים בתוך ביתו והיו שואלין אותן לבית האבל ולבית המשתה וכו' (תוספת' כלים, ב"מ ה ג). — ובמשמ' יצור: מה תלך בגדולות נצר קצרה דעתו השלך על אל יהבך כי הכל מאתו (רהב"ע, חסכון עמך).—ואמר המליץ בתארו את מלחמת האלף בית: והחושים עשיתמו (ע"י הוספת האות ב) חבושים והאלים אבלים וחלשים ונבצרים בך כל הנצרים ונשברים תהפך הנשרים (ר"ש סרביט הזהב, אותיות מריבות).

ב.*נֵצֶר, ש"ז, מ"ר נְצָרִים,—הוא הצרצור: אלו סמני חגבים כל שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפים וקרסוליו וכנפיו חופין את רובו ר' יהודה אומר ושמו חגב ולא כנצרין שיש בהם סמנין הללו (תוספת' [3] חולין ג כה).

ב.**נצר**, ממנו נֵצֶר, א.נָצוּר, ב.נָצוּר, נוֹצֵר, נְצֻרָה, מְצוּרָה.

נָצַר, פ"י, נְצַרְתֶּם, נָצַרְתִּי, נָצְרוּ, נֹצֵר, נֹצְרָהּ, נֹצְרִים, נֹצְרֵי, נָצוּר, נְצוּרָה, נְצֻרֹת, נָצוֹר, לִנְצֹר, נְצֹר, נִצְּרָה, נִצְּרָה, אֶצֹּר, אֶצֳּרָה, אֶצְּרָה, אֶצָּרְךָ, אֶצְּרֶנָּה, תִּצֹּר, תִּנְצְרֵנִי, תִּצְּרֶנּוּ, יִצֹּר, יִצְּרֶנְהוּ, תִּצּוֹר, תִּנְצְרֶכָּה, תִּצְּרֶךָּ, יִנְצֹרוּ, יִצְּרוּ, יִצְּרוּנִי, יִנְצְרֻהוּ, תִּצֹּרְנָה,—נְצֹר אותו, שְׁמָרוֹ, בפרט מדבר רע מאויב וכדו' hüten, beobachten; surveiller, garder; to watch, guard: ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישמן יסבבנהו יבוננהו יִצְּרֶנְהוּ כאישון עינו (דברי' לב י). יצר סמוך תִּצֹּר שלום שלום כי בך בטוח (ישעי' כו ג). אני יי' קראתיך בצדק ואחזק בידך וְאֶצָּרְךָ ואתנך לברית עם לאור גוים (שם מב ו). אתה יי' תשמרם תִּצְּרֶנּוּ [1] מן הדור זו לעולם (תהל' יב ח). אמונים נֹצֵר יי' ומשלם על יתר עשה גאוה (שם לא כד). אתה סתר לי מצר תִּצְּרֵנִי (שם לב ז). חלצני יי' מאדם רע מאיש חמסים תִּנְצְרֵנִי (שם קמ ב). — נָצַר חייו: שמע אלהים קולי בשיחי מפחד אויב תִּצֹּר חיי (שם סד ב). —ונָצַר לבו: מכל משמר נְצֹר לבך כי ממנו תוצאות חיים (משלי ד כג).—נָצַר נפשו: הלא תכן לבות הוא יבין ונֹצֵר נפשך הוא ידע והשיב לאדם כפעלו (שם כד יב). —נֹצֵר האדם, כנוי לאלהים: חטאתי מה אפעל לך נֹצֵר האדם (איוב ז כ).—וגם בדברים מפשטים, רוחניים, בתור נושא: תם וישר יִצְּרוּנִי כי קויתיך (תהל' כה כא). אתה יי' לא תכלא רחמיך ממני חסדך ואמתך תמיד יִצְּרוּנִי (שם מ יב). חסד ואמת יִצְּרוּ מלך וסעד בחסד כסאו (משלי כ כח). ישב עולם לפני אלהים חסד ואמת מן יִנְצְרֻהוּ (תהל' סא ח). מזמה תשמר עליך תבונה תִּנְצְרֶכָּה (משלי ב יא). אל תעזבה (את החכמה) ותשמרך אהבה וְתִצְּרֶךָּ (שם ד ו). צדקה תִּצֹּר תם דרך ורשעה תסלף חטאת (שם יג ו). — וְנָצַר כרם, תאנה וכדומ', טפל בהם ושמר אותם מחיה, מגנב וכיוצא בזה: ביום ההוא כרם חמר ענו לה אני יי' נֹצְרָהּ לרגעים אשקנה פן יפקד עליה לילה ויום אֶצֳּרֶנָּה [2] (ישעי' כז ב-ג). נֹצֵר תאנה יאכל פריה ושמר אדניו יכבד (משלי כז יח). ועי' ע' נֹצֵר. — נָצַר מְצוּרָה, שמר את מגדל המצור שעומדים שם הצופים: עלה מפיץ על פניך נָצוֹר מצורה צפה דרך חזק מתנים אמץ כח מאד (נחום ב ב).—ודברים מוסריים, נָצַר ברית, חֹק, מצוה, משפט, עדות, תורה, וכיוצא בהם, שמרם, קִיֵּם אותם: כי שמרו אמרתך ובריתך יִנְצֹרוּ (דברי' לג ט). וישימו באלהים כסלם ולא ישכחו מעללי אל ומצותיו יִנְצֹרוּ (תהל' עח ז). כל ארחות יי' חסד ואמת לְנֹצְרֵי בריתו ועדתיו (שם כה י). ישמרו חקיו ותורתיו יִנְצֹרוּ (שם קה מה). אשרי נֹצְרֵי עדתיו בכל לב ידרשוהו (שם קיט ב). גל מעלי חרפה ובוז כי עדתיך נָצָרְתִּי (שם כב). הורני יי' דרך חקיך וְאֶצְּרֶנָּה עקב הבינני וְאֶצְּרָה תורתך ואשמרנה בכל לב (שם לג-לד). זאת היתה לי כי פקדיך נָצָרְתִּי (שם נו). טפלו עלי שקר זדים אני בכל לב אֶצֹּר פקודיך (שם סט). סורו ממני מרעים וְאֶצְּרָה מצות אלהי (שם קטו). פלאות עדותיך על כן נְצָרָתַם

1) בסוף טהר' נוצרין. 2) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ, ובנדפס סלי נצרין, והגיה הגר"א כלי נצרים.
3) [השוה חול' סה:]

1) בקצת ספרים תִּצְּרֶנּוּ.
2) בקצת ספרים אֶצֳּרֶנָּה.

נפשי (שם קכט). קראתי בכל לב ענני יי׳ חקיך אֶצֹּרָה (שם קמה). לִנְצֹר ארחות משפט ודרך חסידיו ישמר (משלי ב ח). בני תורתי אל תשכח ומצותי יִצֹּר לבך (שם ג א). בני אל ילזו מעיניך נְצֹר תושיה ומזמה (שם ג כא). החזק במוסר אל תרף נִצְּרֶהָ 1) כי היא חייך (שם ד יג). נְצֹר בני מצות אביך ואל תטש תורת אמך (שם ו כ). שמר נפשו נֹצֵר דרכו (שם טז יז). תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצרנה 2) (שם כג כו). נוֹצֵר תורה בן מבין ורעה זוללים יכלים אביו (שם כח ז). — ונצר דעת: לשמר מזמות ודעת שפתיך יִנְצֹרוּ (שם ה ב). עיני יי׳ נָצְרוּ דעת ויסלף דברי בֹגד (שם כב יב). — נָצַר חסד לפלוני: אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת נֹצֵר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה (שמות לד ו-ז). — נָצַר פיו, נָצַר לשונו, לבלי דַבֵּר: נֹצֵר פיו שמר נפשו פשק שפתיו מחתה לו (שם יג ג). נְצֹר לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה (תהל׳ לד יד). — נָצַר על דל שפתיו, שמר על שפתיו והשגיח שלא ידבר דברים שאינם לפי רצונו: שיתה יי׳ שמרה לפי נִצְּרָה 3) על דל שפתי (שם קמא ג). — וּפָעוּל נָצוּר, שמור במבצר: הרחוק בדבר ימות והקרוב בחרב יפול והנשאר וְהַנָּצוּר ברעב ימות וכליתי חמתי בם (יחזק׳ ו יב). — עיר נְצוּרָה, שהיא בְמָצוֹר, שצר עליה האויב ולא יתן לצאת ולבא: ונותרה בת ציון כסכה בכרם כמלונה במקשה כעיר נְצוּרָה 4) (ישעי׳ א ח). — נצֻרת לב: והנה אשה לקראתו שית זונה וּנְצֻרַת 5) לב המיה היא וסוררת בביתה לא ישכנו רגליה (משלי ז י-יא). — ואמר בן סירא: בנות לך נצור שארם ואל תאיר אלהים פנים (ב״ס, גני׳ ז כד). — ומצוי בתו״מ: גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את דרכי ולשקוד על דלתי תורתי נצור תורתי בלבך ונגד עיניך תהיה יראתי (ר״מ, ברכ׳ יז.). אלהי נצור לשוני מרע ושפתותי מדבר מרמה (מר בריה דרבינא, שם). אלו בני יונדב בן רכב שנצרו שבועת אביהם (ב״ב צא:). אשרי האזנים ששמעו עד היכן חבבן עד היכן שומרן עד היכן נצרן כביכול עד כאישון עינו (מד״ר במדב׳ ג). ויהי מהיום ההוא ומעלה וינצור מרדכי את החלום אשר חלם (מד״ר אסת׳, ויגד לו). — ובסהמ״א: ורבנא יעקב אלוף ינצרהו משגבינו ויגוננהו (קטע אגרי׳ של רה״ג, JQR,NS,I, 101). ואמר הפיטן: דרוש כיצר די מעצר דל ינצר דעה מהתקצר (אל כנא, יוצ׳ לשבת ברא׳). [לי]ק[י]רנו וידידינו כב׳ ג׳ ק׳ מור׳ סהלאן ראש כלא ישמרהו צור ומכל רע יהי נצור (מן, ד״ה יהודי מצרים וא״י, II, 152). — ואמר המשורר: ופדה עם וקראו בנו וכרת ברית בינו ובינו נצרהו כאישון עינו ופרש למסך עננו (ראב״ע, אל חי).

— נפע׳, *נִנְצַר, נִנְצֶרֶת, הִנָּצֵר, — נשמר: ואם ישאל שאלת תלמיד ללמוד חייב לענותו וכו׳ ולהגיד לו שיבין במחשבה ובשכל ולא להנצר ממנו כהנצר מן הנצים והמריבים (כס׳ בר כח, פי׳ י, הדבר׳, לקו״ק כפתח׳ 12). למלא ידו שבעה נעצר להתחטא בדמים טבול ננצר (משלי׳ בר׳ קלוני׳, סדר עבודה). אום כאישון ננצרת חשוך אותה מבצורת בשם השמיני עצרת (אום כאישון, יוצ׳ לשמע״צ).

— פעי׳, *נִצֵּר, מְנֻצָּר, — שנצרוהו, ששמרורו: יוצר אתה לכל יציר נוצר כוננת מאז תרף לחלצם ממעצר לחוננם חנם מאוצר המנֻצר (בשומלאי מנוחה, סליחי׳ א).

— הפעי׳, *הִנְצֵר, מֻנְצָר, — כמו פע׳: הראשון אדם בו נוצר וצוה חוק ולא נצר זה מליץ כהרחיב בצר חקקו למשפט ולדורות מֻנצר (אפד מאז, מוסף א ר״ה). אתה אמרת דרשוני והוסרו התרחצו הזכו ותתענגו ותונצרו ומאורי ישעכם כאור בקר ינהרו (ישראל עומך, סליחי׳ לאשמורי יוה״כ, סמא״ל).

ב. *נָצַר 1), קל לא נהוג.

— התפע׳, *הִתְנַצֵּר, — עשה את עצמו נוצרי: יהיה אדם חסיד ולא ירגיש באיזו דת שיתקרב אם בהתיהד או בהתנצר או בזולת זה (ר׳ י׳ א״ס, כוזרי ב מט). כי כל המדברים הראשונים מן היונים המתנצרים ומן הישמעאלים לא נמשכו אחר הנראה מענין המציאות תחילה בהקדמותיהם (ר״מ א״ס, מו״נ א עא). ובעלי הדתות מהמתנצרים והישמעאלים קבלו ממנו עונשי גיהנם (רשב״ל דוראן, מגן אבות ג, פט.). והיו מתמינים שם עד

1) [צ דגושה, לצחצח האות שלא תדמה לסמך, וכן נִצְּרָה (תהל׳ קמא ג). עַצְּבֹתָם (שם קיו ד). נִצְּרֶהָ (משלי ד יג). עי׳ הרקמה שער כב; ראב״ע תהל׳ קמא ג; ורד״ק מכלול שדה״פ.]

2) כך הקרי, והכתיב תרצנה. ובקצת ספרים תרצנה כתיב וקרי.

3) עי׳ הערה שלפני הקודמת.

4) יש מפרשים במשמ׳ חרבה, כמו ובנצורים ילינו.

5) [שמורה וטמונה בנוגע ללבה ומחשבותיה, כלומ׳ מסתירה ערמתה בלבה. ע׳ נצור.]

1) נגזור מן נצרת, נוצרי.

שיבאו היהודים להתנצר (כ"ס אבן וירגא, שבט יהודה 65). הדליקו אבוקה של שעוה ושמו אותה ברחוב העיר והכריזו ואמרו כל יהודי שיבא ויתנצר קודם גמר האבוקה יקבלו אותו וכל מי שיבא אחר כך ישרף באש וכו' אמר לי האיש היהודי אין לבי להתנצר (שם לה). — ובמשמ' הִצְטַלֵּב, עשה תבנית צלם, שתי וערב: שספר לי בחור אחד יהודי על אודות אנשי מקומו שהם אדונים לעצמם ואינם ברשות אחרים וסביבותיהם אומה גדולה נקראים חוב"ש ומתנצרים בשתי וערב על פניהם (אגרי הרב ר' אליהו, דברי חכמים סב).

***נַצְרוּת,** ש"נ, — דת הנוצרים, מצוי בספרות החדשה.

***נַצְרָנִי,** ת"ז, — כמו נוֹצְרִי: מה תאמר דין נצרני ודין ישראל איזה מהם מכובד (מנחם ב"ס, מכתב ר' חסדאי למלך הכוזרים).

נֹצֵר, נוֹצֵר, ש"ז, מ"ר נֹצְרִים, נוֹצְרִים, — שומר, מי שנֹצֵר שדה וכדומ': עוד תטעי כרמים בהרי שמרון נטעו נטעים וחללו כי יש יום קראו נֹצְרִים בהר אפרים קומו ונעלה ציון (ירמי' לא ד-ה). בנה כעש ביתו וכסכה עשה נֹצֵר (איוב כז יח). — מגדל נֹצְרִים: ויבנו להם במות בכל עריהם ממגדל נוֹצְרִים עד עיר מבצר (מ"ב יז ט). — ובמשמ' אויב הצר והשומר על העיר במלחמה ולא יתן לצאת ולבא: השמיעו על ירושלם נֹצְרִים באים מארץ המרחק ויתנו על הרי יהודה קולם (ירמי' ד יו).

נְצֻרָה, ש"נ, מ"ר נְצֻרוֹת, — דבר שמור וטמון, נסתר: השמעתיך חדשות מעתה ונְצֻרוֹת ולא ידעתם (ישעי' מח ו).

נקב[1]**,** ממנו נֶקֶב, נָקַב, מַקֶּבֶת, נְקֵבָה, נִקְבָּה, נַקְבוּת, נַקְבוּתִי, נְקָבִי, *נָקוּב, *נִקּוּב, *נְקוּבָה.

נֶקֶב, ש"ז, מ"ר נְקָבִים, בכנ' נְקָבֶיךָ, — א) במלאכת כסף וזהב, אולי חקיקה למלואת אבן טובה: כל אבן יקרה מסכתך אדם פטדה וכו' וזהב מלאכת תפיך ונְקָבֶיךָ[2]) בך ביום הבראך כוננו (יחזק' כח יג). — ב) נֶקֶב, — חור Lòch; trou; hole: זפת וגפרית כדי לעשות נקב שעוה כדי ליתן על פי נקב קטן (שבת ח ד.). כל נקב שהדיו עוברת עליו אינו נקב (שם, קח.). נקבים שיש בהן חסרון מצטרפים לכאיסר (רב, חולי' מה.). ובגולגולת שיש בה נקב אחד ארוך אפילו יש בה נקבים הרבה מצטרפים למלא מקדח (רב ירמיה, שם). נקב יש בו (בגט) בצד אות פלונית (רב אשי, גיטי' כז:). — ומצוי מאד בסהמ"א: עניות טופלין אותן בסיד וכו' טח את העור בשרה בסיד ומה צורך לכך כדי שיסתתמו נקבים קטנים (ר"ח שבת פ:). נקב שעושין בחבית שיצא הרוח שלא תבקע החבית (ערוך ע' סך). כיצד הטחול ראשו האחד עבה והשני דק כבריית הלשון אם ניקב בראש העבה נקב מפולש טרפה וכו' (רמב"ם, שחיטה ו יט). — ומשל: אין נקב המחט צר לשני אוהבים (מבחר הפנינים לרשב"ג 34). *נקבי המשכיות, עי' ג. מַשְׂכִּית. — ובהשאלה להחללים שבגוף בע"ח: מאתים וארבעים ושמונה איברים באדם שלשים בפסת הרגל וכו' תשעה בראש שמונה בצואר ששה במפתח של לב וחמשה בנקביו (אהל' א ח). אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חללים חללים[1]) (ברכ' ס:). שני נקבים יש בו באדם אחד מוציא שתן ואחד מוציא שכבת זרע ואין בין זה לזה אלא כקליפת השום (בכור' מד:). והאדם הזה עשוי מחילים מחילים נקבים נקבים ואין רוחו יוצאה ממנו (ר' תנחום, מד"ר בראש' ח). סגרו דלתים בשוק אלו נקביו של אדם שהן כמו דלת הפותח והסוגר (שם ויקר' יח). — בֵּית הַנֶּקֶב, עי' בַּיִת. — נְקָבִים, צרכי הרקת הגוף: לא יעמוד אדם ויתפלל וצריך לנקביו (תוספת' ברכ' ב כא). הנצרך לנקביו אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה (ברכ' כג.). הנצרך לנקביו ואוכל דומה לתנור שהסיקוהו על גב אפרו (שבת פב.). קשין נקביו של אדם כיום המיתה וכקריעת ים סוף (ר"א בן עזריה, פסחי' קיח.). סעודתך שהנאתך ממנה משוך ידך הימנה ואל תשהה עצמך בשעה שאתה צריך לנקביך (ר' חייא, גיטי' ע.).

---

[1]) משתף לכל הלשונות השמיות.

[2]) [עקילס תרגם τρήσεών ר"ל חורים. וכן הוולג'. וכן ת"י במשמ' נקבי הגוף, עפ"י דרשת חכמי התלמוד: מאי מלאכת תופיך ונקביך בך אמר רב יהודה אמר רב אמר לו הקב"ה לחירם מלך צור בך נסתכלתי ובראתי נקבים נקבים באדם (ב"ב עה.). ובמשמ' זו פרשו רש"י וריב"ג בשרש תפף ורד"ק באותו שרש. ובפירושו פרש רד"ק במשמ' כלי נגינה ממין החליל: כלי הנגון העשוי נקבים נקבים. וכן ר"א מבלגנצי: לשיר ולזמרה כגון סמפוניא המוציאה קול ע"י נקבים, ע"כ. (הולי מק"כ). לשבע' והפש' היתה גרסה אחרת. עי' בפירושו של קורניל. והחדשים מפרש' כמו שפרשנו בפנים הערך. ועי' Weil, REJ ,42,7 seqq. ואולי הכונה לנקבים במרגליות, כמו בתו"מ להלן בפנים הערך.]

[1]) בקצת נוסח' חלולים, וכן ברוב נוסח' ברכות השחר.

שמור נקביך בשעה שאתה עומד בתפלה לפני (רב אשי, ברכ׳ כג.). שהיו (דניאל וחבריו) אונסין את עצמן מן השחוק ומן השיחה ומן השינה ומעמידין על עצמן בשעה שנצרכין לנקביהן מפני אימת מלכות (ר׳ חמא בר׳ חנינא, סנה׳ צג:). ג׳ מעין העולם הבא אלו הן שבת שמש ותשמיש וכו׳ תשמיש נקבים (ברכ׳ נז:). (כתוב) ותתחלחל המלכה וכו׳ שהוצרכה לנקביה (ר׳ ירמיה, מגי׳ טו.). המשהה את נקביו עובר משום לא תשקצו (רב אחא, מכות טז:). לפי שאותו רשע משתבח ואומר שהוא אלוה ואינו יוצא לנקביו (מד״ר שמות ט). באו למדבר והאכלתי להם מן מ׳ שנה ולא נצרך אחד מהם לנקביו אותן מ׳ שנה אלא שאכלו את המן והוא נעשה להם בשר (שם, במד׳ טז).—ובסהמ״א: היה רגיל שמשהה את נקביו וזה שחש בהדרוקין שהיה משהה את נקביו (גאוניקה הרכ׳ גינצבר׳, 323). התלמידים הקבועים להם עת לפניו אונסין אותו להשהות נקביו (רש״י, שבת לג.). ונכלל במאמר מאין באת פהיתות מצד מלאכת תופיו ונקביו (המאירי, בית הבחירה על אבות ג א). בבא איש מבית מקדש מעט ומצא שלחן ערוך ומטות מוצעות ונרות דולקות ולא בדק תופיו (עטוש שלמטה) ונקביו יפרוש המפה וכו׳ ואם יבדוק מלאכת תופיו ונקביו לפני הקדוש צריך ליטול (אבן ירחי, המנהיג, הלכי פסח פב).

נָקַב, פ״י, נְקַבְתָּ, נֹקֵב, נְקֵבִי, נָקוּב, נְקָבוֹ, קֹב, תִּקְבֶנּוּ, נִקְבָה, אֶקֹּב, אֶקּוֹב, תִּקֹּב, יִנָּקֵב, יִקֹּב, יִקְּבֶנּוּ יִקְּבֵהוּ, —א) נָקַב נֶקֶב בדבר, עשה נֶקֶב, חֹר ;bohren; trouer bore: הנה בטחת על משענת הקנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמך איש עליו ובא בכפו וּנְקָבָהּ (ישעי׳ לו ו). ויקח יהוידע הכהן ארון אחד וַיִּקֹּב חר בדלתו (מ״ב יב י). והמשתכר משתכר אל צרור נָקוּב (חגי א ו). בעיניו יקחנו במוקשים יִנְקָב אף (איוב מ כד). התשים אגמון באפו ובחוח תִּקֹּב לחיו (שם כו). — ומצוי מאד במשמ׳ זו בתו״מ ובסהמ״א: שרויין בעלית בית ניתזה בלוד והיו נוקבין שפופרת של ביצה וממלאין אותה שמן ונותנין אותה על פי הנר ערב שבת עם חשיכה כדי שיהא שוהא ומדליק בלילי שבת (ר׳ יהודה, תוספת׳ שבת ב ה). ואין נוקבין מגופה של חבית (ר׳ יהודה, שבת כב ג). היה מודד והגיעה מידתו לכותל אין אומרין יקוב את הכותל אלא ימוד את הכותל (תוספת׳ ערוב׳ ו יג). לא ימכרנה (את המטבע החסרה) לא לתגר ולא להרג ולא לחרם מפני שמרמין בהן את אחרים

אבל נוקבה ותולה בצואר בנו (שם ב״מ ג יט). ואילו הן עורות לבובין כל שנקוב כנגד לבו ועשוי כמין ארובה (שם ע״ז ד ז). עציץ נקוב מקדש בכרם ושאינו נקוב אינו מקדש (כלאי׳ ז ח). עציץ נקוב הרי זה כארץ (דמאי׳ ה י). לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת (שבת ב ד). לא תצא אשה לא בהוטי צמר וכו׳ ולא במחט שאינה נקובה (שם ו א). שובר אדם את החבית וכו׳ ולא יקבנה מצדה ואם היתה נקובה לא יתן עליה שעוה מפני שהוא ממרח (שם כב ג). נטמא (כלי חרס) חוץ לקלעים נוקבו ונכנס ושוברו במקום קדוש (זבחי׳ יא ה). לא היה שובר בו את הרגל אלא נוקבו מתוך ערכובו ותולה בו (תמיד ד ג). אלו טרפות בבהמה נקובת הושט ופסוקת הגרגרת (חולי׳ ג א). כסוי הלפס בזמן שהוא נקוב ויש לו חדוד טהור אם אינו נקוב ואין לו חדוד טמא (כלים ב ה). אל תרבו עלי תכריכין ותהא ארוני נקובה[1]) בארץ (ר׳ חזקיה, ירוש׳ כלאי׳ ט ד). מעשה באדם אחד שהפקיד דיסקיא מלאה חמין אצל יוחנן חקוקאה ונקבוה עכברים והיה חמין מבצבין ויוצא (רבין בר ר׳ אדא, פסחי׳ יג.). מיד נקבום (את הכותים) בעקביהם ותלאום בזנבי סוסיהם (יומא סט.). בעבד נוקב מרגליות וכו׳ שאין רבו רוצה לשנותו למלאכה אחרת (ר׳ יוחנן, ב״מ יב:). יאמרו (שור שהמית) עבד נוקב מרגלית (משלם בעל השור) שלשים עבד שעושה מעשה מחט שלשים (אביי, ערכ׳ יד:). ח׳ מיני טרפות נאמרו לו למשה בסיני נקובה ופסוקה נטולה וחסורה וכו׳ (עולא, חולי׳ מג.).—ובסהמ״א: וכיון שקרום מוחו ניקב מיד הוא מת לפיכך אסר לנו בהמה נקובת קרום של מות (גאוניקה הרכ׳ גינצבר׳, 33). הפטיש שראשו האחד חד לנקוב ולפסול בו ובראשו האחר מכין בו והולמים בו (שרשי רד״ק, נקב).—ובהשאלה: מקרא זה נוקב ויורד עד תהום (ר׳ נתן, סנה׳ ו:). יקוב הדין את ההר (תוספת׳ סנה׳ א ג). — ואמר הפיטן: הישר לפניך לב עקוב דינך ההר יקוב ומשפט לאלהי יעקב (ר׳ אלעזר, אל אמונה, סליח׳ ער״ה). חילים מזיעים בחלם חלוצים חושים מלעקוב מחשים וממללים בקולם מבקיעים רקיעים לקב (מנחם בר מכיר, מלאכי צבאות, יוצ׳ של שבת הפסקי׳ א). — ובחכמת הטבע, °אור נִקָּב, שניצוציו חודרים לתוך גוף מלטש וכדומ׳: ואשר

[1]) במדר׳ בראש׳ ק נקופה.

יקבל אורה קבול שלם יותר מכלם הם הפנינים והשוהם והאויר הצח והמים ויקרא בהם אור נוקב (פי׳ התורה לר׳ עמנו׳ מרומא, Merx Archiv 372).—*נוֹקֵב הגפנים, שם למין ממיני הארבה: נוקב הגפנים (רעבנשטיכלער) הוא ילק קטן אדום ונוצץ כזהב (שייבאלד, תולדות החיים רסב).—נוֹקֵב העץ: נוקב העץ וכו׳ (האלץ באהרער, טראצקאפף) עגולי ומראהו אמוץ (שם, רכז).— ב) נָקַב דבר, אמר בפרוש בפיו, קבע [1]), bestimmen, ausdrücken; désigner, indiquer; designate: ויאמר נָקְבָה שכרך עלי ואתנה (בראשי׳ ל כח).—נָקוּב, נקרא: הוי השאננים בציון והבטחים בהר שמרון נְקֻבֵי ראשית הגוים ובאו להם בית ישראל (עמוס ו א). וקרא לך שם חדש אשר פי׳ יי יִקֳּבֶנּוּ (ישעי׳ סב ב).—ואמר הפיטן: זמן כפור בעד נפש נקובת חמשה נפש רוח חיה יחידה מחומשה (ר״א קליר, אז על כל מיהו יער, יוה׳ כ׳ פסח). לטוב צפון שמו תקוב יום אבד הולכי עקוב לא כאלה חלק יעקב (ר״י הלוי, יבשר עם).— והמשורר: הודות עלי נבל ומשוך ביובלים לקרוא בשם נקוב שרים בחוללים (ראב״ע, הודות עלי נבל). והאבות היו אברהם יצחק ויעקב מדוע יצחק לבדו ינקוב ויאמר כי הוא לבדו בשמים יושב (עמנו׳ מחב׳ כב).— ג) נָקַב את פלוני, קלל אותו, fluchen; maudire; to curse: וְנֹקֵב שם יי׳ מות יומת רגום ירגמו בו כל העדה כגר כאזרח בְּנָקְבוֹ שם יומת (ויקרי׳ כד יו). וַיִּקֹּב בן האשה הישראלית את השם ויקלל (שם יא). מה אֶקֹּב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם יי׳ (במדב׳ כג ח). גם קב לא תִקֳּבֶנּוּ גם ברך לא תברכנו (שם כה). מנע בר יִקְּבֻהוּ לאום וברכה לראש משביר (משלי יא כו). אמר לרשע צדיק אתה יִקְּבֻהוּ עמים (שם כד כד). הנה הלילה ההוא יהי גלמוד אל תבוא רננה בו יִקְּבֻהוּ אררי יום (איוב ג ז-ח). אני ראיתי אויל משריש וָאֶקּוֹב נוהו פתאם ירחקו בניו מישע וידכאו בשער ואין מציל (שם ה ג-ד).— ואמר בן סירא: אב רשע יקוב ילד (ב״ס, גני׳ מא ז).— ובמדרש: שכשבא ליטע אהלו במחנה דן דהוהו אמרו לו בן מצרי אתה וכו׳, מיד התחיל לנקוב את השם ולקללו (ר׳ חייא בר אבא, תנחומ׳ אמור כד).— ואמר הפיטן: אי כה פץ לקוב עם וברך עם קדושיך בשוב וכה תדבר הומר לקדושיך (ר״א קליר, קינו׳ לת״ב, אי כה אומר). ואלה ברכו וזר עמו יקוב בהתחננו ביד תופשיו הקול קול יעקב והידים ידי עשו (ראב״ע, ברכתים אדר).— והשתמש המשורר בשלש המשמ׳: אורו אשר מריב ביום פרוד חושך עלי בכיו וגם נוקב כי אם מעט יכול להתאפק דמעו צפוניו יהיה נוקב עין נדוד לא תבך אותה חיש עורב נחלים יהיה נוקב (רמב״ע, תרשיש ז כג-כה).

—נִפְעַ׳, נִקַּב, נִקְבוּ, — נִקַּב האדם בִּשְׁמוֹ, נאמר שמו בפרוש: אלה (הכתובים למעלה איש בשמו) קריאי העדה נשיאי מטות אבותם ראשי אלפי ישראל הם ויקח משה ואהרן את האנשים האלה אשר נִקְּבוּ בשמות (במדי׳ א יו-יז). ומן הנתינים שנתן דויד וכו׳ כלם נִקְּבוּ בשמות (עזרי׳ ח כ). ומחצי מטה מנשה שמונה עשר אלף אשר נִקְּבוּ בשמות (דהי״א יב לב; גם יו מא). ויקומו האנשים אשר נִקְּבוּ בשמות ויחזיקו בשביה (דהי״ב כח יה; גם לא יט).—ואמר המשורר: קומי עניה סוערה קומי וגם התיצבי קומי וגורי באשר תוֹדעי תנקבי קומי ושבחי אב ואם צורך לבבי אהבי (רשב״ג, מה לך יחידה). בשמות נקבו וכעבדים נצבו וכאדונים נחשבו על ראש המצבה (ראב״ע, אלוליס מהודך). בך רוח בשם נקבה היה כשגל נצבה ממקכת אור נקבה מצור החיים חצבה (שם, אל מתנשא).— ב)*ובמשמ׳ היה בו נֶקֶב: ניטלה פטמתו (של האתרוג) נקלף נסדק ניקב וחסר כל שהוא (סוכ׳ ג ו). ניקב קרום של מוח ניקב הלב לבית חללו וכו׳ הריאה שניקבה או שחסרה ר׳ שמעון אומר עד שתנקב לבית הסמפונות ניקבה הקיבה ניקבה המרה ניקבו הדקין הכרס הפנימית שניקבה וכו׳ המסס ובית הכוסות שניקבו להוץ (חול׳ ג א). ניקבה הגרגרת או שנסדקה וכו׳ (שם ב). איזהו כרות שפכה כל שנכרתת הגיד או העטרה ולפנים וכו׳ ניקב מלמטה פסול (תוספת׳ יבמ׳ י ד). שני נקבים יש בו באדם אחד מוציא שתן ואחד מוציא שכבת זרע ואין בין זה לזה אלא כקליפת השום בשעה שאדם נצרך אם נקבו זה לתוך זה נמצא עקר (בכור׳ מד:).

—פִּעֵ׳, *נִקֵּב, מְנַקֵּב,—א) כמו קל משמ׳ א), עשה נֶקֶב: מכין את הפגים ומנקבים אותם עד ראש השנה פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית וכו׳ לא מכין ולא מנקבין אותן (שביע׳ ב ה). צלוחית שפיה שוקע אינה טהורה עד שינקבנה מצדה (מקוא׳ י א). כל המונע הלכה מפי תלמיד וכו׳ מנקבין אותו ככברה (עולא ב״ר ישמעאל, סנה׳ לב.). אם שמעת דבר מר׳ ליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי נקב אזנך באפרכס הזו ושמע

[1]) עקרו לסמן ולציין דבר ע״י נקב ומזה לפרש ולקבע.

(ר' יוחנן, ירוש' קדוש' א י).—ב) נִקֵּב את המלה, השתמש בה בלשון נקבה: כל אשר אין בו רוח חיים זכרהו ונקבהו [1] (ר"ש אַרקוולטיגדו, ערוגי הבשם ז כה). בשביל החרוז לא דקדקו מעולם גם מבחרי המשוררים וזכרו את הנקבות ונקבו את הזכרים ואף כי בדברים שאין בהם רוח היים (ר' שניאור זקש, פירורי ברכה, הול' מק"כ 26).

—פעו', *נֻקַּב, מְנֻקָּב מנוקב, מְנֻקֶּבֶת, מנוקבת,—שנקבוהו,—א) שעשו בו נֶקֶב: לך ואמור לו חבית מנוקבת הייתה כדברי בית הילל אלא שסתמוה שמרים (ר' אלעזר ברי צדוק, תוספת' עדי' ב ג). אבוב של קליות היה שם והיה מנוקב ככברה כדי שתהא האור שולטת בכולו (מנח' סו:). והחזירן כשמנוקבין מהו חוששין אנו (והזהיר, ויקר' יא). — ב) *בדקדוק פעל מְנֻקָּב, שבא בלשון נקבה: ולא היה לו לומר כ"א כמו בזה לך לעגה לך שהוא פעל עבר מנוקב (משה הכהני הקראי, לקו"ק נספחי 70).

—הפעי', *הֻנְקַב, הונקב, — כמו נִפְע' משמ' א): זמן והנקב לראש ראשית גוים לרע לדרוש היות לכל בוגדים ראש (ר"א קליר, אז קולך, שבת זכור). דרש יום זה ליחסו ראשון הוא חמשה עשר והונקב ראשון וכדי לבשרנו כי מחל ראשון (הוא, אתנם אלוה, יוצ' ב סכות).

נְקֵבָה, ש"נ, מ"ר נְקֵבוֹת,—הַנְּקֵבָה בבעלי חיים, הַיּוֹלֶדֶת את הילדים, Weib, — chen; femme ,femelle; female—בבני אדם: ויברא אלהים את האדם וכו' זכר וּנְקֵבָה ברא אתם (ברא' א כז). ואם נְקֵבָה תלד (האשה) וטמאה שבעים כנדתה (ויקר' יב ה; גם ז; כז ה). צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה כל צרוע וכלן זב וכו' מזכר ועד נקבה תשלחו (במד' ה ב-ג). פן תשחתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל סמל תבנית זכר או נְקֵבָה (דבר' ד יו). כי ברא יי' חדשה בארץ נְקֵבָה תסובב גבר (ירמ' לא כא). — ובבהמות וחיות: ומכל החי מכל בשר שנים מכל תביא אל התבה להחית אתך זכר וּנְקֵבָה יהיו (ברא' ו יט; גם ז ג). אם מן הבקר הוא מקריב אם זכר אם נְקֵבָה תמים יקריבנו (ויקר' ג א). ואם מן הצאן קרבנו וכו' זכר או נְקֵבָה (שם ו). — ובתו"מ: המסרס את הזכרים חייב ואת הנקבות פטור (ר' יהודה, תוספת' יבמ' ח ד). אמו ואשה אחרת ולהן שני זכרים וחזרו וילדו שתי נקבות

[1]) עי' הערה לערך ג. זכר, זִכֵּר.

במחבא (שם יב ד). עמוני ומואבי אסורין ואסורן אסור עולם אבל נקבותיהם מותרות מיד (יבמ' ח ג). אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות אשרי מי שבניו זכרים ואוי לו למי שבניו נקיבות (רבי, קידוש' פב:). חבלי נקבה מרובין משל זכר (נדה לא.). אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה (שם). תפתח ארץ כנקיבה זו שהיא פותחת לפני הזכר (ירוש' תעני' א ג). וברכך בבנים וישמרך בבנות שהנקיבות צריכות שמירה (תנחומ' נשא יח, הוצ' בובר).—ובבהמות והיות: מעשר בהמה נוהג בגדולים ובקטנים בזכרים ובנקבות בתמימים ובבעלי מומים (תוספת' בכור' ז א). מכר לו שחופות אבל לא לבנות זכרים אבל לא נקבות (חול' יא ב). מה עשה הקב"ה סירס את הזכר (של לויתן) והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא (רב, ב"ב עד:). עור שקושרין תחת זכרותן כדי שלא יעלו על הנקבות (רב נחמן בר יצחק, שבת נג:) (אמר הקב"ה לנח) אם ראית זכר רץ אחר נקבה קבלהו (אל תוך התבה) נקבה רץ אחר זכר אל תקבלהו (מד"ר ברא' לא).—ובסהמ"א: פעם אחת ישב עכבר עם נקבתו אצל חתול (אלפא ביתא דבן סירה כו). — *ובהשאלה לדברים לא בע"ח שיש להם קצת דמיון בתכונתן לנקבות אם מצד חולשתן אם מצד שהם מושפעים מאחרים: המים העליונים זכרים והתחתונים נקבות (ר' לוי, ירוש' תעני' א ג).—ואמר המליץ: זכרים הם ודעותם נקבות (רמב"ע, דיואן כ"י בודלאי). כי שירות בני ספרד חזקות וערבות כאלו מלהב אש הצובות ומשורריהם כזכרים וכל משוררי עולם כנקבות (ר"י חריזי, תחכמ' ג).— ובהשאלה לכל דבר שהוא נקוב: סככה בחיצין [1]) זכרים כשרה בנקבות פסולה (רב, סוכ' יב:). ושני הסינין [2]) יוצאין מתוך הקרשים שנים לכל אחד ואחד שמשקיע הזכר בתוך הנקבה (ר' נחמיה, ברייתא דמלאכ' המשכן א). — ובסהמ"א: שיעשה שליבה יוצאה מן הקרש כעין הוצין זכרים וכנגדו בקרש שבצדו שליבה אחרת נקובה ומכנים הזכר לתוך הנקבה וכן בקשר האחר (רמב"ן, שמות כו יז).—ובמורסות: הוא חולי קשה כמו ארסוני' יש ממנו זכר והוא כמו אבעבוע שחור והנקבה לבן (נרבוני, אגרת חיים במורסות, כ"י ביהמ"ד סכחר). —*לשון נְקֵבָה, בדקדוק,—צורת המלים שקבעה הלשון

[1]) בכ"י הוצין.

[2]) בביהמ"ד יעלינק: הניפין.

לנקבה טבעית או הסכמית: ודרך לשון נקבה הוא (קדוש' ב:). הואיל ופתח הכתוב בלשון נקבה וסיים בלשון נקבה ולשון זכר באמצע (ר' יצחק בר אבדימי, זבח' מג:). כל השירות שנאמרו בעולם לשון נקבות (מד"ר שמות כג). פעמים משיח בלשון זכר ופעמים משיח בלשון נקבה (מד"ר קהל' ראה זה). — ובדקדוק, ״כנוי לאותיות בגד כפת, הרפויות אחרי אהוי, שהן הזכרים: עוד ארבע מהם כמנהג חיות זכרים עם נקבות תנויות כנוים אוי"ה הקנויות אצל בג"ד כפ"ת שרויות (צ"א, דה"ע, סי' 4).—וכנוי לאותיות השרשיות הבאות רק בשרש המלה, בנגוד לזכרים שהן גם שרשיות וגם שמושיות: אחת עשרה אותיות נקראים שרשים והן ח"ט ספ"ר גז"ע צד"ק נדרשים והן הנקראים נקיבות כי הם הולכי נתיבות ובראש הקרואים נצבות (דרנברג, הורי' הקורא 8).—ב) *כמו נְקֵבוֹת: צד זכרותו של זה פוסלת צד נקיבתו[1]) של זה (ירוש' יבמ' ח ו). — ובסהמ"א: (נשים) המסוללות דרך תשמיש זכר ונקבה משפשפות נקבתן זו לזו (רש"י, יבמ' עו.).

נִקְבָּה[2]), ש"נ, — מחלה תחת האדמה למעבר דרך או מים ,Tunnel: וזה היה דבר הנקבה[3]) וכו' (כתב' השלח, שורה א).—ובהשאלה: שבע נְקָבוֹת הן בראשו של אדם שתי עינים שתי אזנים ושתי נקבות של חוטם והפה (מדרש תדשא ו, הוצ' אפשטין).—ובמשמ' נקב עגול ובפרט פי הטבעת: קורקבן לטחינה קיבה לשינה ניקבה לצואה אבר קטן להשתין ולהוציא זרע (מדרש אלפא ביתא של ר"ע ביהמ"ד ילינק ג אות פ' 43).

***נְקֵבוּת**, נְקֵבוּת, ש"נ,—מקום הרחם של האשה: הרי הוא אומר וערל זכר אשר לא ימול בשר ערלתו מקום שניכר בין זכרות לנקבות (ר' נתן, שבת קח.). שכיוון (פנחס) בזכרותו של איש ובנקבותה של אשה (ר' יוחנן, סנה' פב:). אנדרוגינוס חייבין עליו סקילה כבזכר בד"א בזכרות שלו אבל בנקבות שלו פטור (יבמ' פג:). לא אמרו טומטום ספק אלא באדם הואיל וזכרותו ונקבותו במקום אחד אבל בהמה מטיל מים במקום זכרות וזכר במקום נקבות נקיבה (ריש לקיש, בכורי' מב:).—ובסהמ"א: אנדרוגינוס שנבעל לפסול מן התרומה בין דרך זכרותו בין דרך נקבותו (רמב"ם, תרומ' ז טז). שהטומטום אינו ניכר בין זכר לנקבה וזה ניכר שאין לו זכרות רק נקבות בלבד וכו' אפשר שאבר הנקבות יצא לחוץ (שאילת יעבץ א קעא). — ובהשאלה, הקצה הרחב של הקרדם, הקופיץ וכדומ': לא שנו (שאסור לבקע עצים בקרדום) אלא בנקבות שלו אבל בזכרות שלו מותר (רב, ביצ' לא:). —ובסהמ"א: זוג שעשוי לכסימת שער ונקרא בלי' ישמעאל אל גלם והוא שני שוקים של פרקים באחד נקבות באחד זכרות מכניסין זה בזה ונוטלין את השיער (ערוך, ערך נגסטר). היו עושין לקופיץ זכרות ונקבות (רש"י, ביצ' לא:).

״נְקֵבוּתִי, ת"ז, מ"ר נְקֵבוּתִיִּים, — מטבע הנקבה, מצורת הנקבה: ואמנם התועלת מפני קניית שלמות התכונה והמזג הזכריי והנקבותיי אשר הם מן המקרים המחוייבים למיני ב"ח (קאנון א א ה, במהות האבר). היות הנבואה והבשורה אשר היה כלו שכלי ולא בדמיון הנקבותיי נתקיים הייעוד בשלמות (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ב ב לט:). כי כבר נמצא שמות נקבותיים לזכרים וזכרותיים לנקבות (ר"ד יחיא, לשון למודים ב ד).

״נְקֵבִי, ת"ז, לנק' נְקֵבִית, מ"ר נְקֵבִיִּים, — של נקבה, מטבע הנקבה: הי"ב מנהיגים הם הלשון והשנים הוושט האצטומכא הריאה המרה הטחול הכליות הבצים האבר הזכרי הרחם הנקבי ידים ורגלים (ספר בן תמים, תרגו' פיי ילירי עו). כמו שנמצא זכר נקביי או נקבה זכריית במדותיהם ובתכונתם (רשב"ל דורלאן, מנ"א ח"י ד). כי בהיות השכל שהוא הזכריי נמצא בשלמותו הנה הכח הנקביי שהוא החמר הוא מסתתר ובלתי נמצא (ר"י מוסקטו, כפולות יהודה לא). שלא שינה הטבע מדתו בכאן ולא חידש בריאה זרה רק בזאת בלבד שהוציא ופלט בית התורף לחוץ וכו' וחלק ב' שלמטה יצא פגום על כן הוא חרוץ מגבו כחצי קנה חלול והעטרה הנקבית יצאה עמו דבוקה בראש גויה וכו' ואין כאן אלא נקבה ודאית (שאילת יעבץ א קעא).—ובדקדוק, פעל נְקֵבִי: כי לא יבוא פעל נקביי בלי סימן המין (אדם הכהן, יתרון לאדם, תל"ע א ד).

נִקְבָּץ, מ"ר נִקְבָּצִים, — א) נפע' מן קבץ, עי"ש. —ב) ״ש"ז, בחכמת החשבון, נִקְבַּץ-המספרים, סך-

1) כך בדפוס קרטשין ובדפוס ויניציאה נקיבותו.
2) מן נקב.
3) [שם נזכר בכתבת השלח שלש פעמים. ואולי צריך לנקד הַנִּקְבָּה או הַנְּקָבָה. ויש סובר שצריך לנקד הַנְּקָבָה, כמו שם הפעל, והכנוי שב לאיזה שם נקבה כמו תעלה וכדומ', שהיה נזכר בשורות הקודמות של הכתבת שנאבדו. עי' Fischer, ZDMG. 56,802 seqq.].

הכל שלהם, Summe; total: נקבץ הנפרדים הנמשכים בדרך המספר מתחילים מן האחד הוא כשיחובר אחד עם שלשה ועם חמשה וכו' הבור נקבצי הנמשכים בדרך המספר נמשכים בראשותם ומתחילים מן האחד הם נקבצי הנמשכים אשר תכליתם אחת והראשון מן הנקבצים מתחיל מן האחד וכו' (רלב"ג, מעשה חושב 2). החלק או נקבץ החלקים יהיה יותר גדול מהלק או מנקבץ החלקים אם יהיה החלק ההוא וכו' ממספר מה יותר גדול מהחלק האחר וכו' מהמספר ההוא בעינו (שם 3). כאשר חובר נקבץ הנמשכים בדרך המספר מתחילין מן המספר האחד וכו' (שם 17). שני דמיוני נקבץ הנמשכים בדרך המספר מן האחד עד מספר מונה שוים אל המספר המונח מחובר עם מרובעו וכו' (שם 18).

נקד[1], ממנו נָקֹד, א.*נָקַד, ב.*נִקֵּד, נְקֻדָּה, *נָקוּד, *נִקּוּד, *נַקְדָן.

נָקֹד, ת"ז, מ"ר נְקֻדִּים, לנקי' נְקֻדּוֹת, שיש עליו נְקֻדּוֹת, כבש וכדומ', שיש בצמרו נקודות נקודות, punktiert; tacheté; speckled: אעבר בכל צאנך היום הסר משם כל שה נָקֹד וטלוא וכל שה חום בכשבים וטלוא ונָקֹד בעזים והיה שכרי וכו' כל אשר איננו נָקֹד וטלוא בעזים וחום בכשבים גנוב הוא אתי (בראשי' ל לב-לג). ואת כל העזים הַנְּקֻדּוֹת והטלאות (שם לה). ותלדן הצאן עקדים נְקֻדִּים וטלאים (שם לט). אם כה יאמר נְקֻדִּים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נְקֻדִּים (שם לא ח). —ומצוי בסהמ"א: ויעש את הפרוכות מעשיהן מעשה אורג תכלת וארגמן ותולעת שני ואבני יקרה נקודות זהב (יוסיפון סו).

נֹקֵד, עי' ערך נוקד.

נִקֻּד, ש"ז, מ"ר נִקֻּדִים, —מין מעשה מאפה בצורת כעכים יבשים וכדומ', Zwieback; biscuit; rusk: וכל לחם צידם יבש היה נִקֻּדִים[2] (יהוש' ט ה). זה לחמנו חם הצטידנו אתו מבתינו ביום צאתנו ללכת אליכם ועתה הנה יבש והיה נִקֻּדִים (שם יב). ולקחת בידך עשרה לחם וְנִקֻּדִים ובקבק דבש (מ"א יד ג).—ובמשנה: ואם טמאין היו אותן החולין יאכלו נקודים[2] או קליות או ילושו במי פירות (תרומ' ה א). סאה תרומה טהורה שנפלה למאה חולין טמאין תעלה ותאכל נקדים או קליות (שם ג).—ובסהמ"א: שאז כלה להם הלחם אשר הוציאו ממצרים שלא יכלו לשמרו מן העיפוש יותר מאותם שלשים יום לפי שלא עשו נקודים (אברבנאל, בשלח, ויבאו אלימה).—והשתמשו בו קצת הסופרים גם בלשון יחיד במשמ' עפוש העולה על מינו מאכל ופֵרות שנשחתו ונרקבו: נקוד גדל בגבינה או בלחם נושן או בפירות נרקבים או בשאר מיני מזונות נרקבות ונושנות מראהו ירקרק שחרחורת (ב' ליבלא, רפואת למודים א ז, 98. 3).

א.***נָקַד**, פ"י, — א) נָקַד על האות, שָׂם עליה נקודה, punktieren; pointer; to point: כך אמר עזרא אם יבא אליהו ויאמר לי מפני מה כתבת כך אומר אני לו כבר נקדתי עליהן ואם אומר לי יפה כתבת אעביר נקודה מעליהן (אדר"נ לד ד). — ופָּעוּל נָקוּד: לפיכך נקוד על ה' (של המלה רחוקה) לומר לא מפני שרחוקה ודאי אלא מאסקופת העזרה ולחוץ (ר' יוסי, פסחי' ט ב). למה נקוד וי"ו שבאמצע עשרון

---

1) בערב' נקד, נקט, a) ובארמ' נקז.

2) [נחלקו המפרשים בפירוש מלה זו. יש מפרשים מאכל מנוקד וטלוא ע"י יבש ועפוש. עי' רד"ק בשרשיו וביהוש' שם בשם „ועוד מפרשין". וכן נמצא גם בשבע' ביהוש' שם εὐρωτιῶν. אולם פירוש זה מתאים רק למשמ' הכתוב ביהוש' ולא לכתוב במ"א (יד ג) ובמשנ' תרומ'. ואחרים מפרשים מאכל מפורר לפרורים קטנים כמו נקודות. וכן מביא רגמ"ה בכור' כג.: „ואית דאמר פירורין פירורין פחות מכביצה". וכן רלב"ג ביהוש' שם: הוא היבש המתפורר מצד יובשו לפירורין דקים". וכן תרגם עקילס ביהוש' ἐψαθυρωμένος. והוולג' שם in frusta comminuti. וי"ת גם ביהוש' גם במ"א כְּסָנִין, והוא כמו פת הבאה בכסנין (ברכ' מב.) שפירש רב האי „פת בין מתובלת ובין שאינה מתובלת שעושין אותה כעכין יבשין וכוססין אותה בבית המשתה" (רד"ק בשרשיו). וע"פ זה פירש רלב"ג במ"א שם „הוא פת יבש מתובל בתבלין". וכעין זה בתרגום יוני אחד τραγήματα (-פרפראות-תרגימא) ובוולג' crustulam. ורש"י מפרש ביהוש' נקדים מלשון יקד, מוקד, כלו' שנתיבש ע"י האש. ובמ"א הוא אומר „מין קליות מיבשין בתנור ועושין אותן קמח לעשות ממנו מאכל שקורין לו שתיתא בלשון גמרא". וכן פירש „קליא" השני בש"ב (יז כח). וזה מקביל ל„קליות" שבמשנ' תרום'. אולם בבכור' כב: פירש סתם ב„יובש", וכן רגמ"ה שם, והר"ש בתרומ' שם. ושני הפירושי' מובאים במלון צמח דוד. וע"פ זה יש להכריע שנקדים פירושו לחם יבש המתפורר מפני יבשו, ובמשמ' מיוחדת כעכים יבשים, כמו שפירש ריב"ג בשרשיו.]

a) نقد نقط

של עשרון ראשון של יו"ט הראשון של חג (הוֹל, מנחו׳ פז:). הנסתרות לי״י אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם למה נקוד על לנו ולבנינו ועל עין שבעד מלמד שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן (ר׳ יהודה, סנהו׳ מג:). למה נקוד על אהרן שבחומש הפקודים שלא היה באותו מנין (בכור׳ ד.). עשר נקודות בתורה אלו הן ישפוט יי׳ ביני וביניך על י׳ שביניך נקוד וכו׳ בשכבה ובקומה נקוד על וי"ו שבקומה הראשון וכו׳ כיוצא בו וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם נקוד על את וכו׳ כיוצא בו ונשים עד נופח אשר עד מידבא נקוד על רי"ש שבאשר (אדר״נ לד). (כתוב) וירץ עשו לקראתו וישקהו נקוד עליו וכו׳ אם כן למה נקוד עליו מלמד שלא בא לנשקו אלא לנשכו (ר׳ ינאי, מד"ר בראשי׳ עח). — ובמשמ׳ הנחת נקודות בין הפסוקים לסמן הפסקה: ספר שנפסק או שנקד [1] ראשי פסוקים אל יקרא בו (מס׳ ס״ת ג ד, הוצ׳ קירכהיים).—ב) *נִקֵּד סֵפֶר, מִלָּה, אוֹת, צִיֵּן את הַנְּקֻדּוֹת: וששאלתם אם אסור לנקוד ס"ת ספר תורה שניתן למשה בסיני לא שמענו בו ניקוד וכו׳ לפיכך אין נוקדין ספר תורה (תשו׳ הגאו׳, מחזו׳ ויטרי, סי׳ קכ). וכיון שראו שהתחילה הגלות ונתבלבלה הלשון עמדו וסימנום (את התנועות) וחקקום ונקדו בהן החומשין כדי שילמדום הכל במהרה (דרנבורג, הוצ׳ הקורא 54). דע כי יש לווים הנוספים בשמות ובפעלים ענינים יש אשר תהיה הויו קמוצה ויש אשר תהיה נקודה בשתי נקודות הנקרא שבא וכו׳ אבל המלים אשר הם מלרע לא יקרה להם במקרה זה כי לא נמצאו וויה"ם נקודים כי אם שבא (תשו׳ תלמידי מנחם על דונש 50-51). דע כי כל נפעל הפא שלו נתה נקודה בשוא כמו נשמע נכרת וכו׳ וכשיהגו בנפעל שאין בו אחהע עם ארבע האותיות הנוספות לעתיד הבליעו נון נפעל בפא ודגשוה ונקדו תחתיה בקמץ גדול (ר״מ גיקטיליה, תרגו׳ ספר דקדוק לר״י חיוג 21). שמואל בן יעקב כתב ונקד ומסר את המחזור הזה שלמק׳ מן הספרים המוגהים המבוארים אשר עשה המלמד אהרן בן משה בן אשר נוחו בגן עדן (במחזור כ״י פטרבורג, משנת 1009, דה״ע IX). ואם יטעון טוען ויאמר שיש בין הסמ והריש במלת אמר שמר שובן נח והנה הוא נקוד בפתח (ראב״ע, ספר הנקוד לר״י חיוג). ויש ספרים מדויקים שהגימל נקודה בקמץ חטף

1) בפס׳ סופרים ג ז שנוקד.

(רד"ק, מכלול, שער השוא). כי לעולם נוקדים אותה בשוא (רשב״ל דוראן, מגן אבות ג כה.). אך קשה לי מאוד מה שנמצא נקוד בפרקי אבות הוא היה מונה שבחן חשי"ן בשוא והבי"ת בקמץ והיה ראוי להיות שבחן השי"ן בחירק והבי"ת בשוא (ר״א בחור, נמוקים בספ׳ השרשים לרד״ק, שרש שבח). ורבים ישאלו איך היה אפשר קודם שנמצאו הנקודות ללמד לנער הקריאה הנכונה מתוך ספר שאינו נקוד (רא״ב, הקדי׳ ג לספ׳ מסרת המסרת).—ואמר המשורר: וכף עופר בעט מאין דיו על פני כנור בכף כותב ונוקד (ר״ש הנגיד, ידידי קוס).—ב) *גרם לו כאב, בעין כאב מנעיצת דבר חד, ובהשאלה לרגש צער רוחני, לִבּוֹ נִקְּדוֹ, כמו נִקְּפוֹ לבו: לא תדמינה לחלבים שכן אפילו אמר לבי נוקדיני [1] מביא אשם תלוי (ר׳ יוסי, ירוש׳ כריתו׳ ג ג).—ג) *נִקְּדָה [2] החמה, שָׁבָה להאיר אחרי שטהרו השמים: נקדימון בן גוריון שנקדה [3] לו חמה בעבורו (גיטי׳ נו.). שלשה נקדה [4] להם חמה בעבורן משה ויהושע ונקדימון בן גוריון (תעני׳ כ.).

—נפעל, *נִקַּד, נִנְקַד, עתי׳ יִנָּקֵד, יִנָּקְדוּ,—א) נִקְּדוּ החרובים וכדומ׳, נתהוו בהם נְקֻדּוֹת, כְּתָמִים: החרובין (חייבים במעשר) משינקדו [5] וכל השחורים משינקדו (מעשרו׳ א ג). — ב) *במשמ׳ הנחת הנקדות והטעמים באות מן האותיות: כי בהיות ראש המלה הבא עליה וי"ו יו"ד תנקד (הויו) נקודה אחת (כמו) ויפת תאר ויֵרא מצוה (תשו׳ תלמידי מנחם על דונש 51). וכבר נמצאו מהם שבעה שיוצאת האלף בהם בדבור הלשון וננקדת בשוא ופתח (ר״מ גיקטיליה, תרגו׳ ספר דקדוק לר״י חיוג 19). וניקוד טעם מקרא זה מוכיח על דרש זה שאין לך טעם זרקא במקרא שאין סגול בא אחריו וכאן ננקד למשיחו בזורקא ולכורש ננקד במאריך להפרישו ולנתקו מעם למשיחו (רס"י, מגי׳ יב.). ולשון לא ירפך לשון לא יפעיל הוא וכו׳ וכן אחזתיו ולא ארפנו שלא

1) בירושי׳ יבמ׳, י ד נוקרינו.

2) בארמ׳ וסור׳ נקד במשמ׳ נקיון וטהרה. [ואפשר במשמ׳ נקב, כמו קדר בנוסחה האחרת, כלומר פרצה לה דרך בין העננים.]

3) כך בנוסח׳ הספרים, וגרסת הערוך (ע׳ כלב) שנקדמה. ובגמ׳ (תעני׳ כ.) שנקדרה, ובדפוס פיזרו וויניציאה ועוד שנקדמה. אך בכ"י שנקדה.

4) כך בכ"י, ובנוסחת׳ הדפו׳ נקדמה, נקדרה.

5) במדב"ם משינקידו ואמרו בגמ׳ ירושי׳ שם בשם ר"ח בר פפא: משיעשו נקודות נקודות שחורות.

נִנְקַד אֶרְפֵּנוּ (הוּא, דברי ד לא). נטע שם דבר הוא וטעם הברתו למעלה בנו"ן ונִנקד כולו קמץ מפני שהוא סוף פסוק (הוא, איוב יד ט). ולשון פעל הוא (הפעל לאט) ולא שם דבר ולכן הוא ננקד חציו קמץ וחציו פתח (הוא, שם טו יא). גזל שם דבר הוא וטעמו למטה וכשהוא דבוק ננקד כולו בפת"ח קט"ן וטעמו למעלה (ראב"ע, קהלי ה ז, הוצ' ילינק). וההא כשתנקד בשוא ופתח תורה על שאלת הדבר או לתמה (רד"ק, מכלול, פדה"פ מו:).

—הִפעי, *הִנְקִיד, — כמו הקל: עשרה נקודות בתורה ישפוט יי' ביני ובי'נ'י'ך הנקיד עליה שלא אמרה לו אלא כנגד הגר, א'י'ה שרה אשתך יכול שלא היו יודעים בה הנקיד עליו שהיו יודעים בה וכו' ועשרון ע'ש'ר'ו'ן יכול שהוא טעון שני עשרונים על כל כבש וכבש הנקיד עליו שאינו טעון אלא אחד על כל כבש (אדר"נ, נוסחי ב לז). כתב את האזכרה פעמים מנקיד את הראשון ומקיים את השני (ר"י אלברגילוני, הלכי ס"ת 29, גנזי מצרים הוצ' אדלר).

—פִּעי, *נִקֵּד, מְנַקֵּד, —כמו קל בנחץ הפעולה: דיש מן הגאונים ז"ל מנקד על הפסוקים ויש שאינו מנקד כלל (רב נחשון גאון, שערי תשובי לט). ומצאנו איגרותיהן של גאונים וכתביהן בזמן שכתובין בהן פסוק או פיסוקין מנקדין עליו נקודות מלמעלה (ר"י אלברגילוני, הלכי ס"ת 19, הוצ' אדלר). ואסור לנקד את ספר תורה וספר שהוא מנוקד פסול (שם 38). המנקדים יש להם מנהג לנקד שו"א תחת תי"ו עָשִׂיתְ שהוא לשון נקבה שלא יתערב עם לשון זכר (ראב"ע, צחות ז.). והאות שבסוף המלה שאין תחתיה אחת מהתנועות שאינה מאותיות אהו"י תקרא בשוא והוא נח נראה ולא נהגו לנקד תחת האות שוא כי אין דרך לטעות (רד"ק, מכלול, שער השוא).

—פֻעי, *נֻקַּד, מְנֻקָּד, —שנקדוהו: ספר שפסקו ושנוקד [1] ראשי פסוקים שבו אל יקרא בו (סופרי ג ז). ואסור לנקד את ספר תורה וספר שהוא מנוקד פסול (ר"י אלברגילוני, הלכי ס"ת 38, הוצ' אדלר). ספר תורה המנוקד אין קורין בו בציבור (שם). ואותן המשניות נכתב ה תת"פ שנה מנוקדים (שמשון דק, 40, 1898 .Monats).

ב. *נָקַד, — עי' *נָקַר.

נְקֻדָּה, ש"נ, — סימן עָגֹל, דק מאד. Punkt, point: נקדת כסף, מין חלי של כסף עשוי בצורת נְקֻדּוֹת נְקֻדּוֹת: תורי זהב נעשה לך עם נְקֻדּוֹת הכסף (שה"ש א יא). —ובתו"מ: וכל השחורין כגון עינבי הדם ועינבי סנה וכו' משיעשו נקודות נקודות שחורות (ר"מ צר פסח, ירוש' מעשרי א ג). יש שהוא כותב נקודה אחת וחייב עליה משום כותב ומשום מוחק יש שהוא מוחק נקודה אחת וחייב עליה משום כותב ומשום מוחק (שם, שבת ז ג). אומרין לבית מי בראך והוא מראה להן בנקודה ואומר זה שלמעלן ומה שמו והיא מראה להן בנקודה שלאחריו ואומר יי' שמו אדון שמו (ר' לוי, ירוש' חגי' ב א). כתב וכו' שלא עירב את הנקודות וכו' אפילו עירב את הנקודות (שם, גיט' ב ג). — ונְקֻדּוֹת שעל קצת אותיות כתובות לסימן מיוחד: בשעה שהכתב רבה על הנקודות את דורש את הכתב ומסלק את הנקודה ובשעה שהנקודה רבה על הכתב את דורש את הנקודה ומסלק את הכתב א"ר אע"פ שאין שם אלא נקודה אחת מלמעלן את דורש את הנקודה ומסלק את הכתב (שם, פסחי ט ב). עשר נקודות בתורה אלו הן ישפוט יי' ביני וביניך על י' שביניך נקוד מלמד שלא אמרה לו אלא על הגר וכו' אמר עזרא אם יבא אליהו ויאמר לי מפני מה כתבת כך אומר אני לו כבר נקדתי עליהן ואם אומר לי יפה כתבת אעביר נקודה מעליהן (אדר"נ לד).—ב) כל אחת משבע התנועות הקוליות המורות אופן קריאת האות: שבע נקדות למאד כבדות מקרא מלמדות וחכמות מגידות וכו' שם הנקודות קמצה פתחה צרי סגול חלם שרק חרק (בן אשר, דה"ט, 10). ובאר מה אודות טעמים ונקודות והודיע סודות וגלה מסתרים (תשוי תלמידי מנחם על דונש, הכיבותי כיבך). ספר תורה המנוקד אין קורין בו בצבור ואע"פ שגרד נקודות שבו (ר"י ברצלוני, הלכי ס"ת 38, הוצ' אדלר). כבר ביארנו שהאותיות לבדם בלא מלכים והם הנקודות לא יעלה מהם ענין שבזמן שאדם כותב לחבירו תיבה בלא נקודות אינו יודע מה ענינה כגון שכתב שלש אותיות שמר אין הקורא יודע ענינה אם היא שְׁמֹר לשון צואה או: שמר לשון הגדה וספור וכו' (דרכנבורג, הורי' הקורא 53). ואתם תאירו אנחנו מהירים ורגילים בשפת הקודש ומורים בנקודות ובנגינות (מן, ד"ה יהודי מצרים וא"י ב' 49). ובמדרש הזה חידשו עדת היהודים נקודות לספרי התורה והנביאים (תולדה שומרונית R E J. 45. 85). בעלי המסורות לא קראו שמות לנקודות רק

[1] אולי צ"ל שניקד בפעל, או שנקד, בקל, עי' בנין הקל.

לקמץ ולפתח ובכללם גם הצרי והסגול דהיינו שקראו לצרי ג"ב קמץ ולסגול ג"ב פתח וכו' אבל שאר הנקודות לא נזכרו בשמם בכל המסורה הגדולה וקטנה רק קראו לחירק אִי ולחולם אוֹ ולשורק אוּ ולקבוץ אֻו (רא"ב, מסורת המסורת, הקד' ג). — ובחכמת השעור והתכונה, סימן המציין מקום, ושאין לו אֹרך וֹרֹחב ועֹבִי: ועתה לא יתחלק כי הוא כנקודה במלאכת חכמת השעורים הנקראת הנדסה אשר לא תתחלק כי היא במחשבה עולה (ר"י א"ת, הקדמה א). נקודה אחת יש בגלגל השמש וכן בשאר גלגלי השבעה כוכבים בעת שיהיה הכוכב בה יהיה גבוה מעל הארץ כל מאורו וכו' ונקודה זו היא הנקראת גובה השמש (הרמב"ם, קדוה"ח יב ג). הנקודה שממנה יתחיל הירח לנטות לצפון השמש היא הנקראת ראש והנקודה שממנה יתחיל הירח לנטות לדרום השמש היא הנקראת זנב (שם טז ב). וידיעת הד' יסודות הנודעים בהקדמות ותולדות והמזגים וההרכבות והקוים והנקודות (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 12). ובאור דרך ההרכבה הוא כמו שאומר אקלידס כי התחיל מהנקודה ואומר הנקודה היא דבר שאין לו חלק כלומר אורך (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה 43). השנה נחלקת לארבעת פרקים שהם שתי נקודות השווי ושתי נקודות ההפוכין שהן ראש מזל טלה וראש מזל מאזנים ושתי נקודות ההפוכין שהן תכלית הנטיות ראש מזל סרטן וראש מזל גדי (ר' אהרן הקראי, ס' ג"ע הבדל שנה משנה א יד). — והנקודות שמהן מורכב הקו או המסמנות את גבולות הקו: מלת הנקודה אני אומר אותה על דבר שאין לו ערך כלל לא אורך לא רוחב ולא עומק ולא שום שיעור ונדבק הוא אל השיעור מפני שהוא סוף הקו והוא תכליתו והוא במו כן ראשיתו והיא חוצצת בינו ובין קו אחר ותהיה הנקודה בגדר הזה תכלית הקו או המחיצה אשר בין שני קוים נדבקים זה אל זה (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשברת א ג). והקו הוא ערך שיש לו שיעור באורך בלבד ואין לו רוחב ואין לו עומק ותכליותיו על שני ראשיו הם נקודות (שם ד). כמו גוף אלי שטח ושטח אלי קוו וקו אל נקודותים (רשב"ג לכבוד ר"ש הנגיד, בסוף שירי ר"ש הנגיד 110). דיאמקרט אמר שהגוף (מורכב) מן השטחים והשטחים מורכבים מן הקוים והקוים מן הנקודות וכו' שהנקודה אין לה חלק (ר"י הישראלי, ספר היסודי ז', כ"י כזנהגזי). והקו לו שני תכליות גודרות מהם וכל אחת מהם היא הנקודה ואין לה לא אורך ולא רוחב ולא עומק וכו' והקו אורך בלי רוחב ושתי קצוות הקו שתי נקודות (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ג ו ב). כי הנקודה והקו אינם רק לסימני הגבולים (ר"ד גנז, נחמד ונעים קז). — והנקודה המרכזית בעגול, שכל הקוים הישרים היוצאים ממנה אל הקו המקיף הם שוים זה אל זה, centre: כאשר הנקודה אשר באמצע העגולה הוא השרש לכל הקוים היוצאים ממנה אל הקו הסובב בעגול כן שרש כל ההרגשות במוח ומשם יצאו ושם ישובו (ר"י א"ת, רוח חן ג ה). הדרך האחת ארוכה ורחבה ומנפשות אנשי דורנו נשגבה ואם האמת כנקודה בתוך עגולה זאת הדרך כקו הרחב הוא החוט הסובב בתחלה (ראב"ע, הקד' לפעה"ת). שיסד הארץ כנקודה בתוך החוגה ויכונן שמים בתבונה שוה מכל צד מסבבים הארץ (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ג כ). — ובגרמי השמים, הנקודה המרכזית שעליה סובב הגלגל: הגלגלים מתגלגלים על כמין שני מסמרים אחד בצפון ואחד בדרום וכו' והם נקראים בלשון ערב קוטבים ובלשוננו נקראים נקודות (ר"מ אלדבי, ש"א, הנתיב השני כא). והגלגלים נסמכים ומתגלגלים על הנקודות האלה וסובבין על הארץ (שם). גלגל תבונות רום ברוב דעה והולך וסובב על נקודתו (עמנו' מרומא, מכתב על יי"ג עקרים JQR, NS, V, 534). — ובחכמת הפיזיקה, נְקֻדות אוהבות, נְקֻדות שונאות, הצירים המֹשכים והצירים הדֹחפים שבאבן השואבת: ועוד סגולה אחרת מופלאה להאבן הזאת (אבן השואבת) כי כאשר תקרב שני אבנים ממין הזה אז ימשוך תמיד ציר הצפוני האחד את ציר הדרומי השני אליו וכן להיפך אולם כאשר יתקרבו שני הצירים יחד הדומים בשמותם כמו הצפוני לצפוני או הדרומי לדרומי אז תהיה פעולתם להיפך כי לא לבד שלא יתדבקו הצירים יחד כי אם ידיח האחד את האחד לבל קרוב אליו לכן יקראו הנקודות האלה המתקרבות ומתדבקות נקודות אוהבות והנקודות המתרחקות ודומות בשמותם יקראו נקודות השונאות (ברוך לינדו, ראשי למודים א מ). — ובהרחבה, לכל דבר שהוא ממש בתוך: בכל מקומות הישוב מתחלת קו המשוה הנוטה לצפון עד בואה תחום כ"ד מעלה בפאת צפון שהם מרחק ראש סרטן מאופן המישור תהיה החמה עוברת על

נקודת נוכח הראש במקומות ההם שתי פעמים בשנה מפני שנקודת הנכח ההיא רחוקה מאופן המישור מרחק (ראב"ח הנשיא, צורת הארץ פתח ה). הוי יודע כי תקו הישר הנמשך במחשבה בין מרכז האופק ובין הנקודה מהרקיע שנוכח הקדקד תקראהו הקומה והוא נצב לפי כן על שטח האופק כמו עמוד והנקודה מהרקיע שכנגד נקודת נוכח הקדקד הקבועה באמצע הרקיע שמתחת תקרא נקודת נוכח הרגל וידוע הוא וברור ששתי נקודות הנגדיות האלו הם קוטבי האופק (ר"י ישראלי, יסו"ע ב ד). — וביחס לזמן: כי הזמנים שלשה חולף עומד עתיד ואע"פ שעומד פחות מכל עתה שמתי העתה כנקודה ואמרתי אם יהיה האדם משתדל במחשבתו לעלות מהנקודה הזאת למעלה לא יתכן לו זה בעבור שהזמן אין לו תכלית (ר"י א"ת, חו"ד לרקע"ג א א). — ובהשאלה: זאת הספינה מלחיה מסעיה משפת הים אשר היא נקודת הלידה אל המות (ר' קלונ"י, אבן בחן עט:).

*נַקְדוּד, ש"ז, — מי שעוסק בגדול צאן, ובהרחבה במשמ' ראש הרועים[1]: אין גנאי למלך לדבר עם נקדודו (מד"ר ויקר' א).

*נַקְדָן, נַקְדָן, נוקדן, ש"ז, מ"ר נַקְדָנִים, נַקְדָנִים, נוקדנין, — א) מי שמדקדק, מי שמקפיד על כל דבר ודבר: אין מדקדקין בקטן בין שאמר נברך בין שאמר ברכו אין תופסין אותו על כך והנוקדנין[2] תופשין אותו על כך (תוספת' ברכ' ה יט). ולא יהא אדם לא נוקדן ולא עומקן ולא גרגרן (דא"ז ו). — ומי שמדקדק ומבין בעניני מאכלים ומוקיר אותם, נקדני הוצל[3] היו מפורסמים בנקדנותם. — ב) *מי שמלאכתו לְנַקֵּד ספרים, וכנוי להסופרים שתקנו וקבעו את הנקֻדות בתנ"ך: ובדבר הזה טעו הנקדנים שנקדו וְנִסְּתָּם וכו' וטעו שהוא ונסתם (הכרעי ר"ת נגד דונש 11). ואשר אמרו הנוקדנים וינהגהו בכבדות כל וַיִּנַּ משקל כבד וחזק הוא וכו' כי הנוקדנים לא באו להוציא ויתאונן אם היה נכתב רק להוציא ויקונן (שם 41). ואני הנקדן אומר

[1]) עי' נוקד.

[2]) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ, ובנוסח' הדפו' וכסו"כ בכ"י וינה הנקדנין, וכך גם בגמ' שם (ברכ' כ.) ובנוסח' הערוך נקרנין, עי' ע' נקרן.

[3]) בגמ' (כדרי' מט:) בסגנון ארמי: א"ר חסדא דמשאיל להון להלין נקדני להוצל הדין דייסא היכין מעלי למיכלה.

שראיתי אחרים שאין עושין כי אם זיון אחד כזה וכו' (התרומה, הלכי ס"ת סי' רא). מה שכותבים מקצת נקדנים שתי פרשיות בתורה דלית פיסקא ברישייהו ויצא ויהי לא כיוונו (הגהות מיימוניות, רמב"ם ס"ת ח). וכן מצאתי שוב בתיקון ספר תורה אשר עשה הה"ר יוסף נקדן המומחה (שם). בכל ס"ס ובהללי כתוב ויהי כל ימי נח ומסור עליו ג' דסמיכי חנוך למך נח חל"ן סימן ובספרי אשכנז וערביא ויהיו כל ימי נח וכתוב בגליון אחד מהם בכאן מטעין הנקדנין ומוסרין חל"ן סימן וטעות בידיהם (ר"מ מלובלנו, אור תורה, פרשי כח). רואה אני שבעל ההגהות חולק על דעת עצמו שכאן הוא אומר שאין לחוש לדברי אותו הנקדן ולעיל בסמוך הביא ראיה ממנו (שם יד). ואנחנו האשכנזים קוראין לנקודת או מלאפום ולא ידעתי מאין הוציאנוהו כי אין בכל ספרי המדקדקים והנקדנים שקראו לו כן אך קראו לו שורק (רא"ב, הקד' ג לספי מסרת המסרת). מצאתי במה שנדפס פה סביב המסרה הגדולה ואומרים שהוא ספר השמשוני ואני אומר שהוא של ר' משה הנקדן (שם).

נקה[1]), ממנו נָקָה, *נִקּוּי, נָקִי, נִקָּיוֹן, מְנַקִּית, נְקִיּוּת.

נָקָה, פ"ע, נָקָה, — נָקָה דבר, עשהו נָקִי, היה נקי וטהור, ובהשאלה חפשי, משוחרר, rein sein; être pur; to be clean, pure.: ואתה הוא נָקֹה[2]) תנקה (ירמי' מט יב). — נפעי, נִקָּה, נִקְּתָה, נִקָּתָה, נִקֵּיתָ, נִקֵּיתִי, הִנָּקֵה, הִנָּקִי, תִּנָּקֶה, יִנָּקֶה, תִּנָּקוּ, — א) הורקה עיר מיושביה החטאים: ואנו ואבלו פתחיה וְנִקָּתָה[3]) לארץ תשב (ישע' ג כו). — יורק ויבער, יכרת: זאת האלה היוצאת על פני כל הארץ כי כל הגנב מזה כמוה נִקָּה[4]) וכל

[1]) [כך גם בכנענ', ובערב' (נקי) ובארמ' ובאשור' הריק, יצק, נסך נסכים; וכן גם בסורית. ובשאר לשונות ארמיות המשמ' המקורית היתה, כנראה, הריק, ומזה נשתלשל מצד אחד המובן יצק משקה, נסך נסכים באשורית וסורית; ומצד שני הריק שופכין, נקה וטהר מלכלוך וטמאה, מחטא ומענש, כמו בעברית ושאר השפות. ועי' מנקית.]

[2]) [ואולי צריך לגרוס הִנָּקֵה בנפע', במקום הוא נקה, כמו (שם כה כט).]

[3]) [ת"י ותרוקין ארעא ותחרוב (-ונקתה ארץ תשאה?) וכן רש"י וז"ל: תתרוקן מכל וכו' ובלשון משנה יצא פלוני נקי מנכסיו, ע"כ. וכן ריב"ג בשרשיו.]

[4]) עי' ריב"ג שם. וי"ת לקי, אולי פירש כמו נלקה. ואולי יש לגרוס זה כַּמֶּה נִקָּה, והכונה זה זמן רב

הנשבע מזה כמוה נקה (זכרי ה ג). — ב) נקה פלוני משבועה, מאלה, וכדומ', היה נקי ממנה, אינו חיב יותר לקימה, אין עליו יותר שום אשמה אם לא יקים אותה: ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבעתי זאת (ברא"ש' כד ח). אז תנקה מאלתי כי תבוא אל משפחתי ואם לא יתנו לך (שם מא). — מחטא ופשע: ונקה האיש מעון והאשה ההיא תשא את עונה (במדי' ה לא). נקיתי הפעם מפלשתים כי עשה אני עמם רעה (שפט' יה ג). ותאמרי כי נקיתי אך שב אפו ממני הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי (ירמ' ב לה). גם מזדים חשך עבדך וכו' ונקיתי מפשע רב (תהל' יט יד). — מענש: וכי יריבן אנשים והכה איש את רעהו וכו' אם יקום (המכה) והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה רק שבתו יתן ורפא ירפא (שמות כא יח-יט). ואם לא שטית טמאה תחת אישך הנקי ממי המרים המאררים האלה (במדי' ה יט). כי מי שלח ידו במשיח יי' ונקה (ש"א כו ט). הנה בעיר אשר נקרא שמי עליה אנכי מחל להרע ואתם הנקה תנקו לא תנקו כי חרב אני קרא על כל ישבי הארץ (ירמ' כה כט). כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנגע בה (משלי ו כט). יד ליד לא ינקה רע וזרע צדיקים נמלט (שם יא כא). לעג לרש חרף עשהו ושמח לאיד לא ינקה (שם יז ה). עד שקרים לא ינקה ויפיח כזבים לא ימלט (שם יט ה). איש אמונות רב ברכות ואץ להעשיר לא ינקה (שם כח כ). — — ואמר בן סירא: ואף כי אחד מקשה ערף תמה זה אם ינקה (צ"ס, גני' טז יא). רודף חרוץ לא ינקה ואוהב מחיר בו ישגה (שם לד [לא] ה). נצר המס לא ינקה[1] בו ושרש חנף על שן סלע (שם מ טו). — מהכרח לעשות דבר, נשתחרר: כי כה אמר יי' הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס שתו ישתו ואתה הוא נקה תנקה לא תנקה כי שתה תשתה (ירמ' מט יב).

— פעי', נקה, נקיתי, נקה, ינקה, נקני, אנקך, תנקני, תנקהו, — נקה את פלוני מעון, לא חשב לו זה יותר לעון, לא הענישו: לא תשא את שם יי' אלהיך לשוא כי לא ינקה יי' את אשר ישא את שמו לשוא (שמות כ ז). נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה ונקה לא ינקה פקד עון אבות על בנים (שם לד ז). והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני מבחרים והוא קללני קללה נמרצת ביום לכתי מחנים וכו' ועתה אל תנקהו כי איש חכם אתה וידעת את אשר תעשה לו והורדת את שיבתו בדם שאול (מ"א ב ח-ט). ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך (ירמ' ל יא). אל קנוא ונקם יי' וכו' ונקה לא ינקה (נחום א ב-ג). שגיאות מי יבין מנסתרות נקני (תהל' יט יג). ידעתי כי לא תנקני אנכי ארשע למה זה הבל איגע (איוב ט כח-כט). ומעוני לא תנקני (שם י יד). — נקה את הדם, סלח את הדם שנשפך: ונקיתי[1] דמם לא נקיתי (יואל ד כא). — ובתו"מ, במשמ' הפשוטה, עשהו נקי: גזל צמר וליבנו וכו' פשתן וניקהו אבנים ושיפן משלם כשעת הגזילה (תוספת' ב"ק י ב). וכיון שהגיע זמן מולדיהם הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח וכו' והקב"ה שולח משמי מרום ומנקה[2] אותם ומשפר אותם כחיה זו שמשפרת את הולד (מד"ר שמות א). בורית קימוניא ואשלג ושאר כל המנקין כדי לכבס בהן בגד קטן (רמב"ם, שבת יח ח). — נקה מחטא ועון: בית דין של מעלה אין מנקין אותו (את מי שנשא את שם יי' לשוא) אבל בית דין של מטה מלקין אותו ומנקין אותו (ר"מ, תמורה ג:) מנקה הוא לשבין ואינו מנקה לשאינן שבין (ר' אלעזר, יומא פו.). האריך הקב"ה אפו עם ישראל שלא טרדם וגבה מהם קמעה קמעה בגלות כדי לנקותם ולא ביקש למחותם שלא יתחלל שמו בהם (מד"ר במדי' ה). סתם הקב"ה את המעינות שלהם (של בית אבימלך) אחד מהם לא הטיל מים ולא נפנה וכו' וכל כך למה על דבר שרי אשת אברהם כדי לנקות את שרה (פסיק' רבתי מג). עד שיודה חבירו שנשתלם ממנו חלקו ונטל ממונו וכל מה שנשתכר ומנקהו מכל משא ומתן שהיה ביניהם (תשו' הגאו' י, קורונל). — ונקה את עצמו, הצטדק, הסיר האשם ממנו: אימתי צריך אדם לנקות את עצמו בפני החושדו כשהחושד הוא צדיק ובא מעשה

שנקו הגנבים והנשבעים לשקר ולא נענשו כפי האלה, אבל עכשיו „הוצאתיה נאם יי'" וכו', וכמו שמפרש רש"י שם, וז"ל: כי כל הגונב עד עכשיו וכו' נקה ולא נשתלם פורענות וכו' וכל הנשבע לשקר עד הנה וכו' נקה ולא נשתלם אבל מכאן ואילך הוצאתיה לשוט בארץ ולנקום מן הגונבים והנשבעים לשקר, מעכשיו ובאה אל בית הגנב, ע"כ.]

[1]) בגליון: יכה בו.

[1]) [ואולי במשמ' של שפשוף ונקוי, כמו בלשון המשנה, והכונה אטהר את הארץ מהדם שלא טהרתי עד עכשיו. וי"ת „ודאתפרעית", כמו ונקמתי. וכן השבע': ἐκζητήσω.]

[2]) בגמ' סוטי' (יא:) מנקיר וכך גם בילקוט.

לפניו שבעל כרחו יש לו לחושדו כגון עלי הכהן שאחר עת אכילה נכנסה חנה להתפלל וכו' ואז הוצרכה היא ל נ ק ו ת את עצמה (ספי חסידים, סי' תתתת סעה).

— פעי, *נִקָּה, מְנַקֶּה, מְנֻקִּים, — היה נקי מעון, משבועה ובדומ': אמר (משה) יוסף הגיע עת שנשבע הקב"ה שאני גואל אתכם והגיעה שבועה שהשבעת את ישראל אם אתה מראה עצמך מוטב ואם לאו הרי אנו מ נ ו ק י ן משבועתך (ר' נתן, סוטי יג.). בזמן שהאיש מ נ ו ק ה מעון המים בודקין את אשתו אין האיש מ נ ו ק ה מעון אין המים בודקין את אשתו (שם מז.). מה מדבר מ נ ו ק ה מגזל ועריות אף ביתו של יואב מ נ ו ק ה מגזל ועריות (רב, סנהי מט.). — ומְנֻקֶּה ממומי הגוף: כשם שבית דין מ נ ו ק י ם בצדק כך בית דין (צריכים להיות) מ נ ו ק י ם מכל מום (רב יוסף, יבמי קא.). — ובסהמ"א, מְנֻקֶּה מלכלוך, מזוהמה וכדומ': כי בהיות האדם מ נ ו ק ה מכל שער אז ינקה יפה מכל לכלוך (ספי החינוך מצוה קעד). ויהיה (הגוף) זך ומנוקה ואזי הנשמה שכבר נתעכר זוהמתה וכו' תמצא הגוף נקי מזוהמתו (אבקת רוכל ב כט).

— התפ', *הִתְנַקָּה, מִתְנַקֵּית, מִתְנַקּוֹת, — הִתְנַקָּה מלכלוך, נעשה נקי וטהור: לכלה שהיתה עומדת בתוך חופתה ונתפחמו ידיה אם מקנחת היא אותן בכותל הכותל מתפחם וידיה אין מ ת נ ק ו ת וכו' ואם מקנחת היא בשערה שערה היא מתנאה וידיה מ ת נ ק ו ת (ר' הושעיה, מד"כ דבר' א). — ובסהמ"א: ובמים לא רחצת למשעי היוד בו נוספת ופרושו ל ה ת נ ק ו ת וכן אמר התרגום לאתנקרא כלומר ל ה ת נ ק ו ת (ר"י א"ת, השרשי' לריב"ג, משע). וככר זכרו גם כן עלים אמר שאם יטבילו בו בגד נכתם י ת נ ק ה מכתמיו (ר"ש א"ת, אותות השמים, כ"י ביה"ס כזנתכסי, רומא). — ובמשמ' *הרקת הלחות מן הגוף: הנה ראוי תחלה שיקדים הרקת כל הגוף בשלשול והקזה וכאשר י ת נ ק ה הגוף ויראה ראיה מבוארת כי החולי הוא באבר לבדו וכו' (ר"מ אלדבי, ש"א נתיב ד, סז:). וכשתלד נקבה שהיא גם כן קרה ולחה היא ראיה על תגבור' הקור והלחו' ברחמה ולכן צריכה ל ה ת נ ק ו ת זמן יותר ארוך שידוע אצל הרופאים שהלחות הקרות העבות זמן הרקתם ונקיותם הוא יותר ארוך (ר' אברהם סבע, צרור המור, תזריע לו:). — *ובהשאלה, התנקה מעון, מדפה וכדומ': מה עשה לו הקב"ה (לאבימלך) יבש כל המעיינות שלו ושל ביתו וכו' כדי לנקות את שרה וכו' היאך היתה שרה מ ת נ ק ת שהיו חוזרים ואומרים ומה שהיתה חוץ כמנו כך הגיענו אותו שהיתה ישנה אצלו צריך אתה לישאל מה משפטים נעשו בו (פסיקי רבתי מב). — ואמר המשורר: בכל עת יהיו בגדיך לבנים ותמיד התנקי מעונים כי אין ברית את מות ולא עם שאול חוזה ולא תדעי יום מותך אי זה (ודוי לר"י הלוי, מובא באגרי סד"ל ריט).

ב. *נָקָה, ש"נ, — כמו נאקה, נקבת הגמל: טפיטו של סוס טמא מושב מפני שעומדים עליו בקומפון אבל איכוף של נ ק ה טמא (ר' יוסי, ספרא, מצורע, זבי' ב ג). ישיבת ה נ ק ה והסוס והאיכוף אלו שלשה מושב (ר' שמעון, תוספת' כלי' ב"ב ב ז). יוצא הגמל באפסר והנקה [1]) בחטם (שבת ה א).

*נָקוּב, — א) פָּעוּל מן נָקַב, עי"ש. — ב) ש"ז, מ"ר נְקוּבִים, בכנ' נְקוּבָיו, כמו נֶקֶב, במשמ' נקבי הגוף: מאתים וארבעים ושמונה אברים באדם שלשים בפיסת הרגל וכו' תשעה בראש שמונה בצואר ששה במפתח של לב והמשה ב נ ק ו ב י ו [2]) (אהל' א ח). וזה אחד מן הדברים שכתבו לתלמי המלך וכו' אעשה אדם בצלם ובדמות זכר ו נ ק ו ב י ו בראם (מכי' בא, פסחי' יד). — וצריך לנקוביו: לא יעמוד אדם ויתפלל וצריך ל נ ק ו ב י ו (ר' יוחנן, ירוש' מגי' א יא). — ומצוי בסהמ"א: ונמצא שהחזה כמו מפתח ללב שפותה לו דרך להכנים לו האויר ולהוציא ההבל ב נ ק ו ב י ו (אבודרהם, סדר שחרית של חול).

*נִקּוּב, ש"ז, — שה"פ מן נִקֵּב, — מצוי בסהמ"א: אבן נ׳יקוב הגרון או הקנה ותקיעת שפופרת בגרון דרך הפה יצילו ממות רק מתי מספר (ספר הרפואה 25).

*נְקוּבָה, ש"נ, — א) בית נקובה, פי הטבעת בבהמות: כיצד צולין את הפסח מביאין שפוד של רמון ותוחבו מתוך פיו עד בית נ ק ו ב ת ו ונותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו (ר"י הגלילי, פסחי' ז א). — ב) *ת"נ, שיש בו מטבע וסגולת הנקבה: ודומה לשער הזה מה שמביאין אותו העברים בלשון זכר במה שאין לו דעת מן הנקבה ובלבד מה שאין נ ק ו ב ת ו

---

[1]) כך במדב"ם, וכך בקצת כ"י וכמו"כ במשני' דפוס נפולי ובערוך ע' זה. בכ"י מינכ' ו א נ ק ה, ובנוסח' הדפוס ו נ א ק ה, ובמשנ' דפו' פיזרו ו ה נ ק ת.

[2]) כך במדב"ם, וכך גם בהלכות פסוקות המיוח' לתלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' אבל. ובנוסח' הדפוס: ב נ ק ב י ו.

אמיתית, ר"ל מה שאין לו רחם מזה אמרו השמש יצא (ר"י ח"ת, הרקמה לט).

°**נקוד**, ניקוד, ש"ז, מ"ר נקודים, ניקודין, — א) כמו נקדה: הכותב שני ניקודין ובא אחד וגמרן ועשאן שתי אותיות (תוספתי שבת יא [יב] יג).—ובסהמ"א: והכל ברמז באותיותיה נקודיה וטעמיה פרשיותיה סתומותיה ופתוחותיה תגיה וקוציה (ר"י מפיסא, מנמי קנאי 12).— ב) °שה"פ מן נקד: והגפן מעשה אמן היה שריגיה ועליה ופרחיה זהב נוצץ ואשכלותיה זהב ירקרק וענביה וחרצניה וזגיה אבני יקרה וכלם מעשה נקוד (יוסיפון סו). — ובפרט °נקוד האותיות, הנחת הנקדות, וגם כללות של דרכי קביעת הנקדות: ספר תורה שניתן למשה בסיני לא שמענו בו ניקוד ולא ניתן ניקוד בסיני כי החכמים ציינוהו לסימן ואסור לנו להוסיף מדעתינו (תשו' הגאו', מחזור ויטרי, סי' קכ). והמקש לכתב הקדש והנקוד והטעמים העליונים והתחתונים (בן אשר, דה"ט, סי' 3). שכר פיסוק טעמים וכו' שמלמדו ניקוד וטעמים (רש"י, נדרי לז.). וניקוד טעם מקרא זה מוכיח על דרש זה (ס:א, מגי' יב.). מבלי ספק שהיה ספר פשוט מאין נקוד וטעמים כאשר אנחנו רואים ספרי התורה היום (ר"י ח"ת, כוזרי ג ל). כי נראה מקביעת הנקוד והטעמים סדר שלו יהיה אלא מחכמה נעזרת (שם, לב). אנשים בקשו לברר קריאתם ולשמור התנועות ושמו רוב השתדלותם בידיעת מקומות הנקוד והם בעלי הנקוד והמסורת (ר"י א"ת, חו"ה עבודי הי ד). כן מנהג חכמי טבריא והם העקר כי מהם היו אנשי המסורת ואנחנו מהם קבלנו כל הנקוד (ראב"ע, לחות ד.). משקל בעלי הדקדוק שישקלו לעולם תנועה כנגד תנועה והיא התנועה בעצמה והניקוד שוה (הוא, שם ה:). ואני נכה רוח בנתי בנקודו ואמצאה כתוב סודו ומוסדו (הוא, הקד' יסוד מורא). ולפי הפירוש הזה יהיה מעשה סמוך לאלהים אבל לפי הפירוש האחר יהיה מוכרת והוא שבא הנקוד עליו בוקף רוצה לומר כל מעשה האדם האלהים יביאנו במשפט (ר' יעקב בר' אנטולי, מלמד התלמידי, הקד' ד:). וידיעת סדרי הקריאה תבאר מקומות הנקוד והסימנים (רש"ע אבן פלקירא, ראשי חכמ' 28). הוקף כל אלה ובאלה תמצאם בנקודי משכילינו ירחמם האל (ר"י הדסי, אשה"כ קסה). גם המציאו (אנשי טבריה) דת הנקוד מהם היא לנו נמסרת (רא"ג, הקד' פרוזית לספי' מקרת המסרת).—°נקוד האשורי או הבבלי, הוא הנקוד העליון שמוצאו מבבל והנקוד הטבריני הוא הנקוד הרגיל שלנו, שמוצאו מטבריה: תרגום זה נעתק מספר אשר הובא מארץ בבל והיה מנוקד למעלה בנקוד ארץ אשור והפכו ר' נתן בר' מכיר וכו' והגיהו ונסחו לנקוד טבריני (חומש כ"י פרמה, הביאו שד"ל בספרו הליכי קדם 24). שקצת כ"י הרכיבו ב' השיטות של הנקוד האשורי והטבראני יחד (ר"ש פינסקר, מבוא לנקוד האשורי 2). מר' רב אחא (צ"ל מוחה) ובנו משה מתקני הנקוד הטבראני ירחמם האל (רסב"י, מקדמה על י הדברות, לקו"ק, נספחי 61). אבל סימני הנגינות סופרים הוא שתקנום ולפיכך אין ניקוד טבריני דומה לניקוד שלנו ולא שניהם דומים לניקוד ארץ ישראל (פי' פרקי אבות מסכת התקס"ח, מחזו' ויטרי 462).

*__נקוי__, ש"ז, שה"פ מן נקה: לא ינקה זה עשו הרשע שנתתחן ביהודית ובשמת ומחלת להרבות עושר שאין לו נקוי עולמים (מד"ר ברא' פב).

*__נקוף__, ניקוף, ש"ז, — שה"פ מן ב.נקף, במשמ' הבאה וחבטה; זיתי נקוף, כמו נקף, עי"ש: נאמנין על השמן לומר של מעשר עני הוא ואין נאמנין עליו לומר של זיתי נקוף הוא (פאה ח ג). נתערב דבר שחייב בתרומה בדבר שאינו חייב כגון זיתי ניקוף שנתערבו בזיתי מסיק וענבי עוללות בענבי בציר אם יש לו פירות אחרות מוציא על החייב לפי חשבון (רמב"ם, תרומ' ג יג). זיתי מסיק שנתערבו עם זיתי ניקוף ענבי בציר עם ענבי עוללות אם יש לו פרנסה ממקום אחר מוציא לפי חשבון (חלה ג ח). מקום שנהגו להיות מוסקין זיתי ניקוף יהא העני נאמן לומר שמן זה של זיתי ניקוף הוא (ר' יודן, ירוש' פאה ס ג). הנשאר באילן אחר שנמסקו הזיתים אותם הזיתים נקראין זיתי ניקוף והן של עניים (ערוך ע' נקף). ובמשמ' פצע ומכה מאבן וכדומ', דם נקוף, הזב ממכה טריה: דם ניקוף מרצה כדם עולה (ר' אלעזר, חולי ז:). בגודל ימין ובניקוף שני (רבא, שם). — ובסהמ"א: אין אדם נוקף אצבעו מלמטה לשון ניקוף כשמכה אדם רגלו באבן ויוצא ממנו דם וזהו ניקוף (רגמ"ה, חולי ז:).—ובהשאלה, °נקוף הלב: כך מצאתי בכמה ספרים כ"י ישנים וכו' ולמען לא ישאר לשום אדם מקום ספק בזה ונקוף הלב כלל אומר כי כן מוברע מהמסורות (מנחת שי, קהלי ז ו).

א. ***נְקוּר**, ניקור, ש״ז, מ״ר נְקוּרִים, — שה״פ מן נִקֵּר, נִקּוּר עינים: זה (צדקיה) מת בנקור עינים וכו׳ וזה (שמשון) מת בנקור עינים (מד״ר ויקר׳ כ). — נִקּוּר אבני הרֵיחים: סריקת פשתן וניקור אבנים שאינן בגופה של קרקע (סוט׳ מו:). — ונִקּוּר התרנגולים בעִסָּה: עיסה בתוך הבית ותרנגולים ומשקים טמאים שם ונמצאו נקורים נקורים בעיסה (קדוש׳ פ.). — ועצם הדבר שנקרו בו עופות או נחשים: ניקורי תבשיל וקלח של כרוב וכל דבר שיש בו לחה אסור ר׳ שמעון בן מנסיא אומר זורק את הניקור ואוכל את השאר (תוספת׳ תרומ׳ ז יו). נקורי תאנים וענבים וקשואין והדלועין וכו׳ (תרומ׳ ח ו). דג ניקור אסור וכו׳ דג ניקור חי אסור (רב, ירוש׳ תרומ׳ ח ז). שאל יונתן בן חרשא איש גינוסר את ר״ג וחכמים ביבנה ניקורי רטב באביהן מה הן אמרו לו כל אותו הדקל אסור (שם, מעשר׳ א ג). — ומצוי בסהמ״א: משהרגיל היתוש ולמד בקול הקורנס הכיר בו ולא הניח ניקורו (רש״י גיט׳ נו:). — *נִקּוּר הבשר, הסרת החֵלב והגידים האסורים מהבשר ע״י חתוך ודקירה בסכין: היכי דפרעי טבחי שמנקרין ניקורין (רגמ״ה, חול׳ עו:). וצריך העצם של בוקא דאטמא ניקור כמו של בהמה (תשו׳ ר״י ברי יהודה לרש״י, מובא בהמרדכי, חול׳, סי׳ תרכט). טוב לקיים ולחזק תיקון הנקור שסדרו לעשות בבשר וכו׳ (שו״ת דבר שמואל סי׳ כל). ומכ״ש שיש לחכמי ישראל להחמיר ולקיים אופן נקור ירכי הבהמה וכו׳ ואבותינו רבותינו בעלי ההוראה ספרו לנו שבנקור הירכים צריך השגחה פרטית (לקט הקמח יד:). מי שניקר והלך לו ואין אנו יודעים אם הוא בקי בניקור ואין כאן מי שהוא בקי בניקור להראות לו (שו״ע יו״ד סה יג). אם הנשים נאמנות בניקור החרים (רש״ל יש״ש ח). — ובמשמ׳ נִקּוּי וטהרה, *נִקּוּר הקֵבָה, הרקתה: ורפואתו שתיית המשקי׳ הקרים אחר ניקור האצטומכא (ר״מ אלדבי ש״א, נתיב ד׳ נו:).

ב. **נִקּוּר**, ש״ז, — שה״פ מן ב. *נִקֵּר, במשמ׳ נקוי: ומזה (מענין נקיון) נאמר לנקור[1]) הבשר מן החלב נקור בשר וכו׳ וממה שמחזק מאמרי למשעי שהוא נקור[2]) אמרו וארחצך במים ואשטף דמיך מעליך וזהו הנקוי אשר חסרה תחלה (ר״י א״ת, הסרסי לריב״ג, מטע).

[1]) בגוף הערבי תנקיה.
[2]) בגוף הערבי תנט׳יף.

***נַקּוֹר**, ש״ז, מ״ר נַקּוֹרוֹת — מי שאומנותו לְנַקֵּר אבני הרחים: כל שעסקן עם הנשים לא יתייחדו עם הנשים כגון הסדרין וכו׳ והרוכלין והנקורות והחייטין והספרין והכובסין (תוספת׳ קדוש׳ ה יד). הצורפים והסריקים והנקורות[1]) והרוכלין והגרדיים (קידוש׳ פב.).

נִקּוּשׁ[2]), ש״ז, — צִיּוּר: ואל נא תעיין לצירה ודקה וניקוש אשר רק כתיבה דבקה (הכוזי אבן תיבן [ארגוזה] תרגום שלמה רופא, כ״י ברלין).

***נקז**[3]), ממנו *נָקֵז, *הַקָּזָה.

— הפע׳, *הִקִּיז, מַקִּיז, — הִקִּיז דם, הוציא דם מעֹרק לרפואה ע״י שריטה באזמל: zur Ader lassen; saigner; to let blood: מתמיר אני בחלב מבדם שההולב לרפואה טמא והמקיז לרפואה טהור (ר״ע, מכשי׳ ו ח). מקיזין דם לבהמה ולחיה ולעופות ואין מונעין רפואה מן הבהמה במועד (תוספת׳ מו״ק ב יא). בכור שאחזו דם אין מקיזין לו את הדם במקום שעושה בו מום אבל מקיזין לו את הדם במקום שאין עושה בו מום (ר׳ מאיר, שם בכורו׳ ג יז). בכור שאחזו דם אפילו הוא מת אין מקיזין לו דם (ר׳ יהודה, בכורו׳ ה ב). אנו אומרים יקיז לו דם משני אברים וימות (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ ז). ה׳ דברים הן שהעושה אותן מתחייב בנפשו ודמו בראשו האוכל שום קלוף וביצה קלופה וכו׳ והמקיז דם ומשמש מטתו (רשב״י, נדה יז.). הקיז דם ואין לו מה יאכל ימכור מנעלים שברגליו ויספיק מהן צרכי סעודה (רב, שבת קכט.). הקיז דם ונצטנן עושין לו מדורה אפילו בתקופת תמוז (שמואל, שם). המקיז דם בבהמת קדשים אסור בהנאה ומועלין בו (רב הונא בשם ר׳ זעירא, ברכ׳ לא.). הנכנס להקיז דם אומר יהי רצון מלפניך יי׳ אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה ותרפאני (ר׳ אחא, ברכ׳ ס.). ה׳ דברים קרובין למיתה יותר מן החיים ואלו הן אכל ועמד שתה ועמד ישן ועמד הקיז דם ועמד שימש מטתו ועמד (שבת קכט:). מי שיש לו זכות אבות יקיז דם בשני ובחמישי

[1]) ופרש״י: מנקרי ריחים של יד שנשים טוחנות בהן.
[2]) בערב׳ נַקְשׁ, נְקוּשׁ a).
[3]) בסור׳ משמעתו דקירה ונקירה. בערב׳ משמש שרש נקז b) במשמ׳ קפיצה ונתור, אך משמ׳ זו רחוקה מהמשמ׳ שמשמש בה שרש זה בעברית וסורית.

a) نقش، نقوش b) نز

(שם). הקיז דם ושימש מטתו הוויין לו בנים ויתקין הקיזו שניהם ושימשו הוויין להן בנים בעלי ראתן (גיטי ע.). הקיז דם לא יאכל לא חלב ולא גבינה ולא ביצים ולא שחליים ולא עופות ולא בשר מליח (נדל' כד:). אדם הבא מן הדרך נכנס למרחץ הקיז דם ונשתכר ושמש מטתו ע"ג קרקע דמו בראשו (מס' ד"א יא).—ובסהמ"א: מספר הגרע וחוא הכלי שמקיזין מקבל טומאה (רמב"ם, כלים י ג). ואם בא (החולי) מצד ימין נקיזהו מצד שמאל (דברי אלגרוס על ההקזות, כ"י ברלין). כשמקיז אותה בדרבן ומוציא ממנה דם (נהר פישון כו:). ואין להקיזה (את המעוברת) כלל לפי שהדם ההוא צריך למזון העוב' ולכן אין ראוי לתת לה לאכל מאכלי' חריפים (ר"מ אלדבי, ש"א, נתיב הי, עד:). —ואמר המליץ: רב קנמון תאכל (בחדש כסלו) חום מרחץ לא תוכל תקיז דם בצפרים וגם תרוה ממרומים (ראב"ע, שמעו כא). ולא יבעול בעת מרחץ לעולם ולא יום בא מבית מרחץ וישלם ולא ביום אשר יקיז ויוח בו יהי יוצא לדרך או ביום בוא (ר"י חריזי, רפואות הגווייה).

—הפעי, הֻקַּז, יֻקַּז, מֻקָּז,—שהקיזוהו: מספר הגרע וכו' שתוקעין אותו בקרקע ותולין בו הכלי שמקבל דם הקזה ויש אומרים מספר ארוך הוא שהמוקז סומך בו את זרועו בשעת הקזה (ראב"ד, רמב"ם, כלים י ג). לא יוקז הנער קודם י"ד שנה ולא הזקן אחר פ' שנה (פרקי משה יג). ואמנם ראוי שיוקז אחד משני אנשים וראוי שיוקז המוקז והוא שוכב על גבו (קאנון א ד י ז).

נקט[1], ממנו א. נָקַט, נָקִיט.

א. נָקַט[2], פ"ע, נקטה,— נקט בדבר, היה לו הדבר למשא כבד, מאס בו sich ekeln; abhorrer; to loathe: נָקְטָה[3] נפשי בחיי אעזבה עלי שיחי אדברה במר נפשי (איוב י א). — ובמדרש: אמר אני אוכל סיריות לא הספיק לאכול סיריות עד שנקטה נפשו עליו (ר' ישמעאל, פסיק' דרכי, בשלח). למלך שהיה לו בן והוא

1) עי' הערה להערך.

2) אין הקדמונים והחדשים מודים בפעל זה ועי' לקמן.

3) כך הנקוד המסור. ואמרו הקדמונים וכמו"כ החדש' כי היא במקום נָקוֹטָה, מן קוט, עי' ערכו. אך יותר נאות לקבע גם פעל נקט לזה מפני שנתקבל הבטוי בספרות.

נוטלו על כתיפו וטנפו הושיבו על ארכבותיו וטנפו כיון שנקטה נפשו ממנו השליכו לארץ (מד"ר שה"ש, שמאלו, הולי' גריגהוט). — ומצוי בסהמ"א: וקצת בני קהלנו הולכים בלא כסות וקצתן אומרים נבלות הפה וקצתן מתערבין עם הגוים וכו' וכיון שראינו כן קצה רוחינו ונקטה עלינו ונתחברנו עם כל בני קהלינו ונשאנו ונתננו וראינו שדבר זה גנאי הוא לנו (ר"י ברצלוני, ספר השטרות ג). וכל המקבל אין רוח חכמה נוהה ממנו וכמו כן לחזיק ידו אם מטה. ולשמח נפשו אם נקטה לבלתי השאיר לו תאנה ותלונה (ר' שלמה בן יהודה, ד"ה יהודי מצרים וא"י ב' 135, מן).—ואמר המשורר: איך הוללים שלו ונפשות כל מתי שכל בחייהם מאד נקטו אמרו הנעקשו שבילי רום ואם דרכי צבאים מהלוך עבטו (רמב"ע, דיואן סב, בודלי'). אם נקטה נפשי אשר מעול צר לא שקטה בך גואלי אבטח ולא אפחד ואם בך אבעטה (ראב"ע, אם נקטה). — ואמר הפיטן: מרוב פקודת ובהלה מחלחלת נקטה נפשי לעפר בוחלת סמכה בטן לארץ נשחלת (רשב"י הבבלי, אם עוניננו, סליח' א). הביטה וראה כי כלתה רוחנו הביטה וראה כי נקטה נפשנו (זכור יי', סדר רע"ג, ב' קנה). נפשי נקטה מעול ומוטה כי בי נטה אל אל ידו (ר' שמואל, שכנו לשוכס, יוצ' פרש' ויקח). מה אספר ואנהותי עצומות נקטה נפשי ומקהלותי עגומות (אבלה נפשי, סליח' לצו"ג, מחזי ספרדי).

ב. *נְקַט[1], פ"ע,—כמו לָקַח, אחז nehmen; prendre; to take: אלא נקוט (זה הכלל) בידך כל שזמנו קבוע דוחה את השבת ואת הטומאה אפילו ביחיד וכל שאין זמנו קבוע אינו דוחה לא את השבת ולא את הטומאה ואפילו בציבור (יומי נ.). — ומצוי הרבה בסהמ"א: הלוכו ומנהגו וסדורו נקט (ערוך, ערך דווש). נקט לשון מליגה שמחממין אותם כדי מליגת שיער (ר"ש, טהרי י ח). דוקא תשמיש חול נקט אבל תשמיש קדושה מותר (שבלי הלקט, חנוכה, קפה). לפיכך מברכין עוטר ישראל בתפארה כלומר שגם זה השלימו' יש לנו ונקט לשון עיטור כלו' דרך מעלה רצונו בכך (הלבוש, חלק אורח חיים מו ג). וכל מעלות טובות בהרגל לאיש נקטת וצדקו באמרם כי בטבע רגילתו (רס"ע פלקירה, שיר בראש ספ' ראש' חכמה). ואל תדין את

1) בארמית.

חבירך על מעשיו עד שתגיע למקומו ותראה בבירור שדינך דין אמת ונקט לה כנגד ששנה יהושע בן פרחיה והוי דן כל אדם לכף זכות (ר' נפתלי הירץ וויזל, יין לבנון, פי' על אבות ג ו). מה שאין כן בעופות שאין אברי הזכרות ונקבות גלוים ומוחשים בגוף לכן נקט שם לשון עצם האברים לומר שצריך לבדוק אחריהם (פענח רזא, כח ה.) בלחוך השור נקט שור שאין לו שינים למעלה כסוס וחמור לקוץ ולגזוז העשבים וכחו גדול ועוקר הכל עם השורש (שם, בלק נג.). והרבה ממנו לקטתי זכלליו בידי נקטתי (רח"ב, הקדי' חרוזים למסורת המסורת). ג"כ צריך לנקוט בלשוננו מלת תחלה דוקא אף כשיהיה צריך להזכירנה פעמים רבות ולא יהי' שוב רשאי לשמש ג"כ במלת ראשית לשרת שם לפעמים (רש"פ, יריעת שלמה א, הקדי, יג.). ונקוט כלל בידך שבכל מקום שהשרפות מצויות והאויר מתחמם בחוזק כמו ירית חצים וכדומה מצויות רוחות נושבות וסערות במקומות שסביב להם (א' לויסל, לדקי' ה, המליץ א מז, 890).

•-פעי, *נִקֵּט, מְנַקֵּט,—כמו לקט, מלקט: וכיון שהגיע זמן מולדיהם הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח וכו' והקב"ה שולה משמי מרום ומנקה אותם וכו' ומנקט[1]) להם שני עגולין אחד של שמן ואחד של דבש (מד"ר שמות א).

נָקִי, סמי' נְקִי, מ"ר נְקִיִּם, נְקִיִּים,—א) ת"ז, נָקִי, שאינו מלֻכלך, rein; pur; clean, ובהשאלה, נָקִי משבועה, מעון וכדומ', שאינו חיב בהפשע, בהשבועה frei; libéré, quitté; free, exempt: כי תבוא אל משפחתי ולא יתנו לך (את בתם לאשה) והיית נָקִי מאלתי (בראשי כד מא). אשר ימצא אתו (הגנבה) יהיה לי עבד ואתם תהיו נְקִיִּם (שם מד י). ואחר תשבו והייתם נְקִיִּם מיי' ומישראל (במדי לב כב). ואמרו אליה האנשים נְקִיִּם אנחנו משבעתך הזה אשר השבעתנו: וכו' והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו ואנחנו נְקִיִּם וכו' ואם תגידי את דברנו זה והיינו נְקִיִּם משבעתך אשר השבעתנו (יהוש' ב יז-כ).— ונקי מדם פלוני, שאין עליו אשמת דם של פלוני שנשפך: ויאמר (דוד) נָקִי אנכי וממלכתי מעם יי' עד עולם מדמי אבנר בן נר יחלו על ראש יואב (ש"ב ג כח-כט). עלי אדני המלך העון וכו' והמלך וכסאו נָקִי (שם יד ט). — נְקִי כַפַּיִם, שידיו נקיות, לא לקח שחד וכדומ': גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נְקִיִּים (ירמי' ב לד). נְקִי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה (תהלי' כד ד).—דם נָקִי, שאין בו שום עון: ולא ישפך דָּם[1]) נָקִי בקרב ארצך (דברי' יט י). ובערת דם הַנָּקִי[2]) מישראל (שם יג). ידינו לא שפכָה הדם הזה וכו' ואל תתן דם נָקִי בקרב עמך ישראל וכו' ואתה תבער הדם הַנָּקִי מקרבך (שם כא ז-ט). ארור לקח שחד להכות נפש דם[1]) נָקִי (שם כז כה). ולמה תחטא בדם נָקִי להמית את דוד חנם (ש"א יט ה). וגם דם נָקִי שפך מנשה (מ"ב כא טז). וגם דם הַנָּקִי[2]) אשר שפך וימלא את ירושלם דם נָקִי (שם כד ד). גר יתום ואלמנה לא תעשקו ודם נָקִי אל תשפכו במקום הזה (ירמי' ז ו). כי אין עיניך ולבך כי אם אל בצעך ועל דם הַנָּקִי[2]) לשפך ועל העשק והמרוצה לעשות (שם כב יז). אך ידע תדעו כי אם ממתים אתם אתי כי דם נָקִי אתם נתנים עליכם ואל העיר הזאת ואל ישביה כי באמת שלחני יי' עליכם לדבר באזניכם את כל הדברים האלה (שם כו טו). מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נָקִיא בארצם (יואל ד יט). רגליהם לרע ירצו וימהרו לשפך דם נָקִי (ישעי' נט ז). אנא יי' אל נא נאבדה בנפש האיש הזה ואל תתן עלינו דם נָקִיא (יונ' א יד). וישפכו דם נָקִי דם בניהם ובנותיהם (תהלי' קו לח). וידים שפכות דם נָקִי (משלי ו יז).—ונָקִי מענש: סקל יסקל השור וכו' ובעל השור נָקִי (שמות כא כח).—ב) נָקִי מחובה, שאין עליו החובה לעשות דבר: כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל דבר נָקִי יהיה לביתו שנה אחת (דברי' כד ה). והמלך אסא השמיע את כל יהודה אין נָקִי וישאו את אבני הרמה (מ"א טו כב).—ג) ש"ז, אדם שהוא נקי מעון, שלא חטא בדבר, unschuldig; innocent: מדבר שקר תרחק ונָקִי וצדיק אל תהרג (שמות כג ז). ומלאו את המקום הזה דם נְקִיִּם[3]) (ירמי' יט ד). ישב במארב חצרים במסתרים יהרג נָקִי (תהלי' י ח). זכר נא מי הוא נָקִי אבד ואיפה ישרים נכחדו (איוב ד ז; גם ט כג; יז ח; כב יט; כז יז).—ובתו"מ במשמ' העקרית, שאינו מלֻכלך: במה דברים אמורים שהניחתו (את התינוק) מלֻוכלך אבל הניחתו נקי טמא (ר' יהודה, תוספת' טהר' ג ח). תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים (ר'

1) כך בקצת דפוסים, וברוב ספרים ומלקט, וכך בגמ' סוט' (יא:) ובילקוט.

1) [ס"א דַם בסמיכות.]

2) [הַנָּקִי משמש פה בתור שם עי' משמ' ג) ובשומרונ' הדם הנקי, וכמו בדבר' כא ט.]

3) בקצת ספרים נקיים.

יכא׳, שבת קל.). בשעה שהייתי משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים מלוכלכין ובשעה שהייתי יוצא לדרך הייתי יוצא בבגדים נקיים (רשב״ג, מד״ר ברא״ש סה). שמור עצמך כשתהא נקרא אל בית האלהים שתהא טהור ונקי (ר׳ אחא, ירוש׳ מגי׳ א יח).—פת נקיה, עשויה מסלת נקיה: בדברים הללו מזכירין אותן (את בית גרמו) לשבח שלא יצא ביד בניהם פת נקייה מעולם שלא יהו אומרים ממעשה לחם הפנים הן אוכלין (ירוש׳ שקל׳ ה ב). היה לה מקום היכן ללוש וכו׳ נקי וקיבר מקפדת היא (ירוש׳ חלה ד א). — וְנָקִי מעֲברות: שלחו בני לשכת הגזית לחוני המעגל וכו׳ דור שלא היה נקי מלטתו בתפלתך (תעני׳ כג.). אשרי אדם ששעת מיתתו כשעת לידתו מה שעת לידתו נקי אף בשעת מיתתו יהא נקי (ר׳ ברכיה, ירוש׳ מגי׳ א יא). אם טהורה את שתי ואל תמנעי כדי שתהא נקיה לבעליך על ידי אלו המים (מד״ר במדי׳ ט).—וְנָקִי מתשלומים: ובעל השור וכו׳ נקי מהצי כופר (ר׳ אליעזר, ב״ק מא:). — יצא פלוני נָקִי מנכסיו, שלא נשאר לו מהם כלום: באדם שאומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום (שמעון בן זומא, פסחי׳ כב:). ובהשאלה לדברים מפשטים: משנת רבי אליעזר בן יעקב קב ונקי (שמעון בן עזאי, בשם מגל׳ יוחסין, יבמ׳ מט:). שהן יושבים וסודרים דברי תורה בשינים עד שהן מוציאין אותן נקיים כחלב (מד״ר, ברא״ש׳ לה). — אומנות נְקִיָּה: לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקייה וקלה (ר״מ, קדוש׳ ד יד). — דעתו נְקִיָּה, ברורה, צלולה: ג׳ הרצו תורתן לפני רבן ר׳ יהושע לפני ריב״ז ר׳ עקיבא לפני ר׳ יהושע חנניה בן חכיניי לפני ר״ע מיכן והילך אין דעתן נקייה (ר׳ יוסי בר״י, ירוש׳ חגי׳ ב א). ר׳ יהושע דעתו נקייה (ר׳ זעירא, ירוש׳ מעשרי׳ ב ג). — נְקִיֵּי הדעת, בעלי תכונות ומדות נאות: (כתב) איש פלוני בן איש פלוני ולא כתב עד כשר וכך היו נקיי הדעת שבירושלם עושין (גיטי׳ ט ח). כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין לא היה אחד מהם הולך לבית המשתה עד שהוא יודע מי הולך עמו (מכי׳ תספט׳ כ). כך היה מנהגן של נקיי הדעת שבירושלים מכניסין לבעלי דינין ושומעין דבריהן ומכניסין את העדים ושומעין דבריהם ומוציאין אותן לחוץ ונושאין ונותנין בדבר (ר׳ נחמיה, סנה׳ ל.). מקום שנקיי הדעת צובעין (ר׳ יוחנן, חגי׳ כב:). כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין לא היו חותמין על השטר אלא אם כן יודעין מי חותם עמהן (סנה׳ כג.). כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין כשהיו מוציאין את התורה ומחזירין היו הולכין אחריה מפני כבודה (מס׳ סופרי׳ יד יג).— נקי נדר, חפשי מחובת נדר: נקי נדר נקי שבועה בין הוא ובין יורשין אין משביעין אותה (ר׳ חייא, כתוב׳ פז.). — לָשׁוֹן נְקִיָּה, שאין בה דבור מגנה: לעולם יספר אדם בלשון נקיה (פסחי׳ ג.). אוכלת עמו מלילי שבת ללילי שבת בלשון נקיה (רב, ירוש׳ כתוב׳ ה ח). ראוה מדברת עם אחד וכו׳ מהו מדברת נבעלת ולמה תנינן מדברת לשון נקי (הוא, א ח). (כתוב) ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל לשון נקי (ר׳ אבהו, מד״ר ברא״ש׳ ע). אל תתן את פיך לחטוא את בשרך בלשון נקי דברה תורה אם אמרה לך אשתך שהיא נדה אל תחטיא את גופך ותגע בה (תנחומ׳ מצורע א). — ומצוי הרבה בספה״א, ובהשאלה, נָקִי מקנאה וכדומ׳: וחבר המנוחה צריך שיהיה קל הנפש והתנועה ובעל סוד ונקי מקנאה והנצוה (רס״ע פלקירא, ראשי׳ חכמ׳ 17). — ״ובספרות החדשה, העתיק כְּתָב אל הַנָּקִי, כתבו שנית אחרי שתקן את הסגנון והגיה את הטעיות שבגוף הכתב הראשון: ומאשר הגהתי בו הרבה ומהיתי מחה והפוך על פניו העתקתיו בכתב ידי אל הנקי למען לא תיגע את עיניך הכהות (יל״ג, אגרי׳ א׳ קלו). לתכלית זאת תקנתי וקצרתי את מכתבך והנה הוא מושב לך בזה למען תעתיקהו בכתב ידך אל הנקי ותשוב תשלחהו אלינו (שם, קמב).

״**נְקִיבָה**, ש״נ, — שה״פ מן נָקַב, — א) במשמ׳ עשיית נֶקֶב: ואע״פ שחישב עליה לנוקבה אין טמאה במשא דהתם סתמא אינה עומדת לנקיבה (תוספ׳ שבת פד: ד״ה טהורין). הכה אותו קוץ או נזרק בה חץ או רומח וכיוצא בהן ונכנס לחללה חוששין לה וצריכה בדיקה כנגד כל החלל שמא ניקב אחד מן האיברין שתטרף בנקיבתן (רמב״ם, הלכ׳ שחיט׳ יא ד).—ב) נקיבת שם: שנה זו מובדלת משאר שנים בנקיבת שם לה לבדה ומה שמה יובל שמה (רש״י, ויקר׳ כה י). ויש בשער מינים אם הייתי מזכירם כלם תחת נקיבת השם ההוא הייתי משקר כי אינם נכנסים כלם תחתיה וכו׳ ועל כן בחרתי הנקיבה הזאת יותר ממה שנקב בו זולתי מאשר היו לפני וכו׳ ודע כי פעמים רבות יקרה שלא יהיה תחת נקיב־

השם כי אם מין אחד וראיתי לנהוג כל שערי הספר מנהג אחד רצוני לומר שתהיה הנקיבה הולכת על דרך אחת כדי שלא תשתנה הנקיבה (ר"י פ"ם, הקדי ריצ"ג לספי הסרס').

*נְקִידָה, ש"נ, — שה"פ מן נָקַד ספר: ואע"פ שניתנו פסוקי טעמים ונגינות הקרייה מסיני במסורת וכו' על פה נאמרו ולא בסימני נקידה בספר (תשוי הגא', מחז' ויטרי, קכ). ואת אשר דברנו על מלה שהיא דבת פנים ולא יודע פתרונה כי אם בערך מחוותה ובהן אשר הכרתה בנקידתה תורה על גזרתה (מנחם, מחבר', פתי', 8). עוד יש עזר בנקידת המלה ויורה עליה וירחיקנה מתמיהא וכו' אבל נשאר עוד להעמיד פתרון הפסוק היטב ולהקריב ענינו זדקדוקי מליו ונקידותיו ללב (הוא, אדס). וגם לדעת הדברים אשר הם במכתב שוים ובנקידתה ובפתרון שונים (דונש על מנחם, הקדי). ואמרת כי גל עיני ואביטה וגל נעול מעין חתום שונים בנקידה ובפתרון ואין בניהם בנקידה שינוי ולא פרידה (הוא, גל עיני). וגם אמרת אלה מן השונים בנקידתם ובפתרונם מר דרור ודרור קן לה וקראתם דרור ולא בצדק שניתם וחילקתם כי שוים הם בנקידה שלשתם (הוא, מר דרור). אך ואשר יזה מדמה על הבגד אשר יזה עליה הוא פועל קל וכו' ויורה עליו שהוא מפועל הקל נקידת היוד בחרק וכו' ויש עוד כשיפילו הנון ממנו ויאמרו ויז מדמה אל הקיר גם זה נקידת היוד בחרק תוכיח עליו שהוא מן הקל (ר"מ גיקטיליה, תרגי ספר דקדוק לר"י חיוג 67). ולפי שהרגילו בנקידת זאת הכף נקדו ג"כ הכף השרשית באחרית המלה לעולם כמו שפך חשך דרך (רד"ק, מכלול, שער השוא).

נִקָּיוֹן, נִקָּין, ש"ז, סמי נִקְיוֹן, — א) סגולת דבר נקי, Reinheit; pureté; cleanness. ; נִקְיוֹן כפו, בהשאלה, שכפיו נקיות, שלא נתלכלכו ידיו במעשה שעשה, שלא היה לו שום מחשבה רעה: הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם הוא אמרה אחי הוא בתם לבבי ובנִקְיֹן כפי עשיתי זאת (ברא' כ ה). — נִקְיוֹן שנים, ששניו נקיות מכל אכל מפני שלא אכל שום דבר: וגם אני נתתי לכם נִקְיוֹן[1]) שִׁנַּיִם בכל עריכם וחסר לחם בכל מקומתיכם (עמו' ד ו).—ב) כמו מָקוֹר, נַקֵּה, נַקּוֹת, במשמ' העקרית, נַקֵּה לכלוך, ובהשאלה, התנקה מעון: זנח עגלך שמרון חרה אפי בם עד מתי לא יוכלו נִקָּיֹן כי [2]) מישראל (הושע ח ה-ו).—ג) שֵׁם דבר שמנקים בו: ארחץ בְּנִקָּיוֹן כפי ואסבבה את מזבחך יי' (תהל' כו ו). — ובהשאלה לרחיצת העון: אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בְּנִקָּיוֹן כפי (שם עג יג).—ובמדרש: שהיו סודרין את ההלכה בשנים עד שהיו מוציאין אותה בנקיון כחלב (מד"ר, רות ח).—ובסהמ"א: וחטהרה הוא תנאי זה השלמות ואמר החכם נבנתה הדת על הנקיון (ר"א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזאלי 48). יכנס תחת טוב מדת הענוה הבשת והכלמה וכו' והסדר במעשים ונקיון הגוף והספוק (שם 106). — ואמר המליץ: וכאשר הכה הקערות באבני נגף וכליון והיו כלם לשניו נקיון והשקיט באכילתו כליון העינים ומחלון הרעיון (ר"י חריזי, תחכמ' ג).—ד) *נִקְיוֹן המחלה, הוא גבול החלי, שנוי מחלט במעמד המחלה לטובה או לרעה [3]), crise; crisis : והנקיון באמת אמנם היא מערכה מתנגדת הכחות עם החולש והתלחמם עמו ואם גבר הכח יהיה הנקיון משובח ויהיה הבריאות והחיים ואם ינצח החולי תהיה המיתה (פרוש אבן רשד על פרוזי אבן סינא). כי הנה פעמים יהיה בנקיונים הרעים הליחה המורקת בלתי הפועלת לחולי ויהיה הנקיון יוסיף לחולי רע (שם). והנקיונים אשר יבואו בקביעות מתחלת החולי והשביעיות הם נקיונים טובים (פרוזי אבן סינא על המחלות, כ"י ברלין). ודע שהגדר בנקיון שנוי במהירות בעת יתחדש מקושי המקרים ובמלחמת הנפש עם החולי ישפוט אל המות או אל החיים (שם 192).

*נְקִיּוּת, ש"נ,—כמו נִקָּיוֹן, במשמ' הטבעית ובמשמ' הרוחנית: זריזות מביאה לידי נקיות ונקיות מביאה לידי טהרה (ר' פנחס בן יאיר, סוטי ט טו). הקיש

---

[1]) [י"ת אקהיות שינין-קְהָיוֹן, וכן הפש' קהיות שנא. והשבע': γομφιασμὸν ὀδόντων.]

[2]) כי לכלוך של צואה וכדומ', וכך כי תחת יפי (ישע' ג כד). וכבר ערער ראב"ע בשפה ברורה על הפרוש כי במשמ' כויה. והכונה בזנח עגלך, קלקל, התריז ובזה יתפרש הכתוב לנכון.

[3]) כנראה כמו גבול בערב', בחראן a) [יותר נכון שהוא כמשמעו, נקוי וטהרת הגוף מהמחלה, כמו בערב' נקה, נקהת, b) convalescence, מהפעל נקי c).

a) بحران b) نقة نقهة c) نقي

רחיצתה לרחיצתו מה רחיצתו בנקיות אף רחיצתה בנקיות (ספרא, מצורע, זבים ג ו). הקיש כבוס בגדיו לרחיצת בשרו מה רחיצת גופו בנקיות אף כיבּוס בגדיו בנקיות (שם ה). וכי צואה טומאה והלא אינה אלא משום נקיות (ר׳ יוסי, ירוש׳ פסח׳ ז יא). אלו הלוים שזכו לעבודת הקדש על זאת שכל מעשיהם בנקיות (מד״ר במד׳ ע).—ובהשאלה, התפרנס בנקיות, בכבוד, שלא מן הצדקה: לא תשא פני דל שלא תאמר עני הוא זה הואיל ואני והעשיר הזה חייבים לפרנסו אזכנו (בדין) ונמצא מתפרנס בנקיות לכך נאמר לא תשא פני דל (ספרא, קדוש׳ ג ד). מה עשה הקב״ה האכילו (את שבט לוי) פרנסתו בנקיות ונתקיימה גזירת יעקב (מד״ר בראש׳ לט). — ובסהמ״א: הנקיות הוא שלא יהיה האדם מלוכלך ולא מזדיין ביותר כנשים בין בצורתו בין במלבושיו (ר׳ אברהם בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי, 108). וגם זאת הפלגית קיבלה עליה להנשא לזה פלי׳ לצנה ולשרתו בצניעות ובטהרה ובנקיות כשם שמכבדות ומשרתות בנות ישראל הכשירות והצנועות וכו׳ (שריד מעיר, קנץ על יד תרכ״ג).—ונקיות האויר, זַכּוּתוֹ: כשהיה (משה) נפרד מהם ללכת אל מקום הנבואה היו עומדים ומביטים באויר והוא צח בלי ענן וכו׳ וכאשר ישוב אליהם ויגיע שליחותו היו אומרים אמת אנו ראינו נקיות האויר קודם הגיעך (ר״י א״ס, אוי״ד לרסע״ג ג ה).— נקיות ידים: יש בני אדם שמברכין שחרית נקיות ידים על שם ארחץ בנקיון כפי אך אנו רגילים לברך ענ״י (לנדא, האגור, הלכ׳ נטילת ידים).—ואמר המשורר: אשרי עין ראתה והוא בסוד המון רבה מלא מאור נוצץ כלפיד או כמו לבה עולה לבית מקדשו באם נקיות מרבה לבוש כתנת לכפר לדם אשר שפך בה (ר״י הלוי, אשרי עין). רויחתו תמציא ותפיק קביעת צרכיו תספיק צמצמו תרויח בנקיות פדהו מדקדוקי עניות (ר׳ מאיר בר יצחק, סמור עבודת, סליח׳ מנהג׳ יוה״כ).

*נָקִיט, ת״ז, לנקי׳ נְקִיטָה, — מי שמואס ובוחל בדבר: מנהג שבעולם אדם אוכל צחנה שנים שלשה פעמים ונפשו נקיטה[1]) עליו ממנה ואתם כמה שנים עובדין אותה וכו׳ ואין נפשותיכם נקיטה[1]) הימנה (ר״ש בן בזירה, פסיק׳ דר״כ יג).

[1]) [בילקוט משלי תתקלב נמצא נקוטה, בינוני פעול; ושם איכה תתקצה, הגירסה קניטא.]

*נְקִיטָה, ש״נ, — שה״פ מן ב.*נקט, נקיטת חפץ, אחיזת דבר קדוש בידו, כמו ספר תורה וכדומ׳ בעת השבועה: מי שהיה כופר בכל והשביעוהו היסת בלא נקיטת חפץ ואח״כ בא עד אחד חוזרין ומשביעין אותו בנקיטת חפץ (תשו׳ הרי״ף, הביאו הר״נ בריש שבועת הדיינין). התקינו (הגאונים הראשונים) שמשביעין את הלוה שבועה חמורה בעין של תורה בנקיטת חפץ שאין לו כלום יתר על דברים שמסדרין לו (רמב״ם, מלוה ולוה ב ב). אין בין שבועת הסת לשבועת הדיינין אלא נקיטת חפץ שאין הנשבע שבועת הסת אוחז ספר תורה אלא משביעין אותו בשם או בכנוי בשבועה או באלה (הוא, שבועו׳ יא יג). בעל הבית נשבע בנקיטת חפץ ודבר זה תקנת חכמים הוא כדי שלא ילך השכיר בפחי נפש (הוא, שכירות יא ז). ואם טען שהזיקה לו כדי דמיה או שהוא חייב לו כך וכך ישבע בנקיטת חפץ (שו״ע חו״מ, נזקת קלה א).

*נְקִימָה, ש״נ, — שה״פ מן נָקַם: עד היכן היא כוחה של נקימה (ספרא, קדוש׳ ב ד). נאמר כאן נקימה ונאמר להלן והבאתי עליכם חרב נקמת נקם ברית מה נקימה האמורה להלן חרב אף נקימה האמורה כאן חרב (ירוש׳ סנה׳ ז א). איזו היא נקימה וכו׳ אמר לי השאילני מגלך אמר לו לאו למחר אמר לו הוא השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה (יומ׳ כג.). (כתוב) נקם ינקם נקימה זו איני יודע מה הוא כשהוא אומר והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית הוי אומר נקימה זו סייף (סנה׳ נב:).—ומ״ר *נְקִימוֹת: (כתוב) כי דם עבדיו יקום ונקם הרי כאן שתי נקימות[1]) נקם על הדם ונקם על החמס (מדרי תנאים, דבר׳ לב מג). — ובסהמ״א: ועשה כנגד אלו הכ״ב אותיות רצון וחפץ בגוף אחד והם כ״ב חפצים אכילה שתיה שכיבה דבור נקימה התרצות זכירה וכו׳ (אבו סהל בן תמים, פרוש׳ ס״י יצירה נג.). אלה לאהבה ואלה לשנאה אלה לנקימה ואלה למחילה (ראב״ד, פי׳ יציר׳ ה ב).— ואמר הפיטן: טמינת לב ונקימת קץ נדחים לאסוף בו בקץ (ר״א מוירמייזא, אף אדם, מוס׳ א ר״ה). שבעתים יוקם לפי פשוטו קין ינקם שבע נקימות מאותו שיהרגנו (חזקוני, בראש׳ ד טו).

[1]) בספרי דבר׳ סי׳ שלג נקמות.

*נְקִיעַ, ש״ז, — כמו פְּקִיעַ, עי״ש: נברכת אמר רב יהודה זו נקיע[1] (מו״ק ח:). — ובסהמ״א: אחד המוציא שלשה מתים כדרכן בתחלה או שמצא שלשה כוכין או כוך ונקיע ומערה הרי זו שכונת קברות (רמב״ם, טומאת מת ט ה).

*נְקִיעָה, — סה״פ מן נָקַע: ובכן נעשה ההשמטה והנקיעה אז בכונת מכוין או במקרה (ר׳ זרחי׳ הלוי, המ״כ ב קכה).

נָקִיק, ש״ז, מ״ר סמי׳ נְקִיקֵי, — סדק רחב בתוך סלע, Felsspalt; crevasse; cleft: ובאו ונחו (הזבובים והדבורים) כלם בנחלי הבתות ובנקיקי הסלעים ובכל הנעצוצים ובכל הנהלולים (ישעי׳ ז יט). קח את האזור אשר קנית אשר על מתניך וקום לך פרתה וטמנהו שם בנקיק הסלע (ירמי׳ יג ד). ואחרי כן אשלח לרבים צידים וצדום מעל כל הר ומעל כל גבעה ומנקיקי הסלעים (שם יו יו). — ובתו״מ: הנקבר במים ובאפילה ובנקיקי סלעים (תוספתא זבים ג ט). באותה שעה היו ישראל דומים ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיק הסלע והיה נחש נושף בה (מכי׳ בשלח ג ג). מצאו טמון בתבן וכו׳ במים באפלה בנקיקי הסלעים אין זה טומאת התהום (פסחי׳ פא:). ומודה ר׳ יהודה בשקיפין ובנקיקי הסלעים (סוכ׳ כח.). — ואמר המשורר: שפתיו ספירים אמריו יקירים ומפחדו שרים יבואון בנקיקים (רלב״ע, כדוד הסיר). — ומצוי בסהמ״א: מכנף הארץ הלוז הנשמה באתי להטמן בנקיקיה זמירות צבי לצדיק שמעתי (מכתי׳ יוחנן עריוים לר״י מפיסת בספ׳ מכתי׳ קנאות 3). שיש נחלים שהן בין שני הרים ובאותן הרים יש נקיקין ומערות ולא יוכל אדם ליכנס שם אלא בטורח גדול וסכנה (ר״ש מקנות, מעין גנים לאיוב ל ו). והיא מתהלכת סביבות אהל משכנה הבנוי בנקיק סלע (ח. מחבר, החי״ל ה).

*נְקִירָה, ש״נ, — סה״פ מן נָקַר: בצק שיש בו נקירת[2] תרנגולים ומשקין טמאין בתוך הבית (טהרו׳ ג ס). — ונקירת הבשר, כמו נקור: וכל מנקר שישמור לעשות על האופן האמור ודאי יכול לאכול ולהאכיל לאחרים בשר מנקירתו בכל אות נפשם (פחד יצחק, עי׳ ערך נקור).

[1] כך בכ״י מינכ׳ וכך בקצת ספרי הדפו׳, וברוב הספרים בקיע.

[2] כך בנוסח׳ הדפו׳, וכך במשנ׳ שעם גוף פרוש הערבי להרמב״ם. במדב״מ נקירות וכך גם בר״ש, וגרסת הערוך נקרת, וכך גם בקצת כ״י.

א.*נְקִישָׁה, ש״נ, — סה״פ מן א.נָקַשׁ, במשמ׳ לכידה: שאין נקישה בכל מקום אלא לכידה שני׳ ינקש נושה וכו׳ ואומר ונוקשו ונלכדו (קטע כ״י מכילה, דרשב״י על דברי JQR, XV, 451).

ב.*נְקִישָׁה, ש״נ, — א) סה״פ מן ב.*נָקַשׁ, נגיעה חזקה והכאה זה בזה: אגף קרי כל מקום הגפת הדלת שהוא חופף ונוקש שם כשסוגרו דהיינו משפת הפנימית של עובי הפתח עד מקום הנקישה שקורין רב״ע (רש״י, פסחי׳ פה:). — ב) *פעמונים קטנים יתלום בין עיני הסוס וכדומ׳: הנקישות שתולין לסוס לנוי בין עיניו אף אותן יקדישו לעשות כלי שרת למזרקים לדם (רש״י, זכרי׳ יד כ).

נָקָל, נְקַלָּה, — עי׳ קלל.

נִקְלֶה, — עי׳ קלה.

*נַקְלִיט[1], ש״ז, מ״ר נַקְלִיטִים, סמי׳ נַקְלִיטֵי, — נַקְלִיטֵי הַמִּטָּה, שני מוטות ארוכים מחברים לשני צדי המטה יפרשו עליהם את הכִּלָּה, Stangen des Bettes; perches d'un lit; poles of bedstead: מלבן של מטה ושל עריסה ונקליטי המיטה (תוספתא שבת יג יה). פירס עליה סדין מפני החמה או תחתיה מפני הנשר או שפורס על גבי הקינוף פסולה אבל פורס הוא על גבי נקליטי[2] המטה (סוכ׳ א ג). אונקלי של דרגש טמאה ושל נקליטין[3] טהורה (כלים יג ג). נקליטי המטה וחמור והפוי טהורים (שם יח ג). פירס על גבי קינופות פסולה ע״ג נקליטין כשרה ובלבד שלא יהיו נקליטין גבוהין מן המטה עשרה (סוכ׳ י:). — ובכי׳: מטה שנקליטיה יוצאין זוקפה ודיו (ר׳ חסי׳, מו״ק כז.). מיטה שנקליטיה עולין ויורדין עמה שומטן ודיו (ר׳ יוסה, ירוש׳ שם ג ה).

נקם, ממנו נָקַם, נָקָם, נְקָמָה, נוֹקֵם, *נַקְמָן.

נָקָם, ש״ז, — כמו נְקָמָה: לי נָקָם ושלם לעת תמוט רגלם (דברי׳ לב לה). וְנָקָם ישיב לצריו (שם מג). זכרני נא וחזקני נא אך הפעם הזה האלהים ואנקמה נְקַם[4]

[1] מלשון יונית, דברים הנשענים, τὰ ἀνάκλιτα, ולדעת יסטרוב הוא משרש קלט, כמו נזיד מן זוד.

[2] במדב״מ ניקליטי. ואמרו בגמ׳ (שם י:) נקליטין שנים וקינופות ארבעה.

[3] במשנ׳ מנקד׳ כ״י פרמה נִקְלִיטִין.

[4] [נְקַם של אחת משתי עיני, עי׳ רש״י ורד״ק. אבל למה דוקא בשביל אחת משתי עיניו ולא בשביל

אחת משתי עיני מפלשתים (ספטי׳ יו כח). ועשית באף ובחמה נָקָם את הגוים אשר לא שמעו (מיכ׳ ה יד). הנה אלהיכם נָקָם יבוא גמול אלהים הוא יבוא וישעכם (ישעי׳ לה ד). נָקָם אקח ולא אפגע אדם (שם מז ג). וילבש בגדי נָקָם תלבשת ויעט כמעיל קנאה (שם נט יז). לקרא שנת רצון לייי׳ ויום נָקָם לאלהינו לנחם כל אבלים (שם סא ב; גם סג ד). להעלות חמה לנקם נָקָם (יחזק׳ כד ח). — וראה נָקָם: ישמח צדיק כי חזה נָקָם פעמיו ירחץ בדם הרשע (תהל׳ נח יא). כי קנאה חמת גבר ולא יחמל ביום נָקָם (משלי ו לד). — נְקַם ברית, הַנָּקָם בעד הפרת הברית: והבאתי עליכם חרב נקמת נְקַם ברית (ויקר׳ כו כה). —ואמר בן סירא: כי גם אֵל שונא רעים ולרשעים ישיב נ ק ם (ב״ס גני׳ יב ו). עד ימחץ מתני אכזרי ולגוים ישיב נקם (שם לב כג). השומע בסיני תוכחות ובחורב משפטי נקם[1] (שם מח ז). —ובסמיי רבים: להנקם נקמי אויב ולהנחיל את ישראל (ב״ס, גני׳ מו א). — ובמדרש: שתי נקמות נקם על הדם ונקם על החמס (ספרי דבר׳ שלג). — ואמר המליץ: ולכדנו מדינותם וארצם וקרקרנו בנקם קיר וטירה וירשנו פרזים עם כפרים וכבשנו בכח עיר ובירה (ר׳ שמואל הנגיד, אלוה עז).

נָקַם, פ״ע, נְקָמַנִי, נֹקֵם, נֹקֶמֶת, נָקֹם, בִּנְקֹם, לִנְקֹם, נְקֹם, תִּקֹּם, יִקֹּם, — נקם את פלוני ובפלוני, עשה בפלוני נקמה, rächen, Rache nehmen; venger; to avenge: לא תִקֹּם ולא תטר את בני עמך (ויקר׳ יט יח). נְקֹם נקמת בני ישראל מאת המדינים (במדי׳ לא ב). — נָקַם את דמו של פלוני: הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יִקּוֹם (דבר׳ לב מג). וידם השמש והירח עמד עד יִקֹּם גוי איביו (יהוש׳ י יג). — וּנְקָמוֹ מפלוני, עשה נקמה בפלוני בעד הרעה שעשה להאיש: ישפט יי׳ ביני וביניך וּנְקָמַנִי יי׳ ממך (ש״א כד יג). אל קנוא ונֹקֵם יי׳ נֹקֵם יי׳ לצריו ונוטר הוא לאויביו (נחו׳ א ב). להעלות חמה לִנְקֹם נקם (יחזק׳ כד ח). יען עשות אדום בִּנְקֹם

נקם לבית יהודה (שם כה יב). אל נשא היית להם ונֹקֵם על עלילותם (תהל׳ צט ח). —וחרב נֹקֶמֶת: והבאתי עליכם חרב נֹקֶמֶת נקם ברית (ויקר׳ כו כה). —ובתו״מ: נ ו ק ם אתה ונוטר לאחרים (ספרא, קדוש׳ ב ד). כל תלמיד חכם שאינו נ ו ק ם ונוטר כנחש אינו תלמיד (ר״ש בן יהוצדק, יומ׳ כב). אמרו ישראל לפני הקב״ה רבון העולמים כתבת בתורתך לא תקום ולא תטור ואת נ ו ק ם ונוטר וכו׳ נ ו ק ם ונוטר אני לאומות העולם (ר׳ אבון, מד״ר ברא׳ כה). אמר הקב״ה איני מתנחם עד ש א נ ק ו ם נקמתן של בני אפרים (שם, שמות כ). —ובסהמ״א: ויקומו ויסעו כורש ודריוש מלך מדי בחיל כבד מאד וישחיתו את כל ארץ כשדים וכו׳ וכל עולליה נפצו אל הסלע וי נ ק ו ם מבבל את דם עבדיו השפוך ואת נקמת היכלו ועירו ועמו (יוסיפון יח). ויט פיליפוס מן הדרך ויבא בבית אחד אשר היה קרוב ויצו יהודה ויפילו הבית עליו וישרפו אותו באש במקום ההוא ו י ק ו ם את נקמת אלעזר ואת דמי החסידים אשר שפך פיליפוס (שם קמ). נגף את ושאלו אלוה למען יודה ויתהולל בתשובתו כמסבב וצודה על כן נ ק מ ו אל באף רודה כי דם עבדיו י ק ו ם ונפשו פודה (הסגי׳ רסע״ג על חוי הבלכי 40, הוצ׳ דווידסון). ה נ ו ק ם מחבירו עובר בלא תעשה וכו׳ אלא ראוי לו לאדם להיות מעביר על מדותיו על כל דברי העולם שהכל אצל המבינים דברי הבל ותבאי ואינן כדי ל נ ק ו ם עליהם (רמב״ם, דעות ז ז). —ואמר המליץ: אם ת ק ו ם תדאג ותרתח אם תסלח תשמח (מבחר המוסר ז:).

—נפע׳, נִקַּם, נִקַּמְתִּי, נִקְּמוּ, לְהִנָּקֵם, הִנָּקֵם, הִנָּקְמוּ, אִנָּקְמָה, יִנָּקֵם, יִנָּקְמוּ, — הִנָּקֵם בפלוני, כמו נָקַם: וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת ידו נקם יִנָּקֵם (שמות כא כ). אם תעשון כזאת כי אם נִקַּמְתִּי בכם ואחר אחדל (שפט׳ טו ז). וְאִנָּקְמָה נקם אחת משתי עיני מפלשתים (שם טז כח). ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב וְנִקַּמְתִּי מאיבי (ש״א יד כד). אין חפץ למלך במהר כי במאה ערלות פלשתים לְהִנָּקֵם באיבי המלך (שם יח כה). הוי אנחם מצרי וְאִנָּקְמָה מאויבי (ישעי׳ א כד). זכרני ופקדני וְהִנָּקֵם לי מרדפי (ירמ׳ טו טו). והיום ההוא לאדני יי׳ צבאות יום נקמה לְהִנָּקֵם מצריו (שם מו י). הִנָּקְמוּ בה כאשר עשתה עשו לה (שם נ טו). ויאשמו אשום וְנִקְּמוּ בהם (יחזק׳ כה יב). וַיִּנָּקְמוּ נקם בשאט בנפש (שם טו). ולהיות

שתיהן? וי״ת פורעניתא חדא. וכן השבע׳ ἀνταπόδοσιν (נ״א ἐκδίκησιν) μίαν, והוולג׳ unam ultionem-נִקְמָה אחת. ואולי יש לגרוס כך. ויש נוסחה נקם אחד-נָקָם אחד, עי׳ אפטוביצר, Das Schriftwort, V.61. ובפש׳ חסר „אחת", ועי׳ גם ריב״ג, הרקמה, שער יט, פָּעַל, 123. ואיהרליך (Randglossen, III, 142) מנקד נָקֹם, מקור לחזק הפעל, ואחת, פירושו בפעם אחת.]

1) חלק מהקו״ף והמ״ם חסר.

היהודים עתודים [1] לְהִנָּקֵם מאויביהם (אסת׳ ח יג). —ואמר המליץ: תפשתיו והביאותיו בחבלי לבית סהר ושמתיו במגורה וראיתי באיבי תאותי ונקמתי בנפשו הארורה (ר״ם הנגיד, אלוה עז).—ובסהמ״א: רוצה לצערו בשבועה זו להצר לו ולביישו ברבים כדי להנקם ממנו (רמב״ם, מלוה ולוה ב ד).—וכמו שלמים, *נִנְקָם, נִנְקָמִים: זה מבקש נקמה על זה וזה מבקש נקמה הוא חוטא באחרים ומבקשים נקמה עליו ואין ננקמים וגזורה מכלתן (ספ׳ חסידים, תתתת רסח).

—פִּעֵל, נִקֵּם, נִקַּמְתִּי,—נִקֵּם דמי פלוני, כמו נָקַם קל, וְנִקַּם נפע׳: והכיתה את בית אחאב אדניך וְנִקַּמְתִּי דמי עבדי הנביאים ודמי כל עבדי יי׳ מיד איזבל (מ״ב ט ז). הנני רב את ריבך וְנִקַּמְתִּי את נקמתך (ירמ׳ נא לו).

—הָפְעַל, יֻקַּם, יֻקָּם, יֻקַּם פלוני, שתעשה נקמה בפלוני: כל הרג קין שבעתים יֻקָּם (בראש׳ ד יה). אך אם יום או יומים יעמד (העבד שהכה ומת) לא יֻקַּם [1] כי כספו הוא (שמות כא כ).—תֵּעָשֶׂה נקמה בשביל פלוני: כי שבעתים יֻקַּם קין ולמך שבעים ושבעה (בראש׳ ד כד).

—התפ׳, הִתְנַקֵּם, מִתְנַקֵּם, הִתְנַקֵּם,—הִתְנַקֵּם בפלוני, נָקַם, נִקַּם בו: העל אלה לא אפקד נאם יי׳ ואם בגוי אשר כזה לא תִתְנַקֵּם נפשי (ירמ׳ ה ט). להשבית אויב וּמִתְנַקֵּם (תהל׳ ח ג). מקול מחרף ומגדף מפני אויב וּמִתְנַקֵּם (שם מד יז).—ובסהמ״א: ושאלו לסוקראט החכם במה יתנקם האדם מאויביו אמר שירבה יד ושם על נפשו (ר״י זבארה, ספ׳ שעשועי׳ ז). שהבריות פירשו ממנו וממשפחתו ושנאה נטורה לו בלבבו על רוב הבריות וחושב תמיד להתנקם מהם (הלבוש, פריה ורביה ב ג).

נְקָמָה, ש״נ, סמי׳ נִקְמַת, כנוי׳ נִקְמָתִי, נִקְמָתִי, נִקְמָתֵנוּ, נִקְמָתְךָ, נִקְמָתֵךְ, נִקְמָתָם, מ״ר נְקָמוֹת,—מה שמשלמים רעה לאחד בעד הרעה שהוא עשה; נָקַם את נִקְמָתוֹ מפלוני, שלם לפלוני רעה בעד הרעה שעשה לו פלוני: נקם נִקְמַת בני ישראל מאת המדינים (במד׳ לא ב). — נָתַן לו נְקָמוֹת מפלוני: ויבאו את ראש איש בשת אל דוד חברון ויאמרו אל המלך הנה ראש איש בשת בן שאול איבך אשר בקש את נפשך ויתן יי׳ לאדני המלך נְקָמוֹת היום הזה משאול ומזרעו (ש״ב ד ח). האל הנתן נְקָמוֹת לי ומוריד עמים תחתני (שם כב מח). — ראה נִקְמָתוֹ מפלוני, הנקמה שהוא עשה בפלוני: ויי׳ צבאות שפט צדק בחן כליות ולב אראה נִקְמָתְךָ מהם כי אליך גליתי את ריבי (ירמ׳ יא כ). — לקח נקמתו מפלוני, עשה בפלוני נקמה: אולי יפתה ונוכלה לו ונקחה נקמתנו ממנו (שם כ י). והיום ההוא לאדני יי׳ צבאות יום נְקָמָה להנקם מצריו (שם מו י; גם כ יה; כח; נא ו; לו). ראיתה כל נִקְמָתָם כל מחשבתם עלי (איכ׳ ג ס). ונתתי את נִקְמָתִי באדם ביד עמי ישראל ועשו באדום כאפי וכחמתי וידעו את נִקְמָתִי נאם אדני יי׳ (יחזק׳ כה יד). ועשיתי בם נְקָמוֹת גדלות בתוכחות חמה וידעו כי אני יי׳ בתתי את נִקְמָתִי בם (שם יז). יודע בגוים לעינינו נִקְמַת דם עבדיך השפוך (תהל׳ עט י). אל נְקָמוֹת יי׳ אל נְקָמוֹת הופיע הנשא שפט הארץ השב גמול על גאים (שם צד א-ב). —ואמר בן סירא: חית שן עקרב ופתן וחרב נקמות להחרים (ב״ס, גני׳ לט ל).—ובתו״מ: כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב שתי נקמות נקם על הדם ונקם על החמס (ספרי, דבר׳ שלג). אמר הקב״ה איני מתנחם עד שאנקום נקמתן של בני אפרים (מד״ר שמות כ). למלך שנשבה בנו ולבשה נקמה למלך והלך ופדה את בנו (ריב״ל, פסיק׳ דר״כ, החודש כב:). — ובסהמ״א: ואלכסנדרה אם הבחור בקשה להמית את נפשה ובחרה בחיים למען תמצא עלילה לעשות נקמה באורודוס (יוסיפון לט). ותהרג (מרימי) ותאסף אל עמה וכו׳ ולא אחר יי׳ את נקמתה ויך את בית המלך במכת דבר (שם לט). ושאלו לחכם מה המדות הטובות אמר סבל והמדות הרעות אמר נקמה (ר״י א״ח, מבחר הפניני׳ לרשב״ג, שער הענוה).—ואמר המשורר: בגדי נקמה לבש באף והמה עורה למה תישן יי׳ (ראב״ע, אל אל אקרא).

***נַקְמָן**, ש״ז, — מי שטבעו לנקם, מי שרודף נקמה: כשם שנחש נקמן כך היה שמשון שנאמר ואנקמה נקם אחת (מד״ר בראש׳ לט).

נַקְנִיק [1], ש״ז, מ״ר נַקְנִיקִים, — מעי ממלא בבשר וכדום׳, Wurst; saucisson; sausage: נהוג בדבור העברי בא״י.

נקע [2] ממנו נָקַע, נָקַע.

---

1) כך הכתיב. והקרי: היהודים עתידים.

1) [ואולי הכונה לא יקם האדון, אינו חַיָּב עֹנֶשׁ.]

1) [השוה נוקניקה אשתכח בכנישתא דבולי (ירוש׳ שקל׳ ז ג). (בבלי ז ג). מיונית ורומית Lucanica, λουκάνικον ויש שנוי נוסח׳ בשם זה. ועי׳ גם פלישר בהוספות ללוי, III, 718.]

2) [נרדף ליָקַע עי׳ ערכו. והם שני שרשים

נָקַע, פ"ע, נָקְעָה, — נקעה נפשו מפלוני, מעל פלוני, התרחקה, מאסה בו, sich abtrennen ,entfremdet sein; s'éloigner ; to be alienated: ותגל תזנותיה ותגל את ערותה וַתֵּקַע נפשי מעליה כאשר נקעה נפשי מעל אחותה (יחזק' כג יח). הנני מעיר את מאהביך עליך את אשר נָקְעָה נפשך מהם (שם כב). הנני נתנך וכו' ביד אשר נָקְעָה נפשך מהם (שם כח). אמרו הנפשו בחלה בהם ואם הם מאסו אותו ובו נקעו (רמב"ע, כעפי דמעות, בודלי). מי האמין כי ממשלי יקרו לב הנדיבים יהיה נוקע (עמנו' מחברי ח). — *נִקְעָה ירכו, כמו יָקְעָה, נשמטה ויצאה ממקומה: זה האויר שאמרת שהיה מקיף את יעקב בתנועות הולמות עד שנקעה [1]) ירכו (ר' זכריי הלוי, חו"כ ג קלח).

***נֶקַע**[2]), ש"ז, מ"ר נְקָעִים, — חפירה עֲמֻקָה, מעשרה טפחים ומעלה: גפן שהיא נטועה בגת או בנקע נותנין לה עבודתה וזורע את המותר (כלא' ה ד). מי שבא בדרך והיו בידו תאנים וענבים ומלפפונית שאין יכולין להגיע לעיר משליכן לתוך הנקע או לתוך הסנאין (ר' אליעזר, תוספ' תרומ' א יד). גפן שנטועה בנקע עמוק עשרה ורוחב ארבע ר' אליעזר או' זורעין לתוכה שלשה מינין אחד מיכן ואחד מיכן ואחד מבאמצע (שם, כלא' ג י). ממלין נקעים שתחתיהן (שתחת הזיתים) עפר (שם, שביעי' ג ז). שיירא ששרתה בתל גבוה עשרה ובנקע עמוק עשרה טפחים (שם, עירוב' ג ג). היו שם נקעים עמוקין עשרה טפחים או סלעים גבוהין עשרה טפחים (שם, ערכי' ד יג). האומר להברו בית כור עפר אני מוכר לך היו שם נקעים עמוקים עשרה טפחים או סלעים גבוהים עשרה טפחים אינן נמדדין עמה (ב"ב ז א). הממלא את הנקעים שתחת הזיתים (ירוש' שבת ז י). שבת בתל שהוא גבוה עשרה וכו' וכן בנקע שהוא עמוק עשרה (ערובי' טו.). ולא ימלא נקעים מים (מו"ק ג.). בנקעים מלאים מים (רב עוקבא בר חמא, ב"ב קג.). — ובסהמ"א: חופרין להן נקעין בעקריהן שיתקבצו בהן המים (ר"ח, ע"ז כ:). אמרו אמוריים כשיכנסו ישראל (לארץ) לתוך הנחל לעבור נצא מן המערות שבהרים וכו' והיו איתן הנקעים בהר של צד מואב ובהר של צד אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות (רש"י, במדב' כא יח). מכל נקעים מלאים מים או סלעים שאינם ראויין לזריעה (רמ"ג, ... ויובל יא יג). וכן עפר הלבן מרביצין איתו בשני בשביעית בשביל האילנות שלא יפסדו ועושין עוגיות לגפנים ועושין את אמת המים כתחלה וממלאין את הנקעים מים (הוא, שם א ח-ט). גפן יחידית שהיתה נטועה בתוך הנקע או בתוך החריץ (הוא, כלא' ז כד).

נקף[1]), ממנו *נִקּוּף, נֹקֶף, נֶקֶף, א.נָקַף, ב.נָקַף, ג.נָקַף, ד.נִקֵּף.

נֹקֶף, ש"ז, — שה"פ מן נקף, — הַשָּׁרַת הזיתים מן האילן ע"י חביטה במחבט וכדומ': ונשאר בו עללות כְּנֹקֶף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר (ישעי' יז ו). כי כה יהיה בקרב הארץ בתוך העמים כְּנֹקֶף זית כעללות אם כלה קציר (שם כד יג). — ואמר הפיטן: בחורים מחטאת כנוקף נשלו מה יתרון כי דלו וממעון נחשלו (ר"א קליר, זכור איכה אנו שפתינו, קינ' לת"ב, מחז' איטלי' א' קע.).

***נֶקֶף**, ש"ז, מ"ר נְקָפִים, — מכה, חבורה Verwundungen; blessures ; bruises: ותחת חגורה נקפה מקום שהיו חגורות (בנות ישראל) בצילצול נעשה נקפים נקפים (רבה בר עולא, שבת סב:). — ובהשאלה הכאת הלב, פקפוק: אודה ה' בכל לבי ביצר טוב וביצר הרע שלא יהיו בלבי נקפים [2]) (מדרי תהלי' ע ג).

א.נָקַף[3]), פ"ע, יִנְקֹפוּ, — נָקְפוּ חַגִּים וכדומ', באו זה אחר זה וחזרו הלילה: ספו שנה על שנה חגים יִנְקֹפוּ [4]) (ישעי' כט א).

נבדלים, עי' 198 ,Neue Beiträge .Kö. המובן העקרי הוא, כנראה, נפרד, ומזה נֶקַע-נקיק וחפירה. ואולי נָקְעָה הוא כמו נֹקְעָה-נוֹקְעָה משרש יקע. ורד"ק בשרשיו משער שתֵּקַע הוא משרש נָקַע, ובא נח תחת הדגש.]

[1]) בספר נדפס נקטה, אבל ברור שזה שבוש תחת נקעה מן ותקע כף ירך יעקב (בראשי' לב כו). כאלו היתה הנון מן השרש.

[2]) בסורי' נקעא, סדק רחב באדמה, נקיק. בערבי' נקע, מנקע a), מקום עמוק שיקוו המים לתוכו.

a) نقع منقع

[1]) גם בערב' נקב a).

[2]) [בהוצ' בובר: שלא יהא לבי נוקף, וכן בילק'.]

[3]) [נרדף לשרש קוף בשם תקופה. עי' ערכו.]

[4]) [רסע"ג תרגם יחדר במשמ' הקפה. וכן הוולגי: evolutae sunt, וכן החדשים. וריב"ג בשרשיו ואחריו

a) نقب

— הִפְעִי, הִקִּיף, הִקִּיפָה, הִקִּיפוּ, הִקִּיפוּנִי, הִקַּפְתֶּם, מַקִּיפִים, מַקִּפִים, הַקִּיף, הַקֵּף, הַקִּיפוּהָ, וַיַּקֵּף, תַּקִּפוּ, יַקִּיפוּ, וַיַּקִּיפוּ,

—א) פ"י הִקִּיף את המקום, סַב סביב um etw. herumgehen; tourner autour de; to go around, surround: וסבתם את העיר כל אנשי המלחמה הַקֵּיף את העיר פעם אחת (יהוש׳ ו ג). ויסב ארון יי׳ את העיר הַקֵּף פעם אחת (שם יא). סבו ציון וְהַקִּיפוּהָ ספרו מגדליה (תהל׳ מח יג). — וְהִקִּיף אותו, סב מסביב לו: כי סבבוני כלבים עדת מרעים הִקִּיפוּנִי (שם כב יז). וְהִקִּיפוּ הלוים את המלך סביב איש וכליו בידו (דה״ב כג ז). — וְהִקִּיפוּ על העיר, סבו ועמדו מסביב לה: ויבאו לילה וַיַּקִּפוּ על העיר (מ״ב ו יד). — וְהִקִּיף עליו: איבי בנפש יַקִּיפוּ עלי (תהל׳ יז ט). סבוני כמים כל היום הִקִּיפוּ עלי יחד (שם פח יח). — וְהִקִּיף על פלוני, כמו את פלוני: וְהִקַּפְתֶּם על המלך סביב איש וכליו בידו (מ״ב יא ח). — דבר מפשט: בנה עלה וַיַּקֵּף ראש ותלאה (איכה ג ה). — הזעקה הִקִּיפָה את המקום, נשמעה זעקה בכל המקום סביב: כי הִקִּיפָה הזעקה את גבול מואב (ישעי׳ יה ח). — וְהִקִּיף דבר עליו, מצודה וכדומ׳, עשה מצודה סביב לו: דעו אפו כי אלוה עותני ומצודו עלי הִקִּיף (איוב יט ו). — הִקִּיף את פאת הראש, התך שערות הראש בקו עבר מעל לשרש העליון של האזן סביב סביב: לא תַקִּפוּ פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך (ויקר׳ יט כז). — הִקִּיף דָּבָר את דָּבָר, הַדָּבָר עֹמֵד או מתפשט סביב להדבר השני: ופקעים מתחת לשפתו (של הים) סביב סבבים אתו עשר באמה מַקִּיפִים את הים סביב (מ״א ז כד).

—ב) פ״ע, הִקִּיפוּ ימי המשתה וכדומ׳, נשלמו כלם, היו אצל באו״א זה אחר זה: והלכו בניו ועשו משתה בית איש יומו ושלחו וקראו לשלשת אחיתיהם לאכל ולשתות עמהם ויהי כי הִקִּיפוּ ימי המשתה וישלח איוב ויקדשם (איוב א ד-ה). — ואמר בן סירא: חוג [1]) הקיפה בכבודה ויד אל [2]) נטתה (ב״ס, גני׳ מג יב). ויקפהו פעמונים ורמונים המון סביב לתת נעימה בצעדיו (שם מה ט). — ומצוי בתו״מ בכל המשמ׳ שבמקרא: תינוק הייתי והייתי רכוב על כתיפו של אבא וראיתי בת כהן שזינתה והקיפוה חבילי זמורות ושרפוה (ר׳ אלעזר בר צדוק, תוספת׳ סנה׳ ט יא). הביאוהו (את ר״ח בן תרדיון) וכרכוהו בס״ת והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור (ע״ז יח.). כיון שהגעתי לעיר מצאתי שמקיפין אותה גנות ופרדיסין חזרתי לאחורי (ר׳ יהוש׳ בן חנניה, ערוב׳ נג:). סתירה כדי טומאה כדי להקיף דקל (ר׳ ישמעאל, ספרי במד׳ ז). שיירה שחנתה בבקעה והקיפוה בכלי בהמה מטלטלין בתוכה (ערוב׳ א ח). מקיפין (סביב לשיירה) שלשה חבלים זה למעלה מזה וזה למעלה מזה ובלבד שלא יהא בין חבל לחבירו שלשה טפחים (שם ט). הכהנים מקיפין את הארון והלוים את הכהנים (סוט׳ ז ה). המקיף את חבירו משלש רוחותיו (ב״ב א ג). — והִקִּיף את המזבח: כל העולין למזבח עולין דרך ימין ומקיפין (אותו) ויורדין דרך שמאל (זבח׳ ו ג). בא לו להקיף את המזבח מהיכן הוא מתחיל מקרן דרומית מזרחית (תמיד ז ג). שני כהנים גדולים נשתיירו במקדש ראשון זה אומר בידי הקפתי (את המזבח) וזה אומר ברגלי הקפתי זה נותן טעם לדבריו וזה נותן טעם לדבריו (ר׳ ישמעאל, יומא כט.). — המתפלל בתוך ביתו כאילו מקיפו חומה של ברזל (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ ה א). והוא שתהא רשות הרבים מקפתו מכל צד (רשב״ל, שם שבת יא ב). שהקיפוה (את השדה) ארבעה בני אדם מארבע רוחותיה (רב, כתוב׳ קט:). השוחט בשאר טבעות אעפ״י שאין מקיפות את כל הקנה הואיל ומקיפות את רוב הקנה שחיטתו כשרה (ר׳ יוסי בר״י, חול׳ יח:). לא אמר אלא בטבעת הגדולה הואיל ומקפת את כל הקנה (שם יח.). הזית הזה עד שהוא באילנו מגרגרין אותו וכו׳ ואח״כ טוחנין אותן ואח״כ מקיפין אותן בחבלים ומביאין אבנים ואח״כ נותנין את שומנן (מד״ר שמות לו). כשהיו ישראל במדבר מ׳ שנה היה המן יורד והבאר עולה להן והשליו מצוי להן וענני כבוד מקיפות אותן (ר׳ לוי, שם ויקר׳ כה). חצר המשכן שהיה מקיף את המשכן כשם שהים מקיף את העולם (שם, במד׳ יג). ובזכות אהרן הקפתי אתכם בענני כבוד (שם א). למדינה שמרדה במלך מה עשה המלך הביא לגיון אחד קשה והקיפה כדי שיהו בני המדינה רואין אותו ומתיראין מלפניו (שם דבר׳ י).

רד״ק בפירושו ובשרשיו מפרשים מלשון כריתה וחבטה, והושאל לשחיטת החגים כלו׳ הכבשים, קרבנות החגים. ורש״י: חגים שלכם ינקפו יִכָּרֵתוּ, לשון נוקף זית, ע״כ. ולפי ת״י יבטלון. ובתרגום יוני (הובא אצל פילד) συγκρουσθήσονται, ג״כ מלשון נקיפה וחבטה, עי׳ ג. *נָקַף.]

[1]) בגליון: הוד הקיפה בכבודו.

[2]) בגליון: לא.

מה עשה עשו רדף אחריו ומצא אותו במערה מקום דומה למרחץ שבטבריא וכו׳ בא עשו הרשע והקיף את המרחץ כדי שימות בו (תנחומי וילח ג, הול׳ בובר).— והִקִּיף את פאת הראש: הקורח קרחה בראשו והמקיף פאת ראשו והמשחית פאת זקנו (מכות ג ה). המקיף את הקטן (פאת הראש) הרי הוא חייב (רב אוח, נזיר כז:). אחד המקיף ואחד הניקף במשמע (שם).— הִקִּיפוּ השערות אבר מן האברים, צמחו סביב סביב: מאימתי נעשה בן סורר ומורה משיביא שתי שערות ועד שיקיף זקן התחתון ולא העליון (סנה׳ ח ח).— והשחין וכדומ׳: הקיף השחין לשתיהן (לשתי השערות) או לאחת מהן או חלקן (נגעי ח ה). בהרת כגרים ומחיה כעדשה מקפתה וחוץ למחיה בהרת (שם ו ה).— ודבר מפשט: הקיפתנו תשובות חבילות שאין בהן ממש (ר׳ אלעזר בר״ש, ב״מ פד:).— הִקִּיפוּ במקום פלוני, עשה שיקיף את המקום, שילך סביב: אמר הקב״ה אם אני מביא עכשיו את ישראל לארץ מיד מחזיקים אדם בשדהו ואדם בכרמו והן בטלים מן התורה אלא אקיפם במדבר ארבעים שנה שיהיו אוכלין מן ושותין מי הבאר והתורה נבללת בגופן וכו׳ הריני מקיפן במדבר ארבעים שנה עד שיעמדו כנעניים ויתקנו מה שקלקלו (מכי׳ בשלח, פתיח׳).— ומצוי הרבה בסהמ״א: כדי שיתבונן להיות הקיפו של ספר כארכו שאם הקפנו על הקיפו חוט הוה מדתו ששה טפחים (ר״י ברצלוני, הלכי ס״ת 20). והוא הגוף התקיף וכל המקיפים מקיף (ראב״ע, הקד׳ ב לפירושו על התורה). והאבנט שחוגר במתניו ארכו שתים ושלשי׳ אמה ומקיפו ומחזירו על גופו כרך על כרך (ס׳ חינוך, תלוה נלוה לט). עוד אחשוב שאחר שאי אפשר מקיף בלא מרכז כמו שנתבאר במקומו ראוי לתת כבוד למרכז (הרי״ץ קארו, תולדות יצחק ו:).— ואמר הפיטן: דגלים סכות סביבותינו הקיף והתקיע דמיון קרח הנורא האיר והרקיע (ר״מ נהוראי, את השם הנכבד, יוצ׳ שבת בין יוה״כ לסכות).— ומהזמן: וציום עיבור השנה לצורך כי הכתוב תלה את המועדים בזמני השנה כדי שלא יקיפו המועדים מזמן לזמן בדרך שמקיפים אותם אשר חדשיהם חדשי הלבנה ואין להם עיבור (רה״ג, תשו׳ גאוני ליק א). ימי רצון הקיפו ורצונך דרשו ושלמת שוא החליפו ורחצו והתקדשו ולקרא לך הוסיפו ואחרי כן נגשו (ר״י הלוי, רלה רכח).— ובענין הקפת הראש: והאשה שהקיפה או שנקפה פטורה וכו׳ אע״פ שקטן אינו בן חיוב אפילו שכן מי שמקיפו חייב (תלמידי ר׳ יהודאי גאון, הלכי פסוקי 105). אתה אומר המקיף את הקטן חייב אלא מעתה בנין שיוצאין כשהן מגולחין מי מגלחן אמן מקפת להן (שם). —ובתכונה: והוא (הרקיע) מקיף את כל הארץ מלמעלה ומלמטה וכו׳ והוא סובב על הארץ ממזרח למערב ומקיף אותה (ראב״ח הנשיא, העבור א ג). נקרה לאשר קרב מהגלגל מאד שיהיה אש ומה שרחק שיהיה ארץ ומה שיתמצע היה כפי הקורב מן הגלגל המקיף או מן המרכז אויר ומים (ר״י א״ה, הכוזרי ה ג). כל הגלגלים האלו המקיפין את העולם הן עגולין ככדור והארץ תלויה באמצע ויש למקצת מן הכוכבים גלגלים קטנים שהן קבועים בהן ואין אותם הגלגלים מקיפין את הארץ אלא גלגל קטן שאינו מקיף קבוע בגלגל הגדול המקיף (רמב״ם, יסוה״ת ג ד). ומהגלגלים יוצאי מרכז האלה יש שהכוכב הוא תקוע בו כדי לנסוע בו סביב מרכז היוצא ההוא ולהקיף בו את העולם (ר״י ישראלי, יסו״ע ב א). הגלגל השמיני מתשעת הגלגלים שביארתי הוא המקיף לגלגל שבתי וסמוך לו ונקרא גלגל המזלות (ר״מ אלדבי, ש״א ב ג). כשיתנועע הרכב סבוב שלם הלא החלק אשר במקיפו הלך דרך העגולה הגדולה בזמן ההוא בעצמו אשר הלך בו החלק אשר הוא קרוב לנקודת מרכזו העגולה הקטנה (ר״ש א״ש, מו״כ א ענ).— ובהשאלה, השכל מַקִּיף את הדבר, מבין אותו בכל פרטיו: שידיעת השם מקפת בדברים האישיים ובדברים הכלליים (ר״י אלבו, העקר׳ א יא). גם כשהיה גולם בלי צורה היתה הידיעה האלהית מקפת בו (שם, ב כה). ובעבור זה ראוי שיזהר המעיין בפרק מפרקי ספר אי זה מחבר שלא יקפוץ להשיב על דבריו עד שידע דרכי הלמוד הנעשים בספר ההוא וכן עד שיקיף בכל מה שבא בספר מהענין ההוא במקומות אחרים (שם נט.).—ג) *הִקִּיף, נתן בהקפה[1], מכר חפץ על מנת לא לשלם מעות בעין מיד, אלא לאחר זמן קבוע: החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת וכל הרוצה ללוות יבוא וילוה (ר׳ עקיבא, אבו׳ ג טז). חנוני (נאמן) על פינקסו לא במקיף אמרו שהוא אומר לו כתבת בזה מהוק

[1] [כנראה מלשון הקף הזמן, תקופה, והכונה שכסף התשלומים יקיף איזה זמן ויחזור אל המוכר אחרי תקופה קבועה.]

בזה (ירוש' שבוע' ז ה). גנב והקדיש גנב והקיף גנב וההליף (צ"ק עט.).—ובהשאלה: אין מקיפין בחילול השם אחד שוגג ואחד מזיד (קדוש' מ.).—*וגם מהלוקח שהוא מַקִּיף את המוכר, כלו', דוחה את התשלומים לאחר זמן: ויש דברים אחרים שהן בכלל חילול השם וכו' כגון שלקח ואינו נותן דמי המקח לאלתר והוא שיש לו ונמצאו המוכרים תובעין והוא מקיפן (רמב"ס, יסוה"ת ה יא).—*ובפרט הִקִּיף מן פלוני, לקח ממנו בהקפה: ומותר לחנוני לחלק קליות ואגוזים לתינוקות ולשפחות כדי להרגילן לבא אצלו ופוחת משער שבשוק כדי להרבות במקיפין ממנו ואין בני השוק יכולין לעכב עליו (טוח, מכירי יח ד). ואדם שהקיף מן הגוי אי חייב עבוד בגד ותבואה (מהר"מ מרוט', שערי תשוב' קלג). בראובן שאמר לשמעון הקף לי בגדים מן העובד כוכבים (מרדכי, צ"ק סי' קסח).

—נִפעַ', *נִקַּף, ניקף,—היה מֻקָּף מסביב: המקיף חבירו משלש רוחותיו וכו' אם עמד ניקף וגדר את הרביעית מגלגלין עליו את הכל (ר' יוסי, צ"ק כ:). ל"ש עמד ניקף (וגדר את השדה) ל"ש עמד מקיף (צ"צ ד:).—ובסהם"א: הואיל שלא גדר שדה רביעית אין מחייבין הניקף ליתן חלקו וכו' (רגמ"ה, צ"צ ד:). וכן אם הניקף עצמו הוא שגדר רוח רביעית הרי גלה דעתו ונותן חצי ההוצאה של שלש רוחות (רמב"ס, הלכ' שכנים ג ד). אבל אם במקום שנהגו לגדור אף אם גדר המקיף הרביעי אין מחייבין לניקף שיוכל לומר היום או למחר תזקיקני לגדור ביני לבינך (טור, הלכ' שכנים קנח). מתחלה אמר לו הניקף לא אתן לך כלום (שו"ע, חו"מ, שותפי' קנח).—ובענין הקפת הראש: אחד המקיף (את פאת הראש) ואחד הניקף (ספרא, קדוש' ט ו; נזיר כז:).

—הָפעַ', *הֻקַּף, מוּקף, שהקיפוהו מסביב: כרכין המוקפין חומה מימות יהושע בן נון קורין בחמשה עשר (תוספת' מגי' א א). היכן מצינו בשושן הבירה שמוקפת חומה (ר' יוסי ברי"י, שם). חצר גדולה שמוקפת עמודים הרי עמודים כדפנות (שם, סוכ' א ח). עיר שגגותיה חומתה ושאינה מוקפת חומה וכו שלש חצרות של שני בתים מוקפות חומה מימות יהושע בן נון (ערכי' ט ו). כרך שישב ולבסוף הוקף (חומה) נידון ככפר (ריב"ל, מגי' ג:).—ובמשמ' עומד בהֶקֵּף, במעגל: לשכת הגזית כמין בסיליקי גדולה היתה פיים במזרחה וזקן יושב במערבה והכהנים מוקפין ועומדין כמין בוכליאר (יומ' כה.). חירות הללו לא היו משופעות אלא גדודיות ולא היו חרוטות אלא מוקפות ולא היו עגולות אלא מרובעות (מכי' בבלח ג א).—ובסהם"א: כיצד מלמדים הרב יושב בראש והתלמידים מוקפים לפניו כעטרה כדי שיהו כלם רואים הרב ושומעים דבריו (רמב"ס, ת"ת ד ב). ושמו המשל בגלגל בעבור שאין לו זויות והוא מקיף כל מוקף על דרך אחד (ספי' השם לראב"ע, ג). כל אחד משניהם (הגלגלים) המקיף והמוקף לא יתנועע בתנועת הכרו לא על מרכזו ולא על קטביו אבל לכל אחד תנועה מיוחדת לו (ר"ם א"ת, מו"נ ב כד).

ב. נָקַף[1], קל לא נמצא.

—נִפעַ', נִקְּפוּ,—נִקַּף האיש, נִקַּף הבָּשָׂר וכדומ', בלה, רזה, כחש, mager werden; devenir amaigri; to become lean: בעורי ובבשרי דבקה עצמי ואתמלטה בעור שני וכו' ואחר עורי נִקְּפוּ[2] זאת ומבשרי אחזה אלוה (איוב יט כ-כו).

---

[1]) עי' הערה לקמן.

[2]) כן בנסחה המסורה. מתרגום השבע' אין להעזר בכלום, כי הוא משנה וכנראה אינו אלא עפ"י הסברה, מעקילס לא נשאר לנו כלום. במד"ר בראשי' תחלת מ"ח הובא פסוק זה בנסחה המסורה, וגם מהדרש נראה כי הנסחה היתה כמו בנסחה המסורה שלנו, ונראה שדרשו נקפו במשמ' נוספו, נתחברו על, וז"ל: אמר אברהם אחר שמלתי עצמי הרבה גרים באו להידבק בזאת הברית, ע"כ. וכן הגרסה בילקוט. ת"י: זמן בתר דאתפח משכו תהי דא, ע"כ. ואין זה מאיר שום אור על הכתוב. רסע"ג במשמ' הקיף: ובעד בלו ג'לדו יהאט בקצ'תי הדא, ע"כ. ובעבר': ואחר בלות עורי יקיפו ספורי זה. ריב"ג: ישיר בקולה זאת אלי אל עט'ם אלמד'כור פי הד'א אעני בקולה בעורי ובבשרי דבקה עצמי יעני אנהם קד אצטלמוה באלשנתהם ופי כלאם אלערב נקפת ראשה ען דמאע'ה אי כשרתה. ע"כ. ובעבר': רומז באמרו זאת אל העצם הנזכרת למעלה ר"ל אמרו בעורי ובבשרי דבקה עצמי ר"ל שכלוהו כלשונותם. ובדברי הערב (יאמרו) נקפת ראשה ענדמאע'ה ר"ל שברתיהו. רש"י: אחר מכת עורי נקפו ונגפו ונקרו הקניטה והרדיפה הזאת שאמרתי שהיא לי כנוקף וחותך בעורי במו ונקף סבכי היער, ע"כ. וכך ראב"ע: ואחר עורי נקפו זאת כמו ונקף סבכי היער וענין זאת עצמי ועורי ובשרי. רד"ק: פיר' שברו ונקרו התולעים זאת ואמר זאת על העצם, ע"כ. וכך רֹב שאר המפרשים, ואין כל זה מרפא את קושי מליצת הכתוב. וככר התלבטו בפסוק זה גם החדשים מחכמי אה"ע ופרשו רֻבם המלה ונקפו במשמ'

ג·**נָקַף**, קל לא נמצא במקרא.

—פִּעֵל, נִקֵּף [1],—נקף עצי יער וכדומ׳, שבר, כרת, קטע, abhacken; trancher; to strike off.: הנה האדון יי׳ צבאות מסעף פארה במערצה ורמי הקומה גדעים והגבהים ישפלו וְנִקַּף [2]) סבכי היער בברזל והלבנון באדיר יפול (ישעי׳ י לג-לד). — ובתו״מ, נִקֵּף הקוצים וכדומ׳: מסותתי אבנים מפסקי גפנים מנקפי היגין מנקשי זרעים בזמן שבעל הבית מקפיד עליהם אסורין משום גזל (תוספת׳, ב״ק יא יח). השוכר את הפועל לנקף עמו בהיגין ולזמר עמו בזמורות (שם). מפסגי אילנות מפסגי גפנות מנקפי היגי (ב״ק קיט:).—ונִקֵּף זיתים, תלש בידו או חבט במקל להשירם מהאילן: עני המנקף בראש הזית מה שתחתיו גזל מפני דרכי שלום (גיטי׳ ה ח). — ואמר המקונן: בלע בית לרום מוזקף וכברזל סבכי נקף בנה עליו ויקף (ר״א קליר, איכה אספתו קינ׳ לת״ב). — ואמר המשורר: בוז לך בת כפתור העוד תתהוללי נצחך אבד וכבוד יערך נקפו חגרי נא שק כאבל אם התאבלי בניך כי יצאו שוב לא יספו (יל״ג, אדו״ת ד).—*וכמו נִגֵּף: מהלך בשפלות עקב בצד גודל ואינו מרים רגליו מן הארץ ומתוך כך מנקף אצבעותיו באבנים (רש״י, סוטי׳ כב:).

בריתה, ובמשמ׳ קלפת העור מעל הבשר, עפ״י לשון אתיופ׳ וקצתם הגיהו בו הגהות מתחלפות, נקף כזאת, וזקף זה אתי, וכיוצא בזה, אך הכל מודים כי אין רפואה לכתוב זה ובאמת קשה לפרשו, אך הדבר האחד בודאי הנכון הוא כדעת הקדמונ׳ שלנו שהוא המשך פסוק כ׳ בעורי ובבשרי, וזה מליצה כמו דבקה עצמי לבשרי, (תהל׳ קב ו). ורגלים לדבר כי מקומו של פסוק ואחר עורי הוא מיד אחר פסוק בעורי ובבשרי, והכונה בו כי גם הבשר תחת העור כלה, ודרש זה אמת בהפעל נקף, שמשמש בערב׳ גם במשמ׳ זו: קאל אבו פארש אלמנקופ אלרג׳ל אלדקיק אלקליל אללחם או הו אלצ׳אמר אלוג׳ה וכי׳ קאל (אבו עבלד) אד׳א אצבח אלרג׳ל מצפרה אלוג׳ה קיל אצבח מנקופה, וכי׳ אלמנקופ אלצ׳עפ ע״כ. ובעב׳, אמר אבן פארש אלמנקופ הוא האדם דק קל הבשר או הוא כחוש הפנים, וכי אמר אבן עראד אם השכים אדם ופניו ירוקות יאמרו השכים מנקוף, ובכלל מנקוף הוא הלש, חולני. וצריך עוד עיון.

[1]) ויש מפרש׳ אותו כמו נפעל.

[2]) בערב׳ נקפ a). שבר העצמות וכדומ׳.

---

a) نقف

ג·*****נָקַף**, קל, — חבט והכה, נקף אצבעו וכדומ׳, פָּצַע אותה ע״י מַכָּה עזה: אין אדם נוקף אצבעו [1]) מלמטה אלא א״כ מכריזין עליו מלמעלה (ר׳ חנינא, חול׳ ז:).—ונָקַף ביצה, שבר הקלפה: ביצין שנקפו בקערה הרי זה חבור התחיל לטרוף אינו חבור (תוספת׳ טבול יום ב יא). ביעין שנקפן בתוך הטפיח הרי אלו אינן חיבור (שם). אין מוכרין ביצים של נבלות ושל טרפות לגוי אלא אם כן היו נקופות לקערה לפיכך אמרו אין לוקחין מן הגוי ביצים נקופות לקערה (שם, חול׳ ג כד).—ובסהמ״א: כאדם המהפך בכף בצים נקופות לערבן עם המים (רש״י, שמות ל לה).—ובהשאלה נָקַף לִבּוֹ, כמו לבו הכהו: מי שלבו נוקפו אומר כן (ר׳ דוסתאי, ברכ׳ ז:). לבו נוקפו ופורש (נדה ג:). כיון שהרג אבינו אברהם את כל אותן האוכלוסין נקפו לבו אמר אפשר שלא היה בהם צדיק (ר״י בן זמרא, מד״ר תהל׳ קי). — ואמר הפיטן: למי שלבו נוקפו וגדול בעיניו אוסף עמוסי מעים להוציא מלבו ידרוש ויתור לפני קבוץ נוחלי שלולת מים (ר׳ יהודה בר מנחם, את יום פדותכם, יוצ׳ לשבת נחמו, מחז׳ איטלי א, קלא.).—ומצוי הרבה בסהמ״א: כך פירשו רבותי ולבי נוקפי (רש״י, ר״ה כה.). המחבק אחת מן העריות שאין לבו של אדם נוקפו עליהן וכו׳ הרי זה מגונה (רמב״ם, אסורי ביאה כא ו). שמותר להשאל על השבועה ואין בזה דופי ומי שלבו נוקפו בדבר זה אינו אלא שמין מינות (סמ״ג א׳, רמא). מנהג הסידות היא שאחרו הברכה יגלה ערות הקטן ואם לבו נוקפו וכהול מוטב שיגלה מיד ויברך (מרדכי, בשם ראבי״ה, שבת, תכא). אמנם מיום בואי לארץ הזאת תמהתי על כי ראיתי שכותבין בשטרות שיעבוד מטלטלי אגב מקרקעי וכו׳ ורציתי לבטלו ואמרו אע״פ שכותבין כן בשטרות כבר נהגו בכל הארץ הזאת שאין מגבין לב״ה ממטלטלין שמכר או נתן הלוה מפני תקנת השוק על כן לבי נוקפי (תשו׳ הר״ש, טוחו״מ ס). ומי שרואה לשונו זה לבו נוקפו שהרי הקדמות הזה יאמינוהו הכופרים בחדוש העולם (רשב״ל דורלן, אוהב משפט לאיוב ט). מי שרואה דברים הללו לבו נוקפו שמה נטה דעת הרב ז״ל לומר שאין עונש ויסורין לנפש החוטאת (רמב״ם, תשו׳ ח א, הגהות מימוניות). והיה לבי נוקף (מיוחס לרש״י, ספ׳ האורה ב, סה). שאם אתה

---

[1]) בקצת כ״י נוקף רגליו.

אומר כן לבו של אדם נוקפו תמיד בשעת ביאה ופורש מאשתו ונמצאת מבטל בנות ישראל מפריה ורביה (רעמב"ע, עדי א א). יהיה לב הנודר נוקפו משום חומר הנדוי שקבל עליו (סו"ה הר"י מיגן והר"מ פאדווה ע, פא:). ויפג לבו נוקפו על שיצא מא"י למצרים (פענח רזא, ויגש). ואל יהא לבך נוקפך על מה שיחסנו לפילוסוף הלז דעת השפעת כל הצורות ע"י שכל הפועל (קול יהודה לכוזרי א יג). — *נוֹקְפִים, כנוי לחבורה אחת מהכהנים במקדש: יוחנן כהן גדול העביר הודיית המעשר אף הוא בטל את המעוררין ואת הנוקפים[1] (מע"ש ה טו; סוט' ט י).—וכמו נָקַב, ארון נְקוּפָה, נְקוּבָה: אל תרבו עלי תכריכין ותהא ארוני נקופה לארץ אל תרבו עלי תכריכין מפני רמה ותהא ארוני נקופה [2]) לארץ מפני המבול (ר' חזקיה, מד"ר בראש' ק).

—הפע', *הִנְקִיף, — הִנְקִיף רגלו באבן וכדומ', עשה שתִּנָּקֵף, שתִּנָּגֵף: פרוש נקפי זה המנקיף את רגליו (סוט' כב:).

ד.*נָקַף, קל לא נמצא.

—הפע', *הִקִּיף,—הקריב שני דברים זה אל זה, עד שהם נוקפים וחובטים זה את זה: אין מקיפין הרדל חריע אלא לחרסות בלבד דברי ר"מ ר' יהודה אומר לכל מקיפין חריע וחרדל ר' שמעון או' לכל מקיפין הרדל חריע חוץ מן התבואה רשב"ג אומר ערוגות קטנות מקיפין אותן הרדל חריע (תוספת' כלאי' ב ה). שתי אבנים שהקיפן זו לזו ועשאן שוקת (שם פרה ס י). אין מקיפין שתי חביות לשפות עליהן את הקדרה (ביצ' ד ה). שייר מקצת הגט וכתבו בדף השני וכו' הקיף ראשו של זה בצד ראשו של זה והעדים באמצע (גיט' ט ז). כיצד תולין אותו משקעין את הקורה בארץ והעץ יוצא ממנה ומקיף שתי ידיו זו על גב זו ותולה אותו (סנה' ו ד). נטל את הראש והקיף בית מליקתו למזבח (זבח' ו ה). איזהו עיקל כל

[1]) ואמרו בתוספת' (סוט' יג י) נוקפין אלו שמושכין (כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ, ובכ"י וינה ובספרי הדפו' שמכין וכך גם בגמ' ירוש' שם) את העגל בין קרניו כדרך שעושין לע"ז, ע"כ. ובגמ' בבלי (סוט' מח.) אמרו: מאי נוקפים אמר רב יהודה אמר שמואל שהיו מסרטין לעגל בין קרניו כדי שיפול דם בעיניו. והוסיפו: במתניתא תנא שהיו חובטין אותו במקלות כדרך שעושין אותו לפני ע"ז.

[2]) בירוש' (כלא' ט ד; כתוב' יב א) נקובה.

שמקיף פרסותיו ואין ארכבותיו נושקות זו לזו (בכור' ז ו). אוכלת במעשר וקוצה לה חלה ומקפת וקוראה לה שם (נדה י ז). נטל עץ ארז ואזוב ושני תולעה וכרכן בשירי הלשון והקיף להם ראשי אגפים וראש הזנב של (צפור) שניה (נגעי יד א). אמר הקב"ה למשה משה השקף עיניך זה על גב זה וכו' הקף רגליך זה על גב זה הקיף רגליו זה על גב זה באותה שעה קרא הקב"ה לנשמה מתוך גופו (מד"ר דבר' יא).—והקיף שני דברים זה לזה לבדוק אם הם דומים זה לזה: אין מקיפין [1]) בבועי (רבא, חול' מו:). מקיפין בקנה (הוא, שם נ.). מקיפין בריאה (ר' יוחנן, שם). מקיפין בבני מעיים (רב שימי בר חייא, שם).—ובמשמ' חִבֵּר והדביק: אין מקיפין את פי הכלים בקסטרון מפני שהוא פתיל ואינו צמיד (תוספ' כלים ב"ק ז ג). במה מקיפים בסיד ובגפסים בזפת ובשעוה וכו' ובכל דבר המתמרח אין מקיפין לא בבעץ ולא בעופרת וכו' אין מקיפין לא בדבילה שמינה ולא בבצק שנילוש במי פירות וכו' ואם הקיף הציל (כלים י ב).

הפע', *הֻקַּף, בינו' מֻקָּף, — שהוא קרוב, סמוך, מחֻבר ודבוק יחד: עיסה טהורה ועיסה טמאה נוטל כדי חלה מעיסה שלא הורמה חלתה ונותן פחות מכביצה באמצע כדי שיטול מן המוקף (ר' אליעזר, חלה ב ח). תוספת תרומה ניטלת מן הטהור על הטמא שלא מן המוקף ואינה מדמעת (ר' יהודה, תוספת' תרומ' ה ו). לא יאכל עד שיעשר שלא נחשדו חברים תורמין שלא מן המוקף (רשב"ג, תוספת' מעשר' ב ה). ספינות קשורות זו בזה מטלטלין מזו לזו אם אינן קשורות אעפ"י שמוקפות אין מטלטלין מזו לזו (שבת יא ה). שהתרומה אינה ניטלת אלא מן המוקף ואין ניטלת אלא מן הגמור (תוספת' בכורי' א ו). בית שאור מוקף צמיד פתיל ונתון לתוך התנור (כלים ח ו). שתי חביות והן כשני חציי זיתים מוקפות צמיד פתיל ומונחות בתוך הבית (אהלי' ה ו). כלי חרס המוקף צמיד פתיל שאינו מציל על טומאה שבתוכו מלטמא (חול' עא.). לצלוהית של אפופילסימון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בזוית ולא היה ריחו נודף (ר' ברכיה, מד"ר בראש' לט).

[1]) ופרש"י: בועה שניקבה בריאה וכו' אין מביאין בועה אחרת להקיף ולקרב אצלה ולנוקבה ולראות אם מראה הנקבים שוים, ע"כ. והרמב"ם ביד החזקה משתמש בכל מקום בהפעל מדמים במקום מקיפים, וכן גם בטור ורוב הפוסקים.

נִקְפָּה[1]), ס"נ, כמו נקף: והיה תחת בשם מק יהיה ותחת חגורה נִקְפָּה [2]) ותחת מעשה מקשה קרחה ותחת פתיגיל מחגרת שק כי תחת יפי (ישעי' ג כד).

נָקַק[3]), פ"י, — עשה נקיק, נָקַק קבר וכדומ', חָפַר: נקוק קברך כי קלות ונבזית הנער הבער המבקש כבוד וכל הוד זקנים (רסע"ג, קטע כ"י גני' מספר הגלוי). —ופָעול נָקוּק, נְקוּקָה, נְקוּקִים,—סלע נָקוּק, שיש בו נקיקים; — ובמשמ' חבוי וטָמון בנקיקים: הסתכל בתבנית אשר בכסא חקוקה ובתיבה אשר תחתיו פקוקה ונפשות צירים בתוכה נקוקה (ר"א קליר, ארץ ודריה, א ר"ה). שדי שוכן שחקים שור שנים שחוקים לך לבד להקים בהוקים נקוקים (רסב"י הבבלי, לך יי' הצדקה, סליחי'). תרגל וחלקה לשלשה חלקים כל משמרות מנה מחלקים תכונה למשמרת עד נקוקים יקים (ר"א קליר, אמרה סגונה, שבת פרה). טל זכרו גבורות מוסיפים חקוק בגישת מוספים טל להחיות בו נקוקי סעיפים (ר"א קליר, בדעתו אביעה, תפי' טל). מסובים מכום מריות תמלטם ממקומם בשופר נקוקים נקוקי נשיה תנהל נבלתם בשופר (אופנים אפוסי אפסתות, מוסף א ר"ה, מחזור איטלי' ב, מח:).

נקר[4]), ממנו נָקַר, *נֶקֶר, נִקְרָה, *נִקּוּר, *נַקְרָן.

נָקַר, פ"י, בִּנְקֹר, יִקְּרוּהָ,—א) נָקַר את עֵינוֹ, פצע אותה בדבר חד, בברזל וכדומ'. ausstechen; percér; to bore. בזאת אכרת לכם בִּנְקֹר לכם כל עין ימין ושמתיה חרפה על כל ישראל (ש"א יא ב). עין תלעג לאב ותבז ליקהת אם יִקְּרוּהָ ערבי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי ל יז).—ובתו"ם: שמשון הלך אחר עיניו לפיכך

1) עי' הערה להלן.

2) תרגמו השבע' σχοίνιον, שהוא חבל גס, כנראה מפני שהוא מקיף את גוף האסיר. מעקילס לא נשמר תרגום למלה זו. ת"י: רושמין דמחא, ר"ל רשמי חבורות. רסע"ג: ח'לקאת ר"ל בלויי סחבות. ריב"ג כמו ת"י: ג'ראחה, והוא חבורה ופצע; וכך רש"י: מקום שחוגרת שם יהיה ניקף כחתך בחבורות ורושמי מכות, ע"כ. וכך ראב"ע: מגורת ונקף סבבי היער וטעמו כריתות. וכן רד"ק: יהיה הבשר נגוע ומוכה שלא יוכלו לחגור עליו כמו ואחר עורי נקפו זאת, ע"כ. וכך שאר המפרשים. והחדשים, רבם קבלו תרגומו של השבע'.

3) פעל נגזור מן השם נקיק.

4) גם בערבי נקר a).

a) نقر

נקרו [1]) פלשתים את עיניו (סוטי' א ח).—ונקר את מֹחו: שפעם אחת גזרה המלכות גזרה על ישראל שכל המניח תפילין על ראשו יקרו [2]) את מוחו (שבת קל.). טיטוס הרשע כשנכנס בבית קודש הקודשים וגירר הפרוכת וחירף וגידף בחזירתו נכנס לו יתוש אחד בחוטמו והיה נוקר מוחו (מד"ר ברחשי' י).—ב) *נקר רֵחים, עשה בהם חריצים שיהיו ראויים למלאכה: נוקרין ריחים במועד (רב המאה, מו"ק י.).—ג)*נָקַר העוף, לקט בְּמַקּוֹר שלו, וכן העכבר וכדומ': ראה ציפור שנקר בתאינה ועכבר שנקר באבטיח (תוספתי' תרומו' ז יז). ראה ציפור נוקרת בתאינה ועכבר מנקר באבטיח אסור (ירושי' שם ח ה). בשראו אותו (את הנחש) נוקר (שם ג א). — ופָעול *נָקוּר, נְקוּרָה, נְקוּרִים, — שנקרוהו: התורם חבית ונמצאת מגולה אבטיח ונמצא נקור תרומה ויחזור ויתרום (תוספתי', שם ד ו). האוכל תרומה נקורה והשותה יין מגולה (ר' שמעון, שם ז א). ראה ציפור שנקר בתאינה ועכבר שנקר באבטיח הרי אלו אסורין שאני אומר שמא נקורין היו (שם יז). מלפפון נקור (ירוש', שם ח ז).—ובסהמ"א: עינו נקורה ומוצאת לחוץ וחור שלה נראה פתוח (רס"י, במדי' כד ג). —פעי', נִקַּר, תְּנַקֵּר, יְנַקְּרוּ,—א) נִקֵּר את עֵינֵי פלוני, כמו א) נָקַר: העיני האנשים ההם תְּנַקֵּר לא נעלה (במדי' טז יד). ואחזוהו פלשתים וַיְנַקְּרוּ את עיניו (שפט' טז כא). — ב) נִקַּר העצמות וכדומ', דקר אותם בדבר חד, ובהשאלה הכאיב כמו ע"י דקירה: לילה עצמי נִקַּר מעלי וערקי לא ישכבון (איוב ל יז).—ובתו"ם: שהיה צדקיה רואה אחרים שהיו מנקרין את עיניו ולא היה לו דעת להטיח את ראשו בכותל עד שיצאת נשמתו (ר' יהודה, מד"ר איכי', על אלה).—ואת מֹחו: שפעם אחת גזרה המלכות גזרה על ישראל שכל המניח תפילין ינקרו [3]) את מוחו (שבת מט.). וזימן לו הקב"ה יתוש אחד ונכנס לתוך חוטמו והיה אוכל והולך עד שהגיע למוחו התחיל מנקר את מוחו וכו' (מד"ר ויקרי' כב).—ג) *נִקֵּר אבנים, כרת וחתך אותן בכלי חד, סִתֵּת אותן: יכול יהא אסור מלהדוק שם (בנחל איתן) פשתן ומלנקר שם את האבנים (ספרי דברי' רז). ומותר לסרוק שם פשתן ולנקר שם אבנים (סוטי' ט ה).

1) במדב"ם ניקרו.

2) בקצת כ"י ידקרו.

3) בכ"י א"פ יקרו, וכך גם בדפוס שונצינו, ובכ"י מינכ' ידקרו.

— ובסהמ"א: לא יפתח אדם מחצב בתחלה לתוך שדהו בשביעית שמא יאמרו לתקן שדהו נתכוון שיסיר ממנה הסלע ואם התחיל מקודם שביעית וכו' מותר לנקר ממנו בשביעית כל מה שירצה (רמב"ם, שמיטה ויובל ב ו). — ד) *נקרו התרנגולים וכדומ', כמו נקר: השרץ בפי התולדה והנבלה בפי הכלב וכו' היו מנקרין בהן על הארץ (טהר' ד ג). תרנגולין שהידסו את העיסה ואת הפירות או שניקרו משלמין חצי נזק (תוספת' ב"ק ב א). ראה ציפור נוקרת בתאינה ועכבר מנקר באבטית (ירוש' תרומ' ח ה). שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה תרנגולתך מנקרה באשפה ואין חולדה מזיקתה (איסי בן יהודה, פסח' ח:). בתחלה היו ישראל דומין כתרנגולים שמנקרין באשפה עד שבא משה וקבע להם זמן סעודה (ר' אחא בן יעקב, יומא עה:).

—ובסהמ"א: האפרוח שהוא בתוך הביצה וכו' המציא לו הש"י שם מזונו מהחלבון ובכלות המזון נתן לו טבע לנקר הקליפה ולצאת ממנה ולהתפרנס חוץ מהקליפה (רמב"ל דורלאן, אוהב משפט לאיוב טו).— ה) *נקר [1]) הבשר, הסיר ממנו החלב והגידים האסורים ע"י חתוך בסכין: מה שנוהגים במקומינו לנקר הבשר בתוך שלשה ימים (שו"ת לר' ילאק, מעשה הגאונים הוצ' א. עפשטיין). ממתינים מלכת ביום טוב לבית הכנסת כדי שישחט כבש וינקרנו ויתן לאשתו להדית ולמלוח (ספר חסידים התחת יח). נוהגין לנקר בשר ביום טוב אפילו נשחט מערב יום טוב (שו"ע יו"ד תק ו).

—מנקר [2]), מ"ר מנקרים, מי שאומנותו לנקר הבשר: ולכן יש לקדש עצמו המנקר כדי שלא יכשיל את הרבים וכו' וכל מנקר שישמור לעשות על האופן האמור ודאי יכול לאכול ולהאכיל לאחרים בשר מנקירתו בכל אות נפשם ואין להרהר אחריו (ספר ילאק, ערך נקור). שידעו הלמדים והמנקרים איזה מקום חנייתן (של הקנוקנות) כדי להשריש אחריהן ולעקר אותן (שם).

—פעו', נקר, נקרתם, — נקר מאבן וכדומ', הוצא מתוכה ע"י התוך באבן בדבר חד, ausgegraben w.; extrait; to be dug out; ובהשאלה, לענין מוצא אדם מארץ ומולדו ממשפחה מהמשפחות: הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם (ישעי' נא א-ב).—ומצוי בסהמ"א במשמ' העקרית, מקום מנקר בסלע וכדומ': נקרות הצורים והוא המקום המנוקר בצור (פרש' רד"ק, נקר).—*בשר מנקר, שנקרו אותו: שאינו מחותך שאינו מנוקר מן החלב ומן הגידין האסורים (רש"י, חגי' ה.).

—נפע', *נקר, ניקר,—נקרו הפרות, שנקרו אותם העופות וכדומ': אבטיח שניקר ואכלו הימנו עשרה בני אדם (תוספת', תרומ' ז יז). רימון שניקרה בו אפילו פרידה אחת כולה חיבור למעשר (ירוש' מעשר' א ב). תאנים וענבים שניקרו אסור לשהותן (שם, תרומ' ח ה).

ב. *נקר [1]), פ"י,—כמו נקה: שלא תנקור [2]) ושלא תגדל ציצית ושלא תספור קומי שפה (ר"י בן בתירה, ספרא, אחרי ע יג).

—פעו', *נקר, מנקר,—נקר את הבית וכדומ', עשהו נקי: מגדלין כלבים כופריים וחולדת סנאין וחתולין והקופות דברים שמנקרין [3]) את הבית (רשב"א, תוספת' ב"ק ח יז). מגדלין כלבים כופרין וחתולין וקופין וחולדות סנאים מפני שעשויין לנקר את הבית (הוא, בבלי שם פ:). אין שוחטין לגומא כל עיקר והרוצה לנקר חצרו כיצד הוא עושה מקום חוץ לגומא ושוחט ודם שותת ויורד לגומא (רבא, חול' מא:).

—הפע', *הנקיר, מנקיר, — כמו נקר: וכיון שמגיע זמן מולדיהן הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח וכו' והקב"ה שולח משמי מרום מי שמנקיר [4]) ומשפיר אותן כהיה זו שמשפרת את הולד (ר' עוירא, סוט' יא.).

---

1) [לדעת ריב"ג בשרשיו, שרש משע, פירושו כמו נקה, עי' ב.נקר, נקור, הערה.]

2) נשמט ממקומו באות מם.

---

1) [עי' ריב"ג שרש משע: היוד בו (במשעי) נוספת ופירושו להתנקות וכן אמר בו התרגום לאיתנקרא. כלו' להתנקות. ומדברי רבותינו ז"ל וכו' לנקר תצרו הוא צריך כלו' לנקות הצרו ולכבדו. ומזה נאמר לנקוי הבשר מן החלב נקור בשר, ע"כ. (כך במקור הערבי תנקיה ור"י א"ת תרגם לנקור). אולם בכ"י נמצא בתרגום לאתנקדא בדלת. וכן לנקר חצרו גורס הערוך לנקד. ובגמ' (ב"מ קג:) בעינא דתינקר ארעי, גורס הערוך דתינקד. ולפי זה אפשר שאין במציאות שרש נקר במובן נקד, נקה וטהר. ובכל מקום שנמצא פעל נקר במשמ' נקה צריך לגרוס נקד, או פירושו נקה ע"י נקירה וחטיטה.]

2) כך הנוסח' בפרוש הראב"ד שם, ובגוף הספרא תנחור. ופרש הראב"ד: פי' לא תנקור אדם שרואה עצמו במראה אלא לנאות את עצמו והוא דרך הגוים שמקשטין את עצמן לזנות כדי שיתנו הנשים עיניהם בהם.

3) בכ"י א"פ הוצ' צוק"מ. ובכ"י וינה וכמו"כ בספרי הדפוס: המנקין.

4) במד"ר (שמות א) מנקה.

***נקר**, ס"ז, מ"ר נקרים, — א) מה שנקר העוף, הנחש וכדומ': נקר בתאינה ונעשית גרוגרת בתמרה ונעשית יבישה הרי אילו מותרין (תוספתי תרומי ז יו). ראה ציפור נוקרת בתאינה ועכבר באבטיח הרי זה אסור אני אומר מקום הנקר אכלו (ירוש', שם ח ז). דג ניקור חי אסור וכו' מת נוטל מקום הנקר (שם). — ב) *החריצים והבליטות החדות שברחים: כיון שיעמדו הריחים מלטחון מנקרין בהם נקרים קטנים כמין חידודין כדי לטחון במהרה (ר"ח, מו"ק י.).

נקרה, ס"נ, מ"ר סמי' נקרות, — נקרה בסלע וכדומ', מקום פחות או יותר עמוק בתוך סלע, כעין מערה קטנה וכדומ', Aushöhlung; crevasse; crevice: והיה בעבר כבודי ושמתיך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד עברי (שמות לג כב). לבוא בנקרות הצרים ובסעפי הסלעים מפני פחד יי' ומהדר גאונו בקומו לערוץ הארץ (ישעי ב כא). — ואמר המשורר: ורוכבי הסוסים הלא גם הם נסים נמוגים ונמסים נפוצים ופזורים וכלם נחבאים מפחדים ויראים ומפניו באים בנקרת הצורים (תלמידי מנחם לחסדאי הנשיא, לגבור בתעודה). אדם לאוי יולד וגם נקרא כי הוא לקורות הזמן נקרה מחר ידי מות יביאוהו בנקיק סלע וגם נקרה (ר"י חריזי, ספ' הענק קלח). — ובהשאלה, *נקרת הקול, סדק צר בחלל הגרגרת המתהוה ע"י התקרבות נימי הקול זה לזה בשעת הדבור, Stimmritze; glotte; glottis: —ב) *כמו נקירה: בצק שיש בו נקרת[1]) תרנגולים (טהרי ג ח). — ג) *הדק הנופל מהאבן כשמנקרים אותה: השחור והכחול ונקרת פיסולין (חול' פח:). —ובסהמ"א: מכסין בשיחור והוא פיח הכבשן ובכוחל ובנקרת פסילים ובאפר בין אפר עצים בין אפר בגדים וכו' (רמב"ם, שחיטה יד יג).

***נקרן**[2]), נקרן, נוקרן, ס"ז, מ"ר נקרנים, נוקרנין, —כמו נקדן, מי שמנקר ומחטט אחרי כל דבר ודבר ומשתדל למצוא בו דפי, Krittler; censeur; caviller: כיוון את הרומה כנגד הקיבה שלה כדי שתהא זכרותו נראית מתוך קיבה שלה מפני הנוקרנין[3])

[1]) כך בערוך, ובנוסח' הספרים נקירת. במדב"מ נקירות, וכן בר"ש.

[2]) בערב' מנאקר a) (Dozy II,710), ועי' הערה לקמן.

[3]) כך הנוסחה גם במד"ר במדב' סוף פרש' ב.

a) مناقر

שלא יהוא אומר' אף הוא בין כתפיו נכנס עמהן (ירוש' סנה' י ב). בין שאמר ברכו בין שאמר נברך אין תופסין אותו על כך והנוקרנין[1]) תופסין אותו על כך (ברכ' נ.). הכל מודים שלא נבראו ביום ראשון שלא ימצאו הנוקרנין ידיהם (לומר) מיכאל היה עומד (ומותח) בצפון וגבריאל בדרום (מדר', ילמדנו בראש' ח). ואין דור שאין בו ליצנים והיו הנוקרנים אומרים אין אתם יודעים שבן עמרם רועה של יתרו היה (שם, חקת עז). —ובסהמ"א: נקרנין המדקדקין על דברי תוהו (תשוי הגאו', הרכבי, סח).

***נקרם**[2]), ס"ז, מחלת הפודגרא, כאב הפרקים, Gicht; goutte; gout: אם יתלה האלמוג על הנקרם יועילהו בול ארמיני אם יחזיקני אדם מועיל מנקרם הידים (רמב"ע, ספ' הנסיונות ז ב). בראשי הפרקים ומה שיכלול הנקרם וגיד הנשה (קאנון ג כב ב ג). ורוב מה שיקרה להם כאבי הפרקים שיקרה לו תחלה נקרם (שם). ברפואות הנקרם וכאבי הפרקים בהרקת הכימוס המזיק (פרקי משה ט). העלה אשר נהיתה בפרקים כלם נקראת כאב הפרקים הוא בעצמו כשתהיה בפרק הירך נקרא גיד הנשה וכשיהיה בכף הרגל נקרם והנקרם כשיארך ותתישן זמנו תתפשט העלה בפרקים כלם (שם כב). פעמים יקרה כאב מיוחד ברגלים חזק ומזיק יתחבר עמו בעצבים משיכה ודפיקה ונקרא בלשון ערב נקרם (ר"מ אלדבי, ש"א ד ג). וההפלגה במשגל יזיק בעצבים ויפסידם והרגלים הם אברים עצביים ולזאת הסבה לא יקרה לסריסים כאב הנקרם בעבור שהם לא יעשו המשגל (שם). וכתב גאלינוס כי הנקרם כשיתחיל בסתו או בקיץ יתרפא בארבעים יום (שם).

נקש, ממנו א. נקש.

ובספרי במד' קלא, ההקרנים, וגרסת בעל ו"א התיקרנים.

[1]) כך גרסת הערוך, וכך הנוסח' בירוש' (שם ז ג) כ"י סורי ליאו, עי' בירוש' של רמ"ל, ובנוסח' הספרים והנקדנין, עי' ערך נקדן. ופרש הערוך: פי' המדקדק שלא בדבר צורך ובלשון ערב קורין אותו אלמאנקר. ועי' Fleischer אצל לוי, III 718, וקוהוט ערך נקר, הערה 8.

[2]) כך בערב' נקרס a) והוא ברומית necrosa, מהיונ' νεκρώς.

a) نقرس

א.נָקַשׁ פ"י, כמו יקש [1]),—לכד והשמיד, nachstellen; attraper; to lay snares: נודע יי' משפט עשה בפעל כפיו נוֹקֵשׁ [2]) רשע (תהל' ט יז).

—נפעי, תִּנָּקֵשׁ,—נִקַּשׁ אחרי פלוני, נלכד ונמשך אחריו על כרחו, שלא בידיעתו: השמר לך פן תִּנָּקֵשׁ אחריהם (אחרי הגוים בא"י) אחרי השמדם מפניך ופן תדרש לאלהיהם (דבר' יב ל). — ובסהמ"א: בערך מלי מסך משגב אבקשה חקי חיים בם לא אנקשה (ר"א הזקן, אמת יהגה חכי, אזהר'). לא תענה את עמיתך לנקש בצוקה וצרה לענות בו סרה (ר"י הלוי, ויכל אים אלהים). ויען וינקש באמרו איש אשר המלך חפץ ביקרו ילבישוהו לבוש אשר לבש בו המלך (חמדת הימים, ג, פורים, ספורי הנס עט.).

—פעי, יְנַקֵּשׁ, יְנַקְּשׁוּ,—א) נִקֵּשׁ לנכסי פלוני, לכד ותפש: יְנַקֵּשׁ נושה לכל אשר לו ויבזו זרים יגיעו (תהל' קט יא). — ואמר המשורר: עלילות לבקש סלילות לעקש והנם לנקש להיל כנושים (רמב"ע דיואן, אליכם אמונים, בודל'). אם אל מצעות בלות וטלואות אשר על יצועי תשימו מבטיכם אהה עוד מעט ינקשם נושה בעד ככר לחם השאילני אמש להחיות הצי בשרנו (רש"פ, ד' כוסות, כוס הרעלה ג). — ב) נִקֵּשׁ סתם, שם מוקש, ארב: וַיְנַקְּשׁוּ מבקשי נפשי ודרשי רעתי דברו הוות ומרמות כל היום יהגו (תהל' לח יג). — °נִקֵּשׁ נפש פלוני, כמו התנקש בנפש: ונפש לא תנקש אשר דמה אבקש ולא תתן מוקש להכשיל העורים (רשב"ג, בלל שדי, אזהר'). צר מנקש לנפשי אל יסיתך בהבלו (ר"י גיאת, בעלת אוב, M. Sachs, Rel. Poesie 13,). וירא איש בעין שכלו כי אל למענו פעלו למה לנפשו ינקש ואת בלעדיו יבקש (ראב"ע, תוכחה נפי). ואל ישיאך הון גנבות וענות שקר כגוים ואנוש אל ינקש נפשו לחמוד בית רעו והונו (ר"י הלוי, יחיד כמלא).

—התפ', הִתְנַקֵּשׁ, מִתְנַקֵּשׁ,—הִתְנַקֵּשׁ בנפש פלוני, עשה מעשה להמיתו: ותאמר האשה אליו (אל שאול שבא לבקש ממנה להעלות לו את שמואל באב) הנה אתה ידעת את אשר עשה שאול אשר הכרית את האבות ואת הידענים מן הארץ ולמה אתה מִתְנַקֵּשׁ בנפשי להמיתני (ש"א כח ט).

ב.*נקיש [1]), ממנו ב.*נָקַשׁ, *הֶקֵּשׁ, *הַקָּשָׁה, °נְקִישָׁה.

ב.*נָקַשׁ, קל, פ"י,—נָקְשׁוּ ארכובותיו זו לזו, התנגשו יחד, נגעו זו בזו, schlagen, anklopfen; battre, frapper; to knock, strike: — ואמר בן סירא: מה יתחבר פרור אל סיר אשר הוא נוקש בו והוא נשבר (ב"ס, גני' יג ב). איש כושל ונוקש [2]) בכל סרב ואבד תקוה (שם מח ג). — ובתו"מ: איזהו העיקל כל שהוא מקיף פרסותיו ואין ארכבותיו נוקשות [3]) זו לזו (מסכה בכורו' מה.). — ומפני חלשה וכדומ', רעדו והקישו זו על זו: אדם שכוחו רע וכו' כל שרוכבו וארכבותיו נוקשות (ר"ל, ב"מ קה:). — ובסהמ"א: אם הלך על גבי אדם שכחו רע עד שתהיינה ארכובותיו נוקשות זו לזו ושוקיו מרעידות כשהוא נושאו (רמב"ם, טומא' מת י יח).—°ונקש על דבר, נגע בו נגיעה חזקה, חבט והכה: פי' (טפוהאי) שנוקשין בטפח שלהן ומרגישין אם יש בבותל כספים או זולתם (ערוך, ערך טפח). ועדיין שפת החשן התחתונה הולכת ובאה ונוקשת על כריסו ואינה דבוקה לו יפה (רש"י, שמות כח כח). שלא יהא תחתית החשן הולך לפנים וחוזר לאחור ונוקש על כרסו (שם כז). ונבדל מחשב האפוד

---

1) [רש"י (תהל' קט יא) מחבר שרש זה עם ב.נקש, וכן כמה מהחדשים (עי' סגל, ש"א כח ט). אולם כבר הוכיח ריב"ג בשרש נקש שהם שני שרשים וכן ראב"ע, עי' הערה ב. וכן דעת נלדיקה, Neue Beiträge 191-2.]

2) [כך נקוד המסורה. ות"י: בעובדי אידוי אתקל רשיעה. וכן פרש ריב"ג בשרש נקש, וז"ל: פירושו מאבד הרשע והפועל ליי' הנזכר בראש הפסוק וכו' ונוקש שב אל יי' הנזכר ולא יתכן להיות נוקש נפעל לרשע כמו נוקשת באמרי פיך כי אם היה מזה השרש היה על דמיון נולד ונוסף, ע"כ. כלו' בפתח תחת הקוף: נוֹקַשׁ. וכך גם רד"ק בשרשיו שרש נקש. וראב"ע מפרש, וז"ל נוקש, פועל ושרשו עם נו"ן. והנכון להיות הקמץ הקטן (צירה) תחת פתח כי כל התנועות מתחלפות. ולהיותו מגזרת תרגום (נקש-דפק) אין טעם לו. והלא מצאנו וינקשו מבקשי נפשי. והנה שנים שרשים, ע"כ. וכן מסיק גם ריב"ג שהם שני שרשים. והשבע' מתרגמים כמו נפעל, נוקַשׁ מן יקש: συνελήφθη ὁ ἁμαρτωλός ובעין זה עקילס: comprehensus : והוולג' σκωλωθήσεται ὁ ἀσεβής est peccator.]

---

1) גם בארמ' וסורית. בערב' נקשׁ a). וגם נקש בהוראה מיוחדת שאולה מהארמית. עי' Frä. Aram. Fremdw. im Arab. 194

2) כך פעמים בצד הגליון. ובפנים: ינקש.

3) כך במשנ' שבש"ס, ובמשנה שבמשניות נושקות.

---

a) نقش

ונוקש על לוח לבו של כהן (ס׳ החנוך, תצוה ק). על המשקוף על שם שהדלת נוקש עליו (רש״י, שמות כא כב). ואם הוא (הנר) קבוע בכותל שאחורי הדלת אסור לפתוח ולנעול הדלת כדרכו שמא תהא הדלת נוקשת עליו ותכבנו (הלבוש או״ח רעז א). וכן האיסקופה הנקראת מפתן חרוצה שנוקש שם סוף הדלת (ר״ת, ס׳ הישר שו״ת, סי׳ לו, 202). — *נָקַשׁ בדלת, דפק על הדלת בגוף קשה להשמיע קול למען יפתחוה: ודפקום כמו קול דודי דופק נוקש בדלת (רש״י, בראשי׳ לג יג). ולמדה תורה דרך ארץ לרוצה ליכנס לפני המלך שיהיה נוקש בפתח ההיכל (הרי״ן קארו, תולדות יצחק עד.). — ואמר הפיטן: בנקשי על דלתיך שעה נא ממעונך (יערב חין ערכנו, סליחי׳ שחרי׳ יוה״כ, מחז׳ איטלי, ב׳ לד:). — ובהשאלה: בעקשי פילוסופיא יצא על דלתי הכמה נקש וקשה בעיניכם שדחה איביו בקש (רמב״ן, אגרת לרבני צרפת, טו). — *וְנָקַשׁ העינבל בפעמון, צלצל: וכשתברה אשה נכשלת בשלשלת ומתנודדת ונוקש העינבול בזוג (ערוך, ערך שלשל). — ובהשאלה: וכל אברי הגוף לא ישקטו מאימתו ובפרט הלב שנוקש בקרבו כפעמון (ר׳ אליהו הכהן, שבט מוסר יז). — והשבלים וכדומ׳ התנועעו מפני הרוח ונקשו זו על זו והשמיעו קול: בניסן כשיגיע זמן הקציר והתבואה בקשין שלה והרוח מנשבת והן נוקשים זו על זו נשמע הקול ונראות כמשוררות (רש״י, ר״ה ח.). והן (החרולים) נוקשין זו על זו ומשמיעין קול (הוא, צפני׳ ב ט). — והשפתים, צללו מפני פחד ובהלה: לקול השמועה אחזני רעד עד ששפתי נוקשות זו לזו וקולי נשמע (הוא, חבקו׳ ג טז).

—פעי׳, *נִקֵּשׁ, מְנַקֵּשׁ, הבט והכה: פי׳ טפוחאי שמנקשין בטפה שלהן ומרגישין אם יש בכותל כספין או זולתן (ר״ח, ב״מ מב.). כשמזכיר הקורא שם המן ובניו מנקשים התינוקות באבנים או בלוחות (ס׳ אורה ושמחה על פורים כ:). — ואמר הפיטן: כרו לי שוחות למוקש כלתה ונכספה נפשי עזרתך לבקש לישועתה לי על פתחי לנקש את אחי אנכי מבקש (ר׳ שלמה, אנא עוררה, סליחי׳ ער״ה).

—התפ׳, *הִתְנַקֵּשׁ, — מִתְנַקֵּשׁ על הדלת, מתדפק עליה שיפתחו לו: איש פלאי בא מתנקש על הדלת לא קרוא אל משתה רוזני הממשלת (לטרים, כסיא דישראל, ממלכים של פרנקל 10). — ובהשאלה, הִתְנַקֵּשׁ אחר נכסי פלוני, התחבט, נתלבש ואמץ את כחו להשיג אותם: מקלל את הרשע להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזירין ומתנקשים[1]) אחר ממונו (רש״י, דברי׳ יב ב).

—הפעי׳, *הִקִּישׁ, א) כמו קל, במשמ׳ נגיעה חזקה והכאה זה בזה: המקיש בקרסוליו ובארכובותיו ובעל פיקה והעיקל (בכורי׳ ז ו). הגזבר יושב והקנה בידו זרק את הגיד והקיש בקנה (מנחו׳ ח ז). זב שהקיש על כצוצרא ונפל ככר של תרומה וכו׳ הקיש על המריש על המלבן (זבים ד א-ב). באותה שעה זמן לו הקב״ה שני רעפין והקישן זה לזה ויצא מהן האור (ר׳ לוי, ירוש׳ ברכו׳ ח ו). הקיש עליה בקורנס ויצאת אש ושרפתו (ר׳ הושעיא, ירוש׳ שקל׳ ו א). מעשה באדם אחד שהלך למכור ספיר ברומי אמר לו הלוקח על מנת לבדקו אקחנו נתנו על גבי הסדן והתחיל מקיש עליו בפטיש נבקע הסדן ונחלק הפטיש והספיר עמד במקומו (ר׳ פנחס, מד״ר איכ׳, זכו נזיריה). שנעשה להם (יוסף לאחיו) כנכרי נטל את הגביע והקיש בו אמר להם אני רואה בגביע מרגלים אתם (מד״ר בראש׳ צא). האילה הזו איבריה תשים והיא מבקשת מים והיא יראה מחיה רעה מה הקב״ה עושה מכנים בה רוח תזזית ומקשת ברגליה ומקשת בקרניה וחיה רעה שומעו ובורחת (מדר׳ שמואל ט). — הִקִּישׁ בכִנּוֹר וכדומ׳, הכה בנימים, נִגֵּן: שחה לנסך והניף הסגן בסודרים והקיש בן ארזא בצלצל ודברו הלוים בשיר (תמיד ז ג). בשעה שהיה דוד ישן בלילה תולה הכנור במטתו והיה נוער משנתו בחצי הלילה ונוטלו ומקיש בו (ר״א בן מנחם, פסיק׳ רבתי, ויהי בחצי הלילה, הוספה ב). והוא (נבוכדנצר) קורא לשבטו של לוי ואמר להם הכינו עצמכם עד שאנו אוכלים ושותים אני מבקש שתעמדו ותקישו לפניי בכינורות שלכם כדרך שהייתם מקישים בבית המקדש וכו׳ ואמרו לא דיינו שהחרבנו בית מקדשו בעונותינו אלא עכשיו אנו עומדים להקיש בכינורותינו לפני הגנס הזה (שם לא). שלא היו יכולים להקיש בכינורות שהיו אצבעותיהם מקוטעות (שם). שהיו מקישין בתוף לעבודה זרה (מדר׳ תהל׳ לב). המולך שהי׳ של נחושת ומסיקין אותו מתחתיו וידיו פשוטות וניסקו׳ ונותנין את הילד על ידיו והוא נכוה ונוהם והכומרי׳ מקישין בתופי׳ שלא ישמע האב קול הבן ויכמרו רחמיו (רש״י, ירמי׳ ז לא). — והִקִּישׁ על הקנקן לבדקו אם הוא שלם:

[1]) [לפי פרושו להפעל יִנַקֵּשׁ נושה (תהל׳ קט יא), שפרש במשמ׳ התלבטות וטרוף.]

ארבעה הם שהקיש הקב"ה על קנקנן ומצאן קנקנין של מימי רגלים (מד"ר ברא"ש' יט). היוצר הזה כשהוא בודק את הכבשן שלו אינו בודק את הכלים המרועעים למה שאינו מספיק להקיש עליו אחת עד שהוא שוברו ומה הוא בודק בקנקנים ברורים שאפילו הוא מקיש עליו כמה פעמים אינו שוברו (ר' יונתן, שם כה).—הקיש על הפשתן, הכה אותו כדי להשיר ממנו הנעֹרת: הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה כל שהוא כותשה היא משתבחת וכל זמן שהוא מקיש עליה היא משתמנת ובשעה שהוא יודע שהפשתן שלו רעה אינו מספיק לקיש[1]) עליה אחת עד שהיא פוקעת (ר' יוסי בן חנינה, שם לג).—והִקִּיש על הדלת, דפק על הדלת שיפתחו לו; ובהשאלה: בן קיש שהקיש[2]) על שערי רחמים ונפתחו לו (מגי' יב:).—הִקִּיש בידיו, מחא, הכה כף בכף לאות שמחה וששון: מהו מכרכר שהיה מקיש ידיו זו על זו (מד"ר במדי' ד). — והִקִּיש הפעמון: עכשיו יהו אומות העולם מקישות עלינו כזוג (מכי' בשלח ב א). הואיל וראוי להקישו (את הזוג) על גב חרס (שבת נט.). זאת (הזה) היא שעתידה להקיש[3]) עלי כזוג (מד"ר ברא"ש' יח). בשעה שהיתה רוח הקודש שורה עליו (על שמשון) שערותיו עומדו' והיו מקישות זו לזו כזוג (ר' נחמן, שם ויקרי' ח). הברזל שבתוך הזוג המקיש בדופני הזוג ומשמיע הקול (ר"ח, שבת נח:). — ובסהמ"א: הוא עשב וכשמזריע מקיש הזרע כמין זוג (ערוך, ערך ארום). וכיון שהאומות רואין כל השבת וכל הכבוד הזה מיד עיניהם בולטות ופניהם מוריקות וארכובותיהם מקישות זו לזו וכו' (פ' אליהו ופרקי משיח, ביהמ"ד ילינק 69 חדר ג). מי שמקיש בארכובותיו בעת שמהלך (רמב"ם, ביאת המקדש ח יג). — והִקִּיש על הדלת: אסור להקיש בשבת על הדלת בטבעת הקבוע בדלת (הלבוש או"ח, שבת שלח א). — ואמר הפיטן: טוב הנם תושיט לנו ימין סעד פרוסת פתח כהקיש רש שואל חסד לו קח טוב תען (רשב"י הבבלי, אך בך לדל מעוז, סליחו' ער"ה).— *בהשאלה, במו"מ של ההלכות, הִקִּיש דבר לדבר, דמה והשוה שני ענינים זה לזה מפני שיש בהם צד דמיון והוכיח דבר מהאחד אל השני ; vergleichen comparer; to compare: אף השמלה היתה בכלל כל אלה למה יצאה להקיש אליה לומר לך מה שמלה מיוחדת שיש בה סימנין ויש לה תובעים אף כל דבר שיש בו סימנין וכו' (ב"מ ב ה). הרי הוא אומר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו מקיש נשיקה לכריעה מה כריעה חייבין עליה אף נשיקה חייבין עליה (ר' יהודה, תוספת' סנה' י ג). אתה מקישו לבעל מום ואני מקישו חוץ לזמנו נראה למי דומה (ר' אליעזר, שם מנחות א יט). אתה מקישו לבעל מום ואני מקישו לבן גרושה וחלוצה נראה למי דומה (ר' טרפון, שם מקואו' א יח). כתיב השמש יצא על הארץ וכו' וכתיב ובא השמש וטהר מקיש יציאתו לביאתו מה ביאתו משיתכסה מן הבריות אף יציאתו כשיתודע לבריות (ר' אבא, ירוש' ברכ' א א). הקיש קטן שבעזים לגדול שבתיישים מה זה בשלשת לוגין אף זה בשלשת לוגין (שם, שקל' ה ד). הבערה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה לומר לך מה הבערה שהיא אב מלאכה וחייבין עליה בפני עצמה אף כל שהוא אב מלאכה וכו' (שבת ע.). מקיש רוצח לנערה המאורסה מה נערה המאורסה ניתן להצילה בנפשו אף רוצח ניתן להצילו בנפשו (רבי, פסחי' כה:). זריעה בכלל היתה ולמה יצאה להקיש אליה ולומר לך מה זריעה מיוחדת עבודה שבשדה ושבכרם אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם (מו"ק ג.). מקיש פשיטה ללבישה מה לבישה לובש ואח"כ מקדש אף פשיטה פושט ואח"כ מקדש (רב פפא, יומ' לא:). אמר קרא לא יחלל זרעו בעמיו מקיש זרעו לו מה הוא פוסל אף זרעו נמי פוסל (יבמ' סט.). אמר קרא ויצאה והיתה מקיש הויה ליציאה מה יציאה בשטר אף הויה נמי בשטר (קדוש' ה.). (כתוב) איש כי יפליא לנדור נדר נזיר שהזיר לייי' מקיש נזירות לנדרים ונדרים לנזירות וכו' (נדרי' ג.). וביחה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה ולומר מה וביחה מיוחדת שהיא עבודת פנים וחייבין עליה מיתה אף כל שהיא עבודת פנים וכו' (סנה' ס:). (כתוב) בכל קדש לא תגע ואל המקדש וגו' מקיש קדש למקדש מה מקדש דבר שיש בו נטילת נשמה אף כל דבר שיש בו נטילת נשמה (מכות יד:). זאת התורה וגו' הקישו הכתוב לשלמים מה שלמים שהן קדשים ושחטן שלא לשמן כשרים ואין מרצין אף אני אביא אשם שהוא קֹדש וכו' (רבא, זבחי' ה:). נאמר ונגשו

---

1) [כך אצל תיאודור, ובדפו' לקוש.]
2) בכ"י שנקש.
3) כך בספר' הדפו' ובכ"י הוצ' ד"ר תיאודור לקיש.

הכהנים בני לוי (לשרתו) ולברך בשם יי' מקיש ברכה לשירות מה שירות בעמידה אף ברכה בעמידה (ר' נתן, ספרי במדי' לט). כך אני דורש ובשרם יהיה לך כחזה התנופה בא הכתוב והקיש בכור לחזה ושוק של שלמים מה חזה ושוק של שלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד אף בכור וכו' (ר"ע, שם קיח). אתה מקישו לחזה ושוק של שלמים ואני מקישו לחזה ושוק של תודה כשם שאלו נאכלים ליום ולילה כך הבכור נאכל ליום ולילה (ריה"ג, שם). אתה מקישו למנאף ואני מקישו למגדף נאמר כאן מות יומת ונאמר במגדף מות יומת מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה (מכי' משפטי, נזיק' ד). הקיש שופכי דמים לעגלה ערופה מה עגלה ערופה בהתזת הראש אף כל שופכי דמים בהתזת הראש (שם). מקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע מה בימי יהושע נתחייבו במעשרות וכו' אף ביאתן בימי עזרא נתחייבו במעשרות (סנה"ר ל). אוב וידעוני בכלל מכשפים היו ולמה יצאו להקיש להם ולומר מה אוב וידעוני בסקילה אף מכשפה בסקילה (ר' יהודה, יבמ' ד.). — ובדברים לא של הלכה: למה לא נתפרשה שמותן של זקנים שלא יהא כל אחד ואחד אומ' הריני בא להקיש פלוני לאלדד ומידד הריני בא להקיש ר' פלוני לנדב ואביהוא (תוספת' ר"ה ב [א] ג). (כתוב) וישובו מתור הארץ וילכו ויבאו וכו' מקיש הליכה לביאה מה ביאה בעצה רעה אף הליכה בעצה רעה (רשב"י, סוט' לה.). מקיש עמידתו (של השמש בגבעון) לביאתו מה ביאתו כיום תמים אף עמידתו כיום תמים (ע"ז כה.). כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען וכו' הקיש מעשה מצרים למעשה כנעניים ומעשה כנעניים למעשה מצרים (ספרא, אחרי ט יג). או אינו מקישה אלא למגונה ולמשובח שבו (שם דברי לה). הקיש גאולה לפרנסה ופרנסה לגאולה וכו' מה גאולה פלאים אף פרנסה פלאים מה פרנסה בכל יום אף גאולה בכל יום (ר' אלעזר, מד"ר בראשי' כ). העומד להתפלל אפי' המלך שואל בשלומו לא ישיבנו ואפי' נחש כרוך על עקיבו לא יפסיק מה ראו חכמים להקיש כריכת נחש למלכות (שם במות ט). שעשה להם הקב"ה אותות ונסים בנחלי ארנון כנסים שעשה להם בים סוף וכו' לכך הקיש את והב בסופה לנחלי ארנון (שם במדי' יט). הואיל ואת מקישו (את שלמה לדוד) מכל צד

מה אביו נמחל לו על כל עונותיו וכו' אף זה כיוצא בו (ריב"ל, שם שה"ש א). אמר הקב"ה את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני יי' ומה ראה להקיש שמירת שבת למקדש וכו' כשם ששמירת שבת לעולם כך מוראת מקדש לעולם (תנחומ' ויקר' ח, הוצ' בובר). — ובספה"א: ולא תוכל לתקן ההשבונות האלה ולהקיש מנין דמי השדה ותבואתה או דמי השכירות אל השנים הנותרות ולהוציא קצב מנין זה ממנין זה אם לא תהיה בקי בחכמת החשבון ורגיל בה (ראב"ע הנשיא, המשיחה והתשבורת, הקדמ' 2). שהגופות הממירות את צורתן ואין כחן להוסיף על מדתן הן הגופות הפשוטות מכל אשר בארץ ואם אתה מקיש אותם אל גוף הרקיע תמצא ההפרש ביניהן (הוא, הגיון הנפש א:).

—הפעי', *הֻקַּשׁ, הוקש, מֻקָּשׁ, מוקש, הֻקְּשָׁה, הֻקְּשׁוּ, — הֻקַּשׁ לדבר, שהקישוהו להדבר, הֻחלט שהוא שוה ודומה לו: בגדי קדש הם הוקשו כל הבגדים כולן זה לזה (יומ' לב.). (כתוב) מות יומת דמיו בו יהיה הוקשו מלוי ריבית לשופכי דמים מה שופכי דמים לא ניתנו להשבון אף מלוי ריבית לא ניתנו להשבון (רבא, ב"מ סא:). אמר קרא אלה תעשו ליי' במועדיכם הוקשו כל המועדים כולן זה לזה (ר' יונה, שבוע' י.). הוקשו כל העריות כולן לאחותו מה אחותו חייבין עליה בפני עצמה אף כל הייבין עליה בפני עצמה (הוא, כריתות ב:). הוקשה כל התורה כולה (לענין קרבן) לעבודת כוכבים וכו' מה עבודת כוכבים שב ואל תעשה אף כל שב ואל תעשה (שם ג.). מדבר שהוקש בשתי מדות ואתה נותן לו כח היפה שבשתיהן (ר"א, ל"ב מדות, מדה כא). את קשתי נתתי בענן קישותי דבר שהוא מוקש לי (מד"ר בראשי' לה). לפי שהחוסם והנחסם מוקשין זה לזה לפיכך למידין זה מזה (מדרי תנאים, דברי כה ד).

נִקְשֶׁה, ת"ז, —אדם אֻמלל, קשה יום, שיד הזמן כבדה עליו: ועבר בה נִקְשֶׁה ורעב והיה כי ירעב והתקצף וקללו במלכו ובאלהיו ופנה למעלה (ישעי' ח כא). — ואמר המשורר: ואם נכאב לנקשה יום כאלו נתון הילו למכאיבו תרופה ועת ישיש לבבו סים יעופף כמו עת יאנף תבל אנפה (רשב"ג, זרועי על בנות ימים שטופה). — ובספה"א: וימהרו ויכרתו את ידו ויפשיטו מעליו כבודו והנקשה נדחף את ביתו אבל וחפוי ראש שבע לענה ורוש (ריב"ם בן זבארה, שעשוע' ג, 25, הוצ' דודזון). חלפו האנשים והלכו קצתם אחרי קצתם מצליח ונקשה וטוב ורע (ר"י הריזי, מוסרי הפלסופים ג ג).

*נִקְשָׁה, נוקשה, נוקשא, ס״ז, — עִסָּה שלא נגמרה חומצתה: מאן תנא דחמץ דגן גמור ע״י תערובת ונוקשה בעיניה בלאו (פסחי׳ מג.). נהי דחמץ גמור לא הוי נוקשה[1]) מיהא הוי (מנחי׳ כד.).

נ״ר, — ר״ת, נביאים ראשונים.

נֵר, ס״ז, כנ׳ נֵרִי, נֵרוֹ, נֵרָהּ, מ״ר נֵרוֹת נֵרֹת, סמי״, נֵרֹת, כנ׳ נֵרֹתֶיהָ, נֵרֹתֵיהֶם, — א) כל דבר שידליקו להאיר, Leuchte; lumiere; light: אל מול פני המנורה יאירו שבעת הַנֵּרוֹת (במדי׳ ח ב). והאבדתי מהם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול רחים ואור נֵר (ירמי׳ כה י). והיה בעת ההיא אחפש את ירושלם בַּנֵּרוֹת (צפני׳ א יב). טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נֵרָהּ (משלי לא יח). ויכבו את הַנֵּרוֹת (דה״ב כט ז). — הֶעֱלָה נֵר, הדליקו: ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נֵר תמיד (שמות כז כ). והעלה את נֵרֹתֶיהָ והאיר על עבר פניה (שם כה לז). ויעל הַנֵּרֹת לפני יי׳ (שם מ כה). — הֵיטִיב הַנֵּרוֹת, תקן אותם שידלקו היטב: בהיטיבו את הַנֵּרֹת יקטירנה (שם ל ז). — וערך הַנֵּרוֹת: על המנורה הטהרה יערך את הַנֵּרוֹת (ויקר׳ כד ד). — נֵר אלהים, הדלק בבית המקדש וכדומ׳: וְנֵר אלהים טרם יכבה (ש״א, ג ג). — ובתו״מ: המכבה את הנר מפני שהוא מתירא וכו׳ (שבת ב ה). עשרתם ערבתם הדליקו את הנר (שם ז). מי שזכה בדישון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיים דולקין מדשן את את המזרחי ומניח את המערבי דולק (תמיד ו א). משל לנר שהוא מטפטף כיון שנגע בו אדם מכבהו (ר״מ, שמחי׳ א ד). פעם אחת קראתי לאור הנר ובקשתי להטותו אמרתי גדולים דברי חכמים שהיו אומרים אין קורין לילי שבתות לאור הנר (ר״י בן אליסע, תוספתי׳ שבת א יג). היה לו נר טמון בחיקו או בתוך הפנס רואה את השלהבת ואינו משתמש לאורה (שם, ברכי׳ ו ט). וכשבא (האדם) לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך טוב אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך (ר׳ יוסי בר״י, שבת קיט:). למה משה דומה באותה שעה לנר שמונח על גבי מנורה ודלקו ממנו נרות הרבה ולא חסר אורו כלום כך לא היתה חכמתו של משה חסרה כלום (ספרי בהעלותך לג).

הנר הזה בזמן שהוא כבה מאליו טוב לו וטוב לפתילה ובזמן שאין כבה מאליו רע לו ורע לפתילה (ר׳ יהודה, מד״ר קהל׳, מתוקה שנת). — ומשל: נר לאחד נר למאה (רבא, שבת קכב.). — ואמר המליץ: שלשה דברים ילאו את האדם והם נר שחשך אורו ושליח מתמהמה ושלחן מיחל למי שיבוא (ריב״ס בן זבחרה, ס׳ שעשועי׳ ז 76, הוצ׳ דודזון). וכאשר לא יאור הנר בתוך המים כך לא תאור החכמה בפריצים ועזי נפש (שם ח 93). — ומשל: האם לא יצא שכר השחוק בהפסד הנרות[1]) (יל״ג, אגר׳ כרך ב רפג). — ובמליצה, משל לשמחה ואשר וכדומ׳: כי אתה תאיר נֵרִי יי׳ אלהי יגיה חשכי (תהל׳ יח כט). שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נֵר למשיחי (שם קלב יז). מי יתנני כירחי קדם כימי אלוה ישמרני בהלו נֵרוֹ עלי ראשי לאורו אלך חשך (איוב כט ב ג). — דעך נֵרוֹ של פלוני, כלה אשרו, באה עליו צרה: אור צדיקים ישמח וְנֵר רשעים ידעך (משלי יג ט). מקלל אביו ואמו ידעך נֵרוֹ באישון חשך (שם כ כ). אור חשך באהלו (של הרשע) וְנֵרוֹ עליו ידעך (איוב יח ו). כמה נֵר רשעים ידעך ויבא עלימו אידם (שם כא יז). — נֵר לרגליו, ללכת לאורו: נֵר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי (תהל׳ קיט קה). — ובהשאלה, נֵר העם, מנהיגו, שהוא הלך אחריו וכבה את נֵר העם, המיתו: אז נשבעו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו למלחמה ולא תכבה את נֵר ישראל (ש״ב כא יז). — נֵר של מצוה: כי נֵר מצוה ותורה אור (משלי ו כג). — וכנוי לדבר שע״י יוכל לראות דבר נעלם: נֵר[2]) יי׳ נשמת אדם חפש כל חדרי בטן (שם כ כז). — ובתו״מ באותן המשמ׳: ונשמתו של אדם קרויה נר מוטב תכבה נר של בשר ודם מפני נרו של הקב״ה (ר׳ תנחום, שבת ל:). אמר הקב״ה יהי נרי בידך ונרך בידי ואי זו נרו של הקב״ה זו תורה וכו׳ כל מי שעושה מצוה כאלו מדליק נר לפני הקב״ה ומחיה נפשו שנקראת נר (מד״ר שמות לו). — ובהשאלה, נֵר ישראל: וכשחלה רבן יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לבקרו כיון שראה אותם התחיל לבכות אמרו לו תלמידיו נר ישראל עמוד הימיני פטיש החזק מפני מה אתה בוכה (ברכי׳ כח:). (ישב רבי והיה מתקשה) חצי לוג לר׳ נמשה וכו׳ א״ל ר׳ שמעון ברבי שבו היה מחלק ה...

[1]) [לשון רעוע כלומר חמץ שפל, רש״י. ורגמ״ה פרש עיסה שהוקשתה ואינה לא חמץ גמור ולא מצה, ע״כ. וכן ר״ת בפסח׳. והערוך גורס נוקשא, ומפרש כגון עמילן של טבחין וכו׳ שנתחמץ מאליו בלי שאור, ע״כ.]

[1]) [השוה המשל האנגלי: The game is not worth the candle.]

[2]) ורצ״פ היות מגיה נוֹצֵר.

לוג שמן לכל נר ונר אמר לו נר ישראל כך היה (רבי, מנחי פח:). אדם הראשון נרו של עולם היה וכו' וגרמה לו חוה מיתה לפיכך מסרו מצות הנר לאשה (ירוש' שבת ב ז). והלא אביאל היה שמו אלא על ידי שהיה זקינו מדליק נרו לרבים נקרו שמו נר (ר"ש בן לקיש, שם שביע' ג ז). אתם זוכים להקביל פני נרו של מלך המשיח (ר' חנון, מד"ר ויקר' לא).—ואמר המליץ: תפארת שמך רבה צורך יצרך נר מערב אשר לא יכבה בנך אחריך בברית עמך שחק בא ארץ תעורך (רא"בע, אי ישן). ולו הדור יהי דור הנבואה משהו אל בישראל לנביא ולו קדם יהי נמצא בציון נתנהו כמו נר מערבי (ר"י חריזי, תחכמי מו).—ומליצה יש לפלוני שמן בנרו, ר"ל עוד יהיה מחליו ולא ימות: ופעמים שהיה הרופא מאבד לחולה ואומר עליו לא יוסיף עוד לקום וכו' וכיון שהיתה אשת החולה שומעת כך היתה מטפחת על פניה וכו' הוא אומר לה בתי למה את צועקת בפניו כי עד עכשיו יש בנר שלו שמן (ר"ש מקנות, מעין גנים לאיוב כט יג).—°וכנוי למאורות השמים: דלקו ברוח פיך נרות רקיע להפקד בם תקופות ועתים (אהה כוכבת לר' יהי **111**, קובץ מעשי ידי גאונים קדמונים ב). — °נֵר השמים, הוא העגול החלבי: המאמר בנר השמים נתחיל עתה בזכרון נר השמים מפני שהוא מחלקי הגלגל וכו' אמרו קצת האנשים שהשמש הולך במקום ההוא מן הגלגל ושורפו ורשם בו זה הראשון אשר הוא נר השמים ואומר בזה שזה המאמר טעות שנר השמים אילו היה מרושם מהלך השמש היה ראוי שיהיה הרושם בגלגל המזלות שעבר בו השמש ואמרו סיעת איקאגורים ודימוקראטים שנר השמים אור קצת הכוכבים וכו' שנר השמים יהיה בכל עת במקום אחד מן הכוכבים הידועים בלתי סר ממקומו וכו' ואמרו אחרים שנר השמים יהיה מחזרת האור אל האויר וכו' ואנחנו נראה נר השמים במקום אחד ביום ובלילה בכל זמן שנוכל לראותו וכו' ואנחנו נאמר שהוית נר השמים היא בזה הצד והוא שהאש הזכה הקרובה לגלגל מתלהבת מאירה ובמקום אשר יראה בו נר השמים מן הגלגל כוכבים רבים קטנים מכוסים וגדולים קרובים זה אל זה ומאירים (ר"ש א"ת, ספי אותות השמים, כ"י ביה"ס כזנתנכי ברומא). השער הרביעי בנר השמים והכוכבים בעלי השרשרת וכו' ובמקום אשר יראה נר השמים מן הגלגל כוכבים רבים קטנים מכוסים וגדולים קרובים זה לזה מאירים ובשיזהיר אורם במקום ההוא מן האיד המוכן להתלהב יראה בו אור ארוך כי הכוכבים הרבים ההם קיימים כאלו קצתם נוגע בקצתם והם מקבלים האור מן השמש וידבק האור קצתו בקצתו מפני זה יראה נר השמים (אבי הרלב"ג, שעה"ש א ד). — ב) כלי ישימו בו שמן ופתילה וידליקו להאיר, Lampe; lampe; : ועשית את נֵרֹתֶיהָ (של המנורה) שבעה (שמות כה לז). את המנרה הטהרה את נֵרֹתֶיהָ נֵרֹת המערכה (שם לט לז). וכסו את מנרת המאור ואת נֵרֹתֶיהָ ואת מלקחיה (במדי ד ט) והפרח וְהַנֵּרֹת והמלקחים זהב (מ"א ז מט). והנה מנורת זהב כלה וגלה על ראשה ושבעה נֵרֹתֶיהָ עליה שבעה ושבעה מוצקות לַנֵּרוֹת אשר על ראשה (זכרי ד ב).—ובתו"מ: מטלטלין נר הדש אבל לא ישן (שבת ג ו). כל הנרות מטלטלין חוץ מן הנר הדולק בשבת (ר' שמעון, שם ה). נתן לו פרוטה אמר לו הבא לי בחציה נרות ובחציה פתילות הלך והביא לו בכולה נרות או בכולה פתילות או שאמר לו הבא לי בכולה נרות או בכולה פתילות הלך והביא לו בחציה נרות ובחציה פתילות שניהם לא מעלו (מעיל' ו ב). נר שיש לה שתי פיות עולה לב' בני אדם (רב הונא, שבת כג:). הוציאה לפניהם מנורה של זהב ונר של חרס על גבה (מד"ר בראשי כ). אפילו נרות אפילו פתילות היה אליהו מעביר ממקום למקום כדי שלא ישריה לכל בריה (ר"י בר אלעאי, שם שה"ש, שמכוני). — *נֵר הֲנֻכָּה, שמדליקים היהודים בחג החנֻכה לזכר נצחון החשמונאים על היונים: נר חנכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ (שבת כא:). נר של חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה (ר' תנחום, שם, כב.). — בית הנֵר, מקום להעמיד הנר על הכירה: בית הפך ובית התבלין ובית הנר שבכירה (כלים ה ג).

*אֲבוּקָה.—דָלַק, הִדְלִיק. דָעַךְ. דָשֵׁן, *דִשֵּׁן את הנר, סלק את הדשן מעל הפתילה.—*טִפְטֵף, נר מטפטף, קופץ מתרומם ודועך.—יָטַב, הֵיטִיב את הנר, תקן הפתילה שהדלק יפה.— כבה. — לפיד. — מנורה. — *נברשת. — *נפט.—*סֶבֶק, נר של חֵלֶב.—עָלָה, העלה את הנר, הדליקו. —ערך הנרות. — *עששית. — *פְּמוֹט.—פַּנָס. *פתילה. —שמן.—*שעוה.

נֵרְגַּל, ס"ז,—שם אלהי כותה [1]): ואנשי בבל (שהושיב מלך אשור בערי שמרון) עשו את סכות בנות ואנשי

[1]) בשנערית נ-אֻנֻ-גל-אדון המשכן הגדול,

כות עשו את נרגל ואנשי חמת עשו את אשימא (מ"ב יז ל).—והשתמשו בו בסהמ"א במשמ' תרנגול [1]: או אולי אוכל כחצות או בחצות הליל בקרוא לי ה נ ר ג ל לתורה ויעירני (אדם לבנסון, אמת ואמונה, מערכה ב מחזה ג).

נרגן[2], ס"ז,—אדם רכיל ומסית, מגרה מדון בין איש לרעהו Verleumder; calomniateur; backbiter.: דברי נרגן כמתלהמים והם ירדו חדרי בטן (משלי יח ח; גם כו כב). איש תהפכות ישלח מדון ונרגן[3] מפריד אלוף (שם יו כח). באפס עצים תכבה אש ובאין נרגן ישתק מדון (שם כו כ).—ואמר בן סירא: טוב לרע יהפך נ ר ג ן ובמחמדיך יתן קשר (ב"ס, גני' יא לא).—ואמר הפיטן: לשון חכמים מרפא מגישים מפרי פיהם ישבעו אנשים נרגן דבריו כמתלהמים חשים שפת אמת יכון בישישים (שמעון בר יצחק, אמרי כזב, יוצ' ב שבועו'). צמח צדקה הצמח לנאמנים צוה להעביר עוונות ראשונים קול הקורא ישבית מדינים קטגור יהס וישתיק נרגנים (רש"י, יי' אלהי הצבאות, סליחו' לער"ה).—ואמר המשורר: מנתי וכוסי גביעי וכוסי בלילי משושי וביום לרוחו והיו באגן עלי כד בתוך גן והרחק לנרגן לשחת ורוחו (רמב"ע, תרשיש, א' של). הפרצה סכת גן נחמד מקדם כי בתוכו נ ר ג ן רב לקול אל רודם גם ליגון אגן שב והועם אדם (ר"י הלוי, יהמו שושנים). לא תקשיב קול מוסר תקשיב ל נ ר ג נ י ם תשחק אל יום אחרון גם תבוז לזמנים (עמנו' מחבר' א). אולם דבר עצב ירבה כעס ורעם נ ר ג ן גם כי יצדק פיו יכשילהו (שלום הכהן, כיר דוד, שיר ע, 167). ומרוח כל נ ר ג ן חפץ מדנים (אדם לבנסון, מנחת תודה וברכה). אקחה חמדת נפשי

והכונה לשאול. ואצל עיר כות בבבל היה בית הקברות הקדוש לבבליים. עי' יסטרוב Relig. Bab. u. Ass. ,I ,63 ff. ועוד. ובגמ' בבלי (סנה' סג:) אמרו: ומאי ניהו תרנגול. ובירוש' (ע"ז ג ב) גזרוהו מן רגל, אמרו וז"ל: ואנשי כות עשו את נרגל ריגליה דיעקב וריגלי דיוסף נחשתי ויברכני יי' בגללך ויברך יי' את בית המצרי בגלל יוסף, ע"כ. ולא נתברר מה היתה כונתם במדרש מלים זה, וכבר העיר יסטרוב במלונו ואמר כי הכונה למזל. ויש שאחדוהו עם המזל צדק: ונרגל אשר עשו אנשי כות הוא צורת צדק אשר ממנו ההרגלים והמדות ולזה נקרא נרגל (אברהם בינאגו, דרך אמונה, ב, ח::).

[1]) עפ"י פרוש חכמי התלמוד (סנה' סג:).

[2]) מן רגן.

[3]) [במסורה: חדא מן ג' נונין ארוכין ועירי. ומדנחאי גרסו גם ונרגז.]

ואשאנה לאחרית ים מקום אין בו נ ר ג ן ומלשין (א, מפו, אה"ל כו).

°**נרגנות**, ס"נ, פעולת הנרגן, שלות מדנים ומחלקת, השתמשו בו בדבור ובספרות החדשה.

נרד, ס"ז, כנ' נרדי, מ"ר, נרדים,—שם צמח טוב הריח[1]) Narde; nard.: עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו (שה"ש א יב). שלחיך פרדס רמונים עם פרי מגדים כפרים עם נרדים נרד וכרכם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה מר ואהלות עם כל ראשי בשמים (שם ד יג-יד).—ואמר המשורר: הריח מור ואם ריח ורדים ואם רוח מנופפת נרדים ואם רקחי עסים רמון ועם יין ענבים בין עצי מבחר מגדים (משה דרעי, הריח מורי, לקו"ק נב). בבת כרם ידידי על בנות ימים ימי עד נרד אשר טעמו כטעם צוף וזכרו מור ועינו נ ר ד (רמב"ע, תרשיש ב עה). ולכל דוה לבב לכו התענגו בצבי כפרים ונרדינו (הוא, בודלי'). וריח גן ישאף וישא אל כל אף כפרים והדסים ומחמדי נ ר ד י ם יעירון כל נרדם ולב חושקים שוסים (שם, זמן יקרא). יערי ודבשי בין שפתיך כמו נ ר ד י ומורי בין שני שדיך (ר"י הלוי, מה לך צביה). שמניו טובים כריח נרדים חכו ממתקים וכלו מחמדים (ראב"ע, אגרי חי בן מקיץ). — ובהשאלה, במליצה: וישמח האיש בבנו ובשלזהו ונרד אהבתו נתן עליו ריחו ויאמר לו בני שב עמי חדש ימים ואשמח בך ובדבריך הנעימים (ר"י זבארה, שעשוע ו). וכמאמר המליץ בשם הנפש השכלית על שאר הכחות לכלם חלקתי מכבודי איש לפי אכלו ובנרדי הודי התבשמו וגם שמו בכליהם (ר"י מוסקאטו, כפולי יהודה טו).—שבלת נרד [2]), אחד מסממני הקטרת spica nardi: מור וקציעה שיבולת נרד וכרכום (ירוש' יומי ד ה; בבלי, כריתו' ו.). — ובסהמ"א: וחילפי דימא הוא שיבולת נרד שקורין אישפי"ג (הלבוש או"ח כיו, ז).

***נרדינון**[3]), ס"ז,—שמן עשוי מנרד: נרד וכרכם, נרד נ ר ד י נ ו ן כרכם כמשמעו קנה זה קנה בשם (מד"ר שה"ש, ככד).

נרדף, — עי' רדף.

*נרוד,—עי' *נדוד.

[1]) גזרוהו מהסנסקריטית נלד והפרס' נארדין. עי' עמנ' לו, Pflanzn. 316.

[2]) שבולת נרד בלע"ז שפיק' (רגמ"ה, כריתו' ו.) ועי' עמנ' לו, שם עמ' 370.

[3]) מלשון יונית νάρδινον (ἔλαιον).

***נַרְתִּיק**[1], נַרְתֵּק, ס"ז,—תיק, לבוש לכלי וכדו': ואלו הן תשמישי קדושה דלוסקמי ספרים תפלין ומזוזות ותיק של ספר תורה ונרתיק[2]) של תפלין ורצועותיהן (מגי' כו:). אמר לאומן עשה לי תיק של ספר או נרתיק של תפלין עד שלא נשתמש בהן קדש מותר להשתמש בהן חול (סנה' מח:). בשעת הכנסת כלים לנרתק שלהם (רב, יומי כד.). בכל יום לא היה בה (במחתה) נרתיק[3]) והיום היה בה נרתיק[3]) כדי שלא תכבה (ירוש' שם, ד ד).—נַרְתִּיק החרב, נְדָנָהּ, תער החרב: אם אני אוציא חרבי מנרתיקה אמלא כל מצרים הרוגים (תנחומ', ויגש ה).—וכל דבר חלול יכנס בו דבר מהדברים, נַרְתִּיק הַקֶּרֶן, השופר החלול שהעצם תחובה בו: כתבו (את הגט) על קרן הצבי וכו' והוא שכתב על זכרותו של קרן אבל אם כתב על נרתיקו כפרוש הוא וכשר (ר' מיישא, ירוש' גיט' ב ג). — *נַרְתִּיק החלזון, הצדף שלו, כעין בית מקלפה קשה שיש לקצת מיני הרכיכות: צא ולמד מן החלזון שכל זמן שהוא גדל נרתיקו[4]) גדל עמו (מד"ר שה"ש, כפת תפוחים ספתותיך).—*נַרְתִּיק של רפואות, תיק שהרופא נותן בו מיני סממנים: לרופא שהיה לו נרתיק של רפואות כיון שעמד בנו מסרו לו (ירוש' ר"ה א ג). לאחד שגנב נרתיקו של רופא עם כשהוא יוצא נפצע בנו חזר אצלו אמר לו אדוני הרופא רפא את בני אמר לו לך והחזר את הנרתק שכל מיני רפואות נתונין בו ואני מרפא את בנך (ר"י בן פזי, ירוש' ברכ' ה ב).— ומ"ר *נַרְתִּיקוֹת: שתי שרשרות גבלות של זהב שיוצאות מבין החשן והיו נראין מתוכו כמין שתים נרתיקות (מד"ר שה"ש כמגדל). — ובהשאלה: אין גיהנם לעולם הבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה צדיקים מתרפאין בה והרשעים נידונין בה (ר"ש בן לקיש, נדרי ח:). (האומר לאשתו בלילה הרי זה גיטך) לכשתצא חמה מנרתיקה וכו' על מנת שתצא חמה מנרתיקה מעכשיו (אביי, גיטי עו:). גלגל חמה יש לו נרתיק שנאמר לשמש שם אהל בהם ובריכה של מים לפניו בשעה שהוא יוצא הקב"ה מתיש כחו במים שלא יצא וישרוף את העולם אבל לעתיד לבוא הקב"ה מערטלו

---

1) בסור' נרתקא, מלשון יונית νάρθηξ, ναρθήκιον

2) ופרש"י: תיק ונרתיק חדא היא אלא שלשון תיק נופל על דבר ארוך ולשון נרתיק נופל על דבר קצר.

3) בתוספת' יומ' ג ג (כ"י א"פ, הוצ' צוק"מ) נשתיק.

4) שם דבר' ז, מלבושו.

מנרתיקו ומלהט בו את הרשעים (מד"ר ברא' ו).— ובסהמ"א: שבלול הוא שרץ שכשיצא מנרתיקו והולך רירין נופלין הימנו ונמס ומס (ערוך, ערך אסת).—ומ"ר *נַרְתִּיקִים: הלוים שבמדבר אע"פ שהיו נושאין כלי הקודש בכתף לא היו רשאין ליכנס בשעת סילוק מסעות שהיו מפרקין את הארון והמזבח להסיעו ממקומו עד שהיו אהרן ובניו מכסין אותו בנרתיקיהן (רש"י, יומי כד.).— *וְנַרְתֵּק: אות בית תוסף בתחלת השמות כמו הנרתק והכלי והבית כמו בבית אחד (דרכנורג, הוריה הקורא 26). והכינו לה (להנפש) נרתק של רפואות (ר"י עמדין, בירת מגדל עוז לח.).—ואמר הפיטן: בהם ארובות נתק ויסת המונם ומהמיהם הצפין תמים בנרתק כי נמצא בן מנהם (רסע"ג, עבודה, באדני ילדקו). רופא אמן לו נתכנו עלילות אשר בידו נרתק רב תעלות (רסב"י הבבלי, אחשבה לדעת, סבת ברא'). עלתה לה (התורה) למרום למקום מדורה עם תיקה ונרתיקה להדורשה וחוקרה (קלונ"י בן יהודה, מי יתן ראשי, קינות לת"ב). גרש כלה חטא ומרי גלה נרתק מרפא וצרי וענתה בי צדקתי ליוצרי (ילחק הלוי, סליחי ער"ה, אל אלוה). סמך סם חיים רטיה מופלאה למלנית עקרי כוסך יפין וקלורי מטלנית פתוח בידך ביון נרתק האספלנית צרי להתעיל מחוץ תבת חולנית (ר' מאיר בר ילחק, אמן יוסיף, סליחי הי עי"ת). ותפקידני על האוצרות ונרתק של רפואות (ר"י ידידיה, כנף רננים נו: פזמונים).—ומ"ר *נַרְתֵּקִים: אשנבי שחקים נראים כנרתקים וכראי מוצקים טעמי שיר ממתקים (ר' אמתי, אשנבי שחקים).

א.נשא[1], ממנו א.נָשָׁא, מַשָּׁאוֹן, מַשּׁוּאָה.

א.נָשָׁא, קל לא נמצא.

—הפעי, הִשִּׁיאַנִי, הִשִּׁיאֶךָ, הִשֵּׁאתָ, השיאוך, הַשֵּׁא, יַשִּׁיא, יַשִּׁאֲךָ, תַּשִּׁאוּ, יַשִּׁיאוּ,—הִשִּׁיא את פלוני ולפלוני, פתה אותו בשוא, בדברי הַטעאה, täuschen ; tromper ; to deceive : ויאמר יי' אלהים לאשה (חַוָּה) מה זאת עשית (שאכלת מעץ הדעת) ותאמר האשה הנחש הִשִּׁיאַנִי (באמרו לה לא מות תמותי וכו') ואכל (ברא' ג יג). כה תאמרון אל חזקיהו מלך יהודה לאמר אל יַשִּׁאֲךָ אלהיך אשר אתה בוטח בו לאמר לא תִנָּתֵן ירושלם ביד מלך אשור (ישעי לז י). כה אמר המלך (מלך אשור) אל יַשִּׁא לכם חזקיה (בתקוות שוא) כי לא יוכל להציל אתכם ואל יבטח אתכם חזקיהו אל

---

1) רק בעבר' קרוב לשָׁוְא.

יי' לאמר הצל יצילנו יי' (שם לו יד). אהה אדני יי' אכן השא השאת לעם הזה ולירושלם לאמר שלום יהיה לכם (ירמ' ד י). אל ישיאו לכם נביאכם אשר בקרבכם וקסמיכם וכו' כי בשקר הם נבאים לכם בשמי לא שלחתים נאם יי' (שם כט ח-ט). כה אמר יי' אל תשאו נפשתיכם לאמר הלך ילכו מעלינו הכשדים כי לא ילכו (שם לז ט). תפלצתך השיא אתך זדון לבך (שם מט יו). זדון לבך השיאך שכני בחגוי סלע מרום שבתו אמר בלבו מי יורידני ארץ (עובד' א ג). עד הגבול שלחוך כל אנשי בריתך השיאוך יכלו לך אנשי שלומך (שם ז). ישימות [1]) עלימו ירדו שאול חיים (תהל' נה יו).—ובתו"מ: מפני שהשיא (חזקיהו) את ישראל לעשות פסח שני (ר"ש, סנה' יב:). זה עתיד להשיאם לבעלים ועתה לכו ונהרגהו (ר' לוי, מד"ר ברא' פד). רחצתי את רגלי מטינוף ע"ז יודעת הייתי שאבק של אותו המקום משיאני לע"ז (ר' יודן, מד"ר שה"ש, ספעתי). — ובסהמ"א: איך השיאוך יועצי הרשע אשר לך לעורך לשפוך דם בניך (יוסיפון סכד). ורבים השתבשו לחקור למה קולל הנחש ואם היתה לו דעת שלמה או צווה שלא ישיא האשה (ראב"ע, ברא' ג א). מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב אשר לא העלה עליו עול זקן וכסיל ולא שחת תחתיו ולא השיאוהו משיאיו ולא היה ממפותיו (ר"י חריזי, פתיחת הרמב"ם להקד' סדר זרעים). לא מהיותי חכם בעיני השאני לבבי לבא במשעול ההעתקה הצר הלזה (ר"ש א"ת, פתיי למו"נ). אשת חיקי השיאה אותי ולא הודעתני מה יהיה לי או מה יבא עלי (רס"ע פלקירא, ספי האמונות ו יא). והנפש הטהורה התמימה והברה יצר התאוה לא טמאוה והבלי הזמן לא השיאוה (הוא, לרי היגון 4). הלא שמעת מה

1) [הכתיב בתיבה אחת, וכנראה צריך לנקד ישימות. אולם הקרי מחלק לשתי תיבות ישי מות, וכן חלקו התרגומים העתיקים. וישי כמו ישיא. ריב"ג שרש נשא מפרש וז"ל: ונשה בם המות והענין שימשכנם בנשיו וימותו. ורש"י: יסכסך ויסית כמו הנחש השיאני ואוכל. וראב"ע: אמר ר' משה וכו' וטעם ישי שיהיה המות נושה להם שיקח את נפשם. ואחרים אמרו מגזרת נשני אלהים שישכחו המות ולא יעלוה על לבם עד שירדו חיים שאול וכו' ויש אומרים שהוא חסר אלף מן השיאני והוא קרוב, והטעם, ישיאם עד שלא ירגישו וירדו חיים שאול, ע"כ. אולם החבור עם עלימו קשה. ויש מתקנים ישיא מות יבלעמו.]

עשה הנחש לאדם וחוה איך פתם והשיאם וממצות יוצרם הניאם (ריב"ס בן זבארה, שעשועי ב, הוצ' דודזון). ואל ישיאך לבך טוב שאהרהר מדברי תורה שאותו טעם שאני זוכר אם לא אהרהר אחריו אשכחנו וכן בתוך תפילתך (ספר חסידים, תתתת סעד). לפי שהיצר מתקוטט עם האדם ומקטרג אותו להשיאו ולהסיתו וכן הוא דרכו משיאו להשביע את נפשו ולמלא כל תאותו בכל המותר לו (ר"א די וידאש, ראשי חכמה, האהבה, יא, עז.).—ואמר הפיטן: ופן תתור אחרי יצר משיאך כי לפתותך בא ולדעת את מוצאך ואת מובאך (ר"י ברללוני, אספרה אל חק, אזהר'). שנתקשטה לו אדונתו (של יוסף) וחלוף בגדים להראותו להשיאו ולפתותו (ארעדה ואפחדה, סליחי שחרי יוה"כ, מחזי איטלי ב, קמ.). — ואמר המשורר: חגם אדמה תעדה עדיה אולי פתיים יחמדו יפיה הבוערים תשיא במשכיות חילה ותסיתם בטיב משיה [1]) (רמנ"ע, דיואן סה, בודליי). והשיא נפשך בקר בטובו (של הזמן) ויחל תהפוכותיו בערבו (שם כו). השמר פן ישיא אותך הכוס העת ממך לחש כי כנחש ישך ובצפעוני יפריש מאין לחש (הוא, תרשיש ג סה). האשה ערום השיאה ועון אשמה השיאה בחלק שפתיו הדיחה וקראה להטותה הדרך (ר"י הלוי, את נתיבי). דבריך חקר ואזן וקול משיאיך אל תאזן כי איך יתפאר הגרזן על החוצב בו (הוא, אספחה שערי). ואיך השיאך זדונך להעביר בני אדוניך הלא עתה תלבישם עדניך וצפית אותם זהב (הוא, אלהים בקדש). ואוי לאשר הניאהו יצרו והשיאהו ולבשת הביאהו ויאמר הן עוד היום גדול (ראב"ע, האספו משכילים).

—נפעי, נשאו, — נשא פלוני, נמשך אחרי דברי מי שהשיאו, האמין בהם: נואלו שרי צוען נשאו שרי נוף התעו את מצרים פנת שבטיה (ישעי יט יג). כי אל אל האמר נשאתי [2]) לא אחבול (איוב לד לא).—ואמר המשורר: כל דוברי צחות לפניו נואלו ומכתבי ספר ובין נשאו [3]) מסתופפים בצל שלומיו יישנו במתלעות ימים ולא ייראו (רמנ"ע, עד מה בגרון, כ"י בודליי).

ב. נשא, ממנו ב. נשא.

ב. נָשָׁא, פ"ע, קל, רק בינ' נשא, נשא, מ"ר נשאים,—כמו נשה, נשא בפלו', תבע ממנו חובו: ויתקבצו אליו כל

1) כך נקוד משיה, ולא משיה כמו בשיר אחר, והנקוד קדום.

2) בנוסחה המסורה מנוקד נשאתי.

3) הנקוד קדום. ועל הגליון: נשאו שרי נוף.

איש מצוק וכל איש אשר לו נֹשֶׁא וכל איש מר נפש (ש"א כב ב). בקונה כמוכר כמלוה כלוה כנשה כאשר נֹשֶׁא[1] בו (ישעי' כד ב). משא איש באחיו אתם נשאים[2] (נחמי' ה ז).

—הפעי', יַשִּׁיא,—הִשִּׁיא בו אויב, נגש אותו לשלם חובו, הצר לו, הציק לו: מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו אשר ידי תכון עמו אף זרועי תאמצנו לא יַשִּׁיא אויב בו ובן עולה לא יעננו (תהלי' פט כא-כג).

נשב[3]), ממנו נָשַׁב, *נְשִׁיבָה, *א.נֶשֶׁב, *נִשֶּׁבֶת.

נָשַׁב, פ"ע, קל, נָשְׁבָה,—נָשְׁבָה הרוח, הֵפִיחָה souffler; to blow ;wehen: יבש חציר נבל ציץ כי רוח יי' נָשְׁבָה בו (ישעי' מ ז).—ובתו"מ: לאלן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו (אבות ג יז). כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה באה רוח צפונית ונושבת[4]) בו ומנגן מאליו (ר' שמעון חסיד, ברכ' ג:). קנה זה עומד במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובין ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו אלא הולך ובא עמהן דממו הרוחות עמד הקנה במקומו וכו' ארז זה אינו עומד במקום מים וכו' כיון שנשבה בו רוח דרומית עוקרתו והופכתו על פניו (ר' יונתן, תעני' כ.). וכן מצינו בימי הורדוס שהיו עוסקין בבנין ביהמ"ק והיו יורדין גשמים בלילה למחר נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה ויצאו העם למלאכתן (שם כג.). כל אותן מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא היה יום שלא נשבה בו רוח צפונית בחצי הלילה (יבמ' עב.). מעשה באחד שבצר כרמו ולן בתוכו ונשבה[5]) הרוח ופגעתו (מד"ר ברא' יג). — ואמר המשורר: מהם חצובי להבות ומהם רוחות נושבות מהם מאש וממים מורכבות (רשב"ג, כ"מ, יי' מי יעמיק). וארץ תלויה על בלימה באמרתו קשורה לבל תוזה בחבלי אמונותיו ככדור והרוחות מפיחות והן ארבע ונושבות בכל רגע בעולם לרוחותיו (רא"בע, בשם אל). —°ופָעוּל, נָשׁוּב: רודף בחייו רוח נשוב רודה במותו חמת עכשוב ראוי כאפס ואין חשוב רוח הולך ולא ישוב (רשב"ג, יי' מה אדם). ואין לנו בגלות אנוש נהדר וחשוב להתפלל ושיחו יהי נשמע וקשוב וזרע יעקב שב כקש סעור ונשוב ולכן נתנה קול לכל הולך וישוב מי יודע ישוב ונחם האלהים (ר"י הלוי, ילוד יעקב).

—הפעי', יַשֵּׁב,—א) הִשִּׁיב את העוף, עשה רוח וגרם עי"ז שהעוף יסג לאחור: וירד העיט על הפגרים וַיַּשֵּׁב אתם אברהם (ברא' יה יא).—ב) הִשִּׁיב רוח, עשה שרוח יִנְשֹׁב: משליך קרחו כפתים לפני קרתו מי יעמד ישלח דברו וימסם יַשֵּׁב רוחו יזלו מים (תהלי' קמז יז-יח). — ואמר בן סירא: צינת רוח צפון ישיב וכרקב יקפיא מקורו[1]) (ב"ס, גני' מג כ). — ובתו"מ: בנוהג שבעולם אדם לוקח ליטרא אחת של בשר מן השוק כמה יגיעות הוא יגע וכמה צער הוא מצער עד שבישלה וכו' והקב"ה משיב רוחות ומעלה עננים ומגדל צמחים ומדשן את הפירות ואין נותנין לו אלא שכר העומר (ר' ינאי, מד"ר ויקר' כח). אם רוצה (הקב"ה) שיהיו ישראל מכבדים את השבת מפני מה הוא עושה מלאכה בשבת וכו' משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומזיל טללים ומזריח חמה (פסיק' רבתי כג).—ובתפלת י"ח: מחיה מתים אתה רב להושיע משיב[2]) הרוח ומוריד הגשם (תפי' י"ח, אתה גבור). — °ובמו שלמים, הנשיב: נשיאים מעלה טל מוריד רוח מניץ להנשיבה (ר' אליעזר ברי אהרן, אספרה שמו, מחזו' ויטרי תלג).

—פעי', *נִשֵּׁב, מְנַשֵּׁב, מְנַשֶּׁבֶת, — א) פ"ע, הרוח מְנַשֶּׁבֶת, כמו קל בנחץ הפעולה: קצרוהו (את העמר) וכו' ושטחוהו בעזרה והרוח מנשבת בו (תוספת' מנח' י כד). כיצד היה המן יורד לישראל יוצאה רוח צפונית ומכבדת המדבר יורד מטר ומכבס הארץ והטל עולה ורוח מנשבת בו ועושהו כמין שלחנות של זהב והמן

[1]) ס"א נֹשֵׁא בצרי, וגם נֹשֶׁה.

[2]) כך הכתיב. והקרי: נֹשִׁים.

[3]) בערב' נשב a), נפיחת רוח בחזקה, כמו נשף.

[4]) בכ"י מנשבת.

[5]) כך בכ"י הוצ' ד"ר תיאודור, ובספרי הדפוס: ובאת.

a) نسب

[1]) בגליון: מקוה.

[2]) [כבר העיר ריב"ג (הרקמה יד 88, למע) על נקוד השין, אמר וז"ל: ואדרכת שיוכא מן אצחאב אל דקדוק ינכרון עלי אלאזנין קולהם מַשֵּׁב הרוח בצרי וילגינהם אלי קולהם מַשִּׁיב ביא ומא פי חמל אלפאעל מחמל אלאסתקר ענדי ג'נאח לא סימא אנהם קד קאלוא מוצא רוח בצירי מקאן מוציא ביא. ובעבר' (תרגום ר"י א"ת) וראיתי זקנים מחכמי הדקדוק תופשים על החזנים באמרם משב הרוח בצירי ומצריכים אותם לאמר משיב הרוח ביוד[1]) ואין בנהיגת הפועל מנהג העתיד אצלי חטא, כל שכן שכבר אמרו מוצא בצירי במקום מוציא ביוד.]

[1]) [תרגומו של ר"י א"ת כאן משובש.]

יורד עליהם (מכי' בשלח ד ג). כנור היה תלוי כנגד חלונותיו של דוד והיתה רוח צפונית מ נ ש ב ת בלילה ומנפנפת בו והיה מנגן מאליו (ר' לוי, ירוש' ברכ' א א). בשעה שבנה שלמה בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים של זהב והיו מוציאין פירותיהן בזמנן וכשהרוח מ נ ש ב ת בהן נושרין (רב הושיעא, יומ' כא:). ד' רוחות מ נ ש ב ו ת בכל יום ורוח צפונית מ נ ש ב ת עם כולן שאילמלא כן אין העולם מתקיים אפילו שעה אחת (רב, גיט' לא:). אפילו (יום) בלול ורוח צפונית מ נ ש ב ת ו[1]) זה הוא ברור (ר' יעקב, ב"ב קמז.). זימן הקב"ה לאותו צדיק (ליוסף) באותה שעה שקים מלאים בשמים כדי שתהא הרוח מ נ ש ב ת בהם מפני ריחן של ערביים (ר"א בר כהנא, מד"ר ברא' פד). מי הוא זה שתפלתו עולה לשמים והיא מורידה את הגשמים ובזכותו רוחות טובות מ נ ש ב ו ת לגדל את העשבים (שם במד' יב). לפי שבעולם הזה כשרוח דרומית מ נ ש ב ת אין רוח צפונית מ נ ש ב ת וכשרוח צפונית מ נ ש ב ת אין רוח דרומית מ נ ש ב ת (ר' יהושע בר' בנימין, שם, שה"ש, עורי צפון).

—ב) פ"י, *נִשֵּׁב רוח, כמו הפעי, עשה שרוח יִנָּשֵׁב: עתידה חטה שתתמר כדקל ועולה בראש הרים ושמא תאמר יש צער לקוצרה וכו' הקב"ה מביא רוח מבית גנזיו ו מ נ ש ב ה עליה ומשרה את סלתה וכו' (כתוב' קיא:). — ובסהמ"א: כי הריאה היא המקור לרוח העשני וכו' ויצטרך הטבע להוציאו מקנה הריאה להכנים רוח קר מחוץ ל נ ש ב בו על כלי הבשול כדי שלא יכבה החום הטבעי אשר בלב (ספר בן המלך, תרגו' פי' ילידה כא.). הרוח מ נ ש ב ת ן (את השבלים) זו בזו (רש"י, יבמ' סג.).

א. *נֶשֶׁב, ש"ז, בכנ' נִשְׁבּוֹ, —כמו נשיבה: היו המלאכים של אש מסלקין עצמן והחיות מסלקין עצמן כדי שלא ישרפו מ נ ש ב ו של דיבור ומפני שהיה אשו של דיבור קשה מאשם של מלאכים (ר' ברכיה הכהן, פסיקי רבתי, אנכי אנכי). — ואמר הפיטן: נתברך ממגד וממטל כבאהים מנשא ומנטל טל נ ש ב אגלים תטל מוליד אגלי טל (ר"א קליר, אלים ביום מחסן, תפי' טל).

ב. *נֶשֶׁב[2]), ש"ז, מ"ר נְשָׁבִים, נישבין, פַּח, כלי לצוד בו עופות, Netz, Schlinge; piége; trap, snare:—

[1]) בכ"י מינכ' מ נ ש ב ת בו, ועי' ד"ס בהערה.
[2]) בארמ' וסור' נשבא. בערב' משמש הפעל נשב a)

a) نشب

אין פורסין נ י ש ב י ן ליונים אלא אם כן היה רחוק מן הישוב שלשים רים (תוספת' ב"ק ח ט; משנה, שם ז ז). המוציא שתי נימין מזנב הסוס ומזנב הפרה חייב מפני שמתקינן ל נ י ש ב י ן [1]) (תוספת' שבת ט [י] א). כל שהוא מחוסר נ ש ב י ם מחוסר צידה ושאינו מחוסר נ ש ב י ם אינו מחוסר צידה (ר' שמואל, ירוש' שבת יג ה).

*נְשֹׁבֶת[2]), נישובת, ש"נ, —המֹץ וכדומ' שבתוך הבר הַנִּשָּׁב ומתפזר ברוח בשעת הזְרִיָּה: המוכר פירות לחברו חטין מקבל עליו (הלוקח) רובע קטנית לסאה שעורים מקבל עליו רובע נ י ש ו ב ת [3]) לסאה עדשים מקבל עליו רובע עפרורית לסאה (ב"ב צד.).

א. נשה I, ממנו נָשֶׁה.

נָשֶׁה[4]), ש"ז, —מקום בבע"ח שאצל כף הירך, ובפרט גיד הַנָּשֶׁה, הגיד המתחיל במקום הַנָּשֶׁה והלך ומתפשט עד להעקב, nervus ischiadicus: על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הַנָּשֶׁה אשר על כף הירך עד היום הזה כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הַנָּשֶׁה (בראש' לב לג). —ובתו"מ: השולח ירך מחותכת לחברו צריך להפריש ממנה גיד ה נ ש ה (תוספת' חול' ז ג). גיד ה נ ש ה מחטט אחריו כל מקום שהוא ונוטלו (שם ד). אין הטבחים נאמנין על גיד ה נ ש ה (ר"מ, חול' ז א). שולח אדם לנכרי ירך שגיד ה נ ש ה בתוכה מפני שמקומו ניכר (שם ב). —ובסהמ"א: כי המדה הזאת (הִעצלות) גורמת בגוף חלאים ומדוים גדולים ורבים כמו הכובד והנפח בגיד ה נ ש ה וחולי הפודגרא (תקי' מדה"כ לרסב"ג מז). וכאשר תרד הליחה הבלויה אל מקום הארכובה נקרא גיד ה נ ש ה וכאשר תרד אל שאר הפרקים תקרא ע"ש הפרק ההוא (כרבוני, אורח חיים, כ"י ביהמ"ד שכטר). הקות אלבסליק הוא גיד ה נ ש ה (שם בחליי החזה ב).

בבנין ב' וד' גם במשמ' לכד ברשת.
[1]) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ, וכך גם בגמ' שם (דף ל:), ובספרי הדפו' ל כ ש פ י ם.
[2]) עי' מ"ץ סגל, הזעירות בעברית, מדעי-היהדות, I. 142.
[3]) בקצת כ"י נ י ש ו ב ו ת, ובקצתם נ ש ו פ ו ת, וכך גירסת הערוך.
[4]) בערב' נשא a) בסורית גנשיא. [ועי' קצנלסון, רמ"ח איברים, 77 בהערה. והעיר הד"ר מזיא, גיד הנשה יוצא מחוט השדרה מהעצה ומתפצל ויורד לאורך הירך, הארכובה, השוק עד פיסת הרגל למטה בשנוי שם לפי חלקי הרגל.]

a) نسا

ב.נשה[1], ממנו א.נָשָׁה, א.נְשִׁי, מַשָּׁה, נֹשֶׁה.

א.נָשָׁה, נָשִׁיתִי, נָשׁוּ, נֹשֶׁה, נוֹשֶׁה, נֹשִׁים,—נָשָׁה בַּחֲבֵרוֹ, תבע חוב מחברו, הלוהו כסף וכדומ', ותבעו ממנו: בַּחוּץ תעמד והאיש אשר אתה נֹשֶׁה בו יוציא אליך את העבוט החוצה (דבר' כד יא). אוי לי אמי כי ילדתני איש ריב ואיש מדון לכל הארץ לא נָשִׁיתִי ולא נָשׁוּ בי כלה מקללוני (ירמ' יה י). וגם אני אחי ונערי נֹשִׁים בהם כסף ודגן וכו' השיבו נא להם כהיום שדתיהם כרמיהם זיתיהם ובתיהם ומאת הכסף והדגן התירוש והיצהר אשר אתם נֹשִׁים בהם (נחמי ה י-יא).—ובתו"מ: לאדם שנושה בחבירו מנה וקבע לו זמן בפני המלך ונשבע לו בחיי המלך הגיע זמן ולא פרעו (ר' יוסי הכהן, ר"ה יז:). הרי שהיו נושין בו אלף זוז ופרע מהן ה' מאות זוז עדים מקרעין את השטר וכותבין לו שטר אחר מזמן ראשון (ר' יהודה, ב"ב קעא.). הרי שהיו נושין בו אלף מנה ולבוש אצטלא בת מאה מנה מפשיטין אותו ומלבישין אותו אצטלא הראויה לו (שבת קכח.). מנין לנושה בחבירו מנה וחבירו בחבירו שמוציאין מזה ונותנין לזה (ר' נתן, ב"ק מ:). הרי שהיה נושה בחבירו מנה ועשה לו שדהו מכר בזמן שהמוכר אוכל פירות מותר (ב"מ סג.). מנין לנושה בחבירו מנה ואינו רגיל להקדים לו שלום שאסור להקדים לו שלום (ר"ש בן יוחי, שם עה:). אני פלוני בן פלוני מכרתי שדה פלונית לפלוני באלף זוז ונתן לי מהם מאתים זוז והריני נושה בו ת' מאות זוז (שם עז:). שמדד לי שמן במאה ריבוא והרי נושה בי בשמונה עשרה ריבוא (מנח' פה:). — ובסהמ"א: מעשה באחד שהיו נושין בו אלף זוז והיו לו שתי חצירות ומכרן כל אחת בחמש מאות זוז וכו' (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 43). ראובן שנושה מנה בשמעון ושמעון בלוי מוציאין מלוי ונותנין לראובן (טור, טוען ונטען ו). אם אתה נושה בו חשוב בדעתך אם היה להפך מה הייתה רוצה שיעשה עמך ותשוה אליו גם אתה (ר"א די וידאש, ראשי חכמ', ענוה קפג:).—*ונִשָּׁה מן חברו, לֻוָּה ממנו: לאדם שנושה משני בני אדם אחד אוהבו ואחד שונאו אוהבו נפרע ממנו מעט מעט שונאו נפרע ממנו בבת אחת (ר' אבהו, ע"ז ד.).

—הִפְעִי, יַשֶּׁה, תַּשֶּׁה,—כמו נָשָׁה: שמט כל בעל משה ידו אשר יַשֶּׁה ברעהו (דבר' יה ב). כי תַשֶּׁה ברעך משאת מאומה לא תבא אל ביתו לעבט עבטו (שם כד י).—ובסהמ"א, הִשָּׁה ברעך-הִלְוָה לרעך: השה ברעך לעת מחסור והוא ביומו ישיב כספו (ב"ז, ב"ס, כט ב).

נֹשֶׁה, נוֹשֶׁה, ס"ז, מ"ר כנ' נוֹשִׁי,—מי שנשה בחברו: אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כְּנֹשֶׁה לא תשימון עליו נשך (שמות כב כד). ואשה אחת מנשי בני הנביאים צעקה אל אלישע לאמר עבדך אישי מת ואתה ידעת כי עבדך היה ירא את יי' וְהַנֹּשֶׁה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים (מ"ב ד א). כמלוה כלוה כַּנֹּשֶׁה כאשר נשא בו (ישעי' כד ב). מי מִנּוֹשַׁי אשר מכרתי אתכם לו (שם נ א). ינקש נוֹשֶׁה לכל אשר לו (תהל' קט יא).—ואמר המשורר: ולא תהיה כנושה לאיש עני נקשה ולא תתן אשה בעורים ושכורים (רסב"ג, בלל סדי, אזהרי'). והנשים עלי עמסם כנושים וגם חורשות עלי ערפו וגבו כאלו בא זמן בו האלהים לעם נאם ונשים משלו בו (ר' משה דרעי, זמן נהסך, לקו"ק פח). חמסי על מאור שמש אשר הוא מעלות נושה וליל אפל אסרהו ברתוקות כמו נושה (רמב"ע, תרשיש ז ס). והמות מרדף אחריהם ונפש כל אנוש יקה כנושו כמו מגל אשר שלח בשדה ואת זרעו יהי קוצר בְּלָקְשׁוֹ (רמב"ע, הניחני זמן, כ"י בודלי'). רדפונו אריות וסבונו כנושה ואמרו עוזרם סר ואין דולה ומושה (ר"י הלוי, ילוד יעקב). אל תתן לנשים נפשך פן תאבד ירושת נכסיך ויצר לך ברחובות העיר כי רבים נושיך (ב"ז, ב"ס, ט ז).

ג.נשה[1], ממנו ב.נָשָׁה, ב.נְשִׁי, נָשִׁי, נְשִׁיָּה.

ב.נָשָׁה, קל, נָשִׁיתִי, — נָשָׁה דָבָר, שָׁכַח, אינו זכרו יותר: vergessen; oublier; to forget. ותזנח משלום נפשי נָשִׁיתִי טובה (איכ' ג יז).— נָשָׁה את פלוני, שכחו, הזניחו מלבו: לכן הנני וְנָשִׁיתִי אתכם נשא ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבותיכם מעל פני (ירמ' כג לט[2]). — ובתלמוד: מנשה שנשה יה (ר' לוי, סנה' קב:). אבותינו אמרו נשינו טובה אנו אפילו בעינינו לא ראינו (רבי, נדר' כ:).—ובסהמ"א:

---

1) [כמו נשא. ובארמ' בר' תחת נ': רשא. וכן באשור': רָאשׁוּ-נָשָׁה, רָאשׁוּת-מַלְוָה. ועי' גם בארט, Wurzeluntersuchungen 31.]

1) בערב' נשי a) ובארמ' נשי.

2) צור ילדך תֶּשִׁי (דבר' לב יח). עי' ע' שיה.

a) نسي

אבל אהבתי ערוכה ושמורה ולכתנו יחד במדברים וביערות אחרי יי׳ לא אנשה ולא אחשוב לך עון ופשע ועל כל פשעים תכסה אהבה (תגרי הרמב״ס ליפת הדיין, בספ׳ ד״ח קח).—ואמר המשורר: ואם תאמרו עלי מה זה ולמה ואיכה אחרי אהב נשיתו חמסי על לבבי כי ביום בוז כחול יכבד ולא אוכל שאתו (ר״ש הנגיד, הנכרת הזמן). ונושה אח ברעה או בטובה כמו עושה מלאכת אל רמיה (הוא, הכל היום נקיעה). ידידי אם אני נושה ידידים אהי נושה הכתובים ואם אלמד עשה עון לחבר עוני ילמדו עלי כרובים (הוא, אנא הקהן). ואל תנשי פרידת... ידידך ותשובי ותבכי על פרידה למען אחרי נשכח זכרתיו ושכחתך אהובך עין מרידה (הוא, ואל תנשי). הלכות מוכר עצמו ומכרוהו בית דין ונמכר לגוי דתו אל תנשה היוצא בשן ועין ונגף בראשי אברים שלוחו בעיניך אל יקשה (ר״י ברללוני, אדברה ויכוח לי, אזהר׳). ואל תנשה בבא מות כנושה ובו תמיד היה חושב ושוער (רמב״ע, קמו, יכא מיום). חמסי על מאור שמש אשר הוא מעלות נושה וליל אפל אסרהו ברתוקות כמו נושה (הוא, תרשיש ז ס). יונה פותה יקושת כל מעבר תראי הבר ותנשי המכבר חלדך עבר והפח לא נשבר (ר״י הלוי, יונה פותה). יודע לעינך נפשי מה בצע בדמך כי חיבת היום ראשי למלך בשומך נפשך מעבודה חפשי ותנשי מקומך (הוא, כפשי אס). לאברהם זכור נא ואל תשכח ותנשה זכור יצחק ויעקב וגם אהרן ומשה (הוא, ילוד יעקב). וגבה לבי בעיניו בעת נמס כדונג כעבד לפני אדוניו מפחדו יתמוגג וכי יזכור מחמלו ינשה את כל עמלו (הוא, יעירוני רעיוני). דורשי מצרה ברחוב עניתיך שיחך אזכרה לי ואיך נשיתיך וביום בו קצרה ידך קראתיך (הוא, כמה גדרת). יום תתשני זקנה וכחי ינשני אל תטשני צורי ואל תעזבני (הוא, מי יתנני). הן שומרי לא ינום ואני לא אנשנו אך בחטאי העצום כדוב שכול אפגשנו (הוא, יה למתי). ובו העיפים ימצאו מנוח ושם ינוחו יגיעי כח ובו ינשה כל דואג יגוניו ועבד חפשי מאדוניו (ר״י חריזי, תחכמוני לט). לו זכתה עדה כמקדם אזי נתן תהום קולו והרים משו תמצא מחוסרים דבריו מדבר חכמה ואם דבר ספריו נשו אנכי מעוטר מדבריו בעבור מתעטרים בהם פאר חבשו (שיר בשבח מו״נ, בספר ד״ח עט). את מהלליו אזכור ולא אנשה עם רוב פעליו בים והוא מושה עמו (מחכך לפסח, הגדה מצוירה ומנוקדה, כ״י בריטי מוזי).

אל תרפי נחמתי פן אשכחנה אעצרה אשך בי לבלי אשנה (אדם הכהן, מספד מר). התשי לילה לי אהבה נשבעת (מיכ״ל, אהובה עזובה).—ולווי, נְשֵׁה, נְשִׁי: דרך הר ציון אורך שכחי אורך שביך ונשי אורך כי בא אורך (רמב״ע, אחות נגע תוכך). ציון יגונך נשי טהרי והתקדשי עדי יקר לבשי (ר׳ יוסף הכהן, ציון במספט, קינ׳ לת״ב). נשה אנשי זמן בנים ואבות שנא מדון ואיבות ומה לך בין עדת דורשים באבות (ר׳ ידעיה הפניני, שירי ברכה, קובץ על יד ט, תרכ״ג). אל בית חמדתך קומי חושי אל תתמהמי ואם עד כה היית בשפל עתה תגבהי שירה וזמרה פצחי ונשי קינה ונהי (ר״י נגיארה, יתאו המלך יופיך). — ופעול, נָשׁוּי: לאדם שהולך בשבי נשוי מכל טובה (ר״י קרא, פי׳ איכ׳ ג יז, בספ׳ ד״ח כ).

—נפעי, תִּנָּשֵׁנִי, — נִשָּׁה את פלוני, נְשָׁהוּ, שכחו: אתה ישראל לא תִנָּשֵׁנִי [1] (ישעי׳ מד כא).

—פעי, נַשֵּׁנִי,—נִשָּׁה את פלוני דבר, הִשְׁכִּיחוֹ, עשה שלא יזכר זאת, vergessen machen; faire oublier; to couse to ferget: כי נַשַּׁנִי [2] אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי (בראשי׳ מא כא).—ואמר המשורר: המציא לי תעלה חולה זכרון הנני נשני יום אתמול ראשונות השכיחני (יל״ג, מחלת הזכרון, הס׳ החמשי, כרך א).

—הפעי יַשֶּׁה, הִשָּׁה,—א) פ״י, הִשָּׁה את פלוני דבר, עשה שינשה: כי הִשָּׁהּ אלוה חכמה ולא חלק לה בבינה (איוב לט יז).—ואמר המליץ: בא שמשו וירחו קדר לא תואר לו ולא הדר השהו אל דבר נכונה ולא חלק לא בבינה (עמני מחבי ז). — ב) הִשָּׁה לפלוני מדבר, השכיח לו את הדבר, שלא יזכר עוד, הניח לו, מחל לו: ואולם מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך ויגד לך תעלמות חכמה כי כפלים לתושיה ודע כי יַשֶּׁה לך אלוה מעונך (איוב יא ה-ו). — ואמר המשורר: על כן מצא עבדך את לבו לזכור לפני אלוהיו מעט

---

[1] [נפעל במובן אקטיבי, כמו שתרגם יונתן: לא תתנשי דחלתי, ורש״י: לא תהיה שכוח יראתי. ורד״ק פירש: לא תנשה ממני, כמו בני יצאני (ירמ׳ י כ). ויש מהחדשים שמציעים לנקד כמו בקל תִּנְשֵׁנִי. אבל נון השרש היתה צריכה להיות מובלעת—תִּשֵּׁנִי. ויש מתקנים תטשני, עי׳ דבר׳ לב יח.]

[2] [תחת נִשַּׁנִי, ע״י השפעת השם מְנַשֶּׁה. ועי׳ ראב״ע: ואומר ר׳ יהודה המדקדק הראשון כי נשני על משקל חנני ואומר ר׳ משה הכהן הספרדי .כי הפתח תחת חירק, ע״כ.]

מועיר מראשי תהלותיו אולי בם מעונו ישה ובמה יתרצה זה אל אדוניו הלא בראשי (רסב"ג, כתי מלכי, מי יודע).

ג.*נָשָׁה, פ"ע,—נָשָׁה הגיד ממקומו, נִתַּק ונפסק: למה נקרא שמו גיד הנשה שנשה[1]) ממקומו ועלה (ריב"ל, סולי לח.). רצה יעקב להתגבר עם המלאך והפילו לארץ מה עשה המלאך אחז בגיד הנשה שעל כף הירך ונשה גיד הנשה שלו (פרקי דר"א לז).

*נִשּׁוּם, ש"ז,—שה"פ מן נִשֵּׁם: רוע הנשום יכלל הענינים היוצאים מן הטבע בנשום אשר לא ימשך אחר מקרים בריאים אבל ימשך אחר מקרים חליים קדמו והם כמו כבד הנשימה וכו' (קאנון, ג א כ). במקומות לכלל הפסד האמונה כענין וירח יי' את ריח הנחוח שיגזור להיות לו לשי"ת כלי הנשום או יעמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים וכיוצא בזה (רסב"א, פירושי אגדות, הולי פרלס). והנישום שלה באוש בריח הפה (ר"י קארו, תולדי יצחק קא:). והנשמה הזאת היא המתקיימ' בגוף בכח הנישום ובזמן שאין מגיע לנשמ' הזאת אויר אז נאבדת (ר"י גייקטיליה, גנת אגוז ג מא:).

*נְשׁוּפָה, ש"נ,—כמו ב.*נֶשֶׁף, עי"ש: ויחדל כח הגידים והאיברים וגם נשופה ועמומה ישכנו בעיניים עד הכהות (אסף הרופא, כ"י מנכי 18).

*נִשּׁוּק, נישוק, ש"ז, שה"פ מן נִשֵּׁק: גיפוף ונישוק (ר' פסח, סנה' כו:).—ובסהמ"א: העובד כל עבודה אף גפוף ונשוק אף דרך בזיון (רש"י, סנה' ס:). על אדות האיש ראובן אשר קם על בת רעהו וקרובו בהיותה יחידה וכו' ובא אליה לאונסה בחיבוק ובנישוק ומרוב קלונה ובושתה נפלה במטה ומתה וכו' שהיה לה בושת גדול להתקרב אצלו בחבוקיו ונשוקיו (ר' בנימין זאב, שו"ת, קלב). — ובקצת השאלה בסגנון המקובלים: והנה נתבאר בענין כוונת אמן של הקדיש שיש בו הג' בחינות והם חיבוק ונישוק וזווג וכו' ששניהם קדמו זו בחיבוק וזה בנישוק או שניהן שוין בזווג תחתון (מהרח"ו, עץ חיים, היכל נוקבי דז"א ט). ואחר שביארנו דרך החיבוק והנישוק נבאר דרך הזיווג העצמי (עסיס רמונים ה כב). וזיוג זה נקרא נישוק שאבא ואימא נושקים זה את זה (עמנו' חי, משנת חסידים זיווג או"א ב). שהצדיק הזה הוא

[1]) [נגזר מהשם גיד הנשה. ורד"ק בשרשיו שרש נשה מחבר עם ב.נשה, שכח מקומו וסר לו ממנו.]

בא למדרגות חיבוק ונישוק ותענוג העליון (נועם אלימי, לקוטי שושנה, מלך אסור ברהטים).

א.נְשִׁי[1]), ש"ז, כנוי נִשְׁיֵךְ, נִשְׁיֵכִי,—נִשְׁיוֹ של פלוני, מה שאדם נֹשֶׁה בו, מלוה, חוב, Schulden; dette; debt: לכי מכרי את השמן ושלמי את נשיכי[2]) ואת בניכי תחיי בנותר (מ"ב ד ז).—ואמר הפיטן: איכה את אשר כבר עשוהו תבע מני לגבות נשיהו אשר עד לא שחקים נמתחו בשלי רמז היות ארץ תוהו (ר"א קליר, איכה את אשר, קינ'). צור עבור לגבות שטר נשיהו פלג לבו והשגהו (משה ברי קלונ"י, אלוליס מפרך, יולי אחרון של פסח). — ואמר המשורר: רעוץ ורצוץ חליו ועדיו ראוי לשלם נשיו בקשיו רגבים יבלו שרשיו ופריו רואיו יאמרו איו (רסב"ג, יי' מה אדם). ואם לא עתה תתנצלי עדיך מתי תוכלי לשלם את נשיך מדמי מריך ומחובות קשיך עונך חליך ותעניתך צריך (ר"י הלוי, יונה פותה). והיופי הלבישך משיו ושלם לך נשיו ועין ילדותך נתן פריו (ר"י חריזי, תחכמי ו).

ב.*נְשִׁי, ש"ז,—כמו נְשִׁיָּה, — א) במשמ' שכחה: ראה רגז מכת אנושי ואוסר בהנטשי בנשי רבת יי' ריבי נפשי (ר"א קליר, איכה אספתו, קינ').—ב) במליצה, כנוי להעולם, תֵּבֵל: הטביע אדני נשי הדום וכס המנוטל הוליד בתולדותם תולדות אגלי טל (הוא, אאגרה, תפי' טל). כי מי נח זאת לי לעולם בלי לבטל כרת לו ולנשי עוד לא יובטל כל ימי הארץ להקוות בקווי מטר וטל (הוא, שם). יטריח לפלג מפלג גשם למוגג פני נשי בצחות לשם (הוא, אף ברי, תפי' גשם). לראשי הנשי לח הדשיא להרבות ולהפשיא למוריע ולמדשיא (רסב"י הבבלי, אל נשא, יולי שבת ברכסי).

*נַשִּׁי, כמו נָשָׁה, קל לא נמצא.

—הפעי', *הִנְשִׁי, — כמו הִשָּׁה, עשה שינשה: מנשה שהנשי[3]) ישראל לאביהם שבשמים (סנה' קב:).

*נְשִׁיבָה, ש"נ, — שה"פ מן נָשַׁב, נשיבת הרוח: וששאלתם מהו שיחת דקלים אמרו כי יום שאין

[1]) בערב' נשיה, כנראה הלואה ברבית, או מכירה, עי' ערך נשא בהמלונים הערבים.

[2]) [כך הכתיב, הקרי נִשְׁיֵךְ. וי"ת ושלמי למרי חובתיך וכן סומכ': τῷ δανειστῇ σου וסורי הכמ': למוזפנכי. ווולג': creditori tuo. כלם נקדו כמו בינוני: נֹשִׁיכִי-נֹשֵׁיךְ. והשבע' תרגמו מלשון נשך, τοὺς τόκους σου.]

[3]) בילקוט (מ"ב, רמז רמה) שהנשיא.

בו נשיבת הרוח וכשאתה פורס סדין אינה מתנענעת עומדים בין שני דקלים שהם קרובים זה לזה ורואין איך ינועו זה לזה (רה״ג, תשו׳ הגאו׳ ליק לג). והסתרו (של האדם) מן המטר והשלג ונשיבת הרוחות צריך לזמון הבנות רבות (ר״ש א״ת, מו״נ א עב). ומניע הרוח ההוא ומוליך נשיבתה היא תנועת הגלגל (שם ב א). אחר הובישו אותו (את הפרי) פני חמה ונשיבות רוח יעש סביבותיו שריון תלבשת (רמח״ל, לישרים תהלה ב, מחקר).

נְשִׁיָּה, ש״נ, — שה״פ מן ג. נָשָׁה, שכחה ;Vergessenheit oubli ; oblivion, ובהשאלה ארץ נְשִׁיָּה, הקבר: היודע בחשך פלאך וצדקתך בארץ נְשִׁיָּה (תהל׳ פח יג). ואמר המשורר: כי הגופים ירוטשו ונקברו בבור תחתיות וככלי יוצר ינוטשו נשויים בארץ נשיות והנשמות יתחדשו לעלות למרום עליות (ר״י הלוי, ימינך נשא עוני). הבל ושוא יקר הגויה מה אתמדה בארץ נשיה (ראב״ע, אודה לשם). — °ובמליצה, כנוי להארץ: מרו בירמיה וטמאו הר המוריה נלאתי נשוא געיה עולה לי מנשיה ואיך אתאפק על הריגת זכריה (ר״א קליר, קינ׳ אז בהלוך). תרגלת ידיד להעמיד נשיה תכנת עמודיה מהתמגג תושיה תומכו אשוריו במעגלותיך יה (מעולי ב״ר קלונ״י, אשוחח כפלאותיך, Elbogen 126). וגפן בעלת כנף וסורחת ופוריה קצירים לה אלי מים ובתהומות ובנשיה אשר נותרה ימי חרף וזרע מפרי עריה (ר״ש הנגיד, הבמות פליליה). ימינו טפחה עליה בתבונה יסד ממדי נשיה גדול העצה ורב העליליה (ר״י הלוי, אדני מלכנו). צדיק יסוד נשיה יושב אהלי תושיה אש תבונה בלבו והיה אור ישראל לאש (הוא, אל נעלה). יחיד מרומם שוכן עליה מלא כבודו קצוי נשיה נפשי לישעו צפי ודומי כי מחסדיו כוסי רויה (ראב״ע, יחיד מרומם). בבכי ותאניה נשמע קול צביה מכתה טריה לא מצאה רטיה על חמדת נשיה אבן השתיה (הוא, קול ענות).

°**נִשְׁיוֹן,** ש״ז, — כמו א. נְשִׁי, במשמ׳ חוב: אבל דבר אחד ראינו לפרשו שהוא סתום בשאלה שאם ביד שמעון ליטול את שאר הנישיון לעצמו אינו רשאי שכבר פטר אותו ראובן אחיו מכל נכסיו (רסע״ג, תשו׳ הגא׳ הרכבי, תקנ). — ואמר הפיטן: להעביב ולהענין להריק ולהמטר מים אבים בם גיא לעטר לבל יעצרו בנשיון שטר (ר״א קליר, אף ברי, תפ׳ גשם). כלכלני בציה מסובבת ונפרע נשיון מגבת כנסני לארץ נושבת הביאני אל בית (שמעון בר יצחק, אהוביך, יוצ׳ לשבת חוהמ״פ). — ומצוי הרבה בספרות הקראית: ואיך דל ואביון בעול צר ונשיון יחבר בדמיון נגידים ושרים (מטה דרעי, לקו״ק עז). אין זכות לנושה לתבוע מן היתומים וממך נשיון וחוב אישך (ר״י הדסי, אשה״כ סי׳ רכד). ואפילו במותו הם חייבים לפרוע חובו ונשיונו ואם אין נכסים חייבים הם להמכר בחובת אביהם וכו׳ דשאר יורשיו אינם חייבים להמכר ולפרוע נשיון אביהם המת שלא פירש בהם המקרא (שם שסח). כי היא היתה בבית בעלה והיו בעלי החוב מפצירים אותה בנשיונותיהם (שם). מי שיאמר אסורה עלי האבילה והשתייה והמקח והמתן וכו׳ יתחייב עליהם דבורם זה שיהיה שלום הנשיון והשבת והפקדון (ישועה הקראי, ספ׳ העריות יח).

*°**נְשִׁיכָה,** ש״נ, — שה״פ מן נשך, — א) עצם שה״פ, Beissen; morsure; biting.: והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים והוי זהיר בגחלתן שלא תכוה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף (ר׳ אליעזר, אבות ב י). על נגיחה ועל נשיכה ועל רביצה ועל בעיטה מועד משלם נזק שלם (רשב״א, תוספת׳ ב״ק א ט). בכלל נגיפה דחייה רביצה בעיטה נשיכה (ר׳ יאשיה, מכי׳ משפט׳, נזיק׳ יב). תולדות הקרן נגיחה נגיפה נשיכה וכו׳ (ירוש׳ ב״ק א א). כל הנשוך אפילו נשיכת כלב אפילו נשיכת נחש (ר׳ שמא בר״ח, ירוש׳ ר״ה ג ט). הצדיקים כל מי שאינו משמר עצמו מהם נשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב (מד״ר במדי׳ ג). — ובסהמ״א: אפילו כלב או חמור נושכו היה נזוק ומתנונה והולך אלא שנשיכת הנחש ממהרת להמית (רש״י, במדי׳ כא ח). היו עושים תשובה ומתרפאים משתי הנשיכות (ר״י בר׳ אבטולי, מלמד התלמידי׳ כלבים קעז). — ואמר המשורר: ואתה תארת לב טוב לרע ועל שונאך ידך חזקה ואם תשך נשיכתך נשיכה ואם תשק נשיקתך נשיקה (ר״ש הנגיד, ידידותיך). — ובהרחבה, °המקום הנשוך בבשר האדם: וירחץ הנשיכה במי רגלים או ישים עליה עלוקות (מ׳ אלדבי, ש״א ד ג). ואם צולין אותו (את הפתן) באש ומכסין אותו באפר ומשימין אותו על הנשיכה יתרפא הנשוך (ר׳ אליהו הכהן, שבט מוסר יא). — ובהשאלה, °נְשִׁיכַת עִסָּה בעסה, חבור ודבוק שני חלקי עסה יחד: אשה לשה שתי עיסות באחת עירבה כרכום ובאחת לא עירבה בה ואין בזו ולא בזו שיעור חלה יש לצרפם ע״י

נשיכה כדי ליטול מהן חלה (סו״ת תרומות הדשן קצט). — ב) בהשאלה, *נְשִׁיכָה בעור הגוף, חִכּוּךְ, אִכּוּל: בשור פקח שעלתה לו נשיכה בגבו (רב חויל, צ״ק לה.). — *ונְשִׁיכָה במעים וכדומ׳, עקיצה כעין כאב מנשיכה: לפעמים יטחנו אותו בריחים ויבשלו קמחו כמו קמח חטים ואז יועיל לסובלים נשיכות במעים (ספי המסעדים [1]). — *ונשיכת הלשון ע״י אכילת דבר חריף: והחריפות הוא טעם ינשוך הלשון נשיכה חזקה (יוסף וידל, גרס המעלות, כ״י פריז).

*נְשִׁילָה, ש״נ, —סה״פ מן נָשַׁל: נאמר כאן נשילת ונאמר להלן כי ישל זיתיך מה נשילה שנאמר להלן נשירה אף כאן נשירה (ירוש׳ מכות ב ג). —ונְשִׁילַת אברים [2]: יפתח מת בנשילת איברים בכל מקום שהיה הולך בו היה איבר נישול הימנו והיו קוברין אותו שם (מד״ר ברא׳ ס). מוציאי דבת הארץ רעה וכו׳ בנשילת איברים מתו (רשב״י, מד״ר קהל׳, כי גס). נאמר כאן מגפה ונאמר להלן מגפה וכו׳ מה מגפה האמורה להלן בנשילת איברים אף מגפה האמורה כאן בנשילת איברים (ר׳ ברכיה, שם).

נָשִׁים[3], ש״נ, ר״ר מן אִשָּׁה עי׳ ערכו. סמי׳ נְשֵׁי, כמו נְשֵׁי, נָשֶׁיךָ, נָשֵׁינוּ, נְשֵׁיכֶם, נְשֵׁיהֶם. — א) הנקבות מהאדם: ואברהם ושרה זקנים באים בימים חדל להיות לשרה ארח כַּנָּשִׁים (ברא׳ יח יא). וכל הטף בַּנָּשִׁים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם (במד׳ לא יח). תברך מִנָּשִׁים יעל אשת חבר הקיני מִנָּשִׁים באהל תברך (שפט׳ ה כד). ועלי זקן מאד ושמע את אשר יעשון בניו לכל ישראל ואת אשר ישכבן את הַנָּשִׁים פתח אהל מועד (ש״א ב כב). והחזיקו שבע נָשִׁים באיש אחד ביום ההוא לאמר לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש רק שמך יקרא עלינו אסוף חרפתנו (ישע׳ ד א). וכי הפקיד אתו אנשים וְנָשִׁים וטף ומדלת הארץ אשר לא הגלו בבלה (ירמ׳ מ ז). —ב) הנשואות לאנשים: ויאמר למך לְנָשָׁיו עדה וצלה שמען קולי נְשֵׁי למך האזנה אמרתי (ברא׳ ד כג). את בנתם נקח לנו לְנָשִׁים ואת בנתנו נתן להם (שם לד כא). ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם וּנְשֵׁיהֶם ובניהם וטפם (במד׳ יו כז). והיו לאחד מבני שבטי בני ישראל לְנָשִׁים ונגרעה נחלתן מנחלת אבתינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם (שם לו ג). ויאמר שמואל כאשר שכלה נָשִׁים חרבך כן תשכל מִנָּשִׁים אמך (ש״א יה לג). וישאו להם נָשִׁים מאביות שם האחת ערפה ושם השנית רות (רות א ד). ואשה אחת מִנְּשֵׁי הנביאים צעקה אל אלישע לאמר (מ״ב ד א). נְשֵׁי עמי תגרשון מבית תענגיה (מיכ׳ ב ט). — קנין האנשים: ונסבו בתיהם לאחרים שדות וְנָשִׁים יחדו (ירמ׳ ו יב). —וסמל למֹרֶךְ הלֵב: ביום ההוא יהיה מצרים כַּנָּשִׁים וחרד ופחד מפני תנופת יד יי׳ צבאות (ישע׳ יט טז). הנה עמך נָשִׁים בקרבך לאיביך פתוח נפתחו שערי ארצך (נחום ג יג) — ועם תֹּאַר: ותענינה הַנָּשִׁים המשחקות ותאמרן הכה שאול באלפו ודוד ברבבותיו (ש״א יח ז). ויצא המלך וכל ביתו ברגליו ויעזב המלך את עשר נָשִׁים פלגשים לשמר הבית (ש״ב יה יו). אז תבאנה שתים נָשִׁים זנות אל המלך ותעמדנה לפניו (מ״א ג טז). והמלך שלמה אהב נָשִׁים נכריות רבות ואת בת פרעה (שם יא א). ויהי לו נָשִׁים שרות שבע מאות ופלגשים שלש מאות ויטו נָשָׁיו את לבו (שם ג). וכן עשה לכל נָשָׁיו הנכריות מקטירות ומזבחות לאלהיהן (שם ח). ויקם עזרא הכהן ויאמר אליהם אתם מעלתם ותשיבו נָשִׁים נכריות להוסיף על אשמת ישראל (עזר׳ י י). גם בימים ההם ראיתי את היהודים השיבו נָשִׁים אשדודיות עמוניות מואביות (נחמ׳ יג כג). נָשִׁים שאננות קמנה שמענה קולי בנות בטחות האזנה אמרתי (ישע׳ לב ט). לכן תן את בניהם לרעב והגרם על ידי חרב ותהינה נְשֵׁיהֶם שכלות ואלמנות (ירמ׳ יח כא). יְדֵי נָשִׁים רחמניות בשלו ילדיהן היו לברות למו בשבר בת עמי (איכ׳ ד י). — ובסמי׳ אהבת נָשִׁים: צר לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאד נפלאתה אהבתך לי מאהבת נָשִׁים (ש״ב א כו). —חמדת נָשִׁים: ועל אלהי אבתיו לא יבין ועל חמדת נָשִׁים ועל כל אלוה לא יבין כי על כל יתגדל (דני׳ יא לז). — חכמות נָשִׁים: חכמות נָשִׁים בנתה ביתה ואולת בידיה תהרסנו (משלי יד א). —היפה בַּנָּשִׁים: אם לא תדעי לך היפה בַּנָּשִׁים צאי לך בעקבי הצאן (שה״ש א ח). — משתה נָשִׁים: גם ושתי המלכה עשתה משתה נָשִׁים בית המלכות אשר למלך אחשורוש (אסת׳ א ט). —ובית הַנָּשִׁים, שומר הַנָּשִׁים: ויקבצו את כל נערה בתולה טובת מראה אל שושן הבירה אל

---

1) [מראה מקום חסר בכ״י המחבר.]

2) תרגם ד״ר מויא mutilatio, lepra mutilans.

3) [משרש אנש, עי׳ ע׳ אֱנוֹשׁ. בסור׳ נְשָׁא, בארמ׳ נְשַׁיָּא בערב׳ נִשְׁוַה a).]

a) نسون

בית הַנָּשִׁים על יד הגא סריס המלך שמר הַנָּשִׁים ונתן תמרקיהן (אסתי ב ג). — דת הַנָּשִׁים: ובהגיע תר נערה ונערה לבוא אל המלך אחשורוש מקץ היות לה כדת הַנָּשִׁים שנים עשר חדש (שם יב).—בת הַנָּשִׁים: ובת הַנָּשִׁים יתן לו להשחיתה ולא תעמד ולא לו תהיה (דני' יא יז).—המון נָשִׁים: ויבן ויפרץ מכל בניו לכל ארצות יהודה ובנימין לכל ערי המצֻרות ויתן להם המזון לרב וישאל המון נָשִׁים [1] (דה"ב יא כג).—ואמר בן סירא: לכל זכר אל תתן תאר ובית נשים אל תסתייד (ב"ס, גני' מב יב). ותתן לנשים כסלך ותמשילם בגויתך (שם מז יט).—ובתלמוד: מרבה נשים מרבה כשפים (הלל, אבות ב ז). גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים יותר מן האנשים שנא' נשים שאננות קומנה וכו' (ברכי יז.). על שלש עבירות נשים מתות יולדות ר' אלעזר אומר נשים מתות ילדות (שבת לב.). הקהל את העם האנשים והנשים והטף אם אנשים באים ללמוד נשים באות לשמוע (חגי' ג.). סח לי אבא אלעזר פעם אחת היה לנו עגל של זבחי שלמים והביאנוהו לעזרת נשים וסמכו עליו נשים לא מפני שסמיכה בנשים אלא כדי לעשות נחת רוח לנשים (ר' יוסי, שם טז:). שהיו מחליפין מלאכת אנשים לנשים ומלאכת נשים לאנשים (רבי יוחנן, סוטי יא:). וכי מפני מה ר' עקיבא מטמא וחכמים מטהרים אלא שהנשים גרגרניות הן (רבי אליעזר בן פילא, טהרי ז ט). אין נושאין נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות (מו"ק א ז). מנין שאין נושאין נשים במועד שנאמר ושמחת בחגך ולא באשתך (רב, שם ח:). מאי נשים ומאי פלגשים נשים בכתובה ובקידושין פלגשים בלא כתובה ובלא קידושין (רב, סנה' כא.). שהיו בניו נושאין נשים שאינן הגונות לכהונה ולא מיחה בהן (ר"פ, שם לג.). כשם שהדעות במאכל כך דעות בנשים יש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ואינו שותהו וזה היא מדת פפוס בן יהודה וכו' [2] (ר"מ, גיטי צ.).

נְשִׁימָה, ש"נ, — שה"פ מן נָשַׁם: על כל נשימה ונשימה [3] שאדם נושם צריך לקלס להקב"ה (ר' חנינא, מד"ר ברא' יד).—בנשימה אחת, בפעם אחת, בלי הפסק, Atemzug; haleine; breath.: עשרת בני המן ועשרת (המלה עשרת הסמוכה) צריך (לאומרם) בנשימה אחת (ר' אבא, מגי' טז:). — ובסהמ"א: שכשעת תשמיש יש לה נחירה ואינה יכולה לכלוא את נשימתה מהשמע וכו' לפי שלא ברצון האשה נשימתה נשמעת (תשוי הגא' הרכבי רכב). ופנה אויר של עולם להיות חלל כדי שיחיו הבריות בנשימת הרוח (ס' דונולו, חכמוני ד). שלא נפח ממש אלא בנשימה כדרך המחמם בנשימתו את ידו (רס"י, ב"ק ס.). והריח יכנס שם דרך נשימת הנחירים אשר שואפים הרוח והנשימה ההיא תעורר ותניע הנחירים לקבל הריח (אבי הרלב"ג, שעה"ש ט קו.). אחר כך חקר הנשימה ואבריה מה היא (רס"ע פלקירא, ראש' חכמה 87).—וברפואה, "נשימת ההתיצבות, נשימת ההעמדה, ציקות וקושי הנשימה, Orthpnoe [1]): התיצבות הנשימה כלומר הנשימה המתיצבת היא הנשימה אשר לא יאות לבעליה שיתנשם אלא אם יתיצב וישוה עצמו (קאנון ג י א כו). שזה החולה אין בו נשימת ההתיצבות ורצינו שנבאר בזה שאין בו מורסא בריאתו (כל מלאכי ההגיון, מלילה). ויקרא נשימת ההעמדה כלומ' שירצה לעמוד כשיתנשם (כתן פלקירא, לרי הגוף, כ"י בריטי מוזי). ועי' ערך התיצבות.—לבד הנשימה: ימשך אחר הסתימה כובד הנשימה (קאנון, ג יד ב ג). כי אתה חושב שלך יש צמח בריאה ואין הדבר כמו שחשבת וכו' וזה לך האות כי הנשימה כבדה והרוח נבאה (רס"ע פלקירא, המבקש לג).—סתימת הנשימה: אמנם אותו מלוי הלל החזה מהמוגלא הוא כבד ושיעול יבש עם סתימת הנשימה הנקרא בהר (קאנון ג יד ט ו). — צרות הַנְּשִׁימָה Asthma: החולאים הנושנים כמו צרות הנשימה והחצץ והשחורים וכו' (פרקי' משה ג). — קצר הַנְּשִׁימָה: אז התעולל בי מיחוש של קוצר הנשימה ולחיצה (ריעב"ץ, מגלת ספר 59). ואומר שמהויות שאיפשר ללחלח אותם וללושם הם שבתי נשימותיהם רחבות והם הנקראות בלשון היווני (?) וכשיתערב בהם המים יחוברו בכל חלקיו מבתי הנשימות ההם ומתעלותיהם וכו' אך המלח אע"פ שהוא נימוח בתי נשימותיו ותעלותיו הטבעיים דבוקים עבים וכו' (כ"ש א"ת, אותות השמים, כ"י פריז).

***נְשִׁיפָה**, ש"נ,—שה"פ מן נָשַׁף: ראה כמה אוכלוסין הוציא פרעה אחרי ישראל וכו' וכולם מתו

1) [לבניו, רד"ק. והחדשים נורסים וַיִּשָּׂא לָהֶם נשים, פרלים, Analek. 47.]

2) ועי' עוד ערך אשה.

3) בכ"י הוצ' ד"ר תיאודור: נשמה.

1) תרגום ד"ר מויא.

בנשיפה[1] אחת שנאמר נשפת ברוחך (תנחו' בשלח ג, הוצ' בובר).—ונשיפת הנחש: כשהנחש בא לנשוך הוא נושף כמין שריקה ולפי שהלשון נופל על הלשון כתיב לשון נשיפה בשניהם (רש"י, בראשי' ג יד).—ונשיפת האויר מן הרֵאה החוצה, Ausatmen; expiration: בערב חום טבעי מתקבץ בפנים ע"י השינה ולכן הדפק של ישן יותר חזק וכן הנשימה ונשיפה גדולה (ר"י להלון, אולפ"ה, א ג).

°נָשִׁיק ש"ז, מ"ר נְשִׁיקִים, נשיקין[2],—בסגנון המקובלים, כמו נִשּׁוּק, נשיקה: שאין לך שום זווג גופני תחתון שלא יקדמו לו ב' זווגין רוחניים דנשיקין והוא שקודם שיזדווגו בבחי' זווג התחתון מקדימין הנשיקין כדי לפייס הזכר לנקבה ולעורר ביניהן תאוה (מהרח"ו ע"ח, היכ' נוקבי' דז"א ו ז). ונבאר תחלה מה הוא ענין הנשיקין והוא שהזווג תחתון נקרא זווג גופני ויש בו ממשות שהוא טפת הזרע וכו' אבל זווג העליון דנשיקין הוא מהג' העליונים וכו' בתחלה היא קודמת לחבק את הזכר ואח"כ הזכר מחבק את הנקבה ואח"כ באו הנשיקין וכו' הוא יתחיל הנשיקין תחלה ואח"כ תישק היא אותו (שם ט). בסוד הרכבת הראש המבוארת יפה במקומה אצל הנשיקין מאבא לאמא דאינון רוח ברוח (עמק המלך, שער רישא דז"א סו). ועקר זיווג זה של נשיקין הוא בסוד כף פשוטה (עמנואל חי ריקי, משנת חסידי, זיווג אבא ואימא ג). וצריך שתדע שיש ב' זיווגים זיווג הנשיקין וזיווג היסודות והענין כי צריכין שניהם להתחבר חיבור גדול בעבור ההסכמה וע"כ הנה יתחיל החיבור בראש הפרצופים וזה מזיווג הנשיקין וכו' והנה זיווג הנשיקין הוא זיווג של הפיות פה אל פה ואז הפנימית שבהם מתחבר ומתפשט חיבורם בכל הפרצוף ואח"כ נעשה הזיווג ביסודות להוציא ההשפעה בדרכה כראוי והנה בנשיקין הזיווג הוא כפול כי רוח פי הזכר נכנס בפי הנקבה ורוח פי הנקבה נכנס בפי הזכר והרי הם מתחברים זה בזה חיבור גדול וכיון שנתחברו אז נעשה הזיווג ביסודות וכו' הנשיקין האלה הם שני פעמים פעם א' קודם הזיווג ופעם א' בעת הזיווג עצמו ונקרא נשיקין ראשונים ונשיקין שניים (רמח"ל, פתחי חכמה ג, בנין המרכבה עו:). ב' חִבּוּרִים לזיווג נשיקין ויסודות נשיקין בראש וזיווגם כפול רוחו של זכר בפיה של נקבה ורוחה של נקבה בפיו של זכר (הנ"ל, חוקר ומקבל ו ו).

נְשִׁיקָה, ש"נ, מ"ר נְשִׁיקוֹת,—שה"פ מן נשק, Kuss; baiser; kiss: ישקני מִנְּשִׁיקוֹת פיהו כי טובים דדיך מיין (שה"ש א ב). נאמנים פצעי אהב ונעתרות נְשִׁיקוֹת שונא (משלי כז ו).—ובתו"מ: הוא עזב פה המדבר שבו נתנה הנשיקה ונשק הסתום לכך נסתם פי זרעו (רבה, כלה רבתי א). אמרו רבותינו ז"ל כל נשיקות של תפלות הן חוץ מג' נשיקה של גדולה נשיקה של פרישות נשיקה של פרקים וכו' ויש אומרים אף נשיקה של קריבות אין בה גנאי (מד"ר שמות ה). באותה שעה נשקו הקב"ה ונטל נשמתו בנשיקת פה (שם דבר' יא). יתן לנו מנשיקות שנשק לבניו וכו' יוציא לנו נשיקות מתוך פיהו (שם שה"ש, ישקני).—ואמר המשורר: ואתה תארח לב טוב לרע ועל שונאך ידך חזקה ואם תשוך נשיכתך נשיכה ואם תשק נשיקתך נשיקה (ר"ש הנגיד, ידידותך). בין מר ומתוק יעמוד לבי והם רוש הנדוד ודבש נשיקותיך (ר"י הלוי, אוי לך לציה). וכן עין תאו מנה ראיה וכל פה יאהב מנה נשיקה (הנ"ל, ויש בת שיר). ויפריש כצפעוני ויקשור ולא יניא וישך ואם ישק פצעים נשיקותיו (ראב"ע, בשם אל).—ובהשאלה, *מיתת נשיקה, מיתה קלה: תשע מאות ושלשה מיני מיתה נבראו בעולם וכו' קשה שבכולן אסכרה ניחא שבכולן נשיקה[1] (ברכ' ח.). אף מרים בנשיקה מתה (ר' אלעזר, מו"ק כח.). הגיע לגבורות (ומת) זו היא מיתת נשיקה (שם).—*ונגיעת האבר באותו מקום: הערוה זו נשיקה משל לאדם שמניח אצבעו על פיו אי אפשר שלא ידחוק הבשר (שמואל, יבמ' נה:). פרט לשקינא לה בנשיקה (אביי, שם). הערוה זו הכנסת עטרה אבל נשיקה ולא כלום היא (סוט' כו:).—ובסהמ"א: ומהו כדי ביאה כדי הערוה דהיינו נשיקת אבר באותו מקום (רש"י, סוט' ד.).

***נְשִׁירָה,** ש"נ,—שה"פ מן נשר: פרט בנשירתו קדש (ירוש' פאה ז ג). לקט בנשירתו מהו שיקדש (שם). מה נשילה שנאמר להלן (כי ישל זיתך) נשירה אף כאן נשירה (שם, מכות ב ג). אמר על הלקט עם נשירת רובו יהא הפקר (תמור' כה.).—ובסהמ"א: השיבלין ללקט בשעת נשירתן רובן

1) ואמרו שם: נשיקה דמיה כמשחל בניתא מחלבא.

1) כך בכ"י, הוצ' בובר ובספרי הדפוס בנשימה.
2) [כנראה הוא מ"ר של נשיקה, כמו קליפה-קליפין, טיפה-טיפין. אבל הוא משמש בלשון זכר כאילו מן נָשִׁיק.]

לארץ (רגמ״ה, שם). וכן יחשבו שיש להם פעולות ימנעו נפילת עלי האילן ונשירת הפרי (ר״ש א״ת, מו״נ, ג כז). כי העלה הנופלת כשתיבש יאמר עליה לשון נשירה (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ה, ד״ה הוי עז כנמר).

נשך[1]), ממנו נָשַׁךְ, נֶשֶׁךְ, נְשִׁיכָה, *נַשְׁכָּן.

נָשַׁךְ, פ״ע, נְשָׁכוֹ, נְשָׁכָם, נִשֵּׁךְ, נֹשְׁכִים, נֹשְׁכֶיךָ, נָשׁוּךְ, יִשֹּׁךְ, יִשְּׁכֶנּוּ, א) נָשַׁךְ בְּשִׁנָּיו, תחב שִׁנָּיו למעלה ולמטה בדבר ודחפם יחד ועשה בדבר חֶתֶךְ, beissen; mordre; to bite: יהי דן נחש עלי דרך שפיפן עלי ארח הַנֹּשֵׁךְ עקבי סוס (בראשי׳ מט יז). והיה אם נָשַׁךְ הנחש את איש והביט אל נחש הנחשת וחי (במדי׳ כא ט). והיה כל הַנָּשׁוּךְ וראה אותו וחי (שם ח). ובא הבית וסמך ידו אל הקיר וּנְשָׁכוֹ הנחש (עמו׳ ה יט). אצוה את הנחש וּנְשָׁכָם (שם ט ג). ופרץ גדר יִשְּׁכֶנּוּ נחש (קהל׳ י ח). אם יִשֹּׁךְ הנחש בלא לחש (שם יא).— נָשַׁךְ בשניו: הנביאים המתעים את עמי הַנֹּשְׁכִים בשיניהם וקראו שלום ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה (מיכ׳ ג ה).—ובמליצה, נָשַׁךְ את פלוני, הרע לו: הלא פתע יקומו נֹשְׁכֶיךָ ויקצו מזעזעיך והיית למשסות למו (חבק׳ ב ז).—ובהשאלה נְשָׁכוֹ הַיַּיִן, עשה פעולתו עליו, שִׁכְּרוֹ: אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים אחריתו כנחש יִשָּׁךְ וכצפעוני יפרש (משלי כג לא-לב).—ואמר בן סירא: מי יחון חובר נשוך וכל הקרב אל חית שן כן חובר אל איש[2]) זדון (ב״ס, גנ״י יב יג-יד).—ובתו״מ: הבהמה אינה מועדת לא ליגח ולא ליגוף ולא לישוך ולא לרבוץ ולא לבעוט (תוספת׳ ב״ק א ה). נכנס לחצר בעל הבית שלא ברשות נגחו שורו של בעל הבית או שנשכו כלבו של בעל הבית (שם ה יג). היה נשוך מקום שאין יכול לישוך את עצמו נוטל שלא בשבועה (שם ט כח). מעשה בר׳ אלעזר בן דמא שנשכו נחש ובא יעקב איש כפר סמא לרפאותו (שם חול׳ ב כב). נשוכת נחש נשוכת כלב שוטה משום טרפה מותרת ואסורה משום סכנת נפשות (שם ג יח). כופין קערה על גבי הנר בשביל שלא תאחוז בקורה וכו׳ ועל עקרב שלא תישך (שבת עז ב). מעשה בריבה אחת וכו׳ שהניחה ידה על הכותל יצא אליה נחש ונשכה ומתה (אדר״נ, יז). משל לרופא שבא לרפאות בלשונו נשוך נחש בדרך ראה אנקה אחת התחיל מבקש מקל להורגה אמרו זו אי אתה יכול ליטול היאך באת לרפאות בלשונך נשוך נחש (מד״ר במדי׳ כ). לכלבה נושכת שאחוזה בעליה בשלשלת אעפ״י שהיא קשורה אוחזה באדם בשוק בבגדיו (ר׳ אלעזר, מד״ר קהל׳, ותולא הכי). אומרין לנחש מפני מה לשונך נושך באבר אחד וכולן מרגישין ומרתתין (ר״ש בר נחמני, שם, אם ישך). מי גרם לו שלא יקרב לה (לכלתו כשפרסה נדה) איזה כותל ברזל יש ביניהם ואיזה עמוד ברזל ביניהם אי זה נחש נשכו איזה עקרב עקצו שלא יקרב לה (ר׳ לוי, שם, שה״ש, פרכך). למלך שהיה לו כרם והקיפו גדר והושיב בו המלך כלב נשכן אמר המלך כל מי שיבא ויפרוץ את הגדר ישכנו הכלב לימים בא בנו של מלך ופרץ את הגדר נשכו הכלב כל זמן שהיה המלך מבקש להזכיר חטא של בנו שפרץ הגדר אומר לו זכור אתה היאך שנשכך הכלב (הוא, תנחומי תצא יב).—נָשַׁךְ את הלחם וכדומ׳, קטע בשניו חלק ממנו: לא יישך אדם מן הפרוסה ויחזירנה לקערה מפני סכנה (תוספת׳ ברכ׳ ה ט). אני אוהב את בני המזרח שאינן נושכין ואוכלין אלא חותכין ואוכלין (רשב״ג, מד״ר בראשי׳ עד). ואין נושכין בפת אלא חותכין בסכין (הוא, פסיק׳ דר״כ, פרה ד). מצא חתיכות דגים ודג נשוך חייב להכריז (ב״מ כג:). לא ישוך אדם מפרוסה ויתננה לחבירו לפי שאין דעת הבריות שוות (מס׳ דא״ר ט). לעבד שהיה משמש את רבו ופרנסתו[1]) בידו והיה נושך ממנה (מד״ר במדי׳ טו).—ובסהמ״א: וידוע מדרכי הרפואות שכל נשוכי בעלי הארס יסתכנו בראותם אותם או בראות דמותם עד כי נשוכי הכלב השוטה וכן שאר הבהמות השוטות אם יביטו במים יראה להם שם בבואת הכלב או המזיק וימותו (רמב״ן, במדי׳ כא ט, ד״ה ויעש משה נחש). כי נשוך הכלב השוטה יראה בשתן שלו דמעות גורים קטנים (ר׳ בחיי, וירא, ד״ה אל תביט אחריך). ברח לך מעון כמפני נחש אם תקרב אליו ישכך (ב״ז, ב״ס, כא ב).—ואמר המשורר: ישק וישך יחליא גם יחלים ובתהפכותיו אנוש ישמחו (רמב״ע, אם קדמו אוריו). בתוך

---

1) [וקרוב לזה בערב׳ לסע a) באשור׳ נַשָׁאבֻ וכוש׳ נְסַבַ, ואולי מזה בשנוי מקום האותיות נכש (עי׳ ערכו) וארמ׳ נְכֵת.]

2) בכ״י אשת.

a) لسع

---

1) ואולי צ״ל ופרוסתו, עי׳ שם בפרוש מ״ב.

עם לא ידעוני וכן לא אני מהם והם לא מהמוני בעת אומר נשקתימו לשלום ישיחון כי נשכתימו בשני (הוא, סקילותי). ולמה כל ימינו לא נדע סוד שעטנו ולמה נתלה על נס הנחש לנשוכים (ראב"ע, שאלות קא-קב). פיך צרי גלעד לחולנו ונחש נחשת אל נשוכינו (אליעזר בן יעקב הבבלי, [בזמן רס"י], Babyl. Geonim. 69, פוזננסקי).—וכמו נע"ו: ישוך כשך שפיפון חבלו טמן לספון (מכס' בר מכיר, אין מושיע, שבת ב חנוכה). העמידו יון ותרשישים עקרבים כשך נחשים (הוא, שם). מדת לילה תסובבני אז ישופני חשך נגוהות לך האפלות כאור יהל ומושך סמר בשרי מפחדך כשוך נחש נושך (ר' יצחק בן שמואל, יחביאנו, סליח' יוה ה). — ובהשאלה, בעִסָּה, נָשְׁכוּ הככרות זו בזו, נדבקו יחד: המכנים חלות בין להפרישן ובין שלא להפרישן נשכן נפסלו במניין (תוספתי טבול יום, א א). העושה עיסתו קבים ונגעו זה בזה פטורים מן החלה עד שישוכו (חלה ב ד). קב חדש וקב ישן שנשכו זה בזה (שם ד ד). מקרצות נושכות זו בזו וככרים נושכין זה בזה (טהרי א ז). ביכרות של בבל שנושכות זו מזו (פסחי מח:). לפי שבכל מקום נשוך חיבור מעוך אינו חיבור (ר' ירמיה, ירוש' דמאי ו ו). אין לך אסור אלא נשוך בלבד (שם, סוף כלאי).—ובסהמ"א: שמבקע מקל אחד בראשו ונושך בו דפי הקונטרס (רש"י, שבת לח:).—ובמליצה ״נשכהו היגון וכדומ': וילך אל בית השופט אדוניו ויבט עליו השופט והנה היגון נשכהו בשניו עד אשר שנה דמותו ומראה פניו (ר"י בן זבארה, ספי שעשוע' ה 50). במטה עט יבקע ים תעודות ויתן בו ברות פיו דרכים ומרת על נשוכי הכסילות צרי מליו וחיו הנשוכים (לק"ע אבן דנאן, שיר בשבח מו"כ, למה חסרי לב).—חֳלִי נֶשֶׁךְ: כמו הסמים החדים שממיתים לבריאים ומבריאים את החולים מהחולאים הנושכים (ר"י אברבנאל, בשלח). — ב) ובהשאלה, נָשַׁךְ את פלוני, לקח ממנו נֶשֶׁךְ כסף וכדומ': נֶשֶׁךְ כל דבר אשר יִשָּׁךְ[1] (דברי כג כ).

—פִּעֵ', נִשְּׁכוּ, יְנַשְּׁכוּ,—נִשֵּׁךְ הַנָּחָשׁ וכדומ', כמו נָשַׁךְ, בנחץ הפעולה: וישלח יי' בעם את הנחשים השרפים וַיְנַשְּׁכוּ את העם וימת עם רב מישראל (במדי כא ו). כי הנני משלח בכם נחשים צפענים אשר אין להם לחש וְנִשְּׁכוּ אתכם (ירמ' ח יז).—ובתו"מ: כשהייתי עם הארץ אמרתי מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור (ר"ע, פסחי מט:). שלא בא (עשו) לנשקו (את יעקב)

אלא לנשכו ונעשה צוארו של אבינו יעקב של שיש וקהו שיניו של אותו רשע (ר' ינאי, מד"ר בראש' עח). לשואלת חומץ שנכנסה אצל אשת חבר אמרה לה מה בעלך עושה עמך אמרה לה כל טוב הוא עושה עמי חוץ מחבית זו שהיא מליאה נחשים ועקרבים שאינו משליטני עליה וכו' הושיטה ידה לתוכה התחילו מנשכות אותה (ר' לוי, מד"ר בראש' יט). עשו בוכה על שנעשה צואר יעקב כשיש ויעקב בוכה שמא יחזור עשו וינשכנו (תנחומ' וישלח ד).—והדבורה: מרחיקין את הדבורים מן העיר המשים אמה כדי שלא ינשכו[1] בני אדם (ר' יוסי, תוספתי ב"ב א ט).

—הִפְעִ', הִשִּׁיךְ, תַּשִּׁיךְ,—בהשאלה, הִשִּׁיךְ לפלוני, לקח ממנו נֶשֶׁךְ: לא תַשִּׁיךְ[2] לאחיך נשך כסף נשך אכל וכו' לנכרי תַשִּׁיךְ ולאחיך לא תַשִּׁיךְ למען יברכך יי' אלהיך (דברי כג כ-כא). — ובסהמ"א: ומצות עשה להשיך לעכו"ם שנאמר לנכרי תשיך מפי השמועה למדו שזו מצות עשה וזהו דין תורה (רמב"ם, מלוה ולוה ה א). — ובתו"ם במשמ' העקרית, הִשִּׁיךְ בו את הנחש, עשה שהנחש ישכנו: שיסה בו את הכלב וכו' השיך בו את הנחש (סנה', ט א). — ובעִסָּה: מקרצת שהיתה שלישית והשיך לה אחרות (תוספתי טהרי א ג). מביא ד' רובעין ומשיך (ירוש' חלה ג ז). השיכו בידו היא המהלוקת (שם). — וכמו שלמים, ״הִנְשִׁיךְ: שעשה עיסה מכל מין לבדו ועירב העיסות והנשיכן זו בזו אז אין מצטרפין (סמ"ג, מ"ע, בכורים קמא). בכרות הנושכו' שעשה עיסה מכל מין לבדו ואח"כ עירב את העיסה והנשיכן זו בזו אין מצטרפות עם הכל אלא עם הכוסמין (ספי ירא"ים, קפג).

—פֻּעַ', *נֻשַּׁךְ, מְנֻשָּׁךְ, מנושך,—שנשכוהו: שור שהיה רועה ויצא שור אחר אחריו נמצא הרועה זה שמת אפילו זה מנוגח וזה מועד לנגיחה או מנושך וזה מועד לנשיכה פטור (תוספתי ב"ק ג ו).

״נוֹשֵׁךְ החרצן. — שם עוף Kernbeisser; gros-bec; hawfinch: נושך החרצן הוא שם עוף ידוע וכו' ואולם חוקרי הטבע יתארו בשם זה כמאה מינים חרטומם גבוה ועב וכו' ולחייהם כוננו באופן אשר יוכלו לפצל הזרועים ותרצנים למאכל פיהם והם לא יאכלו בשר (סיגהק, תוה"א א, מערכת העוף קלט).

---

[1]) במשמ' זו נגזר הפעל, כנראה, מהשם נֶשֶׁךְ.]

[1]) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ, ובספרי הדפוס ינשו.

[2]) [הפעל נגזר מהשם נֶשֶׁךְ.]

נֶשֶׁךְ, ש"ז,—מה שאדם שהשאיל או הלוה לחברו לקח ממנו יותר על מה שנתן לו בשכר מה שהשאילו או הלוה לו, Zins; interêt; interest; : אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנושה לא תשימון עליו נֶשֶׁךְ (שמות כב כד). וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך וכו' אל תקח מאתו נֶשֶׁךְ ותרבית וכו' את כספך לא תתן לו בְּנֶשֶׁךְ ובמרבית לא תתן אכלך (ויקר' כה לה-לז). לא תשיך לאחיך נֶשֶׁךְ כסף נֶשֶׁךְ אכל נֶשֶׁךְ כל דבר אשר ישך (דבר' כג כ). בַּנֶּשֶׁךְ לא יתן ותרבית לא יקח (יחזק' יח ח). מעני השיב ידו נֶשֶׁךְ ותרבית לא לקח (שם יז). שחד לקחו בך למען שפך דם נֶשֶׁךְ ותרבית לקחת ותבצעי רעיך בעשק (שם כב יב). כספו לא נתן בְּנֶשֶׁךְ ושחד על נקי לא לקח (תהל' יה ה). מרבה הונו בְּנֶשֶׁךְ ותרבית לחונן דלים יקבצנו (משלי כח ח).—ובתלמוד: איזהו נשך המלוה סלע בחמשה דינרין סאתים חטין בשלש מפני שהוא נושך (ב"מ ה א). הקיש נשך לתרבית ותרבית לנשך מה נשך כסף אף תרבית בכסף מה תרבית אוכל אף נשך אוכל (ירוש' שם ה א). —ואמר המליץ: במקבצים עושר היה בוחר ועזוב קריאה אל זמן אחר לאסוף לך ממון בחר להיות עובד אדמה או היה סוחר אך אם בנשך כספך תוכל לתת אחוז בזה ואל תוחר (רש"ע פלקיירא, המבקש טו).

***נַשְׁכָּן**, ת"ז, לנקי' נַשְׁכָּנִית,—שטבעו ודרכו לנשך: למלך שהיה לו כרם והיקיפו גדר והושיב בו המלך כלב נשכן אמר המלך כל מי שיבא ויפרץ את הגדר ינשכו הכלב (ר' לוי, תנחומ' חלק יב, בובר).—ולנקי': המוכר פרה לחבירו על מנת שיש בה מומין ואמר לו נגחנית היא נשכנית היא בעטנית היא רבצנית היא (תוספת' ב"ב ד ו). פרה זו נגחנית היא נשכנית היא (ב"מ פ.).—ואמר הפיטן: נטל נשכנית נגחנית עשר שלטנית נגוע ייגע רודינית חנם והאלטנית (רבב"י הבבלי, אמרנו נגזרנו, סליח' ד עשי"ת).

נִשְׁכָּה, ש"נ, כנ' נִשְׁכָּתוֹ,—כמו לִשְׁכָּה, מ"ר נְשָׁכוֹת: ואבינה ברעה אשר עשה אלישיב לטוביה לעשות לו נִשְׁכָּה בחצרי בית האלהים וירע לי מאד ואשליכה את כל כלי טוביה החוץ מן הלשכה ואמרה ויטהרו הלשכות (נחמ' יג ז-ט). אחריו החזיק משלם בן ברכיה נגד נִשְׁכָּתוֹ (שם ג ל). ויפקדו ביום ההוא אנשים על הַנְּשָׁכוֹת לאוצרות לתרומות לראשית ולמעשרות לכנוס בהם לשדי הערים מנאות התורה לכהנים וללוים (שם יב מד).

נשל[1], ממנו נָשַׁל, נְשִׁילָה, נֶשֶׁל.

נָשַׁל, שַׁל, יִשַּׁל, — א) פ"י, נָשַׁל הנעל מעל רגליו, השליכו מעל רגלו, abwerfen, ausziehen (den Schuh); ôter (le soulier); to pull off (a shoe): שַׁל נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא (שמות ג ה). שַׁל נעלך מעל רגלך (יהוש' ה יה).— ובהשאלה, נָשַׁל גוים מארץ, גֵרשם: כי יביאך יי' אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה וְנָשַׁל גוים רבים מפניך (דבר' ז א). וְנָשַׁל יי' אלהים את הגוים האל מפניך מעט מעט (שם כב). — ב) פ"ע, נָשַׁל הגרזן מעל העץ, נפל: ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרת העץ וְנָשַׁל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת (שם יט ה). — וְנָשְׁלוּ הזיתים מן העץ, נתקו מעל העץ ונפלו: זיתים יהיו לך בכל גבוליך ושמן לא תסוך כי יִשַּׁל זיתך (שם כח מ). — ומצוי בתו"מ: היה מכה את העץ והכה את האדם והרגו וכו' נשל הברזל מן העץ המתבקע הרי זה גולה (ר' יהודה, תוספת' מכות ב ו). נָשְׁלוּ האברים מן הגוף, נתפרקו ונפלו: מיד (כשקרב אל הנחש) נשלו איבריו (ר' חנין, מד"ר ויקר' כג). — והשערות נָשְׁרוּ: הלכתי ומצאתי אותה אשה שנשל שערה ולא היה אדם יודע אם זכר אם נקבה היא (ר' אליעזר בר צדוק, מד"ר איכה, פסק מסחור).— ופ"י, אמר המליץ: ומחזק (היין) הלב הנחשל ומעורקים ובליות ליחות ישל (ר"י זבארה, ספ' שעשועי' א, 68).

—פעל', נִשֵּׁל, יְנַשֵּׁל,—נִשֵּׁל גוי מארץ, גֵרשו: בעת ההיא השיב רצין מלך ארם את אילת לארם וַיְנַשֵּׁל את היהודים מאילות (מ"ב יו ו).—ומצוי בסהמ"א: כי בא מלאכים ויגידו לו כי הרוסים מתעתדים לנשל את בני צבאו מן המקום ההוא ולסגור עליו את הדרך לקאלוגה (רמח"ג, הנרפתים ברוסיה 70).

—נפעל, *נִשַּׁל, נישל, נִשֹּׁל, נישול,—נִשַּׁל אבר מן הגוף, נמק ונפל: יפתח מת בנשילת איברים בכל מקום שהיה הולך בו היה אבר נישול הימנו והיו קוברים אותו שם (מד"ר בראשי' ס). מלמד שהיה נישול ממנו אבר אבר ונקבר במקומות הרבה (שם ויקר' לז). שהיו עושים

[1]) בערב' נשל a) כמו נשר בעבר' בענין השערות והנוצות.

a) نسل

בה (המים המרים בסוטה) מיני פורעניות משונים וכו׳ וסרח פיה ותפח צוארה תהא בשרה נישל תהא זבה (שם במדי׳ ט).—ובמשמ׳ השלך, גרש: כל מי שהיה הענן פולטו היה נישול (ר׳ נחמיה, פסיקי׳ דר״כ, זכור). כל מי שהיה נינוח היה נישול (ר׳ יהודה, שם).— ואמר הפיטן: אגדע ואנשל כנקף זית אגרה כל בני בית (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, אאדה). פעמי הכן פצותי מרשל צור תמוך אשורי מהנשל (ר׳ משולם בר׳ קלונימ׳, אימך נשאתי, יוצ׳ ליוה״כ). — ואמר המליץ: בשש שעות יהי (המזון) שמה מבושל ואחר שש יהי נדח ונשל (ר״י זבארה, בתי הנפש 50).

—הפעי׳, *הִשִּׁיל, מַשִּׁיל,—השליך, הפיל: מתחילין באוצר תחילה ומשילין פירות דרך ארובה ביום טוב (תוספת׳ יו״ט ד ג). משילין[1] פירות דרך ארובה ביום טוב אבל לא בשבת (ביצ׳ ה א).

°נֶשֶׁל, ש״ז, כמו נְשִׁילָה, נפילת פרי מן העץ: זית (הושע נא) מנשל חטה מחגב טרף מגובי יקב מילק כרם מתולעת (ר״א קליר, הושעי׳ אדמה מארר).

נשם[2]), ממנו נָשַׁם, נְשָׁמָה, °נִשּׁוּם, נְשִׁימָה, א.נֶשֶׁם, ואולי גם תַּנְשֶׁמֶת.

נָשַׁם, פ״ע, אָשֹׁם,—נָשַׁם האדם, שאף אויר דרך נחיריו ונשם בחזקה בשעת רֹגז וכדומ׳, heftig atmen; respirer; to breathe hard, pant: כיולדה אפעה אֶשֹּׁם ואשאף יחד (ישעי׳ מב יד). — ובמד׳: ועל כל נשימה ונשימה שאדם נושם צריך לקלס לבורא (ר׳ חנינא, מד״ר בראשי׳ יד). מיתת חנק וכל הדומות לה שאין האדם מת ממנה אלא על ידי הרוח שאין לו מאי זה מקום ינשום (שם במדי׳ יד). ומצוי הרבה בספה״א.

—הפעי׳, °הִנְשִׁים, מַנְשִׁים,—א) נָשַׁם בחזקה, השמיע קול נחרה: ושמע קול נשימתן כדרך המנאפים שמנשימים בשעת תשמיש (מהר״ם מרוטנבורג, שערי תשוב׳ ג קנ). —

ב) הִנְשִׁים, נפח באפיו נשמת חיים: צווי כל פועל כגמר ושכלל נעשה אדם בצלמנו מלל רקמו והנשימו ועזור לו כלל (בנימין בר זרח, אלהים אלהינו, יוצ׳ שבת בראשי׳).

—פעי׳, נִשֵּׁם, — כמו קל והפעי׳: ואם תשים שן סוס או אחת ממתלעותיו תחת מראשות המנשם נשימות גדולות תוך שנתו לא יעשה כן יותר (מי אלדבי, ש״א ה ו).

—התפ׳, °הִתְנַשֵּׁם, — כמו קל פעי׳ והפעי׳: ועשה לו ב׳ נחירים של אף להריח בהם ולהתנשם בהם וכאשר יסתמו איננו מריח ואיננו מתנשם בהם (ס׳ דונולו, הכמוני א). והחלק הנתק אל דמות האויר היה איד או קיטור לא אויר ראוי להתנשם בו (ר״י א״ת, כוזרי ה יד). הכותל בלתי מתנשם מפני שהוא אינו חי (מלאכת הגיון, מופת). ואם היה מחוייב והכרחי ג״כ שיעשה אותם האדם על כל פנים כמו שיתנשם למשוך האויר הקר אל לבו (רלב״ג, אמו״ר 96). ובאותו החוטם מתנשם ומוציאו חוץ למים ומקבל רב אויר (אבי הרלב״ג, שעה״ש ד). ואם היתה (תנועת הנשימה) רצונית לגמרי לא היה מתנשם בעת השינה (שם ט). עשה לו נקבי הנחיריים להריח בהם ולהתנשם בהם (קדי׳ שחרי׳ של חול ופירושה, אבודרהם יד:). מפני שהיה האדם מוצרך בהכרח להתנשם לא הסתפק באחת מהן לבדה וכו׳ שנוכל להמנע מהתנשם רגע או שנים (ריב״ל, עולם הקטן ג ג). ויש מהבע״ח שאין להם דם ואינם מתנשמים וכו׳ הב״ח המתנשם לא יריח כשהוא במים לפי שאינו יכול להתנשם מפני שלא יכנסו בו מים (רשב״ל דורלאן, מג״א, ח״י ד). כי אנו מתנשמים בעת השינה (נתן פלקירה, צרי הגוף, כ״י בריטי׳ מוז׳). כשנצטרך יותר אל הנשימה לא נוכל להתנשם כמו שיקרה בשעול (שם). והראיה על זה שהרי נוכל להמנע מלהתנשם רגע או שנים או ג׳ בחפצינו (מי אלדבי, ש״א ד, נה:). כלי הריח הוא האף ואמרו כי הריח הוא בשבילים הנראי׳ באף כשהוא מתנשם ויש לאף תועלת גדולה לדחות מותרות הראש פסולת המזון הזן המוח (מנחי׳ בר זרח, לידה לדרך א יד) עד כי התנשמתי גם אני ואפתח עיני מעט מעט (רמח״ג, דביר, ליל שמורים א).

א.°**נֶשֶׁם**, ש״ז, מ״ר נְשָׁמִים, — א) כמו נְשָׁמָה: ומשם צר חומר גולם מוטל ונפח בו נשם חיות בחיי טל (ר״א קליר, אתגרה, תפי׳ טל). בכם יה חק לזרע בה יהיה בקמים כל נשם לא תחיה (הוא, ויאהב, קרוב׳ לפורים). תמונתה (של התבונה) בנשם כבזק אור

---

1) [במדב״מ: משלין, היו בזה גרסות שונות כמו שאמרו בבבלי (ביצ׳ לה) אמר מר זוטרא מאן דתני משילין לא משתבש ומאן דתני משחילין לא משתבש וכו׳ אמר ר׳ נחמן בר יצחק מאן דתני משירין לא משתבש ומאן דתני משחירין לא משתבש ומאן דתני מנשירין לא משתבש. ובירוש׳ ביצ׳ א א: היה שם חלון משחילין דרך חלון.]

2) גם בארמ׳ ובערב׳ נשם a).

a) نسم

ברות יום זך שומה בנפש מלהבת בגחלת (רסע״ג, הקדמי׳ העברי׳ לספר הגלוי). בטרם נוצר אדם בגן עדן ובטרם הפקד הנשם בנדן יסוד לארץ היה עיקר ואדן (קטע מזמן הגאוי, סעדיאנה, שכטר 69). הקרצת גולם מחומר בתבנית הותמך הפחת בחלדו טוהר נשם מזבולך (משולם בר׳ קלוני׳, אמיץ כח, סדר עבודה). כי לא יסובב אותך גשם אף לא תדמה אל כל נשם כל היצורים גבול סבבתם אל ראשיתם ולאחריתם (שיר היחוד ליום ג). — ומ״ר: חשר טללים וגשמים טיעות מגדל וצמחי תלמים יוצר ובורא כל הנשמים כל רוחותם בידי שמים (ר״א קליר, אתו מלות, אי׳ שבועי׳). — ב) כמו נְשִׁימָה: כהושעת יגיעי נשם מֵכי גו וגשם (ר״י אבן אביתר, הושענות יום ג). הרוח הוא גוף רך מתהלך מהלב בורידין אל כל הגוף לתת לו החיים והנשם בריאה והדפק בורידין (נסים בר שלמה רי״ת, תרגו׳ ספו׳ יצחק הרופא הישראלי, בספי החג לשטינשני׳ 138). ידוע שם בבור נשם[1]) ובנקיון רעיונים עת פלטו ונתמלטו מכור ברזל סוינים (ר׳ יעקב, ידועי שם, יולי׳ ז׳ פסח).

ב.* **נֶשֶׁם**[2]), ש״ז, — מין צמח ארסי המשיר את השער: איזו היא קרחת אכל נשם סך נשם[3]) (או) מכה שאינה ראויה לגדל שער (נגעי׳ י י).

---

[1]) [דפוס: בכור, אבל אצל פרוש מטה לוי, בבור, והוא מפרש נשם במשמ׳ נשימה. ואולי באמת הכונה היא בבֹר-נשמה, טהרת הנשמה, והוא מתאים „לנקיון רעיונים״.]

[2]) לא נתברר מקורו ועי׳ הערה לקמן.

[3]) כך הנסחה גם במדב״ם, וכך בספרא תזריע, נגע׳ ה י, ובגמר׳ באה מלה זו בתוך דבור ארמי בצורה נשא: הכא במאי עסקינן כגון שסכו נשא דלא הדר (ב״ק פו.) מ״ד משום עבורי שער הוא ואפי׳ סך נשא קמ״ל (נזיר מ.). לא צריכה דסך חמש אצבעותיו נשא ואותבינהו בבת אחת (מכות כ:). ופרש הערוך: פי׳ נשא הוא נשם וסם הוא והאוכל והסך ממנו אינו צומח שיער בגופו. ע״כ. וכן רש״י בכל מקום: סם שמשיר את השיער והסך ממנו אינו צומח שיער בגופו, ע״כ. וכן הר״ש. והרמב״ם פרש וז״ל: ונשם אסם נבאת ולעלה נוע מן אנואע אליתוע הלדי׳ הד׳א פעלה, ע״כ, — ובעבר׳: ונשם שם צמח ואולי הוא מין מהמינים (הנקראים בערב׳) אליתוע אשר זה פעולתו, והנה לא נתברר מקור השם נשם או נשא. בערב׳ נשם a) מין אילן גדול יעשו ממנו הקשתות. והשם מַנְשַׁם b) מין ממיני הבשמים.

a) نشم b) منشم

נְשָׁמָה, ש״נ, סמי׳ נִשְׁמַת, כנ׳ נִשְׁמָתִי, נִשְׁמָתוֹ, מ״ר נְשָׁמוֹת, — פעולת הכנסת והוצאת האויר דרך הנחירים, ובפרט רוח החיים לבעלי חיים Lebens-odem; haleine, souffle de la vie; breath: וייצר יי׳ אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נִשְׁמַת חיים ויהי האדם לנפש חיה (בראש׳ ב ז). כל אשר נִשְׁמַת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו (שם ז כב). חדלו לכם מן האדם אשר נְשָׁמָה באפו (ישעי׳ ב כב). יי׳ בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וצאצאיה נתן נְשָׁמָה לעם עליה ורוח להלכים בה (שם מב ה). אכן רוח היא באנוש וְנִשְׁמַת שדי תבינם (איוב לב ח). רוחו וְנִשְׁמָתוֹ אליו יאסוף יגוע כל בשר יחד (שם לד יד-יה). — לא נותרה בו נְשָׁמָה, מחלשה וכדומ׳, כת ממחלה: חלה בן האשה בעלת הבית ויהי חליו חזק מאד עד אשר לא נותרה בו נְשָׁמָה (מ״א יז יז). — ומפחד וכדומ׳: ואני מעתה לא יעמד בי כח וּנְשָׁמָה לא נשארה בי (דני׳ י יז). — נשמת אל, כנ׳ להרוח: ויראו אפיקי ים יגלו מסדות תבל בגערת יי׳ מִנִּשְׁמַת רוח אפו (ש״ב כב יו). כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן העמיק הרחיב מדרתה אש ועצים הרבה נִשְׁמַת יי׳ כנחל גפרית בערה בה (ישעי׳ ל לג). מִנִּשְׁמַת אל יתן קרח ורחב מים במוצק (איוב לז י). — וכנ׳ לכעסו: מִנִּשְׁמַת אלוה יאבדו ומרוח אפו יכלו (שם ד ט). — נשמתו בו, שהוא חי: כי כל עוד נִשְׁמָתִי בי ורוח אלוה באפי (שם כז ג). — וכנ׳ לבעל חי בכלל, כמו נפש: רק מערי העמים האלה אשר יי׳ נתן לך נחלה לא תחיה כל נְשָׁמָה (דברי׳ כ יו). ויכו את כל הנפש אשר בה לפי חרב החרם לא נותר בה כל נְשָׁמָה (יהוש׳ יא יא). רק את כל האדם הכו לפי הרב עד השמדם אותם לא השאירו כל נְשָׁמָה (שם יד). ויהי כמלכו הכה את כל בית ירבעם לא השאיר כל נְשָׁמָה לירבעם (מ״א יה כט). כל הַנְּשָׁמָה תהלל יה (תהלי׳ קנ ו). — נִשְׁמַת[1]) פלוני יצאה ממנו, הוא מדבר דברי פלוני: את מי הגדת מלין וְנִשְׁמַת מי יצאה ממך (איוב כו ד). — ואמר בן סירא: ואם קרבת (לאיש שליט) אל תאשם פן יקח (א)ת נשמתך (ב״ס, גני׳ ט יג). ומצוי הרבה בתו״מ במשמ׳ היסוד הרוחני המחיה את הגוף: פושעי ישראל בגופן ופושעי עכו״ם בגופן יורדין לגיהנם ונידונין בה י״ב חדש לאחר י״ב חדש גופן

---

[1]) [נשמה, רוח בתור חֹמר של הדבור. ואולי הכונה רוח בתור מקור החכמה, כמו משלי (כ כז).]

בלה ונשמתן נשרפת[1]) ורות מפוזרתן תחת כפות רגלי צדיקים (ר"ה יז.). נשמתם (של נדב ואביהו) נשרפה ולא בגדיהם (ספרא שמיני, מכילי דמילואים לד). שרפת נשמה וגוף קים (שם מא). אפילו בשעה שהקב"ה מחזיר נשמות לפגרים מתים נשמתן קשה להם בגיהנם (ר' מנחם ברי יוסף, סנה' קח.). אלהי נשמה שנתת בי טהורה אתה יצרתה בי ואתה נפחתה בי וכו' כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך וכו' (ברכ' ס:). והקב"ה נותן בו (באדם) רוח ונשמה וקלסתר פנים וראיית העין ושמיעת האוזן ודיבור פה והלוך רגלים וכו' (נדה לא.). בשעה שאדם ישן נשמה מחממת את הגוף שלא יצטנן וימות (ר' יהושע בר נחמיה, מד"ר ברא' יד). שאל אנטונינוס את רבינו אמר לו מאימתי נשמה ניתנת באדם וכו' אמר לו משיצא ממעי אמו (שם לד). ביום ראש השנה כשעה ראשונה עלה במחשבה (לברוא את האדם) בשניה נתיעץ עם מלאכי השרת וכו' בו' עשאו גולם בז' נפח בו נשמה בה' הכניסו לגן (שם ויקרי כט). את יחידך זה נפשך שהנשמה קרויה יחידה (שם במדב' יז). שבוע שבן דוד בא בה מביאים קורות של ברזל ונותנין לו על צוארו עד שנכפפה קומתו והוא צועק ובוכה וכו' כמה יהא כוחי וכמה יהא רוחי וכמה יהא נשמתי וכמה יהיו איבריי לא בשר ודם אני (פסיק' רבתי לו). — יצאה נשמתו, מֵת: לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו (נחום איש גם זו, תעני כא). אשריך בן דמא שגופך טהור ויצתה נשמתך בטהרה (ר' ישמעאל, ע"ז כז:). מל והולך עד שתצא נשמתו (ר' יוסי, שם כז.). לא הספיק לגמור את הדבר עד שיצתה נשמתו (שקל' ו ב). שלש קולות הולכים מסוף העולם ועד סופו וכו' וקול נשמה בשעה שיוצא מן הגוף (יומא כ:). —ובסהמ"א: ובצאת הנשמה מן העולם הזה שהוא עולם הגופות הנראה לעין הבשר הולכת לבית עולמה הוא הנקרא עולם הנפשות שהוא דומה לעולם הגופות ולכך הנשמות זוכרות ומזכירות ומספרות ומגידות דברים שהם מצרכי הגופות (ר' יעקב הכהן, מדעי היהדות ב, 237, הוצ' שלום). — ונסתלקה נשמתו: מעשה בר' אליעזר שהיה גוסס וכו' ובאחרונה אמר טהור ונסתלקה נשמתו (ירוש' שבת ב ו). היה צלוב או מגוייד ורמז ואמר כתובו גט לאשתו כותבין ונותנין כל זמן שיש בו נשמה (תוספת' גיט' ז [ה] א). ידי נזירה ורגלי נזירה אין זה נזיר ראשי נזיר וכבדי נזיר הרי זה נזיר זה הכלל דבר שהנשמה תלויה בו הרי זה נזיר ודבר שאין הנשמה תלויה בו אין זה נזיר (שם נזיר ג ג). —נטל נשמתו, המיתו: כל המעמץ את עיני הגוסס מעלין עליו כאילו הוא נוטל נשמתו (ר' מאיר, מס' שמחות א ד). על עסקי נר הזהרתי אתכם אם אתם מקיימים אותם מוטב ואם לאו הריני נוטל נשמתכם (ההוא גלילי, שבת לב.). שוחט (בשבת) משום מאי חייב וכו' משום נטילת נשמה (שמואל, שבת עה.). —לאדם שמסר צפור דרור לעבדו אמר כמדומה אתה שאם אתה מאבדה שאני נוטל ממך איסר בדמיה נשמתך אני נוטל ממך (מנחו' לט:). —וכנוי לבעל חי עצמו: המפקיד אצל חבירו אינו רוצה שתדע בו נשמה אלא שלישי שביניהם (ר"ע, ספרא ויקרי יב כב). — והנשמות האצורות במרומים, היעודות להנתן בגופות בני האדם בהולדם: אין בן דוד בא עד שיכלו כל נשמות שבגוף (רב אסי, יבמי סב.). ערבות שבו צדק ומשפט וכו' ורוחות ונשמות שעתיד להיבראות (חגי' יב:). אלו הנשמות העתידות להבראות שאין בהם ממש (ר' ילחק, מד"ר שמות כח). — והנשמות אחרי המות: נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד (ר"א, שבת קנב:). כל שנים עשר חדש (לאחר המות) גופו קיים ונשמתו עולה ויורדת לאחר שנים עשר הדש הגוף בטל ונשמתו עולה ושוב אינה יורדת (שם). אפילו בשעה שהקב"ה מחזיר נשמות לפגרים מתים נשמתן (של דור המבול) קשה להם בגיהנם (ר' מנחם ברי"י, סנה' קח.). אמר לו אנטונינוס לרבי גוף ונשמה יכולים לפטור עצמן מן הדין כיצד גוף אומר נשמה חטאת שמיום שפירשה ממני הריני מוטל כאבן דומם בקבר ונשמה אומרת גוף חטא שמיום שפירשתי ממנו הריני פורחת באויר כצפור אמר לו וכו' הקב"ה מביא נשמה וזורקה בגוף ודן אותם כאחד (סנה' צא.). — ובהשאלה: נשמה יתירה נותן הקב"ה באדם ערב שבת ולמוצאי שבת נוטלין אותה הימנו (ר"ש בן לקיש, ביצ' טז.). — ובתפלה: ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל לבד הנשמה הטהורה שהיא עתידה ליתן דין וחשבון לפני כסא כבודך (ברכת השחר, לעולם יהא אדם). נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך (מודים, תפי י"ח). נשמת כל חי תברך את שמך יי'

[1]) בתוספת' (סנה' יג ד), הגרסה: נפשותן כלה וגופן נשרף.

אלהינו ורוח כל בשר תפאר ותרומם זכרך מלכנו תמיד (תפי' נשמת).—ואמר המליץ: להגיד אמתך בעוד נשמתי בי ורוח חיים באפי (ר' בחיי, בקשה בסוף חו"ה). מי יכיל עצמתך בבראך מזיו כבודך יפעת טהורה מצור הצור נגזרה וממקבת בור נוקרה ואצלת עליה רוח חכמה וקראת אותה נשמה (כתר מלכות). אתה חי ולא בנפש ונשמה כי אתה נשמה לנשמה (שם). נשמה מאשר תתאו גדועה ונפש מאשר תשאל מנועה (ר"ש הנגיד, נשמה מאשר תתאו). ואיך יקום אשר נמק בשרו ועצמותיו כמו עצים יבשים והוא חבוש באדמתו ורוחו ונשמתו בשמים חבושים (הוא, כבר שלמו). אך הוא רחום יכפר לאשר נשמה באפו ולא יעיר כל חמתו והרבה להשיב אפו (ר"י הלוי, יה יתרון לאדם). היי אחרי מלכך מרדפת בסוד נשמות אשר אל טוב אדני נהרו (הוא, ישנה בחק ילדות). דרשה נשמה דבק בכסאך כי דמתה אל כרוב ומלאך ואענה נא בפחדי זך הטהרי בבכי ואימים שבע פעמים (הוא, מודים לך). ומה לנשמתי על אדמתי אך בלמתי כפי אשמתי וכן מהללי לפי מעללי (הוא, יד מעללי). ואמנם נשמותינו ביד אל מהוללנו ולפר משאול לא ימצא לנו (הוא, אין זרענו). בעבור כבודך בראת גויות ונשמות הן לעדים נאמנים לך שחקים ואדמות (ראב"ע, אחלי לבי). זרוע תפארת ולשון מדברת בעוד יש בו נשמה רד אל בור עמק ולשונו תמך בשיבו אל האדמה (הוא, אברי הוים). ראש ליל קומו צאו מאדמתי אולי תרפאו מחץ מכתי ובקשו רחמים על נשמתי אם מצאתי הן בעיני המלך (הוא, מי כמוך). אם רצונכם לנצח להיות רהצו הנשמות במימי תושיות ועזבו משכיות והבלי גויות (הוא, אותות אל). גבר אשר תבא להתפלל לבית קדש וצפצופך כמו צפור דרור איך מפשעך תטהר לבך או תמצא בזה לנשמתך דרור (רמב"ה, דרכי נעם, בסוף). ואתה אדונינו בגופותינו ומלכנו בממוננו אבל הנשמות אשר שלחם אלינו עתיד להשיבם אליו הוא המלך אשר ישפט אותם (ר"ש אבן ויֶרגה, שבט יהודה 3). — ומשל: משל אומר בגוף טהור תשכון נשמה טהורה (בית ועד לחכמים, אות מ).—"פרחה נִשְׁמָתוֹ, מפחד ובהלה: ותקם האשה בעוד לילה ופרחה נשמתה ונתעלפה מריב פחדה (ר"ש אבן ויֶרגה, שבט יהודה 34). וכשמעי את דבריהם פרחה נשמתי (ר' יצחק עקרים, קובץ ויכוחים 3.).—נְוֵה הַנְּשָׁמוֹת היכל הנשמות, מקום דמיוני במרומים שבו אצורות נשמות הצדיקים: מי יעשה כמעשיך בעשותך תחת כסא כבודך מעמד לנפשות הסידיך ושם נוה הנשמות הטהורות אשר בצרור החיים צרורות (רשב"ג, כתר מלכות). דע שעמי הארצות שמקטנותם אהבו ת"ח הוא מסבת שהיו שכנים בהיכל הנשמות (ר' אליהו, שבי מוסר יח). ואז יורדים אל היכל לבנת הספיר הנקראת קטפא הוא סל הנשמות אשר נופלים מלמעלה לתורה וכל קדושה צריכה הזמנה לכן אומר אזדמנת (ר"כ בר"י אלחנן, עמק המלך, שער תקוני התשובה יט:). — וגלגול הנשמות אחרי המות מבע"ח לבע"ח: שאין שום נשמה נמלטת מגלגול פעמים או שלש (ר"ת אלדבי, ש"א ע). והקדוש הזה היה מכיר בפני אדם אם נולד מן הנשמות החדשות או מן הישנות הבאים לאדם דרך הגלגול (דברי יוסף סמברי, לקוטים 18, הוצ' ד"ר ברלינר) — "עולם הנשמות, עולם הבא: ותדע ותשכיל כי הכרתות הנזכרים בנפש בטחון גדול בקיום הנפשות אחרי המיתה ובמתן השכר בעולם הנשמות (רמב"ן, ויקר' יז כט). ויהיה נידון ביסוריו של איוב כל ימיו טוב לו משיענש בנפשו להיות נדון בעולם הנשמות ביסורי גיהנם (ר"ת אלדבי, ש"א ע). ועי' עוד ערך עולם.—ודבור של כבוד וברכה למֵת כשמזכירים אותו, נשמתו לחיי עולם, תהי נשמתו צרורה בצרור ההיים, וכדומ': והמלך היה חכם תהא נשמתו צרורה בצרור החיים (אגרי יוסף מלך הכוזרים, כ"י פטרבורג). נשמתה לחיי עולם (מצבה טורטוזה,[1]) דף 168 ,Chwols. CIH). — ואמר המקונן: בכור אבי ובן אמי שלומים לך באחריתך ורוח אל תהי נחה עלי רוחך ונשמתך (ר"ש הנגיד, הים ביני וביניך).—נשמה יתרה: מה זה תתמהו על זנבות האודים כי נועדו יחד להמר שבת היהודים הן בנפשם יודעים אלה המורים כי בכל יום נשמה יתרה לחמורים (הללה נגד רבני הרפורם שנועדו בבריקלוי, Jew. Chr. 1846, 29). —"נִשְׁמַת, שֵׁם לפיוטים שאומרים אחרי תפלת נשמת כל חי.

נשף[2], ממנו נֶשֶׁף, "נְשׁוּפָה, *נְשִׁיפָה, ולפי דעת קצת גם נָשַׁף יִנְשׁוֹף.

---

[1]) לפי דעת רנן מהמאה הששית.

[2]) [כמו נשב; וכן בארמ'. באשו' נַשָׁאפֻ וגם נַשָׁאבֻ. בערב' נשפ a) עי' Wetzstein ,ZDPV. 14, 7., וגם

a) نشف

נָשַׁף, פ״ע, נָשְׁפָה,—נָשַׁף בְּרוּחַ, הפיח, עשה שישב הרוח: blasen; souffler; to blow: נָשַׁפְתָּ ברוחך כסמו ים (שמות יה י). וגם נָשַׁף בהם ויבשו וסערה כקש תשאם (ישעי' מ כד).—ובתו״מ: ויש אומרים בחוטמן נשף בהם (גבריאל בחיל סנחריב) ומתו (סנה' לה:). וכי לא היה יכול המלאך לנשוף בו (בבלעם) ויוצא רוחו אלא א״כ שלף חרבו (מד״ר במד' כ).—ובסהמ״א: שלא נשף בשפתיו אלא פער פיו ונשף מן הגרון דהיינו רוח חם (ערוך, ערך למר). — ואמר המליץ: ואל שמע תפלתי בקראי כמו חולה כמבכירה מצרה ונשף בם כיום ים סוף וספו בסופתו והראם הגבורה (ר״ש הנגיד, אלוה עוז). חושו להסתופף בצל אמיר ועל שושן ידי רוח בגן שטחו ויתנו ריח ערוגות נשפו רוחות נשפים בם עדי נפחו (רמב״ע, אם קדמו). נשא לאפי מרקחי רוח בעוד נשף עלי גן ההדס נושפת (הנ״ל, סמם לדקה, כ״י בודלי'). וארא רוחות וסופות נושפות ומרחפות סערות וזוועות (ראב״ע, אגר' חי בן מקיץ).— וּפָעוּל *נָשׁוּף: נפשי אמרי לגופך הנשוף מה לך תפרה כינשוף (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר ט כג:).—*ובמשמ' שָׁאַף, נָשַׁף אבקת תבק בחטמו: ומכאן יש להתיר לנשוף בחוטמו עשב הטוטון בשבת (באה״ט שו״ע או״ח, סי' שכח סעיף ל). מי שרגיל לנשוף תמיד בחוטמו עשב הטוטון אם יהיה אסור לנשוף בו ביום ש״ק משום שחיקת סמנים (כ״י מאגיז, הלכות קטנות קא). — *נָשַׁף הנחש, השמיע קול שריקה המיוחד לו: ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיק הסלע והיה נחש נושף בה אם תכנס לפנים הרי הנחש ואם תצא לחוץ הרי הנץ (מכי' בשלח ג ג). המן שהיה נושף וכו' כנחש (מד״ר אסת', ויהי בימי אחשורוש).—ובסהמ״א: כשהנחש בא לנשוך הוא נושף כמין שריקה (רס״י, ברא' ג יה). שפיפון הוא נחש ואומר אני שקרוי כן על שם שהוא נושף (הנ״ל, שם מט יז). כך דרך הנחש נושף בעין שריקה כשרואה שונאו וכועס (ר״כ על הריף, שבת מה:).—ואמר הפיטן: עקלתון נושף קלע ופיתום מכשף נצלע (רשב״י הבבלי, אור ישע, יוצ' א' פסח).

—פעי', *נִשֵּׁף, מְנַשֵּׁף, בנחץ הפעולה: כסופה המנשפת פתאם בהרף עין (שבתי דונולו, פי' יצירה א ו). זכור סבב צקלג ונגב עמלק יושב בארץ הנגב פגרו טוב רואי מנשף בעגב (ר״א קליר, שבת זכור, זכור אשר).

[מנשיבת הרוח, Dozy, II 667].

—הפעי', *הִנְשִׁיף: לך יחלק עצם ואישון ינשיף כי מאז גבולם רוחך הנשיף (לך אדר נאה, יוצ' יוה״כ).

נֶשֶׁף, ס״ז נֶשֶׁף, כנ' נִשְׁפּוֹ, — א) הזמן שאין בו אור השמש[1] :Dämmerung; crépuscule; twilight: ויכם דוד מֵהַנֶּשֶׁף[2] ועד הערב למחרתם (ש״א ל יז). היו משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בַנֶּשֶׁף יין ידליקם (ישעי' ה יא). כשלנו בצהרים כַּנֶּשֶׁף באשמנים כמתים (שם נט י).—נֶשֶׁף חִשְׁקוֹ, הלילה שהכין עצמו לתענוגי בשרים: תעה לבבי פלצות בעתתני את נֶשֶׁף חשקי שם לי לחרדה (שם כא ד). בְּנֶשֶׁף בערב יום באישון לילה ואפלה (משלי ז ט). ועין נאף שמרה נֶשֶׁף לאמר לא תשורני עין (איוב כד יה). ויקומו בַנֶּשֶׁף[3] לבא אל מחנה ארם (מ״ב ז ה). ויקומו וינוסו בַנֶּשֶׁף[3] ויעזבו את אהליהם (שם ז). — ב) בֹּקֶר לפני עלות השחר: קדמתי בַנֶּשֶׁף ואשוע לדבריך יחלתי קדמו עיני אשמורות לשיח באמרתך (תהל' קיט קמז-קמח). אם שכבתי ואמרתי מתי אקום ומדד ערב ושבעתי נדדים עדי נָשֶׁף (איוב ז ד). — כוכבי נֶשֶׁף, הנראים בבקר, לפני עלות השחר: יחשכו כוכבי נִשְׁפּוֹ יקו לאור ואין ואל יראה בעפעפי שחר (שם, ג ט).—ובהשאלה, הרי נֶשֶׁף, הרי חשך: תנו לי״י אלהיכם כבוד בטרם יחשך ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נֶשֶׁף וקויתם לאור ושמה לצלמות (ירמ' יג יו).— ומצוי בתו״מ ובסהמ״א בשתי המשמ': מלוד לאונו שלשה מילין פעם אחת קדמתי בנשף והלכתי עד קרסולי בדבש של תאנים (ר״י בן דוסתאי, כתוב' קיא:). והנואף הזה יושב ומשמר אימתי נשף בא וכו' (מד״ר ויקר' כג).—ובסהמ״א: ויצו לאשר היו לפנים להשמר פן יכשל אחד העם באחד הבורות

[1] [ונקרא כך ע״ש הרוח הנושב בזמן שקיעת החמה. וכן לרוח היום בראש' ג ח. ועי' גם ברכ' ג: תרי נשפי הוו נשף ליליא ואתי יממא נשף יממא ואתי ליליא. פרשו נֶשֶׁף מלשון קפיץ ועלה כמו לנשוף מדוכתיה, רש״י שם.]

[2] [בבבלי ברכ' ג: פרשו נשף זה צפרא; וכן בפש': מן צפרא. ובשבע' ἀπὸ ἑωσφόρου. וי״ת מקבלה-מהחשך, כלו' הערב. וכן עקילס ἀπὸ σκοτομήνης, וסומ' וולג' a vespere ἀφ' οὗ συνεσκότασεν. וכן פרש ריב״ג בשרשיו וברקמה שער ו, 16-17, ורד״ק. ועי' בפירושו של סגל.]

[3] [בלילה, כמו שמוכח מפס' ט: וחבינו עד אור הבקר ופס' יב: ויקם המלך לילה. וכן בוולג' vesper. וי״ת קבלא, וכן בשבע' ורלב״ג. והפש' בשפרא-, נשף הבקר.]

או באחד השיחים אשר בדרך כי היה נשף (יוסיפון תמ). ואזן עולין לשם בלילה אלה בנשף קודם עלות השמש (רמב"ם, קדוה"ח ג ז). בית דין שישבו כל יום שלשים ולא באו עדים והשכימו בנשף ועברו את החדש (שם טו). השער התשעה עשר בידיעת שני הנשפים נשף היום ונשף הלילה ופי' הנשף הוא שתראה אור השמש בעבים ולא תראה גוף השמש וכו' ואם רצית לדעת נשף הלילה והוא שתראה אור השמש אחרי הסתתר גוף השמש (ראב"ע, כלי נחושת יט). ותוכל לחשוב הזמן ששייך לנשף כשהשמש נשפל תחת האופק (יש"ר מקנדיאה, אילם, מעין חתום סו). שהנשף הגדול הוא בהיות השמש בראש סרטן לרוחבים הצפוניים (שם סד). — ואמר הפיטן: הם העבידום בחם ונשף לכן סגר מקניהם לברד וגם רשף (ר"א קליר, בעשר מכות, יוצ' ב פסח). הוגי מלחמות ספר נשף וצפר אויה לי חיך אמרי שפר מלא חצץ ואפר ואיה שוקל וסופר אללי לי (מנחם בר מכיר, אבל אעורר, קינ' לת"ב). — ואמר המשורר: והתעדן בקומת חן כתמר אבל תנע כבדי ההדסים ואל תפחד לקול הליה בצואר לפת נשף ורגשת השביסים (רמב"ע, הרים מר). קמתי בגן נשף העת ילדת העב עלי חולה וישא אל אפי רוח ריח מחלים נפש חולה (הוא, תרשיש ג עז). הולך ואור נשף אסיר אל קין ישעו יפיה תכונן עיר מקדש ודביר כדבר חוזה מבטיה (ר"י הלוי, יום אור). דרשתיך במחשבי מצאתיך בשעפי ושחרתיך ערבי לילי ושחרי ונשפי (הוא, רחמיך שאלתי). ישן מתי תקיץ מחשך נשפך הלא תדע כי נוגשים מאד אצים להדפק (הוא, יען מתי). בשבי נאלמתי דומם ולא אפתחה פי מראות נעלמתי נסתר דמותי בנשפו (ראב"ע, איהרה עת פדותי). עורה הצות ליל עמוד מול אל עד לבך נגדו יהי נשפך ובעת מאורים יחשכו יחד האר בטיב המעשים נשפך (ר"י חריזי, הענק קלד). אם איד כמו סלע כמו פטיש אני ואני כמים אם התלאה רשף לבי בבואה יחזק כי היא כמו סהר מאורה יחזק בנשף (רמ"ע פלקיירא, המבקש כז). — ומ"ר נְשָׁפִים: לדורש החכמות בעצות ומזמות ונועד בתנומות נשפים ושחרים (דונש, לדורש החכמות). וגם האורחים בצלו הם נחים וחכמותיו שחים נשפים ושחרים (תשוי תלמיי דונש, את מי הרפת). החשכו נשפיהם ודעכו רשפיהם ירפו כנפיהם וקלו רודפיהם (ר"י הלוי, יונה גאיות). הלא אם תרדפי הבלי זמנך ותאמרי כי אמת הם כל כשפיו ותזלי אחריו

לילך ויוסך ותערב לך תנומה מנשפיו דעי כי אין בידיך מאומה אבל עץ יבשו מחר ענפיו (הוא, יחידה שחרי). ראו שמש אשר יפרוש כנפיו עלי ארץ להאיר את נשפיו (ר"י חריזי, תחכמי לב). טוטפי שיר לו להשיר בשחרים ובנשפים ירהטון ילהטון לכן נקראו שרפים (ארוגי עוז, שבת אי אחה"פ). והראיה שמלת מחרת נופלת על היום זולתי הלילה ממה שנאמר ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם שטעמו מהנשף ועד הערב כלו ועד בוא הנשף למחרתם ר"ל מחרת שני נשפים (ר"א הקראי, ספי ג"ע, ענין חג השבועות כה:). בהיות השמש בראש גדי שלהם היום היותר קצר לא יהיה הקטן שבנשפים שהוא גדול מההווה בשוויים ופו' שתראה שעור הנשפים הולך וחסר מראש סרטן וכו' וסבת התחלפות הנשפים אינה לבד עקמימות האופקים (יש"ר מקנדיאה, אילם, מעין חתום סד). אך ירחי שוא מנית לי למספר הדשיך אך לילות עמל למספר נשפיך (מזו, אהבת ציון טו). — כוכבי נשף: גם ירחי הועם בעבי מאפל וכוכבי נשפי אספו נגהם (מנחם ב"ס, מכת' להקדאי הנשיא, תשוי תלמיי מנחם XXV). הלצבי חן גבורת און ועצמה להתעטף רדיד אפל כשלמה ולרעות כוכבי נשף ולתעות בעי מדבר מעון פחד ואימה (ר"ש הנגיד, הללני חן). כוכב אשר דרך במשקופנו החשיך באורו כוכבי נשפנו עבר כברק בחלום ויאחז הלב ולא נאחז לעפעפינו (רשב"ג, כוכב אשר דרך). — ואמר המליץ: וחטאי נעורים היו כתולע אדומים והפכו כצמר צחר והלבינו הכתמים וחשכו כוכבי נשף השחרות ויחצו הימים (רש"ט פלקירא, המבקש ע). — הרי נֶשֶׁף: עד כי הידים רפות והרגלים בהרי נשף מתנגפות והעשתונות מטרפות (ר' זכריה אלצהרי, מספר המספר, מעמוני מחברים כב). — ב) °שה"פ מן נָשַׁף: נשפו רוחות נשפים בם עדי נפחו (רמב"ע, אם קדחו). — ג) °נֶשֶׁף בעין, חלי בעין, שיש בה כתם שחור או קרום שחור: אז (אם ירבה לדאג) יתגרה בו השדפון ונשף בעינים (אסף הרופא, כ"י מינכי 25). כמון חם וטוב וכו' מעביר את הנשף שבעין (שם 31). ויתן מהם (מהמים הנזכרים שם) בתוך העין יסירו הלובן ואת הנשף והעמום (שם 48).

ב. °נָשַׁף, פעל נגזר מן השם נֶשֶׁף.

— פעול, °נָשׁוּף, נְשׁוּפָה, — עַיִן נְשׁוּפָה, שיש בה נֶשֶׁף: לעינים הנשופות והעמומות וללובן שיהיה בעין לבלתי ראות (אסף הרופא, כ"י מינכי 111).

—הִפעי, *הִנְשִׁיף,—נהיה נֶשֶׁף, חשך: ידעך נרו באישון חשך בהנשיף ובהשחיר החשך (רס"י, משלי כ כ). לך יחלק עצם ואישון ינשיף כי מאז גבולם רוחך הנשיף (לך אדר נאה, יוצ' יוה"כ).

—נִפעי, נִשַּׁף, תִּנָּשֵׁף,—תִּנָּשַׁפְנָה העינים, תהיינה נשופות: אם יקרה המכאוב ממעל לראשו דע כי נכון הוא להכאיב ראשו מאד ויסתמו שני נחיריו ואפו ואף עינים תנשפנה בעלטה ועמומה (חסף הרופא, כ"י מינכי 22).

—פִּעי, *נִשֵּׁף,—נִשֵּׁף את העינים, עשאן מְנֻשָּׁפוֹת: ולהזיל הדמעה מן העינים ולנשף את העינים ולעורר את הסנורים בעינים (שם 42).

—פֻּעי, *נֻשַּׁף, מְנֻשָּׁף, מְנֻשָּׁפוֹת, — עינים מנשפות, שיש בהן נשף: כי יהיו גבות עיניו (של הילד) עבות וגם עיניו כבדות ומצחו רך ורף (?) ועיניו מנושפות ונפשו חדה (שם 5:). ויתנו המים ההמה בתוך העין המאופלת והמנושפת (שם 48:). אם יטיף מן מימיהם (של הבצלים) בתוך העינים המנושפות והמלובנות (שם 48:).

—התפי, *הִתְנַשֵּׁף: ואם מצד הראש יתגרה המכאוב ותיתנשפנה העינים ותתאדמנה מכאב הראש (שם 40:).

***נִשְׁפִּי**, ת"ז, של הַנֶּשֶׁף: אפילו שתחשוב שעור הנשפים יותר ממה שהוא וכו' תוסיפם על מאה ושמונים ויהיו מאתים ימי אור לבד כל הקבוץ ההווה מהנשפי והשמשי (יס"ר מקנדיאה, אילם, מעין החום כט). שבהיות האור מתמיד שם חצי שנה ויותר עם האור הנשפי בלי הפסק יהיה החום שבקיץ גדול ממה שהוא במשוה (שם).

*נִשְׁפֶּת, — עי' *נִשְׁבֶּת.

נשק[1]),

ממנו נְשִׁיקָה, נָשֶׁק, *נִשּׁוּק.

א. נָשַׁק, פ"י, נָשְׁקָה, נָשְׁקוּ, לִנְשֹׁק, וּשְׁקָה, אֶשְׁקָה, אֶשָּׁקְךָ, יִשַּׁק, יִשָּׁקֵנִי, יִשָּׁקֵהוּ, תִּשַּׁק, יִשְּׁקוּ, יִשָּׁקוּן, —נָשַׁק את פלוני ולפלוני, נגע בשפתיו בגופו ולהצן אליו ודבקן יחד בקצת שאון, Küssen; baiser; to kiss.: גשה נא וּשְׁקָה[2]) לי בני ויגש וַיִּשַּׁק לו (ברא' כז כו-כז). וַיִּשַּׁק יעקב לרחל (שם כט יא). ויחבקהו ויפל על צוארו וַיִּשָּׁקֵהוּ ויבכו (שם לג ד). וַיִּשַּׁק להם ויחבק

1) [וכן בארמ', ובאשו' נַשָׁקֻ.]

2) [ובא חטף להדגיש את השין אחרי ו, וכן באותיות שריקה אחרות, כמו וּזֲהַב (ברא' ב יג), וּשֲׂדֵה (ויקר' כה לד), וּשֲׁמָה (במד' כג יח), וּשֲׁבָה (שפטי ה יב), וּסֲחַר (ישעי' מה יד).]

להם (שם מה י). ויבך עליו וַיִּשַּׁק לו (שם נ א). ויפגשו בהר האלהים וַיִּשַּׁק לו (שמות ד כז). וישתחו וַיִּשַּׁק לו וישאלו איש לרעהו לשלום (שם יח ז). ויצק על ראשו וַיִּשָּׁקֵהוּ (ש"א י א). וישתחו שלש פעמים וַיִּשְּׁקוּ איש את רעהו (שם כ מא). וַיִּשַּׁק המלך לאבשלום (ש"ב יד לג). ושלח את ידו והחזיק לו וְנָשַׁק לו (שם טו ה). ותחז יד ימין יואב בזקן עמשא לִנְשָׁק לו (שם כ ט). כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נָשַׁק לו (מ"א יט יח). ויאמר אֶשְּׁקָה[1]) נא לאבי ולאמי (שם כ). יִשָּׁקֵנִי מנשיקות פיהו (שה"ש א ב). מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אֶשָּׁקְךָ גם לא יבוזו לי (שם ח א). וַתִּשַּׁק להן ותשאנה קולן ותבכינה (רות א ט). וַתִּשַּׁק ערפה לחמותה (שם יד). והחזיקה בו וְנָשְׁקָה לו (משלי ז יג).—ובהשאלה, ידו נָשְׁקָה לפיו, שם ידו על פיו לסימן שתיקה: ויפת בסתר לבי וַתִּשַּׁק[2]) ידי לפי (איוב לא כז). להם: הם אמרים זבחי אדם עגלים יִשָּׁקוּן (הושי יג ב). — נָשַׁק על פה: אתה תהיה על ביתי ועל פיך יִשַּׁק[3]) כל עמי (בראשי מא מ). — ובהשאלה, בדברים לא בע"ח, נשקו יחד, נדבקו יחד: חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נָשָׁקוּ (תהלי פה יא). — ובתו"מ: בשלשה דברים אוהב אני את המדיים כשחותכים את הבשר אין חותכין אלא על גבי השלחן כשנושקין אין נושקין אלא על גב היד וכשיועצין אין יועצין אלא בשדה (ר' עקיבא, ברכ' ח:). עמד רבן יוחנן בן זכאי ונשקו (לר"א בן ערך) על ראשו ואמר ברוך ה' אלקי ישראל שנתן בן לאברהם אבינו שיודע להבין ולחקור ולדרוש במעשה מרכבה (חגי' יד:). מעשה בר' חנינא שהדירו אביו

1) [ובא חטף להדגיש את השין לפני אות החך (קוף) וכן גם לפני אות גרונית אֶפְשְׂעָה (ישעי' כז ד). ולדעת ריב"ג (רקמה שער ג', 198) אפשר שהוא מצורת יפעול-יִשַּׁק וכן גם רד"ק בשרשיו. ועי' Kö. Lehrgebäude, I 301 f.].

2) [ואולי נשיקה זו היא מעבודת האלים, וכן „עגלים ישקון". עי' Wellhausen, Reste arab. Heidentums, 109; Skizzen, III, 105.].

3) [אונק' תרגם על מימרך יתזן כל עמי, וכעין זה ת"י. כל צרכי עמי יהו נעשים על ידך כמו בן משק ביתי, רש"י. וריב"ג פרש על פיך ישאו כלי מלחמה, וכן ראב"ע ורשב"ם. השבע' ὑπακούσεται-יִקָּשֵׁב, וכן הוולג', אבל לא נמצא הקשיב עם על פה. הפש' נסב דינא-יִשָּׁפֵט.]

בגזיר והביאו לפני ר"ג וכו' עמד רבן גמליאל ונשקו על ראשו אמר מובטח אני בזה שמורה הלכה בישראל (נזיר כט:). למה בכה (יעקב אחרי נשקו את רחל) שראה האנשים מלחשים אלו לאלו מפני שנשקה מה בא זה לחדש עלינו דבר ערוה (מד"ר ברא"ש ע). אתה תהיה על ביתי וגומר שלא יהא אדם נושקיני חוץ ממך (שם ל). הואיל ואסור לי להשתמש באשה הריני תופשה ואין לי עון או שאני מגפפה ואין לי עון או שאני נושקה ואין לי עון (שם שמות יו). יצאה אחותה שזינתה לקראתה חבקו ונשקו זו לזו כיון שנשקו זו לזו הריחה במים המרים מיד מתה (שם במדי ט). באותה שעה נשקו הקב"ה (למשה) ונטל נשמתו בנשיקת פה (שם דברי יא). באותה שעה קרא הקדוש ברוך הוא למלאכי השרת כלן ואמר להם רדו ונשקו שפתותיהן של אבותיהם של אלו (ר' יוחנן, שם שה"ב, והכך). — ואמר המשורר: תבער חמתו בו ואפו יחרה וברך לשון מים לאט יסחו ישק וישך יחליא גם יחלים ובתהפוכותיו אנוש ישמחו (רמב"ע, אם קדמו). יום שעשעתיהו עלי ברכי וירא תמונתו באישוני נשק שתי עיני מתעתע את תארו נשק ולא עיני (ר"י הלוי, יום שעשעתיהו). ריחי בריח מר דרורך אמהרה אולי בריחי אשקה אפיך (הוא, מה לך נביה). ויפרש בצפעוני ויקשר ולא יניא וישך ואם ישק פצעים נשיקותיו (רא"ב"ע, נבם אל). — ובוי, *גשוק: והאותות אשר דבר כבר באו וכן המה חבוק ונשוק ושוק על שוק ואזרע עלי שבמה (רא"ב"ע, הרחקת כליל הכמה). — ופעול, *נשוק, נשוקה: אמר הקב"ה יבואו בני הנשוקה ויפלו ביד בני הדבוקה (רב ילחק, קוע' מג:). — ובסהמ"א: שמתו ע"פ שכינה ואין ראויה רימה לשלוט במי שנשוק משכינה (רב"י, ב"ב יז.). — ואמר המליץ: להיו לחי חשוק ופיהו בבל פה נשוק (ר"י הריזי, תחכמוני כז). ולא כשירי בן ברוך בפי הלבבות נשוקים ולא כשירי ר' אדוגים ביד החן חבוקים (שם נה). — ובהשאלה: איזהו עיקל כל שמקיף פרסותיו ואין ארכובותיו נושקות[1]) זו לזו (בכורי ז ו). בשעת פטירתו (של ר"א) נשק שתי אצבעותיו[2]) זו בזו

---

[1]) כך במשנה שבמשנ', וכך במדב"מ. ובמשנ' שבש"ס נוקשות.

[2]) בגמ' (סנה' סח.): נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו.

ואמר אוי לי על שני ספרי תורות אלו (כלה רבתי ו). (כתוב) סכותה לראשי ביום נשק ביום שהקיץ נושק את החורף (ר' יוסי ברי בון, ירוש' יבמ' עו ב). ביום ששני עולמות נושקין זה את זה העולם הזה יוצא והעולם הבא נכנס (שם). — ובסהמ"א: אבר נושק במקום תשמיש (רב"י, יבמ' כה:). כיפאות של גשרים נשתברו ונשקו זו את זו (הוא, מו"ק כה:). אמר מהר"י סגל שאביו למדהו בינקותו על הגלוסקאות הנושקות זו את זו ונתחברו הרבה יותר בעת אפייתן הבוצע מאחד מהן אל יבצע במקום שנשקה בחברתה (כפי מהרי"ל הלכי סעודה).

— פעי, נִשֵּׁק, לְנַשֵּׁק, נַשְּׁקוּ, יְנַשֵּׁק, יְנַשֶּׁק, — כמו קל בבחין הפעולה: וירץ לקראתו ויחבק לו וַיְנַשֶּׁק-לו (בראשי כט יג). ולא נטשתני לְנַשֵּׁק לבני ולבנותי (שם לא כח). וישכם לבן בבקר וַיְנַשֵּׁק לבניו ולבנותיו (שם לב א). וַיְנַשֵּׁק לכל אחיו ויבך עליהם (שם מה יה). נַשְּׁקוּ בר[1]) פן יאנף ותאבדו דרך (תהל' ב יב). — ובתו"מ: המגפף (את הע"ז) והמנשק והמכבד (לפניה) והמרבץ והמרחיץ והסך והמלביש והמנעיל (סנה' ז ו). מלמד שלא בא (עשו) לנשקו אלא לנשכו ונעשה צוארו של אבינו יעקב של שיש (מד"ר בראשי עח). היתה בת פרעה מנשקת ומחבקת ומחבבת אותו כאלו הוא בנה וכו' והיה פרעה מנשקו ומחבקו והוא נוטל כתרו של פרעה ומשימו על ראשו (שם, שמות א). לפי שהולד הזה כשהוא יוצא יוצא מלא גללין וכל מיני סירוחין והכל מחבקין אותו ומנשקין אותו וביותר אם הוא זכר (ר' אבון, שם ויקר' יד). אם עסקת בדברי תורה וכו' סוף שהכל מנשקין לך על פיך (שם שה"ש א). מעשה בשני אחים שהיה אחד במירון ואחד בגוש חלב נפלה דליקה בבית זה שהיה במירון ובאת אחותו מגוש חלב התחילה מגפפתו מחבקתו ומנשקתו (ר' פנחס, שם שה"ש, מי יתנך). למלך שהיה יוצא מפלטין שלו בכעס משהיה יוצא היה חוזר ומגפף ומנשק בבותלי פלטין ובעמודי פלטין ובוכה ואומר הוי שלום וכו' כך משהיתה שכינה יוצאה מביהמ"ק היתה חוזרת ומגפפת ומנשקת בכותלי בית המקדש (ר' אחא, שם איכי, פתיח'). אמרה לו אמו בחיי ראשך קיסר תנה את בני ואחבקהו ואנשקהו וכו' נפלה אמו עליו והיתה מחבקתו ומנשקתו וכו' עד שהיתה מנשקתו

---

[1]) [עי' ערך ב. בר בהערה ובמפרשים הקדמונים והחדשים. ואולי זה בהשאלה: אהבו, חמדו.]

ומחבקתו גזר עליו והרגוהו עליה (שם, על אלה). ובכל מדינה ומדינה שהיו מגיעי' כתביו של מלך היו מחבקים ומנשקים אותם ועומדים על רגליהם ופורעים ראשיהם וקורין אותם באימה (שם, אסת' א, ויהי בימי). ויקם המלך בבהלה מכסאו וירץ אל אסתר ויחבקה וינשקה וישלך זרועו על צוארה (שם, ויהי ביום השלשי).

—פעי, *נֻשַּׁק, מְנֻשָּׁק, —שנשקוהו: הנשיקה היא פגישת שפתי המנשק והמנושק (ר' י' א"ח, הפרפים לריב"ג, נשק).

—התפ', *הִתְנַשֵּׁק: אם עמלת בתורה בעולם הזה סוף להיות שפתותיך מתנשקות לעתיד לבוא (אדר"נ, נוסחי' ב יג).

—הפעי, מַשִּׁיקוֹת, — הִשִּׁיקוּ זה לזה, נגעו נגיעה קרובה זה לזה, גם דברים לא בע"ח: וקול כנפי החיות מַשִּׁיקוֹת אשה אל אחותה (יחזק' ג יג). — ומצוי הרבה בתו"מ, בפרט בענין חבור שני נוזלים: מקל שהיא מלאה משקין טמאין כיון שהשיקה למקוה טהורה (ר' יהושע, טהר' ח ט). שתי מטהרות זו על גבי זו נוטל את הפקק מבינתיים ומשיקן ומחזיר את הפקק למקומו (תוספת' עירובי' יא ט). אין מטבילין את המים ביו"ט ואין משיקין את המים בכלי אבן לטהרן בשבת דברי ר' וחכמים אומרים מטבילין את המים ביום טוב ומשיקין את המים בכלי אבן לטהרן אבל לא להטבילן (שם יו"ט ג ט). עריבה שהיא מלאה כלים והשיקה למקוה (שם מקוא' ה ב). מטהרים את המקואות העליון מן התחתון וכו' כיצד מביא סלון של חרס או של אבר ומניח ידו תחתיו עד שהוא מתמלא מים ומושכו ומשיקו אפילו בשערה דיו (מקוא' ו ח). מי החג שנטמאו השיקן ואח"כ הקדישן טהורין הקדישן ואח"כ השיקן טמאין (ר' הושעיא, פסחי' לד:). התמד עד שלא החמיץ משיקו במים משהחמיץ אין משיקו במים (חול' כו.). כאדם שהוא משיק שני גבין זה על זה והוא מדביקן (מד"ר שה"ש, ישקני). — והִשִּׁיק את פיו, הדביק את שפתיו זו בזו, שתק: יש דברים שמשיקין עליהן את הפה (ר' לוי, ירוש' ע"ז ג ח). — ובסהמ"א: וקול החרבות משיקות קולם כי ידבקו חרב אל חרב (יוסיפון תקה). משיק השמש באותו מקום (רש"י, סוכ' כו:). השיק שפתותיך זו לזו (באור הגר"א, תוספת' פרה י ב).

ב. נשק, ממנו ב. נָשַׁק, נֶשֶׁק.

ב. נָשַׁק, נֹשְׁקֵי, — נֹשֵׁק קֶשֶׁת, הֻזְיַן בה sich rüsten; s'armer; to be equipped with: והמה בגבורים עזרי המלחמה נֹשְׁקֵי קשת מימינים ומשמאלים באבנים ובחצים בקשת (דהי"א יב א-ב). ועמו נֹשְׁקֵי קשת ומגן מאתים אלף (דהי"ב יז יז). בני אפרים נוֹשְׁקֵי רומי קשת הפכו ביום קרב (תהל' עח ט).

— פעי, *מְנֻשָּׁק, מְנֻשֶּׁקֶת, מְנֻשָּׁקוֹת, — מזוין, ובהשאלה: אם עסקת בדברי תורה ששפתיך מנושקות[1] סוף שהכל מנשקין לך על פיך (מד"ר שה"ש, ישקני). — ובסהמ"א: גיבור בתורה איתן בחכמה הלוץ צבא בחוקותיה נושק קשת רומה במדותיה (אגרי לרב יעקב ראש כלה, כ"י גני' קהיר, בהעתק' א. ספירא). — ופָעוּל, *נָשׁוּק, חָמוּשׁ מזוין בנשק: זהיר כבר נשוק הלא תצא לשוק (ר' יוסי בן מרדכי, איש חסיד, זמירות למוצ"ש). נפלאות מעללי צעיר ימים אחל אספרה לקראת ענק נשוק ערך רועה רך ונער לא במגן וקשת לא בחנית ורמח כי אם בשם אלהי צבאות ורוחו כי חזקה (שלום הכהן, כיר דוד ג).

נֶשֶׁק, ש"ז, נִשְׁקִי, נִשְׁקְךָ, — כלי זין Waffen; armes; weapons: והמה מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושמלות ונֵשֶׁק ובשמים סוסים ופרדים דבר שנה בשנה (מ"א י כה). ואתכם הרכב והסוסים ועיר מבצר והנָּשֶׁק (מ"ב י ב). ותבט ביום ההוא אל נֶשֶׁק בית היער (ישעי' כב ח). ויצא ישבי ערי ישראל ובערו והשיקו בְּנֶשֶׁק ומגן וצנה וכו' ולא ישאו עצים מן השדה ולא יחטבו מן היערים כי בַּנֶּשֶׁק יבערו אש (יחזק' לט ט-י). יי' אלהים עז ישועתי סכותה לראשי ביום נָשֶׁק (תהל' קמ ח). יברח מִנֵּשֶׁק ברזל תחלפהו קשת נחושה (איוב כ כד). יחפרו בעמק וישיש (הסוס) בכח יצא לקראת נָשֶׁק (שם לט כא). — ובתו"מ: ביום נשק זה נשקו של גוג (ירוש' יבמ' טו א). — ומ"ר נְשָׁקִים: החשקים מחשבים וכלי הנשקים שקים הפנינים צנונים והששנים קמשונים (כ"י הפניני, בחינת עולם ז). יתהלל בגבורתו וצדיק באמונתו נצב ימינו יתעל בשריונו לא יברח מנשקים לא השיב ידו מפני פחת אחד מיוחד (ספר בר ששת, השוני ספ"ז). — ועי' מלחמה, השייכים.

ב. נֶשֶׁק, ש"ז — כמו נְשִׁיקָה: ובקומו הארור מן המטה שמע שנשקה נשק כל כך חזק ששמע מבחוץ (רשד"ס, אה"ע שו"ת קפא).

---

1) [כך פרש מ"כ: לשון נשק, כלו' ששפתותיו מזוינות לדבר בדברי תורה. אולם עץ יוסף מפרש שנושקות שפה לשפה בשעה שתדבר בד"ת.]

נשר[1], ממנו א.נֶשֶׁר.

א.**נֶשֶׁר**, ש״ז, מ״ר נשרים, סמ״ נשרי,— עוף דרס, חזק ומהיר המעוף ומגביה עוף Adler; aigle; eagle[2]: את הנשר ואת הפרס ואת העזניה (ויקר׳ יא יג). ופני נשר לארבעתן (יחזק׳ א י). אם על פיך יגביה נשר וכי ירום קנו (איוב לט כז). כי עשה יעשה לו כנפים כנשר ועיף[3] השמים (משלי כג ה). דרך הנשר בשמים (שם ל יט). כנשר יטוש אלי אכל (איוב ט כו). — בעל קרחה: קרחי וגזי על בני תענוגיך הרחבי קרחתך כנשר (מיכ׳ א יו). — דאה כנשר, מהר לבא: ישא יי׳ עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר (דבר׳ כח מט). הנה כנשר ידאה יפרש כנפיו אל מואב (ירמ׳ מח מ). הנה כנשר יעלה וידאה ויפרש כנפיו על בצרה (שם מט כב). — נשאהו על כנפי נשרים, משל לגבה המעוף וכח השמירה: ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי (שמות יט ד). כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו (דבר׳ לב יא). — קל מנשר, מהיר מאד בהליכתו, במרוצתו: שאול ויהונתן הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו מנשרים קלו מאריות גברו (ש״ב א כג). קלו מנשרים סוסיו (ירמ׳ ד יג). קלים היו רדפינו מנשרי שמים (איכ׳ ד יט). ופרשיו מרחוק יבאו יעפו כנשר חש לאכול (חבק׳ א ח). — הגביה כנשר קנו, התבצר במקום גבוה: כי תגביה כנשר קנך משם אורידך נאם יי׳ (ירמ׳ מט יו). אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם יי׳ (עובד׳ א ד). — ומשל למלך ועזו בכלל: חוד חידה ומשל משל אל בית ישראל ואמרת וכו׳ הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה אשר לו הרקמה בא אל הלבנון וכו׳ ויהי נשר אחד גדול גדול כנפים ורב נוצה וכו׳ הלא ידעתם מה אלה הנה בא מלך בבל ירושלם וכו׳ (יחזק׳ יז ג-יב). — ומשל להחלפת כח והתחדשות הנעורים: וקוי יי׳ יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו (ישעי׳ מ לא). תתחדש כנשר נעוריכי (תהל׳ קג ה).—בני נשר, הגוזלים: עין תלעג לאב ותבז ליקהת אם יקרוה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי ל יז).—ובתו״מ: הוי עז כנמר וקל כ נ ש ר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים (יהודה בן תימא, אבות ה כ). מה נשתנה נ ש ר׳ זה מכל העופות כלם שכל העופות כלן נותנין את בניהם תחת רגליהם מפני שהן מתייראין מעוף אחר שהוא פורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מאדם בלבד שלא יזרוק בו חץ (מכי׳ יתרו, בחדש ב). נ ש ר זה אין נכנס לקנו מיד עד שהוא [מטרף על] בניו בכנפיו בין אילן לחבירו וכו׳ כדי שיעירו בניו (ספרי, דבר׳ שיד). הנשר מפורש אין לו זפק ואין אצבע יתירה ואין קורקבנו נקלף ודורס ואוכל (ספרא, שמיני ג ה). עין שהלעיגה על כיבוד אב ואם וכו׳ יבוא נ ש ר שהוא רחמן ויאכלנה (רשב״י, ירוש׳ פאה א א). מלך שבחיות ארי מלך שבבהמות שור מלך שבעופות נ ש ר ואדם מתגאה עליהן (חגי׳ יג:). חמשה אימות הן אימת חלש על גבור וכו׳ אימת סממית על העקרב אימת סנונית על הנשר (שבת עז:). יעלה זו אכזרית על בניה בשעה שכורעת ללדת עולה לראש ההר כדי שיפול ממנה וימות ואני מזמן לה נ ש ר שמקבלו בכנפיו ומניחו לפניה (ב״ב עז:). אותן שנים שעתיד הקב״ה לחדש בהן את עולמו וכו׳ צדיקים מה הן עושין הקב״ה עושה להם כנפים כנשרים ושטין על המים (סנה׳ לב:). נ ש ר גדול היה לו לשלמה והיה רוכב עליו והולך לתדמור במדבר ובא בו ביום אחד (ר׳ שמואל בר״י, מד״ר קהל׳, כי מי יאכל).—ובמליצה, כנוי לחיל הרומאים: שלחו ליה לרבא זוג בא מרקת ותפשו נ ש ר (סנה׳ יב.).—ואמר המשורר: לרדוף העושר קלו נ ש ר י ו וישכח המות והוא אחריו (רשב״ג, כתר מלכות). אבל משפט הזמן יאכיל נ ש ר י ו בשר רמה וצופו אל זבוביו וכל עבד מקום אדון ירימו על כסא וישפיל כל נדביו (משה דרעי, היחמוס הזמן, לקו״ק פב).—ואמר המליץ: דע כי הצפרים לא ישובו בארצנו נ ש ר י ם וההבדל בין הכסף והמבדיל נקל להבדיל (ר״י חריזי, איתיאל ו).—ב) ״אחת מצורות המזלות: צורת הפרס והוא הנ ש ר המעופף ובערבי אלנסר אלטאר וכו׳ הנ ש ר הנופל והוא אלנסר אלואקע (ראב״ח הגשיא, חשבון מהלך הכוכבים). הנ ש ר המעופף וכוכביו ט׳ (ראב״ע, ראשי חכמה). ותשקיף ותופיע על מסלות הרקיע

---

1) [גם בערב׳ נשר (a וכן בארמ׳ נשרא, ובאשור׳ נשר.]

2) [וגם ביחוד העוף הדורס gyps fulvus; Geier; vulture; vautour, שהוא קרח בראשו, עי׳ מיכ׳ א יו. ועי׳ Tristram, Natur. Hist. Bible, 5th ed. 172 ff.]

3) [כך הכתיב והקרי יעוף.]

a) نسر

וכי נכספה נפשך להבין שביליו ולמנות חייליו ומוצאם ומובאם וסדור צבאם ועקרבו ושורו ודליו ואריו ונשרו וחקו בארץ ומשטרו וגבהו ורומו (רמב"ם, אגרי לר"י עקנין). עוד הנשר המעופף צורה אחת ונשר עומד על הסהר (תרגום אלפרגני, יעקב אנטולי, Rivisto degli Studi, Orientali, vol. III. 241). ראיתי לבאר במקום הזה שמות השלשים וששה צורות הנוספות ואוציא במספר צבאם ואלו הן הדוב הקטן הדוב הגדול וכו' הנשר הנופל התרנגולת וכו' הנשר המעופף דג הים (דוד גנז, נחמד ונעים סה). שכוכב אחד יש ששמו כוכב נשר וגם במגלת רות אשר הורגלנו היום בקריאתה יש רמז לזה (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה יג). הנשר נדמה כאלו יעוף בשמים בתוכו נאסף צ"ח כוכבים (יחזקאל, למודי הטבע אאא.). — "עֵץ נֶשֶׁר, שם אילן גדל בהודו, עצו טוב הריח ומשתמשים בו גם לרפואה: עץ הנשר שחוק להריח גם לחזק את האצטומכא ויקר הוא כזהב (ר"ש בלוך, שבילי עולם ג, הודו). עצי נשר הנותן ריח ניחוח ושאר פירות הודו יגדלו בזיאם לרוב (שם).

ב. **נשר**, ממנו ב. נֶשֶׁר, נָשַׁר, מַשּׁוֹר.

ב. **נֶשֶׁר**[1] ש"ז, כָּרוֹז, מי שמכריז דבר בשופר בפיו להודיעו בקהל, Herold; héraut; herald: אל חכך שופר כַּנֶּשֶׁר[2] על בית יי' יען עברו בריתי ועל תורתי פשעו (הוש' ח א).

---

[1]) משק' מֶלֶךְ, עֶבֶד, ועי' הערה לקמן.

[2]) כך בנוסחה המסורה הכתיב והנקוד. והנה אין ספק בדבר כי בנסחת השבעי' כבר היתה מלה זו כהויתה, הואיל והם תרגמו ἀετός שהוא השם היוני להעוף המפרסם. ומעדותו של הירונ' אנו ראים כי גם בנסחתו של עקילס היתה מלה זו כתובה, אמר וז"ל: interpretati sumus in gutture tuo sit tula... Aq. et Sym. et Theod. similiter transtulerunt וכן ת"י: כנישריא. אבל מה כונת הדברים כנשר על בית יי'? כבר נתלבטו בזה כל המפרש' הקדמונ' והחדש' ולא מצאו דבר מניח הדעת. רבם ראים בהמלה נשר רמז על האויב. כך ת"י: הא כנשרא דמשתדי כן יסק מלך במשריתיה וישרי על בית מקדשא דיי', ע"כ. וכך רש"י: עופו ומהרו האויבים כאשר ידאה הנשר, ע"כ. וכעין זה שאר המפרשים, וגם מהחדשים מי שמקים הנסחה המסורה. אבל המליצה קשה מאד, כי לפי פרוש זה העקר, הפעל יעלה או ידאה וכדומ', חסר מן הספר. וכמו"כ אי אפשר לאמר כי הדמיון כנשר מסב להשופר, כי מה דמיון יש בין תקיעת שופר והעוף נשר? ובהיות שגם תחלת הפסוק, אל חכך שופר, קשה, לא ישימו את השופר להחך אלא להפה, לכן החליטו רב החדשים כי החצי הראשון של הפסוק כלו משבש והגיהו הגהות מתחלפות (בארץ מצרים ילהכו עפר באשור מעל בית יי', הרם קול בכח כשופר על בית יי', אל תחשך כשופר הרם קולך על בית יי') והצד השוה שבהן הוא שכלם מוחקים את השם נֶשֶׁר מהכתוב. אבל, כבר נאמר בתחלת הערה זו, כי על מציאות השם נשר בכתוב זה מעיד גם תרגום השבע' ועל המלה שופר, אעפ"י שמתרגום השבע' שבמקום הכתוב בו חֹךְ, נראה שהם קראו עפר, מעידים תרגומיהם של עקילס וסומכוס ותאודוטיון, כמו שנזכר בתחלת הערה זו בשם הירונ'. ולא עוד אלא שלהשם עפר אין שום מקום בכתוב זה, אם לא נחדש במקומו כתוב אחר לגמרה, כמעשה המגיהים החדשים, ולכן רגלים לדבר כי שתי אלה המלים, שופר ונשר, הן מעצם נסחת הכתוב כמו שיצאה מפי הושע. ובהיות שבאמת אי אפשר למצא שום דמיון בין תקיעת שופר להעוף נֶשֶׁר, על כרחנו אנו צריכים להחליט כי בהמלה נשר שבכתוב זה לא היתה כלל כונה להעוף נֶשֶׁר אלא לאיזה דבר אחר שאפשר לדמות לו תקיעת שופר. והנה בערב' שימש הפעל נשר a), מלבד שמושו כמו בעבר', בענין נשירת עץ במשור ובענין נשירת עלים וכדומ', עוד במשמ' פרסום דבר להעם, אמר אלג'והרי וז"ל: ונשרת אלח'בר אתשרה ואנשבה אד'א אד'עתא וכו' ואנתשר אלח'בר אד'אד'אע, ע"כ. ובעבר': נשרת החדוש אם הודיעהו ופרסמו ברבים ואנתשר החדוש, אם נתפרסם. ומזה השם בערב' מנשור b), הוא כרוז מהשולטן וכדומ' להעם, Manifest בלע"ז. פעולה זו של הכרזה ופרסום דבר ברבים היא היותר נאותה בדברי הנביא כאן לפי הענין. ורגלים לדבר כי המלה נשר כאן היא שם להאיש שהוא מכריז ומפרסם דבר ברבים, וכמו שהוא המנהג בכל העמים מעולם פעולה זו נעשית בתקיעת שופר בפה המכריז, וזהו המכון בכתיב זה בשתי המלים שופר כנשר, כלו' כמו המכריז, הכרוז. ואפשר שהקריאה האמתית של השם הזה הוא נַשָּׁר במשק' רַבָּב וכדומ', רק מפני שהמנקדים ראו בו את השם של העוף נקדוהו נֶשֶׁר. ואפשר שגם הכָּרוֹז הזה נקרא נֶשֶׁר, ע"מ מֶלֶךְ, עֶבֶד וכיוצא בהם. אבל, עוד נשאר הדחק בתחלת הכתיב אל חכך, שאפי' אם נניח שאפשר להשתמש בהשם חך כאן במקום פה, עכ"פ חסר פעל שים או כיוצא בו. ועל כרחנו צריך להניח כי שתי המלים אל הכך הן שבוש מאיזו מלה אחרת שהיתה כתובה בתחלת כתוב זה. ורגלים לדבר שהתחיל הכתוב בפעל בענין פרסום והודעה בקהל, ובהיות שמהתרגום הסורי, שתרגם איך קרנא נראה כי קרא כשופר, אפשר

---

a) نشر b) منشور

א.*נָשֶׁר[1]), ס"ז, *מ"ר נְשָׁרִים, — מה שֶׁנָּשַׁר מהאילן, עלים או פֵּרוֹת: פירס עליה סדין מפני החמה או תחתיה מפני הנשר (סוכ' א ג). מתירין גמזיות של הקדש ואוכלין נשרים בשבת ונותנין פיאה לירק (תוספתי פסחי ב [ג] יט). היו פותחין גינותיהם ופרדסותיהם לעניים שהיו בשני בצרות והיו עניי ישראל אוכלין נשרים בשבת (שם כח). ופורצין פרצות בגנותיהן ובפרדסותיהן להאכיל נשר לעניים בשני בצורת בשבתות וימים טובים (פסחי נו.). נשרין ספק מהיום נשרו ספק מאתמול נשרו (ירושי ביצי א א).

ב.*נשר[2])، ממנו *נָשַׁר, *נְשִׁירָה, ג.*נִשֵּׁר, *הִשִּׁירָה.

*נָשַׁר, פ"ע,—נָשְׁרוּ העלים או הפרות מן העץ, נתקו מעל העץ ונפלו: נשרו (הפרות) ואחר כך הפרישן איני חייב משום פאה (תוספתי פאה ב יב). לעלין יש ביעור מפני שנושרין מאביהן (שביעי ז ה). עלי קנים ועלי גפנים עד שישורו[3]) מאביהן (שם טו). אף לא ירקות (זורעין תחת האשרה) בימות הגשמים מפני שהנמיה נושרת עליהן והווה להן לזבל (ר' יוסי, ע"ז ג ח). ערבה גזולה ויבשה וכו' כמושה ושנשרו מקצת עליה (סוכי ג ג). פירות הנושרין וכו' (מן האילן בשבת אסורים) גזרה שמא יעלה ויתלוש (אביי, ביצ' ג:). עצים שנשרו מן הדקל בשבת אסור להסיקן ביו"ט (ר' יוחנן, ביצ' ד:). בשעה שבנה שלמה ביהמ"ק נטע בו כל מיני מגדים של זהב והיו מוציאין פירותיהן בזמנן וכשהרוח מנשבת בהן נושרין (ר' הושעיא, יומ' כא:). זית אין עליו נושרין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים (ריב"ל, מנח' נג:). ראה גובלית שנשרו אומר ברוך דיין האמת (ירושי ברכ' ו ג). נשרין ספק מהיום נשרו? ספק מאתמל נשרו (שם ביצ' א א).—והתבואהו הענבים בשעת הקציר והבציר: איזהו לקט הנושר בשעת קצירה ובשעת תלישה ר' יוסי אומר אין לקט אלא נושר בשעת הקצירה לבד (תוספתי פאה ב יד; ומשנה שם ד י). איזהו פרט הנושר בשעת הבצירה (פאה ז ג). — והשערות, נמרטו ונפלו: היו בו שתי שערות תלש אחת ונשרה אחת וכו' היו שלש תלש אחת ונשרו שתים (תוספתי נגעי ג ב). שער בכור בעל מום שנשר והניחו בחלון ואחר כך שחטו (בכורי ג ד). סכי שמש זוגדס והצירן ושנשרו ריסי עיניו פסול מפני מראית העין (שם ז ג). והיתה לאה בוכה עד שנשרו ריסי עיניה (רב, ב"ב קכג.). מעשה באשה אחת שבנתו של ר"ג שמת בנה והיתה בוכה עליו בלילה שמע ר"ג קולה ובכה בנגדה עד שנשרו ריסי עיניו (סנהי קד:). פעם אחת עבר אדם בתוך מדבר כוב זה וראה נחש אחד ישן וכו' ומרוב שנכנסה בו חרדה נתבהל ונשר שערו והיו קורין אותו מרוטה (ר' אבה, מד"ר שמות כד). מעשה במרים בתו של נקדימון שהיתה שומרת יבם וכו' וכשבא הרעב נשר שערה מן הרעב (פסיק' רבתי כט-ל).—והדמעות, נגלו מעיניו: והיו הם יושבים ואוכלים ושותין והוא היה עומד ומשקה עליהן והיו דמעות נושרות מעיניו ונופלות בכוסיהן (רב, גיטי נח.). שבשעה שעקד אברהם אבינו את בנו על גבי המזבח בכו מלאכי השרת וכו' ונשרו דמעות מעיניהם לתוך עיניו (מד"ר ברא' סה). בשעה שנכנסו שונאים לביהמ"ק תפשו את הבחורים וכפתו ידיהן לאחוריהן והיו בוכין והיו הדמעות יורדות על לחייהן ולא היו יכולין לקנחן ונושרות על לחייהם כצרבת (שם איכ', ודמעתה) — והשִׁנַּיִם: המקנח בדבר שהאור שולטת בו שיניו התחתונות נושרות (שבת פב.). שני כפירים נתעו אלו גבוריו של יוסף שכיון שכעס יהודה נשרו שיניהם של כולם (ר' יוחנן, מד"ר ברא' לג).—והצפרנים: וכן מצינו בסוטה שבמדה שמדדה בה מדדו לה וכו' היא הראתה לו באצבע לפיכך ציפורניה נושרות (סוט' ט.).—והבתולים: משפחה אחת היתה בירושלים שהיו פסיעותיהן גסות והיו בתולותיהן נושרות עשו להן כבלים והטילו שלשלת ביניהן שלא יהיו פסיעותיהן גסות ולא היו בתולותיהן נושרות (ר' יוחנן, שבת סג:).—ואבנים, מסמרים, וכיוצא בהם: בית המוסגר

שהכף הסופית של חכך נשתרבבה מתחלת המלה כשופר. ואולי הלמד של אל נפרדה מן המלה שלאחריה. שהיתה לחך. ואולי זה היה פעל מיוחד ששמש, אולי בלשון אפרים בענין פרסום והכרזה, שאין למושג זה פעל אחר מיוחד באוצר המלים של המקרא.

[1]) כך הנקוד במשנ' מנקד' דפוס ליוורנ', וכך נקד יכטרוב. בקטע כ"י משנ' מנק' ביה"ס שכטר נֵשֵׁר (בכ"י זה אין סגול). לוי ואחריו קוהוט נקדו נֶשֶׁר.

[2]) בערב' נת'ר a). בארמ' וסור' נתר, וקרוב לו בעברית נשל.

[3]) במדב"ם שישרו.

---

a) نثر

שנשרו ממנו אבנים (תוספת' נגע' ו יב). נשרו רב מסמרותיו (של הסנדל) ונשתיירו בו ארבע וחמש (שם שבת ד [ה] ה). אבנים שנשרו מן המרקולים (ע"ז נ.). — ובגדים, כלים, וכדומ': מי שנשרו[1] כליו בדרך במים מהלך בהן ואינו חושש (שבת כב ד). כלי נצרים וכו' אעפ"י שנשרו שפתותיהן (כלים כ ג). אין נותנין את המוכין לא לתוך הכר ולא לתוך הכסת ביו"ט וכו' נשרו מחזירין אותן (שבת מח.). אמרו עליו על אחר בשעה שהיה עומד מבית המדרש הרבה ספרי טועין נושרין מחיקו (חגי' טו:). קנקנים של עכו"ם שהחזירן לכבשן האש כיון שנשרה זיפתן מהן מותרין (ר' יוחנן, ע"ז לג:). — ובסהמ"א: ויש מי שאומר עיכבן המטר הנושר מן השמים (ר"ה, סוכ' יב.). — וסמן בחלום, החטם שנשר, לחיים שנשרו: שאל בן אחותו של ר ישמעאל את ר' ישמעאל ראיתי (בחלום) שני לחיי שנשרו אמר שני גדולי רומי יעצו עליך רעה ומתו (ברכ' נו:). א"ל בר קפרא לרבי ראיתי חוטמי שנשר א"ל חרון אף נסתלק ממך (שם).

—הפעי, *השיר, משיר, משרת, — הפיל, השליך מעליו: איזוב אימתי כשר להזות בו משישיר את ניצו (תוספת' פרה יב א). יורה שמשיר הפירות ושוטף הזרעים ואת הגרנות (ספרי דבר' מג). הנח תבואה בקשה תלתן בעמיר תמרים במכבדות יכול אפילו השירה אותן הרוח תלמוד לומר אותן הפריש ואחר כך השירה אותן הרוח כשם שזכו בהם כך זכו בעיציהם (ספרא, קדוש' א ג). המרעיד את האילן להשיר ממנו אוכלין וכו' להשיר ממנו משקין (מכשי' א ג). אילן שמשיר פירותיו סוקרו בסיקרא וטוענו באבנים (שבת סז.). יש לו (סנפיר וקשקשת) עכשיו ועתיד להשירן כשעה שעולה מן המים (חול' סו.). פרצה דחוקה מותר ליכנס בה בשבת ואע"פ שמשיר צרורות (שמואל, נדה קד:). פירצה דחוקה נכנסים בה בשבת אפילו משרת צרורות (תוס', ירוש' ברכ' ג ו). מעשה באשה אחת שהיתה משרת כמין שערות אדומות ובא מעשה לפני חכמים ושלחו וקראו לרופאין ואמרו להן שומא יש לה מבפנים (ירוש' נדה ג ג). שכשבנה שלמה ביהמ"ק צר בו כל מיני אילנות בשעה שאילנות שבשדה עושים פירות אלו שבבית עושים פירות והיו משירים פירותם ומלקטין אותם ומניחין אותן לבדק הבית (מד"ר שה"ש, עמודיו). — והשיר את השער: לא יחוף הנזיר את ראשו באדמה מפני שמשרת את השער (ר' ישמעאל, נזיר ו ג). אנפיקינון שמן זית שלא הביא שליש ולמה סכין אותו שמשיר את השער ומעדן את הבשר (ר' יהודה, מנ"ק ע.). מפני מה אמרו מראה של מתכת אסורה מפני שאדם עשוי להשיר בה נימין המדולדלין (רבה בר אבוה, שבת קמט.). —ובסהמ"א: העביר על ראשו סם שמשיר את השער והשיר את השער אינו לוקה (רמב"ם, נזירות ה יב).

—פעי, נשר, מנשר,—א) נשר אבר מן הגוף, קרע אותו, נתקו ממקום חבורו: ואיזהו עיקור שאין בה טריפה המנשר פרסותיה מן הארכובה ולמטה (ע"ז יא.). מלך שמת עוקרין סוס שהיה רוכב עליו ועגלה שהיתה מושכת בקרון שהיה יושב בו מנשר פרסותיה מן הארכובה ולמטה מקום שאין עושה אותה טרפה (רמב"ם, אבל יד כה). — ונשר בשערו, תלש אותן: בנזיר הזה שמנשרים בשערו ואומרים לו למה שערו של זה גדול [והוא אומר להם] שהוא נזיר (פסיק' רבתי לא). ובהשאלה, *נשר את הטמאה וכדומ': טהרה תורוק ותחשר טמאה תשליך ותנשר (רשב"י הבבלי, לך ה' הצדק ז, קליר מנח' יוה"כ). — ב) בהשאלה, *נשר את פלוני: (כתוב) ויאמר חותן משה אליו לא טוב הדבר וגו' נבול תבול ר' יהושע אומר יהללו[1] אותך וינשרו אותך (מכי' יתרו, עמלק ג).

נשת[2], ממנו נשת.

נשת[3], פ"ע, נשתה, נשתה, נשתדה,—א) נשתה לשונו בצמא, וכדומ', יבשה ונחלשה שאינה יכולה לנוע, vertrocknen,

---

1) כך הנקוד במשנ' מנקד' רגילות, וכך פרש"י כאן: שנפלו למים בשבת, ע"כ. ובקצת משנ' מנקד (עי' שטרק) שנישרו, נ הרוקה, והוא נפע' מן שרה, וכך הרמב"ם בפרושו להמשנ': נשרו מגזירת משרה ושורין, ע"כ. אבל כבר השיגו התוספו' ע"ז והוכיחו שהנון היא שרשית ממה שאמרו בגמ' ביצ' לה: מאן דתני משירין (במקום משילין שבנסחת המשנ': משילין פירות דרך ארובה) לא משתבש דתנן מי שנשרו כליו במים וכו' אי נמי מהא דתנן איזהו לקט הנושר בשעת קצירה.

1) כך בכ"י, והגיה בעל אות אמת ילאו, לפי נוסח' הילקוט.

2) רק בעבר', אולי כמו תשש. קבעו שרש זה ריב"ג ורד"ק. אך מנחם עשהו שת, וחברו עם בשתי (קהל' י יז). רש"י משרש נשה, גיד הנשה, מלשון קפיצה, ונשתו מלשון השאת והשבר.

3) עי' הערה להשרש

dessécher; to be parched. : העניים והאביונים מבקשים מים ואין לשונם בצמא נָשָׁתָּה[1]) אני יי' אענם אלהי ישראל לא אעזבם אפתח על שפיים נהרות ובתוך בקעות מעינות (ישעי' מא יז-יח).—ב) נָשַׁת כֹּחוֹ, נחלש, רפה, erlahmen; se débiliter; to be enfeebled; : חדלו גבורי בבל להלחם ישבו במצדות נָשְׁתָה[2]) גבורתם היו לנשים (ירמי' נא ל).—ואמר המליץ: היגון והאנחה שוברים כחו הצרות והמצוקות נ ו ש ת ו ת גבורתו (רסע"ג, בקשה, יי' שפתי). יהודי בן ששת אשר חכמתו שת לכל לשון נ ש ת כמו מים זרים (תשו' תלמידי דונש, את מי חרפת). ישב בראש צחיחו ו י נ ש ת לשונו מציחו ירד לארץ נצחו והצרעת תורה במצחו (עזרא הבבלי, תוכחי מוסר ה כב:).

—נִפע', נִשַּׁת, נִשְּׁתוּ,—נִשְּׁתוּ מים מִיָּם, נהר וכדומ', נעלמו, כלו', נתיבשו: וְנִשְּׁתוּ מים מהים ונהר יחרב ויבש (ישעי' יט ה).

—הִפע', *הִנְשִׁת, הוּנְשַׁת, — הִנְשִׁת גרונו, נתיבש הגרון ונעשה הקול צרוד, נִחַר: גרוני ה ו נ ש ת קרוא ארוכה קוה נחת והנה פרוכה (ר' קלונימ' בן יהודה, אדברה תחנונים, יוצ' יוה"כ).

*נֶשֶׁת, ס"נ, מ"ר, נְשָׁתוֹת, — כמו עֶשֶׁת, התיכת ברזל פחות או יותר עבה וארוכה: אפילו (יש בתוך הדירה) נ ש ת ו ת[3]) אפילו טבלא (ר' נא בר חנינא, ירוש' עירובי' ח ד).

נִשְׁתְּוָן[4]), ס"ז,—א) מכתב, אגרת, Brief; épitre, lettre; letter : וכתב הַנִּשְׁתְּוָן כתוב ארמית ומתרגם ארמית (עזרי' ד ז). וזה פרשגן הַנִּשְׁתְּוָן אשר נתן המלך ארתחשסתא לעזרא הכהן הספר (שם ז יא). הן ה נ ש ת ו ו ן הזה יוודע לאחוותך כי זה כמה שמעתי עליך טובות גדולות ונפלאות (ר' הלל מוירונא, מכתב ע"ד ספרי הרמב"ם, חמדה גנוזה יח.). — ואמר הפיטן: צר ואויב הלטיש עיניו פיהו פער לשאוף עיניו עשת בשלו להשמיד קהל המוניו סגל לאבד הרת ב נ ש ת ו ָ נ י ו (ר' משולם, במתי מספר, קליר' לתעני' אסתר).—ב) *ס"נ,—מדת הַנִּשְׁתְּוָן, תכונת אדם חסיד, שהשבח והגנות, הכבוד והקלון שָׁוִים בעיניו; indifférent. ; gleichgültig : והנה לא חשתי בזה כלל כי כבר הגעתי ת"ל למדת הנשתוון שזכר בעל חובות הלבבות[1]) (הקד' שו"ת חות יאיר). וכבר השמיענו הרב החסיד בחובות הלבבות שתכלית מדת הענוה הוא להגיע למדת הנשתוון (לשון חמיר, סי' ג מג). שישוה בעיניו הכבוד והקלון וזהו מדת הנשתוון (ר' אליעזר פאפו, פלא יועץ כח). קנה בנפשו מדת ה נ ש ת ו ו ן עד שלא הקפיד כלל (שם כט). שאם לא הגעתי למדת הנשתוון לפחות ודוממתי (שם). מעולם לא הגעתי למדת הנשתוון כאשר הגענו הזמן הזה בהתוכחנו עמך (רי"מ חזן, ספ' אחרית הנחלה כח).

נשא[2]), ממנו נָשָׂא, נְשׂוּאָה, נָשִׂיא, מַשָּׂא, מַשָּׂאָה, מַשְׂאֵת, שִׂיא, שִׂיאוֹן, א.שְׂאֵת, ב.שְׂאֵת, נְשִׂיאוּת:

נָשָׂא, פ"י, וגם פ"ע, נְשָׂאֲךָ, נְשָׂאוֹ, נְשָׂאָהּ, נְשָׂאַתְנִי, נָשָׂאתָ, נְשָׂאתַנִי, נְשָׂאתִים, נָשָׂאתִי, נָשְׂאוּ, נְשָׂאוּ, נְשׂוּא, נָשׂוּי, נְשָׂאוּם, נְשָׂאתֶם, נֹשֵׂא, נֹשְׂאִים, נֹשְׂאֵי, נוֹשְׂאֵי, נֹשֵׂאת, נֹשְׂאוֹת,-את, נְשׂוּי, נָשׂוּא, נְשֻׂא, נְשֻׂאִים, נְשֻׂאֹתֵיכֶם, נָשֹׂא, נְשׂוֹא, נְשֹׂא, שׂוֹא, מִנְּשׂוֹא, שְׂאֵת, לָשֵׂאת, שְׂאֵתִי, שְׂאֵתוֹ, נְשָׂאִי, שָׂא, נְשָׂא, שָׂאֵהוּ, שְׂאִי, שְׂאוּ, שָׂאוּנִי, אֶשָּׂא, אֶשָּׂאֶנּוּ, תִּשָּׂא, תִּשְׂאִי, יִשָּׂא, יִשָּׂאֲךָ, יִשָּׂאֵהוּ, יִשָּׂאֶהָ, יִשָּׂאֶנָּה, יִשָּׂאֵנִי, יִשָּׂאֵם, תִּשָּׂא, תִּשָּׂאֵנִי, תִּשָּׂאֵהוּ, תִּשָּׂאֵם, נִשָּׂא, תִּשְׂאוּ, תִּשָּׂאוּ, תִּשֶּׂאינָה, תִּשָּׂאוּן, יִשְׂאוּ, יִשָּׂאוּ, יִשָּׂאֵהוּ, יִשָּׂאוּם, יִשָּׂאוּנִי, יִשָּׂאוּנְךָ, יִשָּׂאֻהוּ, תִּשֶּׂאנָה, תִּשֶּׂנָה,—נשא דבר, א) הרים דבר או פלוני ממקומו למעלה, או להוליכו למקום אחר, aufheben ; lever ; lift up, : וירבו המים וַיִּשְׂאוּ את התבה ותרם מעל הארץ (בראש' ז יז). קומי שְׂאִי את הנער והחזיקי את ידך בו (בראש' כא יח; גם לא יז;

---

1) [וכבר אמרו על אחד מן החסידים שאמר לחברו, הנשתוית? אמר לו באיזה ענין, אמר לו נשתוה בעיניך השבח והגנות? אמר לו, לא, אמר לו אם כן עדיין לא הגעת וכו' אל המדרגה הזאת. (חו"ה, שער יחוד המעשה).]

2) [וכן בכנע', ובאשו' נִשׂוּא, במשמ' הגבהה והבאה. וכן בארמ'. בערב' נשא a) במשמ' התרוממ.]

a) نشأ

1) אמר ריב"ג: שדה אלתא מנאג'ל אלוקף וכת'ירא מא ישדדונ פי אלוקף. ובעבר' דגשות התיו מפני ההפסקה כי הרבה פעמים הם מדגישין בהפסק, ע"כ. וכן רד"ק. והדגשות מפני ההפסק לתפארת, ורש"י אמר שהוא במקום ונששתו, עי"ש.

2) השבע' נֻסחה אחרת כלה. ת"י אתברת, נשברה ופרש ריב"ג: ומעני הד'א אללע'ה בטלאנ אלשי וד'האבה ע"כ. וכן רד"ק: הפסק הדבר ואבדו.

3) [בגמ' בבלי (שם פו.). עששית וברש"י שם ע ש ש י ו ת.]

4) [גזר' אותו מהפעל הפרסי נושתן-כְּתֹב.]

מג כו). וישא משאת מאת פניו אלהם ותרב משאת בנימין ממשאת כלם חמש ידות (שם מג לד). שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים הכין שתים עשרה אבנים והעברתם אותם עמכם (יהוש׳ ד ג). ויקח אבימלך את הקרדמות בידו ויכרת שכת עצים וישאה וישם על שכמו (שפט׳ ט מח). בן חמש שנים היה בבא שמעת שאול ויהונתן מיזרעאל ותשאהו אמנתו ותנס (ש״ב ד ד). ויעזבו שם את עצביהם וישאם[1]) דוד ואנשיו (שם ה כא). וישא הנביא את נבלת איש האלהים וינחהו אל החמור (מ״א יג כט). ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם וכו׳ ויאמר אל בדקר שלשה שא השלכהו בחלקת שדה נבות היזרעאלי (מ״ב ט כד-כה). ויאמר אליהם שאוני והטילני אל הים (יונ׳ א יב). מפני זעמך וקצפך כי נשאתני ותשלכני (תהל׳ קב יא). כוס ישועות אשא ובשם יי׳ אקרא (שם קטז יג). תהפך לאכזר לי בעצם ידך תשטמני תשאני אל רוח תרכיבני (איוב ל כא-כב). אל נא אשא פני איש ואל אדם לא אכנה כי לא ידעתי אכנה כמעט ישאני[2]) עשני (שם לב כא-כב).—והיה טרפת: רעה היה עבדך לאביו בצאן ובא הארי ואת הדב ונשא שה מהעדר (ש״א יז לד). אני אטרף ואלך אשא ואין מציל (הוש׳ ה יד).—והרוח הרים והסיע דבר ממקומו והוליכו למרחוק: הבקר היה ורוח הקדים נשא את הארבה (שמות י יג; גם יט). והיה אני אלך מאתך ורוח יי׳ ישאך על אשר לא אדע (מ״א יח יב). ילכו נא ויבקשו את אדניך פן נשאו רוח יי׳ וישלכהו באחד ההרים (מ״ב ב טז). אף בל שרש בארץ גזעם וגם נשף בהם ויבשו וסערה כקש תשאם (ישע׳ מ כד; גם מא טז). בזעקך יצילך קבוציך

1) [י״ת ואוקידינון, וזה ע״פ הנוסח בדהי״א יד יב: ויאמר דויד וישרפו באש. וכן כל המפרשים העברים. וכן בבלי ר״ה כב: ובע״ז מד. אמרו וישאם דוד לישנא דזרויי הוא, כמו תזרם ורוח תשאם. וכעין זה בתרגומים העתיקים, השבע׳ καὶ ἐλάβοσαν αὐτούς, והפש׳ „ושקלי אינון", והוולג׳ quae tulit David. וכן פרש ר״י כספי (אדני כסף, הוצ׳ לאסט. I 33): כמשמעו ואין חובה שנפרש לאיזה מקום נשאם כי מובן מן הענין שלא נשאום לאוצר בית יי׳ רק לאשפות ולדומן או למאכלת אש והדומה לזה שיהיה לאבוד. ואולי הכונה שנשאום בתהלוכה לאות נצחון. עי׳ בפירושו של סגל.]

2) [רוב החדשים פרשו: יטול אותי ויוליכני, כלו׳ לעליה. וכן ריב״ג בשרשיו: יעקרני בוראי בקרוב. וכן כי נשאתני ותשליכני (תהל׳ קב יא). וראב״ע ורלב״ג פרשו ישרפני. וו״ת יסבר לי אפין=ישא פני.]

ואת כלם ישא רוח יקח הבל והחוסה בי ינחל ארץ (שם נז יג; גם סד ה). ורוח נשאתני ותבאני כשדימה אל הגולה (יחזק׳ יא כד; גם ג יב; ח ג: מג ה). ישאהו קדים וילך וישערהו ממקומו (איוב כז כא).—נשא חרב, מטה, להכות בם: לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה (ישע׳ ב ד). אל תירא עמי ישב ציון מאשור בשבט יככה ומטהו ישא עליך בדרך מצרים (שם י כד). — ונס וכדומ׳, הרים למעלה לאות: ונשא נס לגוים מרחוק ושרק לו מקצה הארץ (שם ה כו; גם יג ב; יח ג). שאו נס ציונה העיזו אל תעמדו (ירמ׳ ד ו). העזו בני בנימין מקרב ירושלם ובתקוע תקעו שופר ועל בית הכרם שאו משאת כי רעה נשקפה מצפון (שם ו א).—וכן נשא יד לאות: כה אמר אדני יי׳ הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בחצן ובנתיך על כתף תנשאנה (ישע׳ מט כב). — או לסמן של גבורה: קומה יי׳ אל נשא ידך אל תשכח עניים (תהל׳ י יב). — ולתפלה: שמע קול תחנוני בשועי אליך בנשאי ידי[1]) אל דביר קדשך (שם כח ב). שאו ידכם קדש וברכו את יי׳ (שם קלד ב). —וכמו כן נשא כפיו, לתחנה: שפכי כמים לבך נכח פני אדני שאי אליו כפיך על נפש עולליך העטופים ברעב בראש כל חוצות (איכ׳ ב יט). כן אברכך בחיי בשמך אשא כפי (תהל׳ סג ה). — ונשא כפיו אל דבר, מפני תשוקה להדבר ורצון להשיגו: ואשא כפי אל מצותיך אשר אהבתי ואשיחה בחקיך (שם קיט מח). — נשא ידיו, לברך העם: וישא אהרן את ידו אל העם ויברכם (ויקר׳ ט כב). — ובפרט נשא ידו, לשבועה: והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב (שמות ו ח). אם אתם תבאו אל הארץ אשר נשאתי את ידי לשכן אתכם בה (במד׳ יד ל). כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעלם אם שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי אשיב נקם לצרי (דברי לב מ מא). ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם (יחזק׳ כ ו; גם כ כג; לו ז; מד יב; מז יד). וירגנו באהליהם לא שמעו בקול יי׳ וישא ידו להם להפיל אותם במדבר (תהל׳ קו כה-כו). ותאמר להם לבוא לרשת את הארץ אשר נשאת את ידך לתת להם (נחמ׳ ט טו).

1) וכן באשו׳ נאשו קאתא-התפלל, וניש קאתי-תפלה. וכן בעברית משאת כפי היא תפלה: תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב (תהל׳ קמא ב).

—ונשא בלבד בלי השם יד, במשמ' זו: כי יתפש איש באחיו בית אביו שמלה לך קצין תהיה לנו וכו' ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חבש ובביתי אין לחם ואין שמלה לא תשימני קצין (ישע' ג ו-ז).—ונשא ידו בפלוני, בפרט במלך וכדומ', פשע בו, מרד בו: ברוך יי' אלהיך אשר סגר את האנשים אשר נשאו את ידם באדני המלך (ש"ב יח כח; גם כ כא). — ונשא רגליו, להליכה: וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם (ברא' כט א).—וכנפים: ובלכת הכרובים ילכו האופנים אצלם ובשאת הכרובים את כנפיהם לרום מעל הארץ לא יסבו האופנים גם הם מאצלם (יחזק' י יו; גם יט). אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך אשא כנפי שחר אשכנה באחרית ים גם שם ידך תנחני ותאחזני ימינך (תהל' קלט ח-י). — ואת עיניו, להביט מרחוק: וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה (ברא' יג י; גם יד; כד סג-סד; לג א; לז כה). ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם ויראו מאד (שמות יד י). וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שכן לשבטיו (במד' כד ב). עלי ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפנה ותימנה ומזרחה וראה בעיניך כי לא תעבר את הירדן הזה (דבר' ג כז; גם ד יט). שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא (ישע' מ כו; גם מט יח). שאי עיניך על שפים וראי איפה לא שגלת (ירמ' ג ב). ויאמר אלי בן אדם שא נא עיניך דרך צפונה ואשא עיני דרך צפונה והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזה בבאה (יחזק' ח ה). ואשא עיני וארא והנה איש ובידו חבל מדה (זכרי' ב ה). אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי (תהל' קכא א). ואראה בחזון ואני הייתי על אובל אולי ואשא עיני ואראה והנה איל אחד עמד לפני האבל (דני' ח ב-ג). — ובמליצה, בתקוה, בתשוקה, וכדומ', נשא עיניו אל פלוני, התאוה לו, חשק בו[1]: ויהי אחרי הדברים האלה ותשא אשת אדניו את עיניה אל יוסף ותאמר שכבה עמי (ברא' לט ז). והשבתי זמתך ממך ואת זנותך מארץ מצרים ולא תשאי עיניך אליהם ומצרים לא תזכרי עוד (יחזק' כג כז).—ולתקוה ויחול: אליך נשאתי את עיני הישבי בשמים (תהל' קכג א). אל ההרים לא אכל ועיניו לא נשא אל גלולי

[1]) וכן באשור' נשו עינא אנ-נשא עינים אל-הביט באהבה אל וכו', עי' דליטש 48, Prolegomena.

בית ישראל (יחזק' יח ו). עני ואביון הונה גזלות גזל חבל לא ישיב ואל הגלולים נשא עיניו תועבה עשה (גם יב).—ובמשמ' זו גם הנפש: ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא ואליו הוא נשא את נפשו (דבר' כד טו). חטאת עמי יאכלו (הכהנים) ואל עונם ישאו נפשו (הוש' ד ח). נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשו [1]) ולא נשבע למרמה (תהל' כד ד). שמח נפש עבדך כי אליך אדני נפשי אשא (תהל' פו ד; גם קמג ח). יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תשא נפשך (משל' יט יח). — וכמו"כ הלב: נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים (איכ' ג מא). — נשאו לבו לעשות דבר, התעורר בקרבו רצון לעשות: ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אתו הביאו את תרומת יי' (שמות לה כא; גם כו; לו ב). — ובמשמ' התגאה: הכה הכית את אדום ונשאך לבך הכבד ושב בביתך ולמה תתגרה ברעה (מ"ב יד י). — ונשא ראשו במשמ' זו: ויכנע מדין לפני בני ישראל ולא יספו לשאת ראשם (שפט' ח כח). כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך (תהל' פג ג-ד). אם רשעתי אללי לי וצדקתי לא אשא ראשי (איוב י טו). — ודבר לא בעל חי, במשמ' התרומם, הגביה את עצמו: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד (תהל' כד ז).—נשא את ראש פלוני, השיב אותו לגדולה[2]: בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך (ברא' מ יג; גם כ). נשא אויל מרדך וכו' את ראש יהויכין מלך יהודה (מ"ב כה כז).—נשא ראש פלוני מעליו, הסיר את הראש מעל הגוף, המיתו: בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותו על עץ (ברא' מ יט). — והפנים, נשא פניו למעלה להביט: ותשקף (איזבל) בעד החלון ויהוא בא בשער וכו' וישא פניו אל החלון ויאמר מי אתי (מ"ב ט ל-לב). —ונשא פניו להביט בפני זולתו מבלי בושה: ויסף עוד אבנר לאמר אל עשהאל סור לך מאחרי למה אככה ארצה ואיך אשא פני אל יואב אחיך (ש"ב ב כב).

[1]) [לא היה לו חשק לשוא. כך הכתיב. והקרי נפשי, ובקצת ספרים נפשי כתיב וקרי, והכונה לא נשא את שמי להשבע לשוא. וכן פרשו המפרשים העברים. וי"ת גם את הכתיב בלשון שבועה: דלא אומיה על שקרא לחייבא נפשיה, וכן הפש': ולא ימא בנפשה בדגלותא.]

[2]) [וכן באשור' נשו רישׁ.]

אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה
כי אז תִּשָּׂא פניך ממום [1]) והיית מצק ולא תירא
(איוב יא יד-יח). — ונָשָׂא פניו אל יי׳ לתפלה וכדומ׳:
כי אז על שדי תתענג וְתִשָּׂא אל אלוה פניך תעתיר
אליו וישמעך (איוב כב כו-כז). — ובהשאלה, נָשָׂא פניו
אל פלוני, השגיח בו לטובה: יִשָּׂא יי׳ פניו אליך
וישם לך שלום (במד׳ ו כו). רבים אומרים מי יראנו
טוב נסה [2]) עלינו אור פניך יי׳ (תהל׳ ד ז). —
ובפרט נָשָׂא פני פלוני, הטה לו חסדו ורצונו, בנגוד
ל-השיב פנים [3]): ויאמר אליו הנה נָשָׂאתִי פניך גם
לדבר הזה לבלתי הפכי את העיר אשר דברת (ברא׳
יט כא; גם לג כא). עלי לשלום לביתך ראי שמעתי
בקולך וָאֶשָּׂא פניך (ש״א כה לה). פני כהנים לא נָשָׂאוּ
זקנים לא חננו (איכ׳ ד טז). ואיוב עבדי יתפלל עליכם
כי אם פניו אֶשָּׂא לבלתי עשות עמכם נבלה וכו׳
ויעשו כאשר דבר אליהם יי׳ וַיִּשָּׂא יי׳ את פני איוב
(איוב מב ח-ט).—ונשא פני פלוני במשפט וכדומ׳, הטה
הכף לטובתו שלא כדין (כמו הכר פנים): לא תעשו
עול במשפט לא תִשָּׂא פני דל ולא תהדר פני גדול
בצדק תשפט עמיתך (ויקר׳ יט טו). האל הגדל הגבר
והנורא אשר לא יִשָּׂא פנים ולא יקח שחד עשה
משפט יתום ואלמנה (דבר׳ י יז-יח). אשר אינכם שמרים
את דרכי וְנֹשְׂאִים פנים בתורה (מלא׳ ב ט). עד מתי
תשפטו עול ופני רשעים תִּשְׂאוּ סלה (תהל׳ פב ב). כי
קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם לא יִשָּׂא פני
כל כפר ולא יאבה כי תרבה שחד (משלי ו לד-לה; גם
יח ה). הלאל תדברו עולה ולו תדברו רמיה הפניו
תִּשָּׂאוּן אם לאל תריבון הטוב כי יחקר אתכם אם
כהתל באנוש תהתלו בו הוכח יוכיח אתכם אם בסתר
פנים תִּשָּׂאוּן (איוב יג ז-י; גם לב כב). — ובמשמ׳ נהג בו
מנהג כבוד: ויאמר אלישע חי יי׳ צבאות אשר עמדתי
לפניו כי לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נֹשֵׂא אם
אביט אליך ואם אראך (מ״ב ג יד). אשר לא נָשָׂא
פני שרים ולא נכר שוע לפני דל (איוב לד יט)—ופָּעוּל
סמ״י נְשׂוּא פָּנִים, מכבד, שנשאים פניו: ונעמן שר
צבא מלך ארם היה איש גדול לפני אדניו וּנְשֻׂא
פנים כי בו נתן יי׳ תשועה לארם (מ״ב ה א). שר
חמשים וּנְשׂוּא פנים ויועץ וחכם חרשים ונבון לחש
(ישע׳ ג ג; גם ט יד). ואיש זרוע לו הארץ ונשוא פנים
ישב בה (איוב כב ח).—נָשָׂא נפש: כי מות נמות וכמים
הנגרים ארצה אשר לא יאספו ולא יִשָּׂא אלהים נפש [1])
וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח (ש״ב יד יד).—
והקול, נָשָׂא קולו: ותשב מנגד וַתִּשָּׂא את קלה ותבך
(ברא׳ כא טז; גם כז לח; כט יא). וַתִּשָּׂא כל העדה ויתנו
את קולם ויבכו העם בלילה ההוא (במד׳ יד א). וילך
(יותם) ויעמד בראש הר גרזים וַיִּשָּׂא קולו ויקרא
ויאמר להם שמעו אלי בעלי שכם (שפט׳ ט ז). ויהי
ככלות דוד לדבר את הדברים האלה אל שאול וכו׳
וַיִּשָּׂא שאול קלו ויבך (ש״א כד יז; גם ל ד). ויקברו את
אבנר בחברון וַיִּשָּׂא המלך את קולו ויבך אל קבר
אבנר (ש״ב ג לב). ותשק להן וַתִּשֶּׂאנָה קולן ותבכינה
(רות א ט). המה יִשְׂאוּ קולם ירנו (ישע׳ כד יד; גם כב ח).
—ונָשָׂא בלבד, בלי השם קול, במשמ׳ זו: לא יצעק
ולא יִשָּׂא ולא ישמיע בחוץ קולו (שם מב ב). יִשְׂאוּ
מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירנו ישבי סלע מראש
הרים יצוחו (שם יא). — ובהשאלה במליצה: נָשְׂאוּ
נהרות יי׳ נָשְׂאוּ נהרות קולם יִשְׂאוּ נהרות דכים (תהל׳
צג ג).—ונָשָׂא קינה, רנה, תפלה, וכדומ׳: וְנָשָׂאתָ תפלה
בעד השארית הנמצאה (מ״ב יט ד). ואתה אל תתפלל
בעד העם הזה ואל תִּשָּׂא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע
בי כי אינני שמע אתך (ירמ׳ ז טז). גזי נזרך והשליכי
וּשְׂאִי על שפים קינה כי מאס יי׳ ויטש את דור
עברתו (שם כט). על ההרים אֶשָּׂא בכי ונהי ועל נאות
מדבר קינה כי נצתו מבלי איש עובר (שם ט ט). ואתה
שָׂא קינה אל נשיאי ישראל ואמרת מה אמך לביא
בין אריות רבצה וכו׳ (יחזק׳ יט א-ב; גם כו יז; לב ב).
שמעו את הדבר הזה אשר אנכי נֹשֵׂא עליכם קינה
בית ישראל נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל (עמו׳
ה א-ב).—וזמרה: הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי

[1]) [י״ת דלא מום, כלו׳ בצדיק תמים. והשבע׳ גרסו כְּמַיִם, כמו בפסוק הבא. ולפי זה משמיטים החדשים את המלה בעין כפל טעות מהפסוק הבא. ואולי יש לגרום מָרוֹם.]

[2]) תחת נְשָׂא.

[3]) ואולי שייך למשמ׳ ג)-לקח, עי׳ Ges.-Buhl.

[1]) [כמו פְּנֵי נפש אדם, כך פרשו ת״י, רש״י ויתר המפרש׳ העברים. אולם העיקר פני חסר מן הספר. והחדשים פרשו ולא יטול את נפש החוטא להמיתו ביד עונו. אבל זה סותר לקודם (כי מות נמות וכו׳) וגם למציאות. ואולי צריך להגיה יָשֵׁב-ישיב, לא ישיב את הנפש אל הגוף להחיותו, ולכן אין תקוה להחיות את אמנון ע״י מיתתו של אבשלום. עי׳ פרושו של סגל.]

יעקב שְׂאוּ זמרה ותנו תֹף כנור נעים עם נבל (תהל׳ פא ב-ג). יִשְׂאוּ בתף וכנור וישמחו לקול עוגב (איוב כא יב).—וּמָשָׁל: וַיִּשָּׂא (בלעם) משלו ויאמר מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם לכה ארה לי יעקב ולכה זעמה ישראל (במד׳ כג ז; גם יח; כד ג). וירא את הקיני וַיִּשָּׂא (בלעם) משלו ויאמר איתן מושבך ושים בסלע קנך (במד׳ שם כא). וְנָשָׂאתָ המשל הזה על מלך בבל ואמרת איך שבת נגש שבתה מדהבה (ישעי׳ יד ד). ביום ההוא יִשָּׂא עליכם משל ונהה נהי נהיה אמר שדוד נשדנו (מיכ׳ ב ד). הלוא אלה כלם עליו משל יִשָּׂאוּ ומליצה חידות לו ויאמר הוי המרבה לא לו (חבק׳ ב ו). — ויסף איוב שְׂאֵת משלו ויאמר מי יתנני כירחי קדם וכו׳ (איוב כט א-ב). — ובכלל במשמ׳ בִּטֵּא, הזכיר דבר: לא תִשָּׂא את שם יי׳ אלהיך לשוא כי לא ינקה יי׳ את אשר יִשָּׂא את שמו לשוא (שמות כ ז). לא תִשָּׂא שמע שוא (שם כג א). בל אסיך נסכיהם מדם ובל אֶשָּׂא את שמותם על שפתי (תהל׳ יו ד). ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי וַתִּשָּׂא בריתי עלי פיך (תהל׳ נ יו). אשר ימרוך למזמה נָשֻׂוא[1] לשוא עריך[2] (תהל׳ קלט כ). אֶשָּׂא דעי למרחוק ולפעלי אתן צדק (איוב לו ג).—נָשָׂא אָלָה בפלוני: אשר יחטא איש לרעהו וְנָשָׂא[3] בו אלה להאלתו (מ״א ח לא). —נָשָׂא על פלוני מַשָּׂא, אמר עליו מה שיקרה לו: ויי׳ נָשָׂא עליו את המשא הזה אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש וכו׳ (מ״ב ט כה-כו). —נָשָׂא חרפה על פלוני, חרף אותו: לא רגל על לשנו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נָשָׂא על קרבו (תהל׳ יה ג). — ובמשמ׳ פ״ע, הגביה את עצמו, התרומם: אתה מושל בגאות הים בְּשׂוֹא[4] גליו אתה תשבחם (שם פט י). הרים רעשו ממנו והגבעות התמוגגו וַתִּשָּׂא[5] הארץ מפניו ותבל וכל יושבי בה (נחום א ה). — ובהשאלה, היה חשוב מאד, היה במעלה גבוהה: כדבר אפרים רתת נָשָׂא[1] הוא בישראל ויאשם בבעל וימת (הוש׳ יג א). — ובהשאלה, המדון: למה תראני און ועמל תביט ושד וחמס לנגדי ויהי ריב ומדון יִשָּׂא[2] (חבק׳ א ג). —נָשָׂא ידיו, ואמר בן סירא: אז ירד ו נ ש א ידיו על כל קהל ישראל (ב״ס, גני׳ נ כ). —נָשָׂא פנים: אל ת ש א פניך אל נפשך ואל תבוש למכשוליך (שם ד כב). אך על אלה אל תבוש ואל ת ש א פנים לחטא (שם מב א). —נָשָׂא ראש: חכמת דל ת ש א ראשו ובין נדיבים תשיבנו (שם יא א). נ ש א בראשו וירממהו ויתמהו עליו רבים (שם יג). —נָשָׂא משל: חוקרי מזמור על חוק ו נ ש א י משל בכתב (שם מד ה). —ובתו״מ, נָשָׂא כפיו, לברך העם: ואם אין שם כהן אלא הוא (הש״ץ) לא י ש א את כפיו ואם הבטחתו שהוא נ ו ש א את כפיו וחוזר לתפלתו רשאי (ברכ׳ ה ד). בשלשה פרקים בשנה כהנים נ ו ש א י ן את כפיהן ארבע פעמים ביום בשחרית במוסף במנחה ובנעילת שערים (תעני׳ ד א). כהן שיש בידיו מומין לא י ש א את כפיו (מגי׳ ד ז). ולא פסעתי על ראשי עם קודש ולא נ ש א ת י כפי בלא ברכה (ר״א בן שמוע, סוטי׳ לט.). כל כהן שלא נטל ידיו לא י ש א את כפיו (ריב״ל, שם). כל כהן שהרג את הנפש לא י ש א את כפיו (ר׳

[1] במקום נְשׂאוּ.

[2] [רש״י: נשאו לשוא אויביך את שמך. וכן ראב״ע: ותחסר מלת אותך או שמך. והוא מביא גם פרושו של ר׳ משה ש-ע ר י ך הוא כנוי לשמך, כמו כי נאץ נאצת את אויבי יי׳ (ש״ב יב יד). והחדשים גורסים בפרוש שְׁמֶךָ במקום עריך.]

[3] בקצת ספרים ונשא, שין ימנית, עי׳ ערכו, וכן דהי״ב ו כב.

[4] [במקום בִּנְשׂוֹא.]

[5] [רש״י מפרש: ותשא הארץ משאת עשן. וכעין זה רד״ק: ותשרף, כמו וישאם דוד, אלא שזה פעל עמד והענין חרבן הארץ, ע״כ. אולם המשמ׳ שרף של הפעל נ ש א מוטלת בספק גדול. השבע׳ תרגמו: καὶ ἀνεστάλη, התרוממה, כלו׳ רעדה מפחד, עקי׳ ἔφριξεν, וסומ׳ ἐκινήθη, והפש׳ זעת, והוולג׳ contremuit, כלם: רעדה. וי״ת והרובת. וע״פ זה מגיהים החדשים וַתִּשָּׂא, נפע׳, או וַתִּשֶּׁא, קל, מן שׁ א ה.]

[1] [ת״י מתרבבין הוו בישראל. ורש״י: זכה להנשא להיות מלך על ישראל, ורד״ק: נשא ראשו בישראל. וכעין זה הפש׳: והוא רבא. והתרגומים היונים מתרגמים נשא-לקח, ומחברים אותו עם ר ת ת בתור מפועל של נ ש א. השבע׳ (? דתות-) δικαιώματα ἀυτός, ועקי׳ φρίκην ἔλαβεν αὐτός, וכן סומ׳ ותיאוד׳ ἔλαβεν τρόμον ἔλαβεν αὐτός, והחדשים מציעים לנקד נָשִׂא-נָשִׂיא, והירונ׳ מחבר ר ת ת בתור נושא: horror invasit Israel.]

[2] [רש״י פרש: הרשע הנושא ריב ומדון. ורד״ק: ויהי לנגדי מי שישא אלי ריב ומדון. ויש מפרשים ריב ומדון האויב ישא ויסבול ישראל. והפרושים האלו וגם הפרושים של החדשים אינם מתקבלים על הלב. ואפשר ש י ש א הוא פעל עומד: המדון מתנשא. וכן ת״י, אלא שהוא מפרש שהנושא הוא האויב, שעדיין לא נזכר בענין: דבתחרותא וכזדונא אינון מתגברין.]

יוחנן, ברכ׳ לב:). — ולווי שא: בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך (תעני׳ ד ח). — ונשא פנים לפלוני: לא היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות אם למרים הצדקת לא נשאתי לה פנים בדין ק״ו לשאר בני אדם (ספרי דברי׳ ח). זה שנושאין פנים לדורו בעבורו למעלה כגון רבי חנינא בן דוסא (חגי׳ יד.). ברוך המקום שהרגו שלא נשא פנים לתורה (שבת יג:). לא טוב להם לרשעים שנושאין להם פנים בעה״ז וכו׳ טוב לו למשה שלא נשאו לו פנים בעולם הזה (יומ׳ פז.). בשעה שהדיין יושב ודן באמת כביכול מניח הקב״ה שמי שמים ומשרה שכינתו בצדו וכו׳ וכיון שרואה אותו שהוא נושא פנים כביכול מסלק שכינתו ועולה לשמים והמלאכים אומרים לו רבון העולם מה יש לך והוא אומר להם ראיתי את הדיין שהוא נושא פנים ועמדתי לי משם (מד״ר שמות ל). הרי דברים קל וחומר אם ללוט נשאתי פנים, מפני אברהם אוהבי לך לא אשא פנים מפניך ומפני אבותיך (מד״ר במד׳ יא). אמר הקב״ה כשם שהם נושאים לי פנים כך אני נושא להם פנים כיצד כתבתי בתורתי ואכלת ושבעת וברכת ואדם מישראל יושב הוא ובניו ובני ביתו ואין לפניהם כדי שביעה ונושאין לי פנים ומברכין (מד״ר במד׳ יא). אתה תעמוד ותבקש רחמים על הגזיר׳ לבטלה והקב״ה נושא לך פנים והוא מבטלה בזכותך (שם יד). אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע לפי שלא נצטוו גוים על השבת תאמר אם הם עושים אותה אתה נושא להם פנים (שם דברי׳ א). — ואמר המשורר: ויום רצון הוחלתי אולי ישא פני הנה נא הואלתי לדבר אל אדני (ר״י הלוי, כתמיך אחלתי). — ובלי השם פנים: ויודיע דברים כהווייתן ממה שאירע לו מתחלה ועד סוף ולא ישא ולא יגור מפני איש להגעת שליחתו בשלמות (ר׳ קלונימ׳, בעלי חיים ג ה). — נשאו לבו: מי שנשאו לבו לקיים מצוה זו כראוי ולהיות מוכתר בכתר תורה לא יסיח דעתו לדברים אחרים (רמב״ם ה״ת ג ו). — ב) נשא דבר, על הידים או על הכתף וכדומ׳ כדי להעביר ממקום למקום, tragen; porter; to bear, carry: ושכבתי עם אבתי ונשאתני ממצרים וקברתני בקברתם (בראש׳ מז ל). וישא העם את בצקו טרם יחמץ משארתם צררת בשמלתם על שכמם (שמות יב לד). והיו הבדים על שתי צלעת המזבח בשאת אתו (שם כז ז; גם כח יב). ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן וכו׳ ויאמר אלהם קרבו

שאו את אחיכם מאת פני הקדש אל מחוץ למחנה ויקרבו וישאם בכתנתם אל מחוץ למחנה (ויקר׳ י ד-ה). וכל הנשא מנבלתם יכבס בגדיו (שם יא כה). זאת עבדת משפחת הגרשני לעבד ולמשא ונשאו את יריעת המשכן ואת אהל מועד (במד׳ ד כד-כה). ואתה הפקד את הלוים על משכן העדת וכו׳ המה ישאו את המשכן ואת כל כליו (שם א נ; גם י יז; כא; יג כג). רק קדשיך אשר יהיו לך ונדריך תשא ובאת אל המקום אשר יבחר יי׳ (דברי׳ יב כו). וכי ירבה ממך הדרך כי לא תוכל שאתו (את המעשר) כי ירחק ממך המקום וכו׳ ונתתה בכסף (שם יד כד-כה). הכהנים בני לוי הנשאים את ארון ברית יי׳ (שם לא ט). ויאמר יהושע אל הכהנים לאמר שאו את ארון הברית ועברו לפני העם וישאו את ארון הברית וילכו לפני העם (יהוש׳ ג ו; גם ו ד). ויהי כאשר כלה להקריב את המנחה וישלח את העם נשאי המנחה (שפט׳ ג יח). ובאת עד אלון תבור ומצאוך שם שלשה אנשים עלים אל האלהים בית אל אחד נשא שלשה גדיים ואחד נשא שלשת ככרות לחם ואחד נשא נבל יין (ש״א י ג). וילך הפלשתי הלך וקרב אל דוד והאיש נשא הצנה לפניו (שם יז מא). ותהי מואב לדוד לעבדים נשאי מנחה (ש״ב ח ב). וביום הזה לא אמיתך כי נשאת את ארון אדני יי׳ לפני דוד אבי (מ״א ב כו). ויהי לשלמה שבעים אלף נשא סבל[1]) ושמנים אלף חצב בהר (שם ה כט). ויגדל הילד ויהי היום ויצא אל אביו אל הקצרים ויאמר אל אביו ראשי ראשי ויאמר אל הנער שאהו אל אמו וישאהו ויבאהו אל אמו (מ״ב ד יח-כ; גם יד כ; כג ל). כרעה עדרו ירעה בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עלות ינהל (ישעי׳ מ יא; גם מה כ; מו ו). כתמר מקשה המה (הפסילים) ולא ידברו נשוא ינשוא[2]) כי לא יצעדו (ירמי׳ י ה). השמרו בנפשותיכם ואל תשאו משא ביום השבת (שם יז כא; גם כז). כלי הוצאתי ככלי גולה יומם וכו׳ על כתף נשאתי לעיניהם (יחזק׳ יב ז). ובשאת מתנתיכם בהעביר בניכם באש (שם כ לא). ולא ישאו עצים מן השדה ולא יחטבו מן היערים (שם לט י). ונשאתם את סכות מלככם ואת כיון צלמיכם כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם והגליתי אתכם מהלאה לדמשק (עמו׳ ה כו-כז). הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו ונגע בכנפו אל הלחם ואל הנזיד וכו׳ היקדש (חגי ב יב). ואשא עיני וארא והנה שתים נשים

---

[1]) עי׳ סבל.

[2]) בקצת ספרים ינשא.

יוצאות ורוח בכנפיהם ולהנה כנפים ככנפי החסידה ותשנה[1]) את האיפה בין הארץ ובין השמים (זכרי ה ט). בחורים טחון נשאו ונערים בעץ כשלו (איכ' ה יג). הבו ליי' כבוד שמו שאו מנחה ובאו לחצרותיו (תהל' צו ח). הלוך ילך ובכה נשא משך הזרע בא יבא ברנה נשא אלמתיו (שם קכו ו). לו שקול ישקל כעשי והיתי במאזנים ישאו יחד כי עתה מחול ימים יכבד (איוב ו ב-ג; גם כד י; לא לו). ותלקט בשדה עד הערב וכו' ותשא ותבוא העיר (רות ב יז-יח). הבונים בחומה והנשאים בסבל (נחמ' ד יא). ויקומו כל איש חיל וישאו את גופת שאול ואת גופת בניו ויביאום יבישה (דה"א י יב). ויעש המלך רחבעם תחתיהם מגני נחשת וכו' ויהי מדי בוא המלך בית יי' באו הרצים ונשאום והשבום אל תא הרצים (דה"ב יב יא).—נשא כלים, הנער שהיה נשא את כלי מלחמתו של שר הצבא: ויקרא מהרה אל הנער נשא כליו ויאמר לו שלף חרבך ומותתני (שפטי ט נד). ויאמר יונתן בן שאול אל הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מצב פלשתים (ש"א יד א; גם יו כא; לא ד). ויסבו עשרה נערים נשאי כלי יואב ויכו את אבשלום (ש"ב יח טו).—נשא אפוד, כהן הנשא אפוד לפני יי': ואחיה בן אחטוב וכו' כהן יי' בשלו נשא אפוד (ש"א יד ג; גם כב יח).—ונשאה הבהמה: והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט (בראש' לז כה; מה כג). ותבא (מלכת שבא) ירושלימה בחיל כבד מאד גמלים נשאים בשמים וזהב רב מאד (מ"א י ב). שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה כלם משבא יבאו זהב ולבונה ישאו (ישעי ס ו). — והנשר נשא על אברתו: כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו (דברי לב יא).—והאניה: וגם אני חירם אשר נשא זהב מאופיר הביא מאפיר עצי אלמגים וכו' (מ"א י יא). אחת לשלוש שנים תבואנה אניות תרשיש נשאות זהב וכסף שנהבים וקופים ותוכיים (דה"ב ט כא).—והעץ נשא פרי, ענפים, נתן פרי והצמיח ענפים: אל מים רבים היא שתולה לעשות ענף ולשאת פרי להיות לגפן אדרת (יחזק' יז ח; גם כג; לו ח-ט). אל תראו בהמות שדי כי דשאו נאות מדבר כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם (יואל ב כב). העוד הזרע במגורה ועד הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא מן היום הזה אברך (חגי ב יט).—ובהשאלה במליצה, ההרים נשאו שלום: ישאו הרים שלום לעם וגבעות בצדקה (תהל' עב ג).—נשאו על הבהמה, הרכיבו, הטעינו עליה: ישאו על כתף עורים חיליהם ועל דבשת גמלים אוצרתם (ישעי ל ו).—ובעגלה: וישאו בני ישראל את יעקב אביהם ואת טפם ואת נשיהם בעגלות אשר שלח פרעה לשאת אתו (בראש' מו ה).—ופעול, נשוא, נשאים, שנשאים אותו: שמעו אלי בית יעקב וכל שארית בית ישראל העמסים מני בטן הנשאים מני רחם (ישעי מו ג).—ומליצה, נשאו על כנפי נשרים, הביאו למקומו במהרה, בבטחה, תחת מחסה נאמן: אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואבא אתכם אלי (שמות יט ד).—נשאהו בחיקו ובדומ', כמו שנשאים את הילד, מליצה במשמ' טפל בו, שמר עליו: האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו כי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא האמן את הינק על האדמה אשר נשבעת לאבתיו (במדב' יא יב). ובמדבר אשר ראית אשר נשאך יי' אלהיך כאשר ישא איש את בנו בכל הדרך אשר הלכתם עד באכם עד המקום הזה (דברי א לא). כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך על כפים ישאונך פן תגף באבן רגליך (תהל' צא יא-יב).—וקצת במשמ' הכיל: וגם ללוט ההלך את אברם היה צאן ובקר ואהלים לא נשא אתם הארץ לשבת יחדו כי היה רכושם רב ולא יכלו לשבת יחדו (בראש' יג ה-ו; גם לו ז).—ובהשאלה במוסריות במשמ' סבל דבר שקשה לאדם לסבלו: ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים וכו' והיה כל הדבר הגדל יביאו אליך וכל הדבר הקטן ישפטו הם והקל מעליך ונשאו אתך (שמות יח כא-כב). לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה כי כבד ממני (במדי יא יד; גם יז). לא אוכל לבדי שאת אתכם וכו' איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם (דברי א ט-יב). וישלח חזקיה מלך יהודה אל מלך אשור לכישה לאמר חטאתי שוב מעלי את אשר תתן עלי אשא וישם מלך אשור על חזקיה מלך יהודה שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב (מ"ב יח יד). חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטרח נלאיתי נשא (ישעי א יד). ולא יוכל יי' עוד לשאת מפני רע מעלליכם מפני התועבת אשר עשיתם (ירמי מד כב). רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה (משלי יח יד). תחת שלוש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת תחת עבד כי ימלוך ונבל כי ישבע לחם וכו' (שם ל כא-כב).

---

[1]) בקצת ספרים ותשאנה.

כי אמרתי תנחמני ערשי ישא בשיחי משכבי (איוב ז יג). שמעו שמוע מלתי ותהי זאת תנחומתיכם שאוני ואנכי אדבר ואחר דברי תלעיג (סס כא ב ג). — נשא על, נכנע, סבל מה שהוטל עליו: טוב לגבר כי ישא על בנעוריו (איכ׳ ג כז).—והכעס וכדומ׳; זעף יי׳ אשא כי חטאתי לו (מיכ׳ ז ט)׳ עני אני וגוע מנער נשאתי אמיך אפונה (תהל׳ פח יו). — ונשא חלי וכדומ׳, חלה, הצטער: אכן הלינו הוא נשא ומכאבינו סבלם ואנחנו חשבנהו נגוע מכה אלהים ומענה (ישעי׳ נג ד). אוי לי על שברי נחלה מכתי ואני אמרתי אך זה הלי ואשאנו (ירמ׳ י יט). — ונשא חרפה, כלמה: אל לארך אפך תקחני דע שאתי עליך חרפה (ירמ׳ יה יה; גס לא יח). למען תתי אתך לשמה וישביה לשרקה והרפת עמי [1]) תשאו (מיכ׳ ו יו). גם את שאי כלמתך אשר פללת לאחותך (יחזק׳ יו נב). ולא יהיו עוד אספי רעב בארץ ולא ישאו עוד כלמת הגוים (סס לד כט; גס לו ו-ז; יה). כי לא אויב יחרפני ואשא לא משנאי עלי הגדיל ואסתר ממנו (תהל׳ נה יג). כי עליך נשאתי הרפה כסתה כלמה פני (סס סט ח). זכר אדני חרפת עבדיך שאתי בחיקי כל [2]) רבים עמים (סס פט נא). — נשא עון, נשא חטא, חל עליו העון, עשה דבר שיחשב לו לחטא ויענש בגלל זה: ועשה להם מכנסי בד וכו׳ בגשתם אל המזבח לשרת בקדש ולא ישאו עון ומתו (שמות כח מב-מג). ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה והוא עד או ראה או ידע אם לוא יגיד ונשא עונו (ויקר׳ ה א; גס ז יח; יט יז; כ כ; כב ט; כב יה). כי קרבן יי׳ לא הקריב במעדו חטאו ישא האיש ההוא (במד׳ ט יג; גס יד לד; יח כב; לב). והנביא כי יפתה ודבר דבר וכו׳ והשמדתיו מתוך עמי ישראל ונשאו עונם כעון הדרש כעון הנביא יהיה (יחזק׳ יד ט-י). ונתנו זמתכנה עליכן והטאי גלוליכן תשאינה [3]) וידעתם כי אני אדני יי׳ (יחזק׳ כג מט).—ונשא עון פלוני, סבל וקבל ענש בשביל עון פלוני: אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהנתכם (במד׳ יח א). אשר הערה למות נפשו ואת פשעים נמנה והוא הטא רבים נשא ולפשעים יפגיע (ישעי׳ נג יב).

---

1) יש מגיהים עמים, עפ״י תרגום השבעים.

2) [כל חסר בשבע׳ ובוולג׳. וי״ת „סוברית בעטפי כל גידופיהון דסגיעין עממין״. ולכן יש מגיהים כלמת במקום כל].

3) בקצת ספרים תשאינה.

ואמרתם מדוע לא נשא הבן בעון האב והבן משפט וצדקה עשה וכו׳ הנפש החטא היא תמות בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן (יחז׳ יח יט-כ). ונשא ענש: גדל [1]) חמה נשא ענש (משלי יט יט).—וכן נשא זנות, זמה, תועבה, כלו׳ עון הזנות וכדומ׳: ובניכם יהיו רעים במדבר ארבעים שנה ונשאו את זנותיכם עד תם פגריכם במדבר (במד׳ יד לג). את זמתך ואת תועבותיך את נשאתים נאם יי׳ (יחזק׳ יו נח). יען שכחת אותי ותשלכי אותי אחרי גוך וגם את שאי זמתך ואת תזנותיך (יחזק׳ כג לה). — ובלי פעול: אם הכמת הכמת לך ולצת לבדך תשא (משלי ט יב).—נשא בשרו בשיניו, העמיד עצמו בסכנה: החרישו ממני ואדברה אני ויעבר עלי מה על מה אשא בשרי בשני ונפשי אשים בכפי (איוב יג יג-יד).—ואמר בן סירא: צואריכם בעלה הביאו ומשאה תשא נפשכם (ב״ס, גני׳ נא כו). אל תמשילהו בנעוריו ואל תשא לשהיתותיו (סס ל יא)— ומצוי בתו״מ: נושאי המטה והלופיהן וכו׳ פטורין מן התפילה (ברכ׳ ג א). בכל יום היו הלוים נושאין את הארון והיום נשאוהו כהנים (תוספת׳ סוט׳ ח ב). לאחר שישן רמזה לעבדיה ולשפחותיה ואמרה להם שאוהו במטה וקחו אותו והוליכוהו לבית אבא (ר׳ אידי, מד״ר סה״ש,כגילה).—נשא בעל: מתרחק מן הכבוד ולא מגים לבו בתלמודו ואינו שמה בהוראה נושא בעול עם חברו (בריית׳ אבות ו ו).—והאילן, נשא פרות: הקדיש בור מלא מים אשפות מלאות זבל וכו׳ אילן נשוי [2]) פירות וכו׳ הקדיש בור ואחר כך נתמלא מים וכו׳ אלן ואחר כך נשא [3]) פירות (ב״ב עט.).—ובסהמ״א: וכה עשו תמיד בכל יום בתוך ירושלים נושאי הסכינים בתוך העם ויאנח העם אנחת חללים (יוסיפון בסס). — ובהשאלה, נשא פחד ואימה: הביאם בעול המלך ושמם בכלל שאר נושאי אמיו והשיבם מן הכה והעוות אל הנחת והענוה (ר׳ הלל מוירונא, תגמ׳ הנפש ב ב כג:).—ובמשמ׳ הכיל, ואמר המשורר: כל דם נאסר לאצילים בלתי דם ענבים לא יוכלון שאתך כלים בוא ושכון קרבים (רהב״ע, א׳ ישן).—ג) כמו נטל, לקה, קבל, nehmen; prendre; to take: ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה

---

1) כך הקרי, והכתיב גרל.

2) ברגמ״ה וברשב״ם הגרסה מלא, וכן במשנ׳ מעי׳ ג ו.

3) במשנ׳ מעי׳ שם נתמלא, אולם במדב״מ נשא.

(ברא׳ כז ג; גם מה יט). — לקח באלמות: אל תפן אל מנחתם לא חמור אחד מהם נשאתי [1]) ולא הרעתי את אחד מהם (במד׳ יו יה). וחמדו שדות וגזלו ובתים ונשאו ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו (מיכ׳ ב ב).—קבל: נקי כפים ובר לבב וכו׳ ישא ברכה מאת יי׳ וצדקה מאלהי ישעו (תהל׳ כד ד-ה). כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא ומאומה לא ישא בעמלו שילך בידו (קהל׳ ה יד). כל האדם אשר נתן לו האלהים עשר ונכסים והשליטו לאכל ממנו ולשאת את חלקו ולשמח בעמלו (שם ה יח). קנה אקנה בכסף מלא כי לא אשא אשר לך ליי׳ והעלות עולה חנם (דהי״א כא כד). — ואמר בן סירא: אל תהי ידך מושטת לשאת ובעת השב קפוצה (ב״ס, גני׳ ד לא).—ובתלמוד: שא מנה זה לפלוני טול מנה זה לפלוני (תוספתי גיט׳ א ט). ארבעה שומרין הן שומר חנם והשואל נושא שכר והשוכר (ב״מ ז ח).— נשא חן וחסד בעיני פלוני, השיג חן, כמו מצא חן: ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל ראיה (אסת׳ ב יה; גם יז; ה ב). ותיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו (שם ב ט).—ונשא הוד: והוא יבנה את היכל יי׳ והוא ישא הוד וישב ומשל על כסאו (זכר׳ ו יג).—נשא עון ופשע לפלוני, לקח והסיר את העון, סלה וכפר: ויאמר קין אל יי׳ גדול עוני מנשוא [2]) (ברא׳ ד יג; גם יח כד; כו; נ יז). חטאתי ליי׳ אלהיכם ולכם ועתה שא נא חטאתי אך הפעם (שמות י יו-יז; גם כג כא; לב לב; לד ז). מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש כי קדש קדשים הוא ואתה נתן לכם לשאת את עון העדה לכפר עליהם לפני יי׳ (ויקר׳ י יז). יי׳ ארך אפים ורב חסד נשא עון ופשע וכו׳ סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך וכאשר נשאתה לעם הזה ממצרים ועד הנה (במד׳ יד יח-יט). אל קנוא הוא לא ישא לפשעכם ולחטאתיכם (יהוש׳ כד יט). ויאמר שאול אל שמואל חטאתי כי עברתי את פי יי׳ ואת דבריך וכו׳ ועתה שא נא את חטאתי ושוב עמי ואשתחוה ליי׳ (ש״א יה כד-כה; גם כה כח). מי אל כמוך נשא עון ועבר על פשע (מיכ׳ ז יח). ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאותי (תהל׳ כה יח; גם לב ה; פה ג; לט ה). ומה לא תשא פשעי ותעביר את עוני כי עתה לעפר אשכב ושחרתני ואינני (איוב ז כא).—ופעול: העם הישב בה נשא עון (ישע׳ לג כד).—וכמו גל״ה: אשרי נשוי פשע כסוי חטאה (תהל׳ לב א). כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל כי נשא אשא [1]) להם (הוש׳ א ו).—ד) נשא מספר דבר פלוני, מנה וספר וראה כמה מספרו: פקד כל בכר זכר לבני ישראל מבן חדש ומעלה ושא את מספר שמתם (במד׳ ג מ). ולא נשא דויד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה (דהי״א כז כג). — ורב שמושו בצרוף השם ראש אחריו, נשא את ראש האנשים, הקהל וכדומ׳: כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו ליי׳ בפקד אתם (שמות ל יב). שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחתם לבית אבתם במספר שמות כל זכר לגלגלתם (במד׳ א ב; גם מט; ד ב; כב; לא כו; מט). — וביחוד נשא אשה, לקחה לאשה, עשה בה מעשה נשואים: ויעשו כן בני בנימן וישאו נשים למספרם מן המחללות אשר גזלו (שפט׳ כא כג). וימת אלימלך איש נעמי ותשאר היא ושני בניה וישאו להם נשים מאביות (רות א ג-ד). לא נבדלו העם ישראל והכהנים והלוים מעמי הארצות וכו׳ כי נשאו מבנתיהם להם ולבניהם והתערבו זרע הקדש בעמי הארצות (עזר׳ ט א-ב; גם יב). ואשביעם באלהים אם תתנו בנתיכם לבניהם ואם תשאו מבנתיהם לבניכם ולכם (נחמ׳ יג כה). וימת אלעזר ולא היו לו בנים כי אם בנות וישאום בני קיש אחיהם (דהי״א כג כב). כי נשים שמונה עשרה נשא (רחבעם) ופילגשים ששים (דהי״ב יא כא; גם יג כא; כד ג). — ואמר בן סירא: בנים לך יסר אותם ושא להם נשים בנעוריהם (ב״ס, גני׳ ז כג). — ומצוי מאד בתו״מ במשמ׳ זו: יכול הוא לישא אשה אחרת ולפרות ולרבות הימנה (ר׳ אליעזר, סוט׳ ד ג). נשא אדם אשה בילדותו ישא אשה בזקנותו (ר׳ יהושע, יבמ׳ סב:). אמרו להם בית שמאי תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם לישא שפחה אינו יכול וכו׳ בת חורין אינו יכול (גיט׳ ד ה). לא ישא אדם אשה במדינה זו וילך וישא אשה במדינה אחרת (ר״א בן יעקב, יבמ׳ לז:).

---

[1]) קצת הקדמונים פרשוהו במשמ׳ העמים עליו משא.

[2]) [ת״א מלמשבק. וכן רוב המפרשים הקדמונים והחדשים. ובמד״ר (כב) פרשו מלשון טען וסבל: לעליונים ולתחתונים אתה סובל ולפשעי אין אתה סובל. וכן פרש רש״י ומפרשים אחרים.]

[1]) [קשה. י״ת במובן סליחה: ברם אם יתובון משבק אשבוק להון. ורד״ק הביא גם פירוש במובן נטל: אשא להם את האויב, או אשא אותם לארץ אויביהם. וכן ריב״ג בשרש נשא: אעתיקם ואעקרם. וכך בפש׳ משקל שקילנא להון.]

והנושא את חלוצתו והנושא את קרובת אשתו אין לו בה קידושין (תוספתי שם ו ה). האיש אינו רשאי לישא עקרה וזקנה איילונית וקטנה (שם ה ד). אין נושאין נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות (מו"ק א ז). לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מב"ה ולא ב"ה מב"ש (יבמי א ד). נושאין על האנוסה ועל המפותה (שם יא א). האשה שנתארמלה או שנתגרשה היא אומרת בתולה נשאתני והוא אומר לא כי אלא אלמנה נשאתיך (כתובי ב א). היו מסרבין בו לישא בת אחותו ואמר קונם שהיא נהנית לי לעולם (נדרי ח ז). מי שלא היו לו בנים ונשא אשה שכבר ילדה (בכורי ה ח). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אדם נושא אשה על אשתו ראשונה זוכר מעשה הראשונה אתה עזבתני ושכחתני (ריש לקיש, ברכי לב:). מעשה באדם אחד שנשא אשה גידמת ולא הכיר בה עד יום מותה (שבת נג:). לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם לא מצא בת ת"ח ישא בת גדולי הדור וכו' ישא בת מלמדי תינוקות ולא ישא בת עמי הארץ מפני שהן שקץ (פסחי מט:). האוהב את שכיניו והמקרב את קרוביו והנושא את בת אחותו והמלוה סלע לעני בשעת דחקו עליו הכתוב אומר אז תקרא וה' יענה (יבמי סב:). כיון שנשא אדם אשה עונותיו מתפקקין (רי חמא בר חנינא, שם סג:). יותר משהאיש רוצה לישא אשה רוצה להנשא (שם קיג.). יתום שבא לישא שוכרין לו בית ומציעין לו מיטה (כתוב' סז:). בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים ולאלמנה מנה והיו מזקינין ולא היו נושאין נשים עד שבא שמעון בן שטח ותקן כל נכסיו אחראין לכתובתה (רב יהודה, כתוב' פב:). כל הנושא אשה לשום ממון הוויין לו בנים שאינם מהוגנים (רב, קידוש' ע.). כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו אליהו כופתו והקב"ה רוצעו (רב המנונא, שם). עד עשרים שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה כיון שהגיע כ' ולא נשא אומר תיפח עצמותיו (רבא, שם כט:). הנושא אשה צריך שיבדוק באחיה (הונא, ב"ב קי.). כל הנושא אשה לשם שמים מעלה עליו הכתוב כאלו ילדה (ר' יוחנן, סוטי יב.). ישא אדם דומה ואל ישא בת דומה שזו באה מטיפה כשירה וזו באה מטיפה פסולה (שמואל, שם כז.). לימדה תורה דרך ארץ שיבנה אדם בית ויטע כרם ואח"כ ישא אשה (שם מד.). כל הנושא יפת תואר יש לו בן סורר ומורה (סנהי קז.).—ופעול, נָשׂוּי, נשאוי, נְשׂוּאָה, נְשׂוּאִים, נשואות: ארבעה אחים שנים מהם נשואין שתי אחיות ומתו הנשואין את האחיות הרי אילו חולצות ולא מתייבמות (תוספתי יבמי ה א). מי שהיה נשאוי[1] שתי נשים ומת (שם ו ה). מי שהיה נשאוי[1] שתי יתומות (שם יג ז). נכרי הנשוי כותית וכותית הנשוי נכרית (שם אהילי יח ו). היתה בתו או אחת מכל העריות האלו נשואה לאחיו ולא אשה אחרת ומת (יבמי א ב). שש עריות חמורות מאלו מפני שנשואות לאחרים צרותיהן מותרות (שם). שלשה אחין שנים מהן נשואין שתי אחיות ואחד נשוי נכרית מת אחד מבעלי אחיות וכנס נשוי נכרית את אשתו ומת (שם ג ו). עיר אחת היתה בא"י וגופנית שמה שהיו בה שמנים זוגות אחים כהנים נשואים לשמונים זוגות אחיות כהנות (רי יצחק, ברכי מד.). מעשה בחסיד אחד שהיה נשוי לחסידה אחת ולא העמידו בנים זה מזה וכו' (מד"ר בראשי יז). למלך שהיה נשוי למטרונה ילדה ממנו בן ראשון וגרשה וכו' (רי חמא בר"ח, מד"ר שם כו). משל לעירוני שהיה נשוי בת מלכים אעפ"י שמאכילה כל מעדני עולם אינו יוצא י"ח (רי לוי, שם ויקרי ד). אלעזר בנך למי הוא נשוי לא לבתו של פוטיאל (רי חייא בר אבא, שם לג). הרי אנו מוצאים שהיה (אלעזר) נשוי אשה עד שהוא במצרים (רי תנחומא, שם במדי ג).—נָשָׂא וְנָתַן, לקח, בלו' קנה ומכר, התעסק במסחר: מי שיש לו חמשים זוז והוא נושא ונותן בהם הרי זה לא יטול (מעשר עני וכו') (פאה ח ט). לפני אדיהן של עכו"ם שלשה ימים אסור לשאת ולתת עמהם (ע"ז א א). שלשה ימים אסור לישא ולתת עמהם (תוספתי שם א א). הבן שנושא ונותן בשל אביו אף על פי שהשטרות והאונות יוצאות על שמו הרי הן של אביו (שם ב"ב ט ב). לא ישא אדם ויתן עם הגוי ביום אידו (שם ע"ז א ב). והנושא ונותן בדברים אין לו עליו אונאה (שם ב"מ ג יד). ואלו נשבעין שלא בטענה השותפין והאריסין והאפוטרופסין והאשה הנושאת ונותנת בתוך הבית וכו' (שבועי ז ח). בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה (רבא, שבת לא.). — ובהשאלה נשא ונתן, עסק בדבר, נכנס עם חברו בשיחה, בוכוח, וכדומ': עיבור שנה בשלשה מתחילין בחמשה נושאין ונותנין וגומרין בשבעה (תוספתי, סנהי ב א). ואחר כך

[1]) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ, ובספרי הדפו' נשוי.

מכניסין את (העד) השני ובודקין אותו אם נמצאו דבריהן מכונים נושאין ונותנים בדבר (סנה׳ ג ו). אם מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו מעבירין דינו למחר היו מזדוגין זוגות זוגות וממעטין במאכל ולא היו שותין יין כל היום ונושאין ונותנין בדבר כל הלילה (שם ה ה). ואיש מלחמה זה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה (חגי׳ יד.). ויאמר יי׳ אלהים אל הנחש וגו׳ עם אדם נשא ונתן עם חוה נשא ונתן ועם נחש לא נשא ונתן אלא אמר הקב״ה נחש זה רשע בעל תשובות (מד״ר ברא׳ כ). כשהיו רבותינו נכנסים לעבר את השנה נכנסים י׳ זקנים בקיאים לבית המדרש ואב ב״ד עמהם ונועלין את הלוהות ונושאין ונותנין בדבר כל הלילה (שם שמות טו). שהיו נושאין ונותנין בדבר אם הוא חייב מיתה אם לאו (שם במד׳ כ). — וכל שיהה עם בני אדם: מי שקנא לאשתו ונסתרה וכו׳ עד שישאו ויתנו בה מוזרות בלבנה (ר׳ יהושע, סוטי ו ח).—ובסהמ״א: והיה הלל צריך בדברים שהיה נושא ונותן עמו להראות כאילו הוא תובע ללמוד (תשו׳ הגא׳, הרכבי רן). עמדנו על תשובת החכם הנזכר ומעשה בית דין וכו׳ הכתוב לעיל ונשאנו ונתננו ודקדקנו בו הרבה כפי מה שהורונו מן השמים (רלב״ח, שו״ת כו). לא הייתי כותב כלל פסק דין הן לסבת הרב המורה שעדיין לא נשאתי ונתתי עמו בדבר הלכה למעשה וכו׳ וראיתי לשאת ולתת עם כ״ת על הדין בחשאי (שם כז). ואחר שנשאנו ונתננו בדברי הגאוני׳ ז״ל (מהרי״ט, שו״ת ב, ע יג::). — והלווי: ישא ותן בהם משא ומתן זך ובהיר (ר׳ אברהם אבולעפיה, הלכי אלפים מה).

—נפעי, נִשָּׂא, נְשָׂאִים, נִשָּׂאָה, נִשֵּׂאת, נְשָׂאוֹת, הִנָּשֵׂא, הִנָּשְׂאָם, הִנָּשֵׂא, הִנָּשְׂאוּ, אֶנָּשֵׂא, יִנָּשֵׂא, תִּנָּשְׂאוּ, יִנָּשְׂאוּ, יִנָּשׂוּא, תִּנָּשֶׂאנָה, — א) הגביה את עצמו, התרומם, sich erheben; s'élever; to rise up: עתה אקום יאמר יי׳ עתה ארומם עתה אנשא (ישעי לג י). קומה יי׳ באפך הנשא בעברות צוררי (תהל׳ ז ז; גם לד ג). דור מה רמו עיניו ועפעפיו ינשאו (משלי ל יג). ובהנשא ההיות מעל הארץ ינשאו האופנים (יחזקי א יט). — ודבר לא בעל חי: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם (תהלי כד ז). והנה ככר עפרת נשאת (זכרי׳ ה ז). — והמשפט: נגע אל השמים משפטה ונשא עד שחקים (ירמי׳ נא ט). — והמלכות: כי נשאת למעלה מלכותו בעבור עמו ישראל (דהי״א יד ב). — ב) נשא האדם, היה גבוה, ובהשאלה, היה חשוב מאד, היה במעלה גבוהה: כי יום ליי׳ צבאות על כל גבוה ורם ועל כל נשא ושפל (ישעי ב יב). הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד (שם נב יג).—ושכן במקום גבוה: כי כה אמר רם ונשא שכן עד (ישעי נז יה).—ובית, הר, אילן וכיוצא בהם היה גבוה: נכון יהיה הר בית יי׳ בראש ההרים ונשא מגבעות (שם ב ב). ועל כל ארזי הלבנון הרמים והנשאים וכו׳ ועל כל ההרים הרמים ועל כל הגבעות הנשאות (שם יג-יד). כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו (שם מ ד). על הר גבוה ונשא שמת משכבך (שם נז ז).—כסא נשא: ואראה את יי׳ יושב על כסא רם ונשא (שם ו א).—ואמר בן סירא: רבים נשאים נקלו מאד והשפלו יחד וגם נכבדים נתנו ביד (ב״ס, גני׳ יא ו). — ובסהמ״א: זהו אשר צריך שיאמינוהו המאמינים לא שיש גשם שינשא הבורא עליו ית׳ עלוי רב כי הנה יתבאר לך במופתים שהוא ית׳ אינו גוף ואין יהיה לו מקום או משכן על גוף (ר״ם א״ה, מו״נ א ט). והכללים שני מינים מין יודע מכל נושא אשר ינשא עליהם נשיאות טבעי (כל מלאכת ההגיון ו י). וכל אלה הם נשאים על הדבור (ר׳ יהודה מסיר ליאון, נופי צופי א ו).—ואמר המליץ: בטוריו נשאתי והכמה מלאתי וגם ראש נשאתי להתיר נקשרם (ר״ם הנגיד, באשמרת ערב).—ג) נשא דבר, שנשאו אותו ממקום למקום על הידים וכדומ׳, getragen werden; être porté; to be borne, carried: ועשית את הבדים עצי שטים וצפית אותם זהב ונשא בם את השלחן (שמות כה כח). הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך ואשר אצרו אבותיך עד היום הזה בבל לא יותר דבר (ישעי לט ו). — ונשא הילד על כתף וכדומ׳: והביאו בניך בחצן ובנתיך על כתף תנשאנה (שם מט כב; גם סו יב). כתמר מקשה המה (האלילים) ולא ידברו נשוא ינשוא[1]) כי לא יצעדו (ירמי׳ י ה).—ד) נשא לפלוני, נתן לו למשאת, למנה: ויען כל איש יהודה על איש ישראל (שטענו למה הקדימו להביא את דוד בלעדם) כי קרוב המלך אלי ולמה זה הרה לך על הדבר הזה האכול אכלנו מן המלך אם נשאת[2]) נשא לנו (ש״ב יט מג).—ה) *נשאת האשה, היתה לאיש, התקשרה אתו בקשר הנשואים: כל הנשים יתארשו חוץ מן האלמנה שתמתין שלשים יום מפני האיבול וכולן לא

---

[1]) יש כ״י הגורסים ינשאו.

[2]) עי׳ נשאת, הערה.

ינשאו עד שיהו להן שלשה חדשים (ר' יוסי, תוספתי יבמ' ו ו). המחזיר את גרושתו משנישאת (שם ה). גירשה תלך ותינשא לאחר שמא לא זכת ליבנות הימנו עד כמה מותרת לינשא עד שלש פעמים מכאן ואילך לא תינשא (שם ח ד). האשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך והורוה בית דין להינשא והלכה ונישאת (שם יא ד). גרשה ומתה מותר באחותה נשאת לאחר ומתה מותר באחותה (יבמ' ד יג). והלא מספר כתובתה נלמוד שהוא כותב לה שאם תנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי (שם עו ג). בתולה נשאת ליום ד' ואלמנה ביום ה' (כתוב' א א). נותנין לבתולה שנים עשר חדש משתבעה הבעל לפרנס את עצמה וכו' ולאלמנה שלשים יום הגיע זמן ולא נשאו אוכלות משלו (שם ה ב). בת ישראל שנשאת לכהן מנחתה נשרפת וכהנת שנשאת לישראל מנחתה נאכלת (סוט' ג ז). כל זמן שהיתה בדעתו להינשא לה היתה יושבת וממתנת לו כיון שהפליג דעתו ממנה היא היתה הולכת ונישאת לאחר (ירוש' ברכ' ע ה). מעשה באישה אחת שנשאת לחבר והיתה קושרת לו תפילין על ידו נישאת למוכס והיתה קושרת לו קשרי מוכס על ידו (רשב"א, ע"ז לט.). לא הוזהרו כשרות להנשא לפסולין (רב, יבמ' פד:). יותר משהאיש רוצה לישא אשה רוצה להנשא (יבמו' קיג.). תבעוה לינשא ונתפייסה צריכה שתשב שבעה נקיים (רבא, נדה סו.). למלך שנשא אשה והיתה אצלו שנים הרבה ולא היה לו בנים ממנה אמר לה בתי לבי הנשאי לאדם אחר שמא יהו לך בנים ממנו (פסיק' רבתי ל).

—פעי', נִשֵּׂא, נִשָּׂא, נִשְּׂאוּ, מְנַשְּׂאִים, נַשְּׂאֵם, יְנַשְּׂאֵהוּ, יְנַשְּׂאֵם, יְנַשְּׂאוּהוּ,—א) נִשָּׂא את פלוני, הרימהו, ובהשאלה הגביהו למעלה גדולה: וידע דוד כי הכינו יי' למלך על ישראל כי נִשָּׂא ממלכתו בעבור עמו ישראל (ש"ב ה יב). גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא האגגי וַיְנַשְּׂאֵהוּ וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו (אסת' ג א). ואת כל אשר גדלו המלך ואת אשר נִשְּׂאוֹ על השרים ועבדי המלך (שם ה יא). וכל שרי המדינות וכו' מְנַשְּׂאִים את היהודים כי נפל פחד מרדכי עליהם (שם ט ג). — נִשָּׂא את נפשו לעשות כך וכך, נתן תקוה לעצמו לזה: ועל הארץ אשר הם מְנַשְּׂאִים את נפשם לשוב שם שמה לא ישובו (ירמ' כב כז). אשר המה מְנַשְּׂאִים את נפשם לשוב לשבת שם (שם מד יד). — ב) כמו נִשָּׂא ממקום למקום: כי הנה ימים באים עליכם וְנִשָּׂא אתכם בצנות (עמו' ד ב). ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וַיְנַשְּׂאֵם כל ימי עולם (ישעי' סג ט). הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם וְנַשְּׂאֵם עד העולם (תהל' כח ט).—ג) נִשָּׂא את פלוני בדבר, נתן לו מתנה: חירם מלך צור נִשָּׂא[1] את שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב לכל חפצו (מ"א ט יא). וכל הנשאר מכל המקמות אשר הוא גר שם יְנַשְּׂאוּהוּ[2] אנשי מקמו בכסף ובזהב וברכוש ובבהמה עם הנדבה לבית האלהים אשר בירושלם (עזר' א ד). ויתנו את דתי המלך לאחשדרפני המלך ופחות עבר הנהר וְנִשְּׂאוּ[3] את העם ואת בית האלהים (שם ח לו).

—פעי', נִשָּׂא, מְנֻשָּׂא, — א) שנשאוהו ממקום למקום על הידים וכדומ': באהבתך ובחמלתך מנשא ומנטל עתה בעונותינו חרב המקדש וקרבן בטל (ר' יצחק בר מאיר, ישראל עמך, סליחי לשני קדמאה).—ב) במשמ' גבה ורוממות: חצריו המנושאים אשר היו מאד נאים בדם הזיר מטומאים בשקוצים ממולאים (מנחם בן נתן, לבית בנוי, קינ', לקו"ק סז).

—הפעי', הִשִּׂיא, הִשִּׂיאוּ, — א) הִשִּׂיא את פלוני דבר, עשה שֶׁיִּשָּׂאֵהוּ, וְהִשִּׂיאוּ עָוֹן, עשה שֶׁיִּשָּׂא עון, שיחול עליו העון: וְהִשִּׂיאוּ אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם (ויקר' כב טז).—ואמר המשורר: האשה ערום השיאה ועון אשמה השיאה בחלק שפתיו הדיחה וקראה להטותה הדרך (ר"י הלוי, את נתיבי). — ב) ובמשמ' העקרית, הִשִּׂיא דבר, עשה שֶׁיִּנָּשֵׂא הדבר ממקום למקום: ואם אל עיר יאסף וְהִשִּׂיאוּ[4] כל ישראל אל העיר ההיא חבלים (ש"ב יז יג). — ובתו"מ, הִשִּׂיאוֹ שם רע במשמ' זו: ענייה אינו רשאי למשכנה עשירה נוטל ואינו מחזיר שלא יהא הולך ובא אצלה שלא להשיאה שם רע (ר"ש, תוספתי ב"מ י י). המדיר את אשתו שלא תשאל ושלא תשאיל

---

1) [ת"י: סובר. רש"י: עמס כלכל את משאו בדבר זה. רד"ק: נשא וסייע. רלב"ג: מענין ארוחה ומשאת וכו' או שהוא רומם ונשא בזה את שלמה.]

2) [רש"י: יעניקוהו. ראב"ע: יתנו לו משאת ומתנות או ינשאוהו ירומוהו מענין רם ונשא כי העני בשפל והוא הנכון.]

3) [רש"י: שהיו מנשאין ומסיעין.]

4) [אולי כמו בקל ונשאו. ורד"ק מפרש וירימו וריב"ג בשרשיו פירש ישליכו. וכן הפש' וגרמון. ובשבע' λήμψεται .א וְנָשְׂאוּ, במובן לקח. ואולי צריך לגרום וְהֵבִיאוּ ע"פ השבע' נוסח לוקיאן.]

נפה וכברה וריחים ותנור יוציא ויתן כתובה מפני שמשיאה שם רע בשכינותיה וכן היא שנדרה שלא תשאל ושלא תשאיל נפה וכו' תצא שלא בכתובה מפני שמשיאותו שם רע בשכיניו (כתוב' עב.). — ב) הִשִּׂיא את פלוני ממקום למקום, כמו נִשֵּׂא: משיאין[1]) את העד ממקום למקום בשביל שתיטרף דעתו (רשב"ג, תוספת', סנה' ט ח). — ובהשאלה, *הִשִּׂיאוֹ לדבר אחר, עשה שיסיח דעתו מדבר והפליגו בדברים לענין אחר: מעשה בר' ישמעאל שהיה מהלך בדרך אחר ר' יהושע אמר לו הטהור לחטאת שהסיט את המפתח שהוא טהור של תרומה מהו וכו' השיאו (ר' יהושע) לדבר אחר אמר לו ישמעאל אחי היאך את קורא כי טובים דודיך מיין או כי טובים דדיך מיין (שם, פרה י [ט] ג). שאל ר' ישמעאל את ר' יהושע כשהיו מהלכין בדרך אמר לו מפני מה אסרו גבינת ע"א אמר לו מפני שמעמידין אותה בקיבה של נבלה אמר לו והלא קיבת עולה חמורה מקיבת נבלה וכו' למה לא אסרוה בהנאה השיאו לדבר אחר אמר לו ישמעאל אחי היאך אתה קורא כי טובים דודיך מיין או כי טובים דודייך (ע"ז ב ה). — *הִשִּׂיא את הכתב מעל האבן וכדומ', העתיקו משם, כתב כְּתָב שני ממש לפי הכתיב, בגוף הכתב הראשון: היאך למדו אומות העולם תורה וכו' נתן הקב"ה בלבם ושלחו נוטירין והשיאו את הכתב מעל האבנים בשבעים לשון (ר' יהודה, תוספת' סוט' ח ו). על גבי אבנים כתבוה (ישראל את התורה) וכו' ואח"כ סדו אותן בסיד וכו' ושיגרו (אוה"ע) נוטירין שלהן וקילפו את הסיד והשיאוה ועל דבר זה נתחתם גזר דינם לבאר שחת שהיה להם ללמוד ולא למדו (הנ"ל, סוט' לה:). — ואת הסכין, הִשִּׂיאָהּ באחרת, שפשפה ע"ג חברתה שתהיה חדה: אין משחיזין את הסכין ביום טוב אבל משיאה על גבי חבירתה (ביצ' ג ז). — ג) במשמ' הרמה והגבהה, הִשִּׂיא אבוקה של אש על מקום גבוה לסימן למרחוק: בראשונה היו משיאין[2]) משואות משקלקלו המינים התקינו שיהו שלוחין יוצאין כיצד היו משיאין משואות מביאין כלונסאות של ארז ארוכין וקנים

1) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ, ובנדפס מסיעין, וכך גם בגמר' שם לג:.

2) בתוספת' הוצ' צוק"מ שם ב (א) ב כ"י א"פ, מסיעין מסעות.

ועצי שמן ונעורת של פשתן וכורך במשיחה ועולה לראש ההר ומצית בהן את האור ומוליך ומביא ומעלה ומוריד עד שהוא רואה את חבירו שהוא עושה כן בראש ההר השני וכן בראש ההר השלישי ומאין היו משיאין משואות מהר המשחה לסרטבה וכו' (ר"ה ב ב-ד). אין משיאין משואות אלא על החדש שנראה בזמנו לקדשו ואימתי משיאין לאור עיבורו (ברייתי בגמ' ר"ה כב:). אין משיאין לילי זמנו אלא לילי עיבורו לילי זמנו אין משיאין מפני יום טוב אבל משיאין ליל עיבורו אין משיאין אלא על החדשים המיושבין בזמנן מפני יו"ט שחל להיות בערב שבת (ירוש' ר"ה ב ח). — ואמר המשורר: ושואל על מקום אשה נדודים השיבותיו בלבי היא יקדה בהשיאה רתיחת דם לבבי אלי ראשי עלי עיני ירדה (ר"ש הנגיד, והל' תגש'). — ד) הִשִּׂיא לפלוני עֵצָה[1]), נתן לו עצה, הִצִּיעַ לו: מצות חליצה בא הוא ויבמתו לבית דין והן משיאין לו עצה ההוגנת (יבמ' יב ו). ודברו אליו מלמד שמשיאין לו עצה ההוגנת לו שאם היה הוא ילד והיא זקנה הוא זקן והיא ילדה אומרין לו מה לך אצל ילדה מה לך אצל זקנה כלך אצל שכמותך ואל תכניס קטטה לתוך ביתך (שם בבל' קח:). מפני מה נענש דניאל מפני שהשיא עצה לנבוכדנצר (רב, או ריב"ל, ב"ב ד.). עצה טובה השיאן הכתוב (לבנות צלפחד) שלא ינשאו אלא להגון להן (שמואל, ב"ב קכ.). איזהו רשע ערום זה המשיא עצה למכור בנכסין (אביי, ב"ב קלז.). אלהיהם של אלו שונא זימה הוא והם מתאוים לכלי פשתן בא ואשיאך עצה עשה להן קלעים והושיב בהן זונות וכו' (סנה' קו.). למה לא יכלו (החרטומים) לעמוד בפני משה לפי שהם השיאו עצה לפרעה להשליך ליאור כל הבן הילוד כדי שימות משה (מד"ר שמות יא). — ובסהמ"א: שהשיא (בלעם) עצה לבלק שנכשלו בה ישראל (רש"י, סנה' קו.). — *והִשִּׂיא לו ברכה, נתן לו, שלח לו ברכה: והשיאנו[2]) יי' אלהינו את ברכת מועדיך לחיים ולשלום (מוס'

1) [נשא במשמ' לקח, גרם לפלוני שיקח עצה.]

2) כבר העיר ר"ד אבודרהם על הפרושים המתחלפים במשמ' מלה זו, אמר וז"ל: והשיאנו יי' אלהינו את ברכת מועדיך. רבו הפיר' בלשון והשיאנו י"מ שהוא מלשון ונשיא בעמך כלו' רוממתנו וגדלתנו אבל הנכון לפרש שהוא מלשון וישא משאות מאת כלם.

לשלום רגלים, והשילכו).—ה) *השיא את בנו, עשה שיקח לו אשה: איזו היא מצות האב על הבן חייב למולו ולפדותו וללמדו תורה וללמדו אומנות ולהשיא: אשה (תוספת' קדוש' א יח). מעשה בבית חורון באחד שהיה אביו מודר הימנו הנאה והיה משיא את בנו ואמר לחברו חצר וסעודה נתונים לך במתנה (נדרי ה ו). יתום מבקש לישא שוכרין לו בית ומציעין לו מטה ואחר כך משיאין לו אשה (תוספת' כתוב' ו ח). מעשה באחד מגדולי בבל שהיה משיא את בנו ועשה סעודה גדולה לחכמים (תנחומ', שמיני ג, בובר). —וכן *השיא את בתו לאיש, נתנה לו לאשה: אל תחלל את בתך להזנותה וכו' זה המשיא את בתו לזקן (ר' אליעזר, סנה' עו.). כל המשיא בתו לעם הארץ כאילו כופתה ומניחה לפני ארי (ר"מ, פסח' מט:). יתומה שהשיאתה אמה או אחיה (תוספת' כתוב' ו ה). איזו היא קטנה שצריכה למאן כל שהשיאוה אמה ואחיה לדעתה השיאוה שלא לדעתה אינה צריכה למאן (יבמ' יג ב). קטנה שהשיאה אביה ונתגרשה (שם ו). העיד רבי יוחנן בן גדגדה על החרשת שהשיאה אביה שהיא יוצאה בגט (גיט' ה ה). הכל כשרין לדון דיני ממונות ואין הכל כשרין לדון דיני נפשות אלא כהנים לוים וישראלים המשיאין (בנותיהם) לכהונה (סנה' ד ב). כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא למשיא בתו לתלמיד חכם (ר' יוחנן, ברכ' לד:). לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח וישיא בתו לת"ח (פסח' מט.). והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה והמשיאן סמוך לפרקן עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך (יבמ' סב:). כל המשיא בתו לתלמיד חכם וכו' מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה (כתוב' קיא:). למלך שהיו לו שתי בנות אחת גדולה ואחת קטנה ולא נפנה להשיאן והניחן המלך שנים הרבה והלך למדינות הים ועמדו הבנות מיחו על עצמן והשיאו עצמן לאנשים (ריב"ל, מד"ר שה"ש, גן נעול).—והשיא את האשה במשמ' התיר לה שתנשא לאיש: אין משיאין את האשה על פי עד אחד (ר"א ור' יהושע, יבמ' טז ז). מעשה בסומא שירד לטבול במערה וירד מושכו אחריו ושהו כדי שתצא נפשם והשיאו נשותיהם (ר' יוסי, שם ז). מעשה בשני תלמידי חכמים שהיו באין עם אבא יוסי בן סימאי בספינה וטבעה והשיאו רבי נשותיהם ע"פ נשים (שם קטו.).—ולווי: בא לבי"ד ואמר איש פלוני מת השיאו את אשתו וזהו נתכוון להתיר (ר' יוסף, שם, קכח:).

—התפ', התנשא, מתנשא, יתנשא, תתנשא, תנשא, תתנשאו, ינשאו,—התנשא הארי וכדומ', כמו נשא, התקומם, קם ועמד נשא: הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף (במד' כג כד).—ותנשא מלכותו, תהיה נשאה: וירם מאגג מלכו ותנשא מלכתו (שם כד ז).—התנשא על פלוני, אמר על עצמו שהוא יותר נשא מפלוני, יותר רם המעלה: רב לכם כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם יי' ומדוע תתנשאו על קהל יי' (במד' טז ג). להיות ממלכה שפלה לבלתי התנשא לשמר את בריתי לעמדה (יחזק' יז יד). מן הממלכות תהיה שפלה ולא תתנשא עוד על הגוים (שם כט טו).—התנשא לעשות, מתרומם, אומר על עצמו שהוא נשא וראוי לעשות הדבר: ואדניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלך (מ"א א ה). ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו (דני' יא יד). לך יי' הממלכה והמתנשא[1] לכל לראש (דה"א כט יא). אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה (משלי ל לב). ורבים מביאים מנחה ליי' לירושלם ומגדנות ליחזקיהו מלך יהודה וינשא[2] לעיני כל הגוים מאחרי כן (דה"ב לב כג).—ובתלמ': כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו להתנשא (ר"ב בר זבדי, ברכ' סג:).—ובסהמ"א: ומשנפלה מצרים ביד נבוכדנצר לא נתנשאת עוד על הגוים עד היום (סד' עולם רבה כ).

נְשֻׂאָה, ש"נ, מ"ר נְשֻׂאוֹת, כנ' נְשֻׂאֹתֵיכֶם,—בהמה נֹשֵׂאת משא, Lasttier; bête de somme; beast of burden: כרע בל קרס נבו היו עצביהם לחיה ולבהמה נשאתיכם[3] עמוסות משא לעיפה קרסו כרעו יחדו (ישע' מו א-ב).

נְשֵׂאת[4], ש"נ,—כמו מַשְׂאֵת: האכול אכלנו מן המלך אם נשאת[5] נשא לנו (ש"ב יט מג).

---

[1] [רד"ק: אתה הוא המתנשא לכל הראשים והמלכים. ויש מפרשים שהוא מקור בצורה ארמית, וכמו שם הפעל התנשאות.]

[2] בקצת ספרים וַיִּנָּשֵׂא בנפע'.

[3] [עי' רד"ק במקומנו: ויש לפרש נשואותיכם תאר לבהמות הנושאות. ובא בהוראת פועל כמו לקוחות בתו"ם, ע"כ. והמפרשים האחרים פירשו שהוא תאר לפסילי האלילים, כלו' הפסילים שהיו נשואים בידים בכבוד ובפאר בתהלוכות חגיגיות הם עכשיו עמוסות על הבהמות, והן משא כבד לבהמה העיפה.]

[4] עי' הערה לקמן.

[5] כך בנסחה המסורה, ואין לדעת אם כך היתה

נשג[1], ממנו נשג, *השג, *השגה ¨משג.

נשג, קל לא נמצא.

—הפעי, השיג, השיגה, השיגנו, השיגו, השגתם, השיגו, השיגוני, השיגוה, השיגך, השיגוה, משיג, משיגהו, משגת, השג, אשיג, תשיג, ישיג, ישג, אשיגנו, אשיגם ישיגם, תשיג, תשיגנו, תשיגהו, תשיגם, תשיגום, ישיגו ישיגון, —א) השיג את פלוני, הדביקו הגיע אליו על ידי רדיפה, erreichen, einholen; atteindre; to reach, overtake: ויגד ללבן ביום השלשי כי ברח יעקב ויקח את אחיו עמו וירדף אחריו וכו' וישג לבן את יעקב (ברא' לא כב כה). קום רדף אחרי האנשים והשגתם ואמרת אליהם למה שלמתם רעה תחת טובה וכו' וישגם וידבר אליהם את הדברים האלה (שם מד ד-ו). וירדפו מצרים אחריהם וישיגו אותם חנים על הים (שמות יד ט). אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל (שם יה ט). פן ירדף גאל הדם אחרי הרוצח כי יחם לבבו והשיגו כי ירבה הדרך והכהו נפש (דברי יט ו). וישאל דוד ביי' לאמר ארדף אחרי הגדוד הזה האשיגנו ויאמר לו רדף כי השג תשיג והצל תציל (ש"א ל ח). קומו ונברחה כי לא תהיה לנו פליטה מפני אבשלום מהרו ללכת פן ימהר והשגנו והדיח עלינו את הרעה (ש"ב יה יד). ורדפה את מאהביה ולא תשיג אתם ובקשתם ולא תמצא (הוש' ב ט). גלתה יהודה מעני ומרב עבדה היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח כל רדפיה השיגוה בין המצרים (איכ' א ג). ירדף אויב נפשי וישג וירמוס לארץ חיי (תהל' ז ו). — והשיג דבר: כל באיה לא ישובון ולא ישיגו ארחות חיים (משלי ב יט). — והשיג הזמן וכיוצא בזה, הגיע: מעט ורעים היו ימי שני חיי ולא השיגו את ימי שני חיי אבתי (ברא' מז ט). ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע ואכלתם לחמכם לשבע (ויקר' כו ד-ה). — והחרב השיגה אותו, הגיעה עדיו, שלא יוכל להמלט ממנה: והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים (ירמ' מב טז). לבו (של הלויתן) יצוק כמו אבן וכו' משיגהו[1]) חרב בלי תקום חנית מסע ושריה (איוב מא טז-יח). שלש אני נטה עליך בחר לך אחת מהנה וכו' אם שלוש שנים רעב ואם שלשה חדשים נספה מפני צריך וחרב אויביך למשגת[2]) ואם שלשת ימים חרב יי' ודבר בארץ (דה"א כא י-יב) — ודברים מפשטים, ברכה, קללה, שמחה, חרון, וכיוצא בזה, במשמ' הגיע עדיו וחל עליו: ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגך כי תשמע בקול יי אלהיך (דברי כח ב; גם מה). ופדויי יי ישבון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו[3]) ונסו יגון ואנחה (ישעי' לה י). על כן רחק משפט ממנו ולא תשיגנו צדקה (שם נט ט). אך דברי וחקי אשר צויתי את עבדי הנביאים הלוא השיגו אבתיכם (זכרי' א ו). כי אפפו עלי רעות עד אין מספר השיגוני עונותי ולא יכלתי לראות (תהל' מ יג). שפך עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם (שם סט כה). עשיר ישכב ולא יאסף עיניו פקח ואיננו תשיגהו כמים בלהות לילה גנבתו סופה (איוב כז יט-כ). — ואמר בן סירא: בני במאמר ובמעשה כבד אביך עבור ישיגוך כל ברכות (צ"ס, גני' ג ח). אל תעש רעה ואל ישיגך רעה רחק מעון ויט ממך (שם ז א). פי שנים רעה תשיג (בעת צורך) בכל טובה תגיע אליו (שם יב ה). דורש אל יקח מוסר ומשחרהו ישיג מענה (שם לב יד). — ובהשאלה, השיגה ידו לדבר, מצאה ידו את האמצעים הדרושים לדבר: ואם לא

צורת מלה זו אם אין. עכ"פ, לפי נסחה זו ראו רוב הקדמונים במלה זו תאר או שם במשמ' מתנה. ת"י: אם מתנא מני לנא, ע"כ. השבע' δόμα הפש': מהובתא, [ריב"ג בשרש נשא הביא שלשה פירושים: 1 נשאת הוא שם למנחה עם נון נוספת — שאת; 2 שם למנהה עם תיו נוספת; 3 מקור פע' בהירק בפ"א הפעל כמו נאץ נאצת (ש"ב יב יד) ותי"ו נוספת. ועי' גם פירושו של סגל.] וכן רש"י וז"ל: נשאת כמו משאת פרס מבית המלך, וכן רלב"ג. ורד"ק אמר: נשאת תאר לתשורה הנשאת וכו' ואפשר שיהי' ג"כ נשאת שם מן הכבד בפלס ישבות על מלאת, ע"כ. ומהחדשים, אותם הנוטים לקים הנסחה המסורה רואים בהמלה נשאת מקור נפע'. אך רבם אומרים כי התיו של נשאת יתרה והעקר נשא נשא, ובדומ'.

1) רק בעברית.

---

1) המליצה קשה, ואמרו הקדמונ' כי הכונה אם ישיגהו אדם בחרב. ובכ"י אחד נמצא: תשיגהו. וכן בתרגומים, כמו ת"י ידביקנה חרבא.

2) [שתהא משגת אותך. אבל זה קשה. והחדשים מגיהים היות ומעמידים אותו אחרי ו א ם, ובמקום נ ס פ ה הם גורסים נסכה (־נוסך), כמו בש"ב כד יג, עי' א.ספה נפע' בהערה. ויהיה המאמר: נסכה מפני צריך וחרב אויביך ואם היות שלשת ימים וכו'.]

3) [ימצאו, כמו בת"י ישכחון, כלו' יגיעו עד, ותשיג ידם. שמחה וששון. או אולי ששון ושמחה ישיגו

תַּשִּׂיג ידו לשתי תרים (ויקרי ה יח; גם יד כח-כב; כה כו; כז ח). ואיפה לפר ואיפה לאיל יעשה מנחה ולכבשים כאשר תַּשִּׂיג ידו (יחזקי מו ז). — וידו בתור פעול, עשה שיגיע: ויבא העם אל היער והנה הלך דבש ואין מַשִּׂיג [1]) ידו אל פיו כי ירא העם את השבעה (ש"א יד כו). — הִשִּׂיג גבול, כמו הִסִּיג: גבולות יַשִּׂיגוּ עדר גזלו וירעו (איוב כד ב). — ומצוי הרבה בסהמ"א, ואמר המליץ: ועפעפי יזלו מים ובבותי לילה ויומם לא תפוגינה עד אשר ענני שחק לא השיגוני בנטפיהם ולא נצחונו ברעף רביביהם (מנחם ב"ס, מכתי לרי חסדאי). מרַצע כמו עבד להשיג רצון קונו ואליו להתרצות בפחדו ואימותיו (ראב"ע, בשם אל). — ובפרט הִשִּׂיגָהוּ דבר, במשמ' קרה לו, חל עליו הדבר: אתה אחד ולא כאחד הקנוי והמנוי כי לא ישיגך רבוי ושנוי ולא תאר ולא כנוי (רשב"ג, כתר מלכות). שהוא (הבורא) נקדש ומרומם משתשיגהו מאומה מטומאות העם אשר ישכון כבודו ביניהם (ר"י א"ה, כוזרי ד ג). החלק השלישי בראו חומר וצורה בשנוי ותמורה וישיגנו השנוי בארבעה מאמרות הנודעות לחכמי הדורות (מנחם גילני, תשוי לר"ד הבבלי, לקו"ק 49). שהבורא יתברך שמו אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף (הרמב"ם, יג עקרים ג). לפי שהשכל האנושי ישיגהו ליאות כשאר כחות האנושיות (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמידים, בראשי ב:). כי המקרים אמנם ישיגו הנמצא השלם המציאות (ראב"ד, אמו"ר א ב). כל הגופים הנפסדים לא ישיגם ההפסד אלא מצד החמר אשר להם (ר"י חריזי, מו"נ ג ח). עולם האמת אשר לא ישיגהו אפיסה (ר"ד בן בילא, י"ג יסודות המשכיל ז, בספי ד"ח). וזה ההזק ישיגנו כשלא נדע חכמת ההגיון (רש"ט פלקירא, ראשי הכמה ב ה ב). מה שתשיגהו מהבושה שיכלים אותו רעהו (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יח). להרגיל נפשך עודנו באבו ואיתנו למה שישיגך באחרית הימים מצד חחכרח הטבעי (רש"פ, די כוסות, כוס ביד הי ה). — ב) הִשִּׂיג, הבין בשכל, ואמר בן סירא: ולאחור תשיג אמרי ולאנחתי תתאנח (ב"ס, גני' יב יב). שמע בני ולא תבוז לי ובאחרית תשיג אמרי (שם לד כב). — *בלשון המחקר: הִשִּׂיג האדם מושגים בשכלו או באחד מחושיו, תפש והבין אותם בכח השכל ע"י הרשם שעשו על אחד מהחושים: מי יבין סודות נוראותיך בהרימך על גלגל התשיעי גלגל השכל וכו' והוא הגלגל הנעלה על כל עליון אשר לא ישיגהו רעיון (רשב"ג, כתר מלכות). וממעלות השכל שבו ישיג האדם כל מושגיו המוחשים והמושכלים (ר"י א"ח, חו"ה, הבחינה ה). והוא השכל הנותן להם כח להשגת הענינים ולכל חוש מהם ענין מיוחד להשיג מוחשו לא יושג בזולתו כמראים והצורות אשר לא נשיגם כי אם בחוש הראות בלבד וכקולות והנגונים אשר לא נשיגם כי אם בחוש השמע בלבד (שם היחוד י). שלא יתכן לזכור מקומות כל נקודה ונקודה מהארץ וכו' ושמזרח ציון דרך משל איננו מזרח בית המקדש ועגולי אפקיהם נחלקים על דרך האמת אשר לא ישיגום החושים (הוא, כוזרי 87). חוש הטעם וחוש המשוש שהם חושים גסים ולא ישיגו מושגיהם עד הדבקם בהם ופגעם אותם (הוא, כוח חן ב). והדעת היתרה המצויה בנפשו של אדם וכו' היודעת ומשגת הדעות שאין להם גולם כמו המלאכים (רמב"ם, יסוה"ת ד ח). ותהיה לו דעה נכונה להבין ולהשיג והוא מתקדש והולך ופורש מדרכי כלל העם (שם ז א). ואמרו שההשגה אשר השיגה יהזקאל היא ההשגה בעצמה אשר השיגה ישעיה (ר"ש א"ת, מו"נ ג ו). שלא ישיג ממנו אמתת עצמו כשאר המושגים לרב גדולתו ועצמותו (ר"י ב"ר אנטולי, מלמי התלמידי ואתחנן קסא:). ונמצאת בה הדעת המבחנת בין טוב לרע והמשגת בשבלה המדעות והחכמות והמלאכות (ר"י אבן עקנין, ספי מוסר ב עז). ואין אנו משיגים מן השמים אלא חצי כדור אשר על הארץ אלא שאנחנו מתבוננים שיש חצי כדור אחר (רד"ק, ירמיה י יב). שאנחנו נמצא השכל ההיולאני עם היות מדרכו להשיג הצורות הנה הוא ישיג זאת ההכנה רקה מן הצורות (רלב"ג, מלחמי ה' א ב). שכבר יראה בכחות המשיגות ההיולאניות שלא ישיגו רבוי הבלתי בעל תכלית וכו' והמשל שהכח הרואה כבר ישיג זה הצבע אשר בזה הנראה אשר הוא בזה השטח ובזה התמונה וכו' שכבר נרשמה בראותו זאת ההשגה רושם מה (שם). וכן האדם העולים

את הפדויים, כמו שם נא יא: ישיגון נסו וכו', ועי' רד"ק במקומנו. ואולי באה שם הנון במקום הוי"ו. ויש מהחדשים מגיהים יַשִּׂיגוּם, או יַשִּׂגוּן, עי' Perles, Analekten, 64.]

[1]) [אין מגיע ידו עם הדבש אל פיו, רד"ק. וי"ת: ולית דמתיב ידיה. וכן בשבע' ἐπιστρέφων, משיב ידו. וכן צריך להגיה, כמו שמוכח מהפס' הבא: וישב ידו. וכן נמצא בארחות חיים לר' אהרן מלוניל, עי' אפשטיינר Das Schriftwort, II, 22.]

מהאצטומכה יבלבלו כחות המח מהשיג מושגיהם כמו שיקרה זה לשכורים (ר״י אלבו, העקרים ג כז). אין ספק שכל מה שיראה אותו הענין ישיגוהו בשוה כל אחד מאישי המין המביטים בכח אותו העין (ר״ע ספורנו, אור עמים מג:). כאשר יבא באחרונה להשיג ולצייר הצורות שהם בעצמם נבדלות מהחמרים וכו׳ יצייר אותם השכל על אמתותם וכשהשכל ישיג אלו הצורות נפרדות אז נקרא בשם שכל פועל (ר״י מפיסא, מנחי קנאי 64). כי ההוש אחר שהשיג המוחש החזק לא ישיג הנקל ממנו כאשר יקרה במביט השמש ואחד ירצה להכיט בנר (שם 67). השגת הש״י ורצונו ענין אחד לגמרי וכשישיג ירצה וכשירצה ישיג ואינה כהשגת שאר הנמצאים שישיגו מה שלא ירצו וירצו מה שלא ישיגו (משה חביב, פרוש בהי׳ עולם בשם חכם קדמון). — ואמר המשורר: דבריך במור עובר רקוחים ומצור הררי המור לקוחים ולך ולבית אבותיך חמודות אשר ילאו להשיגם שבחים (ר״י הלוי, דבריך במור עובר). — ואמר הפיטן: לא משיגים לו איך וכמה לא מוצאים לו דבר דומה (שיר היחוד ליום החמשי). — ג) °הִשִּׂיג על, או את, פלוני, תפס והקשה על דבריו, חלק עליו: והרמב״ם הילק בחמור זה בין שכרו למשא ובין שכרו לרכיבה וכו׳ ואיני מבין מה חילוק בין שכרו למשא או לרכיבה וכן השיג עליו הראב״ד (טור חו״מ שי ג). ועל זה הוא (הרמב״ם) מסכים לדעת האומר (כי איוב) משל היה לפי שעל פי דרכו זאת ישיגוהו קושיות עצומות אם היה כפשוטו (רשב״ל דוראן, אוהב משפט, פי׳ לאיוב א א). והדורות הבאים אחריו (אחרי הרמב״ם) קצרה ידם מלהבין דבריו וכו׳ ומה גם באשר השיג עליו הרב רבי אברהם בן דוד וכו׳ (ר״י קארו, הקד׳ כ״מ ליד החזקה). — ד) בדקדוק, °הִשִּׂיג מַשִּׂיג, מצורה העוברת מבנין אחד לבנין אחר ע״י הוספת אות לשרש; הרבה והאריך את הצורה ע״י הוספת אותיות השמוש: ויחלקו השלשיים עוד מחלוקת רביעית למשיג ולבלתי משיג ואשר הוא בלתי משיג הוא מה שבא על הבנין השלשי ולא יצא אל בנין אחר בתוספת שתוסף בו כמו אמר שמר ובחר והמשיג הוא מה שהוסיפו בו מן הפעלים השלשים אות מאותיות הסתר או זולתם מן האותיות והוצא בתוספת ההא אל הבנין הרביעי כהוספת ההא על שפר באמרו ברוחו שמים שפרה כי שרש המלה שפר וכו׳ אך ההא נוספת בו להשיג הבנין הרביעי וכו׳ ובתוספת הלמד בואמלל להשיג רטפש בשרו כי הוא מן מה אמלה לבתך (ר״י ח״ת, הקדמה יד). משיגי השרשים הם המוספים במלות כדמות בגדיכם ששרשו בגד והשיגוהו ג׳ אותיות היוד לסמיכה והכף לנוכח והמם לרבים וכו׳ כפי בחינת אלו הכללים תבאנה התוספות המשיגות לשרשים (סהל בן תמים, תרג׳ פי׳ ילירה סג).

—הפעי, °הֻשַּׂג, הושג, יֻשַּׂג, יושג, מֻשָּׂג, מושג, — א) שהשיגוהו, שהגיעו אליו: מה תבקש היום בירושלים ובארץ כנען והשכינה נעדרת מהם והקורבה אל האלהים מושגת בכל מקום בלב הטהור והכוסף החזק (ר״י ח״ת, כוזרי ה כג). ואמר סקראט בהתמדת המחשבה תושג העצה ובארך אפים תנוח הנפש (ר״י זבארה, ספר שעשועים ז ספר, הולי דוזון). שהשכר המושג באמצעות המצות הוא עקב רב יותר מועיל מזהב ומפז רב (ר״י אלבו, העקרי׳ א ח). האמונה בשהשלמות האנושי יושג במצוה אחת ממצות תורת משה שאם לא כן תהיה תורת משה מרחקת את האדם מהשגת השלמות האנושי (שם א כג). שהפועל המכון אל שיושג איזה תכלית בפעולתו הוא בהכרח יודע אותה הפעולה (ר״ע ספורנו, אור עמים לד:). כי כן דרך האוהב שהמועט המושג אליו מהדבר׳ הנאהב הוא יותר ערב אצלו מהרבה מזולתו (רפאל מנורל׳י, מרפא לנפש כח:). אמור מעתה כי התועלת המושג מן התורה הוא גדול ועצום מאד (ר״י מוסקטו, נפוצת יהודה יג). — ב) שהשיגוהו בכח השכל או באחד מהחושים: הלא תראה שלא הזכיר בכללם ענין מן הענינים אשר יושגו מצד השכל (ר״י א״ת, הקדמי ר׳ בחיי לחו״ה). הענין הנעלה אשר בו סדר הכל והשלמתו ואיננו מושג בחושים הגשמיים (שם הבחינה ה). אם חיתה השמש בלתי מושגת וימצאו הניצוצות ולא תושג סבתם אלא בדרך הראיה (הוא, כוזרי ד ג). החלק השכלי הוא שאינו מושג בלתי בכח השכל ואין ההרגשות משיגות בו (סהל בן תמים, תרג׳ פי׳ ילירה, כמלא במחב׳ א של ש״ם לנדקס VI). כי נפש האדם היא הויה דקה עד מאד אינה מוחשת כלל ומושגת באחד מן ההרגשות (רש״ע פלקירא, ספר האמונות ו ב). שהאישים לא יושגו זולתי בחושים (ר״ע ספורנו, אור עמים מב.). מה׳ מענה לשון כי ירא יראתי בהם מקוצר המשיג ועומק המושג פן יסמוך איש באחת מהנה עלי בחיוב ופטור היתר ואיסור (הקד׳ ספר מקור חיים בסוף ספ׳ שו״ת חות יאיר).

—כפעי; *נִשַּׂג, נִשֶּׂגֶת, — כמו הֻשַּׂג, משמ׳ ב) : ואינו נישג בשום צד (ר״מ ן׳ גבאי, ס׳ עבודי הקדש, סתרי תורה יח). כענין זוהר ונוגה העין אשר נישג בסתימותו בגלגלותו (שם יע). מכאן סוד המרכבה העליונה אספקלריא המאירה זוהר נשללת אשר אינה נשגת למראית עין השכל (שם).

נִשְׂגָּב, — עי׳ שגב.

*נָשׁוֹא, נישוא, ש״ז, —כמו מַשָּׂא, מַשּׂוֹא: וכי כל ימי חייו שפט שמואל את ישראל וכו׳ הוי לא נשא נישואן[1]) של ישראל אלא י׳ שנים (ר״ש בר זעירא, מד״ר במדי׳ ג).

*נָשׂוּא, ש״ז, —בהגיון ומחקר, החלק השני של משפט הגיוני המתיחס אל נושא המאמר, Prädikat; attribut; predicate. : ואשר יקראהו המדקדק ספור ההתחלה הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון הנשוא וכו׳ דמיון זה אמרנו ראובן העברי אשר היה עומד בבית שמעון הרג בנו לבן הארמי הנה אנחנו נאמר זה המשפט נושאו ראובן העברי אשר היה עומד בבית שמעון ונשואו הרג בנו לבן הארמי (מלות הגיון ח). וכלל הדבור המורכב מהספור והמסופר ממנו היה חיוב או שלילה ר״ל הנושא והנשוא יחד יקרא משפט או גזרה ויקרא ג״כ המאמר הפוסק והמשפט ג״כ יש לו שני חלקים הנושא והנשוא (שם). כל משפט שיהיה נשואו פעולה או הפעלה ומה שיתחבר עמה נקראהו משפט שניי (שם ג). כאשר היה ענין מהכללי יתואר ביותר מדבר אחד הנה התאר כאשר תסירהו יסור זה הענין וכאשר תמציאהו ימצא זה הענין הוא הנשוא המיוחד העצמי (כל מלאכת ההגיון ה). אמרו חכמי ההגיון שההקדמה היא מה שמחייב מציאת הנשוא אל הנושא או מה שישלול הנשוא מן הנושא והמשל בחיוב באמרך כל אדם חי כל חי מרגיש שבזה האומר הוא מחייב ההיות לאדם והחוש לחי (ר׳ הלל מוירונא, תגמ׳ הנפש, פי׳ כ״ה הקדמ׳). שכל גזרה מורכבת משני גבולים נושא ונשוא וכו׳ והתולדה ג״כ תהא מורכבת משני גבולים נושא ונשוא והנושא בתולדה יהיה גבול קטן והנשוא בתולדה יהיה גבול גדול (ר״א הקרא׳, עץ חיים יג). — ובדקדוק: שראיתי קצת אנשים אשר אינם יודעים לקרא מלות הספרים וכו׳ כל שכן כאשר ישנו המלות ויסלפו התיבות ואין ספק כי בהשתנות המלות ישתנו הענינים כי הם הנושאים והמה הנשואים (ר״י ח״ה, הקד׳ לספ׳ הרקמה). וכבר נודע כי העצם הוא העומד בעצמו הנושא את המקרים ושהמקרה הוא הנשוא בעצם בלתי עומד בעצמו (הרקמה ח). דע כי שם אדם שהוא פרט נבדל מן הכלל שהוא מקרה נשוא בנשמת האדם (רא״ה, ספ׳ השם ח, קבוצת קונטרסים ו). והשם ורֹחב לב כחול פירוש בכל הדברים שצריך התבוננות היה לו לב רחב בהם כי אין (השם) כחול נשוא לרחב לב אלא דבר מדה היו נשואו לא דבר מספר כמו ורחבה מני ים אלא כחול נשוא הוא לכל הדברים שצריך מהם התבוננות שהם כחול אשר על שפת הים ולכולם היה לשלמה רחב לב (רד״ק, השרשים עי׳ רחב). מהו שם העצם? תיבה מורה בהסכמה על כל דבר עומד בעצמו ואיננו נשוא בזולתו בין שיש בו רוח חיים בין שאין בו רוח חיים (ר״מ בן חביב, מרפא לשון, מהו שם העצם).

*נְשׂוּאָה, ש״נ, מ״ר נְשׂוּאוֹת, —א) אשה שנִשאה לבעל: ארוסה ונשואה ושומרת יבם וכנוסה (סוטי׳ ב ה). ב״ש אומרים אין ממאנין אלא ארוסות וב״ה אומרים ארוסות ונשואות (יבמ׳ יג א). נערה ולא בוגרת בתולה ולא בעולה מאורסה ולא נשואה (סנה׳ סו:). אין בודקין את הנשואות שלא יתגנו על בעליהן (רב ששת, יבמ׳ מג.). וכל שאר כל הנשים (שנתארמלו או שנתגרשו) לא יתארסו ולא ינשאו עד שיהיו להן שלשה חדשים אחד בתולות ואחד בעולות וכו׳ אחד נשואות ואחד ארוסות ר׳ יהודה אומר הנשואות יתארסו והארוסות ינשאו (שם ד י). שהיו מיבמים את הארוסות ופוטרים את הנשואות (קדוש׳ עה:).

*נִשּׂוּאִים, נישואין, —שם״פ מן נשא במשמ׳ לקח, והוא ש״ז במ״ר למעשה הלְּקוּחִים בין איש ואשה עפ״י החק והמנהגים הקבועים, Hochzeit, Ehe; mariage ; wedlock : כהן גדול לא ישא אלמנה בין אלמנה מן האירוסין בין אלמנה מן הנשואין (יבמ׳ ו ד). בתולה אלמנה גרושה וחלוצה מן הנשואין כתובתן מנה (כתוב׳ א ד). לעולם היא ברשות האב עד שתיכנס לרשות הבעל לנישואין (שם ד ה). נתארמלה או נתגרשה בין מן הארוסין בין מן הנישואין גובה את הכל (שם ה א). ממעטין

[1]) כך בדפוס ויניציאה, ובדפוס ורשה נשואן, ובדפו׳ ליפציג נשואין.

(כשעת בצרת) במשא ומתן בבנין ובנטיעה באירוסין ובנשואין ובשאילת שלום בין אדם לחבירו (תעני' א ז). אין כותבין שטרי אירוסין ונשואין אלא מדעת שניהם והחתן נותן שכר (ב"ב י ד). אם נישאת למי שאין לו אשה ובנים תצא שלא בכתובה מפני שנישואיה נשואי טעות (תוספת' יבמ' ח ד). קטנה שקדשה את עצמה או שהשיאה את עצמה בחיי אביה אין קידושיה קידושין ואין נישואיה נישואין (שם יג ב). וכי יש אהובה לפני המקום ויש שנואה לפני המקום אלא אהובה אהובה בנישואיה שנואה שנואה בנישואיה (רב פפא, יבמ' כג.).

***נָשׂוּי**, ת"ז, —בעל אשה: (האוחז באמתו ומשתין) אם היה נשוי מותר (רב נחמן, נדה יג.). — ובספה"א: ואסור לאדם שאינו נשוי לשלוח ידו במבושיו וכו' ובין נשוי ובין שאינו נשוי לא יושיט ידו לאמה כלל (רמב"ם, איסורי ביאה כא כג).

א. נָשִׂיא, ש"ז, סמי' נְשִׂיא, מ"ר נשיאים, נשׂאים, סמי' נשׂיאי, כנ' נשׂיאי, נשׂיאיה, נשׂיאיהם, —א) אדם רם המעלה ונכבד, Fürst; prince: ויענו בני חת את אברהם לאמר לו שמענו אדני נְשִׂיא אלהים אתה בתוכנו (בראשי' כג ה-ו). —ב) נְשִׂיא על עם, על ארץ, השליט עליה: וירא אתה שכם בן חמור החוי נְשִׂיא הארץ (שם לד ב). כזבי בת נְשִׂיא מדין (במדי' כה יח). ואת נְשִׂיאֵי מדין (יהוש' יג כא). ולא אקח את כל הממלכה מידו (של בן דוד) כי נָשִׂיא אשתנו כל ימי חייו (מ"א יא לד). וירדו מעל כסאותם כל נְשִׂיאֵי הים (יחזק' כו יו). ערב וכל נְשִׂיאֵי קדר המה סחרי ידך (שם כז כא). שמה אדום מלכיה וכל נְשִׂיאֶיהָ אשר נתנו בגבורתם את חללי חרב (שם לב כט). בשר גבורים תאכלו ודם נְשִׂיאֵי הארץ תשתו (שם לט יח). ויוציאם כורש מלך פרס על ידי מתרדת הגזבר ויספרם לששבצר הַנָּשִׂיא ליהודה (עזרי' א ח). —ג) נְשִׂיא השבט, בית אב, העדה וכדומ': אלהים לא תקלל וְנָשִׂיא בעמך לא תאר (שמות כב כז; גם יו כב). וישבו אליו אהרן וכל הַנְּשִׂיאִים בעדה (שם לד לא; גם לה כז). אשר נָשִׂיא יחטא (ויקר' ד כב). איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו כל נָשִׂיא בהם (במדי' יג ב). נָשִׂיא אחד ליום נָשִׂיא אחד ליום יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח (שם ז יא). זמרי בן סלוא נְשִׂיא בית אב לשמעני (שם כה יד). ועשרה נְשִׂאִים עמו נָשִׂיא אחד נָשִׂיא אחד לבית אב לכל מטות ישראל (יהוש' כב יד). ומצוי ביחוד אצל יחזקאל בשמושים שונים: מלך יהודה (יב י; יב; יט א [1]; כא ג), ראשי יהודה (כא יז; כב ו; מה ח-ט), המלך המשיח (לד כד; לז כה; מד ג; מה יו-יז; מו ב; ד, ועוד), וגם למושלים נכרים, (ל יג; לח ב-ג; לט א, ובפסוקים המובאים למעלה). —ובתו"מ: כהן המשיח שחטא ואח"כ עבר ממשיחותו ובן נשיא שחטא ואח"כ עבר מגדולתו (הורי' ג א). לנשיא שנכנס למדינה וראו אותו בני המדינה וברחו נכנס לשניה וברחו מלפניו נכנס לעיר חריבה וקדמו אותו והיו מקלסין אותו אמר הנשיא זו העיר טובה היא מכל המדינות (מד"ר במדי' א). אתה מוצא שלא מנה נשיא לשבט לוי בשעה שמנה נשיאי השבטים (שם). —ד) תאר כבוד לראש: וּנְשִׂיא נְשִׂיאֵי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן (במדי' ג לב). — ובתו"מ: בו ביום מינו את הילל נשיא והיה מורה להן הילכות הפסח (תוספת' פסחי' ד ב). שמעון בן שטח היה נשיא ויהודה בן טבאי אב בית דין (שם חגי' ב ח). כשהנשיא נכנס כל העם עומדים ולא ישבו עד שיאמר להם שבו (שם סנהד' ז ח). סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה כדי שיהיו רואין זה את זה הנשיא יושב באמצע וזקנים יושבין מימינו ומשמאלו (שם, ח א). הראשונים (שנזכרו בכל הזוגות שמנו שם) היו נשיאים ושניים להם אבות בתי דין (חגי' ב ב). סדר תענית כיצד מוציאין את התיבה לרחובה של עיר ונותנין אפר מקלה על גבי התיבה ובראש הנשיא ובראש אב בית דין (תעני' ב א). מיד הושיבוהו (את הלל הבבלי) בראש ומינוהו נשיא עליהן וכו' התחיל מקנטרן בדברים אמר להן מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם עצלות שהיתה בכם שלא שמשתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון (פסחי' סו.). נשיא שמחל על כבודו אין כבודו מחול (קדוש' לב:). רבן שמעון בן גמליאל נשיא רבי מאיר חכם רבי נתן אב בית דין (הורי' יג:). אמר להן (רבי לחכמי ישראל בשעת פטירתו) אל תספידוני בעיירות והושיבו ישיבה לאחר שלושים יום שמעון בני חכם גמליאל בני נשיא חנינא בר חמא ישב ראש (כתוב' קג.). ר' יהודה הנשיא (ברכ' יג: שבת לג:). —ובספה"א: סנהדרי גדולה ומניינם שבעים ואחד וכו' הגדול בחכמה שבכולן מושיבין אותו ראש עליהן והוא ראש הישיבה והוא שקורין אותו החכמים נשיא בכל מקום והוא העומד תחת משה רבינו ומושיבין

---

1) נְשִׂיא ישראל במקום נְשִׂיאֵי ישראל.

הגדול בשבעים משנה לראש ויושב מימינו והוא הנקרא אב בית דין (רמב״ם, כנה׳ א ג).

ב. נָשִׂיא[1], ש״ז, ה״ר נְשִׂיאִים, — ענן המתנשא מהארץ, Wolke; nuage; cloud: לקול תתו המון מים בשמים ויעלה נְשִׂאִים מקצה ארץ ברקים למטר עשה ויוצא רוח מאצרותיו (ירמי׳ י יג; גם נא יו). מעלה נְשִׂאִים מקצה הארץ ברקים למטר עשה מוצא רוח מאוצרותיו (תהל׳ קלה ז). נְשִׂיאִים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר (משלי כה יד). — ובתלמ׳: הקב״ה משיב רוחות ומעלה נשיאים ומוריד מטר ומצמיח אדמה (ר׳ לדוק, קדוש׳ לב:). מי שאמר והיה העולם משיב רוחות ומעלה נשיאים ועננים ומוריד גשמים ומגדל צמחים (ר׳ ילחק, ספרי דבר׳ לח). — ובספה״א: וכמו שעולים בעשן הנשיאים מן הארץ ומעלים המים מן התהומות אל אויר הרקיע להמטיר על הארץ (ש, דונולו, חכמוני, פי׳ יצירה א סד::). — ואמר המשורר בשתי המשמ׳: במלים עצרו שרים לנגדו וכף שמו לנגדו הנשיאים ומאור זהרו האיר מאורים ומטל שעלו רוה נשיאים (מכוזי מסותפי׳, הקדש ב ב, הול׳ ברודי׳). — ואמר המליץ: וידעו כי אחרי ברקיו נשיאים בגשמי שכל מלאים (תחכמוני ג).

***נְשִׂיאָה**, ש״נ, — שה״פ מן נָשָׂא, — א) במשמ׳ הרמה, נְשִׂיאַת כַּפַּיִם, מעשה הכהנים שנושאים כפיהם בתפלה לברך העם: שחרית ומוסף מנחה ונעילה כולן יש בהן נשיאת כפים (ר׳ מאיר, תעני׳ כו:). שחרית ומוסף יש בהן נשיאת כפים מנחה ונעילה אין בהן נשיאת כפים (ר׳ יהודה, שם). נעילה יש בה נשיאת כפים מנחה אין בה נשיאת כפים (ר׳ יוסי, שם). שכור אסור בנשיאת כפים (שם). — ב) במשמ׳ טעינה ועמיסה: ואין נשיאה אלא לשון עמיסה (מד״ר שמות ד). — והדבר שנושאים: נשאו הרים נשיאתן[2] שלום לעם (ר׳ אחא, שם ברכת׳ פט). — ובספה״א: וכל הענינים הנכנסים בשרש זה כלם נכנסים בענין אחד הנשיאה והנטילה (שרשי רד״ק, נשא). ובמראה הנבואה היה הנשיאה והלקיחה (הוא, יחזק׳ ג יד). — ג) ונשיאת ראש, במשמ׳ מנין ומספר: והלא גרשון היה בכור למה הקדים הכתוב לקהת לנשיאת ראש ואחר מנה לגרשון (מד״ר במד׳ ו). — ד) *במשמ׳ לקיחה: וכן נשתמשו בנטילה שהיא הנשיאה בענין הלקיחה טול חפץ זה (רד״ק, שרש נשא). — ונשיאת אשה: דברים שהגוף צריך להם מאכילה ושתיה וישיבת בית ונשיאת אשה (רמב״ם, דעות ג ב). אין להם מצוה גדולה אשר על ידה יפיק אדם רצון יוצרו וברכה למבכיר בנשיאת אשה (שבילי עולם ג, הודו מה.). — *נשיאה ונתינה, כמו משא ומתן: בענין השמטת האדמה מלזרוע בידוע תתחזק האדמה להוסיף התבואה גם האדם העובד אותה ינוח וכו׳ גם להשמטת כספים כיון שאין נשיאה ונתינה (ר׳ אהרן הקראי, ספ׳ ג״ע, שמטה ויובל ד).

***נְשִׂיאוּת**, ש״נ, — א) שה״פ, נְשִׂיאוּת כפים, כמו נשיאת כפים: שתי הזקות לכהונה בארץ ישראל נשיאות כפים וחילוק גרנות (תוספת׳ פאה ד ו). השקאת סוטה ועריפת העגלה וטהרת מצורע ונשיאות כפים בפנים ובחוץ (שם דמאי׳ ב ז). כה תברכו בנשיאות כפים (סוט׳ לח.). — ונשיאות ידים, לח הנטילה שבידים: והקב״ה יתברך שמו ויתרומם זכרו נותן בו (בולד) עשרה דברים ואלו הן רוח ונשמה וקלסתר פנים ומראית עינים ושמיעת אזנים ודבור שפתים ונשיאות ידים והילוך רגלים (מד״ר קהל׳, ברכות הטובה). — ונְשִׂיאוּת יד לשבועה ונשיאות קול לבכי: ויאמר להם הקב״ה אתם בכיתם בכיה של חנם לפני אני אקבע לכם בכיה לדורות וכו׳ שכן הוא אומר וישא ידו להם להפיל אותם במדבר וכו׳ נשיאות יד כנגד נשיאות קול (שם במד׳ טז). — נְשִׂיאוּת עָון: הרי הוא אומר אם לא יגיד ונשא עונו תלה הכתוב נשיאות עון במגידין (ר׳ ישמעאל, תוספת׳ שבוע׳ ג ד). (כתוב) ולא תשאו עליו חטא את שהוא בנשיאות עון תורם ואת שאינו בנשיאות עון אינו תורם (ר׳ הילא, ירוש׳ תרומ׳ א ג). הרי גוי אינו בנשיאות עון ותורם (שם). — נְשִׂיאוּת ראש: בבני קהת ובני גרשון נאמר בהן נשיאות ראש שהלק להם הקב״ה כבוד וכו׳ לפי שנשיאות ראש של בני גרשון באה מבית אב שלהם אבל נשיאות ראש של בני קהת אינה תלויה בבית אבות שלהם (מד״ר במד׳ ו). — *נשיאות לב: כל איש אשר נשאו לבו על החכמה העושים במלאכה ואמר כן כי לא מצינו על המתנדבים נשיאות לב אבל יזכיר בהם נדיבות (רמב״ן, שמות לה כא). — *נְשִׂיאוּת פנים: רב חנינא בר שילא שיש לו נשיאות פנים ואינו חושש מן המוכס מותר לו לצאת בטלית שיש לה חותם (ערוך, ערך סרבל). — נְשִׂיאוּת

---

[1]) בערב׳ נשא a). נשׁ b).

[2]) [כלו׳ הפירות שנושאים ההרים מביאין שלום לעם, עי׳ מתנות כהונה.]

a) نشا b) نشّ

ונתינות, כמו נשיאה ונתינה, במשמ' משא ומתן של הלכה: תמצא נשיאות ונתינות שבדבר זה ומה שנאמ' עליו בפרק כירה (רב' נסים, מפתח, שבת קלד:).—ובמחקר יהגיון, הפעולה של הנשוא במשפט הגיוני, Prädikation; affirmation: אבל המקרים כלם אמנם הם נשואים נשיאות ראשונית על העצם בשוה (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). והכללים שני מינים מין יודע מכל נושא אשר ינשא עליהם נשיאות טבעי עצמותו ומהותו (כל מלאכת ההגיון ו). רמז לנו שחיות האדם וחיות הבלתי מדברים אינם נאמרים בהסכמה במציאות עם היותם מסכימים בנשיאות לפי דרך הגיוני (ר"ד מרוקא, זכות אדם 17). גם אין לה נשיאות על אותו הנושא שאנו אומרים עליו שהוא מוקדש (רש"פ, יריעות שלמה א ג ז). — ²ובהשאלה, במשמ' רם המעלה, גדלות, גאוה: ולא נכר שוע לפני דל ולכילי לא יאמר שוע ענין נשיאות המה (מנחם, מחב' ערך שע). ראה חלום על רב שתלאוהו בדקל והוא סימן נשיאות ראש וגדולה (רש"י, יומי פז:). סמכתי על אהבתך וענותך ואמרתי כי לא יקש דבר איש יהודה כי הענוה עם הנשיאות לכודה (רד"ק, מכתי לר' יהודה הרופא, בקבץ אגרי הרמב"ם יט).—ב) משרת הנשיא: הלל ושמעון גמליאל ושמעון נהגו נשיאותן בפני הבית מאה שנה (שבת טו.). אמר לו ר' חייא לרבי וכו' לא תזלזל בנשיאותך (מגי' ה:). כשחלה רבי וכו' נכנס רבן גמליאל אצלו ומסר לו סדרי נשיאות אמר לו בני נהוג נשיאותך ברמים וזרוק מרה בתלמידיך (כתובי' קג:). עבר מנשיאותו ואחר כך חטא (הורי' י.). אינו אומר כפקוד אלא נשא את ראש לשון נשיאות כשנמנו להתמנות על מלאכת הקודש קבלו נשיאות (מד"ר במדי' ד). — ובפהמ"א: ומה ראה קרח לחלוק עם משה נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל (רש"י, במדי' טז א). היה כפוף ויושב לפני רבו מפני כבוד הנשיאות (הוא שבת כח.). ביום שמינו את ר"א בן עזריה לנשיאות (הוא, פסחי' יח.). מטיל עליהם אימה להודיע נשיאותו (הוא, כתוב' שם קג:). וכעס רבי יוחנן בן נורי והעלה את רבן שמעון ב"ג לראש בנשיאות (ראב"ד, ספר הקבלה כח:). והלל לא נהג נשיאותו עד שלש שנים לאחר מלכות הורדוס (תוספו' כתוב' ז:). נמצא הסגן תחת נשיאות כ"ג והקתילוקין תחת נשיאות הסגן (רמב"ם, שקלי' ה). אחר כך היתה מריבה גדולה ומחלוקת בינו ובין דוד בן זכאי הנשיא כי ראשי גליות אלו לא היו בעלי אמת והיו קונים נשיאותם מן המלכים כמו מוכסים (שם לג.). ונסמך ברבנות ונשיאות שנת דתתכ"ט (ר' סעדיה אבן דנאן, חמדה גנוזה כט:).

נָשַׁק, כמו נסק [1]), קל לא נמצא.

—הפע', הִשִּׂיק, הִשִּׂיקוּ, יַשִּׂיק,—הִשִּׂיק עצים וכדומ', הדליק שיבערו לחמם או לבשל ולאפות בהם: והיה (העץ) לאדם לבער ויקח מהם ויחם אף יַשִּׂיק ואפה לחם (ישעי' מד טו). ויצאו ישבי ערי ישראל ובערו וְהִשִּׂיקוּ בנשק ומגן וצנה בקשת ובחצים ובמקל יד וברמח ובערו בהם אש שבע שנים (יחזק' לט ט).—ואמר בן סירא: הלא די אנוש נבון מוער ואל יצועיו לא ישיק [2]) (ב"ס, גנזי לח יט). יבול הרים כחרב ישיק ונוה צמחים כלהבה (שם מג כא).—ואמר המליץ: אסרו רגלי בכבלי חרון והשיקו קרבי במוקדי עולם (מנחם בן סרוק, תגר' לר' חסדאי). השיק לבבי ושרף לחיה כשושן ותלתל שער לשמרו כשרף (ראב"ע, החרסים ד כה-כט). יום אשר בו יד בכל ורהב בהיכל השיק להב (ראב"ע, הוי כי).

—נפע', נִשְּׂקָה האש,—שהשיקוה והתלקחה: לכן שמע יי' ויתעבר ואש נִשְּׂקָה ביעקב וגם אף עלה בישראל (תהל' עח כא).—ובסהם"א בהשאלה במליצה: צבי פניו פנינים קודחים אש וגביע בידו זיק מאזר באור זה נשקו רשפי להבי ואור זה את לבבי גיל מאזר (ראב"ע, תרשיש 3 ע-עח). ובנימין צעיר קנאות בי העיר וכאש שהבעיר קרבי נשקים (ראב"ע, גדול הסיר אוני).

נשר, ממנו מַשּׂוֹר, נְשֹׂר, עי' נסר.

נתב, ממנו נָתִיב, נְתִיבָה.

*__נִתּוּחַ__, ניתוח, ש"ז, שה"פ מן נִתַּח: וטעונה (העולה) הפשט ונתוח וכליל לאישים (זבחי' ה ד). בקרבנות יחיד וכו' הפשטן וניתוחן של אלו ואלו שוין (יומי ב ז). שלימין בגופן בלא הפשט ובלא ניתוח (ירוש' מגי' א יג). דרך ניתוחו היה (התמיד) קרב כיצד דרך ניתוחו הראש והרגל ושתי ידים החזה והגרה ושתי דפנות והעוקץ והרגל (ר"ע, יומי כה:). נאמר כאן עור ובשר ופרש ונאמר להלן עור ובשר ופרש מה להלן על ידי ניתוח ולא על ידי הפשט אף כאן על ידי ניתוח ולא על ידי הפשט (רבי, שם קה.). למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר

---

1) עי' ערכו, וגם סלק.

2) [קשה. כנראה הכונה שלא יסבול יסורים מחם.]

קודם הפשט ונתות (רמי בר אבא, בילי כה.). — ובסהמ"א: ועשה וירד העיט ויורד העיט הוא תר וגוזל ששחט עם האיל והעז והעגלה ואמר כי אחר שחיטתה וניתוחה הֻחיה (תסוי דונש על רסע"ג 7). ההפשט והניתות והולכת עצים למזבח כשירה בזרים (רמב"ס, ביאת המקדש ט ו). — ובחכמת הרפואה, חכמת הנתוח, חלוק גוף האדם לאבריו, Anatomie: שאין הפרש בין יצירת הזכר והנקבה אלא מה שיש בין הראות איבריהם והסתרם וכבר מבואר זה בניתוח שאיברי הנקבה כאיברי הזכר אלא שהם מהופכים אל פנים (ר"י א"ס, כוזרי ד כה). ומה שיש במשנה כתוב מהלכות טרפות ומומי בכורות וכו' וזכרון נתוח העצמות בקצרה מאד ובדברים מבוארים ביותר (שם ד לא). בנתוח מה שזולת הגלגלת וכו' בנתוח הלחיים והאף (קאנון א א ה א ג-ד). הקשורים המתוחים והמתרים יחשוב לו מי שאין לו ידיעה בנתוח שהוא עצב וגם אנחנו לא היינו יודעים אחד מהם לולי עסק הנתוחים שהתעסקנו בו (פרקי משה א). כשיהיה לו ידיעה בנתוח ישיג כל כלי גופו (ראב"ד, אמו"ר א ז). והנה מלאכת הרפואה היא צריכה יותר אל החוש ובפרט במה שיודע בה בנסיון ובמה שיודע בה מהנתוח ולזה היה השלמות בה יותר מאוחר (רלב"ג, מלחמת ה' ו א טו). אבל כפי הנתוח האמתי התאומים הם בשתי שליות (ר"י אברבנאל, תולדות א, שאלה ח). אמרו חכמי הנתוח כי במראה אשר חידשו הנקרא טילאיסקופייו נראים ורדים דקים מאד (פתח עינים על עין יעקב, ברכי סא.). היה רופא אחד מחודד וכו' בחכמת הנתוח והוא מצא דרך אמיתי שכל רופאי זמננו הודו לו (ר' טוביה כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש ב ג). בכמה חולאים רופא הזר בידיעת הנתוח תועה מדרך השכל לתלותם בכבד או בקיבה וכו' כי לא השיגו הרופאים הקדמונים עד אחר העיון הגדול לבעלי הנתוח יגעו ומצאו מה שהראשונים לא השיגו (שם ג ו). הדברים האלה נאמנו גם כן על ידי נתוח גוית הילד המת ועל ידי בדיקת כל איבריו הפנימים (ד"ר י' טובים, ספר הדיפתיריה 50). — ובדקדוק, נִתּוּחַ המלים Analyse(is): ובסופו פרק אחד להנך את התלמיד בנתוח המלות ומה שנלוה אליו (ב"ז, הקדי תל"ע).

*נִתּוּץ, ש"ז, — שה"פ מן נִתֵּץ: אז לראשי דורות נתוצו נודע עד שלא עשוי קרנותיו גדע (ר"א קליר, איכה אש אשר, קינ' לת"ב).

*נִתּוּק, ש"ז, — שה"פ מן נִתֵּק: ולא יזח לשון ניתוק ולשון ערבי הוא בדברי דונש בן לברט (רש"י, שמות כח כח). — ובחכמת הרפואה, הסרת עצם ממקומו, dislocatio[1]: וכאשר יהיה זה (השבר) בעצם סר ממקומו יקרא נתוק (קאנון א ב, א ד).

נָתוּן, — עי' נָתִין.

*נתז[2], ממנו *נָתַז, *הִתַּזָּה.

*נָתַז, קל לא נהוג.

— פעי', *נִתֵּז, מְנַתֵּז, — א) פ"ע, נִתֵּז היין, הדם וכדומ' על דבר, נזרק מעצמו בכח עז טפות טפות, herausspritzen; jaillir; to spurt, splash: גוי שהיה מעלה ענבים בסלין ובדרדורין בגת אף על פי שניפצן בגת והיין מנתז על גבי ענבים מותר שאין דרכן לנסך כן (תוספתי ע"ז ז ה). המרביץ את ביתו במים טמאים והיו שם טהרות ספק נתזו[3] (המים עליהן) ספק לא נתזו (שם טהר' ה טו). מי שהיה מזה ונתזה הזאה על פיו (קדוש' כה.). — והצרורות נתזו מתחת הרגלים, נזרקו בכח למרחוק: הבהמה מועדת להלך כדרכה ולשבור היתה מבעטת או שהיו צרורות מנתזין מתחת רגליה ושברה את הכלים (ב"ק ב א). שהיה מהלך על גבי הארץ ונתזו צרורות מתחת רגליו ונפלו על גבי עשבים יתלשן (תוספתי שבת ט [י] יד). — ונצוצות האש, האור: והליבון צריך שיהו נצוצות מנתזין ממנה (רב יהודה, ירוש' ע"ז ה טו). אף היא (הלני המלכה) עשתה טבלה של זהב שפרשת סוטה כתובה עליה שבשעה שהיתה החמה זורחת היו הניצוצות מנתזין ממנה והיו יודעין שזורחה החמה (שם יומי ג ח). — ובסהמ"א: ומנתזין ניצוצות טיפות של מים על הכותל (ערוך, ערך נקע). וכן הנוטל מן הסלים ומן המשטיח של אדמה ואכל והותיר כסאה וכסאתים וזרקן לגת ואע"פ שהיין מנתז על הענבים לא הוכשרו (רמב"ס, טומאת אוכלין יא ג). כל תולדה כאב שלה הוץ

---

[1] תרגום ד"ר מזיא.

[2] [מן תז, תזז, בהוספת נון כעין נפע'; או מן נזה, נז, בהוספת ת' התפעל, עי' הציון מקדוש' כה. בגוף הערך.]

[3] [משמע' אחת לפע' ולנפע'. וקשה לפעמים להבדיל בין שניהם חוץ מבצורות של הבינוני. בצורות של העבר והעתיד המובאות תחת פע' אפשר שיש מהן שייכות לנפע'. ובצורות של העבר והעתיד המובאות תחת נפע' אפשר שיש מהן שייכות לפע'.]

מצרורורי' המנתזין מתחת רגלי הבהמה בשע' הילוכה (שו"ע חו"מ, נזקי ממון סל ג). — ב) פ"י, נִתֵּז בקרדֹם, בקע בו בכח עד שיִתְּזוּ צרורות וכדומ': מעשה במערה של שיחין שהיו מחזיקין בה טומאה ובדקו עד שהגיעו לקרקע שהיתה חלקה כצפורן ולא מצאו לימים נכנסו בה פועלים מפני הגשמים ונתזו בקרדומותיהן ומצאו מכתשת מליאה עצמות (ר' יוסי, כ"ה סא.). — והבהמה נִתְּזָה צרורות ברגליה: היתה מהלכת במקום (מלא צרורות) שאי אפשר לה אלא אם כן מנתזת (ר"א בר ממל, ב"ק יט.).

—נפעל, *נִתַּז, ניתז, — נִתַּז שֶׁבֶר מכלי, נִתְּזָה, בקעת מן העץ וכדומ', נתר ממקומו וקפץ למרחוק: היתה מהלכת כדרכה ברשות הרבים ודרסה על הכלי ושברתו וניתז הימנו חרס ושבר כלי אחר (תוספת' ב"ק א ה). ניתזה בקעת מן העץ המתבקע הרי זה אינו גולה (ר' יהודה, שם מכות ב א). הנכנס לחנותו של נגר שלא ברשות ונתזה בקעת וטפחה על פניו ומת (ב"ק לב:). —ונצוצות: הנכנס לחנותו של נפח ונתזו[1]) ניצוצות וטפחו[1]) לו על פניו (שם). — והחרב: ולא עוד אלא שנתזה החרב מעל צוארו של קוסנתירו והרגתהו (ר' אביתר, ירוש' ברכ' ט א). — ודם, משקה, וכל דבר נוזל, במשמ' נזרק בכח עז טפות טפות: דם הניתז ושעל הסכין חייב לכסות (חול' ו ו). דם חטאת שניתז על הבגד הרי זה טעון כבוס (זבח' יא א). מעשה בישמעאל בן קמחית שיצא לדבר עם המלך ערבי וניתזה צינורא מפיו ונפלו לו על בגדיו ונכנס אחיו ושימש בכהונה גדולה תחתיו (תוספת' יוה"כ ד כ). עריבה שירד דלף לתוכה הנתזין והצפין בכי יותן (שם מכשי' ב ו). העושה צפור במים הניתזין (מהצפור) ואת שבה אינן בכי יותן (ר' מאיר, שם ב יג). היתה טבולת יום מנערת את הקדרה בידים מסואבות ראתה משקין על ידיה ספק מן הקדרה נתזו ספק שהקלח נגע בידיה (טהר' ב א). מי שהיה עומד ומדבר על שפת הבור ונתזה צינורא מפיו ספק הגיעה לבור ספק לא הגיעה (שם י ו). עברה בשוק של טבחים ספק ניתז עליה (דם) ספק לא ניתז עליה (נדה נח:). ר"א אומר כל האוחז באמה ומשתין כאילו מביא מבול לעולם אמרו לו לר"א והלא נצוצות נתזין על רגליו ונראה ככרות שפכה (שם יג.). מעשה בצדוקי אחד שספר עם כהן גדול בשוק ונתזה צנורא מפיו ונפלה לכהן גדול על בגדיו (שם לג:). אמר לה בשלי אותו ונאכל יחד בשלה אותו וכשמרקה אותו כף נתזה טפה אחת מן הקדרה וכו' (מד"ז איכ' ו נוסח' ב). —ובסהמ"א: אם היו ניצוצות של מימי רגלים ניתזים על רגליו חייב לרחוץ ולשפשף אותם בידו (הגו' מעשה הגאונ' כא, הוצ' אפשטיין). שהקילוח ארוך וניתז למרחוק (רש"י, שבת קב:). לא ימלא אדם כלי חרש מים ויצטנן בו שהמים נזחלים מדפניו אפילו כל מתכות אסור שמא ינתזו מים על בשרו (רמב"ם, שביתת עשור ג ז). וכן כ"מ שאפשר שינתז עליו דם נדתה כשתהלך ונמצא שם דם טמאה וכו' (הוא, אסורי ביאה ט ח). אבל אם נמצא הדם על שוקה ועל פרסותיה מבחוץ או מן הצדדין ואין צריך לומר אם נמצא מן הירכים ולמעלה הרי זו טהורה שאין זה אלא דם שניתז עליה ממקום אחר (שם). אבן שהכובס מכה עליה בגדים עד שיתלבנו צריך להרחיק אותה ארבע אמות מכותל של חבירו שבעת שהכובס מכה עליה המים נתזין ומזיקין לכותל (הוא, שכנים ט ח). במה דברים אמורים בבית הכסא הקבוע שאין ניצוצות ניתזות עליו (הוא, תפלין ד יח). לכך כשהיה אוכל לא היה נותן בנר חלב שניתז נצוצות על המאכל (ספי חסיד' תתרעה). ונשברה כד של חלב וניתז מן החלב על הקדרה של בשר (מרדכי, חולין תרע"ט).

—הפע' *הִתִּיז, יַתִּיז, — א) הִתִּיז הראש בחרב וכדומ', כרת אותו בכח עז והקפיצו ממקומו: מצות הנהרגים היו מתיזין את ראשו בסייף כדרך שהמלכות עושה (סנה' ז ג). התיז את הראש בבת אחת וכו' היה שוחט והתיז שני ראשין בבת אחת (חול' ב ג). השוחט בהמה טמאה לנכרי והיא מפרכסת מטמאה טומאת אוכלין אבל לא טומאת נבלות עד שתמות או עד שיתיז את ראשה (טהר' א ד). בשעה שתפס פרעה את משה חייבו להתיז את ראשו וקהתו החרב מעל צוארו של משה ונשברה (ר' ינאי; ירוש' ברכ' ט א). מעשה באשה שקבלה על בעלה לשלטון והתיז את ראשו וי"א אף התיז את ראשה (מד"ר בראשי' כד). בשעה שתפסו את משה וחייבוהו להתיז את ראשו ירד מלאך מן השמים ונדמה להם בדמות משה (שם שמות א). לאחד שרגם אוהבו של המלך התיזו את ראשו כי למחר יעשה כך בי (ר' אבין, שם). למלך שהיה לו בן בית נאמן מצאו עומד על פתח חניות והתיז את ראשו בשתיקה ומינה בן בית אחר תחתיו ואין אנו יודעים מפני מה הרג

[1]) כך בכ"י, ובנוסח' הדפו' ונתזה, וטפחה.

את הראשון (ר' לוי, סס ויקר' יג). לאחר שכיבד את המלך והביא לו דורון חרב חדה אמר המלך התיזו את ראשו בה אמר לו אותו האיש אדוני המלך במה שכיבדתיך בה אתה מתיז את ראשי (סס דבר' ע). אם יאמר לך אדם תן נפשך על קידוש השם אמור לו אני נותנה ובלבד שיתיז ראשי מיד לא כדורות של שמד שהיו נותנים כדוריות של אש תחת בית שיחיהם (ר' חייא בר אבא, פסיקי דר"כ ויהי בשלח י). התיז את ראש רשב"ג ונתלכלך לשונו בעפר (מד"ר שה"ש ד, הול' גרינהוט). —והתיז ראש החבית: מביא אדם את החבית של יין ומתיז ראשה בסייף ומניחה לפני האורחים בשבת ואינו חושש (רשב"ג, שבת קמו.).—ובסהמ"א: ויברח תמתיאוס ויתחבא באחת הבורות ולא נמצא וימצאו את אחיו וכו' ויצו יהודה ויתיזו את ראשם (יוסיפון, קמה). ויתיזו את ראש ניקנור ואת זרועו אשר נטה אל ההיכל (סס קסג). שתי דרוסות הן אחת שהתיז אותה כדרך שהוא מתיז בסייף (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכי פסוקי 142). הוליך והביא (את הסכין) עד שחתך הראש והתיזו שחיטתו כשרה (רמב"ם, שחיטה ג ט). שכל מי שיבא לפניו בעלילה כזו יתיזו ראשו בחרב (ר"ש אבן ויגרא, שבט יהודה 40).—התיז דבר בקנה וכדומ', עשה שינתז הדבר ממקומו ע"י הכאה חזקה במקל וכדומ': היתיז (העכו"ם) את הצירעה (מיינו של ישראל) בקנה או שהיה מטפח על פי חבית מרותחת (ע"ז ד י). קן שבראש האילן של הקדש לא נהנין ולא מועלין שבאשרה יתיז בקנה (מעיל' ג ח). כשתי מקלות המתיזות זו את זו (ר' חנין, סנהד' קז.).—התיזה הבהמה צרורות וכדומ', עשתה שינתזו מתחת הרגל ע"י בעיטה בארץ וכדומ': היתה מהלכת ברה"ר ובעטה והתיזה והזיקה (ר' ירמ', ב"ק יט.). וחזיר שהיה נובר באשפה והתיז והזיק משלם נזק שלם (סס יז:).—ובסהמ"א: בעטה בארץ ברשות הניזק והתיזה צרורות מחמת הבעיטה והזיקו וכו' ואפילו היתה מהלכת במקום שאי אפשר לה שלא תתיז ובעטה והתיזה (רמב"ם, נזקי ממון ב ו).—*והתיז דם וכדומ', על דבר, עשה שיזדרק בכח: השוחט והתיז דם על הדלעת (חול' לו.). שמטילות (בנות ציון) מור ואפרסמון במנעליהן ומהלכות בשוקי ירושלם וכיון שמגיעות אצל בחורי ישראל בועטות בקרקע ומתיזות עליהם ומכניסות בהן יצר הרע (שבת סב:).—ב) בהברת האותיות, *התיז האות, הגה אותה בהברה ברורה, חזקה, באופן שנשמע היטב צלצול האות: צריך להתיז (הזין שבמלת) למען תזכרו (ר' לוי בר סיסי, ירוש' ברכ' ב ד). צריך להתיז[1]) כי לעולם חסדו (סס).—ובסהמ"א: ויתיז הה"א של הארץ (דקד ישרה, שער המזון סג:). — ואמר המליץ: ומן הצבועים הדומים לפרושים המחפים ראשיהם ומראים טליתיהם וציציותיהם ומאריכין בד' של אחד וצ' מציצית ומתיזים ז' (ר"י זבארה, שעשוע' הול' דודזון, ו 63).

—הפעי', הֻתַּז הוּתַּז, יֻתַּז, יוּתַּז, — הֻתַּז ראשו, שהתיזוהו בחרב וכדומ': לראש שכבר הותז בשחיטה (ספרא, ויקר' ד ו). וכן בהמה וחיה אינן מטמאין עד שתצא נפשם הותזו ראשיהם אף על פי שמפרכסים טמאין (אהל' א ו). וכל מי שהוא אוכל ואינו מברך את המלך יותז ראשו בסייף (ר' שמואל בר יצחק, מד"ר ברא' ע). — ובסהמ"א: נשברה מפרקתו (של המת) ורוב בשרה עמה או שנקרע כדג מגבו או שהותז ראשו או שנחלק לשני חלקים בבטנו הרי זה מטמא (רמב"ם, טומאת מת א טו).

נתח[2]), ממנו נִתּוּחַ, נֵתַח, נָתַח, נְתִיחָה.

נֵתַח, ש"ז, מ"ר נְתָחִים, כנ' נְתָחָיו, נְתָחֶיהָ, —א) נֵתַח בשר וכיוצא בזה, חלק חתוך מהשאר, Stück; morceau; piece: ורחצת קרבו וכרעיו (של האיל) ונתת על נְתָחָיו ועל ראשו (שמות כט יז). וערכו בני אהרן הכהנים את הנְּתָחִים (של העולה) את הראש ואת הפדר על העצים אשר על האש (ויקר' א ח). ויקטר משה את הראש ואת הנְּתָחִים ואת הפדר (סס ח כ). ואת העולה המציאו אליו לִנְתָחֶיהָ ואת הראש (סס ט יג). ויקח את המאכלת ויחזק בפלגשו וינתחה לעצמיה לשנים עשר נְתָחִים וישלחה בכל גבול ישראל (שפטי' יט כט). אסף נְתָחֶיהָ (של הסיר) אליה כל נֵתַח טוב ירך וכתף (יחזק' כד ד). סיר אשר חלאתה בה וחלאתה לא יצאה ממנה לִנְתָחֶיהָ לִנְתָחֶיהָ (סס ו). — ואמר בן סירא: בעלותו על מזבח הוד ויהדר עזרת מקדש בקבלו נתחים מיד אחיו והוא נצב על מערכות (ב"ס גני' נ יב). ובתלמ': יכול ינתח נתחיה לנתחיהם תלמוד לומר אותה אותה לנתחיה ולא נתחיה לנתחיהם (ספרא, ויקר' נדבה ד ה). נתחים שהיו בכלל הפשטה (סס ו). — ואמר הפיטן: ואם כל

---

1) [את הסמך בחסדו שלא ישמע כמו שין-חשדו.]

2) רק בעבר', ואולי קרוב לחתך בחלוף כ"ף בנו"ן, ומסֹרס.

בהמות וחיות קרוצים נתחים ערוכים על העצים (שיר היחוד ליום א׳).—ב) *כל אחד מאברי הגוף: עצמי יבכיון אלה על אלה ונתחי יהמיון קצתם על קצתם ואף אני במו פי אקונן על כלם (מכתם ב״ס, אגרי לחסדאי הנשיא). נעמו בראות הדרת פניו עונים יום אותו רואות עד כי אוו נתחי כל איש אלו יהיו כלם רואות (רמב״ע, תרשיש שמב). אחוה שדי מנתחי אשר בידו נפש כל חי (ר״י הלוי, שם אלהים). אני ישן ולבי ער והנה נתחי נצבו לריב בצרים וקם עין אלי אזן ולשון והרחיב פה ונשא קול והרים (ראב״ע, חדשים מעשי אל). ונעשה כים לביצים עם גידים מתוחים למשוך בהם תמצית כל הנתחים להיות זרע המוליד (ספר הקבלה, מיוחס לרמב״ם, יט). ינצחו בך הכוחות הפועלים על הנפעלים ותכונת כל נתחיך תכונה שלמה המשרתים והמושלים (רש״ע פלקירא, המבקש כד). כל מי שעצר בתאותו ואסר את קיבתו רבו שבחיו והביא לידי בריאות כל נתחיו (ר״י זבארה, שעשועי׳ הוצ׳ דודזון א 84). עיניה כיונים ולחייה כשושנים ושפתותיה כחוט השנים ושניה כפנינים ושני שדיה כשני רמונים ולא אוכל להלל כל נתחיה כי קצרה לשוני משבחיה (שם יב 134). והוא (זרע האדם) דם תאות איש תמשכהו ומכל הנתחים תקבצהו (הוא, בתי הנפש לה). ושמו אל (את הלב) גביר על כל נתחיו ועורקים דופקים המה שלוחיו (שם קא).—ובהשאלה, פֶּרֶק או חֵלֶק מחלקי הספר וכדומ׳: וכל חלק וחלק מן החמשה הנזכרים ינתח לשני חלקים והנתח הראשון מהחלק הראשון לבד יפרד והיה לששה פרקים ומעתה נתחיל החלק הראשון מנותח לשני נתחים כנזכר בנתח הראשון נניח בו הספיקות הנופלות על צד המחייב וכו׳ בנתח השני נניח הדמויים הנופלים על צד השולל (ר״ד מרוקה, זכות אדם פתיחה).—חלק וחלוקה: והנה התבאר בהפך מזה וכו׳ לכן כל אלה הנתחים[1] הם שוא ונשאר שכל הנפשות הם אחת בעצם ובמספר הרבה במקרה הנושאים (ר׳ הלל מוירונה, תגמו׳ הנפש ח:). א״כ כהבטל זה הנתח מן ההבדלים ונשאר בהכרח הנתח האחר כלומר שיש לבחירה שום שורש ראשון וכו׳ (הוא, שם, ג׳ ענינים נוקפים מה:).

נִתַּח, קל לא נמצא.

— פִעֵ׳, נִתַּח, אֲנַתְּחֶהָ, תְּנַתֵּחַ, וַיְנַתַּח, יְנַתְּחֵהוּ, יְנַתְּחֶהָ, יְנַתְּחֵהוּ, — נִתַּח את הבשר וכדומ׳, חתך אותו נְתָחִים, נְתָחִים, in Stücke schneiden; couper en morceaux; to cut in pieces: ואת האיל תְּנַתֵּחַ לנתחיו (שמות כט יז). ואת האיל נִתַּח לנתחיו (ויקר׳ ח כ). והפשיט את העולה ונִתַּח אתה לנתחיה (שם א ו). ויקח את המאכלת ויחזק בפילגשו וַיְנַתְּחֶהָ לעצמיה לשנים עשר נתחים (שפטי׳ יט כט). ואחז בפילגשי וָאֲנַתְּחֶהָ ואשלחה בכל שדה נחלת ישראל (שם כ ו). ויקח צמד בקר וַיְנַתְּחֵהוּ וישלח בכל גבול ישראל (ש״א יא ז). ויבחרו לנו הפר האחד וִינַתְּחֻהוּ וישימו על העצים ואש לא ישימו (מ״א יח כג).—ובתלמ׳: עולה שעלתה חיה לראש המזבח תרד שחטה בראש המזבח יפשיט ומנתח במקומה (זבחי׳ ע ד). יכול יהא מפשיט אבר אבר וינתח תלמוד לומר העולה מפשיט כלה ואחר כך מנתחה (ספרא, ויקר׳, נדבה ד ה). יכול ינתח נתחיה לנתחיהם תלמוד לומר אותה (שם).—ובהשאלה נִתַּח את פלוני, נִתַּק דבר מפלוני, טרף ותפש דבר מידו: שנים שנתעצמו זה בזה ואמר אחד מהן לחבירו אם לא באתי מיכן ועד יום פלוני יהא לך בידי כך וכך הגיע זמן יתקיים תנאו דברי ר׳ יוסי אמר ר׳ יהודה היאך זוכה זה כדבר שלא בא לתוך ידו אלא ינתחנו[1] (תוספת׳ ב״מ א יז). מישכן לו בית ומישכן לו שדה ואמר לו אם לא נתתי לך מיכן ועד יום פלוני אין לי בידך כלום היגיע זמן ולא נתן יתקיים תנאו דברי ר׳ יוסי אמר ר׳ יהודה היאך זוכה זה בדבר שאינו שלא אלא ינתחנו[1] (שם יז).—תפש דבר מיד פלוני בשוק בשביל חוב, בהבדל מן למשכן שהוא תפיסת חפץ בשביל חוב מתוך הבית: (המלוה את חבירו והגיע זמן ולא פרע לו) לא ינתחנו אלא בבי״ד (שמואל, ב״מ קיג.). —ובסהמ״א: אם מותר למלוה לנתח כלי הלוה מידו אם מצאו בחוץ וכו׳ אם היו בידו של לוה כלים והוא עומד בחוץ שומטן (שליח בי״ד) ומנתחן מידו ונותנן ביד המלוה (התרומות א ג). — *מְנַתֵּחַ[2], במלאכת הרפואה, מי שעוסק בנִתּוּחַ גופות בע״ח, או מי שאומנותו בכך Chirurg(ien); surgeon: מפני שהספרים ההם היו יודעים אותם היחידים מבני אדם יקרא זה

1) עי׳ שטינשניידר, שם עמ׳ 23.

1) כך בכ״י א״פ, הוצ׳ צוק״מ, וכך ברוב ספרי הדפו׳, ובקטע כ״י גני׳ וכמו״כ בקצת דפוסים יתננו. [והכונה: יתפוס ויוציאנו מידו. ועי׳ כסף משנה, הלכ׳ מכירה יא ד; מנחת ביכורים על התוספת׳ במקומו.]

2) נשמט ממקומו בכרך הששי.

הוזה וזה רופא וזה מנתח על דרך הדמיון (ר״י א״ת, כוזרי ד ל). הרופא המנתח על גב המזבח כשה לעולה עקדני (יל״ג, כל שירי ה, גם זו לטובה). גם עליך תרדמת, עזה הפילו ומאכלת המנתח הורמה גם עליך (שם, מכשרי אחזה).

— פעי, *נִתַּח, מְנַתֵּחַ, — שנתחוהו, שחתכו אותו נתחים נתחים: אם תועדנה זו לזו תני את בנך והוא חבוי מנותח נתחים (ר״א קליר, אם אאכלנה, קינ׳ לט״ב). והכלות לבושות שנים מעולפות בזרועות חתנים מנותחות בחרב ובידונים (החריש ממני, שם). שריד מהפיל שים מעקה ופדה פטר רחם בהפתח ושגר בהמה יקדשון ויפדה הרכש או ינותח (רסע״ג, את יי אלהיך, סרי״ג מלות). ואילו היו אותן העופות השחוטות המנותחות לא היה אומר והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה (פשוטי דונש על רסע״ג 7). — ובהשאלה, מחלקי הספר: ומעתה נתחיל החלק הראשון מנותח לשני נתחים כנזכר (ר״ד מרוק׳, זכות אדם, פתי״).

—הפע׳, *הִנְתִּיחַ, — סדר וערך את הנתחים: סדרו לפני נתחי הבהמה לנתחיה וכו׳ הנתיחו כלומר ערכו הנתחים (רס״י, גיט׳ סז:).

—התפ׳, *הִתְנַתֵּחַ, —כמו נֻתַּח במשמ׳ העקרית: ואחרי כן ימות מית׳ משונ׳ גם יומ׳ במית׳ אכזרי ויפגעו בו וינתחוהו ועודנו חי ומדי התנתחו יראו עיניו גלות ביתו ובניו וכו׳ (יוסיפון פע, פרנקפ׳).

נָתִיב, ש״ז סמי׳ נְתִיב, מ״ר נְתִיבִים, — דרך צר, Pfad; chemin, sentier; path.: טמון בארץ חבלו ומלכדתו עלי נָתִיב (איוב יח י). נָתִיב לא ידעהו עיט ולא שזפתו עין איה (שם כח ז). —ובהשאלה, כעין רצועה של אור בים: אחריו (של הלויתן) יאיר נָתִיב יחשב תהום לשיבה (שם מא כד). —ובמליצה, עשה נָתִיב להכעס וכדומ׳, שילך למקום הרצוי: יפלס נָתִיב לאפו (תהל׳ עח נ). —הדריכו בִּנְתִיב המצוות וכדומ׳: הדריכני בִּנְתִיב מצותיך כי בו חפצתי (שם קיט לה). —נְתִיב הצדקה: בארח צדקה חיים ודרך נְתִיבָה[1] אל מות (משלי יב כח). — ובתו״מ: התורה אומרת באי זה נתיב אני מהלכת אהלך בדרכו של עושה צדקה (מד״ר שמות ל). — ובמשמ׳ דרך העולם, מנהגו, חק הקבוע בטבע שאינו משתנה: אחינו המיוגעין המדוכאין באבל הזה תנו לבבכם לחקור את זאת זאת היא עומדת לעד נתיב הוא מששת ימי בראשית רבים שתו ורבים ישתו כמשתה ראשונים כך משתה אחרונים (יהודה בר נחמני, כתוב׳ ח:). —ובסהמ״א: ואני עתיד לבאר לך דמיונות בשער השני מן הספר הזה כשתתנהג בהם ותלך בנתיביהם יקל עליך הדבר בעזרת האל יתברך (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד י). — ואמר המשורר: וארץ משבצות זהב לבושה ומשי כתנותיה ופסים וישרו כל נתיביה לצועד ושבו בבקעות הרכסים (רמב״ע, הריח מר). ראו עוברי נתיבי היש כאב כבאבי הדפני אבי טרפני לביא (ראב״ע, איך אזלת). היאמר לבית תְהלה תהלה ונתיב לא ידע: איש מסלה ובית בו מצורעים ונכפים היקרא כמו זה בית תפלה (ר״י זבארה, שעשועי׳ יג, 144 הוצ׳ דודזון). —ואמר הפיטן: מארבים על דרכים יושבים לגזול לכל עוברי נתיבים (תרחק מחבורת גנבים, יוצ׳ א שבוע׳). — *נְתִיב היראה: דרש נא בן אמתך אלהים וחון פעליך ובנתיב יראתך נחני (ר״י הלוי, אלהים סתרתיך). — נְתִיב ערמה: כי אעבור נתיבי ערמה שלום באהלי יהיה ולי יצוה עצמה צורי וגואל (ראב״ע, אמרו בני). — נתיב שוא: יעמיד עלי חסדו מתניו הוא יאזרם יעזוב נתיב שוא ועוניו הוא יכפרם (הוא, אל אמת). —נְתִיב החלבי, כמו מסלת החלב, שם לקבוצת כוכבים: היותר נפלא ביניהם הוא ציור הכוכב הנקרא נתיב החלבי בתוכו נראה ע״י קני הבטה המון כוכבים קטנים אין מספר במראה חלב (יאוועל, למודי הטבע א א, ע:).

נְתִיבָה, ש״נ, כנ׳, נְתִיבָתִי, נְתִיבָתָם, מ״ר נְתִיבוֹת, כנ׳ נְתִיבוֹתַי, נְתִיבוֹתָם, נְתִיבוֹתֶיהָ, נְתִיבוֹתֵיהֶם, — כמו נָתִיב, דרך ללכת בו ממקום למקום: בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות והלכי נְתִיבוֹת ילכו ארחות עקלקלות (שפט׳ ה ו). והולכתי עורים בדרך לא ידעו בִּנְתִיבוֹת לא ידעו אדריכם (ישעי׳ מב טז). וקרא לך גדר פרץ משובב נְתִיבוֹת לשבת (שם נח יב). לכן הנני שך

---

1) [„ההא רפה והיתה ראויה במפיק״. רד״ק בשרשיו וכן במכלול. וריב״ג בשרשיו מפרש נתיבה כמו תאר: ר״ל הדרך הנהוג. וכן ר״ש פרחון בשרשיו: כלו׳ הדרך הסלולה אינה מסוכנת. אולם לא מצינו שמוש זה בשום מקום. והתרגומים תרגמו נתיבה במשמ׳ רשע, עָוֶל, וכדומ׳. השבע׳: ὁδοὶ δὲ μνησικάκων εἰς θάνατον וכן הוולג׳: iter autem devium ducit ad mortem והפש׳: ואורחא דאבתנא למותא. וכן בתרגום תחת „דאבהתנא״ או „דעותנא״ של הדפוסים. אפשר שגרסו ודרך נתעב (או נתעבים) אל מות. עי׳ שד״ל אצל י׳ לוי במלונו על התרגומים, 28; פרלים Analekten, 87.]

דרכך בסירים וגדרתי את גדרה ונתיבותיה לא תמצא (הושע ב ח). גדר דרכי בגזית נתיבותי עוה (איכ' ג ט). —ובהשאלה, נתיב בים: הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה (ישעי' מג טז).—נתיבות האור: איזה הדרך ישכן אור וחשך אי זה מקומו כי תקחנו אל גבולו וכי תבין נתיבות ביתו (איוב לח יט-כ).—ובהשאלה במוסריות, הדרך שאדם הולך בה, אופן מעשיו ומנהגיו של אדם בחייו ועם הבריות: דרך שלום לא ידעו ואין משפט במעגלתם נתיבותיהם עקשו להם (ישעי' נט ח). ויכשלום בדרכיהם שבילי עולם ללכת נתיבות דרך לא סלולה (ירמי' יח טו). נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי (תהל' קיט קה). ואתה ידעת נתיבתי בארח זו אהלך טמנו פח לי (שם קמב ד). בני אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם (משלי א טו; גם ג יז; ז כה; ח כ; יב כח). ארחי גדר ולא אעבור ועל נתיבתי חשך ישים (איוב יט ח). המה היו במרדי אור לא הכירו דרכיו ולא ישבו בנתיבתיו (שם כד יג). — נתיבות עולם, דרכי החיים המקובלים מאז: כה אמר יי' עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתיבות עולם אי-זה דרך הטוב ולכו בה (ירמ' ו טז).—בית נתיבות: בראש מרמים עלי דרך בית נתיבות נצבה (משלי ח ב). — ובספר יצירה, ל"ב נתיבות החכמה שבהן יצר היוצר את העולם: בשלשים ושתים נתיבות פליאות חכמה חקק יה יי' צבאות אלהי ישראל וכו' עשר ספירות בלי מה ועשרים ושתים אותיות (ספ' יצירה א א-ג). — ואמר המשורר: לאלהינו נאמר בספר לבבות נודע בשלשים ושתים נתיבות על כלם אותות כתובות כי זה אלהים אלהינו (ראב"ע, הוא יי' אלהינו). — בית נתיבות, פרשת דרכים, המקום שמשם מתפצלים נתיבות רבות;—והשתמשו בו בספרות החדשה במשמ' תחנה, בית שבו נחים הנוסעים ברכבת מסלת הברזל.

***נְתִיחָה,** ש"נ, — שה"פ מן נתח: דמי שירים יסוד הדרום וטעון הפשט וכליל למרום גלל הנתיחה מרבה בדבור שתיקה יפה ואומת צבור (ר' מאיר ב"ר יצחק, תפלה אקדמ, סליח' ער"ה).

נָתִין, ש"ז, מ"ר נתינים,—א) אדם נתון לעבד עבודת מה במקום קבוע, בפרט עבדי בית המקדש בזמן שלאחרי גלות בבל[1]: וישבו הכהנים והלוים ומן העם והמשוררים והשוערים והנתינים בעריהם (עזר' ב ע). ומן הנתינים שנתן דויד והשרים לעבדת הלוים נתינים מאתים ועשרים (שם ח כ). והנתינים היו יושבים בעפל (נחמ' ג כו). — ונתונים: הנתונים[1] בכספיא המקום (עזר' ח יז). — ובתוה"מ: מכירין ישראל נתינין וממזרים שביניהם ואין מכירין חללין שביניהם (ר' מאיר, תוספת' קדוש' ה ב). נתינין וממזרים טהורים הם לעתיד לבוא (ר' יוסי, שם ד). אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט וכו' ובת ישראל לנתין וממזר (יבמ' ב ד). ממזרין ונתינין אסורין ואיסורן איסור עולם אחד זכרים ואחד נקבות (ר' שמעון, שם ח ג). על מנת שאני כהן ונמצא לוי לוי ונמצא כהן נתין ונמצא ממזר ממזר ונמצא נתין (קדוש' ב ג). נתינים דוד גזר עליהם (שלא יבואו בקהל) (רב חנא בר אדא, יבמ' עח:). בימי רבי בקשו להתיר נתינים אמר להם רבי חלקנו נתיר חלק מזבח מי יתיר (שם עט:). — ולנקי' *נתינה: אלו נערות שיש להן קנס הבא על הממזרת ועל הנתינה ועל הכותית (כתוב' ג א). גרושה והלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל (קדוש' ג יב). הבא על הנתינה יש לה קנס (ירוש' כתוב' ג א). — ב) אדם שהוא נחשב בדרך חקי לאורח אחת המדינות Staatsangehöriger; sujet; subject: נהוג בדבור העברי וכבר השתמשו בו הרבה בספרות החדשה.

***נְתִינָה,** ש"נ, — שה"פ מן נתן, — א) במשמ' מסירה: כתבו (את הגט) על קרן של צבי חתכו חתמו ונתנו לה פסול שנאמר וכתב ונתן מה נתינה בתלוש אף כתיבה בתלוש (תוספת' גיט' ב ד). יושבין הייני והוזרין בדברי תורה מן התורה לנביאים ומן הנביאים לכתובים והיו חדברים שמיחים כנתינתן מסיני (ירוש' חגי' ב א). יש לבעל פירות עד שעת נתינה (ב"מ יט.). — ב) במשמ' הנחה, שימת דבר במקום מן המקומות, נתינת תפלים: הלכה כר' אליעזר בנתינה וכר' יהושע בחליצה (רב, ירוש' ברכ' ג א). — ג) כמו מתן, מתנה: (כתוב) לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי וגו' אין לי אלא לגר בנתינה ולנכרי במכירה וכו' לנכרי בנתינה מניין ת"ל תתננה ואכלה או מכור לנכרי נמצאת אומר אחד גר ואחד נכרי בין במכירה בין בנתינה (ר' מאיר, פסח' כא:). דברים ככתבן לגר

---

1) [לפי מסרת רז"ל היו מצאצאי הגבעונים שנתגיירו בערמה ושנתנם יהושע לחוטבי עצים ושואבי מים למקדש יי' (יהוש' ט כז). וכעין זה נאמר על הלויים: נתונים נתונים המה לו (במדב' ג ט; גם ח טז; יט).

1) כך הכתיב, והקרי נתינים.

בנתינה ולנכרי במכירה (ר' יהודה, שם). — ד) מַס שצריך לתת לשלטון וכמו"כ המלות שהקהל מטיל על כל אחד מהיחידים: שהנתינוֹת אשר נתנו ליטא לעסק הנ"ל וכו' עולה יותר מסך חלק י"ד (פנקס ליטא מסכת ממה, הוספה תכ"ד 159). ואנשי הכת הזאת יהיו פטורים מכל המסים והנתינות אף כי קצתם יעמדו לפני המלך לקבל פרס (דברי ריבות, כב מז: כ"י סטנוב). גודל הכבדות מהנתינות אשר הושמו על הבתים (אוצה"ס ד' 626, פנקס קראקא, קסג). סעד לעמוד הדין לשפוט יתום וריב אלמנה בצעקתה הבאה אלינו להקל מעליה' עול משא הנתינות אשר הועמס עליהם עד היום הזה ונדרשנו לאשר שאלונו ועשינו מהיום ומעלה לחוק שהיתומים לא יתנו כי אם משני שלישי' מערך ויכולת שלהם ולא יתנו לשום נתינה הן תוך הקהלה וכו' או נתינות המדינה (פנקי ק"ק במברג ד). בתחלה נתינות רבות למלך צרפת וכו' צותה הקסרית יר"ה לתת לה כפי שנתנו למלך צרפת ועוד נתינות אחרות (ר' זרח איידלין, אור לישרים, הובא בפתח דבר לאגרת מחלת, מק"נ, ה). —*נשיאה ונתינה, —עי' נשיאה.

*נְתִינוּת ש"נ, — א) סגולת הנתין, העבד: איזו היא (אלמנת) עיסה כל שאין בה לא משום נתינות ולא משום ממזרות (תוספתי קדושי ה ג). שאין תלמוד לומר אטהר אתכם אלא אפילו מן הנתינות ואפילו מן הממזרות (ר' יוסי, שם ד). כל שאין בה לא שתוק ממזרות ולא שתוק נתינות ולא שתוק עבדי מלכים ולא שתוק חלל (קדושי' יד:). — ב) סגולת מי שהוא נְתִין מדינה מהמדינות, שקבל עליו נְתִינוּת פלונית.

*נְתִיצָה, ש"נ, — שה"פ מן נָתַץ: הרי הן (הנגעים) באין על ביתו הזר בו טעון הליצה ואם לאו טעון נתיצה (תוספתי נגעים ו ז). הומר בהליצה מבנתיצה ובנתיצה מבהליצה וכו' בנתיצה נותץ את האבנים שיש בהן נגע ואת האבנים שאין בהן נגע (שם י). את שיש לו נתיצה יש לו טומאה את שאין לו נתיצה אין לו טומאה פרט לתנור של אבן ושל מתכת (ספרא, שמיני ח י). האבן שבזוית בזמן שהוא הולץ הולץ את כולה ובזמן שהוא נותץ נותץ את שלו ומניה את של חברו נמצא חומר בחליצה מבנתיצה (נגעי' יג ג). ונתין את הבית אפילו בשעת נתיצה קרוי בית (יבמות קג:). —ובסהמ"א: וההריסה היא הנתיצה כמו הרם בעברתו (תשו' תלמידי מנחם על דונש, ערך סגר). אין נתיצה אלא בנגע החוזר אחר הליצה וקיצוע וטיחה (רש"י, ויקרי יד מה). כלם ענין אחד והוא ענין ההריסה והנתיצה (רד"ק, השרש', סרן).

*נְתִיקָה, ש"נ, — שה"פ מן נָתַק: אתקנך בתשובה ממקום שנתיקתך שם תהיה תקנתך (ר"ח בר יצחק, מד"ר שה"ש, שיאני). ממקום נתיקתו תהא תקנתו (פסיק דר"כ, שובה, קסג.).

*נְתִישָׁה, ש"נ, —שה"פ מן נָתַשׁ: אם טוב לנתש ולאבד מקור מים חיים המיועדים לתרופה וכו' הטוב להיותם לאבוד ולנתישה (דונש על מנחם, היעזב). כל נתישה ונטישה הוא דבר המוטל בפיזור על פני כל הארץ (רש"י, יחזק' יט יב). הנתישה הגדולה הזאת לא היתה אלא בחמה ובקצף (רד"ק, שם). — ואמר המשורר: אשר הציף צלוליה ודלה פניני מעמקיה ומשה אשר שם תוצאותיה והעמיד גבוליה עמד מאין נתישה (רשב"ג, הלפור אז דרור).

נתך[1], ממנו נָתַךְ, *מַתֶּכֶת.

נָתַךְ, פ"ע, תִּתַּךְ, יִתְּכוּ, — כמו שָׁפַךְ, בפרט דבר חם מאד, רֹתח, כמו עֹפרת שנהיה כמו מים בכח האש; ובהשאלה, נָתַךְ הכעס, על מקום פלוני, נשפך, sich ergiessen; se deverser: to be poured out. כן תִּתַּךְ חמתי עליכם בבאכם מצרים (ירמי' מב יח). וַתִּתַּךְ חמתי ואפי ותבער בערי יהודה ובחוצות ירושלם (שם מד ו). ולא תִתַּךְ חמתי בירושלם (דהי"ב יב ז). וַתִּתַּךְ חמתי במקום הזה ולא תכבה (שם לד כה). — וצעקותיו של פלוני: כי לפני לחמי אנחתי תבא וַיִּתְּכוּ כמים שאגותי (איוב ג כד). — והאלה והשבועה: וַתִּתַּךְ עלינו האלה והשבועה אשר כתובה בתורת משה עבד האלהים (דני' ט יא). — והחלטה וכדומ': ונחרצה תִּתַּךְ על שומם (שם כז).

— נפע', נִתַּךְ, נִתְּכָה, נִתַּכְתֶּם, נִתֶּכֶת, — א) נִתַּךְ מטר על הארץ וכדומ', נשפך: ויחדלו הקלות והברד ומטר לא נִתַּךְ ארצה (שמות ט לג). עד נִתַּךְ מים עליהם מן השמים (ש"ב כא י). — ובהשאלה, הַכַּעס וכדומ', ובפרט דבר חם, רֹתח, שנמס ונהיה כמים ונשפך: הנה אפי והמתי נִתֶּכֶת אל המקום הזה וכו' ובערה ולא תכבה (ירמי' ז כ). כאשר נִתַּךְ אפי וחמתי על ישבי ירושלם כן תתך חמתי עליכם בבאכם מצרים (שם מב יח). חמתו נִתְּכָה

---

[1]) רק עבר'. וי"א כי דומה לו באשור' נתכ, במשמ' נזילה. והוא דומה לעבר' שפך נ"ש, ת־פ. בפרט דבר חם מאד, רתח, כמו עפרת שנהיה כמו מים בכח האש.

באש והצרים נתצו ממנו (נחמ' א ו). — ב) נִתַּךְ זהב או כסף באש, נמס ונהיה כמים מחֹם האש zerschmelzen; être fondu; to melt. ובמליצה לאנשים: וכנסתי אתכם ונפחתי עליכם באש עברתי וְנִתַּכְתֶּם בתוכה (יחזק' כב כא; גם כד יח). — ובמשנה, נִתַּךְ הבשר, נִמַּק ונמס בכח האש: נ י ת ך הבשר (של הפרים הנשרפים) אין השורף מטמא בגדים (זבחי' יב ו). — ובספה"א: על כן הגליתנו ובגוים זריתנו ובשאון מי המלכויות צוללנו וכהתוך כסף בתוך כור באשם כן נתכנו וכמוץ הרים כן רודפנו (לקע"ג, תפי' ה' שפתי). כהתוך כסף בתוך כור נ ת כ ת לוהטים סבוה עובדי המן ומסכת (ר"י אבן אביתור, אלהים אמן). שמה הברקים יופיעו והרעמים ירעו והעננים סובבים והגשמים נ ת כ י ם רביבים ורסיסים וחזיזים וטלים מלקושים ושעירים ונוזלים (ראב"ע, אגרי חי בן מקיץ).

—הפעי', הִתַּכְתִּי, הִתִּיכוּ, לְהַנְתִּיךְ, תַּתִּיכֵנִי, יַתִּיכֵנִי,—הִתִּיךְ כסף או זהב וכיוצא בזה באש, חממו באש עד שנמס ונהיה כמים schmelzen; fondre; to melt,: הִתִּיכוּ עבדיך את הכסף הנמצא בבית יי' (מ"ב כב ט). קבצת כסף ונחשת וברזל ועופרת ובדיל אל תוך כור לפחת עליו אש לְהַנְתִּיךְ[1]) כן אקבץ באפי ובחמתי והנחתי וְהִתַּכְתִּי אתכם (יחזק' כב כ). וַיַּתִּיכוּ את הכסף הנמצא בבית יי' (דהי"ב לד יז). — וְחָלָב: הלא כחלב תַּתִּיכֵנִי וכגבינה תקפיאני (איוב י י). — ובתו"מ: הזה עליהן (על כלי מתכות) ונשברו בו ביום ה ת י כ ן וחזר והזה עליהן שנית (ר' אליעזר, כלים יד ז). כלי מתכת שנטמא ונשבר והתיכו ושנה עליו בו ביום (ר' אליעזר, תוספתי אהל' ד יד). צורף נחשת זה מתיך נחשת (תוספתי כתובי ז יא). ה מ ת י ך אבר חייב משום מבשל (ר"י בר חנינה, ירוש' שבת ז ב). ה מ ת י ך כוס לע"ז נאסר מיד (שם ע"ז ג י). — וְהִתִּיךְ פִּשֵּׁר: המת ש ה ת י כ ו הרי זה טמא התכו ו ה ת י כ ו הרי זה טהור (ר' אלעזר, שם נזיר ז ג). מה עשה הקב"ה הכה את אלהיהם עמהם וכו' של כסף ושל זהב ושל נחשת ה ת י כ ן כשם שהיו מתחילתן (מד"ר שמות טו). — ובספה"א: מצות הנשרפים היו משקעין אותו בזבל עד ארכובותיו וכו' ומתיכין את הבדיל ואת העופרת וכיוצא בהן והוא זורק לתוך פיו והיא יורדת ושורפת את בני מעיו (רמב"ם, הלכי סנה' טו ג). כלי זכוכית שנטמאו ונשברו טהרו בכל הכלים ואפילו ה ת י כ ן ועשה מהן כלים אחרים אינם חוזרים לטומאה (הוא, כלים יב י). — ואמר המשורר: ועשה כנגדו מצלעיו לעזר לו להשאיר כתבניתו ודמיון הויותיו כחלב להתיכו בשליא להקפיאו (ראב"ע, בשם אל).

1) [השבע' והפש' גרסו לְהַנְתִּךְ, עי' פב"א.]

—הָפעי', תֻּתְּכוּ,—הֻתַּךְ הכסף ובדומ', שֶׁהֻתִּיכוּהוּ: כהתוך כסף בתוך כור כן תֻּתְּכוּ בתוכה (יחזק' כב כב). — ובתו"מ: ומועלין בהן בבית הדשן עד שיותך הבשר (מעי' ג ג).—וביבוני מֻהְתָּךְ במקום מֻתָּךְ: חלב מהותך וקרבי דגים שנמוהו אדם נותן לתוכו שמן כל שהוא ומדליק (שבת כא).—ובספה"א: כי כל מורכב מהפכיים יתחייב שיופסד ויותך אל יסודותיו אשר מהם הורכב (ר' דוד מרוקא, זכות אדם 4). שומן מ ה ו ת ך ש ה ו ת ך לפני הפסח במחבת של חמין (הלבוש, או"ח תמז ה). אבל שומן מ ה ו ת ך אסור לטגן ממנו בפסח משום הכלי מחבת וכו' שהיה בלוע מהמץ (לנדא, האגור תסיח). —ואמר המשורר: ועוד ה ת כ ו בשאול בארץ המון מיני פנינים וכל אבן יצוקה משוכותיו (ראב"ע, בשם אל).

נתן[1]), ממנו נָתָן, נָתִין, מַתָּן, מַתָּנָה, מַתַּת, *נְתִינָה, *נתינות.

נָתַן פ"י, נָתַן, נָתְנָה, נָתַתָּ, נָתַתָּה, תַּתָּה (בהשמטת הנון), נָתַתְּ, נָתַתִּי, נָתַנּוּ, נָתָנוּ, נְתַתֶּם, נְתָנוֹ, נְתָנָהּ, נְתָנַנִי, נְתַתִּיו, נְתַתִּיהוּ, נֹתֵן, נוֹתֵן, נֹתֶנֶת, נָתוּן, נְתוּנִים, נְתֻנִים, נְתֻנוֹת, נָתוֹן, נָתֹן, נתן, נְתָן־, תֵּת, תֵּת, לָתֵת, לָתֶת־, לִתְתּוֹ, תִּתִּי, תֵּן, תֶּן־, תְּנָה, תְּנִי, תְּנִי, תְּנוּ, תְּנֵהוּ, תְּנֶנָּה, תְּנֵם, יִתֵּן, יִתֶּן־ וַיִּתֵּן, תִּתֵּן, יִתְּנֶנּוּ, יִתְּנֶהָ, אֶתֵּן, נִתֵּן, נִתַּן, נִתְּנָה, נִתְּנָהּ, תִּתְּנוּ, תִּתְּנוּ, תִּתְּנֵהוּ, תִּתְּנוּם, יִתְּנוּ, יִתְּנוּ, יִתְּנֵהוּ, יִתְּנוּהוּ, יִתְּנוּם,—א) מסר דבר מידו ליד פלוני: geben, donner; to give: וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וחמת מים וַיִּתֵּן אל הגר שם על שכמה וישלחה (בראש' כא יד). ויאמר מה הערבון אשר אֶתֶּן לך ותאמר חתמך ופתילך ומטך אשר בידך וַיִּתֶּן לה ויבא אליה ותהר לו (שם, לח יח). וביום השמיני יקח לו שני תרים או שני בני יונה ובא לפני יי' אל פתח אהל מועד וּנְתָנָם אל הכהן (ויקר' טו יד). ואיש כי יאכל קדש בשגגה ויסף חמישתו עליו וְנָתַן לכהן את הקדש (שם כב יד). ושאלו לך לשלום וְנָתְנוּ לך שתי לחם ולקחת מידם (ש"א י ד). וישאל לו ביי' וצידה נתן לו ואת חרב גלית הפלשתי נָתַן

1) [בכנע' יתן (י' במקום נ'); בארמית הקדומה נתן, ובעתיד: ינתן, יתן, וכעין זה בנבטית ובתרגומים. בסור' נתל; באשור' נַדָאנ, וגם בעתיד אִתַּן.]

לו (שם כב י). ויגד שפן הספר למלך לאמר ספר נָתַן לי חלקיה הכהן (מ״ב כב י). וזאת לפנים בישראל על הגאלה ועל התמורה לקים כל דבר שלף איש נעלו וְנָתַן לרעהו (רות ד ז). — וספר כריתות: כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתת וְנָתַן בידה ושלחה מביתו (דברי׳ כד א). וארא כי על כל אדות אשר נאפה משבה ישראל שלחתיה וָאֶתֵּן את ספר כריתתיה אליה (ירמ׳ ג ח). — מסר דבר לפלוני במתנה ובתור קנין של המקבל: ויאמר אלהים הנה נָתַתִּי לכם את כל עשב זרע זרע אשר על פני כל הארץ (בראש׳ א כט). ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב ובגדים וַיִּתֵּן לרבקה ומגדנות נָתַן לאחיה ולאמה (שם, כד נג). — ולֶחֶם: וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך וְנָתַן לי לחם לאכל ובגד ללבש (שם כח כ). ויאמר משה אלהם הוא הלחם אשר נָתַן יי׳ לכם לאכלה (שמות טז טו). ולחם משמים נָתַתָּ להם לרעבם ומים מסלע הוצאת להם לצמאם (נחמ׳ ט טו). — נָתַן אֶרֶץ: ביום ההוא כרת יי׳ את אברם ברית לאמר לזרעך נָתַתִּי את הארץ הזאת (בראש׳ טו יח). והרביתי את זרעך ככוכבי השמים וְנָתַתִּי לזרעך את כל הארצות האל (שם כו ד). והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לָתֵת אתה לאברהם ליצחק וליעקב וְנָתַתִּי אתה לכם מורשה (שמות ו ח). ואצו אתכם בעת ההוא לאמר יי׳ אלהיכם נָתַן לכם את הארץ הזאת לרשתה (דבר׳ ג יח). — גֶּשֶׁם וּמָטָר: וְנָתַתִּי גשמיכם בעתם וְנָתְנָה הארץ יבולה ועץ השדה יִתֵּן פריו (ויקר׳ כו ד). וְנָתַתִּי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש (דבר׳ יא יד). וְנָתַתָּה מטר על ארצך אשר נָתַתָּה לעמך לנחלה (מ״א ח לו). — ודברים מופשטים ורוחניים, ברכה: רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר כברכת יי׳ אלהיך אשר נָתַן לך בכל שעריך (דבר׳ יב טו). — רחמים: ואל שדי יִתֵּן לכם רחמים לפני האיש (בראש׳ מג יד). ולא ידבק בידך מאומה מן החרם למען ישוב יי׳ מחרון אפו וְנָתַן לך רחמים ורחמך והרבך כאשר נשבע לאבתיך (דבר׳ יג יח). וְאֶתֵּן לכם רחמים ורחם אתכם והשיב אתכם אל אדמתכם (ירמ׳ מב יב). — חנינה: ועבדתם שם את אלהים אחרים יומם ולילה אשר לא אֶתֵּן לכם חנינה (שם טז יג). — כֹּחַ: וזכרת את יי׳ אלהיך כי הוא הַנֹּתֵן לך כח לעשות חיל (דבר׳ ח יח). — עֹז: נורא אלהים ממקדשיך אל ישראל הוא נֹתֵן עז ותעצומות לעם (תהל׳ סח לו). — חַיִל: אל תִּתֵּן לנשים חילך (משל׳ לא ג). — תְּשׁוּעָה: ויצמא מאד ויקרא אל יי׳ ויאמר אתה נָתַתָּ ביד עבדך את התשועה הגדולה הזאת (שפט׳ טו יח). — נְקָמוֹת: וַיִּתֵּן יי׳ לאדני המלך נקמות היום הזה משאול ומזרעו (ש״ב ד ח). האל הַנֹּתֵן נקמת לי (שם כב מח). — שְׁאֵרִית: וגם כל היהודים אשר במואב ובבני עמון ובאדום ואשר בכל הארצות שמעו כי נָתַן מלך בבל שארית ליהודה (ירמ׳ מ יא). — נפש לשלל: כי הנני מביא רעה על כל בשר נאם יי׳ וְנָתַתִּי לך את נפשך לשלל על כל המקומות אשר תלך שם (שם מה ה). — רוּחַ: והרוח תשוב אל האלהים אשר נְתָנָהּ (קהל׳ יב ז). ורוחך הטובה נָתַתָּ להשכילם ומנך לא מנעת מפיהם ומים נָתַתָּה להם לצמאם (נחמ׳ ט כ). — שַׁבָּת: ראו כי יי׳ נָתַן לכם השבת על כן הוא נֹתֵן לכם ביום הששי לחם יומים (שמות טז כט). וגם את שבתותי נָתַתִּי להם להיות לאות ביני וביניהם לדעת כי אני יי׳ מקדשם (יחזק׳ כ יב). — הֵרָיוֹן: ויקח בעז את רות ותהי לו לאשה ויבא אליה וַיִּתֵּן יי׳ לה הריון ותלד בן (רות ד יג). — נָתַן את פלוני לעבד, לאשה: ויען יצחק ויאמר לעשו הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נָתַתִּי לו לעבדים (בראש׳ כז לז). ויעש יעקב כן וימלא שבע זאת וַיִּתֶּן לו את רחל בתו לו לאשה (שם כט כח). וידבר חמור אתם לאמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם תְּנוּ נא אתה לו לאשה והתחתנו אתנו בנתיכם תִּתְּנוּ לנו ואת בנתינו תקחו לכם (שם לד ח-ט). ויואל משה לשבת את האיש וַיִּתֵּן את צפרה בתו למשה (שמות ב כא). ויאמר כלב אשר יכה את קרית ספר ולכדה וְנָתַתִּי לו את עכסה בתי לאשה (יהוש׳ טו טז). ויאמר אביה אמר אמרתי כי שנא שנאתה וָאֶתְּנֶנָּה למרעך (שפט׳ טו ב). — נָתַן שאלת פלוני, מלא את בקשתו: ויען עלי ויאמר לכי לשלום ואלהי ישראל יִתֵּן את שלתך [1] אשר שאלת מעמו (ש״א א יז). והתענג על יי׳ וְיִתֶּן לך משאלת לבך (תהל׳ לז ד). וַיִּתֵּן להם שאלתם וישלח רזון בנפשם (שם קו טו). הוא עזרא עלה מבבל והוא ספר מהיר בתורת משה אשר נָתַן יי׳ אלהי ישראל וַיִּתֶּן לו המלך כיד יי׳ אלהיו עליו כל בקשתו (עזרא ז ו). — ומאויים ותאוה: אל תִּתֵּן יי׳ מאויי רשע (תהל׳ קמ ט). מגורת רשע היא תבואנו ותאות צדיקים יִתֵּן [2].

1) [כך הכתיב, והקרי ש א ל ת ך.]

2) [כלו׳ הנותן, והוא יי׳, ע׳ רש״י וראב״ע. ויש מנקדים יֻתַּן.]

— והבטוי מִי יִתֵּן, להביע חפץ, בקשה או תקוה שיהיה איזה דבר או שיארע איזה מאורע: ויאמרו אלהם בני ישראל מי יִתֵּן מותנו ביד יי׳ בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע (שמות יו ג). ויאמר לו משה המקנא אתה לי ומי יִתֵּן כל עם יי׳ נביאים כי יתן יי׳ את רוחו עליהם (במד׳ יא כט). ומי יִתֵּן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים (דבר׳ ה כו). בבקר תאמר מי יִתֵּן ערב ובערב תאמר מי יִתֵּן בקר (שם כח סז). ומי יִתֵּן את העם הזה בידי ואסירה את אבימלך (שפט׳ ט כט). בני אבשלום מי יִתֵּן מותי אני תחתיך אבשלום בני בני (ש״ב יט א). חמה אין לי מי יִתְּנֵנִי שמיר שית במלחמה אפשעה בה אציתנה יחד (ישעי׳ כז ד). מי יִתֵּן ראשי מים ועיני מקור דמעה (ירמ׳ ח כג). מי יִתֵּן מציון ישועת ישראל בשוב יי׳ שבות עמו (תהל׳ יד ז). ואמר מי יִתֵּן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה (שם נה ז). מי יִתֶּנְךָ כאח לי יונק שדי אמי (שה״ש ח א). ומצוי באיוב: מי יִתֵּן תבוא שאלתי ותקותי יתן אלוה (איוב ו ח). ואולם מי יִתֵּן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך (שם יא ה; גם יג ה; יד ד; יג; יט כג; כג ג; כט ב; לא לה). — ובמשמ׳ הרשה, נתן רשות לפלוני, עם יחס הפעול ומקור: על כן לא נְתַתִּיךָ לנגע אליה (בראש׳ כ ו). ולא נְתָנוֹ אלהים להרע עמדי (שם לא ז). ואני ידעתי כי לא יִתֵּן אתכם מלך מצרים להלך (שמות ג יט). ופסח יי׳ על הפתח ולא יִתֵּן המשחית לבא אל בתיכם לנגף (שם יב כג). וימאן אדום נְתֹן את ישראל עבר בגבלו (במד׳ כ כא). וילחצו האמרי את בני דן ההרה כי לא נְתָנוֹ לרדת לעמק (שפט׳ א לד). ויאמר אבאה אל אשתי החדרה ולא נְתָנוֹ אביה לבוא (שם יה א). ויקחהו שאול ביום ההוא ולא נְתָנוֹ לשוב בית אביו (ש״א יח ב). כי לא תעזב נפשי לשאול לא תִתֵּן חסידיך לראות שחת (תהל׳ יו י). השם נפשנו בחיים ולא נָתַן למוט רגלנו (שם סו ט). אל יִתֵּן למוט רגלך (שם קכא ג). ולא נָתַתִּי לחטא חכי (איוב לא ל). אל תִּתֵּן את פיך לחטיא את בשרך (קהל׳ ה ה). — ובלי ל׳ של המקור: לא יִתְּנֵנִי השב רוחי כי ישבעני ממררים (איוב ט יח). — ובלי הפעול: לא יִתְּנוּ מעלליהם לשוב אל אלהיהם (הוש׳ ה ד). — ועם למ״ד תחת יחס הפעול: השלך על יי׳ יהבך והוא יכלכלך לא יִתֵּן לעולם מוט לצדיק (תהל׳ נה כג). אשר נָתַן המלך ליהודים אשר בכל עיר ועיר להקהל ולעמד על נפשם (אסת׳ ח יא). ועתה הנה בני עמון ומואב והר שעיר אשר לא נְתַתָּה לישראל לבוא בהם בבאם מארץ מצרים (דה״ב כ י). — נָתַן שֵׁנָה, פוגת, דמי: אם אֶתֵּן שנת לעיני לעפעפי תנומה (תהל׳ קלב ד). אל תִּתֵּן שנה לעיניך ותנומה לעפעפיך (משלי ו ד). אל תִּתְּנִי פוגת לך אל תדם בת עינך (איכ׳ ב יח). ואל תִּתְּנוּ דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלם תהלה בארץ (ישעי׳ סב ז). — נָתַן כבוד, צדק, עֹז לאלהים (כמו יהב): ועשיתם צלמי עפליכם וצלמי עכבריכם המשחיתים את הארץ וּנְתַתֶּם לאלהי ישראל כבוד (ש״א ו ה). תְּנוּ ליי׳ אלהיכם כבוד בטרם יחשך ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף (ירמ׳ יג יו). לא לנו יי׳ לא לנו כי לשמך תֵּן כבוד על חסדך על אמתך (תהל׳ קיה א). תְּנוּ עז לאלהים על ישראל גאותו (שם סח לה). אשא דעי למרחוק ולפעלי אֶתֵּן צדק (איוב לו ג). — ואמר בן סירא: כי קרא (דוד) אל אל עליון ויתן בימינו עֹז (ב״ס גניי מז ה). — ותְהִלָּה: בכל זאת לא חטא איוב ולא נָתַן תפלה לאלהים (איוב א כב). — נָתַן קרבן, תרומה וכדומ׳: שבעת ימים יהיה עם אמו ביום השמיני תִּתְּנוֹ לי (שמות כב כט). כל העבר על הפקדים מבן עשרים שנה ומעלה יִתֵּן תרומת יי׳ העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לָתֵת את תרומת יי׳ לכפר על נפשתיכם (שם ל יד-יה). ותדר נדר ותאמר יי׳ צבאות אם ראה תראה בעני אמתך וזכרתני ולא תשכח את אמתך ונתתה לאמתך זרע אנשים וּנְתַתִּיו ליי׳ כל ימי חייו (ש״א א יא). — וְזֶרַע לַמֹּלֶךְ: ומזרעך לא תִתֵּן להעביר למלך (ויקר׳ יח כא). ואל בני ישראל תאמר איש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בישראל אשר יִתֵּן מזרעו למלך מות יומת (שם כ ב). — וְנָתַן בתשלומים, שכר, פעלה, כסף וכדומ׳: ותאמר לאה נָתַן אלהים שכרי אשר נָתַתִּי שפחתי לאישי (בראש׳ ל יח). ותאמר לה בת פרעה היליכי את הילד הזה והניקהו לי ואני אֶתֵּן את שכרך (שמות ב ט). ביומו תִתֵּן שכרו ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא (דבר׳ כד יה). וירד יפו וימצא אניה באה תרשיש וַיִּתֵּן שכרה וירד בה לבוא עמהם תרשישה מלפני יי׳ (יונה א ג). — ואמר בן סירא: נתן יי׳ לי שכר שפתותי ובלשוני אהודנו (ב״ס, גניי נא כב). — כי אני יי׳ אהב משפט שנא גזל בעולה וְנָתַתִּי פעלתם באמת וברית עולם אכרות להם (ישעי׳ סא ח). ברעהו יעבד חנם ופעלו לא יִתֶּן לו (ירמ׳ כב יג). — ואמר בן סירא: ת ן את פעלת קוויך ונביאיך יאמינו (ב״ס, גניי לג כא). — ואם מימיך נשתה אני ומקני וְנָתַתִּי מכרם (במד׳ כ יט).

אך אם אתה לו שמעני נתתי כסף השדה קח ממני (בראשי' כג יג). ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך (דברי' יד כו). אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו (שה"ש ח ז). רק שבתו יתן ורפא ירפא (שמות כא יט). כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו ליי' (שם ל יב). ונתן את הערכך ביום ההוא קדש ליי' (ויקרי' כז כג).—נתן בכסף, מכר: אכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי (דברי' ב כח). ונתתה בכסף וצרת הכסף בידך והלכת אל המקום אשר יבחר יי' אלהיך בו (שם יד כה). ויאמר דויד אל ארנן תנה לי מקום הגרן ואבנה בו מזבח ליי' בכסף מלא תנהו לי ותעצר המגפה מעל העם (דהי"א כא כב). בכסף ברזל בדיל ועופרת נתנו עזבוניך (יחזקי' כז יב). בנפש אדם וכלי נחשת נתנו מערבך (שם יג).—נתן תחת, החליף: ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש (שמות כא כג). וידבר אחאב אל נבות לאמר תנה לי את כרמך ויהי לי לגן ירק כי הוא קרוב אצל ביתי ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו אם טוב בעיניך אתנה לך כסף מחיר זה (מ"א כא ב). ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך (ישעי' מג ד). לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר (שם סא ג).—נתן בעד: עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו (איוב ב ד).—נתן ב־, הלוה: את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך (ויקרי' כה לז). בנשך לא יתן ותרבית לא יקח (יחזק' יח ח). כספו לא נתן בנשך ושחד על נקי לא לקח (תהל' יה ה).—ובמשמ' מסר והפקיד, נתן לפלוני, או אל פלוני: כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר וגנב מבית האיש (שמות כב ו).—וביד פלוני: כל אשר לבן בו וחום בכשבים ויתן ביד בניו (בראשי' ל לה). ויפקדהו על ביתו וכל אשר יש לו נתן בידו (שם לט ד). ואת יתר העם נתן ביד אבשי אחיו ויערך לקראת בני עמון (ש"ב י י).—ואמר בן סירא: אלהים מבראשית ברא האדם ויתנהו ביד יצרו (ב"ס, גני' יה יד).—ובהשאלה נתן גמול, שלם: ואתה תשמע השמים מכון שבתך וסלחת ועשית ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו (מ"א ח לט). אני יי' חקר לב בחן כליות ולתת לאיש כדרכו כפרי מעלליו (ירמי' יז י). גדל העצה ורב העליליה אשר עיניך פקחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו (שם לב יט). ונתתי עליך את כל תועבתיך (יחזקי' ז ג). ולא תחוס עיני עליך ולא אחמול כי דרכיך עליך אתן (שם ד). ונתנו זמתכנה עליכן וחטאי גלוליכן תשאינה (שם כג מט). תן להם כפעלם וכרע מעלליהם כמעשי ידיהם תן להם (תהל' כח ד).—נתן פרי, יבול, ענף, שרש, הוציאו הארץ והעצים את פרים וכדומ': כי תעבד את האדמה לא תסף תת כחה לך (בראשי' ד יב). ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע (ויקרי' כה יט). ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו (שם כו ד). וחרה אף יי' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה (דברי' יא יז). ונתן זרע לזרע ולחם לאכל (ישעי' כה י). ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל (יחזקי' לו ח). כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם (יואל ב כב). כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם (זכרי' ח יב). והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול (תהלי' א ג). ארץ נתנה יבולה (שם סז ז). חמד רשע מצוד רעים ושרש צדיקים יתן (משלי' יב יב).—וריח: עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו (שה"ש א יב). התאנה חנטה פגיה והגפנים סמדר נתנו ריח (שם ב יג). הדודאים נתנו ריח (שם ז יד). אל כל גבעה רמה בכל ראשי ההרים ותחת כל עץ רענן ותחת כל אלה עבתה מקום אשר נתנו שם ריח ניחח לכל גלוליהם (יחזקי' ו יג).—ונתן הדר, חן, הכמה, וצבע וכדומ': מגן וכובע תלו בך המה נתנו הדרך (שם כז י). שכל טוב יתן חן (משלי' יג יה). אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכים[1] עינו (שם כג לה). שבט ותוכחת יתן חכמה (שם כט יה). חרדת אדם יתן מוקש (שם כה).—ונתן מופת ואות: כי ידבר אלכם פרעה לאמר תנו לכם מופת ואמרת אל אהרן (שמות ז ט). ונתן ביום ההוא מופת לאמר זה המופת אשר דבר יי' (מ"א יג ג). ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד ונתתם לי אות אמת (יהוש' ב יב).—ואמר בן סירא: תן עדות למראש מעשיך והקם חזון דבר בשמך (ב"ס, גני' לג כ).—ומספר: ויתן יואב את מספר מפקד העם אל המלך (ש"ב כד ט).—וזמן: וייטב לפני המלך ואתנה לו זמן (נחמי' ב ו).—ונתן יד, במשמ' שלח ופשט יד: ויהי בלדתה ויתן יד (בראשי' לח כח).—וכן צמרת: לכן כה אמר אדני יי' יען אשר גבהת בקומה ויתן צמרתו אל בין עבותים ורם לבבו בגבהו (יחזקי' לא י). למען אשר לא יגבהו בקומתם כל עצי מים ולא יתנו את צמרתם אל בין עבותים ולא יעמדו עליהם

[1] [כך הכתיב בספרים מדויקים, והקרי ב כ ו ס; ו ע י נ ו, פרשו צבעו ומראהו.]

בגבהם כל שתי מים כי כלם נִתְּנוּ למות אל ארץ תחתית (שם יד).—וְנָתַן יָד, לברית אהבה: ויאמר יהונדב יש ויש תְּנָה את ידך וַיִּתֵּן ידו ויעלהו אליו אל המרכבה (מ"ב י טו). — ולבקש עֵזֶר: מצרים נָתַנּוּ יד אשור לשבע לחם (איכה ה ו).—ומסר את עצמו: הריעו עליה סביב נָתְנָה ידה נפלו אשויתיה נהרסו חומותיה (ירמ' נ טו). וכל השרים והגברים וגם כל בני המלך דויד נָתְנוּ יד תחת שלמה המלך (דה"א כט כד). תְּנוּ יד לי"י ובאו למקדשו אשר הקדיש לעולם (דה"ב ל ח). — ובסהמ"א במשמ' נשא יד, שָׂם יד: ובסחורה אם יתן יד באלה וכחש ויתן יד לפה כי כל יגיעו עמל ואון ואון יחשוב ויבוש מעצות ואתה חי לבדך (אתה מבין סרעפי לב, מוסף יוה"כ). נָתַן גֵּו, לֶחִי: גוי נָתַתִּי למכים ולחיי למרטים (ישעי' נ ו). יִתֵּן למכהו לחי ישבע בחרפה (איכה ג ל). — וְכָתֵף וְעֹרֶף: וימאנו להקשיב וַיִּתְּנוּ כתף סררת (זכרי' ז יא). וַיִּתְּנוּ כתף סוררת וערפם הקשו ולא שמעו (נחמי' ט כט). ויסבו פניהם ממשכן יי' וַיִּתְּנוּ ערף (דה"ב כט ו).—וּמָקוֹם: ויראו בני בנימין כי נגפו וַיִּתְּנוּ איש ישראל מקום לבנימן (שפטי' כ לו).—ואמר בן סירא בהשאלה: אל תבזה שאילות דל וכו' ולא תתן לו מקום לקללך (ב"ס, גני' ד ד).—וּשְׁכֹבֶת באשה או בבהמה: ואל אשת עמיתך לא תִתֵּן שכבתך לזרע לטמאה בה (ויקר' יח כ). ובכל בהמה לא תִתֵּן שכבתך בה (שם כג). וַיִּתֵּן איש בך את שכבתו מבלעדי אישך (במד' ה כ).—נָתַן קול בצעקה: נצרים באים מארץ המרחק וַיִּתְּנוּ על הרי יהודה קולם (ירמ' ד טז). עלי הלבנון וצעקי ובבשן תְּנִי קולך (שם כב כ). מזעקת חשבון עד אלעלה עד יהץ נָתְנוּ קולם (שם מח לד). קול נָתְנוּ בבית יי' כיום מועד (איכה ב ז). — וּבִבְכִי: וַיִּתֵּן את קולו בבכי (בראשי' מה ב). ותשא כל העדה וַיִּתְּנוּ את קולם ויבכו העם בלילה ההוא (במד' יד א).—ויי' נָתַן את קולו ברעם: ירעם משמים יי' ועליון יִתֵּן קולו (ש"ב כב יד). יי' ממרום ישאג וממעון קדשו יִתֵּן קולו (ירמ' כה ל). ויי' נָתַן קולו לפני חילו כי רב מאד מחנהו כי עצום עשה דברו (יואל ב יא). ויאמר יי' מציון ישאג ומירושלם יִתֵּן קולו (עמוס א ב).—והעבים והתהום: זרמו מים עבות קול נָתְנוּ שחקים (תהל' עז יח). נָתַן תהום קולו (חבקו' ג י). — וְהַחָכְמָה: חכמות בחוץ תרנה ברחבות תִּתֵּן קולה (משלי א כ). הלא חכמה תקרא ותבונה תִּתֵּן קולה (שם ח א).—וּכְפִיר: הישאג אריה ביער וטרף אין לו הֲיִתֵּן כפיר קולו ממענתו בלתי אם לכד (עמוס ג ד). עליו ישאגו כפירים נָתְנוּ קולם (ירמ' ב טו).—ועוף השמים: עליהם עוף השמים ישכון מבין עפאים יִתְּנוּ קול (תהל' קד יב).—ובהשמעת קול: ביום ההוא אז נָתַן דויד בראש להדות לי"י (דה"א טז ז). —נָתַן בקול באותה המשמ': היתה לי נחלתי כאריה ביער נָתְנָה עלי בקולה על כן שנאתיה (ירמ' יב ח). המו גוים מטו ממלכות נָתַן בקולו תמוג ארץ (תהל' מו ז). לרכב בשמי שמי קדם הן יִתֵּן בקולו קול עֹז (שם סח לד).—נָתַן אֹמֶר: אדני יִתֶּן אמר (שם יב).—נָתַן תודה: שים נא כבוד לי"י אלהי ישראל וְתֶן לו תודה (יהוש' ז יט). ועתה תְּנוּ תודה לי"י אלהי אבתיכם ועשו רצונו (עזרא י יא).—ואמר בן סירא: בכל מעשהו נתן הודות לאל עליון (ב"ס, גני' מז ח). ולמלמדי אתן הודאה (שם נא יז).—ובתו"מ, נתן מה שהוא חיב, שִׁלֵּם: מפני הרמאין כיצד שלא יהו אומרין כבר נתננו (תוספתי פאה א ו). במה דברים אמורים בזמן שאמר לו נתתי לך שכרך והוא אומר לא נתתה לי אבל אם אמר לו שכרתני והוא אומר לא שכרתיך וכו' המוציא מחברו עליו הראיה (שם, ב"מ י ו). אנשי יהודה היו כותבין עד שירצו היורשין לתן[1] ליך כתובתיך לפיכך אם רצו יורשין נותנין לה כתובתה ופוטרין אותה (כתוב' ד יב). והלא בין היום ובין מחר סופו ליתן לה כתובתה (מכות א א). על מנת ליתנן לו מכאן ועד ל' יום והוא אומר מכאן ועד עשר שנים (שם). הרי שהיה חייב לחבירו מנה ובא בבי"ד ולא הספיק לתננו עד שבא בעל חוב של נגזל (ספרי, במד' ג). אומדין כמה אדם רוצה ליתן בבכור זה ליתנו לבן בתו או לבן אחותו (ערכי' ח ז).—ובמשמ' נתן במתנה: האומ' נתתי שדה פל' לפל' נתתיה לו נתונה לו תהא שלו (תוספתי ב"ב ט יב). הרי זה גיטיך על מנת שתתני לי מאתים זוז (ירוש', גיטי' ג א). נעשה כאומר לו שדה זו נתונה לך כל זמן שהשטר בידך (כב אסי, ב"ב קסט:). נתנתן לכהן ואינה יודעת מה נתנה (זבחי' סח.). משל הדיוט אומר נתת פת לתינוק הודיע לאמו (מד"ר במד' יט). משל הדיוט אומר נתת פת לנער הודע את אמו (שמחו' א א).—וְנָתַן את נפשו, מסר עצמו על דבר, ואמר בן סירא: אל תרע עבד עובד באמת וכן שכיר נותן נפשו (ב"ס, גני' ז כ). אל תתן לזונה נפשך פן תסיב את נחלתך (שם, ט ו). — ובתו"מ: שכל דבר

1) [צורה זו של המקור בתו"מ נגזרה מצורת העתיד יִתֵּן וכו', עי' סגל, Gram. Mishn. heb. § 169].

שבית דין נותנין נפשם עליו סופו להתקיים בידם (ר' לוי, ירוש' שביעית א ז).—ונתן שלום לפלו': אמר רבי יוסי בן קסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום (אבו' ו ט). כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאילו עשאו במה (רב, ברכ' יד.). בא שר אחד ונתן לו שלום (שם לג:). בשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי (שם).—ופתחון פה: כדי שלא ליתן פתחון פה לבאי העולם לומר הרי שכר כל המצות (ספרי דבר' מג). למה לא באלף שלא ליתן פתחון פה למינין (מד"ר בראש' א). — ואת הדין: אמר לו שמעון בן שטח עמוד על רגליך ותן את הדין (תנחומ' שופט' ו, בובר.). — ונתן אות בתֵבה: סוכותה לפי שצריך למד מתחלתו נותן לו הא בסופו (ר' נחמיה, מכי' בא יד). — ונתן על פלו' בקול: ונתנה עליהם בת קול מן השמים (סנה' יא.).—נשא ונתן, עסק: ואיש מלחמה זה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה (חגי' יד.). — ובסהם"א: וכיון שראינו כך נשאננו ונתננו בדבר וראינו תקנה לכל הקהל (ר"י ברגלוני, ספ' השטרות 137). עי' ע' נשא.—ודבר לא בע"ת: ירדן שנטל מזה ונתן לזה מה שנטל נטל ומה שנתן נתן (תוספת' כתו' ח ג). — נתן טעם: ירק שנתבשל בה גיד הנשה אם יש בה בנותן טעם הרי זה אסורה (חול' ז ד). חתיכה של נבלה ושל דג טמא אינה אוסרת עד שתתן טעם ברוטב ובקיפה ובחתיכות (רבה בר בר חנה, חול' ק.). אחד נותן טעם לפגם ואחד נותן טעם לשבח אסור (ר"מ, ע"ז סז:). — ובמשמ' הרשה: ולא גלה להם שהרשעים עומדים הימנו שאלו גלה להם שהרשעים עומדים הימנו לא היתה מדת הדין נותנת שיברא (מד"ר בראש' ח). — ונתן ענין: ושמרתם את חוקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם ליתן שמירה ועשייה לחוקים ושמירה ועשייה למשפטים (ספרא, קדוש' פרק יא). — ודבור תְנֵהו ענין: אם אינו ענין לאכילה תניהו ענין לזביחה וכו' אם אינו ענין לחוץ לזמנו תניהו ענין חוץ למקומו (שם, פרק א). אם אינו ענין לירושה תניהו ענין לכפרה וכו' אם אינו ענין לירושה תניהו ענין לקבורה (ספרי במדי' עח). —ובסהם"א: אם מת הנותן קודם שיאמ' חזרתי בו הרי המתנה למקבל (ר"י ברגלוני, ספ' השטרות 79). וכל מה שיש תחת ארבע המצרנין הללו הנזכרים לעיל נתננו לפלוני בר' פלוני (שם 22). אם יאמר

אני אקח הקטן ואתה תקח הגדול ותן לי הדמים מה ששוה יותר על הקטן בזה ודאי אין שומעין לו (טוחו"מ שותפין קעא). זה הכהן לקח דירום מלך פרס את בנו לאיש לבתו כי ראתה תארו בחלום הלילה ויתננו ה' ממנה שלשה בנים (תולידה שומרונית, REJ Juil-Sept. 1902, 70).—ואמר המליץ: ולא תוציא לחוץ בשר פסח נחוץ וזר וערל מחוץ ותושב ושכירים וזבחי לא תשמץ בזבחו על חמץ ולבך לא תאמץ לתתן מחסורם (רסב"ג, בכל שדי, אזהרות). וזה וזה ישוה עת נתן את המון הונו ופזר את סגורו (רמב"ע, התרשיש א כלד)— *ובהשאלה הדבר נוֹתֵן, מוכיח ומכריח למסקנה ידועה, והדין נוֹתֵן: ויהא מקצת אוכל נפש דוחה שבת והדין נותן ומה אם במקום שאין כל עבודה דוחה יו"ט כל אוכל נפש דוחה יו"ט וכו' (מכי' בא ט). היא הנותנת (בכו' כט:).—ובסהם"א: אחר שפירשתי בשער הזה דרך המהלך השוה לחמה ומדתו בכל יום ויום והיה סדר המדה השוה הזאת ומשמעה נותן להיות כל הימים ולילותיהן עמהן שווין לעולם (ראב"ח הנשיא, צורת הארץ, שער יג). והוא הנותן כי הענין אחד (ר"י ב"ר אנטולי, מלמד התלמידים, קעו.). ואם יתן החשבון שלא יראה בארץ ישראל אפשר שיראה במדינות אחרות (רמב"ם, קדה"ח יח יג).—ב) שָׂם, שָׁת, הניח, עם ב' היחס: ויתן אתם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ (בראש' א יז). את קשתי נתתי בענן (שם ט יג). ויתן איש בתרו לקראת רעהו (שם יה י). בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו (שם מ יג). ויקבץ את כל אכל שבע שנים אשר היו בארץ מצרים ויתן אכל בערים אכל שדה העיר אשר סביבתיה נתן בתוכה (שם מא מח). ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם וכתבת קעקע לא תתנו בכם (ויקר' יט כח). איש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו (שם כד יט). — ואמר בן סירא בהשאלה: אברהם אב המון גוים לא נתן בכבודו מום (ב"ס, מ"ד יט).—וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך (דבר' ז יה). ולקחת את המרצע ונתתה באזנו ובדלת והיה לך עבד עולם (שם יה יז). ויתן שופרות ביד כלם (שפט' ז יו). ונתנו את אלהיהם באש (ה"ב יט יח). ונתתי מופתים בשמים ובארץ (יואל ג ג). — ובהשאלה: והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו אתו את נבוכדנאצר מלך בבל ואת אשר לא יתן את צוארו בעל מלך בבל

(ירמ׳ כז ח). יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה (איכה ג כט). —ואמר בן סירא: ויתן (דוד) בפלשתים ערים (ב״ס, גנ״י מז ז). — ועם עַל: ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אתה על יד יוסף (ברא׳ מא מב). ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף (שמות יב ז). ויצקת לו ארבע טבעת זהב ונתתה על ארבע פעמתיו (שם כה יב). ונתת את הכפרת על הארן מלמעלה ואל הארן תתן את העדת אשר אתן אליך (שם כא). ונתת את הטבעת על ארבע הפאת אשר לארבע רגליו (שם כו). ונתת על השלחן לחם פנים לפני תמיד (שם ל). ונתן אהרן על שני השעירם גרלות (ויקר׳ יו ח). וילבש שאול את דוד ונתן כובע נחשת על ראשו (ש״א יז לח). אביך הקשה את עלנו ואתה עתה הקל מעבדת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו ונעבדך (מ״א יב ד). ונתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד וינתחהו וישימו על העצים ואש לא ישימו ואני אעשה את הפר האחד ונתתי על העצים ואש לא אשים (שם יח כג). כה אמר יי׳ אלי עשה לך מוסרות ומטות ונתתם על צוארך (ירמ׳ כז ב).—ובהשאלה: על ברזל נתתי על צואר כל הגוים האלה לעבד את נבוכדנאצר מלך בבל ועבדהו (שם כח יד). ואעדך עדי ואתנה צמידים על ידיך ורביד על גרונך (יחזק׳ יו יא). — ועם אֶל, במשמ׳ אל תוך: ונתת אל הארן את העדת אשר אתן אליך (שמות כה יו). ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים והיו על לב אהרן בבאו לפני יי׳ (שם כח ל). ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת ונתן עליו מים חיים אל כלי (במד׳ יט יז). ולקחתם את ארון יי׳ ונתתם אתו אל העגלה (ש״א ו ח). יי׳ נתנך כהן תחת יהוידע הכהן להיות פקדים בית יי׳ לכל איש משגע ומתנבא ונתתה אתו אל המהפכת ואל הצינק (ירמ׳ כט כו). ויאמר ירמיהו אל המלך צדקיהו וכו׳ כי נתתם אותי אל בית הכלא (שם לז יח). וישמע עבד מלך הכושי איש סרים והוא בבית המלך כי נתנו את ירמיהו אל הבור (שם לח ז). — ובמשמ׳ נֹכח: והכשבים הפריד יעקב ויתן פני הצאן אל עקד וכל חום בצאן לבן (ברא׳ ל מ). — ועם ל׳ היחס: כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה לבלתי אחז בקירות הבית (מ״א ו ו).—ועם לפני: ונתתה אתו לפני הפרכת אשר על ארן העדת (שמות ל ו). ונתתה את מזבח הזהב לקטרת לפני ארון העדת (שם מ ה). ויאמר משרתו מה אתן זה לפני מאה איש ויאמר תן לעם ויאכלו ויתן לפניהם ויאכלו (מ״ב ד מג-מד). ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו הוא ימות (יחזק׳ ג כ). כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים (זכר׳ ג ט). — ועם בֵּין: ונתתה את הכיור בין אהל מועד ובין המזבח ונתת שם מים (שמות מ ז). — ועם עִם, אֵת: ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמדי הוא נתנה לי מן העץ ואכל (ברא׳ ג יב). ואני הנה נתתי אתו את אהליאב בן אחיסמך למטה דן (שמות לא ו). — ועם לִקְרַאת: ויקח לו את כל אלה ויבתר אתם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו (ברא׳ יה י). — ועם מִן: ויתן את המכנות חמש על כתף הבית מימין וחמש על כתף הבית משמאלו ואת הים נתן מכתף הבית הימנית קדמה (מ״א ז לט). — ועם תַּחַת: ונתתה את הפרכת תחת הקרסים (שמות כו לג). — ועם שָׁמָּה: ונתת אתו בין אהל מועד ובין המזבח ונתת שמה מים (שם ל יח). ונתנו שמה הכהנים שמרי הסף את כל הכסף המובא בית יי׳ (מ״ב יב י).—ובלי סמן היחס של המקום: וירמיהו בא ויצא בתוך העם ולא נתנו אתו בית הכליא (ירמ׳ לז ד). ויקצפו השרים על ירמיהו והכו אתו ונתנו אותו בית האסור (שם יה).—ובהשמטת המקום: ושמת את החצר סביב ונתת את מסך שער החצר (שמות מ ח). נתנו רשעים פח לי ומפקודיך לא תעיתי (תהל׳ קיט קי).—ובהשאלה, הנחת דברים מפשטים ורוחניים, וכדומ׳, נתן עַל, רוח: הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי נתתי רוחי עליו משפט לגוים יוציא (ישעי׳ מב א). — בְּרָכָה וּקְלָלָה: ונתתה את הברכה על הר גרזים ואת הקללה על הר עיבל (דבר׳ יא כט). ונתן יי׳ אלהיך את כל האלות האלה (שם ל ז).—חֶרְפָּה: ונתתי עליכם חרפת עולם (ירמ׳ כג מ).—הוד: ונתתה מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל (במד׳ כז כ). יי׳ אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה[1]) הודך על השמים (תהל׳ ח ב). ועמד על כנו נבזה ולא נתנו עליו הוד מלכות (דני׳ יא כא). ויתן עליו הוד מלכות אשר לא היה על כל מלך לפניו על ישראל (דה״א כט כה). — עֹנֶשׁ וּמֶכֶס: ויתן ענש על הארץ מאה ככר

1) [רש״י פרש כמו צווי: ראוי שתתנהו. וראב״ע אומר: ומלת תנה שם הפועל כמו מרדה מצריםה כאלו אמר תת הודך. ע״כ. וי״ת יהבתא, נתת, וכן רוב התרגומים והחדשים.]

כסף וככר זהב (מ"ב כג לג). והעמדנו עלינו מצות לָתֵת עלינו שלישית השקל בשנה (נחמ' י לג).—מָצוֹר: וְנָתַתָּה עליה מצור ובנית עליה דיק ושפכת עליה סללה וְנָתַתָּה עליה מחנות ושים עליה כרים סביב (יחזק' ד ב).—ועל הפה לסתום אותו: ואשר לא יִתֵּן על פיהם וקדשו עליו מלחמה (מיכה ג ה). — ואת הפנים בתפלה אֶל: וָאֶתְּנָה את פני אל יי' האלהים לבקש תפלה ותחנונים (דני' ט ג). — ועם בי"ת היחס, נָתַן דבר בפה: וְנָתַתִּי דברי בפיו ודבר אליהם את כל אשר אצונו (דבר' יח יח). ויאמר יי' אלי הנה נָתַתִּי דברי בפיך (ירמי' א ט). — וְרוּחַ שֶׁקֶר: ועתה הנה נָתַן יי' רוח שקר בפי כל נביאיך אלה (מ"א כב כג).—וְחָכְמָה בְלֵב: ובלב כל חכם לב נָתַתִּי חכמה (שמות לא ו). ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב אשר נָתַן יי' חכמה ותבונה בהמה (שם לו א). וכל הארץ מבקשים את פני שלמה לשמע את חכמתו אשר נתן אלהים בלבו (מ"א י כד).—וְשִׂמְחָה: נָתַתָּה שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו (תהל' ד ח).—וְהָעוֹלָם: גם את העלם נָתַן בלבם (קהל' ג יא).—וְשָׁלוֹם: וְנָתַתִּי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד (ויקר' כו ו).—נָתַן חֵן פלוני בעיני פלוני: וַיִּתֵּן חנו בעיני שר בית הסהר (ברא' לט כא). וְנָתַתִּי את חן העם הזה בעיני מצרים (שמות ג כא). — וְיָד לְהַכּוֹת: ולא ישמע אלכם פרעה וְנָתַתִּי את ידי במצרים (שם ז ד).—וּנְקָמָה: ויהיו על מדין לָתֵת נקמת יי' במדין (במד' לא ג). — וְדָם: כפר לעמך ישראל אשר פדית יי' ואל תִּתֵּן דם נקי בקרב עמך ישראל (דבר' כא ח).—נָתַן פנים בפלוני לענשו: וְנָתַתִּי פני בנפש האכלת את הדם (ויקר' יז י). וְנָתַתִּי את פני בנפש ההוא והכרתי אתו מקרב עמו (שם כ ו). וְנָתַתִּי פני באיש ההוא והשמותיהו לאות ולמשלים והכרתיו מתוך עמי (יחזק' יד ח). וְנָתַתִּי את פני בהם (שם טו ז). — נָתַן בֵּין: וְאֶתְּנָה בריתי ביני ובינך (ברא' יז ב). אלה החקים והמשפטים והתורת אשר נָתַן יי' בינו ובין בני ישראל (ויקר' כו מו). — ולפני, ארץ: ראה נָתַתִּי לפניכם את הארץ באו וגו' (דבר' א ח). ראה נָתַן יי' אלהיך לפניך את הארץ (שם כא). את הכל נָתַן יי' אלהינו לפנינו (שם ב לו). — ברכות וקללות וכדומ': והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נָתַתִּי לפניך (שם ל א). ראה נָתַתִּי לפניך את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע (שם טו). — תּוֹרָה וּמִצְוֹת וכדומ': אם שוב תשבון אתם ובניכם מאחרי ולא תשמרו מצותי חקתי אשר נָתַתִּי לפניכם (מ"א ט ו). אם לא תשמעו אלי ללכת בתורתי אשר נָתַתִּי לפניכם (ירמי' כו ד). ולא הלכו בתורתי ובחקתי אשר נָתַתִּי לפניכם ולפני אבותיכם (שם מד י). ללכת בתורתיו אשר נָתַן לפנינו ביד עבדיו הנביאים (דני' ט י). — נָתַן בראש פלוני, הביא עליו עֹנֶשׁ: לכן כה אמר אדני יי' חי אני אם לא אלתי אשר בזה ובריתי אשר הפיר וּנְתַתִּיו בראשו (יחזק' יז יט).—וכן נָתַן דרך בראש פלוני: ואתה תשמע השמים ועשית ושפטת את עבדיך להרשיע רשע לָתֵת דרכו בראשו (מ"א ח לב). דרכם בראשם נָתַתִּי (יחזק' ט י). דרכם בראשם נָתַתִּי נאם אדני יי' (שם כב לא). וגם אני הא דרכך בראש נָתַתִּי נאם אדני יי' (שם טז מג). —נָתַן לב, שָׂם וְהִפְנָה את מחשבתו לאיזה דבר: וְנָתַתִּי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמים הוא ענין רע נָתַן אלהים לבני אדם לענות בו (קהל' א יג). וָאֶתְּנָה לבי לדעת חכמה ודעת הוללת ושכלות (שם א יז). גם לכל הדברים אשר ידברו אל תִּתֵּן לבך (שם ז כא). ויאמר אלי אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נָתַתָּ את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך (דני' י יב).—וכן נָתַן אֶל לב: טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יִתֵּן אל לבו (קהל' ז ב). את כל זה ראיתי וְנָתוֹן אל לבי לכל מעשה אשר נעשה תחת השמש (שם ח ט). כי את כל זה נָתַתִּי אל לבי ולבור את כל זה אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים (שם ט א). ולא הגדתי לאדם מה אלהי נֹתֵן אל לבי לעשות לירושלם (נחמ' ב יב). וַיִּתֵּן אלהי אל לבי ואקבצה את החרים ואת הסגנים ואת העם להתיחש (שם ז ה).—וכן נָתַן על לב, ואמר בן סירא: אשרי איש באלה יהגה ונותן על לבו יחכם (ב"ס, גני' נ כח). — ובמשמ' מִנָּה והפקיד את פלוני, עם עַל: ראה נָתַתִּי אתך על כל ארץ מצרים (ברא' מא מא). והנה נָתַן יי' עליכם מלך (ש"א יב יג). ברוך יי' אלהי ישראל אשר נָתַן היום ישב על כסאי ועיני ראות (מ"א א מח).— ועם בי"ת היחס: ולפני מזה אלישיב הכהן נָתוּן בלשכת בית אלהינו (נחמ' יג ד). ויקבלם דויד וַיִּתְּנֵם בראשי הגדוד (דהי"א יב יט). — ועם למ"ד היחס: נביא לגוים נְתַתִּיךָ (ירמי' א ה).—ובלי סמן היחס: ויאמרו איש אל אחיו נִתְּנָה ראש ונשובה מצרימה (במד' יד ד). ואת צדוק הכהן נָתַן המלך תחת אביתר (מ"א ב לה). והשבית

את הכמרים אשר נתנו מלכי יהודה ויקטר בבמות בערי יהודה ומסבי ירושלם (מ"ב כג ה). — שׂם, עשה שיהיה, עם פעול כפול: והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך (ברא' יז ה). ויאמר יי' אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך (שמות ז א). ונתתי נערים שריהם ותעלולים ימשלו בם (ישעי' ג ד). וגבול נתן יי' בינינו וביניכם בני ראובן ובני גד את הירדן (יהוש' כב כה). האל המאזרני חיל ויתן תמים דרכי (תהל' יח לג). הנה טפחות נתתה ימי וחלדי כאין נגדך (שם לט ו). ואתנה לבושי שק ואהי להם למשל (שם סט יב). ונתן ארצם נחלה נחלה לישראל עמו (שם קלה יב). ונתתי את כל אויביך אליך ערף (שמות כג כז). ואויבי נתתה לי ערף ומשנאי אצמיתם (תהל' יח מא). — עם פעול אחד ולמ"ד היחס: והפרתי אתך במאד מאד ונתתיך לגוים ומלכים ממך יצאו (ברא' יז ו). שנים עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדול (שם כ). הנני מפרך ונתתיך לקהל עמים (שם מח ד). יתן יי' אותך לאלה ולשבעה בתוך עמך (במד' ה כא). ויהי כי חזקו בני ישראל ויתנו את הכנעני למס (יהוש' יז יג). — ועם לפני: אל תתן את אמתך לפני[1] בת בליעל (ש"א א טז). — נתן פלוני לרחמים לפני: וסלחת לעמך אשר חטאו לך ולכל פשעיהם אשר פשעו בך ונתתם לרחמים לפני שביהם ורחמום (מ"א ח נ). ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם (תהל' קו מו). ויתן האלהים את דניאל לחסד ולרחמים לפני שר הסריסים (דני' א ט). והצליחה נא לעבדך היום ותנהו לרחמים לפני האיש הזה (נחמי' א יא). — לזועה: ונתתים לזועה[2] לכל ממלכות הארץ (ירמי' טו ד). ונתתים לזועה[2] לרעה לכל ממלכות הארץ (שם כד ט). — עם פעול וכף הדמיון: דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות ויתן אתנו כמרגלים

---

1) [י"ת לא תכלים את אמתך קדם בת רישעא, ע"כ. וכן רש"י שלא יתננה הפקר ובזיון לפני צרתה בת בליעל, ע"כ. וכך גם רד"ק. אולם העקר חרפה חסר מן הספר, ורלב"ג מפרש שלא יתננה כבת בליעל, ע"כ. ובכן כונת לפני, כמו. ואולי כן כנפל לפני בני עולה, (ש"ב ג לד), לפני להמי, מקביל ל־כמים, (איוב ג כד). והכונה אל תשם אותי לפני בת בליעל כדי לערוך אותי לה ולהבר אותי אליה במדרגה אחת. והשבע' גורס' לבת. והחדשים מגיהים באופנים שונים. ועי' אהרליך ובפרושו של סגל.]

2) [כך הכתיב, לזועה, והקרי לזעוה. ועי' ערכי זועה, זעוה.]

את הארץ (ברא' מב ל). ושברתי את גאון עזכם ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחשה (ויקר' כו יט). ויתן המלך את הכסף בירושלם כאבנים ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה לרב (מ"א י כז). הנני מבעיר אחרי בעשא ואחרי ביתו ונתתי את ביתך כבית ירבעם בן נבט (שם טז ג). לכן כה אמר אדני יי' יען תתך את לבבך כלב אלהים (יחזק' כח ו). — ובלי אות היחס: ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד (מ"א ט כב). — חק: ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבר (תהל' קמח ו). וימלך לבי עלי ואריבה את החרים ואת הסגנים וכו' ואתן עליהם קהלה גדולה (נחמי' ה ז). — אות: ותתן אתת[1] ומפתים בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו (שם ט י). — בתו"מ: קופה שהיא מליאה פירות ונתנה על איסקופה החיצונה (שבת י ב). נוטל ונותן אין חיבור לא לטומאה ולא לטהרה (תוספתי כלים ב"ק ב ז). הא מה אני מקיים כל הלילה שיהא נותנן מבוא השמש והם מתעכלים והולכים כל הלילה על גבי המזבח (ספרא, לו א). אבל ביום הראשון אינו נותן תפילין (ירוש' ברכ' ג א). תיבה שהיא מליאה ספרים נותנה מראשותי המיטה (ר' זעירא, שם ה). כל מקום שנותנין עיניהן מיד נשרף (שבת לג:). עכשיו אני נותנך בשמו של זכר ובראשון של אותיות (מד"ר ברא' מז). למח' אני נגלה ונותן התורה לישראל ואני נותנך הראשון של דברות ובך אפתח תחלה שנ' אנכי יי' אלהיך (שם, שה"ש, ראשו כתס). כיצד מכבד אדם את רבו בזמן ששניהן מהלכין בדרך נותנו לימין ואין נותנו לשמאל (ד"א ד). בן עזאי אומר כל הנותן ארבעה דברים נגד עיניו שוב אינו חוטא (כלה רבתי ו). לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת אפילו היא של חרס (שבת ב ד). שעיה כדי ליתן על פי נקב קטן (שם ח ד). — ופעו', נתון, נתונה, נתונים, נתונות, במשמ' מנח: וכן היה ר' אליעזר אומר כזית מן המת וכו' נתון על ארבע כלים אפילו כלי גללים וכו' (תוספתי אהילי ז א). נתון על ארבע כוסיות הנתונות על ארבע אבנים (שם). נסר שראשו אחד נתון על גבי האבן וראשו אחד נתון על גבי הספסל רואין את הנסר שאם ינטל הספסל ויכול עמוד בפני עצמו מציל (שם, ז ב). חבית שהיא יושבת על שוליה באויר וכזית מן

---

1) [עי' שמות י ב; תהל' עח מג.]

המת נתון תחתיה (שם י ט). כזית מן המת מקצתו נתון תחת דופנה (שם). ככר תרומה שהוא נתון על גבי הדף מדרס נתון תחתיו ואי אפשר לו לטול אלא אם כן נוגע במדרס (שם טהרו׳ ד ד). ספסל שהוא נתון ברשות הרבים (ר׳ יוסה, ירוש׳ סוכ׳ ב ד). סרידה שהיא נתונה על פי התנור ושוקעת לתוכו ואין לה גפים השרץ בתוכה התנור טמא (כלים ח ג). כיצד הבור והדות שבבית וכפישה נתונה עליו טהור (אהלו׳ ה ו). כותל שמקצתו משמש לבית ומקצתו משמש לגינה היתה נתונה בצד המשמש לבית מצלת בית (תוספת׳ אהלו׳ ו ה). קורה שהיא נתונה מכותל לכותל (שם). טבעת שנתונה בלבינה של טיט טופח והטבילה טהורה (שם מקואות ו יב). ירק של תרומה וביצה טרופה נתונה על גביו ונגע טבול יום בביצה כל הסדר העליון חבור (ר׳ יוסי, שם, טבול יום ב ט). לטיפה של דם שהיא נתונה על גבי הדה של סייף (ר׳ תנחומא, ירוש׳ ברכ׳ א א). היו נתונות על גבי הגדר רואין אותן כאילו אבנים כבושות עליהן (תוספת׳ אהיל ט ג). אם היו נתונין ערב נותנו שתי שתי גותנו ערב (רבא, ערובי׳ טו:). — ומבעל חי במשמ׳ מֻנח ונמצא: אדם שהוא נתון תחת הסדק בש״א אינו מביא את הטמאה ובה״א אדם חלול הוא והצד העליון מביא את הטמאה (עדיו׳ ד יב). שכל זמן שאדם נתון בחיים נפשו פקודה ביד קונו (ספרי, במדי׳ קלט). רבי חנינא בר פפא אמר משל למלך שהיה נתון הוא ואוהבו בטרקלין וכו׳ (מד״ר בראשי׳ כב). בחצי הלילה ניגער משנתו אמר להן היכן אני נתון (פסיקי׳ דרב כהנ׳ סוס אסים קמז.). כצפור שהוא נתונה ביד אדם שאם יכבוש ידו מעט הוא חונקה (מכילת׳ בשלח ו). ואם ראי׳ אדם נאה בעשרו תן לו שנאמר ונתת לאי׳ ככל דרכיו אשר תדע את לבבו לפי שבעולם הזה היו הרשעים עשירים ונתונים בשלוה והשקט (מד״ר שמות לא).— וכן דבר לא חי: משל למה הדבר דומה למערה שהיא נתונה על שפת הים רעש הים ונתמלאת המערה והים לא חסר כלום (שם במדי׳ יב).—ובהשאלה, נתן עין, חמד ורצה: וכן מצינו בנחש שנתן עינו להרוג את אדם ולישא את חוה (תוספת׳ סוט׳ ד יז). כיון שנתן עינו לגרשה (את אשתו) שוב אין לו פירות (רבא, גיט׳ יח.).— ועם בי״ת היחס: היורד לנכסי אשתו ונתן בה עיניו לגרשה (תוספת׳ כתוב׳ ח ג).—נתן עין בפלוני או בדבר, חמד והתאוה לו: שלא תהא אשה נותנת עיניה באחר ומקלקלת על בעלה (נדרי׳ יא יב). כשם שאסורה (הסוטה) לבעל כך אסורה לבועל מפני שנתנה עיניה במי שאין ראוי לה מה שבקשה לא ניתן לה ומה שבידה נוטל ממנה (תוספת׳ סוט׳ ד יז). וכן מצינו בקין וקרח וכו׳ שנתנו עיניהם במה שאין ראוי להם מה שביקשו לא ניתן להם ומה שבידן נוטל מהן (שם יט). אל ישתה אדם בכוס זה ויתן עיניו בכוס אחר (נדרי׳ כ:).

—ודבור לִתֵּן את האמור: ומנין ליתן את האמור בכולן ככל אחד ואחד תלמוד לומר אשה אשה לגזרה שוה (ספרא, ויקר׳ פרש׳ יד). ומנין ליתן את האמור בשאת בבהרת ואת האמור בבהרת בשאת ת״ל נגע צרעת (שם תזריע ד). מה תלמוד לומר צרעת צרעת צרעת שלש פעמים צרעת כגרים צרעת ליתן את האמור בשאת בבהרת וכו׳ צרעת ליתן את האמור בשהין במכוה (שם פרק ז). — ובסהמ״א: אלו עורות מתטמאין במדרס עור שחשב עליו לשחיטה ועור שמניחין על המטות סלמעלה לישן עליו וכו׳ ועור שעשאהו לנותנו על לבו בשעת הקציר מפני השרב (רמב״ם, כלים כד א). והעגלה הנתונה מצד צפון לתלי קרובה לתלי (תכמוני, ספ׳ יצירה ו). ואתה בא ומנה את הקשת הנתונה והיא ה׳ וחצי במספר פ״ח אשר הוא אורך הקו הסובב את עגולת הלוח (ראב״ח הגשיא, המשיחה והתשבורת, 118). והעולה בידך מן החשבון הזה חלק אותו על הקו הסובב את עגולת הקשת הנתונה והוצא מן ההלוקה ההיא הקשת מעגול הלוח אשר כערך הקשת הנתונה (שם). — ואמר המשורר: אלהי הרוחות לכל בשר אתה והכמה בטוחות בטובתך שתה וגם דבר צחות ביד לשון תתה (ראב״ע, אלהי הרוחות). חלצני מתאות יצרי אשר בקרבי לנסותי תתה אשר חשבו יום משפט רחוק וקץ ביד נביא לולי שתה (הוא, ייי חקרתני ותדע).

—נִפעַ׳, נִתַּן, נִתַּן, נִתְּנָה, נִתְּנָה, נִתַּנּוּ, נִתְּנוּ, נִתַּתֶּם, נִתַּנּוּ, נִתָּן, הִנָּתֵן, הִנָּתֵן, יִנָּתֵן, יִנָּתֶן־, תִּנָּתֵן, תִּנָּתֶן־, יִנָּתְנוּ. —א) עשה שֶׁיִּנָּתֵן, שֶׁיִּמָּסֵר: כי ראתה כי גדל שלה והיא לא נִתְּנָה לו לאשה (בראש׳ לח יד). ויהי בעת תת את מרב בת שאול לדוד והיא נִתְּנָה לעדריאל המחלתי לאשה (ש״א יח יט). תבן אין נִתָּן לעבדיך ולבנים אמרים לנו עשו (שמות ה יו). ועתה לכו עבדו ותבן לא יִנָּתֵן לכם (שם יח). כי חקך וחק בניך נִתְּנוּ מזבחי שלמי בני ישראל (ויקר׳ י יד). והוא שפחה נחרפת לאיש והפדה לא נפדתה או חפשה לא נִתַּן לה (שם יט כ). כי לא נִתַּן

להם נחלה בתוך בני ישראל (במד' כו סב). ואלעזר בן אהרן מת ויקברו אותו בגבעת פינחס בנו אשר נִתַּן לו בהר אפרים (יהוש' כד לג). ועתה הברכה הזאת אשר הביא שפחתך לאדני וְנִתְּנָה לנערים המתהלכים ברגלי אדני (ש"א כה כז). וארחתו ארחת תמיד נִתְּנָה לו מאת המלך דבר יום ביומו כל ימי חייו (מ"ב כה ל). כי ילד ילד לנו בן נִתַּן לנו ותהי המשרה על שכמו (ישע' ט ה). הוא מרומים ישכן מצדות סלעים משגבו לחמו נִתָּן מימיו נאמנים (שם לג יו). כבוד הלבנון נִתַּן לה הדר הכרמל והשרון (שם לה ב). שאו עיניכם וראי הבאים מצפון איה העדר נִתַּן לך צאן תפארתך (ירמ' יג כ). אשר אמרו להם ישבי ירושלם רחקו מעל יי' לנו היא נִתְּנָה הארץ למורשה (יחזק' יא יה). ויהי בך הפך מן הנשים בתזנותיך ואחריך לא זונה ובתתך אתנן ואתנן לא נִתַּן לך ותהי להפך (שם יו לד). ואנחנו רבים לנו נִתְּנָה הארץ למורשה (שם לג כד). בצאתו וגבאיו ולא ירפאו למלח נִתָּנוּ (שם מז יא). להם לבדם נִתְּנָה הארץ ולא עבר זר בתוכם (איוב יה יט). דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועים בעלי אספות נִתְּנוּ מרעה אחד (קהל' יב יא). ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור ובחללו יצועי אביו נִתְּנָה בכרתו לבני יוסף בן ישראל (דהי"א ה א).— נִתַּן על יד, ביד פלוני: אך לא יחשב אתם הכסף הַנִּתָּן על ידם כי באמונה הם עשים (מ"ב כב ז). ויבא שפן את הספר אל המלך וישב עוד את המלך דבר לאמר כל אשר נִתַּן ביד עבדיך הם עשים (דהי"ב לד יו).— ובמשמ' נמסר ברשותו ושלטונו: בכל אשר תרמש האדמה ובכל דגי הים בידכם נִתָּנוּ (ברא' ט ב). ואל יבטח אתכם חזקיהו אל יי' לאמר הצל יצילנו יי' ולא תִנָּתֵן את העיר הזאת ביד מלך אשור (מ"ב יח ל). כי שמתי פני בעיר הזאת לרעה ולא לטובה נאם יי' ביד מלך בבל תִּנָּתֵן ושרפה באש (ירמ' כא י). ארץ נִתְּנָה ביד רשע פני שפטיה יכסה אם לא אפוא מי הוא (איוב ט כד). הנה לאש נִתַּן לאכלה את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר היצלח למלאכה (יחזק' יה ד). ולא יעמדו אליהם בגבהם כל שתי מים כי כלם נִתְּנוּ למות אל ארץ תחתית בתוך בני אדם אל יורדי בור (יחזק' לא יד). שמעתי את כל נאצותיך אשר אמרת על הרי ישראל לאמר שממה לנו נִתְּנוּ לאכלה (שם לה יב). — וְנִתְּנָה בקשה, שאלה, נמלאה: ובזה הנערה באה אל המלך את כל אשר תאמר יִנָּתֵן לה לבוא עמה מבית הנשים עד בית המלך (אסת' ב יג). ויאמר

לה המלך מה לך אסתר המלכה ומה בקשתך עד חצי המלכות וְיִנָּתֵן לך (שם ה ג). ותען אסתר המלכה וכו' ואם על המלך טוב תִּנָּתֶן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי (שם ז ג). ומה שאלתך וְיִנָּתֵן לך ומה בקשתך עוד ותעש (שם ט יב).— ובמשמ' הרשה: ותאמר אסתר אם על המלך טוב יִנָּתֵן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כדת היום (שם יג).— נִתְּנָה דת ותורה: פתשגן הכתב לְהִנָּתֵן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים וכו' הרצים יצאו דחופים והדת נִתְּנָה בשושן הבירה (שם ג יד-יה). ואת פתשגן כתב הדת אשר נִתַּן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר ולהגיד לה (שם ד ח). פתשגן הכתב לְהִנָּתֵן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים וכו' הרצים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים בדבר המלך והדת נִתְּנָה בשושן הבירה (שם ח יג-יד). ויאמר המלך להעשות כן וַתִּנָּתֵן דת בשושן (שם ט יד). מחזיקים על אחיהם אדיריהם ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת האלהים אשר נִתְּנָה ביד משה עבד האלהים (נחמי' י ל).— וְנִתַּן קול: כי שדד יי' את בבל ואבד ממנה קול גדול והמו גליהם כמים רבים נִתַּן שאון קולם (ירמ' נא נה).— ובתו"מ: מדד הקב"ה כל הארצות ולא מצא ארץ שראויה ליִנָּתֵן לישראל אלא ארץ ישראל (מד"ר ויקר' יג). אם אינו ענין לירושה תנהו ענין לקבורה ניתן לגרים קבורה בארץ ישראל (ספרי במדי עח). שביעית נתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה (שביעי' ח ב). תבואה שנִתנה לשחת או לאלומה וכו' אין להן שכחה (פאה ו י). אין סומכין את הקדרה בבקעת וכן הדלת לפי שלא נתנו עצים אלא להסקה (ביצ' לג.). — ובמשמ' הרשה: משנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע (מכילת' בא יא). משניתנו הרוגי ביתר לקבורה נקבעה הטוב והמטיב (רב הונא, ירוש' ברכ' א ח). א"ל רבינא לרב אשי דברים הללו ניתנו ליכתב או לא ניתנו ליכתב (כתוב' קב:). מניין לרודף אחר חבירו להרגו שניתן להצילו בנפשו (סנה' עג.). המלוה ניתנה ליתבע (לבוש, חו"מ הלואה עד).—ב) הֻנַּח והושם, נעשה: שבר תחת שבר עין תחת עין שן תחת שן כאשר יתן מום באדם כן יִנָּתֶן בו (ויקר' כד כ). מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר יִנָּתֵן (ישע' נא יב). אשר נִתְּנוּ קברתיה בירכתי בור ויהי קהלה סביבות קברתה כלם חללים נפלים בחרב (יחזק' לב כג). כלם ערלים חללי חרב כי נִתַּן חתיתם בארץ חיים וישאו כלמתם

את יורדי בור בתוך חללים נִתַּן (שם כה). שמה אדום מלכיה וכל נשיאיה אשר נִתְּנוּ בגבורתם את חללי חרב (שם כט). יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך וסוס אשר רכב עליו המלך ואשר נִתַּן כתר מלכות בראשו (אסתר ו ח).—ואמר בן סירא: אשה טובה מתנה טובה בחיק ירא אלהים תנתן (ב"ס, גני' כו ג). — ובתו"מ: (דמי הקרבנות על המזבח) הנתנין מתנה אחת שנתערבו בנתנין מתנה אחת ינתנו מתנה אחת (זבח' ח י). כל הניטל בחוץ להנתן בפנים ניטל מן הסמוך לפנים (ספרא, ויקר' פרק לג).

—הָפעי, יֻתַּן[1]), וַיֻּתַּן, כמו נִפע' א): לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו איש לפי פקדיו יֻתַּן נחלתו (במד' כו כד). ויאמרו אם מצאנו חן בעיניך יֻתַּן את הארץ הזאת לעבדיך לאחזה ואל תעברנו את הירדן (שם לב ה). ויאמר נעמן ולא יֻתַּן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה כי לוא יעשה עוד עבדך עלה וזבח לאלהים אחרים כי אם ליי' (מ"ב ה יז). לא יֻתַּן סגור תחתיה ולא ישקל כסף מחירה (איוב כח טו).—יֻתַּן לאשה: ותאמר יֻתַּן את אבישג השנמית לאדניהו אחיך לאשה (מ"א ב כא).—ובמשמ' נמסר: יֻנְתַּן[2]) לנו שבעה אנשים מבניו והקענום ליי' בגבעת שאול בחיר יי' (ש"ב כא ו).—ובמשמ' השם: וכי יֻתַּן מים על זרע ונפל מנבלתם עליו טמא הוא לכם (ויקר' יא לח). ואבשלום רכב על הפרד ויבא הפרד תחת שובך האלה הגדולה ויחזק ראשו באלה וַיֻּתַּן[3]) בין השמים ובין הארץ והפרד אשר תחתיו עבר (ש"ב יח ט).—ובתו"מ: המרעיד את האילן להשיר ממנו אוכלין או את הטומאה אינן בכי יותן להשיר ממנו משקין בש"א היוצאין ואת שבו בכי יותן בה"א היוצאין בכי יותן ואת שבו אינן בכי יותן מפני שהוא מתכוון שיצאו מכולו (מכשיר' א ג).

נתס[4]), ממנו נָתַס.

---

1) [לדעת קדמונינו הוא בנין פעול של הקל, עי' ראב"ע צחות צח:, וכן דעת רוב החדשים. ועי' הערה לערך לקח, פֻּעַ'.]

2) קרי יֻתַּן, והכתיב ינתן.

3) [י"ת ואתלי־וְיִתַּל, וכן כל התרגומים העתיקים ורוב החדשים, ועי' סוטה ה: אבשלום נתגאה בשערו לפיכך נתלה בשערו, ע"כ.]

4) עי' הערה להערך.

נָתַס[1]), פ"י, נָתְסוּ,—נָתַס דֶּרֶךְ, נָתַס נְתִיב, מִלֵּא אותו, סתם אותו עד בלי יכלת ללכת: על ימין פרחח יקומו רגלי שלחו ויסלו עלי ארחות אידם נָתְסוּ[2]) נתיבתי להותי יעילו לא עזר למו כפרץ רחב יאתיו תחת שאה התגלגלו (איוב ל יב-יד).—ובסהמ"א: הם נראים כחסים והם נתיבות נותסים ורשתות פורשים (ר' שלמה בן יהודה, ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, מן 160).

נתע, נִתָּעוּ,—עי' לתע[3]).

נתץ[4]), ממנו נָתַץ.

נָתַץ, פ"י, נָתַץ, נָתַץ, נָתְצוּ, נָתְצוּ, נָתְצִים, לִנְתוֹץ, נְתוֹץ, אֶתֹּץ, יִתֹּץ, יִתְּצֵנִי, יִתְּצְךָ, תִּתֹּצוּ, תִּתֹּצוּן, יִתֹּצוּ, יִתְּצוּ, יִתְּצֵהוּ, — נָתַץ בית, חומה, מגדל וכדומ', שבר אותו לחתיכות קטנות, zerbrechen; casser; to break down: כי את מזבחתם תתצון ואת מצבתם תשברון (שמות לד יג). וְנָתַץ את הבית את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית והוציא אל מחוץ לעיר (ויקר' יד מה).

---

1) עי' הערה לקמן.

2) כך הנסחה המסורה, ותרגמו השבע' -ἐξετρί βησαν במשמ' הרס וחרבן, ואין לברר אם היה כתוב בנסחה שלהם עצם מלה זו ותרגמוה במשמ' זו או היתה שם מלה אחרת. ת"י צדיאו, מלשון שממה. רסע"ג ושעת'ו סכתי, ר"ל בלבלו. ריב"ג: הו מתיל נתצו באלצד, ע"כ. ובעבר': הוא כמו נתץ בצדי. וכך גם רש"י, ורד"ק: ענין הריסה. וכן רֹב החדשים, מי שמקימים הנסחה המסורה, כריב"ג ורש"י, כמו נתץ. אך אין פעל נתץ נאות לדרך, כי אם לבנין וכדומ', וגם אין לפעולה זו מקום לפי הענין, ולכן יש מהחדשי' שגזרו שהכתיב מְשַׁבְּשׁ. ואולם, לפי הנסחה המסורה יש להחליט כי הכונה בפעל זה דומה למה שנאמר בהפעלים שלפניו ושלאחריו בשלשה הפסוקים האלה, ובהם איוב מתאונן על הפרחח שהם נדחקים סביב לו ומרהיבים ובאים בהמון, ולכן נראה כי גם בפעל נתסו הכונה שהם נדחקו ומלאו את נתיבתי מבלי מעצור למו. אך אין חבר לפעל זה במשמ' זו בלשונות האחיות. דוד ילין, בספרו חקרי מקרא, גזרו מן השם נתש a) בערב' ההמונית במשמ' קוץ, בפרט מין קוץ שמשתמשים בו להסקה במשרפות סיד, ואמר כי הכונה כאן: שמו קוצים על דרכי.

3) [כבר אמר ראב"ע בפירושו לאיוב על פירוש: של ריב"ג המובא בע' לתע שהוא רחוק. והנכון כדעת החדשים שהוא כמו נתץ בחלוף צדי לעין ע"ד הארמ', והכונה כמו מלתעות כפירים נתוץ (תהל' נח ז).]

4) רק בעבר'.

---

a) نتش

מזבחתיהם תתצו ומצבתם תשברו (דבר' ז ה). ויאמרו אנשי העיר אל יואש הוצא את בנך וימת כי נִתַּץ את מזבח הבעל (שפט' ו ל; גם ה ט יז; ט מה). ואת בתי ירושלם ספרתם וַתִּתְּצוּ[1]) הבתים לבצר החומה (ישע' כב י). וַיִּתְּצוּ את מצבת הבעל וַיִּתְּצוּ את בית הבעל (מ"ב י כז; גם יא יח; כג ז ח יב). ראה הפקדתיך היום הזה על הגוים ועל הממלכות לנתוש וְלִנְתוֹץ ולהאביד ולהרוס (ירמ' א י; גם לא כח). על בתי העיר הזאת ועל בתי מלכי יהודה הַנְּתֻצִים אל הסוללות ואל החרב (שם לג ד; גם כב יד). ומחי קבלו יתן בחמתיך ומגדלתיך יִתֹּץ בחרבותיו (יחזק' כו ט; גם יב). — ונתץ הַשִּׁנַּיִם: אלהים הרס שנימו בפימו מלתעות כפירים נְתוֹץ יי' (תהל' נח ז). — ונתץ אדם, שברו, הפילו: גם אל יִתָּצְךָ לנצח יחתך ויסחך מאהל (שם נב ז). יִתְּצֵנִי סביב ואלך (איוב יט י). — ובתו"מ: הנותץ אבן אחת מן האולם מן ההיכל מבין האולם למזבח ומן המזבח עובר בלא תעשה (תוספת' מכות ה ח). בית הנתוץ מציל על העצים ועל האבנים ועל העפר שהביא לו משבנאו (שם נגעי ז ב). האבן (המנגעת) שבזויות שהוא חולץ חולץ את כולה ובזמן שהוא נותץ נותץ את שלו ומניח את של חברו (נגעי יג ב). נתצתה את המזבח הנח לו שברתה את המזבח הנח לה (ספרי דבר' סא). ונתצתם את מזבחותם שומע אני יתצם ויניחם (קטע כ"י מכילתא דרשב"י על דבר' JQR, 1903, 449). — ואמר המקונן: תתן להבהב נותצי פניניך תקרא לשברם כום כמום בפנך (ר"א קליר, שבת סורו, קינ' לת"ב). השב גרושה לנחלה ירושה ופקוד אנושה ביד צר ענושה אכולה בכל פה נתוצה ורטושה (ר' שלמה, שדודים, שבת ג' אחה"פ).

— נפעי, נִתַּץ, — נִתַּץ בית וכדומ', שנתצוהו: ראיתי והנה הכרמל המדבר וכל עריו נִתְּצוּ מפני יי' מפני חרון אפו (ירמ' ד כו). — וצורים: חמתו נתכה כאש והצורים נִתְּצוּ ממנו (נחו' א ו). — ובתו"מ: בית שנראה בו נגע וכו' אבניו ועציו ועפרו ניתצין עמו (נגעי יג ג). מלבן הבנוי על גביו ניתץ עמו (ר' יהודה, שם). חזר (הנגע) על האבנים הבית הראשון ינתץ והאבנים ישמשו את הבית השני בסימנין (שם ה). העצים והאבנים והעפר מטמאין בנגעים וכו' וכשהן נותצין את הבית ניתצין עמו (תוספת' נגעי ו ו). אם בנאו ואחר כך נראה נגע

1) [התיו רפה ומשפטו להדגש, רד"ק. והשוה לנתוץ. ובקצת ספרים: וַתִּתְּצוּ.]

יראה כתחלה אין הבית ניתץ (שם ז א). מזבח שנפגם אסור עד שינתץ רובו (ע"ז נג:). — ובהשאלה במליצה: לשון קדש הכרית אשר היא לשארית בשקלו העברית במשקלים זרים אשר בם נתצים פתוחים וקמוצים ויהיו נפרצים גדרות נגדרים (תלמידי מנחם להסתלאי הנשיא, לגבור בתעודה).

— פעי, נִתַּץ, נִתְּצוּ, נִתַּצְתֶּם, יְנַתֵּץ, יְנַתְּצוּ, נִתֵּץ בית וכדומ', כמו קל בנתץ הפעולה: וְנִתַּצְתֶּם את מזבחתם ושברתם את מצבתם (דבר' יב ג). ונתתי אתך בידם והרסו גבך וְנִתְּצוּ רמתיך (יחזק' יו לט). וישברו המצבות ויגדעו האשרים וַיְנַתְּצוּ את הבמות ואת המזבחות (דה"ב לא א). וישב ויבן את הבמות אשר נִתַּץ יחזקיהו אביו (שם לג ג). וַיְנַתֵּץ את המזבחות ואת האשרים ואת הפסילים כתת להדק (שם לד ז).

— פעי, נֻתַּץ, — נֻתַּץ הבית וכדומ', שנתצוהו: וישכימו אנשי העיר בבקר והנה נֻתַּץ מזבח הבעל והאשרה אשר עליו כרתה (שפט' ו כח). — ואמר המקונן: צור הראה לו מה שהיה נתץ קיר נטוי וגדר הדחויה (ר"א קליר, איכה את אשר, קינ').

— הפעי, יֻתַּץ[1]), — הֻתַּץ המזבח וכדומ', כמו פֻּעַ', נֻתַּץ: תנור וכירים יֻתַּץ טמאים הם (ויקר' יא לה). — ובתו"מ: תנור שהיסיקו בקליפי עורלה אם חדש יותץ ואם ישן יוצן (תוספת' ערלי א ז). הסיק בהן (בעצי האשרה) את התנור אם חדש יותץ ואם ישן יוצן (ע"ז ג ט). — ובסהמ"א: אם עמד ברשעו עד שהותץ הבית משתנין כלי העור שבביתו שהוא יושב ושוכב עליהן (רמב"ם, טומאת צרעת עז י).

נתק, ממנו א. נֶתֶק, נָתַק.

א. נֶתֶק[2]), ש"ז, נתק, מ"ר *נְתָקִים, — אחד מנגעי העור, בראש ובזקן, והוא צרעת הראש: ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן וראה הכהן את הנגע והנה מראהו עמק מן העור ובו שער צהב דק וטמא אותו הכהן נֶתֶק הוא צרעת הראש או הזקן הוא וכי יראה הכהן את נגע הַנֶּתֶק והנה אין מראהו עמק מן העור

1) [ואולי זה קל פעול, עי' נתן, הָפְעַ', הערה.]

2) רק בעבר'. ולא נתברר מקורו, ולאיזה נגע מנגעי הראש המצוים עתה כונתו. הד"ר מזיא מתרגם herpes tonsurans או tinea tonsurans, ועי' Preuss, Bibl-Talm. Medizin. 380 וכו' [ואולי מהפעל נתק הבא, ע"ש שהחולה מתאמץ לנתק את הצרעת ע"י התגרדות וכדומ'.]

וכו׳ והנה לא פשה הנתק ולא היה בו שער צהב וכו׳ והתגלח ואת הנתק לא יגלח וכו׳ ואם בעיניו עמד הנתק ושער שחור צמח בו נרפא הנתק טהור הוא (ויקר׳ יג כט-לז). זאת התורה לכל נגע צרעת ולנתק (שם יד כד). — ובתו״מ: כהן שהוא בקי בנגעים ולא בנתקין ולא בקרחות וכו׳ לא יראה את הנגעים עד שיהא בקי בהן ובשמותיהן (ר״ע, תוספת׳ נגע׳ א ג). נתק וחוט יוצא הימנה שני נתקין וחוט יוצא מזו לזו (שם ד ג). נתק בתוך נתק מסגיר את הפנימי (שם ג). שני נתקים זה בצד זה ושטה של שער מפסקת ביניהם (ספרא, תזריע, נגע׳ ה ח). הנתקים מטמאין בשני שבועות ובשני סימנין (נגע׳ י א). כל נתק שטהר שעה אחת אין לו טומאה לעולם (ר׳ שמעון, שם ח). שמונה ממעטים את הזרע ואלו הן המלח והרעב והנתק וכו׳ והקזת דם למטה (גיטי ע.). — ובסהמ״א: יתחדש בעור הראש עלה ממין מורסא יהי׳ בה נקבים דקים קטנים מלאים ליחות דקה ודבקה נקרא סעפ״א והוא הנתק (פרקי משה כג). כמו בעלי הנתק שמוסיף המאכל באבריהם ואינו משתנה אל עינם מפני הכח המשנה שהוא הלוש (ר״י אבן עקנין, ספר מוסר ג יג). ומה שנוסה פעמים רבות כי הוא הנתק עד שהיה עמו ביטול החוש (נרבוני, אורח חיים בלרעת, כ״י ביהמ״ד שכתר).

ב. **נֶתֶק**, ש״ז, — בסגנון הקראים, כמו נִתּוּק: ויש מבעלי הקבלה שאומרים עקור פסיקת הגרגרת ולא כן הוא אלא הוא נקרא נתק ולא עקור (ר״א הקראי, ספר ג״ע, ענין שחיטה יא).

נָתַק[1] פ״י, נִתְּקֻנוּהוּ, נָתוּק, אֶתְּקֶנְךָ, — נָתַק את פלוני ממקום, הרחיקו משם על כרחו herausziehen, abreissen; arracher, entrainer; to draw, tear away: ובני ישראל אמרו ננוסה ונתקנוהו[2] (את צבא בנימין) מן העיר אל המסלות (שפט׳ כ לב). — נָתַק את החותם מעל היד: כי אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני כי משם אתקנך (ירמ׳ כב כד). — ובתו״מ, נָתַק את העור מעל הבשר: הנוגע בעור של צואר טהור שאינו אלא נותקו (ר״י בן נורי, תוספת׳ חול׳ ח יח). — ונָתַק אבר: אם על כורת חייב על נותק לא כל שכן אלא להביא נותק אחר כורת שהוא חייב (ר׳ יוחנן, בכור׳ לג:). — וקנים: הקוצץ בקנים וכו׳ מקום שנהגו לקוץ יתוק לתוק יקוץ (ר׳ יהודה, ירוש׳ שבי׳ ד ו). — ובהשאלה, נָתַק את המלוכה מידו, קרעה מידו: נשבע הקב״ה שבועה שהוא נותק מלכות בית דוד מידו (ר׳ מאיר, מד״ר שה״ש, סימני). — נִתְּקוּ הענבים את יינם וכדומ׳, הפרישוהו מתוכם ונוזל התירוש מהם: לא דומה זיתים לענבים ענבים רכות ונותקות את יינן זיתים קשים ואינן נותקין את שמנן (תוספת׳ תרומ׳ ג יג). ענבים דיהות ונותקות את היין זיתין קשין ואינן נותקין את השמן (ירוש׳ שם ג ד). — ופָעוּל, נָתוּק, בעל חי נָתוּק, שנתק אחד מאבריו: ומעוך וכתות ונתוק[1] וכרות לא תקריבו ליי׳ ובארצכם לא תעשו (ויקר׳ כב כד). — ובסהמ״א: וכן סומכין העולם להכשיר בני אדם הנתוקין שכורתין מהם ביצה אחת (סמ״ג מ״ע, כג). — משל הדיוט: כל הנתוק כמשל הדיוט מתאוה שיהיו כולם נתוקים*) — ב) נָתַק את פלוני, נגעו בנתק: למה נאמר מראהו עמק יכול אם נתקו אדם יהא טמא ת״ל מראהו עמוק מה מראהו עמוק בידי שמים אף אין לי אלא בידי שמים (ספרא, תזריע, נגע׳ ה). — ובסהמ״א: הבא בתחלה וכל ראשו נתוק או כל זקנו נתוק יסגיר שבוע אחד (רמב״ם, טומאת צרעת ח יג).

— נִפְעַל, נִתְּקוּ, נִתְּקוּ, יִנָּתֵק, יִנָּתֵק, יִנָּתְקוּ, — א) נִתַּק ממקום למקום, נִתְּקוּ רגלים ממקום למקום, נסתלקו משם והונעו למקום אחר, sich losreissen; se détacher; to be removed: ויהי בעלות הכהנים נשאי ארון ברית יי׳ מתוך הירדן נִתְּקוּ כפות רגלי הכהנים אל החרבה (יהוש׳ ד יח). — ואמר המשורר: קרסולי נתקו להרבה ומצולה לאיתנה שבה ושמש צרי בעוד יום ערבה וקדר עליהם היום (ר״י הלוי, מי כמוך). — ואדם ממקומו,

[1] [וכן בארמ׳ של התרגומים. בארמ׳ הנוצרית הא״י־נֵעֶר. בערב׳ נתק a)־תלש ועקר ונֵעֵר. עי׳ ריב״ג בשרשיו.]

[2] [„דגשות הקוף לביאור להשמר שלא תתדמה בכף", ריב״ג בשרש נתק.]

a) نتق

[1] ואמרו בתלמוד: כולן בביצים דברי ר׳ יהודה ר״א בן יעקב אומר כולן בגיד ר׳ יוסי אומר מעוך וכתות בביצים נתוק וכרות בגיד (תוספת׳ יבמ׳ י ה). [ורש״י על התורה פירש כר׳ יהודה: (ביציו) תלושין ביד עד שנפסקו חוטין שתלויין בהן אבל נתונין הם בתוך הכיס, ע״כ. וריב״ג בשרש נתק מביא כדעת התנאים האחרים: פרשו בו קצת הגאונים שהוא שאמתו כרותה מעקרה ואמר בכרות שהוא שמקצת אמתו כרותה, ע״כ.]

*) [בכ״י המחבר חסר מראה המקום.]

נתרחק: וירדפו (אנשי החיל) אחרי יהושע וינתקו מן העיר (יהוש׳ ח יו). – ודבר מפשט: ינתק מאהלו מבטחו[1] (איוב יח יד). – ובתו״מ: נתק העור מעל הבשר, נפרש ונבדל: בשומר העשוי לנתק מאליו (אביי, חולי קכג:). – והשנים מהפה, נעקרו, נשרו: כיון שנתקו שיניו של אדם נתמעטו מזונותיו (רב, נדה סה.). – נתק לדבר פלוני, יצא ממעמדו הקודם והובא לדבר פלוני: אשם שניתק[2] לרעיה ושחטו (רב, זבחי ה:). על מה תשובה מכפרת על עשה ועל לא תעשה שניתק לעשה (יומי פו.). לאו שניתק לעשה לוקין עליו (חולי קמא.). – נתק החולה מחלי לחלי: שכיב מרע שניתק מחולי לחולי מתנתו מתנה (רב, גיטי עג.). – וכמו״כ נתק בדבר, נמשך אחרי הדבר: גלוי היה לפני מי שאמר והיה העולם שסופן לינתק בעריות לכך בא עליהן בגזרה אני יי׳ אלהיכם דעו מי הגוזר עליכם וכן מצינו שניתקו בעריות (רבי, ספרא, אחרי ט יג). – ב) נתק חוט, פתיל, חבל, נפסק והיה לשנים, zerreissen, abgerissen werden (Faden etc.); se rompre; to be broken, snapped: כאשר ינתק פתיל הנערת בהריחו אש (שפטי יו ט). אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח וכל חבליו בל ינתקו (ישעי לג כ). אהלי שודד וכל מיתרי נתקו (ירמי י כ). והחוט המשלש לא במהרה ינתק (קהלי ד יב). – ובהשאלה, הזמות, מורשי הלב וכדומ׳: ימי עברו זמותי נתקו מורשי לבבי (איוב יז יא). – ואמר המליץ: חוט שערה בינך ובינו שמר נא פן יהי נתק ואינו (רה״ג, יכלה הלל, שירי מוסר השכל). וכל אשר יחובר נתק וכל אשר בנוי נעתק (ר׳ בחיי, יי׳ שפתי תפתח, בקשה). וכן אשה שאין בה כח לאחז הבהמה פן תינתק הימנה (רש״י, ב״מ ע:). – ג) *נגע בנתק: מי שהיה בו נתק כגרים וניתק כל ראשו (נגעי י ט). איש להביא את שניתק נתק בתוך נתק (ר״ע, ספרא תזריע, נגעי ה). נרפא הנתק וכו׳ לא שנתק נתק בתוך נתק (הלל, שם ט). היה בו נתק כגרים ונתק כל ראשו (שם י). בהרת וכו׳ בזקן עד שלא העלה שער והעלה שער ומשעלה שער ניתק (תוספתי נגעי ג יד).

—פעי, נתקתי, נתקו, אנתק, תנתקי, ינתק, ינתקם, ננתקה, תנתקו, – נתק יתרים, מוסרות, וכיוצא בהם, הפסיק ועשם לשנים וכדומ׳: וינתק את היתרים (שהיה אסור בהם) כאשר ינתק הפתיל בהריחו אש (שפטי יו ט). וינתקם (את העבותים) מעל זרעתיו כחוט (שם יב). כי מעולם שברתי עלך נתקתי מוסרותיך (ירמי ב כ; גם ה ה; ל ח). ננתקה את מוסרותימו (תהלי ב ג; גם קז יד). — ומוטה: וכל מוטה תנתקו[1] (ישעי נח ו). – ונתק השרשים ממקומם, עקרם: הלא את שרשיה ינתק ואת פריה יקוסס (יחזקי יז ט). – והשדים ממקומם: ושדיך תנתקי[2] (שם כג לד). – ובתו״מ, נתק מצוה, קורע ומבטל: וכל אחד מנתק מצותו והולך לו שנאמר ננתקה וכו׳ (ע״ז ג:). – ב) *פ״ע, מתקצף, מתנהג כאיש הקורע ותולש מכעס: למלך שנשבה בן אוהבו וכשפדאו לא פדאו לשום בן אלא לשום עבד שאם יגזור ולא יהיה מקבל עליו א״ל עבדי אתה כיון שנכנס למדינה א״ל נעול לי סנדלי וטול לפני כלים להוליך לבית המרחץ התחיל הבן ההוא מנתק הוציא עליו שטר ואמר לו עבדי אתה כך כשפדה הקב״ה את זרע אברהם אוהבו וכו׳ התחילו ישראל מנתקים אמר להם עבדיי אתם על מנת כן פדיתי אתכם (ספרי במדי קטו).

– הפעי, התיקם, התיקני, – התיק את פלוני מן העיר, כמו קל ופע׳, הרחיקו: ויצאו אחרינו עד התיקנו אותם מן העיר כי יאמרו נסים לפנינו (יהוש ח ו). — והתיק את פלוני, עקרו ממקומו על כרחו. כמי ייאו מהעדר: התיקם בצאן לטבחה והקדשם ליום הרגה (ירמי יב ג).

– הפעי, הנתקו, – הנתק פלוני ממקום, שהתיקוהו: ויצאו בני בנימין לקראת העם הנתקו מן העיר (שפטי כ לא).

– התפי *התנתק, כמו נפע׳ משמ׳ ב): קול הרביעי כל המאזין לו מיד משתברת גולגלת ראשו ומתנתקין רוב ראשי צלעותיו (היכלות רבתי ז, ביהמ״ד ילינק ג). סוף שהסירכה מתנתקת מן הדופן (מעשה הגאו׳ לב, ואמר לן המורה). פתילה ארוכה מכנים קצת הפתילה בפי הנר וקצתה בפי הנר האחר ומדליקה באמצע ומתנתקת ונמצאו שתי נרות דולקות (ערוך, ערך חסך). בעין שעושין לדרדור יין שיש בהן טבעות של חבל לכל אחד ואחד ומכנים טבעת בטבעת ונוטל עץ כפוף

---

[1]) ואולי מבטחו כאן דבר ממשי [ורוב המפרשים פרשו מאהלו שהוא מבטחו, והנושא של ינתק הוא הרשע.]

[2]) ופרש״י: שמתו בעליו או שנתכפרו באחר וניתק מדין אשם לרעייה שאמרו לו בי״ד הוציאו וירעה, ע״כ.

[1]) אולי צ״ל מוסרה [מפני שכבר נזכר מוטה בפסוק. ורוב התרגומים קראו ביחיד תנתק, כמו בפסוק ה׳ ובפסוקים הבאים.]

[2]) [ירושלם, משכרון ויגון.]

קטן ומכניסו בפנימי ושוב אינו יוצא מחברו וכשבא לסלקו מושך העץ אליו והן מתנתקין זה מזה ונופלין (רש"י, שבת קכד:). ושופו עצמותיו מתנתקין ממקומם (הנ"ל, איוב לג כא). להכשיר ע"י נפיחה הסרכות הפוסלות ומתנתקות בנפי' כמנהג בני קנדיה (שאילת יעבץ ב קמו). — ואמר הפיטן: רוגז בל תעיר פני מתנתק כרגע ואתה חי לבדך (אתה מגין קרעפי לג, מוסף יוה"כ). – ובמשמ' השתמט הנה והנה והתאמץ לנתק המוסרות מעליו: בא מערב יו"ט למקום שהיו (המכמרים) פרוסים והן באורך מיל או חצי מיל וכשחיה נופלת בראשו אחד מתוך שמתפרקת ומתנתקת לצאת המצודות מתקלקלות כולן וראשו השני נתק ממקום שנתקו וסימן הוא לו שיש חיה בראש האחר (רש"י, ביצ' כד:). יוצאה (עז) באפסר אם תחבו בחקיקת קרן אבל בקשירה בעלמה לא וכו' מתוך שראשה דק והיא מתנתקת לכאן ולכאן כשמושכין אותה וכו' מתנתקת וקופצת אנה ואנה לברוח מידו (הנ"ל, שבת נב.).

א.נתר[1]), ממנו א.נָתַר.

א.נָתַר, — קל, יִתַּר, — בהשאלה נָתַר הלב ממקומו, נע הלב מפני בהלה וכדומ', כאלו קפץ ממקומו, aufspringen; tressaillir; to start up. : אף לזאת יחרד לבי וְיִתַּר ממקומו שמעו שמוע ברגז קלו והגה מפיו יצא (איוב לז א-ב). — ואמר המשורר: גלות ציון אשר בספרד בערב מפוזר ובאדום מפורד לפאת מקדש יתר ויחרד לבבו בגמל עלי אמו (ר"י הלוי, היכל אדני).

—פִּעֵ', נִתֵּר, —נִתֵּר העוף, הארבה וכדומ' בשתי כרעיו, ממקום עמדו מעט וירד, קפץ וירד, hüpfen; sauter; to leap. : מכל שרץ העוף ההלך על ארבע אשר לא כרעים לְנַתֵּר בהן על הארץ (ויקר' יא כא).

—הִפְעִ', הִתִּיר, —הִתִּיר את פלוני, עשה שֶׁיִּתַּר ממקומו: עמד וימדד ארץ ראה וַיַּתֵּר גוים (ברעש) ויתפצצו הררי עד (חבקו' ג ו).

—נִפְעַ', *נִתָּרִים, ניתרין, מים ניתרין ממקום למקום (מד"ר ברא' לח).

—התפ', יִתְנַתֵּר: ירדו (גבריאל מיכאל ושרפיאל) אל אדם ומצאו אותו כי נשתנה דמותו ונתנתרו אבריו (מדרש רבתי, הוצא' באלדד הדני, אפשטיין 68).

[1]) רק בעבר', יש מדמים לערב' נתל a) [עי' בארט ZDMG, 43, 188].

a) نتل

ב.נתר[1]), ממנו ב.נָתַר.

ב.נָתַר, קל לא נמצא במקרא.

—הִפְעִ', מַתִּיר, הִתִּיר, יַתֵּר, יַתִּירֵהוּ, א) הִתִּיר אגודה, קֶשֶׁר וכדומ', פתח אותו, שלא יהיה קשור, שיהי' אפשר לפתחו, losmachen; délier; to loose. : פתח חרצבות רשע הַתֵּר אגדות מוטה (ישע' נח ו).—וְהִתִּיר אֲסוּרִים בכבלי ברזל, פתח את הכבלים: ענו בכבל רגליו וכו' שלח מלך וַיַּתִּירֵהוּ משל עמים ויפתחהו (תהלי' קה יח-כ). יי' מַתִּיר אסורים (שם קמו ז). — וְהִתִּיר יָד, פתחה: ויאל אלוה וידכאני יַתֵּר ידו ויבצעני (איוב ו ט). — ובמליצה, הִתִּיר דרך, פתח אותה שתהיה ישרה ובלי מכשול: וַיַּתֵּר [2]) תמים דרכו (ש"ב כב לג). — ובתו"מ: הסלין של גמלים התירן טהורין קשרן טמאין (תוספת' כלים ב"מ ה יד). הקושר והמתיר התופר שתי תפירות (שבת ז ב). כל קשר שהוא יכול להתירו באחת מידיו אין חיבין עליו (ר' מאיר, שם יה א). נוטל את הכלים הניטלין בשבת ושאינן ניטלין בשבת מתיר את החבלים והשקים נופלין מאליהן (שם כד א). מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה (שם ב). חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדין אין מסככין בהן וכולן שהתירן כשרות (סוכ' א ה). דרגש מתיר את קרטיביו והוא נופל מאליו (רשב"ג, מו"ק כז.). אין מתירין ציצית מבגד לבגד (רב, שבת כב.). התיר מנעלו ויצא לשוק הרי זה מגסי הרוח (כלה רבתי י). משל לעשר גודות נפוחות מונחות בטרקלין נצרך המלך למקומן מה הוא עושה להן מתירן ומוציא את רוחן ומסלקן בזווית אחת (מד"ר ברא' ה). אמר הקב"ה למשה אבל תשברו מאתם בכסף אמר להם משה התירו להם כיסכם כדי שלא יאמרו עבדים היו עניים הם הראו להם עושרכם (מד"ר במד' יט). אמרו לו התר עצמך מן הקולר ונדע שאמת אתה אומר (תנחומ' קדוש' טו). — וְהִתִּיר אסורים: בנוהג שבעולם אדם חבוש בבית האסורים ואין כל בריה משגחת עליו בא אחד והתירו והוציאו משם אינו מחזיק לו טובה (ר"ל, מד"ר ויקר' יד). כיון שהסיקו את הכבשן השליכו אותן (את חנניה,

[1]) רק בעבר'. [ואולי שייך לכאן הערב' נתר a), נתק מיתר של הקשת].

[2]) בתהלי' (יח לג) וַיִּתֵּן.

a) نتر

מישאל ועזריה) אסורין וכו' מיד בקשו המלאכים לירד ולהתירן אמר להם הקב"ה וכי על שמכם ירדו על שמי ירדו ואני ארד ואתירן וכו' מיד התירן הקב"ה והצין את הכבשן והעלה אותן והשווהו לארץ שהיה עמוק וכיון שראה המלאך כך אמר להם צאו לכם מיכן שהרי התיר לכם הקב"ה ועשה לכם נסים והשוה את הכבשן לארץ (תנחומ' כח טו). — וּמָשָׁל: אין חבויש מתיר עצמו מבית האסורים (ברכ' ה:). — וּבִתְפִלָּה: סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים ומקיים אמונתו לישני עפר (תפה גבור, תפל' יח). — ובהרחבה, במשמ' פֵּרֵק כלים בעלי אברים: מכבש של בעלי בתים שהתירוהו להיות נוטל ממנו מים (תוספת' שבת עז [יז] ה). מכבש של כובס שהתירו מערב יום טוב (שם מו"ק ב יב). מכבש של בעלי בתים מתירין אבל לא כובשין (שבת כ ה). — ובהשאלה, *הִתִּיר הבטן, שִׁלְשֵׁל, גרם שִׁלְשׁוּל: וגם משלשל הוא (הכרוב) ומימיו מתירין את הבטן (תשו' הגא', הרכבי שלד). מימיהן (של התרדים) מתירין את הבטן ויש בהן מירוק (שם). ובלשון ערבי חנטל וכששותין אותו מתיר בריסו (ערוך, ערך כנגר). ואם תהיה הסתימה בצד המקוער יעשה מה שיתיר הבטן (קאנון ג יד ב ד). תשלשל במשקה פירות המתירים ואם תתעב נפשו בשני הדברים האלה המתירים תתירהו במי מיני הרמונים (שם ג א ב כא). — וְהִתִּיר את השתן: גם הוא (קנה בשם) יתיר את השתן (אסף הרופא, 66). — ב) *הִתִּיר דבר, נתן רשות לעשות הדבר, אמר שהוא מֻתָּר לעשותו עפ"י הדין: כל דבר שאין אדם רשאי למוכרו דמאי לא ישלח לחבירו דמאי רבי יוסי מתיר בודאי ובלבד שיודיענו (דמאי ג ג). מעשה בצלמון באחד שנטע את כרמו י"ו על י"ו אמה והיה הופך וכו' ובא מעשה לפני חכמים והתירו (ר' יהודה, כלאי ד ט). ב"ש אומרים אין שורין דיו וסממנים וכרשינים אלא כדי שישורו מבעוד יום ובית הלל מתירין (שבת א ה). ב"ש מתירין הצרות לאחין וב"ה אוסרין (יבמ' א ג). אמרו להן ב"ש התרתם ערוה חמורה לא תתירו את הממון הקל (שם טו ג). אין עושין חלל תחת רשות הרבים בורות שיחין ומערות רבי אליעזר מתיר (ב"ב ג ח). הואיל ולצורה הן עובדין נתיר להן את האילן (ר' שמעון, ע"ז ג ז). סאה תרומה שנפלה למאה ולא הספיק להגביהה עד שנפלה אחרת הרי זו אסורה ור' שמעון מתיר (תוספת' תרומ' ו ה). חכם שדן את הדין טימא וטיהר אסר והתיר וכו' (שם יבמ' ד ז). אמרה נשביתי וטהורה אני יש לי עדים שאני טהורה אין אומרים יבואו עדים ויתירוה אלא מתירין אותה מיד (שם כתוב' ב ב). לא שנו אלא בקדשים שיש להן מתירין אבל בקדשים שאין להן מתירין אפי' כל שהוא צריך להחזיר (ר' הושע', ירוש' תרומ' יא ה). א"ל (אותה האשה שבאה לקבול על בעלה לפני רבי) רבי ערכתי לו שלחן והפכו אמר לה בתי תורה התירתך ואני מה אעשה ליך (רבי, נדרים כ:). דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהן (פסח' נ:). וכל דבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל (יבמ' פב.). באת לבית דין ואמרה מת בעלי התירוני להנשא מתירין אותה להנשא ונותנין לה כתובתה (ר' נחמן, שם קיז.). מאחר שנולדו בה סימני טרפה התרת מה לי בריאה מה לי בבני מעים (ר' זירא, חול' לג:). מה שאסרתי לך התרתי לך אסרתי לך חלב בהמה והתרתי לך בחיה אסרתי לך גיד הנשה בחיה והתרתי לך בעוף אסרתי לך שחיטה בעופות והתרתי לך בדגים (מד"ר ויקר' כב). — ובמשמ' גרם היתר: המוכר פירות בסוריא ואמר משל ארץ ישראל הן חייב לעשר (אם אמר) מעושרין הן נאמן שהפה שאסר הוא הפה שהתיר (דמאי ו יא). האשה שאמרה אשת איש אני וחזרה ואמרה איני אשת איש נאמנת שהפה שאסר הוא הפה שהתיר (תוספת' כתוב' ב ב). — הִתִּיר את הנדר, הפֵרוֹ, בטל אותו: מעשה ברבן גמליאל ור' אילעאי שהיו מהלכין מעכו לכזיב וכו' ובא אחד ושאל לו את נדרו וכו' ירד מן החמור ונתעטף וישב והתיר לו נדרו (שם פסח' ב כז-כח). ומעשה באחד שנדר מבת אחותו הנייה וכו' והתירו רבי ישמעאל (נדר' ט י). אמר לו הקב"ה לאליהו לך והתר נדרו של טל שאין המתים חיים אלא בטללים (ירוש' ברכ' ה ב). — ואת הַשְּׁבוּעָה: למדתך תורה דרך ארץ שהנשבע בפני חבירו לא יתירנו אלא בפניו שלא יחשדנו שהוא נשבע לשקר שכן אתה מוצא שמשה נשבע ליתרו והלך למדין והתיר שבועתו בפניו וכו' אמר לו הקב"ה במדין נשבעת לך והתר שבועתך במדין (ר' יוחנן, מד"ר שמות ה). — *וְהִתִּיר הַכְּשָׁפִים: יוחני בדרך כשפנות היתה אוסרת הנשים המעוברות שלא תלדנה ובהגעת לידתן היו מצטערות והיא מראה עצמה צדקת והיו באין אצלה ואומרין לה אולי תבקשי רחמים על פלונית שתלד והיא מתרת הכשפנות ומיד יולדת (ערוך, ערך

יוחני). אחד צדיק היה נוטה למות ובא אחד שנעשה לו ולאשתו כשפים שלא היתה הרה וביקש כשילך לפני הקב"ה תחילה שיבקש לו שתהר ונדר לו ומת באותה שנה התירו הכשפים לה והרתה (ספ' חסידים תתת סכו). ואם מעשה כשפים הוא רבונו של עולם תן בלבי שאעשה להתירני (שם תתסלו). – ובהשאלה, התיר עצמו למיתה וכדומ', הפקיר עצמו, מסר את עצמו למיתה: התריתם בו קיבל עליו התראה התיר עצמו למיתה המית בתוך כדי דבור (סנה' מ:). אמר קרא יומת המת עד שיתיר עצמו למיתה (רבא או חזקיה, שם מא.). – וכמו"כ התיר דמו של פלוני: עילא היו מבקשין להתיר דמן של בעלי מחלוקת (ר' יסא, ירוש' פאה א א). – ג) *במחקר, התיר שאלה קשה, פרק ותרץ אותה כראוי: פרק ששי נתיר בו קצת ספקות יקרו בענין זאת ההודעה (רלב"ג, מלחמ' ה' ג ו). ואחר שבארנו ענין זאת ההויה הכללית והתרנו הספקות אשר זכרנו הנופלות בה וכו' הנה ראוי שנחקור באופן שלם (שם ו א כ). שיהיה זה הספר ההוקר בהתרת זה הספק לאנשים חלוקי הדעות זה אומר בכה וזה אומר בכה זה מתיר הספק בדרך המוני וזה מתירו בדרך עיוני שכלי (רשב"ל דורטן, אוהב משפט ג). הרב המורה פרק פ"ב מספרו כתב שהוקשה לו בענין אדם וכו' ולהתיר הקושיא עשה הרב הבדל עצום בין ידיעת הטוב והרע ובין ידיעת האמת והשקר (ר"י אברבנאל, ברא"ש'). אם כן להתיר ספק החקירה הנ"ז שמן ההכרח הוא שיהיה הבורא נמצא בלתי גשמי (ספורנו, אור עמים כט:). ואיך התירו את השאלות העמוקות בחשבון הרבית ובחשבון התכת הכסף במופת חותך (המאסף, שנת התקמד קג).

– הפעי', *התר, הותר, התרה, בינ' מתר, מותר, מתרת, מתרים, מתרות, – א) התר הקשר וכדומ', כמו נתר: הותרו[1]) לו רצועות מנעל וסנדל או ששמט את רוב הרגל חליצתה פסולה (תוספת' יבמ' יב יב). – וביח': שתי רבקות וכו' של ארבע ארבע (פרות) קשורות ולא מותרות (רבקה) אחת נכנסת ואחת יוצאת (ר' יהודה, ערובי' ב א). המפקיד מעות אצל שולחני אם צרורין לא ישתמש בהן לפיכך אם אבדו אינו חיב באחריותן (אם) מותרין ישתמש בהן לפיכך אם אבדו חיב באחריותן (הפקיד) אצל בעל הבית בין צרורין ובין מותרין לא ישתמש בהן (ב"מ ג יא). כל הכלים מטמאין ומטהרין שלא באומן אבל אלו אעפ"י שהן מותרין טמאין (ר' יוסי, כלים כו א). שור ובור שמסרן לחרש שוטה וקטן והזיקו וכו' בשור מותר ובור מגולה (ב"ק ט:). – וכלים בעלי אברים: אם היה (המכבש) מותר מערב שבת מתיר את כולו ושומטו (ר' יהודה, שבת כ ה). – *התרה הרצועה, עי' רצועה. — *ובהשאלה, התר הבטן, נהיו המעים רפים: ואם יותר בטנו יתר על מה שישתה ימנע ממנו יום או יערב בו מה שיש בו קביצות (קאנון ג יד ד יב). — ב) ובהשאלה בענין אסור והתר: משקרב העומר הותר החדש מיד (מנח' י ה). כל שהותר למקצת שבת הותר לכל השבת (ערובי' ט:). כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו (רב הונא, יומ' פו:). בהמה בחייה בחזקת איסור עומדת וכו' נשחטה הותרה (חול' ט.). שבתחלה הותר להן בשר נחירה משנכנסו לארץ נאסר להן בשר נחירה (ר"ע, שם יז.). — וביח': הנוטע את כרמו שש עשרה אמה מותר להביא זרע לשם (כלא' ד ט). לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת וכו' אבל אם חברה היוצר מתחילה מותר מפני שהוא כלי אחד (שבת ב ד). כל שעה שמותר לאכול מאכיל לבהמה לחיה ולעופות (פסחי' ב א). הפסח שהוא מותר לשמו כששינה את שמו חייב (ר' אליעזר, שם ו ה). אנשי משמר מותרים לשתות יין בלילות אבל לא בימים (תעני' ב ז). שש עריות חמורות מאלו מפני שנשואות לאחרים צרותיהן מותרות (יבמ' א ג). המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם אלא לפלוני וכו' יטלנו הימנה ויחזור ויתננו לה ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם (גיט' ט א). בשר הנכנס לע"א מותר והיוצא אסור מפני שהוא זבחי מתים (ר"ע, ע"ז ב ג). המערה מכלי אל כלי את שעירה ממנו מותר ואת שעירה לתוכו אסור (שם ה ז). נולד לו (להבכור) מום בתוך שנתו מותר לקימו כל י"ב חדש (בכור' ד ב). המוכר את שדהו בשעת היובל אינו מותר לגאול פחות משתי שנים (ערכ' ט א). מותר אדם לעשות לתוך שדהו תלמיות קטנות של טפח טפח וליתן לתוכן ארבעה מינין והופכן בארבע רוחותיה מותר אדם לעשות לתוך שדהו תלם להיות נוטע קישואין ודילועין וכו' (תוספת' כלא' ב י). סאה ערלה שנפלה למאתיים ידע בה ואחר כך נפלה

---

[1]) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ, ובספרי הדפו' נשמטו, וכך גם בכ"י וינה.

אחרת הרי זו מותרת לפחות מכן הרי זו אסורה (שם תרומ' ו ט). בשבתות ובימים טובים מותר להתענות לפניהם ולאחריהם מפני מה אילו אסורות ואילו מותרות אילו דברי תורה ואין דברי תורה צריכין חיזוק ואילו מדברי סופרים (שם תעני' ב ו). (אשה ששהתה עם בעלה עשר שנים ולא ילדה) עד כמה מותרת לינשא עד שלשה פעמים (שם יבמ' ח ד). מהו שיהא מותר לעשות אשפה על פתח הצירו (ירוש' שביע' ג ח). מי שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו בחולו של מועד (ר' יוחנן, תעני' כט:). הסועד בערב ט' באב אם עתיד לסעוד סעודה אחרת מותר לאכול בשר ולשתות יין (תעני' ל.). איזהו עבד ערל שמותר לקיימו זה שלקחו רבו על מנת שלא למולו (ר' אילעי, יבמ' מח:). הרי חיה דחלבה מותר ודמה אסור (כריתות כא:). דם דגים דם חגבים מותר ואפילו לכתחלה (שם). — ועם שם אחריו, עם ב לפני השם, מותר ב־, בנוגע ל־: המקבל שדה לקצור וכו' אם אמר לו שליש מה שאתה קוצר שלך מותר בלקט ובשכחה ובפאה ואסור במעשר עני (ר' יהודה פאה ה ה). מאכיל לבהמה לחיה ולעופות ומוכרו לנכרי ומותר בהנאתו (פסחי' ב א). אוכלים ושותים משחשיכה ומותרין במלאכה וברחיצה (תעני' א ד). החולץ ליבמתו ונמצאת מעוברת וילדה בזמן שהולד של קיימא הוא מותר בקרובותיה והיא מותרת בקרוביו (יבמ' א ד). הנודר מיורדי הים מותר ביושבי היבשה (נדר' ג ו). — הֻתַּר הנדר, הופר, בֻּטַּל: (כשמת ר' אליעזר) נכנס רבי יהושע וחלץ את תפיליו והיה מגפפו ומנשקו ובוכה ואומר רבי רבי הותר הנדר (ירוש' שבת ב ו). נדר שהותר מקצתו הותר כולו (ר"ע, נדר' כו.). בשעה שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר דומה אני שהותר לי נדרי (ספרי במד' קלד). — ג) וְהֻתְּרָה השאלה וכדו': הנה כבר הותרה ג"כ הקושיא הזאת (ר"ס א"ת, מו"נ ב יח). והנה כבר התאמתה זאת ההקדמה והותרו הספקות הנופלות בה (רלב"ג, מלחמ' ס' א ו). ובכאן הותר זה הספק אשר יקרה מצד הגדרים (שם). וראוי לפרש פסוקי הפרשה הזאת באופן יותרו השאלות האלה כולם (ר"י אברבנאל, ברא' א א). — נִפְע', *נִתַּר, נִתַּר, ניתור, — שֶׁהִתִּירוּ אותו, — א) במשמ' העקרית: כל אותו היום היה אברהם רואה את האיל נאחז באילן זה וניתור ויוצא נאחז בחורש זה וניתור ויוצא נאחז בסבך זה וניתור ויוצא אמר לו הקב"ה אברהם כך עתידין בניך נאחזים בעונות ומסתבכין במלכויות מבבל למדי ממדי ליון ומיון לאדום (ר"א בר ילמק, ירוש' תעני' ב ד). — ובספה"א: והנוגע בחבל מן הקשר ולפנים טמא וכו' וחוץ לשלש אצבעות טהור שאינו לצורך הכלי שאפילו פסקו אין הקשר ניתר (רמב"ם, כלים כא ו). — ב) בהשאלה, בענין אסור וְהֶתֵּר: אמר תלמיד אחד לפני ר' עקיבא לא נחלקו ב"ש וב"ה על מבוי שהוא פחות מארבע אמות שהוא ניתר או בלחי או בקורה (ערוב' א ב). חצר ניתרת בפס אחד (שם נבלי י.). חצר שרובה פתחים וחלונות אינה ניתרת בצורת הפתח (רב יוסף, שם יא.). אם לקטן להביאן (את הבכורים) הוא לא ישלחם ביד אחר שכל הביכורים שנראו ליתור בקרייה אינן ניתורין אלא בקרייה (ר' הושיעה, ירוש' בכור' א ו). כתיב ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל בית שהוא ניתר בחליצה אחת (ר' נא בר זבדא, שם יבמ' ד יב). — ובספה"א: דעו כי מי שטבע במים שאין להם סוף אין אשתו נתרת עד שיבא מי שיאמר אני ראיתיו בשעה שהשליכו הים ליבשה (הרי"ף, שו"ת כד). בבהמה המקשה עובר ניתר בשחיטת אמו (רש"י, חול' לג:). ואה"כ חדשה התורה לישראל שיהיה נתר אחר שנשחט ברוב סימנין כדינו (רסב"א, מאמר על ישמעאל כג, הול' פרלם).

נתר[1], ממנו נֶתֶר.

נֶתֶר[2], ס"ז, נִתְרָ,—א) מין עפר, כעין מלח חריף אֹכֵל. Natron,—והשתמשו בו לכבוס וכדומ', לטהר מהלכלוך ולהסיר הכתמים: כי אם תכבסי בַּנֶּתֶר ותרבי לך ברית נכתם עונך לפני (ירמ' ב כב). חֹמֶץ על נָתֶר (משלי כה כ). —ובתו"מ: נתר ובורית קמוליא ואשלג כדי לכבס בהן בגד קטן בסבכה (שבת ט ה). שבעה סממנין מעבירין על הכתם רוק תפל ומי גריסין ומי רגלים ונתר ובורית קמוניא ואשלג (נדה ט ו). הנכנס למרחץ וכו' חופף את ראשו בנתר ובמימי רגלים אף על פי שעושה תקלה להבאים אחריו (תוספתי ב"מ יא לב). (ר' זירא הלך אצל רב יהודה בבית המרחץ ושמע שהיה אומר לשמשיו) הביאו לי נתר הביאו לי מסרק (שבת מח.). תכפוהו אבליו זה אחר זה הכביד שערו מיקל בתער ומכבס

---

1) לא נתברר מקורו.

2) [כן בארמ', ובאשורי נִתְרֻ, כנראה מהמצרית נטר.]

כסותו וכו' ולא בנתר ולא באהל (כל סקלא, מו"ק יז:). נתגעלו (בגדי כהונה) אין מכבסין לא בנתר ולא באהל (זבח' פח.).—נֶתֶר אלכסנדרית, נתר שהיו מביאים מאלכסנדריה: נתר זו נתר אלכסנדרית (תוספת' נדה ח י).—ונֶתֶר אנטפטרית, כנראה ע"ש עיר אנטיפטרס: נתר אלכסנדרית ולא נתר אנטיפטרית[1]) (נדה סב.).— ובפהמ"א: והנה כאשר יחבר החומץ עם הנתר להסיר כתמי הבגדים הנה בלי ספק הבגד ינקה כי סר ממנו הנגע אמנם שרוף ישרף מחוזק הנתר (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי, כה, ד"ה מעדה).—ואמר המליץ: היין נתר היגון (משלי חכמים בספ' לקח טוב).—ב) *מין מלח שסגולתו לְכַוֵּץ, Alaun; alun; alum; וּכְלִי נֶתֶר, כלי עשוי מנתר: כלי חרס וכלי נתר טומאתן שוה (כלים ב א). כלי גללים כלי אבנים כלי אדמה כלי חרס וכלי נתר (שם י א). אין לי אלא כלי חרס מנין לרבות כלי נתר ת"ל וכלי חרס (ספרא, שמיני ח ז). כלי נתר[2]) אין לו טהרה עולמית (ר' חמי, ע"ז לג:).—ג) *מין גיר לבן, יחצבוהו מהאדמה וישתמשו בו לכתיבה על הלוח ולסמן דבר: וגם אבני נתר נמצאו בלחם שר האופים (ספ' היסר מו:). כמו הנתר אשר הוא עפר לבן כאבן רך מחובר מחלקים דקים כקמח וכאבק ואינו מתקשה באש יותר ותועלתו הוא לכתוב בו ולסמן דבר (ליגדא, ראשית למודים, ח, 101 לג.). — *וְנֶתֶר שחור: נתר שחור הוא שחור רך ומתפרד ויצבע שחור והציירים יסמנו בו (שם לג:). על ידי הרתחה מרובה במים רותחים או במי אפר או נתר (ספ' דיפתיריה 62).

נתש[3]), ממנו נָתַשׁ.

נָתַשׁ פ"י, נָתַשְׁתָּ, נְתַשְׁתִּי נְתַשְׁתִּים, נֹתֵשׁ, נֹתְשָׁם, נָתוֹשׁ, לִנְתּוֹשׁ, נְתָשׁוֹ, אֶתּוֹשׁ, יִתְּשֵׁם,—נתש דבר מהאדמה עָקְרוֹ, תְּלָשׁוֹ, ausreissen; extirper; to root out: ואת אשר נטעתי אני נֹתֵשׁ (ירמ' מה ד).—ובהשאלה, ואמר

[1]) [ובשבת צ. הגרסה אנפנטרין, ובכ"י מינ' אנטיפטרית, ועי' הערה בד"ס שם. על כל ענין נתר עי' קרויס Talm. Arch. I. 575.]

[2]) [פירש שם ר' יוסי בר אבין כלי מחפורת של צריף. אולם עי' גם בערוך ובפירוש הרמב"ם לכלים ב א. והספרות אצל קרויס שם.]

[3]) רק עבר', בערב' נתש a) לפי דעת פרנקל שאול מארמ'—דמה לתלש.

a) نتش

בן סירא: ברכת אב תיסד שרש וקללת אם תנתש נטע (ב"ס, גני' ג ט).—וְנָתַשׁ אשרה ממקומה: וְנָתַשְׁתִּי אשיריך מקרבך (מיכה ה יג). — ובהשאלה, נָתַשׁ גוי מארצו, עקרו משם, הגלה, vertreiben; chasser; to exile: וַיִּתְּשֵׁם יי' מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת (דבר' כט כז). וְנָתַשׁ את ישראל מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לאבותיהם וזרם מעבר לנהר (מ"א יד טו). ראה הפקדתיך היום הזה על הגוים ועל הממלכות לִנְתּוֹשׁ ולנתוץ ולהאביד ולהרוס (ירמ' א י). ואם לא ישמעו וְנָתַשְׁתִּי את הגוי ההוא נָתוֹשׁ ואבד נאם יי' (שם יב יז; גם יד-יה; כד ו). וּנְתַשְׁתִּים מעל אדמתי אשר נתתי להם (דהי"ב ז כ).— ואמר בן סירא: עקבת גאים טמטם אלהים וישרשם עד קרקע ארץ נסחם מארץ ויתשם וישבת מארץ זכרם (ב"ס, גני' י יו-יז).—ונתש בָּתִּים, החריב אותם ממקומם: וערים נָתַשְׁתָּ אבד זכרם המה (תהל' ט ז).— ובהשאלה, ואמר המליץ: היגון והאנחה שוברים כחו והצרות והמצוקות נותשות[1]) גבורתו (רסע"ג, תהל', ה' ספתי תפתח). ואשאג כליש ואתושך תיש ואהצוב שיש שיר שמירים (תשו' תלמידי דונש, את מי תרפה). — ואמר המשורר: שארית יוסף ואויביהם פלילים נותשים את שרשם ואת פרים אוכלים עד נשארו שדמות כמו לקט שבלים (ר"י הלוי, שחרית יוסף). אשר בערים קם ונתש ערים ובחמתו נוהלה נחלתו (ראב"ע, אלוף נעורים).

—נִפְע', יִנָּתֵשׁ, תִּנָּתֵשׁ, יִנָּתְשׁוּ,—נִתַּשׁ עֵמֶק, שדה וכדומ', נעקרו ממנו הצמחים: וכל העמק וכו' לא יִנָּתֵשׁ ולא יהרס עוד לעולם (ירמ' לא לט).—ובהשאלה, נִתַּשׁ עַם מארצו, נעקר, הֻגְלָה: ונטעתים על אדמתם ולא יִנָּתְשׁוּ עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם אמר יי' אלהיך (עמו' ט יה).—והמלכות תִּנָּתֵשׁ: וכעמדו תשבר מלכותו וכו' כי תִנָּתֵשׁ מלכותו (דני' יא ד).—ובמדרש: מלמד שהראה הקב"ה לאברהם את האיל ניתש[2]) מחורש זה ונסבך בחורש זה (ר"ח בר ילקקי, מד"ר ויקר' כט).

—פע', *מְנַתֶּשֶׁת: שהיא (הצרעת) מנתשת[3]) את הגוף שהיא נכנסת בו (מד"ר במד' ז).

[1]) אולי צ"ל נושתות, כמו ירמ' (נא ל).

[2]) כך ניתוש, גם שם בראש' נו. ובירוש' תענ' ב ד: ניתור, עי' ערך זה.

[3]) [מתנת כהונה פירש מלשון תשות, ובעל עץ יוסף אומר צ"ל מתשת, מן תשש.]

—הִפע', *הִתִּישׁ,- הִתִּישׁוּ מן העולם, עקרו, אבדו מן העולם: מתושאל מ ת י ש ן אני מן העולם (ריב"ל, שם בדלתם' כג).

—הָפע', תֻּתַּשׁ,—הֻתְּשָׁה הגפן וכדומ', נתלשה: וַתֻּתַּשׁ (הגפן) בחמה לארץ השלכה הקדים הוביש פריה (יחזק' יט יב).

ב·נָתַשׁ, כמו נָטַשׁ, קל לא נמצא.

—נִפע', יִנָּתְשׁוּ,—כמו ינטשו: היעזב מצור שדי שלג לבנון אם יִנָּתְשׁוּ[1]) מים זרים קרים נוזלים (ירמ' יח יד).

---

[1]) [כך פירש רד"ק בפירושו ובשרשיו. והחדשים מגיהים יִנָּשְׁתוּ מן נ ש ת, עי' ערכו.]

שער הסמך

ס

ס, אות החמש עשרה באלף בית העברי ושמה סָמֶךְ. עי׳ זה הערך.

אות הסמך היא אחת מאותיות זסר״ץ שאמרו הקדמונים כי מוצאן הוא בין שנים ובלשון [1] (ספ׳ יצי׳, נסחת רסע״ג ג ג).

והיא אחת משלש אותיות השריקה: אותיות השריקה שהם הזין והסמך והצדי (ר״י א״ג, הרקמה, שער האותיות [2]). ודרך יציאתה בפרט בנגיעת חדה של הלשון בהחנכים: שהם בהכפל הלשון יגע ראש הלשון בסוף החך סמוך לחנכים וכו׳ ואם יוציא האויר בהנכים אז הוא ס שהוא מוצא הסמך (אברהם בלמשי, מקנה אברהם, שער מולד האותיות). וכמעט כל היהודים במזרח ובמערב שוים בהברתה, רק אצל הקראים היא קצת יותר חדה (א״ל אידילזון, על הברת האותיות, השלח כו). והם קוראים אותה קצת דומה ל ס ט: והקראים קורין לסמך אסטמך וכו׳ כגון יוסף קורין יסטף (תשו׳ מהרמ״ט, ב י א). זו הברת

[1]) ונסחת שבתי דונולו: בין השנים ובלשון שכובה ושטוחה. ופרש רסע״ג וז״ל: מנבינ אלאשנאנ בלשאנ שאכ׳נ.

[2]) בגוף הערבי: חרוף אלצפיר אלתי הי אלזאי ואלסין ואלצאד. ועי׳ דברי ר״י דוראן מעשה אפוד פרק ה, וז״ל: ואולי יאמר אומר כי בעל [הלשון] הניח שתי צורות לקול אחד והם הצדי והסמך והקוף והכף וכו׳ והאמת כן הוא אצל קריאתנו הלשון העברית היום. ואולי היו אלה הצורות אצלו לקולות מתחלפים כי אין אנחנו היום בקיאים בקריאתה.

הסמך הנהוגה אצל כל ישראל בקבלה מדור לדור, אין ספק כי היתה כך כבר בכמו חמש מאות שנה לפני החרבן [1]), אבל רגלים לדבר כי בזמן קדום של הלשון

[1]) העדות הראשונה לקול הברת הסמך יש לנו בהעתקת השמות והמלים בכתב יוני שבתרגום השבע׳ שבכל מקום העתיקו האות ס העברית בכתב יוני באות σ בתהלת התבה כמו סין σιν, ובאמצע התבה כמו יוסף Ἰωσήφ וכיוצא בזה, והכל מודים כי לזו האות היונית σ היתה בלשון היונית העתיקה ההברה הרגילה (Blass, Aussprache des alten Griech. § 24) ושכך היתה הברת הסמך גם בירושלם בזמן החרבן מעידה העתקת מלים יוניות שיש בהן אות σ בכתב עברי באות סמך, כמו המלה דימוסנאי δημωσιῶναι, איתנטילו דימוסנאי, מג׳ תענ׳ ג; סנהדר׳ צא. וע״י יוסף בן מתתיה בספריו, וע״י עקילס הגר בתרגומו, וכמו״כ אוריגנים בהעתקת המלים של המקרא בכתב היוני. ודברים מפרשים העיד על הברה זו של הסמך הירונימוס, אמר וז״ל: Apud Hebraeos tres sunt litterae. Una quae dicitur samech et simpliciter legitur quasi per s nostram (Onom. Sacra) ובעברית: אצל היהודים יש שלש אותיות s אחת ששמה סמך ונהגית פשוט כמו s שלנו (שתים האחרות הן ש וצ). ומזמן הגאונים יש לנו כמו״כ עדות שאת האות הערבית שׂין a) היו מעתיקים בכתב עברי באות סמך, וכמו״כ האות סמך העתיקו בכתב ערבי באות שׂין a) וכך למשל ריב״ג בהשרשים כל שרשי הס׳ כתב אלשין וכו׳. הברת האות הערבית שׂין a) ידועה לנו שהיא היא ההברה שהזכיר הירונימוס בדבריו, והיא היא הברת האות סמך המקֻבלה אצלנו במסורה.

a) س

אנו רואים איפא כי למן זמן הגאונים ומעלה עד לפני כשלש מאות שנה לפני החרבן השני יש לנו עדות מפֹרשת כי הברת הסמך היתה כמו הברתה בפיות רֹב היהודים בימינו, ובכל מה שנשאר לנו מזמן היי הלשון מלפני הזמן ההוא אין לנו שום רמז כי נתחלפה הברתה במשך הדורות שקדמו לזמן הנזכר. מימי השופטים נשמרה לנו מסורה מפֹרשת, כי האפרתים לא ידעו לאמר שׁ ב ל ת והברתם הם של מלה זו כתובה בסמך: ס ב ל ת. אך אין אנו ידעים אם באמת אמרו בהברת הסמך בזמן ההוא או שנמסרה הברתם בסמך מפני שבזמן ההוא לא היה אפשר להעתיק הברתם באות אחרת, מפני שעוד לא נעשה בכתב ההבדל בין שין ימין לשין שמאל. וכבר הסכימו במעט כל חכמי הלשון כי הברת הסמך היתה מעולם ההברה הפשוטה של s שברֹב לשונות לעז, לאמר שמבתחלה הונהה אות זו בצורתה הקדומה להברת הקול של s. אלא שנחלקו במהותה של אות שׂ, שקצתם כמו אולסהוזן ואחרים סברו שבתחלה לא היו בעברית אלא שין וסמך, ובזמן מאחר נקבעה אות שׂ להבדיל על ידיה אותן המלים שנתחלפה בהן הברת השין לקול הסמך לבלתי נגע בהכתיב המקבל באות שׂ, וקצתם, כמו נלדקה (Nö. Orient, u. Occident, 1, 763). ורֹב החדשים, סֹברים כי מלבד הקול s שלהברתו שמשה האות סמך, היתה בעברית כמו בהשמית הקדומה עוד קול אחר דומה לו, בין s ובין š (אנג׳ sh, גרמני׳ sch), שבתחלה לא היתה לו אות מיוחדה ואח״כ סמנוהו בנקודה על הראש השמאלית של השין. אך רגלים לדבר, כי בתחלה הונחה האות סמך לא להברת הקול s ממש כי אם לקול קצת משֻׁנה מזה. ושתי ראיות להנחה זו, האחת היא האות Ξ שבאלף בית היונית, שהכל מודים שהיא היא הסמך*) שבאלף בית הכנענית, שהיא דומה לה בצורתה ואף גם עֹמדת בא״ב היונית ממש במקום שעֹמדת הסמך הכנענית בא״ב הכנענית, והוא בין נ ובין ע, ביונית בין ν ובין ο. גם בשמה של האות היונית הזאת, σιγμα סגמא, רואים קצת החכמים סרוס מהשם הכנעני סמך, ובצורה ארמית סמכא. והנה הברת הסגמא היונית היתה בלי ספק בזמן קדום ks, או xs, כמו שנראה ברור מאותן האלפביתות היוניות שלא השתמשו באות הסגמא וכתבו במקומה ks, xs, ודבר תמוה הוא שעלה על דעת היונים להעתיק קול מרכב זה באות סמך הכנענית אם לא היתה לה קול לפחות קצת דומה להקול המרכב של הסגמא. רֹב החכמים שחקרו בדברי הימים של האלף בית היונית (A. Kirchoff בספרו המפֻרסם, ומהיותר הדשים A. Gercke, בהקבץ Hermes, כרך 41, וכמו״כ F. Praetorius, בהקבץ ZDMG, 62,283), אמרו כי כך עלה ברצון הפשוט של אותם היונים שלקחו להם הא״ב הכנענית להגות בה את קולות

*) 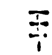

הלשון היונית. אך אין זו תשובה מספקת, וכמו״כ דחוק תרוצו של יוסף הלוי (J. Halevy, Jour. Asiat, 1902, XX, p. 352) עפ״י הצורה העתיקה של הסגמא ביונית ⊞, שהוא רואה בה הרכבה משתי אותיות, +H. KS, והראיה השניה להנחה שקול הסמך לא היתה בראשיתה קול s פשוטה היא הא״ב של הלשון הערבית של הערבים הצפוניים, לאמר הלשון הערבית הידועה. כי דבר ידוע הוא שבא״ב של לשון זו אין האות סמך, והקול s מעתק בה בהאות שׂ. a) אך בא״ב של הערביים הדרומיים (הסביים וכו׳) יש גם אות שׂ וגם אות ס (כמו שהוכיח Fr. Hommel, בהקבץ ZDMG, 46, 528, ובספרו Süd-arab. Chrest.) והנה אלמלא בזמן שקבלו הערביים הדרומיים את הא״ב הכנענית, (אם מהכנענים או באמצעות הארמיים, הכל אחד), היה להערבים קול שוה להקול שהיה אז להאות ס בודאי היו הערבים מקבלים אות זו להברת קול זה, על כרחנו אנו צריכים להניח, כי בזמן ההוא לא היה להערבים בלשונם קול בקול הברת הסמך הכנענית. והנה, הקול s יש להם להערבים בלשונם והוא הגוי אצלם ע״י האות שין a) שהיא ש הכנענית, א״כ, לא היה להסמך בזמן ההוא קול s. ואין לאמר כי הואיל והם קבלו את האות ש הסתפקו באות זו לשני הקולות גם לקול sh, sch וגם לקול s בהדבק להנקודות ולא היה להם יותר צֹרך באות הסמך, כי זה לא בטבע הלשונות להסתפק בצורה אחת לשני קולות כשיש להן שתי צורות לזו, כמו שלא הסתפקו הערבים בצורה אחת לשתי הקולות של ט־ת. כ־ק. וכבר הוכיח זאת ד. ה. מילר (D. H. Müller) במחקרו על אותיות השריקה בלשון שמית הקדומה בקבץ של המו״מ של הכנסיה הבין לאומית השביעית של המזרחניים, Zur Geschichte der semit. Zischlaute, Verhandl. des VII. internat. Oriental. Congresses, והסכים כי הערבים לא לקחו להם את האות סמך מהא״ב הכנעני׳ מפני שלא היה להם קול דומה לקול אות הסמך בזמן ההוא. ובהיות שהקול s יש להם להערבים והיה להם מעולם, אין ספק כי להסמך היה אז קול אחר, קצת משֻׁנה מהקול s. וכבר סבר החכם האנגלי E. Hinks. במחקרו על אותיות לשון האשורי׳ (בהקבץ האנגלי Journ. of the Royal Asiat. Society, NS. Vol. 2, 1866) כי קולה של הסמך היה בתחלה sx או sk. ואחריו Lagarde (Sym. 114 ואח״כ במחקר מיוחד Mittheil., 4, 376), החליט כי הברת הסמך היתה בראשיתה ks. אך לזה יש פרכה מגוף דקדוק הלשון, כי רואים אנו שבבנין התפע׳ נהגה הלשון מנהג אחד בפעלי פ״ס ופ״ש, שהקדימה את פה״פ לתו הבנין: הסתתר, השתכר, מפני שהיה קשה עליהם לאמר התסתר, התשכר, ולהפך אנו רואים כי לא

a) س

הברת קול זה ונתקרבה יותר לקול הברת השין [1]) עד ששותה לה שויון גמור ולכן התחילו לכתב בסמך גם מלים שהיו כתובים לפנים בשין, כמו שׂריון־סריון, עד שבזמן מאחר תפסה הסמך מקום השין בכל המלים שלא נקבע הכתיב שלהן בשין מזמן קדום בספרים המקבלים באמה[2]). בני אפרים אמרו בסמך גם בקצת מלים שאמרו בני שאר השבטים שין ימין, כמו סִבֹּלת[3]) במקום שבלת, יסַרתי במקום ישרתי.

בתוך הלשון בעצמה נחלפת באותיות זסשצ, וכמו״כ בחלוף שבינה ובין שאר הלשונות השמיות.

ס בעבר׳, צ בערב׳: סְאָה, בערב׳ צאע, עי׳ ערכו. ויש שבלשון ערבית תבוא במקומה גם שׂ, כמו סְתָו־שִׁתא׳, ערים־עריש. בעבר׳ תבוא גם במקום שׁ בערב׳, עשׂי־כסה. וגם במקום ת׳ ערבי, פסלת־תפלא.

ס היא שרשית בלבד ולא שמושית, ובשרשי הלשון העברית לא תבוא בצרופים אלה: גס, דס, זס, סז, סט, סץ, סש, צס, תס, וצרופים אלה רק במקרה: וס, טס, יס, סי, [4]).

היה קשה עליהם לאמר התכסיתי, משמע כי קול הסמך היה דומה לקול השין ולא היה דומה לקול כס. וגם קול ts ממש אי אפשר שהיה להסמך, כי בקול זה, שהוא קול הצדי (עי׳ הערה לערך צ) נהגה הלשון בבנין התפע׳ מנהג אחר זולת מנהגה באות סמך, כי אמרה הצטדק בטית ולא הצתדק בתו, אלא ודאי שהיה להסמך בזמן ההוא קול קרוב לקול ts. ר״ל בין s ובין ts, וקול זה נשמע להיונים כמו ts, ובהיות שקול t בלשון נכריה לאדם נשמעת לו תדיר כמו קול k, שמעו היונים את הקול הקרוב ל ts כאלו היה קרוב ל ks, ויקבעו את אות זו להברת קול ks שבלשונם. זה הקול של הברת הסמך בזמן ההוא היה דומה להברת הצדי הערב׳a) שהיא יותר דחוקה לבין השנים מהברת קול s, ורגלים לדבר כי לפנים היתה הברת אות זו בערב׳ יותר קרובה להברת הצדי העברית. ועי׳ עוד בהערה להאות שין ימין ושין שמאל.

[1]) עי׳ אדות הברת קול זה בהערה לאות שין.

[2]) אולם עי׳ דברי האפדי פרק לב וז״ל: כי על דרך זה היה אצל הראשונים הבדל מה בין קול הסמך והשין והסין והיה אצלם הבדל בקול בין דרכי סורר לכל איש שורר בביתו וכו׳.

[3]) עי׳ הערה לערך זה.

[4]) כל זה מנחם בן סרוק. וכן ראב״ע: ס עם ז, ט, צ לא נמצא (לחות קכח:). והנה הצרופים גס, סט לא נמצאו אמנם במקרא, אבל בתלמוד נמצאו: גס,

---

a) ص

האות סמך משמשת לְצַיֵּן מספר שִׁשִּׁים: י״צ הר ק׳ כ״פ הרי ק׳ ל״ע הרי ק׳ מ״ס הרי ק׳ (מד״ר שמות טו). קכ״ה קנטרין של זהב היה בעגל מנין מסכ״ה מ׳ ארבעים ס׳ ששים כ׳ עשרים ה׳ חמשה (שם מג). מהו סוד שנותיו של אדם ס׳ ששים ו׳ ששה ד׳ ארבעה הרי שבעים שנה (תנחומ׳ לך לך בובר, כג). לחם שהיה נמזר ברמ״ח אברים כמנין אותיות מהספם מ׳ ארבעים ח׳ שמונה ס׳ ששים פ׳ שמונים ס׳ ששים הרי רמ״ה כנגד רמ״ה אברים שבאדם (שם בשלח כג).

*סאב[1]), ממנו *סָאַב, *סֵאַב, *סֵאוּב.

***סָאַב**, פ״י, פָּעוּ׳, סָאוּב, סְאוּבוֹת, – ידים סְאוּבוֹת, מטנפות, טמאות: מימיהן של כהנים לא נמנעו מלהזות באזוב המוטבל ובצלוחית שפיה צר ופוצעין אגוזים של תרומה בידים סאובות[2]) ולא חששו להן משום טומאה (ר״ש בר כהנה, תוספת׳ פרה יב [יא] ו).

—פע׳, *סֵאַב, ביני׳ מְסֹאָב, מְסֹאָבוֹת, – ידים מסואבות, כמו סאובות: עיסה שנילושה במי פירות הייבת בחלה ונאכלת בידים מסואבות (חלה ב ג). אוכלין אוכלים נגובין בידים מסואבות בתרומה אבל לא בקדש (חגי׳ ג ג). השוחט בהמה חיה ועוף ולא יצא מהן דם כשרים ונאכלים בידים מסואבות לפי שלא הוכשרו בדם (חול׳ ב ה). היה אוכל דבילה בידים מסואבות (כלים ח י). מנערת את הקדרה בידים מסואבות (טהר׳ ב ח). המפצע בזיתים בידים מסואבות הוכשר (שבת קמה.).

—התפ׳, *הִסְתָּאֵב, נִסְתָּאַב,—נִסְתָּאֵב הקרבן, נטמא, נולד בו מום ונפסל להקרבה: שור זה עולה ונסתאב לא יביא בדמיו איל (תוספת׳ מנח׳ יג ח). בבש זה עולה ונסתאב אם רוצה יביא בדמיו איל (שם י). שני שוורים אלו עולה ונסתאבו אם רצה יביא בדמיהם אחד (מנח׳ יג ט). – ומצוי מאד הדבור ירעה עד שֶׁיִּסְתָּאֵב, עד שיפול בו מום וְיִפָּסֵל: הפסח שנמצא קודם שחיטת

סטר, שהן אולי מלים זרות, אך עכ״פ קנו להן זכות אורחים עברים גמורים. [והצרוף תס נמצא פעם אחת במקרא, נתס. וכן בתלמוד, תסס.]

[1]) [כן בארמ׳. ובסורית רק בבנין הכבד וביוד: סַיֵּב, אִסְתַּיַּב, וא״כ היה הקל סוב. השוה הערבי שַׁאַבַ a), טמע, וערבב. ומזה שַׁאִיבַה b), דבר טמא.]

[2]) כך בכ״י, ובספרי הדפו׳ מסואבות.

---

a) شاب b) شائبة

הפסח ירעה עד שיסתאב וימכר ויקח בדמיו שלמים (ר״ע, פסח׳ ט ו). בגוזל את הגר ונשבע לו והיה עולה לירושלים ומעותיו ואשמו בידו ומת בדרך הכסף ינתן לבניו והאשם ירעה עד שיסתאב וימכר ויפלו דמיו לנדבה (ר״ע, תוספת׳ ב״ק י יז). יוצא דופן והבא אחריו וכו׳ שניהן ירעו עד שיסתאבו ויאכלו במומן לבעלים (ר׳ טרפון, בכור׳ ג ט). קפיץ אחד מן המנויים לתוכן הרי אלו פטורים (קפיץ אחד) מן המעושרים לתוכן כולן ירעו עד שיסתאבו ויאכלו במומן לבעלים (שם ט ז). הפסח שנתערב בזבחים כלן ירעו עד שיסתאבו (פסח׳ ט ח). המפריש נקבה לאשם תרעה עד שתסתאב ותמכר ויביא בדמיה אשם (תמור׳ ג ג). —ובסהמ״א: דכיון דמצריך ליה רעייה ומסתאב ודאי דינו שיהא חייב במתנות וכו׳ ומשום הכי אפילו לא נסתאב חייב במתנות (רגמ״ה, בכור׳ יח.).

***סָאַב**, ס״ז, —טֻמְאה; סַאַב לובן (טמאת קרי): סמך ביאת שמש צידו ימעיטו סָאַב[1] לובן פן ברדם יקרהו (משולם בר קלונימ׳, אמיץ כח, עבוד׳ ליוה״כ). מלך מלכים זכור רחמיך הישנים נוצרי יחודיך מלט מאודים העשנים סאב צחנתם לבן המתולע כשנים (בנימין בר זרחי, איה קנאתך, סליח׳ יוס ב).

סְאָה[2], ס״נ, וּסְאָה, מ״ר סְאִים, *סְאוֹת, מ״ז סָאתַיִם[3]— בלי מדה לדגן, חטים, קמח וכיוצא בזה, ein Getreide-mass; mesure de grains; measure of corn: מהרי שלש סְאִים קמח סלת (ברא׳ יח ו). ותמהר אביגיל ותקח מאתים לחם וכו׳ וחמש סְאִים קלי (ש״א כה יח). ויעש תעלה כבית סָאתַיִם זרע (מ״א יח לב). כעת מחר סְאָה סלת בשקל וסאתים שערים בשקל (מ״ב ז א). סאתים שערים בשקל וּסְאָה[1] סלת בשקל (שם יח). — ובתו״מ: סאה תרומה שנפלה לתוך המגורה (תוספת׳ תרומ׳ ה יג). לא יצא אדם בחוצה לארץ אלא אם כן הולכין חיטין סאתים בסלע (שם ע״ז ד [ה] ד). העומר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה (פאה ו ו). קמה שיש בה סאתים ושכחה אינה שכחה אין בה סאתים אבל היא ראויה לעשות סאתים וכו׳ (שם ז). סאה תבואה עקורה וסאה שאינה עקורה וכן באילן והשום והבצלים אינן מצטרפין לסאתים אלא של עניים הם (שם ט). מוכר לו פירות (אפילו) בשעת הזרע ומשאיל לו סאתו אף על פי שהוא יודע שיש לו גורן (שביע׳ ה ח). איזהו נשך המלוה סלע בחמשה דינרין סאתים חיטין בשלש (ב״מ ה א). התודה היתה באה חמש סאין ירושלמיות שהן שש מדבריות שתי איפות והאיפה שלש סאין (מנח׳ ז א). לשני אחים כהנים שהיו בעיר לזה בן אחד ולזה שלושה בנים יצאו לגורן זה נטל סאה ואלו נטלו ג׳ סאים [והוליכו אצל] אבותיהם וחזרו וחלקו בשוה (רבי, ספרי במד׳ קלג). כור בשלשים אני מוכר לך יכול לחזור בו אפילו בסאה האחרונה (רב ושמואל, ב״ב פו:). היו לפניו שתי סאין וכרי אחד ואמר אחד מן הסאו׳ הללו עשויה תרומה על הכרי הזה (ר׳ הושעיה בר שמאי, ירוש׳ תרומ׳ ג ו). פוטר הוא אדם את טבלו בסאה אחת של טבל כיצד הוא עושה מביא סאה אחת של טבל ועושה אותה (מעשר) שני ופודה אותה וחוזר ועושה אותה תרומת מעשר למקום אחר (ר׳ יוחנן, ירוש׳ דמאי ה ד). השאיל לו סאתו ובא ומצאו מודד בה אינו זקוק לו (הוא, שם שביע׳ ה ח). ת״ל כי כל סאון סואן ברעש ריבה כאן סאות הרבה (בשם ר׳ מאיר, שם סוט׳ א ז). — בית סאה, סאתים וכו׳ שדה כדי לזרוע בו סאה, שתי סאים: שלשה אילנות בתוך בית סאה הרי אילו מצטרפין ותורשין כל בית סאה בשבילן (ר״מ, תוספת׳ שביע׳ א א). וכמה

---

1) [כך מנקד בדפוס. ואולי צריך לנקד סְאֵב, כמו בציון הבא. וכך הניקוד בשמות סגוליים אחרים שהאות השנית היא אלף, כמו באר, זאב.]

2) בערבי צאע a). בארמ׳ סאתא. בכתבת, סאת (Hilprecht, Babyl. Exped. ,9 N 71). ולא נתברר מקורה [ואולי צריך להשוות האשור׳ שֶׁאֻ, שֶׁו־תבואה. וכן אולי בכתבת הארמ׳ של פנמו שאה, עי׳ Lidz. 371.] וכמו״כ לא נתברר בודאות משקלו. אמר רד״ק בשרשים וז״ל: הה״א לסימן נקבה ולמד הפעל נפלה ונהפכה תיו במלה סאתים והיא משנה סאה כמו ממאה מאתים. והקבוץ סאים ונעלמה ממנו ההא כמו שנעלמה ההא מן שנה בשנים. ויתכן לומר כי ההא בסאה שורש והיא למד הפעל כמו ההא בשנה ואין בה סימן נקבה ואעפ״י שהמלה בנקבה, ע״כ.

3) במקום סָאתַיִם.

a) صاع

---

1) ס בק״ת, כך העיד רד״ק בשרשים: וסאה סלת בשקל בקמץ חטף הסמך, ע״כ. וכך מנחת שי: במקצת ספרים כתוב וסאה הסמך בשוא לבדו ובספרים כ״י מדויקים וגם בדפוסים ישנים הסמך בחטף קמץ והוא במאריך. ע״כ,—וסברו קצת החדשים כי זו תולדת פעולת הוי השרוקה שלפני הסמך (Kö., II, 186).

יהיו (האילנות) רחוקים זה מזה ממטע עשרה לבית סאה (סס ב"ב ד יח). עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה חורשין כל בית סאה בשבילן (סביע' א ו). המדייר שדהו עושה סהר לבית סאתים עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית נמצא מדייר בית ארבעת סאין רשב"ג אומר שמונת סאין היתה כל שדהו בית ארבעת סאין משייר ממנה מקצת מפני מראית העין (סס ג ד). שמין בית סאה באותה שדה כמה היתה יפה וכמה היא יפה (ב"ק ו ב). קרפף יותר מבית סאתים שלא הוקף לדירה (סמואל, ערוב' כד.). אמר לו ההוא צדוקי לרבי חנינא וכו' בית סאה אחת הניח לי אבא (בא"י) ממנה משח ממנה חמר ממנה עיבור ממנה קיטניות (כתוב' קיב.). — וגם לדברים לחים: עוקה שבחצר מחזקת סאתים אעפ"י שנתמלאת מערב שבת שופכין לתוכה מים בשבת (תוספת' ערוב' ט [ו] יח). הדקין שבכלי הרס וכו' שעורן מכדי סיכת קטן ועד לוג מלוג ועד סאה ברביעית מסאה ועד סאתים בחצי לוג מסאתים ועד שלש ועד חמש סאין בלוג (ר' ישמעאל, כלים ג ב). בארבעים סאה הוא טובל בארבעים סאה חסר קורטוב אינו יכול לטבול בהן (כ"ס, מנח' יב ד). מקוה שיש בו ארבעים סאה (מקוא' א ז). מעשה בכלתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים סאתים יין לציקי קדרה מערב שבת לערב שבת (רבי' יוחנן, כתוב' סה.). — ובכלל במשמ' מדה מיחדת וקצובה, משקל ידוע: אבא חלפתא ור' אלעזר בן מתיא וחנינה בן הכינאי עמדו על אותן האבנים ושיערום כל אחת ואחת משוי ארבעים סאה (ר"י בר חלפתי, ירוש' סוט' ז ה). הלוחות משקל ארבעים סאה היו (ר' יהודה, תנחומ' כי תשא כו). — ובהשאלה: אין הקב"ה נפרע מן האדם עד שתתמלא סאתו (רב המנונא, סוט' ט.). משל לסאה שהיא מלא' עונות מי מקטרג בה גזל (ר' יוחנן, מד"ר ויקר' לג).—ואמר המליץ: הה כי סאת עזות מאד נתמלאה (עמנ' פרכס', לבי תודה, קבץ על יד I 108). —*גדש את הסאה, ר"ל עבר הגבול, החמיר יתר מן הראוי: בו ביום (שגזרו ב"ש יח גזרות) גדשו סאה (ר' אליעזר, תוספת' שבת א יז).—וההפך, מחק את הסאה: בו ביום מחקו סאה (ר' יהושע, שם).—*המדד לפלוני בסאה שמדד, שלם לו כמעשהו, ואמר המליץ: ובגומץ אשר חפר נשדד ובסאה אשר מדד המדד (כסב"י בר אבון, אמרו לאלהים, יוצר ז פסח). אחזתי בסאתי אשר הייתי מודד זה עשר ידות מיד צר מצודד (החזי בקלתי, יוה"כ, סדור תימ'). — וכמו"כ דן את פלוני סאה בסאה: גם מעבידיהם בקשה עבודה גזרו ביאור זכוריהם לאבדה דנתם סאה בסאה מדה במדה (רגמ"ה, אתה כל נפלאותיך, סליח' יום ד).

סֵאוּב, ש"ז, — שה"פ מן סאב: והשב ולא תאכלי כל טמאה וטמאתו עליו הכל ענין סיאוב (ר"י א"ת, הפרש' לריב"ג, שרש עמא).

סְאוֹן[1]) כלי זין, נשק וכיוצא בזה מצרכי מלחמה, equipment, equipement; Ausrüstung: כי את על סבלו ואת מטה שכמו שבט הנגש בו החתת כיום מדין כי כל סְאוֹן[2]) סאן ברעש ושמלה מגוללה בדמים והיתה

---

[1]) משק' טְחוֹן, שְׂאוֹר, —ועי' הערה לקמן.

[2]) אין לברר אם זו היא הנסחה האמתית אד אין. רק בזמן ר' מאיר נראה כי היתה כאן מלה לפחות קרובה ודומה למלה זו כיון שהוא באר אותה במשמ' סאה. השבע' תרגמוה בהמלה היונית ἡ στολή, שמשמשת במשמ' חיל צבא וגם זַיִן במדי החיל ונשק וכדומ'. מעקילס לא נשמר לנו כלום למלה זו. ת"י אחז כאן בדרך הדרוש ותרגם סאון מיסבהון ומתניהון, ר"ל משאם ומתנם, ולא נתברר על מה סמך בתרגום זה, אם ראה גם הוא במלה זו משמ' של סאה כמו ר' מאיר, או לפי הענין מפני שהיתה לפניו נסחה ברשע במקום ברעש. וכבר נזכר למעלה כי ר' מאיר, לפחות בדרך דרוש, פרש מלה שהיתה כתובה כאן בנסחתו במשמ' סאה, אמר וז"ל: מנין שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו שנ' בסאסאה וכו' אין לי אלא שמדד בסאה מנין לרבות תרקב וכו' ת"ל כי כל סאון סואן ברעש (תוספת' סוט' ג א; בבלי שם ח:). [ופרש ר"מ סאון כצורה זעירית מן סאה, כלו' סאה קטנה, תרקב וכו'. עי' סגל „הזעירות בעברית", מדעי היהדות I, עמ' 149 הערה 53] ובמשמ' זו פרש מלה זו רסע"ג ותרגם: ואד' כל כול מכיול בזלזאל, ע"כ. ובעבר': כי כל מדה מדודה ברעש. וכך מנחם: סאה סלת כי כל סאון סאן וכו' ענין מדה הם. אבל כבר דחה זה ריב"ג אמר וז"ל: כל מנ אנתהי אלינא תפשירה מנ אלמפשרינ ראינאה יג'על התין אללפט'תינ מנ לע'ה סאה וד'לכ ענדנא בעיד ג'דא אד' אלנונ פיהמא אצל לא מתאלה לאנ סאון עלי זנה טחון נשאו וסואן עלי זנה ויהי טוחן ואמא תפשירהמא מע תמאם אל פסוק פאנא נקול פיה עלי אלאמכאנ אנ כל שאנ שאונ בהול ודוי וכו' אי אנ כל ח'בר שו וכל ח'בר פאצ'ח כאנ ירדנא מנ אלאעדאי וכל אפה תלחק בנא מנהם וכו' והאתאנ אללפט'תאן אעני סאון וסואן מג'אנשתאנ ללפט' אלערבי כמא תרי, ע"כ. ובעבר': כל מי שהגיענו פרושו מהמפרשים ראינוהו ששם שתי אלה המלות מלשון סאה וזה אצלינו רחוק מאד מפני שהנון בהן שרש אין ספק בדבר כי סאון

לשרפה מאכלת אש (ישעי' ט ג-ד).—ופשט השמוש בבטוי זה בסהמ"א במשמ' קול שאון והמיה גדולה, וגם מהומת מלחמה וכדומ': צפי גאון קונך יונת אלם כי שת לאון אנשי חיל צלם והמון שאון זרים כשעף הולם ולחיק סאון רומם פתע שלם (ר"י אבן גיאת, את מחזה, שער השיר 25). הורד כל גאון נזר פארם וברעש סאון סואן לעוררם נא הקשב שאון קולם בשברם (ר"י הלוי, ידך אל, קונט' הפיוט' לח). וכראותם הזמן והפוך ידו וסואן סאונו להצביא בתשואות נוגש רכבו וכל המונו (ר"א בדרשי, Monats. 1898, 513.). להקשיב למסטיננו מאן תמאן סאונו ברעש אל נא תהי סואן (ר' אליעזר בר' יצחק הלוי, אלהי בשר, סליח מנה' יוה"כ). וירימני איש בסאון נגד עם רב ומנצה כי אכרת הן עוד אחליף מגזעי נצר צומח (רלב"ג, מכוח על המקל, דברי חפץ 7). ואל תתרעם על מדותיו כי כל סאון סואן בשולחו דיניו (ר"א מגרמיזא, ספר הרוקח, הקדמ'). שמעתי ותרגז בטני בהתאסף ראשי עם נגדך סאון סואן ברעש להטות משפט גבר (ר"י אברבנאל, מכת' לר"י מפיסא. או"צ ב 66). בין קול סאון קושרים יללה נשמעת כי ארון מת במרמה יובל לקבר מחוץ לשער נשא ביללי ושבר אך הי בארון בן זכאי רב דעת (לטרים, תרגום רבי יוחנן בן זכאי של פרנקל, ברשם ספר ירושלימה).

*סאור, עי' שאור.

*סְאוֹר, סיאור, ש"ז, בכ"ל סֵאוּרוֹ,—כמו סור, במשמ' הנטיה הטבעית של נפש האדם ותאותו לחטא, יצר הרע[1], מנהג רע: בגר שחזר לסיאורו[2] היה (ר' חמא בר"ח, ירוש' ע"ז ב ג). ובסוף נתפללו עליו וחזר לסיאורו (שם). טובה היא האריכה שהאריך רבי יהושע עם עקילס הגר מהקפדה שהקפיד בו רבי אליעזר שאילולי כן חזר לסיאורו (מד"ר קהל' טוב אחרית דבר). טובה היא האריכה שהאריך שמואל עם הפרסי מהקפדה שהקפיד עליה רב אילולי כן חזר הפרסי לסיאורו (שם). מפני מה חתולים מושלים בעכבר אמר לה מפני שסיאורו[3] רע (הור' יג.).

סאן[4], ממנו סְאוֹן, סָאַן.

סָאַן סֹאַן,—סָאַן הַסְּאוֹן, היה לבוש(?)—עי' ערך סאון.—ופשט השמוש בפעל זה בסהמ"א במשמ' מתחלפות לפי הפרושים הרבים. במשמ' מָדַד: מי סואן כסאתך מי עץ בעלילותיך מי פועל כפלאיך (מי אדיר, יוצ' יוה"כ). — ובמשמ' הָמָה ורָעַשׁ: לשובב יעקב אליו ולאסוף פזורי דת לאל נוטה מעונים ולבנות נגדעי הנהלאה ולסאון שופטי הרג סאונים (רסב"ג, עטה הוד). בדרכך סואן להלוך מאן אדוני לתתי (ראב"ע, את תפארתי). אך הוא סואן ידו יקפץ (אד"ם לבנסון, דל מבין טו). הרוה אך סואן יהום הסער (מיכ"ל, התפלה). פיהו סֹאן בחימה (הנ"ל, הריסות ערויה). קול סֹאן ברעש

ע"מ טהון וסואן ע"מ טוחן אבל פרושם עם סוף הפסוק אומר על האפשר שפרושו הוא כמו בערב' כל שאנ שאונ, ר"ל כל חדוש רע וכל ענין רע וכו' כלומר כל שמועה וכל צרה שהיה מגיע לנו מאויבינו וכו'. רש"י: יש פותרין אותו לשון סאה ומדה כמו שדרשו רבותינו אך לפי פשט לשון המקרא לא יתכן לפרשו מגזרתו מאחר שאין הו"ו והנו"ן מעקר התבה אלא כמו שאון מן שאה והמון מן המה וחרון מן חרה לא יתפעל עם הנון לומר סואן אלא סואה כמו מן המון הומה ומן שאון שואה ולא יֹאמר שואן הומן חורן. ואני אומר שפתרונו לפי הענין ואין לו דומה מן המקרא ופתרונו לשון צהלת נצחון במלחמה כי כל סאון סואן ברעש קול נצחון שום נוצח במלחמה, ע"כ. ראב"ע: יש אומרין סאון מגזרת סאה שהשם מדד לאשור כפי מעשיו ויש אומר שהוא הפוך מן אסון כמו כשב וכבש. והנכון שאין למלה הזאת דומה והעד סואן שהוא פועל והנון שורש וטעמו כמו נאקה ברעש גדול, ע"כ. רד"ק: ענינו לפי מקומו צער וצרה וכו' ואדוני אבי ז"ל פרשו מתרגום של נעלים שרי סינך ומלשון רבותינו ז"ל מסאני אוכמי אומר כי כל נעל נועל ברעש, ע"כ. בפרוש זה של הרי"ק אחזו רֹב החדשים והוסיפו כי כך גם בסורית סאונה. וכמו"כ באתיופ', ואמרו כי הכונה בזה להנעל הממסמר של אנשי המלחמה. רק Fürst פרש מלה זו כמו השבע' ואמר כי הוא סון והוא כמו זון זין, שממנו זַיִן, כלי זין. והנה גזרה זו בודאי רחוקה ואולם דוקא מפני שאין למצא גזרה קרובה ונראית לעין שאפשר יהיה לאמר כי לפיה פרשו השבע' מלה זו, רגלים לדבר כי היה להם הפרוש בקבלה, והוא יותר כללי מפרושו של הרי"ק שקבלוהו רֹב החדשים.

1) [לדעת הערוך הוא כמו שאור שנכתב גם סאור, גם שיאור וסיאור. והוא כנוי ליצר הרע המחמיץ את האדם ומקלקלו. וכן אמר ר' אלכסנדרי בתפלתו, ומי מעכב (בנו לעשות רצון הקב"ה) שאור שבעיסה, ופירשו: יצר הרע שבלבנו המחמיצנו, ע"כ. ואפשר שצריך לנקד סֵיאוֹר, סוֹר.]

2) כך הנסחה כאן, ובגיט' (ד ו) שחזור לסורו.

3) כך גרסת הערוך בערך גגמי, ובנסחת הגמ' שסורן רע.

4) קבעו שרש זה ריב"ג, רש"י וראב"ע. עי' הערה לערך סאון, ואין לו חבר בלשונות האחיות.

(כס). וכרעם אדיר סאן משמי זהר משק המונו מערוץ כפים יער (יל"ג, דוד ומיכל ח 18). וסערה סאנה כים דותח ורעמים המו זברקים עברו (הוח, שם ו 61).

סָאסָא[1], ש"ז, מ"ר סמי' סָאסֵי, — כעין שערות ארוכות שבראשי השבלים: ומה היה קלותו (של עשהאל) שהיה רץ על סאסי שיבולין ואינן משתברין (מד"ר קהל', שבתי ורלאיתי). — ובסהמ"א: מעשה ונמצאה מחט בבשר העב של קורקבן וכו' התחיל רבי לבדוק בבשר וראה אותו כמין סאסא (ספ' התורה, לח). ומליין של שבלין הוא סאסאה החד העולה בשבלים (הר"ש, עוקי' ח ג).

סַאסְאָה[2], ש"נ: הכמכת מכהו הבהו אם כהרג הרגיו הרג בְּסַאסְּאָה[3] בשלחה תריבנה הגה ברוחו הקשה ביום קדים (ישע' כז ז-ח). — ופשט שמושו בסהמ"א במשמ' מדה במדה: חמש מאות מהלך רצת ולסוף בסוף לחמי נפצת וכל שאונו בסאסאה להצת ועל ההרים קפצת (ר"ח קליר, בעשר מכות, יוצ' ב פסח). ואם טוב ואם רע אשר בו יארע וכתו יפרע בסאסאה מלזכור (הוח, זכר תחלה, מוסף ח ר"ה). הגים ים וקרעו וצר בסאסאה פרעו הקדים פניו והכריעו (משולם בר' קלונימ', אפיק רנן, יוצ' ב פסח). יהירים אשר זדו בזדון נמדדו בסאסאה כפעלם לדין והורד גאונם שאול ואבדון (רשב"י בר אבון, אמרי לאלהים, יוצ' ז' פסח). גברו עונותי ותריבני לפיהם

---

[1]) כך בארמ': סאסא דשיבלתא (סוט' ה.), ועוד.

[2]) עי' הערה לקמן. [ויש ספרים גם בְּסַסְּאָה.]

[3]) ואין לברר אם כך יצאה המלה בראשיתה מפי אומרה, או היתה כאן מלה אחרת ונשתבשה אח"כ וקבלה צורתה המסורה. ואפילו בזמן תרגום השבע' יש לפקפק אם כבר היתה כאן מלה זו או לפחות דומה לזו, כיון שהם תרגמוה במלה שאין להוכיח ממנה שבעבר' היתה לפניהם מלה כעין זו. אבל בימי ר' אליעזר ור' יהושע ור"ע כבר היתה בודאי נסחה זו, כיון שעקילס תרגם אותה במלה שהיא התרגום היוני של סאה, וכן הביאה ר' מאיר בצורה זו. והנה בתרגום השבע' במקום המלה בסאסאה כתוב ביונית μαχόμενος, ר"ל נלחם במלחמה. ואין לברר אם פרשו כך עפ"י הסברה לפי הפעל תריבנה שאח"כ, או אולי ראו בהמלה סאסא דמיון להמלה ששה. עקילס תרגם ἐν σάτῳ σάτον, במשמ' סאה, וכן סומכ'. ובעין זה תיאוד': ἐν μέτρῳ μέτρον, כלו' מדה במדה. וכך ת"י: בסאתא דהוית כאל בה יכולון לך. וכך ר"מ: היה ר"מ אומר מנין שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה (תוספת' סוט' ג ח). וכך רסע"ג: ואנמא בביאלה̈ תכאצמהא, ע"כ. ר"ל במדת מריבתה. וכן מנחם: בסאסאה וכו' ענין מדה הם. ואמר ריב"ג: ואמא בסאסאה פאחשבהא סאה סאה מתכררה̄ ואלמעני פיה אנה באלכיל אלד'י תביל בה יכאל לכ וכו' ואמא תעליל אללפט'ה̄ פהו ענדי כמא אצף אקול אנ אצלהא כמא קלת בסאה סאה אי אנב תקארצ' צאעא בצאעא וכילא בכיל פנקלת הרכה̄ אלאלף אלי אלשין כמא נקלת הרכה̄ אלף סאתים תת'ניה̄ סאה אלי אלשינ פי סאתים וכו' וכמא קיל פי שאן בית שן זפי מדינים מדנים פשכנת אלאלף ובקית פי אלח'ט ואדע'מוא אלהא פי אלשינ אלתי מן אלכלמה̄ אלת'אניה̄ וקד כאנת אלאלף פי סאה קמוצה לוקועהא עלי שאכנ ליג הו אלהא אללינה̈ פצארת [אלקמצות פי שינ] בסאסאה אלמנקולה אליהא מנ אלפ סאה פתוחה לוקועהא עלי שאכנ ט'אהר והוא אלדגשות, ע"כ. ובעבר': אך בסאסאה אחשבהו שהוא סאה סאה כפול והענין במדה שמדדת בה ימדו לך וכו' אבל באור עלילת מלה זו הוא אצלי כמו שאתאר ואומר כי עקרה כמו שאמרתי בסאה סאה ר"ל תפרעו סאה בסאה ונעתקה תנועת האלף להסמך כמו שנעתקה תנועת אלף סאתים שהוא ש"ז של סאה אל הסמך בסאתים זרע וכמו שאמרו בשאן בית שן ובמדינים מדנים והונחה האלף ונשארה בכתב והבליעו ההא בסמך מהמלה השניה וכבר היתה האלף בסאה קמוצה בעבור נפלה על נח רפה הוא ההא הרפה ונהיתה הקמצות במלת סאסאה הנעתקה אליה מאלף סאה פתוחה בעבור נפלה על נח נראה והוא הדגש. — ודמיון לזה הביא אבן ברון במואזנה שלו (אלמואזנה, הוצ' קוקובצוב בערבי), וז"ל: הדבור שואשיה (בערב') שהוא מ"ר מן שוא' ויאמרו שואשיה כאשנאנ אלהמאר (ר"ל שוים כשני החמור) והוא בלי הקש וזה מן המלים הזרות שלא יאות בהן הקש. — רש"י: בסאסאה באותה מדה, ע"כ. ראב"ע: בסאסאה רובי המפרשים אמרו שהיא מגזרת סאה והטעם מדה והיא מלה כפולה, וכך רד"ק בשרשיו: ואפשר שהוא שם במקום סאה ונכפל בו הפ"א והעי"ן וההא בסוף למ"ד הפעל כמו יפיפית מבני אדם שהוא פעל מגזרה יפה ונכפל בו הפ"א והעי"ן והיו"ד שבין הפ"א והתי"ו למ"ד הפעל. ועוד יש לומר שהוא מקור מבנין הדגוש ר"ל במדדה ונכפל בו הפ"א בלבד כמו שנכפלה במלת זרזיף שהוא משרש זרף כאשר כתבתיו במקומו. והאל"ף הראשונה עי"ן הפעל והאחרונה מתחלפת בה"א למ"ד הפעל ומשקל המלה בפעלה, ע"כ. והחדשים שונים מה שאמרו קדמונינו בפרוש מלה זו אך כלם מודים שמליצת הכתוב רחוקה מאד ורובם ההליטו כי הכתיב משבש. [ולדעת ש. דיכס (JQR. NS. VI, 399 ff.) הוא כמו סאסא ראש השבלת, וכן לדעתו גם סס באשור'. וכונת הנביא להשחתת שבלי התבואה ע"י רוח קדים.]

בסאסאה גמלתי רעה ושלמתי סאה בסאה (ר' משה בר שמואל, אל ימעט, קליר' יום ז). בחדש הרביעי מעותי מדד זר בסאסאה זבה כל בשבעה עשר בו גוי השם זר ואת יעקב אכל (ואכן ספל, קליר' יז בתמוז, ספרדים). עתה נקום יאמרו בסאסאה נשלמה למו (סלוס הכהן, כיר דוד 53).

*סאר, סואר, — עי' סור.

*סָב, ש"ז, — בארמית, כמו שָׂב, במשמ' איש זקן, והשתמשו בו קצת הפיטנים: וזכר ברית סבו ומפלשת עם הסבו ונכח סין סבבו עד שהמלך במסבו (מסו' בר' קלוני', אפיק רנן, יוצ' ב פסח). העת בעדי תלבשי הדר סביך במסביך שרות כהניך באביביך נעימות לוייך באבוביך (ר' מאיר נהוראי, אור יום הנץ, מעריב ב פסח). כאב לבן פן ברדם יקרהו סבי שבטו ללמד הפן יוליבוהו (קלונימוס, אמיץ כח, מוסף יו"כ).

סֻבִּין[1], סוב, ש"ז, בכנ' סֻבָּם, סובן, מ"ר סֻבִּים, סובין, — הפסלת של קמח חטים הנפרש ממנו ונופל כשמנפים אותו וכדומ', dünne Kleie; son; fine bran.: המוציא אוכלים כגרוגרת וכו' חוץ מקליפיהן וגרעיניהן ועוקציהן וסובן[2] ומורסנן (שבת ז ד). חמשת רבעים קמח חייבין בחלה הם ושאורן וסובן ומורסנן (חלה ב ו). — ובסהמ"א: עיסה בליסה פירו' שאינה נקייה ואין מנפין אותה יפה וסובה ומורסנה מעורב בה (ערוך, ערך בלס). — ואמר המליץ: ישב כמולך במסיבו ויערוך הגביעים סביבו כחמור יאכל את סובו ומשכרות ישתה מי נסיובו (עזר' הבבלי, הוכח' מוסר ו). — ומ"כ: הכל שקלתי בכף מאזנים ולא מצאתי קל מסובין וקל מסובין חתן הדר בית חמיו (בבא ב"ב, ב"ב לח:). המוליך חיטים לטחון ולא לתתן ועשאן מורסן וסובין (תוספת' ב"ק י ט). להם הפנים (היה מנפהו) באחת עשרה (נפה) בדקה ובגסה בדקה שתהא קולטת את הסולת ובגסה שתהא קולטת את הסובין (שם מנח' ה יד). סובין כדי ליתן על פי כור של צורפי זהב (שבת ה ד). נפה זו מוציאה קמח בפני עצמו סובין בפני עצמם קיבר בפני עצמה (ספרי דבר' מח). בראשונה היתה סאה ארבלית מוציאה סאה סולת סאה קמח

1) לא נתברר מקורו.

2) ופרש הרמב"ם: הוא הקמח הבינוני ומורסן היא הקליפה החיצונה העליונה העבה היוצאת בנפה תחלה. ע"כ. רש"י: קליפת הטין הנושרת מחמת כתישה ומורסן הנשאר בנפה. [ועי' גם רש"י רתוב' קיב.]

סאה קיבר סאה סובין סאה מורסן (ר"ה בר בא, ירוש' סוט' א ח). סאה ביהודה היתה עושה חמש סאין סאה קמח סאה סלת סאה סובין סאה מורסין[1] וסאה קיבוריא (ר' יוסי, כתוב' קיב.). — ושל שעורים: כורכין אותו (את השמיר) מוכין של צמר ונותנין אותו לתוך טני של אבר מלא סובין של שעורים (ירוש' סוט' ט יד). — ובהשאלה, *הדק שנופל מתחת להמשור או המגרדת וכרומ' בשעת הנסירה: הסובין היוצאין מן המגרר שגוררין בכלי חד כגון רוקני את העץ ופצירה את חנחשת (בלמה בר' שמואל, ספ' המליצה בכר, 27). — *סֻבִּים שבראש, בלקוי עור הראש שנפרשות ממנו קלפות דקות בעין סֻבִּים, pityrasis capitis[2]: השער הראשון מסובין שבראש הגלעזות פורפוריא. הסובין יוסרו כשתמיד תעבור תער בראש ובכל לילה למשוח בשמן וכו' (ספ' אלמנצור ה א).

ב. *סָב, ש"ז, בכנ' סָבוֹ, — סה"ס, חזרה למקום שהיה שם קודם: ילדי ימים חשו לצבוא על לב הכהיד יגון רבו כמעט מזער מנהו נשאר שלף עליו פרוד חרבו אך בו ישוב יהפוך ידו ישוט אבן אליו סבו (רמב"ע, ילדי ימים).

סבא[3], ממנו סֹבֶא, סָבָא, סֹבֵא, *סְבִיאָה, *סֹבְאוּת, *מִסְבָּאָה.

סֹבֶא, ש"ז, סָבְאֵךְ, סָבְאָם, — מַשְׁקֶה שאדם שתה, בפרט לשכרה בו, Getränk; boisson; drink, liquor: סר סבאם הזנה הזנו (הוש' ד יח). בכסף היה לסיגים סבאך מהול במים (ישע' א כב). — ואמר הפיטן: סמדר אם ירבה כרם סבאו לא ישפיע יקב (תכפו עלינו, מוסף יו"כ). ותריו מהרו אליו במלים כמו סיגים וכסבאים מהולים ופתוהו בפחזותם ושקרם כאלו הם עלי נפשו רכילים (ר"ש הנגיד, הלי תעם). קראו מתי אהב ואל יתמהמהו לבוא ויחד נסבאה סבאנו סבא כמו להב בכוס מים ולו נוגה במראיו נהוה מראינו (רמב"ע, אל תף מסכלינו). יום אגוע יאנחו אוהבי גם ישמחו לו

1) [צ"ל מורסן. היוד באה ע"י השפעת סובין, כאלו היה צורת הרבים. וכן בכ"י מינכ' בלי יו"ד.]

2) תרגום דר' מזיא.

3) [בארמ' סְבָא, באשור' שִׁבוּ, יין שמשמין. בערב' סִבָּא, a) יין; סַבָּא, a) הביא יין מחוץ לארץ, שאוליב מהארמ' עי' Frän., Fremdw. 157 ff.].

a) سبأ

•ובי אלה מיגון ימלאו יאבלו ואלה סבאים מיין יתהללו (ריב"ג, בחר ילקק 181).

סָבָא, ש"ז, סמי' סֹבְאֵי, — מי שמרבה לשתות משקה משכר וכדומ', Säufer; buveur; wine-bibber, drunkard: זולל וְסֹבֵא (דבר' כא כ). אל תהי בסבאי יין בזללי בשר למו כי סֹבֵא וזולל יורש (משלי כג כ-כא).

סָבָא, פ"ע, סֹבְאִי, נִסְבְּאָה, סֹבְאִם, — סבא יין וכדומ', שתה הרבה saufen, zechen; gorger de liqueur; to quaff: אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד (ישעי' נו יב) אל תהי בסֹבְאֵי יין בזללי בשר (משלי כג כ). וכסבאם סְבוּאִים (נחו' א י) — ואמר בן סירא: אל תהי זולל וסובא ומאומה אין בכים (ב"ס, גני' יח לג). — ובסהמ"א: יוציא מכל אשר תשיג ידו וכו' מזון הראוי לו וכסות הראוי לו לא אכילת הזוללים והסובאין או בני מלכים ולא מלבושי הפחות והסגנים אלא כדרכו (רמב"ם, מלוה ולוה ג ג). כי הסובאים לא תשבע נפשם לעולם ביין אבל יתאוו אליו תאוה גדולה (ס' החנוך, שפז). וארח להברה עם פועלי און וכו' עם הזונים והזוללים והסובאים (רב"ע פלקירה, המבקש כ). — ואמר המשורר: דעה כי כל אנוש נמצא בעולם לבד מסובאים הם הנבלים אשר לקחו מעט כסף וצוו במי זהב למלאות הנבלים (רמב"ע, [1] תרשיש ג כו-כז). חושו תנו כל הון ואם יקר בבת כרם ועוד תהיו לסובאים מונים (שם, ג ל). וכאשר נשמעה בכל הארץ זאת המחברת נתנוה הסובאים על ראשם לעטרת ועל לבם למשמרת (ר"י חריזי, תחכמוני ה). — ולנק' °סֹבְאָה: אשה סובאה רבת בוז כי הסתר קלונה בל תוכל (ב"ז, ב"ס כו ט).

—בינ' פעול, ובתלמ', בהשאלה לעצמות, במשמ' רוויות, דשנות: השותה יין הי עצמותיו שרופין מוגג עצמותיו סבואין[2] כראוי עצמותיו משוחין (אבת שהו"נ, נדה כד:). —וכמו סֹבֵא, ואמר המליץ: ונותרה בעניה שכורה ומשכר לא סבואה טורפיה השיגוה וממקדש הקדש הוציאוה (מנחם ב"ש, מכתי' רי חסדאי למלך הכוזרים). נשמת סבואין (של היין) קנמן בשם וכפיהם באבקת רכלים רקחו שתו והיותר כשמן טוב עלי ראשם להתעדן ביד משחו (רמב"ע, שם קדמו אוריו).

[1]) [רא"ב בנימוקים לס' השרשים לרד"ק מיחס החרוז הזה לרבי חיים בן רבי יעקב לרבינו תם זלה"ה.]

[2]) כך גרסת הערוך, וכך בתוספ' הרא"ש שם, ובנוסח' הגמ' סבויין. ופרש הערוך מלוחלחין הרבה.

—°נִסְבִּי, נִסְבָּאוּ: ולמחלפות ראשי אשר בם דגרו ערבי בחורי אך כרגע דאו שולי ששונים נסחבו שמה ימי נער ועיני אהבה נסבאו (סוק, עד מה בגרון Monatssch, 34, 1896.).

סָבָא, ש"ז, מ"ר סְבָאִים, — כמו סֹבֵא: וקול המון שלו בה ואל אנשים מרב אדם מובאים סְבָאִים [1] ממדבר (יחזק' כג מב).

°סָבְאוּת, ש"נ, — מדת הסֹבֵא: כי תחפש למצא זכות להוללות וסכלות ולזוללות וסבאות (ר' יצחק סודיס, אגר' דופי הזמן). הוללות וסובאות משחית הזכרון מאבד השכל עוכר הדם מעור העינים (ר"י מודינה, למה לדיק לו).

סבב[2]), ממנו סָבַב, סָבִיב, סְבִיב, °סְבִיבָה, °מֵסַב, מְסִבָּה, נְסִבָּה, סִבָּה, *הֵסֵב, הֲסִבָּה, °סַבָּב, °סִבְּבִי, °סִבְבִיּוּת, *סִבּוּב, °סִבּוּבִי.

סָבַב, סַבּוֹתִי, סַבֵּנִי, סְבָבוּנִי, סְבָבֻנִי, סְבָבוּנִי, סַבּוּנִי, סְבָבוּנִי, סְבָבֻהוּ, סְבָבוּם, סַבֻּתַם, סֹבֵב, סֹבְבִים, סֹב, לָסֹב, סֹב, סֹבִּי, סֹבּוּ, יָסֹב, וַיָּסָב, יְסוֹבְבֵנִי, יְסֻבֵּנִי, יְסֻבֶּנִי, נָסֹב, וְנָסֹב, תְּסֻבֶּנָּה, יִסֹּבוּ, יְסֻבֻּהוּ, תְּסֻבֶּינָה, יִסֹּב, יִסּוֹב, וַיִּסֹּב, תִּסֹּב, וַתִּסֹּב. — א) פ"ע, פנה האדם הנה או הנה, ביחוד לעשות דבר מה, החליף את מעמדו בפרט בתנועה סבובית, הפנה פניו וגופו מהצד שהיו מכונים לצד אחר, sich wenden; tourner; to turn: ויגד לשמואל לאמר בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד וַיִּסֹּב ויעבר וירד הגלגל (ש"א יה יב; גם כז). ויאמר המלך לרצים הנצבים עליו סֹבּוּ והמיתו כהני יי' וכו' ויאמר המלך לדויג סֹב אתה ופגע בכהנים וַיִּסֹּב דויג האדומי ויפגע הוא בכהנים (שם כב יז-יח). ויקם יואב וילך גשורה ויבא את אבשלם ירושלם ויאמר המלך יִסֹּב אל ביתו ופני לא יראה וַיִּסֹּב אבשלום אל ביתו (ש"ב יד כג-כד). וַיָּסֹבּוּ עשרה נערים נשאי כלי יואב ויכו את אבשלום וימתהו (שם יח יה; גם ל). וכל מעין מים יסתמו וכל עץ טוב יפילו עד השאיר אבניה בקיר הרשת וַיָּסֹבּוּ הקלעים ויכוה

[1]) כך הקרי, והכתיב סובאים, אבל גם לפי הכתיב וגם לפי הקרי אין מליצת הכתוב מתישבת בדרך טבעי, ורגלים לדבר כי המלה סובאים היא כפולה של המלה מובאים. אך לפי הנוסחה המסורה החליטו הקדמוני' וגם רוב החדשים כי הוא שָׁם.

[2]) בערב' שבב a)

a) سبب

(מ"ב ג כה). וילך רכב הסוס לקראתו ויאמר כה אמר המלך השלום ויאמר יהוא מה לך ולשלום סֹב אל אחרי (שם ט יח). וַיָּסֹבּוּ כל העם אשר שבה ישמעאל מן המצפה וישבו וילכו אל יוחנן בן קרח (ירמ' מא יד). את רוח הדרום מדד חמש מאות קנים בקנה המדה סָבַב אל רוח הים מדד חמש מאות קנים בקנה המדה (יחזק' מב יח-יט). תרב גדלתי וְתִסֹּב [1]) תנחמני (תהל' עא כא). עד שיפוח היום ונסו הצללים סֹב דמה לך דודי לצבי (שה"ש ב יז). וילכו כל העם איש לביתו וַיִּסֹּב [2]) דויד לברך את ביתו (דהי"א טז מג).—וְסַב מֵעַל פלוני, מאצלו, מפניו וכדומ': וַיִּסֹּב מעליהם ויבך וישב אלהם וידבר אלהם (בראש' מב כד). וַיִּסֹּב (דוד) מאצלו אל מול אחר (ש"א יז ל). ויטל שאול את החנית ויאמר אכה בדוד ובקיר וַיִּסֹּב דוד מפניו פעמים (שם יח יא).—וגם דברים לא בע"ח, הירדן סַב לאחור, נסגו מימיו לאחור: הים ראה וינס הירדן יִסֹּב לאחור וכו' מה לך הים כי תנוס הירדן תִּסֹּב לאחור (תהל' קיד ג-ה). — והדלת על צירה: הדלת תִּסּוֹב על צירה ועצל על מטתו (משלי כו יד).—וְהָרוּחַ: הולך אל דרום וְסוֹבֵב אל צפון (קהל' א ו).—וְכוֹס הַפֻּרְעָנוּת: תִּסּוֹב עליך כוס ימין יי' וקיקלון על כבודך (חבק' ב טז).—ואמר המשורר: בת בבל הנה מהרה תסוב הכוס עליך אשרי שיאחז ונפץ את עולליך (ראב"ע, אלהי אודה על מעלי).—ובמשמ' פנה לעשות דבר בענין אחר: וְסַבּוֹתִי אני ליאש את לבי על כל העמל שעמלתי תחת השמש (קהל' ב כ; גם ז כה). — ובמשמ' יֵהָפֵךְ: יִסּוֹב [3]) כל הארץ כערבה מגבע לרמון נגד ירושלם וראמה וישבה תחתיה (זכרי' יד י). —ב) סָבַב בְּמָקוֹם, הלך וחזר הנה והנה בכל המקום: והלך (שמואל) מדי שנה בשנה וְסָבַב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל (ש"א ז טז). וילך מלך ישראל ומלך יהודה ומלך אדום וַיָּסֹבּוּ דרך שבעת ימים ולא היה מים למחנה (מ"ב ג ט). קחי כנור סֹבִּי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי (ישעי' כג טז). מצאני השמרים הַסֹּבְבִים בעיר הכוני פצעוני (שה"ש ה ז). כי הלך האדם אל בית עלמו וְסָבְבוּ בשוק הסופדים (קהל' יב ה). וילמדו ביהודה ועמהם ספר תורת יי' וַיָּסֹבּוּ בכל ערי יהודה וילמדו בעם (דהי"ב יז ט). —וְהָרוּחַ: סוֹבֵב סֹבֵב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח (קהל' א ו). – ובמדרש: וכשהייתי חוזר ועושה דיניהם וצרכיהם והולך ו ס ו ב ב כל עיירות ישראל וכו' דרך העולם בעלי דינין הולכין אצל הדיין ואני הייתי הולך ו ס ו ב ב מעיר לעיר וממקום למקום (מד"ר במדי' יח).—ואמר המקונן: כנשר אאריך קרחה ואתנודד כמו דיה ו א ס ו ב עיר בקינותי ובכי רב ותאניה (ר"ש הנגיד, הבמות פליליה). – ומצוי בספהמ"א בענין סבוב והקפת גרמי השמים: מי יחוה גדלתך בהקיפך על גלגל האש גלגל הרקיע ובו הירח ומזיו השמש שואף וזורח ובשעה ועשרים יום י ס ו ב גלגלו ויעלה דרך גבולו (רשב"ג, כתר מלכות). והחמה ס ו ב ב ת ברקיע כנגד גלגל המזלות (ראב"ח הנשיא, העבור א ב). וכל עיגול אשר ברקיע ס ו ב ב ומתגלגל אנו קורין אותו גלגל (שם). חייב חפץ האלהים וחכמתו סבוב הגלגל העליון אשר י ס ו ב פעם בכל עשרים וארבע שעות (ר"י א"ה, כוזרי ה ב). אם החדש עד סב הלבנה גלגל המזלות שהם שבעה ועשרים יום ושעות מגבלות (ראב"ע, הקדמה א לפרושו על התורה). העגולה ש ס ו ב ב ת בה הירח תמיד היא נוטה מעל העגולה ש ס ו ב ב ת בה השמש תמיד (רמב"ם, קדוה"ח יו א). הסכימו כולם שיש לעולם מנהיג והוא מסבב הגלגל ואין הגלגל ס ו ב ב מאליו (הוא, אגרי לקהל' מרסיליה). הכוכבים המיושבים גם הם ס ו ב ב י ם בכל יום וזורחים ומתגלגלים על גלילי מסיבתם רצים עליהם בכל יום ושבים (ר"י הישראלי, יסו"ע ב ז). — ובהשאלה: ידיעת העקרים והבנת ההתחלות שעליהם דרכי יסודי הדתות בכלל ס ו ב ב י ם (ר"י אלבו, הקדמה העקרים). וזה כי כמו שבכל חכמה יונחו בתחלתה הדברים וההתחלות שעליהן ת ס ו ב החכמה ההיא והם שרשים לאמת כל הדברים שיבאו בה כן נכתבו בפרשת בראשית ג' ענינים חלוקים זה מזה יתבאר בכל אחד מהן עקר מאלו העקרים להורות כי אלו הם שרשים ויסודות לתורה אלהית שעליהם ת ס ו ב היא וכל עניניה וכו' ועל זה העקר ס ו ב ב כל הספור אשר מבראשית עד אלה תולדות השמים (שם א יח). — ג) עמד בעגול, התפשט בהקף מסביב: והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם נצבה והנה תְסֻבֶּינָה אלמתיכם ותשתחוין לאלמתי (בראש' לז ז). לעזתים לאמר בא שמשון הנה וַיָּסֹבּוּ ויארבו לו כל

---

1) יש מגיהים, ע"פ התרגומים הלועזים, וְתָשֹׁב.
2) בש"ב ו כ: וַיָּשָׁב.
3) [רש"י: יהפך כל הארץ להיות כערבה ישפלו ההרים ויהי' כל העולם כולו מישור וירושלים הר כדי שתראה גבוהה על הכל, ע"כ. וכן רד"ק והחדשים.]

הלילה בשער העיר (שפטי יו ב). — ובפרט בסעודה, במשתה וכדומ', ישב מסביב לשלחן בקצת נטיה על הצד, לפי המנהג לפנים [1]): ויקדש (שמואל) את ישי ואת בניו ויקרא להם לזבח ויהי בבואם וכו' ויאמר אל ישי התמו הנערים ויאמר עוד שאר הקטן והנה רעה בצאן ויאמר שמואל אל ישי שלחה וקחנו כי לא נסב עד באו פה (ש"א יו ה-יא). — ואמר בן סירא: עם בעלה (של אשת איש) אל תטעם ואל (ת) סב עמו שכור (ב"ס, גני' ט ט). [ראש שמוך א]ל [תתנשא][2]) היה להם כאחד מהם דאג להם ואחר תסוב הבין צרכם ואחר[3]) תרבץ (שם לה א). — ובתשברת, הקו הסבב, הקו המקיף מסביב להמרכז, שכל נקודותיו במרחק שוה ממנו: הנקודה אשר באמצע העגולה הוא השרש לכל הקוים היוצאים ממנה אל הקו הסובב בעגול (ר"י א"ה, כוס קן ב). מחלוקת גדולה בין חכמי האומות במדת העגול כי בטלמיוס אומר כי הקו הסובב הוא מן האלכסון שלשה כמהו וח' הלקים וכו' והנה אם היה האלכסון ט"ז יהיה הקו הסובב מ"ז וחכמי המדות אומרים אם האלכסון ז' יהיה הקו הסובב כ"ב (רא"בע, ספי' השם ו). וכשנכ' ששה וששים מיל ושני שלישית מיל בשלש מאות וששים מספר הלקי הגלגל יתקבץ מזה ארבע' ועשרים אלף מיל וזהו הקו הסובב בכדור הארץ (רש"ע פלקירא, המבקש עט) שיום השבת הוא נקודת המרכז שעליה תסוב עגולה הששת ימים (ר' משה די וידאש, ראשית חכמה, הקדושה קו.). — ד) פ"י, סב את המקום, הלך סביב סביב לו: ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבב[4]) את ארץ אדום (במדי כא ד). ונפן ונסע המדברה דרך ים סוף כאשר דבר יי' אלי ונסב את הר שעיר ימים רבים ויאמר יי' אלי לאמר רב לכם סב את ההר הזה פנו לכם צפונה (דברי ב א-ג). וסבתם את העיר כל אנשי המלחמה הקיף את העיר פעם אחת וכו' וביום השביעי תסבו את העיר שבע פעמים (יהושי ו ג-ד; גם ז; יד-יה). וילך במדבר ויסב את

[1]) כבר העיר רד"ק בשרשיו ואמר: כי לפי שהיתה ישיבתם ואכילתם ושתיתם במסיבה שהיתה דרכם לישב על המאכל והמשתה סביב סביב ובעת אכילתם ושתיתם היו נסמכים אל צד שמאלם דרך חשיבות קראו גם לסמיכה הסיבה, ע"כ. ועי' עוד הסב.

[2]) [המוסגר הוא ע"פ התרגום הסורי והיוני, ובגוף הגני' נמחק.]

[3]) כך בגוף הגני', ובהגהה על הגליון: ובכין.

[4]) בקצת ספרים לסבב, ב רפויה.

ארץ אדום ואת ארץ מואב (שפטי יא יח). סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה (תהלי מח יג). — והנהר שמימיו הולכים: שם (הנהר) האחד פישון הוא הסבב את כל ארץ החוילה וכו' ושם הנהר השני גיחון הוא הסובב את כל ארץ כוש (בראשי ב יא-יג). — סבב האויב את העיר, הקיף אותה וחנה מסביב לה: וישכם משרת איש האלהים לקום ויצא והנה חיל סובב את העיר וסוס ורכב (מ"ב ו יה). עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אתה ובנה עליה מצודים גדולים (קהלי ט יד). — לסבב אותו, הקיפו מכל צד: סבבוני פרים רבים אבירי בשן כתרוני (תהלי כב יג; גם יז; קיח ג; קיח י-יא-יב). — ובהשאלה במליצה: סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל (הושי יב א). — וסב עליו: ויקמו עלי בעלי הגבעה ויסבו עלי את הבית לילה אותי דמו להרג ואת פלגשי ענו ותמת (שפטי כ ה). יסבו עלי רביו יפלח כליותי ולא יחמל (איוב יו יג). ויהי כראות שרי הרכב את יהושפט והמה אמרו מלך ישראל הוא ויסבו עליו להלחם (דהי"ב יח לא). — וסב אליו, כמו אותו: ויעבר יהורם עם שריו וכל הרכב עמו וכו' ויך את אדום הסובב אליו ואת שרי הרכב (שם כא ט). — ודברים מפשטים: חבלי שאול סבני[1]) קדמני מקשי מות (ש"ב כב ו). כל רעתם זכרתי עתה סבבום מעלליהם נגד פני היו (הושי ז ב). למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני (תהלי מט ו; גם פח יח). — ומלחמות: אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכל לבנות בית לשם יי' אלהיו מפני המלחמה אשר סבבהו עד תת יי' אתם תחת כפות רגלו (מ"א ה יז). — סב דבר את דבר, הדבר עומד או מתפשט סביב להדבר השני: ופקעים מתחת לשפתו (של הים) סביב סבבים אתו עשר באמה מקפים את הים סביב (שם ז כד). יסכהו צאלים צללו יסבוהו ערבי נחל (איוב מ כב). ודמות בקרים תחת לו (להים) סביב סביב סובבים אתו עשר באמה (דהי"ב ד ג). ואחרי כן בנה חומה חיצונה לעיר דויד מערבה לגיחון בנחל ולבוא בשער הדגים וסבב לעפל ויגביהה מאד (שם לג יד). — וחוט או קו סב את הדבר, הקיף אותו סביב סביב: שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד וחוט שתים עשרה אמה יסב את העמוד השני (מ"א ז יה). ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו עד שפתו עגל סביב וחמש באמה קומתו וקוה[2]) שלשים באמה

[1]) בתהלי יח ו סבבוני.

[2]) כך הכתיב. והקרי קו.

יסב אתו סביב (שם כג). והעמודים שמנה עשרה אמה קומה העמד האחד וחוט שתים עשרה אמה יסבנו (ירמ' נב כא).—ומצוי במדרש: לאוהבו של מלך שהיה נפנה מן העולם והיו בניו סובבין את מטתו (מד"ר ברא' לח). רועה שהיה רועה צאנו וראה זאבים באין על הצאן והיה סובב את הצאן שלא ינזקו (שם שמות כ). וכן אמרו שהאש סובבת כל העולם כולו למעלה עד הרקיע (שם במד' יד). — ואמר המשורר: לראות שמואל הרואה אני עולה להיות לביתו סובבת ומקיפה (רשב"ג, מי זאת). — ופעו', סבוב, סבובים, כמו סובב, סובבים: פגע בו (במשה כשעלה למרום) גדוד של מלאכי הבלה שהם סבובים[1]) לכסא הכבוד שהם גיבורים ועצומים (פסיק' רבתי כ). — ובמשמ' שב, כמו מוסב: ויביע סבוב לשמן ולא לזבוב (לאמר שהפעל יביע הולך להמלה שמן ולא לזבובי) (תשובות דונש, 52). — ה) סב בדבר, גרם, היה סבה לדבר: ויאמר דוד לאביתר ידעתי ביום ההוא כי שם דויג האדמי כי הגד יגיד לשאול אנכי סבתי[2]) בכל נפש בית אביך (ש"א כב כב). — ומצוי בסהמ"א: זה הדואג סובב לנפשו דבר רע והנה הוא מחסרי הדעת (רס"ט פלקירא, ס' היגון 15). — ואמר המליץ: ועוד כי חולשתי אתה סבות ומדוע אלי רבות כי עד דק פסלתני ובעצי עולה בקעתני (ר' שם טוב אלדועיל, אגרת מגילה, בספ' ד"ה מע).

—נפעי, נסב, נסבה, נסבה, נסבו, יסבו, — א) נתחלף מעמדו, נפנה לצד מן הצדדים, כמו קל א): חברת אשה אל אחתה כנפיהם לא יסבו בלכתן איש אל עבר פניו ילכו (יחזק' א ט; גם יב; י יו). — והגבול: והיה לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים וכו' ועבר עצמנה ונסב הגבול מעצמון נחלה מצרים (במד' לד ג-ה). ועלה (הגבול) מנגב לקדש ברנע ועבר הצרון ועלה אדרה ונסב הקרקעה (יהוש' יח ג; גם י; יו ו; יח יד). ונבנתה העיר ליי' ממגדל חננאל עד שער הפנה ויצא עוד קוה המדה נגדו על גבעת גרב ונסב געתה (ירמ' לא לח-לט). — ובמלאכת הבנין, עשוי בספוב, במדרגות הולכות וסובבות: ורחבה ונסבה[3]) למעלה לצלעות כי מוסב הבית למעלה למעלה סביב סביב לבית על כן רחב לבית למעלה וכן התחתונה יעלה על העליונה לתיכונה (יחזק' מא ז). — ובהשאלה, נסבה נחלה משבט לשבט, עברה ע"י נשואים וכיוצא בזה: ולא תסב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה כי איש בנחלת מטה אבתיו ידבקו בני ישראל וכו' למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבתיו ולא תסב נחלה ממטה למטה אחר (במד' לו ו-ט). — ונסב רכוש פלוני לפלוני, במשמ' זו: ונסבו בתיהם לאחרים שדות ונשים יחדו (ירמ' ו יב). יען אשר אמרה צר על ירושלם האח נשברה דלתות העמים נסבה[1]) אלי אמלאה החרבה (יחזק' כו ב). — ומלוכה: ויאמר (אדניה) את ידעת כי לי היתה המלוכה ועלי שמו כל ישראל פניהם למלך ותסב המלוכה ותהי לאחי כי מיי' היתה לו (מ"א ב יה). — ואמר בן סירא: מלכות מגוי אל גוי תסוב בגלל חמס גאוה (ב"ס, גני' י ח). — ב) נסבו האנשים את הבית, על הבית, כמו קל ד), במשמ' הקיפוהו מכל צד: טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית מנער ועד זקן כל העם מקצה (ברא' יט ד). המה מטיבים את לבם והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נסבו את הבית מתדפקים על הדלת (שפט' יט כב). — ועל פלוני: וישמעו הכנעני וכל ישבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ (יהוש' ז ט). — ובמדרש: אבל אמצעית של חלה תחתונה נוגעת בשלחן לפי שחלה עשויה כמין ספינה רוקדת חדה מלמטה ונסבה ורחבה למעלה[2]) (מד"ר במד' ד).

—פעי, סבב, מקו' סבב, — א) סבב את פני הדברים, שנה אותם, עשה שתהיה להם צורה אחרת: כי עבדך יואב הוא צוני והוא שם בפי שפחתך את כל הדברים האלה לבעבור סבב את פני הדבר עשה עבדך יואב את הדבר הזה (ש"ב יד יט-כ). — ומצוי בסהמ"א במשמ' זו: והדברים ההם עם קצר הלשון קשים להעשות כי אם על ידי תחבולה גדולה ומחשבה ארוכה לבעבור

---

1) בילקוט ראובני סוף פ' משפ': סובבים.

2) [בשבע' 'εγώ εἰμι αἴτιος, וכן הוולג' ego sum reus, אני חיב. וע"פ זה מגיהים רוב החדשים הבתי, ועי' בפירושו של סגל.] — 3) הסכימו רוב המדקדקים כי זו הקלה במקום ונסבה, וכן ונבקה (ישע' יט ג). [ויש מהחדשים מגיהים ונוספה.]

1) [רש"י: מעתה הוסבה סחורות העמים אלי, ע"כ, וכן רד"ק. ור"א מבלגנצי אומר: ולשון נסיבה נופל בדלת, הדלת תסב על צירה וכו', נמצאת ירושלים כדלת סוגרת בפני העמים מלבא אלי וכו', ולכך אומר דלתות דלת הסוגרת נשברה, ודלת הפותחת נסבה על צירה להיפתח ולבוא אלי, ע"כ. וכן מפרשים רוב החדשים.]

2) [ע"פ מליצת הכתוב (יחזק' מא ז)].

סבב את פני הדבר (ר"י א"ת, הקדמה, הקדמי II).— ב) *סִבֵּב במקום, את המקום, חָזַר, כמו קל משמ' ב): עירות המוקפות חומה מקודשות ממנה שמשלחין מתוכן המצורעים ומסבבין לתוכן 1) מת עד שירצו (כלים א ז). אמר משה לפני הקב"ה אתה אומר לי שאמנה אותן מבן חדש יכול אני להיות מחזר ומסבב בחצרותיהם ובתוך בתיהם ולספור כל אחד ואחד (מד"ר במד' ג). ומשה היה מסבב את העיר ויגע ג' ימים וג' לילות למצוא ארונו של יוסף וכו' משנתיגע הרבה פגעה בו סגולה וראתה משה שהיה עיף מן היגיעה אמרה לו אדוני משה למה אתה עיף אמר לה ג' ימים וג' לילות סבבתי את העיר למצוא ארונו של יוסף ואין אני מוצא אותו (שם דבר' יא). מעשה ברוכל אחד שהיה מסבב בעיירות והיה מכריז ואומר מי מבקש סם חיים וכו' (תנחומי' מצורע ה). — ואמר הפיטן: זכור סבב צקלג ונגב עמלק יושב בארץ הנגב (ר"א קליר, זכור איש, קרובי' לפורים). — *סִבֵּב על הפתחים, הלך וחזר מפתח לפתח לקבץ נדבות: המסבב על הפתחים אין נזקקין לו לכל דבר (תוספת' פאה ד ח). בין שיש לך הון בין שאין לך הון כבד את אביך ואת אמך ואפילו את מסבב על הפתחים (ירוש' פאה א א). אלימלך היה מגדולי המדינה ומפרנסי הדור וכשבאו שני רעבון אמר עכשיו כל ישראל מסבבין פתחי זה בקופתו וזה בקופתו עמד וברח לו מפניהם (מד"ר רות א א). וכל מי שמסבב על הפתחים הוא משבט שמעון (תנחומי' ויחי י). —ג) *הקיף סביב סביב: פתח ר"א בן ערך במעשה המרכבה ודרש וירדה אש מן השמים וסיבבה[2] כל האילנות שבשדה (חגי' יד:). מעשה בגוי אחד שרדף אחר ישראל להורגו ולא הגיעו עד שבא נחש וסיבבו והפילו (פסיק' רבתי כ).—ואמר הפיטן: כל היצורים גבול סבבתם אל ראשיתם ולאחריתם (שיר היחוד ג). — ובמשמ' פ"י, גרם, עשה שֶׁיָּסֹב, שיעמד או יתפשט מסביב לדבר: וכשם שברא הקב"ה ארבע רוחות העולם כך סיבב לכסא ארבע חיות (מד"ר במד' ב).—*סִבֵּב את הגלגל, הניעו באופן שיסב סביב לעצמו: ואם פטר אדם את המים עד שבאו וסבבו את הגלגל ושחט בסביבתו הרי זו כשרה (רמב"ם, שחיטה ג יג). שהגלגל סובב תמיד ואי אפשר שיסוב בלא מסבב והוא ברוך הוא המסבב אותו בלא יד ובלא גוף (הוא, יסוה"ת א ה). — ואת הראש, גרם לו בלבול וכאב ראש: הוזק היין מסבב ראשי במחוש ראש (ערוך, ערך הגרני).—ובהשאלה, *סִבֵּב את פלוני, עסק בו וטִפֵּל בו: הרבה סיבב עשו את הורו זה זה אביו שהיה זקוק לו להאכילו (ר' חנינא, מד"ר דבר' א).—*סִבֵּב אותו בדברים, הפליגו בדברים מענין לענין: הלכו (חכמי ישראל אצל ר' דוסא בן הרכינס) וכו' התחילו מסבבים אותו בהלכות עד שהגיעו לצרת הבת (יבמ' טז.). — וכמו"כ *סִבֵּב עמו בדברים: ואל יאמר לו (המחזיר חוב שעברה עליו שביעית) בחובי אני נותן לך אלא יאמר לו שלי הם ובמתנה אני נותן לך החזיר לו חובו ולא אמר לו כן מסבב עמו בדברים עד שיאמר לו שלי הם ובמתנה נתתים לך (רמב"ם, שמיטה ויובל ט כח-כט).—ד) *גָּרַם, היה סבה: נגף אח ושאלו אלוה למען יודה ויתהולל בתשובתו כמסבב וצודה על כן נקמו אל באף רודה (רסע"ג, תשו' על מוי הבבלי 6). שלא יהיה הדבר לפוקה ולמכשול ויאמר הריני מסבב להרוג אויבי כדרך שעשה פלוני ואפטר (רמב"ם, רוצח ושמירת נפש ב ה). והרי הוא (אחאב) הרשע לא הרג בידו (את נבות) אלא סיבב קל וחומר להורג בידו (הוא, שם ד ט). ומהם מי שיגיע (הממון) אליו בדרך הירושה והדומה לזה ויחשוב כי הסיבות חייבו לו את זה ולולי הם לא היה מגיע אליו ממנו ומשבח הסיבה מבלעדי המסבב (ר"י א"ת, תו"ה הבטחון ד). שהמצות הנסתרות והם הכונות המסבבות המצות המעשיות הם החלק האלוהי (ר"י ב"ר אכטולי, מלמד התלמידים, קטז:). ואל תשים את לבך לדברי הטפשות והסכלות שאומרין החוזים בכוכבים שמזל האדם העולה בעת יציאתו מרחם אמו וצורת הכוכבים השבעה במקומותם במזלות באותה שעה היא העלה המסבבת להיות הילוד חכם או סכל (ר"י אבן עקנין, ספר מוסר ב עז). לבל יעלה על לב כי גלגל מזלו סבב רעתו (ר"מ אלשיך, איוב א יז). הגדולה לאדם בעולם הזה מסבבה שמקנאים בו בני אדם ומוציאתו מן העולם בלא זמנו (ר"י אלנקוה, מנורת המאור א ג א). — — מְסַבֵּב הַסִּבּוֹת, כנוי לאלהים: אני אריסטוטליס בן פליגנוס הייתי משרת ניטפוריש בן המלך הגדול דיפסטיאנים למדתי והבינותי שבח ותהילה למורה הצדק ומסבב הסבות (ר"י הריזי, מוסרי הפלוסופים א י). —פועַ', תְּסוֹבֵב, אֲסוֹבְבָה, תְּסוֹבְבֵנִי, יְסוֹבְבֵנִי, יְסֹבְבֻנְהוּ,

1) בתוספתי (כלים ב"ק א יד) בתוכם.
2) בקצת ספרים וסיבסבה, ובכ"י ואכלה, ועל הגליון וסבבה.

יְסוֹבְבֶנּוּ, תְּסוֹבְבֶךָ, יְסוֹבְבוּ, יְסוֹבְבֶהָ,—א) סוֹבֵב במקום, חזר בכל המקום: אקומה נא וַאֲסוֹבְבָה בעיר בשוקים וברחבות אבקשה את שאהבה נפשי (שה"ש ג ב). ישובו לערב יהמו ככלב ויסובבו עיר (תהל' נט ז). — נקבה תְּסוֹבֵב גבר: שובי בתולת ישראל שבי אל עריך אלה עד מתי תתחמקין הבת השובבה כי ברא יי' חדשה בארץ נקבה תְּסוֹבֵב[1]) גבר (ירמי' לא כ-כא).—ב) הקיף, הלך סביב סביב: ארחץ בנקיון כפי וַאֲסֹבְבָה את מזבחך יי' (תהל' כו ו). — ג) הקיפו מכל צד: ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישמן יְסֹבְבֶנְהוּ יבוננהו יצרנהו כאישון עינו (דבר' לב י). ועדת לאמים תְּסוֹבְבֶךָּ (תהל' ז ח). אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תְּסוֹבְבֵנִי סלה (שם לב ז). — ומי הים וכדומ': ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יְסֹבְבֵנִי כל משבריך וגליך עלי עברו (יונ' ב ד).— אפפוני מים עד נפש תהום יְסֹבְבֵנִי סוף חבוש לראשי (שם ו). — ודברים מפשטים: רבים מכאובים לרשע והבוטח ביי' חסד יְסוֹבְבֶנּוּ (תהל' לב י). כי ראיתי חמס וריב בעיר יומם ולילה יְסוֹבְבֻהָ על חומתיה ואון ועמל בקרבה (שם נה י-יא). — ואמר המשורר: אישבם אסובבם אהובבם ואוהבם נדבות (ראב"ע, אני אני). מה יהפשו לכות חפים הוא יסובבם על שמו ינוסון נרדפים הוא ישובבם (הוא, אל אמת).— ובחכמת הדקדוק: הנה תשים באות השנית אחת מן התנועות שהן ז' מלכים ותסובב התנועה עם כל התנועות וכו' והנה אם שמת תנועה באות הראשון תסובבנו עם כל התנועות גם פעם מלעיל גם פעם מלרע (הוא, ספר השם ז).

—פעי, *סֻבַּב, בינ' נק' מְסֻבֶּבֶת, מ"ר מְסֻבִּים[2]), מסובין,—א) שסבבוהו, שהקיפוהו מסביב: ר"א אומר עולם לאכסדרה הוא דומה ורוח צפונית אינה מסובבת (במחיצה) וכיון שהגיעה חמה אצל קרן מערבית צפונית נכפפת ועולה למעלה מן הרקיע ורבי יהושע אומר עולם לקובה הוא דומה ורוח צפונית מסובבת וכיון שחמה מגעת לקרן מערבית צפונית מקפת וחוזרת אחורי כפה (ב"ב כה:). עונות שאדם דש בעקביו בעולם הזה מסובין[1]) לו ליום הדין (רשב"ל, ע"ז יח.). — ב) במ"ר, הרבוי של מֵסֵב, במשמ' יושב בִּמְסִבָּה אל השלחן: מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין ביריחו הביאו לפניהם כותבות וכו' (תוספת' ברכ' ד טו). מעשה ברבן שמעון בן גמליאל ור' יהודה ור' יוסי שהיו מסובין בעכו וקדש עליהם היום וכו' (שם ברכ' ה ב). אורחין שהיו מסובין אצל בעה"ב וקידש עליהם היום עקרו עם חשכה לבית המדרש חזרו ומזגו להם את הכוס (ר' יהודה, שם ג). פועלים שהיו מסובין ואוכלין והותירו פרוסות או שהיו אורחין מסובין ואוכלין והותירו פרוסות ונתנום לשמש (שם דמאי ה ז). מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בביתו של בייתוס בן זונין בלוד והיו עסוקין בהילכות הפסח כל אותו הלילה (שם פסח' י יב). כשעשה רבן גמליאל סעודה להכמים היו כל חכמי ישראל מסובים אצלו עמד רבן גמליאל ושמשן (מכי' שמות, עמלק א). וכשמברין אותו (את הכה"ג) כל העם מסובין על הארץ (סנה' ב א). ולפי שדרך עבדים להיות אוכלין מעומד וכאן להיות אוכלין מסובין להודיע שיצאו מעבדות לחירות (ר' לוי, ירוש' פסח' י א). בני חבורה שהיו מסובים לשתות ועקרו רגליהן לצאת לקראת התן או לקראת כלה (פסח' קא:). והיו האומות רואין את ישראל מסובין ואוכלין מקלסין להקב"ה וכו' וכו' (מד"ר שמות כה). לעתיד לבא הוא עושה שלום להם והם מסובין ואוכלין בגן עדן (שם). זה שבט יהודה ובנימין שהיו מסובין בהיכלי עונג (שם במדי' י). שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסובין והלילה הזה כלנו מסובין (מה נשתנה, הגדה של פסח). — ומצוי בסהמ"א: לפי שכשבני אדם מסובין בתחילה כשממתינין לצורכי הסעודה שיתעכבו על השלחן (תשו' ר' שלמה, מעשה הגאונים קב). שהנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה כאילו נהנה מזיו השכינה (רש"י, שמות יח יב).—וגם לא בסעודה, במשמ' היה יושב במסבת אנשים, בחבורת בני אדם, נשען על צדו: וכבר היה רבי טרפון ור' יוסי הגלילי ורבי עקיבא מסובים בבית ערוד נשאלו מי גדול תלמוד

[1]) [רש"י: הנקבה תחזור אחר הזכר לבקשו שישאנה לשון ואסובבה בעיר אבקשה וכו' ע"כ. וזוהי מליצה שישראל יבקשו את יי', עי' רד"ק. והחדשים פירשוהו באופנים שונים.]

[2]) בצורה זו כבר התפלפל ר"י קמחי בספ' זכרון, הוצ' באכר 66, והחליט שזה שבוש במקום מוסבין. [אבל קשה לשבש את כל המקומות המרבים שנמצא בהם צורה זו. והנכון שהוא במקום מְסִבִּים, מסובבין, זהוא משמש מ"ר לבינ' הפע' מֵסֵב (עי' להלן) במקום מְסִבִּים, כלו' פסיבי במקום אקטיבי, כמו זָכוּר, רָכוּב וכדומה. ואינו מ"ר של מְסִבָּה, כמו שבא בה"ו 3109].

[1]) כך בנוסח' הדפו'. ובכ"י מסובבין אותו, עי' ד"ס.

גדול או מעשה (ספרי דברי מח). ומעשה ברבי ישמעאל ור' אלעזר בן עזריה שהיו מסובין[1] במקום אחד והיה ר' ישמעאל מוטה וראב"ע זקוף (ברכי יא.). אני ואתם בחלומי מסובין היינו[2] על הר סיני ונתנה עלינו בת קול מן השמים עלו לכאן וכו' (ריב"ז, חגי' יד:). פעם אחת היו (חכמי ישראל) מסובין בעליית בית גוריא ביריחו נתנה עליהם בת קול מן השמים וכו' שוב פעם אחת היו מסובין בעליה ביבנה ונתנה עליהם בת קול מן השמים יש כאן אחד שראוי שתשרה עליו שכינה (סנה' יא.). — ג) °בלשון המחקר והפלוסופיה, מה שנולד מֵהַסִּבָּה, תוצאה: והכל שב אל הסבה הראשונה לא בעבור כונה ממנה אבל הוא אצילות נאצלת ממנה סבה שנית ואח"כ שלישית ורביעית והתדבקו הסבות והמסובבות והשתלשו כאשר אתה רואה אותם (ר"י ה"ל, כוזרי א א). ואלו היה אפשר העדר הבורא היה נעדר המציאות כולו ותבטל מהות הסבות הרחוקות ממנו והמסובבות האחרונות ומה שביניהם (ר"מ ח"ה, מו"נ א סט). סבה ומסובב בענין עלה ועלול שמות נרדפים (הנ"ל, פרוש מלים הזרות שבמו"נ). ואין בזה שום סבה שתוליד מסובב שיש חפץ בו (רשב"א, מאמר על ישמעאל, הולי' פרלס ד). כי ההפסד הוא מסובב מהתנגדות הפכים נמצאים בנושא אחד בהיותם מתקוממים זה על זה ומפסידים זה את זה (ר"ע ספורנו, אור עמים, מה.). כי בסור הסבה יסור המסובב בודאי (ר"י מפיסא, מנחי' קנאות ו). כי אין הסבה התלויה במסובב ולא קודם במתאחר (שם 9). הכריע הענין מטבעה הבריא שהסבה ראוי שתוקדם למסובב (ר"י אברבנאל, מפעי ה' ג ז). כי יתחייב מציאות הסבה במציאות המסובב ולא יחויב מציאות המסובב במציאות הסבה אלא בצורה (ר' משה הנרבוני, המאמר בבחירה, בקפי ד"ח, לח). — ואמר המליץ: מה יפיה ומה טובה שכלה מסובב והיא סבה היא לענוים ולנזירות צורה (עמנו', מחב' ג).

— התפ', °הִסְתַּבֵּב, הִסְתַּבֵּב הדבר, נתהוה ע"י סבות והסתעפות הדברים זה בזה: ואולי יסתבב שיצאו בני יהדותם (ר' יצחק אבן לטיף, אגרי התשובה I, 65 קבץ על יד, הולי' מק"נ). איך היו מסתבבים אלו הפליאות מצד רבוי הבריאות זה דבר עמוק (רשב"ל דורלון, תפארת

1) בכ"י מינכ' אין מלה זו, ובתוספת' (שם א ו) שהיו שרויין.

2) בקצת כ"י אין המלים מסובין היינו.

ישראל, סוף דרוש ג). כי אין מצב לירידת האור שכל עוד שיתרחק מהפנים עליונים יתגלה (הנאצל) ויסתבב ממסובבו העליון ממנה והיינו עילה ועלול (עסיס רמונים, ג ו, ח:).

— התפועי, °הִסְתּוֹבֵב, — התנועע בתנועת הגלגל סביב לעצמו, sich umdrehen; se rouler; to turn about, מצוי בספרות העברית החדשה ובדבור.

— הפע', הֵסֵב, הֲסִבֹּתָ, הֲסִבֹּתִי, הֵסַבּוּ, מֵסֵב, הָסֵב, הָסֵבִּי, לְהָסֵב, וַיַּסֵּב, וַיְסִבֵּנִי, נָסֵב, נְסַבָּה, וַיַּסֵּבּוּ, — א) פ"י, עשה שיִסֹּב, שיפנה לצד אחר: ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא וכו' וַיַּסֵּב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף (שמות יג יז-יח). וישאל דוד ביי' (אם יעלה אל הפלשתים למלחמה) ויאמר לא תעלה הָסֵב[1] (את אנשי המלחמה) אל[2] אחריהם ובאת להם ממול בבאים (ש"ב ה כג). ויוציאני דרך שער צפונה וַיְסִבֵּנִי דרך חוץ אל שער החוץ (יחזק' מז ב). וירבעם הֵסֵב את המארב לבוא מאחריהם (דהי"ב יג יג). כה אמר יי' אלהי ישראל הנני מֵסֵב את כלי המלחמה אשר בידכם אשר אתם נלחמים בם את מלך בבל (ירמי' כא ד). — הֵסֵב את פניו, החזיר את פניו לאחור, לצד אחר: המה הרחיקו מבית מיכה והאנשים אשר בבתים אשר עם בית מיכה נזעקו וידביקו את בני דן ויקראו אל בני דן וַיַּסֵּבּוּ פניהם ויאמרו למיכה מה לך כי נזעקת (שפטי' יח כב-כג). וַיַּסֵּב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל (מ"א ח יד; גם כא ד). בימים ההם חלה חזקיהו למות וכו' וַיַּסֵּב את פניו אל הקיר ויתפלל אל יי' (מ"ב כ א-ב). — ובמליצה הֵסֵב פניו מפלוני, מדבר פלוני, פנה והתרחק ממנו: וַהֲסִבּוֹתִי פני מהם וחללו את צפוני ובאו בה פריצים וחללוה (יחזק' ז כב). כי מעלו אבותינו ועשו הרע בעיני יי' אלהינו ויעזבהו וַיַּסֵּבּוּ פניהם ממשכן יי' ויתנו ערף (דהי"ב כט ו). — והֵסֵב עיניו מנגד פלוני: הָסֵבִּי עיניך מנגדי שהם הרהיבני (שה"ש ו ה). — ואת לִבּוֹ, הִטָּהוּ: ענני יי' ענני וידעו העם הזה כי אתה יי' האלהים ואתה הֲסִבֹּתָ את לבם אחרנית (מ"א יח לז). — וְהֵסֵב לב פלוני על פלוני, הטה לבו לטובה: ויעשו חג מצות

1) [ואולי צריך לגרוס סֹב, וההא היא כפל של ה"א בתיבה הקודמת, עי' פירושו של סגל.]

2) בקצת ספרים הסב מאחריהם, ובדהי"א (יד יד) הסב מעליהם.

שבעת ימים בשמחה כי שמחם יי' והסב לב מלך אשור עליהם לחזק ידיהם במלאכת בית האלהים (עזרי ו כב). — והסב את פלוני, או דבר פלוני, העתיקו ממקום למקום: ויאמרו גת יסב ארון אלהי ישראל ויסבו את ארון אלהי ישראל ויהי אחרי הסבו אתו ותהי יד יי' בעיר וכו' ויזעקו העקרנים לאמר הסבו אלי את ארון אלהי ישראל להמיתני (ש"א ה ח-י). ועמשא מתגלל בדם בתוך המסלה וירא האיש כי עמד כל העם ויסב אתו מן המסלה השדה (ש"ב כ יב). ואת מיסך השבת אשר בנו בבית ואת מבוא המלך החיצונה הסב בית יי' מפני מלך אשור (מ"ב יו יח). נשלחה על אחינו הנשארים בכל ארצות ישראל וכו' ויקבצו אלינו ונסבה את ארון אלהינו אלינו (דהי"א יג ב-ג). — הסב אליו את העם, עשה שיבא אליו: וישלח אבנר מלאכים אל דוד וכו' כרתה בריתך אתי והנה ידי עמך להסב אליך את כל ישראל (ש"ב ג יב). — ואת המלוכה: ולא דרש (שאול) ביי' וימיתהו ויסב את המלוכה לדויד בן ישי (דהי"א י יד; גם יב כד). — *הסב את נחלתו, גרם שתסב לאחר, ואמר בן סירא: אל תתן לזונה נפשך פן תסיב[1]) את נחלתך (ב"ס, גני' ט ו). — ב) הקיף מסביב, עשה שיקיף וילך סביב סביב: ויסב[2]) ארון יי' את העיר הקף פעם אחת (יהוש' ו יא). נבנה את הערים האלה ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריחים (דהי"ב יד ו). — וכמו שלמים, *הסביב, ואמר הפיטן: ישכך כעס והמה ועמך מסביבים אותך כחומה ואתה מן השמים תשגיח אותם לרחמה (תו"א היה עם פיפיות, מוסף ר"ה). ובכל פעם שיאמר אותם הפסוקים יסביב התרנגול סביב ראשו (מהז' ויערי, סדר יוה"כ, שלט). — ג) הסב את שמו, שנה אותו, קרא לו בשם אחר: וימלך פרעה נכה את אליקים בן יאשיהו תחת יאשיהו אביו ויסב את שמו יהויקים (מ"ב כג לד). וימלך מלך בבל את מתניה דדו תחתיו ויסב את שמו צדקיהו (שם כד יז). — ובדקדוק, *הסב את פני המלה, שנה את צורתה, הוסיף בה אות: אשר אמר דונש כי טית ודלית במשרתים יען כי שתיהם בהתפעלים וכו' אך זה לא שירות ולא מלאכה אחרי

[1]) בכ"י תסוב.

[2]) [הנושא הוא סתמי, כלו' הסבו אותו. ורד"ק מפרש יהושע הסב. וי"ת ואסחר ארונא, ויסב, וכן שאר התרגומים העתיקים. ויש מפרשים כמו קל, הלך סביב סביב, ומהחדשים מנקדים ויסב-ויסבו.]

כי לא יסבו פני המלה אשר הן בתוכה אנה ואנה כי כן פתרון בלא הן כבהן וכו' כי באמרו נצטדק הזדמינתון איננו מסב את המלה ולא יקרא משרת בלא סבת פני המלה (הככי ר"ת על דונש 9). — ובמשמ' הטה את המלה בנטיות שונות: היכל יוכלו אנשי הלשון להסב מן תרומה תרמתי ומן תנופה תנפתי ומן תאוה תאותי ומן תחנה תחנתי (מנחם, מחברת, חנח). — ובמדרש, בהשמטת הפעו', כמו לב: אמר הקב"ה לנח נח נתחייב דורך כלייה ואני עתיד להחריב את העולם ואעפי"כ עתיד אני להסיב על עולמי ברחמים (פסיק' רבתי' יד). — ד) *כמו סב קל, במשמ' ישב בהסב אל שלחן האכילה: בעל הבית שהיה מיסב ואוכל קראו חברו לדבר עמו אין צריך לברך למפרע (תוספתי ברכ' ד יח). כי זה צד סדר היסב בזמן שהן שתי מיטות גדול מיסב בראשו של ראשונה ושני לו למטה הימנו וכו' (שם ה ה). חבר שהיה מיסב במשתה וסעודת עם הארץ (שם דמאי' ג ז). פעם אחת נכנס אבא להסב בבית רבן גמליאל והביאו לפניו אניגרון ואכסיגרון ועליהן פלפלין שחוקות ומשך אבא את ידיו (ר"ח ברי צדוק, שם יו"ט ב יו). אימתי מסיבין[1]) על החודש לאור עיבורו הא כיצד חל להיות ערב שבת ושבת מסיבין[1]) עליו למוצאי שבת (שם מגיל' ד טו). היו יושבין לאכול כל אחד ואחד מברך לעצמו הסיבו[2]) אחד מברך לכלם (ברכ' ו ו). ואפילו עני שבישראל לא יאכל (בליל פסח) עד שיסב ולא יפחתו מארבע כוסות של יין (פסח' י א). וכשמברין אותו: (את הכה"ג) כל העם מסובין על הארץ והוא מיסב על הספסל (סנה' ב ח). מי שנכנס לבית המנוגע וכו' עד שישהה כדי אכילת פרס פת חטין ולא פת שעורין מיסב ואוכלן בלפתן (נגעי יג ט). משעה שרוב בני אדם נכנסין להסב (ר' חסח, ברכ' ב:). אבל (אם הפועלים) עושין בסעודתן או שהיה בעל הבית מיסב עמהן מברכין כתיקונה (שם יו.). ששה דברים גנאי לו לתלמיד חכם אל יצא כשהוא מבושם לשוק וכו' ואל יסב בחבורה של עמי הארץ (שם מג:). השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא (ריב"ל, פסח' קח.). שבעה מנודין לשמים אלו הן יהודי שאין לו אשה

[1]) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ. ובכ"י וינה, ובמו"ב בספרי הדפו', מסיעין.

[2]) כך במשנה שבמשניות, ובמשנ' שבש"ס הסבו. ובמדב מ היסבו, וכך גם במשנ' מנקד' כ"י פרמה: היסבו.

וכו' ויש אומרים אף מי שאין מיסב בחבורה של מצוה (שם קיג:). מי שמתו מוטל לפניו אוכל בבית אחר וכו' ואינו מיסב ואוכל ואינו אוכל בשר (מו"ק כג:). כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין לא היו חותמין על השטר אלא א"כ יודעין מי חותם עמהן וכו' ולא היו נכנסין בסעודה אלא אם כן יודעין מי מיסב עמהן (סנה' כג.). אדם הראשון מיסב בגן עדן היה והיו מלאכי השרת צולין לו בשר ומסננין לו יין (ר"י בן תימא, 1) שם כט:). וכי יש בעל הבית שיעשה סעודה לאורחים ולא יהיה מיסב עמהם (מד"ר במד' יג). לא דומה צערו של זה שהוא עומד לצערו של זה שהוא מיסב זה שהוא עומד לא אוכל ולא שותה דומה למשמש זה שמיסב ואינו אוכל צערו כפול ומכופל ופניו מוריקות (שם קהל' בכל עת). ומעשה באדם אחד שעשה משתה לבנו כיון שבאו בני חבורה והסבו נכנס להביא יין ראה את החבית שמליאה שמן וחנק את עצמו ומת (דא"ר ח). לעולם יהא אדם יודע אצל מי הוא יושב ואצל מי הוא עומד ואצל מי הוא מיסב (דא"ז ה). הוי זהיר בדלתי ביתך שלא יהו נעולות בשעה שאתה מיסב באכילה ובשתיה (שם ט).—ובסהמ"א: ראוהו מיסב עם עמי הארץ אין הסעודה בחזקת מעושרת (רמב"ם, מעשר י ו). לפיכך בן חבר שהיה מיסב במשתה ע"ה אין הסעודה בחזקת מעושרת שמא אביו התנה עליו (שם ז). ישראל וגוים שהסיבו יחד והדליק גוי הנר אם הרוב גוים מותר להשתמש לאורו (טוא"ח, שבת רעו).—ואמר הפיטן: ללבו ערב הכל לצביונו ולדעתו לבנות ולשבת ואין מסב בסעודתו (אדיר ונאה, יוצ' לשבת אחר שבועות).—ואמר המליץ: והיה בתוך הקרואים איש זקן נודד כצפור מקן והוא מסב על השלחן הערוך כנחש ברוך (ר"י חריזי, תחכמ' ג).— והֵסֵב על המטה, ישב עליה ונשען על הצד: המודר הנאה מחבירו ונכנס לבקרו וכו' ומסב עמו על המטה ואוכל עמו על השלחן (נדרי' ד ד). מציעין עשר מיטות שאם ירצה יסב על אחת (תוספתי' שבת יב יו). אבל ושתה המלך ונשתכר והיא צותה לעבדיה בחצי הלילה ועמדו והוציאוהו במיטה לבית אביה כיון שניער המלך משנתו אמר באיזה מקום אני מיסב אמרה לו בבית אבי (פסיק' רבתי' כ).—ולווי הֵסֵב: אמר לו לאדם הסב שעה אחת עד שיגיע שעת הסעודה (ר' יוסי, סדר אליהו רבא טו).—

1) בכ"י ר' יהודה, סתם, ובאדר"נ א' ר"י בן בתירא.

ובסהמ"א: ומעמדו באותו המקום כאלו תאמר עומד או יושב שוכב או מיסב או נפול על פניו וכיוצא בהם (ר"י א"ת, רוח חן י).— ובמשמ' פ"י, עשה שיָסֵב: מה עשה הקב"ה הסיבן תחת ענני כבוד וכו' והאכילם מן (מד"ר שמות כה).— ודבר לא בע"ח, בנין וכדומ', במשמ' נטוי: בית שהוא מיסב 1) על גבי בית המנוגע (תוספתי' נגעי' ז ד).—ה) *הסב בדבר מן הדברים, גרם, היה סבה להדבר: מעשה בר' אליעזר שנתפס על דברי מינות והעלו אותו לבמה לדון אמר לו אותו הגמון זקן כמותך יעסוק בדברים הללו אמר לו נאמן דיין עלי כסבור אותו הגמון שלא אמר אלא לו ולא נתכוין אלא נגד אביו שבשמים אמר לו הואיל והאמנתי עליך אף אני כך אמרתי אפשר שהסיבו 2) הללו טועים בדברים הללו (תוספתי' חול' ב כד).—ומצוי במשמ' זו הרבה בספרות העברית החדשה.

—הֻפעי', יוּסַב, מְסַבָּה, מוּסַבַּת מוּסַבּוֹת, — שהסבו אותו, בכל משמ' ההִפעי',—א) במשמ' הֻקַּף מסביב: מעשה הרש אבן פתוחי חתם תפתח את שתי האבנים על שמת ישראל מֻסַבֹּת משבצות זהב תעשה אתם (שמות כח יא).—ב) במשמ' סִבּוּב וְגִלְגּוּל: כי לא בחרוץ יודש קצח ואופן עגלה על כמן יוּסָּב 3) כי במטה יחבט קצח וכמן בשבט (ישע' כח כז). ושתים דלתות לדלתות שתים מוּסַבּוֹת דלתות שתים לדלת אחת ושתי דלתות לאחרת (יחזק' מא כד).— ג) במשמ' שנוי השם: ובני ראובן בנו את השבון וכו' ואת נבו ואת בעל מעון מוּסַבֹּת שם ואת שבמה ויקראו בשמת את שמות הערים אשר בנו (במד' לב לז-לח).—ובתלמ', בענין הֻסַּבַּת נחלה משבט לשבט: שאני התם שכבר הוסבה (רב פפא, ב"ב קיב.).—ובסהמ"א, הוּסַב הדבר אל צד פלוני, הסב אותו שיהיה פונה ונוטה לעומת הצד ההוא: עשה פי ששת הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדיה מוסבים כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירים אל עבר פניה מוסב אורם אל צד פני הקנה האמצעי

1) כך בכ"י וינה הוצ' צוק"מ, ובנוסח' הדפו' מיסך.

2) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ, ובנוסח' הדפו' הסיבות.

3) כך בכל הספרים, סמך דגושה ומלא ו, כמו יוּשָּׁד (הושי' י יד), ואמר רד"ק: והוא כתוב בוו ודגש ופליגי עליה יוסב רפה, ע"כ. ונראה כי בספרים שהיו לפני ר"י חיוג היה כתוב יֻסַּב חסר ו, עי' ג' ספרי דקדוק, הוצ' נוטט, 113, ערך סבב. [אולם שם בדפוס נמצא יוסב, המתנגד לדבריו, וכבר חלק עליו ריב"ג, (הרקמה שער כג, 147).]

שהוא גוף המנורה (רש"י, שמות כה לז). — ובהשאלה, °מאמר זה מוסב על המאמר הקודם, במשמ' שייך לזה: ולא יראו פני ריקם לפי פשוטו של מקרא דבר בפני עצמו הוא ואינו מוסב על הבכור שאין במצות בכור ראיית פנים (הנ"ל, שמות לד כ). הקצות לשון העשות וכן הטוח אבל חלץ את האבנים מוסב הלשון אל האדם שהלצן והוא משקל לשון כבד (הנ"ל, ויקר' יד מג). אז תבין יראת ה' מוסב על ענין של מעלה שאמר אם לבינה תקרא (הנ"ל, משלי ב ה). וישבעו עצי יי' ארזי לבנון אשר נטע יוכיח כי הכל מוסב על משקה הרים מעליותיו מפרי מעשיך תשבע הארץ (הכרי ר"ת, דונש על מנחם 57). וגם אני אכה כפי מוסב על ואתה בן אדם הך כף אל כף (ר' אליעזר מבלגנצי, יחזק' כא כב). וארא כי נטמאה גם היא מוסב וארא על ותקע נפשי (שם כג יג). הנה כל זה מוסב אל מה שאמר ברכות לראש צדיק (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי י יח). ולענין הנמשל הנה כל זה מוסב אל הרשעים שוכר (שם יב). וי"ל שמוסב על שלפניו וכאלו כתיב כי יראו אותך המצרים ואמרו אשתו זאת ויחיו אותך ועל ידי כן יהרגוני (פענח רזא, לך לך, ח.). כי מה שאמר אריסטו לא נגלה עדיין אין זה הדבור מוסב על גדרו בנפש אבל זה הדיבור הוא מוסב על מאמרי אפלטון בנפש (ר' הלל מוירונא, תגמי הנפש טו:).

***סֹבֵב**, סובב, ש"ז, — דבר הסובב, ביחוד סֹובֵב של גלגל, העגול העליון החיצון של האופן, חִשּׁוּק; Reifen: circonférence d'une rue; rim of a wheel. העושה כלים מן העשת וכו' ומן הסובב של גלגל וכו' טהורין (כלים יא ג). — ובפרט הבליטה האמצעית שמסביב למזבח בין היסוד ובין ראש המזבח[1]: עלה בכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית (זבחי ה ג). עולת העוף כיצד היתה נעשית עלה בכבש ופנה לסובב וכו' (שם ו ה). אם אין הצדדין מחזיקין (את האיברים והפרדים) סודרין אותם בסובב על הכבש (תמיד ב ח). עלה (המזבח) חמש ונכנס אמה זה הסובב נמצא עשרים ושמנה על עשרים ושמונה (מדות ג א). שכל מזבח שאין בו לא קרן ולא כבש ולא יסוד[2] פסול ר' יוסי בר' יהודה אומר אף הסובב (תוספתי

---

1) [לדעת ת"א זהו הכרכב, וכן דעת ר' יוסי בר' יהודה (זבח סב.), ועי' כרכב הערה 2].

2) [בגמ' (זבחי סב.) הגרסה: יסוד וריבוע].

סוכי ג יו). — ובסהמ"א: במשמ' סבוב ועגול: אין לך סובב ואין לך פאה על כן אותך חי לא ראה (שיר היחוד ב).

°**סִבְּבִי**, סובביי, ת"ז, — מה שיש לו תכונת ההסתובבות וההתפשטות: פרק ז' יבאר הישות הסובביי הצוריי והמשותף וכו' כי בכללות כל הנמצאים יבחן שלשה מיני ישות אשר הראשון הוא הסובביי והמתנשא וכו' ויהיה המשל האש ימצא בו הישות הסובביי והמתנשא בשמים (ר"י אבוהב, שעה"ש לר"א איריני ד ז).

°**סִבְּבִיּוּת**, סובביות ש"נ, תכונת ההסתובבות וההתפשטות: הנה בא"ס ב"ה בעצם אותה מעלה והרוממות אשר בהם לאין תכלית על הכל יתנשא ואותה סובביות והתפשטות אשר להיותו בורא ומעמיד מניע ומשלים לכלם יתפשט (שם ו). כי בכל התארים והפעולות וסובביות והבלתי בעל תכלית וראשית הכל יתכן ענין הצמצום אשר על ידו בעצמו עומד ופועל (שם ה יג). ותדע ותשכיל מה שאמרנו בענין השלמיות הצוריות שהם הספירות האלהיות המשתלשלות מהעליונות והסובביות ספירות של אין סוף הבלתי מסובב וסבות המשתתפות שהם הנמצאו' בכל הג' עולמו' (שם ז ח).

סִבָּה, ש"נ, מ"ר סִבּוֹת, — א) הסתעפות הדברים זה בזה, Wendung, Schickung; tour des affairs; turn of events: ולא שמע המלך אל העם כי היתה סִבָּה[1]) מעם יי' למען הקים את דברו אשר דבר ביד אחיה השילני אל ירבעם בן נבט (מ"א יב טו). — ובסהמ"א: פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה כל גלגולי סבתם לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם (רש"י, בראש' לז א). — ואמר המשורר: תם וישר נצרוהו ובגשן הרבוהו והפרוהו כי סבות יוסף הורידוהו (ר"י הלוי, אפתחה בערי). היתה מיי' סבה ולבכור רחל הרבה מלבוש באהבה רבה כי בן זקנים הוא (ראב"ע, מי כמוך אל). סבות היו עליון יסדם ואיש תם ברח משפוך דם ושנים עשר בנים הולידם (הנ"ל, אותות אל). — ואמר המליץ: ואחרי כל זאת הסיבות התגלגלו והגבעות התקלקלו וההצלחות התדלדלו (עמנואל, מחב' א). — ב) °בכלל כל דבר ומפעל שגורם ומסַבֵּב דבר אחר ופעולה אחרת, עִלָּה, שנולדה

---

1) בדהי"ב (י טו) נסבה.

מעצמה או מפעולה אחרת. Ursache; cause.[1]: ואפשר שיהיה הממון סיבת רעתו ואבדן נפשו (ר״י א״ת, חו״ה, הבטחון, פתיחה). אופני הבטחון על האלהים בו שיתעסק בסיבות המגיעות אותו אל מדרגות החסידים הראויים לזה מאת האלהים יתברך בחסדו (הוא, שם ד). סימן החכמה הנראה בחכמות ובמלאכות ובפעולות אשר הכינם הבורא יתברך לאדם להשלמת תקנתו וסיבות טרף חקו ושאר תועלותיו (הוא, שם הבחינה ד). כי לא תגונה סבה טבעית ולא מקרית (הוא, כוזרי ה כ). ולבחירה סבות משתלשלות אל הסבה הראשונה השתלשלות מבלי דוחק (שם). וסבות הפעלים האלה וההפעליות האלה כאשר תבקשם ימנע ממך השגתם ואפשר שתמצא סבות סבותם עד שתגיע אל הגלגלים וכו׳ (שם). אם תקח כלי חרש חלול וסתום מכל צד שהוא מלא מן האויר ותשקיענו בהכרח תחת המים שהוא יעלה למעלה מאליו בסור המכריח מעליו וזה אשר בסבת האויר אשר בתוכו והוא יכריח הכלי אשר הוא מיסוד העפר לעלות עמו (הוא, רוח חן ז). כי זה השהרות לא נולדתי בו רק הוא מקרה ויסור וסבת זה המקרה כי כעסו אחי עלי ושמוני נוטרה את הכרמים (ראב״ע, שה״ש א ו, פעם ג). סבות הנמצאות ארבע החמר והצורה הפועל והתכלית (מלות הגיון ט). וכן משערין המכה עצמה ומשערין בה ההורג וכו׳ שנאמר אשר ימות בה מיתתו של זה משערין כל סבותיה (רמב״ם, רוצח ג ג). הזורק אבן לתמר להפיל תמרים ונפלו מן התמרים על תינוק והרגוהו פטור מפני שנפלו מכח כחו וכן כל כיוצא בזה משאר הסיבות (שם ו טו). ומפני כל אלו הסבות ראוי לחפש בדברי ולבדוק אחרי (רמב״ם, אגרת לר׳ יהונתן הכהן). סבות הסתירה או ההפך הנמצא בספר מן הספרים או בחבור מן החבורים אחת משבע סבות הסבה הראשונה הוא שיהיה המחבר ממי שקבץ דברי אנשים ולהם דעות מתחלפות וכו׳ והסבה השביעית צורך הדברים בענינים עמוקים מאד יצטרך להעלים קצת עניניהם ולגלות קצתם (ר״ש א״ת, פתיחה מו״נ). כי המציאות הוא מקרה קרה לנמצא ולזה הוא ענין מוסף על מהות הנמצא וזהו הדבר המבואר הראוי לכל מה שלמציאותו סבה שמציאותו ענין נוסף על

1) בערב׳ סבב a) וגם עלה b)

a) سبب b) علة

מהותו אמנם מי שאין סבה למציאותו והוא השם יתעלה ויתרומם לבדו (שם א נז). כבר התבאר בחכמה הטבעית המצא הסבות לכל מה שיש לו סבה (לכל הנמצאים) ושהם ארבעה החומר והצורה והפועל והתכלית (שם סט). והשכל לבד יעמוד אשר הוא לכל המעשים סבה ותכלית (רש״ט פלקירא, המבקש יד). העיון באמיתת הדברים סבה שימאס האדם באמיתותיהם (הוא, שם כז). והיא תחקור סבת יצורים והם חומר וצורה והפועל ולמה מציאותו (הוא, שיר ברא״ש ספר ראשי חכמה). כל מחלוקת הבא בסבת קנאה כל כך היא קשה שאפילו שהיתה התחלתה על דברי תורה לבסוף יבא לידי שנאה וקטרוג (ר״י אבוהב, מנו״המ קג). כי לא על צד העונש נפלו (היהודים מגדולתם) אלא בסבה טבעית (ר״ש אבן וירגא, שבט יהודה 8). וכל מה שהוא מורכב אינו מחוייב המציאות לפי שההרכבה היא סבת מציאותו (ר״י מפיקא, מנחי קנאי 20). ואם נמצא איזה מהם (מאומות העולם) שנתנבאו לא היה אלא לפי שעה ולצורך ישראל כענין אבימלך ולבן ובלעם והסבה היא כי זה הדבוק האמתי אינו תלוי בהתאחדות השכל ההיולי עם השכל הפועל רק בקיום התורה (הוא, שם 38). ואמנם הנפש היא סבת הווית הגוף הנפשיי (שם 54).—ואמר הפיטן: היום כמאז בלי סבה הננו לפניך באשמה רבה (רשב״י הבבלי, תבוא לפניך, סליחי יום א).—ואמר המשורר: יד אלוה כל רם ונעלה ראש לכל סבה ועלילה לחזותו עין כלה ומבשרי ללבי נגלה (ר״י הלוי, שם אלהים). — ונחלקת לשלשה מינים, סבה ראשונה או גורמת, סבה פֹּעלת וסבה תכליתית[1]: ויש פועל יוצא לשנים פעולים כמו ראובן האכיל את שמעון לחם והנה ראובן הוא הסיבה הראשונה לאכילת הלחם רק שמעון הוא האוכל והלחם הוא האכול (ראב״ע, ספר לשון, ל:). ומזה הוא שמניח הפילוסוף בשני מהשמע הזרע בסוג הסבה הפועלת (רשב״ג, מאמר על הנפש, חמדה גנוזה, א.). ובעודה (הנפש) בגו היא מן הסבות הפועלת והצוריית ובהעלותה ממנו ושובה היות שכל בפועל עומדת בעצמה תהי׳ על צד התכלית לבד (ר׳ הלל מוירונא, תגמולי הנפש, ז.). כי הנה הסבה התכליתית תשתרר על כל יתר הסבות (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי ח כג).—הסִּבָּה הראשונה, כנוי לאלהים: תחלת

1) כך בערב׳: עִלָּה אוליה או כליה, עלה פאעלה, עלה ע׳איה.

ההקדמות אשר בהם קיום העצה הזאת ההודאה בסבה הראשונה ושהוא עושה הכם ושאין במעשיו שוא אך כלם בחכמה וסדור אין בהם קלקול (ר"י ה"ת, הכוזרי ה כ). הפילוסופים אשר דק עיונם וזכה מחשבתם והודו בסבה ראשונית אינה דומה לשאר הדברים (שם ג כד). וכל שכן הסבה הראשונה והוא הבורא יתברך אי אפשר לשכל האנושי להשיג מהם כלל ר"ל ממהותם (הוא, כוח הן ג). הסבה הראשונה איננה גוף ולא כח בגוף (רא"ע, ספר העצמים). הפילוסופים כמו שידעת יקראו השם ית' העלה הראשונה והסבה הראשונה (ר"מ ה"ת, מו"נ א קט). ונקרא סבה ראשונה לא קדומה יען כי עלול היצירה עלול ממנה ובאמצעותה (רס"ע פלקירא, האמונות ד ט). הסבה ראשונה היא המושלת וזותנת חיים והיא היא מקור הכל (ר"י מפיקא, מנח' קנא' 24). אבל סבה ראשונה לא מצאנו לו שם אלא מפני רוב שלימות הייחוד קראתי לו שם חד"א (ברית מנוחה, דרך ג).—וכמו"כ סִבַּת וְסִבּוֹת: שהם (המורכבות) כלים משמשים במצוע סבות אחרות משתלשלים אליו יתברך שהוא סבת הסבות (ר"י ה"ת, הכוזרי ד ג). דע כי הבורא יתברך ויתעלה הוא סבת הסבות ועלת העלות כי הוא למעלה מן השכל (ר"נ הלדני, ס"ח, הנתיב הראשון ה:). ידוע הוא כי השי"ת מחויב המציאות הוא סבת הסבות וזה כי אפילו שיעלה על הלב בטול הנמצאים מציאותו ית' לא יתבטל (י"ג יקודות המשכיל, בספר ד"ח, כו).—ג) *בה"פ מן סִבֵּב, כמו הֲסִבָּה, בענין העברת נחלה משבט לשבט וכדומ': וכל בת יורשת נחלה וכו' בסיבת[1]) הבעל הכתוב מדבר (ב"ב קיא:). נאמרה סיבה בבן ונאמרה סיבה בבעל מה סיבה האמורה בבעל אין הבעל יורש את אשתו בקבר אף סיבה האמורה בבן אין הבן יורש את אמו בקבר להנחיל לאחין מן האב (חני, שם קנט:).—ובמשמ' סִבּוּב והקפה, ואמר המשורר: צבית חן הלכי ועוז יעלות דרכי והמים שפכי דמי יעלה תרהב וסובבי סבות והשקיטי ריבות וכבי סלבות צבאים חן הלהב (עמנו', מחב' ז).

סִבּוּב, ס"ז, מ"ר סִבּוּבִים,—בה"פ מן סִבֵּב,—א) סִבּוּב העגול, הֶקֵּפוֹ, הקו המקיף במרחק שוה מן המרכז, Peripherie; circonférence (d'un cercle); circumference (of a circle): ואם אתה חפץ לידע את הסיבוב הלילה חלילה הוא מצרף את החוט בתוך ג' וישביע ועולה כ"ב (מלאכת המדות ה). ואם באנו לבוין החשבון דמרובע יתר על העיגול נוכל להוכיח בענין זה שתעשה נקודה של משהו ותקיפנה בחוטין הרבה סביב זה סיבוב אחר סיבוב עד שירחיבו ויגדל רוחב בעוגל טפח על טפח (תוספ' סוכ', ד"ה כמה דמרובע ח.).—ב) הליכה וחזרה במקום או סביב דבר מה: ואם הוא מגביר עבודת האלהים ובוחר ביראתו ובוטח בו בעניני תורתו ועולמו וכו' יסתלק מעליו טורח הגלגול והסבוב בהבאת טרפו (ר"י ה"ת, חו"ה, הבטחון ג). ויש חלוק בין הקפה לסבוב כי ההקפה היא השלמת הסבוב עד סופו והסבוב יכול יהיה סובב את מקצת העיר ולא יהיה משלים את כלה (אבודרהם, סדר התקופות). יום א' כ"ה בו רכבתי עם הודי אחד לעשות סיבוב לראות כל הגליל העליון והצדיקי' אשר בו (סבחי ירושלם יח:).—סִבּוּב בבתי תפלה לאסף נדבות: שיקחו הלק שישית מכל ביה"כ וביה"מ וממנינים מהכנסות הסבובים שנעשה בהם יום ב' ויום ה' בכל שבוע (פנקס קהלה מסנת ס"ה, אולה"ק ד 581).—ובפרט במהלך גרמי השמים והקפתם מסביב: וכל עיגול אשר ברקיע סובב ומתגלגל אנו קורין אותו גלגל וכל עגול שאנו זוכרין אותו מדרך הקפתו וסבובו אנו קוראין אותו אופן (רא"ח הנשיא, העבור ג). גלגל המזלות בנטיית חגורתו וסבוב כוכבי לכת עליהם (רא"ד, אמו"ר ג ד ג). וסדר זריחת השמש ובואה להעמיד עתי היום והלילה וכו' וסבוב הגלגלים אשר תנועתם מתחלפות (ר"י ה"ת, חו"ה, היחוד ו). וזה בסבובי הגלגל והזריחה והשקיעה וכו' כן נצטרך לחקור מאין נתרבו הדברים קודם סבוב הגלגל (הוא, כוזרי ד כה). ואחרי כן חייב חפץ האלהים וחכמתו סבוב הגלגל העליון אשר יסוב פעם בכל עשרים וארבע שעות ויסבב עמו כל הגלגלים (שם ה ג). ולסבובי הגלגל מספר מגיע אל תכלית וכו' ואנחנו נדע כי סבובי גלגל השמש חלק משנים עשר מסבובי הירח (שם ה יח). והשנית השמש כי כאשר תסבב סבובה השלם המיוחד לה תקרא שנה והג' הלבנה כי כאשר תסבב סבובה תקרא חדש (אבו קהל בן תמים, הרג' פי' ספ' יצירה כט). וכיוצא בזה יעשו בסבובי הגלגל ג"כ ויחייבו ממנו במחשבתם שסבובים אין תכלית להם וכו' (ר"מ ה"ת, מו"נ א עד). גלגל הקף סובב על גלגל אחר ולא יהיה סבובו סביב מרכז הגלגל ההוא הנושא אותו (הוא, שם ב כד). מספר הסבובים שהתנועע בהם

---

1) כך בקצת כ"י, וכך בפירוש רשב"ם שם, ובנוסח' הדפו' הסבת, עי' ערך הסבה.

הגלגל מהיר התנועה בזה הזמן (רלב"ג, מלחמ' ה' ו יח). שאם לא היה מספר סבובי האחד בזמן אחד יותר גדול ממספר סבובי האחר לא תהיה תנועת האחד יותר מהירה מתנועת השני (שם). יסבלו העבדות עד שתכלה סבוב המחברת ויגיעו ימי האחרית וכו' משפטי הדביקים וסבובי הכוכבים בכל אלף שנה פעם (ר' קלונימוס, אגר' בעה"ח ג ג). שק"פ מעלות הסבוב הנכחי למשוה היום הנמשך ממזרח למערב מיושבים (ר"י מוסקטו, כפולי יהודה ד).—ובזמרה ונגינה, סִבּוּב הנעימות בגרון, הגברת הקול והשפלתו חליפות, סלסול: ואמר לבעל המוסיקא מדוע תנועות הקולות ושבירת הנעימות וסיבובן בגרון יערב וינעם ולא יערב כן דבר המסופר (ר"י הריזי, מוסרי הפלוסופי' א יח).—ג) בהשאלה, סִבּוּב הראש, חלי, מַחוש ראש המביא לידי בלבול הדעת, scotodinia[1]; dizziness; vertige; Schwindel: סבוב הראש הוא שידמה בעליו שהדברים סובבים עליו ושמוהו וגופו יסוב ולא יתאפק לעמד אבל יפול (קאנון ג א ה א). אלדואר[2] הוא סבוב הראש כאלו מוחו וגופו יסובב ולא יוכל לעמוד (נרבוני, אורח חיים ג ד, כ"י ביהמ"ד שכתר). מועיל מכאב הראש וסבובו (שם, שער בחליי הראש א). ולפי שבאותו יום קרה לעלי אותו חולי (של כאב עינים) חשב שמואל בלילה כאשר שמע הקול שעלי היה קורא אותו ושבאתהו סבוב הראש או חולי אחר (ר"י אברבנאל, ש"א ג, והנער שמואל משרת). מאמר הראשון מדבר מהחולי סיבוב הראש שנקרא בלשון לטין וירטיגו (vertigo), ובלשון אשכנז שווינטיל שהחולים בו דומין כשמסבב עמם הכל מה שלפניהם ומאחריהם (דמיון הרפואות בנת תם). ירטיגיני הוא חולי סבוב הראש והיא דמיון שקר שכל המוחש ממנו סובב ונולד מעשנים העולים לראש (טוביה כ"ץ, מעשה טוביה, בית הקדש א ג).—ד) התחרות הליפות של פרשים או מְשַׂחקים באיזה משחק, Tournier; tournoi; tournament: ויהי היום ויצו המלך אוטיר פנדרגן לעשות סיבוב גדול מאוד מכל פרשי לוגריש לפני עיר קמלוט וכל פרש ורוזן יביא את אשתו אל הסיבוב למען יתגבר לבב הפרשים ולבב הגבירות יעלז (מלכות מלך ארטוס, אוקס עוב 1885). והמלכה הלתה פניו מאד שיביאה עמו אל הסבוב מתאותה לראות הקבוץ הגדול מן הפרשות (שם). והמלך עלה אל המגדל הוא גלוון וגדריאט ושאר פרשים כדי לראות הסיבוב והסיבוב מתחיל להזדמן וכו' (שם).—ה) בדקדוק, כמו מקור: וכבר ראיתי להכם ר' יונה שקרא המקורות הסבובים וזה בספר ההשגה בשרש סבב ובזולתו אמר שם ותוספת הנון על הסבובים שהם מקור הפעלים כמו באבדן מולדתי ונוספה עוד נון על הסבובים בלתתן שם את ארון ברית ה' (ריב"ש דורשן הלוי, מעשה אפוד י). ואמנם קרא אותו סבוב כי כמו שהתנועה הסבובית קודמת על שאר התנועות וכו' (שם).

***סִבּוּבִי**, ת"ז, לנקי' סִבּוּבִית, מ"ר סִבּוּבִיִּים, סִבּוּבִיּוֹת,— של סִבּוּב, שמתנועע בסִבּוּב: כי התנועה הגלגלית הסבובית והעגולית מה שאליו יתנועע ממנו יתנועע (מכמס גילני, מכתי לר"ד הבבלי, לקו"ק, כספא' 49). קצת הגשמים מתנועעים תנועה סבובית וכל מתנועע תנועה סבובית אין לו הפך התולדה (כל מלאכת הגיון, ההקף כט.). והם כדורים רבים אחד תוך שני וכו' כולם מתנועעים תנועה סבובית שוה אין מהירות בדבר מהם ולא איחור (ר"ם א"ח, מו"נ א עג). כדבר הסבובי שחלקיו רודפים זה את זה (ר"י ב"ר אבטולי, מלמד התלמידים יא.). וכל זה מורה על פעל התנועה הסבובית הנתונה לסבת המורכבים (שם יא:). על סדר זה מתגלגלות האותיות כבדור שנחקקו בו התנועות תנועות סבוביות (ראב"ד, פי' יצירה א יא). כי כאשר נראה שתנועת ארבעתן (ארבעה היסודות) תנועה ישרה ולא סבובית ולא מעוקמת ידוע כי חומר אחד להם (אבי הרלב"ג, שעה"ש א א). ותפול בין שתיהן תנועה סבובית (נרבוני, אורח חיים ג ד, כ"י ביהמ"ד שכתר). אם היה הגשם בב"ת נמצא הנה אם שיתנועע תנועה סבובית או ישרה ואם סבובית הנה בהכרח יש לו אמצע כי הסבובי הוא אשר יסוב סביב האמצע (ר"ח קרשקש, אור ה' א א). ולהנחת גלגל יוצא מרכז יתחייב גם כן שתמצא תנועה סבובית (ר"י אלבו, העקרים ד ב). והשכלים אף אם לא יניעו בתנועה יומיות יניעו תנועה סבובית (ר"י מפיסא, מכת' קנאי 32). כי אין לגשם ראשון שום הפכי כי אין שום הפכי לתנועה הסבובית (ספורנו, אור עמים יז). שתנועת הגשמים הטבעיים נחלקת לשני סוגים אם ישרה ואם סבובית והתנועה הישרה שני מינים אם מהמרכז אל המקיף ואם מן המקיף אל המרכז והתנועה

[1] תרגום ד"ר מזיא.—[2] בערב' אַלְדֻּוָאר a)

a) الدوار

הסבובית היא אשר סביב המרכז (ר״ד אבן יחיא, לשון למודים). כי אין עצמים למטה מהיסודות במדרגה אבל משם ישובו העצמים לחזור ולעלות על דרך התכלית באופן סבובי ועגולי למול ההתחלה הראשונה אשר ממנה השתלשלו על דרך הפועל (ר״י אברבנאל, מפעי׳ ה׳ ז ד). וידוע שהתנועה הסבובית לא תצויר בה לא התחלה ולא תכלית (ר״א הקלאי, ספ׳ ב״ע, קדוה״ס א, יג.). וכבר ידענו סברת אפלטון שנפשנו היא מתנועעת תנועה סבובית מתמדת מטבע שכלי לחמרי ומהמרי לשכלי בחזרת חלילה (ר״י מוסקטו, נפוצ׳ יהודה יג). — קו סִבּוּבִי, הקו הסובב במרחק שוה מן הנקודה המרכזית: שהוא (הפלוסוף) יאמר שהעתה יותר דומה מכל דבר אל הנקודה בקו הסבובי (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ו כא). ועי׳ סִבּוּב. — הֶקֵּשׁ סִבּוּבִי: אמנם מצד הקדמת התורה לא יוכל זה לעשות שאם יעשהו לא יהיה כ״א בהקש סבובי המשל אמרנו מנין לנו מה שכתוב בתורה כי ששת ימים וכו׳ נשיב שכך היה כמו שמצינו בפר׳ בראש׳ סדר בריאת כל הימים ונשנה עוד ונשאל ומנין שכך היה סדר בריאת כל הימים ונשיב שכך העידה התורה א״כ יתאר הדבר לספק הראשון וזה יקרא הקש סבובי ר״ל ידיעת הדבר בעצמו (בס״ע ספרוט, עין כל [פרוש קאנון א״ס] סו, כ״י ביהמ״ד שכטר). — מאמר סִבּוּבִי: הסבובי הוא מאמר מורכב מהפכיים באופן שהקדום במאמר הראשון ישוב אחרון בשני וכן להפך והמשל ולאהבה את שונאיך לשנא את אוהביך (ר״י מסיר ליאון, נופ׳ צופ׳ ד ל).

סִבּוּךְ, סיבוך, ש״ז, — שה״פ מן סִבֵּךְ: וּמפרשין אותו (את הפעל גזז) לשון סיבוך כדבר שהוא מסתכסך או מסתבך (תשו׳ הגאו׳ הרכבי, מט). שכל הסיבוך (של הריאה) יהיה בבשר שבין הצלעות וכו׳ משא״כ בשקצת הסיבוך הוא בעצם (ר״י קארו, כ״מ על הרמב״ם הלכ׳ שחיטה יא י). — ובהשאלה: כי אין תוכחת מי שנסתבך סבוך מעט במרי כתוכחת מי ששקד בו (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ד ו). וכן לפעמים אין החולי מסוכן ויש לו רפואה וכו׳ ועכ״ז יקרא מסוכן לפי שהחולי נסתבך בגוף סבוך חזק (ר׳ אברהם סבע, צרור המור, מצורע). והוא בונה חויץ פי׳ קיר אבנים בלא סיבוך עפר (ר״י בן מלכי צדק, שביעית ג ח).

סָבוֹרָא[1], ת״ז, מ״ר סָבוֹרָאִים, (סָבוֹרָאֵי), — לפנים תאר לתלמיד חכם חריף, מבין וסַבָּר, ואחרי כן תאר של כבוד לחכמי ישראל בבבל אחרי האמוראים עד תקופת הגאונים: הדור הראשון רב יוסי הוא ראש רבנן סבוראי היה לראש אחר רבינא (ראב״ד, ספ׳ הקבלה). ובימי רבנן סבוראי הם הגאונים שעמדו אחר חיבור התלמוד ראו שרבו הרמאין ונגעלו דלת בפני לווין וכו׳ (סמ״ג, מ״ע לג). וכיון שכן אין לזוז ממנהגן של גאונים שראו מרבנן סבוראי כי ישבו על כסאו של רב אשי ונתפללו בביהכ״נ שלו (ריטב״א, על מסכ׳ ר״ה ז, כא:). למען רחמיך וחסדיך הרבים וכו׳ ולמען משה ואהרן ודוד ושלמה ופנחס ושבעים זקנים וכו׳ וכל התנאים והאמוראים והסבוראים והגאונים (תפלה על הפרנסה, ערב ליל כפור, מחז׳ איטל׳ ב׳ עו:). עד שקם אחד ממלכי פרס והרס בתי מדרשות וכו׳ נחתם התלמוד ונשלמה ההוראה כלומר שלא היה עוד רשות לחכמי ישראל להורות ולדון והחכמים ההם נקראו סְבוֹרָאֵי[1]) כלומר תלמידים (שד״ל, מבוא למחז׳ איטל׳ א). רבנן סבוראי מעשיהם והרגל לשונם בתלמוד והתרת השאלה היאך הרשו הסבוראים עצמם להכניס דברים חדשים בש״ס אשר עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע (ליון, שנה 3 83).

סַבַּטְיוֹן, סמבטיון, סנבטיון, — שם נהר אגדי[2]): לשלש גליות גלו ישראל אחת לפנים מנהר סנבטיון ואחד לדפני של אנטיוכיא ואחד שירד עליהם הענן וכיסה אותם כשם שגלו לשלש גליות כך גלו וכו׳ מה טעמא לאמר לאסורי׳ צאו אילו שגלו לפנים מנהר סנבטיון (ירוש׳ סנה׳ י ו). לא למקום שגלו עשרת השבטים גלה שבט יהודה ובנימין עשרת השבטים גלו לפנים מן נהר סמבטיון שבט יהודה ובנימין מפוזרים בכל הארצות (רבי יהודה ברבי סימון, מד״ר ברא׳ עג). א״ל ר׳ עקיבא לטורנוסרופוס הרי נהר סמבטיון יוכיח שמושך אבנים כל ימות השבת ובשבת הוא נח (שם יא). — ובסהמ״א: ועוד מבני משה ע״ה הוני׳ אצל הנחל ששמו שבטיון ונקרא כן על שם שנסו מא״י והנחל יסוב אותם והגוים קוראים לנחל ההוא סבטיון והקף הנהר מהלך ג׳ חדשים מרובע (ספ׳ אלדד הדני, ביהמ״ד ילינק 3). ויש מקום שרואין אלו לאלו ומדברים מצעקת אדם ומנהר סבטיון ביניהם ואומרים כזה אירע לנו במלחמה

---

1) מן סבר. בארמ׳: מה יעביד הדין סבורא דלא יליף ולא שימש (ירוש׳ שבת ג ו), ועוד.

1) כך מנקד שד״ל.

2) [עי׳ על הספרות אצל קרויס, Lehnw., II 369 seqq., וגם Jew. Enc., X 681]

זכו' וכשהם רוצים לדבר או לעסק גדול יש להם מין יונים ידועים ביניהם וכותבים אגרותיהם וקושרים בכנפיהם או ברגלי היונה והולכין ועוברין על נהר סבטיון ובאות היונות למלכיהם ושריהם וכו' ורוחב אותו מקום הנהר מאתים אמה כמטחוי קשת והנהר מלא מאבנים גדולים וקטנים וקולם ירעם כרעש גדול כרוח שערה ביום ובלילה ישמע קולו מהלך יום (הוא, כוסף׳ ב, שם ג). אינם רואים בני אדם ואין בני אדם רואי' אותם אלא ארבע שבטים הללו שהם יושבים מעבר לנהרי כוש ורואין אותם אלו את אלו ומדברים עמהם ונהר סבטיון ביניהם שכתוב בהם לאסורים צאו וכו' ורוחב הנהר סבטיון ק"ק אמה כמטחוי קשת והנהר מלא חול ואבנים בלי מים והאבנים קולם ירעים כרעם קול גדול או כגלי הים וכמו רוח סערה ובלילה ישמע קולו עד מהלך חצי יום (הוא, כוסף׳ ג, שם ה). כיון שבא הלילה ירד הענן וכסה עליהם ועל נשיהם ובנותיהם ובניהם והאיר להם הקב"ה בעמוד אש והוליכם כל הלילה עד אור הבקר והניחם על שפת הים כיון שורח השמש נסתלק הענן ועמוד האש והמשיך הקב"ה לפניהם נחל אחד שמו סמבטיון וסגר בפניהם כדי שלא יוכל אדם לעבור עליהם וכו' (אגדת׳ דבני משה, שם ו).

סְבִיאָה, ש"נ, —מדת הַסֹּבֵא: כל עסקיהם אל הזוללות והסביאה ושוגים בדרכי השכל והמשפט (רנה"ו, יין לבנון, פי׳ על אבות ג ד). יסורו גם המה למשמעת הפעליות נפשותם החיות וביותר להזמה השביעה והסביאה חמדת הון ושטף חמה (ר"ש צלוך, נבי"ע ב, ארץ הזהב לא:). הם שלא מדעתם מואסים בזוללה בסביאה ומשטיפה בזימה וזנות (ר"א גויפיל, סע"י ג, הסקפה לעוגה יא:). ומה יקרה לו מרבוי הזוללות והסביאה והזימה (מנה"ו, רב טוב לב"י, מכתב ב', לז:).

סָבִיב, סמ' סְבִיב, מ"ר סמ' סְבִיבֵי, וגם סְבִיבוֹת,־בֹת, בכנ' סְבִיבֶיךָ, סְבִיבַיִךְ, סְבִיבָיו, סְבִיבֶיהָ, וגם סְבִיבוֹתַי,־בֹתַי, סְבִיבוֹתֵינוּ,־בֹתֵינוּ, סְבִיבוֹתֶיךָ, סְבִיבוֹתַיִךְ, סְבִיבוֹתֵיכֶם,־בֹתֵיכֶם, סְבִיבוֹתָיו,־בֹתָיו, סְבִיבוֹתֶיהָ,־בֹתֶיהָ, סְבִיבֹתָם, סְבִיבוֹתֵיהֶם,־בֹתֵיהֶם, — א) ש"ז, הקף שמקיף דבר, Umkreis; circuit: ויבן העיר מסביב מן המלוא ועד הַסָּבִיב (דה"א יא ח). — ב) מלת התאר, פָּעַל סָבִיב, היה סָבִיב, בְּסִבּוּב, ringsum; autour; round about: ויקם שדה עפרון וכו' וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבלו סָבִיב לאברהם למקנה (ברא׳ כג יז-יח). והגבלת את העם סָבִיב לאמר השמרו לכם עלות בהר (שמות יט יב). ועשית שלחן עצי שטים וכו' וצפית אתו זהב טהור ועשית לו זר זהב סָבִיב ועשית לו מסגרת טפח סָבִיב ועשית זר זהב למסגרתו סָבִיב (שמות כה כג-כה; גם כז יז; כח לא-לג; כט יז; לח יז; כ). ואת הבית יקצע מבית סָבִיב ושפכו את העפר אשר הקצו (ויקר׳ יד מא). ובתי החצרים אשר אין להם חמה סָבִיב על שדה הארץ יחשב (שם כה לא). זאת תהיה לכם הארץ לגבלתיה סָבִיב (במד׳ לד יב; גם לה ד). וישם ישראל ארבים אל הגבעה סָבִיב (שפט׳ כ כט). והעברים היו לפלשתים כאתמול שלשום אשר עלו עמם במחנה סָבִיב [1]) וגם המה להיות עם ישראל אשר עם שאול ויונתן (ש"א יד כא). ושאול לכד המלוכה על ישראל וילחם סָבִיב בכל איביו במואב ובבני עמון ובאדום וכו' (שם מז; גם לא ט). ויבאו דנה יען וסביב [2]) אל צידון (ש"ב כד ו). עד כלתו לבנות את ביתו ואת בית יי' ואת חומת ירושלם סָבִיב (מ"א ג א). ויהי שמו (של שלמה) בכל הגוים סָבִיב (שם ה יא). והרמונים מאתים טרים סָבִיב על הכתרת השנית (שם ז כ; גם כג כד; לה). והקפתם על המלך סָבִיב איש וכליו בידו (מ"ב יא ח; גם כה א; י; דה"ב כג ז). שאי סָבִיב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך (ישעי׳ מט יח). ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם ועל כל חומתיה סָבִיב ועל כל ערי יהודה (ירמ׳ א יה). אליה יבאו רעים ועדריהם תקעו עליה אהלים סָבִיב (שם ו ג; גם כ יד-יה; כט). וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון ענן גדול ואש מתלקחת ונגה לו סָבִיב (יחזק׳ א ד). בני ארוד וחילך על חומותיך סָבִיב וגמדים במגדלותיך היו שלטיהם תלו על חומותיך סָבִיב (שם כז יא). ואסף חיל כל הגוים סָבִיב זהב וכסף ובגדים (זכר׳ יד יד) לא אירא מרבבות עם אשר סָבִיב שתו עלי (תהל׳ ג ז; גם יב ט; לז ג). ידיך עצבוני ויעשוני יחד סָבִיב [3]) ותבלעני (איוב י ח; גם יט יא; יט י).

---

[1]) [השבע' ἀνεστράφησαν καὶ αὐτοί, וכן בוולג' reversi sunt ut essent. ועפ"י זה גורסים החדשים סָבְבוּ גם המה. ועי' בפרושו של סגל.]

[2]) [קשה, בשבע' καὶ ἐκύκλωσαν, וע"פ זה גורסים רב החדשים: ויבאו דנה ומִדָּן סבבו אל צידון. ואחרים גורסים: דנה ועִיּוֹן וַיָּסֹבּוּ אל צ'. עי' מ"א (יה כ.) ובפרושו של סגל לשמואל.]

[3]) [בשבע' μετὰ ταῦτα μεταβαλών, וע"פ זה גורסים החדשים אַחַר סַבּוֹב, או תְּסוֹב, תָּשׁוּב וכדומ'.]

ויבער ביעקב כאש להבה אכלה סָבִיב (איכ' ב ג).—
ואמר בן סירא: ויקיפהו פעמונים ורמונים המון ס ב י ב
לתת נעימה בצעדיו (ב"ס, גני' מה ט). ותגע למות
נפשי וחיתי לשאול תחתיות ואפנה ס ב י ב ואין
עוזר לי ואצפה סומך ואין (שם נא ו-ז).—סָבִיב סָבִיב:
וכל גלולי בית ישראל מחקה על הקיר סָבִיב סָבִיב
(יחזק' ח י). ויניחני בתוך הבקעה והיא מלאה עצמות
והעבירני עליהם סָבִיב סָבִיב והנה רבות מאד על
פני הבקעה (שם לז א-ב, ורגיל ביחזק' מ-מג, כמו מ ה;
יד; יז ועוד רבים). ודמות בקרים [1]) תחת לו סָבִיב
סָבִיב [2]) סובבים אתו עשר באמה מקיפים את הים
סביב (דהי"ב ד ג).— וכן מִסָּבִיב, מכל צד, בכל צד,
והניח מִסָּבִיב: והניח לכם מכל איביכם מִסָּבִיב וישבתם
בטח (דבר' יב י; גם כה יט). וינח יי' להם מִסָּבִיב בכל
אשר נשבע לאבותם ולא עמד איש בפניהם מכל
איביהם (יהוש' כא מד; גם כג א). ויהי כי ישב המלך
בביתו ויי' הניח לו מִסָּבִיב מכל איביו (ש"ב ז א).—
ואמר בן סירא: שלמה מלך בימי שלוה ואל הניח
לו מ ס ב י ב (ב"ס, גני' מז יג).—וימכרם ביד אויביהם
מִסָּבִיב ולא יכלו עוד לעמד לפני אויביהם (שפט' ב
יד). ויצל אתכם מיד איביכם מִסָּבִיב ותשבו בטח (ש"א
יב יא). ושלום היה לו מכל עבריו מִסָּבִיב (מ"א ה ד).
וישפך עליו חמה אפו ועזוז מלחמה ותלהטהו מִסָּבִיב
ולא ידע (ישעי' מב כה). כשמרי שדי היו עליה מִסָּבִיב
(ירמי' ד יז). ושלחתי לבבל זרים וזרוה ויבקקו את
ארצה כי היו עליה מִסָּבִיב ביום רעה (שם נא ב). ואת
נתת את נדניך לכל מאהביך ותשחדי אותם לבוא
אליך מִסָּבִיב בתזנותיך (יחזק' טז לג; גם לו ג; לז כא; לט
יז). עושו ובאו כל הגוים מִסָּבִיב ונקבצו (יואל ד יא).
הלא את שכת בעדו ובעד ביתו ובעד כל אשר לו
מִסָּבִיב (איוב א י).— מָגוֹר מִסָּבִיב: כי חרב לאיב מגור
מִסָּבִיב (ירמי' ו כה, ורגיל בירמי' כ ג; י; מו ה; מט כט). כי
שמעתי דבת רבים מגור מִסָּבִיב בהוסדם יחד עלי
לקחת נפשי זממו (תהל' לא יד). — ג) ובמשמ' מלת
היחס, סמי' סְבִיב: לכן כה אמר אדני יי' צר וּסְבִיב [3])
הארץ והוריד ממך עזך ונבזו ארמנותיך (עמוס ג יא).—
סָבִיב לפלוני, לדבר פלוני: ובבקר היתה שכבת הטל
סָבִיב למחנה (שמות טז יג). ויקם את החצר סָבִיב למשכן
ולמזבח (שם מ לג). והלוים יחנו סָבִיב למשכן העדת
(במד' א נג). מנגד סָבִיב לאהל מועד יחנו (שם ב ב).
ויעש תעלה כבית סאתים זרע סָבִיב למזבח וכו' וילכו
המים סָבִיב למזבח (מ"א יח לב-לה). התיטבי מנא אמון
הישבה ביארים מים סָבִיב לה (נחו' ג ח). חנה מלאך
יי' סָבִיב ליראיו ויחלצם (תהל' לד ח; גם עח כח; קכה ב;
קכח ג). הנה מטתו שלשלמה ששים גברים סָבִיב לה
מגברי ישראל (שה"ש ג ז). יחד יבאו גדודיו ויסלו עלי
דרכם ויחנו סָבִיב לאהלי (איוב יט יב).—ואמר בן סירא:
בקבלו נתחים מיד אחיו והוא נצב על מערכות ס ב י ב
לו עטרת בנים כשתילי ארזים בלבנון (ב"ס, גני' נ יב).
—סָבִיב על: העיט צבוע נחלתי לי העיט סָבִיב עליה
לכו אספו כל חית השדה התיו לאכלה (ירמי' יב ט).
ויבן על קיר הבית יצוע סָבִיב את [1]) קירות הבית
סָבִיב להיכל ולדביר (מ"א ו ה). והגבול סָבִיב אותה
חצי האמה והחיק לה אמה סביב (יחזק' מג יז).—מִסָּבִיב
לְדָבָר: העלו מִסָּבִיב למשכן קרח דתן ואבירם (במד'
טז כז). — ומצוי מאד בסהמ"א, וכמו"כ להורות הזמן
בקרוב: לפי שאנחנו נמצא הרבה מהאנשים שיגיע
להם פחד חזק בהיותם ס ב י ב העת הנכון לבא
עליהם פגע רע (רלב"ג, מלחמ' ה' ב ז). הלא ידעת
מקדם איך ס ב י ב כ"ה שנים בהיותך עמנו (כתב
שלוח לר' יצחק מלאטאש, שו"ת הר"י לאטאש א, 1). ואחר
ס ב י ב טו ימים הכניסה בונדיאן לחפה (שם 4).
—ובמספרים, במשמ' קרוב לזה המספר: היו לישראל
צרות עצומות ע"י איש בליעל אשר עשה עצמו משיח
וכו' והיה שם קהל גדול ס ב י ב לאלף בתים עשירים
מלאים וחשובים ומוצלחים (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה
כא).—מ"ר זכר עם כנ', סְבִיבֵי העיר וכדומ', המקומות
והמגרשים המקיפים אותה, Umgebung; environs:
והצתי אש ביערה ואכלה כל סְבִיבֶיהָ (ירמי' כא יד).
שדות בכסף יקנו וכתוב בספר וחתום והעד עדים
בארץ בנימן ובִסְבִיבֵי ירושלם (שם לב מד; גם לג יג; מו
יד; מט ה).—ובמשמ' בני אדם הנמצאים מסביב, או
הנמצאים בסביבת פלוני, והקרובים אליו: קרוב איד
מואב לבוא ורעתו מהרה מאד נדו לו כל סְבִיבָיו
וכל ידעי שמו אמרו איכה נשבר מטה עז מקל
תפארה (שם מח טז-יז). והיה מואב לשחוק ולמחתה
לכל סְבִיבָיו (שם לט). נדרו ושלמו ליי' אלהיכם כל

[1]) [בכ"א ז כד: פ ק ע י ם.]
[2]) [בכ"א שם רק פעם אחת.]
[3]) [הוו יתרה. ופרש רד"ק: הנה הצר יבא וסביב הארץ יתנה, ע"כ. ורוב החדשים גורסים: יְסֹבֵב.]

[1]) [השבע' משמיטים את קירות הבית סביב.]

סְבִיבָיו יבילו שי למורא (תהל׳ עו יב). אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סְבִיבָיו (שם פט ח).—ובתלמ׳: מלמד שהקב״ה מדקדק עם סביביו אפילו כחוט השערה (ב׳ חמה, ב״ק נ.). — ובמשמ׳ מלת היחס: יבא אלהינו ואל יחרש אש לפניו תאכל וּסְבִיבָיו נשערה מאד (תהל׳ נ ג). ענן וערפל סְבִיבָיו צדק ומשפט מכון כסאו (שם צז ב). צוה יי׳ ליעקב סְבִיבָיו צריו היתה ירושלם לנדה ביניהם (איכ׳ א יז).—מ״ר נק׳, הקף ועִגּוּל: סובב סבב הולך הרוח ועל סְבִיבֹתָיו שב הרוח (קהל׳ א ו). — ובמשמ׳ המקומות הנמצאים מסביב: ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל את כל סְבִיבֹתֵינוּ כלחך השור את ירק השדה (במד׳ כב ד). והצתי אש בעריו ואכלה כל סְבִיבָיו (ירמ׳ כ לג).— ובמשמ׳ בני אדם הנמצאים מסביב, שכנים: ולא יהיה עוד לבית ישראל סלון ממאיר וקוץ מכאב מכל סְבִיבֹתָם השאטים (יחזק׳ כח כד; גם יז כו). תשימנו חרפה לשכנינו לעג וקלס לִסְבִיבוֹתֵינוּ (תהל׳ מד יד; גם עט ד). כי בחטאינו ובעונות אבתינו ירושלם ועמך לחרפה לכל סְבִיבֹתֵנוּ (דני׳ ט טז). ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימן וכו׳ לבנות את בית יי׳ אשר בירושלם וכל סְבִיבֹתֵיהֶם חזקו בידיהם בכלי כסף בזהב ברכוש ובבהמה (עזר׳ א ה-ו).—ובמשמ׳ מלת היחס, כמו סָבִיב: ויחפרו כל מצרים סְבִיבֹת היאר מים לשתות (שמות ז כד). ויאסף שבעים איש מזקני העם ויעמד אתם סְבִיבֹת האהל (במד׳ יא כד; גם לא-לג). ותקעתם בשופרות גם אתם סְבִיבוֹת כל המחנה (שפט׳ ז יח). והנה ההר מלא סוסים ורכב אש סְבִיבֹת אלישע (מ״ב ו יז). ובאו מערי יהודה וּמִסְּבִיבוֹת ירושלם ומארץ בנימן (ירמ׳ יז כו). וזריתי את עצמותיכם סְבִיבוֹת מזבחותיכם (יחזק׳ ו ה; גם לד ז; לד כג). ונתתי אותם וּסְבִיבוֹת[1] גבעתי ברכה והורדתי הגשם בעתו גשמי ברכה יהיו (שם לד כו). שפכו דמם כמים סְבִיבוֹת ירושלם ואין קובר (תהל׳ עט ג). דלתי פניו מי פתח סְבִיבוֹת שניו אימה (איוב מא ו). ויאספו בני המשררים ומן הככר סְבִיבוֹת ירושלם וכו׳ כי חצרים בנו להם המשררים סְבִיבוֹת ירושלם (נחמ׳ יב כח-כט). וּסְבִיבוֹת בית האלהים ילינו כי עליהם משמרת (דה״א ט כז). ויכו את כל הערים סְבִיבוֹת גרר (דה״ב יד יג; גם יז י).—ואמר בן סירא: החונה סביבות ביתה (של החכמה) והביא יתדיו בקירה (ב״ס, גני׳ יד כד).—*סְבִיבוֹת הסל, דפנותיו: הזית הראשון מגרגרו בראש הזית וכותש ונותנו לתוך הסל רבי יהודה אומר סביבות הסל (מנח׳ ח ד). — ועם כנ׳: צו את בני ישראל ונתנו ללוים מנחלת אחזתם ערים לשבת ומגרש לערים סְבִיבֹתֵיהֶם תתנו ללוים (במד׳ לה ב). עיר עיר ומגרשיה סְבִיבֹתֶיהָ (יהוש׳ כא מ). ויתנו להם את חברון בארץ יהודה ואת מגרשיה סְבִיבֹתֶיהָ (דה״א ו מ). ושאול שכב במעגל והעם חֹנים סְבִיבֹתָו (ש״א כו ה; ז). וישת חשך סְבִיבֹתָיו סכות חשרת מים עבי שחקים (ש״ב כב יב). שלשתיך בדבר ימותו וברעב יכלו בתוכך והשלישית בחרב יפלו סְבִיבוֹתָיִךְ (יחזק׳ ה יב). וידעו הגוים אשר ישארו סְבִיבוֹתֵיכֶם כי אני יי׳ בניתי הנהרסות נטעתי הנשמה (שם לו לו). בהיות ירושלם ישבת ושלוה ועריה סְבִיבֹתֶיהָ והנגב והשפלה ישב (זכר׳ ז ז). ועתה ירום ראשי על איבי סְבִיבוֹתַי ואזבחה באהלו זבחי תרועה (תהל׳ כז ו). בעוד שדי עמדי סְבִיבֹתַי נערי (איוב כט ה). אלמנות שלחת ריקם וזרעות יתמים ידכא על כן סְבִיבוֹתֶיךָ פחים ויבהלך פחד פתאם (שם כב ט-י).—ובכנ׳, ועם אשר: ויסעו ויהי חתת אלהים על הערים אשר סְבִיבוֹתֵיהֶם ולא רדפו אחרי בני יעקב (בראש׳ לה ה). ויתן אכל בערים אכל שדה העיר אשר סְבִיבֹתֶיהָ נתן בתוכה (שם מא מח). מאת הגוים אשר סְבִיבֹתֵיכֶם מהם תקנו עבד ואמה (ויקר׳ כה מד). ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם וכו׳ וכל ישראל אשר סְבִיבֹתֵיהֶם נסו לקולם כי אמרו פן תבלענו הארץ (במד׳ טז לג-לד). לא תלכון אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סְבִיבוֹתֵיכֶם (דבר׳ ו יד; גם יג ח; יז יד; כא ב). וכל החצרים אשר סְבִיבוֹת הערים האלה עד בעלת באר וכו׳ (יהוש׳ יט ח). וילכו אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סְבִיבוֹתֵיהֶם וישתחוו להם (שפט׳ ב יב). וילכו אחרי ההבל ויהבלו ואחרי הגוים אשר סְבִיבֹתָם אשר צוה יי׳ אתם לבלתי עשות כהם (מ״ב יז טו). זאת ירושלם בתוך הגוים שמתיה וּסְבִיבוֹתֶיהָ ארצות ותמר את משפטי לרשעה מן הגוים ואת חקותי מן הארצות אשר סְבִיבוֹתֶיהָ (יחזק׳ ה ה-ו). ואתנך לחרבה ולחרפה בגוים אשר סְבִיבוֹתָיִךְ לעיני כל עובר (שם יד). ויראו כל הגוים אשר סְבִיבֹתֵינוּ ויפלו מאד בעיניהם (נחמ׳ ו טז). — מִסְּבִיבוֹת: וישבו עליה לבטח וכו׳ בעשותי שפטים בכל השאטים אתם מִסְּבִיבֹתָם (יחזק׳ כח כו).—ובתו״מ: עיר שיש בה דבר או מפולת אותה העיר מתענה ומתרעת וכל סביבותיה

1) [וו החבור חסרה בת״י ובשאר התרגומים העתיקים.]

מתענות ולא מתריעות (הענ׳ ג 7). אש יצאה מבית קודש הקדשים וליהטה סביבותיהם (ירוש׳ סנה׳ י ג). בן עזאי היה יושב ודורש והאש מלהטת סביבותיו אמרו לו שמא בדברי מרכבה אתה עוסק אמר להן לאו (מד״ר ויקר׳ טז). בשעה שהיו חורזים בדברי תורה ומדברי תורה לנביאים ומנביאים לכתובים והאש מתלהטת סביבותיהם והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני (שם שה״ש, כולהך בחרוזים). כיון שראו (דתן ואבירם) שנסתלקו ישראל מסביבותיהם יצאו מחרפין ומגדפין (שם במד׳ יח).

°**סְבִיבָה**, ש״נ, — שה״פ מן סבב, — א) כמו סִבּוּב, במשמ׳ תנועה בהקף: ובכל עשרים וארבע שעות היה (הגלגל) סובב סביבה אחת (הבו׳ הגלו׳ הרכבי, סעד). ושינוי זה יהיה בסביבת הגלגל ומסביבתו יתחברו ארבעתן (רמב״ם, יסוה״ת ד ו). ואם פטר אדם את המים עד שבאו וסבבו את הגלגל ושחט בסביבתו הרי זו כשרה שהרי מכה אדם בא במה דברים אמורים בסביבה ראשונה שהיא מכת האדם אבל מסביבה שנייה ולאחריה אינה מכת האדם אלא מכת המים (שם, שחיטה ג יג). — וּסְבִיבַת הכוכבים והמזלות: וממהלך הכוכבים וידיעת שיעור סביבתן בכל יום ובכל שעה (הוא, יסוה״ת ג ה). ואלו היה (סבוב הגלגל) בטבע היה קץ לסביבתו שהטבע יש לו קץ ותכלה לכחו והואיל והגלגל סובב תמיד בלי הפסק ואין לסביבתו קץ בידוע שכחו מחמת אלוה (תלמיד הרמב״ם, אגר׳ לר׳ ספדאי הלוי). — ב) סְבִיבַת העגול, כמו סִבּוּב, במשמ׳ הקו המקיף: העגול בג׳ פנים בסביבה בחוט ובגג איזו היא סביבה הוא הקו המקיף את העגול (משנת המדות א ד). ואם אתה חפץ לשער את המשיחה אחוז חצי סביבה שהיא י״א וצרף אותה בחצי החוט וכו׳ שהסביבה מחזקת שלש פעמים ושביע כחוט (שם ה ג). — ג) סְבִיבַת העיר, מה שסביב לה, השכונות הקרובות אליה מסביב: לצוות ולגזור לאיש איש בקהלתו וליושבי הסביבה (תקנות ליטא, האסיף תרכד, 166). על ג׳ ראשי ב״ד לצוות ולגזור להשיא בכל שנה שלשים בתולות עניות היינו בריסק עם הסביבה שתים עשרה בתולות הוראדנא עם הסביבה עשר בתולות פינסק עם הסביבה שמונה בתולות וכו׳ והסביבות עם ראשי הקהלות יעשו סדר וכו׳ (שם 167). — ד) השתמשו במלה זו בזמן האחרון במשמ׳ חברת האנשים שהאדם נמצא בתוכה וחי בה.

°**סְבִיכָה**, ש״נ, — שה״פ מן סָבַךְ: כהבטחת סביכת איל כפרו הנצור להיל כן תעצים חיל כורעיך בעצם וליל (ר״א קליר, יוס ימים, מוסף יוה״כ). קרני סביכת איל הנאחז בחורשים רצה להנתן כפר לעם קדושים שעת ניחוחו ונשבעת לו תולדותיו להרבות ושער אויביו להנחילו (בנימין בר זרח, אמונים, סליח׳ מנח׳ יוה״כ). מצינו בריאה שניקבה ודופן סותמו דכשרה אע״ג דקודם הסביכה טריפה (בה״ט יו״ד מז ז).

*סֻבִּים, — עי׳ *סֹב.

סבך[1], ממנו סְבָךְ, סֵבֶךְ, סֻבֹּךְ, סָבַךְ, *סֹבֶךְ, *מְסֻבָּךְ, *סַבָּךְ, *סִבְכָה, °סִבּוּךְ, °סְבִיכָה, °הִסְתַּבְּכוּת, ∞תִּסְבֹּכֶת.

סְבָךְ[2], ש״ז, — ענפי אילן אחוזים זה בזה, וחרשה של עצים קטנים, Dickicht, verflochtene Zweige; taillis; thicket: וירא והנה איל אחר נאחז בַּסְּבַךְ [3] בקרניו (ברא׳ כב יג).

סֵבֶךְ, ש״ז, סמי׳ רבים סִבְכֵי, — כמו סְבַךְ: ונקף סִבְכֵי היער בברזל והלבנון באדיר יפול (ישעי׳ י לד). — ואמר המקונן: בלע בית לרום מוזקף ובברזל סִבְכֵי נקף בנה עלי ויקף (איכה אשפתו, קינ׳). כי נקף כברזל סבכי בכו העם הרבה בכה (אדברה תחנונים, יול׳ יוה״כ). — ובהשאלה במליצה: כן אירע לנו עם אלו שהם משיאים אותנו ומפתים להחזירנו לדתותיהם ואולי נאחז ונסתבך בסבכי פחזותם ובענפי שקריהם (רמב״ם, אגר׳ תימן).

סֻבֹּךְ[4], סֹבֶךְ [5], ש״ז, בכנוי סֻבְּכוֹ, — כמו הקודמים: עלה

---

[1]) כמו שׂבך, עי״ש. — בערב׳ בלי ספק שבכ a) ממש.

[2]) [או יותר נכון סְבַךְ, ועי׳ הערה הבאה.]

[3]) מנחת שי: גם הבית שניה בפתח במדוייקים וכן כתוב במכלול קצט, וכתב אור תורה שהגהת המדפיס שקר כי במסרה מנו זה חד מן ה׳ זוגים מן ב׳ ב׳ מילין סמוכין ופתחין, ע״כ. ובעל רב פעלים כתב שבמסרה אחרת מצא נאחז בסבך לית וקמץ. [ובספרים אחרים בַּסְּבַךְ וגם בַּסְּבָךְ.]

[4]) כך ריב״ג (עי׳ בהערה לקמן) וכך גם דעת רד״ק במכלול, משקל פֻּעֹּל: וכן מזה המשקל עלה אריה מִסֻּבְּכוֹ והנפרד ממנו סֻבֹּךְ, ע״כ. אך הניח האפשרות שיהיה הנפרד סֹבֶךְ, עי׳ הערה לקמן. — [5]) כך רד״ק במכלול, אמר וז״ל: ואפשר שיהיה הנפרד מן סֻבְּכוֹ תחת

---

a) شبك

אריה מִסֻּבְּכוֹ [1]) ומשחית גוים יצא ממקומו (ירמ׳ ד ז). —ואמר הפיטן: ככוכב הנוגה בזריחתו כלביא שואג מסובכו כן כהן גדול בצאתו מן הקודש (סדר עבודה, Elbogen, Stud. 115). — ואמר המשורר: ישבעו ינוחו ישובו לסבכם להרגיע ולממציא מחיה למו ברית שלומם ישמורו (שלום הכהן, כיר דוד 136).

*סֹבֶךְ[2]), סובך, ש״ז, — סובך הרגל, פרק החבור בין עצם העקב והשוק, אצל צומת הגידים: הכהנים מקדשין במקדש ביד עד הפרק וברגל עד הסובך[3]) (תוספת׳ ידים ב ח). — ובבהמה, מקום חבור הכרעים והשוק: שוק (שבצאן) מן הפרק של ארכובה עד סובך[4]) של רגל (ר׳ יהודה, חול׳ י ד). — ובסהב״א: בלי ישמעאל קורין לסובך של רגל ערקוב והוא למעלה מן העקב (ערוך, ערך ערקב). שוק (בצאן הוא) מן הפרק של ארכובה הנמכרת עם הראש (הוא הכרע) עד הפרק האמצעי שהוא סובך של רגל (רש״י, ויקר׳ ז לב). סובך זהו הפרק שמחובר בו העצם שראשו העליון מחובר בקוליות והוא פרק שני אחר ארכובה (התרומה הלכ׳ תפלין, ריח, ד״ה הילכך בעלם העליון). —*סֹבֶךְ הצמר, ערבוב השערות והסתבכותן זו בזו: ואם הקרה יום ארבעה עשר בשבת מוליכין פסחיהן בשבת והמאכלת בין קרניו או בין סובך הצמר (ר״ח הקרח׳, ג״ע, ענין פסח ו).

סָבַךְ, פ״י, סְבֻכִים, —סָבַךְ סירים זה בזה, סירים סבוכים, verflechten; entrelacer; intertwine: כי עד סירים סבכים וכסבאם סבואים אכלו כקש יבש (נחו׳ א י). — ואמר המקונן: צפה עלבון תורתך אשר שרפוה זרים. קלאוה פרעוה קרעוה לגזרים כסירים סבוכים הגדילו המדורים העל אלה תתאפק אדון כל יצורים (הקריש ונתכ׳, קנ׳ לט״ב). — ובסהמ״א: שהיה רץ (האיל) אצל אברהם והשטן סובכו ומערבבו באילנות (רש״י, ברא׳ כב יג). —ובהשאלה, *סָבַךְ את הגדר בעפר, מלא אותו בעפר בין האבנים שלא יוכלו מים לעבור דרך בו: אין בונין מדרגות על פי הגאיות ערב שביעית משפסקו הגשמים מפני שהוא מתקנן לשביעית אבל בונה הוא

שׁוֹבֶךְ האלה כמו מן גודל גְדלו ומן קומץ קֻמצו ודגש הבית לתפארת, ע״כ. וכן בשרשיו: והנפרד ממנו ואעפ״י שנכתב בשין תחת שׁוֹבֶךְ האלה.

1) בית בשוא לבדו, כך ברֹב הספרים, וכך ריב״ג בפרוש אמר וז״ל: מסבכו אלוג׳ה פיה קמצות אלבא׳ מת׳ל בא׳ כי את עול סבלו אלד׳י הו חטף לאנה קבל אלאצ׳אפה סבול לא מחאלה וכו׳ פחד׳פת אלחטפות אשתה׳פאפא כמא חד׳פת מנ שבלי הזיתים, ע״כ. — ובעבר׳: היה משפט הבית בחטף קמץ כמו את עול סבלו אשר הוא חטף מפני שהוא קודם הסמיכה סֻבּוֹל בלי ספק וכו׳ והחסירו החטפות להקל כמו שחסרוה משבלי הזיתים. וכך רד״ק במכלול. אך יש ספרים מִסֻּבְּכוֹ בחטף קמץ, והעיד רד״ק בשרשיו: הבית בשוא ופתח ויש ספרים בשוא לבדו ודגש הבית לתפארת, ע״כ. ומ״ש: ויש ספרים כ״י שהבית בחטף קמץ כמשפטו. ואמר ברט (Barth, NB, 74 C): כנראה לא יכלה הלשון להניה לגמרה בית אחרי שורק, שהוא קרוב לה במוצא, ולכן נדגש ונחטף, ע״כ. [והנכון שהוא על משקל סְבֹךְ, ומזה בסמיכות סְבַךְ: יודע כמביא למעלה בִּסְבָךְ עץ קרדמות (תהל׳ עד ה). ויש ספרים המנקדים בִּסְבַךְ בִּסְבָךְ, בִּסְבַךְ. עי׳ גינצבורג בהערה (תהל׳ שם). ולדעת ריב״ג (רקמה שער ל, 198) הוא כמו סְבַךְ, ובא בקמץ לתפארת.]

2) מן שרש סבך, אולי על שם הסתבכות הגידים והמיתרים שאצל הפרק הזה.

3) sura, תרג׳ ד״ר מזיא, ועי׳ הערה לקמן.

4) ז״ל המשנה שם: איזהו הזרוע (הנתן לכהן מכל בהמה שנשחטה) מן הפרק של ארכובה עד כף של יד (עד הראש הכפוף של עצם הזרוע המתחבר אל הכתף) והוא של נזיר (שנותן הנזיר משלמיו לכהן) וכנגדו ברגל שוק (האמור בשלמים שנותן לכהן מן הארכובה ולמעלה) ר׳ יהודה אומר שוק מן הפרק של ארכובה (ולמטה) עד סובך של רגל, ע״כ. ופרש הערוך וז״ל: ועד סובך של רגל פירוש עד ראש השופי (שהוא) בשר שקורין פולפ״א, ע״כ. ר״ל עד ראש העגל, והוא חלק הבשר העבה הפתילי המתחיל למעלה מן הקרסל מאחורי השוק והולך ומתפשט עד החבק. וכעין זה הרמב״ם בפרוש המשנה: וסובך של רגל שכבת הרגל רצה לומר ענפי המיתרים, ע״כ. אך רש״י פרש וז״ל: סובך של רגל היינו פרק שבין הקולית ועצם אמצעי, ע״כ, ר״ל הֶברך, הארכובה העליונה. וכך בפרושו עה״ת (ויקר׳ ז לב, מוכח בפנים הערך). וכבר הרגישו בעלי התוספ׳ (מנח׳ כז. בד״ה קיבורת) בדחק פרוש זה ואמרו: ויש מפרשים דסובך של רגל דקאמר ר׳ יהודה היינו פרק הסמוך לרגל דהיינו איסתוירא (היא עצם עקב העליונה שמשחקים בה הילדים) קביליא בלע״ז (cavila) וכן משמע בתוספת׳ דמסכת ידים דקתני שיעור שבקידוש ידים עד הפרק וברגלים עד הסובך וכו׳ משמע דקרי סובך לפרק הסמוך לרגל, ע״כ. וכן בספר התרומה (הלכ׳ תפלין סי׳ ריח, מוכח בפנים הערך), וכן הגר״א בבאורו לתוספת׳ ידים (ב ח): וברגל עד הסובך פי׳ היינו כמו הפרק ביד והוא פרסת הרגל עד הקרסול נקרא סובך.

בשביעית וכו' ולא יסבוך[1]) בעפר אבל עושה הוא חייץ (שבי' ג ח).

— פעי', סבך, יסבכו, — סבכו הענפים או השרשים זה בזה, שנערבבו ונאחזו זה בזה: על גל שרשיו יסבכו בית אבנים יחזה (איוב ח יז).—ובתלמ', אילנות מסובכים, מערבבים יחד בלי סדר: ואילנות וכו' במסובכין (מו"ק ו.). — צמר מסבך, שהשערות סבוכות יחד, אחוזות זו בזו: צמר המסובך באוזן תולשו ומראה את מומו (ר"י בן המשולם, בכור' כה.) .(התליד את הסכין) תחת צמר מסובך מהו (חולי' ל:).—ובסהמ"א: עצים מסובכין שתי וערב ועשויין כחלונות הלונות (ר"ח, שבת פד.).— זבענין דבוק אונות הריאה בבשר: ריאה שנקבה בקרום ונדבק בדופן ומסובך בבשר כשרה (והזהיר, ויקר' מד.). — *ובהשאלה, ענין מסבך, מבולבל, לא ברור: וזה שהוצרכתי לפרש דבר זה לפי שראיתיו מסובך אצל כל התלמידים (ר"נ, שבת קלג.).

—נפע', *נסבך, — נאחז, שסבכו אותו בדבר: מלמד (הכתוב) שהראה הקב"ה לאברהם אבינו את האיל ניתש מהורש זה ונסבך בהורש אחר (מד"ר ויקר' כט).—ובהשאלה, נסבך בצרות, במלכיות, ששלטו בו, וקשה לו להחלץ מהם: אמר הקב"ה לאבינו אברהם אבר' אחר כל הדורות עתידין בניך נאחזים בעוונות ונסבכין[2]) בצרות וסופן ליגאל בקרניו שלאיל הזה (ירוש' גנ"י תעני' ג 176). א"ל הקב"ה אברהם כך עתידין בניך להיות נאחזין באומות ונסבכין במלכויות ונמשכין ממלכות למלכות מבבל למדי וממדי ליון ומיון לאדום (ר' חנינא, פסיקי' דר"כ, בחדש השביעי). — ובסהמ"א: אוכלין (התמרים שנפלו) על של בין הביפים פי' הנסבכין בין האמירין שאיפשר לאדם ללקטן ואין אוכלין על של בין השיצין כגון שנסבכו על קוצין (ר"ח, פסחי' נג:).—ובהשאלה: גם איוב הצדיק עם היותו תם וישר ונלוו אליו כל המעלות מדותיות ושכליות נתאבק ונסבך בקרני האמונה לא ירד לעומק מי התבונה (ר"י ונפיסא, מכת' קנא' 13).

—פעי', *סיבך, סבכה,—כמו הקל: (גפן) ילדה שסיבכה בזקינה ובה פירות (ר' יוחנן, נדרי' נז:). ילדה שסיבכה בזקינה בטלה ילדה בזקינה ואין בה דין ערלה (ר' אבהו, סוט' מג:).

—התפ', *הסתבך,—כמו נסבך: נסתבכו בגדיו בקוצים הרי זה מפשרן במקום צינעה ובלבד שלא יקרע (ר' הונא, ירוש' שבת ז ג). לפי שהיה אברהם אבינו רואה את האיל ניתוש מן החורש הזה והולך ומסתבך בחורש אחר (ר' לוי, מד"ר ברא' נו). משל לקווץ וקרח שהיו עומדין על שפת הגורן ועלה המוץ בקווץ ונסתבך בשערו עלה המוץ בקרח ונתן ידו על ראשו והעבירו (הוא, שם סה).—ובהשאלה: אחר כל הדורות עתידין בניך ליאחז בעונות ולהסתבך בצרות (ר"י ברי סימון, ירוש' תעני' ב ז). אמר לו הקב"ה אברהם כך עתידין בניך נאחזים בעונות ומסתבכין במלכיות מבבל למדי ממדי ליון ומיון לאדום[1]) (ר"ח בר יצחק, שם). משה על ידי שצפה ברוח הקדש שישראל עתידים להיסתבך[2]) במלכיות וראשיהן עומדין על גביהן הקדים ראשים לזקנים (ר' לוי, שם, סוף הורי'). — ומצוי מאד בסהמ"א: ומפרשין אותו לשון סיבוך כדבר שהוא מסתבסך או מסתבך (תשו' הגא' הרכבי, מט). כמו צמר שנסתבך בקוץ ובא לשלפו מגבי הקוץ שאינו יכול לשלפו אלא בשבירת צמחי הקוץ (הערוך, ערך גב). ופירוש בית אבנים יחזה תוך האבנים יסתבך וכו' ר"ל הסעפים המסתבכים שיוצאים ממנו (ר"י א"ת, הפרשי' לריב"ג, שרש חזה). תחת שובך האלה הגדולה רוצה לומר תחת מה שהסתבך מסעיפיה (שם, שורש שבך). לא יזרע שורה אחת של קשואין ושורה אחת של דלועין וכו' מפני שמינין אלו עלים שלהן ארוכין ונמשכין ומסתבכין ואם זרען שורה בצד שורה יתערב הכל (רמב"ם, כלא' ד א). שנמצא בין כל שתי שורות של דלועין שתים עשרה אמה וכו' מפני העלין שמסתבכין מיכן ומיכן בירק שביניהם ונראה הכל כאלו נזרע בערבוביא (שם ב). סכין חדה שהושחזה והרי אינה חלקה אלא מגעתה במגע ראש השיבולת שהוא מסתבך באצבע (הוא, שחיטה א יח). צריך שתהא הסרכה אחוזה ומסתבכת בבשר (מהרי"ט, שו"ת א ז, יג:). כמו השערות המסתבכים זו בזו שצריכה האשה להפרידם היטב קודם טהרת טבילתה (ר"כ בר"י אלחנן, עמק המלך, עולם

---

[1]) כך בכ"י, וכך בפסקה שבגמ' ירוש' שם, וכך גרסת הערוך, ר"ש והרא"ש, ובנוסח' הדפו' יסמוך, וכך גם במדב"מ.

[2]) כך בשרידי הירוש' גני', הוצ' גינצבורג, ובנדפס: ולהסתבך בצרות.

[1]) גם במד"ר בראש' נו בשנוי לשון.

[2]) כך בשרידי הירוש' גני', הוצ' גינצב', ובספרי הדפו' להיסתכר, והעיר בעל הפירוש בדפוס קראטאשין: ויש גורסי' להסתבך.

ההוסו, כח::). — ואמר המליץ: הביאתני לגנה דשנה ורעננה הסתבכו שיחיה והתלכדו צמחיה (ר"י חריזי, תחכמי מט). — ובהשאלה: שכנו אלה המושכלות הכוללות משכן מתחלק והסתבכו והתפשטו בו (רלב"ג, אמו"ר א ז). כן אירע לנו עם אלו שהם משיאים אותנו ומפתים להחזירנו לדתותיהם ואולי נאחז ונסתבך בסבכי פחזותם ובענפי שקריהם (רמב"ם, אגר' תימן). כשהמבקש נפרד מדבר לדבר והוא בכל תושיה יתגלע כלומר שהוא מתערב בכל ומסתבך אין בקשתו רק לתאוה ערומה (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמידים, כ.). איך יסתבך זה הרוח ביסודות ובאיזה אופן יתכן בו זה (רלב"ג, משלי ל ד). שכבר יקרה שיביא השם יתברך הרעות לטובים על צד ההשגחה להצילם מהמרי המעטיי אשר החלו להסתבך בו (הנ"ל, מלחמ' ה' ד ו). ולזה כשיסתבכו קצת פרטי האומה בפעולות המגונות ישתדל השי"ת להוכיח על צד ההשגחה בכלל האומה כדי שלא יתפשט בכלן המרי (שם). כי אנחנו נראה האנשים שהם שלמי היצירה וחזקי הטבע משיגים שלמות הבריאות בלי שום עמל ולא שום פעל אבל הבריאות הוא נמצא מסתבך בהם בפעל תמיד ויש אנשים שהבריאות מסתבך בהם הסתבכות חזק (ר"י אלבו, העקרי' ג ד). כי כשתסתבך הקדחת באברים השרשיים הסתבכות ראשון כמו שתסתבך השרפה וכו' (הקנון ד א א). וכן לפעמים אין החולי מסובן ויש לו רפואה והרפואה אינה נמאסת ואין הרפואה רחוקה ועב"ז יקרא מסוכן לפי שהחולי נסתבך בגוף סבוך חזק (צרור המור, ויקר' לח.). לפי שאין כח בשכל האנושי עם היותו מסתבך בחמר להשיג הדברי' העליונים האלו על ברים אם לא יבא עליו השפע האלהי (ר"י מפיסא, מכתי קנאו' 104). לפי שהמלכים אשר באו עם בן הדד היו שותים עמו בסכו' ואולי הם עשו את בן הדד מסתבך בתענוגים ההם ונמשך אחריהם (ר"י אברבנאל, מ"א כ כד). — והסתבך בשאלה עיונית וכדומ': ועתה אשוב לבארו ולסלק קושיא אפשר לזה ולשאר בעלי המחלוקת להסתבך בה ולקטרג (רשב"א, מאמר על ישמעאל ז, הול' פרלס). וכתב אבוחמד בשאלה השנית מההפלה שנסתבך גלינוס מאד בטענה הזאת והוא משיב עליה שם תשובה מספקת (ר"י אברבנאל, מפעי' ה' ח ב).

— הפעי, *הֻסְבַּךְ, הוסבך, — כמו נפע': היה בוצר עקץ את האשכול הוסבך בעלים נפל (מידו) לארץ ונפרט הרי הוא של בעל הבית (פאה ז ג; ספרא קדוש' א ג).

***סַבָּךְ**, ש"ז, — מי שגודל סבכות, מי שאומנותו לסבך ולקלע סבכות: א"ר יהודה הסבך[1]) פי' גדיל סבכה (ר"ח, ערוב' עב:).

***סְבָכָה**[2]), ש"נ, ובצורה ארמית סבכא, מ"ר סְבָכוֹת, כמו שְׂבָכָה, — א) אריג דק עשוי נקבים נקבים כעין רשת, Netz; rets; net: חלוק של יוצאת החוץ העשוי כסבכה (כלים כח ט). ג' אירסין הן ארס שוקע ואירס צף ואירס עומד כסבכה מלמעלה (ירוש' תרומ' ח ה). — וביחוד כעין מכסה להראש לנשים עשוי מעשה רשת: יוצאה היא (האשה) בסבכא[3]) המוזהבת בטסין ובציפויין ובחליות שלה (תוספתי שבת ד [ה] יא). סבכה של זקנה שנקרע או נתנתה על הכסא (שם, כלים ב"ב ה טז). קליפי אגוזים קליפי רמונים איסטים ופואה כדי לצבוע בהן בגד קטן כסבכה[4]) מי רגלים נתר ובורית וכו' כדי לכבס בהן בגד קטן כסבכה[4]) (שבת ט ה). קושרת אשה ספתחי חלוק וחוטי סבכה (שם טו ב). סבכה של זקנה טמאה משום מושב (כלים כח ט). סבכה שהתחיל בה מפיה טהורה עד שיגמור את קורקורתה וכו' סבכה שנקרעה אם אינה מקבלת את רוב השער טהורה (שם י). קלע של ספינה ווילון ושבים של סבכה ומטפחות של ספרים (נגעי יא יא). למטה מן הסבכה[5]) יוצאה בו למעלה מן הסבכה אינה יוצאה בו (רשב"א, שבת סה.). — ומ"ר: שלש סבכות הן של ילדה טמאה טומאת מדרס של זקנה טמאה טמא מת ושל יוצאת לחוץ טהורה מכלום (כלים כד טז). שלש סבכות הן של זקנה טמאה מדרס ושל ילדה טמאה טמא מת נקרעה ואינה מקבלת את רוב השער טהורה מכלום (תוספתי שם ב"ב ב י). — ב) ־מחיצה עשויה בדים משֻלבים שתי וערב מְרֻוָּחים זה מזה: כל

---

1) [כן באלפס. ובערוך גדיל סבכות. ובתוספות שם גדיל לסבכה, בכפל טעות של הלמ"ד. ויש גרסה גדל סבכה וגם גודל, עי' ד"ס הערה כ. ובגמ' שלנו הגרסה א"ר יהודה הסבר, עי' ר' יונתן לאלפס. ועי' ערך סבר.]

2) בערב' שבכה a)

3) בנדפס בסבכה, ובגמ' שם נז: שבכה.

4) כך בכ"י א"פ, וכך במשנ' דפוס נפולי ופיזרו (עי' ד"ס), ובמדב"ם בסבכה, ובמשנ' שבש"ס: פ״ סבכה.

5) בקצת כ"י השבכה, וכך בגמ' שם נז:

---

a) شبكة

האכסדראות והסבכות היוצאות מן הכתלים שהיו במקדש של אבן היו לא של עץ (רמב״ס, עכו״ס ו י).— ג) *בכלים, טס של ברזל מְנֻקב לצלות עליו בשר וכדומ׳: כלי שבראשו כף אחד כסבכה לצלות עליו ובקצה השני שינים להוציא מהן הבשר מן הקדירה או מעל האש (הוא, כלים יא כ).— ד) *בגוף בעל חי. הקרום בתחתית המֹח, כעין רשת קלועה מעורקים וגידים, circulus arteriosus willisii[1]): בין עצם עליוני החיך ובין קרום המוח הקשה יש סבכה ארוגה מעורקים דופקים והיא מחפה תחת המוח כלו לבד המעט ממנו ולסבכה הזאת יש עורות רבים כמו שאלו חשבת בלבבך סבכות רבות מסבכות הציידים שטוחות קצתם על קצתם שיעמוד מקום הדם עד שיתבשל וידוקדק ויצא לבטני המוח (פרקי משה א). דע כי החלק הראשון מהגיד היוצא מהלב אל הקצה העליון מהגוף כשמגיעין בדיו שמתחלק בהן אל עצם הראש תאסף שם ותערב ותארג אריגות כמות הסבכה ונקראת סבכת המוח (ר״י אבן עקנין, ספי מוסר ה כא).

סבל[2]), ממנו סֹבֶל, סַבָּל, סֵבֶל, סָבַל, א.סָבַל, ב.סִבֵּל, סִבְלָה, *סַבְלוֹן, *סַבְלָן, *סַבְלָנוּת,

סֻבֳּל[3]), ש״ז, סֻבֳּלוֹ,— כמו סֵבֶל[4]): כי את על סֻבֳּלוֹ ואת מטה שכמו שבט הנגש בו החתות כיום מדין (ישעי ט ג). ביום ההוא יסור סֻבֳּלוֹ מעל שכמך ועלו מעל צוארך (שם י כז). וסר מעליהם עלו וסֻבֳּלוֹ[5]) מעל שכמו יסור (שם יד כה).— ואמר המשורר: והסיר את סבלו לעמו גם חבלו ונפשו עגמה לו ורחמיו נכמרים (תשוי תלמידי מנחם, לגבור בתעודה).

---

1) תרגום ד״ר מזיא.

2) בארמ׳ וסור׳ סבל. בערב׳ זבלa), וכן באשור׳.

3) כך ריב״ג, עי׳ הערה לע׳ סְבַךְ, וכן רד״ק: פֹּעַל את על סֻבְלוֹ.

4) עי׳ הערה 3 לע׳ סְבַךְ בדברי ברט.

5) רד״ק: הבית בקמץ חטף, ע״כ. ועי׳ פינסקר מבוא לנה״א, וז״ל: ונקוד מלת סבלו מצאתי בלתי מוסכם בהכ״י כי אם בכל מקום מן הג׳ מקומות באה מנוקדת באופן משונה מחבירותיה דהיינו בישעיה (ט ג) סבלו, הבית בקמץ חטוף דגושי המורה על דגשות הלמ״ד אעפ״י שהוא רפה וכו׳ ובסימן יו״ד כ״ז סבלו, הבית בשורק חטוף וכו׳ ובסימן י״ד כ״ה וסבלו, הבית בחטף פשוט והלמד רפה, ע״כ.

---

a) زبل

סֵבֶל, ש״ז,— א) עבודת הכרה להמלכות וכדומ׳, Fron-arbeit; corvée: וירא שלמה את הנער כי עשה מלאכה הוא ויפקד אתו לכל סֵבֶל בית יוסף (מ״א יא כח).— ואמר המשורר: נחלים עבר (יעקב) וגבר ומיו׳ יצא הדבר וציון ירדו לשבר בר באבל להשיב נפש סבלם אויב הכביד ובפרך אותם העביד ושריד מהם האביד ונגעה חרב עד הנפש (רלב״ע, אספרה בנד).— ב) המשא הטעון על שכמו של העבד עבודת סֵבֶל: הסירותי מִסֵּבֶל שכמו כפיו מדוד תעברנה (תהל׳ פא ז). הבונים בחומה והנשאים בַּסֵּבֶל[1]) עמשים (נחמי׳ ד יא).— ובסהמ״א: הרואה שור כשהוא בסבל או בלי סבל הולך בדרך עם עגלתו או בלי עגלה דבר ישמע וישמח עליו (ר״ש אלמולי, פתרון חלומות ג א, מ:).— ואמר הפיטן: זכר הסרת שכם מסבל עבר כהוחפש מענוי בבל (ר״א קליר, אף ארח, מוסף ר״ה א).— ואמר המשורר: ושת בהם תבל תלויה בחבל ושת תלה סבל במאזני מישרים (רשב״ג, תחלת החכמה). בית האסור הן אחריו רוחב חלדי והעולם כמו כבל סובל כבוד כל היקר איכה עפר לגבו יהיה סבל (רמב״ע, דיואן כג, כ״י בודלי׳).— ובהשאלה, *דבר שקשה לאדם לסבלו, צרות, יסורים וכדומ׳: איך תנחמוני הבל ובנורי נהפך לאבל בנחלת חבל כבד עלַי עול סבל ואיך אנהם (ר״א קליר, איך תנחמוני, קינ׳ לת״ב).— ג) *המדה של מי שמתאפק וסובל צרות ויסורים גופניים או נפשיים, סבלנות, ארך רוח, Geduld, Duldung; patience, long-animité; longsuffernig.: שהאל יתב׳ ויתעלה כאשר רצה להראות לברואים סבל אברהם ע״ה ולגמלו על סבלו דבר אליו בדבור משתתף לשני ענינים אחד מהם מה שיבינוהו ההמון והשני מה שיבינוהו היחידים הוא מה שאמר לו והעלהו שם לעולה (ר״י א״ת, הקדמה ו). הסבל שני מינים סבל הצרות והסבל במה שאסר הבורא עליך (הוא, מבחר הפנינ׳ לרשב״ג, שער הסבל). מי שמגביר בסבל בעת צרתו יגיע אל חפצו מרום לבבו (שם). מי ששם הסבל תכליתו יגיעהו הסבל אל חפצו (שם). ויחיה חיים ערבים תמיד ותקל עליו הצרות וכו׳ וישמח במה שהוא מלמד לבני אדם מהסבל והצדקת דין הבורא (ר״י א״ת, הכוזרי ג יא) וססימני אנשי המעלה הגדולה הזאת שיורו עבדי הבורא אל עבודת הבורא והסבל בעת הנסיון והצרה

---

1) בקצת ספרים סֵבֶל.

(פוח, חו"ה, הבטחון ד). כשיפגעהו פגע בממונו או יקרהו מקרה בקרוביו אם יגביר הסבל על החרדה וירצה בגזרת הבורא ויצדיק את דינו יודה על כניעתו הטובה ושפלותו לאלהים (שם הכניעה ז). אתן עֹז סוף דבר לרופא לשבורי לב השם ליעפי כח רב סבל פן תרפה רוח איש וברגע יספה (רא"ע, אל אחד). התפארו בסבל כי היא הגבורה הישרה והנצחון האמיתי (רמח"ל לבנו, דרך טובים). ואחר זה למד מדת הסבל בעת הכעס והוא אמרו וההריש יעקב עד בואם (ר"י ב"ר אבטולי, מלמד התלמידים, ברא' לא.). ומי שקשה עליו דרכי העבודה והתמיד אותם בהתחלה לא יפחידהו זה כי כל מעשה היותר קשה שיהיה בו הוא בהתחלה אחר כן לא יסור ההרגל והחנוך מלהקנותו הסבל עד שיהיה לו מעשהו קנין (ראב"ד, אמו"ר ג). הסבל חיזוק הזריזות ופרי ההצלחה (ר"י חריזי, מוסרי הפלוסופ' א י). החרדה והדאגה בעת מפקד האחים טוב מן הסבל והניחומים (שם). אשה אחת מבנות ערב מת בנה וכאשר קברתהו אמרה בני בני וכו' האל יתן לי תמורתך סבל טוב ויגמלני על אשר לקח ממני שכר טוב (פוח, תמכמוני' מה). הגבורה יכנס תחת טוב מדתה הנדיבות והזריזות וגובה הנפש והסבל והצניעות וכו' ואולם הסבל הוא אמצעי בין הגבורה ומורך הלב והוא הכרח הנפש לסבול הדברים הקשים (ראב"ה הלוי, מאזני צדק לאגזלי 104). אמרו לאחד למה לא תכה את עבדך והוא מתרשל במלאכתך ועבדתך ויפסידה בארך אפך וגודל סבלך ענה ואמר יותר טוב הוא בעיני שיפסד עבדי בתקון נפשי משתפסד נפשי בתקון עבדי קרא הסבל תקון הנפש והנקמה תקון העבד (שם 141). ובשפלות תעמוד הטובה ובסבל תהיה ההצלחה ובענוה ירבה העזר אליו (ר"י זאבארה, ספר שעשועי' ז, הוצ' דודזון פד). ודע כי הסבל מעלה גדולה והיא תחבולת מי שאין לו תחבולה וממעלת הסבל כי בו תקציף השונא והסבל על הדאגה דאגת המקנא (עמנו' מחב' יע). הסבל טוב שביועצים והענוה טוב שבחברים ההרוצים (רש"ט פלקירא, ברי היגון ה. 1). ולכן היה מהכרח אחד משני דברים אם שישימו יד לפה ויסבלו קלונם או שיהרגו כל זכר כ"א יהרגו את חמור ואת שכם בלבד יעמדו עליהם כל אנשי העיר ולכן הוצרך להיות הדבר כולל אם הסבל ואם הנקמה כדי שלא תשאר דינה כזונה מופקרת

1) [דפוס ורשה תרל"ז].

(ר"י אברבנאל, ברא', ד"ה ויצא חמור אבי שכם). צריך שידע (האדם) להתחזק מאד ולסבול סבל גדול להמנע מן הרע אשר הרגיל בו (ספ' אורחות צדיקים, התשובה פ:). בני אם תתגבר עליכם תאותכם הבגיעוה בסבל כי הסבל ממדות החסידים וכו' וממדת הסבל אם יהדפוהו בני אדם ויגדפו אותו שלא יענה אותם דבר (ספ' בית מדות, מעלת האמונה לד.).— ומ"ר: והסבל הטוב מדה טובה והסבל שבעליו מוכרח בו אין לבעליו שכר עליו ולא מחילה בו הסתכל אחי מה בין שני הסבלים והתבונן ההפרש שיש בין הענינים (ר"י א"ת, חו"ה, חשבון הנפש ג). — ד) *בלשון חכמי הקראים, סֵבֶל[1]) היורשים, הירושה, מה שנמסר להם מהחכמים הראשונים במנהגים וכיוצא בזה, קבלה, מסרת: ודע והבן כי חשבון העבור לא היה נעתק מן הנביאים ולא בסבל היורשים (ספר בן מלאים, אגר' תוכחה, לקו"ק נספחי 42). מקויימת ומוחזקת עלינו סבל הירושה וכו' מורשה היא נצבת לעולם (ר"י הדסי, אשה"כ הקדמ'). וכשאין פסח נפל חיוב אכילתו (של המרור) מן התורה אבל מסבל היורשים חייבו אכילתו (ר"י הקרקי, ג"ע. ענין חג המצות ג, מז::). אבן מה שנשאר ידיעת קצת שמות מן הכתוב ומה שנודע מסבל הירושה כגון היונים והתורים והשלו וכו' שכך קבלנו איש מאיש שהם מתגדלים בבתיהם והם בהיתר (שם, ענין שחיטה ג, פג::). ונסמך במה שהאמה מסכמת כמו שנמשכנו בדברים רבים על המשך ההעתקה מסבל היורשים כי לא נשמעה בו מחלוקת (שם, עמלה ועהרה ד, ק:). ומסבל יורשים הוא לברך על היין (שם, סדר נשים יו, קנא). סבל הירושה הם המנהגים אשר נתנהגנו בהם מזמן אבות הקדושים כגון המילה באיזה אבר וכו' (ר' שלמה טרוקי, אפריון עשה לו א, הוצ' ניבואר).— *חֹלִי בעין, דלקת הלחמית של גלגל העין, chemosis[2]): הסבל הוא מכסה יקרה לעין מנפיחת העורקים הנראים בשטת המתלחמה והקרניית (קאנון ג ג ג י).

סַבָּל, ס"ז, ת"ר סַבָּלִים—א) כמו סֵבֶל א): ויהי לשלמה שבעים אלף נשא סַבָּל[3]) ושמנים אלף חצב בהר (מ"א

1) עפ"י הלשון הערב' שבה משמש השרש חמל בכל המשמ' שמשמש השרש סבל בעבר' וגם במשמ' ידיעה על פה, והכונה בסבל הירושה היא המנהגים הקבועים שנמסרו בעל פה.

2) פרוש ותרגום של ד"ר מזיא.

3) רד"ק: שם בפלס שַׁבָּת. וקצת החדשים אמרים

ה כע).—ב) מי שמלאכתו לשאת הסבל: כשל כח הסבל והעפר הרבה (נחמ׳ ד ד). ויספר שלמה שבעים אלף איש סבל ושמנים אלף איש חצב בהר (דהי״ב ב א). ויעש מהם שבעים אלף סבל ושמנים אלף הצב בהר (שם יז). ועל הסבלים ומנצחים[1]) לכל עשה מלאכה לעבודה ועבודה (שם לד יג).—ובתו״מ: מסרן (את האבנים לגמל והוזק בהן אחר) הגמל חייב וכו׳ מתת לסבל הסבל חייב (תוספת׳ ב״ק יא ה). ראית מימיך ארי סבל ארי קייץ שועל חנווני זאב מוכר קדירות והן מתפרנסין בלא צער[2]) (רשב״א בשם ר׳ מאיר, ירוש׳ קדוש׳ ד יא). — ומ״כ: כסת הסבלין טמאה מדרס (כלים כח ט).

—סבלי המטה, הכתפים הנושאים מטת המת: הוציאו (את המת) סבלי המטה את שלפני המטה וכו׳ פטורין מן ק״ש (מס׳ שמחות י). — ובהשאלה: שהם (הרשעים) בריאים כסבלו[3]) של עולם (תנחומי מצורע יא). — ובסהמ״א: אילו הסבלים ששמן בטיית חמאלין והן סובלין על כתפיהן ופעמים בראשיהן ויש להן כמין כסת שנותנין על כתפיהן ומקצתו על ראשיהן כדי שיהא נוח לסבול (ערוך, ערך כסת). בשירוץ הסבל כשנושא הסחורה ומוליך הסחורה בכל מדינה לסחור (שם, ערך דר). הסבל ששבר חבית של יין לחנווני ונתחייב לשלם (רמב״ם, שכירות ג ג). מכאן אתה למד שהאחד שהעביר חבית גדולה שאין דרך כל הסבלים להעבירה (יחידי) שהוא פושע ואם נשברה בידו משלם הכל (שם ה).

א׳סבל, ממנו א.סבל.

א׳סָבַל, פ״י, סבלם, סבלנו, לסבל, אסבל, יסבל, יסבלהו, —א) סבל פלוני, עבד עבודת סבל, Frondienst leisten; faire la corvée; to perform forced labour: וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה ויט שכמו לסבל ויהי למס עבד (בראש׳ מט יה). — ב) נשא משא כבד, eine Last tragen; porter le poids; to bear a burden: שמעו אלי בית יעקב וכל שארית בית ישראל העמסים

כי צריך לנקד סַבָּל. ואולי באמת היה כתוב איש במקום נשא, כמו בדהי״ב (ב א).

[1]) צ״ל מנצחים [או צריך לגרוס על במקום ועל, ולחבר אותו להפסוק הקודם.]

[2]) כך גם בתוספת׳ (שם ה יג) בספרי הדפו׳, אך בכ״י אין מאמר זה.

[3]) כך בכ״י הוצ׳ בובר, ובספרי הדפו׳ אין מאמר זה.

מני בטן הנשאים מני רחם וכו׳ ועד שיבא אני אסבל אני עשיתי ואני אשא ואני אסבל ואמלט (ישעי׳ מו ג-ד). ישאהו על כתף יסבלהו ויניחהו תחתיו (שם ז).—ובתו״ם במשמ׳ העקרית, נשא דבר: היו סובלין אותן (את הפרים הנשרפים) במוטות (זבח׳ יב ו). הלוחות היו משאוי ארבעים סאה והכתב היה סובלן כיון שפרח הכתב כבדו על ידיו של משה ונפלו ונשתברו (ר״י בר׳ סימון, ירוש׳ תעני׳ ד ח). פעם אחת זימנתי אדם אחד בלודקיא והביאו לפניו תמחוי וכו׳ ועשרים וארבע בני אדם סובלים בו (ר׳ אחא בר חנא, פסיק׳ רבתי כג). וכן היה מנהג טוב בירושלים להתענות בניהם ובנותיהם הקטנים ביום צום בן [יא] שנה עד עצם היום בן שתים עשר׳ להשלים ואח״כ סבלו ומקרבו לפני כל זקן וזקן כדי לברכו (סופרי׳ יח ה). בנוהג שבעולם אדם יש לו קורה שופעת[1]) היכן הוא נותנה לא באמצע טרקלין כדי שתסבול[2]) קורות שלפניה וקורות שלאחריה (ר״א בר כהנא, מד״ר בראש׳ יד; שם קהל׳, את הכל). ולמה עשה (מנשה) צלם של ארבע פנים כנגד ארבע חיות שהן סובלות כסאו של הקב״ה (ר׳ אחא, שם דבר׳ ב). לקח אותו (משה את ארונו של יוסף) על כתפו והיה סובל אותו וכל ישראל אחריו וישראל היו סובלים את הכסף ואת הזהב שנטלו ממצרים ומשה סובל ארונו של יוסף (שם, יא). וכיון שנתעסק (ר״א בר׳ שמעון, שהיה חזק וגבור) בתורה אפילו טליתו לא היה יכול לסבול (שם, שה״ש ידיו גלילי). בן בית אחד היה לו לרבן גמליאל והיה למוד להיות נוטל קופה של מ׳ סאה ומוליכה אצל הנחתום וכו׳ כיון דגמר ספרא אפילו קופה של סאה לא היה יכול לסבול (שם). — ובסהמ״א: מסייע בכרגא ולא הזכיר קצבה אלא כל שהוא יכול לסבול (ערוך, ערך אנדיסקי). שמא סבלת כלום דבר כבד (שם, ערך הרסר). ועד שהוא הולך אחריה סובל בגופו שכבת זרעו ומתבשל בגופו הרבה (רגמ״א, בכורי׳ ז:). גבול יש לו לאותו שער כיון שגדל יותר ממה שאדם יכול לסובלו נושר מאליו (מיוחס לרש״י, נזיר כט.). ועור שחוגר החמר עליו ועור שמניח הסבל על כתיפו בעת שסובל (רמב״ם, כלים כד א). — *ובהשאלה סבל את פלוני או דבר פלוני, נשא את משאו ואחריותו, כלכל אותו,

[1]) בהוצ׳ תיאוד׳ שפעת קוריים, וכך שם קהל׳ גם בספרי הדפו׳.

[2]) שם קהל׳: שתהיה סובלת.

הכיל אותו: כתיב אלופינו מסובלים וגו׳ ר׳ יוחנן ורשב״ל ר׳ יוחנן אמר אלפים מסובלים אין כתיב כאן אלא אלופינו מסובלים בשעה שהגדולים סובלין את הקטנים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותינו רשב״ל מסרס הדין קרייא אלופים מסובלים אין כתיב כאן אלא אלופינו מסובלים בשעה שהקטנים סובלים את הגדולים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותינו (ירוש׳ ר״ה ב ט). הנפש הזאת סובלת את הגוף והקב״ה סובל את עולמו[1] (מד״ר ויקר׳ ד).— ובספר יצירה: והיכל הקדש מכוון באמצע והוא סובל את כל העולם (ספ׳ יצירה ד).—ואמר הפיטן: סובל הכל סב ומבלה כל סוקר הכל לעדי עד ימלך מלך עליון (מוסף לר״ה א). — ואמר המשורר: נשמת סגלת חילי קהלת דגלי מסלסלת סבל זבלי וגם הדלי (ר״י אבן אביתור, שער השיר 10). ועולם מלאת אתה תסבלהו והוא לא יסבלך (ר״י אבן גיאת, שם 24). וכל סבל בסבר טוב שפטיו מליציו טוב ביום משפט מעידים (ר׳ שמואל הנגיד, הכימים). אתה סובל הכל ובורא הכל מאין כל אתה מחיה הכל ומאתך כל ופעלך הכל (בקשה לר׳ בחיי, בסוף ס׳ חו״ה בערבי, הוצ׳ ד״ר יהודה). ושמי מרמים היסבלוך או הארצות יכלכלוך או כל יצורים יהללוך (ר״י הלוי, ואלו פיוט, שער השיר 103). הוא החי באין עפרות תבל והוא העשה והוא הסבל ואדם נחשב בציצת נבל (הוא, שם, מי כמוך). דלים משליו ונרפים סבליו ובערים חבליו ועורים צפיו (הוא, יה שוכר). רעדנו היום מאימיך מי יסבל זעמך (ראב״ע, אזהרו בני גלות). ונעלה בלי מעון ונשא בלי מכון אבל הוא מקום חלדו וסובל יצירותיו (הוא, בשם אל אשר אמר). והוא אל גדל כח אשר הוא לכל סובל ובו נחשלו זמות אחי בין וחכמותיו (שם). — ופעו׳, ⁎סֻבּוֹל: זכור זה זבול אשר בבצעי חבול זדונות סבול עוד בל יזבור (ר״א קליר, זכר תהלת, מוסף א׳ ר״ה). נראות נושאות והם נשואות עד כסא סבולות מתחת זרועות עולם לכסא (הוא, וחיות אשר הנה, שם). שערי זבול שבו מזבח סבול והשר מקטיר עליו כמכהן בכרבול (שמעון בר יצחק, שערי שמים, סליח׳ ג עשי״ת).—ובהשאלה, סָבַל עונות פלוני, היבוהו ונפרעו ממנו בשביל עונות פלוני: ועונתם הוא יִסְבֹּל (ישע׳ נג יא). אבתינו חטאו ואינם ואנחנו עונתיהם סָבָלְנוּ (איכ׳ ה ז).—וְסָבַל מַכְאוֹב וכדומ׳, כָּאַב, הצטער: אכן חלינו הוא נשא ומכאבינו סְבָלָם ואנחנו חשבנהו נגוע מכה אלהים ומענה (ישע׳ נג ד).—ובמדרש: ואומרים (אבות העולם למשיח) אפרים משיח צדקנו אעפ״י שאנו אבותיך אתה גדול ממנו מפני שסבלת עונות בנינו (פסיק׳ רבתי לז). ⁎סָבַל לפלוני, לעונו, כמו נָשָׂא, סלח ומחל: גדול עוני מנשוא לעיליונים ותחתונים אתה סובל לפשעי לא תסבול[1] (מד״ר בראש׳ כב).— סָבַל עֹל, נכנע, נשא מה שהוטל עליו: הפורק עול זה שהוא אומר יש תורה ואיני סובלה[2] (ירוש׳ פאה א א). שהם עניים ביניהם ומהלכים בענוה בתוכם וסובלים עולם (של אוה״ע) עליהם כדי לקדש שמו של הקב״ה (מד״ר במד׳ יא).—סָבַל מַכּוֹת, לָקָה: מכאן אתה למד שהיו (שוטרי בני ישראל) כשרים ומסרו עצמם על ישראל וסבלו מכות כדי להקל מעליהם (שם שמות ה).—⁎וְסָבַל חֶרְפָּה וכדומ׳: שמא האחת עומדת על בורייה ואינה מודה לומר טמאה אני וחברתה שהיא טמאה רואה את זו שאינה מודה וסובלת את בשתה ולבה מתגב־ עליה לעשות כמו זו ואינה מודה (רש״י, סוט׳ ה:). כי מדרך הגבור או המלך לצאת לקראת נשק ולהלחם באויביו ולהושיע את עמו ולסכן נפשו בעדם וכשישב במנוחות שאננות למקצועות המשכן הוא גנאי גדול אליו עד שנבחר לו המות משיסבול הגנות ההוא (ר״י אלבו, ספ׳ העקרי׳ א א).— ובכלל במשמ׳ נָשָׂא דבר שקשה לאדם לשאת ולסבול. עמל, טרח, צער, יסורים, כעס, וכדומ׳: אמרו לו משה רבינו אין בנו כח לסבול (מכילת׳ שמות ב ב). רוח קשה גוף סובלו קשה פחד שוברו (ר׳ יהודה, ב״ב י.). שמור עצמך מן הטיפים היוצאות מבין רגליך וכו׳ בדקים (בנקבים דקים) אבל בגסים אם יכול לסבול יסבול (ר׳ אלכסנדרי, ירוש׳ ברכ׳ בג). למלך בשר ודם שנתן בתו לאחד מגדולי המלך והתנה עמו ואמר לו אתה יודע שאני מלך ובתי בת מלך ויודע אתה שבתי רכה וענוגה ורוח רעה אינה יכולה לסבול אל תוציאנה בלילה (פסיק׳ רבתי כ). קשה היא מכת הרעב איני יכולה לסבול (שם כו). וכי בתי אינה בצער ואיך יכולה אני לסבול צעקתה (ר׳ יודן, מדרש תהלים כ). נתקבצו כל הגבורים ועמדו כלם פה אחד

[1] [עי׳ צונץ, Synagogale Poesie, עמ׳ 483].

[1] כך בכ״י הוצ׳ ד״ר תיאודר, ובספרי הדפו׳: אין אתה סובל.

[2] בדפוס אמשטרדם סופנה, וכך שם סנה׳ (י א) בכל הדפוסים, עי׳ ערך ספן.

על יואב ואמרו לא נוכל לסבול כל זאת להקיף החומה הרי כמה ימים שהנחנו כפרים שלמים ובנינו ובנותינו (ספר אגדה, מובא ילקוט המכירי, תהלים, יח סא). בטובה שעשה להם האלהים התחילו אומרים ליצנות עליו וכו' באותה שעה אמר האלהים למשה איני יכול לסבול ולכבוש עד אנה ינאצוני (מד"ר במד' ז). למלך שכעס על מטרונא ודחפה והוציאה מפלטין בחוץ מה עשתה הלכה וצמצמה פניה אחר העמוד חוץ לפלטין לכשעבר המלך אמר המלך העבירוה מנגד פני שאיני יכול לסבול כך בשעה שבי"ד יושבין וגוזרין תעניות והיחידים מתענים הקב"ה אומר איני יכול לסבול שהם הרהיבוני גרמו לי לפשט ידי בעולמי (ר"י ברי סימון, שם, שה"ש הסבי עיניך). משל לבני מדינה שעשו עטרה למלך הקניטוהו וסבלן הקניטוהו וסבלן (ר' יהושע ברי נחמיה, שם איכ' ב א). אמר הקב"ה אומות העולם מכבדים אותי וחולקים לי כבוד ואתם מכעיסים אותי ואני טוען אתכם עד מתי אני סובל (תנחומי' שלח ט, הוספ' מכ"י רומא, הוצ' בובר). באותה שעה קפצה רחל אמנו לפני הקדוש ברוך הוא ואמרה רבונו של עולם גלוי לפניך שיעקב עבדך אהבני אהבה יתרה וכו' ולאחר כן נחמתי בעצמי וסבלתי את תאותי ורחמתי על אחותי שלא תצא לחרפה ולערב חלפו אחותי לבעלי בשבילי (מד"ר איכ', פתיח'). — ובסהמ"א: אם ישנה אדם אכסניא שלו יאמרו מכוער בעל הבית שלא היה יכול לסובלו וגם את האכסנאי יפגמו ויאמרו מכוער היה שלא סבל את בעל הבית (ערוך, ערך אכסניא). שנמאסת עליו והוא סובל (רש"י, כתוב' סה:). לא היה יכול (יוסף) לסבול שיהיו מצרים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתכישין בהודעו להם (הוא, בראשי' מה א). וסובל טורח הצבור ומשאן כמשה רבינו (רמב"ם, סנה' כה ב). טוב לסבול שוטה מחצי שוטה (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער המוסר). לא תצעק ולא תצוח אבל האנק וסבל אבלך בינך ובין עצמך (הוא, השרשי' לריב"ג, שרש אנק). ואיננו סובל מרירות הרפואה אלא מי שהוא נכסף לבריאות אבל מי שאינו נכסף לבריאות לא יסבול קושי הרפואה (הוא, חו"ה, עבודו' ה' ה). ומי שמוצא במדותיו ובטבעו כוסף אל מלאכה מהמלאכות ויהיה גופו ראוי לה ויוכל לסבול את טורחה יחזור עליה וישים אותה סיבה להבאת מזונו (שם, הבטחון ג). ומי שרוצה להגיע לרצון בוראו יכנס מן הפתח הצר שנכנסו ממנו החסידים הסובלים (שם, התשוב' י). עד אשר צללו במצולות ימיו וחייבם היצר לסבול צער גליהם (שם הפרישות ב). ובאמת סבל אברהם אור כשדים והגרות והמלה והרחקת ישמעאל ועקידת יצחק (הוא, כוזרי ד יז). הדין עמך שתחרפני בזה מפני שאנחנו סובלים הגלות מבלי תולדה (שם כג). מי יקום יעקב כי קטן הוא מהיותו יכול לסבול כל הנגזר עליו (רמב"ן, בראשי' לב יא). וכל הסובל עמל ועלבון נפש כדי שלא ינזק בממונו חייב לסבול כפליים כדי שלא יחטא (אבודרהם, שחרית של חול, לט:). מעונג ביותר ואינו סובל כמה דברים ששאר בני אדם סובלים אותם ומתוך כך אינו סובל קרירות המים לטבילת שחרית (המאירי, יומ' ג, לב:). — ואמר הפיטן: סבל (אברהם) כגבור כבד נסיונות וביחידו לטבח בחנתו ועמד (ר' יוסי בן אביתר, אתה כוננת, סדר עבודי). — ואמר המליץ: בכל כחך סבל חסרך ותהיה נשוא פנים (ר"ש הנגיד, בן משלי 52). — *סָבַל האמת המרה: אמר החכם סבול האמת ואם יומר (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג 17). — ושמוּעָה רָעָה: שמועה אין ללב אריה יכלת סבל אתה ואיך נפש עגומה (רמב"ע, הרדה לנפש). הסובלים צרות עלי דת אל יקר בעיניו עד מאדם דמם (ר"י חריזי, ספר הענק סד). הלא יגון שמח ונטוש יגונך ואל תרגז לכל ילדי זמנך ובצר לך חזק וסבול פגעיו היה כצור לכלכל ים שאונך (רש"ע פלקירא, לרי היגון 4). — *הדעת סֹבֶלֶת: ארבעה אין הדעת סובלתן אלו הן דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף ופרנס מתגאה על הציבור בחנם (פסחי' קיג:). — ורגיל בסהמ"א במשמ' שהדעת יכולה להבין, שהדבר קרוב אל השכל: איך יאמר עבדו ואמתו ואחר כן שורו וחמורו ויאמר בבת אחת הפך הדבר ואין הדעת סובלת כל אלה הדברים (ראב"ע, שמות יט כה). וזה תימה גדול ודבר שאין הדעת סובלת אותו ואין זה אצלי אלא כמו דברי החלום (רמב"ם, שלוחין ו ה). וזה כפי מה שסובל הדעת כל אחד ואחד מבני אדם כי על החכמים להרחיק השניות הרחקה אמיתית (ר"י ברי אבטולי, מלמד התלמידי, שמות קז:). ואין לפרש בפירוש אונקלוס שתרגם זובח לאלהים יהרם דדבח לטעוות עממיא כי זה נמשך אחר מה שסובלת דעת ההמון ולא יוכלו להבין הענין כראוי (ר"מ ג'יקטיליה, גנת אגוז א, ו:). לאחר שירד ושרף העגל והרג את עובדיו (התפלל משה בעד ישראל) כי אין הדעת סובלת שיתפלל בעדם עד הסירם את העובדי

כוכבים שבתוכם (חזקוני, שמות לג יח). והירא את דבר יי' יאמין כל דבריהם ואף אם לא יסבלם דעתו ולא יבינם יתלה הדבר בחסרון דעתו (ר"מ אלדבי, ש"א ט). לפי שלא סבלה דעתו ולבו (של בן זומא) אותן המראות הגדולות שראה בצפיית המרכבה ונפגע (ר"י ברללוני, פי' ספר יצירה לו). — ופעו', דעת סְבוּלָה, כמו סֻבֶּלֶת: חקה חקק הקב"ה ואין אתה יכול להרהר וכו' אלא מדרשות תוכל לדרוש בה כפי שהדעת סבולה (פענח רזא, חקת, כב:).—וחוש הראות: ובכבוד ההוא מה שיוכל לסבלו ראות הנביאים ויש בעקבותיו מה שראותנו סובלת אותו כמו הענן ואש אוכלת ממה שהוא רגיל אצלנו (ר"י א"ת, כוזרי ד ג). — ״סָבַל דָּבָר, פעולה הנעשית בו: כי הכסף המזוייף הנעש' במלאכ' האלקימיא יש ממנו שאם יותך פעם אחת לא תגלה רעתו אבל אם יותך שנית תגלה רעתו ויש שיסבול ב' התכות ויש שיסבול ג' או ד' או ה' ובסוף תגלה רעתו (ר"י אלבו, העקרי' א ח).—״סָבַל, היה לו כח לעשות איזה פעולה: וירבו החושים כפי סברת זה בעל הדעת ולא יהיו חמשה ואין ספרנו סובל לשפוט בכמו אלה הענינים לאורך הטענות בהם (ראב"ד, אמו"ר א ו 27).—״סָבַל דבר תשובה, ענין, פֵּרוּש וכדומ', אפשר להשיב עליו, לפרשו או לבארו באופן ידוע: הענין הזה סובל שתי תשובות (ר"י א"ת, הקדמה, שער א 3). ואמרתי בגלוי לפי שהלשון הזה סובל הענין הזה (הוא, פי' השרש' לריב"ג, שרש דרש; וגם נקט). ודע כי נצב ימינו כצר סובל אצלי שיהיה כמו ושבר את המצבות פועל חולף כבד (שם, שרש נלב). ותרגיל עצמך לפרשם ולבארם (את כה"ק) ולהתבונן במלותם ובלשונם מה שסובלות מן הענינים ומה שיש מהם כפשוטו וכו' (הוא, חו"ה, חשבון הנפש ג). והייתי רוצה שיתן לי גבול אל יצא איש ממקומו ביום השבת אם הוא ביתו או חצרו או רשותו וכו' אחר שתיבת מקום סובלת זה ויותר מזה (הוא, הכוזרי ג לה). מלת ראשית תסבול שתי פעמים מן הביאור וכו' (ר' זרחיה הלוי, פי' משלי א ז, השחר שנה ב, 72). וזה הענין סובל פירוש מאמר הנביא (ר"י ב"ר אנטולי, מלמד התלמידים בראשי, יז:). ראוי שנשתדל לחקור בזה בכל מאמצי כחנו כפי האפשרית והיכולת וכפי מה שיסבול טבע הענין (ר"י אלבו, העקרים יב, הקדמ'). ויש במשמעותם לשון שסובל זה התיקון (טוש"מ, טוען ונטען פ א). כגון שהדברים סתומים וסובלים ביאור אחד משני עניינים משמעות אחד קרוב ואחד רחוק (שו"ע חו"מ, עדים כט א). יסבול שיכלול הכתוב ההוא אשר זכרנו ראשונה שבחו של שלמה (ר"י ערמאה, פתיחה' יד אבשלום על משלי). ואם נפל הרב בזה מפאת לשון ברא שמורה על המצאת יש מאין הנה הוא באמת לפי דעת רוב המפרשים משענת קנה רצוץ כי הנה הלשון ההוא יסבול הפירושים לפי שגם כן מצאנו לשון בריאה על המצאת יש מיש כמו שתראה בהוית התניני' שנתהוו מהמים ובאדם שנברא מן העפר (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהים ג ג). עם היות שלשון הוה כבר יסבול שיאמר על המחודש (הוא, שמים חדשים, עיון ג, כז.). ואין הדברים הללו סובלים התנצלות העם (קול יהודה לכוזרי א סד:). כי קודם הכל היה אור פשוט אחד בלי גבול אמנם אח"כ היו רבים מוגבלים מהראשון והאחד ובלי תכלית מתאצלים מתרבים ומוגבלים כפי רבוי שנוי ושיעור הכלים והעצמים או נושאים אשר יקבלום שהם כלים מכלים שונים ומוגבלים יען ירדו ונפלו משלמות האור האחד והראשון הולכים אחריו כצל אחרי האור ובלתי מקבלים ממנו כי אם מה שיסבול הבנתם (ר"י אבוהב, שער השמים לאירירי ה יב, מה.). ואין להפלא על שאני הולך בזה הענין הגדול על דרך ספק עם שמטבע הענין להיות סובל כל מה שכתבתי כי אין בידי קבלה על פרטי זה הענין (ר"מ ן' גבאי, כפי' עבודת הקדש, סתרי התורה כז). והוא סובל ז' מאות ועשרים עניינים על תש"ך הפוכי מלת בראשית (פענח רזא, בראשי' א.). וראיתי לחלק השער הזה הכללי לארבע שערים פרטיים לפי שכל שער ושער סובל עניין בפני עצמו וכוונה בפני עצמה (ר"י אבן לטיף, הקד' שער השמים, השחר שנה ג, 97).—ובספרות הקראים: אבל מה שבארו חכמים שזה סובל שני אופנים האחד שהכי"ת ימצא בעצם וימצא בטעם אחר (ר"א הקראי, ס' ג"ע ענין חג השבועות, כו::). בשביל שלא נכתב (גיד הנשה) בסדר המדות יסבול להיותו הגדה ויסבול להיותו צווי (שם לז::). מה שאמרה התורה וכי יטהר הזב מזובו יסבול זה המאמר שני פנים (שם ק.).—ובמשמ' קבל בירושה: לו אמרו הכמי המשנה בכללם מאבותינו סבלנו חקי המצות כלם מהם לבדם לא היינו מקבלים ורוצים במלולם (סהל בן מצליח הקראי, לקו"ק, נספחי 26).

—התפ', יִסְתַּבֵּל, היה לסבל ולמשא כבד: וינאץ השקד וְיִסְתַּבֵּל [1]) החגב ותפר האביונה (קהל' יב ה).

---

[1]) בהרבה כ"י נמצא ויסתבֵל, בב"ף. ועי' הערה לערך חגב.]

—³נִפְעִי, שֶׁסָּבְלוּ ונשאו אותו: על ע"א שהיא נסבלת וגם משאה אינה יכולה למלט אני הסובל אחרים ואת משאי אמלט (רס"י, ישעי' מו ד). וכמו שסובל האלהים את העולם תחת ומעלה עם כל אשר בו ונראה בדעת הסכלים וההדיוטים כי הוא נסבל בן סובל רוח החיים את כל הגוף (חכמוני, פפ' יצירה סה.). — ואמר המשורר: במוט תנשא אשכלותיה ובכתף תסבל עוללותיה (ראב"ע, חי בן מקיץ). כיעסתי אותו בתוהו והבלים הקניתיהו בפסילים על כתף נסבלים (תפסו בעונו, יוה"כ, תימנים). עם היותו בלתי נסבל בלשון (חמת ישרים, סו"ס כז, לב). וגם אחר יגיעה נסבלת כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה לא ימנעני ממך חולש רעיון ועצלות ידים (בחינת עולם, ד"ה אך תמנס, דפוי מנטובי).

—פִּעֵל, *מְסַבֵּל, עמוס משא כבד: גם אמשוך העגלות שהמה מְסֻבָּלוֹת (ראב"ע, אל בורא).

—פִּעֵל, *סִבֵּל,—שלח החתן מתנות לארוסתו[1]: הוא מאנשי המקום שנהגו לסבל אחר האירוסין (ר"י קולון, שו"ת קסט). שנהגו לסבל תחילה ואחר כן לקדש (שם).

ב׳סבל[2], ממנו ב׳סַבָּל.

ב׳סָבַל, קל לא נמצא.

—פִּעֵל, מְסַבֵּל, מְסֻבָּלִים,—סִבְּלָה הבהמה וכיוצא בזה, היו ולדותיה הולכים עמה, טִפְּלָה בהם ושמרה עליהם[3], umgeben sein von Kindern und sie pflegen; être entourée des petits et s'en occuper; to be surrounded by little ones, and rear them: מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן צאוננו מאליפות מרבבות בחוצותינו אלופינו מְסֻבָּלִים[4] אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחבתינו (תהל' קמד יג-יד).

1) [נגזר מהשם סבלונות. ועי' קדוש' נ: א"ר פפא באתרא דמקדשי והדר מסבלי חיישינן, מסבלי והדר מקדשי לא חיישינן, ע"כ.]

2) בערב' שבל a). ולא ראו הקודמים שרש זה בעבר', ועי' הערה להערך.

3) עי' הערה לקמן.

4) כך בנוסחה המסורה, ואין לברר בודאות אם זו היא המלה כמו שיוצאה מפי אומרה. השבע' תרגמו παχεῖς, והוא גדולים, עבים, שמנים, אך לא ידוע אם

a) شبل

סְבָלָה[1]

סְבָלָה[1], ש"נ, מ"ר סמי' סִבְלַת, סִבְלוֹת, כנ' סִבְלוֹתֵיכֶם, סִבְלֹתָם,—עבודת מַס קשה מֻטֶּלֶת על אדם לעשותה, Frondienst; corvée; forced labour.: וישימו עליו שרי מסים למען ענתו בְּסִבְלֹתָם ויבן ערי מסכנות לפרעה (שמות א יא; גם ב יא; ה ד-ה; ו ו-ז). — ובמדרש: ראה (משה) משוי גדול על קטן ומשוי קטן על גדול משוי איש על אשה ומשוי אשה על איש משוי זקן על בחור ומשוי בחור על זקן והיה מניח דרגון שלו והולך ומיישב להן (לישראל) סבלותיהם ועושה כאילו מסייע לפרעה (ר"א בנו של ריה"ג, מד"ר שמות א). ויישב (משה) להם (לישראל) סבלותם בין איש לאשה בין גדול לקטן בין בחור לזקן א"ל הקב"ה (למשה) אתה ישבת לבני סבלותם חייך שאת עתיד ליישב ולפרש לבני נדריהם בין איש לאשה בין גדול לקטן בין בחור

כך היה אצלם פרוש המלה מְסֻבָּלִים אז היתה להם מלה אחרת דומה לזו. עקילס σιτευτοί, ר"ל מְפֻטָּמִים. בזמן של רב ושמואל בודאי כבר היתה מלה זו כתובה כאן, כי דרשוה במשמ' משא וצער: מסובלים (השרים) במצוות, מסובלים ביסורים (ברכ' יז.). וכך ר"י ור"ל במשמ' סובלים זא"ז (מדרש, הובא בילקוט). ת"י: תורינא מארי מטיל, ע"כ. ר"ל בעלי משאות. וכעין זה גם ריב"ג: אלופינו מסבלים יעני קויה מטלעה בח'מדתהא והמלהא ונקלהא ומנ אחשנ מא תתרגים בה הד'א אללפט'ה' אנ יקאל פיה מוג'דה יעני קויה אלט'הר ללנקלאנ ואלחידמה, ע"כ. ובעבר': מסבלים ר"ל שהם חזקים ויכולים על משאם ועבודתם וסבלם והטיב לפרש במלה זו שהיא ר"ל חזקי הגב כלומר שיש להם כח לסבלה, ע"כ. רש"י בדרך דרוש כמו ר"י ור"ל. ראב"ע: כי הם סובלים העגלות המלאות. רד"ק: ופירוש אלופינו מסובלים ר"ל שורינו החזקים ויכולים לסבול משאם ועבודתם או ענין מסובלים מרוב הבשר והשומן שהיו... [המחבר ז"ל לא גמר הערה זו. ונראה שהיה בדעתו לגזור את הפעל מהערב' שַׁבַּל a), גדל והיה לבחור; אַשְׁבָּלַת, גדלה האשה הפנויה (או האלמנה) וטפחה את בניה בלי להנשא עוד; וכן אַשְׁבַּל עֲלֵיהַ, נטה אליו באהבה ובדו'. עי' Lane, Arab. Dict. I, 1499.]

1) משרש סבל, עי"ש. [וצורת הנק' של סֵבֶל.] והנה איש ממדקדקינו לא קבע צורת הנפרד משם זה, גם לא הרד"ק, ולפי הסמי' וכנויי הרבים ממנו שבאו במקרא אפשר נפרד סִבְלָה וגם סְבָלָה. רק בוקסטורף ב- Lex. Heb., קבע סְבָלָה, והחדשים מחכמי אע"ה מניחים שתי הצורות.

a) شبل، أشبلة، أشبل عليه

לזקן (מד"ר ויקר' לז). רב הונא כשבעלי דינין באו לפניו היה מקבץ עשרה תלמידים ומושיבם עמו אמר יהיה סבלות הקורה על עשרה (והזהיר, שמות נג.).— ואמר הפיטן: והעונה במצרים לעמו והוציאם לחירות מסבלות (רה"ג, שמע קולי, ספ' שירים בית-הבחירה, הוצ' פיליג). אני חומה ושדי כמגדלות אותם סרסר נורא תהלות בעת פקדני להוציאי מסבלות (אני חומה, יוצ' לשה"ג, מחז' איטלי' א', ל:). — ^ובמ"ז, סִבְלוֹתִים: חכמה ושכל לו ומדע וחבר הכרו אם הם לפניו לסבלותיים הוא הוא הלא זכה לבן עבדו וחבר הלכות חולין קצרותיים (חרוז מובא במאמר, קבלה על מלאכת השיר, ממחבר בלתי ידוע,[1]) הוצ' כיבויער).

*סְבְלוֹן, סיבלון, ש"ז,—משא: אף כלים שהן עשויין לנוח אדם לבדו יהא הזב מטמא אותו ברובו וכו' יצא המרכב שהוא עשוי לסיבלון אחר (ר' ישמעאל, ספרא א).— ובהסמ"א: אמר המלך איך תעשו על זה ומה סבלותכם על היוצאת הזאת אמר סבלוני' הנבוך פעם נטירה וכעס פעם נשבת ונעביר ופעם בהפך (ר' קלונימוס, בע"ח ל"ח:). — ובפרט מ"ר סִבְלוֹנוֹת, מתנות שהחתן שולח לארוסתו[2]): המקדש שתי נשים בשוה פרוטה או אשה אחת בפחות משוה פרוטה אף על פי ששלח סבלונות לאחר מכאן אינה מקודשת (קידוש' ב ו). השולח סבלונות לבית חמיו שלח שם מאה מנה ואכל שם סעודת חתן אפילו בדינר אינן נגבין וכו' שלח סבלונות מרובים וכו' הרי אלו נגבין סבלונות מועטין וכו' אינן נגבין (ב"ב ט ה). המקדש בטעות ובפחות משוה פרוטה וכן קטן שקידש אע"פ ששילח סיבלונות לאחר מיכן אינה מקודשת (תוספת' קידוש' ד ד). גנב ושילח סיבלונות לבית חמיו משלם תשלומי ארבעה וחמשה (שם ב"ק ז יד). גזל ושילח סיבלונות לבית חמיו הרי זה חייב והמקבל ממנו פטור (שם י כ). אני לא שמעתי אלא סעודת אירוסין אבל לא סבלונות (ר' יהודה, פסח' מט.). זו הלכה העלה רבי אחא שר הבירה לפני חכמים לאושא ואמרו סבלונות העשוין ליבלות אינן נגבין ושאין עשוין ליבלות נגבין (ב"ב קמו.). הכי קאמר וסבלונות ודאן מקום שנהגו להחזיר מחזירין (שם קמה.). — ואמר

1) [עי' דברי המו"ל בהקד', IV הערה 1].

2) [לשון הרמב"ם קידושי' ב ו: ונגזר זה השם מסבל והוא נושא המשא, ע"כ. וכמו מַשְׂאֵת, עי' ערכו, ועי' פלישר אצל לוי III, 720].

הפיטן: המלך הקדוש כמו קדשה בחתונה הרבה סבלונות שגר לה במתנה (זולת לשבת הג'). נהגו לשלוח סבלונות הבעל לאשה והאשה לבעל (ר"א הקראי, ספ' ג"ע קמג.). — גם סִבְלוֹנִים: היכא שטוען שהסבלונים היו לשם קדושין (מהרש"ל, שו"ת כח, ד"ה כשאל כשאלתי).

^סַבְלָן, ש"ז — מי ששולט ברוחו וכובש את יצרו ממהר להפרע ולנקם: ענו שפל וסבלן (רס"י, במד' יב ג). ואמר מי מבני אדם יותר סבלן אמר מי שמשיב תאותו (ר"י א"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג, 18). הואיל אין לו חכמה שיהיה סובל כעסו וצועק עד שישמעו שכניו אבל הערום הוא סבלן אינו מראה את כעסו אבל הוא מכסה אותו ע"כ נקרא ערום (ר' זכרי' מברצלונה, פי' משלי יב טז, השחר שנה ג, 235). מי שהוא כעסן גדול ולא יוציאנו לפועל ולא יגלנו כלל והוא סבלן ובעל מעצור (שם יט, 287). יהיו כל דבריך כבוד גדול ופיוס לבורא וגם לברואיו מיראתו לקטנים ולגדולים לרעים ולטובים בלב נקי בר ושפל וסבלן בכתף תשא תדמה כי אתה מן הפועלים אשר בכתף ישאו (ספ' חסדים ט:). שמדרך הסבלן שיהיה מעביר על מדותיו בלתי נקשר לכעס וכו' (יוסף כספי, קלור ספ' המדות מאמ' ד, כ"י ותיקן). ועוד הגאוה גורמת שלא יהא סבלן לסבול עול הבריות ואין צורך להאריך בפתיחת מי שאינו סבלן כי ידוע הוא לכל (ספ' אורחות צדיקים, שער הגאוה, ב.). הרבה ענפי' טובי' צומחי' משורש הענוה העניו הוא סבלן (שם הענוה ט:). כל עניו הוא רחמן וסבלן ולומד מן כל אדם ודן את כל אדם לכ"ז (ר' אליהו, שנ' מוסר יז). והסבל הזה אם הוא על תלאה נקרא סבל ואם הוא בעת מלחמה יקרא גבורה ואם הוא בעת הכעס יקרא סבלן (ראב"ח, מאזני צדק לאלגזלי, 144).—ומ"ר סַבְלָנִים: אלו המידות הטובות שלמדו ישראל ע"י הצרות והשמדות חדשים גם ישנים ישנים שהיו מעולם רחמנים בשנים[1]) גומלי חסדים חדשים שנעשו סבלנים מתונים צייתנים (מדרש שה"ש, הוצ' גרינהוט מו.). האנשים שהם טובי הנפשות נעימי המדות וסבלנים או לא יכעום האדם עליהם או ישקוט הכעס במהרה (ר"י מקיר ליאון, נופ' צופים ג ג). כל הנזהרים לכתוב במשקל המה סבלנים גדולים טאלעראנט (יל"ג, אגרות א ג). — וש"כ סַבְלָנִית:

1) כך בדפוס, וצ"ל בישנים.

אבל יעקב ועשו היה הפלא הגדול כי יצירת שניהם היתה בשליא אחת ומטעם זה היה הרצוץ בבטן כענין שכתוב (בראש' כה כא) ויתרוצצו הבנים בקרבה ומפני זה הוצרך לומר אחי רבקה אם יעקב ועשו לומר סבלנית זו מי היתה (בחיי, תולדות, ד"ה אם יעקב ועשו). לכן תהיה האשה סבלנית ולא כעסנית דמסבבת רגע של כעס שכועסת על בעלה גורמת כל הרעות הנז' עליה (ר' אליהו, שב' מוסר כד).

***סַבְלָנוּת**, ש"נ, מדת הסבלן, Geduld; patience; forbearance: ענותנותו סבלנותו שסבל את זה ולא הרגז (רס"י, גיט' כו.). מי שרצונו מן העולם במה שמספיק לו יהיה המעט שלו די לו והסבלנות ממין המדה הזאת ואחד מן החכמים היה מצוה את בנו ואמר מי שאינו סובל דבר אחד ישמע דברים רבים (תקמה"נ לרשב"ג א ג). עם טוב ההבנה וההנהגה והסבלנות (ר"ש אבן וירגה, שבט יהודה 85). ואמר (סוקרט) הסבלנות שער הרחמים (אריה מודינו, למה לדיק, מהגבורה כה). הנוטים בטבעם אל המאכל או אל המשגל או הגאוה או קנאה או כעס ודומיהם ועם כל זה הם עוצרים אותם וזה היא סבלנות וגדולה ומשובחת מאד מן הראשונה (שם, מכניסה התאוות לג). וכדי להשלים חוקי הוצרכתי לסבות סבלנות ויסורים אלו (אלשיך, איוב כג יד). הענו הוא סבלן ומהסבלנות יבא שלוה ובענוה ישקיט כעס של אדם הכועס עליו (ספ' אורחות לדיקים, הענוה ע:). כנגד הכעס הסבלנות והעדר הרגשת החרפה (10. Bericht, Lehr. f. d. Wiss. d. Iudenth. in Berlin, 12). המדות הטובות כרחמים וענוה בשת וסבלנות (בן זאב, הקדמ' בן סירא). כי רק ארך רוח וסבלנות הוא המפתח אל החכמה ואל שמחת החיים (גוטלובר, ממלרים של פרנקל 65). ואין רוח הסבלנות נוספה בם להטות אונם לדברים ארוכים (יל"ג, אגרות א ז). ומעט מעט תבקיע הסבלנות בלבות העקשים הקשים כגידים (שם מז).—ורגיל בדבור ובספרות החדשה במשמ' נשיאות פנים לדעות מתנגדות, Toleranz; tolérance.

א. סַבֹּלֶת[1], ש"נ,—בלשון אפרים במקום שִׁבֹּלֶת, ועי' זה הערך: ויכו אנשי גלעד את אפרים וכו' וילכד גלעד את מעברות הירדן לאפרים והיה כי יאמרו פליטי אפרים אעברה ויאמרו לו אנשי גלעד האפרתי אתה ויאמר לא ויאמרו לו אמר נא שִׁבֹּלֶת ויאמר סִבֹּלֶת[1]) ולא יכין לדבר כן ויאחזו אותו וישחטוהו אל מעברות הירדן (שפטי' יב ד-ו).—*ובהשאלה, חלוף שין ימין בשין שמאל: ורבותינו דרשו ישיחנו כאלו היא בסבלת (המאירי, על משלי יב, ד"ה דאגה בלב איש ישחנה). שיש שקורין זאת המלה (בן תשעים לשוח) בסבלת מלשון לשוח בשדה (הוא, על אבות ה כא).

ב. *סְבֹלֶת, סיבולת, סיבולית,—השתתפות במזון של סעודה בחבורה[2]: אף בני חבורה שעשו סיבולת והיה בהן אחד שהיה ידיו רפות רשאין לאמר לו טול חלק שלך (תוספת' פסח' ז י). בני חבורה שהיו

1) עי' הערה לקמן.

1) זו עדות יחידה אך מפורשת, כי בזמן המאורע הזה היה הבדל בהברת אחד מקולות הלשון בין אפרים ושאר שבטי ישראל, שאנשי אפרים לא יכלו להוציא הברת שׁ בכלל. כי אלמלא היתה הברת קול זה בכח כלי הדבור שלהם אלא שבמקום שִׁבֹּלֶת היו הם אומרים סִבֹּלֶת מפני שכך היה מנהג לשונם, כי אז היו בודאי אמרים ברגע זה גם הם שבלת כדי להמלט ממות. ומכל מקום יש לפקפק אם באמת אמרו אפרים כל שׁ ס, כי אפשר שבני אפרים אמרו במקום שׂ שׁ, ומה שהכתוב אמר כי אמרו במקום שבלת סבלת הוא מפני שבזמן כתיבת המעשה הזה לא היה להכותב דרך אחר לפרש איך הוציאו אנשי אפרים את הקול שׁ מפיהם, יען בזמן ההוא לא היה באלף בית העברית לשני הקולות שׁ ושׂ אלא אות אחת ש, כמו שיתבאר בערך שׂ. וסמן להנחה זו הוא שבדברי הנביא הושע, שאין ספק בדבר שהוא יליד אפרים וחי כל ימיו באפרים, אותן המלים שבאו בהן שהן כתובות בכתיב הכללי של הלשון העברית באות ש, כתובות גם כאן באות זו ולא באות ס, משמע כי הושע אמר אותן בקול זולתי הקול ס. כי קשה להניח שהברה בני אפרים נשתנתה אחר קבלת האלף בית. וכתיבת המלים היתה כבר קבועה בזמנו של הושע, כי הלא בזמן ההוא עוד לא היו הרבה דברים שבכתב, ורחוק הוא שהמעט שהיה במציאות כבר קבע את צורת כתיבת המלים כ"כ שכל מי שכתב כתב אותן גם באותיות שלא היה להן קול בלשונו. הסברה נותנת איפוא כי לבני אפרים, כמו להכנענים שכניהם, היו שני קולות קול ס, וקול שׁ, והשתמשו בכתיבת שני הקולות בשתי האותיות ס—ש. ואח"כ כשהמציאו המנקדים הנקודה להבדיל בין שין ימין לשין שמאל, נקדו כך בדברי בני אפרים, אעפ"י שהם לא הבדילו בין שני אלה הקולות. ואין הבדל לאיזה מלה התכונו בני גלעד לשבלת הנהר או לשבלת החטה.- ועי' Littmann, Neuarab. Volkslieder, ועי' עוד Marquart ZAW, 8, 154.

2) [ר"ב מוספיא גזר אותו מהיוני συμβολή, וכן רוב החוקרים. ויסטר' מחברו עם סבל, סבלון, ועי' סנבול.]

ידיו של אחד מהן יפות רשאין לומר טול חלקך וצא ולא עוד אלא אפילו חמשה ועשו סיבולת רשאין לומר לו טול חלקך וצא (פסח' סט:). מעשר עיר פרקון לשם יוסי לשם שמעון לעלות לאוכלן בירושלם חולין אני אומר סיבולית עשו ביניהון (ירוש' מעשר שני ד ט).

***סבר[1])**, ממנו *סְבַר, א.*סֵבֶר, ב.*סֵבֶר *סְבָר, *סְבָרָה, *סברא, *סִבְרוֹן, *הַסְבָּרָה, *סַבְרִיִּי, *סַבְרָן, *סְבָרָתִי.

א.***סֵבֶר**, סְבַר (במשקל ארמי), ש"ז, כמו שֵׂבֶר, תקוה, Hoffnung; espoir; hope: מנדיכם אלו עמי הארץ שמא תאמר פסק סברם ובטל סכויים ת"ל ונראה בשמחתכם (ר' יהודה ברי אלעאי, ב"מ לג:). תאנים הטובות אלו צדיקים גמורים תאנים הרעות אלו רשעים גמורים ושמא תאמר אבד סברם ובטל סכוים ת"ל הדודאים נתנו ריח אילו ואילו עתידים שיתנו ריח (מרי בר מר, עירוב' כא:). שמא תאמר אבד סברן ובטל סכויין ת"ל עומדים שעומדין לעולם ולעולמים (רב חמא ברבי חנינא, יומא עב.). ושמא תאמר אבד סברי ואבד סכויי ת"ל אני ה' אני סברך ואני סכוייך ועלי בטחונך (ספרא, אחרי מות ט יג). אלא אל תהי קורא יש שבר אלא יש סבר שראה באספקלרי' שסברו במצרים ואיזה זה יוסף (מד"ר ברא"ש' צא) — ובסהמ"א, בתפלה: העתר לנו רוב רחמך ואל תבישנו מסברנו והושיענו למ"ש (סדר ר"ע השלם א, שני וחמישי וקריאת התורה, קלח:). — ואמר הפיטן: הנני כיונה בלי אבר במתים חפשי ומה לי עוד סבר כמו חללים שוכני קבר (אברהם, אמנם כי, מנח' יוה"כ, שם ב נה: ורשה). סבר תוחלתנו הראנו את פניך נעימות (יי' אלהים, יוצ' לשבת הפסקה ב). ענה דודי ואמר לי גם תתי סבר ורק אין דבר נוסו נודו כבר (אור', יוצ' א פסח). אלהי סברי בך שתי ומתי מתאות נפשי (יוצ' לשבת א אחהפ"ס). סגלתך דוחק צורר סברה להמיר כבודך בצר עד אנה יי' אקרא ממצר ענני במרחב ידך לא תקצר (גרשם ברי יהודה, איה כל, סליח' יוס ד). סמלוני רשע לקצף נקם תלבוש סבר קויך וסכוים תעמיד מליבוש (סליח' לצום גדליה, מחז' איטלי' ב, ס.)' טוב מבטן גוחי יוצרי וסברי ומבטחי בידך אפקיד רוחי (אזעק, סליח' ליום ג עי"ת). סלח לשבי פשע סליחה תכריע רשע סדור תשובה תשע סבר פדות לישע (שחר' לום כפור, מחז' איטל' ב, פא.).

סבר הגיגו ברסן מתגו מבקש להרגו (חזרת מוסף לצום כפור, שם קלג.). ברוגז רחם תזכור יחלתנו סברך במשפט אל תבא ותאחז דבריך (אורח לדקה, סליח' למנחה יו"כ). סלה סוד הערימוך מגר חשבו התימוך סברם בסלסולם ורימוך (יוצ' לש"ת, שם קסנ:). סוגב כהן במזרח ועיניו למערב היפרח נוכח ארון מאורח נתלה סיברו בצרה (Elbog., Stud. 173). תוכל לבדך לעשות את כל תוחלתי וסברי ותקותי תאות נפשי ותשוקתי תהלתי ותפארתי ועזי (שיר היחוד ד). — ואמר המשורר: התנחומים תדבר על לבבי ואנה אחריו נחם וסבר ואיך לי אחרי יצחק תבונה וחיים אחרי שמתיו בקבר (ר"ש הנגיד, התנחומים). מה תקוה וסבר לשוכן תבל יעוף בלי אבר וישוב הבל (רמב"ע, כל מעשי, דיואן, כ"י בודלי'). יחייהו אלוינו[1]) וכל סברו ומהרה יהי חבלו במנעמו וחלקו לו משפרה (גיאוניקה, 278). שלמו להרבות וברכתו להגבר למלאות לו כל חפץ וכל סבר (ד"ה יהודי מלרים וא"י ב, מן 120). סבר בנים וירא מעונים (יוסף בן ישראל, ילו האל, פזמוני תימני'). ומצאנו ענין הבטחון בלשון הקדש מליצים בעדו בעשר מלות וכו' והם מבטח וכו' וסמיכה וסבר ומסעד וכו' (ר"י א"ת, חו"ה, הבטחון ז). וכאשר יאבד סברו (של היצר) ממך בפנים האלה ועשית מה שהסכמת עליו ממעשי העבודה ישתדל להכנים הדאגות בלבך (שם, יחוד המעשה ה). אותו חולה שאבדו הרופא נחתך סברו ממנו (ר' שמואל בן ר' נסים מסכות, מעין גנים לאיוב כט, 92).

ב.***סֵבֶר**, ש"ז, — א) אופן התנהגותו של אדם המשתקף בתוי פניו, Benehmen, Betragen; conduite, air; bearing, demeanour: יהי רצון וכו' שתתן לי לב טוב חלק טוב יצר טוב סבר טוב שם טוב עין טובה (דבית ר' ינאי, ירוש' ברכ' ד ב). — ובסהמ"א: שיהא סברך ודעתך טוב להם (מחז' ויטרי 475). והמשלש המיתר המשנה אל הדם ואל המרה השחורה והוא כמו זמן הסתיו וזמן החום והוא כמו השמחה ויגון כי הם תועלת משתנות כמו האצבעות והיתרות אשר ישתנו בכל מיתרי הכינור מחלק הגבורה המלכות והנדיבות וסבר ומהלק המורך הזילות והכילות והחושך (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסופים א כ). — ואמר המשורר: וכל סבל בסבר טוב שפטיו מליציו טוב ביום משפט מעידים (ר"ש הנגיד, הכימים). קדמתי לטול בסבר רשות מרב

---

[2]) [כמו שְׂבַר, עי' ערבו. ורגיל בארמית.]

[1]) קרי: אלוהינו.

וחבר (יוצ׳ לשה״ג). — *וסֵבֶר לבבות: לאלהינו נאמר בסבר לבבות נודע בשלשים ושתים נתיבות על כלם אותות כתובות כי זה אלהים אלהינו (ראב״ע, הוא ייי אלהינו). — *סֵבֶר הפנים, הבעת מראה פניו של אדם המעידה על רגשותיו, תכונותיו ואפיו, Miene; mine; demeanour: והיה מנהג אחד מן הפילוסופים בשבתו בבית משתה היין אמר לקראת בעל המוסיקא עורר הנפש לקראת כחתיה הנכבדות מן הענוה והיושר וסבר הפנים והגבורה והחנינה והצדק והנדיבות (ר״י חריזי, מוסרי הפילוסופים א יח). ועל שכמו ישאנה ועתרות יענדנה ובסבר פנים יקבלנה ובחסד וברחמים יכלכלנה (ר״י זבארה, שעשועים, הוצ׳ דודזון 27). אמרו חכמי המוסר שלשה אין לבטוח בסבר פניהם המלך והים והעושר (המאירי, על משלי ג). ממקום הייתי עובר למצוא מזוני בפנים סבר (סליחי׳ לשחרי יום כפור, מחז׳ איטלי׳ ב, קז:). — ב) *סֵבֶר פנים יפות, הבעת פנים של רצון, נחת ונעימות: אמור מעט ועשה הרבה והוי מקבל את כל אדם בְּסֵבֶר[1] פנים יפות (שמאי, אבות א יה). מכיון שקבלו עליהן בסבר פנים יפות העלה עליהן הכתוב כאילו מאיליהן קיבלו עליהן (שביעי׳ ו א). אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות מקבלין אותו בסבר פנים יפות (תוספת׳ סנה׳ ט ג). אמר לפניו רבון העולמים אתה מאריך אף ועבד אם יהיו מעשיו טובים ויהא שומע לרבו ויה׳ רבו מסתכל בו בסבר פנים יפות אין מחזיקין לרבו טובה (מד״ר במדב׳ טז). על ידי שקבלה (השונמית) אותו בסבר פנים יפות ושמשתו זכתה להחיות את בנה (ר׳ יהודה בר׳ סימון, שם, שה״ש, סמכוני). כיון ששנה להן משה את התורה וקבלה בסבר פנים יפות העלה להן הכתוב כאלו קבלו היום מהר סיני וכו׳ ואתם אחינו בני אושא שקבלתם רבותי׳ בסבר פנים יפות על אחת כמה וכמה (ר׳ אלעזר בן יעקב, שם). באו וראו מאותו עני פרעה מה עשו כשירדו למצרים קבלם בסבר פנים יפות והושיבם במיטב הארץ (שם אסתי׳, אם על המלך טוב). למלך שעשה סעודה והיה לו שני שונאים וזימן אותם ואמר לאותם המסובין קבלו את אלו שונאי בסבר פנים יפות (ר׳ לוי, פסיקת׳ דר״כ, זכור). ולחנה יתן מנה אחת אפים בסבר פנים יפות (פסיקת׳ רבתי׳ מג). — ובסהמ״א: ולא יהא מהולל ושוחק ולא עצב ואונן אלא שמח כל ימיו בנחת בסבר פנים יפות (רמב״ם, דעות א ז). או שדבורו עם הבריות אינו בנחת ואינו מקבלן בסבר פנים יפות אלא בעל קטטה וכעס (הוא, יסו״ה ה יא). סובלים בסבר פנים יפות תהפוכות הימים (רש״ע פלקירא, המבקש כז). בא להזהירנו שנתרחק ממדת הגאוה והיגון לקבל המקרים בסבר פנים יפות (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי יח יד). כי האם המעט ממך תנחומות אל שלא תקבלם בסבר פנים יפות (אלשיך, פי׳ איוב טו יא). — *ובְסֵבֶר פנים רעות: כל הנותן צדקה לעני בסבר פנים רעות ופניו כבושות בקרקע אפילו נתן לו אלף זהובים אבד זכותו והפסידה (רמב״ם, מתנות עניים י ד). והוי מקבל את כל האדם בשמחה פי׳ ציוה להתענג עם הבריות ואל יקבילם בסבר פנים רעות וכבושות בקרקע אלא מביט פניהם בשמחה ובהדוה כל בני אדם ואפי׳ עבדים וקטנים וגוים (ר״י בן עקנין, ספ׳ מוסר ג טז). — ג) כמו *סְבָרָה, סברו של דבר, הפרוש הנראה לעינים ומתקבל על הלב: חייך כך הוא סברו של דבר אלא כך הוא עקרו של דבר (ילק׳ שמע׳, שמואל קנח). מה שאין שליח צבור מקדש וכו׳ זהו סברו של דבר אם יאמר קדיש על המגדל (רש״י, סדור תלח). ואם היה מאמרי ומחשבת דעתי וסברי (מנחם הקראי, לקו״ק נספח׳ 48).

*סַבָּר, ש״ז, בעל סברה, חכם חד השכל: אמר רבי יהודה הסבר[1] לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על מחיצות המגיעות לתקרה וכו׳ (ערוב׳ עג:). שהיה חכם במקרא ובקי במשנה וותיק בהתלמוד וסבר בהגדה (מסכ׳ סופר׳ טז ז). — ובסהמ״א: כי נפלו במקום אדוני המלך שני אנשים מאנשי ארצנו שם האחד ר׳ יודא בר מזויר בר נתן איש נבון וסבר וגרסן ושם השני ר׳ יוסף הגרים גם הוא חכם (מכתב ר׳ חסדאי למלך הכוזרי). איש חכם בתורה פייט וסבר בדת אל גבר וכו׳ חכמים ונבונים דעתנים ופייטנים מלמדים ומשננים (יוחסין של אחימעץ, סדר החכמים ב׳, הוצ׳ ניבויאר, 112). ושם נקרה שור אחד מבין וסבר ופרא למוד מדבר (משל קדמוני א).

*סָבַר, פ״י, — א) חשב, דעתו היתה כך וכך: ר׳ זעירי סבר לקרוב׳ כדי לשות עמו תחלה וסוף (ירוש׳ ברכ׳ א ה). — עת׳: ואפילו יסבור רבי לעזר כרבי יוחנן רוב ארץ ישראל נתונה ביד ישראל (שם דמאי ב א).

---

[1]) כך בנקוד עליון, נמצא בסדור תימני כ״י בריטי׳ מוז׳ Or. 2227.

[1]) [עי׳ הערה לערך סַבָּא.]

לא נחלקו אלא שהניחם בשעת קישור עבים ונתפזרו וחזרו ונתקשרו מר סבר בטלה מחשבתו ומ"ס לא בטלה מחשבתו (שבת עז:). מעיקרא סבר (רבי) מקצת היום ככולו ולבסוף סבר לא אמרינן מקצ' היום ככולו (מו"ק עז:). ר"י סבר נשואה מותרת ליארם ורבי יוסי סבר נשואה אסורה ליארם (יבמ' נג:). וסבר ר' יוסי על המזיק להרחיק את עצמו (ב"ב יח:). מכלל דרב הונא סבר בעל נוטל בראוי כבמוחזק (שם קכה:). בילדותו מאי קסבר ובזקנותו מאי קסבר בילדותו סבר ישראל אדעתא דעכו"ם פלח כיון דעכו"ם מבטל דנפשיה דישראל נמי מבטלה ובזקנותו סבר ישראל אדעתא דנפשא פלח וכו' (ע"ז כג:). ביום נחלה ביום שסברתי לעשותכם נחלה לשמי לא קיימתם מלכותי עליכם (מד"ר במדב' ז). וידבר יי' אל משה לאמר עלה אל הר העברים הזה הר נבו מה ראה לומ' אחר פרשת נחלות אלא ששמע משה רבינו נתן תתן להם סבר שנתרצה לו הקב"ה (שם, כא). א"ר ברכיה השבתי לרבי חלבו והא כתיב (בראש' לב) ויאמר שלחני כי עלה השחר אמר לי חנוקה סברת להנוקיני גבריאל ומיכאל הן הן שרים של מעלה (מד"ר איכ', חסדי ייי כי לא תמנו). וסבר הקב"ה להשליטו (להאדם) בעולמו ולעשותו מלך על כל בריותיו (פסיק' רבתי, שור או כשב). — ועם כנ': מפני השב אבידה לבעלים אמרו פועלים אוכלים בהליכתן מאומן לאומן ובחזירתן מן הגת סבורה מהלך כעושה מעשה דמי (ב"מ לא:). — ובסהמ"א: אבל פירושין שיש באגדות ובקטנות מה ענינם אצל תרגום הסבור סברת כי אסרנו לדרוש מקראות חס ושלום לא כן הדבר אלא כן אנו אומרין כי המדרשות יפין הן ונאין מן האגדות ומן הקטנות (תשו' הגאו', הרכבי רמח). מפי עליון לא תצא הרעות והטוב (איכ' ג לח) נפתר בלשון תמיהה ולא היה בו כח להבין פתרונו היטב ולא יוכל לדעת היטב חקר מוצאו כי סבר ועלה במחשבתו כי ענין בהרעות והטוב מעשה בני אדם (ספ' תשו' תלמיד' מנחם ודונש 31). ואמר מי אשר חטא לי (שמות לב לג) כי אשר חטא לי וזו המלה לא תפול על דבר הנודע בלשון עברי ולא יתכן זה החוק כי אם בלשון ההגרי בלבד לא יפול כי אם על הנודע בלשון והוא סבר כך ואינו כך (תשו' דונש על רסע"ג 47). ויראה הכפל בהם בקצת המקומות ושנסבור בהם שהם מבעלי הכפל במוהם (ר"י א"ת, השרשים לריב"ג, הקד' 5). ומהם מי שראה להאמין בשתי הדעות ההכרח והצדק ואמרו כי המעמיק בהם אינו נצול מחטא ומכשול על איזה דרך שיסבור אותם (הוא, שו"ה, עבודת האלהים ח). ואמרו כי בטלמיוס לא הרגיש בזה ומפני כן נשתבש במדת זמן השנה וגם מפני שסבר שמקום רום החמה ומחניהו במזלות אינו זז לעולם (ר"י הישראלי, יסוד עולם, מ.). אמנם חיוב המדות הטובות לא יחשבו ולא יסברו שהוא מן הדת והדין (רמב"ם, אגרי יג.). לפיכך צריך אתה להיזהר מיכן ואילך שלא תסבור כי הקלף שאמרו רבותינו הוא רק הנקרא מצה היא טעות גדולה (ר"י ברצלוני, פי' ס"י, גנזי מלכים 14). על זה הדעת התמנו כי סברנו כי כך שנים היו למלך או סברנו כי כך שנים היו בשמטה כמו שכתבנו (ר"י בן מלכי צדק, שביע' י ג). אבל מדרבנן אין הוכחה שיסברו כך אלא מתוך הסברא (סמ"ג, מ"ע קידוש' מח). שלא יסבור הלוקח שנמכרת לפרוע ממנה כתובת אשה (טוח"מ קע א). וככה סברו כל החכמים המפורסמים ז"ל (מ' בשיילי, ספ' עריות, הקדם שנה ג, 60). וככה סבר המאור הגדול ז"ל כאשר נבאר (שם 64). ואסבר שהוא גדר חסר וכו' (ר' דוד אבן יחיא, לשון למודים ג ג). שאם תסבור אתה בעצמך שצדקת עדיין לא פעלת כלום (נועם אלימלך כח, יג:). שיאמרו פירש ממנה בשביל שהיא כעורה הלא היתה כן כשנשאה ולמה לא הניחה מתחלה סבר וקבל זהו כי אשה כושית לקח (פענח רזא, בהעלותך מט.). או אמר הוא שוה כך מוברהו לי בחצי אם תרצה שאין דעתי לקנותו אלא בכך וכו' דברו קיים ואין בו אונאה שכבר סבר וקבל (ר"י אבוהב, מנו"ה ד א א א ה [1]). וגם הרב המורה סבר כן (ר"י אברבנאל, שמים חדשים עיון ב, יג:).—ואמר הפיטן: קול אומר קרא קולי אל יי' אקרא רישע לא יהוכר רשות קחת סבר ראויה בכל סבר רחש לבי דבר שלוך לים עקשותי שיננתי היצי קשתי (Elbogen, Stud. 120). חפצו למלאת סברו חקי אלהים ברו (אור ישראל, יוצ' יום א שבועי, מחז' איטלי' א, קמז:). ומלאכת חרוזים חשבו כי למדוה וסברו כי סבלוה (ר"י חריזי, תחכמ' יח).—ובמקור: אין נמנע להכר אליו לאו אחר מבלתי שיהיה תוספת במצות אבל יהיה פנים אחרים נכונים אין היזק בסבור אותם כאשר לא הזיק סבור שבעה פנים בלא תאכלו על הדם והוא גם כן לאו אחד (ר"י א"ת,

---

1) [בדפו' שלפנינו אין מאמר זה].

הרקמה לד, 215). ואם כל זה אין דבריהם מקובלות עליך בסוברך שגבה קומתך ורבוי בשרך מכרעת את החכמ' (ר' אליהו, שני מוסר כה). ואם הם ישבחוני ויכבדוני בסוברם שעשיתי דבר גדול (פלא יועץ קפט). ובוישה עלי כהניך הרפה עד מתי תשתכרין שבסברו שחנה טעמה ואכלה בצהרים והיא שכורה ועל כן נזפה בדברו (ר"י הדסי, האשכול, פתיח' י:). ואין לסבור כי הענין היה תלוי בב"ד ומה שרצו עשו (ר"א הקראי, ג"ע ז::). אמנם מה שראוי לסבור כי לא רצה הכתוב לבאר אלא איך תהיה זבה בתחלתה (שם קיג:). ומומחה הוא מי שלמד בתורה שבכתב ושבע"פ ויודע לסבור להקיש ולהבין דבר מתוך דבר (ר"ע מבעי, סנה' ג א). והידיעה היא הבנת הצפצוף והערמתה לסבור הענין בפרישת הכנפים (הרקאנטי, שופטים כ.). — ובינ': אמר להן הקב"ה לנביאים מה אתם סוברי' אם אין אתם הולכי' בשליחותי וכי אין לי שליח ויתרון ארץ בכל היא (מד"ר שמות י). אמר איוב לחבריו מה אתם סוברי' שכל מה שאמרתם הוא כל שבחו מי יוכל לספר כל שבחיו וגבורותיו של הב"ה (שם לד). — ובסהמ"א: ואני סובר בבין השמשות כדעתו של ר' יוסי וכו' ואל תשיבני אתה מדרך הדעת שלך כי איני סובר כדבריך (רב נסים גאון, ברכ' ג:). והיינו סוברים שאתם עומדים על האמת עד אשר באו האיגרות האחרונות (קטע בן מאיר, JQR, NS, V, 1915 ,553). אילו עמדו הדברים הללו היה לדבריך ולשאילתך שבזמן שהעת דחק אל יתפלל הציבור מנחה בלחש אלא ירד שליח ציבור ויכוונו דעתן ויעקרו את רגליהן ויפסעו לאחוריהן וכן היינו סוברין (תשו' גאוני הרכבי, רכז). ושאמר ר' אליעזר עם הארץ מותר לנחרו ביום הכפורים שחל להיות בשבת אטו אדם שיש מח בקדקדו סובר שכל עם הארץ מותר לעשות בו כן (שם שם). והיה הענין אשר נשאלתי עליו ויקבר אתו בגי (דבר' לד ו) והייתי סובר בו בעת ההיא מה שאני עתיד לזכרו לך באות האלף והתו מספר השרשים והיה המאמר ההוא מה שלא התעורר אדם לפני (ר"י א"ת, הרקמה, כח 185). ואני סובר שזה שאמרו שםבן ארבע אותיות חכמים מוסרים אותו לבניהם ולתלמידיהם פעם אחת בשבוע אין זה איך יהיה הדבור בו לבד אלא ללמד גם הענין אשר בעבורו ייוחד זה השם ויהיה בו סוד אלהי (ר"ש א"ת, מו"נ א סב). וכל אילו הדברים הסובר אותם מכחש ביי' ובתורתו (ר"י אבן עקנין, ספר מוסר ב עז). והייתי סובר כי הגיעו אגרותיהם אליכם והנה אגרות באות זו אחר זו כי האיש הנודבם תובע אותם (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, מן 142). ומקבלי דתנו הכין הם סוברים שהחפץ היה בשעת הבריאה בששת הימים ו(ה)מצואים כלם מהנבראים מהלכים על פי טבעם ומנהגם אשר ברא בהן בוראם מיום הבראם ועד עתה (שם). ואפילו לדברי הירושלמי שסובר כי בשתיהן הובקעה העיר בי"ז בתמוז (ריטב"א, על מסכי ר"ה א כה::). פסקו הגאונים הלכה כשמואל דאמר (פסח' קא) אין קידוש אלא במקום סעודה וכן סוברין רב הונא ורבה (סמ"ג, מ"ע, קידוש והבדלה כט). כן הראיה השכלית אפשר שתטעה וזהו שהמשיל הענין לרואה איש העומד רחוק ממנו וכפי ראות עינו סובר שהוא ראובן לפי שכל סימני האיש יעידו על זה וכשיגיע למקומו קרוב אצלו יראה שטעה (רנס"ו, יין לבנון, פי' על אבות ב ו). ובישן היינו שמתבייש על כל דבר ודבר אפילו במקום שהחכמים ואנשי השם אינן מתביישין בו וזה סימן לרוב חושש לכבודו וסובר תמיד שמגיע לו כלימה ובושת (שם ז). — ואמר הפיטן: והדם שנקטם הוא כשר אכן יהיה עבות נצבר כן הערבה מינה רבה על הנחל או במדבר סימניה פי עלה חלק אודם עצה יגבר אלה החקים נתנו אל עם ישע נותנם סובר (פזמוני לסכות, סמח"ל תשלח:). — ורגיל ביחוד בתמונת בינ' פעו' סבור [1], היה סבור, במשמ' פועל: יודע אני שהנזיר אסור ביין אבל סבור הייתי שהכמים מתירין לי מפני שאין אני יכול לחיות אלא ביין (נזיר ב ד). סבור אתה שאתה מחמיר עליו ואינך אלא מקל (ר' יהודה בן בתירה, מכילתי בא ם). שאם נדרה בתו ואמר סבור הייתי שאשתי הרי זה יחזור ויפר (ספרי, במדי קנג). עמדתי והתפללתי עליהם ושמעתי תפלתי וסלחתי לעוונם הייתי סבור שאני עמהם בתפלה והם לא התפללו עלי (שם, דברי כז). למלך שצד צפור ונותנו ביד עבדו א"ל הוי זהיר בצפור זה לבני אם אתה אבדתו ולא תהיה סבור צפור כאיסר אבדת אלא כאילו אובדת את נפשך (שם, מח). והיזורתי על כל חביריו ולא מצאתי לי חבר הייתי סבור שמא טעות היא ביד רבי (ר' אליעזר הגבלי, תוספתי זבחי ב יז). אילי ציבור שהיה סבור שהן כבשים ושחטן

---

[1]) [וכן בארמית סביר. ועי' Segal, Gram. Mishn. Heb. § 336].

לשם אלים כבר עלו לציבור לשם חובה (ירוש׳ פסחי׳ ו ו). ויאמר שמואל אל שאול וכו׳ עשיתני ע״ז שלך אין אתה יודע כשם שנפרעין מן העובד כך נפרעין מן הנעבד ולא עוד אלא שהייתי סבור שהוא יום הדין ונתייראתי (ר׳ יודה בן פזי, שם חגי׳ ב א). בגאוה ובוז זה שהוא מתגאה לומר אני דורש במעשה בראשית סבור שהוא כמגעה ואינו אלא כמבזה (רב, שם). מה את סבור חליצה קניין אינה אלא פטור אין האחין חייבין עליה משום אשתו של חולץ (ר׳ יוסי, שם יבמ׳ א א). את סבור שהוא שף ברקיע ואינו אלא כמסמר הזה שהוא נוסר בעץ (ר׳ יהודה, מד״ר בראש׳ ו). אף אני כשהייתי בתוך ביתו וברשותו לא היה יכול לעמוד בי ועכשיו לכאן קדמני סבור הוא שיהרגני במים (שם׳). כך אמר אחז אם אין גדיים אין תיישים אם אין תיישים אין צאן אם אין צאן אין רועה אם אין רועה אין עולם כך היה סבור בדעתו אם אין קטנים אין גדולים אם אין גדולים אין תלמידים (שם מא [מב], הול׳ תיאודור). שמא בתך באנו ליקח או אתה סבור לישא את אחותינו (שם לג). לפי שהיה אבינו יעקב רואה אותו וסבור בו שהוא מלך המשיח כיון שראה אותו שמת אף זה מת (שם לא). אמר הקב״ה לא כשם שאתה סבור כך אני סבור אלא כ׳ קרש בצפון וכ׳ בדרום וח׳ במערב (ר׳ יהודה בר סימון, שם שמות לד). למלך שהיה לו אוהב ובקש למנות קתליקום ומנהו על כל בית גנזיו לאחר ימים בקש לעשות אסטרטיגים והיה אותו אוהבו סבור שמא יעשהו ולא עשאו (שם לז). שכתב לו לא תהא סבור שלי לבדי את עושה ואני מכבדך לבדי אם תעקרם מכל האומות אתה מכובד (שם במד׳ כ). אמר לו הקב״ה לישעיה לא תהא סבור שמא לא הזהרתי אותם על ע״ז תחלה עד שלא באו לסיני לקבל את התורה הזהרתי אותן על ע״ז (שם דבר׳ ב). ואמר לו יחזקאל מה אתה סבור שאיני מתקיים עליהם מתקיים אני עליהם בודאי (שם שה״ש, זאת קומתך). א״ל הקב״ה (למשה) מה אתה סבור שתהיה כהן גדול קרא לאחיך שישמש כהן גדול (תנחומ׳ שמיני ה, הול׳ בובר). פעם אחת נכנס יהודי לאכול שם ולא נטל את ידיו היה סבור שהוא עובד כוכבים נתן לפניו בשר חזיר (שם כד). שלא יהיו האומות העולם אומרים מה דוד סבור החריב בית אלהינו (פסיק׳ רבתי, והשלם). שהייתי סבור שאני מתנבא דברים טובים וניחומים (שם, ויהי בעת ספרקה). כיון שעשו אותו המעשה כעס עליהם (על ישראל) הקב״ה ואמר להם סבור הייתי שתהיו לפני כמלאכי השרת (פדר״א מז).—ובפסהמ״א: למדנו שסבור רבא כשיש לו מעות ללוקה יכול לסלקו לבעל חוב והלכה כרבא (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳, 43). השב אשת האיש ואל תהא סבור שמא תתגנה בעיניו ולא יקבלנה או ישנאך (רס״י, בראש׳ כ ז). אמר לו משה לאהרן אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סבור או בי או בך עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך (הוא, ויקר׳ י ג). כלום באתה לישאול על כך אלא מפני שאתה יודע שאין מצוה עומדת בפני פיקוח נפש וסבור אתה שאף זו תדחה מפני פיקוח נפשך אין זו דומה לשאר עבירות (הוא, פסחי׳ כה:). שלח לחמך על פני המים לאותו אדם שתהיה סבור שלא תיהנה ממנו-לעולם עשה לו טובה שהרי לרב הימים גם הוא יעשה לך טובה (רסב״ס, קהל׳ יא א-ב). ואני סבור שאין לך מנוס מחקור בשאלת הגזרה והבחירה (ר״י ה״ה, הכוזרי ה יט ה). והאיך אתה סבור שהיה בזמן ההצלחה ההוא (שם ג כא כ). ואינני סבור שאומה מן האומות תקבל כעבודה הזאת לאלהיה זולתי הסגולה הזאת (שם סג). שמא אתה סבור שמכות ופצעים היו שם לא היו שם אלא דברי פיוסים (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי ג כ). לכן אמור תחלה למי שאתה סבור שיהו נשמעים דבריך (ספר חסידים תתתתסעא). אלו נשבעין בטענת שמא אע״פ שאינו טוען ודאי אלא אומר סבור אני שאתה תפשת משלי (טוח״מ, שבועה לג). — ובחבור עם כנויי השם, סבורני, סבורך: ושמעתי ממורי אבי הר״ב שקבל מרבותיו משום רבינו תם וסבורני שהוא כתוב בספר הישר (מרדכי, שבת תכא). ובדקתי בכל הספרים הטובים שמצאתי ומצאתי שתיהן פתוחות וסבורני שטעות סופר יש כאן (אור תורה יג:). כלומר וכי סבורך אתם שבדרך טיול ושחוק נלכה אני והנער באופן שנשובה (פענח רזא, וירא יב.).—ונקי׳: ואלו שכופין אותו להוציא מוכה שחין ובעל פוליפוס והמקמץ והמצרף נחשת והבורסי בין שהיו בם עד שלא נישאו ובין משנישאו נולדו ועל כלן א״ר מאיר אף על פי שהתנה עמה יכולה היא שתאמר סבורה הייתי שאני יכולה לקבל ועכשיו איני יכולה לקבל (כתוב׳ ז י). יכולה היא שתאמר סבורה הייתי שאבא נותן לי עכשיו שאין אבא נותן לי מה אני יכולה לעשות או

כנום או פטור (תוספתי שם יג א). סבורה הייתי שאתה כהן ואי אתה אלא לוי וכו' (שם קידושי ב ה). והאשה סבורה לאיש שהוא אשה ונמצא באין לידי עבירה (מדרש תהלים כב ה, הוצ' הופמן). סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שנים ואיני מקבלת שכר אלא על אחת (ירוש' עירובי ג). היא אומרת על מיטתו מת ואני או' למלחמה הלך היא אומרת על מיטתו מת סבורה להתיר את עצמה (שם יבמי טו א). מאן דאמר שלא תהא יושבת עגונה סבורה שביטלה והוא לא ביטל ונמצאת יושבת עגונה (שם גיטי ד ב). אלף נשים היו לשלמה כל אחת ואחת עשתה לו בביתה כך מ"ט זו סבורה שמא אצלי סועד וזו סבורה [שמא] אצלה סועד היום (ב"מ פו:). לא כשאת סבורה להנחיל הממזר שלך נכסי בעליך אני מכיר הממזר ואני טורדו מן העולם (מד"ר במדי ט). היתה סבורה שהכיר בו מנוח שהוא מלאך ואע"פ כן היה מזמנו לו לאכול (שם י). ומה את סבורה שהקב"ה מניח את ישראל מכל מקום מעמיד להם גואל (שם אסתר, כי אם הכרש תחרישי). והיא סבורה שהוא בא בסל מלא זהובים (תנחומי קדושים ח). ורות התחילה מחננת לפניה בת מלכים אני בת גדולים אני ומדבקת בשפחתך סבורה אני שאני קונה שמך בעולם (מד"ז, רות, הוצ' בובר 49). —ובסהמ"א: שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו (רש"י, בראשי כט יז). הגם הלם לשון תימה וכי סבורה הייתי שאף הלום במדברות ראיתי שלוחיו של מקום (שם, טז יג). אלא שחכמים גזרו שלא לטבול ביום אלא משום סרך בתה שתהא סבורה שהוא בשביעי ותלמד ממנה (המאירי, פי' למסכי יומא א ו, ג:). נמצא סדורן כך הוא או המפוארה גם אָ הגבירה גם אַ הגדורה גם אֶ הקשורה גם אֵ הסבורה גם אִ העצורה וסופם אֻ החמורה (דרנבורג, הוריה הקורא ב, 56). —וברבים, סְבוּרִים, סְבוּרוֹת: משה אמר ומת כל בכור בארץ מצרים והיו סבורין שכל מי שיש לו ד' או ה' בנים אין מת אלא הבכור שבהם (מכילתי בא יג). בבקשה מכם הודיעו סורחני שלא יהיו העומדים סבורים לאמר כשם שזו קלקלה אף זו קלקלה (ספרי, במדי קלז). לפני ה' שהם סבורים לפני בשר ודם הם עומדים ואין עומדים אלא לפני המקום (שם, דברי קל). א"ל משה לישראל שמא אתם סבורים לברות מעל כנפי השכינה או לזוז מעל הארץ (שם, כו). והיו סבורין שנמלכו בית דין לעברו (ירוש' ר"ה ב א). ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען אמר ריש לקיש היינו סבורין שנתבלעה משפחתו של פוט בא יחזקאל ופירש כוש ופוט ולוד וכל הערב (מד"ר בראשי לז, הוצ' תיאודור). מה סבורים בני נח שבריתן ברותה עומדת לעד (ר' יודן משם ר' שמואל, שם לד). מלאכי רחמים היו והיו ממתינים· סבורים שמא אברהם מוצא להם זכות (שם נ, תיאודור). אמר הקב"ה לישראל לא ששמעתם קולות הרבה תהיו סבורין שמא אלהות הרבה יש בשמים אלא תהיו יודעי' שאני הוא יי' אלהיך (שם, שמות כט). בלא דעת סבורים מה שהוא אומר ואנכי לא אהיה לכם שהוא אומר שאינו הווה לכם לאלוה (שם במדי ב). הנואף הזה כשהוא הולך אצל אשת איש והיא מתעברת הימנו נמצא אותו ממזר שאין לו דין הלק בנכסי בעלה והוא יחלוק עם בניו בנכסים שיהיו סבורים שהוא בנו (שם י). יושב בסתר עליון מי אמר המזמור הזה היינו סבורים שבא שלמה ואמרו ולא אמרו אלא משה (ר' הונא בשם רב אידי, שם יב). היה סבורין כל ישראל שדוד צוהו להורגו שהיה אבנר בן דודו של שאול (שם כג). אמר הקב"ה לישראל בני לא תהיו סבורין שאני עושה אח"כ כעבד שאדונו מבקש למכור אותו קוריסין בכל מה שמוצא אלא כך אני מביא עליכם יסורין עד שתכינו את לבבכם אצלי (שם דברי ג). אמר הקב"ה מה אתם סבורין שאתם יורשין את הארץ וישבתם לבדכם בקרב הארץ (שם, איכ' פתיח'). ד"א [נבהל להון וגו'] אלו סוחרי שביעית שהם שמתבהלים להעשיר ואינן משמרין את השביעית וסבורין שהן מתעשרין (תנחומי בהר א). ומה שכר נתן להם כשהם מולידים את בניהם רואים אותן לבנים ובורחים מפניה' וסבורים שהם בני נחש והקדוש ברוך הוא נותן להם מזונם (פדר"א כא). —ובסהמ"א: אמר לו רב יוסף בנו כמי כאיסי אמר לו הין וסבורין אנו כמותו (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוק' 59). לפי שהיו האומות מבזין אותם ואומרים מה אלו מתייחסין על שבטיהם סבורים הם שלא שלטו המצריים באמותיהם אם בגופם היו מושלים קל וחומר בנשותיהם (רש"י, במד' כו ה). מלמד שהיו אפיקורסין הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות (רעות) וחושב עליכם מחשבות (הוא, דברי

א יג). ואל תחשוב עלי כי אני מביא דברי הערב ודעותם בלשונותם בספרי זה ובזולתו להתחזק בהם על דעות העברים אך להראות הפתאים וזולתם מן המתחכמים אשר הם **סבורים** בעצמם כי הם יודעים והם ערומים מן הדעת כי זה אשר אומר שיתכן בלשון העברית יתכן גם בזולתה מן הלשונות (ר״י א״ת, הרקמה יט, 129). מפני שאנחנו **סבורים** שהוא מקובל מכח אלהי והוא אמת (הוא, הכוזרי ד ט). אבל המון העם היו טועין שהיו **סבורין** שיש חילוק ביניהן ושלא יצאו אלו או אלו (ריטב״א, על מסכ׳ ר״ה ד, מח:). אחר שלוחיה אלמלא מקרא זה לא היינו יודעים ששלחה משה אך היינו **סבורים** שהיתה עמו (חזקוני, יתרו יח ב).— ונקי׳: ותאמר הבכירה אל הצעירה אבינו זקן וגו׳ שהיו **סבורות** שנתכלה העולם כדור המבול (מד״ר בראש׳ נא). היו בנות לוט **סבורות** שמא שחרב את העולם בדור המבול (פסיק׳ רבתי מג). — ובסהמ״א: אבל על בדיקת חמץ **סבורות** שאין חמץ בחורין ונמנעות לבדוק מפני עצלותם (סמ״ג, מ״ע לט).—ובפרט עם אות היחס כ: המקדש את האשה ואמר **כסבור** הייתי שהיא כהנת והרי היא לויה והרי היא כהנת עניה והרי היא עשירה עשירה והרי היא עניה הרי זו מקודשת (קידוש׳ ג ה). עכשיו אומרים ישראל לא נתגייר יתרו מחיבה **כסבור** היה יתרו שיש חלק לגרים בארץ ישראל (ספרי, במד׳ ס). **כסבור** אתה שמא כדרכי בשר ודם דרכי המקום (שם קיב). בשעה שחלצתי תפילין במה חשדתוני אמרנו **כסבור** רבי לא יכנסו דברי קדושה במקום טומאה (שבת קכז). עתיד מצרים שתביא דורון למשיח **כסבור** אינו מקבל מהם אמר לו הקב״ה למשיח קבל מהם אכסנייא עשו לבניי במצרים (ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי, פסחי׳ קיח:). שכל המוציא מעות הקדש לחולין **כסבור** של חולין הוא מועל אף זה מועל (נדר׳ לה.). ועלתה בידו של חיטין **וכסבור** שעורים היא ואכלה דשבועתיה (שבוע׳ כו.). היתה סבורה שהכיר בו מנוח שהוא מלאך ואע״פ כן היה מזמנו לו לאכול שטועה היה **כסבור** שיש אכילה למעלה (מד״ר במד׳ י).—ובסהמ״א: מעשה בצבי שהביא לבית ראש גולה ביום טוב מחוץ לתחום רב נחמן ורב חסדא אכלו ממנו רב ששת לא אכל ממנו מי שאכל **כסבור** בשביל ישראל זה מותר לאכל ישראל אחר מי שלא אכל **כסבור** היה דבר הבא לבית ראש הגולה לכל החכמים הוא בא ואסור (תלמידי ר׳ יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 7). כיון שלא חתך דבריו **בסבור** נזכר הוא (שם 42). **כסבור** ראמי בר חמא לומר שבועה משל תורה היא והשיב רבא וכו׳ ששבועה משל חכמים (שם 90). **וכסבור** אני כי לא כתבתם אלינו מבלעדי בלתי כי דימיתם כי עד עתה עודני בא״י (קטע מזמן רס״ג, סעדיאנה 25). לפי שראה אותם רוצים **כסבור** שרוצים לאסוף המקנה הכיתה (רס״י, בראש׳ כט ז). צריך ללמדך סדר תפלה שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל הזכרת לי זכות אבות **כסבור** אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה (הוא, שמות לג יט). הענין הזה מדבר במי שבא ספק כרת לידו ולא ידע אם עבר עליו אם לאו כגון חלב ושומן לפני׳ **וכסבור** שתיהן היתר ואכל את האחד (הוא, ויקר׳ ה יז). גלה אזן החוקר שלא יטרד אחר העיון הפלסופי **כסבור** שיועיל שישיב אמרים אמת לשולחיו (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי כה, ד״ה נשיאים ורוח).— ונקי׳: דאמר׳ **כסבורה** אני שאני יכולה לקבל עכשיו אין אני יכולה לקבל (כתוב׳ ע:). כגון שהיתה פרה רבוצה לפניו ואמר **כסבורה** פרה זו אינה עומדת הריני נזיר מבשרה אם עמדה מאליה (נזיר י.). וכן בכל יום ויום וכן כל אשה ואשה עושה לו סעודה **כסבורה** שהוא סועד אצלה (מד״ר קהל׳, שבתי וראה).— ורבים: פעם אחת נתקשרו שמים בעבים **כסבורין** העם לאמר חשכה הוא ונכנסו לבית הכנסת והתפללו של מוצאי שבת בשבת (ברכ׳ כז:). כל ימיו של יהודה בן טבאי היה משתטח על קברו של אותו הרוג והיה קולו נשמע **כסבורין** העם לומר שקולו של הרוג הוא אמר להם קולי הוא תדעו של מחר הוא מת ואין קולו נשמע (חגי׳ טז:). שמואל הקטן גזר תעניתא וירדו להם גשמים קודם הנץ החמה **כסבורין** העם לומר שבחו של צבור הוא אמר להם אמשול לכם משל למה״ד לעבד שבקש פרס מרבו אמר להם תנו לו ואל אשמע קולו (תעני׳ כה:). הניח להם אביהם פרה שאולה וכו׳ **כסבורים** של אביהם היא וטבחוה ואכלוה משלמין דמי בשר בזול (רבא, ב״ק קיב.). מעצמן הן גולין **כסבורין** הן אחד שוגג ואחד מזיד קולטות והם אינן יודעין שבשוגג קולטות במזיד אינן קולטות (רבי, מכות י:). אמרו רבותינו שני דברים היו קדושים וגדולים **וכסבורין** בני אדם שהם קשים וכדי שלא להוציא לעז עליהם כתב בהן דבר גדול של שבח וברכה ואלו הן קטורת וארון

(מד״ר במד׳ ד). נכנס ומצא רגלו של אביו פשוטה על התיבה שהיתה אבן טובה בתוכה והיה ישן שלא ביקש לצערו ויצא לחוץ ריקם כיון שלא הוציאה כסבורין שמבקש מהן יותר והעלהו דמיה י׳ אלפים זהובים וכו׳ (סם דברי א). עמד על רגליו והיה מתואר (אדם) בדמות אלהים ראו אותו הבריות ונתיראו כסבורין שהוא בוראן ובאו כולם להשתחוות לו (פדר״א יא ח). —ובסהמ״א: אמרו חכמים כיצד אם גזל ממנו קרקע מקום סוכה וסיכך בעצים מן שלו כסבורין חכמים קרקע אינה נגזלת (תלמידי יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 27). כשמת רב ספרא לא קרעו עליו חכמים אמרו לא למדנו ממנו אמר להם אביי מי תנייא הרב שמת חכם [שמת] תנייא ועוד שמועותיו בפינו בבית המדרש כסבורין מה שהיה כבר היה אמר להם אביי תנייא חכם כל זמן שעסוקין בהספד כסבורין לקרוע לאלתר אמר להם אביי תנייא חכם כבודו בהספידו (סם 127). כל הלילה ההוא הלך אצל השבטים ופתה אותם כסבורין אתם שעלי לבדי אני מקפיד (רס״י, במד׳ טז יט). הלא הוא כמס עמדי כתרגומו כסבורים הם ששכחתי מעשיהם כולם גנוזים ושמורים לפני (הוא, דבר׳ לב לג). כגון שנקבע החודש בשני בשבת וכסבורין העדים שנקבע בא׳ בשבת (ריטב״א, על מכי׳ ר״ה א, א::). כסבורות היו שהמבול בא לכלות דור שביעי לקין שהן בניו של למך (חזקוני, ברא׳ ד כד). —ואמר המשורר: ומחוסרי מוח נבוכי מחשב ממעיני שכל מבוכות משו שביש בנפשותם וכסבורים אשר מלעבוד את יוצרי חופשו (המחבר לא ידוע, יהגו מזמותי, פיוס מקובצים, ספי ד״א עט).—ב) *הבין דבר ע״פ השכל והסברה: אלא כך אמר והדבר אשר יקשה מכם אם הייתי סוברו ושמעתיו ואם לאו והשמעתיו לאלהי׳ (מד״ר קהלי, ורא״י את כל). — ובסהמ״א: שיהיה מליץ בונתו לכל מבין וסובר (ר״א הקרא׳, ספי ג״ע ב. הקד׳). מי שלמד בתורה ויודע לסבור ולהקיש (רעב״ע, בכו׳ ד ד). —סוֹבֵר תורה: כך עד שלא עמד שלמה לא הי׳ אדם יכול להשכיל דברי תורה וביון שעמד שלמה התחילו הכל סוברין תורה (ר׳ נחמן, מד״ר סה״ש). לשנים שהיו יושבין בבית הספר אחד סופג דברי תורה ואחד סוברן מה יעשה זה אזנו גלויה וסופג ואינו יודע לסבר וזה עינו גלויה וסובר ואינו סופג (מדה״ג סכתר, מקץ, וירא יעקב כי יש סבר). — סוֹבֵר תלמודו: הסובר תלמודו לא במהרה הוא משכח (רבי תנחום, ירוש׳ ברכ׳ ה א). כשגלו ישראל לבבל לא היה אחד יכול לסבור את תלמודו (מד״ר קהלי, וישב העפר). טוב מראה עינים טוב מי שהוא סובר תלמודו ממי שהוא שונה והולך כדאמר כל זה קולע באבן אל השערה ולא יחטא (מד״ז קהלי, הוצ׳ בובר 107). —*וסָבַר חכמה: בעם האל גבר וחכמה סבר וכסאות הדבר לשבתו נסדרים (תשו׳ תלמידי דונש 3). וכמוהו יראה סובר בחכמה (רס״ע ·אבן פלקירא, ראשית חכמה 27). — *וסָבַר סברה: יורה בתורה ויקרא במקרא ויסבור בנביאים כמה סברא (ר״י חריזי, תחכמו׳ כד). לדעתנו הכברא האמתית סוברים שהאויר הוא ספוגי ולכן יוכל להתנועע בו הגשם ואם הכל מלא ממנו וא״ב אלה האנשים אחר שהם סוברים סברת העצם הפרדי יחוייב להם שיניחו הריקות כי אילו היה העולם מלא מאותם עצמים לא תצוייר התנועה ולא תהיה שום הויה (אפודי, מו״נ א עג). ואתה לא כן לא תסבור בו סברות קח הענין כפשוטו רק שתוסיף לאדם עונש נפשי על מריו אין תקומה למפלתו (קוזן ויכוחים טו.). בלום׳ בעת שאתה למד קושיות המינין להשיב עליהם השמר (פן) תנקש אחריהם ויפתוך בהבליהם ותסבור סברותיהם ותאמר לא למדתי אותם אלא להשיב עליהם ובוחן לבות יודע הנסתרות יודע מצפונות (ר״י אבן עקנין, ספי מוסר ב יח). חזרתי על כל בתי מדרשות ובכל הישיבות המקודשות וכל תנא ואמורא גלאו לסבור בה סברה (זכריה בן סעדיה, ספי המוסר, מחב׳ א, כ״י תימני). בכל הדברים האלה נשמרתי מאד כי החכמה הזאת כשמה כן היא אמת ואמונה ואינו ראוי לאדם לסבור בה סברות מראשו שמא מתוכם ילמוד לשקר בה (עמנואל חי ריקי, משנת חסידי׳ הקדמ׳ ב).—ג) *ובפרט בצווי, בברכה שעל היין בסעודה, סברו (סברי) מרנן רבותי, כלו׳ הבינו את הברכה ותנו דעתכם עליה: אבל צריך לומר סברי מרנן ומברך על היין (מחז׳ ויטרי פ). לכך הוא אומר סברי רבותי כדי שיניחו את אכילתן ויתנו דעת לשמוע הברכה ויענו אמן (שבלי הלקט, ברכות קמ). נותן אבי התינוק (את התינוק) בידי בעל בריתו הגדול הנותן נותן בימין והמקבל מקבל בימין ויושב בעל הברית והתינוק בחיקו והמוהל עומד ואומר סברו מוריי או סברו רבותיי והן עונין לחיים ומברך על המילה והותך הערלה ונותן אותה בבלי שיש בו עפר וכו׳ (סם מילה ח). מה שנהגו העם לומר ברשות רבותי להמוציא וסברו מורי לכוס מצאתי בשם רבינו

קלונימוס הזקן ז״ל (תניא ענין ברכת המוציא, ברכת היין לג:). אבל בברכת המזון וקידוש והבדלה שהן חובה אין צריך ליטול רשות אלא סברו מרנן או סברו רבותי כלומר תנו דעתכם אל הברכה כדי לצאת ידי חובה והן עונין לחיים (שם לד.). וכן הוא הפירוש סברי מרנן כלומר ברשותכם ובדעתכם רבותי שאברך בורא פרי הגפן ואשתה תהלה והן עוני׳ לחיי כלומר הן שתה תחלה (אבודרהם כג:). ורז״ל שמשו בזה הרבה בשם התאר כמו סבור הייתי סבורים היו וכו׳ והשם סברה והוא ענין מחשבה ודעת נכונה ויש מפרשים מזה סברי מורי שאומרים על היין (צמח דוד, ככריות קמד.).—ד) קוה והוחיל, בטח: לבוליטין שהיה שרוי במדינה והיו בני המדינ׳ סבורין עליו ואומרים שאם יבואו שני בצורת הוא יכול לספק את המדינה עשר שנים מזון כיון שבאה שנת בצורת וכו׳ והיו בני המדינה אומרים זה שהיינו בטוחים עליו וכו׳ (מד״ר רות א).—ואמר המליץ: הבינותי כי הזמן עומד ובא ועובר נראה אמת למבין אשר לבבו הבר ייחל אם יוכח ואל התוכחות סובר ופעל אל פעמים שלוש עם גבר (רחב״ע, אל נקרא).—ה) ״סָבַר פנים[1]), האיר את הפנים לפלוני, הראה לו פנים של רצון וחבה: ויהי ברדת דניאל אל בור האריות ויסברו[2]) אליו פנים ויליכוהו וינועו אליו את זנבותם (יוסיפון כד). ראוי לאדם שיהא בוחר בארבעה שידבר הטוב שבדברים ושיאזין הטוב כשידברו עמו ושיסבור פנים למי שיפגע וילמד לשונו לדבר טוב (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג 27). וכבר יסברו פנים לדעת הזה (אברבנאל, ברא׳ א, יהי רקיע). ואחרי הזכוך הזה יבא המירוק שתכינו לבבכם ותעבדוהו לבדו ואז יציל אתכם מיד פלשתים ר״ל שלא יחשבו שלפי שהפלשתים כבדו את הארון יסבור השם יתברך אליהם פנים כי הנה בהיות ישראל דבקים בו הוא יצילם מידם (הוא, ש״א ז, אם בכל לבבכם).

—״הִסְבִּיר, א) כמו קל, הבין ע״י סברה: מצות דברים שאינם ברורים וגלוים ולא מפורשים ומבוארים בתורה ואין במותם להקיש עליהם ולהסבירה (כסי בן כח הקראי, פי׳ עשרת הדברות, לקו״ק 11). בשיר שתי מלות

[1]) [אולי כמו נשא פנים. וכן ישא ה׳ פניו (במדי ו כו) ת״י יסבר יי׳ סבר אפוי. וכן בארמי בבנין פוֹעל סובר, ובסור׳ סַיבַּר, נשא וסבל. ויסטר׳ מחבר משמ׳ זו עם ברר].—[2]) בדפוס פרג, ויסבירו.

בהסבירך תמצא שמו כתוב ואל יורך (ראב״ע, חידות דפ, הול׳ כהנא).—״בֵּאֵר ופרש ע״י סברה: אמר לו רב ששת לרב יוסף בר אבא ויש אומרים לרב יוסף בר אבא אסביר לך טעם ר׳ יוחנן מקרא כתוב והועד בבעליו (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי 63). — הִסְבִּיר סברות: אבל האדם שהוא זך במעשיו ולא יתגאה ולא יתהלל עצמו כשיודע שיש עבירה בדבר אז יבא היצה״ר ויערוך עד מות להפילו ללכדו ברשותו ויורה היתר ומסביר לו סברות שיש לו מצוה ושכר על מה שמתהלל ומתפאר (ספר אורחות צדיקים, הגאוה ד.).—הִסְבִּיר שמועות: מי שמקפיד וכועס על בני אדם יותר מדאי אינו ראוי להיות מלמד תורה ברבים ולקרב הבריות לתורה כי מתוך קפדנותו אין דעתו צלולה להסביר השמועות לתלמידים (רבה״ו, יין לבנון, פי׳ על אבות ב ז).—״הִסְבִּיר לבו, ברר לעצמו ע״י סברה: והבא להרגיל את דעתו תמיד פן ישגה בכוונתו יסביר את לבו בכנוי תיבותיה ובפירוש המטבע שלה (סדור רש״י ל, הול׳ מק״נ). — ב) ״הזמין את הנוכחים לשמוע את הברכה על היין: זה הכלל אין מרשין[1]) על היין ואין מסבירין[2]) על הפת (מחז׳ ויטרי ב). — ג) ״וכמו פִּע׳, קוה: ואתה יי משמח אבול עליך נסביר להתיר כבול (ברח דודי, יוצ׳ לשבת חוהמ״פ).—ד) הִסְבִּיר פנים, כמו קל, סָבַר פנים: אמר לו הקב״ה למשה משה אני ואתה נסביר פנים בהלכה (רי ילחק, ברכי סג:). א״ל הקב״ה למשה כשם שאני הסברתי לך פנים כך אתה הסבר פנים לישראל (שם). אם ראית תלמיד שלמודו קשה עליו כברזל בשביל רבו שאינו מסביר לו פנים (רבא, תעני ח.). ונצבת לקראתו על שפת היאור ואמר ר״ל מלך הוא והסביר לו פנים (זוהי קג.). הקטיגור הזה כל זמן שהסניגור מלמד והדיין מסביר לו פנים ממתין עמד לו הדיין נשתתק הסניגור והמקטרג הולך לעשות שליחותו (מד״ר ברא׳ מט). רבי אלעזר אמר אם היית יודע שהדין עמו אל תסבר לו פנים שלא יהא אומר מתחלה היה רוצה לזכותו ורבי שמואל בר נחמן אמר אם תדע שאין הדין עמו הסבר לו פנים שלא יהא אומר מתחלה היה רוצה לחייבני (שם דברי ס). אם קהה הברזל אם נתקהה הרב על התלמיד כברזל והוא לא פנים ואין הרב מסביר לתלמיד קלקל קילקול מעשים יש בתלמיד וכו׳ ד״א אם קהה הברזל אם נתקהה התלמיד על הרב שנ׳ ברזל בברזל יחד ואין

[1]) לומר ברשות מרנן.—[2]) לומר סברי מרנן.

הרב מסביר לתלמיד קלקל קלקול מעשים יש בתלמיד וכו' דבר אחר אם קהה הברזל אם נקהה תלמודך עליך כברזל והוא לא פנים קלקל אינו בא לידך להסבירו בפניך קלקל עליך בחילך וכו' ואין הקב"ה מסביר פנים לדור קלקל מעשים רעים יש בדור (שם קהל' סד' ג, אם קהה הברזל). אלהיהם של אלו רחמן וכיון שמסבירים לו פנים הוא חוזר ומרחם עליהם (פסיקת' רבתי כח). — פָּנִים מַסְבִּירוֹת, פנים המביעים רצון וחבה ושעל ידם יקל על התלמיד להבין את תלמודו: פנים בינוניות למשנה פנים מסבירות לתלמוד פנים שוחקות לאגדה (ר' הונא בר פפא, פסיק' דר"כ, בחדש השלישי). לעיל היה מראה להם בפנים שמחות בפנים משחקות בפנים מסבירות (פסיק' רבתי, י' הדברות קמייתא). פנים שוחקות לתלמוד חכמיהם פנים מסבירות לאגדות טעמיהן (אלה העדות, יוצ' א' שבועו').—ובסהמ"א: כתבנו לו זה הכתב מלפנינו אל כבודכם אחינו ישראל שתעזורוהו ותרחיבו לנדבתכם ותפתחו ידכם ותסבירו לו פנים כדי שתקבלו ברכותינו (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 71). ויאמרו נקרא לנערה וגו' כלומר בעצמנו נקראנה וחשבו אנחנו נדע להסביר לה פנים שתמאן (פענח רזא חיי שרה, יג:). כי בשביל זה הסביר לו ונתפתה להיות לו ערב (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי כז, ד"ה מברך רעהו).—ואמר הפיטן: ישוב ירחם כובש ונושא ופנים מסביר כך היא המדה ראשון ראשון מעביר (אמץ יוסיף, סליח' ע"ת ה). ושדלם בדברים והסביר למו פנים (אמץ, יוצ' אחרון פסח). — ובלי פנים: הננו אתאנו לך לקדם נוכחך ואתה רחום מסביר קבל בורחיך (אורח לדקה, סליח' מנחה יוה"כ).

—*התפ', בינ' מִסְתַּבֵּר [1],—מה שמובן ע"י סברה, מה שמתקבל על הלב: מסתברה בבצלים אפילו פחות מיכן מותר דאינון שפין (רבי יוסה, ירוש' שביעי' ה ג).—ובסהמ"א: נומר אפכא מסתבר שנייה בשומר שכר וכו' (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 58). וזה הדבר מסתבר הוא ונודע וגלוי הוא מלהצטרך להביא עליו ראיה (רב נסים גאון, הקד' למפ' ברכ'). סוסים מזויינים תרגום סוסין אגירייסין מסתב' סוסים שאינן בני תרבות (ערוך, ערך אגירייסין). אבל יהיה מסתבר לך ומוחזק בידך כי אין חשבון מועדינו ביום הזה שום ספק ולא תמורה מהענין אשר היו מתוקנים בו בימי משה רבנו ע"ה (ראב"ע הנשיא, ספר העבור ה, 94). אם כן מסתבר דאם השלים ג' סעודות לא יצא (ר"ת, ספר הישר, חלק שו"ת סי' ז). ולא מסתבר כלל להורות כן שיבטל אדם מפריה ורביה בסברא רעועה כזו (מרדכי, יבמו' סד.). ולא מסתבר כלל שבעל החצר יכניס זוז פחות מטפה בכותל בגג בעל ברחו (טור, שכנים קנג). אבל רב אלפס כתב שיכול אדם להתפלל תפלת נדבה ואתם שאתם נוהגין כמותו מסתבר כיון שהגיעו שש שעות ומחצה שהוא זמן מנחה הראשונה חובה והשניי' נדבה (טאו"ח רלד). שאף בקפיצה הוא (החרש) מוכר ולא מסתבר לי (שם, חו"מ, אונאה ומקח טעות רלה יט). וכן מסתבר לא"א הרא"ש (שם קכד). ואולם המסתבר לן בטעם המספר הזה באמת הוא מה שכבר זכו בו רבים בהגהתנו אל ההקדמות הקצרות מהחכם ז"ל בהקדמה השנית כי מחשבתן של ישראל קדמה לכל בטעם רבו עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו (פלח הרמון ב א, ו). והמסתבר לי בזה שבדורות הראשונים וכו' (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ד, אל תעשם עטרה). והמשמעות אשר חכמי הפילוסופים האמתיים מסתברים עליו בהסכמה אמיתית ולא בהסכמה נופלת תחת המקרה (ר"י גיקטיליא, גנת אגוז ב, מז.).

—נִפְעַ', *נִסְבֶּרֶת, כמו התפ': ושכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחד וחזר וכתב מהן לאחר אחרון קונה ראשון אינו קונה דתני כולן לראשון ומקצתן לשני שני קונה ראשון לא קנה ואמרנו לא בשמת לא בשעמד כך הוא נסברת (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 91).

—פִּעֵ', *סִבֵּר,—א) כמו קל, חשב וזמם: עלות פעמימו ממצולות סוף סבר לקמלם כקנה וסוף (המימים, יוצ' לשבת זכור). סברו כי ישעם יירץ ועל ידם יתכונן משוש כל הארץ (איכה את אשר, קינ'). — ב) כמו שבר, קוה והוחיל: קנין כי שברתי וטוב לא סברתי קדשו לולא חברתי (אור ישע, יוצ' א' פסח). בקר סברתי והמיך אלהי קדם מעוני אפרו יראה לפניך כאשר נשבעת לאיתני (בקר אערוך לך, סליח' שחרי יוה"כ, מחז' איטלי' ב, קא.). צעיר אני ונבאה חסדך אזי אראה כמו זקן נאה ישר דרך תמים חסדך אז אסבר בלבב מתגבר ולא אדע דבר צעיר אני לימים (שחר אעירה, סליח' נו"ג, סמא"ל, תקל.).—ג) סִבֵּר את האזן [1], הסביר לאזן באופן שתוכל לשמע ולהבין: דברה תורה כלשון בני אדם לסבר את האזן בדרך שהיא יכולה לשמע

---

[1] רגיל בארמ' של התלמוד.

[1] [כמו שבר את האוזן. עי' אזן 130 a.]

(ר״י עמדין, בירת מגדל עוז, אוצר הטוב כד. ברדיעס׳). מ״מ יועילו (הדברים) לסבר האזן הערלה ולרכך לב האבן (הוא, שם קיב.).—ד) °סַבֵּר פנים,—כמו קל והפע׳: ענן לפנים וערפל לפני ולפנים וחשך בחוצות וסבר לו פנים להתרצות וקבלו על ידו שש מאות ושלש עשרה מצות קבוצות (וכל העם רואים, יולי א שבועות).

—פעי, °מְסֻבָּרוֹת, תֹאר לפנים המוארים ע״י רצון וחבה, פנים מסבירות: ופי׳ להלן ה׳ צלך על יד ימינך כשם שאתה הוו׳ עמו כך הוא הוו׳ עמך כשם שפניך זעומו׳ או מסוברות כך הוא נותן לך (פלח הרמון ו ז, יח::).

*סְבָרָה[1]), סברא, ש״נ, טעם לדבר הנלמד מהשכל, בנגוד לטעם הנלמד מהכתוב או מהקבלה (גמרא)[2]; דעה, השערה, כונה, דברים של שכל, Grund, Ansicht; argument, théorie; reasoning, speculation: אלא סברא היא אסור לו לאדם שיהנה מן העוה״ז בלא ברכה (ברכ׳ לה.).—ומצוי מאד בסהמ״א: ולא ידעתי אם לפי שכלך גזרת ואחרי סברתך איכה למדת ממלמדיך וגואלו ולא הבינו וכו׳ ואם תאמר כי הסברא נוטה אחרי דברי אין קורין בסברא (תשו׳ תלמידי מנחם 47). תלמודא זה סברה שהתלמידים האחרונים לומדים בדברי הראשונים הסתומים כדי לפרשם וליתן בהן טעם ואותו דקדוק נקרא תלמוד (סדר תנאים ואמוראים, ספי היובל של ישראל לוי 156). ור׳ אמיתא ענה לו בסברה יש לך עד שני בציוותה התורה (יוחסין של אסימען, סדר חכמים ב׳, הוצ׳ ניבויאור 125). ולולי שאין אנו רוצים להאריך הייתי מביא על אלה הרמזים ראיות גלוייות מן הסברא השכלית וחכמת הקבלה עד שתהיה הבנתם קלה והשגתם קרובה (הקמה״כ לרסב״ג יא). וטעה בסברתו זאת טעות מפורסם (ראב״ח הכשיה, מגלת המגלה, ברלין ספי העבור x). ויביא הבטולים בצורות האמתיות והוא מוצא הסברות הכוזבות והדעות הנפסדות (ראב״ד, אמו״ר 30). והיה היותר נאות שיקהו אותם הלבבות מאותם שדעתם מיושבת עליהם וסברותיהם מובחרות (שם 56). כבר זכרנו סברת הפילוסופים וכאשר בחננו אותה לא נמצא בה דבר סותר לדת אבל נמצא הדת מעידה על רוב סברותיהם (שם 62). עם אשר מופת ר׳ יהודה על סברתיו נגלה ואותו נראה ובעבור דעתנו שסברתו היא האמת יצאנו בעקבותיו והלכנו אחריו ולא אצלנו לבא עד תכלית (ר״י א״ת, הרקמה, הקדמ׳ XIII). כי כל מי שיוכל לחקור על הענין הזה והדומה לו מן הענינים המושכלים בדרך הסברא השכלית חייב לחקור עליו כפי השגתו וכח הכרתו (הוא, סו״ה, היחוד ג). והחלק הרביעי הוא יחוד האלהים בלב ובלשון אחר אשר ידע להביא הראיות עליו ולעמוד על אמתת אחדותו מדרך העיון והסברות הנכונות השכליות (שם ב). על כן הזהר שלא תטה אשורך מדרך האבות ונתיב הראשונים אל הבריות ותסמוך על שכלך ותתיחד בעצתך ותתבודד בסברתך (שם יחוד המעשה ה). אל תנוח דעתך על מה שנצטייר בלבך בתחלתך למודך מן הענינים המסופקים והסברות העמוקות (שם חשבון הנפש ג). ואם לא הנה כלו סברות וגורלות בשמים יותר אמתיים מהם הגורלות בעפר (הוא, הכרוזי ד ע). ומנחם בעל הלכות וסברה מתוך דוחק המסרת והמקרא תפש דרך הישרה (הכרי ר״ת כנגד מנחם 8). ולכך אל ימהר לתרץ בסברות שאינן צריכות שהשמועות מרווחות וא״צ לתרץ רוחות (הוא, ספ׳ הישר, שו״ת כו ב). ועוד לא היינו יודעים זה סכת הלשון ודרך הסברה לולי הקבלה מה טעם היו״ד (הראב״ע, לחות ד.). דע כי המסורת שהיא בידם לכתוב והנהו חמש אותיות כאשר הם הוא האמת רק הם חשבו דרך סברה שהוא חסר (שם יג.). ויש דרש בסברא ידועה ויש שהוא כהלכה שאיננה קבועה (הוא, הקד׳ לפרושו על התורה). והראיתי פנים והרביתי תשובות על סברתם שמעשה בראשית חיוב (אגרות הרמב״ם, תשו׳ להר׳ חסדאי הלוי, ה.). ויפול החילוק והחילוף בין המעיינים במאמר ההוא ויסברהו אדם אחד סברה אחת וכו׳ ויסברהו אדם אחר סברה אחרת (תרג׳ הקד׳ הרמב״ם לאבוקריט ZDMG. 48, 224) ולא ידחה אותו ויט מעליו ולא מי שלא יבינהו או מי שקדמו לו סברות וירצה להגן בעדם (ר״י חריזי, מו״נ ב כג). וממסברתו הנקיה אשר סבר (משל קדמוני א ע.). הסברה היא גזרה נושאה ענינים כלליים לא חלקיים וכו׳ שהגזרה הכללית לא ימלט שתהיה אם התחלת סמן ואם תולדת סמן או מה שיקבץ שני הענינים וזאת היא אשר קראנוה סברה (ר׳ יהודה מסיר ליאון, נופי צופי ג יע). מהו הסברא מאמר יציעו בו דברים יותר מאחד ויתחייב בעבורם בעצם לא במקרה דבר אחד זולתן בהכרה וכו׳ מפני מה התנו בגבול הסברא מאמר הציעו בו דברים יותר

---

1) [מהארמ׳.]

2) [עי׳ ע״ז לד: איבעית אימא סברא ואיבעית אימא קרא, ע״כ. ה״מ סברא אבל גמרא סרב אחד עדיף, ע״ב, (שם יע).]

מאחד לפי (שהוא) מחובר משתי הקדמות לא פחות ולא יותר (מדרש החכמה לר"י הכהן א יד 1247, כ"י ברלין). וסברת דברי נדמי' לבורא (ר"ל מה שאמרתי קוד' כי הפילוסופיה נדמית לבורא הכונה היא) נדמית לפעולות הבורא וסברת דברי נדמית לפעולות הבורא הוא שעומדת על אמתות הענינים וכו' וסברת דברי שעומדת על אמתות הענינים היא שעומדת עליהם מארבע העלות הטבעיות (נסים בר שלמה ר"ת, תרגו' מבו' יצחק ישראלי, ספ' הסג לשטינשני' 132). כי אין השכל האנושי עולה למרום הרי הדעות והסברות אם לא היה אור התורה אשר זרח על עבדו נאמן ביתו (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 11). ומי שירצה לעמוד על כל אלו הדעות והסברות ומה שבא לקדמונים ולאחרונים ולחכמי הנצרים וראייותיהם וטענותיהם ועיין בספרי המפרשים (שם 71). זאת היא סברתם ימחול ה' ויכפר למי שנפתה אחר הדעת המזוייף הזה (שם 96). ואמנם החכם ר' שבתאי אשר אמרת עליו שהיה גדי מחלב אמו ונעשה תיש ביומו האמת אמרת וכן דברת כי מיד שקרא דבריך ועמד על דעותיך נעשה תיש בעל קרנים לנגח אותך בהם ולהפיל בהם ארצה כל טענותיך ולרמוס בין רגלי חכמתו כל סברותיך וכל גאותיך ישפיל (ר' זרחיה הלוי, או"כ ג. 141). כי מבראשית עד אלה תולדות השמים הוא ענין אחד ונכתב להורות על העקר האחד שהוא מציאות הש"י הפועל ברצון לכל הנמצאות כדי להכהיש סברת כת אפיקורס שהיו חושבים שהעולם נפל במקרה (ר"י אלבו, העקרים א יח). מה שאזכור עוד בזה הספר מהמלות שהמעתיקים הורגלו לזכרם כמו היקש שהוא כמו סברא ולא שמתי במקומו סברא מפני שמלת סברא בלשון חכמינו ז"ל פעם נאמרת על ההיקש וכו' ופעם נאמרת על המחשבה (רש"ט אבן פלקירא, ראשית חכמה 27). אלא רואה התלמוד כי סברתו לא עמדה ומש"ה לא הקשה לו (ר' ישעי' מטרני, המכריע, יו"ד, קנ.). ואלו הדעות הם סברות (ר"א הקראי, ספ' ג"ע, ענין פסח מא:) ובסברתו שהשחית את כלם (שם, ענין חג השבועות נג.). וישו לפי סברתם ככתוב באוואנגילייאו (לוקאש בפרק הראשון כח) המלאך גבריאל קראו עמנואל לא אמו באומרו אל מרים שלום לך מחן מלאה אלהים עמך (מאיסטרו פ. דוראן, כפ' כלימת הגויים, הלוסה אמרו הגר ג 110). זה קרוב לד' הדישים עלה בדעתי להתראות עמך פא"פ יען יגיעו מפיך לאזני הסברות והדעות המניעות אותך לצאת מהגבול אשר גבלו ראשונים אביתיך ואבות אבותיך הקדושים (ר' יהושע אולרקי, נוסח כתב ששלח לדון שלמון הלוי, בספ' ד"ח מג). להצילה מיד עושקיה מבעלי העיונים הזרות והסברות הנפסדות (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יד, הקד'). ועשרת הדברות שבפרשת יתרו הם דברי הקב"ה בלי תוספת ומגרעת לבד למען ייטב לך כמו שפירש"י והם לבדם הכתובות על לוחות הברית ואותם שפרשה זו הם הם דברי משה וכאן סדרם משה אחר סברת דעת הבחורים (חזקוני, ואתחנן ה יח).—היסוד התשיעי הוא שתורתנו הקדושה היא למעלה מן הסברות הפילוסופיות (דוד בר יום טוב בן בילא, יסודות המשכיל, בספ' ד"ח כט). סברתם שנאה נפשי מאז עמדתי על דעתי (אבן בוחן, מע: ויכוליה). ואם מת המרשה קודם שהגיע הממון ליד המורשה היה נראה לפי סברת אדוני אבי הרא"ש ז"ל שאינו יכול לבטל השליהות (טור, עושה שליח לגבות חוב או פקדון קכב). ועל פי הנס היא (המשנה) סדורה שהרי בדבור אחד נכללין כמה עיקרין וכמה קבלות סברות בקוצר לשון וכן כמה בריתות תלויין על משנה אחת (ר"מ אלדבי, ש"א, הנתיב השמיני, קד::). ושאר מתי המדבר היה עובדים עבודה זרה והולכים במהשכי הסברות אשר לא יועילו (ר"י אבן לטיף, הקד' שער השמים, השער שנה ב, 90). והרמב"ם ז"ל זכר כללות סברותיהן ואמונותיהן הידועות בתקות השכר ויראת העונש בפי' המשנה ואמר שהן חולקין בסברותיהן לחמש כתות (שם 103). וכן הש"ס הוצרך לפרוש אחר ורבו עליו הפרושים וחלוקי הסברות וכן על הפרושים (רפאל מנורלי, מרפא לנפש יח.). הזה פרשתי לכם במה נחלקו הסברות והלכה למעשה ראוי לסמוך על הסכמות האחרונים (ר"נ גירונדי, שו"ת, שאל' יג, ד"ה הנה). ואע"פ שיש מי שחלק על דבר זה ואמר שמלאכת משקלות הסברות צריכה לגופה וחכמה בפני עצמה היא אין לחוש לדבריו שמודה הוא שבה מבינין את החכמות (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ד ז). — ואמר הפיטן: מאחריו הביאו את רבי עקיבה עוקר הרים וטוהנן זו בזו בסברה וסרקו את בשרו במסרק של ברזל להשתברה (אלרזי הלבנון, קנות לת"ב).—ואמר המליץ: כל משכבך שושנים נתפזרו תולע ורמה בשרך יקרקרו תענה לי בטעם ובסברה (ר"י זבארה, ספי שעשועי Appendix D, CXXI). דת אמרה אש לא תבערו יום שבת והם רדפו סברותם ויבערו האש להדליק נר וילכו חשך לנרותם (ר"י הריזי, תחכמוני יז). והגמרא והסברה בלשוני סדורה (שם לו). וחכמתך בדרך אות ומופת וחכמת בלתך

דרך סברה ומהלולך אבתי ומהלל גדיבי עם בדרך העברה (עמנ' מחצי ח). — °סברה קלה: ומה שנאמר ועבדתם את אדני אלהיכם ואמרו חכמים עבודה זו תפלה אמר זה החבר כי היא סברא קלה (ר"י חריזי, תחכמוני כד). — סברת נפשם: וגם לא מצאתי שום פוסק לא מן הראשונים ולא מן האחרונים שאוסר בזה הגם שיש מן המון העם שמסברת נפשם אומרים שאין לנגן בכלי הנ"ל (REJ. IV. 116). — סברת הראש: ומיום זה ואילך לא נשאר לנו ולשום אחד ממנו על נשטורג שלם הנזכר ועל נכסיו שום תביעה בעולם וכו' ולא שום שבועה קלה וחמורה בעולם וגלגולה ואפילו חרם סתם מסברת הראש ולא שום תרעומת וכו' (שם XLVII, 58). — °בעל סברה: לפנים מת אגג על יד שמואל והמן על ידי בעל סברה (ר"ש הנגיד, אלוה עוז). הרביעית שיהיה בעל סברה יפה ולשון צחה (סוד הסודות, מיוח' לאריסטו, תרג' אולי ר"י חריזי, הוצ' גסטר, 7, 46).

°**סברון**[1], ש"ז — א) תקוה כמו א.סבר: ושמו אהרן סבר בסברון עוצר חרון (יוחסין של אחימעץ, סדר חכמים ב', הוצ' ניבויאר 112). — סברון פנים, כמו סבר פנים: אכול ושתה די מחייתך בסברון פנים ללחמך ללחם ביתך וחיים (בנימין בר אברהם הרופא, שערי ע"ח 72).

°**סבריי**, ת"ז, לנק', סבריית, מ"ר סבריים. סבריות, — של סברה, מה שיש לו מתכונת הסברה: וזה היה עצת מי שהיה ביניהם מן פעולותם החוזים והאצטגנינים חשבו שיהיה הסבריות קרובות מן המעשים האמתיים (ר"י א"ת, כוזרי א לז). כי הנטיות האלה שתיהן הרדיפה אחר התאוה ואחרי ההקשים הסבריים עבירה גוררת עבירה כי הרודף אחרי הזונה יאמר בלבו והלא איני עובר על לאו הכתוב בתורה (ר"י יעבץ, אוה"ח ס יז). והטענה תחלק אל ג' חלקים ר"ל סבריית ראויה ומשפטית (ר"י מסיר ליאון, נופ' צופ' 33). מהטענה הסבריית ראוי שנאמר מה שראוי בזאת הטענה (שם 70). שבהרבה דברים אמתיים מובחנים במופת לפעמים יתערב בהם אי זה שקר שלא יבחן אלא נאבר באיזה מענה סבריית (תרג' קיצור תומ' דאקינס, יוס' כיאלתים א ז, ביה"ס דומיניקנים). ולבארם ביאור ודאי לא ביאור מסופק ביאור מדעיי ולא ביאור סבריי ודמיוני כי הביאורים הסבריים כלם חשודים ורובם שקר (ערוך, הקד' ספר המעי ד).

1) עי' פסיק' דר"כ פג: א"ר מרינוס ב"ר הושעיה באינש דאמר ברוני סברוני סביוני.

°**סברן**, ש"ז, — כמו סבר: פריו לא יתוה וצמחו לא יבול הוא חמודו מר ורב הישרן הצרבן הסברן החקרן (ד"ה יהודי מלכיס וא"י ב, מן 130). חכם ואיש ישרן נבון ובר סברן (שו"ת רמ"א כה).

°**סברתי**, מ"ר לנק' סברתיות, — ש"ת, כמו סבריי: וזה היפוי גדול הסכנה לעורר השומעים אל הכעס והקצף הגדול והוא טוב בכל סוגי הדבור ובחלקי המאמר וביחוד בראיות הסברתיות ויבוקש ענינו בנשא ובבינוני יותר (ר"י מסיר ליאון, נופ' צופ' ד נג).

°**סגב**, פ"ע, כמו שגב, — היה חזק: — ואמר הפיטן: סוגב כהן במזרח ועיניו למערב היפרח (Elbogen, Stud. 173). שמחו למשכו לבית טבילה חוץ סוגב כאלוף מכובל ויץ בלב גחוץ (שם 175).

— פע', עשה שיהיה חזק ותקיף: סגב חדש אשר נהפך מיגון לשמחה (ר' יחיאל אבי בעל הערוך). אמונת ברית הנכרתה סגב בעוז כנחרתה להשיב מבשן ומפרתה הבה לנו עזרתה (מנחם בר מכיר, אחור וקדם, יוצ' לשבת הפסק' א). סגבתם חוק מרגוע ונפש ערוך תחלה למשיבת נפש (ממסגר אסיר, יוצ' לסה"ג).

סגד[1], ממנו סגד, °מסגד, °סגידה.

סגד, פ"ע, אסגוד יסגוד, יסגדו, — סגד פלוני לפני פסלו וכדומ', השתחוה ונפל לפניו לכבודו ולהתפלל לפניו, sich zum Gebet niderwerfen; se prosterner en priére; to prostrate oneself in prayer: אף יפעל אל וישתחו עשהו פסל ויסגד למו (ישעי' מד יה). חציו שרף במו אש וכו' ושאירתו לאל עשה לפסלו יסגוד[2] לו וישתחו ויתפלל אליו (שם יו-יז). חציו שרפתי במו אש וכו' ויתרו לתועבה אעשה לבול עץ אסגוד (שם יט). הזלים זהב מכיס וכסף בקנה ישקלו ישכרו צורף ויעשהו אל יסגדו אף ישתחוו (שם מו ו). — ובמדרש: אמרו לו רבינו דניאל נבוכדנצר העמיד צלם והפריש מכל אומה ואומה שלשה ולנו הפריש מכל ישראל מה אתה אומר לנו נסגוד ליה או לא וכו' (מד"ר שה"ש, זאת קומתך). — ובסהמ"א: גם יש גוים

1) בארמ' סגד, בערב' שג'ד a) וכן בכושית, כמו בעבר'.

2) [כתיב יסגוד וקרי יסגד.]

a) سجد

סוגדים ויעובדים כל בהמה שיפגעו בתחלת יומו (רלב"ע, דבר' ד עז). היעובדים לבעלים הסגודים לגלולים אשר עשו בידיהם (תולדה שומרונית – REJ. Juil. Sept. 1902, 88).—ואמר הפיטן: נאץ שמך מתגאים לבול עץ סוגדים למה תביט בוגדים (אריות הדיחו, יול' שבת ג' אחה"פ). כורע לתלוי במגוד יעצני בך לבגוד לבול עץ לסגוד (אברים בר יצחק, אלהי בך, יול' שבת ד אחה"פ). פלשי עב ותבנית מזלים עצבים בתבונם מעשה כשילים סוגדים להם ואליהם מתפללים (תעתועים המה, יול' א' שבועות). רני ואני בחברתך נשיר את שיר ישועתך השלימי נא פעולתך טרם בא יום הפרידה אל שמיו שאי כפים וסגדי לו אפים טרם עופף בכנפים כמו כנפי החסידה (אלעזר ערלקי הכהן, ספ' הפזמונים כה:). אשתחוה ארץ ארוממך אלי אולמך אל אסגדה אבריע אשיר ארנן אשמורות אהגה אדר אבירותיך אני אשמיע (אהיה אשר אהיה, שם לה.).—ואמר המשורר: ואם קומות אמירי עץ ברוח סתו נעים ועת עומדים וסוגדים ואם כנור ואם מחול ועוגב בקול נוסדו והיו לאחדים (דרעי, לקו"ק נג.). תלך נשואת ראש אבל בראותך תפול לאט על רגלך סוגדת (רמב"ע, דיואן מה, כ"י בודלי'). ובתוך נביאים לו אלפים חיתה אל פסלך לוי תהי סוגדת (יהודה בן אבון לריה"ל, שער השיר 129). גם האל שם לפניהם צדדים שהם כרעים תמיד גם סוגדים (ראב"ע, אל בורא'). ופרע בכל רגע לענפי עץ פרי וסגוד לציץ הגן והשתחוה לבול (ר"י חריזי תחכמו' ה). זאת מהללת ומשחקת וזאת עוברה חומקת וזאת לכובי חובקת וזאת ידיה מנשקת וזאת לרגלה סוגדת וזאת מעלוז רוקדת וזאת ערשה רובדת (מכת' יהודה, טעם זקנים ח:).

—*פעי, סַגֵּד, פ"י, עבד ע"י סגידה: כי סכוכי סך בסלודם יסגדוך כי עומסי עלך בעז יעידוך (כי אדוקי בך, יול' יו"כ).

***סָגָה**, פ"ע, — כמו שגא, שגה, היה גדול, היה רב: ברבות השנים אנו נמעטים ובסגות הזמנים אנו נצערים (יהי רצון, סליחי ער"ה). ושלומם יסגה[1] (ספ' המוסי' מחב' כה, כ"י תימני). בעון בצעם סגו[2] רהב (רסע"ג, עבודה, קובץ מעשי ידי גאונים 3, 15). — ביני פעו', סְגוּיָה מ"כ, סְגוּיִם, סְגוּיִים,—גדול, מרובה במספר: פסח עתיד לפדיון סגויים ויצא ה' ונלחם בגויים (מחז' ויטרי תנא). זקנים ונינים לרוב סגוים אכלום והשיתום משל בגוים (איכה אשפתו, קנות לת"ב). כרם חמד צמח שילוש סריגים כארזים סגויים[1] בשושנים סוגים כלי שרת לטעון יובחרו (Elbogen, Stud. 174). מלכו דגוים נטלו סגוים[2] מלך הגוים עת אתא למלוך (אנסיכה מלכי, מוסף א ר"ה). אשר פאר כלל ארצות כנען בהדרתו עצומה הסגויה (ד"ה יהודי מצרים וא"י, ב', מן 12).

***סָגוּב**, ש"ז, שה"פ מן סִגֵּב, חוק ותקף:—ואמר הפיטן: הנוי והנצח לחי עולמים הסגל והסיגוב לחי עולמים (האדרת והאמונה, פיוט מובא בספ' הקנה, ענין מילה). קמתי נצוח קדשתו מספרת פתחתי סגוב תהלתו מזמרת (שני שדיך, יול' לשבת חוהמ"פ). דודי סגובו בקרת הנורא ראשו עטור תג עטרה (גן נעול, מחז' איטלי' א, קד:).

***סִגּוּל**, סיגול,—שה"פ מן סִגֵּל, אסף וקבוץ, אֹסֶף של סחורה: שבעלי חזקת החנות מבקשים להשכירה עם כל הסיגול שבתוכה וכו' לא הספיק ראובן לבא לקבל את הסיגול והחזקה עד שיצא נשמתו (באר עשק סה).

***סֶגּוֹל**, סֶגוֹל, סֶגֹּל[3]), ש"ז,—א) אחת התנועות הקוליות בלשון העברית שצורתה בנקוד הטבריני הוא שלש נקודות מתחת לאות שתים מונחות זו אצל זו והשלישית מתחת לשתים ברֶוח שביניהן כזה אֶ. הברתו אצל כל היהודים כמו ê ä ברוב לשונות לועז. בנקוד הבבלי העליוני נבלע בתנועת פתח, כמו בערב', ולכן נקרא אצל הקדמונים גם פתחה קטנה (דה"ע סי' 10). או פתח קטן. וגם שלש נקודות (שם סי' 36): ובזה המקום לעולם תהא דגש סמוך לסגול (תשובות דונש על רסע"ג 108). ובצרי חלק לפאר (התנועה העליונה של הקמץ) כי הוא קמץ קטן כאשר יש בסגול חלק לפתחות כי הוא פתח קטן (ר"י א"ת, הקדמה 1 41). האות הנעה היא אשר יהגו בה באחת משבע תנועות וכו' והם וכו' ואי ושמו סגול (ר"מ גקטילה, תרג' ג' ספרי דקדוק

---

1) [עי' דני' ג לא; ו כו.]

2) ובפרוש שם: סגו רהב הרבו להזיד

---

1) [עי' תהל' צב יב: כארז בלבנון ישגה.]

2) תאר לישראל, וזקש פרש: ישראל אשר נמשלו לדגת הים ברבוי וכפי ברכת האב וידגו לרב (ברא' מח יו) המה ימלכו, וא"ה אשר עליהם נאמר משגיא לגוים ויאבדם (איוב יב כג) המה ינטלו יעברו ממלוך.

3) [נקרא כך ע"ש צורתו שדומה לאשכול ענבים, ששמו בארמית סגולא.]

לסיוג 4). ומה שיש לנו מהדיוק ומהדקדוק והתועלות היוצאות מההפרש אשר בין הקמ"ץ והפת"ח ובין הציר"י והסגו"ל (ר"י א"ת, הכוזרי ב פ). צדדי הדבור בעברית בדרך החלוקה משיגים קמוץ ופתיחה ושבר וכו' ופתיחה גדולה והוא פת"ח וקטנה והוא סגו"ל (שם). וראוי להעתיק אעשה אל סגול מפני שהוא המעט שבתנועות (שם). ובתחלה היו שניהם (שתי התנועות של נַעַר שַׁעַר) סגול שהוא פתח קטן ובעבור אות הגרון שב מקטן לגדול (מסגול לפתח) (ראב"ע, מאזנים, פתח גדול, ז:). הרביעי והוא הסגול יוצא בצדי הפה ומניף צד הלשון וקצתה למטה (דרנבורג, הורית הקורא 56). ויבא הפתח במקום סגול כמו ותתנה לזרע אברהם אהַבך בורַאך יעקב גאלכם אל תלַן הלילה (שם 59). אֶי ושמה סגו"ל והיא כתנועת הצירי אלא שהיא שפלה ממנה ונקראת גם כן פתח קטן לפי שעילתה בעלת הפתח ובמקומות רבים תבוא זו תמורת זו (רד"ק, מכלול, שער הנקוד, קלו.). מן שאל ירש בצירי כי הצירי והסגול והחירק קרובים ויבא זה תמורת זה (שם, שדה"פ ז.). ומפני פגישת שני ההי"ן בתנועה אחת החליפו ה"א הבנין באלף כי החירק והסגול הרי הם כתנועה אחת ותכבד קריאתם כאחת אבל הסגול עם הקמץ קריאתה נכונה כי הסגול קריאתה למטה והקמץ למעלה לפיכך תכן קריאתם כאחת וזה אנחנו זוכרם תמיד בזה הספר שיבוא סגול קודם הקמץ לתקן הקריאה (שם, קד:). אחריהן יֶהוא לא ינגש ונרצה לו סגול הן אגלה הזק או שוא נח אותן פוגש (נסס קדמון על דקדוק ג:). ותנועת הסגול היא תנועת הנטייה אצל הערב, וגדר הנטיה אצלם היא להטות הפתיחה לצד השבירה והאלף לצד היוד כמו שקורין סוסִי עִיסִי בלשונם המדוקדקת וע"כ הסגול נקראת בלשונם פתח קטן (סעדי אבן דנאן, מקפי הערבים, מלאכת השיר, הוצ' ניבואואר). והנקוד על הרוב מורה על הנבלעות מהאותיות ועל ההנחות כמו הצרי והסגול וכו' (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה 28). אמנם או בשתי או בערב נקוד צירי סגול (פי' התורה של כי עמני מרומא Merx, Archiv, 377). והארץ זאת המלה היא זרה בעבור קמצות האל"ף עם ההא ומשפטה להיות בסיגול כמו האל"ף לך שלמה והאבן הזאת אשר שמתי מצבה (שם 371). והתנועה החלקית אשר יש לגלגלי ההקפה שאינם סובבים סביב המרכז ולכן הניח עוד בעל הלשון תנועה תורה עליה במבטא והיא תנועת הסגול ונקראת גם כן פתח קטן וכו' נתן סימנו שלש נקודות כדמות משולש לרמוז על פשיטות התנועה הסבובית כמו שהמשולש היא התמונה היותר פשוטה שבכל מיני התנועות זולתי העגולה (ר"ד אבן יחיא, לשון למודים ה). ופתח קטן והוא הסֶגול נקרא כי גם בו יפתח פנות פיהו המבטא בו ונקרא סֶגול כי נעשה כמין סגולה בשלש אבנים (בלמס, מקנה אברהם, שער ג). וכן יש לך להתבונן העיקר הגדול הזה כי (סגול) מלשון עגול בלשון חכמי' כי הגלגל סגלגל וכן תמצא סגלגל בעיגול ואמנם כי אין זה מקום ביאור אמתת (סגו"ל) כי בכולן בחלק הניקוד יתבאר כל זה (ר"י גיקטיליה, גנת אגוז ג, עג::). בבל בפתח רחב וכן כל סגול אצלנו בסוף המלה כשהוא מוטעם יהיה אחריו נח נראה או נח נסתר תמורת פתח גדול (מבוא אל הנקוד האשורי 54). ממה שהבאתי כאן רואים אנו שכבר היתה בימיו (של הרדב"א) שטת הנקוד הטברני שלימה שכן הוא מזכיר את הסגול בפירוש ותמונתו אצלו שלש נקודות אע"פ שמעתיק האגרון לא ידע מן הסגול ומנקד בכל פעם עפ"י הנקוד האשורי (לקו"ק קסה). התפשטות הסגול במקום פתח במלות הדומים לאלה ב' הדוגמאות כגון במלת אֲשֶׁר גְּרוֹן בָּבֶל וַיִּתְנַחֶם ודומיהם לא היתה עוד בימיו (של הרדב"א) (שם, נספחי 141). ועי' גם חולם חטף, ב. חרק, פתח.—ב) שם לאחד הטעמים המפסיקים, בן זוגו של הזרקא: אלין שמות שנים עשר הטעמים ומשרתיהם וכו' זרקא סגול קבלא (דה"ט סי' 16). לגרמין פסקן סגול סמיך מאריך (בן בלעם, ג' ספרי דקדוק הוצ' כוען 127). שאין לך טעם זרקא במקרא שאין סגול בא אחריו (רש"י, מגל' יב.). וזולת אלה הסגל (אׄ) והזרקא (ב"ז, חל"ע א ג מה).—ג) חִבור של ביצים וכדומ'. בצורת אשכול: וגם עיינתה שהיו בה אשכל בצים דקות כעדשה וכחרדל וכו' לפי שסגול זה של בצים נדמה שנהיה לאחר שנתרפאת שהרי דקין הן (א. אפשטין, מעשה הגאונים לה).

סְגוּלָה, סגלה, ש"נ,—כמו סגול.—א) שם התנועה הקולית: שם הרביעי סגלה ונקרא פתח קטן והוא שתי נקודות מלמטה ונקודה אחת תחתיה כמו אֶרֶץ גֶּבֶר וקראו לו פתח קטן לפי שאינו פותח הפה כולו אלא הצדדין בלבד ונקרא סגולה שהוא כמו אשכול בכרם והכרם נקרא סגלה והוא שלש נקודות משלשין (דרנבורג, הורית הקורא 55). — החטף הסגולה, כמו חטף סגול: הכן עוד לחטף הסגולה בסגול

הסגולית בראשיתו ואין שוא שוה עין פעולה (בעס קדמון יז.). — ב) שם הטעם המפסיק: השביעי נקרא זרקה ונקרא צנורי ולפניה סֶגֹלה כגל צרורי מנגחת כשור וכארי (דרנבורג, תולדות הקורא 72). ועוד יש לנו טעם שר ולא נזכר שמו וצורתו אלא בכלל חביריו והוא הסגולה והוא שלש נקודות בראש התיבה משמאל (שם 77). המקל השלישי לזרקא שהוא במקום סגולה (רד"ק, מכלול, שה"ש ג:). כי אתם לא תדעו עלילות הניקוד והטעמי ולא חילוף עשרים וארבעה ספרים סבו אל טרחה ואולה ואל דרגה ומארכה וסגולה (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 49). סגולה נקראת כן יען כי היא בטעמים כדמות סגולת מלכים וצורתה תעיד על זה כי היא בעלת שלש נקודות כדמות הסגולה הנעשית משלושה אבנים טובות וכו' והוא הפך הסגול שהוא נקודה מהנקדות וכו' ונוכל לומר גם כן שנקראת כן כי היא כדמות שלשה גרעיני ענבים וכו' (קלונימוס, מקנה אברהם, שער בטעמי המקרא).

*סָגוֹם[1], סגים, סגום, ס"ז, — בגד עבה שהשתמשו בו לכלי לילה לישון בו: יוצאין בסגום וביריעה ובמילא ובסקורטיא ובקיטבליא מפני הגשמים אבל לא בתיבה ולא בקופה ולא במחצלת מפני הגשמים (תוספתא שבת ה [ו] יד). הסגום והרדיד שהיו נותנין על פי התנור משוקעין לתוכו שרץ בתוכו התנור טמא (שם כלים ב"ק ו ו). היה בראשון שלשת לוגין וירד וטבל במקוה שיש בו ארבעים סאה כשר סחטו בתוכו פסול הטביל בו את הסגים וזבו הימנו שלשת לוגין למקוה כשר עקרו מתוכו פסול (שם, מקוא' ג ג). נימי סגום והרדיד והחלוק והטלית שלש אצבעות (כלים כט א). סגום עבה וכופת עבה אינן מביאין את הטומאה עד שיהו גבוהין מן הארץ פותח טפח (אהלי' יא ג; טו א). הרי אלו מטמאין בנגעים סגום שנראה בו נגע ר' אליעזר בן יעקב אומר עד שיראה באריג ובמובין וכו' (נגעי' יא יא). מלמד שמחזיר לו כלי יום ביום וכלי לילה בלילה סגום בלילה ומחרישה ביום אבל לא סגום ביום ומחרישה בלילה (ספרי, תצא רעז). בגד שמכין יוצאין על פניו מן האריג כגון סגום של צמר ונראה בו נגע אינו מתטמא עד שיראה הנגע במובין ובאריג עצמו (רמב"ם, הלכ' טומ' צרעת יב ט). — ע"ר סַגְסִין: הפריגין והסגסין שנתנן בארץ להיות מהלך עליהן טהורין קבעו במסמר טמאין (תוספת' כלים ב"מ יא י). נימי הברסין והברתסין והפמליאות והחטילות והלבדין והסגסגין[1] והכרים והכסתות שלש אצבעות (שם ב"ב ז א).

1) [מן יוונית σάγος, sagum, וכן תרגם תיאוד' שמיכה (שופט' ד יח), עי' קרויס Arch. I, 138, 170, 535.]

*סִגּוּף, סיגוף, ס"ז, מ"ר סִגּוּפִים, סיגופים, — שה"פ מן סִגֵּף, ענוי: Qual, Kasteiung; affliction; mortification: שהצדיקים מדברים בעולם הזה בסיגוף ובתעניות וביסורין (מד"ר קהלת, אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם). — ובספה"א, ואמר הפיטן: על עסק בעורים עוזבני אלוף נעורים סוחים כבן סעורים סגוף עני וצעורים (לך ה' הצדקה, סליחי' מנחה יוה"כ). סגוף עונשין בני הזהר (ר"י בן לאונן, אזהרי' יב.). סגוף מיתה לאוכל טבל וכהן טמא אוכל תרומה טהורה קדש יי' בחללו (שם יט:). כמו שעושים המסגפים עצמם בכל מיני סגוף כאלו השם שונא הגוף (ר"י בר' אבנולי, מלמד התלמידים לז:). לא יחבול רחים ורכב כי נפש הוא חובל ר"ל שאין ראוי למשול בה בדרך סגוף נפש אבל ראוי להשביעה (שם קכז:). סגוף הגוף והמית החומר (המאירי, משלי יח, זבח רשעים). גם התעניות והסיגופים הכל המה מעשה תעתועים (ר"א אזכרי, חרדים, מצות התשובה ג). והזכיר שהוא אדם חלש מאוד לא יסבול קושי התעניתים וסיגופים גם הזכיר נפלאות מהתמדת לימודו יומם ולילה ואינו שח שיחה בטלה כלל (נוב"י, או"ח לה). ודרא זיקא דחלא ונחת רמז לתוקף הסגופים אשר על ידם יגבר איש על יצרו להכניעו ולהחלישו (ר"י מושקאטו, כפולות יהודה יג, לח.). לזה צריך מלחמה ועבודה רבה לשבר כח תאות היצה"ר וזה עינוי וסיגוף גדול (נועם אלימ', ויחי). והנה מה שמחשב אהו' דודי שמרוב הסיגופים נחליתי האמת יורה דרכו וסהדי בשחק שאיני כך שמעולם לא עשיתי סיגופים באלו כלל ומקוואות לפעמי' היה בעת הצורך (שם, אגרי הקודש עא::). ובעשרו נתן יבל אל לבו לראות חיים כמלך במסבו כי לא לאמונה ולסגופים בארץ גבר ולמה יאציל מנפשו דבר (יל"ג, חתן למולות ו 106).

א.סָגוֹר, ס"ז — דבר הסוגר, כסוי, סמ' סגור לב: אפגשם כדב שכול ואקרע סְגוֹר[2] לבם ואכלם שם

1) שבוש, ת' סגוסין.

2) [ריב"ג בשרשיו פרש הקרום שעל הלב. ורש"י ורד"ק פרשו כמו לבם הסגור, ומהחדשים יש מגיהים כְּגוֹר, מקביל ל־ כלביא.]

כלביא חית השדה תבקעם (הוש' יג ח). — ובסהמ"א, במליצה ושיר: ישא בחין ידיו למול קדשו בוכה בתמרורים עלי כחשו יקרע סגור לבו ומורשו רפוד אסירים לו לכפושו (סודה יי' את שבותנו, סליחי' לשבת שובה, סמא"ל תקמז). סגור לבי קרעתיו אחריך (אבל המר מאד, שם תשפ:). אהה נקרע סגור לבי לבניו וסות שברי למעניהם פרמה (רמב"ע, הרדה לבשה אבל, שער השיר 67). ומי נקרע סגור לבו בחצי נדוד פיהו יהי תופר קרעיו הכי רכו כשמן דברותיו ויום אומר יפוצץ בם סלעיו (הוא, ברלאי הגביר, דיואן קמה, בודלי). ידו אבנים כי בבור גלות ולא חטאו סגור לבי בעת קלעו אסרו להשמיד את בני אבי אבל לשמיד בני עיש הלא נשבעו (הוא, נטפי דמעות מערוף נגרעו, ספ' ד"ה סג). אקרע סגור לבי עלי מורה ועל מה זה קרעיו יודעים תפרו לילה מליצים על לבבי דברו ומכפרים פניו ולא כופרו (ר' משולם ברי שלמה, יהגו מזמותי, שם עז). בתולה בגשתה תמאן לדעתה ואקרע סגור לב ותשמור בתולים ואקרב ותרחק ואבכה ותצחק ותחשב זמירי ושירי התולים (ר' סעדי' אבן דנאן, מלאכי השיר 12). וחשקו תוך סגור לבי סגרתיו ולו גלה לאיש סודו קרעתיו (ר"י זכארה, ספ' שעשועים, הקדי, הוצ' דודסון 2). — ובלי הנסמך לב: ואם לא יקשור כל איש מכם את חברו אקרע (בחצי) את סגורו ואתן לעוף השמים את בשרו (ר"י חריזי, תחכמוני כא).

ב־סְגוֹר, ש"ז, — זהב יקר, כמו זהב סָגור: לא יתן סְגוֹר תחתיה ולא ישקול כסף מחירה (איוב כח יה). —ואמר המליץ: ולא יתן הסגור וכסף במחירים (ר"ה, שיר בספי דונש על מנחם 43). — ומ"ר סְגוֹרִים, כמו הון ואוצרות: וירום כל אויל וחסר לב וכל יונק חלב איש מאחוריו וכל נטה לבבו אחרי הון ועבר בלעדי שדי סגיריו[1]) ולאל יום יהי כל סר וחנף כמוקש מפני רוח סעריו ויעזו ויעלצו ישריו ויגלו וימלו יהיריו (רסב"ג, בשורש עז).

ג־סְגוֹר, סְגֹר, ש"ז,—שם לכלי זין: החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי והרק חנית וסְגֹר [2]) לקראת רדפי (תהל' לה ב-ג). — ובסהמ"א: מכל פתנים ראש וכזם קבעת מכל חנית וסגור וכל בן קשת משחית לבחל חשק (רמח"ל, מגדל עז, ענין ז, ערי הקוקס). חרב יונית חגרו לבשו שריונם חנית לנו וסגור (מיכ"ל, הריסות טרויא 22). — ובשלש המשמ' יחד: לבב רעים ישמח באמרו ויקרע מלבב עוין סגורו וזה וזה ישוה עת נתן את המון הונו ופזר את סגורו וימרוק את חנית ישע בקרב קרב צריו וירק את סגורו (רמב"ע, תרשיש א רלג).

סָגוּר, ת"ז, — בינ' פעול מן סָגַר, רק בקשר עם זהב טוב, טהור ויקר: ויצפהו זהב סָגור [1]) ויצף מזבח ארז ויצף שלמה את הבית מפנימה זהב סָגור (מ"א ו כ-כא; גם ז מט-נ). וכל כלי משקה המלך שלמה זהב וכל כלי בית יער הלבנון זהב סָגור (שם י כא). ואת המנרות ונרתיהם לבערם כמשפט לפני הדביר זהב סָגור וכו' והמזמרות והמזרקות והכפות והמחתות זהב סָגור (דה"ב ד כ-כב; גם ט כ). — ובסהמ"א, מ"ר סְגוּרִים, דברים סגורים, אוצרות, ואמר המשורר: נדיבתו אשר כים וישרו וחכמתו בדת אל קדושה אשר נקרא שמו על התבונה וכמעט אבדה מאין דרישה אשר היתה סגורה מפנינים כמו סלע אשר אינה חרושה עדי פתח סגוריה וחפש טמוניה והוציא כל רכושה (רסב"ג. האגרון או דרור). — ואנשים סְגוּרִים, אסירים: העלה גרי מערפל אשר שם כבודו ויקרו סגורי שלה מאפל עשן הר המור במאמרו (ר"י הלוי, יחיד נתלא). חטאתי אל תזכור עוד הן בזקונים הן בנעורים וכו' אוסיף לקח טוב בסגורים [2]) (זכרי בן סעדי, ספ' המוסר, מחב' יו, כ"י תימני). — נקי סְגוּרָה, Exanthema[3]) מ"ר סְגוּרוֹת, —נגעים וצרעת: בו (בחדש ניסן) ירבו הסגורות[4]) והשחינים (ראב"ע, שמעו נא אל דברי הרופא)

[1]) [צ"ל סְגוּרָיו לחרוז עם אחוריו. ואולי הוא מן סָגוּר. והעיר דוקס שבכ"י וינה הגרסה: יש די ספורו.]

[2]) [י"ת ושלוף מורניתא וטרוקיתקא וזמן לאורעות רודפי, ע"כ. וכן פרש ריב"ג בשרשיו: כלי מלחמה. אולם רש"י וראב"ע פרשו כמו צווי מן סָגַר, וגם כל שאר התרגומים העתיקים תרגמו כמו פעל. ויש מהחדשים מנקדים סְגַר וגוזרים אותו מן σάγαρις כעין גרזן מלחמה של הסקוטים, עי' הירודוט', 715. I; או מהמצרית סגרת. ועוד יש מגיהים חֲגֹר או עֹזְרָה.]

[1]) [ר' חסדא (יומי מה.) דרש בשעה שנפתח כל החנויות נסגרות, ע"כ; שאין סכר לזהב אחר מפני זה, רש"י. ואולי הכונה סגור וטמון מפני יקרו וערכו הגדול. ויש סוברים שהוא תרגום של האשור' חֻרָאצ סַכְּר, חרוץ סכור, או סגור, עי' דליטש, 499, Handw.]

[2]) ושם הגהה על הגליון: ר"ל הענינים הקשים, כן פי' המחבר בכ"י. — [3]) תרגום ד"ר מזיא.

[4]) [כמו בארמ' סגירו, סגירותא, והבטוי מצרע מוסגר, ועי' ערך סגר.]

°סַגִּיא, ת״ז,—כמו שַׂגִּיא, גדול: שלום ממגדל בנוי לתלפיות קטן בשנים וסגיא בסגיות (הוא, מכתב לר׳ שמואל אבן נאמע ב א ב, כהנא 42).

°סַגִּיאֵל, שם מלאך: נגד סגיאל פקיד שבוטי רבך נקשב פנה תלוי סובך (קוכט. הפיוטים י).

°סַגִּיב, כמו שַׂגִּיב, עי׳ סָגַב, ת״ז, — גדול ורם, חזק ונשגב: נורא הוא סגיב הוא (אדיר הוא, פיוט בהגדה לפסח).

°סְגִידָה, ש״נ,—שה״פ מן סָגַד: אף ישתחוו השתחואה יותר מהסגידה (רד״ק, ישעי׳ מו ו). תחלת רפואתו (של הגרב בעין) התמדת ההרקה וכו׳ והרחקת האבק וכו׳ וארך הסגידה וכל מה שיעלה הליחה למעלה (קאנון ג ג ג יז).—ומ״ר: רובי השתחואות וסגידות עד אין חקר וכריעות עד אין מספר (ד״ה יהודי מלכים וא״י ב, מן 341).

°סְגִירָה, ש״נ, שה״פ מן סָגַר: שנאמר סגר עליהם המדבר ואין סגירה אלא חיה רעה (מכילי בשלח א). שהם היו משלימים לסגירת האהל מצדדיו וסגירת החצר מכל צדדיה (מד״ר במדי יג). — ובסהמ״א: ענין הכל ענין סגירה במנעול וכו׳ וכן נקרא במקום אחר הכבל בלשון סגירה (רד״ק, השרש׳ ערך כבל). — ואמר המשורר: אזי הריק חנית רמח והרב וגם סגר להלהם סגירה [1] (ר״ש הנגיד, אלוה עוז).

סגל, ממנו *סָגַל, °סִגּוּל, א°סָגֶל, ב.*סֶגֶל סְגֻלָּה, °מְסֻגָּל, °הַסְגָּלָה °סְגֻלּוּתִי, °סְגֻלִּיִּי.

—*פעי׳, סִגֵּל, פ״י,—עשה סְגֻלָּה, אסף וקבץ על יד כמו אל תוך אוצר: בן שנראה חלוק בחיי אביו: מה שסיגל סיגל לעצמו (ר׳ אמי, ירוש׳ ב״ב ע ה). לשני אחים שהיו מסגלים ממון אחר אביהם אחד מצרף דינר ואוכל אחד מצרף דינר ומניחו (ספרי, דברי מה). לאחד שהיה לו מקל וצנית עמד וסיגל וקנה לו צאן ונכנסו ואבי׳ ובקעום אמר אותו הרועה אחזור לאותו מקל ולאותה צנית (רבי יהודה ברי סימון, מד״ר איכי, פרשה ליון). לאשה כשרה שהניח לה בעלה מעט חפצים ומעט יציאות כיון שבא בעלה אמרה לו ראה מה הנחת לי ומה סגלתי לך וגם הוספתי לך עליהם (שם, שה״ש, הדודאים נתנו ריח). יעקב כל זהב שסיגל מימיו וכל ממון שהיה לו [הכרה] כדי ליתן לפני עשו בקבורתו שלא יכנס עשו בקבורה לתוכה (פסיקי רבתי, והיה מדי חדש). [כמון] שהעבד מסגל מאחר רבו והבן מאחר אביו והאשה מאחר בעלה כן אתם מסוגלים לי (שם, יהודה וישראל).—ובהשאלה, סִגֵּל מצוות ומע״ט: ושלא יהו הרשעים אומרים כלום הצדיקים חיים אלא שהן מסגלין מצות ומעשים טובים אף אנו נסגל מצות ומעשים טובים (ר׳ יוחנן, מד״ר ברא׳ ט). כך כל מי שהוא מסגל מצוות ומעשים טובים הרי גן עדן וכל מי שאינו מסגל מצוות ומעשים טובים הרי גיהנם (שם). אברהם הרהר אמר לפני הקב״ה רבון העולמים כרתה ברית עם נח שאינך מכלה את בניו עמדתי וסיגלתי מצות ומעשים טובים יותר ממנו ודהתה בריתי לבריתו תאמר שאחר עומד ומסגל מצוות ומעשים טובים יותר ממני (שם מד, סולי תיאודי). וקוץ זה כלב שקצץ מרגלים הוליד את ענוב סיגל מעשים טובים בעת שהביאו אשכול ענבים שאלולי כלב לא הביאו (שם, שמות א). מה שסיגל אדם מצוות ומעשים טובים לפיו ולא לפי בנו ולא לפי בתו וכו׳ (ר׳ שמואל בר יצחק, שם, ויקרי ד). מה שסיגל אדם מצוות ומע״ט אינו מספיק להבל היוצא מפיו (הוא, שם). וכדי שלא יאמר (הגר) אוי לי שאין לי זכות אבות כל מעשים טובים שאסגל אין לי שכר אלא בעולם הזה (שם במדי ח). מה הדבורה הזאת כל מה שהיא מסגלת מסגלת לבעלי׳ כך כל מה שישרא׳ מסגלין מצות ומעשים טובים הם מסגלים לאביהם שבשמים (ר׳ יהודה בר׳ סימון, בשם ר׳ לוי, שם, דברי א). מה הנאה יש לבריות אשר מסגלות במצות ובמעשים טובים דיין שאני מזריח עליה׳ אורה (שם, קהלי א, מה יתרון).—ובסהמ״א: תדע שהרי כל המצות שסיגל משה קבע לו מצוה קבועה לדורות (ערוך, ערך סמה).—ועונות: שהן (ישראל) מסגלין עונות של כל השנה כלה (תנחומי אמור ל, הולי בובר).—ובסהמ״א, אָסַף כסף וכדומ׳, לאיזו מטרה: מאתים זהו׳ פו׳ שמזומנים לסגל אותם על רווחים (פנקס קראקא, סנת ת, אוצה״ס ד 611). לסגל בהן בסחורות וכו׳ לסגלם על סחורות אחרים (שם, כתב א, ספ׳ תהלה לדוד קויפמן 76). ולכן אני אומר בבירור ששמעון ולוי לא פרעו לראובן את הכ״א סקודי לשנה בעד שכירות הבית וסיגלם בידו לפורעם לגוי בעד ריוח המעות ההם (מורפורגו, שמש לדקה, יו״ד א מט, לו.).—ובמשמ׳ בחר לסגלה, ואמר הפיטן: ומאז בחלקו עלו מהלשים שבעים וסגלם לו להבל נחלה מקבעים (אדני, יול׳ אחר׳ פסח). יושיע

---

1) [עי׳ הערה של ר״ח ברודי.]

נין צעיר ועל מי מנוחות ינהלינו ישיביהו לקדמותו וכמאז יסגלנו (לפרשי מצורע, Monats. 1894, 538). זרדי לולב בימין ופרי עץ הדר בשמאל גם את זה לעמת זה תקח לסגלה (ר״י ברצלוני, אזהרי׳, י:). גזר מי בחזיר יפגל גם משך ערלה מלעגל גויתו להשאיר והממאן מלסגל (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ׳ שבי׳ א חנכה).

—°קל, בינ׳ נק׳: ולך יחידתי בחן סוגלת (שלם בן יוסף שבזי, מי כשקני, פזמוני תימני׳).—ובינ׳ פעו׳, סָגוּל, מובחר: וה״א והוי״ו חשבון סגול וסוד גדול יש בכלם בשם הנכבד והנורא שאינו שם מדה והוא מן האותיו׳ הנזכרי׳ (ראב״ע, קהלי ז יט). ונתן לחוק גבול וכו׳ למשה שהוא סגול[1] (שבזי, איומה לדוד, פזמוני תימני׳ לחתן). ואמר כי האדם סגול בענין בו זר מאוד אינו בדבר מהנמצאים שתחת גלגל הירח (רש״ט פלקירא, מורה המורה א ב, ד״ה והנה ענין).—°ובמ״ר סְגוּלִים, מובחרים, תאר לישראל: הוא כמו רעך כדכתיב וכל אשר לרעך ואפתרנו מה יקרו סגוליך כאשר נאמר בנים אתם לה׳ אלהיכם ולא בנים ממש בלתי סגולים ממש שהן כבנים (דונש על רסע״ג 55). ונהי בגורלך אנהנו ותפול עלינו בגורל אשר השלכת ונהי סגולים ועתה אלהינו (יוסיפון כו). הלא אחריו אספרם מחול ירביון ואיך ידבר כן על סגולי ה׳ ומה טעם הקיצותי ועוד עמך (ראב״ע, שפת יתר כב). הקב״ה הוא אדון ומלך ומתגאה על הכל ישראל אדונים וסגולים מכל העמים ומלכים השבת הוא יום מנוחה ויום חירות כאדון ומלך על כל הימים ואילו שלשה האדונים ומלכים הוזרים שלשתן ומעידין זה על זה (תניא, מנחת שבת, כט.). — ואמר הפיטן: פסח סגולים למטע שירים כי יי׳ נלחם להם במצרים (פסח אמונים, מעריב ליל שביעי של פסח). תמום והרגום תלי תלים תודות והלל סיגו סגולים תקף הנם קבעו משבילים (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ׳ שב׳ א חנכה). ולעתיד סְגֻלִם[2] בהגאל כימי עולם קומי אורי ישמיעם גואלם (אחמיר, יוצ׳ שה״ג). תקבץ סגולים עוזר דלים (אזמרך עליון, יוה״כ תימני׳). הבוהר בעמו להיותם לשמו סגולים ויבדילם מן התועים ומעובדי פסילים (לפרשת במדבר, Monats. 1894, 540).—ותאר לאותיות: שבעה עומדים בדגשון והם שבעה כפולים אשר מכולם סגולים בגד כפרת בלולים (דרנבורג, הוריח

1) [להרוז עם גבול. ואולי הוא קצור מן סגלה.]— 2) כך מנוקד בדפוס.

הקורא 7).—ובמשמ׳ סגלה לרפואה: ומרקחת העולשין עם הסכנגבין סגולים בצביות הכבד (ר״מ אלדבי, ש״א, נתיב ד, הכבד).—ובמשמ׳ ידועים ומיוחדים: השמירה באנשים סגולין אנו מוזהרין שלא לקנות מהם דברים סגולים[1] (כה״ג, חו״מ ח).

—°פעי׳, סֻגַּל, סוגל, נבחר להיות סגלה,—ואמר הפיטן: גיזעו לא יפוגל ביגלו יסוגל דביר דפוק במעגל (Kahle, Masor. d. West., יב). סוגל לטבול ברחיצה ונסתפג בעת יצא (Elbogen, Stud. 173). אלה שלש עשרה שרשי אמונת עם קדוש אשר סוגל ביקר אמונתו (JQR. NS. V, 539). לפניך יהו מסגלים כל גזעי דגלים (משוררים ומהללים, יוצ׳ שבי החדש). וכאן נשלם המשקל המסוגל הנשקל בזהב (ר״י חריזי, איתיאל ט). לכן באו הטעמים תחת האותיות להורות על הקולות הכבדים אשר בשפל ישבו ועל האותיו׳ להורות על הקולות החזקי׳ אשר יעלו אבר כנשרים ונגוני אלה ואלה נשכחו מאמתנו כי מעת חרבן ראשון היו הלוך וחסור העינינים הממסגלים (ר׳ שמואל ארקוולטיכדו, ערוגת הבושם כז, לב:). — ובינ׳, במשמ׳ בעל סגלה או תכונה ידועה, מיוחדת: וההכמים מסכימים שאין לשכל צורה מסוגלת (מקור חיים לרשב״ג ה 16). ועל כן עמדה הסגולה (של הצחוק) במסוגל בו (האדם) (ר״א חסדאי, תרג׳ ספ׳ היסודי׳ לר״י הישראלי, כ״י כזנהנזי). ועל כן כשירצה האדם לתאר דבר בעניין מהעניינים שהוא מיוחד לו יאמר שזה הדבר מסוגל לו (רש״ט אבן פלקירא, ראשית חכמה 26). כי הדקדוק נותן סדרי מלות מסוגלות באומה מיוחדת בלבד וההגיון נותן סדרים משותפים כוללים למלות כל אומה (שם 34). השביעי העיון במה שישתתפו בו מיני הצמחים וכמה שהוא מסוגל לכל אחד מהם (שם 51). ואמר החכם הטובות שמטיב הבורא י״ת ויתברך לנבראיו רבות והמסוגלות באדם שני מינים (הוא, המבקש כד). מפני שהוא מסוגל במעשיו (ה)טובים יותר מחכמתו הכנת המעשה עומדת לקיים חכמתו (ר״י אבן עקנין, ספי מוסר ג יא). — ובמשמ׳ בעל סגלה לרפואה: ואני שמעתי כי יסוגל (לאמר ירפא בסגולה) בזה העצם אשר בין גלגלת הראש והערף (כרבוני, ארח חיים ג יא, כ״י ביהמ״ד שכתר).

—°נפע׳,—א) נִסְגַּל, כמו קל, נבחר: אודה אוקיר השם השביעי הנדגל ושם רב אבאר בתוך עם הנסגל (סדר רע״ג, תיקון ליל שבת בין ר״ה ויוה״כ, ג, ורשה לג:). והודה

1) [ואולי הוא מן סְגוּל, אוצר וקנין מיוחד.]

היצר לבבות הנצר נפשות הבצר לרוחות כבירים בשירים נשקלים הדשים נסגלים במבטא נגבלים וזקוקים נחקקים (דונש, שער השיר 4). אזי נסגל[1] וגם נדגל בשנים עשר דגלים והעריכם והדריכם בתום יושר מפעלים (ערבית ליל לֵיל כפור, מחז׳ איטל׳ ב, עז.). יחדו עלי שלחן וכוס דודי קרא זמן שרידנו ובלה נסגלים (שלם בן יוסף שבזי, אהב׳ הדסה, פזמונ׳ תימנ׳). שמרה אדון עולם ידידים נסגלו הדורם עדת האל אחריך נמשכו (הוא, Poesie d. Iuden Iemens, הול׳ בכר 37). קומו עלו עם נסגלו (הוא, שם 72). עשה גם אתה עמנו וכרת לנו ברית להיות ידך עמנו ולהסגל בנו להיות מגדולי אוהבינו ומחשובי ידידינו (אגר׳ של בן מר׳ ורב׳ סעדיה זכרו לברכה למר׳ ורבנא שלמה, כ״י גני׳, העתק׳ אלל ספירא). — ובמשמ׳ מיוחד: ואינו נסגל[2] למי שמכרוהו בית דין כדעת בעלי הקבלה וכו׳ ואינו נסגל לגר צדק כדעת בעלי המקרא כי מהטעם אחיך (ר״א הקרא׳, ספ׳ ג״ע, קמט.). — ב) נָקד בסגול: עדה שהיא לשון עדות הע׳ ננקדת בצירי שהיא קמוצה קטנה כגון תהיה לי לעדה ועדה המצבה אבל עדה של עשרה הע׳ נסגלה כגון לעדה הרעה הזאת (מדרש שכל טוב, ברא׳ כא ל).

—*הִפע׳, הִסְגִּיל, — עשה שפלוני יהיה סְגֻלָּה, שיהיה מובחר, ואמר הפיטן: זכרתי חסדך ואהבתך עלי כהדגילו הובות העבירו ואותי לך הסגילו טלאיך עתה בתחן ופלל ירגילו (ר׳ אליה ב׳ שמעיה, אריה ביער, סליח׳ יום ד). טהור לרצון מיחליך טפת לנאמן חיליך טף עב להסגילך (יוצ׳ א שבועות, מחז׳ איטל׳ א, קמז:). — ובמשמ׳ עשה לדבר סְגֻלָּה, עשה לו תכונה מיוחדת: וכאשר יכביד באויר הרקיע מורידו הקב״ה מטר וטל על הארץ בין רב היה בין מעט היה וברר הקב״ה הויית המטר מאיזה מקום ירבה עלייתו וירידתו שמסגילה לו הקב״ה כדכתיב הקורא למי הים וגו׳ (דונש על רסע״ג 52). הסגילו מלכו סגלה מאד יקרה בבגדי שש הוזהבו מזהב אופירה (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 262). והנה הקווי אל השמחה יקרא שחוק על דרך האמור באברהם כשנפל על פניו בבשורת הזרע אלא שבא אצל הלויתן בפועל יוצא כי יוצרו ממציא ומסגיל בו השחוק בכל יום להטיב לטובי׳ (רמ״ע מפאנו, אמרי עהול׳, חקור דין א ג). — ומצוי ביחוד בספרות הקראים במשמ׳ יִחֵד והגביל והפריד: כי שם מעשים בעת שיעשם האדם יאמר יוחש בעדו כי היא יסגיל עצמו מן אשתו (ישועה בן יהודה הקראי, ספ׳ העריות 43). ובאמרו לכם הסגילם באחת מן הדתות אשר היו מתנהגים קודם (ר״א הקראי, ספ׳ ג״ע, ה.). הלא תראה בענין האביב שהוא מצוה מחודשת הסגילה בארץ ישראל כאשר יתבאר (שם ו.). ועוד אמר שאלמלא היה הרצון במאמר ושנים על התקופה מהטעם להסגיל לתקופת טלה מארבע התקופות (שם עז:). אך החכם הקרקסאני נ״ע הסגיל שם מלאכה על אומנות ושאר המעשים אסרם מן תעשה מעשיך (שם כג:). ועוד שזה המאמר אינו מסגיל על מי שלא הכין מבעוד יום רק כולל (שם מח::). כי אין טעם להסגיל איש מאיש ממאמר מאישה בין שיהיה כהן עצמו בין שיהיה זולתו (שם קנ:). הם הסגילו זמן הבוקר לבד בו (בטטפות) יקשרו (פירקוזיץ, מסה ומריבה, דבור א). — וכן שה״פ הֻסְגַּל: אלא מנהג קדום היה כפי שהעיר במאמר והיו לאותות ולמועדים ונותן התורה העמידנו בו ע״פ אותו המנהג שלא היה בהסגל מקום (ר״א הקראי, ספ׳ ג״ע קדוש״ח י.) ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר ובמלת לכם רבה ולא נראה שהוא הסגל על האב (שם קכא:). — ועי׳ עוד ערך הַסְגָּלָה.

—*הָפע׳, הֻסְגַּל, הוסגל, — נעשה מיוחד לדבר בתור סְגֻלָּה ותכונה מיוחדת: כבר ידעת למעלה ענין המהלך האמצעי ושהוא מהלך השמש בגלגל המוסגל והוא גלגל היוצא (פירוש קדוש״ח לרמב״ם, יב). ודע שהשמש יש לה שנוי אחד מוסגל בה והוא קשת השווי שלה שבין מקומה האמצעי והאמתי (הוא, שם). מוסגל בסגולת אדון כל הבריות והושת עין לדור (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 91). — ומצוי ביחוד בספרות הקראים: ואע״פ שהמורגשים והמושכלים מוסגלים ומוגבלים ומיוחדים ושוים בענין אחד בלתי היותם נפרשים ונבדלים עוד (לקו״ק, כספסי 50). והוא בוא ערות האיש במקום המוסגל מן האשה וכו׳ והוא שם למעשה המוסגל והוא נלקח ממקצת הפיוטין (שם 92). וכי ימציאו על איזה מהם ירצה ויגמה לשום אותו הקול המוסגל שם לגוף המוסגל או הגדה עליו (ישועה בן יהודה הקראי, ספ׳ העריות 76). עם היותו אותיות כרותות הכריתה המוסגלה אשר הולך

---

[1] [כך גם במחזור תימני כ״י בריט׳ מוז׳ מנקד בנִקוד העליון נִסְגַל, ובסמא״צ נמצא בסליח׳ לר״ה.]

[2] הפסוק כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה.

אחר התקון (שם IV). זה המאמר מוסגל לאנשי ארץ ישראל (ר"א הקראי, ספ' ג"ע קכז::). ואמרו שזה תלוי בב"ד לבד לקדש איך בדבר שתלוי ביכולת כל אדם שלם ההרגש יהיה מוסגל לב"ד (שם י:·). כי לא הוסגל מאמר והיו לאותות בבחינת מקום אחד רק לכל העולם כאחד (שם עז.).

—התפ', כתפ', — א) *נִסְתַּגֵּל, נתיחד בתור סגלה מיוחדת: ולכן נסתגלו ג"כ התגין דוקא על אות החי"ת מלבד שהיא בעצמה הוראה על החיות מצד לשון המבטא (פענח רזא, ברא"ש' ב:). — ובמשמ' קבל ורכש לו תכונות מיוחדות של סביבה חדשה, התרגל לתנאים של חיים חדשים, רגיל בספרות העברית החדשה ובדבור. — ב) נִקַּד בסגול: וכן ולָבֶן שנים מן לָבֵן ונסתגל הבית לסבת המקף וכנ"ל (רייכרסון, חלקת השם לט). ובכנוי יתחלף הצירא בסגל עוֹרְךָ־כֶם, ע"ד חוֹתֶנְךָ מן חוֹתֵן וכנ"ל וכן להלן מַקֵּל מַקֶּלְךָ מַקֶּלְכֶם וכן יסתגל במקף כמשפט כמו עֶקֶשׁ־לב (שם מג).

א.*סֶגֶל, ס"ז, —כמו סְגֻלָּה, — א) אוצר, ואמר הפיטן: סידר חלונות אטומות תפרש סיגלנו פן אורש (Kahle, Masor. d. West., יג). —ב) המובחר והטוב, ואמר הפיטן: הנוי והנצח לחי עולמים הסגל והסיגוב לחי עולמים (האדרת והאמונה, פיוט מובא בספ' הקנה, ענין מילה). שוש שגב סגן סגל סאי סרוה סבובי סער סלולי ספיר שפת שרפים (מי יעריך אליך, יוצ' לשח' לוס כפור, מחז' איטלי' ב, פז:). —ג) תאר לישראל: שלחתי במלאבות סגל הבורה (שמעון בר יצחק, יוצ' ב ר"ה). בחרתני סגל להעמית שפר נחלתך עולמית (אודך, יוצ' ב פסח). יוקשים כהתעו זו במעשה העגל רבים עלצו ופצו אין ישועתה לסגל (אז, שם). צר ואויב הלטיש עיניו פיהו פער לשאוף עניו עשת בשלו להשמיד קהל המוניו סגל לאבד הרת בנשתוניו (במתי מספר, סליח' לתענ' אסת'). סלסול להתקדש נצר עמרם סולת וכמעשר ממעשר הורם סגל לברך בשמך צורם שים באפך קטורת תמורם (Elbogen, Stud. 128). הל תהלו כנרקעו המון סגל תודעו הצפון וזרוע תשועשעו (אור ישראל, יוצ' א שבוע', מחז' איטל' א, קמז:). —עם סֶגֶל, כמו עם סגלה: וברביעית חחדש להתחבר עם סגל בזרוז קדשה וטהרה לרגל (יוצ' שבת הפסק' א). לנחלת צבי לא הגרלו עם סגל למו אדון לחלק והם לו לדגל (Eelbogen, Stud. 174). — ד) משמעה מיוחדת, מובן מיוחד: וכשהיה ידוע בין אנשי הלשון הסגל הזה השם אם יהיה הדבור בו משולח לא מוסמך וכו' (ישועה בן יהודה הקראי, ספ' העריות XXVI).

ב.*סֶגֶל, ס"ז, כמו סגול משמ' ג), אשכול הביצים באדם, testes, עי' א.אשכל: ועוד ז' בקרביו של אדם ונקראין סגל כבד (ושש)[1] ולב וריאה וטחול וכו' (מדרש תדשא, הוצ' אפשטין).

סְגֻלָּה[2], ס"נ, סמ' סְגֻלַּת, כנ' סְגֻלָּתוֹ, — א) דבר משׁבה ויקר מאד, שאדם מבקש לשמרו לו, אוצר, wertvolles Eigentum, Schatz; possession précieuse, trésor; valued possession, treasure, וביחוד תאר לישראל ולצדיקים שהם קנינו החביב של אלהים: ועתה אם שמע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סְגֻלָּה מכל העמים (שמות יט ה). בך בחר יי' אלהיך להיות לו לעם סְגֻלָּה מכל העמים אשר על פני האדמה (דבר' ז ו). ויי' האמירך היום להיות לו לעם סְגֻלָּה כאשר דבר לך (שם כו יח). והיו (יראי יי') לי אמר יי' צבאות ליום אשר אני עשה (אותם) סְגֻלָּה והמלתי עליהם כאשר יחמל איש את בנו העבד אתו (מלאכ' ג יז). כי יעקב בחר לו יה ישראל לִסְגֻלָּתוֹ (תהל' קלה ד). — ומצוי בסהמ"א, ואמר הפיטן: כבשים כובשים עונות מכבסים כתנוק בן שנתו סגולה עושים (תפלה תקח, סליח' ער"ה). חמוקי ירכי בם לפסלה זרע להרביע ולהתעיב סגלה (עז, יוצ' שבת זכור). סגלתך ונחלתך לך תמיד ישוררו (יוצ' שבת א אחה"פ). אום קדוש מכל אום נעלה זה היום היה לסגולות כי החרשים שמעו מלה העורים רואים הקולות וכו' (רשות לנשמת של שבוע', מחז' איטל' א, קמז:). רנני קולך תני בת סגולה שב גביר אל הדביר בית תפלה (רשב"ע, אשמהה). למי יי' מבני איש ומיקומם אשר לקה צור סגולה ונחלת הכל שמם (הוא, למי יי'). ואם חג המצות היה יום גאולה בחפזון בדרך הלכו סגולה (הוא, בין שבת ומועד). גם אלה מהם סגילה בהרת ושמך עלינו נקרא (הוא, כי שם ה' אקרא) סגלתו

---

[1]) [אצל ילינק בהמ"ד ח"ג הגרסה: ככה ושש ולב, ועי' בהערה של ר"א אפשטין שם.]

[2]) [באשור' סָגֻל, מ"ר סַגֻלָּאת, מקנה. בערב' שַׁגִ'ל a), חלק, מנה. בארמ' סגולא, סגולה, ענב, אשכול.]

---

a) سجل

תהי נא בידו עטרת וצניף מלוכה צבי תפארת (אנעים זמירות, פיוט לשבת). הבין ופעל זהרי חכמה שפע נבואות עם סגלתו (עמנוא' מרומא, חרוז על יג עקר' JQR. NS, V ,535). — ובמשמ' היקר והמובחר: הסגולה מאנשי היחוד שהעמיקו בחכמה והבינו ענין הבורא והנברא (ר"י א"ה, חו"ה, היחוד ב). והשני טרף מזון זולתו מאשה ובנים ועבדים ומשרתים והדומה להם ואיננו מובטח מן האלהים לכל הברואים אלא לסגולה מהם בתנאים מיוחדים (שם, הבטחון ד). והתחברות כבודו אלינו מפני שאנחנו נקראים הסגולה מבני אדם (הוא, הכוזרי א כז). ואחר כך יתפלל לבער הסיגים בברכת המינים וסומך לה שמירת הסגולה הזכה (שם ג יט ה). והחכמה שהיא ירושה מאדם והיא הכמה המוחזקת בכח אלהי איננה כי אם בזרע שם שהיא סגולת נח לא פסקה החכמה ולא תפסוק מן הסגולה ההיא מאדם (שם א סג). ושולח אליו סגולת שריו ועושה עמו מה שלא היה עושה עם זולתו (שם ג כא). וראה איך שב הענין האלהי הדבק באברהם ואחר כן בהמון סגולתו ובארץ הקדושה וכו' עד שהעתיק אותם ונטעם באדמה הראויה לסגולה ונקרא אלהי אברהם ואלהי יצחק (שם ב כ). אכתוב עלי ספר דבר שפר אשר לי שעשועים הוא עדי אין תכלה פן יהיה מני כרגע נעלם פן יאבדו כל דרשים הסגלה (ראב"ע, אשיר בקולי שיר). כי הרחקת הגשמות ממנו ית' וכו' ראוי שישתתפו בה ההמון והסגולות וראוי לדרוש לקטנים ולנשים ולעמי הארץ וכו' (שם טוב, פתיח' מו"נ, ג:). ואנשי המדינות יש מהם שהם המון העם ויש מהם שהם סגולה (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה 69). והסגולה הם האנשים המאמינים מה שיאמינוהו ויעשו מה שיעשוהו (שם). ומה שאומרים בברייתא ופניהם דומים כשולי קדירה כוונו שההמון יבינהו כפשוטו ותגדל פחדתם מחטוא והסגלות יבינוהו על דרך הכמה כלומר שהם מתביישים ונכלמים על מה שחטאו (ר' הלל מוירונא תגמ' הנפש, לא.). —ועם יחיד, יחידים, החכמים המובחרים שהם המעטים בבני אדם: נאמר שבספרי הנבואה לא יתבאר בפירוש מה שיושג בפלוסופיא האמת בעבור שלא יקשה הבנתם על העם והם המון האנשים אך יורמז אליו ויתעורר להבין היחיד סגולה פנימיות אותן הרמיזות וידע שהחכמה נכללית בספרי הנבואה ויסתפק ההמוני בנגליהם (ראב"ד, אמו"ר 12). ואם ידובר עמהם בדבורים הנאותים ליחידים סגולות נחשלו שכליהם ונכבו רעיוניהם (שם 39). אמנם המובן שהראתה לסגולת היחידים וכו' (ר' הלל מוירונא, תגמ' הנפ' ל:). וימצא כתוב יחידי סגולה הנקובים בשמות היושבים ראשונה במלכות (רש"פ, ד' כוסות, כוס ביד ה', ז). —ובאותה המשמ', סְגֻלַּת הַסְּגֻלָּה: ואל תפקוד סודך אלא אצל סגולת הסגולה מהם בלבד (ר"י א"ת, חו"ה, חשבון הנפש ג). נמצא כי האומה הישראלית היא הסגולה והצדיקים מהם הם סגולת הסגולה (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 86). כבר קם מבני אל שר ונגיד צבי עדה וגהלתה ונרה גאון הדור סגלת כל כגלה משוש ארץ המונה והדרה (עמנוא', מחב' ח). — ואוצר של כסף וזהב וכדומ' בזה: יש לי סְגֻלָּה זהב וכסף נתתי לבות אלהי (דהי"א כט ג). כנסתי לי גם כסף וזהב וּסְגֻלַּת מלכים והמדינות (קהל' ב ח). — ובתו"מ: מה סגולתו של אדם חביבה עליו כך תהיו חביבין עלי (מכילת' יתרו, בחדש ב). כאדם שיש לו סגולה חביבה עליו ביותר והוא מונה והוזר ומונה עד כמה פעמים כדי שידע חשבונה (מד"ר במד' ב). — ועשה סְגֻלָּה: קטן שאמר לאחד בשוק האכילני מעשר מחלקי מאכילו מפני תקון העולם אם חייב לו מזונות או שהיה עושה עמו כדי מזונותיו מאכילו משלו ועושה לו בחלקו סגולה (תוספת', תרומו' א יג). החובל וכו' בעבדו ושפחתו העברים של אחרים מוציאין מידו ושל בתו נותנין לה מיד ושל בנו עושה לו בהן סגולה בבניו ובבנותיו קטנים של עצמו פטור מן הכל (שם ב"ק ט ח). אין מקבלין פיקדונות לא מן הנשים ולא מן העבדים ולא מן הקטנים קיבל מן האשה יחזיר לאשה וכו' קיבל מן הקטן עושה לו בהם סגולה מת יחזיר לאביו (שם יא א). —ובסהמ"א: לא ידעת כי בלשונות אשר בני האדם מחבבין בם בלשונות ירומם אלוה כל אהובים כמו חבל האיש ונחלתו והלקו עליו נאהבים מסגולה ההיא ויותר ממנה יראי אלהים השובים (סעדי' על חוי הבלכי ב, הוצ' דודזון 38). אח"ז בא הקטן וערער עליו הגדול לאמר כי הממון שהיה בידך בחיי אבינו ולאחר מיתתו הי' סגולתי ולא היה לאבינו אלא פחות מאלף כספים וכו' ואתה מאין סגלת לא היית מרויח הוצאותיך וכו' (שאלה מרה"ג, תורתם של ראשונים, מחב' ב ט, הורביץ). ויאסף המלך המולך עליה סגולות כסף וזהב ונכבדות וקהלת היילים אשר לא אסף כמוהו מלך אשר היה

לפניו (מנחס, מכתב ר' חסדאי אבן שפרוט למלך הכוזרים, הכוזרי כט). ושל אוצרות לסגולת המלך בונין בנין חזק (רש"י, ע"ז עז:). שעשאתו סגולה מן מעשה ידיה (ספי התרומות ו ג). מי מלל לאב בחכמה כמוך מאד נעלה על כל מגיני ארץ ואוצרות סגולה מקבלים האסיפה נפרדי החבילה (ר"י מפיסא, מנח' קנאו' 4). — ואמר המליץ: צרות שיר מסוגר השערים ונלאו מעבור בו רוב יצורים אשר בו אוצרות שיר לא ערכו זהב אופיר ולא גזרי שמירים ומהמד כל מליצות גם נכות החרוזים החשוקים הבחורים ובחדריו סגולות עניני כל נאום חזק ככוכבים מאירים (ר"מ דרעי, לקו"ק פט). —תאר לאלהים: אתה סגולת כל סגולה ובלעדיך אין סגולה מוצאת (רס"פ, ד' כוסות, כוס ישוע' ה). — ובמשמ' קנין איכותי מיוחד, תכונה מיוחדת לדבר: והוא בודאי לפי שהוא סגולה ללשון העברי בלבד ולא אלא לשון הערבי עליו צרופה (תשו' דונש 104). וכאשר תאמר לימין שמעון לשמאל לוי הוא צירוף במצב וכן בשאר ומסגולת המצטרפים שכל אחד מהם ישוב אל האחר (ראב"ד, אמו"ר 7). וכאשר רצה אבן גבירול לרשום אותו אמר במאמר הראשון ממקור החיים אם יהיה לדברים כולם יסוד כולל הוייב לו מחסגולות שיהיה נמצא עומד בעצמו אחד בעצמות נושא החלופים נותן על הכל עצמיתו ושמו (שם 11). והחכמים גבלו הפילוסופיא בג' גבולים ידועים הא' נגזר משמה והב' נלקח מסגולת כחותיה והג' מאותות פעולותיה והכמותיה (רמב"ע, ערוגי הבושם, ליון 3 120). והקו ע"ד כלל הוא ג' מינים יש קו ישר וסגולתו הוא שכל הנקודות הרצופות עליו המחשבה כ:לן ־י במראית עין מקבילות זו לזו וכו' (ר"י הישראלי, יסו"ע ו.). וכבר יצליח הכה הדברי בקצת האנשים מהתדבקו בשכל הכללי במה שירוממהו מהשתמש בהקשה והעיון ויסור מעליו הטורח בלמוד ובנבואה ותקרא סגולתו זאת קדושה ותקרא רוח הקדש (ר"י א"ת, הכוזרי, ה יב א). סוף דבר כי לפי ההקדמה הראשונה יבטלו כל מופתי ההנדסה ויחלק הענין בהם אל שני חלקים אם קצתם יהיה בטל לגמרי כסגולות ההבדל וההשתתפות בקוים ובשטחים וכו' וקצתם יהיו מופתיהם בלתי מוחלטים (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). ולהרחיק מכל מעשה הכשוף הזהיר מעשות דבר מחקותיהם ואפי' במה שנתלה במעשה העבודה וכיוצא בהן ר"ל כל מה שיאמר שהוא מועיל ממה שלא יגזור אותו העיון

הטבעי אבל נוהג לפי דעתם כמנהג הסגולות וכחות המיוחדות (שם, ג לז). וכל מה שימצא לכל אישי המין תמיד ולא יהיה מעמיד למין ההוא נקראהו סגלה (מלות הגיון י). ונקרא השחוק סגלה לאדם בעבור שהוא ימצא לכל אישיו תמיד ולא ימצא למין אחר זולת מין האדם (שם). והסגולה הוא הכללי הנפרד יבדל בו כל אחד מהמינים הנחלקים מהמין המשותף לו (כל מלאכת ההגיון, מבוא). וכאשר היה זה כן הנה העצם בכלל כללי היה או פרטי בסגולתו שלא יודיע מנושא כלל דבר יוצא ממהותו והמקר' גם כן בכלל כללי היה או פרטי בסגולתו שהוא יודיע תמיד דבר יוצא ממהות נושאו ומינו (שם ו.). ואולם לקיחת סגולתו כמו אמרנו בסוס שהו' חי צוהל (שם מג:). וידוע שסגולות האדם מתפשטות אחת אחת בשאר מיני בעלי חיים (ר"י בר' אבטולי, מלמד התלמידים קסו:). וכן הענין בכל הסגולות הבלתי נפרדות אבל בנפש אי אפשר המצא זה בעבור כי הוא מן הנמנע המצא אדם בלתי מתנפש וכו' (ר' הלל מוירונא, תגמו' הנפ' ב:). פי' ידוע כי העצם אין לו גדר אמתי בעבור שהגדר מורכב מסוג ומהבדל והעצם הוא סוג הסוגים אם כן הוא חלק מהגדר וחלקי הגדר הם קודמין לגדר אמנם יש לו שש סגלות הם אליו כמו חוק למען הבדילו מן המקרה (שם לט:). לפי שאין הסגולות נודעות לנו ואין לנו לדון עליהם מדרכי הטבע המפורסם שהרי יש סגולות שלא נודע עיקרן לכל בעלי הטבע (רשב"א, שו"ת א, קמז). כי מצד חקירותינו לא נוכל להשיג לעולם בדבר אלהים כלום כי גם בענייני העולם השפל לא יכלו כל חכמי הטבע לבוא עד תכליתם כי מי יגלה בחכמת המחקר סגולת העשבים והפירות (הקדי' כפי' מינוך, ד"ה ועתה). כאשר ישאב האבן השואבת הברזל בסגולתה (הרקנטי, ברא' ג:). סגולת זאת הנפש על רוב החכמות העיוניות אשר אין הרצון בהם אלא העמידה על אמתתם לבד והזריזות על ידיעת סבות הדברים ועלותיהם ולקיחת הראיה בנראה מהענינים על הנסתר מהם ולדעת מדריגת הנמצאות במציאות ואיך נשתלשלו מאת הבורא יתבר' וכו' (העתקו' ממאזני העיונים לאבו המד אלגזלי [כ"י פריז] פרק י בסגולת נפש החכמה, אוי"ג 3 169). ואחר כך הדברים אשר הם סגולה לכל מלאכה ומלאכה מהמלאכות מהכלים וזולתם עד אשר ישלם לכל מה שתצטרך אליו האומה מהלשון (רש"ט פלקירא,

לאשי הכמ' 23). ודוגמת זה ממה שאנו עתיד לזוכרו בזה הספר כי אנו נמצא בלשונינו סגולה ולא נמצא ממנו פעל (שם 26). וענין סגולה דבר מיוחד שלא נמצא אלא לאותו הדבר שאמרו שהוא סגולתי כמו השחוק שהוא סגולה לאדם (שם). ולמקומות סגולות מהטבע (פוא, אגר' האלוס א, JQR. NS. I, 475). ואמנם ענין זה המדינות אשר הוא סגולה באדם ימצא בו מצד היותו מתדבק ומתחבר עם זולתו (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 1). ואם לא היה זה המדינות והיה יהידי לא תמצא בו זאת הסגולה הנפלאה אשר עליה יעלה האדם על שאר מיני הב"ח (שם). ואמנם ענין הנבואה הוא מכלל הנפלאות והסגולות אשר ייחד ה' ית' באומה ישראלית אשר תורה על עוצם השגחתו עליהם (שם 40). לפי שהתורה בסגולתה תשיב הנפש אל שרשה העליון (שם 74). שיהיה תועלת עשייתו מפורסמת בפועל עשב הפיאוניא"ה לנכפה וזולתו מהסגולות אשר בחנם הנסיון פעמים (שם 110). הסגולה היא הכרת מין ממין מהמינים הנחלקים לא בעצמו ויחזור במשא ויאמר בחשיבות המקרה איזה דור הוא כגון הצחוק לאנוש והצהילות לסוס (מדה"א לר"י הכהן א ג, 1247, כ"י ברלין). אבל האיש המומחה יגזור שכלו שיבקש הסגולות (ר' יוסף שם טוב, כבוד אלהים, כ:). ואומרים שהוא ע"ז של גילום שהיה מתרבה ומתגדל בסגולתה ויהרסו את הבמה ושרפו את הארגז (יוסף סמברי, לקוטים הוצ' נויבויר, 39). ויש שפרשו שם שם לו חק ומשפט שלמדו הקב"ה חכמת הצמחים וכחות שבהם בסגולתם ובטבעם לפי שיש מהם עשבים מחיים וממיתים ויש מהם מרפאים ויש מהם מחליאים ויש ממתיקים את המר ויש שמררים את המתוק וכל זה בין בטבע בין בסגולה וזהו לשון חק ומשפט (רבינו בחיי, בשלח מח:). ואחר אלו האיכיות השניות הם קונים איכיות אחרות נקראים סגולות לפי שלא קנו אלו האיכיות מכח הקור והחום והלחות והיובש וכו' ואלו הסגולות הם כמו הסמים המשלשלים והמגירים והמשמחים והמושכים הברזל (רסב"ץ דוראן, מגן אבות, 3 א). הנה עוד בסגולת טבעו התועבה הזאת (של החולד) שהנקבה תהר מאזנה ותלד מפיה (ר' עזריה מן האדומים, מאור עינים כג.). וכן המזג המתהוה מהרכבתם במיני הנמצאים השפלים כבר גדרו היותו התיחסות נגוניי בין ארבעת האיכיות הראשונים מתוך ערוב היסודות הארבעה ונעמוד על אמתת זה מפרסום יושר הפעולות הנמשכות כסגלותיהם (ר"י מוסקטו, נפוצי יהודה דרוש א, א.).— ואמר המליץ: הטוב כי תערופנה על שנינו בטוב המעשים פועה ושפרה הבסגלות וכחות בהמיות לנפש איש תהי מעלה ויתרה (עמנו' מחבר' ח).—ובפרט התכונה וכח מיוחד לרפא מחלה: (ביצת הרגול) וזה יועיל להולשת עצבי הירכים בסגולה וכו' וכמו כן יזמו בעלי סגולות כי כשיוקח מסמר מעץ הצלוב ויתלה אותו על גרגרת מי שיש לו קדחת שלישית יועיל לו (רמב"ם, פרוש המשנה, שבת סז.). ומה שהתירו קמיע מומחה אולי הוא דבר שיש לו מן הענין ההוא כסגולה במסמר הצלוב (אבא מארי לרשב"א, מנח' קנא', מכת' א). השקדים הם המשובחים שבפירות מחזקים האצטו' והכבד בסגולה (כרבוני, או"ח ג באליי האלטוי). אף על פי שמרפא מצד סגולתו אין מתירין לו (המאירי, יומא, פד.). אל תשען בריפוייך בסמים הפועלים על דרך הסגולה כי רובם שטות ושטי כזב (ר"י היסראלי, מוסר הרופאים עד). ובסגלה לבעל קרי אמר והיה לפנות ערב ירחץ במים (ר"א הקראי, ספר ג"ע קי:). וכן שמצינו כמה מיני חולאי' שנמצא להם רפואות מעולים בדמים קלים בדרך סגולה והנה מצאנו לרז"ל שאמרו כל העונה אמן יהא שמיה רבה בכל כחו אפילו היה בו שמץ מינות מוחלין לו והחמירו בזה בזוהר ואמרו וכו' הרי סגולה אחת (ר' אליהו, שבט מוסר יט). והוא סגולה גם כן לבטל הרהורים רעים שיחשוב בלבו (האדם) (שם כ). ויש רפואות כתובים בתלמוד בדברים טבעיים ויש אחרות בדברים שהיו יודעים ומכירים בהם שהם סגולות לרפאות חולים ידועים (ר"י אבוהב, מנוה"מ ו ז א א). ובצד קצתם כתוב בדוק ומנוסה והקורא המאמין שהסגולה אמיתית בעבור הכותב הדבר כי אמר שנבחן ונתנסה אבל לא כתב אם נמצא אמיתית או לא (ר"י אריה די מודינא, ארי נוהם ג כד). וינסה סגולות כל הסמים הפשוטים וכחותיהם אחד לאחד (ר"י אלבו, עקרים א יח, מז:). דע כי בשני דברים אלו יש סגולה גדולה לעשות מהם רפואות תעלה (ר"י בן זבארה, ספר שעשוע' ו, הוצ' דודסון 58).

°סְגֻלּוֹתִי, סגולותי, ש"ז,—החכם בעל סגלות מובהרות, בנגוד להמון: ואמר בפרק ל"ה מן החלק הראשון כי הרחקת ההגשמה ראוי שישותף בה ההמון והסגולותי (כרבוני, מו"נ, פתיחה).

סגליי, סגוליי, סגולי, ת״ז, לנקי סגליית, סגוליית, סגולית, מ״ר סגליים, סגוליים, סגליות, סגוליות, — של סגלה; במשמ׳ מובחר: מה שיפעלו קצתם בקצת פעולות מיוחדות סגוליות משובחות (ראב״ע, ספר הנסיונות א, כ״י פריז). ולזכור זה המין היתה כונתי בזה הספר וזכרתי בו הדברים אשר יש להם סגולה שיעשו רושם פעולה מיוחדת סגולית נכבדת (שם). אמר הרופא הר׳ משה מריאוטי וזה בכלל מה שנסתפקנו מנעורינו ולא השגנו בו טעם מספיק ולא נקל הוא להשיגו והוא הקפו העונות האלה המיוחדים לעפוש כל ליחה וכו׳ וידענו אחרי שקידת המחשבה כי אין זה כולו מטבע הליחה אם לא יתחבר עמה פועל סגולי מה (הוצאה באפוריסמי אבוקרט, כ״י ברלין). ודוגמת זה כתב הראב״ע כי בהיות ישראל עם סגלה וארצם ארץ סגוליית נראה בהם פעולת הניצוץ האלהי כי באמרו עם סגולה נכללו ג״כ העבודות התוריות (קול יהודה לכוזרי ב יב, יג.). הנה כדי שיוכל האדם לבא בניצוח עם יצרו ידמה אדם עצמו לאחת מן האבנים היקרות הסגוליות דמצד הגוף החומרי שלו הוא כאבן עצמה דסוף סוף אבן דומה היא אין בה לא טעם ולא ריח ומצד הנשמה הטהורה שבו הוא כסגולת האבן היקרה (ר׳ אליהו, שבט מוסר כב). וישאר עדיין הבחירה ביכולת האדם להיות ידיעתו ידיעה סגוליית אלהית (ר׳ אברהם ביבאגו, דרך אמונה ז.). והכמות הג׳ שהוא הסגוליי הנמדד עם השכל ע״י המשל סגולה או שלמות עם זולתו פחות השלמות עם רב השלמות כזהב עם המופז שהוא המזוקק שבעתים אשר עמו נבחין ונדע שיעור שלמות הזהב הזה או זולתו וראוי שתדע כי פעמים המדה הסגוליית הזאת יסודה במעלת ושלמות הדבר לבדו (ר״י אבוהב, שער השמים לר״א אירירי, ז ז סג:). כי אין ספק שאתם יותר מכל עם ועדה זולתכם תהיו לי להנאתי דבר סגוליי באדרי בכח להוסיף כח בגבורתי (ר״י מוסקאטו, נפוצות יהודה ע כב:). והקדמונים שלקחו כל הבקע מתחיל ממספר הששה רצוני 60 או 600 או 6000 או 60000 גם שמספר זה סגוליי ויפה יותר ממספרים אחרים (יש״ר מקנדיה, ספר מעין גנים מספ׳ סוד היסוד, פנה ראשונה). ומהתכונות הנשגבות והמעלות הסגוליות אשר לו (לאדם) המה השכל והדבור (ריב״ל, תעודה בישראל, ב א). —הכרעה סגליית: והשם היה ממתין ומצפה איזה זה עם ידבק בו ובו יבחר כי מחשבת ה׳ אינה מכרחת לשום דבר בעתיד וזה בהכרעה סגוליית נפלאה משאיר כל הדברים על מציאותם (ר׳ אברהם סבע, צרור המור, בראשי׳ ה::). בראיות מופתיות וכו׳ וגלות עליות בהכרעות סגולייות מרגליות ואבנים טובות מפולמות (ר״י מפיסא, מנחי קנאות 4). והצודק משני קצוות האפשר בעתיד בהכרעה סגוליית נפלאה משארת טבע אפשרותם (ר׳ אברהם הבדרשי, בחינ׳ עולם יג). —של החכמים יחידי סגולה, בנגוד להמון: ואם יובדל הלמוד ההמוניי מן הלמוד הסגוליי (כרבוני, מו״נ פתיחה). — ובמשמ׳, של תכונה מיוחדת: בעבור שמה שהתאמת לו ממציאותו הוא הויתו הסגוליית העצמית אליו והוא עצמו כאשר הוא בה נמצא במציאות (ר׳ הלל מוירונא, תגמו׳ הנפש כז:). —ובמשמ׳, של סגלה וכח מיוחד לרפא מחלה: שאינם מועילים אלא לאותו חולי בלבד שהם סגוליים לו (מורפורגו, שמש לדקה א פח:). ההבדל השני סגוליי לדברי האומר שהוא מעשה כשופים ולבטל הכשוף כתבו הראשונים כמה סגולות (ר׳ טוביה כץ, מעשה טוביה, בית חדש א ח לט:). כפי מה שכתבו הרופאים הקדמונים שיש במגפה כח צומח סגוליי באופן שיאהב לאחד וישנא לשני וכו׳ איך באותה המגפה לא נפלו כלל לא נשים ולא בתולות אלא אנשים גבורי כח ובוודאי התנגדות כזאת תהיה סגוליית (שם, משמרת הבית ב קטו:). (האדמה) מגדלת הרבה צמחים וענייגים שהם טובות למאכל ושהם סגוליים לרפואות וביוצא בזה מגדלת גם מגדלת דברים רעים מיני סמני המות ודברים מרים וקוצים ודרדרים (של״ה א, מאמר ב, דפו׳ ורשה לז:). —דברים סגליים: ושמנים פילגשים הם עשרה דברים סגוליים ויש בהם קצת מהטבע ועלמות אין מספר ר״ל דברים נעלמים (ר״ש אבן ויגא, שבט יהודה 64). חכמת הטבע והדברים הסגוליים והכשופים שסבותם נעלמות (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ה, בן בג בג). ואכתוב לך קצת רפואות ודברים סגוליים ומענין בריות משונות (ר׳ אליהו, שבי מוסר יח). או יסייעו אותו מן השמים להצילו בראותם לו לחם עמו בדברים סגוליים להכניע (שם יב). —תרופות סגליות: מספר בתרופות סגוליות הנהוגות בארצות האלו ובשאר ארצות (ר׳ טובי׳ כץ, מעש׳ טובי׳, משמרת הבית ו, קיד:).

***סגלגל**[1], ת״ת, מ״ר סגלגלים, סגלגלות, — עגל, round; rond; rund: ההוא דאמר לה לדביתהו

---

[1] [כנראה הוא מן גלגל עם סמך הבנין. ואולי הוא במקום סעגלגל.]

קונם שאי את נהנת לי עד שתראי מום יפה שביך לר' ישמעאל בר יוסי אמר להם שמא ראשה נאה אמרו לו סגלגל שמא שערה נאה דומה לאניצי פשתן (נדר' סו:). מפני מה ראשיהן של בבליים סגלגלות[1]) א"ל בני שאלה גדולה שאלת מפני שאין להן חיות פקחות (שבת לא.). אבל כאן שיש חיות פקחות כשנולד הולד מגדלות אותו בעריסה ומשפשפות את ראשו לפיכך ראשיהם סגלגלין (אדר"נ טו). — ובסהמ"א: והן (העשבים הנקראים קובלי) סגלגלין ודומין לסיסין (רה"ג, תשו' הגאו' הרכבי שלד). ומובני זה לשון יון והוא כגון סולם ששליבותיו עולות בנין סגלגל[2]) סביבותיו כמין כבש ומשתפע ועולה בעיגולא (ערוך, ערך מכנה). בית עיגול דיגון פי' סגלגל ככבשין שאין לו פינות (שם, ערך עגל). מחתתיה כמין כף קטנה ושוליה פשוטין ולא סגלגלין ואין לה מחיצה לפניה אלא מצדיה וחותה בה את דשן הנרות (רש"י, במדי ד ט). ודומין לפלח חצי רמון בחוץ שהוא אדום וסגלגל (הוא, שה"ש ד ג). המסס הוא הסמוך לבית הכוסות עשוי סגלגל כמין כדור ובתוכו קליפות קליפות הרבה כגלגל של ריחים (הוא, שבת לו.). וכן פי' רבי' שרירא פתוי הראש פרש"י ששערו דבוק זה בזה כנמטי וי"מ רחב הראש והוא משונה משאר בני אדם שהוא סגלגל וזהו רחב מלמעלה (אבודרהם, ברכות קיט.). — ואמר הפיטן: צר צורת מראה מעגל אבל מכל צדדיו סגלגל עלי כל חי יעלה ויגל ויראה כל עמוק וכל גל (יה אור, קרובץ שבת החדש). — וש"ז: תודה לך מלאך וגם גלגל בם קשר אופן אשר נדגל מנהירות באש ובסגלגל (שבזי, פזמוני לחתן, תימני). יפת חן מקשרת למלאך וגולגלים ותצץ באשמורת ותאיר סגלגלים (שם). לבושה בבגדי שש ורקמה ומכללי ותנחיל שבטים יש לעיל מסגלגלי (שם, בריק אלימן).

סָגָן[3]), סְגַן, סֶגֶן ש"ז, סמ' סְגַן, ת"ר סְגָנִים, כנ' סְגָנֶיהָ, —א) כנוי של שררה לשרים משרי בבל ומדי, שניים לפחות: ונפצתי בך פחות וסגנים (ירמי נא כג). קדשו עליה גוים את מלכי מדי את פחותיה ואת כל סגניה ואת כל ארץ ממשלתו (שם כח). והשכרתי שריה (של בבל) וחכמיה פחותיה וסגניה וגבוריה (שם נז). ותעגב על מאהביה אל אשור קרובים לבושי תכלת פחות וסגנים בחורי חמד כלם (יחזק' כג ה-ו; גם יב; כג). העירותי מצפון ויאת וכו' ויבא[1]) סגנים כמו חמר וכמו יוצר ירמס טיט (ישעי' מא כה). — ב) כנוי של שררה אצל היהודים שבי הגולה מבבל, שניים לשרים ולחרים: והתערבו זרע הקדש בעמי הארצות ויד השרים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה (עזרי ט ב). והסגנים לא ידעו אנה הלכתי וליהודים ולכהנים ולחרים ולסגנים וליתר עשה מלאכה עד כן לא הגדתי (נחמי ב יו; גם ד ח; יג; ה ז; יז; ז ה; יב מ). ובמדרש: למה שמעלתן של צדיקים מעלה שאין לה ירידה אבל מעלתו של עשו מעל' שכול' ירידי' היא היום הוא אפרכוס למחר סגן למחר קומוס למחר סרדיוט (מד"ר במדי' טו). כשהיו ישראל במצרי' משועבדין בטיט ולבנים והיו מאוסין ובזויין בעיני המצריים וכשנעשו בני חורין ונגאלו ונעשו סגנים על כל באי עולם והיו אומות העולם תמהות ואומרי' אתמול הייתם עובדי' בטיט ולבני' והיום נעשיתם בני חורין וסגני' על כל העולם והיו ישראל אומרי' להם כשם שאתם תמהים עלינו כך אנו תמהי' על עצמנו (ר' חייא, שם שה"ש, כת ידעתי נפשי). —ובסהמ"א: ויקח עמו אלכסנדר סגן אחד שמו איאומיליאון איש גבור חיל (יוסיפון ל). והמשל שאומרין מסוגני ושליטי הואי איואן לגברי ניגדי כך פירושו מיד סגנים ושלטונים יצאה איואן והיתה לאנשים מושכין בספינה ובטיית אלמדאדין איואן שם אשה פרסית ודברי מוסר בן סירא וכיוצא בו (תשו' הגאו' הרכבי, שח). —ואמר הפיטן: סגן חופה ישיש סלסל סוד שוש אשיש (Kahle, Masor. d. West., ז). שים כפך עלינו ורחץ סגנים לבל ילכו יחף (שם ח). סלסל סיגני שרי סיומי סודרי סודר שושנים סוגה (שם יד). — ואמר המשורר: אשר כל רוזנים אליו מיחלים ולדברו מקוים כל סגנים (רסב"ג, ולא יונה). בפתחם היום באמרי תורתך אחרי מות שני

---

1) [עי' רש"י. בכ"י מינכי הגרסה מפני מה ראשן של עניים סגלגל. ועי' ד"ס בהערה, והערת שכטר לאדר"נ בציון הבא.]

2) כך בדפוס ויניצ'. ובספר' אחרים שגלגל.

3) [וכן בארמ'. ובאשור' שַׁכְנֻ, שַׁכְן, ממנה ושליט. והפעל שַׁכָּנֻ, מנה לשליט, (Del., Handw. 659). והצורה העברית הקדומה היא סֹכֵן. במקרא רק במ"ר. והיחיד מנקד בפיוטים בכ"י ובדפוס סֶגֶן. ועי' מלון צמת דוד, נכריות קמד: וז"ל המשנה: לכהן גדול נקרא סֶגֶן ובסמיכות סְגַן וכו' ע"כ. ועי' גם בהערה של שד"ל המובאה להלן.]

1) צ"ל וְיָבֹס.

סגני סגלתך בקרבתם לפני הדרת שכינתך צדקתך לישרי לב (רמב"ע, אזהרה רענן).—ג) כנוי לכהן המשנה בימי הבית השני: חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן והסגן נותנו לכהן גדול וכו' (יומא ז א). ר' חנינא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות (אבות ג ב). מלמד שנעשה משה סגן הכהנים לאהרן וכו' וכשם שנעשה לו סגן בחייו כך נעשה לו סגן במותו (ספרא, לו, מכלי מלואי א). בא הכתוב ולימד על הפרה שנעשית בסגן (ספרי, במדי קכג). לכך הסגן ממונה שאם יארע בו פסול ישמש תחתיו (ר' חנינא בן גמליאל, תוספתא יוה"כ א ד). עומד כהן גדול בשורה הסגן בימינו וראש בית אב בשמאלו וכל העם אומ' לו אנו כפרתך והוא אומ' להם תתברכו מן השמים (שם, סנהד' ד א). ומשוח מלחמה קדם לסגן וסגן קדם לראש המשמר (שם הורי' ב י). שרפת פרה והזאותיה בכהן גדול ושאר כל מעשיה בכהן הדיוט שנ' ונתתם אותה אל אלעזר הכהן אותה באלעזר שהוא סגן ושאר כל הפרות בכהן הדיוט (ר' מאיר, שם, פרה ג ו). חמשה דברים היה הסגן משמש הסגן אומר לו אישי כהן גדול הגבה ימינך סגן מימינו וראש בית אב משמאלו הניף הסגן בסודרין אחז הסגן בימינו והעלהו לא היה כהן גדול מתמנה להיות כהן גדול עד שהוי' נעשה סגן (ירוש' יומא ג ח). דברי רשב"ג שאמר משום הסגן (כריתו' ו:). בו ביום נמצאת אלישבע בת עמינדב יתירה על ישראל ארבע שמחות ואבל אחד יבמה מלך ובעלה כהן גדול אחיה נשיא ובניה סגני כהונה ואבלה בשני בניה נדב ואביהו (סדר עולם רבה ז יח, הוצ' רטנר).—ומצוי בלשון הפיטנים: למען והוא לך כסגן באראלי אש (למען איתן, הושענ'). פאר בקוריה באגד משזר פעלתה בסגן בעדי משזר (ממרה חקה, יוצ' פרש' פרה). נעו זבחי הכרים המשנים ניחוחי ריח קטרת סממנים שר חמשים יועץ ונשוא פנים סגן משוח לוים ואהרונים עמידתנו ראה דלים וריקנים (שלמה בר יצחק, ייי אלהי, סליחו' ער"ה). זמן הגדול לחלקו כובש סגן מימינו עלות בכבש ואז בשיתים נסכים בסדר וסגן עומד ומניף בסודר (ר' מאיר בר' יצחק החזן, תפלה תקה, שם). זורז אצל שעיר עם בפור חלשו עלה בימין הגבה אמר סגן לאישו חטאת לייי צרח ככתבו ופרושו (ראב"ן, אכפרה, סליחו' מוסף יוה"כ). סגן ישאל אם ברק נוגה שה לקרוץ בשחר ולא באישון (סדר עבודו' לוס כפור, מחזו' איטלי' ב, קל.). יקיפוהו[1] סגן וראש בית אב ובא לשער התוך למזרח העזרה ימצא שם שני שעירי עם וגורלות זהב נתונים בקלפי וכו' סגן ישמיע לו בגיל הגבה ימינך בעלותו ביד השמאלית ראש בית אב ישיח הגבה שמאלך (אתה כוננת, שם רטו:). פקיד אב משמאלו לאות ומימינו סגן קרואיו פליאות שם ועזאזל לראות סוד ייי ליראיו (ראב"ע, אזכירה סדר עבודה). סגני כהונה ישביעוהו וערב יום כפור לאכל סעודה רבה ימנעוהו ודורשי ייי לא יחסרו כל (שם). סגן יעטהו כלי פז חליפות שמלות (Elbogen, Stnd. 149). לאדירים ורוזנים גם סגנים עדת יושר קהלת הנבונים (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 75). לסגני ישישים נבחנים (שבזי, Poesie d. Iuden Iemens, בכר 72). — וגם סֹגֵן: כל סוגני חכמה ותושיה (שם).

*סִגְנוֹן[2], סיגנון, סגנום סגנין, ס"ז,—א) דבור, בטוי אופן הבעת הרעיון: סיגנון אחד עולה לכמה נביאים[3] ואין שני נביאים מתנבאים בסיגנון אחד[4] (רב יצחק, סנה' פט.). ג' סימנים נתן להם (יוסף לאחיו) הזקן הבא בסיגנון שלו אנכי והממנה מכם זקנים ואומר לכם פקוד זה הוא הגואל (מד"ר בראשי' לז). — ובסהמ"א: כי כל הסיגנון הזה וסגנון של ירמיהו דומין (ר"ש, ידים ד ד). אלא דאיהו בעי לאשמעינן שאותן ד' שהן נראין מסגנון א' לא ראי זה כראי זה לגמרי וצריכי למכתב להלכותיהן (ריטב"א, ר"ה א, א.). שהרי התורה אמרה סתם תרועה קול נשבר כדרך שאדם עושה בשברו וסגנון א' אמרה תורה לכולם ואין הדורות שווין בדבר (שם ד מח.). כאשר יעויין הבדלם כ"א בסגנון שלו (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי, הקד'). כמו שביאר זה בסגנון אחר בפסוק מדינים ישבית הגורל (שם, כז, ד"ה מברך רעהו). ומצינו סגנון זה שהרועים דרכם לדחוק עצמם עד שימצאו

1) זה לשון שד"ל (בהערה כב): צרפת (ר"ל הכ"י הצרפתי) סֶגֶן, אפ"ם (ר"ל אסטי פוסנו מונקלאו) סְגַן, הראשון ע"ד להה"ק והשני על דרך לשון ארמי כמו גֶּבֶר גְּבַר וא' מן הפיטנים אמר זכור סֶגֶן אשר נִגַּן.

2) [מיוונית σίγνον, ורומית Signum, אות וסימן. עי' יסטר', וקרוים Lehnw., 372, בריל, Jahrb. I, 213, גזרו מצנדית.]

3) פרש רש"י: דבר מליצות של רוח הקדש נכנס בלבם לזה בלשון זה ולזה בלשון זה והכל אחד.

4) פרש"י בלשון אחד.

מעט מן הטרפה להביא לפני הבעלים ופטורים (חזקוני, משפטי' כב יג). הנה סגנון הפרשה ודבריה יוכיחו בהכרח (ר"י אברבנאל, ראש אמנה טו). וזה על שלא היה לו ספרים מוכנים ועל שהם ישרים בסיגנון לנבונים וכולם בקנה אחד עולים (ר"י אבוהב, מנוה"מ ה, הקדמ'). והוא כי היה צדיק ראוי יאמר בו איוב שמו שהוא הוראת היותו בגדר הצדיקים ממה שלא אמר ושמו איוב שהוא סגנון הנאמר בבלתי צדיקים (אלשיך, איוב א ח).—ואמר המליץ: ויאמר לי ומי יודע אם מולי יגבר ויעלה על רעיוניך סגנון כבר[1] (ר' זכריה אלצאהרי, ספ' המוסר, מובא בקובץ על יד ע, 24). — ובמשמ' צורה ותאר ומראה: והנה תמר הצדקת שיצאה בסגנון מופקרת לקראת יהודה חלילה לה דמשום פעל ריק יצאה לחלל כבודה (ר' שם טוב, ספ' האמונות ז א). וסדרו עניינים בסגנון דתות ונימוסים אלהיים ומאלה נפרדו כתות בעלי הדתות המדומות שהיו בעולם עם ועם כלשונו ודתו (ר"י ערמאה, חזות קשה ז). והרב ע"ה תמיד היה מזהיר אותם על האחוה והאהבה שיהיה ביניהם תמיד שלום אהבה ואחוה ובאותו היום עברו על דבריו בעונות ולעת ערב יצא עם החברים לקבל שבת וחזר לב"ה מר וזעף וישב כל זמן התפילי באנינות ומארר"ת כשראה אותו באותו סגנון נבהל מאד כי לא היה כן מנהגו לעשות (ר"כ בר"י אלחנן, עמק המלך, הקדמ' המחבר יב:).—והשתמשו בו הרבה בספרות העברית החדשה במשמ' התכונות המיוחדות של הלשון או של האמנות, Stil, style.—ב) אות וסימן שעל הדגל, דגל: לפי שבעולם הזה כל אדם מכיר דגלו מתוך סגנון שלו (מד"ר תהלים כ י, הול' בובר). ספר משנה תורה היה סיגנון ליהושע (רשב"י, מד"ר בראשי' ו). למלך שהיה לו לגיון אחד ומרד עליו מה עשה שר צבא שלו נטל סגנונ[2] של מלך וברח (שם, שמות מה).—ואמר המשורר: ראש הלבנון אתה לי אל עליון השב סיגנון משא גיא חזיון (רשב"ג, שוכן מרום, מחז' ויטרי רכא).—מ"ר סַגְנִיּוֹת[3]: ויהם את מחנה מצרים המטן ערבבן נטל סגניות שלהם ולא היו יודעים מה הן עושין (מכילתי בשלח ג ה).—ואמר הפיטן: מרכבת יקש מוטות ומשתמטות מלהב מרוץ סגניות ערבב בשרבב טעונות לרוץ (יוצ' שבת א' אחה"פ).

1) כ"ה בכת"י, ואולי צ"ל: נבר.
2) נ"א סגנס.
3) כמו מן סגנין, סגנית.

*סִגְנוּת, ש"נ, משרת הסגן, שלטון וממשלה: ממצות האדון החשמן ארמיניאק כמוסגן בסגנות אויגניאון ומחוז ויניש ולבקשת הנו' קרישקאש ובנשטרוגה אשטרוגה אמה ונלוה עמהן האדון המורשה פישקאל כללי במקומות וסגנות הנו' מכה אלו האותיות ע"י הרץ הראשון מאבינו הקדוש או ציר על זה מבוקש' יעשה צווי ומניעה על היהודים אשר בערי קארפינטראץ (REJ. 1885. Jan. 84).

*סגנסגאל, שם מלאך: סח לי סגנסגאל ואמר לי ידידי שב בחיקי ואגיד לך מה תהא על ישראל (ר' ישמעאל, ברייתא מפרקי מרכבה, אגדת בראשי' עט.).

*סִגְסֵג, פ"י, כמו שִׂגְשֵׂג,—א) עשה שיצמח ויגדל: והוא גועו לא החליף לא סגסג עליו לא המיר פריו אזן שמעה אשרתהו (רס"י, תשובי, קבול קונטרסים, א:). סגסג בעדן מגידי נצנים סורקי ענב הידד לשונים (קונט' הפיוטים הנלוה למחז' ויטרי, הול' מק"כ 4).—ב) ערבב הסיגים בכסף[1]: כי הנה ככסף ביד הצורף ברצותו מסגסג וברצותו מצרף (כי הנה כחומר, ערבית ליוה"כ). טיפים אם רר בשרו וירוה משמן בשרו כי מולידיו סגסגו בשרו לכן מנוער רוטפש בשרו (מחז' יניי, הול' דודזון 17).

*סִגְסוּג, ש"ז,—שה"פ מן סִגְסֵג: לכן קדם צור אלפים רחבה לנחילה לו ולסגסוגיו ולחולת אהבה (קטע מזמן הגאו', סעדיאנה, סכטר 70). סגסוג סריגיה ומטע ערוגיה שאת על שכם עוגיה התאנה חנטה פגיה (פיוט לפסח, כ"י כזנתנזי, רומא).

סגף[2]), ממנו סָגַף, סִגּוּף.

*סָגַף, פ"י, ענה, גרם צער ויסורים, quälen, peinigen; affliger, tourmenter; to ill-treat, afflict, קל, רק בינ': יכול יהיו דוויים וסגופים[3] ת"ל תשיתמו שרים בכל הארץ (מכילת' יתרו, בחדש ג). אי לכם דווים אי לכם סגופים למחר יהיו הורגים מהם ושובין מהם ומעמידים אותם בקלון (ספרי דבר' כד). ונוטלין את בנותיהן ואומרין להם אוי לכם דוויות אוי לכן

1) [עי' הדרש במד"ר ויקר' יח: ביום נטעך תשגשגי וכו' ביום שנטעתי אתכם לי לעם עשיתם פסולת כמ"ד סיגים כסף היו, ע"כ.]
2) [כמו סכף, קרוב לסחף. ויש גוזרים אותו מן נגף עם סמך של בנין ספעל.]
3) [נ"א וכפופים, או וסחופים. עי' הערת מא"ש ועי' סחף, סכף.]

סגופות למחר יהיו הורגין מכם וכו' (ילק' שמעוני, דברי' תתס). דוים וסגופים[1]) היה (לבן ואחיו) בעל כרחם ולא היו מפרינים אלא בפה (ר' חיבו, מד"ר בראש' עד). הרוצה להתגייר וכו' אומרים לו מה לך להתגייר והלא אתה רואה את האומה הזאת נמוכה וסגופה מכל האומות (מסכ' גרים א א, הוצ' קירכהיים). —ובסהמ"א: כשהיו מוליכין ישראל בגולה וכו' היו (עמון ומואב) מונין אותן ואומרין מה לכם סגופים מה תבכו (רש"י, לפני ב ח). —ואמר הפיטן: ואל יפתוך יצרי הגוף הנגוף והסגוף עוביהו טרם יעזבך והכלימיהו טרם יכלימך (רמב"ע, תוכחה, הוצ' דוקעס). יוסף סוגף נפשו בגלותו תוך מוני סליחה שואף על בניו העבר וזדוני (סליח' לשחרי כוס כפור, מחזו' איטל' ב קב.).

—*פִּעֵ', כמו קל, סִגֵּף וענה בחזקה, סִגֵּף את הפרה: רשאי בעל הבית לרעב ולסגף את פרתו כדי שתאכל הרבה בשעה שדשה (תוספתי ב"מ ח ז). מתה כדרכה הרי זה אונס סגפה[2]) ומתה אינו אונס (ב"מ ז י). —ובסהמ"א: מתה כדרכה פטור סגפה ומתה כגון שהעמידה בחמה או בצינה אפילו לא מתה מיד חייב דכיון דסגפה תלינן שמאותה שעה התחילה להתקלקל (לבוש, חו"מ, שומר שכר שג יב). —וסִגֵּף עצמו: עיר שהקיפוה גיים או נהר וכן ספינה המיטרפת בים וכן היחיד שהיה נרדף מפני גוים ומפני ליסטין ומפני רוח רעה אין רשאין לסגף עצמן בתענית שלא לשבור את כחן (תוספתי תעני' ב יב[3]). לא ירעיב עצמו (הפועל) ולא יסגף עצמו מפני שהוא ממעט במלאכתו של בעל הבית (ירוש' דמאי ז ד). כך אברהם ממרר עצמו ומסגף עצמו ביסורין (רבי עזריה בשם רבי יהודה, מד"ר שה"ש, לדוד המור). —ובסהמ"א: ויש שהוא מסגף עצמו ברעב וקובץ על ידו ואינו אוכל פרוטה משלו אלא בצער גדול (רמב"ם, דעות א א). ואם היה קובץ על יד מסגף עצמו ברעב ואינו מוציא למזונות אלא דבר מועט בצער שלא יספיק לו וזו רעה חולה כדכת' איש אשר יתן לו האלהים עשר וכו' (ר"י אבן עקנין, ספי מוסר ב ה). יש אדם בוחר במדה ענוה ומלביש עצמו בלויי סחבות ופורש עצמו מכל הנאת העולם מסגף עצמו בתעניות יותר מה שיש לו כח לסבול (ר' אליהו, ספי מוסר יז).

---

1) [שם פרק ס' נמצא ושפופין.]

2) [במדב"מ הכתיב סיגפה, וכן בנוסחות אחרות. ומזה מוכח שהוא פִּע' ולא קל, כמו אצל יסטרו'.]

3) עי' גם תענ' כב:

המתנגדים (להחסידים) שמתענים ומסגפים נפשם (ר"א לויסל, סע"י א, 46). —סִגֵּף את הגוף: למה לא יחוס הוא יתברך על החומר שמסגפו לתועלת הנפש שאז תתענג על ה' (אלשיך, איוב לד לג).

—*פֻּעַ', סֻגַּף, — שסגפו אותו: אי בנים יכול דווים ומסוגפים ת"ל תשיתמו לשרים בכל הארץ (והזהיר, שמות לו.). — ובסהמ"א: נעימות ישיבו ו...חיו ושיבו נפשות סוגפו (קטע מזמן הגאוי' פעדיאלה, שכטר, 68). — ואמר הפיטן: סגפה האם ופרחה רוחה ונפשה השלימה לטבח ארוחה בארחה (אמרתי שעו, קינ'). סגפנו ביום זה ענותנו לא תשקין ולא תבזה (אזעק, סליח' ער"ה). מפני מה מצינו מהחסידים הראשונים אנשים היו צמים כל ימותיהם ומסוגפים בתעניות ואינם אוכלים ולא שותים וכו' (ר"י אבן עקנין, ספי מוסר ב ה).

—*הִפְעִ', הִסְגִּיף, בינ' מַסְגִּיף: ולא יהא (הפועל) מרעיב ומסגיף[1]) את עצמו ומאכיל מזונותיו לבניו מפני גזל מלאכתו של בעל הבית (תוספתי ב"מ ח ב).

—*הִתְפַּ', הִסְתַּגֵּף, מִסְתַּגֵּף, —סִגֵּף את עצמו, התענה: המהלך בדרך אם אין בהמתו עמו מסתגף הוא (מכילתי בשלח, ניסע משה). שאם יוצא אדם לדרך ואין אצטרכיא[2]) עמו מסתגף הוא וכו' שאם יצא אדם לדרך ואין כסותו עמו מסתגף (מד"ר בראש' ס). — ובסהמ"א: יסתגפו היום בפת ובמי באר מחר כריסיהם חזיר יוספקו (יעקב ועמנואל פרנסים, לבי מודה, קובץ על יד א, 109).

סגר[3]), ממנו סָגַר, *סֶגֶר, *סֹגֵר סְגוֹר, מַסְגֵּר, מִסְגֶּרֶת, *הֶסְגֵּר, *הַסְגָּרָה, א.*סַגְרוֹן, ב.*סַגְרוֹן.

סָגַר, פ"י, קל, סגרת, סגרו, סָגְרוּ, סֹגֵר, סֹגֶרֶת, סָגוּר, לִסְגּוֹר, סְגֹר, יִסְגֹּר, תִּסְגֹּר, נִסְגְּרָה, יִסְגְּרוּ, —סָגַר הדלת, השער אחריו, בעדו, ההפך מן פתח, הדביק את שפת הדלת למזוזות הפתח ונסתם הפתח ע"י הדלת, zuschliessen;

---

1) ברי"ף ב"מ נב: הגרסה ומסגף.

2) עי' ערוך ערך איצטרכיא.

3) [גם בכנענ' ובארמ'. באשור' שִׁגַר מנעול, סוגר, במצרי' סגר, סֶכֶר. (עי' Müller, Asien u. Eur. 101). בערב' שַׁגַ'ר, ומזה שַׁגַ'ר a), אילן. (עי' פרינקל, Fremdw. 114) והוא קרוב לסָכַר, עי' ערכו. וכן בערב' ההסוגית סַכַּר b), סגר בבריח.]

a) شجر b) سكر

fermer; to shut, close: ויצא אליהם הפתחה והדלת סגר אחריו (בראשי יט ו). ויביאו את לוט אליהם הביתה ואת הדלת סגרו (שם י). ויהי השער לסגור בחשך והאנשים יצאו (יהוש' ב ה). והשער סגרו אחרי כאשר יצאו הרדפים אחריהם (שם ז). ויסגר דלתות העליה בעדו ונעל (שפטי ג כג). ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך וכו' ותלך מאתו ותסגר הדלת בעדה ובעד בניה (מ"ב ד ד-ה; גם לג). לך עמי בא בחדריך וסגר דלתיך בעדך (ישעי כו כ). השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי יי' אלהי ישראל בא בו והיה סגור (יחזק' מד ב; גם א; מו א; יב). מי גם בכם ויסגר דלתים (מלא' א י). ויסגר דלתות בית יי' (דהי"ב כח כד). גם סגרו דלתות האולם ויכבו את הנרות (שם ז).— וסגר בעדו סתם, במשמ' סגר הדלת, השער וכדומ': ויסגר יי' בעדו (בראשי ז יו). ומגדל עז היה בתוך העיר וינסו שמה כל האנשים והנשים וכל בעלי העיר ויסגרו בעדם ויעלו על המגדל (שפטי ט נא). ותשכבהו על מטת איש אלהים ותסגר בעדו ותצא (מ"ב ד כא). נועד אל בית האלהים אל תוך ההיכל ונסגרה דלתות ההיכל (נחמי ו י). — וסגר במפתח: ונתתי מפתח בית דוד על שכמו ופתח ואין סגר וסגר ואין פתח (ישעי כב כב). — ועיר סגרת, שסגרו שערי חומתה: ויריחו סגרת [1]) ומסגרת מפני בני ישראל אין יוצא ואין בא (יהוש' ו א). — וסגר פרץ בחומה: שלמה בנה את המלוא סגר את פרץ עיר דוד אביו (מ"א יא כז). — ובהשאלה, סגר המדבר על פלוני, היה לו כמו דלת סגורה ומנעהו מצאת מהמקום: ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ סגר עליהם המדבר (שמות יד ג). — וסגר על פלוני, במשמ' כלאו בכלא וכדומ': יסגר על איש ולא יפתח (איוב יב יד). — וסגר דלתי הבטן: כי לא סגר דלתי בטני ויסתר עמל מעיני (שם ג י). — ובמליצה, סגר בעד רחמה של האשה, לא נתן לה ילדים: וכעסתה צרתה (את חנה שלא היו לה ילדים) גם כעס בעבור הרעמה כי סגר יי' בעד רחמה (ש"א א ו). — וסגר בעד הדבר, כפהו: ויבא גם הנצב אחר הלהב ויסגר החלב בעד הלהב כי לא שלף החרב מבטנו (שפט' ג כב). — סגר דבר תחת דבר, מלא החלל שנשאר במקום הדבר: ויקח אחת מצלעתיו ויסגר בשר תחתנה (בראשי ב כא). חלבמו סגרו[2]) פימו דברו בגאות (תהלי יז י). — ובתו"מ: משה בני נתונים בצרה והים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה (מכילת' בשלח ג). (החרש) והמסגר הכל יושבים לפניו ולמדים הימנו אחר שפותח אין סוגר (ספרי, דבר' שכא). מסגר כיון שסוגרין בהלכה שוב אין פותחין (סנה' לח.). זהב סגור שהיה סוגר כל הזהבים שהיו שם (מד"ר שמות לה). סגרו דלתים בשוק אלו נקביו של אדם שהן כמו דלת הפותח והסוגר (שם ויקר' יח). — ואמר המליץ: ושם שריתיך כמו השארתיך והוא פתחתיך אסור הסוגרים (דונש, לדורש החכמות). קבל בפה סגור לימות עצב וכעס כפה מלב יום תעצב (ר"י אבן גיאת, את מחזה, שער השיר 25). באו במחשכים ואונם פתחו תחת צריחים בעדם סגרו (רשב"ג, בימי יקותיאל). ירדתי לקצוי ארץ נגזרת מבלי בא ויוצא ומאין מעברת והארץ בעדי סגרת ומסגרת (רמב"ע, אכא אדון, שער השיר 85). ושם רבי צדקה ירא שמים אבל הוא סגור ידים (ר"י חריזי, תחכמו' מו). כלם חסידים ויראי שמים אלו היו פורשי כנפים אבל כלם סגורי ידים (שם). — וסגר את יומו, בא עד קץ חייו: ויצו יי' על יהודה לסגור את יומו ולאסוף אותו על עמיו החסידים (יוסיפון קסג). ויהי כדברה הדברים האלה סגרה יומה ותמת ותאסף אל עמה (שם רג). וימת אנטיפט' איש גדול וגבור עד כה סגר יומו ומצא גבול חייו איש אשר בחרבו מגן את עם יהודה ואת עיר הקדש (שם רמו). וישימו התוגרמים את הבשם המבעיר בבית הסוהר ויחלה ויסגור יומו שם (ר"י בן יהושע הכהן, דברי הימים למלכי צרפת ותוגרמה ב, מו.).

— נפעל, נסגר, הסגרי, יסגר, תסגר, יסגרו, יסגרו, — נסגר פלוני בבית, שסגרו הדלתות ולא יוכל לצאת: תסגר שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים (במדי יב יד-טו). נכר אתו אלהים בידי כי נסגר לבוא בעיר דלתים ובריח

---

1) [חסר המפעל, כלומ' את השער או את אנשיה. ועי' רד"ק: סוגרת אנשיה בתוכה שלא יצא אדם מן העיר ומסוגרת שלא יכנס אדם בתוכה וכו' או כפל סוגרת ומסוגרת לרב הסגירה כמו שאמר התרגום אחידא הות בדשין וכו' ע"כ. ויש מהחדשים המותקים סגרת ו־, אבל אין צרך.]

2) [חסר המפעל, כלומ' סגרו את לבם. ועי' רש"י: בחלבם ושמנם סגרו לבם ועיניהם מהביט אל פעלך, ע"כ ורד"ק פרש: חסר בי"ת בחלבמו סגרו פימו אשר דברו בגיאות או חלבמו סגור בקרבם ופימו מדבר גאוה, ע"כ.]

(ס"א כג ז). בא הסגר בתוך ביתך (יחזק' ג כד).—והשער, הדלתות וכדומ': והשער לא יסגר עד הערב (שם מו ב). לפתח לפניו דלתים ושערים לא יסגרו (ישע' מה א; גם ס יא). ואמרה ויסגרו הדלתות ואמרה אשר לא יפתחום עד אחר השבת (נחמ' יג יט).—ובתלמוד: זהב סגור בשעה שנפתח כל החנויות נסגרות (ר' הקלה, יומא מה.).—ובסהמ"א: ואחת ביום ג' ונסגר ביתו של איצק מכת הטומאה ההיא (ספר מנהגי וירמיזה, הול' אפשטיין XXIX).

—פעי' סגר, סגרו, מסגרת,—סגרה עיר, סגר בית, סגרו דלתות: ויריחו סגרת ומסגרת מפני בני ישראל אין יוצא ואין בא (יהוש' ו א). ערי הנגב סגרו ואין פתח (ירמ' יג יט). נשברה קרית תהו סגר כל בית מבוא (ישע' כד י). וסגרו דלתים בשוק (קהל' יב ד).—והאיש: ואספו אספה אסיר על בור וסגרו על מסגר (ישע' כד כב).—ובסהמ"א: ומשלו (הרומאים) בכל הגוים וירדו בכל הארץ רק מקום אשר סוגר בשלג או בחום אשר אין להם דרך לעבוי אליו (יוסיפון תכח). באל רתקא היא המסגרת הרחם והיא שיהיה וכו' ולפעמים יארע שתתעבר המסוגרת וכו' רפואת המסוגרת.... הנה הראוי שיקרע שפתי הערוה מהסגירה [1].

—הפעי', הסגיר, הסגירו, הסגרתי יסגירנו,—הסגיר בית וכדומ', כמו קל: ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית והסגיר (הכהן) את הבית שבעת ימים (ויקר' יד לח; גם מו). מתאב אנכי את גאון יעקב וארמנתיו שנאתי והסגרתי[2] עיר ומלאה (עמוס ו ח).—והסגיר דבר במקום: והסגיר הכהן את הנגע שבעת ימים (ויקר' יג ד; גם לא; לג; נ; נד).—ואת פלוני: לא יסגירנו כי טמא הוא (שם יא; גם כא; כו).—והסגיר סתם: אם יחלוף ויסגיר ויקהיל ומי ישיבנו (איוב יא י).—ובתלמ', הסגיר את הנגע וכדומ': ארבעה מראות האלו מצטרפין זה עם זה לפטור ולהחליט ולהסגיר להסגיר את העומד בסוף שבוע ראשון לפטור את העומד בסוף שבוע שני וכו' (נגע' א ג). אין רואין שני נגעים כאחד בין באיש אחד ובין בשני אנשים אלא רואה את הראשון ומסגירו ומחליטו ופוטרו וחוזר לשני אין מסגירין את המוסגר וכו' אין מסגירים את המוחלט וכו' המסגיר מסגיר והמחליט מחליט מסגיר ופוטר מחליט ופוטר (שם ג א). הבא כולו נגע יסגיר (תוספת' שם ז א).—ובסהמ"א: מי יפתח בעד אשר יסגור הלא הוא המסגיר והפותח כי הוא אלהים חיים (יוסיפון תטו).—ואמר הפיטן: זילת דמעה עינם נגרה זה בחושך ואלה מהיסגירה ויעוררוהו משררים מכי צרדה (Elbogen, Stud. 128). והמלחמה פנים ואחור אין יוצא ואין בא ואני פה בטונטו נתון בקלפי וחסרון כיס קשה מכלן שלשה המה הסגרוני בחורי וכפי רחוק מארץ מולדתי ומבית אבי דודי ומסרפי (ר"מ אבן חביב, דרכי נעם ג.).

—*הפעי', הסגר, בינ' מסגר, מוסגר,—שסגרו אותו, בית מוסגר: אין בין בית מוסגר לבית מוחלט אלא שבית מוסגר מטמא מתוכו ומוחלט מתוכו ומאחריו (תוספת' מגיל' א טז). בית המוסגר שנשרו ממנו אבנים טהורות שנים בתים מוסגרין שנטל אבן מזה ובנה בזה ונראה נגע באחת מהן היא טמאה בלבד (שם נגע' ו יב). אין בין מוסגר ומוחלט אלא פריעה ופרימה (סנה' קו:). ומנין שאם הלך לתוך ביתו והסגיר או שעמד בתוך והסגיר שהסגרו מוסגר (חולי' י:).—ובסהמ"א, במליצה: ויאמר להם אם אתם רוצים להחליט המוסגר עם רעיו מהרו קחו את הלבוש ואת הסוס ולכו לוויניציא (עמכוה"ל מי ריקי, הדרת אליהו, סו"א, יב).—וסנדל המוסגר: סנדל המוסגר לא תחלוץ בו (כד פסח משמיה דרבה, יבמ' קג:). (והמינים המוסגרים בתוך המכתב) יהי נא לטובו להחיש לידי בעליהם (רמח"ג, מכתב' המקסור והמדיכה לו, דביר ג). — והסגרו ימיו, באו עד קצם: כי גם שאול משיח יי' ימיו הוסגרו במלחמה וימיו קצבו בה וגם יאשיהו הצדיק מצא גבול חייו במלחמה (יוסיפון ג יב [1]).

ב. סגר, ממנו ב. סגר [2].

ב. סגר, קל לא נמצא.

—פעי', סגר, סגרני, יסגרה,—סגר את פלוני בידי פלוני, לפלוני, נתנו בידו, המציאהו לידו, הפילו בידו, : überliefern, preisgeben; livrer; to deliver up: ויבא דוד ואבישי אל העם לילה והנה שאול שכב ישן במעגל וכו' ויאמר אבישי אל דוד סגר אלהים היום

---

1) [atresia vaginalis, תרג' ד"ר מזיא. מראה המקום נשמט מכ"י המחבר.]

2) [ואולי זה מן ב. סגר.]

1) בדפו' שלפנינו אין מאמר זה.

2) [לדעת כל המלונים האחרים ערך זה שיך לערך הקודם, ומשמ' סגר והסגיר היא גרם לפלוני להיות סגור שלא יוכל לברח מהאויב.]

את איבך בידך ועתה אכנו נא בחנית (ש"א כו ח; גם יז מו; כד יט). ברוך יי' אלהים אשר סִגַּר את האנשים אשר נשאו ידם באדוני המלך (ש"ב יח כח). — ואמר המקונן: איכה שחת בסערך לסגר ביד סעפים סהדיך (איכה אלה באפך, קינ').

— הִפְעִ', הִסְגִּיר, הִסְגִּירָם, הִסְגַּרְתַּנִי, הִסְגִּיר, הִסְגִּירוֹ, הִסְגִּירָם, תַּסְגִּיר, תַּסְגֵּר, תַּסְגִּרֵנִי, יַסְגֵּר, יַסְגִּירֵנִי, יַסְגִּירֶנּוּ, יַסְגִּרוּ, יַסְגִּירוּ, יַסְגִּרֻנִי, — הִסְגִּירוֹ בידי פלוני, כמו סִגְּרוֹ: אם לא כי צורם מכרם ויי' הִסְגִּירָם (דבר' לב ל). לא תַסְגִּיר עבד אל אדוניו אשר ינצל אליך מעם אדניו עמך ישב בקרבך (שם כג יו). וכי ירדף גאל הדם אחריו ולא יַסְגִּרוּ את הרצח בידו (יהוש' כ ה). הֲיַסְגִּרֻנִי בעלי קעילה בידו וכו' הֲיַסְגִּרוּ בעלי קעילה אתי ואת אנשי ביד שאול ויאמר יי' יַסְגִּירוּ (ש"א כג יא-יב; גם כ; ל טו). על הַסְגִּירָם גלות שלמה לאדום (עמו' א ו). ואל תַּסְגֵּר שרידיו ביום צרה (עובד' א יד). הִסְגִּיר ביד אויב חומת ארמנותיה (איכ' ב ז). וַיַּסְגֵּר לברד בעירם ומקניהם לרשפים וכו' וחיתם לדבר הִסְגִּיר (תהל' עח מח-נ; סב). יַסְגִּירֵנִי אל אל עויל (איוב יו יא). — ואמר בן סירא: אם יסור ונטשתיהו ואסגירנו לשדדים (ב"ס, גני' ד יט). — ובמדרש: איני מסגיר אתכם ע"י עצמי אלא ע"י אחרים (ספרי, דבר' שכג). לאחד שאמר לחבירו עבד קירי אני מוכר לך אבל אני איני בן מוכרני מיד ומסגירני מיד אתכם כטמאים ביד טהורים (ר' יהודה אים טיבעיס, שם). כיון שגרמו העוונות ונכנסו שונאים לירושלים וגזרו שבכל מקום שיהיו ישראל בורחים יהיו מסגירין אותם בקשו לברוח לדרום ולא הניחו להן (פפיק' דר"כ, אכי אכי, זוכר). — ובפהמ"א: וירא המלך כי נועדו כלם להתקשר עליו בגלל דניאל וירף ידו ממנו ויסגירהו בידם (יוסיפון כד). — ואמר המליץ: [ד]ע וראה כי אלוה לטובת יצורים ייסרם למען ידעו כאב המוסרים ותמרורים ויחדלו מעשות רע אשר לזה יסגירם ולא היו מכירים אילו העדירם (סעדי' על חוי הגלכי 11). היה מצר לצור מכבר במצר ואל תסגר יחידה שגדלתה (רשב"ג, בקשה, שער השיר 40). זכור צג בפרק להסגיר שרידי קם בראש דרכים לסעוד את רודי (זכור איש, יול' לשבת זכור).

— *פֻּעַ', סֻגַּר, — שסגרו ומסרו אותו ביד האויב: הם השיתום כמו חללי קבר לכן חיתם סגרה לדבר (נעשר, יול' ג פסק). פרשה פוצצה אוי כי סֻגְּרָה תמור עוז מתניה בשק חגרה (איכה אספתו, קינ').

— הִתְפַּעֵ', יִסְתַּגֵּר, יִמָּסֵר. — ואמר בן סירא: אשר חוטא לפני עושהו יסתוגר[1] על ידי רופא (ב"ס, גני' לח יה).

***סֶגֶר**, ש"ז, סגירה ומנעול: סגרו של פתח ראו (מדה"ג, ברא' יח א, סכטר). מה לכם להלחם עם הרומיים והם מושלי הגויים אשר פתחו סגר[2] מעברות הודו וכל איי הים (יוסיפון פד, דפו' פרנקפ'). — ואמר הפיטן: ובינו שכרי ענשי ואזהרתי ערך שלחני וסגר מסגרתי תקון אצבעותי ורב פעלתי (מספארה, יול' ג שבועות).

***סַגָּר**, סוגר, במלאכת השיר חציו השני של הבית, הסוגר את החרוז, ועי' דלת: ויקראו דלת לחצי הראשון משטת החרוז וסוגר לחצי השני ולדלת וסוגר יחד יקראו בית (ר"מ אבן עזיב, דרכי נעם י.). האם בשירים שוררים ישירו האם בזמרה יעמוד הסער אם סוגרי שיר בעדי יסגורו (ר"ע פרנקי, מתק שפתים 83). אבל כד מעיינת שפיר בביון הקדים בספינו לורעינו מפני שסוגר של הפיוט הזה מסיים בתיבת לילה (חתם סופר, או"ח סז).

א.*סִגָּרוֹן, סיגרון, ש"ז סה"ס, מן ב.סֻגַּר[3]; Auslieferung; résignation; surrender: בנימוסות שלנו כל מי שמכתיב[4] את עצמו סיגרון[5] למלך הוא כופר באבותיו (מד"ר במד' ח).

ב.*סַגְּרוֹן, סיגרון, סַגְרוֹן, ש"ז, כנוי למלאך גבריאל: שלש שמות יש לו (לגבריאל) פיסקון איטמון סיגרון וכו' סיגרון כיון שסוגר שוב אינו פותח (סנה' מד:). — ואמר הפיטן: ואתם מטטרון פסקון אטמון וסגרון ואני חבצלת השרון (יול' שבת ג אחה"פ). — וכנגד הוכחת דבריו וקיומם עם סתירת דברי המנגד נקרא אטמון להיותו אוטם עונותיהן של ישראל בסתירת דברי הקטגורים ודחיית ראיותיהם וכנגד החתימה נקרא סגרון כי בהיותו חותם וסוגר המאמר בחכמה ודעת אין פותח כי כבר העלה בידו השגת המבוקש (ר"י מוסקאטו, כפולות יהודה ה). ובפתח הזה

1) כך בגליון ובפנים: יתגבר לפני רופא.
2) [בהוצ' כהנא תנט, נמצא סוד].
3) [יש גוזרים אותו ממלה לועזית. ועי' הספרות אצל קרויס, Lehnw. II, 381].
4) בדפו' ליפסי: שכתוב. ונ"א שבותב, שכתב.
5) בפסיק' רבתי קכא: שרגיון. ועי"ש הערה של מא"ש וגם של גידמאן, רה.

מבפנים יש שני מלאכים האחד שמו פתחון והשני שמו סגרון והממונה עליהם הוא טהריאל המלאך (ר"כ בר"י אלמנן, עה"מ, שער עולם הבריאה ט).

***סגרית**, מ"ר סגריות, — מין ירק, portulaca [1]): כל ירק אחד לבעור אוכלין ברגילה עד שיכלו סגריות מבקעת בית נטופה (ר' שמעון, שביע' ט ה).

סגריר[2]), ש"ז, — גשם טורד, חזק, heftiger Regen; pluie battante; pelting rain: דלף טורד ביום סגריר ואשת מדונים נשתוה (משלי כז יה). — ובתו"מ: מיד עמד שמעון בן שטח ביום סגריר (ירוש' חגי' ב ב). קשה אשה כיום סגריר (רבה, יבמ' סג:). מעשה היה ביום סגריר ולא נכנסו חכמים לבית הועד (מד"ר בראשי' א).—ואמר המשורר: יום אור בהיר או עת זמיר יד עמל לא יניח לא ירח יקר מזהיר יגון מלב מקשיח דלף טורד ביום סגריר את שש בלתי יטריח (ר"י הלוי, יום אור). גם דע גודל צער העני על קיום מצותיו יתברך הנה בימי החורף שהימים קצרים וביום ששי ביום סגריר וקרח וצינה ומנעליו קרועים ואין פרוטה בכיסו להוצאת שבת מה צער יש בנפשו אין כמוהו בכל צער שבעולם (ר' אליהו, שבי' מוסר ט).— ובמליצה, נולד ביום סגריר, משגע: ושואלים נולדו ביום סגריר ישאלו איך הכהו (קין את הבל) ואין חרב (ראב"ע, בראשי' ד ח). ואם אולי זה המשוגע נולד ביום סגריר פגע בו שר של צנה וסרסו והפכו על פניו (פחד יצחק, נזקי שכנים מח).—ובלי יום: הסתו יסית צנה וסגריר לבלעני חינם (בחיי עולם יב).—כדור הסגריר, הכדור המוריד גשמים על הארץ: ד"א חק חג על פני מים ר"ל כל אלו עננים שהם כלי המים חג

1) [לדעת שורץ תוספת' (זרע' קטו.) ע"ש שעליו סגורים. ובמדב"מ הגרסה סנריות, וכן בערוך. ובכ"י מינכ' הנידיות. ובספרא (בהר ג) סנדריות, ובראב"ד שם סנדיות. וכן בדפ' ויניציא בגמ'. ע' ד"ס הערה ז; גם לו פפלנצ' עמ' 321.]

2) [וכן בתרג'. ובסור' סגרא, סגרא גשם חזק, ובשומרונ' אסגר, ע' גיגר Nachgelass. Schrift. IV, 186. וריב"ג בשרשיו מפרש חזק הקור. וגזרוהו קדמונינו מן א.סגר בכפל ל' הפעל, ריב"ג שם: מפני שבני אדם נסגרים מלכת בעת כזאת. וכן רד"ק בשרשיו ורלב"ג ור"י נחמיאש בפירושיהם למשלי שם. וראב"ע שם מוסיף: או המטר נקרא סגריר, ע"כ. וזה כמו בסור'. והחדשים גזרוהו מהערב' שַׁגַ'ר, מלא מים. ע' פלישר במלונו של לוי, ח"ג 721.]

במחוגה חקם לעלות עד כדור הסגריר והוא מקום הגעת העננים (ר"ש בן ר"כ מסכות, מעין גנים לאיוב כו 10). וזה שמדת כדור הסגריר יוסיף על מדת הים והיבשה יותר מעשרת כפלים (קלונימוס, בע"ח ה', כט:).—*מ"ר סגרירים, סמי' סגרירי, ואמר הפיטן: אמונים סרסורים ולא אבו לשלחה וסוגרה בסגרירים (מחז' ויטרי חס). בלימה בגבורה שת ממדים בקרב סגרירי סערה בהקצותו פינות וצדים נאזר בגבורה, (Elbogen, Stud. 143).

סד, ש"ז,—כלי מענים ישימוהו על רגלי התפוש לבלי יברח, Block; bloc, ceps; stocks,: ותשם בסד רגלי ותשמר כל ארחתי (איוב יג כז). ישם בסד רגלי ישמר כל ארחתי (שם לג יא). — ובתלמו': אין מוכרין להם (לעכום) לא סדין[1]) ולא כבלין (תוספת' ע"ז ב א).— ואמר המליץ: ורגליו שם בסדו (יעקב ועמני פרנקי, לבי מודה, קובץ על יד א, 105). בעורם משברי תוגה אשבר ורגלי הזמן אשים בסדים (שלמה דפיירו, שיר בפתיחת ספרו אמרי נועם, כ"י בריטי' מוז'). חכמה לסכל סוגר לידיו וסד לרגליו ולחכם חלי פז לראשו ואצעדה לזרועו (ב"ז, ב"ם כא כא).

*ס"ד, ר"ת, סלקא דעתך.

*סד"א, ר"ת, סלקא דעתך אמינא.

***סדא**[2]), סדה, גם אסדא, אסדה, ש"נ, — רפסודות הנהר: היה יושב בספינה או בסדא יכון את לבו כנגד בית קדשי הקדשים (ברכ' ד ו).

סדום,-שם עיר בככר הירדן שאנשיה היו רעים וחטאים (בראשי' יג יג).—*מדת סדום, מנהג אנשי סדום: ויש אומרים זו מדת סדום (האומר שלי שלי ושלך שלך) (אבו' ה י). כגון זה כופין על מדת סדום (רבה ור' יוסף, ב"ב יב:). — ובסהמ"א: שכל מי שעינו צרה בהנאת אורחים מדת סדום בו ופסקו הדין ואמרו כגון זה כופין אותו על מדת סדום (ר"י בר' אבטולי, מלמד התלמידים, ויקא יח:).

***סדומי**, סדומית, סדומיים, ש"ת,—מעיר סדום: כל אותו הלילה היה לוט מבקש רחמים על הסדומיים

1) בכ"י א"פ סדן.

2) [כך הגרסה והנקוד בכ"י פרמה. והערוך גורס סדה, ובמדב"מ ובדפו' אסדה, אסדא. ובירוש' שם אמרו: היא אסדא היא אסכדיא היא רפסודות, ע"כ. והיא מהיוני' σχεδία עם א' תחלית ובהשמטת χ. ע' פרינקל Aram. Fremdw. 9,

והיו מקבלין מידו (ריב"ל בשם ר' פדייה, מד"ר ברא"ש' כו). נעשה בשבט יהודה ובנימין מה שלא נעשה בסדומיים (שם כח). מלח סדומית רובע (כריתו' ו.). עי' מלח. — *ובהשאלה אדם רע ביותר: אין לך בכרכים רע כסדום כשאדם רע קורין אותו סדומי (רבי [1]), מד"ר ברא"ש' מא).

*סִדּוּק, סידוק, ש"ז, שה"פ מן סִדֵּק, — בָּצֵק שנסדק מרוב חמוץ: שיאור ישרף והאוכלו פטור סידוק ישרף והאוכלו חיב כרת איזהו וכו' סידוק שנתערבו סדקיו זה בזה (ר' יהודה, פסח' ג ה). סידוק כקרני חגבים (ר' מאיר, שם מח:) — ואמר הפיטן: חקה אחת ושיאור בקרני חגבים ולסידוק בהכרת לאכלם (ר' זרחי' הלוי, אזהר' לפסח, הגדה מלוירה ומנוקדה, כ"י בריטי' מוז').

*סִדּוּר, סִידוּר, ש"ז, מ"ר סִדּוּרִים, סידורים, — שה"פ מן סִדֵּר, סִדּוּר לחם הפנים: לא סידור קנים ולא נטילתם דוחה את השבת (מנח' יא ו). באו ישראל ושאלו את דוד לחם הפנים מהו שידחה את השבת אמר להם סידורו דוחה את השבת וכו' (ירוש' סנה' י ג). נס גדול נעשה בלחם הפנים כסידורו כך סילוקו שנאמר לשום לחם חום ביום הלקחו (ריב"ל, חגי' כו:). מלמד שמגביהין אותו לעולי רגלים ואומרים להם ראו חיבתכם לפני המקום שסילוקו כסידורו שנאמר וכו' (ריש לקיש, יומ' כא:). — ושל התמיד וכדומ': כסידורו[2]) בחול וכו' כך סידורו בשבת (ר' ישמעאל, פסח' כח.). מערכה שניה של קטורת קודמת לסידור שני גזרי עצים וסידור שני גזירי עצים קודם לדישון מזבח הפנימי (אביי, יומ' לג.). הוא (ר' יוחנן בן נורי) היה אומר סידור של שלחן גדול ועשיית ב"ד וקיומיהן מביאין טובה לעולם (אדר"כ כז). — וסִדּוּר של עולם: מלמד ששינה עליהם הקב"ה סידורו של עולם והיתה חמה יוצאת ממערב ושוקעת במזרח שמא יבינו ויתיראו ויעשו תשובה (שם לג). הם קלקלו סילונות שלהם אף המקום שינה להם סידורו של עולם דרך ארץ המטר יורד והתהום עולה וכו' ברם הכא נבקעו כל מעינות תהום רבה ואח"כ וארובות השמים נפתחו (רבי לוי, מד"ר ברא"ש' לג). — וסִדּוּר של מזון, מנה: למלך שבאו אריסיו ובני ביתו לכבדו בא אחד ואמר מי הוא זה אמרו לו אריסך הוא אמר להן טלו סדורו בא אחד וכבדו ואמר מי הוא זה אמרו לו בן ביתך הוא טלו סדורו (שם ויקר' ט). לשושטה של דוב שהיה אוכל סדורים של דוב אמר המלך הואיל והוא אוכל סדורים של דוב תאכלנו הדוב (שם ה). — וסִדּוּר הקריאה בתורה ובנביאים: שהיא סדורה של יום (ר' יונה, ירוש' מגל' ד ג). — ובנדרי ערכים, הערכת הנודר, כמה תשיג ידו לשלם: אמר לאדם עילויין עלי סידורו עלי שומו עלי ערכו עלי נותן את ערכו (ירוש' נזיר ב א). עיקר סידור בערכין כתיב (ב"מ קיג:). — ובסהמ"א: תכנת שבת רצית קרבנותיה צוית פרושיה עם סדורי נסכיה (תכנת שבת, מוסף לשבת). יודוך יי' אלהינו מאורות רקיע זיו חמה בהליכתו ולבנה בתחלת חדושה כוכבים ממסילותם מזלות עם סדורן מאדים עם כוכב חמה וכו' (הוספ' ותקונ' לסדר רע"ג 24). באוירא דלבני סדור של אבנים בלא טיט (רס"י, ביל' לא:). ועוד אם יתלה מציאותו בזולתו יהיה קודם אליו בסדור דבר אחר כי המחבר יותר קודם בסידור מן החיבור (ראב"ד, אמו"ר 49). ומי שמתחשב בבריאת האיברים ותועלותיהם וערכם מן הכחות יראה בזה מהצדק והסדור החכמי מה שלא ישאיר בלבו ספק בצדק הבורא (ר"י א"ה, הכוזרי ג יא). הדרך הראשון הסדור וההרכבה הנראים בחי ובצמח ובגלגלים (שם ה כ). ועם הענינים ההם אשר נתלו בהם ממצות וחקים נראו בסדורם כל מאוי לב (שם). כי כשיתאמת שליחות השלית הן שיהיה השלית גדול במדרגה יותר מאד הן שלא יהיה באותה מדרגה יהיה אפשר שינתן על ידו סדור אלהי כולל ומספיק להרגיע האנשים אל ההצלחה הנצחית (ר"י אלבו, העקרים א א). והפליג לספר בשבחו (של ספר משלי) ורוב תועלותיו בכמה פרשיות עם שיראה שהפליג סדורו על חלקים נפרדים (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי, הקד'). והנה נתקיים הסדור אשר נתן יהוידע ויעשו שרי המאות כדברו ויקחו איש את אנשיו שהיה ממונה עליהם (ר"י אברבנאל, מ"ב יא). — *סִדּוּר האותיות באלפא ביתא: וכבר סדרנו אותות אלף בית בחלק זה סדור שוה וישר וכו' אבל הנהגנו סדור האותיות האל על סדרן בכל השרשים (ר"י אבן גנאח, השרש' 7). — *וסִדּוּר האותיות בדפוס: והיתה חשלמת הספר המפואר הזה (ר"ל הדפסתו) ביום ג' יא לחדש ניסן שנת השב וכו' וסדור האותיות נהיה על ידי המסדר

---

[1]) [בתוספת' שבת (ז כג) מיוחס לר' יוסי, ושם הגרסה סודמי.]

[2]) [ברש"י הגרסה כסידרו, וכן להלן בגמ'.]

משה בר"ל מימון מחכוב זצ"ל *).—°סִדּוּר תפלות, חבור התפלות לפי סדרן, ספר הכולל את התפלות בסדר: כ"ך הו"א סימ"ן ש"ל פרשיו"ת וסדוריה"ם ומסור"ת שלה"ן (סדר ר"ע השלם ג לה.). ומי שאין לו כוס יין במקום שרגילין לשתות יין אל יבדיל על הפת ודי לו בהבדלת תפלה בסידור רב עמרם (רשב"ם, פסח' קו:). וראש חודש שחל להיות בשבת לאחר שקראו את ההלל מקדישין קדיש גמור ומוציאין ב' ספרי תורות ומנהג הפשוט בידנו לפי סידורו של רב עמרם גאון זצ"ל (שבלי הלקט, ראש חדש קטע). ואחר קריאת ההפטרה מזכירין נשמות כסדר שאר שבתות ואומר תהלה ומתפללים תפלת מוסף אבות וגבורות וקדושת השם אתה יצרת עולמך מקדם וכו' כסדר הכתוב בסדורים (שם קפ). בחתימת הוידוי כתב רב עמרם האומר בא"י הסלחן טועה יכול לחתו' ובכל סדורי אשכנז יש בהם חתימה ובספרד אין חותמין (ר"י לנדא, האגור, תתקכט). והמון העם אינם אומרים כי אל מלך גדול וקדוש אתה ובסדורי הגאונים ישנו ונכון לאמרו מהטעם שאפרש לקמן (אבודרהם לה:). ואני הנקדן ראיתי בסידור קדמוני שכהן ולוי קורין לעולם עיקר היום ויקראו רוב בראשון וכן ביום השמיני כהן ולוי (סמ"ג מ"ע הגהה יט). רגילין אנו לומר בשיני ובחמישי ועתה ה' אלהינו אשר הוצאת את עמך וכו' כמו שכתוב בסדורין שלנו (תניא, ענין ברכת כהנים ה). יצא אותו קרוב לבית הכנסת וסידור תפלות בידו והלך לבית האלמנה ועדים עמו ונתן אותו סידור תפלות בפני עדים (רשב"א, שו"ת א, תקנא). אך בסדור אבו סלימאן דוד בן חסון ירה"א הוא הכניס בתפלותיו דרשות ופתרונות וראיות על הדרכים ר"ל על הדתות (לקו"ק, נספחי 89). —°סִדּוּר זמירות: ומעשים בכל יום במלכותנו בארץ כנען בע"ש בחופות מזמרים על השלחן בסידורי זמירות (אור זרוע, ב, הלכי ערב שבת לב). — °וסִדּוּר בעל חוב, הערכת רכושו של הלוה וסדור הפציו, מה לקחת בשביל תשלום החוב ומה להשאיר לו: אבל לאחר ל' אם בא לב"ד להגבות לו חובו אין מחזירין אלא מדין סדור כדמוכח שמעתא לעיל (ספ' התרומות א ו, ב.). וכיצד הוא הסידור שליח ב"ד נכנס לביתו ומכריחנו לפרוע וכו' (טור חו"מ, גביית מלוה צז). אין הילוק בענין סידור בין מקרקעי למטלטלי וכו' התנה עמו שלא יסדרו לו בחוב זה תנאו קיים אבל במה ששעבד לו כל נכסיו אין בזה תנאי לבטל הסידור שלא היה בדעתו אלא על הנכסים הראויים לו על פי התורה עד שיזכור בהדיא תנאי הסידור (שו"ע חו"מ, גביית מלוה ולוה צז כז).—°שַׂר הַסִּדּוּר, המסדר שורות אנשי הצבא, Feldwebel; sergent; sergeant: ולשמוש המערכה הזאת כלה יהיה שם עמהם שר הסדור המעמיד השורות של אנשי המלחמה על מקומם ונקרא בלשונם סרגינטי כמו שתאמר סינייור ריגינטי (שלטי הגבורים מג).

*) [נשמט מראה המקום מכ"י המחבר.]

סָדִין[1], ש"ז, מ"ר סְדִינִים, — א) כעין מעטפה של בד וכדומ', להתעטף בה, Hülle, Unterkleid; couverture, chemise; wrapper, undergarment: אם הגד תגידו אותה (את החידה) לי וכו' ונתתי לכם שלשים סְדִינִים ושלשים חליפות בגדים (שפט' יד יב). הגליונים וְהַסְּדִינִים והצניפות והרדידים (ישעי' ג כג). — ובתו"מ מעטפה לאדם ששמש למלבוש של יום וגם למלבוש של לילה: סדין בציצית בית שמאי פוטרין ובית הלל מחייבין[2] (עדי' ד י). ואם אין אתם מאמינים לי הרי מאתים זוז צרורים לי בסדיני[3] (ר"ה כב:). ורוחץ (ר' יהודה בר אלעאי) פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין ודומה למלאך יי' צבאות (רב יהודה בשם רב, שבת כה:). חוץ מתנוקת שלא הגיע זמנה לראות שאפילו סדינין שלה מלוכלכין בדם אין חוששין לה (משום רבי חנינא בן אנטיגנוס, נדה ה.). נטל רבן גמליאל חוט מסדינו של תלמיד שהוא יושב לפניו ומתחו עליה ונמצאת חקוקה כל שהוא וטמאה לו וכולן אם לא נתכוון לחוקקן טהורין (תוספתי כלים ב"ב ב ז).—עטופי סְדִינִים, כנוי לתלמידי חכמים: (ונוס) (ונוח) למלוך על כל אדם מלדבר על פי שנים עדים ועל פי שלשה עדים עטופי סדינים (בן עזאי, אדר"נ נוסח' ב לג). ר' ישמעאל בר' יוסי בעא קמי רבי אמר ליה מהו דין דכתיב כי ליושבים לפני יי' יהיה סחרה אמר ליה כגון את וחברך ושני עטופי סדינים כיוצא בך שאין אתם חשובים בעצמכם כלום (מד"ר קהל' א ג. כל הנחלים).—

1) [בארמ' היהוד' סדינא. ואולי זהו האשור' סדִּנּוּ, בגד (Del., Handw. 490), ובאגרות עמרנה סַתִּנּוּ. על יחס שם זה ליוני' σινδών וסורי סדונא עי' פרינקל Fremdw. 48.]

2) עי' הטעם במפרשים.

3) בתוספתי (שם א עו) הגרסה בפזנדתו.

ותכריכין למת: בסדין אחד נקבר רבי (ירוש׳ כלא׳ ט ד). אמר ר׳ יונתן יכרך המת בסדינו (שם תרומ׳ ח י). — ושמש לתשמישים שונים לשטיח על הארץ, לוילון, לאהל, למצע על המטה וכדומ׳: פרסו סדין של בוץ בינו (כהן גדול) ובין העם (יומ׳ ג ד). סדין שהוא טמא מדרס ועשהו וילון טהור מן המדרס (כלים כ ו). שלשה סדינין הן העשוי לשכיבה טמא מדרס לוילון טמא מת ושל צורות טהור מכלום (שם כד יג). אלו מביאין (את הטומאה) וחוצצין השידה והתיבה וכו׳ וקטבליא וסדין ומפץ ומחצלת וכו׳ (אהל׳ ח א). עשה לי שני סדינין אחד לצורות ואחד לאוהלין (תוספת׳ כלים ב״מ א טו). נחיל של דבורין פורסין עליה סדין בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמי׳ (ר׳ הושיע׳, ירוש׳ שבת ד א). פעמי׳ רבות אכלתי אצל רבן גמליאל ולא היו מכבדין בין המטות אלא סדינים היו פורשין על גבי הארץ (ר׳ לעזר בי ר׳ לדוק, שם ביל׳ ב ז). דר׳ יוסי בן חלפתא ייבם את אשת אחיו חמש חרישו׳ חרש וחמש נטיעות נטע ודרך סדין בעל (שם יבמ׳ א א). עשה לו שני סדינין אחד לשכיבה ואהד לעורות [1]) וכו׳ ר״ש מטהר עד שיפרישם בטומאה (ירוש׳ גיט׳ ג א). קדוש הוא מנא ידעה רב ושמואל חד אמר שלא ראתה זבוב על שלחנו וחד אמר סדין של פשתן הציעה על מטתו ולא ראתה קרי עליו (ברכ׳ י:). אמר להן (ר׳ יהושע בן חנניא) הביאו לי סדינים הביאו לו סדיוים ושראן במים ופרסן עליהם (בכו׳ סא.). — ובספה״א: כשמניח סדינו על ראשו מברך באי״ה מ״ה עוטר ישראל בתפארה (רמב״ם, תפל׳ ז ד). ותבאש ערשו על לובן סדינו מטתו בהרות ככתמי הנדה מדם הסרחון הנובע ממנו (ר׳ אליהו, שבי מוסי ג, ד״ה יבין). —ואמר המשורר: אשר התום והיושר לבושו יעטה בחסדים כסדינים (רשב״ג, עטה הוד). הט לבך מעל נתיב חכמה תפרוש לך תבל סדיניה (הנ״ל, כתם אסר). ישיש תלמוד שארית הנבונים והנכבד בעטי הגדלים והנכבד בעטי הסדינים (ר״מ הנגיד, ידידיך). פשטי מעילך והשליכי לארץ וחגרי שק וגם תהמי תחת סדיניך (ליון תקוככי, קי״ל). כיון שהגיע זמן שחיטה בא לו לבית הטבילה פרסו לו סדין של בוץ בינו לבין העם פשט ירד וטבל עלה ונסתפג (Elbogen, Stud. 104). אמרו עליו על ר׳ אלעזר בן פדת שהיה יושב בשוק התחתון

[1]) בגניזת מצרים הגרסה לצורות.

בציפורי ועוסק בתורה וסדינו מוטל בשוק העליון שבציפורי (ר״י בן כחמיאס, פי׳ משלי ה כ). סדין הוא כסות הלילה הסמוך לבשר עשוי מפשתים (שם לא לא). פרשו סדין ובא לעשות סדר טבילה כבראשונה פארי בגדי לבן לכסות עדות יי׳ נאמנה (ראב״ע, אזכירה סדר עבודה). כוכבים שהם בשני הסדינים (הנ״ל, שפת יתר 39). — ורגיל בדבור העברי ובספרות החדשה בפרט במשמ׳ בד לבן יציעו על הכר לשכב עליו, Laken; drap de lit; bed sheet.

***סְדִינָה**, ש״נ, — כמו סָדִין, ואמר הפיטן: חק סדינה כרב קטינה [1]) בדת ציצית לא נקבע (יוצ׳ פרש׳ שלח). נפוצים במדינות סחובים מנוי עוז עטויים בסדינות פקוד דמעת עשוקים (אסר לו כל תפלה, סליח׳ נעילה, סמא״ל תרי״ט).

***סְדִיקָה**, ש״נ, — א) כמו סְדוּקָה: ואלו כשרות בבהמה נקובת הגרגרת וסדיקת [2]) הגרגרת לארבה הרי זו כשרה (תוספת׳ חולין ג י). — ב) שה״פ מן סָדַק, כמו סֶדֶק: והסדיקה היא ריוח מתחדש בין קצת החלקים וכשיתפרק הדבר באורך וברחב ועומק יאמר בו שנסדק והחתיכה תהיה בגוף הרך והסדיקה בגוף היבש ופעמים שיהיה הסדיקה והחיתוך בקצות הגופים כעצים הלחים (ר״ש א״ת, אותות השמים ד, כ״י כזנתכזי). נקובת הגרגרת וסדיקתו בעוף בנקובת הגרגרת וסדיקתה בבהמה (ר״ע מברטנו׳, חול׳ ג ד). ולסדיקת הצפורן יחבוש אותם בזרע פשתן וחולבה כתושים שנילושו במי ענבים (ר״מ אלדבי, ש״א, הנתיב הרביעי קד:). ויתילדו ברגלים ובידים סדיקות ממרה שחורה עבה או מרת כרכומית (שם קה:). ובחכמת הרפואה, סדיקה בעור הגוף, fissura [3]): והמלוחים (המים) ישלשלו הבטן תחלה ואחרי כן מחזקין אותו אם יתמיד האדם לשתותם ומיבשין הגוף ויולידו בו הגרב והסדיקות (שם כתיב ה, ד״ה מים). — ובהשאלה: ואלו האורות הם מהאורות פנימיות של ז׳ כלים הנשברים שעלו קודם הסדיקה למעלה ואחר יציאת האורות האלו תכף חברו סדיקתם וסגרו אותם כמו החטה ושעורה רק בקיעה דחוקה ונעלמת נשארה (ר״נ בר״י אלחנן, עמ״ה, שער עולם התהו ס, לד:). ודי לנו בגילוי סוד החלישות כח והסדיקות שאמרנו שהיא דוגמת

[1]) [עי׳ מנח׳ מא.]

[2]) [אולי יש לגרום סדוקת.]

[3]) תרג׳ ד״ר מויא.

שבירה (שם כז.). והחכמה לא יכלה להכילם ונעשה בה מעט סדיקה וכו' ומאותה סדיקה ירדו כל האורות הגנ' (יש"ר מקנדיא, ספי תעלומות חכמה, קלור עולם התקון כד.).

סְדִירָה, ת"נ, — מסודר באופן נאה, ואמר בן סירא: שופט חכם יוסד עמו וממשלת מבין סדירה[1].

סדן, ממנו סַדָּן.

***סַדָּן**[2]) ש"ז, ת"ר סַדָּנִים, סדנין, — עץ עב וכבד, — א) הגזע העב של העץ, ביחוד אחרי שנחתכו ענפיו והורכב מחדש, Baumstamm; tronc; trunk: עמק השדים וכו' שהיה מגדל סדנין[3]) (מד"ר ברא"שי מח [מג,] תיאודי'). איזה עץ הסדן[4]) העושה שש מאות שנה (פסיקתי רבתי א, והיה מדי חדש). — סַדָּן של שקמה, בהבדל מן בתולת שקמה, שעדיין לא נחתכו ענפיה: אין נוטעין ירקות בתוך סדן של שקמה (כלאי א ח; גם ו ד). המוכר את השדה מכר את האבנים שהם לצרכה וכו' ואת בתולת השקמה בין כך ובין כך לא מכר את מחיצת הקנים וכו' ולא את סדן השקמה וכו' ר"ש אומר המקדיש שדה לא הקדיש אלא את החרוב המורכב ואת סדן השקמה (ב"ב ד ח-ט). המשרש עיקר חרוב וסדן שקמה לעצים מותר לשדה אסור (תוספתי שביעי ג יז). מכר לו כל האילנות חוץ מחצי חרוב מורכב שבמקום פלוני ומחצי סדן שיקמה שבמקום פלוני שאר כל החרובים אינן מכורין ושאר הסדנין אינן מכורין (תוספתי ב"ב ג ו; גם ד; ז). הלוקח אילן מחבירו לקוץ מגביה מן הקרקע טפח וקוצץ בתולת השיקמה ג' טפחים סדן השיקמה ב' טפחים (ת"ר, ב"ב פ:). — ב) גוש של עץ, או של מתכת, עבה וקשה שקוצצין עליו דבר בגרזן, או שמכין עליו דבר בפטיש, כמו הנפח את הברזל וכדומ', Block, Amboss; enclume; anvil.: מצות הנהרגין וכו' ר' יהודה אומר מניח את ראשו על הסדן וקוצץ בקפיץ (סנה' ז ג). אף המכה בקורנס על הסדן בשעת מלאכה חיב (שבת יב א). הסדור והסדן של מתכת טמאים (תוספתי כלים ב"מ ג יה). כזה שהוא מכה בקורנס על הסדן אגבהה מבעוד יום והורידה

1) [כך בכ"י. ואולי צריך לגרוס סדורה.]

2) [אולי מן סד בהוספת נון סופית. וכן בארמית. בפרסית סִינְדָאן, סַנְדָה a), אופן וגלגל. ומצוי גם בערב'.]

3) עי' JQR. NS, 1914, 614.

4) עי' בהערת רמא"ש.

a) سنده

משתחשך (ר' ישמעאל בר' יוסי, מד"ר ברא"שי י, תיאודי'). נתנו (לנץ שורה) על הסדן נחלק הסדן ונבקע הפטיש והוא לא חסר (שם כח). — ג) עץ עבה ועגל שעליו רוכב יוצר כלי חרם בשעת עבודתו, גליל, Achse; axe; axis: וראיתם על האבנים וכו' אין אבנים אלא סדן שהוא דבר קשה דכתיב וארד בית היוצר והנהו עושה מלאכה על האבנים (רבי פנחס החבר בשם ר' יונה, שם שמות א). סימן גדול מסר להם מה יוצר זה ירך מכאן וירך מכאן וסדן באמצע אף אשה ירך מכאן וירך מכאן ולד באמצע (ר' חנין [1]), שם). ובסהמ"א: כמו הסדן הזה אע"פ שסובב הגלגל הקבוע בו עולה ויורד שני קצות הסדן במקומן נראין לעולם (ר"ח, פסחי לד:). — ד) **בחכמת התכונה, הקצוות של הגליל, הנקודות הקבועות שהגלגל מסתובב עליהן, ציר, קֹטב, Pol; pole: וככה שמים כי הם שני סדני הגלגל שהם כמו מסמרות נטועים שעליהם משענות הגלגל (ראב"ע, שמות יג ו). דע כי שני' מקומות יש בגלגל והם הסדנים ועש שהוא העגלה הוא הנקרא הדוב הוא קרוב מהסדן הצפוני וכו' ויש סמוך לסדן הדרומי כוכב גדול אדום וכו' (הנ"ל, עמוס ה ח). שהשנים עשר המשרתים נמשלים אל סדני גלגל המזלות והשמש לבדה שומרת קו המזלות לא תטה ימין ושמאל (הנ"ל, אגרת השבת, קבוצ' קונטרס'). כי יש לכל גוף מן הנבראים סגולות לא נודעו להם סבותם כמשיכת אבן השואבת את הברזל בלי שידבק גוף לגוף ואחר כך ישוטט הברזל אחר מקום הסדן הקבוע בשמים ויפנה אליו (כסב"א, סו"ת א ט). ועתה הבט בעין שכלך וראה איך הוא הגלגל נסמך בתנועתו זו על שתי נקודות משטח תכליתו נחות ושוקטות קבועים קבועים בשתי קצותיו שהם מקבילות זו לזו ומכוונות זו כנגד זו וכל אחת מהן תקרא בלשון התלמוד סדן ובלשון ישמעאל קוטב ובלשון ערבי קוטר (ר"י הישראלי, יסוד עולם יג:). ונתן לכל גלגל שני סדנים וזולתי סדני העליון ברחוק שוה לא יתקרב ולא יתרחק אל סדן העליון וכו' וע"כ יתאחר מן העליון באיחור סדניו וכו' (ר"א הקראי, ספי ג"ע עז::). וככה השמים שהוא מרמיז לשני סדני הגלגל (שם לט.).

סדק, ממנו *סֶדֶק, *סָדַק, *סִדּוּק, *סְדִיקָה, **סְדְקוּת, *סִדְקִי, *סֵדְקִית.

1) [בסוטה יא: הגרסה חנן. ועי' שם ברש"י.]

*סֶדֶק, ש״ז, מ״ר, סְדָקִים, סדקין, סמי סִדְקֵי — קֶרַע, בֶּדֶק, Spalt; fente; split: הסדק כל שהוא הפגימה בין בידי אדם בין בידי שמים (בכורי׳ לז:). אין לך סדק מלמעלן שאין תחתיו כמה סדקין (בר קפרא, ירוש׳ פסחי׳ ג ה). שפין את הסדקין ומעגילין אותן במעגילה ביד וברגל (מו״ק א י). כדי שתקנת פי הבית מבחוץ אבל לא מה שבחדרין ולא מה שבסדקין (רב הונא, ירוש׳ נדה ג ג).— חורים וּסְדָקִים: אין מחייבין אותו להכניס ידו לחורין ולסדקין מפני הסכנה (פסחי׳ ח.). כשם שהנביא היה מגיד לישראל מה שבחורין ומה שבסדקין כך המן מגיד להם לישראל מה שבחורין ומה שבסדקין (יומי עה.).—תנור של סְדָקִים: תנור של סדקין שנתן הסדק כלפי הזוית ומירחו בטיט מן הצדדין ר׳ נתן מטמא מפני שזוית מחברתו וחכמין מטהרין (תוספת׳ כלים ב״ק ד ט; גם י; יח).—סִדְקֵי עֲרֵבָה: בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חיב לבער פחות מכאן בטל במיעוטו (פסח׳ ג ג). בצק שבסידקי עריבה עשאו לחיזוק אינו חוצץ ואם לאו חוצץ (תוספת׳, שם ב ח).—סִדְקֵי כלים: ור׳ יוסי מטמא בשל מריקה מפני ששפין בו סידקי כלים (שם, מקואו׳ ו יג).— סִדְקֵי רגלים: נכנסו צרורות וקיסמין בסידקי רגליו מלמטה ר׳ עקיבא אומר אינו חוצץ מפני שהוא כבית הסתרים (שם ז ט).—סֶדֶק של פתח: כיצד ראו (הנביאים) ר׳ ברכיה אמר כמבין סדקו של פתח (מד״ר קהלי, כל הדברים יגעים).—סֶדֶק של צמר, עי׳ סרק. —ובסהם״א: פי׳ צריא כגון סדק באמצעה של חטה אבל השעורים שייעו אין בהן סדק (ר״ח, פסחי׳ מ.). בקרש היה קובע כמין שתי פיפיות [פיות] של זהב כמין שני סדקי קנה חלול וקובען אצל הטבעות (רש״י, שמות כז כט). שהרי בסדק השעורה אין עיכוב לארכה (הוא, נדה כה:). אבל תיקון הגלגלים שקורין צירקל״ש וסידקי החבית האלו ודאי דבר האבד הוא ושרי (מרדכי, מו״ק תתנג).— ואמר הפיטן: נוראות בצדק ענני אל והצדק אותי יום בדק הבית אחזק לחפש חור וסדק להשבית שאור והסק אור לבית הבודק וברכה שם תריק (יאניך אל, פזמון שבת הגדול, קרונצ ק״ק אלגני׳ ל). רעים הרבה אשר יחדיו ימתיקו סוד חזקו בדק עד אין סדק החזיקו יסוד (.Monats 86 ,1894). לחכם דורינו המחזיק בדקינו המסיר סדקינו הגודר פרצותינו (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 325).— ובהשאלה, כאב חצי הראש הסדק הוא שקיקה בערב׳ והיא כאב חצי הראש (פרוש אבן רשד על חרוזי אבן סינא).

*סָדַק, פ״י שסע, בקע וקרע, spalten; fendre; to cleave, split רק בינ׳ פעול, סָדוּק, סְדוּקָה, מ״ר סְדוּקוֹת: והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדיינית לעיני משה מהו לעיני משה כאינש דמר הא גו עינך משה אמר לו אין צפורך מדינית ואין טלפיה סדוקות זו טהורה וזו טמאה (ירוש׳ סנה׳ ו ז). בראת שור פרסותיו סדוקות בראת חמור פרסותיו קלוטות (רבא, ב״ב עז.). היה מהלך בדרך ומצא בהמה שפיה גמום בודק בפרסותיה אם פרסותיה סדוקות בידוע שהיא טהורה (ר׳ חסדא, חולי׳ נט.). אם היתה נקבה נדונה כשעורה סדוקה (נדה כה:). ואם היתה נקבה סדוקה בשעורה לארכה נתות ידים ורגלים אין בה (מד״ר ויקרי׳ יד). מה חטה זו סדוקה כך ישראל סדוקה מילתן (שם, שה״ש, פרכך).—ובסהם״א: ושסעת חלוקה בשתי צפרנים שיש סדוקה ואינה חלוקה בצפרנים והיא טמאה (רש״י, דברי׳ יד ט). והאיך בגרעינו שהיא סדוקה כעין אשה וכנגדה כח הלבנה למעלה (הרקנטי א, וישב לו.).

—נפעל, *נִסְדַּק,—שסדקו אותו: שנים שהיו במדבר וביד זה חבית של מים וביד זה חבית של דבש ניסדקה חבית של מים תנאי בית דין הוא שיהא זה שופך את דובשו ומציל מימיו של חבירו (תוספת׳ ב״ק י כח). גסטרא שנסדקה בכבשן כיצד משערין אותה אם היו שבריה שוין ותוכה מאדים בידוע משנגמרה מלאכתה נסדקה אין שבריה שוין ותוכה מאדים בידוע שעד שלא נגמרה מלאכתה נסדקה (שם כלים ב״ק ג ו). איזו הוא גסטרא כל שנסדקין אוניה (שם ג י). ערבה שהיא פחותה משני לוגין וכו׳ נסדקה ואינה מעמדת את הרגלים אלא המים כדי להדיח בה אחת מרגליה הרי היא כטמא (שם, ב״מ יא א). תמחוי והקערה שנקבו מלמעלה טמאין מלמטה טהורין נסדקו אם יכולין לקבל את החמין כצונן טמאין ואם לאו טהורין (שם ב״ב ז י). נקלף נסדק נקב וחסר כל שהוא פסול (סכה ג ו). גזל מטבע ונסדק פירות והרקיבו (ב״ק ט ב). על אלו מומין שוחטין את הבכור וכו׳ נסדקה (אזנו) אף על פי שלא חסרה וכו׳ (בכורי׳ ו א). עריבה משני לוגים ועד תשעה קבין שנסדקה טמאה מדרס הניחה בגשמים ונתפחה

טמאה טמא מת בקדים ונסדקה מקבלת מדרס (כלים כ ג). הבית שנסדק טומאה בחוץ וכו' אכסדרה שנסדקה טומאה בצד זה (אהל' יא א-ג). חרוץ ריס של עיניו שניקב שנפגם ושנסדק שפתו שניקבה ושנפגמה ושנסדקה (ספרא, אמור פרש' ז).—ובסהמ"א: צבא בקרבו אלי מלחמת יאמץ לב העם מלהסדק ישוב בונה ונוטע ומארש ורך הלבב במערכת לא יבדק (רסע"ג, אזהרות, קובץ מעש' גאונ' 42).

—פעי', *סִדֵּק,—סדק בחוקה: אמרו פעם אחת ראה (ר' חנינא) אנשי עירו מעלים עולות ושלמים אמר כולם מעלים שלמים לירושלים ואני איני מעלה כלום מה אעשה מיד יצא למדברה של עירו בחורבה של עירו ומצא שם אבן אחת יצא וסידקה[1]) וסתתה וכרכמה אמר הרי עלי להעלותה לירושלים וכו' (מד"ר שה"ש א). ותקע כף ירך יעקב ר"א ורבי ברכיה ר"א אומר שייעא רבי ברכיה בשם רבסא סידקה כדג (שם, מי' זאת עולה).—ואמר הפיטן: לא תחמוד אשת רעך תרקו ברקו ארקו סדקו עוקו תרוקו חקו עושקו לחשוקו קדוש (אלהים בהנחילך, יוצ' ב' שבועי, מחזו' איטלי' א. קנה.).

—הִפעי', °הִסְדִּיק, מַסְדִּיק, כמו קל: בשר ודם כשעושה כפה באבן העליון הוא המפתח ומסדיק כל הכפה (רסע"ג, ספ' יצירה ד ג).

—הָפעי', °הֻסְדַּק, מֻסְדֶּקֶת, מוסדקת,—כמו נפע': וכ"ש בעוף שמוסדקת בין הצלעות (רבי יונה, משפטי צדיקי' הריאה, הוצ' קורונל).

°סְדְקוּת, ש"נ,—סגלת הסדקית, דקות: אך אם אולי אקדר באחד הדין בחרירת[2]) סדקות יוסיף הוא לחצוב לסתת בהן (רש"י, תשו' א, קבוצ' קונטרסי').

*סַדְקִי, סידקי[3]), ש"ז,—א) רוכל המוכר מיני סדקית, Höker; colporteur דברים קטנים ובמדה קטנה, hawker: ופחדת יומם ולילה זה שהו' לוקח מן הסדקי[4]) ולא תאמין בחייך זה שהוא לוקח מן הפלטר (ר' חנין, ירוש' שקל' ח א).—ב) שוק של תבואה[5]):

1) [במד"ר קהל' א, הגרסה ומירקה. ובילק' משלי תתקס, ומרקה או ורקה.]

2) [מחט. עי' א.חריר.]

3) [ואפשר שהוא שבוש תחת סָרְקִי, סירקי, Saracenus, שהיה עם של רוכלים וסוחרים, ועי' קרויס Lehnw. II 381.]

4) [אולי זה אחד עם משמ' ב.]

5) [מהיונ' σιτοδόκη, או כמו סרקי, עי' הערה 3.]

אמרה קונם פירות העולם עלי והיו שם צבורים בסידקי יקח לה מהן (שמואל, שם נדרי' יא ג). לבולוטון שהיה שרוי במדינה והיו בני המדינ' סבורין עליו ואומרים שאם יבואו שני בצורת הוא יכול לספק את המדינה עשר שנים מזון כיון שבאה שנת בצורת יצתה לה שפחתו מעלת בסידקי וקופתה בידה וכו' (מד"ר רות א). לברי שהיה עומד בסדקי והיו הכל באין לשערו ולא יכלו היה שם פקח אחד אמר להם אתם מבקשין לשערו מתרומותיו אתם עומדים עליו (מד"ר איכה א).

*סִדְקִית, — א) ש"נ, דבר דק ופעוט, מיני סִדְקִית: ששני בני אדם שנכנסו לעיר א' מוכר אבנים טובות ואחד מוכר מיני סידקית[1]) על מי קופצים לא על זה שמוכר מיני סידקית (ר' אבהו, סוט' מ.).—ובסהמ"א: ההוא גברא דהוה מזבין חומרי פתרייתא פירוש מיני סדקית (ערוך, ערך חמר).—ב) ת"נ, דקה מאד, מחט סִדְקִית: לבן של ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים כפתחו של היכל ואנו כמלא נקב מחט סדקית[2]) (ר' יוחנן, עירוב' נג.).—ובסהמ"א: כי לבם כמחט סדקית לא ידעו דרכיו (רמב"ן, אגר' ע"א המורה, אגר' הרמב"ם כז.).

סדר[3]),

ממנו סֵדֶר, *סָדַר, *סִדּוּר, *סִדֵּר, °סִדְרָה, *סִדְרָן, *מְסַדֵּר, °מְסֻדָּר, מְסַדְּרוֹן (?), °הִסְתַּדְּרוּת, °הַסְדָּרָה.

סֵדֶר, ש"ז, מ"ר סְדָרִים, — א) ההפך מן בלבול, מה שהוא בערך נָאֶה, Ordnung; arrangement; order: ארץ עפתה כמו אפל צלמות ולא סְדָרִים ותפע כמו אפל (איוב י כב).—ובתו"מ: הברייא בשם רבי יוחנן רבי סימון בשם רבי יושוע בן לוי בנקלף כולו כאחת עד כדון לח יבש מאחר שאילו היה לח היה נקלף כולו כאחת ואפילו יבש כסדר הזה (ירוש' פסח' ג ג).

1) [הערוך גורס סתקית, גם סדקית. ופרש"י: כלי מלאכות נשים ועניים כגון פלכים מחקין וצינורות.]

2) [מחט שתופרין בה סדקי בגדים והוא דק ביותר, רש"י.]

3) [ובן בארמ' ובאשור' סַדָאר, ערך מלחמה; סֵדֶר סדרת, מערכה. משרש זה בא גם שְׂדֵרָה, עי' ערכו. ולפי זה שיך לכאן הערב' שַׂדַר a). ולדעת ברט הצורה הערב' היא שַׁרַד b) בסרוס האותיות (Etym. Stud. 56).]

a) شذر b) سرد

דוד שאל שלא כסדר והחזירו לו כסדר (יומ' עג:). — ואמר המליץ: ברא הגבוהים סדרים והוציא במספר מחניהם בהם המשיל האורים יי' עשה גם שניהם (רא"ע, אזכירה סדר עבודה). וקנים ענו (נעו) מסדר אגנתם נחנו כרים שוחים לגנותם (קיל' פתי' ת"ב, מחז' איטלי' א, קע:). — ומצוי מאד בתו"מ במשמ' העקרית, מערכת ושורה, Reihe; rang; row, מערכת לחם הפנים[1]: היה מקריב שני סדרים ונטמאו בידו אומרים לו הוה פקח ושתוק (תוספת' מנח' ג ז). כיצד מסדירין לחם פנים נותן שש חלות לסדר זה ושש חלות לסדר זה ואם נתן שמונה חלות לסדר זה וארבע חלות לסדר זה או שלשה סדרים של ארבע לא עשה כלום (שם יא יד). כיצד מסדרין את הבזיכין נותן בזך אחד על גבי סדר זה ובזך אחד על גבי סדר זה (שם טו). שחט שני כבשים לאכל אחת מן החלות למחר הקטיר שני בזיכין לאכול אחד מן הסדרים למחר (מנח' ג ג). ארבעה סניפים של זהב היו שם מפצלין מראשיהן שהיו סומכים בהן שנים לסדר זה ושנים לסדר זה (שם יא ו). ארבעה כהנים נכנסין שנים בידם שני סדרים ושנים בידם שני בזיכין (שם ז). אפילו עשאן שני סדרין של ארבעה עשר רואין את העליונות כאילו אינן והתחתונות כשירות (רבי, ירוש' פסח' ז א). — ובסהמ"א: ועורכין אותו שני סדרים שש חלות בכל סדר (רמב"ם, תמידין ומוספין ה ג). — *ושל טבעות: וטבעות היו לצפונו של מזבח ששה סדרים של ארבע ארבע (מדות ג ה). — *ושל קלחים: ירק של תרומה וביצה טרופה נתונה על גביו ונגע טבול יום בביצה לא פסל אלא הקלח שכנגדו ר' יוסי אומר כל הסדר העליון אם היתה כמין כובע אינה חבור (טבול יום ג ג). — *וטור אבני החשן: הראשוני' אינן נכתבין על סדר שיהודה מלך האחרונים נכתבין על סדר (ר' זבידא, ירוש' סוט' ז ד). — *וסֵדֶר של קרשים: בריות שבין שורות הסדר שהיה סודר קרש על קרש סדר אחד ומניחו ריוח וסודר סדר אחר ומניחו ריוח (רש"י, שבת לח.). — *וסדר המזלות: הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה וככבי' במסילותי' ומזלות כסדרן אומר ברוך עושה בראשית (ברכ' נט:). — ובסהמ"א: יודוך ה' אלהינו מאורות רקיע זיו חמה בהליכתו ולבנה בתחלת חדושה כוכבים ממסילותם מזלות עם סדורן מאדים עם כוכב חמה צדק ושבתי עם כוכב הנוגה עש וכסיל עם סדר כימה (הוספ' ותקונ' לסדר רע"ג 24). — *סֵדֶר הספרים שבמקרא: ת"ר סדרן של נביאים יהושע ושופטים שמואל ומלכים וכו' (ב"ב יד:). סדרן של כתובים רות וספר תהלים ואיוב ומשלי (שם). — *ושל המשנה: כנגד ג' פסוקים של התורה שבהם ששה סדרי משנה וכו' כיון שראה הקב"ה שהקריב על סדרי תורה התחיל משבח את קרבנו זה קרבן נתנאל בן צוער (מד"ר במד' יג). שר חמשים כ"ד ספרים הוסיף עליהם י"א מן תרי עשר חוץ מן יונה שהוא בפני עצמו וששה סדרים וט' פרקים דתורת כהנים (שם יח). — ואמר הפיטן: קריאת דת שבעל פה ששה סדרים סדורים על אוזן שומעת (ריי"ל בר יאוקן, אמוה דעי, אזהרי). הומשל רקתך בתאב הדורים ששים המה בששה סדרים נתגו מרועה אחד למסדרים (מחז' איטלי' א קד:). — טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח טוב מי ששונה שני סדרים ורגיל בהם ממי ששונה הלכות ואינו רגיל בהם (רבי ילחק, מד"ר ויקר' ג). אדם הולך ללמוד תורה תחלה והיא קשה עליו כשעיר מה יעשה קורא שני ספרים ושונה שני סדרים והיא נמשכת אחריו כרביב (מדרש תהלים דברי' לב ב, הול' הופמן). — ובסהמ"א: ודע כי מזמן הנביאים ואילך נפסקה רוח הקדש וננעלו שערי החכמה ונתמעטו המסכתות והסדרים שהרי בימיהם היו כמה סדרים יותר (ר"מ אלדבי, ש"א, נתיב ח, קד::). — *סֵדֶר תפלה: מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור והראה למשה סדר תפלה אמר לו כל זמן שישראל חוטאין ועשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם (ר"ה יז:). שכל ימות השבת אנו נידונים ובשבת אנו נינוחים ובמוצאי שבת עד שהסדרים שולמים וכשהסדרים שולמים מלאך אחד יש ושמו דומה שהוא ממונה על הנשמות בא ונוטל נשמות של אותם האנשים [ומקלען] לארץ (פסיק' רבי' כג). — ובסהמ"א: וסדר תפלות[1] וברכות של שנה כלה ששאלת שהראנו מן השמים ראינו לסדר ולהשיב במסורת שבידינו בתקון תנאים ואמוראים (סדר ר"ע השלם, א כה.). חזרו לגיהנם (למות) שכבר השלימו ישראל סדריהם ולכך [מאחרין] ישראל בסדר מוצאי שבת (שם ב כה.). השלימו סדריהם מביאין את החתן ואת הכלה (מחז' ויטרי

1) עי' ויקר' כד ז.

1) [עי' צונץ Synag. Poesie, עמ' 367.]

סלו). גם במעמד הצומות הראה נוראות עצומות וחבר סדר ליום הכפרים (ר״י חריזי, תחכמוני ג).—*סֵדֶר וידוי: אין אומר דבר (בקשה) אחר אמת ויציב אבל אחר התפלה אפילו כסדר וידוי של יוה״כ אומר (ברכ׳ לא).—*סֵדֶר ברכת המזון: סדר ברכת המזון כך היא ברכה ראשונה וכו׳ (שם מח:).—*סֵדֶר הבדלות: סדר הבדלות היאך אומר המבדיל בין קדש לחול וכו׳ (פסחי׳ קד.).—*וסֵדֶר הקריאה בצבור: ר״ת אדר שחל להיות בשבת קורין בפרשת שקלים וכו׳ בחמישית חוזרין לכסדרן וכו׳ בשני וחמישי ובשבת במנחה קורין כסדרן (מגי״ג ד-ו).—*סֵדֶר פרשיות וְסֵדֶר הפטרות: ר׳ אמי אמר לסדר פרשיות הוא חוזר ר׳ ירמיה אמר לסדר הפטרות הוא חוזר (מגי׳ ל:).—*ובמשמ׳ פרשה או פרק של ספר: נחזור על תחלת הסדר מה ראה הקב״ה לייחס פינחס אחר מעשה זה וכו׳ (תנחומי׳ פינח, ג, בובר). ומן הדין הוא לתרגם לעם לנשים ותינוקות כל סדר ונביא של שבת לאחר קריאת התורה וכו׳ (מסכ׳ סופרי׳ יח ד).—ובסהמ״א: סכום פסוקי דספר בראשית וכו׳ וסדריו מ״ג (מסורה בסוף ספ׳ בראשי׳ ועוד).—*סֵדֶר חדשים: אלא שהוא מונה לסדר חדשים ואני מונה לסדר פורעניות (ר״ש, ר״ה יח:).—*וסֵדֶר הזמנים: עד מתי שואלין עד שתגיע זמנה של רביעה אם היתה שנה חסירה נותנין לה חיסרונה ואם לאו הולכין אחר סידרן (רב, תוספתי תעני׳ א ב).—ובסהמ״א: וזה אמרם ז״ל מלמד שהיו סדר זמנים לפניו (עקים כמוכים יח ג כא.).—*וסדרי מועדות: אעפ״י שכתבו לכם סדרי מועדות אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש (ירושי׳ עירובי׳ ד כא:).—*סִדְרֵי חכמה: נכנס ר״ש אצלו (אצל רבי) מסר לו סידרי חכמה (כתובי׳ קג:).—*סִדְרֵי מרכבה: בן עזאי היה יושב ודורש והאש מלהטת סביבותיו אמרו ליה שמא בסדרי מרכבה אתה עוסק (מד״ר ויקרי׳ טז).—*סִדְרָן של רפואות: לתלמידו של רופא שעלת מלכיא לראותו הביא אותה אצל רבו אמר אותו תלמיד לרבו מרי כבר לימד׳ אותי כל סדרן של רפואות אם אתה מרפא אותה הרי יפה ואם לאו הריני מרפא אותה (רבי אבא בר כהנא, שם, דברי׳ ו).— ובהשאלה, *סֵדֶר המעשים בעבודת המקדש: מסרו לו זקנים מזקני בית דין וקורין לפניו בסדר היום (יומי׳ א ג). כל מעשה יוה״כ האמור על הסדר אם הקדים מעשה לחבירו לא עשה כלום (שם ס.).—ובסהמ״א: מלמדים בכל יום סידר עבודת היום זורק ומקטיר ליום ומקריב ומטיב בצביון (Elbogen, Stud. 172). — השב שכינתך לציון עירך וסדר העבודה לירושלים (ותערב עליך, תפלת יח).—אמר להם כסדר הזה היו שוחטין ואוכלים ואימתי פרעו לו הקב״ה במלחמת פלשתים (מד״ר שה״ש, שוקיו עמודי שש).—*וסֵדֶר המעשים בסעודה: תני סדר סעודה אורחין נכנסין ויושבין על הספסלין ועל הקתדראות עד שכולן מתכנסין (ירושי׳ ברכי׳ ו ו).—°וסֵדֶר המעשים בלילה הראשון של פסח: ובפסח אם אין לו יין מקדש על הפת ואינו אוכל עד שיסדור הסדר ואחר כך אוכל (כמ״י, האורה נג, בובר). ודלה כהר״ר יוסף שעשה בסדרו ויטבול בחרוסת וכן רבינו שלמה בסדרו וה״ר שמעיה (תוספי׳, פסחי׳ קיד). והרוצה לקדש בפסח ולעשות כל הסדר בבית חבירו שאינו בקי הרי הוא רשאי בכך (תניא, ענין ההגדה מח). ויש נוהגי׳ שלא לאכול שום טיבול בלילה זה רק אותן הב׳ טיבולים שעושין תוך הסדר להיכרא בעלמא (הלבוש או״ח תעו).—*סֵדֶר משנה, סדר הלמוד: כיצד סדר משנה משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן ושנה לו משה פרקו וכו׳ (עירובי׳ נד:).—°וסֵדֶר הלמוד: אמר החכם סדר הלימוד הוא חצי למוד (ר״י קטגוג, דברי ריבות ג ז י:).—*סֵדֶר בראשית, סדר הטבע שנקבע בבריאת העולם: וחותם בסדר בראשית (פסחי׳ קד.).—*סִדְרֵי בראשית: כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית (אביי, שבת נג:). בא וראה כמה קשים מזונותיו של אדם שנשתנו עליו סדרי בראשית (רב יהודה, שם).—*וסִדְרוֹ של עולם, סדר הטבע של העולם: אם על סדרו של רעם אי את יכול לעמוד על סדר העולם על אחת כמה וכמה אתמהא (ר׳ הונא, מד״ר בראשי׳ יב סיהודי׳). אמר הקב״ה בשביל חיבתם של ישראל שניתי סדרו של עולם (שם במדי׳ ד).—*סֵדֶר עולם, סֵדֶר הזמנים של מאורעות העולם, שם ספר תולדות העולם המיוחס לר׳ יוסי [1]: דתניא בסדר עולם וכו׳ (שבת פח.).—°ובמשמ׳ עריכה נאה בהנהגתו של אדם: שאלת החכם חצי חכמה ופיוס בני אדם חצי השכל וסדר ההוצאה חצי הספוק (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג 1). הסדר עם הסיפוק וכו׳ (ר״י חריזי, מוסרי הפלסוף׳ ג יה). השחתת הסדר מפתח העניות (שם יט). הסדר הוא האמצעות בהוצאה והשמירה משני קצות הפיזור והקמצנות

1) [ובסהמ״א נקרא סדר עולם רבה להבדילו מספר מאוחר בשם סדר עולם זוטא.]

(האב"ה, מאזני צדק לאלגזאלי, 108). כי הסדר בזה הוא יותר מחצי הספוק (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי לא, ד"ה היתה כאניות). — *ראש הַסֵּדֶר, ראש הישיבה [1]: ראש הסדר אהובנו ר' אהרן החזן תבורך ויחי חמודך ויפרת וירבה לעד (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 42). אב יצחק הדר וזקנה ודעה וחכמה וכל חפץ וחמדה והוא הראש כמו ראש הסדרים בראש טורים כמו אדם ופטדה (שם 84). ור' אלעזר בן צמח ראש הסדר והוא מיוחס עד שמואל הנביא (מסעות רבי בנימין 55, הוצ' גרינהוט). — ב) *שם מחלה המביאה לידי התחלשות והחשכת מאור העינים: ואמנם המבוכה הנקרא סדר ובלשונם וירטיג'יא הוא שהאדם אם יעמד על רגליו יחשכו עיניו וכו' (קאנון ג א ה א).

*סָדַר, פ"י, ערך דבר בשורה או בסדר נאה, aneinander reihen, ordnen; mettre en ordre; to arrange: מצות לולב כיצד יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת (כל העם) מוליכין לולביהן להר הבית מערב שבת והחזנים מקבלין מהן וסודרין אותן על גבי אצטבא וכו' (סכה ד ד). — ואת המערכה: פורקה וחוזר וסודרה וכו' פורקה זר וסודרה בהן (ר' אחי בשם ר' יוחנן, יומ' כז:). מניין לאיברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב שסודרן על גבי מזבח ואם אין מחזיקן שסודרן על הכבש או ע"ג סובב עד שיעשה מערכה גדולה וסודרן ת"ל אשר תאכל האש את העולה על המזבח (שם מה:). וערך הכהן אותם עומד בקרוב וסודרו על גבי מערכה (ספרי דבר' עח). — *וסִדֵּר שבח: נסתכל דוד במילה והתחיל (עליה) סודר שבח [עליה] (שם לו). — *ותְּפִלָּה: בבקשה ממך סודר אני תפלתי לפניך אל תשיבנו בית יונתן (פסיק' רבתי, כו). — *וּבְרָכוֹת: וכיון שרואה (את האור במוצאי שבת) מברך מיד ר' יהודה אומר סודרן על הכוס (פסחי' נד.). אעפ"י שרבי מפורן חוזר וסודרן על הכוס (ר' יצחק בר אבדימי, שם). — *והלכה: מלך זה בעל תלמוד לשדה נעבד זה בעל משנה שהוא סודר הלכה לפניו (ר' יהודה, מד"ר ויקר' כב). מכל מקום דעתי להתגייר אלא מוטב על ידך ולא ע"י אחרת כיון ששמעה נעמי כך התחילה סודרת לה הלכות גרים (שם רות ג). חד אמר אעורר כל לעיניך וחד אמר אסדור כל לעיניך (רבה דברי א). — *ודברי תורה: יכונו יחד שאתה סודרן ומוציאן בפה ולא בגימגום ובלחישה (רש"י, עירוב' נד.). — *סודרי עתים: לומר בא"י אמ"ה בפ"ה בא"י אמ"ה אשר [בעגולה] גידל דורשיו הורם ולמדם זמנים חדשים טובים וכו' מינה נבונים סודרי עתים פילם צורינו (מסכ' סופרי' יט ט). — *ומעשה בראשית: ברוך סודר בראשית שבמוצאי שבת התחיל הקב"ה לסדר מעשה בראשית (רשב"ם, פסחי' קד.). — *סָדַר דין וכדומ': תלמיד חכם ועם הארץ שיש להם דין לא יקדום תלמיד חכם וישב שנראה כמו שהוא סודר דינו (רבה בר רב הונא א"ר יוחנן, הלכ' פסוק' לתלמידי יהודאי גאון 93). ועומד שליח בית דין בפני הנשבע וסודר הטענה והכפירה (ערוך, ערך הסח). — הַסּוֹדֵר: ועל זו שלח לי אני הסודר הרב ר' ברוך בר יצחק מרעגנשפורג כך והאיר עיני בזה וכו' ואני הסודר כתבתי לרב מה שכתב אדוני נראה לפענ"ד (יחוס תנאים ואמוראים 454 Monats. 1895). — ואמר הפיטן: סודרים כראוי בלי כזבים עיטרתם לך בכתמי זהבים (מחז' ינאי, הוצ' דודסון 19). — ואמר המשורר: נגדו בחבריה סדרת דבריה אף היא תשיב אמריה (יצחק בן ראובן, פתחתי מילאי, שער השיר 58). סודרים ספרי פליליה יודו לה' חסדו (ראב"ע, אזכירה סדר עבודה). ראה אין מכפר בעדי ואין סודר לי סדר ובגדי לבן אין ואין לובש האדר (יצחק בר אבינדור, ירצה נוס, סליח' עיוה"כ). נגליתי יום נקם לסדור ולא קדשו פריצי הדור (איכה את אשר, קינ'). ולא ידע חטא ליצני הדור אשר אחרי הדלת קמו לסדור (מיוחס לרש"י, דהי"ב לה כ). — *ביני פעו': פעם אחת בא אדם אחד נזיר מן הדרום וראיתי שהוא יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות[1] לו תלתלים (שמעון הצדיק, נדר' ט:). אבנים הסדורות לגדר (עולא, ב"ב סט.). — ובהשאלה, עונות: המקיז דם בחלום עונותיו מחולין לו והתניא עונותיו סדורין לו מאי סדורין סדורין לימחל (ברכ' נז.). — והתורה: מניין שחייב אדם לשנות לתלמידו עד שילמדנו וכו' ומנין עד שתהא סדורה בפיהם שנאמר שימה בפיהם (עירוב' נד:) — *והמקראות וכדומ': אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו ואף על פי שדברו הנביאים בדוגמא צריך ליישב הדוגמא על אופניה ועל סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה וראיתי לספר הזה כמה מדרשי אגדה יש סודרים כל הספר הזה

1) [עי' חול' קלז: מאן ריש סדרא בבבל, ע"ב. וברש"י. ועי' גם פוזננסקי, Babylon. Geonim 18].

1) [בתוספתי (נזיר ד ז) חסר סדורות.]

כמדרש אחד ויש מפוזרים בכמה מדרשי אגדה (רש"י, שה"ש, הקד'). אמר לו הקב"ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק (וההלכה) ב' או ג' פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה (הוא, שמות כא א). ממתנייתא דרב ששת שהיו משניות סדורות לו ויורא רב חסדא שלא יקשה לו ממשנה על משנה (הוא, עירוב' סז.). — ואמר הפיטן: סדורים לקיץ שלחן לחבורות רבנים שש בעל המלאכה בצאת הכל בענינים (אגורה באהליך, יוצ' שבת ה אחה"פ). — ואמר המשורר: ויענני במלים ממולאים באבני מרגלים ובדברים סדורים כתומים ואורים (ראב"ע, חי בן מקיץ). ופתח במאה ברכות אשר על לשונו סדורות וערוכות (ר"י חריזי, תחכמוני כד). — *שנה סְדוּרָה: מהלך אמצע השמש לתשעה ועשרים יום ולשלש מאות וארבעה וחמשים יום שהם ימי שנת הלבנה בזמן שחדשיה כסדרן והיא הנקראת שנה סדורה (רמב"ם, קדוה"ח יב ג). ודבר ידוע שהשנה שחדשיה שלמים היא יתרה על הסדורה יום אחד (שם ח). והשנה שחדשיה אחד מלא ואחד חסר תקרא סדורה (לדה לדרך ד ג ד).

—פִּע', *סִדֵּר, כמו קל, סדר המערכה, ואמר בן סירא: עד כלותו לשרת מזבח ולסדר מערכות עליון (ב"ס, גני' נ יד). — ובתלמוד: המסדר את המערכה והמצית את האור באליתא אין מטמא בגדים (תוספת' יוה"כ ד יז). והיה אש של מערכה תדיר כיון שהיו מסדרין אותה שחרית היתה מתגברת כל היום כולו (שם סוט' יג ז). זר שסידר שני גזירי עצים חייב (ר' אסי א"ר יוחנן, יומי כד:). — *והשלחן: המניף המגיש והמסדר את השלחן וכו' (סנה' פג:). לעולם יסדר אדם שלחנו בע"ש אע"פ שאינו צריך אלא לכזית (ר' אלעזר, שבת קיט:). — *וקנקנים וכדומ': המסדר קנקנים בתוך הבור ונתמלאו מים (מקוא' ג ט). המסדר קנקנים בכיפה אף על פי שאמרו יתר מלוג אֵינו בכי יותן (תוספת' מכשירי' א ו). — *והלכות: כשהיה ר' עקיבא מסדר הלכות לתלמידים אמר כל מי ששמע טעם על חברו יבוא ויאמר (שם זבים א ה). מי שסידר את המשנה סמכה למקרא משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר (ירוש' פסח' ד א). — *תפלה, שבת, ברכות וכדומ'[1]: אם סדרתה תפילה לא יהא לך צרי עין מלמעלה אלא הכל יהו מאמצין כחך (ר' יוחנן, שם תעני' ג ו). לעולם יסדר אדם שבחו של

[1] [עי' צונץ, Synag. Poesie, עמ' 367.]

הקב"ה ואחכ' יתפלל (ר' שמלאי, ברכי לב.). באמת אמרו החזן וכו' והאמרת רישא רואה מאי לאו לקרות לא לסדר ראשי פרשיות (שבת יב:). — ובסהמ"א: וכן נראה לי שלזה כיון החכם המסדר ברכת חתני' באמרו והתקין לו ממנו בנין עדי עד (ר"י א"ת, רוח חן י:). ומשבאתי משם ושמעתי מפי צדיק ר' מאיר בר יצחק שמסדרן הנהגתי אני במקומי (סדור רש"י קעד, בובר). לא נמנעתי מלעלות אלא לפי שלא סדרתי הפרשה שנים ושלשה פעמים שאין אדם רשאי לומר דבר לפני הצבור עד שיסדר אותו שנים ושלשה פעמים (סדר שערי של חול ופירושה, אבודרהם מו:). — *סִדֵּר הדין: בזמן שבעלי דינין באין לדין לפני דוד המלך אומר האחד זה נתחייב לי מנה אמר להם סדרוני דיניכם וסדרו דינם (אדר"נ לג). — ובסהמ"א: אם אסדר דברי בפני בעל דיני יכזיבני (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי יח יז). — *ודת: ויאמר לה המלך אסתר המלכה למה תפחדי כי הדת זאת אשר סדרנו איננה מוטלת עליך באשר את רעיתי וחברתי (מד"ר אסתר, ויהי ביום השלישי). — ובסהמ"א: עוד הדת הנימוסית תקצר מן האלהית להיות מסדרה בן אדם א"א לו שישער הנאה והמגונה בכל הזמנים (ר"י אלבו, העקרים א ח, כז:). — *ואות: אמר לו הקב"ה (למשה) כשסדרת אות לישראל נתתי לך שכרך זיו הפנים ועכשיו שברת את הלוחות (מד"ר דברי ג). האומר ערכי עלי על מנת שלא לסדר מה שעל אשתי ובניי וכו' על מנת שלא לסדר מחפץ פלוני אין מסדרין לו מאותו החפץ (ירוש' ב"ק ט ו). — *וסִדֵּר בערכין ובבעל חוב, עי' סִדּוּר: תני תנא קמיה דרב נחמן כדרך שמסדרין[1] בערכין כך מסדרין בבע"ח (ב"מ קיג:). ואם אין לו יסדר לו לתתו לפי ידו (רה"ג, שערי תשובי קסט). אבל זה שנשבע לגרש את אשתו ואינה נזקקת לסדר עליו אין כאן ממון (תשו' הגאו', הרכבי שיט). אם נמצאו ללוה נכסים מסדרין לו ונותנין לבעל חובו את השאר (רמב"ם, מלוה ולוה ג א). מסדרין לב"ח כיצד אומרים ללוה הבא כל המטלטלים שיש לך ולא תניח אפילו מחט אחת ונותנין לו מהכל מזון שלשים יום וכסות שנים עשר חדש (טו"ע חו"מ, גביית מלוה לז כג). — ועל שורת הבנין: מסרה הבנאי למסדר המסדרו על שורת הבנין המסדר חייב (שם נזיקין שבד ד). ואם

[1] [לישנא אחרינא שמשרדין, לשון שריד, ושתיהן שמעתי, רש"י. וכן בערוך.]

אחר שסדרו על שורת הבנין נפל והזיק אם הם קבלנים וכלם שותפים במלאכה כלם חייבים (שם). ראובן הדר בליוורנו שלח לשמעון העומד באזמיר בתורת פאטוריאה סך אלף ריאלים וסידר לו להלבישם בכ"כ שעוה ולהגיע' לידו במעבר ראשון (דברי יוסף איירגס מז).—וסִדֵּר הערכת המסים: ולפעמים כדי להקל הועד כללי המשא מעליהם היו בוררים אנשים מיוחדים נקראים מסדרי הערכ' והיו נותנים להם כח לעשות הסדרים הנהוגים (שאילת יעבץ עח, כ.).—ואמר המשורר: לך סלעי ומשגבי לך נפשי מוסרת לך היתה בצרה תחנוניה מסדרת (ר"ש הנגיד, שלח יונה). סדרת גם לנרצע לסוף חמשים יבצע וביובל יצא (יוצ' שבת איכה, מחז' איטליי א קסד:).

— פֻּעַ׳, *סֻדַּר, רק בינ׳, מְסֻדָּר, מסודר,— שסדרו אותו: הדגין והגבינין המסודרין על גבי עלין ועל גבי קנים מפריק ואוכל ובלבד שלא יחזיר (תוספת' שבת יב (יג) יח). פעם אחד עלה אלי אדם אחד מדרו' וראיתיו אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו מסודרות[1] תילי תילים[2] וכו' (שמעון הצדיק, ירוש' נדרי' א א). ושננתם לבניך שיהו מסודרים בתוך פיך (ספרי דברי' לד). במסודר דכ"ע לא פליגי אלא כי פליגי במסולק (מנח' לה.).—ובסהמ"א: פי' הר"ר יהודה בר' י"ט דכן דרך התנא לאחר שפי' הלכי' המסכת חוזר ושונה אותם בלשון קצר כדי שיהיו מסודרים בידך ושמורים בפה ובלב (תוספ', יבמ' פז.). כי אבישג השונמית היתה המסודרת לפניו לשרתו ולחממו (ר"י אברבנאל, מ"ג א א). ואם תנשא לאיש אחר אז יהיו פטורים הבנים בני הנ"ל ממסודר הכפולה הנ"ל לכל חדש (מורסורגו, שמש לצדקה, ג יח:).—ואמר המשורר: משרה עלי שכמו בשירותי תגה בחוג שחק בסיליה תורת אמת על פיו מסדרת יורה ולא יפיל חלליה (ר"ש הנגיד, הנה יחידתי בגליליה).— אבל הצליעה סודרה ונכתבה לקיום ההתאבקות ואיסור אכילת גיד הנשה היה להעמיד זכרון ההתאבקות עם הצליעה (ר' זכריה לוי מרומי, או"כ ג, 132).

—הִפְעִ׳, *הִסְדִּיר, כמו פִּעֵ׳,—ערך וְסִדֵּר: ולמה נכתב כאן כדי להסדיר חדשים כתיקנן[1] (ר"ש, ר"ה יח:). אמרו לו לרבן גמליאל לדבריך למה צבור מתפללין אמר להם כדי להסדיר שליח צבור תפילתו (שם לג:). ויעש משה את כל אשר צוה ה' אותו כשם שהסדיר משה עבודת מקדש כך הסדיר עבודת כהונה ולויה (ספרא צו, מכילת' דמילואים). כיצד מסדירין את הבזיכין נותן בזיך אחד על גבי סדר זה ובזיך אחד על גבי סדר זה (מד"ר במד' ד). כיצד מסדירין אחר שבת היה נכנס מגביה ראשה ונותן קנה תחתיה ואחד באמצע (שם). לעולם יסדיר אדם שולחנו במוצאי שבת אעפ"י שאינו צריך אלא לכזית (ר' אלעזר, והזהיר, שמות קכו:).—ובסהמ"א: וצריך אדם להסדיר שולחנו בערב שבת (ר' יצחק מוינה, אור זרוע ב, ער"ש יח ד).—*הִסְדִּיר על הסדר: שמעון הפקולי הסדיר י"ח ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה (ת"כ, ברכ' כח:). וכו ביום עמדו אהרן ובניו ורחצו את ידיהם ואת רגליהם מן הכיור ועבדו את כל העבודות והסדירום על הסדר (סדעו"ר, ז הוצ' רטנר). אמרו ישראל ברכות וקללות הסדירום על הסדר כמו שצוה אותם לאמר שאו לכם מזה וכו' (שם יח).—ובסהמ"א: בעת הסדיר לעמו את שפטיו צדיק צדק כלליו גם פרטיו (רה"ג, שער דיני ממונות). ובאבטיח משיסדיר אותו במקצה אבטית בצד אבטיח (רמב"ם, מעשר' ג ח). וראוי לכל אחד ואחד מישראל להסדיר פרשיותיו שנים ושלשה פעמים שאם יעלה לקרוא בתורה תהא קריאתו סדורה בפיו (שבלי הלקט, תפלה מג).—ואמר הפיטן: חזק ואדיר שבחו אסדיר ואגדיל ואדיר בנשמת כל חי (קונטי' הפיוטים, מק"כ 41). ואם יבא כבוד מועד בשבת תהי מתחיל בויכלו תחלה ואחר כן תהי קורא ומגיד שבח האל ומופת רב עלילה וכך תשלים ותסדירה כתקון חכמינו וסנהדרי גדולה (פזמונים של פסח, סמא"ל תשיד:).

— נִפְעַ׳, *נִסְדַּר, כמו פֻּעַ׳: ומן הנותרים בישר נפתרים במאה גם עשרים בלא שיר נסדרים (דונש בן לברט, לקו"ק 84).

— התפ׳, *הִסְתַּדֵּר, כמו נפע׳,— נעשה מסודר: אמר הכוזרי כן מפני גודל מעשיה מפני שהיא אחר הבורא הסבה בהויה ובה מסתדר הלילה והיום ופרקי השנה וההוים המוצאים והצמח והחי (ר"י הלוי, הכוזרי ג כג). וכן מסתדרת לנביא גדולת האלהים ויכלתו

---

[1] [בתוספת' (נזיר ד ז) ובספרי (במד' כב) חסר מסודרות.]

[2] [בתוספת' ובספרי שם הגרסה תלתלים, וכך בבבלי (נדר' ט; נזיר ד:); ובמדר"ר (במד' י): תלים תלים. ועי' גם ירוש' (הורי' ג ז).]

[1] [בתוספת' (סוט' ו יא) הגרסה: להחזיר חדשים לסידרן.]

ורחמנותו וחכמתו וכו' (שם ד ה). ורצונו בגלגל גלגל השמש הנוטה שבו יסתדרו חלקי השנה (שם כה).

°**הִסְתַּדְּרוּת**[1], ש"נ, שה"פ מן °הִסְתַּדֵּר, Organisation: מקובל בספרות העברית החדשה ובדבור.

*__סִדֵּר__, עי' סֵדֶר.

°**סִדְרָה**[2], מ"ר סְדָרוֹת, סִדְרוֹת, ש"נ,—כמו סֵדֶר, פֶּרֶק או פָּרָשָׁה של ספר, Kapitel, Abteilung; chapitre, division; chapter, section,: כל ימות השנה אנו נידונין ובשבת אנו נינוחין עד מוצאי שבת עד שישלמו ישראל סדרותן וחוזרין אנו אצל דומה שר שלנו נוטל נשמתן ומקלען לאויר (והזהיר, שמות קכב:). לעמוד עלי סדרות משנה וגם תלמוד בינה שנות דורות וזכור ימות עולם (ספי הכריתות ד הקד' יע). והשלים איזה סדרות בספר חתן דמים (חות יאיר, שו"ת הקד').— וביחוד הפרשה של התורה שגומרים בכל שבת ושבת: ששה סדרות בתורה מתחילין באלו"ף אלה תולדות נח אלה פקודי אם בחקותי אלה מסעי אלה הדברים אתם נצבים (פענח רזא, דברי נו).

*__סַדְרָן__, סַדְּרָן, סודרן, ש"ז, — מי שמסדר הלכות: הסודרן קדם לפלפלן (ירוש' הורי' ג ז).

סָהַד[3], כמו שָׁהַד.

—פעי', *סִהֵד, סיהד, העיד בעדים, Zeugnis ablegen; attester; to testify,: הנותן גט לאשתו ולא סיהדו[4] בש"א פסלה מן הכהונה (תוספת' גיטי' ח [ו] ח).—ובסהמ"א, במשמ' העיד עדות: אבל כח מעשיו יגידוהו עלילותיו יודיעוהו ונפלאותיו ישיגוהו נוראותיו יסהדוהו גוד' מפעליו יעידוהו (הקד' הטור לאה"ע).— ואמר הפיטן: טכוסי הוד לך סהוד יסהדון כי אתה צורם (ר"י זבארה, יוצ' שבת א' אחה"פ). כי שביבי שלהבות בשכל יסהדוך כי תומכי תום בתהלה יתמידוך (כי אדוקי אמ, יוצ' יו"כ).

—קַל, °סָהַד, רק מקור סָהוֹד, עי' הציון הקדם.

—הפעי', °הִסְהִיד, כמו פעי', : גם ינוסס לפרסם כמו אז פלאו מסהידים בעת הואת רוח והצלה יעמוד ליהודים (אדם בקוס, סליחי תעני אסת'). שמות יקרך יענו ויעידו בתוקף יקרך בך יסהידו (שיר היחוד ליום ג).

1) [הערך הזה נשמט ממקומו.]
2) [בארמ' סידרא, סידרה.]
3) [מהארמ'.]
4) [בכ"י א"פ שהדו.]

והנה חכמתם תסהיד עליהם וענתה שירה בפיהם (ר"י מפיסקא, מכת' קנא' 9).

°**סָהֵד**, ש"ז, מ"ר סָהֲדִים, כמו שָׂהֵד, עֵד, Zeuge; témoin; witness,. ואמר הפיטן: איכה שחת בסערך לסגר ביד סעפים סהדיך ולא זכרת עדי עדיים אשר עטרת לעבדיך (איכה אלת, קינ' לת"ב). מעידים אנחנו ח"מ איך היום וכו' שנת ש"ד בא לפנינו בחור שמואל וכו' ואמר הוו עלי עדים וסהדים איך באתי בפשרה עם מרת וכו' (שער בב"ד משנת ש"ד, קבץ על יד ט, סריד מעיר 5, הולי מק"כ). באו לפנינו ח"מ שני החלקים וכו' וכך אמרו לנו החלקים הנ"ל הוו עלינו עדים וסהדים (שם). וכך אמרו אלינו עדים ח"מ הוו עלינו עדים וסהדים (שם 7). זכרון עדות איך כמר וכו' בא לפנינו ואמר לנו הוו עלי עדים וסהדים (כתב בב"ד משנת ש"א, שם).

°**סַהֲדִיאֵל**, שם מלאך: ובהרקיע הזה דבוק יש מלאך אחד הנקרא סהדיאל והוא מעיד על תפילותיהם של ישראל אם היא זכה[1] (ר"מ בר"י אלמנן, עה"מ, שער עולם הבריאה יא, קעא).

°**סָהִיל**[2], — שם כוכב: הקוטב הימיני תחת ראש גדי אצל הכוכב סהיל הראוי והקוטב השמאלי תחת ראש סרטן (פי' ספי יצירה לאבו סהל בן תמים, סו).

סהר[3], ממנו א.סַהַר, ב.סַהַר סֹהַר[4].

א·**סַהַר**, ש"ז, יָרֵחַ, אגן הַסַּהַר, כלי עגול כדמות הירח: שררך אגן הַסַּהַר*) אל יחסר המזג (שה"ש ז ג).— ומצוי מאד בלשון המליצה והשירה, במשמ' ירח: קנינך חרם וסהר ואפל וצהר באונך (ר"י אבן גיאת, ובכן מלאה הארץ קניניך). שאל סהר חצי ירח ויגיד לך תקפו שאל שמש בצאתו (ר"ש הנגיד, הכרפאת הזמן).

1) [עי' זהר פקודי רמה:]
2) [בערב' סֻהַיל a)]
3) [כמו סחר, סבב, הלך בעגול. וכמו שהר (שהרונים), סהרא בארמ', שהר b) בערב' ירח; אולי ע"ש עגולו. ובאשור' סַאר, כנראה צמיד ואצעדה של הזרוע, סִיר, כַּתֶל (Del. Handw. 489), ומזה כלי עגול. אגן הסהר, וחומה עגולה—בית הסהר, וגדר עגולה—סהר לבהמות.]—4) [שהוא עגול כדמות הסהר, רד"ק בשרשיו.]
*) [המחבר ז"ל פירש מֶעָן, וציין עי' הערה, אבל לא הספיק לכתוב את ההערה ולבאר את דעתו.]

a) سهيل b) شهر

ולמאד נעמה תבל כאלו יקותיאל עטרת פז לראשה עטרת הידידות הוא ונזרה ותפארתה ואור ס ה ר ה ושמשה (רשב"ג, הלפור לו דרור). הלא תראה מידעי שחקים כערוגת גן וכוכבים כשושנים והסהר כמו אגן (הוא, שער השיר 39). ורוח שלחה בי מפרשי עב ופרש על פני ס ה ר אפרו (הוא, אני האיש) ושחק העטה קדרות וס ה ר כאלו מת והענן קברו (שם). ואקוה לאור ס ה ר אשר אישון חשך המירו ואשקיף עת יגל פניו כגיל עבד אשר אדון זכרו (שם). ועלי ספדו כוכבי שחקים ולי התנודדו ס ה ר וחמה (רמב"ע, חרדה לבשה תבל). עופר אשר הציץ לפנינו כמו שחר וגביע בידו העלה ונחזה ס ה ר חצות ליל ואת כוסו כאלו נר בידו העלה (הוא, התרשיש ג לג). רעית סהר פתחה לי כד יינו שחוט מימי קדם העת תמזוג אותו בפאת מערב ישוב ריחו קדם (שם קי). אמאס בלילי עדי סהר בעיני דמות נגע ופשה בעור כושי כבהרת (ר"י הלוי, עין כדיבה). חרם וס ה ר עש וכימה קנאו להיות כאחיך ואחיותיך (הוא, לאהובתי). ונגה וחוג כוכב וסהר אש יזהיר ברחקו ואם יקרב ילבש באפלותיו (ראב"ע, כבס אל). דודי הוד פניו לס ה ר אדמהו (ר"מ דרע. לקו"ק כח). ובעלות ס ה ר י שמשך נוטה ואורחת כספחת בורחת ותקרב לשחת ותדמה ליונה תתקן בעברי פי פחת (ר"י חריזי, תחכמוני לט). לבי בבואה יחזק כי היא כמו ס ה ר מאורה יחזק בנשף (רש"ט פלקירה, המבקש כז). ואתה לזמן נר מערבי ולעדה הלא שמשה וסהרה (עמנו', מחב' ח). אמת אתה תתננו כמו סהר בתוכנו כמלך את לפנינו יברכך אלהינו (אלעזר ערלקי כהן, ספר הפזמ' כה:). גם הלוך ואור כסהר (אד"ם לבנזון, הדעת והמות). בן יחשך ס ה ר כוכבי אור יקדרו עת יפעת שמש עלימו נגלתה (יל"ג, דו"מ א). — ואמר הפיטן: רבות עשית וחשבת וספרת מפעלותיך פעול ב ס ה ר ספרת לאותות ולמועדים חבלו שפרת (יוצ' פרש' החדש). ילדות חרם וסהר בו ביום חשבון מצאו ובתחלת בריתם בחלון אחד נמצאו (שם). ויתהלך כמו מלך ממחנה אל מחנה ואור ס ה ר לטהר במרכבת המשנה (יוצ' שבת בין יוה"כ וסוכ'). יסר הסהר ונתמעט לשעתו כי הטיח כלפיו ולא בן אמונת עתו (ר' בנימין, מחז' איטלי א סג:). והוקטן ס ה ר במול אולים וריבית צבאו עש וכסילים (ר' משולם בן קלונ', אשוחח נפלאות Elbogen, Stud. 126). — ובמשמ' חדש: ארץ מטה ורעשה ב ס ה ר שלישי התגעשה גריה חיתם נרעשה דוד בשורה ותתרעשה (ארץ, יוצ' א שבועי). — ובמשמ' עִגּוּל: סובב בהקפתו סדר תקופתו ס ה ר תכפתו סתר כפתו (אילת השחר, יוצ' שבת ר"ח). — אגן הַסַּהַר: חכמי ישראל הדרבונים עם מקום אגן הסהר[1]) הקדמונים המעברים ימים ושנים (סעדיאנה שכטר, 16). — חכמוני סַהַר: חקר מניינם שנים ושבעים חכמוני ס ה ר נגדם קבועים (Elbogen, Stud. 129).

ב.* **סַהַר**, שז"כ, מ"ר סְהָרִים, סהרין, — רחבה מוקפת גדר שבעיר המשמשת כעין גדרה לצאן[2]): המדייר שדהו עושה ס ה ר לבית סאתים וכו' היתה כל שדהו בית ארבע סאין משייר ממנה מקצת מפני מראית העין ומוציא מן הס ה ר ונותן לתוך שדהו כדרך המזבלין (שביעי' ג ז). אבל אם היה דיר או ס ה ר[3]) או מוקצה וכו' מותר (עירובי' ב ג). הזורק מן האסטרא לדיר או לסהר ולמוקצה וכו' הרי זה חייב (תוספתי' שבת י יא). ואחד עושה ס ה ר אחת[4]) וכו' עוקר מתוך ס ה ר זו[5]) ונותן לתוך ס ה ר אחרת[4]) (שם שביעי' ב יה-יח). ובלבד שלא יהא בין סהר לסהר כמלוא ס ה ר (ירוש' שם ג ג). מה בין ס ה ר ומה בין ספינה (שם עירובי' ז). — ומ"ר: תוקע יתד באמצע ומקיף לה ארבע ס ה ר י ם מארבע רוחותיה בכל עושין ס ה ר י ם באבנים ובמחצלות ובקנים ובקולחות (ר' שמעון בן אלעזר, תוספתי' שביעי' ב יה-יט). אם רצה תוקע את היתד בארץ ועושה ס ה ר י ן ארבעה בארבע רוחותיה של שמונת סאין (הוא, ירוש' שם ג ג). — ובסהמ"א: מותר להכנים שני מינין לס ה ר אחד (רמב"ם, הלכ' כלאים ט ג). וכן חצר ודיר וס ה ר שהוקפו לדירה (הוא, שבת יד א). יעשו ס ה ר מרבע מעץ יניפו בו הקמח יקרא ים נפה (פרוש הרמב"ם, כלים טו ג). ס ה ר שעושין אחורי העיר להכנים בתוכו עצים ופירות עראי (ר"י ברצלוני, הלכ' עירוב' חצרות, ספר העתים, הוצ' מק"נ 151).

סֹהַר, ס"ז — בית הַסֹּהַר, כמו בית האסורים: ויקח אדני יוסף אתו ויתנו אל בית הַסֹּהַר מקום אשר אסירי המלך אסורים (בראש' לט כ; שם כג; מ ג-ה). — ובסהמ"א:

---

1) [עי' סנהי' לז.]

2) [עי' רש"י, (עירוב' יח.): סהר לבהמות של עיר, ע"כ. ור"ח (שם כב.): סהר כגון רחבה שעושין אחורי העיירות ומקיפין אותה להכנים פירות וכיוצא בהן עראי, ע"כ.]

3) [בכ"י מינכ' ובאילו דפו' של המשנה ס ח ר.]

4) [בדפו' א ח ר.] — 5) [בדפ' ז ה.]

וכי יש לו לאסור את העדים בבית הסוהר כל ימיהם שלא ילכו (רמב"ם, מלוה ולוה טו ג). — וגם בלי בית: ועשית עמדי חסד והוצאתני מן הסוהר הזה כי גונב גונבתי מארץ כנען (ספ' הישר וז.). שאין לוקחים ממונו של ישראל ומעמידין אותו עד שיטלוהו עכו"ם משום שיכניסוהו לבית הסוהר שאין על התובע זה מן ישראל כלום שיפדנו מן הסוהר בממונו (שו"ת הרי"ף רט). וכל היום לא היו פותחים הסוהר כי אם לעשות צרכיהם בלבד (שו"ת תמת ישרים ח). — ואמר המשורר: רץ לבי אליך נהר ועיני יגר כנהר כי מאז אסור תוך סוהר צוהר עינו חשוך חושך ימש (ר"י נגארה, פזמוני מח, פרילנדר). יפה ברה אשר אורה תדמה כמו סהר בעת עמדה במילואה לא עת תחסר זהר העת תביט למאור עינה תפתח כמו צהר תשים לבב כל רואיה אסור בתוך סוהר (שם פ). — ומ"ר סהרים: ותוך משמר בפח יוקשים ומכמר נתנו אל וצינוק וסהרים [1]) (בתי הנפש והלחשים כ"י פריז).

א.*סַהֲרוֹן, ש"ז, מ"ר סַהֲרוֹנִים, סמ' סַהֲרוֹנֵי, כמו שַׂהֲרֹנִים: אילו הן חופות חתני' סדינים מצויירין וסהרוני זהב תלויין בהם (ירוש' סוטי ט טו). — ובסהמ"א: כי סהר יהיה מחר חד מסהרוניה ולך תהיה למנורה תאיר משכניה (JQR. 87, 1913). וערבת מאורי רום באורך ואור להם מאור אור סהרונך (ד"ה יהודי מלכים וח"י ב, מן 265).

ב.*סַהֲרוֹן, נק' סהרונית, ש"ת, — שיש בו מסגלת הַסַּהַר: ובעת שיאמרו פלונית היא גרגרנית ובניה פניהם אחורנית יאמרו פלונית היא אהרנית סהרונית ערנית (עמני מחבי ח).

*סָוָאר[2]), סַוָּר, סוור, צוואר, גם צֶבֶר, ש"ז, — צבור של קורות, קנים או אבנים מסדרות זו על גבי זו: וכן מרבך של אבנים וכן סואר[3]) של קורות (אהלי ג ז). סואר[4]) של קולר שנשבר אין מסתפקין מהן ביום טוב לפי שאינן מן המוכן (תוספתי יו"ט ג יח). ונאכל

[1]) כך מנקד בכ"י.
[2]) [משרש צבר, בחלוף צדי לסמך ובית לוו.]
[3]) [עי' תשו' הגאו' הרכבי תיח. במדב"ם הגרסה צבר ועי' בפירוש הרמב"ם הוצ' דירינבורג: וצוור של קורות אבדאם אלכ'שב וקד יקרי צבר של קורות, ובעבר' וצוור של קורות מערכות הקורות ויש קוראים צבר של קורות, ע"כ. ועי' גם בפיר' הר"ש.]
[4]) [כך בכ"י א"פ, ובדפו' קורות.]

גדיש הכל במשמע וכן סואר של קנים ושל קורות וכן מדבך של אבנים ושל צרורות שהתקינו לסיד (מכי' משפי' יד). סואר של קורות [1]) היה (ר' יוסי בן שאול, שבת קכה:). אין מבקעין עצים מן הסואר של קורות ולא מן הקורה שנשברה בי"ט (ביצ' לא:). אפי' נסכא אבל סואר לא (ר"כ בר יצחק, כזיר כו:). — ובסהמ"א: ופירוש אטבי עמודים של ברזל שמסמכין בהן את הקרשים שהן מונחין כמו סור של קורות על העגלה למען לא יפלו (תשו' הגאו' הרכבי, שכד). תודיענו ההפרש שבין ההליכה בספינה וההליכה על גבי סואר של קורות (שו"ת הרמב"ם כח.). ואין הפרש בין ההליכה בספינה ובין ההליכה על גבי סואר של קורות והדומה להם (שם). — סוור של נחתומין: מפני מה סוור[2]) של נחתומין הפרוס טמא מפני שהוא קורץ ומוליך עליו מקרצות לתנור (ר' שמעון, תוספתי כלים ב"מ ה ז). — ואמר הפיטן: שואל חסד בהוסד חנני תאמר מרות יצר הבצר קבוע כבמסמר ולצואר כמו סואר הוטל למשמר (ישמיענו סלחתי, סליחי יום ג עי"ה).

*סוּבִית, ש"ז, מ"ר, סוביתין, — עורקי הצואר, העורקים המישגים, corotides[3]): אמנם החלק העולה מחלק אוריטי יחלק לשני חלקים היותר גדול שבהם אוחז למעלה כנגד אמצע החזה ואח"כ הולך באלכסון אל הצד הימני עד כשיגיע הבשר הרך אשר שם ויחלק לשלשה חלקים השנים מהם שני גידים דופקים הנקראים סוביתין[4]) ועולים אל הימין והשמאל עם שני גידים הדופקים הנקר' אורג השוקעים וכו' (קאנון א א ד ג).

א.סוג[5]), ממנו א.סוג, ב.סוג, א.סִיג, סִיגָה.

א.סוּג, פ"ע, סָג, נָסוֹג, — כמו נָסַג, סָג פלוני, סָג מפלוני, נרתע לאחוריו, zurückweichen; détourner, reculer; to move away, backslide: אלהים משמים השקיף על

[1]) [פרש"י: סדר של קורות חדשות שמסדרין אותן לבנין כדי שלא יתעקמו, ע"כ.]
[2]) [כך גם בדפ'. והגר"א גורס סרוד.]
[3]) תרגום ד"ר מזיא.
[4]) מן סֻבַאת בערב' a), ובארמ' שבתא.
[5]) בערבי' שַׁאג' b) הלך ובא. שַׁוג'אן c) הולך ובא. ובאשור' לִב אסוג, נסוג לבו במשמ' לבו היה רך.]

a) سبات b) ساج c) سوجان

בני אדם לראות היש משכיל דרש את אלהים כלו סָג [1]) יחדו נאלחו אין עשה טוב אין גם אחד (תהל׳ נג ג-ד). ולא נָסוֹג ממך תחיינו ובשמך נקרא (שם פ יט). — ואמר המשורר: המונם סג וישר אין בם (רשב״ג, יי׳ מה אדם). הנה אם נחפשו נבדק הושת כלו סג ונחדק (שם). דור כלו סג עלילה התעיבו הרעו במפעל ומשחית הציבו (רמב״ע, אזכרה רענן). ובשמעם כי יושבי ארץ הגליל עוד לא סגו יחדו אך רבים וכן שלמים שלמים הם ונאמנים עוד עם הרומאים (קלמן שולמן, תולדות יוסף 6).

—נִפע׳, נָסוֹג, נְסוּגֹתִי, נָסֹגוּ, נְסוֹגִים, יִסֹּגוּ,—נָסוֹג פלוני אחור, נָסוֹג מאחרי פלוני, למשל צבא מפני אויב. — כמו סָג: מדוע ראיתי המה חתים נְסֹגִים אָחוֹר וגבוריהם יכתו ומנוס נסו (ירמ׳ מו ה). — וְנָסוֹג אחור, חָדַל מרדף אחריו בפעל ממש ובמוסר׳: יבשו ויכלמו מבקשי נפשי יִסֹּגוּ אחור ויחפרו חשבי רעתי (תהל׳ לה ד; גם מ יה; קכט ה). הסיתוך ויכלו לך אנשי שלמך הטבעו בבוץ רגלך נָסֹגוּ אחור (ירמ׳ לח כב). ואת הַנְּסוֹגִים מאחרי יי׳ ואשר לא בקשו את יי׳ ולא דרשוהו (צפני א ו). אדני אלהים פתח לי אזן ואנכי לא מריתי אחור לא נְסוּגֹתִי גוי נתתי למכים ולחיי למרטים (ישעי נ ה). — וְהַלֵּב: כל זאת באתנו ולא שכחנוך ולא שקרנו בבריתך לא נָסוֹג אחור לבנו ותט אשורנו מני ארחך (תהל׳ מד יח-יט). וַיִּסֹּגוּ ויבגדו כאבותם נהפכו כקשת רמיה (שם עח נז). — וְנָסוֹג אחור יען בוש מתקותו לפלוני: נָסֹגוּ אחור יבשו בשת הבטחים בפסל האמרים למסכה אתם אלהינו (ישעי מב יז). — ובסהמ״א: ולא נסוג אחור לבם מלשוע אליו (רסע״ג, הסגי על מוי הבלכי, הוצ׳ דוידזון 66). — ואמר הפיטן: וצאן ידך נמוגה ואחור לא נסוגה (אפריס בר יצחק, אלהי בך אחבק, יוצ׳ שבת ד אחה״פ). החוסים יעלוזו והנסוג בפועל כפיו נוקש ושם דרך אראנו בארחי לא ינקש (שולמית שחרחרה, א שבועי קרובץ אבגוי). ולא נטה לבבי ואחור לא נסוגתי השגו נעורים בארח לה סללה הליכותי (ר״י אבן גיאת, מבין עפאים, שער השיר 124). ולא יעיד עדותו אחר שעדותו אינה נשמעת והיא נפוגה ונסוגה (ר״י הדסי, אשה״כ שנו). — ובדקדוק: לפעמים בתיבות אשר משפטן מלרע ויסוג אחור טעמן שמו הסופרים בה שני טעמים (מקנה אברי ה, במלעיל ומלרע). בשתי מלות אשר נגינת המלה הראשונה היא משרת ומושבה בתנועה האחרונה ונגינת המלה השנית היא מפסיק ומושבה בתנועה הראשונה אז הנגינה הראשונה נסוג אחור מפני קרוב הטעמים (ר״ז, תל״ע ג ב). כאשר תהיה המלה הראשונה מועמדת באחד מן הטעמים המפסיקים אז אינו נוהג בה משפט נסוג אחור (מקלול, מקלת הנקוד יב פט).

[1]) ואולי הוא מן סיגים, כפל מן נאלחו.

ב.סוּג, ת״ז, סוג לֵב, מי שנסוג לבו מאחרי פלוני, שבגד בו: מדרכיו ישבע סוג [1]) לב ומעליו איש טוב (משלי יד יד). — ואמר המליץ: ואל תבטח בסוגי לב ורקים ושואלים על שלומך בשוקים (רב האי, מוס׳ השכל, לקו״ק, הוצ׳ אהרלקא). — ולנק׳, סוּגָה: ונפשו הענוגה נוגה ונשמות הנסוכה סוגה ושרידיו עיפים ונרפים (ר״י חריזי, תחכמ׳ יד). נפש נקיה מהדר תבל לא נטמאה מחטא ולא סוגה (הוא, הענק כה). חפץ אמור סורה ואמר סוגה חשתי אלי סוגה כמו שושנה (עטרת צבי, לכבוד גרץ 116). — סוג לשון: טוב לב פנים מאירות וסוג לשון חורש און (ר״ז, ב״ס יג כט).

ב.סוג[2]), ממנו ג.סוג, ב.*סיג, *סִיגְנִית, *סִיֵּג, *סִיָּג.

ג.סוּג. ת״י סָג, ציני פעו׳ סוּג, לנק׳ סוּגָה, — סוּג בְּסִיָג, מוקף סביב לו, umzäunen; enclore; to fence in: בטנך ערמת חטים סוּגָה בשושנים (שה״ש ז ג). — ובתו״מ: בפירצה שהיא סגה את העפר אבל בפרצה שאינה סגה את העפר מותר לגודרה בשביעית (ירוש׳ שביעי׳ ג י). איזו היא מרקולים כל שהוא סג את הים ואת הדרכים (שם ע״ז ד א). — ובהשאלה: ומכאן אמרו אם סג אדם לדבריו אין יכול לעמוד בדבריו (אדר״נ א). — ואמר המשורר: תוכה ותנעם בערוגת גן האל בשושני יקר סוגה (ר״י חריזי, הענק כה). משהית דבריו כל דובר על אזן סוגה באולתה (רמח״ל, לישרים תהלה א, ד״ה ריעי כאח לי). — סוגה בשושנים, תאר לישראל: רכה וענוגה בשושנים סוגה ועתה היא נוגה מסורה ביד קמים (אבן הראשה, סלית׳ יי׳ עבת).

[1]) [ראב״ע מפרש סוג פעול ע״מ מול וענינו סור, ע״כ. וכן רד״ק מי שלבו נסוג מהדרך הישרה, ע״כ. ור״י נחמיאש מפרש כמו פעול אבל מלשון סיג, מעורב עם סיגים כסף. ולדעת בארט (Nominalb. 124 c) הוא בינ׳ פועל.]

[2]) [וכן בארמ׳ ובערב׳ שִׁיַּג a) עשה סִיָג, שִׁיָאג b)), ואולי הוא שאול בערבי מארמ׳.]

a) سَيَّج b) سِيَاج

בראשה סים זר אשר הופלא סְגת שושן עלות משפלה (קרובץ לפורים). השב ידידך למטתך וללון בצלך ולטיל בסְגת גן ורדיך (ליון לפירת, קיכי).— וכן סוגָה לבדה, ואמר הפיטן: כתר סוגה כושרות הפוגה להסיר לעוגה למאמר אבליגה (.Kahle, Masor .d. West, יב). הנצנים נראו בארץ סוגה עועו מוגיה מול כדנג למוגגיה סערה מאנחה להפיגה (חפיק רכן, יולי ב פסח). הנצנים נראו בארץ סוגה סכסך מפיגיה יסד בית חוגגיה סחור באתנו מוגיה (מחזי איטלי ח קד.).

ד׳**סוּג**,—כמו סִיג: בן אדם היו בית ישראל לְסוג כלם נחשת ובדיל וברזל ועופרת בתוך כור (יחזק׳ כב יח). עי׳ ערך סִיג.

ה׳*__סוּג__, ש״ז, מ״ר סוּגִים, סוּגִין,—א) סַל, קֻפָּה, Korb; panier; basket: הלוקח מן הסיטון וחזר ולקח ממנ שניה לא יעשר מזה על זה אפילו מאותו הסוג אפילו מאותו המין (דמאי ה ו). והסוגין[1]) הגדולים (מקבלין טמאה) משיעשה שני דורים לרחב שלהם (כלים יז ג). קופות הגדולות וסוגין הגדולי׳ מטלטלין אותן בשב׳ (ר׳ יהודה בשם שמואל, ירוש׳ שבת יז א). סוג שנתון בפתח החנות חציו מבפנים וחציו מבחוץ ופשטה פרה את פיה ואכלה ממני משלם נזק שלם (שם ב״ק ב ד).—ב) ־בחכמת ההגיון, חלוקה מקיפה של הנמצאים או של הענינים הכוללת יותר ממין אחד [2]), Genus; genre: ואמר ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא סוג כולל עשב ועץ סוג שפל (לקו״ק נספחי ז). אמנם סוגי המקרים אצל הפילוסופים תשעה לפי שהם ישתדלו למנות כמה הם הדברים הנלקחים בשכל האנושי (ראב״ד, אמו״ר 5). ונחלקו בחלוקה ראשונה (כוחות הנפש) לשלשה סוגים והם סוג הכחות הצמחיות וסוג הכחות החיוניות וסוג הכחות האנושיות (שם 23). בנקבי שם האלף והבית והלמד לא יורה מן האותות האל רצוני לומר שאינני מורה על ענין מיוחד ואם כן הן כסוג ומה שתחתיהן מן הענינים מינים להם (ר״י א״ת, הפרש׳ לריב״ג הקד׳ 4). וכאשר נערוך המינים אל סוגיהם הכוללים אותם יהיה מספר הסוגים פחות ממספרם כי תחת כל סוג מהסוגים מינים רבים (הוא, סו״ה, היחוד ז). ואין אחר מדריגה ההיא אלא מדרגה שהיא קרובה מן הסוג האלהי המלאכי (הוא, הכוזרי ד ג יח). וענין הסוג הוא כלל גבוה המקבץ תחתיו שני מיני׳ לפחו׳ (הוא, כוח חן י כו.). והענין הכולל אשר יכלול שני מינים או יותר ויהיה מעמיד להם נקראהו סוג (מלות ההגיון י). נקרא הגשם המחלט הסוג העליון (שם). וכאשר נבאר כונת מין מאלו המינים הנה כשנזכירה בסוגו והבדלו נקראהו גדר ואם נבראהו בסוגו וסגלה מסגלותיו נקראהו רשם או חק (שם). באר לך בפסוק זה הבדל הבינה מן החכמה ושהבינה היא עיקר החכמה והיא המובחרת שבקנינים מפני שהבינה היא דבר כולל החכמות כלם והיא הסוג להם (ר׳ זרחיי מברצלונה, פי׳ משלי ד ז, הסחר ג 111). כי אף אם המינים אשר תחת הסוגים אין כלם הולכים מהלך השלמות קצתם בקצת וכו׳ (ר״י אלבו, העקרים א ו). והסוג הדבר הנמדד עצמו א״כ הוא המדה הצודקת המודיע הכמות המתחלק (ר״י אבוהב, סעה״ם לר״א אירירי ז ז). האחד סוג והיא כל מלה מורה על רבים אשר צורותיהם משונות (רש״ע פלקירא, המבקש פט). ואמרנו הוא כח מתפעל הוא מקום הסוג הכולל לחוש ולשכל (ר״י מפיסא, מנחי קנאי 55). הם נכללות תחת סוגים שלשה סוג המצוות הנפשיות וסוג המצוות החיוניות וסוג המצוות הטבעיות (משה בן יצחק וקאר, אמרי נועם ונר ישראל, קבץ על יד א, מק״נ 42). וכאשר נערוך המינים אל סוגיהם הכוללים אותם נמצא שיהיה מספרם פחות ממספר המינים כי הסוג כולל מינים הרבה (ר׳ טוביה כ״ץ, מעשה טוביה ג א, ד.). — סוּגֵי הדברים: וידיעת המלות הנפרדות היא כוללת ידיעת מה שתורה עליו מלה ומלה מהמלות הנפרדות המורות על סוגי הדברים ומיניהם וכו׳ (רש״ע פלקירא, ראשי׳ חכמה 27). וזה לשון הפילוסוף בראשון מההלצה וכבר ימצאו סוגי הדבורים אשר תעיין בהם ההלצה מהענינים הרצוניים שלשה (ר״י מסיר ליאון, נופת צופים ג).—סוג הַסּוּגִים: וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה והם עצם וכמה ואיך וכו׳ (ר״י א״ת, חו״ה היחוד ז). ואם ימצא בהם כללי אין יותר כולל ממנו הנה הוא סוג ואינו מין והוא סוג הסוגים ואם ימצא בהם כללי אין יותר פורט ממנו הנה הוא מין (כל מלאכת ההגיון ד). דרך חלוק הסוג אל המינים וכו׳ כי עשרה סוגים הם ראשונים וכו׳ נקרא שם העליון סוג הסוגים ומין המינים וכו׳ בצירוף למקיף מין שמותם וב: ירוף למוקף סוג נקראים וזה מטבע הצטרפותם (ר״מ בר״י די ריאטי, מקדש מעט ד).

---

1) [רה״ג גורס והסואין בהשמטת הגימל. עי׳ פרינקל, Fremdw. 107].

2) [כמו סִיג, גדר.]

***סוּגָא**, סוּגָה, ש"נ,—מין עוף: שמונה ספקות הן חובא חוגא סוגא והרנוג' תושלמי וכו' מאי ספיקיהו עופות טהורים קורקבנ' נקלף וטמאי' אין קורקבנן נקלף והני קורקבנן נקלף בסכינא[1]) (רב אסי, חול' סב:). ובשביל עופות ששאלתם וכו' אם סוגה היא או לא וכו' שסוגא מצוייה אצלינו הרבה ואין שורה אלא באגמים ובין ביצעי המים (גיאוניקה, הול' גינלבורג 118).

***סוּגָה**, ש"נ, גדר, סְיָג: סוגה בשושנים שאפילו בסוגה של שושנים לא יפרצו בהן פרצות (סנה' לז.).—ואמר המשורר: כשושני סוגה נפוצים בערוגה ירצון במחוגה עלי קו כבירם (ר"ש הנגיד, באשמרת ערב). ושרי קדשים באדם המסכו ובני אלהים לאדם שותפו: עירי חוגה בסוגה ישבו וצניף מלוכה בראשם צנפו (קטע מזמן הגאוני, סעדיאנה, שכטר 68).

***סוּגִי**, סוּגִיִי, נק' סוּגִית, סוּגִיִית, מ"ר סוּגִיּוֹת, ש"ת, של סוג, מתכונת הסוג: והגדר ג"כ אמנם יקום מסוג והבדל ואין מדברים כמוהו ית' שיקבצם גדר ויבדלו בהבדל ואין סוגי לו ואין הבדל לו ולא גדר לו ולא רושם לו (ראב"ד, אמו"ר 52). דע כי אינני רוצה בזה כי אם האלף הסוגית והב' הסוגית (ר"י א"ת, הפרפ' לריב"ג, הקד' 4). ראיתי לנקוב שם השערים באותות הסוגיות וכו' כי אינם נכנסים כלם תחתיה אבל הם נכנסים תחת אותות הסוגיות (שם). ויתבאר ענין הנפש הכללית הסוגית[2]) בבחינת הפעולות שהם מחמת הצורות המגיעות בחמר לא מחמת החומר מצד שהוא חומר (הוא, הכוזרי ה יב ה). ואולי היא מדריגת הנפש עצמה כלומר כאשר היא נפש סוגיית אחת בעצם שהיא למטה ממדריגת שכל הפועל (ר' הלל מוירונא, תגמול הנפש ל:). וד' צורות סוגיות בעולם המושכל וד' מיניות הקרובות אל הסוגיות והמשל צדיק גבור חסיד ומפואר (ר"י אבוהב, פעה"ש לר"א איריכי, סא:). שהתואר שנתאר לראובן אם הוא סוגיי או מיניי לא יהיה לו מצדו כי אם מצד הסוג או מצד המין (הוא, נהר פישון לג:).

---

[1]) והעיר י' אהרני במכתב פרטי: זהו בערבית ציאח a) (Pterocles alchata) שיש לו אצבע יתרה וגם זפק (ingluvies) ואינו דורס, והעקר: אין קרקבנו נקלף אלא בסכינא. כל קטואת b) הנם המתוכים בין התרנגלות והיונים. — [2]) [בהוצ' הירשפלד הסוגיית.]

a) صياح b) قطوات

***סוּגְיָה**, סוגיא[1]), ש"נ, מ"ר סוּגְיוֹת, סוגיאות, הליכה, —א) הלכה ומנהג, סוגיית העולם[2]): ודן זה הדיין כדברי אותו הגאון שאין סוגיית העולם כמותו (רעמב"ע, סנה' ג א).—סוגית המבטא: וקודם שאשים קנצי למלין ידוע להוי לך עוד אתה הקורא כי הלשון יוני הוא מתענג ומתעדן על הרוב בהרחבת סוגית המבטא גם בלמוד החכמות וגם בדברים הפשוטים (שלטי הגבורים, לשונות העמים ע:).—ב) ובפרט מהלך המשא ומתן של התלמוד על ענין אחד, ואמר המשורר: ועל תלמוד ועניניו ועל קושיא ועל סוגיא ועל הרב אשר למד ורבץ דת יהודיה (ר"ש הנגיד, הבמות פליליה). — וסוגיא היא קריאת הגמרא על בוריו ושאלותיו ותשובותיו (הוא, מבוא התלמוד). והפירוש הזה הולך על סדר הסוגיא (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש כז.). אבל הדבר הגדול היום בעיני חכמינו בעלי הגמרא הוא העסק בסוגיות התלמוד ולא העסק בפסק הנברר ממנו אבל העסק בקושיות ובתירוצים (ר"י ברי אבטולי, מלמד התלמידים, הקד' ו.). זהו שרש המסכתא דרך כלל אלא שיתגלגלו בה לפעמים דברים שלא מן הכונה בעניין סוגיית התלמוד על הדרך שקדם (המאירי, יומי הקדמי): והנראה מן הסוגיות במשנה ובגמרא שהוא מטמא במגע ובמשא כמת (רמב"ן, במד' יט ע). אמנם סוגיית התלמוד מוכחת דלא כרב נחמן בר יצחק (סמ"ג, מ"ע, מ"ח). וכבר עלתה בידינו שטת הגאון מפורשת יפה ומוסכמת בכל הלקיה עם סוגיית הגמרא מיוסדת על סברא נאמנה בלא קושי' ובלא ספק (רמ"ע מפאנו, אמרי טהור', חקור דין א ט). נראה לי לפרש סוגי' הגמרא בענין שיסכים עם מציאו' הספרי' (מנחם די לונזאנו, אור תורה יג.). אמרתי עת לעשות לה' לחבר ולשום בספר ויוחקו קצת שאלות ותשובות וסוגיאות אשר הן כתובות אצלי (ר' אהרן ששון, שו"ת תורת אמת, הקד'). לא מתשובות הרא"ש ומות שנתבשלו כל צרכם ולא מתשובות הבן ל"ב טהור ומסוגיותיהם ולא מתשובות בר שש"ת יראת ה' נגד פניו (כסא' לבית דוד, א ג). חתך להלקים קטנים הסוגיא הארוכה (ר' אברהם בן דוד הרופא, שלטי הגבורים, לשונות העמים ח::). שבעיון למוד תורתינו הקדושה שאני משתדל בו כעת אין צורך בי בביאור סוגיותיו שהמה כבר בכתובים אצל רבים הקקי לב

---

[1]) [מהארם'.]

[2]) [סוגיין דעלמא, (סנה' ו.) שם ברש"י.]

וכו׳ מה שלא נמצא בספרי הסוגיות שקדמוני (ר׳ ישראל זאמושץ, נצח ישראל על התלמוד, הקד׳). ילכו נהרותיו אל ים התלמוד להסיר המכשלה אשר כשלו בה רבים מתלמידי בני עמנו להיותם זרים בסוגיותיו ומומיהם לא שקדו על שערי החכמה (המאסף, התקמ״ד, א ב הקדמ׳). הנה הוא בשנת השמונה התחיל ללמוד בזה הקיץ משניות וכו׳ ועתה מתחיל ללמוד סוגיה וכו׳ כי עד ז׳ בערך למד מקרא ואח״ב משנה ואח״כ סוגית התלמוד (ר״מ בכוך הלוי, שבי״ע ב י:).

סוּגַר, ש״ז, — כְּלוּב לסגור בו חיה[1]), Käfig; cage: ויתנהו בַּסּוּגַר בחחים ויבאהו אל מלך בבל יבאהו במצדות (יחזק׳ יט ט). — ובתלמוד במשמ׳ קולר: כלב יוצא בסוגר שלו (רבי לייא רב יהודה בשם שמעון בר חייא, ירוש׳ שבת ה ב). אילמא בחיה גדולה מי סגי לה סוגר ואלא בחיה קטנה (שבת כא:).—ובסהמ״א: שיר לסוס ואפסר לגמל וחטם לנאקה וסוגר לכלב (רמב״ס, שבת כ ח).—ואמר הפיטן: הלוחות יצאוני וגם השמיד התמיד ומעצתו כלאני ולכד צר עיר מבצר ובסוגר הביאוני (סליחי י״ז תמוז, סדר רב עמרם השלם ב, רטז:). ירצה כריח ניחוחים ירודים בסוגר בחחים כשושנה בין החוחים (אנעים חדושי שירים, יוצ׳ א׳ פסח, מחזו איטלי א קג:).—ואמר המליץ: והבאים לעבדהו בסוגר עלי צואר השבוהו ענקים (רמב״ע, תרשיש א רסב). הכמה לסכל סוגר לידיו וסד לרגליו ולחכם חלי פז לראשו ואצעדה לזרועו (ב״ז, ב״ס כא כא).

סוד, ממנו סוֹד, א.סוד, ״סוֹדִי, עי׳ ב.יְסוֹד.

סוֹד, ש״ז סוֹדִי סוֹדוֹ, סוֹדָם, ״מ״ר סודות סוֹדִים, — א) סוד אנשים יחד, פחות או יותר במסתרים, קבוץ אנשים יחד להתיעץ ולהחליט אדות ענין מהענינים או לשחק יחד, Beratschlagung; conseil; council: שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרתיהם בְּסֹדָם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבודי (בראש׳ מט ה-ו). ואת

1) [כך דעת כל החדשים. וכן בוולג׳ in caveam והפש׳ בנמרתא. וכן באשור׳ שִׁגַּר. וי״ת בקולרין, צוארון של ברזל עם שלשלת תלויה בו. וכן המפרשים העברים וזה במשמ׳ השם בתלמוד. ואמר ריב״ג בשרשיו: ופירש רבנו האיי ז״ל סאגור a) בלשון ערבי, ע״כ. אולם כבר הראה פרינקל (Fremdw. 144) שהשם הערבי הוא שאול מהסורי׳ סוּגְרָא, שפירושו כמו התלמודי סוגר.]

a) ساجور

חמת יי׳ מלאתי נלאיתי הכיל שפך על עולל בחוץ ועל סוד בחורים יחדו (ירמ׳ ו יא). לא ישבתי בְסוֹד משחקים ואעלז (שם יה יז). כי מי עמד בְּסוֹד יי׳ וירא וישמע את דברו (שם כג יח; גם כב). והיתה ידי אל הנביאים החוזים שוא והקסמים כזב בְּסוֹד עמי לא יהיו (יחזק׳ יג ט). ואתה איש כערכי אלופי ומיודעי אשר יחדיו נמתיק סוד (תהל׳ נה יד-יה). תסתירני מִסּוֹד מרעים מרגשת פעלי און (שם סד ג). על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך (שם פג ד). אודה יי׳ בכל לבב בְּסוֹד ישרים ועדה (שם קיא א). הפר מחשבות באין סוד וברֹב יועצים תקום (משלי יה כב). תעבוני כל מתי סודי (איוב יט יט).—ואמר המשורר: בחכמה תעלה אל סוד נסיכים ותלך בין גבירים קוממיות (ר״ש הנגיד, בן משלי 59, הוצ׳ הרכבי 132). תוך סוד שרים הוא שעשועים ובסוד שרים בלבד חרש (רמב״ע, הרשיש י כט). היי אתרי מלכך מרדפת בסוד נשמות אשר אל טוב אדני נהרו (ר״י הלוי, ישנה בחיק ילדות). גם בן עבדיך התנבאו כולם עמדו בסודך קץ מועדי נשלם (ראב״ע, איפה בני). העומדים בסודך לעשות דברך חשים בכהך מתאזרים וראשם בשמך מעטרים (הוא, אלוליס מהודך). גם סוד משחקים אל תפר פן תסכן בם (ב״ז, ב״ס לא מ).— ב) דבר שאדם מעלים מזולתו, שאינו רוצה שיודע לזולתו, Geheimniss; secret: כי לא יעשה אדני יי׳ דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג ז). סוד יי׳ ליראיו ובריתו להודיעם (תהל׳ כה יד). אל נערץ בְּסוֹד קדושים (שם פט ח). כי תועבת יי׳ נלוז ואת ישרים סודו (משלי ג לב). הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר (שם יא יג). גולה סוד הולך רכיל ולפתה שפתיו לא תתערב (שם כ יט). ריבך ריב את רעך וְסוֹד אחר אל תגל (שם כה ט). הֲבְסוֹד אלוה תשמע ותגרע אליך חכמה (איוב יה ח). כאשר הייתי בימי חרפי בְּסוֹד[1]) אלוה עלי אהלי (שם כט ד).—ואמר בן סירא: כי רבים רחמי אלהים ולענוים יגלה סודו (ב״ס, גני׳ ג כ-יט). עם נבון יהי השבונך וכל סודך בינותם (שם כו יה). אל תועץ עם חמיך וממקנא העלים סוד (שם לז י).—בַּעַל סוֹד: אנשי שלומך יהיו רבים ובעל סודך[2]) אחד מאלף (שם ו ו).—ובתו״מ: ואין מגלים להם[3]) סוד (פסחי מט:). מאי סודנא אמר רב

1) [גרץ ופרלס מגיהים בסוך, מן סכך.]
2) [עי׳ יבמ׳ סג:]
3) לעמי הארץ.

חסדא סוד נאה וגמילות חסדים (שם קיג.). היין עולה חשבונו ע׳ והסוד ע׳ הוא נזר עצמו מן היין העולה מנינו ע׳ זוכה לסוד החכמה שהוא עולה ע׳ נכנס יין יצא סוד יצא יין נכנס סוד (מד״ר במדי׳ יא). וכל זרעם של עמלק אומרים בלבם ואין מגלין את הסוד בפיהם (סדר״א כ). — ובסהם״א: וזה ספור אלכסנדר אשר הברוהו חרטומי מצרים וחכמיה חכמים הם בחכמת הרקיע ובטבעי היצורים והכוכבים וסודות הכונות (יוסיפון סה). אם לבי לא יסתיר סודי איך יסתיר אותו זולתי (ר״מ דרעי, לקו״ק לד). תנה סודך בשדה ועצתך על ההרים כדי שתראה סביבך (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג, 42). העלמת הסוד חובה על המשכיל ומגלה סוד אין לו שכל (ר״י חריזי, מוסרי הפילוסופים ב א). ומעשה בתלמיד אחד שהוציא דברים שנאמרו בבית המדרש לאחר שתים ועשרים שנה והוציאוהו בית דין מבית המדרש והכריזו עליו זה מגלה סוד הוא (רמב״ם, הלכ׳ סנה׳ כב ז). אל יעלה על דעתך ששמשון המושיע את ישראל וכו׳ נשאו נשים נכריות בגיותן אלא סוד הדבר כך הוא (הנ״ל, אסורי ביאה יג יד). ובענין הסוד אמרו (חכמי המוסר) יהי סוד נגדך סתום ובאוצר שכלך חתום (המאירי, פי׳ משלי יא יג). לא גלה אדם מעולם סודי והאשמתיו (ר״י בן נחמיאס, שם). סודך אסירך בעודנו מכוסה בלבך ואם תגלהו ימשול בך (שם). אם סודך לא תספר יהי אסירך ימי עד אם תחשפהו לאחר תהיה אסירו ותמעד (ספר שקל הקדש, ליון ב 100). אם תתחרט על הדבור פעמים רבות תתחרט על השתיקה פעם אחת תנה סודך ועצתך על ההרים כי תראה סביבותיך (ר׳ אליהו, שבט מוסר כט). ועוד אמרו לא תגלה סודך לא למשכיל ולא לכסיל כי לפעמים יסכיל המשכיל כל שכן הכסיל (ר״י אבוהב, מנוה״מ מט). ועוד אמרו סודו של אדם הוא מסור בידו כעבד אבל אם יגלהו יהיה הוא עבד לסוד (שם). — ואמר המליץ: ושנאת רעך רבה תהי אם יהי נד ממך אל סוד משנאים (רה״ג, מוסר השכל 60). ואל תבטח בנשים ועבדים וגם אל תאמין בהם בסודים (שם 61). וכל הגיב אסף ואת סודו חסף ושכל טוב יסף עלי כל המורים (תשו׳ תלמידי דונש 6). לפני מבנות עופר צביה עברה תוך סוד ותתגבר וטוב ריחה ברכיל בה לגלות סוד (רמב״ע, התרשיש ד קט-ע). הן נשמת אפי מידך ומאור עפעפי מהודך ועצת שרעפי מסודך (ר״י הלוי, כל עצמותי). להקור יסוד סוד צפנתיו יעלה אל מעון מדע וישקיף בעין שכל באשנבו (ראב״א, חדות, גבר אשר דת, כהנא 96). בחכמה כוננה ידו יסודות ונפלאות בארבעתם וסודות (ר״י זבארה, בתי הנפש, הוצ׳ דודזון 156). — הערים סוד: ויען המלך את השרים לאמר הערמתם לשוא הסוד הזה על דניאל (יוסיפון כג). ויתפשו את השרים אשר הלשינו את דניאל ואשר הערימו עליו הסוד יחדו כלם כאחד (שם ג, דפו׳ פרנקפ׳). —ואמר המשורר: הערימו סוד יחד עליו גם לב לו עמם נלוה (רמב״ע, דיואן כה, ברודי). —המתיק סוד: והוא אחד ומיוחד מלא כל הארץ כבודו בכן בלי כחד בפחד נמתיק סודו (הנ״ל, מתי שכל בלי תכל, הוצ׳ דוקס). ואחר כך לפקוד הנאמנים ולהמתיק סוד עמם בסתר כי חלקם ממך ותועלתך מהם הוא (רש״ט פלקירא, ראשי חכמה 19). —ובפרט סודות התורה וההכמה הנסתרים מבני אדם פשוטים: אלו תלמידי חכמים שמקמטין עצמן על דברי תורה בעולם הזה הקב״ה מגלה להם סוד לעולם הבא (ר׳ נחמן בר יצחק, חגי׳ יד.). — ובסהם״א: שלש אמות אמש סוד גדול מופלא ומכוסה (ספר יצירה ג ב). לך הסודות אשר לא יכילם שבת רעיון והחיים אשר לא ישלוט עליהם כליון (רשב״ג, כתר מלכות). וסודיה מהם פשוטים ומהם עמוקים (שם). ולהשוף סודיהם יחישון סודיהם וכוסינו כוסים (רמב״ע, זמן יקרא, ברודי). וגולת עם אביון בביתך מסתורם וסוד אמתיק עמך ללמד את עמך כמתנשא כמך כרבם בצעירם (ר״ש הנגיד, באשמרה ערב). וחנן בה (בתורה) יחידים השרידים פשטיה וסודות העמוקים גאון הדור סעדיה בן יהוסף (ר״ז אלצאהרי, מטמוני מסתרים 13, קבץ על יד ט, מק״נ). וראה דרך סוד הנפש וחקר אתה ובה תנפש (ר״י הלוי, מי כמוך). בהתבוננני כי סוד ברואים תהלתך לבבי בך יהגה לשוני תספרך (ראב״ע, אלהי תהלתי). צויתמו לדרוש סוד האדם בראש שמת לשונות לפרוש להם על פי יי׳ (הנ״ל, אמונתך נודעה). והם הבודאים מלבם לכל הדברים סודות ואמונתם כי התורות והמשפטים הידות (ראב״ע, הקדמה א לפירושו על התורה). ויש דרש הפך דרש ויש לו סוד גדול ואינו מפרש כדרש שהתורה קדמה באלפים שנה קודם העולם וזה אמת רק על דרך הסוד הנעלם (שם). וכשתבין סוד התנועה ותשכיל ענין אמתתה וכו׳ אז יתברר לך כי כל תנועותיך נקשרות בחפץ הבורא

יתעלה (ר"י א"ת, חו"ה, הנהיגה ה). בעל הכימיא"ה אינו מאמין על סודו זולתו מיראתו על נפשו (שם הבטחון, פתיח'). אמר הכוזרי כבר חשבתי בענינכם וראיתי שיש לאלהים סוד בהשאירכם (הול, הכוזרי ג י א). והסוד עמוק למאד והפירוש אסור וכבר נאמר אין דורשין בספר יצירה אלא בתנאים (שם ד כה ז). אמור כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו' וסוד זה הוא שתתדמו בפעולתי (רמב"ם, אגר' לבנו ב.). נאמר לי עליו שהוא (הראב"ע) חבר בפירוש התורה וגלה בו סודות עמוקות ועצומות (שם ב:). הייתי מעירך על סודותיו שרמז בחבוריו ובספריו (שם ג.). ואל יעלה על דעתך שאותם הסודות הגדולים יש בעולם או היה מי שידע אותם על אמתתם (שם ה:). ולא תחשוב שהסודות העצומות ההם ידועות עד תכליתם ואחריתם לאחד ממנו (ר"ש א"ת, מו"נ פתיח' ה.). והנה בפרשה הראשונה בה תמצא נאמנה אופן התהוות כל הנבראים וסוד האור הראשון (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 10). —סוד הלבנה: ולכך מסר הקב"ה סוד הלבנה לישראל שיהיו מונים בה והעכו"ם מונין לחמה (מד"ר שמות יה). —סוד העִבּוּר: בסוד עמי לא יהיו זה סוד העיבור (ירוש' ר"ה ב ו). ידע מר האי מילתא דתניא בסוד העבור נולד קודם הצות או נולד אחר חצות (אבא אבוה דרי שמלאי, ר"ה כ:). —ובסהמ"א: וטעמו של סוד שאם יעבור המולד ממאתים נ"ו חלק' משעה ראשונה מיום ד' בחלק אחד ימצא מולד שנייה לחבר' קמ"ו חלק' משעה י בלילי ג' ימצא מולד שלישית ב' ו' שעות במר"ת ביום שבת (רסע"ג, ספר הגלוי). וההשבון הזה שבידנו שהוא סוד העבור היה בידיהן של ישראל מימות משה רבינו (תשו' הגא' ליק א). שאלו הדרכים דרכים רחוקים ועמוקים והוא סוד העבור שהיו החכמים הגדולים יודעים אותו (רמב"ם, קדוה"ח יא ד). סוד זה (של העיבור) בני א"י סומכים עליו מימות עולם (קטעי בן מאיר, JQR. NS. V 1915, 555). — בעלי הסּוֹדוֹת; והקו והישר הנמשך במחשבה בקרב חללו מקטב אל קטב ועובר על מרכז יקרא בריח העולם ובעלי הסודות יאמרו עליו כי הוא לויתן נחש בריח (ר"י הישראלי, יסוד עולם יט:).

א.**סוֹד** פ"ע, תָּסוּד, דִּבֵּר סוֹדוֹת: אל תסוד[1]) בעדת שרים ואל תישן דבר בתפלה (ב"ס, נגי' ז יד).

1) [אפשר שצריך לנקד בפע' תְּסַיֵּד.]

— הִתְפ', הִסְתַּיֵּד, תִּסְתַּיֵּד, דבר סודות, התחבר, כמו עם בעל סוד: עם פותה אל תסתייד כי לא יוכל לכסות סודך (שם ח יז). [ע]ם מנגינת אל תסתייד פן תלכד בלקותיה (שם ט ד). ככחך ענה רעך ועם חכמים הסתייד (שם יד). לכל זכר אל תתן תאר ובית נשים אל תסתייד (שם מב יב).

ב.*‏**סוֹד**, כמו שׂוּד, מן סִיד, שיד, פ"י,—משח בסיד, ausweissen, kalken; plâtrer; to plaster, whitewash סָד בית, בור, אבנים, קבר וכדומ': סד אדם כל ביתו בסיד משייר בה דבר מועט זכר לירושלם (תוספת' ב"ב ב יז). לא יסוד אדם את ביתו בסיד ואם עירב בו חול או תבן מותר (ה"ר, ב"ב ס:). לא יחפור אדם בור סמוך לבורו של חברו ולא שיח ולא מערה ולא נברכת כובסין אלא אם כן הרחיק מכתל חברו שלשה טפחים וסד בסיד (ב"ב ב ח). ואחר כך הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכתבו עליהם את כל דברי התורה בשבעים לשון (סוט' ז ה). אי זהו הינוך קברות וכו' סדו בסיד (ר' יוסי בר נהוראי, ירוש' מסק' א ו).—ואת עור הגוף, schminken; mettre du fard; to paint the skin: סיד כדי לסוד קטנה שבבנות (שבת ח ד). כדי לסוד אצבע קטנה שבבנות[1]) (שם פ:). אשה לא תסוד מפני שניוול הוא לה (ר' יהודאי, מו"ק ט:). — בינ' פעו', סוּד: חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי ואלו הן וכו' הוא היה מונה שבחן רבי אליעזר (בן הורקנוס) בור סוד[2]) שאינו מאבד טפה וכו' (אבו' ב ח). — ואמר הפיטן: מתיר מאסרות מתרות נותן מטמאות טהורות וכו' מכלאי בגדים תכלת בסדים מאשת אח יבום האח (אין לפוסח, יוצ' שבת פרה).

—פִּעֵ', *סִיֵּד, כמו קל: אין מפייחין ואין מסיידין ואין מכיירין[3]) (תוספת' ב"ב ב יז). חפר בור עשרה טפחים ובא אחר וסיידו וכיירו שניהן חייבין מפני שסיידו וכיירו יהא חייב (ירוש' ב"ק א ב). ועי' עוד כִּיֵּר.

— *פֻּעַ', רק בינ' מְסֻיָּד, מְסֻיֶּדֶת: נתנו בטרקלין אפילו מפויה[4]) מסוייד הרי זה אסור (תוספת' תרומ' ז יז).

1) [רש"י: דרכן לסוד את כל הגוף להאדים, ע"כ.]
2) והגירסא המדוקדקת היא בור סוד לא בור סיד וכו' אבל בור סוד הוא שסדוהו יפה, רשב"ץ דוראן ב ח.
3) [בגמ' שם ס: מוסיף בזמן הזה.]
4) כך בכ"י.

לקח בית מפויחת ומסויידת ומכויירת[1]) הרי הוא בחזקתו (סס ב"ב ב יז). — ובסהמ"א: אמר רבא ספל על פי קנקן מסוידת וחתומה ופיה למטה חותם בתוך חותם[2]) (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכו׳ פסוק׳ 147).—ואמר הפיטן: מוסרותי תנתק ויהיו למשסה כי למקט בזוז בלום אוצר מקדש מעט סִיד וכיר[3]) שקדו לקצר (ר׳ בנימין, ברית כרותה, סליחו׳ מוס׳ יוה"כ). ועי׳ עוד כִּיר.

—הַסִּיד, "הוּסַד, רק בינ׳ מוּסָד: שבח ר"א בזכרונות טוב בהדמות לבור מוסד שלא יאבד מימיו (רמב"ס, תנו׳ ב ח).

ג. "**סוֹד**, סַד, פ"י כמו יסד: בחוקו מוסדי ארץ סד במוסדי מוסדי ארץ המה היוצרים היצורים אשר בארץ (בחוקו, יוצ׳ ח׳ שבוע׳).

"**סוֹדִי**, סוֹדִית, ת"ר סוֹדִיִּים, ש"ת,—של סוד, מסגלת הסוד: ואלו דברים סודיים נכבדים מאד ליודעי חן (המאירי, פי׳ על משלי יח כג). ענינים סודיים: העל אדונך ואליך שלחני אדוני וגו׳ ר"ל אין הענינים האלו סודיים לבין המלכים כי אני לא באתי לכבוד אדונך חזקיה כי אם להזהיר ולגלות האמת לאנשים היושבים על החומה (אברבנאל, מ"ב יח כז). המעיים יורו על אוהבים עצמיים אז על עושר כי כל זה סודיי ונסתר כמו המעיים והכבד והדם יורו אוצר (ר"ש אלמולי, פתרו׳ חלומו׳ מד.). קדרתי שמה ההזיקתני על כבה מיני קבלות אשר אינם מקבילות בלולאות קבלת תוריות סודיות מעשיות (ספר אילים לישר מקנדיה, כתב זרה א).

א. *__סוּדָנִי__, ש"ת, ת"ר, סוּדָנִיִּים, כמו צידוני[4]): הכוסות הקיצין הסודניים התתוכין טהורין מפני שסורחין את הפה (ר׳ אלעזר בר׳ צדוק, תוספת׳ כלים ב"ב ז י).

ב. *__סוּדָנִי__, ש"ז, ת"ר, סוּדָנִים,—חכם וצדיק היודע את סוד האלהים: אמר ליה (רבא לר׳ פפא) סודני[5]) בשדה כתיב (מנחו׳ עא.). — ואמר הפיטן: ימים על ימים אחכה כסוד סודני רנו שמים כי עשה יי׳ (אור זרוע, יוצ׳ שבת הפסק׳ א). טועת אדר וסודני[1]) נובת לך יה בחור ובתולה מזבח מאת זובחי הזבח (ר׳ בנימין, ברית כרותה, סלי׳ מוס׳ יוה"כ). אבל אנחנו שאין לנו מלך ושרים לשרת אותם ולעמוד לפניהם בחצריהם ובטירותיה׳ ליועצים מליצים ודיינים וסודנים (כסאי לבית דוד מב, עמ:).

*__סוּדָר__[2]), סודרים, סוּדָרִין, ש"ז,—מטפחת לכסות את הצואר או את הראש: נימי הסדין והסודרין והטריטון וכו׳ שש אצבעות (כלים כט א). היא פרסה לו סודרין נאין על ראשה לפיכך כהן נוטל כפה משל ראשה ומניחו תחת רגליה (סוט׳ ח:).—ובסהמ"א: והוא (דוד אלראי) לקח סודרו ופרש על פני המים ועבר עליו באותה שעה ראו עבדי המלך שהיה עובר במים על סודרו ודלקו אחריו בדוגיות קטנות ולא השיגוהו (מסעות רבי בנימין, הוצ׳ גרינהוט 73). ומצנפת גדולה על ראשו ועל המצנפת סודר לבן ועל הסודר רביד (לקוטים מדברי יוסף סמבורי, הוצ׳ ברלינר 1). ואלו הם שמנה עשר כלים מקטורן וכו׳ וכובע שבראשו וסודר שבצוארו[3]) (שבת קכ.).—ובמיתת בית דין: מצות הנשרפין היו משקעין אותו בזבל עד ארכבותיו ונותנים סודר[4]) קשה לתוך הרכה וכורך על צוארו וכו׳ (סנה׳ ז ב). סייף שנהרג בו סודר שנחנק בו אבן שנסקל בה ועץ שנתלה עליו כולן טעונין טבילה (תוספת׳ סס ט ח). — ואמר הפיטן: סדור הנק עתה אודיעכם קשה סודר לרכה תבריכם משכו וקחו לכם (ר׳ אליה הזקן, אזהרי׳). — והשתמשו בו כמו בדגל לתת סימן לעומדים מרחוק: בית הסקילה היה חוץ לבית דין שנאמר הוצא את המקלל אחד עומד על פתח בית דין והסודרין בידו וכו׳ (סנה׳ ו א). נתנו לו יין לנסך הסגן עומד על הקרן והסודרים בידו וכו׳ הניף הסגן בסודרים (תמיד ז ג).—ובסהמ"א: וכנס אף הוא כלונס גבוה שנותנין בראש הגבעה וכשרואה

---

1) [כך הכתיב והנקוד בכ"י א"פ.]

2) עי׳ בגמר׳ ע"ז לא. אמר רבא אגנא דפומא דהביתא שריקא וחתימא הוי חותם בתוך חותם, ע"כ.

3) בדפו׳ וכִיד.

4) [עי׳ פירוש הר"ש, כלים ל ג].

5) [סודני ת"ח, כלומר סוד ה׳ ליראיו, רגמ"ה, וכן רש"י (בלשון ראשון) וערוך. ובלשון אחר פרש רש"י מטיל שכר, וכן ברכ׳ מד: ורה"ג פרש וז"ל: וכך שמענו מן הראשונים סודני הקלאה, כלומר שאתה מבני השדה ולא מבני המדינה, וסודני לשון שדה (רה"ג, תשו׳ הגאו׳ הרכבי מד).

1) [ואפשר שזהו במשמ׳ סדן ועץ.]

2) [מהיוני σουδάριον, והרומ׳ sudarium, מטפחת לזיעה. ובנוסח׳ הירוש׳ בא ע"פ רוב סודרין במקום סודר בבבלי. ויסטר׳ גוזר אותו מן הפעל סדר.]

3) [ובירוש׳ (שבת יו) הגרסה וסידרין שעל זרועותיו.]

4) [במדב"ם ועוד נוסח׳, הגרסה סודרין. ובמכוי׳ משפט׳ סודרין קשין ברכין.]

הצופה גייסות באין נותן עליו סודר והרוח מוליכו והוא סימן שינוסו או יתקבצו (רש"י, ישע' ל יז). — ולתשמישים אחרים: אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל ולא יפקיענה בסודרים וכו' ור' יוסי מתיר (שבת ג ג). ומצננין את היין בסודרין ובכפיפה מצרית (שם כ ג).—ובסהמ"א: או שהבעיתו ונפלה הסכין מידו או שנפלה סודר על פניו או שבאת צירעה וישבה על פניו (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 135).—ולסימן הקנין: הורגלו לעשות הקנין בסודר של העדים (טוח"מ, קנין סודר, קלה).

סוה, ממנו מַסְוֶה, סות.

סוח[1], ממנו סוּחָה.

סוּחָה, ש"נ, כמו סְחִי, אשפה, רפש שעוקרים וזורקים לחוץ, Kehricht; immondices; dirt, refuse: על כן חרה אף יי' בעמו ויט ידו עליו ויכהו וירגזו ההרים ותהי נבלתם כַּסּוּחָה בקרב חוצות (ישע' ה כה).

סוֹחֵר, — עי' סחר,

א. **סוט**, כמו שוט, ממנו סֵט, א"סוט.

א."**סוּט**, — סר מן הדרך: סטו בשיטים וצחנתם כפרתו (מחז' ינאי, הולי דודקין 43). שקרנו בך וסטנו ממך לסור שכחנוך מרוב כל בלי חסור תעינו אחר יצר ותוע רוע וסור (שלמה הקטן, אמרנו נגזרנו, ד ע"ת). —ביני' סָטִים, סאטין: הפקחין כשרואין אותו מכירים אותו ומתגברים עליו עד ששולטין עליו וסאטין מזה הדרך ולוקחין דרך אחרת להנצל ממנו (מדרש הנעלם, זהר ויחי קיב:).

ב.***סוט**, ממנו ב.סוט, *הֵסֵט, *הֶסֵּטָה, *סִיט.

ב.***סוּט**, ש"י, — טלטל ונדנד, קל לא נמצא.
—הפע', *הֵסִיט, bewegen; remuer; to move, stir: אחד הנוגע אהילות אחד המאהיל ואחד המסיט כולן מונין במת (תוספתי אהיל' א א). מרובה טומאת האהל מטומאת המשא שהמאהיל על גבי המת בסוכה טמא ומסיטו טהור והעושה סוכתו על פתחו של קבר המאהיל עליה טמא והמסיטה טהור (ר' יהושע, שם ג ז). בית הפרס שעשה בו אשפה גבוהה עשרה טפחים ויכול להסיטו טהור וכו' בית הפרס שריצפו ברבידים ובאבנים שאין יכול להסיטן טהור (שם יז ס). מעשה באחד שחרש וניער את המהרישה

[1]) [קרוב ל־סחה]

ונמצאת גלגלת שלמה דבוקה במחרישה וטמאוהו משום שהסיט את המת והשומע שמע וטעה (ר' יהודה, שם טו יג). מעשה בר' ישמעאל שהיה מהלך אחר ר' יהשע אמר לו הטהור להטאת שהסיט את המפתח שהוא טהור של תרומה מהו וכו' שמא ישכה ויסיט את הדבר הטמא אמר לו וכי אינו אלא שהסיטו ודיי (שם פרה י ג). פשתן שטוואתו נדה המסיטו טהור ואם היה לח המסיטו טמא מפני משקה פיה (שם טהרות ד יח). המסיט את הראייה ב"ש אומרים תלוי ובית הלל אומרים טהור (שם זבים א ג). הרוצף בית הפרס באבנים שאינו יכול להסיטן טהור (אהל' יח ה). הנוגע בזב או שהזב נוגע בו המסיט את הזב או שהזב מסיטו (זבים ה א). נפש אשר תגע בו ולא המסיטה (ספרא, אמור פרק ד). בשלמא אחרים שהסיטו אותה משכחת לה אלא היא שהסיטה את אחרים היכי משכחת לה (שבת פג.). המהלך בבית הפרס על גבי אבנים שיכול להסיט על האדם ועל הבהמה שכוחן רע טמא (ב"מ קה:). מיד הסיטן הקב"ה והביאן מבין גלגלי המרכבה והסיטן[1]) על הים (מד"ר שמות כג).
—נפעי', *נִסּוֹט, ניסט, שהֵסיטוּ אותו: ובלבד שיהיו ניסוטין מחמת המחיצה (תוספתי טהרי י ח). ואם היו ניסוטין[2]) טמאין זה הכלל כל שהוא מכח הסטה טמאין (שם זבים ד ו). אהל וניסט טמא כלי ואינו ניסט טהור (עירוב' לה.).—ובסהמ"א: סלקין אחרים בכף מאזנים אחרת ונמצאת כנושא אותן וניסוטין מכחה (ר"ח, שבת פג:).

סוֹטָה,—עי' סֹטָה.

***סוי**, ש"ז, מ"ר סוֹאִים,—כמו ה.*סוג א): תני ר' חיא סוי[3]) מקצתו בפנים ומקצתו בחוץ אכלה (הבהמה) בפנים חייבת אכלה בחוץ פטורה (ב"ק כ.). — ומ"ר, עי' ה.סוג.

סוך[4]), ממנו סוּךְ, *סִיכָה.

סוּךְ, פיו"ע, סַכְתָּ, סַכְתִּי, סוּךְ, אֲסַכְךָ, תָּסוּךְ, תָּסוּכִי, יָסֻכוּם, וַיָּסֶךְ, — סָךְ פלוני את גופו בשמן וכדומ',

[1]) [במד"ר שה"ש א נמצא הטיסן, ועי' טוס.]
[2]) [בכ"י מינכ' (עירוב' לה.) וברא"ת שם, הגרסה הנסטין.]
[3]) [כך הגרסה אצל רה"ג, (כלים יו ג), ובגמ' משוי, ופרש"י: קס"ד אמתחת מלאה שעורין.]
[4]) [כך בארמ'. ובאשורי סאכ, נסך.]

שפשף בשמן על בשרו לרכך הבשר וכדומ', salben; oindre, to anoint,: זיתים יהיו לך בכל גבולך ושמן לא תָסוּךְ כי ישל זיתך (דבר' כח מ). ויקם דוד מהארץ וירחץ וַיָּסֶךְ 1) ויחלף שמלתו 2) (ש"ב יב כ). התאבלי נא ולבשי בגדי אבל ואל תָּסוּכִי שמן (שם יד ב). אתה תדרך זית ולא תָסוּךְ שמן (מיכ' ו טו). וארחצך במים ואשטף דמיך מעליך וָאֲסֻכֵךְ בשמן (יחזק' טז ט). ורחצת וָסַכְתְּ ושמת שמלתך 3) עליך (רות ג ג). ויאכלום וישקום וַיְסֻכוּם וינהלום בחמורים (דהי"ב כח טו). לחם חמדות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי וְסוֹךְ לא סָכְתִּי עד מלאת שלשה שבעים ימים (דני' י ג). — ובתו"מ: מקום שנהגו לסוך אינן סכין מפני שהיא עבודה מקום שנהגו שלא לסוך סכין (ר' יהודה, שביעי' ב ה). כיצד לסוך שדרכו לסוך סך אדם שמן על גבי מכתו אבל לא יטיל במוך ובמטלית ויתן על גבי מכתו (תוספתי' שם ו ז). כלים שסכן שמן טמא וחזר וסכן שמן טהור או שסכן שמן טהור וחזר וסכן שמן טמא ר' אליעזר אומר אחר הראשון אני בא וחכמים אומרים אחר האחרון (שם תרומ' ח טו). אין מגרדין לא מנעלים חדשים ולא מנעלים ישנים אבל סכין אותן (שם שבת ג [ד] טו). ידו סך בשמן ומשקיע לתוכה (לתוך סולת של המזבח) כדי שיהא אבק עולה מתוכה (שם מנח' ט ג). החושש במתניו לא יסוך יין וחומץ אבל סך הוא את השמן בני מלכים סכין על גבי מכותיהן שמן ורד שכן דרכן לסוך בחול (שבת יד ד). אין מבשלין את הפסח לא במשקין ולא במי פירות אבל סכין ומטבילין אותו בהן (פסח' ב ח). סכו בשמן תרומה עם חבורת כהנים יאכלו וכו' סכו בשמן של מעשר שני לא יעשנו דמים על בני חבורה (שם ז ג). המגפף והמנשק והמכבד והמרבץ והמרחיץ הסך המלביש והמנעיל (סנה' ז ו). ואמר לאמו ולאשתו רחצוה וסכוה וקשטוה ורקדו לפניה עד שתלך לבית בעלה (אדר"נ מא). אין מגרדין מנעלים וסנדלים אבל סכין ומדיחין אותן (ירוש' שבת ו א). תנור וכיריים חדשים אין סכים אותם בשמן ואין טולים אותם במטלית (ירוש' משקין א ט). אפילו הכניסה לו מאה שפחות כופה לעשות לו דברים של יחיד מהו דברים של יחיד סכת לו את גופו וכו' (רב הונא, ירוש' כתוב' ה ו). לאדם אחד שהיה לו בן הרחיצו וסכו והאכילו והשקהו ותלה לו כיס על צוארו (ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן, ברכ' לב.). ומצאו עליו (על הלל) רום שלש אמות שלג פרקוהו והרחיצוהו וסכוהו והושיבוהו כנגד המדורה אמרו ראוי זה לחלל עליו את השבת (יומ' לה:). כיצד בחזקה נעל לו מנעלו או התיר לו מנעלו או שהוליך כליו אחריו לבית המרחץ והפשיטו והרחיצו סכו גרדו והלבישו והנעילו והגביהו קנאו (ב"ב נג:). אף חזקיה מלך יהודה בקש אבא לעשות לו כן אלא שסכתו אמו סלמנדרא (רב, סנה' סג:). חמין ושמן שסכתני אמי בילדותי הן עמדו לי בעת זקנותי (ר' חנינא, חול' כד:). כשהוא סך סך של ימין ואח"כ של שמאל והרוצה לסוך כל גופו סך ראשו תחלה מפני שהוא מלך על כל אבריו (שבת סא.). ושופתות הם שתי קדרות א' של חמין ואחד של דגים ומאכילות אותן ומרחיצות אותן וסכות אותן ומשקות אותן ונזקקות להם בין שפתים (מד"ר שמות א). מי שהוא קונה עבדים קונה אותם על מנת שיהיו מרחיצין אותו וסכין אותו ומלבישין אותו וטוענין אותו ומאירין לפניו (שם כ). למלך שעשה סעודה וזמן אצלו אורחים אמר להם לכו ורחצו וגהצו וסכו 1) ורחצו בגדיכם והתקינו עצמיכם לסעודה (ר' יהודה הנשיא, שם קהל', בכל עת). היהודים הללו שומרי שבתות הן וכל מה שהם יגעין כל ימות השבת אוכלים בשבת ואין להם עצים לבשל בהם והם שוברי' מטותיה' ומבשלי' בהם והם ישינין בארץ ומתעפרי' בעפר וסכין בשמן לפיכך השמן ביוקר (שם איכה, הביא בכליותי). הכותב את השם על בשרו לא ירחוץ ולא יסוך ר' יוסי מתיר ובלבד שלא ישפשף (סופר' ה יב). ולא יסמוך לו את מתניו ולא ישיפנו ולא יסיכנו אוכל מה שהוא אוכל ושותה ממה שהוא שותה (עבד' ב). סך לו מאה שמנים יפים (סדר אליהו רבא יח). — סך מפך ריקן, ר"ל אמר הרבה ועשה מעט: בוא וראה מה הרשעים עושין אומרין הרבה ואפילו מעט אין עושין אלא סכין מפך ריקן (מדה"ג שכטר, חיי שרה יח). — ובסהמ"א: ולא יסוך את רגלו והוא בתוך הסנדל אבל סכה ומניחה בתוך המנעול או בתוך הסנדל (תלמיד' יהודאי גאון, הלכ' פסוקי' 5). אסור לסוך מקצת גופו בכל גופו בין סיכה של תענוג בין סיכה שאינה של תענוג (רמב"ם, שביתת

1) [ולדעת אחרים הוא הִפְע'.]
2) כך הכתיב, והקרי שמלותיו.
3) כך הכתיב, והקרי שִׂמְלֹתַיִךְ.

1) [כמו וסוכו.]

עשור ג ט). לא יאמר לו סך שמן מפך זה והוא ריקן (שו"ע הו"מ הונאה רכח).

—נִפְעַ', *נִסּוֹךְ, בינ' נסוך, ניסוך, מ"ר ניסוכין: ומתעגל ע"ג קטובלייא חדשה ואע"פ שהן ניסוכין אינו חושש (רמב"ם, תרומ' יא ו). ואם סך עצמו בשמן ונכנס למרחץ מותר לזר למושחו במרחץ אע"פ שהוא נסוך ממנו (שם ח).

***סוֹךְ**, ש"ז, כמו שׂוֹךְ, — ענף של עץ: אבל לא יקוץ את סוכו[1]) על מנת ליתן את הדמים (ב"ק י ג). תנאי בית דין הוא שיהא זה קוצץ את סוכו ומציל נחילו (תוספתי שם י כז).—סוכי תאנה: סוכי תאינים ובהן תאינים מכבדות ובהם תמרים הכניסן לעצים אין אוכל מהן ביום טוב (שם יו"ט ד ג). סובי תאינים ובהן תאינים פרכולין ובהן ענבים וכו' אם פסולת מרובה על האוכלין כשרה (סוכה יג:).—סוכי קוצים: סוכי קוצים וחבילין שהתקינן לפירצה שבחצר בזמן שקשורין ותלויין נועלין בהן בשבת (ת"כ, עירוב' קא.). —ובסהמ"א: המביא לבית סוכי תאנה ובהם תאנים מכבדי תמרה ובהם תמרים (רמב"ם, מעשר ג ה).—ואמר הפיטן: עובים וצלעות כלולי וסוכי נשתדלה להצילי (יולי ש"ת, מחז' איטל' ב קפט:).

***סוֹכָה**, ש"נ, כמו שׂוכה, סוך: המרעיד את האילן ונפל על חברו או סוכה ונפלה על חברתה וכו' (מכשיר' א ג). פועל ועני שעלו באילן ושברו את הסוכה אם עלו במקום שדרך בני אדם רגילין לעלות פטורין (תוספת' ב"ק י כט). למה הצדיקים דומים בעולם הזה לאילן שעומד במקום טהרה וסוכה יוצא ממנו למקום טמא מה הם אומרים קוצו סוכה זו מן האילן ויהיה כולו טהור בדרכו למה רשעים דומים בעוה"ז לאילן שעומד במקום טמא וסוכה יוצא ממנו למקום טהור מה הן אומרים קוצו סוכה זו מן האילן ויהא האילן כולו בדרכו טמא (ר"א בר צדוק, אדר"נ לט). מעשה בחסיד אחד שיצא לטייל בכרמו בשבת וראה שם פירצה אחת וחשב לגדרו במוצאי שבת וכו' מה פעל לו הקב"ה זימן לו סוכה אחת של נצפה ועלת לתוכה וגדרתא (ירוש' שבת יה ג). עלו באילן שכוחו רע ובסוכה שכוחה רע (ת"כ, ב"מ קה:). מה הצבי הזה מדלג ומקפץ מאילן לאילן ומסוכה

[1]) במדב"ם ובירוש' הסוכה, וכן גרסת הערוך. —ורש"י. ובר"ע מברט' השוכה.

לסוכה ומגדר לגדר כך הקב"ה (פסיק' רבת', החודש).—ובסהמ"א: עריץ וכל הבא בוזז ושולל עובר ושב וזיז שדי יעולל סבאים שבעים שאר דשים למולל סוכת יתר הבז לזלזל להתעולל (ר' שלמה בר יהודה הבבלי, סליחי ב עי"ח).—ומ"ר: סוכות תאינים ובהן תאנים ומכבדות ובהן תמרים שהכניסן לאיבלין איכל מהן ביום טוב (ירוש' ביצ' ד ג). ותניי תמן תאנים סוכות[1]) מנוקבות ענבים מאונקות ומעושנות אין מביאין (ר' זעירא, שם, בכור' א ג).

***סוּכִיל**, מ"ר סוכילים, — כמו סַכָּל, סכלים בעברית של השומרונים: וילכו נערים סוכילים מן הקהל ויהרגו את בן חנניה (תולידה שומרונית REJ. Juil-Sept. 1902 70).

***סוּכְפָּא**, סְכִפָּה, מן סכף, ש"נ, — סגוף: כיון שראו אנשי ירושלם שנפל אביקה נתפחדו א"ל אביקה אל תיראו סוכפא[2]) היא (פסיק' רבתי, נחמו נחמו עמי).

סוֹל, — עי' סֹל.

*סוּלְחָן, — עי' סֻלְחָן.

*סוּלְתָּנִית, — עי' סֻלְתָּנִית.

***סוּמָא**[3]), ש"ז, נקי סוּמָה, סוּמָא, מ"ר סוּמִים, לנקי סומות, —עִוֵּר, aveugle; blind: הרואה את הכושי ואת הגיחור וכו' ואת הקיטע ואת הסומא ומובי שחין אומר ברוך דיין האמת (ברכי ז ו). ומפני מה אמרו סומא לא יתרום מפני שאין יכול לבור את היפה מתוך הרעה (תרומ' ג ו). הקוצר בלילה והמעמר והסומא יש להם שכחה (פאה ו י). וכל מי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פסח ועושה עצמו כאחד מהם אינו מת מן הזקנה עד שיהיה כאחד מהם (שם ח ט). מעשה בסומא שירד לטבול במערה וירד מושכו אחריו ושהו כדי שתצא נפשם והשיאו את נשותיהם (יבמ' יו ד). חרש ונתפקח סומא ונתפתח שוטה ונשתפה נכרי ונתגיר פסול (גיט' ב ו). היה אחת מהם גדם או חגר או אלם או סומא או חרש אינו נעשה בן סורר ומורה

[1]) ואולי זה בינ' פעו' מן סוך, ור"ב מוספיא גוזר אותו מן היוני συκέα, אבל זה נגד משמ' המאמר.

[2]) עי' בהערה של מא"ש.

[3]) [כך הנקוד הרגיל. ויש מנקדים סוּמֵא בצורת בינ' פועל מן סמא. וכן מנֻקד בהגד' כ"י, ובספ' עלוי נשמות לר' נתן עמרם ליבורנו, תרכח. וכן כנראה הנקוד אצל הראב"ע עי' בפנים. וגם בארמ' בצורת בינ' סָמֵי סַמְיָא.]

(סנה׳ ח ז). השוחט בלילה וכן הסומא ששחט שחיטתו כשרה (חול׳ א א). כהן הסומא באחד מעיניו או שכהה מאור עיניו לא יראה את הפגעים שנאמר לכל מראה עיני הכהן (נגעי׳ ב ג). מה מקיימין רבנן לעיני הזקנים פרט לב״ד הסומה (ירוש׳ יבמ׳ יב ג). וסומא ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות יכוין לבו כנגד אביו שבשמים (ת״כ, ברכ׳ ל.). אמרו עליו על נחום איש גם זו שהיה סומא משתי עיניו גידם משתי ידיו קיטע משתי רגליו (תענ׳ כא.). אילימא בחיגר שאינו יכול להתפשט וסומא שאינו יכול להתפתח (חגי׳ ו.). למלך בשר ודם שהיה לו פרדס נאה והיה בו בכורות נאות והושיב בו שני שומרים א׳ חיגר ואחד סומא א״ל חיגר לסומא בכורות נאות אני רואה בפרדס בא והרכיבני ונביאם לאכלם וכו׳ (סנה׳ צא:). גמל שמהלך לפנינו סומא באחד מעיניו (שם קד:). לפקח וסומא שהיו מהלכין אמר הפקח לסומא בא ואני סומכך (מד״ר שמות לו). ולא נשתייר לו אלא זוג אחד של בני אדם אחד חגר וסומא ואחד שוטה ורשע (שם במד׳ ז). אלא כשילדה שרה כל סומא שהיה בעולם נפתח (פסיקת׳ רבתי, וה׳ פקד את שרה).— ובסהמ״א: הסומא או הפסח או הגדם או החושש בראשו וכו׳ הרי הוא כבריא לכל דבריו (טו״ע, חו״מ מתנת רכ).—ואמר המשורר: אור כל סומא בו כל צמא נפת מימי מתקו שתה (ראב״ע, כוכב דרך). וכל מזה דומה הוא בעור וסומה לבורים ידמה (הורית הקורא, הוצ׳ דרנבורג 67).—ונקי׳: החרשת והשוטה והסומא ושנטרפה דעתה אם יש להן פקחות מתקנות אותן והן אוכלות בתרומה (נדה ב א). אפילו רגלו קטועה ועינו סומא לא ישחט אלא על פי מומחה (ר׳ יוסי, תוספת׳ סנה׳ א ב). אמרו להן ב״ש לב״ה הרי שהיתה חיגרת או סומא אמרי׳ לה כלה נאה וחסודה והתורה אמרה מדבר שקר תרחק (כתוב׳ יז.). שכן אשה סומה באחת מעיניה וכוחלת חבירתה ויוצא׳ לשוק (כגון דקיקרין בשם ר׳ בון בר חייה, ירוש׳ שבת ח ג). מעשה היה וברח׳ משם סומא אחת (ר׳ יצחק בשם רב חמא בר חנינא, שם כתוב׳ ב י). ונעלם מעיני אישה פרט לסומא הוא סומא היא סומה (שם סוט׳ ב ה).—ובסהמ״א: ואפילו סומה ואע״פ שאינה רואה את הנר מותר להדליק לה (בשבת) מה טעם לפי שדעתה מתישבת ואומרת חברותי רואות ועושות כל צרכי (והזהיר, שמות קכח:). גנב קיטעת או סומה או טרפה (טוש״מ, גניבה שנ ז).

—ומ״ר: ואמרו ולא אילמים בננו זה ולא סומים איננו שומע בקולינו ולא חרשים (ספרי, דברי׳ ריט). בשעה שברח משה מפני פרעה נעשו כל אוכלוסין שלו [מהן] אילמין ומהן חרשין ומהן סומין אמר לאילמין היכן הוא משה ולא היו מדברים וכו׳ אמר לסומין ולא היו רואין (רבי יהושע בן לוי, ירוש׳ ברכ׳ ט א). מכאן רמז לסומין שאוכלין ואין שבעין (ר׳ יוסף, יומ׳ עד:). ותפקחנה עיני שניהם וכי סומים היו (מד״ר ברא׳ יט). באותה שעה לא היה בהן זב ומצורע ולא חיגרין ולא חרשים ולא שוטים ולא סומים ולא אילמים על אותה שעה הוא אומר כולך יפה רעיתי ומום אין בך (שם ויקר׳ יח). נוח לרשעים שיהיו סומין שעיניהם מביאין רעה[1] לעולם (שם במד׳ כ). כשילדה אמנו שרה כל העקרות נפקדו עמה וכל החרשין נתפקחו וכל הסומים נתפתחו (ר׳ לוי, פסיקת׳ דר״כ, שוש אשיש, בובר).— ובסהמ״א: הסומים אע״פ שמכירין הקול וידעו האנשים הרי אלו פסולין מן התורה (רמב״ם, הלכ׳ עדות ט יב). ושלש עשרה בריות הנזכרים במילה ראוי לשאול אלו הסומים שרוצים להידמות לבעלי עינים (הוא, תשוי א, טעם זקנים, הוצ׳ אשכנזי עד.).— ומ״ר נק׳: בא וראה מה סומות[2] עיניהן שמלוין ברי׳ אדם קורא לחבירו וע׳ ע״ז ומגלה ער׳ ושופך דמ׳ והוא מבקש לירד עמו לחייה (ר׳ יוסה, ירוש׳ גטי׳ ב״מ ה 306).

—נמשך אחרי פלוני כְּסוּמָא: בלק היה בעל קסמים ובעל נחש יותר מבלעם שהיה נמשך אחריו כסומא (מד״ר במד׳ כ).—כסוּמָא בארובה, ע״פ מקרה: ודלמא כסומין בארובה[3] (ב״ב יב:). בקמה אמץ חרמש וכסוּמָא בארובה (האורג מסך ימש, גאולי לפסח, הגד׳ מלורי׳ ומנקי, כ״י בריט׳ מוז׳).—ובהשאלה, סוּמָא בדבר, שאינו מכיר את הדבר: ולפני עור לא תתן מכשול לפני סומא בדבר (ספרא קדוש׳ פרש׳ ב).—בחכמ׳ הרפואה, מְעִי עוֹר, intestinum caecum[4]: ואחריו המעי הנקרא סומא והוא מעי רחב ויש לו מבוא כאשר יכנס לתוכו המזון לפעמים ואין לו מוצא והוא דומה לשק או לכום (אבי הרלב״ג, שעה״ש ט).

א. **סוּס**, סִיס, ש״ז, שם עוף: כְּסוּס[5] עגור כן אצפצף

[1] בתנחו׳ (בלק ב) הגרסה מאירה.

[2] בדפוי׳ סמיות.

[3] [כסומא שמכוון לירד בארובה במקרה בעלמא, רש״י.] — [4] תרגום ד״ר מויא.

[5] [כן למערבאי כת׳ וק׳, למדנחאי כסיס כת׳

אהגה כיונה (ישעי׳ לח יד). גם חסידה בשמים ידעה מועדיה ותור וסוס[1]) ועגור שמרו את עת באנה (ירמ׳ ח ז).—ובסהמ״א: הסוס (קראניק) דומה ממש לחסידה אך הוא קצת קטן ממנה וצועק בקול גדול מר צורת הנשמע למרחוק (ליכדא, כאסית למודים א ו יח.). ועי׳ סיס.

ב. סוס[2]), ממנו ב.סוס, סוסה, *סוסוס, *סוסי, *סוסיא, *סוסיות.

ב. סוּס, ש״ז, סוּסוֹ, מ״ר סוּסִים, סֻסִים סמ׳ סוּסֵי, ככ׳ סוּסַי, סוּסֶיךָ סוּסֵיכֶם, סוּסָיו, סוּסָו, סוּסֵיהֶם,—הבהמה המפרסמה חזקת הכח ומהירת המרוצה המשמשת לרכיבה ולמשך בעגלה ובפרט למלחמה, Pferd; cheval; horse: ויתן להם יוסף לחם בַּסוּסִים ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר ובחמורים (ברא׳ מז יז). שפיפון עלי ארח הנשך עקבי סוס ויפל רכבו אחור (שם מט יז). הנה יד יי׳ הויה במקנך אשר בשדה בַּסוּסִים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן (שמות ט ג). אשירה ליי׳ כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים (שם יה א). ואשר עשה לחיל מצרים לְסוּסָיו ולרכבו (דבר׳ יא ד). רק לא ירבה לו סוסים (שם יז יו). את סוסיהם תעקר ואת מרכבתיהם תשרף באש (יהוש׳ יא ו). ויעש לו אבשלום מרכבה וְסֻסִים וחמשים איש רצים לפניו (ש״ב יה א). ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים למרכבו וכו׳ והשעורים והתבן לַסּוּסִים ולרכש (מ״א ה ו-ח; גם י כה; כח-כט). ויאמר יהושפט אל מלך ישראל כעמי כעמך כְּסוּסַי כְּסוּסֶיךָ (שם כב ד). ויהי המה הלכים הלך ודבר והנה רכב אש וְסוּסֵי אש ויפרדו בין שניהם (מ״ב ב יא; גם ו יד; יז; ז ז; יד; ט יח; לג; יא יו; יד כ; יח כג). ותפש הקשת לא יעמד וקל ברגליו לא ימלט ורכב הַסּוּס לא ימלט נפשו (עמו׳ ב יה; גם ד י; ו יב). ולא אושיעם בקשת ובחרב ובמלחמה בְּסוּסִים ובפרשים (הוש׳ א ז). ותמלא ארצו סוסים ואין קצה למרכבתיו (ישע׳ ב ז). פרסות סוסיו כצר נחשבו וגלגליו כסופה (שם ה כח; גם לא א). ומצרים אדם ולא אל וְסוּסֵיהֶם בשר ולא רוח (שם ג). סוסים מוזנים משכים היו איש אל אשת רעהו יצהלו (ירמ׳ ה ח; גם ו כג). כלו שב במרצותם כסוס שוטף במלחמה (שם ח ו). מדן נשמע נחרת סוסיו (שם יז; גם יב ה; יז כה; מו ד; ט). וימרד בו לשלח מלאכיו מצרים לתת לו סוסים ועם רב (יחזק׳ יז יה; גם כג ו). אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם (שם כ). משפעת סוסיו יכסך אבקם וכו׳ בפרסות סוסיו ירמס את כל חוצותיך (שם כו י-יא; גם כז יד). מוליכם בתהמות כַּסוּס במדבר (ישע׳ סג יג). והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ליי׳ בַּסוּסִים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות (שם סו כ). כמראה סוסים מראהו (של הארבה) וכפרשים כן ירוצון (יואל ב ד). והיה ביום ההוא נאם יי׳ והכרתי סוסיך מקרבך והאבדתי מרכבתיך (מיכ׳ ה ט). קול שוט וקול רעש אופן וסוס דוהר ומרכבה מרקדה (נחו׳ ג ב). וקלו מנמרים סוסיו וחדו מזאבי ערב (חבק׳ א ח). והפכתי מרכבה ורכביה וירדו סוסים ורכביהם (חגי ב כב). ראיתי הלילה והנה איש רכב על סוס אדם וכו׳ ואחריו סוסים אדמים שרקים ולבנים (זכר׳ א ח). ובמרכבה הרביעית סוסים ברדים אמצים (שם ו ג). ושם אותם כְּסוּס הודו במלחמה (שם י ג; גם ה; יב ד; יד יה). ביום ההוא יהיה על מצלות הַסּוּס קדש ליי׳ (שם כ). אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עדיו לבלום (תהל׳ לב ט; גם כ ח; לג יז). סוס מוכן ליום מלחמה וליי׳ התשועה (משלי כא לא). שוט לַסּוּס ומתג לחמור ושבט לגו כסילים (שם כו ג). התתן לַסּוּס גבורה התלביש צוארו רעמה וכו׳ (איוב לט יט). ראיתי עבדים על סוסים ושרים הלכים כעבדים על הארץ (קהל׳ י ז). יביאו

כסוס קר׳. ס״א כסוס כת׳ כסיס קר׳, גינצבורג. ועי׳ גם רד״ק (ירמ׳ ח ז), ומנח׳ שי. וריב״ג בשרשיו: וכבר נהפכה הואו הזאת יוד במלת ותור וסיס, ע״כ.]

[1]) [וסוס כתי׳ וסיס קר׳. בס״א וסיס כת׳ וקר׳. ועי׳ פנסק׳, (הנקוד האשורי 125). השבע׳ תרגמו בשני המקומות χελιδών, וכך סומכ׳ בישע׳. וכך הירונ׳ בישע׳ pullus hirundinis, ובירמ׳ hirundo; וכך הפשי׳ בישע׳ איך סנוניתא. והוא העוף הנקרא Schwalbe; hirondelle; swallow; בירמ׳ תרגם סומכ׳ τέττιξ,—עוף הזמיר. ועק׳ תרגם בישע׳ ἵππος—סוס, בשמש׳ הערך הבא. וכן ת״י בישע׳ כסוסיא. בירמ׳ לא נשאר מעק׳ שום תרגום. וי״ת בירמ׳ כורכיא. וכן הפשי׳ שם; ועגור תרגמו סנוניתא hirundo. ורש״י בירמ׳ לועז גרואה—grue—Kranich, crane, grus. ועלי בן סולימאן אומר: סוס כסוס עגור שם עוף, אומרים שהוא הסנונית (Schwalbe) ודוגמתו ותור וסיס, וסוס וסיס אחד ולו שם אחד והוא שממית (לקו״ק ריא) ע״כ. ואפשר שהשם סוס הוא חקוי טבעי של שריקת העוף. והצורה סוס הוא העקר וסיס בא להבדיל מן הבהמה סוס. ועי׳ Tristram, Flora and Fauna of Pal. 82 ff.]

[2]) [באשור׳ ססו (Del. 506) ובמצר׳ ס(מ)סם. בארמ׳ סוסיא. ולדעת נלדיקי (Mand. Gram. 147) היוד עקר. ולפי זה סובר ברוק׳, (Grundriss I 265, 288) שמ״ר סוסים הוא במקום סוסיים, ומן הרבים נגזר היחיד סוס.]

לבוש מלכות אשר לבש בו המלך וְסוּס אשר רכב עליו המלך וכו' והרכבוהו על הַסּוּס ברחוב העיר (אסתי ו ח-ט; גם ח י).—ובהשאלה במרכבת יי: הבנהרים חרה יי' וכו' כי תרכב על סוּסֶיךָ מרכבתיך ישועה (חבקי ג ח). דרכת בים סוּסֶיךָ חמר מים רבים (שם יה).—ובמרכבת השמש: וישבת את הַסּוּסִים אשר נתנו מלכי יהודה לשמש וכו' ואת מרכבות השמש שרף באש (מ"ב כג יא).—ויחיד במשמ' רבים: וישיגו אותם חנים על הים כל סוס רכב פרעה ופרשיו (שמות יד ט; גם כג). ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס (דברי יז יו; גם כא). עם רב כחול אשר על שפת הים לרב וְסוּס ורכב רב מאד (יהושי יא ד). אז הלמו עקבי סוס (שפטי ה כב). לך בארץ אל כל מעיני המים ואל כל הנחלים אולי נמצא חציר ונחיה סוס ופרד (מ"א יח ה; גם כ-כא; כה). והנה חיל סובב את העיר וְסוּס ורכב (מ"ב ו יה). ותאמרו לא כי על סוס ננוס על כן תנוסון (ישעי ל יו). אשור לא יושיענו על סוס לא נרכב (הושי יד ד). הנני מביא אל צר נבוכדראצר מלך בבל מצפון מלך מלכים בסוס וברכב ובפרשים (יחזקי כו ז). המוציא רכב וָסוּס חיל ועזוז (ישעי מג יז). שאו נס בארץ וכו' העלו סוס כילק סמר (ירמי נא כז).—ובתו"מ: אין רוכבין על סוסו (של המלך) ואין יושבין על כסאו (סנהי ב ה). מעשה בהילל הזקן שלקח לעני בן טובים אחד סוס שהיה מתעמל בו ועבד שהיה משמשו (תוספתי פאה ד י). בן בתירה מתיר בסוס לא אמר ר' יודה אלא בסוס זכר שהוא הורג בעליו במלחמה יש אומרים שהוא רץ אחר נקיבה (ירושי פסחי ד ג). הרואה סוס לבן בחלום בין בנחת בין ברדוף יפה לו (ברכי נו:). ששה דברים נאמרים בסוס אוהב את הזנות ואוהב את המלחמה ורוחו גסה ומואס את השינה ואוכל הרבה ומוציא קימעה (פסחי קיג:). סוס שצנף וחמור שנער ושיבר את הכלים משלם חצי נזק (ר' יוסף, ב"ק יח:). הא מה אני מקיים סוסים סוסים הבטלנין מניין שאפילו סוס אחד והוא בטל שהוא בלא ירבה (סנהי כא:).—מתו הסוסים והשלכנו בחוץ מנגדנו והכלבים אכלום וקלפו את עורם (מד"ר בראשי לה). דרש פנחס בעצמו ומה אם הסוס שהוא נותן נפשו ליום מלחמה אפילו הוא מת נותן נפשו על בעליו אני על קדושת שמו של הקב"ה עאכ"ו (ר' יוסי, שם שמות לג). אמרו לה שכנותיה (לאשה שהיתה מתקשטת בהיות בעלה במרחקים) בעליך אינו כאן למי את מתקשטת ומיתקנת אמרה להן בעלי בולדסוס מעט הוא עוקץ את סוסי ונמצא עומד על ראשי מוטב ויראה אותי בקישוטי ואל יראה אותי בניוולי (מדה"ג שכטר, בראשי מא ד).—סוס זכר: מה עשה צבעון[1]) וענה זימן חמורה והעלה עליה סוס זכר ויצא מהן פרדה (ירושי ברכי ט ו).—וגם נקי כמו סוּסָה: כל שאזניו קטנות אמו סוס ואביו חמור (ר' יהודה, שם ח ו). רכב פרעה על סוס זכר כביכול נגלה הקב"ה על סוס זכר וכו' רכב פרעה על סוס נקבה כביכול נגלה הקב"ה על סוס נקבה (ספוס[2]), מכי' בשלח ו). — זנב הַסּוּס, — חרישה גסה, עי' זנב.—שינת הַסּוּס: אסור לאדם לישן ביום יותר משינת הסוס וכמה שינת הסוס שיתין נשמי (רב, סוכי כו:).—ובספהמ"א: כשהעשב לח דרך להשליך שם הסוסים (ערוך, ערך רעב). מין שיש בו מדברי וישובי כגון שור הבר עם השור והרמך עם הסוס מותר להרכיבן זה בזה (רמב"ס, כלא' ט ה). הטוב שבסוסים צריך לרסן הכשרה שבנשים צריכה לבעל והפקח שבאנשים צריך לעצה (המאירי, בית הבחירה, פיי אבות א ז). ולכה נא אל ארוות סוסים אשר לו וקח משם סוס המלך העומד בראש השורה (ספור כס סוריס, הגדת היתים ב עט:). להתגדל ולהתפאר ברחובות קריה ולהתקדש במותר לו כמשל הקדמוני הסוס אסור והחמור אסור מקילי' על עצמם ומחמירים על אחרים (מורפורגו, שמש לדקה א לז). כמו שאומר על חיה אחת שנקראת ביפ"ר אשר מביציה יוצא הסוס הנקרא קשטור"ן ואומר עליו שהיא גדלה על שפת הנהר וזנבה עומד תמיד בתוך הנהר ויש לה קשקשים בזנב כמו דגים ואוכלים אותה הערלים בימי תעניתם (אבי הרלב"ג, שעה"ש ד א).—ואמר המקונן: אם תגוזנה פאת ראשם ותקשרנה לסוסים פורחים (אס אחכלנה, קינ').—ואמר המשורר: ותרוץ כצבי על הר מזמות כגבור בשפלה רץ בסוסו (רשב"ג, בחר מההלי). והסוס בקרב יגאה לבבו ואם יוכל חמור לרוץ בשוקיו (הוא, כאין נשאו). ומברקים יוצאים נחלים וגחלים זקופים נצבים על סוסי להבים (ראב"ע, אלוליס מהודך). ויתן חינו מלפניהם שני פרשים נבונים סוסים מזוינים (הוא, מעדני מלך). והשתקשקו הסוסים בחוצותיהם וצרו מרחבי ארץ לרגליהם (ר"י חריזי, תחכמ', שנויי נוסח' 482).— סוס

---

1) [במד"ר בראש' פב, הגרסה מה עשה ענה.]

2) [במד"ר שה"ש הגרסה ר' פפוס.]

הים: עור סוס הים שרוף יועיל מן המורסות הקשות (כרבוני, ארח חיים בחליי הפרקים, כ״י ביהמ״ד שכטר). סוס הים דומה לבלב הים בתוארו בצבעו ומשכנו אך הוא גדול ממנו (ליברא, ראשית למודים א עו:). סוסי הים (זעע פפערדע) מעטים (ר״ם בלוך, שביעי ג, רופיא בחזיא). —סוס היאור, או סוס נילוס: כי מעט התרבו מהלכי שתים בארץ נתמעטו הולכי על ארבע וכן סוסי היאור אשר שניהם יקרים משני השנהבים כי כולם הרחיקו נדוד לטבור הארץ (הוא, שם ב מח:). הסוס נילוס (דאס ניל פפערד) גם הוא עב וגדול מאד משכנו באפריקה אצל נהר נילוס (ליברא, ראשי למודים א ו עו.). אם יקח ערך (שרש) סוס גרוד ושקדים מתוקים ושקדים מרים (ר״מ אלדבי, ש״א ד, הריאה).—וכנוי לאחד המזלות: י״ח (הצורה הי״ח מהמזלות) הסוס הראשון י״ט הסוס השני (ראב״ח הנשיא, חשבון המהלכות יז, כ״י בריטי מוזי). סוס עורב עש (במזלות) והתשיעית הסוס וכוכביו והי״ט הסוס בעל הכנפים וכוכביו וכו' (ראב״ע, ראשי חכמה א, כ״י פריז). הסוס הקטן יצויר בראש וצואר מהופך ברקיע מתוכו נאסף שלשים כוכבים אשר ארבעה מהם יחשבו לגודל הרביעי (ליאוועל, למודי הטבע ד ט). — ובהשאלה: ואין צורך להזכיר הסוס של הכלי נחשת ורוכבו והם המסמרים המחברים הכלי כי כל אחד עושה אותם כרצונו (ראב״ע, כלי נחושת א). — ובמשחק האשקקי: סוסים בעת יראו גדודים יעלו הנה אזי נשמע שאון במסלה (הוא, אשיר בקולי שיר). והפילים הליכתם בשלוש והסוסים לארבע רבעיהם (שם). ושם סוסים ברודים ואמוצים לנחרם יחררו איום ורועשים ופילים בענקים הגדולים במגדלים לגבר וחלשים (ר' שלמה מזל טוב, שמעוני מתי שכל, דברי חפץ, הוצ' עדלמן 6).

סוּסָה, ש״נ,—הנקבה של הסוס, Stute; jument; mare: לְסֻסָתִי [1]) ברכבי פרעה דמיתי רעיתי (שה״ש א ט). —ובתו״מ: כל שאזניו קטנות אמו סוסה ואביו חמור גדולות אמו חמורה ואביו סוס [2]) (ר' יונה, ירוש' כלאי׳ ח ג). אמר פרעה מה הסוס זכר הזה הורג בעליו במלחמה אלא הריני רוכב על סוסה נקבה (מד״ר שה״ש א, לססתי ברכבי פרעה).

°סוּסוּם[3]), ש״ז, מ״ר סמ' סוּסוּמֵי,—שם שרץ העוף:

1) [יש ספרים לסוסתי, ופרש ראב״ע היוד נוסף. ורש״י מפרש קבוצת סוסים].

2) [עי' שם (ברכי׳ ח ו).]—3) [שם זעירי מן סוס].

מפרות אדומות וסוסוסי משה אלה (מגדלי מו״ס, לוח אחיאסף י).

°סוּסִי, נק׳ סוּסִית, ש״ת,—של הסוס: ר״ל כאן בסוסיא דבר גיניתא שם האיש אשר הי״ל זאת התמונה הסוסיית (מים-טהורים, כלים יח ו). ואמר גאלינוס השתן הסוסי (?) הוא אשר גוונו כגוון האתרוגי (נתן פלקירא, צרי הגוף ג ה, כ״י בריט' מוזי).

***סוּסְיָא**[1]), סוסיה, ש״נ, מ״ר, סוּסְיוֹת,—כמו סוּסָה: בן סוסיא ובן חמורה כאחד אסורין זה עם זה וחכ' אומ' כל הפרדות כולן מין אחד הן (תוספת' כלא׳ ה ה). וירכב על כרוב ויעף ונדמה להן הכרוב בדמות סוסיה נקבה (מד״ר שה״ש א ט, הוצ' גריגהוט). מהו דמיתיך רעיתי שנדמו גלי הים לסוסיות נקבות ומצרים הרשעים לסוסים זכרים ומזוהמים והיו רצים אחריהם עד שנשתקעו בים (מד״ר שמות כג).— ובסהם״א: הרמכים הן הסוסיות וכן בלשון ישמעאל שרוב מתכונתה כדרך לשון הקדש (ראב״ע, אסת' ח י). וצורתה (של המזל אשה) צורת סוסיה (הוא, ראשי חכמי). היו לו לענה שם במדבר חמורים רבים תובעים אתונות והרביעם עם הסוסיות (רמב״ן, בראשי לו כה). ורוב הסוסיות מתעברות לב' שנים (אבי הרלב״ג, שעה״ש ד א). פרד בעל חי שנולד מסוסיה ומחמור (מכון למח דוד, עבריות, קמז:). לשר אחד היה סוסיה אשר ימלט בה מפני אויביו ג' ימים וג' לילות רצופים בלי אכילה ושתיה (ש' בלוך, שבי״ע ג, ערב).

°סוּסִיּוּת, ש״נ,—סגלת הסוס וטבעו: ואין בצורות העצמיות רב ומעט כי אין סוס פחות סוסיות מאחר ולא אנוש יותר אנושיות מאחר כי גדרי הסוסיות והאנושיות לכל אישיהם מגיעים (ר״י א״ה, הכוזרי, ה ז).

סוף[2]), ממנו א.סוּף, *סֵיף, *סֵיָף, ב.סוּף, סוֹף, °סוֹפִי, סָף.

א.סוּף, פ״ע, סָפוּ, יָסוּף, יָספוּ, סָף הדבר, כָּלָה, נעקר מן העולם, ein Ende nehmen; être fini, périr: to come to an end, cease: והכיתי בית החרף על בית

1) [צורה ארמית. עי' הערה לראש ערך סום.]

2) [כך בארמ'. ובערב' שאף a), (עי' ברט, 32 Wurzeluntersu.) ובמצר' ספ. והוא קרוב לאסף, ספה.]

a) ساف

הקיץ ואבדו בתי השן וְסָפוּ בתים רבים נאם יי' (עמוס ג יה). אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יָסֻפוּ נאם יי' (ישעי' סו יז). איך היו לשמה כרגע סָפוּ תמו מן 1) בלהות (תהל' עג יט). וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יָסוּף מזרעם (אסתר ט כח).—ואמר בן סירא: עוד כאלה ולא נסוף וקץ דבר הוא הכל (ב"ס, גניז' מג כז).—ובפסהמ"א: שטות לאמר כי להלחם בנו מגדל ודברך זה שקר יסוף וידל (רסע"ג, הסגי' על מוי הגבלכי, הול' דודזון 54).—ואמר הפיטן: קרב הדרך ולא נסוף ואויביך שית כקנה וסוף כשענית לאבותינו על ים סוף עננו ושובבנו ולא נסוף (מחז' איטלי' ב, כ:). ובן פורת ונצר חן אשר הוא כליל יופי וכולו מחמדים יחייהו ולא יסוף עדי עד תהי ספה וחוג צדק ומאדים (ר"מ דרעי, לקו"ק פב).—ואמר המשורר: ידידי צמקו דדי תנובה וספו יונקי השיר וכלו ונהרסו שתות בוניו ואבן עדניו נושנו היום וב[לו] (רסג"ג, JQR. 1913, 67). והם קר וחם וזמן קיץ וחרף לא יסופון וישתנה זמן בחליפותיו (ראב"ע, בסם אל אסר אמר). והעז כצור מצחו והקשה כצור מוחו עדי ספ זמן כחו וסר צל בחורותיו (שם). לע טעמו ספ נעמו סר טעמו ויהי כמו לידה בציריה (הוא, איפה בכי). וחיתי ספה בעם עמקי שפה ונפשי נכספה לרבי אליקים (הוא, כדוד הסיר אוני). ואויבים שמך גדפו ולא ספו אבל יספו (הוא, איך מגר כסאך). והאוכל והנאכל יסופון וישתוו עלי עפר במותם (ר"י חריזי, תחכמי כה). הה כי ספו בעלי אמון גם החסיד כל יום גמר (הוא, הענק כח). וימי בחורים כחלום עפו וזמן בלהות תמו ספו (רש"ט פלקירא, המבקש ע.).—*ובמשמע' פ"י: שנו רבותינו בעון זימה אנדרלמוסיא באה לעולם וספה הטובים והרעים (תנח' בראש' יב).

—הִפְעִ', אָסַף, אֲסִיפֵם,—הֵסֵף דָּבָר, עשה שיסוף, שיכלה, שיעקר מן העולם, השמיד: אָסֹף 2) אָסֵף כל מעל פני האדמה נאם יי' אָסֵף אדם ובהמה אָסֵף עוף השמים ודגי הים והמכשלות את הרשעים והכרתי את האדם מעל פני האדמה (צפנ' א ב-ג). אָסֹף אֲסִיפֵם נאם יי' אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה והעלה נבל (ירמ' ח יג).

—*התפעלל, הִסְתּוֹפֵף, תִּסְתּוֹפֵף: לעוף שקינן על שפת הים ועלה הים והציף את קנו מה עשה עמד והתחיל ממלא פיו מים ונותנו בחול וממלא פיו חול ונותנו בים בא חבירו ואמר לו מה אתה עושה ותתיגע אמר לו אין זז מכאן עד דאנא עביד הדין ימא חול א"ל שוטה שבעולם כמה תסתופף 1) (מדר' אגדת גוריון, אסתר ג).

ב-סוּף 2), ש"ז, קבוץ, — קנה יגדל בתוך המים בקרבת היאור, הים וכדומ': Schilf; roseaux; reeds: ותשם בַּסּוּף על שפת היאור (שמות ב ג). ותרא את התבה בתוך הַסּוּף ותשלח את אמתה ותקחה (שם ה). והאזניחו נהרות דללו וחרבו יאורי מצור קנה וָסוּף קמלו (ישעי' יט ו). אפפוני מים עד נפש תהם יסבבני סוף חבוש לראשי (יונ' ב ו).—ומזה השם יַם סוּף הידוע.—ובפסהמ"א: וקנה וסוף אשר קמלו לעולם לא יכשלו כי הגביר פישון מימיו והפיל גלי זרמיו (ר' יוסף בן תנחום הירושלמי, מטמוני מסתרים ב, קובץ על יד ט, מק"כ). סוף (ראהרשילף) גדל במים ביאורים ומקוה מים באחו ובצה קצתם ארוכים מאד ותוכם ספוגי רך (לינדא, ראבי למודיי א ז ל.). —ואמר הפיטן: חמש מאות מהלך רצת ולסוף בסוף לחמו נפצת (בעשר, יולי ב פסקה).—עוף הַסּוּף: עוף הסוף (ראהר דאאמסעל) משכנו באזיא ואפריקה והוא העצל מכל העופות שוכן כל היום בקנה וסוף בלי לפנות אנה ואנה (לינדא, ראבי למודים א ו יח.).—סוף הנהר,—שם כוכב: הכוכב הנקרא סוף הנהר והוא בזמן הזה במעלת שש עשרה ממזל טלה (ראב"ע, ראשי' חכמה, כ"י פריז).

סוֹף, ש"ז, כנ' סֹפוֹ,—סוֹף הדבר, קצהו, שאין יותר ממנו, ההפך מן תחלה, ראשית, Ende; fin; end: והדחתיו אל ארץ ציה ושממה את פניו אל הים הקדמני וְסֹפוֹ אל

---

1) צ"ל כמו בלהות.

2) [ואמר ר"י חיוג אסוף איננו מעקר זה כי אם מן אסף אספתי ופתרונם בקבוצם וכל קהלם אשמידם יחד, ויש מי שאומרים כי גם אסוף מעקר אסיפם כלומר השמד אשמידם אך נוספה האלף בתחלתו כמו שנוספה באדוש ידושנו שהוא מן דש הטים, ע"ב (ג' ספרי דקדוק 50). וריב"ג בשרשיו אומר הוא מהפעלים עלולי האלף ואסף ואסיפם מעלולי העין ושמשו בהם יחד אע"פ שאינם מלשון אחד בעבור הדמותם במלות והשתוותם בענין וכו', ע"כ. וכן פרש רד"ק. ולדעת רש"י אָסֹף הוא במקום אאסף. ומהחדשים הכריע ברט כדעת יש אומרים אצל חיוג. ואחרים סוברים כדעת רש"י. ויש גם מתקנים באופנים שונים.]

1) [בנ"א אם סוף סוף במה את יכול; סוף כמה תוסיף, ועוד; עי' בהערה של בובר.]

2) [כעין זה גם במצר' טוף, ובקופט' סוף, אבל לא במצר' הקדומה, עי' Müller, As. u. Eur. 101]

הים האחרון (יואל ב כ). מחר רדו עליהם הנם עלים במעלה הציץ ומצאתם אתם בְּסוף הנחל (דה"ב כ טז).—סוף המעשה: מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף (קהל' ג יא).—סוף הזמן: טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם (שם ז ב).—סוף דבר, במשמ' אחרי הכל הנאמר קדם: סוף דבר הכל נשמע (שם יב יג).—ואמר בן סירא: עת רעה תשכח תענוג וסוף אדם יגיד עליו (ב"ס, גני' יא כז).—ובכתיב חסר, ספו, כמו סופו: לפני זר אל תעש רז כי לא תדע מה ילד ספו (שם ח יח).—ומצוי מאד בתו"מ: ר' יוחנן כי הוא מסיים סיפרא דאיוב אמ' הכי סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה (ברכ' יז.). ותרבה גבולינו בתלמידים ותצליח סופינו אחרית ותקוה (ר' אלעזר, תפל', שם טז:).—ואמר הפיטן: אדם יסודו מעפר וסופו לעפר (ונתנה תקף, מוסף יוה"כ). זה וזה (האונס והמפתה) אין נותנין את הצער מפני שסופן לכך (ר' שמעון, תוספת' כתוב' ג ו). כתיב ושם דרך אראנו בישע אלהים שנייא היא הכא שהוא תיקון וסופו לקילקול (ירוש' שביעי' ג י).—סוף העולם: חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן מן החליצה ומן היבום עד סוף העולם (יבמ' א א).—והבעילה בזמן שהיא בתחלה אין אחריה כלום באמצע ובסוף יש אחריה כלום (שם ה ו). כל המנחות תחלתן וסופן בכלי שרת וזו תחלתה בכפיפה מצרית וסופה בכלי שרת (סוט' ב א). זה הכלל כל שתחילתו או סופו בפסלות פסול (ב"ב קכח.). כל דבר שהוא צריך למ"ד מתחילתו ולא ניתן לו ניתן לו ה"א בסופו (בשם ר' נחמיה, ירוש' יבמ' א ו). זנב הסוס היתה נקראת כדי שיהא סוף עפרה של זו נוגע בזו (רשב"ג, שם כלא' ב ג). כיי דמר ר' יעקב בר אחה בשם ר' יוחנן הגיעוך סוף מלאכת מים שאינן מחוורין מדבר תורה (שם גני' ברכ' ב 10). סוף רגע יצתה בת קול ואמרה הגיע סוף מיתתך (משה) (מד"ר דבר' יא).—לא סוף דבר, לא המסקנה של הדבר, לא דוקה: בנה בית וקנה כלים חדשים וכו' לא סוף דבר חדשים אלא אפילו שהקים כאילו הם חדשים לו (ר' חייא בר בא, ירוש' ברכ' ט ד). ולא סוף דבר עד שיהלך ד' אמות אלא אפילו שהא כדי הילוך ארבע אמות (רבי אבא, שם ד ו). ולא סוף דבר שבילה את שדהו אלא אפילו בשקצר (שם פאה ב ז). לא סוף דבר הקלים שבדמאי אלא אפילו דמאי עצמו (ר' זעירא, שם דמאי א א). לא סוף דבר בשויעותן המחרישה אלא אפילו מחרישה עתידה לזעזען (שם שבי' ג ז). ולא סוף דבר פישפש אלא כל דבר שנפשו של אדם חתה ממנו (שם תרומ' ה ג). לא סוף דבר שולחנו אלא אפילו כדי שולחנו (שם סוכ' ב א). לא סוף דבר שתסרח אלא אפי' כדי שתסרח לא סוף דבר מקפת גריסין אלא אפילו מקפת כל דבר (שם י). הולכין ליריד ולוקחין משם עבדים ושפחות ובהמה ר"ל אמר לא סוף דבר עבדים ישראל אלא אפילו גוים מפני שמקרבן תחת כנפי השכינה (שם ע"ז א א). [לא] סוף דבר בין מלאך למלאך אלא אפילו מלאך עצמו חציו אש וחציו מים והוא עושה שלום בם (ר' אבין, פסיק' דר"כ א). לא סוף דבר משיב רעה תחת טובה אלא אפי' משיב רעה תחת רעה לא תמוש רעה מביתו (ר' שמעון, מד"ר בראש' לח). לא סוף דבר נופו אלא אפילו קורתו מהלך חמש מאות שנה (ר' יהודה בר' אלעאי, שם שה"ש, אחת היא יונתי). לא סוף דבר בחור לבתולה אלא אפילו אלמן לאלמנה עד שתהיה בעשרה (ר' יודן בן פזי, שם רות ז).—ובסהמ"א: הזקה דאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות וכל שכן נשיא וסוף דבר עיילו בקהל הנך בנים (קטע תשו' הגא', סעדיאנה שכטר 78). וכל לא סוף דבר אם נכנס בעזרה לעבוד אלא אף נכנס בה שלא לעבוד (המאירי, יומ' ג לא.). לא סוף דבר רחיצה בלבד אלא אף ישיבה (שם עא.).—*סוף סוף, כמו על כל פנים: סוף סוף כל העומד לגזוז כגזוז דמי (כתוב' נא.).—ואמר המשורר: מה אעריך אלה לסיעת קרח המה בני עמרם לבד מאסו ולשרתך סוף סוף ירוצון ארח (ר"ע פרכסים, מבוא לספ' מחק שפתים, הול' מק"כ 9). אבל בפורים אין אנו אומרין הלל ואע"פ שמפני שאין אומרין הלל על נס שבחוצה לארץ הוא סוף סוף הרי אנו אין אומרין אותו ויום נס הוא ונגאלו ישראל מלהשמיד מלאבד (שבלי הלקט, תפלה כ). ואין ספק שחטאה בזה שרה עם כל הסידותה ונבואתה מפני שסוף סוף דעתן של נשים קלה (ר"י אברבנאל, וירא, ד"ה ויאמרו אליו איה שרה).—**סוף כָּל סוף: השיב האפיפיור ואמר סוף כל סוף אין בנשים דעת (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 38).—**סוף הפסוק: וכן אם בשתי התיבות טעם לסוף הפסוק כנאמו ותיבה קטנה עמו וכו' על זה הסימן יצא כל סוף הפסוק (דה"ע 25)—*ומ"ר סוֹפִים, סופין,—פירות מאוחרים הנשארים על האילנות בסוף הבציר: קידש

(אשה) בגופו[1]) של סופֵן (ר' נח, ירוש' יבמ' יב).—*סופי תאנים, סופי ענבים, — התאנים והענבים האחרונים: סופי תאנים[2]) ומשמר שדהו מפני ענבים סופי ענבים ומשמר שדהו מפני מקשאות ומפני מדלעות (פאה' ו:). — ובפהמ"א: באספי קיץ וכו' כמו אוסף החסיל והם סופי תאנים שהן רעות (רס"י, מיכ' ז א). ספי ענבים והם ענבים שאינן מתבשלין לעולם מברך עליהם ועל המשקין היוצא מהן שהכל שאינן בכלל פירות (הלכות, או"ח רב ע).—סופי הפסוקים: כי בסופי הפסוקים אם יהיה הטעם בראש התיבה יונעם וכו' ושאר סופי פסוקים טעמיהם למטה במארכה נמשכים (דה"ט 25).—ובמשמ' סִלּוּק, הנגינה הבאה בסוף הפסוק: ומיני העלוי ששה והם זרקא וכו' וסליק שהוא סוף פסוק (ג' ספרי דקדוק לר"י חיוג, הול' נוט 128). אמר יקמין בקמ"ין גדול אם היה בסוף פסוק או באתנה (רחב"ע, לחות ג.). אחד במקום שהוא מוכרת בטעם הענין או במוכרת שהוא על דרך מקרה שהוא אתנח או סוף פסוק יאמר אחד בשלש נקודות תחת האלף (הוא, יסוד מספר, נספח למבוא הנקוד האשורי 133-4). בשאר הספרים יש לו משפט אתנח וסוף פסוק (רד"ק, מכלול שה"פ ג.). — ובמשמ' מלת הזמן, באחרונה: למלך בשר ודם שאמר לעבדו לבשל לו תבשיל והוא לא בשל לו תבשיל מימיו סוף מקדיה את התבשיל ומקניט את רבו (תוספת' ברכ' ז יח). הנושא את עיניו באשתו שתמות וירשנה או ישא את אחותה סוף קוברתו (שם סוט' ה י). כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו (ת"ר, פסח' מט.). כל שהוא משמש את רבו בראוי סופו הוא יוצא לחירות (ר' פנחס בשם ר' שמואל בר אבא, מד"ר שה"ש א). היה ר' יהושע מתיירא שמא יקפחנו על שוקיו סוף נפטר ממנו לשלום וא"ל רבי מי מלויני א"ל אני סוף הלך ר' יהושע לשלום (כלה רבתי ט). — וכן סוף ש-: כל מי שלהוט אחר בולמוס של עריות סוף שמאכילין אותו מבשרו (רב נחמן בר כהן, מד"ר ברא' נא). הה"ד אל תרא יין כי יתאדם מהו כי יתאדם כי יתאוה לדם נדה ולדם זבה וכו' סוף שאשתו אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ואינו פורש (שם ויקר' יב). אלא סוף שהמקום פורע לה תחת גיוולה שאם היתה עקרה שהיא נפקדת (משום רבי אליעזר, שם במדב' ט). בנוהג שבעולם מלך ב"ו גוזר גזירה אם רצה לקיימה הרי הוא מקיימה ואם לאו סוף שמקיימה על ידי אחרים (רבי אלעזר, שם ויקר' לה). מה היין הז' כל מי ששותה ממנו פניו מאירות וכל מי שאינו שותה ממנו שניו קהות כך ישראל כל מי שבא ומזדווג להם סוף שנוטל את שלו מתחת ידיהן (שם לו).—ועם אותיות היחס: כל אותן ארבעים יום שעשה משה בהר הוה למד תורה ומשכחה ובסוף נתנה לו במתנה כל כך למה בשביל להחזיר את הטיפשים (ר' יוחנן, ירוש' הורי' ג ז). כל הנהנה מסעודת הרשות לסוף גולה (ר' יצחק, פסח' מט.). אבימי בר נאזי חמוה דרבינא היה מסיק בההוא גברא ארבע זוזי גנב גלימא אתיא ניהליה אוזפיה ארבע זוזי אחריני לסוף הוכר הגנב (ב"ק קטו.). מסיע אבנים יעצב בהן מי שמסיע עצמו מתלמודו לסוף הוא מצטער (מד"ר קהל', מסיע אבנים). הבחור שבאבות זה יעקב וכו' ואמר לו הקב"ה והנה אנכי עמך ובסוף נתיירא שנא' ויירא יעקב הבחור שבנביאים זה משה וכו' ואמר לו הקב"ה כי אהיה עמך ולבסוף נתיירא (ר' פנחס בשם ר' ראובן, שם ברא' עו). יוחנן כהן גדול שמש בכהונה גדולה שמונים שנה ולבסוף נעשה צדוקי (ברכ' כט.). כל אדם שיש בו גסות הרוח לבסוף נכשל באשת איש שנאמר ואשת איש נפש יקרה תצוד (ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן, סוט' ד:). צינור שחקקו ולבסוף קבעו פוסל את המקוה קבעו ולבסוף חקקו אינו פוסל את המקוה (ב"ב סה:).—ובפהמ"א: אמרו לו אחרים נראה לנו שלא כדין עשית ואמר בדין עשיתי לבסוף זה הדיין בא באותו עניין ואותם שמתחילה אמרו לו שלא כדין עשית נעשו דיינים על אותו דבר (ספ' חסידים תתקעד).—ועם הכנויים הסופיים והמקור להביע שהפעולה של המקור מוכרחת לבא בעתיד[1]): לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו ולא תשבעו בשמי לשקר הא אם גנבת סופך לכחש סופך לשקר סופך להשבע בשמי לשקר (ספרא קדוש' ג ב). שמור מה שבידך וסופך ללמוד לעתיד (קטע מכי' רסב"י על דבר' JQR. 1903, 450). אם שמעת מעט סופך

[1]) [כנראה צ"ל בגופו, עי' קרבן העדה ופני משה].

[2]) [ר"ח והערוך פרשו שכבר אספו התאנה ונשתיירו בסופה שתים שלש תאנים והסיח דעתו מהן ואינו שומר אלא הענבים, ע"כ. ורש"י פרש תאנים שאינן מתבשלות כל צרכן עולמית וכו' סופי ענבים שלא יתבשלו עולמית, ע"כ.]

[1]) [עי' Segal, Gram. of Mishn. Heb. § 350.]

לשמע הרבה אם שמרת מעט סופך לשמור הרבה (שם). תנא לעולם אל תהי רגיל בנדרים שסופך למעול בשבועות (נדר' כ.). ויאמר לו (למנוח) מלאך יי' למה זה תשאל לשמי אמר לו המלאך אין אתה צריך לידע שמי שאין סופך שתראני עוד לעולם (מד"ר במד' י). מעידין אנו באיש פלוני שגירש את אשתו ולא נתן לה כתבתה והלא בין היום ובין מחר סופו ליתן לה כתבתה (מכות א א). ואל תאמר דבר שאי אפשר (נ"א שאפשר) לשמוע שסופו להשמע (אבו' ב ד). כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני (רבי יוחנן, שם ד ט). אי אפשר לעמוד על התפל סופו לדון אחריך (רבן גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא, תוספתי סוטי ו ח). וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה (רבן גמליאל, אבו' ב ב). כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקיים ושאינה לש"ש אין סופה להתקיים (ר' יוחנן הסנדלר, שם ד יא). כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים (שם ה יז). האיש כובש את אשתו שלא תצא לשוק שכל אשה היוצאה לשוק סופה להיכשל (מד"ר בראשי ח, הול' תיאודי). אני אבריע אם היתה טהורה סופה למות כדרך בני אדם ואם טמאה סופה למות וצבתה בטנה ונפלה ירכה (רבי, שם במד' ט). אם המשביע משביע לשקר סופה לצאת עליו (פסיק' רבתי, יי הדברות תניינות). כיצד מאימין את העדים על עדי נפשות היו מכניסין אותן ומאימין עליהם וכו' או שמא שאין אתם יודעין שסופינו לבדוק אתכם בדרישה ובחקירה (סנה' ד ה). נשים בכלל הנזק אף על פי שלא דיבר הכת' אלא באיש סופינו לרבות את האשה הניזק והמזיק בתשלומין לשלם חצי נזק (תוספתי ב"ק א ג). או כי ימות האיש האחרון אם סופינו לרבות אלמנה מה ת"ל גרושה (ספרי דבר' רע). ועתה שבו נא בזה גם אתם מהו גם אתם שסופכם לילך בפחי נפש כראשונים (מד"ר במדי כ). וישאו בני ישראל את עיניהם כיון שהכו ישראל האיקטורין יודעין שסופן לרדוף אחריהם (מכי' בשלח ג).—ובסהמ"א: אפי' אתה מכנים להם כל צאן ובקר שבעולם סופן לרנן אחריך השיבהו רוה"ק עתה תראה היקרך דברי אם לא (ערוך, ערך ארבע). אם ענה תענה אותו לשון גזום כלומר סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק יצעק אלי וגו' (רש"י, שמות כב כב). סופכם לקים דבר מלכות ולא לעבור על דעתם (מקדו, יוס' ז פסח). אפי' אתה מכנס להם כל צאן ובקר שבעולם סופן לדון אחריך (ריטב"א, פי' על ר"ה א כו.).

—אין סוף, עי' "אין־סוף.

— *סוּפְגָּן, — עי' סֻפְגָּן.

— *סוּפְדָּן, — עי' סַפְדָּן.

סוּפָה, ש"נ, כנו' סוּפָתָה, מ"ר סופות,—רוח עז ומהיר מאד. Sturmwind; tempête; storm: בסער ביום סופה (עמו' א יד). פרסות סוסיו כצר נחשבו וגלגליו כסופה (ישע' ה כח). וירדף כמץ הרים לפני רוח וכגלגל לפני סופה (שם יז יג; גם כט ו; סו יח). כסופות בנגב לחלף (שם כא א). הנה כעננים יעלה וכסופה מרכבותיו (ירמי' ד יג). יי' בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו (נחו' א ג). כן תרדפם בסערך ובסופתך תבהלם (תהלי' פג יו). בבא כשואה פחדכם ואידכם כסופה יאתה (משלי' א כז; גם י כה). מן החדר תבוא סופה וממזרים קרה (איוב לז ט). — ובהשאלה, גנבה הסופה דבר, הסיעתו פתאם במהירות: יהיו כתבן לפני רוח וכמץ גנבתו סופה (שם כא יח). תשיגהו כמים בלהות לילה גנבתו סופה ישאהו קדים וילך (שם כז כ-כא). — סופתה [1], כמו סופה, במליצה: כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו (הושי ח ז). — ואמר בן סירא: קול רעמו יחיל ארצו ובכוחו יזעים הרים אימתו תהרף תימן עלעול צפון סופה וסערה (ב"ס, גני' מג יו). — ואמר המשורר: וראשו בהנחה וסופו לאנחה ושיח וצוחה ושאון ושברים ולכן אל תתרע אשר מוסר יפרע והרוחות יזרע וסופות לו פרים (דונש, דעה לבי חכמה). ועם יי' יפול שם ואוצרות סופות וסערות וקפאון ויקרות (רשב"ג, כתר מלכות). הרוח אשר תראה בקיץ סובבת במדברות הנושאות האבק והעפר וזולתם מן הארץ נקראת סופה ובלעז בלומינה או קשר של רוח (ר"ש א"ת, אותות השמים, כ"י כנזכתבי רומא). ומה שאמר בבוא כשואה פחדכם בא לבאר איכות פחדם העתיד לבא עליהם פתאום כמו הסופה שהיא סערה שתצא מן הרוח בפעם אחרת כשתפגוש בו רוח אחרת יוצאה כנגדו (ר' זרחי' מברצלונה, פי' משלי' א כז, השחר ג 76).

סוֹפֵר, — עי' סָפַר.

***סוֹפִי**, ת"ז לנקי' סופית [2].

---

1) כמו ישועתה וביוצא בזה, ועי' הערה שם.

2) [חסר החמר של ערך זה.]

א. סור[1]), ממנו א.סור, סור, סורה, סורר, סרה.

א. סור, פ״ע, סר, סרה, סרתי, סרו, סרתם, סר, סרה, סור, סור, (מקור), סור, (לווי), סורה, סורו, סרו, אסור, אסרה, תסור, יסור, יסר, ויסר, נסור, נסורה, תסרו, יסורו, יסרו, — א) סר פלוני אל מקום, נטה מהמקום שעמד שם והלך אל המקום הנזכר; abweichen; détourner; to turn aside: ויאמר הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם וכו׳ ויפצר בם מאד ויסרו אליו ויבאו אל ביתו (בראשי יט ב-ג). ותצא יעל לקראת סיסרא ותאמר אליו סורה אדני סורה אלי אל תירא ויסר אליה האהלה (שפטי ד יח; גם יט יא; יב; יה; כ ח). ויהי מדי עברו יסר שמה לאכל לחם (מ״ב ד ח). ויבא שמה ויסר אל העליה וישכב שמה (שם יא). שלחה נערתיה תקרא על גפי מרמי קרת מי פתי יסר הנה (משלי ט ג-ד).—וסתם סר, או סר לראות וכדומ׳: ויאמר משה אסרה נא ואראה את המראה הגדול הזה וכו׳ וירא יי׳ כי סר לראות ויקרא אליו (שמות ג ג-ד). וישב מימים לקחתה ויסר לראות את מפלת האריה (שפטי יד ח). ובעז עלה השער וישב שם והנה הגואל עבר אשר דבר בעז ויאמר סורה שבה פה פלוני אלמוני ויסר וישב (רות ד א-ב). והנה איש סר ויבא אלי איש (מ״א כ לט). כי מי יחמל עליך ירושלם ומי ינוד לך ומי יסור לשאל לשלום לך (ירמי יה ה). — וסר מן האיש, מעל המקום: וידבר אל העדה לאמר סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה (במדי יו כו).—ומתוך: ויאמר שאול אל הקני לכו סרו רדו מתוך עמלקי פן אספך עמו וכו׳ ויסר קני מתוך עמלק (ש״א יה ו).— וסר מאחרי פלוני: ויאמר לו אבנר (לעשהאל) נטה לך על ימינך או על שמאלך וכו׳ ולא אבה עשהאל לסור מאחריו ויסף עוד אבנר לאמר אל עשהאל סור לך מאחרי (ש״ב ב כא-כב). — ומן הדרך: סורו מני דרך הטו מני ארח (ישעי ל יא). — ומן פלוני: סורו ממני כל פעלי און (תהל׳ ו ט). סורו ממני מרעים ואצרה מצות אלהי (שם קיט קטו). ואנשי דמים סורו ממני (שם קלט יט).—וסתם במשמ׳ מן, בענין התרחק: סורו טמא קראו למו סורו סורו אל תגעו (איכ׳ ד יה). סורו סורו צאו משם טמא אל תגעו צאו מתוכה (ישעי נב יא).—ודבר, לא סר הדבר ממקומו, לא נלקח משם, לא העתק משם למקום אחר: בטבעות הארן יהיו הבדים לא יסרו ממנו (שמות כה יה).—ומעל: והענן סר מעל האהל (במדי יב י).—הלך לו הצדה: את עמוד הענן לא סר מעליהם ביומם להנחתם בהדרך (נחמ׳ ט יט). — ובהשאלה, סר מעל פלוני, עזבו, התרחק ממנו, סר אפרים מעל יהודה, נקרע מעליו ויהי לעם לבדו: יביא יי׳ עליך ועל עמך ועל בית אביך ימים אשר לא באו למיום סור אפרים מעל יהודה (ישעי ז יז).—והאלהים מעל פלוני, עזבו, איננו עוזר לו יותר: והוא לא ידע כי יי׳ סר מעליו (שפטי יו כ). כי היה יי׳ עמו ומעם שאול סר (ש״א יח יב; גם כח יה; ט).— ומפלוני במשמ׳ זו: ויאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו (איוב כא יד).—והאדם מאחרי אלהים, לא שמר תורתו וכיוצא בזה: אך אל תסורו מאחרי יי׳ ועבדתם את יי׳ בכל לבבכם (ש״א יב כ). וידבק ביי׳ לא סר מאחריו וישמר מצותיו (מ״ב יח ו). אשר על כן סרו מאחריו וכל דרכיו לא השכילו (איוב לד כז). ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי (ירמי לב מ).—ומן הדרך, עזבו הדרך הטוב, במשמ׳ רוחנית, ממצות האלהים ותורתו, מהישר והצדק וכדומ׳: סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה (שמות לב ח). כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחתון וסרתם מהר מן הדרך אשר צויתי אתכם (דברי לא כט). כי זנו אחרי אלהים אחרים סרו מהר מן הדרך אשר הלכו אבותם לשמע מצות יי׳ לא עשו כן (שפטי ב יז). כל משפטו לנגדי וחקתיו לא אסור ממנה (ש״ב כב כג). ולא סר מכל אשר צוהו (מ״א יה ה). וילך בכל דרך אסא אביו לא סר ממנו (שם כב מג). ואתם סרתם מן הדרך וכו׳ (מלאכ׳ ב ח). למימי אבתיכם סרתם מחקי ולא שמרתם (שם ג ז). חנך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה (משלי כב ו).—לא סר מהחטאים וכדומ׳, שמרם, עשה אתם: רק בחטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל דבק לא סר ממנה (מ״ב ג ג). רק חטאי ירבעם בן נבט וכו׳ לא סר יהוא מאחריהם (שם י כט).—לא סר ימין ושמאל, לא נטה הנה או הנה, דקדק לעשות הדבר לכל פרטיו: בדרך בדרך אלך לא אסור ימין ושמאול (דברי ב כז; גם ה כט; יז יא, כ; כח יד). לשמור ולעשות את כל הכתוב בספר תורת משה לבלתי סור ממנו ימין ושמאל (יהוש׳ כג ו). וישרנה הפרות בדרך וכו׳ ולא סרו ימין ושמאול (ש״א ו יב). וילך בכל דרך דוד אביו לא סר ימין

---

1) [גם שור, והוא קרוב ל־א.זור. ובערבי׳ זול זאל, בחלוף ס־ר בז־ל.]

ושמאול (מ"ב כב ב).—וְסָר מֵרָע: ותהי האמת נעדרת וְסָר מרע משתולל (ישעי' נט יה). סור מרע ועשה טוב (תהל' לד יה). אל תהי חכם בעיניך ירא את יי' וְסוּר מרע (משלי ג ז). איש תם וישר ירא אלהים וְסָר מרע (איוב א א).—ולבבו סָר: ולא ירבה לו נשים ולא יָסוּר לבבו (דבר' יז יז). ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו ומן יי' יָסוּר לבו (ירמ' יז ה). אשר נשברתי את לבם הזונה אשר סָר מעלי (יחזק' ו ט). לבב עקש יָסוּר ממני (תהל' קא ד).— ולהפך, סָר הדבר מלבו, נשכח, נעזב: רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יָסוּרוּ מלבבך כל ימי חייך (דבר' ד ט).—סָר אל משמעתו של פלוני, עשה מצותו: ומי בכל עבדיך כדוד נאמן וחתן המלך וְסָר אל משמעתך ונכבד בביתך (ש"א כב יד).—וסתם, סָר פלוני: ולעם הזה היה לב סורר ומורה סָרוּ וילכו (ירמ' ה כג).—ב) סָר דבר, חדל, פסק, עבר וחלף, לא היה יותר, verschwinden; se retirer; to depart: לא יָסוּר שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו עד כי יבא שילה (בראש' מט י). והעתרתי אל יי' וְסָר הערב מפרעה ומעבדיו מחר (שמות ח כה; גם כז). והבגד או השתי או הערב או כל כלי העור אשר תכבס וְסָר מהם הנגע (ויקר' יג נח). אם גלחתי וְסָר ממני כחי (שפט' יו יז; גם יט). ורוח יי' סָרָה מעם שאול ובעתתו רוח רעה (ש"א יו יד; גם כג).— סָרָה ידו מפלוני, איננו מכהו יותר: אז תרפאו ונודע לכם למה לא תָסוּר ידו מכם (ש"א ו ג).—וְסָר החסד, החרב, הבמות וכו': וחסדי לא יָסוּר ממנו (ש"ב ז יה). ועתה לא תָסוּר חרב מביתך עד עולם (שם יב י). אך הבמות לא סָרוּ עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות (מ"א כב מד). לכן עתה יגלו בראש גלים וְסָר מרזח סרוחים (עמו' ו ז). וְסָרָה קנאת אפרים וצררי יהודה יכרתו אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצר את אפרים (ישע' יא יג). לשבר אשור בארצי ועל הרי אבוסנו וְסָר מעליהם עלו וסבלו מעל שכמו יָסוּר (שם יד כה). וְסָרָה קנאתי ממך ושקטתי ולא אכעס עוד (יחזק' יו מב). והורד גאון אשור ושבט מצרים יָסוּר (זכר' י יא). אם תכתש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי לא תָסוּר מעליו אולתו (משלי כז כב). לא יָסוּר מני חשך (איוב יה ל).—ואמר בן סירא: אם יסור ונטשתיהו ואסגירנו לשדדים (ב"ס, גני' ד יט).— ובמדרש: בשעה שברא הקב"ה את עולמו אמר לו לשר החשך סור מלפני מפני שאני מבקש את העולם לבראות באורה וכו' ואם אין אתה סר אני גוער בך (פסיק' רבתי, מתן תורה).— ובסהמ"א: ולא סרה האומה מזה המנהג מימות משה ועד אחר חורבן בית שני (ר"נ גאון, ברכ' הקד'). והתגדלם בטובות האלהים העודפות והתגלגלם בהם עד ששבו אצלם רגילות וידועות כאלו הם עצמיות להם בלתי סרות מאתם ולא נפרדות מהם כל ימיהם (ר"י א"ת, חו"ה הבחינה, פתיח').—ואמר הפיטן: צפה בעין נפלאות צורך ודע כי מאין בואך וסורך מה מבטח בחיים ותאמין שורך ובסור מי עין לעפר סורך (יחיד מקדס, יול' פסח, הגדה מלויר' ומנקי' כ"י בריטי' מוז').— ומצוי בלשון הפילוסופים במשמ' הדל: וכבר ידעת שענין התנועה אצלנו הוא ההשתנות מענין אל ענין ותארנו אותו בשהוא אמת ויותר אמת מכל אמת בענין האמת אמנם ישוב אל שהוא לא סר מהיותו מצוי ולא יסור מצוי מציאות לא יקנהו מזולתו (ראב"ד, אמו"ר 55). ולא סר לעשות כן עד שנגמרה עבודת אדמתו כהוגן (ר"י א"ת, חו"ה הבחינה ג). ולא יראה שהיה העולם כלל נעדר עד שנברא אבל לא סר ולא יסור וכו' ולא סר העלול עם העלה (הו"ל, הכוזרי ד יג). אם כן לא סר האדם הזוה משכבת זרע ודם (שם ה יד). וכן הבטיחונו הבורא על ידי נביאיו שלא נאבד ולא יעשה עמנו כליה ולא נסור לעולם מלהיות אומה חסידה וכמו שאי אפשר שיתבטל מציאותו של הקב"ה כן אי אפשר שנאבד ונתבטל מן העולם (רמב"ם, אגר' תימן). אבל כונת מאמר זה להעיר איש בעל דת שהורגלה בנפשו וכו' ומה שלא סר היותו מבין מדעתו וכו' (ר"ש א"ת, מו"נ, פתיח'). וחי האמת לא סרנו מלירוא מחבר בספר כמו אלו הדברים (רלב"ג, מלחמות השם, הקד' המחב'). ולא יסורו יעשו כן מנהיגיהם עד אשר יחדשו המלות לכל מה שיצטרכו להם לצורך חייהם (רש"ט פלקירה, ראשי' חכמ' 23). והמליציות הם המוקדמות בתחלה ובארך הזמן יתחדשו בהן חדושין יצריכום אל מליצות ולא יסורו תתחדשנה מעט מעט (שם 29).—סָרוּ פניו, נשתנה מראהו: ויאמרו איש אל רעהו אין זה כי אם אוכל ושותה הוא כי לא יוכל האדם להחיות מן הרעב ימים רבים כאשר חי' זה ופניו לא סרו וכו' ויראו שלשה האנשים את הדבר אשר עשתה פלטת לאיש העני ההוא ויאמרו אך עתה הנה היא כלבלתהו ועל כן לא הרעיב ופניו לא סרו ולא מת כראשונים (ספ' הישר יח:).

—הפעי, הסיר, הסירה, הסירה, הסירותי, הסרתי, הסירת, הסירו, מסיר, הסר, הסר, להסיר, הסירך, הסירכם, הסר, הסיר, הסירי, הסירו, הסרו, אסיר, אסירה, תסיר, יסיר, יסר, ויסר, יסירנה, ויסרהו, ויסרה, ויסרם, ותסר, ותסר, יסירו, — הסיר דבר, עשה שיסור, בכל המשמ׳ של קל, — א) בפעל ממש: ויסר נח את מכסה התבה (בראשי ח יג). אעבר בכל צאנך היום הסר משם כל שה נקוד וטלוא (שם ל לב; גם לה; לה ב; לח יד; יט; מח מב; מח יז). והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור וסכתי כפי עליך עד עברי והסרתי את כפי וראית את אחרי (שמות לג כב-כג; גם יד כה; לד לד). והסיר את מראתו בנצתה והשליך אתה אצל המזבח (ויקרי א יו; גם ג ד; ד לא). והסירה את שמלת שביה מעליה (דברי כא יג). חרם בקרבך ישראל לא תוכל לקום לפני איביך עד הסירכם החרם מקרבכם (יהושי ז יג). היום הזה יסגרך יי׳ בידי והכתיך והסרתי את ראשך מעליך (ש״א יז מו גם לט). לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים (ש״ב ה ו). ולא אבה דוד להסיר אליו את ארון יי׳ (שם ו י). אעברה נא ואסירה את ראשו (ש״ב יו ט). וימהר ויסר את האפר מעל עיניו (מ״א כ מא). ויסר את מצבת הבעל אשר עשה אביו (מ״ב ג ב; גם ו לב; יו יז). ואצרף כבר סגיך ואסירה כל בדיליך (ישעי׳ א כה; גם ג יח; ה ה; יח ה). הסירו נטישותיה כי לא ליי׳ המה (ירמי׳ ה י). הסיר המצנפת והרים העטרה (יחזקי׳ כא לא). אפך ואזניך יסירו (שם כג כה; גם כו יו). הסירו הבגדים הצאים מעליו (זכרי׳ ג ד). ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן (אסתי׳ ג י; גם ד ד). כבודי מעלי הפשיט ויסר את עטרת ראשי (איוב יט ט).—ב) בהשאלה, עשה שיחדל, שיפסק: העתירו אל יי׳ ויסר הצפרדעים ממני ומעמי (שמות ח ד; גם י יז; כג כה). התפלל אל יי׳ ויסר מעלינו את הנחש (במדי׳ כא ז). —הסירו מאחרי פלוני, עשה שיעזבו, שיעזב תורתו וכדומ׳: כי יסיר את בנך מאחרי ועבדו אלהים אחרים (דברי׳ ז ד).—והסיר מן: והסיר יי׳ ממך כל חלי וכל מדוי מצרים הרעים (שם יה).—ובמשמ׳ החסיר, בטל: כאשר צוה יי׳ את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע לא הסיר דבר מכל אשר צוה יי׳ את משה (יהושי׳ יא יה).—במשמ׳ החדיל: ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין הסירי את יינך מעליך (ש״א א יד). וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסרתי מעם שאול (ש״ב ז יה). —בטל, החדיל: ושאול הסיר את האבות והידענים מהארץ (ש״א כח ג). הוא (חזקיה) הסיר את הבמות (מ״ב יח ד; גם כב). — הסיר דם מעל, מחה, קנח, ובהשאלה העון: ופגע בו וקברתו והסירת דמי חנם אשר שפך יואב מעלי ומעל בית אבי (מ״א ב לא).—הסירו מעל פניו, דחהו, גרשהו: ויתאנף יי׳ מאד בישראל ויסרם מעל פניו (מ״ב יז יה; גם כג; כג כז; כד ג). הסיר מעשים מנגד עיניו: רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע (ישעי׳ א יו). — הסיר ממנו משען: כי הנה האדון יי׳ צבאות מסיר מירושלם ומיהודה משען ומשענה כל משען לחם וכל משען מים (ישעי׳ ג א; גם ה כג; כה ח; כז ט; לא ב). ואם תסיר שקוציך מפני (ירמ׳ ד א; גם ד). — הסיר את פלוני, הדפו ממצבו, ממשרתו: ומי יתן את העם הזה בידי ואסירה את אבימלך (שפטי׳ ט כט). אשר הסירתי (את שאול) מלפניך (ש״ב ז יה). — הסירו ממלך, הסירה מגבירה, מכסא המלכות: וגם את מעכה אמו ויסרה מגבירה (מ״א טו יג).—ובאו שמה והסירו את כל שקוציה ואת כל תועבותיה ממנה ונתתי להם לב אחד וכו׳ והסרתי לב האבן מבשרם ונתתי להם לב בשר (יחזק׳ יא יח-יט). חמס ושד הסירו ומשפט וצדקה עשו (שם, מה ט). ותסר זנוניה מפניה ונאפופיה מבין שדיה (הושע ב ד). והסירתי את שמות הבעלים מפיה ולא יזכרו עוד בשמם (שם יט). אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא תוספי לגבהה עוד בהר קדשי (צפני׳ ג יא). הסיר יי׳ משפטיך פנה איבך (שם יה). והסרתי דמיו מפיו ושקציו מבין שניו (זכר׳ ט ז). ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי (תהל׳ סו כ). הסר מעלי נגעך (שם לט יא). הסירותי מסבל שכמו כפיו מדוד תעברנה (שם פא ז). דרך שקר הסר ממני ותורתך חנני (שם קיט כט). הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך (משלי׳ ד כד). הסר רגלך מרע (שם כז). מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה (שם כח ט). יסר מעלי שבטו ואמתו אל תבעתני (איוב ט לד). מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח (שם יב כ). מסיר לב ראשי עם הארץ ויתעם בתהו לא דרך (שם כד). חי אל הסיר משפטי ושדי המר נפשי (שם כז ב). לא אסיר תמתי ממני (שם ה). להסיר אדם מעשה וגוה מגבר יכסה (שם לג יז). והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך (קהל׳ יא י). — ואמר בן סירא: בנעוריו הכה גבור ויסר חרפה מעל עם (ב״ס, גני׳ מז ד).—ובמשנה: ר׳ יהודה אומר מרבה הוא לו ובלבד שלא יהו מסירות

את לבו רבי שמעון אומר אפילו אחת ומסירה את לבו לא ישאנה (סנהי׳ ב ד). אינו מתחייב בנפשו עד שישב ויסירם מלבו (ר׳ דוסתאי ברי ינאי, אבו׳ ג ח).

—הפעי׳, הוּסַר, מוּסָר, מוּסָרִים יוּסַר,—הוּסַר דבר, שהסירוהו, בפעל ממש, שלקחוהו ממקומו: ואת כל חלבה יסיר כאשר הוּסַר חלב מעל זבח השלמים (ויקרי׳ ד לא). כאשר יוּסַר חלב הכשב מזבח השלמים (שם לה).—ובמשמ׳ חדל, נפסק: ומעת הוּסַר התמיד (דני׳ יב יא). —ובתלמוד: תנא לענות בו סרה עד שתוסר[1]) גופה של עדות (מכות ה.).—ובסהמ״א: עדה היא של פריה ורביה על שם שמגונה עליו ומוסרת מאצלו עדה תרגום של סורה (רש״י, ברא׳ ד יט).

—פִּעֲלֵל, סוֹרֵר,—כמו הִפְעִי׳, סוֹרֵר דרך, הסיר את הדרך, עִוֵּת אותה: דרכי סוֹרֵר[2]) ויפשחני שמני שומם (איכי׳ ג יא).—ואמר הפיטן: שעו מני בבכי אמרר דרכי סורר (איכי׳ אספתו, קינ׳). כי אם דרכי בזמיר סוררתי היום כבני ישי וכבני קרח איישיר פעמי כאשר גזרתי (ר״ע פרנס׳, מחק שפתים, הוצ׳ מק״כ 81).

—פֻּעֲלַל, סוֹרַר,—שסוררו אותו: וקלו מנשרים מהלכיו וגברו מאריות בין חמושים דרכיו סוררו לשני עבריו והאחד במישור בם יקושים (ר׳ שלמה מזל טוב, שיר על שחוק האיסקאק, דברי חפץ, הוצ׳ עדלמן 6).

ב.סוּר[3])، ממנו ב.סור.

ב.סוּר, פ״ע, סָר, — סָר דבר, הבאיש, ובכלל נשחת ונתקלקל, במשמ׳ רוחנית ומוסרית: חבור עצבים אפרים הנח לו סָר[4]) סבאם הזנה הזנו (הושׁ׳ ד יז-יח). יי׳ משמים השקיף על בני אדם לראות הֲיש משכיל דרש את אלהים הכל סָר[5]) יחדו נאלחו אין עשה טוב

---

[1]) [כך גרסת הערוך. ובדפו׳ שתסרה, וברש״י: סרה עדות המוסרת שהוסרו משם.]

[2]) [רש״י פרש לשון סירים קוצים סורר קוויץ אותם מפזר קוצים בדרכי, ע״כ. וכן מנחם במחברת. ויאב״ע מוסיף: והישר בעיני שהוא פעל עבר מגזרת כפרה סוררת, ע״כ. אולם רד״ק בשרשיו פרש לנכון שהוא בנין מְרֻבָּע מן סור, וכן כל החדשים.]

[3]) בארמ׳ סרי.

[4]) [כך פרש רד״ק: תרגום ויבאש וסר כל כך הם שותי׳ ומשתכר׳ עד שבאש סובאם בפיהם, ע״כ. ורש״י מפרש: סר לשון זר כמו סורי הגפן נכריה כלו׳ סר ממקומו ונהפך לאחר, ע״כ. וי״ת סר כמו שר: שלטוניהון וכו׳, עי׳ רד״ק. ויש מהחדשים מגיהים סוד סבאם.]

[5]) [ואפשר מן א.סור.]

אין גם אחד (תהל׳ יד ב-ג). — ובסהמ״א: סר היין בלהקת שבורים חכם לב בקהל בודאים (אסף ב, כד ד). —וביני פעו׳ סורות: (ואם הביא שלא מן המובחר) כגון תמרים שבהרים ותאנים סורות[1]) ומרוקבות (רמב״ם, בכורים ב ג).

ג.סוּר، ממנו ג.סור.

ג.סוּר, סָר,—סָר בפלוני, מרד בו: ולא זעקו אלי בלבם כי יילילו על משכבותם על דגן ותירוש יתגוררו יָסוּרוּ[2]) בי ואני יסרתי חזקתי זרועתם (הושׁ׳ ז יד-טו).

ד.סוּר, ש״ז, מ״ר סמי׳ סוּרֵי, כנ׳ סוּרַי, נקי׳ סוּרָה, — א) מי שסר: מקוה ישראל יי׳ כל עזביך יבשו וסורי[3]) בארץ יכתבו כי עזבו מקור מים חיים את יי׳ (ירמ׳ יז יג).—ובמדרש: כך בישראל צדיקים ישרים חסידים בני תורה אפי׳ סוריהן גומלי חסד אינון (מד״ר במד׳ ג).—ונרדף לגֹלָה: ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גלה וְסוּרָה ואלה מי גדל (ישע׳ מט כא).—ואמר המשורר: ואשמיע שבחיו ואספר לעם נברא בני סורים וגלים (ר״ש הנגיד, הל׳ תעס).—ואמר המקונן: גולה כנוית וסורה גנוית בשמעי והשלחתי בכם את חית (איכה תפארתי, קינ׳). אני גולה וסורה בינות לבאים פזורה והם שוקטים ונחים במשכנות מבטחים (ראב״ע, אני גולה). כבר חלפו ימי ילדות ושחרות ונפשנו עדן אחור וסורה וחדלה מחלת חשק כהיום ואין מזור לרפאות את מזורה (עמנ׳ מחב׳ ח).—ובמשמ׳ שם מפשט: זכור עם כל טובה סורה ועם כל צרה התקוה לאלהים שיעבירנה כי בזה התמיד הטובה ותנצל מן החטא (ר״י א״ת, מבח׳ הפנינים לרשב״ג, 63).—ב) דליה של גפן רעת המין: ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת ואיך נהפכת לי סוּרֵי[4]) הגפן נכריה (ירמ׳ ב כא).— וגם סוּרֵי בנפרד: תרפא גפן נהפכה לסורי תוציא ממסגר אסורי (Kahle,

---

[1]) [עי׳ פרוש כ״מ ותניא תו תמן (ירוש׳ בכורי׳ א ג) תאנים סורות ומרוקבות וכו׳. ובירוש׳ שלפנינו נמצא תאנים סוכות מנוקבות.]

[2]) [עי׳ רד״ק: והוא בענין שני שרשים סור וסרר, ע״כ. ואולי צריך לנקד יְסוֹרְרוּ-יָסֹרוּ מן סרר.]

[3]) [כך הקרי והכת׳ יסורי, ועי׳ יסור. ופרש רש״י אותם שסרים מדברי ע״כ, ועי׳ גם ברד״ק.]

[4]) [פרש רד״ק: הם הבדים הרעים שמסירין אותם מן הגפן שאין בהם צורך, ע״כ. ובשרשים אמר הנטישות הסורים מן הגפן, ע״כ.]

Masor. d. West., ח).—וגם מ"ר סורות, ואמר המשורר: בהיות אלהים עמך כל עץ יער יהי עושה לך פרות ובאין אלהים עמך גפנך הנעבד יוציא לך סורות (ר"ש הנגיד, בן משלי 88, הול' הרכבי 141). אם תראה איש יולדו חנף מאהבתו לנצח סור כי איך גפן נכרית לעד מבניה יצלח לה סור (רמב"ע, תרשיש ו לו-לז).

ד׳ סור, ממנו *ב. סִירָה, *סִיר, *סִירָה.

ה׳ סוּר, ש"ז, מ"ר סורים, כמו אָסוּר, אֲסוּרים: טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל וכו׳ כי מבית הסורים[1] יצא למלך כי גם במלכותו נולד רש (קהל׳ ד יג-יד).

ו׳* סוּר, סור, ש"ז, —כמו סאור, סיאור: כל שעסקיו עם הנשים סורו רע כגון הצורפים והסריקים וכו׳ (קידוש׳ פב.). מפני מה הזהירה תורה בל"ו מקומות ואמרי לה במ"ו מקומות בגר מפני שסורו רע (ר׳ אליעזר הגדול, ב"מ נט:). לפי שסורו (של הגר) רע הזהיר עליו במקומות הרבה (ראב"י, גרים ד ב). שאלו תלמידיו את רבי אלעזר מפני מה הכל מושלים בעכברים מפני שסורן רע (הורי׳ יג.).—חזר לְסוּרוֹ: בגר שחזר לסורו הכתוב מדבר (ר׳ אליעזר, מכי׳ משפ׳ כ). כיון שראה דוד שהממון חביב עליו[2] עמד ומינה אותו קומסין תסברין אמרו כיון שמת דוד חזר לסורו (רב שמואל בר נחמן, מד"ר שה"ש, סמכוני). אמרו אילולי אריכות פנים שהאריך רב׳ יהושע עם עקילס היה חוזר לסורו[3] וקרא עליו טוב ארך אפים מגבור (שם ברא״ש׳ ע). וילך וישב לבן למקומו לסורו[4] (שם עד).— ובסהמ"א: וממנה בני איש לא תשנה לבל תהיה בעיניהם מגונה לבד אם יחלפו חק דת ותורה וסורם רע ודרכם לא ישרה (רש"ע פלקירא, בתי הנהגת הגוף והנפש, כ"י פלורנצה). ראו הדופי דבוק בתכונות רוחם וסורם של עם ישראל רע מאד אוהבי הבטלה וכל עסקם רק במסחר רוכלים המחזורים בעירות ובכפרים (רלה"ח, עטרת לצי ב). אפס כי עוד מעט היו חוזרים לסורם ובהתלכלכם בחטא היו משיבים את האבן על פי הבאר בשובם אל בור הגלות כמאז (ר"י מוסקאטו, נפוצ׳ יהודה ב, ז:).

1) [נחה האלף וחסרה מהמכתב והוא בית הסהר שנותנין שם האסורים, רד"ק בשרשיו; וכן ראב"ע. ורש"י פרש ממקום הטנופת וסרחון כדמתרגמינן ויבאש וסרי, ע"כ. ויש כ"י שגורסין האסורים.]

2) על יהונתן בן גרשם בן משה.

3) [עי׳ סאור.] — 4) [דרשו למקומו לאלהיו.]

ז׳* סוּר[1], פ"י. פקד, פָּקַר: מניין שהקב"ה סר[2] את החולה שנא׳ ה׳ יסעדנו קרי ביה יסערנו (רב ענן אמר רב ששת, שבת יב:).

*סָוֹר[3], פ"י, כמו צבר, רק בינ׳ פעוי, מ"ר לנקי׳ סוורות: המוכר את הכרם מכר את הקנים ואת הדוקרנים ואת זמורות שקמה שבתוכו אבל לא מכר לא את העצים ולא את אבנים סוורות[4] בין לנירו ובין לגדירו וכו׳ (תוספת׳ ב"ב ג ו).

*סוֹרָה, מ"ר סמי׳ סוֹרֵי, — כמו שְׂעוֹרָה, שְׂעוֹרֵי: אילו ניטלין אחד משִשים גידולי תרומה ועירובי תרומה וכו׳ ותורמסין וסורי[5] אדומיות ותרומת עציץ ותרומת אפטרפין (תוספת׳ תרומ׳ ה ז).

*סוֹרְחָן, — עי׳ סרחן.

*סוּרִיאֵל, שם מַלְאָךְ: שלשה דברים סח לי סוריאל[6] שר הפנים אל תטול חלוקך בשחרית מיד השמש ותלבש וכו׳ (ר׳ ישמעאל בן אלישע, ברכ׳ נא.). וכיון שראה ר׳ נחוניא בן הקנה גזירה זו עמד והורידני למרכבה ובקשתי מסוריאל שר הפנים ואמר לי עשרה נכתב: ונתנו לסמאל הרשע שר של רומי (בריית׳ מפרקי מרכבה).—וְכן סוּרְיָה, סוריא: כשאתה בא ועומד על פתח היכל הראשון טול שתי חותמות בשתי ידיך אחד של טוטחסנאי ואחד של סוריה[7] שר הפנים (פרקי היכלות יח). וכן ג"כ קראוהו ז"ל סוריא שר הפנים שהכוונה לומר שהוא ית׳ נראה אליו בראשונה לקבל ממנו השפע בתחלה שהמלאכים נקרא להם שמות כפי פעולותיהם (רשב"ץ דוראן, תפארי ישראל ב, כא.).

סוֹרֵם, — עי׳ סֹרֶם.

1) [כמו סער בארם׳, עי׳ הערה הבאה.]

2) [כך גרסת הערוך, והוא מוסיף: פי׳ סר סער בהבלעת העין תרג׳ פוקד מסער, ע"כ. ובדפ׳ הגרסה סועד. ורש"י מביא גרסה זו בשם רבנו יעקב: סוער, וכן בכ"י מינכ׳, ועי׳ גם נדר׳ (מ.) ובפרוש המיוחס לרש"י שם.]

3) [עי׳ סואר וההערה הבאה.]

4) [בדפו׳ סוירות. ובעל מנחת בכורים גורס סדורות בין לנוה. ועי׳ גמ׳ (סט.): עולא אמר אבנים הסדורות לגדר. והא תני ר׳ חייא אבנים צבורות לגדר תני סדורות, ע"כ. ועי׳ שם ברש"י.]

5) [כך בכ"י א"פ. ובדפו׳ ושעורין.]

6) [חסר בכ"י מינכ׳. ועי׳ ד"ס, הערוך.]

7) [נ"א סוריא. וכן בהיכלות רבתי, ילינק ביה"מ ג, 95].

***סוּרְסִי**[1], ס"ת של סוריא, — א) לשון סורסי: בא"י לשון סורסי למה (רבי, סוט' מט:). ד' לשונות נאים שישתמש בהן העולם ואילו הן לעז לזמר רומי לקרב סורסי לאילייא עברי לדיבור (ר' יוחנן, ירוש' מגיל' א יא). שלא יהא לשון סורסי קל בעיניך (הוא, שם סוט' ז ב). תכוסו על השה לשון סורסי הוא זה כאדם שאומר לחבירו כוס לי טלה זה (רבי יאשיה, מכיי בא ג). — ובסהמ"א: ולשון סורסי וכתב סורסי שהוא עכשיו ביד נצרים בבבל וקוראין אותו סוריאני על שם אותו מקום (סוריא) הוא נקרא (גיאוניקה, הוצ' גינצבורג 174). — ב) מין לחם: לחם עוגי פרט לסורסין[2] ולחלת המסרת ולאישה (ירוש' פסח' ב ד).

״סוֹרֵר, ת"ז, מ"ר סוֹרְרִים, — עקום, לא ישר: הכונה בזה כי הלב שמזגו רע וחסר עתיד להשתבע ממדות פחותות ודרכים סוררים ומעוותים כי יכבד מאד על האדם לתקן אשר עוותו הטבע בשרשי יצירתו (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה, דרוש ט, כד:).

סוֹרָה, — עי' סָרָה.

סוּת, ש"ז, בכנ' סוּתֹה, סוּתוֹ, — בגד: כבס ביין לבשו ובדם ענבים סותה[3] (בראש' מט יא). — ובמשנה: וסמוכות המטה וטפוס של תפלה ואמום של עושה סותות[4] הרי אלו טהורין (כלים יו ז). — ובסהמ"א: לא סות בן ושל אשה ושל בת וסות של יום (אם חול) יהי נלקח בשבת (רה"ג, פ"ם, קבוצת קונטרסים). — ומצוי בלשון המליצה והשיר: היה קרוב במאכלך וסותך ולוה דל ולא תחמד עמיתך (הוא, מוסר השכל 68). עלי מה אקרעה מלבוש ומדים ולבתי כבגד עש ועדים ולמה תעלו חמר עלי סות ומורשי כמו בארות בשידים (ר"ש הנגיד, עלי מה אקרעה). סותה היא לשארו ביום שובו לשארו הוא שמלתו לערו (יצחק בן לאוזן, פסדתי מילרי, שער השיר 58). סותו אדם בדמעיו כי מעפעפיו יזה נצחו (רמב"ע, דיואן סה, בודל'). עת החלי אראה לבוש אדם כמו דרך בגת בדמי איש צבוע ואחזה אך המתם תוך מחנה בדד בסות פרום וראש פרוע (ר"י הלוי, גבר הזמן). וקול ארים בתמרורים עלי סבתה ומכנאסה וסות אקרעה על דרעה אשר לפנים נתפשה (ראב"ע, אהה ירד). הוא מחולל הכל במלתו הוד והדר סותו ומלבושו אך ברחמים נמצא לכל דורשו (יחדו כא, קובצי הפיוטי עו). נאמנים סבבוהו בנסעם ולשער המים קרבוהו סות פרשו בינו לבין עם אשר סבבוהו (Elbogen, Stud. 149). רצון ברכה אשיתכם ומשנה תחת בשתכם רזו אדום סותכם (מחז' איטל' א קד.). לא יאכלו עוד קצירך צוררים רק קציניך עטי מור קציעות סות הדריך (יונה ואיך חרבלי, ספ' פזמו' תימני', לד:). גלה דשן מאדמה ועץ פרי לתנובת טל דשן ללחום רעב וסות למכסה מעורטל דשאים ברביבי זרזיף ובקיץ באגלי טל (רשות לטל, הגד' מלוירה ומנקד', כ"י בריטי' מוז'). ועלי יבלו נחלים ההדס הנץ יגמל חלצו סות אלמנותם כל עצי עדן וצצו מהדר זיו מחלצותם וכו' וערוגת הורדים תעטה סות הוד מאדם על צעיף רמון רדודים (שם). נפש תוקיר נבזה לפי פניו או הוד סותו דומה למכבד מת יען קברו אותו בתכריכי רקמה (רש"ע פלקירה, המבקש כו). אם מחר טיט יהי סותו וגוש עפר חתולתו (ר"י בנימרה, יברח כלב, עולת חדש כד). ומלביש סות לערומי איומה חליפות הבגדים היא כסויה (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 12). ענוה עד מאד יקרה ומעלתה מהודרת לבבי בה דבוק תמיד הכי האות עלי טובה והוד יפיה היותה סות וחלק לגביר דויד (ר' יוסף בן תנחום הירושלמי, קובץ על יד ב, מטמוני מסתרים, הוצ' מק"נ 17). — ונסמך לכמה שמות: סות הישועה רבנו עטף להושיע האנשים והנשים והטף (קטע מפיוט לכבוד ראש הישיבה, סעדיאנה, שכטר 66). יום תאוה יגלה יחישה וסות גאוה יה אותי הלבישה (ר"י אבן גיאת, יום תאוה, על אורות לסד"ל 30). רעו שתו כי הסתו עבר גם מחלצות זקן זמן פשט אבן בחול שמש בטלא סות נוער עלי עמק והר פשט (רמב"ע, תרשיש ב ל). וישחר את שערי עשיר ראשו מסות חסד פרוע (שם ט ע). אהה

---

1) [מן היוני σύρος.] — 2) [יסטר' פרש לחם הבא מסוריא. ואחרים מפרשים שנאפה במשרת (מסרת).]

3) [פרש ראב"ע: וי"א שהוא כמו כסותו והוא חסר כ"ף (כך דונש בתשובותיו על רסע"ג 152) והנכון בעיני שהו' מגזר' מסוה, ע"כ; וכן שפת יתר קמד; וכן בארוהו החדשים. ובפונית סוית, אולי במשמ' מסך ווילון (Lidzb. 328). וקדמונינו פרשו מן פעל סות, עי' תנחומ' (ויחי י): אין סותה אלא טעות שנאמר כי יסיתך ע"ב. ועי' גם פירוש רש"י לתרגום כאן.]

4) [וסות הוא הבגד ובדם ענבים סותה וכו' ירצה בו הדפוס אשר יארגו עליו האזורים והאבנטים, רמב"ם (דרנבורג). אולם הגרסה מסֻפקת מאד. במדב"מ גרס סוות, וזה אפשר להיות מ"ר של סות בהשמטת התו ויש גרסות אחרות, עי' בפרוש רה"ג, ר"ש ור"ע מברטנ'. ובקטע כ"י מנֻקד (בודלי MS. Heb. d. 603) נמצא עושי סְכוֹת.]

קרע סגור לבי לבניו וסות שברי למעניהם פרמה (הוא, סרדה לגפה תבל). הימצא חן בעין בוחן כליות איש מלא מרמה אשר חולל והתגולל בדם עון ומי אשמה וסוף שברו בבית קברו יצוע גוש וסות רמה (ר"י הלוי, ילו האל). סות אהביו עטות טובו מכל מדים ועליו איך תלוני ולחשוק בך הקדים חכו ממתקים וכולו מחמדים (ראב"ע, אזה עופר). נטר דת קדוש בפשטו וסדר טבילה תהלתו נאור סות זהב יעטו כהנת יי' נחלתו (הוא, אזכירה סדר עבודה). אשמחה אני כי יעטני סות חדרו (הוא, אל אמת). עלי אל והוד הלבישם מסות נעטך (הוא, אי ישן). אל יואל ויפעל ויעצבם יעט סות קנאות ויחובבם מלאכיו בהכמה לו הללו (הוא, אותות אל). ולא יקרא כי אם ספרו ולא ילבש כי אם סות יראתו (ר"י א"ת, חו"ס עבודי האלהים ה). אי סות אמונתם ואי מלבוש הדר תמם ואפוד בר אשר אפדו (יעקב בן אלעזר, לא אתמהה על רלאים, שער השיר 163). ואמרו לנזיר אחד למה תלבש סות שחורים אמר הוא יותר ראוי לבעלי עונות (ר"י אבן זבארה, ספר שעשוע' ז, הוצ' דודסון 76). לכן פשוט סות אד והשמחה לבש וחלוץ מעיל יגון והשלוה תעט (ר"י חריזי, תחכמו' ה). ואתפור מחלצות סות המליצות בחוט משרשרות ניבי מרקע (שם יו). ופשטתי סות המרגע ולבשתי כסות היגיעה (שם ג). ושמתיה בבית הכלא לובשת סות עניות עד יום מותה אלמנות חיות (שם מו). ומעל היצר שטי ומדרכיו נטי וסות רשע פשטי ועל עיר האמונה פשטי (שם יד). ערום בלי צדק הלא תבוש למול האל קחה סות תם אבל אתו עדה (שם לג). וקשרה על הזמן קשר ולבשה סות הענוה והיושר (עמנו', מחבר' ג). מה לך לעדי הנסתרות אם את מסות תלמוד עריה (ר"י פרנסיס, מתק שפתים, הוצ' מק"נ 73). אוי אוי וימס עוד לבב כל יושבי ציון ויהדיו לב וסות יקרעו (הוא, שיר קנה על גדול הדור 98). לא לאדמה עוד יהי אדרת מרבד יהי הטבע מרבד גדל נוי שבע על כל מלאכת יד אנוש גברת לא עת לסות תפארת (שם 100). אומר שירה לפני יוצרי באימה בכובד ראש ואלביש סות חרדה (ר"א אזקרי, ספ' חרדים, שירי אהבה). שערך סות הדר לבש זיו אור פניך עוטה (ר"י נגארה, ירחק, עולם תמיד י). רפו ידיך יפה מתגרת אדנים קשה הפשיט סות תפארתך (שם, ירעפו עט). אל יגבהו אנשי בליעל כי עוד עליהם יחזור גלגל ישא נדיבי עם וילבישם סות הוד

ורעת הכסיל תגל (מנחת יהודה שונא הנשים, טעם זקנים, הוצ' אשכנזי ג.). ירום ונשא מאד חשקי להפיק רצון אלי וצורי ובו רוחי מחוקת על כן אטהר המון מעי וידי וסות ותהי עתידה בבור דעה מוקקת (ר"ש ארקוולטינדו, ערוגי הבשם לג, קיה:). — סות אימה, סות אימים: וסות אימה לבשי ויצר רע כבשי (רסב"ג, שה"ש ה, הוצ' זקש). מפני פחד יי' לבשתי סות אימים הקיצוני רעיוני ואישוני נרדמים ולקול קורא פני נפלו והם נבלמים (רמב"ע, מפני פחד יי', הוצ' דוקס 74). הררי עולמים כבדו הר קדשו משפחות כל עמים בקרו מקדשו לבשי סות אימים פחדו מאשו (ר"י הלוי, ישען). לבשו אימים סותם ופחדים בשאונם (הוא, ישרים דרשי נפש). לובשי סות אימים ועוטי פחד בליל זה משכימים בלבד אחד (סדר רע"ג, תקון ליל שבת בין ר"ה ליוה"כ). — סות אור: שמש כחתן יעטה סות אור מהודך נאצל ולא נעדר (רסב"ג, שמש כחתן). הפייט שאמר יה אור מסות אור בראו (ר"י ברי אנטולי, מלמד התלמידים כג:). — סות אבל, סות אבלים: ופשטו ימותי זמן סות אבלים והנם במדי חתנים הדורים (רמב"ע, התרשיש ג כג). איך היתה לראשה אך עתה חרבה סות אבל לבושה כמו אשה עזובה (ראב"ע, איך קול). אנושה ענושה גרושה מירושה כבושה כתושה וסות אבל לבושה (הוא, אנושה ענושה). מאד רגזה תבל לציץ יקר נבל ולבשו סות אבל מאורים בשחק (ר' אבא מארי אבן כספי, לקוטים מספר דברי יוסף סמברי, ברלינר 27). — ומ"ר סמ': ופשטתי בגדי גאוה ולבשתי סותי ענוה (בקשה לר' בחיי, בסוף ס' חו"ה בערב', הוצ' ד"ר יהודה). סותי מעל יעטה כמעיל בגדי בגד לי כשלמה (רמב"ע, דיואן קכח, בודל'). ורועים כסילים באפל בעת כל בני איש בסותי שחרים עטופים (הוא, התרשיש ז סד). שכל לכל חיל ולא יכול פשוט סותי אמתנו ומלבושנו קנאה לבוש בזאת גזור נפש ומקשר בלבו רוץ להפרישנו (הוא, לפני זמן). ואשה אזכור לכתך אחרי משוכה ואז אלבישך סותי מלוכה (שכולה עכורה, יול' יוה"כ, סדור תימני, כ"י בריט' מוז'). ראיתיו איש נבל אשר סותי חבל בברכת הר עיבל יברך (ר"י זבארה, ספר שעשועי' יג, הוצ' דודסון 132)

סות[1], ממנו סִית, *מַסִּית, *הֵסֵת, *הַסָּתָה.

סוּת, קל לא נמצא.

—הִפע', הֵסִית, הֵסִיתָה, הַסָּתָה, הִסִּיתוּךָ, מַסִּית,

---

[1]) רק בעבר'.

תְּסִיתֵנִי, יָפִית, וַיָּסֶת, יְסִיתְךָ, יְסִיתֵהוּ, יְסִיתְךָ, תְּסִיתֵהוּ, —א) הֵסִית האדם את פלוני לעשות דבר, דבר לפלוני ופתה אותו לעשות כך: כי יְסִיתְךָ אחיך בן אמך או בנך או בתך או אשת חיקך או רעך אשר כנפשך בסתר לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים וכו' לא תאבה לו ולא תשמע אליו (דבר' יג ז-ט). ויהי בבואה וַתְּסִיתֵהוּ לשאול מאת אביה שדה ותצנח מעל החמור ויאמר לה כלב מה לך ותאמר תנה לי ברכה (יהוש' יה יח-יט). רק לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני יי' אשר הֵסַתָּה אתו איזבל אשתו (מ"א כא כה). ויזבח לו אחאב צאן ובקר לרב ולעם אשר עמו וַיְסִיתֵהוּ לעלות אל רמת גלעד (דה"ב יח ב).—ובמשמ' פִּתָּהוּ, השלה את נפשו בשוא: פן יַסִּית אתכם יחזקיהו לאמר יי' יצילנו ההצילו אלהי הגוים איש את ארצו (ישעי' לו יח-יט). והנה אמרת הִסִּיתוּךָ ויכלו לך אנשי שלומך הטבעו בבץ רגלך נָסֹגו אחור (ירמ' לח כב).

—ב) הֵסִיתוֹ בפלוני, דבר לו וּפִתָּהוּ להרע לפלוני, verlocken; inciter; to instigate: ועתה ישמע נא אדוני המלך את דברי עבדו אם יי' הֱסִיתְךָ בי ירח מנחה ואם בני אדם ארורים הם לפני יי' (ש"א כו יט). וַיָּסֶת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל (ש"ב כד א). כי ברוך בן נריה מַסִּית אתך בנו למען תת אתנו ביד הכשדים להמית אתנו ולהגלות אתנו בבל (ירמ' מג ג). השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמהו איש תם וישר וכו' וַתְּסִיתֵנִי בו לבלעו חנם (איוב ב ג). —

ג) הֱסִיתוֹ מִן דבר, הצילו: ואף הֲסִיתְךָ מפי צר (איוב לו טז). וַיְסִיתֵם[1] אלהים ממנו (דה"ב יח לא).—ובתו"מ: שלא ילך ויסית עצמו ויסית אחרים עמו (ירוש' סנה' ז יח). ויהס כלב את העם אל משה אמר רבה שהסיתן בדברים (סוט' לה.). אי אפשר לאומרו כאדם שמסיתין אותו וניסת (ב"ב טז.). מה הנחש על ידי שהסית להוה לשתות יין נתקללה האדמה בעבורך (מד"ר במד' י). כי הנה הסתו עבר זה מלכות כותים שמסיתה את העולם ומטעה אותו בכוביה היך מה דאת אמר כי יסיתך אחיך בן אמך (ר' עזריה, שם סה"ס, התפלה). — ובסהמ"א: ואמר אבוקרט החסיד אל יסיתך דבר שאינו דבר טבעי כמו רעבון (ר"י זבארה, ספר שעשוע' ח, הוצ' דודזון 60).

1) הסיתם ונתן בלבם שיסורו ממנו, רד"ק. השבע', καὶ ἀπέστρεψεν αὐτούς, גרסו וַיְסִרֵם, וכך פרש רלב"ג, (אולה"ם ב 73).]

—נפעי, נִסַּת, ניסת,—שהסיתו אותו: עבד שרבו מסיתין לו[1] וניסת תקנה יש לו (ר' יוחנן, חגי' ה.).—וביחי': מצוה ביד הניסת שימית ואח"כ ביד כל אדם (ספרי דבר' פט). אחד יחיד הניסת ואחד רבים הניסתים (סנה' סא.).—ובסהמ"א: כלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי אבות שלא יהא ניסת לחבריו (רש"י, במד' יג כב). שהענין שהאדם ניסת בו יותר להיות התאוה מביאה אליו מאד וכו' בידוע שלא ימנע ממנו אלא על יראת דבר גדול (ר"ש א"ת, מו"נ ג מח). וניסתים בה (באמונת השדים) (שם מו). ובחכלתה (של התורה) על האנשים הבוערים הנתפתים אל דבריה (של הפלוסופיה) וניסתים בטענותיה (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי ח יב).

—הָפעי, *הוּסַת, כמו נִפעי', רק ביחי' מוּסָת: והשתדל בבחך זה הגבר המוסת ועבוד העולם ועבוד אנשיו (ר"י א"ת, מו"ה, יחוד המעשה ה). בין שהיה המסית הדיוט בין שהיה נביא בין שהיה המוסת יחיד איש או אשה או יחידים מיתתו בסקילה (רמב"ם, עכו"ם ה א). כיצד מכמינין לו המוסת מביא שנים ומעמידן במקום אפל כדי שיראו המסית וישמעו דבריו ולא יראה אותם והוא אומר למסית אמור מה שאמרת לי ביחוד והוא אומר לו והמוסת משיבו היאך נניח את אלהינו שבשמים ונלך ונעבוד את העצים ואת האבנים (שם ג). שנמנע המוסת שלא להציל המסית כשיראהו בסכנת מות ואבוד ועל זה נאמר ולא תחוס עיניך עליו (ספ' החנוך, מצוה תנט). כי המסית לא יאמר הדברים כפי אמיתתם כי אם בדרך היותר ראוי להכניע את לב המוסת (ר"י אברבנאל, ש"ב כד א).

סחב[2], ממנו סָחַב, סְחָבָה, *סְחָבִים, *סְחִיבָה, *מִסְחָב.

סָחַב, פ"י, סְחָבְנוּ, סָחוֹב, לִסְחֹב, יִסְחָבוּם,—סחב האדם דבר, משך והעתיק הדבר ממקום למקום במאמצי כחו בגרירת הדבר על פני האדמה, schleppen; trainer; to drag: ואם אל עיר יאסף והשיאו כל ישראל אל העיר ההיא חבלים וְסָחַבְנוּ אתו עד הנחל (ש"ב יז יג). — והכלב את הפגר: ופקדתי עליהם ארבע

1) [בכ"י מינכ' שמסיתין עליו רבו.]

2) [במואב' ואסחב, ואסחבה (כתבת מישע יח יב יג), בכנע' סחב, בערב' سحب a), וכן בכושית.]

a) سحب

משפחות נאם יי' את החרב להרג ואת הכלבים לִסְחֹב ואת עוף השמים ואת בהמת הארץ לאכל ולהשחית (ירמ' יה ג).—קבורת חמור יקבר סָחוֹב והשלך מהלאה לשערי ירושלם (שם כב יט). אם לוא יִסְחָבוּם צעירי הצאן אם לא ישים עליהם נויהם (שם מט כ).—ואמר המשורר: בנים אהובים בחוצות סחובים ואבות כאבים במותם רואים (ר"י הלוי, אקונן, אגר' שד"ל רט). הנה לנכח האלהים הלכה נפשי ועל רום סחבה שולים (יקותיאל, קול יללת רעים, שער השיר 123). מה לך יחדי תשבי דומם כמלך בשבי כנפי רננים תאסוף וכנף יגונים תסחבי (רמח"ע, לחות ז). ותכסהו בשמיכה והוא יסחב על הארץ גדיליה (ר"י חריזי, תחכמ' כד).—ומקור לִסְחָבָה, כמו לסחוב: מבית עולל דמה לסחבה[1] קומי לך רעיתי ארץ טובה ורחבה יפתי ולכי לך (פיוט לפסח, דברי חפץ, הול' עדלמן 18). אמר נא אולי לא הקיש בך אצבע אלהים לפעמך ממתק שנתך לפעמים מאין היות יודע כי עון ה' נכחך לנשב ממך עיטו הטבע העוטרים על פגרך לבתר אותו בתוך ולסחבו (רש"ס, ד' כוסות, כוס ב"ד ה' ב). ואם משושת עת הערב וישתנה הדפק ויהיה הגיד בסוחב מן הגוף לגוף כאשר תסחוב העקרב[2] את זנבו (חסק 140).

—נפעי', *נִסְחַב, בינ' נִסְחָבִין,—שסחבו אותו: שאין דרך הפועלים לחוס על הכרם ועל השוורים ומנהיגים אותם על הגפנים ועל הנטיעות והם מתקלקלין והשוורין נסחבין ונשברים (רש"י, ב"מ לג.). והנכון בתחלת מה שישב (הילוד) ויסחב על הארץ שיושם תחת מושבו שטח עור חלק שלא יתגורר בנחירות הארץ (קאנון א ג ב, בהנהגת היונק).

— הפעי', *הִסְחִיב, — כמו קל: קדשך החריבו ואתי הסחיבו לרגלי הציבו מצודים וחרמים (יצחק בן קלונימוס, יגרתי מפני שמים, שער השיר 7).

סְחָבָה, מ"ר סְחָבוֹת,—בגד בלה וקרוע: ויבא אל בית המלך אל תחת האוצר ויקח משם בלוי הסחבות ובלוי מלחים וישלחם אל ירמיהו אל הבור בחבלים ויאמר עבד המלך הכושי אל ירמיהו שים נא בלואי הסחבות והמלחים תחת אצילות ידיך מתחת לחבלים (ירמ' לח יא-יב).—ובספהמ"א: ויצו את עבדו אשר לא יותן לערוך ולשום השולחן ויערוך אותו ויפרוש עליו מפות מבלויי הסחבות תאמר בראותם מצאם באשפות

1) [מפני החרוז עם רחבה.]—2) לפי הענין צ"ל העכבר, ותרגם ד"ר מוזא: Pulsus myurus.

(ר"י בן זבארה, שעשוע', חוכרי יין לכנון, הול' ברי"ל 25).—וגם *סְחָבִים: נצב עלינו זקן אחד עליו בלויי סחבים (ר"י חריזי, איתיאל ג).

סחה[1], ממנו סָחָה, סְחִי.

סָחָה, קל לא נמצא במקרא.

—פעי', סִחָה, סִחִיתִי, — סִחָה העפר ממקום, טאטאהו וסלקהו הצדה למקום אחר, wegfegen; balayer; to sweep away: ושחתו חומות צר והרסו מגדליה וְסִחֵיתִי עפרה ממנה ונתתי אתה לצחיח סלע (יחזק' כו ד).—ובהשאלה, ואמר בן סירא: עטרת גאים טמטם אלהים ושרשם עד ארץ קעקע וסחם מארץ ויתשם וישבת מארץ זכרם (ב"ס, גני' י יו-יז).

—קל, *סָחָה, פ"ע, — כמו נסח, נעתק ממקומו, ואמר הפיטן: על עסק בעורים עזבנו אלוף נעורים סוחים כבן סעורים סגוף עני וצעורים (לך ה' הצדקה, סליחי' מנח' יוהכ'). תשכח ימינם אם חסדיו ישכחו אם יסחו הרים ועד יוסרו (רסע"ג, בימי יקותיאל). אולי תאחז מעץ חיים יום תסחה אל מות סרעף (רמח"ע, התרסים ח קין).

—נפעי', *נִסְחָה, נִסְחוּ, כמו קל: אפגוש מיודעי באנחתי אשר לו פגשו הרים אזי נסחו (רשב"ג, הולי דמעות).

—הפעי', *הִסְחָה, בינ' נקי' מַסְחָה, — כמו הפע' מן נָסַח, מַסְחָה דעתה, כמו מְסִיחָה דעתה: כל אחת ואחת אומרת חברתי אשת עם הארץ ומסחה דעתה (חגי' כ.).

***סְחוּי**, סיחוי, ש"ז, שה"פ מן סחה, שחה,—שיטה במים בידים ורגלים, schwimmen; nage; swimming: יכול יעבירנו בסיחוי ת"ל כי גאו המים מי שחו (יומ' עז:).

***סָחוּס**, סחוס, ש"ז, מ"ר סְחוּסִים, סְחוּסִים, כמו חסחוס: כל הנאכל בשור הגדול יאכל כנגדי הרך וראשי הכנפים והסחוסים[2] (פסח' ז יא). על אלו מומין שוחטין את הבכור נפגמה אזנו מן הסחוס[3] אבל לא מן העור וכו' (בכור' ו א). אזנו מן המלת דברי ר' יהודה ר' מאיר אומר אף מן הסחוס שהיה ר' מאיר אומר אין כהן נרצע (מכי' משפט' ב). אית לך מומר במחוסרות למצמץ

1) [בערב' שׁחא (a), טאטא, ובארמ' סחותא, סחיתא, סחי וצואה.]
2) [במשנה שבירוש' וחסחוסין.]
3) [במשנה שבגמ' החסחוס, ופרש רגמ"ה שלועזים טנדרוס.]

a) سحا

לא בראשי כנפים הסחוסין (ירוש׳, תרומ׳ יד ד). מן הסחום היה נרצע (העבד) וכו׳ וירצע הסחום (של כהן) פחות מן הכרשינה וכו׳ (שם, קדוש׳ א ג). —ובספהמ״א: והרי ראשי כנפים והסחוסים שאינן נאכלין בשור הגדול שהן בעצמות ובגדי הרך נאכלין (ר״ח, פסחי׳ פד.). והלכתא משפוי כבע ולמטה כשרה פירוש כמין כובע בפי הקנה ואינו בשר אלא הוא לבן כגון הסחוסין ומונח עליהם כגון עלה של הדס (ערוך, ערך שפוי). הסחוסים שהם כמו עצמים רכים הרי אלו מותרין לאכלן (רמב״ם, קרבן פסח י ח). מי שהיתה אזנו כפולה לשתים אפילו הגדי שדרך אזניו להיותן נוטות וכפולות ובלבד שיהיו לו שני סחוסין אבל אם אין לה אלא סחוס אחד והרי הוא כגוף אחד שנכפל כשר (הוא, ביאת המקדש ז ג). כל האיברים הורכבו מהם עשר בםספר יס״ב ואלה שמותם העצמות א׳ והסחוס ב׳ והעצבים ג׳ וכו׳ (ראב״ד, פי׳ ספ׳ יצירה כא.). ולבש צורת הסחוס אשר היא רך מן העצמות וקשה מן הבשר והוא ממוצע בין העצמות והעצבים (הוא, שם כא:).

סְחוֹרָה, — עי׳ סְחֹרָה.

*סָחַט, פ״י כמו שׁחט, auspressen; pressurer; to squeeze out: גּוֹתן אדם דבילה או גרוגרת לתוך המוריים כדרך שנותן תבלין לא יסחטם להוציא מהן משקין (תוספת׳ תרומ׳ ט ז). מפררין רימונין לעשותן פרר וסוחטין ענבים לעשותן צימוקים (שם שביעי׳ ו כט). הסוחט ענבים לתוך ידו הרי זה פטור לתוך הכוס הרי זה חייב (שם מעשר ראשון א ט). המכבס והסוחט מלאכה אחת היא (שם שבת ט [י] יח). עד מתי מְטַמאין טומאת אוכלין משיטתנו ור׳ שמעון משיסחטו (כפ טהר׳ יא ד). אין סוחטין את הפירות להוציא מהן משקין (שבת כב א). טמא מת שסחט זתים וענבים כביצה מכוון טהור ובלבד שלא יגע במקום המשקה (טהר׳ ג ג). הסוחט את כסותו ומטיל ממקומות הרבה והמערה מן הצרצור ומטיל ממקומות הרבה ר׳ עקיבא מכשיר וחכמים פוסלין (מקוא׳ ג ג). הממחק את הכרישה והסוחט שערו בכסותו רבי יוסי אומר היוצאין בכי יותן ואת שבו אינם בכי יותן (מכש׳ א ה). ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן תאנים וענבים שניטמאו סוחטן ועושה אותן תרומ׳ ואם היו תרומה מעיקרן כבר נדחו ר׳ זעירא ר׳ יסא בשם ר׳ לעזר סוחטן עד פחות מכזיתים ויינו כשר אפי׳ לנסכים (ירוש׳ תרומ׳ ט ח). דגים שסחטן אם לגופן פטור ואם להוציא ציר חייב (רבי חייה, שם שבת ז). כבשים שסחטן אם לגופן מותר ואם למימיהן אסור (רבא, שם). דג שסחטו אם לגופו פטור אם להוציא ציר הרי זה חייב ואפילו תימר דר״ש היא ברם כרבנן מכל מקום הרי סחט ומכל מקום הרי הוציא ציר (שם ביצ׳ א ג). פעמים שאדם הולך לכרמו לידע אם הגיעו ענבים לבצירה או לא ונוטל אשכול ענבים לסוחטו וטולף על גבי ענבים (ר׳ נחמן בשם רבה בר אבוה, שבת יז.). סוחטין בפגעין ובפרישין ובעוזרדין אבל לא ברימונים ושל בית מנשיא בר מנחם היו סוחטין ברימונים (שם קמד:). סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדרה אבל לא לתוך הקערה (ר׳ יהודה אמר שמואל, שם). סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום (רבה, ב״ב צז:). ותקח מפירויו ותאכל אמר ר׳ אייבו סחטה ענבים ונתנה לו (מד״ר בראשי׳ יט, הוצ׳ תיאודור). —ובספהמ״א: אמנם מן התאר כשתעיין אם הוא דומה לכדור הסחוט משני הצדדין אם לא כי זה הדמות מופת טוב תמיד (ר״מ אלדבי, ש״א, ד, א, הראש). כאלו תחשוב כדור שעוה עגולה היטב ותסחוט שני צדדיה מעט (שם).

סְחִי, ש״ז, —מה שיסחה אדם, עפר, זבל וכיוצא בהם, Kehricht; boue; dirt: סְחִי ומאוס תשימני בקרב העמים (איכ׳ ג מה). —ואמר הפיטן: סחי ומאוס אם נתחייב (מחזו׳ יניי, הוצ׳ דודזון 16). גארת ברית שלשת החשוקים סחי שמתנו מכים ולוקים עצומי גזם ואכולי ילקים (אליה בר שמעיה, אויפיך קויפיך, סליחו׳ יום ג). סחי שמו תורת משה ותלמוד רבינא ורב אשי (יוצ׳ שבת א אחה״פ). סחי ים השריץ שבע מאות מיני טהורים (ר׳ בנימין, מחזו׳ איטלי׳ א סג:). משלי סחי עליהם משלה כי בם משלה רד יום צבי ארצות עד שמה היתה ובת אדום שכנה שמה (ראב״ע, עבר עלי). אז אמרה נפשי אני עניתי קצתי ביופיה אז ושמתים סחי היא שנתה גם כן אני שניתי לו קוממיות הולכה לכה אומר שחי (עמני׳ מחב׳ ז). — ובהשאלה מפלה לארץ: סוס יהי לתשועה כזב ושקר כי ברוב חילו לא ינוס מסחי לא ימלט את הרוכב מדחי (כהנת אברהם א לג יז).

*סְחִיבָה, ש״נ, —שה״פ מן סָחַב: נתקם מםצבם בהשלך וסחיבה וליהט אותם היום הבא (ר׳ קלונימוס בר׳ יהודה, אזכרה הזכויים, יוצ׳ יוה״כ)

*סְחִיטָה, ש״נ, — שה״פ מן סָחַט, שָׂחַט: הצבעים שבירושלם היו עושין סחיטה מלאכה בפני עצמה (ר׳ ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה, ירוש׳ שבת ז ב). רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו אין סחיטה בשיער (בבלי, שם קכח:). מיתיבי אין נותנין שמן וחמין על גבי מוך ליתן על גבי מכה בשבת התם משום סחיטה (שם קלד:). גזירה משום סחיטה (רב יוסף, ביצ׳ יח.). —ובסהם״א: ויסחט בעבור זה סחיטה חזקה וירדו טפות גדולות כשיעורו ותמהר ירידתו (אבי הרכב״ג, סעה״ש א ב ד.).—ובמשמ׳ מה שסוחטין, תמצית: והחלק הנתק אל דמות המים אינו מים אבל הוא סחיטה או לחות ארסי או מזוניי (ר״י א״ת, הכוזרי ה יד).— ומ״ר סְחִיטוֹת: ויושם על ראשו השמנים הקרים כמו שמן ורדים ואל חלף והסחיטות הקרות כמו סחיטת ערבה (קאנון, א ג ה ג). וסחיטת ענבי השועל ביחוד נחות מכל סחיטות (נרבוני, ארח חיים בחליי הפרקים, כ״י ביהמ״ד שכטר).

°סָחִיף, ש״ז, מ״ר סְחִיפִים,—כמו סְחִיפָה: רומם בהוד צעיפי סחיפי והשב צניפי לראש מניפי (רסב״ג, ארוממך, תהלות אגודהם, מק״נ 36). כמו שתשטוף כל אחד מסחיפי המים עפר ארץ (רלב״ג, איוב יד יט).

°סְחִיפָה[1], ש״נ, — שה״פ מן סָחַף: ולכן נאמר כי הסחיפה כשכיבה וכדליפה וכרעיפה ובעריפה (דונש, סוחף). וענין סחיפה הפלה או הטיה (ר״א בדרשי, חותם תכנית, סחף).

סָחִישׁ,—כמו שָׁחִיס, עי״ש.

סחף[2], ממנו סָחַף, °סַחַף, °סָחִיף, °סְחִיפָה.

א· סָחַף, פ״ע, קל, נדחף והשלך בחוזקה, niederstürzen: se prosterner; to be prostrate: גבר רש ועשק דלים מטר סֹחֵף[3] ואין לחם (משלי כח ג).—ובסהם״א: ופתרות מטר סוחף ואין לחם לשון כליון הוא ואין סוחף כי אם כרועף וכו׳ והמשיל החכם העושר אשר לא יצלח ביד העושק הארור הרש למטר סוחף עלי ארץ ארורה אשר לא תפרה פרי ולא תוציא לחם (תשו׳ דונש, הכרעה׳ ר״ת 77). ופגש קדקדי בענן תלאות ועלי סחפו גשמי מטריו ופתן הזמן נשך עקבי והייתי משעשע לחוריו (רסב״ג, בשרם ענן).—°ופ״י: ואם נדמה שתי המלות האל ללשון הערב סחפה הרוח את העבים כלומר העבירתם סחפתי השער מן העור כלומר גרדתיו וסחפתי האיש כלומר דחיתיו יהיה נבון (ר״י א״ת, השרש׳ לריב״ג, סחף).—ואמר הפיטן: היית יפה נוף וראש עפרות תבל ברושך לנס חטאך סחפך הלא קצר קציריך (ליון קמי, קינ׳ ת״ב). סחף מחר הקריה כאגחיל סיפי בראש זה אתחיל סנגרון משנאי תמור השחיל (אודך כי אנפת, שבת א חנכה). צפו עלי ראשי תהומות הבכי צפו וגן חשקי הלא סחפו (ר״ש פרנקים, קינה על אשתו א, ממזרח וממערב א). כם גאים יסחף יי׳ ויושב ענוים תחתם (ב״ז, ב״ם י יט). — *בינ׳ פעו׳, סָחוּפִים: גר שבא להתגייר בזמן הזה אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דווים דחופים סחופים[1] ומטורפין ויסורין באין עליהם (יבמ׳ מז.). — ובסהם״א: נסחף אבירים סחופים סחובים ונשלכים (ר״ת על דונש, סוחף 77). ופעמים נפשו של אדם סחופה ודאובה עליו מרוב טורח ועמל שעמל כל היום וכשהנפש עולה לרקיע בלילה והוא ישן מוצאה שם מרגוע ומנוחה ומקום קדושה וטהרה (תניא, ענין תפלת ערבית ט). כי למה ישבו בגלות דחופים סחופים ממושכים וממורטים כי אם לנקום דם ישו (ר״ש אבן ורגא, שבט יהודה 41). וישראל שחופים וסחופים באורך הגלות הנבהר הזה ואין איש שם על לב (רמח״ל, חוקר ומקבל 52). אחינו בני ישראל סחופים ומדולדלים מבלי מצוא מקום מניח דירות מנוחה אשר ייטיב להם ולנשיהם (חתם סופר, או״ח ס). והם (יחידי סגולה) היו דוים וסחופים ואומללים מדלת עם הארץ (רש״פ, ד׳ כוסות,

---

1) [כן בערב׳, ואמר ריב״ג (ספר השרש׳ ערך סחף), וז״ל: ויהיה ענין מטר סוחף גורף ומוליך כל זרע וכל צמח והערב קורין למטר הגורף כל אשר תעביר עליו סחיפה a) ע״כ.]

2) [כך בארם׳, ובאשור׳ סַחָפּוּ, השליך לארץ (Del., Handwb. 493) ובערב׳ שחפ b). עי׳ דברי ריב״ג בהערה הקדמת ובפנים הערך. ועי׳ גם ג.ספח.]

3) [המפרשים העברים פרשוהו לפי הענין מטר שוטף וגורף. וכבר נחלקו בזה דונש ותלמידי מנחם. ור״ת בהכרעותיו סובר שהוא כמו סחב, וכן ר׳ תנחום הירושלמי (עי׳ בכר, לקוטים מספר המספיק ח), וכן ר״א בחור (נימוקים לספר השרשים לרד״ק).]

1) [בספרי (דבר׳ כד) סגופים, וכן במד״ר (בראשי׳ עד) ועי׳ סגף, סכף.]

a) سحيفة b) سحف

כוס ב"ד ח' ז). — ואמר הפיטן: דלת עם לקלם וחרוף דחופים סחופים נתונים לטרוף (אנא לפניך, סליחי יוס ח). ואביוני עמך דווים וסחופים ומדלדלים ומבקשים פניך ומפילים תחנתם מול ארון בריתך (ר' יהודה החסיד, יהי רצון, סליחי ער"ה).

—נפע', נסחף,—שסחפו אותו: מדוע נסחף[1]) אביריך לא עמד כי יי' הדפו (ירמ' מו יה).—ואמר הפיטן: שודד השודד וברשתי נוצד מלשני נסחף נצמד ונרצד (אתה האל, סליחי תענ' אסתי). נפשי ובטני מאתי נסחפו רוחי ונשמתי כענן ספו (כהנת אברהם א לא י).

—נתפ', *נסתחף, נסתחפה שדה של פלוני, נתקלקלה ע"י מטר סוחף, ובהשאלה, מזלו הרע גרם לו להפסיד: הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים היא אומרת משארסתני נאנסתי ונסתפחה שדך והלה אומר לא כי אלא עד שלא ארסתיך והיה מקחי מקח טעות רבן גמליאל ור' אליעזר אומרים נאמנת (כתוב' א ו). היו בה מומין ועודה בבית אביה האב צריך להביא ראיה שמשנתארסה נולדו בה מומין הללו ונסתפחה שדהו נכנסה לרשות הבעל הבעל צריך להביא ראיה שלא נתארסה (שם ז ח).

—פע', °סחף,—גרם שיהיה סוחף: לסחף מלוכה (יוסי בן יוסי, מלכיות).

—פֻע', °כחף,—רק בינ': אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דווים ודחופים ומסוחפין ומטורפין ויסורין באין עליהן (רמב"ם, אסורי ביאה יד א).

—הפע', °הסחיף, יסחיף כמו פע': פוקד עון יסחיף אבירה וינגע חלדו (עתק דוברים, יוצ' כחמו).

ב.*סחף, כמו סחב, קל: וקצץ רגליו של נחש וארור מכל החיה ומכל הבהמה ופקד עליו שיהא מפשיט את עורו פעם אחת לשבע שנים בעצבון גדול ויהא סוחף במעיו על הארץ ומאכלו מתהפך במעיו לעפר ומרורת פתנים ומות בפיו (פדר"א יד). ולקח (אברהם) את הדרדור וקשר במתניה כדי שיהא סוחף אחריה לידע שהיא שפחה (שם ל). ושיהא (הנחש) סוחף על מעיו על הארץ (ויאמר ה' אלהים אל הנחש, מדרש הגדול שכטר 96).

1) [רש"י: נשטח והחליקו גבוריך כמו מטר סוחף, נסתחפה שדהו בלשון משנה וכו', ע"כ. ורד"ק: כאילו סחפו מטר לא יוכל לעמוד בעצמו. ואמר נסחף לשון יחיד אביריך לשון רבים רוצה לומר כל אחד ואחד מאביריך, ע"כ. והשבעי' תרגמו ὁ ἔφυγεν ἀπὸ σοῦ ὁ Ἄπις; ὁ μόσχος ὁ ἐκλεκτός σου οὐκ ἔμεινεν. גרסו נס חף (ממך) אפירך (נ"א בחירך) לא עמד. וחף היא אפיס אלהי המצרים. וכן גורסים החדשים.]

°סחף, ש"ז, אולי כמו סחיפה: וסוחף עם נסחף כסוחב או נדחף וזך אני וחף כסחף המנורים (הכרעי ר"ה על דוכס, סוחף).

סחק, — עי' שחק.

סחר[1]), ממנו סחר, סחר, סוחר, סחורה, א.סחרת, מסחר, °מסחרי, °מסחרת, °סחרות, *סחרן.

סחר, ש"ז, סמי סחר, כנ' סחרה, — א) מקום מסחרי המתוך בין המוכר והקונה ומקום למסחר, שוק של מסחר, Handelsplatz; étape; market: סחר צידון עבר ים מלאוך וכו' ותהי סחר גוים (ישעי כג ג-ג).—ב) כמו סחורה, הדברים שיסחרו בהם: והיה סחרה ואתננה קדש ליי' לא יאצר ולא יחסן כי לישבים לפני יי' יהיה סחרה לאכל לשבעה ולמכסה עתיק (שם יח). יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה עליהם יעברו ולך יהיו (שם מה יד). — ג) והעסק במסחר, Handel; commerce: אשר אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה (משלי ג יד-יה). טעמה כי טוב סחרה (שם לא יח). — ובספה"א, מ"ר: לריח שמניך בני ביתך וחוריך הנם הזר סחריך בית מדין צחריך (מחז' איטלי' א קיח:). אחרי אשר קניתי מרבדי השכל ועל גרגרותי עדנתים סחרתי סחרי החכמה ולא יניחוני ואורם ואתם המה ינחוני (עמנו' מחב' א).

סחר, פעו"י, סחרו, סחרוה, תסחרו, יסחרו,—סחר פלוני את הארץ, הלך ממקום למקום בארץ לשם מסחר וקנין, handeln; faire du commerce; to traffic: ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם שבו וסחרוה והאחזו בה (ברא' לד י; גם כא). ואדעה כי לא מרגלים אתם וכו' ואת הארץ תסחרו (שם מב לד). ובכלל סבב כארץ: כי גם נביא גם כהן סחרו אל ארץ ולא ידעו (ירמ' יד יח).—ובספה"א במשמ' עשה מסחר: אם נתן האב רשות לסחור אין בדבר ספק שהוא סוחר כדרך שהזריזין עושין (תשו' הגא' הרכבי, קעח). ראובן נתן ממונו לשמעון בתורת עסק שיסחור בו ויחלקו האמצע לאמצעי שיטול ראובן מחצה ושמעון מחצה

1) [באשור' סחר, הסתובב, התהלך, וכן בארמ', ובארמ' הנוצרית של א"י סחר בבנין פע', חזר על הפתחים. ובסורית סחורא, עני המחזר על הפתחים.]

(רי"ף, שו"ת עח).— ואמר המשורר: שימו לבבכם תדעו כי הזמן יכין לעם שיחות ולא נוצרו יקחו ימותיו עם ועל עם יתגו עד אחשב כי עם אנוש יסחרו (רשב"ג, בימי יקותיאל). ודי לה כי המירותם כבודכם בקלון ותדמו כי סחרתם עזבתם מי באר חיים מקורה ובורות נשברי קירות חצבתם (רמב"ע, הללמוד מזמן הסך בחרתם).—ובמשמ׳ סבב: יום יחלה חרד לזמן סחר יעל עלי לב כי סוף ליל שחר (ר"י אבן גיאת, את מחזה, שער השיר 25). מפאת אפלתה לא נבקע שהר וליום גלותה לא היה מחר וכוכב אור פדותה עדי ארץ סחר (רמב"ע, דות כפש). בראש דבר אל נבקע שחר אמר יהי אור ולא אחר קל מהרה בגלגל סחר (ר"י הלוי, מי כמוך). יום הגו סיגים מכסף נבהר יום פקודתו אלי תסחר וגם למהר אני קרוא לה (הוא, אלהי מעשיו). סררים איך לא יישירו את מעבדם סחרים בזבול [1]) יעירו איה כבודם (ראב"ע, כל אשר יוכל). ואל תדמה כי הרוח מגו אל גו הוא סוחר ויצאה מביתו והיתה לאיש אחר (ר׳ יעקב בן אלעזר, הובא במכתי קנא׳ לר"י מפיסא 90).— ובשתי המשמ׳ יחד: דמה לבבי כי בהמיר את שחור בלבן יהיה סוחר אך נוגשים המה מאיצים בי עד יתנוני אל שאול סוחר (רמב"ע, התרשיש ה סד).

—נפע׳, *נִסְחֶרֶת, רק בינ׳ נקי: שהורה אני ונאוה, גם כדבור בחרת קרנות עשר נסחרת גודל והבל נבחרת (אלעיס חדושי שירים, מחזי איטלי׳ א קג:).

—פע׳, *סִחֵר, כמו קל: על בתי הזונות תסחר ודגלי מרכבותיך בעניות תסחר בעבור גלוי העריות תישהית נפשך וקורות הזמן בעפר ואפר תכפישך (עזרא הבבלי, תוכחי מוסר קו.). רצים ושבים ומסחרים בכל מיני מסחר (רכה"ו, מכתב רחובות לט).

—התפע׳, *הִסְתַּחֵר,—א) סבב את עצמו: אלה במגנתם ואלה בצנתם מסתחרים ואנחנו באמרתך סחרים [2]) מרוה עריצים היות נסחרים (שלמה הקטן, חננו, סליחי יוס ז).— ב) עסק בסחורה: אינך צריך לעבר ארחות להסתחר ולהיות תגר כדי לבקש צרך מזונותי בהשתדלות וחריצות (עזריה פיגו, בינה לעתים, דרוש מו). שהיו הברים מקשיבים עומדים נצבים הולכים ושבים מסתחרים בחנותם בנאמנותם להוציא טרף לביתם (ר׳ יצחק עובדיה, אגרי דופי הזמן ע.). ומקדמת דנא היו חיים עדנה עם הנאמנות שהיו הסוחרים בם מאמינים היו מסתחרים ופניהם משחרים (שם). והנה יחזקאל ע"ה המשיל צור לאניה יפה מלאה סחורות ואבן יקרה ארז לבנון תרנה משוטיה אלוני בשן בה אנשי חיל ותופשי מגן וצנה וזה מפני שצור עיר גדולה מלאה כל טוב לחוף ימים תשכון והיו באים לה מכל הארצות סוחרים להסתחר שם (ר"ע פרנקים, מתק שפתים 37).— ומצוי ביחוד בשו"ת: אם אינו מסתחר מן הממון של שותפות אלא הניחו בעיניו כך ועומד אף על פי שאם מסתחר בו היה מרויח הרבה אין לו עליו כלום (תשו׳ הגא׳ מכעוזה קמו). ראובן נתעצם בדין עם שמעון ושמעון זה מתעסק במלאכת הבשמים ומסתחר עם הישמעאלים (מהר"י אבן מיגאש, שו"ת קה). ראובן מתושבי תוגרמה הלך להסתחר באנקונה שהוא ממלכות פרנקיאה ובהמשך זמן הפסיד ממון הרבה (מהרשד"ם, שו"ת חו"מ כט). ולקחו נכסיהם וסחורותיהם בין מהסוחרים העשירים בין מאותם שהיו מסתחרים בשל אחרים (שם ע). וגם הם עצמם הולכים שם תמיד ומסתחרים בכל אות נפשם ואין דובר להם דבר (שם יו"ד קכב). זה לדרכו פנה אל ארץ אחרת להסתחר באשר ימצא וכו׳ אחד מהאחים הוא לוי הרחיק נדוד לפראנקיאה להסתחר שם כדרכו (מהרש"ך, שו"ת ג פח). ילמדנו רבנו על מעשה שהיה שראובן ושמעון ולוי היו שותפים והלך ראובן בפרקמטיא מהשותפו׳ להסתחר והרגו אותי ושני משרתיו עמו (ר"א ששון, תורת אמת שו"ת, קמ קכב.). והולכים מהם לעיר אחרת מהמלכות עצמו להוליך סחורה ולהסתחר ושוהין שם למכור סחורותיהם י"ב חדש או יותר (אלשי"ך שו"ת סה). ראובן תושב עיר אחת הלך להסתחר במדינה אחרת וחלה שם את חליו אשר מת בו (שם קיג). ראה ראיתי שערוריה אנשים מבני ישראל מסתחרים בגבינה ושולחים אותה בידי גוי (תורת חסד שו"ת יז). ראובן שצוה לפני מותו לבניו שיתנו לפרנסי הקהל מאה זהובים שיתנום לסוחרי העיר להסתחר בהם (בנימין זאב, שו"ת שסו). כי ראובן הוא היה הולך ונוסע למדינה הנ"ל להסתחר שם (חכם לבי, שו"ת ד). כל מי שיוציא מנכסיו למדינ׳ אחרת להסתחר ולהרויח ולהעמידם שמה ידיע להוי במודעא רבתי שלא יגרע שום דבר מערכו (באילת יעב"ץ א עה). ראובן תושב עיר מולדתו שלח בנו שמעון עם קצת נכסיו וכו׳ להלות לגוי בדבית

1) [סובבים בשמים, תאר למלאכים.]

2) [מחפשים מחסה.]

ולהסתחר בעניינים אחרים (מורזורגו, שמש לדקה ב עו::). דמה שיש להבנות זכות בקרקעות שנו"ב ומסתחר בהם היינו שדרכו לקנות ולמכור אותם (שו"ע חו"מ, פתחי תשובה כהלכות רפא ז). — וציני במשמע' נעשתה בו סחורה: נלע"ד שראובן זה פטור לגמרי מליתן בחובת אנשי עירו בעד הממון המסתחר בעיר אחרת על שמעון בנו (שם יו:). עתה קמו בני ק"ק עיר מולדתם וטוענים מהם שכל ממונם ורכושם משאם ומתנם הן המסתחר בעיר עצמה הן הוצה לה הכל כאשר לכל ישועבד לקהל (שם יו::). והיהידים השיבו כי הנמצא אתם והמסתחר במחוז מושבותיהם כבר נשתעבד ונערך (שם). על זה שאל השואל אם יש מקום להסכמה זו אחרי שמכחה יתחייב ראובן לפרוע בעירו כל המגיע לנכסיו המסתחרים בעירו ועוד מנכסי שמעון בנו (שם טו:).

סֹחֵר, סוֹחֵר, ש"ז, מ"ר סֹחֲרִים, סוֹחֲרִים, סֹחֲרֵי, סוֹחֲרֵי, סֹחֲרַיִךְ,-רָיִךְ, סֹחַרְיָה, — מי שעֹשֶׂה מִסְחָר וקנין, משא ומתן, Händler; commerçant; merchant: ארבע מאות שקל כסף עבר לַסֹּחֵר (ברא' כג יו). ויעברו אנשים מדינים סֹחֲרִים (שם לז כח). סֹחֲרֵי המלך יקחו (סוסים) מקוה במחיר (מ"א י כח). דמי ישבי אי סֹחֵר צידון עבר ים מלאוך (ישע' כג ב). מי יעץ זאת על צר המעטירה אשר סֹחֲרֶיהָ שרים כנעניה נכבדי ארץ (שם ח). ערב וכל נשיאי קדר המה סֹחֲרֵי ידך בכרים ואילם ועתודים בם סֹחֲרָיִךְ (יחזק' כז כא). סֹחֲרִים בעמים שרקו עליך (שם לו). שבא ודדן וְסֹחֲרֵי תרשיש (שם לח יג). היתה כאניות סוֹחֵר ממרחק תביא להמה (משלי לא יד). לבד מאנשי התרים וְהַסֹּחֲרִים מביאים (דהי"ב ט יד). — ואמר בן סירא: עם סוחר אל תתגר וממקנה על ממכר (ב"ס, גני' לז יא). — ובתו"מ: דרש ר' דוסתאי דמן בירי למה דוד דומה לסוהר כותי[1]) וכו' (סנה' קז.). לסוחר מבקש ללכת בדרך שמע שלסטים בדרך מה עשה לקח פרקמטיא שלו ועשאה אבנים טובות ומרגליות ויצא לדרך (מד"ר שמות ל). למה הדבר דומה לסוחר גדול המהלך במקום הסכנה וכו' (תנחומי האזינו ג). ולא מעבר לים היא לא תמצא בסוחרים ובתגרין וספנין (כלה רבתי ט). — סוֹחֲרֵי בְהֵמָה: מעות שנמצאו לפני סוהרי בהמה לעולת מעשר (שקל' ז ב). — סוֹחֲרֵי כְּסוּת: סוהרי כסות היוצאים בטליתות מקופלות ומונחות על כתיפן בשבת חייבין חטאת ולא סוחרי כסות בלבד אמרו אלא כל אדם (שבת קמז.). — סוחר שביעית, סוחרי שביעית: היה יודע לו עדות וכו' עד שלא נעשה סוהר שביעית ומשנעשה סוחר שביעית חזר בו וכו' כשר (תוספתי סנה' ה ז). ואלו הן הפסולין המשחק בקוביא והמלוה בריבית ומפריחי יונים וסוהרי שביעית (משנ' שם ג ג). — ובספה"א: וגם כתבו רבים [מבני בגדאד] אל הסוהרים הנאמנים ושאלום [אודות אבותם ו]ישיבו אותם בכתבי ידיהם [והתימותם ויעידו] הכל כי מבני הגרים [הוא ואבותיו שם]לו וטבלו (רסע"ג, מספי הגלוי רכט). אהאנא תגרי אזבוגי פירוש אחינו סוהרים שעל קיניהן נבזקין כלומר במקום סחורתם נבדקין הנאמנין הן אם לא (ערוך, ערך זנזגי). א"ר פפא בצררוייו דיהיב ארבעה למאה והן הסוהרים בבגדים שהבגד נקרא צררא (רי"ף, ב"מ לח.). מכתבי איש כמוני יכבדו על רעים ואהובים כי אינם דומים למכתבי הסוחרים (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 164). ורבינו האי גאון זצוק"ל כתב והאדנא נהוג כ"ע התגרים והסוחרים לשלח זה אל זה בכתבים וע"י שליח (טרכי, המכריע, יו"ד קלח). ואם רשם המקה כמו שעושים הסוחרים (טוח"מ, מכירה סד ד). ומין המחיצה הראשונה לשניה היו יושבים כל לומדי ספר והסוחרים כי החכמים צריכים לסוחרים יותר ממה שהסוהרים צריכים אליהם (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 13). היינו דאמרי אינשי ללועזים בלעז מי שהוא חכם וסוהר הוא שמחת לבב למי שבחברתו בוחר (שארית הנחלה 59). — ואמר המשורר: ונבכה על ימי נער כסוהר אשר יבכה עלי רע שוקיו (רשב"ג, כאין נשאו).

סְחֹרָה, ש"נ, סמ' סְחֹרַת, סחורת, מ"ר סחורות, — הדבר במה שאדם עשה מסחר, צרכי אכל או כלים וכיוצא בהם, Ware; marchandise; merchandise: בני דדן רכליך איים רבים סְחֹרַת ידך[1]) קרנות שן והובנים השיבו אשכרך (יחזק' כז יה). — ובתו"מ: השוכר פרה מחבירו והשאילה לאחר ומתה כדרכה וכו' והשואל ישלם לשוכר א"ר יוסי כיצד הלא עושה סחורה בפרתו של חבירו אלא תחזור פרה לבעלים (ב"מ ג ב). הצמרין והצבעין ממלאין לשתות ואין ממלאין לסחורה הנחתומים והקפילאות אין ממלאין לסחורה

[1]) [דרכו לפנות את סחורתו מעט מעט להעמידה על דמים מועטים, רש"י.]

[1]) [רש"י פרש ידך מקומך. ורד"ק: היו סוחרים על ידך. והשבע': סְחֹרָתֵךְ והחדשים מגיהים סְחֹרֹתַיִךְ.]

(תוספתי ב״מ יא ג). יזיר שומע אני מסחורתו ומרפואתו ת״ל מיין ושכר יזיר [וגו׳ לא ישתה בשתיה הוא אסור אבל] מותר בסחורתו וברפואתו (ספרי במד׳ כג). מנורה קטנה מותר לטלטלה ולא כלי הוא ולא כל מה שבכי׳ מן המוכן הוא א״ר יוסי בי ר׳ בון תיפתר שלקחה עמו לסחורה (ירוש׳ שבת ג ד). לאדם שעשה סחורה בילדותו והפסיד ובזקנותו ונשתכר הוי טוב אחרית דבר מראשיתו (שם חגי׳ ב א). על כל המתים אסור לילך בסחורה עד שלשי׳ יום (שם מו״ק ג ח). לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד לישובה אין את חוזר חוזר את לסחורה ולפרקמטיא ולכבוש את הארץ (ר׳ יוסי ור׳ יהושע בן קרחה, שם סנהד׳ י ט). למלך שעשה לו סחורה על ידי סרסור והפסיד על מי להתרעם לא על הסרסור (רב יאסי, מד״ר ברא׳ ח, תיאודי). ושים עצמך בתורה יותר מעל סחורה (דא״ז ג).—ובסהם״א: כגון שנתן לו אלף זוז בסחורה וכתב עליו שני שטרות כל אחד ואחד בחמש מאות זוז (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוק׳ 50). שהבגד נקרא צררא כדאמרי׳ במועד קטן והאידנא נהוג עלמא בצררא בר זווא והסוחרין בבגדים נקראין צרוויי על שם סחורתן (ר״ח, ב״מ לא.). הסוחרים פעמים מרויחים פעמים מפסידים וסחורת החכמה כלה רוח (ר״י בן נחמיאס, פי׳ משלי ג יד). המשתתף עם חבירו בסתם לא ישנה ממנהג המדינה באותה סחורה ולא ילך למקום אחר ולא ישתתף בה עם אחרים ולא יתעסק בסחורה אחרת וכו׳ (טו״ע חו״מ, שותפים קעו). וכן אם לא תבעו כסף אלא מיני סחורות והודה לו מקצת ממין הכפירה וההודאה (שם הלואות פח). והלא צועק ככרוביא שעכשיו שעבר היריד א״א לו למכור סחורתו וא״א לו לטלטלן ממקום למקום במשא כבידה (טו״ע חו״מ, פתחי תשובה, פקדון רלב ז).—ואמר הפיטן: התאנה חנטה פגיה עלך שבר לגלע גררו וקלעו בקלע עלומה בסחורת סלע (הנעים חדושי שירים, יוצ׳ א׳ פסח, מחזו׳ ויטרי א קד.).—לו יהיו נרות סחורתי לא יאסף שמש עדי מותי (ראב״ע, גלגל ומזלות). ולא נחרד לדעה סוד נביאיו וחקותיו ותורתו ושברה והלילות והימים נצפה אלי עתות אצור בם הסחורה (עמנו׳ מחב׳ ח).

סֹחֵרָה[1], ש״נ, — מין צנה, מגן, Schild; bouclier; shield, ובהשאלה מחסה: באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה צנה וְסֹחֵרָה אמתו (תהל׳ צא ד).—ובמדרש: מי שבא להסות תחת כנפיו של הקב״ה הוא לו צנה וסוחרה של אמת (מד״ר במד׳ יב).—ואמר המליץ: נחפזתי מאנשי הבינים נצבים נגדי במהנים צרור סוחרה למגינים סבאת וזכי יוונים (רסע״ג, מכין תרי״ג מלות פתיי, קובץ מעשה הגאונ׳ ב, 29). הוק דתו נתן לך ואם תשמור משמרתו תחת כנפיו תחסה צנה וסוחרה אמתו (ראב״ע, אסכון עמך). ובמלחמות יצרך תני יראת צור יצרך צנה וסוחרת (ר״י חריזי, הענק כז). ושמתיך כמגדל עוז לנוסי ולפני צר כסוחרה וצנה וכסכה ביום שמש ושרב וגם כאח ביום שלג וצנה (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 20). מלובשים בשריונות ותחרה וסוחרה וברמחים לטושים (ר׳ שלמה מזל טוב, שיר על שחוק האיסקאק, דברי חפץ, הול׳ עדלמן 6).

*__סְחֵרוּת__, ש״נ, — כמו מסחר ועסק: ואתם אחינו בעשרכם ובסחרותכם עסקין נאין עליכם (קטע מזמן הגאו׳, סעדיאנה, שכתר 123).

סְחַרְחַר, ת״ז[1], — לִבִּי סְחַרְחַר, סובב סובב בדפיקתו החזקה, מתרגש מאד, heftig bewegt; palpitant; palpitating: אדני נגדך כל תאותי ואנחתי ממך לא נסתרה לבי סְחַרְחַר עזבני כחי ואור עיני גם הם אין אתי (תהל׳ לח י-יא)—ואמר המשורר: נחר בקראי גרוני דבק לחכי לשוני היה לבי סחרחר מרוב כאבי ואוני (רסנ״ג, נחר בקראי). אצתי לקום בעוד לילה להודות לך אל נעלה ולבבי סחרחר (ר״י נגארה, עולת תמיד כג). אל אורך כל גוים ינהרו הילל בן שחר אפים ארץ לך יסגדו בלב סחרחר יביאון בניך מרחוק בכסף נבחר יהיו שרים אומנים ושרותיהם יניקום (שם קס). לבה סחרחר וגרונה נחר חדש צורי

---

1) [לא נתברר מקורו. רש״י פרש: צנה המקפת האדם וכו׳ לשון סחור סחור, ע״כ. וכן ריב״ג: הי אלדרקה[a] והוא מוסיף ואפשר שקראוה סוחרה בעבור סבובה ועגולה וכו׳. ובסור׳ סכרא, מגן. אבל הכ״ף מוכיחה שהוא משרש אחר ובאשור׳ סחרת חומת המבצר (Del., Handwb. 495)

1) [כך רוב שמושו בסהם״א, כמו תאר. וכעין זה רש״י: מוקף יגון. אבל ריב״ג בשרשיו אומר בפרוש שהוא פעל עבר, ולא תאר כמו הפכפך. וכך רד״ק בשרשיו: כלומר הלך סביב סביב ואינו מיושב מרוב הצרות, ע״כ. וכן כל החדשים מבארים אותו כמו עבר של פעלעל. וגם בסהם״א נמצא בתוך פעל עבר, עי׳ להלן בפנים.]

a) الدرقة

אל תאחר (שס קנח).—ונקי סְחַרְחָרָה, סְחַרְחֶרֶת: ונמתקה לפי כדבש ונמלצה ושגרה ועם עסקי ורב שיחי וכי ליבי ס ח ר ח ר ה (גיחוניקה, הולי גינלנורג 278). גחל כי מחרחרות קרב רגז ס ח ר ח ר ת[1]) גחן קדורנית בהרת אל תראוני שאני שחרחרת (חור, יול׳ ח פסח).— ומ״ר סְחַרְחָרִים, סְחַרְחָרֵי, סובבים, ואמר הפיטן: דועכו מפגיעי מעתירי ס ה ר ה ר י דברתי מכאיבי באסיפת חורי (גנזי שכט׳ ג, דודקון 270).

°**סְחַרְהַר**, אולי ש״ז: א״ל קרחה מצוי פי׳ א״ל קרחה מריבה ס ח ר ה ר כדכתיב הן לריב ומצה וגו׳ השיבו ר׳ יהושע תיש נתוק תוכחה אינם דברי ריב אלא דברי תוכחה (ר״ח, שבת קנג.).

°**סְחַרְהַר**, פ״ע, סְחַרְהֲרוּ, יְסַחְרְהַר, היה סחרחר, התרגש מאד: בעשן כלו עיניהם ועצמותם כמוקד נחרו אור חשך בעדם כח נעזב והלבות ס ח ר ה ר ו (חליה הקטן, תחלות רוגז, סליח׳ ג עי״ת). אשיחה עם לבבי ושרעפי ס ח ר ה ר ו בהתעטף רוחי עשתונותי יהרהרו (גנזי שכטי ג, דודקון 197). גם בו יודיע איך י ס ח ר ה ר לב האדם בעת צרותיו בלתי יכיר רעיו וקרוביו (הירש דרננורג, מוקדות תבל [יושבי תבל], דיבור כט).

°**סְחַרְחוֹר**, סחרהור, תה״פ,—סביב סביב: וברוח הזקה סערתם ס ח ר ח ו ר הומה ומסלה לעמך תבהור הירדן תסוב לאחור (ויושע, יול׳ ז פסח).

*__סַחְרָן__, ש״ז, מ״ר סַחְרָנִים,—כמו סוחר: ולא מעבר לים היא לא תמצא לא ב ס ח ר נ י ם ולא בתגרים (ר׳ יוחנן, עירובי נה.).

א·**סֹחֶרֶת**, סוֹחֶרֶת, כנ׳ סֹחַרְתֵּךְ,—אשה עֹשה מסחר, קונה, מוכרת, Händlerin; marchande; female trader: תרשיש סֹחַרְתֵּךְ מרב כל הון בכסף ברזל בדיל ועופרת נתנו עזבוניך וכו׳ ארם סֹחַרְתֵּךְ מרב מעשיך בנפך ארגמן וכו׳ דמשק סֹחַרְתֵּךְ ברב מעשיך מרב כל הון (יחזק׳ כז יב-יח).—ואמר המליץ: בכל עבר וכל דרך משוטטת כ ס ו ח ר ת והיא לא למדה מוסר ולבני איש מיסרת (ר״י חריזי, תחכמי ז).

ב·**סֹחֶרֶת**, סֹחֶרֶת, ש״נ, — מין ממיני השיש[2]): מטות זהב וכסף על רצפת בהט ושש ודר וְסֹחָרֶת (אסתי

1) [במחז׳ איטלי׳ (ח קי״ח:) מנקד סְחַרְחֹרֶת.]

2) [באשורי סֶחֶר שם אבן טובה (Del., Handwb. 495). ובמצרי׳ המאחרת רצפה מוצקה מחמר גפסום וכדומ׳.]

א ו).—ואמר הפיטן: יקודי אש בידודי אש יצורי ציר כרובים דר עיניהם ומראיהם כעין ס ו ח ר ת ובעין דר (יול׳ שבת ה אהה״ש). רפא משובתי רם ונאדר השב אלי ביתי ס ו ח ר ת ודר ואסוף קהלתי איש לא נעדר (ראב״ע, אס אזכרה). מה לכם אל ים או מדבר הא לכם ס ו ח ר ת עם דר דרשו מעל ספר וקרא אחד מהם לא נעדר (רד״ק, השכל וידוע, שיר בסוף ספ׳ מכלול).—ובקבלה: מלמד שהאור ההוא היה גדול מאד ואין כל בריה יכולה להסתכל בו גנזו הקב״ה לצדיקים לעתיד לבוא והיא מדת כל סהורה שבעולם והיא כח אבן יקרה שקורין ס ו ה ר ת ודר (הרקנטי, ברא׳ ד.).

ס״ט,—ר״ת, סימן טוב.

סֵט, ש״ז, מ״ר, סֵטִים[1]), כמו שֵׂטִים,—דבר הסר מהדרך הטובה, מעשה רע: לא אשית לנגד עיני דבר בליעל עשה[2]) סֵטִים[3]) שנאתי לא ידבק בי (תהל׳ קא ג).— ובסהמ״א: ושניהם המלכים עושים ס ט י ם להרוג מטים סלך אסור ברהטים (ראב״ע, מעדני מלך). מוסרך לכל עמקי ס ט י ם להכות אותם בשוטים ולהחביר עליהם במילים (אבא מארי לה׳רשב״א, מנחי קנא׳ מכתב א).

°**סָטָא**, כמו סטה, שטה,—קל לא נמצא.

—הפעי, °הִסְטִיא, יַסְטִיא, עשה שישטה מהדרך הטובה: אויל המתעה מרגיז ומחטיא בלעהו קלעהו ועוד בל י ס ט י א גיעול המגאל ומטנף מהורים דחיהו מחיהו מלבות והרהורים (שמעון בר יצחק, אויל המתעה, סליח׳ ער״ה).

*__סָטָה__, פ״ע, כמו שָׂטָה: אמן שלא סטיתי[4]) ארוסה ונשואה (סוט׳ ב ה). הלב סוטה[5]) שנא׳ אל ישט[5]) אל דרכיה לבך (מד״ר קהל׳, דברתי אני עם לבי). — ואמר הפיטן: קידש שמינית כנטה כדת ולא ס ט ה תהלוכו לקודש שתה להוציא כף ומחתה (Elbogen, Stud. 154).

*__סוֹטָה__, סוטה, ש״נ, מ״ר סוטות,—אשה ששטתה וזנתה על בעלה: שלשה דברים מעכבים ב ס ו ט ה וכו׳ ואין מגילתה כשירה להשקות בה ס ו ט ה אחרת (ספרי במד׳ יז). ס ו ט ה גידמת שני כהנים מניפין על ידיה (ירוש׳ סוט׳ ג א). טיפח ריקד סיחק היה נבדק כסוטה

1) [בינ׳ פועל מן סוט, שוט, במשקל עֵד. וקדמונינו גזרוהו מן סטה, שטה. עי׳ ריב״ג ורד״ק שרש שוט, וראב״ע בפרושו לתהלים.] — 2) [התרגומים נקדו: עֲשֵׂה—עֹשֵׂי.] — 3) [ס״א שׂ ט י ם.] — 4) [כך במדב״מ ובירוש׳ (קדוש׳ א ה), ובדפו׳ שׂ ט י ת י.]

5) [ס״א שׂ ו ט ה, י שׂ ט.]

שמחה בליבו היה מת במגפה (שס, גני' מלכי 209).— וצמ"כ: מעלין אותה לשער המזרח שעל פתח שער נקנור ששם משקין את הסוטות ומטהרין את היולדות (שס, צבלי א ה). נחשדו ישראל על הסוטות ולא נחשדו על הנדות (ספרי במדי ח).—מנחת סוֹטָה: והקרבת לרבות מנחת סוטה להגשה (ירוש' סוטי ג א). הסמיכות והתנופות וההגשות וכו' נוהגין באנשים ולא בנשים חוץ ממנחת סוטה ונזירה שהן מניפות (קדוש' א ח). — פרשת סוֹטָה: אלו נאמרין בכל לשון פרשת סוטה וידוי מעשר וכו' (סוטי ז א). למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין (גמ' שס ב.).—ספק סוֹטָה: מהזיר ספק סוטתו איכא בינייהו וכו' אמר מר בר רב אשי סוטה ודאי איכא בינייהו (יבמ' פה:).—ואמר הפיטן: דמיתי לסוטה פרועה מנאפת והללה הייתי בעדים והושמתי כשמלה מגוללה (סליח' שחרי לוס כפור, מחז' איטלי ב קב.).

*סְטִיף, ת"ז, נקי סְטִיפָה,—אדם עם בקעים בפניו: שכן אשה סטיפה מושחת ממנה (מן צפרת כרמים) והיא מתרפאה (רי אחא, ירוש' שבת ע ז).

*סְטִירָה, ב"נ, שה"פ מן סָטַר,—הכאה: לפי שנאמר ואיש כי יכה כל נפש אדם (מות יומת) שומעני אפילו סטרו סטירה ת"ל מכה איש ומת (מכי' משפט' ד). לגבור שהוא נוגע באדם מן סטירה אחת ומן פרתיק א' מיד הורגו ונכנס לביתו ומכה לאשתו מסטירא אחת והיא עומדת (מדר' אגדת בראשי ח). — ובסהמ"א: ורי"ה וכן רבינו יצחק פירשו לא שסטרו ממש אלא שהרים ידו והראה לו שראו לסטירה (ספנת רזא, בא כח:).

סָטַם, — עי' שָׂטַם.

*סָטָן, ת"ז, מ"ר סְטָנִים,—כמו שָׂטָן: אלא מיכן שאין הסטן מקטריג (ירוש' שבת ב, גני' מלכי 74). ומה תלמוד לומר בעשרים ושבעה בעשרים והמשה מת סטנו[1] נבוכדנצר ונקבר ובכ"ו הוציאו אויל מרודך מקברו וגררו (סדעו"ר כח). בכל הסטנים כולם אין לך רשע כסמאל (ילקו' וילך, בשם מדר' פטירת משה).—ובסהמ"א: ויבאו ימי שלמה בן דוד ויחזק האל מלכותו ויגדל ממשלתו ויכנעו לו השדים והסטני' ויגבר שלמה על מלכי הארץ (רי קלונ", בע"ח ב 3).

[1]) כך בכ"י ובנוסח' הדפו' שטנו.

*סָטַן, פ"ע, כמו שָׂטַן,— היה אויב ושטן: ולא זזו מלאכי ארם להיות סוטנים לישראל עד מות אלישע (סדעו"ר עז). — ובסהמ"א: על כן יבורך יי' אדונינו ויאמן ויגדל שמו על כל שפת רננים וזמרת נוגנים משכולו רחמים וחינונים יפצמם מכף סוטנים (רסע"ג, ספי הגלוי ריד). כי ממיטב מיהיו הוביל למלך השלטון נמבזה ונמס הביא הרב לקטן והודיעו כי הומאס ולא שב ויסטון (הוא, על חיוי הבלכי 5, הול' דודסון 40). הבא משוד שטן פפותיך בלי לסטן (חנא, הפלי על). מתכיפים אחריה מהית סוטן להשמיעה (יולי שבת הפסקי ב). סכורי כור ברזל מתוכם הוצאת סוטנימו נערת ולתהום דהית (אחה, יול' אחרי פסח). צדקה מסכר צמיתה ובבא סוטן לנקוב ולהשוף סרעף עקוב ובל ירשה לקוב (סליח' שחרי יו"כ, מחז' איטלי ב פא.). מיחל טובך אל נא תבישנו נוה הקדש כמאז תהדשנו סוטני עמך יהגו עת תחפשנו (סליח' תענ' לבור, שס רג:).—עולים למעלה ורואים חיה רביעית שבכסא הכבוד ששמה כמוהו דהיינו ישראל ויורדין למטה ומוציאים אותו ישן ולכך היו סוטנים בו (מדר' שכל טוב, בראש' ל יג).

—הִפעי, *הִסְטִין,–קִטְרֵג והאשים: בואו ונסטין על דורו של משיח שלא יבראו לעולם אמר להם הקב"ה איך אתם מסטינים על הדור ההוא שהוא חמוד ונאה ואני שמח בו (פסיק' רבתי, קומי אורי).—ואמר הפיטן: חסם מגול מלהרשיע קצוף במסטין מלהסטין (אדון בפקדך, סליחי ער"ה). ועת תנקני כבעליל מסטיני אז יליל כי לבי לך כליל (יוסף בסתר, סליח' ד עי"ת). וכל צורר וכל עוין הלא סר וכל מסטין וכל דובר רמיה (שיר לעדיה בן מנשה, בראש ספי ד"ה יהודי מלכים וא"י ב, מן 12). אולם שנות שהרותו שנות ראה רעה תמה יד מסטין נגעה בם נהפך מלכו לאויבהו (שלוס הכהן, כיר דוד 73).

—הָפעי, *הָסְטַן, יֻסְטַן, — שהסטינו אותו: טרדו פעמי בעל הלשון ונהפך אבלו לבל ירפא נצה יֻסטן באיבה להרצץ ראש והוא ישוף עקב למלשני בסתר (אחה כוננת, מחז' איטלי ב ריג.).

*סטף[1]), ממנו *סָטָף, *סָטִיף.

[1]) [בערב' שַׁטַּף a), בָּקַע, וכן בסור' סַטַּף, ועי' פלישר אצל לוי ג 722.]

a) شطف

***סָטַף**, קל לא נמצא.

—פע׳, *סִטֵּף, רק ביני מ״ר נק׳ מְסֻטָּפוֹת: כל בנות שקמה פטורות הוץ מן המסוטפות[1] (דמאי א א).

א. סטר[2], ממנו א.*סָטַר, *סְטִירָה, *מִסְטָר, ״סְטָרָה.

א.*סָטַר, פ״י,—הכה, בפרט ביד על הלחי, ohrfeigen; souffleter; to slap in the face: סטרו נותן לו מאתים זוז לאחר ידו נותן לו ארבע מאות זוז (ב״ק ח ו). כיצד מבטלה ר׳ מאיר אומ׳ עד שיכה בקורנס ויאכל ר׳ שמעון אומ׳ אפילו דהאה וסטרה ונפלה הרי זו בטילה (תוספתי ע״ז ה ז). ולא תשנא את אחיך יכול לא תקללנו לא תכנו ולא תסטרנו ת״ל בלבבך לא אמרתי כי אם בשנאה שבלב (ספרא קדושי פרק ד). פעם אחת סטרתו אמו (של דמה בן נתינה) לפני כל בולי העיר[3] ונפל קורדקון שלה מידה והושיט לה (ירוש׳ פאה א, גני׳ מלכ׳ 325). לאחד שיקלקל בעיר מסרו לבע׳ האגמון והכשו והיה קשה מבעל האגמון וכו׳ מסרו לבעל הרצועה וסטרו וכו׳ (שם, קוע׳ ע יא). פעם אחת הייתי מהלך אחר ר׳ אלעזר הקפר בריבי ומצא שם טבעת ועליה צורת דרקון ומצא עובד כוכבים קטן ולא אמר לו כלום מצא עובד כוכבים גדול ואמר לו בטלה ולא בטלה סטרו ובטלה (רבה בר בר חנה אמר ר׳ יהושע בן לוי, ע״ז מג.).—סָטַר סטירה: שומעני אפילו סטרו סטירה ת״ל מכה איש ומת (מכי׳ משפ׳ ד). — סָטַר לועו של פלוני: הסוטר לועו של ישראל כאילו סוטר לועו של שכינה (ר׳ חנינא, סנה׳ נח:).—סָטַר על פי פלוני: יוצק זהב רותח לתוך פיו של אותו רשע שאילמלא (לא) בא מלאך וסטרו על פיו ביקש לגנות כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהילים (שם לח:).—סָטַר מִסְטָר: כגון עבד בשר ודם שאמר לו אדונו המתן לי בשוק ולא אמר לו היכן ימתין התחיל העבד אומר שמא אצל בסיליקי וכו׳ עלה ומצאו סטרו מסטר אמר לו על שער פלטרין של אפרכות שלחתיך (מד״ר שמות טו). —ובסהמ״א: וכן כל הקנסות שקנסו חכמים בתוקע לחבירו ובסוטר את חבירו וביוצא בהן אין גובין אותו דייני חוצה לארץ (רמב״ם, סנה׳ ה ט). בא אותו שהוא מלמד על הדיבור שהוא יפה וסטרו א״ל למה סטרת אותו א״ל מורי אני למדתי משלי על שלי כי למדתי מן הדיבור על הדיבור וזה בא ללמד משלי על שלו לכן סטרתי אותו (ספ׳ אורחות לדיקים, השתיקה ס.). ור״י פירש ודאי מי שמבייש לערום או למי שהוא בבית המרחץ בשאר דברים כגון שסטרו או רקק בו חייב בבושת (טוש״ע, נזיקין ת כ). השוטר סטר לי על הלחי ואני את ידו לא נשקתי (יל״ג, ואלה הטונות, כל שירי ה 44).

—פעי, *סִטֵּר, סיטר, ביני מְסַטֵּר, מְסַטֶּרֶת,—סַטַּר בהוקה: סנדל צריך צורת פנים ואפילו מאחוריו משל לאדב שסיטר[1] את חבירו והחזיר פניו לאחוריו (נדה כה:). שאלו תלמידיו את ר׳ אליעזר הגדול אי זהו כיבוד אב ואם אמר להם צאו וראו מה עשה דמה בן נתינה באשקלון והיתה אמו חסרת דעת והיתה מסטרתו בין חביריו ולא היה אומר לה אלא דייך אמי (ר׳ אבהו, מד״ר דבר׳ א). מה ראה ממוכן לקפוץ בעצה תחלה וכו׳ ר׳ יוחנן אמר תלתא אמוראין חד אמר ע״י שהיתה מסטרתו[2] בקורדקין שלה על פניו לכאן ולכאן (שם אסתי, ויאמר ממוכן). אבל ארז זה אינו כן הוא עומד (כשגיאו) ומתגאה יצאה רוח צפונית ומניעתו דרומית מצד אחר ומניעתו מזרחית מצד אחר ומניעתו הסער מסטר אותו עוקרו והופכו על פניו נמצא ארז מוטל על שרשו (פרקי רבינו הקדוש יא, הוצ׳ גרינהוט).—ואמר הפיטן: ואם בצאת מרחם אמי צוית לסטרני על פי וכאשר הייתי אינני כי תושיה נדחה ממני (ר׳ יוסף ידידיה, כנף רננים, פזמונ׳ ליוה״כ קז:).

—נפע׳, ״נִסְטַר, שסטרו אותו: יעקב וכל זרעו נמרט ונסטר לועו הסתיר פניו צור ישעו מרוב עונו (מאיר בן יעקב הלוי, נוגה עלה דיננו, רבי ושמחי עז:).

ב. סטר[1], ממנו ב.*סָטַר, ״סְטַר.

---

1) [כך במדב״מ ובירושי וכ״י סינבי בפע׳, וכן משמע מהסור׳ שבא בבנין פִּעֵל. ובדפו׳ מוסטפות. ופרש רמב״ם מבוקעות. ור״ש: שנתבשלו באילן עד שנבקעו מאליהן, ע״כ. ובערוך תלמודי ערבי כ״י בריטי מוז׳, נאמר מסוטפות משקקה, ע״ב.]

2) [רק בעבר׳. ואולי הוא אחד עם ב.סטר.]

3) [בדפו׳ היתה אמו מסטרתו לפני כל בולו שלו.]

---

1) [כך גרסת הערוך. ובדפו׳ שסטר.]

2) [במד״ר (ויקר׳ יב) הגרסה מסרסתו, מסורסתו, ועי׳ הערת רד״ל בעץ יוסף שם.]

3) [כך בארמ׳, ובערבי שַׁטַר a)]

a) شطر

ב.***סָטַר**, פ"י,—הפנה אל הצד: מלמד שהיתה מחווה כלפי אחשורוש ובא מלאך וסטר ידה כלפי המן (ר' אלעזר, מגי' טז.).

—פִּעֵ', *סִטֵּר, פ"ע,—פנה אל הצד: אמרינן בירושלמי אפי' בנחש אם מרתיע נגדו מסטר[1]) מלפניו (ר"א בר יצחק, האשכול, תפלה וק"ש יב).

***סֶטֶר**[2]), ש"ז, מ"ר סְטָרִים, סטרין,—צלע, צד, Seite; côté; side: אלו בנות כשהיו באותו העולם היו פורעות את ראשיהן ופורמות סטריהן ויושבות בשוק ובדרכים ומניקות ומחטאות את בני האדם (גנזי שכטר א, גינצבורג 198). מצלעותיו מסטריו כמו ולצלע המשכן זהו שאמרו שני פרצופים נבראו (רש"י, בראשי' ב כא).— ועמוד או טור של כתב או של לוח, Spalte; colonne; column: וכך אמר מה טעם דשירת האזינו נכתבת שני סטרים כעדת הלויים שהן עומדין לכן ולכן בשיר (ר"י ברצלוני, הלכ' ספר תורה, הוצ' אלבק 36). וחלקתי הלוח הזה ברוחב לד' סטרין וכתבתי בסטר הראשון מן הרוחב לפי ארכו כ"ה חלקים ובג' הסטרין מן הרוחב הנשארים לפי ארכן כתבתי הקשת הרבויה לכל מיתר מן א' עד כ"ה (ראב"ע הנשיא, המשיחה והתשברה 69). אם יהיה קוטב העגולה אשר לקחת ממנה הקשת כ"ח אין אתה צריך לטרוח בה אבל תבא במספר הקשת אל סטרי הקשת בלוח הקשתות והמיתרים ואשר תמצא כנגדו בסטר המיתרות הוא אורך המיתר (שם 72). ולהקל מעליך שרטטתי לך לוח אחד וחזקתי עליו המעלות והשברים על סדריהם באורך הלוח וברחבו וכתבתי על סטר הארך א' ועל סטר הרוחב ב' וכו' שום המין הא' בשטר (כך בשין) א' והשני בשטר הב' והעבר אצבעך על אחד מהם כ"א בשטרו ובנכחו (הנ"ל, חשבון המהלכות שער א, כ"י בריטי מוז'). הלקתי הלוח הראשון ברוחב לט"ו סטרין וכו' והלקתי כל הסטרים מהם וכו' וחז"י בסטרים האלה התיכונים ערך המספר וכו' וכותב את החלקה בסטר הראשון (שם שער ג).

***סְטָרָה**, ש"נ, — כמו סְטִירָה: וראיתי נפשכם שוקקה להדליק את נרה בשמן לא יחסר אשר כבה בצאתה עם גופה לאויר העולם בסטרת המלאך הפקיד על זה (ר' שמריה מניגרופונטו, או"צ ב 13).

[1]) [כך מובא גם אצל ר' יונה בפרושו לרי"ף (ברכ' כג.). ובירוש' (שם ה א) הגרסה ומסתיר.]
[2]) [כך בארמ' סטר, סטרא.]

***סְטַרְיָה**, שם של מלאך ממלאכי חבלה: תחת הרוח העליון הזה[1]) עוד רוח טמא ושמו סטרי"ה וכמה אלף ורבואות מלאכי חבלה תחתיו והם מזומנים בשעה שיורד החלום מצד הקדושה הרוח הזה וכל מלאכי חבלה שעמו יורדים עם החלום ההוא ומתערבים עמו ומודיעים לאיש ההוא דברי היתול עם חלום הצודק (ר' משה די וידאש, ראשי' חכמה יג ב).

***סִיא**, ש"ז,—כמו א.סִיאָה: ואם יגבה לבבך על כסאיך שמח בחלקך ואכול לחמך בסיאך ומלא את אמתחות העניים בסיאיך ובימיך לא תראה דוחק סאיך (ר' עזרא הבבלי, תוכחי מוסי ח כ:).

א.***סִיאָה**, ש"נ, — מין אזוב[2]): בעל הבית שקיים ירקות שדה בכרם אסור לו ומותר לכל אדם הלשישית והלבוצין וכו' והכרכום והסיאה והאזוב וכו' (תוספת' כלא' ג יב). הבילי סיאה והקורנים שהכניסן לעצים אין מסיק בהן למאכל בהמה מסיק בה (ר' אליעזר, שם שביעי' ה יד). חשב עליו לעצים הרי הוא בעצים כגון הסיאה והאזוב והקורנית (שם מעש' א א). הסיאה והאזוב והקורנית שבחצר אם היו נשמרים הייבין (מעשר' ג ט).

ב.***סִיאָה**, ש"נ,—כמו סִיעָה, חֲבוּרָה: ראה סיאה של בני אדם עומדין ועידיו ביניהן ואמר משביעני עליכם אם יודעים אתם לי עדות שתבואו ותעידוני (ערכי' יח.).

***סִיב**, ש"ז, מ"ר, סִיבִים, כמו צִיב,—החוטים של הקרום הפנימי של עץ התמרה וכדומ' שמתחת לקליפה Bast; tille; fibre, ובהשאלה דברים הנעשים מִסִּיב כמו חבלים, אריג וכלים שנעשו מהאריג של סִיב: הוצין כדי לעשות אוזן לכפיפה מצרית סיב אחרים אומר כדי ליתן על פי משפך לסנן בו את היין (תוספת' שבת ח [ט] י). כף של סיב שהתקינה לחגור בה את מתניו טהורה (שם כלים ב"ב ה ה). הקורע נגע מן הבית והקולף נגע מן הבית הרי זה לוקה את הארבעים וכו' אבל נושא הוא במומו על כתפו ובסיב ברגלו ואם הלכה לה הלכה (שם נגעי' ג ב). עריבה שהיא טמאה טמא מת ככר תרומה כרוך בסיב או בנייר כרוך בתוכה וירדו גשמים ונתמלאת ונותר הרי הוא צף על פני המים ספק נגע בצדי עריבה ספק לא

[1]) סנגדיאל.
[2]) [עי' לו, שמות הצמחים, עמ' 135.]

נגע ספקו טהור (שם טהרו' ה ו). כרכו בחזרת ובלעה טמא בסיב ובלעה טהור (שם זבים ה ט). כיצד בוצרים בית הפרס וכו' בש"א אוחז את המגל בסיב או בוצר בצור ונותן לתוך הכפישה ומוליך לגת (אהל' יח א). המנפסו ההן דנפוס סיב הוצין גומא חייב משום מנפס (ירוש' שבת ז ג). השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות לעשות אי אתה עושה אבל עושה אתה בסיב שע"ג רגלו ובמוט שע"ג כתיפו (שבת קלג.). כרכן בסיב ובלען אף ידי מצה נמי לא יצא (רנא, פסחי' קטו:). חלצה במנעל הנפרם וכו' בסנדל של שעם ושל סיב בקב הקיטע וכו' הליצתה כשרה (יבמ' קב:). השקה בסיב מהו בשפופרת מהו דרך שתייה בכך או אין דרך שתייה בכך (רנא, סוט' יח.). מה תמרה זו יש בה לולבין להלל הריות לסוכה אפילו הסיב שלה הולך לחיזוק ועצה להדליק (מד"ר במד' ג).—ומ"ר: מה תמרה זו אין בה פסולת אלא תמריה לאכילה ולולבים להלל חריות לסכוך סיבים להבלים סנסנים לכברה (שם, בראשי' מא).—סִיב של צנון, החוטים הצומחים בראש הצנון: שרש צנון גדול מצטרף והסיב שלו אינו מצטרף (ר' יהודה, עוקצ' א ג). הנוגע בעמוד טמא בסיב ובשער טהור (הוא, תוספתי' שם א א).—ובסהמ"א: ויש שפרשוהו נבארא שהוא ליף בלשון ישמעאל ולא דמי כי נבארא סיב נקרא (ר"ח, שבת כ:). מביאין סיב של דקל נרגילה ותופרין את הספינה בו וכשמכניסין אותו בנקב של ספינה שדומה לושט נכנס וקולו הולך וקשה מאד (ערוך ערך ליפורי). הניח סיב בתוך המזרק וקיבל כשר מפני שהסיב הלול והרי הדם יורד לתוך המזרק (רמב"ם, פסולי המוקדשין א כח).

א·סִיג, ש"ז, מ"ר סִיגִים, סִגִים, סִגָיִךְ,—סיג של מתכת, הפסלת שבה הנפשר ממנה כשמתיכין אותה בכור כשצורפין אותה, סִיג של כסף וזהב וכיוצא בהם, Schlacke; scorie; dross: כסף היה לְסִיגִים סבאך מהול במים (ישעי' א כב). ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבר סִיגָיִךְ ואסירה כל בדיליך (שם כה). הגו סִיגִים מכסף ויצא לצרף כלי הגו רשע לפני מלך ויכון בצדק כסאו (משלי כה ד-ה).—כסף סִיגִים, כסף מעורב בסִיגִים, או רק סיגי כסף: כסף סִיגִים מצפה על חרש שפתים דלקים ולב רע (שם כו כג).—ובהשאלה, כנוי לרשעים: סִיגִים השבת כל רשעי ארץ (תהל' קיט קיט). — היה לסִיג: בן אדם היו לי בית ישראל לסוג כלם נחשת ובדיל וברזל ועפרת בתוך כור סיגים כסף היו לכן כה אמר אדני יי' יען היות כלכם לְסִגִים לכן הנני קבץ אתכם אל תוך ירושלם קבצת כסף ונחשת וברזל ועפרת ובדיל אל תוך כור לפחת עליו אש (יחזק' כב יח-כ).—ובמדר': סוגה בשושנים אף הסיגים שביך נדמו כשושנים (מדרי שה"ש, גרינהוט מד:).—*וכנוי לבעלי מומים, ואמר הפיטן: פרים[1]) אם היה לסיגים כי פרצו מעיינות סיגים... כי גבול עולם מסיגים (מחז' יניי, הולי דודסון 16). — ובמשמ' מוסרית, המצרים הרשעים: סבו עגלה הורגיה עבותיה לקצץ ועוגיה סוף להשבית סיגיה התאנה חנטה פגיה (אהוביך, יוצ' שבת חוהמ"פ). — *ובהשאלה פסלת מוסרית, מחשבות רעות שבלב: אותו הלב שהוא מלא סיגים מדרכיו עתיד להשתבע (ר' אבא בר כהנא, מד"ר במד' יד).—ואמר הפיטן: ואתה יי' השבת לצרף את סגנו ולהסיר את בדילנו ולשבור את לבנו הזונה ולהתם את טמאותינו ממנו על כן הגליתנו ובגויים זריתנו (קליאי לתעני' לבור, מחז' איטל' ב כו.). ולבי גם בו ידע סיג סִבּוֹ וסר באוכל עשבו עד שהמלך במסבו (אור, יוצ' א פסח).— ואמר המשורר: קדשו עצרה ורחצו והתקדשו הברו סיג לבבות והתאששו (רמב"ע, נפשי אויתך בלילה). כל זה לצרף סגיך ולהשיבך אל נעוריך (ר"י הלוי, ירושלם למוגיך, שער הכיר 117). וגליתי בדילו אל לבבי וסיגיו הצפונים תוך קרביו (ר"מ דרעי, לקו"ק פד). וסיג פעלו כבור יצרף ויסיר כל בדיליו ולב ישים לישר נתיבתו (רש"ע פלקירא, ראשי' חכמה 2). וסיגי הבצע ממחשבותיך תהגה ובתורתו יומם ולילה תהגה (הוא, המבקש עו).—ובמשמ' העקרית, סיג של מתכת: דלר' אחא צחצוה הסיג מן המראה הוא מוחק (ר"ח, שבת קמט.). והכסף הצרוף במעבה האדמה המזוקק פעמים הרבה הוא נקי מכל זיוף וסיג וחלאה (ר"י אלבו, העקר' א ח). ויש לך זהב רביעי שהוא רע מאוד עד שלא נראה בו הזהב לרוע מפני שהוא מלא סיג ונחושת (רמח"ל, חוקר ומקובל 89). הנה ע"כ אתה צריך להודות כי בזה הזהב הרביעי הגם שנראה כולה סיג עכ"ז יש בו גם כן זהב צרוף מזוקק כמו הזהב הראשון וזה הזהב הצרוף נתפשט בכל חלק מחלקי הסיג (שם). — ובמשמ' חלודה: דשתיך טפי עלה בהן סיג הרבה כלומר משנים רבות נתונים בזה המקום לפיכך עלה [בהן סיג] (ר"ח, ב"מ

1) [בניהם, עי' בהערת המו"ל.]

כו).—ובהשאלה תערבת גרועה, פסלת המקלקלת את איכות הדבר: והשירה ארוכה והסיגים חרבה ורק לא נערכה לאחד מעשרים (דונש, לדונש המכמות). זהב מלים באש בין העברתיו לבלתי יהיה בו סיג צרפתיו (ר' אבן עזרא, הקד' מלין לספ' שעשוע', הוצ' דוקס 1). כי כמה פעמים בחנתי אותו ולא מצאתי סיגים בכסף אהבתו (שם, הוצ' ברי"ל 6). לבבי שיר כבר נטש לפנים וסיגו מזהב שכלו הסירו (רש"ע פלקירא, הקד' המבקש). הבקר אור שחרתיהו לראות אם ירד לטמיון ומצאתיהו ובידו שיר מלא סיגים עם שגיון (עמנו', מחב' כג). — וכמו שיג: דברי פתי שיח סיג בלא דעת ובפלס משקל ידבר נבון (צ"ז, צ"ם כא כו).

ב.*סִיג, ש"ז, — עפרורית של הצמחים: אף הסיג[1] של רצפות הרי אלו מיטמאין ומטמאין ומצטרפין (רבי אליעזר, עקצ' א ג). הסיג של אשכלות של רצפות מיטמאין ומצטרפין מפני שהוא משמר את האוכל (תוספתי שם).

ג.*סִיג, ש"ז, ר"ר סיגים, כמו הסוג, — סל: קופות הגדולות וסיגים[2] גדולים יש להם שוליים והם מחוקים ארבעים לח וכו' (ר' נחמיה, ספרא שמיני פרשי ו).

*סְיָג[3], סייג, ש"ז, ר"ר, *סְיָגוֹת, סייגות,—גדר, Zaun; haie; fence: הנוטע לסייג לקורות ולעצים פטור מן הערלה ר' אסי אומר אפילו אמר הפנימי למאכל והחיצון לסייג הפנימי חייב והחיצון פטור (ערלה א א). מותר לאדם ליטע אילן סרק כדי לעשות סייג בשביעית (תוספתי שביע' ג יט). לסייג מקום הסייג מוכיח עליו (ר' זעירא, ירוש' ערלה א א). — ובהשאלה חזוק ושמירה מעולה: מסרת סיג לתורה מעשרות סיג לעשר נדרים סיג לפרישות סיג לחכמה שתיקה (ר' עקיבא, אבו' ג יג). — עשה סְיָג, עשה חזוק ע"י הוספת גזרה וחמרה: הם (אנשי כנסת הגדולה) אמרו שלשה דברים הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סיג לתורה (שם א א). המכיר את מקומו והשמח בחלקו והעושה סייג לדבריו (שם ו ו). הוי זהיר בדבריך מבטלה ועשו סייג לתורה ועשה סייג לדבריך כדרך שעשה הקב"ה סייג לדבריו (בן עזאי, אדר"נ א). חכמים עשו סייג לדבריהם (ברכ' ז:). שמעתי שב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה (ר"א בן יעקב, יבמ' צ:). עשה סייג לדבריך (כלה ג:). וחכ"א לא כדברי זה ולא כדברי זה לא כדברי שמאי שלא עשה סייג לדבריו ולא כדברי הלל שהפריז על מדותיו (שם ד:). עשתה תורה סייג לדבריה שלא יאכל ולא ישתה מכל דבר הנעשה מגפן היין (מד"ר במד' י).—סַג סְיָג: סג אדם סייג שאין יכול לעמוד בו גוזר אדם גזרה על עצמו שאין יכול לעמוד בה מכאן אמרו אל יוסף אדם על דברים ששומע (תוספ' ב לאדר"נ נוסח' א, הוצ' שכטר עו.). — ובסהמ"א: כל דבר שהוא לסייג הארץ בעל הקרקע חייב בו (רמב"ם, שכירות ח ג).—ובהשאלה: מצאתי סייג לדברי (רשב"ם, ב"ב קל.). בד"א בדברים שלא אסרו אותן כדי לעשות סייג לתורה אלא כשאר דיני תורה אבל דברים שראו בית דין לגזור ולאסרן לעשות סייג אם פשט איסורן בכל [ישראל] אין בית דין גדול אחר יכול לעקרן (רמב"ם, ממרים ב ג). שכל מה שאסרנו זה מפני שהוא סייג ואם יהיה צריך לסייג אחר יהיה הדבר הולך ללא תכלית (הוא, שו"ת לח.). — ומ"כ: ובן מה שאצלנו מהרחקת האכילה עמה ולהשמר מקורבתה אין זה כי אם מניעות וסייגות שלא יתגלגל הענין לשכב עמה (ר' י"ה, הכוזרי, ג מט). אך הם מורים ואומרים עשו סייג לתורה ומן הסייגות שאסרו ההוצאה וההכנסה מרשות היחיד לרשות הרבים (שם נא). ובינה תורה שבע"פ בתורת אמך להזהיר שלא יסתפק בה כמו שאין אדם מסתפק באמו שילדתו ואפי' על התקנות ועל הגזירות ועל הסייגות שעושים חכמי ישראל הוא אומר (ר' בן נחמיאס, פי' משלי א ח). ושומר הסייגות בא למדריגת הזריזות (שם כב כט).

סִיַּג, קל לא נמצא.

—פעל, *סִיג, רק בינ'; מְסַיֵּג, מְסוּיָג, מְסַיֶּגֶת, מְסוּיֶּגֶת,

1) [במדב"ם הסוג של רצפית. ופרש הערוך העפר שעל שרשי הירק, ע"כ. והרמב"ם (הוצ' דרנבורג): גרס הסג של רצפית ומפרש: הוא האבק המסתבך על קצת הצמחים וזו היא רצפית דומה לקורי עכביש, ע"כ. והר"ש מביא: וי"מ שהוא עלה כרוך על הרצפות. והגר"א בתוספת' פרש סיג הוא ארוגה משרשים דקים שסביב השרש העב, ע"כ.]

2) [הערוך גורס הסוגים הגדולים, וכן בדפו' ויניציא. ועי' הערת מסרת התלמוד.]

3) כך בארמ'. ובערב' שׂיאג.

—שעשה לו סְיָג וגדר: לשועל שמצא כרם והיה מסוייג מכל פנותיו והיה שם נקב אחד ובקש להכנס בו (מד״ר קהלי ה. כאשר יצא).—ובסהמ״א: בִקעה וכו׳ מסוייגת בגדר סביב (רמב״ם ורשב״ם, ב״ב קנג:).

—פעי, *סִיֵּג, סייג, פ״י,—עשה גדר, ובהשאלה עשה מסגרת: כל התורה כולה מיוחדת לנבואת משה חוץ מאילו שני פסוקין שהן מנבואת אלדד ומידד לפיכך סייגן בנון כפוף ונטפל בתורה (הלכי ספי תורה, גנזי מלכים, הולי אלדר לז).—ובמשמ׳ עשה חזוק וגזרה: מה טעם גזרו כך ולמה סייגו כל גזירה וגזירה (רש״י, משלי כה כז).—ואמר הפייטן: תמום והרגום תלי תלים תודות והלל סיגו סגולים תקף הנס קבעו משכילים (בלא אכן, יולי שבת א חנכה). כחשו כחדו מאבתם למדו בניהם סוררים פרצו פרעו נוצרים סייגו המה היוצרים להם לבדם הארץ מהצמח קוצים ודרדרים (JQR. IV 1913, 58).

***סִיגָה**, ש״נ, כמו א. סיג: והראיון תני ר׳ יוסף שלא יביא סיגה[1] לעזרה (בכור׳ כא.).

***סִיגְנִית**, סוגְנית, ש״נ, מ״ר סִגְנִיּוֹת, סִיגְנִיּוֹת[2],—סלים קטנים בשביל פירות קלועים מעלים או נצרים, Körbe; paniers; baskets: סיגניות של עלין טהורות של נצרין טמאות (כלים יז ה).

***סִיד**, ש״ז, כמו שִׂיד, Kalk; glu, plâtre; lime, plaster: מגלגלין בצי׳ על גבי סיד[3] רותח אבל אין מגלגלין את הביצים על גבי עפר הרותח (ר׳ שמעון בן גמליאל, תוספתי שבת ג יב). ומודה ר׳ יהודה בסיד שיכול לגומרו שסדין אותו במועד (שם מו״ק א ט). פוסק עמו וכו׳ ועל הסיד משקעו בכבשן (ב״מ ה ז). מרחיקין את הגפת ואת הזבל ואת המלח ואת הסיד ואת הסלעים מכתלו של חבירו שלשה טפחים וסד בסיד (ב״ב ב א). ונאכל גדיש הכל במשמע וכו׳ וכן מדבך של אבנים ושל צרורות שהתקינו לסיד (מכי׳ משפטי יד). הכל מודין שאם היה לו שם סיד או צרורות או אבנים או גיפסוס מותר (ירושי שביעי ג ג). בינה יתרה נתן בהם הקב״ה (לאומות) ושיגרו נוטירין שלהן וקילפו את הסיד והשיאוה ועל דבר זה נתחתם גזר דינם לבאר שחת[1] (ר׳ יהודה, סוטי לה:). מה סיד אין לו תקנה אלא שרפה אף אותם האומות אין להם תקנה אלא שרפה (בבא בר שילא, שם). איבעיא להו הן וסידן או דילמא הן בלא סידן (ב״ב ג:). סלע הבא בידים זה חופר בורו מכאן וזה חופר בורו מכאן זה מרחיק שלשה טפחים וסד בסיד וזה מרחיק שלשה טפחים וסד בסיד (שם יז:).—וסמן לצבע לבן: מראות נגעים שתים שהן ארבע בהרת עזה כשלג שניה לה כסיד ההיכל וכו׳ (נגעי א א). הפתוך שבסיד כדם המזוג בחלב דברי ר׳ ישמעאל רבי עקיבא אומר וכו׳ ושל סיד דיהה ממנה (שם ב).—ולמשׁח את עור הגוף: ר׳ יודה אומר אשה לא תסוד מפני שניבול הוא לה ר׳ חנינה ור׳ מנא חד אמר בסיד שהיא מתירתו במועד נחלקו וכו׳ (ירושי ע״ז א א). בנות עניים טופלות אותן בסיד (שבת פ:).—ובסהמ״א: ומן הרפואות המהדקות הנה היא מופלאת בחבישה וכו׳ וחרסית וסיד המת (קאנון ד ד ג ה).

***סֵיד**, ת״ז,—עי׳ סוד, ביני פעוי.

סֵיד, סָיֵד,—עי׳ סוד פעי, פעי.

***סַיָּד**, סייד, ש״ז, מ״ר סַיָּדִים, סיידין,—אדם שאומנותו עשית הסיד וְהַסִּיּוּד, Kalkstreicher; plâtrier; plasterer: הסייד ששכח עציץ (הכלי שעושה בו הסיד) בבור ונתמלא מים אם היו המים צפים על גביו כל שהן ישבר (ר׳ אליעזר, מקו׳ ב ח). והלך הסייד לסידו ויוצר לטיטו נפח לפחמו (ר״י הכנסיה, מד״ר קהלי בכל עת). חוט המשקולת וכו׳ של סיידין ושל ציירין כל שהן (כלים כט ג).—כף סַיָּד, כף הַסַּיָּדִים, הכלי שמְסַיְּדִים בו: חול הגס כדי ליתן על מלא כף סיד (שבת ח ה). תנא כדי ליתן על פי כף של סיידין (שם פ:).—כבשן של סַיָּדִים: כבשן של סידים ושל זגגים ושל יוצרים טהורה (כלים ח ט).—סנדל של סַיָּדִים: שלשה דברים אמר ר׳ עקיבא על שנים הודו לו ועל אחד לא הודו לו על סנדל של סיידים שהוא טמא מדרס וכו׳ (עדי׳ ב ח).—ובסהמ״א: משקולות של סיידין ושל ציירין אפילו ארוכין כל שהן טמאין (רמב״ם, כלים כא ד).

---

1) [הערוך גורס סיג.]

2) [כך מנקד בקטע כ״י בודלי MS. Heb. d 63 רה״ג גורו מן סוגה בשושנים. וכן יתר המפרשים. ור״ש גורס סוגניות. ונראה שהיתיד הוא סיגנית, סוגנית זעירי מן סיג, סוג, עי׳ ערכו. ולדעת פרינקל (Fremdw. 107) היא מלה נכרית.]

3) [בירוש׳ (שבת ג ג): על גבי גג של סיד רותח. ובבלי (לט.): על גבי גג רותח.]

1) [עי׳ גם תוספת׳ (שם ח ו-ז).]

*__סִידִּיִּי__, ת"ז, שיש לו מסגולת הסיד: ומזה המין הוא גם שריפת המתכיות (פערקאלקונג קאלציניורונג) ע"י חום האש וכו' ולא נשאר מהם כי אם אבק עפרותיי סידיי כמו העופרת אשר יותך בכור (ליכ:זה, רהס' למודים ב 33).

*__סִיּוּד__, ש"ז, שה"פ מן סוד: המוצא פלטרין בנכסי הגר וסד בהן סיוד אחד או כיור אחד קנאן (רב דימי בר יוסף בשם ר' אלעזר, ב"ב נג:). — ובסהם"א: כיצד המוצא פלטרים גדולים בנויין בנכסי הגר או בנכסי הפקר וסייד בהן סיוד אחד או כייר בהן כיור אחד (רמב"ם, הלכ' זכיה ומתנה ב ג).

*__סִיּוּטָא__[1], ש"ז, נדנוד, פחד: מרוב חולשתך תראה בחלומך סיוטא כאילו שתיתה מי המרים כסוטה כל ריעך יקוצו בחייך ודמעותיך יזלו על לחייך (עזרה הבבלי, תוכ' מוסר מז.).

*__סִיּוּם__, ש"ז, שה"פ מן סִיֵּם,—סוֹף וּגְמָר, Schluss; fin; conclusion: הה"א רחוקה מן השם למה שהוא סיום חתימתו של משה וכו' כאדם שמסיים ספרו וחותם את שמו בסיום ספרו (תנחומי האזינו ה). —ובסהם"א: ויכל אלהים ביום השביעי וגו' א[מר ביום השביעי ולא ביום הששי שכן לשון] תורה שכל מעשה ומלאכה שנגמר [בזה היום נזכר סיומו וגומרו ביום של מחר ונגמר בזה החדש יזכר סיומו וגומרו בחדש שלאחריו ונגמר בזה השנה נזכר סיומו וגומרו בש[נה שלאחריה] (גנזי שכט' א, גינזבורג, 14). כשהיה מגיע לסיום הנעימה היה האחד מן החלילים מאריך לאחר שתיקת האחר וכו' חילוק היינו סיום שמחלק בין נעימה לנעימה (רס"י, ערכ' ו.). — ואמר הפיטן: בגשתי צקוני יעל כשכבת טל גל בינו לביני סיום אות טל (אהגרה, תפל' טל). —*ומ"ר, גמר השקלא וטריא של ההלכה: ראשי הסדרים וראשי המדרשים והפרקים והסיומין[1] והסיעות (JQR, XVIII, 404). מסיימים דבריהם בכמה סיומים (רהב"ד, קבלה, הוצ' ניבוילר, 53).

1) [כנראה מן סִיֵּט, סוט, ועי' יומ' (כב:) אחויאו לר' נחמן סיוטא בחלמא, ע"כ. פרש הערוך פחד, וכן רש"י (ב"ק לז:) ביעותא. וביומ' פרש"י: מלאכי פחד מבהילים אותו, ע"כ. וזהו כעין Nachtmähr; cauchmare; nightmare. וכן נמצא בצרי היגון לנתן פלקירא, כ"י בריט' מוז': בחולי הנקרא כאבוס ובלשון התלמוד הסתה ובלע"ז פרימקא האלבאבוס, (תרג' ד"ר מויא Incubus.) הוא חלי ירגיש בו האדם בעת השינה כאלו דבר יפול עליו ויקרר נשימתו ויפסק קולו ותנועתו ויכבד עליו ראשו כאלו רוצה להחנק לסתום הנקבים וכשיכלה זה יעור משנתו פתאום כמבוהל.]

__סִיוָן__, ש"ז,—שם החדש השלישי[2]: ויקראו ספרי המלך בחדש השלישי בעת ההיא הוא חדש סיון בשלשה ועשרים בו ויכתב ככל אשר צוה מרדכי אל היהודים (אסת' ח ט). — ובתו"מ: שלש גרנות למעשר בהמה וכו' ר' אלעזר ור' שמעון אומרים באחד בניסן באחד בסיון בכ"ט באלול (בכור' נז:). ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום עד מתי חמשים ומאת יום עד אחד בסיון (סדעו"ר ד י). חצי ניסן ואייר וחצי סיון קציר חצי סיון ותמוז וחצי אב קציר (רשב"ג משום ר' מאיר ור' דוסא, מד"ר ברא' לד). — ובספ' יצירה: ואלו הן שנים עשר חדשים בשנה ניסן אייר סיון תמוז אב וכו' (ספ' יצירה ה ג). — ובסהם"א: סיון בו גם תולדות הענבים גם מדוים חדים המכאיבים (ראב"ע, שמעו נא אל דברי הרופא). מעל פני כוסות מכוסות אור הסר לאט מסוה בבוא סיון (ר"י חריזי, תחכמוני ה). חדש סיון ימיו חמש עשרה שעות וכו' ונזהיר עוד מלרחוץ במרחץ ומליקרב אל הנשים לשכיבה (אסף הרופא, כ"י פריז 44).

*__סִיּוּעַ__, ש"ז, שה"פ מן סִיֵּעַ, — עֵזֶר, Hilfe; aide; assistance: אי זהו הסיוע מביא יין ונופח לתוך חוטמו ונותן ידו למטה ומקבל ושומט דדיה ונותן לתוך פיו (ירוש' שבת יח א). מה יחידו של עולם אינו צריך סיוע כך שמשון בן מנוח אינו צריך לסיוע (מד"ר ברא' לח). ביחודו של עולם שאינו צריך סיוע במלחמה שנ' פורה דרכתי לבדי (שם לט). אם הרוחות שלא נבראו לשום סיוע צריכין סיוע אנו שנבראנו לסיוע על אחת כמה וכמה (שם ויקר' כד). ומה אם דבר שלא נברא לשום סיוע צריך סיוע וסעד בני אדם על אחת כמה וכמה (ר' ברכיה, תנחומ' קדוש' ט). מה הארי הזה שחוץ כך היו סיחון ועוג שחוצים וגבורים שלא היה בין זה לזה אלא מהלך יום אחד בלבד ולא זה בא לסיועו של זה ולא זה בא לסיועו של זה (מד"ר שה"ש, אחי מלבכון). — ובסהם"א, סִיּוּעַ השמועה: עומד אחד

1) [עין אפנשטין, Gesch. u. Liter. 14].
2) [מהאשור' סִמַאנֻ (סִוָאנֻ).]

מדרא קמא ודורשה ברבים וכו' וכל מי שרואה אותו עומד יודע שאינו עומד אלא לברר הבריתא שממנה סיוע השמועה (ספי יוחסין 124). — *ומ"ר, סִיּוּעִים, במשמ' הוכחות: וע"כ צריך שיהיה האביב בראש החדש כל שכן שיש לנו סיועים להיות האביב נמצא מראש החדש כפי שקדם לנו הבאור (ר"א הקרחי, ספי ג"ע, הבדל שנה משנה י).

*סִיּוּעָה, ש"נ,—כמו סִיּוּעַ: אשר יריתי פי' על שם הסיועה שסייע לבן להעמיד גל ומצבה (ספנת רזא, תולדות יז.).

*סִיחַ, פ"י, כמו שִׂיחַ,—דִּבֵּר, סִפֵּר, sprechen, erzählen; parler, raconter; to talk, relate: שבועה שאיני יודע מה אתה סח על זה נאמר חולק עם גנב שונא נפשו אלא ישמע ולא יגיד (תוספתי ב"ק ז יג). היכן שורי אמר לו איני יודע מה אתה סח (שבוע' ה ג). רב כהנא הוה גני תותי פורייה דרב ושמעיה דסח וצחק ועשה צרכיו (חגי' ה:). סנחריב וכו' שסח וניחר דברים כלפי מעלה (סנה' לד.). סח בין תפלה לתפלה חוזר ומברך (רב חסדא, מנח' לו.)—וגם מבהמה: אל תקרי ושחט אלא וסחט ממקום שסח חטהו (חול' כז.). — סָח לפלוני: אמ' ר' עקיבא סח לי שמעון בן לוגא וכו' (תוספתי יוה"כ ב ז). סח לי זעירא משום אנשי ירושלם ג' הן שאם בקשו למחול מוחלין להן וכו' (ר' יאשיה, ירוש' קוט' ד ג). אמרה לו אשתו מפני מה אשתקד של כל העולם כולו לקה ושלך לא לקה ועכשיו של כל העולם כולו נשדף ושלך לא נשדף סח לה כל הדברים הללו (ברכ' יח:). דאמר רבה בר בר חנה סח לי ר' יוחנן בן אלעזר וכו' (פסח' כח.). סח לי זקן אחד פעם אחת הלכתי לשילה והרחתי ריח קטורת מבין כותליה (רב חייא בר אבין בשם ר' יהושע בן קרחה, יומ' לט:). סח לי אלעזר בני וכו' (ר' יוסי, שם סז.). סח לי יאשיא דמן אושא דק שהור משוקע הרי זה מום (רשב"א, בכור' לח:). —ובדבים: ד' דברים סחו לי מלאכי השרת (ר' יוחנן בן זכאי, כלה' כ.). — ובספה"א: ראובן שערער על שמעון ושמעון אמר איני יודע מה אתה סח אלא שדה זו מלוי לקחתיה (רמב"ם, טוען ונטען טו ד). —ואמר המשורר: כלם כאחד לאלומים נצבו כאלמים להרשים סוד סחו (רשב"ג, אולי דמעות). ישקני מנשיקות ולא כל נשיקות סחו אל ירד אותם מיין הרקח להשקות (אז, יוצ' א' שבוע'). סח ילד בתלף דמעות כתנין וולף עוללי אשר טפחתי בעלף איך גזו מני בחלף (אז בהלוך ירמיהו, קינ').

—הִפְעִ', *הֵסִיחַ, — כמו קל: ר' אבא הסיח לפני רבינו פעם אחת עבר אדם בתוך מדבר כוב זה (מד"ר שמות כד). בלשון אנכי הסיח עם זקני אנכי מגן לך ובלשון אנכי הסיח עם אבי [אנכי אלהי אברהם אביך ובלשון אנכי הסיח עמי] (פסיקי רבתי, י' הדברות קמייתא). הסיחה לו כל הדברים (כלה רבתי ט). ואל תסיח אחורי הכותל מפני ששנו חכמים עינים להרים ואזנים לכותלים (פרקי רבינו הקדוש ג, ספי הלקוט', הוצ' גרינהוט לד).—ואמר המליץ: כל עת לשון הנבואה היא תסיחך בהקיץ וגם במראות ואם תישן תעירך (ר"י חריזי, תחכמוני לה).—ובינ': עד שהכיר בה שהיא יהודית היה מסיח עמה על ידי תורגמן ומשהכיר בה התחיל הוא מספר עמה (מד"ר ויקרי כו). מסיח עם אשה בשוק מנבל פיו דברים רעים בשכרות ואינו מתבייש (שם במדי י). ובא עשו ונכנס אצל אביו אמר לו מי אתה מסיח עמי בלב (נ"א בקול) גדול (שם דבר' א). הנחש הראשון היה מסיח כבני אדם וכו' (ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי, שם ה). וגם לא לנבונים עושר אתמול היה מסיח כעשיר שוב מחרון אפך סלח נא לעון העם הזה ועכשיו הוא מסיח כרש ואתחנן עשה עמי חנם (שם ט). היתה נפשו של משה מתקשה לצאת והיה משה מסיח עם נפשו וכו' (שם יא). א"ל משה לך ועשה מהרה שמתוך שאתה מסיח הם מתים (תנחומי לו יג). התחיל מסיח עמו שמא יעשה תשובה (שם תזריע יא, בובר). התחיל מסיח מי הגיד לך (שם). עומד ומסיח במלך המשיח (פסיקי רבתי, לא, ותאמר ציון). לעולם יהא אדם יודע אצל מי הוא יושב ואצל מי הוא עומד ואצל מי הוא מיסב ואצל מי הוא מסיח (דא"ז ה). — ומ"ר: אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה (ר' יוחנן, תעני' ה:). בנוהג שבעולם מלך ומטרונ' יושבין ומסיחין זה עם זה (הוא, מד"ר דבר' א). [למי שיח] ועל מי הן מסיחין (תנחו' שמיני ז, בובר). — וּמֵסִיחַ לפי תומו, כלומר, סתם, בלי כונה מיוחדת: מעשה באדם אחד שהיה מסיח לפי תומו ואמר זכורני כשאני תינוק ומורכב על כתיפו של אבא וכו' (רב יהודה אמר שמואל, כתוב' כו.). כגון שהיו בעלים מרדפין אחריהם ואשה וקטן מסיחים לפי תומם (ב"ק קיד:). פונדקית נכרית

היתה ומסיחה לפי תומה היתה (רב כהנא, יבמ' קכב:). כי תניא ההיא במסיחה לפי תומה (כתוב' כז:).— ובסהם״א: שהישמעאלים מעצמם הסיחו לפי תומם ואמרו להם הדברים הללו (מהרי״ט, שו״ת אה״ע לו).

***סִיחַ**, ש״ז, שה״פ מן סיח, — כמו שִׂיחַ, דבור: סיח שבת וינפש השבית והנפיש פתרונו ויעל ויורד העלה והוריד פשרונו (רב סעדי' על חיוי הבלכי 21, הוצ' דודזון). ויך כל בכור פטר רחם וחל איש לבחור באהלי הם ומקיר קרקר ומשוח סיחם לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם (ינאי ליסעו, שבת החדש, קרובץ אהגו' כ). רחשם יערב וסיח פלולם מגדיל ישועות מלכו לנשאם ולנטלם (גנזי שכטר ג, דודסון, 127).

***סַיִח**[1], סייח, ש״ז, מ״ר סְיָחִים, סייחין, — בן החמור: Füllen; poulain; foal: מדרין עגלין וסייחין (ברשות הרבים) (שבת יח ב). אין מושיבין תרנגולין למחצה ואין שמין עגלין וסייחין למחצה אלא אם כן נותן לו שכר עמלו ומזונו (ב״מ ה ד). המוכר את החמור מכר את הסייח מכר את הפרה לא מכר את בנה וכו' (ב״ב ה ב). ובכל מקום אין מוכרין להם (לגוים) בהמה גסה עגלים וסייחים שלמים ושבורין (ע״ז א ו). וכל דבר שאין עושה ואוכל כגון אווזין ותרנגולין מיטפל בהם שלשה ימים בעגלים ובסייחין שלשים יום יותר על כן מוכרן בבית דין (תוספת' ב״מ ב כ). שמין עגל עם עמו וסייח עם אמו ואף על פי שמעלה שכר כתף למעות ואינו חושש משום ריבית (שם ה ו). תשובה של רמיות עשו אנשי נינוה מה עשו ר' חונה בשם ר״ש בן חלפות' העמידו עגלים מבפנים ואימותיהם מבחוץ סייחים מבפנים ואימותיהם מבחוץ (ירוש' תעני' ב א). עגלים וסייחין המקפצין אין להן חזקה (ר' ינאי, שם קדוש' ד ב). תני שלא יאכל עגל לעגלים וסייה לסייחין ותרנגול לתרנגולין (שם ב״מ ג ט). לא יצא הזב בכים שלו וכו' ולא סייחים בטרסקלין שבפיהם (שבת נג.). תנא הוא סיחון הוא ערד הוא כנען סיחון שדומה לסייח במדבר כנען על שם מלכותו (ר״ה ג.). עגלים וסייחין מטפל בהן ג' חדשים מכאן ואילך שם דמיהן ומניחן (ב״מ כח:). מעשה באשה אחת שכיבדה לדיין מנורה אחת של כסף והלך אנטיריקוס[2] שלה וכיבדו סייח של זהב למחר אתת אתתא ואשתכח דינא הפיך א״ל מרי ינהור דינא קדמיך כההיא מנרתא דכספא[3]) אמר לה ומאי אעביד לך כפה סיח את המנורה (ר' לוי, פסיק' דר״כ, איכה). מעשה באחד ששלח ביד בנו שתי מדות של כסף מלאות כסף ומחוקיהם זהב שוב מעשה באחד וכו' שתי מדות של זהב וכו' אמרו כפה סיח את המנורה (ספרי, במד' קלא). הרבה סייחין מתו ונעשו עורותיהן שטוחין על גבי אמותיהון[4]) (פסיק' דר״כ, אחרי מות).—ובסהם״א: לבנים של חמור קרי להו סייחין (רגמ״ה, ב״ב עח:). וכן השם עגלים וסייחים על הרועה להיות מתעסק בהם (רמב״ם, שלוחין ח א). חמורה מניקה אני מוכר לך מכר לו את הסייח[5]) שאין אדם קונה חמורה לחלבה (שו״ע חו״מ, מקח רכ). מצא עגלים וסייחים של רעי מיטפל בהם שלשה חדשים ושל פטם שלשים יום (שם אבידה רסז). — ונקי' סִיָּחָה, סייחה: וישם את כסאו למה״ד שהי' לו חמורה וסייחה וחזירה והי' נותן לחזירה שלא במידה ולחמורה ולסייחה במידה וכו' (מדר' אגדה גרינן ג, ביהמ״ד ילינק א).

***סִיחָה**, ש״נ, סמ' סִיחַת, מ״ר סִיחוֹת, כמו שִׂיחָה, סִיחַ: התיב ר' זעירא קומי ר' יסא והא תנינן יצא שמה בעיר מקודשת הרי זו מקודשת מגורש' הרי זו מגורשת אית לן מימר נירות דולקין לא סיחת בני אדם מסיחין והכא סיחו' בני אדם משיחין (ירוש' גיט' ט יא). כל שסיחתו בבבל משיאין לו אשה (ר' יוסף, קידוש' עא:). ואמאי קרי ליה סיח שמהלך אחרי סיחה נאה (ב״ב, עח:). סנחריב שסיחתו ריב (סנה' לד.).— ובסהם״א: סיחת חולין: בדבר סיחת חולין וכו' והעמדנוה בדבר סיחת חולין (קטע תשו' ר' דוסא בן רסע״ג, קעדילאגה, שכטר 59). — ואמר הפיטן: ניגש להשתעשע בחוקים ולא כבער סיחות יפיגוהו עד בוא ברורים סחבו דשן בפיים ול' במרחפת (Elbogen, Stud. 163).

***סִיט**, ש״ז, — שם מִדַּת הָאֹרֶךְ[6]), בא תמיד בה״א הידיעה, מלא הַסִּיט: הצובע מלא הסיט בקלופי

---

1) [אולי צריך לנקד סַיָּח.]

2) [צ״ל אנטידיקוס, הבעל דין שלה.]

3) [באה האשה ונמצא הדין הפוך אמרה לו אדוני יאיר הדין לפניך כאותה מנורת הכסף.]

4) [הרבה צעירים מתו לפני הזקנים.]

5) פי' חמור קטן, הגהה.

6) [כן בסורי. ועל גדלה עי' קרויס, ארכיאולו' II, 390.]

ערלה וארגו בבגד ואין ידוע איזה הוא וכו' (ערל' ג ג). והאורג שני חוטין שיעורו כמלא הסיט (שבת יג ד). האורג מלא הסיט מצמר הבכור בבגד ידלק הבגד (ירוש' כתוב' ו ז). מגרה שנטלו שניה אחת מבנתים טהורה נשתיר בה מלא הסיט[1]) במקום אחד טמאה (כלים יג ד). מגריפה שניטל פיה ונשתייר בה מלא הסיט על פני כולה טמאה (תוספתא כלים ב"מ ג א). הרי פרצוף שברא הקב"ה בבני אדם מלא הסיט יש בו כמה מעיינות ואינן מתערבין זה בזה (תנחו' חוקת א). — מלא הַסִּיט כפול: הגוזז מן הבהמה מן החיה ומן העופות אפילו מן השלח מלא הסיט כפול הרי זה חייב (תוספתא שבת ח [ט] א).—מלא רחב הסיט כפול: שיעור המלבן והמנפץ והצובע והטווה כמלא רוחב הסיט כפול (שבת יג ד). כל אלין שיעוריא אם לאוכלין כגרוגרת וכו' אם לארוג כמלוא רוחב הסיט כפול (ירוש' שבת ז). — ובסהמ"א: והזרת מותחת עד שנים בסיט וארבע אצבעות הוא הטפח והסיט (ר"א קליר, אז ראית, יוצ' שבת שקל'). עור נקוב באמצע בשיעור סיט הן חסר הן יתר ויושב עליו אדם ותחתיו גרף כדי לקבל בו הרעי (ערוך, ערך אסלא).

*סִיטוֹן[2]), ש"ז, מ"ר סִיטוֹנוֹת, סִיטוֹנִים,—סוחר תבואה במדה גסה, מוכר מכלת לחנונים, Getreide- und Esswarengrosshändler; marchand de blé ou de comestibles en gros; wholesale corn or provision dealer: לא התירו למכור את הדמיי אלא לסיטון בלבד (תוספתא דמאי ג יג). הלוקח מן הסיטון ונמלך להחזיר לא יחזיר (שם ה יא). אלו הן המשפיעין במדה גסה כגון הסטונות ומוכרי תבואה (דמאי ב ד). הסיטון מקנה את מדותיו אחת לשלשים יום (ב"ב ה י). שלשלת של סיטונות טמאה של בעלי בתים טהורה (כלים יב א). הגבינים שלהם מותרות רשב"א אומר אם של בעלי בתים מותרות ואם של סיטונים אסורות (כותים ב). —ובסהמ"א: הסיטון שקונה הרבה ביחד ומוכר לחנונים מקנח המדות שמודד בהן דבר לח אחת לשלושים יום (טור הלכ' מכירה רלא).

*סִיכָה, ש"נ, מ"ר סִיכוֹת, — שה"פ מן סוך: מנין לסיכה שהיא כשתיה ביום הכפורים (שבת ט ד). יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה (יומ' ח א). הדקין שבכלי חרס וקרקרותיהן ודפנותיהן יושבין שלא מסומכין שיעורן מכדי סיכת קטן ועד לוג וכו' (ר' ישמעאל, כלים ג ב). סך את השמן ואינו סך יין וחומץ שהשמן דרכו לסיכה ואין יין וחומץ דירכה לסיכה (תוספתא שביעי' ו א). סכין כל מיני סיכות אבל אין מושהין את המעיים ואין חונקין בשבת (שם שבת ג [ד] ו). הסך שמן טהור ונטמא ירד וטבל בית שמאי אומ' אף על פי ששותת ויורד טהור ובית הילל אומ' כדי סיכת אבר קטן טמא פחות מיכן טהור (שם עדיות ב ב). בתשעה באב ובתענית ציבור בסיכה שהוא של תענוג אסור ושאינה של תענוג מותר ביום הכיפורים בין סיכה של תענוג בין סיכה שאינה של תענוג אסור (ירוש' מעשר שני ב א). שוות סיכה לשתייה לאיסור ולתשלומין אבל לא לעונש (שם). איזהו דבר שהוא מותר להי ואסו' למת הוי אומר זו סיכה (ר' לעזר בשם קימיי, שם ה ז). שמן זכינו לריחו וזכינו לסיכתו הדם לריחו זכינו לסיכתו לא זכינו (ר"ג, ברכ' מג:). כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בתשעה באב אסור באכילה ובשתיה ובסיכה ובנעילת הסנדל (ת"ר, תעני' ל.). שלשה אין נכנסין לגוף והגוף נהנה מהם רחיצה וסיכה ותשמיש (כלה רבתי א).— ובסהמ"א: אסור לסוך מקצת גופו ככל גופו בין סיכה של תענוג בין סיכה שאינה של תענוג (רמב"ם, שביתת עשור ג ט). במשיחות וסיכות מלסול ובריקות שער (ר"א קויפל, שע"י ג, השקפה לטובה יד).

*סִילוֹן[1]), סלון ש"ז, מ"ר סילונות, — צנור, מרזב, Rinne; gouttière; gutter: הטהורין שבכלי חרס וכו' ואבוב של קלאין וסילונות אע"פ כפופין אף על פי מקבלין (כלים ב ג). סילון[2]) שהוא צר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע אינו פוסל מפני שלא נעשה לקבלה (מקוא' ד ג). כיצד מביא סילון[2]) של חרס או של אבר ומניח ידו תחתיו עד שהוא מתמלא מים ומושכו ומשיקו אפילו כשערה דיו (שם ו ח). סילונות שבכרכין מחוזקין סאתים אף על פי נקובין שופבין

---

1) [בב"י פרמה מֻנקד הַסֵּט. קרוים (שם 311) מפרש כאן ובציון הבא שהכונה ללוח שהשנים יוצאות ממנו, וזה נגד כל המפרשים הקדמונים.]

2) [מהיונית σιτωνής, מוכר תבואה.]

---

1) [בערב' שַׁאל a) גזל; שַׁיל b), זֶרֶם. ובסורי' סילא, תעלה.]

2) [כך לנכון במרב"ם. ובדפו' בטעות סלון.]

a) سال b) سيل

לתיכן מים בשבת (תוספת' עירובי' ט יח). אמרו לא יניח פיו על פי הסילון וישתה מפני סכנת נפשות (תוספת' ע"ז ו ו). הסילונות והקרמודין שעשה בהן בית קבול מים או צרורות טמאין (שם כלים ב"ק ג ג). מטהרין את המקואות העליון מן התחתון והרחוק מן הקרוב כיצד מביא סילון של עץ ושל עצם ושל כלי זכוכית ומניח ידיו התחתון עד שתתמלא מים ומושכן והשיקן אפילו כבשעורה ידיו ואם נכפף הסלון כל שהוא פסול (שם, מקואו' ה ה). סדין ששטחו על סילון של יוצר להטיח בו את חטיו אם מחמת המים בכי יותן (שם מכשירי' ג ג). אפילו הבריכה בדלעת או בסילון הדא דתימר בסילון של חרס אבל בסילון של אבר אינו צריך עד שיהא שם שלשה טפחים עפר מלמעלן (ירוש' כלאי' ז א). ונוטל טליתו וכסותו וסודרו וכובע של זהב ועטרת מרגליות ומבחנן ומצרפן ומזקקן ומסדרן לפניו על סילון של זהב (מדר' פטירת משה, ביהמ"ד ילינק א). — וקלוח של מים וכדומ' הבא דרך הַסִּילוֹן: מעשה שעשו אנשי טבריה הביאו סילון של צונן לתוך אמה של חמין (שבת ג ד). פעם אחת בכל חודש וחודש סלונות עולין מן התהומות ומשקין את כל פני האדמה (ר' יהודה, סדר"א ה). מגיד הכתוב שהיה נכנס משה ועומד באהל וקול יורד מן השמים כמין סילון של אש לבין שני הכרובים (מד"ר במד' יד). והיה הדבור בא לתוך אזנו של משה כמין סילון (פסיקתי רבתי, ויהי ביום כלות משה). — וכנוי למי רגלים: עמוד החוזר מביא את האדם לידי הדרוקן סילון החוזר מביא את האדם לידי ירקון (רשב"ג, ברכ' כה.). — ולשכבת זרע: הם קילקלו סילונות שלהן אף הקב"ה שינה להם סדר עולם (ר' לוי, מד"ר בראש' לג, הוצ' טיאודו'). — ובסהמ"א: ואמה שם שוקת המים שמושכים ממנו בסלונות והיו אותן הסילונות במימי המרחצאות ומתחממות והיו המים הנמשכין דרך אותן הסלונות חמים (פי' הרמב"ם, שבת ג ד). לכן אין ראוי לאדם להביא פיו אל הסילון לשתות רק בידיו כי יכול אחד מהם להתגלגל בו (ר"נ ברי"י אלחנן, עמ"ה, שער רישא דזעיר אנפין סה). באותה ששנינו במנחות דף כ"ז זרק הגיר של שמרים שפירושו סלון היין היוצא מן החבית (מנחם די לונזאנו, אור תורה עז.). שחטא בסלון שלו שהוא אבר קטן שנקרא אמה מלשון אמות המים (שם). — וגם סִילוֹנִים, סמ' סִילוֹנִי: אליפורני בלכתו סביב ההר מצא סילוני המים אשר חוץ לעיר ויצו לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס אותם (מגלת הימים ב', חנוכה, מעשה היהודית כו:).

***סִילוֹנָה**, ש"ז, — שפופרת כעין סילון: בעון קומי רבי יונתן מהו מיתניתיה בההן סילונה א"ל ובלבד שלא יתננו לא בשיר ולא בטבעת (ירוש' שבת ו).

***סִילוֹנִי**, *סילונית, ש"נ, — כמו סירונית, מין בריאה אגדית היושבת בים [1]: חיה זה חית הים נפש להביא את הסילונית (ילק' ויקר' תקלז). מכה רביעית הביא עליהם ערוב אריות וזאבים ודובים ונמרים ונכנסים בבתיהם והמצרים סוגרים דלתותיהם והקב"ה שלח להם חיה מן הים ושמה סילוני והיתה נכנסת בחלונות ופותחת הדלתות (מדרש ויושע, ביהמ"ד ילינק א). — ובסהמ"א: ויצו האלהים את הסילונית אשר בים ותעל ותבא מצרימה וכו' ולה ידים ארוכות עשר אמות (ספ' הישר, עד:).

***סים**, — כמו שִׂים, — ממנו א.ֹֹ סִים, ב.ֹֹ סִים, *סִיֵּם, *סִיּוּם, *סִימָה.

***סִיֵּם**, סיים, פ"י, — א) שָׂם ונתן דבר כדי להבדיל ולהכיר אותו, צִיֵּן וסִמֵּן, bestimmen, kennzeichnen; marquer, noter; to mark, distinguish: מעשה ברבן גמליאל שחלה בנו ושלח שני תלמידי חכמים אצל רבי חנינא בן דוסא בעירו אמר לון המתינו לי עד שאעלה לעלייה ועלה לעלייה וירד אמר להן בטוח אני שנינוח בנו של ר"ג מחלייו וסיימו באותה שעה תבע מזון (ירוש' ברכ' ה ה). היה עומד בצד הדקל הדקל מסיימו היו שניהן נטופה זה מסיים את זה וזה מסיים את זה (רבי ירמיה, שם פאה ז א). עשו דברי שכיב מרע כבריא שכתב ונתן וכו' ובמסיים ואומר תנו שדה פלוני לפלוני וכו' כמי שסיים (שם כתוב' יא א). והיו שם תינוקות ואמרו בואו ונעשה בית הועד וכו' וסיימו אותן ועמדו חכמים גדולים בישראל (מד"ר בראש' א). אמר הקב"ה לישראל אימתי אתם נקראים בני כשתקחו אמרי למה הדבר דומה למלך שאמר לו בנו סיימני בתוך המדינה שאני בנך וכו' (רבי יהודה בר שלום, שם דבר' ז). התחילה מסיימת לפניה הדרכים (רבי יהודה ברב סימון, שם רות, ותאמר רות). — ובסהמ"א: היה מסויים בדעתו הרי זה

---

[1] [מהיוני' Σεϱήν, בתולה שבים המושכת בני אדם ע"י קול ומירותיה וממיתה אותם.]

כמפורסם וידוע היה עומד בצד הדקל מסיימו חיו שניהן זית נטופה זה מסיים את זה (רמב"ם, הלכ' מתנ' עניים ה כד). כל שדה ששמין אותה להקדש למכור אותה בדמיה מכריזין עליה ששים יום רצופין בבקר בשעת הכנסת פועלים ובערב בשעת הוצאת פועלים ומסיימין מצריה ואומר כך היא יפה ובכך היא שומה (הנ"ל, ערכין וחרמין ד כז). סיים לו את הזויות בלבד ולא סיים לו את המצר של כל רוח וכו' הרי זה לא קנה כלום (הנ"ל, מכירה כא עז). שיעבד לו כל נכסיו וסיים לו קרקע אחד במצריו להיותם תחלה לפרעון אם ירצה (טור הלכ' מלוה ולוה קז). ואם אינה משכנת' אלא שסיים לו שדה בהלואתו אינו משמט (שו"ע חו"מ, הלוואות סז ג). אבל אם אמר לו חלק כך וכך בשדה פלוני הואיל וסיים השדה אף על פי שלא סיים החלק נוטל אותו חלק מהפחות שבאותה שדה (שם, מתנה רמא). ויש מי שאומר שכשם שהמוכר צריך לסיים הממכר ואם לא סיימו לא קנה כך הוא הדין בנותן וכו' או שכתב לו כל נכסי נתונים לך חוץ ממקצתם הואיל ולא סיים הדבר שנתן לו ואיזה דבר שלא נתן לו לא חל הקניין על שום דבר (לבוש, חו"מ מתנה רמא ד). דהא דאמרינן בין עיניך שיהיו על בין העינים ממש בלא חציצה אינו מוכרח כל כך שיהיה כן פירוש הכתוב שאפשר לומר שלא בא הכתוב א/א לסיים להם מקום ואפילו בחציצה (שם, או"ח כז ה).

ב) גמר וכלה, בהפך מן פתח[1]), schliessen; terminer, to conclude: ולפי דעתו של בן אביו מלמדו מתחיל בגנות ומסיים בשבח (פסחי' י ד). אין עומדין להתפלל מתוך שיחה ולא מתוך שחוק וכו' אלא מתוך דברים של חכמה שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו את דבריהם בדברי שבח ותחנונים (תוספת' ברכ' ג כא). ושמר לי על הפתח עד שסיימתי תפלתי לאחר שסיימתי תפלתי אמר לי שלום עליך רבי ומורי (ר' יוסי, ברכ' ג.). המתין לו עד שסיים תפלתו (שם לב:). המתן לי עד שאסיים מלאכתי (מנחו' סה:). שחרית פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים לא יצא (ברכ' יב.). פתח בכד וסיים בחבית (ב"ק כז.). פתח בבור ומסיים בכותל (ב"ב יז:). הואיל ופתח הכתוב בלשון נקבה וסיים בלשון נקבה ולשון זכר באמצע בטומאת הגוף הכתוב מדבר (זבחי' מג:). וזאת אשר דבר להם אביהם במה שסיים להם יעקב אביהם פתח להם משה (מד"ר ברא' ק). אף בברכת כהנים סיימן בשלום וישם לך שלום לומר שאין הברכות מועילות כלום אלא אם כן שלום (שם במדי' יא). השולמית אומה שמסיימים לה שלום בכל יום (שם שה"ש, שו'). — ובסהמ"א: והנה פה אסימה ואחתמה ואצרה (גינזיקה II, גינצבורג 279). והקימותי אעשה קיום לבריתי ומהו קיומו את [אות] הקשת כמו שמסיים והולך (רש"י, בראש' ט יא). ולגאון אחר מצאתי ששאלתם יש אצלינו שמתפללין בצבור תפלת המנחה ויש בני אדם שמתאחרין ובאין ומוצאין שכבר סיימו הצבור תפלת המנחה וכו' (שבלי הלקט, תפל' כה). מה שנהגו בצרפת ופרובנצא שכל הקוראים בתורה כשמסיימין שאומר להם החזן בקול רם חזק וכו' (אבן ירחי, המנהיג, שבת כז). הטפש כשנכנס לבית המדרש ורואה נושאים ונותנים בתלמוד אומר איםתי אקרא אני כל זה והפקח אומר אשנה פרק אחד בכל יום עד שאסיים את כל התורה כולה (ר"י בן נהמיאש, פי' משלי כד ז). ונסיים הענין לפי דרכנו (אלשיך, פי' איוב טו יט). — ואמר הפיטן: זה סדר לאו וענש סימתיו לאפנהו רצפתיו תוך עמי לצור יעבדנהו (ר' אליהו הזקן, אזהרות, מובא בקובץ מעשה ידי גאונ' ג 72). זעמת מקדשך וגוח לרצות מדתך סימתה לרחמו שובה ומחריביו הום כמו המותה (גנזי שכט' ג, דודסון 88). — סִיֵּם בדעתו, גמר והחליט: כיון שאני שותה הכוס אני מסיים בדעתי שלא לשתות כוס אחר (ר"ח, פסחי' קג:).

— *פעי', סֻיַּם, סויים, בינ' מְסֻיָּם, מסויים, מְסֻיֶּמֶת, מסויימת, מְסֻיָּמָה, מְסֻיָּמִים, מסויימין, — שסימו וסמנו אותו: רבי ירמיה בעי היה מסויים בדעתו כמי שהוא מסויים (ירוש' פאה ז א). רבי יונה בעי ההן זית נטופה הואיל והוא מסויים על דעתיה דר' יוסי אפילו התחיל בו כמי שלא התחיל בו (שם). היה לו סלע של מעשר והיא מסויימת לו מהו שישקול כנגד הסלע של מעשר שני אחרת ותהא מסויימת לו (שם מעשר שני א א). מה מחשבה במסויים אף התורם במסויים (שם תרומ' ג ה). — דבר מְסֻיָּם: וקשיא על דבית שמאי בגפה ובגדיש דבר שהוא מסויים וקשיא על דבית הלל בבקר ובכלים דבר שאינו מסויים (שם פאה ו א). מה נן קימין אם משום דבר מסויים אין כאן זתים אם משום שורה הוא עצמו נידון כשורה (שם ז ג). אפלו כמאן דאמ' חובה

[1]) [כמו חתם, עי' ערכו.]

שנייה היא שהדבר מ ס ו י ם שלא יקבע הדבר לחובה חוץ מבל תקיף (שם גנזי קידושי א, 226). מה נעלו דבר המסויים אף כל דבר המסויים (ב"מ מז.).— שדה מְסֻיֶּמֶת: איתמר שדה המסוימת בבצריה (ב"ב כז.).—אדם מְסֻיָּם, מצוין ומפורסם: עיר שמעיינה רחוק הרי זה קורא את שמע ויורד וטובל ועולה ומתפלל [ו]אם הוא אד' מסויי' עשו אותו כמעיין רחוק (ר' זבדיה בשם ר' יונה, ירוש' ברכ' ג ה). מהו שיברך אדם על נסי אביו ועל נסי רבו ואם היה אדם מסויים כגון יואב בן צרויה וחביריו ואדם שנקדש בו שם שמים כגון חנניה מישאל ועזריה (שם ט א). מה איים הללו מסויימים בים כך היו אברהם ושם מסויימין בעולם (מד"ר בראשי' מד). כך אמר הקב"ה לישראל מבקשים אתם שתהיו מסוימין שאתם בני עסקו בתורה ובמצות והכל רואים שאתם בני (שם דברי ו). בת גלים מה גלים הללו מסויימין בים כך אבותיהם מסוימין בעולם (שם איכה פתיחי'). ראשי העם תלה על שלא מיחו בבני אדם המסויימין בהם כשמש (ר' יודן, תנחומ' בלק כח, בובר).— ובסהמ"א: ושם טוב המנגן בנגינות טעמים [וכש]בנה ושכלל בית עולמים כשבעה רועים הקדומים וכשמנה המסוימים וכארבעה השמים והעליונים יותקו הברכות כלם בראש קוראיהם בשלומים (רסע"ג, ספר הגלוי ריד). על גמרא דידן סמכינן ועל מה שפירשו בעלי תלמודינו כי הוא נכון ומסויים יותר מגמרא דבני מערבא (הלכ' פסו' תורה כו, גנזי מצרים הוצ' אדלר). היה מעמיד בהמה במקום מסויים מחצר חבירו או שחיה מגדל שם תרנגולין (רמב"ם, טוען ונטען יב יג). וחלקנו בינינו אותם בתים והצירות מסויימות בכך וכך מצרנין שהיו משותפין בינינו עד היום (ר"י ברצלוני, ספר השטרות 51). ומשכנתי לו בהב כל אותו שדה שיש לו במקום פלוני כמו שהוא מסויים במצרניו ואלו הן המצרנין מצד אחד שדה פלוני ופלוני (שם 63). וכמה שיעור רוחב הדרך שיקנה בהלוכו אם היה מסוים במחיצות קנה כדי שיגביה רגל וישים רגל בצדה (שו"ע חו"מ, מקח קלג). המקנה לחבירו דבר שאינו מסויים אם היה מינו ידוע אף על פי שאין מדתו ומשקלו ידוע הרי זה קנה (שם רט). ואמרו שאם שייר לעצמו חלק מסויים כגון חצי הבית או יוכל למכרו לאחר שהרי יכול לחלק אבל אם שייר לעצמו חלק שאינו מסויים אינו יכול למכור או להשכיר (הלבוש, שוכר שטז). רק ראו כי הבן מוצלה ואין האב רוצה לשלחו חוץ למדינה בלתי אם יתנו לו סך מסויים חנ"ל (שו"ע חו"מ, פתחי תשובה, מתנה רמו ז). והיו שוכרים כותבי ספרים ומעתיקים ועשיר א' השאיל ספרים לכל בני הקהלה והיה דבר יקר ומסויים והיה נקרא שמו של בעליו עליו יותר משארי מטלטלים והיה שייך ביה עג"נ טפי מקרקע אבל בספרים הנדפסים בזמנינו מטבע א' יוצא לאלף ספרים כיוצא אדרבא כל המטלטלים מ ס ו י מ י ם טפי מספרים (שם, נחלות רפא יב). אריכות ימים ושנות קיומים בטוב ובנעימים יהיו נא מ ס ו י י מ י ם לנחם עגומים (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 82). זה קרוב לד' חדשים עלה בדעתי להתראות עמך פא"פ יען יגיעו מפיך לאזני הסברות והדעות המניעות אותך לצאת מהגבול אשר גבלו ראשונים אבותיך ואבות אבותיך הקדושים ומסויימים באומתינו (ר' יהושע אלורקי, ד"א מג).—ואמר הפיטן: יקבים וקמה כרמים ושקמה לתבל המסימה מטרות עוז לסממה (אדם ובהמה, הושענ'). יקרה והרבה תמימה ומכל מום שלימה בנקיות ובטהרה מסימה (אום אשר בך דבוקה, יוצ' שבת פרה, מחז' איטלי' א פח:).— ובעבר, סִיֵּם: שה המסבך לְעקד צור ס י ם זכרו בפקד נצור (מריעי עול, יוצ' שבת החדש). בראשה ס י ם זר אשר הופלא סגת שושן עלות משפלה (קרובץ לפורים, סדר רב עמרם השלם ב, רכד.). צבי קדש שבת שאננים פדת מדין יציר מלפנים ענתה שירה וכיפרה פנים ס י מ ה לאות ולעד בין אב לבנים (תכלית, יוצ' א שבועי'). שושן עמק איומה שבת שבתון לקימה שורש וענף ס י מ ה שוים יחד לצימה (מתני אחזו האלה, יוצ' יוה"כ, מחז' איטלי' ב עט:).

—נתפ', נִסְתַּיֵּם, נסתיים, א) כמו פע', — שסִיְּמוּ וצינו אותו: תמן מחתיכה הראשונה נסתיימ' שליחותו של בעל הבית ברם הבא על כל חיטה וחיטה נסתיימה שליחותו של בעל הבית (רבי אפי, ירוש' תרומ' ד ד). מקום שנסתיימה תרומתו של ראשון שם נסתיימה תרומתו של שיני (ר' יוחנן, שם ג ה). תסתיים דרבי אלעזר הוא דאמר חייב (ב"ק כט:).— ואמר הפיטן: ובודה לששה ולעולם קדמה זרוים מקבצת מקצוי אדמה חמה משיבה מגינה כחומה חסד נושאה ולדורות נסתימה (ר' ברוך בן שמואל, אתה הרואה, סליח' ה עי"ת).— והמבין יבין שם מאירה יסוד אמא ושם מסתיימת ההארה הגדולה העליונה של הטל הזה וביסוד הזה יש בו החסדים והגבורות (ר"נ בר"י אלחנן, עמ"ה, שער

ריטא דזעיר אנפין יב).—ב) שגמרו אותו: דבר זה נפתח בגדולים ונסתיים בקטנים (רי אלעזר, ב"ב קכה:).

א. °סִים, יָסִים, — כמו יָשִׂים: ונתייעצו ויאמרו לשוב לתורתם או להשמידם מעולל ועד יונק ויסימו (נושאי הצלב) סימן על בגדיהם שתי וערב השרים וגם עמי הארץ וכובעים על ראשיהם (הגזרות הישנות [תתנו], אוצ"ט, 1878, 087).

ב. °סִים[1]), קל לא נמצא.

—הִפְעִ', הֵסִים, —שִׁתֵּק: סנגורים אמץ אותם מבלי להסים שטן וקטיגור לשתק ולהסים עונות ופשעים אם פשה פושים (יי' אלהי הצבאות, סליחי' שח' יוה"כ).

א.*סִימָה, ש"כ, —א) סה"פ מן סים: ואמר ר' אילא בשם... בר נחמן אפילו סימה[2]) מעכבת (ירוש' שקל' גני' 131).

*ב. סִימָה, סימא, ש"כ — אוצר [3]), Schatz ; trésor ; treasure: מה הסימה הזאת אינה נגלית לכל בריה כך אין לך רשו' לשקע את עצמך בדברי תורה אלא לפני בני אדם כשירין (ר"ש בן יוחי, שם ע"ז ב מ). עם כשהוא חורש בתוך חצי שדהו שקעה פרתו ונשברה ירד להעלותה והאיר הב"ה עיניו ומצא סימא וכו' (שם הורי' ג ז). לאחד שנפלה לו ירושה במדינת הים והיה יורש עצל עמד ומכרה בדבר מועט והלך הלוקח וחפרה ומצא בה סימא ובנה בה פלטין (ר"ש בן יוחאי, פסיק' דר"כ, ויהי בשלח, בוכר). — ובסהמ"א: ואם תחפץ לעמד על סימא להעלות כסף וזהב הטמונים בארץ (ספ' רזיאל המלאך מ.).—ואמר בן סירא: חיי יותר ושכר ימתקו ומשניהם מוצא סימה[4]) (ב"ס, גני' מ יח). חכמה טמונה וסימה[5]) מסותרת מה תועלה בשניהם (שם מא יד).—מ"ר סִימוֹת, סוּמוֹת: פחד על שם כי הוא ילוך מאלפי סומות[6]) חמדה (שם יב).

*סימן,—עי' *סִמָּן.

*סימני,—עי' °סִמָּנִי.

*סימנית,—עי' °סִמָּנִית.

1) [נכנה משרש הס בצורת הפע' של פעלי ע"ו.]
2) [ברפוי' (שם ד ג) שומה.]
3) [מהארמ'.]
4) [כך בגליון. ובפנים אוצר.]
5) [כך בגליון. ובפנים אוצר מוסתר.]
6) [כך בגליון. ובפנים אוצרות.]

°סִין, כמו שִׂין, ש"כ—שין שמאלית: ואמר לי שהקב"ה הודיע לישראל שהבינה פעמים ברחמים ופעמים בכעס כשהיא שׂ כעס בעולם כשהיא שׁ רחמים בעולם וכל זה לישר דרכיו שלא ימסרו בסין הוא הדין הקשה (הקנה הקדי' ה:). הלא תראה באני הגבר שלשת הפסוקים שאחר הריש הראשון והשלישי מתחילין בשין (שמעת שבתם) והאמצעי מתחיל בסין (שפתי קמי) וכן במזמור קי"ט מצינו ג' פסוקים בסי"ן (שרים רדפוני שש אנכי שברתי לישועתך) וכו' והנה בפיוט אל אדון הסי"ן משמשת במקום סמך (שד"ל, מבוא למחזור כמנהג בני רומא, ד"ה כי הנה).

סִינַי, ש"ז, —א) שם ההר שנתנה עליו התורה לישראל —ב) *בהשאלה, חכם בקי בתורה כנתינתה מסיני, בהבדל מן עוקר הרים, חריף ומפולפל: פליגי בה רבן שמעון בן גמליאל ורבנן חד אמר סיני עדיף וחד אמר עוקר הרים עדיף רב יוסף סיני רבה עוקר הרים (רב יוחנן, הורי' יד.). סיני אמר הלכה כרבי יוסי (רב נחמן בר יצחק, מו"ק יב.). — ג) °שם מאכל שאוכלין בשבועות חג מתן תורה מסיני: בחג השבועות היו אופין פשטידה או פלאדין גבוהה שקראו סיני (מנהגי מהרי"ל יב: ורשה; אוצר ישראל ערך אוכל 179.). — ובמשמ' זו, הר סִינַי: חרוז זה עשיתי ערב שבועות ר"ב ליק' בנימין בר"ב מרדכי מהעשירילע שנמול בחיקי שנת ואביו קרא ל"ו בנימי"ן והדרנתי לו אז כמנהג המדינה חלת דבש ובשמים נקראת הר סיני (יוסף בן יהודי זלהק, כיב שפתים, כ"י Jews' Coll., לונדון).

°סִינוּגִית, ש"כ, — מן ממיני הנחשים: ויש ממנו (מהנחש) כמו המין הנקרא הסינוגית ומראהו דומה למראה הסנונית וארכו קרוב לאמה (קלונן ד ו ג כח).

°סִינִיּוּת, ש"כ, — סגולת דבר שהוא מסִינַי: לאשר ולקיים ולחוק כל דבור ודבור שבתלמוד לא לבד להוראות שהכמה גדולה יש בו אלא גם לברר קדושתו סיניותו ואלהיותו (ר"א לויפל, שע"י ד 55).

סִינָר[1]), ש"ז, — א) מלבוש בצורת מכנסים קטנים שהאשה חוגרת ממתניה ולמטה תחת בגדיה: האשה

1) [מקורו אינו ידוע. החוקרים השווהו עם הערב' שנור a) והיוני ζωνάριον חגורה, ועי' יוסף הלוי REJ, XI, 66]

a) صنور

החוגרת בסינר בין מלפניה ובין מלאחריה חיבת (שבת י ד). הוא (עזרא) התקין שתהא אשה חוגרת בסינר בין מלפני' בין מלאחריה (ירושי' מגלי ד א). ראו אותה חוגרה בסינר רוכל יוצאה מתוך ביתה כאור הדבר תצא (ר' חנינה, שם כתובי ז ז). סינר מפסיק בינו לבינה (רב יצחק בר יוסף, שבת יג:). רוכל יוצא ואשה חוגרת בסינר אמר רבי הואיל ומכוער הדבר תצא (יבמי כד:). כמה היא טומאה כדי ביאה וכו' כמה היא הערואה ר"א אומר כדי חזרת דקל ברוח ר' יהושע אומר כדי מזיגת הכוס וכו' אמר רבי יוסי כל אלו שיעורים לאחר התרת סינר (מד"ר במדי ט). —ובסהמ"א: אותו הסינר היה דרך מלבוש (האחרוני', הלכי שבת ריז, סוף). ואז יעשו חגורות כלומר שמכסים בהם ערותם בלבד ובלבד בסינר של עלי תאנה והוא שמבקשים תואנות ועלות ללכת אחר תאותם (ר"י בכי אנטולי, מלמד התלמידים קלד.).—ב) °מלבוש עליון של נשים: ואפוד וכו' ולבי אומר לי שהוא הגור לו מאחוריו רחב כרחב גב איש כמין סינר שקורין פורצי"נט שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים (רש"י, שמות כח ד). והחריטים הוא סינר שהשרות חוגרות כשרוכבות על הסוסים (ר"י קרא, ישעי' ג כב).— והשתמשו בו בדבור העברי ובספרות החדשה למלבוש כעין טלית שחוגרין מעל לבגדים בשעת העבודה. Schürze; tablier; apron.

א. סִים, ש"ז, מ"ר, סִיסִים,—כמו א. סוס, עי' ערכו; ורגיל בלשון השיר: וצהל לסוסים וצפצוף לסיסים וגם מן הטסים כמו בן לעגורים (דונש, דעה לבי). ושתו עלי ציצים וקול סיסים לשיר עלי טוב הזמן חברו (ר"ש הנגיד, הנה ימי הקור). וקם התור והעגור והסים להתפאר עלי יופי אפיקים (רשב"ג, ישלים הסתו). ועת ישיש לבבו סים יעופף כמו עת יאנף תבל אנפה (הוא, זרועי על). ועל הלילה אשיח חמסי אשר שת אהלי חשך פרושים ואהגה בם כיונים ואצפצף בשיחי כעגורים או כסיסים (הוא, רכיבי דמעך). יתנה סים עלי אמיר למותו והעגור יקונן בין עפאים (רמב"ע, לשמש צא, דיואן בודלי). וגנים קננו שם סים ועגור לקונן נקבצו דיות ואיות (הוא, שם). והרים יפצחו רנה בלי פה ואם תרים עלי בדים וסיסים (הוא, הריח מל). וקול סים ועגור ויונה ותור טוב לך מנעים קול נבלים וצלצל (הוא, התרשיש ג טו). ואם כנור בעד מסך מנגן ואם תורים בעד סעיף וסיסים ואם שם הגביר משה וזכרו אשר מלא כזכר מור אפסים וכו' (ר"מ דרעי לקו"ק נג). ואל תורים ואל יונים וסיסים עלי נהר יהו עולים ויורדים (הוא, שם פג). ונטפי רסיסים ותורים וסיסים וכוסות עסיסים (ר"י חריזי, תחכמו', הקדי'). ובו יצפצפו הסיסים ויטפו הרסיסים (הוא, שם ה). ושושנים והדסים ותורים וסיסים אילים וצבאים ויעלים ועפרים ופראים (ר"י בן זבארה, שעשוע' ג, דודסון 21). דרור הלילה או הסים (נאכט־שוואלבע, נאכטראבע) (שנהאק, תולדות הטבע קנא).

ב.*סִים, ש"ז, מ"ר סִיסִים, סיסין, כמו ציץ, ציצית,— החוטים היוצאים מכנף האריג, Franse; frange; tassel: עשאן מן הקוצים ומן הנימין ומן הגרדין פסולה מן הסיסין[1] כשרה (רב יהודה בשם רב, מנחי מב:).—ובסהמ"א: נימין שיש בצמר אסור לעשותן לבדן ציצית סיסין פקיעיות של שתי ושל ערב חלוקין רב ושמואל (גאוניקה, הול' גינצבורג 331). ואית דמפרשי כפיקה באבן שהנשים מתחילות לברוך עליה את הסיסין (רגמ"ה, בכורי כב.).

***סִיסְיָא**[2], ש"נ,— בעס וחרון: גדי בן סוסי שהטיח דברים כלפי מעלה והעלה סיסיא (תנחי האזינו ז).

***סִיסִין**[3], ש"ז, גם מ"ר,—שם עשב לרפואה, liquiritia[4]: ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתו רפואה אלו הן כרוב ותרדין וסיסין יבשין[5] וקיבה והרת ויותרת הכבד (ברכי נז:).—ובסהמ"א: שם בשם הנקרא בלשון רבותינו ז"ל סיסין וביונית ולישקויני (רבנו נסים, פי' ספר יצירה, קונטי המסורת, דוקס). לבומרה[6] יחבשנו בחרמל[6] כתוש שנילוש בחומץ או בסוסין[6] כתוש (ר"מ אלדבי, ש"א, נתיב ד עא:).

---

1) [רש"י (סוכי ע.) פירש פקעיות כדוריות של חוט. וכן ר"ת שם, והרי"ף (הלכי ציצית סי' רסט). ועי' קרויס, ארכיאולי' I, 567.]

2) [מהארמ' במקום נְסִיסְיָא, מן נסס, עצב.]

3) [מן היוני σίσων ?, עי' לֵו (שמות הצמחים עמ' 207). ובתשו' גאונים קדמוני' (הול' קטל מג.): ומי סיסין עשב הוא וטוב מאד שמילקו במים ורוחץ בהן.]

4) תרג' ד"ר מזיא.

5) [שם מד: ומי סיסין דבש, והוא ט"ס תחת יבש עי' ד"ס. ובע"ז (כט.) הגרסה ומי סיסין יבישה, ופירש"י שם: פוליו"ל יבש שורה במים ושותה, ע"כ. ובברכ' (מד:) פרש תבשיל פוליא"ל. ועי' גיטי (סט:) סיסין רטיבא במיא.]

6) [בדפו' ורשה למורסא, בחרדל, בסיסין.]

*סיע[1]), ממנו סִיַּע, *סִיּוּעַ, *סִיּוּעָה, *סִיעָה.

*סִיַּע, סייע, פ״י, — עזר, תמך בפלוני: שהחייתנו וקיימתנו וזכיתנו וסייעתנו וקרבתנו להודות לשמך (בשם רבי סימאי, ירוש׳ ברכ׳ א ס). שלא יאמר ע״ז שלו סייעה (שם ע״ז א א). מה נשתנו פטרי המורים מפטרי סוסים וגמלים א״ל גזרת הכתוב הוא ועוד שסייעו ישראל בשעת יציאתם ממצרים (ר׳ אלעזר, בכור׳ ה:). מאי דכתיב וישכב עמה בלילה הוא מלמד שהקב״ה סייע באותו מעשה (רבי יוחנן, נדה לא.). רבי יהודה בן נקוסה היו המינין מתעסקין עמו וכו׳ וכיון דאתא אמרין ליה תלמידוי רבי סייעוך מן השמים ונצחת (מד״ר קהל׳, כל הדברים). ואעפ״כ לא סייעה אותה שעה (פסיק׳ רבת׳, יהודה וישראל). ראשונים היו שואלין שמאל מהו שתסייע לימין בכוס של ברכה (ר׳ ירמיה בשם ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ ז ו). אחד האוחז בקולמוס ואחד אוחז בידו וכותב האוחז בקולמוס חייב והאוחז בידו פטור נתכוון לסייעו האוחז בידו חייב והאחז בקולמוס פטור (תוספת׳ שבת יא [יב] עז). השיב ר׳ לסייע לדברי בן בתירה (שם פסח׳ ג ט). מעשה ברבי יהושע בר חנניא שהלך לסייע בהגפת דלתות אצל רבי יוחנן בן גודגדא א״ל בני חזור לאחוריך שאתה מן המשוררים ולא מן המשוערים (ערכי׳ יא:). בשע׳ שעשו ישראל את העגל ביקש הקב״ה לכלות שונאיהן של ישראל אמר לו משה רבש״ע העגל הזה טוב הוא לסייע לך וכו׳ (ר׳ ילחק, מד״ר דבר׳ א). בשחרית השכים חזקיהו ומצאן כפותין אמר דומה שלא באו אלו אלא לסייעני התירן והלכו וספרו נסיו וגבורותיו של הקב״ה (ר׳ ישמעאל ברבי יוסי בשם ר׳ אבא, שם שה״ש, אתי מלבנון). אם הם ינצחוני ברחו לכם ואם לאו באו וסייעוני על ישראל (מכי׳ בשלח, עמלק א).—ורגיל בבינ׳: מי שאינו מניח את העניים ללקוט וכו׳ או שהוא מסייע את אחד מהן הרי זה גוזל את העניים (פאה ה ו). הגדול שבדיינין פותח לזכות וחבירו מסייעו מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו מעבירין אותה (תוספת׳ סנה׳ ט א). לא יאמר העליון הריני בונה מכנגדי ועולה אלא מסייע מלמטה ובונה (ב״ב ו:). אחת רבוצה ואחת מהלכת בעטה מהלכת ברבוצה פטורה רבוצה במהלכת חייבת לימא מסייע ליה היה בעל קורה ראשון (ב״ק לב.). איכא רב זביד דקאי כוותך ושנויי ליה מסייע אין בו ממש (אמימר, ביצ׳ כב.). אבל מסייע בבצים מלמטה (אבא בריה דרבי בנימין בר חייא, נדה יג.). מכאן אמרו מי שאינו מניח את הענים ללקוט או מניח האחד [ואת אחד אינו מניח] או שמסייע לאחד מהם הרי זה גוזל העניים (ספרי דבר׳ רפד). הלכה אני אומר ומקרא מסייעיני (ר׳ אבהו, ירוש׳ יבמ׳ ח ג). בעי מיניה מרב חסדא הולכה בזר מהו א״ל כשירה ומקרא מסייעני וישחטו הפסח ויזרקו הכהנים מידם והלוים מפשיטים (יומ׳ מג.). אמר לו משה זה העגל שעשו ישראל עכשיו הוא מסייעך הוא מוריד גשמים ואתה מפריח טללים (מד״ר במד׳ ג). לכך כתיב והיה מחניך קדוש וגומר שלא יהיו ביניהם ממזרים ולא נולדים שלא בקדושה לפי שאין הקב״ה מיחד שמו עליהם ואינו מסייעם במלחמה (רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן, שם ט). מהו מואב סיר רחצי אמר האלהים אף כשיבואו הגואלים הללו אני בא ומסייען עד שיבואו המואביות עמהם (שם יד).—ונקי׳: ואם היתה שמאל מסייעת את הימין הכל מודין שהוא (תילוך) כשר (תוספת׳ זבח׳ א ה). בכל יום לא היה בה אמה גמורה והיום היה בה אמה ומחצה כדי שתהא הזרוע מסייעת (ירוש׳ יומ׳ ד ד). הכל כשרין להזות חוץ מטומטום ואנדרוגינוס ואשה וקטן (שיש) בו דעת אשה מסייעתו ומזה (יומ׳ מג.). וכל העמלים עם הצבור יהיו עמלים עמהם לשם שמים שזכות אבותם מסייעתם וצדקתם עומדת לעד (רבי גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא, אבו׳ ב ב). להודיע זכותן של צדיקים כמה מסייעתן שאלו ירד ידיד הזה עם הערביים לא היו ממיתים אותו מריח עורות גמלים ועטרן אלא זמן לו הקב״ה שקים מלאים בשמים וכל ריחנין טובים (מכי׳ בשלח ה).—ומ״ר: וחכ״א כלם טהורין חוץ מתלוי נפה של סלתין וכו׳ ותלוי מגל הבלשין מפני שהן מסיעין בשעת המלאכה (כלים יח ד). אין קושרין את הסוס לא לצדדי הקרון ולא לאחר הקרון ולא הליבדקוס לגמלין ור׳ מאיר מתיר אם היו מסייעין בירידה ומעלה הכל מודין שאסור (תוספת׳ כלא׳ ה ד). ביצד מסייעין את הבהמה ביום טוב נופת בחוטמו ונותן

---

1) [בערב׳ שַׁאעַ a).]

a) شاع

את הדד לתוך פיו ואוחז בוולד כדי שלא יפול (שם שבת טו [טז] ג). בראשונה היו אומרין אין מסייעין את הנחתום העושה בטומאה ואין מוליכין עמו גריצות לתנור (שם ע"ז ז [ח] ג). אין מדיירין לא בשבתות ולא בימים טובים ולא בחולו של מועד אפילו בטובה ואינו רשאי להושיב שומר ולא לנער את הצאן ואם באו מאיליהן אין מסייעין אותן (רבי שמעון בן לעזר, ירוש' שביעי' ג ג). אין מדיירין לא בשבתות ולא בי"ט ולא בחש"ם ואם באו מאליהן מותר ואין מסייעין אותן ואין מוסרין להם שומר לנער את צאנם (מו"ק יב.). את כל הגוים שומע אני כמשמעו תלמוד לומר האלה אין לי אלא אלה הגוים מנין לרבות מסייעיהן תלמוד לומר האלה (ספרי דבר' כ). הכל מסייעין את המלך כל שכן הכל מסייעים בשביל כבוד מלך מלכי המלכי' הקב"ה ואפילו רוחות ואפילו שדים ואפי' מלאכי השרת (מד"ר שה"ש ח). —ואמר הפיטן: נורא לא יתבונן ביד פשעו לשלה סיעו בבא לטהר וטהרו במקוה שלח (אדעה כי אין זולתך, יוצ' שבת תשובה). מיד צר אושיעהו וביושר אסיעהו וטובי אשביעהו (גנזי שכטי' ג, דודקון 140). ענני ובתשובה קבליני סיעיני עזריני עונה עתירה (אתחנן, בקשה ליוה"כ, סדור תימני). —ואמר רבא הלכה חמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו אסור וכו' ומי אמר רבא כן והאמר רבא וכו' וסייע רבא לטעמו (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוקי 14). וסייע שמואל לטעמו דאמר שמואל השותפין וכו' (שם 71). סייעי לר"י משנה זו שנינו (והזהיר, ויקרי עז.). מטבחי של בית אחאב אינו סייעי שע"פ הדבור היו מביאים עורבים (שם כג.). כל הנמנע מלעשות מצוה או מלסייע את חברו כדי שלא יעני סוף בא לידי עוני (כי"ף, ב"מ יח.). נעשה אדם אע"פ שלא סייעוהו ביצירתו ויש מקום למינים לרדות לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן (רש"י, ברחשי' א כו). ומעשה בדיין אחד שהיה עולה בדוגית קטנה לעבור בנהר ופשט אחד ידו וסייעו בעלייתו והיה לו דין ואמר לו הדיין הריני פסול לך לדין (רמב"ס, סנה' כג ג). מקל של זקנים טהור מכלום שאינו אלא לסייע (שם כלים כה יז). וכן הנותן לבעלי מנאפים הרי כאילו סייע ושידך ביניהם (ספ' חסידים תתתת שכו). חולה אומר איני צריך ורופא אחד מסייעו לומר כן (המאירי, יומא ח, פג.). שאמר לו (לר"י ב"ר יוסי) אדם אחד בא וסייעני לטען משא של עצים וקנאם ממנו (טוח"מ, פריקה וטעינה רעב י). אבל אם מחל לו זכותו אחר שלקח כגון שבא המצרן וסייע אותו או שכרו ממנו (שו"ע חו"מ, מלכנות קעה כט). כשהאדם עורך בלבו מחשבות טובות אז יסייעהו ה' לדבר בם (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי טז ד). אם לא סייעוהו בעולמם איך יושיעוהו בעולם שאינו שלהם (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יא ה, ד"ה לדקת). ועל כן צריך שישתדל בזמן שהוא יכול להרויח ושלא יתעצל בזה אם יסייעהו המזל (רש"ע פלקירא, ראשי חכמה 17). —

*וסַיֵּע עם: אמר להן רבא לטובלי יין כשתשאו חבית יין לא תקראו לגוי לסייע עמכם שמא על גב שמטריחין תשליכו ונעשה שבא מכוחו ואסור (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוקי 148). ואפילו סייעה עמו בגידול בנים וכביסה וטויה ותיקון תפירות בגדי הבנים אין לומר שזה עבור מזונות רק כן דרך נשים זקינות לעשות בבית שהמה שם אף שאוכלת משל עצמה (שו"ע חו"מ, פתחי תשובה, מתנה רמו יז).

—נתפ', *נִסְתַּיֵּעַ,—סִיְּעוּ אותו, סִיֵּעַ לעצמו: ומסתייע זה הפירוש מתלמוד ארץ ישראל (ערוך, ערך זקע). בא הנהר והשקה נותן להן כל שכרן מן השמים נסתייעו (רמב"ם, שכירות ט ו). והאלדים יודע כי לא נעזרתי בחיבור הספר הזה בזולתי רעייוני וכתיבתי ולא נסתייעתי בו בבלתי מחשבתי (הק' מדה"כ לרסב"ג, יח). מה שנסתייע מהירושלמי (המכריע פז). הנה נסתייעתי מדברי רז"ל שחזרה פעם בתורה הנקראת חיזוק שהיא תלמוד תורה לשמה (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי ג יח). אך מה שמסתיעים מן הכתובים שנראה שמראים כי בראש החדש היתה להם שביתה ממלאכות (ר' אהרן הקראי, ספר ג"ע יג::). ובין כך ובין כך יסתייע לי רוח שהות להינצל והימלט עד עברינו מתוכם (פענח רזא, בראשי' ח.). והרוצה להחכים ימשיך מהחכמה דרך הדרום אל הת"ת ששם התורה ואל המלכות חכמה תתאה והרוצה להעשיר ימשיך מהבינה דרך הצפון אל המלכות והרוצה להתגבר ימשיך מבינה דרך גבורה והוד למלכות חרב נוקמת נקם ברית ומסתייעת מהנצח לנצח האויבים וכל בהיגות אלה ודומיהם מתחלפות מעין המאורע בספי' הבנין (פלח הרמון ח י כח).

***סִיעָה**[1], ש"נ, מ"ר סיעוֹת, — חבורה, אספה, Schar : Partei ; compagnie, troupe ; company : בשעה שיצא למלחמה עשו לו סיעה פיסטון וירד מלאך והצילו (ר' פינחס, מד"ר ברא' מו, סיאודי). כשהייתי רואה סיעה אחת (תנח', בהעלותך כ, נוסר). — בכנ', סִיעָתוֹ, סייעתו, סִיעָתֵנוּ: ר' יהודה נשיאה בנו של ר"נ בר רבי הורה ולא הודו לו כל סיעתו ואמרי לה כל שעתו (ר' יוחנן, גיט עו:). אין פרץ שלא תהא סיעתנו כסיעתו של שאול שיצא ממנו דואג האדומי ואין יוצאת שלא תהא סיעתנו כסיעתו של דוד שיצא ממנו אחיתופל (רב ושמואל ואמרי לה ר' יוחנן ור' אלעזר, ברכ' יז:). כתב שבנא פתקא שדא בגירא שבנא וסיעתו השלימו חזקיה וסיעתו לא השלימו (סנה' כו.). וישמע אל תרהקה מלך כוש וגו' שטף שבנא הסוכן וסיעתו והלך לכוש ונטל חמדת כל הארצות ובא לו לירושלים לקיים מה שנאמר יגיע מצרים וסחר כוש וגו' (פדעו"ר כג). מלך כוש וסבאים אנשי מדה אלו חיילותיהן עליך יעבורו זה חזקיהו וסייעתו (מד"ר שה"ש, אתי מלבנון). ואמר דעבר פרת עבר דלא יעבור דניאל וסיעתו וחבורתו עלו באותה שעה אמרו מוטב שנאכל סעודה ארץ ישראל ונברך על ארץ ישראל עזרא וסיעתו וחבורתו לא עלו באותה שעה (שם, קמתי אני לפתוח). — סִיעָה של בני אדם: סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו נהרוג את כלם יהרגו כולם ולא ימסרו נפש אחת מישראל (תוספת' תרומ' ז כ). והוא שהיתה סיעה של בני אדם כשרין עוברת לשם (ר' אמי, כתוב' עו.). ראה סיעה של בני אדם עוברין ועדיו ביניהם (סנוע' לה.). כשהייתי רואה סיעה של בני אדם הייתי הולך בדרך אחרי' שלא להטריח עליהן שלא יהו' רואין ועומדים מלפני (מד"ר במדי' טו). — ומ"ר: הנכנס לעיר ומצא סיעות של בני אדם אמר מי כאן נאמן מי כאן מעשר (ירוש' דמאי ד ט). — סִיעוֹת חברים, סִיעוֹת עם הארץ: בבן עיר בסיעות חבירים בסיעות עם הארץ (רבי יונה, שם). — של כהנים, של נערים: סיעה של כהנים עוברת ופירש אחד מהן ובעל דרי מצינו שתוקי כהן גדול (ר' יוחנן, ירוש' כתוב' א ט). למלך שהיה עובר וסיעה של נערי' עומדי' וקלל אחד מהן את המלך וכו' (מד"ר במדי' כ). — ובסהמ"א: ראשי הסדרים וראשי המדרשים והפרקים והסיומין והסיעות (ר' שמואל חפני, JQR. XVIII, 404). להקים החבורה ולנהגה כשורה שלא יהו נפרדים החבירים והתלמידים והסיעה קבץ והמדרש ריבץ (אחימעץ, סדר החכמים ב, ניבויאר 124). ויפארהו במכתביו ואגרותיו אל מקהלותיו ואל סיעותיו השותים בצמאה מדברותיו (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 24). — ואמר הפיטן: וקלל את עצמו וסיעתו עמו וגם ביזה לשמו לשומי לחוצה (גנזי שכטר ג, דודסון 284). תתעב מתי גנבים וסיעתם שוללים וחומסים כל עתם רחק מעשק והיה תם (תחכמ', יונ' 3 שבועו'). ראובן משכן ביתו לזמן והתנה שאחר הזמן יהיה רשות לדור בו הוא וסיעתו וכו' ומפני התנאי רשאי להשכיר ולמשכן אפילו למי שיש לו סיעא גדולה מסיעתו (שו"ע חו"מ, שוכר שטז). ועמד הוא וסיעתו שפיתה אותם בדברים (תולדות ישו, כ"י תימני, הוצ' קרויס 120). והיה בלבי כאש בוערת לשמוע קול מבשר טוב מבית אדוני וסיעתו אף רוחי בקרבי יהגה אימה אחרי כי עברו הימים ואין קול ואין קשב (קובץ אגרות בוקסטורף א 1). — ובמשמ' כתה, בעלי שטה אחת: אשר ראו דעת אפיקורוס היוני באמרו כי כל הדברים הם נופלים במקרה כי לא תראה בהם כונת מכוון וסיעתו נקראים בעלי ההנאה (ר"י ח"ת, הכוזרי ה כ). ואמנם ן' סינא וגדולי הישמעאלים וסיעתם יחשבו כי השכלים הנבדלים המניעים הם עשרה (ר"י מפיסק, מנח' קנא' 29). ולכן תאמר סיעת פיתאגורש שלא ימשך שכל הדברים הנמצאים בגופים השפלים ימצאו בעליונים (ר"י אברבנאל, שמים חדשים, עיון ב, יט:).

1) [כך בארמ', ובערב' שיעה a)].

a) شيعة

***סַיִף**[1], סייף, ש"ז, מ"ר סַיָּפִים, — מין חרב Schwert; épée; sword : לא יצא האיש לא בסייף ולא בקשת ולא בתרים וכו' ואם יצא חייב חטאת (שבת ו ד). מצות הנהרגין היו מתיזין את ראשו בסייף כדרך שהמלכות עושה (סנה' ז ג). הסיף[2] והסכין

1) [מן סוף, וכך בארמ'. ובערב' שַׂיְף a) שאול מהארמ', עי' פרינקל Aram. Fremdw. 239].

2) במשנ' מנקדות כ"י פרמה מנקד הַסַּיִף.

a) سيف

והפגיון והרמח וכו' הרי אלו טמאין (כלים יג א). הסייף מאימתי מקבל טומאה משישופנו והסכין משישחיזנה (שם יד ה). סייף שנהרג בו סודר שנחנק בו אבן שנסקל בה ועץ שנתלה עליו כולן טעונין טבילה (תוספתי סנה' ט ח). ארבע מיתות נמסרו לבית דין הרשות לא ניתן לה אלא סייף בלבד (שם ט י). הוסיפו עליהן הסייף והעטרה והטבעת הסייף שהורג בו והעטרה שמתעטר בה טבעת שחותם בה (ירוש' ע"ז ג א). מדבק ישר' עם הגוי נותנו לימינו ואין נותנו לשמאלו ר' ישמע' בנו של ר' יוחנן בן ברוקה אומ' בסייף בימינו במקל בשמאלו (תוספתי ע"ז ג ד). לטיפה של דם שהיא נתונה על גבי חדה של סייף נחלקה הטיפה לכאן ולכאן זהו בין השמשות (ירוש' ברכ' א א). סייף וסוס ותרים במלחמה אין להן הונאה (ר' יודה בן בתירה, שם ב"מ ד ח). כיצד מאיימין וכו' כיצד מאומ' לא תאמרו ראינוהו רודף אחריו וסייף בידו נכנס לחורבה אחריו נכנסנו אחריו ומצאנוהו הרוג ראינוהו יוצא והסייף מטפטפת דם וכו' (שם סנה' ד יא). אראה בנחמה אם לא ראיתי רודף אחר אחד נכנס לחורב' נכנסתי אחריו ומצאתיו הרוג וזה יוצא וסייף מנטף דם (שם). אחד אומ' בסייף הרגו ואחד אומ' במקל הרגו הכחיש עדות בתוך עדות אוף רב מודה שבטל' העדו' (שם ה ב). ספר וסייף ירדו כרוכים מן השמים אמר להם אם עשיתם את התור' הכתובה בזה אתם נצולים מזה (ר"א, ספרי דבר' מ). למה לא החזרת לי שלום אם הייתי חותך ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מידי (ברכ' לב:). אחד אומר בסייף הרגו ואחד אומר באירין הרגו אין זה נכון (רב חסדא, סנה' ל:). וכל מי שהוא אוכל ואינו מברך את המלך יותז ראשו בסייף (ר' שמואל בר רב יצחק, מד"ר ברא' ע, תיאוד'). מלך כשהוא משביע את לגיונותיו אינו משביען אלא בסייף כלומר שכל העובר על התנאים הללו יהא הסייף הזה עובר על צוארו (ר' יצחק, שם ויקר' ו). מכין אותה ברחבה של סייף ומערערים אותה ומשקים אותה על כרחה (שם במד' ט). למקופוטי של מטרוניא כשהיא עוברת בשוק משמטין סייף וזיין לפניה וסייף וזיין מלאחריה כך היא התורה וכו' (רב הונא, פסיק' דר"כ, בחודש השליש'). באותו הלילי' נדדה שנת של מלך מלכי המלכים הקב"ה ונדדה שנת המלך שבארץ ונבהל ועמד משנתו וראה בחלומו להמן שנתן את הסייף להורגו ונבהל ועמד משנתו (פדר"א נ).—ומ"כ: וכולן היו צריכים להביא עדותן חוץ מן הירא ורך הלבב שעדיו עמו וכו' רואה שימוט סייפים ומים יורדים בין ברכיו (ספרי, דבר' קלב). לפי שהיו מצרים אומרים וכו' אין אנו מניחים אותם ולא עוד אלא [אנו] נוטלים סייפים וחרבות ואנו הורגים בהם (שם שלז).—ובסהם"א: אם ראו אותו חנוק ותלוי באילן הרוג ומושלך על גבי סיפו[1]) זה הוא שהאביד את עצמו שלא בדעת (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוק' 128). וידע כי סיף וספר כרוכים ביד שבלו ובידו לבחור באיזה מהם שירצה (מנחם מאירי, מפיב כסם). ויהי כנאספו מרי דלי ויתיעצו עצות רעות על עם יי' ויאמרו למה זה הם טרודים להלחם עם ישמעאלים סביבי ירושלים הלא ביניהם עם שאינם חוששין ליראתם ואף כי אבותם תלו אלהיהם למה נחיה אותם ולמה יהיה חנייתם בינינו נתחיל בראשם סייפינו ואחר כך נלך בדרך תעותינו (QGJD. II 4).—ואמר הפיטן: סחף סחר הקריה באגחיל סיפי בראש זה אתחיל סנגרון משנאי תמור השחיל (אודך כי אנפת, שבת א חנכה).

*סִיֵּף, סייף, פעי' מן סוף,—א) כלה ואבד vertilgen; exterminer; to exterminate: א"ל אשכול (לאברהם) מה את הולך ומסייף[2]) עצמך בין שונאיך (מד"ר ברא' מב). נמשלתם כעפר הארץ מה עפר הארץ מי יכול לסייף את עפר הארץ נמשלתם כחית השדה ומי יכול לסייף את חית השדה נמשלתם ככוכבים מי יכול לסייף את הכוכבים (שם ק).—ב) ובמשמ' עשה לבסוף: למלך בו"ד שבנה פלטרין ושיכללה ובשמחתו ששמח בה סייף[3]) בה בית דירתו (אליהו זוטא ב).

—*פעי', סִיֵּף, בינ' מ"ר נק' מְסֻיָּפוֹת, מסוייפות,—שהשאירו אותן לבסוף, כמו סִיָּפוֹת: הבכרות והמסוייפות הרי אלו פטורות וכו' אילו הן המסוייפות משיקפלו המקצועות (ירוש' דמאי א א). הפגין של שביעית אין שוקלין אותן ובמסוייפות מותר מפני שהיא מלאכתן (שם שביעי' ד ו).

—נתפ', *נִסְתַּיֵּף,—שֶׁסִּיפוּ וגמרו אותו: נסתייפו התאנים והוא משמר שדהו מפני ענבים (שם דמאי א א). כשם

---

1) [כשבלי הלקט, (שמחות יט), מנקד סֵיפוֹ.]

2) [נ"א ומסיים, ועי' הערת תיאוד'.]

3) [עי' הערת מא"ש. ואולי זה מן סף כמו הסתופף, (תהלי פח יא).]

שאין אדם יכול לסייף עפר ארץ כן אין זרעך מסתייפין (מדה"ג שבטר, ושמתי את זרעך).

***סִיפָה**, ש"נ, רק מ"ר סִיפוֹת, סייפות, — פירות מאחרים וגרועים, הפך מן בכורות: בשלשה פרקים משערים את הכלכלה בבכורות ובסיפות[1] ובאמצע הקיץ (תרומ' ד ו). בבכורות וסייפות אסורות באמצע קייץ מותרות (ר' יעקב, תוספת' שם י ג). הבכורות והסייפות בגינה חייבות ובבקעה פטורות ואלו הן הבכורות עד שלא ישימו שומר והסייפות משיקפלו המקצעות (שם דמאי א ג). פגי ערב שביעית אין חולקין אותן בשביעית בסייפות מותר מפני שמלאכתן בקור ובכפניות מותר (שם שביע' ג כח). פגי הסייפות מטמאין טומאת אוכלין (שם עוקצ' ג ו). לאריס רע שהיה אוכל את הבכורות ומכבד למלך את הסיפות (מד"ר ברא' כב, היאודי). — ובסהמ"א: הבכורות והסייפות שבבקעה פטורין מן הדמאי (רמב"ם, מעשר' יג ג).

***סִיפוֹנִית**, ש"נ, סיפוונית, מ"ר ספוניוֹת, — הפירות האחרונים, כמו סִיפָה, סִיפָן: אוכלין על הרהיפין ועל הדיפרא אבל לא על סיפווניות[2] (ר' יוסי, תוספת' שביע' ז יח). דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ ספוניות[3] ושאר מי פירות של תרומה ר' אליעזר מחייב קרן וחומש (ברכ' לח.).

***סִיפָן**, ש"ז, מ"ר סִיפָנִים, — תבואה מאוחרת וגרועה, כמו סִיפָה: למלך שהיו לו שני אוצרות של אגדן וזרע את הראשונה ועלתה כולה אגדן וזרע את השניה ועלתה כולה גידי סיפי סיפנים[4] (רבי פינחס ורבי חלקיה בשם רבי סימון, מדר' שמואל ח).

א. סִיר[5], ש"ז, מ"ר סִירוֹת, סִרוֹת, כנ' סִירוֹתָיו, סִירֹתֵיכֶם, — קדרה של חרס או של נחשת, יבשלו בה, Topf; pot: מי יתן מותנו ביד יי' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע (שמות טז ג). ויאמר לנערו שפת הסיר הגדולה ובשל נזיד לבני הנביאים ויצא אחד אל השדה ללקט ארות וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקעות שדה מלא בגדו ויבא ויפלח אל סיר הנזיד כי לא ידעו ויצקו לאנשים לאכל ויהי כאכלם מן הנזיד והמה צעקו ויאמרו מות בסיר איש האלהים ולא יכלו לאכל ויאמר וקחו קמח וישלך אל הסיר ויאמר צק לעם ויאכלו ולא היה דבר רע בסיר (מ"ב ד לח-מא). ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו ואת עצמותיהם פצחו ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת (מיכ' ג ג). היא הסיר ואנחנו הבשר וכו' המה הבשר והיא הסיר וכו' היא לא תהיה לכם לסיר ואתם תהיו בתוכה לבשר (יחזק' יא ג-יא). שפת הסיר שפת וגם יצק בו מים וכו' אוי עיר הדמים סיר אשר חלאתה בה וחלאתה לא יצאה ממנה (שם כד ג-ו). והיה כל סיר בירושלם וביהודה קדש ליי' צבאות ובאו כל הזבחים ולקחו מהם ובשלו בהם (זכר' יד כא). ירתיח כסיר מצולה ים ישים כמרקחה (איוב מא כג). כי כקול הסירים תחת הסיר כן שחק הכסיל (קהל' ז ו). — וְסִיר נָפוּחַ: סיר נפוח אני רואה ופניו מפני צפונה (ירמ' א יג). — סיר רחץ, ישפכו בו מי הרחיצה, והוא כלי נמאס, ומליצה של בזיון הוא סיר רחצי: מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי (תהל' ס י). — ומ"ר: בטרם יבינו סירותיכם אטד כמו חי כמו חרון ישערנו (שם נח י). — ובכלי המקדש, שמו בו הדשן שהיו גרפים מהמזבח: ועשית סירתיו לדשנו ויעיו ומזרקתיו (שמות כז ג). ויעש את כל כלי המזבח את הסירות ואת היעים (שם לח ג). ואת הסירות ואת היעים ואת המזרקות וכו' אשר עשה חירם למלך שלמה בית יי' נחשת ממרט (מ"א ז מה). ואת הסרות ואת היעים וכו' ואת כל כלי הנחשת אשר ישרתו בהם לקחו (ירמ' נב יח; גם יט). — ואמר בן סירא: מה יתחבר פרור אל סיר אשר הוא נוקש בו והוא נשבר (ב"ס, גנ"י יג ג). — ובסהמ"א: כקול סירי משק תחת סיר אש (רסע"ג, קטע כ"י מספר הגלוי, מהגנ"י). — ואמר המשורר: יעלת חן עצובת רוח קול ישע מחכה ולבבה כסיר נפוח כי נפלה בחכה נשמע על כנף הרוח קול רחל מבכה (כ"י הלוי, קרלו מלאכי שמים). — ומשל לים: וסיר ירתיח וקול יצריח ואין משבית להמון קשים (הוא, סערה על הים, שער הש"ר 97). כחול ים היא כבדה על כבדי ומעי

1) [נ"א ובסייפות.]

2) [כך בכ"י א"פ ובדפו' שיפוניות.]

3) [פירש"י סופי ענבים שאין מתבשלים עולמית ועושים מהן חומץ, ע"כ. ועי' סוף מ"ר. ובכ"י מינכ' הגרסה סתוניות. וכן במשנה (תרומ' יא ג) ובחול' (קכ:) עי"ש ברש"י. ומשנ' (נדר' ו ט). ועי' בהערת ד"ס לברכ' שם.] — 4) [הגרועים שבסיפנים. וכן פירי פירות, עי' סגל, Gram. Mishn. Heb. §. 393]

5) [בערב' זיר a), כד גדולה. והושאל גם ביונית σίριτος, σιρός.]

a) زِير

תארה בסיר ירתח (ר״י זנאלרה, ספ׳ סעשוע׳ יג, הולי דודזון 141). ושם כבד בצד ימין חנותו לאסטומכא כאש לסיר היותו (הוא, בתי הנפש 165).—ומ״ר סירות: אך הזמן פתאם ישלח אש בסירותם אזי טרם אשר יבינו (ר״י חריזי, הענק קלג). בראותי כמה אנשים תועים ומשכשים בטרם יבינו סירותיה׳ נזיד עדשים (אבן בוסן, דפוי ויניליה, סז::)

ב·סִיר[1]), ש״ז, מ״ר סִירִים, קוצים, Dorn; épine; thorn: לכן הנני שך את דרכך בַּסִּירִים וגדרתי את גדרה ונתיבותיה לא תמצא (הוש׳ ב ח).—ויגדל במקום שממה, ומליצה עלה השדה סירים, שהיה שמם: ועלתה ארמנתיה סִירִים קמוש וחוח במבצריה (ישע׳ לד יג). — וישמש לשרפה מתחת לכלי הבשול וכדומ׳: כי כקול הַסִּירִים תחת הסיר כן שחק הכסיל (קהל׳ ז ו). כי עד סִירִים[2]) סבכים וכו׳ אכלו כקש יבש מלא (נחו׳ א י).—ובתלמוד: ועמוד ענן נוסע לפניהם משפיל הגבוה ומגביה השפל והורג נחשים ועקרבים ושורף סירים ואטד ועושה להם את הדרך מיושר (תוספת׳ סוט׳ ד ב). — ובסהמ״א: שמא כשעברתם אצל הקוצים והסירים נכנס אחד מן הקוצים בכנף מעילך (רש״י, סנה׳ מט.). — ואמר המקונן: כסירים סבוכים הגדילו המדורים האל אלה תתאפק אדון כל יצורים (הסריסו, קינ׳). אבכה ואתגולל עלי ערש רבוד כעל סירים ועל סבות (רמב״ע, התרשים ז קח). — ״ומ״י: הדר תבל כמו גנה מלאה בשושנים סביבם סיר וגם קוץ (ר״י חריזי, הענק רכט). יהי נכשל בפח דרכו וסירו (רש״ע פלקירה, המבקש, הקדמ׳).

ג·*סִיר, — עי׳ סרי.

*סַיָּר, ש״ז, מ״ר סַיָּרִים, סיירין, — כמו צַיָּר: שלשה עריסות הן העשויה לשכיבה טמאה מדרס ושל בנות טמאה טמא מת ושל סיירין ושל ציורות טהורה מכלום (תוספת׳ כלים ב״ב ג ט).

״סְיָר, רק בינ׳ נק׳, מְסֻיֶּרֶת: ובושו מאשר קוו בעיר חומה מסירת[1]) והובישו כמו גנב אשר נמצא במחתרת (ר״ש הנגיד, שלא יונה מבטרם).

א·סִירָה, ש״נ, מ״ר סִירוֹת,—כמו ב.סיר, ובפרט קוץ וחוח המשמש לחכה בציד הדגים, Haken; hameçon; hook: כי הנה ימים באים עליכם ונשא אתכם בצנות ואחריתכן בְּסִירוֹת[2]) דוגה (עמו׳ ד ב).—ובתו״ם, ביחיד סִירָה, סירא, במשמ׳ העקרית, קוץ: הפוקק את החלון בסירא והקושר ברזל בכרעי המיטה של חיה והעורך לפניה שולחן הרי זה מדרכי האמרי (תוספת׳ שבת ו [ז] ד). וכך היו סוכי שחין שבירושלים עושין הולך לו ערב פסחים אצל רופא וחותכו עד שהוא מניח בו כשערה ותוחבו בסירה ונמשך ממנו והלה עושה פסחו והרופא עושה פסחו (ספרא, ויקר׳, כפס כי תפסא א ח). מרצע אין לי אלא מרצע מנין לרבות הסול והסירה המחט והמקדח והמכתב ת״ל ולקחת כל דבר שנלקח ביד (ר׳ יוסי ב״ר יהודה, סבוע׳ ד:).—וגדר של קוצים: בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג[3]) (ר׳ אבא בר כהנא, סנה׳ מט.). א״ל אבנר מה אתה בעי למגלגל עם דין בסירה הוערה כיון דאתי לגבי מעגל א״ל דוד הלא תענה אבנר בכנף אמרת בסירה הוערת חנית וצפחת בסירה הוערו (פסיק׳ דר״כ, פרה). — ומ״ר סיראות: למלך שהתקין שני דרכים אחד מליאה קוצי׳ ודרדרים וסיראות והאחת מלאה בושם (מד״ר שמות כ).

ב·*סִירָה, סירא, ש״נ, מקום מוקף בְּעִגּוּל[4]), כמו זירה,—בית הסֹּהר: וכל אותו הלילה היתה שרה שטוחה על פניה ואומרת רבון כל העולמים אברהם יצא באבטחה ואני יצאתי באמנה אברהם חוץ לסירה ואני נתונה בסירה אתמהא (מד״ר ברא׳ מ [מא] תיאודי׳). — ובהשאלה, במאסר: כך עשו ללוט נתנו אותו

---

1) [היחיד לא נמצא במקרא. ואמר רד״ק: וסיר יקובץ בלשון זכרים כי עד סירים סבוכים (נחו׳ א י) וסיר אחד יקובץ בלשון נקבות ועשית סירותיו (שמות כז ג), ע״כ. ואולי היחיד הוא בצורת נקבה סִירָה כמו בתו״מ. ועי׳ ערך סִירָה.]

2) כי הכונה כאן במלה סירים היא לקוצים מעיד החלק האחרון של הכתוב: אכלו כקש יבש, אך מליצת הכתוב קשה להלמה. ועי׳ ערך סבך.

1) [עי׳ ב.סור. ב.סירה. ואולי זה כמו בערב׳ מְשֻׂוָּר a), מוקף חומה.]

2) [מקביל לצנות, כמו חוח (איוב מ כו). וי״ת בדגוגית ציידין, ופרש״י ספינה קטנה של ציידי דגים ולפי שקטנה היא קורא לה סיר, ע״כ. ועי׳ גם רד״ק בשרשיו. ומשמ׳ זו נתקבלה בלשון הדבור ובספרות החדשה.]

3) [עי׳ רש״י, ובערוך ערך בור.]

4) [מן ב.סור, בערב׳ צירה b), גדרות צאן.]

a) مـور b) صيرة

בסירה ונטלו אותו עמהם כ"כ למה והוא יושב בסדום (שם מג).—ומשל, ראשו בתוך הסירה, ר"ל הוא אחוז, תפוש, הוא ערב בעד איזה דבר וכדומ': אמר (יהודה) מאי איכפת להון לאחי שראשי בתוך הסירה שאני ערב לפניך אני מתפגש בשבילו (מדה"ג שכטר, ויגש פסיזו).—והחלק של העין המוסגר ע"י הלבן[1]: ואיזהו תבלול לבן הפוסק בסירא[2] ונכנס בשחור וכו' (בכורו' ו ג). — וחלק הפנימי הסגור של האגוז: מה אגוז זה עשוי ד' מגורות והסירה באמצע כך הוא ישראל שרויים במדבר ד' דגלים ואהל מועד באמצע (מד"ר שה"ש, אל גנת אגוז).

*ג.**סִירָה**[3], ש"נ, מ"ר סירות,—סחי ודברים מטנפים שהנהר או הים פולט אל שפתו: מה הים הזה כל סיר תיו על פיו כך סירותיהם של רשעים על פיה (מד"ר תהל' ב ח). עלי נהר מה הנהר שוטף את הסירות אף יום הכפורים מכפר עונותיהם (ילק' שמע', במדב' תשעה).—ובסהמ"א: ויצא הראשון למה יצא ראשון כדי שיהא הוא יוצא וסירותיו עמו פי' כל טינוף הדמים (חזקוני, בראשי כה כה).

*ד.**סִירָה**, סיירה, ש"נ, בימה, Estrade; dais: המלך וכל העם ביפיו יבנו סיירה החתן לראותו בנות צעדה עלי שורה המלך בהקהל עולה בבימה וקורא משנה תורה החתן ביום חתונה על מגדל עץ הוגה בתורה (אליעזר ברי כהן, רשות לחתנים Monatsschr. 1895, 34).

***סִירוֹנִית**, ש"נ, כמו סילונית: חיה זו חית הים הנפש להביא את הסירונית[4] (ספרא, שמיני ד ג).

א.**סַךְ**, ש"ז, קהל גדול וצפוף, Gedränge; foule; throng: אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבר בַּסָּךְ[5] אדדם עד בית אלהים בקול רנה ותודה המון חוגג (תהל' מב ה).—ואמר הפיטן: תרשישים ינהלום במרפא כנף של גיל קול רנה לעבור בסך וטל (תחת, תפלי טל). צמאיך צוק להם יחיל לבבם פניך לראות בית מעון חביבם עבור בסך ועמוד אש סביבם וסור טמא בעלי דבבם (שלמה הקטן, מערוב, פליח' יוס ג). בנים ובנות תשוקה בשוקיך שוקקו שתקו והשתקשקו בסך עובריך (ליון ידידות, קינ'). כי הארכתם עד עשור אולי יצאו ממוקשם להתהלך בארץ החיים ולעבר בסך עד מקדשם (ר"י הלוי, אחת כוננת). נפשי תשתוחח לשמום מסלה דדוי סך לנוך סלולה (קלונימוס, אדברה תחנונים, יוצ' יו"כ). — שאון תרועת זרים תחת המית נבלים כנור ועוגב מעוברי בסך אל בית אלהים (מחפו, אה"ל כז). ובאמת נרגיש בלכתנו אחרי המחבר הזה לכל אשר יוליכנו כאילו נעבור בסך ונדדה עמו בתוך שאון הקריות קאירה ואלכסנדריאה (גועלוצר, הקדמי' ממלכים של פרנקל).

ב.***סַךְ**, ש"ז,—מנין, סכום Zahl, Summe; nombre, total; number, sum: תנא אורך מחנהו ארבע מאות פרס' רחב צואר סוסיו ארבעים פרסה סך מחנהו מאתים וששים רבוא אלפים חסר חד (סנה' לה:).—ובסהמ"א: השבע לי בתורה שסך זה נשתייר לך עלי ואפרע לך אמר לו תן לי סך זה ותחרים סתם על מי שיגבה ממך תוספות כלום (ר' משה ברי חנוך, תשו' גאוני מו"מ כי). ותובע דמי פירות כמו סך וזה טוען נתתים לך בכיסך (ר' האי, ש"ס 171, קבוצ' קונטרס'). ואותו הסך שימכר בו הבית באופן זה הוא שויו עתה והוא הסך שהפסידה ראובן[1] (ר"י מיגש, תשו' יד). כי ידוע הוא הסך שמקריבין ממנו בכל יום (פי' הרמב"ם, שקל' ד ג). אם יש לו בעין אותו סך שוכה נותן אין לו בעין לא אמר ולא כלום (ר"ן ג'ירונדי, תשו' ח). ראובן הלוה לשמעון מעות ונתן שמעון משכנות לראובן ושוות המשכנות יותר מכדי הסך מההלואה ובאו נכרים בביתו של ראובן ושללו כל ביתו (שם יח).

---

1) Iris תרג' ד"ר מזיא.

2) [פירש רגמ"ה (בכורו' לח.) וז"ל: הפוסק בסירא ונכנס בשחור מן הלבן סירה הוא כמו חוט שסובב השחור. וכך פרש"י.]—3) [מן הארמ' סרי, באש. עי' סרי.]

4) בפרוש ראב"ד הגרסה הסירוני.

5) [גזרתה של המלה וכונתה הנכונה הן בספק. מנחם חברה עם סכך. ואמר ריב"ג בשרשיו: ואיננו ישר בעיני מפני חלישות הענין והטוב בעיני שיהיה דומה לדברי רבותינו ז"ל סך סבינתא (ב"ב קסו:). אשר פרושו כלל המקנה וכו' ויהיה פרוש כי אעבר בסך בקהל כלומר בכלל עם ובמלואם אנהגם עד בית אלהים והכנוי אשר באדדם אשר הוא המם שב אל הסך אשר הוא הקהל, ע"כ. וכן רד"ק בשרשיו. וכעין זה גם רש"י בגדודי בני אדם וכו'. וראב"ע מפרש: וטעם בסך כמו מוסף השבת שהיה בהר הבית ויש אומרים עם כלל החוגגים כמו סך חשבון, ע"כ. ומהחדש' יש שגזורה מן סֹךְ, ענפים מסבכים, וכן קהל גדול של בני אדם המתערבים זה בזה. וזה רחוק. וי"ת כד אעבר טללא, נקד סֹךְ, כמו סֻכָּה. וכעין זה כל התרגומים האחרים.]

1) כנראה לא לשונו ממש אלא לשון המתרגם מערב'.

ויקח ממנו הסך שהודה ואח"כ ישביעוהו בי"ד על שאר כספיו (ר"י סדסי, אשה"כ, דבור לא תחמוד ששע, אות כ). וחשבתי בזה מחשבה דקה למה היו שבעים שנה וזה לפי שהשפעת המזלות הוא בסך זה ואחר כך חוזרים חלילה (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 24). ואם המנהג לגרוע מכל הכתובה תעשו לפי מנהגכם ומה שטוען הבעל שאין עמו כלום כי הוא עני יש מן הדין שלא יגרשנה עד שיזמין לו המקום כל סך הכתובים (רי"ף, שו"ת יד). ולא היה אצל ראובן מה שישלם והעלה סך השכירות עם סך המשכונה ועשה מהכל סך אחד וכתבו אותו בסוף השטר בתוכו (שם קיד). וכיון שראה ראובן זה כתב ידו אמר מסך אחר שיש לי אצלו הוא כתב ידי זה הוציא שמעון שטר מחילה כי מחל לו ראובן כל תביעה וכל טענה שהיה לו אצל שמעון חוץ מסך שט"ח זה (שם רסד). — סַךְ מה: וצריך להגזים עליו וליסרו בכסף מלא טבי ותקולי שיתן סך מה לעניים (ר"מ מזרחי, פרי הארץ א, יו"ד יו). — סך כך וכך: לכך כותבין שטר שימוש גם לשמעון היאך היה לראובן שטר עליו מסך כך וכך שיהא הוא קודם זמנו (ר"י ברצלוני, ספר השטרות 33). — סך פלוני, ידוע: שאהזיר לה או לבאי כחה ממון הנדונייא סך פלוני (ר"ן גירונדי, תשו' יד). ראובן כתב מתנת בריא לשמעון בסך ידוע ונפטר ראובן והוציא שמעון השטר ותבעו ליתומי ראובן (רי"ף, שו"ת עז). — סך החשבון: ואע"פ שבטלו היובלות משגלו שבט ראובן ושבטים שבעבר הירדן מנו יובלות לקדש שמיטין ועל ידיהן עמדו על אמתות סך החשבון (רש"י, תשו' ה, קבוצ' קונטרסי). ובעבור כי סך חשבון הוא עשרה כי לא נוכל לומר אחד עד השלמת עשרה (ראב"ע, ספי לחות כח:). יש אומרי' כי מספר שבעים בעבור שהוא סך חשבון כי ששים ותשע היו (שוח, ברא"ש מו כג). — סך הימים, מהלך הימים: ומנהג שלא להזכיר סך הימים והשבועות (שבלי הלקט, ספירי' העומ' סי' רלד). דמסתמא מפני אונסי הדרך קבל עליו נזירות להנצל מסכנת הדרך לסך מהלך הימים עד מקום פלוני (תוספ' נזיר ז.). — סַךְ ימים: ראובן ושמעון חברים במלאכת השחיטה ויהי היום נתקוטט ראובן עם טובי העיר ונמנו וגמרו ליסרו להעבירו מן השחיטה סך ימים (ר"י מאיר מזרחי, פרי הארץ א, יו"ד יו). — סך ממון, מעות: בד"א שאין ביניהם הכחשה בסך ממון שתחת ידם (עוס"מ

פלוגה' כה ב). ראובן בהיותו באנקונה לוה משמעון סך מעות והתנה עמו שיתן לו ריוח כך וכך (מהרשד"ם, שו"ת יו"ד סי' ע). ובכללם התנו להפריש ממכונם סך מעות ולהניחם במקום בטוח (עמכוי מי ריקי, אדרי אליהו שו"ת, שאלה כד). — סך בגדים, ככרים: ראובן שלח ליד שמעון השרוי במדינת הים סך בגדים למכור במעות מדודים או להחליפם בסחורה וכו' (ר' רפאל מילדולה, מים רבים שו"ת חו"מ כ). שכשישבע הערל שהיה חייב לשמעון על סך הככרים שאמר שהוליך למקום המיוחד הנזכר ישלם לו סך הככרים ההם (ר' אהרן ששון, תורת אמת א לה). — סך מליצות: ולעבור בפצירה פים פעמים ושלש בסך מליצותיו להמריטן למען היות להן ברק (ר"ש בלוך, שבי"ע הקד' 7). — סך חללים: אדם מסך חללים אלפי גדודיו הפילו (שלים הכהן, ניר דוד 4). — סך הכל: ואין צריך לכתוב סך הכל קיבל אלא הכל קיבל עליו כך וכך (מעשה הגאונים, עפשטין 54). זה הרוס חשבון הוא מאתים וששים ושש לפי שמאתים וששים ושש הוי כמשחוי קשת ותמנהו ותמצאהו ז' פעמים ר' הרי אלף וארבע מאות וז' פעמים ס' הרי ת"כ סך אלף תת"כ וז' פעמים ו' מ"ב וחצי רוס קל"ג סך הכל אלף תתקצ"ה (ערוך, ערך רוס). ואתה מגיע אל תשבורת העקמימות הזאת בהוציאך את קוטר העגולה אשר היא נקטמת ממנה ותהיה מרבע את חצי הקוטר בחצי הקשת ותוסיף עליו תשבורת המשלש אשר על המיתר ויהיה סך הכל תשבורת העקמימות (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשברה 108). חלק פשיטותו ומהצית של חלק לוי וכו' סך הכל ח' מנין (רשב"ס, ב"ב קמג:). נמצא סך הכל בין כתבה ונדוניא וחקר כבודם (ר"י ב"ר ראובן, אזהרי כב:). תכלית וסך הכל עם שלוחיה כך וכך כסף שקלים (ר"י הדסי, אשה"כ יג:). — וסך לבדו במשמ' זו: ואם הנקבצים במדרגת העשרות כתוב גם הסך במדרגת העשרות תחת הקו המבדיל וכו' ואם היה הסך כלל לבד וכו' ואם היה הסך העולה ב' מיני כללים כמו ק"כ על דרך משל וכו' (ר"א מזרחי, מלאכת המספר, מין הקבוץ ג.). — ואמר המשורר: ועת גיבו יבכר לרגעים ובלתי סך בעת יפרח ויציץ (ר"י חריזי, תחכמוני יו). — ומ"ר סמ', סַכֵּי שטר: ועל זה הסדר פרע לו ראובן כל סכי השטר עד פרוטה אחרונה (ר' אהרן ששון, תורת אמת עד). לא ישאר מנכסיו כדי שתוכל האלמנה לגבות כל סכי שטר כתובתה

(פרסייא, תורת חסד, סו"ת קמו). אני נותן לו במתנה גמורה מהיום ומעתה ומעכשיו סך שלשים גסים מ ס כ י שטר כתובתי ממה שהגביתם לי לפרעון ס כ י שטר כתובתי מנכסי עזבון בעלי (פרח מטה אהרן א מז).—סכי כתובה: ובעלה מרוב שנאתו אותה עמד והזמין לה ס כ י כתובתה עד סוף פרוטה אחרונה (גנת ורדים, סו"ת, יו"ד ג ד). ובאה לבי"ד שיגבו לה כל ס כ י כתובתה (פרח מטה אהרן א כח). והעביר הסך הנ"ז לאשתו מ' רבקה תחת פירעון ס כ י כתובתה (פרי הארץ, סו"ת ב', חו"מ יא). שתגבה מהם כל ס כ י כתובה עיקר ותוספת שהוסיף לה (ר' חסדאי הכהן פרחייא, תורת חסד, סו"ת עט). ק"ק שהסכימו בגזרת חרם שכל הנושא אשה על אשתו יפקיד בראשונה וישלש ביד פקידי העיר ס כ י הכתובה ונדוניא של אשת הא' (ר' רפאל מילדולה, מים רבים סו"ת אה"ע ד).—סכי נדוניא: שיהלוקו בין שניהם כל סכי הנדוניא שהיתה לנפטרת מרת אזיבואינה (ר' אהרן ששון, תורת אמת יע). אבל בנ"ד שיורשי שמעון טועני' מיורשי ראובן שישיבו להם בהשבון חלוקת נכסי השותפות מחצית העודף בסכי הנדוניות שנתן ראובן לבנותיו יותר ממה שנתן שמעון לבתו יחידית (מורפורגו, שמש צדקה ג, חו"מ ז כ.).

״סך, ש"ז, מ"ר סכים, סיכים,—כמו שכים, קוצים: כך יבקש האדם תחבולות כסיכים בצדו להנצל עצמו מיד הנחש הוא יצה"ר (ר' אליהו, שבט מוסר כג).

סך, ש"ז, כנ׳ סכו, סוכו, סכה—מקום שמסתתרות בו חיות טרפות לארוב לטרפם, Dickicht; fourré; thicket: עזב ככפיר סכו[1]) כי היתה ארצם לשמה (ירמ' כה לח). יארב במסתר כאריה בסכו[1]) יארב להטף עני (תהל' י ט). — ובכלל כמו סכה: כי יצפנני בסכה[2]) ביום רעה יסתירני בסתר אהלו (שם כז ה). — ובהשאלה, דירה ומשכן: ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון (שם עו ג).—ואמר המשורר: ברח דודי אל שלם ס כ ך ואם תעינו מדרכך אנא הצץ מהרכך (ברח דודי, יוצ׳ ג פסח). ועוד יאיר חשבי ויקים את ס ו כ י וישיב שם מלכי ואויבי ידע כי יש אלהים בישראל (רא"ע, אמרר בבכי). בחרתי בחיר האל השר הטפסר רבינו שמואל כי הוא לבדו ידע ערכי והאיר חשבי והקים סכי ואני אמתו והוא מלכי (ר"י חריזי, אגרי לשון הזהב, דברי חפץ, הוצ' עדלמן). המות מסך עלי כל חי חסך והיה להם ס ך ועברו העברות כאילו הוא מסעד לכל אדם נועד ומי זה חי לעד ועמד לדורות (רלב"ג, וחומר אל תחשה, האסיף תרכ"ו 147).

א·סכה, ש"נ, סמי סכת, כנ׳ סכתו, מ"ר סכות, סכת,—א) כעין גג עשוי בפרט מענפי אילנות וביוצא בזה לשבת תחתיו למחסה מפני שמש, Hütte; hutte; booth: ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכת (בראשי לג יז). הארון וישראל ויהודה ישבים בסכות ואדני יואב ועבדי אדני על פני השדה חנים (ש"ב יא יא). ונותרה בת ציון כסכה בכרם כמלונה במקשה (ישע' א ח). וסכה תהיה לצל יומם מחרב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר (שם ד ו). ויצא יונה מן העיר וישב מקדם לעיר ויעש לו שם סכה וישב תחתיה בצל (יונה ד ה). — ובמליצה, צפן את פלוני בסכה: תסתירם בסתר פניך מרכסי איש תצפנם בסכה מריב לשונות (תהל' לא כא). — וכן הקים סכתו של פלוני, הקים מה שנהרס אצלו: ביום ההוא אקים את סכת דויד הנופלת וגדרתי את פרציהן והרסתיו אקים ובניתיה כימי עולם (עמו' ט יא). — ובהשאלה, עננים: אף אם יבין מפרשי עב תשאות סכתו (איוב לו כט). ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו חשרת מים עבי שחקים (תהל' יח יב). — וכמו סך, לחיות טרף: התצוד ללביא טרף וחית כפירים תמלא כי ישוחו במעונות ישבו בסכה למו ארב (איוב לח לט-מ). — ב) בפרט, הסכה שיעשו לשבת בה שבעת ימי החג אחרי כלות עבודת השדה והכרם בא"י: בחמשה עשר יום לחדש השביעי חג הסכות שבעת ימים (ויקר' כג לד). בסכות תשבו שבעת ימים וכו' למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים (שם מג מג). חג הסכות תעשה לך שבעת ימים באספך מגרנך ומיקבך (דבר' יו יג). ועלו מדי שנה בשנה להשתחות למלך יי' צבאות ולחג את חג הסכות (זכר' יד יו). ויעשו את חג הסכות ככתוב (עזר' ג ד). צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדם ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשות סכת ככתוב ויצאו העם ויביאו ויעשו להם סכות איש על גגו ובחצרותיהם ובחצרות בית האלהים (נחמ' ח יה-יו). —ובתו"מ: סוכת גינוסר אף על פי שיש בה ריחים ותרנגולים פטורה ס ו כ ת היוצרים הפנימית חייבת

1) [אמר ר' משה כי בסוכו כמו בסוכתו וככה אצל פנה (משלי ז ח) כמו פנתה (רא"ע לתהל' שם). וכן מביא רד"ק (בירמ' שם), ובמכלול (קצב), ומהחדשים גורסין סכו, כמו (ירמ' ד ז).]

2) [כך הכתיב ואפשר לנקדו בסכה, והקרי בסכו.]

והחיצונה פטורה וכו' סוכת החג בחג רבי יהודה מחייב וחכמים פוטרין (מעש' ג ז). חבילי של עצים וסוכה[1]) של קוצים שעשאו דלת לפירצה ולחצר אם היו קשורות ותלויות פותחים ונועלין בהם ואם לאו אין פותחין ונועלין בהן (תוספת' עירוב' יא יא). על כל סוכה וסוכה אומר לו הרי מזון והרי מים לייפות את כוחו (ר' יוסי, ירוש' יומ' ו ד). סוכת רועים סוכת קייצים סוכת בורגנין סוכת שומרי פירות סוכה מכל מקום כשרה (סוכ' ח:). ומנקיותיו אשר יוסף בהם שהיו מעמידין הלחם כמין סוכה שכל חלה וחלה נעשית סוכה לזו שהיא תחתיה (מד"ר במד' ד). — ומ"ר: שתי סוכות של יוצרים זו לפנים מזו הפנימית אינה סוכה וחייבת במזוזה והחיצונה סוכה ופטורה מן המזוזה (סוכ' ח:). — והסכה של החג: סוכה שהיא גבוה למעלה מעשרים אמה פסולה רבי יהודה מכשיר (שם משנ' א א). העושה סוכתו תחת האילן כאלו עשאה בתוך הבית סוכה על גבי סוכה העליונה כשרה והתחתונה פסולה (שם ב). סוכה המדובללת ושצילתה מרובה מחמתה כשרה (שם ב ב). מעשה בסוכתה של הילני המלכה בלוד שהיתה גבוהה יותר מעשרים אמה (ר' יהודה, ירוש' סוכ' א א). ומיום הכפורים עד החג כל ישראל עסוקין במצות זה עוסק בסוכתו וזה בלולבו (מד"ר ויקר' ל). — ובסהמ"א: העושה סוכה לעצמו או' ברוך שהחיינו וקימנו לזמן הזה נכנס לישב בה או' ברוך אקב"ו לישב בסוכה (תוספ' ותקונ' לסדר רע"ג 36). — ואמר המשורר: אנחנו נעשה סכות בשמחה והמה מכלמתם אבלים (ר"ש הנגיד, הלי' תעש). כרועה אשר ירעה צאנו למקנהו עשה סכות (ראב"ע, אל מי יואל). — ב) שם למסכת של המשנה בסדר מועד.

ב.**סָכָּה**, ש"נ, מ"ר סְכּוֹת, — כמו שִׂכָּה, קוץ, ואמר המשורר בשתי המשמע': יש קץ לכל תכלה לבד אופל לולי אשר נפרש כמו סכות אבכה ואתגולל עלי ערש רבוד כמו על סירים ועל סכות (רמב"ע, ההרסים ז ס).

סכה[2]), ממנו *סָכָה, *סִכּוּי, *סִכָּיוֹן.

***סָכָה**, פ"ע, שכה, הביט: וכן הוא אומר אבי מלכה ואבי יסכה אלא שהכל סוכים ביופיה (ספרי במד' לט). יסכה זו שרה ולמה נקרא שמה יסכה שסכתה ברוח הקדש (ר' יצחק, מגיל' יד.). אבי סוכו שהיה אביהן של נביאים שסוכים ברוח הקדש (מד"ר ויקר' א). — וכינ' פעו', מ"ר: השותה יין חי עצמותיו שרופין מזוג עצמותיו סכויין[1]) כראוי עצמותיו משוחין (אבא שאול, נדה כד:). — ובסהמ"א: בעין הסוכה ברוח הקדש (ערוך, ערך אבני שיש טהור). הסוכין ברוח הקדש (רעצ"ע, חגי' ב א). — ומקור סְכוֹת: ואם תט אלי סכות חין ערכי כבודך לא יחל (מנחם בן סרוק, אגרי אל ר' חסדאי, ספי תשוב' 32). — ואמר הפיטן: זכה בכן גזעו שלול דת נסוכה ברוח הקדש סכות כמו הורם סכה (אליה הכהן, יוצ' ב סוכות). סכותה משכן מסכות דבירי סכות והובלגו גבורי (שבת סוכו מני, קינ' לת"ב).

***סִכּוּי**, סיכוי, ש"ז, שה"פ מן סכה, — צפיה ותקוה, Aussicht, Hoffnung; expectative, espérance; prospect, hope: ושמא תאמר אבד סברו ואבד סכויי תלמוד לומר אני ה' אני סברך ואני סכוייך ועלי בטחונך (ספרא, אחרי יג). — ועי' עוד א.סֶבֶר. — ואמר הפיטן: הוגים אבד שברם ובטל סכוים באשונים (אמרר בבכי, סליח' יז תמוז). סמלוני רשע לקצץ נקם תלבוש סבר קויך וסכוים תעמיד מלבוש (נוס גדליה, מחז' איטלי' ב, ס.). אם לא למד בילדותו לא אבד שברו ובטל סיכויו (אליעזר פאפו, פלא יועץ י, ידיעה קכח).

***סִכּוּךְ**, סיכוך, ש"ז, — א) שה"פ מן סִכֵּךְ: מחצלת קנים גדולה עשאה לשכיבה מקבלת טומאה ואין מסככין בה לסיכוך מסככין בה ואינה מקבלת טומאה (סוכ' א יא). חמשה דברים נאמרו בדלעת יוונית אסורה בסיכוך על גבי זרעים עוקצה טפח אוסרת כל שהוא מביאה את הטומאה וחוצצת בפני הטומאה (תוספת' כלא' א ו). סיכוך שאמרו בנוגע (ירוש' כלא' ב יא). — ב) והדבר שמסככין בו: הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסום וסיכך על גבה פסולה ואם היה סיכוך הרבה מהן או שקצצן כשרה (סוכ' א ד). הרחיק את הסיכוך מן הדפנות שלשה טפחים פסולה (שם ט). בית שנפחת וסיכך על גביו אם יש מן הכותל לסיכוך ד' אמות פסולה (שם י). מצינו

---

1) [בכ"י א"פ סיבה.]
2) [כך בארמ'].

1) [פרש"י שחורין שמעתי ל"א סכויין בלא מוח, ע"ב. ובערוך גורס סכואין. וכן בתוספ' הרא"ש].

סיכוך שהוא בקירוי (ירוש׳ סוכ׳ א א). פעמים שאדם בא מן השדה בערב וחבילתו על כתיפו ומעלה ומניחה על גבי סוכתו כדי ליבשה ונמלך עליה לסיכוך והתורה אמרה תעשה ולא מן העשוי (ר׳ חייא בר אבא בשם ר׳ יוחנן, בבלי שם יב.). מה תמרה זו אין בה פסולת אלא תמריה לאכילה ולולבים להלל חריות לסכוך סיכים לחבלים (מד״ר ברא״ש׳ מא).—ובסהמ״א: שהקנים הנתונים בנקבים צדדין והסיכוך הנתון על גבן צידי צדדים (רש״י, שבת קכד:). ולא יסכך על גביהן אלא א״כ הרחיק הסיכוך מן הכותל שיש בו החלון ארבע אמות (רמב״ם, סכוי ז ה). אבל בתורה בעבור שלא היה רוצה לאופן הסכוך לא אמר עלי כך וכך אלא אמר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל (ר׳ אהרן הקראי, ספי ג״ע פה:). התם מיירי כשלקחו בית בנוי ועלייה עליו או שירשוהו שלא זכה העליון מתחלת מקחו אלא בסיכוך קל (לבוש, נזקי שכנים קנג טז).—ואמר הפייטן: זכר סכוך לדורות להם להורות לסכך ולקרות (אכתיר זר תהלה, יוצ׳ א סוכות). סלה אתה אל מסתתר סכוך ענגים שבעה אותי לסתר (י״ז בתמוז, מחזי איטלי א קס:). — ומ״ר סִכּוּכִים: בדפנותיה וכמצבותיה בסכוכיה ובצלותיה בביאותיה וביציאותיה (כי אקח מועד, יוצ׳ ג סוכות).

*סְכוּכִית,—כמו זכוכית.

*סְכוּם, ש״ז, — סך ומנין, Summe, Zahl; montant, nombre; amount, number: הולך אדם אצל חנוני הרגיל אצלו ואומר לו תן לי חמשים אגוזים עשרים בצים עשרים רמונים ובלבד שלא יאמר לו סכום מנין ר׳ שמעון בן אלעזר או׳ ובלבד שלא יאמר לו סכום ממכר (תוספת׳ יו״ט ג ז). ואצל חנוני הרגיל אצלו ואומר לו תן לי עשרים ביצים וכו׳ ובלבד שלא יזכיר לו סכום מדה רשב״א אומר ובלבד שלא יזכיר לו סכום מקח (בבלי כט:). ד׳ גזרות גזר פרעה עליה׳ בתחלה גזר וצוה לנוגשין שיהיו דוחקין בהן כדי שיהיו עושין הסכום שלהן וכו׳ אמרו להן הנוגשים אם אתם הולכים לישן בבתיכם עד שאנו משלהין אהריכם בבקר היום עולה לשעה ולשתים ואין אתם משלימין את הסכום שלכם (מד״ר שמות א). פקודיהם במספר כל זכר פקודיהם זה המנין במספר זה הסכום ודכוותיה (שם שה״ש, אתת היא יונתי). ויתן יואב את מספר מפקד העם אל המלך וגומר מספר זה המנין מפקד זה הסכום (שם). ואמר נקבה שברך סכום קבוע פרוש (ילק׳ שמע׳ ברא״ש׳ קל).—ובסהמ״א: מה שאתה שואל אם יכול לומר לגוי מה שאתה נוטל משאר שהן כיוצא בהן אתן לך מאילו למחר דבר זה אפי׳ מישראל אסור לפי שהוא [כמו] זכירת סכום מקח (מעשה הגאונים מד, עפשטין). מנים לשון סכום כלל החשבון והן עשיריות (רש״י, ברא״ש׳ לא ז). ואת מתכנת הלבנים סכום חשבון הלבנים שהיה כל אחד עושה ליום כשהיה התבן נתן (מוכן) להם אותו סכום תשימו עליהם גם עתה למען תכבד העבודה עליהם (הוא, שמות ה ח). חמשה וששים ושלש מאות ואלף כך סכום החשבון (הוא, במד׳ ג נ). וחכמי הרבנים נתנו סכום כמה ילושו שהוא שעור מ״ג ביצים ושליש ושעור העושים (ר״א הקראי, ספי ג״ע, ענין חג המצות מו::). א״ל פרעתיך מנה בסחורה פלונית שהיה השער שלה כך וכך והביא הלה עדים שלא היתה שוה כל כך ותובע ממנו המותר וטוען פרעתיך וכו׳ הוחזק כפרן שבני אדם נותנים דעתם לזכור סכום השער (טו״ע חו״מ, הלוואה׳ עט יב). כי אמרו בעלי הקבלה האמתית כי סכום מדרגות הטומאה שנשפעו באילן העליון בסבת זוהמת הנחש הם אלף כתות ונקראים נשים נכריות (הקנעי, ג ג.). וכותב כל הסכום הנז׳ בעמוד הראשון ונוסף עליהן עוד סכום אחרים (ר׳ אהרן ששון, שו״ת תורת אמת פב, קג:).—ועם כנ׳: שסכומה כך וכך (טוחו״מ עט י). וכתב לו המלוה בכת״י לראיה שמקבלו על הש״ח שסכומו בו״כ ולא נשאר חייב לו על הש״ח כלום (פתחי תשובה, הלוואות, טו״ע חו״מ נ). — סְכוּם הכל, כמו סך הכל: ויש מי שאומר שאם למעלה היה פורט והולך ולמטה כתוב סכום הכל כך וכך ופיחת או הוסיף בזה אנו אומרים ודאי טעה בחשבון (טו״ע, חו״מ, הלוואה׳ מב ה). — ומ״ר סְכוּמִים, וגם סְכוּמוֹת: ולכן הוצרכו בני הקהילה (של פראג) יצ״ו ללות ברווחים ובבוא זמן הפרעון רבתה המחלוקת בענין הסכומות ונתפרדו הלבבות ונעשה רחוקים וקשרו קשרים בסתר ואף בגלוי (רי״ט ליפמאן הלר, מגילת איבה ד:). הגבאים בימים האחרונים פושטים עור העם מעליהם ולוקחים סכומים גדולים בעד קבורת המתים (יל״ג, הול׳ דביר לעם 169).

*סַכּוֹן, סיכון, ש״ז,—סה״ש מן סַכָּן, סַכּוֹן נפשות, כמו סכנת נפשות: ומה אם דבר שהוא פריעת החוב כתיב בו למען ייטב לך ולמען יאריכון ימיך דבר

שיש בו חסרון כיס וסיכון נפשות לא כל שכן (ירוש' פאה א).

***סְכּוּף**, מ"ר סִכּוּפִים, סמי סִכּוּפֵי, — שה"פ מן סִכֵּף, כמו סִגּוּף: מכאן שהיתה קורת רוח לישראל והיתה תאניה ואניה סכופי סכופים והיתה לי כאריאל כחורבן ראשון חורבן שני כיון שחטאו גלו וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה (רבי נסה דקסרין, מד"ר איכ', פתיח'). לשלושה מקומות גלו ישראל אחד לפנים מן נהר סמבטיון דכתיב לאמר לאסורים צאו לאשר בחושך הגלו חוץ מן נהר סמבטיון על דרכים ירעו אלו שירדו עליהם ענן והקיפן ובכל שפיים מרעיתם אלו שגלו לדפני אנטוכיא וירב בבת יהודה תאניה ואניה סכופין סכיפין (רבי ברכיה בשם רבי סלבו בשם רבי שמואל בר נחמן, שם).

סִכּוּת, ש"ז, — שם אלהים מאלהי הבבליים[1]): ונשאתם את סִכּוּת[2]) מלככם ואת כיון צלמיכן כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם והגלתי אתכם מהלאה לדמשק (עמוס ה כו-כז).

***סְכֵי**[3]), שמש, — אדם שיש לו מום בעיניו: איזהו חרום הכוחל שתי עיניו כאחד וכו' סכי שמש[4]) וזוגדם וכו' (בכור' ז ג). איזה הוא סכי שמש שרואה

---

1) [באשורי סַכּת, תאר להאל נִנְ־אֵב, והוא הכוכב שבתאי. הנקוד העברי הוא, כנראה, נקוד של גנאי מן שִׁקּוּץ.]

2) [התרגומים העתיקים נקדו סֻכּוֹת, מן סֻכָּה. ותיאוד' תרגם ὄρασιν ,חָזוּת, מן סכה. ולדעת ריב"נ בשרשיו הוא מלשון הסכת ושמע. ועי' כִּיּוּן.]

3) [המלה היא בלשון יחיד, כמו שמוכח מהענין, ועי' בהערה לקמן. ובכן סְכֵי הוא כמו סְכֵה. וכן כותבים הקדמונים רפי במקום רפה, ועוד. ובנפרד סְכָה. ובפרוש הרמב"ם מפרש בלשון רבים. והוא כנראה מן הפעל סכה, ואולי בלשון סגי נהור. ובתוספות פרשו כמו חסוכי שמש.]

4) [בגמ' (שם מד.). נאמר תני רב יוסף סני שמש, ע"כ. ופרש"י ששונא את השמש, ע"כ. ורגמ"ה: שאינו יכול להסתכל בשמשו, ע"כ, וכן בערוך. אולם מהתוספת' ברור שסכי שמש יכול לראות אלא שאינו רואה כראוי מפני שהוא רואה יותר מדבר אחד בבת אחת. וד"ר מויא סובר שבתוספת' ערבבו מום זה עם מה ששייך להמום המובא במשנה קודם: עינו אחת למעלה ועינו אחת למטה, והוא מתרגם סכי שמש, הולי blepharospasmus. ועי' גם Preuss, Bibl.-Talmud. Medizin 306.]

את החדר ואת העליה כאחת לראות אחד רואה שנים (תוספתי שם ס ג).

***סִכְּיוֹן**, ש"ז, כני סִכְּיוֹנוֹ — ראיה, מראה, Gesicht; vision: עתיד וגנוז פנינים ערוך נגדו מלפנים סכיונו אין לפנים שרפים וחיות ואופנים (רלסו כהס פז, יולי א פסח).

***סַכִּין**[1]), ש"כ[2]), מ"ר סַכִּינִים, — כמו שַׂכִּין, כלי של מתכת עם יד יחתכו בו, knife; couteau; Messer: אין משחיזין את הסכין[3]) ביום טוב אבל משיאה על גבי חבירתה (ביצ' ג ז). השפוד והאסכלה מלבנו באור והסכין שפה והיא טהורה (ע"ז ה יב). בראשונה היו אומרין שלשה כלים ניטלין בשבת מקצוע של דבילה וזומה ליסטרון של קדירה וסכין קטנה שעל גבי השולחן (תוספתי שבת עו א). ואח"כ בא אביו של תינוק ואמר להן עדיין בני מפרפר ולא נטמאת הסכין מלמד שטומאת הסכין היה קשה להן יותר משפיכות דמים (שם יוה"כ א יב). סכין היתה טורפת וצוו עליה וגונזה (אבא שאול, שם מנח' ע כג). כגון שנטל קרנו של מזבח או שנפגמה הסכין שומע אני יתקנם בשבת תלמוד לומר ויקהל משה [וגו'] בחול ולא בשבת (מכי' ויקהל א). סכין ירדה מן השמים ובקעה את כריסם (ספרי, במדי פה). תיפתר במניח סכין סמוכה לרשות הרבים וכו' (ר' יוסי בי ר' בון, ירושי ב"ק א א). סכין (שחפץ להכשירה לפסח) תותבה בארץ ג' פעמים ודייו ר' בא בשם רב יהודה הדא דתימר בסכין קטנה וכו' (שם, ע"ז ה טו). טיט שעל גבי מנעלו מגררו בגב סכין ושעל בגדו מגררו בציפורן (שבת קמא.). איבעיא להו מהו שנעשה סכין ארוכה וישחוט (יומ' לא.). רבא אמר בסכין מלובנת (יבמ' קכ:). הרי שלחן והרי בשר והרי סכין ואין לנו לאכול (ר' יוחנן, קידוש' מו.). קרבנות צבור סכין מושכתן (רב יהודה בשם שמואל, זבח' ו:). ואם שחט (ישראל מומר) בודק סכינו אחריו נמצאת סכינו יפה מותר לאכול משחיטתו ואם לאו אסור לאכול וכו' (רבא,

---

1) [כך בארמ'. ובערב' שַׂכִּין,a) שאול מהארמ'. עי' פרינקל Aram. Fremdw. 84.]

2) [בסהמ"א גם בלשון זכר.]

3) [בקטע מהגני' ביה"מ שבכתב מנקד הַסַּכִּין. וכן כ"י בודלי' משנ' כלים No. 282.]

---

a) سكين

חולי ג:). סכין של עבודת אלילים מותר לשחוט בה ואסור לחתוך בה בשר (ר' נחמן בשם רבה בר אבוה, שם ח.). איתמר השוחט בסכין ונמצאת פגומה אמר רב הונא אפילו שיבר בה עצמות כל היום פסולה חיישינן שמא בעור נפגמה (שם י.). סכין שיש בה פגימות הרבה תידון כמגירה (ת"ר, שם יז:). לא שנו אלא שפלטתו חיה אבל פלטתו סכין בטיל (ר' יוחנן, שם קכד.). בשלשה דברים אני משבח את בני מזרח אינם נושקים בפה אלא ביד ואין נושכין בפת אלא חותכין בסכין ואין יועצים אלא במקום רחוק (רשב"ג, פסיק' דר"כ, פרה, בובר). בשעה שבקש אברהם לעקוד יצחק בנו אמר לו אבא בחור אני והוששני שמא יזדעזע גופי מפחדה של סכין ואצערך שמא תפסל השחיטה ולא תעלה לך לקרבן אלא כפתני יפה יפה (רב יצחק, מד"ר בראשי' נו). אין סכין מתחדדה אלא בירך של חבירתה (ר' חמא בר חנינא, שם סט). בלק היה בעל קסמים ובעל נחש יותר מבלעם שהיה נמשך אחריו כסומא למה הדבר דומה לאחד שיש בידו סכין ואינו מכיר את הפרקים וחבירו מכיר את הפרקים ואין בידו סכין (שם במד' כ). פתח יצחק ואמר רבונו של עולם כשאמר לי אבא אלהים יראה לו השה לעולה בני לא עכבתי על דבריך ונעקדתי ברצון לבי על גבי המזבח ופשטתי את צוארי תחת הסכין ולא תזכור לי זאת ולא תרחם על בני (שם איכ' פתיח'). —ובסהמ"א: שחוקת הסכין שנפגמה בדבר הקשה ששבר בה (רמב"ם, שחיטה א כה). ומצאתי בשם רבינו אפרים שאם נפגמה הסכין או השפוד שנרצם מערב י"ט דברי הכל דאסור (ר"י לנדא, האגור תריד). ואם בא לשחוט מבחוץ בסכין ארוכה אעפ"כ יש לחוש שמא ימשך ויכנס (המאירי, יומא ג לא.). — סַכִּין מטרפת: סכין שנפגם אין משחיזין את פגימתה נשמטה אין מהזירין אותה אבא שאול אומר סכין מטרפת[1] היתה במקדש ונמנו עליה כהנים וגנזוה (זבחי' פח.). —וְסַכִּין של מילה: והוציא את הלולב לר"ה פטור מפני שהוציאו ברשות אף בסכין של מילה ואף במצה כן (ירוש' שבת יט). — עמדה סַכִּין, קהתה: סכין שעמדה מותר לחדדה ביום טוב (ר' יוסף, ביצ' כח:). —ובסהמ"א: או שנפלה סכין מידו ונטלה או שעמדה סכין או שיגע ובא חבירו ושחט וכו' וסכין ששוחט בה כששוחט בה שור צריכה סכין להיות כשיעור שני צוורי בהמה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 135). כי הכותב או המדבר ע"פ הדקדוק יזהר מתת לזכר לשון הנקבה וכו' ולא ישתמש מהפעל עומד במקום היוצא או ההפך וכיוצא באלה ממה שיהליש שנון הדבור ויתנהו כסכין שעמדה ושפוד שנרצם (ערוגת הבושם כח, לח.). —ומ"ר: מה יהא על העם שלא הביאו סכיניהם ופסחיהם למקדש (תוספת' פסח' ד ג). הבא בטומאת כלי שרת הב' בטומא' הוא בא בטומאת כלי שרת הבא בטומאת ידים הבא בטומאת סכינין (ר' לעזר, ירוש' שם ז ו). הטבח צריך שלשה סכינין אחת ששוחט בה ואחד שמחתך בה בשר ואחד שמחתך בה הלבים (רב יהודה אמר רב, חול' ח:). —ובסהמ"א, נושאי הַסַּכִּינִים: וכה עשו תמיד בכל יום בתוך ירושלם נושאי הסכינים בתוך העם (יוסיפון ספה). ויבאו שרי המלך אגריפס בהיכל ועמהם גדודי המלך הלוך והכות בפריצי' וידלגו עליהם מאחור נושא הסכינים אשר לפריצים (שם סעד). —בעלי הַסַּכִּינִים: וייראו העם מאד מפני הפריצים בעלי הסכינים כי קלים היו בעלי הסכינים וממהרין במלאכתם (שם ספה). וילכו העם בקרב ירושלם איש איש כלי מלחמה בידו ולבוש שריון מפני בעלי הסכינין (שם). ויכו בסכינים הנה והנה בחיל המלך כי חניתות וחרבות גדולות שלופות ביד גדודי המלך כחוק המלחמה אבל הסכינים כאשר היו קטנים באו תחתיה' וידקרו תחת שריונם (שם סעד). —והשתמשו בו גם בזכר: ויהי איש שונא לרעהו וישכור עליו רוצח מן הפריצים בידו חרב חדה קטנה בעל פיפיות הנקרא סכין (שם ספד). הביאו לו את הסכין קרצו ומירק אחר שהיטה על ידו (Elbogen, Stud. 105). סכין שנשמט מן הנצב או שנפגם אין מחזירין אותו (רמב"ם, כלי המקדש א טו). סכין זה ידוע לנו בן יומו (רבי יונה, משפטי בדיקת הסכין, הול' קורונל). ואפי' הסכין חדש ולא שמשו בדבר של איסור אלא שפצעו בו את האגוז (שם). עוד ילמדנו אדוני אבי נר"ו אם נאבד הסכין אחר השחיטה קודם בדיקה שכתבת להיתר (הרא"ש, שו"ת כלל כ, טו). —ומשל: הקלף והדיו שלו ולא משל האשה והכוונה אין אדם נותן סכין לשוחטו והאשה טוב לה עם בעלה (הקנה, סוד מלות גיטין). אין אדם נותן סכין לעצמו (שם). סכין מסוכן ביד שוטה (מראה המוסר

---

1) [פרש"י שהיתה רכה ליפגם פגימות דקות ומטרפת את הקדשים, ע"כ. ובתוספת' (מנח' ע כג) הגרסה: סכין היתה טורפת וצוו עליה וגנזוה.]

מג.). ויש לפילוסוף בדמיון זה מאמר בספרו בשם אפלטון שהוא היה אומר אל תניע האש בסכין ולא היתה כוונתו ולא השגת חכמתו למנוע מהניע האש בסכין לפי שאין תועלת ברגילות זה המאמר שאין בתנועת האש בסכין משיכת תועלת ולא השגת נזק אך כוונתו היתה להזהיר שלא לדבר עם הכסיל במה שיכעיסהו והמשיל האש בכסיל והסכין בדבר המכעיס ואמר אל תניע האש בסכין כלומר לא תדבר עם הכסיל במה שמכעיסהו (ר' יצחק הישראלי, ספר היסודות, כ"י כזנחנסקי).—שושן ברא הוא איריון והוא נחלק לשני מינים האחד ניצתו לבנה והשני ניצתו כמו תכלת ועליהו דומה לחרבות ולסיכינים ושרשם דומים לשורש הקנה וטוב ריח (כ"י אסף הרופא, 60).

***סְכִירָה**, ש"נ, — שה"פ מן סָכַר: כמו פותח ומתיר הסכירה שהיתה מעכבת המוך (המאירי, משלי יז יד). אמת המים המביאה מים מן הנהר לשדות ורגילין לעשות בורות למלאותן וכו' שהרי המים הפקר הם לכל ומן הדין כל הקודם בהן דרך הילוכן בלא סכירה זכה עשו חז"ל תקנה זו מפני דרכי שלום שלא תהא מחלוקת ביניהם לומר אני אסכור תחלה אלא יסכרו כלם על הסדר שהם קרובים לאמה יותר (לבוש, שותפי בקרקע קע ג). פעירה חילוף לסכירה (שלמה ברי שמואל, ספר המליצה, ערך פער, הול' בכר 12).

א.סכך[1], ממנו סָךְ (?), סֻכָּה, א.סָכַךְ, מוּסָךְ, מֵיסַךְ, מְסֻכָּה, מָסָךְ, *מְסַכִּי, סֹכֵךְ, *סָכָךְ, *סְכָכָה.

א.סָכַךְ, פעו"י סַכֹּתָ, סַכּוֹתָה, סַכֹּתָה, סֹכֵךְ, סוֹכֵךְ, סֹכְכִים, יָסֹכּוּ, יְסֻכֻּהוּ, — סָכַךְ על דבר, הוא היה להדבר כעין סֻכָּה ממעל להדבר, schirmen, bedecken; mettre à couvert; couvrir; to screen, cover: והיו הכרבים פרשי כנפים למעלה סֹכְכִים בכנפיהם על הכפרת (שמות כה ג). את כרוב ממשח הַסּוֹכֵךְ וכו' ואבדך כרוב הַסּוֹכֵךְ מתוך אבני אש (יחזק' כח יד יו). ולתבנית המרכבה הכרובים זהב לפרשים וְסֹכְכִים על ארון

[1]) [כמו שכך, קרוב לנסך, סוך. וכן בארמ'. ובערב' שַׁכַּ a) ובאשור' סַכָּ, חֵרש, שאזנו סתומה; סַכַּ, סֶכֶר של נהר (Del., Handw. 497). אולם אפשר שהעקר בסמך ולא בסין, ומקביל להערב' שַׁכַּ b), סָתַם, נתהרש. עי' פרינקל Aram. Fremdw. 90; Hoffmann, Phön. Insch. 35.]

a) شك b) سك

ברית יי' (דהי"א כח יח).—וסַךְ במשמ' זו: כי הכרובים פרשים כנפים אל מקום הארון וַיָּסֹכּוּ הכרבים על הארון ועל בדיו מלמעלה (מ"א ח ז).— וְסַךְ פלוני דבר על דבר, עשה את הדבר כעין מכסה על הדבר: וְסַכֹּתָ על הארון את הפרכת (שמות מ ג). — ועֲנפי האילן וכדומ': תחת צאלים ישכב בסתר קנה ובצה יְסֻכֻּהוּ צאלים צללו יסבהו ערבי נחל (איוב מ כא). — ובהשאלה, סַךְ לו בענן, עשה שיהיה לו הענן לְמִסְתָּר: סַכּוֹתָה בענן לך מעבר תפלה (איכ' ג מד).— וְסַךְ באף: סַכּוֹתָה באף[1]) ותרדפנו הרגת לא חמלת (שם מג).—סַךְ לראשו של פלוני, היה לפלוני למחסה: יי' אדני עז ישועתי סַכּוֹתָה לראשי ביום נשק (תהל' קמ ח). — ואמר הפיטן: טלאיו סך כבחוצלת אני הבצלת (אזיק רנן, יול' ג פסח). — ואמר המשורר: יום נחית גאולים לשומם תחת צללים סכתה בענן הושבת באהלים (ר"י הלוי, יום כפור). כן הסדים תן עליהם סככים בכנפיהם (שם). למי יי' סכותה בענן לך מעבור תפלת לאומך ותשמור כל חטאתם (רא"ב"ע, למי יי').—כשרון כה יהליף לשושנה הוגגת ועוצרת וסוככת ברננה (דגול מקולות, יול' ב סוכות). שבע מחיצות סוככות ולהם מהשרים (אליס כהסעין, שם). לכרובי סככים כפרת סוככים משם רוח סכים (שם). והרעים יריעו והעננים סככים והגשמים נתכים (ראב"ע, אגר' חי בן מקיץ).—גדול כחן של עומלי תורה וגומלי הסדים שאינן הסים בשום אחד מאלו ר"ל שאינם סוככים עצמן בצל כנפי הנזכרים לעופף בהם על הארץ בהתנשאות מעלה ורוממות (ר' יהודה מוסקאטו. נפוצות יהודה יג). — ובינ' פעו' סָכוּךְ, סְכוּכָה, סְכוּכִים, סְכוּכוֹת: הסכוכה בענן צל יומם (אווי סכת דויד, יול' ב סוכות). ידאו הרבה עדים מְקֻשרים עננים סכוכים כעל כנפי נשרים (אליס כהסעין, שם). נדיבי עמים סודרי ערכות באברתו לעד יחיו סכוכות (דגול מקולות, שם). פרצו ויעברו סכוכים אנחות רוחות מבכים לשוש יהיו נהפכים (גנזי שכטי ג, דודקון 130).

—הפע', יָסֶךְ, תָּסֵךְ, הָסֵךְ, מֵסִיךְ,—א) הֵסַךְ על דָּבָר, כמו סַךְ: ויבא את הארן אל המשכן וישם את פרכת המסך וַיָּסֶךְ על ארון העדות (שמות מ כח).—ובהשאלה, הֵסַךְ בדלתים, במשמ' עשה מְחִצָּה בפני דבר: וַיָּסֶךְ

[1]) [רש"י פרש כמו בפסוק הקודם: הצצת את האף להיות מחיצה בינך ובינגו ותרדפנו בו, ע"כ. ואולי הכונה כסית את עצמך באף כמו בלבוש או כלי זין.]

בדלתים ים בגיחו מרחם יצא (איוב לח ח).—יָסֵךְ בעד פלוני, במשמ' זו: לגבר אשר דרכו נסתרה וַיָּסֶךְ אלוה בעדו (שם ג כג).—יָסֵךְ על פלוני, יהי' לו למחסה: וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו ותָסֵךְ עלימו (תהלי ה יב). וְיָסֵךְ לפלוני בכנפיו: כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות באברתו יָסֶךְ לך ותחת כנפיו תחסה (שם צא ג-ד).—ובתו"מ: אילן שהוא מיסך על הארץ אם אין נופו גבוה מן הארץ שלשה טפחים מטלטלין תחתיו (עירובי י ח). בית שהוא מיסך על גבי בית המנוגע וכן אילן שהוא מיסך על גבי בית המנוגע הנכנס להיצון טהור (נגעי יג ו). סומך לבור ולניר וכו' ולאילן שהוא מיסך על הארץ ולסלע שהוא גבוה עשרה ורוחב ארבעה (ירוש' כלא' ג ט). כל מי שמקיים מצות סוכה בעוה"ז הקב"ה אומר הוא קיים מצות סוכה בעולם הזה אני מסיך עליו מחמתו של יום הבא (ר' לוי, פסיק' דר"כ, אחריתא דסוכות). ומה שאמר הכתוב קשות הנסך שאף הם היו מעמידין ראשי החלות התחתונות למעלה שלא היו נוגעין בשלחן והיו מסיכות על השלחן (מד"ר במד' ד).—ואמר המשורר: הדפוהו תלאות מנעוריו וחציהן בצלעותיו מעוכים ורעיוניו יעירוהו ובנאות מצקים ילכו הלוך ובוכים וייגע לעצור בהם וימי מזמתם בדלתי עף מסיכים ויעפיל לעלות אל הר התבונה ורגליו מנטות אליו חשוכים (רסב"ג, זממי הה). כן תסך בגלותו בעדו ובעד ביתו (ר"י הלוי, יום כחית). מה תאלה ותצר צרת מחר סב תהזה צל יסך כלנו יום יחנה צר כמעט כלנו (ילחק אבן גיאת, את מחזה, שער השיר 25). — ב) הֵסֵךְ את רגליו, לשון נקיה, במשמ' נפנה, עשה נקביו: ויראו והנה דלתות העליה נעלות ויאמרו אך מֵסִיךְ הוא את רגליו בחדר המקרה (שפטי ג כד). ושם מערה ויבא שאול לְהָסֵךְ את רגליו (ש"א כד ד). כל המיסך את רגליו טעון טבילה (יומי ג ב). הלכה בסעודה יוצא להסך את רגליו נוטל ידו אחת (תוספתי ברכ' ד יח). המטיל מים הרי זה הופך פניו כלפי צפון המיסך את רגליו הרי זה הופך פניו כלפי דרום (ירוש' שם ט ח). ומסתברא דלשכת פרהדרין בדרום הואי מאי טעמא מקדים קאי ומסיך את רגליו (יומ' יט.). כגון שיצא להסך רגליו ולהטיל מים (ר' פפא, זבחי כ:). ויצא שמה חוץ להטיל מים או להסך רגלים (מדרי תהלים כב יג, הופמן). — ובסהמ"א: הכהנים המסיכים רגליהם בבית הכסא שצריכין טבילה (רש"י, ברכי סב:).

להסך מי רגליו מפחד פן יצמא וכן יירא לבדוק נקביו פן ירעב (ר"י חריזי, תחכמי, שירים נוספים, הולי קמינקא 450). ועל כן האנוש יאחז בשוליו ולפני כל יהי מסיך לרגליו (ר"י זבארה, בתי הכנסת 85). והלך לו מן הצד להסיך רגליו והניח החמור על אם הדרך (עומו"מ, פקדון רלא).

—הפעי, *הֻסַּךְ, הוסכך,—שהסכו אותו: אבל צריך הוא לנענע קצת אותם שהוסככו במחובר לאחר קציצתן (רש"י, סוכ' יא.).

—פעי' *סִכֵּךְ,—א) כמו הִפעי': המסכך את גפנו על גבי תבואתו של חבירו הרי זה קדש וחיב באחריותו (כלאי ז ד). הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסום וסכך על גבה פסולה וכו' זה הכלל כל דבר שהוא מקבל טומאה ואין גידולו מן הארץ אין מסככין בו (סוכ' א ד). חמשה דברים נאמרו בדלעת יוונית אין מסככין אותה על גבי זרעים [ומביאה] את הטומאה וכו' (ירוש' כלאי ב יג). זרע בבית והעביר הסכך וסיכך על גביו על דעת' דר' עקיבה התוספת פטור (שם מעשרי ה ד). כל היוצא מן העץ אין בו משום שלש על שלש ומסככין בו חוץ מן הפשתן (ר' שמעון בן אלעזר, שם שבת ב ג). התורה אמרה בסוכות תשבו מקרקע סוכה את מודד עשרים אמה היתה למטה מעשר ותולה בה עיטורין שהן ראויין לסכך בהן ממעטין בה לפסול (שם, סוכ' א א). קצר לסכך אין להן ידות קצר לסכך וחושב עליהן למאכל בא במחשבה (חיננא בר שלמיה, שם ו). מעשי באנשי ירושלם שהיו משלשלין מיטותיהן לפני חלונותיהן והיו מסככין על גביהן (שם ב ב). ויבא שאול להסך את רגליו תנא גדר לפנים מן גדר ומערה לפנים ממערה להסך אר"א מלמד שסכך עצמו כסוכה (ברכי סב:). ונמצא בה תשעה קבין הרדל ועציו סיכך בהן סוכת יוצרין (מדרי תהלים לב יד. הופמן). ד"א אלה אזכרה לשעבר הייתי עולה ואילנות מסככות על ראשי ועכשיו תלויה לשמש (מד"ר איכ', פרשה ליון). ומה סופו של ארז זה באין עליו סתתין ומסתתין בו ומסככין בו בתים והשאר מסיקין אותו באור (כלה רבתי ז). — ובספר יצירה: הציבן כמין חומה סככם כמין מעזיבה (ספ' יצירה א יא).—ואמר הפיטן: סככתני בלילה היא יהודית סודה ברוך וטעמה עדית (יוסף בר שלמה, אודך, יוצ' שבת א חנוכה). בזמן התור השמיע קולות ידו שלח מן החור הקריבני לעם ובהרני בחור וסככני באברתו

בארץ שיחור (מחז׳ איטלי׳ א, לג:). אכן מיום הזכרון חמלתך סככה עד העשור תשיב חרון וחמתך שככה (מי כמוך בתלים, פזמוי של פסח, סמח״ל תשכב.).—ובמשמ׳ עשה מחיצה: צעק צורי וסכך מעבור ובחללי ערך לשבור צמתו בבור (איכ׳ תספתו, קיני).

—פע׳, *סִכֵּךְ, רק ביני: סוכה מכל מקום כשרה ובלבד שתהא מסוככת כהלכתה (סוכי ח:). בית המסוכך[1] בארזים עיר הוא (רי ילחק, סוט׳ מח.). עמק סוכות שהוא מסוכך באילנות (מד״ר ברחשי׳ מג). — ואמר הפיטן: צלליה מסככים כליל צל יומם (הווי סכת דויד, יולי ב סוכות). רמז לשלש בכל סכות דפנות מסככות (אלים כהסעין, סס). שכן עליה תיכן לו בית דירה מצפון אינה מסוככת ומרובעת באכסדרה ומדרום סתומה כחדר ועגולה כבשן ומהודרה (גנזי שכטי׳ ג, דודקון 114). תלבשת נקיה כהיום מחנכת תשוע שבעה בסכה מסככת (יוסף אבן אביתר, אלהים אמץ אס, סער השיר 15).

—נִפע׳, *נִסְכַּךְ,—כמו פִע׳: טסים ועפים בקצות יקריה נסככים בשבע קרוא מקראיה (הווי סכת דויד, יולי ב׳ סוכות).

—פוע׳, *סוּכַּךְ,—כמו קל, ובהשאלה הֻגן ע״י סִכּוּךְ: שהיו ענני כבוד מקיפים אותם ומסוככות עליהן שנאמר כי בסוכות הושבתי את בני ישראל (פסיק׳ דר״כ, אסכיתא דסוכות, נוסכ).—ובסהמ״א: תרנגולת שמסוככת על בניה (ערוך ערך סך). — ואמר הפיטן: צילך יסוככני כדבירתך צא ליישעינו כגבורתך (Kahle, Masor. d. West. סי׳). חבוש שברי ומחץ מכתי וסוככני בשלומך הגדול וספק על ידי לשמור מצותיך ולהקים חקיך ללמוד וללמד לשמור ולעשות (תפל׳ רסע״ג, סדר רב עמרם השלם ב, קס.). כוננת למו בעדן חופות כל יקרה סוככתם להפות כוננת בריע כבודם ליפות כובדו בשרים אילי כתועפות (Elbogen, Stud. 126). אשר בהנו יסבבהו בעננו ואשר צרפו יסככהו בכנפו (ר״י הלוי, מכתב לאבו סעיד [יהוסע] בן דוקא, סער השיר 100).

—התפוע׳, *הִסְתּוֹכֵךְ,—סוכך את עצמו: ותסקרו זיו מלך פנים בפנים ותבולכלו ממרעיתו אלף מכמה שנים ולברות בבירת הנתצה בין כנענים ולהתנחל מעינו אשר קרסוליו בנבך וכרבלתו עד אופנים ולהסתוכך בעיר עקלתון אשר קשקשיו מפנינים (רסע״ג, ספי הגלוי רעו). ובצל דליותיו הסתוככו והסו (קעדיאכה סכטר, 69). — ישב בְּסֻכָּה: חסות בצל סכו כחק נסוכה שבעה להסתוככה (ר״א קליר, אכתיר זר תהלה, יולי א סוכות). חמתך מהם לשכך ובאברתך סלה להסתוכך (ברח, יולי ב פסח). יסתוככו שבי זמנינו כהפתו, ויהדיו על־ידיד נספחו (שיר לכבוד רלב״ע, קבץ על יד א, 145).

[1]) [בדפוס הממסובך]

ב. סכך, ממנו א.סָךְ (?), ב.סַכָּךְ [1]), *מְסוּכָּךְ.

ב. סָכַךְ, פ״י, כמו ב.שָׂכַךְ,—סרג, ארג, weben; tisser; to weave: כי אתה קנית כליותי תְּסֻכֵּנִי[1]) בבטן אמי (תהל׳ קלט יג).

—פע׳, *סִכֵּךְ,—כמו קל: ובעצמות וגידים סככתני אינו אומר אלא תסוככני הוי חיים וחסד עשית עמדי (מד״ר ויקרי׳ יד).—ואמר הפיטן: הי לכל החי קראת בשר סככת גיד ועצם וארגת עור ובשר (ולכן בידך, יולי יו״כ).

—פוע׳, *סוּכַּךְ, כמו קל: הלא כחלב התכתני וכגבינה הקפאתני ועור ובשר הלבשתני ובעצמות וגידים סוככתני חיים וחסד עשית עמדי ופקדתך שמרה רוחי (בקשה לרי בחיי בסוף ספי חו״ה בערב׳, הולי ד״ר יהודה).

ג. סכך, ממנו סָךְ (?), *סֵךְ, *סִכְסוּךְ, סִכְסֵךְ,—כמו א.שָׂכַךְ.

סֹכֵךְ, ש״ז,—כעין בנין לסכך על אנשי הצבא הנלחמים על החומה, Schutzdach; abri; protector: יזכר אדיריו יכשלו בהליכותם ימהרו חומתה והכן הַסֹּכֵךְ (נחו׳ ב ו). — ובסהמ״א: חפצתי לצאת את העיר והשוטרים הניאוני הכן הסוכך ונשי ציון עלו לגגות ולחומות (מחבו, אה״ל כז).

*סְכָךְ, ש״ז, מ״ר סְכָכִים,—א) ענפי העץ העושים סֻכָּה וצל: מספרת שנחלקה לשנים ר׳ יהודה מטמא מפני שהוא כתחילה חותך בה את הסכך ועכשיו חותך בה את הסכך והכמים מטהרים (תוספתי כלים ב״מ ג ג). בנזיר שהוא יושב על גבי סכך[2]) וברואה

[1]) [ואולי גם סָךְ, הסתרגות והסתבכות הענפים שבסכך, וגם סֻכָּה ע״ש הסתבכות הענפים של הסכך. ועי׳ (תסו׳ דונס על רסע״ג 80): תסוככני אמר כי הוא תסך עלי ואני אומר תארגני כמו אם תארגי את שבע מחלפות ראשי עם המסכת, ע״כ. ויש להעיר שדונש גרס תסוככני במקום תסכני, עי׳ בהערה של שראטר. ולכאן שייך גם הטווה והמיסך (שבת ז ב; תוספתי שם ח ב). שהובא בערך ב.נסך, הִפְע׳.] — [2]) [בבלי (נדה סה:) הגרסה: שהילך סככות ופרעות.]

קרי בתוך ימי ספירתן (ר' יהושע, שם נדה ע יג). זרע בבית והעביר הסכך וסיכך על גביו על דעתי' דר' עקיבה התוספת פטור (ירוש' מעשר' ה ד).—ב) כסוי של ענפים וכדומ', שמסככים בו את הסכה: רבי בון ורבי בון בעון קומי רבי זעירה וכו' סוף סכך מהו שיציל בסוכה אמר לון אין סוף סכך מציל בסכה (שם, עירוב' ח). סכך פסול אינו פוסל אלא בארבע אמות א"ר יוסה אף אנן תנינן וכו' סכך פסול אינו פוסל אלא בארבע אמות (שם, סוכ' א י). מחלוקת בשאין דפנות מגיעות לסכך אבל דפנות מגיעות לסכך אפילו למעלה מעשרים אמה כשרה (רב, סוכ' ג:). אויר פוסל בשלשה סכך פסול בארבעה (רבנן דבי רב, שם יז.).—ובספהמ"א: כיון דנעץ ארבעה קונדיסין בארבע פינות הגג על שפת הגג כשמגיעות עד סכך כגון שקונדסין אילו הווה גבהן חמש אמות ונעוצין על שפת הגג (גיאוניקא ב, גינצבורג 241).—ואמר הפיטן: בטלול ענניו הרגיבן בין סכך לסכך ויתיצבו תחתיו בבתחתית סכך (אליס כהסעין, יול' ג סוכ').—ובמשמ' תקרה: ומן העמודים ועד כותלי העזרה היה סכך על גביהן וכו' ומן העמודים ולחוץ היה בלי סכך (רעב"ע, תמיד א ג). ובט"ו בו מקעקעין סכך בתיהם לעשות סוכה ויוצאים לגנות ועוקרין האילנות לסכך סוכותיהם (חמדת הימים ג' בספור הנס עח:) — ומ"ר במשמ' ב): שני סככין זה על גבי זה העליון חמתו מרובה מצילתו התחתון אין חמתו מרובה מצילתו (ירוש' סוכ' א ב).—ובספהמ"א: והר"ר יחיאל היה נוהג כשהיה עושה סכה תחת הגג היה מסיר הרעפים שהיה זוקף מהסכך עד הגג כדי לערב שתי סככים יחד להיות הכל סכך אחד (לינדא, האגור התקנ"א). ולא בסוכה שתחת האילן שכל אלו הוו שני סככים זה על גב זה (הלבוש, או"ח תרכו א).—ואמר הפיטן: בפרכת המסך לכרובי סככים כפורת סוככים משם ריא סכים וצור עמם מסכים (אליס כהסעין, ב סוכות).

*סְכָכָה, ש"נ, מ"ר סְכָכוֹת, כמו סְכָך—א) ענפי העץ העושים סְכָּה וצל, רק מ"ר: אבל הסככות והפרעות ובית הפרס וארץ העמים והגולל וכו' על אלו הנזיר מגלה (נזיר ז ג). הזיזין והגזריות וכו' והסככות והפרעות שהן יכולים לקבל מעזיבה רכה ד"ר מאיר וחכ"א מעזיבה בינונית אלו הן הסככות אילן שהוא מיסך על הארץ והפרעות היוצאות מן הגדר (אהל' ח ב). הן סככות הן פרעות הן רפפות הן רעלות (ירוש' ע"ז ג י). ואילו הן הספיקות סככות ופרעות ובית הפרס (מו"ק ה:). — ובספהמ"א: שריגי האילנות הסוככים על הארץ והן הנקראים סככות (רמב"ם, טומ' מת יג ב). ואין מציינין על הוודאות שהרי הן ידועין לכל אלא על הספיקות כגון שדה שאבד בה קבר והסככות והפרעות (שם ח ט).—ב) סְכַךְ הסכה: מר סבר סככה בעיא קרא ומר סבר סככה לא בעיא קרא (סוכ' ו:).

א.סכל[1], ממנו א.סִכֵּל, סָכָל, סֶכֶל, *סִכְלָה, *סִכְּלוֹן, סִכְלוּת, *סִכְלִי.

א.סָכַל, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—הִפעי', הִסְכַּלְתָּ, הִסְכַּלְתִּי,—הִסְכִּיל עָשֹׂה, עשה דבר לא בדעת, לא כְּהֹגֶן וכראוי, töricht sein; être sot; to be foolish: למה נחבאת לברח ותגנב אתי וכו' ולא נטשתני לנשק לבני ולבנתי עתה הִסְכַּלְתָּ עשו (בראש' לא כז-כח).—והִסְכִּיל סתם בלי פעל אחר משלים: ויאמר שאול חטאתי שוב בני וכו' הנה הִסְכַּלְתִּי ואשגה הרבה מאד (ש"א כו כא).

—נִפע', נִסְכַּלְתִּי, נִסְכַּלְתָּ,—נִסְכַּל פלוני, כמו הִסְכִּיל, עשה דבר לא בדעת, שלא כהגן: ויאמר שמואל (לשאול שהעלה העולה עד שלא בא שמואל) מה עשית ויאמר שאול כי ראיתי כי נפץ מעלי וכו' ואתאפק ואעלה העולה ויאמר שמואל אל שאול נִסְכַּלְתָּ לא שמרת את מצות יי' אלהים (ש"א יג יא-יג). ויאמר דוד אל יי' חטאתי מאד אשר עשיתי ועתה יי' העבר נא את עון עבדך כי נסכלתי מאד (ש"ב כד י).—ובספהמ"א: ורבים נפתו לאהב' האשה ורבים נסכלו ונשגעו למענה (יוסיפון מא). וכאשר הגיע עוד אלינו פירושו לזה הספר ועמדתי על המקומות אשר חטא ונסכל ולא עמד על דבר מסתריהם (דונש בן תמים, פירו' ספר יצירה יז).—ובינ' נִסְכָּל,—שאינו ידוע: ולהוציא הדבר הנסכל באמצעות הדבר הנודע והבטת הדברים הנסתרים והנעלמים הוא יותר נכבד ומעולה ממה שיעשוהו המשרתים (ראב"ע, מאזני לדק לאלגזלי 40). ועם שאפשר לומר כי שושנים היה אולי א' מכלי הנגון או מין ממיני יחסי השיר נסכלים אצלנו מכל מקום רמז בזה גם שידבר בעניני משיח (ר"י תמיר ליאון, נופ' צופי 60).

—פִע', סִכֵּל, סִכֵּל־, יְסַכֵּל,—סִכֵּל את עצתו של פלוני, עשה

---

[1] [כך בארמ'. ובאשור' סכל, סָכָל.]

שעצתו של פלוני תהיה נדמית כמו עצה של שטות, ותופר: ויאמר דוד סַכֶּל־נא את עצת אחיתפל יי׳ (ש״ב טו לא).—וסִכֵּל דעתו של פלוני, עשה אותה לדבר של שטות וסכלות: מפר אותות בדים וקסמים יהולל משיב חכמים אחור ודעתם יְסַכֵּל (ישע׳ מד כה).—ואמר הפיטן: עצת צורריך תסכל ומחשבותם תבטל רבה מהומה ביניהם הטל (סליחו׳ לשני, סדר רב עמרם השלם כח:). ויש בעלמים מסכל חכמים וצעיר לימים מבאר פלאים, ובקרם מליצים ללחם חלוצים להפיל נפילים ולחלוש רפאים (רמב״ע, כ״י בודלי דף 130). האל יום שלח במשמני רזון לסכל כל עצה ולחתום כל חזון אף עלה בישראל (ראב״ע, אמרר בבכי). אזי שקר אמונתי וסכל את תבונתי (הוא, לאל חיי). אבל לאהבתך ויראת שמך הלא הן בזויות בעיני ונחשבות כאין ואסכלם בכח וגבורה (יוסיפון יח, דפוי פרנקפ׳). אבל כאשר ימצא ספור מה בתורה אשר הסברה האינושית הישרה תחלוק עליו ותספק בו בצדדים ודרכים עיונים אמיתיים ראוי שנעזוב הפשט מהספור ההוא ונתן לו ציור אחר דוגמא מה כי לא תבא התורה להכריחנו להאמין בנמנעות ומהתלות חלילה כי תורת ה׳ מחכימת פתי לא מסכלת דעת החכמים (ר׳ דוד מרוקא מרעיקא, ספי זכות אדם, יין לבנון, הוצ׳ בריל 12).—ובמשמ׳ לא הבין, טעה בדבר: דע כי לשכל האנושי השגות בכחו וטבעו שישיגם ובמציאות נמצאות וענינים אין בטבעו שישיגם בשום פנים ולא בסבה אבל שערי השגתם נעולים בפניו ובמציאות דברים ישיג מהן ענין ויסכל ענינים ואין בהיותו משיג מתחייב שישיג כל דבר (ר״מ א״ת, מו״נ א לא). ומי שיסכל השהיה יצלול (שם לד). ורצוני לומר בסכלות סכלות מה שאפשר ידיעתו שאין סכלות מי שסכל מדת מהודד האיצטוונה או סכל כדוריות השמש כסכלות מי שסכל אם השם נמצא או אין לעולם אלוה (שם לו). וביאור זה כי המקצר בהשגת אמתת דבר אחד הוא המשיג קצתו ויסכל קצתו (שם ס). שיש דברים שיתבאר לאדם המנע השגתם ולא ימצא נפשו משתוקקת לידיעתם לשערו בהמנע זה ושאין פתח שיכנם ממנו להגיע אל זה כסכלנו מספר כוכבי השמים ואם הם זוג או נפרד וכסכלנו מספר מיני בעלי היים והמקורים והצמחים ומה שידומה לזה (שם לא). וכאשר נסכל ולא נדע מספר כוכבי שמים וכו׳ וכאשר נסכל ולא נדע מספר מיני החיות (ר״י סריזי, שם א ב). ולא עמד על דבר מסתריהם והיה חושב בעצמו שהוא לא סכלם ועברם והניח המאמר בפירושם (דונש בן תמים, פירו׳ ספי יצירי יז). ואחר כך יכין לנפשו כלי ליסרה בהיותו ידיעה מה שידע מהדברים במעשה ולהביא מה שסכל בלימוד (רש״ע פלקירא, ראשי חכמה 18). ונעזר עוד הרב באמרו שאנחנו נסכל דרכי הכמתו סכלות גמורה ואיך נבקש אם כן תבלית לבריאתו את העולם (ר״י אברבנאל, מפעלי אלהים ו ב). כי הזדון אשר בנפשם לאמר שאי איפשר שיסכל דבר מן המציאות (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי יא, ד״ה אמנם אבן). וטוב שנדע הקרוב לאמת משנסכל את הכל (יש״ר מקנדיה, מעין גנים מספר סוד היסוד, פנה א).—וציני׳ מְסַכֵּל, במשמ׳ סַכָּל: אמנם מה שזכרת מענין ההוברי״ם וההוזים מכם תדע כי לכם שבושים ומהשכים ומבוכות וספקות יעלם המסכלי׳ והנשים והנערים גם יעלמו הרבה מהמשכילי׳ (ר׳ קלוני׳, בעלי חיים ה ד).

—קל, *סָכַל,—א) כמו הפע׳, היה סָכָל: אשר בנו לשבתם משכנות עז וסכלו כי לזולתם בנותם (ר״י הריזי, הענק כט). אראה זמן סכל ומתגלגל על איש לזאת אקרא שמי גלגל (שם קא). ותחכם עת היותך בין חכמים ועם הבוערים תסכל ותבער (רש״ע פלקירא, המבקש יח).—ב) לא ידע: וצוה ההכם את בנו היה יושב לפני חכמים שאם תדע ישבחוך ואם תסכל ילמדוך (ר״י א״ת, מבח׳ הפנינ׳ לרשב״ג, 2).

—הפע׳, *הֻסְכַּל, הוסכל, כמו נפע׳,—שלא הבינו אותו, שטעו בו: והשם יתעלה אין רבוי באמתת מציאותו שיובן ממנו דבר ויוסכל דבר אחר (ר״ם א״ת, מו״נ א ס).—וציני׳, במשמ׳ שאינו ידוע: לבאר המוסכל בידוע והידוע ממנו הם אלו הדברים המונהים בו (כל מלאכת ההגיון יג:). אמנם למכחיש שיכחיש טענתם ויאמר שמציאות אלה העצמים השכליים לא יתבאר עדיין ושתנועת השמים ואם לא תהיה משגיחה בגשמים אולי (יהיה) לתכלית אחרת מוסכלות אצלנו ולא יתקיים מזה מציאות עצמים שכליים (ראב״ד, אמו״ר ב 7 61).

—התפע׳, *הִסְתַּכֵּל,—עשה את עצמו לְסָכָל: ויטה לבו אל דברים אחרים לרנן ולזמר ולרקד ואף להסתכל כי נהפך לבו ליין (יוסיפון נט).—ואמר הפיטן: ושמע שיחת נועצו לב יחדו עליך עלות נסתכלו (סעה, קיני). יתודע רז לבם נסתכלו ונכסה מהם ולא יוכלו

רעיך מקנאת ביתך נאכלו (מיכה אף אשר, שם). בשער בת כסלות נצבים מלאכי שלות נסתכלו קוטפי מלוח באין קומץ וקלות (מי וקיס, יולי שבת הגדול).

סָכָל, מ״ר סְכָלִים,—א) ת״ז, הפך מן חכם, נבון, סָכָל, בֶּן סָכָל, שמתנהג בלא דעת, לא כהֹגן, töricht; sot; foolish: שמעו נא זאת עם סָכָל ואין לב עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו (ירמי׳ ה כא). כי אויל עמי אותי לא ידעו בנים סְכָלִים המה ולא נבונים חכמים הם להרע ולהיטיב לא ידעו (שם ד כב). מי יודע החכם יהיה (האיש שיירש אותו) או סָכָל וישלט בכל עמלי שעמלתי ושחכמתי תחת השמש (קהל׳ ב יט). — ב) ש״ז, אדם סָכָל, Tor; sot; fool: אל תרשע הרבה ואל תהי סָכָל למה תמות בלא עתך (שם ז יז). וגם בדרך כְּשֶׁהַסָּכָל הלך לבו חסר ואמר לכל סָכָל הוא (שם י ג). דברי פי חכם חן וכו׳ וְהַסָּכָל ירבה דברים (שם יב יד).—ובסהמ״א: אבל מי שיבטח על הבורא והוא ממרה אותו כמה הוא סכל וכמה דעתו חלושה (ר׳ י׳ א״ת, חו״ה, הבטחון ג). והוא סכל במה שבקש מפני שאין לו תכלית אצלו ולא שיעור (שם ו). איני דורש החכמה לתקוה שאגיע עד קצה, ואגיע עד תכליתה, אבל אדרוש אותה שלא אהיה סכל ואין ראוי למשכיל זולתו (הוא, מבחר הפנינים לרשב״ג 2). ותכלית האנשים ההם שיהיו כמו זה אשר נראה סכל במקצב מפני שאינו יכול ללמדו להם (הוא, הכוזרי ה עז). ובאמת הוא סכל בכל דבר והרי הוא כקטן בן יומו אצלי (רמב״ם, אגר׳ יב). ובן אם יהיה סכל במושכלות ועובד את ה׳ כפי כחו ובתום לבבו (ר׳ י׳ מפיקה, מכת׳ קהל׳ 76).—ומשל: הפחד מטריח יותר מן הסכל (ר׳ י׳ גביסון, עומר השכחה קכ.).— ומ״ר: הלא כל דל ברעתו ימך לכתב הבל ידך תמך סכל על כל סכלים בדבר נסמך אני אשיבך מלין ואת רעך עמך (יהודה אבן שבת, אחל במלים, שער השיר 8). אמר בזה הפרק יש דבר ממנו אדבר עליו וממנו דבר אתפוש עצמי מלדבר עליו ואל יחשוב חושב היותנו בלתי מדברים עליו מצד היותנו סכלים בו (דונש בן תמים, פי׳ ספר יצירה כו). גם בהיותי בארץ ישמעאל ראיתי כל פסקי מסכת חולין בשירים שקולים שכחתי שם המשורר והארכתי כל זה להקהות שיני הסכלים ולעור עיני הפתאים אשר ידמו פתיותם שלימות (ר׳ משה ן׳ חביב, דרכי נעם ז). לסכלים אין להראות חצי השחוק (שד״ל, אגר׳ כו). — ובסמי: אין השתן מראה כי אם על עניני הכבד בלבד ושבילי השתן וזה בהיותו נכון בכל תנאיו ויבקשו רוב סכלי בני דורנו לנביא עליהם על בלתי ראות החולה ולומר אי זה חולי חלה ואם ימות ואם יחיה ויתר סכליות (ר׳ יצחק הישראלי, מוסר הרופאים עד, ברלין).—ונקב׳ סְכָלָה: ואם יקח אדם עז אחד מן העדר כל העזים יביטו אליו הבטה סכלה (אבי הרלב״ג, שעה״ש ד א יט).— ומ״ר סְכָלוֹת: דע כי החכמות הרבות אשר היו באומתנו באמתת אלו הענינים אבדו באורך הזמן ובשלוט האומות הסכלות עלינו (ר״ש א״ת, מו״נ א עא).

סֶכֶל, ש״ז, תכונת הַסָּכָל, סכלות, Torheit; folie; folly: יש רעה ראיתי תחת השמש כשגגה שיצא מלפני השליט נתן הַסֶּכֶל במרומים רבים ועשירים בשפל ישבו (קהל׳ י ה-ו). — ואמר המשורר: ואיך ימד אלי חיק אהבתי במדת פחזי שכל ורקיו והוא התם אשר גבר בסכלו ורפה בזמן מוח אפיקיו (רשב״ג, כאין נשאו). אלהי לא נשאני לעמוד לפניך סכלי בפחיתות ערכי ומיעוט ידיעתי בגדולתך ורוממותך כי אתה רם ונשא (ר׳ י׳ א״ת, חו״ה, חשבון הנפש ג). בחבלי באהלי במעלי בפועלי מחוללי וגואלי בסכלי בעקלי נתיבות רעוץ (ראב״ע, אלי אלי). ואיך זד פני יוצרו יחלה ויתחנן ממנף בדם סכלו ודמי זדונותיו (הוא, בשם אל אשר אמר). ושכלכם הישירו וסכלכם הסירו (ר׳ י׳ חריזי, תחכמ׳ ג). יצרי ביד סכלי מכרני אך צור בחמלתו גאלני (שם ו). ואם כן מיד שנתברר לשמעון שבנו היה גדול ושיקבלו העדים קנין ממנו היה לו לכופו ואם לא עשה כן עבר אלא אם כן היה מוטעה מפני סכלו (ריב״ש, שו״ת כן).

ב׳סכל, ממנו ב׳*סִכֵּל, *סַכְלְתָן, *סַכְלְתָנוּת, *הִסְתַּכְּלוּת.

ב׳*סָכַל, כמו שָׂכַל,—קל לא נמצא במקורות הקדומים. —התפ׳, נתפ׳, *הִסְתַּכֵּל, סוטו״י,—א) ראה, הביט בהתבוננות יתרה, genau ansehen; regarder, observer; to look at, observe: פעם אחת לא נכנסו לנמל עד שחשיכה אמרו לו לרבן גמליאל מה אנו לירד אמר להן מותרים אתם שכבר הייתי מסתכל והיינו בתוך התחום עד שלא חשיכה (עירוב׳ ד ג). מסתכל הוא (בר שיוזרתא) מה שבכוס ומה שבקערה ואינו חושש (ר׳ חייה, ירוש׳ שבת א ג). וכיון שחטאו בגלורין שלהם לא היה משה יכול להסתכל (מד״ר במד׳ יא). — ובסהמ״א: מי שעיניו מוזרות והן יוצאות כעיני הנמר וכמי שהוא מסתכל בעת שכועס כעס הרבה (רמב״ם,

ביאת המקדש ח ו). כי המסתכל מוסיף ומדקדק בהבטתו יותר מהרואה (אבודרהם, ברכות קיע:).—ועם ב' היחס: כשהייתי למד תורה אצל ר' יוחנן בן החורנית ראיתיו שאכל פיתו חריבה שהיו שני בצרות באתי ואמרתי לאבא אמ' לי הולך לו זיתים הולכתי לו זיתים נטלן והסתכל בהן וראה שהן לחין ואמ' לי איני אוכל זיתים וכו' (ר' אלעזר ברי לדוק, תוספתי עדיות ב ב). נסתכל בו (ביהודה בן נחמן) ר' עקיבא וצבהו פניו (ספרי, במד' קמח). נסתכל בהן וראה שפרח כתב מעליהן אמר האיך אני נותן להם לישראל את הלוחות (אדר"נ ב). בנוהג שבעולם מה נוח ליוצר הזה לעשו' מאה קנקני' או להסתכל בהן לא להסתכל בהן (ר' לעזר, ירוש' ר"ה א ג). א"ל (ר' בא לר' זעירה) מה את מסתכל בי מה ידעת ולא נדע תבין ולא עמנו הוא (שם מגילי ד א). מעשה שהלכתי לקיסרין של קפוטקיא והיתה שם אשה אחת והיתה יולדת זכרים והיו נימולים ומתים ומלת את הראשון ומת וכו' רביעי הביאתו לפני נסתכלתי בו ולא ראיתי בו דם ברית אמרתי להם הניחוהו לאחר זמן (ר' נתן, שם יבמ' ו ו). ר' יסא בשם ר' יוחנן וביוצא מתחת ידו והוה ר' זעירה מסתכל ביה א"ל למה את מסתכל בי ואפי' יוצא מתחת ידי אחר (שם, גיטי ב א). נכנסו עבדיו (של פרעה) ואמרו שני זקנים עומדין על הפתח אמר להן יעלו כיון שעלו היה מסתכל בהן שמא יעטרו אותו או שמא יתנו לו כתבים ואף לא שאלו בשלומו (מד"ר שמות ה). קדושים וגדולים היו ישראל בדגליהם וכל האומות מסתכלין בהם ותמיהין ואומרים מי זאת הנשקפה וגומר (שם במד' ב). אף אתם תלקו ע"י ישראל שנקראו יין בעת שתסתכלו בהם ותשתו ממונם (שם י). אמר לו יוסף הרי חמה א' מכמה שמשין שלו ואין אתה יכול להסתכל בו והאיך תוכל להסתכל בכבודו (שם יד). אמר משה לפני הקב"ה רבוש"ע עבד אם יהיו מעשיו טובים ויהא רבו מסתכל בו בסבר פנים יפות אין מחזיקין לרבו טובה ואימתי הן מחזיקין לו טובה בזמן שהעבד של תרבות רעה ומעשיו רעים ורבו מסתכל בו בסבר פנים יפות (תנחו' הוספ' לשלח יד, בובר). בכל יום ויום היתה מוציאה כתובתה ומסתכלת בה ודעתה מיושבת עליה (מדר' שה"ש ב ה, גרינהוט). סח לי סגנסגאל שר הפנים ידידי שב בחיקי ואגיד לך מה תהא על ישראל ישבתי בחיקו

והיה מסתכל בי ובכה והיו הדמעות נופלות מעיניו ונופלות על פני (ר' ישמעאל, פרקי היכלות ו ג).—ובסהם"א: והיה האיש ההוא מתבייש בנפשו ואומר אוי לי אלו היה יודע אהרן צפון לבי ורוע מפעלי לא היה מתיר לעצמו להסתכל בי כל שכן שידבר עמי (ר"ש א"ת, פי' אבות לרמב"ם א). — מסתכלים זה בזה, אלו באלו: ראה (ר' עקיבא) תלמידיו מסתכלין זה בזה אמר להם מה הדבר קשה בעיניכם (כדה ח ג). מסתכלים אלו באלו ואמרו לא דיינו שהחרבנו בית מקדשו בעונותינו אלא עכשיו אנו עומדים להקיש בכינורותינו לפני הגנם הזה (פסיקתי רבתי כא).—בקנקן: אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו (רבי, אבו' ד כ). — בראשי לפתות: עתידה כל חטה וחטה להיות כשתי כליות של שור גדול משקל י"ד ליטרים בציפורי ואל תתמה בדבר הסתכל בראשי לפתות מעשה ושקלו ראש לפת ל' ליטרי' של ציפורי (ספרי, דברי שיז).—נסתכל בבבואה, בדמות: רועה הייתי בעירי ובאתי למלאות מן הנהר מים ונסתכלתי בבבואה שלי ופחז יצרי עלי (תוספתי נזיר' ד ז). כי מטא למערתא דאדם הראשון יצתה בת קול ואמרה נסתכלת בדמות דיוקני בדיוקני עצמה לא תסתכל (ב"ב נח.).—וכיופי: וכל כך למה לפי שהנשים דברניות הן ושמואל אמר כדי להסתכל ביופיו של שאול (ברכ' מח:).—באברי הגוף: נכנס למרחץ וראה את עצמו ערום אמר אוי לי שאני ערום מן המצות נסתכל דוד במילה והתחיל (עליה) סודר שבח [עליה] (ספרי, דברי לו). נסתכלתי בשני עקיביו ודומים לשני גלגלי חמה (ר' בנאה, ב"ב נח.). אנטלימוס חוה גזיר א"ל לרבינו חמי בהדא גזרתי א"ל בשלי לא הסתכלתי מימי ובדידך אנא מסתכל (מד"ר קהל', כל אשר תמלא). — *במעיים: בקרבה מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים הללו טעונין ולד השדים הללו שצמקו מושכין חלב (רש"י, ברא' יח יב). — ובאצבעות: לאחד שהיה לו בן גידם אצבעים מה עשה הוליכו אצל סדקארים ללמדו אומנות התחיל מסתכל באצבעותיו אמר כל עצמה של אומנות זו אינה נקנית אלא באצבעים (ר' יודן, מד"ר שה"ש, כרם היה) — ובצפרנים בהבדלה: כיצד חייב אדם לברך על כוס של יין לאור האש וכו' ואם אין לו יין פושט את ידו לאור האש ומסתכל בצפורניו שהם לבנות מן הגוף ואומר ברוך מאורי האש (ר' מנא, פדר"א כ). — ובסהם"א:

וכך ראינו לרבותינו שאמרו נסתכל בידינו כדי שנהנה מן האור כדרך ששנינו אין מברכין על האור עד שיאותו לאורו (הבדל' למולו"ס, סדי רב עמרם השלם ב, נט.).—בכהנים: אמר רבי יוסה זאת אומרת שאסור להסתכל בכהנים בשעה שהן מברכין אמר רבי חגיי כלום אמרו אין מסתכלין לא מפני מסיע דיעת (ירוש' תעני' ד א) — בנשים: [וכי] דרכו של רבן גמליאל להסתכל בנשים אלא דרך עקמומיתה היתה כגון ההן פופסדם והביט בה שלא בטובתו (שם ברכ' ט ב). המסתכל בעקיבה של אשה כמסתכל בבית הרחם (ירוש' חלה ב ד). ועוצם עיניו מראות ברע א"ר חייא בר אבא זה שאין מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה (ב"ב נז:). ונשמרת מכל דבר רע שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו פנויה באשת איש ואפילו מכוערת (ע"ז כ.). מאי כל גמוליו א"ר אבהו שעשה לה דדים במקום בינה טעמא מאי אמר רב יהודה כדי שלא יסתכל במקום ערוה (ברכ' י.). כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורף (רב בשת, שם כד.). סומין מפני מה הויין מפני שמסתכלים באותו מקום (נדר' כ.). והיו בנות מצריות מצעדות על החומה ומשליכות עליו (על יוסף) טבעות זהב אולי יסתכל בהן את יופי תוארן ולא שזפתו עין אדם שנאמר בן פורת יוסף וגו' (פדר"א לט). המרצה מעות לאשה מידו לידה או מידה לידו בשביל שיסתכל בה אפילו גדול כמשה רבינו שקבל תורה מסיני לא ינקה מדינה של גיהנם (כלה רבתי א).—ובסהמ"א: אעפ"י שאני הולך איני מסתכל בה ולא מתחמד יופיה (של הזונה) (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ה ח).—במת: והשותה מאמת המים העוברת בבית הקברות והמסתכל בפני המת (הוריו' יג:). קובר מתים הייתי והייתי מסתכל בעצמות של מתים (אבא שאול, נדה כד:).—בקשת: ומאי היא רבי אבא אמר זה המסתכל בקשת (חגיג' טז.).—בכוכבים: אמר הקב"ה למשה מנה את ישראל אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע אתה אמרת לאברהם אבינו והיה זרעך כעפר הארץ והרביתי את זרעך ככוכבי השמים הבט נא השמימה וספור הכוכבים שמה ויצא מסתכל בכוכבים (ר' יהושע בר נחמי' הכהן, פסיקי' דר"כ, שקלי').—ומשל: אל תסתכל באומר המאמר אלא במאמר עצמו (ר"י גביסון, עומר השכחה קכ.).—ב) ראה בעיני השכל, התבונן, betrachten, bedenken; réfléchir, considérer; to reflect, consider: כל המסתכל בארבע דברים ראוי לו כאילו לא בא לעולם מה למעלה ומה למטה ומה היה ומה עתיד להיות (תוספת' חגיגה ב ו). שוב מעשה בי ר' יהושע שהיה מהלך בדרך ובן זומא בא כנגדו וכו' אמר לו מאיין ולאיין בן זומא אמר לו מסתכל הייתי במעשה בראשית וכו' (ירוש' שם ב א). א"ל (בן זומא לר' יהושע) מסתכל הייתי במעשה בראשית ולא היה בין מים העליונים למים התחתונים אלא כשתים ושלש אצבעות (מד"ר בראש' ב). אשרי נותן לדל אין כתוב כאן אלא אשרי משכיל אל דל זה שהוא מסתכל במצוה האיך לעשותה (ר' יונה, ירוש' שקל' ה ו). כשבקש הקב"ה לבראות את עולמו היה מסתכל במעשה הרשעים ולא היה מבקש לברואת את העולם (פסיק' רבתי מ). והסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה (רבי, אבות ב א). עקביא בן מהללאל אומר הסתכל[1]) בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עברה (שם ג א). ותשמע הארץ אמרי פי הסתכלו בארץ שבראתי לשמשכם שמא שינתה את מדתה (ספרי, דברי שו). הצור תמים פעלו וכו' פעולתו שלימה על כל באי עולם וכו' ואין אחד מהם שיסתכל ויאמר אלו היה לי ג' עינים אלו היה לי ג' ידים וכו' כמה היה נאה (שם שז). נסתכל ביום המיתה ואמר שירה שנאמר ברכי נפשי את ה' (ברכ' י.). הסתכלתי במזל שלי ואין לי אלא בן אחד (נדרי לב.). אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה בה מסוף העולם ועד סופו כיון שנסתכל הקב"ה בדור המבול ובדור הפלגה וראה שמעשיהן מקולקלים עמד וגנזו (חגי' יב.). ביקש הקב"ה להחריב את העולם כולו לתוהו ובוהו בשביל יהויקים נסתכל בדורו ונתקררה דעתו (ר' יוחנן משום רשב"י, סנה' קג.). מיד הודה לה הקב"ה ואומר הסתכלתי בכם (פסיק' רבתי ל). בא והסתכל בחנניה מישאל ועזריה (שם לה). ואם באו ייסורים עליך לך והסתכל בחדרי לבך (שם לא). נסתכלתי בכל קניניך ולא מצאתי כלי חמדה יותר ממך (מד"ז, שה"ש, בובר 12).—והסתכל סתם: אמר לו וראה בשלל אמר הסתכלתי מה שכתוב בתורה ואכלתי את שלל אויביך (מד"ר במד' כג).—ובסהמ"א: וכל שכן שכל בני אדם מסתכלים ומצפים לדבר שישמע מן הישיבה או ההתפארות בשם לבד (רמב"ס,

[1]) [כמדב"מ השתכל.]

אגרי יח:). כשתשמרהו בשעת המסכנות ואחר כך לשקול מה ששתית ומה שאכלת ולהסתכל אם יהיה לך מותר בהסיר החסרון (רש"ע פלקירא, רא"ש חכמ' 19).— ומצוי מאד בסהמ"א עם ב: את העני עמך הוי מסתכל בעצמך כאלו אתה העני (רש"י, שמות כב כד). אך הבחינה בשאר מיני החיים והנהגתם ומחיתם איננה נעלמת ממי שמסתכל בהן (ר"י א"ת, חו"ה הבחינה ה). כשיסתכל האדם בענין עצמו ויחשוב בתחלת הויתו ויציאתו מלא מציאה אל מציאה יהעתקתו מאין ליש (שם, חשבון הנפש ג). וכמה מתוקנות מלותיה למי שהוא מסתכל בהן בעין האמת (הוא, הכוזרי ג יא א). האחד הוא השכל אשר בו יסתכל האדם בדבר שרוצה לעשותו איך יערים לעשותו כמו הנגרים והמלחים ועובדי האדמה ויתר בעלי המלאכה (הוא, רוח חן ג). כל זמן שהקב"ה מסתכל במעשיהם של רשעים ומתהפך בהם אין להם תקומה (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי יב ז). המסתכל[1] במעשיו שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם (תנחום הירושלמי, לקוט' מספי המספיק, בכר 26). כי כשתסתכל בדברי בעין שכלך ולבך אז תחזה כי אני יועצך העצה ההוגנת לך (רש"ע פלקירא, המבקש מא). הלא יסתכל בחיות ובבהמות אשר יתרון להם עליו בכח ותעצומות (הוא, רא"ש חכמ' 6). אמר אריסטו חייב המשכיל להסתכל בטובות בני אדם ורעותיהם (שם 17).

—הפעי, °הסכיל,—כמו השכיל, הבין: ולא יסכל ערך זה החבור אלא מי שהסכיל בדברים האלהיים כל שכן זולתם (רמב"ם, אגרי יא.). כי מה שהסכיל מן האמתיות יותר גדול מזה הרבה (שם יב.).

—°קל, סכל,—כמו הסכיל, עי' למעלה: מאין אושיעכם המגרני תבואות אשר סכלתי[2] או המיקבי תבונות אשר שכלתי (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי כא, ד"ה הסכסך).

°סִכְלָה, ש"נ,—כמו סֶכֶל: ריע כל אדם שכלו ואויבו סכלתו (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסופים א ה).

°סִכְלוֹן, ש"ז, מ"ר סִכְלוֹנִים,—כמו סכל: ונמו מה זאת עשינו כסכלונים כי שלחנו עבדים שתחת ידינו מכדנים (אמז, יולי אחרון פסח).

סִכְלוּת, ש"נ,—כמו סֶכֶל, הפך מן חכמה: תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי ולבי נהג בחכמה ולאחז בסכלות עד אשר אראה איזה טוב לבני האדם אשר יעשו תחת השמים מספר ימי חייהם (קהל' ב ג). ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות וכו' וראיתי אני שיש יתרון להכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך (שם יב-יג). ולדעת רשע כסל והסכלות הוללות (שם ז כה). יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט (שם י א). דברי פי חכם חן ושפתות כסיל תבלענו תחלת דברי פיהו סכלות ואחרית פיהו הוללות רעה (שם יב-יג). —ועי' שֵׂכֶל, שִׂכְלוּת.—ובסהמ"א: שמע יוסף מאסף שור אבותיו ומוסיף על שררתם שררה והמשכיל אבי סכלות ומוליד בשכלו אם תבונה העקרה (ר"ש הנגיד, ירינוכי). אנחנו עם דלות וקלות עם סכלות בגלות תוך גלות בכל עת מעתיקים (ראב"ע, נדוד הסיר אוני יט). הסכלות ממית בלא עת (הוא, פי' קהל' ז יז). כי הסכלים מבני אדם לא ידעו עצמותו אך הם יחשבו שסכלותם בזה כסכלות בתנועות השמים ועתיות הלקויות וזולת זה ממה שיוסכל ואיננו נמנע שיודע (ראב"ד, אמו"ר פרק ג מן העקר ב' 56). תחלתם אנשים נשא אותם הסכלות גם גובר התאות עליהם למאום בתורה (ר"י א"ת, חו"ה, עבוד' האלהים ז). והמשרתים והשמשי' (של הגוף) הם המדות הנפשיות כשמחה והדאגה וכו' והחכמה והסכלות (שם ט). ומי שהוא בסכלות אשר ספרנו בדבר שהוא בין ידיו תדיר אין מן התימה שלא ידע מהלכי הגוזר והצדק ממשפטי הבורא (שם ח). הקשה במה שאתה עושה למלכך כשאתה מתעסק בהודאתו ושבחו וספור טובותיו עם סכלותו במצפונך (שם, חשבון הנפש ג). שאנחנו נאמר כי השמים לא קלים ולא כבדים ולא מתפעלים ולזה לא יקבלו פעולה ואינם בעלי טעם ולא בעלי ריח וכיוצא באלו השלילות כל זה לסכלותנו בחומר ההוא (ר"ש א"ת, מו"נ א כח). ואמנם סכלותם במה שהיו מעידים אותנו עליו תמיד הוא בהיותם בוחנים המציאות בעניני אישים מבני אדם (שם ג טז). ואולת תאר על האשה כלומר שהסכלות והאולת תהרסנו (המאירי, משלי יד א). סכלות הבנים רקב לממון האבות (שם כא כ). עזבתי אתכם בים הסכלות טובעים ובטיט הפתיות שוקעים (ר"י חריזי, תחכמ' ג). אשר יאמר רשות היא התפלה וחובה הקרובה לקהלה אמת הכה בהוללות וסכלות ולא נמצא למכתו תעלה (שם כד). אבל חי

---

1) צ"ל הסתכל.

2) [ואולי זה פע' ומן א.סכל.]

נפשי ונפש זקני אשמדי אם לא תאמר לסכלותך די ולקחתיך באצבעי הקטנה והראיתיך כנה (ר"י זבארה, שעשו' יא 80). חסרון הסכלות ר"ל שיסכל דבר מהדברים כי הסכלות הוא גדול שבחסרונות (רלב"ג, מלחמ' השם ג ב). בעת אשר ישתדלו לבות לחקור יסוד הודו ומהותו תשוב ידיעתם אזי סכלות תקצר ידיהם מידיעתו (עמנו' ד). הנניח לעולם הנשמות לכל גבן ואיש בעל תטוטרה וירויחו בסכלותם לעדן ונרויח בשכלנו מערה (שם ח). ואמר כשיהיה הנפש בחולי סכלות יהיה המות רפואתה (רש"ט פלקירא, המבקש כו). ועל כן אמר אריסטון כי רוב מה שימות אמנם ימות מפני סכלות הרופאים בטבע (שם לד). אמר המלך ואיה סכלות כזה כי תאמרו שמצד שגליתם מארצכם אבדתם החכמה (ר"ש אבן ויגא, שבט יהודה 116). —ומשל: אין חולי יתר מהסכלות (ר"י גבירול, מבחר הפנינים קיט::). הסכלות והעצלות אחי הדלות (מרפא המוסר כב.). טוב סכלות תמה מחכמה מדמה (בן זאב, מלון גרמני-עברי, ערך האלב).—ומ"ר סכליות: אשר מזה חוייבו להם ב' סכליות וכו' (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי ל, ד"ה לעלוקה). כמו שזריחת השמש תקל כאב החולים על הרוב כן ההסתכלות באלה הגרמים יקל כאב השיבושים והסכליות באלו האמונות (הוא, חזות קשה ח).—ועי' עוד סכל מ"ר סמי.

סַכְלִי, ת"ז, נקי' סכלית,—כמו סכל: ודע שיש הרבה פסוקים מפוזרים בחלק הזה וכו' בענין החכמה ופתי האשה הסכלית וזרוז האשה החכמה (המאירי על משלי י, תחלת החלק השני).

סַכְלְתָן, סוכלתן [1]), ס"ת, נקי' סכלתנית,—חכמה, בעלת שכל: סכלתנית היתה וחכמה נערה וחנה שמה קרעה לה בגדי רקמה ועמדה לה ערומה (אזכור מעללי יה, יוצ' שבת ב' חנוכה).

סַכְלְתָנוּת, סוכלתנות, ש"כ,—חכמה והשכל: אמרו כי מלך אחד ממלכי הערב היה חכם ונבון ובעל משפט והיו חכמיו ונבוניו יושבים תמיד לפניו ויום התחילו לספר בשבח הנשים וגדולתן ורוב חכמתן וסוכלתנותן ויאמר להם המלך קצרו דבריכם ועצרו מליכם כי מעולם לא נראתה ולא נשמעה אשה טובה וכשרה בעלת שכל ודעה (ר"י זבארה, שעשועי ב, דודסון 26).

1) [מהארמי.]

סכם [1]), ממנו *סִכּוּם, *סִכּוּם, *סִכֵּם, *סָכָם, *הַסְכָּמָה, *הַסְכָּמִי, *מְסֻכָּם.

***סָכַם,** — א) פ"י, מנה, ספר, zählen; compter; to count: כמה מלקין אותו ארבעים חסר אחת שנאמר במספר ארבעים מנין שהוא סוכם [2]) את הארבעים (מכות ג י). א"ל (המן לאחשורש) אני סוכם לך חשבון ס' ריבוא כשיצאו ממצרים נתנו ס' ריבוא בקע לגלגלת וכו' (מדרי פנים אחרים על אסתר נוסחי ב, אם על המלך טוב). — ואמר הפיטן: ופקדת וחשבת וסכמת ומנית וספרת (אז כאית, יוצ' שבת שקלי'). וטוהר טבילותיו מנית וקדוש רחיצותיו חשבת ואזכרותיו בשכל סימת ותודותיו ווידויו סכמת (מי יתכה, יוצ' יוה"כ). ור' חננאל בשובו לביתו שיער המולד בספירתו ומצא טעותו שסכם בקצבתו ויפג לבו (אחימעץ, סדר חכמים ב, ניבויאר 120).—ב) *כמו הִפְעִ', השוה דעתו לדעת זולתו: שדה מברך כהרית ברכו במתן טל סכם אתו ציר חתום בברכת טל שרידיו להתבודד בבטח ערף שמי טל (אלגרה, תפל' טל). על אחד שהתנה עם בחור ללמד את בן חברו במה שסכם עמו והתנה לפני אב הילד (תשו' ר"ת, ל', הוצ' מק"נ 51). —הִפְעִ', *הִסְכִּים, — התאים, השוה את דעתו לדעת זולתו, היה בדעה אחת עם פלוני übereinstimmen, zustimmen; s'accorder, consentir; to agree, harmonize: ודרש (הלל) והסכים ועלה וקיבל הלכה (ירוש' פסחי ו א). לא כן אמר רב אין אדם רשאי לומר דבר כנגד רבו אלא אם כן ראה או שימש כיצד הוא עושה בתחילה רבו פותי לו ראשי פסוקים ומסכים (שם חגי' ב א). למה נקרא שמו אלף שהוא מסכים מאלף דבר צוה לאלף דור (מד"ר ברא' א, הוצ' תיאודור). אלו המשחקים בפספסים שהם מחשבין בשמאל ומסכימים בימין (ילקי שמעי, תהלי כו). — ועם מלת היחס על: כך היתה הלכה בידם ושכחוה ועמדו השניים הסכימו על דעת הראשונים (ר' יוסי בי ר'

1) [בארמ' מנה, ספר והוא קרוב לסך.]
2) [כך בכ"י מינכ'. וכך בפרוש בגמ' (שם כג:) וכך מביא רש"י בפירושו למשנה. וכך בילקוט זכריה (סימ' תקפא) ובדפו' וגם בירוש'. ובמדב"מ סמוך לארבעים. וכך בספרי (דברי רפו) ובילק' (דברי תתקלג). ועי' הגהת ר"י ברלין בגמ' שם, והערה בד"ס. וכונת המאמר שהמנין מונה ארבעים וא"כ המנין בעצמו הוא הסמוך לארבעים, כלו' שלושים ותשעה.]

בון בסס ורבי לוי, ירוש׳ פאה א א). אקפח את בניי שלא הטית׳ ימין ושמאל אני שראיתי את המעשה ושכחתי ואתה דורש ומסכים על השמועה [1] (ר׳ טרפון, סס מגל׳ א יב). דבר זה עשה יהושע מדעתו והסכים הקב״ה על ידו (מד״ר במד׳ כג). וכל כסף וזהב וכלי נחשת וברזל קדש הוא לה׳ אוצר ה׳ יבא ומנין שהסכימו על ידו שנאמר והיתה חרם לה׳ וכל אשר בה (סס). — ועם עם: והסכים ב״ד עמהן (ר׳ הלבו, ירוש׳ ר״ה ג ו). ג׳ דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב״ה עמו [2] (סבת פז.).—ועם ל: הסכימה דעתם לדעת העליונה (מד״ר במד׳ יב). ואף על פי שהם בגלות בינינו מלעיגין אותנו ואת אמונת אלהינו ועכשיו הסכמנו כולנו לדעת אחת והפלנו גורלות לאבדן מן העולם (סס אסתי, אס על המלך טוב). — הִסְכִּימָה דעת של פלוני: תלמיד וותיק היה לו לרבי ודרש פרק אחד במעשה המרכבה ולא הסכימה דעתו של רבי ולקה בשחין (ר׳ יוחנן, ירוש׳ חגי׳ ב א). נכנסו זקינים לעלייה ביבנה ויצתה בת קול ואמרה להן יש ביניכ׳ שני׳ ראויין לרוח הקודש ושמואל הקטן אחד מהן ונתנו עיניהם בר׳ ליעזר והיו שמיחין שהסכימה דעתן על דעת [3] רוח הקודש (סס ע״ז ג א).—ואמר הפיטן: ובירח השלישי לחפש לצאתם באו לחורב כל מקהלותם ונגד ההר היתה חניתם הסכימו דעתם והשוו עצתם (ובירח, יוצ׳ ב סבוע׳). חכמים הישכלתה על פיהם היסכמתה בין דם (מחז׳ ינ״י, הול׳ דודסון 21). האמן מדעתו הכל בעתו השכיל בדעתו הסכימה חמדתו וטרם קנאו ועולם מנאו ועד תנאו ובחסד בנאו (אילת השחר, יוצ׳ סבת ר״ח). — ורגיל בסהס״א: ראובן הסכים עם שמעון למכר לו קרקע ידוע בממון ידוע והקבילו מן הדמים וכו׳ לזמן טרח שמעון והזמין השאר ובא לו אצל ראובן כדי להקבילן לו ולא רצה לקבלם וכו׳ ושמעון טוען שאיני מניח מארמתי [4] כלום והקרקע שהסכמתי מסך עליו מכור הוא לי כבר והתקבלתיך מקצת דמים (תסו׳ גאוני מז״מ. גכז). ויראתי שיהיה רצון התאוה להגיח המחשבה הזאת ושהוא הטני אל דרך המנוחה והשלוה ולהסכים על ההנחה (ר״י א״ת, סו״ה הקד׳). ואח״כ הסכימה דעתם למנות עליהם איש נכרי נלבב ונבון (הוא, סס עבודת האלהים ט). ומהם שהבוטח באלהים תביאנו הבטחתו עליו שלא יעבוד זולתו ושלא יקוה לאיש וכו׳ ולא יסכים עמהם בבלתי עבודת האלהים (סס הבטחון, פתיח׳). כיצד מפיסין עומדין בהיקף ומסכימין על מניין שמונים מאה או אלף או כל שיסכימו עליו וכו׳ ומונה על אצבעותיהן וחוזר חלילה עד שישלים המניין שהסכימו עליו (רמב״ס, תמידין ומוספין ד ג). שיהיו מעשיו מסכימים לדבריו (ר״ש א״ת, פי׳ אבות לרמב״ס א). בעת שהסכימו עדה או קהל או ישיבה או בני המדרש או בני הכנסת לעשות תקנה בעיר או בישיבתם או בבית הכנסת או במדרש שלהם או ראשי ישיבות שהסכימו לעשות תקנה לישראל וכו׳ ואם הסכימו להחרים בכתב כל הפורץ באותה תקנה ובאותו גדר מחרימין (ר״י ברללוני, ספר השטרות, הול׳ מק״כ 132). והמקום ברחמיו יסכים על ידינו ויכפול שכר טוב (סס 137). וכן רש״ד קורא המראה השלישי אדום מסכים (אבי הרלב״ג, סעה״ס א ז). ושישימו ראשים עליהם ותראה כי לעולם לא יסכימו בהסכמה אחת (ר׳ סלמה אבן וירגא, סבט יהודה 21). ולזה הסכימו כל המשאיים שכפי מספרי התנועות יהיה מספר השכלי׳ (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 32). ואולם היות כל הסברות האלו בלתי מסכימות עם דעת תורתנו הקדושה אינו מן הצורך לבארו (סס 33). ואמנם הגאוני׳ אשר זכר שמם והספרי׳ אשר חברו קצתם השתדלו להסכים המושכל מצד המחקר עם המקובל מהנבואה (סס 107). שבהרמב״ם של בעל ההגהות לא היה נמנה וידבר דכל חלב מסכים לנוסחת הדפוס (לוצאטו, אור תורה יג:). והנה אם יבוא פתי אחד מן השוק ויראה המסכים יעלה על דעתו שאלות וקושיות עד אין חקר (ר״נ בר״י אלמנן, עה״מ, שער עולם הבריאה ג).

—הִפְעִ׳, ״הֻסְכַּם, רק ציוי, מֻסְכָּם, נקי מֻסְכֶּמֶת, מ״ר מֻסְכָּמִים, מֻסְכָּמוֹת,—שהסכימו עליו: הנה דבר זה מוסכם עליו מהפילוסופים גם כן (ר״ש א״ת, פי׳ אבות לרמב״ס ג ו). השמות המוסכמים והם השמות אשר יורו על ענין אחד יכלול דברים רבים אם במין ואם באיש כחי והאדם (כל מלאכת ההגיון, מבוא). כי מוצא פי שאר בעלי חיים הוא טבעו שוה בכל מין ומין

---

1) [בספרא (ויקר׳ ד) לשמועה, ובספרי (במד׳ עה) להלכה.]

2) [בכ״י מינכ׳ על ידו, וכן להלן בגמר׳ שם: ומנלן דהסכים הקב״ה על ידו. ועי׳ ד״ס הערה, גם בבר, ערכי מדרש 90 הערה 7.]

3) [שם (סוטי׳ ט טו): לדעת המקום].

4) אולי מאדמתי.

מהם ומוצא שפתי האדם הוא כפי ההסכמה והוא שאמר הוא שמו רצה לומר שלא היה זה בטבע כשאר בעלי חיים רק כפי קריאת האדם המוסכמת ממנו (ר"י ברי אנטולי, מלמד התלמידים ט:). ועל כן היא במעלה השנית מן האמת נרשמת מושמת וגם נחתמת מוסכמת בלתי נעלמת (מנחם גינלי, מכתב לקהלי קהיר, לקו"ק כספי 51). וכן בלבישת בגד כלאים הגבילו הכתוב בשם תוריי מוסכם וקראו שעטנז (משה בשיילי, ספר העריות, הקדש ג, 1-2). ואף על פי כן לא קבעו הלכה כדבריו לפי שלא היה מוסכם בנביא (ר"י אלבו, העקרים א יח). והשמות יש מהם משותפות ויש מהם מוסכמים ויש מהם נרדפים וכו' והמוסכמים הם השמות המורים על עניין אחד יכלול דברים רבים כמו האדם והבהמה (רש"ט פלקירא, ראש' חכמ' 24). ומוסכם לכל הכתות כי היהודים פקחים וערומים מכל האומות (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 8). ומוסכם לכל כי הדתות אינם מתקיימות כי אם עם הדמיון (שם 16). מה שעלה במוסכם אצל אספה (פנקי קראקא שנת שס"ו אוצה"ס ד 602). — וכמו: מסכימים, שבאו לידי הסכמה: והשררה אמרה לא נוציא הסחורות מתחת ידינו עד אשר תתפשרו ותהיו מוסכמים כאחד (מהרשד"ס, שו"ת חו"מ ע). ואפשר שידמו הבאים אחריהם שאין האמת נמצאת לא בדברי אלו ולא בדברי אלו לפי שאינן מוסכמין על עצה אחת וכונה אחת (ר"י אבן לטיף, שעה"ש הקדמו', השער ג, 95). — ועם ה"א הבנין: וחמש בחמש מהוסכמים נתלה עולם בידו כאשכול מבין סודם יבהל ויפחד (רשב"ג, מלכותך מלכות כל העולמים, או"כ ג 78).

—נפעי, נִסְכַּם, נסכמו. —כמו הִפע': עשו שמחות ולדורות קבעום ומקראות שלשום ולא רבעום נסכמו ממעל ולמטה טבעום בספר נחקק על מה קבעום (פליח, תענית אסתר, סדר ר"ע השלם ב, רטו.). ראיה וזכות מלקיחת אזוב נסכמים ראה מעמדה וכמה ברבוע מחכמים (יוצר שבת בין יוה"כ וסוכ'). וכתב מינוי הוא בזמן שנועדין הישיבה כולה להושיב עליהם ראש ישיבה או שנסכמים כולן למנות עליהם ראש או זקן או דיין או נשיא (ר"י ברצלוני, ספר השטרות 131). נסכמו זקני העיר או זקני הכנסת והמדרש לסמוך לאחד מן התלמידים נסכמים[1] על כך וכותבין כתב מסמיך בלא הנחת ידיהם על ראשו (שם 132). גם אנו ראינו מקצת דבריהם ולא

[1]) בהערות: נסמכים.

מצינו אותם נסכמים לדעה אחת בכך (רמב"ן, מלחמ' ה', אלפסי שבת ג). אמר הכותב איני נסכם לפי' הזה דרב שמואל (שם ו). בראיתי עצתכם הטהורה נסכמת עדתכם הקדושה חותמת (הוא, אגרי לרבני צרפת, מובא באגרי הרמב"ם 50). לפי שמרדו שניהם אבשלום ואדוניה אמר כי יואב לא היה נסכם במרד אבשלום אבל במרד אדוניה היה נסכם (רד"ק, ספר השרשי' כעה). בא אלי אחד מן החכמים שמו ר' יעקב מכיר וחלה פני לבלתי השתדל עוד בזה כי הוא לא יהיה נסכם אפילו לקיים דבר אחד מכל דברי האגרת (אגא מרי בר' משה הירחי, מנח' קנאי, מכתב כא). כי עשית אתה וכל הנסכמים עליו כדין וכהלכה עשיתן (שם מכתב לג). הנה התברר לנו כי הדברים העצמיים האמתיי' נמצאים בעצמם חוץ לשכל ונמצאים בשכ' וג"כ נמצאי' בדבור וכשיהיו שלשתם נסכמים יחד יהיו כלם אמת (ר"י א"ת, רוח חן יה:).

—התפ', נתפ', °נִסְתַּכֵּם, —כמו הִפע': כבר נסתכמו רוב הפילוסופים בענין המציאות בהיות כל דבר שיש לו ראשית תכלית יש לו (ר"י גיקטיליא, גנת אגוז ב, כט::). והם אינם יודעים דרך היסוד מהו וכולם מסתכמים הן היות המקריים שני מינים מקרה הצורה בעצם וכו' (שם עז.). ובכל בריה נסתכמו ב"ד של מעלה על שעור גופה והייה ומזונותיה וכו' כי ב"ד של מעלה הנקרא אלדים נסתכמו על בריה ובריה ועל כל אבר ואבר שהוא ראוי להיות כך (הוא, שערי אורה סב:). כלם בקו הדין נבראו ועל כל אחד ואחד מהם נסתכם סנהדרי של מעלה הנקראת אלדים (שם סג:).

—פע', °סִכֵּם, עשה קצור כולל וסך הכל מאיזה ענין, רגיל בדבור והשתמשו בו בספרות החדשה.

°**סֶכֶם**, ש"ז, —מנין, סְכוּם: החדש הזה לכם לשמור בסכם אסופי הר מור ואתם אל יגמור שלשת אותות בו ישמור (קרובות לפ' החדש). לב אחד ושכם דאים כעב למשכם לאסירים יחפוץ כסכם השבעתי אתכם (אור, יוצ' א פסח). ליום זה (של ר"ה) נכמס סכם חשבונות תחלה לימים וראש לזכרון (אפהד בנועשי, מוסף ב ר"ה).

א. סכן[1], ממנו סַכָּן. סֹכֶנֶת, א. סָכַן, מְסֻכֶּנֶת.

[1]) [המשמ' העקרית היא כנראה טִפֵּל בדבר, כמו סֹכֵן, סֹכֶנֶת, ומזה קל, הועיל לדבר, והִפע' להיות רגיל בדבר].

סָכֵן, ש״ז, נקי׳ סֹכֶנֶת, — סֹכֵן על הבית, ממֻנה להנהיג עניני הבית [1], Verwalter; économe, intendant; steward: לך בא אל הסֹּכֵן הזה על שבנא אשר על הבית (ישע׳ כב יה). יבקשו לאדני המלך נערה בתולה ועמדה לפני המלך ותהי לו סֹכֶנֶת [2] ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך וכו׳ וימצאו את אבישג השונמית ויבאו אתה למלך וכו׳ ותהי למלך סֹכֶנֶת ותשרתהו (מ״א א ב-ד). — ובסהמ״א: וכן בבירותה וגבול שלח להם (הגאון) סוכנים ויבקיעם אליו וכו׳ וישלח אליה (אל צור) נוגש אבירם הסוכן בן דתן (קטע מכתב לאביתר הכהן מזמן הגאוני, סעדיאנה, שכטר 91). וחמשת אלפים ככרי כסף נתן (אלכסנדר מוקדון) לסוכן להוליך בדרך (יוסיפון ע [3]). כי הסוכן השומר הדברים אשר תחת ידו צריך שיהיה קמצן ומצמצם מאד (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי ל, ד״ה הרביעי). מי שיש לו ריב ושואל מן המלך שיעשה לו דין יבקש ממנו שיצוה ליושב על המשפט שידין לו לא שיצוה זה אל הסוכן הממונה על האוצרות (ר״מ ן׳ גבאי, ס׳ עבודת הקודש, חלק העבוד׳ יג). — ונקי׳: בנותם שפחות לרקחות וטבחות תהיינה או למלאות חשקו יקחון לשגל וסכנת (ר׳ שלום הכהן, ניר דוד 15). — ובמשמ׳ בא כח, ממלא מקום, Agent, רגיל בדבור העברי ובספרות החדשה: ושאר סוחרי ים מעמי איראפא אף כי ישלחו לשם סוכנים (קונזולים) כל מגמתם רק לעמוד בברית אתם למען יעברו בטח בים התיכון ולא יהיו למשיסה לשוסי האניות (ר״ש בלוך, שבי״ע ב, אלגיר ע.). כפי הנראה עוד לא הגיע המשלח לליפציג יען כי הסוכן יחריש ולא יודיעהו (יל״ג, אגר׳ א כז).

[1] [וכן בכנענ׳, (לידזב׳ 329). ובאגר׳ עמרנה (אגר׳ 256) זוּכִּנֻ, תרגום כנעני של השם האשורי רַבִּצ. ובאשור׳ שַׁכְּנֻ שנכנס אח״כ לעברית בצורת סָגָן, עי׳ ערכו.] — [2] [רש״י פרש מחממת וכן ובוקע עצים יסכן בם, ע״כ. וכן בשבע׳ θάλπουσα, והוסיף רד״ק בפרושו: וכן בלשון ערב לדבר חם יאמרו סכון, ע״כ. ועי׳ ראב״ע (קהל׳ י ט). אבל שרש זה בערב׳ הוא שׂחון המקביל לעברית שחין ולא להעבר׳ סכן. וריב״ג בשרשיו מפרש סכנת, אוצרת, כמו ערי מסכנות. וכן ראב״ע בקהל׳ שם. וכן רלב״ג במקומו. אבל רד״ק בפרושו חולק על זה, וז״ל: ואין טעם לפי׳ הזה כי מה צורך למלך שתהיה אוצרת ובעלת אוצרות והנכון בעיני שפי׳ מועילה כלו׳ שיהיה למלך תועלת בה מפני הצנה אשר אחזתו, ע״כ.] [3] [דפו׳ פרנקפ׳].

א־סָכַן, עתי׳ יִסְכֹּן, יִסְכּוֹן, יִסְכָּן. — סכן הדבר לפלוני, היתה לפלוני תועלת מהדבר, nützlich sein; être utile; to be of use: הלאל יִסְכָּן־גבר כי יִסְכֹּן עלימו משכיל (איוב כב ב). כי תאמר מה יִסְכָּן־לך מה אעיל מחטאתי (שם לה ג). — וסתם דבר לא יִסְכֹּן, שאין בו תועלת: הוכח בדבר לא יִסְכּוֹן ומלים לא יועיל בם (שם יה ג). — סָכַן האדם, מצא תועלת: כי אמר לא יִסְכָּן גבר ברצתו עם אלהים (שם לד ט). — ובסהמ״א: וישוב פגרי אל הארץ אשר ממנה לקח ורוחי יהלוך אליך למשפט נתיב לא ידעו עיט ולא שופתו עין איה מקום לא יועיל הון ולא יסכן קנין (בקשה לר׳ בחיי, בסוף ספ׳ הו״ה בערבי, הול׳ ד״ר יהודה). אשתה דמי נטעי עלי דם ימי לא יסכנו בהם אבל יסכנו הם בעדם צהלה ירונו תצר אדמה מנשוא כסלם עדי (רמב״ע, אם אהלי, או״כ ג 185). הוא מעדנים לנפשי הוא מועדי וחסדי בו אדבקה ואסכון איך רע לי יאונה (ראב״ע, איך אכלה). במסלותיך עמדה רגלי והליכותיך הראיתה לי תסכן ארחי תשת ערדך ציץ על מצחי (הנ״ל, אתה גואי). אסכון עמך אלהי בעודי אולי אשלם מצר אשר יראה וממצוק נעלם (הנ״ל, אסכון עמך). ואשבע ביום ההוא לבל אזיק אדם לעולם ועם כלם אסכן ואשלם (ר״י זבארה, שעשוע׳ יב, דודסון 140). יש מקמץ ומחסר ואסף הון ולא יסכון לו עשרו (ב״ז, ב״ס יא כח).

— הפעי׳, הִסְכַּן, הִסְכַּנְתִּי, הַסְכֵּן, הִסְכַּנְתָּה, — הִסְכִּין לעשות כך וכך, היה רגיל בכך, עשה תמיד כך gewöhnt sein; être habitué; to be accustomed: הלוא אנכי אתנך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה הַהַסְכֵּן הִסְכַּנְתִּי לעשות לך כה (במד׳ כב ל). — הִסְכִּין עם פלוני, התרגל אליו, הלך בדרכיו, במנהגיו, לפי רצונו: הַסְכֶּן־נא עמו ושלם וכו׳ קח נא מפיו תורה ושים אמריו בלבבך (איוב כב כא-כב). הִסְכִּין דרכי פלוני, היה רגיל בהם, ידע אותם: ארחי ורבעי זרית וכל דרכי הִסְכַּנְתָּה (תהל׳ קלט ג).

ב־סכן [1], ממנו *סִכּוּן, ב־סָכַן, *סַכָּנָה, *הִסְתַּכְּנוּת, ואולי גם *סַכִּין, שַׂכִּין.

ב־סָכַן, קל לא נמצא.

— נפע׳, יִסָּכֵן, נִסְכַּן בדבר, בא במעמד של סכנה, in Gefahr geraten; courir un danger; to incur danger:

[1] [כך בארמ׳]

מסיע אבנים יעצב בהם בוקע עצים יִסָּכֶן[1]־בם (קהל' י ט).—ואמר המשורר: מועד ומוכן לקישור גחל מתקן ונסכן לתגרת שחל (רשב"ג, אזהרות).

—פעי', *סִכֵּן, בא בסַכָּנָה, הביא בסכנה, gefährden; mettre en danger; to endanger. אני הייתי בא בדרך והטתי לקרות כדברי בית שמאי וסכנתי בעצמי מפני הלסטין (ר' טרפון, ברכ' יא.). הרי אמרת את הקלה אמור את החמורה יש מהן שראוין למות בשעת יציאתן או אמן לסכן בם ולמות אחר יציאתן (ר' לוי, מד"ר שמות א). ויבן ערי מסכנות לפרעה רב ושמואל חד אמר שמסכנות את בעליהן וח"א שממסכנות את בעליהן (סוט' יא.).—ואמר המשורר: אסכן בעצמי ואשכח אשמי ונפשי ודמי ביד חטא מסורים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים). משל בקשת החכמה למוצא הכסף מפני שהוא דבר שבני אדם טורחים עליו מאד ונכנסים בעבורו תחת הקרקע בבורות העמוקים ומסכנים על עצמם בהם עד שימותו מהם הרבה והניצלים יהיו פניהם מוריקות כן מי שרוצה לקנות חכמה לא יוכל לקנות אותה עם רבוי האכילה והשתיה ושאר תענוגי הגוף וכו' (ר' זרחי' מברצלונה, פי' משלי ב ד, הספר ב 78). כי מדרך הגבור או המלך לצאת לקראת נשק ולהלחם באויביו ולהושיע את עמו ולסכן נפשו בעדם (ר"י אלבו, העקרי' א א). ויהי כאשר רצה המבקש להפרד מהגבור אמר לו צוני ויאמר לו אל תסכן בעצמך ומכל רע שמרהו ומה שתוכל לעשות בתחבולה עשהו (רש"ט פלקירא, המבקש כז). ומהרר' חיים פי' שניתן רשות לרפאותו מתחלה ולא היישינן פן יהרגו או יסכננו ע"י משקה או סם (פענח רזא, משפטי' לב:). מר לי מאד על אשר סכנתי כל רכושי באהבת רעים (ריא"ג, דביר ב ה 162).

—פעי', *סֻכַּן, רק בינ', מְסֻכָּן, מסוכן, נק' מְסֻכֶּנֶת, מסוכנת, —היה במצב של סכנה, ביחוד סכנת מות: חולים ומשמשיהם פטורין מן הסוכה ולא חולה מסוכן אלא אף מי שחושש בעיניו וחושש בראשו (תוספת' סוכ' ב ב). המסכן שחילק נכסיו על פיו בין בחול בין בשבת דברי המת יעשו (שם ב"ב י יב). היה אביו חולה או מסוכן או שהיתו ספינתו במדינת הים ויביא ערך

1) [רש"י פרש יתחמם בם כמו ותהי לו סוכנת, ע"כ. אבל ריב"ג בשרשיו מפרש ינזק בם, וכן ראב"ע בפרושו. ועי' רד"ק בשרשיו. וכן הפשי' נתכאב. והירונ' affligetur.]

עשיר (ר' יהודה, שם ערכין ב יז). מעשה במסוכן אחד שהיו מוליכין אותו מגיניסר לחמתן וכו' (שם אהל' ו ז). המסוכן הנתון לחנות ונכנס לסטיו טהור (שם ז א). מה בין מסוכן מה בין חולה חולה כדרך כל הארץ ומסוכן כל שקפץ עליו החולה (ירוש' גיט' ו ז).—ונק': מעשה במרים התרמודית שנזרק עליה אחד מן הדמים ובאו ואמרו לה על בתה שהיתה מסוכנת והלכה ומצאה שמתה (נזיר ו יא). השוחט המסוכנת רשב"ג אומר עד שתפרכס ביד וברגל וכו' בהמה דקה שפשטה ידה ולא החזירה פסולה שאינה אלא הוצאת נפש בלבד במה דברים אמורים שהיתה בחזקת מסוכנת אבל אם היתה בחזקת בריאה אפילו אין בה אחד מכל הסימנים הללו כשרה (חול' ב ו).—ובסהס"א: המפרש בים והיוצא בשיירה והיוצא בקולר והמסוכן והוא שקפץ עליו החולי והכביד עליו חליו כל אחד מארבעתם כמצוה מחמת מיתה (שו"ע חו"מ, מתנת שכ"מ ס).—ואמר הפיטן: אנוש מה הוא אשר יזכה וכי יצדק ילוד אשה הלא נחשב לפניך כלי חרש מלא בושה התשמור חטא לנפשו המסוכנת והיבשה (שומע לאביונים, סליחו' ליום גדל', סמח"ל תקיו.). —*ובמשמ' שיש בו סכנה: ואיך מעצמו הסכים לעשות הפעל המסוכן הזה (ר"י אברבנאל, יהוש' פרש' ג שאל' א).—ובדקדוק, שרש מהשרשים הרפויים, בנגוד לשלמים: והחריב מלה משולשת שלימה ועשאה מסוכנת כמו זבת חלב ודבש (דונש, תשו' על רסע"ג 21). לברר לך אמיתתה שהוא מן יקר והיא מן המעשים[1] המסוכנות שמסתכן תחלתה והיא האות הראשון כמות ישר יקר וכו' ואל תתעלם מן המעשים המסוכנות בפה ובעין ובלמד שלהן (שם 36). ומן רוֹצֶה רוֹצֵם ומן קוֹנֶה קוֹנֵם כמו אילו מן המעשים המסוכנין הלמד שלהן אבל רודם הוא פעל משולש שלם המֵם והוא מיסודו (שם 56). ומפארין העברים מדבריהן דברים כתחילתן מסוכנות ואומ' באודנו אהודנו (שם 110).

—התפ', *הִסְתַּכֵּן,—בא בסכנה, העמיד את עצמו בסכנה: אבל חכמים אמרו בזמן הזה הואיל ומסתכנין[2]

1) [כלומ' הפעלים.]

2) [כך גרסת רב האי. עי' ר"ח (שם ב:) ורי"ף ורמב"ן במלחמ' ה' (שם). וכן בתוספת' (שם א ג), כ"י וינה. ובדפו' הגרסה ומסתכלין, וכן בתוספת' בדפו' ובכ"י א"פ ומתכנסין.]

בת אין קורין אותה אלא בזמנה (מגיל׳ ג.). טובי׳ חשני׳ וכו׳ כי אם יפולו שאם יפול ויסתכן אחד מהן חבירו מעמידו (מד״ר קהלת, טובים השנים). — ובסהס״א: וטעם הנה אנכי הולך למות שבכל יום ויום הוא מסתכן בעצמו כאשר יצא לצוד שמא יהרגוהו החיות (ראב״ע, ברא׳ כה לב). ומפני הגשרים שנהרסו ונמצאו הנהרות מפסיקין ומונעין את העם ומסתכנים בעצמן ומתים (רמב״ם, קדוה״ח ד ה). חבר הכסיל מסתכן (ר״י חריזי, מוסרי הפלוסופ׳ א י). לפי הדורות האלה שאנו מסתכנים בהתגייר בתוכם (ר״י ברי אבטולי, מלמד התלמידי׳ יב.). מי שאחזו בולמוס וכו׳ ואין משתדלים לאחרו עד שנתקן לו את הטהורים כדרך שאנו עושים לשאר חולים שהרי בשהייה מועטת הוא מסתכן (המאירי, יומ׳ פג.). ושם אנשי מדינתנו יותר קלים וממהרי תנוע׳ משאר בני אדם ויותר קלי קפיצ׳ ויותר אבירי הלב ויותר מסתכנים בעשיית הגבורות (ר״י קלונימוס, בעלי חיים ג 3). — ובדקדוק, שרש רפה: ותמוגנו מן הפעל המסתכן עינו והוא כמו נמוגו ישבי כנען (דונש, תשוב׳ על רסע״ג 46). ופתר זכרו זאת והתאששו מלשון ייאוש וטעה בזו טעות גדולה לפי שלשון ייאוש עברי מן המלה המשולשת המסתכן פה שלפעל ממנה והי היוד (שם 51). ואמר בפתרון שם בנימין צעיר רודם הפחה שלהן וההריב בפירוש מלה זו כל פעל מסתכן הלמד בלווי (שם 56).

ג. סכן[1]), ממנו ג. סכן, א. מסכן, ב.* מסכן, מסכנת.

ג. סכן, קל לא נמצא.

— פעו׳, סכן, רק בינ׳, מסכן, המסכן, — היה עני, נתרושש, arm, dedürftig sein; être pauvre; to be poor: הפסל נסך חרש וצרף בזהב ירקענו ורתקות כסף צורף המסכן[2]) תרומה עץ לא ירקב חרש חכם יבקש לו להכין פסל לא ימוט (ישעי׳ מ יט-כ). — בידם תחך וחוק תבן כני אהרן לכבדם ירחצו יעטו כמסוכן ובדם ושמן למלא ידם בימים ההם עבודה היכן בברות לחם ושי תמים (רסע״ג, סדר עבודה מובא בקובץ מעשי ידי גאוני קדמונ׳ ב, 13).

*סכנה, ש״נ, מ״ר סכנות, — אפשרות של אסון, מיתה וכדומ׳, Gefahr; danger; peril: העושה תפלתו עגולה סכנה ואין בה מצוה נתנה על מצחו או על פס ידו הרי זו דרך המינו׳ (מגיל׳ ד ח). חקק בראש המקל (מזוזה) והניחו במקום שאינו ראוי לו סכנה שאין בה מצוה (ירוש׳ שם ד יב). ר׳ מאיר אמר כל אילנות סכנה ורבנן אמרי אין סכנה אלא הדלית והדקל בלבד (שם פאה ד א). דבר של סכנה כגון מן צור לציידן מותר (שם גנזי שבת א 69). בד״א בזמן שפירש (היונק) מתוך בריו אבל אם פירש מתוך חולייו מחזירין אותו מיד בשאינו של סכנה אבל אם היה של סכנה אפי׳ לאחר כמה ימי׳ מחזירין אותו (שם כתוב׳ ה ו). חולה שאמרו לא חולה שיש בו סכנה אלא אפילו חולה שאין בו סכנה (ת״כ, סוכי כו.). ריפוי ממון דבר שאין בו סכנה ריפוי נפשות דבר שיש בו סכנה (ע״ז כז.). לרופא שהלך לבקר שני חולים ראה אחד מהן שהיה בסכנה אמר לבני ביתו תנו לו לאכול כל מה שהוא מבקש ראה את האחד שהיה חוזר לחיים אמר לבני ביתו כך וכך מאכל יאכל וכו׳ (תנחומ׳ שמיני ו). ולא היו מ[ביאין אותו (את הקרבן) אלא] לכפר על ישראל כדי שלא יבואו לידי ס[כנה ובזמן] שישראל עומדין בסכנה על אחת כמה וכ[מה שתדחה שבת] על ספק נפשות (גנזי שכטע׳ א, גינצבורג 19). תורה ומצות חיים הם לישראל בעולם הזה ובעולם הבא ואפילו מצוה אחת שיש בה סכנה לא נתן הקב״ה בתורה לישראל (שם 20). — מפני הסכנה: לא ישלח אדם לחבירו חבית של מים ויתן על פיה שמן מפני הסכנה (תוספת׳ ב״ב ו טו). אבל מסתכל הוא (בר שיורתא) מה שבכוס ומה שבקערה ואינו חושש אית דבעי מימר מפני הנקיות ומפני הסכנה (רבי חייה, ירוש׳

---

1) [מציאות שרש זה מוטלת בספק. אפשר שהעברי והארמי מסכן והערבי משכין a) שאולים מהאשור׳ משכינו ענו, דל, שהוא בינ׳ שפעל מן כון כאן, עי׳ (Del., Handw. 313). גיזנ׳—בוהל (435). והפעל שכנ b) בערב׳ נגזר מהשם השאול הזה.]

2) [רש״י פרש המלומד להבחין להבדיל בין עץ המתקיים לשאר עצים וכו׳, ע״כ. אבל רד״ק מפרש מסכן כמו ילד מסכן כי זכר למעלה זהב וכסף והם העשירים שעושים הפסילים בזהב ובכסף אבל העני שלא יוכל לעשות בזהב ובכסף יחבר לו עץ טוב שלא ירקב, ע״כ. ואחריו נמשכו רוב המפרשים. י״ת במשמ׳ מין עץ, אורן. וכן הירונ׳ מעתיק את המלה amsuchan ומפרש מין עץ המתקים. ולכן יש מחברים אותו עם האשור׳ מסכאנ. עי׳ (Zimmern. Z. Assyr. III, 9); קרויס, בפרושו לישעיה, שם.]

a) مسكين b) سكن

שבת א ג). לא ישתה אדם מים לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות ואם שתה דמו בראשו מפני סכנה מאי סכנה רוח רעה (ת"ר, פסחי' קיב.). לא ישתה אדם מים לא מן הנהרות ולא מן האגמים בלילה ואם שתה דמו בראשו מפני הסכנה מאי סכנה סכנת שברירי (שם). כותל הגוחה לרשות הרבים סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה מפני הסכנה אין שלא מפני הסכנה לא (מו"ק ז.). שכן כותל הנוהה לרשות הרבים סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה (רב פפא, שם יג.). לא ימכור אדם לחבירו סנדל של מתה בכלל של חיה שחוטה מפני ב' דברים א' מפני שמתעהו וא' מפני הסכנה (חולי' לד.).—לידי סַכָּנָה: אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה (ר' יוחנן, תעני' ה:).—מקום סַכָּנָה: ההולך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה (ר' יהושע, ברכ' כח:). לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושין לו נס (ר' ינאי, שבת לב.).—ובפהמ"א: כי שם הבטחה יש לו ענין מובן בלתי ענין שם הסכנה ואין דעתן בורח אל מקום הסכנה ממקום הבטחה (ר"י א"ת, הכוזרי ה כ).—ובפרט סַכָּנָה מגזרת המלכות: אם לא הביא כלי מערב שבת מביאו בשבת מגולה ובסכנה מכסהו על פי עדים (ר' אליעזר, שבת יט א). המוצא תפילין וכו' ובסכנה מכסן והולך לו (עירובי' י א).—שעת סַכָּנָה: שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה (ירוש' שבת ב ג). מעשה בשעת סכנה שהביאו נסרים שהיו בהן ארבעה וסיככנו על גבי מרפסת (ר' יהודה, סוכ' יד:).—מן הסַכָּנָה: מתני' מסייעא לרבי לעזר מן הסכנה והילך נהגו לשאת בשלישי ולא מיחו בידן חכמי' (ירוש' כתוב' א א). בראשונה היו מכריזין שלשה רגלים וכו' משחרב בית המקדש התקינו שיהו מכריזין ג' ימים מן הסכנה ואילך התקינו שיהא מודיע לקרוביו ולשכיניו ודייו (שם ב"מ ב ז). ומסכנה ואילך נהגו העם לכנוס בשלישי ולא מיחו בידם חכמים (כתוב' ג:).—מעות של סַכָּנָה: מטבע שמרד כגון בן כוזיבא אינו מחלל (את מעשר שני) היו לו מעות של סכנה וכו' (ירוש' מעשר שני א ב).—סַכָּנַת נפשות, סַכָּנָה לחיים: אכלה סם המות או שהכישה נחש מותרת משום טרפה ואסורה משום סכנת נפשות (חולי' ג ה). אמרו לא יניח פיו על פי הסילון וישתה מפני סכנת נפשות (תוספת' ע"ז ו ו).—ובפהמ"א: ואוריה הנביא בסכנת הנפש ברח לשם (למצרים) גם ירמיהו בעל כרחו הלך שם (ראב"ע, דברי' יז טו). ואם היה תועה במדבר ואין לו מה יאכל אלא דבר איסור הרי זה מותר מפני סכנת נפשות (רמב"ם, מאכ' אסורי' יד יג).—סַכָּנַת דרכים: ר' יסא שמע דאתת אימיה לבוצרה אתא שאל לר' יוחנן מהו לצאת א"ל אי משום סכנת דרכים צא אי משום כבוד (אביו ואמו) [אמך] איני יודע (ירוש' ברכ' ג א).—ובפ-מ"א: אבל הסכנה בים וביבשה אינה נכנסת באמרו לא תנסו את ה' אלהיכם אך סכנה שהוא מסוכן כמו מי שתהיה לו סחורה מקוה שירויח בה (ר"י א"ת, הכוזרי ה כג).—ומ"ר סַכָּנוֹת: התירו למעוברת שתהא טועמת דבר מועט מפני סכנות נפשות (תוספת' מקוואו' ז ו). תינוק המכיר את אמו אין נותנין אותו למיניקת אחרת מפני סכנות נפשות (שם נדה ב ה).—ובפהמ"א: ולמה תכנים עצמך בסכנות המדברות והימים והאומות המתהלפות (ר"י א"ת, הכוזרי, כב ז). וכל מסירה לסכנות אסור (המאירי, יומ' א, עז:).

°סִכְסוּךְ, ש"ז, מ"ר סִכְסוּכִים, שה"פ מן סִכְסֵךְ, — א) הסתבכות של ענפים וערבובם זה בזה: ביום נטעך תשגשגי לשון סכסוך נשתגשגו זמורותיך במיני דשאי' וערבובי' המקלקלין ענבי הגפן (רש"י, ישעי' יז יא). — ב) ערבוביה ובלבול בדעות של בני אדם, מחלקת, מריבה: שהיו אז יושבין שלוים ושקטים בלא שום סכסוך עליהם (מדר' לקח טוב, ברא' יג ז). כי אפילו אותם החוגגים שהיו מתכנסים כל שנה נמנעו מסכסוך החילות ושבוש הדרכים (ד"ה יהודי אנגליס וא"י ב, מן 187). ותרגנו באהליהם הם האנשים שדעתם ומחשבתם להרע ועסקם בענין התלונה והסכסוך (רד"ק, ספר השרשי, רגן). וגם הכוכבים לוחמים ממסילותם ברקיעא אלו באלו והם מראים סכסוכים ומלחמות אלו באלו (ר"כ בר"י אלחנן, עה"מ, שער עולם הבריאה יח). סיכסוך גדול היה בנידרלנד מחמת אמונתם (דוד גנז, צמח דוד ב, שנת לאלף הששי). ועם הארץ לא התרצו ולא שמעו לקולו רק היה סיכסוך תלונה בכל הארץ (שם שמד). בשנת שמ"ח אלף תקפ"ח לנוצרים אחרי מות שטעפן היה סכסוך גדול בארץ פולין (שם שמח). וראשית הסכסוך הזה היה בין תלמידי הלל ושמאי מיד אחר החרבן (טעם זקנים כג:). היא היא שאג רתי דהלוקת שדה ובי"ת טורף מקצת אין שייך הורה וכו' אכל הפירות ונשתמש בקרק' ויהי' סכסוך לכן המקח קיים וישלם לו החסרון (ר"י מינץ והר"מ מפדואה, סוף

לט, סג:). יעמוס על נפשו דינים ומשפטים וסכסוכים עם בני אדם (צ"ז, צ"ס כט כ). ורבים שננו כחץ לשונם לשפוך כדי בזיון וקצף על דורשי החכמה ולומדי הלשון ומה עלה מן הסכסוך הזה כי נחלק העם לשנים קרעים (הוא, אולה"ש, הלעה). — ג) אחיזת האש בדבר שאי אפשר לשרוף אותו, להוך והכוך של אש באבן וכדומ': שהדליק הגמל הבירה בסכסוך כעין חכוך (ערוך, ערך סכסך). סכסוך (של איש) שייך באבנים להיכה בשאר דברים (רס"י, צ"ק ס.).

סִכְסֵךְ, סכסכתי, יסכסך, פ"י, — עשה שיסתבכו זה בזה, גרם בלבול[1]), verwirren; confondre; to confuse: וישגב יי' את צרי רצין עליו ואת איביו יסכסך ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל בכל פה (ישע' ט י-יא). וסכסכתי מצרים במצרים ונלחמו איש באחיו ואיש ברעהו עיר בעיר ממלכה בממלכה (שם יט ב). — ובמדר': ג' יורדין לגיהנם ואין עולין הבא על אשת איש והמלבין פני חבירו ברבי' וכו' והמסכסך בין איש לאשתו לחביא מריבה ביניהם (מדרי גיהנס, ביהמ"ד ילינק א). — ובסהמ"א: מגוי אל גוי שאני מסכסכן זה בזה (רס"י, ירמ' כה לג). ונרגן מפריד אלוף ובאין נרגן ישתק מדון הם שדעתם להרע ומסכסכים בין בני אדם (ר"י א"ת, ספי השרש' לריב"ג, רגן). — ואמר הפיטן: סוגה סכסך מפיגיה יסד בית חוגגיה סחור באתנני מוגיה התאנה חנטה פגיה (מחזי איטל' א, קד.). מסכסכת ומבקשת דברי ריבות (ר"י אברבנאל, מ"צ יא כ). איש נרגן יסכסך רעים ובין אחים מדנים ישלח (צ"ז, צ"ס כח ח). וסכסך אל זועם אש במים ומים ביבשה ונלחמו השמים בארץ (מחזו, אה"ל כו). — *סִכְסֵךְ ע"י קשירה בחבלים או רשת וכדומ': כל אותו היום היה עשו צד צבאי' וכופתן ומלאך בא ומתירן ועופו' ומסכסכן ומלאך בא ומפריחן (מד"ר בראשי סז). — ובסהמ"א: וכשתפול שם (הזבוב בתוך קורי העכביש) יוצא (העכביש) ומסכסכת אותה ביריעה עד שתחלש וכו' וכשתרעב (העכביש) תשוב לצוד אך לא תצוד עד שתתקן מה שנשחת מהיריעה בסכסוך ההוא (יוסי' יסרי פורלין, תולדות אדם ג לג, כ"י בריטי' מוז'). ואח"כ יוצא ומסכסך היריעה עד שילכד בפח ההוא ברגליו (אבי הרלב"ג, שעה"ס ו, מין העכבים). — ובמשמ' ערבב ובלבל ע"י נענוע, ואמר הפיטן: יצר שוקט אל שמריו יסכסך להמיר ריחו (ר"י הלוי, ירלה לור). ואם תכה בבטן לא יהיה לו קול אבל אם תסכסכהו ישמע ממנו קול המים המסוכסכים (קאנון ג יד ד ח). — ב) *חִכֵּךְ ושפשף: מביא קיסם שראשו חלק ומנענע באותו מקום אם מסכסך[1]) בידוע שזכר הוא ואם לאו בידוע שנקבה היא (נדה כה:). — וסכין פגומה: אין בה (בסכין) אלא פגימה אחת אם היתה מסכסכת ושוחטת כשרה אם הונקת פסולה (תוספתי חול' א ז). — סִכְסְכָה הדליקה, האש, שפשפה ולחכה, אחזה בכל פני הדבר השרוף: מעשה שעיברה הדליקה עד הירדן שהיתה קשה במה דברים אמורים בזמן שקפצה אם היתה מסכסכת והולכת או שהיו עצים מצויין לה אפילו עד מיל הרי זה חייב (שם צ"ק ו כג). מיד ירדה אש וסכסכה ספסלו של רבי (חגי' טו:). ואש להוב יוצא ובוער בשרי אוה"ע ומתישין כחן ומסכסכין רוחם ומכשילין חילם (מדר' ה' בהכמה יסד ארץ ב, ביה"מ ילינק ה). — ואור: פתילות שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת מפני שהאור מסכסכת בהן[2]) (רצא, שבת כא.). וטעם איסור כל אלו הפתילות הוא מפני שאין השלהבת עולה יפה והאור מסכסכת בהן ואין אורה צח (אבודרהם, מעריב של שבת ופירושה כג:). אין עושין פתיל לנר של שבת בין נר שעל השלחן בין כל נר שמדליק בבית מכל דבר שהאור מסכסך בו פי' שאינו נאחז אלא נסרך סביביו והשלהבת קופצת ודולגת[3]) (טוא"ח, שבת רסד). ואם הגמל הולך ומסכסך האש בכל הבירה חייב בכולה נזק שלם וכו' ואם לא סכסך בכל הבירה אלא הדליק במקום אחד וכו' (לבוש, נזקי ממון תיח יב). ועי' ספסף.

— פֻלפי, סֻכְסַךְ, רק בינ' מְסֻכְסָךְ, מסוכסך, נק' מְסֻכְסֶכֶת, מסוכסכת, — א) שסכסכו וסבכו אותו: וכן הן אומרים אל תסמכו לנו מן המסכסכין את הדברים זה בזה כמטוה מסוכסך (ערוך, ערך חמס). — ואמר הפיטן: הדודים בצאתם מעם מסוכסך מחסה מעליהם לא

---

1) [כך רד"ק, ורוב החדשים גוזרים מן סָךְ ומפרשים דקר בסך, ובהשאלה שִׂסָּה וגֵרָה למלחמה, אבל זה רחוק.]

1) [מסכסך הקיסם שיש דבר המעכב. רש"י.]

2) [אינה נכנסת תוך הפתילה אלא סביב מבחוץ כמו סכסכה אבניו, רש"י לישנא אחרינא.]

3) [עי' רש"י שבת שם, בלשון ראשון וז"ל: כמו סכין פגומה מסכסכת בבשר וכו' שאין אורו זקוף ונוח במקום אחד אלא נדעך וקופץ, ע"כ. אולם פרוש מסכסכת כמו דולגת הוא נגד התוספת' שהבאנו.]

נחשך (אלמיר מסתתר, יול׳ שה״ג). לא ידי אבי אף לא ידי אמי חורגתי היו בעצם המעל הזה כי אם מקרים מסוכסכים ילידי יום (רמח״ג, דביר, ריב מספחה ב).— ובמשמ׳ מעורבב: וישתה מן החלב המסוכסך החמוץ (קאנון ג יג א ד). ואם תכה בבטן לא יהיה לו קול אבל אם תסכסכהו ישמע ממנו קול המים המסוכסכים (שם יד ד ח). — ומְבֻלְבָּל: ובלב עוזיקם המו ויחמרו מחשבות מסוכסכות (מחסו, הה״ל עז). דמי בנימין התחילו מרתיחין בו והיה מתנודד מסוכסך ושוקק כתרנגולת זו שאחזה בולמוס של רביצה על ביצים בימי אביב (ר״מ מוכ״ס, מסעות בנימין השלישי, הפרק ג 68).

—ב) כמו ב) פלפ׳,—סכין מסוכסכת: ושאין בה אלא פגימה אחת אוגרת פסולה מסוכסכת[1] כשרה היכי דמיא אוגרת היכי דמיא מסוכסכת (חולי יז:). ואם שחט שחיטתו פסולה מסוכסכת לא ישחוט בה לכתחילה (שם). אם המסוכסכת עומ׳ אצל הקתא צריך שיביא ולא יוליך אבל אם היא באמצע הסכין פסולה בכל ענין (לכדה, האגור כב::).—ומ״ר: ואין בה חילוק בין אוגרת למסוכסכת שאפי׳ כולם מסוכסכות פסולה (רש״י, חולי יז:).

—הִתפַּלפ׳, הִסְתַּכְסֵךְ, רק ציו׳, מִסְתַּכְסֵךְ, — נסתבך: כפקיעיות של מטוה בזמן שמסתכסך קורין אותו בארמית (סרמוסי) (ערוך, ערך סמס). והנוז על שני פנים או [באריגה] או תכיפה במחט ולא מצינו ללשון הזה עיקר אילא באגדה שלויקרא: לבן מלך שנוז לבו עליו ונטל את הצפורן לחתור על אביו ומפרשין אותו לשון סיבוך כדבר שהוא מסתכסך או מסתבך (תשו׳ הגא׳, הרכבי מט). האשכים כמו שידעת שני אברים ראשיים יולד בהם הזרע מהליחות הנוזלות אליהם בעורקים כאלו הוא מותר מן המזון הרביעי שבגוף כולן והוא בשול הדם מסתכסך בהם הרוח ובמעברים אשר לביצים מן העורקים (קאנון ג כ א א).

סכף, ממנו *סְכּוּף, *סָכַף.

***סָכַף**, ס״י, כמו סָגַף סָחַף[2]: כל מי שאינו עוקר ארז מלבנון אל יכתב באסטרטיא שלך והיו לו מאתים אלף מכאן ומכאן ובשעה שהיו יוצאין למלחמה

1) [בערוך הגרסה מסכסכת וכן בכ״י מינכ׳, ועי׳ הערה בד״ס.]

2) [באשור׳ סכף (לפעמים רחוקות שכף), כמו סחף, הפיל לארץ (Del., Handw. 498)].

היו אומרים לא תסעוד ולא תסכוף[1] (מד״ר איכ׳, בלע ה׳).—וביב׳ סגוי׳: הרשעים אומרים הרבה ועושין מעט שכן את מוצא בבלק שאמר לבלעם אל נא תמנע מהלוך אלי כי כבד אכבדך מאד ואומר ויזבח בלק בקר וצאן מה זבח לשמו (הסנוכה) [הסכופה] שבבקר (והסכוכה) [והסכופה] שבצאן (אדר״נ, נוסח׳ ב כג). האילת הזאת אינה יכולה ללדת מפני שאיבריה סכופים עליה עד שהיא אוכלת והקב״ה מזמן לה נחש והוא נושכה ואיבריה מתרפאין והיא יולדת (מדרי הלל, ביהמ״ד ילינק ה). — דווי וסָכוּף, כמו דווי וסגוף, דווי וסחוף: האומר אלך ואגמול חסד שכן הוא ידי חובתי כשר שמא יראוני אחרים הרי זה שני לו שמא אשמע דבר ואבוא ואלמדהו הרי זה בינוני שמא אקרא גומל חסד הרי זה דווי וסכוף (אדר״נ, נוסח׳ ב מו). לא היו ראוין אומות העולם שיהיה דווים וסכופין ולמה יש בהם דווים וסכופין שלא יהיו מונים את ישראל ואומרין להם אומה של דווים וסכופין אתם (מד״ר בראש׳ פח).

סכר, כמו ד.סגר, ממנו א.סֵכֶר[2]), סָכָר, סַכָּר.

א.**סָכַר**, קל לא נמצא במקרא.

—נפעי׳, יִסָּכֵר, יִסָּכְרוּ,—נִסְכַּר המעין וכדומ׳, נסגר המבוע ואין המים נובעים יותר, נִסְכְּרָה הארבה וכדומ׳, verstopft, gesperrt sein; être fermé; to be stopped, plugged up: ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים וַיִּסָּכְרוּ מעינת תהום וארבות השמים ויכלא הגשם מן השמים (בראש׳ ח א-ב).—ובסהמ״א: דרב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע לקחו שמשמין על נהר מלכא סבא שכרו מלחים וקבלו עליהם כל אונס שהיה לסוף נסכר נהר מלכא אמר להן שכרו חמורים והוליכום (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוק׳ 57). — ובהשאלה, נִסְכַּר פי פלוני, שאינו יכול לדבר עוד: והמלך ישמח באלהים יתהלל כל הנשבע בו יִסָּכֵר פי דוברי שקר (תהלי סג יב).—ואמר הפיטן: פעלת אורחי לפניך להזכר צדקו

1) [בירושי׳ (תעני׳ ד ח) הגרסה תכסוף.]

2) [כך בארמ׳, ובערב׳ سَكَرَ a) ובאשור׳ סַכִּיר, סכר את המים של נהר ותעלה; גם סתם את האזן; סִכּוּר, סָכָר, ובפרט בריה, עי׳ (Del., Handw. 499). ומשמ׳ אלו גם בארמ׳, עי׳ ערוך ערך סכר.]

a) سكر

יליץ כושר וממטין יסכר (אמרתך, יול׳ ג כ״ה). שפתים נוטפות גדופים איכה נסכרו לשון דברת נבלה איך עפר לחכה (שלום הכהן, כיר דוד 71).

—קַל, *סָכַר, פ״י, סגר ע״י סֶכֶר: הסוכר אמת המים מעיו״ט ולמחר השכים ומצא בה דגים מותרין (רבה בר רב הונא בשם רב, ביל כה.). — ובסהמ״א: בני הנהר משקין על הסדר רצה אחד מהן לסכור כדי שיחזור לו המים וישקה תחלה ואח״כ יפתח ואחר רוצה להשקות תחלה כל המתגבר זכה (רמב״ם, שכנים ג י). נאקת חללים נאקו סכרו [1]) ולבותם נמקו (מחז׳ יכ״י, דודקון 33). — סכר פה: מה טובו של כלב זה אדם משליך לו פרוסה סוכר את פיו כך היו דייני ישראל (ערוך, ערך אלס). וכבר יצאנו ממה שהיינו בדרכו אלא שנמשך המאמ׳ הזה לסכור פי הדוברי׳ על חז״ל עתק נגד דעתם וכונתם (ר״י מפיסא, מנח׳ קנאו׳ 78). — ואמר הפיטן: ואומר אם אשכחך עתה לה זכור ותפקוד ותזכור כאב צר לעבור פיהו לסכור לנוע כשכור (בלשון אשר הזכרת, יול׳ פרש׳ זכור). — ואמר המשורר: ופיו סכור בבוז נכור עדי שכור (רא״ג, אני אני). — ובהשאלה, קבר את המת: פי׳ מאבולא ועד סיכרא מבית האבל ועד הקבר שסוכרין בו המת (ערוך, ערך אבל).

—פֻּעַ׳, סֻכַּר, יְסֻכַּר, יסוכר, — כמו נִפְעַ׳: ופי כל דוברי שקר יסוכר וימותו באין כח ואונים (רסג״ג, עטה הוד).

ב. **סכר** ממנו ב. סִכֵּר

—פִּעֵ׳, סִכַּרְתִּי, — סִכֵּר את פלוני בידי אדונו, סִגֵּר אותו לידו, מְסָרוֹ, נְתָנוֹ לו, נתן לפלוני שלטון עליו, übergeben; livrer; to deliver: וְסִכַּרְתִּי את מצרים ביד אדנים קשה ומלך עז ימשל בם (ישע׳ יט 7). — ואמר הפיטן: לנו שלות בחרון אפך מעת נתנו ספינו את ספיך וסכרתנו בשצף קצפך (קיר׳ לת״ב, מחז׳ איטל׳ א׳ קעא.).

—הִתְפַּ׳, *הִסְתַּכֵּר, — היה מסור, שסגרו אותו: משה על ידי שצפה ברוח הקודש שעתידין ישר׳ להיסתכר במלאכיו׳ וראשיהן עומדין על גביהן הקדים ראשם לזקנים (ירוש׳ הוריות ג ז).

—קל סָכַר, — כמו פִּעֵ׳, ב״ר׳ פָּעוּל, סְכוּרִים, מ״ר סמי׳ סְכוּרֵי: פורע פלשם סוף היות סכורים עצות מרחוק

1) [אולי זה פְּעֵ׳]

אמן לעם נכרים שיח אשר שח לשרש בכורים (התבולות, יול׳ אחרון פסח). סכורי כור ברזל לוחציהם דחית סוטניםו נערת ולתהום רמית (יול׳ ז פסח, מחז׳ אטל׳ א, קכ.).

—נִפְעַ׳, *נִסְכַּר, — כמו הִתְפַּ׳: כתר מעט מות וידיך אסף מה תערץ דלים ביד נסכרו (רסג״ג, ביומי יקותיאל). — ועי׳ עוד שֶׂכֶר.

ג. **סָכַר**, כמו שָׂכַר, — שחד את פלוני לעשות רעה, erkaufen; suborner; to hire: ויהי עם הארץ מרפים ידי עם יהודה ומבלהים [1]) אותם לבנות וְסֹכְרִים עליהם יועצים להפר עצתם (עזר׳ ד ד-ה). — ואמר הפיטן: צנות מרפים וסוכרים יועצים קשרי אצבעותי נטפו מור להעצים (גנזי שכט׳ ג, דודוקון 77).

—הִפְעִ׳, *הִסְכִּיר, — כמו הִשְׂכִּיר: שאל לר׳ יוחנן א׳ ליה יבורו ואל תסכירם לגוי וכו׳ אינו צריך לעשיר על ידיהם מנה את שמע להסכיר כר׳ יוסה וכו׳ שדה שהיא נתונה על גב דרך שאסור להסכירה לגוים (ירוש׳ גני׳, ע״ז א-ג 270).

—הָפְעַ׳, *הֻסְכַּר, ב״ר׳ מֻסְכָּר, מוסכר — כמו הֻשְׂכַּר: מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו באים בספינה אמר רבן גמליאל עשור שני שאני עתיד למוד נתון ליהושע ומקומו מסכר לו (קטע׳ ממסכ׳ בנקוד הבבלי, הקדש א ח).

ד. *__סָכַר__, — הטיל עֹנֶשׁ: ואם יראו אותן מזידין על דברי תורה שעוברין עליהן יוכיחום ויקללום וימרטום ויתלשום ואף לסוכרן בערכין וטעם כיבושין להחזירם למוטב (מגדל חננאל, XIX).

*__סֶכֶר__, ס״ז, מ״ר סְכָרִים, — סגירה של מי הנהר ע״י עפר או שער של נסרים וכדומ׳ [2]), ועי׳ ערך שֶׂכֶר, Damm, Wehr; digue, écluse; dam, weir.: ויניע האסנייא הישבת חוזק שפך המים ויניע המים אל השפך החזק, סכר המים וסכר המים עשאו יד אומן הסכר וידו הניעתו הרצון (כחב״ד, אמו״ר א ה 19). וכל זה מכוון לתועלת החיים כאשר ידחה האדם בתחבולותיו ומלאכותיו רב מימי הנהרות בסכרים וזולתם לקחת המים כפי צרכו לבית הריחים או לתעלה (ר״י א״ח, הכוזרי ה י). נהר שעושים בו סכר לצוד דגים ופועלי ישראל רגילים לעשותו ולתקנו כשמתקלקל המוצא בו מציאה חייב להכריז (שו״ע חו״מ אבידה רכט ח).

1) [קרי ומבהלים.]

2) [כך בארמ׳ וגם באשור׳.]

***סַבָּר**, מ"ר סַבָּרִים, סכרין, — מי שמלאכתו עשית סְכָרִים: והמדף והפלצור ומצודות הסכרין טמאים (כלי' כג ה).

סכת[1], ממנו סָכַת, °סֻכָּת.

סָכַת, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—הִפעי', הִסְכַּת, —הַסְכֵּית וּשְׁמַע, החריש והקשיב לדברי המדבר, schweigend zuhören; faire silence et écouter; to be silent and hearken: וידבר משה והכהנים הלוים אל כל ישראל לאמר הַסְכֵּת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם ליי' אלהיך (דבר' כז ט).—ואמר הפיטן: רשם למפרע אותותי מאמריה יהיבה כתיבה נעימים אמריה בשנים הראשונים חיתם עלפה כי הסכיתום מפה אל פה (אז, יוצ' א שבוע'). נשיאים ודכים במשענה כלם ישוו בנתינה בלי עוד להתמתנה סלה יסכית תהנה בכל עת וכל עונה ויתקימו ברננה (אל מתנשא, שבת שקלי'). רעד כהסכית טעם תחלת משנתה (אלורה ומפרשה, יוצ' שבת פרה). זד בהסכיתו נטלה ברכתו ובכורתו חנן בקולו ובכיתו ובדמעות שליש בחרבו נחל מחיתו (גנזי שכט' ג, דודסון 40). בעת מסכית אם מצליח חפץ אזר חלץ ואמץ בעלץ ואל שלום פלטו מכל פליץ (שם 46). מרום כהסכית צמצם שכינתו כחז איל אחר הראהו בסבך נאחז (אל הר המורי' סליח' ב' עי"ח). שעה שועת אנונים לקוראיך מדוחק הסכת ממעונים שומע אל אביונים (אזעק אל אלהים, סליח' ג' עי"ח). ראה ממרום להסכית תחנתו בטוי הגיוני יערב כמנחת קדמתו (אבינו מלך, סליח' יו"כ מנח'). —וסמך לו חוש השמע ביקר מעלתו ואם החוש הזה פעולתו בנפש קרובה לפעולת העין אין האדם מסכית לה כאשר הוא מסכית אל העין (תקמדה"כ לרסצ"ג ב יג). ועל כן צריך האדם שישתדל עד שתסכית נפשו הבהמית לנפשו המדברת ור"ל שינהיג שכלו את טבעו וכשיהיה כן אז יהי נמנה עם גדולי בני אדם (שם לו). ואומר החכם כל רוצה עשיר וכל מסכית שליו וכל מימר משתומם (שם מח). ולא מצא הענין האלהי מקבל מסכית לדברו דבק בסדר אשר צוה בו (ר"י א"ח, הכוזרי ג יז). עוד אמר ויותר שאזן וחקר ר"ל ויותר שהאזין והסכית לתורה והוא שהכין לבבו לחקור ולדרוש סתרי תורה תקן משלים הרבה (ר"י ב"ר אכטולי, מלמד התלמיד', הקד' ג.). ומוכיח בלשונו והכל מסכיתים דבריו כי נפת תטפנה שפתיו (אגר' כ"י לרבנא ילחק מבגדד, גנזי קהיר, כמלא בידי א"ד שפירא).

—נִפעי', נִסְכַּת, —כמו הִפע'. —ואמר בן סירא: עשיר דובר הכל נסכתו ואת שכלו עד עב יגיעו (ב"ס, גני' יג כג).

—קל °סָכַת, שמע, הקשיב, —מצוי בלשון הפיטנים: כי הנה הסתו עבר סכת שועי ויריץ שלת גודרי פריץ סונים חבל במריץ (אפיק רנן, יוצ' ב פסח). והטה אזן וסכת שיח משועים (אדני, יוצ' אחרון פסח). סכות באי בתחן למר בכו אראלי מלך (כלה אל תעש, יוצ' א ר"ה). אנא סכות צקון להשון דלותי מטבוע רפשון גאל נצורי כאישון כאז בחדש הראשון (ברח, יוצ' ב פסח). חנות בתוכה סכות מהם להישה (ארץ, יוצ' אחרון פסח). סוכת מעמו עתירה נותן תשועה לעם נברא מצליל קמיהם בעברה (תודה שם). סוכבני באורך כסוכת מראית (אז ביום כפור, יוצ' יו"כ). נקדש בשירות ותשבחות סוכת שפיכות שיחות (מעשה אלהינו, שם). — ואמר המליץ: שמעי הידיו ששים כמוצא מלקחות וסוכתי משליו רצים [בנ]עצרו בפענוחות (גנזי שכט' ג, דודסון 298). כי אם שמע תשמעי לקולי ותסכתי ניבי אז תאמרי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי (עמנו' מחב' ג).

°סֻכָּת, ש"ז, שה"פ מן סָכַת: פצומה להתיר מאוקי מהפכת צעקת ונאקת תעתר בסכת (יוסף אבן אביתר, אלהים אמץ, שער השיר 15).

סַל, סָל, ש"ז, מ"ר סַלִּים, סמ' סַלֵּי—כלי קלוע מנצרים יהזיקו בו חפצים, פרות וכיוצא בהם יטלטלום בו ממקום למקום[1]: Korb; panier; basket.: אף אני בחלומי והנה שלשה סַלֵּי חרי על ראשי וּבַסַּל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אפה והעוף אכל אתם מן הַסַּל (ברא' מ יו-יז). לקח פר אחד וכו' ולחם מצות

---

1) בערב' سَكَتَ a) וגם בשומרונ'. ואולי גם באשור' סַכָּאתֻ.]

a) سكت

---

1) [כך בארמ' ובערב' שַׂל, שַׂלָּה a). אולם לדעת פרינקל (Frmdw. 75-6) הוא שאול בערב' מאת הארמ'. גם באשור' סַלֻ.]

a) سَلّ, سلة

וכו׳ ונתת אתם על סַל אחד והקרבת אתם בַּסָּל (שמות כט ח-ג; גם כג; לב). קח את אהרן ואת בניו אתו ואת הבגדים ואת שמן המשחה ואת פר החטאת ואת שני האילים ואת סַל המצות (ויקר׳ ח ב; גם כו; לא). וְסַל מצות סלת חלת בלולת בשמן (במד׳ ו יה; גם יז; יט). הבשר שם בַּסַּל והמרק שם בפרור (שפט׳ו יט).—ובתו״מ: העושה שני בתי נירין בקירום בנפה ובכברה ובסל חייב (שבת יג ב). מצילין סל מלא ככרות ואף על פי שיש בו מאה סעודות (שם טז ג). כופין את הסל לפני האפרוחים שיעלו וירדו (שם יח ב). הסל והכלכלה שמילאן תבן או מוכין התקינן לישיבה טהורין (כלים כב ט). אין תורמין בסל ובקופה שהן של מידה (ירוש׳ תרומ׳ א א). ואתה עמוד וטול סל גדול ומילא אותו מיני מגדים מן תפוחים ותאנים ושאר מיני פירות יפים שהוא אוהב אותן הרבה (תנחו׳ קדוש׳ ח, בובר).—ומ״ר: כיצד פודין נטע רבעי מניח את הסל על פי שלשה ואומר וכו׳ כל הנלקט מזה מחולל על המעות בכך וכך סלים בסלע (מעשר׳ ה ד). הסלין של פת שיעורן בככרות של פת (כלי׳ יז ג). כל מי שהיה כשר וירא חטא באותו הדור מה היה עושה היה מביא את הביכורים ועושן כמין סלין ומחפן בקציעות ונוטל את הסל ואת העלין על כתיפו ועולה (תוספת׳ תענ׳ ד ז). כיון שעברו מהם עיטרום בסלים והביאון לירושלים (תענ׳ כח.).—ובסמ׳: פירות שנגמרה מלאכתן וכו׳ ושלא נגמרה מלאכתן סלי ענבים לגת וסלי תאנים למוקצה (מעשר שני ג ו). העשירים מביאים ביכורים בקלתות של כסף ושל זהב ועניים בסלי נצרים של ערבה קלופה (ספרי, דבר׳ ש). סלי תאינים וסלי ענבים וקופות של ירק כל זמן שהוא מוכרן אכסרא פטור (רבי יוסי, ירוש׳ דמאי ב ה).—מלא אורה, בוצר, וְסַלּוֹ: פחות מכאן אין חורשין להם אלא מלא האורה וסלו חוצה לו (שביעי׳ א ב). גנה קטנה שהיא מוקפת ערים אם יש בה מלא בוצר [ו]סלו מיכן ומלוא בוצר [ו]סלו מיכן תיזרע ואם לאו לא תיזרע (ירוש׳ כלא׳ ו א).—פת בְּסַלּוֹ: המאכילך מן במדבר למען ענותך רבי אמי ור׳ אסי חד אמר אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו וחד אמר אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל (יומ׳ עד:).—סַל ומגרפה: היינו דכתיב ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך בפה רך נטל סל ומגריפה מי היה רואה את פרע׳ נוטל סל ומגריפה ועושה בלבני׳ ולא היה עושה (מד״ר במד׳ טו). התאנה זו בתחילה אורים אותה אחת אחת ואח״כ שתים שתים ואחר כך שלש שלש עד שאורים בסלים ובמגרפות כך בתחלה אחד היה אברהם ואחר כך אברהם ויצחק וכו׳ (שם בראש׳ מו, הולי׳ תיהוד׳). — ובסהמ״א: הנהו דקולאי שמוכרין סלים (רגמ״ה, ב״ב, כב.). מביאין מגל ארוך ומשימין תובליא שהוא סל בראש עץ ארוך ומגביהין הסל כנגד התמרים (שם לג:). סלי חרי סלים של נצרים קלופים חורין חורין ובמקומנו יש הרבה ודרך מוכרי פת כיסנין שקורין אובלי״ש לתתם באותם סלים (רש״י, בראש׳ מ יז).

*סַל[1], סול, ש״ז, מ״ר סַלִּים, סולין, — קוץ בענפי הדקל, כמו סִלּוֹן, Dorn; ronce; briar: אין לי אלא במרצע מניין אפילו בסול אפילו בקוץ אפילו בזכוכית (ירוש׳ קידוש׳ א). מרצע אין לי אלא מרצע מנין לרבות הסול והסירה המחט והמקדח והמכתב ת״ל ולקחת וכו׳ (ר׳ יוסי ברי יהודה, שבועו׳ ד:). מה התמר הזה עושה תמרים רטובים ניקלווסין נובלות ועושה סולין כך הם ישראל (מד״ר במד׳ ג).—ואמר הפיטן: אבותינו זכו וחטאם תבלנו זאת העת בכן בסול וקוץ נבלנו (קינ׳ לת״ב, מחז׳ איטל׳ א, קסט).

סלא, ממנו סָלָא [2].

סָלָא, קל לא נמצא.

—פעי׳, סִלָּא, מְסֻלָּא, מְסֻלָּאִים,—מְסֻלָּא בַּפָּז: בני ציון היקרים הַמְסֻלָּאִים [3] בפז איכה נחשבו לנבלי חרש מעשה ידי יוצר (איכ׳ ד ב). ועי׳ עוד ערך סָלָה.—ואמר המליץ: ובכתם אופיר לא יסולאו (רלב״ע, שפת יתר 6). דעו כי השיר המעלה אשר הוא בפנינים ממלא ובכתם אופיר לא יסלא מספרד שרד ועל כל אפסי עולם נפרד (ר״י חריזי, תחכמו׳ ג). ויאמר לו אדני העשיר

---

[1]) [בארמ׳ סול, סולתא, סלוא, בערב׳ שִׁלָּאֶא a). עי׳ פלישר אצל לוי ג, 721.]

[2]) [כמו סָלָה, ובערב׳ שַׁלָּא b), שלם תכף; בסבאית, הקריב, הקדיש, עי׳ Hommel, ZDMG. 46. 531.]

[3]) [המפרשים העברים פרשו הנערכים, וכך פרשו תְסֻלֶּה (איוב כח יו), והחדשים פרשו הנשקלים. וקשה להכריע.]

---

a) سلاء b) سلا

אשר בפז מסולא ועל כל העשירים בעשרו נעלה (רס"ע אלקירא, המבקש טו).—ואמר הפיטן: (כבודו) אות ברבאות משובחות ומופלאות משוכללות בהיכלות בסלסול הוד ונפלאות (ובם) כסאות מנושאות בכל כבוד מסולאות ומתעלות בנוי מעלות שבעתן אור ממולאות (קונטי' הפיוט' כג). זוהי דרך ישרה שיבור לו הזמן זה ישפיל וזה ירי' וירום תולעי' ויוריד המסולאים מלאכי אלים מעשיו זרים מוזרים מושחתם בם (ר"י עובדיה, אגרת דופי הזמן ז).— ותאר לישראל: קרוב הוא לכל קוראיו וליראיו מסולאיו שיהם יתאו מבין שונאיו יקבוץ פלאיו לבניו קרואים ילבישם רקמה (ר' אלעזר ערלקי הכהן, ספ' הפזמוני סד).— ובמשמ' משבח: נפש יהונתן המסולאה ורבת ערך (שלום הכהן, כיר דוד 140). דברי אשתך אליה הטובים והמחכמים והמסולאים (יל"ג, אגר' א קיא).

—הפעי, *הִסְלִיא,—הגביה [1]: בן סלוא על שהסליא עונות של משפחתו (ר' יוחנן, סנה' פב:).

—פעי, *סִלֵּא,—מקו' סַלְּאוֹת: בן סלוא שסלא עון משפחתו (מד"ר במד' כא). אין לסלאות התבונה בכל פניני הדר ומי ערוך יערך לה מן כוכבי גיה כי יי' האלהים לעזו אצלה יישת לגאונו את מעונתה (רסע"ג, ספ' הגלוי קפא). המסולאים בפז שהיו מעריכין עצמן בפז ואת זה ואת משפחתו סלו בניאופים (רש"י, סנה' פב:).

סלד[2], ממנו סָלַד, *סֶלֶד, *סִלּוּד, *סְלִידָה.

סָלַד, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פעי, אסלדה,—סלד האדם בחילה: ויאל אלוה וידכאני יתר ידו ויבצעני ותהי עוד נחמתי ואסלדה[3] בחילה לא יחמול כי לא כחדתי אמרי קדוש (איוב ו ט-י).— ואמר הפיטן: בחילה צורי אסלד רם על כל יושבי חלד יחד באין אב ואין ילד יוצר אור וחשכה (אספוד שימי, קונטי' הפיוט' לא). בהלל אנצחך בחילה אסלדך בעוז שיר אגדלך (אומץ קלות דרכיך, יוצ' ב סוכ', מחז' איטלי' ב, קעד). ויסלדו בחילה פניך ויעטרוך נזר תפארה (ויאתיו, מוסף לר"ה ויוה"כ). קורא ממצר ומסלד בחילה (משה הקטן, נשמת, שחר' יוה"כ, סדר רע"ג ב, מג. ורבה). צור אל תעלם מהם עינך שכרם שלם בחיל סלדוך ועוד ייחדוך ויהודוך לעולם ועד (סליח' ר"ה, סמא"ל קמד:). שומרים הפקדתי על חומותיך יומם ולילה נעים שירותיך לסלד ברוב חילה סוד תהלותיך (ר' שמון הלוי, ליון גדריך, שם קנא.). עומד באימים מסלד בחילו לדרוש רחמים רוצו למולו כי בנעימים בא גורלו ויקרא לו יי' שלום (שועת עניים, שם קנז:). מקבל שבים ומרבה מחילה חמול על עני מסלד בחילה ונפשי לטובך אל תוחילה לשובי לעירי לשיר בשירי עורי עורי זרוע יי' (שיבה אזורר, סליח' שבת שובה, שם קקלו.). מי הקורא באישון לילה ואפלה אמר לי איש תועה מן המסלה ומקצר ידו יסלד בחילה (ר"י חריזי, תחכמ' מ). אבל אני מסלד בחילה ומצטרך לאכילה (הוא, איתיאל טו). גאון נפשי לפני הורי אשפילה אראה שמו בחילה אסלדה (ר' אליעזר אזקרי, ספ' חרדים, שירי אהבה ז). יסלד לב אישים ברב חילה (ר' יעקב ב"ר משה הלוי, קינ' על גזרות פולניה משנת ת"ו, הוצ' גורלאנד, אוצה"ס ד, 430). ויבא בית אדונים (הארי) והנו מסלד בחילה בין ההדסים אשר במצולה (משל הקדמוני א [ז:]).—אסלדה בציר: למה לבוא עמי יפציר כלה קיץ עבר קציר הן מאז אסלד בציר עד ישלח לי ציר נאמן (ר' אלעזר

---

1) [כך פרש הערוך, ועי' גם רש"י.]

2) [רק בעבר', ועי' הערה לקמן.]

3) [פעל זה הוא יחיד ופרושו אינו ברור. כל המפרשים פרשוהו ע"פ שמושו בתו"מ, אבל נחלקו בדעותיהם בנוגע לעצם הכונה של שמוש זה. ריב"ג בשרשיו מפרש כמו כוה ושרף, וז"ל: פרושו ואני קלוי בחילה ובכאב חזק מאמרם במשנה ביצה הסלודה באור, ע"כ. וכנראה כונתו למאמר בגיט' (כז.) שהבאנו בפנים, עי' הערה של בכר. וכן ראב"ע, וז"ל: כמו ביצה סלודה והוא משל לחוזק הכאב וכו' ואני ראיתי רב האי ז"ל שפרש ואסלדה לשון הגבהה, ע"כ. ורד"ק בשרשיו פירושו אני מתחמם ונכוה בחילה, ע"כ. וכן רלב"ג: ר"ל אע"פ שהיה מתחמם ונכוה בחיל ובמכאוב אשר הביא עליו השם ית', ע"כ. ורש"י בפרושו לאיוב אומר וז"ל: ואני איני מוצא דמיון במקרא זולת בלש' משנ' הוא לשון ירא ודואג שהיד סולדת בהן מליכוי' ברותחין כלומר אתחולל בדאגה ובחילה בקשה זו, ע"כ. ובפרושו לשבת (מ:) הוא פּרש ואסלדה בחילה ואדאג ברעדה ואמשך מתלונתי מדאגת יום הדין אם הייתי יודע שמיתתי קרובה ולא לחמול, ע"כ. והחדשים פרשוהו ג"כ ע"פ המשמ' בתו"מ אקפץ בשמחה ביסורי. וממשוש הפיטנים נראה שפרשוהו גם במשמ' רומם ושבּח. וזוהי כונת רב האי בפרושו המובא אצל ראב"ע למעלה שהוא כמו הגבהה. ויש להעיר שבערב' צַלַדַ a), פרושו עָלָה, אבל כל הפרושים האלו הם קשים ואינם הולמים את המשך הענין שבפסוק.]

a) صلد

ערלקי הכהן, ספי הפזמוני ירמיק כדוד, קג). מה תסלדי בציר כי תתבשרי בציר ישוב לב עם לו כלו (ר"י נגארה, יונת כדודים א ל). יאכל אש נדוד קרבי וחם לבי ונמס אסלד בציר כי בלתך הייתי מרמס (יאכל אש, שם קיג). עד אן תסלדי בציר כמו דלת תסוב בציר (שימי רעיה, שם ג, יט).—מיום נוד דוד ממלוני יסלד לב גם כבד (יראה ופחד, שם א, קלט). — וסתם סִלֵּד: סגר אויבי לקרץ וירם קרני בערץ סלד מכנף הארץ (אכעיס חדושי שירים, יולי אי פסח, מחז' איטלי א, קד.). סלסל סלד שגיא סולח סומך סובל כל ותקדש בשלוש קדש (מי יערוך, שחר' יוה"כ שם ב, פז:). לקול שאגתו החלו אראלים לבכות ולסלד ממתים ידך יי' ממתים מחלד (שם קה:). כי הרשעים כלו ויאבדו כל איבי שדי תרמסם רגל וכמו יקר כרים שור מריא עגל כלו במו עשן כי יסלדו (כהנת אברהם א לז כ).—ובמשמ' רומם ושבח: תקיף מרבבה מפארים לסלדו תלי תלים עומדים לכבדו וכל דריה מקדישים הודו מלא כל הארץ כבודו (אדלאי הוד, מנח' יוה"כ). בשמחת גות בית מסלדים ומהלים וזה אל זה קוראים ושואלים (אלה, יולי א שבוע'). קדישין רון רוחשים עם כרובים ושרפים והם עומדים ומסלדים וכסא אל מקיפים (יולי שבת ב אהה"פ). אנקת מסלדיך תעל לפני כסא כבודך (תפל' נעילי יוה"כ). נשמת סדורים המנשפים ביום מנוחה תסלדך המניח לבוטחיטו בהשקט ובבטחה ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה (נשמי ידידים, קונטי הפיוטי קה). יהגה לבבי הוד כבודך ובפי אשו קושט מעבדיך פי זלשוני הם לסלדך (אברך, שם ע). והודו ידידים ושירו וסלדו ביום טבעו מעניכם ואבדו (גנז' שכט' ג, דודסון 70). — *ובמשמ' חכוך ושפשוף מתוך תאוה לתשמיש: המסלדת בבנה ב"ש פוסלין וב"ה מכשירין שתי נשים שהיו מסלדות[1]) זו בזו ב"ש פוסלין וב"ה מכשירין (ירוש' גיטי ח י).—*ובמשמ' חמום ורתיחה: והי' הטיפה הנעשית ממיטב הדם ובעת שתפול ברחם מיד יולד ממנה מה שיולד באלפס הרותח כשיסלדו לשם הבצק שיעשה ממנה קליפה תקיף אותה מכל סביבה (ר"מ א"ח, ספי עולם הקטן לר' יוסף אבן לדיק ב 3 26). — *סִלֵּד היד לאחוריה, משך והשיב את היד: אפילו

[1]) בבבלי (שבת קה.) הגרסה המסוללות. ועי' (סנהי סט:) ולהלן ערך סלל. והלוף זה בין סלד לסלל נמצא גם בקל, עי' להלן הערה 4].

אם היה מגביה וסילד היד לאחוריה והיה פוסק מלערות עוד ההוא טפה (מרדכי, ע"ז תתמ"ז).

—קל, *סָלַד, קפץ ושב לאחור: כל הנצוק טהור חוץ מדבש הזיפין והצפחת ב"ש אומרים אף המקפה של גריסין ושל פול מפני שהיא סולדת לאחורים (מכשיר' ה ט). חרום שחוטמו שקוע חוטמו בלום חוטמו סולד[1]) חוטמו נוטף מנין ת"ל או חרום (ספרא, אמור פרשי ג). —ובפרט מחם האש, כמו לבֵן ביצה: היה שם זקן אחד מתלמידי שמאי הזקן ובבא בן בוטא שמו אמר להן כך מקובלני משמאי הזקן לובן ביצה סולד[2]) מן האור ושכבת זרע דוחה מן האור (גיטי כז.)—ויד: אחד שמן ואחד מים יד סולדת בו אסור אין יד סולדת בו מותר והיכי דמי יד סולדת[3]) בו אמר רחבה כל שכריסו של תינוק נכוית (שבת מ:). —ובסהמ"א: מגלשין מים רותחין ששומטין את השער ויד סולדת בהן (גיאוניקה ב, גינצב' 339). לפתוח המכה קח בצלים ותחוך אותם חתיכות קטנות ובשל אותם בחלב עד שנתרכה ויניח אותה על המכה כדי סולדת היד והוא יועיל לכל מכות שבעולם (דרך ישרה, שער הסגולות פט.). — *והנפש סולדת מפחד וכדומ': למה אדם מריח ריח גפרית ונפשו סולדת[4]) לאחריה שהנפש יודעה שהיא נידונית בה (ר' יוחנן, במודש השליש' פסיק' דר"כ, ביבר).—ובסהמ"א: צורותם שוקדות ונפשותם סולדות[5]) (רלב"ע, אגרי חי בן מקיץ). וזה הציור כבר הוא מוספק בעצמו אין אנו צריכין לנתח אותו יותר ולבוא עד תכלית אלה העצמים כי גם אלו נביא עד תכלית תכליתי לא נמצא שמה כ"א כמות וזה הוא

[1]) [הראב"ד פירש וז"ל: דומה כמי שהרתיחוהו ברותחין שהוא אדום ונקלף וכיוצא בו במס' שבת: יד סולדת בו, ע"כ. ורגמ"ה (בכו' מג:) פרש שנכווץ ראש חוטמו ולמעלה, ע"כ. ורש"י שם מפרש רטייה שקצר באורכו, ע"כ.]

[2]) [פרש"י דייטריי"ש מתיבש ומגליד, ע"כ.]

[3]) [רש"י פרש נמשכת לאחוריה מדאגה שלא תכוה וזהו לשון ואסלדה בחילה וכו', ע"כ. ור"ח אומר וז"ל: פי' (בירוש') שהיד שולטת בו סולדת היא שולטת, ע"כ. והשוה לשון הירוש' (שבת ג ג): מותר להפשיר במקום שהיד שולט' ואסור להפשיר במקום שאין היד שולטת, ע"כ.]

[4]) [עי' בהערה של בובר. במד"ר (ברא"ש' כא) הגרסה סולדת עליו ונוסח אחר סוללת עליו. ועי' בהערה של תיאודי'.]

[5]) בהערה, אבל בפנים חולדות.

יסודם העצמי לא זולתו אלא שבהשקפה ראשונה נפשינו סולדת מלקבל זה הענין שיהיה דבר מצוי שכולו הוא כמות (רס"פ, יריעות שלמה א א ג ז::).—וסלד בחילה, ואמר הפיטן: שרפים עומדים משתחוים ומודים אומרים קדוש סולדי בחילה לנורא עלילה אומרים ברוך (אמילי שחקים, מוסף יוה"כ). ישע אל חי תוחיל לב סולד בחיל (ר"י כנאלה, ישע אל חי א, לג). ד"א שהוא מענין מה שאמרו רז"ל במים רותחים כל שהיד סולדת בהם כלומר נצרבת ונשרפת ויהיה ענינו שאמר איוב מי יתן וימיתיני ותהיה המיתה נחמתי על חליו שאני סוליד[1]) בו בחיל (ר"ש צרי נשים מסכות, מעין גנים לאיוב ו י).—ואמר המשורר: בגדו כמו נחל ולא נהלו עלי שברי ותם שברי ולא סלדו (רמב"ע, דיואן לה).—ובמשמ׳ נכוה: אואיל שהואל לבלתי ידעו אם סלדו צדי או השלגו (שם ל). יהיה לבבי כי בעת אשמע בכות ועת שחוק אראה אזי אסלוד סלוד (יהודה ויסראלא, קינ׳ לת"ב, ספרדי). ואם ליחה סולדת ונקרא מה שיתחדש ממנה היגיעה הנגעיית זכו׳ והכאב הסולד הוא מליחה שיש לה איכות חדה (קאנון א ג ג ג כ) לכל מחבר יעוד ידוע והזמנה מיוחדת שדעת חבריו לפעמים נכוה בה וסולדת (ר"א לויפא, סע"י ג, שיר הקדי).—וביני׳ פעוי, סָלוּד, ביצה סלודה, עי׳ בדברי ריב"ג וראב"ע בהערה 3) לערך סלד, פִע׳.

—פִע׳, °סִלֵּד, עשו שיהיה סולד: זלעפה אחזתם וסלדו בחילה וידעו כי אלהים נורא עלילה כי הציל קהלה וישר לפניה מסלה ואת אשר לה החיה (תפל עליהם, שבת סורי, קובץ ארג׳). ויש אומרים מסולדות פי׳ מתחממות (ר"א מלוניל, ארחות חיים ב, הלכי ביאות אסורות, סוף).

—הִפעי, °הִסְלִיד, יַסְלִיד,—כמו קל: אע"פ שהשמים ביני לבינך ברשפי הבתך לבי יסליד אלופי ומיודעי מורי הרב ר׳ אשר שיחי׳ אשר מדי דברי בך ברוך לקחתיך ולא אשיב עד אם ברכתיך (מהר"מ מרוטנברג, שערי תשובות ג, רמ).

°סֶלֶד, ש"ז,—א) שֶבַח ותהלה: לנקרא ראשון ואחרון מלך אדירירון מביעים סלד ורון בישר וכשרון (לבעל השחרית, יוצ׳ ש פסח).—ב) רתיחה וקצף: וחסדו ברע יגמול ולא יחמול בסלדו ואיה קם לדם צאני לנקם (ר"י פרכסים, לבי מודה, קובץ על יד א 105).

[1]) [כמו סולד.]

א·סלה, ממנו א·סָלָה [1]).

—קל, סָלִיתָ,—סָלָה את האויב: סעדני ואושעה בחקיך תמיד סָלִיתָ[2]) כל שוגים מחקיך כי שקר תרמיתם (תהל׳ קיט קיז-קיח).—ואמר הפיטן: הסולה שוגים נושאי עץ פסלם הנותן בעזים נתיבה להסלילם (התכן מחשת, יוצ׳ יוה"כ).

—פִע׳, סִלָּה,—סלה את האויב, כמו סָלָה: הכשיל כחי נתנני בידי לא אוכל קום סִלָּה[3]) כל אבירי אדני בקרבי קרא עלי מועד לשבור בחורי (איכ׳ א יד-יה).—ואמר המקונן: ספקו כף ומעדו אברי כסלה כל אבירי (שבת סורו מני, קינ׳ ת"ב).—ובמשמ׳ רמס: טסת נגיד חרשת סלית בכוכבי לילה (ר׳ ינאי, אז רוב נסים, יוצ׳ שה"ג). יהר לץ והעמיד מסלה טכום בחורי בזמה סלה חמוקי ירכי בם לפסלה (תמימים, יוצ׳ שבת זכור). מי ים סוף הוצפו נבכיהם לראשם צפו סלית צרים ונשטפו עברה וזעם נאפפו (מי ים סוף, יוצ׳ ז פסח). חנון צלעו (של אדה"ר) סלה בשר תחתיו מלא הפיר[4]) צורת כלה ויביאה אל האדם (רסב"ג, אזכיר בפחד, על אורות לשד"ל 25).—ובמשמ׳ הפיל וכבש: וישליכו מהם יותר מחמש מאות אלף פגרי מתים בעם עמלק כל אלה במלחמת המלך שאול בעם עמלק סלה ושפך נפשות בכל ארץ עמלק (יוסיפון כג). וירדוף אחריהם יהודה ובחוריו וסלה ביום ההוא מאדם גויות עשרים אלף (שם קמג). וילך מדבר ערב ויך את גוי ערב ורבים סלה בקרבה וישם עליהם מס וישב אל ארץ יהודה (שם קנד). ויסע משם אל עפרון העי׳ הגדולה ויצר עליה ויתנה אלהים בידו וסילה בתוכה אנשים

[1]) [המפרשים העברים גזרוהו מן סלל במשמ׳ כבש ורמס. והחדשים מחברים אותו עם הארמ׳ סלא, בזה ומאס. באשור׳ סַלוּ, השליך (את העֹל) ובערבי שַׁלַא, שַׁלַו a), שכח, הזניח. ועי׳ הערה להלן.]

[2]) [ת"י כבשת, וכן רש"י ומסות, וכ"כ ראב"ע ורד"ק בשרשיו. אולם השבע׳ מתרגמים ἐξουδένωσας, וכן תיאודי. והפשט׳ אסלית, והירונ׳ sprevisti, כלם בוית, וכן החדשים. ועקילס תרגם ἀπεσκολόπισας, דקרת, כנראה חבר את הפעל עם סֹל סלון, קוץ; או פרש כמו במד"ר איכ׳, סרק במסרק (של ברזל). ועי׳ גם Reider, JQR. NS. IV. 579.]

[3]) [רמס ורפס, רש"י, וכן יתר המפרשים העברים, וכן הפשט׳ כבש.] — [4]) [אולי הפאיר.]

a) سلا, سلو

אלף איש (שם קכה). וידלג אלעזר אחיו אחד מבחורי חשמנים וירץ למול הפיל ו ס י ל ה ארצה כל הבא לקראתו (שם קכז).

—פעי, ״סִלָּה, סִלֵּו, סוּלוּ, —שִׁפְּלוּ וכבשו אותו: ויסע משם וילך אל איטליאה וילחם ברומיים ויצא רומיים לקראתו ותתגר מלחמה גדולה וסולו בקרב ההוא רומיים לאין מספר (שם קמט). ותהי שם מלחמה גדולה ועצומה מאד ו ס ו ל ו ביום ההוא מגבורי רומיים צ' אלף (שם קנ). ויהי כבא אלכסנדר ומחנהו על מחנה לטירו ויהלק את הגדודי' ותתגר מלחמה ו ס ו ל ו רבים ממחנה לטירו וילחמו מהבקר עד הצהרים וינצחו היהודים וסולו המון רב ממחנה לטירו (שם קפט). ויהי בצהרים ויגש פליסתיפנוס עם מחנהו להלחם עם היהודים ויבאו על אלכסנדר וימצאם עייפים ויך בהם מכה גדולה וסולו ביום ההוא מן היהודים ל' אלף איש ארצה (שם).

ג.סלד, ממנו ב.סַלָּה.

ב.סָלָה—קל לא נמצא.

—פעי, יְסֻלֶּה, סֻלָּה דבר בזהב וביוצא בזה, נקנה, הֻשַּׂג[1]: לא יתן סגור תחתיה ולא ישקל כסף מחירה (של החכמה) לא תְסֻלֶּה בכתם אופיר בשהם יקר וספיר וכו' לא יערכנה פטדת כוש בכתם טהור לא תְסֻלֶּה (איוב כח יה-יט). — ואמר המשורר: לבד נדף (האדם) בעלה במאזנים לעלי בהבל י ס ו ל ה וככלוב מלא עוף כן מרמה מלא (רסב״ג, יי' מה אדם). נטה מעל אהי עשר וכסל לבב משכיל ברב אמרו י ס ו ל ה ואם מפי אנוש מסכן וחכם לקח בכתם לא י ס ל ה (רמב״ע, התרשים י עז-עח). הרכבנו את האב והשבענו את בנו ויהללו אתנו במהלל מופלא אשר בפז לא י ס ו ל ה (ר״י חריזי, מחברי איתיאל יד, הול' עסגרי). אף לא י ס ל ה עפר ארצך בזהב ופז יקר כמו יהלום מחצב הרריך (ציון קחי, קינ׳ ח״ג). אוהב נאמן אין דומה לו לא יסלה בפז (נ״ז, ב״ש ו יז). את הכל תמר אני אשא ואני אסבל אך לא אמרך לעזבני כי אהבתך אהובתי סגלת קדש היא לי לא תסלה בכבוד (ר״א לויסל, המליץ א ג 27).

סֶלָה.—מלה רגילה במזמורי תהלים ומצויה גם במזמור של חבקוק, פירושו הנכון אינו ידוע[2]: אלוה מתימן יבוא וקדוש מהר פרן סֶלָה כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ (חבק' ג ג; גם ט; יג). רבים אמרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סֶלָה ואתה יי' מגן וכו' ויענני מהר קדשו סֶלָה אני שכבתי. ואישנה וכו' ליי' הישועה על עמך ברכתך סֶלָה (תהל' ג ג; גם ה; ט; ד ג; ה; ז ו; ט יז; כא; כ ד; כא ג; כד ו; י; לב ד; ה; לט ו; יב; מד ט; מו ד; ח; יב; מז ה; מח ט; מט יד; יו; נ ו; נב ה; ז; נד ה; נה ח; כ; נז ד; ז; נט ו; יד; ס ו; סא ה; סב ה; ט; סו ד; טו; סז ב; ה; סח ח; כ; לג; עה ד; עו ד; י; עז ד; י; יו; פא ח; פב ג; פג ט; פד ה; פה ג; פז ג; ו; פח ח; יא; פט ה; לח; מו; מט; קמ ד; ו; ט; קמג ו).—ובתפלות במשמ' לעולם: וקרבתנו לשמך הגדול סלה באמת להודות לך (תפלי אהבה רבה). אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום ס ל ה (תפל׳ י״ח). וכל החיים יודוך ס ל ה ויהללו את שמך באמת (שם).—ובסהמ״א:

---

1) [אולם עי' ס ל א הערות.]

2) [השבע' מתרגמים διάψαλμα, וכן סומכ' ותיאוד' ומלה זו נמצאה גם בנוסח היוני של תהלות שלמה (יז לא; יח י) אולם פרושה של מלה יונית זו אינו ידוע לנו יותר מפרוש העברי סלה. הנוצרים הקדמונים פרשו את המלה היונית μέλους ἐναλλαγή או μέλους μεταβαλή, כלומ' חליפת הנגון. ובהקספלה הסורית עוניתא. כלומ' זמר שמזמרים שני בני אדם חליפות. ולפי זה ס ל ה הוא כמן נגוני ואינו שיך לדברי המשורר. עקילי מתרגם ἀεί, לנצח, וכך גם תיאוד' (תהל' ט יז). וכן ת״י כמו לעולם: לעלמין (תהל' ג ג; ס ועוד). לעלמא (שם לב ד; ז ועוד). נצב סלה, להיי עלמא (שם לט ו). ירצו סלה, יתנון סורחנותהון לעלמא דאתי (שם מט יד). בגבורת עלמין (חבק' ג ג). קיים לעלמין (שם ט יג). וכן הוא מחבר ס ל ה עם ע ו ל ם הקודם: עד עולם סלה, עד עלמי עלמין (תהל' מח ט). ושמך לעולם נודה סלה, ושמך נודי לעלמא עלמין (שם מד ט). ולפי זה סלה הוא קשור תמיד להמשך הענין בתור חלק עצמי של דברי המשורר. וכך התרגומים היונים הנודעים ממקומם בהקספלה בשם החמשי: εἰς τοὺς αἰῶνας, לעולמים, והששי: διαπαντός, תמיד לנצח. וכן הירוני' semper. הפשיט' לפעמים משמיטה (כך גם הוולגטה) ולפעמים היא מתרגמת לעלם, לעלמין (תהל' ג ג ט) ועוד; (חבק' ג יג). התרגומים האלו מסכימים עם המאמר בגמרא (עירובי' כד.) וז״ל: תנא דבי ר״א בן יעקב כל מקום שנאמר נצח סלה ועד אין לו הפסק עולמית נצח דכתיב כי לא לנצח אריב ולא לנצח אקצוף סלה דכתיב כאשר שמענו כן ראינו בעיר ה' צבאות בעיר אלהינו אלהים יכוננה עד עולם סלה ועד דכתיב ה' ימלוך לעולם ועד. ע״כ. וכן מנחם במחברת, נצח סלה עולם ועד ענין אחד להם, ע״כ. וריב״ג בשרש ס ל אומר וז״ל: משמות הזמן, כלומ' עדי עד בצעדך בישימון סלה מקדם, ע״כ. וכן רדב״א ועב״ס: סלה מלת סלה עפ״י הרוב לעתיד

הענין השני הנראה מדבריו שהוא רוצה להראות ואעפ"י שלא אמרו בפירוש הוא שיאמר הואיל והשכל הוא נצחי ונשאר אחרי הגוף וא"כ אינו צורתו וא"כ אינו נמצא עמו אבל קודם לו ואחריו וישאר חי וישאר סלה [1] (ר' הלל מוירונה, תגמו' הנפש יז:). כי הנותן סלה יהיה ממין הנותן כמו שכל נותן צורה יהיה צורה נבדלת (שם נג.). ושפתו בקדש ידי כותבת ושפת תורתו ושפת עמו סלה וכו' ושלח נא האל אורך ואמתך על פי שפה זו כימי קדם סלה (אדם הכהן לבנסון, נכון לבי אלהים, שמ"ק).

*סִלּוּד, ש"ז, מ"ר סִלּוּדִים,—שה"פ מן סִלֵּד,—א) קפיצה וחזרה לאחור מפני חֹם האש: והיכי דמי סלוד יש שסולד מרתיחה מועטת ויש שאינו סולד (רש"י, שבת מ:). —ב) כנ"ו סלידה: אם ימנעו ההתנערויות או ימעטו וימצא עם זה אם כובד ואם עקיצה ואם סלוד ואם מתיחה ואם סבוב ראש (קאנון ג א א מ).—ג) חיל ופחד: שהר רבי ישמעאל עצמו והזכיר את השם בסלודים ועלה למרום ושאל מאת האיש לבוש הבדים ונם לו קבלו עליכם צדיקים וידידים כי שמעתי מאחורי הפרגוד כי בזאת אתם נלכדים (אלה אזכרה, מוסף יוה"כ). ואכון בתפלה את לבי לשמים ואוכר בסלודים את שם הקדשה (יל"ג, צירה בלילה א 49). ג) כמו סֶלֶד, שבח ותהלה: נוצצים בנעימה משמיעים סילודו מלא כל הארץ כבודו (רסע"ג, קטע כ"י קעדיאנה, שכתר 46). כי נשואי נשרים בנואמם ינגידוך כי סכוכי סך בסלודם יסגדוך (כי אדוקי אש, יוצ' יוה"כ). אזי שיח סוד סלודך אסלסלה אזי פאר פציון פצחך אפעלה (ר' יוסף אבן אביתור, אתכן ישראל, שער השיר 14). טוף נואם שבחך נצח בהתמידי יעל לפניך שועי ושירי סלודי כתר שבחי אפדיני להרבידי (אודיעך מעלתי, יוה"כ, סדור תימני). קדושי צבאיך פחד עונים סילודך נרתעים מאימתך (תות יאיר, שו"ת, אלי צורתי, לד.).

*סָלוּל, ש"ז,—תֹּאַר לישראל: סלול משמרו ישוב ששון ושמחה בו חשוב (Kahle, Masor. d. West., י). שים לבלגה ששון סלול בל יאסון (שם יב). סלול בפתח יושב שוש ליפת הייה יחשב (שם כג).

*סִלּוּל, שה"פ מן א.סִלֵּל, — ובמשמע' הליכה, ואמר הפיטן: סלול מסלתנו ישר לצעוד ובן יקירך קרסול לא ימעוד (ירום לור ישעי, יוצ' ב ר"ה). כליתי תנים ופדיותים מפרך לא זכרו ידי ותפשו סלול סרך (דודסון, גנזי שכט' ג 189).

*סְלוּל, — עי' סְלִיל.

*סְלוּלָה, — עי' סְלִילָה.

סִלּוֹן, ש"ז,—מין ממיני הקוצים, Dorn; ronce; briar; ובהשאלה, הוא היה לפלוני לְסִלּוֹן ממאיר, הציק לו: ולא יהיה עוד לבית ישראל סִלּוֹן ממאיר וקוץ מכאב מכל סביבתם (יחזק' כח כד).—ובמדר': וגם הנפש לא תמלא וכו' שמואל אמר כסילון רטוב והפוך היוצא מן הושט (מד"ר ויקר' ד).— ובסהמ"א: המקיז דם לאביו או שהיה רופא וחתך לו בשר או אבר פטור אע"פ שהוא פטור לכתחילה לא יעשה או להוציא סלון מבשר אביו או אמו לא יוציא שמא יעשה חבורה (רמב"ם, ממרים ה ז).—ואמר המשורר: כי עמדו בפאת ארץ שני אורים אך נגדם בגן אל כל היקום סלון (ראב"ע, שמש בגבעון דם). וגדודי עוני באורם קלוני וצלוני ואחרי סלוני סילוני וסלוני ובנבליהם נבלוני (ר"י חריזי, תחכמ' יד).

סַלּוֹן, ש"ז, מ"ר סַלּוֹנִים,—כמו סִלּוֹן: ואתה בן אדם אל תירא מהם ומדבריהם אל תירא כי סרבים

רצוני דבר המתמיד לעולם כמו הסוררים אל ירימו למו סלה, אלהי יעקב סלה, וכבר יפול ג"כ על העבר כמו וקדוש מהר פארן סלה ותאמר מקדם (לקו"ק, לפינסקר ריא). אולם ראב"ע בפרושו (לתהל' ג ג) הכיר שסלה אינו המשך דברי הפסוק וז"ל: והנכון כי טעם סלה כמו כן הוא או ככה ואמת הדבר ונכון הוא, ע"כ. וכן רד"ק מפרש כמו השבע' שהוא בטוי נגיני, וז"ל בשרש סל: והנכון והישר בעיני שזו המלה אין לה ענין דבק בענין אשר היא עליו אך היא מלת ניגון כך שהיו המנגנים משלימים במקומות הניגון כן, והראיה כי לא תמצא זאת המלה במקרא כי אם במזמור וניגון, כי רוב הזכרות המלה הזאת בתהלים ובתפלת חבקוק שהיתה בנגון, ערות יסוד עד צואר סלה (חבק' ג יג) וכן אמר בסוף התפלה למנצח בנגינותי, ולפי דעתי כי שרש המלה סָלַל וההא נוספת כי המלה מלעיל לעולם ויהיה סֶל, על משקל צֵל, קֵן וכשנוספת בו הה"א היה ראוי להדגש, והוקל ומשקלה עם תוספת הה"א כמו הָרָה נסו (ברא' יד י) ועינינה הרמה והגבהה מן סֹלּוּ לרכב (תהל' סח ה) רצה לומר כי באותו המקום היה הגבהת הקול בניגון, ע"כ. וכן דעת כל החדשים אלא שנחלקו בהגדרה המדויקת של הסמן הנגיני ופרשו בו פרושים רבים ושונים. ויש להעיר שבאשורית סלה פרושו התחנן, התפלל, כמו צלא בארם', עי' Del., Handw. 500; ועי' גם בהערה לערך חלק, החליק.] — [1] [עי' שטינשניידר שם עמ' 23.]

וְסַלּוֹנִים[1] אותך ואל עקרבים אתה יושב (יחזק' ב ו).— ואמר המשורר: מרום צדקו לעדתו תאשר היות פתחון פה לסלונה וסרבה (רשב"ג, שולמית, מנח' יוה"כ סדר רע"ג ב, כג. ורסה). עזי פנים וסלונים בתפילים שבין עיניו חנונים עזו מצח ומגינים (Elbogen, Stud. 178).

***סִלּוּף**, ש"ז, מ"ר סִלּוּפִים, סמ' סִלּוּפֵי.—סה"פ מן סִלֵּף. ואמר הפיטן: חשבה כהיום זכרה להאחות סלוף[2] דינה ביהוסף להנחות (אבן חוג, יוצ' א ר"ה).—מי שהוא אץ ברגלים יכשל בלכתו ויחטיא הדרך ומי גרם סלוף דרכו אולתו ועל יי' יזעף לבו (ר"י בן כספי, משלי יט ג). ואולי תאמר כי הלא נגד עיניך בוגדים בגדו בסלופי חמס ושוד וכל הון יקר ימצאו וכו' ויפדה נפשו מידם (מיד אויביו) כי ירכה שוחד מהון רב אשר קבץ בסלופיו ובגידותיו (אלשיך, משלי יח ז). — ובמשמ' עקום, דרך עקומה: כי המים האתנים ששב הים לאיתנו סילף שלא ישובו דרך ישרה כי אם בסילוף כי באו בין סוף מחנה ישראל וראש המחנה מצרים (הוא, איוב פב יט).

***סִלּוּק**, סילוק, ש"ז, מ"ר סִלּוּקִים,—סה"פ מן סִלֵּק, העלאה, הסרה, Aufheben, Fortnahme; soulèvement déplacement; taking up, removal.—א) סִלּוּק לחם הפנים, בזיכין וכדומ' במקדש: מלמד שמגביהין אותו (את השלחן במקדש) לעולי רגלים ואומרים להם ראו חיבתכם לפני המקום שסילוקו כסידורו (כ"ש לקיש, יומ' כא:). עבודת מתנה ולא עבודת סילוק (שם כד). נס גדול נעשה בלחם הפנים כסידורו כך סילוקו שנאמר לשום לחם חום ביום הלקחו (ריב"ל, חגי' כו:). ואמר רמי בר חמא הפריש ארבעה קמצין לשני בזיכין ואבדו שנים מהם קודם סילוק בזיכין לא הקבעו לאחר סילוק בזיכין הוקבעו (מנח' יח:). — ובסהמ"א: אבל עבודת סלוק אין חייבין עליה מיתה (רמב"ם, ביאת המקדש ט ח).—סִלּוּק מסעות, סלוק המשכן כשנסעו במדבר: דתניא בשעת סילוק מסעות קדשים נפסלין וזבים ומצורעים משתלחים חוץ למחיצה (זבחי' ס:). ש"מ יש סילוק מסעות בלילה (מנחי' לה.).

—סִלּוּק ידים: אמרו לו לר' יהודה אלמלא ידיה (של נדה) מונחות בעיניה כל בין השמשות יפה אתה אומר עכשיו אומר עם סלוק ידיה ראתה (נדה סח:). —סִלּוּק דעת, סִלּוּק שכינה: דבר אחר על אלה אני בוכיה וכו' על סילוק דעת ועל סילוק שכינה אפשר שהיה צדקיה רואה אחרים שהיו מנקרין את עיניו ולא היה לו דעת להטיח את ראשו בכותל עד שיצאת נשמתו אלא גרם לבניו שיהרגו לפניו אלא על אותה שעה שנאמר יאבד לב המלך ולב השרים וגומר (רבי יהודה, מד"ר איכ', על אלה אני בוכיה).—סִלּוּק מן העולם, פטירה, מיתה: וכן אתה מוצא בשעת סילוקו מן העולם משביע ליוסף ואומר לו אל נא תקברני במצרים (פסיק' רבתי, והיה מדי חדש). ובדי בן לוי ורבי יוסף בן פטרוס וריב"ל קראו כל אחד מהן בשעת סלוקן מן העולם אחד מהן קרא על זאת יתפלל כל חסיד וכו' והאחד קרא מה רב טובך וכו' והאחד קרא כי בו ישמח לבנו (מד"ר שמות כג).—וכן סִלּוּק סתם: בשעת סילוקן של צדיקים הקב"ה מראה להם מתן שכרן (שם בראשי' סב). מצינו שסילוקן של צדיקים קשה לפני הקב"ה יותר ממאה תוכחות חסר שתים שבמשנה תורה ומחורבן בית המקדש (שם איכ', טומאתה בשוליה). מצינו שסילוקן של בחורים קשה כחרבן בהמ"ק (שם, סלה כל אבירי). מי זאת עולה מן המדבר עילויה מן המדבר סילוקה מן המדבר מיתתה מן המדבר (שם, שה"ש, מי זאת).— דברים של סִלּוּקִים, של ענינים שסלקו אותם, עונות שנתכפרו: תאלמנה שפתי שקר הדוברים על צדיק עתק וכו' מהו עתק דברים של סילוקים כענין שנאמר ויעתק משם ההרה (שם, שמות כג). — ובסהמ"א: וכן ונעלה הענן ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן ועלה הענן שאין זה לשון סלוק אלא צמוח ועליה (רש"י, במדי ט יז). שיש לעקרים הכוללים עקרים אחרים פרטים יקראו שרשים לפי שהם נכנסים תחת הכוללים ומסתעפים מהם ובסלוק הכוללים יסתלקו הפרטים (ר"י אלבו, ספ' העקר' הקד'). והשרשים שהם תחת עקר מציאות השם יתברך כפי מה שיחייבהו העיון ולפי מה שתגזורהו תורת משה הם האחדות וסלוק הגשמות (שם א כו). לפיכך צריך אתה להשתדל לדעת פירוק הקושיות וסילוק הספקות ביגיעת התלמוד עד שתדע דרך האמת (ר"י בן עקנין, ספ' מוסר ג יח). ועתה ראה היאך נמשך זה המאמר התורני אחר עיון ההקשי

---

1) [יש מהחדשים המגיהים ע"פ התרגום' סֹרבים וסולים, מן א.סלה, עי"ש בהערה, ועי' גם ערך סָרָב.]

2) ופרש רבי משה הדרשן מנרבנא וז"ל: והכירה שממשפחתו היא ולקח לו לאשה וזה הוא סלוף דינה מה שילדה ע"י קלקול לקח יוסף, ע"כ.

בה דבק זה האיש השלם בשכל תהיה שמירתו הכרחית וכו' והשכל הנמצא בו בפעל חוזר להיות בכח תסתלק ההשגחה באותו זמן שהוא נפרד מן השכל או מן העבודות האלהיות וכפי שיעור הפרידה יהיה סילוק ההשגחה (ר"י אבן לטיף, שעה"ש כד, השחר ג, 102). אבל אם ראה אמת המים באה להזיק הקרקע ונתן צרור ומנעה לא קנה שסילוק ההיזק אינו קונה אלא הבאת התועלת (שו"ע חו"מ, מקח קלג ו).— ובמשמ' הסרה מזכות או מתביעה, פטור, התפטרות: וינתן לשלשת בניי הקטנים השמנה עשר חלקים ואבן הטחנה להם לבדם מבלעדי כל אדם בעולם ומבלעדי אחיהם סעדאן כי פטרתיו מעתה במאה כספים הללו יסילקתיו מכל הנמצא לי בעולם סילוק מוחלט (תשו' הגאו' הרכבי, סע). ולא נמצא בידה אלא מחצית חלק בעלה ונסתלקה סלוק גמור בחלוקה (רשב"י, שו"ת, קבול' קונטרי ז.). וכך אמרו לנו פלוני בן פלוני זה ופלוני בן פלוני זה מעכשיו נסתלקנו כל אחד ואחד ממנו זה מביתו וחצרו סילוק גמור מהיום ולעולם (ר"י ברצלוני, ספ' השטרות 123). ועל ספר תורה אין מועיל סילוק כי אי אפשר להם להסתלק שלא ישמעו קריאת הספר אלא א"כ יש להם ספר אחר וא"א ז"ל כתב בתשוב' על ענין סילוק להכשי' בענין המס איני רואה שיועיל שום סילוק בענין זה (טוחו"מ, דיינים ז).— קנין סִלּוּק, שטר סִלּוּק: ואם נאמר דמ"מ אחר שדרך ונוסח כל שטרי סלוק חכי הוו סתם קנין סלוק לכתיבה כך עומד (חות יאיר, שו"ת מז). רק בקנין סלוק כשמסלק הבעל מנכסי אשתו עושה החתן ק"ס תכף אחר ברכה הראשונ' ברכת האירוסין וקודם הקדושין וכן כותבים בזה הלשון בשטר סילוק איך אמת הוא לאחר שארסתי וכו' (שם כג).—הפסקה: סוף פסוק נקרא כן כי הוא סוף הענין ותכליתו וצורתו מעידה כי היא קו מונח מתחת התיבה קרוב לסופה בדמות קו זקוף כאלו הוא הפסק וסלוק לגמרי (ר' קלונימוס, מקנה אברהם, שער הטעמים).—ב) *כמו סליק, שם לנגינה המפסקת בסוף פסוק: שנים עשר הוא הסלוק אשר בו ענין מחבירו חלוק מוכיח כנר דלוק שזה סוף הפיסוק (הורי' הקורא, דרנבורג 72). וזה שמותם ותמונתם על סדר מדרגותם מפסיקים א' סלוק ב' אתנח וכו' (צ"ז, תל"ע ג ח). הסלוק תמונתו כמו אצלנו וגם מקומו תחת האות ורק הוא לבדו והטפחא שלפניו הם מתחת להאותות בכדי לקמץ הזמן ובהיותם באים בכל פסוק ופסוק בסופו (מבוא אל הנקוד האשורי לפינסקר 31).—ג) שם של הפיוט האחרון שבקרובות הפיוט המתחיל ובכן לך תעלה קדושה: בסלוק של פרשת פרה יסד ר' אליעזר הקליר מן הדם טחול הדם (תוספ' חולי קט:). וכשגמר כל הסילוק נסתלק ונעלם מן העולם (ר"י מוינה, אור זרוע, ר"ה רעו ג).

סלח[1], ממנו סָלַח, סַלָּח, סְלִיחָה, *סַלְחָן.

סָלַח, פ"י, סָלַחְתִּי, סָלַחְתָּ, סָלַחַתְּ, סֹלֵחַ סָלֵחַ, סָלוּחַ, סְלַח, סִלְחָה, אֶסְלַח, יִסְלַח.—סָלַח לפלוני עֲוֹנוֹ, וסָלַח לַעֲוֹנוֹ, לא קצף עליו בגלל העון, לא העניש בשבילו verzeihen; pardonner; to forgive: אם נא מצאתי חן בעיניך אדני ילך נא אדני בקרבנו כי עם קשה ערף הוא וְסָלַחְתָּ לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו (שמות לד ט). סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך וכאשר נשאת לעם הזה ממצרים ועד הנה ויאמר יי' סָלַחְתִּי כדברך (במד' יד יט-כ). ואם הניא אביה אתה ביום שמעו כל נדריה ואסריה אשר אסרה על נפשה לא יקום ויי' יִסְלַח לה כי הניא אביה אתה (שם ל ו; גם ט ג). והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך וכו' לא יאבה יי' סְלֹחַ לו (דבר' כט יט). ואתה תשמע אל מקום שבתך אל השמים ושמעת וְסָלַחְתָּ (מ"א ח ל). ואתה תשמע השמים וְסָלַחְתָּ לחטאת עמך ישראל (שם לד; גם לו; לט; נ). לדבר הזה יִסְלַח יי' לעבדך (מ"ב ה יח). וגם דם הנקי אשר שפך וימלא את ירושלם דם נקי ולא אבה יי' לִסְלֹחַ (שם כד ד). ואמר אדני יי' סְלַח נא מי יקום יעקב כי קטן הוא (עמוס ז ב). יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו וישב אל יי' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לִסְלוֹחַ (ישעי' נה ז-ח). שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש אם יש עשה משפט מבקש אמונה וְאֶסְלַח לה (ירמי' ה א). אי לזאת אֶסְלוֹח[2] לך בניך עזבוני וישבעו בלא אלהים (שם ז; גם לא לד; לג ח; לו ג; נ כ). למען שמך יי' וְסָלַחְתָּ לעוני כי רב הוא (תהל' כה יא). הַסֹּלֵחַ לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכי (שם קג ג). נחנו פשענו ומרינו אתה לא סָלָחְתָּ (איכ' ג מב). אדני

---

1) [כן בארמ'. ובאשור' סַלָאחֻ, סחל, זרק מים על פלוני (Del., Handw. 493, 501). ושאול גם במצרית, עי' Burchardt, Altkanaan. Fremdw. im Ägypt. No. 1155.]

2) כך הכתיב, והקרי אֶסְלַח.

שמעה אדני סלחה אדני הקשיבה ועשה אל תאחר (דני' ט יט). ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו וכו' ואני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם (דהי"ב ז יד). — ואמר בן סירא: ואמרת רחמיו רבים לרוב עונותי יסלח כי רחמים ואף עמו ועל רשעים ינוח רגזו (ב"ס, גני' ה ו). — ובתפל': סלח נא אבינו כי חטאנו מחול לנו מלכנו כי פשענו כי אל טוב וסלח אתה ברוך אתה יי' חנון המרבה לסלוח (סלח, תפלה י"ח). — ובתו"מ: יהי רצון מלפניך יי' אלהי שתכפר לי על כל פשעי ותמחול לי על כל עונותי ותסלח לי על כל חטאתי (ר' ברכיה בשם ר' בא בר בינה, ירוש' יומ' ח ט). א"ל הקב"ה (למשה) בשבילך אסלח להם (מד"ר במד' טז). — ואמר הפיטן: סלח לגוי קדוש ביום קדוש וכו' חטאנו צורנו סלח לנו יוצרנו (ברכו, יוצ' יוה"כ). המתק האור לסליחתי העת תענה ותאמר סלחתי (אז ביום כפור, שם). סלה ברחמיו יציל מחרכיו סלוח ירבה לעם מבורכיו (מורה חטאים, שם) — ואמר המשורר: אבל יש בטח במרבה סלח וחיל וכח למוציא אסירי. (ר"י הלוי, היוכלו פגרים, שער השיר 97).

—נפע', נסלח, — נסלח לפלוני חטאו, שסלחו לו: וכפר עליהם הכהן (להחוטאים) ונסלח להם (ויקר' ד כ; גם כו; לא; לה; ה י; יג; יו; יח; כו; יט כב). והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה וכו' וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל ונסלח להם כי שגגה הוא (במד' יה כד-כה). ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה (שם כו). — ובמדר': אדם עובר עברה ודואג ולבו שח עליו וכו' אמר רב נחמן עלה לירושלם והקריב קרבן ונסלח לו ויצא משם שמח (ילקו' תהל' תשנח). — ובסהמ"א: אלו הייתם עובדים כראוי וצמים לפני כהוגן הייתם נשמעים וכל חפציכם לכם נמצאים וכל חובותיכם נסלחים (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש יד.).

סלח, ש"ז, — מי שטבעו לסלח לזולתו, המרבה לסלח: כי אתה אדני טוב וסלח ורב חסד לכל קראיך (תהל' פו ה). — ואמר הפיטן: דובבו בתחנון למוחל וסולח דופקי בתשובה ליוצר אור וסלח (אז ביום כפור, יוצ' יוה"כ). טוב וסלח לך היא הצדקה טהרנו במעינך לובש צדקה (שם). היום שמך יאמן אל טוב וסלח (יום צוגדנו, שם).

°סלחן, סולחן, ש"ז, — כמו סלח: כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישורון (תפל' יוה"כ). ומסיים כי אתה סולחן לישראל וחותם בא"י מלך על כל הארץ וכו' (סדר יוה"כ, סד' רע"ג ב, קעד.). מצאתי בסדורים קדמונים שנכתבו על שם מר סעדיה גאון ז"ל שמסיימין בתפילת נעילה במה אנו מה חיינו וחותמין בא"י האל הסולחן (רז"ה, המאור הקטן על הרי"ף, יומ' ד: ד"ה והא דתנו רבנן). כי אתה הסולחן בכל ומוחל העוון יהיו לרצון (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 22). לשפיכת הנפש חשוב ככבשים צלחן במעטר ומשביע גואל ורופא וסלחן (תענית לצור, סליה' לבה"ב). סלחן ורחמן פדה עם לא אלמן בכלבלת: במן בימי ציר נאמן החיש לו זמן אשר לא זומן (מלא רחמים, סליח' שבת שובה, סמא"ל תקמא:). רבה להיטיב רב חסד וסולחן (לגו"ג, מחז' איטל' ב' ם.).

°סלידה, ש"נ, — שה"פ מן סלד, צרבת בקיבה, Sodbrennen; brûlure de l'estomac; heartburn, pyrosis[1]): ומי שימצאהו משתיית היין סלידה ימוץ אחריו הרמון והמים הקרים ומשקה האפסנתין בבקר ועשיית המרחץ אחר לקיחת דבר מועט (קאנון א ג ב ח).

°סליו, — כמו שליו, מין ממיני העוף: כתיב שליו וקרינן סליו א"ר חנינא צדיקים אוכלין אותו בשלוה רשעים אוכלין אותו ודומה להן כסילוין א"ר חנן בר רבא ארבעה מיני סליו הן ואלו הן שיכלי וקיבלי ופסיוני ושליו (יומ' עה:). — ובסהמ"א: נתן מן שכרם ענן ואש ומן וסליו ורב טוב אשר צפן ליום תגמוליו (רסע"ג, הסג' על סוי הבבלי, דודסון 66).

סליחה, ש"נ מ"ר סליחות סלחות, — א) שה"פ מן סלח, Vergebung; pardon; forgiveness: אם עונות תשמר יה אדני מי יעמד כי עמך הסליחה למען תורא (תהל' קל ג-ד). ליי' אלהינו הרחמים והסלחות כי מרדנו בו (דני' ט ט). — אלוה סליחות, שדרכו לסלח: ואתה סליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ולא עזבתם (נחמ' ט יז). — ואמר בן סירא: ואל סליחה אל תבטח להוסיף עון על עון (ב"ס, גני' ה ה). — ובתו"מ: בשלמא יום הכפורים משום דאית ביה סליחה ומחילה יום שניתנו בו לוחות האחרונות אלא ט"ו באב מאי היא (תענ' ל:). חמשה אין להם סליחה המרבה לשוב ומרבה לחטוא והחוטא בדור זכאי וכו' (אדר"נ לט). אף אתה לך רד דיו לעבד להיות שוה לקונו כיון שראה משה כן אמר אין סליחה ידע הקב"ה מה בלבו

---

[1]) תרג' ד"ר מזיא.

של משה וקרא אותו לפייסו (ר' אבין, מד"ר שמות מג). אף הקב"ה ויתר לנו סליחה אחת משלו ואיזו זו עשירית האיפה (ר' יהודה בר סימון בשם ר' זעירא, שם ויקר' ג).—ובתפלה: אל מלך יושב על כסא רחמים וכו' ומרבה מחילה לחטאים וסליחה לפושעים עושה צדקות עם כל בשר ורוח (אל מלך, סדר סליחות). — ואמר הפיטן: הפותח לנו שערי רחמים ומאיר עיני המחכים לסליחתו (ברכו, יוצ' יוה"כ). קדוש בתשובה שת סליהתו (קדוש אדיר בעליתו, שם). יש כאן מחילה סליחה וכפרה ככתוב בתורתך ונסלח לכל עדת ב"י ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה (סדר רע"ג ב, קענ:). כי אתה רב סליחות ובעל הרחמים (סליח' לחמישי, שם קיא:).—ואמר המשורר: במימי סליחותיך את כל אשמותי מהה ולפי רוב חסדיך את כל יגונותי דחה (ראב"ע, אלהי הודיעני). בורא למענהו בריאות עמו סליחות נמצאות וישם לקין אות קרנים מידו לו (הוא, מי כמוך אל). מחול לנו מלכנו כי פשענו על שם ולכל פשעיהם אשר פשעו בך וסמך סליחה והטא לאב ומחילה ופשע למלך (סד' שחר' של חול, אבודרהם כו.). ועם האדון הסליהה (ככר לאדן, ד"ה א"ר גמליאל, קמג.). ועמו הסליחה (שם, ד"ה באשתו, קלה). — ב) *שם לתפלות ופיוטים שתכנם בקשה לסליחת עון: ולומר סליחות כך ראוי כשמגיע ש"ץ בהנון המרבה לסלוח אינו חותם אלא מתחיל בסליחות ובתחלת סליחות הרבה מנהגות יש יש שמתחילין כי על רחמיך הרבים ויש שמתחילין בפסוקי רצוי סליחה (סד' תעניות, סדר רע"ג ב, עה.). ואם רצה לומר סליחות ופסוקים הרבה ממה שתקנו ראשונים ופזמונים ממה שתקנו פייטנים אומר (שם קנז:). אבל סליחות ורחמים חובת היום הוא וכשמגיע לפני ה' תטהרו אומר שבע סליחות (שם קעד.). ולאחר שמסיימין הצבור תפלת וידוי אין שם ירידת שליח צבור לפני התיבה אלא כסדר שבין ראש השנה ליום הכפורים לעמוד ולסדר סליחות ודברי תחנה ובקשה (Elbogen, Stud. 36). עניגו אבינו עניגו וכו' עניגו אלהי יצחק וכו' עניגו אלהי יעקב עניגו הכל כפי שאומרים בסוף הסליחות (רש"י, תעני' יד.). וכן השיב ה"ר אביגדור כהן צדק נר"ו לר' צדקיהו ב"ר בנימין אחי השני וצ"ל שאין לאמרם בפחות מעשרה לא בסליחות ולא בתחנונים שהן דברים של קדושה וכל דבר שבקדושה אינו בפחות מעשרה (שבלי הלקט כט). ולומר במנחה (של יוה"כ) סליחות הרשות בידו וכו' שבשחרית אומרין חמש סליחות (אבן ירחי, המנהיג, הלכ' יוה"כ קד). נוהגין בספרד לומר בשבת תשובה הרבה סליחות ותחנונים ותמה אני על המנהג שהרי אין מריעין בשבת (לכלה, האגור התקכב). ואמר בדבריו כי יש בפרשת ויחל משה רמז לסליחות מפני שיאמרו ויעבר אדני על פניו בכל סליחה וסליחה (ר"י חריזי, תחכמ' כד). והחזן אשר יאמר סליחות לעם זה אין לחטאתו מחילה (שם).

***סָלִיל**, סְלִיל, ש"ז,—א) גליל חלול כעין קנה שכורכים עליו חוטי המטוה[1]), Spule; bobine; spool: המעלה מן הפקעת לחברתה מן הסליל לחברו מן הכובד העליונה לכובד התחתונה וכן שני דפי חלוק שנראה נגע באחד מהן הרי השני טהור (נגע' יא ט)—ב) קנה מדה: ואלו הן קנה המדה הסלול[2]) בטיט[3]) שבצדדין עולה למדת ארבעים סאה וכו' (תוספת' מקוא' ג 7).

***סְלִילָה**, סלולה, — קבוץ של סלים[4]): חגבים מן הסלילה[5]) אסורין מן האפותק מותרין וכן בתרומה (ע"ז ב ז). חגבים והקופרין מן הפתק ומן האוצר ומן הספינה הרי אילו מותרין ואם היו נמכרין בסלילה לפני חנוני הרי אלו אסורין מפני שמרביצין עליהן יין כדי שיהו יפין למראית העין (תוספת' שם

---

1) [הערוך פרש מפני שסולל ומתגלגל. ובערב' שְׁלִילַה a), פקעת הצמר שעל הכישור.]

2) [גרסת רה"ג (נגעי יא ט) וכן גרסת הערוך הסליל. והם מפרשים שהוא אחד עם משמ' א). וכן בכ"י וינא, ובפרוש הגאונים (הוצ' אפשטין 98). ויסטר' מפרש כמו צלול, ומחבר אותו עם בטיט הבא, וכן קרוים (ארכיא' I 305), אבל זה טעות.]

3) [הגר"א מגיה הטיט.]—4) [עי' הערה הבאה.]

5) [כך במדב"ם וירוש', וכך גרסת הערוך ערך סל, וכן בגיאוניקה, גינצ' II 45. אבל בערך אפתק הוא גורס סלולה וכן מביא שם בדברי רה"ג, וכן בריי"ף ובדפוס'. לוי ואחרים מפרשים כמו צורה זערית מן סל, כלומ' סל קטן. אולם החנוני אינו מוכר מסל קטן אלא מסל גדול. וברור שהנגוד הוא בין החגבים הנמצאים עדין באוצר ובין חגבים שהוציאו מן האוצר ונמצאים כבר בסלים שלפני החנוני, עי' רש"י. וכן מפרש הר"ן לריי"ף סלים. ועי' גם גרסת הערוך והרא"ש בהערה הבאה. והצורה הדקדוקית היא צורת הקבוץ כמו כנימה ועוד. ועי' סגל, (הזעירות בעברית, מדעי היהדות I, 144).]

---

a) سليلة

ד יג). וכן יין תפוחין של עכו״ם הבאין מן האוצר ומן ההפתק ומן הסלולה[1]) מותרין הנמכר בקטלווא אסור מפני שמערבבין בו יין (ע״ז מ:).— ובסהמ״א: הצלף וראשי הלפתות וביוצא בהן הכבושין הבאים מן האוצר ומן האפותין ומן הספינה מותרין והנמכרין בסלילה לפני החנוני אסורין מפני שמזלף עליהן (ר״מ, שם).

א׳ סלל[2]), ממנו א׳ סָלַל, מְסִלָּה, מַסְלוּל, *סָלָל, סְלָלָה.

א׳ סָלַל, סלֹּו, סְלוּלָה,— סָלַל מְסִלָּה, שוה פני האדמה והתקינה להליכת בני אדם ובהמות וכדומ׳; דרך סְלוּלָה, כבושה, עשויה ומתוקנה להליכה; דרך לא סְלוּלָה: ללכת נתיבות דרך לא סְלוּלָה (ירמ׳ יח יה). – ובהשאלה: דרך עצל כמשכת חדק וארח ישרים סְלֻלָה (משלי יה יט).— וְסַל מסלה: ואמר סלו סלו[3]) פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי (ישעי כז יד). עברו עברו בשערים פנו דרך העם סלו סלו המסלה סקלו מאבן (שם סג י).—ובמליצה: יחד יבאו גדודיו וַיָּסֹלּוּ[4]) עלי דרכם ויחנו סביב לאהלי (איוב יט יב). על ימין פרחח יקומו רגלי שלחו וַיָּסֹלּוּ[4]) עלי ארחות אידם (שם ל יב).— ובסהמ״א: ואמר סלו סלו פנו דרך שנה עליו סלו סלו שני פעמים כנגד שתי מסלות הראוית לסולל האחת דרכי העולם הבא ונתיבותיו הטובים השנית דרכי העולם הזה ותאותיו הרעים (רלב״ח הכשי״א, הגיון הנפש ס:).—ובמשמ׳ הלך: דרוך וסלול תמיד במסלול התורה (רלב״ג, משלי ד ח). — דרכים סְלוּלִים: וכן כאשר הניע הנפש מעיר אל עיר כמו שאמרנו וחודש התחלפות בדרכים הסלולים אל זה עם התמדת הרצון מאין שנוי בכונתו ללכת אל העיר (רלב״ד, אמו״כ ג 7, 61). וידוע כי הגוף מצד שהוא גוף אין לו התבוננות בפעולותיו רק מצד הנפש המנהגת אותה ומורה לפניו הדרכים הסלולים לבחור בטוב ולמאוס ברע (דוד בר יום טוב בר בילה, יסודות המשכיל, ד״ה כח). — ארחות סְלוּלוֹת: אורחות הסלולות חשכות ואפלות (אלבעוצי, קיכי).—ובלי השם דרך, ארח: תרשישים ינהלום במרפא כנף טל גיל קול רנה לעבור בסך וטל סלולים עלות אל נכון ונשא ונטל (תחת, תפלי טל). סודר נתחיו וחיבתיו וניסך וישרו סלולים סלולים ירוץ לפרוה וקדש וטבל כבראשונה סותי בד עט וקידש והתודה בפרו במקום עולים (Elbogen, Stud. 124). דרישות לדרוש בשכנך מקום כפור שלים סלולי ציון מבקשים תפקידם הרם מכשולים (חור, מעריב ליל ב פסח). סבובי סער סלולי ספיר שפת שרפים (מי יערוך אליך, סחרי יוה״כ, מחזי איטלי ב, פז:). אך בתחלה יוכלו כי אם שני בתים בקו להלוך בתוך הסלולה מכאן ולהכא יוכלו הם להלוך תמיד בבית אחד ולא כבתחלה (רלב״ע, אשיר בקולי שיר). — ובמשמ׳ ישר: כי ישרים הם כלומר פשוטים וסלולים ובלא עקלקלות ולפיכך הם קרובים לדעת אותם המתבונן בהם בדרך שלא יכשל בם (ר״י ברי אכטולי, מלמד התלמידי כז:).—וסה״פ: נאמן לאזנה נתאור נצח עדי בן בגזרה נזר סלול צפוניה הליץ אזר (ממרה, יולי שבת פרה). סרסור זרוז מרץ ראש פרוז הרץ סלול שלום ותרץ הנצנים נראו בארץ (חור, יולי א פסח). שלישים פִּתחו ראשון לקלקל אצו סלול ארח לעקל (מה מועיל, יולי אחרון פסח).

—הִפְעִ׳, *הִסְלִיל,—א) עשה דרך סְלוּלָה: גזרים הסליל בענין בשומו מעמקי ים ארח ומסלול מסים (לוצם לדקה, יולי ז פסח). לשמור צאתך וביאתך להסליל דרכיך לישר ארחותיך בשרתה לתם לך טל ילדותיך (גנזי שכטי ג, דודסון 45).—ובמשמ׳ הדריך והוליך בדרך סְלוּלָה: מאסה עד צץ אב והפריחה כטל מטי הרג הסליל והטלילם בטל (אאגרה, תפלי טל). אשל נטע והעוברים הארח ובקצוי ארץ ריחו הרח ותועי דרך הסליל באורח (לדק, יול ג שבועי). תרגלת ידיד

[1]) [כרא״ש הגרסה בסלים. וכן בערוך ערך אפתק.]

[2]) [כל החוקרים החדשים פרשו כמו ריב״ג ורד״ק לשון הרמה והגבהה, כמו סללה, הגבהת מקום ע״י שפיכה של תל עפר. ומזה מסלה, שביל שהוגבה ע״י עפר, הצץ וכדומ׳. ועי׳ רד״ק לישע׳ (כז יד) וז״ל: וענין סלו ומסלה שמרימים באבנים שמשימים בדרכים שהם מקולקלות בטיט, ע״כ. ולשרש זה שיכים גם כל הצורות במקרא שחלקם המחבר לארבעה שרשים נפרדים. עי׳ בהערות להלן. וצריך להעיר שבאשור׳ סְלוּ הוא כביש מרְצָף ברחוב או בשוק המשמש להליכת בני אדם עי׳ Del., Handw. 500, ואולי השרש העברי נגזר ממנו.]

[3]) [רש״י מפרש כבשו כבשו, וכן להלן (סב י), והנכון כפרוש רד״ק שהבאנו בהערה הקודמת. וכן בשם אביו בשרש סלל, וז״ל: וכן אמר ומסלתי ירמון (שם, מט יא) וכענין זה סלו סלו שירימו המסלה וכו׳, ע״כ.]

[4]) [ראב״ע גוזר מן סלון ממאיר, והנכון כפרוש רלב״ג וז״ל: שדרכם סלולה ודרוכה לבוא אלי מרוב ההתמדה, ע״כ. וכעין זה ת״י וכבשו. ואולי יש בזה בטוי תכסיסי מן סללה.]

להעמיד נשייה תכנת עמודיה מהתמגג תושיה תומכו אשוריו במעגלותיך יה תועים הסלילו בדרך תחייה (משולם בן קלונימוס, Elbogen, Stud. 127). התנה מצולם גוי סלולם בכפותיך להסלילם והמים להם חומה מימינם ומשמ[אל]ם (שם 176).—ומקור הַסְלֵל, כמו הסליל: על כל עם ולשון ראשם להתלל בארח חיים אותם להסלל בלי להחליפם באמה אחרת אותם לחלל (אמן, יוצ׳ אחרון פסח).—ב) הגביה, הרים: חטאת נעורי תצליל וים יהפכו כצליל וצדק זקנים תסליל ושועת נכאים תכליל (יוסף בסתר, סליחי ד׳ עי״ה). ויושר מע[ש] להצהילה וחיים ארו[כים] להובילה ותעדודי היוקר להסלילה ומנעמי עידון להאהילה (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 78).

—הפעי, ״הֻסְלַל, הוסלל,—שֶׁהִסְלִילוּ אותו, ואמר הפיטן: מישרים לצדיק הוסללה אורת ממרום הערה לנו רווח (גנזי שכטי׳ ג, דודסון 41).

—נפעי, ״נִסְלַל,—נעשה למסלה: וברות אפיך ים נסלל כי דכיתם כחלל (שם 125).

ב. סלל, ממנו ב. סָלַל.

ב. סָלַל,—כמו שלמים לא נמצא, סְלוּהָ,—סל את הערמה: באו לה מקץ פתחו מאבסיה סְלוּהָ[1] כמו ערמים והחרימוה אל תהי לה שארית (ירמי׳ נ כו).

ג. סלל, ממנו ג. סָלַל, סֶלָה.

ג. סָלַל,—כמו שלמים לא נמצא, סלו,—סַל לפלוני, סַל לאלהים, עשה לו מזמור וזמר, על דרך סֶלָה[2]: שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו (תהלי׳ סח ה).—ואמר המשורר: סולו לרוכב בערבות ביה יי׳ צור עולמים הודיע דת לבנים תמימים (רהב״ע, יי׳ אלהי).

—הפעי,״ הִסְלִיל,—כמו קל: תפישת שלשה הדסים ושתי ערבות שיר להסליל בם לרוכב בערבות (אמכס מלוה, יוצ׳ ב סוכות).

---

1) [צווי בקמץ חטף מפני דגשות הלמד, (מנחת שי). ויש ספרים סַלּוּהָ. והכונה כמו שמפרש אבי הרד״ק עשו תלים תלים כמו ערמים משללה, ע״כ. ורש״י פרש דושו, וכן רד״ק בעצמו.]

2) [כן פרש גם ולהוזן. ועי׳ גם רש״י לשון שבח, ע״כ. וראב״ע כמו סלסלה כענין הללו, ע״כ. אולם פרוש זה של סלה מוטל בספק גדול, עי׳ הערה לאותו ערך. והנכון שהוא בהשאלה כמו הגביהו ורוממו, וכן פרש רד״ק בשרשיו.]

—פעי, ״סִלֵּל, נְסֻלַּל,—כמו קל: גדול פלל גבורותיו נמלל גיה וליל גדלו נסלל (אל כשה, יוצ׳ שבת ברכאם׳).

—התפעי, ״הִסְתּוֹלֵל, הלל, התפלל: היה רץ לא יחרץ אבל יעמוד ויפלל וכן יפעל קרא עד על לבבך להסתולל דין נשמע קריאת שמע בכל לשון להתמלל (שתי פעמים, קוכטי׳ הפיוט׳ קד). היה רץ ולא יחרץ אבל יעמוד ויפלל וכה יפעל קרא עד על לבבך מסתולל (שתי פעמים, יוצ׳ שבת כחמו). ויצו (אלהים) אתם את הברכה באסמיהם ובכל משלח ידיהם כחפץ המסתולל בעדם השמח בשלותם (רמב״ס, אגרי׳ לחכמי מרסיליה, כ״י ביה״ס כזכתכסי, רומא).

ד. סלל, ממנו ד. סָלַל.

ד. סָלַל, קל לא נמצא.

—התפעי, הִסְתּוֹלֵל,—מסתולל בפלוני: עודך מִסְתּוֹלֵל[1] בעמי לבלתי שלחם (שמות ט יז).—ואמר בן סירא: ארחותיו לתמים יישרו כן לזדים[2] יסתוללו[3] (ב״ס גכי׳ לט כד).—וכנוי לאיש הסמוך על שלחן אחרים: בני חיי מתן אל תחי טוב נאסף[4] ממסתולל[5] איש משגיח על שלחן זר אין חייו למנות חיים (שם מ כח-כט).—ובסהמ״א במשמ׳ התגדל על פלו׳, בזה לו: צריך שיהיה בו (בתלמיד חכם) מעט גאוה שלא יהו קלי הראש מסתוללין בו ויהא דבריו מתקבלין עליהן בעל כרחם (רש״י, סוט׳ ה.).—ואמר המליץ: אסתולל בעמי ובעמים אתבולל (עמנו׳, מחב׳ כו). כי קם זמן

---

1) [אונקלוס תרגם את כבישת ליה לעמי, ופרש רש״י והוא מגזרת מסלה דמתרגמינן אורח כבישא ובלע״ז קלקי״ר, ע״כ. וכן רשב״ם. וי״ת מתרברב, וכן ראב״ע: כמו משתבח מגזרת סלסלה ותרוממך, ע״כ. וכעין זה חזקוני: משתבח בעצמך שיש לך כח לעכבם לשון סולו לרוכב בערבות, ע״כ. ובעל לקח טוב מפרש כמו מסתורר (=משתורר) בחלוף ריש בלמד, ועי׳ בפרושו של כהנא. ואפשר שהוא נגזר מן סללה והכונה אתה מניח סוללות ומכשולים בדרך שחרורם של העם, עי׳ בהערה למאמ׳ ב״ס להלן.]

2) [בכ״י לזרים.]

3) [ברור שפעל זה הוא הפך מן יישרו הקודם. ופרושו הוא שארחות ה׳ אינם ישרים בשביל הרשעים אלא שיש בהם רכסים ותלים של אבנים ושל עפר שקשה לעבור עליהם. וא״כ יהיה יסתוללו מלשון סוללה, כלומ׳ הארחות מתמלאים סוללות סוללות.]

4) [כלומ׳ נאסף אל עמיו, מת]

5) [כנראה הכונה כמו מתרפס, נרמס ברגלי העשיר.]

אכזר ויסתולל עלי (ר' עמנו' פרנקים, מתק שפתים, הול' מק"ג 80). וזו הנפש מסתוללת היא לנצח מתנכרה היא במבוא נעלם עם הגויה תתחברה לא אבין ממנה בלתי שהיא נמצאה אכן אנה ומה היא לא אדעה (ליון, תר"א, חשון 19). כי אבוף באגמון ראשי ושפתי תבענה מוסר ויראת שדי כי באלה יסתוללו רבים וכן שלמים ובם שמן חלקם (מחפו, אה"ל ג). — °וכן הִסְתַּלֵּל: והנה הגיע מסכלות קצתם שיאמרו כי העיון במקרא דבר בטל ויגנו ויפחיתו מעלת המסתללים בו ועליהם אמר הכתוב היה להם דבר ה' לחרפה (מעשה אפד, הקד' 15). — וכנוי למצרים, ואמר הפיטן: עוזרי רהב מפילים פגריהם הצעו חללים צללו כעופרת מסתוללים קנוים עברו גאולים (מסדרים, יול' ז פסח). גאלתני מראש ממסתוללי גדעת שבט משתוללי (מנחם בר מכיר, אחור וקדם לרת, יול' שבת הפסק' א). שלחה פרוכה בעל כרה מסתולל ותצאנה כל הנשים אחריה בחוץ להולל (אתי מלבכון, יול' שה"ג). גשו אי כפתור כהפקדו ידידים גם הרצו דברים למסתולל וגדודים (אז כאהרשת, שם).

ה.*סָלַל, קפץ וחזר לאחוריו, כמו סָלֵד: אם יעלה אדם את הבהמה לראש הגג היא סוללת אחריה אבל התינוק הוא רץ לנפול ממנו (אדר"נ נוסח' ב ל). אדם מריח גפרית ונפשו סוללת[1] עליו למה שיודעת שנדונה בה לעתיד (ר' יוחן, מד"ר ברא"ש' כא, הול' מיאודי).

—פוע', *סוֹלֵל, מְסוֹלֶלֶת, מְסוֹלְלוֹת: בשעה שמריח גפרית נפשו מסוללת עליו שהיא יודעת שזה עתיד לידון (הוא, מדר' תהל' יא).—ובמשמ' הֵפֵךְ,—כמו סִלֵּד: נשים המסוללות[2] זו בזו פסולות לכהונה (ר' הונא, שבת סה.). המסוללת[2] בבנה קטן והערה בה (סנה' סט:).—ובסהמ"א: ואמרו כי כן אמרו הרבנים נשים המסלסלות זו בזו ומלת המסלסלות טעות היא בכל הספרים כי הם המסוללות אמרו (כ"א הקרא', ספ' ג"ע, ענין עריות, קלג::).

—נפע', *נִסֹּלֵל,—כמו קל: ועזרות לבובין וכו' בשעה שקורעה עד שהיא בחיים הוא נסלל[3] ונעגל (ר' הונא, ירוש' ע"ז ב ג). — ובסהמ"א: דרכיו (של הזמן)

1) [עי' סלד קל, בהערה.]

2) [בירוש' (גיטי ח י) מסלדות, המסלדת, עי' סלד, ובהערה.]—3) [פרש בעל פני משה: נכוץ שפתו ונשאר נעגל, ע"כ.]

רחקו עתים ועת יפות ונסללות (זכרי בן סעד, ספ' המוסר, מחב' ט, כ"י מימכי).

ו.°סָלַל,—סבב הסליל בעגול: המעלה מן הפקעת לחברתה ומן הסליל לחבירו פי' סליל בלעז אנינו שסולל ומתגלגל והוא מסתוריתא בארמית (ערוך, ערך סליל).

ז.°סַלֵּל,—קל לא נמצא.

—הפע', °הִסְלִיל, תַּסְלִיל, תַּסְלִילָה,—עשה סללה, ובהשאלה עָכֵב כמו ע"י סללה, ואמר הפיטן: תכלית קץ הגאולה שושנת עמקים איכה תראה ותנהלה ושמחת רוחתי עד אן תסלילה (גנזי שכטי' ג, דודסון 60).

°סֹלָל, סולל,—א) ש"ז, כמו סָלוּל, דרך סלולה: מה יפו מעגלותיך וארחך סולל נפת חכך ובד קדשה לכלל (סכי, יול' ב פסח).—ב) מורם, שהרימו אותו: באשמרת הבקר קראתיך אל מהלל יערב לך חין ערכי יום לבי לך סולל[1] ותגיה את חשכי וכאור בוקר יהלל (ר' יצחק, באשמורת, סליח' יום ד).—ג) ש"ז, כמו סוללה: ומקום מצבך על אי או סולל א' שקורין בל"א דא"ם באופן שלא תוכל לילך אחריך אז תעשה סימנים על הארץ (דוד גנז, נחמד ונעים רפב).

סֹלְלָה[2], ש"נ, מ"ר סֹלְלוֹת,—במעשי המלחמה, מקום גבוה עשוי מעפר צבור יחד לעמד עליו כדי להכות החומה, שפך סֹלְלָה, שפך הרבה עָפָר במקום מִן המקומות ועשה סֹלְלָה, Damm, Wall; remblai; mound: ויבאו ויצרו עליו באבלה בית המעכה וישפכו סֹלְלָה אל העיר ותעמד בחל (ש"ב כ יה). לכן כה אמר יי' אל מלך אשור לא יבוא אל העיר הזאת ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפך עליה סֹלְלָה דרך אשר יבא בה ישוב (ישע' לז לג). כה אמר יי' צבאות כרתו עצה ושפכו על ירושלם סֹלְלָה היא העיר הפקד כלה (ירמ' ו ו). הנה הַסֹּלְלוֹת באו העיר ללכדה והעיר נתנה ביד הכשדים (שם לב כד). על בתי העיר הזאת ועל בתי מלכי יהודה הנתצים אל הַסֹּלְלוֹת ואל החרב

1) [כך בדפו'. ואולי צריך לנקד סוֹלָל קל מן ג.סלל.] — 2) [אולי בעין זה באשור' סֶלֻ, סִלֻּ (Del., Handw. 501) ונמצא גם במצרית (Burchardt, Altkanaan. Fremdw. im Ägypt. No. 1166), ואפשר שהוא כמו מסלה, הגבהת עפר לתל. ורש"י (מ"ב יט לב) פרש וז"ל: ועל שם שהוא כובשו וחובטו בעצי' ומקבו' כדי שיהא נדוש וכבוש בחזוק קורהו סוללה לשון סולו סולו המסילו. ע"כ.]

(סס לג ד). ונתתה עליה מצור ובנית עליה דיק ושפכת עליה סללה ונתת עליה מחנות (יחזק׳ ד ב). ולא בחיל גדול ובקהל רב יעשה אותו פרעה במלחמה בשפך סללה ובבנות דיק להכרית נפשות רבות (סס יז יז). לשום כרים על שערים לשפך סללה לבנות דיק (סס כא כז). ונתן עליך דיק ושפך עליך סללה והקים עליך צנה (סס כו ח). ויבא מלך הצפון וישפך סוללה ולכד עיר מבצרות (דני׳ יא יה).—ואמר הפיטן: בחדש העשירי מוני שפכו על עירי סוללה (ואחר, סליח׳ י׳ טבת).—ויוסיפו לשפוך סוללה פעם שנית ותך האבן מגבורי יוסף על ראשו ותפלח את ראש האיש ותוליך את פלח ראש האיש עם האבן (יוסיפון תג).—ובהשאלה אם נבצרו ערי תבונות ילכדם כמעט ברוב שכלו וישפוך סוללה (ד״ה יהודי מלכים וח״י ב, מן 334). — ובמשמ׳ קלע, מכונת מלחמה לזרוק בה אבנים [1]: וישרוף את האילים וכל הסוללות ויברח בקירוס וימלט במדבר (יוסיפון קסו). וביום ההוא נלחמו אנשי אלכסנדריה אשר היו עם טיטוס להציל את הסוללות מיד היהודים (סס תכ). וישרוף (שמעון) את האילים וכל הסוללות וכל כלי הדיק אשר בנו מול העיר (סס כו, דפו׳ פרנקפ׳). וקבץ עם רב כפליים מפני שכבר ידע כח היהודים וגבורתם וגם הכין סוללות אשר לא הכין בראשונה (ר״ש אבן ויגרא, שבט יהודה 2). הב׳ כי לא היו להם הסוללות להפיל החומות אשר הביאו [2] הרומיים והיונים (סס 23). ובמלחמה אחת היה לנו עגלה עם סוללה גדולה ושמו אותה נגד פתח העיר ורצנו עמה וחשבו העניים שהיא חיה וברחו (סס). הסוללות שמשליכים בהם אבנים גדולות בדיק (אברבנאל, מ״ב ג). חשבונות מחשבת חושב לירות באבנים וכו׳ בלשון לעז ארטיליריאי ובלשוננו הקדוש יקראו סללות (אברהם בן דוד הרופא, שלטי הגבורים מא). ועל כי הסללות בעת השפיכה הן על העגלות שלהן (סס נגב). וחלקם (של אנשי רוסיאה) ישאו כאשכנזים סוללות קטנות ברזל ויתנו בהן אש (יוסי׳ הכהן, עמק הבכא גבולות ג ו).— אבני סללה: וילח׳ על בתר ויבן עליה דיק סביב ויחל להכו׳ באיל הברזל ובאבני סוללה (יוסיפון קמו).—קלע סללה: ויקלעו אנשי אספסיינוס על העיר בקלע סוללה אבן גדולה ותעבור האבן על בטן אשה הרה ותוליך את הילד מבטן (סס תג). — ומ״ר: ויקלעו אנשי אספסיאנוס אל העיר בקלעי הסוללות מכל פאה (סס ע, דפו׳ פרנקפ׳).

סלם, ממנו סֻלָּם.

סֻלָּם[1], ס״ז, מ״ר *סֻלָּמוֹת, — כלי עשוי עץ או חבל משתי ארוכות מחברות בשלבים במרחב שוה, ישמש לעלות עליו מהארץ אל מקום רם, Leiter; échelle; ladder: ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עלים ויורדים בו (ברא׳ כח יב).—ובתו״מ: מרחיקין את הסולם מן השובך ארבע אמות כדי שלא תקפוץ הנמיה ואת הכותל מן המזחילה ד׳ אמות כדי שיהא זוקף את הסולם (ב״ב ב ה). מהו אומ׳ בני סלמאי הנתוצי בשעה שהושיבו מלכי יון פרדיסאות על הדרכים שלא לעלות לירושלם כל שהיה כשר וירא חטא שבאותו הדור מה היה עושה היה מביא שני גיזרי עצים ועושה אותן כמין סולם ומניחן על כתיפו ועולה כיון שהגיע לאותו משמר אמ׳ לו להיכן אתה הולך א׳ להן ליטול שני גוזלות הללו משובך הלז שלפני בסולם הזה שבידי כיון שעבר אותו משמר מפרקן ומעלן לירושלם (תוספת׳ תעני׳ ד [ג] ח). בסולם ובקולב אחר השלובים בעדשה אחר המסמר ר׳ שמעון בן אלעזר אומר משום ר׳ יוסי בסולם אחר העומדין ובקולב אחר השלובין ובמשפך אחר ההערה (סס כלים ב״מ ג יג). מה בין סולם של שובך מה בין סולם של עלייה אמר רבי יעקב בר אחא סולם של שובך אם עשה הוא מלאכתו מאתמול בחישין הן סולם של עלייה יכול הו׳ לעשות מלאכתו מאתמול (ירוש׳ ביצ׳ א ז). סולם ששליבותיו פורחות וכו׳ (ר׳ נחמן מר רבה בר אבוה, עירובי׳ עז:). סולם זקוף ממעט (רב, סס עח.). במה דברים אמורים בסולם של שובך אבל בסולם של עליה דברי הכל אסור (ר׳ יהודה,

---

1) [עי׳ רש״י (ישעי׳ לז לג) וז״ל: ושמעתי שפותרין אותו זריק׳ אבני׳ גדולו׳ שקורין פורייר״א בלע״ז אבל אין באבנים לשון שפיכה ולא לשון סוללה ואין לשון התרגו׳ נופל על פתרון זה, ע״כ. ועי׳ גם רלב״ג (מ״ב יט לב).]

2) בדפא״ד המציאו.

1) [כך בארמ׳, ואולי גם בכנעני׳ סלמת (לידזב׳ 329). הערב׳ سُلَّم a) הוא שאול מהארמ׳. עי׳ Schwally, ZDMG, LIII, 197].

a) سلم

בבלי ע:). אין אחד מן המזלות הללו שהן מהלכין כרקי׳ רואה מה שלפניו אלא של אחוריו כאדם היורד מעל הסולם ופניו לאחוריו (ר׳ לוי, מד״ר דברי ה). לעליית הסולם הגדול קודם לירידת הסולם הקטן קודם (דא״ז ו). — ומ״ר: מעשה בשעת הסכנה והיינו זוקפין סולמות ומסככין על גביהן נסרים והיינו ישינים תחתיהם (ר׳ יהודה, תוספתא סוכה א ז). סולמות שבבבל אינן צריכין קבע מ״ט כבידן קובעתן (רבי יוסף בשם רב הושעיא, עירובי עח.). אם יאמר עשו סולמות ועלו לרקיע לא נשמע לו (רבא, סוט׳ לה.). האחין שחלקו אין להן לא דרך זה על זה ולא חלונות זה על זה ולא סולמות זה על זה ולא אמת המים זה על זה (ר״נ בשם שמואל, ב״ב ז:). וישאר אך נח ואשר אתו בתיבה חוץ מעוג מלך הבשן שישב לו על עץ אחד מן הסולמות של התיבה ונשבע לנח ולבניו שיהיה להם עבד עולם (פדר״א כג). — סֻלָּם המצרי (קטן) סֻלָּם הצורי (גדול): המזחילה יש לה חזקה סולם המצרי אין לו חזקה ולצורי יש לו חזקה (ב״ב ג ו). סולם הצורי יש לו ארבע אמות ולמצרי אין לו ארבע אמות (תוספתא ב״מ יא ד יד). היתה (חלון) כולה למעלה מעשרה מיעטה באבנים ובכפיפין ובסולם הצורי (שם עירובי י י). סולם המצרי אינו ממעט והצורי ממעט היכי דמי סולם המצרי אמרי דבי ר׳ ינאי כל שאין לו ד׳ חווקים (עירובי עז:). הניפין (ס״א סניפין וס״א הסנין) יוצאים מן הקרשים ב׳ ב׳ לכל א׳ וא׳ שמשקיע את הזכר בתוך הנקבה שנ׳ משולבות אשה אל אחותה דברי ר״נ שר״נ אומר אין ת״ל משולבות מה ת״ל משולבות מלמד שנעשה להם שולפים כסולם המצרי (ברייתא דמלאכת המשכן א, ביהמ״ד יליניק ג). — וקליעה של עצים בצורת סֻלָּם לכסות על המכה של בהמה: אין חמור יוצא במרדעת בזמן שאינה קשורה לו ולא בזוג אף על פי שהוא פקוק ולא בסולם שבצוארו ולא ברצועה שברגל (שבת ה ד). מה בין סולם לקישושות סולם יש בו ממש קישושות אין בהן ממש (ירוש׳ שם ה ג). — תפירה שאינה מאחה, אלא עוזבת רוח בין שני חלקי הבד וצורתה כעין סֻלָּם: הסולם והקפש אין מעכבין (שם מו״ק ג ח). וכולן רשאין לשוללן ולמוללן וללוקטן ולעשותן כעין סולמות אבל לא לאחותן (ת״ר, בבלי שם כו.). הקורע מתוך השלל מתוך המלל מתוך הלקט מתוך הסולמות לא יצא מתוך האיחוי יצא (שם כו:). — ובהשאלה, מדרגה ומעלה: בלשון הזה השיבה ר׳ יוסי בר חלפתא הקדוש ברוך הוא יושב ועושה סולמות משפיל לזה ומרים לזה (ר׳ ברכיה, מד״ר בראשי׳ סח). אלא עד כאן עשו סולמות לנשיאים מכאן ואילך עשו סולמות[1] למלכים (שם רות פרשי׳ א). — סֻלָּמָהּ של צור, המדרגות שבסלעים על חוף הים בין חיפה לצור: הגיע לכזיב ובא אחד ושאל לו (לר״ג) את נדרו אמ׳ לאחד שעימו כלום שתינו רביעית יין האיטלקי אמ׳ לו הן אמ׳ לו אם כן יטייל אחרינו עד שנפוג יינינו טייל עמו עד שהגיעו לסולמה של צור ירד מן החמור ונתעטף וישב והיתר לו נדרו (תוספתא פסח׳ א כח). יוגבים אלו ציידי חלזון מסולמות של צור ועד חיפה (רב יוסף, שבת כו). — ובספה״א: המעמיד סולם קטן שאין לו ארבעה חווקין בצד כותלו בתוך חצר של חבירו או בתוך שדהו לא החזיק בנזק זה (רמב״ם, שכנים א ז). לפיכך אינה ממעטת אא״כ בסולם חזק שזרועותיו ושליבותיו כבדות (הלבוש, או״ח שעב א). פה אחד הסכימו על הקדוש בו ביום לענותו פערו פיהם בעת תפילת ערבית וימתחוהו על הסולם שלש פעמים משכו אותו פסקו למשהו ביין שרף ובעפר השרפה ובגפרית והדליקום לכלותו (שבתי סופר בר יצחק, סליחה בכ״י משנת ש״ן, הספר ג, 152). — ומשל: ואם יעלה המור בסולם כן תמצא דעת בשוטים (מדר׳ מעשה תורה, ביהמ״ד יליניק ג). ועי׳ עוד ערך חמור. — פת הבאה בכסנין רקועי פהים מעשה אבות וסלמות שאינן של עליה (אבן בחן סה:). — ובלשון המחקר: ודרך סלם להיות סמל או על מספר סיני דרש הוא והר׳ שלמה הספרדי אמר כי סלם רמז לנשמה העליונה (ראב״ע, בראשי׳ כח יב). ואלה כסולם לעלות בם לרום שכל אשר היא לאדם מעלתו ותכליתו (רש״ע פלקירא, ראשית חכמה 3). — ואמר המשורר: אחפש בו חדר חכמה ואעל בלי סלם אל גנת עדני (רמב״ע, הקילותי, שער השיר 70). האחזי בסולם חכמה תרדי ותעלי ממך ובך באר למזמה תדלי באין דלי (ראב״ע, אמרו בני). הוא מעמקים ישכון ונפשו במרומים מתהלכת על סלם המחקר ידלג על המרחק אשר בין האדם ובין האלהים על שלביו תעל בינתו עד מרום וקדוש עד שולי אל מסתתר (יל״ג, מזמורי יהודה א 97). — ומשל: השפלות סולם הכבוד (משלי חכמים א).

---

[1]) [המפרשים פרשו מדרגות והכנות. ואולו פרושו כמו אילן היחס.]

סִלְסוּל, ש"ז, שה"פ מן סִלְסֵל, — א) התנשאות וחשיבות, מעלה יתרה[1]) Vornehmheit; dignité; distinction: שמעון הצדיק שתי פרות עשה לא בכבש שהוציא את זו הוציא את זו אית לך מימר שמעון הצדיק שיחץ היה מאי כדון על שם מעלה היא בפרה סילסול הוא בפרי (ירוש שקלי ד ג). למימר על אותו צדיק שהיה שחץ ר' אבין בש"ר אלעזר אמר משום סילסול פרה (פסיקי דר"כ, פרש' פרה, הוצ' בובר).—נהג סִלְסוּל בעצמו, התנהג במעלה יתרה: וכהנים נהגו סלסול בעצמן כר' אלעזר בן יעקב חד כהן נסב בת גרים אתא עובדא קומי ר' אבהו וארבעיה על ספסליא א"ל רב ביבי לא כן אלפון רבי הלכה כרבי יוסי א"ל ולא כהנים נהגו סלסול בעצמן (ירוש' ביכו' א ה). מיום שחרב בית המקדש נהגו כהנים סילסול בעצמן שאין מוסרין את הטהרות לכל אדם (ר' יוסי, בכורי' ל:). — א"ר ישמעאל סח לי סוריאל שר הפנים ידידי אומר לך אל תעצב במדה זו שאתה נפטר בה בבית עולמך שכבר מילא זהריא"ל יו"י אלהי ישרי' פיו בשחוק ושחק ואמר הדר גאון היכל נורא שאני שרוי בו בתוכו וכסא כבודי שכלול בו ושסילסולי בו שאיני עוזב משנברא ועד לעד שאני מטעימו טעם אור ואש גחלי כרובים ואופנים וחיות הקודש לאותו רשע בתוך גיהנם ע"י ר' חנניא בן תרדיון (היכלות רבתי ו, ביהמ"ד ילינק ג).—ובסהמ"א: ואמר אין אוהב להפכפך ואין אמונה לעבד ולא מנוחה לחמדן ואין סלסול לכילי ולא חבורה לכעסן (ר"י א"ת, מבחה"פ לרשב"ג יח). והסלסול ממוצע בין ההתנשאות ובין הנבלה ופי' סלסול הוא מי שמתכבד כראוי ואינו מתנבל בדבר (ר"ש א"ת, שמונה פרקים לרמב"ם ד). המדרגה הרביעית (מהגאוה) היא הראויה לרוב בני אדם היא הנקראת סלסול או נקיות הדעת וענינה הוא להיות דעת האדם נקיה וזכה ולא ימכור עצמו לצמיתות לאמה ושפחה נחרפת לאיש למדות הפחותות לדברים המגונים מן הראוי לרוב בני אדם וכו' אבל יקרא לו מסולסל או נקי הדעת (מנחם מאירי, משיב נפש, שער הגאוה). סלסול הוא ישרת הדבר והשתדל בהתנאותו (שם שער הסלסול). ומה שראוי לקצת בני אדם להשתמש בה ומה ענינה עם ענין שרר' ויקרת רוח וסלסול ונקיות הדעת הרחבה (המאירי, על משלי יד ג). ראוי לחכם שישיב לו דרך סלסול ונעימות (ספי החנוך, מלוה שלח). ולא תחדל מרוצתו (של הסוס) בכל אלה במקומות הסכנה ובעיר הוא הולך בסלסול וגאוה ולפעמים ידלג עמו (ר' קלונימוס, ב"ח א ז, י:). וענין הקלאנדר"י המשור' הולך בסלסול וגאו' בפרדסי' ומשתעשע בין ההדסים המשמח בקר וערב ואומר בקול ערב וכו' (שם ב ז, כג.). אם תנהיג (הנפש) סלסול בעשיית המצות כתקונן אז תהיה כזית רענן (זכריה בן סעדיה, ספ' המוסר, מהד' ו, כ"י תימני). ונמשך מכל זה היות ראוי ומחויב לנהוג סלסול בקריאת כתבי הקדש בפסוק הטעמים ובשמירת המלעיל ומלרע (ערוגות הבושם כט, לג.). בשת הוא אבי הסלסול והיראה והצניעות והפרישו' הסלסול הוא שם הטוב בכשרון המעשים והוא ראש לייחסים כי יחום האדם לכבוד יוצרו מאין יש ראוי לו להתבייש מפניו ולירא מהרוניו (ר' בנימין, משא גיא חזיון 36). הדבור בסלסול הסלסול הוא ענין יש לו קצוות ואמצע ג"כ וזה כי מן האנשים מתקשטים במעלות שאינם בם כמו שנאמר מתעשר ואין לו וכו' (יוסף כספי, קלור ספי המדות, כ"י וטיקן). שהסלסול בו (במדת השווי) יותר חזק מהסלסול בכוכב נוגה הזורח בבקרים עם השמש והשוקע עמו בערבים ואמנם אמר (אריסטו) זה לפי שמנהגם היה שיאמרו בדבר המסולסל באשר הוא יותר מסולסל מכוכב נוגה וכן אמר שלמה ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום (הוא, קלור ספ' המוסר, ה, כ"י וטיקן).—ב) *רוממות, שֶׁבַח, מצוי בלשון הפיטנים: דודי סלסולו ברבי רבבות ראשו עטור רכובו בערבות (גן נעול, יוצ' ב פסח). שלחיך קבוצי סלסול מגברת (שני שדיך, יוצ' שבת חוהמ"פ). מי מלל נוי כח ספור מלאכתו סלסול תפארתו בעזים הדריך הליכתו (מי מלל, מעריב לחרון פסח). סלול מסלה בסלסוליה מסקלה כי לכל שומריה לא יארע תקלה (בל תהי, יוצ' ב סוכ'). מזכירים תם בסלסולם מברכים בשמו לנקוב (יוצ' שבת הפסקי' א). נאזרים ונגזרים מגחל נחצבים סלסולם וצלצולם ענות שירות נקצבים (חרוגי עוז, יוצ' שבת א חחה"פ). המון קולם בסלסולם לך נאזר בגבורה (שם). בהיכלות משכללות בסלסול

[1]) עי' מלמד התלמידי' לר' יעקב בר' אנטולי, וז"ל: ואחר כן אמר סלסלה ותרוממך לשון סלסול בה לפי מה שהורו רבותינו ז"ל על השתדלות רבה ואפשר שהוא לשון השתרגות והשתלשל דבר בדבר סביבו על לשון סל שהוא נעשה על הדרך הזה (מלמד התלמידים קכח:).

הוד ונפלאות וכם כסאות מנשאות (כבודו אות, יוצ׳ שבת אחר שבועי). סכות לראשי לך אדרוש תהלות סלסולך להגות בסוד חסידי קהלות (את השם, יוצ׳ שבת בין יוה״כ וסוכ׳). אשריך עקיבא חלקך בטוב ובשפר סלסול קווצות כתרי אותיות לדרוש מספר איה שוקל איה סופר (סליחי׳ שחר׳ יוה״כ, מחזי׳ איטל׳, ב קו.). סלסול קדושתו אעריץ לנשאך טכסת שמך בשמו (חזרת מוסף יוה״כ, שם קכג.). מי יגלה עומק סלסולך מי יפענח נצות מסלסלך (שם קכה.). סלה סוד העירומך מגר חשבו התימוך סברם בסלסולם ירימוך (יוצ׳ שמה״ת, שם קפט:). עדות דתך להרות לקהלך עמום בכתף אפיריון כלולך סלסול להתקדש בצר עמרם סולת וכמעשר ממעשר הורם (משולם בן קלונימוס, Elbogen, Stud. 128). נשמת דגולה ליחוד שמך בראתה שגיא כח למצות וחקים יצרתה סלסולך מיחשת להביא ישועה בעתה נחלתך ונלאה אתה כוננתה (ר״י הלוי, נשמת יחידה). המון קולם בסלסולם לך נאזר בגבורה (ר״י זבארה, אראלים, יוצ׳ שבת אחר הפסח, שער השיר 168). — ג) התקשטות, בפרט סִלְסוּל השער, עשית השער לתלתלים: וגידול השער הוא ניוול לפי שהוא הפך סילסול השיער כמו שעושים הבחורים והנשים להתנאות בו (ר׳ נתן הרופא, מבחר המאמרי׳ מסכת ה׳ קז). ההסתכלות במראה סלסול השער יפוי המלבושים וטיול בשדות וביערים שלא לצורך רפואה (ר״א לויפל, שע״י ג׳, השקפה לטובה, יג.). — ד) ובכלל התעדנות ובקשת תענוגים: או ירמוז עליו שיצום ויענה את נפשו ויצוהו בהרחקת הנשים אלא בשעור שלא יהיה בו כנגד הדת וזה כשיראהו בחור חזק התאוה שטוף בתאות הבטן והנשים אל זולת זה מדרכי הסלסול (רחב״ה, מאזני צדק לאלגזלי 88). כי חיות הנה היו הסלסול והשעשוע הלציי (כספות לבית דוד, הקד׳, ה.). וירד מהיר כל דבר והלוקסוס מתרבה וב״א חיים בסלסול כל מי שעיניו פקוחות רואה וכו׳ (ר״א לויפל, שע״י ג, השקפה לטובה יח.).

סִלְסֵל, פ״י, סִלְסְלָהּ, — א) סִלְסֵל אותו, הגביה, רומם, כִּבֵּד למאד, hochhalten; exalter; to esteem highly: ראשית חכמה קנה חכמה ובכל קנינך קנה בינה סַלְסְלֶהָ [1]) ותרוממך תכבדך כי תחבקנה (משלי ד ז-ח). — ובתו״ם: בסיפרא דבן סירה כתיב סלסליה ותרוממך ובין נגידים תושיבך (ירוש׳ ברכ׳ ז ב). למלך שעשה חופה לבתו ואמר אדם אחד מגדולי המלך נאה לה לבת המלך להרכיבה על הפיל כשהיא יושבת באפריון ולסלסלה בכל גדולי מלכות (פסיק׳ רבת׳ כ). שהמקום מסלסל את ישראל ומגדלן (והזהיר, במדבר קלח.). נמצא שמסלסל התורה ההולך בדרך ישרה הוא מלך בן חורין (ר״י ברי׳ אנטולי, מלמד התלמידי׳ קכה:). משל קדמון לאת אחיו מסלסל וכל פוסל במומו פוסל (ר״ש סרביע הזהב, אותיות הקדושות מריבות, לקו״ק, כהכא). על כן חכמי לב כלכם סלסלוה מאד כבדוה בכל לבב בקשוה כי בלעדה גם כל יקר הבל (אייכענבוים, שיר, ברהט ספי שבי״ע ג׳, לפני ההקדמ׳). על כן התפלאו בו המון העם ויסלסלוהו גאה הבער ביפיו וירם לבבהו (שלום הכהן, ניר דוד 330). — ומצוי מאד בלשון הפיטנים והמליצים במשמ׳ רומם, הִלֵּל ושִׁבַּח: ושרים בחללים בעשרת מיני עשור מסלסלים בכנורות ובנבלים (אלהים אל דמי, יוצ׳ פרש׳ זכור). מלת פי גדושה נוצר חסד אקדישה סלסל בדת חדשה מְרֻשות עדה הקדושה (אבא בחיל, יוצ׳ שה״ג). שכן דרך בני מלכים לנהג כבוד ולסלסלה שעטרנו קדוש יעקב עטרת מלוכה ותהלה (אין ערוך, שם). צפירה ותפארת לסלסלה חסיד למאד נעלה קול תודה לצלצלה נזר ועטרה לכללה (ר׳ שמעון בר יצחק, שבת, יוצ׳ ז פסח). שרפים ואופנים וזיקי חשמלו

---

1) [מנחם פרש מלשון סלו לרוכב בערבות לשון רוממות, ע״כ. וכן ריב״ג, גדלה ורוממה, ע״כ. וכך ראב״ע ורד״ק. ובגמרא (ב״ח כו:) אמרו וז״ל: לא הוו ידעי רבנן מאי סלסלה ותרוממך יומא חד שמעוה לאמתא דבי רבי דהוות אמרה להחוא גברא דהווה קא מהפך בשעריה אמרה ליה עד מתי אתה מסלסל בשערך, ע״כ. ומזה פרש רש״י שם וז״ל: סלסלה הפוש והפך במטמונים של תורה, ע״כ: ועי׳ גם מגיל׳ (יח.) וכן בפרושו למשלי במקומנו, וז״ל: חפשה היה חוזר עליה לדקדק בה כמו כבוצר על סלסלות החוזר והולך בכרם ומשיב ידו לבקש את העוללות ובגמ׳ מסלסל בשערו, ע״כ. ועי׳ גם פרושו לירמ׳ (ו ט). וכן הביא ר״א בחור בנימוקיו לספ׳ השרשים של רד״ק בשם מנחם ודונש. ורלב״ג פרש: דרוך וסלול, וכן ר׳ זרחיה מברצלונה (השחר ג 112) מלשון סלו סלו המסלה. ועי׳ גם באריכות פרושו של ר״י נחמיאש ומלמד התלמידים לר׳ יעקב אנטולי (כסא, קכה.). ומהתרגומים ת״י חביביה, וכן הפש׳. ועקילס תרגם ἀνάλαβε αὐτήν, וכן הירונ׳, arripe illam, שְׂאֶהָ, קְחֶהָ. וכעין זה סומכ׳ βάσταζε αὐτήν. אולם השבע׳ תרגמו περιχαράκωσον αὐτήν, שפוך עליה סוללה. ואולי הוא מן ה.סלל, כמו פוע׳ במשמ׳ הכך, ומקביל לתחבקנה].

קדשה ותהלה קדמו לסלסלו (וכל הגם רואים, יוצ׳ ב שבועי). יחלו בצקון דבקיך יסלסלו בשלום חקיך על משפטי צדקך (אל אמונה, סליחי ער״ה). סלסל סלד שגיא סולח סומך סובל כל ותקדש בשלוש קדש (מי יערוך אליך, יוצ׳ יוה״כ, מחזי איטלי ב, פז:). אלו לאלו שואלים ואלו לאלו ממללים אנא שוכן מעלים להעריצו ולהקדישו בפאר מסלסלים (מוסף לכוס כפור, שם קכד:). המסלסלים בסוד ושוחחים יי׳ אלהינו המעטרים בעוז ועונים יי׳ אחד (שם קכז.). אזי שיח סוד סלודך אסלסלה אזי פאר פציון פצחך אפעלה (ר׳ יוסף אבן אביתור, תחכן, שער השיר 14). שמו הללו ותסלסלו וסלו לרוכב ערבות אשר לפניו לגיוניו עומדים רבי רבבות (רמב״ע, מתי שכל בלי הכל, הולי דוקס). זה יעריץ וזה ימריץ זה יהלל וזה יסלסל ואתה קדוש יושב תהלות ישראל (ר״י זבארה, ארחלים ושמלים, יוצ׳ שבת א אחה״פ). בטל שגשג שוכן זבולי ספיחי ושחיסי יבולי סלסל שיר לאלי (סדר טל, הגדה מצוירה ומנקדה, כ״י בריטי מוז׳). שמש וירי יצלצלוהו הככבים ממסילותם יסלסלוהו תבל ומלואה תהלותיו יהללוהו (הקדי הטור לאה״ע). בי יושבי ביתך עוד יהללוך ובנפלאותיך הם יסלסלוך (ר״י נגארה, יכמרו רחמיך, א כט). קולי ארים לך בשירים לסלסלך ולא אחשה ולא אנשה גמולך (יוצר רוחי, שם רז). אמץ לבבי היום בקומי לסלסלך אספרה שמך לאחי בתוך קהל אהללך (שם, יי׳ גדול אתה, ג לג). נצח זכרו אגדלה שבחו אסלסלה במורא ובחילה (יוחסין של אחימעץ, סדר החכמים ב׳, ניובויאר 111). מסלסל בתשע אשריו ואשרי אנשיו יושבי לשמוע מתק דרשיו (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 23). וירבה ויעצים ויסלסל שלום ברכתו סלה שמואל השלישי בחבורה בירבי (שם 24). ובגדי חפש סלסלה ולמעלה חליפות שמלות (אבן בחן ס:, ויניציה). — ב) *סִלְסֵל את השער, קשט אותו, עשה אותו לתלתלים, kräuseln ; friser ; to curl: האומר וכו׳ הריני כזה הריני מסלסל הריני מכלכל וכו׳ ר׳ מאיר אומר נזיר וחכ״א אינו נזיר (נזיר א א). בתפוש בשערו והוא אמר הריני כזה הריני מסלסל הריני מכלכל כאומר הריני מן המסלסלין מן המכלכלין הריני מסלסל ומכלכ׳ כאו׳ לא אסלסל ולא אכלכל וכו׳ (ר׳ יוסי בר חנינה, ירוש׳ שם א א). אמרה ליה אמתיה דרבי עד מתי אתה מסלסל בשערך (ר״ה כו:). העמדת להם אליהו בעל קווצות והיו מלעיגים ומשחקים עליו הרי מסלסל קווצותיו (פסיק׳ רבתי, ויהי בעת שקראה). — ובסהמ״א: כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל שות׳ ומסלסל בשערו אמר הקב״ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את הדוב מיד ותשא אשת אדוניו (רש״י, ברא׳ לט ו). שהחמין משירין את השיער ומסלסלין אותו אבל הצוננין מקלקלין ומקבצין את השיער ומתקשר (רמב״ם, מקוו׳ ב יח). גאה וגאון פי׳ רב סעדיה ז״ל שהם שתי מדות גאה המתגאה בעצמו לסלסל בשערו וכיוצא בזה מרוב גסות רוחו וגאון המתגאה על אחרים (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי ח יג). תשיש ותגל על צבי עדיך שער תסלסל לך זהב פרוים (שמשון כהן, קול מוסר כח). — ¨ובמשמ׳ קִשט: וכל אחד עושה אותו (את הכרם שבכלי הנחשת) כרצונו כדי לסלסל הכלי (ראב״ע, כלי נחשת א). — ג) ¨החליק וסדר יפה: אל תסמכו לנו מן המסכסכין את הדברים זה בזה כמטוה מסוכסך אלא מן שמסלסלין אותן ומעמידין דבר על אופניו (ערוך, ערך המס). — ד) עשה תל וסוללה: אמרו המלכים (שהיו עם נמרוד) אחיו של אברהם כשפן גדול הוא וצבר את האור וסילסלה ובשבילו ניצול אברהם (מדר׳ דאברהם אבינו, ביהמ״ד ילינק ה).

—פעי, *סֻלְסַל, בינ׳ מְסֻלְסָל, מְסֻלְסֶלֶת, — א) שֶׁסִּלְסֵל ורומם אותו, ובהשאלה נכבד ונעלה: כך כל חכמתיה דשלמה לא סולת אלא שה״ש לישראל שה״ש המשובח שבשירים המעולה שבשירים המסולסל שבשירים (מד״ר שה״ש, שיר). — ובסהמ״א: ושלום כבודכם יפרה וירבה וידגה ויעצם וישרש ויוענף ויסולסל לעולם שלום (רסע״ג, מספי הגלוי רכ). והשר ההוא איש מתואר בתוארי השרים ומתוכן בתכונת הפרישות נסמן בסימני הגבורה ובעל מדות אנושית הגונות כלומר בנדיבות ובענוה מסולסלת (ר׳ הלל מוירונא, תגמו׳ הנפש כג:). והמין השלישי א׳ ובי׳ בגדרם ג׳ זה כל אדם מסולסל וכל מסולסל צוחק וזה כאשר נרצה שיתהוה מופת בסבה ומציאות ויהיה האמצאי בו סבה לגדול כמו מה שזכרנו במשל (כל מלאכת ההגיון, המופת לח:). אמר הטוו״ס דע אדוני המלך כי יש בקבוצינו תרנגול החזן והיונה המסולסל ואלהרה״ר המרגל (ר׳ קלונימוס, בע״ח ב ז, כב.). וכבר נהגו המליצים וצחי הלשון לקרא המסולסלים בעלי מוסר (ר׳ אברהם בדרשי, חותם תכנית מוסר יג יט). ואולם ההשתלמות באמת הנה הממוצע בה הוא הצודק וקצה המוסיף יקרא המסולסל

קצה החסרון יקרא המתגרית (ר"י כספי, קצור ספ' המדות לאריסטו ב, כ"י וטיקן). שאין העקר בכל זה אלא שיהיה האדם מסולסל באומנתו שיבחר באומנות נקייה מהגזל (תשב"ץ יו). ובכן ראינו כמה מסולסלים ומסודרים שביליה של תורה בנגעי אדם בגדים ובתים שהם כלל מדרגות הנמצאות כאמור (קול יהודה להכוזרי ב סג, ע:).—ובמשמ' מְקֻשָּׁט: שאם ראית אדם נכרי בעירך ואתה רואהו מסולסל ומתהדר ומתראה במדות השובות וכו' (המאירי, בית הבחירה על אבות ב ז). וכבר הזהירו חז"ל שהתלמיד חכם יהיה מסולסל ומדקדק בעניניו כדי שיהא אהוב ונחמד בעיני הבריות (ר"י אברבנאל, נחל' אבו' ד', ד"ה אל תעשם עטרה). שבפרוזדור יתקן אדם מלבושיו כדי שיכנס מסולסל נאה ומתקשט (שם, ד"ה העולם הזה דומה). וכשאדם נשמע לו בזה יוסיף לומר לו בכל עת יהיו בגדיך לבנ' בלומ' שיהי' מסולסל ונאה ואח' ששמע לו גם בזה שאין בזה עון אשר חטא יוסיף עוד לומר לו ראה חיים עם האשה אשר אהבת וגו' (ר' רפאל מנורלי, מרפא לנפש לד:).— ב) שם של הנגינה, דרגא: כי תפגע שור אויבך כי תראה חמור שונאך למה הראשון מסולסל והאחרון מזורז (ר' משה בן מוחה, לקו"ק לפינסקר לח).—מסלסל ברתוקה, הנגינה שלשלת: וגם מהשמות שקורא ר' משה בן מוחה להטעמים כגון להשלשלת מסולסל ברתוקה ולהדרגא מסולסל ולהמונח מזורז וכו' נראה ברור שמקומו בא"י היה בטבריה (שם מג).—התפ', *הִסְתַּלְסֵל, שסלסל את עצמו, התנשא: חוק זכר קדושתו נעריץ ונספר במעלה ובמטה יסתלסל ליל וצפר (אחי מלבכון, יוצ' שס"ג). ואז נראה כסא אש בשלם ועליו מלכו של עולם מסתלסל ועובד בין האולם (רשות לשס"ג, מחז' איטלי' א, לא.). השפל מבלי התנבל והסתלסל מבלי התגדל ודע כי הגדולה טעות והגאוה שטות (תק' מדה"נ לרשב"ג ב).—ואמר החכם: הסתלסל מבלי התגדל והשתפל מבלי התנבל (מנחם מאירי, משיב נפש, שער הסלסול). והעצל רע ונטיה אל השמאל והמסתלסל טוב ומזולזל בעצמו רע ונטיה אל הימין (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמיד' כח:). רק מתהלל או מתהולל יסתלסלו בקוצותם וזבובי המות יבאישו רקחי הבין וזבולותם (עמנו', מחבר' יב). קול רעמך מסתלסל בגלגל המליצות הנמרצות שמעתי וראיתי וארחות הליצותיך היקרות והחמודות לי נודעו (קובץ אגרות בוקסטורף 101).

סַלְסִלָּה, ש"נ, מ"ר סַלְסִלּוֹת,—הענף הקטן של הגפן, עולל יעוללו : Rebe, Ranke; sarment; shoot כגפן שארית ישראל השב ידך כבוצר על סַלְסִלּוֹת[1] (ירמ' ו ט).—ובמדרש במשמ' סַל: מה עשה אותו זקן נטל סלסלה[2] ומלא אותה בכורי תאנים יפות וקרב לפני אדריאנוס וכו' ואלא שבתוך הסלסלה[2] מהן מנתק וכו' נטל הזקן הסלסלה[2] מלאה זהובים (תנחו' קדושים ח).—ואמר המשורר: והמות יעולל את המונם כסלסלות וילקט הנזורים (ר"י חריזי, הענק קלב).

סֶלַע[3], סָלַע, ש"ז, מ"ר סְלָעִים, כנ' סַלְעִי, סַלְעוֹ,— א) החלק האבני של האדמה, ההרים, שממנו הצבים אבנים; אבן קשה וחזקה, Fels; roc; rock: קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם

---

[1]) [מנחם חברו עם סַל, וכן ת"י סלסילין, וכן דעת רד"ק. וכן השבע' (ἐπὶ τὸν κάρταλλον αὐτοῦ, סַלְסִלּוֹ). וכך גם הירונ'. ובמשמ' זו נמצא גם במדרש, ובאשור' ססל. אולם משמ' זו אינה הולמת את דברי הכתוב. וכבר חלק דונש על דעה זו במחלקתו עם מנחם, (בספרו תשו' דונש) וז"ל: וגם שם סלסלות כמו סל החלות ושת לעקלקלות ועקב מישרים וכו' ודמית כבוצר על הסלסלות (ירמ' ו ט) אלי ובסל העליון (ברא' מ יז) ואין ביניהן דמיון, כי הסלים כטנאים וכדודים והסלסלות בענפים וכזלזלים ובאמרו השב ידך כבוצר על הסלסלו' תדע כי פעם שנית צוה לשוב ולחפש הענבים והסלסלות לעולל העוללות. וסלי חרי לא נכפלו במקרא כי כאשר לא נכפלו גלי הים (ישעי' מח יח) לקוראם גלגלים כן לא נוכל להכפיל סלים לקוראם סלסלות וסלסלים וכאשר לא נסור כפילת סנסנים וזלזלים כן לא נסור כפילת סלסלות כי הם שמות נבנים על הכפילה והתבונן ואל תפק הפלילה, ע"כ. ולזה הסכים ר"ת בהכרעותיו שהוא כמו זלזלות. וכן ריב"ג בשרשיו, וכן דעת החדשים. ורש"י פרש מן סִלְסֵל שלפי פרושו הוא כמו חִפֵּש, עי' בהערה לסלסל, והוא מוסיף וז"ל: רביקור"ש בלע"ז כמו סלסלה ותרוממך כך פיר' דונש וכו'. כנראה לא ראה את עצם דבריו של דונש.]

[2]) [בכ"י אקספורד כלכלה, עי' בהערה של בוכר.]

[3]) [כך בארמ'. ובערב' שַׁלַע[a]), בקע; שֶׁלַע[a]), נקרת הצור. בארט (Etym, Stud 53.) מחבר אותו עם הערב' צַלַע[b]) והכושי צוֹלַע, וכן ברוקל' (Grundriss I 169).]

---

a) سلع b) صلع

אל הַסֶּלַע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת לָהם מים מן הַסֶּלַע והשקית את העדה ואת בעירם (במדב' כ ח). וינקהו דבש מִסֶּלַע ושמן מחלמיש צור (דבר' לב יג). קח את הבשר ואת המצות והנח אל הַסֶּלַע הלז (שפטי' ו כ). ויעלוהו מן הַסָּלַע (שם יה יג). ויתחבאו העם במערות ובהוחים וּבַסְּלָעִים ובצרחים ובברות (ש"א יג ו). ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סְלָעִים לפני יי' (מ"א יט יא). הירצון בַּסֶּלַע סוסים אם יחרוש בבקרים (עמו' ו יב).—משמש משכן לשפנים: הרים הגבהים ליעלים סְלָעִים מחסה לשפנים (תהל' קד יח). שפנים עם לא עצום וישימו בַסֶּלַע ביתם (משלי ל כו). —וְלִיְעֵלִים: הידעת עת לדת יעלי סָלַע חלל אילות תשמר (איוב לט א).—לַיּוֹנִים: יונתי בחגוי הַסֶּלַע בסתר המדרגה (שה"ש ב יד).—וְלַנֶּשֶׁר: אם על פיך יגביה נשר וכי ירים קנו סֶלַע ישכן ויתלנן על שן סֶלַע ומצודה (איוב לט כז-כח).—ובהשאלה גם לבני אדם: וישא משלו ויאמר איתן מושבך ושים בַּסֶּלַע קנך (במד' כד כא). ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירנו ישבי סֶלַע מראש הרים יצוחו (ישעי' מב יא). עזבו ערים ושכנו בַּסֶּלַע ישבי מואב והיו כיונה תקנן בעברי פי פחת (ירמי' מח כח).—ידי סֶלַע: נשמטו בידי סֶלַע שפטיהם ושמעו אמרי כי נעמו (תהל' קמא ו).— מְצָדוֹת סְלָעִים: הוא מרומים ישכן מצדות סְלָעִים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים (ישעי' לג יו).—נְקִיק הַסֶּלַע: קח את האזור אשר קנית אשר על מתניך וקום לך פרתה וטמנהו שם בנקיק הַסָּלַע (ירמי' יג ד). —ומ"כ נקיקי הַסְּלָעִים: ובאו ונחו כלם בנחלי הבתות ובנקיקי הַסְּלָעִים ובכל הנעצוצים ובכל הנהללים (ישעי' ז יט). ואחרי כן אשלח לרבים צידים וצדום מעל כל הר ומעל כל גבעה ומנקיקי הַסְּלָעִים (ירמ' יו יו). ועי' עוד ערך נקיק.—סעיף סֶלַע: ויך אותם שוק על ירך מכה גדולה וירד וישב בסעיף סֶלַע עיטם (שפטי' יה ח; גם יא).—ומ"כ סעיפי הַסְּלָעִים: לבוא בנקרות הצרים ובסעיפי הַסְּלָעִים מפני פחד יי' ומהדר גאונו בקומו לערץ הארץ (ישעי' ב כא; גם כז ה).—צחיח סֶלַע: כי דמה בתוכה היה על צחיח סֶלַע שמתהו וכו' נתתי את דמה על צחיח סָלַע לבלתי הכסות (יחזק' כד ז-ח; גם כו ד; יד).—צל סֶלַע: והיה איש כמחבי רוח וסתר זרם כפלגי מים בציון כצל סֶלַע כבד בארץ עיפה (ישעי' לב ב).— שן סֶלַע: ובין המעברות אשר בקש יונתן לעבור על מצב פלשתים שן הַסֶּלַע מהעבר מזה ושן הַסֶּלַע מהעבר מזה ושם האחד בוצץ ושם האחד סנה (ש"א יד ד).— ואמר בן סירא: נצר חמס לא ינקה בו ושרש חנף על שן ס ל ע (ב"ס גני' מ יה).— וכנוי לחזק וגבה: ויעלני מבור שאון מטיט היון ויקם על סֶלַע רגלי כונן אשרי (תהל' מ ג).— חזק מִסֶּלַע: כליתם מאנו קחת מוסר חזקו פניהם מִסֶּלַע מאנו לשוב (ירמי' ה ג).—ותאר לאלהים שהוא מחסה ומעוז כמו סֶלַע: יי' סַלְעִי ומצדתי ומפלטי לי (ש"ב כב ב). כי סַלְעִי ומצודתי אתה ולמען שמך תנחני ותנהלני (תהל' לא ד). אומרה לאל סַלְעִי לָמה שכחתני למה קדר אלך בלחץ אויב (שם מב י).—ומחסה בכלל כמו צבא: ונפל אשור בחרב לא איש וחרב לא אדם תאכלנו ונס לו מפני חרב ובחוריו למס יהיו וְסַלְעוֹ ממגור יעבור וחתו מנס שריו נאם יי' (ישעי' לא ח-ט). —ובתו"מ: אילן שנעקר והסלע עמו ששפו נהר והסלע עמו אם יכול לחיות פטור אם לאו חייב נעקר הסלע מצדו או שזעזעתו המחרישה וכו' (ערלי' א ג). וכן בית הבד שהוא בנוי בסלע וגינה אחת על גביו ונפחת הרי בעל הגינה יורד וזורע למטה עד שיעשה לבית בדו כיפין (ב"מ י ד). מרחיקין את הגפת ואת הזבל ואת המלח ואת הסיד ואת הסלעים מכותלו של חבירו שלשה טפחים (ב"ב ב א). הזורע דבר המצמיח על גבי ביצים ועל גבי חילת חייב על גבי סלע ועל גבי אמת המים פטור (תוספת' כלא' א יד). עולה הייתי במעלה אדומים ראיתיו (את הירח) רובץ בין שני סלעים ראשו דומה לעגל אזניו דומות לגדי (שם ר"ה א יה). בסלע הבא בידים[1] זה יחפור בורו מיכאן וזה יחפור בורו מיכן (ר' יהודה, שם ב"ב א א). מודה ר' יהודה בשקיפין ובסלעין אף על פי שאינו כאוהל אבל חשובין באוהל (שם אהיל' ה ד). אתיב ר' שמי הרי סלעים מרחיק אותן מן הכותל מעתה אסור לטמון בהן א"ר יוסי לא שהסלעים סרתיחין אלא שהן עושין הלודה והן מלקין ארעיתו של כותל (ירוש' שבת ד א). ג' שהטילו לכיס ונגנבו כך הן חולקין והתני באילו אבנים ונגנבו מחצה לזה ומחצה לזה א"ר שמי סלעים גסות הן ואיפשר לבלול לצא' ידי כולן וכו' (שם ב"ק ד א). מעשה במרוני שהיה בירושלם והיו לו מטלטלין הרבה ומבקש לחלקן אמרו לו אין לך תקנה אלא אם כן

[1] [סלע מרופש שאין צריך כלי ברזל וחצוב בו אלא אדם חופר בו, ערוך. ועי' רגמ"ה ורש"י (ב"ב יז:)].

קנית קרקע מה עשה הלך וקנה סלע[1]) אחד סמוך לירושלם וכו׳ (ר׳ אלעזר, שם ב״ב ע ע). והאיך היתה הבאר עשויה סלע וכו׳ וכיון שהיו הדגלים חונים והמשכן עומד היה אותו הסלע בא ויושב לו בחצר אוהל מועד (מד״ר במד׳ א). כל הילדים שהשליכו ליאור לא מתו אלא היאור הפליט אותם והשליך אותם למדבר מצרים והיה הקב״ה מביא סלע בפי כל אחד ואחד :סלע מצדו והסלע שהיה בפיו מניק אותם דבש והסלע שבצדיהם היה מניק אותם שמן (ר׳ שילא, פדר״א מב).—ובמשמ׳ בליטה: וההר מלמעלן עשוי מערות וכנגד המערות הר שכנגדו עשוי סלעים סלעים כמין שדים (תנח׳ חקת כ).—ובמשמ׳ הברבורה שבעור: הסלעים שהן על הנחש היא צרעתו (רב הונא בשם ריב״ל, שם מצורע ב).—ובספהמ״א: ואתחפש ולי דבר ומפעל אשר יהיו בדור אחרון שמועים ואתהלך בבקעה עם בני איש ויש לי לב עלי ראשי סלעים (ר״ש הנגיד, דבריך בתוך לבי נטועים). — דמיון לחכמה שלא עבד בה איש: אשר היתה (הכמת התכונה) סגורה מפנינים כמו סלע אשר אינה חרושה (רשב״ג, הכפור לו דרור). פטיש מפוצץ סלעי נקיקים (תחיות אלך, יולי בי שבועי). — ובמשמ׳ מחסה: לך סלעי ומשגבי לך נפשי מזמרת לך היתה בצרה תחנוניה מסדרת (ר״ש הנגיד, שלא יונה מבשרת). היה סלעי ביום צלעי קרא ישעי וסר נגעי ומגדיעי (ראב״ע, אכי תמה יפת למה). —ב) *ס״כ, התיכה קבועה של סֶלַע ששמשה למשקל ידוע, כמו אבן, עי׳ אבן ב): ומה היא עושה לו (האשה לבעלה) משקל חמש סלעים שתי ביהודה שהן עשר סלעים בגליל או משקל עשר סלעים ערב ביהודה שהן עשרים סלעים בגליל (כתוב׳ ה ט). חמש רחלות גוזזות כל שהן וכמה הוא נותן לו משקל חמש סלעים ביהודה שהן עשר סלעים בגליל (חולי׳ יא ב).—ג) שם למטבע ידוע שמשקלו סֶלַע[2]): התוקע להברו נותן לו סלע ר׳ יהודה אומר משום ר׳ יוסי הגלילי מנה (ב״ק ח ו). המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון ואמר לו סלע הלויתיך עליו ושקל היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלויתני עליו וסלע היה שוה פטור (שבוע׳ ו ז). אין בערכין פחות מסלע ולא יתר על חמשים סלע (ערכי׳ ב א). וכן סלע שנפסלה והתקינה להיות שוקל בה טמאה (כלים יב ז). וכן לא יאמר אדם לעני הולך סלע זה והבא לי לקט היום והבא לי שכחה היום והבא לי פאה היום (תוספת׳ שביעי׳ ו כד). וכן בן לוי שהיה בידו סלע של שביעית וביקש ליקח בה חלוק הולך אצל חנוני ואו׳ לו תן לי מן הפירות ונותן לו והלה אומר לו הרי פירות הללו נתונין לך במתנה והוא אומ׳ לו הרי סלע זה נתון לך מתנה (שם כה). סלע כמה תהא חסירה ויהא בה אונאה סלע ארבעה איסרות לדינר איסר (ר׳ מאיר, שם ב״מ ג יז). שכשם שאדם צריך להזהר בסלעו שלא תאבד כך יהא אדם צריך להזהר בתלמוד שלא יאבד (ספרי דברי׳ מח). והעבטת גוים רבים יכול תהא אתה לוה בסלע ומלוה בשקל כדרך שאחרים עושים ת״ל ואתה לא תעבוט (שם קטז). וכן מי שהלך לבית אילנים לשוק וצריך מאה מנה או שתי ריבוא אם מצרפם סלעים מייגעים אותו ואין יודע מה לעשות (שם שו). סלעים סבירניות מהגינו׳ ירושלמיות וכו׳ (ר׳ יוחנן, ירוש׳ כתוב׳ א ב). כל שקלים שכתוב בתורה סלעי׳ ובנביאים ליטרא ובכתובים קינטירין (ר׳ חנינה, שם קדוש׳ א ג). הדא דאת אמר כשהיתה הסלע חסירה או יתירה וכו׳ (ר׳ אלעזר, שם כתוב׳ י ד). במה דברים אמורים בדינרין ובסלעין וכו׳ (שם ב״מ ד ד). היו לפניו מאה צאן אמר לו הרי הן עשויות עליו במאה של זהב וולדן וחלבן וגיזתן שלך ואם מתו אתה חייב באחריותן ואת מעלה לי סלע של כל אחת ואחת משלך באחרונה אסור (שם ה ז). מודה ר״י בקטנית ששניהם מעלו שהקטנית בסלע וקטנית בפרוטה (כתוב׳ לט:). סלע צורי תנן או סלע מדינה (ב״ק לו:). משל לשלחני שאמר לתלמידו אם יבואו לך סלעי׳ לפרוט פרוט ואם תבוא מרגלית הביאה אלי (מד״ר במדי׳ כא). בא אצלו (בר קפרא לאנטפיטא) ושאל בשלומו ונתן לו שתי סלעים מה עשה הכניסו לביתו והאכילו והשקהו (שם קהל׳, שלח לחמך). —ומטבע סתם לרפואה: יוצאין בסלע שעל הצינית (שבת ו ו).—ובהשאלה חותם של מטבע: אמר הקב״ה לא דיין לרשעים שעושין סלע שלי פומבי אלא שמטריחין אותי ומחתימין אותי בעל כרחי (ר״ל, ע״ז:). —ד) *מֻרְסָה קשה בְּרֵאָה וכדומה, scirrhus[1]): וממה שאני רואה שמכשירין ריאה שיש בה סלעים

---

1) [בבבלי (קדוש׳ כו:) הגרסה בית סלע, עי׳ שם. וכן ב״ב (קנו:).]

2) [ועי׳ שקל.]

---

1) תרג׳ ד״ר מויא.

סלעים¹) שקורין לה פירושה ואותן סלעים הרי אינן עולין בנפיהה (רמב"ד, תמים דעים, תשו' יח). ואמנם סוג המורסית הלבניות מתחלק לשני מינים המורסה הרכה והסלעים הרכים ויובדלו שהסלעים הרכים נבדלים בכיסים (קאנון א ג א ה). בקשי השד והסלע והגדר בו וכו' ואמנם הסלע היא לופיא והגדר הוא גרנדולא הרפואה היותר טובה להם שיוקח עלי אפרסקים לחים וכו' (שם ג ו ג ח).

***סַלְעִי**, ת"ז, — של הַסֶּלַע: felsig; rocheux, rocky:
ואמנם בשריהם כמו הדגה סלעי והנהרי זולת האגמי וכמו הצפרים וכו' (שם ג י א לה).

סלעם²), ממנו סָלְעָם, *סִלְעֵם.

סָלְעָם, מין ממיני הארבה, הנאכלים בקצת מקומות: את אלה מהם תאכלו את הארבה למינו ואת הסָּלְעָם למינהו ואת החרגול למינהו ואת החגב למינהו (ויקר' יא כב). — ובתלמוד: ארבה זה גובאי סלעם זה רשון חרגול זה ניפול חגב זה גדיאן (חול' סה.).

***סִלְעֵם**, סִלְעֲמוּ, פ"כ, — נבלע, נשחת, verschlungen werden, verdorben sein; être dévoré, ruiné; to be swallowed up, ruined: מקול מפולת שאון פורכים נרעשו איים ויושבי ברכים סלעמו סוד נמלכים עלפו ונסוגו אחור (מקול, יוצ' אחרון פסח).

סלף, ממנו סֶלֶף, סִלֵּף, סִלּוּף.

סֶלֶף, ש"ז, — ההפך מן תֹּם, תֻּמָּה, מה שאינו יָשָׁר, במשמ' רוחנית ומוסרית, Verkehrtheit, Unehrlichkeit; perversion; crookedness: תמת ישרים תנחם וסֶלֶף בגדים ושדם³) (משלי יא ג). מרפא לשון עץ חיים וסֶלֶף בה שבר ברוח (שם טו ד). — ובסהמ"א: הלא על חמסי אני בוכה ועל משפטי עיני דמע דולפת ועל סלף דיני: תתעלפנה עצמי גם לבבי יומם (מנחם בן סרוק, תגר', ספ' תשוב' תלמידי מנחם, XXVII). כי מרוב השונאים שיש לו בסבת סלף לשונו ישנאוהו (המאירי, פי' משלי יה ד, ד"ה מרפא לשון). יאות לנלבב לרפאות לשונו מרע ולהתרחק מללמד לשונו סלף ועוות (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי טו ד). יגרום לעצמו סלף קשה ופתאומי (רלב"ג, פי' משלי יה ד, ד"ה מרפא לשון). אולם טוב נבר אך בלי סלף מהמון בוגדים מני כסילים אלף (אייכענבוים, ברי לב. שיר) בספ' שבי"ע של בלאך ג, לפני ההקד'). ואני איגע אערים למצוא לי אלף תחבלות שונות תהפוכות וסלף וכמוצא שלל רב אשמח שמח (יל"ג, משלי יהודה ג ג). — ואמר הפיטן: ידיה לא פירשה לאלילי סלף וגן נעלה ומעין חתמה מדלף (מחזו' ויטרי, תשב). באין סלף עדי אלף שנים ושבעים שנה ובא יומה ונדעמה וגם היתה כאלמנה (רמב"ע, אהה ירד). וכל משוררי דורו היו לפניו ריק וסלף והקטן יהיה לאלף (ר"י חריזי, תחכמ' ג). מורמי הדמעות גבר הסלף והששון עבר והלף ולא ימצא אחד מני אלף (ר' זכריה אלצאהרי, ספ' המוסר, מעמוני מחברים כד). וכן תמה רגשת מבקשי סלף פתאום כמו מר מדלי וכדלף (כהנת אברהם א ע יו).

סִלֵּף, קל לא נמצא במקומות הקדמונים. — פעי', יְסַלֵּף, תְּסַלֵּף, מְסַלֵּף, — סִלֵּף דברי פלוני, הפך אותם, נתן להם משמע אחר, לא לפי כונתם האמתי, verdrehen; pervertir; to twist, pervert: ושחד לא תקח כי השחד יעור עיני פקחים וִיסַלֵּף דברי צדיקים (שמות כג ח). — וְסִלֵּף הדרך, עִוֵּת אותה, verderben, ruiner, détruire; to subvert, ruin: אולת אדם תְּסַלֵּף דרכו ועל יי' יזעף לבו (משלי יט ג). עיני יי' נצרו דעת וַיְסַלֵּף דברי בגד (שם כב יב). משכיל צדיק לבית רשע מְסַלֵּף רשעים לרע (שם כא יב). מוליך כהנים שולל ואיתנים יְסַלֵּף (איוב יב יט). — ואמר בן סירא: בטרם תחקר אל תסלף בקר לפנים ואחר תזיף (ב"ס גני' יא ז). לא תדבק לרשע ויסלף דרכך ויהפכך מבריתיך¹) (שם לד). — ובסהמ"א: ואם הייב בהסת אין לחלף שבועה על אשר נגדו לסלף (רה"ג, ס"ס, קבוצ' קונטרס' 81). וסלף בה מי שסילף לשונו בה (רגמ"ה, ערכ' טו:). ובאמרם בזאת לא תוכל לסלף את דבריהם (דונש על מנחם, יעלעו, 86). כל שכן כאשר ישנו המלות ויסלפו התיבות ואין ספק כי בהשתנות המלות ישתנו הענינים (ר"י א"ח, הקדמה, הקד' III). כי אימת הזיפים ופחד המסלפים נפלה עליו (ר"מ הלוי להרמב"ן, מובא באגרת הרמב"ם, כג:). והאיש הנמהר אולתו היא המסלפת דרכו עד שיצא לתרבות

---

¹) [תרג' של טינרא הארמי, שפרושו צֹר וסלע.]
²) [מפעל מן לָעַם, בלע, בערב' שַׁלְעַ'ם a) מן לַעְ'ם, b) עי' פלישר (אצל לוי ג 724). ומזה סָלְעָם המבלע ומשחית, כמו חסיל, וסָלְעָם בתרגו' ובסהמ"א.]
³) הקרי ישדם.

a) سلغف b) لغف

¹) [כתיב מלא מבְּרִיתֶךָ, ובתרג' היוני τῶν ἰδίων σου, מבני ביתך].

רעה (ר"י צ"ר אנטולי, מלמד התלמידים עו:). והרי א"ב היה הש"י מסלף רשעים לרע (ר"י אברבנאל, שמות, ד"ה ואני אקשה). כי צדקת הצדיק חסד וברכה ורחמים אליו לשכניו ולדורו והמסלף דרכו מפקי' עצמו להתרחק מהטוב הנגזר מאת הבורא יתברך (ר"מ אלדבי, ש"א א, ח:). לאוהביו יזהיר שישמרו מהרעות הבאות עליהם ולשונאיו יסלפם בהכמתו כדי שיחולו עליהם הרעות (יוסף יעבץ, אור החיים, הקד' א.). יסלף בוגד דבר יי' מטמון החכמה נסתר מנגד עיניו (צ"ז, צ"ס א כח). ואם משגת נאמני ביתו מסלפת דרך המו"מ יזעף לבו עלי במכתבים קוראים המס ועול (רמח"ג, קרית ספר לט). — ואמר הפיטן: הזיתו (את האדם) לבד ושתת אעשה לו עזר אם יסלף ארח תהי לו למכשול (אתה כוננת, סדר עבודה, מובא בקובץ מעשה ידי גאוני קדמוני׳ ב 112). נפצתם לכל רוח בסלפך לשונם (שם). קלקלו צעדי ישר לסלף ואוצרו הטוב עליהם חלף והפכם משרש דורות לאלף (מה מועיל, יולי אחכון פסח). ואם העוו אורח לסלף הזכר רחמיך הוק מלחלף (תאות נפש, יולי יוה"כ). בער שקד לסלף עם דת אלף מעט פרחי תלף גבר מרוב אלף (אין צור, יולי שבת א חנוכ׳). ויתעב את מסלפי דרך וגנווי מפעל ויאהב את מתי שכל ואת יצוב המשפט ואת דרך הטוב (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 36).

—פעי, *סִלֵּף, בינ׳ מְסֻלָּף,—שסִלְּפוּ אותו: והקלו זה על נפשם בעבור שהם לומדים מה שלומדים מן התלמוד מוטעה וגורסים מה שגורסים ממנו מסלף והם אינם מרגישים בעבור שנעדרה מהם הקבלה ולא למדוהו מאנשי ההוראה (ר"י א"ת, הקד׳ הרקמ׳ V). נהפכה לדרך רעה מסולפה (ר"י הדסי, אשה"כ שסד, אות פ׳). מסולפים ומסועפים (שם שע, אות ל׳).

—קל, *סָלַף פ"ע,—התנהג בְּסֶלֶף ובלי ישר: וסלף בה מי שסולף בה וחפץ לסלקה שלא תהא בו עוד ישבור רוחו (רש"י, ערכי׳ יה:). אם תחזה תבל תרומם יד אחי סכלות ותשכיני עלי עש מעלה אל תשאלה הונו ודע כי סלפה צדק בהעלותו ולמאד מעלה (רמב"ע, התרשים ע כע).

סלק[1], ממנו סָלַק, *סִלּוּק, *הִסְתַּלְּקוּת.

*סָלַק, פ"י, — כמו פִּעֵ׳: האברים והפדרים שלא נתעכלו מבערב סולקין[1]) אותן על צדי המזבח (תמי׳ ב א).

—פעי, *סִלֵּק, פ"י, — העלה, הגביה כדי להסיר, הֵסִיר, emporheben, beseitigen; ôter, déplacer; to lift away, remove: התחיל לתקוע תקיעה שלישית סילק המסלק והטמין המטמין והדליק המדליק (דבי ר׳ ישמעאל, שבת לה:).—וסִלֵּק דבר: בש"א אין מסלקין את התריסין ביום טוב וב"ה מתירין אף להחזיר (ביצ׳ א ה). אבן שהצבה מתחלה לבימוס הרי זו אסורה סיידה וכיירה לשם עבודה זרה וחידש נוטל מה שהידש העמיד עליה עבודה זרה וסילקה הרי זו מותרת (ע"ז ג ז). נטמא וסילק את למודיו טהור (כלים ה ט). בית הילל אומ׳ מגביהין מעל השולחן עצמות וקליפין ובית שמאי אומ׳ מסלק את הטבלה כולה ומנערה (תוספת׳ שבת עז (יז) ו). נר שהוא מונח על גבי טבלה מסלק את הטבלה והנר נופל (ירוש׳ שם ג 7). נראה נגע בין נסר לכותל ובין יריעה לקורות אין ניזקק לו סלקו הרי הוא כקמוט שנפשט וכבית סתרים שנתגלה (תוספת׳ נגע׳ ו ט). פעמים שאדם בא מן השדה וחבילתו על ראשו ומסלקן מראשו וקושרן בזרועו (ר׳ הונא, עירוב׳ לה:). נשברה כדו ולא סילקו נפלה גמלו ולא העמידה ר"מ מחייב בהזיקן (ב"מ פב:). אמרו אשה טובה היתה לו לינאי המלך ושלמינון שמה וכשמת סלקה טבעתו מעל ידו ושלחה לשר בית האסורים (מגי׳ תעני׳ יא). היו עליה כלי זהב קטלאות ונזמים וטבעות מסלקם הימנה כדי לנוולה (ספרי במד׳ יא). (בגדים) מרושלין שסילקן (מן הארץ) על ידי אבנט כשרין (זבח׳ יח:). כיון שראה אותה נעימה ומעשיה נאים התחיל שואל עליה כל הנשים שוחחות ומלקטות וזו יושבת ומלקטת כל הנשים מסלקות כליהם וזו משלשת כליה וכו׳ (מד"ר רות, ויאמר בועז לנערו). לעשר נודות נפוחות מונחות בטרקלין נצרך המלך למקומו מה הוא עושה להן מתיר׳ ומוציא את רוחן ומסלקן בזוית אחת כך דרך הקב"ה על מי בראשית וסילקן בים אוקיינוס (שם בראש׳ ה). למלך שהיו לו שני (קלגליקין) [קתוליק׳ן] ולא היו עושין בלא דעת המלך היה לאחד מהן חלוק יפה

---

1) [כך בארמ׳ ובערב׳ סַלַקa) ומזה לדעת כל החדשים יִסַּק, אֶסַּק, הִסִּיק, הִשִּׂיק, בהבלעת למד בסמך, עי׳ נסק, נשׂק.]

1) ברב הספר׳ סונקין, עי׳ סנק.

a) سلق

אצל המלך והיה המלך צריך לו אמר המלך אע"פ שאני צריך לו שהוא ברשותי איני מסלקו עד שאני מודיעו (תנחו' תקת לח). וקודם שיכנס כיצד יעשה חולץ מנעליו ומסלק את כובעו ומסלק את טליתו ומתיר את הגורו ופושט את חלוקו (דא"ר י). פשתנו לעלות מן המשרה צמרו לעלות מן היורה אם יש שם אחרים מסלקין עמו אם לאו מסלקין בצנעה (שמח' ה ג). ר' שמעון בן אלעזר אומר משום ר' מאיר אין כותבין את השם לא על מחק ולא על מקום גרד ואין תולין אותו אלא מסלק את היריעה כולה וגונזה (ר"י ברללוני, הלכי ס"ת 24). כל תשעה חדשים שאין האשה רואה דם בדין הוא שתהא רואה מה הקב"ה עושה מסלקו למעלה לדדיה ועושה חלב כדי שיצא הולד ויהיה לו מזון לאכול (מד"ר ויקר' יד).—ונושא מפשט: אם היתה במחבא והגיע שעת וסתה ולא בדקה הרי זו טהורה מפני שהרדה מסלקת את הדמים אבל ימי הזב והזבה ושומרת יום כנגד יום הרי אלו בחזקת טומאה (ר"מ, נדה ד ז).—וְסִלֵּק דבר מפשט: לא שנו אלא שקידם וסילק את האיסור אבל לא קדם וסילק את האיסור אסור (אבי', פסח' כז.). אם על פתיחה חייב על ברייה לא כש"כ אלא להביא כורה אחר כורה שסילק מעשה ראשון (ב"ק נא.).— סִלֵּק את השכינה: אף הקב"ה אע"פ שהוא נראה כמסלק שכינתו מב"ה עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם (ר' יצחק, מד"ר שמות ב). כל שאומר לשון הרע מסלק השכינה מלמטה למעלה (ר' מונא, שם דבר' ה). באותה שעה נכנסו אויבי' להיכל ושרפוהו וכיון שנשרף אמר הקב"ה שוב אין לי מושב בארץ אסלק שכינתי ממנה ואעלי' למכוני הראשון (שם איכ' פתיח'). כך אומות העולם מונין את ישראל ואומרין להם אלהיכם הסתיר פנים מכם וסילק שכינתו מכם (בשם ר' יוחנן, שם, זכור עני').—ורוח הקדש: לכך נכתב פרשת בלעם להודיע למה סלק הקב"ה רוח הקדש מאומות העולם (שם במדי כ).—ובמשמ' לא שם לב לדבר, לא השגיח בו: בשע' שהכת' רבה על הנקודו' את דורש את הכתב ומסלק את הנקוד' ובשעה שהנקודה רבה על הכתב את דורש את הנקודה ומסלק את הכתב (ירוש' פסח' ט ב).—סִלֵּק דבר לצדדים, לצד, לצד אחד: גורפין מלפני הפטם ומסלקין לצדדין מפני הרעי (ר' זעירא, שבת כ ד). ר' יהודה אומר אם היתה דרך (הרבים) מפסיקתן יסלקנה לצדדין וחכ"א אינו צריך (עירוב' ב ד). הרי שנתן לתוך פיו ושכח ולא בירך אם היו משקין פולטן אם היו אוכלין מסלקן לצדדין (ירוש' ברכ' ו א). זבל שבמבוי מסלקו לצד (שם פסח' ד א). לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך ואפילו היא אשתו נזדמנה לו על הגשר יסלקנה לצדדין (ברכ' סא.). הזבל שבחצר מסלקין אותו לצדדין שברפת ושבחצר מוציאין אותו לאשפה (ת"ר, פסח' נה:). לא מלא לוגמיו ממש אלא כל שאילו יסלקנו לצד אחד ויראה כמלא לוגמיו (ר' יהודה בשם שמואל, יומ' פ.). המוציא זבל על ראשו ותפילין בראשו הרי זה לא יסלקם לצדדין ולא יקשרם במתניו מפני שהוא נוהג בהן מנהג בזיון (ר' חייא, ב"מ קה:).—מְסַלְּקֵי דרכים: ושם דרך אלו מסלקי דרכים[1] (מד"ר ויקר' ט).— וְסִלֵּק את פלוני: אותו היום סלקוהו לשומר הפתח וניתנה להם רשות לתלמידים ליכנס (ברכ' כח.). מה עשה הקב"ה לא עשה אלא מסלק אותם ונתן תורה לישראל (פסיק' רבת', עשר תעשר). וכיון שסלקם הקב"ה בתשובה [אמר] הקב"ה למשה עד שהשעה פנויה לך כתב את הדברים האלה (שם). כשרא' פנחס שמבק' לכלותן הבטן בקרקע ועמד והתפל' וסלקו[2] (מד"ר במדי כ). חס הקב"ה על כבוד של אותו רשע שלא יאמרו זו היא שסילקה את בלעם (תנחו' בלק יג, בובר). כי בן הייתי לאבי כשם שבנו של אדם כשהוא תינוק קטן אם יחטא אין אביו מסלק עליו מפני שהוא תינוק קטן אבל אם יגדל ויעמוד על אקמי (פי' דעת) שלו אם יחטא הוא מסלק עליו (מדר' אגדת ברא"ש' ה). היה משקה יין לחמרים אל יאמר להן סלקו את זה ותנו לזה שזה דרך הגזל (ד"א ח).—סִלֵּק עצמו: סלקו עצמיכם מלפני הדבור שלא יצא וישרוף אתכם ומיד היו המלאכים של אש מסלקין עצמן והחיות מסלקין עצמם כדי שלא ישרפו מנשבו של דיבור (פסיק' רבת', אנכי אנכי).—ובמשמ' בִּטֵּל את דבריו: פרה ששתתה מי חטאת ושחטה בתוך מעת לעת זה היה מעשה והיה ר' יוסי הגלילי מטהר ור' עקיבא מטמא סייע ר' טרפון את ר' יוסי הגלילי סייע ר' שמעון בן ננס את ר' עקיבא סלק ר' שמעון בן ננס את ר' טרפון וכו' (תוספת' מקואו' ז יא). ממקום שבית שמאי מביאין

---

[1] [מן האבנים וצרורות וברקנים, מ"כ. ואולי צריך לגרוס מסקלי דרכים, ועי' ערך סקל.]

[2] [סלק דבר או מלאך המשחית, מ"כ.]

טעם לדבריהן משם ב"ה מסלקין לון (ר' חנינה, ירוש' חגי' ב א). סילקו (אדריינוס לריב"ח) והלך לו (פסיק' רבת', י' הדבר' א).—ובמשמ' סִלֵּק את פלוני מן העולם[1], הביא עליו את המות: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שפורענות גדולה עתידה לבא בדורינו וסילק אלו (רבי שמעון ורבי ישמעאל) מבינותינו (מכילת' משפט' יח). אשר יצר אתכם בדין וכלכל אתכם בדין וסילק אתכם בדין ועתיד להחיותכם בדין (רבי אליעזר בשם רבי חנינא, ירוש' ברכ' ט ג). לרעות בגנים אילו אומות העולם וללקוט שושנים אילו הצדיקים שמסלקן מביניהן (ר"ל, שם ב ח). אמרו יפה אמר בעל התאנה ואם הוא יודע עונתה של תאנתו והוא לוקטה כך הקב"ה יודע אימתי עונתן של צדיקים לסלקן והוא מסלקן (מד"ר שה"ש, דודי ירד).—ובסהמ"א, סִלֵּק בגדים מן הארץ, הגביה אותם: ישלשל בגדיו כלפי מטה שיראו ארוכים והיא מדת עשירים היושבין בביתם ואינם צריכין לסלק בגדיהם מן הארץ בשביל מלאכה (רש"י, שבת קיג.). כיסי בבלייתא שמסלקין בגדיהן מן הארץ כשהן ארוכין וכופלין אותן כלפי מעלה (שם קמז.). — וְסִלֵּק דבר מפשט: ואין מושחין מלך בן מלך אלא אם כן היתה שם מחלוקת או מלחמה מושחין אותו כדי לסלק המחלוקת (רמב"ם, מלכ' א יב). שאין חליצה פחותה מסלקת זיקת יבום (הוא, יבום וחליצה ה יב). הצורה המוחשת בחושים בין שתהיה מלאכתית או בלתי מלאכתית רק נבראת כתאר בני אדם אבל נקרא בענינים הטבעים צורה את הענין המעמיד להמין המיוחד בו אשר אלו יכולת לסלקו מן הדבר ההוא לא יהיה הדבר ההוא (מלות הגיון ט). כי אם תרצה לסלק החי תבטל מציאות האדם (שם יב). להייב לו שלמות אמתית ולסלק ממנו כל הסרון (ר"א הקראי, ספר ג"ע, הקדמ' ב:). וזאת האמונה היא אמונת הקרי ומביאה לסלק השגחת האל יתברך (שם ג.). ואמנם זה על פי יסודנו שהתורה כונה למחות רושם עבודת כוכבים שמסלקת השגחת השם (שם, הבדל שנה משנה, יד:). ואם תשימו הכונה להנאות הגופיות המטרידות האדם מהגיע לתכליתו זו גם אני אמנע מכם אותן ההנאות שכונתכם אליהם ואסלק טובתי מכם ותשארו על אפיסת הטובות שהן הרעות (ר"י אבן לטיף, טעה"ם כה, השחר ב 104). והשיבו הרועים שאם יקבלו היהודים אשר

1) [עי' סִלּוּק.]

מטולושא כתב ישו שיסלקו ידם מעליהם או הפירג כלם את דתם (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 6). שכאשר בא עליהם מלך ורצו להשלים עמו היו נותנין לו כל כסף וזהב שבהיכל לשיסלק מלחמתו מעליהם (שם, 8). שכיון שעומד לדבר עם השכינה צריך לסלק כל מחשבות הגוף מלבו ולדמות כאלו הוא מלאך השרת (הלבוש, או"ח לה א). ומי שמסלק מהשבתו מן המדות הרעות המקום יעליהו אל המדות הטובות (תק' מדה"כ לרשב"ג כא). כי בין האומר שאין בנפרד שום שנוי ויציאה מהכח לפועל ובין האומר שהיציאה מהכח לפועל איננו שנוי בחוק הנפרד הפרש גדול כי האחד מסלק הכח מהנפרד במוהלט והשני איננו מסלקו ממנו (ר' אברהם שלום בן ר' יצחק אשר, נוה שלום א ו).—ואמר הפיטן: סלק מהבואים שחים ודאים סמן לנבראים סור מטמאים (ר' שלמה בר יהודה הבבלי, אל נשא, יוצ' שבת ברא'). גם היא במאד מחוקה בתקף ובתני נחקקה מעמו בלי לסלקה (הם אשר, יוצ' שבת פרה). — וסִלֵּק את פלו', פִּטֵּר אותו: כשאדי רואה ששני' מדברי' דבר סתר יחד שבניה' לא ילך אצל אחד ויבקש ממנו שגילה לו העניין שמא אינו רוצה לגלות ומתוך כך יסלק אותו בדברי' אחרי' (ספ' אורח' לדיקים, שער השקר).--ואפוטרופוס: ואם מפסיד האפטרופ' כמעט הרי בית דין מסלקין אותו מן האפוטרופסות (תשובו' הגאו' הרכבי קעח). אין הושדין אותו לומר שאוכל ושותה מנכסי היתומים אלא א"ב שבאו עדים עליו שמפסיד נכסיהם אז מסלקין אותו ומשביעין אותו שלא הפסיד יותר (טוהו"מ, אפוטרופוס רל).—סִלֵּק שליח צבור, העביר אותו: השתא כל כך אני צריך אפי' מילדותו מרננין עליו (על שליח צבור) עכשיו לא כש"כ שמסלקין אותו (סדר רע"ג ב, סד' תעני' עה.) — ובפרט בדיני ממונות, סלק את פלו', העביר אותו מתביעה, מזכות וכח וכדומ' שהיה לו[1]: נותנין לו מעות ומסלקין אותו (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 48). עכשיו אני עושה לך בדיניהם שעד שמסלקין אותך במעות לא יטלו שכר בית (שם 57). כל זמן שאינה מבקשת תשלומת כתובתה יש לה מזונות ולא נאמר שסילקה במה שהתפיסה וכו' אמר אמימר הלכה מי שיש לו כתובת אשה ובעל הוב ומת והניח קרקע והניה מעות לבעל [הוב] נסלקו במעות לאשה נסלקה בקרקע (שם

1) [עי' הסתלקות, סלוק.]

78). כי פטרתיו מעתה במאה כספים הללו וסילקתיו מכל הנמצא לי בעולם סילוק מוחלט (תשו' הגא' הרכבי סע). ואינו יכול לסלקו מירושה זו (רש"י, ב"ב קכו:). מי שיצא לדעת והניח נכסיו ואין ידוע להיכן הלך ולא מה אירע לו אין מורידין קרוב לנכסיו ואם ירד אין מסלקין אותו (רמב"ם, נחלות ז ח). לא ימצאו לוקח שהרי אומר למה אטרח ואקח כדי שיבא זה ויסלק אותי (הוא, שכנים יב י). עמדה האשה מדעתה וסלקה את הלוקח (שם יג יד). המצרן קודם ומסלק את הלוקח (שו"ע חו"מ, מלכות קעה ו). אם מכר אחד מהם חלקו חבירו מסלק הלוקח וכו' הרי בעל הקרקע מסלק אותו (שם כח). כיון שיכול לסלק במעות צריך כתיבה ומסירה (שם הלוואות סו ח). אם רוצה הלוקח לסלק המלוה במעות הרשות בידו וישאר לו הקרקע (שם, גביית חוב קיד ג). מי שהיו לו בני אחיות ובן אח ונתן מתנה לבן אח וכתב שבאותה מתנה סילק כל חלק וזכות מכל ירושתו ומת בן האח יורש הכל (שם נחלות רפח י).—וְסִלֵּק עצמו: וכשראה שהאריך ימים ובנו רב האיי היה ראוי להיות ראש ישיבה סלק עצמו (ראב"ד, ספ' הקבלה, סדר גאונים). סילק עצמו מגוף הקרקע (רמב"ם, אישות כג ג). שלא סילק עצמו אלא מפירות נכסים אלו בלבד (שם ג). ומעכשיו סילקתי עצמי והבאים מכחי ממתנה זו סילוק גמור לעולם (ר"י ברצלוני, ספ' השטרו' 22). ואפילו אם סילק עצמו מכח החוב ההוא לגמרי וריקן כל כחו בשטר לקונה אפ"ה אם מחלו מחול (שו"ע חו"מ, הלוואות סו כג).

—פעו', *סֻלַּק, בינ' מְסֻלָּק, מסולק,—שִׁסַּלֵּק, הגביה, הסיר אותו: היה קורא בראש הגג ונתגלגל הספר מידו וכו' ר' יהודה אומר אפילו אין מסולק מן הארץ אלא כמלא החוט[1]) גוללו אצלו (עירוב' י ג). היו (בגדי כהנה) מרושלין ומסולקין או שהיו משוהקין ועבד עבודתו כשרה (תוספת' מנחו' א ח). האומר ידיי מסולקות מן השדה הזו ורגליי מסולקות מן השדה הזו לא אמר ולא כלום (ר' חייה, ירוש' כתוב' ט א). האומר לחבירו דין ודברים אין לי על שדה זו ואין לי עסק בה וידי מסולקת הימנה לא אמר כלום (כתוב' פג.). דאמרינן דמיה מסולקין וכיון דדמיה מסולקין דיה שעתה (נדה סח:). — ובסהמ"א: כאן לימדך שיהא כתונת כהנים למדת קומתו לא נגררת ולא מסולקת (רש"י, יומ' כג:). והרי בין השמשות כל הקדרות מסולקות מרותחות מן הכירה (הוא, ביצ' כז.). קורה שפירס עליה מחצלת הרי ביטלה שהרי אינה ניכרת לפיכך אם היתה המחצלת מסולקת מן הארץ לששה טפחים או יתר אינה מחיצה (רמב"ם, שבת יז כג). ולא יתכן שיהיה המסולק הנעדר הוא המקבל לצורת המתחדש כי מתנאי המקבל שישאר עם המקֻבל (ראב"ד, אמו"ר ב, 10). וכן אם היה מחויב שתהיה כל עלה מהוה או מפסדת במקרה ויהיה כל מה שאפשר שיתהוה בהכא ויסולק טבע האפשר וזה חלוף המוחש והאמת בעצמו (ר' משה הנרבוני, הגאולי' בבחירה, ד"ח לח). — ואמר הפיטן: זבחים ומנחות מסלקים חטאות ואשמות נפסקים (אספוק פיוט, נגליות מנחו' יוה"כ). — ומְסֻלָּק מן: ושהוא יתברך מסולק מן החסרונות (ר"י אלבו, העקר' א טו). שלשתן קנו כל חלקו של ר' מנחם הנזכר שירש מאביו הנדיב ר' יוסף והוא שלהם לגמרי והוא מסולק ממנו לגמרי (CGJD. I, 77). לומד מאחרים תלמודו עומד בידו ואינו משתכח ומבואר ומסולק מן הספק (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר א ה-ו). (והאפלאטוניים) קראו אותו עצם האחדות או אחד להיותו מסולק מהערך וחבור (ר"א איריר, שעה"ש ה יב). אם שתהיה תבונת העולם מסולקת מכל מה שימרה את רוחך או שתהיה תבונתך מסולקת ממקבליו (רש"פ, ד כוסות, כוס תנחומי ב). - מְסֻלָּק דמים, חסר דמים, מִצְנַן: ואני יושב בחדר גדול שאינו מקבל חימום הראוי ומסולק דמים אני (שאילת יעבץ ב עג, כה::).

—התפ', *הִסְתַּלֵּק, נִסְתַּלֵּק,—כמו קל, עלה: מנין ארה אומר שהראה הקב"ה ליעקב אבינו בית המקדש בנוי וקרבנות מוקרבים וכהנים משרתים ושכינה מסתלקת (ספרי, במדי' קיט). מחמ' החלב הדמין מסתלקין (ר' מאיר, ירוש' נדה א ה). אמר ר' [מאיר] מעשה נסים הקב"ה עושה עם התינוק הזה כיצד עד שלא תלד האשה מושכת דמים משילדה הדמים מסתלקין לשדים ונעשה חלב והתינוק יונק מהן (תנחו' תזריע ה, בובר).—עלה והוסר: זה מנהג גדול היה בירושלים פורסין מטפחת על גבי פתח כל זמן שהמטפחת פרוסה אורחין נכנסין נסתלקה המטפחת אין רשות לאורחין ליכנס (תוספת' ברכו' ד ח). התזויל לתקוע תקיעה שנייה נסתלקו התריסין ונגעלו ההגויות ועדיין המין מונחין

[1]) [כך במדב"ם ובירוש' ובכ"י מינכ' ובדפוי' עתיקים. ובמהדורות מחט, עי' הערה בד"ס.]

(דבי ר׳ ישמעאל, שבת לה:). היו יושבין ונסתלקה מחיצה ביניהן (פסחי׳ פו:). ובאותו היום שנסתלקה סנהדרין של צדוקים (וישבה סנהדרין של ישראל) עשואוהו יום טוב (מגי׳ תעני׳ י). בברוח דוד מפני אבשלום (בנו היה אביתר עומד) עד שעלה במעלה הזיתים ושאל באורים ותומים ונסתלק אביתר מן הכהונה הגדולה ונכנס צדוק [הכהן] תחתיו (סדעו״ר יד).—ובמשמ׳ עלה והלך לו: קידש אחת מחמש נשים ואינו יודע איזו קידש כל אחת אומרת אותי קידש נותן גט לכל אחת ומניח כתובה ביניהן ומסתלק דברי רבי טרפון וכו׳ גזל אחד מחמשה ואינו יודע מאיזה גזל וכל א׳ אומר אותי גזל מניח גזילה ביניהן ומסתלק דברי רבי טרפון (יבמ׳ טו ז). במה דברים אמורים באילו העושין בעפר שחור אבל באילו העושין בעפר לבן כונס את גורנו ומסתלק (תוספתי ב״מ ח כז). חמשה שהביאו זבח אחד כולן סומכין עליו ולא כולן כאחד סומכין עליו אלא כל אחד ואחד סומך ומסתלק (שם מנח׳ י יד). הניחה ויצא היה בה תבואה לקצור וזיתים לבצור וענבים למסוק וכו׳ אוכל שנה אחת ומסתלק (ר׳ אלעזר, שם ערכ׳ ה ח). ר׳ אליעזר אומר מטמאין במשא ומה אם מטמאין במגע הקל לא יטמאו במשא חמור אמר לו ר׳ עקיבא אם מטמאין במגע המרובה יטמאו במשא מועט אמר לו ר׳ אליעזר מה זה עקיבא והלא טומאת אוהל מועט משניהן והרי הן מטמאין בה ואין מטמאין באוהל המועט לא במשא מרובה נסתלק ר׳ עקיבא וקפץ ר׳ יהשע וכו׳ (שם אהיל׳ ג ז). כיצד סדר משנה משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן ושנה לו פירקו נסתלק אהרן וישב לשמאל משה נכנסו בניו (של אהרן) ושנה להן משה פירקן נסתלקו בניו אלעזר ישב לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן (ת״ר, ערוב׳ נד:). מעשה בחסיד אחד שלקח משני בני אדם ולא היה יודע מאיזה מהן לקח ובא לפני רבי טרפון אמר לו הנח דמי מקחך ביניהם והסתלק (ב״ק קג:). הכל מודים בשנים שהפקידו אצל רועה שמניח רועה ביניהם ומסתלק (רבא ואיתימא רב פפא, בכור׳ יח:). והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו וכי אוכלין היו אלא נראין כאוכלין ראשון ראשון מסתלק (משום ר׳ מאיר, מד״ר בראש׳ מח). אמר (גביעה בן קוסם) מה כתיב ארור כנען עבד עבדים וגומר הרי הארץ שלנו והם עבדים לאדני המלך ונסתלקו משם בבושת פנים (שם סא). אמר לו גביעה בן קוסם אדוני המלך ס׳ ריבוא בני אדם עשו אצלם רד״ו שנים מהם כספים ומהם זהבים שנוטלים בשכרן דינר ליום ישבו פילוסופים וחשבו ולא הגיע לק׳ שנה עד שנמצאת ארץ מצרים לטימון ונסתלקו משם בבשת פנים (שם). כיון שראו שנסתלקו ישר׳ מסביבותיהם יצאו מחרפין ומגדפין שנאמר יצאו ניצבי׳ (שם במד׳ יח). אם אשה את דברי עמי ואם רוח את הסתלקי מלפני (פסיק׳ רבת׳, ויהי בעת ספרהה). כשראו מלאכי הבלה שהוא מקטרג אותן אמרו לא יהי׳ לנו עסק לקטרג כל ימים שזה מקטרג יפלו ביד זה שלא יעמדו אבותיהם עלינו למה קטרגתם את בנינו נסתלקו מלאכי חבלה (מד״ר שמות מז).—הִסְתַּלֵּק מן הספק: עשה לך רב והסתלק מן הספק (רבן גמליאל, אבות א טז).—וְהִסְתַּלֵּק לצדדין: מעשה כרבן גמליאל ורבי יהושע שהיו מהלכין בדרך והיו מסתלקין לצדדין מפני יתידות דרכי׳ (ר׳ אבהו, ירוש׳ ברכ׳ ב ט). ומהלכין בשבילי הרשות עד שתרד רביעה שניה ומסתלקין לצידי הדרכים מפני יתידות הדרכים (ב״ק פא.).—וכן שם דבר בתור נושא: אש שירדה מן השמים בימי משה לא נסתלקה מעל מזבח הנחשת אלא בימי שלמה ואש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה עד שבא מנשה וסילקה (זבח׳ סא:). אין נזקקין לדין אלא במקום מכריעין ואין מושיבין את האדם אלא כמידותיו נסתלק הדין אין רשאי להשיב (תוספתי סנה׳ ז ו). המן בזכות משה הבאר בזכות מרים בזכות אהרן ענני כבוד וכו׳ מת משה נסתלקו שלשתן ושוב לא חזרו (רבי יוסי, מד״ר שה״ש, שני סדיק). כשיצאו ממצרים העלה להם [הקב״ה] את הבאר והיו נוטעין על מימיה והיו האילנות עושי פירות בני יומן משנסתלקה הבאר [נסתלקה הטובה] (הגהות קדוש׳ ז, בוכר).—ושם מפשט, חרון אף: כל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם אבדו רשעים מן העולם נסתלק חרון אף מן העולם (ר׳ עקיבא, סנה׳ י ו). א״ל בר קפרא לרבי ראיתי חוטמי שנשר א״ל חרון אף נסתלק ממך (ברכ׳ נו:). כל זמן שע״ז בעולם חרון אף בעולם נסתלקה ע״ז נסתלק החרון (ספרי דבר׳ נו).—ושכינה: והאומר דבר שלא שמע מפי רבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל (רבי אלעזר, ברכ׳ כז:). בעוון שפיכות דמים בית המקדש חרב ושכינה מסתלקת מישראל (שבת לג.). ועל גילוי עריות

כיצד אמר ר' ישמעאל ב"ר יוסי כל זמן שישראל פרוצין בעריות שכינה מסתלקת מהם שנאמר וכו' (מד"ר במד' ז). מהלך אין כת' כאן אלא מתהלך מקפץ ועולה עיקר שכינה בתחתונים הייתה כיון שחטא אדם הראשון ניסתלקה לרקיע הראשון חטא קין עלה לרקיע השיני וכו' (ר' אבא בר כהנא, שם בראשי' יט, הול' תיאודי'). כיון שנסתלקה שכינה מעל גביהם לבשו מלאכות (שם כ). — ורוח הקדש: משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקדש מישראל (סנהד' יא.). ופנחס אמר אני כהן גדול ובן כהן גדול ואלך אצל עם הארץ זה בין דין לדין ספת ההיא עלובתא ושניהם נתחייבו בדמיה פנחס נסתלקה ממנו רוח הקדש הדא הוא דכתיב ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם (מד"ר ויקר' לז). באותה שעה היה משה מתיירא ואו' תאמר שמא נסתלקה ממני רוח הקדש ושרתה על הנשיאים (רב הושעי', שם במד' יג). אמר הקב"ה מעלה אני עליכם כאילו כבר הייתי צריך לסבול בו את עולמי והבאתם לו באותה שעה נתיירא משה אמר בלבו תאמר רוח הקדש נסתלק' ממני ושר' על הנשיאי' או שמא נבי' אחר עמד וחידש את ההלכ' וכו' (הוא, שם שה"ש, יפה את). — ונשמה: מעשה בי ר' ליעזר שהיה גוסס ערב שבת עם חשיכה וכו' נכנסו אצלו והיו שואלין אותו והיה אומר להן על הטמא טמא ועל הטהור טהור ובאחרונה אמר טהור ונסתלקה נשמתו (ירוש' שבת ב ו). — ועלה והלך לו מן העולם, מת: בזמן שהרשעים באין לעולם רעה באה לעולם שנ' בבא רשע בא גם בוז ועם קלון חרפה ובשמסתלקין פורענות מסתלקת עמהן (תוספת' סוט' י ג). ששמחה היא לפני הב"ה כשהרשעים מסתלקין מן העולם (מגי' תענ' יא). שכל זמן שהצדיקים בעולם ברכה בעולם נסתלקו צדיקים מן העולם נסתלקה ברכה מן העולם (ספרי דבר' לח). אמר (משה) לפניו רבש"ע גלוי וידוע לפניך דעתן של כל אחד ואחד ואין דעתן של בניך דומין זה לזה וכשאני מסתלק מהן בבקשה ממך מנה עליהם מנהיג שיהא סובלם לאחד ואחד לפי דעתו (מד"ר במד' כא). הלך מלאך המות אצל משה ואמר לו הקב"ה שלחני אצלך שאתה מסתלק ביום הזה אמר לו משה לך מכאן שאני מבקש לקלס להקב"ה (ר' מאיר, שם דבר' יא). לאשתו של מלך שהיתה מסתלקת מן העולם אמרה לו חי אדוני המלך אני מפקדת אותך על בני (שם, שה"ש, לואלך במרוזים). והיה ר' מאיר שמח ואמר דומה שמתוך תשובה נסתלק ר' וכיון שקברוהו באתה האור לשרוף את קברו (שם רות, ליני הלילה). והיו נדב ואביהוא מהרהרין בלבם ואמרו אימתי שני זקנים הללו מסתלקין כדי שניטול שררה ונהיה אנחנו ראשונים לכל דבר (תנחו' אחרי יג, בובר). — ובסהמ"א, הסתלק בן אדם, הלך לו: בסימטא קרן זוית הסמוכה לרשות הרבים ובני אדם העושין סחורה זה עם זה בשוק ורוצים לדבר דבריהם בנחת וישוב הדעת מסתלקין לשם (רש"י, כתוב' פד:). ומשם ואילך אינו רשאי ליכנס בשדות שדריסת הרגל קשה להן ומסתלקין לצדי הדרכים מפני היתדות (טוש"ו"מ זכיה מהפקר רעד). — ובהשאלה, עזב את דעתו: שתק ונסתלק מטעמו (גיאוניקה ב, גינצבורג 227). — ושם מפשט: וסבר ר' יהודה כי מעת שקיעת החמה ועד שיסתלק זהרה מעל הארץ ויכסיף דמדומה מן הרקיע זהו בין השמשות (ר"ח, ברכ' ג:). צורות מתחדשות חוזרות חלילה על החומר תסתלק אחת ותחול אחרת (ראב"ד, אמו"ר ב 9). אמנם כפי השכל חומר משותף להם וזה כי צורת הביצה תסתלק ואז יהיה עוף (שם 10). ותחלת מה ששולח שם התנועה הטבעית הוא על תנועת האש והאויר עולים ותנועת המים והארץ יורדים לפי שלכל אחד מאלה הארבעה צד בו ינוח בטבע ואליו יתנועע בטבע כאשר נסתלק מבריח היה מונע אותו ממנה (שם ג 13). הבושת והאמונה נצמדות כשתסתלק האחת תסתלק חברתה (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג 21). אבל המעשה שצוהו לעשות בביתו איננו מסתלק מעליו כל ימי עמדו בו ועבדו את אדניו (הוא, חו"ה, הקד' 9). ומי שפקד שכלו מסתלקות מעליו המעלות האנושיות כלן (שם הבחינה ה). ואם איננו (הבוטח ביי') בעל ממון יראה כי חסרון הממון טובה מטובות המקום עליו מפני שנסתלקו מעליו החובות שהוא חייב בה לאלהים ולבני אדם בעבורו (שם הבטחון, פתיחי'). ואם הוא מגביר עבודת האלהים ובוחר ביראתו ובוטח בו בעניני תורתו ועולמו וכו' יסתלק מעליו טורח הגלגול והסבוב בהבאת טרפו (שם ג). ומהם מצות תלויות בדברים כשימצאו מתחייבין בם וכשיפקדו יסתלקו כמצות מילה למי שאין לו בן (שם אהבת יי' ז). וכל המכות האלה היו באות באזהרה ובהתראה

ובמועד ומסתלקות כדי שיתברר כי הם בכונה מאת אלוה (הוא, הכוזרי א סג). ואחר שיצאו ויעמדו על ההר הזה יסתלק הרהור שמהרהרין אחריך (רמב"ם, יסודי התורה ח ג). וכל אלו השמות המורים על מיני תנועות בעלי חיים כולם יתואר בהם יתעלה על הדרך שאמרנו כמו שיתואר בחיים כי התנועה מקרה דבק לבעלי חיים ואין ספק כי בהסתלק הגשמות יסתלקו כל אלו (ר"ם א"ת, מו"נ א כו). וכאשר הסתלק היחס בינינו ובינו יתברך רצה לומר בינו ובין זולתו יתחייב הסתלק הדמיון גם כן (שם נו). כי כל אפשר אמנם הוא אפשר על האמת בעתיד קודם שיצא מציאות אחד משני האפשרים אבל אחר צאת מציאות מה שיצא הנה הסתלק אותו האפשר (מלות ההגיון ז).—ובדיני ממונות, נִסְתַּלֵּק מתביעה, זכות וכדומ': ואם הביא יתומים ראיה שהם השביחו נסתלקים בדמים (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוקי 45). הגיע זמנו להסתלק מן השדה והיו שם זרעים שעדיין לא הגיעו להמכר (רמב"ם, שכירות ח י). אם תרצה להיות השדה שטרפה שומה לך בכל המאתים שיש לך הרי מוטב ואם לאו הילך מאתים של חובך והסתלק (הוא, מלוה ולוה יח ע). ונתפרשנו עכשיו זה מזה ונסתלקנו כל אחד ואחד ממנו מעל חבירו (ר"י ברצלוני, ספר השטרות 50). וכך אמרו לנו פלוני בן פלוני זה ופלוני בן פלוני זה מעכשיו נסתלקנו כל אחד ואחד ממנו זה מביתו וחצרו סילוק גמור מהיום ולעולם (שם 123). ועל ס"ת אין מועיל סילוק כי אי איפשר להם להסתלק שלא ישמעו קריאת הספר אלא א"כ יש להם ספר אחר (טוחו"מ, קנה' ז). באו שניהם אדוקי' בטלית ואמרו להם צאו וחלקו את דמיה יצאו וחזרו והרי היא תחת יד אחד מהם זה טוען הודה ונסתלק ממנה וזה טוען שכרתיה לו או נתגבר עלי וחטפה המע"ה (טו"ע חו"מ, קלח ח). שאם אמר בפני עדים הוו עדים שנסתלקתי אין צריך יותר שר"ל נסתלקתי כדין בקנין (שם, מלרכות קעה כט). אבל אם לא נסתלקו משמירתו הוא פטור' והם חייבים (שם נזקי, שלו ז).

—נִפעי *נִסְלַק,—כמו פִע': ואם הביא יתומים ראי' שהם השביחו וכו' שמוה כמה הוא שוה ונסלקים במעות (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוקי 45). ופתר באין אלפים אבוס בר במקום שאין הבקר יסלק הבר ווו טעות גדולה (דונש, תשו' על רסע"ג 53).

*סֶלֶק[1]), ש"ז, מ"ר סְלָקִים—מין ירק, כמו תרדין[2]), Mangold; bette; beet: הסלקין קרים וטובים מרבים את הגוף וטובים לכל סם (אסף הרופא 33). ויעשה לו אלו השמנים עם שומן של בקר או במימות הירקות המתיכות במיץ סלקא ומיץ כרפס ומי קמומילא ודומיהם (ר"מ אלדבי, ש"א ז, כט:)

סלת[3]), ממנו סֹלֶת, *סָלַת, *סַלָּת.

סֹלֶת, ש"נ, כנ' סָלְתָּהּ, מ"ר *סְלָתוֹת—הטוב והמֻבחר של קמח חטים טחון דק בעין גריסים דקים מאד, Feinmehl; fleur de farine; finest flour: ועשרן סֹלֶת בלול בשמן כתית רבע ההין (שמות כט מ). ונפש כי תקריב קרבן מנחה ליי' סלת יהיה קרבנו ויצק עליה שמן ונתן עליה לבנה (ויקר' ב א). וכי תקריב קרבן מנחה מאפה תנור סלת חלות מצת בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן (שם ד). אם על תודה יקריבנו והקריב על זבח התודה חלות מצות בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן וְסֹלֶת מרבכת חלת בלולת בשמן (שם ז יב; גם ב ה; ז; ה יא; ו ח; יג; יד י; כא; כג יג; יז; כד ה) וסל מצות סלת חלת בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן ומנחתם ונסכיהם (במד' ו יה; גם ז יג וכו'; ח ח; יה ד; ו; ט; כח ה; ט; יב; יג; כ וכו'). ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כר סלת וששים כר קמח (מ"א ה ב). כה אמר יי' כעת מחר סאה סלת בשקל וסאתים שערים בשקל בשער שמרון (מ"ב ז א; גם יו; יח). ותעדי זהב וכסף ומלבושך ששי[4]) ומשי ורקמה סלת ודבש ושמן אכלתי[4]) ותיפי במאד מאד ותצלחי למלוכה (יחזק' יו יג; גם יט; מו יד). ומהם ממנים על הכלים ועל כל כלי הקדש ועל הַסֹּלֶת

---

[1]) [בארמ' סלקא]. — [2]) [מעירובי' (כח:) מוכח שתרדין חיין הם סילקא חייא, ועי' ברש"י, (ברכ' לט.) ובאור זרוע לר"י מוינא, (הלכ' שבת סי' ס) נאמר וז"ל: וסילקא היינו ירק ששמו תרדין כדאמר פ' מי שאחזו אי מריאה קאתי אית ליה תקנתא מאי תקנתי' ליתי שבעה בוני פירמא דסילקא ופירש"י קציצת תרדין, ע"כ.]

[3]) בארמ' סולתא, ובערב' שֻׁלְת a), שעורים, מין השעורים, או שעורים וחטים נקיות. באשור' סִלְּתֻ, מין דגן או מן קמח. סַלַאת, טְחַן. והשאל במצרית מן השמית, עי' Burchardt, Altkanaan. Fremdw. im Agypt. No. 1172]

[4]) [כך הכתיב, והקרי שש, אכלת.]

---

a) سلت

והיין והשמן והלבונה והבשמים (דה"א ט כט; גם כג כ).—ובתו"מ: נטף מרוטבו (של קרבן פסח) על הסולת יקמוץ את מקומו (פסח' ז ב). ונפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת (אבות ה יח). הרי עלי מנחה יביא איזו שירצה ר' יהודה אומר יביא מנחת הסלת שהיא מיוחדת במנחות (מנח' יג א). יהי פסת בר בארץ וכו' שיהיו חטים שפות זו בזו ונושרות סולתן בארץ ואתה בא ונוטל [ממנה] מלא פיסת זו של יד כדי פרנסתך (ספרי דברי שטו). פעמים שהשאר יפה והוא תפוח הא אילו סולת היתי צמוקה ועכשיו שהוא שאור יפה והיא תפוח את רואה את התפוח כילו צמק ונראית חסירה (ר"ש, ירוש' תרומ' ב ד). וכן הקנובקאות חייבות רבי יהושע בן לוי תאמר הואיל והוא עתיד להחזירה לסולתה תהא פטורה מן החלה (שם חלה א ו). מה המרקיד קמח מלמטן וסולת מלמעלן אף המשמר יין מלמטן ושמרין מלמעלן (ר' זעירה, שם יו"ט גנזי א, 302). לאחד שהוליך סאה של חטים אצל הנחתום א"ל הוציא לי ממנה קמח סולת הוצא לו ממנה קלוסקיא קמח וסולת אחת (ר' אלעזר בן עזריה, מד"ר שה"ש, סיר). סולת שהתליעה רובה פסולה וחיטין שהתליעו רובן פסולות (ת"כ, מנח' פה:).—סֹלֶת רותחת, צוננת: אמר שמואל בסולת רותחת וכו' קא סלקא דעתך בסולת צוננת (פסח' עו.). לאחד שבידו סולת רותח בקש ליתנו לבנו ונתנו לעבדו (ר' יודן בשם ר' יהודה ברי סימון, מד"ר ברא' לה, הונ' תיחוד'). — סֹלֶת נקיה: לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסולת נקיה (ר' אלעזר, קידוש' סט:). — ות"ר: כל המקבל עליו לספק סלתות מארבע ועמדו משלש יספק מארבע (שקל' ד ט). פרכילי ענבים ועטרות של שבלים ויינות ושמנים וסלתות וכל דבר שכיוצא בו קרב על גבי המזבח אסור (ע"ז ד ב). כל הקמחין והסלתות של בית השוקים טמאים (מכש' ו ב). הקמחין והסלתות מעלין זה את זה דברי ר' נחמיה וחכ' או' אין מעלין זה את זה (תוספת' תרומ' ו). אחת לשלשים יום משערין את הלשכה כל מי שמכר להן יינות שמנים וסלתות רצה לחזור בו בתוך שלשים יום אין שומעין לו (שם, שקל' ב יח) אין אוצרין בארץ ישראל דברים שיש בהן חיי נפש כגון יינות שמנים וסלתות פירות (שם ע"ז ד א). במה מכסין ובמה אין מכסין לא בתבן ולא בקש וכו' ולא בסלתות וכו' (שם חול' ו יח). כך משיב רבי עקיבה את רבי ליעזר אין את מודי לי בשעה שנכנסו ישראל לארץ ומצאו קמחין וסלתות שהן חייבין בחלה ולא גידולי פטור הן והוא מקבל מיניה (ירוש', חלה ב א). מאכילין אותו סלתות וביצים כדי לממסמו (יומ' יח.). ותלה בה אגוזין שקדים אפרסקין ורימונים וכו' יינות שמנים וסלתות אסור להסתפק מהן עד מוצאי יו"ט האחרון של חג (סוכ' י.). חיטין ועשאן קליות הקמחין והסלתות שלהן מותרין (ע"ז לז:) מרסנא זה היה ממרס את הסלתות ממוכן זה היה האיספקסיטין שבכולם (מד"ר אסת', והקרוב אליו). — ואמר הפיטן: סלתות ונסכים מני נחשבים אויה (אלגעותי, קיני). שישי כמוצא מצי את פז ולב אמצי סלתך כאז תקמצי שלמי נדריך (יונה ואיך הרבלי, ספ' הפזמוני לד: תימני).—והמאמר אשר נאמר בו כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת הוא מאמר בתכלית האמת לא נרצה בכל העולם כולו השמים והארץ אלא עולם ההויה וההפסד לבד ולא נרצה בשביל חנינא בני בשבילו לבד אבל בשבילו ובשביל כל מי שהוא ממינו וזהו סלת זה העולם המכוון התכליתי בו (רמב"ם, אמו"נ א ו, 24).—*ובמשמ' הנקי, המובחר: ומרוב היסום יתעכל המאכל והסלת שבמאכל יכנס בגידין ומהם יתקים הנפש (רזיאל י.). והיא (המרה) מונח' בכבד בעמקו למשוך ממנו המותר ההוא שישאר מפסולת הדם לאחר שיזונו האיברים מהסלת שבו (ר"מ אלדבי, ש"א ד, נו.). והעצם הזה (הלוז) הוא מסולת טיפת הזרע והוא עקר עמידת כל עצמותיו (ר"י ג'יקאטיליה, שערי אורה ל.).

*סָלַת, קל לא נמצא.

—פִּעֵ', *סִלֵּת, פ"י,—עשה סֹלֶת, נִפָּה והוציא את הַסֹּלֶת מן הקמח או החטים: ונוהג בתרומה כדרך שהוא נוהג בחולין המסלת קב או קבים לסאה לא יאבד את השאר אלא יניחנו במקום המוצנע (תרומ' יא ה). מסלת בחיטין כל שהוא רוצ' ומנקב בירק כל שהוא רוצה (ירוש' שם יא ד). למלך שנטל סאה של חטים ונתנה לנחתום וא"ל הוצא ממנו כך וכך סולת כך וכך סובין כך וכך מורסן וסלית לי מתוכה גלוסקא אחת יפה מנופה ומעולה (ראב"ע, הנחו' תלוה ה). למלך שנתן לנחתום כור חטים ואמר לו הוצא לי משם עשר סאין סולת חזור ואמר לו (הוציא לי) מתוך עשר שש מתוך שש ארבע כך הקב"ה סילת את הנביאים מתוך התורה ואת הכתובים מתוך הנביאים

ושיר השירים נסלתה מכולן (הנ״ל, מד״ז שה״ש, בובר 9). —ובסהמ״א: שכך מנהג הערביים שמסלתין הסלת ויש להן באצבעות צרורות טבעות ומכין הנפה בהן מכאן ומכאן ויורד הקמח (ערוך, ערך טרש). — ואמר הפיטן: ספק עתיק מפיגיה הפק ממתיק פגיה סלת סלת ספוגיה התאנה הנטה פגיה (חזר, יוצ׳ ח פסח).— ובהשאלה, נפה ונקה דבר והוציא ממנו את התמצית המובחרת: לשון השלחן ערוך מה שבירר וסילת מדעת הפוסקים ז״ל בדיני חלוגות (לבוש, נזקי שכני קכד כז). גדולת הכח היא להפשיט הצורה ולברר ולסלת הפנימי החשוב והמעולה שבה (ר״י מוסקאטו, כפולי יהודי ג, ע.). ראה לברר ולנפות ולסלת התלמוד כלו (ר׳ יהוסי בעז, הקד׳ שלטי הגבורים על הרי״ף ומרדכי).

—פעי *סֻלַּת,—שסֻלְּתוּ אותו, רק בִּינ׳ מְסֻלֶּת, מְסֻלָּתִים: ואקה מכם שנים עשר אנשים מן הברורים שבכם מן המסולתים שבכם (ספרי דברי כח).—ובסהמ״א: ויכרה משם כרה קטנה מהדברים המסולתים שבו (כתב ר׳ תפס תיץ, בכפי הח״לים ליש״ר מקנדיה).

—נפע׳, *נִסְלַת, נִסְלְתָה,—כמו פֻּעַ׳: כך הקב״ה סילת את הנביאים מתוך התורה ואת הכתובים מתוך הנביאים ושיר השירים נסלתה מכולן (כחב״ע, מד״ז, שה״ש, בובר 9).

*סַלָּת, ש״ז, מ״ר סַלָּתִים,—איש הָעֹשֶׂה סֹלֶת: ים נפה של סלתים[1]) טמא וכו׳ וחכ״א כלם טהורין חוץ מתלוי נפה של סלתין ותלוי כברת גרנות (כלים יה ג-ד). ומפני מה נפה של סלתין[2]) טמא מפני שהוא מחזירו לכלי ושל בעלי בתים טהור עד שיחזירו לכלי ר׳ שמעון בן יהודה אומר משום ר׳ שמעון אף של סלתין[3]) טהור (נפה) עד שיחזירו לכלי (תוספתי כס ב״מ ה ה). — ובסהמ״א: כלי עץ שהסלתים מרקדין עליו את הסלת מתטמא ושל בעלי בתים טהור (רמב״ם, כלים ה ח).

סַם, ש״ז מ״ר סַמִּים,—מין בֹּשֶׂם, או צמח, שריחו נאה[4]) Spezerei ; épice ; spice: ויאמר יי׳ אל משה קח לך סַמִּים נטף ושחלת וחלבנה סַמִּים ולבנה זכה בד בבד יהיה (שמות ל לד).—קטרת סַמִּים: שמן למאור בשמים לשמן המשחה ולקטרת הַסַּמִּים (שם כה ו; גם ל ז; לא יא; לה ח; טו; כח; לט לח; מ כז). ונתן הכהן מן הדם על קרנות מזבח קטרת הַסַּמִּים לפני יי׳ אשר באהל מועד (ויקר׳ ד ז; גם יו יב). ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור וקטרת הַסַּמִּים ומנחת התמיד ושמן המשחה (במד׳ ד יו). הנה אני בונה בית לשם יי׳ אלהי להקדיש לו להקטיר לפניו קטרת סַמִּים וכו׳ (דהי״ב ב ג; גם יג יא).—ואמר בן סירא: שם יאשיהו כקטרת סמים הממלח מעשה רוקח (ב״ס גני׳ מט א). אל מארץ ברא שמים[1]) וגבר מבין אל ימאס בם (שם לח ד). — ובתו״ם במשמ׳ צמח המשמש לכתיבה: כתב בדיו בסם וכו׳ על שני כותלי זוית וכו׳ והן נהגין זה עם זה חיב (שבת יב ד). היתה כתובה (המגלה) בסם ובסקרא ובקומוס ובקנקנתום על הניר ועל הדפתרא לא יצא עד שתהא כתובה אשורית על הספר ובדיו (מגל׳ ב ב). בכל כותבין בדיו בסם בסקרא ובקומוס ובקנקנתום ובכל דבר של קיימא (גיטי ב ג).—ולרפואה: החושש בגרונו מטילין לו סם בתוך פיו בשבת (רבי מתיה בן חרש, יומי ח ו). אבל אומר לו סם פלוני יפה לה סם פלוני רע לה (נדרי מא:). שש דמעות הן שלש יפות ושלש רעות של בכי ושל עשן וש״ל בית הכסא רעות של סם ושל שחוק ושל פירות יפות (אדר״נ מא). וכשעמד המלך ממשכב הצהרים אמר לשני סריסיו הנוהגים להשקותו השקוני נתנו לו סם בקיתון של זהב (פדר״א כ). בר-סירא אמר אלוה העלה סמים מן הארץ בהם הרופא מרפא את המכה ובהם הרוקח מרקח את מרקחת (מד״ר ברא׳ י). מה סמים הללו מהן ירוקין מהן אדומים מהן שחורים מהן לבנים כך שמים פעמים ירוקין פעמים אדומים פעמים שחורים פעמים לבנים (שם ד, הוצ׳ תיאודי).—סַם יבש: סם יבש שעל גבי מכה והכוהל שבעין הרי אלו אין חוצצין הדם (תוספתי מקוא׳ ו ט). אמר ר׳ ישמעאל בתחלה מודיעה כהן של מים המרים אומר לה בתי אומר לך המים המרים האלה דומים לסם יבש הנתן על גבי בשר חי ואין מזיקין כשהוא מוצא מכה מתחיל לחלחל (מד״ר במד׳ ט).—סַם המות[2]), צמח הממית: אכלה סם המות או שהכישה נחש מותרת משום

---

[1]) [כך במדב״מ, ויש דפו׳ סילתין.]
[2]) [כך בדפוס, ובכ״י א״פ סולתין].
[3]) [כך בדפוס, ובכ״י סלתון].—[4]) [כך בארמ׳, ואולי הוא כמו האשור׳ שַׁמְ, צֶמַח. ובערבי׳ שַׁם a), נתן ריח. וכן אולי באשור׳ סַמַּת, השם שַׁם b) שאול בערב׳ במשמ׳ ארם, סם המות, עי׳ פרינקל (Fremdw. 262).]

a) سم b) سم

---

[1]) [כך בגליון. ובפנים הכ״י: מוציא תרופות]
[2]) [עי׳ נלדיקה (Neue Beiträge 95).]

טרפה ואסורה משום סכנת נפשות (חול' ג ה). אחוזת הדם המעושנת והמצוננת הלעיטה תלתית תיאה הרדפני סם המות צואת תרנגולים כשרה (תוספת' שם ג יח). כל זיעה היוצאת מהאדם סם מות הוא חוץ מזיעת הפנים (ירוש' תרומ' ח ה). ניתן לו סם המות בקיתון זהב ושמע מרדכי לשונם ונכנס והגיד לאסתר ואסתר הגידה למלך בשם מרדכי (פדר"א נ).—סם חיים: אדם נותן סם לחבירו לזה יפה ולזה קשה אבל הקב"ה אינו כן נתן תורה לישראל סם חיים לכל גופו (ר' יהודה בר' חייא, עירובי' נד.). מאי דכתיב וזאת התורה אשר שם משה זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם מיתה (ריב"ל, יומ' עב:). ושמתם סם תם נמשלה תורה כסם חיים משל לאדם וכו' (ת"ר, קידוש' ל:). למלך שהיה לו פרדס מסרו לארים והיו בו שתי אילנות כרוכים זה לזה בברך אחד אחד של סם חיים ואחד של סם המות (רבי חייא, מד"ר ברא' טו). מה הדבור' הזו דובש' לבעל' ועוקצה לאחרים כך הן דברי תורה סם חיים לישראל וסם המות לאומו' העול' (שם דבר' א). אמרו רבותינו מעשה ברוכל אחד שהיה מסבב בעיירות והיה מכריז ואומר מי מבקש סם חיים וכו' (תנחו' מצורע ה, בובר).—ובסהמ"א: שכל השותה סם או כל דבר רפואה אין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו (מחז' ויטרי 29). האדם ישלים חושיו כרופא הבקי בסמיו אבל יהיה כרופא הבקי אשר הוא חושב על הנוסחא ומשים מכל סם שיעור ידוע (תק' מדה"נ לרסב"ג יח). באשר יעשה הרופא החכם שמשתמש בסמים שדרכם להזיק בתועלת הגופות בסמים הממיתים וזולתם (ר"י א"ת, חוה"ל, עבודת האלהים ט). ואם תמרי את עצתו ותטי לדעת היועץ השני שהוא כנגדו בכל עניני' ותשתמשי בהם באשר ייעצך תשובנה מדותיך המשובחות מגונו' כרופא הכסיל אשר ימית בסמים המועילים מפני סכלותו (שם). וכמעט אומר כי לא הלצת בעדם בתחלה אלא להטיל סם זה באחרונה (ר"ש אבן ויגא, שבט יהודה 19). וכשם שחולי הגוף שסכלו דרך הרפואה ובריאות שואלים את הרופאים ומודיעים אותם היאך רפואתם ובמה מתרפאין ומשערים דרכי רפואתם ואומרים להם התרפא בסם פלוני ואכלו מאכלות כך וכך (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ג ה). אלהים יצר סמים למרפא ונפש דעת לא תקוץ בם (ב"ס, ב"ז לח ד).—ואמר הפיטן: זבד סמים שמור צרור המור (יוצ' א כפר, מחז' איטל' א קג:).

— ואמר המשורר: ורקמת גלמים ורקח וסמים בגאונך (ר"י אבן גיאת, קנינך, שער השיר 20). בסם לבך תרפא חלי לבך ועיניך ובלשון מעשה אשר דבר לשונך (ר"ב הנגיד, ב"מ 97). והנה צפון תעיר סמיה ותימן תביא בשמיה (רמב"ע, לגביר דעות, בודלי). לשור על אנשים ולשאול בהם אנושים להראותם רקחים וסמים ומיני עשבים ובשמים (ר"י בן זבארה, שעשוע' י כח). היים בטוב טעמה ואור שמש בזיו לחיה והמור מרקחות סמיה (ר"י חריזי, תחכמו' כז).—סם המות: באפרזתא כלומר סם המות דבהמה דלא חזי לבהמה (רגמ"ה, ב"ב כ.). ויהי אחרי הדברים האלה אשר עשה אלכסנדר ואשר ראה אז חשב בלבו אנטיפטרוס שר צבאו להמית אלכסנדר במשקה סם המות ויקח אנטיפטור את סם המות בבבל וישימהו בכלי עופרת כי מרוב חוזק הסם לא היה יכול להשימו בכלי נחשת וכו' כי בקש הסם יותר חזק שהיה אפשרי אצלו (יוסיפון קי). ואז בא אנטיגנוס בן אריסתובלס הקט' לפני קיסר ויבך ויספר לו על אביו אשר השקוהו הבירי פומפיו' אנשי ירושלם סם מות בעצת הורקנוס (שם קלו). ושלחו לו (לאנטיפט') כלי אחד קטן מלא סם המות להשקות את המלך (שם קלח). שתיית סם המות טוב מן הדאגה (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרסב"ג 18). יערה בתבל הלכה בסמי מות מסוכה ואם מתקה ראשונה מרה תהיה באחרונה (ר"י אבן גיאת, מה יקרון לאדם, שער השיר 22). כי את כמו גנה וסם מות פריך (ר"י חריזי, הענק ו). סמנים מנגדים סמי המות במזג כמו החלתית המנגדת לארס העקרב בסגולה (קאנון 7 ו ג א). בסמי מות כי יתערבו במטעמי אכל יחניקו טועמיהם ולמר נהפך המתק (שלום הכהן, כיר דוד 51). רק פה ושם נשא ראשו צמח כמין הברקנים מצבע צהוב כהה עם נקודות שחורות הידוע בשם צמח סם המות (גוטלובר, ממלכים של פרנקל 47).—סמי התשובה: מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו מידו היה זה החולי ובידו רפואתו אם רצה לחיות מחליו והם סמי התשובה אספם ברעיון ושהקם במדוך הנחמה וכובר אותם בכברות החכמה ומחברם בחבש התבונה ושותה אותם (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ג כז).—סַם הָעִטּוּשׁ: בקשה אותי בקול נעים לאכול מיני מתיקה מטוגנים אשר יקראו המצריים בשם „מאגוע" הנעשה מתערובות הלב שומשמין וכו' סם העיטוש (ניעססוואורץ) ועשבים נותני ריח (גוטלובר, ממלכים של פרינקל 41).

סמא[1], ממנו *סמא, *סמה, *סומא, *סמוי, *סמיון, *סמיות.

***סמא**, סמה,—פ״ע, היה עור, נעשה עור, blind sein, werden; être, devenir aveugle; to be, become blind; רק בינ׳ פעו׳, סמוי, סמויה, סמויות: ר׳ יוסי אומר אפילו רגלו קטועה ועינו סמויה[2]) לא ישחטו אלא על מומחה (תוספת׳ ערכי׳ ד ג). הרי שהיתה עינו סמויה וחטטה עבד יוצא בהן לחירות (ר׳ שמח, קידוש׳ כד:). —ובהשאלה, עין סמויה, שאינה רואה: בוא וראה כמה סמויות[3]) עיניהם של מלוי רבית (ר׳ יוסי, תוספת׳ ב״מ ו יז). בא וראה כמה סמויות עיניהן של מקבלי שוחד (ר׳ חנהו, כתוב׳ קה.). — ודבר סמוי מן העין, מכסה, שאינו נראה: שאין הברכה מצויה לא בדבר השקול ולא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין (תעני׳ ח:).

—פעי׳, *סמא, סימא, סמה, סמתה, בכנ׳ סמאה, סמיה, סומיה, סמיתי, סמית, מסמא, סמא, לסמות, יסמא, —עשה שיהיה עור, blenden; aveugler; to make blind: אדם מועד לעולם בין שוגג בין מזיד בין ער בין ישן סימא את עין חבירו ושבר את הכלים משלם נזק שלם (ב״ק ב ו). שורו שסימא את עין עבדו והפיל את שנו פטור והוא שסימא את עין עבדו והפיל את שנו חיב (שם ג י). האומר סמא את עיני קטע את ידי שבר את רגלי חייב (שם ח ז). אמר לו עבדו הפלת את שני וסימית את עיני והוא אומר לא הפלתי ולא סימיתי משביעך אני ואמר אמן פטור (שבוע׳ ה ה). היה רבו רופא ואמ׳ לו רפא לי את עיני זו וסמאה שן זו ועקרה סיחק בו יצא בן הורין (תוספת׳ ב״ק ט כה). היתה עינו כיהה וסמאה שינו נדדה ועקרה וכו׳ (שם כז). האומר סמא את עיני שמזקתני קטע את ידי שמזקתני פטור (שם לג). הפיל שתי שיניו באחת סימא שני עיניו באחת הרי זה יוצא בן חורין ואינו נוטל כלום (מכי׳ משפטי׳ ט). טפח כנגד עינו וסימייה כנגד אזנו וחרשה לא יצא לחירו׳ (ירוש׳ כלא׳ ח ג). שאם היה סומא וסימא[4]) את עינו קיטע וקטע את ידו האיך זה מקיים ועשיתם לו כא׳ זמם (שם ב״ק ח ח). אמרה לו (אשת פוטיפר ליוסף) הריני חובשתך בבית האסורין אמר לה ה׳ מתיר אסורים וכו׳ הריני מסמא את עיניך ה׳ פוקח עורים (יומ׳ לה:). על שפת ירדן עמדה (הצרעה) וזרקה בהן מרה וסימתה עיניהן מלמעלה וסירסתן מלמטה (ר״ש בן לקיש, סוט׳ לו.). הרי שהושיט ידו למעי שפחתו וסימא עובר שבמעיה פטור (ר״ח, קידוש׳ כד:). יכול סימא את עינו מסמא את עינו קטע את ידו מקטע את ידו וכו׳ ת״ל מכה אדם ומכה בהמה מה מכה בהמה לתשלומין אף מכה אדם לתשלומין (ב״ק פג:). מפני מה אמרו מים אחרונים חובה שמלח סדומית יש שמסמא את העינים (חול׳ קה:). — פילוסופוס אחד שאל את רבי הושיעה אמר לו אם חביבה הוא המילה מפני מה לא נתנה לאדם הראשון אמר לו מפני מה אותו האיש מגלח פאת ראשו ומניח את פאת זקנו אמר ליה מפני שגדל עמו בשטות א״ל אם כן יסמא את עינו ויקטע את ידיו וישבר את רגליו על ידי שגדלו עמו בשטות (מד״ר ברא׳ יא). לא באו להזדווג אלא לתוך גלגל עינו של עולם עין שעשתה מדת הדין בעולם הם מבקשים לסמותה (רבי אחא, שם מג).—סמא זרוע של פלוני: אמ׳ נתמלא רוגזיה לבן כוזיבא יהב ליה חד בעיט׳ ברגליה וקטליה יצאת בת קול ואמרי חוי רועי האליל עוזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו אמרה לו אתה סימית זרועו של ישראל סימית עין ימינן (שם איכ׳, בלע ״״).—עשה את עצמו כאלו היה סומא: המסמא את עינו והמצבה את כריסו והמקפת את שוקיו אין נפטר מן העולם עד שיחלה בך (תוספת׳ פאה ד יד).—ובהשאלה, סמא את עיניו, שלא יראה את האמת: מה עשה (יעקב) עמד ושלח (לעשו) דורון כדי לסמות את עיניו שנא׳ כי השוחד יעור עיני חכמים (מד״ר ברא׳ עה). — :בסהמ״א: ועוד אכתוב דרך האמת בהלכות קוסם ומנחש לסתום פי הוברי שמים המסמים עינים כי רואים והאמת אינם יודעים (בידה לדרך א לא).

—נפעי׳, *נסמא, נסמת, נסמית.—שסמאו אותו: או הטיט נכנס בעינו והוא נסמא והיו בעלי מומין כיון שבאו למדבר סיני א׳ האלהים כך היא כבודה של תורה שאתן אותה לדור בעלי מומין (ר׳ תנחומא בר׳ אבא, מד״ר במד׳ ז).—ונסמת עינו: נבני יונה שעבר זמנן שיבש

1) [כך בארמ׳, ובאשו׳ סמו, עור, סמ, עורון.]
2) [בכ״י א״פ סמויה].
3) [בירוש׳ (שם ו יג), הגרסה סמיות].
4) [בכ״י גני׳ הגרסה: סומה וסמה.]

גפה ושנסמית עינה וכו' מטמאה בבית הבליעה (זבח' ז ה). מי שנסמית אחת מעיניו אינו רשאי לדון (תוספת' נגעי' א ז). בכור שנסמית עינו ושנקטעה ידו ושנשתברה רגלו הרי זה ישחוט ע"פ ג' (בכור' לו:). למלך שהמלך ובני עמו בדרך ומהלכים בקרוניא עד שהגיע למקום צר ונהפכה קרון שלו על בנו נסמת עינו נקטעה רגלו (ספרי דבר' כו).—ובסהמ"א: ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם (והזהיר, ויקרא קא.). אם הנחבל אומר נחרשתי או נסמית עיני ואיני רואה ואיני שומע אינו נאמן שאין אנו מכירים הדבר ושמא יערים ואינו נוטל הנזק עד שיבדק (שו"ע חו"מ, הוזל תכ לג). נסמית בדוק שבעין (רעמב"ע, ב"מ ו ג).

—פעי', *סַמֵּא, סִמֵּה, יְסַמֵּו, יסומו—כמו נפע': הלכתי ונפלתי על פניו ואמרתי עיני שלא חסו על עיניך יסומו ידיי שלא חסו על ידיך יתגדמו (כתוס א"ים גס זו, תעני' כא.).

—התפ', נתפ', *הִסְתַּמֵּא, נִסְתַּמֵּא, מִסְתַּמֵּא,—נעשה סומא ועִוֵּר: פיקח ונתחרש וחזר ונתפקח נסתמא וחזר ונתפתח שפוי ונשטתה וחזר ונשתפה כשר (תוספת' סנה' ה ד). היה יודע לו בעדות עד שלא נעשה חתנו ונעשה חתנו פיקח ונתחרש פיתח ונסתמא שפוי ונשתטה פסול (ב"ב קכח.) ומפני מה מי עינים מלוחין שבזמן שאדם בוכה על המת בכל שעה מיד מסתמא אלא על שהן מלוחין פוסק ואינו בוכה (תנח' חקת א).—ובסהמ"א: שמעשה היה בשפחה אחת שהיתה למר שמואל מרדה עינה בשבת צעקה ולא השגיחו בה נסתמא עינה יצא מר שמואל ודרש עין שמרדה מותר לכחלה בשבת (והזהיר שמות יז:).

*סַמָּאֵל[1]).—שם מלאך רע, השטן: היא מוצאת היא מיתוצאת מיבעיא ליה א"ר אלעזר לאחר שנמצאו סימניה בא סמאל וריחקן בא גבריאל וקרבן[2]) (סוט' י:). בא לו סמאל אצל אבינו אברהם אמר ליה סבא סבא איבדת לבך (מדר' ברא"י כו). למה מיכאל וסמאל דומין לסניגור וקטיגור וכו' כך מיכאל וסמאל עומדים לפני השכינה והשטן מקטרג ומיכאל מלמד זכותן של ישראל (שם שמות יח). בשעה שיצאו ישראל ממצרים עמד סמאל המלאך לקטרג אותן (ר' סמא בר' חנינא, שם כא). אמרו ישראל לפני הקב"ה אם תחנה עלי מחנה של סמאל לא ייראה לבי שהבטחתני בזאת יבא אהרן אל הקדש (שם ויקרא כא). מלאך סמאל הרשע ראש כל השטנים הוא וכו' אין לך רשע בכל השטנים כולן כסמאל ואין לך צדיק בכל הנביאים כמשה (שם דבר' יא). ואחר כך אמר לסמאל הרשע צא והבא נשמה של משה (שם). וטרם שהראה סמאל את עצמו למשה היה משה יודע שבא סמאל וכיון שראה סמאל את משה אחזתו רעדה וחיל כיולדה ולא מצא פתחון פה לדבר עם משה וכו' (שם). א"ל הקב"ה לסמאל בא והבא נשמתו של משה מיד שלף חרבו מתערו ועמד על משה מיד קצף עליו משה ונטל את המטה בידו שחקוק בו שם המפורש ופגע בו בסמאל בכל כחו עד שנס מלפניו וכו' (שם). והיה סמאל השר הגדול שבשמים וחיות ושרפים משש כנפים וסמאל משתים עשרה כנפים לקח את הכת שלו וירדו וכו' והיתה התורה צווחת ואומרת סמאל עכשיו נברא העולם ועת למרוד במקו' (פדר"א יג). והפיל את סמאל ואת הכת שלו ממקום קדושתן מן השמים (שם יד) ולמה נקרא שמו פליט לפי שבשעה שהפיל הקב"ה את סמאל וכת שלו ממקום קדושתם אחז בכנפו של מיכאל להורידו ולהפילו ופלטו הקב"ה מידו לפיכך נקרא שמו פליט (שם כו). אותו האיל שנברא בין השמשות היה רץ ובא להתקרב תחת יצחק והיה סמאל עומד ומשטה אותו כדי לבטל קרבנו של אברהם אבינו (ר' זכריה, כם לא). וכשבא אברהם מהר המוריה חרה אפו של סמאל שראה שלא עלתה בידו תאות לבו לבטל קרבנו של אברהם (שם לב). לא יבריחנו בן קשת זה סמא"ל שמקטרג וזורק חצים לישראל וישהק לרעש כידון זה לילית הרשעה אחריו יאיר נתיב מלמד שסמאל ושבעים שריו אין נהנין מאור של מעלה אלא מאחוריו של מטטרון וכו' הוא מלך על כל בני שחץ הם סמא"ל וגו' שריו שהם שחיצים ויהירים (מסכת אצילות). עשרה נכתבו ונתנו לסמא"ל שר של רומי (בריתא מפרקי מרכבה). אמר לו הקב"ה למיכאל נשתתקתה ואני אלמד סניגוריא על בני וכל מעשיו של סמאל לא יועילו (ספר אליה' ופרקי משיח, ביהמ"ד לינק ג). וכיון שראה ר' נחוניא בן הקנה גזירה זו של

---

1) [גזרו אותו מן סַם, ארס וסם המות, בחבור עם אֵל, עי' Schwab, Angélogie 199, אבל זה דרוש. ויש סוברים שהוא כמו שמאל, ראש סטרא דסמאלא; או ארץ הצפון מקום מושב של האלים (ישעי' יד יג) ואח"כ של השדים. ובין הארמיים המאוחרים היה אל בשם שמאל, עי' לידזברי (ZAW., 22, 335).]

2) [דרשו מוצאת מן מצא, עי' רש"י (שם).]

מעלה ונתנו לסמאל שרה של רומי לומר לך והכחד מאבירי ישראל כל נחת טוב (היכלי רבתי שם). – ובסהמ"א: ועל זה יסדו אמונתם ופרשו בו הפרשה שנאמרה על סנחריב ואמרו שסמאל נקרא הילל בן שחר (ר"י ברי אבעולי, מלמד התלמידים, קפב:). ובדרך זה פשטה האמונה במציאות השדים הם סמאל וכת שלו (שם). ולדברי התועים שהוא (השעיר לעזאזל) שחד לסמאל שר השדים הנה הכתוב אומר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים (ר"א הקראי, ספי ג"ע, קח:.) ואז מלאך סמאל ראש כל השטנים באותה השעה היה מצפה למיתתו של משה לחטוף נשמתו כשטנים (ר"י הדסי, אשה"כ שקד, עליגו). שאלו תלמידוי עובדא היכי הוה אמר להם סמאל הרשע קשר עם כל צבאות מעלה על רבו (השמטי לספ' הבהיר, סוף זהר ברא' רכ"ג:). ומאדים משמש בשעה ראשונה של ליל שבת ומלאך שלו סמאל שמו וזהו מלאך רע (סדי מעריב של שבת ופירושה, אבודרהם כד:). ויהי כאשר נברא האדם ויפח באפיו נשמת רוח חיים וברא ממנו זוגו ויצו המלאכים אשר היו בארץ להאמין לו ויכנעו אליו במצות השם זולתי סמא"ל (ר' קלונימ', בע"ח ב ב, יג:). ויהי ברית ושלום ביניהם זמן ארוך אבל כל מה שיזכרו בני האד' מערמת סמא"ל אובלי"ס המקולל והבגידה אשר עשה אל אביה' ימלאו לבותיה' חמה ושנאה על בני השדים (שם יד:). ובעבור זה נכתב כל הספור ההוא שקרה לאדם עם הנחש וחוה כדי שיהיה לו רמז על מה שיקרה לו בעולם הזה שהנחש הנקרא בלשון רבותינו ז"ל סמאל הוא יצר הרע המטריד את האדם באמצעות האשה מהשיג שלמותו (ר"י אלבו, העקרי' א יח). וראוי לך לבלתי תשכח השנאה הקדמונית מהנחש אשר סבב העדר החיים באמצעות חוה ניזוק האדם ולפי שהוא רע סוגי נחלק למינים רבים אתאר אותם אליך יען תוזהר מאד כי סמאל רוכב והוא כדמות גמל כל ימי הגמל האדם והוא ישוף עקב (ורבותי תו"ס, בסמי מות, כ"י ביהמ"ד שכתר). כי האשה סבת העדר הקניינים היא מרכב סמאל מלך השטנים (עמנו', מחבי' א). כי שבעת ימים קודם ראיית הלבנה מדת תחמים עורכת מלחמ' עם סמאל וחייליו (רמ"ע מפאנו, אמרי' טהורי', אם כל חי, א יט). ששר המדברות והחרבות הוא מאדים ומה שאמר תדע סודו והוא שהיו עושים אותו לשר מאדים שהוא סמאל (רי"ז, תולדות יצחק, פט:). המלאכים שפגעו בו האחד היה מיכאל שר שלו והאחד סמאל שרו של עשו ובשביל כך ויירא יעקב שכשם שמיכאל בא לעזרו כך סמאל בא לעזור לעשו (חזקוני, ברא' לב ז). כי כמה מחבלים רוצים לחבל כעין סמאל ותגי נעור ולילית הבאים מחוץ (דין עיר הנדחת, ספי הקנה, יח.). מה עשה סמאל הרשע הלך ונגע באילן והיה באילן צווח ואומר אל תבואני רגל גאוה ויד רשעים אל תנידני רשע אל תגע בי (הרקנטי, ברא' יג.). וכשירד סמאל משמי מרום ראה מעלתו של אדם ומלאכי השרת משמשין לפניו בהופתו וירע לפניו (שם טו.). כך הנחש כל מעשים שעשה וכל דברים שדבר לא דיבר אלא מרעתו סמאל עליו הכתוב אומר ברעתו ידחה רשע (שם טו::). ובפרקי ר"א הגדול ז"ל אמר רבי זכריה אמר סמאל לפני הקב"ה רבונו של עולם על כל אומות העולם נתת לי רשות ועל ישראל אי אתה נותן לי רשות וכו' ושים לבך בשם סמא"ל כי הוא ממונה על פשע והטאת והרהורים רעים והצבע שלו אדם (שם ב, כד::). ולפי הנראה לי מספר הזהר אשר אין כוונת השילוח לסמא"ל רק למ"ה אשר משם מקבל שפע סמא"ל (שם כה.). וכן נמצא בשמוש הגאונים והקדמונים כי סמא"ל ולילית הם מזדווגים ונקרא השך ואפלה (רש"ע, ספ' האמונות ה ב, כב:). וכבר כתבתי איך מוסכם כי סמאל הוא מלאכו של יום שלישי (שם ו י, עח:). סמאל הוא שר גדול בשמים ולו י"ב כנפים רמז לי"ב צורות כוללות (שם). מה עשה סמאל לקח כתו וירד וראה כל הבריות בעולמו ולא מצא בהם חכם להרע (שם). צדקיאל על רקיע צדק סמאל על רקיע מאדים (כ"י מפיסא, מכתי קנח' 34). וענין העזאזל לעד כי ידוע שכמו נפש גלגל מאדים שהוא מלאך סמאל שרו של עשו והנה לא נקריב הקרבן אליו רק לה' ית' (שם 50). אמרו ג"כ על הנחש שהיה סמא"ל לרוכב עליו והוא היה המסית (ר' דוד מרוקא, זכות אדם, הולי בריל 14). וסמאל אשר רוכב בנחש (בתי הנפש והלחשים שער ג', כ"י פריז). וזהו מה שהבין המורה בשני פ' ל"ו ממדרש חז"ל שהנחש היה כשעור גמל ורוכבו שהיה סמאל הוא אשר השיא את חוה שרמוז בזה כי הכח המתעורר המכונה נחש ושיעור קומתו גדול מאד רוכבו הוא הדמיון המכונה סמאל (כ"י מוסקאטו, קול יהודה להכוזרי ג ה, ה:). וידע גם כן הבי"ת כמה גדול כחן של ישראל ביום זה לעמוד על נפשם ולהשיב אחור מחשבת אויב ועל ידי כן ביום הזה

יאבדו עשתנותיו של סמאל ותקהינה שניו בהיותו מוכרח לענות אמן אחר שלמותן של ישראל (הזח, כפול' יהודה כ, כג::). ועל כונה זו בארו ז"ל במדרש רות באורים כבדו ה' על יצה"ר שהוא כעין זכר ונקבה כנגד סמאל ולילית בת זוגתו וראוי לאדם שיכבד בהם את קונו (שם לו, לט:). סמאל לא ידעו עיש תר' דלא חכימי סמאל דפרח היך עופא וכן אמרו תנו שוחד לסמאל ביום הכפורים (מלון למה דוד, ככריות קג.). ואז יפיל הקב"ה את סמאל למטה שהוא שרו של אדום (חבקת רוכל, יח:). ומה שאמר באדום אם תגביה כנשר לפי שיש לו שר הנק' סמאל והוא נותן הכח לשעירים והנפש לגלגל מאדים (גיקחטיליה, שערי חורה, כג.). וראש כל הכחות הרעות הוא סמאל ואלו כלם בעלי קטטה ומשטמה (שם כג.). וסמאל שהיה בשמים ונתגאה ומרד בבוראו השליכו הקב"ה לארץ (רי חליהו, שבט מוסר ג). ובהיות שלא כל אדם מתעורר לעשות תשובה בראות עצמו בריא אולם רק בבא ימי הזקנה ורוב' עד דכדוכה של מות וכיון שנשתרשו כל חייהם בהבלי הזמן בעצת המסית סמאל הרשע הוא יצר הרע בעת יציאת נשמתו מפתהו שיכפר בקונו וינצל (שם כז). ואתה בני שמע מה עושים בני השחיט' לוקחי' הסכין ביד רמה ועומדי' על הבהמה בקומה וקיפה והבהמ' מוטה ובוכה ומוסרה עצמה כי אין כח בידה ואותו אכזרי אינו מביט בכפיי' הבהמה אבל הוא מביט בנשים ובהדיוטים ראוני שאני הרב הגדול שקול אני כסמאל הלוקח נפשות ואח"כ רואה המנות הנתונות לו ובוצע זנבו ושמח בהם ואשתו מקבלתם בסבר פנים יפות ומתיהרת בשכנות ראו מעלתינו ומעלת הרב הגדול סמאל (שם לו). והמלך השפל הוא סמאל הרשע דמרד ברבו ועליו נאמר לא תשתחוה לאל אחר דא סמאל כדאיתא בזוהר המפתה לאדם למרוד במלך האמת ויתחבר עמו והוא רשע וטוב לו דכיון שפירש מהקדוש ב"ה ומתחבר עם סמאל (שם נג). ותחת מרכבה זאת כנגד עולם היצירה יש לה מרכבה שנית והיא כמין התיכה מרובעת ושולט עליה כח הקליפה ואשמדאי יוצא ממנו ותחת החתיכה כלפי סופה יש עקרב ושתי צזרות תחתיה ועליהן סמאל שנותן בהם רוח דוגמת הקדוש' וצורת הימין יש אסימון רוכב על נעמה (כ"י ברי יעקב חלחנן, עמק המלך, שער תקוני התשובה ו). והתנין העור הזה עושה שושבינות בין סמאל ולילית כי התנין שבים אין לו עינים (שם, שער קרית ארבע יג). וכל התחתונים והעליונים השמאליים כלם תחת ממשלת סמאל מלך מלכוון (שם עז). ס"ר היו מכבים אש של גיהנם והוא היה צועק שסר הסרירות מהשוק של הוד שקלקל סמאל שנ' ותקע כף ירך יעקב ונמתק השוק (שם לג). ביום רעה ראה שלא יתפוס אותך המקטרג אשמדאי שיש לו רשות לקטרג ביום שני וסמאל ביום חמישי (שם קכו). ביום ההוא יפקוד יי' בחרבו הקשה על לויתן נחש בריח זה סמאל ועל לויתן נחש עקלתן זהו לילית (שם קכח). ומי שהוא בקי בעניינים אלו דבריו יעידון ויגידון שהוא אמת כאשר כתבתי ועל כל פנים יש להם מום אחד ועל זה נאמר נמשל כבהמות נדמו והראיה סמאל נראה כשור למעל' או כחזיר (שם, שער רישא דזעיר אנפין יח). וגמ' ענבימו ענבי רוש ונאמר חמת תנינם יינם וראש פתנים אכזר שהוא השור שהוא סמאל והם אכלו ושתו מן הענבים ומן היין הזה ונפלו ברשתו ונגזרה עליהם מר המות (שם קה). וכנגדו מבחוץ מצד שמאל סמאל ובידו כל שמות הכישוף של אדם בליעל (שם, שער כולם הילידה ח). ותחת החתיכה כלפי סופה יש עקרב ושתי צורות תחתיה ועליהן סמאל הרשע שנותן בהם רוח דוגמת הקדושה (שם, שער הקלפות). וכללות כל הס"א כולה נקרא אדם בליעל וכללות הפרצופים שבהם נקרא סמא"ל וחו"א שבהם נקרא ג"ב סמא"ל (רמח"ל, פתחי חכמה ג, יז:).

סְמָדַר[1], ש"ז. גרגרי הענבים הצומחים אחרי שפרחה הגפן: התאנה חנטה פגיה והגפנים סְמָדַר נתנו ריח (שה"ש ב יג). אחזו לנו שעלים שעלים קטנים מחבלים כרמים וכרמינו סמדר (שם יה). נשכימה

---

[1] [כך בארמ'. ולא נודע מקורו ופרושו בדיוק. מנחם פרש ענין פרח ונצה הם, ע"כ. וכן ריב"ג, וז"ל: הוא פרח הגפן ותרגום ובוסר גומל יהיה נצה ובוסרא מיניה סמדר ואם כן ענין סמדר ונצה אחד על דעת בעל התרגום והוא תחלת מה שיוציא הכרם וכו' והוא קודם לבוסר שתחלת הוצאת הגפן פירותיה תוציא סמדר וסמדר כיון שגדל עשרים יום נעשה בוסר. וזה ראיה גדולה על סמדר שסמדר הוא פרח הכרם ובלשון הערב פקאה a) (וכד'לך תשמי אלערב נואר אלכרם פקאחא a). וכן ראב"ע (שה"ש ב יח). וכן הרמב"ם (ע"ל' א ז), וז"ל: הוא הפרת שממנו יהיה הפרי, ע"כ. ורש"י

---

a) فقاح, فقاحا

לכרמים נראה אם פרחה הגפן פתח הסְמָדַר הנצו הרמונים (שם ז יג).—ובתלמ׳: העלים והלולבים ומי גפנים והסמדר מותרין בערלה וברבעי ובנזיר ואסורים באשרה רבי יוסי אומר הסמדר אסור מפני שהוא פרי (ערלי א ז). בשלשה פרקים בודקין את היין בקדים של מוצאי החג ובהוצאת סמדר ובשעת כניסת מים בבוסר (גיטי ג ח). פריו פרט לעלים ולולבים ולמי גפנים ולמי סמדר[1]) או יכול שאני מוציא את ענקוקלות והבוסר ת״ל פריו פריו (ריה״ג, ספרא קדוש׳, פרש׳ ג). המבביר[2]) כרמו של חבירו סמדר רואין אותו כמה היתה יפה קודם לכן וכמה היא יפה לאחר מכאן (ב״ק נח:). אכלה סמדר רבי יהושע אומר רואין אותן כאילו הן ענבים עומדות ליבצר (שם נט.). אבל אכלה סמדר פגים או בוסר רואין אותן כאילו ענבים עומדות ליבצר (שם). מעשה באי שזרע כרמו של חבירו סמדר ובא מעשה לפני חכמים ואסרו את הזרעים והתירו את הגפנים (מנחי עז:).—ובסהמ״א: סמדר פתח וריח נתנו גפנים ומיר הגיע לעם לבם מענים (גנזי שכטי ג, דודסון 28). סמדר לעולם פתח הנראה כציין המפתח אשר על מצח אהרן (מנחם בן סרוק, אגרי, ספי תשו׳ תלמידי מנחם ודונש XXIV). סמדר בגפנים כפגה בתאנים והמה ראשונים בראשית בכורים (תשו׳ דונש 88). ואין עמי לבד שותה בלב טוב עלי נצת סמדר לח ושקד (ר״ש הנגיד, ידידי קום). לקח נא משרוקיו הסמדר ועוד תאכל ענבים מנטעים ועוד תשתה עסים רמון ותשכב במטות שן ומקלעת פקעים (הוא, דבריך בתוך לבי נטועים). והנצה גנת סמדר יוצאי ירך יעקב שבעים נפש (ראב״ע, אספרה בעד).—ובכנ׳:

(ברכי לו:), מפרש וז״ל: ענבים כיון שנפל הפרח וכל גרגיר נראה לעצמו קרוי סמדר, ע״כ. וכן (ב״ק כט.) וז״ל: סמדר ענבים דקין בהתחלתן לאחר שפרחו, ע״כ. ועי׳ גם בפרושו (פסחי כב:, גיטי לא., ברכתי מ י). וכך ערב״ס, לקו״ק ריא, וז״ל: סמדר סמנדר והוא שם לאשבלות ענבים היוצאים ראשונה מן הגפנים (סמנדר והו אסם אלענאקיד פי אבתדי כרוגהא מן אלכרם), ע״כ. וכך רד״ק בשרשיו, וז״ל: הסמדר הוא הענבים הדקים לאחר שפרחו מיד שנכרים הענבים אבל אינם גמורים עדיין וכשהם גמורים שהם כפול הלבן קודם בישולם יקראו בוסר ולאחר בישולם יקראו ענבים, ע״כ. ואין ספק שזו היא הכונה בתלמוד.]

1) [ברמב״ם (ערלה א ז) הגרסה וסמדר.]

2) [הערוך (ערך כבד 2). גורס המכבד. וריב״ג ערך סמדר גורס המפסיד]

רמוניה הנצו וסמדרה פתחה נכונו שדיה ושערה צמחה (אתי מלבנון, יולי שס״ג). פרחי גפני אכלה האש פתוחי סמדרי מהרו להתבאש (אני הכרם, אילת השחר יום ו, כג.).—ומ״ר: אל נא סמדריה הניצות במרין (הוש״ר לסדר אל כח יום זה).—ומ״ר קמי: רבך סעדיה בא מיפיפיה אל ארץ דשא אכזריה להטעות שוגים ולחבל סמדרי פוריה כזאת עשה בן צרעה (יפת בן רב עלי הלוי, לקו״ק לפינסקר נספח׳ 23). הן יחתף עצו עין החיים טרם אחזה בסנסיניו ועד לא הנצו סמדרי שנותיו עודנו באבו יקטף (שלמה אוליירו, אגר׳ אילת אהבי, ו.).—מיין סְמָדַר: ולכן אמאטו לוסיטאנו נתן להולה שהקיא מרה ירוקה מפיו ונתעלף בתחילת הקדחת להם במיץ סמדר (ר״י להכון, אולה״ה, הקירה יג, עו::).

*סִמּוּי, סימוי, ש״ז, סה״ש מן סִמֵּא,—עִוּוּר, Blendung; aveuglement; making blind, סִמּוּי עינים: אי זה נקם שאינו בברית רבי עזריה ור׳ אחא בשם רבי יוחנן אמר זה סימוי עינים שסימו את עיני מלך יהודה (מד״ר ויקר׳ ו). ונתתיו בראשו ושאר כל הגוף לא לקה רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן זה סימוי עינים שהוא תלוי בראשו (שם). — ובסהמ״א: יש נקם שאינו בברית כדרך שאר נקמות וזהו סמוי עיניו [העינים] של צדקיהו (רש״י, ויקר׳ כו כה). שהרמאי עושה רמאות לחבירו הוא מסמא את עיניו עד שאינו רואה את הרמאות וכו׳ שאלמלא היה יכול לשמור עצמו מן הרמאות לא היה יכול לרמות אותו ובודאי סימוי עינים יש בדבר (ר״נ בר״י אלחנן, עמק המלך, שער ריבה דזעיר אנפין כח).

*סָמוֹךְ, רק מ״ר סְמוֹכוֹת, ש״ז, — משען ומסעד, כעין עמוד לתמוך דבר, Stütze; appui; support: אמרו אחת לאלף ותרנ״ו שנה הרקיע תתמוטט אלא בואו נעשה לנו סמוכות אחד מצפון ואחד מדרום (ר׳ יוסי בן זימרא, מד״ר ברא׳ לח, הול׳ תיאודי).—ובסהמ״א: וזה אמר איפה היית כלומר האם שם היית וראית לה סמוכות קיימים בטבע כלומר כי תלויה היא במאמר (אלשיך, איוב לח ד).—וגם °סְמוֹכִין: תנור שבא מחותך מבית האומן ועשה לו סמוכין שמקבצין אותו להיות כאחד ונתנם עליו והוא טהור ונטמא כשיסיר את הסומכין אותו יטהר (רמב״ם, כלים טז ד). —סְמוֹכוֹת המטה: וסמוכות המטה וטפוס של תְפִלָּה ואמום של עושי סותות הרי אלו טהורים (כלים יז ז). —ובפרט סְמוֹכוֹת של קִטֵּעַ בשתי רגליו, כעין דפוס

של עור שנותן על שוקיו להגן עליהם כשהוא מתהלך[1]: הקטע יוצא בקב שלו וכו' סמוכות שלו טמאין מדרס וכו' כסא וסמוכות שלו טמאין מדרס (שבת ו ח). — ובסהמ"א: שאינו יכול ללכת אלא בסמוכות (ר"ג על הרי"ף, ד"ה ת"ר אין הסומא, ביצ' יז.).

***סָמוּךְ**[2], — א) ת"ז וגם תה"פ, נק' סְמוּכָה, מ"ר סְמוּכִים, סְמוּכוֹת,—קרוב, near; proche; nahe: מי שישב בדרך ועמד וראה והרי הוא סמוך לעיר (הואיל) ולא היתה כונתו לכך לא יכנס (ר' מאיר, עירובי' ד ד). מי שהיה כתלו סמוך לגינת חבירו ונפל ואמר לו פנה את אבניך אמר לו הגיעוך אין שומעין לו (ב"מ י ה). לא יחפור אדם בור סמוך לבורו של חברו (ב"ב ב א). וכל העירות הסמוכות לשם מתכנסות לשם כדי שיהא נקצר בעסק גדול (מנחי י ג). והשחור וזוג של ספרים שנחלקו הרי אלו טמאין רבי יוסי אומר הסמוך ליד טמא והסמוך לראש טהור (כלים יג א). הקונה שדה בסוריא סמוכה לארץ ישראל אם יכול להכנס לה בטהרה טהורה וחייבת במעשרות ובשביעית (חלה' יח ז). לזה חצר סמוכה לכן ולזה חצר סמוכה לכאן זה סמוך לחצירו וזה סמוך לחצרו (תוספת' ב"מ יא ט). תמן אמרין כל הקודם למקרא קודם לברכה: כל הסמוך לארץ קודם לכל (ירוש' ברכ' ו ד). כל הניטל בחוץ להנתן בפנים ניטל מן הסמוך לפנים וכל היוצא מבפנים להינתן בחוץ ניתן על הסמוך בפנים (ספרא, אחרי ג). שתי שדות זו על גבי זו העליונה סמוכה לחריץ והתחתונה סמוכת לגדר (ירוש' כלא' ג ט). [תני] גריד מותר ליזרע בו כל מין שירצה אמר ר' יוחנן ובלבד שיעשה שלשה בתוך ששה ושלשה שהן סמוכין לגדר בגריד (שם). עבר עליו (על בור של שני שותפין) הראשון ולא כיסהו השני ולא כיסהו השני חייב ר' בא בר כיזנא ר' יסא בשם ר' יוחנן נותנין לו שהות לכרות ארזי' מן הלבנון אית בה להומרא ואית בה לקולא פעמי' שסמוכין ללבנון פעמים שרחוקין ללבנון (שם ב"ק ה ט). ניחא בשדה האילן (שצדין את האישות) בשדה הלבן אלא בשדה הלבן שהיא סמוכה לשדה האילן (שם מו"ק א ד). לא נצרכה אלא לקרן זוית הסמוכה לרשות הרבים (ר' יוחנן, שבת ז:). נשים במועד מענות אבל לא מטפחות ר' ישמעאל אומר הסמוכות למטה מטפחות (מו"ק כח:). הכי קתני מי שהיה כותלו סמוך לכותל חבירו ברחוק ארבע אמות ונפל לא יסמוך לו כותל אחר (רבא, ב"ב כב:). אילן הסמוך למיצר בתוך שש עשרה אמה גזלן הוא ואין מביאין ממנו בכורים (עולא, שם כו:). מה ידיך סמוכה לפיך כך יהיה נדרך סמוך לפיך (ר' יודן, מד"ר ברא' פא). 'מעשה ברוכל אחד שהיה מחזיר בעיירות שהיו סמוכות לציפורי והיה מכריז ואומר מאן בעי למזבן סם חיים (שם ויקר' טז). גמ"ח לאבלי' מנין אנו למדין מאיזבל שהי' ביתה סמוך לשוק וכל חתן שהיה עובר היתה יוצאת מבית' ומצלצלת בכפיה ומקלסת כפיה ומהלכי' עשר צעדות וכו' (פדר"א יז). — סָמוּךְ לִסְפָר: עיירות ארץ ישראל סמוכות לספר מוסיפין עליהן שומר כדי שלא יפוצו גוים ויבזו פירות שביעית (תוספת' שביעי' ד ז). אין מגדלין כלבים ביישוב אבל מגדלין אותן בעיירות הסמוכות לספר (שם, ב"ק ח יז). אין עושין שלש עיירות נידחות בארץ ישר' כדי שלא יחריבו את ארץ ישראל אבל עושין אחת שתים ר' שמעון אומ' אף שתים לא יעשו אלא אחת ביהודה ואחת בגליל בסמוך לספר (שם סנה' יד א). כלביא שבן מלמד שהיה סמוך לספר לפיכך נמשל כאריות (ספרי דברי שנה). —פרשה סְמוּכָה לחברתה, זו לזו: ר' עקיבא אומר כל פרשה שהיא סמוכה לחברתה למדה הימנה ר' אומר הרבה פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב (שם במד' קלא). רבי מאיר היה כותבה על דוכסוסטוס כמין דף ועושה ריוח מלמעלה וריוח מלמטה ועושה פרשיותיה פתוחות אמרתי לו רבי מה טעם א"ל הואיל ואין סמוכות מן התורה (רשב"א, מנחי לב.). — סָמוּךְ לו, להם: אם שייר קלח אחד סמוך לו נותן משום פאה (ר' יהודה, תוספת' פאה א ה). הלוקח מן הנחתום כיצד מעשר נוטל [כדי] תרומת מעשר וחלה ואומר אחד ממאה שיש כאן הרי זה בצד זה מעשר ושאר מעשר סמוך לו (ירוש' דמאי ה א). היו דמאי אומר מה שאני עתיד להפריש למחר הרי הוא מעשר ושאר מעשר סמוך לו (שם ז ה). מביאין כלים מבית האומן וכו' אבל לא צמר מבית הצבע וכו' ואם אינו מאמינו מניחו בבית הסמוך לו (פסח' נה:). כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו נדון ככרך תנא סמוך אע"פ

1) [עי' רש"י, (שבת סו.), ועי' גם מרדכי. (שם שנט), וז"ל: כשנקטעו שני רגליו ועושה דפוס של עץ לשני ראשי שוקיו וסמוכות היינו של עץ שני מקלות שנישען ונסמך בהן.]—2) [בינ' פעול מן סָמַךְ ג) עי' שם].

שאינו נראה, נראה אע"פ שאינו סמוך (חגי' ג:). וג' של דרום שהיה בעלי מחלוקת סמוכין אבדו עמהם וכו' ולפי שהיו סמוכים להם ראובן ושמעון וגד היו כולן בעלי מחלוקת (מד"ר במדי' ג).—סְמוּכוֹת זו לזו: שתי כרמליות סמוכות זו לזו מטלטלין מזו לזו (ר' בון בר חייה, ירוש' שבת יא ה). כדאמרי במערבא כל מקום שאתה מוצא שתי כללות הסמוכות זה לזה הטל פרט ביניהן ודונם בכלל ופרט (שבוע' ה.). — ובסהמ"א: ארבע אמות הסמוכים לחריץ מזלזלין במדידתן והסמוכים לשפת הנהר אין מודדין אותם כלל מפני שהם של בני ר"ה (שו"ע חו"מ, חונאה כלל יז).—וקרוב בזמן: לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל (שבת א ב). לא יצא החייט במחטו סמוך לחשיכה שמא ישכח ויצא (שם ג). יום טוב הסמוך לשבת בין מלפניה ובין מלאחריה מערב אדם שני עירובין (ר' אליעזר, עירובי ג ו). ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך (פסח י א). אין מביאין אלא מן השדות הגינירות המיוחדות לכן כיצד הוא עושה נרה שנה ראשונה ושנייה חורשה וזורעה קודם לפסח שבעים יום כדי שתהא סמוכה לחמה והוא עושה סולת מרובה וכו' (תוספת' מנח' ט ג). יום הנף שחל להיות בשבת דוחה את השבת בקצירת העומר כיצד הן עושין שלוחי בית דין יוצאין מערב יום טוב נוטלין את הקופות וכו' ובאין יום טוב סמוך לחשיכה וכו' (שם י כג). ק"ו הוא אם הסמוך לאסור מותר הסמוך למותר אינו דין שיהיה מותר (ספרי במדי' כט). — ובסהמ"א: המפקיד אצל חבירו כספים ערב שבת סמוך לבין השמשות אינו חייב לטרוח ולקבור אותו עד מוצאי שבת (שו"ע חו"מ, פקדון כלל יו).—*סְמוּכָה לחברתה: ואם היתה ברכה סמוכה להבירתה כגון ק"ש ותפילה אין פותחין בהן בברוך (ירוש' ברכ' א ח). אין נטילת ידים אלא סמוך לברכה (שם ח ב). תני אין מוציאין את המת סמוך לקרית שמע אלא א"כ הקדימו שעה אחת (שם ג ב). בונה ירושלים נמי לא תיבעי דהויא לה ברכה הסמוכה לחברתה (בבלי שם מט.). לא נצרכה אלא סמוך לווסתה (ר' יוסף, יבמ' סב:). ורבי יוחנן הוה דרש שיתין אפין בבלע ה' ולא חמל ור' הוה דריש עשרי' וארבע' אפין ולא דר' יוחנן יתיר על רבי אלא ע"י שהיה סמוך לחורבן הבית היה נזכר והיה דורש ובוכה ומתנחם (מד"ר איכ', בלע ייי). — סָמוּךְ למיתה: באר את התורה הזאת לאמר אמר להם כבר אני סמוך למיתה מי ששמע פסוק אחד ושכחו יבוא וישננו (ספרי דברי ד). כל העושה מצוה סמוך למיתתו דומה שלא היתה מדת צדקתו חסירה כי אם אותה מצוה והשלימה (מד"ר קהל', אמרתי אני בלבי). — ובסהמ"א: ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה (רש"י, דברי א ג). — וסְמוּכִים סתם, כמו סמוכים זה לזה, בנגוד למפֻזרים: שבעת ימים יכול בין סמוכים בין מפוזרים ת"ל כימי נדתה מה ימי נדתה סמוכים אף ימי לידתה סמוכים (ספרא, תזריע א).—ועם ב' היחס באותה המשמ': דרבי שמעון בן לקיש סבר על בסמוך[1] (פסח' סג:). דתניא רבי אומר ונתת על המערכת לבונה זכה על בסמוך (מנח' לה.). אין האשה קולטת אלא אחר נדתה ובסמוך וביותר אם היה זכר (ר' חייא בר אבא, מד"ר ויקר יד).—ובמשמ' קרוב בקרבת משפחה: על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו בסמוך לו מאביו בסמוך לו מאמו ר' ביבי מעתה אחות אביו אסורה שהיא סמוכה לאביו אחות אמו תהא אסורה מפני שהיא סמוכה לאמו (ירוש', יבמ' יא ד). — ב) ש"ז, מ"ר סְמוּכִים, — דרשה המיוסדת על סמיכת פרשיות: סמוכין מן התורה מנין שנא' סמוכים לעד לעולם (רבי יוחנן[2], ברכ' י.). אפילו למאן דלא דריש סמוכים בעלמא במשנה תורה דריש (רב יוסף, יבמ' ד.).—ובסהמ"א: מה שיובן מחבור וקשור פסוקים הרבה סדורים ונמשכים ומניה וביה דרשינן סמוכים וסמוכי סמוכים (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי, הקד'). זה ראיתי כתוב ולפי שהנאני עשיתי לו סמוכים ורז"ל פירשו בספרי בענין אחר ומה שכתבתי נאות כפי פשטן של כתובים (ר"מ ן' גבאי, ספ' עבודת הקדש כב).—ג) ש"ז, מ"ר סְמוּכִים, סמי' סְמוּכֵי, — חכם שנסמך לרב ולדַיָּן: כך הוא או' לה כיון סמוך[3] אני בישיבה וקרוי רב (גיאוניקה ב', גינצבורג 24). שאו שלום מצור יעקב יתרומם וממנו ומחמודנו וסמוכי ישיבתינו כי לשלום אנחנו חונים (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 119). ואין מוסרין אותו (את סוד העבור) לכל אדם אלא לסמוכים נבונים (רמב"ם, קדוה"ח יא ד). לא שיסמכו ידיהן על ראש

---

[1] [כל היכא דכתיב על משמע בסמוך, רש"י].

[2] [ביבמ' ד. הגרסה ר' אלעזר].

[3] בהערות שסמוך.

הזקן אלא שקורין לו רבי ואומרים לו הרי את סמוך ויש לך רשות לדון אפילו דיני קנסות (הרמב"ם, סנהדרין ד ג). וטעם שאין מצוה זו (קדוה"ח) אלא בסמוכין לפי שבא בפירוש החדש הזה לכם גדולים וסמוכין כמו שכתוב כי למשה ואהרן נאמר (ספר הסיכוך, בוא, ד). ויודע כל שער עמך כי איש חיל הוא וקורא לו שם חדש להיות נקרא רב וסמוך והכתירהו בכתר התורה (שריד מעיר 18, קבץ על יד ע, הרכג). —ד) ובדקדוק, מלה המחברת לכנויים סופיים: מנוס וחלקת לשני חלקים מנוסי ואבד מנוס מקל והם חלק אחד ואשר מנעך להביאם בחלק אחד ראותך אותם מחולקים לשתי אבות מאבות המכתא והם מנוס ומנוסי והדבר הזה לא יחלקם בפתרון כי אם על משקל מנוס כרות ומנוסי סמוך מצור [כרות] ומצורך סמוך וכו' (דונש על מנחם 21). — והמחברת למלה הבאת אחריה: שמר קמו"ץ בקמ"ץ גדול וכן כל מלה בפת"ח גדול בעבור שאחריו נח נראה כמו פר גם חטאת אם יהיה סמוך יעמוד כמשפטו ואם איננו סמוך כטעם הענין יקמץ בקמ"ץ גדול להפריש בין הסמוך ואשר הוא עומד בעצמו (ראב"ע, לחות ג:). — וכמו נִסְמָךְ, שם המחבר לשם אחר ביחס הסמיכות: כל שם וכן שהוא סמוך הוא בשלש נקודות ושוה הוא שיהיה במאריך או במקיף (שם כה.). ובסמוך יחליפו הה"א בתי"ו ושלשת האנשים גם יאמרו כן בעבור הנקבות ושלשת (שם כז.). וכן בכל הפעלים כשיסמוך קבוץ הרבים תסור המ"ם ותשאר היו"ד וכבר בארנו דקדוק היו"ד והמ"ם סימן הרבים בחלק הפעלים בטור הראשון במלת פועלים באר היטב ופעמים יבואו סמוך על סמוך כמו חכמי יועצי פרעה וכו' (רד"ק, מכלול, שדה"ש, קמד:). — ובמסורה סמוכין כמו סמיכין בארמ', תיבות הבאות דבוקות זו לזו: המאמר הששי בסמוכין ויחידין ומורדפין (מסורת המסורת ו)—ה) במשמ' חלקי ויחסי, בנגוד למחלט verhältnismässig; relative: סגולת זאת הנפש על רוב ההכמות העיוניות אשר אין הרצון בהם אלא העמידה על אמתתם לבד והזריזות על ידיעת סבות הדברים ועלותיהם וכו' ואם העולם קדמון או מחודש ומה הבדל בין הנצחי והמחודש ומה ההבדל בין הנצחי המוחלט ונצחי הסמוך ומה ההבדל בין יש בין העשוי וכו' (העתקות ממאזני העיונים לאבוחמד אלגזלי י, בסגולות נפש החכמה, כ"י פרים, או"כ ב' 196).

סִמּוּר, ש"ז, שה"ש מן סִמֵּר,—א) התיצבות השער והנוצה כמו מסבר מפחד או מהתרגשות אח ת, horripilatio[1]): פרש"י ז"ל זה הרוח הוא מלאך שני ורוח על פני יחלוף ועושה מלאכיו רוחות ומזה הרוח יבא אלי סמור כשערת בשרי ויש המפרשים תסמר תרעיד כמו סמר מבחדך בשרי וי"ב עמידת השערות בעת הפחד (רפב"ן דורלאן, אורח משפט וספ' משפט לדק כח.). ואו"ם בסוף זאת העלה (השעמוה) הנה יקרה לבעליה כתיחת העינים וסור השחרות וסמור דגבות וויבש דמוח (ר"י הריזי, תרגו' כפי אקור ררבורה של גלינוס, כ"י ברלין). וכשתתחבר הנקבי עם הזכר יתנועע הזכר עם סמור הנוצה ופעמי' יתנועע חרטומו ברבן וכו' (אני הרלב"ג, שעה"ש ה א, נג:). —התקישות העור ע"י מחלה, rigor[1]) הכמוסים העוקצים מתחדשים בגופותינו בד' פנים כי אותו שיתחדש ממנו ההכיך הוא אותו שעוקץ עקיצה חזקה ואותו שמחדש הכמור היא אותו שמחדש עקיצה יותר מאותו שמחדש ההבוך (פרקי משה י). שהליחה העוקצת בעת הסמור היא בעור לבדו (שם). —ורעדת הגוף כמו מקור בקדחת: אותם (של הקדחות) שלא ישתנה עמהם השתן וכו' ויתחילו בלי סמור והעתק בזויעה (נרבוני, אורח חיים בקדחות, כ"י ביה"מ בכתב). ואמר גלינוס סדרת יום תתילד מחום נפרד יחמם הרוחות בלי סמור ולא עפוש (שם). ומאותות זאת הקדחת כי הסמור בה לא יארך אבל יחומם הגוף מהר חום חזק (שם, בקדחת המגפות). כי קדחות העפוש יקרה לדם הסמור הנקרא אלקשעריה והקור התמיד (שם, בקדחת הדקה). כמו הסמור הבא מן הזקנה (שם, בחליי החזה ג). וזאת הקדחת לעולם או על הרוב רותח למבלי סמור ומבלי רתת (ספי הקדחה, כ"י ברלין). והחליים הצפונים הם כאבי העצבים ומהם המקוה והרחם וכו' וכאבי הצלעות והחזה והצד והסמור (קאנון א ג ב י). כשלא נטהר יפה הבית ויתחמם הדם עד שהלהב עולה מאליה על פני הבית כולו ומעישון הלז יקרה לבעל דבית סמור ורתת ופצילוה וחימום וזיעה (ריטוביה כץ, מעשה טוביה, הנהגת הבית, הקיצי, קיג.). מדוע יקרה סימור וקרירית בשיקי האנשים היושבים נגד האש יען שאש מגרש ודוחה הרבה אויר וזה יקרה ע"י התישנות ובהעדרם מבקשים אחר תמורתם (שם, יסודי עולם ג כו, עג:). ומדוע מים הקרים

---

1) תרגום ד"ר מזיא.

גורמים סימור בהשפכם על האדם לפי שמים הקרים מתכווצים העור ובכויצתם מולידים רתת וסימור (שם ה כז, ס:). ויהי' לו סימור ושגעון וכל זה בקדחיות בעוריות כמו השלישית והיומית (שם ארץ הקדשה ג ג, סד::).—ומ"ר, ליל סִמּוּרִים [1], לילה של פחד ומורא: בעת רדיפת אויביו אויבי ה' נפלו בפתע פתאם בליל סמורים ידועה אלה הדברים על צרות קדושינו קדוש ישראל (אגר' ר"א היכיני, REJ. XXVI,211).—ב) בהשאלה, חבור וחזוק כמו במסמרים: ואח"כ גזר אותם ממקום הסימור (כ"י א"ח, או"ד א ז).

*סַמֶּטֶה, ש"נ, מ"ר סַמָּטוֹת, מין חבורה או פצע, Furunculus [2]: אמר רב יהודה אמר רב כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה ברא שבלול לכתית וראיתי בפרוש לרבנו האיי שהוא ממיני השרץ והכתית והכתית היא סמיטא ואין ספק שהוא רמש רך ולח ראוי לרכך הסמטות וקרוב בעיני שהוא הרמש שקורין לו בערבי חלזון כי הוא כתאר הזה והוא ממה שמשתמשין בו לרכך הסמטות והמורסות (כ"י א"ח, ספ' השרשי' לריב"ג, שרש שבל). והמית הדם וקדחת הדם והמורסות והסמטות (הוא, או"ד לרקנ"ג י ג).

*סָמִיד, ש"ז, מ"ר סְמִידִים,—קמח סלת [3]: נפשי עטופה בעת זכרי לאשך הלא נכבה ולא יכלו לאפות סמידיך (ליון לפירה, קינ').

*סַמְיוֹן, ש"ז,—עִוָּרוֹן: כתמורת ראיה סמיון תמורת ראיה חרשות (רלב"ד, פי' ספ' יצירה א ג, כ.) ואין טענה לפי שהסמיון העורון אינו נצרך לפועל וכו' (שם).—ובן סמאון: ותפקחנה ע"ד אומרם ז"ל אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נסתתמו עיני שכלו והוא שמיחס הכתוב הסמאון לרשעים וכו' (הוה"מ, ברכות' ג ז).

*סַמְיוּת, ש"נ,—כמו סִמּוּי, סַמְיוּת עינים: זו היא השמת עין נהפך הדבר שאמרת לסמיות עינים (מד"ר ברא' לג).—ובהשאלה סַמְיוּת הלב: כי השוחד יעור עיני חכמים אפילו חכם גדול ולוקח שוחד אינו נפטר מן העולם בלא סמיות הלב ויסלף דברי צדיקים אפילו צדיק גמור ולוקח שוחד אינו נפטר

1) [מליצה מן ליל שמורים].
2) תרג' ד"ר מויא.
3) [בארמ' סמידא, וכן בערב' שמידי a), עי' פרינק' (Fremdw. 32), וגזרוהו מהיונ' σεμίδαλις.]

a) سميد

מן העולם בלא טירוף דעת (כתוב' קה.).—ובסהמ"א: היתה כל התורה כסמיות ועיוורון (סמ"ג הקדמה). בעד אשה זונה לעבד נמכרת וממסמיות עיניך דרכיך לא הברת (ר' עזרא הבבלי, הוכחות מוסר לה).

*סָמִיךְ, ת"ז,—עָבֶה, נוזל שאינו דק, כמו הדם, בנגוד לייין, dick; épais; thick: עד כאן לא קאמר ר' נתן הכא דבעי רביעית אלא ביין דקליש אבל בדם דסמיך [1] כזית לא בעי רביעית (שבת עז.).

א.*סְמִיכָה, ש"נ, מ"ר, סְמִיכוֹת,—שה"פ מן סָמַךְ א),—
א) הנחת הידים על ראש הקרבן: הסמיכות והתנופות וההגשות וכו' נוהגים באנשים ולא בנשים חוץ ממנחת סוטה ונזירה שהן מניפות (קדוש' א ח). כל קרבנות הצבור אין בהן סמיכה חוץ מן הפר הבא על כל המצות וכו' כל קרבנות היחיד טעונין סמיכה חוץ מן הבכור וכו' הכל סומכין וכו' וסמיכה שירי מצוה על הראש בב' ידים וכו' ותכף לסמיכה שחיטה (מנח' ט ז-ח). מימיהם לא נחלקו על הסמיכה חמשה זוגות (תוספת' חגי' ב ח). איזו היא סמיכה שנחלקו עליה ב"ש או' אין סומכין ביו"ט של מים (שם י). מצאו תלמיד אחד מתלמידי בית שמאי אמ' לו מה זו סמיכה אמ' לו מה זו שתיקה שיתקו בגערה (שם יא). סמיכה נוהגת בכהנים לוים וישראל וגרים ועבדים משוחררין וכו' (שם מנח' י יג). לפני ה' וסמך ידו ואין סמיכה בבמה (ספרא וי' פרק ד). ותכף לסמיכה שחיטה מה סמיכה בטהורים אף שחיטה בטהורים (שם פרק' ד). שוב מעשה באחד מתלמידי הלל שהביא עולתו לעזרה וסמך עליה וראהו אחד מתלמידי שמאי א"ל מה זו סמיכה א"ל מה זה שתיקה שיתקו בנזיפה והלך לו (ירוש' ביצ' ב ד) בראשונה לא היתה מחלוקת בישראל אלא על הסמיכה בלבד ועמדו שמאי והלל ועשו אותן ד' (שם חגי' ב ב). בית שמאי אומרים הותרה סמיכה שלא כדרכה וכו' איזו היא סמיכה שלא כדרכה מאתמול (שם ג). סח לי אבא אלעזר פעם אחת היה לנו עגל של זבחי שלמים והביאונהו לעזרת נשים וסמכו עליו נשים לא מפני שסמיכה בנשים אלא כדי לעשות נחת רוח לנשים (ר' יוסי, חגי' טז:). דופי של סמיכה קתני (רב יוסף, תמו' טז.).— סְמִיכַת זקנים, סְמִיכַת זקני העדה על חטאת העדה [2]: סמיכת

1) [עי' סכה (מח:) חמרא סמיך מיא קליש, ע"ב. ועי' סמך ד), א.סמיכה ו).] — 2) ויקר' ד יה.

וקנים ועריפת עגלה בשלשה (ר׳ שמעון, סנה׳ א ג). סמיכה בשלשה סמיכת זקנים בשלשה (תוספת׳ מנח׳ י ט).—ב) הנחת הידים על ראש הממנה לרב וחכם, מנוי רב וחכם, Ordination : ודלת הננעלת לא במהרה תפתח מאי היא מר זוטרא אמר סמיכה רב אשי אמר כל המריעין לו לא במהרה מטיבין לו (ב״ק פ:). אין סמיכה בחוצה לארץ (ריב״ל, סנה׳ יד.). — ובפהמ״א: ובשנת מותו הלך לחיפה לקדש את השנה ויחדש את הגאונות ואת הסמיכה בחיפה בבית הועד וכו׳ וכתוב בספר התקנה והסמיכה ודברי הברית (קטע מכתב לאביתר הכהן מזמן הגאו׳, סעדיאנה שכטר 89). ראש הגולה נותן להם רשות בכל הקהלות האלה לשים על כל קהל וקהל רב וחזן כי הם באים אליו לקחת הסמיכה ורשות (מסעות ר׳ בנימין, הוצ׳ גרינהוט 58). שהרי עמד הלל הזקן הנשיא אחרון שהיה בישראל בנו של ר׳ יהודה נשיאה וכו׳ כשראה הסמיכות מתמעטות ושלא יהא לישראל ב״ד בקדוש החדש (ריטב״א, פי׳ מס׳ ר״ה א, כח.). תחלת כל דבר צריך לבאר מה זו סמיכה שנהגו בצרפת ובאשכנז שהרבנים נסמכים והם סומכים אחרים (ר״י בר ששת, תשו׳ רעא).—סְמִיכַת היד בברכה: וזהו ענין סמיכת היד שהיו סומכין ידיהם המברכין על המתברכין (רפאל מנורלי, מרפא לנפש ג.).—ג) ובמשמ׳ תמיכה ומשען: ומצאנו ענין הבטחון בלשון הקדש מליצים בעדו בעשר מלות וכו׳ והם מבטח וכו׳ וסמיכה וסבר וכו׳ (ר״י א״ת, חו״ה, הבטחון ז).—וּסְמִיכָה בסעודה: ובעת אכילתם ושתיתם היו נסמכים אל צד שמאלם דרך חשיבות קראו גם לסמיכה הסיבה (רד״ק, השרשי׳ ערך סבב).—סְמִיכַת דעת: ולא ידון הדיין בסמיכת דעתו ולא בידיעתו כדי שלא יאמר כל הדיוט לבי מאמין לדברי זה ודעתי סומכת על זה (רמב״ם, סנה׳ כד ג).—ד) וכה״פ מן סמך ג), במשמ׳ חבור וקרבה: וישמר (הסופר שיכתב המקרא) בכל טעם ובמגידה ובסמיכה (ר״ש הנגיד, עטה אפי). ועוד האיך הסמיכה נמשכת בדברים שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו׳ לכן אמר לבני ישראל (רש״י, שמות ו ט). קשה עליהם הרבה לסמך במלה אחת שתי אותיות שתהיינה ממוצא אחד וכו׳ אך המנהג הנוהג סמיכת האותיות המתחלפות במוצאיהן (ר״י א״ת, הקדמה ב, 6). והנה מצאנו שלש סמיכות סמיכה אחת ממה שאמר אביב קלוי באש וכו׳ והסמיכה האחרת ממה שאמר והפשתה והשעורה נכתה ואם תהיה השעורה רטובה ביותר לא תפרש (ר״א הקרא׳, ספ׳ ג״ע, יח.).—ואמר הפיטן: טוב נסת לאדירים ישקלו כסף כפורים כפר עון מכפרים לעד יהו משמרים מנין מעות עשרים נתינת עניים ועשירים סמיכת כל הנספרים הנספרים עולצים בכל עברים (אהר אהבת, יוצ׳ פרש׳ שקלים).—ה) ובדקדוק, חבור מלה למלה ביחס הקנין, או חבור מלה לכנויים הסופיים: וגם אמרת כי מ״ם יסוד מים למען כי מצאת מי הים אשר היא יסוד הסמיכה מיסוד מים ואין הדבר כאשר חשבת ואין משפט היוד כאשר דמית מפני כי היוד מי הים לה היא סמוכה כיוד כלי גולה אשר היא ליסוד ולסמיכה (דונש על מנחם 26). וכאשר נאמר בסמיכת כרכב כרכבו (שם 73). וכן הראובני והגדי והזבולוני והסמיכה בשמות החיים מבלי מצויין במקרא (הוא, על רסע״ג 104). וכן נאמר בסמיכתו שולני ושילנו ושילנם ושילנה וכו׳ תמצא הסמיכה בשמות וכמותה בתולדה (שם). דע כי לשון הערב לא תקפוץ [תקביץ] אות בין שתי חונות במכתב או במבטא וזהו צחצוחם ובו יכון משקלם ואם נמצא כמעט מזעיר יעמדו בכריתה על שתי חונות ויפילו ההנעה מהאות האחרון למען הקל על הלשון ולא יעשו כן בסמיכה ובדבק הדברים (ספ׳ תשו׳ תלמידי מנחם 21). ולא נמצא בכל המקרא חלוף בארץ ורעיה בסמיכה אם לא שינוי בנקודה כדרך המלים הסמוכים כמו ארץ מצרים וימצא פתח גם בהסמכו למצרים כאשר בתחלה וכמוהו גשם נדבות וכו׳ (שם 52). ויבאו מרתה וכו׳ בתיבה מרה ובסמיכתה בשהיא נדבקת לה״א שהוא מוסיף במקום הלמ״ד תהפך הה״א של שורש לתיו (רש״י, שמות טו כג). אבל ממך הוא מחוסר הנון מהשניה ודגשות הנון אשר במאויבים מנהו לעמד עליה כי אפשר שעושים זה במקומות כדי שתחזיק הסמיכה על האות ההיא הדגושה (ר״י אבן חיוג, ספ׳ הרקמה, ו. 26). הסמיכה תהיה על שני דרכים אחד מהם סמיכה במבטא והשני סמיכה בענין (שם יט, 120). ודעתם בהשתמשם במאת אלף בסמיכה ומאה אלף בלא סמיכה הוא דעתם בהשתמשם בעשרת הכסף בסמיכה ועשרה הכסף בלי סמיכה (שם, מז. 237). משיגי השרשים הם המוספים במלות כדמות בגדיכם ששרשו בגד והשיגוהו ג׳ אותיות היו״ד לסמיכה והכ״ף לנוכח והמ״ם לרבים (אבוסהל בן תמים, פי׳ ספ׳ יצירה סג). ולפי שחיי אדון עולם

יתּ' ויתבר' הוא החיים [ו]החיים הוא לא ספרה הלשון העניין בלשון ס מ י כ ה כדי שלא נצטער ונאמר הוא חוץ מכינוייו וכינוייו חוץ ממנו אלא בלשון הכרתה ואמ' חי יי' אלהיך הי אלהי ישראל לומר שהוא החיים והחיים הוא (כ"י אבן עקנין, ספ' מוסר ג עו). ונמצאת מלה אחת מזה השער שהיא משתנה בסמיכה והיא הבל בעבור הבל הבלים (ראב"ע, תרג' ספ' הנקוד לר"י חיוג 124). דע כי סמיכת תאר וחבריו אל שם נראה לא תשנה בנינם (שם 126). —ו) התעבות הנוזל והקפאתו, עי' סמך ד): לפיכך אם שתת מן הרחם לובן או משקה ירוק אעפ"י שסמיכתו כדם הואיל ואין מראיו מראה דם ה"ז טהור (רמב"ם, איסורי ביאה ה ו).

ב.*סְמִיכָה, ש"נ, מ"ר סְמִיכוֹת, — משענת של הידים או של הרגלים, כמו סמוכות, עי' ערך סָמוֹךְ: חלצה בסנדל שניפחת ומקבל את רוב הרגל וכו' במוק ובקב של קיטע ובסמיכות הרגלים ובאנפיליא של עור וכו' ניפרם ואין חופה את רוב הרגל בסמיכות יו"ים ובאנפיליא של בגד וכו' חליצתה פסולה (תוספ' יבמ' יב י).—ובסהמ"א: מי שמהלך בידיו וגורר את רגליו עושה להם סמיכה של עץ או של עור ומכניס לתוכו (רש"י, יבמ' קג:).

ג.**סְמִיכָה, ש"נ, מ"ר, סמיכות, — כסוי, מכסה, כמו שְׂמִיכָה: נתתיו לך ונתתו באמפולי שלך בשבועות פרק כל הנשבעין פי' ר' מצליח נתתיו בדמי הסמיכה מלשון ותכסהו בשמיכה ובלע"ז פרגל"א (ערוך, ערך אמפולי).

*סְמִיכוּת, ש"נ, — א) כמו א.*סמיכה ב): סמיכה בשלשה וסמיכות[1] זקנים בשלשה (תוספת' סנה' א א). הסמיכו' בשלש' לא סמיכה היא סמיכות תמן קריי למנוייה סמיכותא (ירוש' שם א ג).—ובסהמ"א: עד שקבלנו בבית מדרשיהם (בפדווא) בקבוץ כל החכמים הסמיכות כמנהגם (טוביה כץ, מעשה טוביה, הקד'). — ב) **תמיכה ומשען, כמו א.*סמיכה ג): סמך על זריקת הקוביא שהוא אינו סמיכות בדבר אלא במקרה בעלמא (לבוש חו"מ כז יג). דעיקר פרנסתינו ומחייתנו בחובות ועיקר ס מ י כ ו ת הבע"ח על זה (פתחי תשובה, שו"ע חו"מ, הלוואה רעה ה). סגולת זאת הנפש על רוב ההכמות העיוניות אשר אין הרצון בהם אלא העמידה על אמתתם לבד והוריזות על ידיעת סבות הדברים ועלותיהם וכו' ומה הנברא מאין ומה ההפשט בין הפועל על האמת ובין הפועל על דרך העברה והפועל המוחלט והפועל בסמיכות וכו' (העתקות ממאזני העיונים לאבו חמד אלגזלי י, בסגולות הנפש החכמה, כ"י פריז, אוצ"נ ג, 196). — ג) **קרבה אל דבר, כמו א.*סמיכה ד): מפני שסמיכות ענין אל ענין אינה מתקון בעלי הלשון (ר"א הקראי, ספ' ג"ע, יע.). והדבר הקשה (בהפרושים) היות סמיכות הדברים בו לפי פרושם כסמיכות בני עיר אחת (כ"י ערמאה, יד אבשלום על משלי, הקדמ'). — ד) ובדקדוק, כמו א.*סמיכה ה): רק אהל ישתנה בסמיכות בעבור אות הגרון (ראב"ע, ספ' צחות כו.). ובעבור שלא אאריך להזכיר כל הבניינים בסמיכות בחרתי מלת שמר ובחרתי הבניין הקל ואחר שיבין התלמיד סמיכות הבנין הקל וכו' (שם ל:). ונפל החלם מפני הסמיכות כי מבלי הסמיכות יאמר ארמונות (רד"ק, ספר השרש', ארם). וסמן הסמיכות הוא נטית השם ממשקלו הנפרד בשנוי תנועותיו ובחלופן ובסמיכות שם יחיד לא יפלו אותיות מן היסוד (צ"ז, תל"ע ג קיא).— ומ"ר סְמִיכִיּוֹת: וכן השם הסמוך ואשר הוא נסמך אליו אלה הסמיכיות בדקדוק נקראם גם כן מאמר הרכב הרכבת באור ותנאי (מלות ההגיון יג). שתים סמיכיות דברי פי איש[1]) — ה) **הקפאה והתעבות, מן סָמַךְ ד): חרוסת הוא דבר קהוי וקפוי ועב עשוי ממיני ירקו' כתושים ופרחי אילן ותבלין הקהוי (פי' החמוץ) הוא זכר לתפוח כמו שנאמר תחת התפוח עוררתיך הסמיכות (פי' הקפוי שיהא עב) על שם הטיט ויש משימין בה מעט חומר זכר לטיט ועוד התבלין על שם התבן שהיו משימין בלבנים (חניא, סדי הגדה כח.).

סמך[2], ממנו *סָמוֹךְ, *סָמוּךְ, *סָמִיךְ, א.*סְמִיכָה, ב.*סְמִיכָה, ג.**סְמִיכָה, *סָמָךְ, *סֶמֶךְ, *סֹמֵךְ, סֶמֶךְ, *סְמִיכוּת, *סַמְכִיאֵל, **הַסְמָכָה, **מְסֻמָּךְ.

1) [בסנה' (יג:) הגרסה וסמיכת זקנים. ושם נאמר מאי סמיכה ומאי סמיכת זקנים א"ר יוחנן מיסמך סבי, ופרש"י: לקרות להם רבי].

1) [נשמט מראה המקום מכ"י המחבר.]

2) [כן בארמ' ובסבא' ובכוש'. בכנענ' נמצא שם אדם סרסמך (לידזבר' 317) שכנראה מרכב מאותו השרש. בערב' שַׁמַּבַ a), היה גבוה: שַׂמַּב b), גג; והשם שִׂמָאךְ c), סֶמֶךְ וסעד.]

a) سمك b) سمك c) سماك

***סָמֵךְ**, ש"ז, מִשְׁעָן וּתמיכה,—כמו א.*סמיכה ג): אבל מביאין גרוגרות וצימוקין והוצני פשתן מחוצה לארץ בארץ אבל לא מארין לחוצה לארץ ועושין אותם בארץ ורבי התיר מחוצה לארץ לארץ ועושין אותן בארץ סמך חוצה לארץ (תוספתי שביעי׳ ד יט). בחמשה עשר בו שלוחי בית דין יוצאין ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות שחלחלו מן הגשמים פרק למועד סמך לעולי רגלים כדי שיהיו מתוקנין בשלשה רגלים אילו (שם שקל׳ א א). וכותבין בדיו שהרי יש לו סמך מן המקרא ואני כותב על הספר בדיו (מסכי ס"ת א א, הוצ׳ קירכהיים).—ובמשמ׳ קרוב, כמו סָמוּךְ: התקינו שיהא זה נפדה סמך לחומה (מעשר שני ה ב, כ"י פטרבורג, הקדם א א, 45). לא הי׳ עומד (הצלם של נבוכדנאצר) עד שהבי׳ כל כסף וזהב שבירושלם ושפכו לפניו דימוס סמך על רגליו (מד"ר קהל׳, וישב העפר).—ובסהמ"א: מפני שראיתי הערב קורין לקורות סמך ומסעד (כ"י א"ת, ספ׳ השרש׳ לריב"ג, שרש סלל). ואמר הלא שמעת על דרך הקבלה והסמך וכו׳ הקדים הידיע׳ מצד הראי׳ (הות, הו"ס הקד׳). אמרם אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליהם וכו׳ שלא ישיג אדם קיום דברי התורה והוא השגת האמתות אלא ביגיעה רבה וכו׳ וסמך הדבר הזה לכתוב מועיל מאד להמון השומעים כדי שיתאמת אצלם (כ"י ב"ר אנטולי, מלמד התלמיד׳ קיז). ואין לשנות המנהג מאחר שנמצא סמך וסעד לדבר (תניא ג:). ועל זה סמך רגילות עכשיו שישראלי׳ לוקחין מן הגוים חובותיהן מן יינם (התרומה, יין נסך קסט). נהגו העולם לעשות מצה של מצוה שלשה ממדה אחת ויש סמך למנהג (סמ"ג, מ"ע מח).—סֶמֶךְ גדול: ויש מכאן סמך גדול למאי שאין מפרישין תרומות ומעשרות באלו הארצות (ר"ש, דמאי א ג).—ואמר הפיטן: סמך ותקף אות ופלא לגדלה שרפת נשמה וגוף לא כלה (אמוני שלמי, סליחי מוסף יוה"כ). סמך אשישי ענב מהול במים ופס מן הרפתים בקר זבחי עבודיך (ציון לשירת, קיג׳).—ורגיל בלשון החדשה, ביחוד עם מלת היחס על סֶמֶךְ.

***סָמֶךְ**[1], שם אות ס: מאן דא׳ לרעץ ניתנה התורה עי"ן מעשה ניסים מאן דאמ׳ אשורי ניתנה התורה סמ"ך מעשה ניסים (ר׳ לוי, ירוש׳ מגי׳ א יא). תורת הראשונים לא היה לא ה"א שלהם ולא מ"ם שלהן סתום הא סמך סתום (רבי ירמיה בשם רבי חייה בר בא ורבי סימון, שם). נו"ן סמ"ך עי"ן נונא סמא לעינים (שמוא׳, נדר׳ כד:). אמר לו רבי עקיבא דייך פפים כל מקום שנאמר שישה כתיב בשי"ן וכאן בסמך (מד"ר שה"ש, לסוקתי). אנו קוראין מסמרות בסמך ואין כתיב אלא משמרות בשין (פסיקי רבתי, ביום השמיני). ס סמ"ך אל תקרי סמך אלא סומך מך זה הקב"ה שהוא סומך מכים נופלים שני סומך ה׳ לכל הנופלים (מדר׳ א"ב דר"ע ס, ביהמ"ד ילניק ג).—ומ"ר סְמֵכִים, סמיכין: כתב לאלפים עיינים וכו׳ למימים סמבים ולסמכים מימים (ספרי, דבר׳ לו). וכתבתם שיהא כתיבה תם שלא יכתוב אלפין עינין וכו׳ מימין סמיכין סמיכין מימין (ר"י ברצלוני, הלכ׳ ס"ת, גנזי מצרים, אדלר 32).—ובסהמ"א: אשר יאמר אסה בחסר נון נסה ונון זה במנסה וסמך ובשרים (דונש, לדורש החכמות). וכן צריך אדם להזהר ולהבדיל בין ו"ו ובי"ת רפה ובין סמ"ך לצד"י ובין כ"ף לקו"ף וכו׳ (רד"ק, מכלול שדה"פ עג.). ושכחת לסמך אין מתקן אשר עשה לכל מוכן מסכן והמריחים למסריחים השיבן והרבן בפיו יהיה לסרבן ואז סמך לנון ענה ברעד אני אהיה לכל מעד למסעד הלא אם תעשה אתה נמוכים בצאתך הן אני אעשה סמוכים (ר׳ שלמה שרביט הזהב, כהנא 17).

***סֹמֶךְ**, סומך, ש"ז,—א) הטבעת שבאמצע העל שלתוכה נכנס ראש המחרשה או ראש העגלה הנמשכת ע"י הבהמה[1]: הטמאין שבעגלה העול של מתכת והקטרב וכו׳ הסומך[2] והמחגר והתמחויות וכו׳ (כלים יד ד).—ב) מ"ר סְמָכוֹת, עמוד וקורה התומך בדבר: ודע כי פרשנו בספר התוספת מסלות לבית ה׳ סומכות ואיננו רחוק אצלי עתה להיותם קורות התקרה מפני שראיתי הערב קורין לקורות סמך ומסעד (כ"י א"ה, ספ׳ השרש׳ לריב"ג, סלל). ולעמוד ברזל העמודים שנים סומך וסומכות ידוע (שם, עמד).—ג) בדקדוק, השם שאליו מְחֻבר שם הנסמך ביחס הסמיכות: וימצא

---

[1] [בשבע׳, Σάμεχ, וכן אצל הירוני Samech. מכתיב זה מוכח שהמם אינה דגושה ושהסמך מנקדת בקמץ. ומהכתיב ברבים סמיכין מוכח שהמם מנקדת בצירה.]

---

[1] [כך פרש רה"ג והערוך, וכן בפרוש הגאונים לסדר׳ טהרות (הוצ׳ אפשטין 35). ורמב"ם פרש: יתד מברזל יעשה בקצה העגלה ממה שיסמך לזנבי הבהמות להסמך בו העגלה, ע"כ. וכן הרא"ש].

[2] [בפרוש הגאונים (שם) הגרסה גם סמיך ועי"ש בהערות של העורך].

בסמיכות הזה בלשון הקדש כי פעמים ישוב הסומך נסמך והנסמך סומך כמו תולעת שני ואת שני התולעת והוא כשיתכן כל אחד מהם סומך ונסמך והכל לפי הענין והביאור (רד"ק, השרשים, פשה).

סָמַךְ, פ"י, סְמָכָה, סְמַכְתַּנִי, סְמָכַתְהוּ, סָמַכְתָּ, סְמַכְתִּיו, סְמָכוּ, סוֹמֵךְ, סֹמְכֵי, סָמוּךְ, סְמוּכִים, סְמָכֻנִי, יִסְמֹךְ, יִסְמְכֵנִי, תִּסְמְכֵנִי, יִסְמְכוּ,—א) סָמַךְ ידו על דבר, הניח את ידו על עצם הדבר, שידו נגעה בדבר והכבידה קצת עליו, die Hand auflegen; poser la main; to lay on the hands: ובפרט על קרבן וכיוצא בזה, בעבודת הקרבנות סמך המקריב או הכהן ידו על ראש בשעת הוִדוי: והקרבת את הפר לפני אהל מועד וְסָמַךְ אהרן ובניו את ידיהם על ראש הפר (שמות כט י; גם יח: יט). וְסָמַךְ ידו על ראש העלה ונרצה לו לכפר עליו (ויקרא א ד; גם ג ב; ח; יג; ד ד; יח; כד; כט; לג; ח יד; יח; כב). וְסָמַךְ אהרן את שתי ידו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונת בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם ונתן אתם על ראש השעיר (שם יו כא). והלוים יִסְמְכוּ את ידיהם על ראש הפרים (במד' ח יב). ויגישו את שעירי החטאת לפני המלך והקהל וַיִּסְמְכוּ ידיהם עליהם וישחטום הכהנים (דהי"ב כט כג-כד). ובתלמ': יוסי בן יועזר אומר שלא לסמוך יוסי בן יוחנן אומר לסמוך יהושע בן פרחיה אומר שלא לסמוך ניתאי הארבלי אומר לסמוך וכו' (חגי' ב ב). הכל סומכין חוץ מחרש שוטה וקטן וכו' (מנחי' ט ח). הגיע (הכהן הגדול) למחצית הכבש אחז הסגן בימינו והעלהו הושיט לו הראשון הראש והרגל וסמך עליהן וזרקן וכו' (תמי' ז ג). כיצד סומך זבח עומד בצפון ופניו במערב וכו' (תוספת' מנחי' י יב). חמשה שהביאו זבח אחד כולן סומכין עליו ולא כולן כאחד סומכין עליו אלא כל אחד ואחד סומך ומסתלק (שם יד). דבר אל בני ישראל וסמך בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות ר' יוסי ור' שמעון אומרים נשים סומכות רשות (עירובי' צו:). אדם מביא כבשתו לעזרה ומקדישה וסומך עליה ושוחטה (רבי יהודה, כדר' י.).—ועל ראש החוטא: הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה וְסָמְכוּ כל השמעים את ידיהם על ראשו ורגמו אותו כל העדה (ויקי' כד יד).—ועל ראש אדם לברכו, להשרות עליו רוה"ק: והקרבת את הלוים לפני יי' וְסָמְכוּ בני ישראל את ידיהם על הלוים (במד' ח י). קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וְסָמַכְתָּ את ידך עליו והעמדת אתו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה וצוית אתו לעיניהם ונתת מהודך עליו וכו' וַיִּסְמֹךְ את ידיו עליו ויצוהו (שם כז יח-כג). ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סָמַךְ משה את ידיו עליו (דבר' לד ט).—ובתלמ', מִנָּה חכם ודַיָּן: ושלש שורות של תלמידי חכמים יושבין לפניהם וכל אחד ואחד מכיר את מקומו צרכו לסמוך סומכין מן הראשונה (סנה' ד ד). שפעם אחת גזרה המלכות גזרה על ישראל שכל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג ועיר שסומכין בה תיחרב (סנה' יד.).—ובסהמ"א: אסף את כל ישי' במדינת צור ואת כל הגליל ויסמוך אותו ברשות כל ישיבת גאון יעקב (קטע ממכתב לאביתר הכהן מזמן הגאו', סעדיאנה שכטר 88). לסמוך ראש גולה בצוען (שם 92). כי תרחר ריב עם חברינו כ' ג ק מר' ורב' אפרים החבר המעולה וכי זלזל בכבודו ובכבוד סומכיו גאוני ישראל המתים והחיים (ד"ה יהודי מצרים ואה"י ב, מן 119).—וְסָמַךְ ידו על הקיר וכדומ': ובא הבית וְסָמַךְ ידו על הקיר ונשכו הנחש (עמו' ה יט).—ובתלמ': מוסף התנור של בעלי בתים טהור ושל נחתומין טמא מפני שהוא סומך עליו את השפוד (כלים ה ה).—ופ"ע סָמַךְ על דבר: בשעה שאמר לו אלישע חגור מתניך וקח משענתי בידך התחיל לסמוך על מקלו ולילך אמרו לו להיכן אתה הולך גחזי אמר להם להחיות מת (מכי' ויבא עמלק א).—ועל פלונ': ותשם יד ימינה על הנערה האחת ותסמך עליה כחוק המלכות והנערה השנית הולכת אחרי גברתה וסומכת עדיה לבלתי נגוע הזהב ארצה אשר עליה (מד"ר אסת', ויהי ביום השלישי).—ובהשאלה: [ולא אמר אברהם אש]תי היא והיה על הקב"ה סומך ובו [בוטח] (גנזי שכטר א, גינצבורג 20). סָמַךְ על דבר, קבל מהדבר סעד ובטח לאיזה מעשה: והגבאים מחזירין תמיד בכל יום ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו ויש להם על מה שיסמוכו והדין דין אמת (ר' עקיבא, אבות ג טז). יש להן על מה שיסמכו נשבעתי ואקיימה פעמי' שאינו מקיים (ירוש' חגי' א ח). הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל קסבר קדושה ראשונה קדשה לשעתא ולא קדשא לעתיד לבא והניחום כדי שיסמכו עליה עניים בשביעית (חולי ז.). ולשם ערוב תבשילין: יום טוב שחל להיות ערב שבת לא יבשל אדם בתחלה מיום טוב לשבת אבל מבשל הוא

ליום טוב ואם הותיר הותיר לשבת ועושה תבשיל מערב יום טוב וסומך עליו לשבת (ביצ׳ ב א). תני ר׳ חייא עדשים שבשולי קדרה סומך עליהן משום עירובי תבשילין וכו׳ אמר רב יצחק בריה דרב יהודה שמנונית שעל גבי הסכין גוררו וסומך עליו משום ערובי תבשילין (ביצ׳ טז.). אם צלאן עכו״ם סומך ישראל עליהם משום עירובי תבשילין (ר׳ יוסף, ע״ז כה.).—ועל פלוני: כדי הוא ר׳ יוחנן לסמוך עליו בפניו ושלא בפניו (רבה בר בר חנה, פסקי׳ כא.). מעשה ועשה רבי כר״א לאחר שנזכר אמר כדי הוא ר״א לסמוך עליו בשעת הדחק (נדה ו.).—ועל דברי פלוני: לא הוזכרו דברי יחיד בין המרובין אלא שמא תיצרך להן שעה ויסמכו עליהן (ר׳ יהודה, תוספת׳ עדוי׳ א ד). נסמוך על דברי זקן ונשכור (ר׳ חייא בר אבא, עירובי׳ קה:). סמכו רבותינו על דברי רשב״ג ועל דברי ר״א ברבי צדוק שהיו אומרין אין גוזרין גזירה על הצבור אלא א״כ רוב הצבור יכולין לעמוד בה. (הוריו׳ ג:). מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכולת לסמוך על צוויך שעה אחת והרי בניך ממתינין לערלה ג׳ שנים (מד״ר ויקר׳ כה). אמר לו מנוח עד כאן שמעתי מן האשה והנשים אינן בנות הוראה ואין לסמוך על דבריהן אבל עתה יבוא דברך מפיך אני רוצה לשמוע (שם במדי׳ י).—ובמשמ׳ נשען על פלוני ובטח בו: ואל תאמין בהייך זה הסומך על הפלטר (ר׳ הנין, מנחו׳ קג:).—ובסהמ״א: רב כהנא לקח עשרים ומאה חביות של יין בבלל מאה מגוי ואמר לו ראה שעליך אני סומך (תלמידי ר׳ יהודאי גאון, הלכ׳ פסוקי׳ 67). ואשה שקיבלה גיטה בעידי מסירה והלכו עדים למדינת הים או מתו ויצא שמה בעיר שהיא מגורשת ולאחר מכן עבד [1]) הגט ויצא שמה בעיר לא נסמוך שכיון שמוחזקת באשת איש אם יש עידי מסירה או שיצא גט מתחת ידה מותרת ואם לאו אסורה (שם 100). אפילו הלך גדול הבית לבית הקברות סומך עליהן ומונה עמהן (ר׳ חייא בר אבא בשם ר׳ יוחנן, שם 124). ראוהו מיסב עם עמי הארץ אין הסעודה בחזקת מעושרת שמא החבר על התנאים שבלבו הוא סומך (רמב״ם, מעשר י ו). וכן בעלי המסורת וכו׳ נחלקים בדברים אלו במחלוקת הספרים שסומכין עליהם וכו׳ וספר שסמכנו עליו בדברים אלו הוא הספר הידוע במצרים וכו׳ ועליו היו הכל סומכין לפי שהגיהו בן אשר (הוא, ס״ת ח ד). וכל המאמין במשה רבינו ובתורתו חייב לסמוך מעשה הדת עליהן ולישען עליהן (הוא, ממרים א א). והמתעלם מחקור הרי זה מגונה נחשב מן המקצרים בחכמה ובמעשה והוא דומה לחולה שהוא בקי בחליו ובדרך רפואתו סמך על רופא שמרפא אותו בכמה מיני רפואות (ר״י א״ה, חו״ה, היחוד ג). ומהם שגמול העוה״ב ועונשו היה מקובל אצל עם הארץ מהנביא ומושכל אצל החכמים והניחו לספרו בספר כמו שהניחו לזכור הרבה מפירוש המצות והחובות מפני שסמכו על הקבלה (שם, הבטחון ד). הבוטח באלהים ואם יתעסק בסיבות לא יסמך בלבו עליהם ולא יקוה מהם תועלת ולא נזק בלתי רצון האל (שם ה). ואולם הסומכים על הכתובים לקיום הקבוץ ומביאים ראיה ממאמר ולמועדים וכו׳ והסומכים ממלת ידע שיורה על הקבוץ כענין והאדם ידע את חוה אשתו (ר״א הקרלי, ספי׳ ג״ע, ענין קדוה״חג, ד:). שכל דבר שנתגלה טעמו ונודעה אמתתו בראיות שאין בהם דופי [אין] אנו סומכין על זה האיש שאמרו או שלמדו [אלא] על הראיה שנתגלתה והטעם שנודע (רמב״ם, קדוה״ח יז כד).—וִסְמַךְ עצמו באותה המשמ׳: והמוכר סמך עצמו שבכלות היריד יתן לו מָעותיו ולאחר שהלף ועבר יום השוק הלך זה לתבוע מעותיו והשיב הלוקח משטה הייתי בך ולא היה בדעתי ליקח מקח זה (פתחי תשובה, שו״ע חו״מ, פקדון, רכ״ב ז).—*וסמכה דעתו: למה סמכה דעתו של רשב״ג לדבר תורה (מד״ר במד׳ ד).—ובסהמ״א: השגות האדם מהן מושכלות ומהן מוחשות והמוחשות מהם מה שיהיה האדם עצמו הוא המרגיש אותם אכן הרגישם כבר זולתו וספר אותם לו והביאם אליו אם קהל ואם אֶחָד וכבר יהיה דעתו סומך עליהם אז עליו מאד עד שלא ישתדל להרחיק מאמרו או לספק בו אבל יהיה אצלו במדרגה כאלו הוא בעצמו ראה זה ולפעמים לא יסמוך דעתו בו (רלב״ג, חמו״ר 69). שכיון שאינו יודע הדבר ששיעבד עצמו בו לא סמכה דעתו ולא שיעבד עצמו (רמב״ם מלוה ולוה כה יג). שהרי סמכה דעתו של מקבל כשהבטיחו (הוא, מכירה ז ט). הרי שנתחייב אדם שבועה בבית דין ואמר לדיין אדם שהוא נאמן אצלו ושדעתו סומכת על דבריו שזה האיש חשוד על השבועה (הוא, סנה׳ כד א). ובא מעשה לפני חכמים ואמרו זה השליח לא קנה כלום שהרי לא סמכה דעתו של קרוב זה על

[1]) [כך בדפוסים]

דברי השליח (שו"ע חו"מ, מקח כז ה). אבל האומר חבירו כל מה שיש בבית זה אני מוכר לך וכו' ורצה הלוקח ומשך אין כאן קנין שלא סמכה דעתו של לוקח שהרי אינו יודע מה שיש בו אם תבן או זהב (שם רע ב).—וביתי פעו: והעמידה שלא יעמוד עמה לא עבדיה ולא שפחותיה מפני שלבה סמוך עליהם (ספרי במד' ט).
—ב) בהשאלה, סָמַךְ את פלוני, החזיק בו, נתן לו כח ועֹז, סִמְּכוֹ בדבר, במזון וכיוצא בו stützen; appuyer; to support, sustain: הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים ודגן ותירש סְמַכְתִּיו ולכה אפוא מה אעשה בני (בראש' כז לז).—וְסָמַךְ סתם תָּמַךְ בו, עֲזָרוֹ: וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרעו וצדקתו היא סְמָכָתְהוּ וילבש צדקה כשרין (ישעי' נט טז-יז). ואביט ואין עזר ואשתומם ואין סוֹמֵךְ ותושע לי זרעי וחמתי היא סְמָכָתְנִי ואבוס עמים באפי (שם סג ה-ו). ונפלו סֹמְכֵי מצרים וירד גאון עזה (יחזק' ל ו). אני שכבתי ואישנה הקיצותי כי יי' יִסְמְכֵנִי לא אירא מרבבות עם אשר סביב שתו עלי (תהל' ג ו-ז). כי זרועות רשעים תשברנה וְסוֹמֵךְ צדיקים יי' (שם לז יז). ורוח נדיבה תִסְמְכֵנִי (שם נא יד). הנה אלהים עזר לי אדני בְּסֹמְכֵי נפשי (שם נד ו). סָמְכֵנִי כאמרתך ואחיה ואל תבישני משברי (שם קיט קיו). — ואמר בן סירא: אם רע קראך נמצא שם כאיש סומך יתפש עקב (ב"ס גני' יב יז). ואפנה סביב ואין עוזר לי ואצפה סומך ואין (שם נא ז).—לבו סָמוּךְ, בטוח, חָזָק: משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטח ביי' סָמוּךְ לבו לא יירא עד אשר יראה בצריו (תהל' קיב ז-ח).—ודבר סָמוּךְ, עמד חזק וּמְתֻקָּן: מעשי ידיו אמת ומשפט נאמנים כל פקודיו סְמוּכִים לעד לעולם (שם קיא ז-ח).—ואמר בן סירא: היה סמוך על דעתך ואחד יהי דברך (ב"ס גני' ה י). חוקרי מזמור על חק ונושאי משל בכתב אנשי חיל וסומכי כח ושוקטים על מכונתם (שם מד ו).
—סָמַךְ ידו של פלוני, החזיק בה לבלתי יפול: כי יפל לא יוטל כי יי' סוֹמֵךְ ידו (תהל' לז כד). — ובתו"מ: וכשם שהוצאתני לשלום כך תוליכני לשלום ותסמכני לשלום עד שאגיע למקומי לשלום (תוספת' ברכ' ז יז). יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתסמכינו מנפילתינו ותזקפנו מכפיפתינו כי אתה הוא סומך נופלים וזוקף כפופים ומלא רחמים (ירוש' ברכ' א ה). נענה ר"ע ואמר ר' חביבים יסורים וא' להם ר"א לתלמידיו סמכוני ישב לו ר' אליעזר אמר לו אמור עקיבא (ספרי דבר' לב). אמר להם סמכוני ואשמעה דברי עקיבא תלמידי שאמר חביבין יסורין (ר"ה, סנה' קא.). הנכנס לבית הכסא אומר וכו' אלא לימא שמרוני שמרוני עזרוני עזרוני סמכוני סמכוני המתינו לי שאכנס ואצא שכן דרכם של בני אדם (ברכ' ס:). א"ר יוחנן מפני מה לא נאמר נון באשרי מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל וכו' א"ר נחמן בר יצחק אפילו הכי חזר דוד וסמכן ברוח הקודש שנאמר סומך ה' לכל הנופלים (שם ד:). לפקח וסומא שהיו מהלכין אמר הפקח לסומא בא ואני סומכך והי' הסומא מהלך (מד"ר שמות לו). — ואמר הפיטן: ששים על אמרתך בכל לב סומכם ודבר להם על לב (Kahle, Masor. d. West., יח). סמוכה במצות כחומה ומצמיתי עצמו עצמוני אכלוני ואת גוי השמו (גנזי שכט' ג, דודסון 90). מוניהם נפלו וכל שונאיהם סמכם בעוז וכלה מיראיהם (שם 159).—ואמר המשורר: אתה אלוה סומך היצורים באלהותך וסועד הברואים באחדותך (רשב"ג, כ"מ). סמכו באור עליוניו ונשא אליו פניו וערך שלחן לפניו מלא ברכת יי' (ראב"ע, אמונתך נודעה). לויים מדוכנם וכהנים מעבודתם מבטלים ובאים לשמוע בסומכו מבית עמוסים (ר"י בר ראובן, אזהרי').— פניתי למושיע ואין לסומך ולא מצאתי (ב"ז, ב"ס נא ז).
—*וְסֻמַּךְ הדבר, כמו קורה שבורה: וכן קורה שנשברה סומכין אותה בספסל או בארוכות המטה (שבת קכ ה). כופין בני החצר זה את זה לעשות לחצר גג גבוה עשרה טפחים בחזקת שנתן שומעין לו שלא לסמוך את הקורה בחזקת שלא נתן אין שומעין לו לסמוך את הקורה (תוספת' ב"מ יא כג). המשכיר בית לחבירו משכיר חייב להעמיד לו דלתות לפתוח לו חלונות לחזק לו תקרה לסמוך לו קורה (ב"מ קא:).—ולחם הפנים ומנורה: ארבעה סניפים של זהב היו שם מפוצלין מראשיהן שהיו סומכים בהם שנים לסדר זה ושנים לסדר זה (מנחו' יא ו). על המנורה הטהורה על טהרה של מנורה שלא יסמכם בקיסמים ובצרורות (ספרא, אמור, פרש' יג). — ומענית: ואין מלמדין את הפרה לחרוש אלא בחולות רבן שמעון בן גמליאל אומר אפילו בתוך שדה חברו מותר ובלבד שלא יסמוך את המענה (ירוש' שביעי' ד ד).—וקערה: ארבעה דברים נאמרו בפת אין מניחין בשר חי על הפת וכו' ואין סומכין את הקערה בפת (ברכ' נ:). אמר לו ר' אין לך פרוסה שתאכל אלא פרוסה שאני סומך

בה את הקערה (ד"א ט).—ומצוה: אף הוסיפה על הציווי סמכה לעשות רצון בוראה (ר' פנחס, מד"ר ברא' ס).— וסמך שלא יפול: עוג היה תולש הר וזורק על ישראל ומשה היה נוטל צרור ומזכיר עליו שם המפורש וסמכו ישראל אומרים ארורות הידים שכך זורקות ואמוריי' אומרים ברוכות הידי' שכך סומכות (שם דבר' א).— וכמו בן סמך לו: לא ירחוץ לו רגליו ולא ינעול לו מנעליו ולא יטול לו כלים לבית המרחץ ולא יסמוך לו במתניו (מכי' משפטי א).—ובסהמ"א: ואפילו זקן כותי מהדרין אותו בדברים ונותנים לו יד לסומכו שנאמר מפני שיבה תקום כל שיבה במשמע (רמב"ם, ת"ת ו ט).— סמך קניה לאיזה תנאי, עי' אסמכתא: שזו אסמכתא היא שהרי סמך קנייתו לעשות כך וכך וכל אסמכתא אינה קונה (הוא, מכירה יא ג).—וסמך עצמו בזרועו: ויקם מעט ויתחזק ויסמוך בזרועו השמאלית וירם יד ימינו ברחב אשר טהר את התפוח ויבקש להתקיעה בבטנו (יוסיפון סמח).—ג) פע"י, סמך אל דבר, קרב עד עצם המקום sich nähern; s'approcher; to come near upon: בן אדם כתוב לך את שם היום את עצם היום הזה סמך מלך בבל אל ירושלם בעצם היום הזה (יחזק' כד ב).--וגם סמך על דבר, שכב, הכביד עליו, ובהשאלה, כעסו של פלוני וכיוצא בזה: עלי סמכה חמתך וכל משבריך ענית (תהל' פח ח).—ובתלמ', פ"י, סמך דבר לדבר, עשה שיהיה סמוך לו, קרב אליו, סמך צמחים, אילן וכדומ': אם שייר קלח אחד סומך לו משום פאה ואם לאו אינו נותן אלא משום הפקר (ר' יהודה, פאה א ג). שלו חטים ושל חבירו מין אחר מותר לסמוך לו מאותו מין שלו חטים ושל חבירו חטים מותר לסמוך לו תלם של פשתן ולא תלם של מין אחר וכו' אין סומכין לשדה תבואה חרדל וחריע אבל סומכים לשדה ירקות חרדל וחריע וסומך לבור ולניר ולגפה ולדרך וכו' (כלא' ב ז-ח). ערוגות קטנות מקיפין אותן חרדל חריע סומך שרשי אילן שיבשו שהן גבוה עשרה טפחים (רשב"ג, תוספתי שם ב ה). לא יטע אדם אילן סמוך לשדה חברו וכו' היה גדר בנתים זה סומך לגדר מכאן וזה סומך לגדר מכאן (ב"ב ב יב). תני סומכין עומרין בצד גפנים (ירוש' כלא' ב ד). מאי ביניהון סמיכה על דעתיה דרבי ישמעאל אסור לסמוך (שם ג ו). רבי יונה בעי נטע חמשה דילועין וסמכן לגדר מהו ליתן להן [הלכות] עדים (שם ז).—סמך סכה ולתל וכדומ': העושה סוכתו כמין צריף או שסמכה לכותל ר' אליעזר פוסל מפני שאין לה גג וחכמים מכשירין (סוכ' א יא). סמך לו כותל אחד אף על פי שלא נתן עליו את התקרה מגלגלין את הכל (ב"ב א ד). מי שהיה כותלו סמוך לכותל חבירו לא יסמוך לו כותל אחר אא"כ הרחיק ממנו ארבע אמות (שם ב ד). אם היה מקום הטומאה טפח על טפח על רום טפח הנוגע בה מכל מקום טמא מפני שהוא כקבר סתום סמך לה סכות טמאות רבי יהודה מטהר (אהל' ז א). הבא לסמוך בצד המצר אביי אמר סומך ורבא אמר אינו סומך (ב"ב יז:).— ותבשיל וכלי: כירה שהסיקוה בגפת ובעצים סומכין לה ואין מקיימין לה עד שתהא גרופה וקטומה (תוספתי שבת ג א). קטמה ונתלבתה סומכין לה ומקיימין עליה ונוטלין ממנה ומחזירין לה (ר' ספרא בשם ר חייא, שבת לז.). א"ר שמעון כי רבי ינאי [1] לא שמעתי מאבא אחותי אמרה לי משמו ביצה שנולדה ביום טוב סומכין לה כלי (ירוש' ביצ' ה א).—ואת המאכל, לאכול אחריו מאכל אחר: ואין סומכין אותי (את האספרגוס) אלא במינו (ברכ' לא.). — וסמך בני אדם זה אצל זה בקריאת התורה: ובדידי הוה עובדא שנשאתי אשה בערב החג ועש"ק היה ולמח' באתי לבה"כ עם ג' חתנים אחרים וכו' ושאלו את פי מוהר"ש די פאם ז"ל וכו' והשיב להם שיקראום זה אחר זה בין חמישי לסמוך כדי שיקראו ז' גברי בסדר חובת היום (מים רבים א, או"ח ז, סו"פ).— ופ"ע, *סמך אצל, היה סמוך וקרוב לפלוני: יתומים שסמכו אצל בעל הבית או שמינה להן אביהן אפטרופוס חייב לעשר פירותיהן (גיט' ה ד). יתומין שסמכו אצל בעל הבית או שסמכן אביהם או שסמכן בית דין מעשר ומאכילן מפני תקון העולם (ר' שמעון בן מנסיא, תוספתי תרומ' א יג). — ובסהמ"א: כי עשה שסמכו אצלו אחי ושתי אחיותי בין היתומים (יעב"ץ, מגל' ספר 66). — וביכי' פעו': מעשה ביתומים שהיו סמוכים אצל אלמנה אחת היתה לה פרה ומכרתה (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכי פסוקי 44). — וסמך על שלחן פלוני, אכל אצלו, היה תלוי בו לפרנסתו: הבן שהוא סומך על שלחן אביו וכו' אם אכל נכסי אביו שני חזקה וכו' לא עלתה להם חזקה (סו"ע חו"מ,

---

[1]) [בשבת (שם ד א). הגרסא אמר ר"ש ב"ר אני לא שמעתי].

חזקת קמע ג). ומציאת בתו הנערה אף על פי שאינה סומכ' על שלחנו (שם אבידה רע ב). אבל אם מסרם (את הפקדונות) לבניו ובני ביתו הקטנים וכו' ואין סומכין על שלחנו ואין צ"ל אם מסרם לאחר הרי זה פושע וחייב לשלם (שם פקדון רלא כא).—*וביכ' סָמוּי: באן כשסמוכים על שלחנו כאן כשאין סמוכין על שלחנו (ב"ק פז:).—ובסהמ"א: מציאת בנו ובתו הסמוכים על שלחנו אף על פי שהם גדולים (טו"ע חו"מ, אבידה רע ב).—וְסָמַךְ ענין לענין: נאמר מכשפה לא תחיה ונאמר כל שוכב עם בהמה מות יומת סמכו עניין לו מה שוכב עם בהמה בסקילה אף מכשפה בסקילה (בן עזאי, יבמ' ד.). למה סמך הכתוב מיתת מרים לפרשת פרה וכו' למה סמך הכתוב מיתת אהרן לשיבור הלוחות (ירוש' יומי א א). [כי תדור נדר לה'] את שתסמוך דבריה לדבר שאפשר להינדר הרי זה נדר ואם לאו אינו נדר (ספרי במד' קנג).—ותפלה: מה ראו לסמוך מברך השנים למקבץ נדחי ישראל על שם ואתם הרי ישראל (ר' לוי בשם ר' אחא בר חנינא, ירוש' ברכ' ב ד). אבל אמרו מצוותן עם הנץ החמה כדי שיסמוך לה תפלה ונימצא מתפלל ביום (שם א, גני' 3).—וגאולה לתפלה: איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה לתפלה (ר' יוחנן, ברכ' ד:). העיד ר"י בן אליקים משום קהלה קדישה דבירושלים כל הסומך גאולה לתפלה אינו נזוק כל היום כולו (שם ט:).—סָמַךְ דבר למקרא, נתן לו סֶמֶךְ וסעד מן המקרא, מן התורה: מי שסידר את המשנה סמכה למקרא משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר (ירוש' פסח' ד א). מאן דאמר והן שיהו הדיינים יודעים לקרות עד שלא סמכוהו למקרא (שם יבמ' יב א). ומה אעשה והן אמרו לעולם אין האשה אוכל' בתרום' עד שתיכנס לחופה וסמכו להם מקרא כמה שנאמר כל טהור בביתך יאכלנו (ר"י בן בתירה, שם כתוב' ה ד). מיכן סמכו לפרוזבו' מן התורה וכו' בשהתקין הלל סמכוהו לדבר תורה (שם, שביע' י ג). מכאן סמכו חכמים לנטילת ידים מן התורה (חול' קו.). ומנין סמכו תחומין מן התורה שנ' ומדותם מחוץ העיר את פאת קדמה אלפים אמה (מד"ר במדי ב). — ועם על כמו ל: מיכן סמכו חכמים על הספחים שיהו אסורים בשביעית (רבי עקיבא, בפלא נהר, פרק ד).—ובסהמ"א: שבו איש תחתיו מכאן סמכו חכמים ד' אמות ליוצא חוץ לתחום (רש"י, שמות טז כט). ושמתי רוב ראיותי מן הדברים המושכלי' וקרבתים בדמיונים הקרובים אשר אין בהם ספק וסמכתי להם מה שמצאתי כתוב בספרי הנביאים ואח"כ סמכתי להם דברי הקבלות שקבלנו מרבותינו ז"ל (ר"י א"ת, חו"ה, הקד').—*וביכ' סָמוּי: חביבין הדברים הסמוכין לכתב מן הדברים הסמוכין לפה (ר' לעזר, ירוש, חגי' א ח).—ובסהמ"א: וראוי עתה שנבאר מדבר הכניעה עשרה דברים האחד מה היא הכניעה וכו' והשמיני שנבאר אם הכניעה סמוכה למדות הטובות או המדות הטובות סמוכות לה (ר"י א"ת, חו"ה, הכניעה, פתיח').—*ובדקדוק, סָמַךְ מלה למלה, חבר שני שמות ביחס הקנין: אבל הסמיכה אשר במבטא בסמכך מלה אל מלה לחבר אותה אליה (הוא, הרקמה יע. 120). השם שהוא בסופו הא שהוא סימן הנקבה כמו עדה וכו' ואם סמכתו תחליף ההא ותשים מקומו תיו (ראב"ע, תרגו' שער הנקוד לר"י חיוג, הול' כוע 121).—וגם לחבר מלה אל כנויים סופיים: והסמיכה אשר תהיה בענין יאמר לה יחס כי כאשר תיחס אדם אל מלאכה או משפחה או עיר כבר סמכתהו אליה (ר"י א"ת, הרקמה יע. 120). ומצאתי מלת גדל בכל הבניינים גם בבנין התפעל והתגדלתי לולא שהיא בבנין הקל מהעומדים ולא יוכל אדם לסמוך אליה (ראב"ע, לחות ל:). ואחר שיבין התלמוד סמיכות הבנין הקל כן יסמכם בבניינים הכבדים גם בנין נפעל גם בנין התפעל אשר יסמכו עליהם (שם לא).—ד) ובמשמ' צבר, עשה שיהיה עבה[1]: אבל בונה הוא (מדרגות על פי הגיאיות) בשביעית משפסקו גשמים מפני שהוא מתקנן למוצאי שביעית ולא יסמוך[2] בעפר אבל עושה הוא חייץ (שביעי' ג ח). בונין מדריגות על פי גאיות מערב שביעית בשביעית סומך להן עפר ונותנן על פי גאיות (ר' נחמיה, תוספתי שם ג ד).—ובסהמ"א: עד שמתערב הבשר והריפות והמים ותסמך ותעשה כולם גוף אחד (רמב"ם, פו"מ נח:).

—נִפעי, נִסְמַכְתִּי, נִסְמְכוּ, יִסָּמֵךְ, יִסָּמְכוּ.—א) נִסְמַךְ על דבר, נִשְׁעַן עליו, sich stützen; s'appuyer; to support oneself: וילפת שמשון את שני עמודי התוך אשר הבית נכון

---

[1] [כמו סַמֵּךְ בארמי', ועי' סָמִיךְ, ועי' גם הערה להלן.]

[2] [כך בדפו' ובמדב"מ. ובכ"י יסבוך, וכן בר"ש ורא"ש ור"י בן מלכי צדק. ופרש הרמב"ם לא יחזור העפר לגאיות ההם כדי שישוה פניהם, ע"כ. ואולי הוא מוסב על המדרגות, כמו בתוספת' במאמר הבא, ויסמוך פרושו יתסך במדרגות ע"י עפר כדי שלא יפלו.]

עליהם ויסמך עליהם אחד בימינו ואחד בשמאלו (שפטי' יו כט). הקנה הרצוץ הזה וכו' אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה (ישעי' לו ו).—ובהשאלה, נסמך על פלוני, בטח בו: כי מעיר הקדש נקראו ועל אלהי ישראל נסמכו יי' צבאות שמו (שם מח ב). עליך נסמכתי מבטן ממעי אמי אתה גוזי (תהל' עא ו). ויקבצם (חזקיהו את העם) אליו אל רחוב שער העיר וידבר על לבבם לאמר חזקו ואמצו על תיראו ואל תחתו מפני מלך אשור וכו' ויסמכו העם על דברי יחזקיהו מלך יהודה (דהי"ב לב ו-ח). — ואמר בן סירא: עשיר נמוט נסמך מרע ודל נמוט נדחה מרע (ב"ס גני' יג כא).—ובתו"מ: מעשה בשני בני אדם שהיו מהלכין בדרך אחד פיקח ואחד סומא ישבו לאכול פשטו ידיהם לעשבי השדה ואכלו זה שהיה פקח נסתמא וזה שהיה סומא נתפקח לא זזו משם עד שזה נסמך על זה שהיה סומכו (תנחו' חקת א). מה הגפן הזו נסמכת על קנים כך ישראל נסמכין על התורה הכתובה בקנה (גנזי שכטי' א, גינצבורג 94). — ובהשאלה: מצרים מפני שהיא קרובה עשאוה מעשר עני שיהיו עניי ישראל נסמכים עליה בשביעית (רבי טרפון, ידים ד ג). מהו ליסמך על שיתופי חצירות רבי יעקב בר אחא ורבי זעירא תריהון חד בשם מר עוקבן וחד בשם רב נחמן בר יהודה נסמכין על שיתופי חצירות בשבת הראשונה מדוחק (ירוש' עירוב' ו). נסמכה הדעת: תיפתר בפירות שנסמכה דעתו עליהן מערב שבת אבל בפירות שלא נסמכה דעתו עליהן מערב שבת לא בדא (ר' יונה בשם ר' זעירא, שם דמאי ד ב). ראויים היו ישראל כליה בימי המן אלולא שנסמכה דעתן על דעת הזקן (מכס ר' יוחנן, מד"ר ברא' עו). — ואמר המשורר: חדה ושמח ועלץ לבדק וקום ורקד עלי רגל ושוב ומחה בכפך והרפד בתפוחים והסמך ביינך (ר"ש הנגיד, לך עשר). אחלי לבי לפניך ועליך נסמך כי אהבך ואת ביתך כי טוב לו עמך (ראב"ע, אהלי לבי). ראה עליך נסמך איש נגוע ומך (הוא, אוכיחה בפי). ובזכרנו מאורענו כי נסמכנו אל בעלי בתים קוינו לראות נחת ומרגוע ולנוח מיגע הסחורה (ד"ה יהודי מגרים וא"י ב, מן 169). ואם היות שדבריו ז"ל אמתיים בזה מ"מ להיותו דורך דרך חכמי המחקר לא נתבאר לו באור מלת מקום הנאמר בבורא יתב' וזה כי נסמך על חקדמות טבעיות (ר"י מפיסא, מנח' קנאו' 26). תסמך בתעודתך ויכונו דבריך (ב"ז ב"ס ה יב).—

ב) מנו אותו לחכם ודין: שפעם אחת גזרה המלכות הרשעה גזרה על ישראל שכל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג (סנה' יד.).—ובהשאלה: הרבה בנים היו לו לכנען שראויין ליסמך כטבי עבדו של רבן גמליאל אלא שחובת אביהם גרמה להם (יומי פז.).— ובסהמ"א: אמרו ליה מה שמך אמר להו רב הונא פי' נסמכת בישיבה להקרות רב ובזה השם אני ידוע (ר"ח, פסח' פו:). כל אוהביה בגדו בה להשמיץ כל נסמך בה (קטע מכתב שלמה [אחי אביתר] מזמן הגא', קטדיאנה שכטר 111). הא' ר' יצחק בר ברוך בר יעקב בר ברוך אבן אל באליה מקהל קורטבה וממארדה היו אבותיו ונולד באייר שנת דתשצ"ה ונסמך ברבנות ונשיאות שנת דתתכ"ט וכו' (חמדה גנוזה כט:). ונסמך רב שמואל הלוי לנגיד (יוחסי' הבלס 211). — ג) היה סמוך וקרוב: ארוכות והקצירו אחת ארוכה ואחת קצרה והקצירו שתיהן נסמך השחין לשתיהן או לאחת מהן הקיף השחין לשתיהן או לאחת מהן או חלקן השחין (נגעי' א ה). והקיפו ההרים ראשיהם זה לזה ונעשה דרך כבושה ולא נודע איזה הר נסמך לחבירו (תנחו' הקת כ). וגזרות קשות מתחדשות עד שהראשונה קיימת אחרת באה ונסמכה לה (ר' יוחנן, פסיק דר"כ, החודש ה, בובר).—נסמכה פרשה לפרשה: למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג שאם יאמר לך אדם כלום יש עבד שמורד ברבו אף אתה אמור לו כלום יש בן שמורד באביו (ברכי' י.). למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה פרה אדומה מכפרת וכו' (מו"ק כח.). על שנתחברו לרשע הזה לעבור בארצו חסרו אותו צדיק לכך נסמכה פרשת אסיפת אהרן לאחר פרשת מלך אדום (מד"ר במד' יט). והיו ישראל האנשים והנשים שהיו רואין באים לתוך בתיהם ואומרים אוי לו לפלוני ולפלונית ששתו יין ונשתכרו ועברו עבירה ומתו נשבע אני שאיני שותה יין לעולם שלא יהא לו כמותו וכן הנשים אומרות לכך נסמכו זו לזו (שם י).—ובסהמ"א: ואם לא היתה כלל כונת הכתוב אל הדבר ההוא הנסמך אליו אבל כונת בעל הדבר ההוא שיקבלו ממנו האמת באי זה דרך שתהיה הקבלה ההיא (ר"י ב"ר אנטולי, מלמד התלמידי' קיז.). ויש לדעת כי הזמן יש לו שעור כמו יום חדש ושנה ואלה הזמנים יסמכו למה שיש בהם או לפניהם לפי רצון המדבר בתורה ואולם הנסמכים לפניהם כגון חג הקציר חג השבועות והנסמכים

לַמה שיש בהם אם העדר ואם הוא קיום וכו' (ר"א סקרלי, ספ' ג"ע, יע :).—וְנִסְמַךְ בסעודה: כי ההסיבה בלשון רבותינו הוא לשון סבוב והקפה כי לפי שהיתה ישיבתם ואכילתם ושתיתם במסיבה שהיתה דרכם לישב על המאכל והמשתה סביב ובעת אכילתם ושתיתם היו נסמכים אל צד שמאלם דרך חשיבות (רד"ק, השרשי, סבב).—הלא כל דל ברעתו יסך לכתב הבל ידך תמך סבל על כל סבלים בדבר נסמך אני אשיבך מלין ואת רעיך עמך (יהודי אבן ששת, בספ' תשו' תלמידי דונש על תלמידי מנחם 17). ימיני לבש חן ונסמך על עוטה גאונות (אגגי, קליס' העני אספר). — ובדקדוק, נִסְמַךְ מלה אל מלה ביחס הקנין: ובאומרנו כי הלמ"ד בו יסוד נסמך אליו שמן בדת הלשון יהודית ומשפטה (דונש, ספ' תשו' הלמידי מנחם 85). פעל דגוש כמו עור ופסח אטר דור עקש לא ישתנה בהסמכו (ר"י א"ח, הקדמה יע. 127). ודע כי שם העצם לא יסמך אם היה בן אדם (ראב"ע צחות כז.). ומתי ראה הוא שני שמות עצם מתחברים או יסמכו אל אחר ואין ראי' מסוד השם הנכבד והנורא (שם כז:). כי בית וזית ולילה כאשר יסמכו לא יסור היו"ד (הוא, תהל' י ה).—ואל כנויים סופיים: וההפרש הרביעי שתואר השם יסמך אל אחר כמו הכם לב לא יתכן שיסמך יצחק יצחקי או יצחקו (הוא, ספ' השם ג, קנול' קונערי).—וביני נִסְמָךְ, השם המחבר לשם אחר, הסומך, ביחס הסמיכות: אבל כשבא ביחס ההצטרפות על שם אחר אשר בו הוא מוגבל יותר נקרא שם נסמך (ג"ז, תל"ע קיא). והשם המגביל את הנסמך או שהוא נזכר ומפורש בדבור וכו' (שם, קיב). — ד) נִסְמַךְ התבשיל, נתעבה לגוף אחד: בשמורידין את הקדרה מעל הכירה מכניסין בה עין הפרוז וכו' ומערבין אותה ומכין אותה בעין הפרוז עם צדדי הקדרה או בתוך הקערה עד שמתערב הבשר והריפות והמים ותסמך ותעשה כולה גוף אחד (רמב"ס, סו"ת 76).

—פע', סִמֵּךְ, סַמְּכוּנִי,—סִמֵּךְ את החולה וכדומ' במאכל, חִזְּקוֹ, erquicken; réconforter; to sustain, refresh: סַמְּכוּנִי באשישות רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני (שה"ש ב ה).—ובתו"מ ביני מְסַמֵּךְ,—כמו קל ב): המנכש בשום והבצלים והמסמך בגפנים והעודר תחת הזתי' (ירוש' מעשרי ג ו).—לפיקה וסומא שהיו מהלכין בדרך א"ל הפיקח לסומא בא ואני מסמך אותך והיה מסמכו ומהלך כשנכנסו לעיר ונכנסו לבית א"ל פיקח לסומא צא והדליק לי את הנר הזה והאר לי א"ל הסומא כשהייתי בדרך אתה היית מסמכני עד שנכנסתי לבית ואתה היית מלוה אותי ועכשיו אתה אומר לי צא והדלק לי את הנר הזה והאר לי א"ל הפיקח שלא תהא מחזיק לי טובה שהייתי מלווך בדרך לכך אמרתי לך האר לי (תנחו' בהעלותך ה, בובר). אלו בני אדם שהן משחקין בפספסין ומחשבים בשמאל ומסמכין בימין והן חומסין וגוזלין ומ"ז (ר' פנחס הכהן בר חמא, מדרי תהל' כו ז).—ובסהמ"א: ופירוש אטבי עמודים של ברזל שמסמכין בהן את הקרשים שהן מונחין כמו סור של קורות על העגלה למען לא יפלו (תשו' הגאו' הרכבי סכד).—ואמר המשורר: וחושו סמכו לבי בתחבשת וברטיה וזרו בו עלי סכה אדמדמת ושגיה (ר"ש הנגיד, הבמות פליליה). רפדוני במגדני הידידות סמכוני במזרקי דם ענבים (רמב"ע, כ"י בודל' כב). רפדוני סוד נביאים סמכוני כל חכמים כי זמני קץ פלאים הם סתומים והתומים (ראב"ע, אי גנורתק).

—פֻּעַ', *סֻמַּךְ, רק ביני מְסֻמָּכִים, מסומכים,—שסֻמְּכוּ אותם, יושבין שלא מסומכים[1]: הדקין שבכלי חרס וקרקרותיהן ודפנותיהן יושבין שלא מסומכין שיעורן מבדי סיכת קטן ועד לוג (כלים ג ג). ושולי קוסים הצדונים אף על פי שאינם יכולין לישב שלא מסומכין טמאין (שם ד ג). יושבין שלא מסומכין שיעורן בבדי סיכת קטן ועד לג לג וכלמטה היטנה מלג ועד סאה וכו' (תוספת' שם ב"ק ג ג).

—התפ', *הִסְתַּמֵּךְ, ביני מִסְתַּמֵּךְ,—סִמֵּךְ את עצמו: ומשך ר' ישמעאל בי ר' יוסי את ידיו שהיה מסתמך על בן הקפר (ירוש' יבמ' ז ג). עמד (פנחס) מתוך סנהדרי שלו ושמט את הרומח והניחו בפונדתו והיה מסתמך במקלו והולך (ספרי במד' קלא). מיד עמד פינחס מתוך סנהדרין שלו ולקח את הרומח בידו ונתן את הברזל תחת פסיקיא שלו התחיל מסתמך על עץ שלה עד שהגיע לפתחו (ירוש' סנה' י ב). אוכל ושותה עמו ומסתמך עליו (מדרי תהלים לג, הופמן). אמר רבי ישמעאל למטרונה שאמר לה המלך עברי לפני עברה לפניו והיתה מסתמכת על שפחתה וצימצמת פניה ראתה שפחתה והיא לא ראתה (מד"ר ברא' מה, תיאודי).

—הפעי, *הִסְמִיךְ,—א) כמו התפע': ויקח רומח בידו נטל

---

1) [פרש רגמ"ה (חולי כד:) וז"ל: שלא מסומכין כלומר יושבין לבדם שאין סומכין אותם, ע"כ.]

שיני של ברזל בידו והניחו בחיקו והתחיל מסמיך על העץ כמקל שנתיירא מפני שבטו שהקיפו אותו (סנהד' בלק ל, בובר).—ב) *ובדקדוק כמו קל ג), חבר מלה לכנויים סופיים: אם היה שם נוסף בו בתולדה אות הסמכנוהו בכל פני ההסמכה באות הנוספת כמות שילה שנוסף בו נון ונאמר בתולדתו שילני (תשו' דונש על רסע"ג 104).—והִסְמִיךְ לפסוק, כמו קל ג): והם דברי נבואה מודיעים במשל העתידות לישראל באחרית הימים ולא כיון הפסוק כלל אל מה שדרשו בו בית שמאי ודבריהם בזה דברי דרשה שקבלום מאבותיהם והסמיכום בצחות לאותו פסוק שדומה בקצת מלותיו למה שדרשו בברייתא (ר' הלל מוירונה, תגמ' הנפ' נ.). —ג) *מַסְמִיךְ,—כמו קל ד). עי' סָמִיךְ: שהחרוסת זה צריך שיעשנו עב ומסמיך זכר לטיט (רש"י, פסחים קטז). —ד) שטר מַסְמִיךְ, תעודה של סמיכה לחכם ורב: והכת' הדי הוא שטר מסמיך והוא כגון שסומכין לאחד מן התלמידים שיקרא ר' או חכם או או רב (ר"י ברצלוני, ספ' השטרות 132).

—הָפעל, *הֻסְמַךְ בינ' מֻסְמָךְ, מוסמך,—שסמכו אותו; ואילו ממשלות שועלים שהיו לו לר' מאיר היה בכל אחד מהן מוסמך על מקרא שדומה לטעמו וכך הן מושלים (תשו' הגאו' הרכבי שסב).—ובפרט מוּסְמָךְ, חכם שנסמך להוראה כמו סָמוּךְ ג), רגיל בספרות החדשה של הרבנים.

סַמְכִיאֵל.—שם מלאך: נשמתן של רשעים יורדות לשאול על ידי שני מלאכי חבלה ואלו הן זעפיא"ל וסמכיא"ל סמכיא"ל שהוא על נשמתן של בינונים כדי לסומכן ולטהרן מחטא ברוב רחמיו של מקום (סדר תחנות, ביהמ"ד ילינק ה 186).

סמל[1], ממנו סֶמֶל.

סֶמֶל, סֵמֶל, סָמֶל,—כמו תמונה, צורה של דבר מן הדברים, פֶּסֶל, :Abbild, Bildsäule; image; statue פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל סָמֶל תבנית זכר או נקבה תבנית כל בהמה אשר בארץ תבנית כל צפור כנף אשר תעוף בשמים (דבר' ד יו-יז). פתח שער הפנימית הפונה צפונה אשר שם מושב סֵמֶל הקנאה המקנה (יחזק' ח ג). והנה מצפון לשער המזבח

[1]) [כך בכנע' סמל, מ"ר סמלם, ונקב' סמלת וגם פנסמלת (לידזבר' 329) ואולי גם באשור' בסרוס אותיות, לַמַּס, פסל ענקי של שור (Del. 381).]

סֵמֶל הקנאה הזה בבאה (שם ה). וישם את פסל הַסֶּמֶל אשר עשה בבית האלהים (דהי"ב לג ז) ויסר את אלהי הנכר ואת הַסֶּמֶל מבית יי' (שם יה).—ובמדר': והנה סולם זה צלומו של נבוכדנצר הו' סמל הו' סלם איתוי דדין הן איתוי דדין (מד"ר ברא' סח).—ובספה"א: ודרך סלם להיות סמל או על מספר סיני דרש הוא וה"ר שלמה הספרדי אמר כי סלם רמז לנשמה העליונה (ראב"ע, בראשי' כח יב). סמל המשטמה כל תגמול שובת (יל"ג, משלי יהודה ח, כה). ובתפשי בעט ובעודני עלם אתה היית לי סמל וצלם (הוא, שפ' ג, הנחת בכורים).—ואמר הפיטן: נשאו קל וחמר גם בתנוב למינה סמל בריה צאת בערבביא לאו כל הימנה (ארכן, יוצ' שבת ב' אחה"פ). ולעובדי סמל ביום הר הכרמל בצאתי מפרכי יהי בשלום סוכי לרחבי ולארכי (ראב"ע, רהי יונתי).—*מ"ר סְמָלִים, סמי' סְמָלֵי: אך עצבים פסילים ומסכת אלילים וגילולים צלמים וסמלים אינן שמות המיוחדים כדגון וכמוש ובל ותרהק וכו' (דונש על מנחם עם הכרעי ר"ת 58). בנה הפסילים והסמלים בשם כואב וציר וחולי ומדוה (ר"י קמחי, ספ' הגלוי פב, ברלין תרמ"ז).—ואמר הפיטן: ריק ותהו הם האלילים קטב שעירי בעלים צלמי מסכות ופסילים פעלת תבנית כל סמלים עצבי עובדי האמללים (תעות, יוצ' א' שבועי). נשחט האב ויחידו נעקד רגלו וידו נשגב ה' לבדו סעפים שנא לבמי סמלי הקנאה וגלולימו סורו טמא קראו למו (אלהיכ אל דמי לך, הי' עי"ת).—ומ"ר סְמָלוֹת: ובמות ואשרות ותמונות כל סמלות ודמותות ותבניתות (ר"ג הקרא', לקו"ק נספחי 5).

בּ׳סֶמֶל, ש"ז, מ"ר סְמָלִים,—אולי בגד מיֻשן, סמרטוט[1]): הסל והסלים והסמלים דבר של ביזיון הוא (רשב"ג, ירוש' ע"ז ג ס).

***סִמְלוֹן**, ש"ז, מ"ר סִמְלוֹנִים,—יתד שבעל לחוק את העל בצואר הבהמה[2]): לבעל הבית שהיתה לו פרה

[1]) [בערב' שַׁמַל a), ואולי הוא נגזר מן שִׂמְלָה. עי' דברי הראב"ד המובאים להלן בהערה לסמלון.]

[2]) [כך פרש"י בשבת. עי' הערה להלן. וכך יוצא משמוש הפעל וקצץ. וכך פרש גם הערוך בלשון ראשון. אולם עי' פרוש ר"ח בהערה שם. וגם פרוש

a) سمل

חורשת והשאילה לאחר להיות הורש בה והיה לאותו האיש עשרה בנים זה בא וחרש וישב לו וזה בא וחרש וישב לו עד שנתיגעה הפרה ורבצה לה וכו' לא הספיק בדעתו לקבל פיוס מאותו האיש אלא בא מיד ושבר את העול וקצץ את הסמלונים[1]) כך ישראל בעולם הזה שלטון א' בא ומשעבד והולך לו וזה שולטן אחד בא ומשעבד והולך לו והמענה ארוכה. שנאמר על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם (ספרא, בחוקותי, פרק ג). מיד קפץ ושבר את העול ופסק את הסמלונין[2]) וכו' כשמגיע הקץ אין הקב"ה אומר להם לאומות העולם כך עשיתם לבני אלא מיד משבר את העול ומקצץ את הסמלונין שנאמר ואשבור מוטות עלכם (ילק' בחקתי תרעג). שהיה ר' נהמיה אומר בטבעת הלך אהר חותמה בעול אחר סמלוניו[3]) (שבת נט:).—ואמר הפיטן: נאור הסר והקל סמלון עלנו שובע מלא אסמינו הצליחה מפעלינו יהי חסדך יי' עלינו (ר' אליה בר שמעיה, אריה ביער, סליחי יוס ז). קצץ סמלונים מצואר עמך ראה עמלנו ושוב מזעמך (אזון חסן, סליחי העני סני אחרון). סמלוני רשע לקצץ נקם תלבוש סבר

הראב"ד למאמר מהספרא. ומגרסת הילק' ופסק במקום וקצץ, נראה ג"כ שהכונה לרצועות או כריכות. ואולי יש לחבר עם זה את השם אלמשאבלין בערב' ההמונית וזה לשונו של אלדליל אלי אלעאמי ואלדחיל: אלמשאבלין (ערביה עאמיה) הו ענדהם אלח'שבה אלתי תחיט בענק אלת'ור ופציחהא אלשמיק והוי ח'שב בפי אלניר תחיט בענק אלתור כאלטוק והמא שמיקאן, ובעברית: אלמשאבלין (ערבית המונית) הוא אצלם העץ אשר יקיף צואר השור. והשם הספרותי אלשמיק והוא עץ בניר סקיף בצואר השור כקולר והמה שני שמיקים.]

1) [כך הגרסה בפרוש הראב"ד, וכן בילק' בחקתי (תרע"ג) וילקוט תהל' (תתפח). ובפנים הסמיונים ופרש הראב"ד וז"ל: נ"ל על אותם הכריכות שעושים לפרה שהיא חורשת ומשימין תחת העול כדי שלא ישחית העול את צוארה ומה שנקראו סמלונין ע"ש שהם עשוין מבלויי הסחבות ומשמלות בלות. ויש מפרשים על אותו החבל שקושרים בו עץ הדרבן בעול וגם לפעמי' שנעשית משל בגד לפעמים משל עור, ע"כ.]

2) [נכתב בצדו: רצועות העול.]

3) [פרש"י וז"ל: העול שלהם לא היה פגום כשלנו אלא חלק ונוקבים בו שני נקבים וביניהם כעובי עורף השור ותוחבין בהם שתי יתדות והם סמלונים, ע"כ. ור"ת פרש רצועות שהן בעול, והוא מביא לראיה את דברי הספרא למעלה, ומוסיף כדכתיב יי' צדיק קצץ עבות רשעים, ע"כ. ובעל הערוך מביא את שני הפרושים האלו.]

קויך וסבוים תעמיד מלבוש (שלמה הקטן, אמרת נגזרנו, סליחי די עי"ח).

סמם, ממנו סַם, *סַמֵּם, *סַמְמָן, *סַמְמָנִי, *סַמְמָנִית, *סַמָּן.

סָמַם, קל לא נמצא.

—פע', *סִמֵּם,—נתן בדבר סַם, ובהשאלה: מטרות עז לסממה[1]) נשיה לקימה שיחים לקוממה עדנים לעצמה (אדס ובהמה, הושענ').

—פֻע', *סֻמַּם, רק בינ' מְסֻמָּם, מסומם,— שנתנו בו סם, ובפרט סם המות, vergiftet werden; être empoisonné; to be poisoned: וקצתם (של החצים) יהיה מסומם בארס וכו' ואמנם החצים המסוממים בארס הנה ראוי שתנקר הבשר וכו' כי הבשר המסומם מה שיהיה רע המראה וכהה כאלו הוא בשר מת (קאנון ד ד ב י). ואם ירה אדם בחץ שנון ומסומם בכל סם המות שימות בו השקה ממנו וירפא (אקק 71).

***סְמָמִית**, ש"נ, מ"ר סְמָמִיּוֹת, כמו שְׂמָמִית,—מין שרץ העוף, עכביש ארסית[2]) giftige Spinne; araignée, venimeuse; poisonous spider: זבוב לצירעה פשפש לעלוקתה נחש לחפפית שבלול לחוזית[3]) סממית לעקרב (ר' נהורלאי, ירוש' ברכי ט ג). א"ר יהודה אמר רב כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה ברא שבלול לכתית ברא זבוב לצירעה יתוש לנהש ונחש לחפפית וסממית[4]) לעקרב וכו' ת"ר חמשה אימות הן אימת חלש על גבור וכו' אימת סממית על העקרב (שבת עז:).—ומ"כ: פעם אחת הייתי מהלך מכזיב לצור ומצאתי זקן אחד ושאלתיו בשלום אמרתי לו פרנסתך במה הוא אמר לי מחלזון אמרתי לו וכי מצוי אמר לי השמים מקום [בים] שמוטל בהרים וסמומיות [מקיפות אותו ואין לך אדם שהולך לשם שאין סממיות] מכישות אותו ומת וגימק במקומו (ר' יוסי, ספרי דברי שנד).—ובסהמ"א: וילקה פתילה מן אריגת סממית הנקראת סראג של עקרב או קורי עכביש (קאנון ג ה א ד). ואסור גמור להרוג הסממית שאף שיש לחוש שיפול לתוך המאכל מ"מ מלתא דלא שכיחא הוא (חמדת הימים א טו, לד.).

1) [כנראה הכונה נתן לה ריח טוב].
2) [לדעת אחרים מין לטאה, עי' שממית, הערה].
3) [כך הגרסה בערוך ערך שבל. ובדפוס שבלול לחזוית]. — 4) סממית איידאניא"ה בלעז, רש"י.

***סַמְמָן**, ס״ז, מ״ר סַמְמָנִים,[1])—כמו סַמָּן, סַם: ודא דאת מר פיטמא חציים כשירה הצי כל סממן וסממן אחת לששים לשבעים שנה היא היתה באה חציים מן השיריים הדא היא מותר הקטורת מה היו עושין בה (ירוש׳ יומ׳ ד ה). — ומ״ר: אין שורין דיו וסממנים וכרשינים אלא כדי שישורו מבעוד יום (בים שמאי, שבת א ה). ריחיים לטחון בה סממנין תנור לטמון בה אונין של פשתן (רבי מנח, ירוש׳ שביעי׳ ה ט). בהמה שאחזה דם אין מעמידין אותה במים שתצטנן וכו׳ אמר עולא גזירה משום שחיקת סממנין (שבת נג:).—ולצבע וציור: יש לציירים סממנים שהם צרין צורות שחורות ולבנות ובינוניות (ר׳ עקיבא, נגעי׳ ב א). נתן צמר לצבע רב הונא אמר שהקדיחו סממנין אבל הקדיחה יורה אומר לו הרי שלך לפניך (ירוש׳ ב״ק ט ה). פילוסופוס אחד שאל את רבן גמליאל אמר ליה צייר גדול הוא אלהיכם אלא שמצא סממנים[2]) טובים שסייעו אותו תוהו ובוהו וחושך ורוח ומים ותהומות (מד״ר בראשי׳ א). למלך שהי׳ לו איקונין נאה אמר לבן ביתו עשה לי כמותי אמר לו אדוני המלך איך יכול אני לעשות כמות׳ אמר לו את׳ בסממניך[3]) ואני בכבודי (ר׳ אבין, שם שמות לה). בשר ודם מבקש לצור צורה כמה סממנין צריך להביא עד שלא צר אותה אבל הקב״ה הוא צר צורה מתוך טיפה אחת (הכתו׳ תזריע ג, בובר).—ולקטרת: וכסה ענן הקטורת את הכפור׳ אשר על הארון ולא ימות הא אם לא נתן בה מעלה עשן או שחיס׳ אחת מסממניה חייב מיתה (ירוש׳ יומ׳ א ה). י״א סממנין נאמרו לו למשה בסיני (ר׳ יוחנן, כריתו׳ ו:). כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סממני קטרת (ר׳ שמעון חסידא, שם).—ולרפואה: המוצא את חברו אבל לאחר י״ב חדש ומדבר עמו תנחומים למה הוא דומה לאדם שנשברה רגלו וחיתה מצאו רופא ואמר לו כלך אצלי שאני שוברה וארפאנה כדי שתדע שסממנין שלי יפין (מו״ק כא:).—ובסהמ״א: ופרשו חכמים כשהתיר רב לכחול בששחק הסממנין מאתמול (והזהיר שמות יז:). והא דאמ׳ ר׳ יונתן אחד עשר סממנין נאמרו לו למשה בסיני (פסו׳ הגד׳ הרכבי קד). ויהיו הסממנים חלוקים במשקליהם כמו שישים מזה משקל גרה ומשקל מזה כאיסר (הק׳ מדה״כ לרשב״ג יא). תועלת המרקחת וכח מעשיה יהיה כפי כח הסממנים אשר הורכבה מהם המרקחת (ר״י א״ת, הו״ה, חשבון הנפש ד). וכמו כן הסממנים המורכבים למלאכת הרפואה כמו הטריאק וזולתם כי אלו יפעלו בגופות בכוחות יתחדשו בהם בהרכבה (רש״ט פלקירא, ראש׳ הכמה 49).—ואמר הפיטן: ברוכי מעלמות משמניך מושלי גנזכי מכמניך בשמתם תמרוק סממניך לריח שמניך (אור, יוצ׳ א פסח). ועשן לפניהם קטרת סממנים ויגחם אל מחוז חפצם שאננים (אמץ, יוצ׳ אחרון פסח). כנום סממנים וסדר פטומים ושמן ממלח וקטרת הסמים יריעות וללאות קרסים וקרשים ווים ובריחים וכו׳ (תורה לשמור, מוסף א׳ שבועי׳).

***סַמְמָנִי**, ת״ז,—של סַמְמָן: בחלק השני משא״כ מעמד השינה שהוא דבר שאין בו ממש ולאו שאין בו מעש׳ כי הוא אמנ׳ העדר התנועה בעלות שכבת הטל הסממני לחנות על העפעפי׳ לסגור שערי אורה (רש״פ, יריעות שלמה א א א, ד::).

***סַמְמָנִית**, סַמָּנִית, ש״ז, רק מ״ר סַמְמָנִיּוֹת, סַמָּנִיּוֹת,—כמו סַמְמָן, סַמָּן, צבע לכתיבה: הכותב שתי אותיות בין בימינו בין בשמאלו וכו׳ בין משתי סממניות[1]) בכל לשון חייב (שבת יב ג).

***סַמָּן**, ש״ז, רק מ״ר סַמָּנִים[2]),—כמו סַמְמָן: שבעה סמנין[3]) מעבירים על הכתם רוק תפל ומי גריסין ומי רגלים ונתר וכו׳ (נדה ט ו). דבר אחר צבע נותן סמנין ליורה כולן עולין לצבע אחד ואילו הקב״ה צר העובר במעי אשה כל אחת ואחת עולה למינו

---

[1]) [עי׳ סַמָּן, הערה].

[2]) [אצל תיאוד׳ סמנים.]

[3]) [במד״ר (במד׳ יב) הגרסה בסמנך, ביחיד. ובילק׳ (שמות שסט) בסמניך.]

---

[1]) [בספרים אחרים סמניות, וכן בגמר׳ (קג.); ובמדב״ם סמיונות, וכן בירוש׳ (יב ג), ובערוך ערך סם; ובמשנ׳ שבירוש׳ סימניות. ועי׳ בד״ס בהערה, ולהלן ערך סַמָּן, הערה.]

[2]) [אפשר שאין בכלל צורה סַמָּן, ומ״ר סמנים הוא רבוי שני של סם, כמו סמים בהכנסת נון; וכן בסור׳, עי׳ נלדקה (Syr. Gram. 74); ועי׳ גם ערך נִצָּן הערה. וכן גם סממנים בכפל המ״ם כמו צדדים, טללים, ועוד, עי׳ סגל (Gram. of Mishn. Heb. § 127). והיחיד סַמְמָן הוא יצירה מלאכותית מן מ״ר, וכך פרש הרמב״ם (שבת א ה) וז״ל: וסם הוא איזה עיקר שיהיה ממיני העקרים ובלשון רבים סממנין, ע״כ.]

[3]) [במדב״ם סממנים.]

(ריה״ג, שם לח.). יש שבת סמנין על הצמר או אין שבה סמנין על הצמר (ב״ק קא.).—מגלת סַמָּנִים: מצאני זקן אחד ואמ׳ לי של בית אבטינס אני כתחילה שהיו בית אבא צנועין היו מוסרין מגילותיהן זה לזה עכשיו אומר לך היזהר בהם שמגילת סמנין[1]) היא (ר׳ יוחנן בן נורי, תוספתא׳ יוה״כ ב ז).—ובסהס״א: גזו וגם גנזו מבשלי הסמנים סרו אף הוסרו סורחו האמנים (אמשבה, יוצי שבת ברלש׳). ומן חומת העיר שכלפי מערב עד המחיצה הראשונה היו יושבים כל בעלי מלאכה ובראשם שוחקי הסמנים מפני שהיו צריכים לעבודת המקדש (ר״ש אבן ויֵרגא, שבט יהודה 13). וישקוהו הסמנים אשר למות מועילים (רמ״ע פלקירא, המבקש כא). וכשם שאם נטה בעל חולי הגוף מדרך הבינונית אל קצה החמימות מעלה אחת משקין אותו מסמני רפואות דברים קרירים שמשיבים אל קצה הקרירות מעלה (ר״י אבן עקנין, ספי מוסר ג ה).

סמן׳ ממנו סָמַן, *סִמֵּן, *סַמָּנִי, *סַמָּנִית.

סָמַן׳ קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—נפע׳, נִסְמַן,— מְצֻיָּן בסִמָּן; bezeichnet werden; être marqué; to be marked: הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו הלא אם שוה פניה והפיץ קצח וכמן יורק ושם חטה שורה ושעורה נִסְמָן[2]) וכסמת גבלתו (ישעי׳ כח כד-כה).

—פעי׳, *סִמֵּן,—צִיֵּן בסמן, bezeichnen; marquer; to mark: שלשה סימנים סימנתי לך וסיימתי לך בקבורתו של משה בגיא בארץ מואב מול בית פעור ואעפ״כ ולא ידע איש את קבורתו (בשם ריב״ל, מד״ר קהלי, ויותר שהיה קהלת חכם).—ובסהס״א: וכיון שראו שהתחילה הגלות ונתבלבלה הלשון עמדו וסימנום והקקום ונקדו בהן החומשין כדי שילמדום הכל במהרה (הוריה הקורא, דרנבורג 54).

—פעי׳, *סֻמַּן, בינ׳ מ״ר מְסֻמָּנִים, מסומנים,—שסמנו אותו: שנים שהיו בעיר אחת שם אחד יוסף בן שמעון ושם אחד יוסף בן שמעון אין יכולין להוציא שטר חוב זה על זה ולא אחר יכול להוציא עליהן שטר חוב וכו׳ כיצד יעשו ישלשו ואם היו משולשים יכתבו סימן ואם היו מסומנין[1]) יכתבו כהן (ב״ב י ז).—ובסהס״א: קול שופר ההדור קול מהרה יזומן קול יעקב יערב והוד עשו יסומן (קול שופר ההדור, ערבי ר״ה, אמה״ל, תנו.). ובאותו היום באו האויבים המסומנים וגם האחרים באו כמו כן לפי שהיה איד יחרם ונקבצו לשם לכפר נושא וקדש מר שמואל בר׳ אשר את השם לעיני השמש וגם שני בניו אשר עמו (ר׳ אליעזר בר נתן, QGID. II ,41).

—התפ׳ *הִסְתַּמֵּן, בינ׳ נק׳, מִסְתַּמֶּנֶת,—כמו נִפע׳: הקשת הזאת (קשת הנאהזת) היא מסתמנת ונודעת מתוך מהלך החמה אשר היא מקפת את הגלגל וכו׳ (ראב״ח הנשיא, חשבון מהלך הכוכבים, כ״י פריז).

***סִמָּן**[2]), סימן, ש״ז, מ״ר סִמָּנִים, סימנים, סימנין,—אות וציון המבדיל דבר אחד מחבירו, Zeichen, Merkmal; signe, marque; sign, mark: המניח את כליו בחלון וכו׳ וחכ״א עד שיתן לו מפתח או חותם או עד שיעשה סימן (טהרי ז ז). אין מחללין מעשר שני על אסימון ר׳ דוסא מתיר אבל פרוטות קטנות והניתנות סימן במרחץ הכל שוין שמחללין אותו עליהן (תוספתי מעשר שני א ז). מצורע מוחלט הרי זה מגלה אין צריך לומר בתגלחת צרעתו אלא ליתן סימן בנתקו אם פשה או לא פשה (שם נזיר ד ז). — סִמָּן בפירות: המינין הללו ע״י שיש כיוצא בהן בארץ

---

1) [כך בירוש׳ (שקלי׳ ה ב). ובבבלי (יומי לח.) הגרסה סממנין, ופרש שם רש״י וז״ל: שכתובין בה שמות סמני הקטרת, ע״כ.]

2) כך בנסחת המסורה ומליצת הכתוב קשה, ורגלים לדבר שהכתוב קצת משבש ונסמן הוא כפל מן כסמת [המלה חסרה ברוב התרגומים. וכן כל החדשים מוחקים אותה. אולם נראה שנסמן מקביל לגבלתו לשורה. ואולי היה פעל זה במציאות כבר בימי הנביאים, עי׳ קניג, (Wörterb. 303).]

1) [במדרב״ם, וכ״י מינכ׳ הגרסה: ואם היו סמנין, ובירוש׳ הגרסה: ואם היו בסימניו. וברשב״ם (בגמרא קעב.) הגרסה: ואם היו סימניהן שוין, ועי׳ ד״ס הערה.]

2) [כן בארמ׳. רוב החוקרים גזרו אותו מן היוני σημεῖον, אבל אם כן היה צריך להיות סימיון כמו בסורית, עי׳ Payne Smith, Thes. 2613. ואולי באמת מזה הצורה סימיונית, או סימיונות, סמניות, סימניות, עי׳ סממנית בהערה. לוי ויסטרי גוזרים אותו מהפעל סים בהוספת נון. ובערב׳ שִׁימָא, שׂימיא a) באותה המשמ׳. עי׳ לוי (III, 510), פלישר (שם, 723). והקדמונים שלנו חברו אותו עם הפעל נסמן, עי׳ ערך סמן, וריב״ג בספ׳ השרש׳ ערך סמן. ויהיה שם במשקל אִבָּר, עִקָּר. ולפיכך כותבים בסהס״א סִמָּן, וקשה להכריע.]

a)

ישראל צרכו חכמים ליתן להן סימן אבל האלצרין והאפסטקטין וכו' על ידי שאין כיוצא בהן וכו' לא צרכו חכמים ליתן להן סימן (ירוש' דמאי ב א).— סִמָּנֵי מיתה: באבן או באגרוף [מגיד שאבן ואגרוף סימני מיתה הן (מכיל' משפטי' ו).—סִמָּנִים של חפץ, ביחוד של אבדה: אף השמלה היתה בכלל כל אלה למה יצאת להקיש אליה לומר לך מה שמלה מיוחדת שיש בה סימנים ויש לה תובעים אף כל דבר שיש בו סימנים ויש לו תובעים חייב להכריז (ב"מ ב ה). אמר את האבדה ולא אמר סימניה לא יתן (שם ז). מצא דבר שאין בו סימן בצד דבר שיש בו סימן חייב להכריז בא בעל סימן ונטל את שלו וכה זה בדבר שאין בו סימן (תוספת' שם ב ט). המוצא סלע ואמר לו חבירו חדשה היא וכו' לא אמר כלום שאין סימן למטבע (שם י). בראשונה כל הבא ונותן סימניה היה נוטלה משרבו הרמאין התקינו שיהא זה נותן סימניה ומביא ראיה שאינו רמאי (שם כח). סימן העשוי לידרס לא הוי סימן (שם כג:).—ובגופו של בן אדם: אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם אע"פ שיש סימנין בגופו ובכליו (יבמ' קכ א). נמצא לאחד בין שטרותיו שטרו של יוסף בן שמעון פרוע שטרות שניהן פרועין כיצד יעשו ישלשלו ואם היו משולשים יכתבו סימן ואם היו מסומנין יכתבו כהן (ב"ב י ז). איזהו בן שמנה כל שלא יצאו לו חדשיו ר' יוסי אומר סימניו ניכרין בו שערו וציפרניו שלא גמרו (תוספת' שבת טו [טז] ז). נמצא בעליל העיר היו מודדין שמצות עיסוק מדידה כיצד עושין לו שלוחי בית דין יוצאין ומלקטין סימניו וחופרין וקוברין אותו ומציינין את מקומו (שם סוט' ט א). מר סבר שמא סימן מובהק הוא (ב"מ כז:). אי אתם רשאין לנוולו ועוד סימנין עשויין להשתנות לאחר מיתה (ר"ע, ב"ב קנח.). לצייר שהיה צר אקונין של מלך בא לגמור הפרצוף אמרו לו מת המלך ועמד מלך אחר כיון ששמע הצייר כך נתרשלו ידיו התחיל אומר מה אעשה באלו הסימנין וכו' כן האיש משמש עם אשתו הקב"ה צר צורת העובר בדמות אביו הזר הנואף ובא עליה הזר ונתערבו הסימנין (ר' אבהו, תנחומי נשא ז).—ואמר הפיטן: איש דורות שנים עשר ראו עיניו איש הנקרא בעל שער בסמניו איש ואזור עור אזור במתניו (זמירי למוצ"ש). —וביחוד בגוף האשה כשהיא מתבגרת: עבד עברי נקנה בכסף ובשטר וקונה את עצמו בשנים וביובל ובגירעון כסף יתירה עליו האמה העבריה שקונה את עצמה בסימנין (קידוש' א ב). בא סימן התחתון עד שלא בא סימן העליון או חולצת או מתייבמת (נדה ו א). ואילו הן סימני של בוגרת וכו' וכן היה ר' שמעון אומר כשם שאמרו שלשה סימנים מלמעלה כך אמרו שלשה מלמטה (תוספת' נדה ו ד). איזו היא אילונית וכו' אילו הן סימניה כל שאין לה דדין וכו' (שם יבמ' י ז). ויצאה חנם אילו ימי בגרות אין כסף אילו הסימנין (ירוש' קידוש' א ב). למלך שהיתה לו בת קטנה עד שלא הגדילה ובאת לידי סימנין היה רואה אותה בשוק מדבר עמה במבואות מדבר עמה כיון שהגדילה ובאת לידי סימנין אמר אין כבודה של בתי שאהא מדבר עמה בפרהסיא אלא עשו לה פאפיליון (ר' יהודה בר אלעאי, ויהי ביום כלות משה, פסיקי דר"כ, בובר). — ואמר הפיטן: וחופש האמה בסימן נכתמה (רשב"ג, אמון יוסד זה, אזהר'). —וגם באיש: ר' יוסי בעי עמדו בו בשעת סימנין למפריעו נעשה איש או מיכן ולבא (ירוש' יבמ' יד). איזה הוא סריס חמה וכו' אילו הן סימנין[1] כל שאין לו זקן ובשרו מחליק (תוספת' יבמ' י ו).—עדי סִמָּנִים: אף בעידי סימנין כן (רבי בא בשם רבי ירמי', שם קנה' ג' י).—חצי סִמָּן: שנים אומרים ראינו שערה אחת בגבו וכו' מאן דמר פסול במעיד על חצי סימן ומאן דמ' כשר אני אומ' שמא נשרו (שם).—ובהשאלה, תכונות נפשיות: אמר (דוד) ג' סימנין יש באומה זו הרחמנים והביישנין וגומלי חסדים (ריש לקיש, יבמ' עט.).—ואמר הפיטן: סימן טוב באדם שהוא בישן ורוחו נשברה שכל מי שהוא ענו עמו שכינה שורה (וכל העם, יול' ב שבועי). — ובבעלי חיים סִמָּנֵי טהרה וכשרות: אלו הן סימני חיה (תוספת' חול' ג [ד] כח). אלו הן סימני חגבים אלו הן סימני דגים (שם כח-כט). בהמה טהורה שילדה מין בהמה טמאה מותר באכילה ואם יש בו מקצת סימנין חייב בבכורה (שם בכור' א ו). אמרו סימן ולד בבהמה דקה טינוף ובגסה שליא ובאשה שפיר ושליא (שם ג יב). חתיכה שיש בה סימן בין בכולה בין במקצתה ואפילו באחד מן מאה הרי זו מותרת ומעשה שהביאו גרבין של חתיכות ממין אחד בעבו מלא ולא נמצא סימן אלא באחת מהן ובא מעשה לפני חכמ' והתירו כולן (שם, ע"ז ד [ה] יא). כסימני ביצים כך סימני דגים

1) [בגמ' פ: סימניו.]

(חול' סג:).—וסִמָּנִים של שחיטה כשרה בצואר: סימני בהמה וחיה נאמרו מן התורה וסימני העוף לא נאמרו (חול' ג ו)—ובסהמ"א: נמצא למיעוטי מאי לאו למעוטי מחזיר סימנין אחרי העורף (סה' כריתות לה:).—*וסִמָּנֵי שדה: בית כור עפר אני מוכר לך בסימניו ובמצריו אפילו פחת שתות או הותיר שתות פטור הדיינין הגיעו (תוספת' ב"ב ו כו). סִמָּן של הדגל: כיון שנתישבו תקעו בחצוצרותיהם ונסע יהודה ודגלו תחלה נשיא ושבטו אחריו וסימנם על כל נשיא ונשיא מפה וצבע ומהם למדה המלכות להיות עושין להן מפה וצבע (תנח' במד' יב).—סִמָּנִים של תקופת השנה: על שלשה סימנין מעברין את השנה על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה (תוספת' סנה' ב ב). ובסהמ"א: כי בסימן האביב חייב להבדיל שנת משנה (ר"א הקראי, ספ' ג"ע, ענין הבדל שנה משנה ד, יז:.).—*סִמָּן לדבר: מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שבני אדם נכנסין לאכול פיתן בלילי שבתות וכו' סימן לדבר צאת הככבים (תוספת' ברכ' א א). אין פותחין משבע תעניות על הצבור שבה י"ח התרעות וסימן לדבר יריחו (תענ' יד.). בבלה יבואו ושמה יהיו וגו' אמר לו תן סימן לדבריך א"ל אני מתנבא לרעה ואיני יכול ליתן סימן לדברי שהקב"ה אומר להביא רעה ומתנחם ואתה מתנבא לטובה את הוא שאת הוא צריך ליתן סימן לדבריך אמר לו לאו את הוא שאת הוא צריך ליתן סימן לדבריך (ירוש' סנה' יא ז).— סִמָּן גדול, מובהק: ומניין היו יודעין שהגיע שעיר למדבר וכו' אמר רבי יהודא והלא סימן גדול היה להם מירושלים ועד בית חדודו וכו' (יומ' ו ח).-סִמָּן בתוך סִמָּן, סִמָּן מובהק ונִכר: ויקבר אותו בגיא בארץ מואב וכו' אמר ר' ברכיה סימן בתוך סימן ואפ"ה ולא ידע איש את קבורתו (סוט' יג:).—סִמָּנֵי סִמָּנִין, סִמָּנִים רבים: ג' סימנין סימנתין לך בקברו של משה שנאמר ויקבור אותו בגי וכו' וסוף סוף לא ידע איש את קבורתו בדבר שנתתי לך סימני סימנין אין כל בריה יכולה לעמוד עליו (ר' ברכיה ור' סימון בשם ר' יהושע בן לוי, מדר' תהל' ע ב).— ובהשאלה, אות ומופת, סִמָּן יפה, רע, טוב וכדומ': כל שלקה גופו מפני חכמתו סי' יפה לו חכמתו מפני גופו סימן רע לו כל שנטרפה דעתו מפני חכמתו סימן יפה לו וכל שנטרפה חכמתו מפני דעתו סימן רע לו (בן עזאי, תוספת' ברכ' ג ה). עצרת פעמים שחל להיות בחמשה ובששה ובשבעה לא פחות ולא יותר ר' יהודה אומר חל להיות בחמשה סימן רע לעולם בששה סימן בינוני בשבעה סימן יפה (שם, ערכ' א ט). ויהי קול השופר הרי זה סימן יפה בכתובים כל מקום שנאמר שופר זה סימן יפה לישראל (מכיל' יתרו ד). העוטש בתפלתו סימן רע לו (ר' חלפתא בן שאול, ירוש' ברכ' ג ה). סימן טוב לאדם שנפרעים ממנו לאחר מיתתו (ר' נתן, ספרי במדב' קיב). מיכאן שהיה מטה אהרן סימן טוב לעשות בו נסים ונפלאות לדורות (ר' יוסי ב"ר חנינה, מד"ר שמות ט). ולא ישמח אדם על מצוה שבאה לידו אלא שמצות הרבות עתידות לבא לו לפיכך אם חטא בשוגג אין זה סימן טוב חטא במזיד על אחת כמה וכמה עליו נאמר ואץ ברגלים חוטא (תנחומ' ויקר' · צו כד).—סִמַּן פורענות, כפרה: וכי מה ראה ברזל ליפסל יותר מכל מיני מתכות מפני שהחרב ראויה לעשות הימנו חרב סימן פורענות ומזבח סימן כפרה מעבירין דבר שסימן פורענות מדבר שהוא סימן כפרה (תוספת' ב"ק ז ו).—סִמַּן ברכה, קללה: ארבעה פרוטות אין בהן סימן ברכה לעולם שכר כותבין ושכר מתורגמנין ושכר יתומים וכו' (ת"ר, פסח' נ:). כל הלומד תורה מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם (ר' חסדא, ע"ז יט.). מכאן אמרו כל שאינו רואה סימן במשנתו בתוך ה' שנים שוב אינו רואה (מד"ר במד' ו). והלא גשמים בחג אינו אלא סימן קללה (ר' יהושע, תענ' ב:).—ואמר הפיטן: ולא נכשל אחד מהם ולא ארעוהו סמנים לבלתי לנחש לשוב למלונים (הומן, יוצ' אחרון פסח).—*סִמָּן לבנים: והוא יושב פתח האהל כחום היום ר' ברכיה בשם ר' לוי ישב כת' ביקש לעמוד אמר לו הקב"ה שב אתה סימן לבניך שאתה יושב ושכינה עומדת על גבן (מד"ר בראש' מח). אמר הקב"ה לאדם זה סימן לבניך כשם שעמדת לפני בדין היו' הזה ויצאת בדימוס כך עתידין בניך לעמוד לפני בדין ביום הזה ויוצאין לפני בדימוס (שם ויקר' כט).—*וסִמָּן טוב, במשמ' הצלחה ומזל טוב: מי שעשה נסים לאבותינו וממצרים גאלם הוא יגאל אותנו וישיב בנים לגבולם בסימן טוב יהא לנו ראש חדש פלוני ביום פלוני (תפל' ראש חדש, סדר רע"ג ב, קו.). בבית זה יהא אדיר בעזרנו סימן טוב בביתנו ויברכנו יוצרנו יוצר כל ברוך כל סימן טוב יהי לנו בכל (ליהודים, סדר הבדלה למול"ם, סדור רב"י

תקנ"ד). **רבון העולמים אב הרחמים והסליחות בסמן טוב ובמזל טוב החל עלינו את ששת ימי המעשה הבאים לקראתנו לשלום** (זמירי למוצ"ש, סדר רע"ג ב, סג:). **אבי הבן בסימן טוב יגדל יהי כגן רטוב ינצל מקטוב אל יהי בלבו מורך** (אל יעזר, ר' אהרן ערלקי, ספ' הפזמ' כו.). **ששמע שאומרים לו בעת נתינתו את הקידושין למואנסה הנז"ל בסימן טוב ושהלך לו והניחם** (אלשיך, שו"ת קד). **ובשעה שהיו פותחים הפתח בא שמעון המחזיק בחצר הסמוך לו הנ"ל ואמר להם כבר נכנסתם בחצר יהיה בסימן טוב מקצת חזקת החצר ופתיחת הפתח זאת אבקשה מאתכם שתגדילו ותרחיבו הפתח יותר וכו'** (להם כב, שו"ת קמא). **ויאמר סימן טוב וכו' עשה זה סימן טוב לעצמו וכו'** (שלטי הגבורים על הרי"ף, סנה', סוף ארבע מיתות). — °**וסמני הכתב: שברא הקב"ה באדם כה דעת שיכול לשום לדבריו אותיות וסימנין והוא הכתב** (רב שרירא גאון, תשו' הגאו' הרכבי כט). **ולפי שרצה בעל הכתב להניח סימנים לאלה התנועות והקולות ויראה כי אם יעשה סימן מאחד לכל תנועה מהן יארך הענין מאד עד שבכבר יחויב להניח קב"ה סימנין להבדיל אלה הקולות אשר מהן הורכב הלשון** (פריפוט דוראן, מעשה אפד 33). — **ובמשמ' תנועות: עוד דרך הסמנים כחולים הם מזוינים כשרפים שירה עונים ובמלאכתם משמאילים ומימינים** (בן אבר, דה"ע 3). — °**וסמני הדבור: ויהיו האנשים השוכנים במדינות כשיהיו איבריהם על יצירות ומזגם משונים מיצירות איבריהם אלו לשונותיהם משונות מלשונם ואז ישתנו הקולות אשר ישימום סמנים להורות קצתם לקצתם על מה שבלבם וזוהי הסבה הראשונה לשנוי הלשונות באומות** (כס"ע פלקירא, ראשי הכמ' 22). — ****סמנים לעזור לכח הזכרון: ר' יהודה היה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב** (ספרי דברי שא). **אין תורה נקנית אלא בסימנין שנאמר שימה בפיהם אל תקרי שימה אלא סימנה** (רב חיסדא, עירובי נד:). **שאין אדם מורה כראוי מדברי תורה מפני שהוא סתומה וכולן סימנין** (מד"ר במד' י"ד). — **ובסהם"א: כ"ך הו"א סימ"ן ש"ל פרשיו"ת וסדוריה"ם ומסור"ת של"הן** (סדר רע"ג ב, לה.). **והנה הטעם פעם יהיה אות לבדו והסימן בבלמ"ש ראובן פפית ראובן בשמעון ראובן קרא לשמעון ראובן נפרד משמעון** (לחב"ע, ספ' לחות כב:). — ***סמני טעמים: לימד דעת את העם דאגמרה בסימני טעמים**[1] (עירובי כא:). — **ומ"ר סמנות, ואמר הפיטן: סדרה בסימנות ובמסורות ובדקדוקות חקורות בדיני ממונות ובדיני נפשות** (מוסף א שבועי, מהז' איטלי' א קנד).

***סמני**, נק' סמנית, סימניות, ס"ח, — **מה שיש לו תכונת הסמן: או שיהי' ענין מלת סלה הפייטנית מלה סימניית במעשה השיר הנגוני שירצה במלת סלה לשיחזור המנגן פרק השיר עוד הפעם או פעמים רבות** (כס"ם, ידיעות שלמה א ג ג, מב::).

***סמנית**, סימנית, ש"נ, רק בנ"ר סמניות, סימניות, — **כמו סמן, ובפרט סמנים לפרשה: שני סמניות אמורות בתורה בפרשה קטנה ואיזו פרשה קטנה ויהי בנסוע הארון** (אדר"נ לד). **ויהי בנסוע הארון ויאמר משה פרשה זו עשה לו הקב"ה סמניות**[1] **מלמעלה ולמטה לומר שאין זה מקומה** (שבה קטו:). **יורדי הים באניות וכו' ויצעקו אל יי' וכו' עשה להן סמניות כאכין ורקין שבתורה לומר לך צעקו קודם גזר דין נענין צעקו לאחר גזר דין אינן נענין** (ר"ה יז:). — **ובסהם"א: יש סמניות בפרשה זו** (רש"י, תהל' קז יז). **כי בין פסוק, לפסוק יש נוגין הפוכין לדרוש סימניות אלו למיעוטין** (ריטב"א, פי' מס' ר"ה א כד:). — **כמו סמן סתם: שנתות היו בהין עד כאן לפר עד כאן לאיל פירוש סימניות כגון שנים שעושין בחתיכות עץ** (ערוך ערך שנתות). **וראוי שנדע שזאת החלוקה אינה עצמית להקדמת הסימניות במה שהין הקדמות סימן ר"ל חלוקתם אל ההכרחי והאפשרי** (כל מלאכת ההגיון, ההלכה קד).

***סמסם**, בינ' מסמסם, — **סמסם בעיניו, כחל את עיניו בסם וצבע: ובשעה שרואה (היצר הרע) אדם מסמסם**[2] **בעיניו מתלה בעקיבו אמר הדין דילי הוא** (מדס"ג סכטר, הלא אס היעיב). **שהיה (יוסף) עושה מעשה נערות מסמסם בעיניו מתקן בשערו מתלה בעקיבו** (סס, יוסף בן סבע עשרה).

סמק[3], ממנו °סמק, °סמק.

---

1) [קבע לה (שלמה לתורה) מסורות וסימנין בין בתיבות המקרא בין בגירסא של משנה, רש"י.]

1) [בגנזי מצרים הלב' ס"ת, אדלר 37, הגרסה סמאנות, כנראה שבוש מן סמיונות, עי' סמן הערה.]

2) [במדר"ר (בראש' כב) הגרסה ממשמש, משמש, ועי' שם בהערה של תיאודור.] — 3) [מהארמי.]

***סָמַק**, סומק, — א) ת״ז, אָדֹם, red ; rouge ; rot: ב׳ חוטין מקיפין אותה א׳ שחור וא׳ סומק השחור לצד הסומק (רמ״ק, אילימה, עין סמס, המר ג, כב). —ב) סֻמָּק[1]), ס״ז, מ״ר סֻמָּקִים, סומקים, — שם אילן וגרגיריו הנותנים צבע אדם, אוג, Rhus: כל טעם מחומץ מרבה את המרירה ואת הדם חוץ מין הרימונים והסומקים וכל דבר מתוק מרבה את הדם (אסף 32). לקחת סומקים הנקראים רוז (שם 46). ויושיבוהו במי בישול הסמים הקובצים כמו עפצים וסומק וקליפת רמון והדס ומה שדומה לו (ר״מ אלדבי, ש״א 7, סז.).

***סָמַק**, קל לא נמצא.

—הפעי׳ *הִסְמִיק, האדים, —נעשה אָדֹם: עופות שטפלן בבצק וצלאן בין שלמים בין מחותכין אם טפלן בסולת גסה אפילו הסמיקה הטפלה אוכל את הטפילה (רמב״ם, מאכלות אסורות ו יט).

סמר[2]), ממנו סָמַר, סָמָר, מַסְמֵר, *מַסְמֵרִי, מַשְׂמֵר, *סִמּוּר.

סָמַר, פ״ע, —סמר הבשר, הגוף, הִתְכַּוֵּץ והתקשה מפחד, schaudern, starr werden ; frissonner, hérisser ; to shudder, to bristle: סָמַר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי (תהל׳ קיט קכ). —ואמר הפיטן: נפשו אנוסה בשרו סומר תמיד יהיה בשרו (מחז׳ ינ״י, הוצ׳ דודסון 17). —ואמר המשורר: אם לעגו עזים ועליזים לך הנה מאד מפחדך סמרו (רסב״ג, בימי יקותיאל). סמר בשרי מפחדך כי כל דרכי נגדך (ראב״ע, אל תבוא את עבדך במשפט). מפחדו כל בשר סמר וכל לב חמרמר (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). ויבעת הנער ובשרו סמר (הוא, איתיאל ח, מלאכת השיר, ביגואר 32). ואני לבכיו בשרי סמר ולבי ח[מ]רמר (ר׳ זכריה אלצהרי, ספ׳ המוסר, מטמוני מקחרים כח, קבץ על יד ע, תרנג). — וביב׳ סָמוּ׳, סָמוּר: וגם כאשר נפתחו המבואות מתו רבים מהם על יד השערים ועל יד הבתים כי סגרו יושבי העיר את בתיהם ולא נתנם לבוא כי היה מראיהם מורה מאד כולם שזופי עשן רבי עינים וסמורי קרח (רמא״ג, הגרפתים ברוסיה 107).

—פעי׳, תִּסַּמֵּר, —א) סִמֵּר שְׂעָרוֹת הגוף, הזקיף אותן כמו מַסְמְרִים: ורוח על פני יחלף תְּסַמֵּר[1]) שערת בשרי (איוב ד יה). —ובסהמ״א: והחום שמסמר את הבשר כמכה של הלל דמי ומחללין עליו את השבת (רמב״ם, שבת ב ה). דמות שד על פני אשה מפתח נתחי בחזות יופיה תנתח תסמר שערות ראשי לשונה וקולה מוסרות לבי יפתה (ר״י זבארה, שעשועים יב, דודסון 141). מתת רשע רשת מורה ודבריו פח יקוש מרוב אלתו תסמר שער ומגדופיו תצלינה אזנים (ב״ז ב״ס, כז טז-יז). —ב) חִזֵּק במסמרים: מקל שעשה בראשו מסמר כמין חוינא טמא סמרו טמא (כלים יד ג). חקק (מזוזה) בראש המקל והניחו במקום שאינו ראוי לו סכנה שאין בה מצוה וכו׳ ואפי׳ לא סמרו והא תני והוא שסמרו (רב יהודה, ירוש׳ מגל׳ ד יב). —ובסהמ״א: אין יוצאין בסנדל מסומר שסמרו לחזקו (רמב״ם, שבת יט ב). —ובהשאלה חִבֵּר והִזֵּק: סימר אותם במקום שנפגשו (ר״י א״ח, או״ד א ד).

—פעי׳, *סֻמַּר, סומר, —שסמרו אותו במסמרים, רק בינ׳, מְסֻמָּר, מסומר, סנדל מְסֻמָּר: לא יצא האיש בסנדל המסומר ולא ביחיד בזמן שאין ברגלו מכה וכו׳ (שבת ו ב). לא ינעול אדם סנדל המסומר ויטייל בו מתוך הבית אפילו ממטה למטה (תוספת׳ שם ד [ה] ח). —ומגדל מְסֻמָּר: הכא כמגדל מסומר עסקינן (רב ירמיה, עירובי׳ לז.). —ובסהמ״א: ובאחור הקור׳ בקצה אשר מנגד לחומה טבעות חזקות מברזל מסומרות בה היטב והבלים עשוי׳ מקנבוס וחוטי ברזל קשורים בהם (יוסיפון ע, דפו׳ פרנקפ׳). כדרך שעושין ההוברין הנקראין מנגמן טבלה עגולה לאצטרליב ומעמיד את השפופרת מסומרת באמצעיתה במסמר (תשו׳ הגא׳ הרכבי כח). מפני שהיו חושבים בלבם כי אין לכל

1) [כך בארמ׳ ובערב׳. ועי׳ ערך אוג ; לְוֹ, (ספלכלכ׳ 43).]

2) [מוצא השרש אינו ברור. יש מחברים אותו עם האשור׳ סִמֶּר, שלשלת, ויש סוברים שהוא אחד עם הערבי שׁמר a) התכוין. אולם השם הערבי מִשְׂמַאר b) מסמר, והפעל הנגזר ממנו שַׁמַּר שׁמּר, הם שאולים בערב׳ מהארמ׳, עי׳ פרנקל (Fremdw. 89). הקשר שבין הפעל סמר והשם מסמר ג״כ אינו ברור. רד״ק בשרשיו מפרש וז״ל: כי בהסמר הבשר אז שערות הראש יקומו ויעמדו כמסמרות, ע״כ. ומזה יוצא שהפעל סמר נגזר מהשם מסמר. אבל צורת השם במשקל של בינ׳ מוכיח להפך שהשם נגזר מהפעל. ות״י חברו עם הארמי צמר, ותרגם בכל מקום מצלהב, בער באש. ומזה בדברי הרמב״ם להלן החום שמסמר את הבשר, עי׳ בכר (ר׳ תנחום הירושלמי 133).]

a) شمر b) مسمار

1) ואולי זה פעל עִמֵּד, והכונה השערות נזדקפו.

אחד מן הכוכבים המיושבים אשר ברקיע השמיני שום מהלך בעולם אבל הם כמסמרות מְסוּמרין שאין זזים ממקומם (ראב"ח הנשיא, ספר העבור 76). מנעלים שלנו המסומרים אינן בכלל סנדל המסומר ומותר לצאת ומכ"מ נהגו בהם איסור ואין לפרוץ גדר (לנדא, האגור הכח). המסמרות שהיה מסומר בידיו ורגליו לשתי וערב (ספר נצחון, קנג (Wagenseil 162.

—הִתפ׳, ״הִסְתַּמֵּר,— כמו קל, חרד ונזדעזע: כשיהיה בגוף ליחה רעה תחמם בעמל או בזולתו יסתמר האיש ההוא ואע"פ שלא נתחדש קדחת (פרקי משה ז, יז:.). אחכ׳ שישב שעה במרחץ הפנימי אולי יזדמן שישוב גופו יתר תם מאלו המים וכאשר יכריחוהו ביציקת המים הראשונים בעצמם עליו יסתמר בהם על שהם יקררוהו בהם (קאנון א ג ג ג יט). וכאשר יהיו מימיו (של המרחץ הזקי החמום) יסתמר ממנו העור ויסתמו בעבורו נקביו (שם). — יִסְתַּמֵּר השׂער: וקודם שיבוא הדם תרגיש בעצמה מפהקת ומתעטשת והושש פי כריסה ושיפולי מעיה ויסתמר שערת בשרה או ייחם בשרה וכיוצא במאורעות אלו (רמב"ם, איסורי ביאה ה ג). ואות אחר (של היים) כי שערות הלחות אשר על שטח אצבעותיו יסתמרו ויקומו (ר"י חריזי, הרג׳ ספר אסור הקבורה לגלינוס, כ"י ברלין). בה (בשעה ד׳ של הלילה) ירחפו השדים על הקברים ומזה יקרה מבשול כי אם ימצא שם איש אדם ופחד ושעריו יסתמרו (ספר הלבנה קבלה וכשוף, כ"י בריטי מוזי׳).

—נִפעַ׳, ״נִסְמַר,—א) כמו קל: ועתה מה אומר והטאי לי המר בשרי הן נסמר ופני נזעמים (זהר אעירה, קליתי כוס גדליה, סמח"ל תקל.).—ב) כמו פִּע׳: נמוטו רגלי הסוסים אשר לא נסמרו כראוי ויפלו בחלקלקות ארצה (רמח"ג, הלרפתים ברוקיה 77).

סָמָר, ת"ז, — א) מכסה בשער קשה ודוקר כמסמר, borstig; hérissé; bristling, ילק סָמָר: קדשו עליה גוים השמיעו עליה ממלכות אררט מני ואשכנז פקדו עליה טפסר העלו סוס בילק סָמָר[1] (ירמי׳ נא כז).— ואמר הפיטן: המולות מחילות ומחנות כילק סמר מצבם ומושבם משמר לעמת משמר (יקודי אם, יוצ׳ שבת ה׳ אחה"פ). — ב) מ"ר סְמָרִים, רועדים מפחד וקור: ויפלו בידי הקאזאקין אשר ארבו בצדי הדרכים

[1] [רש"י ורד"ק פרשו לשון פחד ורעדה שגורם הילק, וי"ת כזחלא דמצלהב, עי׳ הערה לשרש.]

להכרית את פליטיהם ואשר החזיקו בדרך המֶלך עמדו כל הלילה בערמות שלג רעבים וסמרים (רמח"ג, הלרפתים ברוקיה 80).

*__סְמַרְטוּט__[1], ש"ז, מ"ר סְמַרְטוּטִים, סמרטוטין,—חתיכה של בד שנמרט ונקרע מבגד ישן, בְּלוֹא, Fetzen, Lappen; haillon, chiffon; rag, tatter, ומשמש לכריכה על פצע, כמו המילה: ואין פושין לה (למילה) חלוק בתחלה אבל כורך עליה סמרטוט (שבת יט ב). וזורף לה (למילה) יין ושמן ר׳ שמעון בן גמליאל אומ׳ ובלבד שלא יקרע לה סמרטוטין לבתחילה (תוספת׳ יו"ט ב יח). מיד נכנסה לתוך הקיטון והוציאה להן קיפסא שהיתה המילה בתוכה וסמרטוטים מלאים דם נתונים עליה (מד"ר דברי ב).—ולקנה לשלשת: היתה עליו (על הכר) לשלשת מקנחה בסמרטוט (שבת כח ב).—ולפתילה: לפי שאין מדליקין בפתילה שאינה מהורכת ולא בסמרטוטין שאינן מהורכין (רש"י, שם כט).—ובכלל בגד בלוי וקרוע: מנין לשנים שבאו לדין אחד לבוש סמרטוטין ואחד לבוש איצטלית בת מאה מנה שאומרין לו לבוש כמותו או הלבישהו כמותך ת"ל מדבר שקר תרחק (שבועי לא.). כאהלי קדר מה אהלי קדר אף על פי שנראין מבחוץ כעורים ושחורים וסמרטוטין והם מבפנים אבנים טובות ומרגליות כך ת"ח אף על פי שנראין כעורים ושחורים בעולם הזה אבל בפנים יש בהם תורה מקרא משנה וכו׳ (מד"ר שה"ש, כאהלי קדר).—ובסהמ"א: שאילו לא היו שואלין בנות מלכים ועשירים היו יוצ׳ בשיראין וכו׳ ועניות בסמרטוטין והיו מתבישות (גיאוניקה ב׳ גינצבי 262). שכשהוא מחליק את המטוה של אריגה בסובין או בשום דבר כדי להזקו כורך משהו בגד על אצבעו ומחליק את הטווי ואותו סמרטוט שעל אצבעו משמר אצבעו שאינו מתחכו החוט (רגמ"ה, מעילי יח.). ומבלאי בגדים שהן סמרטוטין לא תמצא בהן אלא כנים (ערוך ערך הדר).—וכשמקרב: על שלחנו מאחר לשלוח ידו בקערה ובכוסו כי יכלם

[1] [מן מרט, במשמ׳ תלש וקרע ובהוספת ס׳ ספע׳, בארמ׳ מרטוטא. אולם פלישר (אלל לוי ג, 724) מבדיל בין שני השמות האלו, ולדעתו סמרטוט הוא כמו בערב׳ ההמונית שַׁרְמוּטָה a) באותה המשמ׳ ומרטוטא הארמי׳ הוא כמו הערבי מַלוּטָה b).]

a) شرموطة b) ملوطة

סגידול צפורנו כי לא היה בביתו מספרים לקצצו ומסמרטוטי הבלואים אשר סביב בזרועו (ר' אליהו, שבע מוסר ט). — ובהשאלה איש לבוש קרעים: שחט בהמה ונמצא טרפת מדיחה לסכין אפי' בצונן או מקנת בסמרטוט פי' בגד בלוי שכן קוראין לאנשים המלבישן[1] בגדים בלויין סמרטוטין (רבי יונה, משפטי בדיקת הסכין, הפו' הגאו', הוצ' קורונל).

ס"נ, — ר"ת סכנת נפשות.

*סֵן, סין, ש"ז, מ"ר סְנִּים, סינין, — כמו שֵׁן, בליטה חדה היוצאת מנסר אחד ונכנסת בתוך הזר מתאים בנסר חברו; tenon ;Zapfen: היו (הנסרים) שנים עד שיסרה מן הצדדין ובין נסר לחברו עשאן בסינין[2] או בשוגמין אינו צריך למרח מן האמצע (כלים י ו). ושני הסינין יוצאין מתוך הקרשים שנים לכל אחד ואחד שמשקיע הזכר בתוך הנקבה שנאמר משלבות אשה אל אחותה (ר' נחמיה, ברייתי דמלאכת המשכן א, הוצ' מא"ש). — ובחכמת הנתוח תוספת החליה השניה העולה לתוך החלל של החליה העליונה כעין שן, processus odontoideus[3]: וזה לפי מה שבין הפנים והאחור שני נקבים עוברים לוקחים מהמקום העובר האחר ואמנם שיעור הרחב הוא כפי גדל העברת אחד מהם והתוספת הזאת תקרא סַן בערבית וכבר הגין בעד חוט השדרה בקשרים משוערים אל צד הנקרא אל סן לבלתי ירצף עם עצם הסן חוט השדרה בתנועתו ולא ילחץ אותו ואחר כך התוספת הזאת תעלה מחוליה וכו' ותסובב עליו הגומא אשר בעצם הראש פנים ואחור וזה העצם יקרא סן (קאנון א א ה ס).

*סִנְבּוֹל, ש"ז, — כמו ב.*סִפְּלֶת: בני הבורה שהיו ידיו של אחד מהן יפות רשאין לומר לו טול חלקך ואכול לעצמך לא סוף דבר פסח אלא אפי' עשו סינבול רשאין לומר לו טול חלקך ואוכל לעצמך (ירוש' פסח' ח ז).

1) [אולי צ"ל המלובשין.]

2) [במדב"ם בסנים, בכ"י פרמה נקוד בְּסֵנִין, ופרש רה"ג וז"ל: יש אומרים עצי הסנה אבל אינו אלא כמין שלב שמשלב את הקרשים ב' מכאן וב' מכאן, ע"כ. וכפרוש הראשון פרש ר"ש וז"ל: ששם בין נסר לנסר קליפות דקות של סנה כעין שאנו עושין בשולי חבית של עץ נעורת של פשתן, ע"כ. וכן פרש הרא"ש. והרמב"ם מפרש כעין הפרוש השני וז"ל: שיקוב בעובי שני העצים שני נקבים נכחיים ויקח עץ דק קטן ויכניס קצתו בזה העץ וקצתו השני בעץ האחר ויכה בו בקורנס עד שיפגשו שני העצים ויהיו לעץ אחד וכו', ע"כ.]

3) תרג' ד"ר מזיא.

*סַנְגְּדִיאֵל[1], — שם מלאך: כי תיכף ומיד מוכן ומזומן ממונה אחד של סטרא אחרא בעל דין קשה שאינו מרחם על בני אדם רחמנא ליצלן ושמו סנגדיאל והוא ממונה על השער הראשון היכל החיצונים והיא השער הא' של גיהנם (ר"ב בר"י אלחנן, עמק המלך, שער עולם הבריאה יח). בפתח ג' יש ממונה אחד ושמו סנגדיאל והוא ממונה על כל אותם המכניסים ומטמאים בריתם בבת אל נכר (ר"א די וידאש, ראשי חכמה, הירא' יג).

*סַנְגְּזָאֵל[2], — שם מלאך: גלוי היה לפני הקב"ה מה בלבו של משה מה עשה הקב"ה שיגרו לסנגזאל שר של כל החכמה והתבונה (מדרי א"ב דר"ע ל, נוסח' ה, ביהמ"ד ילניק ג).

*סַנֵּגֵר[3], פ"ע, — המליץ טובה על פלוני: אדוני את זקני והשובי אבי יצחק וראש כל שר ועדה ראה טורי ברב טוב תסנגר לפי עסקי וקשיון העבודה (ד"ס יהודי מצרים וא"י ב, מן 85). וכבר שלחנו את מר יוסף החזן בן מ' יפת המלמד ועמו אגרותינו והשאלה מסך יקירנו לסנגר בעדינו ולגמלינו טובה (שם 187). והיה ראוי להתנדב לך ולסנגר בעדך כראוי לכבודך (שם 367).

*סַנְדָּל[5], ש"ז, מ"ר סַנְדָּלִים, — נעל עשויה מסוליים, יקשרוה לרגל ע"י רצועות וכדומ': יוצאת אשה בחוטי שער בין משלה בין משל חברתה וכו' במוך שבאזנה ובמוך שבסנדלה ובמוך שהתקינה לנדתה וכו' (שבת ו ה). יש לך קשרים שאין חייבין עליהן כקשר הגמלין וכקשר הספנין קושרת אשה מפתחי הלוקה וחוטי סבכה ושל פסיקיא ורצועות מנעל וסנדל ונודות יין ושמן וכו' (שם טו ב). הלצה במנעל חליצתה כשרה באנפליא חליצתה פסולה בסנדל שיש לו עקב כשר ושאין לו עקב פסול (יבמ' יב א). אלו שהם צריכים שיבאו בהן המים הקשר שבפרקסי' שבכתף וכו' ושניצן של סנדל וכו' (מקוו' י ד). סגבית

1) [לדעת שואב (Angélogie 200) הוא כמו סעדיאל, בחלוף ע' ל־נג, ע"י מבטא חטמי.]

2) [עי' שואב, שם.]

3) [נגזר מהשם סניגור, συνήγορος.]

5) [מן היוני σάνδαλον.]

פורים אל יעשה מהן עני רצועה לסנדלו (ר' אלעזר, תוספת' מגי' א ה). כלי עור מאימתי מקבלין טומאה הסנדל משיקמע והמנעל משיגוב על האימום (שם כלים כ"ו ח). אמר לו ר' ישמעאל לר' שמעון מימיך בא אדם אצלך לדין או לשאלה ועכבתו עד שתהא שותה כוסך ונועל סנדלך או עוטף טליתך (מכי' ומשפ' יח). כיון שנכנס למדינה א"ל נעול לי סנדלי וטול לפני כלים להוליך לבית המרחץ (ספרי במד' קטו). סנדל התפור בפשתן אין חולצין בו (ר' יהודה בשם ר', יבמ' קב:). הלכתא אחד סנדל המוסגר ואחד סנדל שמוחלט ואחד סנדל של ע"א לא תחלוץ ואם חלצה חליצתה כשירה (רבא, שם קג:).—סַנְדָּל המסמר, שרצועותיו מסמרות לסוליים ע"י מסמרים: לא יצא האיש בסנדל המסומר ולא ביחיד בזמן שאין ברגלו מכה (שבת ו ב). משלחין כלים בין תפורין בין שאינן תפורין ואף על פי שיש בהן כלאים והן לצורך המועד אבל לא סנדל המסומר ולא מנעל שאינו תפור (ביצ' א י).—נעילת הסַנְדָּל: יום הכיפורים אסור באכילה ובשתייה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל וכו' הקטנים מותרין בכולן ואסורין בנעילת הסנדל מפני מראית העין (תוספת' יום הכיפו' ה [ד] א).—ומ"כ: אחד המקדיש את נכסיו ואחד המעריך את עצמו אין לו לא בכסות אשתו ולא בכסות בניו ולא בצבע שצבען לשמן ולא בסנדלים חדשים שלקחן לשמן וכו' (ערכ' ו ה). מי שנכנס לבית המנוגע וכליו על כתפיו וסנדליו וטבעותיו בידיו הו' והן טמאין מיד היה לבוש בכליו וסנדליו ברגליו וטבעותיו בידיו הוא טמא מיד והן טהורין עד שישהה כדי אכילת פרס (נגעי' יג ט). אין סכין לא מנעלים חדשים ולא סנדלים חדשים לא יסוך את רגלו והיא בתוך המנעל לא יסוך את רגלו והיא בתוך הסנדל אבל סך רגלו ונתנה במנעל סך רגלו ונותנה בסנדל (תוספת' שבת ג [ד] טז). ראו בידו מי חטאת ואפר חטאת אוכלין על גבו טהורות על גב בגדיו ועל גב סנדליו (שם חגי' ג כג). תני לא ילבש אדם מנעלים וסנדלים חדשים אלא אם כן הילך בהן מבעוד יום (ירוש' קדוש' י א).—סַנְדָּל של סַיָּדִים, של עץ או קש שנעלו הסידים כדי שלא תכוינה רגליהם בסיד [1]: שלשה דברים אמר רבי עקיבא על שנים הודו לו ועל אחד לא הודו לו על סנדל של סיידים שהוא טמא מדרס וכו' (עדו' ב ח). — ובסהמ"א: ששף את הקרקע של בין העמודים בסנדל של סיידים (ערוך ערך ספ).—*סַנְדָּל של בהמה: סנדלי בהמה של מתכת טמאין של שעם טהורין (כלים יד ה). כל המומים הפוסלים במקדשים פוסלים בפרה רכב עליה נשען עליה וכו' עשה לה סנדל בשביל שלא תחליק וכו' (פרה ב ג). לא יצא הזוב בכיס שלו וכו' ולא בהמה בסנדל שברגליה (שבת נג.).—ושל עריסה, בסים של מתכת או עור לרגלי העריסה: סנדל של עריסה שפתחו בתוך הבית אם יש בו פותח טפח הכל טמא ואם לאו מונין בו כדרך שמונין במת (אהל' יב ד).—ובהשאלה: עין כעין סַנְדָּל מאחורי השקוף: עצים כדי ליתן תחת השקוף רבי יהודה אומר כדי לעשות סנדל לאחורי השקוף (נגעי' יג ד).—מין ממיני הדגים שבים, solea: צורת פנים שאמרו אחד מכל צורת הפנים חוץ מאזניים וסנדל שאמרו דומה לסנדל דג שבים (תוספת' נדה ד ז).—ובהשאלה נפל שלא כלו לו חדשיו, שדומה בצורתו לסַנְדָּל של ים: המפלת סנדל או שליא וכו' הבא אחריהן בכור לנחלה ואינו בכור לכהן (בכורי' ח א). שלש נשים משמשות במוך קטנה מעוברת ומניקה קטנה שמא תתעבר ותמות וכו' (תוספת' נדה ב ו). מארבעים יום ועד שלשה חדשים יבקש רחמים שלא יהא סנדל משלשה חדשים ועד ששה יבקש רחמים שלא יהא נפל (ברכ' ס.). בימי ר' ינאי בקשו לטהר את הסנדל שאין לו צורת פנים (נדה כה:). והקב"ה משמרו שלא יעשה שפיר ושלא יעשה שליא ושלא יעשה סנדל ואין זה חיים וחסד עשית עמדי (ר"א, תד"ר ויקי' יד).—ובסהמ"א: פעמים יקפה משאר הדמים שנוצר מהם האדם חתיכה כמו לשון השור ותהיה כרוכה על מקצת הולד והיא הנקראת סנדל ולעולם לא יעשה סנדל זה אלא עם ולד (רמב"ם, איסורי ביאה י יב).

סְנֶה[1], ש"ז, — שם שיח קוצי, **Dornbusch; buisson; thorn-bush**: וירא מלאך יי' אליו בלבת אש מתוך הסְּנֶה

1) [כך כל המפרשים. ובערוך פרש גם כמו כף של סידים.]

1) [בארמ' סניא, באשור' סנו, ובערב' סַנָא a). ואמר אסף 71: הסנה בלשון יון נקרא באטוס ובלשון רומיים רובו, וכן לו (ספלגלגי 275) rubus fruticosus. ולדעת אחרים cassia obovata, עי' Post, Flora 297.]

a) سنا

וירא והנה הַסְּנֶה בֹּעֵר באש וְהַסְּנֶה איננו אֻכָּל ויאמר משה אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הַסְּנֶה (שמות ג ב-ג). וממגד ארץ ומלואה ורצון שוכני סְנֶה תבואתה לראש יוסף (דברי לג יו). —ובתו"ם: ר' אליעזר אומר מה הסנה שפל מכל האילנות שבעולם כך היו ישראל שפלים וכו' ר' יוסי אומר כשם שהסנה קשה מכל האילנות וכל עוף שנכנ' לתו' הסנה אין יוצא בשלום כך היה שעבוד מצרים קשה לפני המקום וכו' רבי יוחנן אמר מה הסנה הזה עושין אותו גדר לגנו כך ישראל גדר לעולם ד"א מה הסנה הזה גדל על כל מים כך ישראל וכו' ד"א מה הסנה הזה גדל בגיני' ובנהר כך ישראל הם בע"ז ובע"ה ד"א מה הסנה עושה קוצין ועושה וורדין כך ישראל יש בהן צדיקי' ורשעים א"ר פנחס הכהן בר' חמא מה הסנה הזה כשאדם מכנים ידו לתוכו אינו מרגיש וכשהוא מוציא מסתרטת כך כשירדו ישראל למצרי' לא הכיר בהן ברי' כשיצאו יצאו באותו' ובמופתי' ובמלחמה ר' יהודה בר שלום אמר מה הסנה העוף נכנס לתוכו ואינו מרגיש וכשהוא יוצא כנפיו מתמרטות כך כשירד אברהם אבינו למצרי' וכו' (מד"ר שמות ב). ולמה מתוך הסנה ולא מתוך אילן גדול ולא מתוך תמרה אמר הקב"ה כתבתי בתורה עמו אנכי בצרה הם נתונים בשעבוד ואף אני בסנה ממקום צר לפיכך מתוך הסנה שכלו קוצים (תנחו' שמות יד).—ובסהמ"א: והסנה הוא עץ שפל ונבזה (ר"י ברי אנטולי, מלמד התלמידים לה.). ועוד עלי הסנה הרענן יבושל בחומץ ובשמן.[1])—ואמר המשורר: את פני הודו ישרתון מלאכי אש סנה (ר"י הלוי, שלשו קדוש, שער השיר 105). ועד אן גואלי ירומם שוללי ומחריב אהלי וטמא את נוה מעון שוכני סנה (ראב"ע, אם אזכרה).—ענבי הַסְּנֶה: חרובין שילשולן הוא חנטן וכל השחורין כגון עינבי הדם ועינבי סנה משינקידו (ר' חיננא בר פפא, ירוש' מעשר' א ג). ולא ישא בת עם הארץ משל לענבי הגפן בענבי הסנה דבר כעור ואינו מתקבל (פסח' מט.).—ובסהמ"א: והניח עליה תחלה ענפי[2]) גפן וענפי[2]) הסנה ולשון השה ואחר זה תערב בהם המרטיבות ומעט דבש ברקיקותו וקמח שעורים (פרקי משה ט כו.).—ומשל: סניא דאפיק ורדא משל על רשע שהוליד צדיק סנה שילד ורד[3]).

---

1) [נשמט מראה המקום מכ"י המחבר.]

2) [ענבי?]–3) [נשמט מראה המקום מכ"י המחבר]

—*מ"ר סְנָאִים, סְנָאִין, מי שבא בדרך והיו בידו תאנים וענבים ומלפפונות שאין יכולין להגיע לעיר משליכו לתוך הנקע או לתוך הסנאין (ר' אליעזר, תוספתי תרומי א יד). מאי תקרה רבי יוסי בר חנינא אמר קינים וסנאין וסטיני[1]) (ב"מ קיז.). —ובסהמ"א: כך דרך חורבות לצמות בהם קוצים וסנאים וְהוּא קימוש והוא חוח כולם מיני קוצים הם כגון אורטיא"ש וכיוצא בהן (רש"י, ישע' לד יג). על יד דרך מכמש לדרום הקרת מצוק שן סלע לו סנה יקראו רם הוא ומצל כגפן אדרת ומפלי גוז כסנאים יראו (יל"ג, אדו"ת א).—*חלדת הַסְּנָאִים, עי' חֻלְדָּה,—ואמר המקונן: תאים הנאים לבנים השנואים אוית בפז מסלאים להולדות הסנאים (אלבעותי, קינ').

°סָנָה, קל לא נמצא.

—פִּעֵי °סִנָּה,—כמו סִנֵּן: יין שסינהו או שכר בין סינהו מחמת שמרים בין סינהו מחמת דבר אחר מותר (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכי פסוקי 5).

°סִנּוּן, ש"ז,—שה"פ מן סִנֵּן: ורבינו הלוי פירש סינונה של ביצה לתוך תבשיל היא ולא לתוך חרדל (רב"י, שבת קלט:). כרבי נחמיה דאמר ארם נחש צף ועומד במקומו ויש לו תקנה בסינון (הוא, ב"ב לז:). ולא אסרו שתית השכר אלא עבור המרירות שבו איננו נח לשתות ובמקום השתיה צריך שכר הדק או סינון השני של השכר (עוזיה כץ, מעשה טוביה, מסמרת הבית ג, קיג:).

°סַנְוִי[2]),—שם מלאך: וכשראה נבוכדנאצר בקמיע אמר לו מה אלו אמר לו המלאכים הממונים לרפואה סנוי סנסנוי סמנגלף (א"ב דבן סירה, הוצ' שטיינשניידר). מלפני רפאל ושכינת אל על ראשי וסנוי וסנסוני וסמנגלף[3]) ג' פעמים (רס"י, סדור תכט).

°סַנְוִנְיָה, סניניה,—שם מלאך: ורחמיאל וסנווניה האמורים מלאכתם לבדוק הנשמות אם הם ראויות לעבור ולעלות למעלה (ר"כ בר"י אלחנן, עמק המלך, שער עולם הבריאה יח). וסניניה ממונה לקחת נשמות כל הנשים דרך כלל (שם).

---

1) [הערוך ערך מעזב גורס וטינא, ועי' רש"י.]

2) [בחמדת הימים (שבת א, ע:) נקוד סַנְוִי, ועי' שואב (Angélogie 201).]

3) [במחז' ויטרי עת, הגרסה וסנוגלי.]

***סְנוּנִית**[1]**,** ש"נ, מ"ר סְנוּנִיּוֹת,—מין צִפּוֹר Schwalbe; hirondelle; swallow: **אנשי שוק העליון שבירושלים היו אוכלין את סנונית לבנה מפני שקרקבנה נקלף** (תוספת' חול' ג כג). **חמשה אימות הן אימת הלש על גבור וכו' אימת סנונית על הנשר וכו'** (שבת עז:). **אף המסרט כשר לטהרת מצורע וזו היא סנונית לבנה שנחלקו בה רבי אליעזר והחכמים** (חול' סב.).— ובסהמ"א: **וכן יעשו העופות הדורסים והסנוניות והזמירים וזולתם יאכלו הארבה והדומים להם** (ר' קלונימוס, בעלי חיים ג יב). **וכמו כן הסנונית והוא יבנה לעצמו וילדיו בית מכון לשבתו נסמך על הקורה בטיט** (שם ה ג). **וגם סנונית הוא בדחז"ל שם למיני השוואלב"ע וכן כתב רש"י** (שייכהלק, הוה"ח קמט).

***סִנּוּק,** סינוק, ש"ז, שה"פ מן סִנֵּק,—א) דֹחק, עֲיֵפוּת, Ermattung; lassitude; exhaustion: **האומר גד גדי וסנוק**[2] **לא אשכי ובושכי יש בו משום דרכי האמורי** (שבת סז:).—ב) *אסיפה וצבור של דבר למקום אחד: פירש בערוך כל דבר מרֻבה וגדול יותר מן האחר קרי סינוק (רלב"ד, תמי' ב ח).

סַנְוֵר[3]**,** ש"ז, מ"ר סַנְוֵרִים,—עִוָּרוֹן פתאומי, plötzliche Blindheit; cécité soudaine; blindness: **ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בַּסַּנְוֵרִים וילאו למצא הפתח** (בראשי' יט יא). **ויתפלל אלישע אל יי' ויאמר הך נא את הגוי הזה בַּסַּנְוֵרִים ויכם בַּסַּנְוֵרִים כדבר אלישע** (מ"ב ו יח).—ובמדר': **ויהי כראות המלך לפי שהיו הסנורים על עיניו כשראה אותה האירו עיניו והושיט לה השרביט שבידו** (ילק' אסת' התרכו).— ובסהמ"א: **עיקר לשון שבירורי הן הסנורים ככת' הכו בסנורים ומתרגמינן מחו בשברריא** (תשו' הגא' הרכבי נא). **וארבעה מומין עוברין יש באדם ובבהמה ואלו הן וכו' סנורים שאינם קבועין** (רמב"ם, אסורי המזבח ב ז). **איזו היא סנורין קבועים כל ששהה שלשים יום ולא ראה** (שם יב). **ומי שאינו רואה בעיניו או באחת מהן ראייה ברורה מחמת שהיה בה סנורים קבועים** (טור, ביאת המקדש ז ה).—**מֻכֶּה בַּסַּנְוֵרִים**: **והנה המוכה בסנורים** (ראב"ע[1]). **מוכים בסנורי הפתיות** (בחיי' עולם יז מז.)— ומ"י סַנְוֵר: **אם יצלה כבד העז ותטיף בו העין יועיל מהסנויר ר"ל למי שרואה ביום ולא בלילה** (ראב"ע, ספי הנסיונות ג א, כ"י פריז). **עקב שהד מצדיקי רשע עיניהם יעור יכם בסנור** (תחכמ' א).— ומצוי ביחוד בלשון המשוררים: **לאש עפעפך לראות מאוה עדי כי מראות סנור תפשו** (רשב"ג, בחר מהחלי). **שמעוני בני הפך ואיך תוכלו הקשב ואזנים אטמתם ורואות מראות סנור אחזם ועין לב מחזות יושר סגרתם** (רמב"ע, הכלמיד מזמן הסף בסרחם, הוצי דוקעם 105). **איר בו יתחילו הקצירים תוך ארץ הצבי מן השעורים בו הדם עם לחה מתעוררים כבד ראש עם דמעת סנורים** (ראב"ע, שמעו כא אל דברי הרופא). **ואיך יכל ראות סכה בסנור ועין לבו בפוך סכלות כחולה** (ר"י חריזי, תחכמוני כד). **ואיש עור בסנור תוחלתו נכזבה האיר לו מאפלו אחרי שמש וערבה** (שם, שנויי נוסח', 502). **חי אני כי אחרי היות הזמן עור גם אני אהיה מוכה בסנויר** (עמנו', מחברי א). **לא נשאת בריעת לולי היות אישה עור ואם אין זה נאמין כי הוכה בסנויר** (שם ג).

***סָנַט**[2]**,** פ"ע,—לעג, התלוצץ בפלוני, schmähen, sich lustig machen; railler, se moquer de; to make fun of, scoff at: **קשה היא התפילה שביטלה את הגזירה ולא עוד אלא שקדמה לאחותה והיו הכל סונטים בה מפרשי ימים היו סונטין בה מהלכי דרכים היו סונטין בה** (רבי הונא, מד"ר ברא' עא).

***סַנְטֵר**[3]**,** ש"ז,—שומר תחומי השדות שמסביב לעיר, נוטר, Wächter, Feldhüter; gardien, garde-champêtre; bailiff, watchman: **המוכר את העיר מכר את הסנטר**[4] (רשב"ג, ב"ב ד ז). **ישראל שנעשה לגוי**

---

[1] [כך בארמ', והשאל גם בערב' שְׂנוּנוּ a) שְׂנוּנִיָּה, עי' פרינקל (Fremdw. 118). ובאשור' סִנֻּנְתּ (Del. Hndw. 504).—[2] [עי' בערוך וברש"י (שם, ופסח' ג:).]

[3] [כך גם בארמ', וגזרוהו מן נור בהוספת ס, ספע', ופרושו הארה, ובלשון סגי נהור עִוָּרוֹן. ויוסף הלוי (REJ, XI, 66) גוזר אותו מן סנר במשמ' עִוֵּר, והכונה כסה את העינים בעור, ומזה ג"כ עִוֵּר.]

a) سنونو, سنونية

[1] [נשמט מראה המקום מכ"י המחבר.]

[2] [אולי כמו בסור' סנט, הניע את עצמו, ומזה הניע ראשו בלעג.]

[3] [עי' הערה לקמן. וכך נקוד בתוספת' צוק"מ].

[4] [נהלקו בגמר' (ב"ב סח.). בפרוש מלה זו. יש מתרגמים אותה בר מחוזניתא, ופרש רשב"ם וז"ל: עבד הממונה להגיד ולאחוויי תחומי השדות של מי זה ושל מי זה והוא עבד לשר העיר, ע"כ. וכעין זה רש"י (גיטי' פ:) וז"ל: זקן הממונה להיות בקי בנחלת גבול שדה

.אפיטרופוס או סנטר מותר להלוות[1]) הימנו בריבית וגוי שנעשה לישראל אפיטרופוס או סנטר אסור ללוות הימנו בריבית (תוספתי ב״מ ה כ). המקבל שדה מחבירו קוצר ומעמר וזורה הביילין והחופורות הסנטר והאונקולומוס (שם ע יד). החופר והכייל והסנטר והאיקונומוס נוטלין שכרן מן האמצע (ירוש׳ שם ע ח). שומרי העיר אבל חכמים אומרים אפילו לא כתב אלא לשם סנטר שבעיר הרי זו מגורשת (גיטי פ:). בזמן שאדם יוצא לשדה ופגע בו סנטר[2]) דומה כמי שפגע בו ארי (ריש לקיש, סנה׳ לח:). רוח פסקונית יש לה רשות לדבר לפני הקב״ה כסנטר הזה שמדבר לפני המלך (רבי חנינא, תנחומ׳ ברכה ו).

***סַנְטֵר[3])**, סַנְטֵר, — הלחי התחתון שתחת השפה התחתונה, מקום הזקן, Kinn; menton; chin: וכשהוא מפהק היה מניח ידו על סנטרו[4]) (ר׳ חנינא, ברכ׳ כד:). סנטרו לצדדין וקובעו לאחוריו וירכתו על חבירו ורצועות תפילין בידו וכו׳ הי״ז מגסי הרוח (דא״ר יח). — ובסהם״א: כשמגביה צואר נראה (הענק) מתחת זקנו ורוב פעמים שסנטרו וזקנו מכסים אותו (רש״י, עירובי׳ כז.). ואפי׳ תחת הסנטר שקורין מונטון אוסר ר״ת לפי שפעמים שמושך אליו שער של פאה (ספר חרדים ח.). ונמשך משם עד אותן השערות התולים מן הסנטר ולמטה ומתחברים (ר״נ בר״י אלחנן. עמק המלך, שער ריסא דזעיר אנפין קד). ואם מכל מקום ימצאו מניחי יד תחת הסנטר מבקשים עצות עמוקות איך לערער ולקנטר (ר״א לויפלג, סע״י ג, הקדמ׳). — ות״כ סַנְטָרוֹת, סַנְטֵרוֹת: ובשתוף השם נקרא ג״כ השער הצומח על הודן של הלחיים שהוא שטח הסנטרות (רס״פ, יריעות שלמה א ו, לג:). וכשאמר לא תשחית פאת זקניך יהי׳ אמנם הכונה על השער הצומח על הסנטרות ולא על השער של שפה העליונה הנקרא שפם ולא זקן (שם).

***סָנִיף[1])**, סְנִיף, ש״ז, ת״ר סְנִיפִים, סניפין, —א) דבר המחבר לדבר אחר ויוצא ממנו כעין תוספת Anhang; attachment; appendice: הנוגע ביד מגרה מכאן ומכאן טמא בחוט ובמשיחה באמה ובסניפין[2]) במכבש של חרש ובקשטנית טהור (כלים כא ג). דיופי טמא נחלק לשנים טהור המסמרות והסניפין שבו חיבור לטומאה ולהזאה (תוספתי כלים ב״מ ג יב). הוה ליה (לר׳ חנינא בן דוסה) ההיא שיבבתא דקא בניא ביתא ולא מטו כשורי אתיא לקמיא וכו׳ אמר לה מה שמך אמרה ליה איכו אמר איכו נימטו כשוריך תנא הגיעו עד שיצאו אמה לכאן ואמה לכאן ויש אומרין סניפין[3]) עשאום (תעני׳ כה.). — וכעין עמודים קטנים המשמשים לסמוכות לאיזה דבר, כמו לחם הפנים, Stütze; appui; support: ארבעה סניפים של זהב היו שם מפוצלין[4]) מראשיהן שהיו סומכים

כל איש ואיש, ע״כ. ולפי זה הוא אולי מהיונית σημάντηϱ, סמנטר, בהשמטת המ״ם. ורגמ״ה פרש זה ממונה המדינות שהוא מהוה (מחוה?) ויודע כמה בני אדם פורעין מס למלך ומכמה בתים ומכמה שדות וכמה שייכי לעיר, ע״כ. ועוד מוסיף רשב״ם: ורבינו חננאל פירש סנטר הוא שומר העיר לשון נוטרה את הכרמים, ע״כ. וכן בערוך וברמב״ם (למשנה שם). וא״כ תהיה המלה ספע׳ מן נטר. אולם ר״ב מוספיא גוזר אותה כדרכו מהיונית συντηϱέω, שמר. אבל אין ביונית שם כזה מאותו הפעל. ועוד אמרו שם בגמרא: שמעון בן אבטולמוס אומר באגי, ופרשו רגמ״ה ורשב״ם: שדות שסביב המדינה, ע״כ. אולם מהמאמרים שבתוספת׳ ובגמרא מוכח שסנטר הוא בן אדם. ומהלשון שבירוש׳: והסנטר שומרי העיר יש להוכיח שסנטר איננו שומר העיר. אבל שומרי העיר חסר בתוספת׳ וגם אין לו וי״ו הקשור, ולכן אפשר ששומרי העיר בירוש׳ הוא תוספת של פרוש שנכנסה מהגליון לתוך הפנים. ויש להוסיף עוד את המאמר הארמי (בפסיק דר״כ, העומר): אריב״ל סנטרך אנא ולית את יהיב לי סנטורתי כלום.] — 1) [בדפוס ללוות.]

2) [כשפוגעו אותו סנטר רוצה למדוד שדותיו לקצר מיצרי השדות ודומה כמי שפגע בו ארי, רש״י.]

3) [הערוך גוזר אותו מן סטר בהוספת נון. ולפי זה צריך לנקד את הטית בקמץ. ומהחדשים גוזרים אותו מהיוני ἀνϑεϱεών, בהוספת ס׳. אבל א״כ היה צריך להכתב בתיו ולא בטית וגם בסיום - יון, אנתריון סנתריון; ועי׳ גם פרושו של רה״ג בהערה הבאה.]

4) [ואמר ר׳ האי וז״ל: יש גורסין כך ואנו גרסנו סניטרו מנגד מתניו מצדו בין צלעותא לעגבותיו ונקרא בלשון ישמעאלים אלכצר והמניח ידו על סניטרו אומרין בלשון ישמעאלים מתכצר (תשו׳ הגאו׳ הרכבי ת).]

1) במדה״ג, שכתר ויצא, נקוד סְנִיף, עי׳ בפרוש הערבי לרמב״ם, (כלים כא ג, הוצ׳ דרנבורג).]

2) [בקצות הברזל של (המגרה) שני עצים נמשכים קטנים יקראו סניפין, רמב״ם. וסניף מן הברזל על האמה עובר דרך החוט או המשיחה המחזיק את המגירה, ר״ש.]

3) [במעשה גם נדבקו התיבות קטנות לאורכן, רש״י.]

4) [במרב״ם הגרסה מופצלים].

בהן שנים לסדר זה ושנים לסדר זה[1] (מנח' יא ו). ארבע סניפין של זהב דומין לדקרנין היו שם שבהן היו סומכין את החלה מפני שדומות לספינה כדי שלא תהא רוקדת (תוספת' שם יא ו). ואת קשות הנסך אלו סניפין ד' סניפין של זהב עושין לו וקרניו היו שם שבהן סומכין את החלה התחתונה (מד"ר במדי' ד). — ובסהמ"א: אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין ויש מחכמי ישראל אומרים קשותיו אלו סניפין שמקשין אותו ומחזיקין אותו שלא ישבר ומנקיתיו אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש אבל אנקלוס שתרגם ומכילתיה היה שונה כדברי האומר מנקיות הן סניפין (רש"י, שמות כה כט). — *סָנִיף לכפה, עמוד הסומך את הכפה: מה עשה הקב"ה נטה רגל ימינו וטבעה האבן (ששכב עליה יעקב) עד עמקי תהומות ועשה אותה סניף לארץ כאדם שעושה סניף לכיפה לפיכך נקראת אבן השתיה שמשם הוא טבור הארץ (פדר"א לה). — ובהשאלה, חבור של קטן לגדולים למנין עשרה או לברכת המזון: בני חכמי' ותלמידי חכמ' בזמן שיש להם דעת לשמוע הופכין פניהם כלפי אביהן אין בהם דעת לשמוע הופכין פניהן כלפי העם ר' אלעזר בר' צדוק אומ' בבית המשתה עושין אותן סניפין (תוספת' סנה' ז ט). רבי ברכיה, אמר רבי יעקב בר זבדי בעא קומי רבי יוסי כמה דברים אמורים תמן קטן עושין אותו [סניף] לעשרה ומור אף הכא עושין אותו סניף לשלשה וכו' קטן וספר תורה עושין אתו סניף וכו' מאימתי עושין אותו סניף וכו' (ירוש' ברכ' ז ג). קטן המוטל בעריסה אין מזמנין עליו אבל עושין אותו סניף לעשרה (ריב"ל, ברכ' מז:). — ובסהמ"א: אך רבי' ישעיה זצ"ל כתב דהא דאמר רב נחמן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו בין לשלשה בין לעשרה. וע"י סניף קאמר ומתניתן דקתני אין מזמנין עליהם דמשמע אע"פ שיודעין היינו לעשותן עיקר (שבלי הלקט, ברכ' קנג). — וגם צָנִיף באותו המשמ': קטן וחומש בידו לא רצה לעשות צניף לעשרה וכו' כי לא מצינו בשום מקום שעושין צניף ע"י חומש (שערי תשובה, תשו' גא' קלד). — ואמר הפיטן: ילכד כצפור בכנפיו ויבוש מפני בנופיו ישליך מראשו צניפיו והזרים יירשו סניפיו (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר ע, נג.). — ***חלק מדבר, סעיף, ובפרט סָנִיף של בית מסחר או מוסד שמרכזו במקום אחר, Zweiggeschäft; succursale; branch: השתמשו בו בדבור העברי בא"י ובספרות החדשה. — ב) כמו צָנִיף: כי כן בני אדם כאשר חוששין בראשיהן קושרין בראשם סודרים וסניפין (ערוך ערך הגרכי).

1) [עי' בגמרא (לז:) ובמפרשים. וגם בראב"ד לספרא (אמור פרק יח).]

סנן[1], ממנו *מְסַנֶּנֶת, *סָנַן, *סִנּוּן, *סְנוּנִית.

***סָנַן**, זִקֵּק וטִהר נוזלים ע"י שהעביר אותם דרך אריג או אמצעי אחר seihen; filtrer; to filter: נותנין מים על גבי שמרים בשביל שיצלו ומסננין את היין בסודרין ובכפיפה מצרית (שבת כ ב). כסוי הלפס וכו' אם אינו נקוב ואין לו חדוד טמא מפני שהיא מסננת לתוכו את הירק (כלים ג ה). יבחושין שביין ושבחומץ הרי אלו מותרין סיננן הרי אלו אסורין ר' יהודה אומר המסנן את היין ואת החומץ והמברך על החמה הרי זו דרך אחרת (תוספת' תרומ' ז יא). סיב אחרים אומר כדי ליתן על פי משפך לסנן בו את היין (שם שבת ח [ט] י). ומעשה באשה אחת שסיננה משקין טמאין וטהורין בתוך חבית תרומה ובא מעשה לפני חכמים ולא טימאו מפני שהסיחה דעתה ממנה (שם טהרו' ח טו). — ובסהמ"א: מסננין יין מכלי לכלי (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 5). מסננת שמסננין בה קונדיטון (רש"י, סוכ' ג.). גורגותני סל גדול מאד שבו מסננין היין בעת הבציר (הוא, חגי' כג.). ברוב טנאך פירותיך ד"א טנאך דבר לה שאתה מסנן בסלים (הוא, דבר' כח ה). ואם לא נתן עליהם מים אלא מסנן היין מעל השמרים בלבד אף השלישי אסור לזרים (רמב"ם, תרומ' יא יג). שמרי יין שנתן עליהם מים וסננן אם נתן שלשה ומצא ארבעה מוציא מעשר מזה היתר ממקום אחר (הוא, מעשר ג ז). אין מסננין את החרדל במסננת שלה מפני שנראה כבורר (הוא, יו"ט ג יז). ותבשל ותסנן ותשתה מהמים המסתנים (צ"ל המסתננים) בכל יום ג' אוקות (כרבוני אדם חיים, בחליי הראש, כ"י בהמ"ד שכתר). מסננת שעושין מנחשת לסנן בה הדשן (ר' אברהם בדרשי, חותם תכנית, פרור). הילכך אם סיננו

1) [כך בארמ' ובערב' שַׁנַּ, שַׁנְנֵא[a]), סרק ושפשף, עי' פלישר (אצל לוי ג, 725).]

a) سن، سنّن

אותו ואין בו כלום מהבשמים יש אומרים שאין מברכין על ריחו (עוללו"ת ברכ׳ כיו).

—קל, *סָנַן, רק ביני׳ סָנוּי, סָנוּן, סְנוּנִים,— בהשאלה מזקק, טהור: מהו מפוז ומכרכר האיך היה עושה אמרו רבותינו היה לבוש בגדי זהב סנונין דומין לפז והיה מכה בידיו זו על גב זו ומפח (מד"ר במד׳ ד). — ואמר הפיטן: אמרה סנונה וצרופה בדילה בדתה מערופה (אמרה סנונה, יוצ׳ פרשי פרה).

—פעי, *סִנֵּן, — שסננו אותו, רק ביני׳ מְסֻנָּן, מסונן, בהשאלה זהב מְסֻנָּן, מזקק, צרוף: מהו מפוז שהיה הזהב המסונן שהיה עליו קולו פוזז (מד"ר במד׳ ד). —ובסהמ"א: ולא זו בלבד אלא שהדפק בחולי אחד כמה פעמים ישתנה מסבה קלה אבל השתן שהוא מיין הדם המסונן והדם הסובב על כל איברי הגוף בודאי עדותו ניכר יותר אמיתי (עוזיה כן, מעשה טוביי ג ד, ארץ החדשה, סח.). מי חלב מסוננים יפה שהוחמצו ע"י מיין אתרוג יפים הם לחולי בקדחת תמידית ובבלתי תמידית (ספ משמרת הבית ג, קיג:).

—התפ׳, *הִסְתַּנֵּן, נִסְתַּנְּנוּ,—כמו פעי: כל זמן שהפסולת הזו בכסף אינו מראה יופיו לא עשה אלא נסתננו הפסולת ממנו מיד הוא מראה שבחו (ר׳ תנחו׳ בר אבא, מד"ר במד׳ ז). —ובסהמ"א: נותנין ביצה במסננת שהחרדל נתון בו להסתנן וקולטת את הפסלת ואף הביצה החלמון שלה גוטף ומסתנן עמו וכו׳ (רש"י, שבת קלט:). כמו שעושין בעלי חנויות שתלוי כמין כברה ובו אבקת רוכל ביין ותחתיה כלי והקונדיטון מסתנן לתוכו (הוא, סוכ׳ ג.). ונותנין אותו תחת קילוח הגת והיין מסתנן בו ויורד לבור (הוא, חגי׳ כב.). כלי ע"ג כלי ונותנים השמרים בתוך העליון והיין מסתנן מאליו (הוא, ב"ק קטו:). אבל נותנין ביצה במסננת של חרדל והוא מסתנן מאליו (רמב"ם, יו"ט ג יז). והכלי תחת הסל לקבל השמן וכו׳ והשמן זב דרך הדפנות ונופל לשולי הסל ומשם מסתנן ויוצא ונמצא מזוקק (רעב"ע, מנח׳ ח ד). וילך חלק ממנה (מן הלחה האדמה) עם הדם ומסתנן חלק ממנה אל המרה (קאנון א א, פרק בזמנות הלחה). שמערין מים מרותחין עליהם (על עלה התה) והמים מסתננים דרך בגד וכברה של מתכת (ר׳ חיים בר׳ נתן נטע, קונט׳ אבן הטועים 3).

—התפעי, *הִסְתּוֹנֵן, — רק ביני׳ מִסְתּוֹנֵן, מִסְתּוֹנֶנֶת, כמו התפ׳, ובהשאלה ממתכת: מהו כסף צרוף אלא כשם שהכסף צרוף נכנס לבור ומצרף ומסתונן עד שהוא עומד ביפיו כך היא התורה מסתוננת ומזוקקה ארבעים ותשע פנים (פסיקי רבת׳, פרה).

—הפעי, *הֻסְנַן, יֻסְנַן, יוסנן,—כמו פעי: שקוהי׳ וגילושי׳ במי שושנת הרמונים או יבשות יושחקו ויוסננו[1] וזרה עליו מן הסמים על מקום התפירה פעם אחר פעם (ר"מ אלדבי, ש"א ד, סב.).

סַנְסוּן, ש"ז, כמו סַנְסַן,—ואמר הפיטן: ארחץ בנקיון כפות בלי חמס קחת סנסון כפות גמוני פז לאגוד ולכפות (ארחץ, יוצ׳ ב סוכ׳).

סַנְסַן[2], ש"ז, מ"ר סַנְסִנִּים, כני סַנְסִנָּיו, — סעיף וענף של התמר, Palmzweig; palme; palm-branch: אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסניו ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן וריח אפך כתפוחים (שה"ש ז ט). — ובתו"מ: מה תמרה זו אין בה פסולת אלא תמריה לאכילה ולולבים להלל חריות לסכוך סיבים לחבלים סנסנים לכברה וכו׳ כך הם ישראל אין בהם פסולת וכו׳ (מד"ר בראשי׳ מא). — ובסהמ"א, ואמר הפיטן: סגניך שריך סנסניך סביבך תרביין (Kahle, Masor. d. West., כג). וחד גנב קיבורא פי׳ סנסני תומר (ר"ח, סנה׳ כו:).—ואמר המשורר: יוצאת אל החרבת מים סוף ומיד מענים היית כתמר נצבה יפת אשכלוה וסנסנים (ר"י הלוי, יולאת אל). סנסני ארבעה תרשיב הם רוזני עלה בסערה קולי בקול רעש באזני (גנזי שכט׳ ג, דודסון 67). דלותי שחותי ונגוהי לא הלו התעלה בסנסיני במופתך ובך יצהלו (שם 86). עת רוצה שוקטת בלי פרץ סנסיניה בשונאיה אז יקרצו קרין (שם 81). עליתי בתמר השיר ואחותי בסנסניו אריתי פרי מגדיו (רש"ע פלקירא, המבקש יג). שיחי לו ארים לבקרים ואשחר פניו בשיר אתחנן ואתלונן בצל סנסיניו (ר"י נגארה, עולת תמיד מד).—*ומ"י: מאי דכתיב אמרתי אעלה בתמר אוחזה בסנסיניו אמרתי אעלה בתמר אלו ישראל ועכשיו לא עלה בידי אלא סנסן אחת של חנניה מישאל ועזריה (רבי שמואל בר נחמני בשם ר׳ יונתן, סנה׳ צג.).—ובסהמ"א: סנסן ליאור האיר וזרה

---

1) [אולי צריך להיות יסוננו]

2) [בארמ׳ סַנְסְנָא, ובהשמטת הנון הראשונה, סִיסְנָא, מ"ר סיסני, סיסאני, ובאשור׳ סִסִּנּ (Del., Handw. 50). ופרשוהו ריב"ג, רש"י ורד"ק סעיפים וענפים, עי׳ סלסלים. ולדעת לֶו (פפלנלגי 119), הוא עלה התמר העשוי כעין משרק Dattelrispe, ועי׳ גם רש"י (שבת קי. ב"מ סז.).]

(ר״י הלוי, יולי פוריס, מחז׳ רומני). בינות ערוגות שב ימי גיסן עת יעלה נצן ורם נסן ועלוז עלי זמיר לקול אמיר גם שיש להוד הציץ והסנסן (ר״י חריזי, תחכמ׳ ה). רעיה אכלי שם שבעתך מיין רקחך שתילי אל ציון אשיב שבותך שם אפריון שתילי בן פורת וסנסן רטוב שם ועשב צומח מר דרור וכל ריח טוב וקנמון פורח (ר׳ אלעזר ערלקי, ספ׳ הפזמוני לט). יה מחוללי יה מחוללי נאמן מחוללי ישלח מהר לדודו סנסן נאמן חי נאמן ידידי (שם סח:). ידמו לאכל כל סבר וגרסן ולחיימו ברסן דממה הורסן ונושאים קינות על הסנסן (גנזי שכטי״ג, דודסון 264).—ובחכמת הנתוח: זיזים היוצאים מחליות השדרה, processus spinalis[1]): אבל רוב מה שיצמח בהם מהסנסנים והכנפים (קאנון א א ה ט). הנה על חוליות המתנים סנסנים וכנפים רחבים (שם י).

***סִנְסֵן**, מְסַנְסֵן, פ״י, — גרם שיגדלו סנסנים: מסעף פארה במערצה יתכן להיות מסעף מפריא פארות מסנסן סנסנים ומפריח סעיפות (מנחם, מחברת, אשהוללו, 36).

***סַנְסְנָה**, סנסנא, ש״נ, — כמו סַנְסַן, בחכמת הנתוח: כל התוספות הנזכרים הסנסנא אחת ושתי כנפים וכו׳ (קאנון א א ה ח).

סנף[2]), ממנו *סָנִיף, *סִנֵּף.

***סִנֵּף**, פ״י, — חִבר וכלל, anreihen, einschliessen, insérer, ajouter; to insert, include, סִנֵּף מום עם, או בין המומים: המוכר שפחה לחבירו על מנת שיש בה מומין ואמ׳ לו היה חולה היא שוטה היא נכפית היא שעייא היא והיה בה מום אחר וסנפו עם המומין הרי זה מקח טעות (תוספת׳ ב״ב ד ה). המוכר פרה לחבירו ואמר לו פרה זו נגחנית היא נשכנית היא וכו׳ והיה בה מום אחר וסנפו בין המומין הרי זה מקח טעות (ר׳ יוחנן, ב״מ פ.). — ובסהמ״א: דבר שמאריכין אותו על ידי סניפין כדי לסנוף חקק על החקק (רש״י, סוכ׳ ד:). בסוריא הוא ארם צובה שכבש דוד וסנפה עם ארץ ישראל (הוא, קידוש׳ לח:). סינופי ירוכי לבר ראשי ההוצים ישב[3]) לצד שדה חבירו וכשיהיה סונף ההוצים כשיכלה האחד ויתן את חבירו יסנפנו מבחוץ (הוא, ב״ב ד:).

1) תרג׳ ד״ר מזיא.
2) [קרוב לענף, ואולי הוא ספע׳ מן ענף.]
3) צ״ל יסב.

—פע׳, *סֻנַּף, בינ׳ מ״ר מְסֻנָּפִים, מסונפין,—שסנפו אותו: שהיו הקורות מסונפין זה עם זה ונתחברו (ערוך ערך סנף).

סְנַפִּיר[1]), שזו״נ,—כעין נוצות בגוף הדגים ישוטו בהם במים, Flossen; nageoires; fins: **את זה תאכלו** מכל אשר במים כל אשר לו סְנַפִּיר וקשקשת במים וכו׳ וכל אשר אין לו סְנַפִּיר וקשקשת וכו׳ שקץ הם לכם (ויקר׳ יא ט-י). כל אשר לו סְנַפִּיר וקשקשת תאכלו וכל אשר אין לו סְנַפִּיר וקשקשת לא תאכלו (דבר׳ יד ט-י). ובתו״מ: כל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר ויש שיש לו סנפיר ואין לו קשקשת (נדה ו ט). מנין אפילו אין לו אלא סנפיר אחת ואין לו אלא קשקשת אחת (ספרא שמיני פרש׳ ג). — ומ״ר סְנַפִּירִים, סְנַפִּירִין: שני קשקשין וסנפיר אחד ואלו הן קשקשין הקבועין בו וסנפירים הפורח בהן (ר׳ יהודה, חול׳ ג ז). אלו הן קשקשין שמלובש בהן וסנפירין ששט בהן וכמה קשקשין יהו בו אפילו אחד תחת לחיו ואחד תחת זנבו ואחד תחת סנפיר שלו (תוספת׳ שם ג כז). אין לי אלא המרבה בקשקשים ובסנפרים כגון קיפונות (ספרא שמיני פרש׳ ג). גאוה אפיקי מגינים אילו קשקשים תחתיו חדודי חרש אילו סנפירים שלו (שם). מבשרם ולא מן העצמות ולא מן הסנפירים שלהם (שם). כיצד הם נשחטי׳ בהמות נותץ ללויתן בקרניו וקרעו ולויתן נותץ לבהמות בסנפיריו ונוחרו (ר׳ יודן בר׳ שמעון, מד״ר ויקר׳ יג). וכיון שהוא (הלויתן) מבקש לשתות אינו יכול לשתות מימי אוקיינוס מפני שהם מלוחים מהו עושה תולה אחת מסנפיריו והתהום עולה והוא שותה (פסיק׳ רבת׳, שור או כשב). — ובסהמ״א: בין שיצא לשיצא בין ב׳ סנפיריו של דג הלכה הספינה ג׳ ימים וג׳ לילות (רגמ״ה, ב״ב עג:). ומאכליה יהיו מאכלים דקים ושמני׳ ומרככי׳ הטבע התרנגולים הקטנים והקרא ודגי סנפיר במרק (ר״מ אלדבי, ש״א ה. עד.).—ואמר המשורר: ובסנפיר כמו חרב לטושה וקשקשת כסוחרה אדומה (ר״ש הנגיד, הלכסנ). הסנפירים לטהור וכל יאור קשקשת (Elbogen, Stud. 177). — *ובהשאלה זיז של קורה: טטפראות שבכרכין אסור לטלטל תחתיהן מפני שהן סוף תקרה

1) [במקום סְנַפִּיר, ולדעת פלישר (אצל לוי ג, 725), הוא כמו הארמי סמפור שפרושו דבר עם עקץ חד כמו מסמר. ופ. פרלס סובר שהוא מן סַפִּיר (JQR. XVIII, 385).]

ונראה שהן ויזין שעשויין כסנפירין וככנפים לקורות אחד מפה ואחד מפה (תשוי הגאי הרכבי לו). — וסנפיר של חץ: ויש מהם (מהחצים) שיש לו סנפיר ואותו שיש לו סנפיר אולי סנפירו נוטה לאחור כדי שאם יפתח לחוץ יתלה בגוף וקצתם יהיה הסנפיר לפנים להדחות ומהם שיהיה סנפירו יתנועע בדבר דומה לאופן (קאנון ד ד ב י). — **ומ"ר סנפירות, ובחכמת הרפואה, מין מרסה מהמרסות הצומחות בראש, Ichtyosis pityriosiforme[1]: שער ה בסנפירות המתילדות בעור הראש הנה מצאנו יותר מזיק מכל הדברים אל השער עד שהוא יסירהו ויעבירהו והם קליפות לבנות דומות למורסין וכו' יועיל מן הסנפירות המתחדשות מתום ואם יהיה הסנפירות מתילד בראש ממזג קר יקח תרמוסים וישחקם (ר"מ ח"מ, לידת דרכים, ה, כ"י ביהמ"ד בכתר).

**סנפר, ש"ז, — אולי בריה בעלת סנפיר: האוכל לסנופר משום חפר (Elbog. Stud. 177).

*סנק[2], ממנו סנק, סנוק.

*סנק, פ"י, — דחק דבר לדבר, צבר ועשה גל וערמה, zusammendrängen, aufhäufen; presser, entasser; to press, heap up, סנק לצדדים, הניח וצבר לצדדים: ועלו לראש המזבח האברין והפדרין שלא נתאכלו מבערב סונקים[3] אותם לצדדי המזבח (תמי' ב ח).

— פעי, *סנק, מסנק, — כמו קל בנחץ הפעולה: המסנק[4] את הטיט לצדדים ומשכו ממנו שלשה לוגים כשר (מקוי' ג ו).

**סנר[5], — רק התפ', הסתנר, לבש סינר: טהורים נוסדו בהתאסף עם בשנום להסתנר קול רחים ואור נר (ר' מנחם בר"ב מכיר, אודך כי, שבת ב חנכה).

---

1) תרג' ד"ר מזיא.

2) [באשור' סנאק, דחק ולחץ, ומזה קשר וחבר דבר לדבר, וגם הציק וגרם צער ויסורים (.Del., Handw 504). והוא שנק בארמ' ובערב' a) שפרושו ביהוד קשר את הצואר, חנק.]

3) [בגמרא סולקין, ועי' סלק.]

4) [פרש רה"ג אית דגרסי המסלק פי' כמות המסלק וממלא וכו', ע"כ. וכן בערוך ורמב"ם אומר ממנק ומסלק שווים הם בכוונה, ור"ש ורא"ש פרשו כמו המאסף.] — 5) [נגזור מהשם סינר.]

a) شنق

ס"ס, — ר"ת, סוף סוף; ספק ספיקא.

סס, ש"ז, — כעין תולע קטן, או זבוב קטן, יאכל הצמר Motte; mite; moth: כי כבגד יאכלם עש וכצמר יאכלם סס וצדקתי לעולם תהיה (ישעי' נא ח). — ואמר המשורר: והוא כעץ נקסס כבוא אמת בצעו יהי כמו קש מרוסס ויבכה מאשר שש יום ירקב כמו סס (רסב"ג, יי' מה חדס). כי סס מבגד יבוא ומלב אשה ערמה ובשת אשה מחברתה (ב"ז ב"ק מב לה).

**ססגנת[1], ש"נ, — מין מחלה, שנית Scharlach; fièvre scarlatine; scarlet fever: ככה אין כל ספק כי לעת שרור מגפת האסכרה ינגפו בה ביתר שאת הילדים המנוגעים בחלי בהרת (Masern) בססגונת (Scharlach) ובטיפוס (Typhus) (עוכיס, הדיפתיריה 11).

*ססמגור[2], ש"ז, ארז שהסס אוכל אותו: מאי ארז אמר עולא ססמגור מאי ססמגור[3] א"ר אבא בת קול (יומי ע:).

ס"ע, — ר"ת, סדר עולם; סדר עבודה.

סעד[4], ממנו סעד, *סעד, מסעד, **מסעוד, *סעודה, **סעידה, ***מסעדה.

סעד, פ"י, סעד, סעד, סעדה, סעדה, סעדני, סעדו, יסעד, יסעדני, יסעדך, יסעדנו, תסעדני, — א) סעד לבו בלחם וכיוצא בזה, חזק את הלב באכילת לחם לבלתי יחלש מרעב, stützen, stärken; appuyer, restaurer; to support, stay: ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו (בראש' יח ה). וישכימו בבקר ויקם ללכת ויאמר אבי הנערה אל חתנו סעד לבך פת לחם ואחר תלכו

---

1) [בארמ' ססגוניתא (יבמ' סד:), ועי' בערוך, וגם מאמרו של ד"ר מזיא, השקפה שנה ז, גל' כד, והערת העורך.] — 2) [פרש רש"י לפי הגהת הב"ח וז"ל: שהסס מכתתו ומגררו מבפנים סס שם התולעת, ע"כ. וכעין זה פרוש ר' אליקים שהובא בד"ס (הגהה ק) וז"ל: ססמגור ארז מגור מן הסס ארז שהתולעת אוכל כל מה שבפנים כמו במגירה ולא נשאר אלא הקליפה, ע"כ. ולפי זה מרכב השם מן סס־מגור ומגור הוא כמו מגרה. ובערוך פרש מגור כמו פחד, וז"ל: ארז (יש לו) מגור מן הסס שאין שולט הרקב בכלום עץ כמו בארז, ע"כ.]

3) [ולדעת בעל ד"ס (הגהה ר) נשמטה התשובה והיא גורס כך: מאי ססמגור א"ר אבא ארז מגור מן הסס מאי היא אמר רבא בת קול. ועי' גם בלשון הערוך.]

4) [גם בארמ'. ובערב' שעד, שאעד a).]

a) سعد ساعد

וכו' ויאמר אבי הנערה סְעָד נא לבבך והתמהמהו עד נטות היום (שפט' יט ה-ח). — ובסהמ"א, ואמר המשורר: איחרה עת מועד מועדים וחצי בשבי אין סועד לב לגלות קצי (רלב"ע, איחרה עת מועד). על תוהו לבך תסעדי בנבואת שקר נכתבה (הוא, אילת על). לחם כוכים כל ימותם לחמו לבם בפת עוות ואון יסעדו (יעקב בן אלעזר, לא אתמהה על רולפים רלחו, שבל הסיר 164). ואסעוד הלבבות באמרות ממלאות באבני ניב וחידות (ר"י חריזי, תחכמוני יט). סעד לבך באהבתו והודו והתמד נא בזכר שם כבודו (ר"י זבארה, ספ' שעשועי, הוספ' בתי הנפש, דודקון 155). — *וכן סָעַד את הנפש: ועתה בני שמע בקול אמך וסעדת את נפשי והיה גורלך בגן עדן (יוסיפון הקכ).—סָעַד הלחם את הלב, השיב לו הכח: ויין ישמח לבב אנוש וכו' ולחם לבב אנוש יִסְעָד (תהל' קד יה). — ובמדרי: בשלשה מקומות שמענו שהלחם סועד לבב (ר' ילקט, מדרי תהלי קד יב, בובר). — סֹעֲדֵי לחם: בשברי לכם כל מטה לחם לרבות כל סועדי לחם (ילקי ויקר' תכעה). — ובסהמ"א: ודאמר רבה בר בר חנה כי הוא עילינן בתריה דר' יוחנן למיכל פירי דגינסר וכו' מאי לא טעים לי מזונא לומר שאין הפירות סועדין את הלב כדרך שהלב[1] סועד את הלב (תשו' הגא' הרכבי שלא). וכן תורף הדברים שאין סועדין כמיני מאכל אלא עיקר שתייתן כעין רפואה היא (ר"ח, שבת עח.). וכן כשנותנין קמח לתוך פולין או לתוך עדשים וכו' וכן לתוך שקדים שעושין לחולה אם עושין אותו כדי שיסעוד הלב אז צריך לברך בורא מיני מזונות (תוס' ברכ' לו:). וא"א הרא"ש ז"ל כתב נ"ל שדין דוחן כדין אורז דאיהו נמי מזין וזיין ויסעד הלב כמו אורז הילכך תחלה בורא מיני מזונות ולבסוף בורא נפשות רבות (טוא"ח, ברכ' רח). ונקראת הפת בפרט לחם כי הוא העיקר הסועד לב האדם (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ו יח). כי ככר לחם סועד לבו ונפשו (שם כו). — וְסָעַד סתם, במשמ' סעד את לבו, אכל: וידבר המלך אל איש האלהים באה אתי הביתה וּסְעָדָה ואתנה לך מתת ויאמר איש האלהים אל המלך אם תתן לי את חצי ביתך לא אבא עמך ולא אכל לחם ולא אשתה מים במקום הזה (מ"א יג ז-ח). — ובתו"מ: אמרה לי רבי מפני מה אינך סועד אמרתי לה כבר סעדתי מבעוד יום (ר' יהושע בן חנניה, עירובי' כג:). אמרו רבותינו מעשה היה בימי ר"ש בן חלפתא שהלך לברית מילה וסעד שם אביו של תינוק השקה אותן יין ישן בן שבע שנים אמר להן מן היין הזה אני מיישן לשמחתו של בני היו סועדין עד חצי הלילה (מד"ר דברי ט). ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה סועד שלש סעודות בשבת (רמב"ם, שבת ל ט).—ואמר הפיטן: שלש תסעוד פרה ורבה ותבנה בעשרים וארבעה כהן יהנה (ר' אליה הזקן, אזהר', מעש' ידי גאונים קדמוני' ג, 58). צירים אחזוהו וקדחת בעת סעד בביתו אכסני פעמים (רלב"ע, באחי ביוס כוס).—*סָעַד סעודה: בשעה שהיה דוד סועד סעודת מלכים (ירוש' ברכ' א א). הסועד בערב ט' באב אם עתיד לסעוד סעודה אחרת מותר לאכול בשר ולשתות יין (תעני' ל.). — *ובהשאלה, כנוי לתשמיש: אנשי ירושלים אנשי שחץ היו אדם אומר לחברו במה סעדת היום בפת עמילה או בפת שאינה עמילה וכו' (ר' יהודה בשם רב, שבת סב:).—*וְסָעַד אצל פלוני: אלף נשים היו לשלמה כל אחת ואחת עשתה לה בביתה כך מ"ט זו סבורה שמא אצלי סועד היום וזו סבורה [שמא] אצלי סועד היום (רבי ילקט, ב"מ פו:). שמע רבי נפק לאפיח (דר"פ בן יאיר) א"ל רצונך סעוד אצלי (חול' ז:). מלאך המות בביתו של זה ואני אסעוד אצלו (רבי פנחס בן יאיר, שם). רצונך שתסעוד אצלי (רבי, שם ז.). אמרו אותו היום ע"ש היה הלך וסעד אצל חמיו וכו' אליעזר בני כלום סעדת היום וכו' א"ל כלום סעד אליעזר אצלכם אמרו לו אמרנו שמא אצל רבי היה סועד אמר להם אף אני אמרתי שמא אצלכם היה סועד ביני וביניכם אבדנו את רבי אליעזר מן האמצע (אדר"נ ו). ומצא שם יום טוב לרבן יוחנן בן זכאי והיו כל גדולי המדינה סועדין אצלו וכו' (סדר"א ג). למלך שהיה לו אוהב אמר לו המלך תדע שאצלך אני סועד (מד"ר במד' טו). אמר (מלאך המות) לו (לר"ש בן חלפתא) משיחתן של בריות שהן אומרים כך וכך אנו עתידין לעשות ואינו יודע אימתי הוא נקרא למות אותו האיש שהיית סועד אצלו ואמר לכם מן היין הזה אני מיישן לשמחת בני והרי הגיע פרקו ליטול אחר ל' יום (שם דברי ט).—ובסהמ"א: ור' יוחנן לא הזה מסכים תענית בלבו ולא היה אומר אלא להשתמט מבי נשיאה שלא היה רוצה לסעוד אצלם (ר"ח, תעני' יג.).—וְסָעַד עם פלוני: אמר המלך לבנו בני רצונך לסעוד עם

1) [נראה דצ"ל שהלחם, הרכבי]

האורחים א"ל לאו ועם מי אתה רוצה לסעוד א"ל עמך (ר' שמעון בן לקיש, קומי אורי, בובר). לבן מלכים שאמר לו אביו לך לבית הספר הלך לו לשוק והיה מתחיל משחק עם הנערים ידע אביו שלא הלך לבית הספר מקללו ומשמיעו דברים רעים אחר כך אמר לו רחוץ ידך ובוא סעוד עמי (מד"ר במד' ג). שלא היה אחד מהם הולך לסעודה עד שהיה יודע עם מי סועד ולא היה חותם עד שהיה יודע עם מי חותם (שם איכ', בני ציון מיקרים).—ובסהמ"א: שאם אתם סועדים עם הגוי תדיחו הכוס לפי שנגע בו (ר"מ אבן ויגגא, שבט יהודה 26).—ואמר הפיטן: טוב את ורחום על מתי חלד כל היצור בטובך יחיו יסעדו (גנזי שכטי ג, דודסון 207).—ב) בהשאלה, סָעַד את הממלכה, את כסא המלכות, נתן לה הכח הרוחני לעמד ולהתקַיֵם: למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אותה ולְסַעֲדָהּ במשפט ובצדקה (ישע' ט ו). חסד ואמת יצרו מלך וְסָעַד בחסד כסאו (משלי כ כח). — וְסָעַד את פלוני, תמך בו, עזר לו: ותתן לי מגן ישעך וימינך תִּסְעָדֵנִי וענותך תרבני (תהלי יח לו). ישלח עזרך מקדש ומציון יִסְעָדֶךָּ (שם כ ג). אם אמרתי מטה רגלי חסדך יי' יִסְעָדֵנִי (שם לד יח). סְעָדֵנִי ואושעה ואשעה בחקיך תמיד (שם קיט קיז).—ובתו"מ: וכד דהוה נפק לקרב' הוה אמר ריבוני דעלמ' לא תסעוד ולא תסכוף[1]) הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא בצבאותינו (ירוש' תענ' ד ח). — ובסהמ"א: זה שעל הצלצל הוא המעמיד כל המשוררים על פי כלי שיר שסועדין עם הלוים (רמב"ם, כלי המקדש ז ז). מחזיקין ידי עכו"ם בדברים בשביעית וכו' אבל לא יסעדנו ביד (הוא, שמיטה ויובל ח ח). יסעדכם ה' להקים דת וחקה לשמור משפט וצדקה לנצור מצותו ודתו לאחוז בבריתו אמן סלה (הוא, אגרי תימן). להיות לו לאשה ולהיו' לו עזר ולסעדו ולמסעדו מפני שהיא נחשבת אליו כא' מאבריו (ראב"ד, בעלי הנפש, הקד'). —ואמר המשורר: ולא יועיל בקנין הון תבונת אנוש אם לא יסעד האלהים (ר"ש הנגיד, בן משלי, פסקה ג, אנשים). אתה אלוה סומך היצורים באלהותך וסועד הברואים באחדותך (רסב"ג, כ"מ). קם בראש דרכים לסעוד את רודי רדף ומסר בידם פרודי רפודי (זכור איש, יוצ' שבת זכור). דודי שלח ידו אז לסעוד תורים מזמן עוד לנמהרים קמתי נצבתי בחפד ה-ים ודצתי אצתי בזהרים (שלמיך, יוצ' א פסח).

1) [עי' ערך סכף.]

לאל אקוה לסעדי קדושי פודי וכבודי אני לדודי (אלה ואאלה, יוצ' שבת חוהמ"פ). כי את סועד כל לשמך צועד (ראב"ע, מעשה אלהים). רבד ערסי סועד באהבים טוב נתעלסה כימי מועד ישכן וכל בשר אליו צועד (גנזי שכט' ג, דודסון 91). סעדתי יהב משליך הושעתי שאותי ממליך לבטתי עובדי למולך אימתי אונתי קולך (שם 93). צופה ויודע סתרינו סועד יצוריו באלהותו ארץ ושמים וצבאותם לא יעזוב אותם לגבהותו (עמנ' מחברת ז). אכן רצונו עם גזרתו ימרה רצון קונו ומצותו סועד יצוריו באלהותו (חרוז מיוחד על י"ג עיקרים, JQR. 1915, 535).—ואת החולה במטת חליו וכדומ': יי' יִסְעָדֶנּוּ על ערש דוי כל משכבו הפכת בחליו (תהל' מא ד).—ובתלמ': מנין ששכינה סועד[1]) את החולה שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי (רב, שבת יב:). —ובסהמ"א: ואל חולה כפי כחי סמכתיו ועל ערש דוי אתו סעדתיו ואם אכזב בכל אמר אמרתיו (ר"י זבארה, ספ' שעשועי א, דודסון 4).

—פִעֵ', *סִעֵד, כמו קל ב), תמך בו, סִיֵעַ: אין מילדין את הבהמה ביו"ט אבל מסעדין ומילדין את האשה בשבת (שבת יח ג). כיצד מסעדין[2]) אוחזין את הולד שלא יפול לארץ ונופח לו בחטמו ונותן לו דד לתוך פיו כדי שיניק (שם קכח:). ותינוק שאין בו דעת האשה מסעדתו ומזה ואוחזת לו במים והוא טובל ומזה (פרה יב יא).—ובסהמ"א: מפני שמודיעין להם את השער ומסעדין אותם (רמב"ם, מלוה ולוה ע ה). וכהן והמסעדין בשריפתה והפרה יוצאין על הכבש ובאין להר המשחה (הוא, פרה אדומה ג ג).—ואמר הפיטן: מסעדיו[3]) אתו יצאו להר המשחה נחץ טבול שנית עבור כורה שוחה סדר מערכת ולא שחה (אמרה סנונה, יוצ' שבת פרה). זכרך יאמץ כל עדי יתחזקו ושמך יסעד כל ויתעודדו (גנזי שכטי ג, דודסון 207).—השאיל בהמתו או השכירה למשוי ויצא עמה לסעדה עם השואל או השוכר ולטעון עמו במשאו ה"ז שמירה בבעלים (רמב"ם, שאלה ופקדון ג ג). אז שראה אותו מצטער להציל עצמו בטענת אמת ומפני החימה והכעס נסתלקה ממנו או נשתבש מפני הסבלות הרי זה מותר לסעדו

1) [פרש"י וז"ל: סומך בתשות כחו ומשום רבינו יעקב סוער תרגומו של פוקד כלומר מבקר וכו' ע"כ. וכן בב"י מינכ' נמצא סוער. ועי' ד"ס בהערה.]

2) [בתוספת' (טו ג) מסייעין.]

3) [עי' ערך מסעד.]

ולהבינו תחילה הדבר משום פתח פיך לאלם (עוחו״מ, דייניס יז). אסור לקנות דבר הגזול מהגזלן ואסור לסעדו על שינויו כדי שיקנהו (טו״ע חו״מ, גזילה סקט ח).—ואמר החכם: היין צרי הגוף ומבטל היגונות ומשמח הלב ומסעדו ומטיב מראה הפנים ושומר הבריאות (ר״מ אלדבי, ש״א ה, עז:.).

—נפעי, *נִסְעַד,—סעד וחזק את עצמו, שסעדו אותו: וברא נמי מיים חיים לעולם שהבריות נסעדות מהן (ר״י ברצלוני, ספ׳ יצירה 258). ומתוך כך הוצרכו הדברים להיות נסעדים במעלת ולהודיע שהם דברים מבוררים (המאירי, פי׳ על אבות פתיח׳). ספר המסעדים וגם הוא ויצחק הישראלי הוא המבאר כח כל אוכל אשר יאכל לכל נפש וכל משקה אשר ישתה להתפרנס ולזון ממנו ולהסעד בו (Paris Bibl. 1190). כי עשה שלמה לעלות מביתו אל בית ה׳ מסלה אחד ומעקה מפה ומעק׳ מפה משני עברותיו להסעד בהם העולה (אברבנאל, מ״א ו יב).

—התפע׳, *הִסְתַּעֵד,—כמו נִפע׳, סעד ותמך את עצמו ויקשו את ערפם לבלתי שמוע ולבלתי קחת מוסר באמרם כי היושבים ראשונה במלכות התירוה ועל הראשונים אנו מסתעדים ואתה בא להוסיף עליהם (ר׳ רפאל מלדולה, שו״ת מים רבים, או״ח כה).

—הפע׳, *הִסְעִיד,—עשה שיסעד פלוני: ויעש להם משתה בדי להסעידן היטב (מדר׳ שכל טוב, ברא׳ יט ג). ומרוב שמחתו הסעיד אותם בצפיחית בדבש (יוסף קמברי, לקוטים, ברליניר 83). — ואמר הפיטן: אנא זכור אב ראה מלאכים שלשה וימהר להסעידם קמח סאין שלשה הלכו אתו בעלי בריתו שלשה (אנא אל אחד הנקדש, הושענ׳ יום ג). דלתיו דפקת כחם היום בפסח הסעיד נוצצים עגות מצות בפסח (אמץ גבורותיך, הגדה לפסח). שער הסגור בסחרת הסעיד שער העין בעטרת תעיד (ר״י אבן אביתר, ארשת שפתי, שער השיר 13) ששיתו נשאר לועד מדת חמש הידות תשיב לנסיכי להסעד וידו בהדרתך רוממותיך אועד (גנזי שכטר ג, דודקון 90). —ועל אשר אמר בשיריו וענה הוא יסעיד עמדתי מרעיד אנה נמצא מסעיד (ר״י קמחי, ספר הגלוי מח, ברלין תרמ״ז). לבנות זה הבית מלך צור עזרהו ובחרשים חכמים לרב הסעידהו (יל״ג, מלחמות דוד בפלשתים ו ח).

—הפע׳, *הֻסְעַד, יֻסְעַד, יוסעד,—שהסעידו אותו: בסכת שתחתיו יסעדו בסכת צללותיו בחיל יסלדו (כי אקח מועד, ג קוכו׳). ויוצל משוד שוטף ומשבר וירום ונשא וחילים יגבר הוא ושני חמודיו יוסעדו יחדו ברבי סהלאן נוחו עדן (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 134).

*סַעַד, ש״ז,—סֶמֶךְ וסיוע, Stützung, Beihilfe; appui; support: סַעַד לשנה, סמך וטעם נוסף לעבר את השנה: אין מעברין את השנים לא מפני הגדיים ולא מפני הטלאים ולא מפני גוזלות שלא הגיעו וכולן עושין אותן סעד לשנה ואם עיברוה הרי זו מעוברת (תוספת׳ סנה׳ ב ז). – ובסהמ״א: עיקר דבריו כי זמן אביבא לא מטא לפי מה שאמרו על שלשה סימנין מעברין את השנה על האביב ועל התקופה ועל פירות האילן ושם את עסקי הטלאים והגוזלות סעד לו (השוי הגא׳ הרכבי שנה). כיצד עושין אותן סעד לשנה אומרין שנה זו צריכה עיבור מפני התקופה שמשכה או מפני האביב (רמב״ם, קדוה״ח ד ח). והביאו דברים אחרים שקראום סעד לשנה המעוברת מפני התקופה והאביב ופירות האילן (כ״א הקראי, ספ׳ ג״ע, הבדל שנה משנה, עו.). — ובמשמ׳ עזר וסיוע: החיים והשלום ליקר הדר כבוד גד קד מרור אפרים החבר בסנ גד ישמרו אלהינו וינצרו ויהי בסעדו בן כב קד מר ור שמריה תנצבה (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 77). כל זה יהא [בידך] כי מתוך הילוך השמועה ופשוטה אני מפרשה והקושיות סעד כי אפילו כשיש בתלמוד חיוב במקום אחד ופטור במקום אחר אנו מתרצים יפה (ר״ת, ספ׳ הישר, שו״ת כו). והביא הר״ר אלחנן סעד לדבריו (תוספ׳ חגי׳ כא.). ובודאי שבמס׳ סופרים יש סעד למנהגנו שאמר בענין ט׳ באב (ריטב״א, על מסכ׳ ר״ה, ד, מג:.). ומכאן יש סעד לאותן שאוכלין בשבת אחר תפלת המנחה (סמ״ג, מ״ע כט). כאשר נתתי את לבי לדרוש ולתור מה יוכל להיות משפט הסעד הזה ומעשהו (אריה ממודינו, לב האריה א ד). ויהיו עיניו עמוקים מהירי התנוע׳ בעבור סעד הנפש במחשבה ותשוקתה להשיג מה שישתוקק אליו (ר״מ אלדבי, ש״א ה, פא:).— ובמשמ׳ סעודה ומזון: והן להם סעד ומזון וחיי העולם הזה (ר״י ברצלוני, פי׳ ספי יצירה 258).—ואמר הפיטן: טוב חנם תושיט לנו ימין סעד פרוסת פתח (אך בך לבד, סליח׳ ערי״ה).— ומ״ר סְעָדִים, סעדין: מגפיים סעדין שעושין אנשי המלחמה על שוקם ונקראים (בל״ע) רעינין (ר׳ שלמה בר׳ שמואל, לקוטי מן ספי המליצה, באכער 30).

*מְסְעוֹד[1], ש״ז,— כמו מִסְעָד, סַעַד: גמרו לאבדנו כתל וחרוץ בלי מסעוד אמרו לכו ונכחידם

---

[1]) [נשמט ממקומו באות מ.]

מנוי ולא יזכר שם ישראל עוד (אדם בקום עלינו, סליחי תעני אסתר).

סעה[1]), ממנו סֹעָה.

סֹעָה, ת"כ,–רוח סֹעָה. עזה, קשה, reissend; impétueux; rushing: אחישה מפלט לי מרוח סֹעָה[2]) מסער (תהל' נה ט).—ובספה"א: חון סוערה וסועה ומלשני הבליעה צאנך מלהפשיעה (יוצר בקהר, סליחי יום ז עי"ח). פנאי יש לנעה ולסערה סועה ולרב לא שעה ידועה לפניים (ד"ה יהודי מגריס וא"י ג, מן 22).—ומ"ר סוֹעִים, עפים במהירות כרוח סער: עלי סוסים כעב סועים וטשים ובמצהות וכובעים עגלים (ר"ם הנגיד, הלי תעם). —ובמשמ' שם, רוח סערה: אתה אל מסתתר מעולם וסביבותיך סעה וסער (חסף ג, לח ז). בית חוקו אשיותיו אמצו מאסריו נבונים עמדיו לא יירא מסעה וסער לב נכון בעשתנותיו כל חרדה לא תזעזענו (ב"ז ב"ס כב עז). מרעם ורוח מסועה וסער תנוט ארץ והרים ירגזון (סס מד יז).

***סְעוּדָה**, ש"נ, ת"ר סְעוּדוֹת,—אכילה, ובפרט אכילה קבועה שמזמינים לה אורחים; Mahl, Mahlzeit; repas, banquet; meal, feast: אילו דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה (ברכ' ה ח). נפלה דליקה בלילי שבת מצילין מזון שלש סעודות בשחרית מצילין מזון שתי סעודות במנחה מצילין מזון סעודה אחת (שבת טז ב). והגבאים מחזירין תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו ויש להם על מה שיסמוכו והדין דין אמת והכל מתוקן לסעודה (אבות ג טז). ועוד מנהג אחר היה בירושלם מוסרין סעודה לטבח נתקלקל דבר בסעודה עונשין את הטבח (תוספת' ברכ' ד ח). כל סעודה שאין בה שריף אינה סעודה (ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן, ברכ' מד.). הלכך אפילו גמר סעודתו יחזור ויברך (רבינא, שם נח.). ת"ר כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת שלש רבי חידקא אומר ארבע (שבת קיז:). ת"ר כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו (פסח' מט.). סעודתך שהנאתך ממנה משוך ידך הימנה (ר' היא, גיטי ע.). לאדם שעשה חופה לבנו והתקין מכל מיני סעודה לימים מת בנו עמד (ובלבל) [ופזר] את חופתו (משום ר' יהושע בן קרחה, סנה' קח.). למלך שיצא לדרך והיו מביאים לפניו סעודה לפי הדרך ולפי הפונדק (מד"ר במד' יג). לעולם לא יהא אדם קפדן בתוך סעודתו (ד"א ו).–עשה סְעוּדָה: כשעשה רבן גמליאל סעודה לחכמים היו כל חכמי ישראל מסובים אצלו ועמד רבן גמליאל ושמשן אמרו אין אנו כדאין שישמשנו (מכי', ויסמע יתרו א). יעשו סעוד' והן מתרגלין לבא דרך סעוד' (רב הונא, ירוש' נדרי יא יג). רבנו עשה סעודה לאנטונינוס בשבת הביא לפניו תבשילים צוננן אכל מהם וערב לו עשה לו סעודה בחול הביא לפניו תבשילים רותחין (מד"ר ברא' ג, הוצ' תיאודור). למלך שעשה סעודה והיה קורא בכל יום אומניות וכו' (תנחו' בהעלותך ג).—ובספה"א: דיילא שמש רגיל להיות שכיר לעושה סעודה לתקן תבשילין (רש"י, ע"ז מ:). ובית דין מכניסין אותן כולם למקום אחד ועושין להן סעודות גדולות כדי שיהיו העם רגילין לבא (רמב"ם, קדוה"ח ג ז).—עשה בִּסְעוּדָתוֹ, עבד בעד מזונו: אם היו עושין עמו בסעודן[1]) אז שהי' בעל הבית אוכל עמהן הרי אילו מברכין ד' (ירוש' ברכ' ג ה). כאן בעושין בשכרן כאן בעושין בסעודתן (בבלי שם טו.).—טרח בִּסְעוּדָה: שאין אדם טורח בסעודה ומפסידה (רבא, יבמ' קז.).–הלך בִּסְעוּדָה, אל סְעוּדָה: על כל המתים הוא אסור לילך בסעודה עד שלשים יום (ירוש' מו"ק ג ח).—נכנס בִּסְעוּדָה: כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין לא היו חותמין על השטר אלא א"כ יודעין מי חותם עמהן וכו' ולא היו נכנסין בסעודה אלא אם כן יודעין מי מיסב עמהן (סנה' כג.).—ישב בִּסְעוּדָה: למלך שהיה יושב בסעודה בא כלב אחד וניזדווג לו (רבי חמא, מד"ר ברא' כז).—סֵדֶר סְעוּדָה: באיזה צד סדר הסעודת אורחין נכנסין ויושבין על גבי ספסלים ועל גבי קתדראות עד שנכנסו כלן וכו' (תוספת' ברכ' ד ח).—צרכי סְעוּדָה: א"ל ריש גלותא לרב ששת אע"ג

1) [כמו בסעידתן]

1) [בערב' שַׂעַי [a]), מהר ורץ בלח, בסורי סעא, תקף את פלוני. ואולי כן באשורי סַאז (.Del., Handw 488). ר"י חיוג נטה פעל זה כך: סעה סעיתי אסעה מרוח סועה מסער (ג ספרי דקדוק, הוצ' כוע 88).]

2) [התרגומים תרגמו לפי הענין כמו סופה, סערה, וכן פרשו הקדמונים. ויש סברו שנשמטה נון, נֹסְעָה, עי' ראב"ע, ורד"ק בשרשיו. ויש מהחדשים המגיהים סופה או סערה]

a) سعى

דרבנן קשישי אתון פרסאי בצרכי סעודה בקיאי מינייכו (ברכ׳ מו:). — סְעוּדַת שלמה בשעתו: מעשה ברבי יוחנן בן מתיא שאמר לבנו צא ושכור לי פועלין הלך ופסק להם מזונות וכשבא אצל אביו אמר לו בני אפילו אם אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו [1]) לא יצאת ידי חובתך עמהן וכו׳ (ב״מ ז ח). בן סורר ומורה אפילו העלה על שולחנו כסעודת שלמה בשעתה אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיתן לתוך פיו כשיעור (תוספת׳ סנה׳ יא ו). אכל סעודת ט׳ באב משש שעות ולמטן אפילו עולה על שלחנו כסעודת שלמה בשעתו מותר (ירוש׳ תעני׳ ד, גנ״י 182). — סְעוּדַת מלכים: מתנייתא עד שלא למדו סעודת מלכים ובמקום שעושי׳ את הפלית עיקר (רבי שמואל בר נחמן בשם ר׳ יוחנן, שם ברכ׳ ו ז). — סְעוּדַת עם הארץ: תני לא ישמש חבר במשתה עם הארץ ולא בסעודת עם הארץ אלא אם כן היה הכל מתוקן ומעושר מתחת ידו (שם דמאי ב ג). — סְעוּדַת אֵרוּסִים: ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ולאכול סעודת אירוסין בבית חמיו ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו וכו׳ (פסחי׳ ג ז). אני לא שמעתי אלא סעודת אירוסין אבל לא סבלונות (ר׳ יהודה, שם מט.). — סְעוּדַת חתן: כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות שנאמר קול ששון וכו׳ (רבי חלבו בשם רב הונא, ברכ׳ ו:). השולח סבלונות לבית חמיו שלח שם מאה מנה ואכל שם סעודת חתן אפילו בדינר אינן נגבין (ב״ב קמו.). בשלמא נישואין בלא סעודה איכא שמחה אלא אירוסין בלא סעודה מי איכא שמחה (יבמ׳ מג:). — סְעוּדַת משתה: ר׳ עשה סעודת משתה בנו קרא ר׳ לכל רבנן (מד״ר קהל׳, מה יתרון). — כל סעודה שאינה של מצוה אין תלמיד חכם רשאי ליהנות ממנה (רבי שמעון, פסח׳ מט.). — סְעוּדַת הרשות: לא אכל רב מההוא בישרא מ״ט אי משום איעלומי הא לאו איעלם וכו׳ אלא סעודת הרשות הואי ורב לא מתהני מסעודת הרשות (חול׳ צה:). — סְעוּדַת קֶבַע, סעודה קבועה שאינה ארעית: הרוצה ליכנס לסעודת קבע מהלך עשרה פעמים ד׳ אמות (ברכ׳ כג:). — סְעוּדַת הקזת דם, אכילה אחרי הקזת דם: כל המקיל בסעודת הקזת דם מקילין לו מזונותיו מן השמים (רב שמואל, שבת קכט.). — סְעוּדָה המפסיק בה, סעודה לפני התענית: לא שנו אלא בסעודה המפסיק בה אבל בסעודה שאינו מפסיק בה מותר (רב יהודה, תעני׳ ל.). — וכן *סְעוּדָה המפסקת: ובסעודה המפסקת לא יאכל אדם שני תבשילין (אבן ירחי, המנהיג, ת״ב כ). — מְזֻמָּן לִסְעוּדָה: אלא אדם שיש לו בן למול או נטל אשה מי שמח מי שהוא מזומן לסעודה [וכן יעקב הוא מזומן לסעודת] הקדוש ברוך הוא שהוא עתיד [לעשות] לצדיקים לעתיד לבא וכו׳ לפיכך כשתבוא [סעודת] גאולה הוא שמח שהוא מזומן לסעודה (פסיק׳ רבת׳, מקטו). — ובסהם״א: גם הסעודה לפגרים להחליפם בה חלף אשר ישאב האויר וכל יגיעת בה (הסג׳ רקע״ג על חוי הבלכי, דודסון 70). והבל מתוקן לסעודה זה כינוי של מיתה מלמד שהכל מתוקן למות וכו׳ ולמה נקראת מיתה סעודה ללמדך כשנקראין בני אדם לסעודה הכל נכנסין בפתח אחד וכו׳ אף בשעת פטירתו מקרה אחד לצדיק ולרשע (ערוך, ערך סעד). סגני כהונה ישביעוהו וערב יום כפור לאכל סעודה רבה ימנעוהו ודורשי יי׳ לא יחסרו כל (כלה״ע, אזכירה סדר עבודה). דע מה לפניך ובל שים פניך על כל פנים שמו את פניהם דיללז ממנו סעודת מקראו עדיך ריר טינוף קרי קראז (Elbogen, Stud. 132.) יזכהו חזות בנין דבירו בעוז ויקר חזות יום הסעודה (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מנ 85). — ובבית האבל: עשר׳ כוסות התקינו בבית האבל שלשה לפני סעודה ושלשה תוך הסעודה ארבע לאחר הסעודה (עויו״ד סעם).

ַסְעוּט, ש״ז, שה״פ מן סָעַט — תכשיר של רפואה שׂורקים אל תוך האף [1]), sternatorius [2]): וכמו מיני הטפות הנקראות סעוט והם גשמים רטובים יטפו באף וכו׳ ואחר יוטפו באפו ההטפות הנקראות סעוט וראוי שישאף כל מה שיושם באף (קאנון ג ה א ב). ויש הנה הטפות הנקראות סעוט נכתבות ברקוח מועילות מאד (שם ב). ואחר כך תעשה סעוט [3]) במה שיאות אל הזמן אשר אתה בו כי תועלת הסעוט וזה מפתח אטמי המוח (ספ׳ סוד הקודות יב, 109, מיוחס לאריסטו, תרג׳ אולי ר״י חריזי).

סעט ממנו, *סְעוּט, *סָעַט.

---

[1]) [במדב״ם כשעתן.]

[1]) [בערב׳ שַׂעוּט a).] — [2]) תרג׳ ד״ר מזיא.

[3]) [אולי כאן במשמ׳ מאוס ובזיון, כמן בסורית, עי׳ Payne Smith, Thes. 2684.]

a) سعوط

סָעַט¹), קל לא נמצא.

—הִפעִי, ״יַסְעֵט, יוסעט,—שורקו בו איזה סם נוזל אל תוך האף, einspritzen (in die Nase); injecter (dans le nez) to inject (into the nose): ומן השאיפות באף הנקרא סעוט סחיטות יוסעט בהם כמו סחיטות קשואי החמור (שם ג עו א ו).

״סְעִידָה, ש״נ,—שה״פ מן סָעַד: סעידתי בזאת תדע וכו׳ (ר״י הדסי, אה״כ סעד יב).

סְעִיף²), ש״ז, מ״ר סמי סְעִפֵּי, כנ׳ סְעִפֶּיהָ, — א) סְעִיף סֶלַע, סֶדק ונקרה בתוך הסלע, Felskluft; creux de rocher; cleft of rock, עי׳ סלע: וישב בִּסְעִיף סלע עיטם (שפט׳ יה ח). לבוא בנקרות הצרים וּבִסְעִפֵּי הסלעים מפני פחד יי׳ ומהדר גאונו (ישעי׳ ב כא). שחטי הילדים בנחלים תחת סְעִפֵּי הסלעים (שם נז ה). — ואמר הפיטן: טל זכרו גבורות מוסיפים חקוק בגישת מוספים טל להחיות בו נקוקי סעיפים (ההושנות, תפל׳ טל). וגם עליך תעבר כוס אשר עברני ואז בסלעי סעפיך אנפץ את טפיך (שכורת ולא מיין, קינ׳). שבך המתך מעם לך רודפים לבוטים בענים והנם זועפים מנקרות הצורים פדם ומסעיפים עושה חסד לאלפים (אליך יי׳, מחזי איטלי ב, רג:). — ב) סְעִפֵּי הזית וכיוצא בזה, ענף עב וארוך, Zweig; branch(e): ונשאר בו עללות כנקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר ארבעה חמשה בִּסְעִפֶיהָ פריה³) (ישעי׳ יז ו). שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה סְעִפֶיהָ (שם כז י).—ואמר המשורר: כסעיף הדס תטה צביה עת תרקד ופרע שערה תפרע (רמב״ע, התרשיש ג קי).—כשיתתוך ממנו סעיף (אבי הרלב״ג, שעה״ש ג, שער הנמסים). — ומ״כ: כשיקיימו השרשים הלבבות יראו הסעיפים על הלשונות ולא תראה לך אהבה ישרה אלא מלב שלם (ר״י א״ה, מבחר הפנינ׳ לרשב״ג 33). ואומר הנה כי מן השרש הזה סלי חרי וכבר פרשו בו לבן בענין שהיו הסעפים שהיו עושים מהם לבנים וזה ענין חלוש (הוא, כפ׳ השרשים לריב״ג, חור). ואמנם הסעיף הוא מה שיסתעף משוק הצמח ואמנם הענפים הם יצמחו אל מעלה מן הסעיפים (קלונימ׳ בן קלונימוס, ספר המאמים כ״י פריז). — ואמר המשורר: ועופות בן עפאים יתנו קול כשרות אחרי סתרי סעיפים ובלשון עלגים שרו ואכן נגינות לרגעים מחליפים והרוה תנופף ההדסים וראשיהם לקול העוף מניפים ויחוגו בלי יין כשכור וברוח יניעון נעטפים (רמב״ע, דיואן קסח, בודלי).—סְעִפִּים¹): אהה על עץ אשר גבהו סעפיו היו עצי עדן מקנאים (הוא, לגביר דעות). —ג) ״חלק מן דבר, פרט מן כלל: ואילו הסעיפים אינם ממדות החסידים הקדמונים אשר העירו להם מדותם החמודות כי הם כנגד אלה (תק׳ מדה״נ לרשב״ג, כו). היא (הכניעה) מרחקת מן האדם הגדולה והגאון והגובה והתפארת והשררה ורדות בכל וחמוד מה שהוא גדול ממנו והדומה לזה מסעיפי הגאוה (ר״י א״ת, מו״ה, הכניעה, פתיח׳). מדת ההודאה לשם וההכרה שהכל מאתו וכו׳ וזה מסעיפי מדת הנדיבות (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידים יד:). שבני בבל כל כך בקיאים בסודות הטבע עד שאיני מגיע לסוד חכמתם ואיני ראוי להיות מרואי הדמים כי זה סעיף מסוד חכמת הטבע ואיני בקי בו (מו״ח בדבר למוד החכמות, ד״ח, סח). והנה זה הכח כמו שאמרנו יסתעף לשני סעיפים (ר״ד מרוקא, זכות אדם, הוצ׳ ברלי 11). — ה״ד הלול הי׳ א״ר נחמן כגון אנא דשקילנא בשרא מבי טבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר כלומר שע״כ מגיעין סעיפי עבירה כדפרי׳ בדוכתא (ריטב״א, על מסכי ר״ה א, כג:). — ד) כל אחד מהחלקים הקטנים שפרקי ספר וכיוצא בו מחלקים, Paragraph, ועי׳ עוד סְעִף: דין השכמת הבקר ובו ט׳ סעיפים (טו״ע או״ח א א). ולשלימות המלאכה אף גם זאת עשיתי בסדור הדברים יצאתי בעקבי המשביר ז״ל ר״ל לעשות סעיפין בכל סימן וסימן במניינם ובמספרם (הלבוש, או״ח, הקדמ׳ ד.). וכמו שכתבנו בסעיף הסמוך שקודם זה (הוא, חו״מ מה כח).—ה) ובחכמת הנתוח, כמו רצועה: וכשתשוב ההקעה אל מקומה הנה הטוב שבקשירותיה שתקשור הבדור על השבר קשירה בסעיפים רחבים ימנעו הסרת מה שחזר וראוי שיעבור הצעיף עצמו או סעיף אחר עליו בצליבה אל השכם האחר והנה יפול הצלבתו אל השכם העלול (קאנון ד ה א יא). —ו) ״ובמשמ׳ מחשבה, כמו סְעִף: ואני נרדם הרעיון נבוך הסעיף רב הבהלה (ר׳ לוי בר׳ אברהם, תקדי פרדס החכמה, אוצה״ס ג 21).—ואמר המשורר: אם אין ביד

¹) [בערבי שַׁעַט a).]

²) [יותר טוב לנקד סָעִיף.]

³) [ההדשים גורסים בִּסְעִפֵּי הַפֹּרִיָּה.]

a) شعط

¹) [עי׳ סְעִף, הערה.]

סעיפך אשמה רגי וצהלי (רחב"ע, חמרו בני). והכביר הנדוד עליו ואין לו מעודד בלתי ילדי סעיפו (החלוץ ע ב תרלד, 54). ומרכבת סעיפך לעלות על מרום חכמה תהי לעד בתומה (רש"ע פלקירה, המבקש סב).—ומ"ר סְעִיפִים, כמו סְעִפִּים[1]: והמלכים אשר קדמוך מזמנים להם די חקם ומתנותם דבר יום ביומו למען יפתרו ויגידו להם דברי חידות וכל חכמה וסעיפי לילה וחלומותיהם (מעשה בוסתנאי). כי כמו אשה הרה משלחת ילדיה מקרביה כן הנבון משלח סעיפי מחשבותיו מלבו (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי א ה). לדרוש ולחקור כפי מעט קט מזער מצער סרעפי לבבי וכו' תרתי בסעיפי לבבי שתי שורות (ר"י הדסי, אה"כ, כג, יח.). הסיתוך וגם יכלו לך רעיונים זדונים וסעיפים נרפים יומם יעצוך כליות כלות (בחינת עולם ט).—ואמר המשורר: תמונתו מהגיד באמרת פי נשגבה אך על לוח לב בעט סעיפי נכתבה (רחב"ע, חיה עופר). כי לכל נמצא תכונות רק סעיפיהם וידם קצרה מבוא בסודם (הוא, הכספים אל יקודם). לקחו סעיפי מרקחות טוב זכרך וימרחו על השחין ויחי (ר"י חריזי, תחכמוני ע). שובו בני תבל ועד מה תהיו בשני סעיפי תאותכם פסחים (הוא, הענק ריח).—ואם נואלתי ולעשות הסכלתי כי העליתי נרות סעיפים תמהים לפני אוריו הנגוהים אדוננו הכם כמלאך האלהים (מכתב ר' יוסף בן תנחום הירושלמי, מטמוני מסתרים יע, הוצ' מק"נ, תרכ"ג). ולא מצאו סעיפי מכל שירה הזון במתון ואף כי בחפזון (ר"ע פרנסים, מכתב לר' יוסף פירווו, מחק ספתיכ, הוצ' מק"נ 80). באי יחידתי סעיפי באו פני לבשתם משחור קדרו בראות קווצותי אשר ילבינו (שם 82). התחזקו חושי סעיפי רהבו (שם 86).—ז) כמו צְעִיף: כסלו כסילים קו הליכותם כמו תעו שנים עשר ושבעתים תעטה כימה מעיל זעף ועל אפי בנות עיש סעיף ערבים (רמב"ע, עינות תהום, דיואן סב, ברודי). יקצץ אל סעיפים מעלימים פני עפרה ויקרע הרדידים (ר"י חריזי, תחכמוני כ).

°סְעִיפָּה, ש"נ, 'מ"ר סְעִיפוֹת,—א) כמו סְעִיף ב): כמו ויפשחני עשה לו גדר בסעיפות בענפי עצי היער סביבות דרכי כדי שלא אצא (רש"י, ב"ק לג:). והבן והבת קראום החכמים פרחים כי הם פרחי האיש

---

[1]) [עי' דברי ריב"ג (השרש', שרש סעפ), וז"ל: לפי שהמחשבות נקראות סעיפים כמו שנאמר לכן שעפי ישיבוני אע"פ שנכתב בשין, ע"כ.]

ושריגיו וסעיפותיו כי הם נטע נעמניו (הקדם, שנה ה א ב 74).—כמו סעיף ו), ובפרט מחשבה רעה: מלכלך כל היום בעבירות מטונף כל הלילה בשקוציהם מגולל שנותיו בשכבת זרע ומשקר כל ימיו בסעיפות הגו משים תורתך ללעג ומצותיך לבוזה (רסע"ג, ספ' הגלוי רכה). וגאלנו בחסדיו מידם (של מצרים) לזכותינו ללכת בדרכי האמת ורצה בטובו הגדול עלינו לבלתי נשוב עוד להטמע בתוכם כדי שלא נלמד סעיפותיהם ולא נלך בדרכיהם המגוגים אצל תורתנו השלימה (ספר החינוך, מצוה תק).

°סְעִירָה, ש"נ, שה"פ מן סָעַר,—כמו סְעָרָה: וקול המון כקול שדי כקול ים ומשבריו בעת יסער סעירה (ר"ש הנגיד, אלוה עז).

***סַעַל**, ש"ז,—שם מליצי, אולי במשמ' רפואה[1]: ר' יונתן נשר שעריה אזל להדיה מיגדלה דצבעי' מיסתאסיי' הוה תמן חד ספר אמר בשביל שערך באתה לכאן לרפאתו א"ל שיטפו מאלל והא סבית שיש בה סעל[2] לרפאתו ואני הועתקתי לבאן להחי' מחיה (מד"ר קהלת, כל הדברים יגעים).

סע"מ, ר"ת,—סעודת מצוה.

סעף[3]), ממנו, סָעַף, סָעִיף, סֵעֵף, סֵעֶף, סְעַפָּה, סְעִיפָּה, °סַרְעַפָּה.

סָעַף, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פִּעֵל, מְסַעֵף,—סֵעֵף את האילן, כרת את סעיפיו: die Zweige abhauen; ébrancher; to lop off boughs הנה האדון יי' צבאות מְסָעֵף פארה במערצה (ישעי' י לג).—ובסהמ"א: הוה מפשח איישבררוי"ר בלעז כשמסעף בידו ענפים מעץ גדול (רש"י, ב"ק לג:). וענין וכרם רשע ילקשו ירעו צמחו וזאת מלה קצרה וצחה מאד והשמוש הזה דומה למה שאומרין הערב סעפתי הכרם כלומר כרתי סעיפיו (ר"י א"ה, ספר השרש'

---

[1]) [עי' הערה הבאה]

[2]) [פרש מ"כ: כלו' שמעתי שיש בו תעל ורפואה לרפאתו וכו' סעל כמו תעל ואולי שצריך להגיה כן, ע"כ.]—[3]) [כנראה פרושו בקע ופצל, כמו הערב' שַׁעַב, ומזה שַׁעְבַּה a), נקרה. אחרים משוים עם הערב' שַׁעַף b), נתבקעה היד מסביב לצפרנים; שַׁעַף, ענף התמר עם עלים.]

a) شعب شعبة b) سعف

לריב"ג, לקט). ואראה והנה יונקתו מחוקת שרשי הדת ומסעפת פארותיה מחוקת בדקי יסודותיה (ר' מאיר הלוי להרמב"ן, אגר' הרמב"ם כד.).—ואמר המשורר: ופור משנה עשו לאל אשר קם וסעף בעמלק ציץ ופארה (ר"ש הנגיד, אלוה עז). יי' סעפוני זדים עודוני ולארץ תחתיות הורידוני (ראב"ע, יי' אלהי הצבאות). חשפו זרוע אשר מאד גדלה סעפם על אחת חמש בגדולה (איוב. יוצ' אחרון פסח). ועץ לא ישא פרי יסעפו (אתן יש יש יג). עבדי שאנן ואני יעף עד אן תהיה צור גאוני פארה הדורה מסעף רחם על כנה נטעתה ושלח לה נגיד ומצוה (ר"י נגארה, עולת תמיד קסד).—ובהשאלה: מעולל עוללות תוגה בלי יד ומאין יד סעיף יגזן מסעף (רמב"ע, ראה שחק, בודל' קכה). ועיני עניני רעיוני הלב סעפים[1] ובאשנבי מסובי ניבי המדע משקיפים ומקיפים (ר"י חריזי, תחכמ' יז).

—הפעי, *הִסְעִיף,—עשה שיגדל כמו סָעִיף: ומה ענין הזה והגדול דבר הות נפשו [הוא ויעבתוה הכנוי אשר בויעבתוה שב אל הות נפשו] הוא אמר שהם מסעיפים הוות נפשם כלומר מה שיש בלבם מן הרע מסעיפים אותו ומגדילים אותו (ר"י א"ת, ספ' השרש' לריב"ג, עבת).

—התפ', *הִסְתָּעֵף מִסְתָּעֵף—יצא כמו סָעִיף וחלק מדבר, כמו הענף מהגזע: מסתעף[2] מהחרון (תק' מדה"נ לרשב"ג עז). ואני רוצה לומר שאבאר מהות המדות המסתעפים מחוש הראות וכמותם (שם כד). ומן המדה הזאת מסתעפת הסליחה והמחילה והמה ממדות הבורא יתעלה שמו (שם מא). ומן התנועה ההיא יסתעף ואליה ישתלשל כל מניע ומכין בעולם התחתון כולו (ר"ם א"ה, מו"נ ב א). וזה מבואר למי שעיין בטבע זה המציאות ובפרט באיברי הב"ח ואופן הסתעפם בהתחלתם (רלב"ג, איוב י, ד"ה באור דברי המענה). כי כל הכופר באחד מן השרשים כאלו כופר בעקר שהשרש ההוא מסתעף ממנו (ר"י אלבו, העקרים א יג). וראוי שנבאר עתה דרך ידיעת השרשים המסתעפים מן השלשה עקרים הללו (שם יד). ומן הצד האחד הוא שורש המסתעף מעקר מציאות השם ומן הצד האחר הוא מצוה פרטית שנצטוינו עליה (שם). ואולם נבואת משה ושלא תנוסח התורה כבר יצוייר מציאות תורת משה זולתם ולזה היותר ראוי שנאמר ענפים ואמונות נמשכות לשיחות השליה לא עקרים בפני עצמם כמו שתחיית המתים וביאת המשיח הם ענפים מסתעפים מן השכר והעונש לא עקרים או שרשים בפני עצמם (שם עו). והיא אמונה מסתעפת מתורה מן השמים (שם כג). שכמו שנסתעף המין האנושי מאדם ככה נסתעפו הרעות כלם ממין (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ה, ד"ה שבעה מיני פורעניות). ומכאן נסתעפו דרכי עובדי הכוכבים (ר' אברהם ביבאגו, דרך אמונה ב, מ::). כי אלו הם דברים המסתעפים על ידי התורה טפלים אל העקר (אלשיך, פי' איוב כח כ). וראיתי להעלות על ספרי במקום הזה תוכן השאלה הנזכרת בצרוף שאלות ומבוכות אחרות הנמשכות ומסתעפים ומשלשלים ממנה (דוד גנז, נחמד ונעים קסא). ואמר וכמסמרות נטועים להורות על חוזק ההתחלות והשרשים אשר הציבו בעלי אסופות כי אספו אל תוכם בכח כל הידיעות הנמשכות והמסתעפות מהם לדוגמת גרגיר הזרע (ר"י מוסקאטו, כפוז' יהודה יד). עוד יושלם החקוי מכל צד בציירנו המוח במדרגת השרש והגידים הנמשכים ממנו ומבלבלים ומסתעפים בכל הגוף במדרגת הענפים (שם עו). הרבה ענפים טובים מסתעפים מאילן הענוה וכו' כיון שהזכיר בעל ספר אורך ימים מענין הענוה מהרבה ענפים טובים מסתעפים ממנה הנני להראך שחיים נמשך לאדם על ידי שפלות והענוה (ר' אליהו, שבט מוסר יז). וראוי שנמשיך אל ההשגחה והבחירה הדבור בתפלה לפי שהתפלה היא ענף מסתעף מן ההשגחה והבחירה (ר' רפאל מנורלי, מרפא לנפש כז.). ובשנת שע"ג הסכימו הועד הכלל ותקנו שלהשגת הקיום והמסתעף יפרעו על נכסי חוץ משלם כשאר נכסי פנים (פרי הארץ ג', שו"ת חו"מ י). הנה אם באנו לכתוב פרטי הדינים והסעיפים המסתעפים בכל א' וא' מאלו הדברים יאריך הענין (ר"א ששון, תורת אמת, שו"ת קח, קט). ונמשכים ומסתעפים תיכף ממני (יש"ר אקנדיה, ספ' מעין גנים מספי' קול היקוד ה). ושם דה ודא ודוה ודם ודת ודין מדד מאד ועיד כיוצא בהן שיתבארו בבאור נד ומין זה מן השרשים נקרא אצלנו שרש מסתעף (רש"פ, יריעות שלמה א, הקד' יא:). ונסתעף מזאת ההוראה פעל יחיל להוראת ההצלחה ותמידיות היכולת (שם א א, ג::). ואם לא תסתעף ממנה רעה לאחרים (יצחק איכל, הקד' למשלי). בן רוח קנאה בי תסתעף

1) [כנראה הוא כמו מסעפים, ואולי הוא קל כמו סעפים.]

2) [בהוצ' פאלאק בסעיף.]

בלב גבר תשרש בו ראש ולענה עד אבדון תשחיתהו (שלום הכהן, כיר דוד 51). המוסר הטוב המסתעף מהספור ההוא (רמח״ג, חביצור ג, דכיר).

—קל, ‏*סָעֵף, השב, דאג — ואמר המשורר: עלי בזאת אל תסעפי התנערי קומי ולמה תסעפי (שבזי, בכר, Poesie d. Jud. Jemens 72).

סְעִף[1], ס״ז, מ״ר סְעִפִּים, — חלוקה, פלגה, ובהשאלה דעות חלוקות, Spaltungen; divisions, פסח על שתי הַסְּעִפִּים, משל למי שמפקפק הנה והנה ואינו מכריע הכף לאחד מן הצדדים: ויגש אליהו אל כל העם ויאמר עד מתי אתם פסחים על שתי הַסְּעִפִּים[2] אם יי' האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו (מ״א יח כא). — ‏*ובמשמ' מחשבה[3]: ואתה היודע מחשבות אדם ומבין סעפי לב בשר ודם ידעת כי בכל לבי לעשות רצונך חפצתי (ר' בחיי, בקשה בסוף כפי הו״ה בערבי, הול' ד״ר יהודה). — ואמר המשורר: לאנשי לבבות בני מחשבות בידם נעימות למחיתו בריאים ועיני סעפים עתידות מצפים (רמב״ע, דיואן בודל' 13). אבי עזרי ישיבוהו סעפיו אשר נתן ידידו בין אנפיו (ראב״ע, אבי עזרי). ויליין בעד סודו לשואל ורעיוניו יבאר ויודיע סעפי עלומותיו (הוא, בשם אל אשר אמר). וקבה להחיותו וכבד להפרותו וקדקד להורותו סעפי תבונותיו (שם). והפך זמן הודו למשחית ועז פניו ישנה וכבה נר סעפיו ורואותיו (שם). הסיתוך וגם יבלו לך רעיונם זדונים וסעיפים נרפים (בחיי עול' נ יב). איך לאלהי יהיה הולל לא בא לכלל נפש היה זאת לסעפי רעה חולה ציר אין מזור לו וטריה (ר״י פרנקים, בשירו נגד המקובלים, מחק שפתים, הול' מק״נ 73). ינפש אדם מעט בשנתו סעפים וחזיונות יבהלוהו (ב״ז ב״ם מח ה).

סֵעֵף[4], ס״ז, מ״ר סֵעֲפִים, — מחקר ועיון בדברים חיצונים: סֵעֲפִים[5] שנאתי ותורתך אהבתי (תהל' קיט קיג). — ובסהמ״א, במשמ' רשעים, ואמר המקונן: איכה שחת במערך לסגר ביד סעפים סהדיך (איכה חלה, קיני). נשחט האב ויחידו נעקד נעקד רגלו וידו נשגב ה' לבדו סעפים שנא לבמו סמלי הקנאה וגלולימו סורו טמא קראו למו (ר״י הלוי, אלהים אל דמי, קליתי ה עי״ת, Synag. Poesien, הול' ברלינר). ובממלכה החמישית אנשים אדומים שופכי הדמים סעפים וחנפים ושודדים ומזידים (ראב״ע, אגרי חי בן מקיץ). — ובמשמ' מחשבה: שעו מני והלאה שרעפי שוא סעפי תהו סורו עזובוני חפצי גלמי הבלי חלד (שלום הכהן, כיר דוד 3). אחי אל תשית לדברי לבך עזוב סעפים אלה אבות כל עני (יל״ג, בית מועד לכל חי, א ג, 32).

סְעַפָּה, ש״נ, מ״ר סְעַפּוֹת, סְעַפֹּתָיו, — סְעַפּוֹת הארז, וביוצא בו, ענפים: בִּסְעַפֹּתָיו (של הארז) קננו כל עוף השמים ותחת פארתיו ילדו כל חית השדה וכו' ברושים לא דמו אל סְעַפֹּתָיו וערמנים לא היו כפראתיו (יחזק' לא ו-ח). — ואמר המשורר: נפל ברוש על בין עבתים גבהה קומת סעפותיו אשר נצמרו (רשב״ג בימי יקותיאל). — ובחכמת הרפואה, חלי מחליי העור, כעין ספחת וגרב, porrigo, tinea trichophytica[1]: הסעפה היא מכלל צמחים קטנים שחיניים וכו' והסעפה מתחילה צמחים קטנים נבקעים קלים נשחנים במקומות רבים ואחר יתהוו שחינים צרבתיים וכו' ולפעמים יזולו חלודה ונקראים שריגיים וסעפה לחה ולפעמים יתחילו ספחתיים יבשים (קאנון ד ז ג ג).

סער[2], סמנו סַעַר, סָעַר, סְעָרָה, ‏*סְעִירָה, ‏*מִסְעָר.

סַעַר, סַעַר, ס״ז, כמי סְעָרָה, — רוח חזק מאד מנשב בכח גדול, Sturmwind; tempête, ouragan; tempest: בתרועה ביום מלחמה בְּסַעַר ביום סופה (עמוס א יד). ויי' הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סַעַר גדול בים והאניה חשבה להשבר (יונה א ד). שאוני והטילני אל הים וישתק

---

[1]) [אפשר שהיחיד הוא סְעִפָּה. ולדעת ריב״ג בשרשיו מ״ר הוא מן סעיף בהבלע היוד.]

[2]) [י״ת אתון פליגין לתרין פלגון, וכן הפשיט', והירוני' partes. ובעין זה סומכ' ἀμφιβόλως, והמפרשים העברים פרשו מחשבות, כמו שְׂעִפִּים. והשבעי' תרגמו ἰγνύαι, ברכים. ויש מפרשים כמו קַפַּיִם של הפסח.]

[3]) [עי' אברבנאל (מ״א ג) וז״ל: קרא סעפים למחשבות האנושיות בעיון.] — [4]) [עי' הערה הבאה.]

[5]) [י״ת דחשבין מחשבין סריקן, וכן רש״י. וריב״ג וראב״ע ושאר התרגומים העתיקים, כלם פרשו שהוא תאר לאנשים, וכן ר״י ספיסא (בפס' מנח' קנח) וז״ל: וז״ש דוד ע״ה סעפים שנאתי קרא סעפים להולכים אחרי שרירות שכלם בעניני התורה וילכו ארחות עקלקלות, ע״כ. אולם רד״ק סובר שהוא שם למחשבות. והוא שם בפלם דִּבֵּר, שִׁלֵּם.]

[1]) תרג' ד״ר מזיא.

[2]) [כמו שׂער, ובאשור' שָׁאר, רוח, בַּעַר (Del., Handw.. 685); ועי' גם ברט (Wurzeluntersuchungen 50).]

הים מעליכם כי יודע אני כי בשלי הסער הגדול הזה עליכם (שם יב). — ובהשאלה צרה גדולה, כעס וחרון גדול: וסער מתחולל על רשעים יחול (ירמ' כג יט). הנה רעה יצאת מגוי אל גוי וסער גדול יעור מירכתי ארץ (שם כה לב). אחישה מפלט לי מרוח סעה מסער (תהל' נה ט). כן תרדפם בסערך ובסופתך תבהלם (שם פג יו). —ובתלמ': מעשה שהיו באין בספינה ועמד עליהן ס ע ר גדול בים (ירוש' יומ' ג ח). ד"א אדן עו[לה לספינה] ועמו בהמה או סוסין או גמלין או דבר אחר אם עמד סער בים מה הן עושין משליכין את הבהמה לים וממלטין את בני אדן (גנזי שכטי' א, גינצבורג 38). — ובסהמ"א: ואיך איד חם ורטוב הוא יסודם בהתקבץ למעלה מאוירו וכוכבי אש אשר עולים ויורדים והברק והרעש ו ס ע ר ו (רס"ע פלקירא, המבקש הקד'). —ואמר המקונן: איכה שחת ב ס ע ר ך לסגר ביד סעפים סהדיך (איכה אלה, קינ'). ותנופת ידו עד נפשה נגעה ולכל קול הד לבה ענה כ ס ע ר (יל"ג, אדו"ס ג). —*ומ"ר סערים: ולאל יום יהי כל סר ותנף כמוקש מפני רוח ס ע ר י ו (רשב"ג, בשורש ען).

***סער**, ש"ז, —כמו שער: מן מה סער כותש אין הגדר כותש [1]) (ירוש' פאה 3 ג). וכוחלת ופוקסת ונוטלת ס ע ר ה וצפורניה (שם מבקי' א, גנ"י 193). אין כותבין ספרים לא על עור בהמה טמאה ולא על עור חיה טמאה ואין תופרין בגידן ולא ב ס ע ר ן (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת, אלבר 18).

סער, סער, פעו"י, יסערו, ואסערם, heranstürmen; tempêter; to storm, —א) סער הים, זעף והכה גלים גדולים: מה נעשה לך וישתק הים מעלינו כי הים הלך וסער וכו' ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה ולא יכלו כי הים הלך וסער עליהם (יונ' א יא-יג). — ב) בהשאלה, סער פלוני להפיץ את אויביו, קצף ורגז ואמץ כחו להפיצם: ראש פרזו יסערו להפיצני (חבקוק ג יד). —סער את ההמון, הפיץ אותם לכל עבר, כמו סער: ואסערם [2]) על כל הגוים אשר לא ידעום (זכרי ז יד). — ובמדר': כיון שאמר לו מה אשיב שולחי דבר היה דוד עומד ו ס ו ע ר ולא היה יודע מה להשיבו (מדר' תהל' יז). —ובסהמ"א במשמ' פ"ע, סער בלבו: ויצא אנטיפ' מלפני המלך ברעד ופחד וילך אל ביתו ולא ידע הדבר מראש ועד סוף ויסער בלבו מאד (יוסיפון שלו). ס ו ע ר ו ת בחמה ועליהם באימה ואין מלבדך שוכן בקול דממה (אהלת מתוחים, ליוה"כ, מחז' איטל' ג, ל.). ס ע ר ו בשמים תודות וסביבות הכס מדות הדין והרחמים עומדות ותדברנה לפני המלך (ראב"ע, מי כמוך אפק ים מצלעדיך). חמתו כאש תבאר וכעסו כלהב י ס ע ר (הוא, חי בן מקיץ). ואחר הגבול הזה אש אוכלה אל השמים עולה גחליה בוערים ורשפיה ס ו ע ר י ם (שם). — ובמשמ' פ"י: וכאשר הרוח סוער הים בהיות הים בהשקט וסוערת אותו הרוח כן דברים מסערים את לב בני אדם (יוסיפון שיד). — ואמר הפיטן: מחוללת תנין בגערה נותנת בים מעברה ס ו ע ר ת גלים בסערה עורכת מסלה ישרה וכו' (מחוללת, יוצ' ז פסח). מותחת גבהי מרומים נוטעת אדני אדומים ס ו ע ר ת שאון ימים ערפת המון קמים (מותחת, יוצ' אחרון פסח). —ס ע ר ה ו בשצף עלך וכל פה יהללך על פלא מפעלך (זכור את, יוצ' שבת זכור). ס ע ר ו השער ובראשכם הנני (אדם לנכסון, אוריה ובת שבע). — וביני פעוי, סעור סעורים: על עסק בעורים עזבנו אלוף נעורים סוחים כבן ס ע ו ר י ם סגוף עני וצעורים (לך ה' הצדקה, סליח' מנח' יוה"כ). בבית התפלה מקדש מוערים רפויי ידים ומעודי אברים בהולים וסעורים מכל עברים (ר' שמואל הלוי, שחרנוך בקשנוך, סליח' צ' עי"ח). תנקום דם הנשפך כמים הנגרים משוד עניים מאנקת סעורים (החרישו, קינ').

—נפעי, יסער, —נסער לבו על דבר, נע לבו ורגז וחרד בשביל דבר, bewegt werden; être troublé; to be troubled: ומלך ארם היה נלחם בישראל ויועץ את עבדיו לאמר אל מקום פלוני אלמוני תחנתי וישלח

---

[1]) [עי' כתש ובהערה.]

[2]) [כן דעת ריב"ג (הקדמה ל, עמ' 201) שהוא קל, ובמקום ואסערם. והוא סובר שיש כאן סרוס של תנועות, בלומ' הסמך והעין החליפו את תנועותיהן, וסרוס זה גרם לתנועת האלף להתארך מן סגול לצירה. וכן דעת רי"ק ורד"ק שהוא קל. ורד"ק מזכיר דעה שהוא צורה מורכבת מהקל והנפע', עי' מכלול (הוצ' ריטנברג נג:) ופרושו לפסוק זה. וסובר רי"ק שהוא פ"ע ולכן פרשה: ואסער עמם, כמו ישישום (ישעי' לה א), ורד"ק מוסיף: ויתכן לפרש שיהיה ואסערם פועל יוצא, ע"כ. אולם החדשים מפרשים אותו כמו פע', והיה צריך לנקד ואסערם, כמו אזרה (ויקר' כו לג) אלא שנתארכה תנועת האלף לצירת כמו אפו במקום אפו (שמות יו כג); ועי' קניג (I 279, II 494).]

איש האלהים אל מלך ישראל לאמר השמר מעבר המקום הזה כי שם ארם נחתים וכו' ונשמר שם לא אחת ולא שתים ויסער לב מלך ארם על הדבר הזה (שנגלה סודו) (מ"ב ו ח-יא).—ואמר הפיטן: יודוך ה' אלהינו צבאות קדושים וכתות ישרים וקדישי עליונים שרפים וחיות וכל הנסערים מהוד זיוך כי אתה מלך רם ונשא מושל בכל מלכותך (הוספ' ותקונ' לסדר רע"ג 24). רוח מנשבת בבעלי יערים רדוף נשמטת נסים ונסערים (אין כמוך, סליחו' יום ה). עורי צפון ובאי תימן יחד לכנס נסערים (אלהיך, יוצ' א' פסח). טוב לישרים ונוקם לצרים יחתו ממנו אבירים כלם מפחדו נסערים (את כס, יוצ' א' שבועו'). יום אשר נפשי נגערה ולתאותך נסערה ראה עניה סוערה ביד אום פיה פערה (יום לעקי, סליחו' ר"ה, סמה"ל ממג.).—וברפואה, משגע, lyssicus[1]): אף (יועיל) לנשיכת נחשים ולכלבים הנסערים הנושכים בהמת שיניהם (אסף 71:).

—פעי, יְסֹעַר,—סֹעַר המוץ, סֹעַר העשן, נִשָּׂא ונהדף בכח חזק, verweht werden; tourbillonner; to be storm-tossed: לכן יהיו כענן בקר וכטל משכים הלך כמוץ יְסֹעַר[2] מגרן וכעשן מארבה (הושי יג ג).—ובהשאלה, סֹעַר פלוני, נדחה ממקומו, גלה: עניה סֹעֲרָה[3] לא נחמה (ישעי נד יא). — ובספה"א: ועוד כי בהתהוות הצורה ישתנה הנושא מטבע היצירה אבן בהלול המקרה עוד הנושא מטבעו לא יצא וממנו לא יסערה (מנחס הגולה, לקו"ק 50). טוב לאדם שישב יחידי על פנת גג בזולת מחסה ומסוער מזרם וממטר משישב עם אשת מדינים (רלב"ג, משלי כא ט). והוא נמסר לרבבות מזיקין מלאכי חבלה לשמה ולבזיון מבוהל ומטונף מסוער דק לקוי (תורת האדם י, שכט). — ואמר המשורר: בני דע כי כבר ברואה עדת קמים מארות ונפוצה עלי הרים כמין חלקה מסוערת ובדברים כמו צאן מבלי רעה מפזרת (ר"ש הנגיד, שלה יונה).—ואמר הפיטן: סרנו וסוערנו ונשמטה חרב היונה (אני יום, סליחו' יום ו). סערתי כאניה בלב

1) תרג' ד"ר מויא.

2) [לפי צורתו הוא שיך לבנין פֻּעַל, וכן פרשוהו החדשים. אולם משמעת הכתוב דורשת פעל סביל, ולכן צריך לפרש שהוא פֻּעַ', ובא הנקוד יְסֹעַר במקום יְסֹעַר, עי' רד"ק בשרשיו ומכלול (הוצ' ריטנברג קכ:).]

3) [אפשר שזה הוא בינוני פועל מן קל. וכן בנראה פרש רש"י, וז"ל: שלבה סוער ברוב צרות, ע"כ. ורד"ק, סוערת בסערת הגלות, ע"כ.]

ימים לקנות פרדסים וכרמים עד שלא נהניתי מטעמים (סליחי' ספרי יוה"כ, מחזו' איטלי' ב, קז:).—ותֹּאַר לישראל: סוגה עועו מוגיה מוץ כדונג למוגגיה סערה מאנחה להפיגה (אפיק, יוצ' ב' פסח). חון סוערה וסועה ומלשני הבליעה צאנך מלהפשיעה (יושב בסתר, סליחו' יום ד', עפ"ש). ובתהום ירה שונאי סוערה והשירה שירה לאיום ונורא (גנזי שכט' ג, דודקון 137). אתעוררה אתגברה על שורה משתוררה פה פערה על סוערה ואחברה שה פורה לי שברה לה אוכרה חסד נעוריה (ראב"ע איפה בכי).

—פעי, *סֵעֵר, סיער, — נשא הסער והפיץ: הזורע וסערתו הרוח לאחריו מותר (כלא' ה ז). הזורע והרוח מסערתה (ספרי דברי רל).—ובמשמ' החריד, נדנד וטלטל בסערה: כשעירים עלי דשא זו רוח מזרחית שמסערת את כל העולם כשעיר (ר' יהודה, ב"ב כה.). פרשו מהלך יום אחד בים סיער הקב"ה עליהם את הים ברוח סערה וכל האניות שבים עוברות ושבות בשלום (מדרי יונה, ביהמ"ד ילינק א' 97).—ובספה"א: כן דברים מסערים את לב בני אדם (יוסיפון סיד). וכמו שבהרכבת הימים הרוח הוא המנהיג המסייע והעוזר או המעכב והמונע המסער בסערתו ככה בעבודת המלכים (ר"י אברבנאל, נחלי אבות ג, ד"ה רבן גמליאל).—ואמר הפיטן: וברוח חזקה סערתם סחרחור חומה ומסלה לעמך תבחור הירדן תסב לאחור (ויושע, יוצ' ז פסח). מלך קהל מלכי אדמה בסערו משא דומה יפקד על צבא רומה (יוצ' א' ר"ה, מחזו' איטלי' ב, לג:). פרי הדר עיטרתו לצפירה פרצוהו חקקתו בכסאך לסערה (Elbog. Stud. 127).

—הפעי, הִסְעִיר,—הדף והפיץ כמו בסער, ואמר בן סירא: בשיר מ[ש]ל חידה ומליצה עמים הסערתה (כ"י גני' מז יז).—ובמדרי: כשם שגל הים מסעיר ברוח סערה כך לשון של אדם מסעיר ברוח עבירה (א"ב דר"כ, ביהמ"ד ילינק ג).— ואמר הפיטן: שנן בפארן ושעיר ואותם אל הסעיר ואתה מרבבות קדש אדני בם סיני בקדש (קדוש, יוצ' א' שבועו'). בשבעה עשר בו הלחלה אחזתני וסער מסעיר (בחדש, סליחו' יז תמוז). זכור פלטים אשר באף הסעיר צבאי בלכתם אל הר שעיר (זכור איש, יוצ' שבת זכור). להר שעיר אסעיר וערער יתערער (אלהי, יוצ' שבת א' אחה"פ). צח ואדם משעיר נסיכה בבליון תסעיר (סס, אין כמוך). חושה להסעיר בשעיר ברכת אב תעיר ורב יעבוד צעיר

(יול׳ שנם ד לחה״פ). טורה רעב העיר ובמצור אותי הסעיר ומיד הובקעה העיר (הכה״ס, סל״ח׳ יז תמוז, מחז׳ איטל׳ א, קנט.). אנא חרש ימים חלפו מה נעמו ומה יפו תוך עיר שעיר תבעיר בני עשו שעיר מסעיר צעיר התחן לשוא (ר״י נג׳ארה, יתר לבי, עולת התי״ד כט). —והסעיר הושט בשחיטה, התכוץ: עד כדי שישעיר וושט וכו׳ ואם תבקש אמור לעולם עד שיסער ווז שאמר בן בשור שמסעיר יותר (הלמידי ר׳ יהודאי גאון, הלכ׳ פסוקי 141). עד מקום שישעיר מקום יש בכרס שמולגין אותו מפני השער שמגרדין ואיכא דגרסי יסעיר לשון רונזיד בלע״ז דכויין (רגמ״ה, חול׳ נד.).

—הפע׳, ״הֻסְעַר, שהסעירו אותו,—ואמר המקונן: ראה כי הסערתי כאניה בתאניה ואניה (איכה ישנה מגלגלת, קיכ׳).

—התפ׳. ״הִסְתַּעֵר,—כמו קל א): השיבוהו (אנשי הספינה ליונה) בלב סער במה ישתוק מסתער כי הים הולך וסוער (ר״י אבן גיאת, תוכחה). אם ילדי יום אותך ענו בעוז נפש אותם ענה או לך מנו לילות עמל לבב כבד להם מנה או ים זעפם לך יסתער לו לב רחב כחול פנה ובטח כי יש לאל הסד בכוכבים לא ימנה (ר׳ יוסף בן סהל, איכה יועם זהב מגור). בן אל בין פלשת יתפלש באפר שממותיו בשמה מי יחוק בספר מסתער בשעיר ויעפר בעפר (ראב״ע, אה גואלנו). וענין סערה וצפון סן כי מצפון באה להם הרעה כמו שכתוב מצפון תפתח הרעה כי בבל צפונית לארץ ישראל היה לענין הנהגת העולם הוא עניין צפון ונסתר ולב האדם מסתער עליו (רד״ק, פירוש מעשה המרכבה, בסוף פירושו ליחזק׳). — והִסְתַּעֵר החולה [1]), היה נרגש: והמסתער ממעט דבר כמו שיסתער החולה ממעט הזק שירגיש נוסף על חליו (שאלות ששאל ר׳ הלל מפירארה יון החכם הזה ר׳ זרחיה לוי, אוה״ג ב, 141). ובתחלת החולי אין ראוי שיעלה זה אם לא שיהיה החולי מסתער (מפתח הרפואות, כ״י בריט׳ מוז׳).—ושה״פ הִסְתַּעֲרוּת [2]): כמו שיתהוה הקצף בפיות הסוסים כשירצו וכמו שיהיה מהסתערות לגלי הים הקצף (אני הרלב״ג, שה״ש ח).

סְעָרָה, ש״נ, סמי׳ סַעֲרַת, ת״ר סְעָרוֹת, סמ׳ סַעֲרוֹת, — כמו סַעַר, סופה, רוח עזה מאד: ויעל אליהו בסערה השמים (מ״ב ב יא). מעם יי׳ צבאות תפקד ברעם וברעש וקול גדול סופה וסערה ולהב אש אוכלה (ישעי׳ כט ו). וגם נשף בהם ויבשו וסערה כקש תשאם (שם מ כד). תורם ורוח תשאם וסערה תפיץ אתם (שם מא יו). וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון (יחזק׳ א ד). היה גשם שוטף ואתנה אבני אלגביש תפלנה סערות תבקע (שם יג יא). ובקעתי רוח סערות בחמתי וגשם שטף באפי יהיה (שם יג). ויי׳ אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן (זכר׳ ט יד). ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו יעלו שמים ירדו תהומות נפשם ברעה תתמוגג (תהל׳ קז כה-כו). יקם סערה לדממה ויחשו גליהם (שם כט). אש וברד שלג וקיטור רוח סערה עשה דברו (שם קמח ח). ויען יי׳ את איוב מן הסערה ויאמר (איוב לח א). — ובהשאלה, במשמ׳ חֵמָה עזה, קצף גדול: הנה סַעֲרַת יי׳ חמה יצאה (ירמ׳ כג יט).—ובתו״מ: והרוח תלויה בסערה וכו׳ וסערה עשאה הקב״ה כמין קמיע ותלייה בזרועו שני׳ ומתחת זרועות עולם וכו׳ (ר׳ יודה בר פזי, ירוש׳ חגי׳ ב א). סערה תלויה בזרועו של הקב״ה שנא׳ ומתחת זרועות עולם (ר׳ יוסי, בבלי שם יב:). איוב בסערה חרף וכו׳ אמר לפניו רבונו של עולם שמא רוח סערה עברה לפניך ונתחלף לך בין איוב לאויב (רבה, ב״ב טז.). —ובסהמ״א: ויהיה סערת רעמים בשמים ורעש[ים] גדולים בארץ (גנזי שכט׳ ה, גינצבורג 322). כי כאשר תבא בפלג הים אין להשמר מן הסערה מפלגי הים ומגלי הים (יוסיפון סעג). בים ובשינית טהור איזו היא שונית כל מקום וכו׳ שמגיע לשם הים בעת הסערה (ערוך ערך שנית). כן ימצא רוב עמי הארץ והרבה מחשובי בני אדם על הענין הזה והוא שהם תמהים מדבר שהם רואים אותו ולא הרגילו לראותו בקדרות השמש והירח והברקים והרעמים והזיקות והסערה (ר״י א״ת, תו״ה, משנון הכנס ג). הזעף הגדול של הרוחות הקשות הוא שהשטן מתחבר ביניהם ובפרט באותם שיוצאים מן הארץ והם רוח סערה (רמח״ל, מסכי חכמה). — ואמר הפיטן: הנשים ההגונות לכם ישיבה הוכערו וסערה בם נשבה (קרובץ לגורים, סדר רע״ג ב, רכב.). ליום הדין היה חרד ורגז לשאתו ואל קול סערתו (ר״י חריזי, הענק כח). אוי מסערת חשקה אשר לבי מאד הירך עניתיו דוק ותשכת כי בחיק עפרתך שדרך (עמנ׳ מחב׳ ז).—וכמו כן סְעוֹרָה, ואמר הפיטן: ברוחך שופרו חוקים בתכונה כוססה תבל על מכונה ניה

[1]) [עי׳ בלה רבתי י, וז״ל: כיון דחזיתיה מסתער א״ל ברי ויסנא חדא איתי לי בעלי חד זמא ואיתכעלית ליה.]

[2]) [עי׳ ערך הִסְתַּעֲרוּת במקומו.]

קראת להעיר עיפה גאה דרכך בסעורה וסופה (Elbog. Stud. 126)—ומ"ר, ואמר המשורר: וארא רוחות וסופות נושפות ומרחפות סערות וזועות וזיעים מפרק הרים ומשבר סלעים (רא"בע, אגרת חי בן מקיץ). — ובחכמת הרפואה, סַעֲרַת החֹלִי: לחקור בכל מיני המאכל הראוי להאכיל את החולים באורך ימי תחלואיהם בהתחזק עליהם סערות החולי (אסף 122:). והזיעה הקרה והפלצית והסערה הבאים מהקדחות יבא משם (מהמתנים) (ר"ת אלדבי, ש"א ד, סו:.).

*סַעֲרָה, ש"נ, כמו שַׂעֲרָה,—שֵׂעָר: בסערה השיבוהו (הקב"ה לאיוב) וכו' אמר הרבה נימין בראתי באדם וכו' (רבה, ב"ב עז.). פעמים שאין העולם ומלואו מחזיקים כבודו פעמים שמדבר עם אדם מבין שערות ראשו הה"ד ויען יי' את איוב מן הסערה מבין סערות ראשו (ר' אביא בר קוסיי, מד"ר ברא' ד, תיהודור). ר' שאליה לר' ישמעאל בר' יוסי אמר לו שמעתה מאביך מהו ויכל אלהים ביום השביעי אתמהא אמר ליה כזה שהוא מכה בקורנס על הסדן אגבהה מבעוד יום והורידה משתחשך אמר ר' שמעון בן יוחאי בשר ודם שאינו יודע לא רגעיו ולא עתיו ולא שעותיו הוא מוסיף מחול לקודש אבל הקב"ה שיודע רגעיו עתיו ושעותיו נכנס בו כחוט הסערה[1] (שם י).

ס"פ, — ר"ת, סוף פסוק.

א.סַף[2]), סַף, ש"ז, מ"ר סִפִּים, — כלי מתכת וכדומ' להחזיק בו נוזלים, דם וכיוצא בזה, Becken, Schale; bassin; basin: ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם אשר בַּסַּף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות מן הדם אשר בַּסַּף[3] (שמות יב כב). ואת הַסִּפִּים ואת המחתות ואת המזרקות וכו' ואת הכפות ואת המנקיות אשר זהב זהב ואשר כסף כסף לקח רב טבחים (ירמ' נב יט).—וגם לשתות ממנו: הנה אנכי שם את ירושלם סף רעל לכל העמים (זכר' יב ב).—ואמר הפיטן: מסוך סף רעל חיימו המרר והרעל (רסב"י הבבלי, אין צור, יוצ' שבת א חנוכ'). יזם צורר הנגעל הרוני סף רעל וישקני מי רוש (יי' אויב גבר. סהרי לו"ג). ולא נכחד מידיד צאתי

1) [עי' ערך חוט.]

2) [באשור שַׁפְּ, (סַפְּ) גם שַׁפַּת, סַפַּת, כלי ליין (Del., Handw 681).]

3) [נחלקו בפרושו (מכילתי יא), וז"ל: ואין סף אסקופה זכו' דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר אין סף אלא כלי וכו'.]

ובואי בהיותי אצלי במוצאי ובואי כי העיר קטנה וסף רעל מכונה (ד"ה יהודי מלריס וא"י ב, מן 131). את סף הוקם על תשים סף רעל אל עמים מעלו בו מעל (ר"י נגארה, יורה חן, עולה תמיד קלא).

ב.סַף[1]), סַף, ש"ז, כנ' סִפִּי, סִפָּם, מ"ר סִפִּים,—סַף הַבַּיִת, —א) המפתן בפתח הבית, Schwelle; seuil, threshold: ויקם אדניה בבקר ויפתח דלתות הבית ויצא ללכת לדרכו והנה האשה פלגשו נפלת פתח הבית וידיה על הַסַּף (שפט' יט כז). ראיתי את יי' נצב על המזבח ויאמר הך הכפתור וירעשו הַסִּפִּים ובצעם בראש כלם (עמו' ט א). וינעו אמות הַסִּפִּים מקול הקורא (ישע' ו ד). הַסִּפִּים והחלונים האטמות והאתיקים סביב לשלשתם נגד הַסַּף שחיף עץ סביב והארץ עד החלונות (יחזק' מא טז). בתתם סִפָּם את סִפִּי ומזוזתם אצל מזוזתי והקיר ביני וביניהם (יחזק' מג ח). ויחף את הבית הקרות הַסִּפִּים וקירותיו ודלתותיו זהב (דהי"ב ג ז). — וְסַף הַשַּׁעַר: ויבוא אל שער אשר פניו דרך הקדימה ויעל במעלתו וימד את סַף השער קנה אחד רחב ואת סַף אחד קנה אחד רחב והתא קנה אחד ארך וקנה אחד רחב ובין התאים חמש אמות וְסַף השער מאצל אולם השער מהבית קנה אחד (יחזק' מ ו-ז). — ב) בהרחבה, החדר הראשון שלפני החדרים הפנימיים של הבית, ישבו בו שמרי הבית, Eingangsraum; vestibule: היא באה בְּסַף הבית והנער מת (מ"א יד יז). גם קאת גם קפד בכפתריה עלינו קול ישורר בחלון חרב בַּסַּף כי ארזה ערה (צפנ' ב יד).—שׁוֹמֵר הַסַּף, פקיד הממנה על שמירת המקדש: מעשיה בן שלום שמר הַסַּף (ירמ' לה ד).—וכן שֹׁמְרֵי הַסַּף, כהנים: ונתנו שמה הכהנים שמרי הַסַּף את כל הכסף המובא בית יי' (מ"ב יב י; גם כב ד; כג ד; כה יח).—ולויים: ויבאו אל חלקיהו הכהן הגדול ויתנו את הכסף המובא בית אלהים אשר אספו הלוים שמרי הַסַּף (דהי"ב לד ט).—ופקידים בבית המלך: בגתן ותרש שני סריסי המלך משמרי הַסַּף (אסתר ב כא; גם ו ב).—שֹׁמְרֵי הַסִּפִּים במקדש: הקרחים על מלאכת העבודה שמרי הַסִּפִּים לאהל ואבתיהם על מחנה יי' שמרי המבוא (דהי"א ט יט).—וכן שֹׁעֲרֵי הַסִּפִּים: לכהנים וללוים לשערי הַסִּפִּים (דהי"ב כג ד). — ושׁוֹעֲרִים בַּסִּפִּים: כלם הברורים לשערים בַּסִּפִּים מאתים ושנים עשר (דהי"א ט כב).—ובמדר': שבא זקן אחד מארץ כנען

1) [כך בכנעני' (לידזבר' 230), ובאשורי סִפּוּ, (Del., Handw. 509).]

לראותך ואמר שספּ הבית שאינה טובה (פדר"א כ). כך אמר ר' נחוניא בן הקנה בשבעה היכלות יושב טוטורסי"אי יי' אלהי ישראל הדר בתוך חדר ובפתח כל היכל והיכל שומרי הספּ שמונה ארבעה מימין המשקוף וארבעה לשמאל המשקוף (היכלות טו, ביהמ"ד ילינק ג).—ומ"ר: היו רואין (הצפרדעים) ועולין לתוכן והיו אומרים אנו שלוחן ממי שאמר והיה העולם והיו הספּים[1]) נבקעים לפניהם (מדר' תהל' עח יח, בובר). —ובתי הַסִּפִּים: ואם תאמר אצל בתי השיש ובתי הספּים[1]) לא היו עולים אתמהא אמר ר' שמעון זה אחד מתשעה דברים שהשליט הקב"ה רך על הקשה וכיון שהיתה הצפרדע באת ואומרת אני שלוחה של הקב"ה מיד השיש נבקע והיתה עולה (שם קה ט).— ובסהמ"א: ומזוזות וסיפין ופציטין ענין אחד הם אלא שמזוזות אינן ממלאין רוחב שערי האבנים וסיפין ממלאין רוחב שערי האבנים (ר"ח, ספר היסר, סו"ת נו). שהיו הספּים שוכבים בארץ והיה מצוהו שיקבע שם מזוזה (המאירי, יומא א, יא:). לאדם צנוע בסיפי הבית אע"פ שיום הוא ואור גדול בעולם אין אדם רואה בתוך ביתו אא"כ הכנים בו נר (זוהר בראש' הסמוי, רכז.). — ומצוי בלשון הפיטנים והמשוררים: תפיץ עמים בקיצפך הפיצץ תושב על סיפך ואבל לששון יוהפך (Kahle, Masor. d. West., כח). אבד יקותיאל אשר האבדים בו עתקו חיל וגם גברו כפתור אשר הכה וספים רעשו יכין אשר נפל וגלות סרו (רשב"ג, בימי יקותיאל).—לכן ירא קרות זמן טרם ספּים יהי מרעיש ויך כפתר (ר"י חריזי, הענק קמח). אבל חפצי נתן ספי לספי מתי מוסר וביניםו מליני (רמב"ע. הקילותי, שער השיר 71). כי השכינה שכנה לך עדי נתנה ספה בספך והדרה בהדריך (ר"י חריזי, תחכמוני לה). לגו שלות בחרון אפך מעת נתנו ספינו את ספיך וסכרתנו בשצף קצפך (כי הם, קינ', מחז' איטלי' א, קעח.). יונים בענפי ההדסים קוננו רעות בפיהם מתקו תמיד ואש ינחמו כי נפרדו מהם ועל קנאה במורשי לבבם צפנו חורב בספם בחיל יתאוננו מתום ומיושר כהרש יבשו התאבקו יחד בוכביהם ואת משוד ומכסל כפרים שמנו (רמב"ע, אם אהלי, או"ג ב, 185). שאי על שפים קינה וסבי כל אגפיך וצעקי לפני יי' על חרב ספיך (שכורת ולא מיין, קינ'). יחידה שחרי בית אל וספיו ובקטרת תני שירך באפיו (ר"י הלוי, יחידה, שער השיר 101). טרם ראותך בצל קירות לבבי מקום משכנך לא בצל ספי וקורתי (ר"י אבן גיאת, מבין עפאים, שם 125). ותען ירושלים ותאמר בהיותי בימי חרפי השכינה שכנה בספי וחמדו ארצי מלאכי גבוהים (ר"י חריזי, תחכמ' מז). ובנוך ובספך הבאתו ירושלם שפוך את קצפך לרעים משמים (ילין נור, סליח' שחר' יוה"כ, מחז' איטלי' ב, לה.). אמונים בני מאמינים הנאמנים בבריתך באים ליקד ולכרוע בספי חצרותך (אמונים, סליח' מנח' יוה"כ). נחרב דבירי וספּ מקדשי ואבדו הכמי ובית מדרשי (רמב"ע, נלאה להכיל, שבת איכה, ספרד'). לחרבן מקדשה ושממות ספיה תתיפח תפרש כפיה כאשה עזובה מדודה נפרדה (איך ידידות, קינ'). יום יום כספך אדרשה ופניך אבקשה צורי לעזרתי חושה (ר"י נגארה. לבי ובשרי ועוזי, עולת תמיד קכה). שחרתי כספך בגיל ורנן ומעשה תקפך בשיר אשנן (יחד כוכבי בקר. שם קסב). שחרי ספיו ברוח חן ותחנונים התחנני על כי ארך קץ שברך רב שנים (יתאו המלך, שם קסז). בו נהרב עירי וסיפי נשרפו (אחי שעו מני, קינ', שם עולת חדש כח). מלא את ספה כבוד עד ספה וראה כי שבעה בהרפה (יירה חן שכון, שם עולת תמיד קלח). רצועי ספיך וסובלי קצפיך (זכר' קעד, ספי המוסי כ"י תימנ', מחב' יג).

סַף, ת"ז, נקי סַפָּה, ת"ר סַפִּים.—מה שהוא סַף, עובר וכלה: כי הם יבטחו בכחם הכלה ובגבורתם הספה ואתם תבטחו בכח יי' אלהינו אשר לא יכלה ובעוז גבורתו אשר לא תסוף (יוסיפון ב, דפו' פרנקפ').—ואמר המשורר: ואל תכאב לדבר סף ונודד ולא תדרך סליל יחיד ובדד (רה"ג, מוסר השכל. לקו"ק 70). הן כחשי וטיט רפשו הלא נפשו יודעת עת ביתו וחיתו כרוח סף ונוסעת (רמב"ע, מרי שגיון, הול' דוקס 66). אלהים חי וגם קים עדי עד וכל חיים אשר יצר ספים (ר"מ דרעי, לקו"ק כט). עדי עש תהי ספה וחוג צדק ומאדים (הוא, שם פב). ולולא היא יקר תבל יהי סף ובעדה כל יקר נוצר ונברא (ר"י חריזי, תחכמ' מג). — ובכל המשמע' יחד: בכוס שהם יצק יין כעין הדם אשר בסף[1]) אשר יחזיק לבב חלש ויבא בקרב עם סף[2]) ואשתה עד מראשותי בלא בין יהיו בסף[3]) ובליל

[1]) [ואולי פרושו נדבך של אבנים, מן הארמי' שפא (ב"ב ה:) או ספא לפי גרסת הערוך (ספ ה:) ועי' פרוש רגמ"ה לב"ב (שם) וגם פרינקל (Fremdw. 12). ונ"א הפספים, פסיפס. עי' הערה של בובר.]

[1]) [כלי] — [2]) גבור (ש"ב כא יח).
[3]) [במפתן]

כל יגון לבי בעת הקיץ לרגלו סף[1]) (רמב"ע, הכרמים ג סס).

ספא[2]), ממנו מִסְפּוֹא.

°**סָפָא**, לספוא, — כמו ב.ספה, ואמר המקונן: ליל צור פקד קצפו ושלח בי אש רשפו והושת שברי לספוא ותשכו כוכבי נשפו (מדי פנס קינה, ערבי ת"ב, ספרדי).

ספג, ממנו *סִפֵּג, *סְפָג, *סַפְּגָן, °סְפוֹג, *סְפּוֹג, °סְפוֹגִי, °סְפוֹגִיִי, °סְפוֹגִית, °סְפוֹגִיּוּת, *סְפּוֹגְנִי, ∞מְסַפֵּג.

*°**סָפַג**[3]), פ"י, — א) בלע וקלט נוזלים כמו בִסְפוֹג, einsaugen; absorber; to absorb: חבית שנשברה מצילין הימנה מזון שלש סעודות ואומר לאחרים בואו והצילו לכם ובלבד שלא יספוג (שבת כב ח). ד' מדות ביושבים לפני חכמים ספוג ומשפך משמרת ונפה ספוג שהוא סופג הכל משפך שמכנים בזו ומוציא בזו וכו' (אבות ה טו). תלמיד שכחו יפה דומה לספוג שהוא סופג את הכל שני לו דומה למוך שאינו סופג אלא צרכו (ר' יהודה, ספרי דברי מח). לא יספוג ביין ולא ישפה בשמן שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול (שבת קמג:). — ובהשאלה, סָפַג נכסים, בלע אותם: מה הטה זו סופגת כך ישראל סופגין נכסיהם של אומות העולם (ר' יוסי בר' חנינה, מד"ר שה"ש, ספרך-חגן הספר). — ובמשמ' קנח וינּפש ע"י בליעת הנוזלים כמו בספוג: ראה יום שמיני מונה בתחלה ומביא שתי קרבנות כמה הוא כדי טבילה וסופג כדי שיראה וישבול ויעל ויסתפג (תוספת' זבים ח ט). — וכן סָפַג במלה, קנח את קרבן העוף ע"י מלח: עולת העוף כיצד היתה נעשית עלה בכבש ופנה לסובב וכו' נטל את הראש והקיף בית מליקתו למזבח וספגו במלה וכו' (זבח' ו ה). מלח ולא ספג ספג ולא מלח כשרה (תוספת' שם ז י). זית שפיצעו בידים מסואבת לא הוכשרו לסופגן[4]) במלח הוכשרו (ירוש' מעשר' א ז). — ובפהמ"א, במשמ' קנח ונגב את עצמו, ואמר הפיטן: שש וקידש ופשט בצהלה סע וטבל וספג כבתחילה (Elbogen, Stud. 129). שקד לקדש חמשית ידיו ורגליו כראשית ופשט וטבל שלישית ועלה וספג הישיה (שם 154). — ובהשאלה, קלט חכמה: כי כן דרכו (של יש"ר מקנדיא) לקבל ולספוג מכל אדם (ספי נובלות חכמה, הקד'). — ב) בהשאלה, קלט מכות, לקה, סָפַג ארבעים, או שמונים מלקות[1]): המנהיג סופג את הארבעים והיושב בקרון סופג את הארבעים (כלא' ח ג). ואם נטמאו (ולד כהנת וולד שפחתה שנתערבו) אין סופגין את הארבעים ואינן אוכלים בתרומה (יבמ' יא ה). האשה שנדרה בנזיר והיתה שותה ביין ומטמאה למתים הרי זו סופגת את הארבעים הפר לה בעלה והיא לא ידעה שהפר לה בעלה והיתה שותה ביין ומטמאה למתים אינה סופגת את הארבעים רבי יהודה אומר אם אינה סופגת את הארבעים תספוג מכת מרדות (נזיר ד ז). מעשר שני והביכורים מצטרפין חוץ לחומה לספוג עליהם את הארבעים (ר' מאיר, תוספת' מכו' ד ו). האוכל אבר מן החי ומן העוף טמא הרי זה סופג שמונים דברי ר' יהודה ור' אלעזר וחכמים אומרים אינו סופג אלא ארבעים (שם זבים ה יג). שהטה ואת בת בתה ואח' כך שחט את בתה סופג את הארבעים סומכוס אומר משום ר' מאיר סופג את שמונים (ירוש' סנה' ט ח).

—פע', *סִפֵּג, יְסַפֵּג, כמו קל, — קנח ונגב: מי חטאת שנתמעטו טובל אפילו ראשי גבעולין ובלבד שלא יספג (פרה יב ג).

—הפע', *הִסְפִּיג, מַסְפִּיג, — כמו פע': טבל ולא מספיג[2]) בדם שיהא בדם שיעור טבילה (מנח' ז:). נטל האיל והפשיטו וכו' נטלו והספיגו אמר כך תהא רואה כאלו יצחק מסתפג לפניך (מד"ר במד' יז). — ובמשמ' בלע וירדה כמו בספוג: כשרף הזה שאינו מספיק לצאת עד שמספיגין אותו[3]) (שם ברלש' לז).

—התפ', נתפ' *הִסְתַּפֵּג, נִסְתַּפֵּג, — קנה ונגב את עצמו: הרוחץ במי מערה ובמי טבריא מסתפג אפילו בעשר אלונטיות לא יביאם בידו אבל עשרה בני אדם מסתפגין באלונטית אחת פניהם ידיהם ורגליהם (שבת כב ה). פרסו סדין של בוץ בינו לבין העם פשט ירד וטבל עלה ונסתפג הביאו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו (יומ' ג ד). מצאו (בית כסא) נעול יודע שיש שם אדם פתוח יודע שאין

1) [מן סוף, סף וכלה.]
2) [כמו ג.ספה.] — 3) [נגזר מן השם ספוג.]
4) [בתוספת' טהר' (י יא) הגרסה לכופתו, וכן שבת (קמה.) בדפו', אבל בערוך לסופגם.]

1) [הערוך מביא י"ם שהוא כמו סופק.]
2) [ברש"י הגרסה מספג, וכן זבח' (מ:, לג:).]
3) [במד"ר (במד' ג) הגרסה מספגין.]

שם אדם יורד וטובל עולה ונסתפג ונתחמם כנגד המדורה וכו׳ (תמיד א א). סמכו ידיהם עליו ואמרו לו אישי כהן גדול טבול אחת ירד וטבל ועלה ונסתפג זאהר כך הזיע זיעתו טהורה (מכשי׳ ג א). ג׳ דברים התיר ר׳ חנינא בן עקביא לאנשי טבריא ממלאין מים מגזוזטרא בשבת וטומנין בעצה ומסתפגין באלונטית (עירוב׳ פז:). נטלו והספיגו אמר כך תהא רואה כאילו יצחק מסתפג לפניך שרפו ואמר כך תהא רואה כאלו עפרו של יצחק צבור על גבי המזבח (מד״ר במד׳ יז). — ובספה״א: ואסור לראותו כשהוא ערום ולא כשהוא מסתפר ולא כשהוא בבית המרחץ ולא כשהוא מסתפג ואינו חולץ שנאמר וירקה בפניו זהו בזיון (רמב״ם, מלכ׳ ב ג). המוכר את המרחץ מכר את בית הנסרים וכו׳ ואת בית הזילאות שמסתפגין בהן (הוא, מכיר׳ כה ט). שכיון שכל הרוחצין מסתפגין אם אתה אוסר עליו להסתפג אף אתה אוסרו ברחיצה (ר״נ על הרי״ף, שבת קכ:). — ואמר הפיטן: עת קדשו ידיו ורגליו ופשט וירד וטבל לעבוד עלה ונסתפג וזו מעלליו ישימו לי״י כבוד עטרת בגדי זהב עליו הובא נאמרה בסיני (רחב״ע, אזכירה סדר עבודה). סבבוהו שלוח ונחפז לטבול ולהסתפג ולעלות סגן יעטהו כלי פז (Elbogen, Stud. 149). — ובמשמ׳ התיפש: ספגי והמשל בזה כי כשוב המים אויר בפתיחתם יסתפגו המים ויתגדלו מרחקיהם (כוזרי, מו״כ סט). שהגשם השמימי הווה ונפסד בחלקיו מתפעל מתקשה ומסתפג ובו ילדו אלה הכוכבים (יש״ר מקנדיה, אגר׳, הכרמל, תמוז תרכ״ז, 343).

***סְפָג**[1], ש״ז, סה״פ מן סָפַג, — קנוח ונגוב: מטפחות הידים מטפחות הספרים ומטפחות הספג[2] אין בהם משום כלאים (כלא׳ ט ג).

***סְפָגָן**, סופגן, ספגן, ש״ז, מ״ר ספגנים, סופגנין, — חלת להם שנאפתה מעיסה רכה ותפוחה כמו ספוג: הסופגנין[3] והדבשנין והאסקריטין וחלת המשרת והמדמע פטורין מן החלה עיסה שתחלתה סופגנין וסופה ,סופגנין[4] פטורה מן החלה תחלתה עיסה וסופה סופגנין[4] תחלתה סופגנין[4]

1) [לוי מנקד סְפָג בטעות.]

2) [כשאדם יוצא מבית המרחץ מביאין לו סדין או מטפחת ומסתפג בה, ר״ש. ובתוספתי (שם ה יז) הגרסה הספוג, וכן הגרסה בערוך.] — 3) [במדב״מ ספגנין.]

4) [במדב״מ סיפגנים ובנקוד הבבלי (הקדס

וסופה עיסה חייבת בחלה (חלה א ד-ה). איזהו גמר מלאכתו (של תנור) משיסיקנו כדי לאפות בו סופגנין[1] ר׳ יהודה אומר משיסיק את החדש לאפות בישן סופגנין[1] (כלים ה א). יוצאין ברקיק השרוי ובמבושל של נימוח יוצאין בסופגנין הנעשין באור ואין יוצאין בסופגנין הנעשין בחמה (תוספת׳ פסח׳ א לא). פתר לה בסופגנין שנעשו באור ואין יוצאין בסופגנין שנעשו בחמה (ירוש׳ חלה א ה). — ובספה״א: וכל דבר שתחילתו סופגנין שמטגנין אותן בשמן שקורין בונייו״ש פטורין מן החלה (תוספ׳, ברכ׳ לז.).

***סַפְּגָן**, ש״ז, מ״ר סַפְּגָנִים, — מי שמנגב את הגוף: ומטפחת הספרים והם שנותנין עליהם כשמסתפרין ומטפחות הספגנין שמסתפגין בהן כשיוצאים מבית המרחץ (הלבוש חו״מ תקלד א).

ספד[2]), סמני סָפַד, סוֹפֵד, מִסְפֵּד *סֶפֶד, *סַפְדָן, *הספד.

סָפַד פ״ע, סָפְדָה, סָפְדוּ, סֹפְדִים, סוֹפְדִים, סָפוֹד, סְפוֹד, לִסְפֹּד, ספדו, סְפֹדְנָה, אֶסְפְּדָה, תִּסְפֹּד, תִּסְפְּדוּ, יִסְפְּדוּ. — סָפַד לְמֵת, סָפַד על מת, עשה לו מספד כמנהג, קונן עליו וספר בשבחו וקרא הוי אחי הוי אדון וכדומ׳ klagen; se lamenter; to lament: ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון בארץ כנען ויבא אברהם לִסְפֹּד לשרה ולבכתה (בראש׳ כג ב). וַיִּסְפְּדוּ שם (בני יעקב) מספד גדול וכבד מאד ויעש (יוסף) לאביו אבל שבעת ימים (שם נ י). וימת שמואל ויקבצו כל ישראל ויספדו לו ויקברהו (ש״א כה א). וַיִּסְפְּדוּ ויבכו ויצמו עד הערב על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם יי׳ ועל בית ישראל כי נפלו בחרב (ש״ב א יב). ותשמע אשת אוריה כי מת אוריה אישה וַתִּסְפֹּד על בעלה (שם יא כו). ויבא אל עיר הנביא הזקן לספד ולקברו וינח את נבלתו בקברו ויספדו עליו הוי אחי (מ״א יג כט-ל). בבאה רגליך

א) סֻפְגָנִין. ופרש הר״י בן מלכי צדק ז״ל: דרך בני אדם לשין עיסה לעשות חררה בתנור ואחר כך נמלכין לעשות סופגנין ויש דרך בני אדם עוד לעין עיסה לעשות סופגנין ואחר כך נמלכין מאותה עיסה לעשות חררה חייבת בחלה, ע״כ.]

1) [במדב״מ סיפגנים. ובכ״י פרמה מנקד סֻפְגָנִין.]

2) [כך בארמ׳. ובאשור׳ ספאד, ספד, ספר, ספת, מספד, (Del., Handw. 507). ובאתהרית בסרוס האותיות סרפי, קינה.]

העירה ומת הילד וְסָפְדוּ לו כל ישראל וכו' היא באה כסף הבית והנער מת ויקברו אתו וַיִּסְפְּדוּ לו כל ישראל (שם יד יב-יח). אל תבוא בית מרזח ואל תלך לִסְפּוֹד ואל תנד להם וכו' ומתו גדלים וקטנים בארץ הזאת לא יקברו ולא יִסְפְּדוּ להם ולא יתגדד ולא יקרח להם (ירמ' יו ה-ו). לכן כה אמר יי' אל יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה לא יִסְפְּדוּ לו הוי אחי והוי אחות לא יִסְפְּדוּ לו הוי אדון והוי הדה (שם כב יח). בשלום תמות וכו' והוי אדון יִסְפְּדוּ לך (שם לד ה). הנני לקח ממך את מחמד עיניך במגפה ולא תִסְפֹּד ולא תבכה ולא תבא דמעתך (יחזק' כד יו). לא תִסְפְּדוּ ולא תבכו (שם כג). ושמתי שמרון לעי השדה וכו' על זאת אֶסְפְּדָה ואילילה אילכה שולל וערום אעשה מספד כתנים ואבל כבנות יענה כי אנושה מכותיה (מיכ' א ו-ט). והביטו אלי את אשר דקרו וְסָפְדוּ עליו כמספד על היחיד וכו' וְסָפְדָה הארץ משפחות משפחות לבד (זכר' יב-י יב). עת לבכות ועת לשחוק עת סְפוֹד ועת רקוד (קהל' ג ד).—וְסָפַד לפני המת, בפניו, אצלו: ויואב ואבישי אחיו הרגו לאבנר וכו' ויאמר דוד אל יואב ואל כל העם אשר אתו קרעו בגדיכם וחגרו שקים וְסִפְדוּ לפני אבנר והמלך דוד הלך אחרי המטה (ש"ב ג ל-לא).—ובהרחבה, על צער ואבל, צרה בכלל, על הרבן האמה וכיוצא בזה: על שדים סֹפְדִים[1] על שדי חמד על גפן פריה (ישעי' לב יב). על זאת חגרו שקים סִפְדוּ והילילו כי לא שב חרון אף יי' ממנו (ירמ' ד ח). הילילי חשבון כי שדדה עי צעקנה בנות רבה חגרנה שקים סְפֹדְנָה והתשוטטנה בגדרות כי מלכם בגולה ילך כהניו ושריו יחדיו (שם מט ג). חגרו וְסִפְדוּ הכהנים וכו' כי נמנע מבית אלהיכם מנחה ונסך (יואל א יג). אמר אל כל עם הארץ ואל הכהנים לאמר כי צמתם וְסָפוֹד בחמישי ובשביעי (זכר' ז ה).—ובתו"מ: גוי שהביא חלילין בשבת לא יספוד בהן ישראל אלא אם כן באו ממקום קרוב (שבת כג ד). נחמיה איש שיחין פגע ביה ירושלמי אחד אמר לי זכי עימי הדא תרנגולתא אמר ליה הילך טימיתיה וזיל זבון קופד [וזבן קיפד] ואכל ומית ואמר בואו וספדו להרוגו של נחמיה (ירוש' פאה ח ט). אל תספדוני בעיירות מפני המחלוקת (רבי, שם כלאי' ט ד). מעשה ומת אלבסא בלוד ונכנסו כל ישראל לסופדו ולא הניחם רבי טרפון מפני שיום טוב של עצרת היה (חגי' יח.). וכשמת אמרה להן סופדו לזה שפטפט ביצרו יותר מיוסף (גיט' כז.). באותה שעה בקש משה למות כמיתת אהרן מפני שראה מטתו מוצעת בכבוד גדול וכתות כתות של מלאכי השרת סופדות אותו (אדר"נ יב). והיה הקב"ה סופד ואומר אוי לו למלך שבקטנותו הצליח ובזקנותו לא הצליח (מד"ר איכ', פתיח').—ובסהמ"א: וישלחו אליו זקני העדה אל מת המצוה עימם להיוועדה ללכת לקוברו לבכות ולספדה ולעשות לו כבוד כצווי התעודה וכו' (אחימעץ, סדר החכמים ב', כיצויאר 124).—ואמר המשורר: עמי ספד כי הכרוב סר מדביר וכלי קרב וכלי יקר נפזרו (רשב"ג, בימי יקותיאל). ידידי הלבן עשר וששה ספד ובבות עליהם האספה (הוא, מלילתי, שער השיר 36). ועלי ספדו כוכבי שחקים ולי התנודדו סהר וחמה (רמב"ע, חרדה לנפש תבל, שם 66). ספדנו בגלותנו חפוי ראש ואבל על נהרות בבל (ר"י הלוי, מי כמך, שם 114).

—נפעל, נִסְפַּד, יִסָּפְדוּ,—נִסְפַּד פלוני, ספדוהו, עשו לו מספד: ממותי תחלאים ימתו לא יִסָּפְדוּ ולא יקברו (ירמ' יו ד). והיו חללי יי' ביום ההוא מקצה הארץ ועד קצה הארץ לא יִסָּפְדוּ ולא יקברו (שם כה לג).—ובתלמ': מיתתנו במדבר קשה לנו ממיתת אחינו באפילה שאחינו נספדו ונקברו ואנחנו תהיה נבלתנו מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה (מכילת' בשלח ג). אל שאול שלא נספד כהלכה (יבמ' עח:). מת שלא נספד ולא נקבר או שהיה גוררתו או שהיו גשמים מזלפין על מטתו זהו סימן יפה למת (ר' נתן, קה' מז.).—ואמר המשורר: וכל איש לא יהי נספד כפי שגיו אשר חיה ולא עשרו יהי נזכר ביום יובא במאפליה (פ"ש הנגיד, הכמות פליליה).

—הפעי', *הִסְפִּיד,—עשה מספד, נשא קינה וספר בשבחו של מת: בית הכנסת שחרב אין מספידין בתוכו (ר' יהודה, מגל' ג ג). עבדים ושפחות אין מספידין אותן (ברכ' טז:). באותה שעה אמרו לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום (רב יהודה בשם רב, מו"ק ח.). ואין מספידין בהן (בבתי כנסיות) הספד של יחיד וכו' ומספידין בהן הספד של רבים (מגל' כח:).—יעי' עוד הספד.

1) [על שדים שהיו צומקים מרעב, רד"ק. ורש"י מפרש יטפחו על לבם על שדי החמד, וכן השבע' κόπτεσθε. ורוב החדשים מנקדים שָׂדִים כמו שָׂדוֹת, או שְׂדֵיהֶם.]

סָפַד, סופֵד, פ״ז, מ״ר סַפָּדִים, סוֹפְדִים, — מי שסופד על המת, סַפְדָן: כי הולך האדם אל בית עולמו וסבבו בשוק הסֹּפְדִים (קהלת יב ה).

***סְפֵד**, סֶפֶד, ש״ז, — כמו הֶסְפֵּד: ירדו לספד חרואים פנים פטורין ושאינן רואין פנים חייבין (ר׳ יודה, ירושׁ׳ ברכ׳ ג ג). האומר הרי עלי עצים למזבח וגזירין למערכה אסור בספד[1]) ובתענית ומלעשות מלאכה בו ביום (שם, פסח׳ ד, גני׳ 109). — ובפהמ״א: כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף מחרונך אם לא כחצות לילה רגלי באת אלי לתקן ספד ולהכריז נהי וכו׳ הלא כה קראני בהאסף אדוני אביך כוננת רב ספד וחקותי דברי קינות אשר קוננו כל ישראל דבר יום ביומו כל ימי האבל (מנחם בן סרוק, אגר׳, ספי תשו׳ תלמידי מנחם XXXII). ור׳ אמיתיי הכין ספד[2]) לקוננהו וכל הקהל בכו אותו ויקוננהו ור׳ אמיתיי ספדו בקינה שעשה בעבוריהו (אחימעץ, סדר חכמים ב׳ ניבויאר 124). — ואמר הפיטן: עיניך רואות תהיינה פקוחות עוני וענוי מצרות המתוחות ספד לרנה לרצוי תוכחות סבות והפוך בדרכיך הנכוחות (תבוא לפניך שועת חנון, סליח׳ יום א). על יום חרבן היכל מקדש מדי ליל זה ספד יחדש על עיר קדש ועל המקדש (על יום חרבן, קינ׳ ערב׳ ט״ב, ספרדי). — ומ״ר סְפָדִים: ונסים על בנו מלבש חרדים ותשירו בבית משפט ושמחה והוא יקרא בבית אבל ספדים (ר״ש הנגיד, הכימים).

***סַפְדָן**, ש״ז, מ״ר סַפְדָנִים, — מי שאומנתו לספוד על המתים: מעשה באדם אחד שכינס מעות לעלות לרגל ובא ספדן ועמד על פתח ביתו ונטלתן אשתו ונתנתן לו (ר׳ יהודה בשם רב, מו״ק ח.). כשם שנפרעים מן המתים כך נפרעים מן הספדנים ומן העונים אחריהם (ברכ׳ סב.). — ובפהמ״א: לא יביא ספדן לערער על מתו שמת זה ימים רבים (רע״ב, מו״ק א ה). שמע מהתינוקות שאומרים עכשיו באנו מהספד פלוני כך וכך ספדנים היו שם ופלוני החכם עלה אחר מטתו וכו׳ הרי זה מעיד מפיהם (הלכות, אה״ע א״שות יז יג).

***סַפְדָנִית**, ש״נ, — כמו סַפְדָן: והוא ענין אמרו מפני שהאלית יושבת עליו ירצה בו הספדנית מלשון אלי כבתולה חגורת שק והיא תשב עליו בעת ההספד (פי׳ הרמב״ם, כלים טו ו).

1) [בדפו׳ (ד א) בהספד.]

2) [בנדפס ספר. ועי׳ קויפמאן (Monatsschr. 1896, 544).]

סְפָּה, ש״נ, מ״ר סְפּוֹת, — א) כמו א.סַף: משכב וְסַפּוֹת וכלי יוצר והטים ושעורים וכו׳ (ש״ב יז כח). — ובתלמ׳ כלי שעושים בו כלי זכוכית: משינטלו מן הספות[1]) תמחוי שעשאו אספקלריא אף על פי שמשתמש בו טהור (תוספת׳ כלים ב״ב ז ז). — ב) כעין דרגש, ישבו או ישכבו עליה, Sofa; couch : נהוג בדבור ובספרות.

סַפָּה, ש״נ, מ״ר סִפּוֹת, — כמו א.סַפָּה: וְהַסִּפּוֹת והמזמרות והמזרקות והכפות והמחתות זהב סגור (מ״א ז נ). אך לא יעשה בית יי׳ סִפּוֹת כסף מזמרות מזרקות (מ״ב יב יד). — ואמר הפיטן: הקדשנו צום עוללים וזקני אספות ישרנו רנה ותפלה ושקדנו ספות (סליח׳ יום ה׳, סד׳ ר״ע השלם ב ריא:).

א.**ספה**[2]), ממנו א.סָפָה.

א.**סָפָה**, פיו״ע, ספתה, סָפוּ, לִסְפּוֹתָהּ, תִּסְפֶּה, — א) פ״י, ספה את פלוני, השמידו, אִבְּדוֹ מן העולם wegraffen; anéantir; to sweep away, destroy: ויגש אברהם ויאמר האף תִּסְפֶּה צדיק עם רשע אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר האף תִּסְפֶּה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה (בראשׁ׳ יח כג כד). יבשו ויחפרו יחד מבקשי נפשי לִסְפּוֹתָהּ יסגו אחור ויכלמו חפצי רעתי (תהל׳ מ יה). — ודבר לא בעל חי, ספה אותו, אִבְּדוֹ, החריבו: ביום ההוא יגלח יי׳ בתער השכירה בעברי נהר במלך אשור את הראש ושער הרגלים וגם את הזקן תִּסְפֶּה והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן (ישעי׳ ז כ-כא). — ובמדר׳: בשר ודם האף סופה אותן שמא אף אתה כן תספה צדיק עם רשע (תנחו׳ וירא ח). — ואמר הפיטן: דברתי באש קנאתי בית מרי לספות הנני אליה באף ורוח זלעפות (אז בנוא יום, סליח׳ י׳ טבת). חגרי לבוש שק עלי ההבערה אשר יצתה לחלק וספתה את תלוליך (שאלי שרופה, קינ׳). ויהי כאשר דמתה הגבירה כן היתה לחם לא אכלה ומים לא שתתה עד אשר רוח ספתה ארור אפה כי עז ועברתה כי קשתה (עמנו׳, מחב׳ ג). — ב) פ״ע, סָפָה

1) [ר״ש (כלים ל א) גורס הספית והוא מפרש מקום הספין שלהם. ובעל זר זהב מפרש תנור שעושה שם זכוכית. ולוי מנקד סְפּוֹת ביחיד ומחבר אותו עם שרש שָׁפַת.] — 2) [קרוב לְסוּף.]

האדם, הדבר, פלה, עבר מן העולם, zu Grunde gehen; périr, être ruiné; to be destroyed: והכיתי בית החרף על בית הקיץ ואבדו בית השן וספו בתים רבים נאם יי' (עמו' ג יה). עד מתי תאבל הארץ ועשב כל השדה ייבש מרעת ישבי בה ספתה בהמות ועוף (ירמ' יב ד). איך היו לשמה כרגע ספו תמו מן בלהות (תהל' עג יט). — ואמר המשורר: שמש צדקה תורח ומרפא וכאב מצוקה יכלה ויספה. ועול מועקה ישבר וירפה (רמב"ע, אין כפי מלה, שער השיר 76).

—נפעל, נספה, נספה, אספה, תספה, תספו.—נספה האדם, נספתה העיר, וביוצא בזה, — כמו קל משמ' כ). כלה, אבד: קום קח את אשתך ואת שתי בנתיך הנמצאות פן תספה בעון העיר (ברא' יט יה). ואל תעמד בכל הככר ההרה המלט פן תספה (שם יז). סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה וכו' פן תספו בכל חטאתם (במד' יו כו). אך יראו את יי' ועבדתם אתו וכו' ואם הרע תרעו גם אתם גם מלככם תספו (ש"א יב כד-כה). חי יי' כי אם יי' יגפנו או יומו יבא ומת או במלחמה ירד ונספה חלילה לי מיי' משלח ידי במשיח יי' (שם כו י-יא).—נספה בידו של פלוני, נפל בידו, אבד: ויאמר דוד אל לבו עתה אספה יום אחד ביד שאול אין לי טוב כי המלט אמלט אל ארץ פלשתים (שם כז א). ויש נספה בלא משפט (משלי יג כג).—ובמשמ' הכה, נספה מפני האויב: אם שלש שנים רעב ואם שלשה חדשים נספה[1] מפני צריך וחרב אויביך למשגת (דהי"א כא יב).— ואמר בן סירא: כי פתאם יצא זעמו ובעת נקם תספה (ב"ס גני' ה ז). עם אכזרי אל תלך [בדרך] פן תכביד את רעתך כי הוא נוכח פניו ילך ובאולתו תספה (שם ה יה).—ובמדר': מעשה באחד שנשתלח לגבות בני טברי' ובני ציפורי כשהיה גובה בטבריה ראה אחד מציפורי עמד ותפשו אמר לו מציפורי אני אמר לו יש בידי כתבים מציפורי לגבותה ולא הספיק לגבות בני טבריא עד שבאת רווחה לציפורי ונמצא נספה בלא משפט מקומו (מד"ר ברא' מט). — ובספה"א: ורבים בקשו לצאת מן ירושלם ולא עזבום הפריצים לצאת כי מי יודע אולי נפקד עונם להספות עם העיר ועם יתר אחיהם (יוסיפון תקיח). — ואמר

---

[1]) [בשבע' φεύγειν σε, וכן הירונ' te fugere, נסך, כמו בש"ב (כד יג), וא"כ אפשר שנספה הוא שבוש מן נסכ[ה], עי' ערך נשג.]

המשורר: וחי לא כחיי אנוש למחר נספה ומאז נודע בשם מחץ ורפא (ר"י אבן גיאת, יקרו להלל, שער השיר 24). כי מת וגם ירד לשאל ברב חשק כלה באהבתו אתך וגם נספה (רשב"ג, מי זאת, שם 38). אם תפקד עליו חטא אשר בו יוחם יספה כהלש עם גבור נלחם (הוא, יי' מה אדם, סדר רע"ג ג, 5). עליו צוה עתדות צפה פה אל תגור עמם פן תספה צא אל ארץ שברך בו ירפא (רמב"ע, אזרה רענן, שער השיר 83). אתן עז סוף דבר לרופא לשבורי לב השם ליעפי כח רב סבל פן תספה רות איש וכרגע יספה (רמב"ע אל אחד, שם 141). והמחזיק בהם ואותם לא ירפה לעד יחיה לא יספה כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא (הוא, אגר' אי בן מקיץ). רפו זרועי פי היליל ואין מרפא רבו נגעי כמעט קט אני נספה יראה צלעי צר ילעג וירחיב פה (הוא, יעלה יפה). עריץ שלח בני פן תספה בהרוני מאסת את דבר יי' וימאסך ממלך (הוא. מי כמוך אפס יש מבלעדיך). ולי מרפא לכל איש נרפה ולכל לב נכפה ונספה ולתחלואי יהפה (ר"י חריזי. תחכמי ל). ומזור לכל מזור וארוכה לכל מכה ומרפא לכל נספה (שם מח). כעלות יום החקר בלבי כלה ונספה כי מחסי לשקר שתי ועל הר נספה (סליח' שחרי יוה"כ, מחזו' איטל' ג' קט:). עצור מגפה לעם לך מצפה כלה דבר ומשחית ולא נספה ותאמר למלאך ידך הרפה (סליח' תענ' צבור, שם כ.).

ב. **ספה**, ממנו ב.ספה

ג. **ספה**[1]), ספות, לספות, ספו,—כמו יסף, הוסיף, ספה דבר על דבר, הוסיף עוד, hinzufügen, vermehren; ajouter, augmenter; to add, increase: והנה קמתם תחת אבתיכם תרבות אנשים חטאים לספות[2]) עוד על חרון אף יי' אל ישראל (במדי לב יד). הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד ספו שנה על שנה חגים ינקפו (ישעי כט א). הוי בנים סוררים נאם יי' לעשות עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי למען ספות חטאת על חטאת (שם ל א). עלותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר (ירמ' ז כא).—ודבור, ספות הרוה את הצמאה:

---

[1]) [כן ריב"ג ורד"ק והמפרשים העברים, אך החדשים אינם מודים במציאות שורש זה, והם גוזרים את כל הצורות של ערך זה מן יסף או מן א.ספה, ועי' בהערות הבאות.]

[2]) [וכן בכתבת משע מלך מואב שורה כ־כא: ואשאה. ביהץ. ואחזה. לספת. על. דיבן.]

והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך למען סְפוֹת[1] הרוה את הצמאה (דבר' כט יח). —ובסהמ"א: ומי יתן ספות השמועה הזאת כח כי בזאת תרבה גדולתנו (ר"ח אבן ספרוט, מכתב למלך הכוזרים, בסוף ספ' הכוזרי לג). ודע כי ספות מתת על אחת משנה לא חפצתי (ריב"ל, באר יצחק 140).— ואמר המשורר: ודמיתי קרות וספות חבורים הם לאיש תעלה בחביריו ושבתי מזרוע הידידות בקוצר שרפה רוח קציריו (רסב"ג, בשורש ענ). ואלו לא יהי מסוד מאורו אזי יסוף ספות כחי ושני (רמב"ע, הקילותי). ספות חלק בנר דולק ולא יכבה ככל חבריו (אבר ילה, יול' שבת ג חנוכה). לבעלי אספות חדותיה חשפות וכל צרורות בסופות דקדוקיה ספות (יול' שבת צרה).

—סְפוֹת הצמאה, הרוה: טיב אמת ויושר והצדק והענוה היתה בעיר העליזה הנשמה והדוה למען ספות הצמאה את חטאתי הרוה וצר חרבו השליט וקשתותיו דרכים ויהי וכו' (שם המחבר אינו ידוע, אבכה לקשה יום, קינ' מחז' סלוניקי, QGJD. III, 342). כי נר מצוה ותורה ואחוה ובשת וענוה ותעזוב גאוה וספות הרוה (ר"י אבוהב, מנוה"מ, הקד'). —ובשתי המשמ' יחד: שם הזמן הרע מגמתו אל מעלת הוני אשר ספתה וזמם עשה כזה להוד מעלת נפשי ולא יכל אבל ספתה (רמב"ע, התרשיש ע סו).

—נפע', נִסְפָּה,—שנוסף: כל הנמצא ידקר וכל הַנִּסְפֶּה[2] יפול בחרב (ישע' יג יה).

—הפע', הִסְפָּה, אַסְפֶּה,—הִסְפָּה רעות על פלוני, הביא עליו הרבה רעות זו אחרי זו: כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבלה ותלהט מוסדי הרים אַסְפֶּה[3] עלימו רעות חצי אכלה בם (דבר' לב כב-כג). —ובסהמ"א: אחרי שדרכך להיות נוקם ונוטר בנחש ושאלתך ובקשתך שאעניש את ישראל ושאספה עלימו רעות לך מכאן ושוב למנהגך ודרכך שהוא להשתדל להעניש את ישראל (ר"י אברבנאל, מ"א יט טו). —ואמר המשורר: ומשו לפי שעה וחשו ימי רעה להפרות מצוקותיו להספות אנחותיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר). —ובאלף במקום הא, הִסְפָּא: ריב ריבי צורי אל דעות ובאויבי נא הספא רעות (ר"י נג'ארה, ירחיש מתעלס, עולת חדש לז). והספא על אויבי רעות וגם משנה שברון (הוא, לך אלי צור, עולת תמיד קפא).

ג. **ספה**[1], ממנו ג. *סְפָה, *סְפִיָּה.

ג. ***סָפָה***, פ"י,—א) נתן אֹכל, האכיל: כי סלקת להתם הימא להו ספו[2] לי מאליה (ר' יהודה בן בתירא, פסחי ג:). —ב) אכל, ובהשאלה נהנה: רבים אומרים מי יראנו טוב אלו אומות העולם שאומרים לישראל מי יתן לספות[3] עמכם באותה שעה טובה של עולם הבא (מדרי תהל' ד ו, בובר). —ואמר הפיטן: רוצו לי דודי עם תמים גיב צופים צוף צופים טוב ספים[4] אל אל נוביל שי (בואו כה עדי, פזמ' לשמח"ת, מחז' איטל' ב, קלח).

סְפָה, ש"ז, כמ' סְפָה.—נוספת, ואמר המשורר: יראת אדני היא פאר משכיל כל עת גדלתו תהי ספה (ר"י חריזי, הענק לו).

סְפוֹג[5], ש"ז, מ"ר ספוגים,—א) בעל חי צמחי, מלא נקבים הגדל בים, ישמש לבלוע נוזלים ולנגב את הגוף אחרי הרחיצה, ולקנח בו לכלוך, וכדומ', Schwamm; éponge; sponge: ספוג אם יש לו עור בית אחיזה מקנחין בו (שבת קמ ג). ארבע מדות

---

1) [כך ת"א לאוספה, ות"י למוספא, וכן רוב המפרשים העברים. התרגומים הלועזים פרשו מן א.ספה, עי' אצל פילד, הכספלה. וכן גם ר"י הלוי אצל ראב"ע, וכן כל החדשים.]

2) [כן ת"י: וכל דיעול לכרכי. וכן רש"י: וכל הנספה על בני העיר להיות נקלט עמה במצור, ע"כ. וכן השבע' συνηγμένοι, והפש': וכל דנתתוסף. אך ריב"ג מפרשו מן א.ספה, וכן רוב החדשים. ועי' אצל רד"ק המביא את שני הפרושים.]

3) [בספרי (דבר' שכא). פרשו גם מן ב.ספה, גם מן א.ספה, וז"ל: הריני מכנים ומביא עליהם כל הפורענות כולם כאחת, ד"א אסוף עלימו רעות אין כתיב כאן אלא אספה שיהו כל הפורעניות כלות והם אינן כלים וכן הוא אומר חצי אכלה בם חצי יכלו אותם אין כתיב כאן אלא חצי אכלה בם שיהו חצי כלים והם אינן כלים, ע"כ. וכן מביא רש"י שני פרושים כאלו; וראב"ע מכריע כלשון השני, וכן ריב"ג ורד"ק. וכן ת"א אסיף, אולם בת"י: אמרית במימרי למכנשא, ותרג' ירוש' למיתיא. וכן התרגומים הלועזים פרשו כלשון ראשון, השבע' συνάξω, והפש' אכנש, והירונ' congregabo. והחדשים מנקדים אֶסְפֶּה מן אסף או אֹסִפָה—אוסיפה, מן יסף.]—1) [כמו ספא.]—2) [אולי זה ארמית.]—3) [נ"א לספור, ובילק' (תהל' תרכז) לראות; ועי' בהערה של בובר.]—4) [בדפו' סְפִים, אבל צריך לנקד סַפִּים, על פי המאמר ממדר' תהל' המובא למעלה.]

5) [ביונ' σπόγγος, ואולי הוא ממקור שמי, עי' יסטר'.]

ביושבים לפני חכמים ספוג ומשפך משמרת ונפה (אבות ה יה). ספוג שבלע משקין טמאין ונגוב מבחוץ ונפל לאויר התנור טמא שסוף משקה לצאת (כלים ט ז). המקדש בשוקת והטפי בתוכה אף על פי שפיו צר כל שהוא המים שבתוכו מקודשין אם היה ספוג המים שבתוכו פסולים כיצד יעשה יולף עד שהוא מגיע לספוג נגע בספוג אע"פ שהמים צפין על גביו כל שהן פסולין (פרה ו ג). יוצאין במוך ובספוג שעל גבי המכה ובלבד שלא יכרוך עליהם חוט או משיחא (תוספת' שבת ו ג). נותן אדם מוך יבש וספוג יבש על גבי מכתו אבל לא גמי יבש ולא כתיתין יבישין על גבי מכתו (שם יג יו). דגזז ספוג גומי קרולין חייב משום קוצר (ירוש' שם ז ב). לפי שארס של נחש דומה לספוג וצף ועומד במקומו (ב"ק קטו:). מד' כ"ו כל זמן שהספוג בידו פותח ידו אין טפה יורד קפץ ידו הוא מוריד מים (מד"ר שמות כה). כשעלה ר' נכשל באצבעו הקטנה וכו' כשעלה לביתו נתן עליה ספוג יבש וכרך עליה גמי מבחוץ אמר ר"י בר' יוסי מדבריו למדנו ג' דברים ספוג לא שהוא מוצץ אלא שהוא משמר את המכה וכו' (שם ויקרי טו).—ומ"ר: מעשה באסיא באחד ששלשלהו הים ולא עלת בידם אלא רגלו תני רצו לחתוך ספוגים ובאו ומצאו אותו שולהני בעכו (ירוש' יבמ' טז ה). — ספוגים של צמר, חתיכות של צמר מנפץ: ארשב"ג בנות מלכים טומנין (את השליא) בספלים של שמן בנות עשירים בספוגים של צמר בנות עניים במוכין (שבת קכט:). הביאוהו (לר"ח בן תרדיון) וכרכוהו בס"ת והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בו את האור והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו כדי שלא תצא נשמתו מהרה וכו' אמר לו קלצטונירי רבי אם אני מרבה בשלהבת ונוטל ספוגין של צמר מעל לבך אתה מביאני לחיי העולם הבא (ע"ז יח.).—ובסהמ"א: פי' ספוג הוא על ראשו דג אחד גדול שבים ובשעה שמרים ראשו להסתכל בעולם יורד אותו הספוג על עיניו ואינו רואה כלום ובחכמה בראו הקב"ה יתברך ויתרומם לעד כדי שלא לאבד את עולמו שלא היתה ספינה ניצלת מפניו (ערוך ערך ספוג). דמיון זה שיהיה מבוקשנו אם ספוג הים חי הנה נחלק החי אל מה שיש לו חוש אחד והו' חוש המשוש וכו' ויחבר ההקש בתמונה הראשונה ספוג הים מרגיש בחוש המשוש וכל מרגיש בחוש המשוש חי (כל מלאכת ההגיון כח.) — ב) *כמו ספגן, מין חלה תפוחה מלאה נקבים כמו ספוג: ששאלתם מאן דאשתבע לא אכיל פת זמן קצוב מהו לאכול ספוג ובעכין כיון דקי"ל דהלכתא כר' יוחנן דאמר בנדרים הלך אחר לשון בני אדם ואין רגילין בני אדם לקרוא ספוג ובעכין בשם פת שרי או דילמא כיון דקי"ל דהלכתא כר' יוחנן דאמר אפי' הדביק ולבסוף הרתיה חייב בחלה ומברך עליו המוציא וספוג מעשה אלפס הוא (ר' דוסא, תשו' הגא' ליק מג). אבל אם שם שמן באילפס כמו שאנו מטגנין במרחשת ספוגין וצפוחיות וחררות וזהו חלוט גמור שהרי מרתיחן השמן שבתוכה תחילה ואחר כך נותנין את העיסה לתוכה (שבלי הלקט, ברכי קנט).—ואמר הפיטן: ספק עתיק ספיגיה הפק ממתיק פגיה סלת סלת ספוגיה התאנה חנטה פגיה (חזר, יוצ' א פסח).

***ספוּג,** ש"ז, מ"ר ספוּגים, — שה"פ מן ספג, — נגוב וקנוּח: ראה (הזב) אחת והפסיק כדי טבילה וסיפוג ואח"כ ראה שתים או אחת מרובה כשתים וכו' והפסיק כדי טבילה וספוג ואחר כך ראה אחת הרי זה זב גמור ראה אחת מרובה כשלש וכו' שהן כדי שתי טבילות וכשני ספוגין הרי זה זב גמור (זבי' א ד-ה). כיצד ראה שלש ראייות אם אין בין ראשונה לשלישית כדי טבילה וסיפוג אין בידו אלא אחת (תוספת' שם א יז).—ובסהמ"א: אם יאדים העור הרבה מן סיפוג והיכוך (לידה לאורחים, כ"י פלורנצה).

***ספוּגִי,**—א) ת"ז, נקי ספוּגית,—שיש לו סגולת הספוג. מלא נקבים, תפוח, porös; poreux; porous: אמר הרמש הזה בעל יציר' דקה ומטבע נפלא וזה שטבעו קר מאד וגופו ספוגי פתוח הנקבים ויכנס בו האויר ויקפ' מחוזק קור טבעו (ר' קלונימוס, בע"ח ה ח) כי ברא השם לכל נפש חיה ריאה ספוגית להוציא מן הגוף הרוח החם וישאפו האויר הקר (ר' בנימין איש רומי, מבוא הלשון לספ' מרפא לשון). האדמה פוריה מאד יען בלולה היא בחלקי מלה גם ספוגית היא מאד ולכן לא יהרוס בזעת אף החורש את חרישו (ר"ם בלוך, שבי"ע ב, טורים, ה:).—הכח הספוגי: החוק הג' הוא שיהיו הגופין משתוקקין לעמוד בגושיותם ושיעור התפשטותם ואילו יתעצר אחד מהן במכבש ויוכרח להתקטן ולהצטמצם אזי ישוב אח"כ להיות חוזר ומתפשט כטבעו וזה נק' בפי החכמים כח הספוגי וכל גשם שיוכל להתצמצם בקלות נק'

גוף ספוגיי (מודע לבינה, אגרות חכמה, אגר' ו, הגהה ב, כלל ז).
—°ב) ש"ז,—מין עץ: הספוגי (קארק איכעע) גדל באזיא ובאירופא הדרומית (שטיינהארט, תולדו' הצמח' ב, מח).

°**סְפוּגִיי**, ת"ז, נקי' סְפוּגִיית, מ"ר ספוּגִיִּים,—כמו ספוגי: והיה זה ההרגש בעל קול בכח כמו הנחשת והאבן והגשמים הקשים כי הם בכח בעלי קול וכאשר הכם דבר חודש מהם קול בפועל לא כמו הנוצה והספוג או התבן או מה שדומה להם ממה שחלקיו ספוגיים הרבה (רלב"ד, המו"ר 28). לדעתנו הסברא האמתית סוברים שהאויר הוא ספוגי ולכן יוכל להתנועע בו הגשם ואם הכל מלא ממנו (אפודי, מו"נ א עג). הלקי האויר הספוגיים יתקשו ויוקטנו (כורזוני, שם עג). ומציאותו (של האויר) בהוים כדי שיהיו ספוגיים ודקים וקלים (קאנון א א ב). ולא היה זה כאבנים הרפים הספוגיים בלבד כי אם גם החלמיש שהוא האבן המקשי החזק (ר"י אברבנאל, זבח פסח על הגדה, ד"ה הללויה). והנה האיד היבש שהוא שרש לרוח יתהוה בארץ מחום השמש המגיע אליה בשני פנים, אחד מהם קרוב מפני הארץ הספוגיים והוא אשר ימלט ממנה ויגביה לעלות עוד ירד כשיתקרר ויהיה ממנו הרוח והשני זה האיד הווה בבטן הארץ העמוק (ר' אברהם שלום, נוה שלום א ז, ז:). וליהת חולי השני שזכרתי יוצאה מגופים ספוגיים המושמי' באשה סמוך לכלי הזרע שבצואר (מורפורגו, שמש לדקה א, סח:). שבהיות העב ספוגיי ורפה שלא ישפכו כל מים שבתוכו רק יהיה כאבן קשה בלתי נשפך (האלפיך, פי' איוב לח ל). שמסבת המקשיות נכונו לקבל האור ולהאיר ובהפרד המקשיות ויהיו ספוגיים האור יעבור (יש"ר מקנדיה, אגרי, הכרמל תרכ"ז תמוז 343). ותמצא עוד שהמים הקרים כשהאדם שותה אותם בצמא נכנסים באצטומכא והיא יבשה מן הצמא וספוגיית ומזקת לאדם שנכנסים בכל חלקיה (ר' יצחק אבוהב, נהר פישון נח:).

°**סְפוּגִיּוּת**, ש"נ,—הסגולה הספוגית של איזה גשם, מציאות נקבים נקבים בגשם, נקבוביות, בנגוד למקשיות ואטימות, Porosität; porosité(y): והמשל בו כאלו אמר אומר מן האיכויות הראשונות התהייבו בו החלקות והפכו והקושי והרכות והספוגיות והפכו אשר לא יסופק אדם שהם ר"ל החום והקור והלחות והיובש הם המחדשים לאלו החלקות והפכו והקושי והרכות והספוגיות והפכו ומה שדומה לזה (ר"ם א"ת. מו"נ ב כח). ושהם יקבלו הגודל והקוטן והספוגיות והמקשיות (כורזוני, שם א עג). וזהו (שנכנס בגוף מהיסודות הקלים) סבת הספגיות יכן הם מתמעטים והוא סבת המקשיות (רשב"ץ דוכן, מגן אבות ב א). אבל בהיות הורב על הגויה עם רפיונה וספוגיותה איך על הארץ העיפה יהיה טל (ר"א נרדסי, בחינ' עול' עו). שבהיותו גוף אויריי במקשיותו יתעבה ויראה לעינים ובספוגיותו ובפירוד הלקיו הימני יתעלם ויתפרד (יש"ר מקנדיה, מלרף לחכמה כט). וממה שהמ"ם מורה על הרבוי נבנה ממנה שם מים בבחינת שאין בכל הגשמים כולם היכר הרבוי כל כך כמו בגשם המים אם בבחינת עצמ: שהוא נראה מחולק ביותר להלקי' מרובים מחמת ספוגיותו וזחילתו ואם בבחינת רבויו במציאות על פני תבל ארצה שרוב השטח של כדור הארץ הוא מים (רש"פ, יריעות שלמה א הקד', ח:.). כמו פתיל הנערת בהריחו אש היינו אע"פ שאיננו עדיין קרוב כל כך אל האש לשישלוט עליו כדרכו מ"מ הוא מתנתק מהרגשה קטנה שיש לו מן האש מחמת עוצם ספוגיותו (שם ב ג מז.).—ועי' עוד ערך מקשיות.

°**סְפוּגִית**, ש"נ,—א) כמו סְפוֹג: ועל כן היתה בריאת הבנרקוש[1]) רפה כספוגית שיכנסו בה המים מהר (אבי הרלב"ג, שעה"ש ו. מיני הדגים). — ב) כמו ספוּגִיּוּת: וזה שהם חשבו שאם לא יהיה הרקות נמצא לא תהיה תנועת ההעתק אפשרית להמנע הכנס גשם בגשם ונעזרו בזה ג"כ מהצמיחה וההתוך והספוגית והמקשיות ומדמויים אהרים כמו שבא זה כלו בספר השמע (ר' חסדאי קרשקש, אור יי' א ב א).

*__סְפוּגָנִי__, ת"ז, נק' סְפוּגָנִית. — כמו ספוגיי: פת ספוגנית[2]) משתערת בכמות שהיא אם יש בה חלל ממעך את הללה (עקלי ב ח).

°**סְפוּחַ**, ש"ז, כמו ספחת: טפלתי כנאד נפוח פלצתי בשאת וספוח עד שיפוה (אהוביך, יולר שבח מוהמ"ס).

סִפּוּן, סִפֻּן, ש"ז,—שה"פ מן ספן,—א) בהשאלה קרוי וכסוי של כֹּתֶל, ביחוד הכתל המכסה את ההדר מלמעלה, תקרה, Zimmerdecke; plafond; ceiling: ויבן את קירות הבית מביתה בצלעות ארזים מקרקע הבית עד קירות

---

1) בנרקוש או ברנקונש שקורים גביי"ש.

2) [כך במדב"ם, אולם בדפו' ספגנית, סופגנים.]

הַסַּפָּן צפה עץ סבית (מ״א ו יח). — ואמר המשורר: אשרי אנוש בנה דביר ישר וספון דביריו יעלה גבים (ר״י חריזי, הענק ס). — ב) *כמו ספינה: ראובן הלך בסחורה למדינת הים וכו׳ והניח הצרון בן אחיו שישתדל בעבורו בסחורה וראובן הנזכר היה שולח לחצרון הסחורות דרך ים וחצרון מקבלם ומוכרם פעמי׳ במעו׳ פעמי׳ בהמתנה וכו׳ גם היה לוקח הסחורו׳ ששולה לראובן פעמים במעות פעמים בהקפה וכו׳ ואחר זה שלח לו ספון א׳ עם סחורו׳ ואמר לו בכתבו שישתדל עתה לשלוח לו כנגד כל מה ששלח לו בכספון ויותר וכו׳ וחצרון בשמחתו בזה השתדל ולקח בהקפה ושלח לו הכל ויותר בספון עצמו (ריב״ב, שו״ת קכח). והאריך בין קרשקש הנזכר בכתב הנזכר לספר כל מסעותיו במהלך ההוא ובאיזה ספון ומי הוא הספן והאנשים שנתלוו עמהם (שם רסו).

*סְפוֹנִית, סיפוונית, ס״ז, מ״ר ספוניות, — סיפווניות. — פרות מאוחרים שלא נתבשלו כל צרכם: דבש תמרים ויין תפוחים והומץ ספוניות[1]) ושאר מי פירות תרומה רבי אליעזר מחייב קרן וחומש ורבי יהושע פוטר (ברכ׳ לח.). אוכלין על הרחיפין ועל הדיפרא אבל לא על סיפווניות[2]) (תוספת׳ שביעי׳ יה). — ועי׳ עוד ערכים סוף, סיפה.

*סְפוּף, סיפוף, ס״ז, — כמו ספסוף, ספוף של הרובים, סופי הרובים, הרובים גרועים: אמר דוד אפילו יהו לי פטומות וסיטוסימה בחוצה לארץ ולא יהא לי סיפוף של הרובין בארץ ישראל בהרתי הסתופף בבית אלהי (ערוך ערך סטסימה). — ובמשמ׳ אבוד וכליה. ואמר הפיטן: עושקיהם יקניאום ונתנום לשסוף עועים ימסכו ויהיו לספוף (חזון תמן, סליח׳ יוס ה׳ עי״ח). והשקת להתהלל ממואסי ערבות נאצות להרבות ספופי מריבות עונות רבות (חסר ירחתך, יוה״כ, מחז׳ רומני).

א.*סְפּוּק, סיפוק, ס״ז, סה״פ מן א.ספק, — הכאת הידים זו בזו: ולא מספקין סיפוק שהוא מהמתו כמה דאת אמר ויחר אף בלק אל בלעם ויספק את כפיו (ירוש׳ ביצ׳ ה ב). — ובסהמ״א: משמוע ספוק היד על ערפך ירעשו הרואים מקול תוק[עי ב]פס על מות ראשך ינודון העברים מצרסם (רסע״ג, מספי הגלוי רל). ישבר ידיו וזרועותיו בספוק כפים בבכי (רס״י, ישעי׳ כה יח).

ב.*סְפּוּק, סיפוק, ס״ז, מ״ר ספוקים, סיפוקין, סה״פ מן ב.סִפֵּק, — די, היכלת להמציא צרכיו ופרנסתו של פלוני Genüge, Versorgung; suffisance, provision; sufficiency, supply, ואמר בן סירא: בני אם על שלחן גדול ישבתה אל תפתח עליו גרנך אל תאמר ספוק עליו זכור כי רעה עין רעה (ב״ס גניי לא יב-יג). — ובמדר׳: אמר לה (אברהם לשרה) מצרים זו ישיבתה יפה נלך לשם מפני שיש בה סיפוק הרבה להם ובשר (תנחוי לך לך ה). — ספוק ביד פלוני. יכלת וכח לעשות דבר: אמר לו ישמעאל אני חביב ממך למה שהיה סיפוק בידי למחות ולא מהיתי (מד״ר ברא׳ נה). — ואמר המליץ: אמר אדוני המספא יקר מאד ולא יכולתי לכלכלה אמר התחשוב כי נשאר ספוקה בידך (ר״י זבארה, שעשוע׳, דודסון 75). — *ומ״ר במשמ׳ שמושים וצרכי הגוף: בכל יום ויום היה (ר״ע) מביא חבילה של עצים הציה מוכר ומתפרנס והציה מתקשט בה וכו׳ אמר להם הרבה ספוקים אני מסתפק בהן אחד שאני שונה בהן ואחד שאני מתחמם כנגדן ואחד שאני יכול לישון בהם (אדר״נ ו). [וזיז] היה יוצא ממנו והיו עליו תאנים ענבים ורימונים וכל מיני מגדים כולן וזיז אחד הסמוך לו וכו היה (לו) [עליו] אכילה ושתייה ומזונות וכל מיני סיפוקין כולן (פזח״ר (כב) כ). — ובסהמ״א: ואין לי סיפוק במה לזון ולהתפרנם ומעשה ידי אינן מגיעין לכלום (ר״י ברצלוני, ספ׳ השטרות 62). קרוב אצלי שנקח הרוה במקום המצוה הנסתרה שהיא הכונה והיא הלבה והטעם ולפיכך ראוי שתקרא רוה לפי שיש בה הסיפוק ונקח הצמאה במקום המצוה המעשית לפי שבעצמה אין לה סיפוק (ר״י ברי אנטולי. מלמד התלמידים קעה.). ואמר החכם המצליהים מאד מבני אדם מי שנתן להם הספוק מהדברים ועושים פעלים הטובים (רס״ע פלקירה, המבקש יח). — ואמר הפיטן: ספוק נפל למשכב לרפאות שברו ואם יתהלך בחוץ לתת שבתו עברת דלקה ושלוה בעירה והרג בערמה ונמצא במחתרת (את סס, מוסף א שבוע׳). אמץ דר חזקים אבאר לפי ספוקים בתוך קהל ועד שומרי חקים (רסב״י הבבלי, אמן דר, יול׳ שבת ג אחה״פ). — ובמשמ׳ פרנסה: טבחה שהכין הקב״ה וערך וסדר

---

1) [סופי ענבים שאין מתבשלים לעולם ועושים מהם הומץ, רש״י. ובמשנה (תרומ׳ יא ג) סתוניות. וכן חולין קכ:].

2) [נ״א שיפוניות, ובמשנה (שביעי׳ ט ד) סתווניות.]

סיפוק לכל יצוריו עד שלא נוצרו (גנזי שכט' א, יעלבורג 82). דאמר רבא נושא אדם כמה נשים על אשתו והוא שיוכל לעמוד בסיפוקן ואם מעכבת עליו לא הכל ממנה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 88). שאלת החכם חצי חכמה ופיוס בני אדם חצי השכל וסדר ההוצאה חצי הספוק (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרסנ״ג 1). ואמר ראוי לאדם שלא יבקש מהעולם יותר מספוקו שבו יעבור הנזק והצורך מעצמו (שם 19). וכאשר יוכיחנו מוכיח ויורנו מורה ויאמר עד מתי תתעלם מהשוב בצידתך ועניני בית מועדך יאמר לו עד שיהיה לי די פרנסתי וספוקי (תוא, הו״ה, הבטחון ה). אך מה שרצו הקהל למעט סיפוקו נ״ל שאין בכהם שהרי נשבעו לו שלא ידחוהו (פתחי תשובה, שו״ע חו״מ, שכירות פועלים שפג).—די ספוק: עד אם כלו הרי אם משמש בלשון אשר אם כלו די ספוקן שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספוקן (רש״י, בראשי כד יט). והמותר מתחלק לג׳ חלקים די הספוק והרבוי והקצור ודי הספוק הוא מה שאי אפשר לאדם לעמוד בלעדיו בתקנת גופו והנהגת עניניו וכו׳ (ר״י א״ת, חו״ה, עבודת האלהים ז); וההלק השלשי מן המותר הוא הקצור והוא שלא יגיע האדם אל גדר די הספוק במאכל ובמשתה ובמלבוש וכו׳ (שם). וכאשר נחקור על די הספוק להגיע מן העולם אל המזון נמצאנו מצווה בו כמ״ש בראש׳ היצירה וכו׳ (שם). שכל שמרגיל עצמו באכילה ושתיה די הספוק הרי הוא מבריא את גופו ומחיה את נפשו (דרך ישרה, שער הפרנסה ס:). — ובמשמ׳ הסתפקות: ספוק ברושים ואלגומים מתוכנים ערעורים בשדים ויניעו ראש שכנים (גנזי שכט׳ ג, דודסון 63). כי הצדיק מסתפק במעט שיש לו ואין לך ברכת ה׳ גדולה מהסיפוק (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי י יב). הסיפוק בממון חצי ההוצאה (שם יג כג). הסדר עם הסיפוק טוב לאדם מן הרוב עם הפיזור (ר״י חריזי, מוסרי הפלוסופים ג יח). בענין הספוק אם בעבודת אל תבל ימיך תהיה פאר על ראש בני עמך (הוא, תחכמ׳ כ). ומצאנו לו ע״ה מדת הספוק באמרו אם מחוט ועד שרוך נעל (רש״ע פלקירא, המעלות א, 30). הספוק הוא הנהגת המחיה בלי יתרונות (רא״ב״ם, מאזני צדק לאלגזלי 108). והסבל הזה אם הוא על תלאה נקרא סבל ואם הוא בעת מלחמה יקרא גבורה וכו׳ ואם הוא במותרות המחיה יקרא ספוק (שם 144). וכשבא לאויר העולם בא מלאך וכו׳ ראיה שהימים שאדם בהם מצומצם ומשוער בענייני הספוק או בלי שישית לו שום עסק מעסקים הזמניים (לרי היגון 29). ולא ישאו להם רק אשה אחת וכל חייתם יכלכלו בספוק האפשרי (ר״ש בלוך, שבי״ע ג, פרק לג:). —ובמשמ׳ סבלנות: והמלך הוא מוכיח האומות ומלמדם כמו שאדון הבית מוכיח אנשי ביתו ומלמדם כמו מלמד התינוקות והקטנים וכמו שכל אחד מאלו מוכיח מקצת מה שיוכיחהו במתון ולאט ובספוק (רש״ע פלקירא, ראשי חכמה 69).

ג.*ספוק, סיפוק, ש״ז,—שה״פ מן ג.ספק, ובהשאלה, זמורה של גפן שנמתחה מהגפן שלה ונקשרה לגפן אחרת והרכבה בה: ספקה בחבל או בגמי תחת הסיפוק מותר (כלא׳ ו ט). סיפוק הגפנים וסיפוק על גבי סיפוק אע״פ שהבריכן [1] בארץ מותר (ערלי א ה). מספקו בחוט ובבוש פי׳ האזוב הקצר קושרו עם הוט בכוש כדי שיגיע למים שמו סיפוק (ערוך ערך ספק). שהבריך הסיפוק הזה בארץ וטמנו בעפר (ר״ש, ערלי א ה). ואם זה הסיפוק עשאו כדי שיהלך עליו החדש אף תחת הסיפוק אסור (ר״י בן מלכי צדק, כלא׳ ו ט). ועל אותו סיפוק החדש סיפק יותר וכו׳ והסיפוק השני והסיפוק השלישי חי מן הסיפוק הסמוך לזקנה (הוא, ערלי א ה).—ומ״ר ספוקים, סיפוקין: והכל מותר לא שנא הסיפוק הקרוב לה ולא שנא הסיפוקין הרחוקין ממנה (שם).

ד.*ספוק, ש״ז, מ״ר ספוקים,—כמו ספק: ודברים הם בספוק למטה מספר יצירה (ר״י א״ת, הכוזרי ה יד). ולא תחשוב שהם יאמרו בספוק כי השמות אשר יאמרו בהסתפק הם אשר יאמרו על שני דברים שביניהם דמיון בענין אחד והענין ההוא מקרה בהם ואינו מעמיד עצם כל אחד מהם (ר״ש א״ת, מו״נ א כו). ודקדקו מדבריו שני ספוקים מאמרו על ענין זה ונבון תחבולות יקנה (ר״י ברי אנטולי, מלמד התלמיד׳ הקד׳ ב:). איפשר שנשמש מאמרות מליציות ואנחנו לא נרגיש ותדהינה אותנו אל הסיפוק (רש״ע פלקירא, ראשית חכמה 39). אבל כתבו החכמים ששם נביא נאמר על משה ועל זולתו מהנביאים בשתוף השם ומהם אמרו שהיה השם בהם בספוק (ר״י אברבנאל, מ״א יט). הנה התבאר מכל זה שהדמויים שזכרו חז״ל שהיו בין משה ואליהו לא היו בהשואה כי אם בפחות ויתר רב על דרך הספוק או השתוף (שם).

[1] [במדב״ם שהבריכה, וכן בספרא (קדוש׳, פרש׳ ג).]

°סִפּוּקִי, ת"ז, מן ד.ספוק,—של סָפֵק, שיש בו ספק, zweifelhaft; douteux; doubtful: לקיחת הטענה לנכונות הסברא או לנכונות המעשה לא במאמר ספוקי כי זה בלתי נאות בזאת המלאכה (בחור ספי השירים לחריקטו [1]).

***סָפּוּר**[2]), ש"כ, מ"ר סְפּוּרִים, ספורין,—מה שסופרים ומונים: אבל הסככות והפרעות וכו' וימי ס פ ו ר ו[3]) וימי גמרו על אילו הנזיר מגלח (נזיר ז ג).—ובפרט הימים שהנדה או הזבה ספרת ומֹנה לטמאתה: ר"ע היא דאמר בעינין ספורים בפנינו (נדה ל.).—°ונקי' מ"ר סְפּוּרוֹת, הדברים הנמנים: ודע כי מה שאחרי השנים אל העשרה מן הספורות לא יהיה על הרוב כי אם קבוץ או לשון שהוא מיוחד לקבוץ כאשר אמרו שני אנשים עברים נצים (ר"י א"ת, הרקמה מז, 236).

א.***סִפּוּר**, סיפור, ש"ז,—שה"פ מן א.סִפֵּר, מה שמספרים, הרצאת דברים, בפרט של מעשה שהיה: אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם וגו' ס י פ ו ר הוא מספר ואומר שעד שהוא אברם בחרת בו (מד"ר ברלש' עח).—ואמר המשורר: הכמים נועדים בכל יום מגידים כבוד ארץ כשדים בשיה ס פ ו ר ם (ר"ש הנגיד, בלאמרת ערב). אמנם אמרו מרחק ההתחלה והתכלית ר"ל התחלת העולם ותכליתו אין ידיעה לאדם בהרגש כי אם בשכל והספור המקובל (קהל בן תמים, פי' ספ' ילירה כז). ה ס פ ו ר הוא הגדת הדברים האמתים או כאלו הם אמתיים ר"ל שיש להם פנים מן ההראות (ר"י מסיר ליאון, נופי לופ' ה). אמר טוליאו בהלצה ההדשה מיני ה ס פ ו ר הם שלשה האחד כשנספר דבר מה לתועלתנו לכוון בו הנצחון וכו' (שם ח). — ובמשמ' דִּבּוּר: בשלשים ושתים נתיבות פליאות הכמה הקק יה יי' צבאות וכו' שמו וברא את עולמו בשלושה ספרים בספר וספר ו ס פ ו ר (ספ' ילירה א א). — ומ"ר סִפּוּרִים, סמ' סִפּוּרֵי: ולא תתרחק נפשך מקבול הרקיע והמים אשר מעל לשמים והשדים אשר יזכירום רבותינו והספורים המקווים מן ימות המשיח ותחיית המתים והעולם הבא (ר"י א"ת, הכוזרי ה יד). באמרם מה יתן ומה יוסיף כל יעוד תורת קדשנו בהיותו גשמי באפס תקות חיי עולם ומה יועיל רוב ספוריה עם קדימת המאוחר בקצתה (ר"ע ספורנו, על התורה, הקד'). אבל ראוי שנבינהו על פשוטו במדריגת ספור עניני האבות כמו נצחון אברהם את המלכים וסיפור הריגת משה את המצרי כי הסיפורים האלה יגידו לנו הענינים אשר קרו בימים ההם (ר' דוד מרוקא, זכות אדם, הול' בריל 11). השורש הששי ה ס י פ ו ר י ם התורנים או הנביאיים לפי מה שנראה לי ימצאו על אחד מארבעה דרכים (שם 12). — ובלשון המחקר במשמ' תֹּאַר של הבורא, Attribut(e): ואהרים אינם בושים בהגשמתו (של הבורא) בפירוש אך הם מבקשים לו כמות ואיכות או מקום וזמן והדומה לזה ובקשתם זאת היא בקשתם עצם בעצמה מפני שאלה הספורים לא יהיו כי אם לגשם (ר"י א"ת, או"ד מאמר ב, פתיח'). וכיון שעמדו לנו הראיות מצד אותות פעולותיו בברואים ורבו מספריהם רבו ס פ ו ר י מדותיו יתעלה בעבורם וספרוהו הנביאים והחסידים בספורים שאין דומים זה לזה (הול, סו"ה, היחוד·ב'). — ובהכמת ההגיון מה שמספרים על הנושא, נשוא המשפט, Prädikat ; attribut ; predicate: ויתכן גם כן שלא יהיה גבלות ספור ויהי השעור שרשרות מעשה גבלות (הול, השרש' לריב"ג, גבל). בין שיהיה הספור שם או פועל או מלה או כלל כל זה יקרא נשוא (מלות ההגיון א). וכלל הדבור המרכב מהספור והמספר ממנו היה חיוב או שלילה ר"ל הנושא והנשוא יחד יקרא משפט או גזרה (שם). — ובמשמ' חבור ספרותי המספר קורות מעשה שהיה בפעל או המתֹאר כאלו היה Erzählung; conte, roman; tale, novel: השתמשו בו בדבור ובספרות ההדשה.

ב.°**סִפּוּר**, סיפור, ש"ז,—שה"פ מן ב.סִפֵּר, גזיזת השער, das Haarschneiden; taille des cheveux; haircutting: דגילוח כל הראש לא מיקרי ס י פ ו ר (תוספ' יבמ' מג.). הנני מודיעך שלא הוזכרו יב"ה לענין ס י פ ו ר אחרי אביו ואמו לא בגמ' דידן ולא בתלמוד ירושלמי אלא שהעולם נוהגים מעצמם (רי"ל מוינה, אור זרוע, ב, אבילות תמו).

°**סִפּוּרִי**, סִפּוּרִיִי, ת"ז, מ"ר סִפּוּרִיִים, — של א.סִפּוּר, מטבע הספור: והמובן בחלק ה ס פ ו ר י בה הוא להודיע בנסיון הקדמונים אורח חיים למעלי' למשכיל (ר"ע ספורנו, על התורה, כוונות התורה). ואמנם הכמי הנוצרים חלקו ספרי הקדש לארבעה חלקים חלק תוריי והם חמשה חומשי תורת משה והלק ס פ ו ר י י והם יהושע שופטים ורות ושמואל ומלכים דברי הימים דניאל ועזרא ואסתר (ר"י אברבנאל, פי' נביאים ראשונים,

---

1) [כך מצֻין בכ"י המחבר.]—2) בינ' פעו' מן א.סִפֵּר.
3) [כך במשנ' שבירוש', ובס"א ס פ ר ו.]

הקד' לספ' יהוש'). ודע כי כל הדבורים [ר"ל אופני הדבור] הכתובים בספרי הקדש הם שלשה הא' הוא ספוריי והוא לשון ההמון מובן לאנשים ונשים וטף ומזה המין הוא החומש יהושע שופטים שמואל מלכים יונה ד"ה מגלת רות אסתר (ר' עמנואל פרנקים, מתק ספתים, הול' מק"כ 29). ההארה שהיא אחת תתהלף מעצמה בבחינה שהאחת עומדת בעצמה והאחרת מהספוריי מתקבלת (ר"א אירירי, טעה"ס ה יב). עדות אומרים שהוא חלק הספוריי שבתורה כגון מעשה האבות וירידת מצרים וכיוצא ההוא יקרא עדות (מלון למח דוד, עבריות כד.).— ומ"כ: כפי שבאה הקבלה מתוך דברי תורה הספוריים (ר"י בר' אכעולי, מלמד התלמיד' ל:). אבל הנביא כותב הספר כתב הענינים הספוריים והדברים שאמרו אחרים אם ברוח הקדש או בנבואה או בדרך שכל או בדרך קללה או באופן אחר כפי מה שיביא סדר הספור וצרכו (ר"י אברבנאל, פי' נביאים ראשונים, הקד' לספ' יהוש'). אבל הסיפוריים התוריים או הנביאיים אשר אין מצוה להם דין אחר (ר' דוד מרוקא, זכות אדם, הול' בריל 11). השירים הספוריים הראשונים (יל"ג, אגרי א קה).

א. סְפַח[1], ממנו א. סָפַח, *סֻפַּח, סָפִיחַ (?), סַפַּחַת, מִסְפַּחַת, *סִפּוּחַ, *מְסֻפָּח, מִסְפָּחָה (?).

א. סָפַח, פ"י, סְפָחֵנִי,—ספח את פלוני לעבודה וכיוצא בזה, חבר אותו, לקח אותו לזה anschliessen, beigesellen; attacher; to attach, join: והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם ואמר סְפָחֵנִי נא אל אחת הכהנות לאכל פת לחם (ש"א ב לו).

—נפע', נִסְפַּח, נִסְפְּחוּ—נספח פלוני אל קהל פלוני, התחבר אליו, sich anschliessen; se rallier; to attach oneself: כי ירחם יי' את יעקב ובחר עוד בישראל והניחם על אדמתם ונלוה הגר עליהם וְנִסְפְּחוּ על בית יעקב (ישע' יד א).—ובסהמ"א: ונספחו אליו הערות וכו' (הטער של ספ' הרקמה).

—פעי', סִפַּח, יְסֻפָּחוּ,—ספחו במקום אחד, חברו יחד: בין שיחים ינהקו תחת חרול יְסֻפָּחוּ (איוב ל ז).

—התפ', הִסְתַּפֵּחַ, מֵהִסְתַּפֵּחַ,—כמו נפע', הִסְתַּפֵּחַ בנחלה וכדומ', התחבר אליה, גר בה: כי גרשוני היום מֵהִסְתַּפֵּחַ בנחלת יי' לאמר לך עבד אלהים אחרים (ש"א כו יט).—ובמדר': אשר בעלו למואב שנשאו נשים מואביות ושהניהו ישראל ונסתפחו בשדי מואב (מד"ר רות ב). ומפני מה זכה יחזקאל שיחיו מתים על ידו מפני שהיה מסתפח על ישראל בכל שעה ושעה (פדר"כ ה). — ובסהמ"א: וגם אמורי התלמוד רבים בבניהם יוצאים למלאכות אחרות ומסתפחים להשתכר או לעבוד (JQR, 1918, 147). ויבא שמה בחנופה להסתפח מהם[1] (קטע מכתב לאביתר הכהן, מזמן הגאונ', קעדילאכה, שכטר 90). אחרי צאתי אל חוף הים להסתפח כי היד קצרה ואין במה להעזרה (אגרי שלמה, ראש ישיבה אחי אביתר, שם 111). בין גוים יגור על אדמת זר יסתפח בילדי נכרים ישפיק עבד עבדים למו (שלום הכהן, כיר דוד 193).

—פעי', *סִפַּח, מְסַפֵּחַ,—כמו קל: מספח המתך מה אתה מספח[2] בו דברים בחמתך (רב, מד"ר איכה' ג).

ב. סְפַח, ממנו ב. סִפַּח.

ב. סָפַח, קל לא נמצא.

—פעי', סִפַּח, מְסַפֵּחַ,—סִפַּח חֵמָה, השקה יין: הוי משקה רעהו מְסַפֵּחַ[3] המתך ואף שכר למען הביט על מעוריהם (חבק' ב טו).

ג. סְפַח[4], ממנו ג. סִפַּח.

ג. *סָפַח, — קל לא נמצא.

—פעי', *סִפַּח, מְסַפֵּחַ,—סִפַּח הנהר, שטף והביא מים: תמן אמרין על הזול שהוא בא לעולם ועל השבע שהוא בא לעולם, ועל הנהר שמספח למדינה אומר ברוך הטוב והמטיב (מד"ר ברא' יג).—ובסהמ"א במשמ' האביד והרס: בתר ספח ולעיני אפלה שמני מעי מפלה שיח תחנונים אפילה עד ישוב שומע תפלה (קליר' יז תמוז, מחז' איטלי' א, קס:).

—נפע', נִסְפַּח, נִסְפְּחוּ,—*נשטף, ובהשאלה אבד: בסדר עולם דורשו כלפי בלשצר שהשקה את השרים בכלי בית המקדש ובהם נספחו ונשתכרו בחמתו של הב"ה (רש"י, חבקוק ב טו).— ואמר המשורר: אש קדחו אוריו ולא נפחו תוך מזורקי ברד והתלקחו איך עברו דתם

---

1) [רק בעבר'.]

1) [אולי כמו להם. ואפשר שמשמ' הסתפח כאן היא אסף נדבות.] — 2) [מחבר ומקבץ בו דברים.]

3) [ריב"ג מחבר פעל זה עם א. ספח, וכן רד"ק: ענין דבוק כמו ספחני נא, ע"כ. והתרגומים העתיקים תרגמו באופנים שונים. והחדשים גורסים מִסַּף חמתך, כמו סף רעל.]

4) [אולי כמו סחף, וממנו סֶפַח, סְפִיחַ.]

עדי התגודדו איך חלפו חקם עדי נספחו (רמז"ע, אם קדמו אוריו, שער השיר 63).

—התפ', ״הסתפה,—כמו נפע': והוא כמו עשרים שנה להסתפח כי היה בחלאים רעים (סעדיאנה, סכחר 89).

ד׳סָפַח[1], — כמו שפה,—קל לא נמצא.

—פע', ״ספח, יספחו, יסופחו, — הכה בספחת: אם יסופחו בשאת לבנה עזה וכשלג מלובנה (מחז' יכי, הול' דודסון 1).

—נפע', ״נספח,—כמו פע': ושפח ה' כתוב בשי"ן והוא ענין ספחת אמר במקום שהיו מתגאות בו תהיינה נספחות (רד"ק, ישעי' ג יז).

—התפ', ״הסתפח,—כמו נפע': ואמרנו כיספחו שהוא מן הענין הזה על דעת מי שפירש בחרול שהוא (מין מן מיני הקוצים הנקרא בערבי) חרשף כלומר שהם מסתתרים כמדברות במקומות הקוצים וההרול ומסתפח גופם מהם והוא שמספחת היא ההזוית (ר"י א"ת, ספ' השרש' לריב"ג, ספח).

***סֶפַח**, ס"ז, מ"ר ספחים, סמ' ספחי,—כמו ספיח: ר' שמעון אומר כל הספחים[2] מותרין חוץ מספחי כרוב שאין כיוצא בהן בירקות שדה והכמי' אומ' כל הספחים[2] אסורין (שביעי' ט א). עושין ספחים שבראשי גנות ומקיימן אותן ואין חוששין לא משום שביעית ולא משום עבודת הארץ (תוספת' שם ג ו). ספחין של שביעית אין תולשין אותן ביד אבל הורש הוא כדירכו ובהמה רועה היא כדירכה (שם ה כג). מן העצרת ועד הנוכה איסור רבה על ההיתר מן החנוכה ועד העצרת התר רבה על האיסור ולעניין ספחים מראש השנה ועד הנוכה אסור (רבי זעירא, ירוש' דמאי ב א). לא מצאו בסוריא מביאין אותו מספחין שבארץ ישראל (שם שקל' ד א). ר' חנינה הורי לציפוראיי בספחי חרדל ובביצה כר' יודה (שם ביצ' א א).

סַפַּחַת, ס"נ,—נגע מנגעי העור, psoriasis[3]: אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת (ויקר' יג ב). זאת התורה לכל נגע הצרעת וכו' ולשאת ולספחת ולבהרת (שם יד נד-נו).—ובספהמ"א: וזה כי הנגע השחור הוא הנקרא ספחת המקלפת והוא כשרפה תקרה לעור עם נחירות חזק וסידיות כמו שיקרה לדג (קאנון ד ז ג ט). הספחת אינה רחוקה מן הסעפה ואמנם מתחלפת סמנה בדבר נסתר וכו' וסבת הספחת קרובה מסבת הסעפה וכו' והספחת היותר מהירה להבריא (שם ג ג).

—״ומין צמח Lichen: הספחת (פלעכטע) הצמח ההוא דומה לפתילים הרבה מדובקים ומתלכדים זה בתוך זה על פני הסלעים או על עלי הצמח ומיבשים ומכלים מקום גדולים (ליכדא, ראשית למודים ז א, לב.). — ומ"ר: הספחות (algae) מיניו הרבים הנחלקים לשלשה ראשים (שייכהאק, תולד' הנמחים לג).—״ובהשאלה, כנוי לעלילת שקר: פסקנו בין האלופים הקצינים וכו' ע"ד החילוקים והטענות שהיו ביניהם לפנינו בראש ע"ד ספחת[1] הידוע אשר נפסק מקדם ע"י בירור וכו' (פנקס ליטא, האסיף תרכז, 155).

״סְפִיָּה, ספייה, ס"נ, — א) שה"פ מן א.ספה: וכמה פסוקין כזה רבים מאד כגון למע"ן ספו"ת הרו"ה א"ת ה"צ יש שמפרשין מלשון הוספה למען ספות חטאת על חט' ויש שמפ' מלשון ספייה פן תספה ויש נספה (תשו' הגאו' הרכבי רמח).—ב) שה"פ מן ג.ספה: ועוד דבלשון משנה לא מצינו אכילה בלשון ספייה (תוספ' ע"ז כ:).

סָפִיחַ, ס"ז, סמ' ספיח, מ"ר ספיחים, כנ' ספיחיה,—ספיח השדה, מה שצומח מהאדמה מבלי זריעה, מהבר שנפל מהשבלים בשנה הקדמת, Nachwuchs (des Getrei-des); produit spontané; aftergrowth: את ספיח[2]

---

[1]) [נגזור מן ספחת, ועי' תנחו' (מצרע ט): ומה עשה הקב"ה הלקה אותן בצרעת שנאמר וספח ה' את קדקד בנות ציון ואין ספח אלא צרעת שנאמר שאת או ספחת וגו'.] — [2]) [כך במדב"ם ובירוש' (ברכ' א ג), ובדפו' ספיחים.]

[3]) תרג' ד"ר מזיא. [רז"ל הברוהו עם א.ספה, וז"ל: מה לשון ספחת טפילה (כלומ' לשאת או לבהרת) שנ' ספחיני נא אל אחת הכהונו' (ירוש' סנוע' א א; בבלי שם ו:). ולזה הסכים ריב"ג. וכן ראב"ע, אלא שהוא פרש כמו חלי הנספח ומתחבר למקום אחר. והחדשים יצרו שרש מיחד לשם זה.]

[1]) [והעיר ר"א הרכבי בהערה וז"ל: את המלה ספחת מצאתי עוד איזה פעמים בפנקס בכנוי לאיזה עלילת שקר, וכפה"נ היא עלילת דם או אודות להם פסחם, ע"כ.] — [2]) [ריב"ג בשרשיו מפרש, וז"ל: והוא מה שתוציא אותו הארץ אחר הקציר ממה שנופל ונושר בה מן הזרע בעת הקציר, ע"כ. וכן רש"י. וא"כ הוא משרש שפח[a]) בערב' שפרושו שפך, סחף. ומזה גם ספיחיה באיוב (עי' בפנים), פרושו המים הנשפכים, אולם עי' הערה הבאה.]

---

a) سفح

קצירך לא תקצור ואת ענבי נזיריך לא תבצר שנת שבתון יהיה לארץ (ויקר׳ כה ה). יובל הוא שנת החמשים שנה תהיה לכם לא תזרעו ולא תקצרו את סְפִיחֶיהָ ולא תבצרו את נזריה (שם יא). אכול השנה סָפִיחַ ובשנה השנית שחיס ובשנה השלישית זרעו וקצרו (ישעי׳ לז ל). —ובהשאלה: אבנים שחקו מים תשטף סְפִיחֶיהָ[1] עפר ארץ (איוב יד יט). —ובתלמ׳: ספיחי חרדל מותרין שלא נחשדו עליהן עוברי עבירה (ר׳ יהודה, שביעי׳ ט א). אף על האילנות מתריעין על הספיחין בשביעית מפני שיש בהם פרנסה לעניים (תעני׳ יט:). —ובספהמ״א: ובשביעית תשמוט ספיחים ונזירים (רשב״ג, אמון יום זה, אזהר׳ לא:). ודע כי בזמן אין די להשיג ספיח קצרך אף כי שחיסו (הוא, בחר מהחלי). ואוחיל לאכול מגן אהביו שחיסים אם יצאוני ספיחיו (רמב״ע, דיואן 10, בולכי). ואם הלף ספיח האמונה הלא מידך נאכל סחישו (שם, הגיאני זמן). בטל שגשג שוכן ובולי ספיחי ושחיסי יבולי סלסל שיר לאלי תסעד במזל עקרב נפתלי (סדר על, הגדה מלוירה ומנקדה, כ״י בריטי׳ מוז׳). ירוו גיא והוצות עם תלמים ויפריחו ספיחים עם גפנים (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב׳, מן 76).

סְפִיחָה, ש״נ.—כמו תפיחה: והספיחה ההווה מרוח אידיי תסור מהרה ולא תצטרך לרפואה וכו׳ ואמנם הספיחה המתחדשת מהבלגש הנשפך לאחד מהאבלים הנה הוא ירפא בתחלת חדושו בדברים מחוברים (קבולי גליגוס, מאמ׳ ג, כ״י פריז).

סְפִינָה[2], ש״נ, מ״ר סְפִינוֹת.—אֳנִיָּה, Schiff; navire; ship: ויונה ירד אל ירכתי הַסְּפִינָה וישכב וירדם (יונ׳ א ה). —ורגיל בתו״מ: עפר חוצה לארץ שבא בספינה לארץ חייבת במעשרות ובשביעית אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהספינה גוששת (חלה ב ב). ספינות קשורות זו בזו מטלטלין מזו לזו אם אינן קשורות אף על פי שמוקפות אין מטלטלין מזו לזו (שבת יא ה). על אלו מתריעין בשבת על עיר שהקיפוה גויים או נהר ועל הספינה המטורפת בים (תעני׳ ג ז). המוכר את הספינה מכר את התורן ואת הנס ואת ההוגן ואת כל המנהיגים אותה (ב״ב ה א). מעשה בבייתוס בן זונין שהיה מביא גרוגרות בספינה ונשתברה חבית של יין נסך על גביהן (ע״ז ה ב). המניח יינו בקרון או בספינה והלך לו בקפנדריא נכנס למדינה ורחץ מותר (שם ד). המים העולים בספינה ובעקל ובמשוטות אינן בכי יותן וכו׳ המוליך את הספינה לים הגדול לצרפה וכו׳ הרי זה בכי יותן (מכשיר׳ ה ז). המוכר את הספינה מכר את האיסכלה ואת בית המים שבתוכה (תוספת׳ ב״ב ד א). לאדם שהביא שתי ספינות וקשרם בהוגנים ובעשתות והעמידן על גביהם ובנה עליהם פלטורים (ספרי דברי׳ שמו). מעשה בספינה אחת של גוים שהיתה פורשת לים הגדול והיה בה תינוק אחד יהודי (ירוש׳ ברכו׳ ט א). רבי יונה בעי ספינה הבאה מרומי כמה מינין יש בה (שם דמאי׳ ב א). מעשה שעשיתי מפרש בים הגדול וראיתי ספינה אחת ששקעה וכו׳ (ר׳ עקיבא, שם יבמ׳ טז ג). אי משום טרדא אפילו טבעה ספינתו בים נמי (ברכו׳ יז:). אותו היום שנפטר אברהם אבינו מן העולם עמדו כל גדולי אומות העולם בשורה ואמרו אוי לו לעולם שאבד מנהיגו ואוי לה לספינה שאבד קברניטא (רב, ב״ב צא.). בשר ודם עושה ספינה בתחילה מביא קורות ואחר כך מביא חבלים ואחר כך מביא הוגנים ואחר כך מעמיד עליה מוטון אבל הקב״ה ברא הן ומנהיגיהן (ר׳ שמעון בן לקיש, מד״ר בראשי׳ יב, תיאוד׳). לימדתך תורה דרך ארץ שאם יעשה אדם ספינה שתהא עומדת בלמן יעשה רחבה אחד מששה וגובהה אחד מעשרה (בר מוטה, שם לא). למה היה הקב״ה וישראל דומין למלך שבא עם בניו בים וספינות של פירטון מקיפות אותו (שם, שמות יז). מעשה בספינה אחת גדולה מפרשת לים הגדול נטלה הרוח והוליכה למקום שאין בו מים מהלכין (מד״ר קהל׳, שלח לחמך). —סְפִינָה רוקדת: לחם הפנים כיצד עושין אותו רבי חנינא אמר כמין תיבה פרוצה רבי יוחנן אמר כמין ספינה רוקדת (מנח׳ צד:). לפי שתלה עשויה כמין ספינה רוקדת חדה מלמטה ונסכה ורחבה למעלה (מד״ר במד׳ ד). —ובספהמ״א: כשממלאין את הספינה ומניחין כל דבר במקומו אומרין מסורא אף מלחים ערביים עכשו אומרין קד-

---

1) [עי׳ הערה הקודמת. אולם רד״ק בשרשיו אמר וז״ל: ויש לפרש תשטף ספיחיה כמו הפוך מן מטר סחף ופירושו ספיחי המטר תשטף עפר ארץ, ע״כ. וכ: רלב״ג בפרושו, וכן דעת החדשים.]

2) [כך בארמ׳. ובערב׳ שַׂפִינָה a), אפשר שאול מן הארמ׳, עי׳ פרינקל (Aram. Lehnw. 216). וגזורהו מן ספן. ויש מחברים אותו עם ספל.]

a) سفينة

סור אלספינה ודומה כי עיקרה לשון ארמי (תסו׳ הגה׳ הרכבי ת״מ).—ומשל: מסוגני ושליטי הואי איואן לגברי ניגדי[1]) כך פירושו מיד סגנים ושלטונים יצאה איואן והיתה לאנשים מושכים בספינה ובטיית אלמדאדין איואן שם אשה פרסית (סס שס). גשוש של ספינה פי׳ עץ ארוך שבו מגשש לפני הספינה (ערוך ערך גשש). ויש לבנאים ספינה קטנה שקורין בלע״ז טנט״ר ומביאין בה אבנים קטנים ליתן בין הנדבכין (סס ערך ערב). מכותא נס שפורשין עליו וילון של ספינה (רש״י, גיטי פז:). מורדיא עץ שרב החובל מנהיג בו הספינה לרחקה מן האבנים ומן המכשולים (הוא, ב״מ פז.).—סְפִינַת האויר: בשנת ה׳ תקמד ט״ז סיון היו התוכנים פילאטרע וראמאני הראשונים אשר נחנכו בספינת האויר ההוא (ליהוועל, למודי הטבע מד:). ומכאן תבין ענין הספינה הפורחת באויר שהמציאו חכמי צרפת זה מקרוב (מודע לבינה, לגבורת החכמה, לגר׳ ה, הגהה ג).—*ושם לאחד המזלות: והשביעית (הצורה השביעי׳ מהמזלות) הספינה וכוכביה מה (ראב״ע, ראש׳ חכמה ה).—ומ״ר סְפִינִים: והולך בלב ים והוסיף מזונים ומים ויבחר בטיב הספינים (שלמה רופא, תרגו׳ חרוזי אבן סינא, כ״י ברלין).

—*בּוֹר הַסְּפִינָה,—עי׳ בּוֹר.

—אֵבֶה, אנית אֵבֶה, אניה קלה מקנה גבוב.—*אֱגוֹב, עֹגֶן קטן בארבעה חרטומים לאחז בה חבלים Schiffshacken; grappin; grappling hook.—אֲחוֹר האניה.—אֵילָה, לא נתברר מהו.—*אַלְפָּה, אניה גדולה.—ומשל: אוי לה לאלפה שהלכה בלי מכס.—*אַסְדָּה, דֹברה.—*אֶסְקָר, בד לערב של התרן יתלו בו המפרשים.—*אַרְבָּה, אניה לא גדולה, Barke; barque; barge.—*אַזְקָפָּה, אֶסְקוּפָּה, אניה קטנה.—*בֶּדֶק, בִּדְקֵי האניה, סדק.—מַחֲזִיקֵי הַבְּדָקִים, המתקנים אותם.—*בּוֹר המים, להחזיק בו מים מתוקים.—*בְּצִית, אניה קטנה, כדי לצוד דגים וכדו׳.—*בּוּרְנָה, אניה גדולה.—*גְשׁוּשׁ, בד ארוך למדד בו עמק המים אצל האניה.—דּוּגָה, *דּוּגִית, *דְּגוּגִית, בצית.—דֹּבְרָה, קורות קשורו׳ יחד שטות על פני המים.—הִלְנֵי הֵי. הוּלָא, הִילוֹז, הִילוֹף, קולות קריאה לזרוז למושבי האניה.—*וִילוֹן, מפרש, קלעים הפרושים נגד הרוח לדחף את האניה.—חֶבֶל, חֲבָלִים.—חֹבֵל, חֹבְלִים, אנשי האניה, העוסקים בה, המוליכים אותה.—רַב הַחֹבֵל, ראש האניה.—חוֹף הים.—*חַרְטוֹם האניה, הראש מקדם.—טָעַן, שָׂם הסחורה, המשאות על האניה,—וההפך:—פָּרַק, והשם:—*טְעִינָה וּפְרִיקָה.—טָרַף, אניה מְטֹרֶפֶת בים, שהגלים דוחפים אותה הנה והנה.—יָם, נָהָר, שהאניות הולכות בהם.—*יַמִּיָּה.—יַרְכְּתֵי האניה, החלק התחתון,—יוֹרְדֵי הים, כי שהולכים בימים, באניות.—לוּחַ, לוּחוֹתַיִם, התקרה של האניה, הצֹהר.—לְחָיֵי האניה, שני צדיה החיצונים—*לִימֶן, נמל.—מִכְסֶה, כעין חפה המאהיל על האניה.—מַלָּח. מַלָּחִים, העובדים על האניה.—*מַנְהִיג האניה.—מִפְרָשׂ, הפרוש להרוח למען הניע את האניה.—מָשׁוֹט, לוח ארוך להשיט את האניה.—תֹּפְשֵׂי הַמָּשׁוֹט.—*מְשׁוֹטֶטֶת, אנית מלחמה משוטטת הנה והנה, Kreuzer, croiseur; cruiser.—נוֹד, התנודדה האניה מפני געש הים.—*נָוָט, נָוָטִים, אנשי האניה, העוסקים בה, ההולכים באניות בימים.—*נָמָל, מקום מחסה לאניות מפני הרוחות, ששם טוענים ופורקים אותה, Hafen; port.—נֵס, כעין דגל ארוך בראש התרן.—*סַפָּן, בעל ספינה, מי שאומנתו בכך ללכת בספינה.—עֹגֶן, כלי ברזל כבד יקשרוהו בחבל להאניה וישליכוהו הימה למען תעמד האניה במקומה, Anker; ancre; anchor.—*עֵסֶק, של האניה, הסחורות והכלים שהיא טעונה.—*עוּקָל, הריוח הפנימי התחתון באניה, Schiffsraum; fond de cale; hull.—*עֶקֶל, חתיכת ברזל וכדומ׳ להכביד האניה.—*עֲרֵבָה, אניה קטנה לנהרות.—*פֶּלֶג, הפליגה האניה, יצאה ממקומה לדרכה.—פָּרָשׁ, מְפָרְשֵׁי הַיָּם, ההולכים בים.—צֹהַר הספינה, התקרה למעלה.—צִי, ספינה גדולה, קבץ ספינות מסחר או מלחמה, Flotte; fleet.—*צָרַף את האניה, הוריד אותה למען תתקשה הזפת וכדומ׳.—*קַבַרְנֶט, המישר את האניה בהקרש.—קֶדֶם האניה.—קִיטוֹר,—אנית קיטור, ההולכת בכח הקיטור.—קְלָעִים, וילון,—*קִלְפֵּט, סתם את הסדקים במוך וזפת וכדומ׳.—קֶרֶשׁ, הלוח באחורי האניה שבו יישרו אותה לצד הנרצה, (Steuer-) Ruder; gouvernail; rudder.—רוּחַ, סְעָרָה, אנית רוח.—רַפְסוֹד.—שׁוּט, שָׁט, הֵשִׁיט, הניע את הספינה במים.—*שָׁחַן, טען את הספינה בסחור׳.—*שִׁחְנָה, מה שנותנים באנית מסחר, Schiffladung; cargaison; cargo.—שַׁיִט, אניה קלה, מהירה.—שִׁרְיוֹן, ספינת שריון, לבושה ברזל.—תָּא, תְּאֵי האניה, החדרים הקטנים שבה.—תֹּרֶן, הקורה, הזקוף לחבלים, להמפרשים. כַּן התרן, היסוד שלו.—תַּרְשִׁישׁ, אניות תרשיש.

[1]) [ר׳ פפא, סנה׳ קו.]

ספינות, ס"נ,—חשיבות: סע"ד מריבים עם טא"ק ותמ"ד עם שב"ג אלה מזכין ואלו מחייבין אלה מחיים ואלה ממיתים וכו' אלה לנקימה ואלה למחילה אלה לגרות ואלה לספינות (ראב"ד, פי' ספ' יצירה ה ג).

***ספיף**, ס"ז,—כמו ספוף: אפילו לא יהא לו לאכל בא"י אלא ספיף של חרובים בחרתי הסתופף בבית אלהי (ילקו' מכירי, תהלי פד כ).— ואמר המליץ: ספיף מלכותם (של החשמונאים) צמח מאתים ושש שנים עוד ינובון בשבה דשנים ורעננים (ר"י נגארה, זמיר' שבת חנכה).

ספיקה, ס"נ, סה"פ מן ב.סָפַק,—כמו ב.ספוק: ספיקת רבוי רביבים אערוך ממים שביבים והלוית גוים רבים (יוצ' שבת חוהמ"ס, איטלי ב, קטו:).

ספיקות, ס"נ,—כמו א.ספוק: כמו שהוא שקר שהוא אלוה כך הם שקר כל דבריו שאינן דמעות אלא כמו ספיקות כפים (ערוך ערך גהא).

***ספיר**, ס"ז, סה"פ מן א.סָפַר,— כמו ספור, ספירה: ר' יהודה אומר ז' ימים יספרו לו ימי ספירו ולא ימי חלוטו ר' יוסי בר' יהודה אומר ז' ימי ספירו[1] ק"ו לימי הלוטו (מו"ק ז:).—ובסהמ"א: ומונה שבעת ימים והם ימי ספירו (המאירי, יומ' ג. ל:).

ספיר[2], ס"ז, מ"ר ספירים,—שם אבן יקרה, תכלת הגון, Saphir; sapphire: והטור השני (של אבני החשן) נפך ספיר ויהלם (שמות כח יט). הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים (ישעי' כד יא). כל אבן יקרה מסכתך אדם פטדה ויהלם תרשיש שהם וישפה נפך ספיר וברקת (יחזק' כח יג). מקום ספיר אבניה ועפרות זהב לו (איוב כח ו). לא תסלה בכתם אופיר בשהם יקר וספיר (שם יו). ידיו גלילי זהב ממלאים בתרשיש מעיו עשת שן מעלפת ספירים שוקיו עמודי שש (שה"ש ה יד-יה). זכו נזיריה משלג צחו מחלב אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם (איכי ד ז).—לבנת הספיר: ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר (שמות כד י). וע' עוד לבנה.—ואבן ספיר: כמראה אבן ספיר דמות כסא (יחזק' א כו). — ואמר בן סירא: כרביד זהב ובו נפך וספיר כך נאים דברים יפים על משתה היין (ב"ס גניי לב ה). וגם כפור כמלח ישפך ויציץ כספיר ציצים (שם מג יט). —ובמדר': יששכר ספיר ומפה שלו צבוע שחור דומה לכחול ומצוייר עליו שמש וירח (מד"ר במדי ב). מעשה שהיה באדם א' שהביא ספיר א' ברומי מכרו אמר הלוקח ע"מ לבדוק אותו נבחין אותו לשבו' ממנו חתיכה קטנה נתנו על הסדן התחיל מכה עליו בפטיש נבקע הסדן ונחלק הפטיש והספיר במקומו ולא חסר (שם שה"ש, ידיו גלילי זהב). וגם לא לנבונים עושר זה משה מהיכן בא לו עושר והעשיר א"ר חנין מחצב של ספיר גלה לו הקב"ה בתוך אהלו ומצא ומשם העשיר משה (שם, קהלי שבתי וראה). — ובסהמ"א: מפני שהגלגלים טהורים וזכים כזכוכית וכספיר לפיכך נראים הככבים שבגלגל השמיני מתחת גלגל הראשון (רמב"ם, יסודי התורה ג ח). ויחבר שני ספרים מאירים כספירים ספר בעלי הרפיון וספר בעלי הכפל (רד"ק, המכלול, הקדי). והחמישי ידיעת הדומם והוא ידיעת העצמים האבניי' הנקפאי' מהאדים הנעצרים בבטן הארץ כמיני הספירים (רש"ט פלקירא, המבקש לז). לפי שהספיר בתולדתו לא ימצא בו הזכות והבהירות אלא אחרי שבמלאכה יתוקן במעשה הראוי ואז באמצעו' המעשה והתקון ההוא יהיה הספיר בהיר בשלמותו (ר"י אברבנאל, משפטי, ד"ה אבל הסגת הזקנים). כי הנה כתב רבינו בחיי על אבני האפוד כי השהם היא אבן מסוגלת לחן וכו' וספיר על שם יששכר שהוא חכם גדול בתורה שהיתה חרותה על אבן סנפרינון והיא מסוגלת לרפא כל חולי וכל מכה (אלשיך, פי' איוב כח כ). יש ספיר שחור וזה ספיר כעין לבן והוא כעין תכלת בלו"י בלעז ולפי שאין ספיר ניכר לכל אדם חוז ונתן לך סימן בו שהוא ניכר לכל ומהו עצם השמים לטוהר הוא מראה השמים כשהם זכים וטהורים מעננים (חזקוני, פי' התורה, משפט' כד י).— ואמר המשורר: ואל תתאו חמר זמן ארך נשמר וריחו לא נמר כשקט בשמרים שתותו לרהב בכוסות הזהב ולראות לו להב בכסות ספירים (דונש בן לברט, דעה לבי). שמואל בן יוסף שמע דברי כסף שמואל בן יוסף ועדנה ספירם (ר"ש הנגיד, באשמרת). תעדה עדי זהב ומיני בדלחים ובכל יקר

---

1) [עי' תוספת' (נגע' א ו, הוצ' צוק"מ), ושם הגרסה סופרו, ובמקום חלוטו גומרו; ובדפו' ספרו, גמרו; ועי' ספור, ספר.]

2) [גזרוהו מסנסקריטית סנפּריא; ובמדרשים ובארמ' יהודית סמפירינון, ספירינון; בסור' ספילא, בחלוף ר"יש ללמ"ד; וביונית σάπφειρος. ומהאחרונה נתקבל ללשונות ארופה.]

אבן ספיר מעלפה (רשב"ג, מי זאת כמו שחר). ושכבת טל עלי ציצים כאלו עליהם גרגרי ספיר אסופים (רמב"ע, דיואן קסה, דולצ'). מראה דמות אדם עלי ספיר אראה שפתיך עלי שניך (ר"י הלוי, מה לך צביה). אראה דמות אדם עלי ספיר בעת אראה שפתיך עלי שניך שמש בפניך וליל תפרשי על זהרו עבי קוצותיך (ר"י בן זבארה, שעשוע' יב, דודקון 134). יצרם כספירים מאירים ולא זכו בעיני שכינתו וזהר מגורותיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר). להיות מאורים ועיניה כפירים ושורי שניה ספירים ושני שדיה שני עפרים (ר"י חריזי, תחכמ' ו). ותשחרי לבנת ספיריו (בחינת עולם י). ופיזר הזמן ספיריו ולשמיו והגביר צריו וקמיו (ר' זכריה אלצהרי, ספר המוסר, מעמוני מסתרים, קבץ על יד, מק"נ ע תרכג, 24). ראה פטדה מזורזפת בספירים מעולפת (גנזי שכט' ג, דודקון 239). — ב) *מין קְטְנִית: הפול והספיר[1]) הפורקדן והטופח וכו' אינם כלאים זה בזה (כלא' א א). — ובסהמ"א: והדוחן והאורז והשומשמין והפרגין והספיר וכיוצא בהן (רמב"ם, כלא' א ח). ובשר שורים גדולים ותישים גדולים והפול והעדשים והספיר ולחם שעורים ולחם מצות וכו' כל אלו מאכלים רעים הם (הוא, דעות ד ט).

***סְפִירָא**, שם כמו צפירא, צפירה, —שער של עזים: חוצלות של שעם ושל גמי ושל שק ושל ספירא[1]) מטמא טמא מת (כול' כ:).

***סַפִּירָה**, ש"נ, —כמו סַפִּיר: לבי לעלמה הדורה תעוף בצפורה תדמה לאבן יקרה שהם וספירה (ישראל, לבי לעלמה, פזמונ' תימן).

***סְפִירָה**, ש"נ, מ"ר ספירות, שה"פ מן א.סָפַר, —סְפִירָה של איזה דבר, כמו ימים: יום שמועה כיום קבורה לקרע ולאיבול ולספירת שבעה ולספירת שלשים (ירוש' פסח' ח ח). מה מצינו ברביעי שראוי לספירה וראוי לזיבה אף אני אביא העשירי שראוי לספירה וראוי לזיבה (נדה עג.). מרבה אני אחד עשר שראוי לספירת או כי תזוב ומוציא אני שנים עשר שאין ראוי לספירת או כי תזוב (שם). —ובפרט סְפִירַת הימים מהבאת העֹמר: יכול יקצור בלילה ויספור בלילה ויביא בלילה תלמוד לומר מיום הביאכם אין הבאה אלא ביום הא כיצד קצירה וספירה בלילה והבאה ביום (ספרא אמור פרק יב). ממחרת השבת ממחרת יום טוב יכול ממחרת שבת בראשית כשהוא אומר שבעה שבועות תספור לך ספירה שהיא תלויה בבית דין יצאה שבת בראשית שאין תלויה בבית דין שספירתה בכל אדם (ר' יהודה בן בתירא, שם). כשהוא אומר עד ממחרת השבת תספרו חמשים יום כל ספירתם לא יהיה אלא חמשים יום (ר' יוסי בר' יהודה, שם). הרי הוא אומר תספרו חמשים יום כל ספירות שאתה סופר לא יהו אלא חמשים יום (הוא, מנח' סה:). —ואמר הפיטן: אור יום הנף ספירה הכשרה כנוגהים לציון נדחה קרוא דרושה עלות גהים (הוא, מעריב ליל ב פסח). —*וּסְפִירַת הָעֹמֶר: ברוך אתה וכו' אשר קדשנו במצותיו וציונו על ספירת העומר היום יום אחד (מחז' ויטרי, הלכ' פסח קד). התפלל ערבית ביום ולא רצה לברך על ספירת העומר עם האחרים כי היה דואג שמא יעשה ברכה לבטלה וספר עם האחרים ולא בירך והיינו תמיהים ספירה זו למה (שם). ועוד מה טעם אין אנו סופרים שתי ספירות מספק כמו שאנו עושים שני י"ט מספק וכללו של דבר אין לנו להחמיר בספירת העומר שאינו אלא לזכר בעלמא (ר' זרח' הלוי, המאור הקטן, אלפסי, פסח' כח.). —וּסְפִירָה בכלל, כמו מִנְיָן, ואמר הפיטן: ספירת החשבונות אף לפי כלתה וארכת בת עמי לא עלתה (רשב"י הבבלי, אחשבה, יוצ' שבת בראשית). קורא דורות וסופר ספירות ותולה מאורות לעיני כל חי (קונטי' הפיוטי, מק"נ 41). ובפסוקי זמרה טעה טעיות רבות ואין להם ספירה (ר"י חריזי, תחכמ' כג). ועשה תבניותיו וספר ספירותיו ותלה כלי הנחשת באצבעותיו (שם). — וּסְפִירוֹת של הלבנה: מחזור הלבנה אותיות מודיעות בשש הראשונות ספירותיה ידועות (ר' בנימין, מחז' ויטרי א, סג:). —וחכמי הַסְּפִירוֹת, המומחים בחכמת המספר והתכונה: ובפירוש יהי מאורות הכנים דעות אחרות לדעת המדות הנזכרות על פי חכמי הספירות (ראב"ע, הקד' לספ' בראשית). ואם ישאל שואל הלא אמרו חכמי הספירו' שכבב צדק וכל הכבבים חוץ מכבב ונוגה גדולים מהלבנה (הוא, שם א טז). —שַׁעַר הַסְּפִירָה: כי האדם נכלל בשער העיון כי הוא עין האדם המעיין והיודע ובשער הספירה כי הוא נברא מחלקים מקובצים (רמב"ע, ערוגי' הבשם, ליון תר"ג, א"ייר 117). — ב) במשמ'

---

1) [עי' לֶו, פפלנצ' עמ' 245.]

1) [עי' תוספת' (כלאים ב"ב ב יא). ורש"י פרש כמו תספרת, וז"ל: מה שמסתפר מצואר הסוס ומזנבו, ע"כ. ועי' ד"ס (הערה ז). ובפרוש ר"ח הגרסה תפירה.]

ספור: וזה ספור אלכסנדר אשר חברוהו חרטומי מצרים וחכמיה חכמים הם בחכמת הרקיע :בטבעי היצורי' וכו' וזה פתח הספירה (יוסיפון סה).—ג) בחכמת הקבלה, אחת מעשר סְפִירות שבהן נברא העולם: עשר ספירות בלימה כ"ב אותיות ג' אמות וז' כפולות וי"ב פשוטות יסוד עשר ספירות (ספ' יצירה א ב). כף אחת וגומר כנגד עשרה מאמרות שנברא בהם העולם וכנגד עשר ספירות בלי מה (מד"ר במד' ד). ובגין דא אבן שלימה וצדק יהיה לך איהי מדה בין כל ספירה וספירה דכל ספירה וכו' (זוהר ברא"ש' כד:). ואם אמר לנו אומר מפני אמרו י' ספירות והט' הם סוף המספר אצל חכמי הודו (אבו סהל בן תמים, פירוש ספ' יצירה כד). אלו י' ספירות בלימה שם כח ית' שהוא המתפשט בכל המחזיק והמנענע (שם מו). שמלת בראשית תרמז כי בעשר ספירות נברא העולם ורמז לספירה הנקראת חכמה (רמב"ן, פי' התורה, בראש' א א). הנה באומרם אברה שבת לשון נקבה יורה שירמוז על מדה שהיא מושפעת ולא משפעת והוא השכל העשירי וקראוהו שבת לפי שחכמי הקבלה ייחסו כל יום מימי בראשית אל עלול אחד מן הז' שכלים האחרונים ויקראו העלולים ספירות (ר"י אלבו, העקרי' ב יא). הכמי הרזים קראו שמותם ספירות כמו מרגליות מגזרת לבנת הספיר (רס"ע, ספ' האמונות א טו). אבל יש מקום עיון כי השכלים הנבדלים הם נבראים כי הם המלאכים והספירות אינן נבראות אבל נגלות (רשב"ץ דוראן, מגן אבות ב, טו.). הסבה הראשונה היא המושלת ונותנת חיים והיא היא מקור הכל וממנו יקבלו הספירות הכח לפעול פעולותיהם (ר"י מפיסא, מכתי' קנא' 24). כי מלת ראשית רומזת להכמה העליונה הנקראת הכמת אלהים ונקראת בספר הזוהר נקודה חדה סתימא עילאה היא הספירה השנייה הנאצלת מן הספירה הראשונה (הרקנטי, בראש' א.). וכשעלה הרצון מלפניו במחשבתו הקדומה הנצחית להמציא פעליו המשיך תוצאות התעלומ' והאמונה בהשואת האחדות שאין אנו יכולין לעמוד על עקרן ונאצלו הספירות הקשורים בו כשלהבת הקשורה בגחלת (שם ג:). וכוונת' היא כבר ידעת כי הספירה הראשונה נקראת האויר הקדמון ומלת אויר ר"ל אור יו"ד (שם ג::). כי כל ספירה וספירה מעשר ספירות יש לה תיקון וחבור עם הסְפִירה הסמוכה לה עד שיתחברו כלן ועושות צורה אחת (שם כג:). וכן אמר ר' נחוניה בן הקנה ע"ה אהדרך בספירה הראשונה שהיא כתר עליון (שם כג::). והוא מה שאמר בזוהר על עתיקא קדישא כי כאשר לא יאיר אורו בספירות ובפרצופים חשך הדין והגבורה יכסם (ר"א אזירי, שעה"ש ה יג, מד:). כל המקובלים הסכימו לקרוא אל הספירות מלבושי א"ס ב"ה (שם ז ע, סה.). והשיב דע שהספי' הם כלי האומן שפועל בכליו פעולתו להבדיל כמה פעמים והספי' הם שוים לכל דבר ותמורתו ולקרב הדבר אל השכל דמו החכמים אותם אל רצון הנפש אשר הוא שוה לכל החפצים ולכל המחשבות המתפשטות ממנו אף על פי שהם רבים אין עיקרם אלא א' (עסיס רמונים ד א). ולהיות הספירות כח שוה לכל הדברים והפוכים לפי' יקראו ספירות מלשון אבן ספיר המקבל הגוונ' (ואין לו גוון מיוחד ואם יש לכל אחד גוון ידוע כנודע מ"מ בבחינה זו אין להם גוון מיוחד בספי') וי"א שיקראו ספירות מלשון השמים מספרים כבוד אל שהם המגלו' המחשבות הנעלמות והצורות הנבדלות והעמוקות וי"א שיקראו ספירות מלשון ספור מפני שהספור והדבור בהן מותר מה שאין כן בא"ס וי"א שיקראו ספירות מלשון מספר לומר שנכנסו תחת המספר והגבול ואע"פ שהם בלתי בעלי גבול בערך המאציל ידמו שהם בגבול וי"א שיקראו ספי' מלשון עיר סמוך לספר שענינו גבול לומר שהן מביאין בגבול מה שאין לו גבול והכל בערך המאציל כנזכר לעיל (שם ה ב). כתב רב האי גאון בתשובה לרב פלטוי שלש עשרה מדות האמורות בתורה הן ענפי תולדות יוצאות מעשר מעלות נקראו ספירות אלו כנגד אלו עם שלש גנוזות ראשי ראשים (שם, פלח הרמון יא א). ונאמר שהספירה היא כאשר נכלול ונזכור בקצור מה שבארנו וראוי שנספרם על צד מחודש לא שנשנה הד' בעצמ' (ר' יהודה מסיר ליאון, כופי לופ' ב יא). וספירה מלשון מספר בעבור היות שורש כל נגדר בגדר עשר (ר' מאיר ן גבאי, עבודת הקדש, הייחוד ג). בסוד יחוד עשר ספירות שנתחייבו ליחד את כלן ולחבר הכל כאחד אם ממטה למעלה אם ממעלה למטה (שם ד). ולדעתו הספירות הם השכלים הנפרדים שהם דבר אחד זולת האל ית' (שם ז). כי הנבראים יש להם סדר על סדר הם מתקיימים ועל סדר הם מתחדשים ועל סדר מתבטלים והסדר הזה שבו הם מתקיימים ומתבטלים הוא הנקרא

ספירה שהם כח לכל מצוי הנגדר בגדר מספר (שם מ). וכל המקיים ג׳ סעודות בשבת כאילו מיחד עשר הספירות ביחוד שלם (ר״י ג׳יקאטיליה, שערי אורה יח:). ולפי סוד זה תמצא כי טו״ב הוא שרש תחתון של זא״ו שהוא קו האמצעי והוא שלישי כיצד ו׳ היא סוד שש ספירות שלש למעלה ושלש למטה וכו׳ ולפיכך תמצא ענין טוב שהוא שוכן על גבי אדנ״י שהיא הספירה האחרונה מעשרת הספירות (שם כא). כי אלה חשבו שהספירות הם השכלים הנבדלים והוא טעות מבואר בחק הקבלה (ר״י אברבנאל, מפעלי אלהים ג ז). היות הספירות כלן ראשים לנבראים הנה ספירת החכמה היא ראשית אותם הראשים (שם). אמנם כפי דרך חכמי הקבלה אפשר לומר שהלבוש אשר יחסו הקדושי׳ האלה להש״י הם הספירות העליונות הנאצלות מאתו (שם י). צאל״ד שסדר עמידת הספירות של אריך אינם כמו הפרצופים האחרים כי בכל הפרצופים יצאו חכמה ובינה שלהם בשוה זו בצד זו בסדר המתקלא (ר״נ בר״י אלחנן, עמק המלך יב ו, סט:). התקוששו וקושו זהם פתנים חרשים מקוששים קש ותבן אלה בחכמת הספירות ואלה בקליפות ובנזק צרורות וכלו ימיהם בעצה נבערה כל היום רק רע בעסקם בספר גנת אגוז ושערי צדק ואורה (יש״ר מקנדיאה, אחוז, מלא חפניי לגיגר א). מהות הספירות ואיכותן הוא מציאות רוחני ונעלם לא יושג מהותם כאשר לא יושג מהות מאצילם (רמח״ל, פתחי חכמה ג, א.). אבל הענין בקיצור כי הספירות הם הם הארות מאירות מן הא״ס ב״ה (שם כ.). שמעתי שאתם אומרים שהספירות ישתלשלו מדריגה אחר מדריגה עד שנתהוה עולם הגשמות הזה (הוא, חוקר ומקבל 4). והשמות ששמו המקובלים לאלה הב׳ בחינות שזכרנו הם אין סוף המורה על הרצון שהוא ביכלתו והוא בלתי סוף ותכלית בכל ספירותיו (שם 9). דע שכל מי שרוצה להבין עניני הספירות צריך ליקח לו לעינים עניני הנשמה של אדם (שם 10). א״כ כללות דבריך הספירות הם כוחות הרצון העליון המוגבל׳ ועל פיה׳ כל הפעול׳ אך בבקש׳ ממך להשלים דבריך על ענין בי״ע (שם 11). וכל גלוי נכלל מעשרה מדריגות והן הן העשר ספירות דבריאה יצירה ועשיה (שם 13). ודע שכל עניני ההנהגה והסדר הן כל ענין הספירו׳ נכללים בכל תנאיהם ועניניהם בעשר ספירות ובחמשה פרצופים (שם 16). וכמו שנכללו כל עניני הכוחות של הרצון בעשר ספירות כן נכללו גם כן כל עניני הנפרדים בעשר ספירות וכל שאר חלקיהם (שם 17). עד מכאן ראיה שמי שלא יבין במנין הספירות לא יקרא מפני זה כופר (יהודה אריה די מודינא, ארי נוהם א). האדם מוכרח להאמין בספירות כדי שיצדק בעיקרי אמונה ובפנותיה שאי אפשר להעמיד פנות התורה אלא בהם (שם). וברור הוא ההדמות בין הספירות לאידיען ששם אפלטון והגלגול שהיה מסתייע שהיה דעת פיטאגארס (שם טו). וזה גילה (הא״ס) ע״י הספירות שהם עצם כבודו ומדותיו אשר בהם פעל ועשה (של״ה, בית ישראל כ:). וקראו ספירות על שם הזכות והבהירות מלשון לבנת הספיר וכמו שהדבר הספירי יתראו בו הצורות כך הספירות הם דפוס וצורת כל הנמצאים וכו׳ והחכם ר׳ עזריאל אמר כי הספירות הם כח שוה לכל דבר ותמורתו (שם).—ואמר המשורר: לעצת אמון נכסף כסוף טכס בה כסאו וצבא מרומו להקת עשר ספירות יזם לחשוף לאותות ולמועדים ולימים (רשב״ג, מלכותך מלכות, או״כ ב 78). הוא ראש לכל ראש והוא רם על רמים בה כבוד מלכותו מאז ישכון הכי עשר ספירות הם אחוזים במצור בכן מושלה בכל ותיכון המשכיל בהם ידע ויצור היא רוח אלהים חי העולמים (שם). ונגזר עלי כפות ספירות והם תשעה ובהם שבע עשרה אלפים מדינותיו (ראב״ע, בשם אל אשר אמר). נתיבות שתים גם שלשים פלאותיו בחכמה ביה חקק למבין עלומותיו לספר ולספר ולספור ואותיות שתים ועשרים הם ועשר ספירותיו (שם).

*סְפִירוֹת, ס״נ,—א) שה״פ מן א.סָפַר,—כמו ב) סְפִירָה, סִפּוּר: מי כתיב בספר ספר כתיב לספירות דברים בעלמא הוא דאתא (עירוב׳ טו:).

°סַפִּירוּת, ס״נ, — טבע הַסַּפִּיר, סגֻלַּת גשם דק וזך המשמש אמצעי לקרני האור לעבור בו Durchsichtigkeit; transparence(y): אמנם אני אומר מעט אבל מתחלף מאד מאד שאני לא אלמד הראיה מן הספירות אבל מן התנועות ויתבאר לי שאלו ג׳ חמרים ושלשה צורות גשמים נחים לעולם מעצמם והם גרמי הכוכבים (ר״ש א״ח, מו״נ ב יט). ומי שמוחו רך ופטוט וספירי יורה על טוב ההבנה והלמוד כי מפני זכותו וספירותו נכנס הרות הנפשי בכל חלקיו ומתפשט בכל המוח (אבי הרלב״ג, שעה״ש ט, ד״ה ומוח). וכלי לקיחת השתן הוא הגשם הספירי נקי העצם

זכוכית הזך והשוהם הוא קרישטאלי' וכו' ערוב החלקים זרי המראה חשוכים וכו' מונעים הספירות (קאנון א ב ג ב א).

ספּירִי, סַפִּירִיִי, ת"ז, נקי סַפִּירִית, סַפִּירִיִית, ת"ר סַפִּירִים, סַפִּירִיִּים, סַפִּירִיּוֹת,—א) של סַפִּיר, המאיר כספיר, זך, שאפשר לקרני האור לעבור בו, durchsichtig; transparent: וענין נראין שיהיה זאת המחיצה אשר על הטומאה ספיריים כמו הזכוכית והשוהם (פי' משנ' להרמב"ם, אהלי ו ה). וכבר זכר אבונצ"ר בתוספותיו על ספר השמע דבר ז"ל אמר בין הגלגל והכוכבים הפרש כי הגלגל ספירי והכוכבים אינם ספירים והסבה בזה כי בין שני החמרים ושתי הצורות הפרש אבל מעט (ר"ש א"ת, מו"נ ב יט). ואמר כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נופח אמנם נקרא האש היסודי בזה השם להיותה בלתי מאירה אבל ספיריית שאילו היתה האש היסודית מאירה היינו רואים האויר כולו בלילה מתלהב אש (שם ל). רמז לגלגל התשיעי שהוא פשוט זך ספירי מאין כוכב בו (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמידי' כג:). כי האור ישיב המראים נראים בפועל אחר שהיו נראים בכח במקרה וזה יהיה בשיכין האמצעי הספיריי אל שיהיו בו המראים בפועל באופן מה ואז יוכל להגיע חוש הראות אל שיקבל המראים (רלב"ג, מלח' השם א, ו.). כראי מוצק כמראה הנתך והוא כמראה של זכוכית שהיא ספיריית והנה אמר על השחקים שהם הזקים ושהם גם כן ספיריים בראי מוצק (הוא, פי' איוב לז יח). כוכבים שהם מאירים ואינם ספיריים ונחים עם הגלגלים שהם ספיריים ואינם מאירים (ר' חסדאי קרשקש, אור ה', ג א ב). ואמנם באה האש היסודית בזה השם להיותה בלתי מאירה אבל ספירית (עמנואל מרומא, פי' התורה, Merx, Archiv 374). ודע אדוני המלך שאלו הצורת והתמונות והתארי' והתכונו' אשר תרא' בעולם הגשמים ונגלה הגופים הם כצלמים ודוגמות ודמיונות לאותן הצורות שימצאו בעולם הרוחני שאותן מאירות ספיריות ואלו חשובין ארציות והתיחסו' אלו אל אותן כהתיחסות הציורי' והפתוחי' אשר על הלוחות (ר' קלונימוס, ב"ח ג א, ל:). יש מהם (מהגופים) נעדרי המראה במוחלט והם הדברים הספיריים כמו השהם והזכוכית הזך והמי' והאויר והגלגלים שכל אלה הם ספיריים נעדרי המראה ולזה יקבלו כל המראים ויש מהם בעלי גוונים ומהם הוא מתפעל חוש הראות ומקבל אותה הלחות הספיריי באמצעות הגשמים הספיריים שהם האויר והמים וכו' (רשב"ץ דוראן, מגן אבות ג כב.). שחקים הם השמים ועם היותם חזקים הם ספיריים שהאור נראה מתוכם כמו המראה המותכת מזכוכית או מנחשת שניצוץ הראות עובר בה (הוא, אוהב משפט ומשפט לדק, בתורים על איוב, ד"ה תרקיע, קעז.). ויש מהקדמונים שאמרו שאין שם מיסוד האש אבל על כל מה שיש מן הארץ עד הגלגל הוא אויר וחלקיו מתחלפים באיכיות וכו' לא שיתחלפו בצורה וכלם הם ספיריים לא מאירים ולא חשוכים (ר"י אברבנאל, פי' בראש' א, שאלה ד). וכשיתפשטו לרדת בעולם אז יקבלו כעין גוף דק ספיריי לפי שעה אשר בו יתלבשו ויראו אותם זכי הנפשות (ר"י מפיסה, מנח' קנאות 34). השני הוא כמו המאור אשר הוא שלמות הגוף הספיריי והוא חלק מהנפש הדברית אשר ממנו יקבל השכל אפשרי והמושכלו' יפעלו בו וזה השכל הוא מדרגת שלמות לשכל אנושי כמו שהמאור הוא מדרגת שלמות לגוף ספיריי וזה רצה ן' רשד באמרו וכו' וראוי שתדע שהתיחסות זה השכל הפועל אל השכל אפשרי הוא כהתיחסות המאור אל הגשם ספיריי (שם 65). כשהככבי' הם מאירי' ואינם ספיריי' ונחי' והגלגלי' הם ספיריי' ואינם מאירי' ומתנועעי' והם מחמר א' (שם 95). כי אמנם השכילו מביני מדע הנתוח והרפואה כי עין רואה לא בכללה הרך על ידי החלק הספיריי ממנה שמה משכן חוש הראות והוא לבדו סבה עצמית בכל האבר ההוא לפעולת הראיה (ר"י מוסקטו, נפוצות יהודה יח). כן הספירות הנאצלות להיותם קרובות ובלי אמצעות לא"ס ב"ה תקבלנה אורו יותר בקירוב וביתר השאת משאר העלולים זולתן חובקות אותו בעצמותם כאשר יעשה האויר או גשם זולתו ספיריי אל האור השמימיי (ר"א איריני, שעה"ש ז ט, סה.). עומד (האור) בלי שיתנועע בספיריי והבהיריי ומצייר בלי שיתפעל על העב והקדור הוא חמסובב המראה המורגש ושהגוונים והעינים בפועל יהיו נראים ורואים וכו' (שם ז י, סו.). כי צורת הירח כדורי מקשה ויצירתה אינו ספירי כגוף השמים אלא שחור ומעובה ומזומן והזהיר ולקבץ את האו' מן השמש (ר"מ אלדבי, ש"א ב, כט:). ואף על פי שאין בה כח הראות כלל אלא שהוא גוף ספירי כל שכן גוף העין שהוא זך ובהיר וספירי ויש בו כח הראות שיוכל לקבל צורה גדולה ונראה (שם ד, מח:). ונקרא' חשך להיותה בלתי מאירי

אבל ספירית שאם היתה מאירה אז היתה מאירה לנו האויר בלילה מלהב האש (שם ב, יט:). ולפי שבלי זה של בינה הוא מעולה ובהיר מצבע ספיריי ובהיר קרו' מאוד לצבע החכמה (ר"כ בר"י אלמנן, עה"ח, שער עולם התהו יא, יז:). ואח"כ נתן אותם באוצ"ר אה"ד הוא היכל אל אלהי ישראל שנקרא שמו גוף בג"ע העליון דבריאה כי שם יש להם גוף ספיריי המאיר מאור זוהר הקרח הנורא (שם עב, מא:). דע כי הספר הכולל שכל מעשיו של אדם נכתבים בו מיד בשעת מעשה הוא האויר הספיריי הוא המקיף ובו יוחקו כל פרטי תנועת האדם (רמ"ע מפאנו, אמרי טהור, חקור דין ב יב).— ב) מצבע הספיר: גופו ממעל ירקרק חרוץ נוצץ לעין האודם ושחרחר כנפיו דב שחרחר ספירי (פיאלעט ברוין) וכו' (שייקהאק, תולדי הטבע קכז). ויקבל תמונה ספיריית (ליגדא, ראשית למודים ב' ב 24).— ג) ש"נ, בחכמת הרפואה כנוי לעדשת העין, lens crystallina[1]: ואלו הם השלש ליחות הזכוכית והספירית וריר החלמות ומהספירית הוא בא הראות ונקראת ספירית לפי שהא מאירה כספיר (ר"מ אלדבי, ש"א ז, מח::).

***סַפִּירוּת**, ש"נ,— כמו סַפִּירוּת: ואע"פ שהיה חוטן כפול ששה מכל מקום מתוך צהיבותו וספירותו היה נראה מתחתיו כיין צלול הנראה מתוך כלי זכוכית אע"פ שהכלי עבה (המאירי, יומ' ג לה:). כי כל מה שיתרחק מהארץ ויתקרב אל הגלגל יוסיף בהירות וספירות (ר"י אברבנאל, פי' בראשי' א, שאל' ד). ואם היות שאבונצ"ר לא שער ביניהם חלוף כ"א מעט מפני שלמדו מהספירות הנה הרב עשה אותו חלוף עצום מפאת התנועה (הוא, פי' מו"נ ב יט). ואמנם השתן הלבן הנה יובן ממנו שני ענינים אחד מהם שיהיה רקיק ספיריי כי האנשים יקראו הספיריי לבן כמו שיקרא הזכוכית הזכה והשוהם הזך הלבן והשני לבן באמת אשר מראהו מראה מפזר לראות כמו החלב והנייר וזה איננו ספיריי שיעבור בו הראות כי הספיריות באמת הוא העדר המראים כלם (קאנון א ב ג ב ג). אעפ"י שהגרמים שמימיים יסכימו בגדרם שהוא החמר המשותף להם הנה יתחלפו בעקרים שהם התנועות והספיריות (ר"י מפיסא, מנחת קנאו' 96). והדבר ידוע מהגשמים הזכי' שבהקפל חלקיהם ובהתקבצ' זה אל יתעבו וימעי' ספיריותם כדברי הרמב"ם בפ"ד מיסודי התורה (רמ"ע מפאנו, אמרי טהור, אם כל חי א כד). בניצוץ אור השמש היורד ומכה על גופים שונים מתחלפי הספיריות (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה יב). ואור ספירותו לא ישבות מתפקידו ופעולתו (פלא הרמון ד א, ב::). ושם נקרא איתי"ר לדקותו וספירותו (יש"ר מקנדיה, האלים, כתב משה מין). כי יש הסלעים ויש אבני השיש ויש הספיריות והם האבנים הטובות (רמח"ל, פתחי חכמה).

1) תרגי' ד"ר מזיא.

***סְפִית**[1], ש"נ, מ"ר סְפִיּוֹת,—כמו שפה, מסגרת סביב לפיו של כלי כעין כרכב, Rand; bord; rim: כלי חרס שיש לו שלש ספיות[2] הפנימית עודפת הכל טהור (כלים ד ד). פורנה אם יש לה לזבו טמאה ר' יהודה אומ' אם יש לה אסטגיות רבן גמליאל אומ' אם יש לה ספיות[3] (שם ה ט). ר' מאיר אומר משם רבן גמליאל אם יש לה הליזבו (לכירה) טמאה ר' יהודה אומר משום רבן גמליאל אם יש לה סטאנאות ר' יוסי אומר משם רבן גמליאל אם יש לה ספיות[4] וכולן שם אחד הן (תוספת' כלים ב"ק ו יז). הן רפפות הן רעלות הן אסטיות הן ספיות הן כוסות הן גומות (ירוש' ע"ז ב י).

***סְפִיתָה**, ספיתא, ש"נ,—שה"פ מן סָפַת: וכיון דאכילה ע"י קציצה ליתא בשתים אלא באחת לא קבע בהם ספיתא[5] משום הכי קתני הופת במלח ואוכל (רש"י, ב"מ, פט:). ולא יאכל ענבים וכו' עד שירצה א"א דוקא אחת אחת בספיתת מלח עראי אבל לא מליחה גמורה (ראב"ד, השגה על הרמב"ם, שכירות יב י).

סֵפֶל[6], ש"ז,— כלי מה להחזקת מים, חלב וכדומ' Schale, Becken; bassin, écuelle; bowl, basin: מים

1) [נקוד זה יוצא מנקוד הרבים שבכ"י סְפִיּוֹת. וא"כ תהיה הצורה הקטנה מן ספה-שפה. אולם אפשר שהנקוד של מ"ר הוא סְפִיּוֹת—ספאות, וא"כ היחיד הוא סְפָה—שְׂפָה, עי' סגל (Gram. Mishn. Heb. 28, 290).]
2) [כך במדב"ם, ובערוך ערך סף ספאיות, וברוב הדפו' שפיות.]—3) [כך במדב"ם, וכך בכ"י פרמה ושם מנקד סְפִיּוֹת. וכן גם בר"ש. ובמ"א שפיות.]
4) [כך בכ"י א"פ, ובדפו' שפיות.]
5) [לקוח מלשון הארמ' שבגמרא שם.]
6) [כך בארמ'. ובאשור' ספל (Del., Handw. 508). ובערב' שַׂפְל a) אולי שאול מהארמ', עי' פרינקל (Aram. Lehnw. 67).]

a) سفل

שאל חלב נתנה בְּסֵפֶל אדירים הקריבה חמאה (שפטי' ה כה). ויזר את הגזה וימץ טל מן הגזה מלא הַסֵּפֶל מים (שם ו לח). — ובתו"מ: במוצאי יום טוב הראשון של חג היו יורדין לעזרת נשים ומתקנין שם תקון גדול ומנורות של זהב היו שם וכו' וארבעה ילדים מפרחי כהנה ובידיהם כדים של שמן של מאה ועשרים לוג שהן מטילין לכל ספל וספל (סכה ה ב). ממלא אדם כוס מים ונותנו על הספל (תוספתי שבת ג [ד] ח). לא סוף דבר צלוחית אלא אפילו ספל (ר' אבהו משום ר' יוחנן, ירוש' ערלי' ב ח). אמ' להן ר' שמע' אין אתם מודים לי במוציא את הספל מבית הפנימי לחיצון שהוא טהור א' לו מפני שהוא כטרוף (ירוש' כלאי' ג, גנזי' 290). סבר רב יוסף למימר ספל הרי הוא כאמבטי (שבת מג.). א"ר אבא ביושבת על שפת הספל ומזנקת בתוך הספל וכו' איש ואישה שעשו צרכיהן לתוך הספל ונמצא דם על המים ר"מ ור' יוסי מטהרין (נדה נט.). יקא שהקיא ד"ת כספל הזה שהוא מתמלא בין שעתו ומתפנה בין שעתו (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר במד' י). — סֵפֶל של זהב: הוציאה לו ספל של זהב וטבל בו ידיו ורגליו (מנחי פה:). — סֵפֶל של מים: פוקקין את החלון בגלופקרין או בעמיר ונותן לפניה ספל של מים וקושרין לה תרנגולת שתהא לה לצות ולא מדרכי האמורי (תוספתי שבת ו [ז] ד). התלתן משתצמח כיני מתניתא כדי שתזרע ותצמח כיצד הוא בודק רבי שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן נוטל מלא קומצו ונותן לתוך הספל של מים אם שקע רובה חייבת (ירוש' מעשרי' א ג). נותן אדם קיתון של מים לתוך ספל של מים בין המין לתוך צונן ובין צונן לתוך חמין (ר' חייא, שבת מג.). מעשה באחד שהיה כותב בצידן באו והודיעו את ר' ישמעאל והלך ר' ישמעאל לבודקו כשהיה עולה בסולם הרגיש בו נטל טומוס של ברכות ושקען בספל של מים ובלשון הזה אמר לו ר' ישמעאל גדול עונש האחרון מן הראשון (שם קטו:). למה ולד דומה במעי אמו לאגוז מונח בספל של מים אדם נותן אצבעו עליו שוקע לכאן ולכאן (נדה לא.). — סֵפֶל של שמן: קושרין את הטיבור ור' יוסי אומר אף הותכין וטומנין את השיליא כדי שלא ייצן הולד כגון בסופלי[1] של שמן ובכשות ובקופה של תבן (תוספת' שבת טו ג). — ומ"ר סְפָלִים, סְפָלִין: הטיגנין והקוקמסין והספלין והסדינין והמטבע הרי אלו מותרין (שם ע"ז ה א). המתנדב יין כדברי ר' טרפון נותנין לספלים שמן כדברי ר' טרפון קרוב על גבי האישים (שם מנח' יג י). המביא ארונות ותנורין וספלין וכלי חרש מחוצה לארץ לארץ עד שלא הוסקו טמאין (שם אהיל' יז ז). אשה ריח ניחח לה' על גבי ספלים אתה אומר על גבי ספלים או אינו אלא על גבי האשים אם אמרת כן נמצאת מכבה את המנורה (ספרי במד' קז). — סְפָלִים של כסף: ניסוך המים (שבעה) כיצד צלוחית של זהב מחזקת של ג' לוגים היה ממלא מן השילות הגיעו לשער המים תקעו והריעו ותקעו עלה בכבש ופנה לשמאלו שני ספלים של כסף היו שם וכו' (סוכ' ד ט). — סְפָלִים של שמן: בנות מלכים טומנין (את השליא) בספלים של שמן בנות עשירים בספוגים של צמר (רשב"ג, שבת קכט:). — בית הַסְּפָלִים, מקום בבית המרחץ שמחזיקים בו סְפָלִים: המוכר את המרחץ מכר את בית הנסרין וכו' ואת בית הספלין וכו' אבל לא את נסרין עצמן ולא יקמין עצמן ולא ספלים[1] עצמן ולא וילאות עצמן (ב"ב סז:). — ובספהמ"א: שמואל לקח ספל של כסף בכלל של נחושת מגוי אחד בארבעה כספים והבליע לו זוז (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 67). ומעשה בקטן אחד ששתה הלב בספל אחד ונשתייר ציחצוחי חלב בו בספל (סדור רש"י תכו). המביא תנורים וספלין וכלי חרש מחו"ל עד שלא הוסקו טמאים משום ארץ העכו"ם (רמב"ם, טומאת מת יא ד). כיצד הוא בודק ר' שמואל בשם ר' יונתן נותן מלא קומצו לתוך ספל מים שקע רובו חייבת ואם לאו פטורה (ריטב"א, פי' מסכ' ר"ה א, טז.) והקאווע ישתו בלי הלב וצוקר בספלים קטנים אבל כמעט בכל שעה (ר"ש בלוך, שבי"ע ב, מצרים). אֲני כמעט לא נשאר בו כח ועצמה לאחוז באצבעותי ספל הקאפפע אשר הקריבו לי (גוטלובר, ממצרים של פרינקל 3). ועבד שני לבוש כאדוניו רק רגליו יחפות הביא אחר זה בספל בדולח יפה מרקחת ומים שנצטננו בקרח (שם 94). — ואמר הפיטן:

1) [בדפו' ספל.]

1) [נ"א ספסלים. ועי' ברשב"ם וז"ל: ואית דגרסי ספסלין שיושבין עליהן בבית המרחץ וראשון עקר, דהא במתניתין נמי ספלים גרסינן, ע"כ; וכן הר"ן לרי"ף. אולם באמת גם במשנה (שם ד ו) גרסת מדב"ם והירוש' וכמה דפוס' היא ספסלים. ועי' ד"ס (הערה י) וכן בפרוש הרמב"ם למשנה: וספסלים כסאות. ובלבול זה בין ספל לספסל יש גם בתוספת' (ע"ז ו ג, צוק"מ, כלים ב"מ ד א, ח ג), ועי' ספסל.]

מובאים אחריך לרגליך רחוץ רגלם בספליך מורשיך מבוי לסגליך ברזל ונחשת מנעליך (יוצ' שמח"ת, מחז' איטלי' ב, קפט.). נוהלים לכסותו משובצים ויקדש בתפוגת צנה נוהג טלה התמיד שחטו וקבל דם אלי ספלים תמך וזרק והקטיר והטיב ברנה (Elbogen, Stud. 124).—*מ"ר ספלאות: ויקמים הם ספלאות של עץ שמשתמשין בהן בבית המרחץ ונותנין בהן מים לפני כל אחד ואחד (ר"י אבן מיגש, הובא במ"מ לרמב"ס, הלכ' מכירה כה ע).

ספן[1]), ממנו א.ספן, ספינה, ספון, *ספן, *ספנות.

א.ספן, פ"י, ספון, יספן — א) כמו שפן, צפן ואצר, verbergen, aufbewahren; cacher, préserver; to hide: וירא ראשית לו כי שם חלקת מחקק ספון[2]) ויתא ראשי עם (דבר' לג כא).— ובמשמ' טמון: העת לכם אתם לשבת בבתיכם ספונים[3]) והבית הזה חרב (חגי א ד).—ובסהמ"א: דברי הכמה הן שיש ספוניהם טעמים גדולים גבוהים מכל הרי הררים (תשו' גאו' ליק כע). לא יועם רקיע אשר שמש שכונו לא יחרב ים אשר מרגלית ספונו (קטע מזמן הגא', סעדיאנה שכטר 73). כי המתן במקום הראוי לו מטמון ספון אינו אובד עם אריכות הזמן אך הוא עומד כל הימים (תק' מדה"נ לרסב"ג מד). ואתם יושבים בבתיכם ספונים לובשי

[1]) [כך בארמ' ובכנענ' מספנתה, הספון שלה (לידזב' 330). ובאשור' ספאנ, שפאנ, כפה, וגם נצח והתגבר; והשם ספנ, סתר, אפלה, עמק (Del., Handw. 508) ובכושית ספין, נצח והתגבר, ועי' שפן, הערה.]

[2]) [תאר ל־מחקק ולא ל־חלקת, ולפיכך בא בלשון זכר. התרגומים הארמיים פרשו שהכונה לקברו של משה. וכן בילק' (תתקסב), וז"ל: זו קבורתו של משה שנתנה בחלקו של גד, ע"כ. וכן פרש רש"י ורוב המפרשים שלנו. וכן בפשיט' טמירא, והירונ' quod in parte sua doctor esset repositus. וראב"ע פרש כמו משמ' ב), וז"ל: והטעם כי ראה ארמונים ספוני' שהיו בהלק גדולי האמורי, ע"כ. וכן רד"ק בשרשיו, וז"ל: פירושו מקורה, כלומ' שהיה הלקם של בני גד חלקת מחוקק ומשל שהיה הכל בנוי ומקורה כהוגן, רמז בו לערים שכבשום מעבר לירדן, ע"כ. והשבע' תרגמו συνηγμένων, נאספים. וע"פ זה מציעים כמה מן החדשים לחבר ספון עם ויתא הבא ולסרס ולקרא ויתאספון.]

[3]) [י"ת בבתיא די מטללין בכיורי ארזיא, ע"כ. וכן פרשו המפרשים, ועי' גם ראב"ע (דבר' לג כא), וא"כ ספונים הוא תאר ל־בתיכם, כמו הספונים, והוא שייך למשמ' ב).]

שני עם עדנים (רד"ק, אגר' הרמב"ם, כ.).—אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנאמר ולא ידע איש את קבורתו (רש"י, דבר' לג כא).— ואמר הפיטן: ספנת בתוך עשרת הדברות שש מאות ושלש עשרה מצות חוק מועדיך (רקע"ג, אזהר', קבץ מעשי ידי גאו' קדמ' ב, 53). קרות בתינו ארזים טרח עול סובלת ולא נכזבה תוחלת טמון וספון מנצלת (אהוביך, יוצ' שבת חוהמ"פ). נהפך לבו בלו אבו חזור ספוני גנזיו פנה לחילותיו לבזור עבור בכל אותו לעזור (אימת נוראותיך, יוצ' אחרי פסח). מרום יראה לו השה והוא ישיב נפש אם עקרת שמחה להשיב סוקר ספונות בני שועיך יקשיב ישלך עורך מקדש (אז בהר, סליח' עי"ה). והספינה בנבכי המים ספונה ולשון הים יכחש בה והיא אתו גנובה (ר"י חריזי, תחכמ' לח).—ב) ספן קיר בקרשים וכדומ', יצפה אותו: ויספן בארז ממעל על הצלעות על העמודים (מ"א ז ג). ואולם הכסא אשר ישפט שם אלם המשפט עשה וספון בארז מהקרקע עד הקרקע (שם ז). ויבן את הבית ויכלהו ויספן את הבית גבים ושדרת בארזים (שם ו ט). האמר אבנה לי בית מדות ועליות מרוחים וכו' וספון[1]) בארז ומשוח בששר (ירמ' כב יד).—ואמר המשורר: ונמיר היכלי עונג ובתים ספונים בארונים בחפירה וחלף צפרים לנו עשוים אזי נהיה לתולעת לברה (עמנו' מחבר' ח).—ובשתי המשמ' יחד: אליכם אקראה ישבי דבירים מרוחים ובארזים ספונים ומהר תצאו מהיכלי עז ותהיו תוך שאול יחד ספונים (ר"י חריזי, הענק רע, ספר היובל להרכבי).

ב *ספן[2]), פ"י,—כבד, הוקיר והחשיב, ehren, achten; honorer, respecter; to honour, respect: הידירה שלא תלך לבית האבל או לבית המשתה יוציא ויתן כתובה שלמחר תהא מוטלת ואין כל בריא סופנה[3]) (תוספת' כתוב' ז ה). מן השמים נלחמו וגו' עם סיסרא לא זז[4]) משם ולא ספנוהו מפני שהוא גולייר (שם

[1]) [החדשים מנקדים וספון, מקור, כמו ומשוה הבא.]—[2]) [רק בעבר' ובארמ' היהודית. ואפשר שהוא הרחבה מן א.ספן משמ' א), כי דבר שטומנים ומשמרים כמו אוצר הוא גם יקר וחשוב.]

[3]) [בבבלי (כתוב' עב.) נאמר למחר היא מתה ואין כל בריה סופדה ואיכא דאמרי אין כל בריה סופנה, ע"כ. ופרש רש"י סופנה קוברה, וזה מן א.ספן, אולם בתוספ' (מו"ק כח. ד"ה ספון) פרשו מלשון חשיבות.]

[4]) [בדפוס זזו, וכן במד"ר (במדי ט).]

סוטי ג יד). בשמעו את תלונותיכם (ונחנו מה כי תלינו עלינו) אמרו להם וכי מה אנו ספונין שאתם עומדים ומתרעמים עלינו (מכילתי בשלח ד ג). הפורק עול זה שהוא אומר יש תורה ואיני סופנה[1] (ירוש׳ סנה׳ י א). כבוד היה לי כשהיה בנו של מלך אצלי שהיה המלך כותב אגרת לי והיה זקוק לי והייתי ספון בפניו[2] וכו׳ כך אמר פרעה כשהיו ישראל אצלי היה הקב״ה זקוק לי והייתי ספון בפניו[2]) והיה משלח לי אגרת בכל שעה (מד״ר שמות כ). גם את הארי גם את הדוב וכו׳ אמר דוד וכי מה אנא ספון שהכיתי חיות רעות אלו (שם אסתי, ויהי אומן). שהשוה אותן לזובבין לפי שלגיונים אלו אינן ספונים לכלום (תנחו׳ וישב ג). אם חפץ אתה להתרחק מן החטא צא וחשב ודע ועיין בסופו אם הטיבותה הרבה יהי בעיניך מועט ואל תאמר משלי הטיבותי אלא ממה שהטיבו לך צריך אתה ליתן הודאה שספנוך והטיבו לך (ר׳ אדקא, מדה״ג שכטר, תולדות, ויאמר אבימלך). כאדם שיש לו בת בוגרת והוא רוצה (לסופנה) [להשיאה] לאחד (ילק׳ משלי תתקלד). כשיש לו (לב״ו) אוהב עשיר הוא מדבק עמו ונכפף לו וכשרואה שמטה ידו והעני אינו סופנו (פי׳ מחשיבו עוד) אלא נותן עליו אבן (מדרי אגדי ברא״ש מח).—ובסהמ״א: אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה שלא היו ספונים [הגונים] וחשובים לפרש האיך נתישבו וסדר מלחמותיהם (רס״י, בראש׳ לז א). אשר אנכי מצוך היום לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה[3]) אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה (הוא, דבר׳ ו ו). ועמדתי מרעיד פן יחשדני מר א׳ משתים או שאיננו ספון בעיני ח״ו או דבריו אינם כדאים להשיב עליהם (תות יאיר, סו״ת קנח).—ואמר הפיטן: הם פשעו בם ובהם לא סופנים אף כי אנחנו חורי ארץ וקצינים (אמן, יוצ׳ אחכון פסח). והדרת אופנים אשר הם מרבעי פנים לפני שיר זה לא סופנים[4]) (הוא נקרא, יוצ׳ פרש׳ החדש).

*__סַפָּן__, ש״ז, מ״ר סַפָּנִים, ספנין,—מי שעובד בספינה, מַלָּח, Seemann, Matrose; marin, matelot; skipper, sailor: אין נותנין לא לבייר ולא לבלן ולא לספר ולא לספן אבל נותן הוא לבייר לשתות ולכולן הוא נותן מתנת חנם (שביעי ח ה). אלו קשרין שחייבין עליהן קשר הגמלין וקשר הספנין (שבת טו א). העונה האמורה בתורה הטיילין בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחת בשבת הגמלים אחד לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים (ר׳ אליעזר, כתוב׳ ה ו). אבא גוריין איש ציידן אומר משום אבא גוריא לא ילמד אדם את בנו חמר גמל ספר ספן רועה וחנוני שאומנותן אומנות לסטים רבי יהודה אומר משמו החמרין רובן רשעים הגמלים רובן כשרין הספנין רובן חסידים וכו׳ (קידוש׳ ד יד). החמרין והגמלין והספנין ושהיו עושין בשביעית שכרן שביעית (תוספת׳ שביעי ו כו). ספינה שהיתה באה בים ועמד עליה נחשול והיקלו ממשאה מחשבין לפי משאוי ואין מחשבין לפי נפשות ואין משנין ממנהג הספנין (שם ב״מ ז יד). רשאין הספנים לומר כל מי שאבדה לו ספינתו נעמיד לו ספינה אחרת (שם יא כו). אריסיו והכיריו וקבליו הרי אילו עושין איבריו וספניו וגמליו אינן עושין (ירוש׳ מו״ק ג ה). החמרין הגמלין והספנין הרי אלו לא יעשו (בבלי שם יא:). ולא מעבר לים היא לא תמצא בסוחרים ובתגרין וספנין (כלה רבתי ח).—ובסהמ״א: פירוש יש לספנים לוחות שקושרין אותן בטבעות (ערוך ערך כף). רשאים הספנים להתנות ביניהם כל מי שתאבד לו ספינה מעמידים לו ספינה אחרת (טו״ע חו״מ, פריקה רעב יח). בשנה תקל״ח עבר הספן המהולל קאק הבריטאני בין איי השועלים לים הקרח (ר״ש בלוך, שבי״ע ג, רוקיא באזיא ז.).

°__סָפֶּן__, ש״ז,—מה שֶׁסָּפוּן ונעלם, סֵתֶר, Verborgenheit; cachette, secret; concealment: אין לפנת עמק פלאותיך אין לעמוד על ספן מדתיך אין לחקור סוד חדותיך (אין כשוחה, יוצ׳ פרש׳ פרה).

°__סַפָּנוּת__, ש״נ,—מלאכת הַסַּפָּן, Schiffahrt; navigation: והיו (אנשי קריטה) מתלמדים בכל כחם במלאכת הספנות וכו׳ כל עת שיאמר איזה אומן במלאכה אחת אינו יודעה ישיבו לו אנשי קנדיאה אינם יודעים מלאכת הספנות (יוסף הכהן, מליב גבולות ג ד).

°__סָפֵּס__, קל, פ״י,—הִצִּיב: באר לשר צבאו פולפוס בריה להעבירי ופסלו לספוס[1]) (ר״י ב״ר שלמה, אודך כי, יוצ׳ שבת א חנוכי).

---

1) [בירוש׳ (פאה א א) הגרסה סובלה.]
2) [נ״א בעיניו.]
3) [בספרי (דבר׳ לג) הגרסה סופרה, ועי״ש בהערת מא״ש.] — 4) [כמו ספונים.]

---

1) [כנראה נגזר מן השם מסיפס, עיי׳ עירוב׳ (עג.).]

***סִפְסוּף**, ש"ז,–סופי פירות, פירות גרועים, כמו סָפוּף: יפה סיפסוף שאכלנו בנערותינו מפנקריסין שאכלנו בזקנותינו (ר' יוחנן, ירוש' סוט' א ח).

***סַפְסָל**, סַפְסֵל[1]), ש"ז, מ"ר סַפְסָלִים, סַפְסָלִים, ספסלין, —דף רחב וארֹך עֹמד על רגלים, ישבו עליו, אצטבא, Bank, Schemel; banc, escabeau; bench, stool: וכן קורה שנשברה סומכין אותה בספסל או בארוכות המיטה לא שתעלה אלא שלא תוסיף (שבת כג ה). וכשהוא (כהן גדול) מתנחם מאחרים כל העם אומרים לו אנו כפרתך והוא אומר להן תתברכו מן השמים וכשמברין אותו כל העם מסבין על הארץ והוא מסב על הספסל (סנה' ב ח). ספסל שנטל אחד מראשיו טהור (כלי' כב ג). חמשה שישבו על גבי ספסל ונשבר כולן חייבין (תוספת' ב"ק ב ט). נתן לחרש לעשות לו כסא ועשה לו ספסל ספסל ועשה לו כסא יד הבעלים על העליונה (ר' מאיר, שם יח). ואין רוכבין על סוסו (של מלך) ואין יושבין על ניסלו ספסלו ואין משמשין בכתרו ובשרביטו ולא באחד מכל משמשין (שם סנה' ד ב). לא יגרר אדם את המיט' ואת הכסא ואת הספסל ואת הקתידרה (ירוש' שבת ג ד). ספסל שהוא נתון ברשות הרבים גבוה עשרה ורחב ארבעה (ר' יוסה, שם סוכ' ב ד). מעשה ברבן גמליאל שישב לו על ספסילו של גוי בעכו ואמרו לו לא נהגו כאן להיות יושבין על ספסילו של גוי בשבת (שם, פסח' גנ"י 111). אמר (האבל) איני כופה את המיטה הרי אני ישן על גבי הספסל אין שומעין לו וכו' (שם, מו"ק ג ה). נתקבצו קהל גדול לקבור את בנו של ר"ע אמר להן הוציאו לי ספסל לבית הקברות ישב ודרש (שמח' ח). מיד עמד כלב ושתק כל אותן אוכלוסין וכו' עמד לו על הספסל והיה משתקן ואומר הם זהם שותקין לשמוע ממנו (מד"ר במד' טז). ואעשה אותך לגוי גדול כיון ששמע משה מפי הגבורה כך אמר לפניו רבון כה"ע ספסל של שלש רגלים אינו עומד לפניך בשעת כעסך וספסל של רגל אחת האיך עומד (מדר' שה"ש, גריכהוט טו.). אדם יש לו בן בית פעם ראשונה הוא נכנס אצלו ומושיבו על המטה שניה על הכסא שלישית על הספסל רביעית הוא אומר כמה ספסל דחוק עלי פלוני מטריחני (מד"ר תהל' ח). היה הפלשתי יושב על הספסל[1]) של נחושת וכיון שהיה עולה נבקע הספסל[1]) מעצמו (שם עמ יח, בובר). מיד כשבאתי העמדתי מיד והקהלתי כל סנהדרי גדולה וקטנה וכו' וישבתי על ספסל של שיש טהור שנתן לי אלישע אבי (ר' ישמעאל, בריית' מפרקי מרכבה).—ומ"ר: המוכר את המרחץ לא מכר את הנסרים ואת הספסלים[2]) ואת הוילאות (ב"ב ד ו). ספסלין שבמרחץ ושתי רגליו של עץ טמא (כלי' כב י). הספסלין שבפונדקאות אף על פי שנקובין ומכניסין בהן את הרגלים טהורים קבעו במסמר טמאין הספסלין של מלמדי תינוקות אף על פי שנקובין ומכניסין בהן טהורין קבען במסמר טמאין (תוספת' שם ב"ב א יא). וכמה ספסלין היו שם רבי יעקב בן סיסי אומר שמוגים ספסלים היו שם (ירוש' ברכ' ד א). כיצד סדר הסבה אורחין נכנסין ויושבין על גבי ספסלין וע"ג קתדראות עד שיכנסו כולם (בבל' שם מג.). באת אש מן השמים ולחכה אש בספסליהם ולא השגיחו עליה (ר' יהודה בשם רב, סנה' קד:). יהושע הרבה שרתך והרבה חלק לך כבוד והוא היה משכי' ומעריב בבית הועד שלך הוא היה מסדר את הספסלי' והוא פורס את המחצלאו' (מד"ר במד' כא).—ובסהמ"א: שלא הייתי אני בכסא והם על הספסלים או על האצטבה או יושב ואין מימיני ומשמאלי אדם באותה שורה והם בשורות (אלפסיק, פי' איוב כט כה).—וסמוכות של קְטע: יש קטע שיבשו וכווצו גידי שוקיו ואפי' על ארכובותיו אינו יכול לילך ועושין כמין כסא נמוך ויושב עליו וכשהוא מהלך נסמך על ידיו בספסלים קטנים ועוקר גופו מן הארץ ונדחף לפניו והוזר ונח על אחוריו (רש"י, שבת סו.).—ומ"ר ספסלאות: ומנהגנו שהאבל יושב במקומו על מטה כפויה והמנחמין יושבין על גבי ספסלאות (תניא, לה:).

***סִפְסֵף**[3]), פ"י, — א) סִפְסֵף את השער, מרט ותלש את השער עד סופו ושרשו: נזיר שגלח בין בזוג בין בתער או שספסף[4]) כל שהוא חייב (נזיר ו ג).

---

1) כך מנֻקד בכ"י פרמה. [מהרומ' subsellium. ולדעת יסטר' הוא מן ספל. ויש מקומות שבא במקום ספל, עי' ספל הערה.]

1) [בדפו' ויניציא: הספל.]

2) [כך בכמה ספר' ובמדב"מ ובירוש' וברי"ף. ובספר' אחרים: הספלים, ועי' רש"י ור"ן לרי"ף.]

3) [פלפל מן סוף, וכמו שפרשו התוספ', עי' הערה הבאה.]

4) [שעוקר השיער מעיקרו ומשחית מן השורש כעין תער (תוספ' נזיר, לט. ד"ה נזיר); ורש"י פרש שתלש

נזיר שמירט או שסיפסף או שתלש בזוג כל שהוא הרי זה חייב (תוספת׳ שם 7 ג). תער לא יעבר על ראשו אין לי אלא תער מנין לרבות את המספסף ואת המספרים כבתער ת״ל לא יעבור על ראשו (ירוש׳ שם ו ג).—ב) סִפְסֵף[1]) באור, חרך והבהב דבר באש, כמו ב.סִכְסֵךְ: צמר שבראשי כבשים ושבזקן תישים אע״פ שסיפספן באור חיבור עד שיתחיל לתלוש (תוספת׳ עוקצ׳ 3 טז). ג׳ דברים נאמרו בפתילה להחמיר וג׳ להקל אילו שלשה שאמרו להחמיר אין עושין אותה בתהיל׳ ביום טוב וכו׳ ואין מספספין אותה באור (ירוש׳ ביצ׳ ד ג).—ספספה הדלקה, האור: השולח את הבעירה ואכלה עצים וכו׳ מה קוצים מיוחדין שדרכן לידלק אף אין לי אלא דברים שדרכן לידלק וכו׳ ליחכה נירו סיפספה[2]) אבניו מניין תלמוד לומר או השדה (שם ב״ק ו ה). אם היו עצים מצויין לפניו (לפני האור) או שהיה מספסף והולך אפילו עד מיל חייב (שם ו).

ספף, ממנו א.סַף, ב.סַף, א.סָפַף, ב.סָפַף, °סַפָּף, °הִסְתּוֹפְפוּת.

א.סָפַף,—קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—התפע׳, הִסְתּוֹפֵף,—ישב ושקד על הסף: בחרתי הִסְתּוֹפֵף בבית אלהי מדור באהלי רשע (תהל׳ פד יא).—ומצוי בסהמ״א, בפרט במשמ׳ ישב בשקידה,—ואמר המשורר: וצוו להטי חרב סביבם (החתן והכלה) ויסורו וירומו כרובים ויסתופף בגן נעול בעליו ויכבו מקרביו הלהבים (ר״י הלוי, שלו כנפי שחרים). ובעלי השכל צרופים יאמרו כי מלוה עלי שיח קוטפים חשבו כי בהתרחקם מהבט אל דבר חכמה ירצו וכאילו בהסתופפם בפתחי שעריו הגדר יפרוצו (עמנו׳, מחב׳ כח).—ואמר הפיטן: יום זה אשר מקדם הכינותי יום חקר להלבין כשלג אודם ושורש חטא יעקר ושבטי צעיר רודם מסתופפי דביר לבקר (מחז׳ איטל׳ ב, קנ.). נוטלים להוליך משרת לשער המים תימנה ניסתופף וטובל שמה ואז המלבישים נוהלים (Elbogen, Stud. 124). כבוד מעט מאלהים חיסר תם כהיסתופפו באהלי דת ולי ברשע כיחש לפניו גדור ורודף לקטל כמו הבטיחו אל ולא נטשו (שם 162). הטה אליו אזנך ושמע ועיניך פקח וראה כי טוב מסתופף בשערי רחמיך (משלת כפי, סליחי מנחי יוה״כ). מקצת כסיפתי אל הדרתו וחזנתי על פרידתו ודוות ללבי על איחור עניני מלבוא ולהסתופף בבית אח ולהתועד עם רבותי (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 323). ומי לאורחים אכול ושתה והסתופף בעיתותי לחצים (גנזי שכטי׳ ג, דודסון 248). בתחלתו עופף עובר כצל (החשק הערום) אחר ישוב בבית מסתופף שמה יגור כדמות אדם עצל יורה זקים בסתר ויגופף (רוח חדשה יג). בחרתי הסתופף בביתו בית התורה היא אילת נעורי אשר שגיתי באהבתה (ר״י מפיסא, מנחי קנא׳ 6).—ובהשאלה, הִסְתּוֹפֵף בפלוני, מצא בו מחסה: רוכב שמי על שעה נגעל בך יסתופף פנה דל ודך וכנף חסדך עליו יחופף יעף בציון הר בת ציון (ר״א ערמקי, יודו שמך, פזמונים תימני׳ קמ). בורא נשגב מעת יצר הגבר הבין מאת צלעו עמתו עזר בה יסתופף תמיד בה ישגיא חיל (רוח חדשה ס).—וְהִסְתּוֹפֵף בצל, חסה בצל: והירא שלא תבוא חיה רעה להסתופף בצל הקבר מפני חום השמש ויריח את המת ויחטטנו (רש״י, עירובי׳ מג:). ויעש לו שם סוכה וישב תחתיה בצל כלומר עשה לו דמות סוכה מבטחונו ומקוה לאלהיו וישב תחתית בצל כלומר מסתופף בצל תקותו עד אשר יראה מה יהיה בעיר להשלמת מ׳ יום (ראב״ע פנס״א, הגיון הנפש ג, כט.). מה תגידו לו שחולת אהבה אני ליהנות מזיו שלו ולהסתופף בצלו (זוהר, אדרי הנעלם, סי׳ שה״ש, קכג.). להשפיע ממקור אמתותך וממעייני ישועתך על עבדך התאב להסתופף בצל קורת ביתך בית האמונה הנכונה (ר״י מפיסא, מנחי קנא׳ 3). הנה מנעורי גדלני הטבע להסתופף בצל החכמה ולאתוז בסנסני המזימה (שם 4). ותלמידי הכמים שבשת בי תורה תורת לאכסניא שלה ותמיד נסתופפת בצלה ושוקד על דלתותיה יום יום ראיתיך ולכן לזה הדבר בתרתיך (ר״מ אלדבי, ש״א, הקד׳ ג:). בשפה ברורה ובשירה הדורה בשיחה נכוחה אפתחה במשל פי אביעה חידות נכבדות והמצאות נפלאות במופי למבין משל ונמשל ומליצה נמרצה מנופת צופי משכיל שיר ידידות בינה שמעה זאת והסתופף בצל קורתי ומשקופי (ר״מ ן חביב, דרכי נעם א:). ויסתופף בצל הוד התבונה באיש יושב בתוך סכה צלולה (שם טו.).—ואמר הפיטן: לנים מסתופפים בצל אל משוכים אחרי אל ובצוריהם

קצת בראש השיער; והערוך מפרש סיפסף, תלש מקצת השיער והניח מקצת, ע״כ. ואולי פרושו כמו משמ׳ ב) חרך באור.]

1) [וכן בסור׳ סף ספף, בער ושרף]

2) [בבבלי שם (ס.) וסכסכה.]

נלחם האל (אגוליס, יול' אחר' פסח). — ואמר המשורר: מדי ימי ושני לבי יהגה בחילו ולאל אשא עיני בשכיר יקוה פעלו ויורוני רעיוני להסתופף בצל אהלו לחזות בנעם יי' ולבקר בהיכלו (רמב"ע, מדי ימי ושני, הול' דוקעס). אלהי אתה יאבתי להסתופף בצלך ובאמת לפניך אתהלך בנדבה אזבחה לך אודה שמך (ר"י הלוי, אלהי אתה). והתעלל במעלליך או כעצם תאותי ללכת אליך להסתופף בצלך כי שם ה' נקרא עליך (רמב"ע, מכתב לר' שמואל אבן גאמע). אני בצללי היכלי מסתופפת בחלון ביתי בעד אשנבי נשקפת (עמנו' מחב' ג). יפה הניע עת זמיר המתופפי בצל אמיר (ר"י נגארה, הול' פרידלנדר). — וכן הסתופף תחת כנף, בכנף: ואתאוה להשיב רגלי אל עדותיך להסתופף תחת כנפי כבודך ולהסתפח אל עבורתך כי ידעתי כי יהיה טוב ליראיך (ר' בחיי, יי' שפתי תפתח, בקשה, בסוף ספ' חו"ה בערב', הול' ד"ר יהודה). וכן לדורות כשירצה העכו"ם להכנס לברית ולהסתופף תחת כנפי השכינה וכו' צריך מילה וטבילה (רמב"ם, איסורי ביאה יג ד). ולא הנחתי דבר גדול וקטן שלא כללתי בתוכו למוסר האדם המכניע נפש החוטא להביא לשוב לבוראו להסתופף תחת כנפי התשובה (ר' אליהו, שבט מוסר, הקדמ'). — ואמר המשורר: מסתופפים בכנף שלומיו יישנו במתלעות ימים ולא ייראו (רמב"ע, עד מה בגרון, דיואן בודלי). — ואמר הפיטן: דבקתי מאד בעדותיך הסתופף בכנף מדותיך קציעות כל בגדותיך (אפריס בר ילמק, אלהי בך אחבק, יול' שבת ד אחה"פ). — הסתופף אל בית, חשק והתאוה לחסות בבית: עת נכספתי לראותך הסתופפתי אל ביתך (ר"י הלוי, יפו בעיני). אל אהלי ארמונך אסתופפה אל אהלי אפדנך אציע (ר"א ערלאקי, אהיה אשר אהיה, ספי פזמ' תימני קז). — הסתופף על דלת, שקד על סף הדלת: ואנכי הצעיר אשר מאז על דלתי התורה הסתופפתי ומפי חכמים וסופרים לקחם הטוב הקשבתי וזה קרוב לחמשה שנים אשר בעזרת האל יתברך הוצאתי לאור פרי תנובתי בספרי אשר נקרא תורת נביאים ובשם אלה המצות אשר יכונה (רלה"ח, עטרת לבי, הלעה). שדכנים רבים מסתופפים על דלתותי יום יום (רמא"ג, קרית ספר, אגרי כב).

ב.*ספף, פ"י, — א) כמו ג.ספה, ספת: מגרגר באשכול ופורט ברמון וסופף[1]) באבטיח (ר"ע, מעשרי ג ט).

---

1) [כך בכ"י פרמה, וכן גרסת הערוך ערך ספף.

— ב) ״כמו א.ספה: וחשקת להתהולל מטואסי ערבות נאצות להרבות ספופי מריבות עונות רבות (מוסף יוה"כ, מחזי איטלי ב, קכד.). — ג) ״ומגזרת א.ספף, הכיל דבר בתוכו, כסה הכלי את הנתון בו: כלי בעצמו מלי' יכי' ויכולת שהוא מכיל כל מה שבתוכו והוא ג"כ טעם שם ספונה מגזרת ספף שהיא סופפת על הטעינה שבתוכה דוגמת הסף על המשקה (רס"פ, ידיעות שלמה א ב, ה:).

״ספף, ש"ז, — כמו ב.סף: חכמי צרוף אותיות שם עלומך פוקדים שקוד ספף אולמך (חכמי תוס, יול' יוה"כ).

ספק[1]), ממנו א.ספק. א.ספוק, ״ספיקות.

א.ספק, פ"י, ספקתי, ספקו, ספק, יספק. — ספק את כפיו, הכה כף על כף יחד, לאות אבל וצער וכעס ותמהון וכדומ', schlagen, klatschen; frapper; to clap, slap: ויחר אף בלק אל בלעם ויספק את כפיו ויאמר בלק אל בלעם לקב איבי קראתיך והנה ברכת ברך זה שלש פעמים (במד' כד י). — וספק כפיו על פלוני לצער או לצחוק: ספקו עליך כפים כל עברי דרך שרקו וינעו ראשם על בת ירושלם הזאת העיר שיאמרו כלילת יפי משוש לכל הארץ (איכ' ב יה). — וספק על ירך, הכה בכפו על ירכו, כמו"כ לצער ולחרטה: כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי (ירמ' לא יט). זעק והילל בן אדם וכו' מגורי אל חרב היו את עמי לכן ספק אל ירך (יחזק כא יז). וספק סתם, הכה וענש: תחת רשעים ספקם במקום ראים (איוב לד כו). — וספק בקיאו, נפל והכה בגופו על הארץ: השכירהו כי על יי' הגדיל וספק[2]) מואב בקיאו והיה לשחק גם הוא (ירמ' מח כו). — ובמדרי': מנין שלא יעלה באילן ושלא ירכב ע"ג בהמה ושלא ישוט על המים ולא יספוק ולא יטפיח ולא ירקד ת"ל שבתון

והוא מפרש ענין שואב. במדב"ם ושופית. בנ"א ובדפו' וסופת.]

1) [בערב' שפק a), גם צפק b).]

2) [ריב"ג מפרש יתגולל בו ויתהפך, ורד"ק בפרושו מוסיף וספק בגופו על הארץ. ויש מהחדשים המפרשים אותו עפ"י הסורי ספק, הריק, כלומ' הקיא, אבל אין זה הולם את הבי"ת של בקיאו.]

a) سفق b) صفق

(ספרא אחרי פרק ז). — ובסהמ"א: כיון שידע (למך) שהוא קין וקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם (רש"י, בראשי ד כג). ויחר למך מאוד בעשותו הדבר הזה ויכה כף אל כף ויספוק את בנו בכפיו וימיתהו (ספי הישר ג.). כי חמה וגו' אין דין שיסית אותך לדברים אלו שאתה סופק בינינו ונכונים דברי על פר"ח שפירש כי חמה תהיה ורעש גדולה אם יסירך מן העולם בקול לפרסם עונך מן ויספוק כפיו (ליוכים מפירוש על איוב ממחבר קדמון לא כודע שמו, ליון תרג, 101).—ואמר המשורר: אתמוך באבלי עוד ואשתומם ימים וכף אל כף אהי סופק (ר"ש הנגיד, האחרי חדש). ספקו שוטני כף ואשתונן ואזעק חמס ואתאונן סכותה בענן (איכה אספתו, קיני). נדיבי עם עושו ואל נא תחרישו פנו פן תענשו ותהיו כף סופקים (ראב"ע, כדוד הסיר). לבך ירך עוד על ירך יספוק אם דר דרך בין דרדרך במלאת פסת ברך תשאי ברך אשלחך מבורך לכרות בורך (הוא, אחות כגע). חץ מרקו בי וגם זרקו כף ספקו שן חרקו וגם שרקו וישחקו (הוא, איפה בני). כל מי ישמח ביקר תבל על כפיו באחרית ספק (ר"י חריזי, הענק רי).—ובינ' פָעוּ׳: ויש אהב אשר כפו ספוקה בצרתך וצר שנו חרוקה (ר"ש הנגיד, ידידותך בתוך לבי).

—פִעי, *סִפֵּק, בינ' מְסַפֵּק, מְסַפְּקִים, — כמו קל בנחץ הפעולה: ואלו הן משום שבות לא עולין באילן ולא רוכבין על גבי בהמה וכו' ולא מטפחין ולא מספקין ולא מרקדין (ביצ' ה ב). המספק והמטפח והמרקד לשלהבת הרי זה מדרכי האמרי (תוספתי שבת ז ב).— ובסהמ"א: ולא מספקין דהיינו להכות כף אל ירך ולא מטפחין להכות כף על כף לא בחמתו ולא דרך שמחה (הלבוש או"ח תקכד א).

—נִפעי, ״נִסְפַּק,—שספקו אותו: שהקב"ה בורא כמין שתי כפים ברקיע ונספקין זה בזה ויוצא מביניהון קול גוהא (תשובי גאוי ליק לח).—ועי' שָׂפַק.

ב׳ספק, ממנו ב.סָפַק, *הַסְפָּקָה, סֵפֶק, א.סִפְקָה, ב.*סִפּוּק, ״הִסְתַּפְּקוּת, *סֵפֶק, *סִפְקָה.

ב׳סָפַק, פ"ע, — כמו שָׂפַק, היה די, genügend sein; suffire; to suffice, be sufficient, ואמר בן סירא: לפני אדם חיים ומוות אשר יחפץ ינתן לו ספקה חכמת יי' אמיץ גבורות וחוזה כל (ב"ס גני' יה יז-יח). —ובתו"ם: אלו נפרט שמה של ע"ז לא ספקו להם כל עורות שבעולם (ר' ילמק, ספרי דברי מג). אלא לא ספקו אע"פ שלא רצו מוסיפין עליהן (כתוב' קה.). ת"ר שמן המשחה שעשה משה במדבר היו שולקים בו את העקרים דברי רבי יהודה ר' יוסי אומר והלא לסוך את העקרים אינו סופק[1]) אלא שורין את העקרים במים ומציף (הוריו' יא:). ובסהמ"א: אל תאמר לא יספק לי כי רע עין שנא יי' (ב"ז ב"ם לא יע).

—פִעי, *סִפֵּק, פ"י,—עשה שיהיה די, המציא את הַצֹּרֶךְ, verschaffen, besorgen; fournir, approvisionner; to provide, supply: כל המקבל עליו לספק סלתות מארבע ועמדו משלש יספק מארבע (שקל' ד ט). המספק את הקינין מספק את הפסולות (שם ז ז). כל אלו שומעים דברי כהן מערכי המלחמה וחוזרין ומספקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים (סוטי ח ב). מקום שנהגו לזון יזון לספק במתיקה יספק הכל כמנהג המדינה (ב"מ ז א). אף משוח מלחמה מחזיר את הרוצח לפיכך אמותיהן של כהנים מספקות להן מחיה וכסות (רבי יהודה, מכות ב ו). בין כך ובין כך לא מכר לו את הבריכות המספקות לו מים בין בימות החמה ובימות הגשמים (ב"ב סז:). לא יצא בצבא יכול בצבא הוא בלא יצא אבל יתקן כלי זיין ויספק מים ומזון ת"ל ולא יעבור עליו לכל דבר (מדרי תנאים כד ה, הוצ' הופמן). שירושלים ושמרון מספקות טפסים לכל באי העולם (שם לב יז). כל שנברא אחר חבירו שליט בחבירו שמים בראשון ורקיע בשני אינו סובלן אתמהא רקיע בשני ודשאים בשלישי אינן מספקין את מימיו (ר' יהודה בר' סימון, מד"ר בראשי יע). לבן מלכים שהיה לו דין עם אחד וכלו מזונותיו בא אחד וסיפק לו מזונות אמר המלך אין לי עסק אלא עם זה שסיפק לו מזונות (ר' אבהו, שם פג). ד"א מי אנכי ר' נהוראי אומר אמר משה לפני הקב"ה אתה אומר לי לך והוצא את ישראל היכן אני משכים בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצנה מנין לי לספק במאכל ובמשתה כמה חיות יש בהן כמה מעוברות יש בהן (שם, שמות ג). והיו בני המדינה סבורין עליו ואומרים שאם יבואו שני בצורת הוא יכול לספק את המדינה עשר שנים מזון (שם רות, ויהי בימי). — ובסהמ"א: הצאן והבקר ישחט להם כדי שיהרגו ותהי אכילה זו מספקתן עד עולם

---

[1]) [ברש"י הגרסה מספיק, ובכריתי (ה.) הגרסה סיפק.]

וכי שבחך הוא זה אומרים לחמור טול כור שעורים ונחתוך ראשך (רש"י, במדי יא כב). שקבלו מעות הקדש לספק סלתות כל ימות השנה (הוא, כתוב' קו:). חמש גנות המספקות מים ממעיין אחד ונתקלקל המעיין כולן מתקנות עם העליונה (רמב"ם, שכנים ג ט). בין כך ובין כך לא מכר הבריכות המספקות לו מים בין בימות החמה בין בימות הגשמים (הוא, מכירה כה ט). —ואמר הפיטן: חבוש שברי ומחץ מכתי וסוככני בשלומך הגדול וספק על ידי לשמור מצותיך ולהקים ללמוד וללמד לשמור ולעשות (רסע"ג, תפל', סדר ר"ע השלם ב, קמ.). הנצנים נראו בארץ ספק עתיק מפיגיה הפק ממתיק פגיה סלת סלת ספוגיה (אוצ, יול' א פסח). קרובך עם דבקני וסת שבחך ספקני (שחורה ינאוה, שם). חושב מאויו לספק קול דודי דופק וממו אל תפק (אפרים בר יצחק, אלהים יי' חילי, סליח' יום ד, עי"ת). שתוק אסוף הפרץ ומה ספק ארץ (אין צור, יול' שבת א חנוכ'). בטל דשן ציה ספק דלי ומרודו בעשר ספק (סדר טל, הגדי מלוירה ומנוקדה, כ"י בריט' מוז').

—פע', *ספֵּק, מסַפֵּק, מסוּפָּק, — שספקו אותו: ד"א ימצאהו בארץ מדבר הכל מצוי ומסופק להם במדבר (ספרי, דברי שיג).—ובסהמ"א: מותר לכהן להדליק בשמן שריפה וכו' ואין חוששין שמא יסופקו ממנה בבית המשתה (רמב"ם, תרומ' יא יט).

—הפעי׳ הִסְפִּיק.—א) כמו פע׳. ואמר בן סירא: מעשי אל כלם טובים לכל צורך בעתו יספיק[1]) (ב"ס גני' לט יו). — ובתו"מ: ואלו שאין זזין ממקומן בנה בית וחנכו נטע כרם והללו וכו' אינן מספיקין[2]) מים ומזון ואינן מתקנין את הדרכים (סוט' ח ז). שם היה בור הגולה קבוע והגלגל נתון עליו ומשם מספיקין מים לכל העזרה (מדות ה ד). תני תמן ראה זול בא לעולם ושובע בא לעולם נהר מספיק למדינה אומר ברוך הטוב והמטיב (ר' זעירא, ירוש' ברכ' ט ג). מעשה נסים נעש' וכו' שמתחילה לא היה בו אלא שני' עשר לוג שנאמ' ושמן זית הין אם לסוך בו את העצים לא היה מספיק וכו' (ר' יהודה, שם סוטי ח ג). הקיז דם ואין לו מה יאכל ימכור מנעלים שברגליו ויספיק מהן צרכי סעודה (ר' יהודה בשם רב, שבת קכט.). אותה שעה אני מספיק לכם מעדני גן עדן (מד"ר שמות כה). אמר להם אחר שבחו למעין שמספיק לזה כך היו משבחים ליהושע שהי' משקה כל ישראל מחכמתו (שם לא). וכן בשעה שאמר לו הקב"ה צוה את בני ישראל את קרבני לחמי לאשי א' משה מי יוכל להספיק לו קרבנות אם אנו מקריבין לפניו כל חַיתו שדי ועורכין כל עצי לבנון אינו מספיק לו שנאמר ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה (שם, במדי' יב). מבלי לא היה יכול להספיק להם מזונות לפיכך שחטן מבלתי יכולת יי' (גנזי שכט' א, גינזבורג 98).— ובסהמ"א: עד שיהיה ספרנו מספיק בכל ותמעט יגיעת המבקש (ר"י א"ת, הרקמ' הקד' XII). והשמיני שיספיק לו מסבות המזון מה שיזדמן ומה שימצא מאשר תהיה נפשו נמבזה ונקלה בעיניו (הוא, חו"ה, הכניעה ו). ולא הספיק לי זה אלא הבנות הוסיפו יגון על יגוני (רמב"ם, אגר' לבנו). שטר הקנאה העשוי בגופן של כנעניי אם כתוב בו לשונות המספיקים לנתינת גוף הנייר והשעבוד הרי הם כשטרות שלנו (שו"ע חו"מ, הלוואות סו ז). ורבים מבני עמנו חכמי פולין המספיקים עצמם מחיבורים אלו כגון הגאון הגדול החכם השלם מורי ורבי מהר"ר שמואל זלה"ה וכו' כמעט מסר נפשו על החיבורים האלו להעתיקם (ר"נ בר"י אלחנן, עמק המלך, הקד').—ב) ובמשמ' פ"ע, היה לו די כח, די זמן, יכלת, עם מלת השלילה לא, אין ועם מקור.—ואמר בן סירא: לא הספיקו קדושי אל לספר נפלאות גבורותיו (ב"ס גני' מב יז).—ובתו"מ: מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וראה הרצפה שהיא משונה מחברותיה בא ואמר לחבירו לא הספיק לגמור את הדבר עד שיצאתה נשמתו וידעו בייחוד ששם הארון נגנז (שקל' ו ב). ראוהו בית דין וכל ישראל נחקרו העדים ולא הספיקו לומר מקודש עד שהשיכה הרי זה מעובר (ר"ה ג א). נערה שנתפתתה בשתה ופגמה וקנסה של אביה והצער בתפוסה עמדה בדין עד שלא מת האב הרי הן של אב מת האב הרי הן של אחים לא הספיקה לעמוד בדין עד שמת האב הרי הן של עצמה (כתוב' ד א). המפריש מעות לחטאתו ואבדו והפריש מעות אחרים תחתיהן לא הספיק ליקח בהן חטאת עד שנמצאו המעות הראשונות (תמור' ד ג). מטה שהיתה טמאה מדרס נשברה ארכה ותקנה טמאה מדרס נשברה שנייה ותקנה טהורה מן המדרס אבל טמאה מגע מדרס לא הספיק לתקן את הראשונה עד שנשברה שנייה טהורה (כלים יח ו). פדה הימנו מעשר בסלע לא

---

1) [בגליון יספיקו.]—2) [כך במדב"מ, ובנ"א מספקין.]

הספיק למושבו עד שיעמוד בשתים מה שפדה פדה מדת הדין ביניהם (תוספת' מעש' שני ד יד). הפריש מעות לפסחו ואבדו והפריש אחרים תחתיהם לא הספיק ליקח בהם פסח עד שנמצאו המעות הראשונות וכו' (שם פסח' ט יג). שחטו ולא הפשיטו ולא הספיק לזרוק את הדם עד שנטמא הדם או ששחטו והפשיטו ולא הספיק לזרוק את הדם עד שנטמא הדם הדם יזרק ועור ובשר אסורין (תוספת' זבח' יח ט). לא הספיק (ר"ע) לומר עד שפרחה נשמתו (ירוש' ברכ' ט ז). בימי רבי הושעיה ביקשו להימנות על הר המלך לפוטרו מן המעשרות אמרו יבא רבי הושעיה לא הספיק לבוא עד שנטרפה השעה (ר' אחא, שם דמאי ה ט). זרק את הראשונה למעלה מאויר עשרה לא הספיקה לירד למטה מאוי' עשרה עד שליקט את השנייה נטבלו שתיהן (ר' ירמיה, שם מעשר' ג ח). כיון שנסעו ישראל לא הספיקו להלוך עד ששמעו שנצטרעה מרים (ספרי במדב' קו). ויי' נתן [את חן העם] כמשמעו דברי (ר' ישמעאל) לא הספיקו לומר השאילני עד שהוא נותן לו (מכילת' בא יג). המתן עד שאפרק מן החמור לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו (נחום איש גם זו, תעני' כא.). בואו ונתקן להם לצרות שיהו חולצות ולא מתייבמות לא הספיקו לגמור הדבר עד שנטרפה השעה (ר' יוחנן בן נורי, יבמ' טו.). בת ישראל פִּקחית שנתארסה לכהן פקח ולא הספיק לכונסה עד שנתחרש אינה אוכלת (בתרומה) (שם נו.). לא הספיקה אשתו (של ר' חנינא) לראותו עד שיצאתה נשמתה (מד"ר ויקר' כא). וירד יצחק אחריו ולא הספיקו לרדת עד חצי הנהר עד שגבהו המים והגביהו עד צואריהם (מדר' ויושע, ד"ח ב).—וכן בינ' עם אין: אינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות ועיניה בולטות (סוט' ג ד). אף אנו מחבבין את הצרות אבל מה נעשה שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקין (רשב"ג, שבת יג:). היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים שאינו מספיק לקוש עליהם אחת עד שהוא שוברם (ר' יונתן, מד"ר בראש' לב). כאישות זו שאינה מספקת לראות שמש עד שחוזרת לעפרה (שם כא, הול' תיהודי). מתחלה לא היה אלא שנים עשר לוג שנאמר שמן משחת קדש יהיה ז"ה לי אם לשרות בו את העצים לא היה מספיק כמה האור שורף כמה העצים בולעים וכמה יורה בולעת (ר' יהודה בר' אלעי, שם ויקר' י).—ובסהמ"א: אין אנו מספיקים להודות לך (נשמת, שחר' שבת). אינו מספיק לפסקו בשניו עד שנשמתו יוצאה (רש"י, במדי' יא לג).—ג) ובמשמ' פ"י, נתן יכלת: לא הספיק הקב"ה לרשע לעסוק עם הצדקת (תנחו' לך לך ח, בובר). —ואמר המשורר: בבית לוי תושב וכערל נחשב ומי ידע אם שב ואם אין מספיקים (ראב"ע, לדוד הקיר). —ובפרט הִסְפִּיק ביד פלוני באותה המשמ': הלומד על מנת ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד וכו' (ר' ישמעאל, אבו' ד ה). וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה (שם ה יח). כל המזכה את הרבים אין מספיקין בידו לעבור עבירה כדי שלא יהיו תלמידיו נוחלין העולם והוא יורד לשאול (תוספת' יוה"כ ה י). אמר ליתן ולא הספיק בידו ליתן נותנים לו שכר אמירה (ספרי דבר' קיז). אמר אקרב אבלו של אבא קודם ואח"כ ואהרגה את יעקב אחי ולא הספיק הקב"ה בידו (מד"ר בראש' עה).

—התפע', *הִסְתַּפֵּק, נסתפק, סִפֵּק לעצמו, השתמש בדבר די צרכו, בפרט באוכלין ומשקין וכדומ' nützen, verwenden; s'approvisionner; to use, supply one's self: עביט של ענבים ומעוטן של זתים שמשכו אין מסתפקין מהן ביום טוב ואין צריך לומר בשבת (תוספת' שבת ג (ד) ט). סואר של קולר שנשבר אין מסתפקין מהן ביום טוב (שם יו"ט ג יח). מקום שמסתפקין בשמן שומשמין אסור אף בשמן שומשמין (שם נדרי' ג ג). ודם ענב תשתה חמר שלא תהיו יגעים לא לדרוך ולא לבצור אלא אתה מביאה בעגלה וזוקפה בזוית ומסתפק והולך כשותה מן הפיטום (ספרי דבר' שיז). מפני מה כתוב עליהן אל"ף בי"ת גימ"ל לומר אין מסתפק מן הראשונה קודם לשנייה ולא משנייה קודם לשלישית (ירוש' שקל' ג ב). רבי לעזר חש למעוט כהדא (כורכיא) [סירקי] שהיא מסתפקת יום אחד מן האסור נעשה אותו היום הוכיח לכל הימים (שם דמאי ב א). כותייא דקיסרי בעו מר' אבהו אבותיכ' היו מסתפקין בשלנו אתם מפני מה אינכם מסתפקין ממנו (שם ע"ז ה ד). בעו מיניה מר' יהושע בן לוי מהו להסתפק מנויי סוכה כל שבעה (שבת כב.). מסתפק מן הנר הכבה ומן השמן המטפטף (ר' אליעזר בר' שמעון, שם מד.). תבואה צבורה בזמן שהתחיל בה מע"ש מותר להסתפק ממנה בשבת (שם קכז.). סיככה כהלכתה ועיטרה בקרמין ובסדינין וכו' ותלה בה אגוזין שקדים וכו' אסור

להסתפק מהן עד מוצאי יום טוב האחרון של חג (סוכ׳ י.). ה׳ גנות המסתפקות מים ממעין אחד ונתקלקל המעין כולם מתקנות עם העליונה (ב״מ קח.). אמרו דור המבול וכו׳ יש לנו מעיין ונחלים שאנו מסתפקין מהם מים בין בימות החמה בין בימות הגשמים שנא׳ ואד יעלה מן הארץ (מד״ר במד׳ ט). ומעשה בר״ע שעשה סעודה לתלמידיו וכו׳ בתחילה הביאו לפניהם נא וכו׳ ואחר כן הביא לפניהם מבושל אכלו ונסתפקו אחר כך אמר להם וכו׳ (ד״א ז).— ובסהמ״א: ואסור להסתפק מעצי סוכה כל שבעה (תלמידי ר׳ יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 25).—״ובמשמ׳ היה די לו, מצא ספוקו בדבר, zufrieden sein, genug haben; :se contenter, être satisfait; to be satisfied, contented הסתפק במה שחלק לך הבורא (ר״י א״ת, מבח׳ הפנינ׳ לרשב״ג 19). העבד הוא חפשי כשיסתפק בחלקו (ר״י חריזי, תחכמו׳ מד). — ובינ׳: אמר לו מפני שאני מסתפק במעט שבידי יותר ממה שאתה מסתפק ברוב שלך (ר״י א״ת, מבח׳ הפנינ׳ לרשב״ג 19). והאוחז ממנו (מהעולם) די ספקו נקרא עצל והמתאחר מהרבות בו מקצר והמסתפק במספיק ממנו חלש (הוא, מו״ה, הפריסות ג). התובע שאינו מסתפק בעניות זה אלא רוצה לצערו בשבועה וכו׳ יראה לי שאסור (רמב״ם, מלוה ולוה ג ד). וראה גם ראה כי במזון הזכיר הלחם והיין בלבד שהם המספיקים למסתפק והם צריך לכל (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידי׳ קנב:). אמרו כי נמר אחד ישב שאנן ושלו במקומו הוא ובניו ואשתו עמו והיה ברצונו מסתפק וכל יום על טרפו מתאפק (ר״י בן זבארה, שעשוע׳ ג, דודקון 20). ויהי היום ויאמר אלי השר השמת לבך הדוד הנאמן על מעלת האל הרחמן אשר הגביר חסדו על ברואיו והכין זבח הקדיש קרואיו והלק ברכות על כל נמצאיו עד אשר כל אחד עם חסרונו מתאפק ובמה שגזר עליו מסתפק (עמנ׳ מחברו׳ טו). ויש לו לאדם היודע דעת ללמוד ממה שהיו נוהגים חסידים הראשונים שהיו מסתפקים בלחם צר ומים לחץ (ר׳ יצחק אבוהב, מנורת המאור, הקדמ׳ לנר א).

—נִפע׳, ״נִסְפַּק,—כמו הִתפע׳: ענה מעטריה בסדינים ומגדים ומיניהם נספקים מהם אם התנו עליהם עוע (ענה אומני, הושענ׳ יוס א, סמא״ל, תרל״ג.).

ג׳ סָפַק, ממנו ג׳ סָפַק, ג׳ סִפּוּק.

ג׳ *סָפַק,—קל לא נמצא.

—פִע׳, *סִפֵּק, פ״י,—הגיע וחִבֵּר דבר לדבר, קשר, ביחוד זמורה וכדומ׳: המותח זמורה מאילן לאילן תחתיה אסור ספקה בחבל או בגמי תחת הספוק מותר (כלא׳ ו ט). האזוב הקצר מספקו בחוט ובכוש וטובל ומעלה ואוחז באזוב ומזה (פרה יב א). שורשין אין בהן ממש בהשרישו מחוץ לארץ לארץ אבל משהשרישו מהארץ לחוצ׳ לארץ שרשים יש בהן ממש סיפק׳ לזקינה פטור לחוץ לארץ פטור (ר׳ זעירא, ירוש׳ ערלי׳ א א). ילדה שספקה לזקנה טהרה הילדה (שם ד). לככר תלוי באוירו של בית מי שטיפש אומר מי יכול להוריד את זה שפיקח אומר ולא אחד תלאו אלא מביא שני קנים ומספקן זה לזה ומורידו (ר׳ יוחנן, מד״ר ויקר׳ יט).—ובסהמ״א: וכי מתרמי להו תרי קיטרי קושרין האחד ונותקין החוט השני מלמטה ולמעלה ומספקן בחוט ארוך וקושרין למעלה ולמטה ואין שם שנים קשרים סמוכין (רש״י, שבת עד:). — *וִספֵּק חבל על חבל, בחבל: היא צדדי בהמה היא צדדי אילן א״ר מנא קיימתיה במספק חבל על חבל (ירוש׳ שבת ה א). לבאר עמוקה מלאה מים והיו מימיה צוננים ומתוקים וטובי׳ ולא היתה בריה יכולה לשתות ממנה בא אדם אחד וספק לה חבל בחבל משיחה במשיחה ודלה ממנה ושתה (ר׳ חנינא, מד״ר שה״ש, שיר).— ובסהמ״א: מעין נרפש ומקור משחת צדיק מט לפני רשע וכבר קדם לנו שענין פסוקים אלה בא על סתרי תורה כי החכם מספק חבל לחבל משיחה במשיחה ודולה ושותה והכסיל לא ידע התחבולה הזאת ולפיכך המעין נרפש (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמיד׳ ג.).

ד׳ ספק, ממנו ד׳ ״סִפּוּק, ד׳ *סָפֵק, *סָפֵק, ב׳ ״סְפֵקָה.

ד׳ ״סָפַק,—קל לא נמצא.

— פִע׳, ״סִפֵּק, פ״ע,—היה לפלוני סָפֵק בדבר, לא ידע אל נכון, zweifeln; douter; to doubt: כבר נזכר בספר אותות הרפיון וספקנו אנחנו עליו בספר התוספת (ר״י א״ת, ספ׳ השרש׳ לריב״ג, לדה). כבר נזכר הענין הזה בספר אותות הרפיון וספקנו אנחנו על רבי יהודה בתוספת ממנו היות ויישם בארון כמו ויושם לפניו (שם שום). ולמה לא תספק בטענותם ביסודות הארבעה ראשונה ותתבע אותם בעולם האש אשר יטענו ששם האש העליונה אין גוון לה (הוא, הכוזרי ה יד). וזה ההתר יותר בו גם כן מה שזכרנו שספקו האהרונים בחלוקת המתדבק מפני ידיעת השם יתברך

אותה (רלב״ג, מלחמי השם ג ד). וממה שאין לספק בו הוא שראוי שיהיו לדת האלהית עקרים כוללים (ר״י אלבו, העקרים, הקדמה). אך אמנם לפי המשך דבריו יש לספק בזה ג׳ ספקות (ר״י אברבנאל, שמים חדשים א, ה.). אריסטו הניח שהוא (העולם) קדמון ספקו עליו אנשי כת אפלטון בכמו זה הספק (שם, עיון ג, כח:). אמנם המאמינים אשר האמינו באל ושלוחיו ואחרי כן לא ספקו ונלחמו בכל מאדם ובכל נפשם ליראת האלהים המה הצדיקים (ראב״ח, מאזני צדק לאלגזאלי 63).

—סַפֵּק מְסַפֵּק: וכבר יספק מספק במה שהונח מציאות השכל הפועל מפני מה שימצא לשכל ההיולאני מהיציאה מהכח אל הפועל בקנין המושכלות (רלב״ג, מלחמי השם א ו). בספק הראשון על השרש הא׳ וכבר יספק המספק אם היו כל הנמצאים זולת הראשון ית׳ נבראים כמו שבא בביאור הפנה הזאת כפי התורה (ר״י אברבנאל, מפעל׳ אלהים ג א).—ובמשמ׳ פ״י, עשה שיהיה ספק, הטיל ספק: ומן החזק שבשלוחיו אשר יורה אותך וילחם אותך בהם במצפון ענינך שישתדל לספק עליך אמתותך (ר״י א״ת, חו״ה, יחוד המעשה ה). ותחלת מה שיספק אותך בו היצר וישתדל לברר אותו אצלך הוא שנפשך אין לה קיימא מבלי הגוף ושהיא נפסדת בהפסד גופך וכו׳ ואם תתיעץ עם שכלך בזה ירחיק ממך הדעת הזאת בראיות אשר זכרו אותן הקדמונים וכדברי הנביאים ע״ה וכאשר יתיאש מספק אותך בזה ישתדל לספק אותך בבורא יתברך וכו׳ וכאשר יתיאש מספק הענין הזה עליך יפילך במיני השתוף כמו דעת מניחי הרבוי ודעת אנשי התולדות וכו׳ (שם). והרמב״ן ז״ל פי׳ אותו לשון ספק חשיבה כלומר כי תוספת הפשע הוא שמספק עלינו אמונתינו (רשב״ץ דוראן, אוהב משפט ומשפט צדק, קסה:).

—פע׳ *סֻפַּק, יְסֻפַּק, יסופק,—שהיה בו ספק: ועיין בו תדיר והוא יבאר לך הגדולות שבספקות אשר יסופקו על כל משכיל (ר״ש א״ת, מו״נ פתיחי). וזה ממה שלא יסופק באחד מן החוקרים בזה (רלב״ג, מלחי השם ה ח). אמ׳ ן רשד והספק היותר חזק שיסופק בו על זה הוא שיאמר כי ההכנה אחת בעינה אין בטבעה שתקבל שני דברים מתחלפי׳ (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 62).

—ובפרט ב״נ׳ מְסֻפָּק, מסופק,—שיש בו ספק zweifelhaft; douteux; doubtful: וכבר גמרתי הדין בחבור הזה בפעלים המסופקים אשר יחלתי לגזור אמר בהם בספר התוספת והצגתים הנה במקום אשר ראיתי הצגתם שמה נכונה (ר״י א״ת, השרשי לריב״ג, הקדמ׳). וזה דומה לפקח שהוא הולך בדרך והוא רוצה ללכת אל ארץ רחוקה והדרך מתחלקת לדרכים רבים מסופקים (הוא, חו״ה, היחוד ב). אל תנוח דעתך על מה שנצטייר בלבך בתחלתך למודך מן הענינים המסופקים והסברות העמוקות (שם, חשבון הנפש ג). המאמר הזה ענינו הראשון לבאר עניני שמות באו בספרי הנבואה מהשמות ההם שמות משתתפים וכו׳ ומהם מסופקים פעם יחשב שהשם יאמרו בהסכמה ופעם יחשב בהם שהם משתתפים (ר״ש א״ת, מו״נ פתיחי). ואלו המינים לבד המינים הראשונים יודעו בשמות המסופקים יכונו הנה כאשר כוננו אל ציור מה שיורה עליו השם המשותף או המסופק (כל מלאכת ההגיון ג.). והשמות יש מהם משותפות ויש מהם מוסכמים ויש מהם נרדפים ויש מהם מסופקים (רש״ט פלקירא, ראשי חכמה 24). והמסופקים הם שמות המיוחסים אל דבר אחד כמו הדברים החמים המיוחסים אל החמימות והדומה לזה (שם). מה שזכרתי שמע זה המאמר המועיל שזכרוהו חז״ל שראויים להקרא חכמים באמת אשר ביאר כל מסופק וגלה כל מכוסה והראה רוב סתרי התורה (רלה״ח, תפארת למשה א).

—התפ׳ *הִסְתַּפֵּק, נסתפק,—א) כמו פֻעַ׳, פ״ע, היה לפלוני ספק: יש להסתפק אם יכול האב לקבל גט לבתו הקטנה משנשאת (תוספ׳ קידושי׳ י. ד״ה ומקבל). זה שאמר איני יודע הרי הוא כמי שאינו שהרי אינו חוזר ומלמד חובה ונמצאו אחר התוספת עשרים וארבעה חוץ מזה המסתפק (רמב״ם, סנה׳ ט ג). על זה נסתפק ה״ר יהודה אלברצלוני ז״ל (התרומות כג ג ו). ונסתפקתי בשביל שכתב בשטר מעכשו ולעולם (טוש״מ, מתנה ומחילה רמח יד). עד שאדון הנביאים נסתפק בתחלת נבואתו אם יקבלו העם אמונת מציאות ה׳ (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 16). והלילה לזקני ישראל המקובלים איש מפי איש עד האבות ע״ה ובפרט השבט המיוחד בני לוי שיסתפקו אם ה׳ נמצא כי א״כ איך ישאלו שמו ממשה ע״ה אבל מה שיסתפקו זקני ישראל הוא באיזה מדה ממדותיו הוא שלוח להם לגאלם (שם). וזה אם אקוה כמסתפק כלומר מי יודע אם מה שאני מקוה הוא שיהיה שאול ביתי בקבע (אלשיך, פי׳ איוב יז יג). — ועם ב׳ היחס, הִסְתַּפֵּק בדבר: וכן תעשה בכל מלה שתסתפק בה ממה שאינו נמצא בספר

(ר״י א״ת, הסרפי׳ לריב״ג, הקד׳). וכל מה שהוא עושה ממעשי העבודה כונתו בו לזולת האלהים מפני שהוא כמסתפק באמתת חיובו בהם (הוא, חו״ה, יחוד המעשה ד). ומה שתסתפק בבירורו תחקור עליו מחכמי דורך שלא בדרך החקירה הראשונה (שם חשבון הנפש ג). אתה האיש המסתפק בגזרת הבורא ושאיננו מאמין בגודל עצמתו וכו׳ הטוב לך לבקש משכון ולקחתו אלא מריעך וחבירך אשר אין לו רשות עליך ולא מצותו עוברת עליך (שם, הבטחון ו). וכל שני דברים המסתפקים בחיוב המציאות ולא יהיה אחד מהם סבה לאחר הנה נאמר בהם שהם יחד בטבע (מלות ההגיון יב). ובזה הפירוש שפרשנו יסיר מלבך ספק גדול שמסתפקים בו בני אדם ושואלין עליו (ר״ן, שבת קלג.). כיון שהיה אברהם אבינו ירא למה הלך למצרים לפי שהיה רעב ואמר אם לא אלך למצרים אם לא אלך לגרר שמא ימותו ברעב כל ילידי ביתו הרי טוב לו שילך ויסתפק בשרה אם יקחוה אם לאו כדי שלא ימותו ברעב (ספר חסידים תתתתשכט). וכינה תורה שבע״פ בתורת אמך להזהיר שלא יסתפק בה כמו שאין אדם מסתפק באמו שילדתו (ר״י בן כהמיאש, פי׳ משלי א ח). ומה שנסתפקת בשאלתך מי אמרינן כל זמן ששמעון חייב לראובן כלום עבדו הוא וכו׳ (בשם הרא״ש, טוח״מ, טוען ונטען פו ו). כי משה ע״ה לא נסתפק אלא בשישראל ישאלו שמו ית׳ (ר״י מפיסא, מנחי קנא׳ 16). שאם היה הדבר כן והוא מה שלא יסתפק בו שום מודה על האמת (שם 89). אמנם בזה ישוו כל המתנבאים שיהי׳ להם דביקות ניכר להם בו ית״ש וגילוי ממנו ית׳ אליהם ניכר אליהם בבירור שלא יסתפקו בו (רמח״ל, דרך ה׳ ג ד).—ב) וביב׳ מְסֻתְפָּק, מְסֻתְפֶּקֶת, כמו פֻּע׳, מְסֻפָּק: ואלו היו סימניה (של החכמה) על דרך אחת הברואים כלם לא היה ענינה מסתפקת על א׳ מהם והיה המשכיל והכסיל שוה בהכרתם (ר״י א״ת, חו״ה, הבחינה א). עד שעמד רבנו הקדוש וכו׳ וראה כי החכמה הולכת ומתדלדלת והתורה מתמעטת והקבלה מסתפקת והחכמים הולכים ודלים (ר׳ מנחם בן ר״א בן זרח, צידה לדרך, הקד׳). — וכן עם ל׳ היחס, הִסְתַּפֵּק, נסתפק לפלוני, הדבר היה מְסֻפָּק בעיני פלוני: זה שקורין בכל יום שני ענינין לפי [שספק] הוא לנו אי יום שני אי יום שלישי כל יום ויום מסתפק לנו זה הענין אם היום צריך לקרות או למחר לפיכך קורין בשני ענינין (סד׳ של סוכ׳, סדר ר״ע השלם ב, קנא.). אלא שאתה צריך לעיין בכל דבר שיסתפק לך כיצד עיקרו (רה״ג, תשו׳ גאו׳ קדמו׳, הול׳ קסל עה). וכיון שנסתפק לו בעל השמועה מי הוא וכו׳ היה גורסה בשם שניהם (ר״ח, פסחי׳ נג:). אם מסתפק לך מתי נקבע החדש אתה תופס מספק שני ימים יום כפיר (שם כד:). אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו שלא יצטרך לשאול לרב כשיסתפק לו דלאו אורח ארעא לפרושא בהדיא (רש״י, חגי׳ יא:). וכאשר יפתה (היצר) שכלך יטה מעליך ויעזר בו עליך מפני שאתה סומך עליו במה שמסתפק לך ובוטח בו במה שלא תבין ענינו (ר״י א״ת, חו״ה, יחוד המעשה ה). בן שנסתפק לנו אם הוא בכור או פשוט כגון שנתערב עם אחר (רמב״ם, נחלות ב ו). ואם נסתפק לו אם עשה או לא עשה אותו החוטא מביא אשם והוא הנקרא אשם תלוי (הוא, מעשה הקרבנות א ו).

*סָפֵק, ש״ז, מ״ר סְפֵקוֹת, ספיקות,—מה שאינו ידוע, מה שאינו ברור, הפך מן ודאי, Zweifel; doute; doubt:

עשה לך רב והסתלק מן הספק (רבן גמליאל, אבו׳ א טז). הורו בית דין וידעו שטעו וחזרו בהן בין שהביאו כפרתן ובין שלא הביאו כפרתן והלך ועשה על פיהן רבי שמעון פוטר ור׳ אליעזר אומר ספק איזהו ספק ישב לו בתוך ביתו חיב הלך לו למדינת הים פטור (הוריו׳ א ב). המעון הזה אילו היו מניחים לי הייתי מביא (אשם תלוי) אלא אומרים לי המתן עד שתכנס לספק (בבא בן בוטא, כריתו׳ ו ג). חטאת העוף הבאה על ספק אם משנמלקה נודע לה הרי זו תקבר (שם ג). כל ספק בשחיטה פסולה (תוספת׳ חול׳ ב ד). אם במקום שעשה ספק כוודאי לא עשה אונס כרצון כאן כשלא עשה ספק כוודאי וכו׳ (ספרי במד׳ כח). אין תימר אין אין ריכון בעיקור אין כולו לעניים מספק יעשה חשבון עם העניים (ר׳ יוסה. ירוש׳ שביעי׳ ה ג). צריך לקרותה (את המגלה) לפני נשים ולפני קטנים שאף אותם היו בספק (בר קפרא, שם מגיל׳ ב ד). אין ספק מוציא מידי ודאי (פסח׳ ט.). אשה זו בחזקת היתר לשוק עומדת ומספק אתה בא לאוסרה אל תאסרנה מספק (רבה, יבמ׳ ל:). ראשון ראוי להיות כהן גדול ושני ממזר מספק (שם לז.). ממון המוטל בספק חולקין (שם לז:). ראשונים ודאי יין אחרונים ודאי חומץ אמצעיים ספק (משמיה

דריב"ל, ב"ב לו.).—ובכפילות השם להציע שני הענינים המתנגדים שבא עליהם הספק, סָפֵק... סָפֵק: ספק חשכה ספק אין חשכה אין מעשרין את הודאי וכו' (שבת ב ז). הכונס את יבמתו ונמצאת מעוברת וילדה וכו' ספק בין תשעה לראשון ספק בין שבעה לאחרון יוציא והולד כשר וחייבין באשם תלוי (יבמ' ד ב). העובר והיבם והארוסין והחרש ובן תשע שנים ויום אחד פוסלין ולא מאכילין ספק שהוא בן תשע שנים ויום אחד ספק שאינו ספק הביא שתי שערות וספק שלא הביא וכו' (שם ז ד). אם העיר קדמה קוצץ ואינו נותן דמים ואם האילן קדם קוצץ ונותן דמים ספק זה קדם וספק זה קדם קוצץ ואינו נותן דמים (ב"ב ב ז). שתי חביות אחת טמאה ואחת טהורה ונשתברו ובאו להן לטהרות ספק טמאה ספק טהורה (תוספת' טהר' ה יג). אבל ספק נבעלה ספק לא נבעלה לא שמענו מה יעשה לה (ספרי במד' ז). ספק בירך על מזונו ספק לא בירך צריך לברך וכו' ספק התפלל ספק לא התפלל אל יתפלל (רבי זעירא בשם רב ירמיה, ירוש' ברכ' א א). ספק הזכיר של ראש חדש ספק לא הזכיר מחזירין אותו (בשם רבי אלעז', שם ה ג). נכנס לעיר שרובה גוים ספק רוב משמרין ספק אין רוב משמרין דברי הכל חייבין (שם דמאי א א). מדת בשר ודם מקניט את חבירו בדברים ספק מתפייס הימנו ספק אין מתפייס הימנו (רבה בר מרי, יומ' פז:). אדם חש בעיניו נותן מעות לרופא ספק מתרפא ספק אינו מתרפא (ר' אבהו, כתוב' קה.). האשה שהיו עליה ספק חמש לידות ספק חמש זיבות מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים (ב"ב קסו.). כל הנותן תרומה לכהן עם הארץ כאילו נותנה לפני ארי מה ארי ספק דורס ואוכל ספק אינו דורס ואוכל אף כהן עם הארץ ספק אוכלה בטהרה ספק אוכלה בטומאה (ר' אחא בר אדא בשם ר' יהודה, סנה' צ:). אתה הולך לעשות רצון קונך ואני הולך לעשות רצון קוני אתה ספק עושה ספק אי אתה עושה אני ודאי עושה (ר' פנחס בן יאיר, חול' ז.). מדת ב"ו נותן חפץ בחמת צרורה ופיה למעלה ספק משתמר ספק אין משתמר ואילו הקב"ה צר העובר וכו' (נדה לא.). פרעה רשע הוא וגזרתו ספק מתקיימת ספק אינה מתקיימת אבל אתה צדיק וגזירתך מתקיימת (מד"ר שמות א).—וסמי' סָפֵק[1]), סָפֵק: הכל לעניים שספק לקט (ר' אליעזר, פאה ד יא). ספק גירושין כתב בכתב ידו ואין עליו עדים יש עליו עדים ואין בו זמן יש בו זמן ואין בו אלא עד אחד זהו ספק גירושין (יבמ' ג ח). כל ספק נגעים טהור (נגע' ה א). על ששה ספקות שורפין את התרומה על ספק בית הפרס וכו' על ספק בגדי עם הארץ (טהר' ד ה). ספק משקין לידים טהור (תוספת' ברכ' ו ג). כוכב אחד ודאי יום שנים ספק לילה שלשה ודאי לילה (ר' פנחס בשם רבי אבא בר פפא, ירוש' ברכ' א א). ספק דימוע [זה] כספק תרומת מעשר של דמאי [ו]פטור מן הודאי (שם דמאי ה יא). ר' חנניה ור' יונתן תריהון אמרין ספק[1]) הכן אסור ר' יוחנן א' ספיק הכן מותר (שם שבת א, גנז' 69). נעשה כספק נפשו' וכל ספק נפשו' דוחה את השבת (ר' אבהו, שם יומ' ח ד). כיון ששמע משה כן אמר מעתה מי שבאת לידו ספק עבירה צריך להביא כל קרבנות הללו (ר' שמעון, שם שבוע' א ח). חיישינן שמא ספק מלוה ישנה יש לו עליו (ב"מ ו.). בישראל שהיו לו עשרה ספק פטרי חמורים בתוך ביתו (בכור' יח.).—ועם כנ': משנערפה (עגלה ערופה) תקבר במקומה שעל ספק באה מתחלתה כפרה ספיקה והלכה לה (כרית' ו ב). תינוקת שטמנו תאינים לשבת שחורות ומצאו לבנות לבנות ומצאו שחורות הרי אילו אסורות מפני שספיקן אסור (תוספת' מעשר ראשון ג ב). כרם שנטע ירק וירק נמכר חוצה לו ספיקו בארץ ישראל אסור בסוריא ובחוצה לארץ מותר (שם ערל' א ח). יש בו דעת לשאול ספיקו ברשות היחיד טמא ברשות הרבים טהור (שם חגי' א ג). שרץ בפי נחש מהלך על גבי כברות של תרומה ספק נגע ספק לא נגע ספיקו טהור (שם טהר' ד ו). צבור שניטמא אחד מהן ואין ידוע אי זהו רבי זעירה אמר יעשו בטומאה תני רבי הושעיה יעשו כספיקן (ירוש' פסח' ז ו). ידיעת ספיקו קובעתו לחטאו (ר"ש בן לקיש, שם הורי' ג ג). אין בין תשעה באב ליום הכיפורים אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר (פסח' נד:). כל שודאי מטמא חולין גזרו על ספיקו משום חולין הטבולין לחלה (אביי, נדה ז.).—ומ"ר סְפֵקוֹת[2]): ארבע ספיקות ר' יהושע מטמא וחכמ' מטהרין (תוספת' עדיות א יח). ארבע ספיקות אמרו חכמים בתינוק וכו' (שם, טהר' ג ח). אין לי אלא ודאיהם ספקותיהם ואנסיהם ושגגותיהם מנין ת"ל עונות וכו' (ספרא אחרי פרש' ד). ככר שנטמא בספק רשות היחיד ומגעו

1) כך מנֻקד בכ"י בודליאנה.

1) [בכ"י מֻנקד סָפֵק.] — 2) [גם כמו ש"נ.]

ברשות הרבים טמא והבא טהור שהן שני ספיקות (ר' יוחנן, ירוש' תרומ' ג א). אפילו תחוש לה משום אנוסה שתי ספיקות ספק אנוס' ספק פתוחה ספק משנתארסה ספק עד שלא תארס שתי ספיקות להקל (ר' יוסי, שם כתוב' א א). המחליף פרה וכו' א"ר יוחנן זו להוציא מידי סומכוס שאומ' כל הספיקות יחלוקו (שם ב"מ ח ה). ואין מציינין על הוודאות אבל מציינין על הספיקות ואלו הן הספיקות סכבות ופרעות (מו"ק ה:). שישו בני מעי שישו ומה ספיקות שלכם כך ודאות שלכם על אחת כמה וכמה (ר' אלעזר בר' שמעון, ב"מ פג:). בשעה שנפטר משה רבינו לגן עדן אמר לו ליהושע שאל ממני כל ספיקות שיש לך (תמור' יו.).—ובהשאלה בן אדם או בהמה שיש עליהם סָפֵק: ספק ואנדרוגינוס אין מחללין עליו את השבת (שבת יט ג). מת הזקן הרי יש באים בנים בוודאי ובין בן בספק מת הספק הרי יש בן אחי אב בוודאי ואם בספק (ירוש' יבמ' ד ב).—ומ"ר באותה המשמ': ואלו הן הספיקות שתוקי ואסופי וכותי (קדוש' ד ג). פליגא בין ר' מאיר לבין ר"ש בשיור אילו התינוקות ספיקות מה את עביד לה כדבר שיש קיצבה או כדבר שאין לו קצבה (ירוש' שבת יט). הספיקות חולצות ולא מתייבמות (יבמ' מא:). הספיקות נכנסין לדיר להתעשר (ב"מ ו:).—ובסהמ"א: והגידו לנו ספיקותיכם למען תראון את התשיבות והתנובבו בם (קטע מכתב רב שרירא גאון, סעדיאנה שכטר 120). אין בו אמונה אם אהי עשה זאת ואני בוגד בלי ספק (ר"ש הנגיד, האחרי חדש). ובכלן יש ספקות ואין הסכמה בין פילוסוף וחבריו (ר"י א"ח, הכוזרי ה יד). מפני כן מראים הדברים כי אם יעברו ארבעת שני הספק שבעים ותשע שנה יחיה הילד (ראב"ע, משפטי המולד, ההגה, ב, 121). התרומה ודאה אסור במאה וספיקה אוסר בחמשים (רמב"ם, תרומ' יד ח). ואין מציינין על הוודאות שהרי כן ידועין לכל אלא על הספיקות כגון שדה שאבד בה קבר (הוא, טומאת מת ח ט). ונתעלמו מהן דברים ונולדו להן ספקות ויש מי שדקדק הרבה ולא פגע בדרך הנכונה בחשבון (הוא, קדוה"ח יא ב). ואנשים חכמים גדולים נשתבשו בהן ונתעלמו מהן דברים ונולדו להן ספיקות (שם). יבמה שלא שהתה שלשה חדשים ונתיבמה בתוך שלשה חדשים וילדה בן ואין ידוע אם בן תשעה לראשון או בן שבעה לאחרון זה הספק אומר שמא בן המת אני ואירש את נכסי אבי כולן (הוא נחלות ה ד). הנה כבר נדחה מעלינו זה הספק הגדול אשר ספק עלינו האומר וכו' (ר"ש א"ת, מו"נ ב יח). ויש הנה הכרח אחר ללמוד ולדעת ההצעות וזה כי האדם יתחדשו לו ספקות רבות בעת הדרישה מהירה (שם א לד). ונאמר שהספק הראשון אין היתרו ממה שיקשה (רלב"ג, מלח' השם א יג). וכאשר הרגישו פקחיהם באלה הספיקות הניחו הקדמה אחת כוזבת להעזר בה בכל דבריהם (ספר כלימת הגוים, הלופה מארץ הגר ג 110). ועליך בנסתרות ובהתרפות ובנגלות בהתאמץ לעשותם ובספיקות בדרישה (רש"ע פלקירא, ראשי חכמ' 19). אמר תחלה על ספקם במציאות ה' ואמרו לי מה שמו (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 16). ואין ספק שכל אלו הכחות נמצאים באילנות ובעשבי האדמה ואין ספק ג"כ שאף על פי שהם מעורבי' מארבע יסודו' שיסוד האויר הוא גובר עליהם יותר מיסוד העפר (ר"י א"ת, רוח חן א). לא טעם שמחה מי שלא טעם שמחת הספיקות והתרתם (ר"י איסרלים, סו"ת ה). שאמר החכם אין ודאי שאין בו ספק הנראה ספק שאין בו ודאי כמו המות (מלון למח דוד, ככריו' מט.).

*סֵפֶק, סיפק, ס"ז,—כמו שֵׂפֶק, כח ויכלת, Macht, Möglichkeit; pouvoir, autorité; power, ability: ובפרט סֵפֶק ביד: ואם היתה צריכה לשמן חבירתה מביאה לה שמן ביד ואם אינו ספק ביד מביאה בשערה ואם אינו ספק בשערה מביאה בכלי (שבת קכח:). מה טמא שספק בידו לעשות ואינו עושה אף דרך רחוקה נמי שספק בידו לעשות ואינו עושה (רבי עקיבא, פסחי' צג.). מפני שסיפק ביד מלכים לשתות ולעשות כל רצונן בעבירה ואין שימחה בידם (מד"ר במדי' י). נעש' אותו אבא יודן עני ראי רבי אליעזר ור' יהוש' שהלכו לגבו' שם והטמין עצמו מפניה' ועלה לביתו ועשה יום ושני' ולא ירד לשוק אמר' לו אשתו מפני מה לא ירדת לשוק הרי שני ימים אמ' לה רבותינו באו לגבו' לעסק מצו' עמילי תורה ואין סיפק בידי ליתן להם ואני מתבייש לירד לשוק (שם דברי ד).—סֵפֶק ביד פלוני למחות: מפני ארבעה דברים בעלי בתים ישר' נמסרין למלכות על ששוהין שטרות פרועין ועל שמלוין בריבית ועל שפוסקין ואין נותנין ומי שספק בידו למחות ואינו מוחה (תוספת' סוכ' ב ה). מפני מה אני נותנו לכם שלא תאמרו אין ספק בידו ליתנו לנו אלא הריני

נותנה לכם ולבסוף אפרע מכם (מכילת' בשלח ד ג). אמר ליה (דוד לאבנר) מה את בעי מן גלגוי דידך בסירה הועדה כדאתון למעגל אמר לו הלא תענה אבנר בכנף אמרת בסירה הועדה חנית וצפחת בסירה הועדו ויש אומרים על ידי שהיה ספק בידו למחות בשאול על נוב ולא מיחה (מד"ר ויקר' כו).—ובסהמ"א במשמ' ספוק והסתפקות: ואח"כ יברור לו מגשמי העולם הזה מה שיש בו הנאת גופו ותקון ענינו בעולם כפי הצורך והספק (ר"י א"ת, חו"ה, הבחינה ג). הבוטח באלהים הוא מתעסק בסיבות העולם להכין מהם צידה לאחריתו וספק לבית מועדו (שם הבטחון ה). וכן שאל החסיד מאלהיו לתת לו מן המזון די ספקו ולהרחיק ממנו העושר המביא אל המותרים (שם, חשבון הנפש ג). ראש הפרישות תקון המחשבה על תקון הספק (שם הפרישות ה). ולא ימלא ספק המעין בחלק השני הזה רצוני לומר ספר השרשים עד שיעמד על כל מה שנכתב בחלק ראשון (הוא, הסרס' לריב"ג, הקד' 2). אמר מי המשיג מן העולם ספקו אמרתי השמח בחלקו (ר"י חריזי, תחכמ' לו). ויש מין שלישי מכחות נתלות מנפש ומגוף והם הכחות הבאות מקשר הנפש עם הגוף כמו הענוה והנחת והספק והכבישות והנדיבות ודומיהם (ר' הלל מוירונא, תגמו' הנפש מב.). המחברת הזאת אשר אמנם קטנה היא אלי וגדולה לילדי בני עמנו אשר מלאה ספקם במקרא ובדקדוק ונפשם חסרה את השלמות לסדר את מכתביהם על טהרת לשון הקודש (רמא"ג, קרית ספר, הקדמ').—ואמר הפיטן: גאון שבעת לחם היה יסודם ועני ואביון לא החזיקה ידם יה בראות כנתמלא ספקם פחים ורוח זלעפות השיקם (אמרו, יוצ' ז פסח). ספק לגוזלי תזמן לי בטוב (שלם בן יוסף שבזי, מי נשקני, שירים תימניים, אבן ספיר, פו:).

א.*ספקה, ספיקה, ספיקא, ש"נ,—כמו ספק, ספקה בידו: אומרין כל מי שספיקה בידו לעבר את השנה ואינו מעברה כאילו עובד עבודה זרה (ירוש' חגי' ג א). לא למד ולא לימד ולא שמר ולא עשה ולא היתה ספיקה בידו להחזיק והחזיק הרי זה בכלל ברוך (ר' חייי בר בא, שם סוט' ז ד). כל כך למה שהיה ספיקא בידך לשוב ואילו שבתה היה טוב לך (מד"ר קהל', מעוות לא יוכל לתקן).—לעשות: ואתה היית בידך ספיקה לעשות תשובה ולא עשית (שם רות ג). בשר ודם אומר דבר ואינו עושה למה שאין ספיקה בידו לעשות (פסיק' רבת' פרה יד).—ולמחות: ללמדך שכל מי שיש ספיקה בידו למחות ואינו ממחה קלקלה תלויה בו (ר' קירים דאירמה, ירוש' ביצ' ב ח). משבא אלעזר בן פחורה ויהודה בן פכורה היו נוטלין אותן בזרוע והיתה ספיקה בידו למחות ולא מיחה (שם סוט' ט יא). כל מי שאינו כגון אלו שהיתה ספיקה בידן למחות אל ימחה (ר' יוחנן, שם ח, גנ"י 213).

ב.*ספקה, ספיקה, ש"נ,—כמו ספק: ועם כל זה ראיתי לבאר בענין הזה מה שהיה בו מעט הספקה (ר"י א"ת, חו"ה הבטחון ג). ויכול שתהיה ספקה בחוש האחרים אך בזה אין ספקה (רי"ק, ספ' הגלוי, הקדמ'). ואמר החכם כבוד אלהים הסתר דבר לכן טוב לדעת אותו בספיקה כמו שאמר חכם אחד איזה חכם בידיעת הבורא כל המסתפק בו וכו' וראוי להסיר הספיקה מלבות האנשים המסתפקים בזה הענין וכו' ראוי לנו להוציא הספיקה מלבותינו ושלא לחשוב עלינו שיש לו בעצמו שום דבר גרמי כשאר הגרמים (שהל בן תמים, פי' ספ' יצירה, מובא במתב' א', ש"ש לדוקס, סוף). אזי (אם יהיו הסימנים המבוארים שם) תדע מאין ספקה בגוף התגברה מרה ירוקה (רש"ב פלקירא, בתי הנהגת הגוף, כ"י פלורנצא). ודין עליך שבלך גם כן ללכת בדרך הבטוח ולהרחיק כמו זאת הסכנה הסוערת והספקה הגוברת (רא"ש, מאזני צדק לאלגזלי 17).—ורגיל בספרות הקראים: אבל המקובל כשלא יובא באי מאלה הדרכים ובהם לא יובל ולא יוגבל תכנס בו החליקה בהיות הדבר על ידי ספקה (מנחם קראי, לקו"ק, נספחי 51). ואם חפצכם בזכרון רשותו שיודיענו בלא דבורו נאמר כבר עשה ועוד נאמר להם טעותם בלא ספקה כשחשבתם כי היות הדבר קנין לאחד וכו' (ישועה בן יהודה הקראי, הקד' לספ' העריות, LWJB, 1900, XI). ספקה אחת אמרו שהשי"ת פזר את ישראל באמות וכו' ספקה שנית אומרים כי האביב פעם יתקדם ופעם יתאחר וכו' (כ"א הקראי, ספי ג"ע, ענין הבדל שנה מסנה, יז:). הבדלים רבים יש בין פסח מצרים לפסח דורות אכן בקצתם נפלה הספיקה אם ישוה פסח דורות לפסח מצרים אם לאו (שם ענין פסח, מג::).—ומ"ר: הספקות המתחיבות מדעת הרבנים ספקה אחת וכו' ספקה שנית וכו' (שם ענין חג השבועות נו:).

*ספקות, ש"נ,—כמו ספק: כי הספקות אינה מעשה יאמר בעבורו כי הוא טוב או רע כי הוא ואם אינה מעשה ולא מעני על דת אנשים מן החכמים הוא כמו מעשה ולכן יאמר חוב על האיש שישאר

תחת הספקות בכל מה שאין עליו ראיה לא על קיומו ולא על בטולו וכו' ועוד יאמר כי הספקות אסורה בכל עת שתהא הדעה חובה (יסועה בן יהודה הקרלי, ספ' העריות LWJB. 1900, XVIII).

°סַפְקִי, ת"ז, מ"ר נק' סַפְקִיּוֹת—כמו מְסֻפָּק: ורבי יונה הביאו בזה השרש כמשפטו באלו המלות הספקיות (רד"ק, הסרס', מן). וההצדקות הספקיות הם במעלה תחת המחשבה החזקה (רס"ע פלקירא, ראש' חכמה 36).

ספר, ממנו סֵפֶר, סֹפֵר, סָפַר, מִסְפָּר, °מִסְפָּרִי, *סִפּוּר, °סִפּוּרִי, *סַפִּיר, *סְפִירָה, *סְפִירוּת, א.סְפָר, סִפְרָה, °סִפְרוּת, °סֹפְרוּת, °סִפְרוּתִי, *סִפְרִי, °סִפְרִיָּה, °סַפְרָן.

סֵפֶר¹), ש"ז, כנ' סִפְרִי, סִפְרְךָ, מ"ר סְפָרִים, סמ' *סִפְרֵי, —א) לוח או מְגִלָּה יכתבו שם דברים, Tafel, Rolle; table, rouleau; tablet, scroll: כתב זאת זכרון בַּסֵּפֶר (שמות יז יד). וכתב את האלות האלה הכהן בַּסֵּפֶר ומחה אל מי המרים (במד' ה כג). וכתב לו את משנה התורה הזאת על סֵפֶר מלפני הכהנים הלוים (דבר' יז יח). ויהי ככלות משה לכתב את דברי התורה הזאת על סֵפֶר עד תמם ויצו משה וכו' (סס לא כד-כה). וילכו האנשים ויעברו בארץ ויכתבוה לערים לשבעה חלקים על סֵפֶר ויבאו אל יהושע אל המחנה שלה (יהוש' יח ט). וידבר שמואל אל העם את משפט המלכה ויכתב בַּסֵּפֶר וינח לפני יי' (ש"א י כה). עתה בוא כתבה על לוח אתם ועל סֵפֶר² חקה ותהי ליום אחרון לעד עד עולם (ישע' ל ח). ונמקו כל צבא השמים ונגלו כַסֵּפֶר השמים (סס לד ד). כתב לך את כל הדברים אשר דברתי אליך אל סֵפֶר כי הנה ימים באים וכו' (ירמ' ל ב-ג). ואכתב בַּסֵּפֶר ואחתם ואעד עדים (סס לב י). מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כתב על הַסֵּפֶר בדיו (סס לו יח). בכתבו את הדברים האלה על סֵפֶר מפי ירמיהו (סס מה א). מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בַּסֵּפֶר¹) ויחקו בעט ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון (איוב יט כג-כד). — ב) דברים כתובים, ישמשו לאות ולעדות ולראיה בין אדם לחברו, שְׁטָר, Urkunde; document, סֵפֶר כְּרִיתוּת מאיש לאשתו, ואיננה עוד אשתו: כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכתב לה סֵפֶר כריתת ונתן בידה ושלחה מביתו (דבר' כד א). שלחתיה ואתן סֵפֶר כריתתיה אליה (ירמ' ג ח). — סֵפֶר מִקְנָה, שטר קנית קרקע: ואקנה את השדה מאת חנמאל בן דדי וכו' ואקח את סֵפֶר המקנה וכו' ואתן את הַסֵּפֶר המקנה אל ברוך בן נריה בן מחסיה לעיני חנמאל דדי ולעיני העדים הכתבים בְּסֵפֶר המקנה לעיני כל היהודים (סס לב ט יב). לקוח את הַסְּפָרִים האלה את סֵפֶר המקנה הזה ואת החתום ואת סֵפֶר הגלוי ונתתם בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים (סס יד). — סֵפֶר הַיַּחַשׂ: ואמצא את סֵפֶר היחש העולים בראשונה ואמצא כתוב בו אלה בני המדינה העלים משבי הגולה (נחמ' ז ה-ו). — יבתלמ', סֵפֶר כְּתֻבָּה: והלא מ ס פ ר כתובתה נלמד שהוא כותב לה שאם תנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליך (עידו' א יב). — ג) מִכְתָּב שלוח מאדם לחברו בענין מהענינים, Brief; lettre; letter: ויהי בבקר ויכתב דוד סֵפֶר אל יואב וישלח ביד אוריה ויכתב בַּסֵּפֶר לאמר הבו את אוריה אל מול פני המלחמה החזקה (ש"ב יא יד-טו). ותכתב סְפָרִים בשם אחאב ותחתם בחתמו ותשלח הַסְּפָרִים אל הזקנים ואל החרים אשר בעירו הישבים את נבות ותכתב בַּסְּפָרִים לאמר קראו צום וכו' ויעשו אנשי עירו וכו' כאשר כתוב בַּסְּפָרִים אשר שלחה אליהם (מ"א כא ח-יא). ויאמר מלך ארם לך בא ואשלחה סֵפֶר אל מלך ישראל וכו' ויבא הַסֵּפֶר אל מלך ישראל לאמר ועתה כבוא הַסֵּפֶר הזה אליך הנה שלחתי לך את נעמן עבדי ואספתו מצרעתו ויהי כקרא מלך ישראל את הַסֵּפֶר ויקרע בגדיו (מ"ב ה ה-ז; גס י א; ו). ויקח חזקיהו את הַסְּפָרִים מיד המלאכים ויקראהו ויעל בית יי' (ישע' לז יד; גס לט א). ואלה דברי הַסֵּפֶר אשר שלח ירמיה הנביא מירושלם אל יתר זקני הגולה וכו' לאמר כה אמר יי' צבאות לכל הגולה וכו' בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את

¹) [כך בארמ' ובפונית (לידזברי 330). ובערב' שִׂפְר a). באשור' שַׁפָּאר שָׁלַח, וממנו שִׁפְר, שליחות בעל פה וגם שליחות בכתב, אגרת; שַׁאפָר, סופר (Del., Handw. 682-3). לדעת רוב החדשים השם סֵפֶר הוא שאול מהאשור' שִׁפְר, והפעל סִפֵּר וכו' נגזר מהשם סֵפֶר. אולם אפשר גם שהפעל שַׁפָּאר באשור' נגזר מהשם שִׁפְר.]

²) [יש גוזרים זה מן האשור' סִפַּר, נחשת (Del., Handw. 509), ועי' גם JQR. XV, 102.]

a) سفر

¹) [עי' הערה הקודמת.]

פרון וכו' (ירמ' כט א-ה). יען אשר אתה שלחת בשמכה ספרים וכו' לאמר יי' נתנך כהן וכו' ואתה למה לא גערת בירמיהו הענתתי וכו' ויקרא צפניה הכהן את הספר הזה באזני ירמיהו הנביא (שם כה כט). וספרים כתב (מלך בבל) לחרף ליי' אלהי ישראל (דה"ב לב יז). —ובפרט פקדה וגזרה של המלכות: וישלח ספרים אל כל מדינות המלך אל מדינה ומדינה ככתבה ואל עם ועם כלשונו להיות כל איש שרר בביתו ומדבר כלשון עמו (אסת' א כב; גם ג יג; ח ה; ט כ).—ד) בבלל, קבוץ הרבה דברים כתובים יחד, מאיש אחד וכיוצא בזה, באיזה דבר מהדברים, Buch; livre; book: ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת ויאמר יי' אל משה מי אשר חטא לי אמחנו מספרי (שמות לב לב-לג). אם לא תשמר לעשות כל דברי התורה הזאת הכתובים בספר הזה (דבר' כח נח; גם כט כ). ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר (ישע' כט יח). את כל הכתוב בספר הזה אשר נבא ירמיהו על כל הגוים (ירמ' כה יג; גם לו לב; נא סג). מי יתן לי שמע לי הן תוי שדי יענני וספר כתב איש ריבי (איוב לא לה). ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ (קהל' יב יב).—וביחוד ספרי המקרא: בשנת אחת למלכו אני דניאל בינתי בספרים מספר השנים אשר היה דבר י' אל ירמיה הנביא למלאות לחרבות ירושלם שבעים שנה (דניא' ט ב).—ספר תולדות: זה ספר תולדות אדם (בראש' ה א).—ספר מלחמות יי': על כן יאמר בספר מלחמות יי' וכו' (במד' כא יד).—ספר הישר: וידם השמש וירח עמד עד יקם גוי איביו הלא היא כתובה על ספר הישר (יהוש' י יג). ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר (ש"ב א יח).—ספר דברי שלמה: ויתר דברי שלמה וכל אשר עשה וחכמתו הלוא הם כתבים על ספר דברי שלמה (מ"א יא מא).—ספר דברי הימים: ויתר דברי ירבעם אשר נלחם ואשר מלך הנם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל (שם יד יט). ויבקש הדבר וימצא ויתלו שניהם על עץ ויכתב בספר דברי הימים לפני המלך (אסת' ב כג).—ספר מלכי ישראל: ויתר דברי יהושפט הראשנים והאחרונים הנם כתובים בדברי יהו בן חנני אשר העלה על ספר מלכי ישראל (דה"ב כ לד).—ספר חזון: ספר חזון נחום האלקשי (נחו' א א).—ספר זכרון: ויקשב יי' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו (מלאכי ג טז). —ספר הזכרונות: בלילה ההוא נדדה שנת המלך ויאמר להביא את ספר הזכרונות דברי הימים ויהיו נקראים לפני המלך (אסת' ו א).—ספר הברית: ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם (שמות כד ז). וישלח המלך ויאספו אליו כל זקני יהודה וירושלם ויעל המלך בית יי' וכל איש יהודה וכל ישבי ירושלם אתו והכהנים והנביאים וכל העם למקטן ועד גדול ויקרא באזניהם את כל דברי ספר הברית הנמצא בבית יי' (מ"ב כג א-ב). ויצו המלך את כל העם לאמר עשו פסח ליי' אלהיכם ככתוב על ספר הברית הזה (שם כא). ויעל המלך בית יי' וכל איש יהודה וישבי ירושלם וכו' ויקרא באזניהם את כל דברי ספר הברית הנמצא בית יי' (דה"ב לד ל).—ספר התורה: גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת יעלם יי' עליך (דבר' כח סא; גם כט כ; ל י; לא כ). לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה (יהוש' א ח; גם ח לד). ויאמר חלקיהו הכהן הגדול אל שפן הספר ספר התורה מצאתי בבית יי' (מ"ב כב ח; גם יא). ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים מן האור עד מחצית היום נגד האנשים והנשים והמבינים ואזני כל העם אל ספר התורה (נחמ' ח ג). ויען חלקיהו ויאמר אל שפן הסופר ספר התורה מצאתי בבית יי' (דה"ב לד יח).—ספר תורת יי': ויקומו על עמדם ויקראו בספר תורת יי' אלהיהם רביעית היום (נחמ' ט ג). וילמדו ביהודה ועמהם ספר תורת יי' ויסבו בכל ערי יהודה וילמדו בעם (דה"ב יז ט; גם לד יד). —ספר תורת אלהים: ויכתב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים (יהוש' כד כו). ויקרא בספר תורת האלהים יום ביום מן היום הראשון עד היום האחרון (נחמ' ח יח).—ספר תורת משה: אז יבנה יהושע מזבח ליי' אלהי ישראל בהר עיבל כאשר צוה משה עבד יי' את בני ישראל ככתוב בספר תורת משה (יהוש' ח ל-לא; גם כג ו). ואת בני המכים לא המית ככתוב בספר תורת משה אשר צוה יי' (מ"ב יד ו). ויאספו כל העם כאיש אחד אל הרחוב אשר לפני שער המים ויאמר לעזרא הספר להביא את ספר תורת משה אשר צוה יי' את ישראל (נחמ' ח א).—ספר משה: ביום ההוא נקרא בספר משה באזני העם (שם יג א). ואת בניהם לא המית כי ככתוב בתורה בספר משה אשר צוה יי' (דה"ב כה ד; גם לה יב).—ספר יי': דרשו מעל ספר יי' וקראו אחת מהנה לא נעדרה אשה רעותה לא פקדו (ישע' לד טז).—ספר חיים: ימחו מספר חיים

זעם צדיקים אל יכתבו (תהלי סט כט).—מְגִלַּת סֵפֶר: קח לך מגלת סֵפֶר וכתבת אליה את כל הדברים אשר דברתי אליך על ישראל ועל יהודה ועל כל הגוים (ירמ' לו ב ז). ואראה והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת סֵפֶר (יחזק' ב ט). אז אמרתי הנה באתי במגלת סֵפֶר כתוב עלי (תהלי מ ח).—ה) במשמ' כְּתָב, Schrift, écriture; writing: ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום אשר יתנו אתו אל יודע הַסֵּפֶר לאמר קרא נא זה ואמר לא אוכל כי חתום הוא ונתן הספר על אשר לא ידע סֵפֶר לאמר קרא נא זה ואמר לא ידעתי סֵפֶר (ישעי' כט יא-יב). ילדים אשר אין בהם כל מאום וטובי מראה ומשכילים בכל חכמה וידעי דעת ומביני מדע ואשר כח בהם לעמד בהיכל המלך וללמדם סֵפֶר ולשון כשדים (דניא' א ד יז).—וכן עִם הַסֵּפֶר, בִּכְתָב: ובבאה לפני המלך אמר עם הספר ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו (אסת ט כה). —ובתו"מ: על ספר ולא על לוח ולא על נייר אלא יכתבנה על המגילה שנאמר על ספר (ספרי דבר' קמ). המוכר וכו' ספר של צבאים ונמצא של גויל או יש בו טעות בין דף לדף הרי זה אין מכור (תוספת' ב"ב ד ז). אילולי כתבתי לך רובי תורתי לא כמו זר נחשבו מה בינן לאומות אלו מוציאין ספריהן ואלו מוציאין ספריהן אלו מוציאין דפתריהן ואילו מוציאין דפתריהן (רבי אבין, ירוש' פאה ב ו). ונתן בידה עד שיהא כולו בידה ומה טעמא דרבי יוסי הגלילי ספר מה ספר מיוחד שאין בו רוח חיים אף כל דבר שאין בו רוח חיים (שם גיט' ב ג). המכיר כליו או ספריו וכו' והוא שיצא לו שם שנגנבו ספריו (ריב"ל, שם ב"ק י ג). שני דברים נתנבא בארי ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיה (מד"ר ויקר' טו).— ובפרט סִפְרֵי הַמִּקְרָא: אין כותבין ספרים תפילין ומזוזות במועד ואין מגיהין אות אחת אפילו בספר העזרה [1] (מו"ק ג ד). מצא ספרים קורא בהן אחת לשלשים יום אם אינו יודע לקרות גוללן (ב"מ ב ח). ספר שבלה אם יכול ללקט הימנו שמונים וחמשה אותיות וכו' מטמא את הידים (תוספת' ידים ב י). ספרי בן סירא וכל ספרים שנכתבו מכאן ואילך אינן מטמאין את הידים (שם יג). ספר וסייף ירדו כרוכים מן השמים אמר להם אם עשיתם את התורה הכתובה בזה אתם נצולים מזה (ר"א, ספרי דבר' מ).

כשתפסו את רבי חנינה בן תרדיון נגזרה עליו גזירה לשרוף ספרו [עליו] אמרו לו גזירה נגזרה עליך לשרוף ספרך [עליך] קרא מקרא הזה הצור תמים פעלו (שם סז). ג' ספרים נמצאו בעזרה אחד של מעונים ואחד של היא היא ואחד שנקרא ספר זעטוטים (שם סטו). לא יכנס אדם לבית המים וספריו ותפיליו בידיו (ר' זעירא, ירוש' ברכ' ב ג). ספר שיש בו שתים ושלוש טעיות בכל דף ודף מתקנו וקורי בו וכו' ספר שיש בו שמונים וחמש טעיות בפרשת ויהי בנסוע הארון מתקנו וקורא בו א"ר שמי כאן בספר גדול וכאן בספר קטון (שם מגילי א יא). משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקין שבתורה וכו' (ב"ב יד:).—סֵפֶר מֻגָּה: וכשאתה מלמד את בנך למדהו בספר מוגה (פסחי' קיב.).— ובסהת"א: ספר מוגה היה בעזרה שממנו היה מגיהים כל ספרי גולה (רש"י, מו"ק יח:).—סֵפֶר תּוֹרָה: רחובה של עיר יש לה קדושה שבן מוציאין ספר תורה וקורין בו ברבים (ר' מנחם בר' יוסה, ירוש' מגלי ג א). —ומ"ר סִפְרֵי תוֹרָה: נטל (ר' אליעזר) שתי זרועותיו והניחן על לבו אמר אוי לכם שתי זרועותיי שהן כב' ספרי תורה שנגללין הרבה תורה למדתי והרבה תורה לימדתי וכו' (סנהי' סח.).—ובספה"מ"א: אין עושין ספר תורה לא ארכו יותר על הקיפו ולא הקיפו יותר על ארכו (ר"י ברצלוני, הלכי ס"ת, הלבר 20). ועוד אומרות הנשים שהרואה ספר תורה מכובד בן זכר יגיד (ר"ש אלמולי, פתרי חלומ' מז.).—*סֵפֶר הַחָכְמָה: משמת רבי אליעזר נגנז ספר החכמה (ירוש' סוטי ט יז).—סֵפֶר רְפוּאוֹת: ו' דברים עשה חזקיהו המלך על ג' הודו לו ועל שלש לא הודו לו גנז ספר רפואות והודו לו כתת נחש הנחש' והודו לו וכו' (ברכ' י:).—סְפָרִים חִיצוֹנִים: אף הקורא בספרין החיצונין (כגון) ספרי בן סירא וספרי בן לעגה [1] אבל ספרי הומירס [2] וכל ספרין ש(נכתבו) מיכן והלך הקורא בהן כקורא באיגרת (ירוש' סנה' י, גנזי' 262).— סִפְרֵי מִינִים, כּוּתִים, קוֹסְמִים: הגליונים וספרי מינין אין מצילין אותן אלא נשרפין הן במקומן (תוספת' שבת יד ד). מכאן זייפתי ספרי כותיי' שהיו אומרים אין מתים חיים (ר' שמעון בן אלעזר, ספרי במדי קיב). שהיטת מין לע"א פיתו פת כותי יינו יין נסך ספריו

1) [נ"א עזרא, עי' בלוי (Einleitung 107).]

1) [בדפוס לענה.]
2) [בדפוס המירם.]

ספרי קוסמין פירותיו טבלין (חול' יג.).—*וּבֵית סֵפֶר: ארבע מאות ושמונים בתי כניסיות היו בירושלם וכל אחת ואחת היה לה בית ספר ובית תלמוד בית ספר למקרא ובית תלמוד למשנה (ר' הושעיה, ירוש' מגל' ג א). — *וּבֵית סְפָרִים: וישרפו בתי ספרים שהיו ברומי והיו בהם הכמות לאין חקר ואין מספר (זכרון דברי רומי). בע"ה את הספר הזה נתתי לזכרון עבודת אל לואים בורגיט מעיר ניסמה בארץ צרפת הנורבנית לבית ספרים כבוד מהר"ר לחכמים וגדולים וכו' שנת אתקרד (REJ. XXIV. 156). ועי' עוד ערך בית. — כִּתְבֵי סְפָרִים: כל הספרים נגללין מתחילתן לסופן וס"ת נגלל לאמצעיתו ועושה לו עמוד אילך ואילך א"ר אליעזר בר' צדוק כך היו כותבי ספרים שבירושלים עושין ספריהם (ב"ב יד.). — ובסהם"א: בכל עונה יהי ספרך בחיקך והשכל יהי תמיד דבקך (רה"ג, ירא האל בני, לקו"ק 72). וירדהו אל כפיו ומתרגמי' ונסחיה ומשום הכי קורין לספר שכותבין ממנו לספר אחר נוסחא (ערוך ערך כד). הה כי בתוכם נאנה משמים אשב כמו ספר בבית המין (ר"י זבארה, שעשוע' יג, הול' דודקון 144). ספר ראשון והוא ספר בריאת העולם והיחס ספר שני והוא ספר יציאת מצרים ומתן תורה (Ginzburg, Introduction. 461). הספרים הן כמו עדים והחכמים כענין הדיינים חוקרין עדותן (ר"י אבן לטיף, רב פעלים כח). אבל אם באו בני אדם ולנו בתוך ביתו ועמד וזעק בלילה נגנבו כלי וספרי ובאו בני אדם ומצאו מחתרת התורה וכו' (טו"ע חו"מ גניבה שכז א). ובספר ארמנות המלכים כתוב אם האדון נדיב לא יהיה העבד כילי כי עליו לעשות רצוי אדוניו (שלמה חיים חבר טוב, למח לדיק יד). בספרי הרומים כתוב כי במלחמות אנשי קארטאגייני עם רומא נתפס מארקו ריגולו וישלחוהו לרומה למען ישתדל להחליף השבוים אשר היו לבני רומא מקרטגייני אלה באלה (שם כב). קנין ומשפטים ויתר מכתבי הרב עליהם רחמי נכמרו ספרי קדושה הם ועל דרך אמת הם באמת נסדרו (ר' משולם בר' שלמה, יהגו מזמותי, סירים מקובלים, ד"ח עז). אשרי יגע לקנות ספרים ולא ידע בפתרון הדברים כמו אופה אשר אפה לחמו ולא אכל רק מאחרים (מרפא המוסר ס:). — ובמשמ' כְּתָב, כמו משמ' ה): כך היינו מפרשין כתב עיקר הכתיבה וכו' והוא אחד משלושה עיקרים שהוזכרו בהילכות יצירה ספר ספר וסיפור עיקר הספר הוא הכתב (תשו' הגא' הרכבי כע). וביאר זה עוד כי בעל הספר ומחברו רצה להודיענו שית' כלל נבראיו בג' דברים אם בספר ר"ל הכתיבה או בספר ר"ל ההגדה או בספר ר"ל המספר (אדוסהל בן תמים, פי' ספי' ילירה יע). ומתקבצים השלשה ספרים ספר וספור וספר בדבר אחד ויהיה הדבר ההוא המשוער כאשר שער אותו בעל הנפש הברה (ר"י א"ת, הכוזרי ד כה). נתיבות שתים גם שלשים פלאותיו בחכמה ביה חקק למבין עלומותיו לספר ולספר ולספור ואותיות שתים ועשרים הם ועשר ספירותיו (רלב"ע, בשם אל אשר אמר). כדרך המספר יאמר על הלבלר ועל החכם סופר לפי שהם מונים האותיות אחת אחת והוא כולל ספר ספר וסיפור לפי שספר יאמר על כלל האותיות הנמצאות בכתב ההוא (ר"י ברי אבטולי, מלמד התלמידים יע:). כאשר לא יוכל איש להבדיל בין אות לאות אשר האחת היא האחרת הדומה לה מכל צד ושמה כשמה וספרה כספרה (ר"א אבולעפיה, ספ' האות, בקובץ עטרת לבי לגרן 81).

סֹפֵר, סופר, ש"ז, מ"ר סֹפְרִים, סוֹפְרִים, סמ' סֹפְרֵי,—א) מי שמלאכתו או משרתו לכתב בְּסֵפֶר, Schreiber, scribe; Schriftkundiger: מני מכיר ירדו מחקקים ומזבולן משכים בשבט סֹפֵר ושרי בישישכר עם דבורה (שפט' ה יד-יה). הנה לשקר עשה עט שקר סֹפְרִים הבשו חכמים חתו וילכדו (ירמ' ח ח-ט). ויהי כקרא יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הַסֹּפֵר[1]) והשלך אל האש (שם לו כג; גם כו; לב). ואיש אחד בתוכם לבוש בדים וקסת הַסֹּפֵר במתניו (יחזק' ט ב). לשוני עט סוֹפֵר מהיר (תהל' מה ב). ויהונתן דוד דויד יועץ איש מבין וְסוֹפֵר הוא (דהי"א כז לב). ומהלוים סוֹפְרִים ושטרים ושוערים (דהי"ב לד יג). — משפחות סוֹפְרִים: ומשפחות סוֹפְרִים ישבו יעבץ (דהי"א ב נה).—ב) סוֹפֵר, סֹפֵר הַמֶּלֶךְ, אחד משרי מלכי ישראל שהיה תפקידו לכתב בספר כל עניני המלכות, דברי הימים של המלך וכיוצא בזה: וצדוק בן אחיטוב ואחימלך בן אביתר כהנים ושריה סוֹפֵר (ש"ב ח יז). ואלה השרים אשר לו (לשלמה) עזריהו בן צדוק הכהן אליהרף ואחיה בני שישא סֹפְרִים יהושפט בן אחילוד המזכיר (מ"א ד א-ג). ויעל סֹפֵר המלך והכהן הגדול ויצרו וימנו את הכסף הנמצא בית יי' (מ"ב יב יא). וירד בית

1) [פ. פרלס מציע לנקד הַסֵּפֶר.]

המלך על לשכת הספר והנה שם כל השרים יושבים אלישמע הספר ודליהו בן שמעיהו וכו' (ירמי' לו יב). ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון בשלשה עשר יום בו ויכתב ככל אשר צוה המן (אסתי' ג יב). וכראותם כי רב הכסף ובא סופר המלך ופקיד כהן הראש ויערו את הארון (דהי"ב כד יא). — ספר שר הצבא: ומן העיר לקח סרים אחד אשר היה פקיד על אנשי המלחמה ושבעה אנשים מראי פני המלך אשר נמצא בעיר ואת ספר שר הצבא המצביא את עם הארץ (ירמי' נב כה). — שבנא הסופר, שפן הסופר, אלישמע הסופר וכו'. — ובתו"מ: היה עובר בשוק ושמע קול סופרים מקרין איש פלוני מגרש את פלונית ממקום פלוני ואומר זה שמי וזה שם אשתי פסול לגרש בו (גיטי' ג א). כתב הסופר וכו' וטעה ונתן גט לאשה ושובר לאיש ונתנו זה לזה לאחר זמן הרי הגט יוצא מיד האיש ושובי' מיד האשה תצא מזה ומזה (שם ח ח). מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו יושבין על גב מעלות בהר הבית ויוחנן סופר הלה לפניהם וכו' (תוספת' סנה' ב ו). והם (בני שמואל הנביא) לא עשו כן אלא ישבו בעריהם כדי להרבות שכר לחוניהן ולסופריהן (שבת נו.). מי שיש לו בית בחצר השותפין ה"ז לא ישכירנו לא לרופא ולא לאומן לא לגרדי ולא לסופר יהודי ולא לסופר ארמאי (ב"ב כא.). — סופרי הדיינים: סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה כדי שיהו רואין זה את זה ושני סופרי הדיינין עומדין לפניהם אחד מימין ואחד משמאל וכותבין דברי המזכין ודברי המחייבין (סנה' ד ג). ומחוקק מבין רגליו אלו שני סופרי הדיינים שהם עומדים לפניהם (מד"ר בראש' לח). וחמשה אנשים מרואי פני המלך הרי אחד עשר וכשהוא אומר שבעה להוסיף עליו שני סופרי דיינין שיושבין לפניהם (שם שה"ש, הנה מטתו). — סופרי כותים: נומיתי לסופרי כותים מי גרם לכם לטעות דלית אתון דרשון כרבי נחמיה (ר"ש בן אלעזר, ירושי יבמ' א ו). — אבק סופרים: כתב במשקין במי פירות באבק דרכים באבק סופרים ובכל דבר שאינו מתקיים פטור (שבת יב ה). — קולן של סופרים: אלו עוברין בפסח כותח הבבלי וכו' וקולן של סופרים[1] (פסחי' ג א). — טעות סופר: אחריות טעות סופר הוא (כתוב' נא.). — ובספה"א: אמר להן רב לסופריו וכן אמר להן רב הונא לסופריו כשתכתבי בשילו כתבו בשילו וכו' ואע"פ שמסרו לכם דברים בשילו (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוקי 55). והכין לך לצרכך שנים יועצים והפקיד עליהם שני סופרים ונתן לך מן העבדים והשמשים בצרכך בעולם הזה (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהים ע). לא ישכירנו (את הבית) לא לרופא ולא לאומן ולא לגרדי ולא לסופר יהודי שכותב השטרות (רמב"ם, שכנים ו יא). — סופר הישיבה: ומן ישי' סופר הישי' בחורנו המהיר בתו' ה' (JQR. XVIII. 404). תשובה למכתב רבי נתן בר שמואל סופר הישיבה בעיר מצרים (ר"י הלוי, דיואן, ברודי 214). — סופר העיר: הכא במאי עסקינן בסופר מתא שהוא סופר העיר שכותב שטרות וספרים (רגמ"ה, ב"ב כא.). ואחר אשר הגיעו עורות ראובן באנקונה ונמכרו ונכתב המכר בספר סופר העיר כמשפט המקום ההוא (מהרשד"ם, חו"מ כד). — סופר סת"ם: סופר ספרי תורה תפלין מזוזות. — ג) בפרט סופר בתורת האלהים, בצבור היהודי בגלות בבל, סופר וחכם בתורה ושופט ודין וראש הצבור: הוא עזרא עלה מבבל והוא ספר מהיר בתורת משה (עזר' ז ו). לעזרא הכהן הספר ספר דברי מצות יי' וחקיו על ישראל (שם יא). — ואמר בן סירא: חכמת סופר תרבה הכמה וחסר עסק הוא יתחכם (ב"ס גני' לח כד). פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום אמר לי רבי מאיזה מקום אתה אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני וכו' (רבי יוסי בן קסמה, אבו' ו ט). שנים שאכלו כאחת מצוה ליחלק במה דברים אמורים כששניהם סופרים אבל אחד סופר ואחד בור סופר מברך ובור יוצא (ברכ' מה:). בא אלי חבר אחד ואמר לי סופר אתה אמרתי לו מה שהוא (סדא"ר א). — ובפרט הסופרים חכמי התורה בדורות שאחרי עזרא: שער חדש ששם חודשו סופרים את ההלכה (ירושי עירובי' ה א). רב חמא בר עוקבא בשם רבי יוסי בי רבי חניני' ולוי תריהון אמרין נעשה במי שחבשוהו סופרים (שם כתובי' ה ג). הניחו סופרים לי ואומר כמין הומר אבל נראה הוא כשם שמעשיה מעשה בהמה כך קרבנה מעשה בהמה (מד"ר במד' ט). — מקרא, עטור, תקון סופרים: מקרא סופרים ועיטור סופרים קריין ולא כתיב; וכתיבן ולא קריין הלכה למשה

1) [פרש ר"ח וז"ל: ויש מי ששונה קולה והדבר אחד הוא והוא אל נשי שמדבקין בו הסופרים ניירותיהם.]

מסיני (נדר' לז:). וילכו סדומה ואברהם עודנו עומד לפני יי׳ אמר ר׳ סימון תיקון סופרים זה שהשכינה היתה ממתנת לאברהם (מד"ר ברחשי מט).—ובסהם"א: גם כן בדברי יחיד שיש לנו במקרא מלות הם תקון סופרים ואמרו כי כתבו הנביאים אם כן למה נקראו תקון סופרים (רחב"ע, לחות, סוף). בנדרים בפ׳ אין בין המודר קראום עטור סופרים פירוש הסרת הסופרים תרגום הכמות לא סרו לא עטרו (רשב"ח, מחמר על ישמעחל לד. הול׳ פרלס).—דברי סוֹפְרִים: איסור מצוה שניות מדברי סופרים (יבמ׳ ב ז). חומר בדברי סופרים מבדברי תורה האומר אין תפילין כדי לעבור על דברי תורה פטור חמש טוטפות להוסיף על דברי סופרים חייב (סנה׳ יח ג). זקן ממרא אינו חייב אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת דברי ר"מ רבי יהודה אומר על דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים ר"ש אומר אפילו דקדוק אחד מדקדוקי סופרים (סס בבלי פז.). — ד) *מלמד את הַסֵּפֶר, מלמד מקרא לתינוקות: ר׳ מאיר אומ׳ בזמן שהמאורות לוקין סימן רע לשונאי ישרא׳ מפני שהן לימודי מכות מושלו משל למה הדבר דומה לסופר שנכנס לבית הספר וא׳ הביאו לי רצועה וכו׳ (תוספת׳ סוכ׳ ב ו). שבעה אין להם חלק לעולם הבא ואלו הן לבלר וסופר וטוב שברופאין ודיין לעירו וכו׳ (חדר"נ לו). אף מי שיש לו אשה ובנים ואינן עמו באותו מקום לא ילמד סופרים (ירוש׳ קדוש׳ ד יח). ואל בית הדמי׳ על אשר המית את הגבעונים שלה דוד וקראן אמר להם מה לכם ולבית שאול אמרו לו על ידי שהמית ממנו שבעה אנשים שני חוטבי עצים ושני שואבי מים וסופר וחזן ושמש (ר׳ לעזר, סס סנה׳ ו ע). שוב מעשה בעכו"ם אחד שהיה עובר אחורי ב"ה ושמע קול סופר שהיה אומר ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד (סבת לח.). עזרא תיקן להן לישראל שיהיו מושיבין סופר בצד סופר (ב"ב כח:). מלך בשר ודם אינו יכול להיות עושה מלחמה ולהיות סופר ומלמד תינוקות והקב"ה אינו כן אתמול בים וכו׳ והיום במתן תורה (מד"ר סמות כח). ד"א ושם דרך אלו סופרים ומשנים שהן מלמדין את התינוקות באמונה (רבי ברכיה בסס ר׳ חבח בר כהנח, סס ויקר׳ ט). תני רבי שמעון בן יוחאי אם ראית עיירות נתלשות ממקומן בארץ ישראל דע שלא החזיקו בשכר סופרים ובשכר משנים (סס, חיכ׳ פתיח׳). ב"ו שמוליך את בנו לבית הספר והסופר עומד ומבקש להכות את בנו מפני שברח וכל זמן שאביו עומד שם אינו מכה אותו בפניו (חגד׳ ברחש׳ ל). בו ביום דרש ר׳ עקיבא בשעה שעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה וכיצד אמרו שירה כקטן שהוא קורא את ההלל בבית הספר שהסופר פותח והן עונין אחריו על כל ענין וענין (Elbogen, Stud. 7).—בֵּית הַסּוֹפֵר כמו בית הספר: דרש ר׳ עקיבא בשעה שעלו ישר׳ מן הים שרת עליהן רוח הקודש ואמרו שירה כקטן שהוא קורא את ההלל בבית הסופר וכו׳ (תוספת׳ סוט׳ ו ב). המש מאות בתי סופרים היו בביתר וקטן שבהם לא היה פחות משלש מאות תינוקות (רבן גמליחל, מד"ר חיכ׳, בלע ה׳). ועל פליטת בית סופריהם ועל גרי הצדק ועלינו יהמו נא רחמיך יי׳ אלהינו (על הלדיקים, תפל׳ יח). — ה) מחבר ספר, מי שאמנותו חבור ספרים, Schriftsteller; auteur; author, רגיל בדבור ובספרות העברית החדשה. — סוֹפֵר אֲהָבִים, מחבר ספורי אהבה: ערוכים בטעם מבחר סופרי אהבים (רמח"ג, דביר, הקד׳). — וכמו כן סוֹפִיר: עד שיהיה סופיר ראש בין ידיו השני יצובו (תולידו סומרוכים, REJ. XLV. 90). — ו) ובחכמת החשבון מספר הכּפל או המחלק מספר אחר, Vervielfältigungs-zahl; facteur; factor: המספר יקרא סופר לאי זה מספר כשיוכפל באי זה מספר ויוליד כמותו (יס"ר מקנדיחה, מעין חתום כח).

א׳ סָפַר, פ"י, סָפְרָם, סָפְרָה, סָפְרָתָה, סָפַרְתָּ, סְפַרְתֶּם, סְפֹר, לִסְפֹּר, סְפֹר, סִפְרוּ, אֶסְפְּרֵם, תִּסְפּוֹר, תִּסְפֹּר, תִּסְפָּר־, יִסְפּוֹר, יִסְפֹּר, יִסְפְּרֵם, תִּסְפְּרוּ, יִסְפְּרוּ, — ספר דְּבָרִים, מָנָה לראות כמה יש בהם שנים או שלשה או ארבעה וכו׳ zählen; compter; to count: הבט נא השמימה וּסְפֹר הכוכבים אם תוכל לִסְפֹּר אתם (ברחש׳ יה ה). ויצבר יוסף בר כחול הים הרבה מאד עד כי חדל לִסְפֹּר כי אין מספר (סס מח מט). וכי יטהר הזב מזובו וְסָפַר לו שבעה ימים לטהרתו (ויקר׳ יה יג). וְסָפְרָה לה שבעת ימים ואחר תטהר (סס כח). וּסְפַרְתֶּם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימת תהיינה עד ממחרת השבת השביעית תִּסְפְּרוּ חמשים יום (סס כג טו יו). וְסָפַרְתָּ לך שבע שבתת שנים (סס כה ח). שבעה שבעת תִּסְפָּר לך מהחל חרמש בקמה תחל לִסְפֹּר שבעה שבעות

(דבר' יז ט). אחרי בן ספר את העם (ש"ב כד י). ואת בתי ירושלם ספרתם (ישעי כב י). איה ספר איה שקל איה ספר את המגדלים (שם לג יח). ואחרי טהרתו שבעת ימים יספרו לו (יחזק' מד כו). סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה (תהל' מח יג-יד). נדי ספרתה אתה (שם נו ט). יי' יספר בכתוב עמים זה ילד שם (שם פז ו). אספרם מחול ירבון (שם קלט יח). כי עתה צעדי תספור (איוב יד יח). הלא הוא יראה דרכי וכל צעדי יספור (שם לא ד). ויוציאם כרש מלך פרס (את הכלים) על יד מתרדת הגזבר ויספרם לששבצר הנשיא ליהודה (עזרי א ח). לכו ספרו את ישראל מבאר שבע ועד דן (דהי"א כא ב). ויספר שלמה שבעים אלף איש סבל (דהי"ב ב א). ויספר שלמה כל האנשים הגירים בארץ ישראל אחרי הספר אשר ספרם דויד אביו (שם טז).—ובתלמ': וסתמו לאו כפירושו הוא אני אומר נפה לספור בה מעות כברה לכבור בה חול (בבי מכא, ירוש' שביעי ה ט). כתיב לעזרא הכהן הסופר מה ת"ל סופר אלא כשם שהיה סופר בדברי תורה כך היה סופר בדברי חכמים (ר' אחא, ירוש' שקל' ה א). לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה וכו' (קידוש' ל.). ומספר את רובע ישראל מלמד שהקב"ה יושב וסופר את רביעיותיהם של ישראל מתי תבא טפה שהצדיק נוצר הימנה (רבי אבהו, נדה לא.). דבר אחר יום שפוסקת בו סופרתו למנין שבעה (שם לג.). ספרתי ואיני יודעת כמה ספרתי אם בימי נדה ספרתי ואם בימי זיבה ספרתי (שם קע:).

—נפע', יספר, יספרו, — נספר הדבר, הקהל, שאפשר לספרו, לראות כמה מספרו: הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מרב (בראש' יז י). עם רב אשר לא ימנה ולא יספר מרב (מ"א ג ח). מזבחים צאן ובקר אשר לא יספרו ולא ימנו מרב (שם ח ה). והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר (הוש' ב א). אשר לא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים (ירמ' לג כב). — ובמשמ' שמנו אותם: ויספרו הלוים מבן שלשים שנה ומעלה ויהי מספרם לגלגלתם לגברים שלשים ושמנה אלף (דהי"א כג ג).—ובתלמ': היתה בו יתרת וחתכה אם יש בה עצם פסול ואם לאו כשר אמר רבה בר בר חנה והוא שנספרת ע"ג היד (בכור' מה.).—ובסהמ"א: ואם כמה פעמים היו קצותם נחשבים אבל כלם לא נספרו משלם ולא נכתבים (רסע"ג על חוי הבלכי, ב, 43). אא"כ היתה אצבע שיש בה צפורן או שהיתה נספרת ע"ג היד שהיא עולה למניין (רמב"ם, טומאת מת ב ח). דרך הלשון לסמוך הנספר אל המספר (רד"ק, ירמ' כא כט). ויהיה הזמן לפי זה שני מינים ממנו נספר ומשוער בתנועת הגלגל ויפול בו הקודם והמתאחר והשוה (ר"י אלבו, העקרי ב יח). והעיונית (חכמת החשבון) חוקרת המספרים על דרך כלל מצד שהם מופשטים במחשבה מהגופות ומכל נספר בהם (רש"ע פלקירא, ראשי חכמ' 41). שהשכל האנושי הנספר הוא בלתי נבדל ומזה יתחייב שהוא בלתי נצחי (ר"ע ספורנו, אור עמים מד:).—ואמר הפיטן: כימה מהם אינה נספרת והיא לטלה זנב ולשור עטרת (ר"א הקליר, במנוא למחזי איטלי' א, יב). סמיכת כל הנספרים עולצים בכל עברים (אתה אהבת, יול' שבת שקל').

—פע'. ספר, ספרתי, ספרו, מספר, מספרים, ספר, ספרה, ספרו, ספרו, אספר, אספרה, אספרה, אספרנה, תספר, יספר,־ ויספר־, יספרה, ותספר־, נספר, ונכפר־ ונספרה, תספרו, יספרו, יספרו, ויספרום,—א) ספר לפלוני, אל פלוני, מה שקרה לו מה שנעשה במקום מן המקומות, בזמן מן הזמנים, הגיד את כל הנעשה אחד אחד כמו מונה, erzählen; raconter; to recount, narrate: ויספר העבד ליצחק את כל הדברים אשר עשה (בראש' כד סו; גם כט יג; לז ט-י; מ ט). ויאמר אלהם יוסף הלא לאלהים פתרונים ספרו נא לי (שם מ ח). ושם אתנו נער עברי עבד לשר הטבחים ונספר לו ויפתר לנו את חלמתינו (שם מא יב). ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתי בם (שמות י ב; גם יח ח). ויספרו לו (המרגלים למשה) ויאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וכו' (במד' יג כז). ויבאו (המרגלים) אל יהושע בן נון ויספרו לו את כל המצאות אתם (יהוש' ב כג). ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו הלא ממצרים העלנו יי' (שפטי ו יג). והנה איש מספר לרעהו חלום ויאמר הנה חלום חלמתי והנה צלול לחם שעורים מתהפך במחנה וכו' (שפט' ז יג). ויאמר שאול מה לעם כי יבכו ויספרו את דברי אנשי יביש (ש"א יא ה). ויבוא בנו ויספר לו את כל המעשה אשר עשה איש האלהים וכו' ויספרום לאביהם (מ"א יג יא). והמלך מדבר אל גחזי נער איש האלהים לאמר ספרה נא לי את כל הגדלות אשר עשה אלישע ויהי הוא מספר למלך את אשר החיה את

המת וכו' וישאל המלך לאשה ותספר לו (מ"ב ח ד-ו). הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק (ישע' מג כו). החשבים להשכיח את עמי שמי בחלומתם אשר יספרו איש לרעהו וכו' הנביא אשר אתו חלום יספר חלום (ירמ' כג כז-כח). הנני על נבאי חלמות שקר נאם יי' ויספרום ויתעו את עמי (שם לב). באו ונספרה בציון את מעשה יי' אלהינו (שם נא י). למען יספרו את כל תועבותיהם בגוים אשר באו שם (יחזק' יב טז). עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם ובניהם לדור אחר (יואל א ג). אספרה אל חק יי' אמר אלי בני אתה (תהל' ב ז). אודה יי' בכל לבי אספרה כל נפלאותיך (שם ט ב). לשמע בקול תודה ולספר כל נפלאותיך (שם כו ז). רבות עשית וכו' אגידה ואדברה עצמו מספר (שם מ ו). אלהים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו פעל פעלת בימי קדם (שם מד ב). שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה למען תספרו לדור אחרון (שם מח יד). ולרשעים אמר אלהים מה לך לספר חקי (שם נ טז). חטאת פימו דבר שפתימו וילכדו בגאונם ומאלה ומכחש יספרו[1] (שם נט יג). לכו שמעו ואספרה יראי אלהים אשר עשה לנפשי (שם סו טז). כי אתה אשר הכית רדפו ואל מכאוב חלליך יספרו[2] (שם סט כז). פי יספר צדקתך (שם עא טו). אם אמרתי אספרה כמו הנה דור בניך בגדתי (שם עג טו). שתי ביי' אלהים מחסי לספר כל מלאכותיך (שם כח). ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה (שם קז כב). בשפתי ספרתי כל משפטי פיך (שם קיט יג). או שיח לארץ ותורך ויספרו דגי הים (איוב יב ח). אחוך שמע לי וזה חזיתי ואספרה אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם (שם טו יז-יח).—ואמר בן סירא: אזכר נא מעשי אל וזה חזיתי ואספרה (ב"ס גני' מב טו).—ויספר להם המן את כבוד עשרו ורב בניו ואת כל אשר גדלו המלך (אסת' ה יא). ויספר המן לזרש אשתו ולכל אהביו את כל אשר קרהו (שם ו יג).—ספר שמו של פלוני, כבודו, תהלתו וכיוצא בזה, הגיד והכריז גדולת שמו, כבודו של פלוני: ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ (שמות ט טז). עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו (ישע' מג כא). השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע (תהל' יט ב) אספרה שמך לאחי בתוך קהל אהללך (שם כב כג). לא נכחד מבניהם לדור אחרון מספרים תהלות יי' ועזוזו ונפלאתיו אשר עשה (שם עח ד). ספרו בגוים כבודו בכל העמים נפלאותיו (שם צו ג). ועזוז נוראתיך יאמרו וגדלותיך אספרנה (שם קמה ו).—ואמר בן סירא: לא הספיקו קדושי אל לספר נפלאות גבורותיו (ב"ס גני' מב יז). אספרה שמך מעוז חיי כי פדית ממות נפשי (שם נא א).—ובתלמ': אם בא אדם לספר גבורותיו של הקב"ה מתבלע מן העולם (ר' יוחנן, ירוש' ברכ' ט א).—ובסהמ"א: וכל שכן חכמת האל ית' וית' אשר אין כמוה דבר ולא יקיפו בה השכלים ולא יספרוהו הלשונות (כח"ל, אמו"ר 8). וכאשר שוטטו רעיוני לחשוב במה שאנו חייבים לאחד מספר רוממותו וגדלו ומפני שאין כמוהו הוצרכנו לחבר אל זה שנכנע לו כפי יכלתנו (ר"י א"ח, חו"ה, הקד' 25).—ב) ספר דבר בחכמה, בדעת, כמו סִדֵּר, ערך, ordnen; arranger; to arrange: מי שת בטחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה מי יספר[1] שחקים בחכמה ונבלי שמים מי ישכיב (איוב לח לו-לז). ואמר המשורר: מי אשש בלתך אדמה מי עטה אור כשלמה מי ספר שחקים בחכמה מה רבו מעשיך אדני (ר"י הלוי, מי כמוך אין כמוך).—יחזקו למו דבר רע יספרו לטמון מוקשים אמרו מי יראה למו (תהל' סד ו). אז ראה (את החכמה) ויספרה הכינה וגם חקרה ויאמר לאדם הן יראת אדני היא חכמה וסור מרע בינה (איוב כח כז-כח).—ג) ספר דבר, כמו קל א.ספר: כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני כארי ידי ורגלי אספר כל עצמותי המה יביטו יראו בי (תהל' כב יז יח).—ובתו"מ, במשמ' א): לאחד שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו התחיל מספר מעשה הזאב ואחר כך פגע בו ארי וניצל מידו שכח מעשה הזאב התחיל מספר מעשה הארי (ירוש' ברכ' א ט). סיפור הוא מספר ואומר (מד"ר ברא' עח).—ובסהמ"א: שזה המספר שהמריץ בו דברו היה להעיר אותנו על כונת התורה כלה (ר"י ברי אבטולי, מלמד

---

1) אולי צ"ל יְסַפֵּרוּ.

2) בשבע' προσέθηκαν, והפשי' ואוספו, גרסו יוסיפו.]

---

1) [לדעת ריב"ג בשרשיו הוא נגזר מן א.ספר, וז"ל: מי חקקם וציירם, ע"כ. וראב"ע מפרש מלשון ספיר, אמר וז"ל: מי שם אותם כספיר בעניין כראי מוצק, ע"כ; וכן ר"י קמחי (הוצא בשרשי רד"ק). ועי' פרושים אחרים אצל ראב"ע. והנכון כפרוש ת"י: ימני, וכן סומכו' ἀριθμήσει, ורלב"ג ואחרים. ועקילס תרגם כפשוטו, יְסַפֵּר סִפּוּר, ἐξηγήσεται. ואולי צריך לנקד כמו קל יִסְפֹּר. ויש מהחדשים מגיהים הגהות שונות ורחוקות.]

התלמידי קיז:).—*סִפֵּר בגנות, בטובה של פלוני: כשבאתי והרציתי דברים לפני ר' עקיבא זלגו עיניו דמעות אמ' לי מעתה אין אנו רשאין לספר בגנותן של אילו (של בית אבטינס) (ר' יוחנן בן נורי, תוספתי יוה"כ ב ז). לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו (ב"ב קסד:).—ובסהמ"א: מי שהוא בא מארץ מרחקים אל יספר בגנותם בפני עמי הארצות ובפני הנשיא ובפני תלמיד חכם (ספ' חסידים תתתתשכט).—*ואחר המת: כל המספר אחר המת כאילו מספר אחר האבן (ר' ילחק, ברכ' יט.).—סִפֵּר לשון הרע: לעתיד לבא הקב"ה נוטל את אומות העולם ומורידם לגיהנם אומר להם למה הייתם קונסים את בני ואומרים לו מהם ובהם היו מספרים לשון הרע (מד"ר ברלשי' כ, הול' חיהוד'). כך דרכן של מספרי לשון הרע פותחין בטובה ומשלמין ברעה (שם במדי' טז). גסי הרוח ומספרי לשון הרע ומדברי נבלה (ד"א ב).—ובסהמ"א: לא תלך רכיל אני אומר על שם שכל משלחי מדנים ומספרי לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע (רש"י, ויקר' יט טז).—*ובמשמ' דִּבֵּר, שוחח: ושמע שתי רוחות שמספרות זו לזו (ברכ' יח:). חרשים מפני מה הוויין שמספרים בשעת תשמיש (ר' יוחנן בן דהבאי, כלה' כ.). כמין שני טפי מרגליות היו תלויות לאהרן בזקנו וכו' כשהוא מספר עולות ויושבות לו בעיקר זקנו (הוריו' יב.).—סִפֵּר עם פלוני: לא יספר עם האשה בשוק ואפילו עם אשתו (אדר"נ ב). שלישית תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה (ר' אליעזר, ברכ' ג.). מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת והעלה לבו טינא ובאו ושאלו לרופאים וכו' תספר עמו מאחורי הגדר (ר' יהודה בשם רב, סנה' עה.). עד שהכיר בה שהיא יהודית היה מסיח עמה על ידי תורגמן ומשהכיר בה התחיל הוא מספר עמה (רבי, מד"ר ויקר' כו).—וכן סִפֵּר מן פלוני, דבר ושוחח עמו: כל האוכל ירק קודם ארבע שעות אסור לספר הימנו (ר' ילחק, ברכי' מד:). למה ת"ח דומה לפני עם הארץ בתחלה דומה לקיתון של זהב סיפר הימנו דומה לקיתון של כסף נהנה ממנו דומה לקיתון של חרש (ר' אליעזר [אלעזר], סנה' נב:).—ובסהמ"א: מי שיפסוק עליך דבריך אל תספר עמו כי אין לו מוסר (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג 26). אוי לי אילו היה יודע אהרן במעשי הרעים ולבי הזונה לא היה נותן לי שלום ומספר עמי ורוצה בחברתי (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר א יב).—סִפֵּר בלשון פלונית, דבר בה: ששה דברים נאמרו בבני אדם שלשה כמלאכי השרת שלשה כבהמה יש להם דעת כמה"ש ומהלכין בקומה זקופה כמה"ש ומספרים בלשון הקודש כמלאכי השרת (חגיג' טז.). שנו רבותינו בזכות ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שינו שמם ולא שינו לשונם ולא גילו מסתורין שלהם ולא נפרצו בעריות וכו' ולא שינו לשונם שנאמר כי פי המדבר אליכם שהיו מספרים בלשון הקודש וכו' (תנחומ' בלק כה). אדם הראשון בלשון ארמי ספר שנאמר וכו' (רב יהודה בשם רב, סנה' לח:).—ובסהמ"א: החילוני למוש לשון הקדש ולספר בלשונות עמי נכר הארץ (רסע"ג, האגרון, הקד' עברית כד). נפוצת מזרחה מספרת יונית ושפת פרס (שם).—*וכנוי לתשמיש: אמרה להן אינו מספר עמי לה בתחילת הלילה ולא בסוף הלילה אלא בחצות הלילה (נדר' כ:).—ובסהמ"א: בני כשתיעור משנתיך בחצות הלילה אז תספר עם אשתך בקדושה וכו' (ר' אליהו, שבט מוסר טז).—ובמשמ' תאר תכונת פלוני או תכונת דבר, beschreiben; décrire; to describe: ועי' עוד ערך א.סִפּוּר: כי אין רשאי לספר על הבורא בלשון הודאה מפני שהיו מתיראין מתת משל או תמונה לו (ליקוטי מר' דוד הבבלי, מובא בהליכו' קדם, הול' פאלק 76). העלה הראשונה היא למעלה מן הכנוי אבל קצרו הלשונות לספר אותה מפני אחדותה (רמב"ע, ערוגו' הבושם, ליון חר"ג, 122). ומן הענין הזה עוד אצלי כנמר על דרך אשור על דרך דרוכה הוא מצפה את ההלכים לטרף אותם וספר על הדרך שהוא דרוך (לרוב הזק החיות בו) (ר"י א"ת, השרש' לריב"ג, אשר). שרשרות גבלות שם על דמיון עבדות ספרו בו השרשרות כאלו אמר שרשרות מגבלות (שם, גבל). ובשיתברר כי הוא האחד נחקור על ענין האחד העובר והאחד האמת ומה שצריך לספר בו על הבורא מענינו (הוא, מו"ה היסוד ז). רבו ספורי מדותיו יתעלה בעבורם וספרוהו הנביאים והחסידים בספורים שאין דומים זה לזה (שם י). והטעם שאנו מספרים אותו באלה המדות להורות על ענינו ואמתת מציאותו וכו' והוצרכנו לספר אותו בנמצא מפני שהראיות הורו על מציאותו בעדות סימני מעשיו בעולם וכו' על כן נתחייבנו לספר אותו בנמצא מפני שהתקיים בשכלנו וכו' אך מה שאנו מספרים אותו בו מן הקדמות מפני שהראיות הורו כי לעולם הזה ראשון אין ראשון

לפניו ותחלה שאין תחלה לפניה (שם). והתרנו לספר אותו בהם מפני הדחק המצריך אותנו להודיענו ולעמוד על מציאותו (שם). כי הדחק הביאנו להגשים הבורא יתברך ולספר אותו במדות הברואים וכו' ואילו היו מספרים אותו (את יי') בענין שראוי לו מן המלות הרוחניות והענינים הרוחניים לא היינו מבינים לא המלות ולא הענין (שם). ספר על האדם בעיר קטנה מפני שהוא העולם הקטן וספר על כלי גופו ומדות נפשו באנשים מעט ומעטו אצלו כנגד גודל לב האדם ואורך מאייו בעולם הזה וחסרון כחו והשגתו אותם וספר על היצר המלך הגדול לרוב חיילותיו ואנשיו וצבאותיו (שם, יחוד המעשה ה). ויתן אל לבו מהברכה הזאת כל אשר ספרוהו בו הפילוסופים מהקדושה והרוממות אחר שיקיים אלהותו ומלכותו באבות וגבורות כי בהם נתברר אצלנו שיש לנו מושל ומצוה (הוח, הכוזרי ג יז). כי בעל התורה מבקש האלהים לתועלות גדולות זולתי תועלת ידיעתו אותו והפילוסוף אינו מבקש אלא שיספרהו על אמתתו כאשר הוא מבקש שיספר הארץ על הדמיון שהיא במרכז הגלגל הגדול (שם ד יג). ההקדמה החמישית שהעצם הפרדי תשלם מציאותו ועמידתו במקרים אשר אני מספרם ולא ימלט מהם (ר"מ א"ת, מו"נ ח עג). אדם בליעל איש און הולך עקשות פה הפרשה הזאת מספרת מדות הרשע שיתרחק האדם מהם (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ו יב). וספרה להם דמותו (של ההרוג) (ר' בנימין זאב, שו"ת א). ולפי שחיי אדון עולם ית' ויתבר' הוא החיים (ו)החיים הוא לא ספרה הלשון העניין בלשון סמיכה כדי שלא נצטער ונאמר הוא חוץ מכינוייו וכינוייו חוץ ממנו אלא בלשון הכרתה ואמ' חי יי' אלהיך חי אלהי ישראל לומר שהוא החַיים והחיים הוא (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ב עז).

—פע', סֻפַּר, יְסֻפַּר, —סֻפַּר דבר, שֶׁסֻּפְּרוּ אותו: כי אשר לֹא סֻפַּר להם ראו ואשר לא שמעו התבוננו (ישעי' נב יה). ראו בגוים והביטו והתמהו תמהו כי פעל פֹּעל בימיכם לא תאמינו כי יְסֻפָּר (חבקי א ה). זרע יעבדנו יְסֻפַּר לאדני לדור (תהלי כב לא). הַיְסֻפַּר בקבר חסדך אמונתך באבדון (שם פח יב). הַיְסֻפַּר לו כי אדבר (איוב לז כ). — ואמר המשורר: כים אשא לך שוכה תהי בדור מספרה ותפיח בהזכר פעלתי באזכרה (ר"ש הנגיד, אחי מוסר).—ובמשמ' שתארו אותו:

אך באור המדות האלהיות המושכלות והכתובות שמסופר בהן הבורא ית' הכוונות בהם רבות מאד (ר"י א"ת, מו"ה היחוד י). צריך עכ"פ שיהיה נמצא קדמון מפני שהתברר כי הנעדר לא יסופר באחד ולא ברב (שם). האפס לא יסופר לא בקדמון ולא בחדש (שם). והעצם האלוהי איננו גוף על כן לא יסופר באור אלא על דרך דמיון (הוח, הכוזרי ב ב). אמר החבר הלא האדם השלם יותר ראוי שיסופר בהרגשת ההנאה במה שיאכל וישתה מהתינוק והבהמה כאשר הבהמה יותר ראויה להנאה מהצמח אף על פי שהצמח נזון תמיד (שם ג טו). והמסופר הצודק המקובל כבר כבר אמת אצלנו היעודים (שם ה יד).

ב. **ספר** , ממנו ב.*סִפּוּר, ב.*סַפָּר, *מִסְפָּרַיִם, *מִסְפֶּרֶת, *סַפָּר, *תִּסְפֹּרֶת.

ב.* **סָפַר.** —קל לא נמצא.

—פִּעֵ', *סִפֵּר[1]), גזז את השער של הראש או הזקן, קצר אותו, גלח scheren, rasieren; tondre; raser; to shear, shave,: שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסורין מלספר ומלכבס ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת (תענ' ד ז). אלו דברים שאבל אסור בהן כל שבעה ברחיצה בסיכה וכו' מלספר ומלכבס וכו' (ירוש' מו"ק ג ה). שבן הבאים ממדינת הים והיוצא מבית האסורין מותרין לספר ולכבס בחולו של מועד (מו"ק יג.). אנשי משמר ואנשי מעמד אסורין לספר ולכבס ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת (שם יז.). מנודין ומצורעין אסורין לספר ולכבס (שם טו.). מעשה וגזרו תענית בחנוכה בלוד על ר' אליעזר וסיפר על ר' יהושע ורחץ (תוספת' תענ' ב ה). כל אלו שאמרו מספרין במועד מותר לספר בתוך שלשים יום של אבל אף על פי שהתירו לו לספר לא יספר ברש' הרבים אלא בצינעא (שם מו"ק ב ב). ישר' המספר את הגוי כיון שהגיע לבלורית שומט את ידיו (שם ע"ז ג ו). מה עשה אותו הבן עמד (ופירסם) [ופירכס] את עצמו וסיפר את שערו (ספרי דבר' שנ ג). ומוסר את בנו שילמדנו כותי אומנות ומתייחדין ומספרין[2]) עמהם בכל מקום מה שאין כן בגוים (מסכ' כותים א).—וְסִפֵּר קומי: אלו דברים מדרכי האמרי המספר קומי והעושה בלורית והמגבת לגודגדין

[1]) [כך בארמ'.]

[2]) [עי' בהערת קירכהיים.]

(תוספת׳ סוטה ו א). ג׳ דברים התירו לבית רבי שיהיו רואין במראה ושיהיו מספרין קומי ושיהיו מלמדין את בניהן יוונית שהיו זקוקין למלכות (ירוש׳ שבת ו א). הלך רבי ראובן בן איסטרובלי וסיפר קומי והלך וישב עמהם (מעילה יז.). — ובסהמ״א: על כל המתים כולן מספר לאחר שלשים יום על אביו ועל אמו מגדל פרע עד שיגערו בו חביריו (תלמידי ר׳ יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 124). אבל אמרו חכמים מספר (העבד העברי) לו את שערו ומכבס לו את כסותו (והזהיר, ויקר׳ קיג.). אלא מספר (הכהן הגדול) מערב שבת לע״ש ואינו מספר בתער אלא בזוג ראש (רמב״ם, כלי המקדש ה ו). מנודה אסור לספר ולכבס באבל כל ימי נידויו (הוא, תלמוד תורה ז ד). אמר רבי אבין לית ספר דמספר לגרמיה כלומר האדם המספר זקנו אינו כלום עד שיבא אחר ומספרו לו (אבודרהם, סדר ספירת של חול, עו.). — ובהשאלה, סִפֵּר ירק, תבואה, קצר אותם: אין מספרין את הראש ואת הכרעים ואין מספרין את הירק במספרת אבל מספרין את הקונרס ואת העכביות (תוספת׳ יו״ט ג יט). [תבואה שהיא נוטה וכו׳] וכבן עזאי יספר אשכח תני רבי עקיבה אמר יחזיר בן עזאי אמר יספר (ירוש׳ כלא׳ ז ז).

—הִתפ׳, *הִסְתַּפֵּר, מִסְתַּפֵּר,—שֶׁסִּפְּרוּ אותו: אין משתמשין בשרביטו (של המלך) ואין רואין אותו כשהוא מסתפר ולא כשהוא ערום ולא כשהוא בבית המרחץ (סנה׳ ב ה). כיצד שוה (אדרוגינוס) לאנשים וכו׳ ומתעטף ומסתפר כאנשים (בכור׳ ד ב). מתרפאין מהן ריפוי ממון אבל לא ריפוי נפשות ואין מסתפרין מהן בכל מקום (ר׳ מאיר, ע״ז ב ב). ואין רואין אותו (את הכהן הגדול) ערום ולא כשהוא מסתפר ולא בבית המרחץ (תוספת׳ סנה׳ ד א). ישראל המסתפר מן הגוי רואה במראה מן הכותי אין רואה במראה (שם ע״ז ג ה). מלך מסתפר בכל יום כהן גדול מערב שבת לערב שבת הדיוט אחד לשלשים יום (סנה׳ כב:).

א.סְפָר, ש״ז,—סה״פ מן א.סָפַר, מִסְפָּר, מִנְיָן, בפרט בענין ספירת העם לדעת מה מִסְפָּרוֹ, Zählung; denombrement; enumeration, census: ויספר שלמה כל האנשים הגירים אשר בארץ ישראל אחרי הַסְּפָר אשר ספרם דויד אביו (דה״ב ב יז).—ובמדר׳ הלכה: וכי במה החמירה תורה בימי גמר או בימי ספר חמורים ימי גמר מימי ספר שבימי ספר אינו מטמא משכב ומושב ואינו מטמא בביאה ימי גמרו מטמא משכב ומושב ומטמא בביאה (ר״ע, ספרא, מצורע פרש׳ א). ימי חלוטו שאין שערו ראוי לגלחת נזירות אינו דין שלא יעלו מן המנין הוא הדין לימי ספרו (ספרי במד׳ לא). — ובסהמ״א: ובעל ספר יצירה אמר כי נתיבות החכמה הם בספר וספר וספור והנה הספר תשעה מספרים כי תשעה סוף כל החשבון (ראב״ע, ספר המספר ו.). בניני עולם כמנין הספר יוסדו עניני עשר אחדים מלבד נפרדו הם בני אלים יקוראו והתאחדו (הוא, אחזו אלים). וספר יאמר על מנין האותיות וחבורם בנקוד עד שתחבר מהם תיבה וימנו חלקיה כפי נקודה (ר״י בר׳ אבטולי, מלמד התלמיד׳ יט:).

ב.*סְפָר[1], ש״ז, מ״ר סמ׳ סְפָרֵי—גְּבוּל, תְּחוּם, Grenze; frontière, limite; border, frontier: ואין עושין עיר הנדחת בספר ולא שלש אבל עושין אחת או שתים (סנה׳ א ה). בני בליעל בני אדם שפרקו עולו של מקום מקרבך ולא מן הספר (ספרי דבר׳ לג). כיון שמגיעין לספר כהן מתנה עליהם כל התנאים הללו (שם קלא). פעמיים מדבר עמם (כהן משוח מלחמה עם צבא ישראל) אחת בספר ואחת במלחמה בספר מה הוא אומר שמעו דברי מערכי המלחמה (סוט׳ מג.). כך היה עמלק רצועה רעה לישראל ומה ראה לישב לו על הספר על דרך כניסתן של ישראל לארץ (מד״ר במד׳ טז). אין מושיבין אותו בספר ולא בנוה רע אלא בנוה יפה (מכל׳ גריס ג, הוצ׳ קירכהיים).

—סָמוּךְ לַסְּפָר: נמצא סמוך לספר או לעיר שרובה גוים או לעיר שאין בה בית דין לא היו עורפין (סוט׳ ט ב). עיירות ארץ ישראל סמוכות לספר מוסיפין עליהם שומר כדי שלא יפוצו גוים ויבזו פירות שביעית (תוספת׳ שביעי׳ ד ז). באו (גוים) על עיירות הסמוכות לספר אפילו ליטול את התבן אפילו ליטול את הקש יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת (שם עירוב׳ ג ה). היתה (חומת העיר) סמוכה לספר סותרו ובונה כדרכו (שם מו״ק א ז). אין מגדלין כלבים ביישוב אבל מגדלים אותן בעיירות הסמוכות לספר (שם ב״ק ח יז). כלביא שכן שהיה סמוך לספר לפיכך נמשל באריות (ספרי דבר׳ שנה). לא כל העיירות ראויות לחומה אלא עיר הסמוכה לספר ראויה לחומה

---

1) [כך בארמ׳; ובאשור׳ סִפּוּר, חומה וגדר (Del., Handw. 509).]

ושאינה סמוכה לספר אינה ראויה לחומה (ב"ב ז:). הלוקח עבד מן הנכרי ולא רצה למול מגלגל עמו עד שנים עשר חדש לא מל חוזר ומוכרו לנכרים רשב"א אומר אין משהין אותו בארץ ישראל מפני הפסד טהרות ובעיר הסמוכה לספר אין משהין אותו כל עיקר שמא ישמע דבר וילך ויאמר לחבירו נכרי (יבמ' מח:). אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל אבל מגדלין במדבר שביהודה ובמדבר שבספר עכו (ב"ק עט:) — ומ"ר סְפָרֵי ארץ ישראל, סְפָרֵי חוץ לארץ: בראשונה היה הירק אסור בספרי ארץ ישראל התקינו שיהי' הירק מותר בספרי ארץ ישראל (ירוש' שביע' ו ד). מתיבין לרבי יודה אם בספרי ארץ ישראל והכתיב מהמדבר והלבנון הזה וכו' אלא אם אינו עניין לספרי ארץ ישראל תניהו עניין לספרי חוץ לארץ וכו' שנייא היא שהי' דוד מניח ספרי ארץ ישראל ומכבשן ספרי חוץ לארץ (שם חלה ב ב).—ובסהמ"א: העולם באים אל ארצו (של זבולון) והוא עומד על הספר והם אומרים הואיל ונצטערנו עד כאן נלך עד לירושלים ונראה מה יראתה של אומה זו (רש"י, דבר' לג יט).

***סַפָּר**, ש"ז, מ"ר סַפָּרִים, ספרין,—מי שמלאכתו לְסַפֵּר שער בני אדם, גַּלָּב,° Friseur, Barbier; coiffeur; barber, hairdresser: אין נותנין לא לבייר ולא לבלן ולא לספר ולא לספן אבל נותן הוא לבייר לשתות (שביע' ח ה). וחכ"א שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות ואלו הן החייטים הספרים והכובסים (פסח' ד ו). לא ילמד אדם את בנו חמר גמל ספר ספן וכו' שאומנותן אומנות לסטים (אבא גוריין איש צידין משום אבא גוריא, קידוש' ד יד). כל שעיסקן עם הנשים לא יתייחדו עם הנשים כגון הסדרין וכו' והחייטין והספרין והכובסין (תוספת' שם ה יד). מי שהיה בלן לרבים או נחתום לרבים ואין שם אחר אלא הוא והיגיע שעת הרגל ומבקש לילך לתוך ביתו יכולין לעכב על ידו עד שיעמוד אחר תחתיו (שם ב"מ יא כז). נטל פרוטה של הקדש ואמר הרי היא שלו לא אמר כלום עד שיוציאנה לחולין נתנו לספר אף על פי שלא ספר מעל (שם, מעיל' ב ה). התחלת הספר איזו היא משיתחיל לגלח (ירוש' שבת א א). זהרי שהיה ספר או בלן לרבים והגיע זמן הרגל עושה בצנעה מפני כבוד העם (ר' שמעון בן יוסי, שמח' ה ז). — ומשל: אין ספר מספר עצמו [1].— ישב לפני הַסַּפָּר, להסתפר: לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל (שבת א ב). ישב לו לפני הספר כמי שלא מיחה (ירוש' נזיר ד ו).—זוג של סַפָּרִים, מִסְפָּרַיִם: חבל זוג של ספרים וצמד של פרות חייב על זה בעצמו ועל זה בעצמו (תוספת' ב"מ י יא). — מטפחת הַסַּפָּר, המטפחת שנותן הַסַּפָּר על כתפי המסתפר: מטפחות הידים מטפחות הספרים ומטפחות הספג אין בהם משום כלאים (כלא' ט ג).—וכן מעפרת של סַפָּרִים: מאימתי התחלת תספורת אמר רב אבין משיניח מעפורת של ספרין על ברכיו (שבת ט:).

***סִפְרָא**[2], ש"ז,—שם מדרש הלכה לספר ויקרא: סתם סיפרא מני ר' יהודה (בכור' סא.).—ובסהמ"א: והגמרא והסברא בלשוני סדורה ובספרא וספרי מי כמוני מורה (ר"י הריזי, תחכמוני לו).

סְפָרַד, ש"נ,—שם מקום או ארץ, לפי הקבלה ארץ אספמיא[1], Spanien; Espagne; Spain: וגלת ירושלם אשר בִּסְפָרַד ירשו את ערי הנגב (עובד' כ). ורגיל בסהמ"א: ושנת ג' אלפים וה' מאות חמשים ושמנה שנים לבריאת עולם בא אספסיאנוס והחריב הבית והגלה את ישראל וכתים הרבה מבית דוד ויהודה לאספמיא היא ספרד (סד' עולם זוטא). ומנהג כל ישראל בספרד היא אספמיא כך הוא (סדור רע"ג שחרי' בתחיל'). ותשם חכמי ספרד ונבוניה חסירי דעת גרועי בינה ותחשבם לאין ולא שמת על לבך מאומה וכו' לאמר כי בהורגי מנחם נשברים נסים שאר מביני ספרד ובורחים בהבא לכן מלאתי מלים הציקתני רוח בטני עד הפירי מחשבתך למען תדע כי יש בספרד משיגי חכמה ובעלי שכל (תשו' תלמידי מנחם 29). יודע לאדוני המלך כי שם ארצנו שאנו גרים בתוכה בלשון הקודש ספרד ובלשון ישמעאלים יושבי הארץ אל אנדלס ושם מדינת הממלכה קרטבה (מנחם בן סרוק, מכתב ר' חסדאי אבן שפרוט למלך הכוזרים). כי לכל סעודה ג' זוז קמח דאינון חמשה ושבעים במשקל ספרד (אלפסי,

1) [המשל נמצא בארמ': לית ספר דמספר גרמיה (ר' אבון, מד"ר ויקרא יד), ועי' פע' ב.ספר הציון מן אבודרהם.] — 2) [בארמ' הַסְּפַר.]

3) [כך בת"י ובפשיט'. וכן פרשו המפרשים העברים, והתרגומים האחרים העתיקו באופנים שונים. וגם החוקרים החדשים נחלקו בזהותו של שם זה, אבל כלם מסכימים שהיה מקום באסיה.]

עירוני' כז:). אבל מצאנו בכל קריות ספרד בספרים המוגהים וכו' פן יפקוד עליה ובקריות טבריה פן אפקוד עליה ואין מי יתבונן הנכוחה זולתי אלהים (מנחם בן סרוק, מחברת, אזר, 20). כבר שאלני עליה תלמיד מבני ספרד היש לה טעם (רב' נסים, מפתח על ברכ', הוצ' גולדנתל, כה). ורבני ספרד וגאוניה וכו' ורבני צרפת וסופריה (אבן ירחי, המנהיג הקד'). אני הדל במשפחתי והצעיר בבית אבי נער מבני גלות ירושלם אשר בספרד הכותב ידו לה' ובשם אלהי ישראל יכנה (ר' יצחק אבן לטיף, סעה״ם הקדמ', השחר ג', 96). שלש כתות היו בנדלש ואלאכוש ואלשאוש ועל שם בנדלש קראו לספרד אנדלוס' והם לקחו כל ארץ ספרד מיד גוי הנקרא אשפאן ועל שמם נקראת ארץ אשפאנייא (זכרון דברי רומי). שבספרד מקום ריבוץ תורה היה מזמן ראשון מגלות ירושלים עד עכשיו (REJ. V. 203). — ואמר המשורר: שימי ספרד אחרי גיוך ואל תתעבבי (רשב״ג, מה לך יחידה). גאון מגאון נפרד ויעטה צדקה כשרד ומיום אשר נולד ירד לא דאבה גלות ספרד (ר״י הלוי, שיר הדש). ומארצו נפרד אשר בספרד (ראב״ע, פי' קהל', הקד'). שמו נודע יהודה בן שלמה ושם ארצו ומולדתו ספרד (ר״י חריזי, תחכמ' הקד' 2).

ספרדי, ש״ז, ות״ז, נק' ספרדית, מ״ר ספרדים ספרדיות, — של ספרד, יליד ארץ ספרד או אספמיא, מצאצאי יהודי ספרד: ואתם בסכלותכם אמרתם אמר מנחם ותהיו שחוק לכל הספרדים באמרכם לשד השמן כמו על שדים סופדים (תשו' תלמיד דונש 19). מה ראיה מפני קהלתך אחרי כי הם ספרדים גמורים ורובם מתוך כולם שורשם מאנשי האסיא והאפריקה אשר נתגדלו על ברכי התורה ולומדיה (שארית הנחלה ח). וביותר יגדל המצוה הזאת על אשכנזי ההולך בין הספרדים או ספרדי בין האשכנים וכו' לא כאשר יש רבים מעמי הארץ אומרים שהספרדי ילך אצל ספרדים ואשכנזי אצל אשכנזים וכו' (ר' אליעזר פאפו, פלא יועץ, אות ג מה). ובנוסחא ספרדית דגרסי גזירה שמא יאמרו אשה נקנית בחליפין (עיטור, אלמ' ג).

ספרה, ש״נ. כנ' ספרתך, — כמו ספר: נדי ספרתה אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך[1] (תהל'

[1]) [כך פרש מנחם, וכן ריב״ג ורד״ק ובפשיט'.

נו ט). — ואמר המשורר: לו יש לאל ידי לשפטי את צבי לפני ה' את צבי אוקיע פסו אמונים מבני אדם ואין מבלעדי ספרתך מושיע (ר״י פראנסיס, מחק שפתים, הוצ' מק״נ 70). ותוכח גם אתה זה ספרתך (אדם לבנסון, פי הסירות).

ספורה, ספורה, ש״נ, מ״ר ספורות—כמו א.ספר, מספר, מנין: פי יספר צדקתך כל היום תשועתך כי לא ידעתי ספרות[1] (תהל' עא יה). —ובתלמ': כתיב משפחות סופרים יושבי יעבץ מה ת״ל סופרי' אלא שעשו את התורה ספורות המשה לא יתרומו וכו' (ר' אבהו, ירוש' שקל' ה א). —ואמר הפיטן: ספורות פלאיו לספרה עצמו וגבהו על שחקי שפרה (גנזי שכטר' ג, דודסון 84). —ואמר המשורר: ואחד ואך לא הוא כאחד אשר נתן יסוד האנוש לחשב ולכלול ספורותיו: (ראב״ע, בשם אל אשר אמר). ויוצר תולדות שחק וארץ והחל כל פעולותיו וכלה ספורות לא ידעום כל מתי בין לאותותיו (ר״י קמחי, הפליט ללוכן 36). — ומ״י: וראיתי לטוב לתת ספורה וכו' (אקף, בסוף חלק א).

ספרות, ספרות[2]), ש״נ, מ״ר ספריות, — א) מלאכת הספר, כתיבה, writing; écriture; das Schreiben: אין כל אדם חייב לחזור על כל סיבה וכו' כי הסיבות רבות מהם נקלות שטרחם מעט כסחורה בחנות או מלאכת יד שטורחה מעט כתפירה וכאחוי והספרות ואצור המסחרים ושכיר האריסים והפועלים והשמשים בעבודת האדמה וכו' (ר״י א״ת, סו״ה, הבטחון). ופירוש החלק השני הוא בעניני קניני האדם וסיבות טרפו ואופני עסקיו מסחורה ומלאכה והליכת דרכים וכו' ואמנה וספרות וכו' (שם). ואמר אחד מן החסידים שהיה לו שכן סופר מהיר היה מתפרנס משכר ספרותו (שם). וכאשר יראה דמות נושא כלים או נושא כלי ספרות או חגור לעבוד עבודה ידע שהיא צורה

וכן דעת רֹב החדשים. וי״ת תרגם: בהושבנך. וכן רש״י: במניינך, וכעין זה תרגם סומכ' ὅταν ἐξαριθμῆς.]

[1]) [כך ת״י מינייניהון, וכן ריב״ג וראב״ע. והאחרון מוסיף וז״ל: והולם ספורו' תחת שורק על משקל גבורו', ע״כ. ורד״ק בשרשיו מפרש בראשונה שהוא ת״נ ואח״כ הוא מוסיף וז״ל: או יהיה שם יחידה ספורה, במשקל בשורה, כלומר לא ידעתי להם מספרים, ע״כ. וסומכ' תרגם כמו פעל, כמו ספרה למעלה, ἐξαριθμῆσαι; והירונ' תרגם literaturam, כתב.]

[2]) [בארמ' משרת הספר, עי' ירוש' מגילי (ד ח).]

ראויה לעובד (הוה, הכוזרי ז ג).— מלאכת הַסְּפָרוּת: יועתקו אל העניני' המלאכותיים מהעניינים המפורסמים כמו אל ומאם בלשון ערב אשר ישתמשו בו במלאכת הספרות וזאמם הבהמות (כל מלאכת ההגיון ג). כי מי שירצה שתהיה לו מלאכת הספרות תאר נפשי קים הדבר הראוי לו שיעשה הוא מה שיעשהו הסופר המהיר והוא שיכתוב תמיד כתיבה בדמיון הכתיבה המובחרת היפה ויכרית בזה נפשו הכרת גמור (כתב"ס, מאזני צדק לאלגזלי 79).— ובמשמ' מִשְׂרַת הַסֹּפֵר: ראיתי קונדרס ההסכמו' הנעשו' בנתינת הקהל הספרות לב' הסופרי' ובהעברתם וטענות הטוענים' בעד הקהל וטענות הסופר ר' חיים בן מטר ומדעתי הדין עם הסופר וזה כי אע"פ שמתנת הקהל הספרות לפני הסופרים היתה לבקשת ולדרישת רבי אברהם בן בקא (ריב"ש, שו"ת, קלה).—ומ"ר: וגם שברור לשנים עשר אנשים ולכל הקהל שרבי אברהם ורבי חיים הנזכרים יש זמן רב שהם סופרים בספריות הנזכרות (שם).— ב) קְבֻצַת הספרים, ביחוד בלשון אחת או במקצע ידוע, Litteratur: כי עם ישראל מאז חדל להיות גוי בארץ אבותיו החל להיות עם בארץ ספרותו והבועטים בספרותנו הם הם העוזבים את עמם (ר"מ פלונגיאן, אור בקר, הקד'). הלשון מתרחב הספרות מתפשטת (ר"א לויסאל, סע"י ג', השקפה לטובה, יז:). שלפי שהספרות העברית ר"ל הספרות התלמודית הישנה עשירה בדבורים ובלשונות כאלה שמתפרשים לכמה פנים (שם ג ג 4). ויוליכו את מימיו על שדה ספרות העברית (קלמן שולמן, מוקדי ארץ, הקד'). שפתנו העברית וספרותה (שם). הספר הזה נודע ומפואר בקורות הספרות (געשיכטע דער ליטעראטור) בשם כוזרי (גוטלובר, מאמרים של פרנקל 91).

***סְפָרוּת**, סופרות, ש"נ, — כמו ספרות א): שכר ספרות ולסופר מדינה משטרות וכו' (ספ' תקנות, מוגה 3 שי למורה לכבוד הילדסהיימר 80).

סִפְרִי[1], ש"ז,—שם מדרש התנאים לספרי במדבר ודברים: סתם סיפרא ר' יהודה סתם ספרי ר' שמעון (סנה' פו.).

***סִפְרִיָּה**, ש"נ, מ"ר סִפְרִיּוֹת,—בֵּית סְפָרִים, Bibliothek; bibliothèque; library, רגיל בדבור העברי וכבר השתמשו בו בספרות החדשה.

1) [בארמ' מ"ר של ספר, ספרא.]

***סַפְרָן**, סַפְרָן, מ"ר סַפְרָנִים, סַפְרָנִים, ש"ז — א) סֹפֵר (בלשון בוז): גבורי ההריסה כגרשון ישעיה יעקב חיים זבדי ועוד עומדים עוד עתה במאוייהם ובשאיפותיהם יותר קרוב למחיצת החיים מכל הגבורים הפעוטים גבורי התחיה של ספרני זמננו (ש"ל ליטרין, הספרה והחיים, המגיד ה' תדי"ב, תר"ס).— ב) מנהל בית ספרים Bibliothekar; bibliothécaire; librarian: רגיל בדבור העברי וכבר השתמשו בו בספרות החדשה.

סָפַת, ממנו *סָפַת, *סְפִיתָה.

***סָפַת**, פ"י, חתך, הסיר חלק מדבר ע"י חתיכה ושבירה, abschneiden, abbrechen; couper, trancher; to cut off, slice: חבית שנשברה היא ושבריה ניטלין בשבת לא יספות הימנה לסמוך בה כרעי המטה ולכסות בה את הכלים (תוספת' שבת טו ג). פסלין שהוא כותב עליו את הקמיע טהור ספת הימנו ועשה הוליא לתכשיט טמאה (שם כלים ב"מ א יג). מגופה שנכתתה היא ושבריה מותר לטלטלה בשבת ולא יספות[1] ממנה שבר לכסות בה את הכלי ולסמוך בה כרעי המטה (שבת קכד:).—ובפרט סָפַת את האבטיח, חתך אותו כדי לאכל ממנו: מגרגר באשכול ופורט ברמון וסופת באבטיח (ר"ע, מעשר' ג ט). האומר לחברו הילך איסר זה בעשר תאנים שאבור לי בורר ואוכל וכו' באבטיח שאבור לי סופת[2] ואוכל (שם ג ו). תני בשם רבי יוסי אבטיח שספת בו אפילו כל שהוא קנייו (ירוש' שם ג ה).— ובכלל הכין והכשיר דבר לאכילה, סָפַת צואה[3]: ספת[4] לה צואה או שנסך לפניה עביט של מימי רגלים חייב (ע"ז כ:).— ובכלל סָפַת במלח, טבל אותו כדי שיהיה נאה לאכילה: הזית שפצעו בידים טמאות לא הוכשר

1) [פי' ר"ח וז"ל: פי' לא יחתוך הוא כדתנן סופת באבטיח, ע"כ. וכן פרש הערוך ועוד הוסיף: פ"א לא יחבר שני שברים לכסות, ע"כ. ורש"י פרש לפי הגהת הב"ח וז"ל: לא יתקן.]

2) [ס"א כופף, וכן בר"ש. ובמדב"מ: סופף.]

3) [ואולי זה שרש אחר, כמו ספא, ספי, עי' קרוים (ארכיאולוג' I 489).]

4) [פי' רש"י האכילה. ובתוספ' אמרו וז"ל: לשון מי ספו לך מאליה כריש פסח' (ג:) ולשון ספת קשה שהיה לומר ספה, ועוד דבלשון משנה לא מצינו אכילה בלשון ספייה לכך נראה לפרש ליכלכה בצואה לשון טיבול כמו לא יספות במלח ויאכל דפרק הפועלים (ב"מ פט:), ע"כ.]

לסופתו במלח ולא הוכשר לידע אם יש בו שמן לא הוכשר (תוספת' טהר' י יח). המפצע בזיתים בידים מסואבות הוכשר לסופתן במלח לא הוכשר (שבת קמה.). פועלין שהיו עודרין בתאנים וגודרין בתמרים ובוצרין בענבים ומוסקין בזיתים הרי אלו אוכלים ופטורים וכו' ולא יספות במלח ויאכל (ב"מ פט:). שכרו למסוק וכו' הרי זה אוכל ופטור שהתורה זיכתה להן קצץ אחת אחת יאכל שתים שתים לא יאכל זסופת במלח[1]) ויאכל (שם). קצץ בין ספת ובין לא ספת אחת אחת אוכל שתים שתים לא יאכל (רבה, שם). — ובסהמ"א: לא קצץ אלא היה אוכל (זיתים) כדין תורה מצרף ואוכל כמה שירצה והוא שלא יספות במלח אבל אם ספת במלח אחת אחת מותר (רמב"ם, מעשר' ה יח).

—הִפעי', ˚הִסְפִּית, תַּסְפִּית,—תקן והכשיר. הספית תחנון שיתקבל ברצון, ואמר הפיטן: הוריני יי' דרך חוקיך ותספית תחנוני למען שמך יי' (Elbogen, Stud. 156).

*סָק, ת"ז, מ"ר כק' סָקוֹת[2]), אדמות ונכמרות: היו נעשים פניהם (של האמרי ע"י נשיכת הצרעה) כמו סקות מכבשן האש והיו מתרפין לפני ישראל והורגין אותם (תנחומ' משפט' יח).

א.*סַק, ש"ז מ"ר סַקִּים—כמו שַׂק: סקי תבואה ועיגולי דבילה וכו' כולם בהקפה אחת תורמין ומעשרין מזה על זה (תוספת' תרומ' ג י). הרועים יוצאין בסקים ולא הרועים בלבד אלא כל אדם (שם שבת ה [ו] יג).

ב.˚סַק, ש"ז, — מחט של סַקָּאִים, מחט גסה, עי' הערך הבא.

ג.˚סַק, — כמו ב.סַקִּי: צרור הכסף ישים בשקו ועל מתניו יחגור שקו את בגדיו יתפור בסקו ואת כרמו יאכל סקו (עזרי הבבלי, תוכח' מוס' ה, כב:).

סקב, ממנו ˚סָקַב, ˚סִקּוּב.

˚סָקַב, קל לא נמצא.

—פִּעי' ˚סִקֵּב, מְסַקֵּב[3]) פ"י, — עשה פצע בפלוני, הכאיב: verwunden, verletzen; blesser; to wound, hurt. איכוף לא מושלי אנשי למה כי פעמי' שתהיה בהמת בעל האיכוף רזה ובהמת השואל שמנה וכשנותנין עליה זה האיכוף מתפתח ושמחזיר על בהמתו של המשאיל מסקבה פי' עושה בה חבורה (ר"ח, ב"מ כז:).

1) [בערוך פרש מטבל ומחבר במלה, ע"כ.]
2) [כמו מִפֻּקּוֹת, מן נסק, נשק.]—3) [מן הארמ'.]

—פֻּעי', ˚סֻקַּב, מְסֻקָּב, — שפצעו אותו, חולה וכואב: לכתישא דגמלא לכתישא שעל הגמל שגבו כתוש ומסוקב מהמת משאו (רש"י, ב"מ לח:).

סקד, ממנו ˚סָקַד, ˚סִקּוּד.

˚סָקַד[1]),—חתך ופצע, ובהשאלה: אבן בלתי סְקוּדָה, אבן שלמה, שלא סתתו אותה: אלהים קידש מזבח אדמה ואבן מסע מבלתי סקודה מוצא שפתיך הקימה בפצותך נדנה שקודה (רסע"ג, אזהר', קובץ מעשה ידי גאו' קדמו' ב, 40).

—נִפעי', ˚נִסְקַד, נִסְקָד, — שסקדו אותו, שפצעו והמיתו אותו: טלאיך הזהרת שקליהם להקדים ידעת העתידות ודרשת נסקדים[2]) כבוי ללהב יוקדים לקוחים למות לתהי נפקדים (ר' שמעון בר יצחק, אתה האל, סליחו' תענ' אסת'). טף ונשים השלימו יחד לעקד טלאים המבוקרים בלשכת בית המוקד יחיד ונשא עליו נהרג ונסקד יהודה ניחד לו לבד ראש ליקד (אלהים אל דמי, סליח' מוסף יוה"כ).

˚סִקּוּב, סיקוב,—שה"פ מן סִקֵּב: ועושין בה חבורות וזהו פי' מסתקבא כי סיקוב זה לשון חבורה הוא וכו' אבידת גופא ליבא דהא רועים מעט מעט והילוכם בניחותא ואין סיקוב (ר"ח, ב"מ לח.).

˚סִקּוּד,—שה"פ מן סִקֵּד: מפעלות עוקד ועקוד מאז בידם פקוד מופת הכמוס בפקוד מוקש להבעית בסקוד (מחז' אטל' ב', פ.).

˚סִקּוּל, סיקול,—שה"פ מן סִקֵּל: וכן לענין סיקול תניא מסקלין רשות הרבים ד"ר יהושע ר"ע אומר כדרך שאין לו רשות לקלקל כך לא יסקל (ר"י בן מלכי צדק, שביע' ג י).

˚סְקוֹף, ש"ז, מ"ר סְקוֹפִים, — עלילה, כמו תסקוף: ויתכן שהיה פירושו כמו שאמר בספרי שהם סקופים כלומר עלילות (רמב"ן, דברי' לג ח).

***סְקוּפָּה**, ש"נ,—כמו אסקופה, משקוף, סְקוּפָּה תחתונה, סף ומפתן, Schwelle; seuil (de la porte); threshold: ח' שמות נקראו לעני עני אביון וכו' מך וכו' מך שהוא מך לפני כל עשוי כמין סקופה התחתונה (מד"ר ויקרא לד).

1) [בסור' סַקֵּד, מרר, גרם צער. ובערב' שַׂקַד a), כחֵש, עשה רזה (את הסוס).] — 2) [ס"א נשקדים.]

a) سقد

א.*סַקִּי, ש"ז, מ"ר סַקָּיִים, סַקָּאִים, סקאין,—מי שמלאכתו לעשות שקים, Sackarbeiter; fabricant de sacs; sack maker: נוטל אדם וכו' מחט של יד ליטול בו את הקוץ ושל סקאים[1] לפתוח בו את הדלת (שבת יז ג). מחט שניטל חרירה וכו' של סקיים[2] שניטל חרירה טמאה מפני שהוא כותב בה (כלים יג ה). גוש מארץ טהרה וכו' וגוש מארץ העמים שיעורן כפיקה גדולה של סקאין (תוספת' שם ב"מ ז א).

ב.*סַקִּי, סקאי, ש"ז, מ"ר סַקָּאִים, סקאין,—מן שרץ העוף, צלצל[3]: Grille; grillon; cricket: או מה מלקוש מפיל בתים עוקר אילנות ומעלה סקי[4] ת"ל יורה ומלקוש מה יורה לברכה אף מלקוש לברכה (ספרי דבר' מג). או אינו מלקוש אלא שמפיל את הבתים ומשבר את האילנות ומעלה את הסקאין ת"ל יורה מה יורה לברכה אף מלקוש לברכה (תענ' ו.).

*סְקִילָה, ש"נ, שה"פ מן סָקַל,—ובפרט מיתת בית דין ע"י סְקִילָה, Steinigung; lapidation; death by stoning: ארבע מיתות נמסרו לבית דין סקילה שריפה הרג וחנק (סנה' ז א). אילו לא היתה סקילה המורה לא ניתנה למגדף ולעובד ע"א (שם ט ג).—בֵּית הַסְּקִילָה, המקום שהיו סוקלים חיבי מיתת סְקִילָה: נגמר הדין מוציאין אותו לסקלו בית הסקילה היה חוץ לבית דין (שם ו א). היה רחוק מבית הסקילה כעשר אמות אומרים לו התודה (שם ב).

א.*סְקִירָה, ש"נ, שה"פ מן א.סָקַר, — הבטה, ראיה Blick; regard, coup d'oeil; glance: וכולן נסקרין בסקירה אחת (רבה בר בר חנה בשם ר' יוחנן, ר"ה יח.). תהלה וגדולה זה אור מאירת עינים שהם מסתכלין בהם מסוף העולם ועד סופו בסקירה אחת (מד' א"ב דר"ע י, ביה"מ ילינק ג').

ב.*סְקִירָה, ש"נ, שה"פ מן ב.סָקַר,—צביעה בסקרא: הנה התבאר שסקירה בסקרא וכל מי שדומה לזה ממה שלא יגזרהו ההיקש הטבעי אסור לעשותו משום דרכי האמורי (ר"מ א"ח, מו"נ ג לז).

סקל[5], ממנו סָקַל, *סִקּוּל, *סְקִילָה.

1) [במדב"מ: סקיין.]—2) [ס"א: סקאים.]
3) [עי' תרג' אונק' (דבר' כח מב).]
4) [בילק' דבר' (תתקג) הגרסה סקאי.]
5) [רק בעבר'.]

סָקַל, פ"י, סְקַלְתּוֹ, סְקַלְתֶּם, סְקָלֻנִי, סְקָלוּהָ, סְקַלְתֶּם, סָקוֹל, לְסָקְלוֹ, סְקָלֻהוּ, יִסְקְלוּ, יִסְקְלֻנוּ, יִסְקְלֻהוּ,—סקל את פלוני, רגם בו אבנים והמיתו, steinigen; lapider, to stone to death: הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יִסְקְלֻנִי (שמות ח כב). ויצעק משה אל יי' לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וּסְקָלֻנִי (שם יז ד). לא יגע בו יד כי סָקוֹל יסקל (שם יט יג). סָקוֹל יסקל השור (שם כא כח). כי הרג תהרגנו וכו' וּסְקַלְתּוֹ באבנים ומת (דבר' יג יא). והוצאת את האיש ההוא או את האשה וכו' וּסְקַלְתָּם באבנים ומתו (שם יז ה). והוציאו את הנערה אל פתח בית אביה וּסְקָלוּהָ אנשי עירה באבנים ומתה כי עשתה נבלה בישראל לזנות בית אביה (שם כב כא). והוצאתם את שניהם אל שער העיר ההוא וּסְקַלְתֶּם אתם באבנים ומתו (שם כד). וירגמו אתו כל ישראל אבן וישרפו אתם באש וַיִּסְקְלוּ אתם באבנים (יהוש' ז כה). ותצר לדוד מאד כי אמרו כל העם לְסָקְלוֹ כי מרה נפש כל העם איש על בנו ועל בנותיו (ש"א ל ו). והוציאוהו וּסְקָלֻהוּ וימת (מ"א כא י). ויציאהו מחוץ לעיר וַיִּסְקְלֻהוּ באבנים וימת (שם יג).—ובתו"מ: נגמר הדין מוציאין אותו לסקלו[1] (סנה' ו א). אמר לשנים והם עדיו מביאין אותו לבית דין וסוקלין אותו (שם ז י). שכל המתנדה ומת בנידויו סוקלין את ארונו (רבי יהודה, עדו' ה ו). האומר סקלו תרנגולת זה שקרא בערב תרנגולת זו שקראה כזכר וכו' הרי זה מדר' הא' (תוספת' שבת ו (ז) ה). ומעשה באחד שרכב על סוס בשבת בימי יונים והביאוהו לבית דין וסקלוהו לא מפני שראוי לכך אלא שהשעה צריכה לכך (ר"א בן יעקב, סנה' מו.).—ובהשאלה: פִּנָּה וּבִעֵר: אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם אתה יודע כחו של יצר הרע שהוא קשה אמר להם הקב"ה סיקלו אותו קימעא בעולם הזה ואני מעבירו מכם (מד"ר במדי' טו).—ובסהמ"א: לא מפני שראוי לסוקלו אלא לעשות סייג (ר"ח, סנה' מו.). ומפני שהתורה אומרת פעמים סקל ופעמים רגם נתנו של זה בזה ושל זה בזה ואמרו כי שליח ב"ד סוקלו ואם לא מת עם הארץ ירגמוהו (שד"ל, בית האוצר ג, 198).—ופעו' סָקוּל, סְקוּלִים, ואמר המשורר: בארצותם בני עולה באבני לשנותם סקולים (ר"ש הנגיד, הלי' תעט).
—נפע', יִסָּקֵל,—נִסְקַל פלוני, סקלוהו באבנים ומת: לא

1) [ס"א לסוקלו.]

תגע בו יד כי סקול יִסָּקֵל או ירה יירה אם בהמה או איש לא יחיה (שמות יט יג). השור יִסָּקֵל וגם בעליו יומת (שם כא כט). — ובתו"מ: האיש נסקל ערום ואין האשה נסקלת ערומה (סוט' ג ח). אם מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו יוצא ליסקל וכרוז יוצא לפניו איש פלוני בן איש פלוני יוצא ליסקל על שעבר עברה פלונית ופלוני ופלוני עדיו (סנה' ו א). כל הנסקלין נתלין דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים אינו נתלה אלא המגדף והעובד עבודה זרה (שם ד). ולא היה קוברין אותו בקברות אבותיו אלא שני בתי קברות היו מתוקנין לבית דין אחד לנסקלין ולנשרפין ואחד לנהרגין ולנחנקין (שם ה). סייף שנהרג בו סודר שנחנק בו אבן שנסקל בה ועץ שנתלה עליו כולן טעונין טבילה (תוספתי שם ט ח). האשה שיוצאה ליהרג הוציא עובר את ידה ממתינין לה עד שתלד שאלו ילדה היה ולדותיה נסקלין (שם ערכי א ד). בשוגג חייב חטאת במזיד ענוש כרת ונסקל (שבת ו.). אם אדם חטא בהמה מה חטאת אלא מפני שבא' תקלה על ידה לאדם אמרה תורה תסקל שלא תהא בהמה עוברת בשוק ויהיו אומרים זו בהמה שנסקל פלוני על ידה (מד"ר ויקי כז). — שׁוֹר הַנִּסְקָל, שור שנידון לסקילה: שור הנסקל בעשרים ושלשה (סנה' א ד). שור הנסקל שהוא שופך דמים אינו דין שיהא אסור בהנאה (מכי' משפט' י). — ובספהמ"א: זה היין והלבונה והאבן שיסקל בה הנסקל והסייף שיהרג בו הנהרג וכו' הכל באין משל צבור (רמב"ם, סנה' יג ג).

—פע', סִקְּלוֹ, וַיְסַקֵּל, וַיְסַקְּלֵהוּ, — א) סִקֵּל את פלוני באבנים, סִקֵּל באבנים לעמת פלוני, זרק עליו אבנים: והנה משם איש יוצא ממשפחת בית שאול ושמו שמעי בן גרה יצא יצוא ומקלל וַיְסַקֵּל באבנים את דוד ואת כל עבדי המלך דוד (ש"ב טז ה-ו). ושמעי הלך בצלע ההר לעמתו הלוך ויקלל וַיְסַקֵּל באבנים לעמתו ועפר בעפר (שם יג). — ב) סִקֵּל את הגן, הסיר מאדמתו את האבנים, נקה את אדמתו: ויעזקהו וַיְסַקְּלֵהוּ ויטעהו שרק (ישע' ה ב). — סִקֵּל הדרך מֵאֶבֶן, נקה אותה מאבנים: סלו סלו המסלה סַקְּלוּ מאבן (שם סב י). — ובתו"מ: מסקלין עד ראש השנה (שביעי ג ג). מסקלין דרך רשות הרבים (ר' יהושע, תוספתי שם ג ה). המסקל את שדהו נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ (שביעי' ג ז). בדרך שאין לו רשות לקלקל כך לא יסקל ואם סיקל יוציא לים או לנהר או למקום הטרשים (ר"ע, תוספתי ב"ק ב י). והשביעית תשמטנה ונטשתה תשמטנה מלקשקש ונטשתה מלסקל (מו"ק ג.). מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרה"ר ומצאו חסיד אחד אמר לו ריקה מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך (ב"ק נ:). לאחר שסיים מלאכתו הפשיל כליו לאחוריו והיה מסקל ובא בדרך (מנח' סה:). —ואמר המשורר: גזעיך יציל מאסון גביעיך ימלא ששון גפניך יסקל מקמשון (קטע מזמן הגאו', סעדיאנה, שכטר 71). יסקל אורחותם ויפלס מעגלותם (רשב"ע, מי בן מקין). פסיעות עמי לסקל ולעזק צר לבי להנזק (גנז' שכטי ג, דודסון 188). היה תמול דורך עלי ראש עש ויסקלו אורים מסלתו (ר"י חריזי, תחכמוני כג).

—פע', סֻקַּל,—א) סֻקַּל פלוני, שֶׁסִּקְּלוּהוּ בהרבה אבנים: וישלחו אל איזבל לאמר סֻקַּל נבות וימות (מ"א כא יד). —ב) שפנו ונקו אותו מאבנים, ואמר הפיטן: גלומה עלומה ונקוקה דבורה על אפן חקוקה המסקלה והמעוזקה ודשונה דשון למשמר חקה (אלולא אמן, יוצי שבת פרה). כרמיה שורקים מסוקלים ומעוזקים שרשיה על יובל תשלח ויונקותיה על פלגי מים תפריח (רשב"ע, מי בן מקין). אחוז אורח סוקל ולדעת משקל לכל כבד או קל קרא ספר צחות (הוא, ברלש ספ' לחום).

סקף[1], ממנו *סָקַף, *סָקוּף, *סְקוּפָה, *אִסְקוּפָה, *תִּסְקוּף.

סָקַף, קל לא נמצא.

—התפ', *הִסְתַּקֵּף, נִסְתַּקֵּף,—א) הכה והבט את עצמו על פלוני, התנפל[2]: ומצאה איש בעיר אלו לא יצאת בעיר לא היה מסתקף לה (ספרי דבר' רמג). אברהם גלה ויצחק גלה אברהם[3] נסתקפו על אשתו ויצחק[3] נסתקפו על אשתו (מדה"ג שכטר, ברא' כו א).—ב) עולל עלילה, האשים באשמת שוא: תריבהו על מי מריבה סקינפנטי' נסתקפה[4] לו אם משה אמר שמעו נא המורים אהרן ומרים מה עשו (ספרי דבר' שמט). — ובספהמ"א: על מי מריבה נסתקפת לו לבוא בעלילה (רס"י, דבר' לג ח).

—פע', *סִקֵּף, סיקף,—עִקֵּם דברים, דִּבֵּר בעקיפים: עמוד

1) [בארמ', כמו שקף בעבר'.]
2) [עי' בראש' (מג יח) בתרג' אונק'.]
3) [כמו לאברהם, ליצחק.]
4) [בילק' דבר' (תתקנה) הגרסה תסקופים נסתקפת.]

והתבונן נפלאות אל כל התסקופי מילין[1] סיקפו כדי לרמוז הסוד (ר' עודרוס הלוי, חולי הכבוד, פרוש בדרך קבלה על ההגדות במסכ' פסח', פרק האשה). וראה כמה תסקופי מילין סקפו ובכמה לשונות שינו המאמרים וכולן הן להורות שיורדין בגבורה (הוא, מסכ' תענ', פרק מאימתי).

—הפע', *הִסְקִיף, תַּסְקִיף, —הכה וחבט: מאשנבי חרכיך עלי תשקיפי ובלבניך על ראשי תסקיפי בחרונך על קומתי תקיפי ועצמותי כברזל הכבד תקיפי (עזרא הבבלי, תוכ' מוסר פ:).

א. סקר, ממנו א.*סָקַר, *סֵקֶר, א.*סְקִירָה, *סַקְרָן.

א.*סָקַר, פ"י, —כמו שָׁקַר, ראה והביט, blicken, sehen regarder, voir; to look, see: (אם לא ידוע מהו הנלוד תשב לזכר ולנקיבה דברי ר' מאיר) ר' יסא בשם ר' יוחנן מפני שסוקרין לפניהן כאדם (ירוש' נדה ג ג).—ובסהמ"א: ותסקרו זיו מלך פנים בפנים ותכולכלו ממרעיתו אלף מכמה שנים (רסע"ג, ספי הגלוי ריד). — ורגיל מאד בלשון הפיטנים: עונה פנים בפנים סקו[ר] כך לא יחורו פנינו (ר' ינאי, תן עטרת ברחסך, גנזי שכט' ג, דודסון 9). אנהגך אל עירי כמו לנביאי החלמתה סקור בחדר הורתי שכינתך ההעלמתה (שם 88). מיום כסא בשבתך על כסא כבודך מביט לסקור יחד לב מורדיך ועובדיך (אלא עוררה, סליחי ער"ה). חוקר הכל וסוקר ומבין אל מפעלי אם פעלתי שקר ומהתלות בעמלי את עוני לא תבקר (חוקר הכל, סליח' יוה"כ). מרום יראה לו השה והוא ישיב נפש אם עקרת שמחה להשיב סוקר ספונות בני שועך יקשיב (אז בהר, סליחי ער"ה). בכל קצוי ארץ משוטט וסוקר בדבור מפרק הרים ועוקר (ארכן, יוצ' שבת ב אחה"פ). טסו קדושים מנשיהם להבדיל טרחם סקרת גם להגדיל (ר' יוסף בר שלמה, אודך כי, יוצ' שבת א' חנוכ'). גמצו שיחות כר שלוש עשרה כרבר ראות ברבות סקר בענוי חשך נקר (אין צור, שם). סלול צפוניה חלץ אזר סקר באביה ונחשב למוזר (ממרה, יוצ' שבת פרה). קצבו חקרת נולו הקרת פלאו סקרת מועדו יקרת ובו יקרת ונתיקרת (רבות עשית, יוצ' פרשי החדש). שריג זד שעיר טרם עמד סקרת כי למוקש ולצנין יעמד (מעתיק פלוסים, יוצ' פרשי שקלים). ממדבר נתנה מקום הפקר נגד השמש לעין כל סוקר (ארח חיים, יוצ' בי שבועי). חשב חורשי לקרקר יקרים ומר יבכיון מכתי סוקרים חדשים לבקרים (איכה אספתו, קינ'). לנגן להלל ולזמר לאל ישרון שומר לסוקר נמוכים תבכים עם שמו מברכים (יוצ' אחרון פסח, מחז' איטלי' א, קכז.). סוד יי' ליראי שמו וזכרהו סוקר מראשית אחרית ושומר תורה אשרהו (יוצ' שבת נחמו, שם קלא.). סדר ברכות במשה ספה עוד שרשי סקור הם ומורשי ויעל משה (יוצ' שמח' תורה, שם ב', קפט:). מביט שפל רוח ודל סוקר הופך אפלתו לאור בקר (קונטי הפיוטים, הוצ' ונק"כ 44). סוף לכל תכלית חקר סקר ארוחת כל יקר (מחז' ויטרי תעח).—וביני פעו': שחורה סקורה אני בתוכחת בי זרק ענוגה ונאוה בנחמות לי פירק (גנזי שכט' ג, דודסון 60). סבול בנשרי סודך סקור לזו יסודך (שם 98).

—נפע', *נִסְקַר, בינ' נִסְקָר, —שסקרו וראו אותו, נִסְקָרִים בסקירה אחת: וכולן נסקרין בסקירה אחת (רבה בב"ח בשם ר' יוחנן, ר"ה יח.). — ובסהמ"א: ובארוהו רבותינו ז"ל ואמרו שכלם נסקרין בסקירה אחת והוא משום דיוצר יחד לבם מבין אל כל מעשיהם (ר"י בר' אבטולי, מלמד' התלמיד' קעט:). ועתה בהגיע תור המשך הספור על ההבדל שבין אנשי התורות מצא הלוי אשר בשערינו מקום נאות להתעוררות הכוזרי על ספק נתחדש לו בענינים כי כלם נסקרים אצלו בסקירה אחת (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי א קי, עד:).

—פע', *סִקֵּר, סִקֵּר עינים, סִקְּרוּ העינים, הביט בחצפה, בפחד וכדו': ומי שהוא עז פנים תראה אותו ברוב העניינים מסקר העינים לא יחרד לבושת (תק' מדה"כ לרסב"ג יד). כי יכאב (החולה) במחלתו וידבר בלי דעת ויצום וישקוד בפחד מידי תעורתו ועיניו מסקרות סביב (אסף 124.).

—הפע', *הִסְקִיר, לְהַסְקִיר, —כמו קל: להסקיר כל חכמי ישראל האסיים והאפריקיים בסקירה אחת רב לך (שחרית הכחלה כג).

ב. סקר[1], ממנו ב.*סָקַר, ב.*סְקִירָה, *סִקְרָה.

ב.*סָקַר, פ"י, סָקַר בסקרה, צבע בצבע הסקרה: כיצד מעשרן כונסן לדיר ועושה להן פתח קטן כדי

---

1) [עי' דבר' (כב יד יז) בתרג' אונק', במקום עלילות דברים.]

1) [כך גם בסור'; ובערב' שַׂקַר a), היה אדם; ועי' פרינקל (Aram. Fremdw., 7 הערה); לֶו אצל קרוים (Lehnw. II, 392).]

a) شقر

שלא יהיו שנים יכולין לצאת כאחת ומונה בשבט אחד וכו' והיוצא עשירי סוקרו בסיקרא (בכור' ט ז). סוקרין את האילן בסיקרא וטוענין אתו באבנים ואינו חושש לא משום שביעית ולא משום דרכי האמורי (תוספת' שביע' א י). אילן שהוא מנבל פירותיו סוקרין אותו בסיקרה ומטעינין אותו אבנים (ירוש' שביע' ד ד). תני רבי חייא סוקרין עליו בסיקרא הקדש (שם מעשר שני ה א).

—פִּעֵ', *סִקֵּר, סיקר, בינ' נקי' מ"ר מְסַקְּרוֹת: מסקרות עינים רבי מני דקיסרי אמר שהיו מסקרות עיניהם בסיקרא (מד"ר ויקר' טז). למה הדבר דומה למלך שהיה לו צאן והפריש מהם לחיים והפריש מהם למיתה מה עשה נטל את הסיקרא וסיקר אותם שהפריש לחיים ושהפריש למיתה לא סיקר אותם (מדר' ויוסע, ביהמ"ד ילינק א).

ג. סקר, ממנו ג.*סָקַר.

ג.*סָקַר, —כמו זָקַר, קל לא נמצא.

—נִפְעַ', *נִסְקַר, בינ' מ"ר נִסְקָרִים: אמרו עליו על הוגר' בן לוי בשע' שפותח פיו בשיר היה נועץ אגודלו בתוך פיו וכו' והיה מוציא כל מיני זמר עד שהיו כל אחיו הלוים נסקרין בבת ראש לאחוריה' (מד"ר שה"ש, מי זאת).

°סֵקֶר, ש"ז, —שם מפשט מן א.סָקַר, —ראיה, מבט עין:

טורים מפורשים כזיו סקר עיני אנוש מפולשים בטבעות אפוד מזח אשר לעד מינו לא יזח (Elbogen, Stud. 134).

*סִקְרָה[1], סקרא, סיקרא, ש"נ, —מין צבע אדם בהיר:

ולא יהא מערב מים ביין מי בגלקייא בשמן וכו' סקרא בציר וכוסברת בפילפלין (תוספת' ב"ב ה ו). —והשתמשו בו לכתיבה כמו דיו: כתב בדיו בסם בסיקרא[2]) בקומוס וכו' על שתי כותלי זויות וכו' והן נהגין זה עם זה חיב (שבת יב ד). היתה כתובה (המגלה) בסם ובסיקרא[2]) ובקומוס ובקנקנתום על הנייר ועל הדפתרא לא יצא עד שתהא כתובה אשורית על הספר ובדיו (מגל' ב ב). בכל כותבין בדיו בסם בסיקרא[1]) ובקומוס ובקנקנתום ובכל דבר שהוא של קיימא (גיטי ב ג). וכתב אין לי אלא בדיו מנ' בסם בסקרא בקומוס בקלקונתוס ת"ל וכתב לה מכל מקום (מדר' תנאים, דברי כד א, הוצ' הופמן). עדים שאינן יודעין לחתום ר"ל אמר רושם לפניהן בדיו והן חותמין בסיקרא בסיקר' והן חותמין בדיו (ירוש' גיטי ב ג). והוא שכתב דיו על דיו וסקרה על גבי סקרה אבל אם כתב דיו על גבי סקרה וסקרה על גבי דיו חייב (ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש, שם גבי' 223). —ולְסַמֵּן סמן: בנוהג שבעולם כשם שהטבח מכנים צאנו וכל שה או כבש שהוא רוצה לשחוט נוטל הסיקרא ורושם עליה להכיר אי זה ישחוט ואיזה לא ישחוט וכו' (מד"ר שמות יח). —חוט של סִקְרָה: וחוט של סיקרא חוגרו באמצע להבדילה בין דמים העליונים לדמים התחתונים (מדות ג א). חוט של סיקרא היה באמצע המזבח ממנו ולמטה חמש אמות ממנו ולמעלה חמש אמות שכל הניתנין למטן כשירין (תוספת' זבח' ו יא). —ובסהמ"א: אם נותן (את הדם) מחוט הסקרא ולמטה פסולין (והזהיר, שמות לז:).

*סַקְרָן, סִקְרָן, נקי' סַקְרָנִית, סְקָרָנִית, סוקרנית, ש"ת, —

מי שאוהב לראות כל דבר, המביט לכל צד בתַאֲבוֹן, הקורץ ורומז בעיניו: לא אברא אותה מן הראש שלא תהא מיקר' ראשה לא מן העין שלא תהא סקרנית[2]) ולא מן האוזן שלא תהא צייתנית וכו' אעפ"כ ותפרעו כל עצתי לא בראתי אותה מן הראש והרי היא מיקרת ראשה וכו' ולא מן העין והרי היא סקרנית[2]) שנאמר ומסקרות עינים (מד"ר בראש' יח). אברא אותה מן העין תהיה סקרנית עמדה חוה והיתה סקרנית שנאמר ותרא האשה (כד"ק, השרש', סקר).

סַר[3]), ת"ז, נקי' סָרָה, —עָצֵב וכועס, לא מְרֻצֶּה, verdriesslich, ärgerlich; de mauvaise humeur, sombre; sulky, sullen: ויאמר אליו (הנביא למלך ישראל) כה אמר יי' יען שלחת את איש חרמי מיד והיתה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו וילך מלך ישראל אל ביתו סַר וזעף (מ"א כ מב-מג). ויבא אחאב אל ביתו סַר וזעף על הדבר אשר דבר אליו נבות וכו' וישכב על מטתו ויסב את פניו ולא אכל להם (שם

---

1) [כך בארמ' ובסור' סְקַרְתָּא (גיטי יע.), ובערב' שֻׁקְרָה a)]; ומצורות אלו מוכח שהצורה המקורית בעברית היא סקרה, ושהשם הוא נק'.]

2) [במדב"מ בסיקרה.]

a) شقرة

---

1) [עי' הערה הקודמת.]

2) [בהוצ' תיאוד': סוקרנית.] —3) [לדעת ריב"ג הוא מן סרר, ורד"ק סובר שהוא מן סור, עי' בשרשיו.]

כא ז). — ובמדר': מהו כי סר לראות אמר הקב"ה סר וזעף הוא זה לראות בצערן של ישראל במצרים (מד"ר שמות ג).—ואמר המשורר: ראה שחק כלבי סר וזעף וטל עביו כדמעי זב ורועף (רמב"ע, דיואן קכד, בודל'). ואני מיסר באכזריות מוסר גלה ונאסר וזעף וסר באין מנזר וטפסר ואין מלך ואין שר (ר"י הלוי, יונה כשלחה). — ורוחו סָרָה, במשמ' זו: ותבא אליו (לאחאב) איזבל אשתו ותדבר אליו מה זה רוחך סָרָה ואינך אכל לחם (מ"א כא ה).—ואמר המשורר: הבינני עלי מה זה ומה זה רוחך סרה ואיך ירך לבבך ותתרפה ביום צרה (ר"ש הנגיד, אחי מוסר). מה לך ים תבהיל מך גר אנכי עמך למה אפך חרה מה זה רוחך סרה (ראב"ע, אפרוס כף). — אשה סָרַת טעם, שהיא מגנה בטעמה ובהנהגתה: נזם זהב באף חזיר אשה יפה וְסָרַת[1]) טעם (משלי יא כב).—°וְעַיִן סָרָה[1]): ומאנת לאדם ראש נביא שמרון בחבורה וישרת שנא דודים בעין סרה וסוררה (ר"ש הנגיד, אחי מוסר).— °וספה סָרָה[1]), מוזרה ורחוקה: וסברת אבן גבירול במאמר השני מספרו מקור החיים שהעצם הנושא למאמרות הוא מושכל בלתי מוחש וסובר ג"כ שהוא מתנועע בלתי מניע ונתן בזה סבה סרה מאד והיא שהכמות אשר תשיגה יעצרהו מהתנועה ותמנעהו מעבור ושם לעצם המושכל הבלתי מוחש כמות וזה מין מן השגעון (רלב"ג, אמו"ר א א).

סרב[2]), ממנו סָרָב, *סֵרַב, °הֻרַב, *סַרְבָן, *סַרְבָנוּת, °סַרְבָנִיּוּת, *סֵרוּב.

סָרָב[3]), ש"ז, נ"ר סָרָבִים,—מְמָאֵן, מַמְרֶה widerspenstig; récalcitrant; stubborn, rebellious: ואתה בן אדם אל תירא מהם ומדבריהם אל תירא כי סָרָבִים[4]) וסלונים אותך ואל עקרבים אתה יושב (יחזק' ב ו).—ואמר בן סירא: איש כושל ונוקש בכל סרב ואבד תקוה (ב"ס גני' מח ג). — ואמר המשורר: וחזי כוכבים להודות סרבים ואינם קשבים וממוסר סרים וכחדו אל שדי באמרם כי יש די בארבע מוסדי אשר הם עקרים (רשב"ג, תחלת החכמה). — ומ"ר סָרָבוֹת, במשמ' קוצים מכאיבים, ובהשאלה ענש ופרענות: וחקיך לנגזלים שלומים ודיניך לכל גוזל סרבות[1]) (ר"ש הנגיד, דבריך). —וכתב סָרָבוֹת: הר"ם ז"ל מטוליטולה חשב להשיגו בין המצרים על זה בכתב סרבות לפני ר' אהרן הכהן הגדול מלוניל (Brülls Jahrbüch. IV, 8).

סָרַב, קל לא נמצא.

—פעי', *סֵרַב, בינ' מְסָרֵב, פ"ע,–א) מָרָה, מָרַד, widerspenstig sein; se montrer récalcitrant; to be rebellious, stubborn, ואמר בן סירא: אל תסרב עם אל ואל אלהים היכנע (ב"ס גני' ד כה).—ובתו"מ: יהויריב יה היריב עם בניו על שמרו וסרבו בו (ר' ברכיה, ירוש' תענ' ד ח). הלב מתעצב וכו' הלב מתפחד וכו' הלב משתבר הלב מסרב שנא' ולעם הזה היה לב סורר ומורה (מד"ר קהל', דברתי אני עם לבי). והיו מסרבין בדברי ירמיה (פסיק' רבת', ויהי בעת שסרחה). כי מרו בך שסרבו[2]) כנגדך (מד"ר תהל', ה י, בובר). — ובסהמ"א: סרבים ופתרת כי סרבים וסלונים מלשון ארם מגזרת מסרבין ומרגיזין וכו' ולא הם כי אם כמו קוצים וחוחים וסלונים וחרולים וברקנים (תשו' דונש 77). מי שנתחייב בב"ד וסירב ושמתוהו ב"ד (ערוך ערך שמת). ואם תסרב תצא בלא כתובה כדין התורה (רמב"ס, שו"ת לז.). ואלו הג' דינין לאדם בעל כרחו בד"א כשהנתבע מסרב לירד לדין או שאינו רוצה לדון עם התובע בעיבו (טוח"מ סכה' ג). אשה שנתחייבה שבועה וכו' והיא מסרבת מה דינה (שם, שבועת ב"ד לו כג). אשה שנתחייבה לישבע כתקנת הגאונים שתקנו ללוה וכו' והיא מסרבת מנדין אותה עד דצייתא דינא (ש"ע חו"מ, הלוואות סא ג). המסרב שלא לירד לדין או ירד לדין ונתחייב ואינו רוצה לעשות צווי בית דין ועכבו בית דין ממונו שביד אחר ועבר על מצותן והחזירו למסרב אם לא ימצא ממה לגבות

---

[1]) [ואפשר שזה הוא נק' מן סָר, בינ' מן סור.]

[2]) (אולי ספע' מן רב, ריב. וי"א סוברין שהוא קצור מן סרהב ספע' מן רהב. ופלישר (אצל לוי, ח"ג, 726). מחלקו לשני שרשים, במשמ' א) וב) של הפֹּעל להלן הוא קרוב לשרש סרר, ובמשמ' ג) הוא קצור מן סרהב. אבל אפשר להפך שרהב, סרהב הוא הרחבה מין ריב, סרב, כמו הארמי בהת מן העברי בוש, רהט מן רוץ.]—[3]) [עי' הערה לקמן.]—[4]) אולי כמו צבר, cactus [פרש רד"ק וז"ל: ממאנים וממרים תרגום וימאן וסירב ותרגום ממרים סרבנין וכן בית מרי עם סרבן והוא תואר בשקל חרשים גנבים, ע"כ. וכן פרש ריב"ג בשרשיו, וכן מנחם. והשיג עליו דונש, אמר וז"ל: ולא הם כי אם כמו קוצים וחוחים וסלונים וחרולי וברקני' וכו'.

ועי' גם רש"י. וי"ת מסרבין ומקשין לקיבלך, וכן שאר התרגומים מעתיקים ע"י בינ' או ש"ת. ורֹב ההדשים מנקדים סֹרְבִים. ועי' ערך סַלּוֹן.]—[1]) המשקל דורש שם נקוד סְרָבוֹת.] — [2]) [בדפוס שרבו.]

חיב הנפקד ליתן למלוה הממון שהחזיר למסרב (שם פו ה). אשת איש שנתחייבה שבועה משביעין אותה ואם מסרבת מלישבע כופין אותה כמו שכופין לאיש (שם שבועה לו ו). רשאי להכריז איסור על המסרב ושלא להוציא מן האסור עד יתן להרב חצי רט אבל לא להחרים כ"א בהסכמ' שני פרנסי' (פנקס ק"ק במבורג 13).—ואמר המשורר: בערתי שררות לב סרב בשרתי צדק בקהל רב (רסע"ג, אלהים אלי, שער השיר, הול' בכודי 45).—ואמר הפיטן: מרד וסרב למולי והל להקשות אמרים נאם מי הוא אלהי העברים (מחז' איטלי א', לא.).—מְסָרְבֵי מרון, מסרבים במרי: ונעו ממשמרותם כהנים בני אהרן כנמסר הבית במסרבי מרון (איכה ישבה מכללת, קינ'). גבר חרון ונגנז ארון במשנה שברון במסרבי מרון ואיך אנחם (איך תנחמוני, שם).—דברי אמת בל תסרב ומן משגך הדל (בי"ז ב"ק ד כה). אנכי מעולם עמו לא רבתי לא בדיני אדם ולא בדיני שמים רק פעם אחת אליו סרבתי עת תפר ויקלקל לי מכנסים (יל"ג, אדם כדגי הים, ספ' ה).—ב) מָאֵן, לא רצה עד שיפצירו בו, sich weigern, ablehnen; décliner, se refuser; to decline, to hesitate in accepting an honour: בתחלה מסרב שנייה מעמעם ובשלישית רץ ובא (רבי יהושע דרומיא, ירוש' ברכ' ה ג). העובר לפני התיבה צריך לסרב ואם אינו מסרב דומה לתבשיל שאין בו מלח ואם מסרב יותר מדי דומה לתבשיל שהקדיחתו מלח (ברכ' לד.). מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול (רב הונא, פסח' פו:). כמה סרב משה שלא לילך בשליחותו של הקב"ה (מד"ר שמות ד).—ובסהמ"א: שכן במלאכים שאמרו לאברהם כן תעשה ולא סירבו בו וללוט אמרו כי ברחוב נלין עד ויפצר בם מאד (רש"י, פסח' פו:). מסרב מללמוד יגלגל עמו בנחת ובדברים רכים (הוא, כתוב' כ.). ולא יהיה רשות לשום אחד מהחלקים הנ"ל לסרב ולמאן מכל מה שיגזרו הברורים (שכיד מעיר, הול' מק"כ 5, ע, תרכג). א"ל ראובן אדרבא לסבת האיש אשר אתה אומר אני מסרב כ"כ שתוליכהו כי מעולם לא הזיק לשום ישראל (מהרשד"ם, שו"ת חו"מ מח). מעשה היה בבהמה שהיו מוליכין ומושכין אותה בחבל קשור בקרניה כדי שתמהר הליכתה שהיתה מסרבת להלוך כהלוך שאר בהמות (תורת חסד, שו"ת ו).—ג) *הפציר בפלוני, דחק וכפה אותו, drängen; presser, importuner; to press, urge: היו מסרבין בו לישא בת אחותו ואמר קונם שהיא נהנית לי לעולם וכן המגרש את אשתו ואמר קונם אשתי נהנית לי לעולם הרי אלו מותרות ליהנות לו שלא נתכון זה אלא לשום אישות (נדר' ח ז). היה מסרב בחבירו שיאכל אצלו ברגל אמר קונם ביתך שאני נכנס תוך הרגל אסור לאחר הרגל מותר היה מסרב בחבירו שיאכל אצלו במשתה וכו' (ר' יהודה, תוספת' שם ד ח-ט). היה ר' מאיר אומר לא יסרב[1] אדם בחבירו שיאכל אצלו ויודע בו שאינו אוכל (שם ב"ב ו יד). שנים ישלם נמצא אתה אומר שבעה גנבין הם הראשון שבגנבים גונב דעת הבריות והמסרב לחבירו לארחו ואין בלבו לקרותו וכו' (מכילת' משפט' נזיק' יג). לא קשיא כאן במסרבין בו לאכול כאן בשאין מסרבין בו לאכול (אביי, שבוע' יט:). ולא יסרב אדם בחבירו לסעוד ויודע בו שאינו סועד (ד"א ח).—ובסהמ"א: נרצע שמסר לו רבו שפחה כנענית והגיע יובל והיה רבו מסרב בו לצאת ואינו רוצה לצאת וחבל בו פטור (רמב"ם, עבד' ג ה). מאשר כי מצותו עלי מצות מלך מסרב ומהכבב בסופה את והב הודיתי למצותו להפיק שאלתו (ר"י זבארה, ספ' שעשוע', דודסון, Appendix CXIII). ועי' עוד ערך סְרְהֵב.

סֶרֶב, ש"ז,—מְרִי וּמֶרֶד, Widerspenstigkeit; opiniâtreté, mutinerie; rebelliousness, obstinacy: אך קרב בלי סרב לבד תחפוץ (ר"י אבן גיאת, יד חסיך, שער השיר, הול' בכודי 21). סלח חובי ואל תפן לסרבי ענני אל כדל שואל בבואי (סליחו' סתרי יוה"כ, מחז' איטלי ב, קט.). אדרבה מי שצריך אות ואינו תובעו הוא מכלל החוטאים המלאים את אלהיהם ומסרבים בכונתו כמו שהשיב אחז כשאמר לא אשאל ולא אנסה את ה' על ידי ישעיהו כאמרו המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלהי לומר שמלאים אותו יתברך בסרב מה שהוא נאות וצריך אליהם (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ג כז, מח.).

סַרְבָּל[2], ש"ז, מ"ר סַרְבָּלִים, סַרְבָּלוֹת,—א) מין בגד עליון, מעיל, Mantel; manteau; mantle: חוט

---

1) [בחולין (לד.) יסרהב.]

2) [כך בארמ' (דני' ג כא כז), ובערב' שִׂרְבָּאל a), עי' פרינקל (Aram. Fremdw. 47), וביונית. וסוברים החוקרים שהיא מלה פרסית, אבל לא נתבררה גזרתה.]

---

a) سربال

הַסַּרְבָּל, חוט של צמר שבבית הצואר של סַרְבָּל: אבל לענין שבת כיון דיכול להעמידה אפילו בחוט הסרבל (שמואל, שבת קמ:). צומת הגידים אפילו לא נשתייר בה אלא כחוט הסרבל כשרה (רבנאי בשם שמואל, חול' עו:). —ובסהמ"א: ומרחיצין את הקטן בחמין ומלבישין אותו בגדים נאים כתנת בד וסרבל וכובע תפארת בראשו כיום הכנסתו לחופה (מחז' ויטרי תקה). וכן שני קרנות טליתו התלויין למטה לפניו אסור להניחם על כתיפיו ואם נפסקו רצועות סרבלו או לולאות שמכנים בהן ראשו מותר ללכת בכך לפי שהלולאות בטילות לסרבל (שבלי הלקט, שבת קז). מהר"י סג"ל לא הסיר המפות מעל השלחן כל השבת וכו' וגם בקיץ במנחה בבאו לפניו לחזור ההלכה לא הסירם אך פירס עליהם סרבל דלא יתלכלכו עם ספרי הבחורים (מהרי"ל, הלכ' שבת). שבת שאחר פורים בכניסתו הבחורים הולכין לבית אחד רחוק מבה"כ ולובשין שבת סרבל שקורין זוייטי' מנטי"ל ומטרון בראש כל אחד (ספ' מנהגי וורמייזא, הוצ' עפשטין XXVII). ונשמט אחד משולי העורה שקורין פאו והיה נראה מתחת סרבלו (QGID, II, 33). —ומ"ר סַרְבָּלִים: אשרתא הקפה שנתן סרבלים[1] באשראי לתת לו המעות לזמן קבוע (רש"י, גיטי' יד.). ובשבת מותר ללבוש שני סרבלים מפני הצנה (מרדכי, שבת שנו). אותם המלבושים שהם סתומים למעלה ופרודות למטה ויש להן ד' כנפות כגון אלו הסרבלים של שבת שפותחין אותם למטה משני צדדיהם חייבים בציצית דד' כנפות כסותך מעליא הוא (הלבוש או"ח י ז). — וגם סַרְבָּלוֹת: מהר ולך לבית גנזי המלך וקח משם אחד מן סרבלותי של ארגמן טוב (חמדת הימים ב', בספור הכס, עט:). —ב) מין מכנסים, או נעלים, של עור, lederne Beinkleider oder Schuhe; pantalons ou souliers de cuir; leather trousers or shoes: כפיתו בסרבליהון אלו הסרבלין שברגליהון אין לך דבר נוח לישרף מן העור כיון שמריח מן האש מיד כווץ ואלו נכנסו לכבשן והעור עמהם ולא ניזוקו (ילק ילמדנו, הובא בערוך ערך סרבל).

*סִרְבֵּל, פִּעֵ' מְסֻרְבָּל, מסורבל, —מכסה כמו בסרבל, מְסֻרְבָּל בבשר, מכסה בבשר, שָׁמֵן: אם היה מסורבל בבשר רואין אותו בשעה שמתקשה אם נראה ערל מולין אותו (ר"ש בן גמליאל, תוספתא שבת טז ט). אלו פרסיים שאוכלים ושותים כדוב ומסורבלין (בשר) כדוב ומגדלין שער כדוב (רב יוסף, ע"ז ב:). —ובסהמ"א: ההקזה טובה לאנשים בריאים ודמים ולבחורים ולמסורבלים בבשר לגבורים וכמזגים חם ולח ולמורגלים בה (טוביה כהן, מעשה טוביה ג, מאמר החדשה י ב, פט:).

*סַרְבָּן, סַרְבָן, סורבן, ש"ז ות"ז, מ"ר סַרְבָּנִים, סרבנין, — מי שדרכו לסרב, —א) מֹרֵד וּמַמְרֶה: א"ל היו יודעים שסרבנין וטרחנין הם אלא על מנת כן שתקבלו עליכם שיהיו מקללים אתכם וסוקלים אתכם באבנים (ספרי במדי' צא). א"ל הקב"ה ישעיה בני סרבנין הן טרחנין הן מקבל את עליך ללקות ולהתבזות מהן א"ל על מנת כן (ר' יודן בר' סימון, פסיקי' דר"כ, הוצ' בובר קכה:). המורים שוטין הרבה יש בו המורים סרבנין המורים שוטים שכן בכרכי הים קורין לשוטים מורים (מד"ר ויקר' יט). באותה שעה אמר הקב"ה בני סרבנין הן לכלותן אי אפשר להחזירן למצרים אי אפשר להחליפן באומה אחרת איני יכול אלא מה אעשה להם הריני מייסרן בייסורים ומצרפן ברעבון בימי שפוט השופטים' (מד"ר רות א). —ובסהמ"א: ונשאו אתך התנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם טורח בני שהם טרחנים וסרבנים (רש"י, במדי' יא יז). וצויתה אתו על ישראל דע שטרחנין הם סרבנים הם על מנת שתקבל עליך (שם כז יח). הכסיל הממשל משלים רבים מחולל כל אדם כחוה ביד שכור ומי ששוכר הכסיל בעבור משליו ונותן שכר לעוברים והם הסרבנים עוברי המצות שאין יכולת בו להכריחם אחד הוא כלומר זה כזה (רד"ק, השרשים, שכר). מהם אשר ללמוד יגש ויקרב כדי שישב ראש על מנת שיקרא רב לזרוק מרה בסרבנים דלא מקימי בהימנותא לדינא (אבן בחן, כו:). והנה נמצאו אנשים סרבנים לקבל הסכמה וסדר הי"ב ממונים הנבררים (מהרשד"ם, שו"ת יו"ד עח). —ואמר הפיטן: יי' אלהי הצבאות נורא בעליונים אמרת שובו בנים סרבנים באו עדי בתודה וברננים (ר' שלמה בר יצחק, יי' אלהי הצבאות, סליחי' ער"ה). ספו תמו תמידי כפרה ובטל הקרבן עבדיך בקצר רוח ובש-וה יהיר וסרבן (ר' אליה בר שמעיה, ה' אלהי ישראל, סליח' ד' עי"ח). פקרנו באמון כבן הפכן וסרבן פדיון לחזוק יסודים חלפת קרבן צרות רעות ונחש ועקרב (ר' שלמה הקטן, אמרנו נגזרנו, שם). רצוי עבודתם בהם מתלבנים רשע ועון וחטא סרבנים (איך אשא, סליח' מוס' יוה"כ). זריבת תפתה הכנת משני דינים חדשים שנים עשר

1) [ס"א סרבלות.]

הכוות כל סרבנים (אסיפה, יול' שנת ד' אתה"ם). גלה כבודי מיום החרבן ברדת חומותי ובנפל הדרבן ואין לי כהן להקריב הקרבן לכפר על שוגה ופתי וסרבן (אספו באוני, יוה"כ, סדור תימני). ושכחת לסמך אין מתקן אשר עשה לכל מוכן מסכן והמריחים למסריחים השיבן והרבן בפיו יהיה לסרבן (ר' שלמה שרביט הזהב, לקו"ק 17).—ב) מי שדרכו למאן עד שיפצירו בו: העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו ולא יהא סרבן[1] באותה שעה (ברכ' ה ג).—ובספה"א: מודה על האמת פי' שלא יהא סרבן בדברים וירבה בהגיון ויעמוד על דבריו ולא יחזור לדרך האמת כדי שלא יראה עלוב (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ה ע). ואולם אם אמת נכון הוא שהנסיון הוכיח על ככה לא יוכל ההקש להיות סרבן באותה שעה (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי, א, יג:). ומי ישא עיניו השמימה וראה את השמש ואת הירח ואת הככבים כל צבא השמים סדורם וישרם וכו' ויהא סרבן באותה שעה לענות אמן בעל כרחו (הוא, ספ' כפולות יהודה א א:).—ג) מי שמפציר ועֹמד על בקשתו: דבר אחר רב לך שלא יאמרו הרב כמה קשה ותלמיד כמה סרבן (סוט' יג:)—ד) כמו סַרְבָנוּת: יביא עשרה בני אדם ויעמידם שורה ויאמר לפניהם קטטה הייתה ביני ובין פלוני וביקשתי ממנו לפייסו ולא רצה לקבל אלא הרי [הוא] בסרבנו נעניתי לו (רבי שמואל בר נחמן, פסיקי רבת', הרכינו).

***סַרְבָנוּת**, ש"נ, מִדַּת הַסַּרְבָן,—כמו סֵרוּב: ג' רובן קשה ומיעוטן יפה ואלו הן שאור ומלח וסרבנות (ברכ' לד.).—ובספה"א: אין חטא גדול עם ההודאה ולא קטן עם הסרבנות (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי כח יג). ויתמרמר נעשה אדון ורב אליו ונצחו ויש אומרים במרירות ואכזריות אבל המרות והמרי והסרבנות הוא יסוד הפשר כי כן כתוב ויך (פי' דניאל ח ז, מיוחס לרסע"ג).—ובדיני ממונות, מֵאוּן לקים הבטחה והתקשרות: ואין זו סרבנות והרטה אלא דחייה בעלמא (רש"י, ב"מ יז.). שכבר ראית סרבנותי כנגד הגוי מלהכנס ערב בשבילו (התרומ' לה א, מג:). בד"א דציית דינא אבל אם יוצא מלפני ב"ד בסרבנות ושמתוהו אינו נאמן לומר פרעתי (עוש"מ עט יה).—ובמשמ' עֹנש של ממון שהסרבן מחיב לשלם, כתב של התחיבות לשלם ענש אם יסרב: וכל שוחד ושכירות שיתן על סרבנותי או על סרבנות הבא מכחי יוציא ממני ומן הבא מכחי (ר"י ברצלוני, ספ' השטרות 83). על אודות לאה שתבעה בעלה לדין עבור מזונותיה ופסקו ב"ד לתת לאשתו ד' דינר הלייש וכתבו סרבנות עליו ואחר ה' שנים היא תובעת כל שבוע ד' דינר ואומרת שלותה ואכלה על סמך הפסק והוא אמר לא ידעתי מן הסרבנות כלל (מרדכי כתוב' רסח). וששאלת מאימתי חייב המסרב לתת יציאותיו שכנגדו משעה שנכתב עליו סרבנות או שלשים לאחר מכאן נראה לי משעה שנעשה סרבן אפילו קודם שנכתב הסרבנות (רא"ש, שו"ת עג ב). והנה הרופא הזה אחר שלא שמע לקולי החלטתי עליו דין סרבנות ונדוי (רמ"א, שו"ת כח). יכריזו עליו סרבנות (פנקס קראקא שנת שנה, אוצה"ס ד', 587).— ובלשון הקראים במשמ' מַחְלֹקֶת: ואפי' אנישיניפיקון הראשון עם הב' בראית האסור או במקצתם ויתרבה הסרבנות בזה הכלל (ישועה בן יהודה הקראי, ספ' העריות II). ויהיה השווי באסור והסרבנות תהיה על הראיה שזה מביא אסורו מתוך ראיה אחת וזה מביא אסורו מתוך ראיה אחרת (ר"א הקראי, ספ' ג"ע, קלב:).

***סַרְבָנִיּוֹת**, ש"נ,—כמו סַרְבָנוּת, מְרִי וָמֶרֶד: מרורות סרבניות אשר מריתי פיך אתה כותב ולא הטובות שפעלתי (רס"י, איוב יג כו).

סרג[1], ממנו *סָרַג, *סֹרֶג, *סָרָג, *סֶרֶג, *סֵרוּג, *סְרִיגָה.

סָרַג, פ"י,—כמו שָׂרַג, ארג וקלע, כעין מעשה שבכה flechten, umflechten; tresser, entrelacer; to plait, interlace: מודים חכמים לר' מאיר ולר' שמעון שאין חבלים חיבור למטה עד שיסרוג[2] בה שלשה בתים לכל רוח (תוספתי כלים ב"מ ה יח). המטה משיסרוג[3] בה שלשה בתים (ר' מאיר, מו"ק י.).—ובספה"א: כפי' סריגי המטה כן פי' סריגי החלונות פי' כמו עמודי

---

1) [במדב"מ ובכ"י פרמה סורבן ובאחרון מנקד על הגליון סָרְבָן.]

1) [וכן בארמ', ובערב' שַׂרַג', שַׁרַג' a), ועי' פרינקל (Aram. Fremdw. 102, 173).]

2) [בר"ש (כלים א א) הגרסה שיסרג.]

3) [במשנה (כלים א א) הגרסה משיסרג.]

a) شرج سرج

ברזל דקין מורכבין זה על זה שתי וערב כדי שיהא החלון **סרוג** וסגור (ערוך ערך סרג).

—פע', *סֵרַג, סירג,—א) כמו קל, קשר וחבר דבר לדבר ע"י סריגה וקליעה של חבל: ההדיוט תופר כדרכו והאומן מכליב **ומסרגין** את המטות רב יוסי אומר אף ממתחין (מו"ק א ח). החבל מאימתי הוא חבור למטה **משיסרג**[1]) בה[2]) שלשה בתים (כלים יט א). החבל שהוא **מסרג** את המטה אפילו מאה אמה כולן חיבור (תוספתא שם ב"מ ט ז). ספסל שנתפרק טהור **סירגו** במשיחות או בחבלים טמא (שם ב"ב א יב). מגל שנשברה ידה מסטה ולפנים אינה חוצצת וכו' **סירגה** בגמי או במשהו הרי זו חוצצת (שם מקואות ו כא). איזו היא מיטה ואיזה הוא דרגש אמר ר' ירמיה כל **שמסרגין** על גופה זו היא מיטה וכל שאין **מסרגין** על גופה זהו דרגש (ירוש' ברכ' ג א). אית לך מימר שתי ולא ערב או ערב ולא שתי מהו להעריב **ולסרג** (שם מו"ק א ח). מאי **מסרגין** ומאי ממתחין וכו' פליגי בה ר' חייא בר אבא ורב אסי ותרוייהו משמיה דחזקיה ור' יוחנן חד אמר **מסרגין** שתי וערב וממתחין שתי בלא ערב וחד אמר **מסרגין** שתי בלא ערב וממתחין שאם היה רפוי מתחו (מו"ק י.).—ובסהמ"א: העושה נפה או כברה או סל או סבכה או **שסרג** מטה בחבלים הרי זה תולדת עושה בירין (רמב"ם, שבת ט יז). אם קשר החבל שני לחבל ראשון **שסירג** בו אין חבל השני חיבור מן הקשר ולחוץ (ר"ש, כלים יט א)—*ובמשמ' קשט דבר במעשה קליעה: הביא חרשים והיו **מסרגין** אותה בכלי העץ (ר' יהודה בר סימון, פסיקי דר"כ, בחדש השלישי). והאיר הקב"ה את עיניו וראה מלאכי השרת מסתתין בו מגלפין בו **מסרגין** בו א"ל למי הוא זה א"ל שער מזרחי של ביהמ"ק (שם עניה סוערה). — וחִבּר שבלי התבואה זו לזו: יום הנף שחל להיות בשבת דוחה את השבת בקצירת העומר כיצד הן עושין שלוחי בית דין יוצאין מערב יום טוב נוטלין את הקופות ואת המגלות **ומסרגין**[3]) שם כנגד שלש סאין (תוספתא מנח' י כג).—ובהשאלה, חִבּר יחד שני ענינים:

1) [בירוש' (גנזי' מסקין א, 194) הגרסה **משיוסרג**.]

2) [במדב"מ: ב ו.]

3) [הכונה כנראה כמו משנה מנח' (י ג): ועושין אותן כריכות במחובר לקרקע כדי שיהא נוח לקצור, ע"כ, ולא כמו שפרש יסטר', עשה סְרָג וחיץ.]

רב הונא אמר שלא יאמרו דברי פיוטין הם כדי שידעו הכל שאמרו ברוח הקודש רבנן אמרו כדי **לסרג**[1]) על הספר כולו שאמרו ברוח הקדש (מד"ר בראשי' פה).—ב) דלג ופסח, עשה דבר בסרוגים, ושלא כסדר, überspringen; passer, omettre; to skip over: היתה למודת להיות רואה עשרים ואחד עשרים ושנים עשרים ושלשה הרי זו ווסת **סירגה** לה ארבעה ימים אינה ווסת (תוספתא נדה ט ג). פוקד עון אבות על בנים בזמן שהם אינן **מסרגין**[2]) ולא בזמן שהן **מסרגין**[2]) (מכי' יתרו ו).—וכן סֵרַג את הכתיבה: גמר כל הספר ושייר בו פחות מדף **מסרגו** ועושה אותו דף קטן ואינו נמנע (מסכ' ס"ת א, הוצ' קירכהיים).—ובסהמ"א: בערב שבת כבוסות שבזמן שחל להיות בערב שבת **מסרגין** את השבתות ומפסיקין שתי פעמים שמקדימין משבת שעברה וקורין פרשת שקלים ומפסיקין לשבת הבאה ובשנייה של הפ' ק' קורין זכור (הוספ' ותקו' לסד' רע"ג 21). וזה נקרא וסת הסרוג מפני שהיא **מסרגת** ומפסקת בין ראיות (ראב"ד, בעלי הנפש, שער תקון הוסתות).—ואמר הפיטן: רוב חשב בסוף מצעי **לסרג** גם להשמיד ולאבד וקפדתי חיי כאורג בביתי ואתנפל כאיל עורג אז הצלתי לקוחים למות ומטים להרג (תלאותי, סליח' לוס אנש', סמא"ל, תרפט:).

—פעו', *סֹרַג, סורג, בינ' מְסֹרָג, מסורג, שסרגו אותו,—א) שארגו, שחברו אותו ע"י מעשה קליעה: מלבין שהוא מלביש בפיקות תינוק טמא טומאת שבעה **מסורג** בחבלים תינוק טמא טומאת ערב (תוספתא אהיל' יג ה). מיטה וערים' משישופם בעור הדג **ומסורג** על גופה לאיזה דבר הוא שפה (ירוש' כלאי' ז ה).—ובסהמ"א: ערסא דצלא פי' מטה של עור כי פי' צלא עור הוא עור נטוי וקשור בחבלים על המלבנות **ומסורגות** מלבנות המטה בחבלים הללו והעור בתוכן (ר"ח, מו"ק כז.). פי' עקל שם הכפיפה שעוצרין בה הזיתים והיא עשויה כמין קופה ואינה כולה גדולה אלא **מסורגת** כמעשה מצודה ושבכה (ערוך ערך עקל). רוב מטות של עניים כך הן עשויות [קצרה] לקצה האחד כמו שפרש"י וכן לקצה השני ושתי ארוכות מן הקצה אל הקצה האחד מזה והאחד מזה ולא היו **מסורגות** רובן אלא החבלים היו **מסורגות** בין היתידות (ר"ת, ספר הישר, סו"ת לח). כגון שנתן לו שעורים במקום דחוק

1) [בילק' דני' (התרסג) הגרסה: **לסרוג**.]

2) [אולי הוא פֻּעַ': **מסורגין**.]

מסורג בקוצים וכיון שאכל נחלק שפתו (רמב"ם, הלכ' בכור' ג ו). כפיפה שעוצרין הזיתין והיא עשויה כמין קופה ואינה גדולה אלא מסורגם[1]) כמעשה סבכה (ר"י בן מלכי צדק, מעשר' א ז). כוס בסף היה לו זר עולה למעלה מן השוליים ואותו הזר היה מסורג חורין וסדקין לנוי הכלי (מהרי"ל, הלכ' הנעלה).—ב) שדלגו ופסחו עליו, שעשוהו שלא כסדר: תינוקת שלא הגיעה זמנה לראות ונשאת בית שמאי אומרים נותנין לה ארבעה לילות מסורגין אפילו ארבעה חדשים ובית הלל או' כל זמן שניגפת (תוספת' נדה ט ז). אמר לו ר' אליעזר לר' יהשע האיך אתה אומר יום הראשון ויום השביעי טהורין והאמצעים טמאין אמר לו אף אתה מודה למונה מסורגין בנזיר שהוא יושב על גבי סכך וברואה קרי בתוך ימי ספירתן שהן מונין מסורגין (שם יג). הגע עצמך שעלו כולם זקן א"ל מעשה ניסין היה ומסורגין עלו (רבי יודה ורבי נחמי', ירוש' סנה' א ב).—ובמשמ' שכתבו אותו בסרוגים, כמו אריה על גבי לבנה: רצוף שעשאה מסורג מסורג שעשה רצוף (סופר' א י). האזינו שעשו רצוף או שעשו את המסורג שלא כהלכתו אל יקרא בו (מסכ' ס"ת א יא, הוצ' קירכהיים).—ובסהמ"א: רצוף שעשה מסורג מסורג שעשאו רצוף לא יקרא בו ואי זה רצוף זה שכתוב כהילכתו מסורג כגון האזינו וספר תילין איוב וממשלות ושמעינן מינה תיקון שירת האזינו (שתהא) שצריכה להיות מסורגת לשני סטרים (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת, הלבר 35).

—התפ', *הסתרג, ביכ' נק' מסתרגת,—כמו פע': כלי עץ מאימתי מקבלין טומאה המטה והעריסה משישפם בעור הדג ואי מטה מסתרגת על גבה למה לי שיפת עור הדג (נדר' נו:).

—נפע', *נסרג, להסרג, ליסרג,—כמו פע': נטמאת המטה נטמא החבל והנוגע בחבל טמא וכולו חיבור הואיל וסופו ליסרג (ר"ש, כלים יט א).

***סֹרֶג**, סורג, ס"ז,—א) מחיצה וגדר בהר הבית שהיה עשוי כמעשה קליעה וסריגה: לפנים ממנו (הר הבית) סורג גבוה עשרה טפחים (מדות ב ג).—ואמר הפיטן: חיל סרג היה גבהו עשרה במשער פרצו ויעברו שער (אודך כי, יוצ' שבת ב' חנוכ'). חיל והסורג להרב ולהרג אויה (אלבעותי, קינ').—ב) בלשון המסורה, עגול לסימן על האותיות: ובזה הם (בעלי המסורה) שומרים ההפסד אשר יפול ממקרי הזמן בהם (במקראי קדש) בקריאתם אדני בכתבם ומבדילים בסורג. והוא כינוי להעיגולים אשר רשמו על האותיות (ספ' מבין חידות [על המסורה] פתיחי).

***סַרָּג**, ס"ז, מ"ר סַרָּגִים, סרגין,—מי שעוסק במלאכת הסריגה, מי שעושה סְרָגִים: שלש מטות הן וכו' של זגגין טמאה טמא מת ושל סרגין[1]) טהורה מכלום (כלים כד ח).

***סֶרֶג**[2]), או סַרָּג, ס"ז, מ"ר סְרָגִים, סְרָגוֹת,—כר סָרוּג שנותנים על הבהמה לרכב עליה, Sattel; selle; saddle: פי' האיכוף העץ שאחורי הסרג והתפוס העץ שלפניו שאוחז בידו בעת שהוא עולה לרכוב (ר"ח, עירובי' כז.). שקבעה בראש רצועה ועשתה כעין בוקלא שעושין לסרגין של סוסים (רש"י, שבת כג:). סתם קרדום עשוי כמין כלי אומנות שעושין בו אוכפות וסרגות שקורין איישי"ש ויש שעשוי כעין כלי האומן שקוראין בירגוא"ה שראשו הקצר דומה לקרדומות שלנו וראשו השני דומה לכלי אומני אוכפות וסרגות הסוסים (הנ"ל, ביצ' לא.). ועוד אסרו הסוסים קשרו אותם בסרגותם ויהיו לאגדה אחת היו קשר אחד כלומר חבורה אחת (ר"י א"ת, ספ' השרשי' לריב"ג, אגד). סתם קרדום עשוי כעין כלי אומנות שעושין בו אוכפיות וסרגות שקורין אש"א (ר"כ על הרי"ף, ביצ' יז:). וירכב (אלכסנדר) על הסוס ולא שם עליו סרג ולא רסן ולא אסרו ויצא בתוך העיר ויתמהו הרואים אותן מאד (תולדי אלכסנדר, הוצ' מק"נ, קובץ על יד א, 5).

***סִרְגּוּל**, ס"ז, שה"פ מן סִרְגֵּל,—שרטוט שורות הכתיבה, Liniierung; réglage; ruling, drawing of lines: כל אומניות אדם הראשון לימדם מה טעם וחרשים המה מאדם מאדם הראשון וכו' אפילו סירגול הספר אדם הראשון לימד זה ספר וסירגולו (רב, מד"ר ברא' כד, תיאוד'). קווצותיו תלתלים זה הסירגול

---

[1]) [כנראה צ"ל מסורגת.]

[1]) [כך לפי פרוש הערוך, עושה מרכבות. וא"כ הוא במשקל חָרָשִׁים, כמו זגגין הקודם. אולם מפרוש רה"ג יוצא שהכונה כר ואוכף. וא"כ הנקוד הוא סְרָגִין, והמלה שיכת לערך הבא. ועי' גם י"נ אפשטין, (פירוש הגאונים לטהרות, 65).]

[2]) [בערב' שַׁרְג' a), עי' פרינקל (Aram. Fremdw., 101) וכן בסורית סַרְגָא.]

a) سرج

שחורות כעורב אלו קוצי האותיות (ר׳ אליעזר, שם, זיקר׳ יע). — ובפהמ״א: פי׳ סרגול מגלה צריכה שרטוט באמתה של תורה (ערוך ערך סרטט). ורוב התבה בתוך הדף פי׳ לתוך הסרגול שהלכה למשה מסיני לסרגל בקנה (ר״ת, הלכ׳ ספי תורה, גנזי ירושלם, הול׳ ולפטהימר, עז). ובגמ׳ דאר׳ ישׁ׳ במסכתא דמגלה גרסי הלכה למשה מסיני שיהו כותבין בעורות ומסרגלין בקנה פיר׳ סירגול הינו שרטוט (ר״י ברצלוני, הלכי ס״ת, הול׳ הלבר 19).

*סִרְגֵּל[1], ביני׳ מְסַרְגֵּל, — שִׂרְטֵט, עשה קוים ישרים לשורות הכתיבה, liniieren; régler; to rule (paper): הלכה למשה מסיני שיהיו כותבין בעורות וכותבין בדיו ומסרגלין בקנה (ירוש׳ מגל׳ א יא).— ובפהמ״א: אמ׳ ר׳ אסי מגלה צריכה שירטוט באמיתה שלתורה ובבריתא דספרין תניא ואינו רשאי לכתוב אלא אם כן מסרגל (ר״י ברצלוני, הלכי ס״ת, הול׳ הלבר 19). ואנא בעניותי לא סבירא לי הכי אלא כמה שאמרי בבריתא דספרים וכמה יהא מסרגל ארבעים ושנים (שם 20). מכאן יש לי למנהג צרפת לסרגל כל עמוד ספר תורה שיטה ראשונה בקנה (אהן ירחי, המנהיג, הלכ ציצ׳, קה:). אבל מיהו צריך לסרגל מארבע רוחות ולא יותר בין בס״ת בין בתפילין (ר״י מטרני, המכריע, עו:). כן והכן והכנא האמה שמסרגלין בה הספרים והלוה שתחתיה (מלון לאמ דוד, ככריות, לו::).

— פעו׳, סֻרְגַּל, בינ׳ נק׳ מְסֻרְגֶּלֶת, מסורגלת, — שסרגלו אותו: כתב את היריעה שאינה מסורגלת פסולה (ר״י ברצלוני, גנזי מלרים, הלכ׳ ס״ת, הול׳ הלבר 19). והא דאמר במסכת סופרים אינו רשאי לכתוב אא״כ סירגל זיריעה שאינה מסורגלת פסולה היינו ד׳ שירטוטין מלמעלה ולמטה ומצדדין (תוספ׳ גיט׳ ו:).

*סַרְגֵּל, סִרְגֵּל, ש״ז, — א) כמו סִרְגּוּל: ד״א תורי זהב נעשה לך זה הכתב עם נקודות הכסף זה הסרגל (מד״ר שה״ש, תורי זהב). תלתלים זה הסרגל שחורות כעורב אלו האותיות (של תורה) (מדר׳ שה״ש, הול׳ גריכהוט, לט:). — ב) מֶרְכָּב, כמו סַרְגָּלָה: וששאלתם מהו ליטול אוכף מעל החמור או סרגל שהוא מורכב בשביל שלא תסתכן כן הלכה מותר להתיר קשרו של

1) [כנראה ספע׳ מן רגל. ויש שגזרוהו מן הרומי regula. ועי׳ לו אצל קרוים (Lehnw. II, 124). פ. פרלס גזרו מן strigil (Schwarz, Festschrift 303).]

אוכף ושל סרגל לכתחילה וכו׳ אבל ליטול אוכף ומרכב לכתחילה וכו׳ (תשו׳ גאו׳, ליק סע).— ג) כעין לוח צר ישתמשו בו לעשות שרטוט ישר על הניר וכדומ׳, רגיל בדבור העברי וכבר השתמשו בו בספרות החדשה.

*סַרְגָּלָה, סרגלא, ש״נ, מ״ר סַרְגָּלִים, סרגלין, מרכבה של משא[1], Lastwagen; charrette, fourgon; cart, van: מלך ב״ו עושה סרגלא שלו חוקה שתשא כל משאו ועושה אותה ברזל בנחשת ובכסף ובזהב והאלהים יהי שמו מבורך הענן אין בו ממש ועושה סרגלין[2] שלו עבים שנא׳ השם עבים רכובו (מד״ר שמות טו).

סָרַד, כמו א. שָׂרַד, — קל לא נמצא.

— הפעי׳, הִסְרִיד, השאיר רק שָׂרִיד, ואמר הפיטן: סליחה המציאני יהפליטי ולא להסרידי הקשיבה לקול שועי מלכי ודודי (אודיעך מעלתי, יוה״כ, סדור תימני).

סרד[3], ממנו *סָרָד, *סֵרוּד, *סָרִיד, *סְרִידָה, ∞סֶרֶד.

*סָרָד, ש״ז, מ״ר סָרָדִים, סרדין, — מי שעוסק בעשית שְׂבָכוֹת, רְשָׁתוֹת וכדומ׳ — Netzmacher; fabricant de rets; net-maker: ובבר היה ר׳ ישמעאל ורבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה מהלכין בדרך ולוי הסרדי[4] ורבו ישמעאל בנו של רבי אלעזר בן עזריה מהלכין אחריהן (יומי סה.).— ומ״ר: כל שעיסקן עם הנשים כגון הסרדין[5] והסרוקות והגרדיים והרוכלין וכו׳ (תוספת׳ קידוש׳ ה יד).

∞סֶרֶד, ש״ז, — הלוח שמסדרים עליו בבית הדפוס את השורות מֻקָּף סביב, נהוג בדבור העברי בא״י.

א. סָרָה[6], ש״נ, — דבר רע, מכוער, מִגְנָה, Unziemliches, Hässliches; inconvenance, indécence; unseemly,

1) [כן בכוש׳ סַרְגַּל, רֶכֶב, גלגל. יפטר׳ גוזרה מן רגל ע״ש מרוצתה. וזה רחוק. אחרים גוזרים אותה מן sarraculum, σαράγαρον, עי׳ קוהוט עה״ש; לו אצל קרוים (שם 413); פרלס (שם 304).]

2) [בתנחו׳ (מיי פרה ג) הגרסא סרגלא.]

3) [כמו ב. שׂרד.]

4) [כך גרסת הערוך, והוסיף וז״ל: פי׳ גאון יש אומרים שהיה עושה בגדי סרד לפיכך נקרא סרד או שהיה עושה כלי שרד כגון המצודות, ע״כ. ובדפוס הסדר, ואמר רש״י וז״ל: לא פורש לי מהו, ע״כ. ועי׳ גם ד״ס (הערה ט).]

5) [בהוצ׳ צוק״מ הסדרין, וס״א הסרידין, הסדידין.] — 6) אולי מן סור הבאיש, דברים

odious thing: והנביא ההוא (שהסית ללכת אחרי אלהים אחרים) או חלם החלום ההוא יומת כי דבר סָרָה על יי' אלהים המוציא אתכם מארץ מצרים (דבר' יג ו). כי יקום עד חמס באיש לענות בו סָרָה ועמדו שני האנשים וכו' והנה שקר ענה באחיו (שם יט יו-יח). על מה תכו עוד תוסיפו סָרָה כל ראש לחלי וכל לבב דוי (ישעי' א ה). שובו לאשר העמיקו סָרָה בני ישראל (שם לא ו). פשע וכחש ביי' וכו' דבר עשק וְסָרָה הרו והגו מלב דברי שקר (שם נט יג). השנה אתה מת כי סָרָה דברת אל יי' (ירמי' כח יו; גם כט לב).— ובסהמ"א: ולפי שענין הרצון אצלינו יאמר על התחדש ענין בפועל מביא אותו לפעול מה שלא פעל קודם התחדש הרצון דברו הפלוסופים סרה גדולה על השם ואמרו שאי אפשר שתהיה פעולתו ברצון (ר"י אלבו, העקרים ב ג).

ב.*סָרָה, כמו סור,—קל לא נמצא.

—הפעי, *הֻסְרָה, תֻּסְרֶה, — הֵסִיר: דבי ר' ישמעאל תנא לענות בו סרה עד שתסרה[1]) גופה של עדות (מכו' ה.).

סרי, ממנו *סְרִי, *סְרִיּוּת.

***סִרְהֵב**[2]), פ"ע,— כמו סֵרֵב ג): היה ר' מאיר אומר אל יסרהב אדם להבירו לסעוד אצלו ויודע בו שאינו סועד (חול' לז.). שוליא דנפחי למקטלא קאי כשרבו מסרהב בו לצאת ואינו יוצא (ב"ק לב:). במסרהב בו חבירו עסקינן (שבוע' כג:).— ובסהמ"א: היה חבירו מסרהב בו לאכול אצלו ואמר לו בוא ושתה עמי יין וחלב ודבש (רמב"ם, שבוע' ד ח). כגון שלא יסרהב בחברו שיסעוד עמו (טוש"מ, אונאה ומקח טעות רכח ז).— ב) *וכמו סֵרֵב ב): האריך בו לדעת אם יסרהב אחד מהם לשתות ובכך יבין דבורא פרי הגפן רגילין לומי ותו לא (רשב"ם, פסחי' קו.).

—פע', *סֹרְהַב, בינ' מְסֹרְהָבִים, מסורהבים, — שסרהבו בהם, שהיו דחוקים: אבל לא היו מסורהבים בקיום מזונותם ומתעסקים בכלכולם כבר אין עליהם מבאישים. [והנכון שהוא מן סור, סורר, והכונה כמו פשע ומרד.]

1) [פרש"י עדות המוסרת שהוסרו משם, ע"כ. ולא כמו יסתר' שגזר מן סרי, סרה והבאיש, ועי' א.סור הפע'.]

2) [כך בארמ'.]

תרועות (ר' ברכי' הנקדן, ספ' היבור וספר המצרף מד, הולי גאלאכן 42).

***סֵרוּב**, סירוב, ש"ז,—שה"פ מן סֵרֵב: שלושה דברים רובן ומיעוטן רע ובינוניתן יפה השאור והמלח והסירוב בתחילה מסרב שנייה מעמעם והשלישית רץ ובא (ר' יהושע דרומיא, ירוש' ברכ' ה ג).

***סֵרוּג**, סירוג, ש"ז, שה"פ מן סֵרֵג,—א) אריגה וקליעה של חבלים: סירוג שתי וערב מיתוה או שתי או ערב (חזקיה, שם מו"ק א ח). דרגש סירוגו מתוכו מטה סירוגה על גבה (בבלי, שם כז.).—ובסהמ"א: וערסא דצלא היא כמטה המפורשת במסכתא דכלים בטהרות שהיא מתפרקת יש לה שתי ארוכות ושתי רחבות ונקליטין וסירוג באמצעיתה (תשו' הגאו' הרכבי שכז). מטה שנפחתה מעין שלה וכו' פירוש מעין חבלים שלה של סירוג (ר"ש, כלים כ ב). והיא היתה מחיצה בגובה יו"ד טפחים עשויה בדפים של עץ ארוכים וקצרים ועשויה דרך שבכה כסירוגי מטה והוא נקרא סורג (המאירי, יומ' א, עז.)— ב) מ"ר כמו תה"פ, מעשה שנעשה חליפות בהפסק בין זה לזה, שלא כסדר: קראה (את המגלה) סרוגין[1]) ומתנמנם יצא (מגל' ב א). סדר תקיעות שלש של שלש וכו' שש תקיעות ושלש התרעות אפילו בסירוגין ואפילו כל היום כולו (תוספת' ר"ה ד ט). סירוגים יצא סירוסים לא יצא סירוגים קיטועין סירוסים חד פרה חד (ירוש' מגל' ב ב). לא הוו ידעי רבנן מאי סירוגין[1]) שמעוה לאמתא דבי רבי דחזתנהו רבנן דהוו עיילי פסקי פסקי אמרה להו עד מתי אתם נכנסין סירוגין סירוגין (ר"ה כו:). כשהוא כותב (פרשת סוטה) רואה וכותב מה שכתוב בטבלא ומה כתוב בטבלא אם שכב איש אותך [אם לא שכב] אם שטית אם לא שטית התם בסירוגין[2]) (יומ' לז:). ראה שור נגח שור לא נגח שור נגח שור לא נגח שור נגח שור לא נגח נעשה מועד לסירוגין לשוורים ת"ר ראה שור נגח חמור לא נגח סוס נגח גמל לא נגח פרד נגח ערוד לא נגח נעשה מועד לסירוגין לכל (ב"ק לז.). איבעיא להו סיים לו (המוכר ללוקח) את

1) בתשוב' הגאונ' (גאוניקה ב, 342) הגרסה: סירגון.

2) [פרש"י וז"ל: אם לא שכב אחריו ראשי תיבות עד סוף המקרא ואת כי שטית ואחריו ראשי תיבות עד סוף המקרא יתן ה' אותך ואחריו ראשי תיבות עד סוף המקרא, ע"כ.]

הקרנות (של השדה) מהו כמין גאם מהו בסירוגין מהו תיקו (ב"ב קג.). אמר לו רבי אליעזר לרבי יהושע לדבריך אתה מונה בסירוגין והתורה אמרה אחר תטהר (נדה סח:).—ובסהמ"א: אפילו שהה בין סירוג לסירוג כדי לגמר את כולה יצא (רמב"ם, קריאת שמע ב יב). ארבעה לילות שנותנין לנערה שלא ראתה דם אע"פ שהן בסירוגין בועל לילה הראשון (טור, אסורי ביאה ה כ). וזה נקרא וסת הסרוג מפני שהיא מסרגת ומפסקת בין ראיות (ראב"ד, בעלי הנפש, שער תקון הוסתות). הוסת הראשון הוא בימי החדש והשני הוא בהפלגה והג' הקבוע בדלוג והד' הקבוע בסרוג (שם). רצועה אחת כפי שני המצרים ובסירוגין בקרנזול (טוח"מ מכירי ריט ב).—ואמר הפיטן: גישות צרות סרוג שתים שתים רוח אין בינתים מעקות כנחשתים דובקות דולקות בלי עצלתים קין המצר סור שחוק ומצלתים (ר' שלמה הקטן, אם אמרי, סליחי יום ה).

*סָרוּד[1], סריד, ש"ז,—מין כלי מהכלים שבעלי מלאכה ידועים משתמשים בו, כמו סרידה: סריד[2]) של נחתומים טמא (כלים יה ב). סרוד של צפורה[3]) אם יש לו גפים טמא אין לו גפים טהור (תוספתי שם ב"מ ה ה). סרוד[4]) של חייטין יש לו גפים טמא אין לו גפיים טהור (שם י ה). או יכול שאני מרבה הסרוד[5]) והדף של נחתומים ועריבה גדולה שהנדות שוכבות בתוכה תלמוד לומר וכו' (ספרא מלורע זבים ב).

א.סָרוּחַ, ש"ז, מ"ר סמ' סְרוּחֵי,—א) מי שלובש צניף וכדומ' שהוא ארוך ונסרח עליו: חגורי אזור

---

1) [עי' הערה הבאה.]

2) [הערוך גורס סריד. ופרש רה"ג וז"ל: כמין עריבה שהיא לתשמיש הנחתום ללוש בו כדכתיב את בגדי השרד ומתרגם לבושי שמושא, ע"כ. וכן הערוך והמפרשים. אולם זה רחוק, וברור שסרוד זסרידה שניהם מין כלי אחד הם. וסרידה (כלים ח ג) פרש רה"ג תרגום מכבר מעשה רשת, ע"כ. וביתר באור הרמב"ם שם, וז"ל: סבכה תרגום מעשה רשת נחשת עובד סרדא דנחשא, ע"כ. ובכן שני הכלים האלו נקראו כך מפני שהיו עשויים כמעשה סבכה וסריגה, אלא שהיו נבדלים זה מזה באיזה אופן שהוא. ורש"י ורא"ש פרשו גם סרידה מלשון שמוש.]

3) [נ"א צפירה.] — 4) [כך בהוצ' צוק"מ, ובדפו' סריד.]

5) [בפרוש הראב"ד הגרסה: סדור.]

במתניהם סְרוּחֵי[1]) טבולים בראשיהם (יחזק' כג יה).—ב) *בעל סוס, שאחד מאבריו יתר ונסרח: והבאים זכר ונקבה א"ר אסי פרט לסרוחין[2]) ולמחוסרי אברים שפסולים לקרבן בני נח (מד"ר ברא"ש' לב). — *ש"ת, אזנים סְרוּחוֹת: חמשה דברים נאמרו בכלב שוטה פיו פתוח ורירו נוטף ואזניו סרוחות[3]) וזנבו מונח לו על ירכותיו (יומי פג:). — ואמר המשורר: מלא (הכה"ג) מאור נצין כאור שמש זרוח עולה לבית מקדשו ועליו הוד סרוח (ר"י הלוי, אשרי עין).

ב.*סָרוּחַ, ת"ז, נקי סְרוּחָה, מ"ר סְרוּחִים,—מה שנתקלקל והבאיש, שריחו רע, מאוס, übelriechend, stinkend; puant, fétide; stinking, malodorous: התורם קישות ונמצאת מרה אבטיח ונמצא סרוח תורם ויחזור ויתרום (תרומי ג א).—מַשְׁקֶה, אֹכֶל סָרוּחַ: משקה סרוח הרי טהור (ר' אלעזר, תוספתי טהרי ט יב). מה דאית לכון אשר יאכל פרט לאוכל סרוח כן אית לי אשר ישתה פרט למשקה סרוח (ירוש' תרומי יא ב). משקין המיוחדין לאדם צריכין מחשבה ומפני שצריין מחשבה יהא משקין סרוח מעיקרו טמ' (שם). לעולם בטלו במעיה לגמרי משום דהו"ל משקה סרוח (רב אשי, פסח' יח.). כל הראויה לגר קרויה נבילה שאין ראויה לגר אינה קרויה נבילה ור"מ ההוא למעוטי סרוחה מעיקרא (ע"ז סח.).—מַיִם סְרוּחִים: את מה הם בודקים את הביבים העמוקים ואת המים הסרוחים (אהלי יח ח). מודה רבי ליעזר לחכמים במי ים הגדול שאפילו הן סרותין התורה קרא אותן מים (רבי אילא בשם רבי ליעזר, ירוש' תרומי יא ב). שבתחלה היו טובלין במי

---

1) [שב אל אנשי בפסוק הקדם, והוא מקביל לחגורי, וכמו שפרש רד"ק בלשון שני, וז"ל: או כי הם סרוחים מצד הצניפים הטבולים שהם סרוחים על דרך כאלה נובלת עליה שהיא נקראת נובלת מצד עליה שהם נובלים וכן קרועי בגדים מגלחי זקן והדומים להם, ע"כ. וכן משמע מפרוש רש"י שפרש יתירי כובעים גדולים, ע"כ. ור"א מבלגנצי: קושרים כעין רדידים בראשם ומשלשלין ומפשילין ראשי הרדיד לאחוריהם והוא הסרח, ע"כ. ווז גם כונת ת"י: מחתין קולסין ברישיהון, ע"כ.]

2) [בפרוש המיחס לרש"י מפרש מיותרי אבר. ומבאר בעל עץ יוסף שיש להם אבר יתר או אבר גדול מחבירו, ע"כ. ובעל מ"כ מפרש שנסרחו בזכרות או בנקבות. ויש מפרשים כמו קטועים וחתוכים, מן ג.סרח. וכן באמת בס"א לסרוסים.] — 3) [פרש"י: גדולות וכפולות למטן.]

מערות מכונסין וסרוחין והיו נותנין עליהן מים שאובין (רב אסי, שבת יד.). מי חוטם סרוחין (תנחומ' חקת א). — טִפָּה סְרוּחָה, טִפַּת שכבת זרע: מאין באת מטפה סרוחה (עקביא בן מהללאל, אבות ג א). — וכן לֵחָה סְרוּחָה: וזכור את בוראך בארך זו ליחה סרוחה בורך זו רימה ותולעה (בשם ר׳ פפי ור׳ לוי, מד״ר ויקר׳ יח). מאין הוא בא מליחה סרוחה וממקום שאין אדם יכול לראות (ד״א ג). הן אתם מאין מן לא כלום מליחה סרוחה (פסיק׳ דר״כ, סוף או כשב). — ואמר הפיטן: זרוי יחומו מלחה סרוחה חבוי ארבו בקרבו מעת הולדו (אלון בפקדך, סליח׳ ער״ה). — וכנוי של בוז לבן אדם: הרי הוא אומר ויבא עד לפני שער המלך כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק אמ׳ לפני ליחה סרוחה כן על אחת כמה וכמה לפני שער המקום (ר׳ יוסי בר יהודה, ירוש׳ ברכ׳ ט ח). אתה מוצא נבוכדנצר אמר ורוה די רביעאה דמי לבר אלהין מה עשה לו הקב״ה מסרו למלאך השטן והתחיל מנגדו ואומר לו רשע ליחה סרוחה אמור מה ראית (רבי ברכיה, מד״ר שמות כ). — ובספה״א: אבל הליחה הסרוחה והזיעה והרעי שהוא צואה טהורין (ערוך ערך דרס). — וְדִירָה סְרוּחָה: א״ל רבא הא דירה סרוחה היא ואין אדם דר בדירה סרוחה (סוכ׳ ז.). — פֶּה סָרוּחַ: ויפול על פניו ארצה אמר רבי כדי שיטמן אותו פה סרוח שחירף וגידף (מד״ר שה״ש, כמגדל דוד). — וְלָשׁוֹן סְרוּחָה: אף על פי שמדבר בלשון הקדש גוי לשונו סרוח (שם במדי כ). — ובהשאלה: רוּחַ סְרוּחָה: ועכשיו יש גוף טהור בעולם יותר מגופו של משה שלא נראה בו רוח סרוחה מעולם ולא רמה ותולע׳ לכן אני אוהב׳ אותו ואיני רוצה לצאת ממנו וכו׳ (שם דבר׳ יא). — וְדֵעָה סְרוּחָה: דיעה סרוחה של אחשורוש אמר ששה חדשים בשמן המור (שם שה״ש, אתי מלבנון). אחשורוש דעה סרוחה היתה לו מנהג שבעולם אדם מבקש לאכול עדשים ואשתו מבקשת לאכול אפונים יכול הוא לכופה לא מאי דהיא בעי היא עבדה (רב הונא, שם אסתי, וישלח ספרים). — ובספה״א: תנו רבנן אתרוג תפוח סרוח שלוק לשילבין או מנומר פסול (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 29). אז נתפשו שבעה אחים עם אמם ושלחו למלך ובדיל בשר חזיר מתועב סרוח נבאש (יוסיפון קכז). וכן תבן סרוח ושאינו סרוח אינו חוצץ מפני שדעתו לפנותו (רמב״ם, טומאת מת טו א). — ומשל: חתתול אומרת על בשר הניתן בשמי קורה כי סרוח[1] הוא (ר׳ אהרן מורמיזא, קב׳ טהור, יא.).

ג. **סָרוּחַ**, ש״ז, מ״ר סְרוּחִים, סרוחין, — חוטא, Sünder; pécheur; sinner: מה עשה ויקח את העגל אשר עשו וגו׳ מיד דן את הסרוחין והושיב סנהדראות מבני לוי שלא נשתתפו במעשה העגל (תנחומ׳ תשא כו). מיד שבר את הלוחות וירדה את הסרוחין ובקש עליהם רחמים (שם כח).

*__סֵרוּחַ__, סירוח, ש״ז, מ״ר סֵרוּחִים, סירוחין, — כמו סִרְחוֹן, ריח רע: לפי שהולד הזה כשהוא יוצא יוצא מלא גללין ובל מיני סירוחין והכל מחבקים אותו ומנשקין אותו וביותר אם הוא זכר (רבי אייבו, מד״ר ויק׳ יד).

°__סֵרוּךְ__, סירוך, ש״ז, — שה״פ מן א. סָרַךְ: דרב נחמן לא בעי לא סירוך ולא סיבוך (מרימ״ט, שו״ת ב, ז, יב:).

°__סָרוֹן__, ש״ז, — כמו סֶרֶן, שר ואדון, ואמר המשורר: אקוץ בחיי ואמאס להיות בשרי סרוני כי אם ששוני וביום אסוני ששוני (רשב״ג, נחר בקראי גרוני).

*__סֵרוּס__, סירוס, ש״ז, מ״ר סֵרוּסִים, — א) שה״פ מן סֵרֵס Kastrierung; castration: מניין לסירוס באדם שהוא אסור ת״ל ובארצכם לא תעשו בכם לא תעשו (ר׳ חנינא, שבת קי:). בכולם עבד יוצא בהם לחירות רבי אומר אף הסירוס בן עזאי אומר אף הלשון (קידוש׳ כה.). סירוס דגיד היינו גוייה אלא לאו סירוס דבצים (שם). שבע מצוות נצטוו בני נח דינין וברכת השם וכו׳ רבי הידקא אומר אף על הסירוס (סנה׳ נו.). רומש מלא פרט לכלאים למשפחותיהם פרט לסירוס (ר׳ אייבו, מד״ר ברא׳ לד). — ובספה״א: סרוס חובת הגוף הוא וכל חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ (רש״י, ויקר׳ כב כד). — ב) בהשאלה, תה״פ, בדלוג, abwechselnd; alternant, tour à tour; alternately: קראה (את מגלת אסתר) סרוגין יצא סרוסין[2] לא יצא (מגיל׳ יח.). נוטל שלשה נחילין בסירוס[3] (ב״ב פ.).

---

[1]) [מקורו בארמ׳: דלא מטא ביסרא אמר סריא הוא, עי׳ בריל (Jahrbüch. VII, 25).]

[2]) [פרש ר״ח ז״ל: כגון שקורא פסוק ומניח פסוק וקורא פסוק שלישי וחוזר וקורא הפסוק השני שהניח, ע״כ.] — [3]) [הערוך גורס במסרס, ופרש רגמ״ה ז״ל: שלוקח המוכר נחיל ראשון והלוקח השני והמוכר שלישי והלוקח רביעי והמוכר חמישי, ע״כ.]

***סרוף**, סירוף, ש"ז — שה"פ מן סרף, שׂרף: מה נפיק מביניהון לסירוף הכרי נפק מביניהון (ירוש' תרומ' ג ז).

***סרוק**, ש"ז, מ"ר סרוקות, סרוקים, סרוקין — מי שאומנתו סריקת צמר ובגדים וכדומ'; Hechler, Wollkämmer; cardeur, peigneur; carder, woolcomber: שמן שהגרדי סך באצבעותיו חייב בדמיו מה שהסדוק[1]) נותן בצמר פטור מן הדמיי (דמאי א ז, מדב"מ). י"א מוכים שהכובס מוציא הרי אלו שלו מה שהסרוק[2]) מוציא הרי אלו של בעל הבית (ב"ק י י). עור הכר עור הכסת מדרס עור הסרוק[3]) עור הסורק רבי אליעזר אומר מדרס וחכמים אומרים טמא מת (כלים כו ה). — ומ"ר: קנה מאזנים של סרוקות[4]) טמא מפני אנקליות (שם יג ג). כל שעיסקן עם הנשים לא יתייחדו עם הנשים כגון הסדרין והסרוקת[5]) וכו' (תוספת' קידוש' ה יד). כל שעסקיו עם הנשים סורו רע כגון הצרובים והסרוקין[6]) והנקורות וכו' (גמר' שם פב.).

א. סרח, ממנו א. סרח, א. סרח, א. סרוח.

א. סרח, ש"ז, — מה שהוא עודף על דבר אחר ובולט ממנו Überhängendes; trainant; overhanging: וסרח העדף ביריעת האהל חצי היריעה העדפת (שמות כו יב). — ובסהמ"א: ומנהג הסופרים לעשות האות הרבתי שוה מלמעלה לשאר אותיות התיבה וסרח העודף באות הרבתי יהיה סרוח על פני אורך השיטה (מנחת די לונזנו, אור תורה ג.).

ב. סרח, ש"ז, מ"ר סרחים, חטא ועון, — כמו סרחון, ואמר הפיטן: סרח אשר עדף בשמך תהשב סרת ואז תשב לך בודדת (יהודה בן אבון, סיבה, שער השיר, ברודי 129). החיש גאולה לשאר ישוב וכימי קדם תשיב ותשוב ולבית זבולך מלכי תשוב לקבץ נדוחי ולמחול סרחי נפשנו הכתה ליוי (סליחי שבת שובה, פמח"ל, תקלו:).

1) [כך בכ"י במקום שהסרוק, וכן גרסת הערוך ועוד ספרים; ובס"א ושהסורק.]
2) [כך לפי גרסת מדב"מ. וכן בירוש' (גני' 254). ובס"א ושהסורק.] — 3) [פרש ר"ע ב"ט וז"ל: עור שחוגרים אומני המסרקות על מתניהם, ע"כ. ורמב"ם פרש העור שמוכרי הצמר כורכין בו הצמר הסרוק, ע"כ.]
4) [בכ"י פרמה מנקד שלסרוקות.]
5) [בדפו' והסריקות, וצ"ל והסרוקות.]
6) [כך גרסת הערוך, ובדפו' הצורפים הסריקים.]

א. סרח, פ"ע, סרחת, סרוח, סרחים, סרוחים, תסרח, — סרחה היריעה על הכלי, היתה ארוכה ועודפת מהכלי ותלויה למטה: חצי היריעה העדפת תסרח על אחורי המשכן והאמה מזה והאמה מזה בעדף בארך יריעת האהל יהיה סרוח על צדי המשכן מזה ומזה לכסתו (שמות כו יב-יג). — ובסהמ"א: גידים המחוברין באוזן וכסורחין[1]) למטה ומשתנין ממקומן הוא מצטער מהם (ר' נחשון גאון, תשו' גאוני קדמוני, הולי קאססעל, מא:). וסרח העודף באות הרבתי יהיה סרוח על פני אורך השיטה ומלמטה (מנחת די לונזנו, אור תורה ג.). — סרוח על מטה וכדומ', מתפשט ושוכב לכל ארך המטה: השכבים על מטות שן וסרחים על ערשתם וכו' לכן עתה יגלו בראש גלים וסר מזרח סרוחים (עמו' ו ד-ז). — ובתלמ': אמר ר' אבהו מניין לאבל שמיסב בראש וכו' מר זוטרא אמר מהכא מרזח סרוחים מרזח נעשה שר לסרוחים (מו"ק כח:). — ואמר המליץ: ואם ישעם לי טעם מעדנות שרים הסרוחים על ערשותיהם כטעם עוגת רצפים תחת צל רתם (רס"ס, די כוסות, כוס ישוע' א). — גפן סרחת, מתפשטת על הארץ: ויצמח ויהי לגפן סרחת שפלת קומה (יחזק' יז ו). — ואמר המשורר: וגפן בע׳ת כנף וסרחת ופריה קצירים לה אלי מים ובתהמות ובנשיה (ר"ש הנגיד, הצמות פליליה).

— הפע', *הסריח, ביני נק' מסרחת, — סחב וגרר בארץ: אם אדם משים עצמו כחיה זו שדורסת ואוכלת ואיכא דאמרי שמסרחת[2]) ואוכלת תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו (עירובי כז.). — עשה שיהיה סרוח, ואמר המליץ: תעמוד על ראש הצריח ובקולך המר עלי תצריח יריעותי על פניך אסריח ובתוך עפרי לקומתך אסריח (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר פה:).

— התפ', *הסתרח, — כמו קל, נעשה סרוח: מהשתרע כמו מהסתרח מהותיר (מנחס, מחברת, שרע).

ב. סרח, ממנו ב. *סרח, ב. סרח, ב. *סרוח, *סרוח, *סרחה, *סרחון, סרחות, *סרחן, *סריחה.

ב. סרח, — קל לא נמצא במקורות הקדומים.

1) [צ"ל וכשסורחין, כמו בערוך ערך מעל.]
2) [רש"י פרש שמסרחת בטיט, ועוד פרש: ל"א וכו' מנבל עצמו על דברי תורה לשון זה נראה בעיני וכו', ע"כ. כלומ'; מן ב.סרח. ויסטר' גוזר אותה מן ג.סרח, וזה רחוק.]

—נִפְעַ', נִסְרְחָה, —נִסְרַח הדבר, הבאיש, נתקלקל טעמו וריחו, ובהשאלה, נִסְרְחָה דַעְתּוֹ, חָכְמָתוֹ, נתקלקלה: האין עוד חכמה בתימן אבדה עצה מבנים נִסְרְחָה חכמתם (ירמי' מט ז). — ובתלמ': כיון שאבדה עצה מבנים נסרחה חכמתן של אומות העולם (ריב"ח, חגי' ה:). —ובמשמ' העקרית, הבאיש, נתקלקל: הקילור והאיספלנית והרטייה שנתן לתוכן קמח אינו צריך לבאר מלוגמא שניסרחה אין צריך לבער וכו' (תוספת' פסח' ג ג). בלע כזית מן המת ונכנס לבית הבית טהור שכל הבלועין באדם ובהמה ובחיה ובעוף טהורין נסרח או שיצא מלמטה טהור (שם מקוא' ז ח). נבילה שנסרחה צריך להרחיק ממנה ארבע אמות (ירוש' ברכ' ג ה). ר' יודי בעי שמן של מעשר שני שנסרח א"ר מנא מכיון שנסר' פקעה ממנו קדושתו מה צריכה ליה שביעית אע"פ שנסרח בקדושתו הוא (שם מעשר שני ג ח). מהו עד שתסרח מאוכל אדם או עד שתפסול מאוכל הכלב נישמעינ' מן הדא נסרח' מאוכל אדם מטמא טומ' אוכלין ושורפין אותה בטומאה (שם חלה ד ו). וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלת' א"ר יוחנן זו דברי רבי אלעזר בן עזריה ורבי ישמעאל ורבי עקיבה אבל דברי חכמים עד ג' ימים מיכן והילך היא נסרחת (שם שבת ט א). מן דמר זקוק לבער בשניחמצה ואחר כך ניסרחה (שם פסח' ג, גנזי' 105). משניתנו הרוגי ביתר לקבורה נקבעה הטוב והמטיב הטוב שלא נסרחו והמטיב שניתנו לקבורה (רב הונא, שם תעני' ד ח). עד שלא נסרח הזרע האשה מעוברת משני בני אדם כאחת משנסרח הזרע אין האשה מעוברת משני בני אדם כאחת (ר' מתנייה, שם יבמ' ד א). אי מה הנבילה אם נסרחה טהורה אף המת אם נסרח יהא טהור (שם נזיר ז ב). מה בינו (בין שפיר שנתקלקלה צורתו) לבין המת שנסרח ואין שלדו קיימת (ר"ש בן לקיש, שם נדה ג ג). והלא המים יפים שתתן בהם מלח מיד הם נסרחין הא כיצד נתן דבר המחבל לתוך דבר שמתחבל כדי לעשות בו נס (מכי' ויסע משה). —ובסהמ"א ואמר המשורר: כי הוא חנך הדעת ויתנך עין רואה ואזן שומעת והטוב והרע יודעת ומה לך אחרי הגוף הנבאש והנסרח בתולעת (רמב"ע, אברך את יי', הולי' דוקעס). שר המלכים בו יקרם יעלון לרוב ומלכותם מאד שמחה כי מחלצותם בעזו העטיר ויעדם נזרו ובו נסרחה (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 267).

—קַל, *סָרַח, א) הבאיש, נתקלקל: חלת דמאי עד שתסרח שחלת דמאי ניטלת מן הטהור על הטמא ושלא מן המוקף (חלה ד ו). אין מלקטים עשבים מגבי הזבל אבל מלקטין הימנו קישושות נותנין עליו קשרי תבן כדי שירבה נותן עליו מים כדי שיסרח[1]) ועודרין אותו כדי שיתפח (תוספת' שביעי' ב יד). היתה מלובנת עושין אותה שחורה מאדמת עושין אותה ירוקה וסרח פיה ותפח צוארה (ונד"ר במדי' ט). אין משקה סורח יותר ממשקה זה שתחת הלשון (רבי ברכיה, שם שה"ש, כפת תפוסנה). —ובהשאלה, סָרְחָה הַחָכְמָה: ואנשי הגבול יסובבו מעיר לעיר ולא יחוננו והכמות סופרים תסרח ויראי חטא ימאסו (סוטי' מט:). —ב) בהשאלה, הבאיש ונתקלקל במובן המוסרי, חָטָא: לאחד שסרח מן העיר וכו' (תוספת' שם טו ז). משרבו מקבלני טובתיך ומחזיקני טובתך רבו איש הישר בעיניו יעשה וסרחה כל המלכות כולה ואולה ונולה וכו' (שם יד ז). אתה פתחת לי פתח שאעמוד ואתפלל לפניך על בניך בשעה שסרחו במעשה העגל (ספרי דבר' כז). אף דברים שתגרי עכו"ם מוכרין להן מן מפיגן אלא מה אני מקיים ויתד תהיה לך על אזניך לאחר שסרחו (רבי אלעזר בן פרטא, יומ' עה:). באושא התקינו אב בית דין שסרח אין מנדין אותו אלא אומר לו הכבד ושב בביתך (ר' הונא, מו"ק יז.). אדם הראשון מן הארץ עד לרקיע שנאמר למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ וכיון שסרח הניח הקב"ה ידו עליו ומיעטו (ר' אלעזר, חגי' יב.). מה כלי זהב וכלי זכוכית אע"פ שנשברו יש להם תקנה אף ת"ח אע"פ שסרח יש לו תקנה (ר"ע, שם טו.). סרחה ולבסוף בגרה תידון בהנק (כתוב' מה.). תשיעית נצטוה שלא לאכול מן האילן עשירית סרח אחת עשרה נידון (ר' יוחנן בר חנינא, סנה' לח:). לפי שראה אדם הראשון יום שמתמעט והולך אמר אוי לי שמא בשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי וחוזר לתוהו ובוהו (ע"ז ח.). יום שנברא בו אדם הראשון כיון ששקעה עליו חמה אמר אוי לי שבשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי (שם). לא אמר (אהרן) לאיש שסרחת ולא לאשה שסרחת לכך נאמר ויבכו אותו כל בית ישראל (אדר"נ יב). לבן מלכים שהיה לו פדגוג כל זמן שהיה סורח היה פדגוג שלו נרדה ולבן מלכים שהיה לו מניקה

---

1) [בדפו' שיפרח, כלומ' יתפזר ברוח, עי' סנה' בכורים.]

כל זמן שהוא סורח היתה מניקתו גרדת (נפס רנ כהנא, מד"ר ברא׳ לח). בא וראה דרך הצדיקים במה שהם סורחים הם מתקנים (ר׳ לוי בר חייא, שם שמות כג). כך אמר להם הקב"ה הלא היה לכם לסרוח לא בשני ולא בשלישי אלא מן הראשון (ר"ש בן חלפתא, שם מג). מה דרכו של אב שמרחם על בניו אע"פ שסרחו כך אתה צריך לרחם עליהם הוי ואתה ה׳ אבינו אתה (שם מו). שאלולי לא סרח ראובן במעשה בלהה היה ראוי ליטול כהונה ומלכות (שם במד׳ ו). לעבד רע שהיה נמכר והלך אחד לקנותו ידע בו שהוא רע לקח עמו כבלים ומגלבים שאם יסרח יהא רודה אותו בהן כשסרח הביאו כבלים וכבלו וכו׳ לפי שהייתי יודע שאתה רע מעללים לכך התקנתי כ"כ לאסריך ולהלקותך שאם תסרח תלקה בהם (שם יג). לתינוק שסרח ולקה ברצועה ובשמבקשין להפחידו מזכירין לו הרצועה (שם טז). וכל אותן מ׳ שנה לא סרחו במדבר עד שבאו לשטים (שם כ). ומה אם צפור שאין לה לא זכות אבות ולא בריתות ולא שבועות בניה מכפרים עליה בני אברהם יצחק ויעקב שיש להם זכות אבות עאכו"כ שאם סרח א׳ מהם שהוא מכפר עליה לעתיד לבא (ר׳ חייא, שם דבר׳ ו). ויהי בעת שסרחה הצאן ולא שמעה לדברי אדוניה (פסיק׳ רבתי כו). עמלק יושב מה ראו לפתות בעמלק משל למה הדבר דומה לתינוק שסרח ולקה ברצועה כשמבקשין לחפחידו מזכירין לו הרצועה כך היה עמלק רצועה רעה לישראל (תנחו׳ שלח יח, בובר).—סָרַח לפלוני, סָרַח נגדו: אדם שסרח לחבירו וביקש ממנו ולא קיבלו יעשה שורת בני אדם ויפייסנו (רב, ירוש׳ ב"ק ח י). ומנין שאם סרח אדם לחבירו ואמר לו חטאתי שנקרא חוטא אם אינו מוחל לו שנאמר גם אנכי חלילה לי מחטוא לה׳ מחדול להתפלל בעדכם (מד"ר במד׳ יט).—וכן סָרַח על פלוני: וכן איש ואשה שבאו לפני משה לדין זה אומר היא סרחה עלי והיא אומרת הוא סרח עלי א"ל משה לבקר משפט אם נמצא עומרה בבית בעלה בידוע שהיא סרחה עליו נמצא עומרה בבית אביה בידוע שהוא סרח עליה (ר׳ יוסי, יומא עה.). למלך בשר ודם שסרחה עליו מדינה אם מיעוטה סרחה פמליא שלו מתקיימת אם רובה סרחה אין פמליא שלו מתקיימת (תנא דבי רבי ישמעאל, זבחי׳ מא:). וכן איש שהיה צהוב עם אשתו ומשלחה מביתו והיה אהרן הולך אצלו ואומר לו בני למה צהבת עם אשתך אומר לו על שסרחה עלי א"ל הרי אני ערבה שאינה סורחת עוד עליך מעתה (אדר"נ ב כד). לבת מלכים שסרחה על אביה והיו לה בנים וטרפה אותם עליו והלכה לה (מד"ר שמות ל). אדם רוכב על החמור פעמים שסורח עליו ומכהו פעמים ששיחק עליו ומכהו (שם ויקר׳ טו). לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם שתים ושלשה כשסרח רביעית נתרשלו ידי אוהבו של מלך אמר כמה פעמים אטריח על המלך (שם במד׳ יח). למלך שהיו לו בנים הרבה ממטרונה סרחה עליו מטרונה ביקש להוציאה וכו׳ (שם דבר׳ ג). למטרוניתא שסרחה על המלך וגרשה מביתו והיו בני אדם קוראין לה זאת גרושת המלך (מדר׳ שה"ש, הוצ׳ גריכהוט, מג:). והוא אומר לו פלוני חברך שגרני אצלך לפייסך מפני שאמר אני סרחתי על חברי (כלה רבת׳ ג).—ובסהמ"א: לרוח היום לאותו רוח שהשמש באה משם (לשם) וזה היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב והם סרחו בעשירית (רש"י, ברא׳ ג ח). האלהים מצא יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת הקב"ה נהיתה להביא לנו זאת (שם מד יו).—ואמר הפיטן: כי תסרח בטומאותיה לא תסלף היא טענותיה (מחז׳ יניי, הוצ׳ דודסון 22). מצוה בבין העינים משום לסרחה על כל ראש קרחה (ר׳ אליה הזקן, אזהר׳ קובץ מעש׳ ידי גאוני קדמוני׳ ב, 70).—ואמר המשורר: קצרו מדי ששוניהם ולא סרחו (רמב"ע, דיואן סז). ונאצתי ונאפתי וסררתי וסרחתי (ראב"ע, לך אלי תשוקתי). יען סרחנו נדחנו ומשמן רזה כי רבה הטומאה ואין מזה (אב לרמס, סליח׳ יוה"כ). טעינו מדרך חיים טפשנו וסרחנו לבן אבדנו ופנת מלב נשכחנו (אנא זכור, סליח׳ שם). סרח גור אריה בקדשה היא בעינים עונו הודה והכרעתו לצדק במאזנים (בקר אערוך לך, מחז׳ איטלי׳ ב, קא:). החשתי מעולם לראשון אשר סרח עת בא אתוי נהרים אשר זרח ממזרח (אימתי, יול׳ שנת ג אחה"פ׳. האל שלחך ציר לחליו נאמן לחבוש מזור מכה אשר סרחה (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 266). ואהריו יצא אחיו ויפיו רב עד וסף ויסרח אז פי עת ראה זרחו רחב ויקרא שמו זרח (דרעי, לקו"ק עג). כי נודע הדבר גם בתרח כי יצחק הוא תלמיד חכם שסרח (יל"ג, כהנא, ספ׳ ו, 72).—*וְסֵרַח סִרְחוֹן: אמר לי׳ אדונו סרחת כל הסרחון הזה ואתה צוות בייא (נפס רבי

לוי בן פרעה, מד"ר שמות וּג).—ובסהמ"א: כמו שמצינו במשה ואהרן כי כאשר סרחו סרחון אחד קל נטלו העונש בעולם הזה (ר"מ אלדבי, ש"א ע, קיד.). —ושני השרשים יחד: אמת עשיר אשר ישמח בחלקו ויגעל הון אשר יעדף ויסרח ולא יקנה עלי תבל לבד תם אשר לא יהיה חובל ויסרח (רמב"ע, התרסים ע סד).—ג) פ"י, השחית וקלקל: לא היה ארדבלי' בירושלם מפני שהוא סורח[1]) את הנעימה (רשב"ג, ירוש' סוכ' ה ו).

—הפע', *הִסְרִיחַ,–א) פ"ע, כמו קל א), הבאיש, נתקלקל: עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש לא הפילה אשה מריח בשר הקדש ולא הסריח בשר הקדש מעולם וכו' (אבות ה ה). היה עובר בין הגוים ובין הכותים והיו בידו דברים שאין יכולין לגיע לעיר מניחן על גב הסלע ר' יוסי אומר נותן בפונדתו עד שיסריחו (תוספת' תרומ' א יד). אין לך אסור משום מוקצה אלא תאנים וענבים בלבד אמר רבי שמואל בר סיסרטאי מפני שהן מסריחות בינתים (ירוש' מעשר' א ז). אותו היום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוב והמטיב הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה (רב מתנה, ברכ' מח:). שלשה ימים הראשונים יבקש אדם רחמים שלא יסריח (הזרע שממנו נוצר הולד) משלשה ועד ארבעים יבקש רחמים שיהא זכר (שם ס.). שלשה דברים עלו במחשבה לבראות ואם לא עלו דין הוא שיעלו על המת שיסריח ועל המת שישתכח מן הלב וכו' (פסחי' נד:) כי אתא רב דימי אמר ירך מתוכה מסרחת (קנהי' לט') אם תנית בשר ג' ימים בלא מלח מיד הוא מסריח (אנטונינוס, מד"ר ברא"ש' לד). אמר (ר' יהושע) להם אדם נברא מאדמה והאדמה אינה מסרחת לעולם אבל הוה נבראת מעצם (שם יז, הולי תילוד'). קודם ימות המשיח עניות ירבה ויוקר הווה והגפן תתן פריה והיין יסריח והמלכות כלה ההפך למינות (רבי נחמיה, שם שה"ש, התחלה מגעה).—ובסהמ"א: ברית מלח כברית הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם (רש"י, במד' יח יט). אבל אם נפל (עכבר) ליין או לשמן או לדבש מותר ואפילו נתן טעם מפני שטעמו פוגם שכל אלו צריכין להיותן מבושמים וזה מסריחן ומפסיד טעמן (רמב"ם, מאכל' אסורי טו לח). וכשחטאו ישראל בעגל הסריחו גופם וטנפו שכלם (ר"י אבוהב, מנוה"מ ג ד ה

1) [בבלי (ערכי י:) הגרסה: מערבב.]

א).—ואמר הפיטן: הוא סיגים לכן יסריח הוא עפר לכן יעפוש (מחז' יכיי, הול' דודסון 17).— ב) פ"י, עשה שיבאיש, שיעלה סרחון: אפונין חיין מערבין בהן מזון שתי סעודות למי נצרכה לרבי מאיר שלא תאמר הואיל והן מסריחין את הפה אין מערבין בהן (ר' ילחק עטוש"א, ירוש' פאה ז ה). כופה לעשות בצמר אבל לא בפשתן מפני שהיא מסרחת את הפה וכו' (שם כתוב' ה ו). אלו בני אדם שאוכלין [illegible] עם זה ומדביקין מטותיהם זו בזו ומחליפין נשותיהם [illegible] לזה ומסריחין ערסותם בשכבת זרע שאינו שלהם (קידוש' עב:). וסרוחין על ערסותם שהן מסריחין מטותיהם בעבירות (מד"ר ויקרי ה).

—הפעו', *הֻסְרַח, בינ' מֻסְרָח, מוסרח,—שנתקלקל ומסריח, נמאס: ויקח העבד קערה אחת שחורה כעורב מכל צד ופנה ואומר אנא ה' הושיעה נא ויבא אותה על השולחן והיא מלאה חורת אפר בוכרה שבחת לבי מתפשרת ובכנף המעיל נקיתה ותוסף בקערה שגית מוסרח ונתעב מאד (ר"מ זכלירה, נעשיעים. חוברת יין לבנון, הול' גריל), מה תועלת עולה לן באשפתו של גיהנם אשר אתה מושלך בו כבדב מוסרח (ר' חניהו. בב' מוסר א, ד:). שם (בגהינם) יתילו כל אותם הדינים והעונשים ומתהוה מים מדגית צואה רותחת כי הם טמאים ומוסרחים יותר מהאחרים [illegible] (ספחי רכנות מח).

—פע', *סָרֵחַ, סורח,–נמאס כדבר המסריח ואמר הפיטן: [illegible] וגם נגוני מכפרי הסיפגים סרו אף הוסרו סורחו האמנים (רסג"י פנגני, אחפגה לדעת, יול סבת ברכס').

ג. *סָרַח[1]),—חתך ופצע schneiden, verletzen lacérer, déchirer; to cut, lacerate (צליחית) של פלייטון שנטל פיה טהורה מפני שהיא סורחת[2]) את היד (כלים כ ז). ניטל המקבל שלו (של מכחול) אם היה הזכר שלו מלא חלודה טהור מפני שהוא סורח[3]) את העין (תוספת' כלים ב"מ ג ה). הכוסות הקיצין הסודיינים החתוכין טהורין מפני שסורחין את הפה (ר' אלעזר, שם ב"ב ז י). ועי' עוד ב.סָרַךְ.

*סַרְחַדּוֹן,—שם שד: ויאמר אלי ואיה שכלך ותבונתך והלא אמרתי לך כי שמי עינן הנטש בן ארנון

1) [כך בסור'. ולדעת רה"ג הוא כמו סרך, עי' הערה לקמן.] — 2) [פרש רה"ג: הח' במקום כ' כאשר נאמר סירכא, ע"כ. וכן בערוך, וכן פרש הרמב"ם והראש. ועי' י"נ אפשטין (סרוס הגאונים לטהרות 79) בהערות.]

3) [בערוך ערך סרח, הגרסא: סורך.]

הרש הפוך שמי ושם אבי ויהיה שמי ארנון השטן בן עינן השר וכו' בן סרחדון בן אבדון (ר"י זכארה, סעסועים יין לבנון, הו' בריל).

***סְרַחָה**, סרחא, ש"נ [1]), — ריח רע, כמו סִרְחוֹן: ואין עושין בה (בירושלם) גנות ופרדסין משום סרחא[2]) (ב"ק פב:). — ובסהמ"א: רבא התיר לו לרב אחא בר אדא לישון בכילה בסוכה משום סרחה דגודגסא[3]) (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוק' 25). ואפי' אינו מצטער אלא משום בקי או משום סרחא וכיוצא בה פטור (ר"ה, סוכ' כו.).

***סִרְחוֹן**, סירחון, ש"ז, מ"ר סִרְחוֹנוֹת—א) ריח רע, הפסד וכליה, übler Geruch, Verwesung; odeur fétide, dépérissment; stench, decay: יצאו האורז והדוחן והפרגון והקטניות והשומשמין שאין באין לידי חמץ ומצה אלא לידי סרחון (מכי' בא ח). דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה יצאו אלו שאין באין לידי חימוץ אלא לידי סרחון (דבי ר' אליעזר בן יעקב, פסח' לה.). — ובסהמ"א: לסרחון השחי ימשחנו במרתך שחוק מעור' במי' או במי ורדי' (ר"מ אלדבי, ש"א, נתיב ז, עב:). — ובהשאלה: אבל מי שהוא מלא מסרחון צואת עונותיו אין תורתו נחת לבוראו (ר"מ דיוידאש, ראש' הכמ', התשובה ב). — ומ"ר סִרְחוֹנוֹת: גם תראה פחיתות הרשע שהלואי יהיה כשממית שהנה שממית בידים תתפש במקום האשפות משום ששם מצויין הזבובים לרוב לריח הסרחונות המושלכים שם וכונתה לתופשם כנודע ועכ"ז לפעמים תתפש בהיכלי מלך אע"פ שהוא מקום נקי בהעדר הזבובים (ר' אליהו, שבי מוסר ע). — ב) במובן המוסרי, חטא ואשם Sünde, Schuld; péché, faute; sin, offence: מאחר שהודיעם סרחונם אח"כ גזר עליהם נדוי והרי דברים ק"ו ומה אם מי שאמר והיה העולם לא כעס על בשר ודם עד שהודיעם סרחונם ק"ו על בשר ודם שלא יכעוס על חבירו עד שיודיעו סרחונו (ספרי במד' קד). ר"א המודעי אומר בוא וראה כמה צדיקים חביבים לפני הקב"ה שבכל מקום שמזכיר מיתתם שם מזכיר סרחונם וכל כך למה שלא יהיה להם פתחון פה לבאי עולם וכו' (שם קלז). ויקצוף משה על פקודי החיל מגיד שאין הסרחון תלוי

[1]) [או ש"ז בצורה ארבית.]

[2]) [בר"ש הגרסא: סרחון.]

[3]) [עי' סוכה (כו.) ושם הגרסא בארמית סירחא דגרגישתא.]

אלא בגדולים (שם קנז). כיון שראה אותו סרחון שסרחו במעשה העגל אמר האיך אני נותן להם את הלוחות (אדר"נ ב). למלך בשר ודם שזעם על אוהבו ומיעט בסרחונו מפני חיבתו (תנא דבי רבי ישמעאל, זבחי מא:). עד שלא תלד האשה הסירחון ניתלה בה לאחר שתלד תלוי בבנה (ר' לוי בר זכריה, מד"ר בראשי' עג). אמר ראובן אני בכור ואין הסירחון תלוי אלא בי (ר' נחמיה, שם פד). דבר אחר וירא אהרן מה ראה אמר אהרן אם בונין הן אותו הסירחון נתלה בהן מוטב שיתלה הסירחון בי ולא בישראל (שם ויקרי י). — ובסהמ"א: לכן אמר לו כאשר ייטב לך פי' כשתחזור לכבודך לגמרי ויהא נשכח כל סרחונך אז תזכני ויעשה פרי (פענח רזא, וישב, כח.). — ואמר הפיטן: סרחוני נמצא ביותר סער ותר ונלכדה בתר (סליחי יז תמוז, מחז' איטלי א, קמ:). למלך שעבדו סרח עליו ומבקש מחילי' מאת המלך אם העבד אינו מתחרט בלבו וחוזר ועוש' הסירחון בכל יום יכעוס עליו המלך יותר (ספי אורחת לדיקים, התרעה לז:). — ומ"ר סִרְחוֹנוֹת, ואמר הפיטן: משוגותינו אתנו תלין באפס תמיד מנחת ערב ניחוחי שחר גם הם פסו המצדיקים שגגת ערב סרחונות יום יום גוסיף ולא נגרע מקרב עונות רבו וגברו הרב (אפסו איסים, סליח' מנחי יוה"כ).

***סַרְחוּת**, ש"נ, —תכונת הַסִּרְחוֹן, סֵרוּחַ: משל לתרבא[1]) של המור שנפל לשמן ורד אע"פ שנעשה ריחו יפה משמן הורד אלא סופו חוזר לסרחותו כמות שהיה (מדר' אגדי בראשית לז).

***סֻרְחָן**, סורחן, — א) כמו סִרְחוֹן משמ' ב): שני פרנסים עמדו להם לישראל אחד אמר אל יכתב סורחני ואחד אומר יכתב סורחני וכו' בבקשה מכם הודיעו סורחני שלא יהיו העומדים סבורים לאמר כשם שזו קלקלה אף זו קלקלה (ספרי במד' קלז). למה דוד דומה לסוחר כותי אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע וכו' ונקיתי מפשע רב שלא יכתוב סורחני אמר לו א"א (ר' דוסתאי דמן ביירי, סנהי קז.). בד' מקומות הוא מזכיר מיתתן של בני אהרן ומזכיר סורחנן וכל כך למה להודיעך שלא היה בידם אלא אותו עון בלבד (פסיקי דר"כ, אחרי מות). מיד נודעזע משה מפני המחלוקת מפני שכבר היה בידן סורחן רביעי

[1]) תרג' חֵלֶב תרבא.

(מד"ר במדי' יח). המנדין בצדק והשבין בצדק והמקבלין את השבין ומלמדין אותן שלא ישובו לסורחנן עליה' הכתוב אומר אז יבקע כשחר אורך (דא"ר ג). —ובסהמ"א: על שנרצית למחול סורחני (רש"י, ברא' לג י). לפי שנגזרה גזרה על דור המדבר למות במדבר בעון שלא האמינו לכך בקש משה שיכתב סורחנו שלא יאמרו אף הוא מן הממרים היה (הנ"ל, במדי' כז יג). אע"פ שהיה בלבו (של משה) לשברם (את הלוחות) הורידם בידו שלא יסתכל בהם הקב"ה ויזכור סרחונם (חזקוני, שמות לב טו).—ואמר הפיטן: קובלים הסתר פניך עם טרחן קנוי והרוג אכול ומכור זמורהן רגלנו כעבד רב פשע וסורחן (שלמה הקטן, אמרנו נגזרנו, סליח' ד' עי"ת). קנין הרג וחרב אכול זמרהן רגלנו כעבד רב פשע וסרחן (סליח' לו"ג, מחז' איטל' ב, ס.).—ב) *מין חיה המוציאה סִרְחוֹן, הסרחן (דאס שטינקטיהר) Stinktier; putois; skunk: משכנו באמעריקא גדלו כחתול גדול ושמו יעיד על מעשיו כי בראותו מרחוק איזה אדם או אחד מאויביו בתקומם עליו ישתין ויזביל ומשניהם יעלה סרחון גדול עד כי לא יכול שום הימא דם עד בהמה להתקרב אליו (ליבלא, ראשית למודים א ו כה). מקנה רב להם ובקצת מקומות הוא רוב עשרם קופים ממינים שונים וכו' הסרחן (שטינקטהיער) זאבים וכו' (ר"ש בלאך, שבי"ע ב, מה:).

סרט[1]) ממנו *סָרַט, *סְרִיטָה, *סִרְטוּט, *סַרְטָן, *סִרְטוֹן, *סַרְטָנִי, *סְרִיטָה.

סָרַט, — חָרַת, רָשַׁם על ידי חֲקִיקָה, einschneiden, einritzen; inciser; to incise, mark: הסורט סריטה אחת על גבי שני נסרים כאחת הרי זה חייב (תוספת' שבת יא יב ו). מעשה בעזים בית אנטוכיא שהיו דדיהן גסין ועשו להן כיסין כדי שלא יסרטו[2]) דדיהן (ר' יהודה, שבת נג:). כל מי שהוא רוצה לידע שימות החמה יתירים על ימות הלבנה י"א יום יסרוט לו סריטה בכותל בתקופת תמוז ולשנה הבאה באותו הזמן אין השמש מגעת לשם עד י"א יום (רשב"ג, מד"ר בראשי' לג). סרט לו סריטה על הכותל אמר לו כשתגיע השמש לכאן ירד מהר הברד (ובדי בן לוי, שם שמות יב). —ובסהמ"א: ואיש כי יכה כל נפש אדם שמעני אפילו סרט סרטה ת"ל מכה איש ומת מגיד שאינו חייב עד שתצא כל נפש (והזהיר שמות סה:). כמו סריטה שסורט האומן בצואר למצץ דמו (ערוך ערך כסל).

—פִּעֵ', *סֵרֵט, בינ' מְסָרֵט,—כמו קל בחוזק הפעולה: הממסרט על בשרו ר' אליעזר מחייב חטאת ורבי יהושע פוטר (שבת יב ד). אין משרבטין וממסרטין[1]) את הבהמה ואין נופחין בקרבים (תוספת' ב"מ ג כט). מאי נוקפים אמר רבי יהודה אמר שמואל שהיו מסרטין לעגל בין קרניו כדי שיפול דם בעיניו (סוט' מח.). אבנים הללו אין כותבין אותם בדיו משום שנאמר פתוחי חותם ואין מסרטין עליהם באיזמל משום שנאמר במלואותם (שם שם:). דבר זה שאלתי לחכמים ולרופאים ואמרו מסרטו בעצם ומעלה ארוכה (רב יהודה בשם רב, חול' עז.).—ובסהמ"א: אדם שיודע לקרות ואינו יודע לחתום על הגט מסרטין לו אות אות על מגלה וחותם (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 99). ועיקר פיתוח שמסרטין בברזל והאבן מיתחסרת מה שנפסל ממנה בפיתוח (קטע תשו' תלמיד רסע"ג, סעדיאנה שכטר 61). ודוקא בעצם שמסרטו אבל ברזל שורף ואינו מעלה ארוכה (ערוך ערך קד). מקרעין להם נייר חלק מסרטין ורושמין בסכין על הנייר את שמות העדים ובאין העדים וממלאין את הקרעים דיו (רש"י, גיט' ט:).

—הִתְפּ', *הִסְתָּרֵט, בינ' נק' מִסְתָּרֶטֶת, — שסרטו אותו, שנעשו בו סְרִיטוֹת: מה הסנה הזה כשאדם מכניס ידו לתוכו אינו מרגיש וכשהוא מוציא מסתרטת כך כשירדו ישראל למצרים וכו' (מד"ר שמות ב).

***סֶרֶט**[2]), ש"ז,—א) פתיל, חבל, חגורה, Schnur, Strick, Gürtel; corde, ceinture; cord, girdle: לא יקשור סרט[3]) של צמר בשל[4]) פשתן לחגור בו את מתניו אף על פי שהרצועה באמצע (כלא' ט ט). מנין שלא

---

1) [כמו שׂרט.]

2) [אפשר שזה הוא פִּעֵ' או נִפְעַ'.]

---

1) [כך בדפו' ובהוצ' צוק"ם חסר.]

2) [בערב' שַׁרִיט[a]), עי' קוהוט עה"ש. ויש גוזרים אותו מהיוני σύρτης, חבל, אבל זה רחוק.]

3) [בכ"י מינכ' הגרסה: סרק, וכן בתוספת' בדפו' (שם ה יג) ובהוצ' צוק"ם (שם ה כב) הגרסה: סדק. ועי' ד"ם (הערה כ).]

4) [בירוש' (גני' 46), הגרסה: ושל, כמו בספרי להלן.]

---

a) شريط

(יסרוק סרק) [יקשור סרט] של צמר ושל פשתן לקשור בו את מתניו אע"פ שהרצועה באמצע ת"ל יחדו מ"מ (ספרי דברי רלג). שלא יקשור סרט של פשתן (מדר' תהלים כב יח, הוצ' הופמן).—ב) רצועה צרה של אריג וכדומ' לקשורים, Band; ruban; ribbon: השתמשו בו בא"י בדבור ובספרות העברית החדשה.

*סְרָטָה, סירטא, ש"נ[1]),—כמו שֶׂרֶט, סְרִיטָה, סדק צר בעור הבשר Einschnitt, Ritz; incision, égratignure; cut, scratch: מים מגולין לא ישפכם ברה"ר וכו' ולא ירחוץ מהם פניו וידיו ורגליו אחרים אומרים לא אמרו אלא בזמן שיש בו סירטא (תוספת' תרומ' ז יד). אחרים אומרים לא אסרו אלא מקום סירטא פניו כסירט' הם ראש אצבעות ידיו ורגליו כסירטא הן (ירוש' שם ח ה). אחרים אומרים מקום שיש סירטא אסור אין סירטא מותר (ע"ז ל:).—וְסָרַט סְרָטָה: יסרוט לו סרטה בכותל באחד בתקופת תמוז (מד"ר ברלש' לג, הוצ' תיאודו').—ובסהמ"א: שסרט לו סרטה בכותל (והזהיר, שמות ג).—וגם סְרָטָה, סורטה: חבוי זקן לא יגלחו משרשם סורטה בגיזום לא יורשם (מחז' יניי, הוצ' דוידסון 23).

*סִרְטוּט, סירטוט, ש"ז,—כמו שִׂרְטוּט, סִרְגּוּל, Liniiren, réglage; drawing lines: הרי היא כאמיתה של תורה מה זו צריכה סירטוט אף זו (מגלת אסתר) צריכה סירטוט (רבי הלכו רבי יסח בשם ר' לעזר, ירוש' מגיל' א א).

*סַרְטָן, ש"ז,—א) מין חיה סֹרֶטֶת השכנת במים Krebs; écrevisse; crab: ואחריו מה אתה בורא סרטן מפני שאדם מקמיץ מן החורין ומן הסדקים [כסרטן] (פסיק' רבת' מתן תורה). אמר (מרע"ה) רבון העולמים הסרטן הזה אינו חי אלא מן המים ואני נמלטתי מן המים (שם וימלך). אדם נמשל לשנים עשר מזלות וכו' ותחלתו חלש כסרטן ואח"כ כשנתגדל נתגבר כאריה (תכמו' האזינו א).—ובסהמ"א: כדמות הסרטן המימי שסגולתו לחזור אחורנית וכן השמש בעלותו אלינו יבוא בנקודה הראשונה של סרטן ומשלים מהלכו על גדי אחורנית מאשר בא או נאמר סרטן מאדמימות שהוא מזל החום (יוסי יסרי פורלין, תולד' אדי ג מג, כ"י בריט' מוז'). שורטה השד בסרטן ימיי שחוק וסרטן נהריי שרוף (קליון ג יג ג). ילמד אדם דרך ארץ מסרטן של ים שאינו אוכל כי אם בשתי אצבעות (ר' אליהו, שב' מוסר כב).—*ומ"ר סַרְטָנֵי: שיאכל הדגים הנקראים סרטני הנהר המבושלים עם השעורים (כרבוני ארח חיים, בקדמת הדקה, כ"י ביה"מ שבתר). קרא סרטן לסרטני יאורים ואל נגע בשם סרטן מקרא וכן הוא שם למזל בין תאומים ובין אריה ישבון ויירא (עמנו' מחב' כ).—ב) *בחכמת התכונה, אחד משנים עשר המזלות, עי' ערך מזל: וכולם (הכוכבים) משרתים לי"ב מזלות שהן כנגד י"ב חדשים ואלו הן שור תאומים סרטן אריה וכו' (פדר"א ו).—ובספר יצירה: המליך אות ח' וקשר לו כתר וצר בו סרטן בעולם ותמוז בשנה ורגל שמאל בנפש (ספ' יצירה ה ב).—ובסהמ"א: חקק מן הי"ב מזלות ג' אשיים ג' אורים ג' ארציים ג' רוחניים טלה אריה וקשת אשיים סרטן עקרב דגים מימים תאומים מאזנים דלי אורים וכו' (שהל בן תמים, פי' ספ' יצירה עג). סרטן ממזלות המים נקבה ממזלות הלילה וכו' (ראב"ע, ראש' חכמה ב, כ"י פריז). וג' ממים והם סרטן עקרב דגים (הנ"ל, ספ' למשאלה בקדרות ז). והם המזלות ששמותם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה (רמב"ם, יסוה"ת ג ו). במה דברים אמורים כשהיה מקום הירח האמתי מתחלת מזל גדי עד סוף מזל תאומים אבל אם היה מקום הירח מתחלת מזל סרטן עד סוף מזל קשת ויהיה אורך הראשון עשר מעלות או פחות (הנ"ל, קדוה"ח יז ד). התבונן וראה הירח באיזה מזל הוא אם יהיה במזל טלה תגרע מן האורך הראשון תשעה וחמשים חלקים וכו' ואם יהיה המזל סרטן תגרע מן האורך שלשה וארבעים חלקים וכו' (שם ה). וגבה סרטן למעלתי יקטן (ר"י חריזי, תחכמ' כב). סרטן לתמוז אריה לאב בתולה לאלול (חסף 9.). ראש סַרְטָן, ראש מזל סַרְטָן: והנה השמש ומגן ה' צבאות יחול בראש טלה בתקופת ניסן ובראש סרטן בתקופת תמוז ובראש מאזנים בתקופת תשרי ובראש גדי בתקופת טבת (ראב"ד, ספ' יצירה יע:). ומראש מזל טלה יתחילו המזלות לנטות מעט מעט ולהתרחק מעל הקו השוה כנגד הצפון עד ראש סרטן ויהיה ראש סרטן רחוק מעל הקו השוה לרוח הצפון שלש ועשרים מעלות וחצי מעלה בקירוב (רמב"ם, קדוה"ח יט ד). והנקודה אשר נחלק עליה אופן המזלות בפאת צפון היא ראש סרטן ומסמנית ראשית ימי החום והנקוד' אשר נחלק עליה בפאת דרום היא ראש גדי ומסמנת ראשית ימי הקור (ראב"ח הגב"ח,

---

[1]) [או ש"ז בצורה ארמית.]

נוכח האלכן א ז). והשלישית הנקודה אשר בה היא סוף מלאות היום וחסרון הלילה והיא ראש סרטן (הוא, ספ' העבור א, 77). התקופה השנית כשהחמה חלה בראש סרטן יהיה היום בסוף ארכו והלילה בסוף קצורה (שם ב, 79). ובהגיע מרכז החמה ע"פ המסיבה האסורה להנות נוכח ראש מול סרטן מהמזלות הקבועים האלה אז יגיע היום בכל מקום מהאקלימים לתכלית גדלם (כ"י היטראלי, יסוד עולם כה:). ולפיכך נקודת ל' מהמזלות היא ראש מול גדי ונקודת פ מהם ראש מול סרטן (שם לא.). ואף על פי שאין אורה (של ירח) חזק במו אור השמש הנה היא יותר קרובה אל הארץ והיתה לפעמים קרובה מנוכח הראש מהשמש ברב הישוב והוא בהיותה בראש הסרטן בתכלית נטייתה לצפון (רלב"ג, מלחמי השם ה ו). ראש מול סרטן וראש מול גדי (ר"א הקראי, ספ' ג"ע יד.). מראש טלה עד ראש סרטן צ"ד יום וחצי (שם יז:). סרטן ראשו מוליד אויר חם ורע וחושך וסופו מוליד מחות [1] (יוס' ישראל פורלין, תולד' אד' ג לט, כ"י בריט' מוז'). — ואמר הפיטן: הבא משוד שטן פסוחיך בלי לסטן טל היים ירטן להפסת כגון סרטן (הגה, תפל' טל). כוכב תאמים חלה מבעס כי דם אחים נשפך כמים לארץ בקש לנפול סרטן כי התעלפנו צחה צמא (אז במעלאינו, קינ' ספרד'). נסוגים לדת שקר נטו באבן נגב ישפטו במול סרטן ילבטו כל עוססיה שרוט ישרטו (אל חי, שמע"ל, קרובץ ארגו'). זך לקח תעודה תונק במול סרטן יהודה (סד' טל, הגדת מלוירה ומנקדה, כ"י בריט' מוז').—ואמר המשורר: ולרביעי והוא סרטן גם לאריה נתת מהודך עליו ולאחותו הבתולה הקרובה אליו (רשב"ג, כתר מלכות). וצורת סרטן זה לכוכבים גבהותם ושפלותם תתהפך כהומר חותם (ראב"ע, חי בן מקיץ).—ג) שם מחלה, carcinoma [2]: אמר החבר היתכן שתתעכב בו ליחה שתעשה בו מורסא או סרטן או תבלול או חבורה (כ"י א"ח, הכוזרי ב מ). המום הנקרא סרטן (ראב"ע, ראש' חכמה, כ"י פריז). אותם שיעשה להם סרטן במקום נעלם יותר טוב שלא יתרפאו כי אם יתרפאו ימותו (פרקי אבוקרט ו לז, כ"י ברלין). המורסה הקשה והסרטן ורבם חרפיות (קאנון א ב א ה). הסרטן הוא מורסא שחוריי' מן השחור' השרופיית מליהה אדומיית וכו' המורסא הזאת נקראת סרטן לאחד משני ענינים רוצה לומר אם להסתבכו באברים בהסתבכות הסרטן במה שיסובב בו ואם לצורתו בעגולו ברוב מראהו (שם ד ג ב טו). הסרטן מורסה שחורית תולד מהשחורה הנשרפת וכו' ונקרא כן מפני שדומה לסרטן הים (ברנוני, ארח חיים במורסות, כ"י ביה"מ שכטר). והסרטן הוא מן האבעבועות המתחדשות מן השחורה (כ"י מוקקאטו, קול יהודה לכוזרי ב מ, נג.). לסרטן נקרא כן לפי שהחיה הנקרא' סרטן יש לו רגלים הרבה וזו היציאה יש לה סביבה גידים מלאים מן התערובות המילדות אותה (כ"מ אלדבי, ש"א, נתיב ד, עא::). להולי המעיים כל העשוי מעשב אבשינטי"ו וגרגרי מאסטיח"י לפצעים וחבורות שברגלים מסוכנים פן יתהפכו לסרטן (טוביה כן, מעשה טוביה, בית חדש י, קז.).

1) [אולי צ"ל לַחוּת.] — 2) תרג' ד"ר מויא.

סַרְטֵן,—קל לא נמצא.

—התפ', *הִסְתַּרְטֵן, נִסְתַּרְטֵן,—הֻכָּה במחלת הַסַּרְטָן: והנה סברו קצת הקדמונים כי רופא אחד חתך שד אשה שהיה בו סרטן משרשו ונסתרטן האחר אומר אני אפשר שהאחר שנסתרטן היה מוכן לאותו חולי ונזדמן הענין שהיה האחר ג"כ בדרך ההסתרטן (קאנון ד ג ב טו).

***סַרְטָנִי**, סַרְטָנִיִי, נק' סַרְטָנִית, ת"ר סַרְטָנִים, סַרְטָנִיִּים. — של הַסַּרְטָן, מתכונת מחלת הַסַּרְטָן יועיל מן השחינים הסרטנים וישקיט הכאב (ברנוני, ארח חיים במורסות הסרטן, כ"י ביה"מ שכטר). הצרעת הגדמית והמורסה הסרטנית בהתחלתם אפשר רפואתם (שם בגרעת). ואמנם השחין אשר יחדש כויצה והשחין המתעפש והסרטניי והחזיריי והכדדוניי והמתאכל ומה שהולך במשפטם לא יולד מהם מוגלא (קאנון ד ד ג א). וכבר נאמר שזרע לוף מרפא מחורי האף ואם יהיו סרטניים תרפאו בסחיטת האשכל וכו' (שם ג ה ב ו). ואם יהיה מטחוריים ודברים סרטניים בעליוני המעיים יהיה מעופש (שם ג יו א ב).

***סְרִיו** [1], פ"ז,—סִרְחוֹן, ריח רע: דעתיה דרבי מאיר למימר סירוי נתן ריחו (מד"ר שה"ש, עד שהמלך). דעתיה דרבי אבהו למימר סירוי נתן ריחו מלמד שהיה ריחו של אותו הדם קשה והופיע להם הקב"ה ריח טוב מבשומי ג"ע (שם).

***סְרִיאֵל**,—שם מלאך: איהא מיהא קיסתא פיסנא איסור איסתוור סריאל משביע אני עליכם שתסייעו לי בקולי (כ' מעשה הדרשן בכרבנה, פירו' לפיוטים).

1) [בארמ' סרח, הבאיש.]

*__סְרִיג__, ס״ז, מ״ר סְרִיגִים, סריגין, סמ׳ סְרִיגֵי,—כמו שְׂרִיג, סְרִיגָה, מחיצה או כסוי של מעשה שבכה: Geflecht, Gatter; grille, treillis; grate, lattice. מלבן של ספקלריא וסריגין של חלונות פותחין ונועלין בהן ואם היו נשמטין אסור (תוספתי עירוב׳ יא יז). חבילי המטה וסריגי חלונות חוצצין את הבית ואת העליה עד שתעבר הטומאה לצד השני וכו׳ מפני שהטומאה יורדה באיזו דרך שנכנסה (שם אהיל׳ ט ד). הסריגים ממעטין בה לעניין שבת (ירוש׳ עירוב׳ ז). — ואמר הפיטן: זבדם שנים סריגים את זה לעמת זה וזכרם שלחו למקנה להתעדן בפרי סחרם (Elbogen, Stud. 146).—*ובמשמ׳ אריג של מעשה רשת: ואנשי הארץ ההיא אינם קוברים את מתיהם אלא הונטים אותם במיני בשמים ומשימים אותם בספסלים ומכסין אותם בסריגים כל משפחה ומשפחה לבד (מסעות ר׳ בנימין, הוצ׳ ד״ר גרינהוט 84).

*__סְרִיגָה__, ס״נ, מ״ר סְרִיגוֹת, שה״פ מן סָרַג,—כמו סְרִיג: אלו חוצצין ולא מביאין מסכת פרוסה וחבילי המטה והמשפלות והסריגות[1]) (אהל׳ ח ד). הסריגות והרפפות מצטרפות כמלא. מקדח כדברי ב״ש ב״ה עד שיה׳ במקום אחד מלא מקדח (שם יג א). חלון שהוא ארבע טפחים על ארבעה טפחים אם עשה לו סריגות ביטלה כיוצא בו (תוספתי עירוב׳ י יג). רפפות אלו הן סריגות אלו של אוצרות אלו של איקלטאות (שם אהיל׳ יד ג). ביבין היוצאין מארץ העמים לארץ ישראל עושה להן סריגות וממעטן עד פחות מטפח (שם יח ט). ישתרגו עשאן עלי סריגות סריגות הביא אותן עלי מכופלות בבל וכשדים מדי ופרס יון ומקדון אדום וישמעאל (מד״ר איכה, כפקד על פשעי).—ובמשמ׳ סֵרוּגִים, שלא כסדר: עשאן עלי סריגות בבל קשה ומדי מתונה יון קשה ואדום מתונה כשדים קשה ופרס מתונה מקדון קשה וישמעאל מתונה (שם).—ובסהמ״א: זהבית הזה העליון מסורג בסריגות כדי שישלוט בו האויר הצח העובר על פני בעל הבית (טוביה כץ, מעשה טוביה, בית חדש, הקדמ׳).

*__סְרֵידָה__, סְרִידָה, ס״נ, מ״ר סְרֵידוֹת, סְרִידוֹת,—כסוי של מעשה רשת ושבכה, ובפרט לכסות פי התנור: סרידה[2]) שהיא נתונה על פי התנור ושוקעת לתוכו ואין לה גפיים השרץ בתוכה התנור טמא (כלים ח ג). סרידה שהיא נתונה על פי התנור מוקף צמיד פתיל נסדק מן התנור לסרידה שעורו כמלא פי מרדע שלא נכנס (שם ט ז). תנור ישן בתוך החדש וסרידה על פי הישן נוטל הישן וסרידה נופלת הכל טמא (שם י ז). אם היה נסר חלק או סרידה שאין לה גפיים טהור (הבור או הדוד) (אהל׳ ה ו).—ומ״ר סְרֵידוֹת של תבן: מעשה בשבור המלך שהיה עובר שם ועברה קרובים שלו ובלעה נחש עברה שניה בלעה שלישית בלעה היה שבור המלך מיצר וכו׳ אמרו לו חכמיו הבא י׳ גבורין וימלאו סרידות תבן הביא ועשו כך ונתנו לפניו ובלע ונתנו לפניו ובלע עד שנפחה כריסו (תנחומי בשלח יח).

*__סְרִיוּת__, סִירְיוּת, ס״נ,—סִרְחוֹן וְטִנּוּף, כמו סרי, übler Geruch, Unrat; puanteur, ordure; stench, filth: למלך שבנה פלטין במקום ביבים במקום אשפות במקום סריות מי שהוא בא ואמר הפלטין הזו במקום ביבים הוא במקום אשפות הוא במקום סריות הוא אינו פוגם (רבי לעזר, ירוש׳ חגי׳ ב א). אין ממזרין טהורין לעתיד לבוא שנאמר וישב ממזר באשדוד מוליכין טינה אצל טינה וסריות אצל סריות (ר׳ אליר, שם קידוש׳ ג טו). למלך שאמר לעבדו צא והבא לי דג מן השוק והלך והביא לו דג מבאיש א״ל חייך חדא מן תלת לא פלטה לך או סיריות אתה אוכל או מאה בורדלין אתה לוקה או ממון אתה נותן אמר אני אוכל סיריות לא הספיק לאכול סיריות עד שנקטה נפשו עליו וכו׳ נמצא אוכל סיריות ולוקה ומשלם ממון (פסיק׳ דר״כ, ויהי בשלח י, בובר). למלך שהיו לו אוצרות בלוסים והיו בני המדינה מליזים אחרי המלך לאמר מזגו של מלך רעה מה עשה המלך פתח להם המאושרין שבהם ומלאו את כל המדינה סריות התחילו גורפים ומשליכים ליאור (ר׳ אלעזר, מד״ר בראשי׳ כח). כהדין פרביטא שהוא משטף את בית המרחץ ואח״כ מרחיץ בנו של מלך כך למה יצא עשו תחלה כדי שיצא הוא ותצא סריותו עמו (ר׳ אבהו, שם סג). סרו מהר מן הדרך כשהיו בסיני היו שושנים וורדין עכשיו נעשו סריות נעשו כזבים לא עשו לא שעה ולא שתים אלא מיד סרו[1]) (שם שמות מג).—ובסהמ״א: ומה הים רפשו

---

1) [בדפו׳ ליוורנו׳ (הוצ׳ ר׳ דוד אלטאראס) הגרסה: והמסריג.]—2) [בכ״י פרמה מנקד: סְרִידָה, וכן במדב״מ. ועי׳ סרוד, (הערה 2).]

1) [דרשו סרו מלעיל כמו סרו מלרע מן סרה סרי, ועי׳ גם הדרש על סורו טמא (מד״ר איכה ד).]

וסריותו על פיו כך הרשעים סריותם בפיהם (רש"י, ישעיה נז כ).

סריחה, ש"נ, מ"ר סריחות,—שה"פ מן ב.סרח, במשמ' ריח רע: מפני שרוח מערבי שהיא תדירא מנשבת בו ודוחה הסריחה שאינה באה לעיר (רגמ"ה, ב"ב כה.). זכור טומאתך כמה טומאה יוצאה ממך וסריחה וכוה כל אדם יתפש בענוה (ספ' חסידים תתתתסעד).— נאמר הפיטן: סופו רקב ורמה ואחריתו סריחה ותולעה עודנו בושת וקלון וחייו צלמה וחרפה (סליחי שחרי' יוה"כ, מחז' איטלי' ב, קט.).—ומ"ר במשמ' חטאים: לא השיבות פניהם ריקם מרוב עוונות וסריחות נאספו מנו בעלי שיחות (תכפי חמת, משירי ביה"כ 21, הוצ' ברלינר).

*__סריטה__, ש"נ, מ"ר סריטות, שה"פ מן סרט,–כמו סרטה: הסורט סריטה אחת על גבי שני נברים כאחת הרי זה חייב (תוספתי שבת יב ו). מהו כעת חיה א"ר זבדי בן לוי סריטה סרטו לו על כותל כשתבוא השמש לבאן וכו' (פסיקי רבתי, והשלם כל המלאכה). יסרוט לו סריטה בכותל בתקופת תמוז (רשב"ג, מד"ר בראש' לג).—"ומ"ר: החטטין והסריטות שהגלידו מעט על פני סענדעריל התחילו מפעפעים ומתמסמסים מזיעה וחום השמש והיו קשין לו כמחט בבשרו (ר' מנדלי מו"ס, מסעות בנימין השלישי, הברדם III, 26).

סריכה[1]. ש"נ,–שה"פ מן סרך: כמין ירידה הוא וסריכה כמו תפיסה כדכתיב שממית בידים תתפש (ר"ח, ביצ' יח.). בד"א דאמרינן ממעלה למטה דחייב נ"ש כשקפצו כדרכם אבל אם שינו כגון שהכלב קפץ ברקיד' והגדי בסריכ' אינו משלם אלא ח"נ (לבוש נזקי ממון של יג).

סרין, ש"ז, מ"ר, סרינות, — מגן שלבשים במלחמה, כמו שריון Panzer; cuirasse; breastplate, armour: אסרו הסוסים ועלו הפרשים והתיצבו בכובעים מרקו הרמחים לבשו הסרינות (ירמ' מו ד). אל ידרך הדרך קשתו ואל יתעל בסרינו ואל תחמלו על בחריה (שם נא ג).

סרים[2], ש"ז, סמ' סרים, מ"ר סריסים, סמ' סריסי סריסי, כנ' סריסיו, סריסה,—אדם שסרם, והיה לפנים ממנה

1) [בארמ' סריכא (ב"ק כג), ושם ברש"י: סריכא שנועץ צפרניו בכותל.]

2) כך בארמ' הקדומה (לידזבר' 331), ובארמ'

בחצרות מלכי המזרח על הנשים, Eunuch; eunuque: ובהרחבה, אחד משמשי בית המלכות לפנים בכלל: והמדינים מכרו אתו אל מצרים לפוטיפר סרים פרעה שר הטבחים (בראשי' לז לו; גם לט א). ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ושר האופים (שם מ ב; גם ז). וזרעיכם וכרמיכם יקח (המלך) ונתן לסריסיו ולעבדיו (ש"א ח יה). ויקרא מלך ישראל אל סרים אחד ויאמר מהרה מיכיה בן ימלה (מ"א כב ט). ויתן לה המלך (להאשה שהתאוננה לפניו שגזלו ממנה שדה) סרים אחד לאמר השיב את כל אשר לה (מ"ב ח ו; גם ט לב; כד יב; יה). ומן העיר לקח סרים אחד אשר הוא פקיד על אנשי המלחמה (שם כה יט). ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד יקח והיו סריסים בהיכל מלך בבל (ישעי' לט ז). אחרי צאת יכניה המלך והג־ירה והסריסים שרי יהודה וירושלם (ירמ' כט ב; גם לד יט; מח יו; נב כה).—איש סרים: וישמע עבד מלך הכושי איש סרים והוא בבית המלך (שם לח ז).—ובמשמ' העקרית: ואל יאמר הסרים הן אני עץ יבש כי כה אמר יי' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וכו' ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות (ישעי' נו ג-ה).–אמר למהומן וכו' שבעת הסריסים המשרתים את פני המלך אחשורוש להביא את ושתי המלכה לפני המלך (אסת' א י-יא; גם יב; טו). הגא סרים המלך שמר הנשים (שם ב ג). שעשגז סרים המלך שומר הפילגשים (שם יד; גם טו). בגתן ותרש שני סריסי המלך משמרי הסף (שם כא; גם ו ב; יד). ותבואינה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה וכו' ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך אשר העמיד לפניה (שם ד ד-ה). ויקהל דויד את כל שרי ישראל וכו' עם הסריסים והגבורים (דהי"א כח א).—ורב, שר הסריסים[1]: ויאמר המלך

המאוחרת סריסא, והושאל גם בערב' שריש a). ומזה שרש b) מי שאין לו כח הגבר (פליטר אלל לוי, ג, 727). יש גוזרים אותו מן האשור' שריש, של הראש, כלומ' פקיד ושר, אבל משמושו בלשון מוכח שהמשמ' פקיד בבית המלך היא רק הרחבה מהמשמ' גבר מסרס. צורתו של השם היא במשקל קטיל, כמו צדיק ובא הקמץ במקום הדגש (מכלול שדה"ש קנה:). והסמ' סרים, סריסי, היא שלא כדין.]

1) [וכן בארמ' בכתבת: רבסרס (לידזבר' 366).]

a) سريس b) سرس

לאשפנז רב סריסיו להביא מבני ישראל וכו׳ ילדים וכו׳ (דני׳ א ג-ד). וישם להם שר הסריסים שמות (שם ז). — ואמר בן סירא: כאשר סירים[1]) יחבק נערה ומתאנח בן עושה באונס[2]) משפט (ב״ס גני׳ ל כ).— ובתו״מ: אבלט שאל ללוי סריס׳ מות׳ לשתות ואסור לרחוץ א״ל אם תראה סריס מחבק עם אשתך שמא אינו רע לך (ירוש׳ שבת ג ח). ולא ימחה שמו בישראל פרט לסריס ששמו מחוי (ספרי דבר׳ רפט). נעשה סריס למפרע (רב, יבמ׳ פ.). סימני סריס ואילונית ובן שמנה אין עושין בהן מעשה עד שיהו בן עשרים (רבי אבהו, שם). וכשעמד המלך ממשכב הצהרים אמר לשני סריסיו הנהוגים להשקותו השקוני (פדר״א כ).—ובספה״מ: סריס שנשלפו ונתקו ביציו (ערוך ערך שלף). ואל תגלי הסוד כי אם לסריסיך הנאמנים לך (יוסיפון קלו). שאנחנו רואים הסריסים יותר חלושי השכל מהנשים (ר״י הל״ח, הכוזרי ד כה). ואלו הן סימני סריס כל שאין לו זקן (רמב״ם, אישות ב).—ואמר המשורר: ואם שניו ימי משנה לפרעה בעת נמכר לעבד מסריסו (רסב״ג, בחר מהחלי). ולמה לסריסים יוסר שער זקנם (רא״ב״ע, שאלות, כהנא, ב, 23).—*סריס חמה, סריס מטבעו[3]): סריס חמה לא חולץ ולא חולצין לאשתו מפני שלא היתה לו שעת הכושר (יבמ׳ ח ד). איזה הוא סריס חמה כל ששהא עשרים שנה ולא הביא שתי שערות (תוספת׳ יבמ׳ י ו). מי שאין לו אלא ביצה אחת הרי הוא כסריס חמה (ר׳ ישמעאל בנו של ר׳ יוחנן בן ברוקה, ספרי דבר׳ רמז). טומטום לא יחלוץ שמא יקרע ונמצא סריס חמה (ר׳ יוסי בר״ח, יבמ׳ פג:).—ובספה״א: וסריס זה הוא הנקרא סריס חמה בכל מקום (שם). למה נקרא בדברי רז״ל הסריס בתולדתו סריס חמה (ריב״ש, תוי״ת א״ע). — *סריס אדם, שנסתרס ע״י בן אדם: סריס אדם חולץ וחולצין לאשתו מפני שהיתה לו שעת הכושר (ר״ע, יבמ׳ ח ד). העיד ר׳ יהושע בן בתירא על בן מגוסת שהיה בירושלים סריס אדם ויבמו את אשתו לקיים דברי ר״ע (שם). הכל חייבין בברכת המזון כהנים לויים וכו׳ נתינים וממזרים סריס אדם סריס חמה וכו׳ (תוספת׳ ברכ׳ ה טו). פצוע דכא וכרות שפכה סריס אדם והזקן או חולצין או מייבמין (יבמ׳ כ:).—ובהשאלה, במשמ׳ מסרס: ומן העיר לקח סריס אחד הרי שבעים ואחד ולמה קוריהו סריס שמסרס את ההלכה (ירוש׳ סנה׳ א ב).—*בצלים סריסים, בצלים שאין להם זרע: הבצלים הסריסים[1]) ופול המצרי שמנע מהם מים שלשים יום לפני ראש השנה מתעשרין לשעבר ומותרים בשביעית (שביע׳ ב ט).—ובספה״א, שם צמח: יוקח שרשי שומר ושרשי כרפס ושרשי סריס ומזרע השומר ומזרע אל סריס מכל אחד ג׳ אוקיאות (ר״ת אלדבי, ש״א ד, כז:).

סָרִיסוּת, ש״נ,—תכונת הסריס: כי אתו לקמיה דרבא בן כ׳ שלא הביא למבדק אי משום קטנות אי משום סריסות (רש״י, יבמ׳ לז.). ועל זה יש גם לאותיות האלה תמורות בדברים שנולדו בהן כיצד תמורת ראיה עורון תמורת שמיעה חרשות וכו׳ תמורת משגל סריסות תמורת מעשה מלאכה גדמות תמורת הלוך חגרות וכו׳ (חכמוני, פי׳ ספ׳ יצירה, עג.).

א.*‏**סָרִיק**[2]), ש״ז מ״ר, סריקים, סריקין, מין מצה, עוגה דקה: שאל ביתו׳ בן זונין את רבן גמליאל וחכמים ביבנה מהו לעשות סריקין המצויירין בפסח אמרו לו אסור מפני שהאשה משתהא בהן והן באין לידי חמץ וכו׳ יהו אומרין כל הסריקין אסורין וסריקי בייתוס בן זונין מותרין (ר׳ יודה, ירוש׳ פסח׳ ב ד). עושין סריקין כמין רקיקין ואין עושין סריקין כמין גלוסקאות (רבי יוסי, שם בבלי לז.).

ב.*‏**סָרִיק**[3]), ש״ז מ״ר סריקים, סריקין, איש ריק, פחז: אינו חייב (בן סורר ומורה) עד שיאכל בחבורה שכולה סריקין[4]) (ר׳ אבהו, סנה׳ ע:).

א.*‏**סְרִיקָה**, ש״נ, סמ׳ סריקת,—א) שה״פ מן א.סרק: מה זריעה מיוחדת שהיא בגופה של קרקע אף כל שהיא בגופה של קרקע יצא סריקת פשתן וניקור אבנים שאינן בגופה של קרקע (סוט׳ מו:).—ובספה״א: ועוד ביום הכפורים לא שרי רחיצת כל הגוף כמו

---

[1]) [כך בכ״י וצ״ל סרים.]—[2]) [בגליון בגזל.]

[3]) פרשו בירוש׳ (יבמ׳ ח ד) וז״ל ר׳ חייה בשם ר״י: כל שלא ראתו החמה בכושר אפילו שעה אחת, ע״כ. ובערוך פרש שנסתרס ע״י קדחת, חמה מלשון חֹם.]

[1]) פרשו בירוש׳ (שביע׳ ב ו) וז״ל: מהו בצלין הסריסין אילין בוצלייא כופריא דלא עבדין זרע, ע״כ.]

[2]) [בערב׳ צריק a), ובכושית צריקת, עי׳ פרינקל Aram. Fremdw., 186, הערה 2).]

[3]) [מהארמ׳.]—[4]) [בערוך הגרסה סרוקין.]

a) صريق

בשבת ויום טוב ואף לא הסריקה דהוי פסיק רישיה (ר' צדקיה בר' אברהם הרופא, שבלי הלקט, שמח' כט).

ב. **סְרִיקָה**, ש"נ, שה"פ מן ב.סָרַק, — צביעה בסרק: וכלם נסרקין בסריקה כדי שהפוסלי' יפסלו באותו גבול שימצאו מוגבל ומצויין מהם (אברבנאל, מ"א ה).

סרך[1], ממנו *סֶרֶךְ, א. *סָרַךְ, *סְרִיכָה *סִרְכָה, *מִסְרָךְ.

***סֶרֶךְ**, ש"ז, — א) חִבּוּר והדבקות, גרירה, מעשה אגב גררה, מנהג של חקוי, Anhänglichkeit, Nachahmung; attachement, imitation; clinging to, נטילת סֶרֶךְ, נטילה הבאה כטפלה לנטילה אחרת: לא הוא רוצה לוכל הוא רוצה ליגע אלא משום נטילת סרך והתנינן תרומה וכי יש תרומה משום נטילת סרך אלא בחולין שנעשו על גב הקודש (ירוש' ביכו' א א). —וכן טְבִילַת סֶרֶךְ: אין תימר חלוק רבי יודה על טבילת סרך דבר תורה הוא (שם יומ' ג ג). — סֶרֶךְ תרומה, חבור וגררה לתרומה: נטילת ידים לחולין מפני סרך תרומה (רב יצחק בר' אשיאן, חול' קו.). — סֶרֶךְ טבילה, טבילה הבאה אגב גררה של טבילה עקרית: סרך טבילה היא זו כדי שיזכור טומאה ישנה שבידו ויפרוש (ר' יהודה, יומ' ב.). — סֶרֶךְ בתה, גרירת הבת אחרי מנהג האם: (נדה) בין בזמנה בין שלא בזמנה אינה טובלת אלא בלילה משום סרך בתה (רב, נדה סז:). — ובשהמ"א: ואפילו כשטובלת בשמיני לא תטבול אלא בלילה משום סרך בתה (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 103). אלא שחכמים גזרו שלא לטבול ביום משום סרך בתה שתהא סבורה שהוא בשביעי ותלמד ממנה (המאירי, פי' יומ' א ו, ג:). חשש זה שהיו חוששין בבה"ג סרך הדברים על הרוב היתה מחמת חשש דעות הצדוקים (שם יט:). ואעפ"כ נענשו בו על שהיה בהם סרך התכבדות על הענין (שם ג, לח.). וכן שיש שם סרך נקיות (שם ח עז:). שמא יש סרך איסור בדבר וכו' ואין צריך ליטול רשות מבית דין אף במקום שיש עמה סרך למלאכה אחרת (שם ה, פד:). וכן פורק מעליו עונש שבועת שוא ר"ל סרך שבועת שוא שמא הוא משביעו שלא כדין ונשבע לשקר (הוא, אבות ד ז). ובכל ספר שיש בו סרך קדושה (ר"נ על הרי"ף, שבת, מג:). שלא נחשדו ישראל על כך על השבתות ואין כאן סרך כדי שיטעו בדבר (רמב"ן, מלחמ' ה', אלפסי שבת שכט). ודבר שאי אפשר לאסרו שנגזור עליה' משום חשש סרך[1] כי בודאי ת"ח זריזים ולא ירגילו עצמן בדבר האסור (ספר התרומ' מו ג). והני מלי בישראל דווקא אחרי שנתנ' תורה ונתחדש' הלכה ובעברות חלוקות ושאין בהן סרך עבודת נכריה (רמ"ע מפאנו, מאמ' עהורי, חקור דין א ד). אפי' שיצטרף עמה צד וסרך דאיסורא אחריתי (מים רבים, שו"ת חו"מ לא). שכל המקבל הנאה מחברו שלא בלב שלם וכו' יש בו סרך גזל (פלא יועץ כ). — ב) הרגל, מנהג ודין[2]: ואם מחנות ישבו כסרך[3] הארץ ולקחו נשים והולידו בנים והתהלכו על פי התורה וכמשפט היסורים כסרך[3] התורה (Schechter, Jew. Sectaries I, 7). סרך מושב ערי ישראל (שם 12). וזה סרך המבקר למחנה ישכיל את הרבים במעשי אל (שם 13). — ג) *הִסְתָּרְגוּת וְהִסְתַּבְּכוּת, עִקּוּם ועוות: לשוני בקשת דרך כי היא ארח סלולה בלי סרך חקרתיה ברחב וארך (דה"ע 2). — ד) *וכמו סִרְכָה: אם סרך רך כמים ואינו קשה ונפקע אחד מאחד וכו' (אלדד הדני, טרפות ב ז).

א. ***סָרַךְ**, רק בינ' פעו', סָרוּךְ, נקי סְרוּכָה, מ"ר סְרוּכִים, סְרוּכוֹת, — היה נגרר ודבוק ע"י סִרְכָה, כמו נפע', anhängend; attaché; adhering: ורבינו ישעיה וצ"ל כתב וכו' ונראה לי דאם סרוכה בכיסה כשרה שאין לך מקום רבותא גדול מזה עכ"ד (שבלי הלקט, טרפות ח). וכן כתב הטור בסימן ט"ל וז"ל ורב שר שלום התיר אפי' אינו מסובך הרבה אלא סרוך בו מעט וכו' (מהרי"ט, שו"ת יו"ד ז). אונה הסרוכה לאונא (רמ"א, שו"ע יו"ד לט ג). ואולי לא ראה פסקי הרא"ש שהרי בסרוכות יחד האונות והאומה כתב הרא"ש בשם העיטור שאם רוב הסירכא מהאונה ומיעוט מן האומה תלינן שעיקר הנקב היה באונה (מהרי"ט, שו"ת ג, יו"ד ט). אעפ"י שגם בה (בדעה שעוב) טובה מעוטה או

---

[1]) [כמו שרך, וקרוב לכרג, שרג. וכן בארמ'; ובערב' شَرِكَ a), חָבַר, התחבר וכדומ'.]

a) شرك

[1]) להלוות לבניו הקטנים ברבית דילמא אתי למיסרך.

[2]) [כמו בארמ' סירכא דגברא (ע"ז ל.).]

[3]) [עי' גם סגל (ספר ברית דמשק, השלח, כרך כ"ו 491, הערה 13). ואולי הוא שייך להארמי סרכא, שוטר, ושרשו כמו משטר, ומזה חק.]

מרוכה שרובה סרוכה ומדובקת (ר״ח לויפג, שם ומם. סוב, ז:).—ובהשאלה נגרר אחרי דבר, היה רגיל בו: הלא אין חינוך קטן אלא כדי להנהיגו שיהא סרוך אחרי מנהגו לכשיגדיל וכיון שזה פטור לכשיגדיל למה לי חינוך (רש״י, חגי׳ ו.).

—נִפעי, °נִסְרַךְ, נדבק אבר אחד של הגוף לחברו ע״י סרכה, ביחוד האברים הפנימיים, כמו הראה וכדומ׳: שאע״פ שניסרך כחוט השערה ומפרקו ואינו מבצבץ טרפה דאמרי׳ לא ניסרכה אלא אם כן ניקבה הריאה (גיאוניקה 3, גינצבורג 30). סירכא ממש שנסרך כחוט אני מתיר (שם 31). שבישלו ח׳ תרנגולין בקדירה אחת ומצאו באחת מהנה כבד נסרך בה ואסרו כולם (ר׳ ילחק, מעשה הגאונים 4). לבד אותו האבר שהלב נסרך בו השליכו ולא יותר (שם). מרוב דוחק נסרכה לדופן (רגמ״ה, חול׳ מח.). ראיתי בבית רבי לב שנתבשל בקדירה בגופו של אפרוח נסרך בו כברייתו וכו׳ אבל אם נמצא הלב בקדירה שאינו נסרך כלל (רש״י, סדור תקפח). כל מקום שנסרכה הריאה אומות ואונות ועינוניתא בין לדופן בין לשמנונית בין לטרפשין בין זו לזו טריפה (מחז׳ ויטרי תקלח). אבל אותן (האונים) הנסרכות עומדות כסדרן רבותן הוא שרבות וכשרה (והזהיר, ויקר׳ מג.). כבר הדבר מרופה בידם שהן באין לישאל עליו ומלמדין אותן כל עיקר הדברים שלא יסרכו ולא יסתבכו בהן (רמב״ן, מלחמות ה׳, אלפסי, פסח׳ ד׳, יז.). ורבינו ישועה וצ״ל פי׳ שאם נסרכה לחברתה שאצלה בין על ידי סירכה בין אם נדבקה ממש רק שיהיה כמין סדין ניכר ביניהן כשרה (שבלי הלקט ערפות ח). ואמר לי אני אומר לך העיקר שמצאו סירכא גדולה בצלעות ומכרה בחזקת כשרה וכששאנו[1]) אותו אמר שהוא נסרך לחצר הכבד וכו׳. ואחד הטרפתי שהיה נסרך מכל צד (מהרש״ל, שו״ת כ, ד״ה המעשה). מפני שהיה יוצא מן הדקין כמין יתרת נפות ועב מהם סתום למטה ונסרך הרבה מאד משם לדופן האווזא (מורפורגו, שמש לדקה, שו״ת א, סג.). — וכן נדבק בעל חי בבעל חי אחר: לפי שהתולעת הזאת נסרכת בבעל חיים אחר ומוצצת את דמו בלא שבעה עד שהיא נפוחה מאד ונופלת ומקיאה הדם ההיא מעט מעט (ר״י ברי אנטולי, מלמד התלמידי׳ ה.).—נִסְרַךְ הכלב, נדבק ונאחז בדבר: אבל נסרך הכלב ודלג הגדי בין מלמעלה למטה בין מלמטה למעלה חייבי׳ נ״ש (שו״ע חו״מ נזקי שכנים סל׳ יג). אבל אם הכלב נסרך והגדי דלג וקפץ הכי אורחיה (לבוש נזקי ממון סל׳ יג).—ונִסְרַךְ הָאוּר, סִכְסֵךְ: אין עושין פתיל לנר של שבת וכו׳ מכל דבר שהאור מסכסך בו פי׳ שאינו נאחז אלא נסרך סביביו והשלהבת קופצת ודולגת (טור או״ח, סנה רסד).—ובהשאלה, נדבק ונגרר בדבר: והנה היבם כאשר ישים בלבו לתקן הנפש ההיא לבל תסרך באשפה כי יש טרפים שטורפים מיד המלאך השומר ומטריפים נפש הרשע באשפה (הקנה, סודות כשלאים במלות יבום). הרי בזה מסלק כל חיצוני שלא תסרך באותה המצוה וכן נראה מדבריו (ר׳ אליהו די וידאש, ראשי׳ חכמה ע). ומכאן אתה למד מהיכן היה נסרך קין אצל תאומתו של הבל (ר״נ בר״י שלמה, עמק המלך, שער אבא ואמא מה, עמ::).

—הִפעי, °הִסְרִיךְ,—עָשה שֶׁיִּסָּרֵךְ ויסתבך, הדביק: אמר מרימר בשם רבא אשה לא תחוף אלא בחמים ואפילו בחמי חמה לאו מפני שהן צנונין מסריך שיער ואין עולין בהם מים ולא תטבול אלא במים חיים (תלמידי ר׳ יסודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 103). השוחט תרנגולת יגביה רגליו מן הקרקע שמא מסריך ועוקר סימנין (שם 142). שלא יסריך ויעקר את הסימנים (והזהיר, ויקר׳ יד.). והנקב הסריך הבועות זו לזו (ראב״ד, שמים דעות קנ).

—הָפעי, °הָסְרַךְ,—שהסריכו אותו, רק בינ׳ מָסְרָךְ, מוסרך: והנה מתחלה שהראו לי הסירכא נבהלתי מאד כאשר יעידו עלי עדים ואמרתי בודאי הוא מוסרך לחצר הכבד (מהרש״ל, שו״ת כ׳, ד״ה המעשה).

—פִעי, °סֵרַךְ,—עשה שיהיה סָרוּךְ, גֵרֵר והוסיף: סרך טבילה היא זו אין כאן חובה מן התורה אלא לסרך ולתפוש בשם טבילה כדי לעלות על לב שאין טבילה אלא לטמאין (רש״י, יומי ל.).

—הִתפ׳, °הִסְתָּרֵךְ, בינ׳ מִסְתָּרֵךְ, נק׳ מִסְתָּרֶכֶת,—נדבק ונאחז, כמו נפע׳: פי׳ מטפס מסתרך מלשון שממית בידיה תתפש והיא בהיכלי המלך[1]) (ר״ח, עירובי כח.). וחזר החנוני ומסתרך בפירות ומבקש לשמטם מבעה״ב וכו׳ לעולם הפירות בחזקת החנוני שמסתרך בהן (הוא, שבוע׳ מח.). היתה אשרה זו גוזלת את הרבים פירוש היתה נוטה ברשות הרבים וכו׳ והיתה מסתרכת בבגדי בני אדם ומושכת אותם שנמצאת כאלו גוזלה (הוא, ע״ז מח:). דבר מוזהם כל שהוא לח שמסתר־

[1]) כך כתיב שם, וצ״ל וכששאלנו.

[1]) [וכן בערוך ערך טפס.]

בידים אבל דבר יבש אין כאן זיהום (רמב"ן, תורת הבית ז ה, בסוף).—וכן הִסְתָּרֵךְ אבר לאבר ע"י סרכה: שהרי נסרכת (האונה) מחמת ליחה בדופן שהיא קלה ורכה להסתרך לה אבל שאר מקומות שהם נוחים להסתרך לריאה כשם שהריאה נוחה להסתרך אליהם וכו' שהדופן קשה הוא להסתרך מחמת ליחה שבריאה (ר' יונה, משפטי בדיקת הריאה, תשו' הגאו', הוצ' קורונל).—ובהשאלה נגרר אחרי דבר, היה רגיל בדבר: כדי שלא יסתרך בזה לכשיגדל (ר"א מלוניל, ארחות חיים ב, מילה).—וכמו הִסְתַּבֵּךְ ונִתְעַקֵּם, ואמר הפיטן: הנני אל רחמים קדושי מצטרך הרבה לי חסדים ואפך לי הארך כי בכיתי ונחמתי על דרכי המסתרך (אמתי בפאתי, יוה"כ, סדור תימני עם נקוד עליון).

ב. *סָרַךְ, — כמו ג. סרח: הכוסות החתוכין אע"פ ששפתותיהם סורכין את הפה מקבלים טומאה (רמב"ם, כלים יב טו).

—נפע', *נִסְרַךְ, — נִסְרַח, כמו ב. סרח: לפי שנתמעט בארצותינו וזמנינו מפני (חלק בב"י) אשר כמעט נסרכה[1]) חכמתו ואבד ענינו (קטע מתרגום ספ' הכויה של אבו אלקסם, כלל ג, עבאם, כ"י גני' בהעתקי אב' ספירא).

*סִרְכָה, סירכא, ש"נ, מ"ר סִרְכוֹת, סירכות,—א) חוט של קרום רירי המדביק אבר פנימי אחד לחברו: שסירכא זו מחמת נקב היא באה (רש"י, בשם תשו' הגאו', חולי מו:). סרכה זו מחמת מכה היתה וכו' אין זו סירכי קיימת (שם, מח.). ולא איכפת לן בההיא סירכא (תוספ', ד"ה אבל כסדרן, שם מו:). אז גוררים הבשר עם הסירכא ומנפחין לה אם עולה בנפיחה כשרה דכיון שהסירכא קיימת וסותמת כל הנקב לא יתפרק עוד (הלכות טרפות של ר' גרשום, ד"ה אמר רבינא, שם מח.). בסרוכה לדופן דמוכחא מלתא שהסירכא מחמת נקב (שם). סרכה היוצאה ממקום למקום בריאה עצמה (ר' יונה, משפטי בדיקת הריאה, תשו' הגאו', הוצ' קורוניל). וסרכה תלויה באונה או באומה יש מן הגאונים שאוסרין אותה וכו' וקורין לה סרכה בת יומא אבל הראב"ד התיר אותה כי סרכה כשמה כן היא דמשמע שנסרכת משני ראשיה (שם). אפילו כשבאה הסרכה באלכסון וכו' וכל סרכה יוצאת מאומה (ר"א בר יצחק [חותן הראב"ד], האשכול, סדר י"ח טרפות בקצרה). מזה יש להוכיח כפי' מו' רבינו דאם סרכה באה בלא נקב

אם לא יבצבץ כשרה אפילו הסרכה היא מן הריאה ביון שלא נקבה מעולם והיא מבצבצא בתוך המים א"כ הסרכה שהיא קרום הריאה נקבה ופסולה (התרומה טרפות ח). ששאלתם על ענין סירכת הריאה לדופן (רא"ש, סו"ת כ כח). אין צריך לבדוק אחר שום טרפות מן הסתם חוץ מן הריאה שצריך לבדוק בהמה וחיה אם יש בה סירכא (שו"ע יו"ד לט ח). ואנשי בבל משתכלין בריאה בחוטין שנדבקין מן הריאה עם הדפנות וקוראין אותן סירכא (ר"י הדסי, אשה"כ שנט). וצ"ל דדוקא נקט במקום סרכת האונות וכו' כי בנקיב' שיראה הנקב בעין צריך שתהא הסרכא אחוזה ומסתבכת בבשר וכו' אמנם בנסרכה לבד כפי דעתי כשר כשהוא כנגד הבשר (מהרי"ט, סו"ת, אה"ע ז). נ"ל דלא מצינו שיהיה הסרכה שלא כסדרן מקרי בכלל ספק טריפות דשמא היה עובר במיעוך דדוקא אם חזינן דעברה במיעוך מוכח דהוא ריר בעלמא וגם זה קולא גדולה (ר"ע איגר, סו"ת עט, ד"ה כ"ל דלא). — ומ"ר: לפיכך ריאה שהעלתה צמחין או שנמצאו סירכות כמו חוטין תלויין ממנה ולדופן או ללב או לטרפש הכבד חוששין לה שמא ניקבה וצריכה בדיקה (רמב"ם, שחיט' יא ה). יש מקומות שאם נמצאו סרכות מדולדלות מן הריאה אע"פ שאינן דבוקות לא לדופן ולא למקום אחר אוסרין אותה (שם טו). כי הסירכות ספקות הן שמא אינה נקב (ראב"ד, חמים דעים יב). וכבר כתבנו מנהגנו בכל אלו הסרכות וכו' שבשביל שהריאה עלולה באלו הסרכות חשו חכמים לבדיקתה (רבי יונה, משפטי בדיקי הריאה, תשו' הגאו', הוצ' קורונל). כלל הדבר אין לך סרכא שיש לה תקנה בלתי סרכות האונות בבשר שבין הצלעות או בצלעות או האונות זו לזו כסדרן (שבלי הלקט, טרפות ח, בסוף). בענין משמוש בסירכות למעך בם שנוהגים העולם ונתפשטה הנגע בהרבה מדינות וקהילות (ר' אליהו, שצ' מוסר לו).—וגם סמ' סִרְכֵי: ומביאין ראיה מיכן כי סירכי הריאה שנאסרו באומא משום דעבידא למינתק (מעשה הגאונים לג, הוצ' אפשטין 88). — ובהשאלה, פגם, פסול, כמו סרכה המטריפה את הכשר: יש הרבה סרכות הנסרכים ומקטרגים בענין כל גוים סבבוני (הקנה, מילה, ס::). אמנם בהיות פגם בה' מוצאות הבל התפלה והתורה היוצא מפיו יוצא ע"י פגם וסירכא א"א שיתייחד למעלה כי כל אשר בו מום לא יקרב וכן אמר בר"ם (דכ"ו) בסופו ז"ל וכגוונא דאינון חמשה כנפי ריאה כלהו פתיחן

1) [אולי שבוש במקום נסרחה, ע"פ מליצת הכתוב (ירמ' מט ז).]

בלא סירכא לקבלא האי קול הכי נמי צריכין למהוי ה' תקונים דפומא כלהו פתיחן בלא סירכא בחמש תיקונין דאינון אהח"ע בגרון וכו' (ר"ח די וידאס, ראשית חכמה, הקדושה י).—ב) *עֲצָב, Nerve: ויוצאים מפני המוח שבע זוגי סרכות ונקראות בלשון ערבי אעצאב וכו' ואין בסרכות מי שהוא חלול אלא הוא ובו יצא האור אל העינים וממנו ה[מ]אור ונברא חלול בשביל שיהיה המוח הרבה מאוסף זך ונקי לֹא יתערב עם אחר זולתו מפני שהמאור צריך לכך וכו' והזוג השלישי מהסירכוֹת יוצא אל הלשון לתת לו הרגשת הטעם (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ה כח). וכן אם בטלה או נפסדה סירכא מהסירכות המגיעות אל האוזן בטלה הרגשת השמע (שם). ושאר האיברים שנשארו סרכותיהן שלימות יהיו איבריהן שלימים עד שמרפאין אותן אם אפשר להן לקבל הרפואה (שם).—ג) *בהשאלה, חבור לאיזה ענין, תקוה לזכות בכסף וכדומ' במקרה ידוע, Aussicht, möglicher Fall; chance, hasard; expectation, opportunity: אומדין כמה אדם רוצה ליתן לאשה שאם נתארמלה או תתגרש יגבנה הלוקח ויותר דבר יתן הלוקח מן האשה מהלוקח מן הבעל שיש לו ב' סירכות רב פפא הוסיף ודאי יתן לה יותר שיש לו ב' סירכות אלמנות וגרושין (ערוך ערך שמין).

***סָרְמוּט**, ש"ז, שס"פ מן סִרְמֵט, — כמו סִרְטוּט: [סרמוטין] לשון סירמוט[1]) הוא וכתב מקולקל נקרא סרמוטי (שם ערך המם).

***סִרְמֵט**, כמו סִרְטֵט.

—פע', *סִרְמֵט, ביני מְסַרְמֵט, מְסוֹרְמָט,—כמו מְסַרְטֵט: אל תסמכו לנו מן המסכסכין את הדברים זה בזה כמטוה מסוכסך וכו' ולא מן שאין טעמיהן ברורין בבתב מסוֹרמט[2]) (שם).

א. סרן ממנו א. סֶרֶן.

א. סֶרֶן[3]), ש"ז, מ"ר סְרָנִים, סמ' סַרְנֵי,—גליל של עץ שהאופן סבב עליו: Achse; essieu; axle: וארבעה אופני נחשת למכונה האחת וְסַרְנֵי[4]) נחשת וארבעה פעמתיו כתפות להם (מ"א ז ל).—ובסהמ"א: שני סרני הגלגל שעליהם משענת תנועת הגלגל (ר' עמנואל מרומאה, פי' התורה, Merx Archiv 365). — ובמשמ' מֶתֶג וָרֶסֶן: אלו תרא' אותנו אדוננו בידי בני אד' ועבותוי ברגלינו וסרנים בפינו ובריחי ברזל על חיכנו ומנעולי' על עגבותינו (ר"י קלונימוס, בע"ח א ו). — ובהשאלה שם כלי שמשתמש בו המוהל (?): שמושך המוהל את הערלה ומפסיק הקליפה התחתונה בידו בדרך שהם יודעים עד שהיא נפסקת ומחבר אותה עם הערלה וחות' אותה בבת אחת ואם אינה נסדקת ונפסקת באצבע או בצפרנו יהיה לו סרן הנקרא בלשון ערבי מדור ופוסק בו וחותך הכל בבת אחת (רב האי גאון, תשוי גאוי, שערי צדק, מילה ו, מעתק).

ב. סֶרֶן[1]), ש"ז, מ"ר סְרָנִים, סמ' סַרְנֵי, כנ' סַרְנֵיכֶם,—א) גליל, מדינה אצל הפלשתים: זאת הארץ הנשארת כל גלילות הפלשתים וכל הגשורי מן השיחור אשר על פני מצרים ועד גבול עקרון צפונה לכנעני תחשב חמשת סַרְנֵי פלשתים העזתי והאשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני והעוים (יהוש' יג ג-ג).—ב) שַׂר אצל הפלשתים וגם שבט, מַטֶּה, חלק אחד מחלקי העם אצל הפלשתים: ואלה הגוים אשר הניח יי' לנסות בם את ישראל וכו' חמשת סַרְנֵי פלשתים וכל הכנעני והצדוני והחוי (שפט' ג א-ג). ויעלו אליה סַרְנֵי פלשתים ויאמרו לה וכו' (שם יו ה; גם ח; יח; כג; כז; ל). וישלחו ויאספו את כל סַרְנֵי פלשתים אליהם ויאמרו וכו' (ש"א ה ח; גם יא). ויאמרו מה האשם אשר נשיב לו ויאמרו מספר סַרְנֵי פלשתים (שם ו ד; יב; ז ז; כט ב; ו-ז). וממנשה נפלו על דויד בבאו עם פלשתים על שאול למלחמה ולא עזרם כי בעצה שלחוהו סַרְנֵי פלשתים לאמר בראשינו יפול אל אדוניו שאול (דהי"א יב כ).—ואמר בן סירא: ויכנע נציבי צר ויא[בד את] כל סרני

---

1) [בס"א סירטוט, עי' קוהוט עה"ש בהערה.]

2) [בס"א מסורטט, ועי' שם קוהוט הערה.]

3) [בארמ' סרנא, ולא נתברר מקורו.]

4) [י"ת וניסרין. ופרש רד"ק כמו הפוך וכו' ועניינו כמו לוחות, ע"כ. וכן רש"י ורלב"ג. וריב"ג אומר ז"ל: הם כמו יתדות והם אשר אמר עליהם וידות האופנים אך התרגום אמר בו וניסרין דנחש כלומר לוחות והוא יותר ראוי בענין, ע"כ. אולם בפשיט' סרנא, וכן הירונים' axes, וכן החדשים. ופ. פרלס (JQR. 18, 386) גוזרו מן האשור' שַׁרְנֻ, עַמּוּד.]

1) [רבו ההשערות על מקור שם זה. יש אומרים שהוא כמו שַׂר במבטא הפלשתים. ויש אומרים שהוא הצורה העברית של האשורי שַׁרָאנִי, מ"ר של שַׁר מלך. ועוד יש אומרים שהוא הצורה הפלשתית של היוני τύραννος. ועכ"פ ברור שהוא שם פלשתי.]

פלשתים (ב״ס נבי׳ מו יח).—ובסהמ״א במשמ׳ שר סתם, ואמר המקונן: ציון בשופר תקע על הר וגבע ראי צרחי במר ובכי על מות סרניך (ציון תקונני, קינ׳). וכמו תנים ירדפם סער כמו סרני[1]) בקרני יובלים תקעו (רסב״ג, עני מחקים). שחה קרנם ונבהל סרנם ונלאה תרנם לפרש כנפיו (ר״י הלוי, יען ומקים, סעד הסיר 97). נאצת בן לפנים אמצת אין קרן ואין סרן אין שר ואין טפסר (הוא, סם 115). מגת ומעוזה ומיתר סרנימו מבחר הבחורים לשדי קטל הוציאו גם צבאות הכפתרים הישבים ביניםו לצאת למלחמה על ישראל השיאו (יל״ג, מלחמות דוד בפלשתים א, פס׳ ססי). ממשלת סרנים פירשטענטהימר וכו׳ (ליגדא, כאסית כמודים א י, 132).

סרם, ממנו *סֵרוּס סָרִיס, *סֵרֵס.

*סָרַם, קל לא נמצא.

—פעי, *סֵרֵס, פ״ע,—א) עשה אותו לְסָרִיס, כרת את האבר המוליד, kastrieren, entmannen; châtrer; to castrate: והמסרם את האדם ואת הבהמה ואת החיה ואת העופות בין גדולים בין קטנים בין זכרים בין נקיבות הרי זה חייב (תוספת׳ מכות ה ו). כל שלא ראתו החמה בכושר אפילו שעה אחת הושיט ידו וסירסו מבפני׳ דברי הכל אסור לבוא בקהל וכו׳ (ר״י, ירוש׳ יבמ׳ ח ג). הרוצה שיסרס תרנגול יטול כרבלתו ומסתרס מאליו (שבת קי:). הכל מודים במחמץ אחר מחמץ שהוא חייב וכו׳ במסרם אחר מסרם שהוא חייב שנאמר ומעוך וכתות וכו׳ (ר׳ יוחנן, פס קיא.). על שפת ירדן עמדה (הצרעה) וזרקה בהן מרה וסימתה עיניהן מלמעלה וסירסתן מלמטה (ר׳ שמעון בן לקיש, סוט׳ לו.). בעו מיניה עבד שסרסו רבו בבצים מהו (קדוש׳ כה.). ואלמלא נזקקין זה לזה מחריבין כל העולם כולו מה עשה הקב״ה סירס הזכר וצינן הנקבה ושמרו לצדיקים לעתיד לבא (רב יהודה בשם רב, ב״ב עד:). ויקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן רב ושמואל חד אמר סרסו וח״א רבעו (סנה׳ ע.). רמזו מה הם סרסו וכנען לקה אף כאן ישראל חוטאין והארץ היא מתקללת (מד״ר ויקר׳ יז). שתה (נח) ממנו יין ונתגל בתוך האהל ונכנס כנען וראה את ערות אביו וקשר חוט בבריתו וסרסו ויצא והגיד לאחיו נכנס חם ומצא לערות אביו ולא שם על לבו מצות כבוד אב (פדר״א כג). מלמד שלא לקחו (פוטיפר את יוסף) אלא לתשמיש וסרסו הקב״ה בגופו (מד״ר ברא׳ פו). בל יתיצב לפני חשוכים זה פוטיפר שהחשיך הקב״ה את עיניו וסרסו (סם שה״ש א). מלמד שהיה הצפרדע עולה מן התהום ואומר לשיש עשה לי מקום שאעלה ואעשה רצון בוראי והיי נבקע השיש ועולה וגוטלי׳ בית הסתרים שלהם ומסרסן שנאמ׳ וצפרדע ותשחיתם (חזקיה בר׳, סם שמות י). סירסו וכו׳ אמר לו (שמואל לאגג) כשם שעשית לישראל במצרים כך עשיתי לך [שהיית] מסרם אותם ומושיב את נשיהם עגונות (ר׳ יצחק, פסיקת׳ דר״כ, זכור). שיהיו קרוביהן של מלכים שהרגת באין עליך ומסרסין אותך (אגדי בראשית יט).
—סֵרֵס את הדבורים: הלוקח וכו׳ פירות כוורות נוטל שלשה נחילין ומסרס (ב״ב ה ג). מכר דבורים מכר כוורות חלות דבש אינו רשאי לסרס את כולן כאחד (תוספת׳ סם ד ז). במה מסרסן אמר רב יהודה אמר שמואל בחרדל אמרי במערבא משמיה דרבי יוסי בר חנינא לא חרדל מסרסן אלא מתוך שפיהן חד חוזרות ואוכלות את דובשנן (בבלי סם פ.).—ובסהמ״א: מה הוא שיאמר ישראל לגוי שיש לו עבדים סרסם ואני אקנה אותם ממך (תשו׳ גאו׳, הרכון עח). יסרס עצמו מזווג (תקון שובבים, ויניליה).—ואמר הפיטן: סע משעיר והכמין פרוסה עיף ויגע מבושיו לסרסה (אזכיר סלה, יוצ׳ פרש׳ זכור).—ובהשאלה סֵרֵס את ההלכה, חתך והכריע אותה: ומן העיר לקח סרים אחד זה מופלא בית דין ולמה קורא אותו סריס שמסרס את ההלכה (ר׳ יוחנן, מד״ר שה״ש, הנה מטתו).—ב) שנה את הסדר של האותיות שבתבה או של התבות שבפסוק, umstellen; transposer; to transpose: פחז סרסהו זע״ת חרדת פר״ח חטא מעליך (ר׳ לוי, בס בראש׳ לט). ד״א מי ה׳ סרס אותו מי ים הים הודיעך ה׳ (סם, שמות ה).—וְסֵרֵס את המקרא: לפני משה ולפני אלעזר הכהן אם משה לא היה יודע וכו׳ אלא סרס המקרא ודרשהו (ר׳ יאשיה, ספרי במד׳ קלג). רשב״ל מסרס הדין קרייא אלופים מסובלים אין כתיב כאן אלא אלופינו מסובלים בשעה שהקטנים סובלים את הגדולים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותינו (ירוש׳ ר״ה ב ט). צדקתך כהררי אל סרס המקרא ודרשהו צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה (מד״ר

---

[1]) והעיר המו״ל דוקס: אולי יחסר מלת עַם.
[יעי׳ ביאליק־רבניצקי, שירי ר״ש בן גבירול, ח״א בהערות, עמ׳ 122.]

ויקר׳ כז).—ובסהמ״א: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו׳ סרסהו ופרשהו כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם (רש״י, ברא׳ ב יט). ויחלק עליהם לפי פשוטו סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה (שם יד טו). סרס המקרא ודרשהו כמו עת לעשות לה׳ הפרו תורתך עת לעשות (ספי כריתות, ה ח י).

—פע׳, *סֹרַס, בינ׳ מְסֹרָס, מסורס,—א) שסרסו אותו, שעשוהו סריס: המסרס את המסורס הרי זה לוקה ארבעים (תוספת׳ מכות׳ ו כד). והלך לו אצל אשכול ואמר לו כך אף הוא אין אתה יודע מסורס הוא מבקש לעשותך בעולם (אגדת׳ ברא׳ יג)—ואמר הפיטן: זכור מעשה אגג מעדנות נשים בשכלה חרבו לענות סורס שארו לשסוף יענות (זכור איש, יוצ׳ שבת זכור).—ב) מהפך, שלא בסדר: יצא מחותך או מסורס[1]) משיצא רובו הרי הוא כילוד (נדה ג ה).—מִקְרָא מְסֹרָס פסוק שתבותיו אינן בסדר: וירם תולעים ויבאש הרי מקרא זה מסורס וכי מרחיש ואחר כך מבאיש אלא מבאיש ואחר כך מרחיש (מכי׳ ויסע מסה). וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם זה מקרא מסורס ואין ראוי לומר אלא וכו׳ (ספרא שמיני פרש׳ א). ר׳ אבהו ור׳ יונתן חד אמר מסורסת היא הפרשה ואחרינא אמר על הסדר נאמרה (מד״ר ברא׳ ע).—ובסהמ״א: אף מליקה כן ופשוטו של מקרא מסורס הוא ומלק והקטיר וקודם הקטרה ונמצא דמו כבר (רש״י, ויקר׳ א טו). והמסורסים כמו שיאמרו במקצת מקומות סרס המקרא הזה (הור׳ הקורא, דרנבורג 51).

—הפע׳, *הֻסְרַס, נעשה סָרִיס: בן עשרים שלא הביא שתי שערות יביאו ראיה שהוא בן עשרים והוא הסריס[2]) לא חולץ ולא מיבם (ב״ב קנה:).

—התפ׳, נתפ׳, *הִסְתָּרֵס נִסְתָּרֵס,—שנעשה סָרִיס: הרוצה שיסרס תרנגול יטול כברלתו ומסתרס מאליו (ר׳ יוחנן, שבת קי:). כיון שירד הפר לשם נעשה פויטנון סריס פרעה שנסתרס בגופו מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש וסרסו הקב״ה בגופו (ר׳ יהושע בן קרחה, מד״ר ברא׳ פו). והיית כשוכב בלב ים זה נח ששכב בתיבה י״ב חדש בתוך מי המבול ועל ששתה ונשתבר אירע בו פסול שנסתרס (שם במד׳ י).—ובסהמ״א: משום הכי מותר ליטול כרבלתו שממנו אינו מסתרס אלא משום הכי אינו נזקק שוב לזווג שרמות רוחא נטלה ממנו אבל לעולם אם היה מסתרס אפי׳ ממילא הוא אסיר (ערוך ערך רס). אשת סריס כגון שנסתרס לאחר שנשאה דקדמה שכיבת בעל לבועל (רש״י, סוט׳ כז.). הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שנסתרס מאליו לפי [שלקח] את יוסף למשכב זכר (הוא, ברא׳ מח מה).—ודבורים: מכאן ואילך יגרום להם המוכר שיסתרסו מאליהן ולא יעשו עוד פירות (הוא, ב״ב ב.).—ובצלים: יש בבצלים שמסתרסים ולא יהיו גסים לעולם (הוא, ב״מ פט.).—ובהשאלה, נִסְתָּרְסָה עבודת אלילים, נעקרה: והיו סריסים בהיכל מלך בבל מאי סריסים רב אמר סריסים ממש ורבי חנינא אמר שנסתרסה עכו״ם בימיהם (סנה׳ צג:).—ושבת ושלשה רגלים: ששת ימים תעשה מעשיך נאמר כאן שבת בראשית לענין שביעית שלא תסתרס[1]) ענין שבת בראשית ממקומה (מכי׳ משפ׳ כ). נאמר שלש רגלים בשביעית שלא יסתרסו שלשה רגלים ממקומן (שם).

[1]) [דרך מרגלותיו, רש״י.]

[2]) [כך יבמ׳ (פ. לז.), אולם במשנה (נדה ה ט) הגרסה: סריס.]

סרסר[2])

, ממנו *סַרְסוּר, *סִרְסֵר, *סַרְסְרוּת.

*סַרְסוּר

, סִרְסוּר, סירסור, ס״ז מ״ר סַרְסוּרִים, סרסורין,—מְתַוֵּךְ, אמצעי באיזה ענין בין שני בני אדם כמו בין מוכר ולוקח וכדומ׳ Vermittler, Makler; intermédiaire, intermediary middleman; agent: המוכר יין ושמן לחבירו וכו׳ ואם היה סרסור ביניהן נשברה החבית נשברה לסרסור (ב״ב ה ח). אם כשמכרו לטבח דברי הכל לשחיטה מכר אלא כי נן קיימין כשמכרו לסרסור רב אמר מקח טעות הוא [ו]שמואל אמר יכול מימר [ליה] לשחיטה מכרתיו לך (ירוש׳ בכור׳ ה ח). שמח זבולון בצאתך מלמד שהיה זבולון סרסור לאחיו והיה לוקח מאחיו ומוכר לגוים ומן הגוים ומוכר לאחיו (ספרי דבר׳ שנד). למלך שעשה סחורה ע״י סרסור והפסיד על מי יש לו להתרעם לא על הסרסור

[1]) [עי׳ רש״י (שמות כג יב) וז״ל: לא תעקר שבת בראשית ממקומה שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת לא תנהג בה שבת בראשית, ע״כ. ושם (פי״ז).]

[2]) [ונמצא גם בכנענ׳, עי׳ ברוקלמן (Grundriss I, 13), וגם בארמ׳. והשאל גם בערב׳ שְׂרְשׂוּר[a]). ויש גוזרים אותו מהפרס׳ סמסאר, סבסאר ספסיר ועי׳ פרינקל (Aram. Fremdw. 186).]

[a]) سرسور

(ר' יוסי, מד"ר בראשי' כז). שנעשה סרסור בינו לבין המקום שיטול יעקב את הברכות (שם סז). משל למלך ב"ו שהי' משיא בתו קרא לקרתני אחד להיות סירסור ביניהן התחיל מדבר בגסות כנגדו אמר המלך מי הגיס את לבך לא אני הוא שעשיתיך סירסור (ר"מ, שם שמות ו). יש לך אדם לוקח מקח ובני אדם אינן יודעין מהו אבל משכר הסרסור נתוודע מה לקח (שם ויקר' נג). למלך ששלח לקדש אשה עם הסרסור הלך וקלקלה עם אחר הסירסור שהיה נקי מה עשה לקח את כתובתה מה שנתן לו המלך לקדשה וקרעה אמר מוטב שתדון כפנויה ולא כאשת איש (שם מג). סדר הדין כך הוא הדיין יושב והנידונין עומדין והסרסור מכריע ביניהם (בשם ר' חייא בר אבא ובשם רבי פדה, שם קהל' אי לך ארץ).—וכנוי למשה רבנו: אסור לך כשם שניתנה (התורה) על ידי סרסור כך אנו צריכין לנהוג בה על ידי סרסור[1]) (ירוש' מגי' ד א). אף הסרסור הרגיש בעבודה שנאמר מלכי צבאות ידודון ידודון וגו' (בשם רבי חנין, פסיק' דר"כ ה, זוכר). אמר משה עתיד אני להעשות סרסור בינך וביניהם כשתתן להם את התורה (ר' שמעון לודייא בשם ר' סימון בשם ר"ל, מד"ר שמות ג). שבעה מחיצות של אש היו כוססות זו בזו והיו ישראל רואים ולא מתיראים ולא מתפחדי' וכיון שחטאו אפילו פני הסרסור לא היו יכולין להסתכל (ר' אבא בר כהנא, שם במדי' יא). אמר לו הקב"ה (למשה) נזדרזת במלאכתך לפני פרעה בא ועשה סרסור ביני ובין בניי (פסיק' רבת', החדש).—וכנוי למטה[2]): איקונין אחת טובה היה לי בתוך ביתך וגרמתני לכופפה אף אתה כפה מיטתך ואית דמפקין לישנא ויכפה (כפה) הסרסור (ירוש' ברכ' ג א).—ובסהמ"א: סורסיא הוא כסרסור שבו עושין סחורה (ערוך ערך אפתיקא). ראובן נתן פרקמטיא למכור ושמעון זה סרסור חזר בה בשוק והלך לראובן ואמר לו כך וכך הגיעה ויאמר לו מכור אותה (רי"ף, שו"ת עו). הסרסור שליח הוא אלא שהוא נוטל שכר שליחותו וכו' ראובן שנתן חפץ לשמעון הסרסור ואמר לו מכור לי זה ואל תמכור בפחות ממאה וכו' (רמב"ם, שלוחין ב ו). וכן המוכר יין או שמן לחבירו בסימטא או בהצר של שניהם או ברשות לוקח והיתה המדה של סרסור עד שלא נתמלאה המדה המוכר יכול לחזור בו (סמ"ג, מ"ע פב). סוחר שאמר לסרסור שיקבל בשבילו מעות מן השולחני והעמידו אצל שולחני ואחר כך עיכב השולחני המעות מחמת חוב שהיה לו על הסרסור אם הסרסור היה חייב מעות לשולחני הרי עכבם בדין (טוח"מ מלוה ולוה קכו). שהמשלח אינו תובע אלא חפצו ואינו יודע שנמכר אלא מפי הסרסור (שם, שלוחין קפה). וכל סרסור שאבד החפץ מידו או נגנב או נאבד חייב לשלם מפני שהוא שומר שכר (שם). אמרו עליהם (על ח' פסוקים שבתורה) בפ' הקומץ רבה יחיד קורא אותן בבית הכנסת ואנו מפרשים שמותר לקרותן בלא סרסור[1]) (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור, חק' דין ב יג). כסרסור בין אל לעם לעשות רצונו הפקד (רסע"ג, תוכחה JQR. NS. III. 93). ואמר הפיטן: כי הנה הסתו עבר סרסור זרוז מרץ ראש פרוז הרץ סלול שלום ותרץ (אור, יוצ' א פסח). תעינו אחר יצר ותוע רוע וסור תרנו אחר הזוג לעברה סרסור (שלמה הקטן, אמרנו כנזרנו, סליחי ד עי"ה). נאוץ נאצה אילתו קשורה על לוח סרסור בעד רבים איך יהי שלות (אנא השם, סליחי שחרי יוה"כ). הורד הסרסור במדוחות ובטלו כל שמחות ומיד נשתברו הלחות (סליחי י"ז תמוז, מחזו' איטל' א, קנט). הוחרד לב דל וחדל ההוקם סרסור ומה יפער נבער מדעת ובין חסור (איככה, סליחי שחר' יוה"כ). בן עמרם היה לה סרסור מזיוה קרן עור פניו ממאמר יוצרו לא יסור שומר את מצות אדניו (אלעזר בראקי הכהן, יהללו, ספ' פזמוני תימני, לט:).—*ומ"ר: ולא תתורו אחרי לבבכם הלב והעינים הם סרסורין לגוף שהם מזנין את הגוף (מד"ר במד' יז).—ובסהמ"א: ופעם אחת הלך (ר' שלמה אלשקאר) בשוק של מוכרי בגדים לקנות צנייה של נחשת אחת ומצא שם הסרסורים שהיו מוכרים עזבון של סרים אחד מסריסי המלך (יוסף סמברי, לקוטים, הוצ' ברלינר 82). א"כ הלב והאזן שני סרסורים נכבדים להשיג מעלת החכמה והתבונה (ר"י בן נחמיאש, משלי ב ג).—וגם סרסָרים: כי התיקון שתיקנו שרי המדינה להיות סרסרים נבררים אינו נגד ד"ת אלא כתורה עשו ואילו באו לפנינו היינו גם כן מתקנים כן דלא יתרבו הסרסרים יותר מהראוי לפי העיר והמסחור כדי שיוכלו להתפרנס ולא יפסקו חיותא זה לזה (פתחי תשובה, שו"ע חו"מ, אונאה רכח כח).

---

1) [מתרגמן.]

2) [סרסור לפריה ורביה.]

---

1) [מתרגמן.]

***סִרְסֵר**, בִּנ׳ מְסַרְסֵר,—היה סַרְסוּר, תָּוֶךְ בין שני בני אדם, vermitteln, Makler sein; être intermédiaire; to act as agent: זה אחאב בן קוליא וצדקיה בן מעשיה שהיו חוטאים בירושלים ולא דיים אלא משגלו לבבל היו מוסיפים חטא ומה היו עושין בירושלים היו נביאי השקר ולא הניחו אומנותן בבבל והיו מסרסרין זה לזה וכו׳ (תנחומ׳ ויקר׳ י, בובר). וכן צדקיה היה מסרסר לאחאב וזה היה אומנותן כמה שנים (שם). עשו להם קלעים והושיבו בהן זונות ובידיהן כל כלי חמדה והיתה זקינה מסרסרת לילדה שהיתה זקינה בפנים מן החנות (שם בלק כז). — ובסהס״א: ולא תתורו אחרי לבבכם כמו מתור הארץ הלב והעינים הם מרגלים לגוף מסרסרים לו את העבירות העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירה (רש״י, במדי׳ טו לט). מעשים בכל יום שיש במקח אחד כמה סרסורים זה מסרסר ללוי וזה ליהודה (כל״ם, טו״מ קה ח). ראובן תבע משמעון שיפרע לו דמי טרחו שסרסר ושרח בעדו בעסק מה (בחר עסק סד).— ואמר המשורר: שפיפון לך כמהו הלך כאיש עני וגוע ושית יצר כמו בצר מסרסר הוא להרע (רמב״ע, מרי שגיון, הול׳ דוקעס 65).—ואמר הפיטן: אני חומה ושדי כמגדלות אותם סרסר נורא תהלות (מחז׳ איטל׳ א, ל:). שגיא כח עניים רואה סרסרני לך להניח הנלאה (שם). ירד סרסר אל מעביד יונה בחר מכל לאום חפש אותה פן אאביד מצרים מכל גוי ואום (שם קנ:). יקיר ידידו נאמן לשולחיו כלל בהודו וסרסרו למפליחיו לאמר שלחו והקל טרחיו כי יי׳ דבר שלום (שם קכה.).

***סַרְסָרוּת**, סִרְסָרוּת, סַרְסְרוּת, סרסירות, ש״נ,—שה״ש מן סִרְסֵר, מלאכת הַסַּרְסוּר, Vermittelung; médiation; intervention: בא וראה מה יפה היתה סרסרותן של דודאים לפני מי שאמר והיה העולם שעל ידי הדודאים עמדו שני שבטים גדולים בישראל יששכר וזבולן (מד״ר בראשי עב).—ובסהס״א: אשה אחת אשת ישראל רגילה להתייח׳ בבתי גוים לפעמים בלילי כמו ביום ע״י סרסרות ומשא ומתן שיש לה עם גוים וכו׳ (תרומ׳ הדשן, רמב, עב:).—ובהשאלה: הלב והעינים שני סרסורי החטא וכתיב לא תתו׳ אחרי לבבכם ואחרי עיניכם לכן בזאת יכופר עון הסרסורים עון סרסרות הלב במרירות וצער ועון סרסרות העינים יתכפר בדמעות (ספ׳ ארחת צדיקים, התשובה, פח:). גם זאת היה פקודתם שיהיו להסרסורים פראטאקאל לכתוב בתוכו כמה חביות נמכרו והשכר סרסרות יחלקו שוה בשוה חלק כחלק (פתחי תשובה, טו״ע חו״מ, הוכאה רלא כח).—"ובמשמ׳ שכר הסרסור: וגם הסרסור לא בקש לזכות בחפץ אלא ליטול סרסרותו ואם כן כל זמן שלא נמכר עדין הוא ברשות המוכר (לבוש, שלוחים קפה א). מעשה שהיה כך היה ראובן הלך ומצא את שמעון וא״ל לך וסרסר לי עם לוי שישכיר לי הנהגת חנות הלואתו וימכור לי ג״כ מלוה המשכונות שכבר נעשו ואני כס״ד אפרע לך סרסירותך משלם וכו׳ שמעון טוען ליורשי ראובן שיפרעו לו מותר סרסירותו וכל ההוצאות שעשה (בחר עסק מח). תתצו״ל אלטונא אחד תבע סרסרות אחר שלש שנים שעברו מזמן שסרסר לפי דבריו אצל אדם אחד מוחזק בעירו לכשר ואמוד וכל אותן הימים שתק ולא ביקש ממנו כלום וכו׳ (שאילת יעב״ץ, ב׳ לז, יח:). זה המשא ומתן של הפרנקי״ן אי אפשר לראובן ושמעון לקבל סרסרות מבני הישוב רק שהפרנקין קונים שוורין פטומים ונותנים להם סרסרות מי ימחה בידם (פתחי תשובה, טו״ע חו״מ, נזקי קנו ה).

א. ***סַרְעַף**, ש״ז, מ״ר סַרְעַפִּים,—כמו שַׂרְעַף, מחשבה, Gedanke; pensée; thought: היוצר יחד שני לבביהם צופה ומביט סרעף קרביהם (אף ארח, מוסף א ר״ה). ויריק רוב ברכות מארבות לאום מהללו מסרעף ומקרבות ובענף עץ עבות (דגול מקולות, יוצ׳ ב סוכ׳). סרעפי נבהלו ומזמתי כשומעי מחרפיך לעמתי (ליו תמוז, מחזי איטל׳ א, קנט.). בסרעפי בקרבי אגידה נצחך בעשתונות לבי גודל שבחך (ההגונים, שם ב, יג.). רצית אדון לבחנו בו ראות סרעפו וצירוף לבו (משולם בן קלונימוס, Elbog., Stud. 127). — ואמר המשורר: לו הזמן יבא ותבל אחריו עד היקום תעו בסרעפנו אבעים בנות ימים ונגדן אצחקה כי צעקות מי זה אשר יכפנו (רסב״ג, כוכב אשר דרך). כל יצר וסרעף הן יעצימוך (ר״י הלוי, כל יקר). ויאמר לי של נעלך מעל רגליך והתנצל ביחידתך מחומר גויתך וזנח סרעפיך (ראב״ע, אגר׳ חי בן מקיץ). אמנם סרעפי בקרבי יעצוני וכליותי בלילי יסרוני כי אין מי שיבא אחרי לספר בשבחי (ר׳ זכריה בן סעדיה אלצ׳אהרי, מספ׳ המוסר, מחברי מה, קבץ על יד ט, 20).—ובספרות הקראים: ואם נשיב סרעף את בת בנה שהוא שב אל בתה ילך מזה ששאר שאר השאר ואם כן בת הדוד תקרא שאר לו (ר״א הקראי, ספי ג״ב קנו:).

ב.**סַרְעַף, ש"ז, — כמו סַרְעַפָּה, ואמר המשורר בשתי המשמ' יחד: עיני שכל פקחה נרדם ולטוש לראות אמנה ס ר ע ף[1]) אולי תאחוז מעץ חיים יום תסחה אל מות ס ר ע ף[2]) (רמב"ע, הסרפים ח קנז). ולתור לו (להאדם) מנוחה הלא חבינו ס ר ע ף[1]) ותשכחו כי פתע ימל שרש ו ס ר ע ף[2]) (ר"י כלג'חרה, רה כ).

סַרְעַפָּה, ש"נ, מ"ר סַרְעַפּוֹת כנ' סַרְעַפֹּתָיו, רק במ"ר, כמו סְעִפָּה[3]), — הענפים של הארז: הנה אשור ארז בלבנון יפה ענף וחרש מצל וגבה קומה ובין עבתים היתה צמרתו מים גדלוהו וכו' על כן גבהא קמתו מכל עצי השדה ותרבינה סַרְעַפֹּתָיו ותארכנה פארתו ממים רבים בשלחו בסעפתיו קננו כל עוף השמים (יחזק' לא ג-ו).

סרף, ממנו מְסָרֵף, *סֵרוּף.

מְסָרֵף[4]), ש"ז, — כמו מְשָׂרֵף: והיה אם יותרו עשרה אנשים בבית אחד ומתו ונשאו דודו ומסרפו[5]) להוציא עצמים מן הבית (עמו' ו ט-י).

***סָרָף**, ש"ז, —כמו ב.שׂרף, Saft, Harz; résine; resin: ר' ליעזר אומר המעמיד ב ס ר ף[6]) הערלה אסור אמר ר' יהושע שמעתי בפירוש שהמעמיד ב ס ר ף[6]) העלים ובסרף[6]) העיקרים מותר בסרף[6]) הפגים[7]) אסור מפני שהוא פירי (ערל' א ט, מדב"מ). ו ס ר ף[8]) היבש וגלדי צואה שעל בשרו (מקוא' ט ב, שם).

סִרְפָּד[9]), ש"ז, מ"ר סִרְפָּדִים—שם קוץ מהקוצים: תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס (ישעי נה יג).—ואמר המשורר: ותחת ההדס ס ר פ ד וחוח ובמקום הארזים קמשונים (רשב"ג, ענק הוד).—ומ"ר: וקוצים ס ר פ ד י ם לרגלי תלמידים אשר בספרדים תמימים וישרים (דונש, לדורש החכמות).

א.**סרק**, ממנו *סֵרוּק, א.*סְרִיקָה, א.*סָרַק, *סֹרֵק, א.**סֶרֶק, ב.**סֶרֶק, *מַסְרֵק, *מַסְרֶקֶת.

א.***סָרַק**, פ"י,—כמו א.שָׂרַק, גרד בְּמַסְרֵק את הצמר, הפשתן, או שער הגוף, kämmen, hecheln; peigner, carder; to comb, card: נזיר חופף ומפספס אבל לא ס ו ר ק (נזיר ו ג). ומקומה (של עגלה ערופה) אסור מלזרוע ומלעבוד ומותר ל ס ר ו ק שם פשתן ולנקר שם אבנים (סוט' ט ה). החשוד על השביעית אין לוקחין ממנו פשתן ואפילו ס ר ו ק (בכורי ד ח). לוקחין מן הכובסין מוכין מפני שהן שלו ולא יסרוק את הבגד לשתיו אלא לערבו (תוספת' ב"ק יא יג). נדה חופפת ו ס ו ר ק ת כהנת אינה חופפת ו ס ו ר ק ת נדה כהנת חופפת ו ס ו ר ק ת (ירוש' פסחי' ג ז). הוא התקין שתהא אשה חופפת וסורקת קודם לטהרתה ג' ימים (שם מגיל' ד א).—סָרַק את בשר פלוני: בשעה שהוציאו את ר"ע להריגה זמן ק"ש היה והיו ס ו ר ק י ן את בשרו במסרקות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים (ברכ' סא:). — ואמר הפיטן: הביאו את רבי עקיבה עוקר הרים וטוחנן זה בזו בסברה ו ס ר ק ו את בשרו במסרק של ברזל להשתברה (ארזי הלבנון, קינ').

—נפע', **נִסְרַק,—שסרקו אותו: שגלשו מהר גלעד וכו' וכן פירשו אדוני אבי ז"ל שנמרטו ונסרקו בינות עצי יער ונתייפו כאלו נ ס ר ק ו במסרק (רד"ק, השרש', גלש).

—הפע', **הִסְרִיק,—כמו קל: רבא שרא לסרוקו סוסיא פירוש להסריק את הסוס במסרק של ברזל (ערוך ערך סרק). הנה מסרק הזהב אשר בבית קח נא לך ו ה ס ר ק את שער ראשך (ספי היש׳ מד:).

—הפע', **הָסְרַק, בינ' מָסְרָק, מוסרק,—כמו נפע': ויהי בעמדו לפניהם בלבוש ארגמן וראשו מ ו ס ר ק והוא עם גדודיו וחגור חרב ויתבהלו השופטים ואנשי הסנהדרין ויחרישו ולא ענו דבר (יוסיפון רמ). תתעטף בציצית בעלותך על הדוכן או על הכסא לדורשים מוכן וקודם

---

1) [מן א.סרעף.] — 2) [מן ב.סרעף.]

3) [עם ריש נוספת.]

4) [נשמט ממקומו בכרך ו.]

5) [בהרבה כ"י ו מ שׂ ר פ ו. ופרוש השם מוטל בספק. רש"י פרש קרובו ואוהבו המציל את עצמותיו מן השריפה, ע"כ. ורד"ק מביא בשם אביו: אוהבו הבא לשרוף בשר המת קרובו בעבור הריח ולהוציא עצמות מן הבית, ע"כ, כלומ' קרוב השורף את המת בזמן המגפה כשבני אדם אחרים מפחדים לטפל במת, וכן דעת רב החדשים. וריב"ג אומר: פרשו בו אוהבו ונאמר אחי אמי, וכן מביא רד"ק בפרושו ובשרשיו. ומזה בא השמוש בלשון הקראים מ שׂ ר ף אחי האם, מ שׂ ר פ ת אחות האם, עי' משׂרף.]

6) [כך גם בערוך ערך סרף. וברב הספרים שׂ ר ף.] — 7) [כך במדב"מ, וצ"ל ה פ ג י ם.]

8) [כך גם בערוך שם. וברב הספרים שׂ ר ף. וכן גם במדב"מ שם ה.] — 9) [לא נתברר מקורו. יש מחברים אותו עם המצרי סרפד, מין גמא, וכן סרפת, Lotus; עי' Expository Times, XIII 190.]

שמתחיל הדרש תירק וההושם מזוהמא יורק וקנת פיך באלו שתית מרק וקנך באצבעותיך יוסרק אחר זה דרוש דרושך בלי בושה בעזות פנים ומצח נחושה (ר' עמנו' פרלמנקים, וכוח רכב ובעגה, מבוא למחק שפתים 18).

—פעי, *סרק, ביני מסרק,— נסדק בסדקים, כמו הרוח שבין השנים של המסרק: צרצור לגין כמו קיתון הוא שמכוסה בחרש מנוקב או מסורק וכו' וגם עושין בלי עץ או חרש מסורק או מנוקב ומניחין אותו על פי הכיב כדי שירדו אליו המים ולא תרד בו אבן או צרור ותסתים אותו וגם זה יקרא מסרק (ר' שלמה ברי שמואל, ספר המלילה, ערך מסרק, דבר 31).

*סֹרֶק, סורק, ס"ז, — כמו סרוק: שמן שביעית נותנין אותו לגרדי ואין נותנין אותו לסורק (רסב"ג, הוספה' דמאי א כט). לא יצא החייט במחטו ערב שבת סמוך לחשיכה שמא ישכח ויצא וכו' ולא הסורק במשיחא שבצוארו ואם יצאו כולן פטורין (ר' מאיר, שם שבת א ח). ואין לוקחין מן הסורק מוכין מפני שאינן שלו (שם ב"ק יא יג). מלאכה שאין עושה בנפשו בגון גרדי וסורק מנין ת"ל לא תעשוק מ"מ (ספרי, דבר' רעם). — ובסהמ"א: שמן שלקח הסורק לתתו בצמר פטור מן הדמאי (רמב"ם, מעשר יג טז).

א. *סֶרֶק, ס"ז,—פסלת שמוציאים ע"י סריקה, כמו של פשתן וכדומ': איוב אמר מנהגו של עולם מי שהיה לו מכה ונתרפאה לו מעט והעלת גלד נותן בה דברים רכים כמו צמר גפן או סרק של פשתן בריכוך השמן (רה"ג, מקוואו' ט ג).

ב. *סֶרֶק, ס"ז, מ"ר סרקים,—סדק, כמו הרוח שבין השנים של המסרק: ואותו הכסוי שיש בו נקבים או סרקים נקרא מסרק (ר' שלמה ברי שמואל, ספר המלילה, ערך מסרק, דבר 31).

ב. סרק, ממנו *סָרָק, ב.*סֵרֶק ב.*סְרִיקָה.

*סָרָק[1], ס"ז,—מין צבע צהב: אשה לא תעביר סרק[2] על פניה מפני שצובעת (רבי אליעזר, שבת לה.). אלו הן תכשיטי נשים כוחלת ופוקסת ומעבירה סרק על על פניה (מו"ק ט:). כי סמכוהו לר' זירא שרו ליה הכי לא כחל ולא סרק[1]) ולא פירכום ויעלת חן (סנה' יד.).

ב. סָרַק,—כמו ב.שרק, קל לא נמצא.

—פע', *סֵרֵק, סירק, צבע בסָרָק: ארובות של נחתומין טמאות ושל בעלי בתים טהורות סרקן או כרכמן טמאות (כלים יה ג). כופת שסירקו וכרכמו ועשהו פנים ר' עקיבא מטמא וחכמים מטהרין עד שיחוק בו (שם כב ט). — ובסהמ"א: וכן בול של עץ אע"פ שסרקו וכרכמו ועשאהו פנים לשער וכיוצא בו (רמב"ם, כלים כה י).

—נפע', *נִסְרַק, — שסמנו אותו בסָרָק: או שיקראו גבלים לפי שהיו עושים באבנים ובעצם הגבולים הראויים אליהם וכלם נסרקין בסריקה כדי שהפוסלי' יפסלו באותו גבול שימצאו מוגבל ומצויין מהם ומפני אפן פעולתם קראו כן (ר"י אברבנאל, מ"א ה יח).

—הפע', *הִסְרִיק,—כמו פע': שבימי שלמה היו פוסלים האבנים עם דם תולע א' שכל מה שהיו רושמין ומסריקין באותו דם היה נחתך ביושר (הוא, מלא' אבות ה, ד"ה עשרה דברים נבראו).

ג. סרק[2]), ממנו *סָרָק, ב.*סָרִיק.

*סְרָק, ס"ז,—ריקנות, Leerheit, Unfruchtbarkeit; vide stérilité; emptiness, barrenness; ובפרט אילן סְרָק, אילן ריק שאינו עושה פרות: איזהו אילן סרק כל שאינו עושה פירות רבי מאיר אומר הכל אילן סרק חוץ מן הזית ומן התאינה ר' יוסי אומר כל שאין כמוהו נוטעין שדות שלימות הרי זה אילן סרק (כלאי' ה ו). ואלו שאינן חוזרין הכונה בית שער אכסדרה וכו' וחמשה אילני סרק (סוט' ח ג). מרחיקין את האילן מן העיר חמשה ועשרים אמה וכו' אבא שאול אומר כל אילן סרק חמשים אמה (ב"ב ב ז). כל אילן סרק כנגד המשקולת (אבא שאול, שם יג). המדלה את הגפן על מקצת אפיפיירות וכו' וכן המדלה על מקצת אילן סרק (ירוש' כלאי' ו ח). גוי שהרכיב אילן מאכל על גבי אילן סרק אע"פ שאין ישר' רשאי לעשות כן חייב בערלה (שם ערלי' א ג). כשהרכיב פירות עבירי' וכו' ואם בשהרכיב אילן מאכל על גבי אילן סרק מין במינו נוטע כבתחילה הן וכו' (שם סוט' ח ה). כי לא

---

1) ספרדי ירושלם מנקדים אותו סֶרֶק. [כך בערבי' שֵׁרַק a).]

2) [בערוך ערך שרק הגרסה שרק.]

a) شرق

1) [כך גרסת הערוך ערך כחל, ובדפו' שרק.]

2) [כך גם בארמ'. ובאשור' סַרַאק, הריק, נָסך נסכים (Del., Handw. 512); ואפשר שהוא מפע' מן ריק.]

עץ מאכל הוא זה אילן סרק וכי מאחר שסופו לרבות כל דבר מה תלמוד לומר כי לא עץ מאכל להקדים **סרק** למאכל (ב"ק נח:). **עץ עושה פרי אפילו אילני סרק** עשו פירות (ר' פנחס, מד"ר בראשי' ה, הוצ' תיאודור). אמרו לאילני **סרק** למה קולכם הולך אמרו להם הלווי נשמיע קולינו ונראה לא משם הטעם הזה אלא אילני מאכל על ידי שהן כבידים בפירותיהם לפיכך אין קולן הולך אבל אילני **סרק** על ידי שהן קלין בפירותיהם לפיכך קולן הולך (רב הונא, שם טז). למלך שנתן אסייא לאוהבו לאחר זמן ביקש המלך לקוץ מתוכה חמשה אילני סרק (ר' יהושע בן לוי, שם מט). למלך שהיה לו פרדס ונטע בו אלני **סרק** ואילני מאכל אמרו לו עבדיו מה הנאה יש לך באילני **סרק** הללו (רבי לוי, שם שמות ז).—ואמר דפיטן: כהירים אין במו **סרק** בלי מום וטובי מראה (רסע"ג, סד' עבודה, קובץ מעש' ידי גאוני קדמ' ג, 14). וכמו עץ פרי עלי **סרק** מחפים בן ישרים עלי רשעים מחופפים (הקהה בראשון, יוצ' אל' קוב'). כאילן סרק לא טעם ולא ריח כי מלפני יי' הוא בורח (ר"י חריזי, תחכמו' 46). **אילן פרי ואילן סרק** ואילן מורכב והוא בקצה הארץ וכו' (ר"ש אבן ויגא, שבט יהודה 63).

ד׳ סרק, ממנו א. סְרִיק, ד. סֵרַק.

ד׳ סֵרַק, פ"י,—סֵרַק חלות, עשה סְרִיקִים: דבייתוס היה יכול **לסרוק** חלותיו בלי שהות לפי שהיה לו דפוס (רש"י, מו"ק יז.).

סרר[1], ממנו סָרָה, סֹרֵר, °סָרָר, °סוֹררוּת.

סָרַר, פ"ע, סֹרֵר, סוֹרֵר, סֹרְרָה, סֹרֶרֶת, סוֹרֶרֶת, סָרַר, סוֹרְרִים—סָרַר פלוני, מאן לעשות מה שצוו לו אלא על פי דעתו ורצונו, widerspenstig sein; désobéir; to be stubborn, disobey: כי יהיה לאיש בן סוֹרֵר ומורה איננו שמע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אתו ולא ישמע אליהם וכו' ואמרו אל זקני עירו בננו זה סוֹרֵר ומרה איננו שמע בקלנו (דבר' כא יח-כ). הוי בנים סוֹררים נאם יי' לעשות עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי (ישע' ל א). פרשתי ידי כל היום אל עם סוֹרֵר ההולכים הדרך לא טוב אחר מחשבתיהם (שם סה ב). כלם סרי סוֹררים הולכי רכיל (ירמ' ו כח). ולא יהיו כאבותם דור סוֹרֵר ומרה דור לא הכין לבו ולא נאמנה את רוחו (תהל' עח ח). המיה היא וְסֹרָרֶת בביתה לא ישכנו רגליה (משלי ז יא).—סֹרְרָה הַפָּרָה, מאנה להניה לחלבה, ללכת להמרעה וכיוצא בזה: כי כפרה סֹרֵרָה סָרַר ישראל (הוש' ד טז).—לֵב סוֹרֵר: ולעם הזה היה לב סורר ומורה סרו וילכו (ירמ' ה כג).—כָּתֵף סֹרֶרֶת, שממאנת לשאת העֹל, שמשלכת העֹל מעליה: וימאנו להקשיב ויתנו כתף סֹרֶרֶת ואזניהם הכבידו משמע (זכרי ז יא). ותעד בם להשיבם אל תורתך והמה הזידו ולא שמעו למצותיך וכו' ויתנו כתף סוֹרֶרֶת וערפם הקשו ולא שמעו (נחמ' ט כט).—ובתו"מ: ד"א **סורר** על דברי אביו ומורה על דברי אמו **סורר** על דברי תורה ומורה על דברי הנביאים **סורר** על דברי עדים ומורה על דברי דיינים (ספרי דבר' ריח). **סורר** שסרר שני פעמים (מדר' תהלים יח, הוצ' הופמן). **אפילו סוררים** הן איני מניח אותם ועמהם אני דר שנ' אף **סוררים** לשכון יה אלהים (מד"ר שמות לג).—בן סוֹרֵר ומוֹרֶה: בן סורר ומורה מאימתי הוא נעשה **בן סורר ומורה** משיביא שתי שערות עד שיקיף זקן (סנה' ח א). כל ימיו של **בן סורר** ומורה אינן אלא ששה חדשים בלבד (ר' שבתי, ירוש' שם ח א). כל הנושא יפת תואר יש לו **בן סורר** ומורה (בבלי שם קז.).—ובתפלה: מרדנו נאצנו **סררנו** עוינו פשענו (ודוי ליוה"כ).—ובסהמ"א: מה נאמר לפניך סומך נופלים ומה נספר לפניך כי **סררנו** [illegible] (הוספ' ותקוי' לסדר רע"ג, 29). **סרר** בגאותו נצר נתעב ונאלח (מחז' ויטרי תפג). ונאצתי ונאפתי **וסררתי** וסרחתי (ראב"ע, לך אלי תשוקתי). ותבא אלכסנדר' אמה (של מרים החשמונאית) ותצעק ותקרא צאי צאי **סוררת** אשר **סררת** לאישך ותחרף ותקלל אותה בקול (יוסיפון רלה). ובכל דור ודור **בסררם** ובשובם אל יי' אלהי אבותיהם יקים להם מושיעים (ד"ה יהודי מלכיס וא"י ג, מן 35). אמרתי לו אדוני אראה הנער עבדך **סורר** ומורה או אולי קרהו מקרה (ר"י זבארה, שעשועי', הוצ' דודקסון 94). הנה המוסר אשר יאות **לסורר** אביו ומורה (משלי ערב, דרך עוגים). השליכהו חוצה בן **הסוררת** המזנה (ר"ש אבן ויגא, שבט יהודה 34). דע כי במקל עז לפרה **סוררה** תישיר תלמיה והיא חורשת (ר"מ אבן חביב, דרכי נעם, יז:). והנה כשם שאסור להכות בנו הגדול כדי שלא יהא מכשולו לנגוע בכבודו כן אב לבנים שיודע בהם שהם **סוררים** ומורים אינם שומעים בקול אביהם ואמם חדול יחדלו

---

[1] [באשורי סַרַאר (Del., Handw. 512)]

מלצות להם שיעשו דבר שנמצא מכשילם וגורם להם שיעשו פגם ויגרמו צער וכעס למעלה (פלא יועץ רעז). אם סורר הוא הרבה מוסרו אך בלי משפט בל תענישנו (צ״ז ב״ם לג כז). חלילה לנו להיות מן הסוררים ומן החוצבים להם בורות בורות נשברים (גינצ, מכת' אל ר״י בלומנפלד, או״כ ג, 91).—וסרי סוררים, ואמר המשורר: כי המנגנים נרגנים והמשוררים סרי סוררים והחזנים לא יבינו מה ידברו (ר״י סריזי, הסכמו' כד).

א.סָרַר, סוֹרֵר, פ״ז, מ״ר סוֹרְרִים, — מי שהוא סֹרֵר: שריך סוררים וחברי גנבים (ישעי' א כג). לא אוסף אהבתם כל שריהם סוררים (הוש' ט טו). משל בגבורתו עולם עיניו בגוים תצפינה הסוררים אל ירומו למו (תהל' סו ז). אך סוררים שכנו צחיחה (סם סח ז). ואף סוררים לשכן (סם יט).—ובספה״א: ויען הכהן ויאמר להם סוררים מה תחשב עזרת' להיכל יי' אשר שפכתם בו דם נקי לרוב (יוסיפון תסד). — ואמר הפיטן: כי הנה הסתו עבר שרי מופת נבראו מליצי ישר נקראו סוררים תמהו כראו (אהוביק, יוצ' שבת חוהמ״ס).— ואמר המשורר: דברי לך נאמן ולא ישנה אשר סוררים הרסו אני אבנה (ר״י הלוי, ירחם בך). סררים איך לא יישירו את מעבדם סחרים בזבול יעירו איה כבודם (ראב״ע, כל אשר יוכל).—ונקי סֹרֵרָה, סֹרֶרֶת: יד גברה על צורה לא קצרה היא ניערה בם סוררה בי גערה (הנ״ל, איפה בני). סוררת המחזקת במבושין ומעשר שני בלי לאכול באבלו (ר״י בר ראובן, אזהר' כו:). ותכלית הכתוב בשם ותולדות הסוררה הזאת שבא להבדיל בין זרעה ובין זרע רבקה הכשרה (פענח רזא, ויצא יב).

***סָרַר**, פ״ז, מ״ר סְרָרִים,—מֶרֶד וחטא, כמו סֹרְרוּת: מה טעם בלא ברכה אכילת מרורים וזכר למקדש החרב בחטא וסררים (פיוט לפסה״ג, סדור מנוקד, כ״י ביהמ״ש כזכמנסי ברומא).

***סָרָרָה**, ש״נ,—כמו שְׂרָרָה, ויעקב לא נתן לא הא' סררה אלא מן הצאן (גניזי שכטר א, גינצבורג 47). איש שאין סר[רה בטלה מזרעו ואלו הן רא]ש גולה שבבבל ונשיא שבארץ יש' (סם 220).—ואמר הפיטן: המהירה להסר הסררה לשוערה (Kahle, Masor. d. West., יד). שוש שגב סגן סגל סאי סררה סבובי סער סלולי ספיר שפת שרפים (מי יערוך אליך, בהר' יוה״כ, מחזו' איטלי ב, פג:).

***סֹרְרוּת**, סוררות, ש״נ,—מדת הַסּוֹרֵר, מֶרֶד Widerspenstigkeit; désobéissance; stubbornness, rebelliousness: וכפרה סוררה אשר לא עלה עליה עול כי הוא סבת סוררותה וכן תרגמו יונתן ארי כתורא דאתפטים ובעט וגו' (ר״י בר' אנטולי, מלמד התלמיד', פע:). לפי שהוא זמן בעיטה וסוררות בעבור ימי הקיץ על האדם שהם ימי שלות בני אדם בשדות וכרמים וגנות (סם קפב.). ולכן צריך האדם להתעורר מסוררותו ומבעיטתו עד שיעזוב דרכו שהיא רדיפת התאות (סם).

***סְרָרוּת**, ש״נ, כמו שְׂרָרוּת,—גְּדֻלָּה, מִשְׂרָה: ואחרי מות הכהן הגדול ישוב (הרוצה אל ארץ אחוזתו) ולא לסררותו דברי ר״י ר״מ אומר ישוב לסררותו (ספרי במד' קס). הם אבדו אבל לא סררותם[1]) אבל נעשו תחתיהם שרים אחרים (תנחומ' קדם כג, בובר). —ובספה״א: וניסק סורו וכו' יש מפרשים רבות וגבהות של אש ושלהביות כעין סררות של אדם נימוקו ודועכו (ערוך ערך סר).

ס״ת, — ר״ת: ספר תורה, סתרי תורה.

סְתָו, סתיו[2]), ש״ז,—ימות הגשמים בא״י, Winter, Regenzeit; hiver, saison des pluies; winter, rainy season: כי הנה הסתו[3]) עבר הגשם חלף הלך לו (שה״ש ב יא).—ובמדר': דבר אחר כי הנה הסתיו עבר אילו מאתים ועשר שנים הגשם חלף הלך לו זה השיעבוד לא הוא הגשם לא הוא הסתיו (פסיק' רבתי טו). וכן את מוצא באנשי ירושלם שהיו עושין להם ד' טכסים של בתים בכל שנה ניסן אייר וסיון עושין להם של שיש תמוז אב ואלול היו עושין להם בתים של זכוכית תשרי מרחשון וכסליו עושין להם של עצי ארזים טבת שבט ואדר היו עושין של שנדלפן וכל כך למה מפני טרחותיו של סתיו (מדר' שה״ש, גריכהוט כד:). הסתיו ששה חדשים ואין טרחות בו אלא

---

1) [ס״א שררותן.]—[2] בארמ' הקדומה שְׁתוָא, (Lidzb. 383), ובארמ' המאחרת סִתְוָא. הכתוב בשי״ן הוא מקורי כמו שמוכח מהצורה הערב' שִׁתָא'(a), והאלף של הערב' נתחלפה בעבר' ובארמ' לוו. ואולי הוו הוא סיום יחס הישר הקדום, במקום שְׁתָו.]

3) [קרי הַסְּתָו, כתיב מלא, כמו בָּנָיו, עַכְשָׁו וכדומ'. ואולי היוד היא שרשית, עי' הערה הקודמת.]

a) شتاء

בשהגשם יורד (ילקי שה״ש התקפו). — ואמר המשורר: ישלם הסתו נדרו ויקים דברו להבצלת עמקים (רשב״ג, ישלם הסתו). עבי שחקים כשורים געו כי הסתיו זעף ופניו רעו (הוה, בימי יקותיאל, דוקעס). אקוה לסתו כי הוא יכלם בקר רוח שלגים או רביבים (ראב״ע, למי אנוס, כהכא, א, יג). וסתיו ימי חיו ועת החורף ישבית בגן עדני פרי ופרח ובשערי ימטיר כפור וקרה (ר״ע פרכסים, מתק שפתים 87). ענבים שמתבשלים בסתיו ייגן חומץ (ר״ס, תרומ׳ יא ב). ותקופת טבת היא קרה ולחה ונקראת בלשון הקדש סתו כי הנה הסתו עבר ובלשון לעז אינבייארנו וזמנה מט״ו לדיצימברו עד ט״ו למרצו (ר״א בן חביב, פרוש נתיבי עולם יג).—ובספרות החדשה במשמ׳ העונה שאחרי הקיץ; Herbst; automne; autumn: והעת אשר במשך שלו יכלה החום מעט מעט והקור ימלא מקומו יכנה בשם סתיו (יחוועל, למודי הטבע, כז:). קיץ וחרף בידך כל אלה תקצף ובאלול הסתיו יקדמנו (יל״ג, שלהי קיטא, א, 121).

סְתָוִי, סתויי, ת״ז,—של הסתיו: וכאשר תחול השמש בראש מאזנים יהיה השווי על תקופת תשרי ואחר כן אוחזת בהליכתה אל צד הדרום עד שתחול בראש הגדי ויהיה אז ההפך הסתוי (ר״י א״ת, ספי הסרס׳ לריב״ג, רוס). וכשהשמש מגעת לנקודת סרטן בקיץ נקרא עמידה קייצית וכו׳ ובסתיו כשמגעת לנקודת גדי בראשיתו אינה יכולה להתרחק עוד ממנו יותר ומתקרבת מידי יום ביום ונקרא עמידה סתוית (ר׳ שלמה בן אברהם אבינדור, אספירא הקלר, סא.). הלכך תמצא מקום השמש האמצעי בהיפוך הקייצי צ״ג מעלות ט׳ חלקי׳ ובשיווי הסתווי צ״א מעלות י״א הלקים (ר״י הישראלי, יסו״ע, מג:). ויקרה למאדים הלוף מפני התנועה המתאחרת שיהיה תמיד בהיותו שם יותר רחוק מתכלית הצפונית רצוני שהוא יותר רחוק תמיד מההפוך הקייצי עד שיהיה לב מקום האריה בהפוך הסתויי (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ב ע). והנה ירבה השעול בסתו ובאביב הסתוי (קאנון ג י ג א). ובעלת הצד רזב היותה בחורף ובסתו וכל שכן אחר אביב סתויי ותרבה באביב הסתויי (שם ג י ד א).

***סְתוּם**[1], ס״ז,—כמו סְתִימָה: ארשב״ג להכמים והלא סתומו[2]) ניכר בין מלמעלה ובין מלמטה (ע״ז, סט:).

סְתוּם, סיתום, ס״ז, מ״ר סמ׳ סְתוּמֵי,—שה״פ מן סָתַם, כמו סתימה: ולא ידענו מה סיתום בדברי הגאונים שהזכרת וזכר קדושים לברכה כי הדבר ברור הוא (תשו׳ הגא׳ הרכבי רמד). ופי׳ כי יגיע גיא הרים אצל העמק שנעש׳ בין שני חציי ההר כשיסתם יגיע סתומו אל המקום הגבוה שבהר (רד״ק, זכרי יד ה). ויאמר אל האחד זה השתן מורה על חולי עצום הכבד ועל חולשת האצטומכא וסיתום הכבד (רש״ט פלקירא, המבקש לא). ויסיר (היין) הכאב עם האכילה מפני שמהדש באיברי הכואב אשר נצח עליו הקרירות החום שוה ויעלה מעט מעט מאין קטור רב ויפתח סתומי המקומות (שם לז). וכת׳ גאליינוס כאב הכבד יקרה מאחד מג׳ פנים או בשביל סתום הבא מחום או בשביל סתום הבא מקור או מיובש (ר״מ אלדבי, ש״א ד, כו.). אבל יניקה שבה מתחזקת ומתחזקים מדריגותיה כנגדם וגורמת סיתום לסאורות עצמן ומושלת על ישראל (רמח״ל, פתחי חכמה ב). הבחנה ה׳ או פתיחה היינו הארת האורות המתפשטים והנה היא לפעמים הסיתום באמצע והפתיחה בימין או בשמאל (שם כ).

סְתוּמִי, סתומיי, ת״ז, נק׳ סְתוּמִיִּת,—כמו סָתוּם: ובבחינת תלדות הוויתו והבורו הוא (ספ׳ איוב) היותר סתומי והיותר התומי ביניהם (חקיר׳ על ספ׳ איוב, ליון תרב 22). קדחת יום סתומיית הסתום יהיה לפעמים בנקבי העור (קאנון ד א א לג).

***סִתְוָנִית**, ס״נ, מ״ר סִתְוָנִיּוֹת, סיתווניות,—פֵּרוֹת של הסתיו: אוכלין על הטפיחין ועל הדופרא אבל לא על הסתווניות[1]) (שביעי ט ז).—חֹמֶץ סִתְוָנִיּוֹת, חֹמֶץ שנעשה מענבים של הסתיו: הנודר מן התמרים מותר בדבש תמרים מסתווניות מותר בחמץ סתוניות (נדר׳ ו ח). דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ סתווניות מברכין עליהם כדרך שמברכין על המוריים (תוספת׳ ברכ׳ ד ג).

***סְתוּת**, סיתות, ס״ז,—שה״פ מן סָתַת: צא חצי טפח לסיתות מיכן וחצי טפח לסיתות מכאן (ר׳ יוסי, ירוש׳ שביע׳ ג ה). סיתותן של אבנים היא גמר מלאכתן (רב, שם שבת ע א). החוצב צלם לע״ז אע״ג דאת אמר

---

1) [כך נראה לנקד מפני שנכתב בלי יוד, ועי׳ בהערה הבאה; ואולי סִתּוּם, כמו הערך הבא.]

2) [ברש״י הגרסה שתומו, והוא מפרש אם היה נוקב חור הרי הוא ניכר, ע״כ. ובכ״י מינכ׳ שתמו, ועי׳ שתום, שתם.]

1) [בתוספתי (שביעי ז יח) הגרסה סיפווניות. ועי׳ ספונית.]

אין קרקע נאסר מתרין בו על כל סיתות וסיתות לכשיתלש לוקה (רמב"ם, שם ע"ז ד ז).—ובספהמ"א: ענין הכל סתות וכריתה והפירה ובקוע והריתה (ר"י א"ח, השרשי לריב"ג, חלב).—*ובמשמ' חתיכה של אבן הנפלת מן הסתות: מסרה הסתת (את האבן) לסבל והוזק בין בסיתות[1] בין באבן הסתת חייב הסתת לסבל והוזק בסיתות הסתת חייב (ירוש' ב"מ י ז).

***סְתִימָה**, ש"נ, שה"פ מן סָתַם,—מלוי של נקב וכדומ', סגירה: אבילות מאימתי קא מתחלת מסתימת הגולל (כב חשי, סנה' מז:).—ובמשמ' המקום שסתמין אותו, פי הקדרה: מקום ישיבה של שולקי זיתים טהור אין טמא אלא מן הסתימה[2] ולפנים (כלים ח ח).—ובספהמ"א: כי בסתימ' העין בהתגלגלו בגלגול נראה זוהר סתום לפי שעה (ר"מ ן גבאי, עבודת הקודש, חלק סתרי תורה יע).

***סְתִימוּת**, ש"נ,—כמו סתימה: מכאן סוד המרכבה העליונה אספקלריא המאירה זוהר נשללת אשר אינה נשגת למראית עין השכל כי אם בענין סתום בעומק נסתר בענין זוהר ונוגה העין אשר נישג בסתימותו בגלגלותו (שם).

א.*סְתִירָה, ש"נ,—שה"פ מן א.סָתַר: איזו היא עדות ראשונה זו עדות סתירה (תוספת' סוטי א ח). כיצד הוא מקנא לה וכו' סוף דבר עד שתדבר עמו הא אם נסתרה עמו ולא דיברה אין סתירתה כלום (ירוש' שם א ג). ונסתרה לא שמענו שיעור סתירה ת"ל ונסתרה והיא נטמאה סתירה כדי טומאה (ספרי במד' ז). אין האשה נאסרת על בעלה אלא על עיסקי קינוי וסתירה וכמעשה שהיה (רבי אלעזר, כתובי ט.). כי מצא בה ערות דבר ערות זו הסתירה דבר זה הקינוי (מד"ר במדי ט).—ואמר הפיטן: נכסה פני פורה בסתירה רשע אשר במחבא יחתר (אמן אדירי, מוסף א ר"ה). מחטאת סתירת מזוזות חזון ענתותי החלו לבזות (איכי אלי, קינ').—וּסְתִירַת הלבנה: וחכמי התכונה אומרים כי בשתי נקודות ההפוכין שהן ראש סרטן וראש גדי יקרה ותהיה הסתירה יום אחד אך בשתי נקודות השווי וכו' יקרה ותהיה הסתירה במו ג' ימים (ר"א הקרא', ספ' ג"ע יא.).

[1] [בתוספת' צוק"מ (ב"מ יא ה) הגרסה: בסיתית, ובדפוי': בסיתת.]

[2] [במדב"ם הגרסה: הסתומה, וכן בתוספת' צוק"מ (כלים ב"ק ו יח).]

ב.*סְתִירָה, ש"נ, שה"פ מן ב.סָתַר,—הֲרִיסָה: ואם יאמרו לך זקנים סתור בית המקדש שמע להן מפני שבינין ילדים סתירה וסתירת זקנים בינין (תוספת' ע"ז א יע). ר' אלעזר מוסיף חמשה עצים פסולין אף של שקמה ושל הרוב ושל דקל ושל סייס ושל אלן ושל סתירה[1]) מכל מקום הרי אלו פסולין (שם מנחי ט יד).—ובהשאלה, סְתִירַת נְזִירוּת: סבר ר' יוחנן סתירת תער כסתירת ממש (ירוש' נזיר ג י). למלקות אחת לעיכוב שתים לסתירה שלש (שם ו ג).—*ובהשאלה, הריסת ענין שכלי, פרכה, Widerlegung, Widerspruch; réfutation; contradiction: סבות הסתירה או ההפך הנמצא בספר מן הספרים או בחבור מן החבורים אחת משבע סבות (ר"מ א"מ, מו"נ פתי' י). וזה כי האדם יתחדשו לו ספקות רבות בעת הדרישה מהרה ויבין ג"כ הקושיות במהרה ר"ל סתירת מאמר מן המאמרים (שם לד, כד). ואם חבר באחד משניהם הקף כללי ובאחד הקף חלקיי הנה נקראים משפטים סתרים וזה הענין נקרא הסתירה (מלות ההגיון ז). ואילו הארבעה מינים (החיוב והשלילה והעדר והקנין) מהם מה שהם תמימי הסתירה ומהם מה שהם בלתי תמימי הסתירה (כל מלאכת ההגיון, כב). ומפני שא"א לעבור סתירה בדברי השם נאמר שמאמר כל מלאכת עבודה יצוק ביצוקת כל מלאכה אך (ר"א הקרא', ספ' ג"ע, ענין חג המצות, מח.). האמונה בדבר היא הצטייר הדבר בנפש ציור חזק (עד שלא) תשער הנפש בסתירתו בשום פנים אף אם לא יודע דרך האמת בו (ר"י אלבו, העקרי' א, יע). ההקדמה הב' וכו' מבוארת מסתירת סותרה וכו' כי היה אמרנו במה שאינו מפעולת פועל שהוא בזה התואר בעבור זה התכלית הוא מאמר סותר את נפשו (ר"י אברבנאל, שמים חדשים, עיון ג', כה:).—ואמר המשורר: לך ישתחוו הם ממקומם וישימו באפך קטורה יחיבו נבוני עם ותמצא בחכמתך בחיובם סתירה (עמנו', מחב' ה).

***סְתִירִירוֹן**,—שם מלאך: סתירירון הוא שר יסוד עולם הגנוז והנסתר בקו האמצעי הנקרא סתר עליון (עסיס רמונים טז ב, מז:).

סתם

ממנו *סתום, *סתום, *סתומי, *סְתִימָה, *סתימות, סתם, סֶתֶם, *סתם, *סתמי, *סתמיות, *מסתמה.

[1] [עי' לחם משנ' (הלכ' איסורי המזבח ו א): דהיינו שסתרו בנין ונטלו מהם העצים, ע"כ.]

סתם[1], פ״י, סתם, סתום, סתמים, לסתם, סתם, תסתמו, יסתמו, יסתמו, — סתם מעין וכדומ׳, שם בתוך פיו עפר וכדומ׳ לבלתי יצאו המים ממנו; **verstopfen; boucher; to stop up**: והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתמו וכל החלקה הטובה תכאבו באבנים (מ״ב ג יט). וכל מעין מים יסתמו (שם כה). ויועץ עם שריו וגבריו לסתום את מימי העינות אשר מחוץ לעיר ויעזרהו ויקבצו עם רב ויסתמו את כל המעינות ואת הנחל השוטף בתוך הארץ לאמר למה יבואו מלכי אשור ומצאו מים רבים (דה״ב לב ג-ד). והוא יחזקיהו סתם את מימי גיחון העליון ויישרם למטה מערבה לעיר דויד (שם ל). — ואמר בן סירא: טובה שפוכה על פה סתום תנופה מצגת לפני גלול (ב״ס גני׳ ל יח). — ובתו״מ: ששה דברים עשה חזקיהו המלך על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו וכו׳ קצץ דלתות של היכל ושגרן למלך אשור לא הודו לו סתם מי גחון העליון ולא הודו לו וכו׳ (פסחי׳ ד ט). — זאת החלון: בילגה לעולם חולקת בדרום וטבעתה קבועה וחלונה סתומה (סוכ׳ ה ח). מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה וכו׳ וכששמעו חכמים בדבר קבעו את טבעתה וסתמו את חלונה (שם גמר׳ נו:). — ואמר הפיטן: פתוח תפתח מלונה פקוד כי סתום חלונה (Kahle, Masor. d. West.‏, יג). — ואת הפתח: לא יאכל פועל יתר על שכרו וחכמים מתירין אבל מלמדין את האדם שלא יהא רעבתן ויהי סותם את הפתח בפניו (ב״מ ז ה). — חבית שנקבה וסתמוה שמרים הצילוה (כלים י ו). מרחץ שסתמו נקבים שלו מערב שבת למוצאי שבת רוחץ בה מיד ושסתמו נקבים שלו מערב יום טוב נכנס ביום טוב ומזיע ויוצא ורוחץ בצונן (שבת ג [ד] ג). אבא שאול היה אומרה בלשון אחרת משום בית הילל ומה במקום שכירתך סתומה כירת רבך פתוחה מקום שכירתך פתוחה אינו דין שכירת רבך פתוחה (תוספת׳ חגי׳ ב י). רצו בני פנימית לפתוח להם פתח במקום אחר יכולין לעכב על ידו היה סתום ונמלך לפותחו יכולין לעכב על ידו דברי ר׳ שמעון בן אלעזר (שם ב״מ יא יט). הדקין שניקבו והלחה סותמתן כשרה (רשב״ג, שם חול׳ ג יח). ושאר כל הרימונין על ידי שאין חביבין אין דרכן להימנות רבי יונה בעי הא שקידי פרך לא מתניתא בסתומה בין הסתומות (ירוש׳ ערל׳ ג ו). מעשה שהלך רבי יהושע בן קרחה אצל רבי יוחנן בן נורי לנגניגר הראו שדה אחת ובית חבירתה היתה נקראת והיו שם פרצות יותר מעשר והיה נוטל אעין וסותם דוקרנין וסותם עד שמיעטן פחות מעשר (רבי יוחנן, שם כלא׳ ד ד). בראשונה היו סותמין את הקמין מערב שבת ונכנסים ורוחצין בשבת (שם שבת ג ח). אין חורבה למים היה שם תקרה רואה אתה כילו יורדת וסותמת (ר׳ עקיבא׳ בשם רב, שם עירוב׳ ה ח). לפסים סתומות שאן מערב יום טוב לא יפתחם ביום טוב (שם ביצ׳ ד ג). כיון שיצא לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן אין יכול לחיות אפילו שעה אחת (יבמ׳ עא:). אחד מבני מבוי שבקש לסתום כנגד פתחו בני מבוי מעכבין עליו שמרבה עליהן את הדרך (רב הונא, ב״ב יא:). צינור המקלח מים לחצר חברו ובא בעל הגג לסותמו בעל החצר מעכב עליו (רב יהודה בשם שמואל, שם נט.). ולסתום לאלתר הוי חזקה שאין אדם עשוי שסותמים אורו בפניו ושותק (רב נחמן, שם ס.). כאן בפתוחות כאן בסתומות (ע״ז מ.). מרה שניקבה וכבד סותמתה כשרה (ר׳ יוחנן, חול׳ מג.). חלב טהור סותם טמא אינו סותם (רב, שם מט:). למלך שהיה מטייל בפתח פלטין שלו ותלה עיניו וראה בנו של אוהבו מציץ עליו בעד החלון אמר אם הורגו אני עכשיו מכריע את אוהבו אלא גורני שיסתמו חלונותיו (מד״ר ברא׳ סה). באותה שעה עמדו מלאכי השרת וסתמו כל החלונות של מעלה ואמרו לפניו רבון העולם אדם שהעמיד צלם בהיכל אתה מקבלו בתשובה הריני נועל פתח בפני כל בעלי תשובה (שם רות, ויאמר לה בועז). למה הדבר דומה לחבית סתומה ואין אדם יודע מה בתוכה (מדר׳ כס״ס, גריכהוט מט). — ואמר המשורר: כי את קנית כליותי תעלמות וסתום חביוני לא עממוך (ר״י הלוי, כל עצמותי). — *אותיות סתומות: כתב לאלפים עיינים וכו׳ למימים ממכים לסתומים פתוחים ולפתוחים סתומים וכו׳ (ספרי, דברי׳ לו). תורת הראשונים לא היה לא ה״א שלהם ולא מ״ם שלהם סתום (רבי ירמיה, ירוש׳ מגיל׳

---

[1]) [כמו שתם. בארמ׳ סתם, ובסור׳ גם סטם, ובן בערב׳ שתם, שטם, וגם שדם a); עי׳ פרינקל (Aram. Fremdw. 231). באשור׳ שתם, אוצר של מזון, (Del., Handw. 696).]

a) ستم – سطم سدم

א יח). מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין וכו' זאתו צופים ותקינו פתוחין באמצע תיבה וסתומין בסוף תיבה (שם בבלי ג.). למה נברא העולם בב' מה זה סתום מצדדין ופתוח מלפניו כך אין לך רשות לדרוש מה למעלה ומה למטה (מד"ר בראש' א', הוצ' תיאודור). — פרשה סְתוּמָה, שאין רֶוַח מפסיק בינה זבין חברתה: כתב לאלפים עיינים וכו' פרשה סתומה פתוחה פתוחה סתומה וכו' הרי אלו יגנזו (ספרי דברי' לו). מזוזה אית תניי פתוחה אית תניי תני סתומה (ירוש' מגיל' א יא). ויחי יעקב למה פרשה זו סתומה מכל הפרשיות של תורה (מד"ר בראש' צו).—ובספהמ"א: אבל אם טעה בריוח הפרשיות וכתב פתוחה סתומה או סתומה פתוחה (רמב"ם, ס"ת ח ג). והכל ברמז באותיותיה נקודותיה וטעמיה פרשיותיה סתומותיה ופתוחותיה תגיה וקוציה (ר"י מפיסקא, מנח' קנלי 12). ויהי ירד שתים סתומה ויהי מתושלח שבע סתומה (מנחם די לונזנו, אור תורה ב:). — ובהשאלה, דבר סָתוּם, שאינו יוצא לחוץ שאינו נראה ונגלה, שקשה להבינו: Geheimnis ; secret: הנה חכם אתה מדנאל כל סָתוּם לא עממוך (יחזק' כח ג). הן אמת חפצת בטחות בסתם[1] חכמה תודיעני (תהל' נא ח). — סָתַם החזון וכדומ', עשה שלא יובן היטב: ואתה סְתֹם החזון (דני' ח כו). ואתה דניאל סְתֹם הדברים וחתם הספר עד עת קץ (שם יב ד). ויאמר לך דניאל כי סְתֻמִים וחתומים הדברים עד עת קץ (שם ט). — ובתו"מ: רבי גופיה היכי סתם לן הכא הכי והכא הכי אלא מעיקרא סבר לאו שאין בו מעשה לוקין עליו וסתמה והדר סבר אין לוקין עליו וסתמה ומשנה לא זזה ממקומה (שבוע' ד.). אף על פי שסתמן הכתוב בא ונתן סימניהן ואתה יודע מי הם (מד"ר במד' יח). — ובספהמ"א: ויתרוצצו על כרחך המקרא הזה אומר דרשני שסתם מה היא רציצה זו וכתב אם כן למה זה אנכי (רש"י, בראש' כה כב).—*וכן ביני ספוי סָתוּם, מה שאינו מפֹרש: האומר ערך סתום עלי נותן כפחות שבערכין (ערכ' ד:). היו לה מעות סתומים יפלו לנדבה (נזיר ד ד). בהמה אין עליה הילכות סתומין בתחילה יש עליה הילכות סתומין בסוף מעות יש עליהן הילכות סתומין בתחילה ואין עליהן הילכו' סתומין בסוף (ירוש' שם ד ד).

1) [פרש"י בלב שהוא סתום, ע"כ, מקביל ל-בטחות.]

ויברכם זו ברכה סתומה שאין אתה יודע וחזר הכתוב ופירש להלן (ספרא שמיני מכיי דמילואים). שכל מי שמעשיו סתומים ומעשה אבותיו סתומים והכתוב מייחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק (ספרי במד' קלג). הרבה מעשים כתב משה בתורה סתומים עמד דוד ופרשם (מד"ר שמות טו). נאמר כאן סוס סתום ונאמר להלן סוס מפורש (מכי' שירה ב). הואיל והותר במפורש והותר בסתום מה לא הותר במפורש אלא בכלים אף לא נתיר בסתום אלא בכלים (ספרא שמיני פרש' ג). כל מיתה הסתומה בתורה אין את רשאי למושכה להחמיר עליה אלא להקל עליה (ר' יאשיה, שם, קדוש', פרק ט). אתה מקישו לתרומת גורן סתומ' אני אקשנו[1] לתרומת מעשר המפורשת (ספרי במד' קי). מיד הלך רבי יהושע ונשטתח על קברי ב"ש אמר נעניתי לכם עצמות בית שמאי ומה סתומות שלכם כך מפורשות על אחת כמה וכמה (חגי' כב:). הדברים הללו סתומים כאן ומפורשין במקום אחר (ר"י בר' סימון, מד"ר רות ב). אומות העולם נבואתן סתומה ואינן יודעים אם ליהרג ואם להרוג וכו' אבל ישראל נבואתן מפורשת (שם פתיחתא).—ולְמֵד סָתוּם מן המפֹרש: לרבות כל הטמאים שבתורה או נפש למה נאמ' לפי ששלש מצות האמורות בפרשה שתים מפורשות ואחת סתומה תלמד סתומה ממפורשה מה מפורשה שבע אף סתומה שבע (תוספת' שבוע' א ה). שלש מצוות נאמרו בענין זה שתים מפורשות ואחת סתומה נלמד סתומה ממפורשת (מכי' יתרו, בחדש ח). ולמדו סתומות ממפורשות (ספרא ויקרא פרשה ב'). נמצאנו למדים קן סתומה מקן מפורשה (ספרי במד' ל). רבי זעירא שאל לרבי יאשיה כמה שיעורן של כוסות א"ל נלמוד סתום מן המפורש (ירוש' שבת ח א). ילמדו סתומין מן המפורשין מה המפורשין ששים אף הסתומין ששים (מדר' שמואל כ).—ולמד פתוח על הסתום: הואיל ונאמר שני דיברות זה בצד זה אחד פתוח ואחד סתום ילמד פתוח על הסתום (ספרא אחרי מות, פתיי). — ובספהמ"א: הז' אנשים שהוסיפו על כל מה שזכרנו בעיון התלמוד והשתדלו בגרסתו וקריאת הלכותיו מבלי פרוק קושיותיו ופתח סתומותיו (ר"י א"מ, מו"ה, כבוד' האלהים ד). קחו אותי ידידי ועשו בי כצווי אל בבן מורה וסורר בעזבי שר שלחו אל לבאר סתומי דת וסוד הדין

1) [כך בהוצ' מא"ש.]

לברר (ד"ה יהודי מלכים וח"י ב, מן 16). — ואמר המשורר: ואתה בטובך תעורר רחמיך וסלה לאיש חסידך פנה למזרה העזרה לגלות הסתום וקשטו פלאי סוד קלפי נקרא ומיי' כל משפטו (רא"בע, אזכירה סדר עבודה). בך מלכי אתפאר בך נרי יאר בך סתומים אבאר כל מעיני בך (הוא, בך אומן מושלים).

—פע', סִתֵּם, סִתְּמוּם, יְסַתְּמוּם, — סִתֵּם את הבאר, כמו סָתַם: וכל הבארות אשר הפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סִתְּמוּם פלשתים וימלאום עפר (ברא' כו יה). וישב יצחק ויחפר את בארת המים אשר הפרו בימי אברהם אביו וַיְסַתְּמוּם פלשתים (שם יח). — ובתלמ': והיה מלאכי השרת מסתמין את החלונות שלא תעלה תפילתו של מנשה לפני הקב"ה וכו' (רבי לוי, ירוש' סנה' י ב). — ואמר הפיטן: האמת אתם לשתק חולק ולסתם מועדי יי' אשר תקראו אתם אתם (אור זרוע, יוצ' שבת הפסק' א).

—נפע' נִסְתַּם, הִסָּתֵם, לְהִסָּתֵם — נסתם הפרץ בחומה, מלאוהו אבן וטיט: ויהי כאשר שמע סנבלט וכו' כי עלתה ארוכה להמות ירושלם כי החלו הפרצים לְהִסָּתֵם ויחר להם מאד (נחמי' ד א). — ובתו"ם: איזהו כרות שפכה כל שנכרת הגיד מן העטרה ולפנים וכו' ניקב מלמטה פסול מפני ששופך נסתם כשר וכו' (תוספתי יבמ' י ד). מאימתי כופין את המיטות משיצא המת מפתח החצר דברי רבי אליעזר ורבי יהושע אומר משיסתם הגולל (ירוש' ברכ' ג א). מעשה שמת רבן גמליאל הזקן כיון שיצא מפתח ביתו אמר להם ר' אליעזר כפו מטותיכם וכיון שנסתם הגולל אמרו לו כבר כפינו על פי זקן (מו"ק כז.). בא אחד באחרונה אמר תיסתם הביתו ומי גרם לו הרי שבא באחרונה (מד"ר איכ', גדר בעדי). — ובתפלה: גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יסתם אחד מהם או אם יפתח אחד מהם אי אפשר להתקיים אפילו שעה אחת (אסר יצר, תפלי'). — ואמר הפיטן: קומי וקראי תחת רותם ראה צור שערי כי נסתמו סתם (גנזי שכטי ג, דודסון 156). תחת אשר לא שמעתי לתוכחות נגאמו שערי תפלה מלהקשיב נסתמו (שם 161).

—פע', *סִתֵּם, — שסתמו אותו, כ"כ נקי מ"ר מְסַתְּמוֹת: מעשה בשלטון אחד שהיה הורג את הקבלנין ומתיר את הגנבים וכו' הביא הולדות ונתן לפניהם מגות וסתם את החורים והיו ההולדות נוטלות את המנות ומוליכות אותן לחורים ומוצאות אותן מסותמות ומחזירות את המנות למקומן לומר שאין הכל אלא מן הקבלנין (מד"ר ויקר' ו).

—התפ', נתפי *נִסְתַּתֵּם, — כמו נִפע': ושל גם (מפתח) שנשבר מתוך גומו טהור היו בו הפין ונקבים טמא וכו' נסתתמו נקבים טמא מפני הפין ניטלו הפין ונסתתמו נקבין או שפרצו זה לתוך זה טהור (כלים יד ח). — ובהשאלה: מלמד שנסתתמו ממנו (מן משה) שערי חכמה (ר' שמואל בר נחמני, סוט' יג:). משמת ר"ע בטלו זרועי תורה ונסתתמו מעיינות החכמה (שם מט:). לעולם מביא ראיה וסותר עד שיסתתם טענותיו (ר' יוחנן, סנה' לא:). — ובמשמ' נִסְתַּתֵּם פיו של פלוני, נשתתק: בשעה שהיה נכנס (אלישע בן אבויה) לבתי כנסיות ומדרשות ורואה תינוקות שמצליחין בתורה היה אומר עליהון מילא ומסתתמין (מד"ר שה"ש, הביאני המלך). — ובסהמ"א: גדר דרכי בגזית שנתקלקלו דרכי ירוש' ונסתתמו הנתיבות והיו לעווה (גנזי שכטי א, גינצבורג 264).

—הפע', *הִסְתִּים, — כמו קל: ומניחין (את המסרק) על פי הביב כדי שירדו אליו המים ולא תרד בו אבן או צרור ותסתים אותו (ר' שלמה ברי שמואל, ספי המלילה, ערך מסרק, הול' בכר 31).

*סְתָם, ש"ז, — מה שאינו ברור, מה שאינו מפרש או מפרט, Unbekanntes, Unbestimmtes; inconnu, indéfini; unknown, undefined: אם של שמים נדר אסור אם של עבודת אלילים מותר ואם סתם אסור (נדרי ב ד). ולא שמע דא"ר הילא ר' יסא בשם ר' יוחנן בסתם חלוקין (ר' ירמיה, ירוש' כתובי יג ו). פרט לבית התבן ובית הבקר וכו' שפטורין מן המזוזה אפילו מתקשטות ויש מחייבין במתקשטות אבל סתם דברי הכל פטור (יומ' יא.). והמוכר לחבירו יין סתם לא מכר לו יין קוסס (ירוש' קוטי ה ה). דנין ימים סתם מימים סתם ואין דנין ימים סתם מימים שנאמר בהן הדש (כתוב' כז:). אמר רבא מסתברא מילתא דרב בשדה סתם אבל בשדה זו לא (ב"מ טז:). — ובסהמ"א: כי מנהג כל ישראל בבתי משתאות סתם וכל שכן בית התן וכלה שמשמחין בקולות של שמחה ואומ' דברי שירות ותושבחות לפני הקב"ה (תשו' גאוני הרכבי ם). כי הבריאה היא הנקראת פעולה סתם (עמנו' מרומא, פי' התורה, Merx Archiv. 363). כשמצוה לכתוב שטר מתנה סתם דעתו שיכתבו כמנהג הסופרים (טו"ע סו"מ, מתנה רמב).

—ועם כני: מותר למכור לו תרנגול לבן בין התרנגולים זבומן שהוא בפני עצמו קוטע את אצבעו ומוכרו לו לפי שאין מקריבין חסר לעבודה זרה' ושאר כל הדברים סתמן מותר ופירושן אסור (ר' יהודה, ע"ז א ה). רבי זעירא בעא קומי רבי מנא מתניתא בסתם הא במפרש לא אמר ליה וסתמו לא כפירושו הוא (ירוש' שביעי' ה ט). המאבד עצמו לדעת אין מתעסקין עמו בכל דבר ר' ישמעאל אומר קורין עליו הוי נטלה הוי נטלה א"ל ר"ע הנח לו בסתמו אל תכבדהו ואל תקללהו (שמחי ב א).—ובספהמ"א: אם היא חצר המשמרת פירותיה הרי אלו חייבין שסתמן לאדם (רמב"ם, תרומ' ג ג). כל שרוח הבריות נוחה ממנו סתמו רוח המקום נוחה הימנו (המאירי, בית הבחירה על אבות, ג י). מי שמת והניח בנים גדולים וקטנים או בנות גדולות וקטנות וכו' ודוקא בשמיחו אבל בסתם ביזונים ומתפרנסי' אלו עם אלו דסתמן שותפי' בינהו ומוחלים זה לזה (שו"ע חו"מ, נחל' רפו א). — זבמשמ' הלכה שלא נזכר שם אומרה: מחלוקת ואח"כ סתם הלכה כסתם סתם ואחר כך מחלוקת אין הלכה כסתם (יבמ' מב:). — ונקמי: סתם נזירות שלשים יום (נזיר א ג). סתם נדרים להחמיר מה ראיתה לידור אמ' איני יודע אלא שראיתי את חבריי שהיו נודרין אסור (תוספת' נדרי א ו). סתם חרמים בגליל מותרים (ר' אלעזר, שם). ומת בסתם מיתה האמורה בתורה זו חנק (ספרי דבר' קעח). סתם כלכלה ארבעת קבין וגדולה סאה וקטנה שלשת קבין (ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן, ירוש' מעשר' ג ג). אמר ליה (רבא לאביי) סתם קדרות רותחות הן (שבת לז.). סתם תינוק מסוכן אצל חלב (יבמ' קיד.). דת"ק סבר סתם חמור לרכיבה קאי ונחום המדי סבר סתם חמור למשאוי (עולא, ב"ב עח.). סתם רועה פסול (לדין ולעדות) סתם גבאי כשר (ר' יהודה, סנה' כה:). שלשה יינות הן יין נסך אסור בהנאה ומטמא טומאה חמורה בכזית סתם יינם אסור בהנאה ומטמא טומאת משקין ברביעית (רבי אסי בשם ר' יוחנן משום ר' יהודה, ע"ז ל.).—וסתם משנה וכדומ', שלא נזכר שם אומרה: הלכה כסתם משנה (ר' יוחנן, יבמ' מב:). סתם מתנית' ר' מאיר סתם תוספתא ר' נחמיה סתם ספרא ר' יהודה סתם ספרי ר"ש (ר' יוחנן, סנה' פו.). —ובספהמ"א: סתם סוסים אדומים הם (רש"י, זכרי' ו). אבל בימות הגשמים שוטף ושוטה ואינו נמנע

שסתם צנורות מקלחין הן ואדם רוצה שיבלעו המים במקומן (רמב"ם, שבת טו יט). סתם מקום שנעשה בו וכו' (התרומות כד א ב). סתם גוים מקבלי שוחד הם (טוחו"מ, סטרות סח ג).—ואחרי פעל במשמ' תה"פ: וחכ"א גובין סתם ומחלקין סתם והרוצה לתקן יתקן (דמאי ג א). לקח מן הנחתום ככר בפונדיון כשאלקוט ירקות שדה אביא לך מותר לקח ממנו סתם לא ישלם לו מדמי שביעית (שביע' ח ד). המשיא את בתו סתם לא יפחות לה מחמשים זוז (כתוב' ו ה). המשיא את בתו סתם ופסק עם חתנו שיעמד ערום וילבשנו אין אומ' יעמד ערום וילבישנו אלא מכסה את הראוי לה (תוספת' שם ו ז). המקדש את האשה על מנת שאין עליה נדרים ונמצאו עליה נדרים אינה מקודשת כנסה סתם ונמצאו עליה נדרים תצא שלא בכתובה (כתוב' ז ז). כנסה סתם ונמצאו בה מומין תצא שלא בכתובה (קידוש' ב ה). אין בין המודר הנאה סתם מחבירו למודר ממנו מאכל אלא דריסת הרגל (תוספת' נדרי ב ז). תפלת הערב לא מצאו במה לתלותה ושנו אותה סתם (ירוש' ברכ' ד א). בא לזיקת המעשרות ואיסור אח' גרם לו שכרו סתם אינו אוכל (שם ב"מ ז ח). יהושע יושב ודורש סתם והכל יודעין שתורתו של משה היא (יבמ' לו:). באומר בלבו היום ומוציא בשפתו סתם (נדרי כח.). למלך ששכר לו פועלים והכנים אותן לתוך פרדסו סתם ולא גילה להן מהו שכרו של פרדס וכו' (מד"ר דבר' ו). מתניתין אמרה כן שהנודר מן הדגן אינו אסור אלא מהן מה אנן קיימין אם באומר פת סתם מעתה אף האומר הבואות סתם יהא אסור בכל דכתיב ותבואת הכרם וכו' (ר' יוחנן, ירוש' נדרי ז ד). הואיל ונאמרו לקיחות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהן וכו' (מכי' בא יח). לא מפני שהיא קלה אלא מפני שנאמרה סתם וכל מיתה שנאמר' סתם אינה אלא חנק (ספרא קדוש' פרק ט). היה ר' ישמעאל אומר הואיל ונאמרו צוואות בתורה סתם ופרט באחת מהם וכו' (ספרי במדי א). הואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט באחת מהם שאינו אלא באלה ובשבועה אף פורטני בכל השבועות שבתורה (שם יד). הואיל ונאמרו ביאות בתורה סתם ופרט לך באחת מהם שאינו אלא לאחר ירושה וישיבה אף כל לאחר ירושה וישיבה (שם קז). כל מקום שנאמ' במגלה זו במלך שלמה במלך שלמה הכתוב מדבר במלך סתם בהקב"ה הכתוב מדבר (ר' יודן ור'

לוי בשם ר' יוחנן, מד"ר שה"ש ח). כל מקום שנאמר קציר שעורים בקציר העומר הכתוב מדבר קציר חטים בשתי הלחם הכתוב מדבר קציר סתם משמש לכאן ולכאן (רמב"ן, שם רות, והשב נעמי). — ובסהמ"א: מי שנושה בחבירו שני חובות ופרע לו הלוה סתם הרשות ביד המלוה לומר מחוב פלוני לקחתי (טו"ע חו"מ, הלואות נח ד). נשתתפו סתם ולא קבעו להם זמן הרי אלו חולקים כל זמן שירצה אחד מהם (שם בותפים קעו יו). יש מי שאומר שכל זמן שלא יברר המשלח שעשאו שליח לקנות לו סתם יכול המוכר לומר שהתנה עמו בין לתקן בין לעוות (שם שלוחין קפג ד). אבל אם אמר לו הנח לפניך או הנח סתם אפילו שומר חנם לא הוי ואינו חייב שבועה כלל (שם פקדון רלא 3). — ״וכן בִּסְתָם: אם הקהל חכרו לשמעון בסתם כל מס הגלגולת ומס הקרקעות ולא הוציאו בשטר החכירות שום אדם אין שום עסק וטענה לראובן על שמעון (רח"ב, טו"ח ו כ). — ״ומ"ר סְתָמִים, סְתָמָיו, ואמר המשורר: ואם תוכל לגלות את סתמיו בלא משנה ותלמוד והלכה (ר"י חריזי, תחכמוני יז). — ״ומ"ר סְתָמוֹת, סְתָמוֹתָיו: והוא הרגיש בהם שהם רמיזות בסתרי מעשה בראשית ובסתמותיו שלא מצאתי אחד מן המפרשים שאמר בהם ר"ל בעיתים רק הבלים (ר"ש ח"ת, יקוו המים ג).

״סְתָמִי, ת"ז, נקי סְתָמִית, מ"ר סְתָמִיִּים, — של סתם, שאינו מפרש, unbestimmt; indéterminé, vague; indefinite: ואם לא יחבר בנושא המשפט הקף כלל כאמרנו האדם כותב קראנו זה המשפט סתמי (מלות ההגיון נ). והנה מתחלה יאהב אותו אהבה סתמית ויוכיחנו אף יתוסף עתה שכאב את בנו ירצה אותו (חלמיק, פי' משלי ג יב). הגם כי מדרך החקירה לדעת תחילה מהדבר אם הוא ואח"כ מה הוא הפעם נהפוך כי מחקירותינו מה היא ידיעה זו יתברר לנו שאי אפשר שתמצא אתה ידעה דבר החכם שהשמות הם גדרים סתמיים (ר"י די מודינה, ארי נוהם ד 9).

״סְתָמִיּוּת, ש"נ, — א) כמו סְתוּם, סתימה: איך הראה כפיפות בראשך סמיות בעיניך חרישות באזניך שחרות בפניך סתמיות בחוטמך אלמות בפיך כריתות בלשונך וכו' אשר אין מידם פדיון ואז תזעק אוי ואין עונה צועק ואין פונה (ר' אליהו, שבט מוסר ח). — ב) תכונת הסתם, חסר פֵּרוּש, Unbeschtimmtheit; vague; indefiniteness: ואולם הבלתי בעלת חומה שני מינים אם סתמיות והם אשר נושאיהם ענין כללי ולא יתחבר בהם חומה כלל (כל מלאכת ההגיון י:). ודי בזה בספק הא' ואמנם הב' והג' הנתלים ביישוב המאמרים לרז"ל אין התרם מסה שיקשה וזה שהקדמות הכוללות בתלמוד כחן כח הסתמיות וזה אמנם שרש גדול בתלמוד (ר' חסדאי קרשקש, אור ה' ג ג ג).

א.סתר[1], ממנו סֵתֶר, א.סָתַר, סִתְרָה, מִסְתָּר, מִסְתּוֹר, *הֶסְתֵּר, ״הַסְתָּרָה, א.*סְתִירָה.

סֵתֶר, ש"ז, סִתְרִי, סִתְרוֹ, מ"ר סְתָרִים, — א) מה שאין אדם רואה, שאינו נגלה לַכֹּל, דבר סֵתֶר, מה שצריך שלא יִוָּדַע לאדם, Geheimnis; secret; secrecy: ויאמר דבר סֵתֶר לי אליך המלך ויאמר (המלך) הס ויצאו מעליו כל העמדים עליו (שפטי ג יט). — לְשׁוֹן סֵתֶר המדברת רעה בסוד: רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סָתֶר (משלי כה כג). — ומ"ר סְתָרִים, דבר סְתָרִים, שעשים בַּסֵּתֶר, לֶחֶם סְתָרִים, שאדם אכל בַּסֵּתֶר, מפני יראה וכיוצא בה: מים גנובים ימתקו ולחם סְתָרִים ינעם (משלי ט יז). — בַּסֵּתֶר, עשה דבר בַּסֵּתֶר, בדרך שלא יִוָּדַע הדבר, שלא יִגָּלֶה לאיש, im Geheimen; secrètement; secretly: כי יסיתך אחיך וכו' או רעך אשר כנפשך בַּסֵּתֶר לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים (דבר' יג ז). ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וכו' ושם בַּסָּתֶר וענו כל העם ואמרו אמן (שם כז יה). ארור מכה רעהו בַּסָּתֶר ואמר כל העם אמן (שם כד). כי תאכלם בחסר כל בַּסָּתֶר במצור ובמצוק (שם כח נז). כי אתה עשית בַּסָּתֶר ואני אעשה את הדבר הזה (הענש) נגד כל ישראל ונגד השמש (ש"ב יב יב). לא בַּסֵּתֶר דברתי במקום ארץ חשך (ישעי מה יט). קרבו אלי שמעו זאת לא מראש בַּסֵּתֶר דברתי מעת היותה שם אני (שם מח יו). וישלח המלך צדקיהו ויקחהו (את ירמיה) מהבלא וישאלהו בביתו בַּסֵּתֶר ויאמר היש דבר מאת יי' (ירמ' לז יז). וישבע המלך צדקיהו אל ירמיהו בַּסֵּתֶר לאמר חי יי' וכו' אם אמיתך (שם לח יו). ויוחנן בן קרח אמר אל גדליהו בַסֵּתֶר במצפה לאמר אלכה נא ואכה את ישמעאל בן נתניה (שם מ יה). מלושני בַסֵּתֶר רעהו אותו אצמית (תהלי קא ה). מתן בַּסֵּתֶר יכפה אף ושחד בחק חמה עזה (משלי כא

[1]) כך בארמית ובכושית.. ובערבית שַׁתַר a), כסה בצעיף, הסתיר, הגן על פלוני.]

a) سَتَر

יד). הוכח יוכית אתכם אם בסתר פנים תשאון (איוב יג י). אם אראה אור כי יהל וכו' ויפת בסתר לבי (שם לא כו-כז). —ואמר בן סירא: אם חטאתי לא תראני עין או אם אכזב בכל סתר מי יודע (ב"ס גני' יו כח). —ובתו"מ: והיתה הגר אומרת להן שרי גברתי אין סתרה כגלויה נראת צדקת ואינה (מד"ר ברא' מה, הוצ' תיאודו'). —ובספה"א: ומי שמתקן סתרו יתקן הקדוש ברוך הוא גלויו (ר"י א"ה, מבחר הפנינים לרשב"ג 60). והודעתיך שהפסוק הצריך ביאור הוא אותו שיעיד השכל על סתרו (ראב"ד, אמו"ר 2). ואנוח ביגע לבבי עד אמצא עומק דעת וסתרו (רש"ט פלקירא, המבקש, הקד'). —*בסתר: כל העובר עבירה בסתר כאילו דוחק רגלי שכינה (רבי יצחק, חגי' יו.). אדם עובר עבירה בסתר והקב"ה מכריז עליו בגלוי (ר' מאיר, סוט' ג.). היא (הסוטה) עשתה בסתר המקום פירסמה בגלוי (שם ט.). גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו (ר' אליעזר, ב"ב ט:). — אותיות הסתר, שאינן נראות, שאינן מבטאות בדבור: אותיות הסתר והמשך שלש והם או"י (ספ' דקדוק מר"י חיוג, הוצ' דוקעס 20). —*ומ"ר סתרים, סתרין: דבר אחר שהוציא סתרין שלה בגלוי שנ' תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל (תוספת' סוט' ג ה). מכאן אמרו יקנה אדם חבר לעצמו להיות קורא עמו ושונה עמו ואוכל עמו וגולה לו סתריו וכן הוא אומר טובים השנים מן האחד (ספרי דבר' שה). תרגום של נביאים יונתן בן עוזיאל אמרו מפי חגי זכריה ומלאכי ונזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה יצתה בת קול ואמרה מי הוא זה שגילה סתריי לבני אדם עמד יונתן בן עוזיאל על רגליו ואמר אני הוא שגליתי סתריך לבני אדם (מגי' ג.). —ובספה"א: ועניני החכמה וסתריה לא נתפשטו עדיין לרבים (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי כה, ד"ה גם אלה). — ואמר המשורר: חקר תבונת שכל סוד סתריה גלה (רסב"ג, מי זאת). אני מליץ בצדק בין לבבות ואודיע בחכמתי סתרים (ראב"ע, חדשים מעשי אל). הממך הזמן יפליא סתריו והשכל הביאך תוך חדריו (יצחק בן הראב"ע, הוומך הזמן, מובא בספ' שירי הראב"ע ג, כתב"א 123). — ואמר הפיטן: תפילתך ישמע שוכן סתרים כי תשא אליו כפיך ועיניך תרים (גנזי שכט' ג, דודסון 315). תוחלת יסחבום צעירים פשטתי את כתנתי רבתי ושני כתרים האורים וחמי סתרים דודי שלח ידו אז לסעד הורים

מומן עוד לנמהרים (אחימה ורחימה, יוצ' ב פסח, מחז' ויטרי א, קיב:). ולא תרוץ רגלך מלשני בסתרים (ר"ל בר אחובן, אזהרי לט:) —*סתרי תורה, סודות התורה: מלמד שיקנה האדם חבר לעצמו שיאכל עמו וישתה עמו ויקרא עמו וישנה עמו וישן עמו ויגלה לו כל סתריו סתרי תורה וסתר דרך ארץ (אדר"נ ח). מוחזק הייתי בך שאת' בקי בסיתרי תורה וכו' (ר' יהודה בן בתירה, ירוש' כתוב' ה ד). — ובספה"א: ואחר שכן הוא שהם מחייבים ההעלם וההסתר כמו שמעיד עליהם שמם הנקראים סתרי תורה (פסק הגאון דנאטש, ברא"ש ספ' הזהר). ובדבר גדול כזה היו מדברים בו ברמז וחכם מבין מדעתו וזהו שנקרא סתרי תורה (ר"י אבוהב, מנוה"מ, הקד'). —*וסתרי עריות, עריות שאינן מפורשות בתורה: אין דורשין בסתרי עריות בשלשה (חגי' יא:). —*סתרי לבב: לא אשמע קולך אבל אשמע עלי סתרי לבבי קול צעדותיך (ר"י הלוי, מה לך צביה). —*סתרי הדבר: זה שנאמר בתורה ופרשו השמלה לשון כבוד שנושאין ונותנין בסתרי הדבר (רמב"ם, נערי בתולה ג יב). — ב) מקום סתר, מחבא, Versteck; retraite; hiding place: ויגד יהונתן לדוד לאמר מבקש שאול אבי להמיתך ועתה השמר נא בבקר וישבת בסתר ונחבאת (ש"א יט ב). לא נכחד עצמי ממך אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ (תהל' קלט יה). תחת צאלים ישכב בסתר קנה ובצה (איוב מ כא). —וסתר ההר: והיה היא רכבת על החמור וירדת בסתר ההר (ש"א כה כ). —סתר אהל: כי יצפנני בסכה ביום רעה יסתרני בסתר אהלו בצור ירוממני (תהל' כז ה). סתר המדרגה: יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך (שה"ש ב יד). —ובתו"מ: נכנסה עמו לסתר ושהתה עמו כדי טומאה אסורה לביתה (יבמ' יא.). לכך משה אמר יושב בסתר עליון הקב"ה שהוא יושב בסתרו של עולם הוא רואה את הכל ואינו נראה (מד"ר במד' יב). — מגלת סתרים, שהחזיקו אותו במקום סתר: מצאתי מגלת סתרים בי רבי חייא (שבת ו:). —ובספה"א: אז (אחרי מעשה מתתיה באיש שרצה להקריב החזיר על המזבח) ירדו רבים המבקשים צדק ומשפט אל המדברות בצריחים ובסתרים וישבו שם (ספ' חשמונים, הוצ' שוילר 5, ביה"ס ניוירק, גוף העברי של ספ' מכבים א). ולא ענו להם ולא יצאו ממקום הסתרים (שם). —*בית הסתר, מקום סתר: כיצד מקנא לה (לאשתו) אמר לה בפני שנים

אל תדברי עם איש פלוני ודברה עמו עדיין היא מותרת לביתה ומותרת לאכול בתרומה נכנסה עמו לבית הסתר ושהתה עמו כדי טומאה אסורה לביתה ואסורה לאכול בתרומה (סוט' א ב). — *ומ"כ בית הסתרים, המקומות הפנימיים שבגוף, כמו תוך הפה וכדומ': האוחז באדם ובכלים ומטבילן טמאין ואם הדיח את ידו במים טהורים רבי שמעון אומר ירפה כדי שיבאו בהם מים בית הסתרים בית הקמטים אינן צריכין שיבאו בהם מים (מקוא' ח ה). בית הסתרים באשה חוצץ ופוגיע אינו חוצץ (ר' שמעון שזורי, תוספת' שם ו ח). ורחצו במים וטמאו עד הערב היקיש רחיצתה לרחיצתו וכו' מה רחיצתה פרט לבית הסתרים אף רחיצתו פרט לבית הסתרים (ספרא מצורע, זבים פרק ו). — ג) ובהשאלה, מחסה ומגן, Schirm, Schutz; abri, refuge; shelter, protection: יגורו בך נדחי מואב הוי סתר למו מפני שודד (ישעי' טז ד). ויעה ברד מחסה כזב וסתר מים ישטפו (שם כח יז). והיה איש כמחבא רוח וסתר זרם כפלגי מים בציון (שם לב ב). אתה סתר לי מצר תצרני (תהל' לב ז). סתרי ומגני אתה (שם קיט קיד). — סתר פנים: תסתירם בסתר פניך מרכסי איש תצפנם בסכה מריב לשונות (שם לא כא). — סתר כנפים: אגורה באהלך עולמים אחסה בסתר כנפיך סלה (תהל' סא ה). — סתר עליון: ישב בסתר עליון בצל שדי יתלונן (שם צא א). — ד) כסוי ומחיצה: ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו (שם כב יב). עבים סתר לו ולא יראה (איוב כב יד). — וסתר רעם: בצרה קראת ואחלצך אענך בסתר רעם (תהל' פא ח). — סתר פנים, מסוה: ועין נאף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וסתר פנים ישים (איוב כד טו). — ובסהמ"א: ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך לא תרדה בו בפרך בכבדות הפרכת (בלשון ערבי) סגף (והוא סתר ומסך) (ר"י א"ת, השרש' לריב"ג, פרך).

א׳ סָתַר,—קל לא נמצא במקורות הקדומים. — נפעל, נסתר, נסתרה, נסתרה, נסתרת, נסתרתי, נסתרו, נסתרנו, נסתר, נסתרים, נסתרות, להסתר, הסתר, אסתר, תסתר, יסתר, נסתר, תסתרו, יסתרו, — א) נסתר מפני פלוני, מפלוני, מעיני פלוני, לא היה נראה לפלוני, verborgen sein; être caché; to be hidden, concealed: הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר והייתי נע ונד בארץ (בראש' ד יד). יצף יי' ביני וביניך כי נסתר איש מרעהו (שם לא מט). הנסתרות ליי' והנגלות לנו ולבנינו עד עולם (דבר' כט כח). למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מיי' (ישעי' מ כז). כי נשכחו הצרות הראשנות וכי נסתרו מעיני (שם סה טז). כי עיני על כל דרכיהם לא נסתרו מלפני ולא נצפן עונם מנגד עיני (ירמי' טז יז). אהי דבריך מות אהי קטבך שאול נחם יסתר מעיני (הוש' יג יד). שגיאות מי יבין מנסתרות נקני (תהל' יט יג). אדני נגדך כל תאותי ואנחתי ממך לא נסתרה (שם לח י). לגבר אשר דרכו נסתרה ויסך אלה בעדו (איוב ג כג). ונעלמה (החכמה) מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה (שם כח כא). — ב) נסתר האדם, שם את עצמו במקום סתר שלא יראהו אדם, שלא ימצאהו, sich verbergen; se cacher; to hide oneself: ושכב איש אתה וכו' ונסתרה והיא נטמאה ועד אין בה והיא לא נתפשה (במד' ה יג). וגם את הצרעה ישלח יי' אלהיך בך עד אבד הנשארים והנסתרים מפניך (דבר' ז כ). ושלחתני ונסתרתי בשדה עד הערב השלישית (ש"א כ ה). ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה (שם יט). ויסתר דוד בשדה (שם כד). כי שמנו כזב מחסנו ובשקר נסתרנו (ישע' כח טו). ויאמרו השרים אל ברוך לך הסתר אתה וירמיהו ואיש אל ידע איפה אתם (ירמ' לו יט). אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם יי' הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם יי' (שם כג כד). ואם יחבאו בראש הכרמל משם אחפש ולקחתים ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים משם אצוה את הנחש ונשכם (עמו' ט ג). מקצה השמים מוצאו (של השמש) ותקופתו על קצותם ואין נסתר מחמתו (תהל' יט ז). לא משנאי עלי הגדיל ואסתר ממנו (שם נה יג). עד מה יי' תסתר לנצח (שם פט מז). ערום ראה רעה ויסתר[1] ופתיים עברו ונענשו (משלי כב ג). אך שתים אל תעש עמדי אז מפניך לא אסתר כפך מעלי הרחק ואמתך אל תבעתני (איוב יג כ-כא). אין חשך ואין צלמות להסתר שם פעלי און (איוב לד כב). — ובמשמ' נמלט: בקשו צדק בקשו ענוה אולי תסתרו ביום אף ה' (צפנ' ב ג). — ואמר בן סירא: אל תאמר מאל נסתרתי ובמרום מי יזכרני (ב"ס גני' יו יז). — במה שהורשית התבונן ואין לך עסק בנסתרות (שם ג כב). עד עולם הגיד נהיות ונסתרות לפני בואו (שם מח כה). — ובתלמ': השיבו על דברי ר' יוסי בן יודה וכו' הכל ממנו לקנאו' לה בשנים ולהביא

[1]) כך הכתיב, והקרי ונסתר כמו (כז יב).

עדים שנסתר' ולפוסלה מכתובה א"ר יוסי מה טיבה להיסתר (ירוש' סוט' א ח). אל תדברי ודברה אל תדברי ונסתרה אל תסתרי ודברה עמו עדיין מותרת לביתה ומותרת לאכול בתרומה (אבי', סוט' ה:). ונזרעה זרע שאם היתה עקרה נפקדת ד"ר עקיבא א"ל ר' ישמעאל אם כן יסתרו[1]) כל העקרות ויפקדו זוו הואיל ולא נסתרה הפסידה (שם כו.). — ואמר המשורר: הוכן בקרבה לתלאות מארב וכמפני הבערים נסתרו (רשב"ג, בימי יקותיאל). — ובפרט בינ' נסתר, ענין הנסתר ומכסה מבינת האדם הפשוט, בנגוד לנגלה: הן ההעתקת המעתיק הוא הפועל ודברי הספר המועתק הם החומר ואם לא ידעם המעתיק הנם לו כדברי הספר החתום וכאלו נעדרו ממנו ולא יגיע אל ידיעתם רק בידיעת הלשון אשר בו חובר הספר ובמצוא הקריו ובהבנת עניני הספר נגליו ונסתריו (ר"ש א"ת, מו"נ, פתי'). וגם בשאר המקומות אשר לא יהיה בהם מזה הענין אנהיג אותם על דרך הפשט עד שיעמוד על נגלהו ועל נסתרו איש כפי שכלו (ר' זרחיה מברצלוני, פי' משלי, הקד', הסחר ב, 65). — ובחכמת הקבלה, נסתר, תאר לסתרי תורה שאין מגלים לכל אדם, בהפך מן נגלה, חכמה נסתרה, רגיל בספרות המקובלים: אקשה עליו קושיא אחת והיא אם היתה כונת המאמר לאסור ההתעסקות בנסתרות וההתבוננות בם וכו' יקשה מאד הלשון איך יאמר במה שהורשית (פסק הגאון דלאטש, ברא"ש ספ' הזהר). שניתנה להם (התורה) נעלמת ונסתרת באו אח"כ מקובלים ונביאים וחכמים וגלו קצת מסתריה (ר"י אבוהב, מנוה"מ, נר ד, הקד' רי). — ובדקדוק, הגוף השלישי שאינו נוכח בזמן הדבור: להורות על יחיד נסתר או נמצא או מדבר בעדו (רד"ק, מכלול, שדה"ס ט.). להורות על רבים זכרים נסתרים או נמצאים או מדברים בעדם (שם י.). להורות על יחידה נסתרת או נמצאת או מדברת בעדה (שם יב.). להורות על רבות נסתרות או מדברות בעדן (שם יב:). הגוף גם כן שלשה וכו' נסתר כאשר הפעל מסופר מגוף שלישי זולת המדבר וזולת השומע (ב"ז, תל"ע ריט).

—הפעי', הסתיר, הסתירני, הסתרת, הסתרתי, הסתירו, מסתיר, מסתר, הסתר, לסתר, אסתיר, אסתירה, תסתיר, תסתירני, תסתירהו, תסתירם, יסתיר, יסתר, יסתרני, יסתרם, יסתרו, — החביא, הצפין, הסתיר את פלוני,

[1]) [בברכ' (לא:) הגרסה: ויסתתרו.]

החביאהו שלא ימצאהו אדם, verbergen; cacher; to hide, conceal: ותקח יהושבע בת המלך יורם אחות אחזיהו את יואש בן אחזיה ותגנב אתו מתוך בני המלך הממותתים אתו ואת מנקתו בחדר המטות ויסתרו אתו מפני עתליהו ולא הומת (מ"ב יא ב). ותקח יהושבעת בת המלך את יואש בן אחזיהו ותגנב אתו ואת מינקתו בחדר המטות ותסתירהו (דה"ב כב יא). ויצוה המלך וכו' לקחת את ברוך הספר ואת ירמיהו הנביא ויסתרם יי' (ירמ' לו כו). תסתירני מסוד מרעים מרגשת פעלי און (תהל' סד ג). — ובהשאלה, הצפינו מרעה, הגן עליו: וישם פי כחרב חדה בצל ידו החביאני וישימני לחץ ברור באשפתו הסתירני (ישע' מט ב). שמרני כאישון בת עין בצל כנפיך תסתירני (תהל' יז ח; גם כז ה; לא כא). מי יתן בשאול תצפנני תסתירני עד שוב אפך (איוב יד יג). — ובהשאלה, הסתיר דבר מפלוני, לא גלה אותו לו, לא אמר, לא ספר לו: ויאמר לו חלילה לא תמות הנה לו עשה[1]) אבי דבר גדול או דבר קטן ולא יגלה את אזני ומדוע יסתיר אבי ממנו את הדבר הזה (ש"א כ ב). הוי המעמיקים מיי' לסתר עצה והיה במחשך מעשיהם (ישע' כט טו). גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך (תהל' קיט יט). כבוד אלהים הסתר דבר וכבד מלכים חקר דבר (משלי כה ב). — הסתיר עמל: כי לא סגר דלתי בטני ויסתר עמל מעיני (איוב ג י). — הסתיר פנים, כסה פניו בכפו וכדומ' לבלתי ראות דבר: ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים (שמות ג ו). — והסתיר פניו מפני דבר שלא יפל על פניו הדבר: פני לא הסתרתי מכלמות ורק (ישע' נ ו). — והסתיר את פני פלוני, עשה שפלוני יסתיר פניו: כי עונותיכם היו מבדלים בינכם לבין אלהיכם וחטאותיכם הסתירו פנים מכם משמוע (שם נט ב). — והסתיר את פני עצמו, שאינו רוצה לראות: אמר בלבו שכח אל הסתיר פניו בל ראה לנצח (תהל' י יא). הסתר פניך מחטאי וכל עונתי מחה (שם נא יא) — ובמליצה, הסתיר פניו מפלוני, פנה ממנו, אינו חפץ לראותו, לעזר לו: וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה לאכל ומצאהו רעות רבות וצרות וכו' ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה (דבר' לא יז-יח). וירא יי' וינאץ מכעס בניו ובנתיו ויאמר אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם (שם לב יט-כ). וחכיתי ליי' המסתיר

[1]) [כך הכתיב, והקרי לא יעשה.]

פניו מבית יעקב וקויתי לו (ישעי׳ ח יז). בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך (שם נד ח). כי הסתרת פניך ממנו ותמוגגנו ביד עוננו (שם סד ו). ואשר הסתרתי פני מהעיר הזאת על כל רעתם (ירמי׳ לג ה). וידעו הגוים כי בעונם גלו בית ישראל על אשר מעלו בי ואסתיר פני מהם ואתנם ביד צריהם (יחזקי׳ לט כג). ולא אסתיר עוד פני מהם (שם כט). או יזעקו אל יי׳ ולא יענם ויסתר פניו מהם בעת ההיא כאשר הרעו מעלליהם (מיכ׳ ג ד). עד אנה יי׳ תשכחני נצח תסתיר את פניך ממני (תהל׳ יג ב). יי׳ ברצונך העמדת להררי עז הסתרת פניך הייתי נבהל (שם ל ח; גם כב כה; כז ט; מד כה; סט יח; פח יה; קב ג; קד כט; קמג ז). למה פניך תסתיר ותחשבני לאויב לך (איוב יג כד). ויסתר פנים ומי ישורנו (שם לד כט). —ובהשמטת פנים: בעון בצעו קצפתי ואכהו הסתר ואקצף וילך שובב בדרך לבו (ישעי׳ נז יז). — והדבור כמסתר פנים מפלוני, מי שמסתיר פניו שלא לראות בפלוני דבר הגורם לעצב או לבחילה: נבזה וחדל אישים איש מכאבות וידוע חלי וכמסתר[1] פנים ממנו (שם נג ג). — ובתלמ׳: אמר הקב״ה אף על פי שהסתרתי פני מהם בחלום אדבר בו (רבה, חגי׳ ה:). הדסה שמה ולמה נקראת שמה אסתר על שם שהיתה מסתרת דבריה (ר׳ יהודה, מגיל׳ יג.).

—פעי׳, סִתֵּר, סַתְּרִי,—סתר את פלוני, כמו הסתיר, במשמ׳ העקרית, החביאהו לבלתי ימצאהו אדם: שיתי כליל צלך בתוך צהרים סתרי נדחים נודד אל תגלי (ישעי׳ טז ג).

—פעו׳, סֻתַּר, בינ׳ מְסֻתָּרֶת,—סתר הדבר, לא נגלה לאדם, אין אדם ראה אתו: טובה תוכחת מגלה מאהבה מסתרת (משלי כז ה).—ובתו״מ: דברים המסותרים מבני אדם הוציאם ר׳ עקיבא לאורה (אדר״נ ו א). — ובספה״א: לפיכך כל שטר מתנת קרקע שאין כתוב בו ואמר לגו פלוני הנותן שבו בשווקים וברחובות וכתבו לו מתנה גלויה ומפורסמת וכיוצא בענינים אלו חוששין לה שמא מתנה מסותרת היא ולא זכה המקבל (רמב״ם, זכיה ומתנה ה ג). שנראה לו מכלל הדברים שיש שם דברים אחרים מסותרין ואינן רוצים לגלותם (הוא, קנקי׳ כד ג).—ואמר הפיטן: לפניו טבע הוד. אברך טבוע היה ומוכן להארך טמנה וסתרה מפרוע ירך טמא כהוגרל גפנה להברך (קרובץ לפורים, סד׳ רב עמרם השלם ב, רכג:).

—התפ׳, הִסְתַּתֵּר, בינ׳ מִסְתַּתֵּר, תִּסְתַּתֵּר,—הסתתר פלוני במקום מן המקומות, התחבא במקום סתר לבלתי ימצא, כמו נפע׳ ב): ויעלו זפים אל שאול הגבעתה לאמר הלא דוד מסתתר עמנו במצדות בחרשה (ש״א כג יט).—ובהשאלה, הסתתר פלוני, לא התגלה: אכן אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע (ישעי׳ מה יה). — והסתתרה בינתו של פלוני, הלכה לה ונעלמה: ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבניו תסתתר (שם כט יד).—ובתלמ׳: אמרה חנה לפני הקב״ה רבש״ע אם ראה מוטב ואם לא תראה אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי (ר׳ אלעזר, ברכ׳ לא:).

—הפעי׳, הֻסְתַּר, בינ׳ מֻסְתָּר, מוסתר, — שהסתירו אותו: ואמר בן סירא: חכמה טמונה ואוצר מוסתר[1] מה תועלה בשתיהם (ב״ס גני׳ מא יד).

—קל, *סתר,—כמו הפע׳, בינ׳ פעו׳ סָתוּר, מ״ר סְתוּרִים, סתורין, כמו נסתר: על הגלויין לא על הסתורין (קטע כ״י מכי׳ דרשב״י על דברי JQR. 1903 449). והביא לפני כל גבורי הגבורה וכל אדירי ישיבה ואומר לפניהם הרזים הסתורין הכבושין נפלאות ועריגת המסכת ששכלול העולם וסלסולו עומד עליה (היכל׳ רבתי׳ יד, ביהמ״ד ילינק ג, 93). — ובספה״א: ואם תשמע קלון איש מחברו סתור עליו כאלו לא אמרו (רה״ג, יראת החט׳ בני, לקו״ק, הוצ׳ אסיאסף).—ובינ׳ פעו׳: ולו נמצאה עמי יכולת להערה סתורי לבבי נחפשו לך להוראה (הוא, JQR. NS. 2, 233). אבל זה שנשבע לגרש את אשתו ואינה נזקקת לסדר עליו אין כאן ממון אילא כך הראוי להקהיל עליו קהילה בבית דין ולומר לו אין אנו יודעין סתורות הרי דינך מסור לשמים ואם יש לך ואתה דוחה למען תקום עם אשתך ותעבור על השבועה יי׳ ידרוש מעמך והוא העד והוא בעל דין והוא הדיין (תשו׳ גאוני הרכבי ריט). והיא הודיעה את כל הביון סתורות והיא קצבה כל מדות ספורות

[1] [עי׳ רד״ק בפרושו: היינו כמסתירי פנים ממנו שלא היינו רוצי׳ להביט בו מרוב מיאוס וכדומ׳. וגם רש״י פרש כמו בינ׳ מסתיר, אבל הוא מפרש שהוא שב אל האיש המנגע, וז״ל: מרוב בושתם ושפלותם היו כמסתירי פני׳ ממנו חבושי פנים בטמון כדי שלא נראה אותם כאדם מנוגע שמסתיר פניו וירא מהביט, ע״כ. ולדעת ריב״ג בשרשיו הוא מקור הפע׳. וכעין זה פרש רד״ק בשרשיו שהוא שם. וכן פרשוהו החדשים כמו הסתרת הפנים. ויש גורסים ובהסתר, עי׳ פרושו של קרוים.]

[1] [בגליון וסימה מסותרת, עי׳ ערך סִימָה.]

(הז כלית, יוזי שבת שקזי). למה יונה זכה ברה בחגוי סלע סתורה ביד חיה רעה מרה (ר״ה ערלקי, ספי פזמוני פימני מב.).

ב·**סתר**[1], ממנו ב.*סָתַר, ב.*סְתִירָה.

ב·*סָתַר, פ״י, הרס, נתץ, niederreissen, zerstören; détruire; to destroy, pull down: הבונה והסותר המכבה והמבעיר והמכה בפטיש (שבת ז ב). הבנאי שקבל עליו לסתור את הכותל ושבר את האבנים או שהזיק חייב לשלם היה סותר מצד זה ונפל מצד אחר פטור ואם מחמת המכה חייב (ב״ק ע ג). הכותל והאילן שנפלו לרשות הרבים והזיקו פטור מלשלם נתנו לו זמן לקוץ את האילן ולסתור את הכותל ונפלו בתוך הזמן פטור לאחר הזמן חייב (ב״מ י ד). חומת העיר שנפרצה גודרין אותה גדרה ונפרצה אין גודרין אותה היתה סמוכה לספר סותרו ובונה כדרכו (תוספתי מו״ק א ז). המצניע קוצים וסכוכיות בתוך כותל של חבירו ובא בעל הכותל וסתרו ובא אחר והוזק בהן הרי זה חייב (שם ב״ק ב ו). אם יאמרו לך ילדים בנה בית המקדש אל תשמע להן ואם יאמרו לך זקנים סתור בית המקדש שמע להן (ר׳ שמע׳ בן אלעי, שם ע״ז א יע). שני זיזין זה על גב זה והפתח תחתיהן התחתון כל שהוא והעליון אפילו תוך שלשה נדבכות שהם שנים עשר טפחים שיעורו בפותח טפח סתר את התחתון או שהעדיף עליו שיעורו כל שהוא (שם אהיל׳ יד ס). מיכן היה ר׳ יוחנן בן זכאי אומר אל תבהל לסתור במות גוים שלא תבנה בידך שלא תסתור של לבינים ויאמרו לך עשם של אבנים (קטע כ״י מכי׳ דרשב״י, JQR, 1903, 447). היה מסתת והולך עד שהגיע אצל סלע גדול נכנס תחתיו סתרו ועקרו והטילו אל הירדן (ר״ש בן אלעזר, אדר״נ ו). אם היה כותלו גוה׳ סותרו ובונהו ויסתור ולא יבנהו וכו׳ שאם אומר את לו שלא יבנה אף הוא אינו סותרו ונמצא בא לידי סכנה (ירוש׳ מו״ק א ד). המצניע את הקוץ ואת הזכוכית לתוך כותלו של חבירו ובא בעל הכותל וסתרו והוזק בהן אחר חייב (שם ב״ק ג ג). גזירת מלך הוא שיפלו בונין ביד סותרין[2] (יומ׳ י.).—סָתַר את הַשֵּׂעָר, התיר ופרע אותו: וכהן אוחז בבגדיה (של סוטה) אם נקרעו נקרעו ואם נפרמו נפרמו עד שהוא מגלה את לבה וסותר את שערה (סוט׳ א ה). ואם היה שערה נאה לא היה סותרו מפני פרחי כהונה (רבי יהודה, תוספת׳ שם א ז). היא קילעה לו שערה לפיכך כהן סותר את שערה (מד״ר במד׳ ט). אמר ירמיהו כשהייתי עולה לירושלים נטלתי עיני וראיתי אשה אחת יושבת בראש ההר [לבושיה] שחורים ושערה סתור צועקת מבקשת מי ינחמנה (פסיקי רבתי, ויהי בעת שקרחה). אני היא שהיו לי שבעה בנים יצא אביהם למדינת הים עד שאני עולה ובוכה עליו הרי שניבא ואומר לי נפל הבית על שבעה בנייך והרגם איני יודע על מי אבכה ועל מי אסתור שערי (שם). סותרים שערות של כלות ומגלים פניהן של חתנים וכו׳ ואין חוששין משום דרכי האמורי (שמח׳ ח).—ובהשאלה, סָתַר את ספירת ימי נזירות, הרס אותה: מי שאמר הריני נזיר נטמא יום שלשים סותר את הכל רבי אליעזר אומר אינו סותר אלא שבעה (נזיר ג ג). זה הכלל שאמר ר׳ יהודה משום ר׳ אליעז׳ כל שניטמא ביום שראוי להביא קרבן יש לו לסתור סותר שלשים יום כל שניטמא ביום שאין ראוי להביא קרבן ואין לו לסתור לא סותר אלא שבעה חוץ מימי טומאתו (תוספת׳ שם ב יג). ומה היין שאינו סותר עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן טומאה שסותרת את הכל דין הוא שנעשה בו ימים וכו׳ (ספרי במד׳ לא).—ואת ספירת ימי זוב: הרואה קרי ביום השלישי לספירת זובו בש״א סותר שני ימים שלפניו ובה״א לא סתר אלא יומו (זבי׳ א ב). כל קרי מטמא בכהנים מותר בזב זב מותר בתשמיש המטה בימי גומרו ולא סותר אלא יומו (תוספת׳ שם, א ט). לא לסותרו אמרתי אלא שלא יביא קרבן לא אמרתי שאינו זב לסתור זב הואיל לסתור לא אמרתי אלא שלא יביא קרבן (ירוש׳ מגיל׳ א י).—וכן סָתַר את הדין: כל זמן שמביא ראיה סותר את הדין (סנה׳ ג ח). מי שנגמר דינו וברח ובא לפני אותו בית דין אין סותרין את דינו (מכות א י).—סָתַר ענין, הרס אותו, התנגד לו: א׳ בן דמא לפני ר׳ ישמע׳ משמע מוציא עדות ממון יהא מביא עדות נפשות א׳ לו ר׳ ישמעאל בן דמא סתרתו בני הרי הוא אומ׳ ואם לא יגיד ונשא עונו (תוספת׳ שבוע׳ ג ד). זו מדה בתורה

---

1) [כך בארמ׳ ובערב׳ שַׁתַר a), חתך והפריד.]

2) [הפרסים שבנו את בית המקדש ביד הרומאים שהחריבוהו.]

a) شتر

שני כתובים זה כנגד זה וסותרין זה על ידי זה עד שיתקיימו במקומן יבא כתוב שלישי ויכריע ביניהן (ר' עקיבא, מכי' בא ד). מעשה לסתור חסורי מחסרי והכי קתני (ב"מ קג:).—וְסָתַר דברי פלוני: איזו היא מורא לא ישב במקומו ולא מדבר במקומו ולא סותר את דבריו (ספרא קדוש' א). ברם זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין דברי תורה (רב, שבת יג:). לא דייך שדבריך סותרין דברי דוד אביך אלא שדבריך סותרין זה את זה (שבת ל.). כזה שהוא נותן חומץ על נתר וסותרו כך היו סותרים דברי תורה (רבי יהושע בר נחמיה, מד"ר איכ', פתי').—ובספה"א: ואין אתה יכול למחות בידינו ולא לסתור את מעשינו (ראב"ס הכסיא, המשיחה והתשבורת, הקד' 4). אבל חולי הבא בידי שמים כשמרפא נראה כסותר גזירת המלך (תוספ' ב"ק פה.). ויש לו כמה ראיות לסתור אותה הדרך שתפסו (רמב"ם, עוען וטען ג ב).—ובפרט בלשון המחקר, סָתַר ענין: ואם חבר באחד משניהם הקף בללי ובאחד הקף חלקיי הנה נקראים משפטים סתרים וזה הענין נקרא הסתירה (מלות ההגיון ד). והגזרות המקבילות חמשה מינים וכו' ומהם הסותרים והם אשר יתחבר באחת מהם חומה כללית ובאחרת חומה חלקיית (כל מלאכת ההגיון י:). הנה נקח סותרה ונחבר אליה הקדמה צודקת לא יסוף' באמתתה (שם כב:). וראיתי מי שפירש כי לפי שנמצא בתורה הדבר הא' אסור ומותר כאשת אח שהיא אסורה והיבמה מותרת וכו' וכיוצא בזה ממה שיביא האדם לחשוב שאי אפשר שיהיו שני חלקי הסותר צודקים אמר שמשפטיה' אמת והם צודקים יחד ההתר והאיסור (ר"י אלבו, העקרי' א ח). והנה יתחייבו לשני חלקי הסותר הרחקות עצומות (שם כד). ולא יאמין כל מה שלא בא המופת על סותרו (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יד, ד"ה לב יודע). והוכיח זה מצד סותרו כי ידיעת ההפכים אחת (ר"י מוסקאטו, כפולי יהודה יד). יד).—וְסָתַר אותיות המסדרות בשביל הדפסה: דרך המדפיסים אחר גומרם כל דף ודף סותרים סידור האותיות לסדר מהם דף אחר (פתחי תשובה, שו"ע חו"מ, שותפים קנח).

—נִפעַ', *נִסְתַּר,—שסתרו אותו: על מנת שלא תעלי באילן זה ועל מנת שלא תעלי בכותל זה נקצץ האילן ונסתר הכותל הרי זה גט (תוספ' גיט' ז ז).—נסתרה המכה, נבקעה ונחתכה: עלו בו צמחים מחמת המכה ונסתרה המכה חייב לרפאותו (ב"ק פה.).

—התפ', *הִסְתַּתֵּר, בינ' מִסְתַּתֵּר, כמו נִפע',—נהרס: תמן על ידי שלישי מלאכתו מתקיימת ברם הכא פחות מיכן מיסתתר הוא (ירוש' שבת יג א).

סִתְרָה, ש"נ,—כמו סֵתֶר, במשמ' מַחְסֶה: יקומו ויעזרכם יהי עליכם סִתְרָה (דבר' לב לח).—ובספה"א: ויסך עלינו מחום צרים באברתו ויצפנינו בסכו ויסתירנו בסתרתו (לפרס' חנוכה, Monatsschr. 1894, 547).—ומ"ר סְתָרוֹת, ואמר המשורר: ומי זה אשר יצרו מאתו יקר צורו ומי זה אשר יעמד בסודו וסתרותיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר).

***סְתָרִיאֵל**,—שם מלאך: ואלה המלאכים המשרתים במחנה רביעית את בלמי"א אבריי"ה דמני"א וכו' סתריא"ל וכו' (ספר רזיאל המלאך לט:).

סתת[1], ממנו *סַתָּת, *סַתּוּת, *סָתַת.

***סַתָּת**, ש"ז, מ"ר סַתָּתִים, סתתין,—מי שחֹצב ומסתת את האבנים, Steinmetz; tailleur de pierres; stonecutter: ישיבת הסתת טמאה מדרס (כלים כב ח). יד מקבת של סתתין ששה (שם כט ז). אמרו עליו על פנחס איש הבתא שעלה גורלו להיות כהן גדול והלכו עליו גוברין ואמרכלין ומצאוהו כשהוא חוצב ומלאו עליו את המחצב דנרי זהב אמ' ר' חנניא בן גמליאל לא הסתת[2] היה והלא חתנינו היה אלא מצאוהו כשהוא חורש (תוספתי יוה"כ א ו). מעשה בפנחס הסתת שמינוהו כ"ג ויצאו אחיו הכהנים וראוהו הוצב באבנים (מד"ר ויקר' כו). כל כלי הסתת[3] טמאין והערעין[4] עמהן (תוספתי כלים ב"מ ד ו). לסתת שהיה מסתת בהרים (ר"ש בן אלעזר, אדר"נ ו). נוטל מעות משולחני ונותן לחוצבין[5] ולסתתין עד שלא תינתן האבן על גבי הדימוס (ירוש' שקל' ד א). החצב שמסר לסתת הסתת חייב הסתת שמסר

1) [לא נתברר מקורו. ואולי יש להשוות עם האשורי שַׁתַּ, חור (Del., Handw. 696).]

2) [נ"א סתת.]

3) [כך בדפו' ובפרוש רה"ג (כלים כח ג), ובערוך ערך ער, ובהוצ' צוק"מ: השתת.]

4) [אצל רה"ג ובערוך שם והערערין, ועי' קוהוט; קרוים (ארכיאולו' I, 283).]

5) [בגני' מצרים 128 הגרסה: לקצבים, שהוא כנראה טעות במקום החצבים.]

לחמר החמר חייב (ב"מ קיח:). ומה סופו של ארז זה באין עליו סתתין ומסתתין בו ומסככין בו בתים (כלה רבתי ז).

*סָתַת.—קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פע', *סִתֵּת, חצב אבן, רִבֵּעַ, לִטֵּשׁ והחליק אותה, behauen, meisseln; tailler, ciseler; to hew, chisel, polish: הבונה כמה יבנה ויהא חייב הבונה כל שהוא והמסתת והמכה בפטיש ובמעצד הקודח כל שהוא חייב (שבת יב א). מקווצין ומקפצין ומקשפין ומסתתין עד ראש השנה (תוספת' שביעי' א יא). מסתתי[1] אבנים מפסקי גפנים וכו' בזמן שבעל הבית מקפיד עליהם אסורין משום גזל (שם ב"ק יא יח). היה מסתת והולך עד שהגיע אצל סלע גדול נכנס תחתיו סתרו ועקרו והטילו אל הירדן (ר"ש בן אלעזר, אדר"נ ו). המסרה רטייה בשבת חייב משום ממחק והמסתת את האבן בשבת חייב משום מכה בפטיש (רב אחי משמיה דריב"ל, שבת עה:). גזל עצים ושיפן אבנים וסיתתן צמר וליבנן פשתן ונקהו משלם כשעת הגזלה (ב"ק צג:). מעשה בחסיד אחד וכו' מיד נעשה לו נס ונבקע לפניו הים וראה מלאכי השרת מסתתין בו מגלפין בו מסרגין בו (פסיק' דר"כ, עניה סוערה). לצור גבוה שהיה עומד בפרשת דרכים והיו בני אדם נכשלין בו אמר להם המלך סתתו קימעה קימעה עד שתהא תבא השעה ואני מעבירו מן העולם (ר' סימאי, שם, סוטה). אמרו פעם אחת ראה (ר' חנינא) אנשי עירו מעלים עולות ושלמים אמר כולם מעלים שלמים

[1]) [כך בדפו' ובגמרא (ב"ק קיט:), ובהוצ' צוק"ם: מסותתי.]

לירושלים ואני איני מעלה כלום מה אעשה מיד יצא למדברה של עירו בחורבה של עירו ומצא שם אבן אחת יצא וסידקה וסתתה וכרכסה אמר הרי עלי להעלותה לירושלים וכו' (מד"ר שה"ש א).—ובבההמ"א: קצת הקורה שמתקן המסתת את האבן לישב עליו הרי מקום ישיבתו מתטמא במדרס (רמב"ם, כלים כה ט).—ואמר הפיטן: הנה כאבן ביד המסתת ברצותו בודל וברצותו כותת כן אנו בידך מחיה וממתת (אבא כחומר, מחז' איטלי ב, תג.). צור מכשול סתתו בו לכבשו מלהמעילכם (אפמר, יוצ' שבת משובה). סתתו אבן בנף לעמק שוה סורו טמא קראו כסיל המתבא כי הצר בנזק שוה הבה נתחכמה לו פן ירבה (ילמק סלר, אל אלוה, סליחי ער"ה). מי יקצה בגבעות ומי יסתת בהרים ומי יפרק הויות ומי יתרץ שברים (סמריטו, קיכי).

—קל, *סָתַת,— כמו פִּעֵ': מה סופו של ארז זה באים וסותתין[1]) ומכתתין אותו ומסככין בו בתים (מסד ויטרי תקלא). סתתני[2]) כאולת סמל לעבור ותרץ שם קדשך מהללת היא באש תשרף (מחז' איטל' ב, קד:).

—פע' *סֻתַּת, בינ' נקי מ"ר מְסֻתָּתוֹת, מסותתות,—שסֻתְּתוּ אותן: אבני גזית נפסלות וממסותתות (רמב"ם, מ"א ה לא).

—נפעי, *נִסְתַּת,—כמו פֻּעַ': מקום שנהגו לבנות הכתלים המבדילין בחצרות או בגנות באבנים שאינם גזית לפי שלא נסתתו[3]) נקראו גויל (סמ"ג, מ"ע סג).

[1]) [בפרקי רבינו הקדוש יא, (הוצ' גרינהוט, הלקוטים ג סט) הגרסה: ומסתתין.]

[2]) [בדפו' מנקד כמו קל. ואולי צריך לנקד סִתְּתֻנִי.]

[3]) [ואולי זה נתפי נִסְתַּתּוּ.]

תם כרך שמיני

«לעם»
הוצאת ספרים

THESAURUS

TOTIUS HEBRAITATIS

ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA

HIEROSOLYMITANO

VOL. IX

HIEROSOLYMAE

IN AEDIBUS BEN IEHUDAE IN MEMORIAM ELIESER BEN IEHUDAE

Popular Edition

specially published for

»LA'AM« Publishing House

Tel-Aviv

מלון הלשון העברית

הישנה והחדשה

חברו

אליעזר בן-יהודה

ירושלמי

כרך תשיעי

ירושלים־תלפיות

בן־יהודה — הוצאה־לאור לזכר אליעזר בן־יהודה בע"מ

מהדורה עממית מיוחדת

להוצאת „לעם"

תל־אביב

A Complete Dictionary

of

Ancient and Modern Hebrew

by

Eliezer Ben Yehuda

of Jerusalem

Dictionnaire complet

de la

Langue Hébraïque ancienne et moderne

par

Éliezer Ben Yehouda

à Jérusalem

Gesamtwörterbuch

der

alt- und neuhebräischen Sprache

von

Elieser Ben Jehuda

in Jerusalem

Jerusalem

Ben-Yehuda Hozaa-La'Or Le zecher Eliezer Ben-Yehuda Ltd.

Popular Edition

specially published for

»LA'AM« Publishing House

Tel-Aviv

מלון הלשון העברית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ"ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה, וכמו"כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים אשר מצא אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכי שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות, באו בו חקירות והויות בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כללים, המלות השיכות להם עפ"י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המבוקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן-יהודה

ירושלמי

כרך תשיעי

ירושלים — תל-אביב

שנה שניה למדינת ישראל

נדפס מאמהות בדפוס „אילון", תל־אביב, רח׳ השרון 11

לכבוד

הנדיב לורד מלצ'ט

(אלפרד מונד)

ברגשי כבוד והכרת טובה

משפחת **המחבר**

הערה מאת העורך

כמו בכרך שמיני כך גם בכרך זה אני אחראי בעד סדורו של כל החֹמר שלאחרי המקרא שאסף והניח המחבר, ובעד הגדרתם ותרגומם של כל הערכים שלאחרי המקרא. בכמה ערכים הוספתי גם חֹמר חדש, ביחוד מספרים שהופיעו אחרי מותו של המחבר. ואלו הערכים בכרך זה שנתחברו על ידי:

עֶבֶד, עֲבָד, עֲבֹדָה, עֲבָדָה, עַבְדְּקָן, עָבוֹת, עֲבִירָה, עָבַר (הרב המכריע), עֲבָרָה, א.עֲנָה, ג.עַד, ב.עָדַד, ד.עָדַד, עֶדָּה, עֲדִינָה, עָדִיר, עֶדְנָה, עַדְנָה, עוּג, עוּגָב, עוֹד, עָוֶל, עוֹלָם, ב.עוֹנָה, ג.עוֹנָה, עִוְעִים, ג.עוּף, ב.עוּר, עַוָּר, עִזָּה, עֲזוּבָה, עָזַז, א.עָטוּף, עֲטַלֵּף, עַיִד, ב.עַיִט, עִילּוּם, עַיִן (החלק המקראי), עָיֵן, א.עֵינָה, ב.עֵינָה, עֵיף, עִיר (החלק המקראי), עַכְשׁוּב, ב.עַל, עָלָה (החלק המקראי ורב החלק מתו״מ), עֹלֶה, עֹלָה, ב.עִלְעֵל, ב.עַם, עִם, עָמַד (החלק המקראי), ב.עָמַם, א.עָנָה (החלק המקראי), ד.עָנָה, ב.עָנָן, עֹנֶן, עֲנֹק, עֲסִיסִי, עֹעַר, עַפְעַף, עֵץ (החלק המקראי), ב.עֵצָה, עַצְלִי, עָקָה, עִקְּשׁוּת, עֶרֶב (החלק המקראי), עֲרָב, ג.עֲרָבָה, עֲרָבִי, עַרְבִי (החלק המקראי), עַרְדָּל, עֵרוּב, עֲרָיָה, ב.עַרְעוּר, ב.עַרְעָר, עָרַף (החלק המקראי), א.עָרַר, עֲשׁוֹת, עֹשֶׁף, עֵשֶׂב, עִשְׂבִּיָּה, א.עָשָׂה (החלק המקראי), ב.עָשָׂה (החלק המקראי), עֲשֵׂה, עָשׁוּר, עֲשִׂירִי, עֶשֶׂר, עָשַׂר, עֶשֶׂר, עִשָּׂר, עֶשְׂרוֹן, עֶשְׂרִים, עֵת, עַתָּה, ב.עָתַר, א.עָתָר.

המזכיר הראשי במערכת המלון, ה׳ יעקב כנעני, המציא לנו את החֹמר למספר של ערכים נוספים אחרים, ואלו הם:

עֲדָן, עַיָּן, עֲלֶטֶת, ג.עִלְעֵל, ג.עָמַד, ב.עֹמֶד, ב.עֶמְדָּה, ג.עֶמְדָּה, עֲמָדָה, עָמָה, עִמּוּם, ב.עֲמִידָה, עֲנִישָׁה, עֲנַנְאֵל, עָנְשִׁי, עֲסִיסוּת, עֹפֶת, עֲצִיוּת, ב.עֲצִירָה, ב.עֶצֶר, עֲקֵבָה, עֲקִיצָה, ה.עֲקֵל, עִקְלֵן, ב.עָרַג, עַרְכָּן, ד.עַרְעָר, ג.עֵבֶר, עָשֵׁב, ב.עַתִּיקוּת, עַתְרִיאֵל.

ההערות שלי במדרש מלים שמתחת לקו מסֻמנות בסוגרים [ ], כדי להבדילן מהערותיו של המחבר.

מפני סבה תכנית לא נכנסו לכרך זה שיכים של ערכים אחדים. הם יבואו בכרך המלואים.

ירושלם, א׳ ניסן תרצ״א.

משה צבי סגל.

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער העין

ע

ע, אות השש עשרה באלף בית העברית ושמה עַיִן, עי' זה הערך.

אות עין היא סִמן לקול גרוני יותר חיצוני מקול האלף. והבדל זה בין האלף וקול העין היה חי בפי היהודים גם בזמן מאוחר, בפרט ביהודה; רק אנשי בית שאן והיפה וטבעון היו מפרסמים בהברתן המקולקלה שקוראים עיינין אלפין, ולכן אסרו עליהם לעבור לפני התבה (ירוש' ברכ' ג ד). וכן גם בני גליל לא הבדילו בין הברת עין לאלף [1]. ויהודי המזרח הֹברים אותה כתקונה גם כעת, אך יהודי המערב הֹברים אותה בהברת האלף בלי הבדל ביניהם כמו אנשי בית שאן והגליל בכלל. העין סמנה מעקרה שני קולות גרוניים נפרדים זה מזה, האחד הקול שהזכרנו והשני קול שהיה יוצא מהגרון בסיוע קצת נשימה וחכוך בהחיך, הוא הקול שבלשון הערבית הוא עודנו איתן ומצֻין באות ע'. ושרשי קצת מלים, גם של הלשון העברית, היו מרכבים מזה הקול הגרוני, והיה חי הקול הזה בדבור אצל היהודים עוד גם

[1]) עי' עירוב' (נג:) גם שבת (עז:), גם כגל הוא, יסודי הפוניטיקה Gram. of Mishn. Heb. 41 §; העברית (כמ' 16-18).

אחרי גלות בבל. וראיה לדבר כי בתרגום השבעים הָעתקה האות ע שבמקרא לא בכל מקום באותה האות היונית [1]).

בלשון העברית בעצמה רפתה הברת האות עין בקצת מלים ונהפכה לאלף כבר בזמן המקרא, ואמרו במקום געל גאל, במקום תעב תאב, ופעמים במקום על, אל. וכמו"כ כתבו פעמים ע במקום א, על במקום אל.

עם הלשונות האחיות מתחלפת ע ברֹב אותיות הגרון, ופעמים באות ג, ק, צ.

[1]) ברוב המקומות העתקה האות ע באות היונית Α' או Ε' וכדומ': עפרון Ἐφρών, ענה Ἀνά, אך בקצת שמות האות ע מָעתקה באות γ Γ, כן למשל עמורה Γομόρρα, רעואל Ῥαγουήλ, עזה Γάζα, צוער Ζήγωρ ועוד. וראיה לדבר שבהעתקה משֻׁנה זו של העין באלה השמות מכשמות זולתם התכונו המעתיקים להברת האות ע' a) שבערב' היא שקצת אלה השמות הגויים בלשון הערב' ההיה כיום הזה באמת באות ע' a) ולא באות ע b) כמו ע'זה c). ומקצת מאלה השמות שאינם נהוגים בהלשון הערבית החיה יש בערב' שרש דומה לשרש השם העברי שאות הגרונית שלו היא ע' a) ולא ע b)

a) غ b) ع c) غزة

ע נבלעת באותיות אחרות כמו נשקה—נשקעה (עמו' ח ח); בכו—בעכו (מיכ' א י); למו—לעמו (תהל' כח ח).

האות ע היא מאותיות השרשיות בלבד ואינה מצטרפת בשרשי הלשון העברית עם א, ה, ח (מנחם).

האות ע משמשת במקום המספר שבעים: ויעקב על שמו נקרא יו"ד מול העשירי חשוב מבנימן עד לוי הוא עשירי ע' בשבעים נפש ק' כנגד אותיות הברכה ויתן לך נשתיירו ב' כנגד שני מלאכי' עולים (מד"ר במדי' יח). ד"א ק"ל של קערה וע' של מורק וי' של כף הרי ר"י כנגד רד"ו שנים שעשו ישראל במצרים מיום שירד יעקב למצרים עד שיצאו משם (שם יג).

ע"א, — ר"ת, עֹבֵד אלילים, עבודת אלילים.

עאכו"כ, — ר"ת, על אחת כמה וכמה.

*__ע"ב__, שבעים ושנים, מ"ר עבי"ן: והחשבון הזה כשתחזור אותו לשברי השעה תמצא כי ע"ב חלקים הוא חומש שליש שעה כי ט"ו עבי"ן יש בשעה (לדה לדרך ד ג ו).

א. **עָב**[1], עב, ס"ז, מ"ר, עֻבִּים, — במלאכת הבנין, כעין ספסל מקרה בעץ או באבן לפני הבית, ישבו עליו אנשים לנוח ולהשתעות ולחסות מֵחֹרֶב, Bank vor dem Hause; banquette devant une maison; bench in front of a hause: ואת אולם העמודים עשה חמשים אמה ארכו ושלשים אמה רחבו ואולם על פניהם ועמדים ועָב[2] על פניהם (מ"א ז ו). ועשויה

כמו עמורה Γομόρρα, בערבי' ע'מר a); צוער Ζήγωρ, בערב' צע'ר b).

כל טענותיו של Rud. Ruzicka- (Zeitschr. für Assyr. XXI, 293-340) מפני שלא בכל מקום שבהשרש הערבי יש ע' c) השם מעתק בתרגום השבעים באות γ, ולהפך בקצת שמות מעתקת האות ע באות γ אע"פ שבלשון הערב' אין שרש כזה באות ע', אינן מכריעות, יען בודאי שתי הלשונות האחיות, העברית והערבית, לא היו מסכימות בכל השרשים בענין שני הקולות ע וע' כמו שאינן מסכימות בשאר הקולות מעין זה, כמו ח וח', ובודאי קצת שרשים היו בעברית באות ע' מה שבערב' באות ע וכן להפך. ובקצת שמות אפשר כי כבר נתמעך הקול ע' גם בדבור החי בעברית, ובקצת שמות נשתבשה ההברה בפי המתרגמים ביונית, ובקצתם כתבו על פי הסברה שלהם, אך עכ"פ זו ראיה שהברת הקול ע' היתה ידועה להם. והשערתו של רוזיקא, כי בהאות γ התכונו המתרגמים היונים להברת הקול ע d) הפשוטה, ומה שלא העתיקו בשאר השמות האות ע באות γ הוא מפני שכבר נתמעך בפי המתרגמים גם הקול ע d) ברוב המקומות והגוהו כמו א, אינה מתקבלת, יען הברת האות γ אינה דומה כלל להברת האות ע d), ולמה נשמרה הברה זו דוקא בשמות לא מצויים אלה? ועוד, שהלא בזמן התרגום היוני היתה הברת העין בכל תקפה ביהודה, ואין לנו שום יסוד לחשב כי הברת היהודים במצרים היתה משֻׁנה בענין זה, ולו כך היו מזכירים גם אותם במקום שהזכירו את אנשי בית שאן. וכבר דחה Flashar, במאמרו (ZAW, XXVIII, 217), את כל דברי רוזיקא.

ומלבד כל זה מהלשון בעצמה נראה מציאות שני קולות של ע בעבר' לפנים. בקצת מלים בעבר' שצרוף האותיות בהשרש שלהן דומות, משמעותיהן מתחלפות, ואין אפשרות שנסתעפו כלן משרש אחד בעצמו מפני שאין ביניהן שום קרבה. ועל כרחנו אנו צריכים להניח כי נסתעפו משני שרשים מתחלפים, וההבדל ביניהם היה בהקול ע וע'. כך למשל שרש עלם שממנו נעלם, העלם, ושרש עלם שממנו עֶלֶם, שהוא בערב' ע'לם a), במשמ' כח ורתיחת הדם. אך מפני שבלשון הכנענית, לפחות בזמן שהמציאו הכנענים את האלף בית שלהם, כבר נתמזגו שני הקולות בקול אחד ולא הניחו אלא אות אחת ע, הסתפקו היהודים באות זו האחת לשני הקולות, כמו שהסתפקו באות ח אחת לשני הקולות ובאות ש אחת לשני הקולות. ובזמן המסורה כבר היו שני הקולות ממזגים גם בפי היהודים, ולכן לא עשו עין ימין ועין שמאל כמו שעשו באות שין. עד אימתי היה קול ע' עוד חי בפי היהודים אין לברר, אך בימי הירונימוס כבר כנראה פסקה הברה זו כליל, והעתק העתיק כבר את האות עין בכל מקום באות a הרומית, רק השם עמורה העתיק Gomora, והעיר ע"ז: sciendum quod g litteram in hebraico non habet sed scribitur per vocalem ע (de nom. hebr.. Lag. Onom. I, 6).

1) אמר רד"ק וז"ל: מפני דגשות הבית ידמה ששרשו עבב או יהיו מנחי העין ושרשו עוב ויהיה משקל עֻבִּים כמו לֻלִים כי ימירו הנח בדגש בהרבה מקומות (השרשים ערך עב). כך מפקפקים גם החדשים, ובתוכם Kö סֹבר כי הקמץ הוא תולדת פעולת האות ב. ואולי היו שני משקלים עָב, עֹב, ואין לו חבר בלשונות האחיות במשמ' נאותה לכאן, ועי' הערה לקמן.

2) השבע' תרגמו כאן πάχος, ר"ל עֳבָה, וביחזק' σπουδαῖα ξύλα, עץ חזק. אך לפי הענין נראה כי הכונה במלה זו לחלק מיוחד בבנין ולא לעץ בכלל.

---

a) غمر b) صغر c) غ d) ع

a) غلم

אליהן אל דלתות ההיכל כרובים ותמרים כאשר עשוים לקירות וְעָב עץ אל פני האולם מהחוץ וחלונים אטמות ותמרים מפו ומפו אל כתפות האולם וצלעות הבית וְהָעֻבִּים (יחזק׳ מא כה-כו).—ובתלמ׳ במשמ׳ קורה:

ת״י כאן סקופתא, וביחזק׳ סקפתא, שהוא גם תרגומו של מפתן בעבר׳. והנה, אם הכונה באמת למפתן קשה למה עזב כאן את השם הרגיל מפתן, והשתמש בשם זה. בעלי התלמוד פרשו עב, עֻבִּים, מריש וז״ל: דתניא צלעות הבית אלו המלטשין והעובים אלו המרישין (ב״ק סז.). ומריש היא קורה גדולה שנושאת עליה את הגג, וזה קצת סיוע לתרגום השבע׳ ביחזק׳. אך כבר נדחה פרוש זה למעלה. ריב״ג: פשר פיה שקאיף וקיל רואשן, ע״כ, ותרגם ר״י א״ת: פרשו בו תקרות, ע״כ. (והפרוש השני קיל רואשן, שהיא כעין חלונות, לא תרגם ר״י א״ת). ורש״י אמר כי הכונה בהעב והעבים האלה היא הכלונסות של ארז הנזכרים במשנה מדות שהיו קבועות מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט, ע״כ. והנה כבר העירו החדשים כי כל אלה הפרושים של עב אינם מבארים היטב מהותו של הדבר המכֻון במלה זו. Smend בפרושו ליחזק׳ שער כי העב היה כעין מאהילה בולטת מהכותל להגן על הדקה שלפני הבית מגשם וכדומ׳. ואחרים ראו בעב כעין מעלה של מדרגות בשער האולם. אך כל זה דחוק ואינו נראה לפי סגנון הלשון: ועב על פניהם ועב עץ על פני האולם מהחוץ, שנראה מזה שהיה שם דבר בנוי על פני כל העמודים ופני כל האולם. ודבר כזה יש למצא בפרוש הראשון שהביא ריב״ג בשם מפרשים סתם, פשר פיה, ר״ל הפרוש המקֻבל. זה הפרוש מסר ריב״ג בהמלה הערבי׳ שַׂקַּאיפa), והרגמו ר״י א״ת: תקרות, אך השם המשמש בלשון ערבי במשמ׳ תקרה או גג גבנוני, הוא שַׂקְףb), הנה המ״ר שלו אינו שקאיף אלא שֻׂקֻףc) שֻׂקוּףd), ושַׂקַּאיףa) הוא הרבים מהשם שַׂקִיפַהe), ופרוש זה השם אינו גג או תקרה, אלא לוח בכלל, ובפרט ספסל ארוך בולט מכותל הבית ועפי״ר בשהוא מקרה מלמעלה: ואלשקיפה אלצפה ומנהו שקיפה בני שאעדה ופי (אל) חדית׳ אג׳תמאע אלמהאג׳רין ואלאנצאר פי שקיפה בני שאעדה היא צפה להא שקף, ובעבר׳: והשקיפה היא הצפה וממנו שקיפת בני שאעדה. ובחדית׳ היא ספות המהגרים והעוזרים באכסדרת בני שאעדה היא אכסדרה אשר לה תקרה, ע״כ. וצפהf) בערב׳ הוא מקום מקרה במסגד שהיו גרים בו העניים. אפשר שלזה כִוֵּן ג״כ ר״י א״ת בתרגומו תקרות. וקצת דומה לזה במקדש בירושלם: לא קידשו תחת

a) سقائف b) سقف c) سقف d) سقوف e) سقيفة f) صفة

המוכר את הספינה מכר את האסכלה וכור המים שבתוכו אבל לא מכר היציעין והעוגין [1] והאיסקופה והבוצית (ירוש׳ ב״ב ה ח).

ב. **עָב**, סזו״כ, סמ׳ עַב, עָב, מ״ר עָבִים, עָבוֹת, סמ׳ עָבֵי, כנ׳ עָבָיו,—א) מה שמצמצם ומקבץ יחד Dichtigkeit; épaisseur; thickness; עַב הענן: הנה אנכי בא אליך בְּעַב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך (שמות יט ט). — ובתלמ׳, אריג גס כמו לבד וכדומ׳: עב [2] כסות ותכריך כסות מדרס עב ארגמן ותכריך ארגמן בית שמאי אומרים מדרס (כלים כו ו). העבים והרבים אין בהם משום שלש על שלש (סס כח ח). אלו הן העבין ואלו הן הדקין כגון הכורסין וכו׳ הן העבין (תוספת׳ סס ב״ב ה יא). — *עַב הָרֹאשׁ, שם דג: עב הראש (דיקקאפף, הארדער) מראה גבו שחרחר ובטנו לבן ככסף בקוים שחורים לארכו משכנו בימי איראפא הדרומי (סייכהלק, סוה״ח רמג).—ב) בכלל, קבוץ האדים המתנשאים מהמים שעל פני האדמה ומתקבצים בחלל האויר ומכסים פני הרקיע וכשמתקררים יורדות ארצה טפות טפות שהוא המטר [3], Wolke; nuage; cloud: ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עָבִים נטפו מים (שפט׳ ה ד). וישת חשך סביבתיו סכות חשרת מים עָבֵי שחקים (ש״ב כב יב). ויאמר הנה עָב קטנה ככף איש עלה מים ויאמר עלה אמר אל אחאב אסר ורד ולא יעצרכה הגשם ויהי עד כה ועד כה והשמים התקדרו

האגוף שבירושלם וכו׳ כדי שיהיו מצורעין מגינין תחתיהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים ודכוותה לא קידשו תחת האגוף של הר הבית כדי שיהו זבין מגינין תחתיהן בחמ׳ מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (ירוש׳ פסח׳ ז: יא).

[1] [בתוספת׳ (ב״ב ד ח) הגרסה: הישיוין.]

[2] [פרש הערוך וזה לשונו: לבד שעושין ממנו כסות והוא עב כסות פי׳ עב ארגמן לבד חשוב צבוע ארגמן תכריך כסות בגד עב ואין ראוי לעשותו מלבוש ועושה ממנו בגד שלא כמנהג העולם, ע״כ. וכן פרש הר״ש. ולדעת הרמב״ם פרושו תיק של עור, וז״ל: ג׳לאף ג׳לד יעמל לתצאן פיה אלת׳יאב ואסמה אלמשהור עיבה, ובעבר׳: תיק מעור הנעשה לשמור בו הבגדים ושמו ידוע בערב׳ עיבהa), ע״כ. ועי׳ פרינקל (Aram. Fremdw. 81).]

[3] בערב׳ עַ׳בּוּb), אד, ענן קל.

a) عيبة b) غبو

עבים ורוח ויהי גשם גדול (מ״א יח מד-מה), ואשיתהו (את הכרם) בתה לא יזמר ולא יעדר וכו׳ ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר (ישעי׳ ה ו). הנה יי׳ רכב על עב קל ובא מצרים (שם יט א). אעלה על במתי עב אדמה לאל עליון (שם יד יד). כחרב בציון שאין זרים תכניע חרב בצל עב זמיר עריצים יענה (שם כה ה). מי אלה כעב תעופינה (שם ס ח). המקרה במים עליותיו השם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח (תהל׳ קד ג). המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר (שם קמז ח). אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע כגללו לנצח יאבד (איוב כ ו ז). עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך (שם כב יד). צרר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם (שם כו ח). אף אם יבין מפרשי עב תשאות סכתו (שם לו כט). אף ברי יטריח עב יפיץ ענן אורו (שם לז יא). התדע על מפלשי עב מפלאות תמים דעים (שם יו). התרים לעב קולך ושפעת מים תכסך (שם לח לד). אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו (קהל׳ יא ג). שמר רוח לא יזרע וראה בעבים לא יקצור (שם ד). ושבו העבים אחר הגשם (שם יב ב).—ומ״ר עבות: וכאור בקר יזרח שמש בקר לא עבות מנגה ממטר דשא מארץ (ש״ב כג ד). זרמו מים עבות קול נתנו שחקים אף חציך יתהלכו (תהל׳ עז יח).—ואמר המשורר: מאורך ביומך ולילך יאירך אבל לא כשמש תכוסה בעבות שמח כי בשלה תאושר תבורך בכל הברכות אשר בה כתובות (רשב״ג, אגולה לספיס).—עב טל, משל לדבר נעים: כחם צח עלי אור כעב טל בחם קציר (ישעי׳ יח ד).—עב מלקוש, כמו״כ נעים: באור פני מלך חיים ורצונו כעב מלקוש (משלי טז טו).—ומשל לדבר מתפזר על נקלה ולא נשאר ממנו כלום: מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאותיך (ישעי׳ מד כב).—ודבר עבר במהרה: תרדוף כרוח נדבתי וכעב עברה ישעתי (איוב ל טו).—ואמר בן סירא: עשיר דובר הכל נסכתו ואת שכלו עד עב יגיעו (ב״ס גני׳ יג כג). שועת דל עבים חלפה ועד תגיע לא תנוח (שם לב כא). [נאה ר]צ[ונ]ו ב[ז]מן מצוקה כעב חזיזים בעת בצורת (שם כו).—ובתו״מ: חמשה שמות נקראו לו איד עב ענן נשיא חזיז וכו׳ עב שהוא מעב׳ את הרקיע[1] (ירוש׳ תעני׳ ג ג). ועצר השמים מן העבים ומן הרוחות (ר׳ יוסף, בבלי שם ג:). תנא העבים והרוחות שניות[1] למטר (שם). מים קשים עבים סובלים אותו עבים קשים רוח מפורתן (ר״י, ב״ב י.). הרבה טיפין בראתי בעבים וכל טיפה וטיפה בראתי לה דפוס בפני עצמה (שם עז.). חיטין שירדו בעבים[2] מהו (ר׳ זירא, מנח׳ סט:). העבים משמיעים את קול צינורותיהם לימים והימים משמיעין את קול צינורותיהן לתהומות וכו׳ והעבים שואבים מים מן התהומות (פרד״א ס).—נתקשרו, נתפזרו העבים: הבא בעבים שנתקשרו מערב יום טוב עסקינן (ר׳ יצחק, ערובי׳ מה:). בימי הורדוס המלך היו גשמים יורדים בלילות בשחרית נשבה הרוח נתפזרו העבים זרחה החמה נתנגבה הארץ (מד״ר ויקר׳ לה).—נתקשרו השמים בעבים: מיד נתקשרו שמים בעבים וירדו גשמים עד שנתמלאו שתים עשרה מעיינות מים והותירו (אדר״נ ו). פעם אחת נתקשרו השמים בעבים וכו׳ ונתפזרו העבים וזרחה החמה (ברכ׳ כז:). ואותו היום תקופת תמוז היה נתקשרו שמים בעבים ונראה כעין קשת בענן (חגי׳ יד:). — ובסהמ״א: נתקשרו השמים בעב עבה אז טוב כי ירד גשם רב (רס״י, ברכ׳ נט.). קיטרי עבים מתקשרין וגשמים יורדין והוי כימות הגשמים (הוא, ר״ה ז:). — *וקשור, פזור עבים: הכל מודים כשהניחם (את הכלים תחת הצנור לקבל מי גשמים) בשעת קישור עבים טמאים בשעת פיזור עבים ד״ה טהורין לא נחלקו אלא שהניחם בשעת קישור עבים ונתפזרו וחזרו ונתקשרו (שבת עז:). — ואמר הפיטן: צורר מים פלאך במים עביך מים סובל מים (גנזי שכט׳ ג, דודסון 22). שמעו שחקים והאזיני חלד ניבי עדות עניו מקדם להביא בנים גדלתי ורוממתי עד עבי והם פשעו בי (שם 164). — ואמר המשורר: קנינך דבוק רגבים ואדים ועבים באונך ורגשת כרובים רצים ושבים בגאונך (ר״י אבן גיאת, קנינך ארבע יסודות, שער השיר 19). ובהדבקו בסוף החדש עם החמה אם יהיה תלי ביניהם ועל קו אחד יעמדו שניהם אז יעמד הירח לפני השמש כעב שחורה ויסתיר מעין כל ראיה מאורה (רשב״ג, כתר מלכות). ירוו ארצכם עבי שחקים כמו לבי אשר ירוה מצוקיו (הוא, כאין כשאו). קמתי בגן נשף העת ילדת העב עלי חולה וישא אל אפי רוח ריח מחלים

---

1) [כמד״ר (ברא׳ יג) הגרסה: שהוא מעבב את פני הקרקע, עי׳ עבב, פע׳.]

1) [כמעט שמועילות כמטר עצמו (רש״י).]

2) [פרש״י עם המטר כששתו העבים באוקיינוס בלעו ספינה מליאה חטין, ע״כ.]

נפש הולה (רמב״ע, הגביר כבפלו בחורך, שער השיר 73). **ילד** העב הניק הגן ותלמיו כאבק דק שחק עד כי שחקו פיות ציציו העת בכו עיני שחק (שם 74). משכיל מפיו עב החכמה על כל צמא אט עופרת (הוא, מחז׳ עילוס, דיואן קכז, בודל׳). כבר נהפך זמן לרע נאמן וטל עביו כמן (ר״י הלוי, פני אדם ולה, שער השיר 91). **שמש בפניך** וליל תפרשי על זהרו עבי קצותיך משי ורקמה הם כסות גופך אבל החן והיפי כסות עיניך (הוא, מה לך לביה, שם 92). עב תערף או יזלו עינים וברק שחקים או יקוד מעים (שלמה אבן אל מועלם, עד הערף, שם 130). אתמה לעבי טובך איך נבלאו (ר״י חריזי, תחכמוני 514). שגיה היתה כי לא... דיו בקראי לי ענן חסדו ועבו וכו׳ (עזרוס הלוי, קטע כ״י גנז׳ בידי ספירא). וגם ידו כמו עבים מריקים לרוות **גיא** וגם מדבר וציה (ד״ס יהודי מצרים וא״י ב, מן 13). אלי קצין נדיב הלב אשר שם בני עמי לעם אחר קציניו אשר עביו בדולחים יריקון ומטרון זהב אופיר **עבניו** (שם 19).

ג. **עָב**[1]), מ״ר, עָבִים,—יער, Wald; forêt; forest: מקול פרש ורמה קשת ברחת כל העיר באו בֶּעָבִים ובכפים עלו כל העיר עזובה (ירמ׳ ד כט).—ובסהמ״א: עבים כתר לחיתו יער חרי עפר מחסה לחלד ועכבר (אסף ג עו כה).

ד. **עָב**[2]), ת״ז, נק׳ עָבָה, מ״ר עָבִים, עָבוֹת,—מה שהוא עָב, מְעֻבֶּה, גַּס, קשה, הפך מן דק ורך, dicht, hart; épais, dur; thick, hard: נתערב קומצה בקומץ חברתה וכו׳ רבי יהודה אומר במנחת כהן משיח במנחת נסכים פסולה שזו בלילתה עבה וזו בלילתה רכה והן בולעות זו מזו (מנח׳ ג ב). אין אופין פת עבה בפסח דברי בית שמאי ובית הלל מתירין וכמה פת עבה א״ר הונא טפח (פסח׳ לו:).—ובסהמ״א: שאני מיא דקלישי ויוצאת מכל עבריו ונכנסות בינו לבין הכלי אבל דם עב הוא (רש״י, יומ׳ כח.). ואין להלק ולומר דשאני הכא לחומרא כלומר דקמחא שהוא מן שלקות שבלילתו רכה אסור אבל בעלמא שהוא עב והוי מעשה תנור אף שהיתה עיקר לא

[1]) [משמ׳ מיוחדת מהערך הקודם, וכמו שפרש רד״ק בשרשיו היערים העבים והמסובבים.]

[2]) [צורת מ״י נמצאת רק בסהמ״א. צורות הנק׳ ומ״ר אפשר שהן מן עָבֶה, עי׳ ערכו.]

אולינן לקולא (תוספ׳ ביצ׳ טז:). **כשנשפך התבשיל של** מקפה ופוסק מלשפוך העמוד סולד וחוזר לאחוריו מתוך שהתבשיל עב (הוא, נזיר ג:). **מן המשובח** שבחומר והעב שבו (ר״י א״ת, השרש׳ לריב״ג, ערך ענה). ומקצתם אפלים עבים כחתיכת העופרת המותכת באש (רש״ע פלקירא, מקור חיים לרשב״ג ג 27). **הגופים** העבים מונעים הגופים הדקים הזכים מלפגוש בהם האור השמשי (ר״י אבן לטיף, רב פעלים א.). **ור׳ שמעון** ברבי היה קולו עב שכן אמר לו **רבי חייא בפרק** הקורא את המגלה (יוחסי׳ השלם א 52). **שהוא עץ עב** וגדול ונקרא בדברי הז״ל מריש (ר״י אברבנאל, ת״א ז ו). **ואם יזוב מהם דם עב בלא כאב זה ירפא** מחלאי׳ רבי׳ ואין ראוי שיפסקנו (ר״ע אלדבי, ש״א נתיב ד, סו:).—ובדקדוק, אות, תנועה עָבָה: **ודע כי תנועת** החולם היא תנועת הקביצה באות העבה בלשון הערב וכו׳ וע״כ נקראת הצירי בלשונינו קמץ קטן כי תנועתה עבה כתנועת הקמץ (ר׳ סעדיה אבן דנן, ספ׳ השרש׳, מלאכת השיר 3).

עבב, ממנו א.עָב, עָב (?), *עָבָב.

***עָבַב**, קל לא נמצא.

—פעל, עִבֵּב, בינ׳ מְעַבֵּב,—עשה שיהיה **עָב, עָבֶה**, verdicken; épaissir; to thicken: **ה׳ שמות נקראו לו** עב אד ענן ונשיאים חזיז עב שהוא מעבב את הקרקע איד שהוא שובר אידן של בעלי שערים (מדר׳ ברא׳ יג).

—הפעיל, הֶעֱבִיב,—עשה עב וענן, כסה בענן, **ואמר** הפיטן: **אף ברי אתת שם שר מטר להעביב** ולהענין להריק להמטר (קליר, אף ברי, תפלי גשם). **שעירים להרביב הזיזים להעביב** (אפיק מען, שם). **שערי רקיע בו מאורות התקיע ומכנו זורחים במקומם** להשקיע הפתחו לחנון ים למו הבקיע ותעל תפלתם **פני מעביב רקיע** (שערי שמים, סליחו׳ ב, עי״ם).

—נפעל, *עתי׳ יֵעַב, ייעב,—נעשה עב ושמן[1]): **דרך** השושנים הרגיל לאוכלן מצמתין גופו **ולא ייעב** לעולם וכו׳ המצמתין גופן ושדיהן **ולא ייעבו** ולא יהיו גסות (פרוש ספ״ס למחבר בלתי ידוע, בספ׳ הסג לשטיינשניידר 173).

*עַבָּבִית, עֲבַעֲבִית,—עי׳ אֲבַבִית.

[1]) [ואולי זה מן פעל יעב, כמו עבה.]

עבד[1], ממנו עָבַד, עֹבֵד, עֶבֶד, עֲבֹדָה, עַבְדָּה, *עֲבֻדָּה, *עַבְדּוֹן, עַבְדוּת, *עַבְדָן, *עַבְדָנוּת, *עִבּוּד, מַעְבָּד, *מַעְבָּדָה, *שִׁעְבֵּד, *שִׁעְבּוּד.

עָבַד, פעו"י, עֲבָדְךָ, עֲבָדוֹ, עֲבָדָהּ, עָבַדְתָּ, עֲבַדְתַּנִי, עֲבַדְתֶּם, עָבַדְתִּי, עֲבַדְתִּיךָ, עָבְדוּ, עֲבָדוּךָ, עֲבָדוּהוּ, עֲבָדֻהוּ, עֲבָדוּם, עֲבַדְתֶּם, עֹבֵד, עֹבְדִים, עוֹבְדִים, עֲבֹד, עֲבֹד־, לַעֲבֹד, לַעֲבוֹד, מֵעֲבוֹד, עָבְדֶךָ, עָבְדוֹ, עָבְדָהּ, עָבְדָם, עָבְדֵנוּ, עֲבֹד, עָבְדֵהוּ, עִבְדוּ, עֲבֹדוּ, עִבְדֻהוּ, אֶעֱבֹד,־בוֹד, אֶעֱבָדְךָ, תַּעֲבֹד, תַּעַבְדֵם, יַעֲבֹד, יַעַבְדֵנִי, יַעַבְדֶנּוּ, יַעַבְדֵם, נַעֲבֹד, נַעַבְדָה, נַעַבְדֶךָ, נַעַבְדֶנּוּ, נַעַבְדֵם, תַּעַבְדוּ, תַּעַבְדוּ, תַּעַבְדוּן, תַּעַבְדוּם, יַעַבְדוּ, יַעַבְדוּ, יַעַבְדֻנִי, יַעַבְדוּנִי, יַעַבְדוּךָ, יַעַבְדוּהוּ, יַעַבְדֻהוּ, יַעַבְדוּם, — א) עָבַד פלוני, עשה מלאכה בבית, בשדה, וכיוצא בזה, arbeiten; travailler; to work: ועתה לכו עִבְדוּ ותבן לא ינתן לכם (שמות ה יח). ששת ימים תַּעֲבֹד ועשית כל מלאכתך (שם כ ט). כי כהר פרצים יקום יי׳ כעמק בגבעון ירגז לעשות מעשהו זר מעשהו וְלַעֲבֹד עבדתו נכריה עבדתו (ישעי׳ כח כא). כי מעולם שברתי עלך נתקתי מוסרותיך ותאמרי לא אֶעֱבוֹד (ירמ׳ ב כ). ושכר לא היה לו ולחילו מצר על העבדה אשר עָבַד עליה (יחזק׳ כט יח). פעלתו אשר עָבַד בה נתתי לו (שם כ). — ובמשמ׳ עשה מלאכה בתמידות, זמן פחות או יותר ארוך, שֵׁרֵת, שִׁמֵּשׁ, dienen; servir; to serve: וַיַּעֲבֹד יעקב ברחל שבע שנים (ברחש׳ כט כ). וַיַּעֲבֹד עמו עוד שבע שנים אחרות (שם ל). הקרב את מטה לוי והעמדת אתו לפני אהרן הכהן ושרתו אתו ושמרו את משמרתו וכו׳ לַעֲבֹד את עבדת המשכן (במד׳ ג ו-ז). ונשאו את יריעות המשכן וכו׳ ואת כל אשר יעשה להם וְעָבָדוּ (שם ד כה-כו). אלה פקודי משפחת הקהתי כל הָעֹבֵד באהל מועד (שם לז). ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבדה ולא יַעֲבֹד עוד (שם ח כה). וְעָבַד הלוי הוא את עבדת אהל מועד (שם יח כג). ויברח יעקב שדה ארם וַיַּעֲבֹד ישראל באשה ובאשה שמר (הוש׳ יב יג). — וְעָבַד את פלוני במשמ׳ זו, עשה מלאכתו: היאבה רים עָבְדֶךָ אם ילין על אבוסך (איוב לט ט). — עָבַד את הָאֲדָמָה, עשה כל המלאכות הדרושות להמציא פרי תבואה מהאדמה, חרש וזרע וקצר וכיוצא במלאכות האלה, das Lnad bearbeiten; travailler la terre; to work the soil: וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר יי׳ אלהים על הארץ ואדם אין לַעֲבֹד את האדמה (ברא׳ ב ה). וינחהו בגן עדן לְעָבְדָהּ ולשמרה (שם יח). כי תַעֲבֹד את האדמה לא תסף תת כחה לך (שם ד יב). וְעָבַדְתָּ לו את האדמה אתה ובניך ועבדיך והבאת והיה לבן אדניך להם ואכלו (ש״ב ט י). והנחתיו (את הגוי) על אדמתו נאם יי׳ וַעֲבָדָהּ וישב בה (ירמ׳ כז יא). עֹבֵד אדמתו ישבע לחם (משלי יב יא). — וְעָבַד כֶּרֶם: כרמים תטע וְעָבָדְתָּ ויין לא תשתה (דבר׳ כח לט). — עָבַד את פלוני, עשה מלאכתו בבית או בשדה, וכיוצא בזה: ויאמר לבן ליעקב הכי אחי אתה וַעֲבַדְתַּנִי חנם (ברא׳ כט טו). ויאמר (יעקב) אֶעֱבָדְךָ שבע שנים ברחל בתך הקטנה (שם יח). הלא ברחל עָבַדְתִּי עמך (שם כה). אתה ידעת את אשר עֲבַדְתִּיךָ ואת אשר היה מקנך אתי (שם ל כט). מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מֵעָבְדֵנוּ (שמות יד ה). חדל ממנו וְנַעַבְדָה את את מצרים כי טוב לנו עֲבֹד את מצרים ממתנו במדבר (שם יב). — עָבַד בפלוני, הכריח את פלוני שיעבד לו, שיעשה לו מלאכה מן המלאכות: את כל עבדתם אשר עָבְדוּ בהם (מצרים בישראל) בפרך (שמות א יד). לא תַעֲבֹד בבכור שורך (דבר׳ יה יט). הוי בנה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יַעֲבֹד חנם ופעלו לא יתן לו (ירמ׳ כב יג). — ואמר בן סירא: אל תרע עבד עובד באמת וכן שכיר נותן נפשו (ב״ס גני׳ ז כ). טוב עובד ויותר הון מ(מת)תכבד ו(ח)ס(ר) מזון (שם י כז). — ובתו״מ: נודות הגויים גרורין מותרין חרשין ופותין אסורין גוי עובדו וזופתו ישר׳ עומד על גביו כונס לתוכו יין ושמן ואינו חושש (תוספת׳ ע״ז ד י). נתן כליו לכובס נכרי ובא ומצאו עובד בו בשבת אסור (ירוש׳ שבת א ד). — ובפרט עשה עבודת המקדש: מאימתי (כהן קטן) כשר לעבודה משיביא שתי שערות אבל אחיו הכהנים אין מניחין אותו לעבוד עד שיהא בן כ׳ (חול׳ כד:). — וביחי׳ פעו׳ שעבדו והכשירו אותו לאיזה תשמיש שהוא: עורות בין עבודין ובין שאין עבודין מותר לטלטלן בשבת (שבת מט:). — *וקרקע עֲבוּדָה: כיצד בודק העשרים אמה שאמרנו חופר עד שהוא מגיע לסלע או לבתולה והיא הקרקע שנראית שאינה עבודה

1) שרש משתף בלשונות השמיות, בערב׳ עבד a).

a) عبد

(רמב"ם, טומאה' מת ט ו). — **ב) היה עֶבֶד** לפלוני, קנין כספו **או** שבוי, Sklave sein; être esclave; to be a slave: כי תקנה עבד עברי שש שנים יַעֲבֹד ובשביעית יצא לחפשי חנם (שמות כא ב). ורצע אדוניו את אזנו במרצע וַעֲבָדוֹ לעולם (שם ו). וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך וכו' עד שנת היבל יַעֲבֹד עמך (ויקרא כה לט-מ). כי משנה שכר שכיר עֲבָדְךָ שש שנים (דברים טו יח). — עָבַד בפלוני, הכריחו לַעֲבֹד עבודת עֶבֶד: וכי ימוך אחיך וכו' לא תַעֲבֹד בו עבדת עבד (ויקרא כה לט). וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו וכו' בהם תַּעֲבֹדוּ (שם מה-מו). לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי עֲבָד בם ביהודי אחיהו (ירמ' לד ט). — ובתלמ': מי שהציו עבד והציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד (בית הלל, גיטי' ד ה). שהרי כמה שנים שלא עבדתונו (גניבה בן פסיסא, סנה' כא.). — **ג) עָבַד את פלוני, לפלוני, היה נכנע לו, היה פלוני אדון לו, מושל עליו**: ורב יַעֲבֹד צעיר (בראשית כה כג). יַעַבְדוּךָ עמים וישתחוו לך לאמים (שם כז כט). ועל חרבך תחיה ואת אחיך תַּעֲבֹד והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך (שם מ). שתים עשרה שנה עָבְדוּ את כדרלעמר ושלש עשרה שנה מרדו (שם יד ד). וגם את הגוי אשר יַעֲבֹדוּ (זרעך) דן אנכי (שם טו יד). כי תקרב אל עיר להלחם וכו' והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס וַעֲבָדוּךָ (דבר' כ י-יא). וְעָבַדְתָּ את איבך אשר ישלחנו יי' בך (שם כח מח). וַיַּעַבְדוּ בני ישראל את כושן רשעתים שמנה שנים (שפט' ג ח). התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תַּעַבְדוּ לעברים כאשר עָבְדוּ לכם (ש"א ד ט). ויעל נחש העמוני ויחן על יביש גלעד ויאמרו אנשי יביש אל נחש כרת לנו ברית וְנַעַבְדֶךָּ (שם יא א). והייתם לנו (ישראל להפלשתים) לעבדים וַעֲבַדְתֶּם אתנו (שם יז ט). וישלמו (בני עמון) את ישראל וַיַּעַבְדוּם (ש"ב י יט). עם לא ידעתי יַעַבְדֻנִי (שם כב מד). מן הנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים מגשים מנחה וְעֹבְדִים את שלמה כל ימי חייו (מ"א ה א). וימרד במלך אשור ולא עֲבָדוֹ (מ"ב יח ז). ובא אשור במצרים ומצרים באשור וְעָבְדוּ מצרים את אשור (ישע' יט כג). כן תַּעַבְדוּ זרים בארץ לא לכם (ירמ' ה יט). וְעָבְדוּ הגוים האלה את מלך בבל שבעים שנה (שם כה יא). והיה הגוי והממלכה אשר לא יַעַבְדוּ אתו את נבוכדנאצר מלך בבל ואת אשר לא יתן את צוארו בעל מלך בבל בחרב וברעב ובדבר אפקד על הגוי ההוא (שם כז ח). והגוי אשר יביא את צוארו בעל מלך בבל וַעֲבָדוֹ והנחתיו על אדמתו (שם יא). הביאו את צואריכם בעל מלך בבל וְעִבְדוּ אתו ועמו וחיו (שם יב). על ברזל נתתי על צואר כל הגוים האלה לַעֲבֹד את נבוכדנצר מלך בבל וַעֲבָדֻהוּ (שם כח יד). — ובהשאלה, חַיַּת השדה: ועתה אנכי נתתי את כל הארצות האלה ביד נבוכדנאצר מלך בבל עבדי וגם את חית השדה נתתי לו לְעָבְדוֹ (שם כז ו). — ובני המדינה את מלכם: ויאמר געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם כי נַעַבְדֶנּוּ הלא בן ירבעל וזבל פקידו עִבְדוּ את אנשי חמור אבי שכם ומדוע נַעַבְדֶנּוּ אנחנו (שפט' ט כח). הקל מעבדת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו וְנַעַבְדֶךָּ (מ"א יב ד). — ושר המלכות למלכו: והשנית למי אני אֶעֱבֹד הלא לפני בנו כאשר עָבַדְתִּי לפני אביך כן אהיה לפניך (ש"ב טז יט). — עָבַד בפלוני בענין זה, הכריחו להיות נכנע לו: והיה כמלאות שבעים שנה אפקוד על מלך בבל ועל הגוי ההוא נאם יי' את עונם וכו' כי עָבְדוּ[1] בם גם המה גוים רבים (ירמ' כה יב-יד). והצלתים מיד הָעֹבְדִים בהם (יחזק' לד כז). — ובהשאלה, במשמ' בִּטֵּל רצונו לפני פלוני, נתן לו מה שהוא מבקש: וידבר אליו (הזקנים לרחבעם) לאמר אם היום תהיה עבד לעם הזה וַעֲבַדְתָּם ועניתם ודברת אליהם דברים טובים והיו לך עבדים כל הימים (מ"א יב ז). — **ד) עָבַד אלהים, האמין בו ושמר תורתו ועשה מצוותיו, הביא לו קרבן**: בהוציאך את העם ממצרים תַּעַבְדוּן את האלהים על ההר הזה (שמות ג יב; גם ד כג; ז יו). וגם מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה כי ממנו נקח לַעֲבֹד את יי' אלהינו ואנחנו לא נדע מה נַּעֲבֹד את יי' עד באנו שמה (שם י כו). והיה כי יביאך יי' אל ארץ הכנעני וכו' ארץ זבת חלב ודבש וְעָבַדְתָּ את העבדה הזאת בחדש הזה (שם יג ה). לא תשתחוה להם ולא תָעָבְדֵם[2] כי אנכי יי' אלהיך וכו' (שם כ ה; גם כג כד; כה; לג). ופן תשא עיניך

---

1) כי עָבְדוּ, יוד נשמטה מפני יוד שבמלה שלפניה.

2) [במקום תַעַבְדֵם, וכך גם (כג כד; דבר' ה ט). וכן וְנָעָבְדֵם (דבר' יג ג) במקום וְנַעַבְדֵם; ועי' ריב"ג (הרקמה שער ל, עמ' 198), ורד"ק (מכלול סדה"ס, לז.). ויש מהחדשים סוברים שהוא הָפְעַ' (Kö, I, 259), אבל זה נגד משמעת הכתוב ונגד שמוש הלשון.]

השמימה וראית את השמש ואת הירח וכו' ונדחת והשתחוית להם ועבדתם (דבר' ד יט; גם ח ט; י יב; כ; יא יג; יז). ובא האות והמופת אשר דבר אליך (הנביא) לאמר נלכה אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם ונעבדם[1]) (שם יג ג; גם יז ג). לבלתי בוא בגוים האלה הנשארים האלה אתכם ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום ולא תשתחוו להם (יהוש' כג ז; גם כב כז; כד ב; יד; טו; יט; לא). ויעשו בני ישראל את הרע בעיני יי' ויעבדו את הבעלים (שפט' ב יא; גם ג ז; י ו; יג; יו). ויאמר שמואל אל כל בית ישראל לאמר אם בכל לבבכם אתם שבים אל יי' וכו' והכינו לבבכם אל יי' ועבדהו לבדו ויצל אתכם מיד פלשתים (ש"א ז ג; גם כו יט). כי נדר נדר עבדך בשבתי בגשור בארם לאמר אם ישוב ישבני יי' ירושלם ועבדתי את יי' (ש"ב טו ח). ויקבץ יהוא את כל העם ויאמר אלהם אחאב עבד את הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה (מ"ב י יח; גם יז לג; לה; מא). ושטחום לשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום ואשר הלכו אחריהם וכו' לא יאספו ולא יקברו (ירמ' ח ב; גם יו יא). ואתם בית ישראל כה אמר אדני יי' איש גלוליו לכו עבדו ואחר אם אינכם שמעים אלי וכו' כי בהר קדשי בהר מרום ישראל נאם אדני יי' שם יעבדני כל בית ישראל (יחזק' כ לט-מ). כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יי' לעבדו שכם אחד (צפנ' ג ט). זרע יעבדנו יספר לאדני לדור (תהל' כב לא). מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו (איוב כא יה). ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה (דה"א כח ט). — ובתלמ': **העובד** עבודת כוכבים אחד **העובד** ואחד המזבח וכו' (סנה' ז ו). האיך נניח את אלהינו שבשמים ונלך **ונעבוד** עצים ואבנים (שם י). הגוים **העובדים** את ההרים ואת הגבעות הן מותרין ומה שעליהם אסורין (ע"ז ג ה). אלו לדבר שאין צורך לעולם בו היו עובדין היה מבטלו הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות יאבד עולמו מפני השוטים (שם ד ז). האומר בואו **ועבדוני** רבי מאיר מחייב (סנה' סא.). אילן שנטעו ולבסוף עבדו מותר (ע"ז מה:). דמות יונה מצאו להן בראש הר גריזים שהיו **עובדין** אותה (רב נחמן בר יצחק, חול' ו.). — ובסהמ"א: ובא רב אשי ופירק שני התקפות האלה

1) [עי' הערה הקודמת.]

ואמ' כי העבודה תלויה בדעת הכהן **העובדה** (גנזי שכט' ב, גינצבורג 136). וענין זה הוא שהזהירה תורה עליו ואמרה ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש וכו' כלומר שמא תשוט בעין לבך וכו' ותאמר שראוי להשתחוות להם **ולעובדן** (רמב"ם, עכו"ם ב ח).

— הפעי', הֶעֱבִיד, הֶעֱבַדְתַּנִי, הֶעֱבַדְתִּיךָ, וְהֶעֱבַדְתִּיךָ, מַעֲבִדִים, הַעֲבֵד, וַיַּעֲבֵד, יַעֲבִדוּ, — הֶעֱבִיד את פלוני, עשה שיַּעֲבֹד עבודת עֶבֶד וכדומ': **וַיַּעֲבִדוּ מצרים את בני ישראל** בפרך (שמות א יג). וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מַעֲבִדִים אותם (שם ו ה). ושש מאות מנצחים לְהַעֲבִיד את העם (דה"ב ב יז). — ואת החיל וכדומ': בן אדם נבוכדראצר מלך בבל הֶעֱבִיד את חילו עבדה גדולה אל צר (יחזק' כט יח). — והֶעֱבִיד את פלוני במשמ' הטיל עליו משא כבד: לא הֶעֱבַדְתִּיךָ במנחה ולא הוגעתיך בלבונה וכו' אך הֶעֱבַדְתַּנִי בחטאותיך הוגעתני בעונותיך (ישע' מג כג-כד). — הֶעֱבִיד את העם, את אויבו, שיהי' נכנע לו: וְהַעֲבַדְתִּיךָ את איביך בארץ לא ידעת (ירמ' יז ד). — ולַעֲבֹד את יי': ויסר יאשיהו את כל התעבות מכל הארצות אשר לבני ישראל וַיַּעֲבֵד את כל הנמצא בישראל (דה"ב לד לג). — ואמר המשורר: ומתי אוכלה אצא לחפשי וחסדך **יעבידני** לדורות (ר"י הלוי, הזמיר בזקוניס). ואמר בדונים הפלוסוף אבדת הדעת מן היצר והתאוה כי הדעת ימליכך על הזמן והתאוה **תעבידך** לזמן (ר"י זבארה, שעשועי, דודסון 92). — ואמר הפיטן: גוי **מעבידים** נעצב גוי קדוש לא נעצב גברו גאולים על מצב גואל וקדוש בם נצב (גנזי שכט' ג, דודסון 32). גדע קרני ועול **מעבידי** איכה אשא לבדי (שם 155).

— פעי', עֻבַּד, עֻבַּד בבהמה, שהכרחה הבהמה לעבד בשדה וכדומ': ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר אשר לא עֻבַּד בה אשר לא משכה בעל (דבר' כא ג). — והאדם, עֻבַּד בו עבודה: ביום הניח יי' לך מעצבך ומרגזך ומן העבודה הקשה אשר עֻבַּד בך (ישע' יד ג). — ואמר המליץ: זרעך יעונה **ויעובד** ארבע מאות (רסע"ג, הפג' על חוי הבלכי, דודסון 66). — והקב"ה אינו מקפח את שכר הכלבים לפסול את הספר **המעובד** בצואתם לא יפה הם עושים ולא יתכן כלל ליראי שמים (רח"ן הירחי, שו"ת, כה, ורטהיימר).

— נפעי', נֶעֱבַד, -בַד, נֶעֱבַדְתֶּם, יֵעָבֵד, תֵּעָבֵד, — נֶעֱבַד באדמה שחרשוה וזרעו בה וכיוצא בזה: נחל איתן

אשר לא יֵעָבֵד בו ולא יזרע (דבר' כא ד). — וְנֶעֱבַדְתֶּם האדמה, שתרשוה וזרעוה וכו': ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו וכו' ופניתי אליכם וְנֶעֱבַדְתֶּם ונזרעתם (יחזק' לו ח-ט). והארץ הנשמה תֵּעָבֵד תחת אשר היתה שממה לעיני כל עובר (שם לד). — וְנֶעֱבַד האדם, השדה, נהיה עֶבֶד לו, היה אנוס לעבדו כמו עֶבֶד: מלך לשדה נֶעֱבָד (קהל' ה ח). — ובתלמ', במשמ' נעשה: רובע ונרבע שנעבדה בהן עבירה אינו דין שאסורין לגבי מזבח (תמור' כח.). נעבדה בהן עבירה על פי עד אחד או על פי הבעלים מנין (שם). — ועורות: היכה באחר ידו בנייר בפינקס בעורות שאין נעבדין ובטומוס של שטרות שבידיו נותן ארבע מאות זוז (תוספת' ב"ק ט לא). המר בתמורה שהקדושה חלה על בעלת מום קבוע ואינה יוצאה לחולין להגזז ולהעבד (תמור' ג ג). — ונ"י, שעבדו אות בתור אלהות: כל הצלמים אסורין מפני שהן נעבדין אחת בשנה (ר' מאיר, ע"ז ג ח). הנרבע והמוקצה והנעבד אתנן ומחיר וטומטום ואנדרוגינוס אין נכנסין לדיר להתעשר (תוספת' בכור' ז ז). יש נעבד במחובר אצל גבוה או אין נעבד במחובר אצל גבוה (רמי בר חמא, ע"ז מו:). — ואמר המשורר: כי תעביד אנשי אמונה רק לכל נוכל נלוז דרך נעבדת (רמב"ע, דיואן מה בודל'). השחיר לבבי יד זמן שמו נעבד לכל מצחק ולפידים אך שערות ראשי מאד שנו מיקוד נדוד נוער ולפידים (הוא, התרשיש ה כג). השלכו ביאר כל הילודים וכל האבות בפרך נעבדים (רלב"ע, אותות אל). — ובמשמ' עֶבֶד: אמרתי הקשיבו נכבדים כי פשעו בנו הנעבדים החיות עם עופות נצמדים ועמהם הדגים נאחדים וילכו אל מלך השדים (הוא, אל בורלאי, כהנת). והיה בתוכם נשיא ונכבד וכל איש לאהבתו נעבד (ר"י זכרה, סמטוני, דוקון 7). שהיו חושבים כי בקבלתם עבודת המלך המוצלח או החכם ההוא עליהם כבר עשו בזה נחת רוח למזל המטיב בהשפעתו לנעבד ההוא (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ג כד, סג.).

—פעי, *עִבֵּד, עִבֵּד את העור, השיר את השער וְיִבֵּשׁ אותו עד שיהא ראוי לכתיבה או לעשות ממנו כלים וכדומ', gerben; tanner; to dress (hides): הצד צבי השוחטו והמפשיטו המולחו והמעבדו והמוחקו וכו' הרי אלו אבות מלאכות ארבעים חסר אחת (שבת ז ב). ס"ת שכתבתי לפלוני גוילין שלו לא עיבדתין לשמן (גיט' כד:). — ובסהמ"א: חמשה איסורין אחד שלא עיבדן בעפצי ואחד שלא עיבדן לשם ספר תורה (גנזי שכעי ב, גינצבורג 140). ולא היו להם סופרים שהיה בידם הלכה למעשה באיזה צד מעבדין את עורות ובאיזה צד כותבין ספרי תורות וכו' (שם 143). ואם גוי מעבדן וישראל עומד על גביו ומסייעו מסייע זה יש בו ממש (רבנו תם, הלכ' ס"ת יב, גנזי ירושלם). וישיר את השער שלהן במה שירצה ולעבדן במלח וקמח ועפצא (שם יג). אם המעבד עיבדן לשם ספרים אחרים ונמלך עליהן אחר כך וכתב עליהן ספר תורה או מכרן לכתוב בהן ספר תורה פסולין (שבלי הלקט, ענין תפלה לח). — °ובמשמ' סִדֵּר ונתן צורה להמר ספרותי, השתמשו בו בדבור ובספרות החדשה.

—התפ', *הִתְעַבֵּד, נִתְעַבֵּד, — כמו נִפְע', נעשה: בעל מום שלא נתעבדה בו עבירה פסול לגבי מזבח (תמור' כח.). חורש בשור וחמור יוכיח שנתעבדה בהם עבירה ומותר לגבי מזבח (שם). — ונ"י במשמ' שעבדו בו לאלהות: ואעשה כן גם אני יש כן לעבודה ויש כן למתעביד מכאן אמרו בדבר שמקריב אותו לגבי מזבח ואין מקריבים אותו לע"ז אם הקריב אותו לע"ז חייב (ספרי דבר' פא). — ובסהמ"א, נִתְעַבֵּד העור, שעִבְּדו אותו: לא ישמחנו (את העור) במקום דריסת הרגלים שזהו צורך עבוד שמתעבד ע"י דריסה (רש"י, גיל' י.). היה (העור) עשוי בקמח ועדיין לא נתעבד בעפצה שיעורו כדי לכתוב עליו את הגט (רמב"ם, שבת יא יד). — °וכמו קל, הכריח את פלוני לעבוד: בזה הוזהרנו שלא יתעבד אדם בחבירו עבודה קשה (ספ' חורתת לדיקים, שער המכוזיות כד.).

—הפע', °הָעֳבַד, שעשו אותו לעֶבֶד, ואמר המשורר: הנה העבד הבן שנתתו תמול גביר ונותו ביד כל צרר והיתה לך דביר (ר"י הלוי, יה למיחלים, סער הסיר 108).

עֹבֵד, עובד, ש"ז, מ"ר סמ' עֹבְדֵי, כנ' עֹבְדָיו, עֹבְדֵיהֶם,

—א) מי שֶׁעֹסֵק בעבודה, פֹּעֵל, Arbeiter; ouvrier; workman: מתוקה שנת העֹבֵד אם מעט ואם הרבה יאכל (קהל' ה יא). — עֹבְדֵי העיר: והיתה תבואתה ללחם לְעֹבְדֵי העיר וְהָעֹבֵד[1] העיר יַעַבְדוּהוּ[2] מכל

---

[1] [בשבע' οἱ δε 'εργαζόμενοι, וְעֹבְדֵי, כמו בפסוק הקדם.]

[2] [בשבע' 'εργῶνται αὐτὴν, יַעַבְדוּהָ.]

שבטי ישראל (יחזק' מח יח-יט). — עֹבֵד אדמה, אדם שעסקו הוא לעבד האדמה, אִכָּר, ; Landarbeiter paysan; husbandman : ויהי הבל רעה צאן וקין היה עֹבֵד אדמה (ברא' ד ב). ואמר לא נביא אנכי איש עֹבֵד אדמה אנכי (זכרי' יג ה). — וגם בהמה עֹבֶדֶת האדמה, חֹרשת וכו': והאלפים והעירים עֹבְדֵי האדמה בליל חמיץ יאכלו (ישע' ל כד).—עֹבֵד פשתים וכיוצא בזה, עֹשה המלאכות הנצרכות להתקין הפשתן לטויה וכדומ': ובשו עֹבְדֵי פשתים שריקות וארגים חורי (שם יט ט).— מַס עֹבֵד, כמו עֹבֵד במס: וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה ויט שכמו לסבול ויהי למס עֹבֵד (ברא' מט טו). וישב הכנעני בקרב אפרים עד היום הזה ויהי למס עֹבֵד (יהוש' יו י). בניהם אשר נתרו אחריהם בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם ויעלם שלמה למס עֹבֵד עד היום הזה (מ"א ט כא). —ב) עֹבֵד אלהות, מביא קרבן לאלהות, Verehrer, worshipper ; adorateur ; Anbeter : ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עֹבֵד אלהים לאשר לא עבדו (מלאכי ג יח).—עֹבְדֵי הבעל: ועתה כל נביאי הבעל כל עֹבְדָיו וכל כהניו קראו אלי איש אל יפקד כי זבח גדול לי לבעל כל אשר יפקד לא יחיה ויהוא עשה בעקבה למען האביד את עֹבְדֵי הבעל (מ"ב י יט; גם כא; כב; כג). — עֹבְדֵי פֶסֶל: יבשו כל עֹבְדֵי פסל המתהללים באלילים השתחוו לו כל אלהים (תהל' צז ז). — ובתו"מ: הגוים העובדין את ההרים ואת הגבעות אף על פי שהן מותרין עובדיהן בסקילה אדם שנעבד אף על פי שהוא מותר עובדיו בסקילה (תוספתי ע"ז ו-ח). כשם שנפרעין מן העובדין כך נפרעין מן הנעבדין (מד"ר ויקר' כו).—ובסהמ"א: מנהג העובד אצלנו איננו נגזר מן העולם שלא יהיה למשא עלינו ויהיה למשא עליו (ר' י' הלוי, הכוזרי ג א). — ועֹבֵד כוכבים, עֹבֵד כוכבים ומזלות: בשנה ראשונה עלו ישראל לרגל אמר להם דוד צאו וראו שמא יש בכם בני אדם עובדי כוכבים ומזלות (פרד"א יז יט).—ונק': וכן אשה שאין שם חששא שמא תחליף שיפחת קדירה ע"ג כירה ועובדת כוכבים מגיסה בה עד שתצא מן המרחץ (ר"ח, ע"ז לח:). אין מילדין את העובדת כוכבים ומזלות בשבת ואפי' בשכר (רמב"ם, שבת ב יב). ונהגו ליתן (מתנות בפורים) אף לשפחות ולמיניקות עובדות כוכבים שלא לצורך התינוקת (שבלי הלקט, פורים רב). כמדומה לי כיון שנתיחדה העובדת כוכבים וכו' שאינה נתפשת כגנב על כניסתה וכו' ואפילו משכה העובדה כוכבים וכו' ואפילו הברזא יוצאה חוץ לקנה אם אין העובדת כוכבים יודעת ה"ל כחה של עובדת כוכבים שלא בכוונה (מרדכי, ע"ז תתמז). — וְעוֹבְדֵי פסילים: ויהיה (הקב"ה) אחד לבדו וימלוך על כל העולם ויבושו כל עובדי פסילים וישתחוו לו כל בריות (גנזי שכט' ב, גינצבורג 165).

עֶבֶד, ס"ז, עָבֶד, עַבְדִּי, עַבְדְּךָ, עַבְדֵּךְ, עַבְדּוֹ, ננ"ר עֲבָדִים, עֲבָדִם, סמ' עַבְדֵי, כנ' עֲבָדַי, עֲבָדֶיךָ, עֲבָדָיו, עֲבָדֶיהָ, עַבְדֵיכֶם, עַבְדֵיהֶם,—א) גבר שהוא קנינו של איזה אדם ועֹשה את עבודתו, מקביל לְאָמָה, שפחה, Sklave, Knecht, Diener; esclave, serviteur; slave, servant : ולאברם היטיב בעבורה (בעבור שרה) ויהי וגמלים לו צאן ובקר וחמורים וַעֲבָדִים ושפחות ואתנת (ברא' יב יו). ויאמר אברהם אל עַבְדּוֹ זקן ביתו המשל בכל אשר לו (שם כד ב; גם לב ו; מא יב). למה נמות לעיניך וכו' קנה אתנו ואת אדמתנו בלחם ונהיה אנחנו ואדמתנו עֲבָדִים לפרעה (שם מז יט). הירא את דבר יי' מעבדי פרעה הניס את עֲבָדָיו ואת מקנהו אל הבתים (שמות ט כ). וכל עֶבֶד איש מקנת כסף ומלתה אתו אז יאכל בו (בפסח) (שם יב מד; גם כ י; כא ב). כי עֲבָדַי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עָבֶד (ויקר' כה מב; מד; נה). וזכרת כי עֶבֶד היית בארץ מצרים (דבר' ה יח; גם ו כא; יה יה; כג יו; כח סח). ויען נבל את עבדי דוד ויאמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עֲבָדִים המתפרצים איש מפני אדניו (ש"א כה י). ולמפיבשת בן קטן ושמו מיכא וכל מושב בית ציבא עֲבָדִים למפיבשת (ש"ב ט יב). ויקם שמעי ויחבש את חמרו וילך גתה אל אכיש לבקש את עֲבָדָיו וילך שמעי ויבא את עֲבָדָיו מגת (מ"א ב מ). והיה כעם ככהן כָּעֶבֶד כאדניו כשפחה כגברתה כקונה כמוכר (ישע' כד ב). הַעֶבֶד ישראל אם יליד בית הוא מדוע היה לבז (ירמ' ב יד). בן יכבד אב וְעֶבֶד אדניו (מלא' א ו). הנה כעיני עֲבָדִים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גברתה כן עינינו אל יי' אלהינו (תהל' קכג ב). עכר ביתו ינחל רוח וְעֶבֶד אויל לחכם לב (משלי יא כט). טוב נקלה וְעֶבֶד לו ממתכבד וחסר לחם (שם יב ט; גם יד לה; יז ב; כב ז; כט יט; כא; ל י; כב). אם אמאס משפט עֲבָדַי ואמתי ברבם עמדי (איוב לא יג). עֲבָדִים משלו בנו פרק אין

מידם (איכ׳ ה ח). ראיתי עֲבָדִים על סוסים ושרים הלכים כַּעֲבָדִים על הארץ (קהל׳ י ז). הנה אנחנו היום עֲבָדִים והארץ אשר נתתה לאבתינו לאכל את פריה ואת טובה הנה אנחנו עֲבָדִים עליה (נחמ׳ ט לו). ולששן עֶבֶד מצרי ושמו ירחע (דהי״א ב לד).—עֶבֶד עֲבָדִים, היותר שפל שבעבדים: ויאמר ארור כנען עֶבֶד עֲבָדִים יהיה לאחיו (ברא׳ ט כה). — עֶבֶד עוֹלָם: ולקחת את המרצע ונתתה באזנו ובדלת והיה לך עֶבֶד עולם ואף לאמתך תעשה כן (דבר׳ יה יז). ויאמן אכיש בדוד לאמר הבאש הבאיש בעמו בישראל והיה לי לְעֶבֶד עולם (ש״א כז יב). היכרת ברית עמך תקחנו לְעֶבֶד עולם (איוב מ כח).—בית עֲבָדִים, כנוי למצרים: אנכי יי׳ אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עֲבָדִים (שמות כ ב; גם יג ג; יד). השמר לך פן תשכח את יי׳ אשר הוציאך מארץ מצרים מבית עֲבָדִים (דבר׳ ו יב; גם ז ח; ח יד; יג ו; יא). וישלח יי׳ איש נביא אל בני ישראל ויאמר להם וכו׳ אנכי העליתי אתכם מארץ מצרים ואוציא אתכם מבית עֲבָדִים (שפט׳ ו ח). כי העלתיך מארץ מצרים ומבית עֲבָדִים פדיתיך (מיכ׳ ו ד).—ב) עֶבֶד למלך, שר ובדומ׳, נתין המשעבד לו: והוכח אברהם את אבימלך על אדות באר המים אשר גזלו עַבְדֵי אבימלך (ברא׳ כא כה). ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם אתם ראיתם את כל אשר עשה יי׳ לעיניכם בארץ מצרים לפרעה ולכל עֲבָדָיו ולכל ארצו (דבר׳ כט א). ויעמד (גלית) ויקרא אל מערכות ישראל ויאמר להם למה תצאו לערך מלחמה הלוא אנכי הפלשתי ואתם עֲבָדִים לשאול ברו לכם איש וירד אלי אם יוכל להלחם אתי והכני והיינו לכם לַעֲבָדִים ואם אני אוכל לו והכתיו והייתם לנו לַעֲבָדִים ועבדתם אותנו (ש״א יז ח-ט). ותהי מואב לדוד לַעֲבָדִים נשאי מנחה (ש״ב ח ב).—ובפרט שרים העמדים לפני המלך ומשרתים אותו: ויעל יוסף לקבר את אביו ויעלו אתו כל עַבְדֵי פרעה זקני ביתו וכל זקני ארץ מצרים (ברא׳ נ ז). ויאמרו עַבְדֵי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש (שמות י ז). ויאמרו עַבְדֵי שאול אליו הנה נא רוח אלהים רעה מבעתך (ש״א טז טו). ויבאו עַבְדֵי דוד ארץ בני עמון (ש״ב י ב). וגם באו עַבְדֵי המלך לברך את אדנינו המלך דוד (מ״א א מז). ויבא הספר אל מלך ישראל לאמר ועתה כבוא הספר הזה אליך הנה שלחתי אליך את נעמן עַבְדִּי ואספתו מצרעתו (מ״ב ה ו). ויאמרו עַבְדֵי המלך אשר בשער המלך למרדכי (אסת׳ ג ג). — ובמשׁכ׳ אנשי חילו: ויצא אבנר בן נר וְעַבְדֵי איש בשת בן שאול ממחנים גבעונה ויואב בן צרויה וְעַבְדֵי דוד יצאו ויפגשום על ברכת גבעון יחדו (ש״ב ב יב-יג; גם ח ז; יט ז; כ ו). ויאמר המלך להם קחו את עַבְדֵי אדניכם והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי והורדתם אתו אל גחון (מ״א א לג).—ג) עֶבֶד יי׳, העבד אותו ושמר את מצותיו: כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמולך ועתה שא נא לפשע עַבְדֵי אלהי אביך ויבך יוסף בדברם אליו (ברא׳ נ יז). כי עֲבָדַי הם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים (ויקר׳ כה מב). הרנינו גוים עמו כי דם עֲבָדָיו יקום ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו (דבר׳ לב מג). ויאמר יי׳ אלהי ישראל אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת שמר הברית והחסד לַעֲבָדֶיךָ ההלכים לפניך בכל לבם (מ״א ח כג). והכיתה את בית אחאב אדניך ונקמתי את דמי עֲבָדַי הנביאים ודמי כל עַבְדֵי יי׳ מיד איזבל (מ״ב ט ז). כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עַבְדֵי יי׳ וצדקתם מאתי נאם יי׳ (ישעי׳ נד יז; גם סג יז; סה ח; טו; סו יד). פדה יי׳ נפש עֲבָדָיו ולא יאשמו כל החסים בו (תהל׳ לד כג). נתנו את נבלת עֲבָדֶיךָ מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ (שם עט ב).—ותאר למלאכים: הן בַּעֲבָדָיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה (איוב ד יח).—ותאר לצדיקים ידועים, כמו האבות: זכר לאברהם ליצחק ולישראל עֲבָדֶיךָ אשר נשבעת להם בך (שמות לב יג). —ואברהם: וירא אליו יי׳ בלילה ההוא ויאמר אנכי אלהי אברהם אביך אל תירא כי אתך אנכי וברכתיך והרביתי את זרעך בעבור אברהם עַבְדִּי (ברא׳ כו כד). — יצחק: והיה הנער אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אתה הכחת לְעַבְדְּךָ ליצחק (שם כד יד).—יעקב: כה אמר אדני יי׳ בקבצי את בית ישראל מן העמים אשר נפצו בם ונקדשתי בם לעיני הגוים וישבו על אדמתם אשר נתתי לְעַבְדִּי ליעקב (יחזק׳ כח כה). זרע ישראל עַבְדּוֹ בני יעקב בחיריו (דהי״א טז יג).—ורגיל למשה: ויראו העם את יי׳ ויאמינו ביי׳ ובמשה עַבְדּוֹ (שמות יד לא). לא כן עַבְדִּי משה בכל ביתי נאמן הוא (במד׳ יב ז). וימת שם משה עֶבֶד יי׳ בארץ מואב על פי יי׳ (דבר׳ לד ה). כאשר צוה יי׳ את משה עַבְדּוֹ: כ: צוה משה

את יהושע (יהוש׳ יא יה). זכרו תורת משה עַבְדִּי אשר צִוִּיתִי אותו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים (מלא׳ ג כב).—גם יהושע: ויהי אחרי הדברים האלה וימת יהושע בן נון עֶבֶד יי׳ בן מאה ועשר שנים (יהוש׳ כד כט).—כָּלֵב: וְעַבְדִּי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והביאתיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורשנה (במד׳ יד כד).—ואיוב: ויאמר יי׳ אל השטן השמת לבך על עַבְדִּי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע (איוב א ח). ויאמר יי׳ אל אליפז התימני חרה אפי בך ובשני רעיך כי לא דברתם אלי נכונה כְּעַבְדִּי איוב (שם מב ז).—דוד: ועתה עשו כי יי׳ אמר אל דוד לאמר ביד דוד עַבְדִּי הושיע את עמי ישראל מיד פלשתים ומיד כל איביהם (ש״ב ג יח). ויאמר שלמה אתה עשית עם עַבְדְּךָ דוד אבי חסד גדול כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה ובישרת לבב עמך (מ״א ג ו). בעבור דוד עַבְדֶּךָ אל תשב פני משיחך (תהל׳ קלב י).—אליקים: והיה ביום ההוא וקראתי לְעַבְדִּי לאליקים בן חלקיהו (ישע׳ כב כ).—חזקיהו: ועוד דברו עבדיו על יי׳ האלהים ועל יחזקיהו עַבְדּוֹ (דה״ב לב יז).—זרבבל: ביום ההוא נאם יי׳ צבאות אקחך זרבבל בן שאלתיאל עַבְדִּי נאם יי׳ ושמתיך כחותם (חגי ב כג).—צמח: שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך כי אנשי מופת המה כי הנני מביא את עַבְדִּי צמח (זכר׳ ג ח).—ותֹאַר לנביאים: והכיתה את בית אחאב אדניך ונקמתי את דמי עֲבָדַי הנביאים (מ״ב ט ז). עד אשר הסיר יי׳ את ישראל מעל פניו כאשר דבר ביד כל עֲבָדָיו הנביאים (שם יז כג). מקים דבר עַבְדּוֹ ועצת מלאכיו ישלים (ישע׳ מד כו). מי בכם ירא יי׳ שמע בקול עַבְדּוֹ אשר הלך חשכים ואין נגה לו יבטח בשם יי׳ וישען באלהיו (שם נ י). למן היום אשר יצאו אבותיכם מארץ מצרים עד היום הזה ואשלח אליכם את כל עֲבָדַי הנביאים יום השכם ושלח (ירמ׳ ז כה). ושלח יי׳ אליכם את כל עֲבָדָיו הנביאים השכם ושלח ולא שמעתם (שם כה ד). כה אמר אדני יי׳ האתה הוא אשר דברתי בימים קדמונים ביד עֲבָדַי נביאי ישראל הנבאים בימים ההם שנים להביא אתך עליהם (יחזק׳ לח יז). כי לא יעשה אדני יי׳ דבר כי אם גלה סודו אל עֲבָדָיו הנביאים (עמו׳ ג ז). אך דברי וחקי אשר צויתי את עֲבָדַי הנביאים הלוא השיגו אבתיכם (זכר׳ א ו). ולא שמענו בקול יי׳ אלהינו ללכת בתורתיו אשר נתן לפנינו ביד עֲבָדָיו הנביאים (דני׳ ט י).—וכן אחיהו: ויקברו אתו ויספדו לו כל ישראל כדבר יי׳ אשר דבר ביד עַבְדּוֹ אחיהו הנביא (מ״א יד יח).—אליהו: ויאמר דבר יי׳ הוא אשר דבר ביד עַבְדּוֹ אליהו התשבי לאמר (מ״ב ט לו).—יונה: הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה כדבר יי׳ אלהי ישראל אשר דבר ביד עַבְדּוֹ יונה בן אמתי הנביא אשר מגת החפר (שם יד כה).—ישעיהו: ויאמר יי׳ כאשר הלך עַבְדִּי ישעיהו ערום ויחף שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש (ישע׳ כ ג).—וגם נבוכדנאצר המוציא לפֹעַל פקודת יי׳: הנני שלח ולקחתי את כל משפחות צפון נאם יי׳ ואל נבוכדראצר מלך בבל עַבְדִּי והביאתים על הארץ הזאת ועל ישביה ועל כל הגוים האלה סביב (ירמ׳ כה ט; גם כז ו; מג י).—ותֹאַר לעם ישראל: ואתה ישראל עַבְדִּי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אהבי אשר החזקתיך מקצות הארץ ומאציליה קראתיך ואמר לך עַבְדִּי אתה בחרתיך ולא מאסתיך (ישע׳ מא ח-ט). מי עור כי אם עַבְדִּי וחרש כמלאכי אשלח מי עור כמשלם ועור כְּעֶבֶד יי׳ (שם מב יט; גם מג י; מד א-ב; כא; מה ד; מח כ; מט ג; נב יג; נג יא[1]). ואתה אל תירא עַבְדִּי יעקב נאם יי׳ ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק (ירמ׳ ל י).—ד) עַבְדְּךָ, דבור של כבוד לפני גדול: כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר עַבְדְּךָ יעקב עם לבן גרתי (בראש׳ לב ה). ויאמר עַבְדְּךָ אבי אלינו אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי (שם מד כז). ויקרא לכל בני המלך וכו׳ ולשלמה עַבְדְּךָ לא קרא (מ״א א יט).—ובפרט דבור של הכנעה למדבר בעדו במשמ׳ אני: ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עַבְדֶּךָ (בראש׳ יח ג). ויאמר דוד אל שאול אל יפל לב אדם עליו עַבְדְּךָ ילך ונלחם עם הפלשתי הזה (ש״א יז לב; גם כ ז-ח; כז ה). ויאמר שמעי למלך טוב הדבר כאשר דבר אדני המלך כן יעשה עַבְדֶּךָ (מ״א ב לח).—וכן עַבְדּוֹ: ויאמר למה זה אדני רדף אחרי עַבְדּוֹ כי מה עשיתי ומה בידי רעה ועתה ישמע נא אדני המלך את דברי עַבְדּוֹ (ש״א כו יח-יט). ויפל יואב על פניו ארצה וישתחו ויברך את המלך ויאמר יואב היום ידע עַבְדְּךָ כי מצאתי חן בעיניך אדני המלך אשר עשה המלך את דבר עַבְדּוֹ[2] (ש״ב יד כב).

1) [ויש מפרשים את המקומות האלו על המלך המשיח, או על הנביא וכדומ׳.]—2) [כך הכתיב, והקרי עבדך.]

ויאמר ארונה מדוע בא אדני המלך אל עַבְדּוֹ ויאמר דוד לקנות מעמך את הגרן (שם כד כא). ויגד לשלמה לאמר הנה אדניהו ירא את המלך שלמה והנה אחז בקרנות המזבח לאמר ישבע לי כיום המלך שלמה אם ימית את עַבְדּוֹ בחרב (מ"א א נא).—ומ"כ: ויאמרו אליו לא אדני וַעֲבָדֶיךָ באו לשבר אכל כלנו בני איש אחד נחנו כנים אנחנו לא היו עֲבָדֶיךָ מרגלים (בראש' מב י-יא). אדני שאל את עֲבָדָיו לאמר היש לכם אב או אח (שם מד יט). ויאמר אליקים ושבנא ויואח אל רבשקה דבר נא אל עֲבָדֶיךָ ארמית כי שמעים אנחנו ואל תדבר יהודית באזני העם אשר על החומה (ישעי לו יא).—ובפרט בתפלה לפני יי': ויאמר משה אל יי' בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עַבְדֶּךָ כי כבד פה וכבד לשון אנכי (שמות ד י). ויאמר משה אל יי' למה הרעת לְעַבְדֶּךָ ולמה לא מצאתי חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה עלי (במד' יא יא). ויצמא מאד ויקרא אל יי' ויאמר אתה נתת ביד עַבְדְּךָ את התשועה הגדולה הזאת (שפט' טו יח). ויאמר עלי לשמואל לך שכב והיה אם יקרא אליך ואמרת דבר יי' כי שמע עַבְדֶּךָ (ש"א ג ט). ותקטן עוד זאת בעיניך אדני יי' ותדבר גם אל בית עַבְדְּךָ למרחוק (ש"ב ז יט). ועתה יי' אלהי אתה המלכת את עַבְדְּךָ תחת דוד אבי ואנכי נער קטן לא אדע צאת ובא (מ"א ג ז). גם עַבְדְּךָ נזהר בהם בשמרם עקב רב (תהל' יט יב). ועתה שמע אלהינו אל תפלת עַבְדְּךָ ואל תחנוניו והאר פניך על מקדשך השמם (דני' ט יז). — ואמר בן סירא: **עבד** משכיל חורים יעבדו ...ס...א יתאונן (ב"ס גני' י כה).—ובתו"מ: **עבד עברי** נקנה בכסף ובשטר וכו' **עבד** כנעני נקנה בכסף ובשטר ובחזקה (קידוש' א ב-ג). ממזר שנשא שפחה הולד **עבד** שחררו נמצא הבן בן חורין רבי אליעזר אומר הרי זה **עבד** ממזר (שם ג יג). אל תהיו **כעבדים** המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו **כעבדים** המשמשין את הרב שלא (על מנת) לקבל פרס (אנטיגנוס איש סוכו, אבות א ג). האו' תנו נכסיו לפלוני ופלוני **עבדיי** לא זכו בנכסים ולא קנו עצמן בני חורין (תוספת' ב"ב ט י). משל הדיוט אומר **עבד** מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך (ספרי דבר' ו). יוצא **העבד** בחותם שבצוארו אבל לא בחותם שבכסותו (שמואל, שבת נח.). כלום יש **עבד** שנותן שלום לרבו (ריב"ל, שם פט.). כי לי בני ישראל **עבדים** ולא **עבדים לעבדים** (ריב"ז, קידוש' כב:). אם עושה אדם עצמו **כעבד** לאדמה ישבע לחם (ר"ל, סנהד' נח:). לאחד שבא ליקח **עבד** אמר לאדוניו **העבד** הזה שאת' מוכר קאקריסין הוא או קאלוחסין הוא א"ל קאקריסין הוא ועל זה אני מוכרו וכו' א"ל מרי היאך לקחת אותי **בעבד** טוב או **בעבד** רע א"ל **בעבד** רע א"ל **בעבד** רע אתה לקחתני ותבקשני **עבד** טוב (ר' יהודה בר שלום בשם ר' יהודה בר סימון בשם ר' לוי בן פרטא, מד"ר שמות מג).—ומשל: רוב **עבדים** גאים (אבא שאול, ירוש' קידוש' ד יא). אל תאמין **בעבד** עד ששה עשר דור (ר' יוחנן, שם הוריות ג ז).—ובספה"א: ואומר הערב כי **העבד** מחומר אדוניו קורין וישמעני אדוניו ולשונו עלי חרין (ר"י זבארה, שעשועי' יא, דודסון 128). נתתי אל **עבדי** זרת בקש אמה (עמנו' מחב' כ). אין המלכים מלכים ברצון בלבד אלא בטבע וכמו כן **העבדים עבדים** בטבע בתחלה (רש"ט פלקירא, ראשי' חכמה 68). — ובהשאלה, ואמר המשורר: איך תהי נראה כאישים אשר המה בבור יגון שקועים ומה תירא ומה ירך לבבך והימים **עבדים** לך ידעים (ר"ש הנגיד, דבריך בתוך לבי). אוילים **עבדי** בטנם ואחרי עיניהם הלכים (קטע כ"י גני' JQR., XVI, 1904, 439). אמרו **עבד** תבל וחלילה להיות אדוניה **עבדיה** מה נעמה תבל והיא עץ טוב לו נתנה לנו מגדיה (קטע כ"י גני', העתקי שפירא). ודע כי כל בני אדם **עבדי** תאות העולם (ראב"ע, במד' ו ז). **עבד** התאוה יותר מדוכא ומעונה מ**עבד** בני אדם (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסופי' ב יא, 42). **עבד** התאוות יותר שפל מ**העבד** הנעבד (משלי חכמים פו). והפושע בו (במוסר) נטרד ואבד מן העולם הבא והם הנקראים **עבדים** אסירי יצרם **ועבדי** תאוותם (ר"י אבן עקנין, ספר מוסר ב טו). — *ובמשקל השיר, שוא וחטף, בהבדל מן התנועות[1]: אמנם המשוררים יש להם דרך אחרת כי התנועות אצלם ג' מינים המין האחד הוא ז' תנועות וקורין אותן מלכים והן החולם וכו' והמין הב' הוא ב' תנועות שלפעמים יקראו מלכים ולפעמים יקראו **עבדים** והן **השורק** וכו' והשורק אשר תקרא **עבד** היא **השורק** הבאה לפני האותיות השפתיות (ר' סעד' אבן דנאן, מלאכ' השיר, ניבויאר 4). ולא זה בלבד כי גם במלכים **ובעבדים** יזהרו מאד המשוררים ולא ישימו כי אם **עבד** תחת

---

[1]) [עי' מלך ג).]

עבד ומלך תחת מלך (ר״מ אבן חביב, מרפא לשון, ו.). וכל שיר שאיננו שקול במלכים **ועבדים בו יבוזו לו** להקת המשוררים (שם ו:).

עֲבָד ס״ז, מ״ר כנ׳ עֲבָדֵיהֶם, — מעשה, פעלה, כמו עֲבֹדָה: כי את כל זה נתתי אל לבי ולבור את כל זה אשר הצדיקים והחכמים וַעֲבָדֵיהֶם [1] **ביד האלהים** (קהל׳ ט א).

עֻבְדָא[2], עובדא, עובדה, -ס״זו״נ, מעשה, עבודה, Tat; action; deed: מה שאתה רואה אותם הצדיקים עובדא שלהם הנגלה היא כטפה מן הים נגד הפנימיות שלהם (נועם אלימלך, הגרי הקודש, עא:). אל תהי רשע בפני עצמך והטעם הוא כי אם ח״ו יחזיק עצמו כרשע אזי אין לבו בקרבו לעשות איזו מצוה או תורה ותפלה ואיזו עובדא כשרה וישרה כי מתיאש עצמו (שם פרש׳ שופטי).—ומ״ר עֻבְדּוֹת, עובדות: וכל העובדות האלה מלמדות אותנו שאין ראוי שישתמש אדם בכתרה של תורה (ר״י אברבנאל, כהלי אבו״ד, ד״ה אל תעשה עטרה). ולכן אמרו ז״ל במסכת סנהדרין פרק נגמר הדין תניא ר״א אומר שמעתי שב״ד מכין ועונשין שלא כדין ושלא מן התורה לא לעבור על דברי תורה כי אם לעשות סייג לתורה וכו׳ והביאו שם מעשים ועובדות מורות על זה (הוא, הקדמ׳ שפטי). אם שתעבוד אותו בכל העובדות המנויים והמפורשים בפסוק ואז תהי׳ כלי יפה ונאה ומוכשר לקבל (נועם אלימלך, פרש׳ עקב). יש כמה **עובדות** אחרות שצריך לעשות כגון ציצית ותפילין ושאר מצות (ר׳ נחמן מברסלב, שיחות כג).—ובמשמ׳ מעשה בנגוד לדעה והשערה, Tatsache; fait; fact, השתמשו בו בדבור ובספרות החדשה.

עֲבֹדָה, עבודה[3], ס״נ, סמ׳ עֲבֹדַת, עבודת, כנ׳ עֲבֹדָתִי, עבודתי, עֲבֹדָתוֹ, עבודתו, עֲבֹדָתֵנוּ, עֲבֹדַתְכֶם, עֲבֹדָתָם, עבודתם,—א) מעשה, פעלה, מלאכה, Arbeit, Werk; travail, ouvrage; labour, work: וימררו את חייהם בַּעֲבֹדָה קשה בחמר ובלבנים ובכל עֲבֹדָה בשדה את כל עֲבֹדָתָם אשר עבדו בהם בפרך (שמות א יד). ויאמרו אל משה לאמר מרבים העם להביא מדי הָעֲבֹדָה למלאכה אשר צוה יי׳ לעשת אתה (שם לו ה). את קלעי החצר את עמדיה וכו׳ ואת כל כלי עֲבֹדַת המשכן לאהל מועד (שם לט מ). כי כהר פרצים יקום יי׳ כעמק בגבעון ירגז לעשות מעשהו זר מעשהו ולעבד עֲבֹדָתוֹ נכריה עֲבֹדָתוֹ (ישע׳ כח כא). מצמיח חציר לבהמה ועשב לַעֲבֹדַת האדם להוציא לחם מן הארץ (תהל׳ קד יד). יצא אדם לפעלו וְלַעֲבֹדָתוֹ עדי ערב (שם כג). והם הלוים המעשרים בכל ערי עֲבֹדָתֵנוּ (נחמ׳ י לח). ועל הסבלים ומנצחים לכל עשה מלאכה לַעֲבוֹדָה וַעֲבוֹדָה ומהלוים סופרים ושטרים ושוערים (דה״ב לד יג).—עֲבֹדַת האדמה: ועל עשי מלאכת השדה לַעֲבֹדַת האדמה עזרי בן כלוב (דה״א כז כו).—עֲבֹדַת הַבֻּץ: בני שלה בן יהודה ער אבי לכה ולעדה אבי מרשה ומשפחות בית עֲבֹדַת הבץ לבית אשבע (שם ד כא).—עֲבֹדַת הצדקה: והיה מעשה הצדקה שלום וַעֲבֹדַת הצדקה השקט ובטח עד עולם (ישע׳ לב יז).—מְלֶאכֶת עֲבֹדָה: ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עֲבֹדָה לא תעשו (ויקר׳ כג ז). ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עֲבֹדָה לא תעשו (במד׳ כח יח; גם כט א).—מְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ: ועשה בצלאל ואהליאב וכו׳ את כל מלאכת עֲבֹדַת הקדש (שמות לו א).—כְּלֵי עֲבוֹדָה: ואת קלעי החצר ואת מסך פתח שער החצר וכו׳ ואת כל כלי עֲבֹדָתָם ואת כל אשר יעשה להם ועבדו (במד׳ ד כו). ומהם (מהלוים) על כל כלי הָעֲבֹדָה כי במספר יביאום ובמספר יוציאום (דה״א ט כח). ולמחלקות הכהנים והלוים ולכל מלאכת עֲבוֹדַת בית יי׳ ולכל כלי עֲבוֹדַת בית יי׳ לזהב במשקל לזהב לכל כלי עֲבוֹדָה וַעֲבוֹדָה (שם כח יג-יד).—ואמר בן סירא: כי בעבודתה מעט תעמל ולמחר תאכל פריה (ב״ס גנ״י ו יט). אל תקוץ בצבא מלאכה ועבדה כי מאל נחלקה (שם ז יה). על עבדת עץ יהי פרי בן חשבון על יצר אחד (שם כז ו).—ובתלמו׳ במשמ׳ שֶׁטַח של קרקע הנצרך לַעֲבֹדַת הצמח: היתה שדהו זרועה תבואה וביקש ליטע לתוכה שורה של דלועין נותנין לה לעבודתה ששה טפחים (כלא׳ ג ז). כרם שחרב מאמצעו אם אין שם שש עשרה אמה לא יביא זרע לשם היו שם שש עשרה אמה נותנין לה **עבודתה** וזורע את המותר (שם ד א). גפן שהיא נטועה בגת או בנקע נותנין לה **עבודתה** וזורע את המותר

---

1) [כן פרש ראב״ע מעשיהם. וכן תרגמו כל התרגומים חוץ מהארמי. וכן בסור׳ עֲבַד. ולדעת רד״ק בשרשיו הוא השם מעבד בהשמטת המם. ורש״י פרש ע״פ התרגום הארמי כמו עַבְדֵיהֶם, כלומ׳ תלמידיהם, משמשיהם.]

2) [מן הארמ׳ עוֹבַד, עוֹבָדָא.]

3) [הכתיב המלא נמצא רק בדה״י.]

(סס ח ד). וכמה היא עבודת הגפן ששה טפחים לכל רוח (סס ו א). עבודת ירק בירק אחר ששה טפחים בין מן האמצע בין מן הצדדים וכו׳ אפילו אין שם אלא קלח אחד נותן לו עבדתו ששה טפחים (תוספתי סס ג ז). גפן שנטוע במדריגה נותנין לה עבודתה הזרעים והירקות הנטועים במדריגה נותנין להן עבודתן (סס ג ז). מהו להקרית בתחילת ששה להיות מיצר והולך מה אם בשעה (שאין) [ש]עבודה פוגעת בעבודה את אמר מותר כאן שאין עבודה פוגעת בעבודה לא כל שכן (ירוש׳ סס ג א). ד׳ אמות שאמרו כדי עבודת הכרם (ב״ב פג.).— ב) עֲבֹדָה ושרות קבועה של עבד, של משעבד, וכדומ׳, Dienst; service: מלא שבוע זאת ונתנה לך גם את זאת בַּעֲבֹדָה אשר תעבד עמדי עוד שבע שנים אחרות (ברא׳ כט כז; גס ל כו). ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן הָעֲבֹדָה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן הָעֲבֹדָה (שמות ב כג; גס ה ט; יא; ו ו). וכי ימוך אחיך ונמכר לך לא תעבד בו עֲבֹדַת עֹבד (ויקר׳ כה לט). גלתה יהודה מעני ומרב עֲבֹדָה היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח (איכ׳ א ג). ועל ידם החזיקו התקועים ואדיריהם לא הביאו צורם בַּעֲבֹדַת אדניהם (נחמ׳ ג ה). ועם זה לחם הפחה לא בקשתי כי כבדה הָעֲבֹדָה על העם הזה (סס ה יח). לחברוני חשביהו ואחיו בני חיל אלף ושבע מאות על פקדת ישראל מעבר לירדן מערבה לכל מלאכת יי׳ וְלַעֲבֹדַת המלך (סס כו ל). כי יהיו לו לעבדים וידעו עֲבוֹדָתִי וַעֲבוֹדַת ממלכות הארצות (דה״ב יב ח).— עֲבֹדָה קשה: ולא שמעו (בני ישראל) אל משה מקצר רוח וּמֵעֲבֹדָה קשה (שמות ו ט). וירעו אותנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עֲבֹדָה קשה (דבר׳ כו ו). אביך הקשה את עלנו ואתה עתה הקל מֵעֲבֹדַת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו ונעבדך (מ״א יב ד). והיה ביום הניח יי׳ לך מעצבך ומרגזך ומן הָעֲבֹדָה הקשה אשר עבד בך (ישע׳ י ג).—ובתלמ׳: ואם אמור יאמר העבד שתי אמורות אחת בסוף שש ואחת בתחילת שבע אחת בסוף שש עד שהוא בעבודתו ואחת בתחלת שבע (ירוש׳ קידוש׳ א ב). בר״ה בטלה עבודה מאבותינו במצרי׳ (ר״ה יא:).— ג) עֲבֹדַת יי׳, עֲבֹדַת המקדש: והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן יי׳ לכם כאשר דבר ושמרתם את הָעֲבֹדָה הזאת והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה הָעֲבֹדָה הזאת לכם ואמרתם זבח פסח הוא ליי׳ (שמות יב כה-כז). והיה כי יביאך יי׳ אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי אשר נשבע לאבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את הָעֲבֹדָה הזאת בחדש הזה (סס יג ה; גס ל יו; לה כא; לט לב; מב). זאת עֲבֹדַת בני קהת באהל מועד קדש הקדשים (במד׳ ד ד). מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לעבד עֲבֹדַת עֲבֹדָה וַעֲבֹדַת משא באהל מועד (סס מז; גס ז ה; ח יט; יח ד). ולבני קהת לא נתן כי עֲבֹדַת הקדש עלהם בכתף ישאו (סס ז ט). ומבן חמשים שנה ישוב מצבא הָעֲבֹדָה ולא יעבד עוד (סס ח כה). כי עד הוא בינינו וביניכם ובין דורותינו אחרינו לעבד את עֲבֹדַת יי׳ לפניו בעלותינו ובזבחינו ובשלמינו ולא יאמרו בניכם מחר אין לכם חלק ביי׳ (יהוש׳ כב כז). ונתתי אותם שמרי משמרת הבית לכל עֲבֹדָתוֹ ולכל אשר יעשה בו (יחזק׳ מד יד). והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לַעֲבֹדַת בית אלהינו (נחמ׳ י לג). ויהיו משרתים לפני משכן אהל מועד עד בנות שלמה את בית יי׳ בירושלם ויעמדו כמשפטם על עֲבוֹדָתָם (דה״א ו יז; גס כג כד; ט יג; כד ג; כה ו; כח יג; כט ג). ויעמד כמשפט דויד אביו את מחלקות הכהנים על עֲבֹדָתָם והלוים על משמרותם (דה״ב ח יד; גס כד יב; כט לה; לא ב; לה ב; לה י).—ובתו״מ: על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים (שמעון הצדיק, אבו׳ א ב). ולעבדו בכל לבבכם איזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה (תענ׳ ב.). תחת אשר לא עבדת את יי׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב איזו היא עבודה שבשמחה ובטוב לבב הוי אומר זה שירה (רב מתנה, ערכ׳ יא.). לעבוד עבודת עבודה איזהו עבודה שצריכה עבודה הוי אומר זו שירה (ר׳ יוחנן, סס).—ובפרט הָעֲבֹדָה שבבית המקדש: אין אדם נכנס לעזרה לעבודה אפילו טהור עד שיטבול חמש טבילות (יומ׳ ג ג). ומה עבודה שאינה באה אלא מכח המכשירין הרי היא דוחה שבת מכשירי עבודה שאין [עבודה] באה אלא מכחן אינו דין שידחו את השבת (מכי׳ ויקהל א). להזהיר את הכהנים שתהא העבודה נעשית כתקנה שבשעבודה נעשית כתקנה הם כלים את הפורעניות מלבא לעולם (ספרי, במד׳ קטז). גביני כרוז שהיה מכריז בבי׳ המקדש מה היו או׳ הכהנים לעבודה והלוי׳ לדוכן וישראל למעמד (ירוש׳ שקל׳ ה ב). אין הכהן נרצע שמא ייעשי בעל

מום וייפסל מן העבודה (ר"מ, שם קידושי' א ג). הא למדת שכל המשנה מעבודה לעבודה שטעון טבילה (רבי, יומא' לב:). וחמש עבודות הן תמיד של שחר בבגדי זהב עבודת היום בבגדי לבן (שם). בקש הקב"ה ליתן להם ד' דברים תורה וייסורין ועבודת הקרבנות ותפלה ולא בקשו (ר' אחא, מד"ר שמות ל).— ובתפלה: ושעירי עזים נעשה ברצון ובעבודת בית המקדש נשמח כלנו (ראשי חדשים, מוסף לר"ח). — ובפרט, עֲבֹדַת כה"ג ביום הכפורים: והכי אמר רב נטרונאי גאון מחסיה במנחה של יום הכפורים אין אומר ש"ץ אתה כוננת וסדר עבודה ולא בשחרית אלא במוסף בלבד שמזכיר סדר עבודה והזיות והודאות בשעת עבודת כהן גדול (סדר ר' עמרם השלם ב, קטו.).—ושכר הָעֲבֹדָה של הכהן: אם היה בעל מום נותנה לכהן שבאותו משמר ועבודתה[1]) ועורה שלו ואם היה זקן או חולה נותנה לכל כהן שירצה ועבודתה ועורה לאנשי משמר (ב"ק קט:).—וברכת רצה שבתפלת י"ח שהיא תפלה על עֲבֹדַת ביהמ"ק: ומברך עליה שמונה ברכות על התורה ועל העבודה ועל ההודאה (יומא' ז א). כל דבר שהוא לבא אומרה בעבודה וכל דבר שהוא לשעבר אומרה בהודאה (ירוש' ברכ' ד ג). טעה ולא הזכיר של ר"ח בעבודה חוזר לעבודה נזכר בהודאה חוזר לעבודה בשים שלום חוזר לעבודה (ריב"ל, ברכ' כט:). וכיון שבאת תפלה באת עבודה וכו' וכיון שבאת עבודה באתה תודה (מגיל' יח.).—הָעֲבוֹדָה, קריאה של שבועה: אמר שמעון הצנוע לפני ר' אליעזר אני נכנסתי לבין האולם ולמזבח שלא רחוץ ידים ורגלים אמר לו מי חביב אתה או כהן גדול היה שותק אמר לו בוש אתה לומר שכלבו של כהן גדול חביב הימך אמר לו רבי אמרת אמר לו העבודה אפילו כהן גדול פצעין את מוחו בגזירין מה תעשה לא מצאך בעל הפול (תוספתי כלים ב"ק א ו). אמר לו (ר"ט לר"ע) העבודה שלא בידתה אשריך אברהם אבינו שיצא מחלציך עקיבא (ספרי במד' עה). אמר לה העבודה לא ראיתי בך מום שאין כיפיך בכל העולם (שם קטו). העבודה אם יש בדור הזה יכול להוכיח (ר' טרפון, ספרא קדושי' פרק ד). מעשה בבנימין הצדיק שהיה ממונה על קופה של צדקה ובאתה אשה לפניו אמרה לו רבי פרנסני אמר לה העבודה שאין בקופה של צדקה כלום (אדר"נ ג). וכשבאו אצל ר"ג אמר להן העבודה לא חיסרתם ולא הותרתם אלא כך היה מעשה (ברכ' לד:). קפץ ר' חייא ונשבע העבודה כך שמעתי מרבי (יבמ' לב:). אמרתי לו רשע למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך במי שהוא עתיד להיות רמה ותולעה העבודה שאגלחך לשמים (שמעון הצדיק, נדרי' ט:). העבודה שאני מדמשק ויש שם מקום ששמו חדרך (ר' יוסי בן דורמסקית, מד"ר שה"ש, צוארך כמגדל השן). — ובסהמ"א: תשובתכם הטובה מאד ערבה לי כי ממנה הבנתי כוונתכם הרצויה והעבדה כי לא היתה הידוש אצלי (לוחת הרב נתנאל טרבוט, מסכת חיג Magaz. XIV, ברלינר, אוצר טוב 18). — העבודה לשמים באותה המשמ': אמר הזאב אם תניחני לשמור אותם (את הצאן) לא אזיק אחת מהן העבודה לשמים שלא אוכל מהן כלום (מעשה משה, JQR, 1911-12, 361).— וַעֲבֹדָה זרה, עֲבֹדַת כוכבים, עֲבֹדַת כוכבים ומזלות: המדיח זה האומר נלך ונעבוד עבודה זרה (סנה' ז י). על אלו דברים נפרעין מן האדם בעוה"ז וכו' על עבודה זרה ועל גלוי עריות (תוספתי פאה א ב). בית עבודה זרה מפחמין אותו בפיחמין (שם מ"ש ה יג). מתלש בשערו מקרע את כסותו משבר את כליו מפזר מעותיו בחמתו יהא בעיניך כעבד עבודה זרה שאילו אמר לו יצרו לך ועבוד עבודה זרה היה עובד שכך הוא עבודתו של יצר הרע (שם ב"ק ט לא). כך אני (יהונתן בן גרשום בן משה) מקובל מבית אבי אבא מבור עצמך לעבודה זרה ואל תצטרך לבריות (ר' שמעון בר נחמן, ירוש' ברכ' ט ג). — ובסהמ"א: כהן שהמיר דתו לעבודת כוכבים וחזר בו לא ישא את כפיו (בשם ר' נטרונאי גאון, שבלי הלקט, תפל' לג). אשה שהמירה דתה לעבודת כוכבים ובנה קטן עמה או שנגנב ונאנס להמיר דתו לעבודת כוכבים ומת אין משמרין עליו אבלות (בשם ר"ת, שם, שמחות יט).— ובמשמ' פסל: מניין לעבודת כוכבים שהיא מטמאה במשא כנידה (ר' עקיבא, שבת ט א). עיר שיש בה עבודה זרה חוצה לה מותר (ע"ז א ד). הרואה עבודה זרה אומר ברוך ארך אפים (תוספת' ברכ' ז ב). לא יאמר אדם לחבירו המתן לי בצד עבודה זרה פלונית ואני אמתין לך בצד עבודה זרה פלונית שנ' ושם אלהים אחרים לא תזכירו (שם ע"ז ו יא). גר וגוי שירשו את אביהם גוי יכול הוא לומר טול אתה עבודת כוכבים ואני מעות אתה יין ואני פירות (דמאי ו י).

1) [פרש"י שכר עבודתה דהיינו בשרה, ע"ב.]

כל ישיבה שישבו ישראל במדבר עשו להם עבודת כוכבים ומזלו' (רבי, פדר"א מז).—ובסהמ"א: מה בין עבודת כוכבים של עובד כוכבים לעבודת כוכבים של ישראל עבודת כוכבים של עובד כוכבים אסורה בהנאה מיד וכו' ושל ישראל אינה אסורה בהנאה עד שתעבד וכו' (רמב"ם, עכו"ם ז ז).— וספר עֲבֹדָה זרה: ולא היה להם סופרים שהיה בידם הלכה למעשה כאיזה צד מעבדין את עורות וכאיזה צד כותבין ספרי תורות והיו לוקחין ריק מידי גוים שעושין לכתוב בהן ספר עבודה זרה והיו כותבין בהן ספרי תורה מפני שלא היה בידם הלכה למעשה ועדיין הן נוהגין כך (גנזי שכטר ג, גינצבורג 143).

עֲבֻדָּה, ש"נ,—שם הקבוץ להעבדים והשפחות, Dienerschaft; personnel, gens; household, servants: ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר וַעֲבֻדָּה רבה (בראש' כו יד). ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן וכו' וחמש מאות אתנות וַעֲבֻדָּה רבה מאד (איוב א ג).

*__עֲבָדָה__, ש"נ,—עִבּוּד עורות: צריך עבדה לשמו (ר' תנחום הירושלמי, ספ' המספיק, בכר 133). אינו צריך עבדה כלל (שם).

*__עַבְדּוֹן__, ש"ז,—כמו עֲבֹדָה: באיזו פורני אמרו בפורני של ישראל או אפ[ילו] בפורני של גוים נמי כך ראינו שמשנה זו לא משום גוים נגעו אלא משום עבדון חול נגעו בה וכו' ואין גוזין אותן במספרים ולמה שהוא נראה כעבדון חול ואין גוזזין את הירק בתספורת כולן שהוא ניראה בעבדון חול וכו' (גאוניקה II, גינצבורג 222).

עַבְדוּת, עַבְדֻת, ש"נ, כנ' עַבְדֻתֵנוּ, עַבְדֻתָם.—מעמד אדם שהוא עֶבֶד, Knechtschaft; esclavage; servitude: ועתה כמעט רגע היתה תחנה מאת יי' אלהינו וכו' ולתתנו מחיה מעט בְּעַבְדֻתֵנוּ כי עבדים אנחנו וּבְעַבְדֻתֵנוּ לא עזבנו אלהינו (עזר' ט ח-ט). ויתנו (יוצאי מצרים) ראש לשוב לְעַבְדֻתָם במרים (נחמ' ט יז). — ובתו"מ: הוציאנו מעבדות לחירות מיגון לשמחה (פסח' י ה). ולמה אל הדלת שעל ידי דלת יצאו מעבדות לחירות (רחב"י, ירוש' קידוש' א ב). א"ל כמדומין אתם ששררה אני נותן לכם עבדות אני נותן לכם (ר"ג, הור' י:). כי גר יהיה זרעך וגו' גירות עבדות עינוי בארץ לא להם לארבע מאות שנה לאספטיה שלהם (ר' יוחן, מד"ר בראש' מד, תיאודו'). -- ובסהמ"א: בעבד שמסר לו רבו שפחה כנענית וכלו ימיו שכל זמן שהיה עבד היתה מותרת לו ומשעה שיצא מן העבדות נאסר (תש' הגא' גנ"י, אסף 103). נשקי חותם וסימן עבדות שתולין לעבדים בצואריהם (רש"י, גיטי מג:). והעבדות שיקבלו הוא שיהיו נבזים ושפלים למטה ולא ירימו ראש בישראל אלא יהיו כבושים תחת ידם (רמב"ם, מלכים ו א).—ואמר המליץ: ואם שכיר יהיה לך ועבדך חשוב אותו כאלו הוא ילידך ואם הקל לעבודתו לאט לו ושלם חיש שכירותו ופעלו (רה"ג, מוסר השכל, לקוטי קדמוניס 57). ואיך אשרוהו בעבדת מלכים אשר היא בעיניו עבדת אשרים (ר"י הלוי, היוכלו סגריס, שער השיר 96). דת האלהים שים לך ציץ נורך על ראש ועבדתו תנה לגאון צבי (ר"י חריזי, הענק רכז).

*__עַבְדָן__, עובדן, ש"ז, מ"ר עַבְדָּנִים, עבדנין, עובדנין,—מעבד עורות, בורסי, Gerber; tanneur; tanner: בש"א אין נותנין עורות לעבדן ולא כלים לכובס נכרי אלא כדי שיעשו מבעוד יום (שבת א ח). עורות בעל הבית מחשבה מטמאתן ושל עבדן[1] אין מחשבה מטמאתן (כלים כו ח). הנותן עורות לעובדן הקצועין והתלושין הרי אילו של בעל הבית והיוצא עם שטף המים הרי אילו שלו (תוספת' ב"ק יא יז). והנותן עורות לעבדן כולן אצל בעל הבית הרי אילו משל בעל הבית (שם יז).— עֲרֵבַת הָעַבְּדָנִים: דרדור עגלה וקוסטות המלכים ועריבת העבדנין[2] ובור ספינה קטנה והארון אף על פי שמקבלין טמאין (כלים יה א). עריבת העובדנין שנתן לתוכה קמח שלשה ימים קודם לפסח אינו צריך לבער (תוספת' פסח' ג ג).—ובסהמ"א: דהיכי דצריכי לאושכף עשיר שהוא (דלא) [צלא] ד' ככרות למזונותיו ואנשי ביתו כך צריכין לעבדן עני (רגמ"ה, ב"ב ה.). אין טופלין אותם בסיד להסיר שערן (של הראש ושל הרגלים) דהוי דרך העבדנין (רש"י, ביצ' לד.). רוניא רצען היה (ולוקח עורות) ונותן עורות לעבדנין לעשות מהן מנעלין למוכרן בשוק (הוא, ב"ב ה.). ואם לקחו העור אחר שהעבירו שערו וחלקו אותו בעביו לשנים כמו שהעבדנין עושין (רמב"ם, תפלין א ז). ארבעה ככרות אוכל העבדן שמעבד את העורות ביום

---

1) [במדב"מ של עובדן.]

2) [במדב"מ העובדן. וכן נקוד בכ"י פרמה הָעוֹבְדָן, וכן הגרסה בכמה דפוסים.]

שהוא עני וארבע ככרות אוכל בעל העורות שהוא עשיר [1] (תשובי הרמב"ם). נתן עבדן קמח לעריבה (ר' זרח' הלוי, אזהר' לפסח, הגדי' מלוירה ומנקדה, כ"י בריטי' מוז'). שהעור מתעלה שמתרכך ומצהיל את הפנים וזה טוב מאד למען ירוץ קורא בו כאשר הגידו לי העבדני' שע"י עבוד זה הוא נעשה רך וטוב (רמב"ן הירקחי, פו"ת לב, גנזי ירושלם, ורטהיימר). כי בעלי הבצלים הם בעלי ידיעת האומנות כגון העבדנים והרצענים והצבעים וכו' (ר"י אבן לטיף, אגרת התשובה 49).

°עַבְדָּנוּת, ש"נ, מלאכת העבדן, Gerberei; tannage; tanning: ובעודם בשותפות השניה נתן כותי אחד עורות לראובן לעבדם ובכל אותם הימים שנתעסק בעורות לא נתעסק במלאכת הרצענות עתה באים חבריו ומבקשים חלקם מן הריוח שהרויח בעבדנות ואומרים שלא הוציאו מכלל השותפות שום דבר כי אם מלאכת הרצענות (רח"ש, שו"ת פט יג). והשיב ראובן הלא לא היה כונתינו אלא שירויח כל אחד במלאכתו כדי פרנסתו מה לי במלאכת העבדנות מה לי במלאכת הרצענות (עזהו"ע, שהפין קעו).

***עַבְדְּקָן** [2], ש"ז, מי שזקנו עב, גדול, רב השער: אני יודע שלא תעשה לי כשפים מעולם מפני שבעלה זלדקן ואני עבדקן (ח"ג כל נ"ס ה). ועי' זלדקן.

עבה [3], ממנו עָבָה, *עָבֶה, °עָבוּי, °עָבוּת, עֲבוּת, עָבוֹת, עֳבִי, עֹבִי, °עָבְיוֹן, °עֲבִיוּת, מַעֲבֶה.

עָבָה, פ"ע, עָבִיתָ, — עָבָה פלוני, היה או נהיה עָבֶה, בעל גוף רחב, גס, בעל הרבה בשר, dick sein; être épais; to be thick, fat: שמנת עבית כשית (דברי לב יה). קטני עבה ממתני אבי (מ"א יב י). — ובספהמ"א: ואחר כך כדור הארץ אשר היא המרכז כבדה ועבתה בעבור רחקה ממקום התנועה (ר"י א"ת, הכוזרי ה ג). אילן קטן שגדל ועבה וארץ שהעלתה שרטון הרי זה נוטל בשבת פי שנים (רמב"ם, כתב' ג ז).

—פעי', *עִבָּה, עיבה, בינ' מְעַבֶּה, — עשה שיהיה עָבֶה: מחפין את הקציעות בקש ר' יהודה אומר אף מעבין (מעו"ק ג ב). המסמא את עיניו והמצבה את כריסו והמעבה [1] את שוקיו אין נפטר מן העולם עד שיהא לו בן [2] (תוספת' פאה ד יד). הדא דתימא בשעיבה על מנת להדל אבל אם עיבה על מנת שלא להדל לא סוף דבר לביתו אלא אפילו לשוק נותן מן המשואר על הכל (ר' זעירא, ירוש' שם ג ג). מתוך שהוא מעבן הן עושות יותר לשנה הבאה (שם ז ה). עד כאן הוא מעבה את הכורת מיכן והילך הוא מתיש את כוחו (שם, שביע' א ח). — ומקו' לְעַבּוֹת: אין נוטלין עצים מן הסוכה אלא מן הסמוך לה שמואל אמר בשלא נתכוון לעבותה אבל אם נתכוון לעבותה אסור בשלא היתנה (שם ביצ' ד א). —ובספהמ"א: שמעבין תבשיל הקדירה ע"י שמהין קמח לתוכו (רש"י, פסחי' מ:). בעכביש אשר יארוג על מאור הבית וכאשר יתמיד יעבה ויסתום וכו' וכל אשר יתמיד הדבר (ארוגת העכביש) יחזק ויעבה וימנע אור השמש מעבור בו (ר"י א"ת, חו"ה, חשבון הנפש ג). שהרוח דרומית יעבה האויר ויוריד מה שבו מן הלחיות אל המים (ר"ש א"ת, אותות השמים, בהכוכות, כ"י ביה"ס בגעטנגן). המימות המלוחים הם המים מאד ואינו מפני הום הקיטור שיחזק בם אך כח הארץ היוצא מהם הוא גובר ויעבם ויקפיאם (ר"י זבארה, שעשועי ע, דודקון 111). כשיעלה (האד הלח מן הארץ) ויפגוש המקום הקר הנה הקרירות יעבה אותו ויתהוו ממנו מים (רלב"ג, משלי ג יח). כאשר הגיד עליו האיד הקר שהוא ריעו מה שהגיד ר"ל שעיבה פני הענן ועצר בתוכו האיד הקיטורי בדרך שלא יוכל לעלות ולצאת (רלב"ג, איוב לו ה). ולא נתחדש אלא הכדורים והכלים המעבים אורו בערכם לא בערך האור והחום שבכחו אז כחו עתה (עקים רמונים ז ט). אבן מהרי' סגל דרש עיסה שבלילתה רכה אין רשאין להוסיף קמח כדי לעבותה (מהרי"ל, הלכי תיקון המלות). ועשה לו טפלה של טיט סביב לעבותו לשמור חומו כדרך שעושין לתנורים (ר"ע מברטי', ע"ז ז ז).

—פעי', *עֻבָּה, רק בינ' מְעֻבֶּה, מעובה, — שעשו אותו עָבֶה: ושני ספלים של כסף היו שם ר' יהודה אומר של סיד היו אלא שהיו משחרין פניהם מפני היין ומנקבין כמין שני חטמין דקין אחד מעובה ואחד דק (סוכ' ד ט). הזון בעין מימר המעובה של מים

[1] והוא תרגום ופרוש של האמרי אנשי: ארבעי לצלא וארבע לצללא (ב"ב ה.), מקום המאמר נשמט מכ"י המחבר.

[2] [מרכב מן הארמי עב דקן.]

[3] גם בארמ', בערב' קצת דומה לזה ע'בי a).

a) غبي

[1] [כך בדפו'. ובהוצ' צוק"ם והמקפח.]

[2] [עד שיחלה כך.]

והמידק של יין דאמר ר' יונה בשם איסי וכו' (ירוש', שם ד ה). פעם אחת ביקש אגריפס המלך ליתן עיניו באוכלוסי ישראל אמר ליה לכהן גדול תן עיניך בפסחים נטל כוליא מכל אחד ונמצאו שם ששים רבוא זוגי כליות וכו' והיו קוראין אותו פסח מעובין[1] (פסח' סד:). תני לוי לא מעובה[2] ולא מידק אלא בינוני (ערכי' כה.).—ובסהמ"א: אי זו היא עוללת זה אשכול הקטן שאינו מעובה כאשכול שאין לו כתף (רמב"ם, מתנות עניים ד-יז). דרך הסכוך להיות קל כדי שיראו מתנו הכוכבים הגדולים היתה מעובה כמין בית אעפ"י שאין הכוכבים נראין מתוכה כשרה (הנ"ל, סוכ' ה כא). וצורת גופה (של הלבנה) כדור והוא מעובה ושחור חלק אין בו אורה (ר"מ אלבלגי, ס"א 3 ג).

—התפ', *הִתְעַבָּה, נִתְעַבָּה—נעשה עָבֶה: מפני מה נתעקרו אמהות כדי שיהנו בעליהן בנויין שבזמן שהאשה מקבלת הריון היא מתכערת ומתעבת (רבי חונה בשם רבי נחמיה, מד"ר שה"ש, יונתי בחגוי הסלע). — ובסהמ"א: מפסלין שנוטלין מן הכל כדי שתתעבה הקורה מלשון ויפסול שני לוחות אבנים (ערוך ערך זבל). ומתגדל (ע"י הירח) הכבד והטחול וכל דבר חי שהוא דק מתעבה (הכמוני, פי' ספר יצירה ט פד, עא:). ומתנאיו (של הכח הכפוריי) שיהיה בתכלית הבהירות כדי שיוטבעו בו הצורות הנראות ולא יכנס דבר בינו ובין הנראה כענין מי שירדו המים בעיניו ויתעבה הליחות הלבניית אשר לפני הכפוריי (ראב"ד, אמו"ר 28). כשנפלה סאה תרומה על פי המגורה ונתקבצה שם ונתעבה כגון שנפלה סאה חטים של תרומה על פני אוצר גדול מחטים (רמב"ם, תרומ' ד יא). כל אשר יקרבו הגשמים לנקודת המרכז התעכרו והתעבו עצמם וכבדה תנועתם (ר"ש א"ת, מו"כ א עב). המים ההם (שנמס בו מלח) יתעבו וישובו כדמות החומר ולא ישקעו בהם הבצים לעובים (הנ"ל, אותות השמים, כ"י ביה"ס כזנזנסי). וכשתרחק (השמש) ממנה (מן הארץ) יתקבץ האיד ההוא העולה ויתעבה וישוב מים מפני הקור (שם). שהאתיר אשר הוא האויר המתלהב העליון ירד למטה ויכנס לתוך הארץ לדקותו ויתגעש בתוכה למטה ולמעלה ויתנועע הארץ בהתעבותו בתוכה וירעישנה (שם). הדברים הגשמיים יתעבה גופם ויעפר ברדתם (ר"מ קורדוזירו, אילימה כב). והמתרחק משם (מן הגלגלים) נתעבה וקבל צורת הארץ (ר"י אברבנאל, שנות הדשים עיון א, יא.). ויש משתין עב וישאר עב ויש משתין דק ואחרי כן יתעב' וישאר בעבותו (ר"מ אלדבי, ש"א נתיב ד, מקוה הקטן). ויתעבה ויתעכר וימאסוהו האיבריי ותשליכם הכח הדוחה הטבעית מאבר לאבר עד שתוציאם לתחתית הגוף (שם, המתכים). ואבוקראט כתב כי הדב' הגורם שינה הוא העשן היוצא מהאצטומכא בבשול ראשון שהוא הולך אל הלב וחום הלב מעלהו אל הראש ושם יגיע לתכלית עלייתו ויתעבה וירד לאיברי החושים ומבטל הרגשותם (שם נתיב ה, בהנהגת השינה). ואם הרגיל נפשו בסבות המחייבות לקבץ החלאה על מראתה בלכתה אחרי התאות אז חשך משחור תארה ונתעבתה חשבתה ובטלה מהכל הבנתה (ראב"ח, מאזני צדק לאלגזלי 45). אבל השפע עצמה הוא כולו אותיות המתעבה בירידתו למטה (ר"כ בר' אלחנן, עפ"מ ד, ג:). ואי אפשר לכל עשרה כתות המלאכים להתגלים ולהתעבות כל כך כמו כתות האישים ובני אלהים (שם, שער קרית ארבע קט, קז:). יצאה ראשונה מלכות בתחילה וז"א אחריה וכן כולם וכה הכלי בלוע בהם וראשון שבהם חזר ונכנס וכן כתר בתהילה וכולם אחריו ונתעבה הנשאר ונעשה כלי מניצוצות שנפלו בו בהכא' אורו מהורתו של עליון (רמח"ל, חוקר ומקבל א ד). אז יתפרדו החלקים הקיטוריים שבגשם ויעלו למעלה אל הכובע המקורר ושם יתעבו ויגעו בצנור ומן הצנור ינטפו אחת אחת לתוך הקנה החלול (ליכדא, כאסית למודים ב ב 27). — ובהשאלה הִתְעַבָּה הדמיון: גם אנו נאמר על האברופיים בכללות מה שהוא אמת ויציב שכל כך התעבה דמיונם במעבה החומר הגולמיי עד שלא ידעו להבדיל באמונותיהם בין החי ובין המת (שארית הנחלה לד).

—הפעי', *הֻעֲבָּה,—כמו פִּעֵּי: היו דקות ולא היו מכאנות העבן[1]) ונעשו מבוונות הרי זה אינו כרם (תוספת' כלא' ג ז). — ובסהמ"א: להקפות פירוש להעבות ראש הפתילה להרבות אורה מותר (ר"ח, שבת כא.). פעמים שהוא צריך להעבות את הכתב ופעמים שהוא צריך להמעיט את הכתב ולהדיקו (הלכי ספ' תורה, גנזי מלריס, אדלר 20). ומקבלת הריאה הקצף שעולה על

---

1) [פרש"י עב על שם שהעם רב. ע"כ.]

2) [ברגמ"ה ורש"י: מעובה.]

1) [נ"א העבו, ובדפו' סיעתו. ובירוש' (ה א), דפו' וויניציא: העבי, ודפו' קרוטושי': היו עבות, ובר"ש שם: היו עבים.]

הדם הדומה לקצף על המים לא למזונותיה שאינה נזונית (אלא) מן הדם אלא לבשולו כדי להעבותו עד שיהא לחלוחית לבנה דקה והוא הנקרא בלשון ערבי בלג'ם (ר"י אבן עקנין, ספר מוסר ג יג).

—הפעי', *הֻעֲבָּה,— כמו פע': נס גדול נעשה במטה שאעפ"י שבלע כל אותן המטות שהשליכו וכו' ולא הועבה כל מי שרואה אותו אומר זה מטה אהרן (ר' יוסי ברי' חנינה, מד"ר שמות ט).

—נפעי', *נֶעֱבָה,—כמו פע': אמרו ז"ל נס גדול נעשה במטה וכו' ובלען מטה אהרן ולא נעבה יותר מזה שהיה (תנחו' וארא ג).

***עָבֶה**, ת"ז, נקי' עָבָה, מ"ר עָבִים[1], עבין,—כמו ד.עָב: קנה כדי לעשות קולמוס אם היה עבה או מרוסס כדי לבשל ביצה קלה שבבצים טרופה ונתונה באלפס (שבת ח ה). אמר קונם תבשיל שאיני טועם אסור במעשה קדרה רך ומותר בעבה (נדרי' ו א). סגום עבה וכפת עבה אינן מביאין את הטומאה עד שיהיו גבוהים מן הארץ פותח טפח (אהלי' יא ג). אין החנוני רשאי להרתיח את המידה ולא להקפיצה וכו' ולא יעשה את המחק עבה מצד אחד וצר מצד אחד (תוספת' ב"ב ה ה). אמר אביי צואה כל שהוא מבטלה ברוק אמר רבא וברוק עבה (ברכי' כה:). ג' מיני הדרוקן הן של עבירה עבה ושל רעב תפוח ושל בשפים דק (שבת לג.). ציפהו מקום הנחת פיו או שהיה קולו עבה מחמת הציפוי פסול (ירוש' ר"ה ג ג). ואיזו היא אילוני' וכו' רשב"א אומר כל שקולה עבה ואינה ניכרת בין אשה לאיש (יבמי פ:). (טיפת חלב) דנפל ברוטב עבה (רבינא, חולי' קח.). לאוהבו של מלך שהיה משתקע בטיט עבה הציץ המלך וראה אותו א"ל עד שאתה משתקע בטיט הלך עמי (ר' נחמיה, מד"ר ברא' ל).—ונקי' עָבָה: ושל זכוכית כדי לצוק בתוכה שמן והבא את אמר הכין רבי אחא רבי מיישא רבי כהן בשם רבנן דקיסרין כאן בעבה כאן בהדה (ירוש' שבת ח). שתיתא רב אמר שהכל נהיה בדברו ושמואל אמר במ"מ א"ר חסדא ולא פליגי הא בעבה הא ברכה עבה לאכילה עבדי לה רכה לרפואה קא עבדי לה (ברכי' לח.). ושוין (ת"ק ות"ב) שבותשין את השתית בשבת ושותים זיתום המצרי והאמרת אין גובלין ל"ק הא בעבה הא ברכה (שבת קנו.).—אור עָבֶה: היה מהלך חוץ לכרך וראה אור אם עבה כפי הכבשן מברך עליו ואם לאו אינו מברך עליו (ברכי' נג.).—פת עָבָה: מאי פת עבה פת מרובה ואמאי קרו ליה פת עבה משום דנפישא בלישה ואי בעית אימא באתריה דהאי תנא פת מרובה פת עבה קרו ליה (בשם רבינו הקדוש, פסחי' לז.).—ובסהמ"א, טיט עָבֶה: סליקוסתא אגודה של נרקים היא והיא דקא אמרינן בבאי זה צד האי נרקים דגינוניהא ושורין טיט עבה וקובעין אותן אגודות באותו הטיט כדי שלא יבשו ויכמשו (תשו' הגאו' גביי, אסף 158). והוא החולי הידוע בל' ישמעאל אלא סתסקא וישנו שלשה מינין עבה קורין אותו אלוקי ואין בכך ספק כל עיקר (תשו' הגאו' הרכבי רקד). ובגמ' מוקי לה בתבשיל עבה שאין המים נכרים בו (רש"י, ביצ' לז.). חוץ מדבש הזיפים מאותו דבש שהוא עבה ויכולין לזייפו לערב משקין אחרים (הוא, נזיר ג.). ומי חטאת עבין הן מפני אפר פרה שבהן (שם, סד.). והלכתא שתיתא עבה מברך בורא מיני מזונות קלישתא מברך שהכל (תוספ' ברכי' לח.). והשני שהשכל הוא עצם רוחני נגזר מן העולם העליון הרוחני והוא נכרי בעולם הגופים העבים (ר"י א"ת, תו"ה עבודי האלהים ג). רוחב הדף הוא לפי הכתב אם דקה אם עבה (רמב"ם, ס"ת ט ה). והנה כל (מה) שישפל ויורד מהפשוטים אל המרכבים יותר עבה ויותר גס וכל מה שיעלה יהיה יותר זך ויותר דקיק (רש"ע פלקירא, מקור חיים לרשב"ג ג, 23). וכשיהיה היסוד עבה (שם 28). ודווקא בלילתן (של חלת המשרת) רכה אבל בלילתן עבה חשוב לחם (סמ"ג מ"ע קנח). אמרתי שאם יהיה הראש קרוב מאד לחזה ולא היה דבר מפסיקו היה קיטור הלב ועשנו חם מאד ועבי הצואר מרחיק זה מזה והחום מתקרר ויהיה מזוג ברוחק המקום ודם העשן העבה מזדכך ונחלש ברוחק המקום (ר"י זבארה, שעשועי, דודסון 107). כי מה שהוא יותר עבה מן המים לא נשתוו פעולות הטבע בכל חלקיו (ר' עמנו' מרומי, פי' התורה, Merx Archiv 375). — ובהשאלה טבע עָבֶה, גס: ולפני האלהים נשפוך שיחנו במה טבענו עבה וערפנו קשה ואמונתנו מעוטה (ר"י א"ת, תו"ה, חשבון הנפש ג).

***עִבּוּד**, עיבוד, ש"ז,—א) שה"פ מן עִבֵּד, עֲבֹדַת העור: המעבדו מה עיבוד היה במשכן שהיו משרטטין בעורות (ירוש' שבת ז ג).—ובסהמ"א: אטו מליחה לאו צורך עיבוד הוא (רש"י, שבת עה:). שיהא הקלף

[1] [צורות הנק' ומ"ר אפשר שהן מן ד.עָב, עי"ש הערה.]

מתוקן בעפצים בשעת **עיבודו** שעושים אותו שחור וישוב אין אדם עושה בה מחק (הנ"ל, גיט' יח.). וכבר בירותי ענייני **העיבוד** ומלאכתו והטעמים אלו בשאלה שנשאלתי בעניין הגויל והקלף (הלכ' ס"ת, גנזי מצרים, אדלר 18). הא למדת **שהעבוד** (של עור בצואת כלבים) ההוא טוב מאד מכל שאר **העבודים** דאי לא תימא הכי מאי האי דקאמר זבו ומי יודע שבאותו **עבוד** מעבדין כלל (ראב"ן הירחי, שו"ת כה, ורטהיימר). נבאר עתה כי אין כל אדם חייב להזור על כל סיבה מסיבות הטרף כי הסבות רבות מהן נקלות שטרחם מעט וכו' ומהן סבות יש בהן יגיעה וטורח **בעבוד** העורות וכו' (ר"י א"מ, תו"ה, הבעמון ג). — ובהשאלה, *עִבּוּד אוכלין: האי מאן דמלח בישרא חייב משום מעבד רבא אמר אין **עיבוד** באוכלין (שבת עה:). — ובסהמ"א: דהוי **עבוד** (מליחת הבשר) אוכלין בעלמא ומשום שמחת יום טוב התירו (תוספ' ביצ' יז:). — ב) °סה"פ מן עבד ד), עֲבֹדָה: והיה טועה (אחאב) **בעבוד** אלילים אם בהכניסו אמצעי בינו ובין השם יתברך ואם בהיותו חושב שהשם יתברך משגיח על הטובים והדבקים בו באליהו (ר"י אלבו, העקרים א יד).

עֲבוֹט[1]), ס"ז, כנ' עֲבֹטוֹ — א) מַשְׁכּוֹן, Pfand; gage; pledge: כי תשה ברעך משאת מאומה לא תבא אל ביתו לעבט עֲבֹטוֹ בחוץ תעמד והאיש אשר אתה נשה בו יוציא אליך את העֲבוֹט החוצה ואם איש עני הוא לא תשכב בַּעֲבֹטוֹ השב תשיב לו את העֲבוֹט כבוא השמש ושכב בשלמתו (דבר' כד י-יג). — ובמדר': שלא תשכב **ועבוטו** עמך (ספרי דבר' רעז). — ובסהמ"א: שנאמר לא תשכב בעבוטו ולא תשכב **ועבוטו** אצלך זו כסות לילה (רמב"ם, מלוה ולוה ג ה). — ב) כמו עָבִיט א), סל: הלוקח **עבוט**[2]) ענבים מן הגוי ומצא תחתיו גומיות אסור (תוספת' ע"ז ז [ח] ה). — ג) מ"ר עֲבוֹטוֹת, כמו עָבִיט ב), אוכף, כר: לשליח של מלך שהלך לגבות (את העיר) [בעיר] משגבה אותה מצאו עירוני אחד בדרך (לסטים) קיפחו ונטל את כליו ואת המוגבה שהיתה בידו לאחר ימים בא לאותו עירוני דין לפני השלטון בא לשכור לו אדם שילמד עליו זכות א"ל הגביי מה אתה עושה כאן א"ל יש לי דין ואני מבקש לשכור לי אדם שילמד עלי זכות א"ל תן לי [אותו הזהב ואותן הכלים] אותן **עבוטות**

1) [עי' שרש עבט.]

2) [כך בהוצ' צוק"מ, ובדפו' **עבוט**.]

שנטלת ממני ואני אלמד עליך זכות א"ל כן אעשה הלך ונתן לו אותו זהב ואתן **עבוטות** מקצת והלך לו וכו' (תנחו' אמור כו, בובר).

°**עִבּוּי**, עיבוי, ס"ז, סה"פ מן עִבָּה, — הִתְעַבּוּת: כי אותו האור היוצא מתוך א"ק הזה הנה הוא כולו אור אחד שוה רק כי ע"י התרחקותו וירידתו הוא מתעבה **עיבוי** אחר **עיבוי** (רמ"ו, ע"ח א' היכ' א"ק ה ב).

א. **עָבוּר**[1]), ס"ז, — עֲבוּר הארץ, מה שהאדמה מביאה, דגן, תבואה Ertrag, Getreide; récolte, blé; product, corn: ויאכלו מֵעֲבוּר הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי בעצם היום הזה וישבת המן ממחרת באכלם מֵעֲבוּר הארץ (יהוש' ה יא-יב).

ב. **עֲבוּר**[2]), עם ב' השמוש, בַּעֲבוּר, בַּעֲבֻר, בַּעֲבוּרִי, בַּעֲבוּרֶךָ, בַּעֲבוּרֵךְ, בַּעֲבוּרָהּ, בַּעֲבוּרָם, — מה"ט להורות הסבה והתכלית שלכן עשה דבר או לא עשה, — א) לפני שם, כמו מלת היחס, בגלל, בשביל, wegen; pour, à cause de; because of, for the sake of: לא אסף לקלל עוד את האדמה בַּעֲבוּר האדם כי יצר לב האדם רע מנעריו (ברא' ח כא). ויסף עוד לדבר אליו ויאמר אולי ימצאון שם ארבעים (צדיקים) ויאמר לא אעשה בַּעֲבוּר הארבעים (שם יח כט; גם לא-לב). והרביתי את זרעך בַּעֲבוּר אברהם עבדי (שם כו כד). וידע דוד כי הכינו יי' למלך על ישראל וכי נשא ממלכתו בַּעֲבוּר עמו ישראל (ש"ב ה יב). בַּעֲבוּר דברך וכלבך עשית את כל הגדולה הזאת להודיע את עבדך (שם ז כא). ויאמרו עבדיו אליו (אל דוד) מה הדבר הזה אשר עשית בַּעֲבוּר[3]) הילד חי צמת וכאשר מת הילד קמת ותאכל לחם (שם יב כא; גם ו יב; ט א; יג כח; יג ב). בַּעֲבוּר האדמה חתה כי לא היה גשם בארץ

1) [בארמ' עבורא, דגן [ובאשור' אֵבוּר (דליטש, Handw. 11).]

2) [הברוהו עם א. עבור, ויהיה פרושו בשביל תבואת או שכר הדבר. ואמר שד"ל: ואמרו שאדם עושה דבר מה בעבור דבר מה כגון ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו והכוונה כדי שיבואהו ממעשהו הפרי הזה והוא שישמרו חקיו ואח"כ הרהיבו שמוש המלה ואמרוה גם במקומות שאין הכוונה על הפרי העתיד אלא על הסבה הקודמת כמו בעבור אברהם עבדי (מכתב ברא' ספי הקדמה).]

3) [בעבור הילד כשהיה חי, רד"ק, וכן בשבע'. וי"ת עד דרביא קים, וכן בשבע' (נוסח לוקיאן); וכך פרש ריב"ג בשרשיו. ועי' פרושו של סגל.]

בשו אכרים חפו ראשם (ירמי׳ יד ד). כה אמר יי׳ על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים (עמוס ב ו). לקנות בכסף דלים ואביון בעבור נעלים (שם ח ו). קומו ולכו כי לא זאת המנוחה בעבור טמאה [1]) תחבל וחבל נמרץ (מיכ׳ ב י). בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך (תהל׳ קלב י). וידע דויד כי הכינו יי׳ למלך על ישראל כי נשאת למעלה מלכותו בעבור עמו ישראל (דה״א יד ב). כי הכניע יי׳ את יהודה בעבור עמו ישראל (דה״ב כח יט).—וכן עם כנ׳: ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך וכו׳ ארורה האדמה בעבורך (ברא׳ ג יז). אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בעבורך (שם יב יג). ולאברם היטיב בעבורה ויהי לו צאן ובקר וחמרים ועבדים וכו׳ (שם טז). ויאמר דוד יי׳ אלהי ישראל שמע שמע עבדך כי מבקש שאול לבוא אל קעילה לשחת לעיר בעבורי (ש״א כג י). ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם (תהל׳ קו לב).—ואמר בן סירא: למען תשמח בעבורם ועל מוכר תשא שכל (ב״ס גני׳ לה ב). בעבורו היה שארית ובבריתו חדל מבול (שם מד יז).—ולפני זה, זאת, כן: ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ (שמות ט טז). והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יי׳ לי בצאתי ממצרים (שם יג ח).—ואמר בן סירא: לב קניתי לי מתחלתה בעבור כן [לא אעזבנה] מעי יהמו כתנור לה להביט בה בעבור כן קניתיה קנין טוב (ב״ס גני׳ נא כ-כא).—ולפני מקו׳: בעבור הראתך את כחי (שמות ט טז). ובעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעמה כי סגר יי׳ בעד רחמה (ש״א א ו). ויאמרו שרי בני עמון אל חנון אדניהם המכבד דוד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים הלוא בעבור חקר את העיר ולרגלה ולהפכה שלח דוד את עבדיו אליך (ש״ב י ג). ואבשלום לקח ויצב לו בחיו את מצבת אשר בעמק המלך כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי (שם יח יח).—ומקו׳ עם ל: ויאמרו שרי בני עמון לחנון המכבד דויד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים הלא בעבור לחקור ולהפך ולרגל הארץ באו עבדיו אליך (דה״א יט ג).—ואמר בן סירא: הלא מעץ המתיקו מים בעבור להודיע כל אנוש כחו (ב״ס גני׳ לח ה).—וכן עם ל׳, לבעבור: ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים (שמות כ כ). לבעבור סבב את פני הדבר עשה עבדך יואב את הדבר הזה (ש״ב יד כ). ויי׳ צוה להפר את עצת אחיתפל הטובה לבעבור הביא יי׳ אל אבשלום את הרעה (שם יז יד).—ובתו״מ: ולמה נקרא שמו נקדימון שנקדרה חמה בעבורו תנו רבנן שלשה נקדמה להן חמה בעבורן משה ויהושע ונקדימון בן גוריון (תעני׳ כ.). שמש שבא בעבורו זרחה בעבורו (ר׳ יצחק, סנה׳ לה:). למלך שכעס על מטרונה ודחפה והוציאה וכו׳ אני הוא שפסלתי כל הנשים בעבורך (ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי, מד״ר איכ׳, אני הגבר).—ואמר הפיטן: סיבר טוב עם הנשמעה עורר בעבור התשועה (גנזי סבעי׳ ג, דוקסון 23). כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה כי בעבור זה פתותה יגרועה (תלמה סיים סבר טוב, למת לדיק ד). ינועו בעבור רעיהם ישקוטו (חדס לבנבון, על ספי׳ פי הסכום 117).—ב) לפני פעל, למען, damit, um zu; afin que; in order that: כי את שבע כבשת תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת (ברא׳ כא ל). ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי והביאה לי ואכלה בעבור תברכך נפשי בטרם אמות (שם כז ד). ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד עתה גם אנחנו גם אבתינו בעבור תשבו בארץ גשן כי תועבת מצרים כל רעה צאן (שם מו לד). כי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך ובעבדיך ובעמך בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ (שמות ט יד). ויאמר יי׳ אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך (שם יט ט). ויתן להם ארצות גוים ועמל לאמים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורתיו ינצרו הללויה (תהל׳ קה מד-מה).—בעבור אשר: והבאת לאביך ואכל בעבר אשר יברכך לפני מותו (ברא׳ כז י).—ובלא ב׳ בראש, עבור [1]), ואמר בן סירא: בני במאמר ובמעשה כבד

1) [שם כמו טמאה. וי״ת כמו מקור טמאה, וכן פרש״י ור״א מבלגנצי. וראב״ע ורד״ק פרשו טמאה, עבר לנסתרת, ע׳ מנחת שי. וס״א טמאה, בהא רפה.]

1) כבר השיגו על דונש תלמידי מנחם ואמרו: באמרך עבור לא תוקש בלבות המורים עבוד במקום בעבור ולא נמצא בכל התורה עבור ולא יתכן מבנין הלשון לדבר כן. וכן ראב״ע קרא תגר על מעשי הפיטנים ואמר: בגללך ובעבורך לא יבאו כ״א בבית והשר (ר״ל המשורר) המסיר הבית הוא סר טעם (דחב״ע, ברא׳ יג יג) ע״כ. אולם כבר השיבו על זה תלמידי דונש (תשובות 30), וגם ריב״ג הגן על שמוש זה ואמר: וכבר נהגו המשוררים לומר עבור במקום בעבור כמו שאמו

אביך עבור ישיגוך כל ברכות (ב״ם גני׳ ג ס).—ואמר המליץ: והצדק בקש ואל תהיו עקש עבור ואל תנקש בלבות המורים (דונש בן לברט, דעה לבי חכמה).—ומצוי בבהמ״א: ואשר שאלתם נבונינו עבור מהו לומר השיאנו ועבור החילוק שיש בין הכמי מקומב׳ (הילכי ר״ה, מעשה הגאונים ונו, עפשטיין 37). קצת סמוך יש מבאן שנוהגים בכל הקהלות שיחיד המדיין עם קהלו עבור עניני מסים שהקהל גובין ממנו המס תחלה ואחר כך אם ירצה ירדו עמו לדין (מרדכי, ב״ב הקכב). ותבע אותו עבור ממונו ולא נזדמן לו לפרוע ואני נכנסתי אצלו בערבות בקנין גמור (ר״י ברצלוני, נוסח שטר ערבות, ספ׳ השטר׳ 68). אלא בלב שלם ובנפש חפצה ובדעת שלימה ובעין יפה נעשיתי לו קבלן גמור עבור פלוני בן פלוני שלוה ממנו כך וכך דינרין (שם 83). ואינו נקרא מנחש אלא כשיסמוך על הנחש שינית מעשיו עבור נחשיו (ספ׳ ירקים פט). נזק השני שבאצטומכא הוא הכאב ההוה מג׳ כבות וכו׳ הב׳ עבור הדות מרה הירוקה (ר׳ עוזי׳ כך, מעשה טוביה, בית חדש ד). וזה מצוי בורידים הלבנים הנקראים (וינ״י לאקטיא״ה) עבור צורתם ומיץ שבהם (שם ו). ופעם עבור הקילוס עצמו ופעם עבור הכלים אם נעלה בהם עיפוש נולד בהם רוע הקניה (שם ו). אמרה אשת ראובן לשמעון אל תקח הסוס בלל כי בעלי ג״ב צרי׳ לרכו׳ עליו עבור עסק (תרומת הדשן כז.). שאם המת היה דר בעיר וגם בנו האומר קדיש אחריו ג״ב היה דר בעיר נמצא יש לו שני חלקים בזכות אמירת הקדישים חלק אחד עבור המת שהיה תושב וחלק אחד עבור עצמו שהוא תושב וכו׳ (ר׳ יוחנן עכריא״ס, הביאו הב״י בהל׳ אבלות מובא בנוב״י בו״ת חו״מ ס, ג.). כי לא מצינו שאב יאמר קדיש עבור הבן (שם). ויהי

כי זקן יצחק ותכהין עיניו והצער גדול שהיה לו עבור בנו יעקב במכיר׳ יוסף כמו שנאמר ויבך אותו אביו (רב״ע פלקירה, כרי סיגון 24).—ואמר המליץ: ודין חכם יהי קודם לאחר עבור חכמה ודינו אל תאחר (רס״ג, אהלל אל, סד״ע וס״ש 73).—ואמר הפיטן: ביאור שמם לא שנו ולשונם לא שנו וסודם לא גלו עבור כן נגאלו (גנזי שכטר ג, דודסון 18). עדת עגמים עבור עגומים עליהם מרום הרעים (עדה, יוצ׳ ז׳ פסח). כפוני גנויו פנה להילותיו לבזור עבור בבל לב אותו לעזור (אומה, יוצ׳ אחרי פסח).ערך בה חק לעם מפזר עבור כלפתל עקש כמין וזר (מגרה הוקס גזר, יוצ׳ שבת פרה). ממנו לנו פת ומוקש ישור כשך יוקש עבור ממך להעקש (רשב״י בר׳ אבון, אל אל מי ארכן, יוצ׳ שבת ב אחה״פ). ויום החמשים עדת קדושים מקדישים חג עצרת עבור הימן ציר נאמן נטל ביום זה עטרת (ר״י ברצלוני, אזהרי ב:). עבור איתן אשר נתן יחידו לך ענה אותי (יוסף, יחידתי בצרתי, יוה״כ, מהז׳ רומני).—ועם כל׳: ולפי שהולך בדרך רגיל לקנות יותר מבביתו שיש לו קונים עבורו וגם מוצא בביתו הרבה משום הכי נקט הולך בדרך (תוספי מוקי כז.). שאלו להר״ם על ראובן שנתפס וגם אשתו נותפסת מצד אחר ומיסרין אותה ועמדו קרוביה ופשרו עבורה אם יכולין להוציא דמי פדיונה מיד שמעון שיש בידו פקדון אחד משל ראובן בעלה (מרדכי, כתוב׳ רפח). ואין בית דין עושין עבורו והן מתפרנסין מן הצדקה (ר״י ברצלוני, ספ׳ השטר׳ 61). ראובן היה לו סוס בביתו ויצא לשוק ובא שמעון לביתו של ראובן ולקח הסוס לרכוב עליו מהר עבור הוב אחד שאם לא ירכוב עתה עבורו יהא בודאי נפסד וכו׳ (תרומת הדשן לז:). שמעון אוכל עם חמיו ראובן הוא ואשתו ב׳ שנים יותר על קצבת הזמן שהגביל לתת להם המזונות לאחר החתונה ועתה בא ראובן ותבע מחתנו שיפרע לו המזונות עבורו ועבור אשתו אל אותם השנים היתירות וכו׳ (שם). שיבקש עבורך מן הכרמל את הגליונות שבאו שם שירי ועבורי את גליונות המליץ (יל״ג, אגרות א כז). — ואמר הפיטן: נושאים פלל עבורך ולאל זועקים (חנן, יוצ׳ ב׳ סבופ׳). מזרות ושמשים וכל שמרי מזרח עבורך קבעתי עולם בלי נקרת (ר׳ שמואל כהן, אימתי שמתי, יוצ׳ שבת ב׳ לאחה״פ).—עבור כי: אמונים גשו לנצחך איום נצח כל היום עבור כי פנה יום (אז ילעד תפ׳ נעילי).—ועבור ש־:

המשורר והצדק בקש וכו׳ ויש אנשים מבעלי הדקדוק שתפשו עליו בזה ואין לתפש בהשבת הדבר אל עקוו לצרך השיר וכן גם עושים בעלד לשון אחרת (הרקמה שער ז), ע״כ. וביותר באור בהשרשים: נהגו לשמש במלה זו במקרא בתוספת הבית אבל הפייטים הקלו על עצמם לשמש בלי בית ואומרים עבור כך וכך וכבר מחה בידם מי שקדמנו מבעלי הדקדוק אבל אני איני מוחה בידיהם כי הפיוט מקום הדחק ומפני שהבית בו נוספת אינה מהשרש ויהיה זה כמנהג הערב שאומרים מן אג׳ל כד׳א בתוספת מן ואג׳ל כד׳א בלי מן, ובעברי: מפני כך וכך ואומרים פני כך וכך מבלתי מן ע״כ. [ועי׳ דברי שד״ל, במכתב בראש כפי׳ הרקמה.]

ועבור שהגאוה שרש להרבה מדות פחותות וגם היצר משתתף ומתערב בלב האדם וכו' לכן צריך אתה להתחכם כנגדו (ספי אורחות לדיקים, הגאוה, ג:). השני שלועג על דברי ב"א עבור שהוא בז להם מחמת שלא הצליחו גם הם בממון ובכבוד (שם, השתיקה, קכ:). מי שלועג לרש עבור שהוא רש ונראה בעינו מה שהוא רש מחמת הסרון הכמתו (שם). על כן תמצא ברכות וקללות להפחיד לב הקורא כדי שיעורר לבו כמו שעושין לנער עבור שהוא קטן בחכמה (שם, יראת שמים קג:).

א.* **עִבּוּר,** עיבור, ש"ז, שה"פ מן עִבֵּר, — א) פרשת העִבּוּר: ההולך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה ואומר הושע את עמך את שארית ישראל בכל פרשת העבור[1]) ויהיו צרכיהם לפניך בא"י ש"ת (ר' יהושע, ברכ' ד ד). — ב) עִבּוּר דין, עברה על הדין והצדק: לכך אין מצוה שלא הזהיר עליה הקב"ה שנאמר וכי ימכור איש את בתו לאמה מי גרם לו כך אלא עיבור הדין שעבר על אחרים (מד"ר שמות ל). לפי שהפסוק [אומר] (האומר) עצתי תקום וכל חפצי אעשה מי ששומע את הפסוק הזה אומר שמא יש עיבור דין למעלה אמר ר' תנחומא בר אבא מהו וכל חפצי אעשה שאינו חפץ לחייב שום בריה (תנחו' תזריע ט). —ג) עִבּוּר צוּרָה, העברת הצורה, קלקול בשר הקרבן: משום הכי בעי עיבור צורה שמא יבוא אליהו ויטהרנה (פסח' לד.). אפילו פיגול טעון עיבור צורה (תנא דבי רבה בר אבוה, שם לד:). — ד) עבור של אשה, התעברותה, הריון, Schwangerschaft; grossesse; pregnancy: וימי עבורה מצטרפין בתוך ימי מיניקותה (ר' יוסי, תוספתי נדה א י). עיקר עיבורה של דינה זכר היה מאחר שנתפללה לה רחל נעשית נקבה (ר' יהודה בן פזי בשם דבית ינאי, ירוש' ברכ' ט ה). ימי עיבורה וימי מיניקותה מצטרפין לשלש עונות (שם

[1]) [כבר בימי האמוראים נשתכח פרושו הנכון של בטוי זה, והם פרשוהו בדרך דרש, וז"ל: מאי פרשת העיבור אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברת יהיו כל צרכיהם לפניך איכא דאמרי אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אפילו בשעה שהם עוברים על דברי תורה יהיו כל צרכיהם לפניך (ברכ' כט:), והרמב"ם פרש כפרוש הראשון. ובירוש' (שם) פרשו: רבי אחא בשם רבי אסא כל מה שש"ץ עובר לפני התיבה ותובע צרכי עמך לפניך ע"כ. וצריך להעיר שבכ"י פרמה, הגרסה: פרשת הציבור.]

נדה א ג). עצבונך זה צער גידול בנים והרונך זה צער העיבור[1]) (ר' יצחק בר אבדימי, עירובי' ק:). גדול ב' שנים שנה של עיבורה של מלכה ושנה של עיבורה של יסבה (מד"ר בראשי' לח). מתחילת עיבורו שלמואב לא היה לשם זנות אלא לשם שמים (ר' חנינא בר פפא, שם נא, תיאודי). ז' דברים מכוסים מבני אדם ואלו הם יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין ובמה הוא משתכר ומה בלבו של חברו ומה בעיבורה של אשה ומלכות זו של אדום אימתי נופלת (שם קהל', אם ימלאו). — ומ"ר: ל"ש אלא בדורות הראשונים ששנותיהן מרובות (ימתין עשר שנים לאשתו ואם לא תלד יוציא) אבל בדורות האחרונים ששנותיה' מועטות שתי שנים ומחצה כנגד שלשה עיבורים (ר"י בריה דרב שמואל בר שילת, יבמ' סד:).—ובסהמ"א: עברתו עיבורו הריון שלו (רש"י, ישעי' עז ו). —*ובהשאלה, לעץ פרי: חרוב זה משעת נטיעתו עד שעת גמר פירותיו שבעים שנה וימי עיבורו שלש שנים (בכור' ח.). —*וְעִבּוּר נשמה: רשע ורע לו הוא רשע שלא היה לו עיבור נשמה במדובר ולכן רע לו (ר' אליהו, שבט מוסר כג). — ה) *עִבּוּר של עיר, בליטה של עיר ותוספת עד שבעים אמה מחוצה לה: הנותן את עירובו בעיבורה של עיר לא עשה ולא כלום (עירובי' ה ז). הנודר מן מן העיר מותר ליכנם לתחומה של עיר ואסור ליכנם לעיבורה (נדר' ז ה). מהו ליתן עיבור לעיבור מלתא דרבי שמעון בן יוחאי אמרה כן נותנין עיבור לעיבור (ירוש' עירובי' ה א). בעיבורה (של יריחו) היה (יהושע) (ר' יונן בר שלום, שם נדר' ז ו). והשובת במדינה אפי' היא גדולה כאנטוכיא מהלך את כולה ועיבורה וחוץ מעיבורה אלפים אמה ומהו עיבורה החנויות והפונדקיות שחוץ למדינה על הדרך (תנחו' במד' ט, בובר).—ובסהמ"א: ויהי בהיות יהושע ביריחו בגבול יריחו ומכאן סמכו ז"ל שעבורה של עיר דינו כעיר שהרי יהושע לא היה בתוך העיר (רד"ק, יהוש' ה יג). כל אדם שדר בעיר יכול לילך בשבת או ביו"ט מעבור העיר כגון שיש לה בית או נפש או גשר שיש בהן בית דירה או כל דומיהן ונקרא על שם אותה העיר מחשבין אותה שתהא ישיבתה מיושבת עד אותה העיבור היוצא ולכך נקרא עיבורה של עיר שעושין אותה כמין אשה מעוברת שבריכה בולט מן העובר שבמעיה (ר"י ברצלוני, הלכי

[1]) [עי' מד"ר בראש' כ ובהערה של תיאודי']

עירוני תחומין, ספי העתים 62).—ו) עִבּוּר הַחֹדֶשׁ, **תוספת של יום אחד לחדש**[1]), intercalation: **עיבור החודש** בשלשה (סנה' א ב). אחד אומר בשנים בחודש ואחד אומר בשלשה בחודש עדותן קיימת שזה יודע **בעיבורו** של חודש וזה אינו יודע **בעיבורו** של חודש (שם ה ג). אכל בחבורת מצוה אכל **בעיבור** החודש אכל מעשר שני בירושלים וכו׳ אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיאכל בשר וישתה יין (שם ח ב).— אור, לילי, יום עִבּוּר: אין משיאין משואות אלא על החדש שנראה בזמנו לקדשו ואימתי משיאין לאור **עיבורו** (ר״ה כב:). אין עצרת חלה אלא ביום הנף ואין ר״ה חלה אלא או ביום הנף או לאור **עיבורו** (ערכ׳ ט:). ועוד באו שנים ואמרו ראינוהו בזמנו ובלילי **עיבורו** לא נראה וקיבלן רבן גמליאל (ר״ה ב ח). אין משיאין לילי זמנו אלא לילי **עיבורו** (ירוש׳ שם ב א). קידוש ביום **עיבור** בשלשה (סנה׳ י:).— וכן עִבּוּר שָׁנָה, **תוספת של חֹדש לשנה**: [ומה] חדש אין תוספת עבורו אלא בסוף אף שנה אין תוספת **עיבורה** אלא בסוף (מכי׳ בא ב). עד מתי שואלין עד שתגיע זמנה של רביעה וכו׳ אם היתה השנה מעוברת נותנין לה **עיבורה** (תוספת׳ תענ׳ א ב). קידוש החודש **ועיבור** שנה בשלשה דברי ר׳ מאיר וחכמ׳ אומ׳ **עיבור** שנה בשלשה מתחילין בחמשה נושאין ונותנין וגומרין בשבעה (שם סנה׳ ב א). לקידוש החדש מתחילין מן הגדול **לעיבור** השנה מתחילין מן הצד (ירוש׳ ר״ה ב ו). אמר הרי השנה מקודשת **בעיבורה** (שם). כמה **עיבור** שנה שלשים יום רבן שמעון בן גמליאל אומר חדש (שם בבלי, יט:). **והעיבור** נכנס להשוות ימות־ שנות החמה עם ימות שנות הלבנה והחמה (פדר״א ז).— ובסהמ״א: הלא תראה [כ]דבריך מחסרי דעה שמועד יתנהג **בעיבור** השנים **ובעיבור** יום זמנו **בעיבור** שנים ובחשבון מולד לבנה (מספרי הלכה של הקראים הקדמונים, גנזי שכטר ב, גינצבורג 457). ואנחנו יודעים כי מבראשונה ומימים שהיה בית המקדש קיים לא היה **עבור** השנה תלוי לקבוע אדר ואדר אלא בחכמי ארץ ישראל ובארץ ישראל לפי **שהעבור** תלוי באביב ובפירות האילן (וכוח בן מאיר, JQR, NS, V, 546).— וחֹדֶשׁ הָעִבּוּר, **החדש השלישה עשר**: מעשה בציפורי וכו׳ ובא מעשה לפני רבן שמעון בן גמליאל ולפני ר׳ יוסי ואמרו יחלקו את חדש **העיבור** (ב״מ ח ח). מה ת״ל נציב אחד אשר בארץ הוי אומר זה חודש **העיבור** (תוספת׳ ב״ב ב י).—שְׁנַת הָעִבּוּר, **שנה מעֻברת**: והלבנה מהלכת לאחרי׳ וטלה מתחיל לשרת לפניה בלילה וכן המזלות משרתין אחריו כדרכן וכן עד שנת מחזור הקטן עד שנת **העיבור** (פדר״א ז).— ובסהמ״א: בכן יום השבת בהרי אף ענה ספר חג המצות כבשיו בשנה ויותר ממאה כבשיו לי למנה ובשנת **העבור** אוסיף עוד שמונה (ראב״ע, שירי ריב, כהנא א, 122).—סוֹד הָעִבּוּר, **החשבון הסודיי שעל פיו היו מעברים את החדש והשנה**: א״ל אבא אבוה דרבי שמלאי לשמואל ידע מר האי מלתא דתניא בסוד **העבור** נולד קודם חצות או נולד אחר חצות (ר״ה כ:). אדם מסר לחנוך ונכנס בסוד **העיבור** ועיבר את השנה וכו׳ וחנוך מסר לנח סוד **העיבור** ועיבר את השנה (פדר״א ח).— ובסהמ״א: בזמן שהיתה סנדרי גדולה בארץ יהודה היה להן לעבר את השנים כאשר הם רואין אם במסורת שיש בידינו בסוד **העיבור** ואם בזולתה (תשו׳ הגאו׳ הרכבי סכה). ואף מי שבדאו מתחילה וכתבו לא היה יודע בסוד **העיבור** בין ימינו לשמאלו (וכוח בן מאיר, JQR, NS, V, 550).— ואמר המשורר: אלהים תן עזרה לאברהם בן עזרא היה עמו תמיד אשר תקן חבור בסוד **העבור** למבין עם תלמיד (ראב״ע, ספי העבור, הקדמ׳, מק״כ). ועי׳ עוד סוֹד.—חשבון הָעִבּוּר: קחה לך החבור בחשבון **העיבור** אשר סודו נסתם (ראב״ח הנשיא, שיר בראש ספי העבור).— וחכמת הָעִבּוּר: החדש הזה לכם ראש חדשים על הדמיון לא נסתפק העם אם רצה לומר חדשי המצרים שהיו ביניהם או חדשי הכשדים שהיו עם אברהם באור כשדים או רצה חדשי השמש או חדשי הירח או שני הירח בתחבולות יסכימם עם שני השמש כאשר בחכמת **העבור** (ר״י ה״ה, הכוזרי ג לה). אמרתי אשאלך בחכמת **העבור** אשר נפלינו בה מכל האומות ואם אינה ממנין החכמות (ר״י בן זבארה, שעשוע׳, דודסון 118). ומחכמת **העבור** אשר צריך אליה כל יחיד וצבור מה ידע (שם 133).— ואמר המשורר: וענין

---

[1]) [בהשאלה ממשמ׳ ד), במו שמוכח מהבטויים חדש מְעֻבר, נתעברה השנה וכדומ׳; עי׳ ב.עבר. ויש שפרש כמו העברה של ראש חדש ליום שלאחריו (ברנשטין, ספי זכרון להרכבי 89 וכו׳), וכן גינצבורג (גנזי שכט׳ א, 387), אבל זה נגד שמוש הלשון בתלמוד, וגם אינו הולם את הבטוי **עבור** השנה.]

כפרחים ומעשה פתוחים מכסים כירחים בעגת עבורם (ר"ש הנגיד, בחשמרת ערב).—ואמר הפיטן: רגלים לישב ומנים לחשב בעבור איך לישב וסוד מה להקשיב (חבי כל, יוצ' פרש' החדש). עבור מעברים לשמרו במועדו (חזון, שם).—*ומ"ר עבורים, עיבורין: באחד בניסן ראש השנה לחדשים ועיבורין ולתרומת שקלים (ר"ה ז.). העיד ר' יהושע בן לוי משום קהלא קדישא דירושלים על שני אדרים שמקדשין אותן ביום עיבוריהן (שם יט:). היה הקב"ה יושב והושב השבונות ומעבר עיבורים ומקדש את השנים (פסיקי רבת', החדש). ומה אם האשה הזו ע"י שפרשה שנים שלשה ימים התורה קורא אותה נדה אנו שפורשנו מבית חיינו ומבית קדשינו ותפארתנו כמה ימים וכמה שנים כמה קיצים וכמה עיבורים על אחת כמה וכמה (מד"ל ויקרי יט). אין הרים וגבעות האמורין כאן אלא קצים ועיבורין מדלג על החשבונות ועל הקצים ועיבורין (רבי יהודה, שם פס"ם, קול דודי).—ובספהמ"א: והיה כל החשבונות מתחשבים לפני הק' עד שנברא אדם ומסר לו בגן עדן חשבון ימים ולילות שנים וחדשים תקופות ומחזורות ועיבורים שנא' זה ספר תולדות אדם (סעדיהגה, סכטר 93). ואם יהיו החדשים של עיבורים שלמים בידך (רחב"ח הנשיא, הגיון הנפש, הקד' VII). העבורים קבעו עבוד בשנה השלישית אחר שנתים וחצי שנה בעבור שהתחבר מיתרון שנת החמה על שנת הלבנה (רחב"כ, קפי העבור, מק"כ, ג:).—ואמר הפיטן: ובתשע מאות עבורים עדיו עברת והיום הודית לעם אשר בחרת (רבות עפית, יוצ' פרש' החדש). החשבון מחזור החמה ולבנה שבעה עבורים בם נמנה זה לתשעה עשר וזה לעשרים ושמונה (גנזי שכטר ג, דולקין 114).—*ומ"ר עבוריות, עבריות: ודבר זה מפורש בירוש' פסחים ר' ירמיה בעי בתי כנסיות ובתי מדרשות מהו שצריכין בדיקה וכו' עד שהן אוכלים שם בעבריות ובראשי חדשים פירוש בעבור השנה ובקידוש החדש (תסו' הגאוני ליק קס).

עָבוֹר, עיבור[1]), ש"נ,—כמו א. עבור: בית סאה אחת הניח לו אביו ממנה משה ממנה המר ממנה עיבור ממנה קטניות (כתוב' קיג.).

עִבּוּרִי, ת"ש, נק' עבורית,—של העברה, כתב עבורי, עבורית, כתב פסורים: נשתיירו. עשב. שמרנות אחרות שהן מן הזקנים והחכמים שבותבין על מי שרואין לעשות בו אחת מהן והן כתב מינוי כתב עבורי כתב תקנתא כתב מסמיך (ר"י ברצלוני, ספר השטרות 131). וכתב השני הוא כתב עיבורית והוא כגון שמעבירין לשליח ציבור או לטבח או לסופר שנמצא בו דבר שאינו הגון (שם).

עֲבוֹת, עֲבֹת, כנ' עֲבֹתוֹ, סזו"נ, מ"ר עֲבוֹתִים, עֲבֹתִים, עֲבֹתֹת, עֲבֹתוֹת,—א) חֶבֶל עָב, גדול, מפתל וקלוע, ישתמשו בו לאסר איש, לאסר העל בבהמה, Strick, Seil; corde; rope: ויאסרהו בשנים עבתים חדשים ויעלוהו מן הסלע וכו' ותצלח עליו רוח יי' ותהיינה העבתים אשר על זרועותיו כפשתים אשר בערו באש וימסו אסוריו מעל ידיו (שפטי יה יג-יד). אם אסור יאסרוני בעבתים חדשים אשר לא נעשה בהם מלאכה וכו' ותקח דלילה עבתים חדשים ותאסרהו בהם (שם יו יא-יב). הנה נתנו עליך עבותים ואסרוך בהם (יחזק' ג כה). והנה נתתי עליך עבותים ולא תהפך מצדך אל צדך (שם ד ח). אסרו חג בעבתים[1]) עד קרנות המזבח (תהל' קיח כז). התקשר רים בתלם עבתו אם ישדד עמקים אחריך (איוב לט י).—ובתו"מ: הנוגע בעול ובקטרב בעין ובעבות אפילו בשעת מלאכה טהור (כלים כח ג). כל כלי לרבות הקלע והקמיע והתפילה או יכול שאני מרבה את העין ואת העבות ת"ל אשר יעשה וכו' (ספרא שמיני פרק ח).—ובספהמ"א: ופירוש נ"ז הוא דבר מחובר ותלוי בדבר אחר כמו התפירה והאריגה ועשיית הגדילין והעבותות (רי"ף, סו"ת עו).—ובמשמ' קליעת הקשר של חבל: אבל לא מפקיע החבל לסתור עבותו וגדילתו (רש"י, בילי לח:).—עבות העגלה: הוי משכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה (ישעי' ה יח).—ובתלמו': יצה"ר בתחילה דומה לחוט של בוכיא ולבסוף דומה כעבותות[2]) העגלה (ר' אסי, סוכ' נב.).—וקצץ עבתיו במשמ' זה: יי' צדיק קצץ עבות רשעים (תהל' קכט ד).—ואמר המשורר: קצץ עבות חטא יגוד עקבה (רשב"ג, סולמית, מנחי יוה"כ, סדר לע"נ, ורשה, נג.). לחוק מיתרי אהל ודודות לבל ינתקו לעד עבותינו (רמב"ע, לפי סכל, דיואן כב, בולק').—ואמר הפיטן: סבו עגלה תורגיה עבותיה. לקצץ ועוגיה סות להשבית בוגיה התאנה

1) [כך בארמ'.]

1) [יש מפרשים כמו ענפים מן עבות ב) ע' בפרושו של חוות.]

2) [בסנה' (צט:) הגרסה: כעבות.]

חנטה פגיה (מהוציק, יוכ׳ סנה מוהמ״ס). עורה קבין שאריתי מכפרי גליות לידידי פנים אשא לקצץ עבותי מלביות (גנזי סכט׳ ג, דודסון 87). כי להקטיר לפניך על מובח לא ננסר מתי נראנה בארץ וחג בעבותים נאסר (סם 169)—ובהשאלה, עבֹתות אהבה: בחבלי אדם אמשכם בעבֹתות אהבה ואהיה להם כמרימי על על להיהם (הוט׳ יא ז).—ואמר המשורר: והוא הים אשר נמשך נחלים ולב איש בעבות אהבה משכו כמו אדם אשר יקרב למראה ולא ידע אנוש קץ מהלכו (רשב״ג, שאלתם על לבבי). מי ימשכני בעבֹתות אהבה מי יתמכני עת צעדי צרו (הוה, בימי יקותיאל). משכתיך לי בעבות ואהבות ונדבות נהרות האבות הן לא יוכלו לכבות את אהבה (רלב״ע, בהרתי בלהכיבה). ובשורה שמשה יותשך ימים מקדם השבה זכרה מקדם עת משכתה בעבותות האהבה (הוה, תילת על דוד); קשור לבות באין עבות ובדברך עבותך והחבירם והתירם ברגע מלאכותך וסולמות בסרומות עלות ולירד עשותך וכו׳ בלהיו הב עבות אהב וימשכהו לביתך (יצ׳ מלכו, אהבה לפסח, הגדי וונק׳ ומלויר׳, כ״י בריט׳ מוז׳).—נפשי פדות עפרה לזר תקרב תכין בפניה ללכדו ארב לגזור לבבות בעבות נמשכות אמר לעיניה קחו לי חרב (כ״י בן זבחרה, סעסוע׳, דודסון 135).—ועבות חשק: ואסר בעבות חשק לבבי והתעורר גבור ממצוריו (רשב״ג, אני הלים). — ב) שרשרת של זהב קלועה ומפתלת: ושתי שרשרת זהב טהור מגבלת תעשה אתם מעשה עבֹת ונתתה את שרשרת העבֹתֹת על המשבצות (שמות כח יד). ונתתה את שתי עבֹתֹת הזהב על שתי הטבעות אל קצות החשן (שם כד).—ומעשה עבֹת: ועשית על החשן שרשרת גבלת מעשה עבֹת זהב טהור (שם כב).—ובסתמ״א: נקראו הותלות של תמרים וכלי הוא מעלין של דקל שגודלין אותו כארוג או כמעשה עבות (תוס׳ הגהות הרכבי פמז).

עָבוֹת, מ״ר עֲבֻתִּים, עֲבֹתִים, — א) ת״ז, כמו עָבֹת: ויראו כל גבעה רמה וכל עץ עבות ויזבחו שם את זבחיהם (יחזק׳ כ כח). — ב) ש״ז[1], אילן עבֹת, ענף עבֹת: ותגבה קומתו על בין עבֹתים[2] וירא

1) [כך יוצא מהמאמר בסוכה (לג:).]

2) [אילנות שענפיהם מרובין, רש״י. וכן ר״א מבלגנצי: אילנות גדולים כדרך הגפנים שפארותיה מתפשטים למעלה בגובהי האילנות, ע״כ. ורד״ק: הענף שהוא בין העבֹתים שהוא גבוה על כל שאר הענפים.

בגבהו ברב דליותיו (שם יט יא). הנה אשור ארז בלבנון יפה ענף וכו׳ ובין עֲבֹתִים[1] היתה צמרתו (שם לא ג). ויתן צמרתו אל בין עֲבוֹתִים (שם י).—ובתלמ׳: נשרו רב עליו ונשתיירו בו מיעוט כשר ובלבד שתהא עבותו[2] קיימת (סוכ׳ לג:).—ובסהמ״א: עץ שהוא עבות וענפו חופה את עצו הוי אומר זה הדס (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוק׳ 28). — ג) שם כוכב: ויעלו הכוכבים המיושבים ההם התקועים בכדי סוף מזל תאומים בעין הכוכב הגדול ההוא המזהיר הנק׳ בלשון הגר עבות (אפשר שזהו פי׳ הפסוק ביום ההוא וכו׳ הושך בוקר לא עבו״ת) (ובכ״א הגירסא הנק׳ כוכב עבור) (ר״י הישראלי, יסו״ע ג ו). — ד) כמו עָבָה: יוכת כולו היטב ביחד וכבור אותו בכברה של סולת ובשל הדבש והחלב ומרוביו ביחד בכיר על האש ויתיתו עד שיהיו עבותים כמו דבש (חקף 86).

עַבּוּת, ש״נ, — כמו עֳבִי: ויש משתין עב וישאר עב ויש משתין דק ואחרי כן יתעב׳ וישאר בעבותו (ר״מ הלדבי, ש״ח ז, מקוה הבתן). וכפי העלתו למעלה למעלה כן ימעט כבדתו ועבותו (ר״ד מפריזנהויזן, מוסדות תבל ע). — ועבות הקול: והנה בשנת הארבעה עשר בקירוב והוא התחלת החלק השלישי מהז׳ זמנים או נולד ובפרט אצל מין זכר עבות קול דיבורם ותאות הנערות מתחילים אצלם להגלות ולשלוט (ברוך משקלוב, עמודי השמים ב, ו).—ומ״ר עֲבִיּוֹת: וכבר נודע לו כי הויה בנקודת אלהים הם מדותיה של אימא הם הגבורות הממותקות והם המשתוים בעביותם[3] אל הבן אדם (ר״כ בק״י הלסקן, עה״ע, שער ביסה הבינה הכפין כז).

א. עבט[4], ממנו עֲבוֹט, א.עָבַט.

ובעין זה גם התרגומים העתיקים. ויש מהחדשים המפרשים מלשון עב וענן, עי׳ הערה הבאה, אולם זה נגד משמ׳ הכתוב ונגד המסורת.]

1) [כך פרשו כל המפרשים העברים וכל התרגומים, חוץ מהשבע׳ שתרגמו εἰς μέσον νεφελῶν בין העננים, עי׳ א.עב. וכן כל החדשים. ויו״ת: ועל ניגרוהי שלח שרשוהי, באלו היה כתיב: ועל יובל ישלח שרשיו.]

2) [מפרש שם בגמרא שלשה עלים זה אצל זה.]

3) [ואפשר שצ״ל בעביותם, מן עֲבִיּוּת.]

4) [גם בארמ׳ קרוב לעבה, צבט צבת. באשור׳ אבט, צבת, אסר בשלשלת, ואולי גם עבט; עי׳ דלוטש (Handwb. 6).]

א. **עָבַט**, פעו"י, תַּעֲבֹט, עֲבֹט, — לקח או נתן עֲבֹט, verpfänden; mettre en gage; to pawn, pledge. — א) עָבַט הָעֲבֹט, לקח עֲבֹט מאיש: כי תשה ברעך משאת מאומה לא תבא אל ביתו לַעֲבֹט עֲבֹטוֹ (דבר' כד י). — ב) עָבַט, נָתַן עֲבֹט, לוה מעות בעבט: ואתה לא תַעֲבֹט (שם יה ו). — ואמר המשורר: העת אשר שמש נעורים פנתה גם צללי השחרות ינטו העוד ישובון או ישיבון אל מתי זוקן עבוט נוער אשר עבטו (רמב"ע, דיואן קג. בודל'). — ואמר הפיטן: בעוטה ולעוטה ועבוטה בין אצר ודישון (אלעזר, יוצ' שבת תשובה). פארים פרודים ובגוים עבוטים צנפם בסכך מריב ושפטים (אין מי יקרא, סליח' יום א). עובט מעביטי תהיה גואלי תמיד לא יהטיא פתי מסלי ידך תפתח נא לי פתוח (עמרם, ספ' רכי ושמחי ז:). אודך אלהי עולם בעבור השבת הבול תמונתי אשר עבטתני בעד משאת תנומתי (רס"פ, ד' כוסות, כוס ישוע' א).

— הִפע', הֶעֱבִיט, פ"י, הַעֲבֵט, הַעֲבַטְתָּ, תַּעֲבִיטֶנּוּ, — הֶעֱבִיט את פלוני, הלוה לו מעות בַּעֲבֹט: ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון כי פתח תפתח את ידך לו וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ די מחסורו אשר יחסר לו (דבר' יה ח). כי יי' אלהיך ברכך כאשר דבר לך וְהַעֲבַטְתָּ גוים רבים ואתה לא תעבט (שם ו). — ואמר הפיטן: משכנותיך יסד וקמים החבט שונא פדוייך כבקש להעבט (גנזי שכט' ג, דודקון 132). עובט מעביטי תהיה גואלי (עמרם, ספ' רכי ושמחי, ז:).

ב. **עבט**[1], ממנו ב.עָבַט.

ב. **עָבַט**[2], קל לא נמצא במקרא.

— פִּע', יְעַבְּטוּן, — עִבֵּט דרכו, עקם אותו, לא הלך בדרך ישר, נטה מן הדרך, krümmen, abbiegen (v. Wege); tortuer, détourner; to walk in a crooked path: כגבורים ירוצון (הארבה) כאנשי מלחמה יעלו חומה ואיש בדרכיו ילכון ולא יְעַבְּטוּן[3] ארחותם (יוא' ב ז).

[1]) רק בעבר' ועי' הערה להערך.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) ת"י: ולא מעכבין אורחתהון. השבע' ἐκκλίνωσιν, במשמ' נטיה, וכך שאר המתרגמים. מנחם: פתרונו לפי ענינו לשון עיקול דוא. ע"כ. ריב"ג: לא יתחבשון, ע"כ, ובעבר': לא יתעכבו. רש"י: אין לו דמיון ופתרונו לפי ענינו יעקלון, ע"כ. רד"ק: כלומר לא יעכבו באורחותם כי במהרה ירוצון וכו' ויש מפרשין לא ישאילו אורחותם זל"ז, ע"כ. ורב החדשים במשמ' עקול והסתבכות. וקצתם יְעַבְּתוּן, יְעַוְּתוּן

ג. **עבט**[1], ממנו *עָבָט, *עָבִיט, *מַעֲבָט.

***עָבָט**, עֲבָט, ש"ז, — כמו עָבִיט א): האוכל מן העבט ומן המשטיח של עלים ונפל ממנו גרגר יהידי אם יש לו חותם טהור (טהר' י ה). ענבים המבוקעות מן העבט ונפלו לאויר התנור טהור (תוספת' שם ג 3). שתי אצבעות שאמרו בינונית של כל אדם ולא אמר בעבט כזית מן הנבלה וכעדשה מן השרץ ספק יש בהן כשיעור ספק אין בו ספקו טמא (שם מקוא' ה 7). אילו דברים שעושים לאבל בימי אבלו דורכים את עבטו וזולפים את יינו וגפים חבייותיו וזיתיו (ירוש' גכי' 195). — ועָבָט של ענבים: תני שוין שאין מוכרין גדיש של חטין ועבט של ענבים ומעטן של זתים אלא להבר ולמי שהוא יודע שהוא עושה אותן בטהרה (שם דמאי ו ו). והא תני על העבט של ענבים על המעטן של זיתים שמשבן לא יטול מהן ביום טוב (שם ביצ' ה א).

עַבְטִיט[2], : הוי המרבה לא לו עד מתי ומכביד עליו עַבְטִיט הלוא פתע יקומו נשכיך ויקצו

[עי' בשרשי רד"ק, ובהערה שם בשם ראב"ע: כמו יעוותון וככה בלשון ישמעאל], וגרץ: יַטּוּן. והנה משמ' עכוב בודאי אינה מתישבת על לשון המליצה כי במשמ' זו היה צריך להיות אח"כ באורחותם, בהוספת ב' בראש. ולכן יותר נראה פרוש המלה של השבע' ומנחם ורש"י במשמ' נטיה ועקול, ואולי יש לו חבר בלשון ערבי בהשרש עטף a), המשמש בלשון זו במשמ' נטיה בכלל, וגם בפרט בענין נטיה מן תכניתו, שב על עקביו. ועוד בערבי' עתב b) עזב את הדרך הטוב והלך בדרך רע וקשה ללכת בו, וגם נסוג הצדה, ועזב דרך נזה, [ועי' גם לקו"ק לפינסקר קמו.]

[1]) [עי' הערה לערך עביט.]

[2]) [כל המפרשים העברים פרשו שהוא מלה מרכבת, עב־טיט. ואמר ריב"ג בשרשיו וז"ל: הוא בעיני מורכב מעב ומטיט וזה על דרך ההעברה בענין וכו' ואין ענין להיותו מענין עבוט כמו שהושבים הפתיים בבני אדם, ע"כ. וכן בפש' ענגא דסינא, והירונ' densum lutum. וכעין זה בשבע', אלא שהם נסחו עָלוֹ במקום עליו. אולם י"ת תקוף חובין, ונראה שחבר את השם עם א.עבט. וכן החדשים מפרשים שהוא כמו עבוט במשקל סגריר. והמחבר העיר בצד הגליון בתבק' שם: צ"ל עֲבָטִים מהערב' עטב עלי c), התקצף על פלוני, תקפו, וגם כמו אִבֵּד.]

a) عطف b) عتب c) عطب عل

מזעזעיך והיית למשסות למו (חבק' ב ו-ז).—ובספהמ"א במשמ' טיט עבה: בטיט הפריכם ועבש וכוח אונם הרטיט טרפו בעשר וגאוה לבש והכביד עליו עבטיט (רסע"ג, עבודה, קובץ מעשה ידי גאוני קדמונ' ב, 13). ולפרקים ביחוד לפני הפסח מתמלאים על כל גדותם ומעלים על הרחובות והשוקים עבטיט ורפש (מכלי מו"ס, מסעות בנימין השלישי, הפרדס III 52).—ובמשמ' התעבות הדם הנוזל, cruor sanguinis [1]): עבטיט הוא קפיאת דם שופע נראה לחוש (פרקי משה כג, מח:).—וטיט בלול במים: הנה מן הרפואות העוצרות הדם הטין הבלול במים קרים עד שישוב עבטיט (קאנון ג ה ו).

עֲבִי, ס"ז, סמי' עֳבִי,—א) איכות מה שהוא עָבֶה, Dicke, Dichtigkeit; épaisseur; thickness: ירוץ אליו בצואר בַּעֲבִי גבי מגניו (איוב יה כו).—ב) כמו מַעֲבֶה: בככר הירדן יצקם המלך בַּעֲבִי האדמה בין סכות ובין צרדתה (דהי"ב ד יז).

עֹבִי, ס"ז, כנ' עָבְיוֹ,—כמו עֳבִי א): וְעָבְיוֹ טפח (מ"א ז כו). שמנה עשרה אמה קומה העמד האחד וחוט שתים עשרה אמה יסבנו וְעָבְיוֹ ארבע אצבעות נבוב (ירמי' נב כא).—ובתו"מ: בתוך עוביו של כותל היה מהלך עד שנמצא עומד בין ב' השערים (ר' יהודה, מדות ב ב). בית תבלין של חרס וקלמרין המתואמות ובית תבלין של עץ נטמא אחד מהן במשקה לא נטמא חברו רבי יוחנן בן נורי אומר חולקין את עביו (כלים ב ז). מגדל שהוא עומד באויר טומאה בתוכו כלים שבעביו טהורים טומאה בעביו כלים שבתוכון טהורין (אהל' ד א). כל המטלטלין מביאין את הטומאה בעובי המרדע (שם טו א). ערוב מקואות בשפופרת הנוד כעביה וכחללה כשתי אצבעות חוזרות למקומן (מקוא' ו ז). ומרדע שאמרו אין בעביו טפח ויש בהיקפו טפח וגזרו על היקפו משום עביו (ר' ינאי, שבת יז.). אם רצה מביא יתידות גבוהות עשרה טפחים ומשקען בארץ ומביא שלושה טפחים שעוביין יותר מטפח או ארבעה אף על פי שאין עוביין יותר על טפח ומקיפן מבחוץ (תוספת' עירובי' ג ב). מחט שנמצאת בעובי בית הכוסות בזמן שנראית מצד אחד כשרה משני צדדין פסולה (שם חולי' ג י).—של רקיע, ארץ: וכשם שעביו של רקיע מהלך חמשים שנה כך עוביה של ארץ ועוביה של תהום מהלך חמשים שנה וכו' (ירוש' ברכ' א א). מהארץ ועד לרקיע מהלך ה' מאות שנה ומרקיע לרקיע מהלך ת"ק שנה ועביו של רקיע ת"ק שנה (שם ט א). כמה מהלך אדם בינוני ביום י' פרסאות מעלות השחר ועד הנץ החמה ה' מילין משקיעת החמה עד צאת הכוכבים חמשה מילין נמצא עביו של רקיע אחד מששה ביום (רבה בר ר' הונא, פסח' צד.). עביה של ארץ מהלך ס' שנה (ר' יהושע, פדר"א ה).—ואורכה אמה ועוביה כרביע כרע מיטה אחת לשנים ושנים לארבעה (ר' יודה, ירוש' סוטי' ב ב). והלוחות ארכן ששה ורחבן ששה ועביין שלשה (ר' יהודה, ב"ב יד.). למה הקדים אלו לאלו (שמות השבטים) לפי שהם תקרת העולם זה שמתקן תקרה כראוי נותן עוביה של תקרה זו בצד ראשה של אחרת שאינה שוה לפיכך מקדים אלו לאלו (מד"ר שמות א).—ומשל: מכאן לבעל הקורה שיכנס בעביה של קורה [1]) (ברכ' סד.). בעל הקורה טוען בעוביה (מד"ר בראשי' מב).—ובספהמ"א: כדרך המשפחות שהא' נכנס בעובי הקורה בעד שאר בשרו ולא יתנו לזרים מקום למשול בהם (כלי יקר על התורה, בראשי' יב א).—וצריך הסופר לשער את היריעות ואת הדפים ואת השטין שכותב בכל יבלו במספר ובשיעור כמדת הגויל בעביו ובהזקתו (הלכי ס"ת, גנזי מלכים, אדלר 19). ואיה יתרון נפשך על גופך ומעלת עולמה על עולמו ועלותה מירידתה וכו' ודקות עצמה מעביו (ר"י א"ת, מו"ה, הסבון הנפש ג). וטחול שוחק בעבור שבכח הטבעי מנקה הדם והמרה השחורה מהעכירות והעובי ובהנקותם תהיה השמחה והשחוק (הוא, הכוזרי ד כה). העושה את הלבד הרי זה תולדת טווה והייב והוא שילבד דבר שאפשר לטוות ממנו חוט אורך ארבעה טפחים בעובי בינוני (רמב"ם, שבת ט טו). היה (מגדל) עומד באויר וטומאה בתוכו כלים שבעביו טהורים (הוא, טומאת מת יח ו). עכירות המים קרוי רפש ועביו קרוי טיט וכל זה נמשך במים מכח הרוח (רמב"ן, ספ' יציר' א יא). אמרתי שאם יהיה הראש קרוב מאד להזה ולא היה דבר מפסיקו היה קיטור הלב ועשנו חם מאד ועבי הצואר מרחיק זה מזה והחום מתקרר ויהיה מזוג ברוחב המקום (ר"י

---

1) תרג' ד"ר מויא.

1) [אם בא לטלטלה ממקום למקום לתתה בבנין (רש"י), כלומ' הוא צריך לטול את הצד היותר עבה; והכונה שמי שנוגע יותר בדבר צריך לקבל עליו את האחריות.]

זכחרה, טעסועי ע, דודסון 107). ולפי שהמזגים הולכים בהדרגה וסדור מהעובי אל הדקות (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ח יב). אמנם מעבי הגרמים השמימיים צריך שנדע כי הם ואם יתנו המזגים הנה יכינו ויניעו ויעזרו אחד מהקבלים אבל לא יכריחוהו בפעולותיו כי לא יהיה האדם בעל בחירה (ר״מ הגרבוני, הוחמ׳ בבחירה, ספ׳ ד״ת לח). השתן כל מה שתקריבהו אליך יוסיף עובי וכל עוד שתרחיקהו יוסיף זכות (קלמון ח ב ג ב ח, מאמר כללי בשתן). וכשנתנה תורה לישראל שאז היה נעקר זה הבעת אסר להם קצת הב״ת המולידים עובי ועבירות (רפאל ונורלי, מרפא לנפש, יז.). —ואמר הפיטן: במדד לו שער עביו איך לשער (אבי כל חוזה, יוצ׳ פרש החדש). בעבי רום נכתב דבר צחות ראו אל חי מושל בכל רוחות ובברקים שם נחזה שיחות (רח״ע, בקש אל חי). —עבי הלחות: ובח הכרסנה יספיק בה לחתך עבי הליחות ולבשלם ולהתיכם (פרקי משה כב, וחס:). — ועבי החום: למה הכחשת עוות קומת הזקן מפני חולשת גופו לעמוד בקומה זקופה ולא לעובי החום הטבעי ורב צלו ותשכתו (ר״מ חלדבי, ס״ח נתיב ה, סב.). — עבי התשובה: הנה בהיותם בהתעצמות התלונה מהדברים נכנס אהרן עם משה בעובי התשוב׳ אבל משה התחיל בה ואהרן סייעו (ר״י חברבנאל, פי׳ על התורה, בשלח, קכט:).

*עִבְיוֹן, עוביון; ס״ז, —מין מחלה, התעבות הרקמה שבגוף, tumescentia[1]: לכל מיני השחין הצומח בצואר וכו או נפוח או עביון או כמו אגודות קשות ונקשחות (אסף 51:). ויעביר הירקון וירבה הבעירה וירכיך את העוביון (סס 54.). לעביון הלשון אם הוא נפוח די ללעוס קורנית בכל יום עד הרפא (סס 88.). דבר אחר לעובינן הלשון ולכל שחין שיצמח בו האבילתו עוגת להם אפויה בנתר וכו׳ (סס 88:). ויולשו באגדם הכיצה היטב והטח על עביון הנפח פעמים או ג׳ (סס 111:).

*עֲבִיּוּת, עביות, עוביות, ס״נ, —כמו עֳבִי, עֹבִי, עֲבוּת: אם תקח סי״א ותשחקהו ותערבהו במים ערבים עד שיותך בו היטב ואחר כך תשליך במים ההם בצים והיו צפים על המים המלוחים כי המים ההם עבים ועכורים וישוהו כדמות הטיט ולא יוכלו לשקוע שם לעביותם וישקעו במים הערבים (ר״י זכחרה, טעסועי

1) תרג׳ ד״ר מויא.

ט, דודסון 110). הנפש החמרית איננה עבה כעביות החמר ממש (ר״מ קורדוזירו, סיעור קומה, נשמות). אמנם צריך שימסור הטיפה הזאת כספי׳ ב׳ שתהיה נקבה כדי שע״י עקירת ההויות מן הספי׳ זכר ומסירתם לספי׳ נקבה יהיה להם עביות וגידול וכיוצא להעתיק הנמצאות ממציאות אל מציאות (הוח, חילמה, עין חמד ו יב). ע״ד האומר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתום ויהיה זה אם כן גם בגרם השמימיי או שמדרש הכ״ה באויר עובי ועביות מכופל שלא היה עובר בו ניצוץ השמש למצריי׳ (ר״י חברבנאל, מפעלי אלהים י ט). והסבה בזה לעביותה (של הארץ) וקשיותה וכמו שנתבאר כל זה בארוכה (ר״מ חלבילנה, כחסית יעת, קטו:). האור הנמשך ויוצא דרך האזן הוא זך מאד וכאשר נמשך האור הזה בפנימיות הא״ק עד הגיעו אל החוטם ויצא קצת דרך שם הוא מתעבה וקונה איזה עביות וגסות (רח״ו, עץ חיים ג, כב:). ומהשפעת ההסתר יולד החסרון העביות והשפלות וכו׳ עניני עביות ועניני זכות (רמח״ל, דרך ה׳ ב ח ג). וכל הבני אדם מדריגה אחת יהיה להם דהיינו מדריגת נשמה ולא ישאר חלק העביות בקצת בני אדם (ר״נ בר״י חלמן, עה״ת כו.). ואותו היותר זך שבדינים נדבק ביותר עב מהחסדים ואותו העביות נדבק חלק בחלקו (סס סח:). —עביות: שהיסודות כל מה שיתקרבו יותר לשמים הם יותר בהירים וספיריים וכשיתרחקו יותר מן השמים יוסיפו עוביות (רי״ז קלדו, תולדות יצחק, ברחשי׳, ג:). והית׳ הקשת בענן לא הזכיר קשת לבדו לפי שאין האות הקשת אלא היותו בענן וזה האות מתייחס מאד שהענני׳ העבים הערפליים יהיו סבה להמטיר תמיד עד שתשחת הארץ וכשלא יהיו בזה העוביות וערפליות לא ימטיר כל כך (סס כח, כב:).

*עָבִיט[1], ס״ז, מ״ר עֲבִיטִים, —א) כלי גדול, של חרס או מתכת להחזיק בו פירות, נוזלים וכדומ׳, Gefäss, Wanne; vaisseau, cuve; vessel, tub, עביט של ענבים: היה הוא תחלה לקוצרים פוסק עמו על הגדיש ועל העביט של ענבים ועל המעטן של זתים (ב״מ ה ז). לקחו גדיש של תבואה ועביט של ענבים ומעוטן

1) [לוי מחברו עם אבט, עי׳ ערכו וערך אמבט, גם פלישר אצל לוי (מלון לתרגומים ח״ב עמ׳ 578). ולדעת י. נ. אפשטין הוא משרש עבט־עבץ, ומזה מעבט־מעבץ, ובארמ׳ של סונה נעבץ; עי׳ תרבי״ א, 53.]

של זיתים זה מעשר שלו וזה מעשר שלו (תוספת׳ דמאי ו יח). עביט של ענבים ומעוטן של זתים שמשכו אין מסתפקין מהן ביום טוב ואין צריך לומר בשבת (שם שבת ג [ד] ט). — ושל זיתים: שאל תלמיד אחד את ר׳ נחוניא בן הקנה איש אמהום (ש)אמר לו עביטי זיתים וחמש שבלים מה הן לעכב את הודוי אמר לו בערתי הק׳ מן הבית מה שבבית מעכב לא מה שבשדה (מדרי תנאים, דברי כו יג, הופמן). — ושל מימי רגלים: גרף של רעי ועביט של מי רגלים עמו בבית הרי זה מרחיק ארבע אמות וקורא (קריאת שמע) (תוספת׳ ברכ׳ ב יט). אמר שמואל, גרף של רעי ועביט של מימי רגלים מותר להוציאו לאשפה (ביצ׳ לו:). התקינו שהיו מניחין אותה (את הכתובה) בבית חמיה עשירות עושות אותה קלתות של כסף ושל זהב עניות היו עושות אותה עביט של מימי רגלים[1] (כתוב׳ פב:). אסור לאדם שישהא מדה חסרה או יתירה בתוך ביתו ואפילו היא עביט של מימי רגלים (ר׳ יהודה בשם ר׳, ב״ב פט:). ספת לה צואה או שנסך לפניה עביט של מימי רגלים חייב (ע״ז כ:). — ובסהמ״א: שמעשה באחת שהיתה רוחצת רגליה בעביט בא אחד וחטף זוז מחבירו והשליכו לך[2] אמר לה הרי לך ומקודשת את לי בו (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 82). ופוסק על היין משיבצור הענבים ויתנם בעביט ועל השמן משנתן זיתים במעטן ועל הסיד משישקענה בכבשן (רמב״ם, מלוה ולוה ט ח). — ב) כר של הגמל שרוכבים עליו[3], Kamelssattel; bât de chameau; saddle of camel: אלו טמאין משום מרכב זריז האשקלוני וכו׳ ועביט של גמל וכו׳ (כלים כג ב). איזה המרכב המיוחד זרז האשקלוני ומדוכה המדרית ועביט של גמל וטפיטו של סוס (ספרא מצורע פרק ג). — ומ״ר עביטים, עביטין: שיירא ששרתה בבקעה והקיפוה בגמלים ובעביטין ובאוכפות ובשקים ובקנים ובקולחות אפילו שלשה חבלים זה למעלה מזו מטלטלין לתוכן ובלבד שלא יהא בין גמל לגמל כמלא גמל וכו׳ (תוספת׳ עירוב׳ ג ח). בכל עושין מחיצות אפי׳ אוכפין אפי׳ עביטין אפי׳ גמלים ובלבד שלא יהא וכו׳ בין עביט לעביט מלוא עביט (ירוש׳ שם א ח). שיירה שחנתה בבקעה והקיפוה בגמלין באוכפות בעביטין בשליפין בקנים בקולחות מטלטלין בתוכה (בבלי שם טז.). — ג) במנ א. עבוט, משכון: והלא חנן בישא מפורסם היה ואמר לו רב הונא לאותי האיש לך והתר לו עביטך[1] (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 66).

1) [רשי לא גרס של מימי רגלים, ור״ת גרס של נחשת, עי׳ תוספ׳ שם.]

2) [כך בדפו׳, וברור שהוא טעות במקום לה.]

3) [כך בארמ׳, ובערב׳ עִיבִיט (a).]

a) غبيط

*עֲבִיָּה, — עי׳ עֲבִיָּה.

*עֲבִירָה, ש״נ, — פה״ס מן עָבַר: מאן דמר בי בדי — עבירת אדם מאן דמר ארבעה כדי מקום (ירוש׳ עירובי׳ א א). — ועי׳ גם עֲבֵרָה ב).

עבר[2]), ממנו עָבוֹר, *עִבּוּר, *עֲבִירָה, עֵבֶר, עֲבָר, *עֵבֶר, עֲבָרָה, עֶבְרָה, *עֲבֵרָה, *עִבָּרוֹן, עִבְרִי, *עִבְרִי, *עִבְרִיּוּת, *עִבְרוֹנוּת, *עִבְרִין, *עִבְרִית, *הַעֲבָרָה, מַעֲבָר, *מַעְבָּד, מַעְבָּרָה, *מַעְבְּדִי, *מַעְבֹּרֶת, *מַעְבֶּרֶת.

עֵבֶר, ש״ז, כנ׳ עֶבְרוֹ, מ״ר עֲבָרִים, סמ׳ עֶבְרֵי, כנ׳ עֲבָרָיו, עֶבְרֵיהֶם, — א) צד של נהר, ים, עמק וכדומ׳ שעוברים כדי להגיע אליו, הצד השני, השפה האחרת שלעומת השפה שאתה עומד עליה או מדבר בה Seite, jenseits; côté, au delà de; side, across, beyond. — עֵבֶר אַרְנוֹן: משם נסעו ויחנו מעבר ארנון אשר במדבר היצא מגבל האמרי (במד׳ כא יג). וילך (ישראל) במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויבא ממזרח שמש לארץ מואב ויחנון בעבר ארנון (שפטי׳ יא יח). — עֵבֶר הַיָּם: ולא מעבר לים הוא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה (דברי׳ ל יג). ואת מלכי האי אשר בעבר הים (ירמי׳ כה, כב). ויבאו ויגידו ליהושפט לאמר בא עליך המון רב מעבר לים מארם והנם בחצצון תמר היא עין גדי (דה״ב כ ב). — והעמק: ויראו אנשי ישראל אשר בעבר העמק ואשר בעבר הירדן כי נסו אנשי ישראל (ש״א לא ז). — המדבר: והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פנות הבית ויפל על הנערים וימותו (איוב א יט). — נהרי כוש: הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש (ישע׳ יח א). מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובלון מנחתי (צפני׳ ג י). — וישמעו בני ישראל לאמר הנה בנו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה

1) [עי׳ ב״ק קטו.]

2) [משתף כמעט לכל הלשונות האחיות.]

את המזבח אל מול ארץ כנען אל גלילות הירדן אל עֵבֶר בני ישראל (יהוש׳ כב יא). מבית שאן עד אבל מחולה עד מֵעֵבֶר ליקמעם (מ״א ד יב).—עֵבֶר הירדן ממזרח לירדן: ויבאו עד גרן האטד אשר בְּעֵבֶר הירדן וכו׳ על כן קרא שמה אבל מצרים אשר בְּעֵבֶר הירדן (בראש׳ נ י-יא). ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב מֵעֵבֶר לירדן ירחו (במד׳ כב א). בְּעֵבֶר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת (דבר׳ א ה). נשיכם טפכם ומקניכם ישבו בארץ אשר נתן לכם משה בְּעֵבֶר הירדן (יהוש׳ א יד). וראש ערב וזאב הביאו אל גדעון מֵעֵבֶר לירדן (שפט׳ ז כה). כי לא מועף לאשר מוצק לה כעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי והאחרון הכביד דרך הים עֵבֶר הירדן גליל הגוים (ישע׳ ח כג). — וממערב לירדן: כי לא ננחל אתם מֵעֵבֶר לירדן והלאה כי באה נחלתנו אלינו מֵעֵבֶר הירדן מזרחה (במד׳ לב יט). עד אשר יניח יי׳ לאחיכם ככם וירשו גם הם את הארץ אשר יי׳ אלהיכם נתן להם בְּעֵבֶר הירדן (דבר׳ ג כ). ויהי כשמע כל מלכי האמרי אשר בְּעֵבֶר הירדן ימה וכל מלכי הכנעני אשר על הים את אשר הוביש יי׳ את מי הירדן (יהוש׳ ה א). ויהי כשמע כל המלכים אשר בְּעֵבֶר הירדן בהר ובשפלה ובכל חוף הים הגדול אל מול הלבנון (שם ט א). לחברוני חשביהו ואחיו וכו׳ על פקדת ישראל מֵעֵבֶר לירדן מערבה (דהי״א כו ל).—עֵבֶר הנהר, מזרח לנהר פרת: ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר יי׳ אלהי ישראל בְּעֵבֶר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים (יהוש׳ כד ב). וישלח הדדעזר ויצא את ארם אשר מֵעֵבֶר הנהר ויבאו חילם (ש״ב י טז). והכה יי׳ את ישראל כאשר ינוד הקנה במים ונתש את ישראל מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לאבותיהם וזרם מֵעֵבֶר לנהר יען אשר עשו את אשריהם מכעיסים את יי׳ (מ״א יד טו).—וגם מערב לנהר פרת: כי הוא רדה בכל עֵבֶר הנהר מתפסח ועד עזה בכל מלכי עֵבֶר הנהר (שם ה ד). ויתנו את דתי המלך לאחשדרפני המלך ופחות עֵבֶר הנהר ונשאו את העם ואת בית האלהים (עזר׳ ח לו). ואומר למלך אם על המלך טוב אגרות יתנו לי על פחות עֵבֶר הנהר אשר יעבירוני עד אשר אבוא אל יהודה (נחמ׳ ב ז).—ב) ובכלל במשמ׳ צד, כמו עֵבֶר במקום, צד אחד במקום מן המקומות: לכה ונעברה אל מצב פלשתים אשר מֵעֵבֶר הלז (ש״א יד א). בין המעברות אשר בקש יונתן לעבר על מצב פלשתים שן הסלע מֵהָעֵבֶר מזה ושן הסלע מֵהָעֵבֶר מזה (שם ד). ויאמר אל כל ישראל אתם תהיו לְעֵבֶר אחד ואני ויונתן בני נהיה לְעֵבֶר אחד (שם מ). מִכָּל עֲבָרֵי פלוני, מכל צד, מכל מקום מסביב: ושלום היה לו מכל עֲבָרָיו מסביב (מ״א ה ד). ומכל עֲבָרָיו אביא את אידם נאם יי׳ (ירמ׳ מט לב).—איש לְעֶבְרוֹ, כל אחד ואחד לְצִדּוֹ, להמקום שהוא שם: סחריך מנעוריך איש לְעֶבְרוֹ תעו אין מושיעך (ישע׳ מז טו). עֶבְרֵי נָהָר וכדומ׳, שתי שפות הנהר מזה ומזה: ביום ההוא יגלח אדני בתער השכירה בְּעֶבְרֵי נהר במלך אשור (שם ז כ). עזבו ערים ושכנו בסלע ישבי מואב והיו כיונה תקנן בְּעֶבְרֵי פי פחת (ירמ׳ מח כח).—עֵבֶר של דבר או לוּחַ, וכיוצא בזה, צִדּוֹ, שני עברי הלוח, שני צדדיו: לוחות כתבים משני עֶבְרֵיהֶם מזה ומזה הם כתבים (שמות לב טו).—עֵבֶר פני דבר, לְעֻמַּת המקום שהדבר שם: ועשית את נרתיה (של המנורה) שבעה והעיר על עֵבֶר פניה (שמות כה לז).—וּלְעֵבֶר דבר: על שפתו אשר אל עֵבֶר האפוד ביתה (שם כח כו). וכתרת על שני העמודים גם ממעל מלעמת הבטן אשר לְעֵבֶר השבכה[1] (מ״א ז כ).—עֵבֶר הָעֵבֶר: ויעבר דוד הָעֵבֶר ויעמד על ראש ההר (ש״א כו יג).—ובמדר׳: העברי שכל העולם כלו לעבר אחד והוא היה לעבר אחד (פסיק׳ רבתי, אנכי אנכי).—ואמר הפיטן: תחיה בדברים דורש מכל עברים בדברים היות מלמדי עדרי (Kahle, Masor. d. West., כג). למה נטשתה נודדה ביערים ומכל עברים פרשי מכמרים (ר׳ יי הלוי, יונה נשחטה). מים ומזרח ומצפון ותימן שלום רחוק וקרוב שאי מכל עבריך (הוא, ציון הלא תשאלי). בנים ובנות תשוקה בשוקיך שוקקו שחקו והשתקשקו בסך עבריך (ציון ידידות, קיני). ולך גביר ישפות מכל עברים רוב שלום כמו שפת מאז ומקדמון (גנזי שכטר ג, דודסון, 314).

א. עָבַר, פעו״י, עָבַר, עָבְרוּ, עָבְרָה, עָבַרְתָּ, עָבַרְתִּי, עָבְרוּ, עֲבָרוּ, עֲבַרְתֶּם, עֲבַרְנוּ, עֹבֵר, עוֹבֵר, עֹבְרִים, עֹבְרֵי, עוֹבְרֵי, עֲבוֹר, עֲבוֹר, עֲבֹר, לַעֲבָר־, עָבְרִי, עָבְרֵנוּ, עָבְרְךָ, עָבְרָהּ, עָבְרְכֶם, עָבְרוֹ, עָבְרָם, עֲבֹר, עִבְרִי, עִבְרִי, עִבְרוּ, אֶעֱבֹר, ־בוֹר, אֶעְבְּרָה, אֶעֱבֹרָה, תַּעֲבֹר, תַּעֲבָר־, תַּעַבְרִי, יַעֲבֹר, יַעֲבוֹר, יַעֲבָר־, יַעַבְרֵנוּ, יַעַבְרֶנְּהוּ, תַּעֲבֹר, תַּעֲבָר־, נַעֲבֹר, נַעְבְּרָה, נַעֲבֹרָה, תַּעַבְרוּ, יַעַבְרוּ, יַעֲבֹרוּ, יַעֲבֹרוּן,

[1] [כך הקרי והכתיב שבכה.]

יַעַבְרֻנְהוּ, יַעַבְרוּם, תַּעֲבֹרְנָה,— א) עָבַר נחל, נהר, ים וכיוצא בזה, מעבר אחד אל העבר שכנגדו, -über schreiten; passer; to pass, cross over: ויקם וַיַּעֲבֹר את הנהר (בראש' לא כא). כי במקלי עָבַרְתִּי את הירדן הזה (שם לב יא). עד יַעֲבוֹר עמך יי' עד יַעֲבֹר עם זו קנית (שמות טו טז). וְעָבַר לכם כל חלוץ את הירדן (במד' לב כא). כי אתם עֹבְרִים את הירדן אל ארץ כנען (שם לג נא). עתה קומו וְעִבְרוּ לכם את נחל זרד (דבר' ב יג). וַעֲבַרְתֶּם את הירדן וישבתם בארץ (שם יב י). והיה ביום אשר תַּעַבְרוּ את הירדן וכו' וכתבת עליהם את כל דברי התורה הזאת בְּעָבְרֶךָ וכו' והיה בְּעָבְרְכֶם את הירדן תקימו את האבנים האלה (שם כז ב-ד). מי יַעֲבָר־לנו אל עבר הים (שם ל יג). ויהי בנסע העם מאהליהם לַעֲבֹר את הירדן (יהוש' ג יד). וַתַּעַבְרוּ את הירדן ותבאו אל יריחו (שם כד יא). וילכד גלעד את מעברות הירדן לאפרים והיה כי יאמרו פליטי אפרים אֶעֱבֹרָה וכו' (שפט' יב ה). ועברים עָבְרוּ את הירדן ארץ גד וגלעד (ש"א יג ז). ויעמדו מאתים איש אשר פגרו מֵעֲבֹר את נחל הבשור (שם ל י). עָבְרוּ מיכל המים וכו' קומו וְעִבְרוּ מהרה את המים (ש"ב יז כ-כא). וְעָבְרָה העברה לעביר את בית המלך ולעשות הטוב בעינו ושמעי בן גרא נפל לפני המלך בְּעָבְרוֹ בירדן (שם יט יט). וְעָבַרְתָּ את נחל קדרון (מ"א ב לז). תעו מדבר שלחתיה נטשו עָבְרוּ ים (ישע' טז ח). סחר צידון עֹבֵר ים מלאוך (שם כג ב). חשפי שבל גלי שוק עִבְרִי נהרות (שם מז ב).—ובתו"מ: כיון שעברו ישראל את הירדן ובאו אל הר גריזים וכו' (סוטה ז ה). — ובהשאלה, עָבַר תלמודו, שנה אותו: זה תלמיד שאינו רגיל במשנתו ששפתיו נוטפות מור[1] אעפ"כ עובר הוא וחוזר ומברר תלמודו (מד"ר שה"ש ה, לסיו).—וְעָבַר גבול של ארץ: דרך המלך נלך לא נטה ימין ושמאול עד אשר נַעֲבֹר גבלך (במד' כ יז). בדרך המלך נלך עד אשר נַעֲבֹר גבלך (שם כא כב). ויקם דוד וַיַּעֲבֹר הוא ושש מאות איש אשר עמו אל אכיש בן מעוך מלך גת (ש"א כז ב). וישקף ארונה וירא את המלך ואת עבדיו עֹבְרִים עליו ויצא ארונה וישתחו למלך אפיו ארצה (ש"ב כד כ). כה אמר יי', יגיע כפים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה עליך יַעֲבֹרוּ ולך יהיו אחריך ילכו בזקים יַעֲבֹרוּ ואליך ישתחוו אליך יתפללו אך בך אל ואין עוד אפס אלהים (ישע' מה יד).—ובפרט למלחמה: וַיַּעֲבֹר יפתח אל בני עמון להלחם בם (שפט' יא לב). ואראה כי אינך מושיע ואשימה נפשי בכפי וָאֶעְבְּרָה אל בני עמון ויתנם יי' בידי (שם יב ג). ויהי היום ויאמר יונתן בן שאול אל הנער נשא כליו לכה וְנַעְבְּרָה אל מצב פלשתים (ש"א יד א).—והמים וכדומ' עָבְרוּ את גבולם, את גדותם: עִבְרִי ארצך כיאר בת תרשיש אין מזח עוד (שם כג י). האותי לא תיראו נאם יי' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חוק עולם ולא יַעַבְרֶנְהוּ ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יַעַבְרֻנְהוּ (ירמ' ה כב). גבול שמת בל יַעֲבֹרוּן בל ישבון לכסות הארץ (תהל' קד ט). אחי בגדו כמו נחל באפיק נחלים יַעֲבֹרוּ (איוב ו טו). —ובהשאלה לחיל האויב, שטף וְעָבַר: ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור ואת כל כבודו ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו וחלף ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע (ישע' ח ז-ח). ובא במלכות מלך הנגב ושב אל אדמתו ובנו יתגרו ואספו המון חילים רבים ובא בוא ושטף וְעָבַר וישב ויתגרו עד מעזה (דני' יא ט-י). ובעת קץ יתנגח עמו מלך הנגב וישתער עליו מלך הצפון ברכב ובפרשים ובאניות רבות ובא בארצות ושטף וְעָבַר (שם מ). ובשטף עֹבֵר כלה יעשה מקומה ואיביו ירדף חשך (נחו' א ח).—וְשׁוֹט: וכפר בריתכם את מות וחזותכם את שאול לא תקום שוט שוטף כי יַעֲבֹר והייתם לו למרמס מדי עָבְרוֹ יקח אתכם כי בבקר בבקר יַעֲבֹר ביום ובלילה (ישע' כח יח-יט).—ומים וכדומ' עָבְרוּ עַל: כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מֵעֲבֹר מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגער בך (שם נד ט). ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסבבני כל משבריך וגליך עלי עָבָרוּ (יונ' ב ד). תהום אל תהום קורא לקול צנוריך כל משבריך וגליך עלי עָבָרוּ (תהל' מב ח). אזי המים שטפונו נחלה עָבַר על נפשנו אזי עָבַר על נפשנו המים הזידונים (שם קכד ד-ה).—ועון, חרון: כי עונתי עָבְרוּ ראשי כמשא כבד יכבדו ממני (שם לח ה). עלי עָבְרוּ חרוניך בעותיך צמתתוני (שם פח יז).— וְיַיִן: הייתי כאיש שכור וכגבר עֲבָרוֹ יין מפני יי' ומפני דברי קדשו (ירמ' כג ט).—ומֹר: קמתי אני לפתח לדודי וידי נטפו מור ואצבעתי מור עֹבֵר (שה"ש ה ה). לחיו כערוגת הבשם מגדלות מרקחים שפתותיו שושנים נטפות מור עֹבֵר (שם יג).—ותער על הראש, גלח את הראש: כל ימי נדר נזרו תער לא

1) [כמו מרירות.]

יַעֲבֹר על ראשו (במד' ו ה).—ועבר על פלוני, במשמ' עבר והגיע ושכן על, רוח: וְעָבַר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא לא נטמאה (שם ה יד). ויגש צדקיהו בן כנענה ויכה את מיכיהו על הלחי ויאמר אי זה עָבַר רוח יי' מאתי לדבר אותך (מ"א כב כד). —ורעה או דבר: אין כהה לשברך נחלה מכתך כל שמעי שמעך תקעו כף עליך כי על מי לא עָבְרָה רעתך תמיד (נחום ג יט). החרישו ממני ואדברה אני וְיַעֲבֹר עלי מה (איוב יג יג). כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא ולא יַעֲבֹר עליו לכל דבר נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו אשר לקח (דבר' כד ה).—ובמדר': מי היה מחכה ליוסף שעברו עליו כל הצרות האילו שיהיה למלך (מד"ר בראש' פח).—ובספהמ"א במשמ' חָל על: הטוב לך לבקש משכון ולקחתו אלא מריעך וחבירך אשר אין לו רשות עליך ולא מצותו עוברת עליך (ר"י א"ה, חו"ה הבטחון ו).—ובהשאלה: עָבַר ברית, תורה וכדומ', עָבַר עליה, לא השגיח בה, לא שמר, לא עשה, überschreiten; transgresser; to transgress, עָבַר ברית: כי ימצא בקרבך באחד שעריך אשר יי' אלהיך נתן לך איש או אשה אשר יעשה את הרע בעיני יי' אלהיך לַעֲבֹר בריתו (דבר' יז ב). חטא ישראל וגם עָבְרוּ את בריתי אשר צויתי אותם (יהוש' ז יא). בְּעָבְרְכֶם את ברית יי' אלהיכם אשר צוה אתכם והלכתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף יי' בכם (שם כג טז). ויחר אף יי' בישראל ויאמר יען אשר עָבְרוּ הגוי הזה את בריתי אשר צויתי את אבותם ולא שמעו לקולי (שופט' ב כ). על אשר לא שמעו בקול יי' אלהיהם וַיַּעַבְרוּ את בריתו את כל אשר צוה משה עבד יי' ולא שמעו ולא עשו (מ"ב יח יב). ונתתי את האנשים הָעֹבְרִים את בריתי אשר לא הקימו את דברי הברית אשר כרתו לפני וכו' ונתתי אותם ביד איביהם וביד מבקשי נפשם (ירמ' לד יח-כ). והמה כאדם עָבְרוּ ברית שם בגדו בי (הוש' ו ז). אל חכך שפר כנשר על בית יי' יען עָבְרוּ בריתי ועל תורתי פשעו (שם ח א).—ותּוֹרָה: והארץ חנפה תחת ישביה כי עָבְרוּ תורת חלפו חק הפרו ברית עולם (ישעי' כד ה). וכל ישראל עָבְרוּ את תורתך וסור לבלתי שמוע בקלך (דני' ט יא).—וחק: ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יַעֲבוֹר (תהל' קמח ו).—וּמִצְוָה: ויאמרו עבדי המלך אשר בשער המלך למרדכי מדוע אתה עוֹבֵר את מצות המלך (אסת' ג ג). ויאמר להם (זכריה בן יהוידע הכהן) למה אתם עֹבְרִים את מצות יי' ולא תצליחו (דהי"ב כד כ).—ופה באותה המשמ': למה זה אתם עֹבְרִים את פי יי' והוא לא תצלח (במד' יד מא). ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לַעֲבֹר את פי יי' אלהי לעשות קטנה או גדולה (שם כב יח). ויאמר שאול אל שמואל חטאתי כי עָבַרְתִּי את פי יי' ואת דבריך (ש"א טו כד).—ואמר בן סירא: זרע נקלה עובר מצוה (ב"ס גני' י יט).—ובתו"מ: יכול אם אמר לו אביו ואמו לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה ישמע להם (ספרא קדוש' א). אם יאמר גוי לישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים יעבור ולא יהרג (בשם ר' ינאי ובשם ר' שמעון בן יולדק, ירוש' סנהד' ד ב).—ועל דת: ואלו יוצאות שלא בכתובה העוברת על דת משה ויהודית (כתוב' ז ו).—ועל דין ומשפט: שלא הפך את סדום עד שעברה את הדין וכו' ואף ירושלם לא גלתה עד שעברה את הדין (מד"ר שמות ל). כך אחר הדברות הזהיר הקב"ה על המשפטים שלא יעברו עליהם ישראל (שם).—ועל דברי פלוני: כדיי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל (ברכ' א ג). עלו בו צמחים מחמת המכה נסתרה המכה חייב לרפותו וחייב ליתן לו שבתו שלא מחמת המכה או שעבר על דברי הרופא פטור (תוספת' ב"ק ט ז). הרי שעבר על דברי רופא ואכל דבש או כל מיני מתיקה (ב"ק פה.). מימי לא מלאני לבי לעבור על דברי חברי (רבי מאיר, שבת קלד.). שמעתי שב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה (ר"א בן יעקב, יבמ' צ:).—ועל דעת פלוני: מעשה באדם אחד שהדיר את אשתו מלעלות לרגל ועברה על דעתו ועלתה לרגל ובא לפני ר' יוסי אמר לו ואילו היית יודע שעוברת על דעתך ועולה לרגל כלום הדרתה א"ל לא והתירו ר' יוסי (נדר' כג.).—עָבַר על, במצות עשה, במצות לא תעשה: השוחט את הפסח על החמץ עובר בלא תעשה (פסח' ה ד). התולש סימני טמאה והכווה את המחיה עובר בלא תעשה (נגע' ז ד). שלשה הן ותשובה עם כל אחד ואחד עבר על עשה ושב אינו זז משם עד שמוחלין לו וכו' עבר על לא תעשה ועשה תשובה וכו' עָבַר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה ויוה"כ תולין ויסורין

ממרקין (יומ׳ פו.). המלוה את חבירו אינו רשאי למשכנו ואם מישכנו צריך להחזיר לו ו ע ו ב ר על כל שם ושם שיש בו (תוספת׳ ב״מ י ח). כל הכובש שכר שכיר ע ו ב ר בה׳ שמות הללו (גמר׳ שם קיא.). ולמה חלקן הכתוב ל ע ב ו ר עליו בשני לאוין (כנ״ל, שם). בעו מיניה מרב ששת קבלנות עובר עליו משום בל תלין או אין ע ו ב ר משום בל תלין (שם, קיב.).—עָבַר את הדִין: אמר הקב״ה לישראל כשם שאני יכול ל ע ב ו ר את הדין על העכו״ם וכו׳ (מד״ר שמות ל).—עֹבְרֵי רצונו של הקב״ה: הרואה מרקוליס אומר ברוך שנתן ארך אפים ל ע ו ב ר י רצונו (ברכ׳ נז:).—עֹבְרֵי עֲבֵרָה: ספיחי חרדל מותרין שלא נחשדו עליהן ע ו ב ר י עבירה (ר׳ יהודה, שביע׳ ט א).—ועי׳ עֲבֵרָה.—עָבַר על פשע, עָבַר עליו ולא השגיח בו, סלח לפלוני את עֲוֹנוֹ: מי אל כמוך נשא עון וְעֹבֵר על פשע (מיכ׳ ז יח). שכל אדם האריך אפו ותפארתו עֲבֹר על פשע (משלי יט יא).—וְעָבַר לפלוני סתם במשמ׳ זו: הנני שם אנך בקרב עמי ישראל לא אוסיף עוד עֲבוֹר לו (עמו׳ ז ח).—ב) עָבַר דרך מקום, הלך בכל המקום וכדומ׳, durchschreiten, durchziehen; traverser, parcourir; to pass through, traverse עָבַר ב: וַיַּעֲבֹר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה (בראש׳ יב ו). וְעָבַרְתִּי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה (שמות יב יב). וַיַּעֲבֹר (שאול) בהר אפרים וַיַּעֲבֹר בארץ שלשה ולא מצאו וַיַּעַבְרוּ בארץ שעלים ואין וַיַּעֲבֹר בארץ ימיני ולא מצאו (ש״א ט ד). וַיַּעֲבֹר בכל שבטי ישראל אבלה ובית מעכה וכל הברים (ש״ב כ יד). וְעָבַר בה נקשה ורעב (ישעי׳ ח כא). המוליך אתנו במדבר וכו׳ בארץ לא עָבַר בה איש ולא ישב אדם שם (ירמ׳ ב ו). ואנשי תמיד יבדילו עֹבְרִים בארץ מקברים את העברים את הנותרים על פני הארץ לטהרה וכו׳ ועברו הָעֹבְרִים בארץ וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון (יחזק׳ לט יד-יה).—וְעָבַר בקרב: כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ואת אשר עָבַרְנוּ בקרב הגוים אשר עברתם (דבר׳ כט יה). עִבְרוּ בקרב המחנה וצוו את העם לאמר הכינו לכם צדה (יהוש׳ א יא). ובכל כרמים מספד כי אֶעֱבֹר בקרבך אמר יי׳ (עמו׳ ה יז).—עָבַר בתוך: ויאמר יי׳ אלו (אל יחזקאל) עֲבֹר בתוך העיר בתוך ירושלם (יחזק׳ ט ד). להם לבדם נתנה הארץ ולא עָבַר זר בתוכם (איוב טו יט).—עָבַר כנהר, בנחל: וכל הארץ בוכים קול גדול וכל העם עברים והמלך עֹבֵר בנחל קדרון (ש״ב טו כג). ושמעי בן גרא נפל לפני המלך בְּעָבְרוֹ בירדן (שם יט יט). כי תַעֲבֹר במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך (ישע׳ מג ב). הפך ים ליבשה בנהר יַעַבְרוּ ברגל שם נשמחה בו (תהל׳ סו ו).—ובתוך ים: וַיַּעַבְרוּ בתוך הים המדברה (במד׳ לג ח). והים בקעת לפניהם וַיַּעַבְרוּ בתוך הים ביבשה (נחמ׳ ט יא).—ובַשַּׁעַר: עִבְרוּ עִבְרוּ בשערים פנו דרך העם סלו סלו המסלה (ישע׳ סב י).—וְעָבַר את: ותהי על יפתח רוח יי׳ וַיַּעֲבֹר את הגלעד ואת מנשה וַיַּעֲבֹר את מצפה גלעד (שפט׳ יא כט). כי אם שם אדיר יי׳ לנו מקום נהרים יאורים רחבי ידים בל תלך בו אני שיט וצי אדיר לא יַעַבְרֶנּוּ (ישע׳ לג כא).—וְעָבַר סתם: וְעָבַר יי׳ לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות (שמות יב כג). אכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי רק אֶעְבְּרָה ברגלי (דבר׳ ב כח). והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן אשר אם עָבַר ורמס וטרף ואין מציל (מיכ׳ ה ז).—עָבַר וָשָׁב: ויאמר להם (משה) וכו׳ עִבְרוּ ושובו משער לשער במחנה והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרובו (שמות לב כז).—וביני׳ עֹבֵר וָשָׁב, הֹלֵך בדרך, נסע: ונתתי את הר שעיר לשממה ושממה והכרתי ממנו עֹבֵר ושב (יחזק׳ לה ז). ואסערם על כל הגוים אשר לא ידעום והארץ נשמה אחריהם מֵעֹבֵר ומשב וישימו ארץ חמדה לשמה (זכר׳ ז יד). וחניתי לביתי מצבה מֵעֹבֵר ומשב (שם ט ח).—ובתו״מ: והיה כל עובר ושב דומה שהמלך צלוב (תוספת׳ סנה׳ ט ז). כל המגביה עצמו על ד״ת למה הוא דומה לנבלה מושלכת בדרך כל עובר ושב מניח ידו על חוטמו ומתרחק ממנה (ר׳ עקיבא, אדר״נ יא).—ומ״ר: מפני מראית העין כיצד שלא יהו עוברין ושבין אומרין ראו פלוני שקצר שדהו ולא נתן ממנה פאה (ר׳ שמעון, תוספת׳ פאה א ו). מעשה בחסיד אחד שהיה חופר בורות שיחין ומערות לעוברים ושבים פעם אחת היתה בתו עוברת להינשא ושטפה נהר (ר׳ חגיי בשם ר׳ שמואל בר נחמן, ירוש׳ שקל׳ ה ב). מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא שהיו ע ו ב ר י ם ושבים אומרים מה טיבם של אלו (בני שאול ובני מיכל) הללו בני מלכים הם ומה עשו

פשטו ידיהם בגרים גרורים (ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יהולדק, יבמ' עט.). למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מעל ראשו עמד המלך וכל פמליא שלו שם והיה עוברים ושבים אומרים מה טיבו של מלך וכל פמליא שלו כאן (ר' ברכיה ור' סימון, מד"ר רות ח).—ובה"א הידיעה: ויעש להם משתה בביתו של אברהם אבינו היה שהיה מקבל את העוברים ואת השבים (שם ברא' כ). מה פלטירה זו מבלה את העוברים ואת השבים והיא קיימת לעולם כך בניך מבלים את כל אומות העולם (ר' עזריה בשם ר' אחא, שם סט).—עָבַר בְּרִית, עָבַר בין בתרי הגוף שהיו כורתים לפנים לשם ברית, ובכלל התקשר בקשר של ברית: ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עָבַר בין הגזרים האלה ביום ההוא כרת יי' את אברם ברית (ברא' טו יז-יח). לְעָבְרְךָ בברית יי' אלהיך ובאלתו אשר יי' אלהיך כרת עמך היום (דבר' כט יא). ונתתי את האנשים הָעֹבְרִים את בריתי אשר לא הקימו את דברי הברית אשר כרתו לפני העגל אשר כרתו לשנים וַיַּעַבְרוּ בין בתריו שרי יהודה ושרי ירושלם הסרסים והכהנים וכל עם הארץ הָעֹבְרִים בין בתרי העגל (ירמ' לד יח-יט).—ג) עָבַר והלך בצד פלוני, או בצד מקום או דבר, vorübergehen; passer; to pass along, עָבַר על: כי על כן עֲבַרְתֶּם על עבדכם (ברא' יח ה). והבית הזה יהיה עליון כל עֹבֵר עליו ישם ושרק (מ"א ט ח). לשום ארצם לשמה וכו' כל עוֹבֵר עליה ישם ויניד בראשו (ירמ' יח יז). איך היתה לשמה מרבץ לחיה כל עוֹבֵר עליה ישרק יניע ידו (צפני' ב טו).—וכן עָבַר אֶל: וילך (אליהו) משם וימצא את אלישע בן שפט והוא חרש שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר וַיַּעֲבֹר אליהו אליו וישלך אדרתו אליו (מ"א יט יט). ויהי היום וַיַּעֲבֹר אלישע אל שונם (מ"ב ד ח).—וְעַל פָּנָיו: וַיַּעֲבֹר יי' על פניו וכו' (שמות לד ו).—עָבַר אֶת: ויזרח לו השמש כאשר עָבַר את פנואל והוא צלע על ירכו (ברא' לב לב). ואהוד נמלט עד התמהמהם והוא עָבַר את הפסילים וימלט השעירתה (שפטי' ג כו). וישלח איש האלהים אל מלך ישראל לאמר השמר מֵעֲבֹר המקום הזה כי שם ארם נחתים (מ"ב ו ט).—ועָבַר סתם: וַיַּעַבְרוּ אנשים מדינים סחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור (ברא' לז כח). והיה בַּעֲבֹר כבודי ושמתיך בנקרת הצור (שמות לג כב). ויהי מדי עָבְרוֹ (אלישע) יסר שמה לאכל לחם (מ"ב ד ח).—והרוח: כי רוח עָבְרָה בו ואיננו ולא יכירנו עוד מקומו (תהלי' קג יו). כַּעֲבוֹר סופה ואין רשע וצדיק יסוד עולם (משלי' י כה). ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים ורוח עָבְרָה ותטהרם (איוב לז כא).—ומים: ראוך יחילו הרים זרם מים עָבָר נתן תהום קולו רום ידיהו נשא (חבק' ג י). כי אתה עמל תשכח כמים עָבְרוּ תזכר (איוב יא יו).—ובינ' עֹבֵר [1]): ואתנך לחרבה ולחרפה בגוים אשר סביבותיך לעיני כל עוֹבֵר (יחזק' ה יד; גם יד טו; יו טו; כה; לג כח; לו לד). מחזיק באזני כלב עֹבֵר מתעבר על ריב לא לו (משלי כו יז).—ומ"ר: והיה ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר בישראל גי הָעֹבְרִים קדמת הים וחסמת היא את הָעֹבְרִים וקברו שם את גוג ואת כל המונה וקראו גיא המון גוג (יחזק' לט יא).—ואתמול עמי לאויב יקומם ממול שלמה אדר תפשטון מֵעֹבְרִים בטח שובי מלחמה (מיכ' ב ח). ולא אמרו הָעֹבְרִים ברכת יי' אליכם ברכנו אתכם בשם יי' (תהלי' קכט ח).—עֹבֵר אֹרַח: נשמו מסלות שבת עֹבֵר ארח (ישע' לג ח).—עֹבְרֵי דרך: למה פרצת גדריה וארוה כל עֹבְרֵי דרך (תהלי' פ יג). שסהו כל עֹבְרֵי דרך היה חרפה לשכניו (שם פט מב). לקרא לעֹבְרֵי דרך המישרים ארחותם (משלי ט טו). הלא שאלתם עוֹבְרֵי דרך ואתתם לא תנכרו (איוב כא כט). לוא אליכם כל עֹבְרֵי דרך הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאבי אשר עולל לי (איכ' א יב). ספקו עליך כפים כל עֹבְרֵי דרך שרקו וינעו ראשם על בת ירושלם (שם ב טו).—*וְעֹבְרֵי דרכים: (החופר בור) לעוברי דרכים ממלא ושותה ואסור להכנים לתוך ביתו (תוספתי ב"מ יא ל). מתיירא הייתי שמא יפסיקו בי עוברי דרכים (ר' יוסי, ברכ' ג.). אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מסילות שהתקנת לירושלים שלא יהו עוברי דרכים פוסקים מהם היאך היו לשממה (מד"ר איכ' פתי').—וכן סתם עֹבֵר, נֹסֵעַ: דריש עובר גלילאה י"ג ווין נאמרו ביין וכו' (סנה' ע.).—וכסף הָעֹבֵר מיד ליד: וישקל אברהם את הכסף אשר דבר באזני בני חת ארבע מאות שקל כסף עֹבֵר לסחר (ברא' כג יו). ויאמר יהואש אל הכהנים כל כסף הקדשים אשר יובא בית יי' כסף עוֹבֵר איש כסף נפשות ערכו (מ"ב יב ה).—ובסהמ"א: יש מן הדין לראות אם אלו הזהובים מטבע עובר בארצכם שקונין ומוכרין בו (רי"ף, סו"ת יד).— ד)

1) [כמו עֹבֵר ושב למעלה.]

עָבַר וְהָלַךְ לוֹ הלאה weitergehen; passer (sur une route) avancer; ,to pass on, go on: ויאמר (אברהם) אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תַעֲבֹר מעל עבדך וכו' ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תַּעֲבֹרוּ (ברא' יח ג-ה). ויוסף מלאך יי' עֲבוֹר ויעמד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל (במד' כב כו). וַיַּעֲבֹר יהושע וכל ישראל עמו ממקדה לבנה וילחם עם לבנה (יהוש' י כט). וַיַּעַבְרוּ משם הר אפרים ויבאו עד בית מיכה (שפט' יח יג). ויאמר אליו אדניו לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה וְעָבַרְנוּ עד גבעה (שם יט יב). ויצקו את ארון האלהים ויעל אביתר עד תם כל העם לַעֲבוֹר מן העיר (ש"ב יה כד). ויאמר בעז אל רות הלוא שמעת בתי אל תלכי ללקט בשדה אחר וגם לא תַעֲבוּרִי מזה וכה תדבקין עם נערתי (רות ב ח). ויהיו הרצים עֹבְרִים מעיר לעיר בארץ אפרים ומנשה ועד זבלון ויהיו משחיקים עליהם ומלעגים בם (דהי"ב ל י).—ובתלמו': אמרו עליו על אגריפס המלך שׁ ע ב ר מלפני הכלה ושיבחוהו חכמים (כתוב' יז.).—וזמן: וַיַּעַבְרוּ ימי בכיתו וידבר יוסף אל בית פרעה וכו' (ברא' נ ד). ויהי כַּעֲבֹר הצהרים ויתנבאו עד לעלות המנחה ואין קול ואין ענה ואין קשב (מ"א יח כט). עָבַר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו (ירמ' ח כ). לאמר מתי יַעֲבֹר החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר (עמו' ח ה). כי הנה הסתו עָבָר הגשם חלף הלך לו (שה"ש ב יא).—ובתלמו': השכיר נשבע בזמנו ונוטל ע ב ר זמנו אינו נשבע ונוטל (תוספת' ב"מ י ו). חמץ של נכרי שׁ ע ב ר עליו הפסח מותר בהנאה (פסח' ב ב). וכיון ד ע ב ר יומו בטל קרבנו (ברכ' כו.). קונם יין שאני טועם וכו' שבת זו אסור בכל השבת ושבת שׁ ע ב ר ה חדש זה אסור בכל החדש ור"ח להבא וכו' שבוע זו אסור בכל השבוע ושביעית שׁ ע ב ר ה (נדר' ס.). יכול יהא בכור שׁ ע ב ר ה שנתו[1]) כפסולי המקדשין ויפסל ת"ל וכו' (תמור' כא:).—שֶׁעָבַר, הזמן שֶׁעָבַר, כמו עָבָר: משביעין אותה על העתיד לבא ואין משביעין אותה על שׁ ע ב ר (כתוב' פז.).—וכן לְשֶׁעָבַר,—תה"ס: והיו מוטות ומרכבות רצות מעצמן ונכנסות בעל כרחן ל שׁ ע ב ר היו הפרדות מושכות המרכבות ועכשיו מרכבות מושכות את הפרדות (מכי' בשלח ה). אמר להן ל שׁ ע ב ר אדם נברא מן העפר וחוה נבראת מן האדם (ירוש' ברכ' ט א). כל דבר שהוא לבא אומרה בעבודה וכל דבר שהוא ל שׁ ע ב ר אומרה בהודאה (ירוש' ברכ' ד ג). אם יש בו דעת ל שׁ ע ב ר יש בו דעת להבא אם אין בו דעת ל שׁ ע ב ר אין בו דעת להבא (ר' בנימין בר לוי, שם תרומ' א א). האורז והדוחן והפרגין והשומשמין שהשרישו לפני ראש השנה מתעשרין ל שׁ ע ב ר ומותרין בשביעית (שם, שביעי' ב ז). ל שׁ ע ב ר אם לא היה אדם רואה אשה לא היה מתאוה ועכשיו בין רואה בין אינו רואה מתאוה (פסיק' דר"כ, החדש, בובר). אמרה (היו"ד) לפניו רבש"ע בשביל שאני קטנה שבאותיות הוצאתני משרה הצדקת אמר להם הקב"ה ל שׁ ע ב ר היית בשמה של נקבה בסופן של אותיות עכשיו אני נותנך בשמו של זכר ובראשון של אותיות (מד"ר ברא' מז). ל שׁ ע ב ר היית בעל הבית והקב"ה כהן ועכשיו נעשית כהן והקב"ה בעל הבית (שם שמות לא). ל שׁ ע ב ר הייתם משתמשים ע"י וה"ק עכשיו אין אתם משתמשים אלא ע"י מלאך (שם לב). לאמר לו, למשה מה ל שׁ ע ב ר הייתי נוהג עמהם במדת רחמים (שם במד' יב). כי כבר אכבדך מאד יותר ממה שהייתה נוטל ל שׁ ע ב ר אני נותן (שם כ). ל שׁ ע ב ר כשהיתה הפרוטה מצויה היתה נפש אדם מתאוה לשמוע דבר הלכה (סופר' יו ד).—ובסהמ"א: וכן ורחל באה עם הצאן ל שׁ ע ב ר באה עם הצאן לעתיד ולכל זמן (ג' ספרי דקדוק לר"י חיוג, הוצ' נוט 42).—וְעָבַר את הזמן בלה אותו, עי' הפע': מדבר לדבר ומענין לענין לעבור השעה ברוב דברים (פלא יועץ לח).—והגבול עָבַר אל מקום פלוני: ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים וְעָבַר צנה וכו' ויצא חצר אדר וְעָבַר עצמונה (במד' לד ד). ועלה הגבול בית חגלה וְעָבַר מצפון לבית הערבה וכו' וְעָבַר הגבול אל מי עין שמש (יהוש' יח ו-ז). ומשם עָבַר קדמה מזרחה גתה חפר עתה קצין (שם יט יג; גם יט; יח ג-ד; יז ב; ו; יח יח).—

ה) עָבַר לפני, על פני, הלך לפניו: ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו ויאמר אל עבדיו עִבְרוּ לפני ורוח תשימו בין עדר ובין עדר (ברא' לב יז). וַתַּעֲבֹר המנחה על פניו והוא לן בלילה ההוא במחנה (שם כב). ויאמר יי' אל משה עֲבֹר לפני העם וקח אתך מזקני ישראל (שמות יז ה). וידעת היום כי יי' אלהיך הוא הָעֹבֵר לפניך (דבר' ט ג). וכל עבדיו עֹבְרִים על ידו וכל הכרתי וכל הפלתי וכל הגתים שש מאות

1) [בזבח' (כט.) הגרסה: שעיברה, ובת' ת' (בכו' ג ו) הגרסה: ש ע י ב ר ה זמנו, ועי' פע'.]

איש אשר באו ברגלו מנת עֹברים ע׳, פני המלך (ש״ב יח יח). כאשר הגה מן המסלה עָבַר - איש אחרי יואב לרדף אחרי שבע בן בכרי (שם כ יג).—*וְעָבַר לִפְנֵי הַתֵּבָה להתפלל בתור שליח צבור[1]: העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו וכו׳ העובר לפני התיבה לא יענה אחר הכהנים אמן (ברכ׳ ה ג-ד). העובר לפני התיבה ביום טוב האחרון של חג האחרון מזכיר (ר׳ יהודה, תעני׳ א א). אין פוחתין משלשה בני אדם עוברין לפני התיבה בתענית צבור (מכי׳ עמלק ג). מעשה באיש אחד שהיה עומד בבית הכנסת ובנו עומד כנגדו וכל העם עונים אחר העובר לפני התיבה הללויה ובנו עונה דברים של תפלות וכו׳ (מד״ר במדי׳ ד).—עָבַר למנין, על הפקודים: זה יתנו כל הָעֹבֵר על הפקדים מחצית השקל בשקל הקדש וכו׳ כל הָעֹבֵר על הפקדים מבן עשרים שנה ומעלה יתן תרומת יי׳ (שמות ל יג-יד).—תחת השבט: וכל מעשר בקר וצאן כל אשר יַעֲבֹר תחת השבט העשירי יהיה קדש ליי׳ (ויקר׳ כז לב). ויקמו וַיַּעַבְרוּ במספר שנים עשר לבנימן ולאיש בשת בן שאול (ש״ב ב טו). בערי ההר בערי השפלה ובערי הנגב ובארץ בנימן ובסביבי ירושלם ובערי יהודה עד תַּעֲבֹרְנָה הצאן על ידי מונה אמר יי׳ (ירמ׳ לג יג).—ו) עָבַר והלך בגולה: עִבְרִי לכם יושבת שפיר עריה בשת לא יצאה יושבת צאנן וכו׳ (מיכ׳ א יא).—עָבַר ונעלם: פתחתי אני לדודי ודודי חמק עָבָר נפשי יצאה בדברו: בקשתיהו ולא מצאתיהו קראתיו ולא ענני (שה״ש ה ו).— ומֹץ עֹבֵר: והיה כאבק דק המון זריך וכמֹץ עֹבֵר המון עריצים (ישעי׳ כט ה).— וקש: ואפיצם כקש עוֹבֵר לרוח מדבר (ירמ׳ יג כד).— וְצֵל: אדם להבל דמה ימיו כצל עוֹבֵר (תהלי׳ קמד ד).--נַחַל: אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יַעֲבֹרוּ (איוב ו יה).—עָבַר ובטל, פָּקַע, מנהג וכדומ׳: אם על המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו ויכתב בדתי פרס ומדי ולא יַעֲבוֹר (אסת׳ א יט). קימו וקבל[2] היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יַעֲבוֹר להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם וכו׳ וימי הפורים לא יַעַבְרוּ מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם (שם ט כז כח).—ובתלמ׳: אלו עוברין בפסח כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי (פסח׳ ג א). הרי זה גיטך

1) [עי׳ Elbogen, Stud. 38.]

2) [כן הכתיב והקרי וקבלו.]

כל זמן שאעבור מכנגד פניך שלשים יום (גיט׳ ז ז).—ועברה הצורה במשמ׳ זו: על הפת שעפשה ועל היין שהקרים ועל תבשיל שעברה צורתו אמר שהכל נהיה בדברו (ב״ב צה:).—מום עֹבֵר: אלא דנפל ביה מום עובר מערב יום טוב (ביצ׳ כו.).—ובספה״א, במשמ׳ מה שאינו קַיָּם, מה שאינו אמת ונכון: והשמיני לבאר עניני האחד העובר והאחד האמת והתשיעי שהאל ית׳ אחד אמת ואין אחד אמת זולתו (ר״י א״ת, חו״ה, שער היחוד א). ומהם מי שמיחדהו בלבו ולשונו אחר שיבין ענין האחד האמת והאחד העובר ויביא ראיות על ברור מציאותו ואמתת יחודו (שם). והר׳ אנשים שהוסיפו על מה שהקדמנו זכרם בפירוש המלות המסופקות בספרי הקודש והנראה מן הפשט וחקרו עם זה על ידיעת העובר והאמתי בלשון העברית והשמות הדומים ושאינם דומים (שם עבודת האלהים). מצד כל אלו הג׳ ראיות נראה שאין דיבורו עובר (ר״י קארו, תולדות יצחק, ויכח בלק, קי:). — ז) *במשמ׳ קרה וארע: מה שעבר במדרשנו בשבת הזאת אשר עברה א״ך א״ם את״ה ל״ו שמענ״י[1]) (תשו׳ הגאו׳ הרכבי רמח). וילך המשנה ויגד לאלכסנדרום המלך הדברים שעברו (יוסיפון יא, דפו׳ פרנקפורט). — ובלשון הפלוסופים במשמ׳ יכול לקרות, יתכן, אפשר: לפי שאמר ברודם פחם לא יעבר שיאמר ברודה רודם (דונש, תשו׳ על רסע״ג 56). אמר הכוזרי יעיינו ברוב הספרים כי הרבים לא יעבור עליהם הכזב ויניחו היחידים וכן יעשה במעתיקים כשיחלקו המיעוט ישובו לדעת הרוב (ר״י א״ת, הכוזרי ג כו). ואלה הענינים אשר לא יושגו מדרך ההקשה בטלום פילוסופי יון מפני שההקשה מרחקת מה שלא נראה כמוהו וקיימו אותם הנביאים מפני שלא יכלו להכחיש מה שראוהו בעין הרוחנית אשר נתן להם יתרון בה והיו קהלות ובדורות נחלקים לא תעבור עליהם ההסכמה והודו להם החכמים אשר השיגום (שם ד ג). דע שלא יעבור לשום אדם לקחת מלה אחת מענין שכלו דבק ומתחבר להיות לו (רמב״ם, אגרת תימן ז). לא יתכן שתהיה הצורה הנעדרת היא המקבלת ולא יעבור ג״כ שיהיה העדר האויר ממציא אותם (ראב״ד, אמו״ר 9). הנה התאמת שלא יעבר שיהיה במציאות שני אלוהות (שם 50). התמורה אשר נכוין לזכרה הוא שם יפול על הסרת הדבר ממה

1) [בשבת של פרשת חיי שרה.]

שהיה ויעבור בלשון הערב שיאמר המיר האור את החשך והמיר האל ממשלת עם אחד בעם אחר ומה שדומה לזה (שם 75). ויש שאפילו א' לא נשאר כישעיהו ואליהו זולתי מאשר לא יעבור שישאר עמו השארת דתו (רסב"ג, מאמר על ישמעאל, פרלם ע.). אמנם בייעוד הגשמי כבר יסופק בו תחלה אם היה שיעבור שלא יתקיים לאחד מהסבות שזכרנו (ר' חסדאי קרשקש, אור ה' ג ג ג).—וכן בלשון הקראים: יההליכה בשבת אסורה בעבור פחד בעבור כי יעבור שיצא אריה לאכול אותו ויעבור שלא יצא וכו' (ר"א הקראי, ספ' ג"ע, ענין שבת יז, לד.). ונראה שהיתה זאת התרועה מחוברת עם תקיעת החצוצרות שהיתה ביום הזה עם המוספים וגם יעבור כי בכל ערי ישראל היו מתקבצים ומריעים בשיר יהלל (שם, ענין יום תרועה כח::).—וכמשמ' אפשר, מֻתָּר: והתורה אסרה הבשול בשבת הוא הדין להאסר כל יבר בשול בשבת כגון הכובש כבושים וכו' אמנם להתחמם מן השמש הפך לצנן המאכל עובר להעשות (שם ענין השבת יח, לד::). מה שעושים מלבון הבגדים ותקון הספרים וכל עניני הדבק שאינו עומד לאכילה ונפסד ממנו צורת החמץ עובר לקיימו בפסח (שם, ענין חג המצות ב, מו::). כי לא נתחייבה אכילת המצות בעבור שהקרה אלא במצוה היה עליהם כדי שלא יהיו מתמהמהים ויעבור לעשותו בתנור על האש עוגות (שם ג, מו::). המצות אשר אין להם תליאה בשכל יעבור לעשותם גם האינו ישראל (שם ענין חג הסוכות, סה::).—וכמשמ' מֻתָּר ולא חובה: והנה יש דברים שתלויים בעניני המצות ונעשה בהם ע"ד הקרבה מהם מה שיהיה ע"ד עובר ומהם מה שיהיה ע"ד חוב ומה שהוא ע"ד עובר כגון שנרצה לאכול משחיטת זולתנו עם היותנו מקריבים כי הוא מאמין וזה לא יהיה בדעת ברורה כי אם על דעת ההקרבה וזה על דעת עובר שאם לא נרצה לאכלו אין לנו חיוב (שם, ענין קדוה"ח י, יח::). ביאת הגרים בסכה על דרך עובר ולא על דרך חיוב (שם ענין חג הסכות ב, סה::). — ובחכמת הלשון, שמש במשמ' מעתקת, בהשאלה: ואלו היו יודעים האנשים האלה מהעברות הלשונות ושמושיהם מה שנדעהו לא היו מונעים מה שהכשרנוהו ובעבור סכלות הרבה אנשים אשר לא למדו חכמת לשון הערב במה שעובר אצלם בלשונם מההעברות וההשאלות (ר"י א"ת, הרקמה, הקדמ' XI).—ועי' עוד הַעֲבָרָה.

—נפע', יֵעָבֵר,—נֶעֱבַר הַנָּהָר, שעברו בו, שאפשר לעבר בו: כי גאו המים מי שחו נחל אשר לא יֵעָבֵר (יחזק' מז ה).

—פעי', עִבֵּר, וַיְעַבֵּר,—עִבֵּר ברתוקות, verriegeln; rouiller; to bolt: ויצף שלמה את הבית מפנימה זהב סגור וַיְעַבֵּר[1]) ברתוקות זהב לפני הדביר ויצפהו זהב (מ"א ו כא). — ובתלמו' במשמ' העקרית, כמו קל: וכן מי שיצא מירושלים ונזכר שיש בידו בשר קדש אם עיבר[2]) צופים שורפו במקומו (פסחי' ג ח). ולד חטאת ותמורת חטאת וחטאת שמתו בעליה ימותו ושעיברה[3]) שנתה ושאבדה ונמצאת בעלת מום משכפרו הבעלים תמות (תמור' ד א). מעשה שעיברה הדליקה עד הירדן שהיתה קשה (תוספת' ב"ק ו כב). נשים המעברות על הדת מאבדות את הכל (כ' מי"א, ירוש' כתוב' ז ז).—וְעִבֵּר הדין: מי גרם לו כך אלא עיבור הדין שעיבר על אחרים (מד"ר שמות ל). —וְעֻבְּרָה צורת התבשיל, נתקלקל: כיצד דבר שדרכו לאכול אין מחייבין אותו לאכול לא קנובת ירק ולא פת שעיפישה ולא תבשיל שעיברה צורתה[4]) (תוספת' שביע' ו ג).

—הפע', הֶעֱבִיר, הֶעֱבִירַנִי, הֶעֱבַרְתָּ, וְהַעֲבַרְתָּ, הֶעֱבַרְתִּי, וְהַעֲבַרְתִּי, הֶעֱבִירוּ, הַעֲבַרְתֶּם, מַעֲבִיר, מַעֲבִרִים, הַעֲבִיר, לְהַעֲבִיר, הַעֲבִירֵנוּ, הַעֲבִירוּ, הַעֲבֵר, הַעֲבָר־, הַעֲבִירוּנִי, אַעֲבִיר, תַּעֲבִירִי, תַּעֲבִרֵנוּ, יַעֲבִיר, וַיַּעֲבֵר, וַיַּעֲבֶר־, וַיַּעֲבִרֵנִי, וַיַּעֲבִרֵהוּ, וַיַּעֲבִירֵם, תַּעֲבִירוּ, יַעֲבִירוּ, יַעֲבִרוּ, יַעֲבִירוּנִי, יַעֲבִירֵהוּ, יַעֲבִרוּם,—א) הֶעֱבִיר את פלוני נחל, ים וכדומ', מעבר אחד אל העבר שכנגדו, עשה שיַעֲבֹר, hinüberführen, übersetzen; faire passer; to cause to pass over: וַיַּעֲבִרֵם את הנחל (בראש' לב כד). אל תַּעֲבִרֵנוּ את הירדן (במד' לב ה). אהה יי' למה העברת[5]) העביר את העם הזה את הירדן (יהוש' ז ז). וַיַּעֲבִירֵהוּ (את איש בשת) מחנים (ש"ב ב ח). וללכת לקראת המלך

---

1) פרשו הקדמוני' במשמ' בריח, בערב' בריח עִ'בְרא, וא"כ אין זה מזה השרש? [ואפשר שהפע' עִבֵּר והשם הארמ' עברא, עיברא, מקבילים להפעל ברח והשם בריח באותן המשמ', עי' ברח א).]

2) [כך במדב"מ, ובפרוש רה"ג (הה"ג, הוצ' אפסף 210). ובדפו' עבר, קל.]

3) [כך במדב"מ ובגמרא ובפרוש רגמ"ה. ובדפו': ושעברה. וכן יומ' (סו.).]

4) [ואולי צ"ל שעוברה פֻּע', עי' להלן.]

5) [כך במסורה.]

להעביר את המלך את הירדן (שם יט יז). ועברה העברה לעביר את בית המלך (שם יט). בקע ים ויעבירם ויצב מים כמו נד (תהל' עח יג). לגזר ים סוף לגזרים וכו' והעביר ישראל בתוכו (שם קלו יד).—והעביר רוח: ויזכר אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר אתו בתבה ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים (בראש' ח א).—ותער על הבשר, הראש, לגלח את השער: וכה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת והעבירו תער על כל בשרם וכבסו בגדיהם והטהרו (במד' ח ז). ואתה בן אדם קח לך חרב חדה תער הגלבים תקחנה לך והעברת על ראשך ועל זקנך (יחזק' ה א).—ובתו"מ, העביר את הנהר, הים: הרי שהיה בורח מבית האסורין והיתה מעבורת לפניו א"ל טול דינר והעבירני (את הנהר) אין לו אלא שכרו (ב"ק קטז.). למלך שהיתה לו בת אהובה נתונה בעבר הנהר פשט המלך את ידו והעבירה והושיבה בקרונין שלו (מד"ר שמות עו). – ובתפלה: וים סוף בקעת וזדים טבעת וידידים העברת ויכסו מים צריהם (עזרת אבותינו, תפל' שחרית). — ואמר המשורר: זרוע רמה התעוררה ובים עבדים ניערה וביבשה עברה העברה להעביר את בית המלך (ראב"ע, מי כמוך אפס יש).—והעביר על או את הדבר: מי רגלים נתר ובורית וכו' כדי לכבס בגד קטן בסבכה רבי יהודה אומר כדי להעביר על הכתם (שבת ע ה). לוחשין על העין ועל הנחש ועל העקרב ומעבירין את העין בשבת (תוספת' שם ז [ח] כג). ערים שהעבירו על גבי קנים הרי הן קנים מחיצה (ר' יהודה, שם כלאי' ד ד). בתשעה באב מרחיץ ידיו ומעבירן על פניו (רבי זעירא בר חמא, ירוש' יומ' ח א). בשעה שמעביר (רבי) ידיו על פניו מקבל עליו עול מלכות שמים (רבי חייא, ברכ' יג:). ואעפ"י שהיה להם חורשים סמוך לבתיהם שדה קטנה היתה ומעבירין דרך עליה (ב"ק פ.).—והעביר על דעת פלוני: ג' דברים מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו (עירוב' מא:). כל המעביר על דעת של בעל הבית נקרא גזלן (ב"מ עח.). טלית לא יקח בו חלוק מפני שמעביר על דעתו של בעל הבית (שם עח:).—ועל חק: אם יכעוס המלך עליך כדי להעבירך על חוקי התורה אל תתבהל מכעסו כדי שתלך בעצתו (מד"ר במד' יד).—"העביר על הלשון, דבר, הביע: ואינם מעלים על מחשבתם להבין אמתת ענין מה שיעבירו על לשונם מפני הסכלות והעצלות (ר"י א"ת, מו"ה, היסוד ג).—והעביר על המחשבה, ציר בדמיונו: אם תעביר על מחשבתך עגול גדול (ר"י הריזי, מו"נ א עג).—ב) העביר ממקום למקום, העתיק, übersetzen, übertragen; transporter; to transfer: ואת העם העביר אתו לערים[1]) מקצה גבול מצרים ועד קצהו (בראש' מז כא). וירו היורים למלך יאשיהו ויאמר המלך לעבדיו העבירוני כי החליתי מאד ויעבירהו עבדיו מן המרכבה וירכיבהו על רכב המשנה אשר לו (דהי"ב לה כג-כד).—ודבר לא בע"ח: וצוו אותם לאמר שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים הכין שתים עשרה אבנים והעברתם אותם עמכם והנחתם אותם במלון אשר תלינו בו הלילה (יהוש' ד ג). ויעשו כן בני ישראל וכו' וישאו שתי עשרה אבנים מתוך הירדן וכו' ויעברום עמם אל המלון וינחום שם (שם ח).—העביר נחלת פלוני לפלוני: כן בנות צלפחד דברת נתן תתן להם אחזת נחלה בתוך אחי אביהם והעברת את נחלת אביהן להן ואל בני ישראל תדבר לאמר איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו (במד' כז ז-ח). — ובתלמוי: מעבירין את המת[2]) מלפני כלה וזה וזה מלפני מלך ישראל (כתוב' יז.). שכרו (את הפועל) לעשות עמו מלאכה אחרת אף על פי שאמר לו העבר לי חבית של יין נסך ממקום למקום שכרו מותר (ע"ז ה א). גוי שהיה מעביר עם ישראל כדי יין ממקום למקום אם היה בחזקת המשתמר מותר אם הודיעו שהוא מפליג כדי שישתום ויסתום ויגוב (שם ג). ולא אמרתי לאחד מהם העבר לי מקל ממקום למקום (סוט' י.). — והעביר לזמן אחר: אם מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו מעבירין דינו למחר (סנה' ה ה). מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו מעבירין אותה (תוספת' שם ט א).—"העביר את הזמן, עשה שיעבר הזמן: העתקתי לעצמי אלה השיחות כדי להעביר בהם זמני הרע בקצת העתים ולהפיס דעתי ולהפיג צערי (מלך ארטוס, Magaz. XII, ברליכר, אוצר טוב 1). — והעביר לאלהות, קדש: והעברת כל פטר רחם ליי' וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים ליי' (שמות יג יב). — ובפרט ילדים לע"ז: ומזרעך לא תתן להעביר[3]) למלך ולא תחלל את

1) [השומר' והשבע' גורסים: העביד אתו לעבדים.]

2) [דרך אחרת (רש"י).] — 3) [פרש ראב"ע וז"ל: להעביר מתורת השם לדת המולך. ורש"י פרש זו העברת האש, וכן משמע מהמשנ' (סנה' ז ז); ועי' משמ' ג).]

שם אלהיך (ויקר' יח כא). ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנם לְהַעֲבִיר את בניהם ואת בנותיהם למלך אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת (ירמ' לב לה). ותשחטי את בני ותתנים בְּהַעֲבִיר אותם להם (יחזק' יו כא). ואטמא אותם במתנותם בְּהַעֲבִיר כל פטר רחם למען אשמם (שם כ כו). וגם את בניהן אשר ילדו לי הֶעֱבִירוּ להם לאכלה (שם כג לז).— ג) הֶעֱבִיר במקום, עשה שיעבר דרך מקום, hindurchführen; faire traverser; to cause to pass through: לו חיה רעה אַעֲבִיר בארץ ושכלתה והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה (יחזק' יד יה). ויוציאני אל החצר החיצונה וַיַּעֲבִירֵנִי אל ארבעת מקצועי החצר (שם מו כא). ואומר למלך אם על המלך טוב אגרות יתנו לי על פחוות עבר הנהר אשר יַעֲבִירוּנִי עד אשר אבוא אל יהודה (נחמ' ב ז).— ובמשמ' הִרְשָׁה לַעֲבֹר: ולא אבה סיחון מלך חשבון הַעֲבִרֵנוּ בו כי הקשה יי' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו בידך כיום הזה (דבר' ב ל).— וּבְמַלְבֵּן: ואת העם אשר בה הוציא וישם במגרה ובחרצי הברזל ובמגזרות הברזל וְהֶעֱבִיר[1] אותם במלבן (ש"ב יב לא).— ותחת השבט למנין: וְהַעֲבַרְתִּי אתכם תחת השבט והבאתי אתכם במסרת הברית (יחזק' כ לז).— הֶעֱבִיר קול: ויצו משה וַיַּעֲבִירוּ קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש (שמות לו ו). ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר יי' מפי ירמיה העיר יי' את רוח כרש מלך פרס וַיַּעֲבֶר־קול בכל מלכותו (עזר' א א). וַיַּעֲבִירוּ קול ביהודה וירושלם לכל בני הגולה להקבץ ירושלם (שם י ז). ואשר ישמיעו וְיַעֲבִירוּ קול בכל עריהם ובירושלם לאמר צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת (נחמ' ח יה). ויעמידו דבר לְהַעֲבִיר קול בכל ישראל מבאר שבע ועד דן וכו' (דהי"ב ל ה).— וְשׁוֹפָר: וְהַעֲבַרְתָּ שופר תרועה בחדש השבעי בעשור לחדש ביום הכפרים תַּעֲבִירוּ שופר בכל ארצכם (ויקר' כה ט).— הֶעֱבִיר במים: בצאת האיש קדים וקו בידו וימד אלף באמה וַיַּעֲבִרֵנִי במים מי אפסים וימד אלף וַיַּעֲבִרֵנִי במים מי ברכים וימד אלף וַיַּעֲבִרֵנִי מי מתנים (יחזק' מז ג-ד).— וכלי גם באש: כל דבר אשר יבא באש תַּעֲבִירוּ באש וטהר אך במי נדה יתחטא וכל אשר

1) [יש מהחדשים שמנסחים וְהֶעֱבִיד, עי' בפרושו של סגל.]

לא יבא באש תַּעֲבִירוּ במים (במד' לא כג).— ובפרט הֶעֱבִיר ילד באש לע"ז[1]: לא ימצא בך מַעֲבִיר בנו ובתו באש (דבר' יח י). וגם את בנו הֶעֱבִיר באש כתעבות הגוים (מ"ב יו ג). לְהַעֲבִיר איש את בנו ואת בתו באש למלך (שם כג י). בְּהַעֲבִיר בניכם באש אתם נטמאים לכל גלוליכם (יחזק' כ לא).— הֶעֱבִיר נוגש: ועמד על כנו מַעֲבִיר נוגש הדר מלכות (דני' יא כ).— — ובתלמו': היה (חמור) אחד טעון ואחד רכוב מעבירין את הטעון מפני הרכוב (תוספת' ב"ק ב י). הוציא חצי גרוגרת והניחה והזר והוציא חצי גרוגרת אם הניחה בתוך ארבע אמות לראשונה חייב ואם לאו פטור רבי יוסי אומר אם העבירו דרך עליה חייב ואם לאו פטור (ירוש' שבת א א).— ד) הֶעֱבִיר על פני, לפני פלוני: ויאמר אני אַעֲבִיר כל טובי על פניך וקראתי בשם יי' לפניך (שמות לג יט). ויקרא ישי אל אבינדב וַיַּעֲבִרֵהוּ לפני שמואל ויאמר גם בזה לא בחר יי' וַיַּעֲבֵר ישי שמה ויאמר גם בזה לא בחר יי' וַיַּעֲבֵר ישי שבעת בניו לפני שמואל ויאמר שמואל אל ישי לא בחר יי' באלה (ש"א יו ח-י).— *וְהֶעֱבִיר לפני התבה: אין מעבירין לפני התיבה לא חיפין ולא בשנין ולא טבעונין מפני שהן עושין חיתין הותין ועיינין איינין (ירוש' ברכ' ב, ג"ד).— ובמשמ' עשה שילך לפני פלוני: ויאמר (יהונתן) לנערו רץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא ירה החצי לְהַעֲבִרוֹ (ש"א כ לו).— ה) עשה שיעבר וילך לו, הֵסִיר, בִּטֵּל, ממלכה: כה יעשה אלהים לאבנר וכה יסיף לו כי כאשר נשבע יי' לדוד כי כן אעשה לו לְהַעֲבִיר הממלכה מבית שאול ולהקים את כסא דוד על ישראל ועל יהודה (ש"ב ג ט-י).— ועין שלא תראה: הַעֲבֵר עיני מראות שוא בדרכיך חיני (תהל' קיט לז).— אדרת: ויגע הדבר (דבר יי') אל מלך נינוה ויקם מכסאו וַיַּעֲבֵר אדרתו מעליו ויכס שק וישב על האפר (יונ' ג ו).— וטבעת: ויסר המלך (אחשורוש) את טבעתו אשר הֶעֱבִיר מהמן ויתנה למרדכי (אסת' ח ב).— גלולים וכדומ': וַיַּעֲבֵר (אסא) הקדשים מן הארץ ויסר את כל הגללים אשר עשו אבתיו (מ"א יה יב). והיה ביום ההוא נאם יי' צבאות אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד וגם את הנביאים ואת רוח הטמאה אַעֲבִיר מן הארץ (זכר' יג ב).— חטא ועון:

1) [ואולי הכונה לא דרך האש, אלא הקדיש אותו ע"י האש, כמו במשמ' ב).]

ויאמר נתן אל דוד גם יי' הֶעֱבִיר חטאתך לא תמות (ש"ב יב יג). ויאמר דוד אל יי' חטאתי מאד אשר עשיתי ועתה יי' הַעֲבֶר נא את עון עבדך כי נסכלתי מאד (שם כד י). ויאמר אליו (המלאך אל יהושע הכהן הגדול) ראה הֶעֱבַרְתִּי מעליך עונך והלבש אתך מחלצות (זכר' ג ד). ומה לא תשא פשעי וְתַעֲבִיר את עוני כי עתה לעפר אשכב ושחרתני ואינני (איוב ז כא). — חרפה, רעה: הַעֲבֵר חרפתי אשר יגרתי כי משפטיך טובים (תהל' קיט לט). והסר כעס מלבך וְהַעֲבֵר רעה מבשרך כי הילדות והשחרות הבל (קהל' יא י). ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ותפל לפני רגליו ותבך ותתחנן לו לְהַעֲבִיר את רעת המן האגגי ואת מחשבתו אשר חשב על היהודים (אסת' ח ג). — ומועד: קראו שם פרעה מלך מצרים שאון הֶעֱבִיר המועד (ירמ' מו יז). — ובתו"מ: האלפס והקדרה שהעבירן מרותחין לא יתן לתוכן תבלין (שבת ג ה). מעבירין מעל השלחן פירורין פחות מכזית (שם כא ג). כתיב וכתת נחש הנחשת וכי לא עמד צדיק ממשה ועד חזקיהו להעבירו אלא אותה עטרה הניח לו הקב"ה להתעטר בה (ירוש' דמאי ב א). [מיבלין] מעבירין את היבולת מפרקין בעלין מאבקין עושה לה אבק (שם שביע' ב ב). כל זמן שרטיה זו על מכתך אכול ושתה מה שהנאתך ורחוץ בין בחמין בין בצונן ואין אתה נזוק ואם אתה מעבירה הרי אתה מעלה נימי (ספרי דבר' מה). ולפי שהיה (משה) יפה הכל מתאוים לראותו מי שהיה רואהו לא היה מעביר עצמו מעליו (מד"ר שמות א). — וכמו הֶחֱלִיף: כבר נשבענו להקב"ה שאין אנו מעבירין אותו באל אחר ואף הוא נשבע לנו שאין מעביר אותנו באומה אחרת (גיטי' נז:). — *וְהֶעֱבִיר את השער, הסיר אותו: מספריים שנחלקה לשנים טהורה לפי שאינה מעברת את השיער אלא בדוחק (רמב"ם, יא ט). — *וְהֶעֱבִיר את פלוני, הסיר אותו מעבודתו, ממשמרתו: מי ששחט והוציא טריפה פעם אחת מתחת ידו וכו' אם כבר נכשל ורגלים לדבר מעבירין אותו (רמ"א, יו"ד ב). נסתפק במי שהעבירוהו מהיות שו"ב ע"י עד אחד וכו' אם רשאי לשחוט בביתו וכו' ואפילו העבירוהו ע"פ ב' עדים וכו' (פתחי תשובה שם). — *ובמשמ' בִּטֵּל: יוחנן כה"ג. העביר הודיית המעשר (מע"ש ה טו). — ואמר הפיטן: ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזרה (ונתנה תקף, מוסף יוה"כ). — *הֶעֱבִיר את פלוני בדברים, הרחיקו מהאמת ע"י דברים: ומה שאמר שם דוד לאחימלך ואת הנערי' יודעתי אל מקום פלוני אלמוני אמר כן להעבירו בדברים (ר' יצחק בר' אברהם, חזוק אמונה א מה). — ו) *כמו קל: היה עומד ומתפלל באסרטיא או בפלטיא הרי זה מעביר[1] מפני החמור ומפני הקרון (ירוש' ברכ' ה א). למדנו שאין מעבירין על האוכלין[2] (עירוב' סד:). תנא שלימין מעבירין פתיחין אין מעבירין (שם). כל המעביר על מדותיו[3] מעבירין לו על כל פשעיו (רבא, יומ' כג.). אין מעבירין על המצות[4] (ר"ל, שם לג.). תנא דבי רבי ישמעאל מעביר ראשון ראשון[5] (ר"ה יז.). לכך נתן הקב"ה דינין אחר י' הדברות לפי שהבריות מעבירין על הדין והוא נפרע מהם (מד"ר שמות ל).

—התפ', הִתְעַבֵּר, — א) כמו קל, עבר את הזמן, דחה ענין מיום ליום, ואמר בן סירא: אל תאחר לשוב אליו (אל יי') ואל תתעבר מיום אל יום כי פתאום יצא זעמו ובעת נקם תספה (ב"ס גני' ה ז). אל תתקצר בתפלה ובצדקה אל תתעבר (שם ז י). בני בחולי אל תתעבר התפלל אל אל כי הוא ירפא (שם לח ט). — ב) *הִתְעַבֵּר אל זולתו, עבר ענין אל איש אחר: והוא חובות האברים אשר תועלתם ונזקם מתעברים אל זולתו כצדקה והמעשר (ר"י א"ת, תו"ה, הנעמון ד). — ובדקדוק, פעל מִתְעַבֵּר, שפעלתו עוברת מהפֹעל אל הפעול, פֹעל יוצא, transitif, transitiv(e); והפעל השלישי יחלק לשני חלקים אחד מהם מוסף והשני בלתי מוסף וכל אחד מן המוסף ושאינו מוסף יחלק לשני חלקים למתעבר ושאינו מתעבר (הוא, הקדמה יד). דע כי הפעלים המתעברים מתעברים אל פעוליהם על שלשה דרכים (שם יו). ואלה וכמותם הם הפעלים המתעברים פעם במלה יתכן נפלה ופעם מבלי המלה ההיא (שם). אבל ההכמים וזולתם מן המפרשים שמוהו מענין המנוחה ושמוהו פעל מתעבר

---

[1] [בתוספתי' (ברכ' ג כ) הגרסה: עובר.]

[2] [המוצא אוכלין בדרך אינו רשאי לעבור עליהן ולהניחן שם (רש"י).]

[3] [שאינו מדקדק למדוד מדה למצערים אותו ומנית לו מדותיו והולך לו (רש"י).]

[4] [הפוגע במצוה לא יעבור ממנה (רש"י). ואולי הכונה אין דוחין, כמו הִתפ' א).]

[5] [עון שבראשונים הבאים לתתם לכף מעבירו ושומטו (רש"י).]

אמרו החכמים ז"ל וינח לעולמו ביום השביעי ר"ל הפסק הבריאה בו (ר"ס ח"ת, מו"נ ח סז).—ובמשמ' קבל הפעל שם בתור פעול: כמהפכת אלהים את סדם ואת ע' הוא שם במקום המקור ועל כן התעבר אל סדום (ר"י ח"ת, הסרס' לריצ"ג, הספק). המלות האלה מתעברים על הרב בבית כאשר אתה רואה ויש שמתעבר בלתי בית כאשר נאמר מושל בגבורתו עולם טושל עמים ויפתחהו (סס, מסל).

—פעי, *עבר,—עברה צירה, עשו שיתקלקל הקרבן ותבטל צורתו[1]: הפסח שיצא או שנטמא ישרף מיד נשמאו הבעלים או שמתו תעובר צורתו וישרף בששה עשר (פסחי ז ט). בשר שנמצא בעזרה איברין עולות ותתיכות חטאות בירושלים זבחי שלמים זה וזה תעובר צורתו ויצא לבית השריפה (סקל' ז ג). אברי חטאת שנתערבו באברי עולה וכו' והכ"א תעובר צורתן ויצא לבית השרפה (זבחי ח ז). הביא אשמו ולא הביא גזילו לא יהא ממרס בדמו עד שיביא גזילו אלא תעובר[2] צורתו (תוספת' פסחי ד ח). מצורע שהביא חטאתו קודם לאשמו לא יהא ממרס בדמו עד שיביא אשמו אלא תעובר[2] צורתו ותצא לבית השריפה (סס ב"ק י ט). לול קטן היה בין כבש למזבח במערבו של כבש ששם היו זורקין פסולי חטאת העוף ותעובר צורתן (ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה, פסחי לד.).—ובסהמ"א: הרי הוא מאוס הרי הוא ירוד הרי הוא מעובר הרי הוא כהדיוט (רסע"ג, ספ' הגלוי רלג).

—הפעי, *העבר, יעבר, יועבר, מעבר, מועבר,—שהעבירו אותו: נאור בעת עבר הדרי בטוב דבר נבול קש יועבר כי הנה הסתיו עבר (מחז' חוטל' ח, קד.). היך לדקדק חשבון בכל דבר לבל יגלם חשבון וישטף ויעבר (חז רחים, יול' פרש' סקל'). ובאלה הדורות וכו' לא פסקו השבעים סנהדרין וחכמתם על פיהם היו ממנים הממונה ומעבירין המועבר (ר"י ח"ת, הכוזרי ג סה). מלכי צדק הועבר מן הכהונה ונתנה לאברהם לפי שהקדים אברהם להקב"ה בברכתו (חזקוני, ברא"ש, יד כ).

ב. **עבר**, ממנו ב.עבר. עברה.

ב. **עבר**, קל לא נמצא.

---

1) [נראה שהיה דבור מיחד לעניני קרבנות.]

2) [כך בדפו', ובהוצ' צוק"ם: תעיבר.]

—התפ', התעבר, התעברת, מתעבר, מתעברו, יתעבר, יתעבר,—התעבר בפלוני ועם פלוני, קצף, חרה אפו בו zürnen; être irrité; to be angry: ואתחנן אל יי' בעת ההיא לאמר וכו' ויתעבר יי' בי למענכם ולא שמע אלי (דבר' ג כג-כו). ואתה זנחת ותמאס התעברת עם משיחך נארת ברית עבדך חללת לארץ נזרו (תהל' פט לט-מ). — ובדבר לא בע"ח, בארץ וכיוצא בזה: ויסגר לחרב עמו ובנחלתו התעבר בחוריו אכלה אש ובתולותיו לא הללו (סס עח כב-כג).—והתעבר סתם: שמע יי' ויתעבר ואש נשקה ביעקב וגם אף עלה בישראל (סס כא). שמע אלהים ויתעבר וימאס מאד בישראל (סס נט). חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר[1] ובוטח (משלי יד יו).—התעבר על דבר, בשביל הדבר: מהזיק באזני כלב עבר מתעבר על ריב לא לו (סס כו יז).—והתעבר את פלוני, הכעיסו, העלה חרונו בו: נהם ככפיר אימת מלך מתעברו[2] חוטא נפשו (סס כ ב).—ואמר בן סירא: עד אשר יועיל יהתל בך פעמים שלש יעריצך ובכן יראך והתעבר בך[3] ובראשו יניע אליך (ב"ס גני' יג ז). בעדת רשעים יוקדת אש ובגוי חנף נצתה המה אשר לא נשא לנסיכי קדם המורים בגבורתם ולא חמל על מגורי לוט המתעברים[4] בגאותם (סס יו ח).—ובמדר' נתעבר: ויתעבר יי' בי כאדם שאומר נתעבר בי פלוני ונתמלא עלי חימה (ספרי במד' קלה).—ואמר המשורר: ולמה נתעבר בוז כי התגבר ומה נוכל דבר בארץ מרחקים (רחב"ע, כדוד הסיר).

ג. **עבר**[5], ממנו ג.עבר, *עבר, *עבור(־תבואה?).

---

1) [והכסיל יתעבר ויבעום (המיוחס לרחב"ע). וכן רלב"ג: כועס ומקנטר. אולם רש"י פרש: מתחזק לעבור בחזקה, ע"כ. וכן בתרגום החמשי של אוריגינס: διαβαίνει, והירונ': transiit, ועי' א.עבר, התפ'. והפשט' והתרג' הארמי: מתחלט, גרסו מתערב, ועי' הערה הבאה.]

2) [כך בפשט' ובתרג' הארמ': ומן דמחמית ליה, וריב"ג: מקציפו, ורש"י: מכעיסו. וכן הירוני': qui provocat eum. וכעין זה גם בשבע': ὁ δὲ παροξύνων αὐτὸν, המתגרה בו. אולם עקיל', סומכ' ותיאוד' תרגמו ὑπερβαίνων, מן א.עבר. ויש גם גרסה: ἐπιμιγνύμενος, מתערבו.]

3) [משמ' זו של קצף אינה הולמת היטב את הכתוב, ואולי זה מן א.עבר, וכמו ועבר עליך.]

4) [המתגאים, וכן נרדף עברה לגאוה (ישעי יו ו).]

5) בארמ' עבר במשמ' זו. [ויותר נראה שהוא

ג·עָבַר, — קַ' לא נמצא.

—פִּעֵ'. **עִבֵּר**, —א) עִבֵּר הַשּׁוֹר את הפרה, עשה אותה הרה, בולד בקרבה, befruchten (decken); féconder; to impregnate: **שורו עִבֵּר ולא יגעל תפלט פרתו ולא תשכל** (איוב כא י). —ובתו"מ במשמ' פ"ע, עִבְּרָה הבהמה: הגוזל את הפרה ועיברה אצלו ושנת ושילשה אפילו ארבעה וחמשה פעמים וכו' משלם כשעת הגזילה (תוספתא ב"ק י א). גזל כחושה והשמינה מהזירה בעיינה מפני **שעיברה** אצלו וילדה משלם כשעת הגזילה (כב הקלא, ירוש' ב"ק ט א). בשנטרפה ולבסוף **עיברה** (חולי' כח.). —וְעִבְּרָה האשה: כהן שבא על בת ישראל לא תאכל בתרומה **עיברה** לא תאכל ילדה תאכל (יבמ' ז ה). רבי יוחנן כי **עברתו** אמו מת אביו ילדתו מתה אמו (קידוש' לא:). שלטו בעצמן (בנות לוט) והוציאו עירותן **ועיברו** כמביאה שנייה (ר' תנחומא, מד"ר בראש' מה, תולדו'). **עיברו** כל בני ביתו של אבימלך וילדו זכרים (פסיק' רבתי מב). כל עקרות שהיו בעולם נפקדו עם שרה **ועיברו** עמה (שם). —ופיי': אמי אמי לא **עברתני** כדרך כל הנשים ולא ילידתני כדרך היולדות (שם כו). — ובסהמ"א, עִבֵּר הזכר: שור הוא הזכר **המעבר** ולא יפלוט השכבת זרע לחוץ לבטלה כי מרב שלותם אפילו זרע בהמתם היה נכון ולא יוצא לבטלה (רסב"ץ דורלן, אוהב משפט, באורים לאיוב, קיו.). — ב) עִבֵּר את העיר, הוסיף על גבולה מה שנמצא מחוצה לה: **כיצד מעברין**[1] את הערים בית נכנס בית יוצא פגום נכנס פגום יוצא וכו' (עירוב' ה א). —ג) עִבֵּר השנה, הוסיף בה חדש אחד, עִבֵּר החדש, הוסיף בו יום אחד; einschalten; intercaler; to intercalate: **עבר** (חזקיהו המלך) ניסן בניסן ולא הודו לו (פסח' ד טו). שנים אומ' צריכה **לעבר** ושלשה אומ' אינה צריכה **לעבר** בטלו שנים במיעוטן (תוספתא סנה' ב א). האב אומ' **לעבר** ובנו א' שלא **לעבר** שניהם נימנין (שם). הרי **שעברו** את אדר ולא בא אביב בזמנו שומעני שיעברו ר"ח ניסן היה ר"ש אומר הא אם אמרת כן נמצאת אתה עושה ניסן ב' ואמרה תורה ראשון הוא לכם ר' נתן אומר את חדש [האביב] חדש הסמוך לאביב אתה **מעבר** ואי זה זה הוי אומר זה אדר (מכי' בא ב). מנין שאין **מעברים** את השנה אלא בבית דין הגדול שבירושלים תלמוד לומר ראשון הוא לכם (שם). **מעשה שעיברו** השנה שלשה רועי בקר (ר' קריספא בשם ר' יוחנן, ירוש' ר"ה ב ו). אמרין כל מי שספיקה בידו **לעבר** את השנה ואינו **מעברה** כאילו עובד עבודה זרה (שם סני' ג א). אין **מעברין** את השנה אלא ביהודה ואם **עיברוה** בגליל מעוברת וכו' אין **מעברין** את השנה בגליל ואם **עיברוה** מעוברת (שם נדרי' ו יב). כשירדתי לנהרדעא **לעבר** השנה מצאתי נחמיה איש בית דלי (ר' עקיבא, יבמ' קטו.). אין **מעברין** את השנה לפני ר"ה ואם **עברוה** אינה מעוברת (סנה' יב.). יצא יעקב לחוצה לארץ ובקש **לעבר** את השנה בחוצה לארץ אמר לו הקב"ה יעקב אין לך רשות **לעבר** את השנה בח"ל (פדר"א ח). מכאן אמרו אפילו צדיקים וחכמים בח"ל ורועה צאן ובקר בארץ אין **מעברין** את השנה אלא ע"י רועה צאן ובקר (שם). —ובסהמ"א: **עבר** (חזקיהו) השנה לעצת בית דין והפסח שעשה היה בחדש הראשון והשם הנכבד קבלו בראיות ברורות רק שגג שגגה קטנה **שלא עבר** ביום שעבר לפני החדש הראשון (ראב"ע, אגרי השבת א. קבוצ' קונטרסי). **כשמעברין** בית דין את החדש מפני שלא באו עדים כל יום שלשים היו עולים למקום מוכן ועושין בו סעודה ביום אחד ושלושים שהוא ראש חדש (רמב"ם, קדוה"ח ג ז). ועל זה סומכין **ומעברין** חדש אחר חדש או עושין חדש חסר אחר חדש חסר (שם יח ט). — ואמר הפיטן: והתבוננו קבוע שנים ולתקנם במרץ אלהיכם המשכילכם **לחסר ולעבר** בתרץ (את פני מלך, יוצ' שבת הפסקי' ב).

—פֻּעַ', *עֻבַּר, רק בינ' במקורות הקדומים, מְעֻבָּר, מעובר, מְעֻבֶּרֶת, מעוברת, —א) נקבה שֶׁנִּתְעַבְּרָה, הָרָה: החולץ ליבמתו ונמצאת **מעוברת** וילדה בזמן שהולד של קיימא הוא מותר בקרובותיה והיא מותרת בקרוביו (יבמ' ד א). אף בת כהן לכהן ומת והניחה **מעוברת** לא יאכלו עבדיה בתרומה מפני חלקו של עובר (שם ז ג). האשה שהלך בעלה וצרתה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך לא תנשא ולא תתייבם עד שתדע שמא **מעוברת** היא צרתה (שם טו א). היתה

אחד עם א.עבר, וּפִעֵ' במובן פ"י, עשה שיעבר הזרע אל הנקבה. וכן בארמ' עדא, עֲבַר, עַדָּא, עַבֵּר, ומזה עֲדוּי, עי' ערכו.]

[1]) [ואמרו בירוש': רב אמר מאברין ושמואל אמר מעברין מאן דמר מאברין מוסיפין לה אבר מאן דמר מעברין כאשה עוברה, ע"כ. וכעין זה בבבלי (שם נג.) ועי' עוד א.עִבּוּר ה).]

מעוברת ואמרו לה מה טיבו של עובר זה מאיש פלוני וכהן הוא רבן גמליאל ורבי אליעזר אומרים נאמנת (כתוב׳ א ט). מעוברת חבירו ומינקת חבירו לא שותה ולא נוטלת כתובה (סוט׳ ד ג). ארבע נשים דיין שעתן בתולה מעוברת מניקה וזקנה (רבי אליעזר, נדה א ג). המעוברת לעצמו המינקת לעצמו או שותה או לא נוטלת כתובתה (תוספת׳ סוט׳ ה ג). לא ישא אדם מעוברת חברו ומינקת חברו משום שנ׳ אל תסיג גבול עולם ובשדה יתומים אל תבוא (שם ב ז). התירו למעוברת שתהא טועמת דבר מועט מפני סכנות נפשות (שם מקוא׳ ז ו). דומה שאשתי מעוברת עכשיו שאין אשתי מעוברת נכסי לפלוני (ב״ב קמז.). הייתה אשה אחת מעוברת ורואה אחד מהם אומרת לו נביא מה בבטני וכו׳ (תנחומ׳ ויקר׳ י, בובר). — ומ״ר מְעֻבָּרוֹת, מעוברות: שנים שקידשו שתי נשים ובשעת כניסתן לחופה החליפו את של זה לזה ואת של זה לזה וכו׳ ומפרישין אותן שלשה חדשים שמא מעוברות הן (יבמ׳ ג י). — ובספה״א: עזבתי אשתי מעוברת ואי[ני] יודע אם הולידה זכר או נקבה (גנזי שכטר א, גינצבורג 239). ודע שהאלרחה וההריון הכוזב הם שמות נרדפים להריון כוזב בסבת התקבצות מים כרכומיים ברחם ותראה כמעוברת זמן מה ואחר יתרוקנו פתאם (רס״ג ספרוע, עין כל [פרוש קאנון א״ס], כ״י ביהמ״ד שכטר 80:). — מְעֻבָּרָה, ואמר המשורר: דעה כי הזמן אשת נעורים המעברה (ר״ש הנגיד, אחי מוסר). — וְעֻבָּר, בהשאלה לזכר: אויל עבר שמועה יחבל לו כחבלי אשה הרה מעולה (ב״ז ב״ס יע עז). — ב) חדש מְעֻבָּר, שנה מְעֻבֶּרֶת, שעברו אותם, חדש שהוסיפו לו יום אחד, שנה שהוסיפו לה חדש אחד: ראוהו בית דין וכל ישראל נחקרו העדים ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשיכה הרי זה מעובר (ר״ה ג א). וכן בגליות נוהגין אחד מעובר ואחד שאינו מעובר היו נוהגין תמוז בזמנו והאב מעובר וכו׳ (תוספת׳ ערכי׳ א ח). מימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר (רב, ר״ה יט:). עד מתי שואלין עד שתגיע זמנה של רביעה וכו׳ אם היתה שנה מעוברת נותנין לה עיבורה (תוספת׳ תעני׳ א ב). כגון שהיתה שנה מעוברת עיבור שנה ל׳ יום (ר׳ מסרסיא, ערכי ע:). — ובספה״א: ואסקינן הא אתרוג ראש השנה שלה ט״ו בשבט דחדשים ולא שלתקופה בין בפשוטה ובין במעוברת ואיזו היא שלתקופות זו שלפני מנין יונים (תשו׳ הגא׳ הרכבי רמג). ואם היתה שנת בצרת בארץ ישראל ומסביב והנה אין זרע אף כי אביב הנקבע השנה פשוטה או מעוברת גם אין ספירה נספרת (ראב״ע, הקד׳ א לפרושו על התורה, כהנא, ב, 67). והשנה המעוברת אם יהיו חדשיה כסדרן. תהיה יתרה על השנה הסדורה שלשים יום (רמב״ם, קדוה״ח יב ב). — ומ״ר, מְעֻבָּרִים, מעוברין: אין פוחתין מארבעה חדשים המעוברין בשנה ולא מוסיפין על שמנה חדשים המעוברין (שם יח ט).

—התפ׳, *הִתְעַבֵּר, נִתְעַבֵּר, נִתְעַבְּרָה, — א) שנעשתה מְעֻבֶּרֶת, הרה: גזל פרה ונתעברה[1] אצלו וילדה וכו׳ משלם כשעת הגזילה (ב״ק ע א). עצבונך בזמן שהאשה מתעברת פניה מכוערות ומוריקות כל ג׳ חדשים הראשונים (אדר״נ א). ר״מ סבר אימתי לבשו כרים הצאן בזמן שעמקים יעטפו בר ואימתי עמקים יעטפו בר מאדר מתעברות באדר ויולדות באב (ר׳ יוחנן, ר״ה ח.). וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב וכו׳ שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב שכל אחד ואחד נתעברה אשתו בבן זכר (תהליםא, מו״ק ט.). בשלמא אונן משום לא לו יהיה הזרע אלא ער מאי טעמא עבד הכי כדי שלא תתעבר ויכחיש יופיה (יבמ׳ לד:). הרי שבא על אשת חבירו דין הוא שלא תתעבר אלא עולם כמנהגו נוהג (ע״ז כד:). ר׳ לוי בר חייתא אמר מביאה ראשונה נתעברה א״ר אלעזר לעולם אין האשה מתעברת מביאה ראשונה (מד״ר בראש׳ מה). והיתה הגר אומרת להם שרה גברתי אין סיתרה כגלוי נראת צדקת ואינה צדקת אילו היתה צדקת ראו כמה שנים שלא נתעברה ואני בלילה אחת נתעברתי (שם). כל השירות שבעולם נאמרו בל׳ נקבות לומר מה הנקבה הזאת מתעברת ויולדות וחוזרת ויולדת כך הם הצרות באות עליהן והיו אומרים שירות בלשון נקבות (שם שמות כג). הנואף הזה כשהוא הולך אצל אשת איש והיא מתעברת הימנו נמצא אותו ממזר שאין לו דין חלק בנכסי בעלה והוא יחלוק עם בניו בנכסים (שם במד׳ י). — ובהשאלה, נִתְעַבְּרָה הארץ: ובמקום שיפקוד להם הקב״ה להעלות ולהמטיר שם מגשימי׳ מיד הארץ מתעברת וצמחה כאשה אלמנה שהיתה מעוברת מזנות (שדר״א ה). — *נִתְעַבְּרָה הנשמה בגוף,

1) [כמדב״מ: ועיברה. וכן בירוש׳ ובתוספת׳ (י א).]

נכנסה אל תוכו: והנה בבואה נשמה זה להתעבר בגוף זה אם הוא צדיק צריך הקב"ה להביא יסורין על הצדיק הזה וכו' וכיון שאין ביד הצדיק עון כלל ונלקה על חנם בעבור הנשמה אשר נתעברה בו צריך הקב"ה להרבות שכרו לעוה"ב יען שנצטער כדי לתקן את הנשמה המתעברת בו (ר' אליהו, שבט מוסר כג). ואפשר לומר דכל זה רמזוהו רז"ל באומרם צדיק וטוב לו צדיק גמור כלומר הנשמה שנתעברה בו היא נשמת צדיק גמור ולא נתעברה בו כ"א להדריכו ולשמרו לבל יכשל בשום דבר (שם).—ב) נִתְעַבֵּר עם העיר, נתוסף על גבול העיר, נתחבר עם העיר: ואילו שמתעברין עמה נפש שהוא ארבע אמות על ארבע אמות ר' יהודה אומר כתליה ווזיזה מתעברין עמה וכו' וגדר ובורגנין שבתוכה ובית שבים מתעברין עמה ואילו שאין מתעברין עמה וכו' (תוספת' עירוב' ו (ה) ד-ה). עיר של רבים שחרבה ונשתיירו בו גודריות גבוהות עשרה טפחים אף על פי שאין צורות פתחיה ניכרין הרי זה מתעברת להיות כעיר (שם ז ד). יכול אני לעשות שתהא בית מעון מתעברת עם טיבריא (ר"ש בן לקיש, ירוש' שם ה א). —ג) נִתְעַבְּרָה השנה, נעשתה שנה מְעֻבֶּרֶת, נִתְעַבֵּר החֹדש, נעשה חֹדש מְעֻבָּר: קראו את המגילה באדר הראשון ונתעברה השנה קורין אותה באדר השני (מגל' א ד). המשכיר בית לחברו לשנה נתעברה השנה נתעברה למשכיר השכיר לו לחדשים נתעברה השנה נתעברה למשכיר (ב"מ ח ח). הואיל והחדש מתעבר והשנה מתעברת מה החדש אחד ממנויו אף שנה אחד ממנויה (מכי' בא ב). ר' אומר ניסן לא נתעבר מימיו וכו' רב אמר תשרי לא נתעבר מימיו (ירוש' ר"ה ג א). העיד ר' חנניה איש אונו אם אינה (השנה) יכולה להתעבר ביהודה שמעברין אותה בגליל (שם נדרי' ו יג). שנה תמימה וכו' וחכ"א מונה שנים עשר חדש מיום ליום ואם נתעברה נתעברה למוכר (יומא סה:). ראויה היתה אותה שנה שתתעבר ומפני מה לא עיברה אלישע ששנת בצורת היתה והיו הכל רצין לבית הגרנות (סנה' יב.).

***עֹבֶר**, עובר,—א) תה"פ, של הזמן שכבר עבר, קֹדֶם ל־[1]), früher als; antérieurement; before, prior to: כל שקדם הקדשן את מומן או מום עובר להקדשן ולאחר מכאן נולד להם מום קבוע ונפדו

[1]) [עי' Jacob, ZDMG 1901, 136.]

פטורין מן הבכורה ומן המתנות (בכור' ב ג). מצות מאימתי מברך עליהן רבי יוחנן אמר עובר לעשייתן (ירוש' ברכ' ט ד). כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן[1]) (רבי יהודה אמר שמואל, פסחי' ז:).—ב) *כמו עֵבֶר: עלינו לדעת יסוד כל מלה ומשרתיה לכל עוברי פניה (דונש על מנחם 9). ותאבה ותאפה כתובים באל"ף ובלא אל"ף ומבטאם שוה ולא נוכל להפעילם לכל עוברי פניהם כי אם אלף מיוסד בהם (שם 25). — ג) בדקדוק, ש"ז, כמו עָבָר: כי אין הפועל העובר ממנו כמו יצא יבא כי אם בא כמו קם (ג' ספרי דקדוק לר"י חיוג, הול' נוע 43). ובושו וכו' והוא על משקל הפועל העובר שאתה מספר בעד הרבים שכבר בושו (שם). והעוברים בתוספת נון בראש האבנים לאות הבנין (רד"ק, מכלול, סדה"פ כד.). ובאו על תכונתם להורות כי כן היה המשפט בכלם לולי דמיונם אל העוברים (שם).—ואמר המליץ: אין אלוה מבלעדיך אין מלך זולתך אתה בעובר ובהווה ובעתיד (ר' אליהו, שבט מוס' יח).—ומ"ר כק': בני חטאת חדל בקש על העוברות ויכפרו לך (ב"ז ב"ס, בא א).—ד) פֹּעַל עֹבֵר, שפעולתו עֹבֶרֶת מהפֹּעֵל אל הפעול, פֹּעַל מִתְעַבֵּר, יֹצֵא: הפעלים נחלקים על שלשה דרכים כי מהם מה שלא יהיה לעולם כי אם עובר כמו אמר שמר וכו' ומהם מה שיהיה עומד לעולם וכו' גבר גדל וכו' (ר"י א"ג, הרקמה יד, 82).

***עָבָר**, ש"ז, — הזמן שעבר, פֹּעל המסמן פעולה שנעשתה כבר, Vergangenheit; passé, prétérit; past tense, preterite: וכל המדקדקים הסכימו דעתן לשקול כל המלות שיש להם עבר ועומד מגזרת פעל (ראב"ע, לחות ה:). אולי אבנה מגזרת בן ועוד יתכן. שהבן הוא כדמות בניין והאב כמו היסוד וכן חסר ה"א וכן כל חי תאר או פעל עבר (הוא, צחות' יו ב). להורות על רבים נמצאים שפעולתם לזמן עבר והנמשל פעלתם (רד"ק, מכלול, סדה"פ ז.). ועשו כן בעבור שלא ידמה הצווי לעבר (שם כד.). ורוב ענין במשקל וכמנין הכל הכל ורעיון העבר אין העתיד עדין וההוה כהרף עין אם כן דאגה מנין (ר' זליגמן אולמא,

[1]) [ואמרו שם: מאי משמע דהאי עובר לישנא דאקדומי הוא אמר רב נהמן בר יצחק דאמר קרא וירץ אחימעץ דרך הככר ויעבר את הכושי אביי אמר מהכא והוא עבר לפניהם ואבע"א מהכא ויעבר מלכם לפניהם, ע"כ.]

מלאכה המוסר ה.). ויתכן שיתחברו בכל חלקי הבנין בין בעבר ובעתיד שהם בבחינת פעלים ובין בבינוני ובמקור שהם בבחינת שמות (צ"ז, חל"ע רכב). כל עבר נפעל מפעלים שפאיהם עי"ן ולמדיהם ה"א יוצאים אצלנו מן הכלל (כ"ם פינסקר, מבוא אל הנקוד האשורי 92).

עֻבָּר, עובר, ס"ז, מ"ר עֻבָּרִים, עוברין, —ולד במעי אמו, foetus [1] Embryo(n), : בת ישראל שנשאת לכהן ומת והניחה מעוברת לא יאכלו עבדיה בתרומה מפני חלקו של עובר (יבמ' ז ג). שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה בצדה ואין ידוע אם עד שלא נגחה ילדה אם משנגחה ילדה וכו' (ב"ק ה א). בהמה שמת עוברה בתוך מעיה והושיט הרועה את ידו נגע בו בין בבהמה טמאה בין בבהמה טהורה טהור (חול' ד ג). הלוקח עובר חמורו של נכרי והמוכר לו אף על פי שאינו רשאי וכו' פטור מן הבכורה (בכור' א א). המתחך את העובר במעי אשה ברשות בית דין והזיק פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים (תוספת' ב"ק ו יז). לא תחתך נכרית העובר במעיה של בת ישר' (שם ע"ז ג ד). מוכר לו בהמה ומשייר לו עוברה (ירוש' דמאי ו ג). אפילו שניהן או' על העובר שבמעיה ממזר הוא אינן נאמנין (שם קידוש' ד ז). כתיב כי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה וכו' מה ת"ל הרה מגיד שאין מתחיי' עד שיכה במקום עוברה (מכא יוסי בן חנן, שם ב"ק ה ו). מיילד' מבחוץ אבל לא מכפנים לא תכנים ידה לפנים שלא תמיק את העובר במיעיה (שם ע"ז ב א). וכל היולדת לתשעה עוברה ניכר לשליש ימיה (ר' נחמן, יבמ' לז.). שלש נשים משמשות במוך קטנה מעוברת ומניקה וכו' מעוברת שמא תעשה עוברה סנדל (רב ביבי, שם). דכתיב שופך דם האדם באדם דמו ישפך איזהו אדם שהוא באדם הוי אומר זה עובר שבמעי אמו (סנה' נז:). ר' אליעזר סבר עובר ירך אמו ור' יהושע סבר עובר לאו ירך אמו (חול' כח.). — ומ"ר: אין ממירין לא אברים בעוברים ולא עוברים באברים ולא עוברים ואברים בשלימים (תמור' א ג). המוכר מעשרו' שדהו לחבירו וכו' עוברי בהמתו לחבירו לא עשה כלום (ירוש' דמאי ו ג). היה רבי מאיר אומר מנין שאפי' עוברים שבמעי אמן אמרו שירה שנאמר וכו' (ברכ' כ.). בן נח נהרג בדיין א' וכו' משום רבי ישמעאל אמרו אף על העוברין (סנה' נז:). — ובסהמ"א: ולמה

[1] תרגי' ד"ר מויא.

חוששת שמא מת עוברה (נגזי סכטר ב, גינלבורג 170). בת כהן שבא עליה ישראל אין חוששין שמא נתעברה אלא טובלת ואוכלת לערב וכו' הוכר עוברה הרי זו מקולקלת למפרע עד מ' יום שכל המ' יום אינו עובר אלא מים בעולם הוא חשוב (רמב"ם, תרומ' ח ג). אבק נקרא מגין העובר להוציא הכוחות המתחדשים על הקרום ועוצר הבטן (נרבוני, אורח חיים, בהריון, כ"י ביהמ"ד סכטר). — ואמר הפיטן: על הכל יתגדל מלך כל סוד עמו כי עד תום זה החדל עובר ירך אמו (מן היום, לימי פורים, כנף רננים, מג.). —*וְעֻבָּר של דגים, ביצים של דגים: ידע אנא מפרשה בין עוברי דגים טמאין לעוברין דגים טהורין עוברי דגים טמאים עגולין עוברי דגים טהורין ארוכין (כהן בר נח, ירוש' ע"ז ב י). קרבי דגים ועוברן [1] אין ניקחין אלא מן המומחה (בב, ע"ז מ:). בסימני ביצים כך סימני עוברי דגים (שם).

עֲבָרָה, ס"נ, מ"ר סמי' עַבְרוֹת, — א) כמו מַעְבָּרָה, שֶׁעֹבְרִים בה נהר וכדומ', Furt; gué; ford: ועברה העברה לעביר את בית המלך ולעשות הטוב בעינו (ש"ב יט יט). ראו אנכי מתמהמה בְּעַבְרוֹת[2] המדבר עד בוא דבר מעמכם להגיד לי (שם טו כח). ועתה שלחו מהרה והגידו לדוד לאמר אל תלן הלילה בְּעַבְרוֹת[2] המדבר וגם עבור תעבור פן יבלע למלך ולכל העם אשר אתו (שם יז טז). — ובסהמ"א: ומצאתי בדברי הגאונים ז"ל שאם המחוז יבש שאין הספינה יכולה להתקרב ביבשה כדי שיעשו כבש מותר לירד בעברה היא בוצית קטנה שהעברה היא כגשר (שבלי הלקט, שבת קיא). — ב) *שה"פ מן עָבַר, — כמו עֲבִירָה: צריכה להיות בודקת וכו' יתרות עליהן כהנות בשעה שהן אוכלות בתרומה רבי יהודה אומר אף בשעת עברתן[3] מלאכול בתרומה (נדה א ז). תיפתר בשהיה החמור טעון גדיים ובשעת עברתן פשטו צואריהן ואכלו מפתח החנות (ר' יוסי בי רבי בון, ירוש' ב"ק ב ד). מנא ליה מעשר גמר עברה עברה מבכור (זבח' לז:). שהעברה שאני עובר קשה היא שנאמר ועברתי בארץ מצרים (מד"ר שמות טו). — ג) *כמו

[1] [פרש"י ביצים שלהן, ופרש עמנ' לו שהוא כמו ovaria, עי' תיאוד' במד"ר (ברא"ש' לו, 336, הערה 11), וגם PSm, Thesaurus, ערך וברא.]

[2] [כך הכתיב, והקר' בְּעַרְבוֹת, וכן בתרגומים.]

[3] [במדב"ם: עבירתן.]

הַעֲבָרָה, —שם״פ מן העביר ה), כתב עֲבָרָה, כמו כתב עִבּוּרִי: וכל בית הכנסת שתראה את כתב **עברה** הזה יקראוהו ויעשו כאשר פירשנו (כסע״ג, מספר הגלוי רלד).

עֶבְרָה, ש״נ, סמי עֶבְרַת, כנ׳ עֶבְרָתִי, עֶבְרָתְךָ, עֶבְרָתָהּ, עֶבְרָתוֹ, מ״ר עֲבָרוֹת, סמי עֶבְרוֹת, עַבְרוֹת.—כעס, זַעַם, חֲרוֹן אַף, Zorn; colère; fury: ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה (ברא׳ מט ז). הנה יום יי׳ בא אכזרי ועברה וחרון אף לשום הארץ לשמה וחטאיה ישמיד ממנה (ישעי׳ יג ט). מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה רדה באף גוים מרדף בלי חשך (שם יד ו). שמענו גאון מואב גא מאד גאותו וגאונו ועברתו לא כן בדיו (שם יו ו). היו שרי יהודה כמסיגי גבול עליהם אשפוך כמים עברתי (הוש׳ ה י). אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי (שם יג יא). כה אמר יי׳ על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה לא אשיבנו על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו ויטרף לעד אפו ועברתו שמרה נצח (עמו׳ א יא). הבנהרים חרה יי׳ אם בנהרים אפך אם בים עברתך כי תרכב על סוסיך מרכבתיך ישועה (חבק׳ ג ח). ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים (תהלי עח מט). אספת כל עברתך השיבות מחרון אפך (שם פה ד). כי כל ימינו פנו בעברתך (שם צ ט). מי יודע עז אפך וכיראתך עברתך (שם יא). רצון מלך לעבד משכיל ועברתו תהיה מביש (משלי יד לה). בלע יי׳ וכו׳ הרס בעברתו מבצרי בת יהודה (איכ׳ ב ב).—עֶבְרַת יי׳: בְּעֶבְרַת יי׳ צבאות נעתם ארץ ויהי העם כמאכלת אש (ישעי׳ ט יח). על כן שמים ארגיז ותרעש הארץ ממקומה בעברת יי׳ צבאות וביום חרון אפו (שם יג יג).—עֶבְרַת זָדוֹן: זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון (משלי כא כד).—עַם עֶבְרָה: בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו לשלל שלל ולבז בז (ישעי׳ י ו).—דור עֶבְרָה: גזי נזרך והשליכי ושאי על שפים קנה כי מאס יי׳ ויטש את דור עברתו (ירמ׳ ז כט).—אֵשׁ עֶבְרָה: ושפכתי עליך זעמי באש עברתי אפיח עליך ונתתיך ביד אנשים בערים חרשי משחית (יחזק׳ כא לו; גם כב כא; לא; לח יט).—שֵׁבֶט עֶבְרָה: זורע עולה יקצור און ושבט עברתו[1] יכלה (משלי כב ח). אני הגבר ראה עני בשבט עברתו (איכ׳ ג א).—יוֹם עֶבְרָה: יום עברה היום ההוא יום צרה ומצוקה יום שאה ומשואה יום חשך ואפלה יום ענן וערפל (צפני׳ א יה). לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות (משלי יא ד).—ואמר בן סירא: אל תבטח על נכסי שקר כי לא יועילו ביום **עברה** (ב״ס גני׳ ה ח). **יום עברת יי׳**: כספם וזהבם לא יוכל להצילם ביום עברת יי׳ נפשם לא ישבעו ומעיהם לא ימלאו (יחזק׳ ז יט). גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם ביום עברת יי׳ ובאש קנאתו תאכל כל הארץ (צפני׳ א יח).—ומ״ר, יום עֲבָרוֹת: כי ליום איד יחשך רע ליום עברות יובלו (איוב כא ל).—ובסמי: קומה יי׳ באפך הנשא בעברות צוררי ועורה אלי משפט צוית (תהלי ז ז). הפץ עברות אפך וראה כל גאה והשפילהו (איוב מ יא).—ובתו״מ: אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם **עברה** כאשה עוברה יהיו כל צרכיהם לפניך (רב חסדא בשם מר עוקבא, ברכ׳ כט:). שהיא (גבורות גשמים) אוספת את **העברה** שנא׳ אספת כל עברתך (מד״ר ברא׳ יג). ד״א פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר נתחטא עלי נתמלא עלי **עברה** כאשה עוברת (שם שה״ש, פתחתי אני). באותה שעה נתמלא הקב״ה **בעברה** עליו (ר׳ סמלאי, תנחומ׳ ואתחנן ו).—ואמר המשורר: נמחו כמבול לטהר ארץ לא מטוהרה היא נח נמלט **מעברה** ויצא בשלום והשורה (ראב״ע, אחד רבה אמונתך).—ומ״ר, ואמר הפיטן: שונאי תוכחות ומוסר פורעים **עברות** יובלו וברגז שבעים (אמתי סמו, יוצ׳ ב שבוע׳). אויל מוכן **לעברות** מה לכהן בקברות (ירדה להליל, יוצ׳ שבה״ג).

***עֲבֵרָה**, עבירה, ש״נ, מ״ר עֲבֵרוֹת, עבירות—מעשה של מי שעבר על מצות אלהים, נרדף עם עָוֹן, חטא, Überschreitung des Gesetzes; transgression de la loi; of the law—: על שלש **עבירות** נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר (שבת ב ו). תשובה מכפרת על **עבירות** קלות על עשה ועל לא תעשה ועל החמורות היא תולה עד שיבא יום הכפורים ויכפר וכו׳ **עבירות** שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר **עבירות** שבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה לחבירו (יומ׳ ח ח-ט). והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר **עבירה** כנגד הפסדה (אבו׳ ב א). שבעה מיני פורעניות באין לעולם

---

[1] [קשה, רש״י פרש: שבט חמתו שרודה בני אדם כלה והולך. וכעין זה ראב״ע, ר״י נחמיאש ורלב״ג. רד״ק בשרשיו מפרש בשם אביו עברתו כמו עבור, השבט שחובטין בו התבואה, אבל זה רחוק. והשבע׳ גרסו: עבדתו.]

על שבעה גופי עבירות (שם ה ח). עבירה יש לה קרן ואין לה פירות (תוספת' פאה א ג). בשעה שישראל באין לידי עבירה ומעשים רעים הגשמים נעצרין (רבי שמואל בר נחמני, ירוש' ברכ' ה ב). (לולב) גזול פסול משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה (ר' אמי, יומ' ל.). גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה (ר' נחמן בר יצחק, נזיר כג:). דאין אדם מתכפר בדבר הבא מן העבירה (רבה, תמור' כ:). —עבר עֲבֵרָה: כל המזכה את הרבים אין מספיקין בידו לעבור עבירה כדי שלא יהיו תלמידיו נוחלין העולם והוא יורד לשאול (תוספת' יוה"כ ה (ד) י). ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה (דבי רבי ישמעאל, ברכ' יט.). כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם (ר' אליעזר, שם כח:). כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו (רב הונא, יומ' פו:). כל העובר עבירה אפילו יום אחד בשנה מעלה עליו הכתוב כאלו עבר כל השנה כולה (חגי' ה:). אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות (ר' מאיר, סוט' ג.). אדם עובר עבירה בסתר והקב"ה מכריז עליו בגלוי (שם). —ובסהמ"א: חנופה יש בכאן אני וחבירי גנבנו אני וחב[ירי גזלנו אני וחבי]רי עברנו עבירות רעות אני וחבירי עשינו מעשים מקולק[לים] וכו' (גנזי שכטר א, גינצבורג 203). —וְעוֹבְרֵי עֲבֵרָה: ענש הכתוב את הנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה (ר"ע, סנה' ע.). — ובפרט בעניני עֲרָיוֹת וזנות: כל מקום שיש קדושין ואין עברה הולד הולך אחר הזכר ואיזו זו כהנת לויה וישראלית שנישאו לכהן וללוי ולישראל (קידוש' ג יב). ג' מיני הדרוקן הן של עבירה עבה ושל רעב תפוח וכו' סימן לעבירה הדרוקן (שבת לג.). אין טחינה אלא לשון עבירה וכך הוא אומר תטחן לאחר אשתי (ר' יוחנן, סוט' י.). בדין שתהא בת ראויה להיות כבן סורר ומורה שהכל מצויין אצלה בעבירה אלא גזירת הכתוב היא בן ולא בת (רבי שמעון, סנה' סט:). מיום שחרב בית המקדש ניטלה טעם ביאה וניתנה לעוברי עבירה (ר' יצחק, שם עה.). שבשעה שהולך אדם לחטוא השטן מרקד לו עד שגומר את העבירה (מד"ר במדי כ). —וכן דבר עֲבֵרָה: כל העושה דבר עבירה ומתבייש מוחלין לו על כל עונותיו (רב, ברכ' יב:). שניהם לדבר עבירה נתכוונו (רבה, מגל' יב.). מלמד שתבען (פרעה למילדות העבריות) לדבר עבירה ולא נתבעו (ר' יוסי בר' חנינא, סוט' יא:). — וְהִרְהוּר עֲבֵרָה: ג' עבירות אין אדם ניצל מהן בכל יום הרהור עבירה ועיון תפלה ולשון הרע (רב, ב"ב קסד:). —וכנוי לערוה: יוסף משלו נתנו לו פיו שלא נשק בעבירה על פיך ישק כל עמי צואר שלא הרכינו לעבירה וישם רביד הזהב על צוארו ידיו שלא משמשו בעבירה ויסר פרעה את טבעתו גופו שלא נגע בעבירה וילבש אותו בגדי שש (רשב"ג, מד"ר ויקר' כג). — ובסהמ"א: כי העבירה האחת ממני שוקלת עבירות רבות משלו מפני שעבירתי מכוסה וצפונה ועבירתו נראית ומפורסמת (ר"י א"ת, חו"ה, יחוד המעשה ה). חושק בנות נכר ועוזב רעית חיקו עברותיו גשו לשמוע (ר"י חריזי, תחכמי' כ). — ובמשמ' עֲרָיוֹת: כל הקרובים בעבירה יורשים ככשרים כיצד היה לו אח או בן ממזר הרי זה יורש ככשר (שו"ע חו"מ נחלות, רעו ו).

*עֻבָּרָה, עוברה, עֻבֶּרֶת, עוברת, — ס"כ, — מְעֻבֶּרֶת[1]), הרה, Schwangere; enceinte; prégnant: עוברה[2]) שהריחה (מאכל ביוה"כ) מאכילין אותה עד שתשוב נפשה (יומ' ח ה). חצרות היו בירושלים בנויות על גבי הסלע וכו' ומביאים נשים עוברות[3]) ויולדות שם ומגדלות שם את בניהן (פרה ג ב). עברות ומניקות מתענות תשעה באב ויום הכיפ' ושלש תעניות שניות של ציבור (תוספת' תענ' ג (ב) ב). באותה שעה אמר (רבי) אי לכם חיות שבארץ ישראל אי לכם עוברות שבארץ ישראל (ירוש' כתוב' יב ג). האומר לשפחתו הרי את שפחה וולדך בן חורין אם היתה עוברה זכתה לו (גיט' כג:). עוברה שהריחה בשר קודש או בשר חזיר תוחבין לה כוש ברוטב ומניחין לה על פיה (יומ' פב.). כיצד תולות (נשים הישנות במטה אחת את הדם שנמצא בה) זו בזו עוברה ושאינה עוברה תולה עוברה בשאינה עוברה וכו' היו שתיהן עוברות וכו' (נדה ס:). כל אותן י"ג שנה שהיה חושש רבי את שיניו לא הפילה עוברה בארץ ישראל ולא נצטערה יולדת (ר' יוסי בר אבין, מד"ר ברא' לג). לאשה עוברת שנחבשה בבית האסורין ילדה שם בן גדל אותו הילד עבר המלך לפני בית האסורין התחיל אותו הילד לצוות אדוני המלך למה

---

1) [בהשמטת מ"ם הבנין, כמו מועט, ממועט. ע', Segal, Gram. of Mishn. Heb. §. 62, 130.]

2) [במדב"מ: עברה.]

3) [במדב"מ: עברות.]

אני חבוש בבית האסורים אמר לו המלך בחטייה של אמך את נתון כאן (ר' לוי, שם דבר' ט).—ובסהמ״א: העוברת שהיא מקשה לילד מותר לחתוך העובר במעיה בין בסם בין ביד (שו״ע חו״מ, חובל תכה).—ואמר הפיטן: כעברה המליטה בטרם יבא חבל (אדיר ונאה, יוצ' שבת אחר שבוע').—ועי' עוד עֻבָּרָה.

״**עֶבְרוֹן**, ש״ז,—אולי כמו עָבָר, ואמר הפיטן: גם אל מרים נמסר מעין באר גנים עליו עת שיר עונים ישקה נאות מדבר בסביבותיו חבר פרת וציץ שרון ובעת הכל עברון מות ולא חיים (כנף רננים, פזמוני כ).

״**עֲבָרוֹת**, ש״נ,—כמו עָבָר: כי הביא מה שנתחלף בלשון והשוה בטעמים שהביא המאמרות העומדות שהם לא עברות ולא עתידות (דוכס, תשו' על רסע״ג 122).

עִבְרִי[1], — **א**) ת״ז, נקי עִבְרִיָּה, נ״ר עִבְרִים, עִבְרִיִּים, עִבְרִיּוֹת, עִבְרִית, — שהוא מבני ישראל; hebräisch; hébreu; Hebrew: ויאמר מלך מצרים למילדות העִבְרִיֹּת אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה (שמות א יה). וירא (משה) איש מצרי מכה איש עִבְרִי מאחיו (שם ב יא). והנה שני אנשים עִבְרִים נצים (שם יג). כי תקנה עבד עִבְרִי שש שנים יעבד (שם כא ב). כי ימכר לך אחיך העִבְרִי או העִבְרִיָּה ויעבדך שש שנים (דבר' טו יב). לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העִבְרִי והעִבְרִיָּה חפשים (ירמ' לד ט). — **ב**) שז״נ, — כל אחד ואחד מבני ישראל, Hebräer; hébreu; Hebrew: כי לא יוכלו המצרים לאכל את העִבְרִים לחם (ברא' מג לב). ויאמר (פרעה) בילדכן את העִבְרִיּוֹת וראיתן על האבנים (שמות א טז). ותאמר (בת פרעה) מילדי העִבְרִים

[1] [קדמונינו פרשו באופנים שונים, וז״ל: ר״י אומר כל העולם כולו מעבר אחד והוא (אברהם) מעבר אחד ר״נ אומר שהוא מבני בניו של עבר ורבנן אמרי שהוא מעבר הנהר והוא משיח בלשון עברי, ע״כ (מד״ר ברא' מב). ומהמפרשים העברים וגם החדשים יש סברים כמו ר״נ ויש סברים כפרוש הראשון של רבנן ואלו הם הרב. ודעת רב החקרים נטה שהשם הוא אחד עם השם חַבִרוּ הנזכר באגרי' עמרנה, עי' Böhl, Kanaanäer u. Hebräer, 83 ff. במקרא נתיחד השם לשמושים אלו: בפי הנכרים (ברא' לט יד; ש״א ד ו); בפי ישראל כשהוא מדבר אל הנכרי (ברא' מ יה; יונ' א ט); להבדיל בין ישראל לנכרי (ברא' מג לב; שמות א טו); וכן גם תאר לאברהם (ברא' יד יג); ולעבד מישראל להבדילו מעבד כנעני (שמות כא ב).]

זה (שם ב ו). האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העִבְרִיֹּת (שם ז). יי' אלהי העִבְרִיִּים[1] נקרה עלינו (שם ג יח). מה קול התרועה הגדולה הזאת במחנה העִבְרִים (ש״א ד ו). התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעִבְרִים כאשר עבדו לכם (שם ט). ושאול תקע בשופר בכל הארץ לאמר ישמעו העִבְרִים[2] (שם יג ג). כי אמר[3] פלשתים פן יעשו העִבְרִים חרב או חנית (שם יט). ועברים[4] עברו את הירדן (שם ז). ויאמרו פלשתים הנה עִבְרִים יצאים מן החרים אשר התחבאו שם (שם יד יא). והעברים[2] היו לפלשתים כאתמול שלשם (שם כא). ודוד ואנשיו עברים באחרנה עם אכיש ויאמרו שרי פלשתים מה העִבְרִים האלה (שם כט ב-ג). ויאמר אליהם עִבְרִי אנכי ואת יי' אלהי השמים אני ירא (יונ' א ט). — ובתו״מ: שני גיטין שכתבן זה בצד זה ושנים עדים עברים באים מתחת זה לתחת זה ושנים עדים יוונים באים מתחת זה לתחת זה את שהעדים הראשונים נקראים עמו כשר עד אחד עברי ועד אחד יוני ועד אחד עברי ועד אחד יוני באין מתחת זה לתחת זה שניהם פסולין (גיט' ט ו). יש בעבד עברי מה שאין בעבריה ובעבריה מה שאין בעבד עברי עבד עברי יוצא בשנים וכו' (ספרי דבר' קיח).—והלשון והכתב העברי: ד' לשונות נאים שישתמש בהן העולם ואילו הן לעז לזמר רומי לקרב סורסי לאילייא עברי לדיבור וכו' עברי יש לו לשון ואין לו כתב בחרו להם כתב אשורי ולשון עברי (ירוש' מגל' א יא). בתחילה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש חזרה וניתנה להם בימי עזרה בכתב אשורית ולשון ארמי ביררו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש והניחו להדיוטות כתב עברית[5] ולשון ארמי (מר זוטרא ואיתימא מר עוקבא, סנה' כא:). בלשון עברי שמו יין ובלשון ארמי שמו חמר (ר' יהודה הלוי בר שלום, תנח' שמיני ז).—ובסהמ״א: ולא יעבור מן הפירוש הזה בלשון העברים (דוכס, תשו' על רסע״ג 14). זה מקרא

[1] [צורה מלאה זו דרשו במד״ר (שמות ג) כשתי תבות, וז״ל: למה הוא קורא אותם עבריים על שם שעברו ים, ע״כ.]

[2] [השבע' גרסים: העֲבָדִים, עי' בפרושו של סגל.]—[3] [כך הכתיב, והקרי: אמרו.]

[4] [השבע' מנקדים וְעֹבְרִים, עי' בפרושו של סגל.]—[5] בפרוש ר״ח הגרסה: עברי.

לשון עברי של חומש (רש"י, מגיל' ג.). וזולת זה ממנהגיהם ממה שנוהגים גם כן העבריים בלשונם (ר"י א"ח, הקדמ' XI). ואין להקפיד על צאת הכוכבי' שיש לו שני פירושים שכמה עברי יש בתלמוד שלשונם שוה ופירושן חלק (ספ' יראים קב, לג:). תקרא ספר מגיד סתר אמרי שפר אל דת עברים אל סוד משקל כבד וקל גם עקלקל חא לך טורים (קבלה על מלאכת השיר ג. כיבואר 19).

עַבְרִיאֵל,—שם מלאך: השר הששי עבריאל וכל מחנהו (ר"כ בר"י אלחנן, עמ"ה, הקדמ' ד, ס.).

עִבְרִיָּה, ש"נ, מ"ר עִבְרִיּוֹת — אשה מבני ישראל. — עי' עִבְרִי.

עֶבְרִיִּי, ת"ז, — של עֲבֵרָה: אמנם אם היה העון המחייב זה אמונה כוזבת או מעשה עבריי שהם ב' חלקים ראשונים אשר אליהם תחלק התורה האלהית (ר' אברהם ביבאגו, דרך אמונה ג, כג:).

***עֲבַרְיָן**, עבריין, ש"ז, מ"ר עֲבַרְיָנִים, עבריינים. — מי שֶׁעֹבֵר על התורה, עֹבֵר עֲבֵרוֹת; Gesetzesübertreter; transgresseur; transgressor: אמר רב המקשה עצמו לדעת יהא בנדוי וכו' ורב אמי אמר נקרא עבריין שכך אומנות של יצה"ר היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך (נדה יג.).—ובסהמ"א: כי העושה זה הוא עבריין גמור אשר לא יאבה השם סלוח לו (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמידים, קעז:). ואם הוא עבריין באחת מכל מצות האמורות בתורה במזיד ולא עשה תשובה אינו חיי' לא להחיותו ולא להלוותו (ספ' יראים מז). וצריכים העדים להעיד בה שהם יודעים לפני בית דין אם יתבעו בית דין שנאמר או ראה או ידע וכשראה אדם עבריין בדבר צריך להעיד עליו (ר"א הקרקשי, ספ' ג"ע, דין העדים, קלד:). וזה כמו שיתגבר הקטן בגדול כשיהיה שונא או הנקלה בנכבד והעבריין בנזיר אלקים (ר"י מסיר ליאון, נופ' צוף ג יא). קרא עליו ערער שמעון הנז' וקרא לו עבריין כי הפר חק השבועה (ספרי הארץ, שו"ת ב, חומ' טוען ונטען א). גי"ה הגיעני ע"ד עבריין א' שהערים כאלו מכר חמצו לנכרי ועבר עליו הפסח (חתם סופר, או"ח קו). — *ומ"כ: על דעת המקום ועל דעת הקהל וכו' אנו מתירים להתפלל עם העבריינים (תפל' ערבי' יוה"כ). ולא כאלה הרשעים העבריינים הקמים ביחוד בב"ה ומהש"י אינם יראים (הקנה, כוונת ק"ש).

***עֲבַרְיָנוּת**, עבריינות, ש"נ,—מעשה העבריין, עֲבֵרָה: אם אין בית דין מכין ועונשין אותו על עבריינותו והן אמת כהא דהיתרא הלוה אלמלא כתוב אפשר לאומרו מכת סברא ישרה (כסא לבית דוד ג ע). ואם נשאת בעבריינות תצא (ר' בנימין, שו"ת כח).

***עֲבִירוֹן**, שם מלאך רע: השר השביעי עבירירון גווניו כדמות עבים והוא וכל מחניהו מתלבשים בעבים המסבבים בעולם כל מיני נזיקין (ר"כ בר"י אלחנן, עה"מ, שער קרית ארבע טו, פד::).

***עִבְרִית**, ש"נ,—כמו עִבְרִיָּה: ראה ריבה אחת מלקטת שעורים מתחת גללי הסוס אמר להם רבן יוחנן בן זכאי ראיתם ריבה זו מה היא אמרו לו עברית כום זה של מי הוא אמרו לו פרש ערבי אחד (מכי' יתרו א).—ובפרט הלשון והכתב העברי: גט שכתבו עברית ועדיו יונית יונית ועדיו עברית עד אחד עברי ועד אחד יוני וכו' כשר (גיט' ט א). משנין שטרות מעיברית ליוונית ומיוונית לעיברית ועושין לו קיום (תוספת' ב"ב יא א). קראה (את המגלה) גיפטית עברית עילמית מדית יוונית לא יצא וכו' גיפטית לגיפטים עברית לעברים וכו' לא יצא (מגיל' יח.). אין כותבין לא עברית ולא ארמית ולא מדית ולא יוונית כתב בכל לשון בכל כתבים לא יקרא בו עד שתהא כתובה אשורית (סופרי' א ו). או ששינה אותיותיהן (של תפילין) או שכתבן עברית או שעשאן כמין קמיע הרי אלה פסולים (מסכ' תפילין, הוצ' קירכהיים). —ובסהמ"א: לשון הקדש הברית אשר היא לשארית בשקלו העברית במשקלים זרים (תשו' תלמידי מנחם ד). כי יש מלות בלשון עברית מלה אחת מתחלפת בפתרון לשמש בנין וסתירה (רש"י, שמות כז ג). ולא רצה באמרו ולשון עלגים הלועזים אשר אינם מדברים עברית כלל (ר"י א"ח, הקדמה VI). ועי' עִבְרִי.

***עַבְרָנוּת**, ש"נ,—אולי כמו בערות: וידוע כמו כן שהדתות ההם המדמים לדתנו הם דברים שאין להם פנימיות אלא ספורים ודמיונים שהתכוון להם המדמה לכבוד עצמו ולאמר עליו שהיה כפלוני ופלוני והתבארה עברנותו לנגד החכמים ונעשה דבר שחוק וליצנות (ר' נחום מערבי, אגרי תימן להרמב"ם 9).

עבש[1], ממנו עָבֵשׁ.

---

1) עי' שרש עפש, וקרוב לזה גם אבש.

עָבַשׁ[1], פ״ע, עָבְשׁוּ,—עָבְשָׁה מגופת החבית, וכיוצא בזה, כמו עָפַשׁ: **עָבְשׁוּ**[2] **פרדות תחת מגרפותיהם נשמו אוצרות נהרסו ממגרות כי הביש דגן** (יואל א יז). —ובסהמ״א: **בטיט הפריכם ועבש וכוח אונם הרטיט** (רסע״ג, עבודה, קובץ מעשה ידי גאונים ג, 18). **הגפן הובישה והתאנה אומללה ועבשה ועין המים יבשה** (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 27). **משכב מנוחה אלי אבות אוי נבחרה גופת קדושים בלי תרקיב ועובשת** (רסב״ץ, אכסוף לספר, לפנת פענח, קבץ על יד ז, 26). **לשונם ברע שתו ויין ענושים ישתו גאותם בקרבם עבושה ועליהם תכסה הבושה** (ר׳ עזרא הבבלי, תוכח׳ מוסי, הקדמי׳). **אל תתפאר בחכמה כי חכמת אדם אין נגד ד׳ משיב חכמי׳ אחור בחכמתו ולא בגבורה כי כחה עובש בבקר יציץ וחלף לערב ימולל ויבש** (ר׳ שלמה אלעמי, אגרי המוסר, ז:).

***עֹבֶשׁ**, עובש, ס״ז, מ״ר עֳבָשִׁים, עובשין,—א) מין תפוח, ועצו, כמו חֹבֶשׁ, חַבּוּשׁ: וכן היה ר׳ יוסי אומר שורשי **העובשין** והתפוחין והאתרוגין של קטן לתלותן בחופתו או על פתח חנותו הרי אלו מצטרפין (תוספתי עוקלי א ה).—ב) *עִפּוּשׁ ורקב, Schimmel; moisi; mould :(mucor) (שימעמל) **העבש** הוא אשר נראהו לפעמים על לחם יבש וישן (שייכהלק, תולדות הצמחים תקנ״ו).

[1] עי׳ הערה לקמן.

[2] תרגום השבע׳ ἐσκίρτησαν δαμάλεις, ובעבר׳: רפשו פרות. ואין להכריע אם באמת היתה למתרגמי יואל נסחה אחרת, או זה תרגום עפ״י סברה, עכ״פ כבר אמרו גם החדשים, כי אין כאן שום מקום לדבר על הפרות. ת״י: אתמסיאו גרבי חמר תחות מגופתהון, ע״כ. ור״ל נתעפשו, והביא גם ריב״ג את ת״י והוסיף: מן קול אלמשנה ועל הפת שעיפשה ויג׳אנש קול אל ערב פי ע׳יר הד׳א אלמעני עבש עליה אלושח׳ אי יבש והד׳א אלמעני הו אלאליק ענדנא בעבשו פרדות אי יבשת באנה קאל יבשו, ע״כ. ובעבר׳: מלשון המשנה וכו׳ ודומה לזה מה שאומרים הערב בזולת הענין הזה עבש עליה אלושח׳ ר״ל יבשה הצואה, וזו המשמ׳ יותר נאה אצלי בעבשו פרדות כאלו אמר יבשו, ע״כ. [ועי׳ גם לקו״ק קמו.] רש״י כמו ת״י במשמ׳ נתעפשו, וכך רד״ק. [וכן מנחם, אבן בוחן, עי׳ עטרת צבי לכבוד גרץ 106]. רב החדשים פרשו כמו ריב״ג במשמ׳ יבש, וקצתם הגיהו לפי התרגום היוני. והיותר נאות לפי הנסחה המקבלה הוא פרושו של ת״י שהסכימו עליו רב הקדמוני׳. ועי׳ ערך מגרפה וערך פרדה.

***עַבְשׁוּת**, ס״נ,—אולי כמו עֹבֶשׁ ב), רָקָב, חֲלִשָׁה: וכן מי שקיים בהם **עבשות** על אלהינו ית״ש עושה נוראות (ר״י הדסי, JQR. VIII, 434).—ובמשמ׳ עפוש: קול מבשר אתה שומע מבשר ברכה משמיע ישועה ליבושת המים ונאות גרן ויקב וירק דשא ולטהר **עבשות** אויר ארץ לא מטוהרה (רס״פ, ארבע כוסות, כוס תנחומים ד).

א. **עבת**, ממנו עָבוֹת, עָבֹת.

עָבֹת, עבות, ס״ז, נקי עֲבֻתָּה,—אילן עָבֹת, שיש בו עלים הרבה, dichtbelaubt; feuillu; leafy: ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עָבֹת וערבי נחל (ויקר׳ כג מ). **ויראו כל גבעה רמה וכל עץ עָבֹת ויזבחו שם** (יחזק׳ כ כח). **ותחת כל עץ רענן ותחת כל אלה עֲבֻתָּה מקום אשר נתנו שם ריח ניחח** (שם ו יג). **צאו ההר והביאו עלי זית וכו׳ ועלי עץ עָבֹת לעשות סכות ככתוב** (נחמי׳ ח יה).

ב. **עבת**, ממנו ב. עָבַת.

ב. **עָבַת**, — קל לא נמצא.

—פִּעֵל, יְעַבְּתוּהָ, — עִבֵּת את הדבר, **עשה את הדבר למשחק: השר שואל והשפט בשלום והגדול דבר הות נפשו הוא וַיְעַבְּתוּהָ**[1] **טובם כהדק ישר ממסוכה** (מיכי ז ג).—ובסהמ״א כמו עִוֵּת: וסקלו נתיבותיה ועבתו

[1] השבע׳ תרגמו ἐξελοῦμαι, שר״ל שרף, ואולי היתה לפני מתרגם מיכ׳ נסחה: ויבערוה, ת״י: ווי עליהון דקלקלוה, ע״כ. פרש במשמ׳ קלקול. תרג׳ ירוש׳: עבדנוה בקלעיה דחיבין, ע״כ. במשמ׳ עץ עָבֹת. ריב״ג: ומנ הד׳א אלמעני הוא ויעבתוה אלצ׳מיר אלד׳י פי ויעבתוה ראג׳ע אלי הות נפשו יקול אנהם יפננון אל׳שר ויפרעונה. ע״כ, ובעבר׳: ומהענין הזה (של אלה עבתה) ויעבתוה הכנוי שבויעבתוה שב אל הות נפשו הוא אומר שהם מסעיפים הוות נפשם, כלומ׳ מה שיש בלבך מן הרע מסעיפים אותו ומגדילים בו, ע״כ. רש״י כמו תרג׳ ירוש׳ מלשון קליעה. [וכך ר״י קרא: לשון עבותות וגדילים (ברכת אברהם לכבוד ברלינר 25). ור״א מבלגנצי: מעבתים ומגדילים את הרע וכו׳ כמו מעשה עבות, ע״כ.] וכך רי״ק: ויעבתוה פרוש וישלשלוה כי הם שלש בפסוק השר והשופט והגדול, וכך רד״ק. והחדשים קצת מפרשים כמו עִוֵּת, עִוְּתוּ המשפט, וקצתם סברים כי הנסחה מְשַׁבֶּשֶׁת. והנראה כי מהשרש הערבי עבת׳ [a] שחק, עשה דברים בטלים [השאר חסר בכ״י המחבר.]

[a] عبث

מלותיה ותיבותיה (ר״י א״ת, הרקמה, הקד׳).—וכמו קלע וסרג: סוף גדל במים וכו׳ ותוכם ספוגי רך וממנם יעבתו הכסאות ויעשו סלים ושאר דברים (ליגדא, רא״ס למודים א ז, ל.).

ע״ג, ר״ת — על גב, על גבי; **עובדי גלולים**.

עגא, — עי׳ עָגָה.

עֻגָב, — עי׳ עוּגָב.

עגב[1], ממנו עֶגֶב, עָגַב, עֲגָבָה.

עֶגֶב, ס״ז, מ״ר עֲגָבִים,—א) אהבה ותאוה לְהִזְדַּוְּגוּת בין זכר לנקבה, Liebesverlangen; amour sensuel; sensuous love: ושמעו את דבריך ואותם לא יעשו כי עֲגָבִים בפיהם וכו׳ והנך להם כשיר עֲגָבִים יפה קול ומטיב נגן (יחזק׳ לג לא-לב).—ואמר הפיטן: ויהי לאבל כנור ושיר ועגב הקודרים ברנה ותודה התהלך בשג: (חסוד הרחמנו, סליח׳ ללו״ג). זכור סבב צקלג ונגב עמלק יושב בארץ הנגב פגרו טוב רואי מנשף בעגב (זכור. יול׳ פרש׳ זכור). וההפרש בין ידיד לאהוב היא אהבת החשק והעגב לא כאהבת נשים כי היא אהבת מסוגלה ונקראת ידידות הנפש (ר׳ שלמה ב״ר שמואל, ספ׳ המליצה, בכר 16).—ושירי עֲגָבִים, שירת עגבים, ואמר המשורר: אי ישן מחדש גילים אי שירת עגבים כל דם נאסר לאצילים בלתי דם ענבים (ראב״ע, אי ישן). כל א׳ וא׳ מרבה רננים ושירי עגבים ופניהם פני להבים (קובץ על יד ט, שריד מעיר, 11). ונראה אסור בענין הנשים המגדלות בניהן בשירי עגבים ודברי חשוקים לפי ששירים אלו מטמאים הגוף והנפש (ר׳ אליהו, שבט מוסר כז).—ב) *מ״י מן עֲגָבוֹת, עי׳ עֲגָבָה.

עָגַב, פ״ע עָגְבָה, עָגְבָה, תַּעְגֹּב, תַּעְגְּבָה,—עָגַב האיש, עָגְבָה האשה, התאוו לְהִזְדַּוֵּג וב״ז הזדוגות בְּשָׂרִית, sinnlich lieben; aimer sensuellement; to love carnally: ותתן תזנותיה עליהם מבחר בני אשור כלם ובכל אשר עָגְבָה (יחזק׳ כג ז).—וְעָגְבָה אל פלוני, השתוקקה אליו להזדוג בו: אל בני אשור עָגָבָה פחות וסגנים (שם יב). — וְעָגְבָה על פלוני כמו״כ: ותזן אהלה תחתי וַתַּעְגַּב על מאהביה אל אשור קרובים (שם ה). לכן נתתיה ביד מאהביה ביד בני אשור אשר עָגְבָה עליהם (שם ט). וַתַּעְגֹּב[1] עליהם למראה עיניה ותשלח מלאכים אליהם כשדימה (שם טז). וַתַּעְגְּבָה על פלגשיהם אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם (שם כ).—ובמשמ׳ חָשַׁק, ואמר המשורר: אילת על דוד עגבה יום יום לראותו תאבה בליל ברחובות סבבה עד תמצא את שאהבה (ראב״ע, אילת על דוד). בא יום ולא היום אשר קויתי בו ממך חמדת לבבי ורתי: ואעגבה בבוז תמול הפחתי (עמנ׳, מחב׳ א). תשכבנה על מטות קרשות שן עם הבנים תקוצנה בבעלים תעגבנה נתינים (שם). עשיתי לי משם עוגב למו עופרים בה אעגבם יחד הרם דגליך (רמ״ס, ירישות שלמה יח:).—*ובינ׳ פעו׳: לי עגובה ברה כחמה וטובה על יצועי תאיר כמו המאורות כלבנה יפה אדומה לבנה אך קווצות שערה בלבי שחורות (ר׳ סעדי אבן דנאן, מלאכת השיר, ניבויאר 12).

--פִּעֵ׳[2]. *עִגֵּב, התעלס באהבים עם פלוני, Liebelei haben; courtiser; to make love to: מעתה אני נותן לך רשות להכנס בבית שבתי בו ולשחוק עמה ולעגב[3] אותה ברצונך (מעשה ירושלמי, דה״י של משה, קא.). ונמשכו דברי אהבה ואחוה ורעות ביניהם עד שיצא הקול בעיר פלוני עיגב[4] את פלוני ופלוני עוגבת את פלוני (חמת ישרים, סו״ם לג).

--הִפְעִ׳ *הֶעֱגִיב, יַעֲגִיב,—עשה שתהא אהבה: בהושעת חרידי שגב מכף מלך נגב ויעגיב[5] עגב הבן את הבת (כהושעתה יהודה ואפרים, מחז׳ ויטרי 450).

—התפ׳ *הִתְעַגֵּב,—כמו קל: נפשי בין פוך מאסה לשוא עלי תתעגבי (רשב״ג, אל נפשו). נודע כי בבסלה הרבה הנדוד לו התעגבה על דת דהבה כאישון ובנות (יונה נכלבה, תפל׳ ישרים, רם.).

עֹגֵב, ס״ז, מ״ר עֹגְבִים,—מי שדרכו לעגב, מזנה וְנֹאֵף, Buhler; amoureux; paramour: ואתי שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי מאסו בך עֹגְבִים נפשך יבקשו (ירמ׳ ד ל).

עֲגָבָה, ס״נ, כנ׳ עֲגָבָתָהּ,—כמו עֶגֶב: ותרא אחותה אהליבה ותשחת עֲגָבָתָהּ ממנה ואת תזנותיה מזנוני

---

1) [בערב׳ עג׳ב a), תמה, העריץ; עג׳יב b) אהוב.]

a) عجب b) عجيب

---

1) [וַתַּעְגֹּב כתיב וַתַּעְגְּבָה קרי.]
2) [עי׳ הערות הבאות.]
3) [אפשר שהוא קל: ולעגוב.] — 4) [אפשר שצריך לגרוס עוגב, קל.] — 5) [במחז׳ ארג׳ (כהושע׳ נ״בת), הגרסה: וַיְעַגֵּב, פִּע׳.]

אחותה (יחזקי כג יח).—ובסהמ״א: חובב **עגבה** אוהב זרים (אסף ב יח ו). **גם בא עד אחד שקודם הגירושים היה בין פורפיניין והאשה הנז׳ דברי עגבה ואהבה ושראה אותו פירפיניאן הוא בחצר והיה בהלון גבוה** הרבה שהיה מסתכל בה וקורץ בעיניו גם מדבר עמה דברי **עגבה** ואהבה (תמת ישרים, סו״ת לג). — ומ״ר עֲגָבוֹת כנוי לְשֵׁת, אחורים של גוף האדם שהוא ישב עָלָיהֶם, Hüfte, Hinterbacke; hanche, fesse; hip, buttocks: עצים בעולם עצים באדם זה עצמותיו של אדם גבעות בעולם גבעות באדם זה **עגבותיו** של אדם (אדר״כ לא). **עגבות** אין בהן משום ערוה (ירוש׳ חלה ב ד). ויגאץ השקד זו קליבוסת ויסתבל החגב אלו **עגבות** ותפר האביונה זו חמדה (שבת קנב.). א״ר אושיעה משמיה דרב אדם הראשון גופו מבבל וראשו מארץ ישראל ואבריו משאר ארצות **עגבותיו** א״ר אחא מאקרא דאגמא (סנהי לח:). למה הולד דומה במעי אמו לפנקס שמקופל ומונח ידיו על שתי צדעיו שתי אציליו על ב׳ ארכובותיו וב׳ עקביו על ב׳ **עגבותיו** וראשו מונח לו בין ברכיו (ר׳ שמלאי, נדה ל:).—ובסהמ״א: סנטירו יש גורסים כך ואנו גרסנו **סניטרו מנגד מתניו מצדו בין צלעותיו לעגבותיו** ונקרא בלשון ישמעאלים אלרצר (תשוי הגאי הרכבי ח). לפי **שהעגבות**[1]) שם הנקבים שמוציאין המיאוס לפי׳ בראן מאגמא דיוקרא שאינו מקום יפה (ערוך ערך אגמא). פ״א **עגבותיו** כבדים לו נפלו פי׳ [לא יבלו] מלט משא שאינו יכול לסבול צואתו (שם, ערך כבד). ויסתבל החגב שיהיו **עגבותיו** לו לסבל ומשאוי (רבנ״ס, קהלי יב ה, הוצי ילינק). **בכנורות על השמינית אחשב שהוא כלי זמר יש בו שמנה יתרים הנקרא (גיטאר״א לטינ״א בלע״ז)** ומזה המין הנקרא (לאו״ט בלע״ז) והוא עוגב בלשון הקדש כי יש לו בדמות **עגבות** (רלב״ג, דה״י א טו, אוצה״ס ב). **ובתחתית המוח יש נקב עגול ובו יוצא המוח לחוט השדרה עד העגבות** (ר״מ אלדבי, ש״א ד, מו:). **שני צידי החיק במקום שקבועים הירכיים ועושים נטייתם לצד הפנים הוא נקרא בל״ה עגבות ובל״ל אינגווינ״א ובל״א** גימע״ך (ברוך משקלוב, עמודי השמים, תפארת אדם, ע.). — וגם מ״י *עָגֶב: ומתחלת עצם העגבות יצאו ג׳ נתיבות מכל **עגב** לנתיב אחד וכולם יורדים אל הרגלים (ראב״ד, פי׳ ספר יצירה, טו.). **וזה יכנס בכלי העגב שממנו יעשה הקשר הראשון** (מכאזי בן זכריה, ספר אלמנסור, שער העלמות, כ״י ותיקן). **כל עצמות הרגל הם כ״ט ואלו הם העגב וקצה השוק ועצם העקב ועצם האריה** (שם).

***עֲגָבִי**, ת״ז, נקי עֲגָבִיִּת,—של עֲגָבָה: אחרי שדברה הנערה החושקת את כל הדברים הנזכרים להקל מעליה כובד חליה מאהבה נשאה עיניה וראתה נערות אשר היו שומעות את קולה ולועגות עליה על היותה נמשכת אחרי האהבת **העגביית** בהיותה כעורה ושחורה (ר׳ יוסף דון יחיא, פי׳ שה״ש, שחורה אני, ו::).

עֻגָה, עוגה, ש״נ, סמי עֻגַת, מ״ר עֻגוֹת,—א) חתיכה קטנה של בצק אפויה, Kuchen; gâteau; cake: מהרי שלש סאים קמח סלת לושי ועשי **עֻגוֹת** (בראשי יח ו). ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עֻגֹת מצות (שמות יב לט). שטו העם ולקטו (את המן) וכו׳ ועשו אתו עֻגוֹת והיה טעמו כטעם לשד השמן (במדי יא ח). עשי לי משם (מהקמח והשמן שהיה להאשה) עֻגָה קטנה בראשנה (מ״א יז יג). וְעֻגַת שערים תאכלנה (יחזקי ד יב).— עֻגַת רְצָפִים, אפויה על רצפים: ויבט והנה מראשתיו עֻגַת רצפים וצפחת מים (שם יט ו).— עֻגָה לא הפוכה, לא אפויה אלא מצד אחד, ובמליצה לעם שאין דעתו מיֻשבת עליו כראוי: אפרים היה עֻגָה בלי הפוכה אכלו זרים כחו והוא לא ידע (הושי ז ח-ט).—ובמדר׳: ולמה נקרא שמו עוג שבא ומצא את אברהם יושב ועוסק במצות **עוגות** (מד״ר בראשי מג). תשע סאין אפתה (שרה) שלש **לעוגות** שלש להביץ ושלש למיני מילוטמיה (ר׳ אביתר, שם מח).— ובסהמ״א: בשר אפעה מערבין בו לחם חמץ יבש שחוק ועושין אותו **עוגות** כמין סלעים ומיבשין אותן ומכניסין אותן עם שאר סימנין בטריאקא (תשוי הגאי גני, דף 211). שמענו שיש מקום שקורין **לעוגה** קליר על כן נקרא ר׳ אליעזר הקליר שאכל **עוגה** שהיה כתוב בה קמיעא ונתפקח (ערוך ערך קלר). קנובקאות לא איתפרש וכו׳ ושמא הן כעין **עוגות** של יונקי שדים שמחזירן לסולתה לעשות להם חלובה (ר״ש, חלה א ה). ועוד צריך ליהזהר שלא יאפו **עוגה** קטנה בצד פשטי״דה פן יאכל **העוגה** בחלב (התרומה, או״ה סא). נשאל לרבינו מאיר על **עוגות** התינוקות שכותבין עליהן האותיות ותיבות איך אוכלים אותם התינוקות ביו״ט (מרדכי, שבת שסט). דברים אלו **עוגה** בלי הפוכה בלבל כמה דברי׳ אשר אין להם שחר (רשב״א, משמרת הבית על תורת הבית, בית הכבים א׳). ואם

---

[1]) [בהוצי קוהוט: **עגביות**.]

ישעם לי טעם מעדנות שרים הפרותים על ערשותיהם כטעם עוגת רצפים תחת צל רתם ברתום מרכבות כבודך על ראשי ההרים (רש"פ, ד' כוסות, כוס ישועות א).—ובחכמת הרפואה, שפך דם שנקרש, placenta [1] sanguinis: ואם לא יהיה שם חפזה חזקה אך כשיהיה טפה טפה ותהיה **בעוגות** אז ראוי שתהיה ההקזה מעט מעט (קאנון ג ס א ד).—וְעוּגַת הרחם: והנה זאת הליחה הדקה המדבקת היא מתעבית מידי זמן זמן אשר אחרי התעבותה בשלימות נקראת אז בלשון החכמים **עוגת** הרחם ובל"ל פלאצענטא אוטערינא (ברוך משקלוב, עמודי השמים, מפארת אדם, ג:). — ובמלאכת הרכבת הרפואות, רקיקי רפואה קטנים, pastilli [1]: או יעשה (מהסמים הנזכרים שם) **עוגות** וישתה מהן במי כסבור (כרבוני, אורח חיים, במליי הכלאם א, כ"י ביה"מ פטער). וראוי שתבא ההרקה בעת שלא תהיה קדחת ואע"פ שהנהנה לפעמים תקל השקוי הנה המורסא מחזירתו וראוי שיתמעט מהם **העוגות** הקובצות[2] ואע"פ שיהיו חזקים כמו **עוגות** ברבריש וביחוד בעת העצר הטבע (קאנון ג יד יב). **עוגות** וורדים חצי זוז ומעט מסחיטת אפסנתין (שם יג ד א). **ועוגות** הכוכב חזקי תועלת מן הפוקות (שם ה יב). תאר **עוגות** אפעה וכו' ולא יאות לעוגות אלה כל אפעה אבל וכו' וכשימות תוציא קרביו וכו' ואחר תעשה **עוגות** רקיקות (שם מזכרת הרפואה א א ב). ואם לא יהיה שם חפזה חזקה אך כשיהיה טפה טפה ותהיה **בעוגות** אז ראוי שתהיה ההקזה מעט מעט (שם ג ס ד). ויקח בכל בוקר כמו דראמה עוגות מקנפורה עם מעט מהיולי הניו' וזה תואר **העוגות** עלי וורדים וכו' (יצחק בן טודרוס, באור למי).—ב) *עָגוֹל,—כמו חוג, Kreis; cercle; circle: מה עשה (חוני המעגל) עג **עוגה** ועמד בתוכה (תענ' ג ח). ואמר המשורר: על כן לא תמדד **עוגתו** ולא יודע שעור קומתו (ראב"ע, חי בן מקיץ).—ג) בור עגול, כמו עוּגִיָה, עוּקָה: אין שוחטין לא לתוך ימים ולא לתוך נהרות ולא לתוך כלים אבל שוחט הוא לתוך **עוגה**[3] של מים (חול' ב ט). מוכר אדם **עוגתו**[1] של מים לנכרי ומחליף עמו משכח למוצ"ש ואינו חושש (תוספת' מו"ק א א).

א. **עגה**, ממנו *עָגָה, א. *עָגָה.

***עָגָה**, עגא, אגא, ש"נ,—לשון ענה, לשון לעז, המונית: אבא שאול אומר אף ההוגה את השם באותיותיו וכו' תנא ובגבולין ובלשון **עגה**[2] (סנה' קא:).—ובסהמ"א, עוֹגָה: על זה ידוו כל הדוויים ותוסיף הדאגה כי הענינים הראויים להסתר בסתר המדרגה ידרשום בגבולים ובלשון **עוגה** (ספ' היכל הקד', מנח' קנא' 123).

א. ***עָגָה**, פ"ע, דבר בלשון עגה, חרף ולעג: ויתכן להיות מהענין הזה בחנפי לעגי מעוג כלומר **עוגים** בלעגיהם כלומר שהם מחרפים אותו ומיחסים אליו מן הגנות מה שהם **עוגים** בו ודבקים בו והמלה הפוכה ושעורו **עוגי** לעג[3] (ר"י בן גנאח, ספ' השרשים לריב"ג, שרש עוג).

ב. **עגה**, ממנו ב. *עָגָה.

ב. ***עָגָה**[4], פ"ע,—הִכָּה, קִוָּה: וככר אמר המשורר בענין העכוב והתוחלת פאת צפון וגם תימן אצוה שלומי לך ואחותי תתוה אצוהן וגם אבבה אליהן **ואעגה** ועדיהן אקוה (שם, שרש עגה).

***עִגּוּג**[5], ש"ז, מ"ר עִגּוּגִים, גנדרנות, הִתְיַפּוּת, Schön-tun; coquetterie; coquetry: שכן דרך אשה מנאפת

---

1) תרג' ד"ר מויא.
2) עי' ערך קבץ.
3) [ס"א עוגא, במרב"ם: העוגל, וכן מביא ר"ח"י וכן גרסת הערוך והוא מביא גם גרסה אוגן, וכן גרסת הרי"ף וכ"י מינכ'. וכן גרס הרמב"ם, ועי' כסף משנה, (הלכ' שחיט' ב ה); גם ד"ס.]

1) [כך בדפו'. ובהוצ צוק"מ: משכיר אדם עונתו.]
2) [פרש הערוך (ערך אגא), וז"ל: אגא פי' בגבולין חוץ לירושלים בל' א ג ע בלשון ליעוג שאינו צריך לכך. ויש אומרים א ג א [כמו עגה] כל לשון שאינו עברי הוא ע ג ה והוא הדין בירוש' אבל משום הכי בגבולין שבירושלי' לא משתעי בלשון עגה, ע"כ. ורש"י פרש: לעז שאינו הוגה באותיותיו בלשון הקודש שלנו אלא שאר לועזין ע ג ה לשון בלעגי שפה. ל"א עגה לשון עוגה מקום שיש בו חבורת בני אדם שמדברין דברי חול, ע"כ. ולוי ואחריו קוהוט ויסטר' סברים שהוא אחד עם א ג א בתרג' השמרוני במקום ויקב (ויקר' כד יא). אבל קשה לומר שהבריתא הביאה את התרג' השמרוני. וברור שהיה להם בטוי לשון עגה או אגא. ואפשר שבשם זה קראו ללשון השמרונים, ווזהי כונת הפרוש של המשנה (ירוש' סנה' י א) המובא אצל לוי: ר' מנא אומר כגון אילין כותאי דמשתבעין, ע"כ. ועי' גם פלישר אצל לוי (ח"א 278).] —3) [שתי התבות האחרונות נמצאות במקור הערבי.]—4) [שרש זה המציאו ר"י חיוג' וריב"ג לגזור ממנו תעגנה (רות א יג), ועי' הערה לערך עגן.]
5) [כמו עִגְעוּג מן ע ג ע ג.]

לעשות עגוגים ועגעגים למצוא חן (שלרית הנחלה פח).

***עָגוֹל**, עִיגוּל, ס״ז מ״ר, עִגּוּלִים, עיגולין, —א) כלי עגֹל שכבשים אל תוכו תאנים בצורת עוגה עֲגֻלָּה: ליטרא קציעות שדרסה על פי עגול ואינו יודע באיזה עגול דרסה (ב״מ ג:). — ובפרט עוגה עֲגֻלָּה של תאנים או של פירות אחרים: רבי יהודה אומר כל שיש בו שנוי חייב להכריז כיצד מצא עגול ובתוכו חרס ככר ובתוכו מעות (ב״מ ב ח). השוכר את הפועלים לעשות בנטע רבעי שלו הרי אלו לא יאכלו אם לא הודיען פודה ומאכילן נתפרסו עיגוליו נתפתחו חביותיו הרי אלו לא יאכלו (שם ז ז). כתב בחרס ונתן על פי חבית בנייר ונתן על פי עיגול חייב להכריז (תוספתי שם ב ז). על דעתיה דחזקיה אפילו עיגולי׳ מן גוא עיגולין אפילו רמונים מן גוא רמונים (ירושי שבת ז ב). וכיון שהגיע זמן מולדיהם הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח וכו׳ והקב״ה שולח מלאך משמי מרום ומניקה אותם וכו׳ ומלקט להם שני עגולין אחד של שמן ואחד של דבש (מד״ר שמות א). —וְעִגּוּל של דבלה: באמת אמרו העיגול של דבילה שנטמא מקצתו תורם מן הטהור שיש בו על הטמא שיש בו וכו׳ היו שני עיגולין וכו׳ לא יתרום מזה על זה (תרומי ב א). מצילין סל מלא ככרות ואף על פי שיש בו מאה סעודות ועגול של דבלה וחבית של יין (שבת טז ג). ביצין שנקפו בקערה הרי זה חבור וכו׳ טרפן במשקין חבור טרפן במימי עצמו הוכשרו הרי הן כעגול של דבלה (תוספתי טבול יום ב יא). כל מקום ששנה ר׳ גראין עדיין המחלוקי במקומה חוץ מעיגול של דבילה דדין מודה לדין ודין מודה לדין (ר׳ זעורה, ירושי יבמי ד יא). בעיגול של דבילה והוציאו לר״ה בקורה והוציאו לר״ה ר׳ יהודה אומר אם לא יכול האחד להוציאו והוציאו שנים חייבין (שבת לג.). —וְעִגּוּלֵי דבלה: אלו מציאות שלו מצא פירות מפוזרין מעות מפוזרות כריכות ברשות הרבים ועגולי דבלה וכו׳ (ב״מ ב א). סקי תבואה ועיגולי דבילה וחביות של גרוגרת כולם בהקפה אחת תורמין ומעשרין מזה על זה (תוספת׳ תרומ׳ ג י). כל העגולין טהורין אין מביאין טומאה חוץ מעיגולי דבלה מפני שהן יושבין תחתיהן בפקיעות (ר׳ יוחנן בן נורי, שם אהיל׳ יב ה). עיגולי דבילה שנפלו משקין על מקצתו הרי הוא נוטל עובי שלש אצבעות על רוחב מלא קציעה דברי ר׳ יהודה וחכמים אומרים אין נוטל הימנו אלא מקום משקה בלבד (שם טבול יום ב יג). וכיון שהגיעו אצל פרוזדאות אמרו להם להיכן אתם הולכין אומרין להם לעשות שני עגולי דבילה במכתשת שלפנינו ובעלי שעל כתפינו (תעני כח.). — עִגּוּל בְּעִגּוּלִים: א״ר אבהו כד משיב רבי שמעון בן לקיש לר׳ יוחנן הסאה פוטרת את הכל א״ל וכי עיגול בעיגולין דבר ברי שהתרום׳ עולה בידו ואת אמרת דבר קל הוא אף הכא קל הוא ויתביניה שנייא הא בעיגולין שכבר בטלו (ירושי חלה א ה). שאני שונה עיגול בעגולים עולה (ריש לקיש, יבמי פא.). — עִגּוּל שלג, כמו כדור של שלג: עגולי שלג המשוקעים במקוה הרי אלו מעלין (תוספתי מקואי ה ח). —ובספה״א: עיגולי דבלה הגדולים מעלין את הקטנים הקטנים מעלין את הגדולים (והזהיר שמות עד). עד שיקפלו המקצועות הסכינים שהם מיוחדים לחתוך התאנים כשעושים מהן עיגולין נקראין מקצועות וכו׳ ואף העיגולין עצמן נקראין בן על שמן (ר״נ, נדרי פא:). והלכה למשה מסיני שעיגול של דבלה שנטמא מקצתו תורמין לכתחלה מן הטהור שבו על הטמא שבו ולא העיגול בלבד שהוא גוף א׳ אלא אפילו וכו׳ שני עיגולין או שתי אגודות או שתי ערימות אחת טמאה ואחת טהורה בצידה לא יתרום מן הטהור על הטמא לכתחלה (רמב״ם, תרומי ה ז). —וְעִגּוּל של פַּת: כשהתאנים לחין כותשין אותן במכתשת ומעמלין אותן בידים ועושין מהן כעיגולי פת[1] (ערוך ערך דבל). ומעיד אני עלי שמי׳ וארץ איך עיני ראו ולא זר בעיר ויניציא יע״א שהגוים מוכרים עיגולים וגלוסקאות נילושות בחמאה ולא עכבו המורים לקונים ואוכלים אותם בפומבי (ר׳ רפאל מלדולה, מים רבים, סו״ת יו״ד יב). ואין לבקש היתר מטעם דרוב פעמים נילושי׳ העיגולי׳ עם מים רותחי׳ ויהי׳ חלוטי׳ (חתם סופר או״ח קלח). — ושל מאכלים אחרים: מ״מ האוכל המגביה העגול ע״י כף מהקערה ובה עגול א׳ הרי נאסר העגול והכף ומרק המועט שבתוכו (שם). ואחר הנחה זו שיש בכמה מקומות פירורי חמץ אפי׳ שהיה אחד מאלף בכל מקום שהוא נגד התערובות כולו מ״מ אם נעשו ממנו עגולים קטנים ויהי׳ בתוך עגול קטן פירור חמץ קטן ולא יהיה בעיגול ס׳ כנגדו (שם). —

---

[1]) [ע׳ מד״ר (ויקר׳ ו): תרין עיגולין דפתא.]

ב) *קורה עֲגֻלָּה של עץ או גלגל של טיט שסוחטים בהם את הענבים בגת: ושוין אלו ואלו שטוענים קורות בית הבד ו ע י ג ו ל י הגת (שבת א ע). בין ה ע ג ו ל י ן[1]) לזגין רשות הרבים (טהרי׳ י ח).— ובסהמ״א: ומניחין אותן על הזגין ואותו יין שיוצא מהן נקרא תמר והן העיגולין דקאמר עיגולי הגת (ערוך ערך טלפח).— דעדשין לאו גת עצמה הוא אלא ע י ג ו ל של טיט שמכביד על ענבים שבגת לדורכן (תוספ׳ כדה, ד״ה הדפין, סס.).— ג) *קו עָגֹל וסובב שכל נקודותיו רחוקות מן המרכז במרחק שוה ;Kreis; cercle circle: שהמרובע יתר על העיגול רביע (אהל׳ יב ו). —ובכלל צורה עֲגֻלָּה: והראה לו דמות הלבנה במים כדמות ע ג ו ל כְּמִין גבינה עגולה (סנה׳ לט.).— ובסהמ״א: והדבר ידוע שרוחב העיגול הוא אלכסונו של מרובע החקוק בתוכו (אלפסי, שבת ג.). ודבר עגול כי מרבעת לה מתוכו ומפקע עיגול שסביב הריבוע לא משכחת ביה ד׳ מרובעים אי לא הוי ע י ג ו ל ! קרוב לששה (רש״י, שבת ה.). ומזה נאמר לכלי שמתארין בו את העגול מחוגה ובמחוגה יתארהו (ר״י א״ת, ספ׳ השרשי׳ לריב״ג, חוג). כל אחד מבני המיעים שפסולת המאכל סובבת בהן הן הנקראין דקין וכו׳ ויש מהן מלופפין ומוקפין זו לפנים מזו בעיגול כמו נחש שנכרך (רמב״ס, שחיטה ו יג). כל חכמי האומות הולכין סביב העיגול ודעתם ליגע עד הנקודה ואין להם צד על מה שיסמכו לידיעת אותה הנקודה מאחר שאינה מסורה להם (גיקאטיליא, גנת אגוז ב, ע:). וימהר ויעש ע ג ו ל מאבנים ויעש עליהם עצים קטנים (ר״י חריזי, תחכמי׳ לז).— זריעות של ירקות, נטיעות של גפנים וכדומ׳ בצורת עִגּוּל: והא אלו ד׳ המקומות שד׳ עיגולין הללו פוגמין זה בזה ונמצא ירק מכחיש בירק וכו׳ אם היה זה העגול זרוע תלמיו שתי זורע את תלמי זה ערב כדי שיהא מנוכר למראית העין (תפו׳ הגא׳ הרכבי׳ תכה). הרוצה למלאות כל גנתו מיני ירקות רבים ולא ירחיק ביניהם עושה כל הגנה ערוגות מרובעות אפילו ששה על ששה ועושה בכל ערוגה חמשה ע י ג ו ל י ן ארבעה בארבע רוחותיה ואחד באמצע (רמב״ס, כלאים ד טו). וכשתסתכל הצורות תמצאם ז׳ על ז׳ והם מ״ט גפן ויצאו מהם ד׳ גפנים חוץ מן העיגול (סס פי׳ ה ה).— והתיכת בד

1) [פרש רה״ג: עיגולין של טיט ועושין אותן כמין ריחיים ושמן ים, וכן בערוך ערך ים.]

בתבנית עגלה שנשאו היהודים על בגדיהם בארצות הנוצרים לאות קלון: לפיכך אותם עגולים ירוקין שגזרו המלכו׳ שכל יהודי מחוייב להיות לו אחד בבגדו כדי שיכירו בו שהוא יהודי מותר לצאת בהן וכו׳ דודאי לא ישלפנו מפחד המלכות (הלבוש, או״ח שא כג).— ובחכמת השעור והתכונה וכתיבת הארץ: העגול בג׳ פנים בסביבה בחוט ובגג (משנת המדות א ד). מצבה עגולה אשר ראשה וכן תושבתה שטח עגול אשר קוטרו י׳ אמות וגובה המצבה י״ד אמה ואתה יכול לדעת את תשברתה אם אתה מונה את קוטר ה ע ג ו ל אשר הוא י׳ במנין עצמו ויהיה ק׳ (ראב״ע הכשיא, המשיחה והתשבורת ד ה, הלופה מאחן הגר א א, 26). והחלק הראשון אם תהיה התושבת מעגלת אתה פוחת מרובע חצי קוטר ה ע ג ו ל מן מרובע הקו היוצא מהתושבת אל הראש והנשאר מן מרובע הקו הזה קח את גדרו והוא יהיה גובה המוצק (סס, 28). כל ע י ג ו ל אין לו ראשית (ראב״ע, אגרת השבת א, קבולי קוטרי). יש מחלוקת גדולה בין חכמי האומות במדת ה ע ג ו ל (סס ו). והנה סוד כל התנועות על שלש דרכים התנועה האחת מהמוצק שהיא כנקודה בתוך ע ג ו ל ה וזאת תנועת האויר והאש שהיא תנועה מלמטה אל מעלה (הוא, ספי לחות, א.). כי בירושלים עצמה מזרחים ומערבים רבים ושמזרח ציון דרך משל איננו מזרח בית המקדש ו ע ג ו ל י אפקיהם נחלקים על דרך האמת אשר לא ישיגום החושים (ר״י א״ת, הכוזרי ב כ, הירשפלד 87). וכאשר תרחיק המחשבה שהארץ כדורית ושהיא חלק אחד ממאה וששים וששה מ ע ג ו ל השמש (סס ג מט). כאשר הנקודה אשר באמצע העגולה הוא השרש לכל הקוים היוצאים ממנה אל הקו הסובב ב ע ג ו ל כן שרש כל ההרגשות במוח (הוא, כוח מן ג). כשם שהיוצר חפץ להיות האש והרוח עולים למעלה והמים והארץ יורדים למטה והגלגל סובב ב ע י ג ו ל וכן שאר בריות העולם להיות כמנהגן שחפץ בו (רמב״ס, תשובה ה ד). תבנית שם נגזר מן בנה ועניננו בנין הדבר ותכונתו ר״ל תארו בריבוע ו ה ע י ג ו ל והשילוש וזולתם מן התארים (ר״ם א״ת, מו״נ, א, ג.). עוד יש תמונ׳ אחר׳ גופנית מעוגלת לא כ ע ג ו ל הכדור אלא ע ג ו ל אחר ואתה צריך להכירו והיא התמונה שהחכמים יקראו אותה משופע עגול והוא דומה בתבניתו ומצבו לאוהל נטוי וקרקע המשופע (ר״י הישראלי, יסוד עולם א ד, עז). והעיונית (חכמה) מעיינת

בקיום ושטחים בגשמים על דרך כלל ועל דרך שיכלול שטחי כל הגשמים ויצייר השטחים והרבוע והעגול והשלוש וכו' (רס"ע פלקירה, ראשית חכמה 42). והנקרא זה התבנית בשם הסובבו עגול (ר"י אבן עקנין, ספי' מוסר ג כא). ראוי לנו לחזור לבאר ולסדר לתלמידים אפני ראשי ועקור עגולי רקיע השמיני (דוד גנז, נחמד ונעים לח). שזה העגול נר' כולו מה שאין כן בשאר עגולים •אין אנו רואי' בשום א' מהם רק הציו בלבד וכו' ואינו סובב כשאר עיגולים אפי' כמלא נימא (שם לה.). והעגולים הנזכרים בזה המאמר הן תמונות שטחיות (יס"ר מקנדיא, מעין גנים מספי סוד היסוד פנה ב). הא לך עיגול דרב נחשון גאון (הלבוש, או"ח תכח). שני העגולים של פנויות השמש (וויענדעצירקעל) עומדים במרחק שוה מן כ"ג מעלות שלשים חלקים נגד קו המשוה (יחוועל, למודי הטבע, כו:).—קו הָעִגּוּל: כי אינו רחוק שתהיה מלת מעגל מגזירת עיגול על שהמצות הם נמשלות לקו העיגול באדם שאין אדם רשאי לעברו (ר' זרחיי מברצלונה, פי' משלי, השחר שנה ב, 78). ורמז בחוקו חוג ענין הכדורית שדומה לחוג שהוא הכלי שעושים בו קו העגול (שם ח כז, 225). והמשל שאורך קו העגול עם היותו מהדברים שאם היה אפשר שיתבארו בשום חכמה יתבארו בחכמת הגימטריא (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א יח). והקשת ר"ל קו העגול היוצא מן האופק על יושרו ממטה למעלה (דוד גנז, נחמד ונעים לה).—חֲצִי עִגּוּל: ואם היא (החיצונה) עודפת על הפנימית הנכחית הצלעות ההם יהיו חסרים מחצי העגול ואם היא חסרה מהנכחית יהיו ב' הצלעות הנותרים עודפים על חצי העגול (יס"ר מקנדיא, מעין גנים מספר סוד היסוד, פנה ב כז). ההבדל שבין הזוית השלישית וחצי העגול וכו' (שם לה).—עִגּוּל הַיָּשָׁר, עִגּוּל הַמִּישׁוֹר, קו המשוה, Equator: עגול הישר קו השוה אשר לכל א' מהשמות יש טעם בדבר נקרא משוה היום מפני שכל השוכנים תחת זו הקו להם לעולם כל ימות שנה יום ולילה שווים וכו' ומה שנקרא עיגול המישור מפני שהשוכנים תחת זה הקו רואין שני הצירים וכדור הארץ נראה להם כשטח וכארץ מישור (דוד גנז, נחמד ונעים לד).—וְעִגּוּל הָרְאִיָּה: ביאור עגול השני הנקר' אופן המפריש או אופקי או עגול הראיה או חוג הארץ (שם לה).—עִגּוּל הַהִפּוּךְ: משכננו תחת חלק עגול הפוך הסרטן הפונה לפאת אירופא (ר"ש בלוך, שבי"ע ב, יא.). משכנו באזור החום בין עגול היפוך הסרטן ובין קו המשוה (שם יב.). ועי' עוד הִפּוּךְ.—ואמר המשורר: מדברי גלגל מספור נמרצים בהדר אל גל כי יקרו העצים כל ישר מעגל בעגולו רצים (ראב"ע, אור כבוד). ועלים במתכנתם ורצים במשמרתם עלי קו והעגול נכונות מסבותיו (הוא, בשם אל אשר אמר, כהנא א, 193).—ה) ״במשמ' גלגל: ודמיון הסיבות הקרובות כהוצאת המים ממעמקי הארץ בגלגל הכלים המעלים את המים מן הבור וסיבתו הרחוקה האדם שהוא קושר הבהמה אל הגלגל ומניעתו להעלות המי' מתחתיות הבאר אל פני הארץ אך הסיבות אשר בין האדם והכלים מצועים בין שני הדברים והם הבהמה והעגולים שמניע קצתם את קצתם והחבלים (ר"י א"ת, מו"ה, הבעמון ג).

״**עִגּוּלִי**, עִגּוּלִיִי, ת"ז, נק' עִגּוּלִית, מ"ר עִגּוּלִיּוֹת, — של עִגּוּל, בצורת עִגּוּל, עָגֹל, kreisförmig, rund; circulaire(ar): ולמה כמות הארץ כמעשה עגולית (ראב"ע, שאלות, סג. כהנא ב, 24). כי התנועה הגלגלית הסבובית והעגולית מה שאליו יתנועע ממנו יתנועע (ר' מנחם גיבלי הגולה, לקו"ק, כספא' 49). ולהיות השמש יותר גדולה מהארץ הנה בהכרח שחצי כדור הארץ יאיר תמיד מפאת השמא[1]) וצל הארץ השטוח באויר עגולי תתמעט בעגול עד יכלה חדודו (שלמה בן אברהם אביגדור, אספירא 7). כי התנועה העגולית טבעית לו (ר"י הכהן, הקד' מדרש החכמה, כ"י ברלין). וכן העמידם על מתכונתם בתמונה העגולית אשר נפלה בגורלם המוטל בחיקו ית' ואל אשר יחפוץ יטנו (ר"י מוסקטו, קול יהודה לכוזרי א פט). כי אין שום מקום פנוי וריק מן הנקודה והרי היא בכח כל התמונות ההנדסיות עגולית משולשת מרובעת וזולתן לאין תכלית (הוא, כפולות יהודה ג ז, ע:). וזאת התנועה יאמר בה חלוף ולא נגד כי אין לתנועת העגולת נגד לפי שאין כנגדה התנועה הישרה וכל שכן שאין כנגדה תנועה אחרת עגולית ואע"פ שהאחת מן המזרח למערב והאחרת ממערב למזרח אין זה נגד (ר"מ אלדבי, ש"א ב, כ"ה::). ויש לך לדעת שכדור הארץ הוא עגולי וכדורי מכל ששה קצותיו (דוד גנז, נחמד ונעים א). נהגו לעשו' כדור עגולי חלולי מרצועות דקו' (וקורין לו ספירא) (שם לח). ועל שרשם (של עצי תמר) יניצו הפרחים אשר יעזבו אחריהם פרי אבני ארוך עגולי

1) [כך בדפו', וצ"ל: השמש.]

דומה בתארו לפרי האלון (שייכהאק, תולדו׳ הצמחים כט, יב). פריו עגולי ואדום בגודל פרי הקירשע וטעם בשרו טוב (שם רסד, מז).—וְעִגּוּלִיּוּ: הששה הוא מספר עגוליו (ר״י אבוהב, שעה״ש לר׳ אברהם כהן הירירי, ו עז).—ומ״ר נקי: הצורות עגוליות אשר אתה רואה הנה הנם קרויי׳ אצלם גוללי צירדו רוצה לומר אפס ואין (כקאות לבית דוד מ, עו:). כי הצורות הטבעיות הנם תמיד מעורבות עם המ:גדות אותם כמו שהם השוות ודומות עם בלתי שווי ובלתי דמוי העגוליות עם בעלות הזויות או ישרות (ר״י אבוהב, שעה״ש לר״א כהן הירירי, ד יב).

א.*עָגוֹם, ת״ז, נק׳ עֲגוּמָה, ומ״ר עֲגוּמִים, עגומין, עֲגוּמוֹת, עָצֵב,—כמו אָגֵם, betrübt; triste; sad: והיו בני ירושלם כותבין מירושלם הגדולה לאלכסנדריאה הקטנה עד מתי ארוסי יושב אצלכם ואני יושבת עגומה עליו (ירוש׳ חגי׳ ב ב). אמר לו הקב״ה דייך אני ואתה בעולם אם אינך מקבל עליך למול דיו לעולמי עד כאן ודייה לעורלה עד כאן ודייה למילה שתהא עגומה עד כאן וכו׳ (מד״ר בראשי׳ מב, תילוד׳). ונשיא שמת כל בתי מדרשות בטלין ולא היו בטלין ומטיילין בשוק אלא יושבין ועומדין עגומין ודומין כבני אדם שאין להם פרנס (שמח׳ מז::).—נפשו, נפשן עֲגוּמָה: למלך שבא אצל בניו לפרקים כל אחד ואחד אמר אצלי הוא שורה קטן שבכולם אמר אפשר שמניח אבא אחיו גדולים ושורה עמי הלך ועמד ופניו כבושות ונפשו עגומה[1]) (ספרי דברי שכב). הרואה חלום ונפשו עגומה[2]) ילך ויפתרנו בפני שלשה (ר׳ הונא בר אמי בשם ר׳ פדת בשם ר׳ יוחנן, ברכו׳ נה:). לפי שהיתה נפשו של משה עגומה עליו ואמר הכל הביאו נדבתן למשכן ואני לא הבאתי (מד״ר ויקר׳ א). ד״א ועניים מרודים אלו אבלים ומרי נפש שנפשן עגומה עליהן ומי משמחן יין (שם לד). — ואמר הפיטן: הון להקת ענייך הדלים והעגומים זכור להם בריתך וברית שלשה תמימים (סדר רע״ג, סדר סליחות, תיקון ה). נאוף בת מלהלל לתת לה בעגומים זקן בא בימים (ר׳ אליה הזקן, אזהרי, קובץ מעשי ידי גאוני׳ קדמו׳ ב, 71). אתה מלא רחמים ברחמיך שמח עגומים גאלם כי הם יתומים (אתה, יוצ׳ שבת זכור). סוד כיצא בהנויה צאת עגומים לרויה (ירדת להציל, יוצ׳ שבה״ג). עדת ענמים עבור עגומים עליהם מרום הרעים ושפטם וחבטם בעשרה נגעים (עדת, יוצ׳ ז פסח). תענוג בלבוש משי ומנוח לעגומים יהי לנו מורשה לעולמי עולמים (אסיחה, יוצ׳ שבת ד אחה״פ). מה אספר ואנחות עצומות נקטה נפשי ומקהלות עגומות (אבלה, סהרי׳ צו״ג). מתי תגלה קץ שלומים ואין נביא והוזה לבשר לעגומים (שם ב, יא.). להקשיב מאמר עגומים דברים טובים דברים נחומים (גנזי שכטר ג, דודזון 167). העגומים משחת רפסון כי לא ירדה בכם עוד אסון (שם 168).—ואמר המליץ: והט אזן לשועת מתחנן ולב עגום תרנין (בן סרוק, אגרת 32). ושמעו עגומים למלאך רחמים מן המרומים קול הצעדה (ר״י הלוי, יעבץ ומקים, שער השיר 98). אריכות ימים ושנות קיומים בטוב ובנעימים יהי נא מסוימים לנחם עגומים (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 82). איך לא השאתי מהוני אשה אלמנה ועגומה ולא רויתי דשן נפש יתום או יתומה (עמנו׳, מחברי כח). בידו יוביל שי למורא ומשמועה רעה לא יירא מיגיע כפו יפרנס את כל דל ועגום וישתדל לקרות הפרשה ב׳ מקרא ואחד תרגום (עזרא הבבלי, תוכחי׳ מוסר ג, טו:).—ונפשו עֲגוּמָה: ומה שהתירו רז״ל תענית חלום בשבת זהו כשיהיה החלום קשה מאד הרבה והוא שראה אותו נפשו עגומה עליו לפי שאינו יודע מהו (חולי הגא׳ א, לוין 75). כתב חקוק רשומה לשמח נפש עגומה למעלה לזקוף ולרוממה (מחז׳ איטלי׳ א, פח:).—וַעֲגוּמַת נפש: רחם על ציון כי היא בית חיינו ולעגומת נפש (תושיע) מהרה בימנו ותבנה מהרה (רמב״ם, אהבה, סדר תפלות, ברכת המפטיר).

1) [במדר׳ תנאים (לג יב, הופמן 217) הגרסה: עגומה עליו.]

2) [בכ״י מינכ׳: עגומה עליו, וכן ברוב הספרים, עי׳ הערת ד״ס.]

ב.*עָגוֹם[1]), ת״ז,—מגמגם, stotternd; bègue; stammering: שתה כוס רביעית יצא כל דעתו נשתעממו כל הכליות ונטרף לבו והלשון נפסק מבקש לדבר ואינו יכול אלא לשונו עגום (מד״ר במד׳ י).

עִגּוּם, מ״ר עִגּוּמִים, עיגומים, שה״פ מן עגם,—כמו: עָגְמָה: הגלות והחרבן בכו בעיגומים והשמד קוננו בתמרור ושימומים (יוספין של אקימעץ, ביבויאר ב, 123).

1) [בערב׳ עג׳ם a), דבר בלשון לעז, גלעג.]

a) عجم

***עָגוֹן**, ס״ז, מ״ר עֲגוֹנִים, עיגונין, — א) כמו עוֹגִין: עוגין תני רבי חייא אלו עיגונין[1]) שלה (ב״ב עג.). — ובסהמ״א: אבל וכשוכב בראש חבל נגזר מן והורידם בחבל והוא דבר עשוי מחבלים צף על פני המים בים כשמעגנין את הספינות ובו ידוע מקום העגון (ריב״ג, השרש׳, חבל). על מה אדניה הטבעו או מי ירה אבן פנתה רמז להרים ולגבעות שהם להכביד הארץ כמו האדנים והעגונין והם סבת עמידתה (מעין גנים לאיוב לח ו). ולוחות הברזל נקראים עגון או זיון (אנקער ארמאטור) (יחוועל, למודי הטבע, קטו:). אחר כי נסענו ארבעים שעות מיפו הנה השלכנו העגון במים (גוטלובר, מוולדים של פרנקל 6). — ב) *סה״פ עִגֵּן, עשית אשה לעגונה, מצב העגונה: ולאשה עבריה עוד נגע אחד העגון הכל יכול וכוללם יחד (יל״ג, קוצו של יוד ה, 28). — ג) וכמו עִגּוּם, ואמר הפיטן: רקיקי מצות עושין זכר לעגון[2]) ולשמן צריך לשמרן מהמוץ כהגון (ר׳ יוסף בר זרח, אלהי הרוחות, יול׳ סה״ג). — ומ״ר עִגּוּנִים: והיה דווה בדאבונים ומתעגן בעיגונים וחינן בחינונים פני שוכן מעונים (יוסף לאחימעץ, מגילאה ב, 131).

***עֲגוּנָה**, ס״נ, מ״ר עֲגוּנוֹת, — א) אשה הקשורה לבעל ואינה יכולה להנשא לאחר, עזובה מבעלה, אשה המצפה לבעל: בראשונה היה עושה בית דין וכו׳ מפני תקון העולם וכו׳ ואמרין בשם ריש לקיש שלא תהא יושבת עגונה (ירוש׳ גיט׳ ד ג). משום תקנת עגונות (רב חסדא אמר אביי, שם גבלי כו:). הרבה נשים היו יושבות עגונות ממתינות להם (לנדב ואביהיא) (רבי לוי, מד״ר ויקר׳ כ). הלהן תעגנה יכולות אתם יושבות עגונות לבלתי היות לאיש (שם רות ג). — ובסהמ״א: ואין בודקין עדי אשה בדרישה וחקירה שלא אמרו חכמים בדבר להחמיר אלא להקל משום התרת עגונה (רמב״ם, גירוש׳ יג כח). לפיכך הקילו חכמים בדבר זה וכו׳ כדי שלא תשארנה בנות ישראל עגונות (שם כט). ולפעמים לא ימצאו שם עדים כשמת בעלה או כשיהרג אלא היא ואם לא יאמינוה תהיה עגונא כל ימיה וכו׳ ומשום עגונא הקילו בה רבנן וכו׳ (ר׳ בנימין זאב, סו״ת א, בסוף). —

[1]) [כך הגרסה בכ״י ובכי״ף ובילקוט (יחזק׳ שסז), וכן משמע מפרוש רשב״ם; והערוך גורס עגינין, ובדפי׳ עוגינין; ועי׳ ד״ס הערה (ג), ולהלן ערך עוגין.]

[2]) [שאכלו לחם עוני (אור זרוע, הלכ׳ פסח׳ רנו).]

*וגם זָכָר עָגוּן: ומתקנת רבינו גרשום אסור לומר לאשה בינו לבינה אל תסתרי עם פלוני שמא תסתר ותהיה אסורה לו ולא יוכל לגרשה ויהיה עגון (כ״א מלוניל, ספ׳ ארחות חיים ב, כתוב׳ כז). — ובמשמ׳ עָצוּר, אסור, ואמר המליץ: ובה (במדת הכילות) יהיה הדבר בפיו (של החכם) עגון לבלתי למד לתלמיד שאינו הגון (זכריה בן סעדיה, ספ׳ המוסר, כ״י תימנ׳ מחב׳ ו). — ב) בהמה עֲגוּנָה, מאוחרת, אחרונה[1]): שאלו את רבן גמליאל מה הוא לגדל בהמה דקה א׳ להן מקיימין את העגונה שלשים יום והטבח לוקח ומוכר ובלבד שלא ישייר את האחרונה שבהם יותר משלשים יום (תוספת׳ ב״ק ח יב). והטבח לוקח ושוחט לוקח ושוהה ובלבד שלא ישהה העגונה שבהן ל׳ יום (ב״ק פ.).

עָגוּר, ס״ז, *מ״ר עֲגוּרִים, — שם עוף: כסוס עָגוּר[2]) כן אצפצף (ישעי׳ לח יד). גם חסידה בשמים ידעה מועדיה ותר וסוס וְעָגוּר[3]) שמרו את עת באנה (ירמ׳ ח ז). — ובסהמ״א: חרדו להנן בעדו כל זרע אגור כי הוא לכם ממרום שגור צפצפו לברכהו כסוס ועגור (קטע מזמן הגא׳, סעדיאנה שכטר 74). המצפצפים ומהגים נביא קרי לשון גנאי שהם מצפצפים כעגורים ומהגים כיונים (רש״י, סוט׳ יב:). הגבורה לאריה והסבל לשור וההכמה לעגור והאריגה לעכביש וכו׳ (ר״י בן זבארה שעשוע׳ ז, דודסון 76). כמשל העגור שנטל עצם מגרון

[1]) [כך פרש רש״י בב״ק והערוך, אלא שהערוך גרס ענוגה. וכבר התקשו בתוספ׳ בפרוש זה ופרשו יחידה. ואולי באמת הגרסה ענוגה כמו בערוך, ובמשמ׳ רכה וחלשה. והפרוש אחרונה בא להם מסוף המאמר בתוספת׳.]

[2]) [י״ת כסוסיא דאחיד ומנציף, כסיס הנאחד ומצפצף, כנראה גרס סָגוּר, כלומ׳ בכלוב. וכן סומכוס ἐγκεκλεισμένη. בשבע׳ חסרה מלה זו. עקי׳ ותיאוד׳ לא תרגמו אלא העתיקו את המלה באותיות יווניות ἀγούρ. בפש׳: איך סנוניתא דמנצרא נצרת, כסוס המצפצף אצפצף, פרש כמו פֹּעל; וכעין זה הירונ׳ כמו תֹאר של סיס: pullus hirundinis, אפרח של סנונית, כלומ׳ סיס המצפצף. והמפרשים העברים פרשו שחסרה ויו השמוש כמו וְעָגוּר, והוא שם עוף, ועי׳ בפרוש רד״ק; ועי׳ גם ערך א.סוס.]

[3]) [גם כאן העתיק עקי׳ באותיות יווניות. וכן גם סומכ׳ וגם השבע׳, אלא שהסופרים שִׁנו בשבע׳ מן ἀγούρ ל־ ἀγροῦ. של שדה. והירונ׳ תרגם ciconia, והוא העוף Storch; cigogne; stork. וכן בלקו״ק לפינסקר ריב; ועי׳ א.סוס.]

הזאב ושאל שכרו והשיב הזאב וכי לא יספיק לך שהיה ראשך בפי ויצא בשלום (פענח רזא, תולדות, יח.). כמו שאמרו שלא יהא בביתו של אדם חיה רעה וכלב רע כך עוף כמו עורבים ונץ ועגור וכו' ואם יהיה ליהודי עגור מיד ישחט אותו ואל יעכב (ספר חסידים תתתריד). והעגור אשר יעמד על רגל אחת כי יפחד שמא תטבע הארץ בו (תרג' כלילה ודימנה, Orient et Occident I. 167). אחודה נא לכם חידה מהזאב והעגור הנקרא גוריאי הזאב היה אוכל בשר ובאכילתו בלע עצם ונאחז בגרונו שלא היה יכול לבולעו ולא להשליכו לארץ וכו' אמרה לו הארנבת הנה מצאתי לך אדוני רופא מומחה ורוצה בשכרו מאה זוזי' והוא העגור וכו' (מידות איזופיטו, בקבץ דה"י של משה, ע:). הרחם אשר יטהר את הארץ מנבלת כל פגר כאשר תעשינה העגור (קראניך) וההסידה (כ"ם בלוך, סבי"ע א, טו:). העגור (קראניך) גדול בהטרוטהאה"ן רק צוארו ארוך ורגליו גבוהות הרבה ממנו (טייכהאק, תולד' הטייס קסו). — ואמר המשורר: וצהל לסוסים וצפצוף לסיסים וגם מן הטסים כמו כן לעגורים (דונש, לדורש החכמות). ואהגה בם כיונים ואצפצף בשיחי כעגורים או כסיסים (רשב"ג, רביבי דמען). והתי כעגור בתוך מסגר סגור כאחד בא לגור ויצא ממגורות (הוא, והומר אל תתסה). איך אהיה דאג ואשמע קול מים וקול עגור ותור אשור ובצל הדם אשב ונצני גן לי ביציע וכר אשור (רמב"ע, הגביר ככפלו באירך, שער השיר 73). וקול סים ועגור ויונה ותור טוב לך מנעים קול נבלים וצלצל (שם). פנה אל שיר מחומש מא[הבי]ם יצפצף לך כמו צפצוף עגורך (גנזי שכטר ג, דודקון 310). ועגורי נהפך קפוד ותורי כתנים שב ויונתי כעורבי (דון יהודה אברבנאל, זמן הכה בחן, או"כ ב, 73).

עָגִיל, ש"ז מ"ר עֲגִילִים, — א) כעין טבעת בזהב ובדומ' תלויה לתכשיט, Ohrring; boucle d'oreille; earring: כלי זהב אצעדה וצמיד טבעת עָגִיל וכומז (במדי לא נ). וָאתן נזם על אפך וַעֲגִילִים על אזניך (יחזקא' יו יב). — ובסהמ"א: הני כיפי עגילים דמרתא (רגמ"ה, ב"ב כג.). זוג עגילים של זהב עם חולי כתם משקלם ששה שקלים (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 94). ואיש הלל לאיש בלתך כפתי עגילים שם עלי אזני עגילים (עדרוס הלוי, קטע כ"י בגניי בידי ספירא). ויהי כראותה את יופי הצורה שמחה מאד עליה ותלבישה את מעילה ותתן לה נזמיה ועגיליה ותשב האשה אל ביתה שמחה ועליזה על עצתה ויאמר לה אישה בראותה מה היה מקרך ואיך נפל דברך ותאמר ראה מעילי ונזמי ועגילי את כל זה נתנה לי ויאמר בעלה ואנה העושר והכבוד אשר אמרת האם מעילים נזמים ועגילים חסרת (ר"י בן זבארה, ספ' שעשועי' ב, דודקון 25). — ואמר המשורר: וזבל בגלותו פני שמש ותכס פני כוכבי זבליה כדמות יפת תאר תגלה את לחיה ותחביא את עגיליה (ר"ש הנגיד, הנה יחידתי). הכי יכסה פניו בתשבץ נצניו ובכתנת פסים ומאין לב יגיל כבת תעדה עגיל ותתיף בשביסים (רמב"ע, זמן יקרא, דיואן קמז, בודל'). בת חיקי בפניך חיים וצוף בשניך יופי וחן אזניך עגילים באזניך ועינך בפוך שמת (ראב"ע, איומתי). — ואמר הפיטן: יקוש בעיניו וילכוד בפת חבלו וצבי עדיו הורד ועגילו (יוקש בעכיו, יוצ' שבת ה אחה"פ). נאה כעגיל חבר הרגיל זקן ופרקו נאה בדורן (מתני אחזו אלחלה, ומחז' איטל' ב, עט:). — ב) ש"ת, כמו עָגֹל: בית העגיל העשוי כשובך אין מטמאין בנגעים (תוספתי נגעי ו ג). — ובסהמ"א: ויש שמפסיקים (בערב ת"ב) בביצים שאין להם פה ועגילים כגלגל (אבן ירחי, המנהיג, תעני' כז). ואמר ושדיך לאשכולות ויותר מבואר שדיך לאשכלות הגפן כי היו קטנים ועגילים (ר"י אבן כספי, שרשות כסף, לאסט 37). — ואמר המשורר: נסתר בלילה ויומם בינות גלילי עגילים אך הגבהים גבהים גם השפלים שפלים (ראב"ע, אחוד לבנים אלילים, כהנא א, 88).

"עֲגִילוּת, ש"נ, כמו — עֹגֶל, עִגּוּל: ומעגל רגלך מידי דאיתיה בעגילות רגלך והינו ערוה (ענן, ספ' המלוות, הרכבי 31).

עגל, ממנו *עִגּוּל, "עִגּוּלִי, עָגִיל, א. עֵגֶל, ב. עֵגֶל, עָגֹל, *עָגֵל, *עֹגֶל, "עִגֵּל, *עֲגַלְגֶּלֶת, "עֶגְלָה, עֲגָלָה, עֶגְלָה, "עֶגְלוֹן, "עַגְלָן, *מְעַגִּיל, *מַעֲגִילָה, מַעְגָּל, מַעְגָּלָה.

א. עֵגֶל[1], ש"ז, ככי עֶגְלְךָ, מ"ר עֲגָלִים, סמי עֶגְלֵי, — הילד של הבקר, Kalb; veau; calf: קח לך עֵגֶל בן בקר לחטאת (ויקר' ט ב). ולאשה עֵגֶל מרבק בבית ותמהר ותזבחהו (ש"א כח כד). וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ וְעֵגֶל וכפיר ומריא יחדו (ישע' יא ו). שם ירעה עֵגֶל ושם ירבץ (שם כז י). יסרתני ואוסר כְּעֵגֶל

[1] [מְשֻׁתָּף לכל השפות האחיות.]

לא למד (ירמי' לא יח). העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו (שם לד יח). וכף רגליהם ככף רגל עגל (יחזק' א ז). השכבים על מטות שן וסרחים על ערשתם ואכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק (עמו' ו ד). במה אקדם יי' אכף לאלהי מרום האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה (מיכ' ו ו). ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק (מלאכ' ג' כ) — ובתלמו': אין העגל יוצא בגימון (שבת ה ד). מדדין עגלים וסייחים (ברשות הרבים) (שם יח ב). אין ממרין את העגלים אבל מלעיטין אותן (שם כד ג). חזן הכנסת עומד עליה ורצועה של עגל בידו כפולה אחד לשנים ושנים לארבעה ושתי רצועות עולות ויורדות בה (מכו' ג יב). עגל זה לפדיון בני אין בנו פדוי אבל אם אמר עגל זה בחמש סלעים לפדיון בני וכו' בנו פדוי (תוספת' בכור' ו יג). עגלים וסייחים המקפצין ממקום למקום אין להן תקנה (ר' יוחנן, ירוש' ב"ב ג א). עגלים וסייחין מטפל בהן ג' חדשים מכאן ואילך שם דמיהן ומניחן (ב"מ כח:). שהיו משרתי עבודת כוכבים נותנין עיניהם בבעלי מומין ומרעיבים את העגלים ועושין דמות עצבים ומעמידין בצד אבוסיהן (ר' יצחק דבי רבי אמי, סנה' סג:). — ובספהמ"א: ופי' תור היינו עגל שהוא עיגלא תולתא בן ג' שנים (ערוך ערך רד). תבא לביתי ברנה תשבע בטוב מאכלים לחם המודות ויין ישן ומבחר עגלים (ראב"ע, אחוד לבניס אלילים, כהנא א, 90). רב אחא בר יעקב כשעשה הקיפו כארבו בעורות של עגלים כתב הרוצה לעשות גוילין לספר תורה צריך שיקח את העורות וישיר את השער שלהן (הלכ' ס"ת, גנזי מצרים, אדלר 13). — עֵגֶל הים: והעושה לרגליו מנעלים מן עור עגל הים לא יכאב כל ימי לכתו במנעלים ההם (אסף 59:). עגל הים הוא פוקיון והוא ביקלו מרינו (שם 103.). — ב) עֵגֶל הזהב, צלם זהב בצורת עגל שעשו בני ישראל לפנים: ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם ויביאו אל אהרן ויקח מידם ויצר אתו בחרט ויעשהו עגל מסכה ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים (שמות לב ג-ד). ואמר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי ואשלכהו באש ויצא העגל הזה (שם כד). ויועץ המלך (ירבעם בן נבט) ויעש שני עגלי זהב ויאמר אלהם (אל עם ישראל) רב לכם מעלות ירושלם (מ"א יב כח). כן עשה בבית אל לזבח לעגלים אשר עשה (שם לב). זנח עגלך שמרון וכו' והוא חרש עשהו ולא אלהים הוא כי שבבים יהיה עגל שמרון (הוש' ח ה-ו). יעשו עגל בחרב וישתחוו למסכה (תהל' קו יט). אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלך ממצרים (נחמ' ט יח). — ובתו"מ, הָעֵגֶל: אותו היום היה קשה לישראל כיום שעשו בו העגל (תוספת' שבת א יז). — מעשה העגל: והוא ווטא רבים נשא שכיפר על מעשה העגל (סוט' יד.). כך אמר הקב"ה תבא פרה ותכפר על מעשה העגל (ר' איבו, מד"ר במד' יט). א"ל הקב"ה למשה דברים גדולים גזרתי ועשיתי גזירתך למחול על מעשה העגל וסלחתי כדבריך (תנחומ' תשא כז).

ב. עֵגֶל, מ"ר עֲגָלִים, — כמו עִגּוּל ג), חתיכה עגלה של בד על בגדי היהודים: ויעשו עגלים לטפם ונשיהם לאות על לבושיהם (עלילות דברים, או"צ ד, 179). עגלים הם עגולים והם הסמנים להכיר היהודים (שם).

עָגֹל. עגול, מ"ר עֲגֻלִּים, נק' עֲגֻלָּה, עֲגֻלּוֹת, ת"ז, — דבר עָגֹל שצורתו או הקו המקיפו הוא כמו עִגּוּל; rund; rond; round: ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו עד שפתו עגל סביב (מ"א ז כג). ופיה עגל מעשה כן וכו' ומסגרתיהם מרבעות לא עגלות (שם לא). ובראש המכונה חצי האמה קומה עגל סביב (שם לה). וראש עגול לכסה מאחריו (שם י יט). משפתו עד שפתו עגול סביב (דה"ב ד ב). ומצוי בתלמו': אלפים אמה לכל רוח עגולות (ר' חנינה בן אנטיגנוס, עירוב' ד ח). אלו דברים של גוים אסורין ואסורן אסור הנאה היין וכו' ועורות לבובין רבן שמעון בן גמליאל אומר בזמן שהקרע שלו עגול אסור ומשוך מותר (ע"ז ב ג). היתה מרובעת ונעשית עגולה או ארוכה (נגע' א ה). היתה כלי (השקת שבסלע) וחברה בסיד ממלאין בה וכו' ניקבה מלמטן ופקקה בסמרטוט המים שבתוכה פסולין מפני שאינן עגולים כלי (פרה ה ז). עד שהוא נתון תחת הכר ונמצא עליו דם עגול טהור משוך טמא (רבי אליעזר ברבי צדוק, נדה ח ד). ולמה תנינן דירבענה היא והיא נגעה מלא קיטרין והיא אביבא דפילא עגול הוא מלמטן (ירוש' מעשר' ה ז). פעמים שהן נעשים כיוצא בו בגל עגול (שם פרח' ס ו). סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה והנשיא היה יושב באמצע כדי שיהו רואין אותו ושומעין קולו (שם סנה' א ב). גלגלי (העין של) אדם עגולין וגלגלי בהמה ארוכין (שם .דה ג ב). — ובספהמ"א: דדבר עגול אין

ו״ו אלכסון (רש״י, עירובי׳ נא.). והנה הכל (כל הגלגלים) עשרה ע״כ צורות יו״ד כדמות קו עגול שהוא מקיף כל אשר בתוכו (ראב״ע, יסוד מורא, יא). זהירות הדסים וערבה לאגדם באחת אגודה עגולה והוא עומד בין ההדסים אשר במצלה (רי״ל בר ראובן, אזהר׳ י:). סביבותי תעלה העגולה כשמים עלי ארץ עגולה (גנזי שכטר ג, דודסון 213).—חשבון עָגֹל: גם החמשה והששה חשבון עגול כי ימצאו לעולם במרובעם (ראב״ע, ספ׳ השם ג, קבוצ׳ קונטרס׳).

*עָגַל, פ״י,—עשה עִגּוּל: הרוצה למלאות כל גנתו ירק עושה ערוגה ו׳ על ו׳ ועוגל בה חמשה וכו׳ (שבת פה:). — ובסהמ״א: אם היקפת בחוט של ט״ו אמה בקרקע בריבועא תמצא בתוכו ד׳ מרובעות ואם היית צריך לעגלו מבפנים ולהוציא קרנות ריבועו אתה עוגלו בחוט י״ב ונמצא חיצון יתר על הפנימי רביע (רש״י, סוכ׳ ח.). עושה ערוגה מרובע ו׳ על ו׳ ועוגל בה בתוך הריבוע הפנימי ה׳ על ה׳ (תוספ׳ שבת פה:). הילך עוגל חמשה עגולים אלו בלי שירחיק כלום בין זרע לזרע (ר״י אבן מיגאש, שו״ת כו). --*ובמשמ׳ פ״ע, הלך בעִגּוּל: ולפי גלגול עוגל העגלה מתגלגלים אלה שני מזלות ועוגלים והולכים סביב סביב כנגד קצותיה (ר״ש דונולו, ספ׳ חכמוני, פי׳ יצירה ו, 147).

—נפע׳, *נֶעֱגַל, נעשה עָגֹל: בשעה שקורעה (את הבהמה) עד שהיא בחיים הוא נסלל ונעגל (רבי הונא, ירוש׳ ע״ז ב ג).—ובסהמ״א: והמוצקות נחלקות לד׳ מינים האחד מוצקת אשר כל סלעיו שוות או נעגלות וכל הקוים היוצאים מזוית תושבתם או מהקו הסובב אותה אל ראש המוצק שוים מכל צד (ראב״ח הנשיא, המשיחה והתשברת ד ה, הצופה מארץ הגר א א, 27).

—פע׳, *עִגֵּל,—גלל כלי עָגֹל על דבר מה: הגרוגרות משידוש ומגורה משיעגל היה דש בחבית ומעגל במגורה נשברה החבית ונפתחה המגורה לא יאכל מהם (מעשר׳ א ח). אלו הן הגולין ההורג נפש בשגגה היה מעגל במעגילה ונפלה עליו והרגתו וכו׳ (מכו׳ ב א).—וגוף בן אדם: סך כהן עצמו שמן של תרומה ומביא בן בתו ישראל ומעגלו על גביו (תוספת׳ תרומ׳ י י). תני רבי חייה השף שף ברגל והמעגל מעגל ביד (ירוש׳ מו״ק א י).—ובסהמ״א: פי׳ הייא מהרה נ״א לעגל והוא מהרה חילקם בלשון אבל הפתרון אחד (ר״ח, פסחי׳ עה.). כהנת שחפפה ראשה בתלתן של תרומה אין הישראלית מותרת לחוף אחריה אבל מעגלת שערה בשערה (רמב״ם, תרומ׳ יא ט). ומנהג כישראל לעגל החיות בעת לידותן שוכבי על המטה שלא ישלוט בהן רוחין ולילין (Brülls Jahrb. I, 103).—ובמשמ׳ עשה עִגּוּל: ואם היית צריך לעגלו מבפנים ולהוציא קרנות ריבועו אתה עוגלו בחוט י״ב (רש״י, סוכ׳ ח.). תשע שורות מן הגפנים רוחב ותשע באורך וכשנעגל עגולה בתוך אותו המרובע שיהיה הקפה נוגע בשורות החיצונות כדי שיהיה חצי אלכסון העגולה י״ו אמו׳ (פי׳ הרמב״ם, כלא׳ ה ה). וכנגד אותן ראשי קרנות הנוגעין בחודו של עגול החיצון בנגדן אנו סובבין ומעגלן שיהא עיגולו ישר לכל הצדדין וכשאנו מרבעין העיר הזו ואנו מעגלין אותה מבחוץ בעין עיגול החיצון הזה נמצאת העיר משתכרת ד׳ מאות אמה לכל רוח ורוח (ר״י ברצלוני, הלכי עירובי תחומין, ספ׳ העתים סי׳ 83). — ובחכמת השעור: ואנו מעגלים בצורה הזאת אופן אחד אשר מרכזו מרכז הארץ (ראב״ח הנשיא, ספ׳ העבור א ו). אני מעגל עגולות אופן היוצא מרכז ללבנה והוא העגולה אשר על ארבע רוחותי׳ (הוא, צורת הארץ עז).—וכמו התפ׳ ב), נעשה עָגֹל: עקולי בעין שרגילין המים לעקול ולעקול סביב ובאותן מים שהתהום תחתיהן והולכין ומעגלין עד שמטביעין מה שצף על גבן (רגמ״ה, ב״ב כד.). חומט אומר אני שהוא מין שרץ שקורין ליגמא הגדל בקליפה ההולכת ומעגלת תמיד כל כמה שגדל (רש״י, חגי׳ יא.).—ואמר הפיטן: גזר מי בחזיר יפגל גם משך ערלה מלעגל גויתו להשאיר והממאן מלעגל (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, שבת א׳ חנוכ׳).

—התפ׳, *הִתְעַגֵּל,—א) גלל את עצמו: גוי שנתן שמן על גבי טבלא של שייש להתעגל עליה משעמד מותר לישראל לישב אחריו (תוספת׳ דמאי א יט). לא יסוך כהן שמן של תרומה על גבי טבלה של שייש להתעגל עליה (שם תרומ׳ י׳). סך שמן ומתעגל על גבי קטיבלייא הדשה ואינו חושש (ירוש׳ שבת ו א).—ב) נעשה עָגֹל: מה רוק שמתעגל ויוצא אף כל שמתעגל ויוצא (נדה יט:).—*בהשאלה: והדבור היה יוצא מפיו של הקב״ה ובא ויושב על אזנו ומתעגל[1] עליה זו היא ועגילים על אזניך (פסיק׳ רבתי׳ לג).—ובסהמ״א: פי׳ נחש שבצל העמוד שבתוכו שמתעגל בראשו כמין גבעול ומתקבץ בו זרע הבצל (ר״ח,

1) [ועי׳ גם בהערת מא״ש.]

עירוב' כט:). וכשחמה מסבבת פניה למולה (למול פני העשב שנקרא הרני) היא מ ת ע ג ל ת עמה עד ששוקעת החמה (ערוך, ערך הרני). משנתלש רוקו בפיו מ ש נ ת ע ג ל ונאסף לצאת (רש"י, עירובי לח:). מה הסהר הזה מתעגל ומשלים פגימתו לסוף י"ד יום ואז מבהיק זיוו של עולם (מחז' ויטרי 318). כי צורת השמים כולם צורת כידור מ ת ע ג ל מכל רוחותיו עגול שוה וישר (ראב"ח הנשיא, צורת הארץ י). והנה האש היה נמשך ומתגלגל עד ש נ ת ע ג ל בעיגולו ומתוך העיגול נתקשה ונהיה לשמים (ראב"ד, פי' ספר יצירה א). איזו היא עונת המעשרות וכו' התפוחים והאתרוגים מ ש י ת ע ג ל ו מפני שהן ראויין לאכילה כשהם קטנים (רמב"ם, מעשר' ב ה). והתנין הבולע היא החכמה הלמודית וקראה תנין לפי שהתנין מ ת ע ג ל כעגולת השמים ורמז כי חכמה זו מעולה מחכמת הטבע (ר"ש אבן ויגא, שבט יהודה, 64).

—הפעי, *הֶעֱגִיל,—עשה שיהיה עָגֹל: אין לנפלים פתיחת הקבר עד שיעגילו ראש כפיקה (אהלי ז 7).—וכמו פִּעֵי: שפין את הסוקין ומעגילין אותן במעגילה ביד וברגל אבל לא במחלצים (מו"ק יא.).—ובסהמ"א: סך הוא הכהן עצמו בשמן של תרומה ומביא בן בתו ישראל ומעגילו על גביו (רמב"ם. תרומ' יא ח). בעלי הקבלה התירו זה כגון לפתוח מים לגנה ולאסור הסוס אל הרחים לטחון וכו' ולהעגיל על הזיתים להיות זבים בשבת (ר"י הקראי, ג"ע, ענין השבת ז, כז:). —ואמר הפיטן: יקרת המלוכה לך ובעוז נדגלתה כנויך הסגלתה במעגל יושר העגלתה (גנזי אכספר ג, דוקסן 83).—ובחכמת החשבון: וראה והפלא בפרדס מהרב הקורדווירו ז"ל שער הצרף פ"ה שהניח ט' מיני מספר מ ע ג י ל הקדמי הכרחי מוספי מרובע כללי פרטי שווי מספריו (ר"י די מודינו, אדי כוהס י, 25).

—פעי, *עִגֵּל, רק בינ' מְעֻגָּל, מעוגל,—כמו עָגֹל: כי המרבע דבר המעוגל אינו עודף כי אם רביע (ר"י ברצלוני, הלכ' עירובי תחומין, ספר העתים קו, 83). ויש כדור חלול והוא שיש לו שתי תכלית מעוגלות וכאלו הן מקבילות בשטחיהן זו לזו (ר"י הישראלי, יסוד עולם, א, יג.). כיון שהארץ היא כדורית כמו שאמרנו הי' מדין הטבע המוחלט בחלק הזה משטחה הנק' יבשה להיות מעוגל שוה עד מאד בעיגולו (שם ב ג, כא.). לפיכך בנאום בתמונת הששיות ולא עשאום מ ע ו ג ל י ם (ר"י אלבו, העקרי, הקדמ' יג.).

*עֻגֶל, עוגל, ש"ז,—א) כעין בְרֵכָה עגלה של מים[1]: אין שוחטין לא לתוך ימים ולא לתוך נהרות ולא לתוך כלים אבל שוחט הוא לתוך ע ו ג ל[2]) של מים (חולי ב ט). ואיזהו חרדלית מי גשמים הבאין מדרון רואין אותן אם יש מתחלתן ועד סופן צרוף ארבעים סאה מטבילין בהן ואם לאו אין מטבילין בהן דברי בית שמאי בית הלל אומרים אין מטבילין בהן עד שיהא לפניו ע ו ג ל ארבעים סאה (תוספת' מקוא' ד י). —ב) תכונת מה שהוא עָגֹל, עִגּוּל, runde Form; rondeur; roundness: יש אומרים לארבו מדדו ויש אומרים ל ע ו ג ל ו (ילקוט שמע' תהלי כב).—ובסהמ"א: ולפי גלגול ע ו ג ל העגלה מתגלגלים אלה שני מזלות ועוגלים והולכים סביב סביב כנגד קצותיה (ר"ש דונולו, ספר חכמוני, פי' יצירי ו, 147). כשם ששוטחין נפיא ע"פ ה ע ו ג ל כך שוטחין הכא ומניחו על פי הקנה (רגמ"ה, חולי מה.). ועוגל בכל ערוגה ה' וזורע ב ע ו ג ל מין א' ויש היכר הרבה לדבר וא"צ להרחיב בין ערוגה לחברתה (רש"י, שבת פה:). דאם יש בו נקב אחד ארוך שאין עגול רואים אותו אם יתנו ארכו ל ע ג ל ו והוי כמלא מקדח הוי חסרון (שם, חולי מה.). חוג ע ו ג ל מחוגת שמים כמו ובמחוגה יתארהו (רש"י, איוב כב יד). אגן ע ו ג ל הסהר מה הסהר הזה מתעגל וכו' (מחז' ויטרי 318). עושה ערוגה מרובע ו' על ו' ובתוכה מרובע עוד ה' על ה' וכו' וימלא ה ע ו ג ל במין אחד (תוספי שבת פה:). ואם תעשה ע ו ג ל של עשרה על עשרה בתוך ריבוע החיצון יהא העגול בין שני הריבועים (שם סוכי ח:). ותחזור ותעשה בתוך ה ע ו ג ל ריבוע של אלכסונו שבעה כמדת ה ע ו ג ל הוה ליה ריבוע פנימי חמשה על המשה (שם).—ואמר הפיטן: ועמקו בעשרים וארבעה למתח סוף וסוף בשבעים ושנים ל ע ג ל גיחון (ר"א קליר, אז ראית, יוצ' שקל').

*עַגָּל, ש"ז,—בעל עגלה, עגלון: ותו מעשה שהביאו יין ממרחק ללובי"ן במקום שהיה דר מורי אב"י העזרי בע"ש ולא הספיקו להורידו עד שקדש עליהם היום והיו הרבה סוסים בעגלה והיה אומר להם

---

1) [כך יוצא מהמאמר שבתוספת'. ולדעת הערוך הוא כמו אֹגֶן.]

2) [כך הגרסה במדב"מ ובערוך, וכן מביא רש"י. והערוך מביא גם גרסה א ו ג ן, וכן בכ"י ובריי"ף, וכן כנראה גרסת הרמב"ם (הלכי שחיטה ב ה, ובמפרשים), ובדפו': ע ו ג ה, ע ו ג א.]

העגל או תורידו היין או תצטרכו לשלם לי כל הוצאות סוסים[1] (חור זרוע, סו"מ, סבת פז). ומהר"ר מן אמר שהיה מפחד המגרש שקרובי האשה בפראג ישובו לתפשו וכי בדרך בבואו מעיר נוימבורג לפראג הופקד ביד העגל לשומרו אך בפראג לא רצה להמתין העגל ולשמרו והלך לו וככה נמצא בעדיות ג"ב שנגנבו (רמ"ח, סו"ת כט).

***עֲגַלְגֶּלֶת**, עגולגלת, ס"נ. —עגלה־ארכה[2]). משיכה, elliptisch ; elliptique ; elliptic : וכבצים כל שכודרת ועגולגלת בידוע של עוף טמא וכל שאינה כודרת ועגולגלת בידוע של עוף טהור הוא (תוספת' חול' ג כג). ואלו הן סימני ביצים כל שכודרת ועגולגלת ראשה אחד כד וראשה אחד חד טהורה (ע"ז מ.).

עֲגֻלָּה[3]), עגולה, ס"נ. מ"ר עֲגֻלּוֹת. עגולות.—א) כמו עִגּוּל: להתעב אלו עשרת אבירי עגולה ואילו הן ר' ישמעאל ור' שמעון וכו' (גנזי סכטר ה. גינצבורג 236).—עֲגֻלָּה של דבלה: המקבץ דבלה ועשה ממנה עגולה או שנקב תאנים והכנים החבל בהן עד שנתקבצו גוף אחד הרי זה תולדת מעמר וחייב וכן כל היוצא בזה (רמב"ם, שבת ח ו).—ב) כמו ד. עִגּוּל, נטיעות של גפנים בצורת עגול: ומה שאמר הרי זה מקדש מ"ה גפנים כפי מה שאומר והוא שהוא מקדש לעולם ששה עשר אמה לכל רוח עגולות כדי שתהיה העגולה שיתקדש כל מה שבתוכה עגולה שיש באלכסונה ל"ב אמות (פי' הרמב"ם, כלא' ה ה). יהיו כל הגפנים שיש בתוך העגולה מ"ה (שם). וכשתסתכל בצורה הזאת תמצא שמה שבתוך העגולה מ"ה גפנים (שם).—וַעֲגֻלָּה במים: כשתשליך אבן בבריכת מים ותעשה עגולה לפניו במים ואותה העגולה תעשה אחרת והאחרת אחרת עד שיהיו הרבה עגולים זה בתוך זה (ר"מ אלדבי, ש"א ד, מח:).—עֲגֻלָּה תוך עֲגֻלָּה: ועכביש ראה קלות פעליו ורשתו לזבוב פרש ודקרה ועת ארגו עגולה תוך עגולה כאלו במחוגה הוא תארה (עמנו', מחב' ח).—ומצוי מאד בחכמת השעור והתכונה וכתיבת הארץ: בארבעה דרכים המדידה נקבצת ואלו הן המרבעת

[1]) [ועי' גם REJ, IX, 49.]

[2]) [כך יוצא מפרוש רש"י (חול' סד.), וז"ל: עגולגלת לחודה הוה משמע עגולה כעדשה וכגבינה וכו' משוכה לארכה ועגולה לרחבה. ע"כ.]

[3]) [כך הוא הנקוד במחב' עמנואל.]

והמשלשת והעגלה[1]) והקשותה (משנת המדות א). העגולה כיצד מצרף החוט בתוך עצמו ומשליך ממנו שביע וחצי שביע והיתר היא המשיחה (שם ב), שלש מדות בעגולה ואלו הן התלויה התלולה והשפלה (שם ה). ג' דברים נאמרו בקשותה ואלו הן הישרה החסרה והיתרה איזו היא ישרה כל שהיא עומדת בחצי העגולה לא חסר ולא יתר (שם). אם מוצק תושבתו (של גולם) מרובעת קורין לו מרובע תהיה וכו' ואם היא עגולה קורין לה עגולה מוצקת (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשבורת ד, הלופה מאלן הגר א א, 24). שהתורה ספרה על עגלת האש והעפר בראשית ברא אלהים וכו (ר"י א"מ, אוי"ד לרסע"ג א ג ו). אך זאת התנועה שתראה האש למעלה היא מקרית בעבור שתצא מעגלת האויר וכאשר תצא מעגלת האויר ותגיע אל מוצאה תשתנה תנועתה בסבובה (שם מ). כאשר הנקודה אשר באמצע העגולה הוא השרש לכל הקוים היוצאים ממנה אל הקו הסובב בעגול כן שרש כל ההרגשות במוח (הוא. כוח אן ג). הנה זה הגלגל סבה ראשונה גשמי בהויה והפסד והיחס בין האדם וזאת העגולה התיחסות חלוש והוא כי האדם הוא גשם וזאת העגולה מקרה בגשם שתי קשתות כשיקובצו יהיה מהם עגולה (ראב"ד, אמו"ר 6). כי שני הקטבים והבריח והעגולה הגדולה אשר מרחקה משני הקטבים מרחק אחד כלן מקרה לעגולה מצד שהיא מתנועעת (שם 59). וכאשר נחל מלבטה הנה העגלות הגדולות תשע והעשירי הוא הקדוש (ראב"ע, ספי הסם ג, קבולי קונטרס'). השם הנשגב לבדו ברא בעולם העליון תשע עגולות גדולות סובבות את הארץ שהוא העולם השפל (הוא, ספ' המספר 1). אין מחלוקת בין משכילי חקות השמים כי שתים עגולות הנה הן הן המסבות העליונות שמוצק האחת מוצק הארץ (הוא, אגר' השבת פתי', קבולי' קונטרס'). ועתה אדבר על הלוח יש בו שלשה עגולות האחת הקו הסובב והיא עגולות[2]) ראש גדי כי לא יעבר מול אחר עליה רק ראש גדי לבדו ויסתירנה ותקרא עגולות[2]) הפך הסתיו ועגולה השנית היא עגולות[2]) ראש טלה ומאזנים כי עליה יעברו הם לבדם ויסתירוה ותקרא עגולות משוה היום והעגולה השלישית היא עגולות[2]) ראש סרטן כי לא יעבור

[1]) [ואפשר שהוא נק' מן עֶגֶל.]

[2]) [אולי צריך לנקד עֲגוּלוֹת, כמו עֹגֶל.]

עליה מזל אחר חוץ מתחילת סרטן ותקרא עגולות[1]) הפוך הקייצי (הנ"ל, כלי נחושת ח). העגולה שסובבת בה הירח תמיד היא נוטה מעל העגולה שסובבת בה השמש תמיד (רמב"ם, קדוה"ח טז ח). העגולה שהיא עוברת במחצית המזלות שבה מהלך השמש אינה עוברת באמצע העולם מחצי המזרח לחצי המערב (שם יט ב). ונאמר להם הראיתם כשיתנועע הרכב סבוב שלם הלא החלק אשר במקיפו הלך דרך העגולה הגדולה בזמן ההוא בעצמו אשר הלך בו החלק אשר הוא קרוב לנקודת מרכזו העגולה הקטנה אם כן תנועת המקיף יותר ממהרת מתנועת העגולה הפנימית (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). דמיון זה אמרנו בגדר העגולה שהיא תמונה תקיף בה קו אחד לתוכה נקודה (כל מלאכת ההגיון, המוסף, מב:). וכפי רחוק סדן גלגל מסדן גלגל העליון יעשו עגולות קטנות מרכז אותן העגולות (ר"י הקרלי, ספ' ג"ע, הבדל שני משנה ד, יז::). והמון העגולות הקטנות החקוקות לשם מב' צידי גלגל המישור המקבילות לו בשטחיהן וכו' ואחרים יקראו אותן עגולות הזמן או עגולות המקבילות (ר"י הישראלי, יסוד עולם, כ:). עמד ועיין בעגולת נחושת ההיא העשויי' כמין טבעת שטחית גדולה מאוד (שם לט:). והמרוצה הזאת הוא שתקרא ויאמר עליה כי היא מהלך הירח האמצעי ברוחב והעגולה הקוית שחוקק מרכז גלגל ההקפה (שם מה:). אולם אמצע גלגל המזלות בכדור (ר"ל כדור הארץ המלאכותי) היא העגלה הנחוקת לש"ם חלקים שוים וכו' ואולב גלגל משוה היום היא העגלה החולקת זאת העגלה על ראשי טלה ומאזנים (יעקב בן מכיר בן תיבון, ספר המעשה בכדור הגלגל, כ"י ביהמ"ד סכטר). נזכיר בתחלה ממראי הקשת ונאמר כי הם שלש מראות העגלה העליונה אדומה והשנית ירוקה והשלישית כרכומית (אבי הרלב"ג, מעה"ש א ז). ובאור זה כי מה שהם באמת מרובעות כשיעיין אותם האדם מרחוק וראה אותם כאילו הם עגולות[2]) ופעמים רבים יראה מה שהם אלו כנגד אלו שהם מחוברות יחד (רמ"ע פלקירא, ראש' חכמה 44). ונאמר כי עגולות[1]) משוה היום היא עגולה חותכת הכדור לשני חלקים שוין (ר' שלמה בן אברהם אביגדור, אספירא ב, מו:). שוה הב"ח אינו נמצא בשום אחד מהנהרות הגדול' ומים המתוקים שבעולם זולתי בנילוס וגם בשום ים מהימים המלוחים אינו נמצא כמו שכתב פליאניאו הטבעיי זולתי בים אוקיאנוס של כוש מפני חוזק החום מהעגולה השרופה אשר שם מעורב עם המליחות של ים אוקיאנוס (ר"י אברבנאל, פי התורה, ואלה, קיד::). ובמחוגה יתארוהו לאמר יונח מציאות גשם בב"ת ונצייר עליו עגולה וקוים יוצאים ממרכזה אל המקיף וכו' (ר"י מוסקאטו, כפולות יהודה ד ד, יג.). עבים סתר לו ולא ירצה לראות בזה העולם השפל ובעגולת שמים המקפת שם יתהלך ולא ישגיח על השפלי' (רשב"ל, אוהב משפט, באורים על איוב, קכא.). העגולה היא צורה שטוחה יסוב בה קו אחד יאמר לו הסובב ובפנים מהעגולה נקודה כל הקוים היוצאים ממנה לקו הסובב שוות מקצתן למקצת ומרכז העגולה היא אותה הנקודה (הקדי איקלודוס, כ"י כזנחנסקי, רומא). העגולה היא צורת שטוה יסובבנה קו א' יאמר לו הסובב ויש בתוך העגולה נקודה כל הקוים הישרים היוצאים ממנה עד הקו הסובב יש (?) יחס כולם זה לזה (אקלידי של יהודה הכהן). העגולות הממששות אלו אלו ולא תחצוב אחת לאחרת יאמר להן העגולות הממששות (הנ"ל, במדרי החכמה ג, ד). העגולות היא תחלת הצורות והשטוחות והכדור תחלת הגופניות (שם הקד', כ"י ברלין). ואי אפשר העדר המרכז בהיות העגולה כמו שאי אפשר העדר העגולה בהיות המרכז (ר"א בן אליה הקראי, עץ חיים קט). העגולות היותר צריכין למלאכת הכדור הנזכר הם עשרה (דוד גנז, נחמד ונעים לב). והקשת וכו' נקרא עגולות הגובה לפי שממנה חלקת גובה השמש והירח ושאר כוכבי' (שם לה). אם תשום רגל א' מהמחוגה בנקודה א' ובו כח ושקט וברגל השני מהמחוגה נרשום בסיבובה קו א' שלם ומחובר קצה הראשון עם האחרון והתמונ' הזאת תקרא עגולה (ברוך משקלוב, עמודי השמים, ג:). ועתה נציע משולש א ב ג שזוית ג' ממנו היא נצבת הג"ה ונחוג עליו חצי עגולה המקיפת ע"ד האמור למעלה (שם יג.). לא יהי קץ המקיף עגולה ממש רק יהי' כמין עגולה ארוכה הנקראת עליפסא (ר"ד מפריזנהויז, מוסדות תבל ב, יד:).— ואמר המשורר: נשמת רבבות סגלה ואלפי עגלה מרוממת רוצה תפלה מקדמי תהלה רננו צדיקים באדני לישרים נאוה תהלה (ר"י אבן אביתור, נשמת ישראל, סער הסיר 11). ושלום רב ממזרח למערב ומעגולה לעקרב

1) [עי' הערה 2, בעמ' הקודם.]

2) [אפשר שזה נק' מן עגל.]

(רמב"ע, לנגיד דעות). באיתן שבתן על עגולות ברורות צרורות באור היום ודולקות כנרות (ראב"ע, אמרות ימים). בטרם עגולה וחלדה בחכמה נועצת לבדה ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים (הוא, אין אלוה מבלעדיך). ועקרב יוצא מהעגולה הנאמנה לפאת נגבה תימנה ונגידנו ישיבנו לעגולת בת רבים למעלה עקרבים (הוא, חי בן מקיץ). ואזור עגולה כאופן עגלה יגלגל וירעיש צבא רום וירעים (דון שלמה בונאפיד, שירים קלרים, ד"ח פו). בבין עמל ובינות היגונים אני נמשל כקוטר העגולה (עמנו', מחב' א).—ובהשאלה: ותוקר הדברים בסבותיהם וסובב סובב על דרך ההשכלי' והחקירה אשר היא עגלה רעיונית ממת שממנו אל מה שאליו (ר"א ביבאגו, דרך אמונה, כג.).—ג) ואות האפס בחכמת החשבון: והנה נשים עגולה ונכתוב סביבה ט' מספרים ובעבור היות ט' סוף חשבון יהיה ערוך על עצמו כמספר החשבון שהוא לימינו ולשמאלו ובעבור החמשה אמצעי ע"כ יתהפכו משם לשוב אחדים עשרות והעשרות אחדים (ראב"ע, ספ' המס ו, קבולי קונטרי).

עֲגָלָה[1], ש"נ, כנ' עגלתו, מ"ר עגלות, סמי' עגלות,— כעין תיבה שמתחתיה אופנים ואסורה בעבותים לבהמה, תשמש להסיע בה משא ממקום למקום או לישב בה אדם ולהמשך בה ממקום למקום, Wagen; charette, voiture; cart, waggon: קחו לכם מארץ מצרים עגלות לטפכם ולנשיכם ונשאתם את אביכם ובאתם (ברא' מה יט; גם כז; מו ה). שש עגלת צב ושני עשר בקר עגלה על שני הנשאים ושור לאחד וכו' ויקח משה את העגלות ואת הבקר ויתן אותם אל הלוים את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר נתן לבני גרשון כפי עבדתם ואת ארבע העגלת ואת שמנת הבקר נתן לבני מררי (במד' ז ג-ח). ועתה קחו ועשו עגלה חדשה אחת וכו' ואסרתם את הפרות בעגלה וכו' ולקחתם את ארון י' ונתתם אתו אל העגלה (ש"א ו ז-ח). ויבקעו את עצי העגלה ואת הפרות העלו עלה ליי' (שם יד). וירכבו את ארון האלהים אל עגלה חדשה וכו' ועזא ואחיו בני אבינדב נהגים את העגלה חדשה (ש"ב ו ג). הוי משכי העון בחבלי השוא וכעבות[2] העגלה חטאה (ישעי' ה יח). כי לא בחרוץ יודש קצח ואופן עגלה על כמון יוסב וכו' והמם גלגל עגלתו ופרשיו לא ידקנו (שם כח כז-כח). הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר (עמו' ב יג). משבית מלחמות עד קצה הארץ קשת ישבר וקצץ חנית עגלות ישרף באש (תהל' מו י).—

ובתו"מ: אין עושין חלל תחת רשות הרבים בורות שיחין ומערות רבי אליעזר מתיר כדי שתהא עגלו מהלכת והיא טעונה אבנים (ב"ב ג ח). דרדור עגלה וקוסטות המלכים וכו' אע"פ שמקבלין טמאין (כלים טו א). שלש עגלות הם העשויה כקתדרא טמאה מדרס כמטה טמאה טמא מת ושל אבנים טהורה מכלום (כלים כד ב). בהמה שנכנסה מאליה לרשות היחיד והיזיקה בידה וברגלה ובקרנה ובעול וכו' בעגלה שהיא מושכת משלמת נזק שלם (תוספת' ב"ק א ו). השוכר את החמור להביא לתך חיטין והביא שש עשרה שעורים פטור אם הוסיף על משאו חייב וכמה יוסיף על משאו ויהא חייב סומכוס אומר משום ר' מאיר קב לכתף שלש סאין לעגלה וספינה לפי מה שהיא (שם ב"מ ז י). אבל מוכר הוא (האומן בשביעית) מגליד ומגל קציר ועגלה וכל כליה (ירוש' שביעי' ה ו).—עגלה שמוליכים עליה ארון של גרוסות: וארון של גרוסות ר' צדוק מטמא וחכמים מטהרין היתה עגלה שלה של מתכת טמאה (כלים יב ד).—וכן עגלה של עריסה: עריסה מאימתי מקבלת טומאה משתגמר מלאכתה ואם עתיד לעשות לה עגלה טהורה עד שיעשה לה עגלה (תוספת' שם ב"מ ה יב).—ועגלה שתחת אלית האילים: אין הזכרים יוצאין בעגלה שתחת האליה שלהן (שבת ה ד).—עגלה של קטן, שהתינוק משחק בה: עגלה של קטן טמאה מדרס ונטלת בשבת ואינה נגררת אלא על גבי כלים רבי יהודה אומר כל הכלים אין נגררין חוץ מן העגלה מפני שהיא כובשת (ביצה ב י).—

ובכהס"א: וארבעה אופני שנים לפניה ושנים לאחריה כדרך העגלות הגדולות (רש"י, מ"א ז ל). שנקרא כן (השם מעגל) לפי שיכול האדם ללכת בו במרוצה ובמהירות מענין בעגלא ובזמן קריב וכן העגלות יכולות ללכת בו בנקל (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ב י). גלח אחד היה רוכב אחר הר' נתן נ"ע ראה סוס גורר עגלה אחת בלא גלגלים א"ל להר' נתן נ"ע ראה כמה סוס גורר בקלות זו העגלה ומהו ויסר את אופן מרכבותיו וינהגהו בכבדות מה כבדות יש (יוסף המקנא, ברכת אברהם לכבוד ברלינר 82). ואית דמפרשי

[1]) וכך גם בארמ' עגלתא, ובפונית עגלת (?) (לידבר' 336), והשאל גם במצר' עגרת, ובקופט' עגלת (Burchardt, II 1). — [2]) צ"ל השור ובעבות.

פרודות עצים הנפרדים מן העגלה שמושכים את העגלה בהם (רעמז״ע, ב״ב ה א). חסום העגלה בהאופנים למען תתנהג העגלה בכבדות (יל״ג, קפילת הדרך).— עֲגָלָה זוחלת: ירתמו על הרוב ד׳ כלבים בעגלה זוחלת (שליטע) ויסיעו בני אדם או הכבודה אשר להם ממקום למקום (ר״ש בלוך, סבי״ע ג, לו.).— ואמר המשורר: רצו המולות עלי מסלות מאש חצובות ולו תהלות נשאה וראשה לכל עגלות (ראב״ע, אל אל אמת).—*ושם אחד המזלות, ursa major: עגלה[1]) בצפון ועקרב בדרום וכל הישוב כולו אינו יושב אלא בין עגלה לעקרב (פסחי׳ לד.). מעולם לא מצינו עגלה בדרום ועקרב בצפון (שם לד:). כל מאורי אור הגדולים נתונים בדרום חוץ מן העגלה שהיא נתונה בצפון (פדר״א ז).—בין עקרב לסרטן כבין עגלה לעקרב עגלה בצפון ועקרב בדרום וכו׳ המזלות כסדינים התלי כמלך ועגלה המנהיג (ברייתא דשמואל הקטן א).— ובסהמ״א: והעגלה הנתונה בצד צפון לתלי קרובה לתלי וקצות העגלה דבקים בטבעת התלי (ר׳ שבתי דונולו, חכמוני, פי׳ ילירה ו). ועקרב יוצא מהעגלה הנאמנה לפאת נגבה תימנה (ראב״ע, מכתי לר׳ שמואל אבן נאמע, כהנא ג, 39). וטעם בין השמשות רגע היות נקדת עגלת השמש כנגד שטח הארץ כנגד היושב אז חצי עגלת השמש למעלה (הוא, הקדמ׳ ב׳ לפירושו על התורה, שם 82). ואני אשכון למול עקרב בשחר ולערב נכח העגלה (עמנו׳, מחב׳ א). התוכנים קוראים אותו דו״ב הגדו״ל וההמון קורים להם העגלה (דוד גנז, נחמ׳ ונע׳ א כו). שבזנב הדוב הקטן הנקרא עגלה (כתב זרח, ג, ספי אילים ליש״ר מקנדיה). הדוב הגדול הנה הוא הכוכב הבהיר והיפה ברקיע הצפון נודע ונכר הוא ע״י שבעה כוכבים הזכים והמאירים אשר בתוכו הנקראים עגלה הגדולת שבצפון בלשון חז״ל (יאוועל, למודי הטבע 7 ע).— וצורת אחד הטעמים המשרתים, ירח בן יומו: רביעית היא עגלה עם גלגל כלולה (בן אשר, דה״ט 17). ושמונה משרתים לטעמים חרותים הראשון אזלה וכו׳ החמשי היא עגלה עם גלגל כלולה הששי שופר הואר בו ישפר וכו׳ (הורית הקורא, דרנבורג 73).

[1]) [פרש״י, וז״ל: אותן כוכבים העשוים כעגלה והוא מזל שור, ע״כ. אפשר שנקד עֶגְלָה, ועי׳ רש״י (ברכ׳ נח:): רישא דעגלא ראשו של עגל והיינו מזל שור, ע״כ.]

אֶבֶר,— עפרת,— אוֹפָן,— גלגל. חלקי האופן: גַּב, זְרוֹעוֹת, חִשֶּׁק, חִשּׁוּר, טַבּוּר, יָדוֹת, סֶרֶן.— אָפַן,— הסב האופן.— אוֹפֵן,— רוכב על אופַנַּיִם.— אוֹפַנִּי.— אָפַנַּיִם[1]),— מכונה על שני גלגלים.

גַּלְגַּל, אופן של עגלה.— גִּלְגָּל,— אופן של עגלת הדישה.— גִּלְגֵּל, הניע דבר באופן שיסב סביב עצמו.— גְּרָרָה,— עגלה בלי אופנים נגררת ומחלקת על השלג.

*זוג,—פעמון בצואר הבהמה.

חֶבֶל, חֲבָלִים.

*טַס, טַסִּים,—צפויי פח או ברזל העשויים כעין טסים לצורך העגלה.

כְּנָפַיִם,—א) קשוט העגלה,—ב) הקצוות המנקבות ששם עוברות הרצועות.

לוּחַ, לוחות,—הקרשים שמשני צדי העגלה.

מוֹט, מוטות.—מוֹסֵרָה, מוֹסֵרוֹת,—חבל לקשר בו העֹל להבהמה.—מוֹשְׁכָה, מוֹשְׁכוֹת,—*מַחְגֵּר,—יתד בקצה העֹל.—מְצִלָּה,—פעמון בצואר הסוס.—*מְרִיצָה,—עגלת ברזל קטנה בת שני אופנים ישתמשו בה להביא חול, עפר ואבנים לצורך בנינים.—*מְשִׁיחָה, מְשִׁיחוֹת,—חבלים.—מֶרְכָּב,—א) דבר שישב עליו אדם ברכיבתו, כר וכדומ׳.— ב) שם הקבוץ לרכב הברזל למלחמה.—מֶרְכָּבָה,— עגלה של ברזל, רתומה לסוסים לרכיבת שרים.

*סֹמֵךְ,— הטבעת שבאמצע העל שלתוכה נכנס ראש המחרשה או ראש העגלה הנמשכת ע״י הבהמה.

עֲבֹות,— חבל עב, גדול ומפתל, ישתמשו בו לאסר העֹל בבהמה.— עַגָּל, עֶגְלוֹן, עַגְלָן— נוהג עגלה, בעל־עגלה.— עֶגְלוֹנוּת.— עֹל,— בד כבד של עץ או של ברזל, יקשרוהו במוסרות בצואר הבהמה שתמשך את העגלה וכדומ׳.— *עִנְבּוֹל, עִנְבָּל,—הלשון המקשקשת בזוג שבצואר הבהמה.

צִיר, צִירִים,—סֶרֶן, גלילי ברזל שגלגלי העגלה מסתובבים עליהם.— *צִנּוֹרָא, צִנּוֹרָה,— וו עקום.— *צִפּוּי, צִפּוּיִים,

*קַטְרָב,— על של מתכת.— קֶרֶשׁ, קְרָשִׁים,— קרשי העגלה.

רַכָּב, רֹכֵב, רֶכֶב, רַכָּב.— *רְצוּעָה, רְצוּעוֹת.
*תַּמְחוּיוֹת,—על עגל כעין קערה.

[1]) [כך נקד המחבר בת״א, אבל לדעתי יש לנקד אוֹפַנַּיִם.]

עֶגְלָה, ש״נ, סמ׳ עֶגְלַת, כנ׳ עֶגְלָתִי, מ״ר סמ׳ עֶגְלוֹת. — נקבת בני הבקר: קחה לי עֶגְלָה משלשת ועז משלשת ואיל משלש (ברא׳ טו ט). ולקחו זקני העיר ההוא (שנמצא החלל בקרבתה) עֶגְלַת בקר אשר לא עבד בה אשר לא משכה בעל והורידו זקני העיר ההוא את העֶגְלָה אל נחל איתן וכו׳ וערפו שם את העֶגְלָה בנחל וכו׳ וכל זקני העיר ההוא הקרובים אל החלל ירחצו ידיהם על העֶגְלָה הערופה בנחל (דבר׳ כא ג-ו). עֶגְלַת בקר תקח בידיך ואמרת לזבח ליי׳ באתי (ש״א טז ב). והיה ביום ההוא יחיה איש עֶגְלַת בקר ושתי צאן (ישעי׳ ז כא). עֶגְלָה יפהפיה מצרים (ירמ׳ מו כ). כי תפושי כְּעֶגְלָה דשה ותצהלי כאברים (שם נ יא). ואפרים עֶגְלָה מלמדה אהבתי לדוש (הוש׳ י יא). — ועֶגְלָה שלשיה, תֹּאר למואב: לבי למואב יזעק בריחה עד צער עֶגְלַת[1] שלשיה (ישע׳ טו ה). מזעקת חשבון עד אלעלה עד יהץ נתנו קולם מצער עד חרנים עֶגְלַת[1] שלשיה (ירמ׳ מח לד). — ומשל, חרש בְּעֶגְלַת פלוני, השתמש בדבר שלו בכונה מתכונות: ותגד (אשת שמשון) החידה לבני עמה וכו׳ ויאמר להם לולא חרשתם בְּעֶגְלָתִי לא מצאתם חידתי (שפטי׳ יד יז-יח). — ובתו״מ: ר׳ אליעזר אומר ע ג ל ה בת שנתה ופרה בת שתים וחכמים אומרים ע ג ל ה בת שתים ופרה בת שלש או בת ארבע (פרה א א). הלומד תורה בילדותו למה הוא דומה ל ע ג ל ה שכיבשוה כשהיא קטנה (אדר״נ כג). למה נקרא עגלה על שפעתה בעגלה ומתה (ר׳ יהודה בר׳ סימון, מדר׳ שמואל כב). — ועֶגְלָה ערופה: ואלו נאמרין בלשון הקדש וכו׳ ופרשת ע ג ל ה ערופה (סוט׳ ז ב). משרבו הרוצחנים בטלה ע ג ל ה ערופה (שם ט ט). — ואמר הפיטן: להגי זכריה ומלאכי נגלה ולהם אל במחזה גלה קץ זמן פרה ו ע ג ל ה (אלילי עס, יוצ׳ פרש׳ פרה). מריטי עול עגלה להלאות מכאב הגתה להראות אות (מריטי עול, יוצ׳ פרש׳ החדש). להובט ארבעה כוסות של יפיפיה עגלה וכדי לשכר אמות עממות משקצות בגעילה (אין ערוך, יוצ׳ שבה״ג). סבו ע ג ל ה הורגיה עבותיה לקצץ ועוגיה (אהוביך, יוצ׳ מוהמ״פ). — וחרש בְּעֶגְלָה: אבל ישבת לחכמים ולמחברים אשר קדמוני כי מימיהם אני שותה ועל פיהם אני מדבר ומספריהם אני מספר וכו׳ ו ב ע ג ל ו ת ם חרשתי ונדחיהם אספתי ופזורם קבצתי (ר׳ מנחם בר זרח, צידה לדרך, הקד׳). — וצלם זהב בצורת עֶגְלָה: לעֶגְלוֹת[1] בית און יגורו שכרון כי אבל עליו עמו וכמריו עליו יגילו (הוש׳ י ה).

עֶגְלוֹן, עֶגְלָן, ש״ז, מ״ר עֶגְלוֹנִים, עֶגְלָנִים, — נוהג עגלה **Fuhrmann, Kutscher; voiturier, cocher; waggoner, driver**: אבל הבעל עשה בערמה וכשהיה חצי פרסה מחוץ לעיר צוה לעגלון לשוב ולילך לעיר (מעשיות טוו, ביה״מ ילינק ו). מעשה בחכם אחד וכו׳ והיה נמנע מליכנס לבית ע״ז בשעת פטירתו היו מוציאים אותו להוליכו לבית הקברות והיה ע״ז על שער העיר וברחו הסוסים שלא ברצון העגלון והוליכו העגלה דרך פירצת כותל העיר (ספ׳ חסידים תתתקנו). נוסף על זה בעו״ה נתרבו גנבים גזלנים עד חדל לספר ובצרוף לזה שבקרב הימים נרצח ר׳ משה חתן ר׳ העניך ע״י יהודי ע ג ל ו ן שלו (מהר״ס ז״ק, תשוי, מובא בקפ׳ העותקים של הרב אסף 124). גם הוליכני העגלון השני ששכרתי לעצמי במ״ש הנ״ל בדמים יקרים (יעב״ץ, מגלת ספר 81). בא׳ שקנה ד׳ חביות יין וקנה כדרך התגרים ונתחייב המוכר להביא היין למקום פ׳ בשלימות בלי שום הסרון וכו׳ ואח״כ נתנסך היין בדרך ע״י העגלונים והלוקח אינו רוצה לקבל היין (פתחי תשובה, טוש״ע חו״מ, מקח רכה). הרצים האיצו בפקידים והעגלונים נלחצו מאת נוגשיהם (רמח״ג, הלרפתים ברוסיה 17). ברבוי סוסים ומרכבות מהדורות בעגלונים מקושטים כמנהג המדינה (ר״א לויבל, שע״י ג, הספקה לטובה, יד). ואם בגד מלמד אחד או עגלון אחד מגאלים ברפש אז כל העם נבוים ומגאלים (פ. קמולינסקין, קבורת חמור יד). אקבע לי עגלון קבוע אשר יבוא לביתך פעם בפעם בהיותו בריגא לקחת את אשר יהיה בידך אלי (יל״ג, אגר׳ א ז). — ועֶגְלָן: ולנה בלילה בכפר עם הנערה בבית ע״א אחד ועמהם גויה אשת העגלון הבעל ובבוקר כשהחזיק׳ בדרך שללוה האויבי׳ (כה״ס, טו״ח לב ה). כרב החובל הספינה והעגלון העגלה (כתב מיז, ספ׳ אליס ליס״ר מקנדיה). והנה בנסעו כמו שעה והמה באו השבים מירוד הנ״ל פגעו במרכבת האיש תם הסגורה מכל צד וישאלו לעגלון מי היושב בה ולא ענה אותם דבר (ר״י עמדין, התאבקות). וכן עוד שנית ראו עגלון שלו

1) עי׳ רש״י ורד״ק. ורב החדשים סוברים שזה שם עיר כמו עֶגְלַיִם (יחזק׳ מז י).

1) [החדש׳ מגיהים לְעֵגֶל מפני כני הזכר שבא אח״כ.]

רוכב וסוסיו מושכים בקרון שלו (הוא, שחק הכסיל). עובדא הוה איש א' מעירו שלח קודם פסח עגלן לק"ק פלוני לפלוני המוכר לשלוח לו ב' היין י"ש ראזאלא (התם סופר או"ח קלג). והעגלן בא להמוכר ולקח ממנו הי"ש בע"פ שחרית וכו' והעגלן הערל בא למחוז חפצו בתוך המועד (שם). ואביו של הגויה ישב את עצמו על הקעלני כמו עגלן (פוהרמאן) (ר"י פערל, מגלה טמירין מד, לז). כי עגלן אחר לא יכול להנהיג הסוסים (שם מה לח.). העגלן נוסע עמה מעיר לעיר וכו' (הוא, בוחן לדיק 8).

***עֶגְלוֹנוּת**, ש"נ,—עבודת העֶגְלוֹן, נהוג בדבור העברי ובספרות העברית החדשה.

עגם[1]), ממנו *עָגוּם, *עגום, עָגַם, *עָגֵם, *עֲגָמָה, *עִגְמוֹן, *עַגְמוּת.

עָגַם, פ"ע, עָגְמָה,—עָגְמָה נפשו לפלוני, היה בצער ובדאגה לפלוני, traurig sein; être triste; to be sorrowful: אם לא בכיתי לקשה יום עָגְמָה נפשי לאביון (איוב ל כה).—ובפדר"א: פלוטית בתו של לוט היתה נשואה לא' מגדולי סדום ראתה עני אח' מדוקדק ברחוב העיר ועגמה נפשה עליו (פדר"א כה).—ואמר המליץ: והסיר את סבלו לעמו גם חבלו ונפשו עגמה לו ורחמיו נכמרים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה). עגמתי בלחצי ומחצי פרוך ביד קורצי ופורצי (רשב"ג, ארוממך, רשות לעבודה, מחזו' ספרד'). ומקלל אב ואם נפש לעגמה כצרור אבן במרגמה (ר' אליה הזקן, אזהר', קובץ מעשי ידי גאוני קדמ' ג, 62). עורה כבודי מה לך נרדמת כי שחרך עלה ומה עגמת (יוסי' בן יהודה, כ"י .Jews' Coll, לונדון). אמת שוא צפו רגשת עוגמיך דואבי עלומיך תהו קוו (שמון, הקדמי' ככל המחבר תורת אמת. סו"ח). הלא כבר עגמה נפשי עליך לאמר מי יודע העודנו חי (שד"ל, אגרי' עח).

—נפעל. *נֶעְגַם,-כמו קל: נעגם (הכהן) בבכי כי הורשע כפתי והם יבכו פן צדיק ירשיעו (ר' יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, סדר עבודה) נזלו דמעיו כי לכן צרכו נעגמו גם הם ופרשו ובכו (Elbogen. Stud. 175).

—הפע. *הֶעֱגִים,—עשה שיהיה עגום, העציב: מקרעין לקטן מפני אגמת נפש כדי להעגים נפשות הגדולים ולא מפני שהוא אבל (ערוך ערך אגמת).—ואמר הפיטן: אין כמוך באלמים דומם ושותק למעגימים צרינו רבים קמים (אין כמוך, יוצ' שבת א' אחה"פ). ולפכך נהגו רבותינו החכמים שהיו קוראין ביום הכפורים סליחות מעגימות הלבבות ומאנחות הנפשות כדי שיכבשו יצר הרע בקריאתם (ר' ברכיה הנקדן, ספ' המיבור וספ' המלכף XXXVIII, גאלאנץ 37).

—ספע' *עִגֵּם,—כמו הִפע': ובבית האסורים שמו ושמה עיגמו ואחר יהודי עמו (יוסף' של אחימעץ, 3, ניבויאר 121).

עֶגֶם, ש"ז,—כמו עֲגָמָה, ואמר המקונן: מחולל הוא ביד נוקמי והן גדל לזאת עגמי אלהי חוש וקנא לי וגם בנה להיכלי (מנחם בן נתן, לקו"ק סז).

עֲגָמָה[1]), ש"נ, עֶצֶב, צער, Kummer; tristesse; sorrow, עֲגָמַת נפש: עלו בו (בבית הכנסת שחרב) עשבים לא יתלוש מפני עגמת[2] נפש (ר' יהודה, מגיל' ג ג). במה דברים אמורים בישובן אבל בחורבנן מניחין אותן ומגדלין בהם עשבים מפני עגמת נפש (הוא, תוספת' שם ג ז). מפצעין באגוזים ומפרכסין ברימונים מן המנחה ולמעלה מפני עגמת נפש (שבת קטו). מקרעין לקטן מפני עגמת נפש (מו"ק יד:). תולין מפתחו ופנקסו של מת בארונו מפני עגמת נפש (שמח' ח). —ובכהמ"א: אך טובת החומל על העני הכואב לו הוא מכוין בה לדחות צער מעל עצמו אשר מצאהו מעגמת נפשו ובאבו (ר"י א"ח, חו"ה, עבוד' האלה', פתיח'). כמה דברים של עגמת נפש אומרים בו שאין קינה בעולם גדולה מהם (שבלי הלקט, חנוכה קלג). דאף אם אין דרכו למכור כלל (הבתים) רק שהיה מחזיקם להכניס בהם דיורים זוכים הבנות דלא נאמר למעט חלק הבנות כ"א הבתים שהיה דר בו האב ושפיר איכא עגמת נפש (פתחי תשובה, שו"ע חו"מ, נחלות רפא).

עִגְמוֹן, ש"ז, — כמו עֲגָמָה: השר דעה כי אל [בחר] בשירים מפי גיל ולא מעיצבון ועגמון (גנזי שכטר ג, דודסון 313).

עַגְמוּת, ש"נ, — כמו עֲגָמָה: חושבי קצים האנוחים בעגמות וזמיון מלכות סבלו וחסמו פה בכלימות (גנזי שכטר ג, דודסון 88).

---

1) [כך בארמי, והוא כמו אגם, עי' ערכו ובהערה שם.]

1) [כמו אגמה, עי' ערכו.]
2) [גרסת הערוך: אגמה.]

עגן[1], ממנו עָגֻן, ״עִגּוּן, *עוֹגִין, ״עַגָּן, *עֲגוּנָה.

עָגַן, — קל לא נמצא.

—נִפעי, נֶעֱגַן, תֵּעָגֵנָה, — נֶעֶגְנָה האשה לפלוני, היתה עגונה לו, שהיה אסור לה להנשא לזולתו: כי אמרתי יש לי תקוה הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים הלהן תשברנה עד אשר יגדלו הלהן תֵּעָגֵנָה[2] לבלתי היות לאיש (רות א יב-יג).

—פִּעי, ״עִגֵּן, — א) עשה שיהיה עָגוּן או עֲגוּנָה, שלא יכול להנשא: לאו חדוה שלימה היא אחרי שהרשות בידו ל ע ג נ ה וכו׳ (מהר״מ מרוטנברג, שערי תשוב׳, כ״י פרמה, בלחק 38). וראוי לכל בר דעת שלא י ע ג ן עצמו ולא בת זוגו מפני ממון רב (ר״א מלוניל, ארחות חיים ב, הלכי כתוב׳ ג). — ב) החזיק את פלוני שלא יזוז מן המקום, עי׳ עוֹגִין, עִגּוּן א): שלא היו חכמים רוצים להחמיר עליהם כל כך ו ל ע ג ן אותם שלא יהיו זוין מד״א שלהם (רמב״ן, חדוש׳, עירובין, ג.).

—פֻּעי, ״עֻגַּן, בינ׳ מְעֻגָּן, — שעגנו אותו: כי היא בטוחה שלא ירצה להמתין ולהיות מ ע ו ג ן עד כלות הכתובה (תוספ׳ כתוב׳ ד״ה אבל. סג:).

—הִתפ׳, ״הִתְעַגֵּן, נִתְעַגֵּן, — עשה עצמו עָגוּן, נעשה עָגוּן, עֲגוּנָה: ונהי שגם הוא (הבעל) מתעגן בדורות הללו מתקנת ר״ג וי״ע מ״מ איהי נמי מעגנא וכ״ש לדברי ראב״ן ז״ל שמתיר לבעל לשא אחרת והיא תתעגן (מהר״מ מרוטנברג, שערי תשוי, כ״י פרמה, בלחק 38). דאתתא דמשו׳ עגונא מקלינן דאם לא תאמינה תתעגן כל ימיה (ר׳ בנימין זאב, שו״ת א, בסוף). ופקח עיני העורות להבין ולהורות בדין אשה זו אשר נתעגנה זה שנים רבות להתירה לפי ע״ד (שם).

״עֶגֶן, ש״ז, — כמו עִגּוּן ג). עגום: סוד סנהדרי ערער וקנים שבתו משער מבית לבנון יער עדן נהפך ל ע ג ן ובטלו שירי נגן (ר׳ שמעון בר׳ יצחק, אל אל חי ארכן, שבת ב אחה״פ).

״עַגָּן, ש״ז, מ״ר עַגָּנוֹת, — כמו אַגָּן: ומים שרוחצים בהם ע ג נ ו ת וכוסות שלקמות צריך לשופכן במקום גבוה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוק׳ 16).

***עֹגֶם**, ש״ז, מ״ר עֳגָמִים, עוגמים, — כמו אגם: גוי שהרכיב פרסק על גבי ע ו ג ם אף על פי שאינו

---

1) בארמ׳ סגר, אסר בבית האסורים, והוא קרוב לאגן, הגן.] — 2) [הוקלה הנון מן הדגש, ומטעם זה גזרו ריב״ג מן עגה, אבל עי׳ רד״ק, שרש עגה.]

רשאי לעשות כן נוטל הימנו וחוזר ונוטע במקום אחר (תוספת׳ כלא׳ ב טו). ושאר כל פירות האילן כגון ה ע ו ג ס י ם והקרוסטמילון והפרישין והעוזרדין אוכלין ממה שבהר על שבעמק וממה שבעמק על שבהר (ר׳ שמעון, שם ז עז). פגי ה ע ו ג ס י ן הקרוסטומלין וכו׳ כעונתן למעשרות ואין מטמאין טומאת אוכלין (שם עוקלין ג ז).

***עִגְעֵג**, פ״ע, בינ׳ מְעַגְעֵג, מְעַגְעֲגִים, — כמו געגע א): אפרוחין מ ע ג ע ג י ן[1] באדמה (פסיק׳ דר״כ, אחרי מות).

עגר, ממנו עָגוּר.

א.עַד[2], ש״ז, — שלל, בפרט של דבר נאכל, של צידה[3], Beute; butin; booty: בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עַד ולערב יחלק שלל (ברא׳ מט כז). אז חלק עַד [illegible]

ובסהמ״א: עד הוא שלל ושלל הוא ע ד ועד הוא שהד (דונש, תשו׳ על רס״ג). — ואמר המשורר: ואיך יובל לשי אם הוא מנובל מנת כלב יהי גופו ו ע ד ו[6] (עמנ׳ פרנסי, לבי מודה, קובץ על יד א, 105). בקר אבלו ע ד חלקו שלל בערב (שלום הכהן, כיר דוד, 187).

ב.עַד, ש״ז, — זמן ארוך, נצח, Ewigkeit; éternité; eternity, שֹׁכֵן עַד: כי כה אמר רם ונשא שכן עַד וקדוש שמו (ישעי נז יה). — אֲבִי עַד, אב לעולם: כי ילד ילד לנו בן נתן לנו ותהי המשרה על שכמו ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עַד[7] שר שלום (שם ט

---

1) [כך הגרסה הנכונה, עי׳ הערת בובר קעא:]

2) [בארמ׳ עדי, עדיתא. וזה מוכיח שהוא מן שרש ב.עדה, אע״פ. שמובנו רחוק ממשמ׳ שרש זה. ומהצורה ע ד ו ד ה נראה ששרשו עדד, עי׳ הערה 4), ב.עַד הערה, ועדודה.]

3) אולי זה המנה הנתנת להחיל.

4) הוספה ופרוש על הגליון.

5) [לדעת רד״ק שיך לכאן גם צפני׳ (ג ח): ליום קומי לְעַד, שפרש: כלומר לשלל כמו בבקר יאכל עד, ע״כ. ואחרים מנקדים לעד, וכן יש מפרשים אבי עד (ישע׳ ט ה): אבי השלל, ולפי פרוש רבו של רש״י מפרש אבא שאול יביאהו עד (שמות כב יג). כמו עַד, ועי׳ הערה לערך ב.עד.] — 6) ובהערה: ל׳ יאכל עד.

7) [אב ואדון לנצח, ומוסב על המלך המשיח שיולד. ורש״י מפרש שמוסב על ה׳ הנושא של ויקרא. וכן רד״ק, וז״ל: אבי עד שהוא קיים לעולם והוא אבי הזמן וכו׳; ועי׳ גם א.עד, הערה 5).]

ה).— גְּבֶרֶת עַד, גברת לעולם: ותאמרי לעולם אהיה גברת עַד[1]) לא שמת אלה על לבך לא זכרת אחריתה (שם מז ז).— הַרְרֵי עַד, שמתקימים מעולם עד עולם: ויתפוצצו הררי עַד שחו גבעות עולם (חבק׳ ג ו).— *חיי עַד: מה אם מזון שאינו אלא חיי שעה טעון ברכה לפניו ולאחריו תורה שהיא חיי עד לא כל שכן (ירוש׳ ברכ׳ ז ח).— *גיל עַד: יראת אלהים היא צרי כל ציר כי בה משוש עולם והיא גיל עד (ר״י חריזי, הענק כג).— לָעַד, תה״פ, לזמן ארוך, לעולם, ewig; pour toujours; for ever: עתה בוא כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון לָעַד[2]) עד עולם (ישעי׳ ל ח). אל תקצף יי׳ עד מאד ואל לָעַד תזכר עון (שם סד ח). ויטרף לָעַד אפו ועברתו שמרה נצח (עמו׳ א יא). לא החזיק לָעַד אפו כי חפץ חסד הוא (מיכ׳ ז יח). כי לא לנצח ישכח אביון תקות ענוים[3]) תאבד לָעַד (תהל׳ ט יט). יראת ד׳ טהורה עומדת לָעַד (שם יט י). כי תשיתהו ברכות לָעַד תחדהו בשמחה את פניך (שם כא ז). יחי לבבכם לָעַד (שם כב כז). צדיקים יירשו ארץ וישכנו לָעַד עליה (שם לז כט). כן אזמרה שמך לָעַד לשלמי נדרי יום יום (שם סא ט). ושמתי לָעַד זרעו וכסאו כימי שמים (שם פט ל). הוד והדר פעלו וצדקתו עמדת לָעַד (שם קיא ג). שפת אמת תכון לָעַד ועד ארגיעה לשון שקר (משלי יב יט). מלך שופט באמת דלים כסאו לָעַד יכון (שם כט יד). מי יתן אפו ויכתבו מלי מי יתן בספר ויחקו בעט ברזל ועפרת לָעַד בצור יחצבון (איוב יט כג-כד). אם תדרשנו ימצא לך ואם תעזבנו יזניחך לָעַד (דהי״א כח ט).— ואמר בן סירא: אל תאמין בשונא לעד כי כנחשת רועו יחליא (ב״ס גני׳ יב י; גם יא ז; מז יג).— ובמשנה: וכל העמלים עם הצבור יהיו עמלים עמהם לשם שמים שזכות אבותם מסייעתן וצדקתם עומדת לעד (אבו׳ ב ב).— ובתפלה: ישתבח שמך לעד מלכנו יוצר משרתים (תתברך, תפל׳ שחרית). כי אתה אלהים אמת ודברך אמת וקים לעד (אלהינו ואלהי אבותינו מלוך, תפל׳ ר״ה שחר׳).— לָעַד לעולם: נאמנים כל פקודיו סמוכים לָעַד לעולם (תהל׳ קיא ז-ח). ויעמידם (את השמים) לָעַד לעולם (שם, קמח ו).— ובתפלה: ודבריו חיים וקיימים

1) [המסורה מפסיקה גברת באתנח, ומחברת עד אל הבא.]

2) ת״י, פשיט׳ והירונ׳ מנקדים: לְעֵד.

3) [כך הכתיב, והקרי: עניים.]

נאמנים ונחמדים לעד ולעולמי עולמים (ויציב, תפל׳ שחר׳).— עֲדֵי עַד, במשמ׳ לעולם: בטחו ביי׳ עדי עַד (ישעי׳ כו ד). כי אם שישו וגילו עדי עַד אשר אני בורא (שם סה יח). יבשו ויבהלו עדי עַד ויחפרו ויאבדו (תהל׳ פג יח). ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עַד (שם צב ח). אם ישמרו בניך בריתי ועדתי זו אלמדם גם בניהם עדי עַד ישבו לכסא לך (שם קלב יב). זאת מנוחתי עדי עַד פה אשב כי אויתיה (שם יד).— ובספר יצירה: י״ב פשוטות וכו׳ מדתן י״ב גבולים וכו׳ והולכין עדי עד והם זרועות עולם (ספ׳ יצירה ה א).— ומאתו נדרוש להורותינו הדרך הטובה והישרה לבלתי נטות ימין ושמאל ויצילנו מעונש הטעות ואל נכשל למען שמו כי הוא יתברך לעדי עד הבטיח דורשיו שלא יבושו לעולם (גנזי שכטר 3, גינצבורג 408).— ואמר המשורר: אמרים מעצת ברים שלולים ומדעת בני בין יהיו עד אמת אחר בלות ימים ינובון ויהיו אחרי מות עדי עד (רמב״ע, התרשיש י עט-פ).— עַד עוֹלְמֵי עַד: ישראל נושע בד׳ תשועת עולמים לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עַד (ישעי׳ מה יז).— לעולם וָעֶד, כמו וָעַד[1]): ד׳ ימלוך לעולם וָעֶד (שמות טו יח). כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם ד׳ אלהינו לעולם וָעֶד (מיכ׳ ד ה). גערת גוים אבדת רשע שמם מחית לעולם וָעֶד (תהל׳ ט ו; גם מה יח; קיט מד; קמה א; ב; כא). והמשכילים יזהרו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם וָעֶד (דני׳ יב ג).— ובתפלה: ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד לעולם ועד (מודים, תפל׳ י״ח). ויציב ונכון וכו׳ וטוב ויפה הדבר הזה עלינו לעולם ועד (ויציב, תפל׳ שחרי׳).— עולם וָעֶד: ד׳ מלך עולם וָעֶד אבדו גוים מארצו (תהל׳ י טז; גם כא ה; מה ז; מח יה; נב י; קד ה).— ועל זמן העבר, מִן עַד, מאז, מעולם: הזאת ידעת מני עַד מני שום אדם עלי ארץ (איוב כ ד).

ג. עַד[2]), במליצה עֲדֵי[3]), כנ׳ עָדַי, עָדֶיךָ, עָדָיו, עֲדֵיכֶם, עֲדֵיהֶם[4]).

—א) מלת היחס להראות הגבול במקום ובזמן שאליו

1) [בנקוד העליון וָעַד, עי׳ פינסקר (מבוא לנקה״א 54), ועל נקוד הו״ו עי׳ ערך ו (עמ׳ 1253).]

2) [משתף לרב לשונות האחיות.]

3) נחלקו המדקדקים החדשים אם היוד שרשית או סמן הרבוי כמו אחרי, ועי׳ ערך אל, הערה.]

4) [במקום עֲדֵיכֶם, עֲדֵיהֶם.]

יגיע דבר, ובנגוד ל־ אל, יכלול ע"פ רב גם אותו הגבול, bis, bis zu; jusque, jusqu'à; until, as far as,—א) לסמן את הגבול במקום, אחרי פעלים של תנועה, בא עד: ויבאו עד חרן וישבו שם (ברא' יא לא; גם כ י). על כל דבר פשע על שור על חמור וכו' עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כב ח). וחלפת משם והלאה ובאת עד אלון תבור (ש"א י ג). ויגד הצפה לאמר בא המלאך עד הם [1]) ולא שב (מ"ב ט יח). אך ביי' לי אמר צדקות ועז עדיו יבוא ויבשו כל הנחרים בו (ישע' מה כד). כי אנושה מכותיה כי באה עד יהודה נגע עד שער עמי עד ירושלם (מיכ' א ט). שמע תפלה עדיך כל בשר יבאו (תהל' סה ג). הושעני אלהים כי באו מים עד נפש (שם סט ב).—הלך עד: ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם (ברא' כב ה). כי בעלותם ממצרים וילך ישראל במדבר עד ים סוף ויבא קדשה (שפט' יא יו). לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הראה (ש"א ט ט). וסרני פלשתים הלכים אחריהם (אחרי הפרות) עד גבול בית שמש (שם ו יב).—נגש עד: והוא עבר לפניהם וישתחו ארצה שבע פעמים עד גשתו עד אחיו (ברא' לג ג). ויבא אבימלך עד המגדל וילחם בו ויגש עד פתח המגדל לשרפו באש (שפט' ט נב).—שב עד: והעם לא שב עד המכהו ואת יי' צבאות לא דרשו (ישע' ט יב). שובה ישראל עד יי' אלהיך כי כשלת בעונך (הוש' יד ב).—השיב עד: תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם (תהל' צ ג).—עבר עד: ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה (ברא' יב ו).—נטה עד: וירד יהודה מאת אחיו ויט עד איש עדלמי ושמו חירה (שם לח א). וחבר הקיני נפרד מקין מבני חובב חתן משה ויט אהלו עד אלון בצענים אשר את קדש (שפט' ד יא).—נגע עד: ואמר אהה יי' יי' אכן השא השאת לעם הזה ולירושלם לאמר שלום יהיה לכם ונגעה חרב עד הנפש (ירמ' ד י). זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך (שם יח). כי עתה תבוא אליך ותלא תגע עדיך ותבהל (איוב ד ה).—הגיע עד: וחלף ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע (ישע' ח ח). ומבצר משגב חומתיך השח השפיל הגיע לארץ עד עפר (שם כה יב) כי השח ישבי מרום קריה נשגבה ישפילנה וכו' יגיענה עד עפר (שם כו ה).—אהל עד: ולוט ישב בערי הככר ויאהל עד סדם (ברא' יג יב).—ואחרי פעלים אחרים: החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא (איוב יא ז). ויצאו אנשי ישראל מן המצפה וירדפו את פלשתים ויכום עד מתחת לבית כר (ש"א ז יא). אל יי' ויאר לנו אסרו חג בעבתים עד קרנות המזבח (תהל' קיח כז). ותשלחי צריך עד מרחוק ותשפילי עד שאול (ישע' נז ט). ותזעק חשבון ואלעלה עד יהץ נשמע קולם (שם טו ד). קום בלק ושמע האזינה עדי בנו צפור (במד' כג יח). ועדיכם אתבונן והנה אין לאיוב מוכיח (איוב לב יב). התבוננת עד רחבי ארץ הגד אם ידעת כלה (שם לח יח).—ובלי פעל: יי' בהשמים חסדך אמונתך עד שחקים (תהל' לו ו). ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אבד (במד' כד כ). וצים מיד כתים וענו אשור וענו עבר וגם הוא עדי אבד (שם כד).—ואמר בן סירא: עקבת גאים טמטם אלהים וישרשם עד קרקע ארץ (ב"ס גנזי' י יו).—ולפני מלת היחס, עד אל: ויגד הצפה לאמר בא עד אליהם ולא שב (מ"ב ט כ).—עד לפני: ויבוא (מרדכי) עד לפני שער המלך כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק (אסת' ד ב).—עד מתחת: ויכום עד מתחת לבית כר (ש"א ז יא).—עד מעבר: מבית שאן עד אבל מחולה עד מעבר ליקמעם (מ"א ד יב).—עד מעל: מהארץ עד מעל הפתח הכרובים והתמרים עשוים (יחזק' מא כ).—עד נגד: אחריו החזיק נחמיה וכו' עד נגד קברי דויד (נחמ' ג יו). והנתינים היו יושבים בעפל עד נגד שער המים למזרח (שם כו).—עד נכח: ויקם וילך ויבא עד נכח יבוס היא ירושלם (שפט' יט י).—עד מרחוק: ותרבי רקחיך ותשלחי צריך עד מרחוק (ישע' נז ט).—עד באך: מהר המלט שמה כי לא אוכל לעשות דבר עד באך שמה (ברא' יט כב). ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ עד באך עזה (שפט' ו ד). ויכם מערוער ועד בואך מנית עשרים עיר (שם יא לג). ויקמו אנשי ישראל ויהודה וירעו וירדפו את הפלשתים עד בואך גיא ועד שערי עקרון (ש"א יז נב). ויך (דוד) את פלשתים מגבע עד באך גזר (ש"ב ה כה). ויד יי' היתה אל אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב עד באכה יזרעאלה (מ"א יח מו). ועי' עוד בוא.—בואך... ועד: כי הנה ישבות הארץ אשר מעולם בואך שורה ועד ארץ מצרים (ש"א כז ח).—מן... עד, ועד, לסמן שני גבולות קיצוניים של שטח מקומיי: ויהי גבול הכנעני מצידון

[1]) [מלה אחת (כד"ק), והוא כמו עדיהם.]

באכה גררה עַד עזה באכה סדמה ועמרה ואדמה וצבים עַד לשע (בראש׳ י יט; גם יג ג; יה יח; כה יח). ושמתי את גבלך מים סוף וְעַד ים פלשתים וממדבר עַד הנהר (שמות כג לא). מערער אשר על שפת נחל ארנון והעיר אשר בנחל וְעַד הגלעד לא היתה קריה אשר שגבה ממנו (דבר׳ ב לו). הנה ימים באים[1] נאם יי׳ ונבנתה העיר ליי׳ ממגדל חננאל עַד שער הפנה (ירמ׳ לא לז). וירד מים עַד ים ומנהר עַד אפסי ארץ (תהל׳ עב ח).—מקצה וְעַד קצה: ואת העם העביר אתו לערים מקצה גבול מצרים וְעַד קצהו (בראש׳ מז כא). מאלהי העמים אשר סביבתיכם הקרבים אליך או הרחקים ממך מקצה הארץ וְעַד קצה הארץ (דבר׳ יג ח; גם כח סד). וחמש אמות כנף הכרוב האחת וחמש אמות כנף הכרוב השנית עשר אמות מקצות כנפיו וְעַד קצות כנפיו (מ״א ו כד). כי חרב ליי׳ אכלה מקצה ארץ וְעַד קצה הארץ אין שלום לכל בשר (ירמ׳ יב יב). —משפה וְעַד שפה: ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו עַד שפתו עגל סביב (מ״א ז כג).—ובגוף האדם: וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו וְעַד רגליו (ויקר׳ יג יב). יככה יי׳ בשחין רע על הברכים ועל השקים אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך וְעַד קדקדך (דבר׳ כח לה). וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד מכף רגלו וְעַד קדקדו לא היה בו מום (ש״ב יד כה). ויצא השטן מאת פני יי׳ ויך את איוב בשחין רע מכף רגלו וְעַד קדקדו (איוב ב ז). מכף רגל וְעַד ראש אין בו מתום (ישעי׳ א ו).—לסמן שני סוגים קיצוניים של בני אדם ובעלי חיים הכוללים את הכל, במשמ׳ גם... גם: טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית מנער וְעַד זקן כל העם מקצה (בראש׳ יט ד; גם יא). ויך את אנשי העיר מקטן וְעַד גדול (ש״א ה ט). כי מקטנם וְעַד גדולם כלו בוצע בצע ומנביא וְעַד כהן כלו עשה שקר (ירמ׳ ו יג). ויך הברד בכל ארץ מצרים את כל אשר בשדה מאדם וְעַד בהמה ואת כל עשב השדה (שמות ט כה; גם יא ה; יג יה). טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך מחטב עציך עַד שאב מימיך (דבר׳ כט י). ויהי כל הנפלים ביום ההוא מאיש וְעַד אשה שנים עשר אלף (יהוש׳ ח כה). עתה לך והכיתה את עמלק וכו׳ והמתה מאיש עַד אשה מעולל וְעַד יונק משור וְעַד שה מגמל וְעַד חמור (ש״א טו ג; גם כב יט). וכבוד יערו וכרמלו מנפש וְעַד בשר יכלה והיה כמסס נסס (ישעי׳ י יח). מעוף השמים וְעַד בהמה נדדו הלכו (ירמ׳ ט ט).—ולא בעלי חיים: אם מחוט וְעַד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך (בראש׳ יד כג). השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עַד רע (שם לא כד). כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים וְעַד זג לא יאכל (במד׳ ו ד). וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון וְעַד האזוב אשר יצא בקיר (מ״א ה יג). ויבנו להם (בני ישראל) במות בכל עריהם ממגדל נוצרים עַד עיר מבצר (מ״ב יז ט). —ואמר בן סירא: מעוטה צניף וציץ ועד עוטה שמלת שי[ער] (ב״ס גני׳ מ ד).—מן... עַד... עַד. וְעַד: ויאמר יי׳ אמחה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה מאדם עַד בהמה עַד רמש וְעַד עוף השמים (בראש׳ ו ז). אם המצא תמצא בידו הגנבה משור עַד חמור עַד שה חיים שנים ישלם (שמות כב ג). ויחרימו את כל אשר היה בעיר מאיש וְעַד אשה מנער וְעַד זקן וְעַד שור ושה וחמור לפי חרב (יהוש׳ ו כא). ויבער (שמשון) מגדיש וְעַד קמה וְעַד כרם זית (שפט׳ טו ה; גם כ מח). ולא נעדר להם מן הקטן וְעַד הגדול וְעַד בנים ובנות ומשלל וְעַד כל אשר לקחו להם הכל השיב דוד (ש״א ל יט).—ובהשמטת מן: כל הולך על גחון וכל הולך על ארבע עַד כל מרבה רגלים לכל השרץ השרץ על הארץ (ויקר׳ יא מב). וזה מעשה המנורה עַד ירכה עַד פרחה מקשה היא (במד׳ ח ד). ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו ויתנהו לדוד ומדיו וְעַד חרבו וְעַד קשתו וְעַד חגרו (ש״א יח ד).—ורגיל בתלמו׳: הבונה גדר בינו ובין רשות הרבים מותר להעמיק עַד הסלע (שביעי׳ ג י). נפרצה הכותל (שבין שתי חצירות) עַד עשר אמות מערבין שנים ואם רצו מערבין אחד (עירובי׳ ז ב). בית מלא מסרתי לך וכים מלא מסרתי לך והלה אומר איני יודע אלא מה שהנחת אתה נוטל פטור זה אומר עַד הזיז וזה אומר עַד החלון חייב (שבועי׳ ו ו). כזית מן המת נתון תחתיה כנגדו עַד התהום טמא על גבה כנגדו עַד הרקיע טמא וכו׳ (אהל׳ ט ג).—ואחרי שלילה: עשה ראשה (של קורה) גולל לקבר אין טמא אלא עַד ארבעה טפחים (שם טו ח). אין טמא אלא עַד מקום שהוא יכול לפשוט את ידו וליגע (טהרו׳ ז ב).—עַד פחות: אם רצה גומם עַד פחות מטפח וזורע ואח״כ משרש (כלאי׳ ב ד).—מן... עַד, ועַד: שלש ארצות לשביעית כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל וְעַד כזיב לא

[1] [כך הקרי, ובכתיב חסר.]

נאכל ולא נעבד וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד וכו' (שביע' ו ח). מהלך ממקום רגליו ועד עיקרו אלפים אמה ומעיקרו ועד ביתו אלפים אמה (עירוב' ד ז). הדקים שבבלי הרם וכו' שיעורן מבדי סיכת קטן ועד לוג (כלים ג ג). בעופא ר' ינאי אומר (חייבין לבדוק עד) למטה מן האגפים וריש לקיש אמר עד בין אגפים (חול' מו.).—עַד היכן: עד היכן הוא אומר בית שמאי אומרים עד אם הבנים שמחה וכו' (פסח' י ו). ועי' היכן.—עַד כאן: חזור לאחוריך שכבר שיערתי בעקבי סוסי עד כאן תחום שבת (חגי' טו.). ועי' כאן.—ובסהמ"א: וזה שאין עולין (הבורסקאים) לרגל לא מפני שהן מצירים לאחרים בריחם אלא מפני שאח[רים] מתרחקין מהן ומכנסין את עצמן בגשתם עדיהן לבל יגעו בהם (תשו' הגא' גנ"י, הרכ' 93). עזובה ונלך איש לאהלו כי נגע אל השמים משפטו ועיקולו ונשא עד שחקים עדי רום זבולו (מחברות הלכה של הקראים הקדמונים, גנזי שכטר ב, גינצבורג 495). עשירית כף בראש השם עשירית כף באחריתו וכו' ותבוא עד תכונתו (כלב"ע, עשירית כף 37).—ב) לסמן את הגבול בזמן: והמים היו הלוך וחסור עַד החדש העשירי (בראש' ח ה). והיה לכם למשמרת עַד ארבעה עשר יום לחדש הזה (שמות יב ו; גם יח; יט). — עַד היום: ותלד הבכירה בן ותקרא את שמו מואב הוא אבי מואב עַד היום (בראש' יט לז: גם לח). ויתצו את בית הבעל וישימהו למחראות עַד היום (מ"ב י כז).—ואמר בן סירא: ויתן בפלשתים ערים ועד היום שבר קרנם (ב"ס גנ"י מו ז).—עַד היום הזה: ויקרא אתה שבעה על כן שם העיר באר שבע עַד היום הזה (בראש' כו לג). ועי' יום. — עַד עצם היום הזה: ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עַד עצם היום הזה (ויקר' כג יד). ועי' עצם.—עַד יום: ואם לא יעלה הענן ולא יסעו עַד יום העלתו (שמות מ לז). ואת העם צוה יהושע לאמר לא תריעו וכו' עַד יום אמרי אליכם הריעו והריעתם (יהוש' ו י). ויהונתן בן גרשם בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני עַד יום גלות הארץ (שופט' יח ל).—ובמשנה: אל תפרוש מן הצבור ואל תאמין בעצמך עד יום מותך (הלל, אבו' ב ד).—ואמר הפיטן: כי לא תחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכו וחיה ועד יום מותו תחכה לו (ונתנה תקף, מוסף ר"ה).—עַד בקר, עַד הבקר: ולא תותירו ממנו עַד בקר והנתר ממנו עַד. בקר באש תשרפו (שמות יב י). ואת כל העדף הניחו לכם למשמרת עַד הבקר (שם יו כג). עֲדֵי ערב: יצא אדם לפעלו ולעבדתו עֲדֵי ערב (תהל' קד כג). ועי' ערב.—עַד עולם: כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתננה ולזרעך עַד עולם (בראש' יג יה). — ובמשנה: לעולם אוכל פירי פירות עד שיכתוב לה דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן ובפירי פירותיהן עד עולם (כתוב' ט א).—עַד דור ודור: לא תשב לנצח ולא תשכון עַד דור ודור (ישע' יג כ). — עֲדֵי עַד, עי' ב. עַד. — עַד שבע פעמים: ויזורר הנער עַד שבע פעמים ויפקח הנער את עיניו (מ"ב ד לה). — ואמר בן סירא: אל [תבחר] בזדון מצליח זכר כי עד מות לא ינקה (ב"ס גנ"י ט יב).—עַד בלי: יפרח בימיו צדיק ורב שלום עַד בלי ירח (תהל' עב ז). ועי' בלי.—עַד בלתי: ויכו אותם (את אנשי העי) עַד בלתי השאיר להם שריד ופליט (יהוש' ח כב; י לג; יא ח; מ"ב י יא). ועי' בלתי. — עַד מן: עַד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום (ויקר' כג יו). — עַד אחר: ואמרה אשר לא יפתחום (את שערי ירושלים) עַד אחר השבת (נחמ' יג יט).— מן...עד: ויעמד העם על משה מן הבקר עַד הערב (שמות יח יג). נזיר אלהים יהיה הנער (שמשון) מן הבטן עַד יום מותו (שפט' יג ז). — ואמר בן סירא: מיום צאתו מרחם אמו עַד יום שובו אל אם כל חי (ב"ס גנ"י מ ג).—מעולם עַד עולם: בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם עַד עולם אתה אל (תהל' צ ב).—ולפני מקור: בזעת אפיך תאכל לחם עַד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת (בראש' ג יט). ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עַד עלות השחר (שם לב כה; גם ח ז; יט כב; כז מה; לג ג; לד ה; מג כה). ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה והיתה גאלתו עַד תם שנת ממכרו (ויקר' כה כט). וגם יד יי' היתה בם להמם מקרב המחנה עַד תמם (דבר' ב יה). לא יתיצב איש בפניך עד השמדך אתם (שם, ז כד). ויחילו (עבדי עגלון) עַד בוש והנה איננו פתח דלתות העליה (שפט' ג כה). ויתחרשו (העזתים) כל הלילה לאמר עַד אור הבקר והרגנהו (שם יו ב). והכית את ארם באפק עַד כלה (מ"ב יג יז).—ואמר בן סירא: עד כלותו לשרת מזבח ולסדר מערכות עליון (ב"ס גנ"י נ יד).—ובמשנה: בין תכלת לכרתי (קוראים שמע ובוקרח) עד הנץ החמה (כי אליעזר, ברכ' א ב).—ולפני תח"פ, עַד אנה,

עד הנה, עד כה, עד כמה, עד מתי, עד עתה, עי' ערכים אלו במקומם. — עד כן, עד עכשו: **וליהודים ולכהנים** וכו' עד כן לא הגדתי (נחמ' ב יז).—**עד מה, מה: כי אם יהיה לבער קין עד מה אשור תשבך** (במד' כד כב). **בני איש עד מה כבודי לכלמה** (תהל' ד ג; גם כד ע; עט ה; פט מז). — **ולסמן את הזמן שבין** שני גבולות, משך הזמן, בינתים, während; pendant; during: והיה בעבר כבודי ושמתיך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד עברי (שמות לג כב). ואהוד נמלט עד התמהמהם (שפט' ג כו). ויתפלל אל יי' ויאמר אנה יי' הלא זה דברי עד היותי על אדמתי (יונה ד ב). **כמה לא תשעה ממני לא תרפני עד בלעי רקי** (איוב ז יט).—ולפני שם: ויהי כראות יהורם את יהוא ויאמר השלום יהוא ויאמר מה השלום עד[1]) זנוני איזבל אמך וכשפיה הרבים (מ"ב ט כב). **כי רננת** רשעים מקרוב ושמחת חנף עדי רגע (איוב כ ה).— ורגיל בתלמו': תפלת השחר עד חצות (ברכ' ד א). כיוצא בו המשכיר בית לחבירו עד הגשמים (שביע' ט ז). עד ימיו (של יוחנן כהן גדול) היה פטיש מכה בירושלים (סוט' ט י). עד הקציר עד הבציר עד המסיק אינו אסור אלא עד שיגיע (נדר' ח ג). עד אברהם לא היה זקנה (ב"מ פז.).—ובסהמ"א: ונמצא הראשונים אמרו בחכמה וכו' עד שבכאן חכמה לא נמצא השלמות בה עד הפלוסוף ובכאן הכמה לא נמצא השלמות בה עד גלינוס (רלב"ג, מלחמ' ה' ה א יח).—*ואחרי שלילה: התקינו שלא יהו מקבלין (עדות החודש) אלא עד המנחה (ר"ה ד ד). הפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא עד הצות (זבח' ה ח). נולד לו (לבכור) מום וכו' לאחר שנתו אינו ראוי לקימו אלא עד שלשים יום (בכור' ד ב).—מן... ועד: מעצרת ועד החג מביא (בכורים) וקורא מן החג ועד הנוכה מביא ואינו קורא (ר' יהודה, בכורים א ו). אמר לו (ר' דוסא בן הרכינס לר' יהושע) אם באין אנו לדון אחר בית דינו של רבן גמליאל צריכין אנו לדון אחר כל בית דין ובית דין שעמד מימות משה ועד עכשיו (ר"ה ב ט). המשכיר בית לחבירו בימות הגשמים אינו יכול להוציאו מן החג ועד הפסח (ב"מ ה ו). עשרה דורות מאדם ועד נח וכו' עשרה דורות מנח ועד

[1]) [כמו בעוד, כל זמן שמתקימים זנוני אזבל. ורד"ק התקשה לפרש: מה ענין השלום שיגיע עד זנוני אמך, ע"כ.]

אברהם להודיע כמה ארך אפים לפניו (אבות ה ב).— מכאן... ועד: (הרי זה גיטך) על מנת שתתני לי מכאן ועד שלשים יום (גיט' ז ה). ועי' מכאן. — **ג)** לסמן את הגבול הקיצוני של פעולה, במשמ' ערך הפלגה של תה"פ. — עד מאד, עי' מאד. — עד מהרה: השלח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו (תהל' קמז יח).—עד אין: כי אפפו עלי רעות עד אין מספר (שם מ יג). — עד אפס: הוי מגיעי בית בבית שדה בשדה יקריבו עד אפס מקום (ישעי' ה ח). — ובמשמ' אפילו: וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד (שמות ט ז; גם יד כח; שפט' ד יו; ש"ב יז כב). **אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל** (דבר' ב ה). ויאמר המלך לאסתר במשתה היין מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עד **חצי** המלכות ותעש (אסת' ה ו; גם ז ב). שבעים בלחם נשכרו ורעבים חדלו עד[1]) עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אמללה (ש"א ב ה). הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים **לא זכו בעיניו** (איוב כה ה).—ובהשואה, עד מדרגת, כמו: מן השלשה הכי נכבד ויהי להם לשר ועד השלשה לא בא (ש"ב כג יט). כי עד סירים סבכים וכסבאם סבואים אכלו כקש יבש מלא (נחום א י). ולשמעי בנים ששה עשר ובנות שש ולאחיו אין בנים רבים וכל משפחתם לא הרבו עד בני יהודה (דה"א ד כז).—ובתלמו': עד כמה הוא נותן לפועלים עד שליש יתר מכאן קוצר כדרכו והולך (כלא' ז ו). עד כמה מזמנין עד כזית ר' יהודה אומר עד כביצה (ברכ' ז ב). תולה (האשה כתם דם שנמצא בבגדה) בפשפש ועד כתורמוס (ר"ג ברי צדוק, נדה נח:).—אמר לו בן עזאי (לר"ע) עד כאן העזת ברבך אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך (ברכ' סב.). בעו מיניה מרב עולה עד היכן כיבוד אב ואם אמר להם צאו וראו מה עשה נכרי אחד באשקלון וכו' (קידוש' לא.). — **ד)** בהוספת ל־ לחזוק, עד ל־, ע"פ רב בספרים המאחרים, במקום: וילכו למבוא גדר עד למזרח הגיא לבקש מרעה לצאנם (דה"א ד לט; גם יב יז). וירדפם אסא והעם אשר עמו עד לגרר (דה"ב יד יב). כי עונתינו רבו למעלה ראש ואשמתנו גדלה עד לשמים (עזר' ט ו).—עד לבוא: והארץ הגבלי וכל הלבנון מזרח השמש מבעל גד תחת הר חרמון עד לבוא חמת

[1]) [אולם אפשר שהנכחה משבשת, עי' בפרושו של סגל.]

(יהוש׳ יג ה). חמשת סרני פלשתים וכל הכנעני והצידני והחוי ישב הר הלבנון מהר בעל חרמון עַד לבוא חמת (שפט׳ ג ג). ולמזרח ישב עַד לבוא מדברה למן הנהר פרת (דהי״א ה ט). ויקהל דויד את כל ישראל מן שיחור מצרים וְעַד לבוא חמת להביא את ארון האלהים מקרית יערים (שם יג ה). ויצא שמו (של עזיהו) עַד למרחוק כי הפליא להעזר (דהי״ב כו יח).—ובזמן: ואני ישב משומם עַד למנחת הערב (עזר׳ ט ד). כי אמר דויד הניח יי׳ אלהי ישראל לעמו וישכן בירושלם עַד לעולם (דהי״א כג כה).—ובמשנה: אין פוחתין מששה טלאים המבוקרין בלשכת הטלאים וכו׳ ומוסיפין עד לעולם אין פוחתין משתי חצוצרות ומוסיפין ע ד לעולם וכו׳ אין פוחתין משנים עשר לוים עומדין על הדוכן ומוסיפין ע ד לעולם (ערכי׳ ב ה ו).—ועם מקור: ויהי כעבר הצהרים ויתנבאו (נביאי הבעל) עַד לעלות המנחה (מ״א יח כט). יעמדו נא שרינו לכל הקהל וכל אשר בערינו ההשיב נשים נכריות יבא לעתים מזמנים ועמהם זקני עיר ועיר ושפטיה עַד להשיב חרון אף אלהינו ממנו (עזר׳ י יד). לא ירפך ולא יעזבך עַד לכלות כל מלאכת עבודת בית יי׳ (דהי״א כח כ). וישמחו כל השרים וכל העם ויביאו וישליכו לארון עַד לכלה (דהי״ב כד י; גם לא ח; כו יו; לב כד). — ובמשמ׳ תה״פ, להפלגה: כי לעת יום ביום יבאו על דויד לעזרו עַד למחנה גדול כמחנה אלהים (דהי״א יב כג). ויתנו העמונים מנחה לעזיהו וכו׳ כי החזיק עַד למעלה (דהי״ב כו ח). ועי׳ ערך מעלה.—וישרפו לו (לאסא) שרפה גדולה עַד למאד (שם יו יד). ויאמר יחזקיהו המלך והשרים ללוים להלל ליי׳ בדברי דויד ואסף החזה ויהללו עַד לשמחה (שם כט ל). ויאמר אליו עזריהו הכהן הראש לבית צדוק ויאמר מהחל התרומה לביא בית יי׳ אכול ושבוע והותר עַד לרוב וכו׳ (שם לא י). ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנבאיו עַד עלות חמת יי׳ עַד לאין מרפא (שם לו יו).—*עַד לחייו: כל מי שיאמר לי קודם שאכנס לגדולה זו הכנס רוצה אני שארד עמו עַד להייו (יהודה בן טבאי, חדר״כ י ג).

—ב) מלת הקשור (bis; jusque; until—א) של הזמן עם פעל עבר המוסב על זמן שעבר: וילכו ויבאו ההרה וישבו שם שלשת ימים עַד שבו הרדפים (יהוש׳ ב כב). וישקו איש את רעהו ויבכו איש את רעהו עַד דוד הגדיל (ש״א כ מא). ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הצור מתחלת קציר עַד נתך מים עליהם מן השמים (ש״ב כא י). כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עַד הכרית כל זכר באדום (מ״א יא יו). ויבא (יהוא) שמרון ויך את כל הנשארים לאחאב בשמרון עַד השמדו (מ״ב י יז). תמים אתה בדרכיך מיום הבראך עַד נמצא עולתה בך (יחזק׳ כח יה).—ומוסב על זמן העתיד: וארבעה אנשים היו מצרעים פתח השער ויאמרו איש אל רעהו מה אנחנו ישבים פה עַד מתנו (מ״ב ז ג). ועברו העברים בארץ וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון עַד קברו אתו המקברים (יחזק׳ לט יה). ועשה כרצנו המלך ויתרומם ויתגדל על כל אל ועל אל אלים ידבר נפלאות והצליח עַד כלה זעם (דני׳ יא לו).—ועם פעל עתיד על זמן עבר: וידם השמש והירח עמד עַד יקם גוי איביו (יהוש׳ י יג). עַד אבוא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם (תהל׳ עג יז). הן הוחלתי לדבריכם אזין עַד תבונותיכם עַד תחקרון מלין (איוב לב יא).—ועל זמן העתיד: ויאמר יהודה לתמר כלתו שבי אלמנה בית אביך עַד יגדל שלה בני (ברא׳ לח יא). וחנה לא עלתה כי אמרה לאישה עַד יגמל הנער והביאתיו (ש״א א כב). ויאמר המלך שבו בירחו עַד[1]) יצמח זקנכם ושבתם (ש״ב י ה). ונגלה באזני יי׳ צבאות אם יכפר העון הזה לכם עַד תמתון (ישע׳ כב יד; כו כ; לב ה; סב א; ז). ובצל כנפיך אחסה עַד יעבר הוות (תהל׳ נז ב). שעה מעליו ויחדל עַד ירצה כשכיר יומו (איוב יד ו; גם כז ה).—ואחר מלת השלילה: לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו עַד כי יבא שילה (ברא׳ מט י). הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עַד יאכל טרף (במד׳ כג כד). לא יכהה ולא ירוץ עַד ישים בארץ משפט (ישע׳ מב ד). וגם עד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני עַד אגיד זרועך לדור לכל יבוא גבורתך (תהל׳ עא יח; גם קיב ח). הן אל לא ימאס תם ולא יחזיק ביד מרעים עַד[2]) ימלה[3]) שחוק פיך ושפתיך תרועה (איוב ח כ-כא)—ואמר בן סירא: שועת דל עבים חלפה ועד תגיע לא תנוח לא תמוש ע ד יפקוד אל (ב״ס גני׳ לב כא; גם כב; כג; כד; כה). —ואמר המשורר: אמיר בושם אשר רוח תניפו לכל רוח עדי נקרא הפכפך בעת ארים שמו נהפך לאויב והוא סבב לדמי עד ישופך (ראב״ע, אמיר). רעות עלי

1) [בדהי״א (יט ה): עד אשר.]
2) [אולי נקד עֹד.]
3) [כך הכתיב, והקרי: ימלא.]

אפפו עד עצמותי רחפו ואויבים שמך גדפו ולא אספו אבל יספו (הוא, איך מגר).—עַד אשר, עם פעל עבר של זמן העבר: ויקח את העגל אשר עשו וישרף באש ויטחן עַד אשר דק (שמות לב כ). והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עַד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמנה שנה (דברי ב יד). וכל ישראל עברים בחרבה עַד אשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן (יהוש' ג יז; גם ח כו). ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה על יבין מלך כנען עַד אשר הכריתו את יבין מלך כנען (שפטי' ד כד). ולא האמנתי בדברים עַד אשר באתי ותראינה עיני (מ"א י ז; יז יז). וימאס יי' בכל זרע ישראל ויענם ויתנם ביד שסים עַד אשר השליכם מפניו (מ"ב יז כ; כג; כח יו).—ועל זמן העתיד: ואם אל עיר יאסף והשיאו כל ישראל אל העיר ההיא חבלים וסחבנו אתו עד הנחל עַד אשר לא נמצא שם גם צרור (ש"ב יז יג). יען בצד ובכתף תהדפו ובקרניכם תנגחו כל הנחלות עַד אשר הפיצותם אותנה אל החוצה (יחזקי לד כא).—ועם פעל עתיד על זמן העתיד: וישבת עמו ימים אחדים עַד אשר תשוב חמת אחיך (ברא' כז מד; גם כט ח). מעט מעט אגרשנו מפניך עַד אשר תפרה ונחלת את הארץ (שמות כג ל; גם כד יד) איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב בקדשים לא יאכל עַד אשר יטהר (ויקרי כב ד). עד חדש ימים עַד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא (במדי יא כ; גם כ יז). וילך דוד משם מצפה מואב ויאמר אל מלך מואב יצא נא אבי ואמי אתכם עַד אשר אדע מה יעשה לי אלהים (ש"א כב ג). אלך אשובה אל מקומי עַד אשר יאשמו ובקשו פני (הושי ה יה).—ואמר בן סירא: עד אשר יועיל יהתל בך פעמים שלש יעריצך (ב"ס גני' יג ז).—ועל זמן העבר: ויצא יונה מן העיר וישב מקדם לעיר ויעש לו שם סכה וישב תחתיה בצל עַד אשר יראה מה יהיה בעיר (יונה ד ה). תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי ולבי נהג בחכמה ולאחז בסכלות עַד אשר אראה איזה טוב לבני האדם אשר יעשו תחת השמים (קהלי ב ג).—עַד אשר אם, עַד עם: כי לא אעזבך עַד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך (ברא' כח יה). ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עַד אשר אם הביאנם אל מקומם (במד' לב יז). עַד אשר אם שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם (ישעי' ו יא). ותאמר (רבקה לאליעזר) גם לגמליך אשאב עַד אם כלו לשתות (ברא' כד יט; גם לג). אלף אחד מפני גערת אחד מפני גערת חמשה תנסו עַד אם נותרתם כתרן על ראש ההר וכנס על הגבעה (ישעי' ל יז). עם הנערים אשר לי תדבקין עַד אם כלו את כל הקציר אשר לי (רות ב כא).—עַד כי: ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עַד כי גדל מאד (ברא' כו יג; גם מא מט). הוא קם ויך בפלשתים עַד כי יגעה ידו (ש"ב כג י). ויצא שמו (של עזיהו) עד למרחוק כי הפליא להעזר עַד כי חזק (דה"ב כו יה). לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו עַד כי יבא שילה ולו יקהת עמים (ברא' מט י).—ואמר המשורר: ואשיג אל קצת תאות לבבי על ידי מרמה וכל מה שיהיה שוה עדי כי תאדים שלמה עדי ארדוף ואשיגה ואכה עדי חרמה (רא"ע, הרחקת כליל).—עַד שַׁ־, שֶׁ־, עם פעל עבר: חדלו פרזון בישראל חדלו עַד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל (שפטי ה ז). כמעט שעברתי מהם עַד שמצאתי את שאהבה נפשי אחזתיו ולא ארפנו עַד שהביאתיו אל בית אמי ואל חדר הורתי (שה"ש ג ד).—עם פעל עתיד: השבעתי אתכם בנות ירושלם וכו' אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עַד שתחפץ (שם ב ז; גם יז; ג ה; ד ו; ח ד).—ורגיל מאד בתו"מ: מאימתי קורין את שמע בערבית וכו' רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר (ברכי א א). הבריסין והברדסין וכו' לא ילבש בהן עד שיבדוק (כלאי ט ז). אוכלין ארעי מן העיסה עד שתתגלגל בחטים (חלה ג א). מותר המת יהא מונח עד שיבא אליהו (ר"מ, שקל' ב ה). היה עומד בתפלה ומים שותתין על ברכיו פוסק עד שיכלו המים וחוזר ומתפלל (ברכי כב:).—ואחר שלילה: האשה שהלך בעלה וצרתה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך לא תנשא ולא תתיבם עד שתדע שמא מעוברת היא צרתה (יבמי טז א). רבי יהודה אומר אמר קונם יין שאיני טועם עד שיהא הפסח אינו אסור אלא עד לילי הפסח וכו' קונם בשר שאיני טועם עד שיהא הצום אינו אסור אלא עד לילי הצום וכו' ר' יוסי בנו אומר אמר קונם שום שאיני טועם עד שתהא שבת אינו אסור אלא עד לילי שבת (נדר' ח ה-ו). האשה שהיא יצאה ליהרג אין ממתינין לה עד שתלד ישבה על המשבר ממתינין לה עד שתלד (ערכי א ד). לא היה המקטיר מקטיר (את הקטורת) עד שהממונה אומר לו הקטר (תמיד ו ג).—וביחוד לחביע תנאי, במשמ' אלא אם: אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו (ברכי ח ו). וכל

מי שאינו צריך ליטול (מן הצדקה) ונוטל אינו מת מן הזקנה עד שיצטרך לבריות וכל מי שצריך ליטול ואינו נוטל אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו (פאה ח ט). קטנה שאמרה התקבל לי גיטי אינו גט עד שיגיע גט לידה (גיטי׳ ו ג). המגדף אינו חייב עד שיפרש השם (סנה׳ ז ה). ומודה ר״ע (לחכמים) שאין מביא את מעילתו עד שתתודע לו ויביא עמו אשם ודאי (כרית׳ ה ג). — ואלא עַד: אין מעידין (לאשה שמת בעלה) אלא עד שתצא נפשו ואפילו ראוהו מגוייד וצלוב והיה אוכלת בו (יבמ׳ טז ג). קונם יין שאיני טועם היום אינו אסור אלא עד שתחשך (נדר׳ ח א). — ובכסהמ״א: הידעת כל מה שאתה חייב לדעתו מן המצות אשר אינך רשאי להתעלם בהם ואין ראוי לך לפשוע בהם עד שנפנית להשוב בשאלות נכריות אשר לא תקנה בהם מעלה יתירה בתורתך ואמונתך (ר״י א״ת, חו״ה הקדמ׳ 11). — ב) במשמ׳ מישך הזמן, בינתים: ויהי עַד דבר שאול אל הכהן וההמון אשר במחנה פלשתים וילך הלוך ורב (ש״א יד יט). יפלו במכמריו רשעים יחד אנכי עַד אעבור (תהל׳ קמא י). עַד[1]) זה מדבר וזה בא וכו׳ (איוב א יח). ויאמר להם לא יפתחו שערי ירושלם עד חם השמש ועַד הם עמדים יגיפו הדלתות ואחזו (נחמ׳ ז ג). — עַד שֶׁ־: עַד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו (שה״ש א יב). — ובתו״מ: התיבון הרי אנשי כנסת הגדולה קראו אותו אברם אתה הוא יי׳ האלהים אשר בחרת באברם שנייא היא שעד שהוא אברם בחרת בו (ירוש׳ ברכ׳ א ט). מנין לרבות העופות והמנחות עד שאני[2]) מרבה לוג שמן של מצורע ת״ל אשר הם מקדישים לי (זבח׳ מג.). כך הקב״ה מראה להם לצדיקים עד שהם בעולם הזה מתן שכרן מה שהוא עתיד ליתן להם לעתיד לבא והם ישנים (רבי אלעזר, מד״ר בראשי׳ סב). אמרו להן הנוגשים אם אתם הולכים לישן בבתיכם עד שאנו משלחין אחריכם בבקר היום עולה לשעה ולשתים ואין אתם משלימין את הסכום שלכם שנאמר והנוגשים אצים לאמר (שם שמות א). תמן תנינן נותנין לבתולה שנים עשר חדש משתבעה הבעל לפרנס את עצמה ואני לא עשיתי כן אלא עד שאתם עוסקין בטיט ולבנים קפצתי וגאלתי אתכם (שם שה״ש, אתי מלבנון). עד שאתם בציון לא גליתם (ויהי בעת שפרחה, פסיק׳ רבתי כו). שמא יעשו תשובה עד שהם נתונים בתוך ארצם והוא עושה לנו כדרך שעשה לסנהריב (ותאמר ציון, שם לא). — עַד לא, לפני, קודם: עַד לא עשה ארץ וחוצות וראש עפרות תבל (משלי ח כו). — וכן עַד אשר לא: וזכר את בראיך בימי בחורותיך עַד אשר לא יבאו ימי הרעה (קהל׳ יב א; ב; ו). — ובתו״מ עַד שלא: מעשה בצדוקי אחד שהיה דר עמנו במבוי ירושלם ואמר לנו אבא מהרו והוציאו את (כל) הכלים למבוי עד שלא יוציא ויאסור עליכם (רבן גמליאל, עירובי׳ ו ב). דרך ת״ח עד שלא היתה בתו יוצאת מאצלו אומר לה כל נדרים שנדרת בתוך ביתי הרי הן מופרין (נדר׳ י ד). מתו בעליהן עד שלא שתו בש״א נוטלות כתובה ולא שותות (סוטי׳ ד ב). בא סימן התחתון עד שלא בא העליון או חולצת או מתיבמת (נדה ו א). ספינה הבאה לים אין יוצאין מתוכה ליבשה אלא אם כן היתה בתוך התחום עד שלא חשיכה (תוספת׳ שבת יג (יד) יא). הפוסק צדקה עד שלא זכו בה פרנסין אין רשאי לשנותן לדבר אחר אלא מדעתן (שם מגל׳ ג (ב) ד). שחטה עד שלא חשיכה מותר לשחוט את בתה משחשיכה אסור (שם חול׳ ה (ו) א). לאחד שיצא ליהרג הוא ובניו אמר לספקלטור הרגני עד שלא תהרוג את בניי (ספרי במד׳ לא). שלח המלך והביאו וחייבו לקטוע את ראשו עד שלא יצא ליהרג אמר המלך מלאו לו מדה של דינרים זהב והוציאו לפניו (שם קלא). קצירת שיבולת הראשונה דומה למירוחו עד שלא קצר שיבולת הראשונה לא נתחייבה שדהו פיאה (ר׳ יוסי, ירוש׳ פאה א א). שלח להם כך אמר אבא ק״פ שנה עד שלא חרב הבית פשטה המלכות על ישראל (ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי, שבת טו.). משך חמריו ופועליו והכניסן לתוך ביתו בין פסק עד שלא מדד ובין מדד עד שלא פסק שניהן יכולין לחזור בהן (ב״ב פה:). אמר לבני העיר דעו שהמלך עליכם בכעס והוא מבקש לשלוח לגיונות על העיר להחריבה צאו ופייסוהו ויחזור אצלכם עד שלא ירחיק מכם (רשב״ג בשם ר׳ יוחנן, פסיק׳ דר״כ, זכור קנו:). עד שלא יצרתיך במעי אמך מניתיך להיות מתנבא על עמי (ויהי בעת שפרחה, פסיק׳ רבתי כו). בשר ודם מבקש לצור צורה כמה סממנין צריך להביא עד שלא צר אותה אבל הקב״ה צר צורה מתוך טיפה אחת (תנחומ׳ תזריע ג). ועשה שם (באלוני ממרי) עשר שנים עד שלא נשא

1) [אולי נקד עֹד, כמו בפי״ו, יז, וכן בנחמ׳.]

2) [אחרי שאני מרבה אורבה עמהם אף לוג שמן (רש״י).]

את חגר (סע"ר א). שבעה דברים נבראו עד שלא נברא העולם ואלו הן תורה וגיהנם וגן עדן וכו' (פדר"א ג).—וקודם עד שלא: אילו היה כתיב בשמי ניחת הוא יאות לית כתיב אלא מפני שמי ניחת הוא קודם עד שלא הזכיר את השם כבר ניחת הוא (ר' אבון, ירוש' ברכ' א ח). ויטע יי' אלהים גן בעדן דבית ינייי אמי למה הוא מזכיר שם מלא במטעת הזו שמתחילת ברייתה היא צריכה כיוון קודם עד שלא נוצרה ממעי אמה אדם צריך לכוין את רוחותיה (מד"ר בראש' טו, תיאוד'). וכל יצר מחשבות מבין קודם עד שלא נוצר יציר מחשבתו גלויה לפניו (מדר' שמואל ה).—ובכהמ"א: שלשה כתבים שלח יהושע עד שלא נכנס לארץ (רמב"ם, מלכים ו ה).—ועם השנות הפעל, במשמ' קדם... אח"כ: עד שלא נמחקה המגילה אמרה איני שותה מגילתה נגנזת וכו' נמחקה המגילה ואמרה וכו' (סוט' ג ג). לא נתן מן הגדיש נותן מן הכרי עד שלא מירח ואם מירח מעשר ונותן לו (תוספת' פאה א ה). כשבא עני ועמד על פתחו של בעל הבית ואמר להם אכיכם יש בכאן יאמרו לו הן בוא והכנס עד שלא נכנס ושולחן [היה ערוך] לפניו נכנס ואכל ושתה וברך לשם שמים (אדר"נ ז). היה יודע לו עדות בשטר עד שלא נעשה גזלן ונעשה גזלן הוא אינו מעיד על כתב ידו אבל אחרים מעידין (ב"ב קנט.). הכנס ורחוץ ושקול עצמך עד שלא תכנס ומאחר שתכנס הלך כיון שיצא ושקל עצמו לא חסר כלום (ר' מאיר, מד"ר בראש' ד).—עד שלא ועכשו ש...: רבא בתר צלותיה אמר הכי אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי (ברכ' יז.). אמר עד שלא מלתי היו העוברים והשבים באים אצלי עכשיו שמלתי לא יבואו אמר לו הקב"ה עד עתה היו בני אדם ערלים באים אצלך עכשיו אני ופמליא שלי נגלים עליך (מד"ר בראש' מח).—עד שלא... כיון ש־: על פני כל אחיו ישכון הכא את אמר ישכון ולהלן את אמר נפל אלא כל הימים שהיה אברהם קיים ישכון וכיון שמת נפל עד שלא פשט ידו במקדש ישכון כיון שפשט ידו במקדש נפל וכו' (שם מה, תיאודו'). שכן אמר ר' עד שלא חטא אדה"ר היה שומע קול הדבור עומד על רגליו ולא היה מתיירא כיון שחטא כששמע קול הדבור נתיירא ונתחבא (שם שה"ש, הנה מעתו). תני עד שלא יתלה אדם אוכל מה שמוציא כיון שתלה מבקש

לאכול כל מיני תיני תענוגים (שם, סמכוני באשישות). למלך שהיתה לו בת קטנה עד שלא הגדילה ובאת לידי סימנין היה רואה אותה בשוק מדבר עמה במבואות מדבר עמה כיון שהגדילה וכו' אמר אין כבודה של בתי שאהא מדבר עמה בפרהסיא אלא עשו לה פאפיליון (ר' יהודה בר' אלעאי, פסיקי דר"כ, ויהי ביום כלת משה, בובר).—וביחוד עד שלא... מש־: נטמאת מנחתה עד שלא קדשה בכלי הרי היא ככל המנחות ותפדה ואם משקדשה בכלי וכו' (סוט' ג ו). שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה בצדה ואין ידוע אם עד שלא נגחה ילדה אם משנגחה ילדה משלם חצי נזק לפרה ורביע נזק לולד (ב"ק ה א). שמין את האשה כמה היא שוה עד שלא ילדה וכמה היא יפה משילדה (שם ד). התורם חבית של יין ונמצאת של חומץ אם ידוע שהיתה של חומץ עד שלא תרמה אינו תרומה ואם משתרמה החמיצה הרי זו תרומה (כצ', שם תרומ' ד ז). הנותן שדהו קבלה לעמי הארץ עד שלא באו לעונות המעשרות צריך לעשר על ידן משבאו לעונת המעשרות אינו צריך לעשר על ידן (תוספת' דמאי ז יב). עד שלא נבחר בית עולמים היתה ירושלים ראויה לשכינה משנבחר בית עולמים יצאת ירושלים (מכיל', מסכ' דפסחי' פתיחת'). בוא וראה מה כח עבירה קשה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה לא היו בהם זבים ומצורעים ומשפשטו ידיהם בעבירה היו בהם זבים ומצורעים (רבי יוסי הגלילי, ספרי במדב' א). עד שלא נחתם גזר דין ישא ד' פניו אליך ומשנחתם גזר דין אשר לא ישא פנים וכו' (שם מב). זה שהוא עומד ומתפלל צריך לישב שתי ישיבות אחת עד שלא יתפלל ואחת משיתפלל (ר' יהושע בן לוי, ירוש' ברכ' ה א). השכים לשנות עד שלא קרא ק"ש צריך לברך משקרא ק"ש אין צריך לברך שכבר נפטר באהבה רבה (ר' יהודה בשם שמואל, שם בבלי. יא:). עד שלא נכנסו ישראל לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירה משנכנסו לארץ לא הוכשרו כל ארצות לומר שירה (ערכי' י:). כמה ששנו רבותינו עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות ומשהוקם נאסרו הבמות ועבודה בכהנים (מד"ר במדי' ד). עד שלא נכנסו לארץ ישראל היו מברכין ברכה אחת הזן את הכל משנכנסו לארץ ישראל היו מברכין על הארץ ועל המזון (שם כג). עד שלא הכיר (אחשורוש באסתר) שהיא יהודית היה מספר עמה על ידי

מתורגמן משהכיר בה התחיל לספר עמה בעצמו (ר' אבין, תנחומי' אמור ה).—ועם פעל עתיד: עד שלא יחטא אדם נותנים לו אימה ויראה משהוא חוטא נותנים עליו אימה ויראה (ר' שמעון בן יוחאי, במדי' יא).—ובסהמ"א: לולבי זרדין והחרובין עד שלא ימתיקו כגרוגרת ומשימתיקו כמלא פי גדי (רמב"ם, שבת יח ו). ושאר כל הנכבשים בין משימתיקו בין עד שלא המתיקו נלקחין (הוא, מ"ש ונט"ר ז ח). ועי' מן.—לא... עד ש־, באותה המשמ': פעם אחת לא נכנסו לנמל עד שחשיכה אמרו לו לרבן גמליאל מה אנו לירד אמר להן מותרים אתם (עירובי' ד ג). כיון שהיה נותנו (את הבשר) לתוך פיו לא היה מתחיל לפוסקו עד שנשמתו יוצאה (ספרי במדי' לח). הנכנס לבית אל יאמר להם תנו לי ואוכל עד שיאמרו לו הם אכול (דר"א ח). לא שהה שלשה ימים עד שנתנוהו בקברו (תוספתי יוה"כ א ח). אמרו לא היו ימים מועטין עד שחיפו כהנים פני כל האולם בטבלאות של זהב (שם מנחי' יג יט). לא היו ימים מועטים עד שנפלה קטטה בין אשתו של אותו חסיד ובין אמה של אותה ריבה (ברכ' יח:). לא היו ימים מועטים עד שנפטר רבי יוסי בן קסמא והלכו כל גדולי רומי לקוברו (ע"ז יח.).—לא הספיק עַד ש־: סאה תרומה שנפלה למאה ולא הספיק להגביהה עד שנפלה אחרת הרי זו אסורה (תרומ' ה ה).—ובסהמ"א: וכן סנדל שהוא טמא מדרס ונפסקה אחת מאזניו ותיקנה טמא מדרס וכו' לא הספיק לתקן את הראשונה עד שנפסקה השנייה או שנפסק עקיבו או ניטל חטמו או נחלק לשנים טהור (רמב"ם, כלים ז יב). ועי' ב.ספק, הִפע' ב).—ובלי מלת השלילה באותה המשמ': האשה שהפקידה עיסתה או שמכרתו או שנתנתו במתנה עד שיתגלגל בחיטין ותיטמטים בשעורין וכו' (תוספתי חלה א יא). כיון שאמרו למשה נשלחה אנשים לפנינו התחיל משה עומד ותוהא אמר אפשר לי לעשות דבר עד שאמלך בהקב"ה (מד"ר במדי' טז). אמר משה לפנחס ולאנשי הצבא יודע אני שבלעם הרשע הוא שם ליטול שכרו עד שהזאב בא לצאן פרשו לו מצודה (שם כב). תן דעתך עד שיצא מפיך (דא"ז ג).—וקדם במעלה, להביע חשיבותה של פעולה אחת מחברתה: עד שפותחי' לו בכבוד אביו ואמו יפתחו לו בכבוד המקום (ר' אלעזר, נדרי' ט א). עד שאנו למדים מן הקנה נלמד מן השֵׂער (ר"ע, נגע' י א).

עד שאתם מתקנים את חשוטות בואו ותקנו את תפקחות (ר' יהושע, נדה ו יד). בימי טרוגיונוס הרשע נולד לו בן בתשעה באב והיו מתענין מתה בתו בחנוכ' והדליקו נירות ושלחה אשתו ואמרה לו עד שאת מכבי' את הברבריי בוא וכבוש את היהודים שמרדו בך (ירוש' סוכ' ה א). שאל רבי חנינא בן עגיל את ר' חייא בר אבא מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהם טוב ובדברות האחרונות נאמר בהם טוב א"ל עד שאתה שואלני למה נאמר בהם טוב שאלני אם נאמר בהן טוב אם לאו (ב"ק נד:). ר' יוסי מתיר בחרדל מפני שיכול לומר לו עד שאתה אומר לי הרחק חרדלך מן דבוראי הרחק דבורך מן חרדלאי (ב"ב יח.). א"ל (ר' יהושע לר' גמליאל) עד שאתה תמה עלי תמה על שני תלמידים שיש לך ביבשה רבי אלעזר חסמא ור"י בן גודגודא שיודעין לשער כמה טפות יש בים ואין להם פת לאכול ולא בגד ללבוש (הורי' י.). נכנס' מטרונה ולימדה עליהם סניגוריא א"ל אדוני המלך עד שאתה מביט באלו שאוכלין ושותין ומקללין אותך הביטה באילו שאוכלי' ושותי' ומברכי' אותך (מד"ר שה"ש, ברח דודי). לאדם שהוא בגליל ויש לו כרם ביהודה ואחד ביהודה ויש לו כרם בגליל אותו שבגליל הולך ליהודה לעדר את כרמו אותו שביהודה הולך לגליל לעדר את כרמו עמדו זה עם זה אמרו זה לזה עד שתבא אתה למקומי שמור שלי בתחומך ואני אשמור שלך בתחומי (תנחומי' קדוש' ו).—ג) עַד בכלל, הגבול המסֻמן נכלל בתוך המשמ' של עַד: איבעיא להו עד ועד בכלל או דילמא עד ולא עד בכלל (ברכ' כו:). איכא עד ועד בכלל ואיכא עד ולא עד בכלל (נדה כח:).

א. **עֵד**, ס"ז, כנ' עֵדִי, מ"ר עֵדִים, סמ' עֵדֵי, עֵידֵי, כנ' עֵדַי, עֵדִי, עֵדֶיךָ, עֵדֵיהֶם,—א) מי שראה בעיניו או שמע באזניו מעשה מן המעשים ויוכל להגיד בשעת הצֹרך כל מה שראה או שמע שבאמת כך וכך היה המעשה, Zeuge; témoin; witness: אם תענה את בנתי ואם תקח נשים על בנתי אין עמנו ראה אלהים עֵד ביני ובינך (בראשי' לא נ). ויאמר יהושע אל העם עֵדִים אתם בכם כי אתם בחרתם לכם את יי' לעבד אותו ויאמרו עֵדִים (יהושי' כד כב). ויאמר אליהם עֵד יי' בכם וְעֵד משיחו היום הזה כי לא מצאתם בידי מאומה ויאמר עֵד (ש"א יב ה). ואעידה לי עֵדִים נאמנים את

אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו (ישעי׳ ח ב). מי בהם יגיד זאת וראשנות ישמיענו יתנו עֵדֵיהֶם ויצדקו (שם מג ט). אתם עֵדַי נאם יי׳ ועבדי אשר בחרתי למען תדעו ותאמינו לי (שם י; גם מד ח-ט). הן עֵד[1] לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאמים (שם נה ד). ולעיני הָעֵדִים הכתבים בספר המקנה (ירמ׳ לב יב). ויאמר בעז לזקנים וכל העם עֵדִים אתם היום כי קניתי את כל אשר לאלימלך ואת כל אשר לכליון ומחלון מיד נעמי וכו׳ עֵדִים אתם היום ויאמרו כל העם אשר בשער והזקנים עֵדִים (רות ד ט-יא). — ודבר לא בע״ח, כמו אות וזכרון כי כך וכך היה הדבר: ועתה לכה ונכרתה ברית והיה לְעֵד ביני ובינך (בראשי׳ לא מד; גם מח). למען תהיה לי השירה הזאת לְעֵד בבני ישראל וכו׳ היה כי תמצאן אתו רעות רבות וצרות וענתה השירה הזאת לפניו לְעֵד כי לא תשכח מפי זרעו (דברי׳ לא יט-כא; גם כו). ונאמר נעשה נא לנו לבנות את המזבח לא לעולה ולא לזבח כי עֵד הוא בינינו וביניכם ובין דורותינו אחרינו וכו׳ ולא יאמרו בניכם מחר לבנינו אין לכם חלק ביי׳ (יהושׁ׳ כב כו-כז). ביום ההוא יהיה מזבח ליי׳ בתוך ארץ מצרים וכו׳ והיה לאות וּלְעֵד ליי׳ צבאות בארץ מצרים (ישעי׳ יט יט-כ). כירח יכון עולם וְעֵד בשחק נאמן (תהלי׳ פט לח). ותקמטני לְעֵד היה ויקם בי כחשי בפני יענה (איוב טז ח). — ובפרט עֵד שמגיד בפני בית דין וכדומ׳ מה שהוא יודע בענין הנדון: ונסתרה (האשה) ונטמאה וְעֵד אין בה (במדי׳ ה יג; גם לה ל). על פי שנים עֵדִים או שלשה עֵדִים יומת המת לא יומת על פי עֵד אחד יד הָעֵדִים תהיה בו בראשונה להמיתו (דברי׳ יז ו-ז; גם יט יה). ואנכי היודע וָעֵד (ירמ׳ כט כג). והייתי עֵד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר (מלאׄ׳ ג ה). תחדש עֵדֶיךָ נגדי ותרב כעשתך עמדי (איוב י יז). גם עתה הנה בשמים עֵדִי ושהדי במרומים (שם טז יט). — עֵד אמת: והמה אמרו אל ירמיהו יהי יי׳ בנו לְעֵד אמת ונאמן (ירמ׳ מב ה). מציל נפשות עֵד אמת ויפיח כזבים מרמה (משלי יד כה). — עֵד אמונים: עֵד אמונים לא יכזב (שם ה). — עֵד שקר: ודרשו השפטים היטב והנה עֵד שקר העד שקר ענה באחיו (דברי׳ יט יח). אל תתנני בנפש צרי כי קמו בי עֵדֵי שקר ויפח חמס (תהלי׳ כז יב). יפיח כזבים עֵד שקר ומשלח מדנים בין אחים (משלי ו יט; גם יד ה). — עֵד שקרים: יפיח אמונה יגיד צדק וְעֵד שקרים מרמה (שם יב יז; גם יט ה; ט). עֵד כזבים: עֵד כזבים יאבד ואיש שמע לנצח ידבר (שם כא כח). — עֵד בליעל: עֵד בליעל יליץ משפט ופי רשעים יבלע און (שם יט כח). — עֵד חמס: אל תשת ידך עם רשע להית עֵד חמס (שמות כג א). כי יקום עֵד חמס באיש לענות בו סרה (דברי׳ יט טז). יקומון עֵדֵי חמס אשר לא ידעתי ישאלוני (תהלי׳ לה יא). — עֵד חנם: אל תהי עֵד חנם ברעך (משלי כד כח). — ב) כמו עֵדוּת: לא תענה ברעך עֵד[1]) שקר (שמות כ יג). ולא תענה ברעך עֵד שוא (דברי׳ ה כ). מפיץ וחרב וחץ שנון איש ענה ברעהו עֵד שקר (משלי כה יח). — ובתלמו׳: לידע להודיע ולהודע שהוא האל הוא היוצר וכו׳ הוא הדין הוא העד וכו׳ (רבי אלעזר הקפר, אבו׳ ד כב). סנהדרין שראו אחד שהרג את הנפש מקצתן נעשו עדים ומקצתן נעשו דיינין דברי רבי טרפון רבי עקיבא אומר כולן נעשו עדים ואין עד נעשה דיין (ר״ה כה:). העיד ר׳ יוסי הכהן ור׳ זכריה בן הקצב על בת ישראל שהורהנה באשקלון וריחקוה בני משפחתה ו ע ד י ה מעידים אותה שלא נסתרה ושלא נטמאה (כתובי כז:). (אם מסר לאומן) אפילו ב ע ד י ם נמי מתוך שיכול לומר לו החזרתיו לך כי א״ל לקוחה היא בידי מהימן (ב״ב מה.). ע י ד י חתימה כרתי וכו׳ ע י ד י מסירה כרתי (רכב״י, קידוש׳ מה.). — עֵד זומם, עֵדִים זוממים, עי׳ ערך זמם. — ודבר לא בע״ח: שאלו את ר״א ראשונים גדולים או אחרונים גדולים אמר להם תנו עיניכם בבירה אבא דאמרי אמר להם תנו עידיכם בבירה (יומי ע:). — ובמשמ׳ עֵדוּת, סִמָן: (על הצרור של בית הכסא) אם יש עליה ע ד[2]) מותר (רב ששת, שבת פא.). — ובסהמ״א: מי שנשבע שלא ידין אלא לפני הישיבה הקדושה ואמר לבעל דינו נכתוב טענותי וטענותיך ונעיד תחתיהם ע ד י ם ונשגר לפני גאון ונקח קניין כי לא נצא ממה שיחקק בתשובתו (גנזי שכטר ב, גינצבורג 62). ואין ירושה נעקרת מן היורשים

---

1) אולי זה במשמ׳ שופט, ואולי צ״ל עַד, וכו׳ ליום קומי לעַד כי משפטי וכו׳ (צפני׳ ג ח)?

1) [ואפשר שהוא אחד עם עַד א), ופרושו כמו עַד, בתור עַד.]

2) [רש״י: קנות המעיד שעשויה לכך מותר לטלטלה לקינות, ע״כ. ולדעת ר״ח הוא מן ג. עֵד, וז״ל: פירשו רבינו עד כגון סמרטוט או פקולין כדתנן התם מ[illegible]שת בב׳ עדים. [illegible]כ: וכן פרש רי״ף; ו[illegible], דעת הר[illegible] ז״ל. והערוך [illegible] שני [illegible]רושים.]

כי אם בעדים ב[רורים] (שם 217). לקיום השטר ובלא העדאת עדים שיעידו על כתב ידן (רש"י, כתוב' כא:). מי שירצה לשקר ירחיק עדיו (ר' משה מינץ, שו"ת כו). — ואמר המשורר: ידע לבב משכיל בוראו במעבדו כי כל מכחש בו הוא באמת עדו (ראב"ע, יסוד מורא, הקד'). — ובמשמ' ראיה: שבעתים עד שבעה דורות כי אין זאת המלה ארבעה עשר ולא שלש מאות ומ"ג והעד ואור החמה יהיה שבעתים וכו' (הוא, ברא' ד יח).

עֵד, ש"ז, — כמו א.עַד, גוף בהמה טרופה: **אם טרף** יטרף (החמור או השה שנתן לשמור) יבאהו עֵד[1]) הטרפה לא ישלם (שמות כב יב).

---

[1]) אונק' קרא עֵד ותרגם במשמ' עדות: אתי סהדין דתביר, ע"כ, ונראה כי לא קרא יבאהו אלא יָבִא. וכמו ת"א כך גם דעת ר' יוחנן בר יאשיה, אמר וז"ל: יביא עדים שנטרפה ויהא פטור מלשלם (מכי' מסכ' נזיקין טז). וכך גם רסע"ג: פליאת בשאהד. והשבע' קראו עַד וראו בו מלת הטעם עַד הרגילה וחברוה עם הטרפה: יביאהו (את בעל הטרפה) עד הטרפה, וכך גם דעת ר' יונתן: יביאהו עד הטרפה יוליך הבעלים אצל טרפה ויהא פטור מלשלם (מכי' שם). וכך גם רב כהנא: עד טרפה ישלם הטרפה עצמה לא ישלם (ב"ק י:). ואולם כ"ז דחוק. אך אחד מחכמי התלמוד פרש עד זה במשמ' אחרת: אבא שאול אומר יביא עדודה לבי"ד (שם ב"ק יא.). כך הגרסה בנוסח' הדפו': עדודה, בעין ושתי דלתין, ובכ"י וקצת דפו' ישנים הגרסה עדורה בריש אחרי הוו, וכך בפרוש הר"ח, ופרש: יביא הנבלה בבי"ד לשומה לניזק בתשלומים. ובהערוך הגרסה אדורה, באלף וריש. ולפי גרסה זו של הערוך הובאה מלה זו אדורה למעלה בערך אדורה. ורש"י מקים גרסת עדודה, והביא בשם רבו וז"ל: עדודה נבילה וכו' והכי משמע קרא יביאה עד יביא העדודה כדכתיב בבקר יאכל עד דהיינו שלל כדמתרגמינן עדאה מפי מורי, ע"כ. וכן דעת שאר המפרשים והפוסקים כי הכונה בהמלה שהשתמש בה אבא שאול כאן, לכל הגרסאות הכל אחד, היא להנבלה והסכרה מכרעת להגרסה עדודה, שלפי כך השתמש אבא שאול כאן במלה זו ולא במלה נבלה הרגילה, מפני שהוא פרש כך את המלה עד שבכתוב, כמו שהרגיש בזה מורו של רש"י. וזהו הפרוש היותר נאה להכתוב. ורגלים לדבר כי בימי אבא שאול היה נהוג המשקל עדודה במקום המשקל עד בזמן קדום. ונראה דעת מורו של רש"י כי זו היא המלה עד בהכתוב בבקר יאכל עד, ואפשר שבאמת גם כאן צריך לנקד העין בפתח, אבל מפני משא פנים להנקוד של המסורה קבעתי הצורה עד בצירה, שגם זה אפשר.

ג.עֵדִי[1]), מ"ר עִדִּים, — חתיכת בגד תשתמש בה האשה לקנח אותו מקום ולקליטת הדם בשעת וסתה: **ונהי כטמא כלנו וכבגד עִדִּים[2]) כל צדקתינו** (ישעי' סד ה). — ומצוי בתלמו': **כל אשה שיש לה וסת דיה שעתה והמשמשת בעדים[3]) הרי זו כפקידה** (נדה א א). **עד שהוא נתון תחת הכר ונמצא עליו דם עגול טהור משוך טמא** (שם ח ד). **כדי שתושיט ידיה ותטול העד מתחת הכר או מתחת הדלוסקמוס** (ראב"ל, תוספתי' שם א ח). **שימשה בעד אסורה לבית'** (ר' זעירא בר חייה בר אשי בשם רב, ירוש' שם ב ג). **עד שלפני תשמיש אינו ממעט כפקידה** (ר' יהודה בשם שמואל, בבלי שם ה.). — ועם ככ': **וזהו עדן[4]) של צנועות** (ר' אמי אמר ר' ינאי, שם יב.) — ובסהמ"א: **וכשתקנח האשה אחריה תראה על העד או שנראה לה אדמומית** (תשו' הגא' גנ"י, אסף 108). **אשה שהרגישה בעצמה שנפתח מקורה**

---

[1]) רק בעבר', ועי' הערה לקמן.

[2]) תרגמו השבע': ῥάκος ἀποκαθημένης, [מטלית של היושבת בנדה, וכך גם הירונ'.] י"ת: וכלבוש מרחק. רסע"ג: כת'וב דנס, ר"ל בגד לא נקי, מגֹעל. הפשט': ואיך אורקעתא דכפסניתא, ר"ל מטלית של נדה. [סומכ': בגד של הרה, וכך גם רד"ק בפירוש אחד, מן הארמ' מעדיא. עקילס מנקד ומפרש עֵדִים, מלשון עדות, והעיר הירונ' שהכונה לעדות של בתולים, עי' פילד Hexapla. וריב"ג בשרש עד אמר וז"ל: איפשר שיהיה דומה לתרגום שאת או ספחת עמקא או עדיא והוא נגע רע והבגד המושם עליו יהיה נמאס בלי ספק, ע"כ.] ובשרש עוד אמר וז"ל: ואפשר שיהיה מן השרש הזה ומן הענין הזה וכבגד עדים ויהיה החפץ בו מה שנאמר במשנה בנות ישראל משמשות בשני עדים ויהי' הדגש בדלת וכבגד עדים בעבור הבלע הנח הרפה אשר בין העין והדלת של עדים כאשר נבלעה היוד ציין במלת ופטורי צצים, ע"כ. [רש"י, ע"פ ת"י, מפרש מן עדה במשמ' הסיר. ורד"ק בפרושו ובשרשיו מביא פרוש זה וגם פרושיו של ריב"ג.] והחדשים קבלו את פרושו השני של ריב"ג אך קבעו יחיד עִדָּה, בערב' עִדָּה[a]) הוא מעמד האשה בזמן אחרי מות בעלה או הגרושים או בזמן וסתה. והוא מן עדד, מספר (?), אך אינו נראה. היחיד בתלמו' הוא עד וקֹראים עֵד.

[3]) [פרש רה"ג: מטלית וסמרטוט של בגד שהאשה בודקת עצמה בהן לאחר תשמיש, ע"כ.]

[4]) [הערוך ערך עדן פרש כמו עִדָּן וזמן, ועי' מהרש"ל וגליון הש"ס.]

---

[a]) عِدّة

להוציא דם וחלכה ובדקה את עצמה מיד ומצאתה על העד ליחלוחית לבן וכו' יש לטהר האשה או לאו (ר' ישראל איסרלן, תרומת הדשן, רמו). — ואמר המשורר: עלי מה אקרעה מלבוש ומדים ולכתי ככגד עש ועדים (ר"ש הנגיד, עלי מה). ובמקום שירי דוד הקדושים ישוררו להם שירי הקדשים וכו' ידמו עדים לעדיים וחמתים אל חיים (ר"י חריזי, תחכמוני כד). האחשוב בלויי פשתן מגן וצנה בפני חרבות חרף וצינה או אם יש עודד בבגד עדים (רש"ס, ארבע כוסות, כוס הארבעה ג).

עֲדָאֵל, — שם מלאך: כשיוצא אדם יחידי בלילה אומר מימיני (בל אמוט) אל ומשמאלי עדאל[1]) (סדר רע"ג ב, כה).

א. **עדד**, ממנו א.עַד (?), ב.עֵד, *עֲדוּדָה.

ב. **עדד**, ממנו ג.עֵד.

ג. **עדד**, ממנו א.עָדַד[2]).

ד. **עדד**[3]), ממנו ב.*עָדַד *עִדָּה.

א. **עָדַד**, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— פוע', עוֹדֵד, יְעוֹדֵד, מְעוֹדֵד, — עוֹדֵד את פלוני, חִזֵּק, אִמֵּץ, חזק לבבו, רוחו, aufrichten, ermutigen; restaurer, encourager; to restore, encourage: יי' שומר את גרים יתום ואלמנה יעודד ודרך רשעים יעות (תהל' קמו ט). מְעוֹדֵד ענוים יי' משפיל רשעים עדי ארץ (שם קמז ו). — ואמר הפיטן: עודדני בצדק משוי ממים וכפר זדון ומשוגה פדנו מטהומת מות ואחור בל נסוגה (אל נא רפא נא, סליח' לתחלואי ילדים, סדר רע"ג ב, ריז). כי הוא רחום ומרחם ופתח להם בנשואי רחם מעודד בשלום ליודעי רחם (גנזי שכטר ג, דודסון 43). ידענו דרכיך ועורר רחמיך לעודדנו יי' ארחותיך למדנו (אנא אלהי, סליחי שחרי יוה"כ). מנודד בלי מעודד מאסף חרפתי דבת עם אשמע ומוסר כלמתי (ימי שנותי, יוצ' שבת א אחה"פ). מנה דר מועדי ירד ופלג דודי מדלג תר לעודדי קול דודי (אגעים חדושי פירים, יוצ' א פסח, מחז' איטל' א, קג:). ואם המה כאדם ומועדה ומטה ידם ואתה נוצר האדם ויתרון תנה לעודדם (לפה בנת תמותה, שחרי יוה"כ, שם ב, פא.). — ואמר המשורר: עודד בן רפה ידים זכור רחמיו מחמד עינים (ראב"ע, אבשי אמונה). במעשה ידיך מאד הפחדתני ובפקודיך הכי עודדתני (הוא, את חפלי מלא). אורחותיך למדני עמך תמים עד אהיה ובשפלותי עודדני יי' ממית ומחיה (הוא, אורחותיך למדני). בינה הגיגי ועודדני ולעשות רצונך למדני (הוא, אל תבוא את עבדך). והכביד הנדוד עליו ואין לו מעודד בלתי ילדי סעיפו (אבוי בראותי, האלוף ע ב, 54). שיקרה למי שנפשו עייפה מחוזק החולשה שהמים הקרים אשר ישתה או שיזלפו על פניו יעודד נפשו להתעורר ולהתחזק מעט (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי כו, ד"ה טוב שבת). רבש"ע עודדני בעוסק לי בלימוד תורה תמימה (ר' משה שמשון, רבש"ע אמן, סו"ת חות יאיר רלא, בסוף). המרחיק ליהודי ארץ מולדת ומדינה חפשית וכו' ואף הוא יכול ככל בני אדם לעלות שם במעלות למדרגה גבוהה על האיצטבא העליונה לעודד את נשמתו העגומה (מגלי מו"ס, הפרדס ג, מסעות בנימין השלישי 63).

— התפע', הִתְעוֹדֵד, נִתְעוֹדָד, — עודד את עצמו: המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו וַנִּתְעוֹדָד (תהל' כ ט). — ובסהמ"א: זכרך יאמץ כל עדי יתחזקו ושמך יסעד כל ויתעודדו (גנזי שכטר ג, דודסון 207). כי לא תמנו בם עולם נושענו והתעודדנו וקמנו המה יתדות אהלי והם מיתרי וחבלי (יצחק אבן גיאת, יום לכו לעדי, שער השיר 18). ואולם בעבור זאת קמתי ונתעודדתי אמרתי הנה באתי למען שיתי שומי שאשית אני אותותי (ר' יוסף בן ר' אהרן ששון, הקדמ' תורת אמת, סו"ת). ובשם קדשך בצוקי התעודדתי כי אזכרה מקדם פלאך צדק ומשפט מכון כסאך (יחיד לבקש. אגר' שד"ל רע. 509). וכמו השחר עלה קמנו התעודדנו למלשינינו בלשונם לענות למדנו (יל"ג, על דא קא בכינא. א, 132). ומרגע לרגע ירב הכעש תחזק המהומה יגדל הרעש אין איש מתעודד אין מי שלום יעש (הוא, משלי ד, 15). — גם הִתְעַדֵּד: דברי סבות התעדדו עליהם בנינים יסדו ושנים עשר נולדו אלה תולדות יעקב (ראב"ע, אמונה אלהי, בהגה א, 177).

1) [אולי זה אחד עם עדיאל (זהר פקודי מח:), עי' שואב (Angélogie 207).]

2) [כך ריב"ג, וכן משמע מהשמוש אצל הפיטנים, ורד"ק בשרשיו סבר שהוא מן עוד, וכן דעת כל החדשים. ולפי זה יש לגזרו מן א.עוד במשמ' חזר. שב. ומזה פוע', השיב, שובב וחזק; עי' ברט (Wurzelunters. 35), אבל נראה שהוא אחד עם ד.עדד, והוראתו העקרית היא קָשַׁר, ומזה חִזֵּק; וכן המְקֻשָּׁרוֹת, הַקְּשֻׁרִים (ברא' ל מא-מב) פרושם מְחֻזָּקוֹת, חזקים; עי"ש ראב"ע ורמב"ן, וגם רד"ק בשרש קשר.]

3) [עי' הערה לערך עִדָּה.]

—פִעֵ׳, *עִדֵּד, יְעַדֵּד,—שעודדו אותו, ואמר הפיטן: בסכת עֲמקים ימדדו בסכת צלצל יעדדו בסכת סביביו ימדדו (ר״א הקליר, כי אקח מועד, ג סוכות).

—קַל, *עָדַד,—כמו פּוֹעֵ׳, בינ׳ עוֹדֵד: נפשו בצדקתם הם עודדים כל חטא ואשמה כיסם יטהר מעלים בקדש ולא מורידים (ר״א עזרי, קינ׳ על ר״י מפיסא, REJ. XXVI 231).—ובינ׳ פעו׳: ירא אנוש ותן תודה לאל בעוד נפשך עדודה (את פני מבין, יוה״כ, מחזו׳ רומני).

ב. **עָדַד**, קל לא נמצא[1]).

—פִעֵ׳, *עִדֵּד, בינ׳ מְעַדֵּד, מעודד,—שקשרו אותו: אמרו בית הלל לבית שמאי הכל מודין במעלה שק אחד מעודד[2]) ונתנו על גב הנהר שאף על פי שהמים יורדין מצד העליון לתחתון שאינן בכי יותן אמרו להן בית שמאי אי אתם מודין במעלה שני שקין מעודדים[3]) ונתן זה על גבי זה שהמים יורדין מן העליון לתחתון שהתחתון בכי יותן (תוספת׳ מכשי׳ א ג).

***עֻדָּה**, עודה, ש״נ,—קשר, חבילה: הניח עליה עודה[4]) של שקין פסלה (רב יהודה בשם רב, סוט׳ מו.).

א. **עֵדָה**, ש״נ, — נקבה לְעֵד: כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לְעֵדָה כי חפרתי את הבאר הזאת (בראש׳ כא ל). עד הגל הזה וְעֵדָה המצבה (שם לא נב). הנה האבן הזאת תהיה בנו לְעֵדָה כי

1) [אולי שייך לכאן הדבור: עודה את כל הפרשה כולה ליבום (ירוש׳ יבמ׳ ג א), אורעה כל הפרשה כולה ללא חפשה (גיט׳ לט:), עירה כל הפרשה כולה (ספרא קדוש׳ פרק ה). וצריך לגרוס עוֹדֵד, או עִדֵּד, ובמשמ׳ קשר וחבר.]

2) [כך בדפוי, ובהוצ׳ צוק״מ: מעודר, ובפרוש ר״ש (מכשירי א ד): מעורר.]

3) [כך בדפוי, ובהוצ׳ צוק״מ: מעודרון ובר״ש שם: מעוררין.]

4) [פרש״י: אגודה של שקין, ובע״ז (כג.) פרש, וז״ל: שקין הרבה ריקנין קשורין ביחד, ע״כ, וכן הערוך בשם תשובות, וגזורהו מן מעודד ענוים יי׳. ובלשנא אחרינא (בע״ז שם) פרש״י: עץ שטווים בו שקין, ע״כ. ור״ח (ע״ז שם) פרש, וז״ל: חבק מצוייר של עדיים שאוגדין אותה בבהמה, ע״כ. כנראה פרש מלשון עֲדִי, או מן הערבי עֻדָּה a), כר ואוכף. אבל ברור שהוא כמו הערבי עֻדָּה a), במשמ׳ קשר וחבילה, וכן בסור׳ עֲדָדָא; ובינ׳ פעיל עדידא. קשור. וכן השמות עדידותא, תעדידותא (PSm. Thesaurus, 2803, 2804).]

a) عدة

היא שמעה את כל אמרי יי׳ אשר דבר עמנו והיתה בכם לְעֵדָה פן תכחשון באלהיכם (יהוש׳ כד כז).

ב. **עֵדָה**, ש״נ, מ״ר עֵדוֹת, עֵדֹת, עֵדֹתַי, עֵדֹתֶיךָ, עֵדֹתָיו, עֵדוֹתָם,—מה שהועד בן אדם והוזהר לעשות, ונרדף עם חֹק, מצוה, פִּקּוּד, משפט, Warnung, Mahnung; admonition; exhortation: אלה הָעֵדֹת והחקים והמשפטים אשר דבר משה אל בני ישראל בצאתם ממצרים (דבר׳ ד מה). שמור תשמרון את מצות יי׳ אלהיכם וְעֵדֹתָיו וחקיו אשר צוך (שם ו יז; גם כ). כל ארחות יי׳ חסד ואמת לנצרי בריתו וְעֵדֹתָיו (תהל׳ כה י; גם עח נו). עֵדֹתֶיךָ נאמנו מאד (שם צג ה; גם קיט ב וכו׳). אם ישמרו בניך בריתי וְעֵדֹתִי[1]) זו אלמדם גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך (שם קלב יב).

ג. **עֵדָה**, ש״נ, סמי׳ עֲדַת, כנ׳ עֲדָתִי, עֲדָתְךָ, עֲדָתוֹ, עֲדָתָם,—א) קבוץ אנשים יחדו, צִבּוּר, Gemeinde; congrégation: דברו אל כל עֲדַת ישראל (שמות יב ג; גם יט כב; לא כה). וישבו אליו אהרן וכל הנשאים בָּעֵדָה וידבר משה אלהם (שם לד לא). וסמכו זקני הָעֵדָה את ידיהם על ראש הפר (ויקר׳ ד יה; גם ח ג; כד יד). אלה קרואי הָעֵדָה נשיאי מטות אבותם (במד׳ א יו; גם יג; יד א; לה; יה כד; יו ג; כב; כ ח; כז יו-יז; לה כד-כה). וילנו כל הָעֵדָה על הנשיאים (יהוש׳ ט יח; גם כא; כ ו). ותקהל הָעֵדָה כאיש אחד למדן ועד באר שבע וארץ הגלעד אל יי׳ המצפה (שפטי׳ כ א; גם כא י). כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים אורידם איסרם כשמע לַעֲדָתָם[2]) (הוש׳ ז יב). והיו בניו (של יעקב) כקדם וַעֲדָתוֹ לפני תכון (ירמי׳ ל כ). זכר עֲדָתְךָ קנית קדם (תהל׳ עד ב). — ואמר בן סירא: מאדון וגבירת על שקר מעדה ועם על פשע (ב״ס גני׳ מא יח; גם ז ז; מו יד). — ב) אספת הצבור, ישיבת הצבור למועצה: ויהי כשמע כל ישראל כי שב ירבעם וישלחו ויקראו אתו אל הָעֵדָה וימליכו אתו על כל ישראל (מ״א יב כ). לכן שמעו הגוים ודעי עֵדָה אשר בם (ירמי׳ ו יח). הללויה אודה יי׳ בכל לבב בסוד ישרים ועדה (תהל׳ קיא א). כמעט הייתי בכל רע בתוך קהל וְעֵדָה (משלי׳ ה יד).—ואמר בן סירא: אל תרשיעך בעדת

1) [אמר ראב״ע, וז״ל: החולם תחת שורק או היא מ״ה וזה מורכבת מלשון יחיד ורבים כמו והפלא יי׳ את מכותך, ע״כ. והשבע׳ תרגמו τὸ μαρτύριά μου, עדיותי נקדו: עֵדֹתִי.]

2) [השבע׳ גרסים לְרָעָתָם.]

שער ואל תפילך בקהלה (ב"ס גני' ז ז).—ובכלל קבוץ הרבה אנשים, חבורה גדולה: כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני (תהל' כב יז). זדים קמו עלי ועדת עריצים בקשו נפשי (שם פו יד).—וגם חבורת עמים: ועדת לאמים תסובבך (שם ז ח).—עדת פלוני, חבורת אנשים הדבקים בפלוני, נשמעים לקולו, הולכים בדרכיו וכיוצא בזה: אשר הצו על משה ועל אהרן בעדת קרח (במד' כו ט). וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר (שם יו ה; גם יח; יו). תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם ותבער אש בעדתם (תהל' קו יז-יח).—ואמר בן סירא: בעדת רשעים יוקדת אש ובגוי חנף נצתה חמה (ב"ס גני' יו ו).—וקבוץ של בע"ח, דבורים וכדומ': והנה עדת דברים בגוית האריה ודבש (שפט' יד ח).—ובתו"מ: מה אגרוף הידוע לעדה ולעדים אף אבן תהא ידועה לעדה ולעדים (שמעון התימני, תוספתי סנה' יב ג). ראה חיים עם האשה אשר אהבת א"ר משום עדה קדושה קנה לך אומנות עם התורה וכו' למה הוא קורא אותן עדה קדושה ששם היו ר' יוסי בן משולם ור' שמעון בן מנסיא שהיו משלשין היום שליש לתורה שליש לתפלה שליש למלאכה (מד"ר קהל', כלה חיים).—ובספה"מ"א: ומה בין עדה שהיא לשון עדות לעדה שהיא קיהול עשרה עדה שהיא לשון עדות הע' נקדת בצירה שהיא קמוצה קטנה וכו' אבל עדה של עשרה הע' נסגלה כגון לעדה הרעה הזאת וכו' (מדר' שכל טוב, ברא' כח ל).—ואמר הפיטן: [עוזו וז]מירתו קשוב עדתו כי ברחמים תשוב (Kahle, Masor. d. West., י). בזעם אם עדה פולסה אפרו יעל ראש ובצעם זכור כי נשבעתי ותוסה והסך עד יעבור זעם (רסע"ג, באלדי ילדקו, עבודה, קובץ מעשי גאוני קדמוני ג, 12). אליכם עדה נאמנה אשאל מכם טענה מה נשתנה יום זה מכל השנה (עליכם, קני, ספרד'). אלי עדתי והלילי יום בו נפל כלילי ויהי לאבל כנורי (אלי עלתי, קני' ספר', שם).—ואמר המשורר: מה תאנחי יעלת צבי בי שמחי כי בך אשמחה אך עד יעבר זעם חבי אחר עיניך אפקחה ושבותך אשיב משבי ואקבץ עדה נדחה (ראב"ע, אילת על). ביציאת מצרים זנב בן פלגש עדת אל כי כן כתוב ויבא עמלק וילחם עם ישראל (הוח, אל מכונתך).—ובחכמת הרפואה, קבוץ של מתגים: קבוצות מתגים כאלה נקראות בשם עדות ובכל עדה ועדה ירמשו אלפי אלפים מתגים (עוזיס, הדיפתיריה, 5).

א.עדה[1], ממנו א.עדה, א.עדי, *עדית (?).

א.עדה, פ"י עדית, עדה, אעדה, תעדי, תעדה, ותעד.—עדתה האשה תכשיטיה, לבשתם, שמתם עליה, sich schmücken; se parer; to adorn oneself: כחתן יכהן פאר וכבלה תעדה כליה (ישע' סא י). ואת שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב (ירמ' ד ל). עוד תעדי תפיך ויצאת במחול משחקים (שם לא ג). ותעדי זהב וכסף (יחזק' יו יג). כחלת עיניך ועדית עדי (שם כג מ). ותעד נזמה וחליתה ותלך אחרי מאהביה (הוש' ב יה).— עדה את פלוני עדי, הלבישו: ואעדך עדי ואתנה צמידים על ידיך ורביד על גרונך (יחזק' יו יא).—ובהשאלה, עדה גאון וכיוצא בזה: עדה נא גאון וגבה והוד והדר תלבש (איוב מ י).—ובספה"מ"א: והוא איננו מתעלם ממך לובש לך בגד הידידות ועודה עדי האהבה לך ונכנס בכלל נאמניך (ר"י א"ת, סו"ה, יחוד המעשה). לא תעדה אשה עדי האיש וכו' ולא יעדה איש עדי אשה וכו' איש שעדה עדי אשה ואשה שעדתה עדי איש לוקין המלקט שערות לבנות מתוך השחורות מראשו או מזקנו משילקט שערה אחת לוקה מפני שעדה עדי אשה (רמב"ם, עבודת כוכבים יב י). טהר לב אהבו ויעדו תורה ומצות כהרוזים וקשורים (ר' שמואל בן עלי, תרבי"ן ג, 59). ויקן פזי חכמות ועדה סותי הכמה תחת תכלת וארגמן (שם 61). אל אחינו בית ישראל הקהלות הקדושות וכו' עדויי עז פועלי פדות וכו' (שם 72). ואמר המליץ: ספרי יהי זכרי ואעדהו (רד"ק, הספר וידוע, מכלול קל"ד:). שר המלכים בו יקרם יעלון לרוב ומלכותם מאד שמחה כי מחלצותם בעזו העטיר ויעדם נזרו ובו נסרחה (ד"ס יהודי מצרים וא"י ג, מן 267). ואז שילחום (המצריים את היהודים) וליווים השים ונמהרים עדויי כסף וזהב ופנינים יקרים (אז כגולגל, יולי סבה"ג, סדור מנוקי, כ"י ביה"ס כסנטנסי). צדו צעדיה מלכת עדו עדיה לעיר ממלכת צדו כארי לעיר מהפכת (על מה גכם, אגר' שד"ל רט, 499).

—הפע', *העדה,—כמו קל: וכראותי יקר השיר ויקרו הכינותיו לנוהו מסלות והעדיתיו בעדי הבדולה והעדיתיו עטרות מתהלות (רסב"ג, תהלת אל). ונשכם בבקר אני ואשתי לפנות הבית ולתקנו ולהעדות: ולהכינו (ר"י בן זבחרה, שעשוע' ה, דודסון 46). ענה סגולה

---

[1] [רק בעבר', ובתור שם גם בארמ'.]

והעדה ממלחתת ענת נין ממלא אמתחת וגם מביא מטפחת (ענה איומה, סמאה"ל, תרכ:).

—התפ', *הִתְעַדָּה, יתעדה,—עָדָה את עצמו: פתח מענה רך להשיב הימה פחז מטהו מתוודה ולא יתעדה (Elbog., Stud. 163).

ב. עָדָה[1], ממנו ב. עָדָה, *עִדּוּי, ב. עֲדִי.

ב. עָדָה, פ"ע, עָדָה הארי, וכדומ' על דרך, עבר עליו vorübergehen; passer; to pass by: נתיב לא ידעו עיט ולא שופתו עין איה לא הדריכוהו בני שחץ ולא עָדָה עליו שחל (איוב כח ז-ח).—ובסהמ"א: ויקח לו לאשה על אשתו ויקרא עשו את שמה עדה לאמר עדה ממנו הברכה (ספר הישר, פרש' תולד').—ובשתי המשמ' יחד, ואמר המשורר: ינהמוני באמרם לי בשיבה תאריך עדה והיא דמתה לגור דמה טרוף אותי ביום עדה (רמב"ע, התרשיש ה סח-סט).

—הפע', הֶעְדָּה, ציוי הַעְדֵּה,—הֶעְדָּה בגד, פשטו, entfernen ausziehen; enlever; to remove: מַעְדֶּה בגד ביום קרה חמץ על נתר ושר בשרים על לב רע (משלי כה כ).— ובמדר': יום שנזדווג נבוכדנצר לישראל העדה מהן שני לבושין בגדי כהונה ובגדי מלכות (ר' סימון, מד"ר איכ', פתיח').—ואמר הפיטן: ידוו הדווים ויספדו על כי חלל לארץ נזר העדו איך נפלו גבורים ויאבדו (ברית כרותה, סליחו' מוסף יוה"כ).—ויד יקדים בעת יעדם וראש עת יחלוץ אתם (ידיד עליון, יוצ' פרש' עקב). חרש חכם במקדם חוצה יצא מלהאדם חברו בראשו מלהעדם ומראש הררי קדם (אמרת כנן מערוכה, יוצ' שמה"ת, מחז' איטלי ב, קסע).—וציוי' מֵהַעְדֵּה בלי השמטת הא הבנין[2]: וכשרואה הנביא בעין הנסתרת הצורה התמימה שבצורות אשר ראה אותה בדמות מלך או שופט יושב על כסא דין בענין צווי ואזהרה מהקם ומהעדה ידע שהיא צורה ראויה למלך נעבד נשמע (ר"י א"ח, הכוזרי ד ג). והסדר לשאר בני אדם על מדרגות כאשר יוצא ממנו יתברך סדר העולם ומתבונתו ורואים אותו בעת שהוא מהעדה ומהקם ודן את המלכים (שם).

—הפע', *הֻעְדָּה, הֻעְדּוּ, הועדו,—שהעבירו והסירו אותו:

1) [בארמ' עדא, וכן בערב' עדא a), ובכושית עדו.] 2) [כמו בארמ' (דני' ג כח).]

a) عدا

שאמר לו דוד (לשאול) ואבי ראה גם ראה א"ל מה את בעי מן גלגוי דידך בסירה הועדה[1] כדאתון למעגל אמר לו הלא תענה אבנר בכנף אמרת בסירה הועדה חנית וצפחת בסירה הועדו (מד"ר ויקר' כו).

ג. עֲדָה, ש"נ, כנ' עֲדָתִי,—גוף, קבוץ כל אברי בע"ח יחד, Organism(us): אך אתה הלאני השמות כל עֲדָתִי[2] (איוב טז ז).

***עֲדוּדָה**, ש"נ,—נבלה, גופה של בהמה שנטרפה, Aas; carcass(e): אבא שאול אומר יביא עדודה[3] לב"ד (ב"ק יא.).— ובסהמ"א: אם נטרפה בפשיעה שהוא בר תשלומין יביא עדודה ויוסיף מביתו על הדמים שהיה שוה בשעת מיתה (כס"י, שם).

***עִדּוּי**[4], עידוי, ש"ז, מ"ר עִדּוּיִים,—הֵרָיוֹן, Schwangerschaft; grossesse; pregnancy: עצבונך זה צער העיבור והרונך זה צער העידוי[5] בעצב זה צער הנפלים (מד"ר בראש' כ). האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה וסתות ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה עידויי'[6] האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה עדינין ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה זמני (שם מח).

***עִדּוּן**, עידון, ש"ז, מ"ר עִדּוּנִים, עידונין — שם"פ מן עֵדֶן, תענוג, ואמר בן סירא: חיי מה לחסר תירוש והוא לגיל נהלק מראש שמחת לב וששון ועדון[7] יין נשתה בעת וראי (ב"ס גני' לד כח).—ובתלמו': שכח ואכל ושתה אל יתראה בפני הצבור ואל ינהיג עידונין בעצמו (תעני' י:).—ובסהמ"א: אחרי שבליתי וזקנתי איך תתחדש לי עדון ועונג הנוער (ראב"ע,

1) [פרש מ"כ: בקוץ הוסרה מסך כנף מעילך, ע"כ.]
2) [עי' רלב"ג, וז"ל: שמת כל אברי שוממים, ע"כ. ורֹב החדשים מפרשים שהכונה לבני ביתו ואוהביו.]
3) [אמר רה"ג, וז"ל: ושאלת יביא ארורה (ב"ק יא.) לבית דין היכי גירסה ופירושה ויש בנוסחאות ערעורה וכו' אבל עיקר הא בריתא מסיפרי דבי רב היא וכו' יביא עדידה לבי"ד וכו' וכללו של דבר בין למאן דתאני עדידה ובין למאן דתאני ארורה וערעורה פרושו מדעם מן נבלה או מן מאי דהאוי סימן לטרפה כגון שתי כרעים או בדל אזן שהרועה מציל שיביאהו עד (תשו' הגאו' הרכבי רכט).] — 4) [תרג' של עִבּוּר.]
5) [משך ההריון בהבדל מן עִבּוּר שהוא ההתעברות, ועי' גם הגרסה בעירוב' (ק:), והערת תיאוד'.]
6) [בנוסחאות מדויקות עידנין, ועי' תיאוד'; ועי' גם תרג' יונ' וירוש' (בראש' יח יב).]
7) [בב"י: ועדוי.]

בראש' יח יב). וכן ענין ושלם נות צדקך וישלם **שוכנת** צדקך וכו' ודמה אותה בשוכנת בבתים בעבור ענוגה ועדונה וזה כמו שאומרים ליושבת בהדרים **חודרת** (ר"י א"ת, ספי' השרשי' לריב"ג, נוה). אין דברי תורה מתקיימין במי שמרפה עצמו עליהן ולא באלו שלומדין מתוך עידון ומתוך אכילה ושתיה (רמב"ם, הלכי ת"ת ג יג). אע"פ שאין השמש הזה הגשמי פועל בנשמות בחומו ולא מעדן בעדונו רק שהם משלים נרמזים בדברים דקים פנימיים (רשב"א, מאמר על ישמעאל, פרלם מח). המחיצה השלישית והיא החומה הפנימית שם העידוני' שלמים בלי שום רוגז כלל ושם הם החסידים הגמורים משרתי עליון (ר"מ אלדבי, ש"א ע, קיז:). ומכאן אתה למד שאין לו לאדם לקנאת בכל טובת שבעולם הזה וגם לא באנשי רשע ובדרכיהם ועדונם שאם כן נראה שמוסף ומתאוה בדרכם (ר"י אבוהב, מנוה"מ, נר א, הקדמי). וצריך לידע ממנו במה היה רגיל לסעוד שאולי הוא רגיל בעדונים אם הוא בן טובים (שם ג א ז ח). הצדיקים שמניחים עדוני הגוף ועוסקין בעדוני הנפש אין ממשלתם ראויה להיות בעולם הזה (שם ד ג ב ב). כי אין שחוק הלויתן זולת זה לקבץ בו בכל יום מעין ברכותיו מעדוני המצו' שהצדיקי' מתאוי' בלבב שלם (רמ"ע מפאנו, אמרי טהורי, חקור דין א ב). כי מרוב תאות הגוף אכילה ושתיי' ועידוני העוה"ז שהוא עול' שוא ושקר והושב לאסוף הון רב אין כח הנשמה לחשוב אחר הבורא ית' (ספי' אורחות צדיקים, שער האהבה, יע.). ותשב באיתן קשתו (של. יוסף) עם גודל יפיו ועדונו והוא בבחרותו (ר' שלמה אלעמי, אגרת מוסר, ז:). ואם עד אלה לא נכנע היצר ידמה נגד עיניו שיושב בטיולים ועידונין ומעדנים ובמנוחות וכו' וידמה נגד עיניו שאם יעשה העבירה מאבד כל זה (ר' אליהו, שבט מוסר, יב). ביום התענית לא ינהוג עידונין בעצמו אלא יהא דואג ואונן וינוד מכל נדנוד עבירה (ר"ד אופנהיים, הנהגות אדם, כג:). והנה מה שהורונו חז"ל הוא שהאדם לא נברא אלא להתענג על יי' וליהנות מזיו שכינתו שזהו התענוג האמיתי והעידון הגדול מכל העידונים שיכולים לימצא ומקום העידון הזה הוא באמת העוה"ב (רמח"ל, מסלת ישרים א). המותרות המשמשות לעונג ועידון בני האדם (ספי' המדות לאהרטטו, סעגוב). ובשעת עידון וחדוה זו נתגלגלה מדת הרחמים לזכות איתו בריוח טוב של ק"ן מיליון אדומים בבת אחת (מגלי' מו"ס, מסעות בנימין השלישי, השרדם ג, 6).—ואמר הפיטן: נטע כל עץ מאכל וכל מיני עדונים נבראו לקומתם ומאליהם פרי טעונים (אגורה, יוצ' שבת ה אחה"פ). חשק עידונים מסך וטעימה **חשתה** לברא יצור מאדמה (משולם בן קלונימוס, אלבויגן 126). בורא ארץ **עדון** משמני הארץ היות ברכה בארץ הפץ בלי צוחה ופרץ (ר' שמואל, גנזי שכטר ג, דוקון 40).

א. *‏**עִדּוּר**, עידור,—שה"פ מן ג. עדר: אין לי אלא זירוע וזימור מניין לניכוש ולעידור ולכיסות ת"ל שדך (מו"ק ג.). וכיון שהגיע (אברהם) לסולמה של צור ראה אותן עסוקין בניכוש בשעת הניכוש בעידור בשעת העידור אמר הלואי יהי חלקי בארץ הזאת (ר' לוי, מד"ר בראשי' לט).—ובסהם"א: אף כל עבודה וכו' כגון כל הני פרטי יצא קשקוש ועידור (רש"י, מו"ק ג.).

ב. **עִדּוּר**, עידור, ש"ז, שה"פ מן א. עדר,—חסרון, ואמר הפיטן: שים מיעוט דמי כדם המצאה עדור חלבי שעה כחלב הקלאה (ר' משה בר' שמואל, אל ימטע, סליה' יום ז).—ובמשמ' פטירה ומיתה: וגם נתברר לפננו ח"ם שזהו חוק קבוע מעתה ועד עולם אצל הקיפטול שבכל עת שיארע ה"ו עידור בהגמון שלא יפתחו עכ"פ מליתן לכל שר ושר מאה ר"ט וכו' בכן יצא מאתנו ח"ם מעתה ועד עולם שבכל עת וזמן שיארע ח"ו עידור כנ"ל וכו' (פנקס ק"ק במבורג 14). אך שם בעיר בודון הנ"ל אין להם שום תקנה קבועה על דבר העידור אלא כל א' וא' משם עד"ר עד"ר לבדו דהיינו מקצתם מתנים וכותבים בשטר תנאים בזה הלשון ומחמת העידור והחזרה יתקנו בשטר כתוב וחתום קודם החופה כתקנת ק"ק שו"ם (ר' אהרן שמשון, תורת אמת, שו"ת כד, כד.).—שטר עִדּוּר: כותבין שטר הזרה וקורין לו שטר **עדור** וזה נוסחו וכו' (חכם לבי, שו"ת קא).

*עֲדוּרָה, עי' אֲדוּרָה, עֲדוּדָה.

א. **עֵדוּת**, עֵדֻת, ש"נ, מ"ר עֵדְוֹת, — כמו ב. עֵדָה, לוחות העֵדֻת: ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני שני לחת העֵדֻת לחת אבן כתבים באצבע אלהים (שמות לא יח; גם לב יה; לד כט).—ובלי לוחות: ונתת אל הארן את העֵדֻת אשר אתן אליך (שמות כה טז; גם כא; מ ב; מ כ).—ארון העֵדֻת, שבו היו מֻנחים שני לוחות העֵדֻת: ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני

הרבים אשר על ארון העדת (סס כה כב; גס כו לג-לד; לו כו; לט לה; מ ג; ה; כא). ובא אהרן ובניו בנסע המחנה והורדו את פרכת המסך וכסו בה את ארן העדת (במד' ד' ה; גס ז פט). צוה את הכהנים נשאי ארון העדות ויעלו מן הירדן (יהוש' ד יו).—ובלי ארון: ויניחהו אהרן (את המן) לפני העדת למשמרת (שמות יו לד; גס כז כא; ל ו; לו). ונתן את הקטרת על האש לפני יי וכסה ענן הקטרת את הכפרת אשר על העדות ולא ימות (ויקר' יו יג). והנחתם (את מטות השבטים) באהל מועד לפני העדות אשר אועד לכם שמה (במד' יז יט; כה).—משכן העדות, המשכן שבו עמד ארון העדות: אלה פקודי המשכן משכן העדת אשר פקד על פי משה (שמות לח כא). ואתה הפקד את הלוים על משכן העדת ועל כל כליו ועל כל אשר לו (במד' א נ; נג; י יא). — אהל העדות, כמו משכן העדות: וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן לאהל העדת ובערב יהיה על המשכן כמראה אש עד בקר (במד' ט יה; יז כב-כג; יח ב). ויקרא המלך ליהוידע הראש ויאמר לו מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה ומירושלם את משאת משה עבד יי' והקהל לישראל לאהל העדות (דהי"ב כד ו).—פרכת העדות, שהיתה פרושה לפני ארון העדות: מחוץ לפרכת העדת באהל מועד יערוך אתו (את נר התמיד) אהרן ובניו מערב עד בקר לפני יי' תמיד (ויקר' כד ג). — ובמשמ' תורה: תורת יי תמימה משיבת נפש עדות יי' נאמנה מחכימת פתי (תהל' יט ח; גס עח ה; פא ו; קיט פח; קכב ד).—ויוצא (יהוידע הכהן) את בן המלך ויתן עליו את הנזר ואת העדות[1]) וימלכו אתו וימשחהו ויכו כף ויאמרו יחי המלך (מ"ב יא יב).— שם נגינה מהנגינות שנגנו בהם מזמורי תהלים, שושן, שושנים עדות: למנצח על שושן עדות[2]) מכתם לדוד ללמד (תהל' ס א). למנצח אל ששנים עדות[3]) לאסף מזמור (סס פ א).—ומ"ר עדות: לשמר חקתיו מצותיו ומשפטיו ועדותיו ככתוב בתורת משה (מ"א ב ג). וימאסו את חקיו ואת בריתו אשר כרת את אבותם ואת עדותיו אשר העיד בם (מ"ב יז יה). ויעמד המלך על העמוד ויכרת את הברית לפני יי ללכת אחר יי' ולשמר מצותיו ואת עדותיו ואת חקתיו בכל לב ובכל נפש (סס כג ג). ולא שמעתם בקול יי' ובתורתו ובחקתיו ובעדותיו לא הלכתם (ירמ' מד כג). ולא הקשיבו אל מצותיך ולעדותיך אשר העידת בהם (נחמ' ט לד). בדרך עדותיך ששתי כעל כל הון (תהל' קיט יד; גס לא; לו; לט; קיא; קכט; קנד; קנז).

ב.*עֵדוּת, ס"נ, מ"ר עדויות,–מה שמעיד העד, Zeugnis; témoignage; testimony, ואמר בן סירא: תן עדות למראש מעשיך והקם חזון דבר בשמך (ב"ס גני' לג כ). טוב על להם תברך שפה עדות טובו נאמנה (סס לד כג).—ובתו"מ: קבלנו עדותכם אבל מה נעשה שגזר רבן יוחנן בן זכאי שלא להושיב בתי דינין על כך (רסב"ג, עדו' ח ג). משעה שיצאת עדות ברורה יצאת (ירוש' כתוב' ב ב). בו ביום גזרו על פיתן (של גוים) וכו' ועל לשונן ועל עדותן וכו' (ר"ש בן יוחי, ירוש' שבת א). מעידותו של ר' עקיבה היא דתנינן תמן הוסיף ר' עקיבה וכו' (ר' יוחנן, סס חגי' ג ב). כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו (ברכ' יד:). מימי לא העדתי אלא עדות אחת והעלו עבד לכהונה על פי (ר"א בר לדוק, יבמ' לט:). מעדותו של ר' יוחנן בן גודגדא אמר לעדים ראו גט זה שאני נותן ואמר לה כנסי שטר הוב זה הרי זו מגורשת (כבא, סס קיג:). כותב אדם עדותו על השטר ומעיד עליה אפילו לאחר כמה שנים (כתוב' כ.). עד שתשקר גופה של עדות (מכות ה.).—ומ"ר: שלשה אחים ואחד מצטרף עמהן הרי אלו שלשה עדיות והן עדות אחת להזמה (ב"ב ג ד). היו שנים רואין אותו מחלון זה ושנים רואין אותו מחלון זה ואחד מתרה בו באמצע בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו עדות אחת ואם לאו הרי אלו שתי עדויות (מכות א ט). כשם שבודקין אותו (את החולה או המשותק) לגיטין כך בודקין אותו למקחות ולמתנות לירושות ולעדיות (תוספתי גיט' ז א). ההזיקה בפני שנים שנה הראשונה בפני שנים שנה שנייה בפני שנים שנה השלישית הרי אילו שלש עדיות והן עדות אחת להזמה (סס ב"ב ב ט). אמר להם הקב"ה מה עדיות לא העדתי ביד הנביאים (פסיק' רבתי לג).—ובמשמ' סמני הבתולים: לשושבין בתו של מלך שהיו עדותיה בידו עמד אחד מן המסובין וקלל את השושבין ואמר

[1]) [רש"י פרש שהכונה לתורה (ע"פ דברי יז יט), וכן רלב"ג. וריב"ג בשרש עדה פרש כמו עדי ותכשיט מן א.עדה, וכן רד"ק. והחדשים מגיהים: והעדיים או הצעדות (ע"פ ש"ב א י).]

[2]) [ריב"ג מפרש גם כאן כמו עדי.]

[3]) [המנקדים הפרידו ע"י טעם מפסיק בין ששנים ובין עדות, אבל ברור שהוא אחד עם ש[...] [...]דות.]

לא היו בתולים לבתו של מלך וכו' (מד"ר במד' יח). כלה זו יושבת בפוריה ואומרת ראו שאני טהורה וזו עדותי מעידה עלי (שם שה"ש, כפת תעפכה). בנות גוים משמרות עצמן ממקום עידותן[1] ומפסידות ממקום אחר (מדה"ג שכטר, חיי שרה, והנערה טובת מראה). —ובפהמ"א: ומתוך שהיה מיסית עם בני אדם או' להן ראיתי יהודי במקום פלן נידון בשלטון ומת וכו' בודקין אם בכוונה בא על שם להעיד אותה העידות או קרובי האשה שמת בעלה הלכו והביאו אותו (מעשים לבני ארץ ישראל, תרביץ א, לוין 93). אבל ודאי כל עידיות שמעידין לפני שכיב מרע וכל פקדונות שמצוה שכיב מרע ככתובין וכמסורין דומין (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי 91). ויש מקומות וכפרים ומרחקים שאינן כך אלא שקרנות וכזבנות ידועה בהן וגומלין הן ונהנין מעדיותיהן (תשו' הגא' הרכבי רעט). דעה כי משפטי תורה השוקים ולהמשה חלקים הם הלוקים ממונות גם קנסות גם עדיות ולמלקיות ולנפשות צדויות (רב האי גאון, אהלל אל, סד"מ וש"ם, 24-25). שאף על פי שעדות החזקה של עדויות הן הרי הן בעדות אחת להוזמה (רמב"ם, עדות כא ז). כי שכרו עידי שקר נגד הכת העלובה והעידו עליהם עדיות רבות ורעות לפני שופטי הארץ והוזמו (הלל המספר מאלכן כוד, מכת' ע"ד ספרי הרמב"ם, חמדה גנוזה א, עדלמן, יע). אם יתאמת הפרסום הנזכר שיקבלו העדויות ועל פיהם ידונו מה שיראה להם מקו ישר והנה יצאו לפניהם עדויות שזה נסתם וכו' (רא"ש, שו"ת יז א). וגם לא יקבלו העדות שלא בפניה ושלא בפני בעלה בדין כל העדויות שיבא בעל השור ויעמוד על שורו (הלבוש, אישות יא ד). ורבו הקטטות ביניהם לבלי חוק עד שהוזקקנו נתנו ה"ם כדי להשקיט ריב ומדון מביניהם לקבל כל העדויות הנמצאות על החצר הנזכר (מהרשד"ם, שו"ת, חו"מ טו). והעדויות ההם הטה אזנו וגזר גירוש כולל בכל ממשלתו ועל זה היה דוה לב כל היהודים (ר"ש אבן ויגרא, שבט יהודה 38).— ובמשם הוכחה וראיה: אמנם היות לשמים תנועות נפשיות ברצון הנה כבר בארנו עדויותיהם מן הכתובים (ראב"ד, אמו"ר 62). ויישב דעתו על מה שיבטח עליו מן הראיות והמורגשות והעדויות הגלויות האמתיות (ר"י א"ת, מו"ה, הבטחון ד). כבר בארנו זה באר היטב בראיות ידועות והתקיים בעדויות ברורות כי ענין האחדות האמתי דבק אל עצם כבודו (שם היחוד י). רבים הכמים אמרו (כהה) כמו השך ועדותן ותכהינה עיניו (ראב"ע, ויקר' יג ו).—**זכרון עֵדוּת:** במה דברים אמורים שהיה כתוב בלשון שמוכח שלא היו ב"ד כגון זכרון עדות אבל אם כתוב בלשון ב"ד כגון זכרון דברי' ובפנינו ב"ד הודה ואין התום בו אלא שנים וכו' (טוש"ע, מלוה ולוה לט). — ואמר הפיטן: שמעו שחקים והאזיני חלד ניבי עדות עניו מקדם להביא בנים גדלתי ורוממתי עד עבי והם פשעו בי (גנזי שכטר ג, דודסון 164). אי עדיות[1] אלי אשר האמנתי איה ברית אל אשר אצורה איה הסידים בעדם נשענתי מי זה זרעם ואני אקצורה (עמנו', מחב' ז).

א.עֲדִי, עֲדִי, ס"ז, כנ' עֶדְיֵךְ, עֶדְיוֹ, עֶדְיָהּ, עֲדָיִים, מ"ר עֲדָיִים,—כלי של תכשיט בזהב או אבנים טובות, Schmuck; ornement; ornament: וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עֶדְיוֹ עליו (שמות לג ד). הורד עֶדְיְךָ מעליך וכו' ויתנצלו את עֶדְיָם מהר הורב (שם ה-ו). בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכם שני עם עדנים המעלה עֲדִי זהב על לבושכן (ש"ב א כד). כי כלם כַּעֲדִי תלבשי ותקשרים ככלה (ישע' מט יח). התשכח בתולה עֶדְיָהּ כלה קשוריה (ירמ' ב לב). מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עֲדִי זהב כי תקרעי בפוך עיניך (שם ד ל). וצבי עֶדְיוֹ לגאון שמהו (יחזק' ז כ). ותרבי ותגדלי מאד ותבאי בַּעֲדִי עֲדָיִים[2] שדים נכנו ושערך צמח (שם יו ז). ואעדך עֶדִי ואתנה צמידים על ידיך ורביד על גרונך ואתן נזם על אפך ועגילים על אזנך ועטרת תפארת בראשך (שם יא). כחלת עיניך ועדית עֶדִי (שם כג מ). המשביע בטוב עֶדְיֵךְ[3] תתחדש כנשר נעוריכי (תהל' קג ה).—

---

1) [כך הגרסה בערוך ערך עד, ובמד"ר (בראש' ם) הגרסה: ערותן או עירותן ועי' שם מה; נא, ובהערות תיאוד'.]

1) [מנקד עֵדְיוֹת מפני המשקל.]

2) [במכי' בא (פי"ג) דרשו מן א.עֲדָה, שלל, וז"ל: בעדי זו ביזת מצריים עדיים זו ביזת הים, ע"כ. כמו: עדי ים, ומנחם חברו עם עֲדֵי עַד (תשו' דונש והכרעת ר"ת 82). ריב"ג גזרו מן ב.עדה וכמו ב.עדי, וז"ל: ענין המרוצה והמהירות בהליכה, כלומ' שגדלת והגעת אל הבחרות במהרה ובזמן קרוב, ע"כ. והחדשים מגיהים עַד עִדִּים, או בעת עִדִּים, מן ג.עֵד.]

3) [מספק, תרג': יומי סיבותיכי, ימי זקנותך,

ואמר בן סירא: עדי זהב עולה ומוסרותיה פתיל תכלת (ב"ס גני' ג ל). תואר שמים והדר כוכב ועדי משריק במרומי אל (שם מג ט). — ובתו"ם: רוני רוני השיטה וכו' המהוללה בדביר ארמון ומפוארה בעדי עדיים (ר"י נפחא, ע"ז כד:). ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר בגדי יפיה ואת עדי תפארתה ותקח עמה את שתי נערותיה וכו' והנערה השנית הולכת אחרי גברתה וסומכת עדיה לבלתי נגוע הזהב אשר עליה ארצה (מד"ר אסת' ט). — ואמר המשורר: רעוץ ורצוץ חליו ועדיו ראוי לשלם נשיו בקשיו רגבים יבלו שרשיו ופריו ראיו יאמרו איו רבה רעת האדם (רסב"ג, אדני מה אדם). איך תאמרו לי עדיך הורד ופשוט רבידה מגרוניה (הוא, נפש אשר עלו שאוניה). לחיה כשושנה כדם מאדמת אראה כשפים בה ואינה מכשפה תעדה עדי זהב ומני בדלהים ובכל יקר אבן ספיר מעלפה (הוא, מי זאת כמו שחר עלה). וצפונים לבת האיתנים בעדיי קשורים (הוא, בכל שדי אחזה, אזהרי). שכחי אלהים איה והבם והלי עדיהם היש בהם אשר יחיה ובעפר יסודיהם (רמב"ע, הכדים לבית תפלתם). רקמת גויתה מהודרה תדמה לכלה תעדה עדיה (ראב"ע, איך תחסה). מה תתאונני בתי קומי לך צאי אתי אביאך לבית תפארתי אני אישך ואת אשתי עדי עדיך והתנהמת (הוא, אימתי). ומזל בתולה בלי חץ נטוי וראש לו חפוי וכבודה בת מלך בעדי רב כהול אז תשמח בתולה במחול (הוא, חי בן מקיץ). קראוה תבל והיא כאשה תבל ראשה אבל וסופה ציר וחבל תשיא אתכם בעדיה ותעגב עליכם ביפיה (ר"י חריזי, תחכמוני ג). ובתוכה מזרע הקדש קהלה עדי הישר תעדה רבבה כצמח השדה (שם מו). ומכל לץ ובער אחשוך את תבונתי ועוצם דברותי לבל על אף הזיר אתן נזמי ועל כלב עדיי מהלפותי (ר' משה הקרלי, לקו"ק לג). עדי קשטתי סוסי צר להכהילה סונים לירות ולזרוק בנבכי מצולה (גנזי שכטר ג, דודקון 61). —ואמר הפיטן: כל עדיה פהחה הכלה כוס מוזגה לקרואי הלולה כבשו פניהם

מהביט צלה (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, שבת א' חנוכי'). אתה קלים הכבדת ומעדיי ערמוני קרבת בא (בואם) אלי ויתרימני (דוד זרעו מכשלו נשבת, קני, ממז' איטלי' א, קע:). — ומעשה באדם אחד שהיה מוכר עדי וכו' (והזהיר ויקר', קז.). מהם אלצוני להעתיק להם זה הספר הנותן אמרי שפר כי הוא עדי הלשון וחלי ההגיון (ר"י חריזי, מוסרי הפלסופ', פתיי). ונשכם בבקר אני ואשתי לפנות הבית ולתקנו ולהעדותו ולהבינו ולא מצאנו מאמה מהבגדים והליים והתכשיטים והעדיים (ר"י זבארה, שעשוע' ה, דודקון 46).

ב.עֲדִי, ש"ז, כנ' עֶדְיוֹ, — עֲדִי הסוס, מרוצתו Lauf; carrière; course,: אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עֶדְיוֹ[1]) לבלום בל קרב אליך (תהל' לב ט). —ובסהם"א במשמ' פֶּה: ואל יצר אשר מלב גרשתיו והריתי בשבלי והמתיו ואל פי באמר צדק חסמתיו ועדיי מדבר עתק בלמתיו (ר"י בן זבארה, שעשוע', הקדמ', דודקון 4). פתי במתג דום עדי סבלך בלום של נעלך של ואל תקרב הלום (חכמי פרובינציא, סירים קלרים, פ). כי אמנם כן טבע רב ב"א בעלי זרוע רמה אשר בהתוכחם את האדם הכפוף תחת ידם וכו' ובכח הזרוע עדיו יבלומו להודות לדבריהם (ר"י קטנוב, דברי ריבות, ח.). אף רוכבו יבלום עדיו בעוז ידו (מאספ, אהבת ציון ט). — וא.עדי וב.עדי יחד: יעלה כמו כוכב ביד עופר הכוס ומערבו ישו עדיו ויזרהו אוריו עלי להיו ויף בהודו מצבי עדיו (רמב"ע, התרשים ב לא-לב).

***עֲדַיִן**[2]), עדיין, °עדאין, עדעיין, — תה"פ של הזמן, עוד, עד אז, עד עכשו, לפעמים במשמ' נגודית, בכל זאת, noch, noch immer; encore; still, yet: אף המשיא בתו הקטנה ונתאלמנה או נתגרשה וחזרה אצלו עדיין היא נערה (ר"י, נדרי יא י). ביצד מקנא לה (לאשתו) אמר לה בפני שנים אל תדברי עם איש פלוני ודברה עמו עדין היא מותרת לביתה ומותרת לאכול בתרומה (סוט' א ב). בו ביום דרש רבי יהושע

בנגוד לנעוריכי הבא, חברו עם עוד, זמן, וכעין זה סומכ' עוד τὴν ἐπιμονήν σου, אולי גרס: עֹדֵכִי. השבע': ἐπιθυμίαν σου, תאותך, תרג' חפשי, כמו נפשך, עי' ראב"ע. עקילס פרש תכשיט, וכן הירונ'. הפש': גושמכי, גופך. ריב"ג מפרש פיך, וגם מלשון עדי: שמפארך ומקשטך ברב מה שגמלך מן הטוב, ע"כ. וכעין זה גם ראב"ע.]

[1]) [התרג' ורש"י פרשו מן א.עדי, וכן עקילס וסומכ'. וריב"ג פרש לפי הענין פיהו. והשבע': לְחַיַּיִם, וכן הירונ', וכן מביא ראב"ע בשם ר' משה. והפשט': מן טליותהון, מנעוריהם.]

[2]) [נראה שהוא הרחבה מן עֲדֶן שנכתב בכתב א"י מאוחר גם עדאן, וכן עדיין—עדאין, עי' להלן. ואפשר שהרחבת הצורה באה בהשפעת הארמ' אֲדַיִן שהוא קרוב לְאָזַי העברי.]

בן הורקנוס לא עבד איוב את הקדוש ברוך הוא אלא מאהבה שנאמר הן יקטלני לו איחל ועדיין הדבר שקול (שם ה ה). ומודים (ב"ש לב"ה) בשוכת בחצר שהוא טהור א"ר יוסי עדיין מחלוקת במקומה עומדת (מקוא' ד א). והלא מבני יעקב נאסר גיד הנשה ועדיין בהמה טמאה מותרת להן (ר' יהודה, חול' ז ו). א"ל ר' יהושע (לרבן גמליאל) הכתוב אומר ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה ועדיין לא שבו (ידים ד ד). כשהוא אומר ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה וכו' עדיין הדבר שקול וכו' (מכי' ב ז). ועדין לא היה יודע משה כיצד יקריבו נשיאים (ספרי במדי' מז). א"ל (משה ליהושע) עם זה שאני מוסר לך גדיים הן עדיין תינוקת הן אל תקפיד עליהם (שם דבר' שה). תנא דבי ר' ישמעאל שש תקיעות תוקעין ע"ש התחיל לתקוע תקיעה ראשונה נמנעו העומדים בשדה מלעדור וכו' ועדיין חנויות פתוחות ותריסין מונחים (שבת לה:). בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים ולאלמנה מנה והיו מזקינין ולא היו נושאין נשים התקינו שיהו מניחין אותה בבית אביה ועדיין כשהוא כועס עליה אומר לה לכי אצל כתובתך התקינו שיהו מניחין אותה בבית חמיה (רב יהודה, כתוב' פב:). אפילו אלף אלפי פעמים כן עדיין להצי כבוד לא הגיע (פסיק' רבתי, י' הדברות רביעייתא).—ובסהמ"א: מען שעדיין שותפי אתה ונשאר לי אצלך כך וכך וזה אומר כבר חלקנו וכו' (רמב"ם, שלוחין י ג).—עדאין: המכבר כרמו של חברו שבורות אתו ועדאין סמדר הוא וכו' (גאוניקה ב, גינצבורג 246). נכנס (ישעיה בן אמוץ) לבית חמישי ומצא שם הפחות והסגנים והגיזברין ופרעה הרשע [והמצריים ונ]שיהם ועדאין פר' הרשע יושב ומשמר (גנזי שכטר א, הוא 205). — עדעיין: והיו כותבין בהן (בעורות מעובדים לשם ע"ז) ספרי תורה מפני שלא היה בידם הלכה למעשה ועדעיין הן נוהגין כך (גנזי שכטר ב, הוא 143).

עֲדִינָה, ת"נ, מ"ר *עֲדִינוֹת,—אשה מתעדנת, מתפנקת, verzärteltes Weib; femme indolente; self- indulgent woman, ובהשאלה תאר לבבל: ועתה שמעי זאת עֲדִינָה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד לא אשב אלמנה ולא אדע שכול (ישעי' מז ח). --ואמר הפיטן: רגלי מבשר החיש וקול קורא במדבר ועול עדינה מעליה ישבר (ר' ינאי, גנזי שכטר ג, דודקין 28). שנה בשנה אהגה כיונה כי עיר עדינה היתה לזונה (שנה בשנה, תפלת ישרים, רכט:). כמו נגדעה קֶרן עדינה היא גברת כל מדינה (ראב"ע, ספי' לחות, ז). כסיסרא בקישון כיבין בקלשון בלע דשון ואצר ודישן ואבד עדינה בגיחון ופישון (ר' שלמה, גנזי שכטר ג, דודקין 93). אך במר לב שתתי לעדינות בוטחות נא שמען קולי יעבר עלי מה עד ירפא שברי אל ימינו רמה (ראב"ע, איסרה עת).—ובמשמ' רכה וענוגה: כבודה כבת מלך עדינה מענגה ריח כריח מקטר מר ובשרפה (רשב"ג, מי זאת כמו שחר). ובנות עדינות הגלו ממדינות ממטות רעננות ומנוחת שאננות (ר' י' הלוי, יונה נשאהה). איחרה עת פדותי ואין מצפים וגולים קץ שבותי ונדים בני עדינה וגולים (ראב"ע, איסרה עת). מיונת רחוקים נשמע קול חנינה אם בין השפתים שכבה עדינה כנפיה בכסף נחפה כי באמנה (הוא, איה גואלנו). ומי יספד בעד החושקים כי אם דמעתה אן יהיה תחנות הלבבות העדינות כי אם על הריה ועל גבעתה (עמנו', מחב' טז). תכון נא משאת אנחותי קטרת לפניך נפש עדינה קחי נסכי עיני בנסכי קרבן כי קדשו (רש"פ, ארבע כוסות, כוס התרעלה ה). בתוחלת ממושכה ועדינה הלא נפשי שמתני גבר מאושר וצולה (ר"ש בלוך, שבי"ע ג, פקד' 3). ואתה נפש עדינה זכה וטהורה (שם 5). עלמה עדינה ויעלת חן (מאפו, אהבת ציון 3).—ובמשמ' מלאה עדן ותענוג: צדקו דברי מליצי הפרסיים באמרם כי בערך שאר בני חלד יתדמו יושבי קאשעמיר לבני עליון המיועדים לגור בארץ עדינה אשר גם היא בערך שאר ארצות תבל לגן עדן תחשב (ר"ש בלוך, שבי"ע ג, פרק לא:).—וכן ת"ז עָדִין, רך וענוג, השתמשו בו בדבור ובספרות החדשה.

***עֲדִינָה**, עדיינה, ש"נ, כסוי של בור[1]: אשר ישכב עליו הזב יטמא יכול אפי' שכב על עדיינה ועל הדלת ת"ל משכב ולא עדיינה ולא הדלת (ספרא מלורא זבים פרק ג).

***עָדִיף**, ש"ת, נקי' עֲדִיפָה,—יותר טוב, משֻבח: besser, vorzüglicher; mieux, préférable; better, preferable: חביבה תורה כששאל דוד לא שאל אלא תורה שנאמר טוב אתה ומטיב למדני חקיך טובך עדיף עלי ועל

1) [כמו אודייני (ב"ב קמד.) שפרש רגמ"ה: בור וכסויו, וכן רשב"ם. ור"ת פרש באופן אחר. עי' שם בתוספ', גם אצל יסטר'; קרוים (ארכיאול' I, 274).]

כל באי העולם (ספרי במד׳ קיט). דרבי יהודה סבר מין שבעה עדיף ורבנן סברי מין חביב עדיף (עולא, ברכ׳ מא.). פשיטא לי נר ביתו ונר חנוכה נר ביתו עדיף משום שלום ביתו (רבא, שבת כג:). מקרא מגילה עדיף וכו׳ מת מצוה עדיף (מגיל׳ ג:). וחכם עדיף מנביא שנאמר ונביא לבב חכמה מי נתלה במי הוי אומר קטן נתלה בגדול (ב״ב יב.). חד אמר סיני עדיף וחד אמר עוקר הרים עדיף (הורי׳ יד.).—ובסהמ״א: שלא מצינו הטפל עדיף מן העיקר (ר״ח, פסח׳ לו:). היה העד חכם גדול והיה בבית דין פחות ממנו בחכמה הואיל ואין כבודו שילך לפניהם עשה של כבוד תורה עדיף ויש לו להמנע (רמב״ם, עדות א ב). —ונקי׳: י׳ ספירות בלימה אחת רוח אלהים חיים וכו׳ והיא האם הגדולה וממנו יצאו כל התולדות והיא עדיפה ומשובחת מכל שרשים (ר״י ברצלוני, פי׳ ספ׳ יצירה 179).—*וגם עדיפא: מערכה גדולה עדיפא שכן כפרתה מרובה אדרבה מערכה שניה עדיפא שכן מכניסין ממנה לפנים וכו׳ (יומי לג.).—ובסהמ״א: ונאמן הלוה לומר פרעתי ושובר היה לי ואבד ואפילו שיש בו נאמנות דהוכחה זו עדיפא (לבוש חו״מ, טוען ונטען סח א).

***עֲדִיפָה**, ש״נ,—סגלת מי שהוא עדיף, יתרון, Vorzüglichkeit; préférence: עד שלא נבראו המאורות [ביום ד] שלשה ימים הראשונים שוים במדת שעותיהם ובשיעוריהם וכו׳ אבל משנבראו המאורות ביום הרביעי נתן הקב״ה [ל]לילה ויום עדיפה או מעיטה (מדר׳ תדשא א, אפשטין).—ובסהמ״א: עדיפת הדיבור על השכל פתוי ועדיפת השכל על הדבור גנות והטוב שיפה זה את זה (ר״י א״ת, מבח׳ הפנינים לרשב״ג 41). ומדת העדיפה במקום הזה אשר היום הארוך עודף על השוה אינה מוספת על שעה אחת (ראב״ח הנשיא, ספ׳ העיבור א ג). שנאמ׳ ותחסריהו מעט מאלהים שיש לו צלם ודמות דעת ומזימה מחשבת הלב ורגיל הלשון ותשמיש כח באבריו חצונים עדיפת אדם מן הבהמה ועדיפת בהמה על הצמחים (רזיאל המלאך, י:).

***עֲדִיפוּת**, ש״נ,—כמו עדיפה: אפי׳ ר׳ יהודה מודה דאין עדיפות בשבעת המינין אלא מברך על איזה שירצה תחלה החביב לו מאי טעמא דרבי יהודה דאמר שבעת המינין עדיף מאי עדיפות שייכ׳ בהו אחר שאינן יכולין לפטור שאר מינין ומשני דהעדיפות הוי מן ההקדמה (תוספ׳ ברכ׳ מא.). אלא דהתם בנידון הריב״ש ז״ל היה עדיפות זה דגם בני הקהל הסכימו באלה ובשבועה לקיים חותם המלך (מורפורגו, שמש צדקה ב, לט.). — ובמשמ׳ תוספת: שימכור אפי׳ תכשיטיו במכירה גמורה לחבירו שבטוכתו אפי׳ בזול ואח״כ יחזור ויקחנו ממנו בעדיפות הרבית שחשב עליו הלוקח (דברי חכמים ודעת חכמה ב יו).

***עֲדִיר**, ש״ז,—כמו מַעְדֵּר: יד הקרדום של בקוע ושל עדיר[1]) ששה (כלים כט ז).

***עֲדִירָה**, ש״נ, מ״ר עֲדִירוֹת, שה״פ מן עָדַר,—חפירה: גם בלילה לא שכב לבו מאחר שהיה אחד מישראל משלים מלאכתו היה אומר לו המצרי עדור לי שתי עדירות[2]) ובקע לי שתי בקיעות (מד״ר קהל׳ א).—ובסהמ״א: ואפי׳ נשחת כל הברזל בעדירה מחזיר לו הנצב של עץ וכן כל כיוצא בזה (רמב״ם, שאלה ופקדון א ז).

***עִדִית**[3]), עידית, ש״נ,–אדמה טובה ומשֻבחת: לוף של ערב שביעית שנכנס לשביעית וכן בצלים הקיצונים וכן פואה של עידית בש״א עוקרין אותן במארופות של עץ ובי״ה אומרים בקרדומות של מתכות (שביע׳ ה ד). הניזקין שמין להם בעידית ובעל חוב בבינונית (גיטי׳ ה א). אחד נזקי אדם ואחד נזקי בהמה שמין להם מן העידית (תוספת׳ ב״ק א א).—ובהשאלה, מִבחר, ואמר הפיטן: סככתני בלילה היא יהודית סודה ברוך וטעמה עדית סוחרה לעמה וליון לפידית (ר׳ יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, שבת א חנוכ׳).

עֲדִית, או עִדִית,— שמה של אשת לוט: עדית[4]) אשתו של לוט נכמרו רחמיה על בנותיה הנשואות בסדום והביטה אחריה לראות אם היו הולכות אחריה וראתה אחריה השכינה ונעשית נציב מלח (פדר״א כה).

---

[1]) [בכמה דפו׳ נשתבש: עדור.]

[2]) [במד״ר (ברא׳ כז) הגרסה: עדריות.]

[3]) [כן בארמ׳ ופרשוהו מלשון עדי ותכשיט, וזה רחוק. והנכון כדעת קוהוט שהוא כמו הערבי עַדִיָה a), ארץ טובה ומבריאה, מן עדא b), היתה הארץ, האויר, בריאה; ועי׳ גם S. Fränkel, Beiträge z. Assyriol. I, 76.]

[4]) [כך גם בילק׳ (דפו׳ ורשה). על גרסות אחרות עי׳ הערות הרד״ל. ועי׳ גם אוצר ישראל VI, 17.]

---

a) عذية b) عذا

עֲדֶל, ס״ז,—מין צמח, כמו אָדֶל, עי׳ ערכו: לולבי ורדים ושל עדל[1]) ועלי הלוף השוטה אינן מטמאין טומאת אוכלים עד שימתוקו (עוקצ׳ ג 7).

°**עֲדַלְמִי**, ס״ת,—מְתַוֵּךְ בין גברים לנשים זונות, מי שסוחר בזונות: עדולמי[2]) הוא שם תאר לכל מי שמשדך נשים לאנשים בדרך זנות רופיאן בלעז (אבולרבי, REJ. 1890, oct. 269).

א.**עדן**[3])**,** ממנו *עִדּוּן, עֲדִינָה, א.עֵדֶן, עָדָן, עֶדְנָה, א.מַעֲדָן, ב.°מַעֲדַנָּה.

א.**עֵדֶן**, ס״ז, מ״ר עֲדָנִים, כנ׳ עֲדָנֶיךָ,—א) שם מקום יפה, מַשְׁקֶה מאד, שנטע שם אלהים גן והשכין בו את אדם הראשון: ויטע יי׳ אלהים גן בְּעֵדֶן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר (בראש׳ ב ח; גם י; יה; ג כג; כד; ד יו). כי נחם יי׳ ציון נחם כל חרבתיה וישם מדברה כְּעֵדֶן וערבתה כגן יי׳ (ישע׳ נא ג).—ואמר בן סירא: יראת אלהים כעדן ברכה ועל כל כבוד חפתה (ב״ס גני׳ מ כז).—ובתו״מ: מאי עין לא ראתה אריב״ל זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית ר׳ שמואל בר נחמני אמר זה עדן שלא שלטה בו עין כל בריה (ברכ׳ לד:). מצינו שכל העולם כלו ככיסוי קדרה לגיהנם ועולם אחד מששים בעדן אין לה שיעור (רבי יודן בר אלעאי. מד״ר שה״ש, אחת היא).—ואמר המשורר: ארכב עלי במתי ימות אלי חיי עולם ואלך אלי עדן עלי תופת (רמב״ע, מהחלרה בשם ר״ש הנגיד, כ״י ילין). צורה החיתני איך מותי בשלה צורת ראש אהבים להט עם כרובים על עדן נציבים (ראב״ע, לורה המיתני). כלכל עדני מתשישות יסרני קשות מקששות בונתו חולת תשישות סמכוני באשישות (אור ישע, יול׳ ב פסח, מחז׳ איטל׳ א, קיב.). כי אין לבו כי אם לערמה כי מדוע לא בחר במקום ההוא להיות מנוחתו ותענוגו ועדנו (ר״י זבארה, שעשוע׳ ב, דודסון 24). והוא חייו והוא כחו ועדנו ויהפך בכל נתח למינו (הוא, בתי הנפש, שם 163). היוסף אוהבי נצב כצר לי ותפת נהפך גני ועדני (עדרוס הלוי, קטע כ״י גני׳ בידי ספירא).—ובסתרי הזוהר נמצא העדן העליון למעלה מכל עדן והוא העדן הפנימי מקום כל העדונין (רס״ט, ספ׳ האמונות ו ו).—ועֵדֶן גן: נזיר אחים ומי ראוי לעדן ועדן גן למי ראוי לדירה ומי יבנה בעולם הנשמות לשבתו בית זבול ארמון וטירה (עמנו׳, מחב׳ ח).—ומ״ר עֲדָנִים: האויב בקומו לעורר מדנים ודמה להכרית פרחי עדנים זמם לשקול לגנזי אדונים (סליח׳ תענית אסתר, סדר רע״ג ב, רי״ד:). זולתך בעלוני אדני זדים עודוני מעדני חזיר כרסם מעדני עזרי מעם יי׳ (מנחם בר מכיר, אמור וקדש לרת, יול׳ שבת שמקה א).—°נוח עֵדֶן, תאר או ברכה לצדיק מת: ואמרנו בישיבה כששינן גאון אבא מארי נוח עדן את הפרק הזה דהדין גירסא טפי דק (גנזי שכטר ב, גינצבורג 59). שאל ר׳ מנחם את ר׳ נתן נוחו עדן והשיב לו ואמ׳ ששאל וכו׳ (מעשה הגא׳, אפשטין 26). אשכחן פירושה משמה דאדוננו מר רב יהודאי ובפירושי אדוננו סעדיה גאון נוחם עדן דאמרי וכו׳ (תשו׳ הגא׳ גני׳, אסף 212). — °ובהשאלה, תֹאר של החכמה: והחכמה היא הנקרא עדן שהיא מרכבה לכתר (רס״ע, ספ׳ האמונות ו ו).—גַּן עֵדֶן: בְּעֵדֶן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסכתך אדם פטדה ויהלם וכו׳ (יחזק׳ כח יג; גם לא ט; יו; יח). ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן עֵדֶן (שם לו לה). כגן עֵדֶן הארץ לפניו (לפני הארבה) ואחריו מדבר שממה (יוא׳ ב ג).—ובתו״מ: כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו מ״ט כדי שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידיו בגן עדן שנא׳ וכו׳ (יומ׳ פז.). הכא את אמר וכל שיח השדה ולהלן את אמר ויצמח יי׳ אלהים מן האדמה א״ר חנינא להלן לגן עדן וכאן לישובו של עולם (מד״ר בראש׳ יג). גם את זה לעומת זה זה גיהנם וגן עדן כמה ביניהם טפח (שם קהל׳ ז).—ובספה״א: ור׳ יהושע בן לוי שהיה גם הוא צדיק גמור ואהוב למלאך המות פעם אחת אמר למלאך המות הראני גן עדן אמר לו בשמחה (אלפא ביתא דבן סירא, כט.). דע כי הגן עדן שיעד הקב״ה לצדיקים והזכירוהו הנביאים ברמז במקרא גם חכמי התלמוד הביאוהו באלפי מקומות בגמ׳ בבלית וירושלמית ובאגדות מדריגת ההגעה אליו הוא על דרך שאומר לך עתה (ר׳ הלל מוירונא, תגמו׳ הנפש, כא:). ואני שמעתי מן האפיפיור וההגמונים שכל מי שאינו מקבל טבילת ישו הוא טמא לעולם ולא יוכל לבוא לגן עדן (כ״ש אבן ויגא, שבט יהודה 30). אם תקבלו דת הנוצרים אחינו אתם ותקבלו ממנו בכל יום כבוד ותועלת ותחיו עמנו

---

1) [רה״ג מביא גרסה אדל, ובמדב״מ: ערל.]

2) [ע״פ בראש׳ לח כ.]

3) [גם בסור׳, ובערב׳ ע׳דן a), רֹך ועיפות.]

a) غدن

חיים ערבים גם בגן עדן נשב יחדיו (סס 67). והוא דוגמא הג"ע העליון כאמרם ז"ל הביאני המלך חדריו אלו חדרי ג"ע (ר"י מפיסקח, מכת' קנח' 76). ואמרו חכמים הוקף גן עדן במאוסים והוקף גיהנם בתענוגים (רחב"ס, מחזכי לדק לחלגזלי 71).—ועם כר': והפילוסופים קוראים נותן המדרגה הזאת השכל הפועל וישימוהו מלאך אחרי האלהים וכאשר שכלי בני אדם נדבקים בו הוא גן עדנם והתמדתם הנצחית (ר"י ח"ת, הכוזרי ה כג). בגן עדנה להתעדן רצוני ועתות צמאוני הוא נהרי (רחב"ע, בדת חל חדבקה).—גן עֲדָנִים: העם קראתי בנים לחסתירו ממונים סכתה בענן הבאתו לתוך גן עדנים תחת שבעה עננים בצל שדי יתלונן (ר"י הלוי, יוס כחית גחולים).—וגנת עֲדָנִים: אחפש בו הדר חכמה ואעל בלי סלם אלי גנת עדני (רמב"ע, הקילותי). —וגני עֲדָנִים: ועל כן יש שני גני עדנים מטה ומעלה (ר"מ די ליחון, כפס החכמה ג). — ב) מאכל או משתה טוב הטעם מאד: אכלנו הממנו נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק בלענו כתנין מלא כרשו מַעֲדַנַּי[1]) הדיחנו (ירמי' כח לד). ירוין מדשן ביתך ונחל עֲדָנֶיךָ תשקם (תהל' לו ט).—ובסהמ"א: ארץ דגן תירוש ויצהר רבת תנובות ועדנים וכל מיני מגדים (מנחס בן סרוק, מכת' ר' חסדחי חבן שפרוט למלך הכוזרים). ראה בגן הושבתיך ומפרי עדניו האכלתיך ותאוה אחת מנעתיך ביני ובינך מה היא (רחב"ע, חחד רבה חמונתך). ויזרוק על חטאיו מי סליחות לכבות אש יגונים ואנחות ונפש להטה לה יט עיניו וצמאה ישברו מימי עדניו ועם נפשות חרדים אל דברו צרורה תהיה בצרור יקרו (ר"י זבחרה, בתי הנפש, דודסון 167).

ב.עֶדֶן[2]),—כמו א.עֲדִי: בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכן שני עם עֲדָנִים[3]) המעלה עדי זהב על לבושכן (ש"ב א כד).

א.עָדַן, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—התפ', הִתְעַדֵּן, אכלו ושתו מעדנים, התפנקו; wohl leben; vivre dans les délices; to live in luxury: ויאכלו וישבעו וישמינו וַיִּתְעַדְּנוּ בטובך הגדול (נחמ' ט כה). —ובתו"מ: צדיקים מתרפאין בה וכו' ולא עוד אלא שמתעדנין בה (ר"ס בן לקיש, ע"ז ד.). לבן מלך שעמד מחליו א"ל פדגוגו ילך בנך לאיסכולי א"ל המלך עדיין לא בא בני בזיוו שנשתנה מחליו אלא יתעדן ויתענג בשלשה חדשים במאכל ובמשתה ואח"כ ילך לאיסכולי וכו' אמר להם הקב"ה וכו' יתעדנו בני עד ג' חדשים בבאר ומן ושלו ואח"כ אתן להם התורה (מד"ר שה"ש, סמכוני בחשישות).—נִתְעַדֵּן הבשר, היה רך וענוג: אחר שנתבלה הבשר ורבו הקמטין נתעדן הבשר ונתפשטו הקמטין וחזר היופי למקומו (ר' חסדח, ב"מ פז.). — ובסהמ"א: מי הוא אשר ירוץ להתענג ולהתעדן בנעימים שהוא יכול על זה יותר ממני (ר"י ח"ת, הסרסי לריב"ג, כחן). וחבב אליהם להתעדן ולהתנשא בו (בעולם) עד אשר צללו במצולות ימיו וחייבם היצר לסבול צער גליהם והעולם מושל בהם (הוח, חו"ה, הפרישות ג). ראשו של לויתן בגן עדן להתעדן שם ושם הצדיקים (ספי חסידים תתתתסכד). אהבי תענוגי העולם הזה לא יתעדן בטוב הגדול (קטע כ"י גניי, JQR. 1904, 430). על כן יחושו נחליו ויתרוצצו גליו לחנות בגבוליו ולנשוק מדרך רגליו ולהתעדן בזוהר הדרתו ולהתברך בברכתו (ר' יוסף בן תנחום הירושלמי, מכת' חל ר' דוד בן חברהם בן הרמב"ם, מטמוני מסתרים, 19, קובץ על יד ט). שכמו שיש ג"ע של מטה שהוא מקום תתעדנו בו הנפשות כן הגהינם הוא מקום מוכן אל העונש והיסורין (ר"י מפיסקח, מכת' קנח' 82). שלא תתעדן כלל לא בשינה ולא אפילו בתנומה שהיא פחותה מהשינה (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי ו ה). ונשקפה על פני הישימון פירוש נראית על פני המדבר לתענוג להם ולמקניהם לשתייה ולהתעדן ולהתקרר (פענח רזח, חקת, כג.). צורת החיות מתעדנות כפי חפציכן והאתונות רועות על ידיהן (משל הקדמוני ח). (היין) משמח לב החכם ומחזק הנפש החכמה בחכמה ובתבונה אשר בהם הנפש שמחה ומתעדנת עדי יפיה (ר"מ חלדבי, ש"ח ד, סה:). ואמר הפיטן: זה זכרם שלחו למקנה להתעדן בפרי סחרם (Eldog., Stud. 146).—ואמר המשורר: יגעים בימיו מצאה נפשם נפישה אשר התעדנה תבל בחסדו כאלו היתה היום חדשה (רשב"ג, הלפור חו דרור). שתו והיותר

---

[1]) כך נקוד המסורה, אך יש לפקפק, כי מִלֵּא מדבר אינו נהוג בלשון ונמצא רק פעם אחת: מלא את אשפתו מהם (תהל' קכז ה), ואולי היתה הכונה כאן מַעֲדַנַּי?

[2]) עי' הערה לקמן.

[3]) הקדמונ' פרשו גם עדנים זה במשמ' הרגיל, בענין תענוג ותפנוק, אך זה דחוק כאן, כי אין זו מליצה טבעית הלביש את פלוני תענוגים, והסוגר של הפסוק אומר בפרוש כי הכונה בעדנים זה הוא עדי זהב. ואולי הוא ט"ס במקום עֲדָיִים, [ועי' בפרושו של סגל.]

כשמן טוב עלי ראשם להתעדן ביד משחו (ראב״ע, אם קדמו אוריו). ונוראות ירדן בם אתעדן וכמו בעדן לב ארחיבה (ר״י הלוי, יען ומקים). פרקו הנזמים וזרקו הבשמים ועבדן יתעדן בקנמונן ונרדן (הוא, יוני גאיות). בגן עדנה להתעדן רצוני ועתות צמאוני הוא נהרי (ראב״ע, בדת אל אדבקה). בי שהדי לנורא עלילה אתעדנה בדעתו וגילה (הוא, אודה לשם). אל תתן מאויי מחרפי ותפל תהנתי לפניך ראש מסכי עמל פימו יכסם ואל יתעדנו בעדניך (הוא, יי מקראכי). יביאוני לגן עדנך ושם תהיה ישיבתי ואתעדן באורך (הוא, לך אלי תשוקתי, כהנא א, 207). ואל תשים חלקי עם רודפי תאות העולם וטובותיו והמתעדנים בתענוגותיו (ר״י חריזי, תחכמוני יד). השיבתני ואם כן בחלום קום ונתעדן ביופי הראייה (גנזי שכטר ג, דודסון 231). מלאו הגביעים דם ענב וחמר ובמעדני המלך התעדנו (גוטלובר, ממלכים של פרכקל 57).

—פעי, *עִדֵּן,—עשה שיתעדן, שיתענג: למלך שהיו לו אפוטרופסים במדינה וכו׳ ואמר להם כל זמן שבני עושה לי רצוני היו מערבים ומעדנים אותו (ספרי דברי לו). אשר ברא מיני מעדנים לעדן בהן נפש כל חי (ר׳ יונה בשם ר׳ שמעון חסידא, ירושי ברכי ו א). תקנו שווקין להושיב בהן זונות מרהצאות לעדן בהן עצמן (רשב״י, שבת לג:). מה שמן מעדן הראש והגוף (מד״ר שה״ש, כי טובים).—ובמשמ׳ עשה שיהיה רך: אנפיקנון שמן זית שלא הביאה שליש ולמה סכין אותו שמשיר את השיער ומעדן את הבשר (שבת פ:). עדינו העצני כשהיה יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת ובשעה שהיה יוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ (מו״ק טז:).—עִדֵּן את העשבים, את הפֵּרות: מה רביבים הללו יורדין על העשבים ומעדנין אותן ומפרנקין אותן כך דברי תורה מעדנין אותך ומפרנקין אותך (מדר׳ תהלים לב ב, הופמן). מטר משקה מרוה ומזבל ומעדן וממשיך (רב חנן בגדתאה, כתובי י:). התקשור מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח ר׳ חנינה בר פפא ור׳ סימן אמר כימה מעדנת[1]) את הפירות (מד״ר ברא׳ י).—ובספה״א: ואסכך בשמן לעדן הבשר שנתקשה בעבוד׳ בחמר ובלבני׳ (רד״ק, יחזק׳ טז ט). כי המנהג לסוך בו (בשמן המור) גם הידים לעדן ולרכך אותם (רמב״ן, שמות ל כג). אע״פ שאין השמש הזה הגשמי פועל בנשמות בחומו ולא מעדן בעדונו רק שהם משלים נרמזים בדברים דקים פנימיים (רשב״א, מאמר על ישמעאל, פרק מא). ומראה להם (לצדיקים) השחוק כדי שיראו שמעדן ומענג להם לויתן (ספ׳ חסידים אתתתקכד). ויהיה זה הדבר דומה לדבש שנפל לתוכו סם המות שאכילתו מעדנת והורגת (ר׳ ברכיה הנקדן, ספ׳ החיבור וספ׳ המצרף VI, גאלאנץ 8). ואם יצאו השדה צנה או חום יזיקום עד שובם אל חיק אמם תחממם ותעדנם (אלשיך לאיוב לט ד).—ואמר הפיטן: דגלים העלים באהבה ועידנם בחופת גנה דבר צום והמירו וגורשו ממנה דלים (רסע״ג, אנהים יה מקדם, עלבוגין 122). חופפתני במדבר מן ושליו כשסע גרגשי להדום בארץ צבי ואקדום ויעדנוני לשדום וקפתני ימינו המוני ממרוד בפרא ואדום (פיוטים ושירים, גנזי שכטר ג, דודסון 65).

—פעי, *עֻדַּן, מְעֻדָּן, מעודן,—שעִדנו אותו, שהוא רך וענוג: אבל אם היה מרוכך מעודן מפונק כל שכן שכפול בו צערו (מכי׳ משפט׳ ח). מה ת״ל המעלה עדי זהב על לבושכן שאין תכשיט נאה אלא על גוף מעודן (ירוש׳ נדר׳ ט יא).—ובספה״א: כדי שיהא (לויתן) מעודן לעתיד לבוא ויאכלוהו בכל מיני תאותם (ספ׳ חסידים תתתזכד).—ואמר הפיטן: צאתי לאלוש עדנתי ברדת טל צעקתי והזכר לי ברית ילדות טל (ר״א הקליר, אאגרה, תפלי טל). צבאו פרה ארמון הגמון מעדן נבל וכילי צהל לקראתם ואמר בואו לבדכם אלי (אודך כי, יולי שבת ב׳ חנוכ׳). עלי נטעי וגזעי המעודן וצורתי אשר יפתח בצורות ועל ארז יפה ענף וקומה (תדמו כי, שמח״ל תשעה.).—ואמר המשורר: ראש אקרת וסר אצרה על גולת אשביליה על אצילים הם חללים ובניהם בשביה ועל בנות מעודנות נמסרו לדת נכריה (ראב״ע, אהה ירד). לחיה מעלה שחרים ושערה מעריב ערבים תהי בה נפשך מעודנת ותהי לך סכנת (ר״י חריזי, תחכמוני ו).

—הִפעי, *הֶעֱדִין,—היה עָדִין, התעדן, ואמר הפיטן: מצות וחקים דת ודין משם למדו מאמצי הדין מדשן ביתך זכו להעדין משמים השמעת דין (שלמים בחנותם, יולי ב שבועי).

—קל, *עָדַן, ביכ׳ שעו׳ עָדוֹן, מ״ר עֲדוֹנִים: עדונים להיות שבע בצל רעננים סימן לשבעה עננים בחג הסכות (אכוו במלות, ליל ב סוכ׳).—וכמו עֲדָנִים: ואברהם המון כל הנדיבים אשר נטע פרי עדן עדונים אבי סעד

1) [ויש מפרשים: מקשרת, מן מעדנות משרש עדן־ענד, עי׳ הערת תיאודי, ועי׳ גם א.מַעֲדַנָּה.]

סעדו אל בחסדו והמשילו בכל קצוות ו[פ]נים (ד"ס יהודי מלריס וה"י, ג, מן 76). חוה הראשונה היא תעיד למבינים בה גרש האדם מגן העדונים (עמנו', מחב' ה).

ב.עדן, ממנו ב.מֵעֲדָן, א.מַעֲדַנָּה.

עִדָּן[1], ש"ז, מ"ר עִדָּנִים,—זמן, ואמר הפיטן: טס וידא ועדן שנה יקין כישן וער במשנה (אתיה עת דודים, יוצ' פרשי' החדש). חלף זמן ועדן נגרע ענג ומעדן ארכו קצים ומועדן (ר"י טוב עלם, אריות הדיחו, יוצ' שבת ג אחה"פ). ממערכי לב משוה כל נבון ורבן נעלם משך העדן ונסתם בשש ההרבן ספו תמו תמידי כפרה ובטל הקרבן (יי' אלהי ישראל, סליחו' ז, עי"ה). כבד עלי עול סבל ואיך אנחם בזה יום בכל שנה עידן עלי שנה והנני עגומה ועגונה יתר מאלף שנה (איך תנחמוני, קני'). — ומ"ר: היה בכל זמנים לאבותיי הקדמונים ויהיה בכל עדנים לבנים ולבני בנים (אחימעץ, ספ' יוחסין, ניבויאר ב, 112). דברך נצב לעולמי עדנים דרכי טובך נצח לא שונים (ר' שלמה בר יצחק, ה' אלהי, סליח' ער"ה). קרב קץ עדני קול להשמיע לעויני (ר' שמעון בר יצחק, אורך ואמתך, סליח' ג' עי"ה). קהלים נוסדו מדני לשנים עשר עדני רב ריב יי' על חושבי אבדני (אין צור, יוצ' שבת א חנוכ'). זהרו מצא בנם לימים שמונה לשקדני קבעו לכן הימים האלה לדורות עדני (אודך כי, יוצ' שבת ב חנוכ').—כמה רפאות תעלה בעדניה[2] ככל אשר יורו הרופאים מפיהם או מפי כתבם פתשגן אגרתא (אבן בוחן, ויכילה סא.). — עִדַּן עִדָּנִים: חשבתי עדן עדנים[3] עיני כלות לזמנים לפי רוב השנים (ר' אפרים בר יצחק, אלהי בך אחבק, יוצ' שבת ז אחה"פ).—עִדָּן וסת: אפשר אחר שזקנתי יחזור לי עדן וסת וכו' שאין אשה יכולה להיתעבר אא"כ יחזור לה עדן וסת (הגהה ברא"ם הדף, ר"ה:).—ובמשמ' תקופה בחיי האדם: אמנם בשארי דברים הם שווים לזמן הקודם שאין התחדשות יותר מתחדש בגופם עד השנה השביעית שהוא החלק הב' מחלקי שבעה עידנין שחלקו החכמים מיני בריאות מאדם והשתנות שמתחדשים בגופו (ר' ברוך משקלוב, עמודי השמים, הפלגה האלס, ג.). והנה אז האדם עומד בימי הנערות שהם עד שנת המ"א בקירוב עד עבור כל משך שבעה העידנין ועד עבור הז' עידנין היא הנפש מתאחדת מאוד עם הגוף ומראית בו כחה וכל כח הנפש המגדלת (שם).

1) [מן הארמי.]

2) [מליצה ע"פ המשל: תעלא בעידניה סגיד ליה (מגיל' טז:).—השתחוה לשועל בזמנו.]

3) [עי' דני' (ז כה).]

עֲדֶן[1], תה"פ, — עֲדַיִן: וטוב משניהם את אשר עֲדֶן לא היה אשר לא ראה את המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש (קהל' ד ג).—ובסהמ"א: ולא בריך מפני שהיה אוכל הרבה כלומר שעדן לא שבעתי שאומר ואכלת ושבעת (גאוניקה ב, גינצבורג 341). חרתא דארגיז עיר שיש סמוכה לעירינו ברחוק פרסה אחד ושמה חרתא דארגיז ארגיז איש א[מג]ושי היה והיה רב [המנו]נא [דר שמה] ועדן [קבו]רתו שם (תשו' הגא' גני', אסף 155). כל זמן שאוכיל מהן בין שלחן לפניו ואוכיל עליו בין גמר סעוד ועדן שלחן לפניו וכו' כל זמן שלא ברך ברכת המזון מברך לפניו ואין מברך לאחריו (שם 74). רב [הונא] אכל י"ג ריפי שהן בני ג' ג' לקבא וכו' ולא בריך מפני שהיה אוכל הרבה שעדן לא שבעתי (אוצ' הגא' א, לוין 94).—ואמר המשורר: גדפו חסידיך אשר מאומה אין עדן בידיך קומה ורומה על שמי כבודך ויחזו מה נחלו עבדיך (רמב"ע, אני באוני).—ועדאן: ר' יהודה אומר אוכלין כל ארבע ותולין כל חמש ושורפין בתחלת שש מה טעם גזירה משום יום המעונן שאם תתיר לו לאכול בחמש פעמים שתגיע שבע ועדאן חמש הן (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי' פסוקי' 12). כיון שבבל מאז מקום לשון ארמי ולשון כשדי ועדאן בכל העיירות בלשון ארמי וכשדי מספרין הכל בין ישראל ובין הגויים (אוצ' הגא' א, לוין 34). ובאותן השנים היה מנהג כל אדם להפרד מאילו בעלי אומניות (ברסקאים) ולא היו יושבין עמהן ולא מתערבין בהם ומתרחקין מהן ולפיכך היו להם בתי כנסיות לבדן ועדאן בכמה מ[קום]ות יש (תשו' הגא' גני', אסף 93). אבל אם נמוקו שני פעמים בודאי הולכת שהוא לה ביותר ועדאן השמנונית מצויה בו (שם 108). שבכל ימות [השבת הוא מד]ליק את הנר ונתן בה שמן ארבעה וחמש[ה] פעמים ועדאן [היא כובה אבל בליל]י שבת מדליקה

1) [קצור מן עֲדֶנָּה שהוא קצור מן עד הנה, ואמר ראב"ע (בפרושו לקהל' ד ג), וז"ל: עדנה חסר הא והוא עד הנה וכו' מלת עדן מורכבת והיא חסרת הא לפני הנון ואחריו כמו עדנה, ע"כ. וכן רד"ק בשרשיו וכל החדשים; אבל אולי הוא להפך שעֲדֶן הוא מן עד בהוספת נון, כמו גרוֹן, ועֲדֶנָּה הוא צורה מֻארכת מן עֲדֶן.]

מבעוד יום והלך לבית המדרש וכו' ו ע ד א ן היא דולקת (גנזי שכטר א, גינצבורג 6). — ועידאן: צא וחשב תתקכ"ב כי כן החשבון מהרבן הבית ועידאן (תשוב הגאו' הרכבי מה).

עֲדֶנָה[1], תה"פ, — כמו עֲדֶן: ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עֲדֶנָה (קהל' ד ב). — ובסהמ"א: עוד זכור אזכורה ע ד נ ה לא שכחתי (אדם הכהן לבנסון, אמת ואמונה א ב).

עֶדְנָה, ש"נ, מ"ר עֲדָנוֹת, — תענוג, Vergnügen, Wonne; délice, plaisir; delight, pleasure: ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלותי היתה לי עֶדְנָה ואדני זקן (בראשי יח יב). — ובסהמ"א: מעדן נותן ע ד נ ה וזיו בפירות (רש"י, כתוב' י:). — ואמר המשורר: שמואל בן יוסף שמע דברי כסף שמואל בן יוסף ועדנה ספירם (ר"ש הנגיד, באשמרת ערב). — ואמר המליץ: בריעה אלו זכרתיה בהיותי עם יעלה על ערש רעננה לא תהיה לי כל הלילה עדנה (עמנו', מחב' ב). הייתי שעשועי לבות צביות חן בי תגלנה בי תשכחנה עדנה אותי על ראש שמחתי תעלינה (שם ז). — ובמשמ' ימי העלומים [2] שהם זמן התענוגים: יוצרי ורועי ואני בעדנה נפשי וגוי קנית לעשות רצונך מתרפה (ר"י הלוי, מי יתנני עבד, מלא חפנים, גיגר, לח). והלמני דבר עון אשר אצבור נשמטו ימי עדנה ובא העת לקבור (ראב"ע, וכן יי' קראתיך). ואלו איש אסיר שיבה ישורה יהי שב מזמן זקנה לעדנה (ר"י חריזי, תחכמוני כ). כל הרואה נסיעתו מן הנער אל העדנה ידע כי כן יסע מן העדנה אל הזקנה (שם מד). ומעיר (היין) בלב כילי נדבה ומאריך העדנה ומאחר הזקנה (ר"י זבארה, שעשועי א, דודסון 12). ואם יהיה ביום ג' תהיה בעדנתו מכאן ואילך תהיה בזקנתו (שם, יב, 137). הה לזמני כתב שטנה עלי לא השאיר לי ע ד נ ה (עמנו', מחב' ז). ובצאתו מן הנוער אל ה ע ד נ ה והוא כבן שלשים שנה נשא אשה מבנות הנדיבים (שם כד). — עֲדָנוֹת הגן: והנהר הוא הבינה שהוא משקה כל ע ד נ ו ת הגן[3] וממנה נמשכו ההויות כמו הנהר שממנו נמשכו המים מהגבוה לעמוק (רס"ע, ספר האמונות ו ו).

[1]) [עי' הערה לערך עֲדֶן.]

[2]) [ע"פ תרג' אונקלוס (בראשי יח ב): עדנה — עולימו, ועי' רש"י שם, וז"ל: דבר אחר לשון עידן זמן וסת נדות, ע"כ, ע"פ מד"ר (בראשי מח); וכן ריב"ג בשרשיו מפרש עדנה בהרות.]

[3]) [מליצה לקוחה מן הדבור עדן גן, עי' א. עֵדֶן א).]

עדף[1], ממנו *עָדִיף, *עֲדִיפָה, *עֲדִיפוּת, עָדַף, *עֹדֶף, *עַדְפָנוּת.

עָדַף, עֹדֵף, עֹדְפִים, עֹדֶפֶת, — עָדַף דבר, היה יותר מהצרך, מהמדה überflüssig sein; être abondant; to be in excess: שבת קדש ליי' מחר את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו ואת כל הָעֹדֵף הניחו לכם למשמרת עד הבקר (שמות יו כג). — וְעָדַף במדה, שהוא יותר ארוך יותר רחב מדבר זולתו: וסרח הָעֹדֵף ביריעת האהל חצי היריעה העֹדֶפֶת תסרח על אחרי המשכן והאמה מזה והאמה מזה בעדף בארך יריעת האהל יהיה סרוח על צדי המשכן מזה ומזה לכסתו (שם כו יב-יג). — ויותר במנין, במספר, יותר מהחשבון: כי ימוך אחיך ומכר מאחזתו וכו' והשיגה ידו ומצא (כסף) כדי גאלתו וחשב את שני ממכרו והשיב את הָעֹדֵף לאיש אשר מכר לו (ויקר' כה כה-כז). ואת פדויי השלשה והשבעים והמאתים הָעֹדְפִים על הלוים מבכיר בני ישראל וכו' ונתתה הכסף לאהרן ולבניו פדויי העֹדְפִים בהם ויקח משה את כסף הפדיום מאת הָעֹדְפִים על פדויי הלוים (במד' ג מו-מט). — ובתלמוי: אם יש לה (לטבלא שהיא מלאה קערות) לזבז עודף נטמאת אחת מהם נטמאו כלן (כלים ב ז). כלי חרש שיש לו שלשה שפיות הפנימית עודפת הכל טהור (שם ד ד). לפסין זו בתוך זו ושפתותיהן שוות וכו' השרץ בעליונה והתחתונה עודפת היא והתחתונה טמאה (שם י ח). נסר שהוא נתון על פי תנור הדש ועודף מכל צדדיו בפותח טפח טמאה תחתיו כלים שעל גביו טהורים (אהל' יב א). א"ר חנינא שה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים מישראל אמר אביי תדע שהרי מנה הכתוב עודפים באדם ולא מנה עודפין בבהמה (בכור' ה:). — וְעָדַף עַל: שפתו העליונה עודפת על התחתונה והתחתונה ע ו ד פ ת על העליונה הרי זה מום (שם משנה ז ה). פתחו של אולם גובהו ארבעים אמה ורחבו עשרים אמה וחמש מלתראות של מילת היו על גביו התחתונה עודפת על הפתח אמה מזה ואמה מזה (מדות ג ז). והאולם ע ו ד ף עליו חמש

[1]) [כך בארמ', ובערב' ע'דפ a).]

a) غدف

עשרה אמה מן הצפון וחמש עשרה אמה מן הדרום (שם ד ז). ראה לשון שלימדנו בן הנפח אילו אמר בעיבורה הייתי אומר אילו אחד עשר יום שהחמה **עודפת** על לבנה (ר' יונתן, ירוש' סנה' א ג). כגון שהיו ישראל מחצה טמאים ומחצה טהורים ונשים משלימות לטהורים **ועודפות** עליהם (ר' אסי, בבלי שם, יג:).—ובסהמ"א: והזוית שלש מהם זוית נצבה וכו' ומהם זוית נרוחת והיא **העודפת** על הזוית הנצבה (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשבורת א, 10). אין מעמידין את הציון ממקום הטומאה אלא יהי **עודף** מכאן ומכאן בצידי הטומאה שלא להפסיד את הטהרות (רמב"ם, טומאת מת ח ט). שני זיזין זה על גב זה וכו' היה העליון **עודף** על התחתון פותח טפח וטומאה תחת התחתון או ביניהן תחתיהן וביניהן טמא (שם יז ד). — ובהשאלה במשמ' יתר, מרבה: והתגדלם בטובות האלהים **העודפות** והתגלגלם בהם עד ששבו אצלם רגילות וידועות (ר"י א"ת, חו"ה, הבחינה, פתיח'). וכשיתברר כל זה ממנו לבוטח יתחייב שתנוח נפשו עליו וישען אליו בעבור מה שקדם לו עליו מן הטובות **העודפות** והתועלות המתמידות (שם, הבטחון ג). וכשיכיר העבד מאדוניו סימני טובותיו **העודפות** בנפשו וגופו וכל תנועותיו (שם, חשבון הנפש ג). והם בעלי ברית לשעירים אשר זונים אחריהם ואולי אחוריהם יעופו בשערותם אשר **עדפו** ילכו ולא ייעפו (משא גי חזיון 12).—ואמר המשורר: לו נפשך לה כן תהי מדדת סרת אשר **עדף** בשמך תחשב סרת ואז תשב לך בודדת (יהודה אבן אבון, שיבה, שער השיר 129). —וכמו עָדִיף: אבל נפל ביתו ומבקש לישב בו הוא מוציאו אפילו בימות הגשמים ואע"פ שלא הודיעו שלשים יום שאומר לו אין את **עודף** ממני (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 56). קרן בלא שבועה **עודף** מיכפל בשבועה (שם 58).—"וביני פעו', עָדוּף, עֲדוּפָה, —מֻרְבֶּה, יתר: ונהיה דורשים על מדת שנת החמה החתימה ויעלה בידינו מדת שנה **עדופה** ואין זה דרך החקירה (ראב"ח הנשיא, ספר העבור א, 77).—ואמר המשורר: וכן חקו להתבאש בהפים ולשלים עם מתי דמים ומרמה וטובתו לכל כילי **עדופה** ואיפתו לכל נדיב זעומה (רמב"ע, חרדה לבשה תבל). טוהר גמילות חסד בין דל ובין עשיר וכבוד אב ואם והבאת שלום **עדופה** (ר"יא בר ראובן, אזהרי', יא). אמרתם צרופה ומליצתם רצופה ונדבתם **עדופה** ולשונם חרב שלופה (ר"י חריזי, תחכמוני א).—ובלשון הקראים במשמ' עָדִיף: ויש תשובה אחרת על זה שבעל קרי אינו צריך רחיצה אלא בעבור המקדש ואם על מחנה קטון צריך פנות ערב ונמצא מחנה קטון **עדוף** מן המקדש (ר"א הקראי, ג"ע, טומאה וטהרה, קטו::). אומרים שאם שנת השמטה פחותה מן המועד בשביתה ונקראת בשם שבת הדין להקרא המועד בשם שבת שהוא **עדוף** בשביתת מלאכה (שם, ענין חג השבועי, הקדמי, כ:.). ואיך מפני צורך מעברין את החדש והצורך ההוא יהיה **עדוף** מחלול השבת וזה דבר שאי אפשר (שם, ענין קדוה"ח ע, י::). וכבר הודענו שהשבת **עדופה** מן המועד שהמועד יש בו התר מעשה אכל ובשבת הוא באסור (שם, ענין חג השבוע', הקדמי, כ:.). ומה שיש לנו לומר בעבור שטמאת המת **עדופה** מכל הטמאות (שם, טומאת מת ד, קכג::).

—הפעי', הֶעֱדִיף, פ"ע,—הֶעֱדִיף פלוני, היה לו עֹדֶף, מצא יותר מהמדה הקצובה, überflüssig haben; avoir du superflu; to have a surplus: וימדו בעמר ולא הֶעֱדִיף המרבה והממעיט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו (שמות יו יח).—ובתו"מ, במשמ' עשה יותר מן המדה, הִרבה: קונם שאני עושה לפיך אין צריך להפר ר"ע אומר יפר שמא **תעדיף** עליו יותר מן הראוי לו (נדר' יא ד). שנים לוקחין ושנים מוכרין אף על פי **שמעדיפין** זה על זה אין בכך כלום (תוספתי ב"מ ד יד). שני זיזין זה על גבי זה וכו' סתר את התחתון או **שהעדיף** עליו שיעורו כל שהוא (שם אהיל' יד ח). טובך **עדיף** עלי ולא כל באי העולם **יעדיף** טובך עלי ולמדני חקיך (ספרי במד' קיט).—ובסהמ"א: שהקב"ה בגודל רחמיו **העדיף** טובתו וחנותו על בני אדם (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש, ע.). ואם **העדיף** ה' לו טובה יותר על אחרים ראוי לו להלל לה' **המעדיף** טובו עליו (פלא יועץ, סז).—**המעדיף** על מעשרותיו מעשרותיו מקולקלין ופירותיו מתוקנין (ירוש' דמאי ה כד). והא אפשר לצמצם אמר רבי אמי **במעדיף** (עירובי' עו:). ב' בתים בב' צידי רה"ר זה עושה מעקה לחצי גגו וזה עושה מעקה לחצי גגו זה שלא כנגד זה **ומעדיף** (אבי', ב"ב ו:). גדול הוא כיבוד אב ואם **שהעדיפו** הקב"ה יותר מכבודו (פסיק' רבת', י' הדברות רביעייתא).—ובסהמ"א: משהיה מרבה לא היה **מעדיף** שנ' לא העדיף המרבה הממעיט (גנזי שכטר א, גינצבורג ד). **כי כן** דרך האיסטומכא **כשיעדיף**

עליה האוכל לא תקבלנו (ערוך ערך אפקטפיזון). טובה החכמה מגבורה ומוסיפה ומעדיפה אורה ועינים מאירה (דה"ט 5, 6). אמנם פעמים ימצא בנו נוחל שני עולמות והוא כשיהיה השבח הרבה שיעדיף על שניהם וזה לא יוכל להיות כי אם במעט ולכן לא היה בישראל גבורה בזה העולם כי אם מעט אבל לעתיד לבוא יעדיף עלינו בשני עולמות כמו שהבטחנו על ידי נביאיו (ר"מ אלדבי, ש"א ט, יג:). — וכמו פ"ע, היה יתר, מֻרבה: וכוונת הדת הנימוסית הוא להרחיק המגונה ולקרב הנאה כדי שיתרחקו האנשים מן הגנות כפי המפורסם ובזה תעדיף על הטבעית (ר"י אלבו, העקרים א ז). והענין שהוא יתב' היה נמצא ראשון קודם מציאות העולם וימצא אחרי העדרו אחרון ותעדיף אם כן התמדתו על מציאות כלל נבראיו משתי קצותיו (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהים ג ה).—ובלשון הקראים: כבר היה יעבור להעדיף מי אינו ראשית און על מי הוא ראשית און (יעקב בן שמעון, ספ' היש' (העריות) לישועה בן יהודה הקראי 78). והדין נותן להשתמר לעצור שני הימים ואין להעדיף אחד מן האחר (ר"א הקראי, ג"ע, ענין קדוה"ח יב, יג.). והיה ביום הנחילו את בניו אין לו להעדיף אחד על זולתו (שם דיני ירושה ב, קסו::). ובעבור שדרישת המת מתשע תועבות וכו' להרחיק תכלית ההרחקה על בן העדיפה במשיגי הטמאה באהל ובקבר (שם טמאה וטהרה ו, קכד:.). —ואמר הפיטן: ושני הנהרות מעדיפים באורך הירדן (אז כאיש, יוצ' שבת שקלי'). שדי חולי תאמץ תעדיף קט וקומץ לבאר בלי שמץ הלכות בעור המץ (אבא בכיל, יוצ' שבה"ג). נפשי לך תמד ותעדיף אהבה לו נפשך לה כן תהי מדדת (יהודה בן אבון, שיבה). מרחשון חדש שני נקרא בו יעדיף לעני הצרה מבלי אש ומלבוש בקרה (ראב"ע, שמעו כל אל דברי הרופא, כהנא א, 181). אתך השר היקיר הנחמד יפדה צור ממעד ברכותיך יעדיף ויישר לך נהל בכל צעד (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 54).

—נפעי, נֶעֱדַף,—שעדפו אותו: המסלה האחת היא דרך הצדיקים השלום בה נעדף ונכפל והמסלה השנית דרך הרשע אשר השלום ממנה נאבד ונחדל (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש, יג.). ולא נשכיל אופן למה נעדפו ישראל (ר"י בן אליה הקראי, עץ חיים קד). לחודיע חסרונו אצל שלמות האדון שלא יהיה מתקשט בקומתו הזקופה אשר נעדף בה מבעלי חיים (ר"א הקראי, ג"ע, ענין תפלה, פטי, ע:.). בעבור שטמאת המת עדופה מכל הטמאות וכי המת אב אבי הטמאה ונעדפה במשיגי הטמאה (שם טמאה וטהרה ד, קכג::).

—הפעי, הֻעֲדַף, הועדף, — שהעדיפו אותו: טהרתם ועדפנותם מהם עדופים על מקצתם אשר הועדף הכל ושת מקין (ר"י הדסי, אה"כ כה). נשיאים וזקנים ושופטים ושוטרים הועדפו בכל שבט ושבט לישראל עמו (שם).

*עֹדֶף¹), עודף, ש"ז, מ"ר עֳדָפִים,—מה שהוא עודף, יותר, Übermass; excès, superflu; excess: נסר שהוא נתון על פי הדות וטומאה תחתיו או על גבי הכלים שכנגד העודף מכאן ומכאן טמאין היתה כפישה ויש לה ליזבז טפח וטומאה תחת הכלים שכנגד העודף מכאן ומכאן טמאין (תוספת' אהיל' יג ה). וכל כלי פתוח [וגו'] פתיל זה העודף צמיד זה הדופק (ספרי במד' קכו). כשיפדה מעשר שני שבעודף פדוי (ירוש' דמאי ה ג).— ובפסהם"א: א"ר לוי קשה עונשין של מידות יותר משל עריות וכו' ומה עודפם אותם של עריות אפשר להם בתשובה וכו' (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוקי 75). אין מעמידין את הציון על גבי הטומאה אלא יהי עודף מכאן ומכאן בצידי הטומאה שלא להפסיד את הטהרות (רמב"ם, טומאת מת ח ט).—ואמר המליץ: (קו של אות ק') כונן בעדף צבי עדיו בגדף ומן בני אפרים צר הורף פרעוש כמו רודף (מיוחס לרסע"ג, הורית הקורא, דרנבורג 147). עתק גבוהה כבטאו בעדף עגמה יהידתו ותקצר בגדף (שם בהערה). להויותך אין חסרון וליהודך אין יתרון כמו היות לעולם תהיה חוסר ועודף בך לא יהיה (שיר היחוד ג). — ונשלמו החלופים וההילוקים היפים הם טעמי החסרים והעדפים אשר אזן וחקר ותקן מבדיל הנרדפים (שד"ל, אגרי כד). — ובחכמת החשבון סִמַּן הָעֹדֶף, Plus: כאשר בחרו להם המחשבים סימן המורה על השתוות שני מספרים או שעורים כן בחרו להם סימן המורה על בלתי השתוותם וכו' ונקרא העודף (ר' דוד פריזנהויזן, כליל החשבון יא.).

*עַדְפָנוּת, ש"נ,—בלשון הקראים כמו עֲדִיפָה, עֲדִיפוּת, יתרון: באשר ישיב אל דבר אשר לו יתרון ועדפנות (יעקב בן שמעון, ספ' היש' (העריות) לישועה בן יהודה הקראי, הקדמ' 2). ואם יהיו שוים ב' העלות ונתנשאה עדפנות אחת מן האחרת (שם 3). ואולם אין

---

1) [כך הקריאה המסורה, ואפשר שצריך לנקד עוֹדֵף, בינ' פוע'.]

ראוי לעמוד המקובל במקום המושבל כי המושכל משיג הרחוק והקרוב כאחד ובכל העתים כאחד בשוה ואין עדפנות לאיש אחד מאיש אחר (ר"א הקרלי, ג"ע, ענין קדוש"ת י, יא:). ואם זה היום ומעשהו הוא ליאוש על התשובה היהיה לתשובת זה היום עדפנות מתשובת ימים אחרים (שם ענין יום הכפורים א, ס:). כמו שדן הכתוב בדם נדה הראשון שהוא זולת השני ואמר שבעת ימים תהיה בנדתה היינו דנים גם אם תראה האשה דם זולת השבעה אולי יהיה עדפנות לראשון מן השני (שם, ענין טומאה וטהרה ז, קיג:.). וכאשר יש להעביר (המילה) מן העת הראשון אל העת השני כן יש להעביר מן היום הראשון אל היום השני לא שיש ליום השני עדפנות על היום הראשון (שם, מילה ו, קסב:). והאמת כי לשניהם דין אחד שצריך לפרעו בעדים שאין לשטר עדפנות מן העדים (שם, דין קיום הדברים, קסח:.). טהרתם ועדפנותם מהם עדופים על מקצתם אשר הועדף הבל ושת מקין (כ"י הדסי, אה"כ כה).

א.עדר, ממנו עֵדֶר.

עֵדֶר[1]), ש"ז, כנ' עֶדְרוֹ, ת"ר עֲדָרִים, סמ' עֶדְרֵי,—עֵדֶר צאן, עֵדֶר עזים, עֵדֶר בקר, הרבה צאן, עזים וברומ', הלכים יחד לרעות בשדה וכיוצא בזה, Herde; troupeau; herd, flock: וירא והנה באר בשדה והנה שם שלשה עֶדְרֵי צאן רבצים עליה כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים (ברא' כט ב; גם ג; ח; ל מ). רעה היה עבדך לאביו בצאן ובא הארי ואת הדוב ונשא שה מֵהָעֵדֶר (ש"א יז לד). כבקרת רעה עֶדְרוֹ ביום היותו בתוך צאנו נפרשות כן אבקר את צאני (יחזק' לד יב). מה נאנחה בהמה נבכו עדרי בקר כי אין מרעה להם גם עֶדְרֵי צאן נאשמו (יוא' א יח). ויסע בצאן עמו וינהגם כַּעֵדֶר במדבר (תהל' עח נב). ידע תדע פני צאנך שית לבך לַעֲדָרִים (משלי כז כג). שניך כְּעֵדֶר הרחלים שעלו מן הרחצה (שה"ש ו ו; גם ד ב).—של עזים: הנך יפה עיניך יונים מבעד לצמתך שערך כְּעֵדֶר העזים שגלשו מהר גלעד (שה"ש ד א; ו ה).—של בקר: מה נאנחה בהמה נבכו עֶדְרֵי בקר כי אין מרעה להם (יוא' א יח).—

1) [כך בארמ' עדרא. השבע' מעתיקים את השם מגדל עדר (ברא' לה כא [יו]) Γαδερ. ולפי זה יש לשער ששרשי ע'דר a) והוא א"כ מן ב.עדר.]

a) غدر

ופתא: ויתן ביד עבדיו עֵדֶר עֵדֶר לבדו ויאמר אל עבדיו עברו לפני ורוח תשימו בין עֵדֶר ובין עֵדֶר (ברא' לב יז; גם כ). למה ישבת בין המשפתים לשמע שרקות עֲדָרִים (שפט' ה יו). עזובות ערי ערער לַעֲדָרִים תהיינה ורבצו ואין מחריד (ישעי' יז ב; גם לב יד; מ יא). אליה יבאו רעים וְעֶדְרֵיהֶם תקעו עליה אהלים סביב רעו איש את ידו (ירמ' ו ג; גם לא ט; כג; לא כג). גבלות ישיגו עֵדֶר גזלו וירעו (איוב כד ב). שלמה אהיה כעטיה על עֶדְרֵי חבריך (שה"ש א ז). ומסכנות לתבואת דגן ותירוש ויצהר וארות לכל בהמה ובהמה וַעֲדָרִים לאורות (דהי"ב לב כח).—ובהשאלה במליצה לאנשים, לעם: ותרד עיני דמעה כי נשבה עֵדֶר יי' (ירמ' יג יז). שאי עיניכם וראי הבאים מצפון איה הָעֵדֶר נתן לך צאן תפארתך (שם כ). כי פקד יי' צבאות את עֶדְרוֹ את בית יהודה (זכר' י ג).—ובתו"מ: מי שנדר בנזיר וכו' נשאל לחכם והתירו והיתה לו בהמה מופרשת תצא ותראה בעדר (נזיר ה ג). אלו מביאין וחוצצין השידה והתיבה וכו' ועדר[1]) בהמה טמאה וטהורה ומכונות חיה ועוף וכו' (אהל' ה א). יצא עדר גמלים ועדר רחלים ומכונת חיה ועוף ששכנו טמאות שאין מפורשות מן התורה (תוספת' שבועי' א ז). וכן עדר בהמה חיה ועוף וכן החיים שהיו מהלכין זה אחר זה אפילו ראשו של זה בין רגליו של זה וראשו של זה בין רגליו של זה אין הנזיר מגלה עליהן (שם אהיל' ט א). בעא מיניה רבא מר' נחמן כמה שעירים משלה א"ל וכי עדרו משלח אמר לו וכי עדרו שורף (יומא סא:). מאי אחד מיוחד שבעדרו (שם ע:). הנכנס לתוך עדרו בלילה וראה כעשר כחמש עשרה מבכירות וכו' (בכור' כז.). — ובהשאלה לבני אדם: וכיון שמתגדלין (ילדי ישראל במצרים) באין עדרים עדרים בבתיהם שנא' ותבאי בעדי עדיים אל תקרי בעדי עדיים אלא בעדרי עדרים (מד"ר שמות א). הולכת ויושבת לה עדרים עדרים במדבר (דבי ר' ישמ', שם שה"ש, התחלה). את מוצא עד שלא גלו ישראל היו עשויים עדרים עדרים עדרי כהונה לבד עדרי לויה לבד עדרי ישראל לבד וכיון שגלו נעשו עדר אחד כי נשבה עדר יי' (שם איכ' פתי'). ועל אותו הדור נאמר ותהי האמת נעדרת ומהו נעדרת שבעלי האמת נעשו עדרים עדרים והולכים ובורחים ומתחבאים במערות ובמהילות עפר (אותות

1) [נראה שהערוך גרס אדר, עי' ר"ש.]

המסיח, ביהמ״ד ילינק ג, 58).—ומ״ר עֲדָרוֹת: אמר שמעון בן פתירא נוהרין היו עדרות[1]) באיסטרטית של מלך והיו עולי רגלים מפקיעין בדם עד רכובותיהם ולא חשו להם משום טומאה (תוספתי עדוי ג 3).—ואמר המשורר: ומצאו בעיניו זאבי יערים כחן הבתולות בעני נערים והשב יענים לשרים ונגגים ושאגת כפירים שרקות עדרים (ר״י הלוי, היוכלו פגרים). מעון ימינך הרם ושית לבך לעדרים אשר בהטאם נמכרים לכפירים בכל יערים (ראב״ע, איך מגר כסאך). דרך נבואות צרפית לבי בתי על משענותם תעמדי בשעריך ובעקבותם תרעי את עדריך (הוא, יעלה יפה). הכמיך המאוששים זמונים עדרים ותורה מפרשים וימסור טעמיהם אבי הוזים וישישים (גנזי שכטר ג, דודקון 72). סח מתק למרעית עדרים עמוסי ידרשוני והיו ושלמו נדרים (שם 80).

ב. עדר[2]), ממנו א. עָדַר, ־הֶעֱדִר, ־הֶעְדֵּר.

א. עָדַר, קל לא נהוג.

—נפעל, נֶעְדַּר, נֶעְדַּר, נֶעְדָּרָה, נֶעְדֶּרֶת,— נֶעְדַּר פלוני, או דבר פלוני, לא היה איש או הדבר במקום מן המקומות, חָסֵר, fehlen; manquer; to be lacking, fail: ויצל דוד את כל אשר לקחו עמלק וכו׳ ולא נֶעְדַּר להם מן הקטן ועד הגדול ועד בנים ובנות ומשלל ועד כל אשר לקחו להם (ש״א ל יח-יט). ויקם דוד וכל העם אשר אתו ויעברו את הירדן עד אור הבקר עד אחד לא נֶעְדָּר אשר לא עבר (ש״ב יז כב). דרשו מעל ספר יי׳ וקראו אחת מהנה לא נֶעְדָּרָה אשה רעותה לא פקדו (ישעי׳ לד יו). המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מרב אונים ואמיץ כח איש לא נֶעְדָּר (שם מ כו). ותהי האמת נֶעְדֶּרֶת וסר מרע משתולל (שם נט יה).—וסתם, לא נֶעְדָּר, לא יחסר: בבקר בבקר משפטו יתן לאור לא נֶעְדָּר ולא יודע עול בשת (צפני׳ ג ה).—ובספה״א: יחיל לבנו על זאת וחית רוהנו כי נעדר נעדר מפינו הגות קדש מעוזנו (רסע״ג, ספ׳ האגרון, הקדמי העברי כד). עוד שאלת על מיני היסורים הרעב והחלי והפחד וכו׳ למה מן האדם לא נעדרים כל אלה שאלה אחת והרבית דברים (הוא, על חוי הבלכי, דודקון 42). וגדול החטא ועצם הרשע ונעדרה האמת והצדק איננו (יוסיפון כז). ולא יתכן שיהיה המסולק הנעדר הוא המקבל לצורת המתחדש כי מתנאי המקבל שישאר עם המקובל (ראב״ד, אמו״ר 10). כי בורא העולם יתעלה לא מתרבה ולא נעדר ולא מחודש (ר״י א״ס, סו״ה, היחוד י). בכמו המקומות האלה וזולתם יצטרך האדם אל בעלי הגרסא ואנשי הקבלה אשר נעדרו ממנו בפאה הזאת (הוא, הקדמה ל, 197). והחלק השני דברים מצואים בעל כרחינו או נעדרים בעל כרחינו (ר״י אבן עקנין, ספי׳ מוסר ב טז). כן העתקת המעתיק הוא הפועל ודברי הספר המועתק הם החומר ואם לא ידעם המעתיק הנם לו כדברי הספר החתום ובאלו נעדרו ממנו (ר״ש א״ת, פתי׳ מו״נ). שאלו הדברים אשר נדעם עתה אינם ידיעותינו אשר ידענום אתמול אבל נעדרו המדעים ההם ונבראו מדעים אחרים כמותם (שם א עג, קיט:). ונעדר ההרגשה יקרא חוטא (הוא, פי׳ הרמב״ם לאבות ה). שמשלמות השם ומעלתו הוא להשגיח בשפלים ובנעדרי היכולת להושיעם מיד שוסיהם (ר״י אלבו, העקרים א יא). אמרתי כמה טובות נעדרות מהאדם בעבור העצלה והאיחור (ר״י זבארה, שעשועי ס, דודקון 83). אמנם אמרנו אחד הוא כאמרנו נעדר הרבוי (ר״מ אלדבי, ש״א א, ז:). ועוד ע״ב קודם המשכתם היו נעדרי מציאות (רמח״ל, חוקר ומקבל 3). כי השומע מופת מה על ענין מה תדמה הנפש שהמופת הוא הסבה והאמונה היא המסובב אשר בהעדר הסבה יעדר המסובב (באור מו״נ ב טז, ברלין תקנא).—ואמר המשורר: וכהדו אל שדי באמרם כי יש די בארבע מוסדי אשר הם עקרים להמציא הנעדר באל חי הנאדר (רשב״ג, תחלת החכמה). והוא הוא התאם שנים אב ואם בשמות יקראו ואינם נעדרים (שם). מעמק יה לשרך כבני רפתים מאכלם בועם ולעפר שפותים נעדרה מלדת כפיל לתוגה נמצון ודרדר להצמיח בערוגה (ר׳ משולם בן קלונימוס, אפוהם כפלאותיך, Elbog., Stud. 127).—ומשל: מי שנעלם הליון נעדר מזורו (משלי חכמים קמה).—ובמשמ׳ פטירה ומיתה: והנני מודה בפניכם היום איך אמת ויציב הוא שאם ח״ו אעדר אני או תעדר זוגתי הנ״ל ולא ישאר ממנו זש״ק הרי אני וב״ב מחוייבים להחזיר לזוגתי הנ״ל וליורשיה כל מה שהכניסה לי בנדוני׳ (חכם לבי, סו״ה סא).

—פע׳, עִדֵּר, יְעַדְּרוּ,—עִדֵּר דבר, החסיר, לא נתן: וכלכלו

---

1) [בירוש׳ (פקלי׳ ה א), הגרסה: ערודות.]
2) בערב׳ ע׳דר a), פגר, נחשל

a) غدر

הנצבים האלה את המלך שלמה וכו' איש חדשו לא יְעַדְּרוּ דבר (מ"א ה ז).

—בִּפְעֵ', *הֶעֱדִיר, עשה שיהיה נעדר, שלל: [ד]ע וראה כי אלוה לטובת יצורים ייסרם למען ידעו כאב המוסרים ותמרורם ויחדלו מעשות רע אשר לזה יסגירם ולא היו מכירים אילו העדירם (רסע"ג, השג' על חוי הבלכי, דודזון 42). והנה אתם לכם יכולת להמית החיים ולהעדיר מהם חיי העולם הזה כי תהרגו' וכי תמיתו' אבל אין בידכם יכולת על המתים לשפטם או להציל אותם מן האבדון אף כי להחיותם (יוסיפון לג). אע"פ שיש יכולת לו יתעלה לשנותו כולו (את העולם) או להעדירו או להעדיר אי זה טבע שירצה מטבעיו (ר"ש א"ת, מו"נ ב כט). ששמנו חובה עלינו בכל שבת ושבת בשתי הכניסיות שנתפלל עליו במעמד קהלותינו ולא נעדירה את שבחו גם בראש מרנא ורבנא דויד הלוי (ד"ה יהודי מלכים וא"י ב, ינן 87). והיו שוללים השגחת השם יתברך מעולם השפל עד שהעדירו מציאותו והיו אומרים כי הגלגל הוא האלוה (ר"א הקרלי, ג"ע, ענין קדוה"ה ג, ד:). שזה לא יתדיון שמשתף עם השם זולתו ולא שמקצר בהשגתו ולא שמשיגו בחלוף מה שהוא אלא מעדיר מציאותו ית' מכל חסרון (שם ענין תפלה, פטיי, ע:). ואם נאמר השם ית' העדירו (ר"א בן אהרן הקרלי, עץ חיים ו). וההיולי הוא המקבל הוויה והפסד כי הוא מקבל צורה ומעדיר צורה (שם עוד, מו"נ, הקדי ז). החושבים עליהם (על חכמי התלמוד) כי רצו הם ז"ל להעדיר הסבה הטבעית וכו' (מהר"ל מפרג, באר הגולה ו). הלא הן סברות מעדירות האמת (ר"י השקוני, פי' על הרלב"ע הקדמוני, ברלינר, אוצר טוב, Magaz. 1878). ואולם זה א"א שימצא בזולתו שיהי' אמיתותו מברחת לו השלימות ומעדרת ממנו החסרונות וכו' ויהי' הוא מעדיר מעצמו החסרונות וכו' (רמח"ל, דרך ה' א ב ג). שאם היות שאין ההעדר כח פועל בעצמו עם כל זה להיותו מעדיר הצורה הקודמת הוא בבחינת מה סבה להגעת הצורה הנמשכת (שלמה מימון, גבעת המורה א יז).

—קַל, *עָדַר, צִוּי פָּעוּל, עָדוּר, עֲדוּרוֹת,—כמו נפע': ואם אתה חסר ש[כל] ובינה ודעות מלבבך עדורות בעיני כל אנוש [י]שכיל ויבין אני פ[טור] ושירותי פטורות (רסב"ג, גני', JQR. 1913, 71).

—הִתְפ', *הִתְעַדֵּר, נתעדר,—כמו נִפְע': אבל בבית שני לא שבי הכבוד בתוכו כלל כי לא היה להם ארון וכפורת וכרובים ולא אורים ותומים ולא רוח הקודש ולא אש עליונה ולא שמן המשחה כאשר היה בבית ראשון אשר מהעדר אלו הה' דברים נתעדר השלום ביניהם (ר' יצחק בר' אברהם, חזוק אמונה א לז).

ג.עדר[1], ממנו ב.עֶדֶר, מַעְדֵּר.

ב.עָדַר, קל לא נמצא.

—נִפְעַ', יֵעָדֵר, יֵעָדֵרוּן,—נֶעֶדְּרָה האדמה, נחפרה ונעשתה תחוחה לא במחרשת אלא במעדר behackt werden; être houé; to be hoed: ואשיתהו (את הכרם) בתה לא יזמר ולא יֵעָדֵר ועלה שמיר ושית (ישע' ה ו). וכל ההרים אשר במעדר יֵעָדֵרוּן לא תבוא שמה יראת שמיר ושית (שם ז כה). — ובתלמו': חצר הנעדרת הרי היא כגינה ואוכלין ארעי (ר' נחמי', תוספת' מ"ר ג כ). — ובפהם"א: חצר שהיא נעדרת הרי היא כגנה ואוכלין בתוכה עראי והוא שיעדר רובה ואם זרע רובה אין אוכלין עראי (רמב"ם, מעשר' ד יז). — ואמר המליץ: הופרץ גדרי ומרמס הושמתי ואהיה בתה ולא נעדרתי (אבי הכרם, אילת השחר ו, נג.). — ובמשמ' א.עֶדֶר וב.עָדַר יחד: הבט רום כרקב יבלה גם כוכביהם יעדרון אף ההרים יבלו ומעדר כליון יעדרון (ר"י חריזי, הענק קכג).

—קַל, *עָדַר, — א) חפר את האדמה וכדומ' במעדר: אומר אדם לחבירו נכש עמי ואנכש עמך עדור עמי ואעדור עמך (ב"מ ה י). כיצד ראיית הנגע האיש נראה כעודר וכמוסק זתים האשה כעורכת וכמניקה את בנה (נגעי ב ד). ועודרין אותו (את הזבל) כדי שיתפתח (ר' מאיר, תוספתי שביעי ב יד). שכרו לנכש וגמר את שדהו לא יאמר לו בוא ועדור (שם ב"מ ז ה). רשאי בעל הבית לשנותו למלאכה קלה אבל לא למלאכה חמורה הא כי זה צד שכרו לנכש וגמר שדה ואמ' לו מרעתו בוא ועדור שתי גפנים (שם ו). יצא המנכש בשום ובבצלים והמסמך בגפנים והעודר תחת הזתי' (ירוש' מעשר' ב ו). שש תקיעות תוקעין ע"ש התחיל לתקוע תקיעה ראשונה נמנעו העומדים בשדה מלעדור ומלחרוש ומלעשות כל מלאכה שבשדות (תנא דבי רבי ישמעאל, שבת לה:). יכול לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר תחת הגפנים וכו' ת"ל שדך לא

---

1) [כך גם בערב' המדברות בסוריה עדר a).]

a) عدر

תורע (מו"ק ג.). (אין עושין את האמה וכו') פליגי בה רבי זירא ור' אבא בר ממל חד אמר מפני שנראה כעודר וחד אמר מפני שמכשיר אנפיה לזריעה (שם ד:). מציאת פועל לעצמו אימתי בזמן שאמר לו בעל הבית נכש עמי היום או עדור עמי היום (ב"מ קיח.). השוכר את הפועל לעדור ולקשקש תחת הזיתים הרי זה לא יאכל (ב"מ פט:). הרי שחרשת וזרעת ועדרת וכסחת וקצרת ועמרת ודשת ועשית תבואה בגרניה אם אין הקב"ה מוציא לך מעט רוח שתזרה מהיכן אתה חי (ר' לוי, מד"ר ויקרי כח). מאחר שהיה בן ישראל גומר את מלאכתו היה אומר לו עדור לי שתי עדריות בקע לי שתי בקעיות (שם ברא׳שי כ ז).

—ובהשאלה, עָדַר את ההלכה: מלך זה בעל תלמוד לשדה נעבד זה בעל משנה שהוא עודר לפני' את ההלכה (שם קהל׳ ח).—ובסהמ"א: ואין עודרין עם הנכרי בכלאים אבל עוקרין עמו כדי למעט התיפלה (רמב"ם, כלא׳ ה ח). שאלו לעדור בו פרדסים (הרבה של:) עודר בו כל הפרדסים שלו ואפילו נשחת כל הברזל בעדירה (הוא, שאלה ופקדון א ז).—ב) לִקט תאנים, ירקות ובדומ׳: פועלין שהיו עודרין[1] בתאנים וגודרין בתמרים ומוסקין בזיתים אע"פ שמפסיקין ואוכלין וכו' אין צריך לברך (תוספתי ברכי ד יט). הגיע זמן תאנים שלוחי בית דין שוכרין פועלין ועודרין אותן ועושין אותן דבילה וכונסין אותן בחביות (שם שביע' ח א). ואין לי אלא קוצר בוצר מוסק גודר עודר מניין (בית שמאי, יבמי קטז:). מנכשי זרעים ועודרי ירקות בזמן שבעה"ב מקפיד עליהן יש בהן משום גזל (ב"ק קיט:).

—פִּע׳, *עִדֵּר,—כמו קל: מזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ראש השנה (שביעי ב ב). פועלין שהיו מנכשין בשדה ומעדרין בשדה לא יאכלו מן הזית ומן התאינה אלא אם כן נתן להם בעל הבית רשות (תוספתי מעשרי ב יג). הרי אדם שלא עמל ולא חרש וכו' ולא עידר ובשעת הקציר בא שדפון וירקון והילקה ואין בכך כלום אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש ועדר וכסה ובשעת הקציר בא שדפון וחילקה הרי שיניו שלו קהות (ספרא בחוקי פרק ה). הראשונים חרשו זרעו וכו' עידרו קצרו וכו' ואנו אין לנו מה לוכל (ר' חגי, ירושי שקלי ה א). מה קנמון הזה כל זמן שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פירות וכו' (ר"ל, מד"ר ברא׳שי מו). השדה הזו כל זמן שאתה מזבלה ומעדרה היא עושה פירות (שם עג). אמרו לו טוב כשהוא מוכר שדה אחת ומזבלה ומעדרה ממי שהוא חוכר שדות הרבה ומבירן (שם פג). אחד מהם עומד ונוטע מעדר ומנכש (תנחומי שמיני יג). לאדם שהוא בגליל ויש לו כרם ביהודה ואחד ביהודה ויש לו כרם בגליל אותו שבגליל הולך ליהודה לעדר את כרמו אותו שביהודה הולך לגליל לעדר את כרמו (שם קדושי ו).

—פֻּע׳, *עֻדַּר, עודר, שעדרו אותו, ואמר המקונן: עודר ונחרש יסודך לשדה בור וניר לחכה ואכלה סביבך אש פלדיך (ציון לפירת, קיני).

ד.**עדר**[1]), ממנו ג.עָדַר.

ג.**עָדַר**, פ"ע, לַעֲדוֹר,—עָדַר, השתתף במערכות המלחמה: מזבלון יוצאי צבא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה חמשים אלף וְלַעֲדֹר[2]) בלא לב ולב (דהי"א יב לג). כל אלה אנשי מלחמה עֹדְרֵי[3]) מערכה בלבב שלם באו חברונה להמליך את דויד על כל ישראל (שם לח).—ואמר המשורר: ובלא לב ולב במלחמה זאת עדרו ובכל כח ארצם את הילימו אזרו (יל"ג, מלחמות דוד בפלשתים, ב ו, 4).

—פִּע׳, *עִדֵּר, תְּעַדֵּר,—העמיד במערכה: בעצתך הנבער תאדריני ובאדרת שיער תאדריני במקבותיך החזקים תעדריני ובמערכות מלחמותיך תעדריני (עזרא הבבלי, תוכחי מוס׳, סט:).

עד"ש,—ר"ת: ערוב דבר שחין: ר' יהודה היה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב (ספרי דברי שא).

עֲדָשׁ[4]), עֲדֶשׁ, מ"ר עֲדָשִׁים, עדשין, — מין ממיני הקטניות, צורתו קצת ביצית פחוסה, קצהו האחד כד

---

1) [הערוך ערך אר, גד, גורם: אורין, וכן הריטב"א.]

1) עי' הערה להערך.
2) [ט' כ"י והשבע' והירוני' גרסים: לעזור. ואמר ריב"ג וז"ל: הוא ההשתדלות לערוך מערכות המלחמה מענין עדר עדר לבדו וישת לו עדרים מערכות ושורות, ע"כ. וכן רד"ק בפרושו ובשרשיו. ובפרוש המיחס לרש"י פרש, וז"ל: לשון עדור ממש וכו' ומתוך כך יעמדו הם העורכי מלחמה, ויש אומרים לעדור כמו לערוך מלחמה, ע"כ.] — 3) [בכ"י אחדים ובכמה נוסחאות של השבע': עֹרְכֵי.] — 4) [בערב' עַדַשׁ a), עדשים, והיחיד עַדַשָׁה b),

a) عدس b) عدسة

והשני חד, Linse; lentille; lentil: ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עֲדָשִׁים ויאכל וישת (בראשי' כו לד). והטים ושערים וקמח וקלי ופול וַעֲדָשִׁים (ש"ב יז כח). ואתה קח לך חטים ושערים ופול וַעֲדָשִׁים ודחן וכסמים ונתתה אותם בכלי אחד ועשית אותם לך ללחם (יחזק' ד ט). — ובשדה בקמתם: ותהי שם חלקת השדה מלאה עֲדָשִׁים (ש"ב כג יא). — ובתו"מ: שום בעל בכי וכו' והעדשים המצריות (מעשרי' ה ח). המוציא אוכלין כגרוגרת מצטרפין זה עם זה וכו' רבי יהודה אומר חוץ מקליפי עדשים שמתבשלות עמהן (שבת ז ד). מעבירין מעל השלחן פירורין פחות מכזית ושער של אפונין ושל עדשין מפני שהוא מאכל בהמה (שם כא ג). ר' יעקב דכפר הנן אמר עדשין היו אלא שהיתה ענבה שלהן יפה כשל שעורין א"ר לוי אילו הן הפלשתים שהיו באין וקופין כשעורין והולכין להן נמוכין כעדשין (ירוש' סנה' ב ה). הרגיל בעדשי' אחת לשלושים יום מונע אסכרה מתוך ביתו (ר' מרי א"ר יוחנן, ברכ' מ.). לא שנו אלא שאמר מן השעורים אבל אמר מן העדשים לא מייתי ולא כלום (נזיר ט:). הלוקח יין לתת לתוך המוריים או לתוך האלונתית כרשינין לעשותן מהן טהינין עדשים לעשות מהן רסיסין חייב משום דמאי (חול' ו.). כדרך שבני אדם מוציאין חטה בקליפתה ושעורה בקליפתה ועדשים בקליפתן (תנא דבי ר' ישמעאל, שם קיט.). אם קידמך חבירך בעדשים קדמנו בבשר למה שהוא גמל עליך תחלה (ר' יוחנן, ב"ר בראשי' לח). מעשה בימי שמעון בן שטח ובימי שלמצה המלכה שהיו גשמים יורדים בלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני הזתים ועדשים כדינרי זהב (שם ויקר' לה). כתוב אחד אומר עדשים וכתוב אחד אומר שעורים ר' יעקב אמר עדשים היו אלא שהיתה ענבותן דומה לשעורים (שם רות ה). — ובספה"א: [יום] טוב שחל להיות ערב השבת עושה עירוב [תבשילין מביא דג ובצה] שעליו שהן שני תבשילין אפילו עדשין ובצל (גנזי שכטר א, גינצבורג 42). העדשים קרים ממעיטים את הדם דוחין את האסכרה מרבים את הגוף מחזקין את הכוח ואת הבטן (אסף 32:). — וברפואה: בעלי הקבלה אמרו קרחת אלו הם השחקים גבחת אלו הם העדשים

וגראה שהיחיד גם בעברית הוא עֲדָשָׁה כמו בתו"מ, וכמו חטה-חטים וכדומ'. והיחיד עֶדֶשׁ של הפיטנים הוא יצירה מלאכותית.]

(ר"א הקרא', ג"ע, טנ"אה וטהרה ו, קיט::). — עַדְשֵׁי הפנים, Sommersprossen; taches de rousseur; summer freckles: אם תחבוש המקום בדם ארנבת יסיר עדשי הפנים (רמב"ע, ספ' הכסיונות ג ד). מעדשי הפנים הנקרא כלף (קאנון ג ב פתיח'). ואמנם המומות הגפרתיים הנה הם מנקים העצבים וכו' ומנקים חיצוני הגוף וכו' והכתמים המגונים ועדשי הפנים וכו' (שם א ג ב א יט). באלכלף הם עדשי הפנים והכתמים (כרבוני, ארח חיים ז א, כ"י ביה"מ שכטר). — וְעַדְשֵׁי המים, מין צמח מימי: עדשי המים שקורין אלטחלב והוא ירוקה שעל פני המים (רשב"ץ דורן, מגן אבות, חלק יעקב ד סא:). — וְעַדְשֵׁי הים: אם התרנגולים הולכים בחצר סגור טוב להאכילם לפעמים הציר ועשב שלש העלים וכו' גם חתיכות בשר ועדשי הים (מעערלינזען) (אברמוביץ, תוה"ט, העוף, 254). — ומ"י *עֶדֶשׁ, ואמר הפיטן: הדום מגר נזוד עדש כהיום הזה יחדש בגודש (קיסת, יול' פרשי' החודש). בצדק אב זד עדש (ביום הכנכת פסע', ומחז' רומני). אל נא ספק ספק בבל חדש והדש וברך ארז ודוחן ופול ועדש (אל נא אולכך, הושענה רבה). — יהיה החלק הדומה לעדש באחריתו בולט וחלק (קאנון ד ה ג א). בהיקתא מים אדמדם בצורת עדש ולפעמים שחור (מלון למח דוד, ככריות, יח::).

***עֲדָשָׁה**, ש"נ, מ"ר עֲדָשִׁים, עֲדָשׁוֹת, — א) כמו עָדָשׁ[1]: מקום עדשה ארבע שערות (נגע' ו א). איאתי בזמן שהיא כעדשה מובאת היתה יתרה מכעדשה המותר סימן פשיון לפנימית והחיצונה טמאה היה בהק פחות מכעדשה סימן פשיון לפנימית ואין סימן פשיון להיצונה (ר' שמעון, שם ו). אמרו במערבא משמיה דרבה בר מרי מה עדשה זו אין לה פה אף אבל אין לו פה וכו' מה עדשה זו מגולגלת אף אבילות ומחזרת על באי העולם (ב"ב טז:). — ומ"ר: מקום הגרים תשע עדשות (נגע' ו א). — ב) מין כלי, שטוח ועגל בצורת עֲדָשָׁה[2]: לא יתן (אדם) עדשה מלאה חמין על מעיו (תוספת' שבת ג ז). אין ממלאין בעדשה בשבת ואם כהס על ההבל ועל המשיחה מותר (שם עירובי' יא כח). — וכן כף המאזנים בצורת עֲדָשָׁה: בעדשה (הולכין) אחר המכטר[3] (ר' נחמיה,

1) [עי' הערה לערך הקודם. מ"ר עדשות משמש רק בהשאלה במשמ' מדת השעור.]

2) [וכן ביוני' φακός וברומ' lenticula, עי' קוהוט.]

3) [בשבת (ס.) הגרסא בערסי הלך אחר שלשלותיו.]

כס כליס ב"מ ג יג).—ג) עגול של גת מטיט בצורת עֲדָשָׁה: מי שהיו גתיו ובדיו טמאין ומבקש לטהרן הדפין והלולבין והעדשות[1]) מנגבין והן טהורין (כס ע"ז ח ג).—ובחכמת הרפואה, נגע שבעור: ויקרו הנגעים כשהירה מאחד מד' נקודות אם הוא על ראש מלה יקרה לו (לנולד) בכף ועל מאזנים צרעת ועל גדי הנגע הנקרא עדשה וכו' (ר"י הכהן מטוליטולה, חותות השמים ומשפטי הכוכבים, ח:).—עֲדָשָׁה של העין, lens crystallina[2]): הכלי המקרב את הדבר הרחוק לעין הנקרא קנה הבטה (פערנגלאז) מורכב מן שני מיני זכוכית הרמים ובולטים משני עבריהם אשר האחד יושם נגד העין הנקרא עדשה של העין (אויגענלינזע) והשני אשר בקצה השני וכו' (ליחוועל, למודי הטבע, פט.).

עֲדָשִׁי, עֲדָשִׁית, מ"ר עֲדָשִׁיִּים, ת"ז — בצורת עדשה, linsenförmig; lenticulaire; lenticular: כי הצפאק מקבל הצד הרחב מהחלק העדשיי וכו' שחלקי הדבר העדשיי העגול למחתך הזה הוא מאחור ויחתך וכו' (קלכון ד ה ג ח). ראוי שתשוה נקרת עצם המות ההווה מן ההתך והנקור אם במגדרים ואם בדבר מן המחתכים הדומים השעי' והם העדשיים (כס).—ועי' גם ערך מַחְתָּךְ.

עַדְשָׁן, ש"ז, — אדם שעורו מנֻגע בעדשי הפנים sommersprossig; lentigineux; summer freckled: כאיש עדשן שבין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן צח (רס"י, ויקרי יג לט).

ע"ה,—ר"ת: עזרת השם, עליו השלום, עם הארץ.

עה"ב,—ר"ת: עולם הבא.

עה"ז,—ר"ת: עולם הזה.

עה"ח,—ר"ת: על החתום.

עה"ק,—ר"ת: עיר הקדש, ערוך הקצר.

עה"ש, — ר"ת: ערוך השלם.

עב, ממנו ב. עָב, ג. עָב, ד. *עָב.

עג, ממנו ב. מָעוֹג, עֻגָה, *עוּגִיָּה. א. עוג.

אולם הערוך גורס גם שם בעדשה, וכן כ"י מינכ', עי' ד"ס (הערה (ז) (ח).]

1) [בתוספתא' (טהרי יא יו) הגרסה: והעדשים. רש"י (ע"ז כס.) פרש: גת עצמה, אבל עי' ר"ש (טהרי י ח).]

2) תרג' ד"ר מזיא.

א. עוּג, פ"י, תְּעֻגֶנָּה, — א) עשה עֻגָה: ועגת שערים תאכלנה והיא בגללי צאת האדם תְּעֻגֶנָה[1]) לעיניהם (יחזק' ד יב).—ובסהמ"א: ותעוג בהם שאר הסמנים (ספי רפוא' להרמב"ס, גרוסברג 20).—ב) עָג עוגה, עשה חוג, עי' עֻגָה ב): מה עשה (חוני המעגל) עג עוגה ועמד בתוכה ואמר רבונו של עולם וכו' נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך (תעני' ג ה). באותה שעה עג משה עוגה קטנה ועמד בתוכה וביקש רחמים עליה ואמר איני זז מכאן עד שתרפא מרים אחותי (אדר"נ ט). וביון שראה משה שנחתם עליו גזר דין גזר עליו תענית ועג עוגה קטנה ועמד בתוכה ואמר איני זז מכאן עד שתבטל אותה גזירה (מד"ר דבר' יא).

—הִפְעִי, *הוּעַג, יוּעַג, — שעשה אותו עֻגָה: ויש מן הרפואות המורכבות המועילות מזה עוגות דילי ותארם ורדים טחונים עשרה זוזים נרד ב' זוזים זעפראן זוז וכו' יודקו הסמנים ויותך הדילי ביין ויולשו בו הסמנים ויועגו והשתיה שלשה זוזים (קלכון ג יב ג יח).

ב. עוּג, ש"ז, מ"ר עוּגִים, - כמו עוּגִין: סבו עגלה הורגיה עבותיה לקצץ וע"יה סוף להשבית סיגיה התאנה הנטה פגיה (לחוטיק, יוצ' שבת הוהמ"פ).

***עוּגִין**[2]), ש"ז, מ"ר עוּגִינִים, עוגינין, — ברזל כבד שמורידים אל המים כדי להעמיד את הספינה Anker; ancre; anchor: (המוכר) את הספינה מכר את התורן ואת הנס ואת העוגין ואת כל המנהגין אותה (ב"ב ה א). כל הכלים ניטלין בשבת חוץ מן המסר הגדול ויתד של מ... שה רשב"ג אומר אף העוגין[3]) של ספינה (תוספתי שבת יח (יח) ח). עוגין תני ר' חייא אלו עוגינין[4]) שלה וכן הוא אומר

1) [נון רפה, עי' רד"ק בפרושו. וס"א נון דגושה. עי' רד"ק בשרשיו, גם מ"ש וגינצבורג.]

2) [גזרוהו בגמרי מן עגן, כלומ' דבר המעכב עי' ערוך ורשב"ם (ב"ב עג.); אולם בירוש' (ב"ב ה א) הגרסה: הוגין, ובכן עגן זה נרדף להגן, אגן ואולי אֹגֶן. אבל קשה הצורה עוּגִין בחירק, ונראה שצריך לנקד בצירה כמו ביני' פוע'. וכן באמת במדב"ם (ב"ב ה א): ההוגן, שאמנם אפשר גם לנקד ההוֹגֵן. הוֹגֵן, וכן בסליה': העוגן. לדעת פרינקל (Aram. Fremdw. 229) היא מלה זרה שצריך לנקד עוּגִין, אבל זה רחוק.]

3) [כך בדפו', ובהוצ' צוק"מ: אגוז. הגר"א מגיה: העיגול.]—4) [כך בדפו'. ועי' עֹגֶן הערה 1).]

וכו' הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש (ב"ב עג.). — ובסהמ"א: ואם רואין כי קלו המים משליכין **העוגין** בים שהן ברזילין [גדולים] ומעמידין אותה שם (ר"ח, שבת קב.). — ואמר הפיטן: יראי חטא נמאסו ונפסק **העוגן** נבזוו חנויות מזויות ואין מגין (בכימין הקטן, ברית כרותה, סליחי מוסף יוה"כ). לשוא שקדו **העוגין** והמנהיגים (רמב"ן, תפלי הים, אחרי כעס, קט:).

עוּגָב, עֻגָב, כִּי עֻגָבִי,—כלי נגינה: ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תופש כנור וְעוּגָב (בראשי ד כא). הללוהו בתף ומחול הללוהו במנים וְעֻגָב (תהלי קנ ד). ישאו בתף וכנור וישמחו לקול עוגב (איוב כא יב). ויהי לאבל כנורי וְעֻגָבִי לקול בכים (שם ל לא). — ובתלמו': **עוגב** זה ארדבלס[1] (רסב"ג, ירוש' סוכה ה ו).—ובסהמ"א: **עוגב** מן כלי השיר אומרים שהוא התוף (לקו"ק ריב). אבוב לחרי זמר השתא לגירדאי ולא קבלוה כלומר **עוגב**[2] שהיה מקדם זמר לנכבדים עכשיו נפל ביד פחותים בעלי אומנות ואין יודעים לקבלו (המאירי, יומא א, כ:). עגבו עלי **עוגבם** ויחללו קדש חלילם (יוסי בן יהודה, כיב ספסים, כ"י Jews' Coll., לונדון). ותהי קוראה בספרים החיצונים ופורטת על **עגב** ומנים (יל"ג, כהלה כהלה, ג ו).—*ומ"ר **עוּגָבִים**: ובממלכה השלישית נשים שאננות מנגנות ומענות תופשות כנורים **ועוגבים** וזמירים (רחב"ע, חי בן מקיץ). דעת **העגבים** והקולות (כסי ב"ר כת הקראי, לקו"ק, כספס' 9).

*__עוּגִיעֵל__, — א) בלשון המקבלים שם של הקלפה השניה: (הקליפה) השנית נקי **עוגיאל** ופי' הטעם כי היא עוגה לחברתה כן פירש הרמב"ן ז"ל ואפשר לפרש מלשו' הלהן תעגנה והכונה מעכב השפע ומונע ההשגה' (ר"מ קורדוביירו, פרדס רמונים כה ז).—ב) שם ספירה: הספירה השנייה אומרים ששמה **עוגיאל** והמכוון בה כי היא עוגה מן הברתה (ר' שם טוב, ספ' האמונות ה ג).

*__עוּגָה__, ב"נ, רק מ"ר עוּגִיּוֹת, עוּגִיאוֹת, — הפירה עגלה סביב האילן, כמו עֻגָּה ג)[3]: ואין עושין **עוגיות** לגפנים (מו"ק א א). אילו הן **עוגיות** בדידין שבע קרי אילנות מותרין ומשטטין בקנים (תוספת' שביעי' א ז). זיתי ערב שביעית שנכנסו לשביעית מסקלין סקוסין ממלין נקעין שתחתיהן עפר ועושין **עוגיות** מזה לזה (שם ג ז). ולא ימלא את הנקעים שתחת הזיתים ולא יעשה **עוגיאות** בין אילן לאילן חבירו (ספרא בהר פתיח'). הממלא את הנקעים שתחת הזתים והעושה **עוגיות** לגפני' (ירוש' שבת ז ב).

א.**עוֹד**, ממנו עוד

עוֹד[1], עֹד, עוֹדִי עוֹדֶנִּי, עוֹדְךָ, עוֹדֵךְ, עוֹדֶנּוּ, עֹדֶנּוּ, עוֹדֶנָּה, עוֹדָהּ, עוֹדֵינוּ (קרי), עוֹדֶנּוּ, עוֹדָם, עודינה, (כתיב).

—א) לפני שם כעין נסמך במשמ' יתר, נוסף על הקדם, noch, ferner; encore; still, yet, more: ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת ארץ לבוא אפרתה ותלד רחל ותקש בלדתה (בראשי' לה טז). ויאמר יי' אל משה עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים אחרי כן ישלח אתכם מזה (שמות יא א). ויאמר ציבא אל המלך (דוד) עוד בן ליהונתן נכה רגלים (ש"ב ט ג). כי לא היה כל בית אבי כי אם אנשי מות לאדוני המלך ותשת את עבדך באוכלי שלחנך ומה יש לי עוד צדקה ולזעק עוד אל המלך (שם יט כט). כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב (חבק' ב ג). העוד הזרע במגורה ועד הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא (חגי ב יט). וישאלו עוד ביי' הבא עוד הלם איש[2] (ש"א י כב). — ובתלמו': המניח איסר ואכל עליו חציו והלך למקום אחר והרי הוא יוצא בפונדיון אוכל עליו **עוד** איסר המניח פונדיון ואכל עליו חציו והלך למקום אחר והרי הוא יוצא באיסר אוכל עליו **עוד** פלג (מע"ש ד ח). הוסיף לו (לחייב מלקות) **עוד** רצועה אחת ומת הרי זה גולה על ידו (מכות

---

1) [צ"ל אדרבלים והוא כמו הרדולים—הרדולים—הרדולים (ערכי י:), ביונ' ὕδραυλις, עוגב של מים, עי' ר"ב מוספיא (ערוך ערך הרדולים).]

2) [תרג' הארמ': אבובא.]

3) [עי' רש"י (מו"ק ז:); והערוך ערך בדיד מפרש כמו ערוגה, וכן הראב"ד (ספרא בהר). ואולי מ"י עֻגִית. מ"ר עוּגִיּוֹת, עוּגִיאוֹת. ואפשר ג"כ שמ"י הוא **עוגה**, שלא נמצא במ"ר במשמ' זו.]

1) [מעקרו שם במשמ' חזרה, המשך והוספה, משתתף לכל הלשונות האחיות במשמעות מתחלפות. בכנעני' עד, עוד. בערב' עוד, עאד a), חזר. הוסיף לעשות; עאדה b), הֶרְגֵּל; בערב' ההמוני' עַאד c), עוד. בכוש' עוֹדַ, סבב; עֲוָד, סבוב והקף. בסור' עֲיַד, הרגיל; עִיָּדָא, הרגל, ועי' ברט (Wurzelunters. 34).]

2) [כמו הבא עוד איש הלם.]

a) عود عاد b) عادة c) عاد

ג יד).—**עוד מעט: ויצעק משה אל יי' לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלני** (שמות יז ד). **עי' מְעַט.— ולפני שם המספר: כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה** (בראש' ז ד; גם ח יב; כט כז; ל). **ויצא בנימין לקראתם מן הגבעה ביום השני וישחיתו בבני ישראל עוד שמנת עשר אלף איש ארצה** (שפטי' כ כה). **ויחל יונה לבוא בעיר מהלך יום אחד ויקרא ויאמר עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת** (יונה ג ד). **כי כה אמר יי' צבאות עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ וכו'** (חגי ב ו). **ועתה אמת אגיד לך הנה עוד שלשה מלכים עמדים לפרס** (דני' יא ב).—ובתלמו': בכל יום היו שם (במקדש) עשרים ואחת תקיעות וכו' ובמוספין היו מוסיפין עוד תשע ובערב שבת היו מוסיפין עוד שש (סוכ' ה ה). מעשה בהילני המלכה שהלך בנה למלחמה ואמרה אם יבא בני מן המלחמה בשלום אהא נזירה שבע שנים ובא בנה מן המלחמה בשלום והיתה נזירה שבע שנים ובסוף שבע שנים עלתה לארץ והורו בית הלל שתהא נזירה עוד שבע שנים אחרות (נזי' ג ו). ומנין להביא עוד שלשה (למספר כ' של סנהדרי קטנה) ממשמע שנאמר וכו' הטייתך לטובה על פי א' הטייתך לרעה על פי שנים ואין בית דין שקול מוסיפין עליהם עוד אחד (סנה' א ו). דיני ממונות בשלשה זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד ושניהן בוררין להן עוד אחד דברי רבי מאיר וחכמים אומרים שני דיינין בוררין להן עוד אחד (שם ג א). האשה שאמרה הרי עלי קן כשאלד זכר ילדה זכר מביאה שתי קנים א' לנדרה ואחד לחובתה וכו' והכהן צריך לעשות שלש פרידות מ־מעלן ואחד מלמטן ולא עשה כן אלא עשה שתים למעלן ושתים למטן ולא נמלך צריכה להביא עוד פרידה אחת (קני' ג ו).—**עוד מי: ויאמרו האנשים אל לוט עוד מי לך פה חתן ובניך ובנתיך וכל אשר לך בעיר הוצא מן המקום** (בראש' יט יב).—ולפני ל־: **ויאמר ישראל למה הרעתם לי להגיד לאיש הַעוד לכם אח** (שם מג ו). **ויחר לשאול מאד וכו' ויאמר נתנו לדוד רבבות ולי נתנו האלפים וְעוד לו אך המלוכה** (ש"א יח ח). **ותאמר נעמי שבנה בנתי למה תלכנה עמי הַעוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים** (רות א יא).—לפני כנוי הרמז: **כה אמר יי' אלהים עוד זאת גדפו אותי אבותיכם במעלם בי מעל** (יחזק' כ כז).—ואמר בן סירא: **עוד כאלה ולא נסוף וקץ דבר הוא הכל** (ב"ס גני' מג כז).—ובתלמו': ועוד זאת היתה ירושלים יתירה על יבנה שכל עיר שהיא רואה ושומעת וקרובה ויכולה לבוא תוקעין וביבנה לא היו תוקעין אלא בבית דין בלבד (ר"ה ד ב). ועוד זאת התקין רבן יוחנן בן זכאי שאפילו ראש בית דין בכל מקום שלא יהו העדים הולכין אלא למקום הוועד (ר' יהושע בן קרחה, שם ד).—אחרי שֵׁם: **ויאמר המלך (אחשורוש) לאסתר המלכה וכו' ומה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עוד ותעש** (אסת' ט יב). אחרי אין, אפס: **אתה הראת לדעת כי יי' הוא האלהים אין עוד מלבדו** (דבר' ד לה). **וידעת היום והשבת אל לבבך כי יי' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד** (שם לט). **למען דעת כל עמי הארץ כי יי' הוא האלהים אין עוד** (מ"א ח ס). **ויאמר יהושפט האין פה נביא ליי' עוד ונדרשה מאותו** (שם כב ז). **ויהי כמלאת הכלים ותאמר אל בנה הגישה אלי עוד כלי ויאמר אליה אין עוד כלי** (מ"ב ד ו). **אני יי' ואין עוד זולתי אין אלהים** (ישעי' מה ה; ו; יד; יח; כא; כב; מו ט). **וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני יי' אלהיכם ואין עוד** (יואל ב כז). **כי החיים יודעים שימתו והמתים אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר** (קהל' ט ה). **ויאמר המלך האפס עוד איש לבית שאול ואעשה עמו חסד אלהים** (ש"ב ט ג). **ועתה שמעי זאת עדינה הישבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד** (ישעי' מז ח; גם י). **זאת העיר העליזה היושבת לבטח האומרה בלבבה אני ואפסי עוד איך היתה לשמה** (צפני' ב טו).—אחרי יש, ואמר בן סירא: **מג[ד]ל[ו יײ'] הרימו קול בכל תוכלו כי יש עוד** (ב"ס גני' מג ל).—ובהשמטת יש: **ויאמר מלך ישראל אל יהושפט עוד איש אחד לדרוש את יי' מאתו ואני שנאתיו** (מ"א כב ח). **ונשאו דודו ומסרפו להוציא עצמים מן הבית ואמר לאשר בירכתי הבית הַעוד עמך ואמר אפס** (עמוס ו י).—לפני פֹעל, כמו תה"פ: **ויאמר שמואל אל ישי התמו הנערים ויאמר עוד שאר הקטן והנה רעה בצאן** (ש"א טז יא). **לכן עוד אריב אתכם נאם יי' ואת בני בניכם אריב** (ירמי' ב ט). **ויאמר יי' אלי עוד לך אהב אשה אהבת רע ומנאפת** (הוש' ג א). **אשרי יושבי ביתך עוד[1] יהללוך סלה** (תהל' פד ה). **כי יש לעץ תקוה אם יכרת**

[1] [בגליון מגיה המחבר לעולם וָעֶד.]

וְעוֹד יחליף ויונקתו לא תחדל (איוב יד ז). **ישכחהו** רחם מתקו רמה עוד לא יזכר ותשבר כעץ עולה (שם כד כ). **וְעוֹד** ראיתי תחת השמש מקום המשפט שמה הרשע וכו' (קהל' ג יו; גם יב ט). ויגבה לבו (של יהושפט) בדרכי יי' וְעוֹד הסיר את הבמות ואת האשרים מיהודה (דהי"ב יז ו).— ובתלמו': ועוד אמרו לפניו אומר היה רבי אליעזר וכו' (שביע' ח י). מעשה שבאו שנים ואמרו ראינוהו (את הירח) שחרית במזרח וערבית במערב אמר ר' יוחנן בן נורי עדי שקר הם וכשבאו ליבנה קבלן רבן גמליאל ועוד באו שנים ואמרו וכו' (ר"ה ב ח). מעשה שירדו זקנים מירושלים לעריהם וגזרו תענית על שנראה כמלא פי תנור שדפון באשקלון ועוד גזרו תענית על שאכלו זאבים שני תינוקות בעבר הירדן (תעני' ג ו). ועוד שאלן ר"ע אבר המדולדל בבהמה מהו (כרית' ג ח). ר' מתון בעא קומי ר' יוחנן ומאלישע אנו למדין תורה א"ל מתון מתון מה המת משהוא מסתלק עוד אינו רואהו כך זה משנסתלק עוד לא ראהו (ירוש' מו"ק ג ז).—ובספהמ"א: ועוד אבאר העונות שאינן מתכפרות אלא לאחר נקמה (ר' ברכיה הנקדן, ספ' החיבור וספ' המצרף XXXIX, גאלאנץ 38).—ובפרט אחרי פֹּעל: וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן ותקרא את שמו שת (בראשי' ד כה; גם ח יב; כא; ט יא; יח; יז ה; יח כט; כד כ; כט לג; לד; לה; ל ז; יט; לב כט; לה ט; י; לז ה; ח; ט; מו כט). ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל (שמות ג יה; גם ד ו; ט כט; י כט; לו ו). ויאמר יי' אלי (אל משה) רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה (דבר' ג כו; גם יג יז; לא ב; לד י). ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם (יהוש' ב יא). ויוסף עוד געל לדבר ויאמר וכו' (שפט' ט לז; יג ח; ט; כא; כ כח). ותאמר (חנה לעלי) תמצא שפחתך חן בעיניך ותלך האשה לדרכה ותאכל ופניה לא היו לה עוד (ש"א א יח; ז יג; י כב; יח כט; כ ג; כג ד). ויתקע יואב בשופר ויעמדו כל העם ולא ירדפו עוד אחרי ישראל ולא יספו עוד להלחם (ש"ב ב כח; כב; ה יג; כב; ו א; ז ב; יב כב; יד י; יט ל; לו; כא יז; יח; יט). ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה ומאכל שלחנו ומושב עבדיו וכו' ועלתו אשר יעלה בית יי' ולא היה בה עוד רוח ותאמר אל המלך וכו' (מ"א י ד-ו; גם יג ה). ויאמר נעמן ולא יתן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה כי לוא יעשה עוד עבדך עלה וזבח לאלהים אחרים כי אם ליי' (מ"ב ה יז; גם כד ז). על מה תכו עוד תוסיפו סרה (ישע' א ה; גם ב ד; ה ד; יד א; כג יב; כו כא; ל כ; לא יא; כד ט; סב ד). לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד (ירמי' ג א; גם יג כז; יו יד; לא יט). כי אני יי' אדבר את אשר אדבר דבר ויעשה לא תמשך עוד (יחזק' יב כה; גם כח; יג כא; כג). ותהר עוד ותלד בת ויאמר לו קרא שמה לא רחמה כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל (הוש' א ו). ויען יי' ויאמר לעמו הנני שולח לכם את הדגן והתירוש והיצהר ושבעתם אתו ולא אתן אתכם עוד חרפה בגוים (יואל ב יט). ותשנה קולן ותבכינה עוד ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה (רות א יד). טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל אשר לא ידע להזהר עוד (קהל' ד יג). לא ישוב עוד לביתו ולא יכירנו עוד מקומו (איוב ז י; לב יה; יו; לד כג). — ובספהמ"א: והוא מה שאמרו ז"ל היום לעשותם ומחר לקבל שכרם וכשתסתכל עוד בדבר תראה כי השלימות האמיתי הוא רק הדביקות בו ית' (רמח"ל, מסלת ישרים א).—ועוד ש"ב: שאלתי את ר' אליעזר בבית מותבא רבא מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים א"ל גזירת הכתוב הוא ועוד שסייעו ישראל בשעת יציאתם ממצרים (ר' חנינא, בכור' ה:). — ודבור ולא עוד אלא, במשמ' וְעוֹד, וְעוֹד יותר, לפני אף: כתב המהלך תחת הצורות ותחת הדיוקנאות אין מסתכלין בו ולא עוד אלא אף בחול אין מסתכלין בדיוקנאות משום שנאמר אל תפנו אל האלילים (תוספת' שבת יז א). ולא עוד אלא אע"פ שהיה הענן עושה כל המדבר מישור היה מניח מקום גבוה למשכן שיהא שם חנייתו (תנחומי חוקת לז).—ולפני אפילו: אמר עד אחד אני ראיתיה שנטמאת לא היתה שותה ולא עוד אלא אפילו עבד אפילו שפחה הרי אלו נאמנין (סוט' ו ב). מרביצין שדה בערב שביעית כדי שתעלה ירקות בשביעית ולא עוד אלא אפי' בשביעית מרביצין אותן (תוספת' שביעי' ב א). מדור אלמנה שנפל אין היורשין חייבין לבנותו ולא עוד אלא אפי' היא אומרת הניחוני ואבננו משלי אין שומעין לה (כתוב' קג.). גר שקבל עליו דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו ולא עוד אלא אפילו דקדוק אחד מדקדוקי תורה או מדקדוקי סופרים (ר' יוסי, תנחו' ויקר' ג).—ולפני ש"ב: נושא אדם אשה ופוסק עמה

על מנת שלא לזון על מנת שלא לפרנס ולא עוד אלא שאדם נושא אשה ופוסק עמה על מנת שתהא זנתו ומפרנסו ומלמדתו תורה (תוספתי כתוב' ד ו). מי לנו גדול כיוסף שלא נתעסק בו אלא משה וכו' ולא עוד אלא שעם יעקב עלו עבדי פרעה וזקני ביתו ועם יוסף הארון והשכינה וכו' ולא עוד אלא שהיה מהלך ארונו של יוסף עם ארון חי העולמים (מכי' בשלח ב). ולא עוד אלא שמצטער (הים) ואין יכול לעשות כענין שנאמר יהמו גליו ולא יוכלו (ספרי דברי שו). כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו (אבו' ו א). ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים אחת של ג"ע ואחת של גיהנם (ר' אליעזר, ברכ' כח:). לפי שהיה אברהם אבינו מפחד וכו' א"ל הקב"ה לך אני פוטרך מכיבוד אב ואם וכו' ולא עוד אלא שאני מקדים מיתתו ליציאתך בתחלה ויסת תרח בחרן ואח"כ ויאמר ה' אל אברם (מד"ר בראשי לט). והלא נשמת אדם ונשמת בהמה הכל הולכין אל מקום אחד ולא עוד אלא שאחד האדם ואחד הבהמ' מקרה אחד להם ליום המות (מדר' א"ב דר"ע כ, ביהמ"ד ילינק ג, 38). — אני עשיתי כדברי בית הלל ואתה עשית כדברי בית שמאי ולא עוד אלא שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות (ברכ' יא.). — ובלי קשור אחרי אלא: אמר לו הקב"ה (לאברהם) מנוח לא העמדתי מגינים של צדיקים אבל ממך אני מעמיד מגינים של צדיקים ולא עוד אלא בשעה שיהיו בניך באים לידי עבירות ומעשים רעים אני רואה צדיק אחר בהן שיכול לומר למידת הדין דיי אני נוטלו ומכפרו עליהן (מד"ר בראשי מד, תלודי). והיה אברהם מתפלל (על אבימלך ובני ביתו) וכולם מתרפאים מן עצירתם ולא עוד אלא עיברו כל בני ביתו של אבימלך וילדו זכרים (פסיק' רבת' מב). — ובספהמ"א: ולא עוד אלא המוכר קרקע שלו לאחר יש לחבירו שהוא בצד המצר שלו ליתן דמים ללוקח ולסלק אותו (רמב"ם, שכני' יב ה). ולא עוד אלא שאפילו אם עשה מצוה בזמן מלאכתו לא לצדקה תחשב לו (רמח"ל, מסלת ישרים יא). — *ובמשמ' גם: עוד הוא בדברי נחמות (ר' יוחנן, ירוש' ברכ' ה א). עוד היא כשלא אמר יזכו לי ד' אמות שלי (ר"ש בן לקיש, שם פאה ד ב). — ובספהמ"א: מי שנשא שתים או שלש או ארבע נשים וקבר את הראשונה ויש לו ממנה בנים וכו' ואחר כך מת האיש ומתה עוד היא ועמדו בניהן ליטול את כתובת אימותן (מעשים לבני א"י, הרכין א, לוין 94). כל מי שאינו תוקף גאולה לתפלה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא ודפק על פתחו של מלך יצא לידע מה הוא מבקש ומצאו שהפליג עוד הוא הפליג (שם 88). — ואחרי השם: למה לא חסכתם כליכם עוד (שם 92).

—ב) *ס"ז, במשמ' תוספת מועט לשעור: שמונה אמות ועוד נותנין לו כדי עבודתו וזורע את המותר (כלא' ו ו). ר' אליעזר אומר תרומה עולה באחד ומאה רבי יהושע אומר במאה ועוד ועוד זה אין לו שיעור (תרומ' ד ז). מלוא תרווד ועוד עפר קברו' טמא ר' שמעון מטהר (אהל' ב ב). בהרת כגרים ופשתה חצי גרים ועוד והלך מן האום כחצי גרים רבי עקיבא מטמא (נגעי' ד ט). שנים שבאו אצל כהן בזה בהרת כגרים ובזה כסלע בסוף שבוע בזה כסלע ועוד ובזה כסלע ועוד שניהן טמאין (שם ה ה) לעולם הוא בפסולו עד שיצא ממנו מלואו ועוד (מקוא' ג א). שיער רבי ב' בצים ועוד כמה הוא ועוד אחד מעשרים בביצה (עירוב' פג.) — ות"ר וְעוֹדִים, ועודין: נמצאו עשרת קבים ירושלמיים שהן ששה עשרונות ועודין[1]) (מנחי ז ב). — ובספהמ"א: ונמצא אותן ב' ידות [ממצה] (במצה) של תודה שהן כ' קבין ירושלי' שהן ו' עשרונות וְעֻדִּיִּם ועודיין[2]) היינו ב' שלישין (רגמ"ה, מנחי עז.). — וגם וְעוֹדוֹת: נמצאת שליש של צפורי בועודות[3]) של רבי יתירה על מחצה של מדבריות שליש ביצה (עירוב' פג.).

—ג) במשמ' המשך הזמן והפעלה, עד הנה, עֲדַיִן, während, noch; encore, pendant; still, yet: הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה (בראשי כט ז). אם עוד רבות בשנים לפיהן ישיב גאלתו מכסף מקנתו (ויקר' כה נא). ויאמר יי' אל גדעון עוד העם רב (שפטי' ז ד). ויאמר דוד הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול (ש"ב ט א; גם יד לב). רק הבמות לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות (מ"ב יד ד). והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע (ישעי' סה כד). ויהודה עד רד עם אל ועם קדושים נאמן (הושי' יב א). לא זרו מתאוותם עוד אכלם בפיהם (תהל'

---

1) [כך במדב"ם ובפרוש הרמב"ם, ובנבר' (עמ.): ועודין, ובדפו' נשתבש ועדוין, ובירוש' (כלא' ו ס): ועדויין.] — 2) [כפל משבש. וצ"ל ועודים או ועודין.]
3) [כך ברש"י ובכ"י. בדפו': בועודיות.]

עם ל). עוד זה מדבר וזה בא ויאמר וכו' (איוב א יז; גם יז).—ואמר המשורר: צנפני זמן מיום היותי ועוד לא נם הדר אפי ולחו (רמב"ע, על מסכיל, בספי הסג לסטיינסכידר, 39).—ובשאלה: ותען רחל ולאה ותאמרנה לו (ליעקב) הַעוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו (ברלס' לא יד; גם מה ג). הַעוד הזרע במגורה ועד הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא (חגי ב יט).—עוד ב־: וְעוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער (ישעי' ו יג).—ואמר בן סירא: הוי למות מה [מ]ר זכרך לאיש שוק[ט] על מכונתו איש שליו ומצליה בכל ועוד ב[ו ח]יל לקבל תענוג (ב"ס גני" מא א).—כל עוד: ויאמר אלי עמד נא עלי ומתתני כי אחזני השבץ כי כל עוד[1]) נפשי בי (ש"ב א ט). כי כל עוד נשמתי בי ורוח אלוה באפי (איוב כז ג).—ובסהמ"א: כל עוד שמתגדל האדם מניח הכעס והאכזריות ומקבל הרחמים והחמלה (רמח"ל, פתחי חכמה כז:). — ועם כנ' : ואברהם עוֹדֶנּוּ עמד לפני יי' (ברלס' יח כב; גם מג כז; כח; מו ל). וילך משה וישב אל יתר חתנו ויאמר לו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה הַעוֹדָם חיים (סמות ד יח). כי אם מאן אתה לשלח (את ישראל) וְעוֹדְךָ מחזיק בם הנה יד יי' הויה במקנך (סס ט ב-ג; גם יז). הבשר עוֹדֶנּוּ בין שניהם טרם יכרת ואף יי' חרה בעם (במדי יא לג). עוֹדֶנִּי היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה (יהוש' יד יא). עד היום הזה עוֹדֶנּוּ (המזבח אשר בנה גדעון) בעפרת אבי העזרי (ספטי' ו כד; גם ח כ). ושאול עוֹדֶנּוּ בגלגל וכל העם חרדו אחריו (ש"א יג ז). והנה עוֹדֶנָּה מדברת (בת שבע) עם המלך ונתן הנביא בא (מ"א א כב; גם מב; מ"ב ו לג). ויהי דבר יי' אל ירמיהו שנית והוא עוֹדֶנּוּ עצור בחצר המטרה (ירמ' לג א; גם מ ה). אספרם מחול ירבון הקִיצותי וְעוֹדִי עמך (תהל' קלט יח). וְעֹדֶנּוּ (איוב) מחזיק בתמתו (איוב ב ג; גם ח יב). עודינה[2]) תכלינה עינינו אל עזרתנו הבל בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושיע (איכ' ד יז). עוֹדָם מדברים וסריסי המלך הגיעו (אסת' ו יד). ובשמונה שנים למלכו והוא עוֹדֶנּוּ נער החל לדרוש לאלהי דויד אביו (דהי"ב לד ג).—ובתלמו': עודהו הסל על כתפו קורא (המביא בכורים) מהגדתי היום וכו' (בכור'

[1]) [עי' בפרושו של סגל.]

[2]) [הכתיב עוֹדֶנָה עם כנ' לנסתרות, וכן משמע מתרג' ורש"י. הקרי עוֹדֵינוּ עם כנ' למדברים, וכן מדינחאי ובשבע' ובוולג'.]

ג ו). בהרת ואין בה כלום בתחלה בסוף שבוע ראשון יסגיר בסוף שבוע שני לאחר הפטור יפטור עודה: מסגירו ופוטרו ונולדו לו סימני טומאה יחליט וכו' עודהו מחליטו והלכו להן סימני טומאה וכו' (נגעי ז ג). שלשל דלי למלאות ונפסק חחבל מידו אם עד שלא הגיע למים חשב עליו מערה וצריך לנגב עודדו במים וחשב עליו מערה ואין צריך לנגב (תוספתי פרה ס ה). בריא שכתב דייתיקי חוזר בו ולא עוד הוא בריא ודכוותה שכיב מרע שכתב מתנה חוזר בו ולא עודהו שכיב מרע (ירוס' פאה ג ט). עודהו[1]) (הציץ) על מצחו מרצה אין עודהו[1]) על מצחו אינו מרצה (כבי יהודה, יומ' ז:). מה אם רשות שלמטן שיש בה כזב ושקר וגניבות דעת וכו' והיום עודנו ומחר איננו וכו' רשות של מעלן וכו' על אחת כמה וכמה (כי אבהו, ירוס' סנה' ו). עודה שפחה ונשתחררה עודה נכרית ונתגיירה משבאת לישראל ילדה בכור לנחלה ואינו בכור לכהן (בכור' ח א). משל משלו חכמים באשה פגה בוחל וצמל פגה עודה תינוקת בוהל אלו ימי נעורים (נדה ה ז). פסק להכניסה ערומה לא יאמר הבעל כשתבא לביתי אכסנה בכסותי אלא מכסה ועודה בבית אביה (כתוב' ו ה). היו בה מומין ועודה בבית אביה האב צריך להביא ראי' (סס ז ח). ראתה (דם) ועודה בבית אביה בית שמאי אומרים וכו' (נדה י א). וכן אגודה של ירק מתניתן שניטמאת ועודה אגודה אבל ניטמאת קלחין ואגדן לא בדא ואין סופו ליחלק ולעשות שתים (ירוס' תרומ' ב א). חד אמר עודן בידו מותר ע"ג קרקע אסור (סבת לח:). והתניא אע"פ שאין עודן עליו אסור (סס מג.). מעות שעל הכר וכו' ארבב"ת א"ר יוחנן לא שנו אלא לצורך גופו אבל לצורך מקומו מטלטלו ועודן עליו (סס קמב:).—ובסהמ"א: עודם באותו מושב בא חתול וקיטע תינוק יצא רב ודרש חתול אסור לקיימו מפני שחשבו כארי וזאב ופרדלם ונחש (תסוי הגא' הרכבי רעז).—ואמר הפיטן: שש ודץ שלול נות בית עודו צג בפרוזדור הבית (מן הסר למעוניו, יוצ' א סבועי).— וכמו שם: אל תדאג אם עושרך אבד אם שכלך נשמר והודך כי איך תהיה דואג עלי תער העוד החרב בידך (רס"ע פלקירא, לרי היגון 16).—ובמשמ' חיים: כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כל ימי עודו: (סבלי הלקט, סמיטי הקדמי, קלג:).

[1]) [בסנה' (יב:) הגרסה: עודו.]

—ד) עם אות היחס ב־, בְּעוֹד, בְּעוֹדִי, בְּעוֹדֶנִּי, בְּעוֹדֶנּוּ,— לסמן זמן נוסף. במשך, אחרי הזמן: בְּעוֹד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך (בראש׳ מ יג; גם יט). הכינו לכם צדה כי בְּעוֹד שלשת ימים אתם עברים את הירדן הזה (יהוש׳ א יא). כי כה אמר יי׳ אלי בְּעוֹד שנה כשני שכיר וכלה כל כבוד קדר (ישע׳ כא יו; גם ז ח). בְּעוֹד שנתים ימים אני משיב אל המקום הזה את כל כלי בית יי׳ (ירמ׳ כח ג; גם יא). וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם בְּעוֹד שלשה חדשים לקציר (עמו׳ ד ז).—ולסמן מקום: ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בְּעוֹד כברת ארץ לבא אפרתה (בראש׳ מח ז). — ובמשמ׳ עֲדַיִן: ויאמר (דוד) בְּעוֹד הילד חי צמתי ואבכה כי אמרתי מי יודע יחנני יי׳ וחי הילד (ש״ב יב כב). אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום בְּעוֹד רשע לנגדי (תהל׳ לט ב). כאשר הייתי בימי חרפי בסוד אלוה עלי אהלי בְּעוֹד שדי עמדי (איוב כט ד-ה).—בעוד הגרזן אש אל רעו ובעוד שלש אמת להכ|ת נשמ|ע קל איש קרא אל רעו (כתבת השלח). — בְּעוֹד יום, יומם, לילה: ויבא כל העם להברות את דוד להם בְּעוֹד היום (ש״ב ג לה). אמללה ילדת השבעה נפחה נפשה באה שמשה בְּעֹד יומם בושה וחפרה (ירמ׳ יה ט). ותקם בְּעוֹד לילה ותתן טרף לביתה (משלי לא יה). — ועם כנ׳: ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות וישלחם מעל יצחק בנו בְּעוֹדֶנּוּ חי קדמה (בראש׳ כה ו). הן בְּעוֹדֶנִּי חי עמכם היום ממרים הייתם עם יי׳ ואף כי אחרי מותי (דבר׳ לא כז). כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הראה איתה בְּעוֹדָהּ בכפו יבלענה (ישע׳ כח ד). — ובתלמו׳: אסור לטלטלן בעודן עליו (שבת מג.).— ובספה״א: נשמת בוראי הבינתני ויאורו עיני בכל יום מברכת בעודה באפי בדתך אשים הגיוני (ראב״ע, נשמה אל). בְּעוֹדִי, בחיי: אשירה ליי׳ בחיי אזמרה לאלהי בְּעוֹדִי (תהל׳ קד לג; גם קמו ב).—ובספה״א: בעודו תולעים יסובבהו ואחריתו רמה וגוף עפר יכסוהו (רבנו בחיי, ברכי נפשי, בסוף חו״ה). אשרי שיאחז נתיב יושר בעודו ונפץ את עלילות שחרות ימי חלדו (ר״י כג׳אלה, אשרי, עולת חדש כ).—ועם אות היחס מ־, מֵעוֹדִי, מֵעוֹדְךָ, מזמן היותי, היותך: האלהים הרעה אתי מֵעוֹדִי עד היום הזה (בראש׳ מח יה). ותאמר האתון אל בלעם הלוא אנכי אתונך אשר רכבת עלי מֵעוֹדְךָ עד היום הזה (במד׳ כב ל).— *מִבְּעוֹד יום, כמו בעוד יום: אין שורין דיו וסממנין וכרשינין אלא כדי שישורו מבעוד יום (בי״ש, שבת א ה). מאימתי נוהגין רשות בש״א מבעוד יום וב״ה משחשיכה (עירובי׳ ו ד). אבל אם היו עליו (התפלין) מבעוד יום מותר (יחוסי׳ ברכ׳ ב ג). א״ל ר׳ יהודה (לר׳ מאיר) והלא כהנים מבעוד יום הם טובלים (ברכ׳ ב:). כבר סעדתי מבעוד יום (ר׳ יהושע, ד״א ו). אבל אם מבקש לפרוש בספינה לצידון מותר לו לפרוש אפילו בערב שבת מפני שהדבר ידוע שהוא יכול לילך מבעוד יום (מד״ר במד׳ סח).—בְּעוֹד ש־: בעוד שהיו מהלכין (אברהם ויצחק) בדרך קדמו שטן לאברהם בדרך (מדר׳ ויושע, ספי ד״ס א). בעוד שהיו מהלכים בדרך אברהם ויצחק נכנס תגרות בין ישמעאל ובין אליעזר (שם ב). משל במדר׳ הנעלם לרועה שהיה רועה צאנו אצל שפת הנהר ובאו זאבים אל העדר מה עשה נטל תיש אחד גדול והשליכו לזאבים בענין שבעוד שלוחמים עמו מעביר צאנו (ר׳ אברהם סבע, צרור המור, עג:). והחלק הנשאר באיד מן האש והאויר יעלה כל אחד למקומו הטבעי כי בעוד שהשאיר מורכב מן המים לא יוכל להגבי׳ למעלה לכבדותו (ר״י א״ש, כוס הן ז).

ב.**עוד**[1], ממנו א.עוד, עַד, א.עֵדָה, ב.*עֵדוּת, *מוּעָד, *מוּעֶדֶת, תְּעוּדָה.

א.**עוּד**, אֲעוּדֵךְ: מה אֲעוּדֵךְ[2] מה אדמה לך הבת ירושלם מה אשוה לך ואנחמך בתולת בת ציון כי גדול כים שברך מי ירפא לך (איכ׳ ב יג).

—הפע׳, הֵעִיד, הֵעַד, הֵעִידֹתָ, הַעֵדֹתָה, הֵעִידֹתִי, הַעֵדֹתִי, הֵעִידוּ, מֵעִיד, הָעֵד, הָעִידוּ, אָעִיד, וְאָעִיד, וְאָעֵד, אָעִידָה,

[1]) [החדשים הברוהו עם א.עוד במשמ׳ חזר וכפל את דבריו, וכהפע׳ המשיך את דבריו, העיד, אבל זה רחוק. ויותר קרובה דעתו של ברט (Wurzeluntersuch. 34) שהוא כמו בערב׳ עַהֵד a), ידע, והסור׳ עֲהֵד, זכר. ובערב׳ ההמונ׳ נמצא עַאד, אַעַאד b), במובן אמר.]

[2]) [כך הכתיב, וקרי אֲעִידֵךְ, הפע׳. וכבר עמדו קדמונינו על הקשי שבלשון ואמרו: מה אעידך מה תכשיטים שלא קשטתי אתכם ואין הלשון הזה אעידך אלא עדי (פסיק׳ רבת׳ לג). וע״פ זה אמר מנחם: מה לבני פרחח לעוד בנזם וחח, עי׳ פרחון (מחברת הערוך ערך פרח). וריב״ג פרש, וז״ל: והענין בו איזה דבר אאמת בך. ע״כ. והירונ׳ תרגם: comparabo te, ולפי זה מתקנים כמה מן החדשים: אֶעֱרֹךְ.]

a) عهد a) عاد اعاد

תָּעִיד, וְתָעַד, וַיָּעַד, יְעִדֻהוּ.—א) הֵעִיד בפלוני, הזהיר אותו, אמר לו לעשות כך וכך ואם אין יהי כך וכך, warnen, feierlich erklären; avertir, affirmer solennellement; to warn, affirm solemnly: ויאמר אליו יהודה הָעֵד הֵעִד בנו האיש לאמר לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם (בראשי מג ג). רד הָעֵד בעם פן יהרסו אל יי׳ לראות ונפל ממנו רב (שמות יט כא). לא יוכל העם לעלת אל הר סיני כי אתה הַעֵדֹתָה בנו לאמר הגבל את ההר וקדשתו (שם כג). והיה אם שכח תשכח את יי׳ אלהיך וכו׳ הַעִדֹתִי בכם היום כי אבד תאבדון (דברי ח יט). שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מֵעִיד בכם היום (שם לב מו). ועתה שמע בקולם אך כי הָעֵד תָּעִיד בהם והגדת להם משפט המלך אשר ימלך עליהם (ש״א ח ט). הלא השבעתיך ביי׳ וָאָעִד בך לאמר ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידע תדע כי מות תמות (מ״א ב מב). וַיָּעַד יי׳ בישראל וביהודה ביד כל נביאו כל חזה לאמר שבו מדרכיכם הרעים וכו׳ וימאסו את חקיו וכו׳ ואת עדותיו אשר העיד בם (מ״ב יז יג-יח). שמעו וְהָעִידוּ בבית יעקב וכו׳ כי ביום פקדי את פשעי ישראל עליו ופקדתי על מזבחות בית אל (עמו׳ ג יג-יד). על מי אדברה וְאָעִידָה וישמעו הנה ערלה אזנם ולא יוכלו להקשיב (ירמי׳ ו י). כי הָעֵד הַעִדֹתִי באבותיכם ביום העלותי אותם מארץ מצרים ועד היום הזה השכם וְהָעֵד לאמר שמעו בקולי (שם יא ז) דבר יי׳ עליכם שארית יהודה אל תבאו מצרים ידע תדעו כי הַעִידֹתִי בכם היום (שם מב יט). וַיָּעַד מלאך יי׳ ביהושע לאמר (זכרי׳ ג ו). שמעה עמי ואדברה ישראל וְאָעִידָה בך אלהים אלהיך אנכי (תהלי׳ נ ז). ואת נביאיך הרגו אשר הֵעִידוּ בם להשיבם אליך (נחמי׳ ט כו). וַתָּעַד בם להשיבם אל תורתך (שם כט). וָאָעִיד ביום מכרם ציד (שם יג טו). וָאָעִידָה בהם ואמרה אליהם מדוע אתם לנים נגד החומה (שם כא).—ואמר בן סירא: חכמות למדה בניה ותעיד לכל מבינים בה (ב״ס גני׳ ד יא).— ב) הֵעִיד את פלוני, עָשָׂהוּ עֵד על דבר, zum Zeugen nehmen; prendre à témoin; to take as witness: הַעִידֹתִי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבד תאבדון מהר (דברי ד כו). הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם וכו׳ וְאָעִידָה בם את השמים ואת הארץ (שם לא כח).— ואמר בן סירא: ועת נוחו על משכבו העיד ווי׳ ומשיחו (ב״ס גני׳ מו יט).—ובתו״מ: נענח אותו תינוק ואמ׳ וכו׳ באותה שעה אמ׳ ר׳ יהושע מעידני עלי שמים וארץ שאיני זז מיכאן עד שאפדה אותו (תוספת׳ הורי׳ ב ו). מעידני עלי שמים וארץ שיותר מד׳ וה׳ פעמים לקה עקיבא על ידי לפני ר״ג שהייתי קובל לו עליו (רבי יוחנן בן נורי, ספרא קדוש׳ פרק ד). מעיד אני עלי שמים וארץ שעל מדוכה זו ישב חגי הנביא וכו׳ (יבמ׳ טז.).— והֵעִיד עדים על שטר וכדומ׳, עשה שיחתמו עליו: קח לך גליון גדול וכתב עליו וכו׳ וְאָעִידָה עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריה בן יברכיהו (ישעי׳ ח א-ב). ואכתב בספר ואחתם וָאָעֵד עדים (ירמי׳ לב י). ואתה אמרת אלי אדני יי׳ קנה לך השדה בכסף וְהָעֵד עדים (שם כה).— הֵעִיד את פלוני, הגיד עליו עדות, Zeugniss ablegen; rendre témoignage; to give evidence: והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו וִיעִדֻהוּ לאמר ברכת אלהים ומלך (מ״א כא י). ויבאו שני האנשים בני בליעל וישבו נגדו וַיְעִדֻהוּ אנשי הבליעל את נבות נגד העם לאמר ברך נבות אלהים ומלך (שם יג). כי אזן שמעה ותאשרני ועין ראתה וַתְּעִידֵנִי [1] (איוב כט יא).— והֵעִיד סתם, היה עד׳ בדבר: כי יי׳ הֵעִיד בינך ובין אשת נעוריך (מלאכי ב יד).—ובתו״מ: היו שנים מעידין אותו שאכלה שלש שנים ונמצאו זוממין משלמין לו את הכל (ב״ב ג ד). כהן גדול דן ודנין אותו מעיד ומעידין אותו חולץ וחולצין לאשתו וכו׳ (סנה׳ ב א). ראה שמתחייב בדין ואמר קרבו פלוני ופלוני והעידוני או שהוציא ראיה מתוך אפונדתו הרי זה אינו כלום (שם ג ח). שבועה שלא נעידך נשבע לבטל את המצוה (שבוע׳ ג ח). המודר הנאה מחבירו מביא לו ארון ותכריכין חלילין ומקוננות שאין הנאה למתים ומעידו עדות ממון ולא עדות נפשות (תוספת׳ נדרי׳ ב ז). אמ׳ לעדים בואו והעידוני שיש לי ביד פלוני מאתים ווז מעסקי שכר שכיר וממון אשה ובנות שבועה שלא נעידך חרי אילו פטורין עד שיאמרו שבועה (שם שבוע׳ ב יא). אין אומרין למי שלא ראה את החדש יבוא ויעיד אלא למי שראה (ר׳ אליעזר, שם נדה א ה). אמר לו (ר״ג לר׳ יהושע) עמוד על רגליך ויעידוך והיה רבן גמליאל יושב ודורש ורבי יהושע עומד על רגליו (ירוש׳ ברכ׳ ד א). עבד שרבו מקרבו לדונו וממהר להעידו תקנה יש לו (חגי׳ ה.). העיד ר׳ יוסי הכהן ור׳ זכריה

[1] [העידה על צדקתי ותם לבבי (רלב״ג).]

בן הקצב על בת ישראל שהורהנה באשקלון וריחקוה בני משפחתה ועדיה מעידים אותה שלא נסתרה ושלא נטמאה (כתוב׳ כז:). וכבר העיד אליעזר ספרא ויוחנן בן גודגדא על הגלודה שפסולה (חול׳ נה:).—

*הָעֵדָת. ־תִי: אמר הקב"ה אם היעדת להבריך עדות שקר מעלה אני עליך כאילו היעדת עלי שלא בראתי שמי׳ וארץ (ירוש׳ ברכי׳ א ח). מימי לא העדתי אלא עדות אחת והעלו עבד לכהונה על פי (ר"א בר לדוק, יבמו׳ לט:).—ובסהמ"א: ופתר ישמע אל ויענם ויעיד עליהם (דונש, תשו׳ על רסע"ג 31).—ואמר המשורר: שער הסגור בפחרת תסעיד שער העין בעטרת תעיד (יוסף אבן אביתור, שער האיתון, פער השיר 13). וכל סבל בסבר טוב שפטיו מליציו טוב ביום משפט מעידים אזי מאן להתנחם לבבי ושבעתי עדי גוע נדדים (ר"ש הנגיד, הכימים בחרתם). לבי יעידני ראות צלמם והם שכבו ומהביט מאורי הזו (רמב"ע, דיואן קא, בודלי). אתה אל מסתתר לך המלכות תאות בריאותיך יעידוך ועינינו רואות (ראב"ע, אל תכונתך).

—הָפעי, הוּעַד,—הוּעַד השור הנגח וכדומ׳, הֵעִידוּ בבעליו לשמרו: ואם שור נגח הוא מתמול שלשום וְהוּעַד בבעליו ולא ישמרנו (שמות כא כט).—ובתלמו׳: שאלו (את השור) בחזקת שהוא תם ונמצא מועד הבעלים משלמין חצי נזק והשואל פטור הועד בו בפני שואל ואחר כך מסרו לבעלים הבעלים משלמין חצי נזק והשואל משלם חצי נזק (תוספתי ב"ק ה ז).—ובסהמ"א: ולשוך אשר הוטל והועד וכעיט יצפצף לבאר מחקרי לב והידותיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר, כהנא א, 198).

ג·עָוַד, קל לא נמצא.

—פע׳ עִוְּדוּנִי,—עִוְּדוּ החבלים את פלוני, נתכרכו ונסתבכו סביב לגופו[1], umwickeln; envelopper, enserrer; to enwrap: חבלי רשעים עִוְּדֻנִי תורתך לא שכחתי (תהל׳ קיט סא)[2].—ואמר הפיטן: וולחך בעלוני אדני זדים עודוני מעדני (מנחם בר מכיר, אחור וקדם, יוצ׳ שבת הפסק׳ א).—ואמר המשורר: יי׳ סעפוני זדים עודוני ולארץ תחתיות הורידוני במעט מגוי יכחידוני ויאמרו לא יראה יה (ראב"ע, אליליס אנשי תושיות). ופתאם לפתע באה עזרתי ממקום לא קויתי ובהסח הדעת מאתים אלף בגורל זכיתי ועדת הנפים ומלקקים עודוני (יל"ג, בירח בלילה ב א).

י·עוה[1], ממנו עָוָה, עַוָּה, עָוֹן, *עִוְעִים, עַוְעַיו *עַי, מְעִי, *מַעֲוָה, *מַעֲוֶה.

עָוָה, קל לא נמצא בהכתובים הקדומים.

—הפע׳ הֶעֱוָה, הֶעֱוֶה, הֶעֱוֵיתִי, הֶעֱוִינוּ, הַעֲוֵה, ד־ ־תו,—הֶעֱוָה פלוני, עשה דבר לא ישר בעיני אלהים ואדם, verkehren, verkehrt handeln; pervertir; to pervert: אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בְּהַעֲוֹתוֹ והכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם (ש"ב ז יד). ואל תזכר את אשר הֶעֱוָה עבדך ביום אשר יצא אדני המלך מירושלם (שם יט כ). הנה אנכי חטאתי ואנכי הֶעֱוֵיתִי ואלה הצאן מה עשו (שם כד יז). חטאנו וְהֶעֱוִינוּ רשענו (מ"א ח מז). למדו לשונם דבר שקר הַעֲוֵה נלאו (ירמי׳ ט ד). חטאנו עם אבותינו הֶעֱוִינוּ הרשענו (תהל׳ קו ו).—הֶעֱוָה דרכו, הלך בדרך לא ישר, חטא: כי הֶעֱווּ את דרכם שכחו את יי׳ אלהיהם (ירמי׳ ג כא). הֶעֱוָה הישר: חטאתי וישר הֶעֱוֵיתִי ולא שוה לי (איוב לג כז).—ובתפלה: דברנו דפי העוינו והרשענו (ודוי יוה"כ).—ואמר הפיטן: ויבא רגז כי פשענו הישר העוינו והרע בעיניך עשינו (ר׳ אברהם בן אביגדור, אנא אלהי אברהם, סליחי שחר׳ יוה"כ).— ואמר המשורר: ראיתי את כל אשר העוה עבדך כי כל דרכי ומחשבותי נגדך וכסיתם מאנוש למען חסדך (ראב"ע, אלהי בשם קדשך).

—פע׳ עִוָּה,—עִוָּה פני דבר, פני האדמה וכיוצא בזה, עשה אותן לא חלקות: הנה יי׳ בוקק הארץ ובולקה וְעִוָּה פניה והפיץ ישביה (ישע׳ כד א).—וְעִוָּה הדרך, עשה אותו לא חלק, לא ישר: גדר דרכי בגזית

---

[1]) [כך תרגמו השבע׳, הפשט׳ והירונ׳. מנחם חברו עם א.עד, שלל, וכן פרש רש"י בלשון ראשון, וכן רד"ק בשרשיו. וראב"ע גנה פרוש זה והוא מבאר כמו אחזוני. ורש"י בלשון שני אמר, וז"ל: ויש לפותרו לשון עוד כלומר נוספו ורבו עלי, ע"כ. וכעין זה תרגם הארמי: אתכנשו עלי. ואפשר שהוא פרש בסרוס אותיות כמו ועד. והחדשים מחברים אותו עם עוּד כמו רש"י, אלא שהם מפרשים אותו במובן סבוב כמו בכוש׳, וכמו תהל׳ (יח ו), עי׳ הערה לערך עוּד; ברט (Wurzelun-tere, 85).] — [2]) [לדעת המחבר בהערותיו לתנ"ך שיך לכאן גם תהל׳ קמא ה: כי עוד ותפלתי ברעותיהם, שצריך לגרוס לפי דעתו: כי עִוְּדוּ תפלתי.]

[1]) [בארמ׳ עוא, עוי, בערב׳ מתחלק לשני שרשים עֲוִי a), עֲוֵת ועקם, ועַוַי b), תעה, סר מן הדרך, וכן בכוש׳ עיי, תעה.]

a) عوي b) غوي

נתיבתי עוה (איכ׳ ג ט).—ובתלמו׳: עוים מתימן באו ולמה נקרא שמן עוים שעיוו[1]) את מקומן ד״א שעיוו[2]) לאלהות הרבה (חולי ס:)—ואמר המשורר: ואותי הזמן יצוד ועלי נתיבי יום ליום בניו (של הזמן) יעוו (רמב״ע, דיואן כד). כי בה תפלם לך נתיבות גיל בידי יגונות הזמן עון (ר״י חריזי, תחכמוני ה).

—נפע׳, נעויתי נעוה,—נעוה פלוני מבהלה וכדומ׳, נתעקם, gekrümmt sein; être tordu; to be bent, twisted: על כן מלאו מתני חלחלה צירים אחזוני כצירי יולדה נעויתי משמע נבהלתי מראות (ישע׳ כא ג). הבאישו נמקו חבורתי מפני אולתי נעויתי שחותי עד מאד (תהל׳ לח ו-ז).—נעוה לב, שלבו אינו ישר: לפי שכלו יהלל איש ונעוה לב יהיה לבוז (משלי יב ח). —נעות המרדות, שסרה מן המוסר: ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות[3]) המרדות (ש״א כ ל).— ואמר בן סירא: עשיר יעוה הוא יתנוה ועל דל נעוה הוא יתחנן (ב״ס גני׳ יג ג).—ובספהמ״א: והענין השלישי מה שהוא נראה מחולשת תחבולותיו כשיחסר כח הדבר אשר נתן בו הבורא בו יתרון על שאר החיים שאינם מדברים למאורע שיארע במוחו כי בעת ההיא יהיה נעוה ונתעה משאר ב״ח (ר״י א״ת, חו״ה, עבוד׳ האלהים, פתיח׳). — ואמר המליץ: כמום ונעוה יעורטל בהיכל אומר כבוד (רסע״ג, באדוני ילדקו, ספ׳ עבודה, קובץ מעשי ידי גאוני קדמ׳ ג, 14). אל תרבו תדברו אלי בני נעות סורו ממני מרעים ואצרה מצות אלהי (אלהי ימי סכותי, יוצ׳ שבת א אחה״פ). דבקה לעפר נפשי ולא אשא ראשי נעויתי שחותי עד מאד כל היום (דוד אבן פקודה, אדני דאבה רוחי, שער השיר 133). אכן לישר נעוה לשון ולנחלה שפה יהי מרחי (רד״ק. השכל וידוע, מכלול. קלד:). זדון לבבך השיאך בן הנעוה שוכני בחגוי סלע מרום הגאוה הנותן כל הצביות לבוז ולראוה (עמנוי, מחב׳ ג). הה שאול איך נעוית עשו הסכלת כהני אל בנב טבחת לא חמלת (שלום הכהן, ניר דוד 85).

-קל, עותה, עוינו,—עוה האדם, כמו העוה, עוה על פלוני, חטא לו: לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה (אסת׳ א יו). חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו (דני׳ ט ה).—ובמשנה: וכך היה אומר אנא השם עויתי פשעתי לפניך אני וביתי (יומ׳ ג ה). אנא השם עוו פשעו חטאו לפניך עמך בית ישראל (שם ו ב).— ובתפלה: נאצנו סררנו עוינו פשענו צררנו (ודוי יוה״כ).—ואקח את בני מעיו בידי ואתן בתי לאיש אחר אם לא עותה ואם עותה תמות (יוסיפון סיח). —ואמר הפיטן: סלה סכו ונסכו ובניצוצים הרביבו על אלה עויתי ובכן השליכו כאשר לא אביתי להמליכו (הכל אכחו במצוכה, יוצ׳ שבת איכ׳, מחז׳ איטלי א, קקד.). — ואמר המשורר: יתלבן כתמה אם נקתה יתאדם עונה אם עותה על אשר לא עשתה את מאמר המלך (ר״י הלוי, אלהי מעשיו). — ואמר המליץ: ותספר לו את אשר עשתה ואת מעוותה אשר עותה (ר״י זבארה, שעשוע׳ ג, דודסון 30). — ומקור: וישקול עמה (עם נפשו) בזותו בעניני אהריתו ועותו[1]) מעבודת אלהיו ואז ימצא מהשבתו בעניני עולמו (ר״י א״ת, חו״ה, חשבון הנפש ג). לפי שלמדו לשונם בדבר שקר ובעות[1]) נלאו (ר״י ברי אלטולי, מלמד התלמידים, קלח:).

עוה, ש״ז, עוות, חרבן, כמו עי, Zerstörung; ruin(e): עוה עוה עוה אשימנה גם זאת לא היה עד בא אשר לו המשפט ונתתיו (יחזק׳ כא כב).—ואמר הפיטן: פלטיך סגרו לפי הרב מגרו דמיהם נגרו ושמוני עוה (אכי אכי, סליחי מוסף יוה״כ). רומה יהד תציתנה לירכתי בור תשפתנה עוה עוה תשיתנה (אפרים בר יצחק, אלהי בך אחבק, יוצ׳ שבת ד אחה״פ). גדלני ורוממני לתאוה ננעמתי בשמור מצוה גדר בשוטי עוה שחורה אני ונאוה (אהוביך, יוצ׳ שבת חוהמ״פ). — ואמר המשורר: קצרה ידי ולשוני מדבר צהות עוה עוה לפני מלוה כל שר מאור חכמתו אך הוא לא לוה (רמב״ע, מה אציב, Monats. 1896, 198).

עוה״ב, — ר״ת: עולם הבא. רי דברי פא);

עוה״ז, — ר״ת: עולם הזה.

עווי, ש״ז,—שה״פ מן עוה, מעשה חטא ועון: עוה עוה עוה אשימנה עיווי עיותה ולעוה אשימנה (רש״י, ע״ז ד.).—ואמר הפיטן: וועמו בעוויים וממאוים נסחו זורו באפסים ולא נחו (אזון תחן, סליחי תעני שני אחרי). הרב תכבסם תמהר מעוויים אותם לטהר (קזאון, יוצ׳ שבת פרה).

1) [כך הגרסה בערוך וברש״י ובילק׳ (כ״י דבר׳ תתל), עי׳ ד״ס הערה (ב), ובילקו׳ (יהוש׳ כב): שעוו ובגמר׳: שעיותו.]

2) [כך בערוך, ובגמר׳: שאיוו.]

3) [עי׳ בפרושו של סגל.]

1) [ואולי זה טע׳.]

*עֲוּוּל, ש"ז—כמו עָוֶל, ואמר הפיטן: די שקלי עד לא שקלתי הנם למס עובד היום שקלתי ובחטא עוול שקל לרשע נשקלתי (אלה אזכרה, יוצ' שבת שקל'). מהר היהיד ושב בינתים מוחלין לו נואש ולא שב אין תקנה לעוולו (בנימין, זו מגת, סליח' נו"ג).—עול פשעי עיוול פשעי כמו ועולתה קפצה פיה (ר' יוסף קרא, פי' איכ' ד"ה יח).

*עֲוּוּת, ש"ז, שה"פ מן עִוֵּת, — עִוּוּת הדין: חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה (אבו' ה ח). בעון עינוי הדין ועיוות הדין וקלקול הדין וביטול תורה חרב וביזה רבה ודבר ובצורת בא (שבת לג.). ויקם משה ויושיען וישק את צאנם בא משה וישב עליהם בדין אמר להם מנהגו של עולם אנשים ממלאין ונשים משקות כאן נשים דולות ואנשים משקין עיוות הדין יש כאן הייבין בדין חייבין לשעה (אדר"נ כ).—ואמר המליץ: ירא חרב אשר באה להחרים עבור עיוות ועינוי דין ומורים (רה"ג, אאלל אל, סד"ע וס"ס 87).—כי זה ידוע כי כל מלכות צדק תעמוד כי הצדק כבנין והעיוות כהריסות ברגע יפול הקיר (ראב"ע, דבר' כה טו). וכל שיראו בו עוות דבר מביאין אותו לבית דין ודנין אותו כפי רשעו (רמב"ם, סנה' א א). ועניין סוררה וסרר ענין העוות והשתנו' מהמנהג (רד"ק, הוש' ד טז). וי"ל כי למך לא אמר בדרך נבואה רק שהתפלל כך דרך תפלה שכשמת אדם נולד נוח והתפלל יתקן זה עיוותו של זה (פענח רזא על התורה, ברא' ג:). — עִוּוּת מאזנים ומשקלות: ורוב העולם כשאיש ואשתו עוולנים במעות בלא אונם או בעיוות מאזנים ובעיוות משקלות ובכסף ובמעות גם הבנים רעים באותו עניין (ספ' חסידים תתרלא).—עִוּוּת קומה: ואם יאמר אומר למה הכחשת עוות קומת הזקן מפני חולשת גופו לעמוד בקומה זקופה וכו' (ר"מ אלדבי, ש"א ה, פג.).—ובמשמ' קלקול, שנוי בשליחות לרעה: נתן מעות לשלוחו לקנות לו קרקע וקנה לו שלא באחריות הרי זה עוות (רמב"ם, שלוחין א ג). כל שינוי שהשליח משנה לעיוות מקחו וממכרו בטל בכל שהוא וכו' דעיוות משהו בשליח מבטל המעשה (ראב"ד, השגות שם). אם התנה עמו (עם השליח) בין לתקון בין לעיוות אפילו מחל לו על הכל מחול (טוש"מ, שלים, קכג י).—ומ"כ: עִוּוּתִים, עיוותים: והיו דוחים אותנו בלך ושוב עד שנתגלגל הדבר שבא סופר מן המלכה לשמוע כל העיוותי' שנעשו בעיר בין מן השר בין מן העירונים ואז באנו בתוך הבאים וקבלנו על העירונים וספרנו לפניו העיוותים שעשו לנו (מהרש"ל, שו"ת לה). — ובמשמ' העקרית, עָקוֹם: אלו הדברים שיקרו בשחיטה נוטים מיושר השחיטה ועכ"ז אינם פוסלים את השחיטה כגון ששחט את הסימנים בעוות לא על טור אחד ישר ואם נכרתו הסימנים עכ"פ השחיטה כשרה (ר"א הקראי, ג"ע, ענין שחיטה י, פח::).—ושם מחלה, כמו עוית: כי בששה קולות משוררים לפניו מידות נושאי כסא כבודו כרובים והאופנים וחיות הקודש בקול שמעולה מחבירו ומשונה משלפניו קול הראשון קול השומע אותו מיד משתגע ומשתטה וכו' קול השלישי השומע אותו אוחזתו עוות ומיד מת (היכלו רבתי ד, ילינק ג). יאחזם עוות שקורין קראמפף (רש"י, קהל' יב ג). א"ג (אמר גלינוס) העוות יתחדש באיברים אשר ימשכו העצבים וכו' (יעקי בן יוסי זבארה, תרג' פרקי אבוקרט, כ"י ביה"מ סכטר 30:). והפך זה נראה תמיד שהוא (השלשול) מחדש צער גדול ועוותים בבטן וחלשה וסבוב הראש (אפוריסמי אבוקרט ב א, כ"י ברלין). — ועִוּוּת הפה, paralysis facialis[1]: והפלאג הוא פרליסיאה ועוות הפה ועמעום העינים והסנורים (ר' שבתי דונולו, חכמוני, פי' ספ' יצירה, סד::).

עוד[2]), ממנו עוז א.מָעוֹז.

עוּז, פ"ע, מקור, לָעוֹז, Zuflucht suchen; se réfugier; to take refuge: ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו לָעוֹז במעוז פרעה ולחסות בצל מצרים (ישע' ל ג).

—הפע', הֵעֵז הָעִיזוּ, הָעִוּ,—א) פ"י, הֵעֵז את המקנה, אסף אותם מהשדה וכדומ' אל מחסה, in Sicherheit bringen; mettre à couvert; to bring into safety: ועתה שלח הָעֵז את מקנך ואת כל אשר לך בשדה כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה ולא יאסף הביתה וירד עליהם הברד ומתו (שמות ט יט).—ב) פ"ע, הֵעִיזוּ, נאספו יחד למחסה: נדדה מדמנה ישבי הגבים הֵעִיזוּ (ישעי' י לא). שאו נס ציונה הָעִיזוּ אל תעמדו כי רעה אנכי מביא מצפון ושבר גדול (ירמ' ד ו).

---

[1]) תרג' ד"ר מזיא.

[2]) [בערב' עַאדַ'; עוד'a), ועי' א.מָעוֹז, הערה.]

a) عاذ عوذ

הָעִזוּ בני בנימן מקרב ירושלם ובתקוע תקעו שופר (שם ו א).

*עֹוז,—מין עוף טמא, כמו עזניה¹): ויש בהם שנברא ביום הראשון טומאה בשני אין בו טו״אה בשלישי יש בו טומאה ברביעי ובחמישי אין בהם טומאה חוץ מכנף העוז וכו׳ א״ר יוחנן בן נורי מה נשתנה כנף העוז מכל הכנפים (כלים יז יד).

עֲוִיל²), ש״ז, מ״ר עֲוִילִים, כנ׳ עֲוִילֵיהֶם,—ילד קטן, נער, בפרט בכונת קצת זלזול, Junge, Schlingel; garçon, gamin; boy, youngster: יסגרני אל אל עֲוִיל³) ועל ידי רשעים ירטני (איוב יו יא). רוחי זרה לאשתי וחנותי לבני בטני גם עֲוִילִים מאסו בי אקומה וידברו בי (שם יט יז-יח). ישלחו כצאן עֲוִילֵיהֶם⁴) וילדיהם ירקדון (שם כא יא).—ואמר הפיטן: יצרו הורגל לתאות רבעו ושלחה עויליה עובד ורועה (ר׳ ינאי, את כוכבה, מעשי ידי גאוני קדמו׳ ג, 112). — ואמר המשורר: והשם את גבורתם והיו במלחמתם לנשים ועוילים (ר״ש הנגיד, הלי העש). אישים בכור מבחן צרוף ושרוף עויליהם בזיק כבלי חרונך יעד להם והעבירם בזיק (רמב״ע, התרשים א לט-מ).—ובמשמ׳ עָוֶל ורשע: ודכרין הם אלים למזבח עולים להוטאים עוילים להמציא כפורים (דונש, לדורש החכמות). ערב לך להעבירנו מן העולם ואיך תשעבדנו לעוילים פדיתנו אז מקשה פרך למה תניחנו בעל פרא (יוסף אבן אביתור, את מי זכתה לכלה, בעל השיר 15). צור יסר עוילים והלכו בניו גאולים ופרעה בנגעים גדולים והרפתו ישיב לו (ראב״ע, מי כמוך אל). הוא רופא אליל כסיל בן עויל (ר״י הריזי, התחכמוני כו). אל האמין אל העוילים נואלים אם במרומים יתנו הסכל הוצא כספק בספרי היקר תמצא תמורתם זהב השכל (עמנו׳, מחב׳ יד). אמור לי פודי מצילי עד אן עוילי מנהילי ירעני רועה אוילי ויהי הכל רועה צאן (ר׳ אלעזר ערלקי, ספ׳ הפזמונ׳, קז).

*עֲוִית, ש״נ,—מין מחלה שגורמת התעותות והתעקמות האברים, Krampf; crampe; convulsion: מבעיתין לעוית ולפיקה ולא מדרכי האמ׳ עמד עצם בגרונו נותן על ראשו מאותו המין (תוספתי שבת ז כא). המשמש מטתו מעומד אוחזתו עוית¹) מיושב אוחזתו דלריא (גיטי ע.). עוים שכל הרואה אותם אוחזתו עוית (חול׳ ס:). ראית מימיך חמור עוית עליו גמל עוית עליו²) אלא איכן הייסורין מצויין בבני אדם (רבי שמואל בר נחמן, מד״ר קהל׳ א).

א. עוּל³), ממנו עול, עָלָה, עֲוִיל(?), *עולה.

עוּל, ש״ז,—ילד, תינוק, שעודנו יונק שדי אמו, Säugling; nourrisson; suckling: התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה (ישעי׳ מט יה).—ועול ימים: לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו (שם סה כ).—ואמר המליץ: אם תוכל השיבני על מלולי ערכה לפני התיצבה למולי ואל תשב בחדר עם נערי ועולי להתהלל נגד פתיי קהלי (קהל בן מלכים הכהן, לקו״ק, כספי׳ 27). אויל עבר שמועה וחבל לו כחבלי אשה הרה מעולה (ב״ז ב״ש יט עז).—ובמשמ׳ נעורים: יש עם באבלם ילבשו לבן מקום שחור והיום אל גבולם באתי ואלמדה חקם ואל אבדן ימי עולי לחיי ילבשו שיבתי (ראב״ע, יש עם, כהנא א, 35).—ועול ימים: שוקד ללקוט ענב סמדר עם בסר זקן ועול ימים רש ויוצר עצר (ר״י נגיארה, ילדי גפן, עולת חדש כג).

ב. עול⁴), ממנו *עוול, עָוֶל, עָוֶל, עַוָל, עַוְלָה *עַוְלָן, *עוֹלָנוּת, עוֹלָתָה.

עָוֶל, ש״ז, סמי׳ עֶוֶל, כנ׳ עַוְלוֹ,—מעשה שלא בצדק ויושר ומשפט, Unrecht; injustice: לא תעשו עָוֶל במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפט עמיתך (ויקר׳ יט יה; גם לה). לא יהיה לך בכיסך

---

1) [והערוך הוסיף: וי״א אווז, ע״כ.]

2) אולי הקטני׳ מן עול, משק׳ פְּעִיל בערבי.

3) קצת סוברים כי הוא כמו עָוֶל אך במשמ׳ זו היה צריך להיות עַוִּיל, ולפי הנקוד עדיף מן עול.

4) [עי׳ מד״ר (ברא׳ לו): א״ר לוי בערביה צוחין לינוקא עוילה, ועי׳ שם הערת תיאוד׳.]

---

1) [בערוך ערך אלריא הגרסה: עועית, והוא קצור מן עֲוָעִית, ומכאן הצורה אבאבית בהערה הבאה.]

2) [במדר׳ הגדול, שכטר (בראשי׳ ג יד, ד״ה ויאמר יי׳ אלהים אל הנחש), הגרסה: שמעת מימיך אומרין חמור זה עועיות עלו בו גמל זה אבאבית באה עליו, ע״כ. ועי׳ אבבית.]

3) [בערב׳ ע׳ול a) היניקה ההרה, עול b) זָן, פרנס.]

4) [כך בארמ׳, ובערב׳ עול b), נטה, סר מן הצדק וכדומ׳; בכוש׳ עלו, עקס, השחית.]

a) غول b) عول

אבן ואבן גדולה וקטנה וכו' כי תועבת יי' אלהיך כל עשה אלה כל עשה עָוֶל (דבר' כה יג-טז). הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עָוֶל צדיק וישר הוא (שם לב ד). כה אמר יי' מה מצאו אבותיכם בי עָוֶל כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל ויהבלו (ירמ' ב ה). בשוב צדיק מצדקתו ועשה עָוֶל ומת עליהם בְּעַוְלוֹ אשר עשה ימות (יחזק' יח כו; גם ח; כד; ג כ; לג יג; יח; יח). מרב עוניך בְּעֶוֶל רכלתך חללת מקדשיך (שם כח יח). יי' אלהי אם עשיתי זאת אם יש עָוֶל בכפי אם גמלתי שלמי רע ואחלצה צוררי ריקם ירדף אויב נפשי (תהל' ז ג-ד). השהיתו והתעיבו עָוֶל אין עשה טוב (שם נג ב). עד מתי תשפטו עָוֶל ופני רשעים תשאו (שם פב ב). תועבת צדיקים איש עָוֶל ותועבת רשעים ישר דרך (משלי כט כז). הלילה לאל מרשע ושדי מֵעָוֶל כי פעל אדם ישלם לו (איוב לד י-יא). אם עָוֶל פעלתי לא אסיף (שם לב).—ובמדר': אמר הקב"ה אבותיכם לא מצאו בי עול ואתם מצאתם בי עול אדם הראשון לא מצא בי עול ואתם מצאתם בי עול (ילק' איכ' תתר).—ובסהמ"א: אך אדוני המלך לא חטאתי לך וכל עול לא נמצא בי לפניך (יוסיפון ב, דפוי פרנקפ', יח:). דוברי מישרים ועול וחמס מתעבים (ר' שמואל בן עלי, קובץ אגרי, מרכין ב, 62). העול והחמס הוא הפך הצדק והמשפט והוא לעקם הישרה ולפעול שלא כדין (שלמה חיים חבר טוב, נעם לדיק כח, כג.). אל תקנא בעול כי לא ידעת מה אחריתו (ב"ז ב"ם ט טו).—ואמר המשורר: בני אל תעמד סלבות בעול ולא חברה במדינים ופרין (ר"ם הנגיד, ב"מ 77, הרכבי 137).—ומ"ר עֲוָלִים: ומפני זה יראו שידיעת הדברים השוים והעולים אינם הבנה (יוסף כספי, קלור ספר המוסר ה, כ"י וטיקן).

עָוַל, קל לא נמצא.

—פִּעֵל, עִוֵּל, יְעַוֵּל, מְעַוֵּל,—עשה עָוֶל: יחן רשע בל למד צדק בארץ נכחות יְעַוֵּל ובל יראה גאות יי' (ישע' כו י). אלהי פלטני מיד רשע מכף מְעַוֵּל וחומץ (תהל' עא ד).—ובתלמוד': שבעה גנבים הם הראשון שבכולם גונב דעת הבריות וכו' המעול במידות ומשקר במשקלות וכו' (תוספת' ב"ק ז ח).—ובסהמ"א: וישרצה בבל ענין שיעתיקנו אליו ואם ישביעהו יודה וישבח ואם ירעיבהו ירצה ויסבול לא יחשדנו בדינו ולא יעוולנו בגזרתו (ר"י אבן תבון, חוה"ל, עבודת האלהים כ). והאנשים אשר נחמסו פעמים רבות גם אשר הפסידו ריבותם לפני השופטים שבו למרמס רגל וכל אדם יעוולם אחרי היותם בזה האופן מן החלשה והעדר היכלת (ר"י ונקיר ליאון, כופי לופ' ב ו, 68). מי זה מצא ידו לעשוק ולא עשק לעול רעהו ולא עול (ב"ז ב"ם לח טז).

—הִתְפַּ', *הִתְעַוֵּל, מִתְעַוֵּל,—שעשו לו עָוֶל: שכבר עול ועשק בין שהיה זה ברצון או בבלתי רצון ר"ל ברצון המעול והמתעול או בבלתי רצונם (יוסף כספי, קפי המוסר ה, כ"י וטיקן).

עָוֶל, ס"ז,—איש עשה עָוֶל: ולא יודע עַוָּל בשת (צפני ג ה). אך אלה משכנות עַוָּל וזה מקום לא ידע אל (איוב יח כא). יהי כרשע איבי ומתקוממי כְעַוָּל (שם כז ז). ואשברה מתלעות עַוָּל ומשניו אשליך טרף (שם כט יז). הלא איד לְעַוָּל ונכר לפעלי און (שם לא ג).—ואמר בן סירא: לא ימלט בגזל עול ולא ישבית תקות צדיקים (ב"ם גני' יו יג).—ואמר המשורר: דעה כי אין בשלטונים כמושל אשר תפגיו עלי עול מריביו (ר"ש הנגיד, ב"ת 125, הרכבי 182). עול עוד תפתה פיך סורו מריעים סורו (רמח"ל, לישרים תהלה ג).

עַוְלָה, ס"נ,—כמו עָוֶל: כנפל לפני בני עַוְלָה נפלת (ש"ב ג לד). ולא יסיפו בני עַוְלָה לענותו כאשר בראשונה (שם ז י). שפתותיכם דברו שקר לשונכם עַוְלָה תהגה (ישע' נט ג). יי' צדיק בקרבה לא יעשה עַוְלָה בבקר בבקר משפטו יתן (צפנ' ג ה). שארית ישראל לא יעשו עַוְלָה ולא ידברו כזב (שם יג). תורת אמת היתה בפיהו וְעַוְלָה לא נמצא בשפתיו (מלא' ב ו). אל תתחר במרעים אל תקנא בעשי עַוְלָה כי כחציר מהרה ימלו וכירק דשא יבולון (תהל' לז א). מאיש מרמה וְעַוְלָה תפלטני (שם מג א). לא ישיא אויב בו ובן עַוְלָה לא יעננו (שם פט כג). יראו ישרים וישמחו וכל עַוְלָה קפצה פיה (שם קז מב). אף לא פעלו עַוְלָה בדרכיו הלכו (שם קיט ג). זורע עַוְלָה יקצור און (משלי כב ח). היש בלשוני עַוְלָה אם חכי לא יבין הוות (איוב ו ל). אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עַוְלָה כי אז תשא פניך ממום (שם יא יד-טו). הלאל תדברו עַוְלָה ולו תדברו רמיה (שם יג ז). הן בקדשו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו אף כי נתעב ונאלח איש שתה כמים עַוְלָה (שם טו טו-טז). ותשבר כעץ עַוְלָה (שם כד כ). אין עם יי' אלהינו עַוְלָה ומשא פנים ומקח שחד (דהי"ב יט ז).—ובמשנה: ברוך הוא שאין לפניו לא עולה ולא שכחה וכו'

(ר' אלעזר הקפר, אבו' ד כב).—ואמר המליץ: ולא נשגה באהבת אל ותורת אמת לשתות בצמא את דברה ראה כי נחרוש רשע ועולה הכי נקצור ונאכל מעבורה (עמנו', מחב' ח). ומעולם לא יצא מתחת ידם דבר שאינו מתוקן ולא נמצא עולה בשעתם (ר"י בר ששת, שו"ת קלה).—בני עולה, ואמר הפיטן: יונה חמה עלה רגשו בני עולה מי זאת עולה (אור ישע, יוצ' ב פסח, מחז' איטלי' א, קיב.). סורו בני עולה סורו ממני (רמח"ל, לישרים תהלה ג).

עולה, ש"נ, נ"ר עולת[1]),—כמו עולה: האמנם אלם צדק תדברון מישרים תשפטו בני אדם אף בלב[2]) עולת תפעלון בארץ חמס ידיכם תפלסון (תהל' נח ב-ג). יחפשו עולת[3]) תמנו חפש מחפש (שם סד ז).

***עולה**, ש"נ,—ילדה, ריבה, Mädchen; fille; girl: והניחו יתרם לעולליהם עולה אחת שנשתיירה לו עשית אותה אגוסטים במלכות שאינה שלה ואיזו זו ושתי (מד"ר אסת' ג).—ובסהמ"א עולת ימים: ובתך לא עת עוד לא עת בוא עוד דודיה כי עולת ימים היא גם הוא עודנו ילד (אדם הכהן, אמת ואמונה א ב).

עולל, עלל ש"ז, נ"ר עוללים, כנ' עולליך, עלליה,—כמו עול, ילד קטן, גדול מיונק: ואת חמת יי' מלאתי נלאיתי הכיל שפך על עולל בחוץ ועל סוד בחורים יחדו (ירמ' ו יא). כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו להכרית עולל מחוץ בחורים מרחבות (שם ט כ). אספו עם קדשו קהל קבצו זקנים אספו עוללים ויונקי שדים (יואל ב יו). נשי עמי תגרשון מבית תענגיה מעל עלליה[4]) תקחו הדרי לעולם (מיכ' ב ט). גם עלליה ירטשו בראש כל חוצות (נחום ג י). בת בבל השדודה אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו אשרי שיאחז ונפץ את עולליך אל הסלע (תהל' קלז ח-ט). עולליה הלכו שבי לפני צר (איכ' א ה). שאי אליו כפיך על נפש עולליך העטופים ברעב בראש כל חוצות (שם ב יט). דבק לשון יונק אל חכו עוללים שאלו לחם פרש אין להם (שם ד ד). ואמר המשורר: אחפף על ילדי תענוגיך ושאי בחיקך את עולליך (ר"י הלוי, יפה נוף עטו אהליך).

1) [עי' רש"י (תהל' נח ג), גם Kö, II 162.]
2) אולי: אך בלבם.
3) רגלים לדבר כי הגרסה משבשת [תרג' ורש"י פרשו כמו עלילות.] — 4) אולי עלליהן?

עולל, עלל ש"ז, נ"ר עוללים. עללים, סמי' עללי, כנ' עולליהם, עלליהם,—כמו עולל: והמת מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק (ש"א יה ג). כי ידעתי את אשר תעשה לבני ישראל רעה מבצריהם תשלח באש ובחריהם בחרב תהרג ועלליהם תרטש והרתיהם תבקע (מ"ב ח יב). ועלליהם ירטשו לעיניהם (ישעי' יג יו). להכרית לכם איש ואשה עולל ויונק מתוך יהודה (ירמי' מד ז). עלליהם ירטשו והריותיו יבקעו (הושי' יד א). מפי עוללים ויונקים יסדת עז (תהל' ח ג). ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם (שם יז יד). או כנפל טמון לא אהיה כעללים לא ראו אור (איוב ג יו). בעטף עולל ויונק ברחבות קריה וכו' בהשתפך נפשם אל חיק אמתם (איכ' ב יא-יב). אם תאכלנה נשים פרים עללי טפחים (שם כ).—ובתלמו': בשעה שהיו אבותינו בים היה מוטל עוללו[1]) על ברכה של אמו ותינוק יונק משדי אמו (ר' יוסי הגלילי, ירוש' סוט' ה ו).—ובסהמ"א: שות ישיתו בו עם אלהינו בצאתם ובבואם ובכל משלה ידם ובחדרי משכבם ואל עולליהם (רסע"ג, ספ' האגרון, ההקדמה העברי כו). כי כבוד אל בהיכלי והקדושה באהלי ואור עולם על דגלי והחסידות באצילי והנבואה בזקני ועוללי (ר"י חריזי, תחכמוני מז). יותק מוחות הצפרים והיונים המשים במספר והלמון ביצת תרנגולים עוללים ימים עשרים (קאנון ג כ א כא). אמנם העוללים שטבעם חלוש ואין בו יכולת למנוע השתן מלצאת לכן ישתינו בשינה (ר"ש אלדבי, ש"א ה, עט:). מינקת תישן עוללה בזמר ספרה (שלום הכהן, כיר דוד 68).

עוללה, ש"נ, נ"ר עוללות, עללות, עללת, סמי' עללות עללת, הגרגרים בענפי האילן שנשארים אחרי לקיטת הלקט: הלא טוב עללות אפרים מבציר אביעזר (שפטי' ח ב). ונשאר בו עללות כנקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר (ישעי' יז ו). כנקף זית כעללת אם כלה קציר (שם כד יג). אם בצרים באו לך לא ישאירו עוללות אם גנבים בלילה השחיתו דים (ירמי' מט ט). אללי לי כי הייתי כאספי קיץ כעללת בציר אין אשכול לאכול בכורה אותה נפשי (מיכ' ז א).—ובתו"מ, ביחוד עוללות הבציר שצריך להשאיר לעניים[2]): כרם שכולו עוללות ר' אליעזר אומר

1) [אפשר גם לנקד עולל, וכן במאמרים הבאים.]
2) [ע"פ המצוה בויקר' (יט י).]

לבעל הבית וכו' אין לעניים בעוללות קודם הבציר המקדיש את כרמו עד שלא נודעו בו **העוללות** אין **העוללות** לעניים משנודעו בו **העוללות** **העוללות** לעניים (פאה ז ז-ח). גוי שמכר כרמו לישראל לבצור חייב **בעוללות** וישראל שמכר כרמו לגוי לבצור פטור מן **העוללות** (תוספתי שם ג יג). מקום שדורכין את **העוילילות** נאמן עני לומר יין זה של **עוללות** הוא (שם ז ה). ד"א מעולל מקטפין **עוללותיהן** (מד"ר אסתי ג). אמר להם הקב"ה שוטים שבעולם אדם נכנס לכרם ואוכל עד שישבע ולוקט ויוצא לו שמא יאמר אלקוט **עוללותי'** של גפן ואתה לקחת עד **העוללות** ואף אני משלם לך כך (מדר' תהלי' קכח). — ומ"י **עוֹלֵלָה**: מעשה בחסיד אחד שיצא לכרמו בשבת וראה **עוללה** אחת וברך עליה אמר כדאי היא **העוללה** הזו שנברך עליה (מד"ר ברא' כט). — **ועוֹלֶלֶת**: איזהו **עוללת** כל שאין לה לא כתף ולא נטף וכו' **עוללת** שבארכובה אם נקצרת עם האשכול הרי היא של בעה"ב ואם לאו הרי היא של עניים גרגר יחידי רבי יהודה אומר אשכול וחכ"א **עוללת** (פאה ז ד).

***עוֹלָלוּת**, ש"נ. — ימי הָעוֹלָל, יַלְדוּת, Kindheit ; enfance ; infancy : וכן נמצא האדם בהקשתו אצל שאר מיני החיים שאינם מדברים חסר וחלש מכל ויראה לך זה בג' ענינים אחד מהם בענין גדולו **ועוללותו** כי נמצא שאר מיני החיים חזקים ממנו וכו' (כ"י א"ח, חו"ה, עבודת האלהים, פתי').

עוֹלָם[1], עָלָם, כנ' עָלָמוֹ, ר"ר עוֹלָמִים, עָלָמִים, *עוֹלָמוֹת, סמי עוֹלְמֵי, ש"ז, משך זמן ארך עד מאד, משך זמן בלי גבול בעבר או בעתיד, ימי קדם, תמיד, נצחיות, **Fortdauer** (in Vergangenheit oder Zukunft), **Ewigkeit; longue durée** (au passé ou au futur), éternité; long duration (in past or future), eternity.

—**א)** מזמן שעבר כסומך לשם, ארח עוֹלָם: **הארח עוֹלָם** תשמור אשר דרכו מתי און (איוב כב יה). — **במות עוֹלָם**: כה אמר אדני יי' יען אמר האויב עליכם האח **ובמות** עוֹלָם למורשה היתה לנו לכן הנבא ואמרת וכו' (יחזק' לו ב-ג). — גבול עוֹלָם: אל תסג גבול **עוֹלָם אשר עשו** אבותיך (משלי כב כח; שם כג י). — **גבעות עוֹלָם**: ברכת אביך גברו על ברכת הורי עד תאות גבעת **עוֹלָם** תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו (ברא' מט כו). ומראש הררי קדם וממגד גבעות **עוֹלָם** (דבר' לג יה). — **זרועות עוֹלָם**: מענה אלהי קדם ומתחת **זרעות עוֹלָם** (שם לג כז). — חרבות עוֹלָם: ובנו ממך **חרבות עוֹלָם** מוסדי דור ודור תקומם (ישע' נח יב; שם סא ד). — **ימי עוֹלָם**: בכל צרתם לא[1] צר וכו' וינטלם וינשאם **כל ימי עוֹלָם** וכו' ויזכר **ימי עוֹלָם** משה עמו איה המעלם מים את רעה צאנו (שם סג ט-יא). ביום ההוא אקים את סכת דויד הנפלת וגדרתי את פרציהן והרסתיו אקים ובניתיה **כימי עוֹלָם** (עמוי ט יא). ממך (מבית לחם) לי יצא להיות מושל בישראל ומוצאתיו מקדם **מימי עוֹלָם** (מיכי ה א; שם ז יד). — **ימות עוֹלָם**: זכר **ימות עוֹלָם** בינו שנות דר ודר (דבר' לב ז). — ואמר בן סירא: רב כבוד חלק להם עליון וגדלו **מימות עוֹלָם** (ב"ס גני' מד ב). — מתי עוֹלָם: כי רדף אויב נפשי דכא לארץ חיתי הושיבני במחשכים **כמתי עוֹלָם** (תהל' קמג ג). — נתיבות עוֹלָם: כה אמר יי' עמדו על דרכים וראו ושאלו **לנתבות עוֹלָם** אי זה דרך הטוב ולכו בה ומצאו מרגוע לנפשכם (ירמ' ו יו). — **עם עוֹלָם**: ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי משומי **עם עוֹלָם** ואתיות אשר תבאנה יגידו למו (ישע' מד ז). והורדתיך את יורדי בור אל **עם עוֹלָם** והושבתיך בארץ תחתיות (יחזק' כו כ). — פתחי עוֹלָם: שאו שערים ראשיכם והנשאו **פתחי עוֹלָם** ויבוא מלך הכבוד וכו' שאו שערים ראשיכם ושאו **פתחי עוֹלָם** ויבא מלך הכבוד (תהל' כד ז-ט). — שבילי עוֹלָם: כי שכחני עמי לשוא יקטרו ויכשלום בדרכיהם **שבילי עוֹלָם** ללכת נתיבות דרך לא סלולה (ירמ' יח יה). — מֵעוֹלָם: וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם המה

1) [גם במואב' ובכנענ' עלם; בארמ' עָלַם, עָלְמא; בערב' ובכוש' עאלם a). גזרוהו מן א.עלם, מה שנסתר ונעלם, ואמר ר"י בר' אנטולי (מלמד התלמידים כח, יא.) וז"ל: וכבר אמרו בעלי הלשון שהעולם נגזר מן העלם ואמרו כי נקרא כן לרב סתריו ועומק עניניו, ע"כ. ור' אהרן הקראי (ספ' ג"ע, ענין תפלה, ג, עג.) אמר, וז"ל: ולא נקרא **העולם עולם** אלא מפני שהוא מחודש שלשון **עולם** לשון הדוש מגזרת בן מי זה העלם, ע"כ. וזה רחוק. אחרים מחברים אותו עם הכוש' עָלַת, זמן, יום, ששרשו ועל; אשור' אִלּוּ, אִלָּאנֻ, הזמן הרחוק, העבר הרחוק (Del., Handw. 65), וא"כ הסיום—ם הוא סיום נוסף של היחס, כמו יוממ וכדומ'.]

a) عالم

1) [כך הכתיב, והקרי: לו.]

הגברים אשר מעולם אנשי השם (ברא' ו ד). ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר יי' אלהי ישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם (יהוש' כד ב). ויעל דוד ואנשיו ויפשטו אל הגשורי והגרזי והעמלקי כי הנה ישבות הארץ אשר מעולם[1] (ש"א כז ח). החשיתי מעולם אחריש אתאפק (ישע' מב יד; גם מו ט; נז יא; סג יו; יט; סד ג). כי מעולם שברתי עלך נתקתי מוסרותיך (ירמ' ב כ; גם ה טו). והושבתיך בארץ תחתיות כחרבות מעולם את יורדי בור (יחזק' כו כ). זכר רחמיך יי' וחסדיך כי מעולם המה (תהל' כה ו; גם מג ב; קיט כב). מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ (משלי ח כג). — ואמר בן סירא: ואזכרה את רחמי יי' והסדיו אשר מעולם (ב"ס גני' נא ח). — ובסהמ"א: שמנונית שבין שוק לירך טהור או טמא כך נהוגים אנהנו מעולם וטבחים שלמדו מן החכמ' ליטול אותו (גנזי שכטר ב, גינצבורג 104).— ובתו"מ עם שלילה, במשמ' אף לא פעם אחת: מעשה בגנת ורדים שהיתה בירושלים והיו תאנים נמכרות משלש ומארבע באיסר ולא הופרש ממנה תרומה ומעשר מעולם (מעשר' ב ה). כל חזקה שאין עמה טענה אינה חזקה כיצד אמר לו מה אתה עושה בתוך שלי והוא אמר לו שלא אמר לי אדם דבר מעולם אינה הזקה (ב"ב ג ג). רבי טרפון ורבי עקיבא אומרים אלו היינו בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם (מכו' א י). עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש לא הפילה אשה מריח בשר הקדש ולא הסריח בשר הקדש מעולם (אבו' ה ה). (הפשפש) שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם (תמי' ג ז). אמרו עליו על יוסף הכהן שלא נמצא כתב ידו ביד גוי מעולם (תוספת' שבת יג יג). אמרו עליו על ר' יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק (ברכ' יז.). א"ל (רבי) בר קפרא איני מכירך מעולם (מו"ק טז.). —לא היו דברים מעולם, שקר הדבר: אדם שאמר לחבירו תן לי מנה שאתה חייב לי אמר לו לא היו דברים מעולם (ירוש' ב"מ א א).—ובראש המאמר: מעולם לא נתמעך אדם בעזרה חוץ מפסח אחד שהיה בימי הלל שנתמעך בו זקן אחד (פסח' סד:). מעולם לא מצינו עגלה בדרום ועקרב בצפון (רבי, שם לד:). מעולם לא שנה אדם בה (בקטורת) (יומ' כו.). מעולם לא קדם צד שמאל לצד ימין (רבי חנינא בן אחי ר"י, נדה נח:). מעולם לא נזקק הקב"ה להשית עם אשה אלא עם אותה הצדקת ואף היא ע"י עילה (רבי בר סימון ור' יוחנן בשם ר' אליעזר בר שמעון, מד"ר ברא' מה). מעולם לא אמ' הקב"ה דבר טוב וחזר בו (שם איכ', ולא זכר). הלכו אצל בלהה ואמרו לה הכנסי אצל יוסף ואמרי לו אביך צוה לפני מותו לאמר ומעולם לא צוה יעקב מכל הדברים האלו כלום אלא מעצמן אמרו דבר זה (תנחומ' נו י).—מן העולם: הנביאים אשר היו לפני ולפניך מן העולם וינבאו אל ארצות רבות (ירמ' כח ח). עם רב ועצום (הארבה) כמהו לא נהיה מן העולם ואחריו לא יוסף עד שני דור ודור (יוא' ב ב). — ומ"כ לעולמים: יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפנינו (קהל' א י).—דורות עולמים: עורי עורי לבשי עז זרוע יי' עורי כימי קדם דורות עולמים (ישע' נא ט).—שנות עולמים: חשבתי ימים מקדם שנות עולמים (תהל' עז ו).

—ב) מזמן העתיד, במשמ' זמן רב, כל הימים. בסומך לשם, גאלת עולם: וערי הלוים בתי ערי אחזתם גאלת עולם תהיה ללוים (ויקר' כה לב).—הרת עולם: ותהי לי אמי קברי ורחמה הרת עולם (ירמ' כ יז). — חרפת עולם: ונתתי עליכם חרפת עולם וכלמות עולם אשר לא תשכח (ירמ' כג מ). — כלמת עולם: ויי' אותי כגבור עריץ על כן רודפי יכשלו ולא יכלו בשו מאד כי לא השכילו כלמת עולם לא תשכח (שם כ יא). — עבד עולם: ולקחת את המרצע ונתתה באזנו ובדלת והיה לך עבד עולם (דבר' יה יז). ויאמן אכיש בדוד לאמר הבאש הבאיש בעמו בישראל והיה לו לעבד עולם (ש"א כז יב). היכרת ברית עמך תקחנו לעבד עולם (איוב מ כח). — מום עולם, ואמר בן סירא: גור מרע כי רע יוליד למה מום עולם תשא (ב"ס גני' יא לג). — ובתלמו': אין מוכרין בית הכנסת אלא על תנאי שאם ירצו יחזירוהו דברי ר' מאיר וחכ"א מוכרים אותו ממכר עולם חוץ מארבעה דברים למרחץ ולברסקי ולטבילה ולבית המים (מגיל' ג ב). עמוני ומואבי אסורין ואיסורן איסור עולם אבל נקבותיהם מותרות מיד וכו' קל והומר הדברים ומה אם במקום שאסר את הזכרים איסור עולם התיר את הנקבות מיד וכו' ממזרין ונתינין אסורין ואיסורן איסור עולם אחד זכרים ואחד נקבות (יבמ' ח ג; גם קדש' ו ג). מה בין נזיר עולם לנזיר שמשון

1) [ממת כ"י של השבע' גרסים מטילם, עי' פרושו של סגל.]

נזיר עולם הכביד שערו מיקל בתער וכו' נזיר שמשון אינו מיקל וכו' (נזיר ח ב). אמרו לו (החכמים לר' אליעזר) יטמא נזיר שאין קדושתו קדושת **עולם** ואל יטמא כהן שקדושתו קדושת **עולם** (שם ז ח). כל חטתות צרורות טהורות חוץ משל ערביין ר' מאיר אומר צרור שעה טהורה צרור עולם טמאה (כלים כו ד).—ועם פֹּעַל: ישב עוֹלָם לפני אלהים חסד ואמת מן ינצרהו (תהל' סא ח). כי אמרתי עוֹלָם חסד יבנה (שם פט ג).—וביחוד לְעוֹלָם: והגישו אדוניו אל האלהים והגישו (את העבד) אל הדלת או אל המזוזה ורצע אדניו את אזנו במרצע ועבדו לְעֹלָם (שמות כא ו). והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם לרשת אחזה לְעֹלָם בהם תעבדו (ויקר' כה מו). ותאמר (בת שבע) יחי אדני המלך דוד לְעֹלָם (מ"א א לא). ואמר למלך המלך לְעוֹלָם יחיה (נחמ' ב ג). נשי עמי תגרשון מבית תענגיה מעל עלליה תקחו הדרי לְעוֹלָם[1] (מיכ' ב ט). וישמחו כל חוסי בך לְעוֹלָם ירננו ותסך עלֵימוֹ (תהל' ה יב). כספו לא נתן בנשך ושחד על נקי לא לקח עשה אלה לא ימוט לְעוֹלָם (שם טו ה; גם ל ז; יג; לא ב; לג כז; כח; מא יג; מד ט; כב יח; נה כג; עג כו; עה י; עט יג; פו יב; קיט נב; לח; קיא; קיב; קכה א). צדיק לְעוֹלָם בל ימוט ורשעים לא ישכנו ארץ (משלי י ל).—ואמר בן סירא: בכל מעשיך זכור אחרית ולעולם לא תשחת (ב"ס גניי ז לו).—וכן עד עוֹלָם: וחנה לא עלתה כי אמרה לאישה עד יגמל הנער והביאתיו ונראה את פני יי' וישב שם עד עוֹלָם (ש"א א כב).—ועוֹלָם ועד: חיים שאל ממך נתתה לו ארך ימים עוֹלָם ועד (תהל' כא ה; גם קיט מד).—עי' ב. עַד. — ובמשמ' זמן בלי קץ, עדי עד, לנצח, כסומך לשם, אהבת עוֹלָם: מרחוק יי' נראה לי ואהבת עוֹלָם אהבתיך על כן משכתיך חסד (ירמ' לא ב).—אור עוֹלָם: לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך והיה לך יי' לאור עוֹלָם ואלהיך לתפארתך (ישע' ס יט; גם כ).—אות עוֹלָם: תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס והיה ליי' לשם לאות עוֹלָם לא יכרת (שם נה יג).—ואמר בן סירא: וגם ירח ירח עת עת ממשלת קץ ואות עולם (ב"ס גניי מג ו).—אחזת עוֹלָם: ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגריך את כל ארץ כנען לאחזת עוֹלָם (בראש' יז ח; גם מח ד). ושדה מגרש עריהם לא ימכר כי אחזת עוֹלָם הוא להם (ויקר' כה לד).—איבת עוֹלָם: כה אמר אדני יי' יען עשות פלשתים בנקמה וינקמו נקם בשאט נפש למשחית איבת עוֹלָם (יחזק' כה טו; גם לה ה).—אל עוֹלָם: ויטע (אברהם) אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם יי' אל עוֹלָם (בראש' כא לג).—אלהי עוֹלָם: הלוא ידעת אם לא שמעת אלהי עוֹלָם יי' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע (ישע' מ כח).—ובתפלה: אלהי **עולם** ברחמיך הרבים רחם עלינו (המאיר לארץ, תפל' שחר').—בית עוֹלָם, הקבר: וינאץ השקד ויסתבל החגב ותפר האביונה כי הולך האדם אל בית עֹלָמוֹ (קהל' יב ה).—ובכסהמ"א: נאספה לבית **עולמה** האשה הזקנה וכו' (מלכה מעדן, .CIH, חבולסון 126). נאסף לבית **עלמו** פרח בר יהואש (מלכה, שם 130). שמואל אשר גדל בישראל לעצות הדרנו וכו' וילקח אל בית **עולמו** להיות בכלל ישיבת בני עליה (ר' שמואל בן עלי, אגר', הרכבי ב, 73). עי' בית.—ברית עוֹלָם: והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכר ברית עוֹלָם בין אלהים ובין כל נפש חיה בכל בשר אשר על הארץ (בראש' ט יו; גם יז ז; יג; יט; שמות לא יז; ויקר' כד ח; ש"ב כג ה; ישע' כד ה; כה ג; סא ח; ירמ' לב מ; נ ה; יחזק' יו ס; לז כו; דהי"א יו יז).—ברית מלח עוֹלָם: כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל ליי' נתתי לך ולבניך ולבנתיך אתך לחק עולם ברית מלח עוֹלָם הוא לפני יי' לך ולזרעך אתך (במד' יח יט). — ברית כהנת עוֹלָם: והיתה לו (לפנחס) ולזרעו אחריו ברית כהנת עוֹלָם (שם כה יג).—גאון עוֹלָם: תחת היותך עזובה ושנואה ואין עובר ושמתיך לגאון עוֹלָם משוש דור ודור (ישע' ס טו).—דורות עוֹלָם: ויאמר אלהים זאת אות הברית אשר אני נתן ביני וביניכם ובין כל נפש חיה אשר אתכם לדרת עוֹלָם (בראש' ט יב).—דראון עוֹלָם: ורבים מישני אדמת עפר יקיצו וכו' ואלה לחרפות לדראון עוֹלָם (דני' יב ב).—דרך עוֹלָם: וראה אם דרך עֹצב בי ונחני בדרך עוֹלָם (תהל' קלט כד).—זכר עוֹלָם: כי לעולם לא ימוט לזכר עוֹלָם יהיה צדיק (שם קיב ו). - חיי עוֹלָם: ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עוֹלָם וכו' (דני' יב ב).—ובתלמו': מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה (בבלי, שבת לג:).—ואמר הפיטן: קוויהם לחיי **עולם** עתידים רב טוב הצפון לחסידים (אלוף, יוצ' ב שבוע'). — חַי הָעוֹלָם: לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאר וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי הָעוֹלָם (שם ז). — ובתלמו': מודים אנחנו לך אדון כל הבריות

---

[1]) אולי יש לנקד לְעוֹלָם ולפרש כמו פרנסה, מזון.

אלוה התשבחות צור עולמים חי העולם יוצר בראשית וכו' (ירוש' ברכ' א ה). — *וחי העולמים: אשר ברא נפשות רבות להחיות בהן נפש כל חי בא"י חי העולמים (שם ו א). ההולך לעבוד ע"ז מצילין אותו בנפשו אם מפני כבוד בשר ודם מצילין אותו בנפשו לא כל שכן מפני חי העולמים (שם סנה' ח ט).—ובתפלה: אל ההודאות אדון הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים (תפלת שחרית, ישתבח).—ובספר יצירה: ברוך ומבורך שמו של חי העולמים (יציר' א ט).—חסד עולם: בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך אמר גאלך יי' (ישעי' נד ח).—חק, חקת עולם: וחגתם אתו (את הפסח) חג ליי' לדרתיכם חקת עולם תחגהו (שמות יב יד). והיה לאהרן ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל (שם כט כח; גם כז כא; כח מג; כט ט; ל כא; ויקרא ג יז; ו יא; יח; ז לד; לו; י ט; יח; יו כט; לא; לד; יז ז; כג יד; כא; מא; כד ג; ט; במד' י ח; טו יח; יח ח; יא; יט; כג; יט י; כא; ירמ' ה כב; יחזק' מו יד).—חרבות עולם: הנני שלח ולקחתי את כל משפחות צפון נאם יי' ואל נבוכדראצר מלך בבל עבדי והבאתים על הארץ הזאת ועל ישביה וכו' ושמתים לשמה ולשרקה ולחרבות עולם (ירמי' כה ט). כי בי נשבעתי נאם יי' כי לשמה לחרפה לחרב ולקללה תהיה בצרה וכל עריה תהיינה לחרבות עולם (שם מט יג).—חרפת עולם: ויך צריו אחור הרפת עולם נתן למו (תהלי' עח סו). — כהנת עולם: ומשחת אתם כאשר משחת את אביהם וכהנו לי והיתה להית להם משחתם לכהנת עולם לדרתם (שמות מ יה).—שם עולם: שם עולם אתן לו אשר לא יכרת (ישעי' נו ה).—שמחת עולם: ופדויי יי' ישבון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם (שם לה י; גם נא יא; סא ז).—שממות עולם: והיה במלאת שבעים שנה אפקד על מלך בבל ועל הגוי ההוא נאם יי' את עונם ועל ארץ כשדים ושמתי אתו לשממות עולם (ירמ' כה יב; גם נא כו; סב; יחזק' כה ט). — שנת עולם: בחמם אשית את משתיהם והשכרתים למען יעלזו וישנו שנת עולם ולא יקיצו (שם נא לט; גם נז).—שרוקת עולם: לשום ארצם לשמה שרוקת עולם כל עובר עליה ישם ויניד בראשו (ירמ' יח יו).—תל עולם: ואת כל שללה (של עיר הנדחת) תקבץ אל תוך רחבה ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל ליי' אלהיך והיתה תל עולם לא תבנה עוד (דבר' יג יז). וישרף יהושע את העי וישימה תל עולם שממה עד היום הזה (יהוש' ח כח).—ואמר בן סירא: טוב למות מחיים רעים ונוחת עולם מכאב עומד (ב"ס גניז' ל יז).—*אסור עולם, כעס עולם: אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי וכו' שאם כועס עלי אין כעסו כעס עולם ואם אוסרני אין איסורו איסור עולם וכו' אעפ"כ הייתי בוכה (ר' אליעזר, ברכ' כח:). — *משוש עולם: יראת אלהים היא צרי כל ציר כי בה משוש עולם (ר"י חריזי, הענק נג). ואיך נשבור משוש עולם ונצחי בעד הבל ותבל הארורה (עמנו', מחב' ח).—סוד עולם: ספר ספירות כל יצור סופר שכל וטבע הם שני עדיו צופה לסוד עולם נתתי כי כל רז וכל סתום במצעדיו (ר"י אבן לטיף, לורת העולם, הקדמה).—וכן עד עולם: ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם (שמות יב כד).—עי' ב. עד.—וכן עולם ועד: כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות (תהל' מח יה). ועי' ב. עד.—ואחרי פעל: משל בגבורתו עולם עיניו בגוים תצפינה (שם סו ז). כירח יכון עולם ועד בשחק נאמן סלה (שם פט לח).—לעולם: ויאמר עוד אלהים אל משה וכו' זה שמי לעולם וזה זכרי לדר דר (שמות ג יה; גם לא יז). ואמר לא אפר בריתי אתכם לעולם (שפט' ב א). כי טוב יי' כי לעולם חסדו (ירמ' לג יא). וישבו על הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב וכו' המה ובניהם ובני בניהם עד עולם (יחזק' לז כה). לקצבי הרים ירדתי הארץ בריחיה בעדי לעולם (יונ' ב ז). קרבם בתימו לעולם משכנתם לדור ודר (תהל' מט יב; גם לג ט; ק ה; קו א; קז א; קי ד; קיח א; ב; ג; ד; כט; קיט קמב; קמד; קלה יג; קלו א; קלח ח). כי לא לעולם חסן (משלי כז כד). כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם (קהל' ב יו; גם ג יד; ט ו).—ועם פעל: ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם (ברא' ג כב; גם ו ג). וגם בך (במשה) יאמינו לעולם (שמות יט ט; גם לב יג). מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם לעולם (דבר' ה כו; גם כג ז; לג מ). ועתה הואל וברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך (ש"ב ז כט). ושבו דמיהם בראש יואב ובראש זרעו לעולם (מ"א ב לג; גם ט ה; י ט; ד"ב ה כז; כח ז). לא תחד אתם בקבורה כי ארצך שחת עמך הרגת לא יקרא לעולם זרע מרעים (ישע' יד כ; גם כה ב; לד י; מ ח; מז ז; נא ו; ח; נז יו; ס כא). הינטור לעולם אם ישמר לנצח

הנה דברתי ותעשי הרעות ותוכל (ירמ' ג ה; גם יב; יז כה; לא מ). בלהות אתנך ואינך ותבקשי ולא תמצאי עוד לְעוֹלָם נאם אדני יי' (יחזק' כו כא; גם לז כו; כח; מג ז; ט). וארשתיך לי לְעוֹלָם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים (הושע' ב כא). ולא יבשו עמי לְעוֹלָם (יואל' ב כו; גם כז; ד כ). מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לְעוֹלָם (עובד' י). אבותיכם איה הם והנבאים הַלְעוֹלָם יחיו (זכרי' א ה). ויי' לְעוֹלָם ישב כונן למשפט כסאו (תהל' ט ח; גם יב ח; כט י; לג יא; לז יח; מה ג; נט ט; כה כג; עב יז; יט; עח סט; פא יו; פה ו; פט כט; לז; נג; קב יג; קג ט; קד לא; קה ח; קיא ה; ח; ט; קיב ו; קיז ב; קיט לג; קיא; קנב; קס; קכה א; קמה א; ב; קמו ו; י; קמח ו). צדיק לְעוֹלָם בל ימוט ורשעים לא ישכנו ארץ (משלי י ל). מאסתי לא לְעוֹלָם אחיה חדל ממני כי הבל ימי (איוב ז יו). כי לא יזנח לְעוֹלָם יי' (איכ' ג לא; גם ה יט). דור הלך ודור בא והארץ לְעוֹלָם עמדת (קהל' א ד). זכרו לְעוֹלָם בריתו דבר צוה לאלף דור (דהי"א יו יה; גם יז כז; כג כה; כט יח; דהי"ב ט ח; ל ח; לג ד)—ובר"ר עוֹלָמִים, בתור סומך: בטחו ביי' עדי עד כי ביה יי' צור עוֹלָמִים (ישע' כו ד). ישראל נושע ביי' תשועת עוֹלָמִים (שם מה יז). שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך לכלא הפשע ולחתם חטאות ולכפר עון ולהביא צדק עֹלָמִים (דני' ט כד). — ובמדר': עד שלא נבחר **בית עולמים** היתה ירושלים ראויה לשכינה משנבחר **בית עולמים** יצאת ירושלים (מכי' מכל' פסח' פתי').—ובתפלה: צור **העולמים** אדון כל הבריות (על הכל יתגדל, בסדר' בע"ג). — כָּל עוֹלָמִים: מלכותך מלכות כל עֹלָמִים וממשלתך בכל דור ודר (תהל' קמה יג).—וסמ' עוֹלְמֵי: לא תבשו ולא תכלמו עד עוֹלְמֵי עד (ישע' מה יז).— ובמדר': כל ימיך לעולם ולעולמי עולמים (ספרי דבר' רכא). — ובתפלה: ודבריו חיים וקיימים נאמנים ונחמדים לעד ולעולמי עולמים (ויציב, תפל' שחר'). —ואמר הפיטן: תענוג בלבוש משי ומנות לעגומים יהי לנו מורשה לעולמי עולמים (אסיהם, זמי' שבת ד אחה"פ). דברך נצב לעולמי עדנים דרכי טובך נצח לא שונים (ר' שלמה בר יצחק, יי' אלהי, סליח' ער"ה).— ועם פעל, כמו לְעוֹלָם: בנה בניתי בית זבל לך מכון לשבתך עוֹלָמִים (מ"א ח יג). אגורה באהלך עוֹלָמִים (תהל' סא ה). הַלְעוֹלָמִים יזנח יי' ולא יסיף לרצות עוד (תהל' עז ח).—ובתלמו': וכי עלתה על דעתו של דוד שהוא חי וקיים **לעולמים** (ירוש' שקל' ב ה).—ואמר המליץ: לא יחליף האל ולא ימיר דתו **לעולמים** לזולתו (יגדל, תפל' שחר'). וישימהו (המלך את הפרש) בכלא אכזרי **לעולמים** (ר' ידעיה הבדרשי, ספי' הפרדס א, אוצה"ס ג, 4).—מֵעוֹלָם עַד עוֹלָם: בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל וּמֵעוֹלָם עד עוֹלָם אתה אל (תהל' צ ב). ויאמרו הלוים ישוע וכו' קומו ברכו את יי' אלהיכם מן הָעוֹלָם עד הָעוֹלָם (נחמ' ט ה). ברוך יי' אלהי ישראל מן הָעוֹלָם ועד הָעוֹלָם (דהי"א יו לו).— ושכנתי אתכם במקום הזה בארץ אשר נתתי לאבותיכם למן עוֹלָם ועד עוֹלָם (ירמ' ז ז; גם כה ה).—ואמר בן סירא: **מעולם** ועד עולם יביט ואין נפלא וחזק ממנו (ב"ס גניי לט כ).—ובתלמו' לְעוֹלָם במשמ' תמיד, בכל זמן, בכל אופן: **לעולם** היא ברשות האב עד שתכנס לרשות הבעל לנשואין (כתוב' ד ה).—ועי' ערך לְעוֹלָם. — ובסהמ"א: **לעולם** חושש למיתה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 88). **ולעולם** לא ישאל החבר מע"ה לא אוכלין ולא משקין ולא כלי חרס אלא על דעת שהן טמאין (רמב"ם, טומאת מת כג א). — *ובסוף המאמר: כל זמן שהיא בבית בעלה גובה כתובתה **לעולם** (כתוב' יב ד). אמר קונם שדי שאיני חורש בה **לעולם** (נדרי' ד ו). בת חלל זכר פסולה מן הכהונה **לעולם** (קידוש' ד ו). אין פוחתין מששה טלאים וכו' ומוסיפין עד **לעולם** אין פוחתין משתי חצוצרות ומוסיפין עד **לעולם** וכו' (ערכי' ב ה). תניי בית דין שאין מחשבה הולכת אלא אחר העובד **לעולם** (ר' יוסי, תוספתי זבח' ה יג). שאין הדין בטל מלפניו **לעולם** (מכי' פסח א). הלכה כרבי אליעזר **לעולם** (ירוש' ברכי' ה ב). אין אדם מתחייב בתוך ארבע אמות **לעולם** (שם שבת א א).— ובסהמ"א: ואחר כך תחזור אצל רוחב הירח הראשון ותקח שני שלישיו **לעולם** (רמב"ם, קדוה"ח יז יב).

—ב) במשמ' תבל ומלואה[1]), Welt; monde; world: את הכל עשה יפה בעתו גם את הָעֹלָם[2]) נתן בלבם מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה

---

[1]) [כך גם בארמי' ובערב'. ואמר ר"י הישראלי (יסוד עולם יז:), וז"ל: דע כי שם העולם נאמר בחכמת התכונה על השמים והארץ וכל צבאם על הכדור העליון ומה שבתוכו.]

[2]) [כך מפרש רש"י, וכן הירוני': mundum; וראב"ע ורב המפרשים החדשים מבארים גם כאן במשמ' נצחיות, עי' כדברי ראב"ע.]

האלהים מראש ועד סוף (קהל׳ ג יא).—ואמר בן סירא: מעט נפשך מכל גדולת עולם ולפני אל תמצא רחמים (ב״ס גני׳ ג יח). אשר לא נשא לנסיכי קדם המורים עולם בגבורתם (שם יו ז).—ומצוי מאד בתו׳: על הזיקין ועל הזועות וכו׳ אומר ברוך שכוחו וגבורתו מלא עולם (ברכ׳ ט ב). כל חותמי ברכות שהיו במקדש היו אומרים מן העולם משקלקלו האפיקורסים ואמרו אין עולם אלא אחד התקינו שיהיו אומרים מן העולם ועד העולם (שם ה). שכל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם נאבדו רשעים מן העולם נסתלק חרון אף מן העולם (שם י ו). על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים (שמעון הצדיק, אבות א ב). הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון והכל לפי רוב המעשה (שם ג יח). בעשרה מאמרות נברא העולם ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא להפרע מהרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות (שם ה א). שבעה מיני פורעניות באין לעולם על שבעה גופי עבירה וכו׳ דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לבית דין וכו׳ חרב בא לעולם על ענוי הדין וכו׳ חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא וכו׳ גלות בא לעולם על עובדי אלילים וכו׳ (שם ה-ט). הא למדת שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנאמר וכו׳ (שם ו ו). הנוי והכח והעושר והכבוד והחכמה והזקנה והשיבה והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם שנאמר וכו׳ (רבי שמעון בן מנסיא משום רבי שמעון בן יוחאי, שם ח). מה אעשה חשקה נפשי בתורה ויתקיים העולם על ידי אחרים (בן עזאי, תוספת׳ יבמ׳ ח ד). חל (עצרת) להיות בחמשה סימן רע לעולם (ר׳ יהודה, שם ערכ׳ א ט). תמיה אני אם יאריך אותו האיש ימים בעולם (ירוש׳ יומ׳ א ה). לפי שבכל מקום אין אדם מוכה אלא למי שהוא בעולם וכאן למי שאינו בעולם (ר׳ זעירא, שם כתובו׳ ד יב). ליבתו הרוח היו כולן פטורין תמן אמרי׳ ברוח של אונסי׳ היא מתניתי׳ אבל ברוח שהעולם מתנהג בו חייב (שם ב״ק ו ד). שמיתתן של רשעים הנייה להן והנאה לעולם ולצדיקים רע להן ורע לעולם (שם סנה׳ ח ז). עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה (רב יוסף בריה דריב״ל, פסח׳ נ.). כי ישבו אחים יחדו שהיתה להם ישיבה אחת בעולם (רב יהודה אמר רב, יבמ׳ יז:). עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידין ליתן הדין (ע״ז נד:). בעונתו נברא העולם לא היה העולם ראוי להבראות קודם לכן (ר׳ תנחומא, מד״ר ברא׳ א, תיאודי׳).—דבר שלא בא לָעוֹלָם, שאינו עדין במציאות: אדם מקנה דבר שלא בא לעולם (ב״מ טז:).—ובסהמ״א, ואמר המשורר: והוא מעורר מדי חדש בחדשו עולם וקורותיו וטובותיו ורעותיו ברצון הבורא אותו להודיע לבני אדם גבורותיו (רשב״ג, כתר מלכות). אם יחליק לך עולם לשון חשב אותו חובר חבר (רמב״ע, התרשים ח קב). אשרי רואה כל טוב עולם חציר יצמח תוך גן ירק ונצורות לב חשב תבל ובפניה ירק ירק (שם קו-קז). העולם כארגז ומנעול ברזל עליו בה וכה (ראב״ע, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כהנא ב, 99).—כאשר יבין הנלבב את העולם ימצאנו אויב שלובש כסות אוהב (ר״י א״ח, מבחר הפנינים לרשב״ג 68). נמצא כל העולם לענין מצות התלויות בארץ נחלקת לג׳ מחלוקות א״י וסוריא וח״ל (רמב״ם, תרומ׳ א ו). ומרב אהבת האל באשכול לזאת תלה מכון עולם באשכול (ר״י חריזי, תחכמוני׳ מט). העולם ים גדול ורחב ידים והאדם ספינה משוטטת בתוכו (אבן בחן עט:). כי מי בעולם מסתפק במשמעותו (ר״י קמחי, ספר הגלוי 106). — *כל הָעוֹלָם כלו: שאין כל העולם כלו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל (ידים ג ה). היה מחזר בכל העולם כולו ורואה אי זו נטיעה יפה וניטעה בתוך פרדסו (ירוש׳ ברכ׳ ב ח). של כל העולם כולו לקח שלו (של אותו חסיד) לא לקח (שם, דמאי יח:).—ועם כנ׳: וכל מה שברא הקב״ה בעולמו לא ברא אלא לכבודו (אבו׳ ו יא). היה לי בעולמי גוי אחד צדיק ונתתי לו שכרו ופטרתיו מעולמי (ר׳ חייה, ירוש׳ קוה׳ ה ח). אבסקנטא לא אמר (ר״ג) אלא שכך ברא בריות נאות בעולמו (שם ברכ׳ ט ב). בעון משכב זכור אמר הקב״ה אתה זיעזעתה איברך על דבר שאינו שלך חייך שאני מזעזע עולמי על אותו האיש (רבי אחאי, שם ט ג). אחת לשבע שנים הקב״ה מחלף את עולמו (ר׳ יוסי בי רבי בון בשם רב זביד, שם שבת א ג). עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העה״ב (ברכ׳ יז.). כל שעברו עליו ארבעים יום בלא יסורין קיבל עולמו (דבי ר׳ ישמעאל, ערכ׳ טז:). כך אמר הקב״ה לעולמו עולמי עולמי הלואי תהא מעלת

חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה זו (ר׳ יוחנן, מד״ר ברא״ש ע). אמר לו הקב״ה (לאל״ף) עולמי ומלואו לא נבראו אלא בזכות התורה (ר׳ אלעזר בר אבון בשם ר׳ אחא, שם שה״ש, ראשו כתם פז). אומה שעשתה שלום ביני ובין עולמי שאלו לא קבלה תורתי הייתי מחזיר עולמי לתוהו ובוהו (בשם ר׳ ירמיה, שם, שוקי שוקי)—ואמר המשורר: כי אתה מקום עולמך ואין עולמך מקומך (ר״י חריזי, תחכמוני, הקדמ׳ 5).—*ובמשמ׳ זמן החיים שבָּעוֹלָם: אשת אחיו שלא היה בעולמו (יבמ׳ א א). שני אחין בעולם אחד ומת אחד מהן בלא ולד (שם גמר׳ יט). וישב שם עד עולם והלא אין עולמו של לוי אלא חמשים שנה (ירוש׳ ברכ׳ ד א). ועבדו לעולם כל ימי עולמו שלרוצע (קטע מכי׳ דרשב״י, JQR. 1904, 445).—וסומך לשמות, אבות הָעוֹלָם: ולמה מזכירין את דברי שמאי והלל לבטלה ללמד לדורות הבאים שלא יהא אדם עומד על דבריו שהרי אבות העולם לא עמדו על דבריהם (עדו׳ א ד).—אֻמּוֹת הָעוֹלָם: בכל יום ויום אומות העולם משלהין נוטריהן ומשיאין את התורה שהיתה כתובה בשבעים לשון (ר׳ יודה, ירוש׳ סוט׳ ז ה). מיד יחרה אפו של ארמילוס הרשע ויקבוץ כל חילי אומית העולם לעמק החרוץ וילחם עם ישראל ויהרגו ממנו תילי תילים וינגפו ישראל מעט ויהרג משיח ה׳ ובאים מלאכי השרת ונוטלים אותו ומטמינים אותו עם אבות העולם (אותות המשיח, ביהמ״ד ילינק ב). ועי׳ אֻמָּה.—*אנשי הָעוֹלָם: ומי הוא זה מאנשי העולם והשרה שלא יתן אתונות עשרים ועירים עשרה (עמנו׳, מחב׳ י).—*באי עוֹלָם: בראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו כבני מרון (ר״ה א ב). והלא אם מתכנסים כל באי העולם לבראות יתוש אחד ולהכנים בו נשמה אינן יכולים לבראותו (ספרי דבר׳ לב). וכי מה צורך לבאי עולם בכך (שם לז). הרי כתר תורה מונח כדי שלא יתן פתחון פה לבאי העולם לומר אלו היה כתר מלכות וכתר כהונה מונחים הייתי זוכה בהן ונוטלן (שם במדי קיט). ועי׳ בוא, פתחון.—בריאת הָעוֹלָם: שאין כתיב בהן יצירה מתחילת ברייתו של עולם (ירוש׳ נדה ג ב). אין בכח האדם למצוא עומק הטוב ר״ל התחלת בריאת העולם והרע הוא הפסדו (דונש בן תמים, פי׳ ספר יצירה ל).—ובפרט במנין השנים: ושוב כותבין (בגט מקושר) בשטה (השנית) [חמישית] בשנת כך וכך לבריאת עולם (ערוך ערך גט). בשלישי בשבת בתשעה ועשרי׳ לירח מרחשון שנת חמשת אלפים ושמנה עשרה לבריאת עולם למנין שאנו מנין כאן בפריש (טופס הגט מרבינו יחיאל מפאריס, סמ״ג מ״ע, גירוש׳, קלג:). בארבעת אלפים וחמש מאות ושמנים ושתים שנה לבריאת עולם (מלבה, Ascoli, Inscrizion 25).—גלגל עינו של עוֹלָם: הה״ד וישבו ויבאו אל עין משפט היא קדש לא בקשו להזדווג אלא לגלגל עינו של עולם עין שעשתה מדת הדין בעולם בקשו לסמותה (ר׳ שמואל בר נחמן, מד״ר אסתר א).—חדוש הָעוֹלָם: ואמנם העירותיך על זה שלא תרומה שהנה אפשר שישימך לחשוד אדם יום אחד בספק שיספקה: על חדוש העולם ותוספת מהרה (ר״מ א״מ, מו״נ ב כג). החלק הא׳ מצאנום ח׳ הא׳ חדוש העולם הב׳ השארו׳ הנפש וכו׳ (ר״ח קריסקש, אור יי׳ ג ו).—*חשק הָעוֹלָם: נתן בלבי חשק העולם לרדוף אחרי ימים והבלם אכן בהשפטי על כל נעלם ירא אני את אדני המלך (רמב״ן, מרחא מקדמי עולמים, מלא הפנים לגיגר, 40).—יסודי עוֹלָם: אע״פ שהן יסודי עולם אין מחזיקין טובה לעצמן (ערוך ערך מרגל).—*ישוב הָעוֹלָם: להלן לגן עדן וכאן לישובו של עולם (ר׳ חנינה, מד״ר ברא״ש יג). עי׳ ישוב.—כבשונו של עוֹלָם: דברים שהן כבשונו של עולם (חגי׳ יג.).—ובסהמ״א: והריני אני מבאר לכם ראשי פרקים מאלה הדברים שהם כבשונו של עולם (רמב״ם, אגר׳ לחכמי מרסליה).—מציאות הָעוֹלָם: היה (הבורא) נמצא ראשון קודם מציאות העולם (ר״י אברבאנל, מפעלי אלהים ב ה).—סוף הָעוֹלָם: חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן מן החליצה ומן היבום עד סוף העולם (יבמ׳ א א). כיצד מאיימין את העדים וכו׳ הוו יודעין שלא כדיני ממונות דיני נפשות וכו׳ דיני נפשות דמו ודם זרעותיו תלויים בו עד סוף העולם (סנה׳ ד ה). אתה הוא עקיבא ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו (שם גמר׳ עז).—ובסהמ״א: דור הולך ודור בא מאנשים ובעלי חיים וצמח והיא כן עומדת עד סוף עולמה (ר״י א״ח, או״ד לרסע״ג א ד).—סתרו של עוֹלָם: לכך משה אמר יושב בסתר עליון הקב״ה שהוא יושב בסתרו של עולם הוא רואה הכל ואינו נראה (מד״ר במדי יב).—עניי עוֹלָם: תמחוי לעניי עולם קופה לעניי העיר (ב״ב ח:).—*עניני הָעוֹלָם: ומהם שהבוטח באלהים יביאהו בטחונו לפנות את לבו מעניני העולם וליחד לבבו לעניני העבודה (ר״י א״ח, חו״ה, הבטחון פתיחי). וכיון שאתה עושה זה

בעניני עולמך הבלה כל שבן שתעשה כפלים בעניני אחריתך הקיימת (סס יהוד המעשה ו). — עסקי העולם: בודקין על אדם נאמן ושיש לו כח בעסקי העולם כדי לשמור נכסים ולהרויח בהן ומעמידין אותו על הקטנים (רמב"ם, נחלות י ו). — *פירות העולם: אמר קונם פירות העולם עלי הרי זה יפר (ספרי במדי קנה). — *צורת עולם: חותם תורה ניתן צורה ספר נקרא צורת עולם כי בו ניבי רמז וביא מפי נביא על כל נעלם (ר"י אבן לטיף, צורת העולם, הקדמ'). — *צרך העולם: אלו לדבר שאינו צורך העולם[1]) כו היו עובדין היה מבטלו הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים יאבד עולמו מפני השוטים (ע"ז ד ז). — ובסהמ"א: והמתעסק בהן אינו מתעסק בדבר ריק אלא בדבר שהוא מצורך העולם והמצות ואני רואה חכמת המנין ואם שהיא מצורך העולם ומועילה בעסקיו ובעסק מצות רבות אינה קשה להבין (ראב"ע הנשיא, המשיחה והתשבורת, הקדמ' 2). — *קיום העולם: כל א' וא' (מן המלאכים) ממונה על י"ב אלף ממוני' אחרי' והם ממונים על קיום העולם ואלה נקי מאזנים וכו' (ר"מ קורדוביירו, פרדס רמונים כג א). — *קרקע עולם: בדקה קרקע עולם וישבה עליה ומצאה דם עליה טהורה (שמואל, נדה נז:). — ראש השנה של עולם: התיב ר' יודן בר פליא קומי ר' יונה הרי חרובין הרי הן חונטין קודם ראש השנה של עולם והן מתעשרין לבא (ירוש' שביעי' ה א). — רבון העולם: עלה ספר משנה תורה ונשתטח לפני הקב"ה אמר לפניו רבון העולם כתבת בתורתך כל דייתיקי שבטלה מקצת בטלה כולה וכו' (ר"ש בן יוסי, ירוש' סנה' ב ו). אמרה רבון העולם אתמול אמרת לי הרבה ארבה את זרעך והיום הוא מת מיד ויקרא מלאך אלהים אל הגר (ר' ברכיה, מד"ר שמות ג). בקשו מלאכי השרת לקטרגו (על ישמעאל) אמרו לפניו רבון העולם אדם שעתיד להמית בניך בצמא אתה מעלה לו את הבאר (שס). וביון שהיתה יולדת עוזבת הנער ומוסרת אותו להקב"ה ואומרת רבון העולם אני עשיתי את שלי ואתה עשה שלך (ר' יהודה, שם כג). — רבונו של עולם: כך אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם לא חסיד אני וכו' (ברכ' ד.). אמר לפניו רבונו של עולם אני ראשון של אותיות ולא בראת בי (את עולמך) אתמהא (מד"ר בראשי' א, ייחוד'). — *רבון כל העולמים: רבון כל העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך (תפלת השחר). — *שביעית של עולם: ובשביעית יצא שביעית של מכירה לא שביעית של עולם (ירוש' קידוש' א ב). — *שמאל של עולם: וצריך לכתוב בימינו ואיטר בשמאל של עולם שהוא אליו ימין ושולט בשתי ידיו יכתו' בימין העולם (ספ' התרומה, תפילין כה, ד"ה הנה פירשנו). — *תקון העולם: התקין רבן גמליאל הזקן שלא יהו עושין כן מפני תיקון העולם (גיטי' ד ב). אין עושין כתובת אשה מן המטלטלין מפני תיקון העולם (תוספתי כתוב' יב ב). הלוקח מביא ביכורין מפני תיקון העולם (ירוש' דמאי ה ט). — ובסהמ"א: כל אותם הימים שמיטפל באבדה קודם שימכרנה בבי' דין אם האכילה משלו נוטל מהבעלים בלא שבועה מפני תיקון העולם (טו"ע חו"מ אבידה רסז כו). — העולם הזה, העולם הבא, העולם הנצחי שאחרי המות: אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא כבוד אב ואם וכו' (פאה א א). יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא (בן זומא, אבות ד א). העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא (ר' יעקב, שם טז). גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא (שם ו ז). — חיי העולם הבא: קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העולם הבא (הלל, שם ב ז). יצתה בת קול ואמרה כולכם מזומנין לחיי העולם הבא (ר' פנחס בשם ר' יוחנן, מו"ק ט.). — חלק לעולם הבא: כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא (סנה' י א). היום הזה אתה עבור ואי אתה עבור לעולם הבא ויש לך חלק בו (מד"ר במדי' כב). — בן העולם הבא: כל שקבוע בארץ ישראל ומדבר לשון הקדש וכו' יהא מבושר שבן העולם הבא הוא (בשם ר"מ, ירוש' שקל' ג ד). איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית (ר' יוחנן, ברכ' ד:). — ובתפלה: אתה הוא עד שלא נברא העולם אתה הוא משנברא העולם אתה הוא בעולם הזה אתה הוא בעולם הבא (תפלי' השחר). — ובסהמ"א: וכשראו הכהנים שבשביל כן נתמעטה האמונה של עולם הבא התקינו שיהיו אומרים מן העולם ועד העולם (ערוך ערך עם). — ואמר המשורר: שם יחליפו כח ושם ינוחו יגיעי כח ואלה בני נח ובו נועם בלי תכלית וקצבה והוא

[1]) [כך הגרסה במרב"מ ובידוש', אולם בדפו' הגרסה: לעולם.]

העולם הבא (רשב״ג, כתר מלכות). וחקים צדיקים הוריתנו להנחותינו במעגלי ישר וכו׳ ולפדות נפשותינו ממוטות הזמן ומן תאות העולם הזה (ר׳ בחיי, יי׳ ספתי תפתת, בסוף תו״ה). כן לא תתחבר בלב המאמין אהבת העולם הזה ואהבת העולם הבא (ר״י ח״ת, חו״ה, חשבון הנפש ג). שער פרישות מהעולם הזה ואהבת העולם הבא אמר החכם מולות העולם הזה על הבורא שאין ממרין אותו כי אם בו וכו׳ (הוח, מבחר הפנינים לרשב״ג 63). ואמר שהכם ראה אדם אחד דואג אמר אם דאגתך על העולם הזה כבר הינת [1] לך אלהים ממנו ואם דאגתך על העולם הבא יוסיף לך האלהים דאגה (שם 68). ולא יאמר באביו ובאמו ולא יאמר כך יזכה לעולם הבא (ספ׳ חסידים תתתקלג). אמר החכם העולם הזה למי שיגבר עליו (פניני המליצות, גנזי פטרבורג, הול׳ גורלנד). עשה מה שתמצא ידך בעולם הזה כאלו לנצח היתך ועשה מה שתמצא לעולם כאלו הגיע זמן מותך (שם כח). ואמר הכון לעולם הזה כאלו לעולם תהיה (ר״י בן זבארה, שעשוע׳ ז, דודסון 73). ואמר הכון לעולם הבא כאלו מחר תמות (שם). כי גרושי תבל המה נשואי העולם הבא (עמנו׳, מחברי יט). ולכן תעבוד בעולם הזה עבודת מי שיחיה לעולם וחשוב לעולם הבא כמו שימות למחר (סוד הסודות 127). וצוה פילוסוף לתלמידו ואמר לו די לך מן העולם הזה מה שיטריפך להם הקך ומה שירוה צמאונך וכו׳ (ר״מ אלדבי, ש״א ה ט). — ובלי הא הידיעה: בעולם זה זרע זרע צדקה ומי טהר זרוק בו עת זרוע תהי קוצר בעולם בא אלומות אשר תלאה לנשאם על זרע (ר״י חריזי, ספ׳ הענק לג, ספ׳ זכרון להרכבי). עורה אנוש טרם לעולמך תסע וקח צידה בעולם זה (שם לה). — ובלי הזה: ולא נטה עם אל העולם עד שנטו מן התורה (ר״י א״ת, חו״ה, הפרישות ב). — ונסמך לשם: בראתיו עולם הבריאה שם נשמות הצדיקים וגנזי ברכה והיים (מסכ׳ אצילות). יצרתיו עולם היצירה שם חיות הקדש שראה יחזקאל בן בוזי הכהן (שם). אף עשיתיו עולם העשייה שם אופנים ומקבלי התפלות והבקשות (שם). הנה יתבאר כן לפי שהמציאות בכלל ג׳ חלקים עליון והוא עולם המלאכים אמצעי והוא עולם הגלגלים שפל והוא עולם היסודות (ר״ח קרשקש, אור יי׳ ב ו ג). ומי יבנה בעולם הנשמות בית זבול ארמון וטירה (עמנו׳, מחב׳ ח). אשה אשר תמות בתולה אין לה בעולם הנשמות חלק (שם מחב׳ עז). והיינו שברא העולם במדה״ד דהיינו ההנהגה הרחוקה כדפי׳ ראה שאין העולם מתקיים ירצה אם תתרחק לעולם הכחות שהיא הנהגת שם אלהים (ר״מ קורדוביר, שעור קומה, בונה עולמות ומחריבן). כי כֻל זה בחי׳ הבתים והוא נקרא עולם אצילות אשר בתוכו יושב האדם העליון וכו׳ ואח״כ נברא עולם הבריאה (רח״ו, היכ׳ אבי״ע). מתחילת בריאותו של עולם רמז לנו אלה העולמות אבי״ע ארבעתן באופן זה כי בעולם המלבוש הוא אור לבושו שנא׳ עליו עוטה אור כשלמה רמז לנו עולם האצילות אשר כל הנאצלים נאצלים ממנו (ר״ן בר״י אלחנן, עמ״ה, עולם הבריאה ג). וצדקו בזה דברי ספר הזכרון שאמ׳ שהספירו׳ הן זו אחר זו כשלשל׳ דהיינו דווקא במצב הזה שהיו בעולם הנקודות ובעול׳ התוהו (שם, עול׳ התוהו יב). עולם הנקודים והוא עולם התוהו ועולם התיקון עולם הנקודים הוא מה שהאצילות עם כל ענפיו היו הולכים ונעשים כאומן העושה כלי מהתיכת עץ (רמח״ל, פתחי חכמה לו-לז). וכל אלו הם סוד הגבורות והדינים וזה הוא הנקרא עולם התהו (עמנואל חי ריקי, משני חסידים פב). ולמטה הכלילות הנמשך מן הכתר יקרה אל הכל וישיגו כלם הניצוץ של הכלילות הנזכר וגם בעולם התיקון (ר״כ בר״י אלחנן, עמ״ה, עולם התוהו י). ולעשות לו הכנה כדי שיתוקן בעולם התיקון (שם יז). חלק האצילות והיא נשמה נקראה בשם אלוקית והחלק הב׳ אינם אלוקית ונקראי׳ עולם הפירוד (רמח״ל, חוקר ומקבל 2). ובשבתי פה אינני יודע מן הענינים המתחדשים בעולם היהודים אלא במקרה (הלל הספר מארץ כוש, מכת׳ ע״ד ספרי הרמב״ם, חמדי גנוזי, עדלמן יח:). — ועם תאר: והצורה הזאת אשר אינה מתדבקת אל ההיולי הוא צורת המלאכים והשרפים והנפשות וכל הצורות המיוחסות אל העולם העליוני (ראב״ח הנשיא, הגיון הנפש, ב:). השם הנשגב לבדו ברא בעולם העליון תשע עגולות גדולות סובבות את הארץ שהוא העולם השפל (ראב״ע, ספ׳ המספר 1). וזכר שלש פעמים קדוש כנגד שלשה עולמות עולם העליון והוא עולם המלאכים והנשמות ועולם התיכון והוא עולם הגלגלים והכוכבים ועולם השפל והוא זה העולם והנכבד בזה העולם הוא האדם ואמר שהוא קדוש ומרומם ונעלה מג׳ העולמות ובשני

---

[1]) [הניח בבאור.]

העולמות יקדישוהו וירוממוהו בתהלתם והאדם גם כן בעולם השפל (רד"ק, ישעי' ו ג). והיינו סוד אומרו והיה אור הלבנה כאור החמה והטעם שהנשמות נתקנו וקנו עולמם בעולם התחתון והגבירו הטוב על הרע (ר"מ קורדובירו, שעור קומה, בונה עולמות ומחריבן). ויבינו במקרה עולם התחתון תכונותיו מוצאיו ומובאיו איך נקשר זה בזה בשלוב (רש"פ, ד' כוסות, כוס ביד ה' ז).— עוֹלָם גדול, macrocosmos, עוֹלָם קטן, microcosmos: העולם הגדול הולך על ד' טבעים וכן העולם הקטן שהוא האדם (ר"י א"ת, תקון מדות הנפש לרשב"ג י). אמר מי שקנה הרב במעט והכיר כל אלו הצרות ומושל בתאוות עולם קטן בעבור עולם גדול אשריו ואשריו (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג 69). החכמה תחיה האדם שהוא עולם קטן (רלב"ג, משלי ג טו). בצלם אלהים האדם עולם קטון או העולם אדם גדול כמאמר יחזקאל וכו' (הוא, שיטה ראשונה מפני התורה, אוה"כ ב, 214). ולמה נקרא (האדם) עולם קטן ונקרא עולם גדול הנה אלו הענינים כלם מיוחד נפש החכמה הפילוסופית (העתקות ממאזני העיונים לאבוחמד אלגזלי (כ"י פריס) פרק י' בסגולת נפש החכמה, שם 197). ועל כן נקרא האדם עולם קטן לפי שיש בו דמות מכל מה שבעולם גופו במעלת העולם הגשמי ונפשו החכמה במעלת העולם הרוחאני (רבי יוסף אבן צדיק, העולם הקטן, הקדמ'). ולהיות הענין כן נק' האדם עולם קטן לפי שבמתכונות גופו ונשמתו הוא דוגמא לכל העולמות (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 87). —*עוֹלָם חדש: כל מי שנאמר בו היה ראה עולם חדש (ר' לוי, מד"ר בראשי' ל).—*עולם החדש, ובפרט אמריקה: וזה עולם החדש שמצאו הוא גלגל מובדל מהקודם ורחוק ממנו מצד הצפוני שהוא היותר קרוב כמו שלש מאות וחמשים פרסה בקירוב (תמונת חכמים ד, לא.). ועתה נדבר מעולם חדש הנמצא וזה אמעריקא הנתגלה ע"י קאלומבום (ארחות עולם כח). וקראוהו עולם חדש לגדלו ואורכו (שם כט). והחלק הב' הוא מה שאנו קורין עולם החדש או אמריק"א והחלק הזה העליון הוא מתחיל ממדינת פורטוגאל וכו' העולם החדש הזה כפי המורגל בפי ההמון לא נודע ממנו בימים הקדמונים (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ב יט, יט:). והוא החלק העולם החדש שקורין נאבא מונדע אשר שם יבשה רחבת ידים (דוד גנז, נחמד ונעים ג סד). סימן ע"ג במציאות עולם חדש הנקרא אמוריק"ו (שם עג). וברבות העתים נתישבה מהם כל העולם החדש (מקוה ישראל של מנשה בן ישראל, יז.). וכנגד זה מצאו בעולם החדש אנשים לבנים ומגודלי זקן (שם יט.). —*שֶׁבָּעוֹלָם: מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה (קידושי' ד יד). כל שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו (אבו' ג יז). בני אם אתה נותן לי כל כסף וזהב שבעולם איני דר אלא במקום תורה (ר' יוסי בן קסמא, שם ו ט). אמר לו רבו אתה יודע בי שאלו היו נותנין [לי] כל ממון שבעולם אין אני מבדה (מכי' משפט' כ). והרי כל האומות שבעולם אומרים שבחו של הקב"ה אבל שלי נעים ונאה לפניו יותר משלהם (שם בשלח ג). שבתחלה הוא מותר בכל הנשים שבעולם והיא מותרת בכל האנשים שבעולם קדשה הוא אוסרה והיא אוסרתו (ר' יוסי, יבמ' לה.). בנוהג שבעולם אדם נכשל בעבירה וכו' (ירוש' סוט' א ז).—ועי' נהג. —ולהפלגה: אמרו לו (ר"ג רב"י ראב"ע ור"ע למין אחד) רשע שבעולם אין אדם רשאי לטלטל בתוך חצירו בשבת אמר להם הן אמרו לו עליונים ותחתונים חצירו של הקב"ה (מד"ר שמות ל). שהיינו כאחד וגנבנו כאחד וגזלנו כאחד ועשינו כל מעשים רעים שבעולם כאחד (שם קהל', מעוות).—ובסהמ"א: בירה גרופה וקטומה משהין עליה כל תבשיל שבעולם (ר"ן על הרי"ף, שבת יז:).—*בָּעוֹלָם, כעין תה"פ במשמ' סתם, בלבד, אינו אלא[1]), bloss, nur; ne... que, seulement; just, only: עכשיו שכתב יקנו בתחלה מכסף שקנה ושטר לראיה בעולם (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 51). אמר רב יוסף על מי אתה סומך על שטר שטר חרש בעולם[2]) הוא (שם 69). והלכה שאין קידושין תופשין באשת איש ואם אדם [קדשה] קידושין בעולם קידשה ולא כנסה אינה צריכה גט ממנו (שם 98). וגם חליצה בין שנכתב ביום ונחתם בלילה כשר שלראיה בעולם הוא (שם 100). ואשה שהפילה שיליה בעולם אע"פ שאין בו וולד נאמר אין אפשר לשיליה בלא וולד (שם 102). הפלגת דברים בעולם הוא (תשו' גאוני קדמ', קסל קיד). אל תאמרו מים מים שאין שם מים כל עיקר

---

1) [מן הארמ' בעלמא.]

2) [מן הארמ' חספא בעלמא, בלוט' אינו שוה כלום.]

אלא דמות בעולם נראית (כ״ח, חגי׳ יד:). אבל גבי לויתי ממך מנה דהיינו נפילה דרבים שיש לחוש מאיש אחר בעולם נפל ואיש אחר בעולם מצאו (רשב״ם, ב״ב, קעג:). בת כהן שבא עליה ישראל וכו׳ הוכר עוברה הרי זו מקולקלת למפרע עד מ׳ יום שכל המ׳ יום אינו עובר אלא מים בעולם הוא חשוב (רמב״ם, תרומ׳ ח ג).—*ובמשמ׳ יושבי הָעוֹלָם, בני אדם: שרגילין העולם לומר איני אומר כנגדך הרעה שהקורה לי (ערוך ערך קבל). כדי שאם יבא למכור קרקע לא יבינו העולם שהוא דחוק לפרוע מעות (רש״י, ב״ב מג.). וגם מה שאומרים העולם לכך אומרים קדיש׳ בלשון ארמית לפי שתפלה נאה ושבח גדול הוא על כן נתקן בלשון תרגום שלא יבינו המלאכים (תוספ׳ ברכ׳ ג.). ומה שהעולם אין נזהרין עכשיו בזה לפי שאין אותה רוח רעה שורה באלו המלכיות (שם יומי ע״ז:). ומה שנהגו העולם להדליק הנר מי״ט לחבירו ואין מדקדקין אם הוא לילה וכו׳ (שם ביל׳ כב.). והעולם נהגו שלא להגעיל כלי שיש בו טלאי (ריי״ץ מויכה, אור זרוע, ב, פסח׳, כח::). שלא להוציא לעז על קדושין הראשונים שהעולם יאמרו אין קדושי שליח כלום (מרדכי, קדוש׳ תקו). ודרך העולם למחול טעות עד שתות (טוחו״מ הונאה רכז). ונהגו העולם שלא לאכול בפסח לא גבינה ישנה ולא דגים מלוחים (הלבוש או״ח תמז ה). על מה ששואלין העולם לפי סוד העבור היכן חיה נשמתו וכו׳ (הרקנטי א, לד:). כיון שהעולם מבשלים אותו לאכילה וכו׳ ואפשר שעל זה סמכו העולם לברך שהכל על הקאוי לצאת ידי ספק (מורפורגו, אמם לדקה, סו״ת, יג::). לכך נהגו העולם לתת האפיקומן תחת המפה זכר לצרורות בשמלותם (חזקוני, פי׳ התורה, שמות יב לד). והעולם נהגו לברוך שליש ולא לעשות חוליות (לנדא, האגור, ג:). אומרים העולם שהוא יסוד ר׳ ינאי (סד״ל, מבוא למחז׳ בני רומא, י).—*ומ״ר עוֹלָמִים: רבון כל העולמים כן הגון להם שתתן להם ותהרגם (תוספת׳ סוט׳ ו ז). זוכה ונוחל שני עולמים העולם הזה והעולם הבא (ר׳ יוסי בר חנינא, ברכ׳ כח.).—ובסהמ״א: ובצאת הדברים מן המציאות אל האפיסה ומן האפיסה אל המציאות יתכן להמציא עולמים רבים (יוסף בן לדיק, העולם הקטן א ג).—*ועוֹלָמוֹת: סכותה לראשי ביום נשק וכו׳ ביום ששני עולמות נושקין זה את זה העולם הזה יוצא והעולם הבא נכנס (ירוש׳ יבמ׳ טו ב). ביצחק וכו׳ בי״ת תרי בן שהוא עתיד לנחול שני עולמות העולם הזה והעולם הבא (ר׳ הונא, שם נדר׳ ג יב). רוכב על כרוב קל שלו ושט בשמונה עשר אלף עולמות (ע״ז ג:). שבעה הבלים שאמר קהלת כנגד ז׳ עולמות שאדם רואה (מד״ר קהל׳ א). וביציאתו (הילד) בוכה ולמה מפני שמחליפין לו שבעה עולמות באותה שעה (סדר יצירת הולד, ביהמ״ד ילינק א, 154).—ובסהמ״א: כתיב כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו מלמד שברא הקב״ה ארבע עולמות וכו׳ (מסכ׳ אצילות). יש עוד ע׳ עולמות בסוד הבי׳ שהיא ע׳ שמשם השפיע ע׳ שנה לדור הם אלף אלו הם אלף דורות אלף עולמות (ר״מ קורדוביר, פעור קומה, בונה עולמות ומחריבן).

*עוֹלָמִי, ת״ז, נק׳ עוֹלָמִית, עוֹלָמִיִּת, מ״ר עוֹלָמִיִּים, עוֹלָמִיּוֹת, — א) מה שהוא לעולם, נצחי, ewig; éternel; everlasting: כי זאת היא התכלית הטובה העולמית אשר אם יגיע אדם אליה תכלה עינו תמיד להגיע אל מה שלמעלה ממנה (ר״י א״ת, תקו׳ מדוי הנפ׳ לרסב״ג ט). ומהענין הזה משובה נצחת כלומר תמידה עולמית משקלו נפעלת ועקרוֹ ננצחת (הוא, ספ׳ השרש׳ לריב״ג, נלח). כי זה המות ירצה לומר בה המות הנצחיית והעולמיית אשר תהיה לנפש האדם הרודף לתאוות החושיות (ר׳ זרחיי מברללונה, פי׳ משלי ז כז, הסחר ג, 219). כי בידיעת הכללים אלו תנחל הירושה העולמית הנצחית אשר לא תפול תחת גבול ההעדר (מכת׳ מיוחס להרמב״ם, חמד׳ גנוז׳, עדלמן, מב:). והכל בא להוכיח האדם שלא יטה אחר גופו ולא ישים השתדלותו בו לפי שהנטיה ההיא טומאה עולמית (ר״י ברי אנטולי, מלמד התלמידים, סט:). לפי שידוע שהאשה החוטאת תחת אישה אין ספק שדבר מכרית גרם לה לשכחה את השם וענשו לסלק מעליה אימת בעלה ולקנות לה שם רע עולמי בין שכנותיה (שם קכו.). וכן ראו בכל דור ודור לכל אנשי השם הנמצאים בכל דור ודור שילך לפניהם שכלם לתור להם מנוחה עולמית בשלשלת הזמנים העוברים על האדם (שם קל:). הדבר הנעדר אפשרות הגעת התועלת ראוי שידחה דחוי עולמי (ר״י מסיר ליאון, נופ׳ צופי ב יג). והסבה בהשתוקקם כל דבר שדעותיהם מבולבלות לא נתישבו עדין על מה שראוי מהענינים העולמיים ואין סברותיהם קימות (שם ג יח). אחר שהשי״ת יועד לישראל בשבועות האלה לגאול אותם מזו הגלות

גאולה שלימה עולמית מ״מ לא מאסם ולא השליכם מיאוס עולמי והשלכה נצחית (ר״י ב״ר אברהם, חזוק אמונה א כח). נבואת משה באמון אין למעלה ממנו והוא אמון עולמי (ר״א בר׳ אליה הקראי, עץ חיים לט). —ב) של העולם הזה, מה שאינו רוחני, weltlich; mondain; worldly, secular: לפי שקצת הטוענים עלינו יבוזונו לפי שבתורתנו לא ימצא בה גמול ולא עונש אלא עולמי (ראב״ד, אמו״ר 39). ובמה שלמטה מזה מן החדושים העולמיים והעתקת המלכיות שיצאו באמצעיים (שם 86). אחר שקנה מן הקנינים העלמיים ומן המתכות והצמחים או משאר הקנינים (ר״י א״ח, הקו׳ מדו׳ הנפ׳ לרשב״ג, ג, הערה שנו). אבל כוחות המדה השנית הן מותרי הדבור ורב חברת בני אדם וכו׳ והקנאה בהם בקנינים העולמיים וכו׳ (הוה, חו״ה, עבודת האלהים ה). אך תועלת הבטחון בעולם מהם מנוחת הלב מן הדאגות העולמיות והשלוה מנדנוד הנפש וצערה לחסרון תאוותיה הגופיות (שם, הבטחון פתיח׳). לא עמדנו על איזה מלאכה מן המלאכות טובה לנו ויותר ראויה לבקשת הטרף והבריאות והטוב ולא באיזה סחורה ובאיזו דרך ובאיזה מעשה מן המעשים העולמיים נצליח כשנתגלגל בהם (שם ד). ופנו נפשותם ולבותם לעניני תורתם ועבודת אלהיהם לכבודו ורוממותו ולשמור מצותיו וגופותם עולמיות ולבותם רוחניות (שם, אהבת יי׳ ז). ומישר כלי המחשב ומפנה אותו מכל אשר קדם מהמחשבות העולמיות (הוה, הכוזרי ג ה). אלה דיניו יתברך העולמיים (שם יט). וכאשר יגיע קצו יאבד גנו העולמי ויזכור אוצרו ומעשיו ומצאם בלתי מספיקים להיות כופר נפשו וישליט עליו כעס הבורא ויענישהו העונשים המרים עונש נצחי (ר׳ ידעיה הבדרשי, ספי הפרדס א, אוהל״ם ג, 4). ההצלחה השנייה והיא הצלחה רוחנית בחכמת האדם בהנהגת עולמית (רש״ט פלקירא, כתאי חכמי 6). ונתינת עורף אויביהם ואריכות ימים עולמיים ונתינת שובע בארצות מרבוי כסף וזהב (ר׳ יצחק אבן לטיף, אגר׳ התשובה 57). כי כל הרעות העולמיות אינן רק מצד מעוט ההסתפקות בני אדם בהכרחי (דוד בן יו״ט בן בילא, יסודות המשכיל ז, ד״ה כח). ולא יבקש היותו ראש ופרנס על הצבור בעסקיהם העולמים (פרי״ב דוראן הלוי, מעשה אפד, הקדמ׳ 5). והיה הכתב באוצר למה שירצה האדם זכירתו בהשתדלויותיו ועסקיו העולמיים (שם ח, 84). לפי שהיתה תלמ ו מכוון

אם להתעדנו בעיון ואם להתכבד בו שהם כלם דברים עולמיים (ר״י אברבנאל, נחלי אבו׳ ד, ד״ה הלמד ע״מ ללמד). ולפי שרוב עסקי האדם ועניניו העולמיים הלא הם להתמדת כבודו (שם, כל המקיים את התורה). כי אין זכרון ארך ימים ושנים לדברים העולמיים אם אין על מה שיסמוכו מאיזה מעשה ופועל עומד (כפאות לבית דוד ד כא, מח.). ולבש בגדים אחרים שלא מהעולמיים מורי הוראה שיצא מדעתו לבחור בחיי הפרישות מעולם הזה (שם ז מג, עט.). והנה כפי מדרגת השפעתם של הימים האלה (שבת ויו״ט) כן הוצרכנו לינתק מן העסק העולמי וכפי איסור המלאכות בהם (רמח״ל, דרך ה׳ ד ז). והתחילו הנאות העולמיות להתגנב מעט מעט בחיי האיש הישראלי (ר״א לויפל, טע״י ג, התקפה לטובה, יג.).

*עוֹלָמִית, תה״פ—לְעוֹלָם, immer; toujours; for ever: במי שבא לכלל עוני הכת׳ מדבר יצא נשיא ומשיח שאינן באין לכלל עוני שקדושתן עולמית (תוספת׳ שבוע׳ א ו). הפר לאשתו הפר עולמית הפר לעבדו יצא לחירות משלים נזירותו (מד״ר במד׳ י). —ובסהמ״א: שומרת יבם שנשאת בלא חליצה אם אין לה בנים תצא מזה ומזה מבעל בגט ומיבם בחליצה ואסורה להן עולמית (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוק׳ 109). כיון שבנפילה ראשונה לא היתה ראויה לו אע״פ שבנפילה שניה היתה ראויה לו אסורה עליו עולמית (והזהיר ויקרי, פח.). כי יד על כס יה ידו של הקב״ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית (רש״י, שמות יז טז). לצמתות לפסיקה למכירה פסוקה עולמית (הוה, ויקר׳ כה כג). בלע המות יכסנו ויעלימנו עולמית מישראל (הוה, ישעי׳ כה ח). ואחרים הוציאו זמנם כולו בגשמיות לבד ויצאו ממנו כאשר באו כלעומת שבא כן ילך והפסידוהו כולו הפסד עולמית (ר״ם א״ס, פי׳ הר״מ לאבות יט). נוהג שבעולם אשה ראשונה שאדם בועל אהבתו תקועה בלבו עולמית (חזקוני על התורה, בראשי׳ כט ל). —ואמר המשורר: הלחוות בנעם אדני צמית ולשרת פניו עולמית שובי שובי השולמית (ר״י הלוי, יקרה מיקר). בחרתי היות לך לריע ולעמית ולהיות שמי חרות על לוח ספרך עולמית (עמנו׳, מחב׳, הקדמ׳). —וביחוד עם שלילה, nimmer, nie; jamais; never: עשו לו (לגוי בשבת) ארון וחפרו לו קבר יקבר בו ישראל ואם בשביל ישראל לא יקבר בו

עולמית (שבת כג ד). פקח שנשא פקחת וכו' נתחרש הוא או נשטתה אינו מוציאה עולמית (יבמ' יד ח). הצורם באוזן הבכור הרי זה לא ישחט עולמית (בכור' ה ג). וכולן שחזרו בהן[1] אין מקבלין אותן עולמית (כ' מאיר, תוספתי דמאי ב ט). אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות מקבלין אותו בסבר פנים יפות ומעלין ומושיבין אותו עמהם אם יש ממש בדבריו פטרוהו ולא היה יורד משם עולמית (שם סנה' ט ג). קצצה מתכוין ר' אליעזר אומר משיולד לו נגע אחר ויטהר הימנה וחכמים אומרי' אין לזה טהרה עולמית (שם נגע' ג ה). ד"א מומים ימימה מגיד שאדם צריך לבדוק את התפלין אחת לשנים עשר חדש וכו' דברי ב"ה בית שמאי אומרים אינו צריך לבדקן עולמית (מכי' בא יז). הנושא מעוברת חבירו ומניקת חבירו יוציא ולא יחזיר עולמית (כ' מאיר, ירוש' סוט' ד ד). הוציא לו (לחברו) שם רע אין לו מחילה עולמית (כ' יוסה, שם ב"ק ח י). נפל ליד דיין לא יוציא עולמית (ב"מ ז.). ההוצב קבר לאביו והלך וקברו במקום אחר הרי זה לא יקבר עולמית (סנה' מז:). כלי נתר אין לו טהרה עולמית (כ' יוסי א"ר אמי, ע"ז לג:). אמר לו הקב"ה (ליעקב) ואתה אל תירא אם אתה עולה אין לך ירידה עולמית לא האמין ולא עלה (מד"ר ויקר' כט). — ובסהמ"א: היעמדו דברי מרדכי האומר שלא ישתחוה עולמית כי הוא יהודי (רס"י, אמת' ג ד). ושופר של תקרובת ע"ז אפילו של גוי לא יצא בו דתקרובת ע"ז הרי היא כמת שאין לה היתר עולמית (ריטב"א, מסכ' ר"ה ג, לט::).

*עַוְלָן, ש"ז, מ"ר עַוְלָנִים, עוולנים, — כמו עַוָּל: והנה אשר ימית עצמו בגלל הכעס הנה אינו עולי בענין המיוחד (יוסף כספי, קלור ספי המוסר ה, כ"י וטיקן). ואמר (הפלסוף) כי האדם הפועל השווי יקרא שוה והפועל בלא שווי יקרא לא שוה או עולן (הוא, קילור ספי המדות ה, כ"י וטיקן). והמדברים שקר במו"מ שעושים עם גוייה גורמים חילול ה' שאומרים הגויים ידוע הדבר שיהודי שקרן כזבן עולן (ר"א פאפו, פלא יועץ א יד). — ומ"כ: ורוב העולם כשאיש ואשתו עוולנים במעות בלא אונס או בעיוות מאזנים ובעיוות משקלות ובכסף ובמעות גם הבנים רעים באותו עניין (ספר חסידים תתרלא).

1) [מדברי חברות וכדומ'.]

*עַוְלָנוּת, ש"נ, — כמו עַוְלָה: אמנם הנלקחים בעולנות הם אם הדברים אשר ראוי שתפול בהם המחילה (כ"י מסיר ליאון, נופת צופים ב ו).

עַוְלָתָה, ש"נ — כמו עַוְלָה: חרשתם רשע עַוְלָתָה קצרתם (הוש' י יג). תמים אתה בדרכיך מיום הבראך עד נמצא עַוְלָתָה בך ברב רכלתך מלו תוכך חמס ותחטא (יחזק' כח יה-יו). להגיד כי ישר יי' צורי ולא עַוְלָתָה בו (תהל' צב יו). למען לא ישלחו הצדיקים בְּעַוְלָתָה ידיהם (שם קכה ג). — ואמר הפיטן: ואם עולתה תחפש ותבדק מה נדבר ומה נצטדק (אתה חלקי, סליח' לז עי"ת). — כי באמת ישרים דרכי ה' ולא עולתה בהם (רכה"ו, יין לבנון, פי' אבות ג, כג.). — ועי' עַוְלָה, עֹלָתָה.

עָוֹן, עָוון, ש"ז, סמי' עֲוֹן, עֲוון, כנ' עֲוֹנִי, עֲוֹנֵנוּ, עֲוֹנְךָ, עֲוֹנֵךְ, עֲוֹנְכֶם, עֲוֹנוֹ, עֲוֹנָהּ, עֲוֹנָם, מ"ר עֲוֹנֵינוּ, עֲוֹנֶיךָ, עֲוֹנַיִךְ, עֲוֹנוֹת, עֲוֹנֹת, כנ' עֲוֹנֹתַי, עֲוֹנֹתֵינוּ, עֲוֹנוֹתֵינוּ, עֲוֹנוֹתֶיךָ, -נֹתֶיךָ, עֲוֹנוֹתֵיכֶם, -נֹתֵיכֶם, עֲוֹנֹתָיו, עֲוֹנוֹתָיו, עֲוֹנֹתָם, -נָם, עֲוֹנֹתֵיהֶם, -נוֹתֵיהֶם, — מעשה לא ישר, שלא לפי הצדק, לא לפי התורה והחקים, Sünde; Verbrechen; iniquité, crime; iniquity: ויאמר קין אל יי' גדול עֲוֹנִי מנשוא (בראש' ד יג). כי לא שלם עֲוֹן האמורי עד הנה (שם יה יו). פן תספה בַּעֲוֹן העיר (שם יט יה). והתודה עליו את כל עֲוֹנֹת בני ישראל ואת כל פשעיהם וכו' ונשא השעיר עליו את כל עֲוֹנֹתָם אל ארץ גזרה (ויקר' יו כא-כב). כי מנחת קנאות היא מנחת זכרון מזכרת עָוֹן (במד' ה יה). הכרת תכרת הנפש ההוא עֲוֹנָה[1] בה (שם יה לא). לא יקום עד אחד באיש לכל עָוֹן ולכל חטאת (דבר' יט יה). המעט לכם את עֲוֹן פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היום הזה (יהוש' כב יז; גם כ). כי שפט אני את ביתו עד עולם בַּעֲוֹן אשר ידע כי מקללים להם בניו ולא כהה בהם ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עֲוֹן בית עלי בזבח ובמנחה (ש"א ג יג-יד; גם כ א; ח). ותפל (אביגיל) על רגליו ותאמר בי אני אדני הֶעָוֹן ותדבר נא אמתך באזניך (שם כה כד). עלי אדני המלך הֶעָוֹן ועל בית אבי (ש"ב יד ט.) אל יחשב לי אדני עָוֹן ואל תזכר את אשר העוה עבדך ביום אשר יצא אדני המלך מירושלם (שם יט כ). ואהיה תמים לו ואשתמרה מֵעֲוֹנִי (שם כב כד). ועתה יי' העבר נא את עֲוֹן עבדך (שם כד י). באת אלי להזכיר את עֲוֹנִי

1) [כך במסורה בלא מפיק.]

ולהמית את בני (מ"א יז יח). הוי גוי חטא עם כבד עָוֹן זרע מרעים בנים משחיתים (ישע' א ד). הוי משכי הֶעָוֹן בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה (שם ה יח). הכינו לבניו מטבח בַּעֲוֹן אבתם (שם יד כא). דברו על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עֲוֹנָהּ כי לקחה מיד יי' כפלים בכל חטאתיה (שם מ ב; גם מג כד; נ א). והוא מחלל מפשעינו מדכא מֵעֲוֹנֹתֵינוּ (שם נג ה). וַעֲוֹנֹתָם הוא יסבל (שם יא; גם נט ג; סד ה). כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עֲוֹנֵךְ לפני (ירמ' ב כב; גם ג יג; ה כה; יג כב; יד י; לא ל; לג ח). אם עֲוֹנֵינוּ ענו בנו יי' עשה למען שמך (שם יד ז). נסו מתוך בבל ומלטו איש נפשו אל תדמו בַּעֲוֹנָהּ (שם נא ו). הוא רשע בַּעֲוֹנוֹ ימות ודמו מידך אבקש (יחזק' ג יח; גם יז מט; כא כח; כד כג; כח יח; לג כז; לו לג; מג י). ואפרים יכשלו בַּעֲוֹנָם כשל גם יהודה עמם (הוש' ה ה). כל יגיעי לא ימצאו לי עָוֹן אשר חטא (שם יב ט; גם יג יב; יד ב). ישוב ירחמנו יכבש עֲוֹנֹתֵינוּ ותשליך במצלות ים כל חטאתם (מיכ' ז יט). ומשתי את עֲוֹן הארץ ההיא ביום אחד (זכר' ג ט). ורבים השיב מֵעָוֹן (מלא' ב ו). כשל בַּעֲוֹנִי כחי ועצמי עששו (שם לא יא). כי עֲוֹנֹתַי עברו ראשי כמשא כבד יכבדו ממני (שם לח ה). בתוכחות על עָוֹן יסרת איש (תהל' לט יב). השיגוני עֲוֹנֹתַי ולא יכלתי לראות (שם מ יג). למה אירא בימי רע עֲוֹן עקבי יסבני (שם מט ו). הרבה כבסני מֵעֲוֹנִי ומחטאתי טהרני (שם נא ד). הסתר פניך מחטאי וכל עֲוֹנֹתַי מחה (שם יא). תנה עָוֹן על עֲוֹנָם ואל יבאו בצדקתך (שם סט כח). שת עֲוֹנֹתֵינוּ לנגדך עלמנו למאור פניך (שם צ ח). הסלח לכל עֲוֹנֵכִי הרופא לכל תחלואיכי (שם קג ג). פעמים רבות יצילם והמה ימרו בעצתו וימכו בַּעֲוֹנָם (שם קו מג). עֲוֹנוֹתָיו ילכדנו את הרשע (משלי ה כב). אם חטאתי ושמרתני וּמֵעֲוֹנִי לא תנקני (איוב י יד). ודע כי ישה לך אלה מֵעֲוֹנֶךָ (שם יא ו; גם יח ה; כב ה; לא לג). מחטאת נביאיה עֲוֹנוֹת כהניה השפכים בקרבה דם צדיקים (איכ' ד יג).—עֲוֹן אבות: אנכי יי' אלהיך אל קנא פקד עֲוֹן אבת על בנים על שלשים ועל רבעים (שמות כ ה). והנשארים בכם ימקו בַּעֲוֹנָם בארצת איביכם ואף בַּעֲוֹנֹת אבתם אתם ימקו (ויקר' כו לט). עשה חסד לאלפים ומשלם עֲוֹן אבות אל חיק בניהם אחריהם (ירמ' לב יח). — עֲוֹן אשמה: והשיאו אותם עֲוֹן אשמה באכלם את קדשיהם (ויקר' כב טז). — עֲוֹן האשה: ותפקד עלי עֲוֹן האשה הזאת (ש"ב ג ח).—עֲוֹן בצע: בַּעֲוֹן בצעו קצפתי ואכהו הסתר ואקצף (ישע' נז יז).—עֲוֹנוֹת חרב: גורו לכם מפני חרב כי חמה עֲוֹנוֹת חרב למען תדעון (איוב יט כט).—עֲוֹנוֹת נעורים: כי תכתב עלי מררות ותורישני עֲוֹנוֹת נעורי (שם יג כו). — עֲוֹן פלילי: כי הוא זמה והוא עֲוֹן פלילים (שם לא יא). גם הוא עֲוֹן פלילי כי כחשתי לאל ממעל (שם כח).—ואמר המקונן: גדר ארחות שבילי וגלתה עדת חבלילי כנפקד עון פלילי יום ענו בי עונותי ובושתי מכל עלילותי (חלי עדתי, קינ' ספרד').
— מכשול עָוֹן: כספם וזהבם לא יוכל להצילם ביום עברת יי' נפשם לא ישבעו ומעיהם לא ימלאו כי מכשול עֲוֹנָם היה (יחזק' ז יט). ועי' מכשול. — סר עָוֹן: ויגע על פי (השרף) ויאמר הנה נגע זה על שפתיך וסר עֲוֹנֶךָ וחטאתך תכפר (ישע' ו ז).
—מצא עָוֹן: ויאמר יהודה מה נאמר לאדני מה נדבר ומה נצטדק האלהים מצא את עֲוֹן עבדיך הננו עבדים לאדני (בראש' מד טז). ויאמרו (המצרעים) איש אל רעהו לא כן אנחנו עשים היום הזה יום בשרה הוא ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עָוֹן (מ"ב ז ט).—נשא עָוֹן: נצר חסד לאלפים נשא עָוֹן ופשע וחטאה (שמות לד ז). עי' נשא ג.
—סלח עָוֹן: וסלחת לַעֲוֹנֵנוּ ולחטאתנו ונחלתנו (שם ט). ועי' סלח. — פקד עָוֹן: ותטמא הארץ ואפקד עֲוֹנָהּ עליה ותקא הארץ את ישביה (ויקר' יח כה). ועי' פקד. — ובמשמ' ענש הֶעָוֹן: וישבע לה שאול ויאמר חי יי' אם יקרך עָוֹן[1] בדבר הזה (ש"א כח י).
—ובתו"מ: יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון (רבן גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא, אבו' ב ב). וכשמת דיקדקו חכמים על כל מעשיו ולא מצאו אלא עוון אותה העיז בלבד (ירוש' סוט' ט, גני' 221). בעון נדרים מתה אשה של אדם (רבי נתן, שבת לב:). בעון גזל הגובאי עולה והרעב הווה ובני אדם אוכלים בשר בניהם ובנותיהן (שם, ועוד שם, ולג.). גר שבא להתגייר בזמן הזה וכו' ומודיעין אותו עון לקט שכחה ופאה (יבמ' מז.). לא נתת לי את שלך אלא שתהא אתה ואביך אוכלין ושותין ומרצין

1) [יש מפרשים כך גם בראש' (ד יג) ועוד מקומות, כמו בדבור נשא עון, עי' להלן; ועי' גם ראב"ע (בס.).]

זה לזה ויהא עון תלוי בראשו (ב״ב קלז.). אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע מחול לי על אותו עון שלא יאמרו הר שבכם צפור נדדתו (סנה׳ קז.).—ובסהמ״א: אמ׳ רב פפא אם טועה התנא הזה ואין יודע במה יצאו בעוננו מאחר ארבעת אלפים שנה וכו׳ (תשו׳ הגא׳ הרכבי מה). ואין לחשוב עון על מי שהתנצל (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג 35). דע כי פשע קשה מעון (ראב״ע, שמות לד ז). — ואמר המשורר: הנה העון נרצה ואדני בעמו רוצה ולנפש קצרה וקצה צרי ותעלה ימצא (ר״י הלוי, ירושלים למוניך). וישב במארב עון מריך הרב ועם נפשך התוכח ומעשיך אל תשכח (ראב״ע, אוכיחה נפשי). היה שערי כמו טורי דיו מעון נער כתבים והן נמחו בשיבתי (יהודה אבן גיאת, מבין נפלאים, מער הסיר, 124)—עָוֹן השרשי, הנטיה לעָוֹן שירשו בני אדם מאדם הראשון: הפרק השלישי לבאר ענין ההגשמה אשר האמונה והסיבה התכליתית שלה בעניין העוון השרשי אשר קראוה אורגינאל (פרופייע דורקן, ספ׳ כלמת הגוים, הלוסה מארץ הגר ג 103). —*ומ״ר עֲוֹנוֹת: מעשה באחד שהיה יוצא ליהרג אמרו לו אמור תהא מיתתי כפרה על כל עוונותי וכו׳ (ירוש׳ סנה׳ ו ז). כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקובר את בניו מוחלין לו על כל עוונותיו (ברכ׳ ה.). שני אלפים ימות המשיח ובעוונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו (דבי אליהו, סנה׳ לז:). למה היה יוסף דומה לצלוחית שהיה עליה פקק ולא היה ריחה ניכר כך כל זמן שהיה בבית אביו לא היו מעשיו נכרין וכיון [שהורק] מכלי אל כלי והלך בגולה בעוונות מיד נכרו מעשיו (מדר׳ שה״ש א ג, גרינהוט).—ובסהמ״א: אם יש תפילין עם עונות בכף מאזנים בעון שפשע ולא הניח תפילין היא מכרעת ואם היה זהיר במצות תפילין כף של זכויות מכרעת (אוצר הגאונ׳ א, לוין 40). שלג הם עונותיו של אדם שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וכשם שהשלג מיד נעשה ממנו מים והולכים לים כך עונותיו של אדם מיד כשיעשה תשובה ימסו למים שנאמר וכו׳ (אגדת עולם קטן, ביהמ״ד ילינק ה).—ואמר הפיטן: אבל עונות אבותינו החריבו נוה וחטאתינו האריכו קצו (אבל, מוסף יוה״כ). כי בעונותינו ובעונות אבותינו חסרנו כל אלה (שם).—אנו זקנים ומנהיגים וראשי קהל מדינה פלונית כך היה שבעוונותינו ובעון דורנו גברו היגונות ועצמו התלאות (ר״י ברצלוני, ספ׳ השטרות 137). ויש לדעת שהתשובה מפלת כלל העונות ואם יהיו לאדם זכיות ועונות שקול המאזנים נתחייב מדין השכל ומדין התורה (ר״א הקראי, ספ׳ ג״ע, ענין יוה״כ ד, פג:.). ואמרנו שהחכמים בחכמה שנו פעם חטא ועברה ופעם עון כי יש הבדל בין חטא לעון החטאים הם בדרכי החכמה שבכל דבר ממנה יש דרך לטוב ודרך לרע וכו׳ והעונות הם בדרכי הבינה שאין בדבר מהן דרך והפוכו אלא דרך אחד לבד (רנה״ו, פי׳ אבות, ג, כג.).—ומ״ר עֲוֹנִים: בכל עת יהיו בגדיך לבנים ותמיד תנקי מעונים (רמב״ע, ערס אענה, דוקס 93). ושער ראש בהתלבן ויזהיר אשר יתלבנו כתמי עונים (רס״ע פלקירא, המבקש יא). — ידבור בַּעֲוֹנוֹת, להביע צער, כמו לדאבוני, leider; malheureusement; unfortunately: וששאלתם צבור דמצלו תפלת ערבית וקרו ק״ש קודם צאת הכוכבים ולא יכיל איניש לעכובינהו דבעונות כמה קהלות אקילי על נפשיהו בכך (רה״ג, אוצר הגא׳ א, לוין 2). ויירא אני מאד פן ילך ויביא שטר מהבטול הן שיהיה בדרך אמת או בשקר כי בעונות הדבר הזה מצוי (ר״נ ג׳ירונדי, שו״ת מג). ויאמר שמעו שמים והאזינו ארץ כמו שזכירתי פרצה בגבול הזכירות פרץ ועמנואל דודי בעיני לא יוחן כי הוא בעונות שכחן (עמנו׳, מחב׳ יח). אבל אני בעונות שכחן (זכרי בן סעדיה אלצהרי ספ׳ המוסר, מחב׳ יח, כ״י תימני). לאחר שסיימו הלימוד ורצה לילך לביתו קרא האר״י ז״ל למהר״ר אביגדור בנו של הר״ר יוסף לחיץ וא״ל אחיך הקטן איך שלומו א״ל ולמה שואל האדון הוא ישן במטה א״ל בעוונות שהנר סיפר לי שימות (לקוטים מספ׳ תעלומות חכמה, מד:).—וכן הן בְּעָוֹן[1]: אחרי כי הן בעון באנו לגזוז ונמצינו גזוזים (שארית הנחלה, רעג). כי הן בעון מלבד המעוקשים רבו אשר בשם תלמודיים יכנו והם עמי הארץ גמורים (שם רפג). המדבר בגנות חברו ואומר אמת והן בעון אין אדם ניצול ממנו (ר״א פאפו, פלא יועץ, ל קסח). — ¨עון גליון, כמו און גליון, Εὐαγγέλιον, עי׳ און: אלה בשביון עון גליון[2] ואלה בהגיון שוא קנאוני (סכנו לסוכס, אהבה לשבת ואזלא, סדור עבודה בלב).—וכן עָוֹן פִּלְיוֹן: ועוד כתב להם ספרי כזבים

1) [מן תהלי׳ (נא ז).]

2) [בדפו׳ אחרים: עין רעיון, כנראה מפני תקון הבקרת.]

וקרא אותם עו"ן כליו"ן והם סברו שהוא אומר אב"ן גליו"ן כלומר אב ובן (תולד' ישוע, 115). וירכב שמעון על העב ויקבץ את אנשי עי אל המגדל וימסור להם את ספר העון כליון ויצו להם לכשיולדו להם בנים שיזרקו על הבנים מים (שם 118). לקיים את דברי העון כליון כחוק אשר נאמר בהעון כליון (שם 126).

ערן׳ ממנו א.מָעוֹן, א.מְעוֹנָה.

עוֹנָה[1], ש"נ, כנ' עֹנָתָהּ, סמ' *עוֹנַת, מ"ר *עוֹנוֹת— זמן קבוע לדבר מהדברים, ובפרט לתשמיש המטה Beiwohnung; cohabitation: אם אחרת יקח לו שארה כסותה ועֹנָתָהּ[2] לא יגרע (שמות כא י). — ובתו"מ: העונה האמורה בתורה הטיילין בכל יום וכו' (כתוב' ה ו). עונה של תלמידי חכמים אימת אמר רבי יהודה אמר שמואל מע"ש לע"ש (כתוב' סב:).—מצות עוֹנָה: למימרא דרבי יוסי מצות עונה לא קיים (שבת קיח:).—ובספה"א: נראה בעיני שלמדנו מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי הטורח המוטל עליו (רש"י, ברא' לג יח). — ואמר המשורר: ולא יגרע אותה שארה וכסותה ומשכב עונתה בקחתו בת אחרים (רשב"ג, אזהר', מג:).—*ובמשמ' זמן, Zeitabschnitt; saison; season, עוֹנַת הגשמים: משיב הרוח ומוריד הגשם בעונתו (ר' אליעזר, תענ' א א). המניח קנקנים בראש הגג לנגבן ונתמלאו מים רבי אליעזר אומר אם עונת גשמים הוא אם יש בו כמעט מים בבור ישבר ואם לאו לא ישבר (מקוא' ב ז). ביב שהוא קמור ארבע אמות ברשות הרבים אין שופכין לתוכו מים בשבת ותני עלה אם היתה מוחילה מותר עונת גשמים מותר (ירוש' כלא' ט ג). אם היה שעת דוחק או עונת גשמים אפילו (אבל) על אביו ועל אמו מרבה בעסקיו (שם מו"ק ג א). רבנן אמרי ככר הבר מצוי ועונ' הגשמים עברה ועדיין השרב לא בא (מד"ר ברא' פב). ואם תאמר תשרי הרי יש בו עונת גשמים הוי בכושרות (שם במדי ג).—ושל מים: משכיר אדם עונתו של מים לגוי ומחליף עמו משבת למוצאי שבת ואינו חושש (תוספת' מו"ק א ב). ושל בעל שמנע מהם מים שתי עונות דברי רבי מאיר וחכמים אומרים שלש (שביע' ב ט). אלו דברים העושין לאבל בימי אבלו וכו' ומרביצין שדהו משתגיע עונת המים שלו (מו"ק א.). — עוֹנַת המעשרות: וכל אילן כיון שבא לעונת המעשרות מותר לקוצצו (שביע' ד י). ושאר כל פירות האילן כעונתן למעשרות כך עונתן לשביעית (שם ד ט).—של תאנה, של צדיקים: בעל התאנה יודע אימתי עונתה של תאינה ללקוט (והיה) (והוא) לוקטה כך הקב"ה יודע אימתי עונתן של צדיקים לסלקן מן העולם והוא מסלקן (ירוש' ברכ' ב ח). התאנה הזו בשעה שהיא נלקטה בעונתה יפה לה ויפה לתאינה (רבי אבהו, מד"ר ברא' סב). — ושל ק"ש ותפלה: ולמה אמרו בשוכח כדי שיהא אדם מזרז בעצמו לקרותה בעונתה (ירוש' ברכ' א ה). הקורא מיכן והילך לא הפסיד כאדם שהוא קורא בתורה הא בעונתה חביבה היא ביותר מדברי תורה (שם שבת א א). ילמדנו רבנו היה רוכב על חמור והגיע עונת תפלה כיצד יעשה וכו' (תנחומ' תולד' א). — ובספה"א: ור' יהודה והרבה מן החכמים שהיו מתפללין תפלת המנחה בעונתה בין מנחה גדולה ובין מנחה קטנה (ר"ח, אוצ' הגאו' א, כספ', לוין 31).— *עוֹנַת נדרים: קטן שלא הביא שתי שערות וכו' ר' יוסי אומ' אם עד שלא בא לעונת נדרי' אין תרומתו תרומה (תנחומ' תרומ' א ג).—באחד באדר משמיעין וכו' ולמה באחד באדר כדי שיביאו ישראל את שקליהן בעונתן (שם שקל' א א). חמשה דברים נאמרו בשושבינות נגבית בבית דין וחוזרת בעונתה ואין בה משום רבית (ב"ב קמה.). הכל מודים שאם הוזקקנו לעונתו של שטר ונמצאת עונתו מכוונת בשבת או בעשרה בתשרי ששטר מאוחר הוא וכשר (ר' פדת, שם קעא.). ובספה"א: ורוב השטרות בעונות היכן משכחינן להו (תשו' הגא' הרכבי רלט).—*של סְעוּדָה: וכיון שהגיע עונתה של סעודה וכו' הלכה ונטלה הפך (של שמן) מתוך הבירה (אדר"נ כז, נוסח' ב).—בעונתו נברא העולם לא היה העולם ראוי לבראות קודם לכן (ר' תנחומא, מד"ר בראש' א, תיאודו'). שהשקיעה הקב"ה גלגל חמה

---

1) [קָרוב ל־עֵת שהוא ג"כ כנראה מן שרש ענה. אחרים מחברים אותו עם א.עֲנָה או אפילו עם ב.עָנָה, אבל זה נגד השמוש בתו"ם.]

2) [רז"ל (כתוב' מז:) אמרו וז"ל: עונתה זו עונה האמורה בתורה וכו' רבי אלעזר אומר וכו' עונתה אלו מזונות וכו' רבי אליעזר בן יעקב אומר וכו' ועונתה לפום עונתה תן כסותה שלא יתן חדשים בימות החמה ולא שחקים בימות הגשמים, ע"כ, וכן מכי' (משפטים ג).]

בעונתה בשביל לדבר עם יעקב אבינו בצנעה (שם סח). — ובסהם"א: לסוף בא אליהו ז"ל אצלו אמ' לו כבר הגיעה העונה ליטול מה שנתתי לכם וכו' (תשו' הגאו' גנ"י, אסף 252). כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם (רש"י, ברא"ש' כח יא).—*של עסה: ואימתי עונתה של עיסה להדבק בתנור הוי אומר בשעה שהוא מוסק (מד"כ ברא"ש' י). — מה ראה זה לומר שלא בעונתו (פסיק' רבת', ויהי בעת שקרא"ה).—ובסהם"א: יובא (הצלף) בשתי עונות בימי ניסן וכו' (תשו' הגא' הרכבי סעט). היתומה הקטנה שהגיעה לעונת הפעוטות שהשיאוה אמה או אחיה לדעתה או שנשאת היא לדעתה היא שיכולה למאן (ר"י ברצלוני, ספר השטרות 27). ומגבין אות' (את מס הקופה לפרנסת הדיינים) בעונתו כמו ארנונית כדי שיהא מקובץ ומוכן לו (עומו"ת סנה' ט). —וברפואה: ואמנם זמן עונתה (של הקדחת) הנה היא מן ארבעה שעות עד כ"ד שעות (קאנון ד א ב כב). הקדחת היומית היא אותה שתקרה עונתה ביום ופשירתה בלילה (שם כז). ואמנם אורך עונת הקדחת הנה תורה על זמן החולי כי היא כל מה שיהיה ארכה יותר רב הנה היא תורה על תוספת החולי (קבוצ' גלינוס, כ"י פריס). מהם (מהקדחות) מה שיהיו עונותיהם שלישיות ומהם מה שיהיו רביעיות ומהם שעונותיהם בכל יום (תרגום פרקי גלינוס, כ"י פריס). שלשי כי ראוי שיהיה הרופא חכם ונבון כמו שהעיד גליאינו בעצמו בבוא החולה לפניו מהות הליחה המחליאה אותו ואז ידע בנקלה סדר העונות העתידות להקיף בחולי ההוא ועתותיו וכו' שאם יכיר הליחה המחליאה אותו היא אדומה ידע שהעונות הבאות משלשי לשלשי וכו' (אפוריסמי אבוקרט יב, כ"י ברלין). ותהיה (קדחת יום) עונת אחת לא תשוב ופעמים נראתה אותה העונה ב' ימים או ג' ולא יותר (נרבוני, אורח חיים בקדחת יום, כ"י ביהמ"ד סבטר). שהקאה משובחת בתחלת כל קדחת מפסקת וביותר בקדחת רביעית וטוב לעשותה שעה אחת שהן שתים קודם העונה (טוביה כץ, מעשה טוביה, משמרת הבית הקדמ' ד).—ואמר הפיטן: רוממה בחגיגה כי געה עונה[1] ועת לחננה (זכור את, יוצ' שבת זכור). סלה יסכית תחנה בכל עת ובכל עונה ויתקימו ברננה (אל מתנשא, יוצ' שבת שקל'). כטל חיים במושבו כיורה ומלקוש בעונתו

[1] [חגיעה העונה.]

(Elbog., Stud. 115). עוד היום בנוב לעמוד עד געה עונת פסח (חומן גבורותיך, מחזי איטלי קב.). — ואמר המשורר: ומנער בחר רע אמנה אשר תמצא בכל רגע ועונה (רה"ג, לקוטי קדמונים 62). וגלות נגעלות ומקוות ותעלות עליהן אילות כאילות היערים בכל ענות ערגות ואין להם פוגות לרות הערגות במים מגרים (דונש, דעה לבי חכמה). ועניין כפרחים ומעשה פתוחים מכוסים כירחים בענת עבורים (ר"ש הנגיד, באשמרת ערב). ויען בכל עונה אשר אבינה לבבי לדרשהו בצר לי ענה (הוא, אהלל). אך אם יבואון אויבים נגדו ויורו אז הלא יברח אלי קול תילה אחד בכל עונה הלא אליו רשות ידלג בכל בית באחד סלה (ראב"ע, אשיר בקולי שיר, כהנא א, 155). בשעה מעולה ועונה מהוללה ויד ושם ותהלה ומלוי כל שאלה וכו' לחתן ולכלה ולכל הקהלה הנקהלה (נוסח כתוב', כ"י בריטי מוזי, נוצא בסוף ספ' רפואות להרמב"ם, גראסבערג 62).—ובשתי המשמ' יחד: אני אוקיר כבודי משאול מאנוש חסדו לפי רגע ועונה אבל ממי יהי בן מה בלבי ולא ימנע שאר וכסות ועונה (רמב"ע, התרשיש ט ל-לא). — ומספר קבוע של ימים: איזו היא זקנה כל שעברו עליה שלש עונות[1] סמוך לזקנתה (נדה א ה). כמה עונה נותנין לה ר"ש בן לקיש אמר נותנין לה עונה בינונית שלשים יום (ירוש' שם ב ג). תינוקות שלא הגיע זמנה לראות וראתה ראייה ראשונה ושנייה דייה שעתה שלישית מטמאה מעת לעת הפסיקה שלש עונות וראתה דייה שעתה (תוספת' נדה א ח).—ובסהם"א: בד"א בוסת שאינו קבוע והוה לה בפחות מעונה בינונית אבל עונה בינונית שהיא לשלושי' יום הרי הוא לה כוס' קבוע לדבר זה (רשב"א, תורת הבית ז ב, קסח).—וחלק קבוע של מעת לעת: הפולטת (שכבת) זרע ביום השלישי טהורה ד"ר אלעזר בן עזריה רבי ישמעאל אומר פעמים שהם ארבע עונות פעמים שהם חמש פעמים שהם שש (מקוא' ח ג). ראתה ועודה בבית אביה ב"ה אומרים כל הלילה שלה ונותנין לה עונה שלמה וכמה עונה שלמה פירש רבן שמעון בן גמליאל לילה ותצי יום (נדה סה.). וכמה עונה א"ר חייא בר

[1] [ואמרו שם בגמר' (ט:). וז"ל: כמה עונה אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה עונה בינונית שלשים יום ורבא אמר רב חסדא עשרים יום ולא פליגי יבו', ע"כ.]

אבא א"ר יוחנן או יום או לילה וכו' אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן חצי יום וחצי לילה וכו' ולא פליגי וכו' (שם סה:). חכמים תיקנו להן לבנות ישראל שיהו בודקות עצמן שחרית וערבית וכו' וזו הואיל ולא בדקה הפסידה עונה (ר' יהודה אמר שמואל, שם ד:). נדה לזו בית הלל אומרים כל הלילה שלה רבן שמעון בן גמליאל אומר נותנין לה עונת שלמה חצי יום ולילו (תוספת' שם ט ח). ואם יצאת מקצת עונה ראשונה משלימים לו מקצת עונה ששית (ר' עקיבא, ספרא מצורע זבים פרק ו).—והלק של שעה: ארבע משמרות בלילה העונה אחת מעשרים וארבע בשעה והעת אחת מעשרים וארבע בעונה והרגע אחת מעשרים וארבע בעת (רבי, תוספת' ברכו' א ג). דבר אחר הצור התקיף תמים פעלו פעולתו שלמה אם כל באי העולם ואין להרהר אחר מעשיו אפי' (עונה) [עולה] של כלום (ילק' דברי' תתקמג).—ואמר הפיטן: ועונות היום חמש מאות ושבעים ושש רגעי העונה כעונות כל היום (אז כאית, יוצ' שבת שקל').

ב. **עוֹנָה**, ש"נ, מ"ר עונות, כנ' עוֹנֹתָם, — כמו מענה, מענית: באותי ואסרם ואספו עליהם עמים באסרם לשתי עֹונֹתָם[1] ואפרים עגלה מלמדה אהבתי לדוש ואני עברתי על טוב צוארה ארכיב אפרים יחרוש יהודה ישדד לו יעקב (הוש' י י-יא).

ג.* **עוֹנָה**, ש"נ, מ"ר עונות, —כמו ענוי, יסורים: ואת ז עונה[2] של מדבר גם זאת זו עונה של בעל פעור ואף גם זאת זו עונה של מלכי האמורי (ספרא בחקתי פרק ח). כי אין חרצובות למותם ובריא אולם לא הרהרתים בחלאים ולא צביתים בעונות[3] אלא יבריא אולם עשיתים בריאים כאולם (מד"ר ויקרי יז).

1) [כך הקרי, והכתיב: עינתם, ופרש ר"א מבלגנצי לשתי מענות שלהם. ובן רד"ק, וז"ל: כמו מעניתם והם חרישות האדמה הנקראות גדודיו ותלי העפר מזה ומזה נקרא תלמי, ע"כ. וריב"ג פרש שהתבה שלנו היא בינ' פועלות מן ענה במשמ' חרש, כלומ' הורשות. ורש"י מפרש כנראה ע"פ הכתיב כמו עינים, וז"ל: דימה יסוריהם לפרה שטייגעין אותה בחרישה יאסרוה בעול המחרישה וסימלוני העול נוקבין ויורדין אחד מכאן ואחד מכאן אצל שני עיני השור, ע"כ. ועי' עין. והשבע' והפש' והירונ' נקדו: עֲוֹנֹתָם, ועי' עוד בפרושו של ווינקופ, הוצ' כהנא.]

2) [אולי זה מן א.עוֹנָה.]

3) [עי' מתנות כהונה.]

עִוְעֵו[1]),—פ"י, בלבל, ואמר הפיטן: סוגה עועו מוגיה סוף כדנג למוגגיה סערה מאנחה להפיגה התאנה חנטה פגיה (אפיק רנן, יוצ' ב פסח).

עִוְעִים[2]), ש"ז, רק מ"ר,—סלוף יעוות, ובהשאלה בלבול, טרוף הדעת, Verwirrung; confusion: יי' מסך בקרבה רוח עִוְעִים והתעו את מצרים בכל מעשהו כהתעות שכור בקיאו (ישעי' יט יד).—ואמר הפיטן: עושקיהם יקניאום ונתנום לשסוף עועים ימסכו ויהיו לספוף (אזון אמן, סליחו' ה, עי"ה). נבקה רוחם ונבלעה עצתם מסך עועים נמסכו להתעותם (תרגלה, יוצ' ז פסח).—דבר המבקש אל העשיר תחנונים ודבר בנחת נשמעים אולי יכנע לבבו הערל וישוב מדרכיו הרעים ויחדש בקרבו רוח נבון תחת רוח עועים (רס"ט אלקירא, המבקש טו). בקום עש ורמה עלי עש וכימה לדבר במרמה דבר שוא ועועים ושועל חרבות ועורב ערבות בגלגל ערבות יבקע בקיעים (דון שלמה בונאפיד, שירים קלרים, ד"א סו).

עוף[3]), ממנו עוֹף, עוּף, °עוֹפְפוּת, °עוֹפֶפֶת, ב.°מָעוּף, °מְעוּפָה, °מְעוּפִי, °מְעוֹפֵף, °מְעוֹפְפוּת.

עוֹף, ש"ז, *מ"ר עוֹפוֹת,—בע"ח שיש לו כנפים להתרומם באויר ולהעתק באויר ממקום למקום Gevögel, Vogel; oiseau; fowl, birds (coll.): ותלה אותך על העץ ואכל העוף את בשרך מעליך (בראש' מ יט). ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו שקץ הם לכם (ויקר' יא יג). וידבר (שלמה) על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים (מ"א ה יג). והיה כעוף נודד קן משלח (ישעי' יו ב). בכלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה (ירמ' ה כז).—עוף השמים, כנ' להעופות מפני שהם עפים במרום האויר: ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים (בראש' א ל). והיה נבלתם למאכל לכל עוף השמים ולבהמת הארץ (דבר' כח כו). ויאמר הפלשתי אל דוד לכה אלי ואתנה את בשרך לעוף השמים ולבהמת השדה (ש"א יז מד). ונתתי פגר מחנה פלשתים היום הזה לעוף השמים ולחית הארץ (שם מו). ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם ואת חית השדה לילה (ש"ב כא י). וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים ורמש

1) [פעל נגזר מן עִוְעִים, עי' הערך הבא.]

2) [מן היחיד עִוְעֶה, מעקרו עִוָּה, צורה כפולה מן עוה.]

3) [משתף לרֹב הלשונות האחיות.]

האדמה (הוש' ב כ). אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים (צפני' א ג). ראיתי והנה אין האדם וכל עוף השמים נדדו (ירמי' ד כה). והפקדתי עליהם ארבע משפחות נאם יי' את החרב להרג ואת הכלבים לסחב ואת עוף השמים ואת בהמת הארץ לאכל ולהשחית (שם טו ג). בסעפתיו קננו כל עוף השמים ותחת פארתיו ילדו כל חית השדה (יחזק' לא ו). נתנו את נבלת עבדיך מאכל לְעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ (תהל' עט ב). עליהם עוף השמים ישכון מבין עפאים יתנו קול (שם קד יב). שאל נא בהמות ותורך וְעוף השמים ויגד לך (איוב יב ז). ונעלמה מעיני כל חי ומֵעוף השמים נסתרה (שם כח כא). גם במדעך מלך אל תקלל וכו' כי עוף השמים יוליך את הקול (קהל' י כ).—עוף כנף: ויברא אלהים את התנינים וכו' ואת כל עוף כנף למינהו (בראשי' א כא). — עוף הרים: ידעתי כל עוף הרים וזיז שדי עמדי (תהל' נ יא).— שרץ הָעוף, חרוק בעל כנפים geflügeltes Insekt; insecte ailé; winged insect: כל שרץ הָעוף ההלך על ארבע שקץ הוא לכם (ויקר' יא כ). וכל שרץ הָעוף טמא הוא לכם לא יאכלו (דבר' יד יט).—ואמר בן סירא: אליל בעוף דברה וראש תנובות פריה (ב"ס גני' יא ג). כעוף אחוז בכלוב לב גאה וכמרגל יראה ערוה (שם ל).—ובתו"ם: ומשולש בכתובים[1] כל עוף למינו ישכון ובן אדם לדומה לו (ב"ק צב:). דרוסת הזאב בדקה ודרוסת הארי בגסה דרוסת הנץ בעוף הדק ודרוסת הגס בעוף הגס (רבי יהודה, חול' ג א). ואלו טרפות בעוף נקובת הוושט וכו' (שם ג). ואלו כשרות בעוף ניקבה הגרגרת או שנסדקה וכו' (שם ד). סימני בהמה וחיה נאמרו מן התורה וסימני העוף לא נאמרו אבל אמרו חכמים כל עוף הדורס טמא וכו' ר' אליעזר בר צדוק אומר כל עוף החולק את רגליו טמא (שם ו). כל שיש לו אצבע יתירה בעוף טהור כל העוף הדורס טמא (רבן שמעון בן גמליאל, תוספת' חול' ג כב). עוף טהור נקרא עוף ונקרא צפור והטמא אין נקרא אלא עוף בלבד (ר' יצחק, ספרי דבר' קג). עוף שאסור משום נבלה יכול יהא אסור לבשל בחלב ת"ל בחלב אמו יצא עוף שאין לו חלב (ר' יוסי הגלילי, שם קד). עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו וכיון שחמה זורחת מתהפך לכמה גוונין (ברכ' ו:). עוף אחד יש בכרכי הים וקיק שמו (שבת כא.). הלכתא עוף הבא בסימן אחד טהור (חול' סג.). ואמר לך של עוף פלוני וטהור הוא סמוך עליהם (שם סב.). כל עוף הקולט מן האויר טמא (ר"ש בן אלעזר, שם סה.).—עוף של מים: סיפא אתאן לעוף של מים הואיל ואין לו קרום וכו' הואיל וקרומו רך (שם כו.).—ובספה"א: ויש מאכלות שהם רעים ואינן כמו אלו והם עוף המים ובני יונה (רמב"ם, דעות ד ו). ודגרה היא קריאה שהעוף קורא בגרונו להמשיך אפרוחים אחריו (רש"י, ישעי' לד טו). עשו עוף ראשונה ודג באחרונה צלו עוד בן יונה קנו לו צמוקים (ראב"ע, נדוד הסיר, כהנא א. 30). עוף האניה (שיינהאק, תולדות החיים, מערכת העוף קעו). עוף הגשם (שם קח). עוף הדבש (שם קלד). עוף הזקן (שם קלג). עוף החצוצרה (שם קעח). עוף המות (שם קלח). עוף המלך (שם קסז). עוף המפואר (שם קכח). עוף הנבער (שם קעח). עוף הנחשים (שם קעה). עוף הסוף (שם קסז; גם ברוך לינדא, ראשית למודים א ו, יז:). עוף הסערה (שם קעו). עוף העדן (ברוך לינדא, ראשית למודים א ו). עוף העצל (שיינהאק, תולדות החיים, מערכת העוף, קסג). עוף הפטדה (שם קכז). עוף הפלפל (שם קכח). עוף הפרדם (שם קלא). עוף הפשתה (שם קמב). עוף הקרח (שם קכד; גם ברוך לינדא, ראשית למודים א ב). עוף הרעש (ברוך לינדא, ראשית למודים א ו).—*ומ"ר: מאה עופות יש במזרח וכולן מין איה הן (איסי בן יהודה, ספרי דברי קג). העופות כלן נותנין את בניהם תחת רגליהם מפני שהן מתייראין מעוף אחר שהוא פורח באויר (מכי' יתרו ב). שלשה עזין הן ישראל באומות כלב בחיות תרנגול בעופות (ביצ' כה:). עופות יש להם קשקשת ברגליהם כדגים (חול' כז.). עופות טהורים קורקבנן נקלף וטמאין אין קורקבנן נקלף (שם סב:). עשרים וארבעה עופות טמאין הן (רב חנן בריה דרבא אמר רב, שם סג.). גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעופות טהורין מרובין על הטמאין לפיכך מנה הכתוב בטמאין (רבי, שם סג:). ז' מאות מיני דגים הן וח' מאות מיני חגבים ולעופות אין מספר (אמימי בריה דר' אבהו, שם).—ובספה"א: וטלאים ועופות כשהן בעורותיהן וכו' ובשביל העופות ששאלתם שהולכין לשם ואינן תדירין ואין אתם יודעין אם סוגה היא או לא וכו' (גאוניקה ב, גינצבורג 118). השליח השני הוא השור הלך אל שאמור"ך מלך העופות אשר אינן דורסים (ר'

---

1) [עי' ב"ס גני' (יג טו-טז)].

קלוניאוס, בעלי חיים ב ד). עופות האגם רגליהם ארוכות למען אשר יוכלו לעבור בהם לצרכם בבצאת ואגמי מים (סייכאלק, תולד' החיים, מערכת העוף קסג).

עוּף, פ"ע, עָפוּ, עָפָה, עָפוֹת, עוּף, אָעוּפָה, יָעוּף, וַיָּעַף, וַיָּעֹף, תָּעוּף, וַנָּעֻפָה, יָעֻפוּ, תְּעוּפֶינָה,—עָף הנשר וכיוצא בו, נע ממקום למקום בחלל האויר ע"י תנועת כנפיו, fliegen; voler; to fly: כל צפור כנף אשר תָּעוּף בשמים (דבר' ד יז). כצפרים עָפוֹת כן יגן יי' צבאות על ירושלם (ישע' לא ה). ילק פשט וַיָּעֹף (נחו' ג יו). ואמר מי יתן לי אבר כיונה אָעוּפָה ואשכנה (תהל' נה ז). כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יָעוּף השמים (משלי כג ה). כצפור לנוד כדרור לָעוּף כן קללת חנם לא תבא (שם כו ב).—ומלאך וכדומ': וַיָּעַף אלי אחד מן השרפים (ישעי ו ו). וירכב על כרוב וַיָּעֹף (תהל' יח יא).—ובני רשף: כי אדם לעמל יולד ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה ז).—ובהשאלה לכל תנועה ממקום למקום בחלל האויר, הענן וכדומ': וְעָפוּ בכתף פלשתים ימה (ישעי יא יד). מי אלה כעב תְּעוּפֶינָה (שם ס ח).—ומגלה עָפָה: ואשוב ואשא עיני ואראה והנה מגלה עָפָה[1] ויאמר אלי מה אתה ראה ואמר אני ראה מגלה עָפָה[1] ארכה עשרים באמה ורחבה עשר באמה (זכר' ה א-ב).—והחץ וכיוצא בזה: לא תירא מפחד לילה מחץ יָעוּף יומם (תהל' צא ה).—ובהרחבה, להליכה מהירה מאד: ופרשיו מרחוק יבאו יָעֻפוּ כנשר חש לאכול (חבק' א ח).—והעין: התעוף[2] עיניך בו ואיננו וכו' אל תלחם את לחם רע עין (משלי כג ה-ו).—ובמשמ' עָבַר וחלף מהרה: כי גז חיש וַנָּעֻפָה (תהל' צ י). כחלום יָעוּף לא ימצאהו וידד כחזיון לילה (איוב כ ח).—ובתלמוי' בהשאלה, מלהב האש: אין מדליקין בנפט לבן בחול ואצ"ל בשבת וכו' מפני שהוא עף[3] (שבת כו.).— ובסהמ"א: אם הסופר מכתש סממני הדיו ועף מהן אבק על הקלף וכתב באצבעו על האבק (ערוך ערך אבק). שרף של קטף שהוא עף ואם מעמידו כנגד הנר אף על פי שמרוחק מיד עף ובא הנר ודולק בו (שם ערך אפרסמון).—ואמר המשורר: וברק ענן אורו כמו ניצוץ עף על פני כוכבי מהליה תשמע שאון רעמו כהוללת ארץ יבקע קול חליליה (ר"מ חגיד, הנה יחידתי). ואלו אהיה כזבוב ואעוף עלי דודי עקרני בידו (רשב"ג, זמן בוגד). ועל כן ברוח ברחתי ולו יכולתי עפתי פרחתי כי עד מאד סבלתי (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 131). ושחרתיו ואיננו בשכבו בתוך עפר כמו עף עם רננים (ר' שמואל בן עלי, אגר', הרכין ב, 76).—ואמר הפיטן: סע ועף בבצע שקלי חשדי ונשאו את רדידי מעלי שדדי (בכרמי מלון, מוס' פרס' שקל'). סחי ים השריץ שבע מאות מיני טהורים ובושר עפים לאין חקר ומספרים (ר' בנימין, אלהינו אלהים אמת, יוצ' שבת ברא', מחז' איטל' א, סג:).

—פוע' יְעוֹפֵף, מְעוֹפֵף, עוֹפְפִי,—א) פ"ע, כמו קל: ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יְעוֹפֵף על הארץ על פני רקיע השמים (ברא' א כ).—ומלאך: שרפים עומדים ממעל לו שש כנפים לאחד בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יְעוֹפֵף (ישעי ו ב).—ובהשאלה לנחש מוזרק במהירות באויר: כי משרש יחש יצא צפע ופריו שרף מְעוֹפֵף (שם יד כט). אפעה ושרף מְעוֹפֵף (שם ל ו).—ובתו"מ: היתה מעופפת[1] בזמן שכנפיה נוגעות בקן היב לשלח (חול' יב ג). כשהיא רובצת עליהם פרט למעופפת יכול אעפ"י שכנפיה נוגעים בהם (ספרי דבר' רכז).—ובהשאלה: א"ר הונא בר ברכיה משום ר' אלעזר הקפר כל המשתף שם שמים בצערו כופלין לו פרנסתו וכו' ר' שמואל בר נחמני אמר פרנסתו מעופפת לו כצפור (ברכ' סג.).—ובסהמ"א: וזה כי אתה לקחת הכנף בענין ההצטרפות כי לא יהיה אלא למעופף ולא לקחת המעופף בענין ההצטרפות (ראב"ד, אמו"ר 7). נראו אליו כאלו הם מעופפים אל הפך צד מרוצתו (שם 51). והרביעית סימן החכמה הנראה במיני שאר החיים מקטנם ועד גדולם מהם המעופף והשוחה הזוחל (ר"י א"ת, מו"ה, הבחינה ד). וכנפיהם היו פרודות מהגוף ופרושות למעלה לעופף (רד"ק, יחזק' א יא). עוף אחד היה משוטט ומעופף אחריו והחזיר ראשו לאחוריו וראהו אמר ודאי שליחותא אית גביה רצה לומר שהוא בשליחות (דרך אמת על הזהר, וארא, כח.). שדרך העופות

---

1) [כך התרגומים ור"י חיוג' והחדשים. ולדעת -ז"ל פרושו כפולה, מן הארמ' עיף, עי' עירוב' (כא.) ור"ח שם, וז"ל: פי' עפה כפולה כדמתרגמינן רבוע יהיה כפול ארבעה יהא עיף, ע"כ; וכן רש"י שם. ועי' עוד רש"י כאן וריב"ג בשרשיו.]

2) [כך הכתיב, וא"כ צריך לגרוס עֵינְךָ כמו הקרי בכמה כ"י ובשבע' ובתרגום' והפשט'; ועי' הפע'.]

3) [ונדבק בכותלי הבית ומדליק את הבית (רש"י).]

1) [ריב"ג בשרש עוף גרס מעפעפת, וכן ר"ש פרחון במחברת הערוך.]

כשנלכדות בפח מבקשות לעופף (ר״י בן כתמילאם, פי׳ משלי יב כז). ונוכל להמשיל ולרשום מעלת האהבה כעוף יעופף על הארץ (שלמה חיים חבר טוב, למען לדיק, ז:). ואמר המשורר: ולא נחלקה רוחי לעמדה לנגדך מהרה שלחתיה לעופף כאיש דואה (רס״ג, JQR. NS. I, 233). קנינך הםלת מעופף ואופן מטפף באונך וכרוב ינפף כנף לעופף בגאונך (יצחק אבן גיאת, קיניך, שער השיר 19). ובנפול עלי עיני תנומה ותרדמה תעופף שנת עיני ותדד תנומתי (רשב״ג, ידידי שעו). חשוב היטב ואחר כן תדבר והבן כי לשון כל איש כמו קן ומליך יעופפו לאזנם ולהם לא יהי על לבך קן (רמב״ע, התרשים, י לב-לג). לבות בני בין עופפו אל שיר נעים להתבונן יקר חנם ימכרו בהם בני חורים יעבדום שרי זמן חנם (הוא, הענק נכפלו בארך). הקרן המתהלך יחלק לשתי רוחות והמעופף לעשר משפחות (ראב״ע, אגרת חי בן מקיץ). אני הגבר ממבחר ילדי עבר שוטטתי בכל עבר ועופפתי מים ועד מזרח בלי אבר (ר״י חריזי, תחכמוני כ).—ובהשאלה: החוטאים מהם יקרא מעופף ומהם חולשה (ספ׳ המדות לאריסטו ז ע, טבוע). החטא אשר הוא בלתי נעצב הוא הנקרא מעופף (שם). מהחוטאים אמנם טובים הם נקראים מעופפים (שם י). והנה החוט הנ״ל עם המשקל יכונה בשם משקל מעופף (pendulum) (ברוך ליכדא, ראשית למודים ג ד). לימודי וכללי תנועת המעופף והמסתעפים ממנו הם רבים ועמוקים עד מאד (שם).—ב) פ״י, בהרחבה, עוֹפֵף חרב וכדומ׳, עשה בו תנועה מהירה מאד באויר: בְּעוֹפְפִי חרבי על פניהם (יחזק׳ לב י).—ואמר הפיטן: מלך אביון תנומה תעופנו תרדמה תעופפנו תהו ישופנו עד מתי ימלוך (מלך עליון, מוסף ר״ה א).—כי יש מעופף יעופפהו הרות (ראב״ד, אמו״ר ז). ולנחם לבבי מכאבו בהזכירי חרפת הזמן וטובו ובעופפי חרבי על פני אשר כסו פניהם בחלבם (עמנו׳, מחב׳ א). הנמצא חן בשירות נערבות ותנית כי נגיעה מהרה הבחרב נעופף על פני איש הכי תופיע עלי נפש נהרה (שם ח).

—התפ׳ יִתְעוֹפֵף,—הִתְעוֹפֵף העוף, עף לו מהרה מן המקום, wegfliegen; s'envoler; to fly away, ובהרחבה גם לדבר לא בע״ח, במשמ׳ עבר וחלף מהרה: הִתְעוֹפֵף כבודו של פלוני: אפרים כעוף יִתְעוֹפֵף כבודם (הוש׳ ט יא).—ואמר המשורר: ובהם חי אשר יצעד וישחה ויתעופף וחפה בבין ארץ ותוך מהמרותיו (ראב״ע, בשם אל אשר אמר, כהנא א 196).— ואמר הפיטן: קול ינופפון ויתעופפון עשות חפץ אל נאדר (יקודי אש, יוצ׳ שבת ה׳ אחה״פ).

—הפעי׳ תָּעִיף,—הֵעִיף עינו, הביט במהירות גדולה בדבר: הֲתָעִיף[1] עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף בשמים (משלי כג ה).— ואמר בן סירא: למענו ברא אוצ[ר] ויעף ע[בי]ם כ[צפורי]ם (ב״ס גני׳ מג יד).—ואמר המשורר: ותשכיבו (את הפרעוש) בלילה האפילה עלי גבי והשחר יעיפו (תחכמוני ז). הלא יתן את לבו כי עשה יעשה לו כנפים הונו ומהר תעיף עיט[2] בו ואינו (רס״ט פלקירא, ראשית חכמה ז). לבי הלא ללכת אליו (אל יושר) פעמי מאילת יער ישא ויריץ אף יעיף כנשר (רמח״ל, לישרים תהלה ג).

ב. עוּף, ממנו ב.עוּף, עֵיפָה, מוּעָף, א.מָעוּף.

ב.עוּף, פ״ע, תְּעֻפָה,— היה חשך, dunkel sein; être obscur; to be dark: ומצהרים יקום חלד תְּעֻפָה[3] כבקר תהיה (איוב יא יז).— ואמר הפיטן: תנומה תעופנו תרדמה תעופפנו (מלך עליון, מוס׳ ר״ה א).

ג.*עוּף, פ״ע,— כמו ב.יעף, עיף: השחיז את הסכין ועף[4] בא חבירו ושחט אם שהה כדי שחיטה פסולה (חול׳ ג ג). כנסת ישראל אומרת לפני הקדוש ברוך הוא מרוב עונות שלי הצדיקים שבי עפים ומתעלפים (מדר׳ שמואל כג).

עוֹפְפוּת, ש״נ, פעלת העוף, פריחה, טיסה, Flug; vol; flight, flying: כי לא היו בחיות אלא שתים לעופף ושתים לכסות גויותיהן כמו שאמ׳ ושתי׳ מכסות את גויותיהנה ובשתים שהיו פרודות מלמעלה

1) [כך הקרי ועי׳ קל, ועל פרושיהם של קדמונינו עי׳ ר״י נהמיאש.]

2) [בהערות: עיניך.]

3) [אמר ראב״ע וז״ל: י״א מסתכל וכן התעיף עיניך בו ואחרי׳ אמרו כי תעופה מן עיפה וזה נכון והענין וכו׳ ובעת החשך תשוב כבקר, ע״כ. ורלב״ג פרש תאיר ותזהיר. ורש״י אמר וז״ל: אפילך כבקר תהיה פ״א תעופה לשון עפעפי שחר שאם הוא לשון אופל היה לו לומר תעופה נקוד בשבא כמו תנופה תקומה תרומה, ע״כ. ובאמת כך מנקדים רב החדשים ע״פ תרגו׳ והפש׳.]

4) [נתייגע (רב״י), ורמב״ם מפרש: ונסתלק, כנראה מן א.עוף.]

היתה העופפות (רד"ק, ישעי' ו ב). ענין העופפות וענין הכסוי פרשנו למעלה (הוא, פרוש מרכבה, בסוף יחזקאל). והוא נאמר בדרך השתוף או בדרך המשל לפי שקלות העופפות מיוחסת לנשרים (ר"י בר' אבעולי, מלמד התלמידים, ג.). לפי שידוע שהמלאך מתואר בתנועת עופפות כמו שאמר ובשתים יעופף והוא בעל כנפים כמ"ש שש כנפים לאחד (שם מג.). חזק העופפות (העורב) המרבה ללכת בדרך רחוקה המשוטט בקצוות המגיד העתידות (ר' קלונימוס, בעלי חיים ב ז). הנה אני עם גודל גופי ואומץ כחי ומהירות עופפותי עזבתי בתיה' וברחתי מהם אל האיי' הרחוקים ואל ההרי' הרמי' והנשאי' (שם ט). החי לא ינשא על הדבור והעופפות ואמנם ינשא על המדבר והמעופף (רלב"ג, מלחמות ה' ג יב). וכן לא זכרה התורה יסוד האויר הפשוט ואפי' בעופפות העופות אמר על פני רקיע השמים ולא אמר באויר להיותו בלתי מוחש (ר"י אברבנאל, בראשי' א, ד"ה רוח). ויעף אלי אחד מן השרפים שהוא מלשון עופפות בא בקמץ (הוא, ש"ב כא, ד"ה ותהי עוד מלחמה). ולא היה העופפות לסלוק שכינה (רשב"ץ דוראן, מגן אבות, חלק שוקינו ג). דאה היא ראה שבמשנה תורה ויש לה שני דברים הצריכים לדרוש אחד שרואה מאד מרחוק כאז"ל שיושבת בארץ ישראל ורואה נבילה בבבל ונקרא וולטור והוא שם העופפות השני' שפורחת במהרה להשיג הנדרס (כי"ל קארו, תולדות יצחק, פה.). אלופי לא זו הדרך והיא רחוקה מחיי האדם והוא עופפות לשמים בלי כנפים (כתב זרח ג, ספי אילם ליש"ר מקנדיאה י). ומלאכת העופפו' לבני האדם נתפרסם בזמננו והמרגיל עצמו יעופף באויר כאשר על ידי ההרגל ישוט בים כדג (שם, מעין חותם סו).

*‏**עֻפֶּפֶת**, ש"נ, —עוף נקבה: שלא יסתכל אדם באשה נאה אפילו פנויה באשת איש אפי' מכוערת וכו' ולא בעוף ולא בעופפת בשעה שוקקין זה לזה (ר"י אבוהב, מנוה"מ א ב ג ב).

עוּץ[1]), עֻצו, פ"י, —כמו יעץ: והיה כל הראה ואמר לא נהיתה ולא נראתה כזאת (במעשה פלגש בגבעה) למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים עד היום הזה שימו לכם עליה עֻצו ודברו (שפט' יט ל). עֻצו עצה

1) [כבר הביאו המחבר בשרש יעץ, וכן רד"ק, אבל ברור שהוא שרש לעצמו.]

ותפר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל (ישע' ח י). —ואמר הפיטן: ליץ בבוא ללוצץ פלץ ונתלוצץ כעץ מחצצים לחצץ כנץ על צפור לנצץ (אז קולן, יוצ' שבת זכור). סקרת כי למוקש ולצנין יעמד עצת זה לזה שמע במעמד עתיד שקלים מראש חדש ללמד (מעתיק פלוסים, יוצ' שבת שקלי'). בדעת ראשית דרכו עץ אדם לטעת (רשב"ג, באדני ילדקו, עבודה, קונן ומעש' ידי גאוני קדמונ' ב, 11). למען ספר שמך עצת חמש מאות מהלך רצת ולסוף בסוף לחמו נפצת וכל שאונו בסאסאה לחצת (בעשר, יוצ' ב פסח). בנין בערכו כי עץ צרכו בשעשוע ברכו ראשית דרכו (אדון אמכני, יוצ' א שבוע'). הטה אלהי אזנך לעצי עצה יחשבו מזימה בל יוכלו (הטה אלהי, קיני).

*‏**עוֹצִית**, ש"נ, —כנוי לאדום[1]): ראש מבית רשע נמחץ בעץ וזמשים בפסח שתי אלה רגע תביא לעוצית בפסח (אומץ גבורותיך, מחזי איטלי א, קב.).

*‏**עוּק**[2]), ש"ז, מ"ר עֻקִים, עווקים, עווקין, —שלב של סלם, חוק, Stufe; échelon; step, rung: מקום המרזב בחצר יש לו חזקה מקום קילוחו בחצר אין לו חזקה דבית רבי ינאי אמרו עד ג' עווקין[3]) בכסא (ירוש' ב"ב ג ה). מלמד שהראה הקב"ה ליעקב אבינו שרה של בבל עולה ע' עווקין[4]) ושל מדי נ"ב ושל יון ק"פ ושל אדום עולה ולא יודע כמה (רבי שמואל בר נחמן, מד"ר ויקרי כט). לסולם גדול ועטרה בראשו אמר המלך כל מי שיעלה לראשו נוטל העטרה עלה אחד והגיע לשני עוקים ונפל כך השני כך השלישי עלה אחד שהיה בן בינה כשעלה שנים או שלשה עוקים נתמוטטו רגליו התחיל קורא אדני המלך סעדני (רבי פנחס הכהן בר חמא, ילקוט מכירי תהלי' יז יד, בשם תנחומא[5]).

*‏**עוּקָה**, מ"ר עוקות, ש"נ, —א) כמו עֻגָה ג), עֻגִיָּה, עֻגֶל א): השמן משירד לעוקה (מעשרו' א ז). חצר

1) [ע"פ איכה (ד כא).]

2) [כך נקד המחבר חֻוק; אחרים מנקדים עֻוק. ואולי צריך לנקד עוק כמו שׁור או עוק כמו שׁוק, והוא מן עוק, עיק, מפני שדוחקים ורומסים אותו ברגל, כמו כֶּבֶשׁ.]

3) [בבבלי (עירוב' עז: וב"ב נט.): חווקין.]

4) [כך גם בפסיק' דר"כ (קנא); ובתנחומ' (וילא

5) ובפדר"א (לה) הגרסה: עוקים. ובילק' (בראשי' קכא) הגרסה: חווקים; וכן בערוך. ועי' חֻוק.]

5) [עי' הערת גרינהוט.]

שהיא פתוחה מארבע אמות אין שופכין בתוכה מים בשבת אלא אם כן עשו לה עוקה מחזקת סאתים (עירוב׳ ח ט). (וכן) שתי דיוטאות זו כנגד זו מקצתן עשו עוקה .ומקצתן לא עשו עוקה את שעשו עוקה מותרין את שלא עשו עוקה אסורין (שם יא). מים שאובין ומי גשמים שנתערבו בחצר ובעוקה ועל מעלות המערה אם רוב מן הכשר כשר (מקוא׳ ד ד). עוקת המערה אין מטבילין בה אלא אם כן היתה נקובה כשפופרת הנוד (שם ו א). עוקה שבחצר מחזקת סאתים אף על פי שנתמלאת מערב שבת שופכין לתוכה מים (תוספת׳ עירוב׳ ט יח). מכאן אמרו התבואה משתמרת והיין משתקפה והשמן משירד לעוקה (ספרי במד׳ קכא). ניקבה העוקה אית תני אין צריך לפוק ואית תני צריך לפוק נתמלאת העוקה אית תני צריך לשפוך אית תני אין צריך (ירוש׳ עירוב׳ ח א). בימות הגשמים עוקה מחזיק סאתים נותנין לו סאתים מחזיק סאה נותנין לו סאה (רב נחמן, שם בבלי פח:).—ובספהמ״א: ראובן ושמעון שהיו הולכין מי תשמיש ביתו דרך סילון אל בית שמעון והיו מתקבצים עם מי תשמישו של שמעון בעוקה שתחת הארץ וכשהיו מצטרכין לפנות העוקה אחר שנתמלאה היה אומר שמעון לראובן תן עמי בהוצאה (ר״י אבן מיגש, סו״ת קלג, לשון המתרגם). היתה העוקה פחותה מסאתים שופכין לה במלואה (רמב״ם, שבת טו יז). והיו מימיו נשפכין לעוקה שבקרקע (ר״נ על הרי״ף, שבת יח:). ובקהלתינו עשוים מימי הגאונים הקדמונים ב׳ עוקות זו בצד זו ושניהם מלאים ונקובים זה לזה נקב גדול (חתם סופר, יו״ד ריד). — ב) החלל שבתוך הושט, בית הבליעה, Schlund; gosier; gullet, עוקת נפש: מי גריסין לעיסת גריסין של פול עוקת[1]) נפש (נדה ט ז). לעיסת גריסין של פול עז עיקת[2]) נפש (תוספת׳ שם ח ט).—ובספהמ״א: ואמר לנו משום רב האי גאון תרי טעמי עוקת נפש כלומר שכל כך הוא נלעס שכבר עומד ליבלע בתוך עוקת הגרון דהיינו נפש (ערוך ערך חלק). בהאשה פרק ט׳ בנדה לעיסת גריסים של פול על עוקת נפש פירוש כשילעוס אדם גריסין יפה יפה ולא נשאר בהם כלום אלא הם בעוקת נפשו פירוש כשילעום בהכנסת בית הבליעה שדומה לעוקה של בית הכד ולעוקת המים (שם ערך לעס).—ג) במשמ׳ עגול, וביחוד טבעת של הגרגרת: עיקור מי ששוחט בהמה ועוקר קנה מן הקוע ואין מניח שיעור שתי שעורות מן הקוע אפילו עוקה אחת טריפה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 141).

עור[1]), ממנו עור, ער, *מעורר, הערה, תעורה.

עוּר, — פעו״י, עורה, עורי, יעוררנו,—ער פלוני משנתו, הקיץ, עברה השנה ממנו, ובהשאלה התחזק ברוחו לעשות דבר, התגבר על רפיונו, על לא חפצו, sich ermuntern, aufwachen, sich erregen; s'éveiller, se reveiller; to awake, rouse oneself: עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר (שפט׳ ה יב). עורי עורי לבשי עז זרוע יי׳ עורי כימי קדם דורות עולמים (ישעי׳ נא ט). קומה יי׳ באפך הנשא בעברות צוררי ועורה אלי משפט צוית (תהל׳ ז ז; גם נט ה).—וגם לדבר לא בע״ח, במשמ׳ התחיל לעשות דבר, ער הרוח, התחיל לנשב: עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני (שה״ש ד יו). — ולעיר: עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלם כי לא יוסיף יבא בך ערל וטמא (ישעי׳ נב א). —ולחרב: חרב עורי על רעי ועל גבר עמיתי נאם יי׳ צבאות הך את הרעה ותפוצין הצאן (זכרי׳ יג ז). —ולדבר מפשט, לכבוד, ולכלי נגינה: עורה כבודי עורה הנבל וכנור (תהל׳ נז ט). — ובמשמ׳ העקרית בענין השנה: הוי אומר לעץ הקיצה עורי לאבן דומם (חבק׳ ב יט). עורה למה תישן יי׳ הקיצה אל תזנח לנצח (תהל׳ מד כד).—ופ״י, ער את פלוני, עשה שיקיץ משנתו: לא אכזר כי יעוררנו[2]) (את הלויתן) ומי הוא לפניו יתיצב (איוב מא ב).—ואמר המשורר: בגדי נקמה לבש באף וחמה עורה למה תישן יי׳ (ראב״ע, אל אל אקרא). עור מתנומות לשחר צורך וגל תעלומות לפני יוצרך (שוב דל, סליחי׳ ר״ה, סנה״ל תמד.). קומי אורי עורי עורי שיר דברי (ר׳ שלמה אלקבץ, לכה דודי).

—הפעי. העיר, פעו״י, העירותי, העירתיהו, מעיר, מעירם, העירה, העירו, אעירה, יעיר, יער, ויער, יעירני,

---

1) [כך גרסת רה״ג, ועי׳ להלן; ובדפו׳ חלוקת.]

2) [משבש, בדפו׳: עור עוקת נחש, ג״כ משבש, אבל ברור שהגרסה עוקת היא נכונה כגרסת רה״ג.]

1) [כך בארמ׳, ובאשור׳ איר; והברוהו עם הערב׳ עיר ע׳אר a), קנא.] — 2) [כך הע׳...

a) غير غار

תעירו,—א) העיר העוף קנו, היה ער ושמר עליו: כנשר יעיר[1]) קנו על גוזליו ירחף יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו (דברי לב יא).—והעיר על פלוני, שמר עליו, יום ולילה: אם זך וישר אתה כי עתה יעיר עליך ושלם נות צדקך (איוב ח ו).—ב) העיר את פלוני, על פלוני, עשה שפלוני יעור לעשות דבר לפלוני, שילחם בו, שיתגבר, שימצא את לבו לזה: הנני מעיר עליהם את מדי אשר כסף לא יחשבו וזהב לא יחפצו בו וקשתות נערים תרטשנה ופרי בטן לא ירחמו (ישעי יג יז-יח). העירותי מצפון ויאת (שם מא כה). אנכי העירתיהו בצדק וכל דרכיו אישר (שם מה יג). כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל קהל גוים גדולים מארץ צפון (ירמי נ ט). הנני מעיר את מאהביך עליך את אשר נקעה נפשך מהם והבאתים עליך מסביב (יחזקי כג כב). קראו זאת בגוים קדשו מלחמה העירו הגבורים יגשו יעלו כל אנשי המלחמה (יואל ד ט). הנני מעירם מן המקום אשר מכרתם אותם שמה (שם ז). לא אכזר כי יעירנו[2]) ומי הוא לפני יתיצב (איוב מא ב). הנה עוד שלשה מלכים עומדים לפרס והרביעי יעשיר עשר גדול מכל וכחזקתו בעשרו יעיר הכל את מלכות יון (דני יא ב).—ודבר לא בע"ח, מפשט, אהבה, העיר את האהבה בלב פלוני, עשה שפלוני יתחיל לאהב, שתתחזק אהבתו: השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ (שה"ש ב ז).—ואת רוחו של פלוני לדבר, שירצה פלוני בדבר, שיתחיל לעשותו: העיר יי' את רוח מלכי מדי כי על בבל מזמתו להשחיתה (ירמי נא יא). ויער יי' את רוח זרבבל בן שאלתיאל פחת יהודה ואת רוח יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול ואת רוח כל שארית העם ויבאו ויעשו מלאכה בבית יי' צבאות אלהיהם (חגי א יד). ובשנת אחת לכורש מלך פרס וכו' העיר יי' את רוח כרש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו (עזר' א א). ויקומו ראשי האבות וכו' לכל העיר אלהים את רוחו לעלות לבנות את בית יי' אשר בירושלם (שם ה). ויער יי' את רוח פול מלך אשור וכו' ויגלם (דהי"א ה כו).—והעיר את רוחו על פלוני: ויער יי' על יהורם את רוח הפלשתים והערבים אשר על יד כושים ויעלו ביהודה ויבקעוה (דהי"ב כא טז-יז).—וקנאה: יי' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצריח על איביו (ישעי מב יג).—וחמה, אף: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו (תהלי עח לח).—ואמר בן סירא: העיר אף ושפוך חמה הכניע צר והדוף אויב (ב"ס גני' לו ח).—וכח, לב: ויער כחו ולבבו על מלך הנגב בחיל גדול (דני יא כה).—ואזן: אדני יי' נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר יעיר בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמע בלמודים (ישעי נ ד).—העיר השחר, במליצה, עשה שהשחר כמו יקיץ משנתו, יתחיל: עורה הנבל וכנור אעירה שחר (תהלי נז ט).—ובמשמ' העקר', העיר את פלוני משנתו: וישב המלאך הדבר בי ויעירני כאיש אשר יעור משנתו (זכרי ד א).—ב) פ"ע, כמו קל: העירה והקיצה למשפטי אלהי ואדני לריבי (תהלי לה כג).—ובמדר', פ"י: מי הוא זה שהעיר לבם של מזרחיים שיבואו ויפלו ביד אברהם (מד"ר ברא' מג). ישינים היו אומות העולם מלבא תחת כנפי השכינה ומי העירן לבא לחסות תחת כנפיו אברהם וכו' ואל תאמר לאומות העולם בלבד העיר אברהם אלא אף הצדקה היתה ישינה והעירה כיצד אברהם פתח לו פונדק וכו' (מדרי תהלי קי, בובר).—ואמר המשורר: אם מעשות משפט ישן מעט לעשות כזו וכזו את לבו הלא יער (רחב"ע, התרשים א קיג). העיר שחרים לעבדת אל טרם שאול אתך יהי מעיר (ר"י חריזי, הענק קעה). לא הקצנו עד אור הבקר העירנו ונקם לאור היום ונחבוש את חמורינו (ר"י זבארה, שעשוע' ג, דודסון 64).—והעיר את השכל, את הרגש, או לעשות איזה מעשה: ועוד אשמיעך בו ענין מעיר השכל (ר"י חריזי, תרי"ג ג יח). שהמושל בנפשו וכו' ויכבוש את יצרו ויחלוק עליו בפעולותיו אל מה שיעירוהו אליו כחותיו ותאוה: ותכונת נפשו וכו' אבל החסיד הוא נמשך בפעולת אחר מה שתעירהו תאותו ותכונתו (ר"ש א"ת, שמונה פרקים להרמב"ם ו). הדבר אשר העירני לפר' ספר משלי היה שתי סבות (ר' זרחיי מברצלונה, ססער ג, 65). ויאמר אלי אכול את החזרת טבולה בחומץ כי היא מעירה את התאוה ומכבה להב הכבד (ר"י זבארה, שעשוע' ס, דודסון 82). אלה הענינים העירו או רוחי לטרוח לשם שמים (ר' הלל מווירונה, תגמולי הנפש א). והעירה (התורה) היחידים לחקור על האמונה המיוחד להם בדברים האלה (ר"א דילמדיגו, בחינת הדת 5).

---

1) אולי זה פעל אחר עיר [ויותר נכון שפרושו יעיר את קנו.]

2) [כך הכתיב, ועי' קל.]

וכשראה משה שישראל פשעו בענין העגל והיו חיבים כליה על פי הדין והשם העירו לבקש בעדם (כ״א בכי אליה הקראי, עץ חיים מא). — ובפרט הֵעִיר בדברים לשים לב לאיזה ענין: ובעשות מה שהעירונו אליו שם לשוב אל שני ספרי ר׳ יהודה (כ״י א״ח, הפרס׳ לריב״ג, הקדמי׳). וכשמעירים את בעלי הטובות להכיר אופני יתרונם ומגלים להם מה שנעלם מדעתם מהם יגדל שבחם ותרבה הודאתם (הוא, חו״ה, הבחינה, פתיח׳). וכבר זכרתים והעירותי עליהן כמה שנזדמן לי מן הכתוב (שם, הבטחון ג). הנה העירות על מקום ספק ואין אצלי בו ספק (הוא, הכוזרי ד טו). וכבר בארנו בחבורינו התלמודיים כללים מזה הענין והעירונו על ענינים רבים (פ״ם א״ח, מו״נ פתיח׳). ואמנם העירותיך על זה שלא תרומה שהנה אפשר שישימך לחשוד אדם יום אחד בספק שיספקהו על חדוש העולם (שם ב כג). ולא חדלתי בעוד חברתך עמי בבוא זכר פסוק או דבר מדברי חכמים המעיר אל ענין מופלא לבאר אותו לך (כ״י חריזי, שם פתיח׳). אבל כשנבאר לו המשל ההוא או נעירהו להבין כי הוא משל (שם). לפי שאינו בא לגזור פירוש או מאמר לא בפסוקים אלה ולא באחרים אבל להעיר עליהם (כ״י בכי אנטולי, מלמד התלמידים, הקדמ׳, ד). יש בקצת פירושין בביאור ברייתא של לשבות דברים מבולבלים שאני צריך להעירך בהן דרך קצרה (המאירי, יומי א, יא:). ושהעירו אח״כ להיות זהיר בעשית המצוות וכו׳ ושהעירות אח״כ בעשית המצוות ומניעת העבירות וכו׳ (הוא, פי׳ אבות ב א). כבר העירותי אל מציאות התכלית האחרונה שהיא תכלית התכליות (כ״י אבן לטיף, סעה״ש, הפחר ב, 104). והנה העיר בזה כי הקנינים מהחכמה וכו׳ (רלב״ג, משלי כ כא, ד״ה נחלה מבהלת). והרמב״ם בספר מורה הנבוכים פרק ל״ה ח״ב העיר על היות הנס הזה בערך ישראל לא בערך הגלגל (כ״י אברבנאל, יהוש׳ י, השאלה השלישית).—ובספרות הקראים: אודות הדברים העירותני שנראים לפי דעתך שהם נוטים מדרך הישרים (מנחם גיגלי הגולה, לקו״ק, נספחי׳ 47). ועוד יש לחוש במאמר זה החכם איך לא חשש להעיר מה הסבה (כ״א בכי אליה הקראי, עץ חיים מא). כבר העירונו בפתיחת עניננו זה כי התורה בנויה באמצעות הנבואה לפי חכמת המבטא ילפי בחינת הדבור (כ״א הקראי, ג״ע, ענין שמיטה יע, לד.).—הֵעִיר הערה: ואלה חוקרין ומביאין ראיות ומעירים הערות רבות כדי למצא דברים המקיבלין ההם (כ״י בכי אנטולי, מלמד התלמידים, הקדמי ג:).

—נפעי, נֵעוֹר, יֵעוֹר, יֵעֹרוּ, יֵעוֹרוּ. — א) נֵעוֹר מהשֵׁנה, שסרה השנה ממנו: ויעירני (המלאך) כאיש אשר יֵעוֹר משנתו (זכרי׳ ד א). ואיש שכב ולא יקום עד בלתי שמים לא יקיצו ולא יֵעֹרוּ משנתם (איוב יד יב).

—ב) בהשאלה, נֵעוֹר לעשות דבר, כמו קל: הנה עם בא מארץ צפון וגוי גדול יֵעוֹר מירכתי ארץ (ירמ׳ ו כב). ומלכים רבים יֵעֹרוּ מירכתי ארץ (שם נ מא). יֵעוֹרוּ ויעלו הגוים אל עמק יהושפט (יואי׳ ד יב). הס כל בשר מפני יי׳ כי נֵעוֹר[1] ממעון קדשו (זכרי׳ ב יז). והסער: וסער גדול יֵעוֹר מירכתי ארץ (ירמ׳ כה לב).—ובתו״מ: נתן בידה והיא ישנה נעורה קוראה והרי הוא גטה (גיטי׳ ח ב). הנעור בלילה והמהלך בדרך יחידי וכו׳ הרי זה מתחייב בנפשו (ר׳ חנינא בן חכינאי, אבות ג ד). הגונב כיסו של חבירו והחזירו לו כשהוא ישן וניעור והרי הכים בידו אם מכיר את שלו פטור ואם לאו חייב (תוספת׳ ב״ק י לו). אי זהו קטן וכו׳ ר׳ יוחנן אמר כל שהוא ניעור משנתו וקורא אימא (ירוש׳ סוכ׳ ב ט). מעשה בר״א ורבי יהושע שהיו באין בספינה והיה ר״א ישן ור׳ יהושע נעור נזדעזע ר׳ יהושע וניעור ר״א (ב״ב עד:). כשניעור אביו משנתו נכנס והוציאה (מד״ר דברי׳ א). וכיון שנעור משנתו בקש להרוג את כל עבדיו (שם אסת׳ ג).—ובמשמ׳ נתעורר ונתחזק: מצא מין את מינו וניעור[2] (ע״ז עג.).—ונֹעַר במקום נֵעוֹר: מתוך שהוא ישן על מיטה כפויה הוא נוער בלילה (בשם ר״ש בן לקיש, ירוש׳ ברכ׳ ג א). הנוער משנתו צריך לומר בא״י מחיה המתים (דבי רבי ינאי, שם ד ב). בשעה שהיה דוד ישן בלילה תולה הכנור במטתו והיה נוער משנתו בחצי הלילה ונוטלו ומקיש בו (פסיק׳ רבתי, ויהי בחצי הלילה).—ובפהמ״א: עלו בהן (בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שחרבו) עשבים תולשין אותם ומניחין אותן במקומן כדי שיראו אותן העם ותעור רוחם ויבנום (רמב״ם, תפלי יא יא). אבל תהיה ניעור ונזהר בענין השכל לרדוף אחריו (ר׳ זרחיי מברצלונה, פי׳ משלי ו, הפחר שנה ב, 210).—ואמר המשורר: בני בסל חצות ליל ישנים ומשנה בני שבל נעורים (רמב״ע, התרשיש ח ד).

1) [לדעת ריב״ג הוא מן א. נָעַר, עי׳ בשרשיו (שרש נער); Opuscules, הוצי׳ דרנבורג (עמי 99-98 ועמי 258). וכן דעת ר״י קמחי, עי׳ רד״ק (שרש נער).]

2) [רש״י: נתחזק וניתוסף איסורו.]

—פוע׳, עורר, עוררתי, עוררתיך, ערר, עוררה, תעורר, תעררו, תעוררו,—כמו הפע׳, עורר את פלוני מהשנה, ובמליצה את המתים: שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך עורר לך רפאים כל עתודי ארץ הקים מכסאותם כל מלכי גוים (ישע׳ יד ט).—ועורר את פלוני על פלוני, לאיבה, למלחמה: ועוררתי בניך ציון על בניך יון ושמתיך כחרב גבור (זכר׳ ט יג).—ועורר אהבה וכדומ׳: אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ (שה״ש ב ז).—וגבורה: לפני אפרים ובנימן ומנשה עוררה את גבורתך (תהל׳ פ ג).— ומדנים: שנאה תעורר מדנים ועל כל פשעים תכסה אהבה (משלי י יב).—והספד על מת: יקבהו אררי יום העתידים עורר לויתן (איוב ג ח).—עי׳ לויתן.—ובהשאלה מליצית, עורר את פלוני, הביאו מאין ליש, עשה שיתהוה, הולידו: תחת התפוח עוררתיך שמה חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך (שה״ש ח ה).—עורר חנית, שוט, הניף, הניף על פלוני: והוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל (ש״ב כג יח). ועורר עליו יי׳ צבאות שוט כמכת מדין בצור עורב (ישע׳ י כו).—ובתו״מ: לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום (מו״ק א ה). והיה יצרו מקטרגו ואומר לו דוד דרכן של מלכים להיות השחר מעוררן ואת אמר אעירה שחר (ירוש׳ ברכ׳ א א). היודע מספרכם הוא יעורר אתכם (ר׳ חייא בשם ר׳ יוחנן, שם ט ג). דבר שהוא בטל דבר תורה מעורר[1]) את מינו ליאסר (ר׳ יוסי, שם תרומ׳ ה ז). זהו שאמר הכתוב שנאה תעורר מדנים וגומר שנאה שנתנו ישראל ביניהם לבין אביהן שבשמים עוררה להן דיני דינין (מד״ר ויקר׳ ז). אוכיחך ואערכה לעיניך תרין אמוראין חד אמר אעורר כל לעיניך וחד אמר אסדור כל לעיניך (שם דבר׳ א). ויצא משה למחנה ישראל והיה מעורר אותם משינתם (פדר״א מא).—וכמו ערר, ערער: מכיון שערר עמו ג׳ שני׳ הראשונו׳ עוד אין צריך לעורר עליו (חיה בר רב בשם רב, ירוש׳ ב״ב ג ג). ועי׳ מעורר. —ובסהמ״א: לשון חבת אשת נעורים המעוררת את דודה בלילות בתנומות עלי משכב מחבקתי ומנשקתו (רש״י, שה״ש ח ה). המחשבה והחכמה אשר עוררוהו לדבר כדי להביא הנחשב מתהו אל ממש כדרך שב״ע וחכמה מעוררים הבינה ליצירה (ראב״ד, פי׳ ספ׳ יצירה, כב:). המרכיב זכר על נקבה שאינו מינו בין בבהמה בין בחיה ובעוף וכו׳ אבל אם העלם זה על זה בלבד שעוררן בקול מכין אותו מכת מרדות (רמב״ם, כלא׳ ט א). לא תעורר אשה על מת שלח שלשים יום קודם לחג (הוא, אבל יא ו). אבל אם יונח האיש ההוא המוכן במזגו אל זאת המעלה מבלתי למוד כלל ולא יעורר כחותיו ישאר סכל בלי ספק (ר״ש א״ת, שמונה פרקים להרמב״ם ח). אמר אם לא אהיה אני בעצמי המעורר נפשי למעלה מי יעירה שאין לו מעורר מחוץ (הוא, אבות ה). והיה מנהג אחד מן הפילוסופים בשבתו בבית משתה היין אמר לקראת בעל המוסיקא עורר הנפש לקראת כחתיה הנכבדות מן הענוה והיושר וסבר הפנים (ר״י חריזי, מוסרי הפילוסו׳ א יח). אמנם באלה הענינים שרותך עוררתני ובהם הזכרתני והעירותני (מנחם גינלי הגולה, לקו״ק, נספח׳ 48). וזאת היתה הסבה הראשונה אשר עוררתני בראותי התלמיד החשוב הנזכר שולח ידיו בפרי עץ הדעת טוב ורע (ר״י ב״ר יהודה לנדא, האגור, הקדמ׳, ב.). (הפרק) הרביעי בעת שהיו הכהנים מעוררין אותו אחר שהניחוהו זקנים אלו והלכו להם (המאירי, יומ׳ פתיח׳). ורז״ל חכמי האמת יודעי הצפונות אשר דבריהם כדרבונות הביאו על זה מאמר מעורר נפלא ריחו כשמן הטוב מורק (בחיי, ברא׳, ו.). ומעלים אותה למעלה ומעוררין עמה נחש קדמוני הלויתן נחש עקלתון שיעלה ויעורר קללות נמרצות (ר׳ אליהו די וידאש, ראשית חכמה יג, כח.). כבר קדם לנו בפרקים העוברים שכל אלו הענינים שאנו עושים בימים הללו (בימים הנוראים) הנה הם לעורר המדות העליונות (ר״מ אלבילדה, ראשית דעת, לט.).—ועורר בדברים לשים לב לדבר: לכן חייב שנעורר על טבע מהו ועל מה יאמר באמת ועל מה יאמר בהעברה (ראב״ד, אמו״ר 3). וכשנבאר לו המשל ההוא או נעורר על היותו משל ימלט וינצל מן המבוכה ההיא (ר״ש א״ת, מו״נ פתיח׳). וככר בארנו בחבורי ספרינו בתלמוד כללים מהענין הזה ועוררנו על ענינים רבים (ר״י חריזי, שם פתיח׳). והנה אעורר אותך על עומק מחשבות אריסטו ופליאת השגת שכלו (שם ב כ). ואני המעורר אין מחשבתי שישיג שכלי אפילו כטיפה מן הים באמתת הענין (ר״א הלוי מברצלונה, ספ׳ החנוך, תל, קטז.). ואחר שעוררנוך על זה יש לנו לעוררך על היות אלקים שם הבא אחר שם י״ה כמו שביארנו למעלה (ר״י גיקאטיליא, גנת אגוז, א, יג:). וכן הוא ענין המחקר

[1]) [עי׳ נפע׳ למעלה (ע״ז ע״ג).]

שמעוררי' הלבבות להניע הרעיונים בסברות וראיות עד שישיגו מהם המבוקש (המאירי, הקדמ' למשלי). ומכל אלה הדברים אשר עוררנוך עליהם יש לך להקיש על כל מה שתמצא בתורה מענין אוהב ואויב נגדו ית' (ר"מ אלדבי, ש"א א, ט:).—ואמר הפיטן: סיבר טוב עם הנשמעה עורר בעבור התשועה (ר' ינאי, גנזי שכעי ג, דודקין 23). את ישיני מערות את תעורר בתפארות בעבור רווח לצרות בניך להציל ממאירות (Kahle, Masor. d. West., יג). | [עו]רר ערי מקטרי מפטמי פיטומי בושם ערוגה (שם יד).—ואמר המשורר: שירה הדשה שוררו ואהבה ישנה עוררו וביבשה עברו ואת אויביהם כסה הים (ר"י הלוי, מי כמוך). אהבה עוררו כי הנה גמלות יעוררו חן למאהבי ונקמה לעזבי כי נוטר לאיבי אני ונצר חסד לאהבי (הוא, יה למיחלים). וכבנות יענה אבל אסדר וקינתי ונהיתי אעורר (ד"ס יהודי מצרים וא"י ב, מן 15). וכן אמר המשורר לכל איש אשר תאותו עליו עורר (ר"י זכארה, כעשועי, דודקין 10).

—התפעל', הִתְעוֹרֵר, הִתְעוֹרְרִי, הִתְעוֹרַרְתִּי, יִתְעוֹרָר, — הִתְעוֹרֵר לעשות דבר, כמו קל: הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי קומי ירושלם (ישעי נא יז). ואין קורא בשמך מִתְעוֹרֵר להחזיק בך (שם סד ו).—הִתְעוֹרֵר על פלוני, לאיבה, להרע לו: ישמו ישרים על זאת ונקי על חנף יִתְעֹרָר (איוב יז ח).—ובמשמ' שמח על דבר: אם אשמח בפיד משנאי וְהִתְעֹרַרְתִּי כי מצאו רע (שם לא כט).—ובמדרי': עורי צפון זו העולה שהיתה נשחטת בצפון מהו עורי דבר שהיה ישן ומתעורר (מד"ר בראשי כב). עתיד הקב"ה להתעורר עליך ולשלם לך כל צדקות שעשית (רב הייה בר אבא, שם עט). קרוב לתשע מאות שנה היתה השנאה כבושה בין ישראל לבין אביהם שבשמים מיום שיצאו בני ישראל ממצרים ועד שנה שנתעוררה עליהן בימי יחזקאל (שם ויקר' ז). עורי צפון לכשיתעוררו הגליות הנתונות בצפון יבאו ויחנו בדרום (שם ט). לכשיתעורר גוג ומגוג שנתון בצפון ויבא ויפול בדרום וכו' לכשיתעורר מלך המשיח שנתון בצפון ויבא ויבנה בית המקדש (שם שה"ש, עורי צפון). חייך שמתוך שינה אני מתעורר על אותו האיש (המן) ומאבדו מן העולם (שם אסת', ויאמר המן). והקב"ה אומר בני התעוררו עלי לפי רצונכם (מדר' תהל' קיט). ומשנפלו ארמיים בדבר אלישע לא עמדו אלא שנתעוררו בימי אחז ונפלו (סדע"ר כ). —ובסהס"א: ויהי מקץ מאתים וה' שנה ויתעוררו מלחמות גדולות ועצומות בין בבל ובין רומניים בים וביבשה (יוסיפון יג). אמר להם חוני המעגל התחת אלהים אני להסיר מלחמות שהתעוררו ברוב עונות וחטאות (דברי מלכי בית שני [1]).—ודע שמן הכח המדמה הזה יבאו שלשה עניינים האחד הוא השגת תכונת המוחשי' והרכבתם וכו' והג' הוא שמתעורר להרחיק הדבר המזיקו ולכוין אל הנאות לו (ר"י א"ת, כוח חן ג). ומפני שהמסכים לעשות דבר יתעורר לעשותו בקימה נאמר לכל מי שיתעורר לאיזה ענין שהוא קם (ר"ש א"ת, מו"נ א יג). שמעלות המדות כולם ימצאו לחלק המתעורר לחלקי הנפש (הוא, אבות ג). וכן הוא ידוע אצל הפילוסופים והרופאים שהנפש המתעוררת היא בלב והלב חדרה וכליה אליו תיוחס (שם). ולפי שהמלאך והבהמה אין תולדותם שוה על כן יתעוררו מלחמו' גדולות בגוף האדם כל ימי חייו (סמ"ג, הקדמ' למצוות עשה).—כח מִתְעוֹרֵר: והמזג היותר נאות הוא אשר לו תוספת על מה שזכרנו שני כחות והם בשלוח השגה והנעה ושניהם יעבדו כח בו בהם יברח מן המזיק ויקרב אל הערב והוא יקרא כח מתעורר (כאב"ד, אמו"כ 26). לפי שמין האדם צריך למלאכות רבות אשר לא ישלמו אלא בכח השכל המעשי הראשון שהוא באמת כח המדמה ומכח המתעורר והזכרנו אותו למעלה (ר"י א"ת, כוח חן 7). והמתעורר הוא הכח אשר בו ישתוקק האדם ויבקש דבר או יברח ממנו (רש"ט פלקירא, המעלות ג, 37). והם ז"ל לקחו ריע בדרך דרש מגזרת רע ובשלא יאמן הרע ההוא יפרד הדל ממנו גם אחיו שהם הכח המדמה וכח המתעורר וכח ההרגשה (ר"י בר' אבטולי, מלמד התלמיד', עה:). לפי שהחלק השכלי שהוא החלק הנבחר מחלקי הנפש הוא המלך וכו' כי הוא משל לכל ההנאות הגופיות שאינן כלל לחלק הזה רק לשאר חלקי הנפש והם המרגיש והמתעורר (שם קל.). הכח המתעורר כשיהיה לדבר הערב נקראת תאוה (ר"א בר' אליה הקראי, עץ חיים עה). -הוקשה לי זה ימים הכתוב הזה וכו' ונתעוררתי עתה מפני שראיתי בזה הפרק אמר רבי אבהו וכו' (רשב"א, תשו' ס). ואל תתמה כי כבר נתעוררת אתה לדעת כי אין בכל פרטי המצו' מצוה שאינה רומזת אל עניני החכמה (שם לד). כי הלב הוא המרגיש והמתעורר מכל האברים (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי כג טז). שכל הרואי' הערתו

[1] [מראה המקום נשמט מכ"י המחבר.]

בפתיחת דבריו יכיר כי בו דברים נעלמים ויבין עצמו להתעורר לתת לב בהבנתם (המאירי, פי׳ משלי, הקדמה). ויש מהם שהוקדשו שיתחלקו הפירות לבד ושאר הקרן קיים ביד הגבאי ועכשו נתעוררו קצת ממנהיגי הקהל (ר״כ גירונדי, סו״ת ב). ראובן ושמעון ולוי נתחברו והתעוררו לעבור הים ולהתקרב לארץ ישראל (שם לח). ואדרבה נראה שהיתה דעתו קרובה אצל רבי חיים הנז׳ שבחר בו להיותו סופר עמו מזולתו אמת הוא שר׳ אברהם נתעורר לשאול הספרות בעד עצמו (בר ששת, סו״ת קלה). והיה מי שהתעורר ראשונה התחיל לכתב בחכמה הזאת הגאון רבינו סעדיה (פריפוט דוראן הלוי, מעשה אפד ח). וכאשר באו ב׳ כתות הראשונות בתוך הכתבים כי הם נתעוררו מזה כאשר הוזכר בלשון הרב (ר״מ בר שמואל נכתויא, מכתב, מנחי קנא׳ יח). וכתב אפלאטון צריך האדם להתרחק מהחשק כי הוא תקוה מתעוררת בלב ויתקבצו בו כחות מן התאוה (ר״מ אלדבי, ש״א ה, פא:). וכשמעי הדברים האלה בלהות בעתתני ורוח קנאה הציקתני ונתעוררתי ללמוד בספרים החיצונים (שם ח, קז:.). ואפשר שהתעורר לזה מהמלחמות אשר ראה (ר״י אברבאנל, מ״ב יד א). אלא נתעורר בזאת ההשגה (ר״א בר׳ אליה הקראי, עץ חיים מא). ותמר התעוררה ותאמר (מאסו, אהבת ציון י). — ובמשמ׳ שם לבו לדבר, הֵעִיר הערה, פרש: ודי למתעורר שיתעורר אל כלל הכוונה ואל עיקר הענין ואין צורך גדול לפרטים (ר״ס א״ת, יקוו המים ב, 149). וזהו מה שיראה שצריך להתעורר עליו בתשובת הרב (ר׳ חסדאי קרשקש, אור ייי ג א ד). ראו להתעורר מה היתה הסיבה להודיע סדר הקבלה (המאירי, פי׳ אבות פתיחה). הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר וצריך להתעורר על אמרו מגלה סוד מכסה דבר ולא אמר בשניהם סוד או בשניהם דבר (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידים, לב:). ומה שאמ׳ בקליפויי דטמירי דבולא התעורר מאד על מלת בקלפויי (הרקנטי, פי׳ התורה, ד::). יש לך להתעורר על מה שעוררתיך כבר כי כל הדברים העליונים בהגלותן נגלה בעולם השפל דוגמתם וכפי ההתעוררות הנעשה למטה כך נעשה למעלה (שם, י::). ונתעוררו רז״ל על מלת ויזכור מפני שהמבול בא בכח מדת הדין וכו׳ (שם, כח יט:). ומצאתי שרבותינו זכרונם לברכה נתעוררו במדרש רות על מה ששואלין העולם לפי סוד העיבור היאך חיה נשמתו והיכן (שם, וישב לד:). ועם היות דבר פי חכם חן הנה לא התיר הספקות אשר הערותי ולא התעורר לתת הסבה למה סדרו חכמינו ז״ל שמית חלקי כתבי הקדש בזה האפן תורה נביאים כתובים (ר״י אברבאנל, פי׳ נביאים ראשונ׳, הקדמה). והרלב״ג לא התעורר אליה כלל (שם, מ״ב יג יב). וכבר התעוררו המפרשים למה נזכרו כאן הדברים האלה (שם שפט׳ ב ז). ראוי שתתעורר במ״ש הרב וכו׳ (הנ״ל, מו״נ ב לז). ראוי שתתעורר שפרש (הרמב״ם) ראשונה המאוחר בדברי אריסטו שהוא דעתנו ופירש באחרונה מלת שכלנו שזכר אריסטו ראשונה (הנ״ל, שמים חדשים עיון א). וכבר נתעוררו חז״ל ואמרו שבשביל יחיד שעש׳ תשובה כגון זו מוחלין לכל צבור (רמ״ע מפאנו, חקור דין א יד, אמרי טהורי). ולהיות נשמתם צרורות בצרור החיים למעלה ולא להיות למטה הרי נרא׳ שאין זה מה שהתעוררנו עד עתה ולא מה שאומרי׳ רוב אנשי העולם (אבקת רוכל ב, א). וראוי להתעורר בכוונתו ראשונה בקשר אומרו ראש דברך אמת עם אומרו וה׳ אלקים אמת וכו׳ (ר״מ אלבילדה, ראשית דעת, לב.). דע שכבר התעורר על זאת המבוכה בעל מאור עינים גם אחרים זולתו (דוד גנז, נחמד ונעים פט). תחלה יש לנו להתעורר על אמרו קחו עמכם דברים ושובו אל ה׳ (ר״י מוסקאטו, נפוצ׳ יהודה לח). — ואמר המשורר: ולבי יתעורר להשיב ולברר דבר המשתרר עלי כל הפתרים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה). מי יעמד בצר להשיב צוררים כי יערימו סוד ויתעררו (רשב״ג, בימי יקותיאל). אתעוררה אתגברה על שורה משחוררה פה פערה על סוערה ואחברה שה פורה לי שברה לא אזכרה חסד נעוריה (ראב״ע, איפה בני). אמצת המחצבת מדוכא כחלל בכן יתעוררו הגליות לנואי מכלל גורי צמח ומרשעת תאמלל (פיוטים ושירים, גנזי שכטר ג, דודסון 76). כאשר חרדתם ונתעוררתם ועזרתם בהונכם בנפשותיכם כן תחרדו וכצפור ממצרים ותתעוררו לבוא לירושלים (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 157). התעוררי התעוררי כי בא אורך קומי אורי (ר׳ שלמה אלקבץ, לכה דודי). ותכל נפש דוד עליו נכמרו רחמיו כי נחם על אמנון ואהבתו התעוררה (שלום הכהן, כיר דוד 320).

—הִפעִי, *הוּעַר,—שהעירו אותו: ותהר ותלד בן ותקרא שמו ער שהוער מן העולם (מד״ר בראש׳ פה). — ובסהמ״א: אריות נוסו כי אריה הוער לשמר פליטת

כרם זו (קטע מזמן הגאוני, ספדיאנס, הכפר 72). הועד מקדם וממזרח הובא וצדק לרגלו נקרא ונתוה זהר תועים מדרך תועבה חשכם מאש ולהבה (בנימין, אהבת עזוז, קליס' פ ע״ם).

עוֹר[1]), ש״ז, כנ׳ עוֹרִי, עוֹרֵנוּ, עוֹרוֹ, עֹרוֹ, עוֹרָהּ, עוֹרָם, עֹרָם, מ״ר עוֹרוֹת, עֹרֹת, כנ׳ עֹרֹתָם, — הקלפה העליונה שעל פני הבשר בבע״ח, Fell; peau; hide, עור של בהמה וחיה: ויעש יי׳ אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם (בראש׳ ג כא). ואת עֹרֹת גדיי העזים הלבישה על ידיו ועל חלקת צואריו (שם כז טז). וְעֹרֹת אילים מאדמים וְעֹרֹת תחשים (שמות כה ה). ואת בשר הפר ואת עֹרוֹ ואת פרשו תשרף באש (שם כט יד). ואת עור הפר ואת כל בשרו (ויקר׳ ד יא). ושרפו באש את עֹרֹתָם (של השעיר ופר החטאת) ואת בשרם (שם טז כז). וכסו אתו במכסה עור תחש (במד׳ ד ח).— ובפרט עוֹר מְעֻבָּד, Leder; cuir; leather: מכל כלי עץ או בגד או עור או שק (ויקר׳ יא לב). או בשתי או בערב לפשתים ולצמר או בְעוֹר או בכל מלאכת עור (שם יג מח). לכל אשר יעשה הָעוֹר למלאכה וכו׳ ושרף את הבגד וכו׳ או את כל כלי הָעוֹר אשר יהיה בו הנגע (שם נא-נב). וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ תתחטאו (במד׳ לא כ). איש בעל שער ואזור עור אזור במתניו (מ״ב א ח).— ועור אדם Haut; peau; skin: כי הוא כסותה לבדה הוא שמלתו לְעֹרוֹ במה ישכב (שמות כב כו). וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו (שם לד ל). אדם כי יהיה בְעוֹר בשרו שאת או ספחת או בהרת (ויקר׳ יג ב). ובשר כי יהיה בו בְעֹרוֹ שחין ונרפא (שם יח). ונתתי עליכם גידים והעליתי עליכם בשר וקרמתי עליכם עור ונתתי בכם רוח וחייתם (יחזק׳ לז ו). ואשר אכלו שאר עמי ועוֹרָם מעליהם הפשיטו (מיכ׳ ג ג). עוֹרִי שחר מעלי ועצמי חרה מני חרב (איוב ל ל). בלה בשרי וְעוֹרִי שבר עצמותי (איכ׳ ג ד). צפד עוֹרָם על עצמם יבש היה כעץ (שם ד ח). עוֹרֵנוּ כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב (שם ה י).— ומשל, עור בעד עור: ויען השטן את יי׳ ויאמר עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו (שם ב ד).— לבש בשרי רמה וגוש עפר עוֹרִי רגע וימאס (שם ז ה). עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תסוככני (שם י יא). בְּעוֹרִי ובבשרי דבקה עצמי ואתמלטה בְּעוֹר שני (שם יט כ).— ובתלמו׳: פורסין עור של גדי על גבי שידה תיבה ומגדל (רבי שמעון בן ננס, שבת עז א). אין נותנין את העור לפני הדורסין (ב״ש, ביל׳ א ה). עולה שנשחטה שלא לשמה אע״פ שלא עלתה לבעלים עורה לכהנים אחד עולת האיש ואחד עולת האשה עורותיהן לכהנים (זבח׳ יב ג). מימי לא ראיתי עור יוצא לבית השרפה (רבי חנינה סגן הכהנים, שם ד). כלי עץ מאימתי מקבלים טומאה המטה והעריסה משישופם בעור הדג (כלים טז ב). אלו עורות טמאין מדרס עור שחשב עליו לשטיח עור סקורטיא עור קטבוליא עור החמור עור הכתן עור הכתף עור הרופא עור העריסה עור הלב של קטן עור הכר עור הכסת מדרס עור הסרוק עור הסורק ר׳ אליעזר אומר מדרס וחכמים אומרים טמא מת (שם כו ה). עורות בעל הבית מחשבה מטמאתן ושל עבדן אין מחשבה מטמאתן (שם ח). כתבו (את הגט) וכו׳ על עור ברישין על עלי בצלים וכו׳ המקרע על העור כתבנית כתב פסול הרושם על העור כתבנית כתב כשר (תוספת׳ גיט׳ ב ג-ד). היכה באחר ידו בנייר בפינקס בעורות שאינן נעבדין ובטומוס של שטרות שבידיו נותן ארבע מאות זוז (שם ב״ק ט לא). עור שבפני חמור אף על פי שיש בו חמשה על חמשה טהור שאינו אלא חיפוי (שם כלים ב״ב ד יב). כרים יוצאין לבובין שהוא נותן עור מכורסינין כנגד לבו והוא מתרים כנגד חיה (ירוש׳ שבת ה א). ולא פרה בעור הקופד שהוא נותן עור קופד בין דדיה בשביל שלא תינק את בנה (שם ג). השף את העור על גבי העמוד חייב (שם ז ג). שהספרים נכתבין בשתי עורות ותפילין ומזוזות אינן נכתבות אלא בעור אחד (שם מגיל׳ א יא). אחד עור בית הפרסות ואחד עור הראש של עגל הרך ואחד עור של תחת האליה וכל שמנו חכמים גבי טומאה אלו שעורותיהן כבשרן להביא עור בית הבושת (ר״ש בן יהודה משום ר״ש, חול׳ כה:).— בית הָעוֹר: והרגל של ימין בשמאלו ובית עורו לחוץ וכו׳ של ימין בימינו של שמאל בשמאלו ובית עורן לחוץ (תמי׳ ד ג).— ובספהמ״א: וטלאים ועופות כשהן בעורותיהן (גאוניקא ב, גינצבורג 118). חפיפית בלי ישמעאל וקובה והוא דבר שמתכנס על העור מן הטינוף (ר״ח, שבת עז:). בפ׳ במה טומנין טומנין בשלחין פי׳ עורות שגלושין נוטל צמרן ועדיין לא נעבדו (ערוך ערך

---

[1]) רק בעברית? [בפונית: ערת (לידזבר׳ 346).]

סלם). אין לנו להביא ראיה לשאר עורות מעולה שפרט בה הכתוב לבדה מפני שלא הוצרכנו ללמוד על שאר עורות מה תהא עליהן אלא על של עולה בלבד (רש״י, זבחי קג:). וכמו מחתך העורות מהעור הבא לידו יעשה נעלים טובים (ספ׳ המדות לאריסטו, א ז, סטנוב).—ושל אדם: וכמו שברא בעולם ארץ עבה וקשה וארץ לחה ורכה כן ברא באדם בשר ועור (ר׳ שבתי דונולו, חכמוני, פי׳ ספ׳ יצירה א, סד::). ואית דמפרשי עורו עור האדם ממש (רש״י, נזיר, כא:). הנה כל הכחות המשנים החלקים מכחות הטבע הנה הם המתחדשים לעצמו ב׳ עורות כמו שני עורות האצטומכא ושני עורות המעים ושני עורות הרחם עם מה שהוא עליו (פרקי משה, כג::).—ואמר הפיטן: שמלת עורו ימהר יפשוט (הכהן הגדול) וירד ויטבול ויעל ויסתפג (ר׳ יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודה, מעשי ידי גאונ׳ קדמוני׳ ג, 6). עורנו יועם כהם בקרץ וגויתינו שמנו בארין אז תרצה הארץ (איכה אספסו, קינ׳). ותשחטהו (את בנה) ותפשוט עורו ובשרו עשתה כבשר זבחים לנתחיה לשנים עשר נתחים (ר״י נג׳ארה, אלה אזכרה, עולת חדש כה). לחש ידיד תמים לאביו לחש קום אב מהרה מותה לי תחש קומה פשוט עורי כמו עור תחש לי אונך האטם כפתן נחש (הוא, כפסי לך תערג, עולת חדש מו).

ב. **עור**[1], ממנו ב.עוּר, עֵירֹם, עָרוֹם (?), מָעוֹר, א.מַעֲרֹם.

ב. **עוּר**,—קל לא נמצא.

—נפעי, נֵעוֹר, תֵּעוֹר, נגלה ונעשה ערום, entblösst werden; être à nu; to be bare: עריה תֵּעוֹר[2] קשתך שבעות מטות אמר סלה (חבק׳ ג ט).

ג. **עור**, ממנו עִוֵּר, עָוַר, עִוָּרוֹן, עַוֶּרֶת.

עִוֵּר[3], ש״ז, ר״ר עִוְרִים,—א) אדם שאין עיניו רואות, Blinder, aveugle; a blind person: מי שם פה לאדם או מי ישים אלם או חרש או עִוֵּר הלא אנכי יי׳ (שמות ד יא). לא תקלל חרש ולפני עִוֵּר לא תתן מכשול (ויקר׳ יט יד). ארור משגה עִוֵּר בדרך (דבר׳ כז יח). והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש הָעִוֵּר באפלה (שם כח כט). לא תבוא הנה כי אם הסירך הָעִוְרִים והפסחים (ש״ב ה ו). ואת הפסחים ואת הָעִוְרִים שנאו נפש דוד על כן יאמרו עִוֵּר ופסח לא יבוא אל הבית (שם ח). ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר ומאפל ומחשך עיני עִוְרִים תראינה (ישע׳ כט יח). אז תפקחנה עיני עִוְרִים ואזני חרשים תפתחנה (שם לה ה). החרשים שמעו וְהָעִוְרִים הביטו לראות מי עִוֵּר כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח מי עִוֵּר כמשלם וְעִוֵּר כעבד יי׳ (שם מב יח-יט). צפו עִוְרִים כלם לא ידעו (שם נו י). נגששה כַעִוְרִים קיר וכאין עינים נגששה (שם נט י). והצרתי לאדם והלכו כַּעִוְרִים כי ליי׳ חטאו (צפני׳ א יז). וכי תגישון עִוֵּר לזבח אין רע (מלאכ׳ א ח). יי׳ פקח עִוְרִים יי׳ זקף כפופים (תהל׳ קמו ח). עינים הייתי לָעִוֵּר ורגלים לפסח אני (איוב כט יה). נעו עִוְרִים בחוצות נגאלו בדם (איכ׳ ד יד).—ובתו״מ: עור בין סומא בשתי עיניו בין סומא באחת מעיניו (בכור׳ מד.). הקב״ה מצוה על העורים שאין יסורין גדולים מהם וכו׳ וכשיבא לרפאות העולם אינו מרפא תחלה אלא העורים וכו׳ ומי הן העורים הדורות הללו שהולכות בתורה כעורים (מדר׳ תהל׳ קמו).—ובסהמ״א: ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים (ראב״ע, ברא׳ כה לד). כי כל מה שיאמרו בהם הכל דרך אומדות והשערות כעורים מגששים קיר בחשכה יתהלכו (ר״מ אבן גבאי, עבודת הקדש, סתרי תורה א).—ואמר המשורר: דמות פקחים והם עורים וחרשים בפה רחב ובלבבות סגורות (ר״י הלוי, התמיר בזקנים). יהי ראש לבית אבות כיולדיו ויחיה עדי יחזו עוריו אשר בו ישברו (ר״י חריזי, תחכמוני כ). אשוב אני עור ולא יחשובו עוד רעיוני על דבר תפארת (עמנו׳, מחב׳ א). ומשל: המאשים לסכל כמאשים לעור (משלי חכמים לא). אין ראות העין מועיל כשהלב עור (דברי מוסר, בסוף ספר המפואר למולכו, 52).—ומעי עִוֵּר: תועלת המעים העליונים וכו׳ והשלשה התחתונים האחד הוא מעות ונקרא עור יש לו פתח אחד ממנו יבא לו פסולת המאכל (ר׳ מנחם בר זרח, צידה לדרך, א יג, כד.). עי׳ מעי.—ב) ת״ז, איש עִוֵּר: איש עִוֵּר או פסח (ויקר׳ כא יח). הוציא עם עִוֵּר ועינים יש וחרשים ואזנים למו (ישע׳ מג ח).—מ״ר נק׳ עִוְרוֹת: לפקח עינים עִוְרוֹת לחוציא ממסגר אסיר (שם מב ז).

---

1) [קרוב לערה, ערר; בערב׳ עַוְרָה a), עֶרְוָה.]

2) [ענין גלוי וכו׳ נפע׳ מנחי העין (רד״ק).]

3) [כך בארמ׳, ובערב׳ עַוִר b), היה בעל עין אחת; בכוש׳ עוֹר, היה עִוֵּר. לדעת יוסף הלוי פרושו העקרי אדם שעינו מכסה בעור, עי׳ REJ XI, 67.]

---

a) عورة b) عوِر

—ובסהמ"א: ופקח עיני העורות להבין ולהורות בדין אשה זו וכו' (ר' בנימין זאב, שו"ת א בסוף). — *ומ"י עִוָּרָה: ויאנח העם אנחת חללים ורואים תמיד בעיניהם את המות והממית לא ראו על כן קראו למות ההיא מות עורה (יוסיפון ספה). — וְעִוֶּרֶת: הקנקן ריקן בלי יין והגבינה נגובה בלי זין והגברת עורת בלי עין חגרת ונשברת צעדה עלי עין (ראב"ע, שירי עני, כהנא א, 13). אחר אשר עין הזמן עורת כי לא יחלק טוב לאישים טובו (עמנו', מחב' א). והרביעי הוא המעי הנקרא עיוורת הסתום (אסף הרופא, כ"י מינכ', 35:). כשיוסופר על האבן שהיא משוללת הראות או שאינה רואה לא יחוייב מפני זה היותה עורת כי דרך השלילה בלתי מורה על נושא מוכן לזה ולזה בדרך ההעדר (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי 3 ג).—ג) שם מפשט, עצם המום [1]: וכי יהיה בו (בהבכור) מום פסח או עִוֵּר כל מום רע (דבר' טו כא).

עָוַר, קל לא נמצא.

—פעֵל, עִוֵּר,—עשה שיהיה עִוֵּר, blenden; aveugler; to blind, make blind: ואת בני צדקיהו שחטו לעיניו ואת עיני צדקיהו עִוֵּר ויאסרהו בנחשתים ויביאהו בבל (מ"ב כה ז).—ובהשאלה, עשה שלא יראה: ושחד לא תקח כי השחד יְעַוֵּר פקחים ויסלף דברי צדיקים (שמות כג ח). לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שחד כי השחד יְעַוֵּר עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים (דבר' טז יט).—ובמדר': ונטל קרן הודו מבין עיניו ועיור את עינו עד כאן עלתה למשה (מד"ר דבר' יא). לזה (לצדקיהו) עוורו עיניו ולזה (לשמשון) עוורו עיניו (תנחומ' אחרי א).—ובסהמ"א: כי היה מנהג מלך פרס כל מי שמיקל מלכותו מעוורין עיניו (ערוך ערך חרס). ויאמר המלאך (אל טובי) מי שעור אותך ממאור עיניך הוא ירפאך כי צדיק אתה (ספ' טוביה ה, סבסט' מונסטר). ובאפל אז נפשם לפי חרב דכאה לא עוד עורו עינם עתה שוא ורמיה (מיכל, הריסות טריא).—ובהשאלה: התעו כהני מצרים את המון עם ארצם ויעורו את עיניה' באמונות וחזיונות שוא וכזובות (טייכסק, תוה"מ, העוף כא, קסו).

-פֻעַל, *עֻוַּר, עֻוְּרוּ: אך עורו עיני עם אוניהם נאטמו (שם).

—התפ', *הִתְעַוֵּר, נִתְעַוֵּר—נעשה עִוֵּר: כנשבע זה צדקיהו וכו' ונתעוורו עיניו וכו' כאשר שבועה ירא זה שמשון וכו' ונתעוורו עיניו (תנחומ' אחרי א). — ובסהמ"א: שמי שעומד במקום מלך פרס ושואל איזהו חשוב הוא איש מלחמתו מכת עין תוחבו וכאילו תובע עיניו להתעוור (ערוך ערך חרס). מי שיבחר אחת משתי הדעות אם מפני גידול או לתועלת אחת מן התועלות הוא יתעוור מראות הנכונה (ר"ש א"ת, מו"נ ג כג).

***עוֹרָה**, ש"נ,—כמו עור: כי בחמשי יום המקולל לערב משחשיכה הלך ר' יצחק בר' אלעזר מבלויש והיה משקה סוסו בנהר והיה נושא את עורה וירא בחיקו שהיה מביאה מבית עירון אחד ונשמט אחד משולי העורה שקורין פאו והיה נראה מתחת סרבלו ובא גוליער אחד גם הוא להשקות סוסו וכבואו ראה סוס הגוליער לובן העורה וקפץ לאחריו ולא היה יכול להביאו במים (QGID II, 32).

עִוָּרוֹן, ש"ז,—מום העִוֵּר, Blindheit; cécité; blindness. יככה יי' בשגעון ובעִוָּרוֹן ובתמהון לבב (דבר' כח כח). ביום ההוא נאם יי' אכה כל סוס בתמהון וכו' וכל סוס העמים אכה בַּעִוָּרוֹן (זכר' יב ד).—ובמדר': אין צער גדול ואין יסורים גדולים וקשים כעורון עינים (מדר' תהלי' קמו).—ובסהמ"א: וזה נקרא כניעה מדרך ההסכמה אבל על דרך האמת הוא דלות הנפש ועורונה (ר"י א"ת, חו"ה, הכניעה ג). והרביעי חשבונו עם נפשו בגודל טובות האלהים עליו בהערתו אל מה שיש בו חיותו בשני העולמים בתורה נכבדת נאמנה להסיר עורונו ולבער סכלותו (שם חשבון הנפש ג). כי העורון העדר ומציאותו אמנם יהיה בדבר שיהיה מטבעו להיות בו הראות והראות הוא הקנין (ר' זרחי' ברצלוני, פי' משלי, השחר שנה ג, 224). רק הוא שולל הראות ממנה עם היות שאין מדרכה קבול הראות והעורון (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי 3 ג). —ואמר המשורר: בשבתו אני אחל וטובו לא איחל כי אפס שברון וזאת יורה עלי כי לא שקר מלי ואין בם עורון (מנחם בן סרוק, אדוני, שער השיר 1). מה לי עוד בתבל לולא שאת עורוני (רשב"ג, כתר מלכות). — ואמר הפיטן: טהור עין פקח עין לענויי שלה אורך והאר עורוני (שבוי' כב, קונטרס הפיוטי' 47). ממרום השמיע נלאתי טעון והכני בעורון ובשגעון ופקד עלי עון נוב וגבעון (איכה ישבה מבללה,

---

1) [לדעת כל המפרשים הוא כמו משמ' א) או ב).]

קי׳). — *ומ״ר עִוְּרוֹנִים: שלח אלהים השכל אליה לפרוש כנפיו עליה ולהאיר באורו עורוניה ולרוות במימיו צמאוניה וכו׳ (ר״י חריזי, תחכמוני, הקדמ׳).

עַוֶּרֶת, ש״נ, — כמו עִוָּרוֹן: והייתי עור ד׳ שנים וכל אחי וקרובי עצבים על עורות עיני (ספ׳ טוביה ב, קבקעי וונקטעל). ובעת אשר היית קובר את המתים אני הייתי עמך ונסה אותך יי׳ בעורות עיניך כי יי׳ צדיק יבחן (שם יב).

עִוְּרִי, עִוְּרִיָּה, ת״ז, מ״ר עִוְּרִיִּים, — של עוֹר, מטבע העוֹר: אם יהיה הגבול בכמו גדר או ירקון או גרב ובכלל לסבת דברים העוריים (קאנון ד ג א לו). הוא נעצוץ גבוה כשלש אמות גדל באגמים הוא וקליפתו הם עוריי (לעדעראַרטיג) ויקלעו ממנו כלים שונים הזקים (שייכהאק, תולדות הצמחים ג טו). ועליו גדולים ועבים מטבע עורי פריו עגולי ואדום (שם טז).

עַוֶּרֶת, ש״נ, — כמו עִוָּרוֹן: כל מום לא יהיה בו (בהקרבן) עַוֶּרֶת או שבור או חרוץ או יבלת (ויקר׳ כב כא-כב).

ע.ו.ש[1], ממנו עוש.

עוּשׁ פע״ע, עוּשׁוּ, — כמו עור (?): עוּשׁוּ[2] ובאו כל הגוים מסביב ונקבצו שמה הנחת יי׳ גבוריך (יואל ד יא). — ואמר המשורר: באו לגן עדן מתים וגעו בעין דעת ועץ החיים ואל תשתעו עושו ובואו תמצאו דעתו מקור חיים ובלעדיו כדוב תפגעו (ראב״ע, גנזי שפקים). קרבו רומי קשת משמאילים מימינים עושו ובואו כל נושאי המגנים (עמנו׳, מחב׳ א). עושו זריזים ובו בתי זמירות בנו כי המקרה יהי מך בעצלתים (עמנו׳ פרנקים, ותיק שפתים, מבוא 16).

— הפע׳, *הֵעִישׁ, קִבֵּץ ואסף: גיא החסיף... גורניה באסיף להעיש ולהאסיף... וגם לו בכסיף עד פה תבוא ולא תוסיף (Elbogen, Stud. 176).

---

1) [הברוהו ההדשים עם הערב׳ עַ׳אתַ a), סבאית עות, עָוֶר, וקרוב לעוּת.]

2) [ת״י והשבע והפש׳ תרגמו: הָאָסְפוּ, כנראה לפי הענין; וע״פ זה מפרש רש״י: מן עשת ברזל המכונס יחד, ע״כ. וראב״ע ורד״ק מן עָשׁ, עַיִשׁ, קבוץ של כוכבים. ואמר ר״א מבלגנצי, וז״ל: היו נוקבים ומבקעים לבא בעש שאוכל ונוקב ויוצא, ע״כ; וכל זה רחוק. ומנחם אמר כמו חושו מהרו. וכן יש מהחדשים מגיהים חושו, ואחרים עורו, כמו העירו (יואל ד ט), יעורו (שם יב).]

a) غاث

א. עות[1], ממנו א.עות.

א. עוּת[2], פ״י, לָעוּת: אדני יי׳ נתן לי לשון למודים לדעת לָעוּת[3] את יעף דבר (ישעי׳ נ ד). — ואמר המשורר: ועתיו (של הזמן) מהרו לעות יעפים עליצותם ולרגוע רגעיו (רמב״ע, קראני הגביר, דיואן קמה, בודלי). ולעות יעפים דברים כצופים וקור מי עדנים ולא מי גבאים (סוף, לאהבי לבבות, שם 132). הן כתבתי לך שלישים על מחברת השרשים לעות אמרי אל לדעו דעת עליון (ר״י א״ח, הפרשי לריב״ג, הקדמ׳). — ולעות דבר בעתו מה טוב מוסר יתאר (חפץ ג טו, כ.). הפץ נוזלי הכמה עלי צמאי דעת למען תרב לעות את יעף דבר (שם כד). בני אם דעה תנוך אלהים לדעת לעות את יעף דבר חכמת בונה השמר לך מכהש בגדולות ובנפלאות (שם מג י). בידך עתותי טרם יעותו[4] (שם ג מד ז). ויאמר (המלך) בלבו לדעת יעות להרג את הנזיר בצניעות (זכר׳ בן קטדיה, ספ׳ המוסר, מחב׳ ד. כ״י מיונך׳). אתם האל מלא ידיכם להדיך גאון הסכלות ורמיה בארץ נשיה לעות לנו בקורש חזיתם מה הגיד אל ומה עניתם (בלומנפלד, הלשון, ליון ג, 1). ברוך אתה לי ידיד היודע לעות דבר (יל״ג, אגרי׳ שם).

— נפע׳, *נֵעוֹת, יֵעוֹתוּ — כמו נָאוֹת, ועי׳ אות: אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו רב אמר יאותו ושמואל אמר יעותו מאן דמר יאותו אך בזאת נאות לכם מאן דמר יעותו לדעת לעות את יעף דבר (ירוש׳ ברכ׳ ח ז).

ב. עות, ממנו ב.עות, עַוָּתָה, *עִוּוּת, *מְעֻוָּת.

ב. עוּת[5], — קל לא נמצא.

— פע׳, עִוֵּת, עִוְּתָנִי, עִוְּתוֹ, עִוְּתוּנִי, עַוֵּת, יְעַוֵּת, — עִוֵּת המאזנים, הכריעם לצד אחד, לא לפי הצדק והישר, beugen, krümmen; faire fléchir, pervertir; to falsify, pervert: שמעו זאת השאפים אביון ולשבית

---

1) [עי׳ הערה לשרש עוש.]

2) [עי׳ הערה לקמן.]

3) [מנחם וכל הבאים אחריו חברוהו עם עֵת, ופרשו בו פרושים שונים, ובא בצורת נחי העין במקום כפולים כמו לָבוּר (קהל׳ ט א), במקום לָבֹר. ועי׳ ריב״ג בשרשיו שהאריך בזה. וכבר חלק על זה דונש, ועי׳ הכרעת ר״ת (עט). והחדשים מגיהים באופנים שונים.]

4) [יבואו בעתם.]

5) דומה לעוה? [עי׳ הערה לשרש עוה, וכן בארמ׳.]

ענוי ארץ מתי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר להקטין איפה ולהגדיל שקל וּלְעַוֵּת מאזני מרמה (עמו' ח ד-ה).—עִוֵּת את פלוני במשפטו, בריבו וכדומ', הכריע הדבר לרעתו של פלוני: יבשו זדים כי שקר עִוְּתוּנִי אני אשיח בפקודיך (תהל' קיט עח). דעו אפו כי אלוה עִוְּתָנִי ומצודו עלי הקיף (איוב יט ו). להטות משפט גבר נגד פני עליון לְעַוֵּת אדם בריבו (איכ' ג לה-לו).—עִוֵּת משפט, עִוֵּת צדק, קלקל הצדק, שפט לא בצדק: האל יְעַוֵּת משפט ואם שדי יְעַוֵּת צדק (איוב ח ג; גם לד יב).—עִוֵּת דרכו של פלוני, עשה אותה לא ישר: יתום ואלמנה יעודד ודרך רשעים יְעַוֵּת (תהל' קמו ט).--ובכלל עִוֵּת דבר, קלקלו, השחיתו: ראה את מעשה האלהים כי מי יוכל לתקן את אשר עִוְּתוֹ (קהל' ז יג).— ובתו"מ: ק"ו לשאר כל אדם המענים את הדין והמעותין את הדין עאכ"ו (ספרי במדי קלה). למה אתה מעוות עלינו את הכתובים מעידני עלי שמים וארץ שהזרנו על כל המקומות שבתורה (שם דבר' א). דור שבן דוד בא בו העזות תרבה והיוקר יעות[1]) והגפן יתן פריו והיין ביוקר (רבי נחמיה, סנה' צז.). עוים מתימן באו ולמה נקרא שמן עוים שעיותו את מקומן (חול' ס:). אין בודקין אותן (את בנות ישראל שהגיעו לפרקן) ביד מפני שמעוותות אותן אלא סכות אותן בשמן מבפנים ומקנחות אותן מבחוץ והן נבדקות מאליהן (רבי יהודה, נדה י:). אשה שאין לה וסת אסורה לשמש וכו' ר"ח בן אנטיגנוס אומר משמש בשני עדים הן עוותוה הן תקנוה (שם יב:). נראין דבריו (של ר"א בר"ש) מדברי שהוא מתקנה ואני מעוותה (ר', שם נג:). ומתוך כך משכחין את התורה ומעוותין את הדין (מד"ר במד' י). אם אין אדם מעוות עצמו מד"ת יכול הוא לתקן את עצמו (שם קהל' א). ושלמה צות מקום המשפט שמה הרשע שלמה היה צופה איך הרשעים מעוותין במקדש (תנחומ' ויקר' ח). אמר דוד אע"פ שהרשעים הם מעותים אותי לא הנחתי את התורה (מדר' תהל' קיט עח).—ובספה"א: לא אמרנו אלא ביתומים עצמן שחלקו זה עם זה אבל שליח זה ושליח זה שחלקו יכול לומר לתקן שלחתיך ושלא לעוות (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 45). ומה שאמרו קדמונינו ז"ל כי טעם השחית כל בשר את דרכו שכל חי לא שמר דרך תולדתו ועות הנתיב הידוע נכון הוא (ראב"ע, ברא' ו יח). כמו הפרה הרעה שמעקלת ומעוותה עצמה מתחת העול ולא יוכל אדם לחרוש בה כן סרר ישראל מתחת אלהיהם שקבלו עליהם עול התורה והמצות אשר צום ועותו עצמם מתחת העול (רד"ק, הוש' ד טז). איש חכם רמז לך שהחכם צריך לו שיהיה נוח בדיבורו ושלא יעשה בתוך דבריו תנועות משתנות ומרגיזות באיבריו ובידיו כמו שעושים הרבה בני אדם בדברים עד שידברו עם אבריהם כלם ומעוותים צורותיהם וכו' (ר' זכרי' מברצלונה, פי' משלי כט ט, השחר ג 306). והג' שהיו עוד מעותים המאזנים ועושין מאזני מרמה אחר שעותו אותן (ר' יצחק ברי אברהם, חזוק אמונה א לא). ואם אחד סיפר עליו מעשים רעים אם אמת הדבר לא יתפוש לעוות את האמת לנקות עצמו (אורחות צדיקים, הענוה, ח.). והנה הוא מעות במחשבתו את היושר (רכה"ו, יין לבנון, פי' אבות ג, כג.).—ואמר הפיטן: עמלק אשר בא ועות מחנות והקר אתכם בפני בנות (אלהים אל דמי, יוצר שבת זכור). בלע שופטי במועצות עותם ופנים הסתיר מהם כשר עותתם (איכה תאצרתי, קינ'). ויסבב חומה ויעות המון (זכור את אשר עשה, שם).—ואמר המשורר: שבתי וראיתי בכעס גדפו ולעותו ולבישו בפלים (ראב"ע, באתי ביום לוס, כהנא א, 14). איגע להצליח ולא אוכל כי עותוני כוכבי שמי (הנ"ל, גלגל ומזלות, שם 10). עיניו כעיני היונים ורקתו כפלח הרמונים לא עותה קומתו ולא כשל כחו (הנ"ל, מי בן מקין). שוא ידבר והבל ימלל צדק יעות ואמת יהולל תהפוכות בלבו און יחשוב על משכבו (שם). חם לבי בתוך קרבי על נפשי אשר עותה ומארצה מחוז חפצה לארץ טמאה גלתה (הנ"ל, אהה יכד).

—פֻּעַ', מְעֻוָּת,— עֻוַּת הדבר, נתקלקל, נשחת, דבר מְעֻוָּת, מקלקל, נשחת: מְעֻוָּת לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות[1]) (קהל' א טו).— ובמדר': בשר ודם מדותיו ועלילותיו מעוותי' הן (מד"ר שמות ג). בעוה"ז מי שהוא מעוות יכול להתקן ומי שהוא בחסרון יכול להמנות אבל לע"ל מי שהוא מעוות אינו יכול להתקן (שם קהל' א).— ובספה"א: לשמור את כל דברי כי הוא יתקן המעוותים בכחו (ראב"ע, דבר' יז יט). שתנועת הרוח תנועה מעוותה מפני

---

[1]) [עי' רש"י, בסוטה (מט:) הגרסה: יאמיר, יכן במשנה שם (ט טו).]

[1]) אולי להמלאות.

שהאיר יעלה למעלה ואח"כ ישוב סובב סביב הארץ וישב מעוות (ר"ש א"ת, אותות השמים, כ"י ביה"ס כזנתנסי). ואשר אכתוב [על דרך] הלימוד פעמים יהיו השורות מיושרות פעמים יהיו מעוותות (ד"ס יהודי מלכים וא"י ב, ענן 146). — ואמר המשורר: בעץ יבש מְעֻות לא יתוקן ויתקן בעודו לח ורטוב (ר"ש הנגיד, ב"מ ב עה, הרכבי 137). קומה כמו חומה ושקים כשני עצי יער מכרתים וכו' ולחי כפחם רק שפתיה שפתי חמור גרם מעותים (ר"י חריזי, תחכמוני ו). שור נא קצה משוט אל תוך המים הן רק מעות ומעקל תראהו (רמח"ל, לישרים תהלה ג). — ובחכמת התכונה, שעות מְעֻוָּתוֹת, בנגוד לשעות ישרות: השער הששי בידיעת כמה שעות עברו מן היום השעות המעוותות וכו' ועיין נוכח השמש על כמה שעות נפל מן המעוותות ובכה שעות עברו מעוותות (ראב"ע, כלי נחושת עו). ההקדמה השנית כי השעה הנסכם עליה בעבור מהשעות המעוותות ר"ל מעוותות שהם י"ב ביום וי"ב בלילה בכל עתות השנה (רמב"ס, חשבון העבור, ד"ה כ־). ועי' מְעֻוָּת.

— התפ', הִתְעַוֵּת, הִתְעַוְּתוּ האדם, נתקלקל, נשחת: ביום שיזעו שומרי הבית וְהִתְעַוְּתוּ אנשי החיל (קהל' יב ג). — ובתו"מ: אין קורין מעוות אלא למי שהיה מתוקן מתחילה ונתעוות (רש"י, חגי' א ז). מיום שגבר אגרופה של חנופה נתְעַוותו הדינין ונתקלקלו המעשים (ר' שמעון בן חלפתא, סוטי' מח:). דבר אחר מעות לא יוכל לתקון משנתעוותו המים מששת ימי בראשית עוד לא נתקנו וכו' דבר אחר מעוות לא יוכל לתקון משנתעוותו דור המבול במעשיהם הרעים שוב לא נתקנו (מד"ר קהל' א). — ובסהמ"א: ואנוב (האליל) היה גדול בעיני העם מאסירים להתעוותם יותר (יוסיפון סב, פרנקפ'). או כחוט דבר של מתכת הנתך באש ויצוק על הארץ ויורד כחוט מתעוות פה ופה כאש היה וכהרף עין נראה לעין (ר' שבתי דונולו, חכמוני, פי' יצירה, קז.). כלי עץ שהכובס מכה בו הבגדים על אבן בעת שמלבנן ואלו כולן קפיד עליהן שלא יתעוותו או יפגמו (ר"ח, שבת קכג.). יצאו משם ונתעוות (מקומם) שחרב (רש"י, סוכ' כ:). איך נתעות האדם ואיך היתה האמירה ואיך באו הרעות ועל מי יתאונן (ר"ה, הרכ' נגד דונש 7). דמיון זה האיש יתעותו פניו ויקרה לו עקום (כל מלאכת ההגיון המוספת, נג.). ויחתלו גופו בנת' כדי שלא יתעוותו איבריו וירחצוהו בכל יום במים פושרין באויר ממוצע (ר"מ אלדבי, ש"א ה, עה.). ילפתו ובעת שיזורכו ילפתו ארחות דרכם ויתעוותו ללכת אנה ואנה עד שיפסקו לגמרי (רשב"ן, אוהב משפט, באורים לאיוב. סו.). — ואמר המשורר: אם בשמאל דוהם בימין קרבם אל יאמרו נואש בעת יתעותו אך יאמינו כי לעולם הם וכי לא ישבתו עד יום וליל ישבתו (ר"י הלוי, שמש וירח).

*עַוְּתָן, ש"ז, — מי שמעַוֵּת את הצדק: היוקר יעות שלא יכבדו זה את זה יקר כבוד ל"א היוקר יעוות מכובד שבהן יהא עוותן ורמאי (רש"י, סנה' לז.).

עַוָּתָה, ש"נ, — הָמָס ולא צדק, Gewalt; violence; perversion (of justice): רבת יי' ריבי נפשי גאלת חיי ראית יי' עַוָּתָתִי שפטה משפטי (איכ' ג נח-נט). — ואמר המקונן: בלע שופטי במועצות עותם ופנים הסתיר מהם כשר עותתם ויומר לאבק מטרם להבעיתם (איכה השלשית, קינ'). ראה רוב בעתותי השימות כל עדתי ראית יי' עותתי (איכה אספתו, שם). — ואמר המשורר: העותי ובעותתי אדברה אני כי אלוה עותני (ר"י נג'ארה, רבונו של עולם, עולת חדש נג). כי לא לתקן עותתי עתה יכול אני ובכר הודי שחתי (רמח"ל, לישרים תהלה).

עֵז[1], ש"נ, ונ"ר עִזִּים, כנ' עִזֵּךְ, — נקבת בע"ח ביתי, מהבהמות הדקות, בעל קרנים, מכסה שערות ארכות, נותן חָלָב, Ziege; chèvre; goat: קחה לי עֶגלה משלשת וְעֵז משלשת ואיל משולש (ברא' יח ט). ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלואים ואת כל הָעִזִּים הנקדות והטלואות (שם ל לה). זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך וְעִזֶּיךָ לא שכלו (שם לא לח; גם לב יה). ודי חלב עִזִּים ללחמך ללחם ביתך (משלי כז כז). — ב) שם כְּלָלִי לכל המין, הזכר והנקבה: מן הכבשים ומן הָעִזִּים תקה (שמות יב ה). ואם מן הצאן קרבנו מן הכבשים או מן הָעִזִּים לעלה זכר תמים יקריבנו (ויקר' א י). כל חלב שור וכשב וָעֵז לא תאכלו (שם ז כג). אך בכור שור או בכור כשב או

[1]) [כך בפונית: עז, מ"ר עזם (לידזב' 844); בארמ' עיזא, מ"ר עיזין; בסור' עֶזָא, סמ' עֶנֶז; באשור' אֶנְזֻ (דליטש 99); בערבי' עַנְזֻ a); במצר' הקדומה ענה, ומזה נראה שהשרש ענז.]

a) عنز

בכור עֵז לא תפדה (במדי' יח יז). ולו צאן שלשת
אלפים ואלף עִזִּים (ש"א כה ב). שערך כעדר הָעִזִּים
שגלשו מהר גלעד (שה"ש ד א).—גדי עזים, חשפי עזים,
כביר עזים, צפיר עזים, שה עזים, שעיר עזים, עי'
כל אחד בערכו.—עור הָעֵז: ועשית יריעת עִזִּים לאהל
על המשכן (שמות כו ז). — ושערות הָעִזִּים: ותכלת
וארגמן ותולעת שני ושש וְעִזִּים (שם כה ד). וכל הנשים
אשר נשא לבן אתנה בחכמה טוו את הָעִזִּים (שם לה
כו). וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עִזִּים וכל כלי
עץ תתחטאו (במדי' לא כ). — ובתו"מ: מפנין תרומה
טהורה וכו' והתורמוס היבש מפני שהוא מאכל **לעזים**
(שבת יח א). הלוקח בהמה מן העובד כוכבים ואינו
יודע אם ביכרה ואם לא ביכרה רבי ישמעאל אומר
עז בת שנתה ודאי לכהן (בכורי' ג א). אין שמין לא
את **העיזים** ולא את הרחילים ולא כל דבר שאינו
עושה ואוכל (תוספת' ב"מ ה ד). הגוזז **עזיו** פטור
מראשית הגז (שם חול' י ד). פעם אחת הלך ר' אליעזר
לסכנין ומצא **עז** רבוצה תחת התאינה וחלב שותת
ממנה ודבש יוצא מן התאנה ומתערבין זה בזה (מדר'
תהלים כו ע, הופמן). הרואה **עז** בחלום שנה מתברכת
לו (ר' יוסף, ברכי' נז.). בגד אין לי אלא בגד צמר
ופשתים מניין לרבות צמר גמלים וצמר ארנבים נוצה
של **עזים** והשיריין וכו' (שבת כז.). מעשה בחסיד
אחד שהיה גונח מלבו ושאלו לרופאים ואמרו אין
לו תקנה עד שינק חלב רותח משחרית לשחרית
והביאו לו **עז** וקשרו לו בכרעי המטה והיה יונק
ממנה משחרית לשחרית לימים נכנסו חביריו לבקרו
כיון שראו אותה **העז** קשורה בכרעי המטה חזרו
לאחוריהם ואמרו לסטים מזויין בביתו של זה ואנו
נכנסים אצלו (ב"ק פ.). ההולך לחלוב את **עזיו**
ולגזוז את רחליו (ב"מ סז.). מה **שעזי** חולבות מכור
לך (שם). שערך כעדר העזים מה **עז** זו בזויה כך
ישראל בזויין בשטים (מד"ר שה"ש, הסבי עיניך). כשנכנס
יעקב נכנס גן עדן עמו שנאמר וירח את ריח בגדיו
וגו' והרי לא לבש אלא בגדי **עזים** וכו' ואין
לך ריח רע בעולם מן השטף של **עזים** וכו' (תנחומ'
תולד' כב, בובר).—ואמר הפיטן: סליחה ימן לעמוסי
בקוראיו **עז** משתלח נדחף לאחוריו עונות נמחלים
לבני בחיריו (שמעון בר יצחק, איך אשא, סליחי' מוסף יוה"כ).
—*ובמשמ' הזכר, תיש: אי זהו כוי א"ר לעזר **עז**
שעלה על גבי צבי (ירוש' בכורי' ב ז). — *עֵז הגמל:

עז הגמל (קאמעל ציגע) משכנו באמעריקא והוא
דומה לעז ולגמל (ברוך לינדא, ראשית למודים א ו, יד).
ואם יאלצהו הרעב ירהיב עוז לטרוף גם חיות קטנות
כמו צעירי הצאן **ועז הגמל** (אברמוביץ, תוה"ט, העוף 55).

עֹז, עוֹז, עָז, סמ' עֹז, עָז, כנ' עֻזִּי, עוּזֵּנוּ, עֻזְּךָ, עֻזֶּהָ,
עֻזְּךָ, עֻזֵּךְ, עֻזְּכֶם, עֻזּוֹ, עֻזָּה, עֻזָּהּ, עֻזָּמוֹ,—א) כח, כח
גופני או רוחני, Kraft, Macht; pouvoir, puissance;
strength, might: נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת
בְעָזְּךָ אל נוה קדשך (שמות טו יג). ושברתי את גאון
עֻזְּכֶם ונתתי את שמיכם כברזל (ויקר' כו יט). תדרכי
נפשי **עֹז** (שפט' ה כא), יי' יחתו מריבו וכו' ויתן **עֹז**
למלכו וירם קרן משיחו (ש"א ב י). ודוד מכרכר בכל
עֹז לפני יי' (ש"ב ו יד). עורי עורי לבשי **עֹז** זרוע יי'
(ישעי' נא ט). נשבע יי' בימינו ובזרוע עֻזּוֹ אם אתן
את דגנך עוד מאכל לאויביך (שם סב ח). יי' בְּעָזְּךָ
ישמח מלך ובישועתך מה יגיל מאד (תהל' כא ב).
רומה יי' בְּעֻזֶּךָ נשירה ונזמרה גבורתך (שם יד). יי'
עֻזִּי ומגני בו בטח לבי ונעזרתי (שם כח ז). ואני
אשיר עֻזֶּךָ וארנן לבקר חסדך וכו' עֻזִּי אליך אזמרה
(שם נט יז-יח). ברב עֻזְּךָ יכחשו לך איביך (שם סו ג).
הן יתן בקולו קול עֹז (שם סח לד). אל ישראל הוא
נתן עֹז ותעצמות לעם (שם לו). אתה פוררת בְעָזְּךָ ים
שברת ראשי תנינים על המים (שם עד יג). אתה האל
עשה פלא הודעת בעמים עֻזֶּךָ גאלת בזרוע עמך (שם
עז יה-יו). יסע קדים בשמים וינהג בְּעֻזּוֹ תימן (שם עח
כו). הרנינו לאלהים עוּזֵּנוּ (שם פא ב). אשרי אדם עוֹז
לו בך (שם פד ו). פנה אלי וחנני תנה עֻזְּךָ לעבדך
והושיעה לבן אמתך (שם פו טז). אתה דכאת כחלל
רהב בזרוע עֻזְּךָ פזרת אויביך (שם פט יא). מי יודע
עֹז אפך וכיראתך[1] עברתך (שם צ יא). מטה עֻזְּךָ
ישלח יי' מציון רדה בקרב איביך (שם קי ב). ביום
קראתי ותענני תרהבני בנפשי עֹז (שם קלח ג). יי' עֹז
ישועתי סכותה לראשי ביום נשק (שם קמ ח). גבר
חכם בַּעוֹז ואיש דעת מאמץ כח (משלי כד ה). חגרה
בְעוֹז מתניה ותאמץ זרועתיה (שם לא יז). עמו עֹז
ותושיה לו שוגג ומשגה (איוב יב טז). מה עזרת ללא
כח הושע זרוע לא עֹז (שם כו ב). וגשם מטרות עֻזּוֹ
(שם לז ו). בצוארו ילין עֹז ולפניו תדוץ דאבה (שם
מא יד).—עֹז פנים: מי כהחכם ומי יודע פשר דבר

[1]) צ"ל: ומי רֹאֶה כֹּחַ.

הכמת אדם תאיר פניו ועז פניו ישנא (קהל' ח א). —ב) קצת במשמ' מגן ומחסה: ומגדל עז היה בתוך העיר וינסו שמה כל האנשים והנשים וכל בעלי העיר ויסגרו בעדם (שפט' ט נא). ביום ההוא יושר השיר הזה בארץ יהודה עיר עז לנו ישועה ישית חומות וחל (ישע' כו א). ואכבד בעיני יי' ואלהי היה עזי (שם מט ה). יי' עזי ומעזי ומנוסי ביום צרה (ירמ' יו יט). כי תעלה בבל השמים וכי תבצר מרום עזה מאתי יבאו שודדים לה נאם יי' (שם נא נג). אלהים לנו מחסה ועז עזרה בצרות נמצא מאד (תהל' מו ב). על אלהים ישעי וכבודי צור עזי מחסי באלהים (שם סב ח). ואתה מחסי עז (שם עא ז). ביראת יי' מבטח עז ולבניו יהיה מחסה (משלי יד כו). הון עשיר קרית עזו וכחומה נשגבה במשכיתו (שם יח יא). אח נפשע מקרית עז (שם יט). עיר גבורים עלה חכם ויורד עז[1] מבטחה (שם כא כב).—ועי' עזי.—ג) כמו פאר והדר: אך ביי' לי אמר צדקות ועז עדיו יבוא ויבשו כל הנחרים בו (ישע' מה כד). עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש (שם נב א). נדו לו כל סביביו וכל ידעי שמו אמרו איכה נשבר מטה עז מקל תפארה (ירמ' מח יז). ותתש (הגפן) בחמה לארץ השלכה ורוח הקדים הוביש פריה התפרקו ויבשו מטה עזה אש אכלתהו (יחזק' יט יב). הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם מחמד עיניכם ומחמל נפשכם (שם כד כא). ונפלו סמכי מצרים וירד גאון עזה (שם ל ו). עמך בחרב יהרג ומצבות עזך לארץ תרד (שם כו יא). צר וסביב הארץ והורד ממך עזך ונבזו ארמנותיך (עמו' ג יא). ועמד ורעה בעז יי' בגאון שם יי' אלהיו (מיכ' ה ג). כסה שמים הודו וכו' ונגה כאור תהיה קרנים עמדו לו ושם חביון עזה (חבק' ג ג-ד). מפי עוללים ויונקים יסדת עז למען צורריך להשבית אויב ומתנקם (תהל' ח ג). הבו ליי' בני אלים הבו ליי' כבוד ועז הבו ליי' כבוד שמו (שם כט א). כי עז לאלהים (שם סב יב). כן בקדש חזיתיך לראות עזך וכבודך (שם סג ג). תנו עז לאלהים על ישראל גאותו ועזו בשחקים (שם סח לה). ויתן לשבי עזו ותפארתו ביד צר (שם עח סא). כי תפארת עזמו[2] אתה וברצונך תרום קרננו (שם פט יח). יי' מלך גאות לבש לבש יי' עז התאזר אף תכון תבל

[1]) אולי עז החלק הגבוה במגדל המחסה.

[2]) אולי עזנו.

בל תמוט (שם צג א). הוד והדר לפניו עז ותפארת במקדשו (שם צו ו). ועז מלך משפט אהב (שם צט ד). דרשו יי' ועזו בקשו פניו תמיד (שם קה ד). הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו (שם קנ א). עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון (משלי לא כה). הוד והדר לפניו עז וחדוה במקומו (דהי"א יו כז). ומהללים ליי' יום ביום הלוים והכהנים בכלי עז ליי' (דהי"ב ל כא [1]).— ואמר בן סירא: וילבישהו כליל תפארת ויפארהו בכבוד ו ע ו ז (ב"ס גני' מה ח). — ובתפלה: אדון ע ז נ ו צור משגבנו מגן ישענו משגב בעדנו וכו' מאורות נתן סביבות ע ז ו פנות צבאיו קדושים רוממי שדי (המאיר לארץ, תפל' שחרי).—ובתלמו': ומנין שהתפלין ע ו ז הם לישראל דכתיב וכו' (ברכ' ו.). ר' יוחנן בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך יי' אלהינו שתציץ בבשתינו ותביט ברעתנו ותתלבש ברחמיך ותתכסה ב ע ו ז ך ותתעטף בחסידותך (שם טז:).—ואמר הפיטן: ע ו ז אבנט התאזר (הכהן הגדול) במוח ארוג בד ולא כלאים (ר' יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות עבודה, מעשי ידי גאוני קדמוני 3, 7). שר יבין נלחמו בו כוכבי לילה ע ו ז וגאונו אשה הפילה (ר' ינאי, גנזי שכטר ג, דודסון 28). ימס לבבי מ ע ו ז כאבי (היכל יי', סבת איכה, ספרד'). והיה (משה) כמגדל ע ו ז לדליו ואביוניו (רה"ג, לבני, JQR. NS. 1. 240). — ואמר המשורר: ב ע ו ז מלכו כלם בטעמו הפיל: ולשאול השפילם כריקים ופחזים (דונש, דעה לבי חכמה). ויצחק אשר תצחק אדמה בלכתו בה ותעז ותתגאה ב ע ז י בגאותי (רשב"ג, ידידי שעו מני). יום בצר נכבדת ואלי נחמדת ולך ע ז יסדת מפי עוללים (ר"י הלוי, יום ליבשה). האל התולה על בלמה תבל וכאשכול תולה אותה בלי חבל והיא כרקב תבלה ו ע ז ו לא יבל (רמב"ע, האל התולה, דוקס 82). ו ע ז התלי לעזור ולכשיל דמות תנין זנבו תבוסתו ו ה ע ז מראשתיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר). ומנהו יהיו יגון וחדוה ו ע ז מצח ושפלות ענוה (ר"י זכריה, בתי הנפש, דודסון 166). עלמות מחטבות לתופף שירי סגן ע ו ז ך כי צמח איומה התבשרי נצות הודיות במשכנות הצרי (גנזי שכטר ג, דודסון 71). ולא הוא לבדו ספף ונמלט המון ע ו ז ולא רע מעט מעט בא על המונו ומשפחתו (שם 201). אדוננו משה השר האדיר בישראל ע ו ז הישי[בה]

[1]) בקצת המשלים קשה להכריע לאיזו מג' המשמ' התכון בעל המאמר.

וכו' (קטע כ"י גני', REJ. LXVI 66). ובבכי אמרר כל ימותי וגם אספוד בהגה הי וקינים לבן יקיר וילד שעשועים ועוז מורים ותפארת מבינים (ר' שמואל בן עלי, קובץ אגרי, חרכ"ץ ג 75). הן כל גבורה אין כגבורת גבר כובש בעוז יצרו שליט ברוח (רמח"ל, ליסרים תהלה). עוז עמך מגן גוי מרעיתך הדרת תהלתנו מלכותך יכין בורא שמים עד עולמי עד סלה (הוא, שם ג).

עַז, עָז, ת"ז, נק' עַזָּה, מ"ר עַזִּים, עַזּוֹת, סמי' עַזֵּי,—חזק, בעל עֹז בגוף או ברוח, stark, mächtig, hart; fort, puissant, violent; strong, mighty, fierce: והשבתי גאון עַזִּים ונחלו מקדשיהם (יחזק' ז כד). המבליג שד על עָז ושד על מבצר יבוא (עמו' ה ט). יגורו עלי עַזִּים לא פשעי ולא חטאתי יי' (תהל' נט ד).—בדברים מפשטים, כעס: ארור אפם כי עָז ועברתם כי קשתה (ברא' מט ז). מתן בסתר יכפה אף ושחד בחק חמה עַזָּה (משלי כא יד).—ואהבה: כי עַזָּה כמות אהבה קשה כשאול קנאה (שה"ש ח ו).—ורוח: ויולך יי' את הים ברוח קדים עַזָּה כל הלילה (שמות יד כא).—ומים עַזִּים, רבים סוערים: כה אמר יי' הנותן בים דרך ובמים עַזִּים נתיבה (ישע' מג טז). והים בקעת לפניהם ויעברו בתוך הים ביבשה ואת רדפיהם השלכת במצולת כמו אבן במים עַזִּים (נחמ' ט יא).—וחזק וקשה בכח גופני: אפס כי עַז העם הישב בארץ והערים בצרות גדלת מאד (במד' יג כח). מהאכל יצא מאכל ומֵעַז יצא מתוק (שפט' יד יד). מה מתוק מדבש ומה עַז מארי (שם יח). יצילני מאיבי עָז משנאי כי אמצו ממני (ש"ב כב יח). וסכרתי את מצרים ביד אדנים קשה ומלך עַז ימשל בהם (ישע' יט ד). על כן יכבדוך עם עָז קרית גוים עריצים ייראוך (שם כה ג). הנמלים עם לא עָז ויכינו בקיץ לחמם (משלי ל כה). — וגבול עַז, מבצר וקשה לכבשו: ויירש (ישראל) את ארצו (של סיחון) עד יבק עד בני עמון כי עַז גבול בני עמון (במד' כא כד).—ובתו"מ: הוי עז כנמר וקל כנשר וכו' (יהודה בן תימא, אבו' ה כ). עזאזל שיהא עז וקשה (יומ' סז:). תנא משמיה דר' מאיר מפני מה נתנה תורה לישראל מפני שהן עזין וכו' והיינו דאמר ר"ש בן לקיש שלשה עזין הן ישראל באומות וכו' (ביצ' כה:). אתה מוצא מי שהוא עז אינו תופס מדת הדין אבל הקב"ה וכו' (ילק' תהל' תתכג).—ואמר המשורר: אם לעגו עזים ועליזים לך הנה מאד מפחדך סמרו (רשב"ג, בימי יקותיאל). והם (הצפרים יונקי הדבש) עזים לערך טבע רפיונם ורכות טבעם (שטיינהארט, תולד' החיים, מערכת העוף עו, קכו).—מראה עַז, חזק: מראות נגעים שנים שהן ארבע בהרת עזה כשלג וכו' (נגעי' א א).—ומים ויין: אין משערין במים מפני שהמים עזין ומעברין אותו (תוספת' נדה ד יא). יין קפריסין למה היא באה שבה שורין את הצפורין מפני שהיא עזה (ירוש' יומ' ד ה). תני ר' יהודה בר חביבא אין עושין מי מלח עזין מאי מלח עזין רבה ורב יוסף בר אבא דאמרי תרווייהו כל שהביצה צפה בהן (שבת קח:).—ולשון: מפני מה נאמרה פרשת רוצחים בלשון עזה דכתיב וכו' (רב חמא בר חנינא, מכו' יא.).—ובספה"א: אבל חי"ת ועי"ן אותיות הגרון המה וכו' אבל האחת עזה מרעותה כי היא פנימה ממנה והוא עי"ן (מנחם, מחברת 6). ובתשובות עזות השבתי על זאת והואל נא לחזות חכם כל היצורים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, שער השיר 7). לפי שהעופרת מחליק את החרס ואינו מניחו לבלוע אבל הירוקים מעורב צריף שקורין אלו"ם בתוך העופרת והוא עז ומהלהל את החרס ובולע (רש"י, כתוב' קז:).—עַז פנים, שאינו יודע חמלה ורחמים: גוי עַז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחן (דבר' כח נ). ובאחרית מלכותם כהתם הפשעים יעמד מלך עַז פנים ומבין חידות וכו' ונפלאות ישחית והצליח ועשה והשחית עצומים ועם קדשים (דני' ח כג-כד). עַז נפש, עי' נפש.—ובתלמו': עז פנים לגיהנם ובשת פנים לגן עדן (יהודה בן תימא, אבו' ה כ). ציין אית דבעי מימר על הגודפנים אית דבעי מימר על עזי פנים (ירוש' יומ' ז ה). חמשת אלפים עבדים היו לו לפשחור בן אמר הכהן וכו' הן הן עזי פנים שבכהונה (ריב"ל, שם, יבמו' ח ג). רבי בתר צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו מעזי פנים ומעזות פנים (ברכ' טז:). האמתנין והגפתנין והזחתנין והזדונין ועזי פנים ובעלי זרועות עליהם הכתוב אומר וכו' (ד"א ג).—ובספה"א: ומי שהוא עז פנים תראה אותו ברוב העניינים מסקר העינים לא יחרד לבושת (כ"י א"ח, הקו' מדו' הנפש לרשב"ג יד). ואיך לא יתבייש זה העז פנים לבקש מן הבורא שיקדים טובות גדולות על מה שקדם לו אצלו ויכבד החוב עליו (הוא, חו"ה, הבטחון ו). ואמר ר' יהודא לכלתו האנוש הנ"ל את עזי פנים חוצפה פנים היכן ראית מעש'

כזאת שאשה מגרשת את בעלה (בער אברים, סו״ת קיג). עז פנים לגיהנם דלא שייך בעז פנים לעשות רצון אביך שבשמים ואם ראית עז פנים בידוע לך שהוא רשע וסופו לירש גיהנם (רבה״ו, יין לבנון, פי׳ אבו׳, מפתח ה, קיז.).—עַזּוֹת, דברים עַזִּים, קשים: תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עַזּוֹת (משלי יח כג).—ואמר המשורר: בדבר רך תדבר אל שלשה ואם ענו לך עזות וקשה אלי מלך בך ישלוט ואל איש אשר חלה חלי כבד ואשה (ר״ש הנגיד, ב״מ ב נו, הרכבי). ענה עזות הסכל (פרעה) בסכלו מי יי׳ אשר אשמע בקולו (ר״י נג׳ארה, מי כמוכה, עולת חדש ח).—ואמר המקונן: למה ברחוק תעמוד בדברם עזות נמת הנשמה אושיב פרזות (איכה אספתו, קיי). נביאיך תעו תרמית שוא חזות ואדרוש לסלוח ופצתי אי לזאת פתיתים וכנגדי השיבו עזות (איכה תפארתי, שם).

***עַזָּא**, עַזָּה, — שם מלאך שמרד באלהים בתחלת הבריאה ונפל ארצה וחטא עם בנות האדם: אמרה לפניו (אשתו של משה) רבש״ע מאצל שכינתך ממרום ירדו שני מלאכים עזה ועזאל והמדו בנות ארצות והשחיתו דרכם על הארץ וכו׳ אבל בן עמרם מיום שנגלית אליו בסנה לא בא לאשתו (מד״ר דבר׳ יא). ומה עזא ועזאל שגופן אש כשירדו לארץ חטאו אנו לא כש״כ (פסיק׳ רבתי לד). את תכשל בעיניך שאין מכשול אלא בעינים שכן אתה מוצא עזה ועזאל לא נכשלו אלא בעיניהם (כלה רבת׳ ג).—ובסהמ״א: והיה שט (המלך שלמה) בכל יום אצל עזא ועזאל על כסא שהיה עומד על נשר (ר״ן בר״י אלחנן, עה״מ, הקדמ׳, ה:). מעשה בשלמה המלך ע״ה אשר היה שט בכל יום לרקיע לשמוע סודות מפי עזא (שם, תיקוני התשובות, הקדמ׳, יד:). ויש מהן בצורת שעירים ומאלה היו כת עזא ועזאל ושניהם לבדם צורת אדם ממש וכשנפלו מן השמים שהוא חלק אחד מן האויר שזכרנו נתלבשו בכח זה האויר (שם, קרית ארבע עז, פה:). וצריך אתה לדעת כי עזא ועזאל הם המלאכים שקטרגו על אדם (שם קט, קז:.). הלך ופרח בבישופיו להרי חושך והגיע לאותם שלשלאות של ברזל שהם על רגלי עזא ועזאל (שם קי, קז::).

***עֻזָּא**, עוזא, שם מלאך,—א) כמו עַזָּא: עזאזל שמכפר על מעשה עוזא ועזאל (יומי סז:).—ב) שר של מצרים: בשעה שיצאו ישראל ממצרים עמד עוזא שר של מצרים לפני הקב״ה ואמר לפניו רבש״ע אומה זו שאתה מוציא ממצרים יש לי דין עמהם (מדר׳ ויושע, ד״ח ד). כיון שראה הקב״ה שהיה רוצה עוזא להחזיר את ישראל למצרים אמר לעוזא ספני מה אתה רוצה להחזיר את בני לשעבודך (שם).

עֲזָאזֵל[1]),—שם בריה כמו השטן וכדומ׳, שֹׁכן במדבר: ומאת עדת בני ישראל יקח (אהרן) שני שעירי עזים לחטאת וכו׳ ולקח את שני השעירים והעמיד אתם לפני יי׳ פתח אהל מועד ונתן אהרן על שני השעירים גרלות גורל אחד ליי׳ וגורל אחד לַעֲזָאזֵל והקריב אהרן את השעיר אשר עלה עליו הגורל ליי׳ ועשהו חטאת והשעיר אשר עלה עליו הגורל לַעֲזָאזֵל יעמד חי לפני יי׳ לכפר עליו לשלח אתו לַעֲזָאזֵל המדברה (ויקר׳ יו ה-י).—ובסהמ״א: וענין העזאזל לעד כי ידוע שכמו נפש גלגל מאדים שהוא מלאך סמאל שרו של עשו (ר״י מפיסק, מכמי קנא׳ 50). ויען נאטיניפו ויאמר אינינו (האלהים) בחור ואינינו זקן אמנם אמצעי הוא בשנים ויש לו קרני עזאזל (עמנואל בן יעקב, תרגי תולדות אלכסנדר, REJ. 1881, oct. 268). אין רצונו של הקב״ה לשמוע קטרוג על ישראל והוא אוהב משפט הוא נותן עצה בשעיר המשתלח לעזאזל הוא מלה מורכבת מעזה ועזאל ומחלק אותם כדי שיגיע מיתוק לאחד שלא יקטרג (ר״ן בר״י אלחנן. עה״מ, קרית ארבע קיב, קח:.).—ובהשאלה, שלח אותו לַעֲזָאזֵל: כלי זיני עלי חרב חנית קשת נחושה וקרני ברזל על עם עברתי אצום לנתוש ולנתוץ לשלח אותו לעזאזל (אבן בחן, ויכליה כח:). ואמרתי לו לך לעזאזל המדברה (חות יאיר, סו״ת עג). והערל שלא הבין דבורו רקק בפניו ושלח אותו בחרון אפו לעזאזל (מגדלי מו״ס, מסעות בנימין השלישי, הפרדס ג,

---

1) לא נתברר מקור השם ומהות הדבר שהיה מכֻון בהשם הזה [רז״ל (יומי סז:) פרשו מקום עז וקשה, קשה שבהרים; וכן רסע״ג (אבל רלב״ע) וכן רש״י. ותנא דבי ר׳ ישמעאל (יומי שם) חברהו עם שם המלאך עזאל, וכן במדרש המאֻחר המובא בערך עזאל ואצל המקֻבלים. ורד״ק בשרשיו פרש, וז״ל: מלה מורכבת מן עֵז ואזל. ונקרא ההר כן לפי שהעז היה הולך לשם, ע״כ. וכן מלמד התלמידים (קסד:). וכעין זה רֹב החדשים סֹברים שהוא כמו עזלזל, כפל מן עזל[a]), שפרושו בערב׳ הסיר והרחיק, עי׳ אזל הערה, ויהיה פרוש השם **עזאזל** הרחקה גמורה לחלוטין.]

---

a) عزل

58).—ואמר המשורר: פקיד אב משמאלו לאות ומימינו סגן קרואיו פליאות שם ועזאזל לראות סוד יי׳ ליראיו (ראב״ע, אזכירה סדר עבודה). כאלו תארך כשעיר עזאזל ואיך נמלטת מארץ גזרה (ר״י חריזי, תחכמוני ו).—ובמשמ׳ מִדבר: והיית כעזונית עזאזל ודמית קאת מדבר וכוסו (רשב״ג, בחר והחלי).

*עֲזָאֵל,— שם מלאך, חברו של עֲזָא, תלוי בחלל האויר והוא מסית לעבירה: עזואל שמכפר על מעשה עווא ועזאל (יומא סז:). ממרום ירדו עווא ועזאל וחמדו בנות ארצות והשחיתו דרכם על הארץ עד שתלית אותם בין הארץ לרקיע וכו׳ (מד״ר דבר׳ יא). עזאל לא חזר בתשובה ועדיין הוא עומד בקילקילו להסית בני אדם לדבר עבירה (מדר׳ אכביר, מובא בהערוך ערך עזא). כיון שעמדו דור המבול ועבדו ע״ז היה הקב״ה מתעצב מיד עמדו שני המלאכי׳ שמחזאי ועזאל ואמרו לפניו רבש״ע הלא אמרנו לפניך כשבראת עולמך מה אנוש כי תזכרנו וכו׳ (שמחזאי ועזאל, ביהמ״ד ילינק ד).—ובספהמ״א: כדי שיראה בנפילתו תמיד ויצטער בכפליים ועזאל הוא כי לו עיניים תלוי ועומד בעפעפי עיניו מדה כנגד מדה שהלך אחרי עיניו (ר״ן בר״י אלמכן, עה״מ, קרית ארבע, קט, קז:). ועי׳ עֲזָא, עֻזָּא.

א.עזב[1], ממנו עָזַב, עָזוּב, עֲזוּבָה, עִזָּבוֹן, *עֲזִיבָה.

א.עָזַב, פ״ע, עָזַב, עָזְבִי, עָזְבוּ, עָזַבְנוּ, עָזְבָה, עָזַבְתְּ, עֲזַבְתַּנִי, עֲזַבְתֶּם, עֲזַבְתִּי, עֲזַבְתִּיהָ, עֲזַבְתִּים, עֲזָבוֹ, עָזְבוּ, עֲזָבוּנִי, עֲזָבוּךָ, עֲזַבְתֶּם, עֲזַבְתֶּן, עֲזָבְנוּ, עֲזָבְנֻהוּ, עֹזֵב, עֹזְבִי, עֹזְבִים, עֹזְבֵי, עֹזְבָיו, עֹזְבֶיהָ, עֹזֶבֶת, עָזוּב, עֲזוּבָה, עֲזוּבַת, עֲזֻבוֹת, עָזוֹב, עֲזֹב, עָזְבֵךְ, עָזְבְכֶם, עָזְבָה, עָזְבָם, עֲזֹב, עָזְבָה, עִזְבוּ, עִזְבוּהָ, אֶעֱזֹב, אֶעֶזְבָה, אֶעֶזְבֵךְ, אֶעֶזְבְךָ, אֶעֶזְבֵם, תַּעֲזֹב, תַּעַזְבֵנִי, תַּעַזְבֵנוּ, תַּעַזְבֵנוּ, תַּעַזְבֶם, תַּעַזְבֶנּוּ,־בֵה, תַּעַזְבִי, יַעֲזֹב־זוֹב,־זָב, יַעַזְבֵנִי, יַעַזְבֵנוּ, יַעַזְבֶךָּ יַעַזְבֶנּוּ,־בֶנָּה, תֵּעָזֵב, נֶעֱזָב, נֶעֱזָבָה, תֵּעָזְבוּ, תַּעַזְבוּ, תַּעַזְבוּהוּ, יַעַזְבוּ, יַעַזְבוּ, יַעַזְבֻנִי, יַעַזְבֶךָּ, יַעַזְבוּהוּ.— א) עזב דבר, בגד וכדומ׳ אצל פלוני, במקום פלוני, הניחו מידו ונתן לו שישאר ביד פלוני או במקום פלוני, lassen; laisser; to leave: ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי ויעזב בגדו בידה וינס ויצא החוצה ויהי כראותה כי עָזַב בגדו בידה וינס החוצה ותקרא לאנשי ביתה (ברא׳ לט יב-יד). וַיַּעֲזֹב בגדו אצלי (שם יח). וכל בית יוסף ואחיו ובית אביו (הלכו לקבור את יעקב) רק טפם וצאנם ובקרם עָזְבוּ בארץ גשן (שם נ ח). ואשר לא שם לבו אל דבר יי וַיַּעֲזֹב את עבדיו ואת מקנהו בשדה (שמות ט כא). וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט לעני ולגר תַּעֲזֹב אתם (ויקר׳ יט י). וגם של תשלו לה מן הצבתים וַעֲזַבְתֶּם ולקטה (רות ב טז). וַיַּעַזְבוּ שם עצביהם וישאם דוד ואנשיו (ש״ב ה כא). ויצא המלך וכל ביתו ברגליו וַיַּעֲזֹב המלך את עשר נשים פלגשים לשמר הבית (שם יה טז). ויקומו וינוסו בנשף וַיַּעַזְבוּ את אהליהם ואת סוסיהם ואת חמריהם המחנה (מ״ב ז ז). וכאסף ביצים עֲזֻבוֹת כל הארץ אני אספתי (ישע׳ י יד). כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל ובער יאבדו וְעָזְבוּ לאחרים חילם (תהל׳ מט יא). כי תַעֲזֹב לעפר ביציה (איוב לט יד).—ואמר בן סירא: הלא לאחר תעזב חילך ויגיעך ליודי גורל (ב״ס גני׳ יד יה). ודבר מפשט, כבוד וכדומ׳: ומה תעשו ליום פקדה ולשואה ממרחק תבוא על מי תנוסו לעזרה ואנה תַעַזְבוּ כבודכם (ישע׳ י ג).—ב) עָזַב את פלוני, התרחק ממנו, פרש ממנו, לא היה אתו כמו קדם, verlassen; abandonner; to forsake: על כן יַעֲזָב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד (ברא׳ ב כד). לא יוכל הנער לַעֲזֹב את אביו ועזב את אביו ומת (שם מד כב). ותאמר רות (אל חמותה) אל תפגעי בי לְעָזְבֵךְ לשוב מאחריך כי אל אשר תלכי אלך ובאשר תליני אלין (רות א יו). וַתַּעַזְבִי אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשם (שם ב יא).—ובהשאלה, עָזַב את אלהים וכדומ׳, לא עָבַד אותו יותר, לא הלך בדרכיו, לא שמר תורתו: עד השמדך ועד אבדך מהר מפני רע מעלליך אשר עֲזַבְתָּנִי (דבר׳ כח כ). וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו וַעֲזָבַנִי והפר את בריתי (שם לא יו). חלילה לנו מֵעֲזֹב את יי׳ לעבד אלהים אחרים (יהוש׳ כד יו). כי תַעַזְבוּ את יי׳ ועבדתם אלהי נכר ושב והרע לכם (שם כ). וַיַּעַזְבוּ את יי׳ אלהי אבותם המוציא אתכם מארץ מצרים וילכו אחרי אלהים אחרים (שפט׳ ב יב). חטאנו לך וכי עָזַבְנוּ את אלהינו

1) [באשור׳ אֵזֵב, עזב; אֶשֵׁב, עזר, הציל (דליטש 34-35); וכן בארמ׳ המקראית שיזב. בערב׳ עָזַב a), הלך לו, התרחק, בכושי מַעְסַב, אשה עזובה, אלמנה.]

a) عزب

ונעבד את הבעלים (שם י י). ואתם עזבתם אותי ותעבדו אלהים אחרים (שם יג). על אשר עזבו את יי׳ אלהיהם (מ״א ט ט). יען אשר עזבוני וישתחוו לעשתרת אלהי צידונין (שם יא לג). הוי גוי חטא וכו׳ עזבו את יי׳ נאצו את קדוש ישראל נזרו אחור (ישעי׳ א ד). ועזבי יי׳ יכלו (שם כח). ואתם עזבי יי׳ השכחים את הר קדשי (שם סה יא). ודברתי משפטי אותם על כל רעתם אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים (ירמי׳ א יו). הלא זאת תעשה לך עזבך את יי׳ אלהיך (שם ב יז). מקוה ישראל יי׳ כל עזביך יבשו (שם יז יג). איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו (יחזק׳ כ ח). יד אלהינו על כל מבקשיו לטובה ועזו ואפו על כל עזביו (עזר׳ ח כב). אם תדרשנו ימצא לך ואם תעזבנו יזניחך לעד (דהי״א כח ט). — ואשה את בעלה: להצילך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה העזבת אלוף נעוריה (משלי ב טז-יז). — ואדם את חברו: עזבו פתאים[1] וחיו ואשרו בדרך בינה (שם ט ו). — ודבר מפשט, תורה, ברית, וכדומ׳, במשמ׳ זו: על אשר עזבו את ברית יי׳ אלהי אבותם (דבר׳ כט כד). לא עכרתי את ישראל כי אם אתה ובית אביך בעזבכם את מצות יי׳ (מ״א יח יח). קנא קנאתי ליי׳ אלהי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל (שם יט י). ויעזבו את כל מצות יי׳ אלהיהם (מ״ב יז טז). על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה (ירמי׳ ט יב). על אשר עזבו את ברית יי׳ אלהיהם (שם כב ט). אם יעזבו בניו תורתי ובמשפטי לא ילכון (תהל׳ פט לא). זלעפה אחזתני מרשעים עזבי תורתך (שם קיט נג). כי לקח טוב נתתי לך תורתי אל תעזבו (משלי ד ב). קנה חכמה וכו׳ אל תעזבה ותשמרך (שם ה-ו). ויראת שדי יעזוב (איוב ו יד). — ג) הניחו לבדו, בלי עזרה: והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשבתיך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך (בראש׳ כח טו). ויאמר (משה לחותנו) אל נא תעזב אתנו כי על כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים (במד׳ י לא). השמר לך פן תעזב את הלוי (דבר׳ יב יט). והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו כי אין לו חלק ונחלה עמך (שם יד כז). כי יי׳ אלהיך הוא ההלך עמך לא ירפך ולא יעזבך (שם לא ו). כאשר הייתי עם משה אהיה עמך לא ארפך ולא אעזבך (יהוש׳ א ה). ותשמעו בקולי לכל אשר צויתי אתכם לא עזבתם את אחיכם זה ימים רבים עד היום הזה (שם כב ג-ג). נער מצרי אנכי עבד לאיש עמלקי ויעזבני אדוני כי חליתי היום שלשה (ש״א ל יג). ושכנתי בתוך בני ישראל ולא אעזב את עמי ישראל (מ״א ו יג). יהי יי׳ אלהינו עמנו כאשר היה עם אבתינו אל יעזבנו ואל יטשנו (שם ח נז). כי גם אילת בשדה ילדה ועזוב כי לא היה דשא (ירמי׳ יד ה). עזבה יתמיך אני אחיה (שם מט יא). ובניכם ובנותיכם אשר עזבתם בחרב יפלו (יחזק׳ כד כא). הוי רעי האליל עזבי הצאן (זכרי׳ יא יז). ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דרשיך יי׳ (תהל׳ ט יא). עליך יעזב חלכה יתום אתה היית עוזר (שם י יד). אל תטשני ואל תעזבני אלהי ישעי כי אבי ואמי עזבוני ויי׳ יאספני (שם כז ט-י). כי יי׳ אהב משפט ולא יעזב את חסידיו לעולם (שם לז כח). צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו יי׳ לא יעזבנו בידו (שם לב-לג). כי לא יטש יי׳ עמו ונחלתו לא יעזב (שם צד יד). — ובשנאה: וחרה אפי ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם (דבר׳ לא יז). ותאמר ציון עזבני יי׳ (ישעי׳ מט יד). ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך (שם נד ז). מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם כי כלם מנאפים עצרת בגדים (ירמי׳ ט א). אלי אלי למה עזבתני (תהל׳ כב ב). אלהים עזבו רדפו ותפשוהו כי אין מציל (שם עא יא). למה לנצח תשכחנו תעזבנו לארך ימים (איכ׳ ה כ). כי עבדים אנחנו ובעבדתנו לא עזבנו אלהינו (עזר׳ ט ט). וכנוח להם ישובו לעשות רע לפניך ותעזבם ביד איביהם (נחמ׳ ט כח). כה אמר יי׳ אתם עזבתם אתי ואף אני עזבתי אתכם ביד שישק (דהי״ב יב ה). כי עזבו אתי במחליים רבים (שם כד כה). וכן במליצי שרי בבל וכו׳ עזבו האלהים לנסותו (שם לב לא). — ד) עזב עיר, ארץ וכדומ׳, יצא ממנה: ויעזבו את הערים וינסו (ש״א לא ז). מיום עזבה[1] את הארץ ועד עתה (מ״ב ח ו). עזבות ערי ערער לעדרים תהיינה (ישעי׳ יז ב). כעזובת החרש

1) [כמו את הפתאים. ואפשר לפרש כמו רש״י ורלב״ג שפתאים הוא נושא, וצריך להשלים: את דרך הפתיות, ועוד, שפתאים הוא שם מפשט, מ״ר מן פתי (שם א כב), כמו את הפתיות, וכן פרשו התרגומים העתיקים. ושלשת הפרושים נמצאים במיחס לראב״ע.]

1) [הא רפה לפי המסורה במקום עזבה, עי׳ ריב״ג בשרשיו ורד״ק.]

והאמיר אשר עָזְבוּ מפני בני ישראל (שם ט). כל העיר עֲזוּבָה ואין יושב בהן איש (ירמ' ד כט). בשנו מאד כי עָזַבְנוּ ארץ כי השליכו משכנותינו (שם ט יח). עָזַב כּכפיר סכו (שם כה לח). עִזְבוּ ערים ושכנו בסלע יושבי מואב (שם מח כח). רפאנו את בבל ולא נרפתה עִזְבוּהָ ונלך איש אל ארצו (שם נא ט). כי עזה עֲזוּבָה תהיה ואשקלון לשממה (צפני' ב ד). ולא נַעֲזֹב את בית אלהינו (נחמ' י מ). — ה) עָזַב את פלוני, לא לקחו אתו: למה זה עֲזַבְתֶּן את האיש קראן לו ויאכל לחם (שמות ב כ). — ונתן לו ללכת: ויאמר אליהו אל אלישע שב נא פה וכו' ויאמר אלישע חי יי' וחי נפשך אם אֶעֶזְבֶךָּ וירדו בית אל (מ"ב ב ב). — והניחו לנפשו, זז ממנו: וַיַּעֲזֹב את הבקר וירץ אחרי אליהו ויאמר אשקה נא לאבי ולאמי ואלכה אחריך (מ"א יט כ). ותאמר אם הנער (לאלישע) חי יי' וחי נפשך אם אֶעֶזְבֶךָּ ויקם וילך אחריה (מ"ב ד ל). — ודבר מפשט, נתן לו שלא יהיה יותר אצלו: אם תמתיק בפיו רעה יכחידנה תחת לשונו יחמל עליה ולא יַעַזְבֶנָּה וימנענה בתוך חכו (איוב כ יב-יג). — ולא לקח דבר: הֲיַעֲזֹב מצור שדי שלג לבנון (ירמ' יח יד). — עָזַב חוב, לא דרש, לא תבע: וגם אני אחי ונערי נשים בהם כסף נַעַזְבָה נא את המשא הזה (נחמ' ה י). — עָזַב דבר ביד פלוני, לא עסק בדבר זה, לא שם לבו לו, נתן לפלוני לעסק בו: וַיַּעֲזֹב כל אשר לו ביד יוסף ולא ידע אתו מאומה (בראש' לט ו). — ו) עָזַב עצה וכדומ', דחה, לא עשה כמו שיעצו: וַיַּעֲזֹב (רחבעם) את עצת הזקנים אשר יעצהו (מ"א יב ח). — ותוכחת: וְעֹזֵב תוכחת מתעה (משלי י יז). — ז) עָזַב דבר, פרש מהדבר שלא לעשותו, עָזַב חסד וכדומ' מעִם פלוני: ברוך יי' אלהי אדני אברהם אשר לא עָזַב חסדו ואמתו מעם אדני (בראש' כד כז). משמרים הבלי שוא חסדם יַעֲזֹבוּ ואני בקול תודה אזבחה לך (יונה ב ט-י). ברוך הוא ליי' אשר לא עָזַב חסדו את החיים ואת המתים (רות ב כ). — וַעֲזֹב חמה, לא כעס יותר: הרף מאף וַעֲזֹב חמה (תהל' לז ח). — עָזַב פשעיו, נדר לא לפשע: מכסה פשעיו לא יצליח ומודה וְעֹזֵב ירחם (משלי כח יג). — תזנותיה: ואת תזנותיה ממצרים לא עָזָבָה (יחזק' כג ח). — עָזַב פניו, יגונו, חדל מזה: אם אמרי אשכחה שיחי אֶעֶזְבָה פני ואבליגה (איוב ט כז). — עָזַב ארח, לא הלך יותר בדרך שהלך עד כה, ובהשאלה, במנהגיו ומעשיו: יַעֲזֹב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישב אל יי' וירחמהו (ישע' נה ז). הַעֹזְבִים ארחות ישר ללכת בדרכי חשך (משלי ב יג). מוסר רע לְעֹזֵב ארח (שם טו י). — ח) עָזַב לפלוני, נתן לו יכלת, רשות לעשות דבר: מה היהודים האמללים עשים הֲיַעַזְבוּ להם היזבחו היכלו ביום היחיו את האבנים מערמות העפר (נחמ' ג לד). — והניחו כמו שהוא, כך וכך: וַיַּעַזְבוּ את העיר פתוחה (יהוש' ח יז). וגם אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם מן הגוים אשר עָזַב יהושע וימת (שפט' ב כא). ועשו אותך בשנאה ולקחו כל יגיעך וַעֲזָבוּךְ ערם ועריה (יחזק' כג כט). כי רצץ עָזַב[1] דלים בית גזל ולא יבנהו (איוב כ יט). — ודבר לא בע"ח, הכח וכדומ', עֲזָבוֹ כחו, נפסק, לא היה לו יותר כח: לבי סחרחר עֲזָבַנִי כחי ואור עיני גם הם אין אתי (תהל' לח יא). — לבו עֲזָבָהוּ, במשמ' דעתו, לא היה בו יותר דעת: עצמו (הרעות) משערות ראשי ולבי עֲזָבָנִי (שם מ יג). — וחסד ואמת, חדל ממנו: חסד ואמת אל יַעַזְבֻךָ קשרם על גרגרותיך (משלי ג ג). — ועשר: קרא דגר ולא ילד עשה עשר ולא במשפט בחצי ימיו יַעַזְבֶנּוּ ובאחריתו יהיה נבל (ירמ' יז יא). — ובתו"מ: וכתוב במגילת חסידים אם תעזבני יום יומים אעזבך (ספרי דבר' מח). אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם אדם נושא אשה על אשתו הראשונה זוכר מעשה הראשונה אתה עזבתני ושכחתני (ריש לקיש, ברכ' לב:). עזובה זו מרים ולמה נקרא שמה עזובה שהכל עזבוה מתחילתה (סוט' יב.). מומי עזובה דא (רבי יוסי בר"א בר"ש, ב"מ פה.). אמר (יעקב) לפניו רבון העולם כשם שהיתה בדעתו של לבן לעשות עמי רעה ולא עזבתו אף מחשבות של עשו אחי שמחשב עלי להורגני הפר דעתו (מד"ר בראש' עה). עשיתם לפני קטיגור ואמרתם מה אנוש כי תזכרנו ולא עזבתם אותי עד ששרפתי מכם כתות באש (פסיק' רבת', מתן תורה). א"ל הקב"ה לירמיה ירמיה ובי אני עזבתים תהילה (שם, ותאמר ציון) — ובסהמ"א: עזבתי אשתי מעוברת ואי[ני] יודע אם הולידה זכר או נקבה (גנזי שכטר א, גינזבורג 239). [אמר רבן יוחנן] בן זכאי חמ[שה בתי דינין יש] בג[הינם] וכולן ראה אותן ישעיה בן אמוץ וכו' וראה בני אדם שהן אוחזין מים וממלאין ומשליכין לתוך הבאר והבאר אינה מתמלאת ובני אדם אינן עוזבין

[1] כך הנקוד המסור, אך אולי עֹזֵב?

(שם 196). ומה היא התשובה הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד (רמב"ם, תשוב׳ ב ב). כל המתודה בדברים ולא גבר בלבו לעזוב הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו (שם ג). ואם עזבתם את ה׳ ושגיתם במאכל ובמשתה וזנות ודומה להם מביא עליכם כל הקללות האלו (שם ט ח). על אשר עשה עם [א]נשי ביתו [כר]כת בני עמון כי עזבה עגונ[ה] אלמנה [חיה זה] ארבע שנים (ד"ה יהודי מצרים וח"י ב, מן 130). כי אם אבוא אצלכם מעצמי אני הנה לא יעזבנו האל מכל טוב וכו׳ (שם 307). וזה האיש כל ימי היותו בארץ השקה והזריע והצליחה ועשתה פרי וזמים רבים עזב הארץ ולא בא אליה וכו׳ פן יפגעני הארי וימיתני ועל כן עזבתיה היום כמה זמן (משלי סנדבאר, מה.).—ואמר הפיטן: סם חיים לבהם מתכבדים עוזביהם עוזבים וחובקיהם מכבדים פלפולם בשלש עשרה מתלמדים צורפיהם מושיבים בין נגידים (אלוף, יוצ׳ ב שבוע׳). ואם נחבא ונסתר מלפני שמו הרע בפי עטי עזבו כמו עכבר אשר נכנס בתוך חור ועזב חוץ בפי חתול זנבו (ר"י חריזי, תחכמוני כ).—ובמשמ׳ נתן והרשה: ויגשו בני יעקב לשבור את דלתי שערי העיר ולא עזבום יושבי העיר כי היו משליכים עליהם אבנים (ספר הישר, פרש׳ וישלח, לג:). [שהיה] משתכר בפונדיון אחד ביום חצ[יו אוכל וחציו] נותן לשומר בית המדרש שהיה עוזבו לשמוע דברי תורה מפי שמעיה ואבטליון (גנזי שכטר א, גינזבורג 195).—ואמר המשורר: הלא המתהולל ברית קדש חלל עזב לו ויקלל אנשים צדיקים (רלב"ע, כדוד הסיר אוני, כהנא א, 25).

—נפעי, נֶעֱזַב, נֶעֱזָב, נֶעֱזָבָה, נֶעֱזָבוֹת, תֵּעָזֵב, יֵעָזְבוּ,— שעזבו אותו, נעזבה ארץ מיושביה, שיצאו ממנה יושביה: והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתתיה בהשמה (ויקר׳ כו מג). כי בטרם ידע הנער מאס ברע ובחור בטוב תעזב האדמה אשר אתה קץ מפני שני מלכיה (ישעי׳ ז טז). ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה (שם סב יב). כה אמר אדני יי׳ להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות ולחרבות השממות ולערים הנעזבות אשר היו לבז (יחזק׳ לו ד).—ובמשמ׳ שאין איש בא שם: כי עיר בצורה בדד נוה משלח ונעזב כמדבר (ישעי׳ כז י).—נעזב דבר לפלוני, נתן לו לעשות בו כרצונו: יעזבו יחדו לעיט הרים ולבהמת הארץ וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף (שם יח ו).—אדם נֶעֱזָב, שנשאר בלי עזרה: נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (תהל׳ לז כה).— ונעזב דבר, במשמ׳ אין אדם נותן דעתו לו: טרף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ ויעתק צור ממקומו (איוב יח ד). מדוע נעזב בית אלהים (נחמי׳ יג יא).— ובמדר׳: אע"פ שזרעו ובניו הם מבקשים לחם לא ראיתי שאותו צדיק נעזב מיראתו של הקב"ה (מד"ר ויקר׳ לה).—ובתפלה: שתראה בעני עמך ישראל וכו׳ ומקדשך אשר היה משלח ונעזב במדבר (רסע"ג, תפלי השחר, סדר רב עמרם השלם א, סז).—ואמר הפיטן: תוחלת ישראל חסד לא נעזב תקותם נצח אמון לא אכזב (תוחלת, סליחי׳ ב עי"ח).

—פעי, עִזֵּב, עִזְּבָה,— עִזְּבָה עיר, כמו נעזבה, שיצאו יושביה ממנה: איך לא עֻזְּבָה עיר תהלה קרית משושי (ירמי׳ מט כה).— ואמר המקונן: הטה אלהי אזנך לאומרים עזב ושכח ונטש ולעד שומם ושמע אנקתנו וקנא קנאתנו (הטה אלהי, קינ׳).

—הפעי, *העזיב, יַעֲזִיב,—עשה שיעזב, התיר, בטל את הנשואים: גט זה לא יתיר לא יעזיב לא ישלח וכו׳ אינו מועיל אינו מתיר אינו מעזיב אינו משלח (גיט׳ לג:).

—פעי, *עֻזַּב,— עשה שיהיה עזוב: דבר אחר עזבני ה׳ עיזבני ביצד וכו׳ (פסיק׳ רבת׳, והאמר ליון).

—התפ׳, *הִתְעַזֵּב,—כמו נפע׳: שכל זמן שהאשה מקבלת עוברין היא מתעברת ומתעזבת[1] (נסס כי מחיר, מד"ר ברא׳ מה). שהיו יושבות אצלם והיו רואים שורות שורות של בנים יורדות משערם לתוך קדקד והיו משתקצות ומתעזבות[2] בפניהם (פסיק׳ רבת׳, והאמר ליון).

ב. עזב, ממנו ב. עָזַב, *עֲזִיבָה.

ב. עָזַב, עָזֹב, עֲזֹב, תַּעֲזֹב[3]: כי תראה חמר שנאך רבץ תחת משאו וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו (שמות כג ה).—ובמהם"א: צריך לעזוב המשא מן החמור זה מצד זה ובעל החמור באמצע (כ"א הקבלי, ג"ע, דין האבדה, קסה:).

---

1) [אולי צ"ל: ומתועבת, עי׳ הגהת תיאוד׳.]

2) [אולי צ"ל: ומתועבות.]

3) [המחבר לא כתב את הערך הזה במלואו, וקשה להכריע אם פרש פעל זה עזר וסיע, כמו מנחם ורש"י, או טען את המשא, כמו ריב"ג; ועי׳ גם מכילי׳ לפסוק זה וראב"ע.]

ג.עזב[1], ממנו ג.עָזַב, *עֲזִיבָה, *מַעֲזִיבָה.

ג.עָזַב, פ"י, יַעֲזֹבוּ, - במלאכת הבנין, אולי חִזֵּק, תִּקֵּן: ועל ידו החזיק (כבנין חומת ירושלים) חנניה בן הרקחים וַיַּעַזְבוּ[2] ירושלם עד החומה הרחבה (נחמ' ג ח).—ובסהמ"א: שר השרים ונגיד הנגידים **ועוזב** לבית ישראל הנגיד הגדול נר הגולה וכו' (ד"ה יהודי מצרים וח"י ב, מן 252). — א.עזב וג.עזב יחד, ואמר המשורר: אהמה לאפריון עפרים נטשו אותו ועל אהל צבאים **עזבו** אחר אשר תוכו בנער רצפו אהב וקירותיו בחשק **עזבו** (רמב"ע, התרשים ז סב-סג).

עִזָּבוֹן[3], ש"ז, מ"ר כני עִזְבוֹנַיִךְ, — א) סחורה Ware; marchandise; wares: תרשיש סחרתך מרב כל הון בכסף ברזל בדיל ועופרת נתנו עִזְבוֹנָיִךְ יון תובל ומשך המה רכליך בנפש אדם וכלי נחשת נתנו מערבך מבית תוגרמה סוסים ופרשים ופרדים נתנו עִזְבוֹנָיִךְ בני דדן רכליך איים רבים סחרת ידך קרנות שן וכו' וראמת וכדכד נתנו בְּעִזְבוֹנָיִךְ וכו' ודן ויון מאוזל בְּעִזְבוֹנַיִךְ נתנו וכו' וזהב נתנו עִזְבוֹנָיִךְ וכו' הונך וְעִזְבוֹנַיִךְ מערבך מלחיך וחבליך וכו' יפלו בלב ימים ביום מפלתך (יחזק' כז יב-כז). בצאת עִזְבוֹנַיִךְ מימים השבעת עמים רבים ברב הוניך ומערביך העשרת מלכי ארץ (שם לג).—ואמר הפיטן: לא תחמוד סתר רעך הונו **ועזבוניו** אף מכל מאכל אשר אסר לך (רסע"ג, אזהרי, קובץ מעשה ידי גאוני קדמ' ב, 52).— ב) *מה שנשאר מאדם במותו לבניו, ירושה וכדומ' Vermächtnis; legs; bequest: ונמצא העד השני של גט עד אחד ואין סומכין עליו להוציא את ירושתה מחזקת ירושת האיש ולפיכך ראוי להיות הקרקעות ההם עם כל **עזבון** האשה בחזקת יורשי הבעל (קטע כ"י גני, JQR. XVI, 1904. 654). כגון שהיה **עזבון** מורישם קרקע שוה ת"נ דינרים (ערוך ערך ופר). ואנו ב"ד חקרנו אחר **עזבון** פלו' בעלה הנפטר (ר"י ברצלוני, ספ' השטרות 37). ויש לך שטר אחד שכותבין בית דין על האפטרופוס בסך **עזבון** הנפטר ומניחים אותו אצל נאמן (שם 91). התם בשלא הניח האב **עזבון** כלל במה להשלים התנאי אבל היכא שנותר **עזבון** וכו' למה לא יפרע **מעזבונו** וכו' (שם 129). מה שהודה בפנינו ראובן שיש עליו מממון **עזבון** יעקב כך וכך (טוחו"מ מלוה ולוה סח). עשיר אחד שצוה לפני מותו וכו' על א' מבניו שאם ידרוש ברבים בבית הכנסת שיתן לו סך מה **מעזבונו** יותר על חלקו (שבות יעקב, שו"ת ב קמו). הנה נכתב שם לירד לנחלה ולהלוק **עזבוני** (פתחי תשובה על שו"ע חו"מ, כתל' רפח).—ומ"ר עִזְבוֹנוֹת: ונעתקו הספרים ההם לידי הטובים רכי הלב הסכלים אשר אין אצלם מאזנים ידעו בהם האמת מן השקר והסתירום ונמצאו **בעזבונותם** ונחשב בהם שהם אמת (כ"ס ח"מ, מו"כ ח, סב). ושם בלבו ר' נתן בנו לצאת בשביל **עזבונותיו** שלא יאבדו ופייסנוהו למנות שליח ולא יטריח הוא על עצמו (ד"ה יהודי מצרים וח"י ב, מן 24).

*__עִזָּה__, עיזה, ש"נ, הנקבה של התיש: וצבי שעלה על גבי **עיזה** (רי לעזר, ירוש' בכור' ב ז).

עָזוּב, ש"ז,—פנוי, שאין לו אשה, רַוָּק, Junggeselle; garçon, célibataire; bachelor, ובפרט בהדבור עָצוּר וְעָזוּב: כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור וְעָזוּב ואמר אי אלהימו (דבר' לב לו-לז). והכרתי לירבעם משתין בקיר ועצור וְעָזוּב בישראל (מ"א יד י). והכרתי לאחאב משתין בקיר ועצור וְעָזוּב בישראל (מ"ב ט ח). כי ראה יי' את עני ישראל מרה מאד ואפס עצור ואפס עָזוּב ואין עזר לישראל (שם יד כו). — ובסהמ"א: ואז פשעו כל עבדי יהודה אשר כבשו אבותינו ויתנו כתף סוררת ואפס **עצור ועזוב** (יוסיפון רעז). — וְעָזוּר וְעָזוּב: יברך צורנו שלא נתיתם דורינו ולא הואפס **עזור ועזוב**[1]) והביט בהכשר דלים ונבוים (רס"י, חסו',

---

[1]) [אולי כמו בסבאית: עדב, תקן. בערבי' מעזב a), אבן של בנין. ועוד אולי צריך לחברו עם ב.עצב, פעל ועשה.]

[2]) [כך פרש ריב"ג: ענין החזוק והבנין, וכן רד"ק. ורש"י: מלאוה עפר עד החומה הרחבה כדי להחזיקה, ע"כ. וראב"ע: מלשון חכמים מעזיבה ויש אומרים כי כן עזוב תעזוב עמו. ע"כ.]

[3]) [פרש ריב"ג, וז"ל: נאמר במסחרים הנמכרים הנעזבים אצל קוניהם בארצות אשר יובילו אליהם, ע"כ. ורש"י פרש ממון, מן ג.עזב, וז"ל: וממונו של אדם הוא הוזקו המעמידו על רגליו, ע"כ. אמנם גורון זה הנהו דרש, אבל עם הפרוש **ממון** יש להשוות שבאשור' אזוב, אזב, תשלום כסף של עזיבה, עי' דליטש (Handw. 35).]

a) معزب

[1]) [לפי פרושו של רש"י (דבר' לב לו): מחוזק, מן ג.עזב.]

קנול' קונטי, ז:).--ואמר הפיטן: עזוב ולא עוזר ואין בי עוזרתי (אלהי, יול' סבת א אחה"פ).

א. **עֲזוּבָה**, ס"נ, אשה שעֲזָבָהּ בעלה: לא יאמר לך עוד עֲזוּבָה ולארצך לא יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי בה ולארצך בעולה (ישע' סב ד).—ומ"ר *עֲזוּבוֹת, ואמר המשורר: ותבנה מהרוסיה בצורות ותקים מנתוציה תלולות ותבעל מבנותיה **עזובות** אשר היו לצודיהן בעולות (רסב"ג, תהלת אל).—וס"ת: כי כאשה עֲזוּבָה ועצובת רוח קראך יי' ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך (ישע' נד ו).—ואמר המשורר: ותהי לבזה באשה **עזובה** ביד צריה עלובה (כאב"ע, אוי כי לבי).

ב. **עֲזוּבָה**, ס"נ, מעמד דבר עָזוּב, שאין שם אדם, שאין אדם מצוא בו וכדומ', Verlassenheit; abandon; desertion: עד אשר אם שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם והאדמה תשאה שממה ורחק יי' את האדם ורבה הָעֲזוּבָה בקרב הארץ (ישע' ו יא-יב).

עֱזוּז, ס"ז, כנ' עֱזוּזוֹ,—כמו עֹז: וישפך עליו חמה אפו וֶעֱזוּז מלחמה (ישע' מב כה). הדר כבוד הודך ודברי נפלאתיך אשיחה וֶעֱזוּז נוראותיך יאמרו וגדלותך אספרנה (תהל' קמה ה-ו). לא נכחד מבניהם לדור אחרון מספרים תהלות יי' וֶעֱזוּזוֹ ונפלאתיו אשר עשה (שם עח ד).—ואמר בן סירא: ויחרו בו זרים ויקנאו בו במדבר אנשי דתן ואבירם ועדת קרח **בעזוז** אפם (ב"ס גני' מה יח).—ואמר הפיטן: כי קהלך עסה בכל צרה ודריסה גם בך לא חסה **ובעזוז** הדליל עמוסה בתוך אבן מעמסה (זכור את, יול' שבת זכור). מוליך לימין משה זרוע עזו בוקע מים להראות **עזוזו** נער פרעה בחמת רוגזו וגאל בשמחה גנת אגוזו (ר' יוסף אלברדאני, גנזי שכטר ג, דודקון 95). **עזוזך** וחלו פחדו וגם חולחלו צירים אחזום וחלו (שם 126). **בעזוז** נפש אותם ענה או לך מנו לילות עמל לבב כבד להם מנה (ר' יוסף בן סהל, איכה יועם, דוקעס 102). — ומ"ר *עֱזוּזוֹת: ותן כבוד למצרים והקל פעמיך ואל תרדף **עזוזות** בחוצות עברה בם השכינה לבקש דם ברית על המזוזות (ר"י הלוי, כאה עריס, הרכבי ג).

עִזּוּז, סות"ז, — א) בעל עֹז וכח: מי זה מלך הכבוד יי' עזוז וגבור יי' גבור מלחמה (תהל' כד ח).—ובתלמו': האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעזוז והיראוי החזק והאמיץ והודאי והנכבד (ברכ' לג:).—ובסהמ"א: חדל לכם ממנו כי יהודי הוא ואיש נורא מאד **ועזוז** יפרוץ בכם וישחיתכם (יוסיפון ג, פרנקפ').—ואמר המליץ: אתה עזוז והכל בך יעז אתה גדול והכל גדולתך יביע (ר' בחיי, יי' שפתי תפתח, בסוף חו"ה). —ב) שם הקבוץ, הגבורים, ראשי המלחמה: המוציא רכב וסוס חיל וְעִזּוּז יחדו (ישע' מג יז).—מ"ר *עִזּוּזִים: ורץ גלגל והוא הולך לאטו ונצח בעצליו את זריזיו ולו יצא למלחמת זמנו בחרב נכנעו לו כל **עזוזיו** (ר"י הלוי, כאס אסף, הרכבי א).—ג) ס"ת, מ"ר נק' עִזּוּזוֹת: תחבולות נמרצות **ועזוזות** צנורות וכלים חלולים דקים מן הדקים (אגרות חכמה, מודע לבינה א, הקדמי עז). —ד) וכמו עֱזוּז: אהבת **עזוזו**[1]) ותקף חבה ברית נעורים זכור וחסד תאוה (אהבת עזוז, סליח' ה עי"ת). **עזוזו**[1]) הדריך בנעלים יופי פעמי נעלים ערף קמי בשעלים אחזו לבו שעלים (אפיק רכן, יול' ב פסח).

*__עִזּוּק__,—סה"פ מן עָזַק: וכן אם עזקו ובדק בשעת **עזוק** מלמטה ומלמעלה לא עשה כלום (רמב"ם, טומאת מת י יב). — ובמשמ' גדר וסיג, ואמר המליץ: צרימו צמתו **עזוקיו**[2]) צרחו להפר חוקיו צרר כל משפט יקו צו לצו קו (אדיר, מעמוני האמבורג א יג, המגיד עז, 345).

*__עַזּוּת__, ס"נ,—העזה, חֻצפה, Frechheit; insolence; impudence: עשרה קבים **עזות**[3]) ירדו לעולם תשעה נטלה מישן (קדוש' מט:). דור שבן דוד בא **העזות** תרבה והיוקר יעות והגפן יתן פריו והיין ביוקר (רב, נחמיה, סנה' לז.).—גלוי ראש **עזות** תקיפא הוא (כלה רבתי ב). א"ל הקיסר (לר' יהודה בן בבא) כמה עזי פנים אתם שעל פתח מיתה אתם עומדים ועדיין **עזות** אתכם (מדרש אלה אזכרה, ביהמ"ד ילינק ב).—ואמר הפיטן: תורה נתתי בסיני אותה עזבתם **בעזות** ההיתה כזאת הלא מידכם לא עלי (מי האב, קיני, ספרדי). לחם כזבים כל ימותם לחמו לבם בפת **עזות** ואון יסעדו (יעקב בן אלעזר, לא אתמהה על רלאים, שער השיר 164).—וימנעו רביבים משום דמאנת הכלם שהיה בך **עזות** (רש"י, תעני' ז:). וכן תראה עיני הרשעים אנשי **העזות** הזומיות ואינן נחות (ר"י א"ת, תקו' מדו' הנפ' לרסב"ג, יד).

---

[1]) [בדפו' מנֻקד: עִזּוּז, ואפשר שצריך לנקד: עֱזוּז.]

[2]) [ואפשר שהוא בינ' פעול מן עָזַק.]

[3]) [ממזרות (רש"י), שהממזרים עזי פנים הם, עי' מסכ' כלה ב.]

וכאשר יתהלל החכם בחכמתו והגבור בגבורתו יתהללו קצתם בשקריהם ובמרמותם וקצתם בשגעונותם וקצתם ברכילותם וקצתם בעזותם ופריצותם (ר״י זבארה, שעשועי׳ יג, דודסון 142). העזות היא מדה גרועה ברוב פעולותיה והיא הפוך ממדת הבושת (ארחות צדיקים, שער העזות). וה״ה דלא אצטרך למתני דרך הרעה שבעזות דאנא ידענא שהעזות לרעה היא דרך רעה ועזות רעה שייכא בכל הדברים וכדפי׳ שהעזות היא השקידה שהאדם שוקד על ענינו ואינו שב ממנו (רנה״ו, פי׳ אבות ה, קיז.).—עזות אף, ואמר ב״ס: לא נחלק לאנוש זדון ועזות אף לילוד אשה (ב״ס גני׳ י יח).—עזות פנים: יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתצילני היום מעזי פנים ומעזות פנים בדברי תורה (רבי, שבת ל:). כל אדם שיש לו עזות פנים סוף נכשל בעבירה (רב המנונא, תעני׳ ז:). כל אדם שיש לו עזות פנים מותר לקרותו רשע (רבה בר רב הונא, שם). ארבע מאות עבדים ואמרי לי ארבעת אלפי עבדים היו לו לפשחור בן אימר וכולם נטמעו בכהונה גדולה וכל כהן שיש בו עזות פנים אינו אלא מהם (רבי יהודה אמר שמואל, קדוש׳ ע:). שנו רבותינו ארבעה נקראו רשעים הפושט ידו לחבירו להכותו וכו׳ והלוה ואינו משלם וכו׳ ומי שיש בו עזות פנים ואינו מתבייש לפני מי שגדול ממנו וכו׳ ומי שהוא בעל מחלוקת (מד״ר במד׳ יח).—ובסהמ״א: בעבירות שבין אדם למקום אינו צריך לפרסם עצמו ועזות פנים היא לו אם גילם (רמב״ם, תשוב׳ ב ה). וכן אסור לישראלי לשמש מטתו ביום שעזות פנים היא לו (רמב״ם, אסורי ביאה כא י). יבאו בעזות פנים כאילו רוח קדים שהיא עזה שתחתה פניהם או השקתה (רד״ק, השרשי, גמא). מי שהוא עזות פנים לא יתבייש לפני איש אך עומד בעזות (ארחות צדיקים, שער העזות).—*עזות מצח: אם ראית כהן בעזות מצח אל תהרהר אחריו (ר׳ אליעזר, קדוש׳ ע:). ויש מהמדות שהם רעות לגמרי ולא נמצאו בהם קצוות משובחות ולא אמצעיות משובחות כמו עזות המצח והקנאה והניאוף וכו׳ (רש״ע פלקירא, ראשית חכמה 15).—ובתפלה: ועל חטא שחטאנו לפניך בעזות מצח (על חטא, מעריב יוה״כ). ועי׳ מצח.—עזות תאר: הטוי דין לכפר בזהורן בולד נפסלים מרצה מחילים ומטהר עזות תוארן (מקבי אמוז סלסלה, מחז׳ איטל׳ ב, עט:)

עזז[1], ממנו עז, עז, *עזא, *עזא, *עזא, עזאזל, *עזאל, עזוז, עזוז, *עזות, עזז, עזז, עזי, *עזיאל, *עזיז, *העזה, מועז.

עזז, עזוז, עוזה, יעז, יעוז, תעז, תעז, תעז,—פ״ע, היה עז, חזק, stark, mächtig sein; être fort, puissant; to be strong, mighty: ויתן יי׳ בידו (של עתניאל בן קנז) את כושן רשעתים מלך ארם ותעז ידו על כושן רשעתים (שפט׳ ג י). ותעז יד מדין על ישראל (שם ו ב). קומה יי׳ אל יעז אנוש ישפטו גוים על פניך (תהל׳ ט כ). הנה הגבר לא ישים אלהים מעוזו ויבטח ברב עשרו יעז בהותו (שם נב ט). צוה אלהיך עזך עוזה אלהים זו פעלת לנו (שם סח כט). לך זרוע עם גבורה תעז ידך תרום ימינך (שם פט יד). באמצו שחקים ממעל בעזוז עינות תהום (משלי ח כח). החכמה תעז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר (קהל׳ ז יט). ונשא ההמון ירום לבבו והפיל רבאות ולא יעוז (דני׳ יא יב).—ואמר הפיטן: תרום ידך תעוז ימינך בליל התקדש חג פסח (אומץ גבורותיך, מחז׳ איטל׳ א, קנ.).—ואמר המשורר: ויצחק אשר תצחק אדמה בלכתו בה ותעז ותתגאה בעזי בגאותי (רסב״ג, ידידי שעו). אשרי אדם יעוז בצורו עד עולם לא ימעד אשורו (רמב״ע, אשרי אדם, דוקס 86). אעוז בדודיו ואנעם ממגדיו וטל פיהו יכבה יקוד חשקי וצמאתי (ר״י אבן גיאת, מבין עפאים, שער השיר 125).

—הפעי׳, העז, העזה,—העז פנים, היה עז פנים, התחצף והחזיקה: frech sein; être insolent; to be impudent: בו ונשקה לו העזה[2] פניה ותאמר לו זבחי שלמים עלי (משלי ז יג-יד).—והעז בפניו: העז איש רשע בפניו וישר הוא יכין דרכיו (שם כא כט).—וכמו מן עוז, העיז מצח, ואמר בן סירא: עם בעל אף אל תעיז מצח ואל תרכב עמו בדרך (ב״ס גני׳ ח יו).—וכן בתו״מ, העיז פנים: א״ל בן עזאי (לר״ע) עד כאן העזת פניך ברבך (ברכי׳ סב.). אשה שאמרה לבעלה גירשתני נאמנת חזקה אין אשה מעיזה

---

1) [כמו יעז. בכנעני׳ עז (לידלבר׳ 338), ובן בארמ׳, ובערב׳ עז a); ובאשור׳ אזיז, קצף (דליטש 35); בכוש׳ עזז, היה חזק; ובסבא׳ עזת, עז.]

2) [בקלות הזי״ן והיתה ראויה להדגש (רד״ק בשרשיו).]

---

a) عز

פניה בפני בעלה (רב המנונא, יבמ' קטו.). חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו (כתוב' יח.). ילדות היתה בי והעזתי פני בנתן הבבלי (רבי, ב"ב קלא.). רשע הוא והעיז פניך בו (רבי יוחנן, זבח' קב.). שמתחלה נאמר לו לא תלך כיון שהעיז פנים להלוך הלך שכן כתוב ויחר אף אלהים כי הולך הוא (מד"ר במד' כ). למה אינך שותה מן המים המרים העזת פניך (פסיק' רבתי, ויסי בעת ספרסה). — והעיז סתם, באותה המשמ': חלק שמעיז בו עשיר לזה תאוה ולזה תאוה שניהם שוין לקבר הכל הבל (מד"ר קהלת, הבל הבלים). — ובספהמ"א: ויתגר מלחמה בחצים ובקשתות וברמחים מול היהודים ויעיזו היהודים על המקדונים ויכו בהם היהודים אשר מחוץ לחומה (יוסיפון תעו). ובתוך הסעודה אירע מקרה בלתי טהור שנתקוטט ראובן עם בנו והעיז בנו עמו ונתמלא ראובן אף וחימה (פרי הארץ, שו"ת יו"ד יג, יח:). — *הֵעֵז הצבע, נעשה עַז: והנה הנגע עמד בעיניו שאם העז וכהה כהה והעז כאילו לא כהה (ספרא תזריע נגעים פרשה ב פרק ב). — ובספהמ"א: נשתנו מראיהן בין שהעזו או שכהו יראה בתחילה ביצד עכו"ם שהיתה בו בהרת בקרום ביצה וכו' (רמב"ם, טומאת צרעת ו ד). — *ועל דרך השלמים, הֵעֱזִיז, ואמר הפיטן: וחט הרוט בברזל צויין לעזריאל ועיז למעוזיזים אל גורל ליי' וכו' (Elbog., Stud. 179).

— התפ', *הִתְעַזֵּז, נִתְעַזֵּז, — כמו הפע': אל יתעוזזון במלכותן ואל יתעוזזון בשלותן ישפטו גוים על פניך (מדר' תהל' ט). — ואמר הפיטן: בעזוז עינות תהום וכו' נתעוזזו מיטי ממימי תהום (בעזוז, יוצ' א סבועי).

— נפע', *נֶעֱזַז, — נעשה עז, ואמר הפיטן: בעזוז עינות תהום נעזוזה מעיני מעינות תהום (שם). בטרם נעזוז עזים עזה הייתי על תהום (שם). טירת מצוקי נעזוזים תואר איתני תרוזים טכס זרועי מפוזים קרות בתינו ארוזים (אהוביק, יוצר שבת חוהמ"ס).

— פעו', *עָזוּז, בינ' מְעֻזָּז, — חָזָק: הכם הגדול מעוזז ומיקר ומהדר את היודע אמתת הנפש הנבנית והנשכלית שבאדם (תרגום קדוס של או"ד לרסע"ג, ליון הרא, 79).

עִזּוּז, ש"ז, — גבור, גבור מלחמה, מנצח: אשירה ליי' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים עִזּוּז[1] וזמרת יה ויהי לי לישועה (שמות יה א-ג). — ואמר הפיטן: אפיק רנן ושירים לנושאי על נשרים אשורר כעזוז שרים שיר השירים (אפיק רכן, יוצ' ב פסח).

עֲזִיאֵל, עוזיאל, — שם מלאך: מלאכים עוזיאל ממונה עליהם (מסכ' אצילות). ועשרה מלאכים שנבראו תחלה הם ממונים על עשר מחנות אלו אשר אלה שמותם וכו' עוזיאל על המלאכים חשמל על החשמלים וכו' (ר"ן בר"י אלהכן, עה"מ, עולם היצירה א, קעה.). מלאכים ושרם עוזיאל בני האלקים ושרם הפניאל וכו' (רמה"ל, פתחי חכמה).

***עֲזִיבָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן א. עָזַב: בר נגרי שנייה היא בלקט ובשכחה ובפיאה שהן בעזיבה (ר' אבהו, ירוש' פאה ה ד). יש לך עזיבה אחרת כזו מה זו לעניים ולא לעשירים אף מה שנ' במקום אחר לעניים ולא לעשירים (שם ו א). מעשר עני ניתן בזכייה ואילו (לקט שכחה ופאה) בעזיבה (שם נדר' ג א). ארבעה דברים אמר ירמיה מאיסה וגעילה עזיבה ושכיחה (ר' יהושע בר אבין, שם, איכ', למה לנצח תשכחנו). אני משיב אתכם על עזיבה ושכיחה שתבעו אותי (פסיק' רבתי לא). — ובספהמ"א: ואמר (החכם) העושר והגדולה היא עזיבת החמדה (כ"י א"ה, מבחר הפנינ' לרסב"ג 19). בקש מה שאתה צריך לו ועזוב מה שאין אתה צריך לו כי בעזיבת מה שאין אתה צריך לו תשיג מה שאתה צריך לו (שם 63). ואם יאמר כי הזימון ההוא צריך למי שיזדמן ועזיבת הזימון צריך למי שלא הזדמן כבר הודה בסבות אמצעיות ושבהם עמידת המתאחרות (הות, הכוזרי ה כ). שער בעזיבת העולם וזכרון משלי תנואותיו (ידעיה הבדרשי, הפרדס א, אולה"ס ג). כל מבקש שלמות צריך שיעזוב עזיבה גמורה כל בעל מדה רעה או בעל אמונה פחותה (כ"י בכ' אכטולי, מלמד התלמידים, יג:). — ב) שה"פ מן ב. עָזַב: ואמר וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו וענין העזיבה צריך לעזוב המשא מן החמור זה מצד זה ובעל החמור מצד זה (ר"א הקרלי, ג"ע, דין האבדה, קסה:). — ג) שה"פ מן ג. עָזַב: ואין עזיבה אלא פרנסה היך מה דאת אמר ולא ראיתי צדיק נעזב (ר' חיסי, מד"ר ברא' סט).

***עִזִּיז**, ש"ז, נקי' מ"ר עִזִּיזוֹת, — כמו עַז: עמדו בנסיונם וקבלו דין בעליזות ולא נסוג אחור לב ועינים גלוזות ראויים לקבע תפלות עזיזות (אמוני שלומי ישראל, סליח' כ קיון). ואחרי זאת הבין לחוות לעשות עזיזות קשות ועזות (יוהנן, בל אלישענ, כיבולר ב, 113).

---

1) עי' הערה לערך זִמְרָת, המו"ס בפרוש מלה זו.

°**עָזָם**¹), ש"ת, מ"ר עֲזָמִים,—עָז, אמיץ: דרש ר' ישמעאל וחבריו שבעה רקיעי' כדעת פלוסופי **עזומי**²) הוברי' שמי' החוזים בכוכבים ומודיעים תולדות לבנה לחדשים (כ"י הדקי, לה"כ קנ).

°**עֲזָמָה**, ש"נ, עז, אמץ, Entschluss; résolution; resoluteness: והרמת הרוח ושפעת **העזמה** בעת בטלה כזו אינן מביאות רוב תועלת (מאמר לאחד בהמליץ תרס"ח ז אייר).

עָזְנִיָּה³), ש"נ,—שם עוף דורס: ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו שקץ הם את הנשר ואת הפרס ואת העזניה (ויקר' יא יג). והפרס והעזניה והראה (דבר' יד יב-יג).—ובספה"א: והיית **כעזנית** עואזל ודמית קאת מדבר וכוסו (רסב"ג, בחר מהחלי). השליח השלישי הוא **העזני"ה** מלך העופות הדורסים (כ' קלונימוס, בעלי חיים ב ז). אדוני שליח עופות הדורסי' אני ויאמר לו ומי שלחך פה אמר מלכנו ומי הוא מלככם ויאמר **עזני"ה** נפלא' מאד (שם ג י). אמר המלך תאר לי צורת **העזני"ה** מדותיה והנהגותיה ויאמר כן אעשה אדוני המלך (שם). ומהעופות אלעוקבן שהיא **עזניה** (לידס לדרך א כט). **עזניה** היא עוזה וחזקה לדרוס ושמה אבישטרו"ץ ואוכלת ברזל וזכוכית וגם לזה נקרא **עזניה** (כ"י קארו, תולדי יצחק, שם).

°**עֲזָפִיאֵל**,—שם מלאך: ולצד צפון ב' (מלאכים) אחרים ושמם **עזפיאל** קטטריהאל וכל אחד ממונה על י"ב אלף ממונים אחרים⁴) (רמ"ק, פרדס רמונים כז ג).

°**עֹזְפָן**, ש"ז,—עז פנים: אגשטון **עזפן** (מלון למח דוד, נכריות, ג.). גאה גא גאים גאיונים **עזפן** (שם עבריות, יג:). זיד וזד **עזפן** (שם כה.). **עזפן** תואר למי שאין לו בושה (שם נכריות, קסב:).

---

¹) [בערב' עַזַם a).]

²) [מן החרוז עם השמות הבאים מוכח שצ"ל: פלוסופים עזומים.]

³) [עי' עזז. הקדמונים שלנו גזרוהו מן עזז, ואמר ראב"ע (ויקר' יא יד) וז"ל: ועזניה מן עוז והנו"ן נוסף והוא הנקרא עקאב, ע"כ. ורד"ק (בשרשיו) אמר, וז"ל: כי על רוב עזה נקראת כן, ע"כ. וכן חזקוני (ויקר' שם): העזניה אורפריש ועל שם עזותה ועקשותה נקראת כך; ועי' גם ריב"ג (בשרשיו). ואולי הוא שם נכרי.]

⁴) [עי' זהר פקודי (רס:).]

a) عزم

°**עֲזָפְנוּת**, ש"נ,—כמו עזות פנים: עשה או דבר **בעזפנות** (שם עבריות, כה.). זדון **עזפנות** (שם). כעס וחמה **עזפנות** תאוה לא נהוגה (שם שם). רהב חווק **עזפנות** (שם קסה:).

עזק¹), ממנו עָזַק.

עָזַק קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פע', עִזֵּק, יְעַזְּקֵהוּ,—עִזֵּק את הכרם וכדומ', חפר באדמה לעשותה תחוחה לנטיעה, umgraben; bêcher; to dig round: כרם היה לידידי בכרם בן שמן וַיְעַזְּקֵהוּ²) ויסקלהו ויטעהו שרק (ישע' ה א-ב).—ובספה"א: שמכבד הקרקע ומוציא ממנה עצים המכוסין בקרקע מסקל **ומעזק** הארץ (הערוך ערך זק). זק גם כמו נצח כבד הקרקע מסקל **ומעזק** הארץ ומצא בערוך (מלון למח דוד, נכריות, כב:).—ואמר המליץ: כרמיה שורקים מסקלים **ומעזקים** שרשיה על יובל תשלח (רלב"ע, אגרי חי בן מקיץ). תרקו ברקו ארקו סדקו **עזקו** תרוקו חקו עושקו לחשוקו קדוש (אלהים בהנחילך, יוצ' ב סוכות, מחזו' איטלי א, קנח.). פסיעות עמי לסקל **ולעזק** צר לבי להנזק (גנזי שכטר ג, דודסון 118).

—קל, *עָזַק,—א) כמו פע': אף **העוזק**³) בית הפרס טהור (ר' שמעון, אהל' יח ה). **עזקו** (את בית הפרס) אין לך בדיקה גדולה מזו (תוספת' אהל' יז ט). ומצאו שהיה **עוזק** תחת זיתיו (מנח' פה:).—ואמר המליץ: בחמתך גפרית עלי תבזק ואת כרמי במגליך **תעזק**

---

¹) גם בערב' עזק a) במשמ' חפירה מסביב לשרשי הנטע [בכוש' עָזְקַת, בור, באר. בארמ' עזקה (דני' ו יח) עזקתא, טבעת. ומן חבור המשמ' בערב' ובארמ' יש להסיק שעקר פרוש השרש הוא: חפר חפירה עגלה כמו עוגה, עוקה.]

²) [רש"י פרש: סייגו וגדרו סביב מוקף כמין טבעת דמתרגמינן עזקא, ע"כ. וכן מביא רד"ק; ועי' הערה הקודמת.]

³) [רה"ג פרש שעשה לו גדר אבנים, כמו רש"י לישע' (עי' הערה הקודמת). ועי' תוספ' (מנח' פד. ופו:). והערוך מביא פרוש זה בשם וי"מ, והוא עצמו מפרש: משליך אבנים. ורמב"ם מפרש, וז"ל: בלשון ערב אל תעזיק והוא שמסלק האבנים ומנקה אותן עד שיהיה שוה, ע"כ. ור"ש ורא"ש מפרשים חופר ומשליך אבנים, כמו בערוך. ורגמ"ה (מנח' פה.), פרש: חופר; ושם רש"י: שחופר סביב הזית כעין טבעת כמו עזקתא, ע"כ.]

a) عزق

(עזרא הבבלי, תוכח' מוס', סע:).—ב) בהשאלה, סגר וחתם כמו בטבעת[1]), קבע: חצר גדולה היתה בירושלים בית יעוק היתה נקראת מהו בית יעזק ששם היו עוזקין את ההלכה (ירוש' ר״ה ב ג).—ובמשמ' סגר, החזיק: בא אביו של תינוק מצא שעוזק[2]) אחד בפיו ושתים בידו חבטו בקרקע ומת (חול' לז.).

—נפע', *נֶעֱזַק, שעוקו אותו: לא תהא סבור דבשדה בור גדלו אלא נתחרש יפה ונעזק כמו שנאמר ויעזקהו ויסקלהו (ערוך ערך עזק).

—פע', *עִזֵּק,—כמו נפע', רק בינ' מְעֻזָּק, מְעֻזֶּקֶת: מפרדס מעוזק וגדר סביב לו (רש״י, יבמ' קכב.). — ואמר המשורר: מעינותיה יפוצו וצמחיה יציצו כרמיה שורקים מסוקלים ומעוזקים (רשב״ע, חי בן מקיץ).— ובהשאלה, ואמר הפיטן: בל תהי מצות סכה בעיניך קלה כי כנגד כל מצות דת הקותיה שקולה המעוזקה והמסקלה (בל תהי, יוצ' ב סוכ'). יתירה היבתך תשוקה והשוקה עם הכלה ·הסודה מעוזקה מאת ה' תהיה הזקה (ר' שמעון הגדול, רשות לחתן, מחז' ויטרי תס״ה, 598). דבורה על אפן הקוקה המסקלה והמעזקה ודשונה דשון למשמר הקה (אלוכה אמן, יוצ' שבת פרה). הנוה והמעונגה בחשוקות דליותיך נטועות שורק ומעוזקות (פיוט' ושירים, גנזי שכטר ג, דודסון 85).

—הפע', *הֶעֱזִיק, כמו החזיק,—כמו קל ב): כבירים הבזיק כנסם כבזיק כהחזיק העזיק באזיק מהזיק (אילת השחר, יוצ' שבת ר״ח).

***עֶזֶק**, ש״ז, מ״ר עֲזָקִים, עזקין,—ספוג של צמר או צמר גפן, Wulst von Wolle oder Baumwolle; ouate de laine ou de coton; pad of wool or cotton: משעה שגוזזין אותה (את הרחל) טומנין לה עזק[3]) בשמן ומניחין לה על פדחתה כדי שלא תצטנן (רב אחא בר עולא, שבת כד:). בשעה שכורעת (הרחל) לילד טומנין לה שני עזקין של שמן ומניחין לה אחד על פדחתה ואחד על הרחם (רב פפא בר שמואל, שם).

***עֲזֵקָה**, עזיקה, ש״נ,—פרדס שעזקו אותו: נכרי שהיה מוכר פירות בשוק ואמר פירות הללו של ערלה הן של עזיקה[1]) הן של נטע רבעי הן לא אמר כלום (יבמ' קכב.).

***עֲזִיקָה**, ש״נ,– כמו עִזּוּק, עֲזֵקָה, ואמר המשורר: ויש פרי בבן כרם ויוסף פרי אחר זמירה ועזוקה ואור פני אוי ירבה כהרבות מאור בית בהקצץ אבוקה (ר״ש הנגיד, ידידותך).

א. עזר[2]), ממנו א. עֵזֶר, ג. עֵזֶר, עֶזֶר, עֶזְרָה, *עַזְרִיאֵל, עֶזְרַת, עֶזְרָתָה.

א. עֵזֶר, ש״ז, כנ' עֶזְרִי, עֶזְרֵנוּ, עֶזְרְךָ, ־רֵךְ, עֶזְרוֹ, ־רָהּ, עֶזְרָם, —א) מי שֶׁעוֹזֵר לחברו בדבר מן הדברים, Helfer; aide; helper: ויאמר יי' אלהים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עֵזֶר כנגדו וכו' ולאדם לא מצא עֵזֶר כנגדו (בראש' ב יח-כ). ואני עני ואביון אלהים חושה לי עֶזְרִי ומפלטי אתה (תהל' ע ו).—ובמשמ' שם הקבוץ, עֶזְרָיו: וכל אשר סביבתיו עזרה[3]) וכל אגפיו אזרה לכל רוח (יחזק' יב יד).—ב) שם מפשט, עצם הפעולה שעל ידה נחלץ האדם מצרתו, Hilfe; secours; help: כי אלהי אבי בְּעֶזְרִי ויצילני מחרב פרעה (שמות יח ד). ידיו רב לו וְעֵזֶר מצריו תהיה (דבר' לג ז). רכב שמים בְּעֶזְרֶךָ ובגאותו שחקים (שם כו). מי כמוך עם נושע ביי' מגן עֶזְרֶךָ ואשר חרב גאותך (שם כט). על עם לא יועילו למו לא לְעֵזֶר[4]) ולא להועיל כי לבשת וגם לחרפה (ישע' ל ה). שחתך ישראל כי בי בְעֶזְרֶךָ[5]) אהי מלכך אפוא ויושיעך בכל עריך (הוש' יג ט-י). ישלח (אלהים) עֶזְרְךָ מקדש ומציון יסעדך (תהל' כ ג). נפשנו חכתה ליי' עֶזְרֵנוּ ומגננו הוא (שם לג כ). ישראל בטח ביי' עֶזְרָם ומגנם הוא (שם קיח ט). אשא עיני אל ההרים מאין יבא עֶזְרִי עֶזְרִי מעם יי' עשה שמים וארץ (שם קכא א-ב). אשרי שאל יעקב בְּעֶזְרוֹ שברו

1) [עי' הערה לשרש.]

2) [רש״י פרש: סוגר, ורגמ״ה מפרש לפי הענין: בוסם.]

3) [לא נתברר מקורו. והוא אחד עם הסורי עדקא, קווצות ומחלפות שער, בחלוף ז־ד. וכן גרס הערוך בצורה ארמ' עדק (שבת כד:); ובכ״י א״פ הגרסה: ערק בשבוש, עי' ד״ס שם הערה.]

1) [עי' הערוך, רש״י ותוספ'. ובתוספ' (מנחו' סד.) מובא פרוש שהוא על העיר עזקה שפרותיה משובחים. ובתוספת' בדפו' (דמאי ה ב) הגרסה: עוק, וכן בירוש' (דמאי ו י, הוצ' לונץ).]

2) [כן בכנענ' בשמות בני אדם; בתדמור' עדר וגם עזר (לידלבר' 338); בניבים ארמיים אחרים עדר; ובערב' עד'ר a). וכן בערב' הדרומית.]

3) [הקרי עֶזְרוֹ, ות״י והשבע' והפשט' מתרגמים: עֹזְרָיו.]

4) אולי לַעְזוֹר.

5) אולי עֹזְרֶךָ.

a) عذر

על יי אלהיו (שם קמו ה). ובהכשלם יעזרו עזר מעט (דני' יא לד). — ובמדר׳: וכל מי שאין לו אשה שרוי בלא טוב בלא עזר בלא שמחה בלא ברכה בלא כפרה (מד״ר קהל׳, רלה חיים). על שם בשר ודם נקרא שמו אדם ומשבנה לו עזר נקרא שמו ביניהם י״ה (ר׳ יהושע בן קרחה, פדר״א יב). — ובמשמ׳ אשה: הכתנות שעשה הקב״ה לאדם ולעזרו היו עם נח בתיבה והנחילם לנמרוד (ילק׳ ברא׳ סב). — ובסהמ״א: אמר הכוורי וזה מנטותך ועזרך לעמך (ר״י א״ת, הכוזרי א לג). שושנת [עם]קנו מרנא ורבנא נתנאל עזר הישיבה ההוגה דת נפש משיבה (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 168). וגם הוא מלובש מעיל הן מעיל הוד וכמה מעילים יהי א׳ בעזרו לעולם אויביו בחרבו נפולים (ר׳ שמואל בן עלי, אגר׳, תרביץ ב, 71). אל תפחדו כי הנבואה דברה בכשלם עזר מעט נעזרו (רסב״ג, בימי יקותיאל). דולקי אור בישעם ועזרם גזרת פנינים גזרם מדור לדור יעמד נזרם (ר״י הלוי, יאתה ממסלה). ומצא טוב ונתאם בעזר ונתנחם בטוב (ר׳ שמואל, גנזי שכטר ג, דודסון, 36).

ב. **עֵיר**[1], ש״ז, — כמו נֵזֶר: אז דברת בחזון לחסידיך ותאמר שויתי עֵזֶר[2] על גבור הרימותי בחור מעם (תהל׳ פט כ).

ג. **עֵזֶר**, ש״ז, מ״ר עֲזָרִים, — מס שהטילו הקהלות על צרכי אכל נפש[3]: יהידים מקהל נתחייבו ליהיד אחד מקהלם שקנה עזרים הנקראים שישא״ש היין והבשר וזהו טופס שטר היובם שאמרו לנו פלוני ופלוני וכו׳ תנו לו לפלוני קונה עזר היין והבשר של שנה פלונית מחמת שאנו מודים וכו׳ (ריב״ש, שו״ת הכו). ובכל קהלות ישראל שיש בודקים שכורים מהקהל לא ירים איש את ידו לשחוט ולבדוק במקולין בלעדיהם אין צריך לומ׳ קונה העזר עצמו כדי להרחיק מן הכעור ואפי׳ יהיה מומחה כאילא ביבנה מאח׳ שמן הכשרו׳ נוטל עזר ולא מן הטרפו׳ (שם תק).

עָזַר, פ״י, עֲזָרַנִי, ־רָנוּ, עֲזָרְךָ, ־רוֹ, עָזְרַת, עֲזַרְתַּנִי, ־תִּיךָ, ־תִּיךְ, עֲזָרוּ, עֲזָרָם, עֲזַרְתֶּם, עֹזֵר, עוֹזֵר, עֹזְרֵי, עֹזְרִי, עֹזְרֶךָ, עֹזְרָיו, עֹזְרֶיהָ, עֲזֹר, בַּעֲזֹר, לַעֲזֹר, ־זוֹר, עָזְרֵנוּ,

[1]) עי׳ הערה לקמן.

[2]) כך בנסחת המסורה, ואין להכריע אם זה טעות ספר פשוט או באמת אמרו גם עֵזֶר במקום נזר. [כל התרג׳ תרגמו כמו א.עזר. ויש מגיהים עֹז.]

[3]) [כנראה מן א.עֵזֶר, ופרושו סיוע לצרכי הקהלה.]

לְעָזְרוֹ, עֲזָרֻנִי, ־נוּ, עֲזָרָנִי, יַעְזֹר, יַעְזָרְךָ, יַעְזְרֵהוּ, ־רֵם, יַעַזְרוּ, יַעְזְרוּ, יַעְזְרֵנִי, יַעְזְרוּנִי, יַעְזָרְכֶם, יַעְזְרֵהוּ, — עָזַר את פלוני, לפלוני, נתן לו כח ויכלת להנצל מצרה, helfen; aider; to help: מאל אביך וַיַעְזְרֶךָּ ואת[1]) שדי ויברכך (ברא׳ מט כה). אי אלהימו צור חסיו בו אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם יקומו וְיַעְזְרֻכֶם יהי עליכם סתרה (דבר׳ לב לז-לח). עד הנה עֲזָרָנוּ יי׳ (ש״א ז יב). ואין עֹזֵר לישראל (מ״ב יד כו). אל תירא כי עמך אני אל תשתע כי אני א היך אמצתיך אף עֲזַרְתִּיךָ אף תמכתיך בימין צדקי (ישע׳ מא י). כה אמר יי׳ עשך ויצרך מבטן יַעְזְרֶךָּ אל תירא עבדי יעקב (שם מד ב-ג). ואדני יי׳ יַעֲזָר לי על כן לא נכלמתי (שם נ ז). וקצף גדול אני קצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עָזְרוּ לרעה (זכר׳ א יה). יתום אתה היית עוֹזֵר (תהל׳ י יד; גם כב יב; ל יא; כד ו; עב יב; קז יב). יי׳ לי בְּעֹזְרָי ואני אראה בשנאי (שם קיח ז). וַיַּעְזְרֵם יי׳ ויפלטם (שם לז מ). אלהים בקרבה בל תמוט יַעְזְרֶהָ אלהים לפנת בקר (שם מו ו). עָזְרֵנוּ אלהי ישענו על דבר כבוד שמך (שם עט ט). אתה יי׳ עֲזַרְתַּנִי ונחמתני (שם פו יז). עָזְרֵנִי יי׳ אלהי (שם קט כו). תהי ידך לְעָזְרֵנִי כי פקודיך בחרתי (שם קיט קעג). תהי נפשי ותהללך ומשפטך יַעְזְרֻנִי (שם קעה). מה עָזַרְתָּ ללא כח (איוב כו ב; גם כט יב; ל יג). שלום לך ושלום לעוזריך כי עֲזָרְךָ אלהיך (דה״א יב יח). ויהי בֶּעְזֹר האלהים את הלויים וכו׳ (שם טו כו). יי׳ אין עמך לַעְזֹר בין רב לאין כח עָזְרֵנוּ יי׳ אלהינו כי עליו נשענו (דה״ב יד י). ויזעק יהושפט ויי׳ עֲזָרוֹ (שם יח לא). כי יש כח באלהים לַעְזוֹר ולהכשיל (שם כה ח). וַיַּעְזְרֵהוּ האלהים על פלשתים (שם כו ז). להם (לאלהי מלכי ארם) אזבח וְיַעְזְרוּנִי (שם כח כג). — עָזַר אחרי פלוני: וַיַּעְזְרוּ אחרי אדוניה (מ״א א ז). — ועָזַר לפלוני במלחמה וכדומ׳, השתתף עמו, נלחם אתו יחד בהאויב, mithelfen; aider; to help: ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כל גבורי החיל וַעֲזַרְתֶּם אותם (יהוש׳ א יד). עלו אלי וְעִזְרֻנִי ונכה את גבעון (שם י ד). עלה עלינו מהרה והושיעה לנו וְעָזְרֵנוּ כי נקבצו אלינו כל מלכי האמרי (שם ו). ותבא ארם דמשק לַעְזֹר להדדעזר מלך צובה (ש״ב ח ה). וַיַּעֲזָר לו אבישי בן צרויה ויך את הפלשתי וימתהו (שם כא יז). שלשים ושנים מלך עֹזֵר אתו (מ״א

[1]) אולי: ואֵל.

ג יו). ומצרים הבל וריק יַעְזֹרוּ (ישעי' ל ז). ואביט ואין עֹזֵר ואשתומם ואין סומך (שם סג ה). על היום הבא לשדוד את כל פלשתים להכרית לצר ולצידון כל שריד עֹזֵר (ירמי' מז ד). בתתי אֵש במצרים ונשברו כל עֹזְרֶיהָ (יחזק' ל ח) ידברו לו אלי גבורים מתוך שאול את עֹזְרָיו (שם לב כא). בנפל עמה ביד צר ואין עוֹזֵר לה (איכ' א ז). והמה בגבורים עֹזְרֵי המלחמה (דהי"א יב א; גם יח). וממנשה נפלו על דויד בבאו עם פלשתים על שאול למלחמה ולא עֲזָרֻם (שם יט). והמה עָזְרוּ עם דוד על הגדוד כי גבורי חיל כלם וכו' יום ביום יבאו על דויד לְעָזְרוֹ עד למחנה גדול (שם כא-כב). ויצא אל פניו יהוא בן חנני החזה ויאמר אל המלך יהושפט הלרשע לַעְזֹר ולשנאי יי תאהב (דהי"ב יט ב; גם כה ח; כו יג; כח יו). והנה מיכאל אחד השרים הראשנים בא לְעָזְרֵנִי (דני' י יג). ובא עד קצו ואין עוֹזֵר לו (שם יא מה). כי בשתי לשאול מן המלך חיל ופרשים לְעָזְרֵנוּ מאויב בדרך (עזר' ח כב).—עֹזְרֵי רהב אלוה לא ישיב אפו תחתו שחחו עֹזְרֵי רהב (איוב ט יג).—וביחי' סבו': ויי' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עָזֻר ויחדו כלם יכליון (ישעי' לא ג).—ובמלאכה: איש את רעהו יַעְזֹרוּ ולאחיו יאמר חזק (ישעי' מא ו). ויצו דוד לכל שרי ישראל לַעְזֹר לשלמה בנו (בבנין המקדש) (דהי"א כב יז). ויועץ (יחזקיהו) עם שריו וגבריו לסתום את מימי העינות אשר מחוץ לעיר וַיַּעְזְרוּהוּ ויקבצו עם רב ויסתמו את כל המעינות (דהי"ב לב ג-ד).—ובבקשה והחלטה וכיוצא בזה: אך יונתן בן עשהאל ויחזיה בן תקוה עמדו על זאת (בענין אספת הקהל) ומשלם ושבתי הלוי עֲזָרֻם (עזר' י יה).—ואמר בן סירא: נגד קמי הייתה לי עוזרתני ברוב חסדיך (ב"ס גניזה נא ב). ואפנה סביב ואין עוזר לי ואצפה סומך ואין (שם ז).—ובתו"מ: אשכחיה ר' יוסי לאליהו א"ל כתיב אעשה לו עזר במה אשה עוזרתו לאדם (יבמ' סג.). לשני כלבים שהיו בעדר וכו' בא זאב על האחד אמר האחר אם איני עוזרו היום הורג אותו ולמחר בא אלי (סנה' קה.). הוא דמשק אליעזר שבשבילו רדפתי מלכים עד דמשק ועוזרני האל (מד"ר בראשי' מד). אמרה להם (קמחית לחכמים) כך יעזרו עלי אם ראו קורות ביתי שערות ראשי מימי (שם במדב' ב).—ובפהמ"א: אבל דין האשה הזאת כמה שפירשנו למעלה שכבר קנתה בחליפ' מה שהקנה לה לפי מה שפירשנו וכך הדין ברוך העוזר (רס"ג, תשו' הגאו' הרכבי ר, 94). וישלח גביאוגוס אל הורקנוס ואל אנטיפטר לבוא אליו ללכת יחד אל תלמי לעזור לו (יוסיפון מג, פרנקפ'). ויבא גביאוגוס מצרימה ויושב את תלמי במלכותו ויעזרהו וכו' (שם). שלא תזכיר שם שמים לא באמת ולא בחנם לא בלעז ולא בשום לשון כמו שרגילים לומר כך יעזרני ה' ואתה אל תאמר כך (ספ' חסידים תתתקלז). וכן יעזרו צורות המזלות שבהם הכוכבים (ר"י הכהן מטוליטולה, אותות השמים ומשפטי הכוכבים, ה:). ופרות האילנות השקדים היבשים וכו' אלו כלם מועילי' למשגל כי יעזרו אל הקושי ויוסיפו בזרע (ר"מ אלדבי, ש"א ה, פא.). ויאמר לה (להזקנה) אשת פלוני אהבתי עזרני עליה ואתן לך מתנות (משלי סנדאבר, מז.). אחרי זה הגלה קיסר רומי כל שרי היהודים והביאם לרומי וגם שם יד ה' היתה בם ובהשתנות האוירים והמזונות והעון העוזר מתו כלם וברומי היתה קבורתם (ר"ש אבן ויִרגא, שבט יהודה 2). כי פחד פחד מאומרו שהתעוררות התחתון עוזר רוכב שמים בעזריך שלא יובן כמו שאמרנו אלא דברים כפשוטם (ר' יהודה אריה די מודינא, ארי נוהם ג ב).—ואמר הפיטן: ותהיה עוזר את יקומי ותידע שיבתי וקו[מי] (Kahle, Masor. d. West., ג).— ואמר המשורר: עלי אלי ועזריני ידידי עלי ימים גלוני כבודי (ר"ש הנגיד, עלה, הרכבי 21). וזחל הערים ויגזור ואשה לחטא תעזור לחמו ישימו מזור אין תבונה בו (ר"י הלוי, אפתחה שערי רנני). והנהו היום ראש לנזירים ועוזר לכל הנעורים (עמנו', מחבר' ח).—עָזוֹר וְעָזוּב, עי' עָזוּב.—ומשל: מוסך נסתר בעוד מולך יעוזרך (משלי חכמים קלז).—ובחכמת הנתוח: ובראש עצם הראש הנקרא עוזר וקצה אחד מתמיד בקצה החזה והוא כלי הגרון (רס"ע בן ילחק מטורטושה, ספ' אלמנצור לאלראזי, שער ג).

—נפע' נֶעֱזַרְתִּי, לְהֵעָזֵר, יֵעָזֵרוּ,— נֶעֱזַר פלוני, שנתן לו כח להנצל מצרה וכדומ': יי' עזי ומגיני בו בטח לבי ונעזרתי ויעלז לבי (תהל' כח ז).—נֶעֱזַר על על פלוני, התגבר עליו בכח העזר שבא לו: ויעשו מלחמה עם ההגריאים ויטור ונפיש ונודב וַיֵּעָזְרוּ עליהם וינתנו בידם ההגריאים (דהי"א ה יט-כ).—ונֶעֱזַר, במשמ' אמץ כחו למען יחזק: ויעש בירושלם חשבנות וכו' ויצא שמו עד למרחוק כי הפליא לְהֵעָזֵר עד כי חזק (דהי"ב כו יה). — ובמשמ' מצא עֵזֶר: ובהכשלם יֵעָזְרוּ עזר מעט ונלוו עליהם רבים בחלקלקות (דני'

יא לד). — ובסהמ"א: ובעת ההיא יהיו כל מוטות הרשע נתוקות ושבורות והנפשות הרצוצות ביד יצר הרע **נעזרות** (ראב"ח הנסיה, הגיון הנפש, טו.). ולא יתכן שיקבל ההמון מיחיד אלא אם יהיה נביא או **נעזר בענין האלהי** (ר"י א"ח, הכוזרי ג לג). סמוך לבם בטוח ביוי לא יראו מצוררים בו יהיו **נעזרים** ובצל ידו נסתרים (ר' שמואל בן עלי, אגר', תרבי"ץ ג 59). לא יכובו מימיו ישא שלום משע[ר] הישיבה האהרונית **הנעזר** בשם אלהי יעקב (ד"ס יהודי מלכים וא"י א, מן 21).—ואמר המשורר: עשה אשר חפץ ומקים אשר גזר עריצים ייראוהו ואמר כל **נעזר** עזרי מעם אדני (ר"י הלוי, אלולה מרום הקדש). ובעיר נא אמון ראיתי המבין אליעזר ושירו על ריק **נעזר** ובאזור שוא נאזר (ר"י חריזי, תחכמוני יח). פלאות צור שרו עמו **כנעזרו** ועטו כסוף אל תוך הים באו וכל המונם היה כסוף (ר' יוסף אלברדאני, גנזי שכטר ג, דודסון 95).

—הִפע', הֶעֱזִיר, מַעֲזִירִים.—הֶעֱזִיר לפלוני, עָזַר לו: ויזבח (אחז) לאלהי דרמשק המכים בו ויאמר כי אלהי מלכי ארם הם מַעְזְרִים[1]) אתם להם אזבח ויעזרוני (דהי"ב כח כג).—ומקוי לַעֲזִיר, כמו לְהַעֲזִיר: ועתה טוב כי תהיה לנו מעיר לַעְזִיר[2]) (ש"ב יח ג).

—הָפע', *הָעֳזַר, הועזר,—שעזרו אותו: וחלילה לי לומר כי אכל (השם) אוכל או שתה כל משקה וכו' או **הועזר** מן בשר ודם וכו' (נסתור הכוזר 1).

—התפ', *הִתְעַזֵּר,—עָזַר וחִזק את עצמו: אין **מתעזר** אין עוז אוזר חץ פתאם היו מכותם (עמנו', מחב' יב).

ב.עֵזֶר, ממנו עֶזְרָה.

עֶזְרָא,—שם איש ושם הספר שנקרא על שמו.— ובסהמ"א שם רפואה: משתה זו הנקרא **עזרא** הצעיר יועיל לכל חולי ולנפל גום (אסף 190). תריאק **עזרא** בלטין תריאקא אישטרי (קאנון ה א ז). והתריאק הזה מלאכת **עזרא** (סס ס).—עי' עֶזְרָה.

***עֻזְרָד**, עוזרד, ס"ז, מ"ר עֻזְרָדִים, עוזרדין — קנה שנתיבש ונעשה קשה: ש"מ כאן **בעוזרדין**[3]) כאן בשאין **עוזרדין**[3]) ש"מ (ערוב' לד:).—ובסהמ"א: בקנים דקים שהן **עוזרדין** שהן כמין ירק וגותים להרכיבם ולנטותם (ר"מ, סס). ועי' עזור.

א.עֶזְרָה, ס"נ, סמ' עֶזְרַת, כנ' עֶזְרָתִי,-תֵנוּ,-תֵךְ,—כמו א.עֵזֶר ב): אורו מרוז אמר מלאך יוי ארו ארור ישביה כי לא באו לְעֶזְרַת יוי לְעֶזְרַת יוי בגבורים (שפט' ה כג). ומה תעשו ליום פקדה ולשואה ממרחק תבוא על מי תנוסו לְעֶזְרָה ואנה תעזבו כבודכם (ישעי' י ג). הנה כה מבטנו אשר נסנו שם לְעֶזְרָה להנצל מפני מלך אשור (סס כ ו). הוי הירדים מצרים לְעֶזְרָה ועל סוסים ישענו וכו' וקם על בית מרעים ועל עֶזְרַת פעלי און (סס לא א-ג). הנה חיל פרעה היצא לכם לְעֶזְרָה שב לארצו מצרים (ירמ' לז ז). האם אין עֶזְרָתִי בי ותשיה נדחה ממני (איוב ו יג). כי אראה בשער עֶזְרָתִי (סס לא כא). עודינה תכלינה עינינו אל עֶזְרָתֵנוּ הבל בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושיע (איכ' ד יז). ויתן (אחז כסף וזהב) למלך אשור ולא לְעֶזְרָה לו (דהי"ב כח כא).—במלחמה: פוט ולובים היו בְּעֶזְרָתֵךְ (נחו' ג ט). ואתה יוי אל תרחק אילותי לְעֶזְרָתִי חושה (תהל' כב כ). אל תט באף עבדך עֶזְרָתִי היית (סס כז ט). החזק מגן וצנה וקומה בְּעֶזְרָתִי (סס לה ב). אלהים לנו מחסה ועז עֶזְרָה בצרות נמצא מאד (סס מו ב).— ובתלמו': על אלו מתריעין בשבת וכו' ר' יוסי אומר **לעזרה** ולא לצדקה (תענ' ג ז).—ובמשמ' אשה[1]): מיועדת לי מהו **עזרתי** מהו נגדתי מהו (קדוש' ו.). — ובסהמ"א: וילך (אנטיפטר) **לעזרת** גבינואו' וימצאהו בדמשק (יוסיפון רכז).—ואמר המשורר: אשר צריך **לעזרתי** כמו מלכו ירציני וילעג לי אשר צריך אני אליו ויבזוני (ר"ש הנגיד, ב"מ א מג, הרכבי). התנגשו התקדשו הברו חושו **לעזרתי** וידי חזקו (רשב"ג, ציוני יקותיאל). אם אתה **עזרה** לימיני הן שחת רשתם חנם מזורה (ר"י גנ'אדה, אני לייז, עולת חדש ג). ופתאם לפתע באה **עזרתי** ממקום לא קויתי ובהסח הדעת מאתים אלף בגורל זכיתי (יל"ג, בירח בלילה).

ב.*עֶזְרָה, ס"נ,—שם רפואה, עי' עזרא: וראוי לכל מי שיקרהו מקרה חולי בחודש הזה להשקיהו מי המשתה הנקרא **עזרה** במשקל סלע א' (אסף 37). או אשר יקרה בו יובש במוח ראשו או אשר

---

1) [כמו מעזירים, עי' רד"ק בשרשיו.]

2) [כך הכתיב, והקרי: לעזור.]

3) [כך הגרסה בדפו'. ופרשו הגאונים (תשו' הגאונ' הרכבי כז): עוזרדין וכן פירושו בלשון ארמי קני דורדתא ובלשון ישמעאלי קצב פארסי, ע"כ. ולפי זה הוא כמו זרד. אולם בכ"י מינכ' ובדפו' קדמונ', הגרסה: עוזררין, עי' ד"ס הערות. ולדעת לֵו (שמות הצמחים, עמ' 289) הוא שבוש מן וזרד, כמו בתוספת' (כלאי' ב יח), וכן דעת קוהוט: אבל זה נגד כל דעות הראשונים.]

1) [עי' א.עֵזֶר.]

ס.ה ממנו הדעת ויפול לארץ לשיגעון במלאות החודש צוו להשקותו מן המשתה הזה עזרה במים של אפיתימון עם מעט דבש (סס).—ועזרה גדולה: משקה הנקרא עזרה הגדולה יועיל לכל מחלה (סס 179:).

עזרה[1], ס"נ, סמי' *עזרת, מ"ר *עזרות,—חדר גדול, אולם מיוחד בבנין, ובפרט בבית המקדש, Halle; salle; hall: ומחיק הארץ עד העזרה התחתונה שתים אמות ורחב אמה אחת ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות ורחב האמה (יחזק' מג יד). והעזרה ארבע עשרה ארך בארבע עשרה רחב אל ארבעת רבעיה והגבול סביב אותה חצי האמה והחיק לה אמה סביב (סס יז). ולקחת מדמו ונתתה על ארבע קרנותיו ואל ארבע פנות העזרה (סס כ). ויעש חצר הכהנים והעזרה הגדולה ודלתות לעזרה ודלתותיהם צפה נחשת (דה"ב ד ט). כי עשה שלמה כיור נחשת ויתנהו בתוך העזרה (סס ו יג).—ואמר בן סירא: בעלותו על מזבח הוד ויהדר עזרת מקדש (ב"ס גני' נא יח).—ובתו"מ: אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא על פי בית דין של שבעים ואחד (סנה' א ה). ולשכות היו תחת עזרת ישראל ופתוחות לעזרות הנשים וכו' עזרת ישראל היתה ארך מאה ושלשים וחמש על רחב אחת עשרה וכן עזרת כהנים היתה אורך מאה ושלשים וחמש על רוחב אחת עשרה וראשי פספסין מבדילין בין עזרת ישראל לעזרת כהנים (מדו' ב ו). —ספר העזרה, ס"ת שהיה מונח בעזרה: ואין מגיהין אות אחת אפילו בספר העזרה[2] (מו"ק ג ד). כל הספרים מטמאין את הידים חוץ מספר העזרה (כלי' יה ו). כל העזרה כשרה לאכילת קדשי קדשים ולשחיטת קדשים קלין (תוספת' כלים ב"ק א ט).—ואמר הפיטן: ספרו לו (לכהן הגדול) כי ברק נוגה ורץ למקוה טוהר לבית עזרה סבו מחיצת שש בינו לבין עם (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודה, קובץ מעשי ידי גאונ' קדמונ' ב, 6). צו עונש מיתה לבאי עזרה להרחיץ ידים ורגלים בבואם (סס 7). שופך שאר בחוץ ביסוד פני פתח כי בם יכפר על עזרת הקדש (סס 9). עולם עוזר אז ירצה ולמזבח העזרה הוזר (אל אלהים, עבודה, סס, 23). ברביצת פוך וספיר חקה חזק עזרתי ברוש תדהר ותאשור רהיטי ברותי הזרתי (אמונתך, יול' סכת ר"ס).—וכן תמצא בעזרות המזבח וכיוצא בו תמצא בענין הזה הרבה (ר"א מבלגנצי, יחזק' מ ז). באמרם בעזרה כי הצגתו לפניהם לתשורה (דון וידאל בלמה, אגרי תסן מססע, תפארת סיבה ללונך, 151).

עזריאל, שם מלאך.—ואמר הפיטן: והט חרוט בברזל צויין לעזריאל ועוז למעזיזים אל (Elbog., Stud. 179).—ואם בתקופה שלישית וכו' ושרה עוריא"ל ובדיא"ל שמעיא"ל (רזיאל המלאך, ד:). וזה הפחד מכפר על הרהור עבירה ותיכף טובל עצמו בנהר דינור ועזריאל המלאך עוזר לו ומוציאו מהגיהנם (ר"ן בר"י אלחנן, עמ"ה, קרית ארבע קלד, קיו.).

***עזרר[1]**, עוזרר, עוזרד, ס"ז, מ"ר עזררים, עוזררין, עוזרדין,—מין פרי האילן, תפוח קטן, Mispel, Holzapfel; corme, pomme sauvage; crab apple, sorb apple: הקלין שבדמאי השיתין והרימין והעוזררין[2] וכו' (דמאי א א). ובאילן האגסין והקרוסתמלין והפרישים והעוזרדים[3] אינן כלאים זה בזה (כלא' א ד). האגסים והקריסטומלין והפרישין והעוזרדין[4] משיקרחו (מעשר' א ג). שיתין ארבב"ח א"ר יוחנן מין תאינים רימין כנגדי העוזרדין טולשי (ברכ' מ:). פעם אחת נתארחתי אני ורבי למקום אחד והביאו לפנינו ביצים מצומקות כעוזרדין ואכלנו מהן הרבה (רב חמא בר

---

1) [רש"י פרש: מלבן המזבח, וכן כל החדשים שמבדילים בין המשמ' ביחזק' למשמ' שבדהי"ב. אולם ר"א מבלגנצי פרש, וז"ל: כל רחבה שסביבות מקום מיוחד קורא עזרה ואיני יודע בו משמע, ע"כ. וכן רד"ק, וז"ל: מקום מעמד הכהנים המקריבים על המזבח, ע"כ. ובדהי"ב (ד ט) מוסיף, וז"ל: ונקראת עזרה שהיו נעזרים בה בהתפלל שם, ע"כ. וכן בשרשיו, וזה דרש. והחדשים חברוהו עם הערב' עַדִ'רַה a), רחבה לפני הבית; ועם מעד'ר, בסבא' ובערבי' בניבים שונים, בטוי תבני בקשר עם בנין.]

2) [כך הגרסה בירוש', במדב"מ, כ"י מינכ' ועוד. ובדפו' עזרא, ועי' ד"ס הערה (ס) (מו"ק יח:).]

a) عذرة

1) [בדפו' בכל מקום עוזרדין אבל צריך לומר עוזרין, עוזררין, והוא כמו בסור' עוזרא; עי' לֶו (סמוה הצמחים, עמ' 288), וקוהוט. ורה"ג (עוקצ' א ו), פרש: זערור a). עי' גם פרינקל (Fremdw. 142).]

2) [במדב"מ: והחוזררין, עי' חורר.]

3) [במדב"מ: והחזררין.]

4) [במדב"מ: והחוזררין, וכך עוקצ' (א ו).]

a) زعرور

מכילתא, שנה לה.). סוחטין בגפנין ובפרישין ובעוזרדין אבל לא ברמונים (שם קמז:). — ובפסה"א: האוכל עוזרדין אדומים חולאים יבאו לו וכו' (ר"ש אלמולי, פתרי חלומי, מ.).—*ועזורים: ולא אצל המלך ממנה (מאשתו שהלתה ושבה ונרפאה) משאלת כי היא אשה יפה משכלת ותאמר למלך אולי ימצא לה עזורים והסתיו והשלג וכו' האילנות טרם יפריחו וכו' פרישים ורמונים ועזורים (זכרי' בן סעדי' אלצאהרי, ספר המוסר, כ"י תימני, מחברת מג). וערך הוא להם תאנים עזורים (שם).

עֶזְרָת[1], ס"נ,—כמו עֶזְרָה: הבה לנו עֶזְרָת מצר ושוא תשועת אדם (תהל' ס יג).

עֶזְרָתָה,—א) צווי, כמו עֶזְרָה[2]: קומה עֶזְרָתָה לנו ופדנו למען חסדך (תהל' מד כז).—ב) כמו עֶזְרָה, עֶזְרָת: כי היית עֶזְרָתָה לי ובצל כנפיך ארנן (שם סג ח). לולי יי' עֶזְרָתָה לי כמעט שכנה דומה נפשי (שם צד יז).

עֵט[3], ס"ז, מ"ר *עִטִּים,—כלי ברזל או קנה הד בקצהו לכתב בו, Griffel, Stift; burin; stylus, reed pen: חטאת יהודה כתובה בְּעֵט ברזל בצפרן שמיר חרושה על לוח לבם ולקרנות מזבחותיכם (ירמי' יז א). איכה תאמרו חכמים אנחנו ותורת יי' אתנו אכן הנה לשקר עשה עֵט שקר ספרים (שם ח ח). לשוני עֵט סופר מהיר (תהל' מה ב). מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויוחקו בְּעֵט ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון (איוב יט כג-כד).—ובפסה"א: מכתבא שהוא עט ברזל נוקב את הצור כך דגלא שהוא מכוב מכיר בכוכבות חבירו (ערוך ערך דגל). וכן עט של מתכת שכותבים בראשו האחד ובראשו השני מוחקין ניטל הכותב טמא (רמב"ם, כלים יא כ). ואמר (סוקרט) בעט תנועות העט רסן על תנועת יתרי הכנור (ר"י חריזי, מוסרי הפלוסופי' ג א). ואמר (אלכסנדר) על העט לולי העט לא היה העולם מתקיים ולא תיישר המלוכה (שם ה). אמר בעט העט קטן בכמותו גדול על כל גדול באיכותו (שם ב יו). העט הוא הכשוף חחוק (שם יז). השמחה על בשורת השלום ועצבון על אשר מנעת ממני את עטך ולא זכיתני לראות את טורי יהלומך (הלל המחבר מאחרן נוד, מכת' ע"ד ספרי הרמב"ם, חמדה גנוזה יח.). ומה לי פה לחלל גאון יפעתן בקנה רצוץ בעטי הכהה (ר"ש בלוך, שבי"ע ג, הקדמ' 3).—ואמר המשורר: לך העט אשר נכבד ונחמד והוא גבוה הדל תאר וקומה (יוסף בן חסדאי, הללבי חן, שער השיר 28). לך חלק עליון בעט ובגליון וגולת עם אביון בביתך מסתורים (ר"ש הנגיד, באהמערת טרב). ושית אתה כטוטפת עלי ידך מקשרת ותכתב בלבתך בעט ברזל ועפרת (הוא, פלא יונה מנברכת). וכף עפר בעט מאין דיו על פני כנור ככף כותב וניקד (הוא, ידידי קום). ליל כתבו עטם עלי המון צורות וצורות האדמה מחו (רשב"ג, אולי דמעות). היא כל תהלתך ואולם לאט על עט שגה בכתבו כל לא כל ולא חציה (הוא, גפן סמולה). מחבים ברוה פיו לבב פתי ורוק עטו דמי כסל וזמן הדיח (רמב"ע, אשיר אשר לבו, דיואן ענ, בודל'). ראה העט ביד השר יכתב אבל ירקום וכברק ירוצץ (שם, דיואן קענ). ימינו על פני ספר תחקק בפי העט כתב משי ורקמה (הוא, חרדה לגבה תבל). בעט ספר יהי עשה אחי בין אשר לא יעשה גבור בחרב (הוא, הגביר ככפלו באורך). אשר עטו אלי מורה ומערב מאד ארך ואם קסתו קסרה[1] (ר' יהודה בן יוסף, למי אקשור, JQR. NS. I. 245). ולמה דבור העט נשאר לזכרון (ראב"ע, שאלוה, כהנא ב, 24). אנחנו ליקר עמוד ותמיד בעטנו נפאר המלוכה (ר"י, חריזי, תחכמוני מ). פליאה דעת העט ממני זר מעשהו (דון שם טוב בר"י אלדוטיל, ד"ח מז). עט בלי לב יבין לחשי ובלי און ישמע רחשי (שם). עצר דיו ועט קרה בצנתו עד כי ליד סופר שחקו בני ביתו כי לא נתנו קור לגמור כתיבתו השליך כפור קרחו שלא בתיבת: נסה טבול עטו שנית ונשברה רגלו ולא עלתה טבילתו (שם כ). במטה עט יבקע ים תעודות ויתן ברוה פיו דרכים (ידי משה, שירים קלריס, שם פב). עטי עט סופר קומה ופצה פיך (יל"ג, אחם עדי א, 122).—ומ"ר: עטיו בפיהם רוש לפי שטים ועל הק הישרים ציף ולשפתים (רמב"ע, עיונות המוס, דיואן פג, בודל'). ויעשו עטיו אשר לא יעשו חוגרי חרבות לקרב הורקו (הוא, אולי בקרבת, שם קעח). בלאו העטים לחק מעלתך

---

1) משק' זִמְרָת וכו' עי"ש.

2) [כך פרשו התרגומים העתיקים, אבל המפרשים פרשו כמו עֶזְרָתָה ב): להיות עזרה לנו, או שהוא תאר ליי' [illegible]זתה עֶזְרָתֵנוּ.]

3) [לא נתברר מקורו. יש מחברים עם הערבי' עוּט, עֻ'אטa), שקע, חָדַר (Kö, II 83). ואולי הוא קרוב לחטט. ובאשור' הַטּוּ, שבט (Del., 273).]

a) غوط غاط

1) [צ"ל: קצרה.]

(עמנוי, מחבי יא). ואם צנה גם קור מימי הדיו גזול ואין העט נוזל קח לך עט ברזל יעוז לך מעשרה עטים (דון ס״ע בר״י אלדועיל, ד״ח כ). את הכל עשה יפה בעתו ויעלני מדלות מימי רהטים בתבונה משנה עטים שירה כתובה בלא עט ודיו רצה נא כאשפר (סס)

א·עט־ו[1], ממנו עָטָה, *עֲטִיָּה, מַעֲטֶה.

א·עָטָה, פעו״י, עָטוּ, עֹטֶה, תַּעְטֶה, יַעְטֶה, וַיַּעַט, תַּעְטוּ, יַעֲטוּ,—עָטָה בגד, מעיל, התכסה והתעטף בו, sich einhüllen; s'envelopper; to wrap oneself: איש זקן עלה והוא עֹטֶה מעיל (ש״א כח יד). וְעָטָה את ארץ מצרים כאשר יַעְטֶה[2] הרעה את בגדו (ירמי׳ מג יב). וילבש בגדי נקם תלבשת וַיַּעַט כמעיל קנאה (ישעי׳ נט יז).—ובהשאלה: עֹטֶה אור כשלמה (תהל׳ קד ב). תהי לו כבגד יַעְטֶה[2] ולמזח תמיד יחגרה (שם קט יט). ילבשו שטני כלמה וְיַעְטוּ כמעיל בשתם (שם כט). יבשו יכלו שטני נפשי יַעֲטוּ חרפה וכלמה מבקשי רעתי (שם עא יג).— עָטָה על שפם, כסה בבגד את שפמו לאות טֻמאה או אבל, verhüllen; envelopper; to enwrap: והצרוע אשר יהיה בו הנגע בגדיו יהיו פרמים וראשו יהיה פרוע ועל שפם יַעְטֶה[2] וטמא טמא יקרא (ויקר׳ יג מה). האנק דם מתים אבל לא תעשה פארך חבוש עליך ונעליך תשים ברגליך ולא תַעְטֶה[3] על שפם (יחזק׳ כד יז). ועשיתם כאשר עשיתי על שפם לא תַעְטוּ[4] (שם כב). ובשו החזים וחפרו הקסמים וְעָטוּ על שפם כלם כי אין מענה אלהים (מיכ׳ ג ז).—ואמר בן סירא: בעטה א[פ]ר אל תהתל ואל תקלם במרירי יום (ב״ס גני׳ יא 7). מעוטה צניף ועד עוטה שמלת שי[ער] (שם מ 7).—ובתו״מ: ברוך שעטני מעיל (נדר׳ מט:). שלא אהיה כאבל הזה שהוא עוטה על שפמו ובוכה וכו׳ שלא אהיה כרועה זה שנכנסו זאבים בתוך עדרו ובקעוהו ועטה את בגדו ויצא (מד״ר שה״ש א ז).—ובסהמ״א: מלך הכבוד יפתח לך אור עינינו ולכל תלמידי חכמ׳ שבקירואן משוש לבנו חביבנו ידידנו שערי חכמה ושערי בינה ומעטה תהלה יעטמו וחלקם בחיים יהי נצח (תשו׳ הגאונ׳ הרכבי רסד). אמר החכם וכו׳ מי שעטתהו מעיל הבושת יעלמו מומיו מבני אדם (ר״י א״ת, מבח׳ הפנינ׳ לרשב״ג 21). עוטי סותי אמונה וכפיהם מתמוך בשוחד נוערים (ר׳ שמואל בן עלי, אגרי, תרביץ ג, 59). שמואל אשר גדל בישראל לעטות הדרנו לרשת מצבנו ומטהרנו ולחבוש פארנו (שם 73). — ואמר המשורר: ומשך השוטה וקנתו טוטה אשר היתה עטה מלובה כגברים (דונש, דעת לבי חכמה). זקן ירא חבר תורה ומוסר ישיש תלמוד שארית הנבונים והנכר בעטי הגדלים והנכבד בעטי הסדינים ובראותם באפריקי כבודו חשבוהו כאחד מגאונים (ר״ש הנגיד, ידידיך). לבשו (ההוללים) לבוש הפך ובגד בוגדים עטו וכתנות האמת פשטו (רמב״ע, דיואן סב, ברודי). מה מצאו ימים באנשי האמת כי לעגו להם ובהם עטו מלאו ידי רעים כלבותם בהון עתק ולטובים מעט צבטו (שם). אובא לגן בשם ואשכח שד ואעטה גיל יום לגן אובל (הוא, הגביר ככפלו באורך). סות אהביו עטות טובו מכל מדים ועליו איך תלוני ולחשוק בך הקדים חכו ממתקים וכולו מחמדים (ראב״ע, איה עופר). לשירם נבהלו אנשי לבבות ועטה הזמן בגדי חרדות (ר״י חריזי, תחכמוני יח). לכן פשוט סות איד והשמחה לבש וחלוץ מעיל יגון והשלוה תעט (שם ה). אויה לי כי אבדה ארין תפארתו בעטותו אדרתו לשמור את משמרתו (גנזי שכטר ג, דודסון 262). יפת תואר יפת מראה עדינה עטי צבייך ואת עדיך עדי נא (ר״י נג׳ארה, יפת תואר, עולת תמיד קסט). — ואמר הפיטן: ימיני לבש חן ונסמך על עוטה גאונות (חגגי, סליח׳ אסתר). הלעיטה רמש והיא משכה לעופר הוערמו ועטו עלים ולא עדי (אזכר סלה, עבודה, מחז׳ איטל׳ ב, קכט.).—ונסתר עָט: אור עט אדרת נוגה עוטרת סביביו סוחרת ברכו (קונטרי הפיוטי ד). טרם בעלותו יקדימנו סגן ביכתונת בד עט כמו מסוים (Elbog., Stud. 137). אור עז ועט קנאה בשריון וכבע נראה (אזר, יול׳ אחרי פסח). נקמות וקנאה יעט שונאיו להדוף כמו לשעבר עט לנדוף (מפה, שם).—ובינ׳ פָעוּי: צבאות דגים ותוקף תנינים התוית ליודעיך עטויי קשקשת (ר׳ יני, אתה כוננת, קובץ מעשי ידי גאוני קדמוני ב, 111). סגולים ששים רבוא נכללו עטוים בששים אותיות ובם נדגלו פוצחים שרי משמרותיה כהודגלו (גנזי שכטר ג, דודסון 70). נודה לי״י אדוננו כי חסדיו עלינו

---

1) [כך בארמ׳, ובערב׳ ע׳טא a); ובסורית גם השחית, כִּבה; באשור׳ אֵטוּ, חֹשך (Del., Handw. 45).]

2) [ס״א: יַעֲטֶה.] — 3) [ס״א: תַעֲטֶה.]

4) [ס״א: תַעֲטוּ.]

a) غطا

נטויים ורחמיו עטויים ובטובו אנו נחויים (ר' שמואל בן פלי, אגרי, תרצין ג, 61). מטולטלים בכל פאה נפיצים במדינות סחובים מנוי עוז עטויים בסדינות פקוד דמעת עשוקים (חסר לו כל תפלה, סמח"ל, תריט.).

—הִפעִי, הֶעֱטָה, תַּעֲטִית, יַעֲטֶה, פ"י, — כמו קל: עברי בעמק הבכא מעין ישיתהו גם ברכות יַעְטֶה[1]) מורה (תהל' פד ז). תַּעֲטִית עליו בושה (שם פט מו). — ואמר המשורר: הוא יום ביום משתחוה לך גם את מעטה עליו מעיל הדר (רסנ"ג, שמם כחתן). בוז ושמח למוח ושמה ובן האמה תעטני אימה (ר"י הלוי, יונה כפיחם). וארצי חנפה תחתי כאלו תמול לא העטתני את מעילה (עמנו', מחב' ח).

—הֻפעַ, *הֻעֲטָה, — שהעטו אותו, ואמר הפיטן: הוד אפדני נטה ועל גבנון אותו הטה זה סיני גאות עטת חידתו כעל אברה העטה (אכן, יוצ' א סבוע'). ועי' גם ב.עיט, הֻפע'.

—הִתפ', *הִתְעַטָּה, — עָטָה את עצמו. ואמר המשורר: בושה יעטה וכלמה יתעטה ידך בתנטה ובשמי תבטה (גנזי שכטר ג, דודסון 101).

ב.**עטה**, ממנו ב.עָטָה.

ב.**עָטָה**, פיו"ע, עָטָה, עֹטֶה,—עָטָה את פלוני, העתיקו והנידו ממקום למקום: הנה יי' מטלטלך טלטלה גבר ועֹטְךָ עָטֹה (ישעי' כב יז). — ועָטָה, תעה ממקום למקום: הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים שלמה אהיה כְּעֹטְיָה על עדרי חבריך (שה"ש א ז). — ואמר המשורר: אלו הרבה עלי תורה אשר הלכה לבית ציה אשר היתה עלי עדרי חבריה כמו עטיה (ר"ש הנגיד, הכמות פליליה). לזבוב אשר בקצה יאור מצרים נשכני ושבתי עוטיה (עמנו', מחב' ז). עודנו מדבר והנה כסופות בנגב חולפות עוטיות ונכלמות ושוממות וכיוני הגיאיות כולם הומות (שם כח).

א.**עָטוּף**, ת"ז, מ"ר עֲטוּפִים,—חלש, בלי כח, schwach, kraftlos; débile, défaillant; feeble, faint; כבשים עֲטֻפִים: ובהעטיף הצאן לא ישים והיה הָעֲטֻפִים ללבן והקשרים ליעקב (בראש' ל מב). שאי אליו כפיך על נפש עולליך הָעֲטוּפִים ברעב בראש כל חוצות (איכ' ב יט). — ואמר המשורר: ומי עינו לטוב ישים עליהם ויורם מחשבות מדע וערמה לפת מוסר ומי שכל עטופים ברעב ועיפים הם בצמא (רמב"ע, תרים לבשה תבל). לשון כיסו דבק לחכו בצמא ושפתי שלהנו עטופים ברעב (ר"י זבארה, ספשוע' יב, דודסון 182).

—ונק' עֲטוּפָה: נפש עטופה בעת זכרי לאשך חלא נכבח (ציון לשירת קינ').

ב.*עָטוּף, ת"ז נק' עֲטוּפָה, מ"ר עֲטוּפִים,—לָבוּשׁ עֲטִיפָה: הרי שהיה עטוף במעפורת בבידום ובפלדום אין כבוד שיקרא ויתרגם ויעבור לפני התיבה וישא את כפיו (תוספתי מגיל' ד ל). הרי שמצאו עומד בשוק ועטוף טליתו שומע אני שהוא רשאי ליטלנה מעל כתיפו ת"ל בחוץ תעמוד (ר' נתן, מדר' תנאים, דבר' כד יא). אין נשאלין נדרים אלא עטופים ויושבים והנשאל יושב והשואל צריך להיות עומד וכו' (ירוש' נדר' י י). כי אתא רב דימי אמר עטופה (האשה) כאבל ומנודה מכל אדם (ערוב' קד:). כשהיו ישראל נראין לעמונים נראין עטופין לשלום ולמואבים נראים מזוינין למלחמה (מד"ר במד' כ). ר' ישמעאל בר' יוסי בעא קמיה רבי א"ל מה דין דכתיב כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה א"ל כגון את וחברך ושני עטופי סדינין כיוצא בך שאין אתם חשובין בעצמיכם כלום (שם קהל' א). — ובסהמ"א: אמרו רבותינו עמדו שפחותיו באותה הלילה ועשו נ"ר טלאות של תכלת ובבקר בא לו אצל משה הוא ונ' ור' איש עטופים טלאות של תכלת (גנזי שכטר א, גינצבורג 215). דרך כל החכמים ותלמידיהם שלא יתפללו אלא כשהן עטופים (רמב"ם, תפלה ה ה). ואז יוחנן בן מתתיה עשה לו חרב שתי זרתות ארכה וזרת רחבה תחת בגדיו עטופה (מגל' אנטיוכס). — ואמר המשורר: אראה היום במקדש מעט עטוף כאביון בגלותי כפי כחי כפי ארחץ בנקיון (ר"י הלוי, אראה היום). — וא.עָטוּף וב.עָטוּף יחד: ישנים בלילם הלא תקראו אל להתיר אסורים בחשך עטופים ורועים כסילים באפל בעת כל בני איש בסותי שחרים עטופים (רמב"ע, התרשיש ז סח-סט).

ג.*עָטוּף, ת"ז, מְחֻבָּר: ולא יהיה וגדרוה צאן עטוף על ברית רעים אלא על נות לבדו (ר"י א"ת, הסרס' לריב"ג, ככה). ודע כי ומורט תאר לגוי עטוף על ממושך (שם מרע). ואמרו ראה בטוב מקור והוא עטוף על אמרו בשמחה לא על אנסכה (שם נכך). ואמרו כוכב אלהיהם רומז אל שבתו או אל זולתו וכו' וכוכב עטוף על מה שלפניו (שם סכת).

1) [ס"א: יַעֲטֶה.]

ד.* עָטוּף, ת"ז, מ"ר נקי' עֲטוּפוֹת,—עָקוּם וכפוּף: ולשון התפעל אל תתהדר לפני מלך ענינו התגאות והתיפות והדורים אישר הם הנתיבות העטופות והסבוכים של דרכים (סס הדל). והקשתות עטופות כנחשים והחצים יוצאים מפיהם כצפעונים מחוריהם גרושים (כ"י חריזי, תחכמוני, קאמינקא 483).

א.* עִטּוּף, עיטוף. ס"ז,—סה"פ מן ד.עטף: תנא עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה טעון הדחה ושטיפה חי ומלא עיטור ועיטוף[1]) נוטלו בשתי ידיו ונותנו בימין וכו' (ברכ' נא.).—ובסהס"א: כך האיש הישר הנותן בתו לת"ח אף שלבושו קרעים ועטפו כלים רעים ואין משים לבו ע"ז באומרו כי אין אלו דברי' דבוקים בגופו כי הוא רואה מה שבתוכו ובהסיר אותו עיטוף מעליו מראה תוארו ואור תורתו (ר' אליהו, סבע מוסר פה). ולעומת זה התלוננתי עליו על כן על הייסורין שעברו עלי לא יתנהג עמי בתואר שמאל וכו' כי אם שאם מתחלה היה שמאל עתה גם שיקרב בימין יהיה בעיטוף מה כי יעטוף ימין ולא יפשוט אותי' (אלשיך, איוב כג ט). — ומ"ר סמי: מאותו יום (מיום שקבל כתב מסמיך) ולהלן קורין אותו כל אדם ר' וממנין אותו בדיינין ובסודות החברים ושמושיו ומלבושיו כשמושי החכמים ועטופי החכמים והחברים והרבנים הנסמכים (כ"י ברללוני, ספר הסטרות 132).

ב.* עִטּוּף, ס"ז, סה"פ מן א.עטף,—התעלפות: ויתחדשו הגעש והקיא ודפיקת הלב ועטוף ואם יגברו בהן אלה המקרים וכו' (כרבוני, אלח חיים במורסות, כ"י ביהמ"ד סכטר 412). ואם החום חזק ויפחד מהעטוף ימשח באחרים העצלים (סס בקדחת הדקה). רפואת העטוף להריח סמי הריח ורדים והדם וכו' (סס בהריון). רפואתו (של האש הפרסי) בהתחלה להקיז במקום המתחלף אשר מנגד עדי יתחדש העטוף ייוכל לשרוט המקום אחרי ההרקה (סס בחליי הפרקים).

ג.* עִטּוּף[2]), ס"ז,—בדקדוק, חִבּוּר וקשור, Konjunktion; conjunction; conjonction: ויעש גם הוא מטעמים ותהיה לעטוף במקום הואו (כ"י א"ת, הפרסי לריב"ג, גס). לא בענין עטוף אך בענין שכל מאוחר מהם

[1]) [מפרש שם בגמרא: רב פפא מעטף (בטליתו, רש"י) ויתיב רב אסי פרים סודרא על רישיה, ע"כ.]

[2]) [עי' ג.עָטוּף.]

טעם לאשר לפניו (ר"ס א"ת, יקוו המים לו).—וו הָעִטּוּף, וו החבור: ומה שהיה מן ווי העטוף דינה להיות בשבא ונפלה (ר"י א"ת, הרקמה טו, 102). ומה שהיה דינה מן ווי העטוף להיות בשורק כמו ושמרתם לעשות וכו' (סס 103). כאשר תהיה ואו העטוף במלה גבוהה ר"ל מלעיל תהיה הואו ההיא ברוב דבריהם קמוצה (סס 118). אך כאשר לא יהיה ענינה העתידות ולא יהיה בה ואו העטוף השבאית מלתה תהיה מלעיל (סס 202).

א.* עִטּוּר, עיטור, ס"ז, מ"ר עִטּוּרִים, עיטורין, סה"פ מן א.עטר,—עִטּוּר הבכורים, הפֵּרות שהיו מקשטים בהם את הבכורים: שלש מדות בבכורים הבכורים ותוספת הבכורים ועיטור הבכורים תוספת הבכורים מין במינו ועיטור הבכורים מין בשאינו מינו תוספת הבכורים נאכלת בטהרה ופטורה מן הדמאי ועיטור הבכורים חייב בדמאי (ר"ס, ביכור' ג י).—ואמר הפיטן: ארומםך. בעטור בכורי בקלתות מוזהבות ולא בתורמל כבוד הלבנון נתן לה הדר הכרמל (אור, מעריב ליל ב פסח).—וקשוט של כוס: שלשה דברים נאמרו בכוס של ברכה מלא עיטור[1]) ומודח (ר' אחא, ירוש' ברכ' ז ו). תנא עשר' דברים נאמרו בכוס של ברכה טעון הדח' ושטיפ' חי ומלא עיטור ועיטוף וכו' (סס בבלי, נא.).—ושל סֻכָּה: עיטורי סוכה הרי בעיינן הן ואינן בהכנן (ר' ירמיה, ירוש' שבת ג ג). מקרקע סוכה את מודד עשרים אמה היתה למטה מעשרה ותולה בה עיטורין שהן ראויין לסכך בהן ממעטין בה לפסול (סס סוכ' א א). ר' ירמיה בעי עיטורי סוכה מה הן חזר ר' ירמיה ואמר כל שבעה הן בטילין על גב סוכה (סס בילה א א).—ובסהס"א: עיטורי סוכה שנפלו בשבת אסורין באכילה ואסורין לטלטלן ממקומן (רש"י, סדור רמז, בובר).—*ומשמ' נוי וקשוט: עד שבא אברהם ונתן לו הקב"ה את העטרה הזו (הזקן) שהוא עיטור לאדם כשהוא מזקין (תנחומ' חיי שרה ד, בובר).—ואמר הפיטן: אל נא ברך בעטור שנה אמרי רצה בפלפולי ביום הושענא (אל נא תעיבו, הושע"ר).

ב.* עִטּוּר, סה"פ מן ב.עִטֵּר,—הסרה, עִטּוּר סופרים. השמטת וו החבור במקרא ע"י הסופרים: מקרא

[1]) [בציצים ופרחים כדרך היונים (ר"ז פרנקל בפרושו) ועי' גם עָטַר.]

סופרים ועיטור סופרים[1]) וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הלכה למשה מסיני (ר' יצחק, נדרי לז:).

***עִטּוּשׁ**, ש"ז, מ"ר עִטּוּשִׁים, שה"פ מן עִטֵּשׁ,—הִתְעַטֵּשׁ: ששה דברים סימן יפה לחולה אלו הן עטוש זיעה שלשול קרי ושינה וחלום (ברכי נז:).—ובסהמ"א: מיד כל שעה שבא לה העיטוש היתה עומדת ברגליה ומרחבת בין עיניה כאשר אמר לה וסובלת עצמה וסוגרה את פיה מעט מעט ונפסק ממנה העיטוש כלל (אלפא ביתא דבן סירא). כדי להבדיל אותו מקול השעול והעטוש והדומה להם מהקולות שאינם בהסכמה כקולות הבהמות (רס"ט אלקירא, ראש' חכמ' 24). גם יאמינו כי הנשים חמות מן האנשים ושהעטוש גבול החולי (ר"י הישראלי, מוסר הרופאים 6). כל בעלי הנזלים יקבלו הזק בתחלת התחדשם בעטוש (פרקי משה ט, כה::). העטוש הוא תנועה היובית מן המות לדחות הליהה (כרבוני, אורח חיים ו א, כ"י ביה"מ שכטר). ומהם (ממקרי הגוף) מושג לנשמע בכח כעיטוש ופיהוק יציאה לרוח וקיאים וטעמים בפי איש חמוצים (שלמה רופא ברגנים, פרוזי אבן סינא). ואולם העטושים אם נמנה אותם בסוג הנה הוא הרפואה אשר תושם בנחירים להריק מותר הראש (פרוש אבן רשד על פרוזי אבן סינא). העטוש היא תנועה מיוחדת מן המות לדחות ליחה או חמרים אחרים בעזר מן האויר הנשאף (קאנון ג ה ב ז). ולפעמים ידקדקו או יזילו המימיות אל הכים וינקבו מן הכים הצפאק מעט מעט והוא הנהגה טובה מועילה וזה בעטוש ובכל מה שימשוך המימיות למטה וראוי אז שתזהר מבקיעה פן יקרה מן העטוש בקיעה (שם יד ד יב). העטוש תנועה מסגלת מן המות לדחות חלאים רעים מתקבצים במות (נתן פלקירא, צרי הגוף, כ"י בריט' מוזי). העיטוש יהיה מן הראש כאשר נתחמם המות ונרטב המקום הפנוי מן הראש וירד האויר אשר בו ונשמע קולו כי עברו ויציאתו יהיה ממקום צר (יעקב בן יוסף אבן זבארה, פרקי אבוקרט ז לט, כ"י ביה"מ שכטר). וממין הנחש העטוש אצל ההמון כמו שאמרנו כמה פעמים נתעטש שתים או שלשה וקוראים העטוש נחש הראש (ר"א בדרשי, חותם תכנית יט ב). — עִטּוּשׁ של

[1]) [עי' ערוך, תשו' הגאו' הרכבי המובא בערך עטירה; רשב"א מאמר על ישמעאל (לד): פירוש הסרת סופרים, וכי הרא"ש. ורש"י ור"ן פרשו בדחק כמו א. עָטוּר

וִטָּה, נפיחה: עשת לו הטחור הוא מעי השרשור הנדבק בחור התחתון להוציא הגלל והדומן והצואה והרוח של עטוש שלו הנולד מן הקרבים ומן המעים (בי שבתי דונולו, חכמוני, פי' ספר יצירה א, סג.). ובבקע' צריך להתרחק כדי שלא ישמע חברו עטושים של מטה אבל אין צריך להתרחק עד כדי שלא יראנו (רש"י, ברכי סב.). אמר לו למה נבראו עיטושים אמ' לו אלולי עטושים היה אדם נתרז בבגדיו וכשידע אדם שעטושים באים עליו ילך ויעשה צרכיו שלא יבא לידי בושה וישב בבגדיו מטונפים (אלפא ביתא דבן סירא). כשראתה שלשה פעמים בעטושין או שלשת פעמים בפיהוקין (רשב"א, תורת הבית, בית הכנסים ג). ומדרכי ע"ב הצניעות הוא ג"כ שלא ילכו שני בני אדם יחד לבית הכסא אחד שלא יראה האחד פירועו של חבירו או ישמע עיטושו (הלבוש או"ח ג ב). ולא יעטש בתפלתו עטוש מלמטה בא לו עטוש ואינו יכול לעמוד על עצמו או שנאנס ונתעטש וכו' (שם). ורפואה המביאה לידי עִטּוּשׁ, כמו מְעַטֵּשׁ: וראוי כשיקרה למעוברת קושי הלידה שתכנס במי' נתבשלו בהם חולבה וכו' ויעשו לה עטוש בלבונ' ותלך בנחת במקום מורד ומדרון (ר"מ אלדבי. ש"א, ה, עד::). עטוש שנסה אותו גאלינוס וכו' ויריח אותו החולה וינשם אותו וכו' (נתן פלקירא, צרי הגוף, כ"י בריט' מוזי). ויעשה עטוש באלגבדבא וכו' תשחוק אותו ויעטש בהם (שם). ויעשה מיני העטוש שקדמו למעלה ויעשה עטוש בשמן נרד או בשמן באבונג ויצוק על האזן על צד הכאב (שם).

עטט, ממנו °עָטֵט.

עָטַט, קל לא נמצא.

—הפע', °הֶעֱטִיט, — חתך באלכסון כצורת הָעֵט: כל שחיטה העשויה כעט[1]) טרפה ואם העטיטה מתחת ארבע חותמות החבוקות אל הטבעת הגדולה טהור הוא ואם העטיטה מתחת הטבעת הגדולה כשלשה חותמות טרפה היא (אלדד הדני, הלכ' טרפות ב ה, אפשטין).

***עֲטִי**, ש"ז, — עצה ומזמה, instigation ; Aufhetzung: ארבעה מתו בעטיו[2]) של נחש ואלו הן בנימין בן

[1]) [עי' חול' (ל:): וב שחיטת העשויה בקולמוס, ופרש רגמ"ה, וז"ל: שחותך הסופר באלכסון, ע"כ.

[2]) [פרש רש"י בעטיו כמו עטא וטעם (דני' ב יד), וכן רגמ"ה (ב"ב יז.). והערוך מביא גם פרוש מלשון עֵט: קולמוסו שנכתב בו המות, ע"כ. ואחרים פרשו כמו חֵטְא. וזה רחוק.]

יעקב ועמרם אבי משה וישי אבי דוד וכלאב בן דוד (שבת כה:).—ובסהמ"א: אבל הצדיקים הגמורים אשר אין להם שום עון וחטא כי אם חטא עטיו של נחש הקדמוני עליהם נאמר ואני תמיד עמך (ר"י מסיקה, מכמי קנאי 98). הנה הוא (האדם) מכת רע בחירתו ההווה מעטיו של נחש הקדמוני עלתה לו לעבור את חוקו ולהשחית את דרכו עד שנפסד המין בכללו (ר"י ערמאה, חזות קשה ח).

"עֲטִיָּה, עטייה, מ"ר עֲטִיּוֹת, ש"נ.—שה"ש מן א. עָטָה. ואמר הפיטן: אור נוגה עטית מעילו ברוך שם כבוד גדלו גבור כח ושגיא חילו שרפים עומדים ממעל לו (אור נוגה, מוסף יוה"כ, מחזור איטל' ב, קכד:). טירתך אור עטיתך נוגה זורחך כמראה קשת (Elbog., Stud. 185). קדוש עטיות בדים לבנים קשוטים כפרת אבות ובנים רצוי עבודתם בהם מתלבנים רשע ועון וחטא סרבנים (ר' שמעון, איך אשא, סליחי מוסף יוה"כ).—רק דמות כמראה אדם כעין בבואה ואף עטיית אורו ולבוש הודו והדרו לא ראה (ר"א מבלגנלי, פי' יחזק' א כז).

"עֲטִיט[1], ש"ז, נַחַר, Schnarchen; ronflement; snoring: וכמו אל עטיט והוא יותר קשה ויורה על לאות כח המניע לאברי הנשימה והיותר קשה שלא יתראה הנשימה ולא הקצף ולא העטיט (קאנון ג א ס ח).

עֲטִין[2],—א) ש"ז, מ"ר כנ' עֲטִינָיו: זה ימות בעצם תמו כלו שלאנן ושליו עֲטִינָיו[3] מלאו חלב[4] ומח עצמותיו ישקה (איוב כא כג-כד).—ובסהמ"א: דלאו מחובר הוא (החלב) אלא פקיד ועקיר וקאי בעטיני הדד כתבואה בקשיה (רש"י, שבת לה.). כאשר נאמר עוד בענין הזה עד מתי תתחמקין כלומר עד מתי תקיפי ותתעכבי משוב והוא נגזר מן חמוקי ירכיך אשר הם העטינים המקיפים את הירכים והשוקים וזולתם (ר"י אא"ם, הפרש' לריב"ג, שנה). כי באמת על זאת יתפלא כל משכיל וטהור לב יוסיף לתמוה איך קצר ימים ושבע רוגז עת תפקחנה עיניו לראות אשר רק חתולי אטון ועטיני חלב כל מחסוריו בראשיתו ארון עץ ואבן מראשותיו כל קניניו באחריתו (ר"ש גלוק, שבי"ע א, פקדמ' 7).—ואמר המליץ: עטיניו מלא ראש ולען עצמותיו ישוקה (רסע"ג, תוכחה, JQR. NS. III. 96).—ואמר המשורר: ואצעדה תהי עש על ורעי ובניה רבידי צורני אזי לא אחמד עוה ואלו תשוה מעלות גלגל עטיני (רמב"ע, הקילותי, שער השיר 71). התאבקו יחד ברבעיהם ואת עפרות עטיניהם ימי עד חוננו (שוא, דיואן קכס). ותכחדי כי את הרגתים והלא דמם בבתיך ובעטיניך שמת את יסותיהם הלום סתום ואך מות שבריך ופתרוניך (הוא, תבל תכי נבך, דוקס 100). כלנו (היינו) שאננים והלב בעטינינו וממתני קמינו עבה קטנינו ועתה דלונו וגברו שוטנינו (אסזתי בקאתי, יוה"כ, סדור תימני). להתענג בזיו כבוד ולמוץ הלב...ד למלאת העטינים ולנהול יש עדי נצח נצחים ואוצרותי למלא מחסונים (ר' שמואל בן עלי, אגר', תרביץ ג 76).—ומ"י: אסובב על מקום עטין כמו נזיר סחור כרמא ודי שתהיה עמי מטוהרה ולא גושמה (ראב"ע, קרא שיר זה).—ואחר (שרחצו את האתון) הנח העטין והוא שם הכלי שמשימין בו חלב מלשון עטיניו מלאו חלב במים חמים ויחלב בה (קאנון ג י ס ו).—עֲטִינֵי השמים: ראוי לדעת מעשה השנה ועטיניה מהקבציים והנכחיים הקודמים לארבעה הפרקים בטבע המזלות טלה מוליד רעם וברק וראש המזל הזה מוליד רוחות וממר ואמצעותו בינוני וסופו שידף וכו' (ר"י הכהן מטולעיטלה, אותות השמים ומשפטי הכוכבים ב, ו).—ב) זיתים עטונים: המשלח לחבירו שתילין ועטינין והוצני פשתן מעשרן ודאי מפני שנחשדו רוב בני אדם עליהן (ר' יהודה משום ראב"ע, תוספתי מע"ר ג ח). א"ר פינחס בי רבי זביי מתני' בעטינים מה דתני ר' חייה בגרגרים (ירוש' מו"ק ב א).

---

[1] [בערבי' ע'טיט a).]

[2] [מהמשך הפסוק נראה שהכונה להלק מגוף האדם, וכן הבינוהו התרגומים העתיקים: התרג': הָזֵה; השבע': מעים, וכן הירוני'; הפש': צלעות. רש"י מפרש מלשון מעטן, אבל גם הוא ממשיך אל גוף האדם: חלבו ולחלותו ושומנו, ע"כ; רלב"ג: השדים. ריב"ג אומר, וז"ל: העטינים אצל הערב הם מקומות קבוץ הגמלים על המים וזולתם כלומר מרב חלב בקרו וצאנו מלאו עטיניו חלב כענין ארץ זבת חלב ודבש, ע"כ; וכן ראב"ע. רד"ק (בשרשיו) אומר, וז"ל: יש מפרשים הכלים שחולבין לתוכן ואין בזה יתרון וגדולה וכו' ע"כ. וכן מפרש בעל הקאנון במאמר המובא בפנים הערך. וכן דעת רב החדשים. ורשב"ץ (בפרוש לאיוב משפט) מחבר שני הפרושים: וכן נקרא בלשון ערבי כלי שחולבין והוא רמז אל השדים, ע"כ.]

[3] אולי כמו: עצליו.

[4] אולי: חֵלֶב.

---

a) غطيط

***עֲטִיף**, ס"ז, מ"ר עֲטִיפִים, — טלית שמתעטפים בה[1]) צריך אדם שיהו לו שני עטיפים[2]) אחד לחול ואחד לשבת (שם פאה ח ח).

א. ***עֲטִיפָה**, ס"נ, — שה"פ מן ג. עָטַף, כמו א. עִטּוּף: תלמידי חכמים ניכרים בהילוכם ובדיבורם ובעטיפתם בשוק (ספרי דברי שמג). כעטיפתינו בחול כן עטיפתינו בשבת (ירוש' פאה ח ח). מנודה מהו בעטיפת הראש א"ר יוסף תא שמע והן מתעטפין ויושבין כמנודין וכאבלים עד שירחמו עליהן מן השמים (מו"ק טו.). וכל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה[3]) (שמואל, שם כד.). ר' יצחק (אמר) בירכו במן וקידשו במקושש בירכו בעטיפה רב הונא אמר צריך להחליף (מד"ר בראש' ג, סיאוד'). שני תלמידים משל ר' יהודה שינו עטיפתן בשעת השמד וכו' (שם פג). דגול מרבבה א"ר אבא בר כהנא מלך בשר ודם מעטיפתו ניכר ברם הכא הוא אש ומשרתיו אש (שם, שה"ש, מה דודך). ת"ח צריך שיהא צנוע באכילה ובשתיה ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל בהליכתו ובעטיפתו ובקולו (דא"ז ז). — ובסהמ"א: וכי מאחר שהתבונן בציציותיו בשעת עטיפתן וברך עליהן לאחר מכאן למה אוחזן בידו וכו' (חול' הגא' א, לוין 36). ואלה תולדות אהרן ומשה רבות' אמרו לא מפני שהיו עטיפת פניהם שווה לפיכך ייחס האבות עם הבנים וכו' (גנזי שכטר א, גינזבורג 95). כל בית דין של ישראל שהוא הגון שכינה עמהם לפיכך צריכין הדיינים לישב באימה ויראה ועטיפה וכובד ראש (רמב"ם, סנה' ג ז). — עֲטִיפַת הארץ: דשא ארבר"ץ עטיפת הארץ מכוסה בירק (רס"י, דברי לג ג).

ב. ***עֲטִיפָה**, ס"נ, — שה"פ מן א. עָטַף, — כמו ב. עִטּוּף: כי יעטוף עטיפת נפשו ודאגת לבו יתפלל תחלה והדר לפני ה' ישפוך שיחו שמונה עשרה (רס"י, ע"ז ז:). ולהחליף בגדים בלבוש שק ואפר ולבכות עד עטיפת רוח (מספרות הלכה של הקראים הקדמונים, גנזי שכטר ב, גנלבורג 486). הבטיח הנביא שהתפלה שהיא

1) [בערב' עִטַאף a).]

2) [אולי זה מ"ר מן עטיפה. ס"א עטופים, וכן מד"ר רות (ורשא). ומ"כ גרס שם: עטפים.]

3) [פרש ר"ח (שם), וז"ל: מכסה שפמו וזקנו וחוטמו במצנפתו או בטליתו.]

a) عطاف

מתוך הצער ועטיפת הנפש היא הנכנסת לפניו אל היכל קדשו יתברך (רבנו בחיי, שמות, ז:). וקראה עטיפה לפי שהוולדות החם חלושים מלשון נפשם בהם תתעטף (ר"י אברבאנאל, בראש' ל).

ג. ***עֲטִיפָה**, ס"נ, שה"פ מן ד. עָטַף — כמו ג. עִטּוּף: יש לואו המהפכת אז בחינה אחרת כי היא לא תשיב את העוברים לעתידים אלא כשתהיה המלה מלרע כי כשתבוא המלה מלעיל לא יצא דינה מהעטיפה (ר"ד אבן יחייא, לשון למודים א ג)

ד. ***עֲטִיפָה**, ס"נ, מ"ר עֲטִיפוֹת, שה"פ מן ב. עָטַף, — עִקּוּם: הלוך וטפוף תלכנה כבר נזכר בספר בעלי הכפ־ וענינו לפי המקום הולכות בעטיפת הגוף ונענועו אצל צד (ר"י א"ח, השרשים לריב"ג, טפף). — ועִקּוּם של הדרך: ורצה באמרו והדורים אישר הדרכים המעוקלים הקשים אשר הם כמו כרוכים לעטיפות אשר בהם ועל הדעת הזאת אמר התרגום בוהיה העקוב למישור ויהא כפלא למישרא כלומר שהוא כמו כפול וכרוך לעטיפות אשר בו (שם, הדר).

עֲטוּלִית[1]), ס"נ, — אולי ערומה, ובהשאלה שוממה: אליך שורק הנטועה בקרן בן שמן מבחר קרוחיות ועטולית כולה זרע עלי עין פאו. ות שלחתה (רס"י, תשו', קבוצ' קונטרס' א).

עֲטִירָה, ס"נ, שה"פ מן ב. עטר, — הסרה: עיטור סופרים פי' לשון עטירה הוא תרג' רק הבמות לא סרו ולא עטרא (ערוך ערך עטר).

עֲטִישָׁה, ס"נ, מ"ר כנ' עֲטִישֹׁתָיו, שה"פ מן עָטַשׁ, — דחיה פתאמית של רוח בקול מיוחד מהנחירים: das Niesen; éternuement; sneezing: עֲטִישֹׁתָיו (של הלויתן) תהל אור ועיניו כעפעפי שחר (איוב מא י). — ובמדר': לפיכך חייב אדם לומר בעטישתו חיים שנהפך המות הזה לאור שנא' וכו' (פדר"א כג). עטישותיו של מטטרון תהל אור ועיניו כעפעפי שחר (מסכ' אצילות). — ובסהמ"א: אמר התדע מתנועת העטישה אמרתי ליחה או רוח יזיקו את המוח ועל כן ידיחנו הטבע אל העצם הנקוב ככברה וכו'

1) [בערב' עַ'טַל, עַטַל a), היה ריק, היתה בלי תכשיטים; הלך בט׳; ובבנין הכבד עַטַּל, גם הֵשַׁם ארץ מיושביה. או הוא כמו ערטל בארמ' שפרושו ערום.]

a) غطل عطل

ועל זה ישמע קול העטישה (ר"י זבארה, ספשוע' ע דודסון 102). לפי שמתפזרים מכח עטישותיו המים או מוציא ראשו מהם להתעטש ויתגלו עיניו ויאיר העולם (רסב"ז, אוהב משפט, פי' איוב קלד:).

עֲטַלֵּף[1], ש"ז, מ"ר עֲטַלֵּפִים,—מין עכבר בעל כנפים שיעוף בלילה, Flədərmaus; chauvə-souris; bat: ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו שקץ הם את הנשר וכו' ואת הדוכיפת ואת הָעֲטַלֵּף (ויקר' יא יג-יט). ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחות לחפור פרות וְלָעֲטַלֵּפִים (ישעי' ב כ).—ובתלמו': צבוע זכר לאחר שבע שנים נעשה עטלף[2]) עטלף לאחר שבע שנים נעשה ערפד (ב"ק טז.). לתרנגול ועטלף שהיו מצפין לאור א"ל תרנגול לעטלף אני מצפה לאורה שאורה שלי היא ואתה למה לך אורה (סנה' צח:). כל המוליד מניק וכל המטיל ביצים מלקט חוץ מעטלף שאף על פי שמטיל ביצים מניק (בכור' ז:). — ובסהמ"א: המוסר מעביר מהדעתן שכרות ויוסיף לשוטה שכרות כמו שהיום מוסיף לבעלי העינים ראות ולעטלף עורון (ר"י א"ת, מבחר הפנינ' לרסב"ג 26).—ואמר המשורר: אשר פרש כנפיו כעטלף ועפו עורבי שחק (רסב"ג, אני האיש, דוקס 19). אך נסגרו לפני מאור שמש לעת ערב ולצאת כעטלף חשו (למה חסרי לב, שירים, ד"ח פא).—ובמשמ' סנונית: העטלף (שוואלבע) הוא ידוע להיות נמצא ברוב המקומות מאכלו כל מיני תולעים ודבורים (ברוך לינדא, ראשי למודים א ו). במדינות שוועדען וענגלאנד יבואו העטלפים כאשר יתחיל לפרוח פרח היער (יאוועל, למודי הטבע ב, יג.). סימנים על ירידת הגשם מגדר החי אם העטלף יעוף קרוב למים והאדמה (שם מז:).

עטן[3]), ממנו ב.*עָטִין, *עָטַן, *מַעֲטָן.

***עָטַן**, פ"י,—עָטַן זיתים, שם אותם במעטן: הזית השלישי עוטנו בבית הבד עד שילקה ומעלהו ומנגבו בראש הגג (מנח' ח ז). מביאין שתלים וקרומנין

1) [לא נתברר מקורו; כך גם בארמ', ובכנעני' בהעתק יוני νυϑολαβαδ.]

2) [בסדר רב עמרם השלם (ח"א קלט:) הגרסה: נקבה, וכן בכ"י מינכ' ובילק', עי' ד"ס, הערה.]

3) [בערב' עטן a), טנן והרטיב.]

a) عطن

מחוצה לארץ לארץ אבל לא מארץ לחוצה לארץ וכו' ולא זיתים מחוצה לארץ לארץ ועוטנין אותן בארץ (תוספת' שביעי' ד יט). הגיע זמן זיתים שלוחי בית דין שוכרין פועלים מוסקין אותן ועוטנין אותן בבית הבד (שם ח א). ובלבד שלא יהא הוא מלקט והן אוגדין על ידיו בוצר ודורכין על ידיו מוסק ועוטנין על ידיו (שם חלה ג ה). העוטין זיתיו בין שני בדין כיון שגמר אחד מהן הוכשרו לקבל טומאה (שם טהר' י ז). — ובינ' פעו': דרך בני אדם לוכל זיתיהם עטונין (רבי יוחנן, ירוש' דמאי ו ו).

—פעו', *עֻטַּן, בינ' מְעֻטָּן, מעוטן,—שעטנו אותו: לאהוב למעלה וחמד למטה וכו' המובחר ממגורגר ומעוטן[1]) בראש הזית (רש"י, תשו', קבוצ' קונטרס' יד).

א.**עטף**, ממנו א.עָטוּף, ב.*עָטוּף, ב.*עֲטִיפָה, א.עָטֵף.

א.**עָטַף**, עֲטוּפִים, עָטֹף, יַעֲטֹף, *טוּף,—עָטַף מרעב וכדום', היה חלש בלי כח, schwach, ohnmächtig sein; être faiblə, défaillant; to be weak, faint; ובהשאלה היה בצער גדול וכדום': תפלה לעני כי יַעֲטֹף ולפני יי' ישפך שיחו (תהלי' קב א).—וְעָטַף הלב במשמ' זו: מקצה הארץ אליך אקרא בַּעֲטֹף לבי (שם סא ג).—ובמשמ' התפלל, ואמר המשורר: לך נפשי וטוב רחשי אל אשפוך לפניך וחין אטף כדל יעטף למצא חן בעיניך (ר"י אבן גיאת, יד תמיד, שער השיר 21). לך עטפתי גם שטפתי דמעי במשכבי (רסב"ג, שמר גבי, ליוה"כ, סדור תימני, כ"י בריטי' מוז'). נפשי ליאשיה תעטוף תהמה המות יונה בגג בודדת (רמב"ע, דיואן מח, בודלי'). אצפה לעברם ואעטף בקברם ועיני לשברם יפיצון נהרים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים).—והרביעי שיתחנן אל האלהים ויעטוף אליו תמיד לכפר עונותיו ולמחול לו ולקבל תשובתו (ר"י א"ת, חו"ה, התשובה ה).

—נפע', בֵּעָטֵף (במקום בְּהֵעָטֵף), נֶעֱטַף הילד ברעב וכדום', כמו א.עָטוּף: כלו בדמעות עיני וכו' על שבר בת עמי בֵּעָטֵף עולל ויונק ברחבות קריה (איכ' ב יא). —ובסהמ"א: כי רוח מלפני וכו' כשרותו נעטפת והוא נכנע (רש"י, ישעי' נז טז).—ואמר הפיטן: קרב בן ישאף לצל חסדיך הומה בלב נעטף צורי אל תט באף אל עבדך (מה לך, סליח', סד' רע"ג ב). — ואמר המשורר: נדיבים נאספו היום אל מעוניו רעבים נעטפו וצמאים לפניו (רמב"ע, אחריה ותקוה, דוקס 78).

1) [עי' מנח' (ח ז).]

ולשלחנות ערוכים מהרו אכול והותר מי כרעב נעטפו (הוה, דיואן קכז, צודלי).

—התפ', התעטף, התעטפם, תתעטף,־טף,—התעטף הילד, נחלש, נעטף, כמו א.עטוף: לאמתם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם כחלל ברחבות עיר בהשתפך נפשם אל חיק אמותם (איכ' ב יב).—ובהשאלה התעטפה הנפש, נחלשה מרוב צער ויגון: בהתעטף עלי נפשי את יי זכרתי (יונ' ב ח). רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף (תהל' קז ה).—והתעטפה הרוח: אזכרה אלהים ואהמיה אשיחה ותתעטף רוחי (שם עז ד). אשפך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד בהתעטף עלי רוחי (שם קמב ג-ד). ותתעטף עלי רוחי בתוכי ישתומם לבי (שם קמג ד). —ובמדר': הלכו להם ביער ונתעטף רוח האב ולגו עיני הבן דמעות על ענים (תנחומי האזינו ח).— ואמר המשורר: אלהים אלי אתה רם לכל שאל נדרש רצני בהתעטפי בעני ורש (רסב"ג, אלהים אלי אתה). צמאה לך נפשי וכו' ותתעטף עלי להזכיר את שמך ולהרבות זכרך (בחיי, בקשה בסוף חו"ה). בפיך נחלי נפת וצופים ואתעטף בצירי בין צמאים (רמב"ע, לכל איש, דוקס 97). בהתעטף רוחי אזכרה נעמך הבט לכבודך יום בו ארוממך (ראב"ע, ובכן יי' קראתיך). ויצחק אלי ויאמר אלו רעבת כאשר דברת והיתה נפשך ברעב מתעטפת ובצמא מתעלפת היית אוכל צללי הרפת ולא היית שואל צנון ולפת (ר"י זבארה, שעשוע' ד, דודסון 42). ובאחרית הגענו אל גשר רעוע ותהתיו נחל שוטף וכאילו רואיו גוזל וחוטף ואז החלה נפשי להתעטף (עמנו', מחבר' כח). אני נפשי תהלל לו בכל יום ותתעטף בפלולים ושיחה (במיטב שיר, פזמוני לפסח, סמא"ל, תשיד:).

הפע', העטיף, העטיף,—כמו קל, העטיף הצאן: ובהעטיף הצאן לא ישים (את המקלות) והיה העטפים ללבן והקשרים ליעקב (ברא' ל מב).

ב.עטף[1]), ממנו ד.*עטיפה, ב.עטף.

ב.עטף, יעטף,־טוף,—עטף ימין וכדומ', נטה ועבר וחלף: שמאול בעשתו ולא אחז יעטף ימין ולא אראה (איוב כג ט). כי לא לעולם אריב ולא לנצח

[1]) [בערב' עטף a), נטה, סבב, קפל, עטף טלית, עקם חבר.]

a) عطف

אקצף כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי (ישעי' נז טז).

ג.עטף[1]), ממנו ב.עטוף, א.עטוף, *עטיף, א.עטיפה, ג.עטף, מעטפה.

ג.עטף, יעטף, יעטפו,—עטף בגד וכדומ', כמו עטה, ;sich umhüllen; s'envelopper; to wrap oneself ובהשאלה, עטף לבוש של חמס וכדומ': לכן ענקתמו גאוה יעטף שית חמס למו (תהל' עג ו).—ובהשאלה, העמקים בר, יתכסו: לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר (שם סה יד).—ובתו"מ: ולשם (לחצר המעורבת) מוציא כל כלי תשמישו ולובש כל מה שיכול ללבוש ועוטף כל מה שיכול לעטוף (שבת קז ד). עתיד עשו הרשע לעטוף טליתו ולישב עם הצדיקים בגן עדן וכו' (ר' חונה, ירוש' נדרי' ג יב). מימיך בא אדם אצלך לדין או לשאלך ועכבתו עד שתהא שותה כוסך ונועל סנדלך או עוטף טליתך (ר' ישמעאל כה"ג, מכי' משפט' יח). זה נקרא ר' וזה נקרא ר' זה חכם וזה חכם זה עוטף בטליתו וזה עוטף בטליתו אם כן למה חכמתי אז יותר (מד"ר קהל' א, החכם עיניו בראשו). שלא תהא תפילין נושא [וטליתך] עוטף והולך ועובר עברות (פסיק' רבת' כב).—ובהשאלה עטף אור, כמו עטה אור: משעטף את האור חזר וברא את העולם (מד"ר שמות טו).—ואמר המשורר: חיה רעה ומשכלת זוקן כי יחטיא פי חטפי חשכת יום צרה ומבוכה זוקן כי המעיט פי עטפי (עמנו', מחבר' ד). כר נרחב אין קצה יעטוף אדם רב כעטוף הים מים (אדם הכהן לבנסון, חלום חזיון לילה).

—נפע', *נעטף,—כמו קל: דרכים ששוה (אנדרגינוס) בהן לאנשים וכו' וחייב בכל המצוות האמורות בתורה באנשים ואינו נעטף[2]) ומספר באנשים (תוספת' ביכורי' ב ד). היה נעטף בטליתו וטמאות וטהרות בצדו וטמאות וטהרות למעלה ספק נגע ספק לא נגע ספקו טהור ואם אי אפשר לו לכון ספקו טמא (שם טהרות ד א). האיש נעטף[3]) ומספר ואין האשה נעטפת[3]) ומספרת (שם סוט' ב ט).

—פע', *עטף, מעטף,— עטף את פלוני, הלביש: והמלביש והמנעיל והמעטף[4]) הרי אלו באזהרה

[1]) [עי' הערה לב.עטף.]

[2]) [כשהוא מצורע, עי' ויקר' (יג מה).]

[3]) [בדפו' מעטף, מעטפת.]

[4]) [בספרי (דבר' לא) הגרסה: והמעטיף.]

(שם סנה׳ יג).—וכמו קל: כי מעטף בציצית ליומא ברוך אשר קבמו״צ להתעטף בציצית (ברכ׳ ס:).

—פע׳, *עִטֵּף, מְעֻטָּף.—כמו א.עטוף: בכל שנה ושנה היה זקן אחד לבוש לבנים ומעוטף לבנים (מד״ר ויקר׳ כא).—ובסהמ״א: נראה לו למשה [רבע״ה] מתוך כבודו של הקב״ה כדמות שליח צבור מעוטף שיורד לפני התיבה (ר״ח, נספח׳ לחול׳ הגא׳ א, לוין 4).—ואמר המשורר: קחה שירה מישרת ישרה תשורת אהבה זכה קדומה מעלפת בכליה ככלה מעטפת בעדיה כעלמה (יוסף בן חסדאי, הללבי חן, שער השיר 29).

—התפ׳, *הִתְעַטֵּף, נִתְעַטֵּף.—עטף את עצמו: המוצא ספר בשדה וכו׳ אם היו גשמים יורדין מתעטף בעור והוזר ומכסה אותו (תוספת׳ ערוב׳ יא טו). אבל מיסב מתעטף ומברך (רבי בא בריא דרבי חייא, ירוש׳ ברכ׳ ז ז). אחז בה (בטלית) האור משני צדדין נוטלה ומתעטף בה ואם כבת׳ כבת׳ (שם שבת טז א). בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורי׳ ומגדל זקנו שאינו יודע היאך דינו יוצא אבל ישראל אינן כן אלא לובשים לבנים ומתעטפין לבנים ומגלחים זקנם (ירוש׳ ר״ה א ג). כיון שראתה (בתו של נקדימון בן גוריון) את ר׳ יוחנן בן זכאי נתעטפה בשערה ועמדה לפניו ואמרה לה רבי פרנסני (ספרי דבר׳ שה). אני ראיתי את ר׳ שגיהק ופיהק ונתעטש ורק ומשמש בבגדו אבל לא היה מתעטף (רבי חנינא, ברכ׳ כד.). אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית (שם ס:). מאימתי התחלת דין רבי ירמיה ור׳ יונה חד אמר משיתעטפו הדיינין וחד אמר משיפתחו בעלי דינים (שבת י.). אותו היום ערב שבת היה והלל חפף את ראשו הלך ועבר על פתח ביתו אמר מי כאן הלל מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו אמר לו בני מה אתה מבקש (שם לא.). ירד ר״ג מן החמור ונתעטף וישב והתיר לו נדרו (ערוב׳ סד:). באו והודיעו את שמעון הצדיק מה עשה לבש בגדי כהונה ונתעטף בבגדי כהונה ומיקירי ישראל עמו וכו׳ (יומ׳ סט.). עמד (דוד) והעביר פיפורין מעליו ועטרה מעל ראשו ונתעטף בטליתו והלך לו אצל סנהדרין (מד״ר ברא׳ עד). מה עשה (מרדכי) נתעטף בטליתו ועמד בתפילי לפני הקב״ה (ר׳ לוי, שם ויקר׳ כח). מיד צוה ועשו ר״נ טליות תכלת ונתעטפו בהן אותן ר״נ ראשי סנהדראות שקמו על משה (שם במד׳ יח). באותה שעה מה עשה משה לבש שק ונתעטף שק נתפלש באפר ועמד בתפלה ובתחנונים לפני הקב״ה עד שנזדעזעו שמים וארץ (שם דבר׳ יא). מעשה בגרגרן אחד וכו׳ פעם אחת נתעטף בבלי קוריים שלו ועלה לראש הגג ונפל ומת (שם קהל׳ א). לאחד שהיה מוכר טלית באיטלס ועבר אחד וראה אותה א״ל שלי הוא א״ל התעטף בה אם מחזקת היא לך הרי היא שלך (ר׳ חייא רבה, פסיק׳ דר״כ יא, בובר).—ובסהמ״א: ומפסיק ומברך בין ישתבח לקדיש להתעטף בציצית ומתעטף ומתחיל לומר קדיש (אוצר הגאונים א, לוין 39).—ובהשאלה: ר׳ יוחנן בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יר״מ ה׳ אלהינו שתציץ בבשתינו ותביט ברעתינו ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעוזך ותתעטף בחסידותך ותתאזר בחנינותך (ברכ׳ טז:). ר׳ שמעון בר׳ יהוצדק שאליה לר׳ שמואל בר נחמן וכו׳ מאיכן נברא האור אמר נתעטף הקב״ה בה כשלמה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו (מד״ר ברא׳ ג, תיאוד׳). מיד לבש (סמאל) כעס ותגר הרבו ונתעטף אכזריות והלך לקראתו של משה (שם דבר׳ יא).

ד.״עטף, ממנו ג.״עָטוּף, ג.״עֲטִיפָה, ד.״עָטָף, ״עָטֵף.
ד.״עָטַף¹), פ״י,—בדקדוק חִבֵּר, ביחוד ע״י וו החבור:
ואפשר שיעטפו הרב על המעט באשר נאמר בשבעה ועשרים יום (ר״י א״ח, הרקמה 236). ואם יאמר אומר ולמה לא עטפו עליו (ר״ל בשנים עשר) כאשר עטפו בשנים ועשרים (שם). ואמרו נחת גדודיה עוטף על אמרו תלמיה רוה ואמרו צמחה תברך עוטף על אמרו ברביבים תמוגגנה (הוא, השרשים לריב״ג, כהת).—וו עוֹטֶפֶת, וו הֶעָטוּף: וכבר המירו עוד האלף מהוו העוטפת הנופלת על הבית והמם והפא בין שתהיה אחת האותיות האלה נחה בין שתהיה נעה והומרה עוד מהוו העוטפת הנופלת על כל אות נחה איזו אות שתהיה (הוא, הרקמה 45). והשבועה נכנסת בין שני הדברים כאשר תראה ותהיה במקום ואו העוטפת בעבור שהיא ממצאה (שם 34). ואם תרצה להבין המאמר עטוף הביאור ואמור (ר״א בדרשי, חותם תכנית 3 ה). והואו הזאת כשתבא על פעל עבר הבא על פעל עבר אחר לא תהיה אז מהפכת כי אם עוטפת (ר״ד אבן יחייא, לשון למודים א ג).

—הפע׳, ״הֶעֱטִיף.—כמו קל: וכאשר תעטיף מספר על

¹) [עי׳ הערה לב.עטף.]

מספר ותרצה להודיע[1]) תודיע המספר הראשון בלבד אם תרצה ותעטיף השני בלא הודעה כאשר נאמר יום האחד ועשרים (ר״י א״ח, הקדמה 238).

ה.עטף, ממנו ה.עָטַף, ד.עָטוּף. ד.עֲטִיפָה.

ה.״עָטַף[2]), פ״ע,—נטה ועקם: ומפני שכל מי שנשען על מטה הוא כופף עצמו עליה ו ע ו ט ף את מתניו (הוא, הסרפים לריב״ג, עמד).

—נפע׳, ״נֶעֱטַף,—שעטפו ועקמו אותו: אמר הנה מדבר עם פרעה המדומה במשענת קנה כי כשתשבר תעמיד מתניהם אשר היו כופפות ו נ ע ט פ ו ת עליה (שם).

—ומקו׳, הֶעָטֵף: ומזה הענין אצלי והעמדת להם כל מתנים כלומר שיעמדו מתניהם מהכפף ו ה ע ט ף והשען (שם).

א.״עֲטֶף, ש״ז,—כמו ב.עֲטִיפָה, עֲטֶף רוח: שמעה דכא ביטה ע ט ף רוחו יהיו לרצון אמריו ושפך שיחו (ר׳ אליה בר שמעיה, אקרא בשמך, סליח׳ יום ג). נמתיק לתוכו סוד לצור עשנו בו תשבו אתנו ב ע ט ף רוח (יוסף ידידיה, כל מלאכי שירות, כנף רננים, עז:).

ב.״עֲטֶף, ש״ז,—כמו ב.עִטּוּף: אבל הואו יביאוה בתחלת המלות לעטף בכמו את השמים ואת הארץ (ר״י א״ח, הקדמה 20). ומן ה ע ט ף מה שיהיה בלא ואו גם כן ויאמר לו עטוף הבאור (שם 120). ואות ה ע ט ף נופלת מן כבבש אלוף כנפלה מן שמש ירח[3]) עמד זבולה (הוא, הסרפים לריב״ג, אלף). וזה נקרא ע ט ף הבאור כלומר שהוא באור מהות הדברים וראוי להיות מן הכבד רצוני לומר וכו׳ (שם כחס).—וו הָעֲטֶף: ויכנס בה ענין ואו ה ע ט ף כמו או הודע אליו חטאתו (שם או). ופעמים יפילו ואו המשך מן יסב והדומים לו כשיוסיפו עליהם ואו ה ע ט ף הפתוחה המורה על הפועל החולף (שם המס). וינטשו בעמק רפאים כשהוסר ואו ה ע ט ף ישאר הפעל העתיד (שם כעס). והשמוש היותר מיועד לואו הוא חבור הדברים והענינים קצתם אל קצת והמדקדקים יקראו לואו הזאת ואו העטף (ר״ד אבן יחייא, לשון למודים א ג).

א.״עטר[4]), ממנו א.*עָטוּר. א.עִטֵּר. עֲטָרָה. עֲטֶרֶת.

1) [ע״י הא הידיעה.]

2) [עי׳ הערה לב.עטף.]

3) [כך במקור הערבי, ובדפו׳ של העברי: וירח.]

4) [כך בכנעני בפעל והשם עטרת (לידלב׳ 830); בארמ׳ במשמ׳ סבב, ובאשורי אטר, הציל, שמר (לליעם 46).]

א.עִטֵּר, עִטְּרִים, תְּעַטְּרֶנּוּ, עִטְּרוּ אל פלוני, הלכו סביב לו, umgeben; entourer; to surround: ויהי דוד נחפז ללכת מפני שאול ושאול ואנשיו עֹטְרִים אל דוד ואל אנשיו לתפשם (ש״א כג כו). — ועִטֵּר אותו דבר, הקיפו בדבר, כרך הדבר סביב לו: כי אתה תברך צדיק יי׳ כצנה רצון תַּעְטְרֶנּוּ[1]) (תהל׳ ה יג).— ובברכה: ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם ע ו ט ר ישראל בתפארה (ברכת השחר).—ואמר הפיטן: אור עט אדרת נוגה ע ו ט ר ת סביבותיו סוחרת (אור עט, גנזי׳ ויטרי תמ, 567). — כי שניהם (הכתר והכותרת) סמוכים לגוף המוקף ונוגעים בו ה ע ו ט ר גם הוא מקרוב אך איננו סמוך כמו המכתיר וכו׳ (שד״ל, בית האוצר ב, 189). — *וביני פעו׳: כוס של ברכה מצוותו שיהא מודח ושיהא עטור[2]) ושיהא מלא (ר׳ אחא בשם ר׳ יוחנן, פסיק׳ רבתי ט).—ובספה״א: הרי שהצדיק פעול במקצת מאת הקב״ה שהוא ע ט ו ר מן הרצון (ראב״ע, תהל׳ ה יג). וכל חבירנו וזקננו ומנהיגנו יהיו ע ט ו ר י ן מבורא הכל (ר״י ברצלוני, ספר העטרות 137).— ואמר הפיטן: ע ט ו ר ע[טרה עם לא] היביט אוון (Kahle, Masor. d. West., ב). ע ט ו ר כבע ולבוש שריונו פרש ורכב מצמדת על מתנו צועד ברגל וקולע באבנו קצין ונקלה ועבדו ואדונו (מתנה, יוצ׳ אחר׳ פסח). ולא מחנכים לי ע ט ו ר י[2]) שבט יד ציר תומכים (Elbog., Stud. 187).

—פעי, עִטְּרָה, עִטַּרְתָּ, תְּעַטְּרֵהוּ, מְעַטְּרֵכִי, — א) עִטֵּר לפלוני בעטרה, שם עטרה על ראשו, krönen; couronner; to crown: צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שֶׁעִטְּרָה לו אמו ביום חתנתו וביום שמחת לבו (שה״ש ג יא).—ובהשאלה, עִטְּרֵהוּ כבוד, הדר: ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תְּעַטְּרֵהוּ (תהל׳ ח ו). — ועִטְּרוֹ חסד, רחמים: הגואל משחת חייכי הַמְעַטְּרֵכִי חסד ורחמים (שם קג ד).—ובמליצה, עִטֵּר את השנה: תלמיה (של הארץ) רוה נחת גדודיה ברביבים תמוגגנה צמחה תברך עִטַּרְתָּ שנת טובתך ומעגליך ירעפון דשן (תהל׳ סה יא-יב).—ואמר בן סירא: ועתה ברכו נא את יוי׳ הטוב המעטר אתכם כבוד (ב״ס גני׳ מה כה).— ובתו״מ: רבי שמעון בן ננס אומר מ ע ט ר י ן את הבכורים חוץ משבעת המינים רבי עקיבא אומר אין

1) [ריב״ג וראב״ע סברים שהוא הפע׳, במקום תעטירנו.]

2) [עי׳ א.עטור.]

מעטרין את הבכורים אלא משבעת המינים (ביכורי ג ט). מי שהיו לו ביכורים גרוגרות היה מעטרן תאינים וצימוקים היה מעטרן ענבים (ירוש' שם ג ג). היתה פתוחה (החנות) לר' הרבים פותח אחד ונועל אחד ובערב יום טוב האחרון מוציא ומעטר את כל השוק (תוספתי מו"ק ב יג). וערב יום טוב האחרון של חג מוציא ומעטר את שוקי העיר בפירות (מו"ק יג:). עיטור [1] (של כוס) רב יהודה מעטרהו בתלמידים רב חסדא מעטר ליה בנטלי (ברכי נא.). סככה כהלכתה ועטרה בקרמים ובסדינין המצויירין וכו' (ביצ' ל:). מכוערות שבהם מה היו אומרות קחו מקחכם לשום שמים ובלבד שתעטרונו בזהובים (תעני לא.). אברהם תבע זקנה אמר לפניו רבון העולמים אדם ובנו נכנסין למקום ואין אדם יודע למי מכבד מתוך שאתה מעטרו בזקנה אדם יודע למי מכבד (ר' יהודה בר סימון, מד"ר ברא' סה). אותו היום פרוזבוטי של פרעה היה וכו' משעטרו אותו היו משה ואהרון עומדין על פתח פלטרין של פרעה וכו' כיון שעלו היה מסתכל בהן שמא יעטרו אותו או שמא יתנו לו כתבים ואף לא שאלו בשלומו (ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן, שם שמות ה). למלך בשר ודם שנכנס למדינה מכבדין אותה ומרביצין אותה ומעטר' אותה ומפרשין קיטאות וכלי' נאים ומדליקין נרות (שם כט). בא וראה כמה מצות מעטרות את ישראל (שם במד' י). למלך שנשא אשה והביא הנייר והלבלר משלו ועיטרה משלו והכניסה לביתו (שם דבר' ג). ביום שירד הקב"ה ליתן תורה לישראל ירדו ששים רבוא של מלאכי השרת וכל אחד מהם עטרה בידו כדי לעטר את ישראל (ר' יוחנן, פסיקי דר"כ ט"ז, בובר).—ואמר הפיטן: [וזכר רץ] אל הבקר ועטרינו ששון ויקר (Kahle, Mascr. d. West., ה). מים אביב בם גיא לעטר לבל יעצרו בנשיון שטר (ר"א הקליר, אף ברי, תפל' גשם). נעלי להר ציון ומקדש ידנו כגילה בעטרך מלבינו (גנזי שכטר ג, גינצבורג 256). צנות ורמהים צבאיו עטר צנועים כהשיג מערים להאטר (שם ג, דודסון 104). עטר בעב עולים דעך עופרת משולים ענו גוי שעולים אחזו לנו שועלים (אנעים חדושי סירים, מחזי איטלי א, קד.). יוסף עיטר ע"ל שימשות שוהם טרם יורבץ (Elbog., Stud. 138).—ואמר המשורר: העומדים בסודך לעשות דברך חשים בכחך מתאזרים וראשם בשמך מעטרים (ראב"ע, אנולים מהודך).

—הפעי', הֶעֱטִיר, מַעֲטִירָה,—ארץ מַעֲטִירָה, מפארה, לבושה עטרה בראשה: מי יעץ זאת על צר הַמַּעֲטִירָה אשר סחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ (ישעי' כג ח).—ובמדר': ובאו כל המלכים כלן (אל פרעה) לכבדו והביאו דוראות של עטרות והיו מעטירין אותו שהוא יום קוזמוקרטור (מד"ר שמות ה).—ואמר הפיטן: הלשונות מאמירות מעריצות מעטירות הנשמות מאדירות בין להבין ולהורות (אמרות האל, יול' פרס' יתרו). גבהי שחק העטיר מאורות וצבא גבולם ודוברם כחוק ולא נעדרו (אזכר סלה, עבודה, מחזי איטלי ב, קכט.), הנאות אור תורה העטירי דתים נחמדים מזהב ומפז הכתירי געות עד כמה יעוכב סברי (גנזי שכטר ג, דודסון 79).—ואמר המשורר: רצון תעטיר כצנת גבור שמרי תעודתך ותסיר מהם מגנת לב ועשו עבודתך (ראב"ע, אל חי יחיד). נגיד בתורת אל מעטיר יזרוק דם כדת קרבני נרות טב עת יקטיר קטורת תמיד לפני יי' (הוא, אזכירה קדר עבודה).—והנה גם המכתיר גם העוטר גם קודם שיכתירו ויעטירו כבר היו בצורה עגולה כמו הכתר והעטרה (שד"ל, בית האוצר ב, 189).

—פעי', *עֻטַּר, רק בינ' מְעֻטָּר, מעוטר, מ"ר נק' מְעֻטָּרוֹת, מעוטרות,—שעטרו אותו: עיר שיש בה ע"א והיו בה חניות מעוטרות ושאינן מעוטרות זה היה מעשה בבית שאן ואמרו חכמים המעוטרות אסורות ושאינן מעוטרות מותרות (ע"ז א ד). החתה רוכב במרכבה ועולה מעוטר כחתן וישיש כגבור (פדר"א ו). וכשיצא יעקב מאת פני יצחק אביו יצא מעוטר כחתן וכבלה בקשוריה (שם לב). מה המלך עטרה בראשו כך היה מרדכי מעוטר שנאי' ועטרת זהב גדולה (שם נ). מפני דת עינים של והדריאל ה' אלהי ישראל שמעוטר ובא על כסא כבודו (פרקי היכלות ד).—ובסהם"א: מודיע אני לך שבא אלינו כתבך המעוטר בנועם הלשון ע"י יהודי מארץ נמץ (מנחם בן סרוק, מכתי ר' חסדאי למלך הכוזרים, לד.). ויתר הקהל גדלים וקטנים שבים ונערים יברכם כלם עושה אורים וכאישון יהיו שמורים ובשמו מתגברים ותסדו יהיו מעוטרים מביטים אליו ונוהרים (ר' שמואל בן עלי, אגרי, הרכבן ב, 59).—ואמר הפיטן: קרב העמר שוקי ירושלים בפירות מעטרים בזריזות בית דין מחצות רחוקים מתרים (אזר, מעריב ב פסח). המעטר בקול מצרף מעש קול

1) [עי' א. עטור.]

מגבע בלבשו שמנה בהדורן (מתכי אחזו אלחלה, מחז' איעל' ג, עט:). כי המלך בכס מלכותי יושב בפז ועטרה וחתן באפריונו בכלת חתנים מעוטרה (ר' אליעזר ברי נתן, רשות לחתנים, Monats. 1895, 34). ואם האנוש נתעב ונאלח בגופתו הלא הוא יקר והוד מעוטר בנשמתו (רס"ע פלקירא, ראשי חכמה 1). משם נסעו ויחנו במקהלות חסידים יושבים מעוטרים כבוד והדר בגינת ביתן המלך וה' בראשם (רס"ס, ארבע כוסות, כוס ביד ה' ז).

—התפ', *הִתְעַטֵּר, נתעטר, — עִטֵּר את עצמו, התקשט: משכיר אדם מעותיו לשולחני להתנאות בהן להתלמד בהן ולהתעטר בהן נגנבו או שאבדו חייב באחריותן (תוספת' ב"מ ד ב). כתיב וכתת נחש הנחשת וכי לא עמד צדיק ממשה ועד חזקיה להעבירו אלא אותה עטרה הניח לו הקב"ה להתעטר בה ואנן העטרה הזאת הניח הקב"ה לנו להתעטר בה (ירוש' דמאי ב א). שנשא (ירחמאל) אשה גויה להתעטר בה (שם סנה' ב ג). הוסיפו עליהן הסיף והעטרה והטבע' הסיף שהורג בו והעטרה שמתעטר בה טבעת שחותם בה (שם ע"ז ג א). כתיב אשת חיל עטרת בעלה וכו' בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה בבעלה (רבי אחא, מד"ר ברא' מז). ד"א אפרתים כל אותה העטרה שנתעטר אפרים מאבינו יעקב בשעת פטירתו מן העולם (ר' פנחס, שם רות ב). אל תשימם כעטרה להתעטר בהן ולא כקורדום (דא"ז ב).—ובסהמ"א: ולכן בכל עת היות ישראל מחזיקים בתורתו ומתעטרים בעבודתו לא תנות כהם רק טובה ושפע ברכה (ר"א הלוי מברגלונה, החנוך סנז). יתהלך בדמותו ובצלמו יתעטר בנזרו וציץ נזמו ותהי משרת התורה על שכמו (ר"י אברבנאל, נחלי אבות, הקד'). ומשם יעלו למעלות הרמות להשכיל ולהתעטר בנצח נעימות (ר"י מפיסא, מנחי קנאי 10). וקורם בואם וחולם בגוף יורדות דרך ג"ע של מטה ומתעטרות שם במעלות העליונות ההם (שם 75).—ואמר המשורר: הן לעקור שאר שרשי צר נוטר ובכתמי יקר תרשישי יתעטר (ר"י הלוי, לאן אבדות בגלות). עליו כבוד והדר והוד בדעת מתפאר ובשכל מתעטר (ראב"ע, חי בן מקיץ). נאוו בנות עירי בהוד תפארת מתעטרות מוסר ולא תפרענה (ר' משה אבן חביב, דרכי נעם, יז.). — ואמר הפיטן: באפיו פת מרוחו מעט מאלהים לחסרה בעדן גן שמו כבוד והדר להתעטרה (ר' אליעזר ברי נתן, רשות לחתנים, Monats. 1895, 34).

ב. **עטר**[1]) ממנו ב. *עָטַר ב. *עִטּוּר.

ב. **עָטַר**, קל לא נמצא.

—פע', *עִטֵּר,—הֵסִיר: עיטור סופרים תרגי' רק הבמות לא סרו לחוד בםתא לא עטרא שהיה טוען במקראות הללו ואומרין ואחר תלך ואח' תעברו ומשפטיך תהום רבה ואחר נוגנים עד שעיטרום הסופרים ובירוום (תשו' גאו' הרכבי רע).

עֲטָרָה, ש"נ, מ"ר עֲטָרוֹת, — א) כעין טבעת גדולה עשויה פרחים או כסף וזהב, ישימוה על ראש אדם לכבוד או לשמחה וששון וכיוצא בזה Kranz, Krone; guirlande, couronne; wreath, crown; צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בַּעֲטָרָה שעטרה לו אמו ביום חתנתו וביום שמחת לו (שה"ש ג יא). כה אמר אדני יי' הסיר המצנפת והרים הָעֲטָרָה (יחזק' כא לא). ולקחת כסף וזהב ועשית עֲטָרוֹת ושמת בראש יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול (זכרי ו יא).—ענד עֲטָרָה, עי' עָנַד. ובמליצה. עָנַד את פלוני לַעֲטָרָה, עשה לעצמו את פלוני לעטרה מפני אהבה וכבוד לפלוני: מי יתן לי שמע לי וכו' אם לא על שכמי אשאנו אענדנו עֲטָרוֹת לי (איוב לא לה-לו).—ובתו"מ, עֲטָרָה של צמחים, עלים ופרחים: איזהו מחיר כלב אלו חלופי כלב שנא' תמכר עמך בלא הון החליף עמו פרכילי ענבים ועטרות של שובלין יינות שמנים וסלתות (תוספת' תמור' ד ד). רב ירמי' שיבשב ולבש עטרה של זית (ירוש' סוט' ט טז). מצא בראשו מעות וכו' א"ר יונתן לא סוף דבר עטרות שיבולים אלא אפי' עטרות של וורד (שם ע"ז ד ג). ותלה בה אגוזים שקדים וכו' יינות שמנים וסלתות ועטרות שבלים אסור להסתפק מהן עד מוצאי יו"ט האהרון של חג (ביצ' ל:).—ועֲטָרָה של מלך וכדומ': ובאו כל המלכים כלן לכבדו (את פרעה) והביאו דוראות של עטרות וכו' אותה שעה כעס ואמר וכו' לא היה יודע לשלח לי עטרה (מד"ר שמות ה). לבן מלכים שמסר לו אביו ב' אפטרופין וכל עטרה שהיה אביו מעטרו לא היה מעטרו אלא על ידיהן (שם דבר' י). באותה שעה כעס הקב"ה עליו ואמר שלמה ולשמחה מה זו עושה מה עטרה זו בראשך רד מכסאי (מדר' שה"ש ג, גרינהוט כט:).—של חתנים וכלות: בפולמוס של אספסיינוס גזרו על עטרות חתנים ועל האירוס בפולמוס של טיטוס

[1]) [מן הארמי.]

גורו על עטרות כלות (קוט' ט יד). שלשה דברים נאמרו באיסטמא אין בה משום כלאים וכו' רבי שמעון בן אלעזר אומר אף אין בה משום עטרה לכלות (ירוש' שבת ו א).—וַזֵר במשתה: מר"ה עד יוה"כ לא היו עבדים נפטרין לבתיהן וכו' אלא אוכלין ושותין ושמחין ועטרותיהן בראשיהן (ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא, ר"ה ח:).—ובמליצה: העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו' אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו שכינה (רב, ברכ' יז.). עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק (סנה' קיא:).—ובמשמ' כבוד ותפארה: אל תעשם (את דברי התורה) עטרה להתגדל בהם וכו' (ר' צדוק, אבו' ד ה). מה שעשת חכמה עטרה לראשה עשת ענוה עקב לסולייסה (ר' יצחק בר אלעזר, ירוש' שבת א ה). אותו יום (שבו הוקם המשכן) נטל עשר עטרות ראשון למעשה בראשית וכו' (שם בבלי פז:). למה נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה (ריב"ל, יומ' סט:). האבות עטרה לבנים והבנים עטרה לאבות (מד"ר ברא' סג). ואת החזיר זו אדום וכו' ולמה נקרא שמה חזיר שמחזרת עטרה לבעליה (שם ויקר' יג).—ובסהמ"א: וכיון שראה שנסתלקו כל הכבודות והעטרות מישי' מיד התחיל לקבול ולצעוק (גנזי שכטר א, גינצבורג 257). הטורת בחכמה ובמוסר מקנה העטרות והנזירים יעשו העטרות מזהב הלשון המדברת ויושמו בראשי אוהביהם (ר"י א"ת, מבח' הפנינים לרשב"ג 2). ואלה עשיתי לאיש עשה פתוחי כסף ועטרה לספר תורה (ר"י חריזי, תחכמוני כ). ומייפין אותן במקום המונח על הראש וקורין לה עטרה (הלבוש או"ח י י). מנהג יפה הוא מנהג ארצות הישמעאלים שאין עושין עטרות לטליתות להראות שאין עקרו נעשה לכך וכו' (שם).—ואמר הפיטן: ספרו לעל כפים תקוקים עטרות ענודות לקבוצי ממרחקים (גנזי שכטר ג, דודסון 166).—ואמר המשורר: ולקחת לך כסף וזהב ועשית לראשיהם עטרות (ר"י הלוי, דודסי הודס). אבן בסודך לא העמדתני לדבוק בהודך עטרות ענדתני (ראב"ע, את ספלי מלא). — ב) זֵר של בנין לקשוט[1]: העטרות והפתוחים מביאים את הטומאה בפותח טפח (אהל' יד א). ושרשות של זהב היו קבועות בתקרת האולם שבהן פרחי כהונה עולים ורואים את העטרות שבחלונות[1] (מדו' ג ח).—וזר על כלי: עשה לה (לשקת) עטרה של טיט והלכו המים לשם פסולין (פרה ה ז).—וגדר עגל: עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה וכו' היו עשויות שורה ומוקפות עטרה אין חורשין להם אלא לצדדין (שביע' א ו).—ג) ראש גיד הזכרות: אלו הן ציצין המעכבין את המילה בשר החופה את רוב העטרה ואינו אוכל בתרומה (שבת יט ו). אילו הן ציצין המעכבין את המילה ר' אבינא בשם ר' ירמי' בחופה רוב גובהה של עטרה (ירוש' שם יט ו). וכרות שפכה כל שנכרת הגיד ואם נשתייר מהעטרה אפילו כחוט השערה כשר (יבמ' ח ג). איזו היא הערייה וכו' עד שתכנס העטרה (ר' יוחנן, שם ירוש' ו א).—ובסהמ"א: וסוד הפריעה שאמרנו שהוא סוד גלוי העטרה הוא שמתגלים החסדים מכח מתוק (ר"כ בר"י אלחנן, עה"ע, עולי' הבריא' יז, קעה.).—ד) ההקף שמסביב לעֹקץ הדד שבאשה: אלו הן סימני בגרות וכו' ר' יוסי אומר משתקיף העטרה (נדה מז.).—והבשר מעל הערוה: או משתשקיף עטרת האשה היא הבשר התפוח שלמעלה מהערוה לעומת הברם (הקנה, בדיקת איילנית, לז:).

עֲטֶרֶת[2], ש"נ.—כמו עֲטָרָה: ויקח את עֲטֶרֶת מלכם מעל ראשו ומשקלה בכר זהב ואבן יקרה ותהי על ראש דוד (ש"ב יב ל). הוי עֲטֶרֶת גאות שכורי אפרים וכו' אשר על ראש גיא שמנים (ישעי' כח א). אמר למלך ולגבירה השפילו שבת כי ירד מראשתיכם עֲטֶרֶת תפארתכם (ירמ' יג יח). ואתן נזם על אפך ועגילים על אזניך וַעֲטֶרֶת תפארת בראשך (יחזק' יו יב). ויתנו צמידים אל ידיהן וַעֲטֶרֶת תפארת על ראשיהן (שם כג מב). יי' בעזך ישמח מלך וכו' תשית לראשו עֲטֶרֶת פז (תהל' כא ב-ד). ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור וַעֲטֶרֶת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן (אסת' ח יה).—ובהשאלה, כבוד ותפארה: ביום ההוא יהיה יי' צבאות לַעֲטֶרֶת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו (ישעי' כח ה). והיית עֲטֶרֶת תפארת ביד יי' וצנוף מלוכה בכף אלהיך (שם סב ג). תתן (החכמה) לראשך לוית חן עֲטֶרֶת תפארת תמגנך (משלי ד ט). אשת חיל עֲטֶרֶת בעלה וכרקב בעצמותיו מבישה

---

1) [כך רב המפרשים. ורה"ג פרש, וז"ל: בנין למעלה מן החלון ויש בו חורין עגולים כמין עטרות. ע"כ, וכן בערוך; ועי' המאמר הבא.]

1) [כך במדב"מ ובערוך, ובדפוי חסר.]

2) [נראה שהוא הנסמך מן עטרה, אבל בסהמ"א השתמשו בו גם בנפרד.]

(שם יב ד). עֲטֶרֶת חכמים עשרם (שם יד כד). עֲטֶרֶת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא (שם טז לא). עֲטֶרֶת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם (שם יז ו). כבודי מעלי הפשיט ויסר עֲטֶרֶת ראשי (איוב יט ט). שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו נָפלה עֲטֶרֶת ראשנו (איכ׳ ה יח-יו). — ואמר בן סירא: עטרת פז מעיל מצנפת ציץ [חרות חות]ם קדש (ב״ס גני׳ מה יב). — ובהשאלה: סביב לו עטרת בנים כשתילי ארזים בלבנון (שם נ יב). — ובתלמוי: משמת ר׳ אלעזר בן עזריה בטלה עטרת חכמים שעטרת חכמים עשרם (תוספת׳ סוט׳ יד ג). — ובסהמ״א: וכמו שאמר הקיסר אוקטאביאנו כאשר הביאו עטרת מלכות להמליכו ברומה לקח העטרת בידו ואמר עטרת עטרת אלו ידע האדם העמל והכאב אשר תחתיך אעפ״י שימצאך בחוץ מושלכת ארצה לא יקחך בידיו (ר״י אברבאנאל, שופט׳ ט, משל יותם). — ואמר הפיטן: וכימה מהם אינה נספרת והיא לטלה זנב ולשור עטרת (ר״א הקליר, מחז׳ איטלי׳ א, יב.). שער הסגור בסחרת תסעיד שער העין בעטרת תעיד (יוסף אבן אביתור, סער האיתון, סער הסיר 13). —*ובנין עגל שעל הבירה, בעין זַר: עטרת בירה טהורה (כלים ה ג).

·**עֲטְרִיאֵל**, שם מלאך: לצד צפון שנים אחריו ושמ׳ פתחיאל עטריאל וכל א׳ וא׳ ממונה על י״ב אלף ממונים אחרים (רמ״ק, פרדס רמונים כג א). ונקרא עטריאל על שם העטרה הגדולה שהיא כדמיון הזהב הנמשל למדת הדין (ר״מ אבן גבאי, עבודת הקדש עז).

***עִטְרָן**, ש״ז, — מי׳ שרף של עץ כעין שמן שריחו רע ומשמש למאור: אין מדליקין בעטרן[1]) מפני כבוד השבת (ר׳ ישמעאל, שבת ב ב). פלפלת כל שהוא ועטרן[2]) כל שהוא מיני בשמים ומיני מתכות כל שהן (שם ט ו). מדליקין בשמן דגים ובעיטרן (תוספת׳ שם ב ד). הלא אין דרכן של עדביים להיות נושאים אלא עורות ריח רע ועיטרן (ר׳ טרפון, שם ברכ׳ ד יד). — ובסהמ״א: שלשה טיפין של פסולת זפת והוא העיטרן (ערוך ערך כפר).

1) [פרשו בגמרא (שבת כ:) פסולתא דזיפתא, ופרש רש״י, וז״ל: לאחר שיוצא הזפת מן העץ זב ממנו על ידי האור פסולת צלול כשמן והוא עיטרן, ע״כ.]

2) [פרש הרמב״ם, וז״ל: עטרן ידוע ובלשון ערבי קטראן, ועי׳ פרינקל (Aram. Fremdw. 150; 291).]

עטש[1]), ממנו *עִטּוּשׁ, עֲטִישָׁה, *עָטֵשׁ.

***עָטַשׁ**, פ״ע, — זורר, niesen; éternuer; to sneeze: העוטש בתפילתו סימן רע לו (ר׳ חלפתא בן שאול. ירוש׳ ברכ׳ ג ה). עד ימי יעקב היה אדם עוטש ומת תדע לך שכך הוא אדם עוטש והוא אומר לו חיים טובים (ילמדנו, ויהי כי זקן יצחק, ערוך ערך עטש). מיום שנבראו שמים וארץ לא היה אדם חולה אא״כ הי׳ בא בדרך או בשוק היה עוטש והי׳ נשמתו יוצאת מנחיריו (פדר״א נב). מיד היה קצפיאל השר דורך קשתו ועטש ומביא לך רוח סערה וכו׳ (היכל׳ רבתי׳ יט). — ובסהמ״א: אמר לה אביך גזר עלי שאעטוש אלף עטושים לפניו (אלפא ביתא דבן סירא). אמרה לו אל תדאג בזה אני אלך במקומך ואעטוש לפניו אלף עטושים בשבילך ובשבילי (שם). ביום השלישי לקחה לאביה ואמר לה לכי עטשי לאביך אלפים עטושים באה לפניו ולא יכולה לעטוש אפילו פעם אחת (שם). אבל עטשה פעם אחת וראתה ופהקה פעם אחת וראתה וחששה פעם אחת בפי כריסה פעם אחת וראתה לא קבעה לה וסת שאין מקרי׳ אלו קובעין וסת כל אחד לחברו (רשב״א, תורת הבית, בית הנשים ג).

— פעי׳, *עִטֵּשׁ, בינ׳ מְעַטֵּשׁ, — כמו קל: ואלו הן הוסתות מפהקת ומעטשת וחוששת בפי כריסה וכו׳ (נדה ט ח). אני ראיתי את רבי מפהק ומעטש ונותן ידיו ע׳ פיו אבל לא רוקק (ר׳ חנינא, ירוש׳ ברכ׳ ג ה). — ובסהמ״א, מְעַטֵּשׁ, שם של רפואה המביאה לידי עִטּוּשׁ: ומי שיעשו לו המעטשים ולא יתעטש לא תקוה בריאותו כלל (קאנון ג ה ב ז). המעטשים הקלים הם אופי אם יורת בענפי באדרוג (שם ט).

— התפ׳, *הִתְעַטֵּשׁ, נתעטש, — כמו קל: עזים היו לבית אבא בהרי מכוור והיו מתעטשות מריח פטום הקטרת (ר׳ אלעזר בן דגלאי, תמיד ג ח). אני ראיתי את רבי שגיהק ופיהק ונתעטש ורק וממשמש בבגדו (ר׳ חנינא ברכ׳ כד.). המתעטש בתפלתו סימן רע לו (שם כד:). עץ אחד יש בברכי הים והגון שמו ומביאין קיסם ומניחין

1) [כך בסורית בשמות כמו עַטְשָׁא, עוטשא, ובערבי׳ עַטַשׁ a), ובכוש׳ עַטַס, וגם בניבים החדשים של כוש׳.]

a) عطس

לח כחוטמת כדי שתתעטש ויפלו דרני ראשה (רב הונא, סנה כד:). היתה (הסוטה) מלובנת עושין אותה שחורה מאדמת עושין אותה ירוקה וסרת פיה ותפח צוארה תהא כשרה נישל תהא זכה תהא מתעטשת תהא מתרפקת איברים (מז"ר בעדי ט). לפיכך חייב אדם להודות כשמתעטש שנהפך מן מות לחיים (ילקי איוב תתכז). — ובסהמ"א: לא היו אומרים למתעטש מרפא מפני ביטול בית המדרש (ערוך ערך רפא). מרפא לאדם המתעטש שרגילים לומר אסותא (רש"י, ברכי נג.). עי' מַרְפֵּא. לאחר ימים אמר לו המלך יש לי בת אחת ומתעטשת בכל שעה אלף עיטושים רפא אותה (אלפא ביתא דבן סירא). — ובמשמ' *עָטֵשׁ מלמטה, נפח נפיחה: עד מקום שמתעטש ואין קולו נשמע (ר' חננאל, יבוש' ב"ב ס א). היה עומד בתפלה ונתעטש ממתין עד שיכלה הרוח וחוזר ומתפלל (ברכ' כד:). — אחורי הגדר נפנה מיד ובבקעה כל זמן שמתעטש ואין חבירו שומע (עולא, שם סב.). — ובסהמ"א: אעפ"י שרואה את גופו ושומעו מתעטש עיטוש של מטה לית לן בה דבשרה לא הטריחוהו יותר (הלבוש או"ח, ג ס).

— הפעי, *הֶעֱטִישׁ. — עשה שיעטוש, שיתעטש: אשה הנהוגה להפיל שים בנחירנה אשר יעטישנה וצווה לה שתסתום את פיה ונחירה לעצור בעיטוש (אסף 136). וזה בענין הרופא שיתן ביד החולה תפוח מרקחת מעשה רוקח לפקחו בעצם רוחניותו או להעטישו שיזהירנו שלא יאכל ממנו פן יזקנו כי לא נעשה לאכילה (ר"י אברבאנל, פי' התורה, ברא"ש, ד"ה ויטע יי' אלהים גן בעדן). אעפ"י שהעיטוש בא בלי חולי ע"י שימת דברים המעטישים בחוטם (ר"י להלון, אולה"מ ז ד). צריך שתעזרהו ע"י חכוך הנחיריים או ע"י דברים המעטישים ואם בכל אלה לא ישקוט צריך להקוה (טוביה כץ, מעשה טוביה, בית סדם א א). המשל בזה שורש פריטרו או גרגדי מאסטיתי ומהם שטירניטאטריא הוא אבק המעטיש (שם ס).

— פוע', *עוּטַשׁ, יְעוּטַשׁ, כמו התפ': וחשבו קצתם כי אם יעוטש בשבעה עלים אזוב ושבעה גרגרים חרדל וכו' וממה שיעוטש בו לזה ויטסם וכו' וממה שחשבו אנשים שהוא חזק התועלת מזה שיוקח סחיטת עלי אל גנאת שהוא איבולה נסחט בלי מים ויעוטש בנחרים שלש טפות (קאנון ג א ב יב). תרופתו הרקת הבלגם בחוקן וכו' והתחבושות המתיכות ואח"כ יעוטש באלק ודם וכו' (ברבוני, או"ח ג ג, כ"י ביה"מ סכטר).

ע"י, — ר"ת: על יד, על ידי, עין יעקב.

עִי[1]), ס"ז, מ"ר עִיִּים, עִיִּין, — ערמת עפר ואבנים שנשארים מחרבן עיר, בית ובדומי, Trümmerhaufen; décombres, ruine; heap of ruins: ושמתי שמרון לְעִי השדה למטעי כרם והגרתי לגי אבניה ויסדיה אגלה (מיכ' א ו). לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עִיִּין[2]) תהיה (שם ג יב). אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלם לְעִיִּים נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים (תהל' עט א-ב). אך לא בְּעִי[3]) ישלח יד אם בפידו להן שוע (איוב ל כד). — ואמר הפיטן: אפריון לעיי השדה מהר לשכלל יסודי ציון במשפט תפדה (אל אמונה, סליס' ער"ה). אבן הראשה לעיים ולחרישה ונוחלי מורשה מנוד ראש בלאמים (אבן הראשה, סליס' עשר בטבת). — ואמר המשורר: יתנו שוכני עי בם זמירים ורנה יפצחו ציים ואיים (רמב"ע, הסרטים י טו-טז). — וכנוי לקבר: ואיך אשקט וילד שעשועי זכריה צבי כל עולליכם בעי ישן שנת עולם ולבי לפרודו כמו על נחליכם (ר' אליעזר בן יעקב הבבלי, Babyl. Geon. פוזננסקי 77). — ובהשאלה שריד: ובעצתם אסף מוראט מעיי המחנה הגדולה כל איש שמן וכל איש חיל כשלשים וחמשה אלף איש מכל לשונות עמי אירופא (רמח"ג, הצרפתי ברוסי', 115).

עיב[4]), ממנו, עִיב, *עִיּוּב.

עִיב, פ"י, עת' יָעִיב — עָב את הדבר, את העם: איכה יָעִיב[5]) באפו יי' את בת ציון השליך משמים ארץ תפארת ישראל ולא זכר הדם רגליו ביום אפו (איכ' ב א).

---

1) [במקום עְוִי מן עוה.]

2) בירמ' (כו יח): עִיִּים.

3) מסתבר כי צריך לקרא: בְּעִיֵּי שֶׁלַח, במשמ' נוכח. — 4) [קרוב לעוב, עבב, עבה. בערב' עַיב a), נחבא.]

5) [במד"ר איכ' פרשו מלשון עב: את מסיטן ומעבירם כעבים, ע"כ. וגם חִיֵּב כִּיֵּב (כְּאֵב) בחלוף ע' לח' ג'כ'. רש"י פרש יאפיל, וראב"ע: יחשיך, והוא מוסיף: והנכון יגביה עד עב, ע"כ. ורד"ק (בשרשיו) מביא את שני הפרושים ומסיים: והראשון נכון. ברט (Etym. Stud. 28) מחברו עם השרש יעב בהשם תועבה, ועם הערב' עַאפ b), שִׁקֵּץ ותִעֵב, בחלוף ב־פ.]

---

a) غيب b) عاف

—הִפְעִ', *הֶעִיב, החשיך, ויימר המיירר: ורחהדרו ברום הבבות ומתהום הלבבות עבות זכות בלי אכזבות יפעת אורי מעיבות ושפעת גילי מריבות (ר"י חריזי, תחכמוני טז).

עִיד, ממנו *עֵיד. *עִיד.

***עֵיד[1]**, ש"ז, מ"ר עֵידִים,—חג ומועד של עובדי אלילים, Fest; jour de fête; festival: לפני עידיהם[2] של עובדי כוכבים שלשה ימים אסור לשאת ולתת עמהם (ע"ז א א). יום אחד בגליות לפני עידיהן אסור (תוספתי שם). ועי' אֵיד.

***עִיד**, קל לא נמצא.

—פִעֵ', *עִיֵּד, מְעַיֵּד—קבע חג ומועד: והוא מעבר השנים והמוריש מעייד והוא פושט השנים (לקו"ק נספח' 92).

***עִיָּה**, עִיַּת, ש"נ,—כמו עִי, ואמר המקונן: ראה גורל אוית הושם לרועים לעית ולקאת מדבר הייתי דמוית (איכה תפארתי, קינ').

***עִיָּה[3]**, קל לא נמצא.

—פִעֵ', *עִיָּה,—עשה לְעִי, החריב: כפיר מושלו משיה משנים חלקו מציה בכוש עוינים ולעיה ולדן אמר דן גור אריה (אמרת רכן אערוכה, מחז' איטל' ב, קפט).

***עִיּוּב**, ש"ז,—שה"פ מן עִיב: ולפני קונו רוחו ונפשו נשפכת זכות ענושים לחיוב לעיוב מהפכת (ר' אליה בר שמעיה, ארכן וקלכן, סליח' ג עי"ת)

עיוה"כ,—ר"ת: ערב יום הכפורים.

עיו"ט,—ר"ת: ערב יום טוב.

עיו"כ,—ר"ת: ערב יום כפור.

***עִיּוּן**, ש"ז,—שה"פ מן עִיֵּן,—א) עִיון תפלה, כונה בתפלה: ששה דברים אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ואלו הן הכנסת אורחין וביקור חולים ועיון תפלה והשכמת בית המדרש וכו' (ר' אסי אמר ר' יוחנן, שבת קכז.). שלשה דברים מזכירין עוונותיו של אדם ואלו הן קיר נטוי ועיון תפלה[1] ומוסר דין על חבירו לשמים (ר' יצחק, ברכ' נה.). שלש עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום הרהור עבירה ועיון תפלה ולשון הרע (ר' עמרם א"ר, ב"ב קסד:).—ומצוי מאד בספה"א: ועיין לנפשך עיון שיאות לכמוך ויהיה שקול עם שכלך (ר"י א"ת, מו"ה, התשובה י). והוי יודע כי המלות תהיינה כלשון בקליפה והעיון במלות כלב והתפלה כגוף וכו' (שם חשבון הנפש ג). וכן נמי אם ישבו בית דין והוצרך להם לעיין ולאחר הדבר בין מפני טירוף השעה בין מפני עיון הדין לעיין בדבר כותבין שטר שימוש על כך (ר"י ברצלוני, ספ' השטרות 91). אין עומדין להתפלל לא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש וכו' אלא מתוך דברי תורה שאין בה עיון כגון הלכות פסוקות (רמב"ם, תפלה ד יח). מי שיריצו צעדיו יחסר עיונו (ר"י חריזי, מוסרי הפלוספים א י). ולא תקרא אותו קריאת העברה וקצור אלא קריאה השלמה ועיון אמתי (פי' המשני' לרמב"ם, חגי' ג). ואפילו בדברים פשוטים מן עומק העיון נקלים (מנחם גיגלי הקראי, לקו"ק, נספח' 28). בשם אשר מעשיו לו עדים נתחיל ענין המועדים והעיון בתחלה בענין הפסח (ר"א הקראי, ג"ע, ענין הפסח, הקדמ', לז:). נקל לכסיל עשות ומה שאינו עושה מחשבתו בעיון ומיתון רק העולה על רוחו בפעם הראשונה עושה (ר"י בן נחמיאס, משלי י כג). איש אחד יפליג בעיונו מתבודד ויסירו המצנפת מעל ראשו והוא לא ירגיש בהסרתו אבל תמיד ישב בהתבודדותו (ר"י אברבנאל, מ"ב ב יב).— עִיון בספר, קריאה בספר: וגם לא ליודעים חן רצה לומר על חוש הראות שלא תהיה דעה כי אם בהארכת עיון בספרים והתמדת הלמוד והגירסא בהם (ר"י א"ת, תקו' מדו' הנפ' לרשב"ג יא). וכן הדין בלילי פסחים שחל להיות בשבת וצריך לו לומר הגדה על השלחן אם הוא יחידי אסור לקרות בספר ולא יועיל בעיוני אשתו עמו אם אינה יודעת לקרות בספר אבל עיוני ראשי הדברים שיודע לגמור בחוץ מותר (ר' צדקיה בר' אברהם הרופא, שבלי הלקט, שבת סד). וכן אחר שיתחיל

---

[1]) [בערב' עִיד a), ולפי זה צריך לנקד עִיד, אולם מהשנוי איד ברור שבטאו אותו בצירה.]

[2]) [שְׁנו לאידיהם, עי' בגמר' (ע"ז ב.) וירוש' (שם א ב).]

[3]) [פעל שנגזר מן השם עִי.]

a) عيد

---

[1]) [שמחשב דעתו אכוין דעתי בתפילתי כדי שיעשו לי רצוני והיינו שדומה כמו מנסה לבוראו (ערוך ע"פ רגמ"ה) ור"ת (ר"ה טז:): המעיין בתפלה שתתקבל ותבוא שאלתו וסומך בצדקתו, ע"כ. ועי"ש גם רש"י ותוספ', רשב"ם ותוספ' (ב"ב קסד:).]

ללמוד עמו גמרא יקבע לו עכ"פ יו' א' בכל שבוע למקרא באופן שלא ימוש המקרא עד שיגיע לכלל [ה]עיון מעצמו (פנקס ועדי הקהלות, סימן סנג, טובים 193). — עִיּוּן בחכמה, הסתכלות והתבוננות עֲמֻקָּה, Speculation: ולזה יחשבו רבים מאנשי דורנו שהעיון באלה חכמות הדקות ממה שיזיק באמת (רא"ד, אמו"ר 2). אמנם נושא העיון הזה הנה מבואר שהוא פילוסופיא מעשית מצד היותה ברת מקובלת וכפילוספיא האמיתית מבוארת במופת (שם 4). ויהיו שבעה ענינים עם המתון על מלאכת העיון עד השלמתה תצא לנו האמת (ר"י א"ש, תו"ד לרסע"ג, הקדמי). והחלק השלישי מחלקי היחוד הוא יחוד הבורא ובלשון אחר שיוכל להביא עליו ראיו' על אמתת מציאותו בדרך העיון מבלי דעת ענין האחד האמת והאחד העובר (הוא, סו"ה, היסוד ג). אמר החבר זה שאתה אומר היא הדת ההקשית המנהגית מביא אליה העיון ונכנסים בה ספקות רבות (הוא, הכוזרי א יג). ותהיה במדרגת רבי עקיבא ע"ה אשר נכנס בשלום ויצא בשלום בעיונו באלו הענינים האלהיים (ר"מ א"ת, מו"נ א לב). מה שתוכל להמציאו מדרך העיון טוב ומה שלא תשיג בו יד העיון השאירה על שרש הקבלה (המאירי, פי' משלי, הקדמי). מי שלא הגיעה מדרגת עיונו להאמין הכתובים בדרך מסכים אל האמת ומאמין כפשטן וכו' איננו יוצא בזה מכלל בעלי התורה חלילה (ר"י אלבו, העקרי א ג). ולהיות הדבר מצד העיון מסופק הוצרכה התורה לומר בראשית ברא אלהים כי מצד העיון לא נכריע מהחדוש המוחלט על הקדמות (ר"י מפיסא, מנס' קנא' 97). ועל כן צריך לעיין בנמצאים עיון יותר כולל מהעיון הטבעי (רש"ט פלקירא, ראשי סכמ' 91). — ובמשמ' חקירה: וזה עיון דק מאד והבינהו (ר"מ א"ס, מו"נ א ס). וכבר יצאנו מענינו הנכבד ועיוננו הדק אל העיון בבטול שגעון יראה בטולו לכל משכיל בעיון (שם סב). לבאר המכון מצד הפשט בעיון מופלא (ר"א בר' אליה הקראי, עץ חיים מא). וזה הדעת יצא להם מעיונם הנפסד שהוא עיון גופני (ר"י בר' אכטולי, מלמד התלמידים. ז.). חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא וזה דבר אמתי והוא עיון פילוסופי (רש"ט פלקירא, המעלות 6). ששני השרשים האלה רצונו לומר מציאותו והיותו אחד אמנם יושג בעיון האנושי וכל מה שיגיע בו במופת משפט הנביא בו (רשב"א, דברי חפץ, עדלמן 9).

ועתה אתה המעיין עמוד והתבונן נפלאות אל ושים לבך לזה העיון הנכבד הדק העמוק האמתי (ר"י אבן לטיף, שער"ש כז, השחר ג, 101). וכבר עיין זולתי בזה הפסוק עיון נאות (המאירי, פי' משלי יא יג). והטבעי יכחיש התחלות התכוני והנהותיו מצד העיון הטבעי (ר"י אלבו, העקר' ד ג). או שמא השיאך העיון הפילוסופי להפוך קערה על פניה (ר' יהושע אלורקי, נוסח כתב, ד"ס מא). והיה כל חכם מהם כותב האמת ההוא בשם היהודי והיה משבחו על עיונו הדק (שו"ת בדבר למוד החכמות, שם עא). ומי שיפליג עיונו בדברי אבן רשד ירגיש בלבולו בשאלה הזאת (ר"י אברבאנאל, שמים חדשים, עיון ג). אמרות טהורות מזוקקות שבעתים בעליל האמת ובהתחדת העיון האמתי והפלגת החקירה (ר"י מפיסא, מנס' קנא' 2). כי התורה הקדושה לא תתלה החיים הנצחיים בעיון המושכלות כי אם בלמוד התורה ועשיית המצות (שם 72). — תחלת העִיּוּן: והסתכל איך אלו הענינים המופלאים האמתיים אשר אליהם הגיע עיון המעולים שבפילוסופים מפוזרים במדרשות כשיעיין בהם האיש החכם שאינו מודה על האמת בתחלת העיון ישחק מהם למה שיראהו בפשוטיהם מהבדל מאמתת המציאות (ר"מ א"ס, מו"נ א ע). עוד אמר דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים וגומר ר"ל אל יעלה על לב אדם שדברי ספרים אלה הם למטה ממעלת דברי חכמי התורה הנאמרים בדרך קבלה כמו שיראה בתחלת עיון (ר"י בר' אכטולי, מלמד התלמידים, הקדמי, ג.). על כן הערימה תורה ונתנה רשות להבטיח למתחיל העיון בשכר שהוא כטפה לים אצל העתיד לבא והוא שקול בעיניו יותר מהשכר והעדון הגדול הבא בסוף (ר"י אבוהב, מנוה"מ ד א א א). - אנשי, בעלי, חכמי העִיּוּן: ואינך לבדך על זה כי אם רבים מאנשי העיון בגלילנו זה (רא"ד, אמו"ר 2). וכבר הגיע המאמר באנשים מבעלי העיון באמרם כי תאריו יתעלה אינם עצמו ולא דבר יוצא מעצמו (ר"מ א"ת, מו"נ א נא). א"כ אשר השיגו משה רבינו ע"ה ושלמה הוא אשר ישיג האיש האחר מקצת דורשי החכמה וזה אי אפשר בו תוספת אבל מן המפורסם אצל בעלי התורה וגם אצל בעלי עיון הפילוסופי כי היתרון בזה הרבה (שם נט). ולפי שחכמי העיון הולקים על זה ומבקשים מדרך השינוי והרבוי הנמשכים לידיעת הפרטים אמר כמתרץ קושייתם זה הפסיק (ר"י בר'

אנטולי, מלמד התלמידים, קעט:). וצריך האדם שהוא בעל חכמה ועיון והוא נבדל מהמון בדעתו שתהיה דעתו בבקשת חכמתו גדולה מדעתן כפי יתרונו עליהם (רש"ט פלקירא, ראשי' חכמ' 17).—צריך עִיּוּן, צ"ע: בפרק כיצד הרגל בגמרא אם נהנית רבי הייא בר אבא נתיישב בדבר פי' ישב ועיין בדבר ולא עמד על בירור אמר עדיין צריך עיון (ערוך ערך סב). ולעיל אמרי' על אביו ואמו קורע לעולם וצ"ע (תוספ' מו"ק כד.). אין אנו חוששין אם יתפרנו הנכרי ולכאורה היה מותר ועוד צ"ע (שם כו.). אמר (גלינוס) שהליחות והחום מתחסרים מעת הולד ב"ח עד אחרית הימים וצריך עיון (פרקי משה כה, כח:).—וספק שדורש עיון: זה הכח יש בו עיון אם הוא במצוע הגלגל אם לא (ר"ש א"ת. מו"נ א עג). יש לי קצת עיון (ר' אברהם די בוטן, לחם משנה על הרמב"ם, טוען ונטען ז ה).—ומ"ר עִיּוּנִים: מי שיכלה הזמן וישים כל מחשבתו לעיונים הארוכים ולשאלות הקשות וענינים לא קרו ולא יקרו לעולם בסבורים שהם מצרף השכל ולטישה אליו והוא באמת איבוד הזמן (ראב"ד, אמו"ר 46). והחוקרים מחכמי ישמעאל שעמדו אחר בטלמיו"ס חקרו בעיוניהם על זה (ר"י הישראלי, יסוד עולם, כד.). ומחדד רעיונים ומצהיל פנים ומאיר עיונים (ר"י זבארה, שעשוע' א, דודקון 12). וראיתי שעשיתי בזה ארבעה עיונים הראשון בביאור דברי הפרק הזה וכו' בעיון השני אוציא מדרך כלל מדברי הפרק הטענות וכו' (ר"י אברבאנל, שמים חדשים, הקדמ'). האנשים אשר הם משתבשים בעיוניהם וכו' האנשים אשר הם מורגלים בשבושים בדעות (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי ג י). וצבא השכל הם עיוניו והקשיו (של ה') (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה לו). ועתה במציאת נבראי' ובורא ית"ש הרי לנו בכאן ב' העיונים עיון בנבראים והעיון בבורא ית"ש (רמח"ל, חוקר ומקבל 51). ואלו העיונים נקראים מטעם זה בשם עיונים חיצונים בעבור שאין עיונם הכרחי אל תוכיות המעשה וקיום המצות (ר' ישראל זאמושץ, נצח ישראל, הקדמ'). — ובסמ': להיות מצות התורה הם הנותנות שלמות אחרון אל הנשמה המשכלת ולא עיוני החכמות המחקריות (ר"י מפיסא, מנחת קנאות 72). וכן הוא עיוני היהודים היום כמו שראיתי בישיבתם אשר שאלתי מהם מסקנת הדברים ואין גם אחד שידע להשיב (ר"ש אבן ויגא, שבט יהודה 116).—ואמר המליץ: מה טובו אהליה כי תבחר מסחר העבודה והמדע כי תאהב זהב הפרישות והעיון (ר' ידעיה הבדרשי, בחינת עולם טו). רעיוניו מכל עיון לא ילאו קטן וגדול שם הוא (ר"י פרכסים, מחק ספסים 104). אשר יפרוץ בעיונו הלא הוא כמו אבן בעמקי ים צלולה וישתבש ולא ידע להשיב לבד קול אך והברה צלולה (ר"מ אבן חביב, דרכי נעם טו.).—ב) *הבטה בעַין: והעִיון העומד מבלי עפעוף ותנועה רע (קאנון ד ב א לג).—ג) כמו עצם אצל הפילוסופים: האדם נכלל בשער העיון כי הוא עין האדם והיודע ובשער הספירה[1]) כי הוא נברא מחלקים מקובצים (רמב"ע, ערוגי הבשם, ליון ג, 119). — ד) מעשה רקמה ותשבץ בתכנית עינים: ועשית משבצות זהב וכתנת תשבץ הכל רקמה ועיון[2]) רצוני לומר עינים עינים במלאכת בגדי המשי כי אחזוני השבץ תפשני העיון[3]) רצוני לומר [ההקפה] שהקיפוהו אנשי המלחמה וסבבוהו ולא יוכל להנצל מהם (ר"י א"ח, הפרסי לריב"ג, שנן). ועי' עַיִן ד), ב. עַיִנָה.

*עִיּוּנִי, ת"ז, נק' עִיּוּנִית, מ"ר עִיּוּנִים, עִיּוּנִיִּים, עִיּוּנִיּוֹת, — של העִיּוּן, מסגלת העִיּוּן, תוריי, מה שאינו מעשיי. speculativ, theoretisch; spéculatif, théorique; speculative, theoretical: והאנושיות הם אשר בהם יובדל מין האדם בכחות עיוניות ומעשיות תייחדוהו (ראב"ד, אמו"ר 23). וכבר קיימנו לך שכל הכחות הם עובדים למתעורר והמתעורר יעבוד לזה הכח הדבר והעיוני במה שיחבב אליו דברים וימאס אליו דברים (שם 33). אבל מה שאמרתי לך הוא שורש אמונתם כי תכלית ההצלחה לאדם איננה כי אם המדע העיוני (ר"י א"ה, הכוזרי ד יט). וקיום התחית החכמות העיוניות מהמוסריות והטבעיות מן הדבריות (שם ה יב). והנפש המדברת כשהיא מקבילה אל החכמות נקראת פעולתה שכל עיוני (שם). והשכל האנושי יתלק לשכל מעשי ולשכל עיוני והשכל המעשי הוא אשר בו יבחר האדם הטוב מן הרע (הוא, רוח חן ג). הלא תראה בהחלש הכחות הגופניי' לעת הזקנה שיגבר זה הכח העיוני ויתחזק באדם והוא קצת ראיה שלא יכלה בכלות הגוף (שם). כל

1) [הכמות.]
2) [בערב' תַעְיִין a).]
3) [בערב' אלעִיַאן b).]

a) تعيين   b) العيان

חכמה אמתית ר"ל עיונית היא יראת יי' (שם). מין המקובלות נופל ג"כ בדברים המעשיים כמו שנופל בדברים העיונים (שם ו). והשם מלאכה אצל הקודמים שם משתף יפילוהו על כל חכמה עיונית ויפילוהו גם כן על כל המעשים המלאכתים (מלות הגיון יד). ויקראו כל חכמה מחכמת הפילוסופיא מלאכה עיונית (שם). ויפול אצלם השם הזה (פילוסופיא) על שתי חכמות יקראו אחת מכ' החכמות הפילוסופיא העיונית והחכמה האחרת הפילוסופיא המעשית (שם). ואלו הן המלאכות העיוניות כחכמת הטבע וזולת זה מהחכמות (כל מלאכת ההגיון, המוספת, מה). גדלה מעלתך בעיני לרוב זריזותך על הדרישה ולמה שראיתי בשיריך מחוזק התשוקה לדברים העיוניים (ר"מ א"מ, מו"נ, פתיי, ג). יחלשו תשוקותיו העיוניות וישתקעו (שם א לד). ואלו הפעולות מהן מעשי ומהן עיוני המעשי ממנו מלאכות מחשבות וממנו מחשבי והעיוני אשר בו ידע האדם הנמצאות שאינן משתנות כפי מה שהן עליו והם אשר יקראו חכמה סתם (הוא, שמנה פרקים להרמב"ם א). וחכמת הנגון נחלקת לשני חלקים האחד חכמת הנגון המעשית והשני חכמת הנגון העיונית (רש"ט פלקירא, ראשי חכמ' 46). והמון העם הם האנשים אשר יספיקם בדיעותיהם העיוניות מה שיחייב אותו תחילה המחשבה המשותפת לכל (שם 69). מלבד מה שהקדמנו מזכרון הראיות העיוניות הנקיות מן הזיוף המכריעות אמונת החדוש על הדעות הנמשכות אחר הקדמות (ר"י אבן לטיף, השער ג, שעה"ש ג ג, 132). שרש מציאות הים ועיקר הויתו היא סתר עליון תורני תלוי באילן גבוה נעלם מעיני כל בעלי המחקר העיוני (הוא, רב פעלים ז, ד). ההפרש העיוני שבין יש למצוי יש בו עיון דק (שם מד, יד:). או לחוק בהם הפנות העיוניות או להחליש ולבטל דעתיהם במה שהורגלו לחלוק עמנו בפנות התוריות (המאירי, פי' משלי, הקדמ'). ראיתי לחבר דברים מועילים למשכילים החושדים תמיד לשכלם מאמינים שיש שם השגה שהיא למעלה מן השגה העיונית (ר' דוד בר יום טוב בין בילא, יסודות המשכיל, הקדמ', ד"ה כו). אמנם במעשים העיונים אשר ישמח בהם השכל לא יתערב בהם כח מן הכחות הגופניו' לעזרו ולתמכו (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יז, ד"ה לב יודע). ההצעות העיוניות והמעשיות (שם כב, ד"ה אמר עלל). כי על שני מיני הלמודים ידבר העיוני אשר היא מכונה אל האב והמעשי אשר היא המכונה אל האם (שם כג, ד"ה כלל ז). ראיתי להודיעך בזה שני דרושים עיוניים כפי מה שביארום חכמי הפילוסופים (ר"י אברבאנל, בראש' א). ואחרי הודיע אלקים אותך את כל זאת הנה אנכי בא אליך בעב עיוני לבטל דעת אריסטו (הוא, שמים חדשים, עיון ג). ואין ענין כניסת הפרדס כמו שחשב ר' ידעיה ז"ל וכאשר יראו אחרים זולתו שירצו בזה פרד(ת) [ס] החכמות והשגת הדעות העיוניות (ר"י מסיקא, מנח' קנאו' 104). אף גם זאת בבל דור ודור הוא קיים כל משפט צדקו ביושר לבב הסברא העיונית השכלית שלא ננעלו שערי העיון בפני הדופקים על דלתותיו (ר"י מוסקאטו, כפור יהודה ד). וההולך בחקירה העיונית הולך בלי משען ומשענה וכי הוא כהולך בחצי הלילה במדבר יחידי במקום חשך ענן וערפל (שם טוב, מו"נ, פתיח'). אמנם עוד אחת אני שואל וכו' שאם ימצא בחבורי זה או בספר השני במלאכת הרפואה עיונית ומעשיית איזו שגיאה בלשון או בדקדוק שיבערנה ויתקננה וידינני לכף זכות (טוביה כ"ץ, מעשה טוביה, הקדמ', 26). והנה זכינו לספר רפואות תעלה אשר כוננו ידיך ושם אתנו בלשון עברי דרכים לדעת בקלות כל הרפואה העיונית (ר' זרח, כתב ג, ספ' אילם לישר מקנדיה, יז).—ואדם עִיּוּנִי, שאינו מעשיי, שעוסק בחכמה עִיּוּנִית: אל תחשוב שבעבור שזכרתי תולדות יפת ותולדות חם ולא נזכרו עדינה תולדות שם שלא היו לו בנים ושלהיות אלהי ועיוני תמיד לא נזדווג לאשה אין הדבר כן (ר"י אברבאנל, פי' התורה, נח, ד"ה בני יפת). הודיעני נא את דרכיך ומדרגתך אם אתה עיוני במוחלט או מדיני (הוא, נחל' אבות ד"ה שהנה ר' יוסי בן קסמא).

עִיּוּף, ש"ז, שה"פ מן עָיֵף,—כמו עֲיֵפוּת, יגיעה, Ermüdung; fatigue; weariness: ולא נתעלף לשון עיוף ואיכא דאמרי ולא נתבייש לשון ויתעלף (תנח"א, תול' ג:).—ואמר הפיטן: יה הכט רגל ייחופי יום נפש עיופי יהי רצון שלא איענש במוספי יהיו לר' א' פי (ר"א הקליר, Elbog., Stud. 119). אילת אווי תשוקות לחלוה עיוף שוקקות אסמי שבע להשקות ישקני מנשיקות (הוא, יוצ' א פסח). רבה שחים ודאים להכרות לחתן בירה רמש ובהמה וחייתו ארץ קרא בלא עיוף ויגיעה כל הנברא ברה בלא מעצד וכשיל כי אם באמירת (ר' אליעזר בר' נתן, רשות לחתנים, Monats. 1895, 34).

עי"ז, — ר"ת: על ידי זה.

עיט[1], ממנו א.עַיִט, ב.עִיִט (?), א.עיט (?), ב.עיט.

א.עַיִט, ש״ז, עָיִט, סמ׳ עיט, מ״ר *עֵיטִים, סמ׳ עֵיטֵי,— Raubvogel; oiseau de proie; bird of prey שם עוף טורף שוכן בהרים, : וירד הָעַיִט על הפגרים וישב אותם אברם (בראש׳ יט יא). יעזבו יחד לְעֵיט הרים ולבהמת הארץ וקץ עליו הָעַיִט וכל בהמת הארץ עליו תחרף (ישע׳ יח ו). הַעַיִט צבוע נחלתי לי הַעַיִט סביב עליה (ירמ׳ יב ט). על הרי ישראל תפול אתה וכל אגפיך ועמים אשר אתך לְעֵיט צפור כל כנף וחית השדה נתתיך לאכלה (יחזק׳ לט ד). נתיב לא ידעו עָיִט ולא שופתו עין איה (איוב כח ז). - ובמדר׳: כצאת השמש היה אברהם יושב ומניף עליהם (על הבתרים) בסודרו כדי שלא ימשול בהם העיט עד שבא הערב (סדר״א כח).—ובסהמ״א: לנשר הממהר כעיט לעוף מארץ מרחקים וכן מצאנו במקרא המלכי׳ נמשלו בעיט ובעוף (דונש, תשוב׳ עם הכרעו׳ ר״ת 31). אמרתי אלך אל מצרים ולא התמהמהתי ויצאו עלינו לסטים טורפים וחוטפים כעיטים (ד״ה יהודי מלכים ול״ג, מן 39). כי עין ה׳ נכחך לנשב ממך עיטי הטבע העוטרים על פגרך (רמ״פ, ארבע כוסות, כוס ביד ה׳ ג). עיט הרים וכו׳ מראה הזכר הוא שחור (אברמוביץ, תוס״ע, העוף 53). וביום מועד יקשרו עיט אחד עיט אחד בגב כל שור אחרי דקרוהו מעט לראשונה ברומח (סם 55).—ואמר המשורר: ועטה שת עיט ועוף הוא העיט ולא ידע שיט ונשלך בנהרים (דונש, תשו׳ עם סעדי׳ ר״ת, 31). במקום לא ידעו עיט שפים ואף רגל בני איש לא רמסו (רשב״ג, בחר מהכלי). יערב מענה גרונה ויחריש קול זמירם לסים עלי ציץ ועיטים (רמב״ע, התרשים ג פז). אשר מתקו לשון ימים יצפצף בגן כופר כמו תורים ועטים בשניו צוף אמונה לישרים ובהם לעגת זדים ושטים (הוא, דיואן קד). ולשוך אשר הוטל והועד ובעיט יצפצף לבאר מחקרי לב וחידותי (ראב״ע, בסם אל אשר אמר, כהכא א, 198).

ב.*עַיִט, עויט, ש״ז,— ציצית וגדיל שבקצה האריג Franse; frange; fringe : עויט[2] של צמר שנתנו בפשתן מותר עשה שני ראשים לצד אחד אסור (תוספת׳ כלא׳ ה כ).

א.*עָטט[1], פ״ע, יָעַט,— עָט בפלוני התנהג אתו בגסות, דבר לו קשות: ולאביגיל אשת נבל הגיד נער אחד מהנערים לאמר הנה שלח דוד מלאכים מהמדבר לבקש את אדנינו וַיָּעַט בהם והאנשים טבים לנו מאד (ש״א כה יד-טו).

—הפע׳, *הֵעִיט,—כמו קל: והאיש רע מעללים העיט בגומלהו נתן דפי בדוד נלעב במלאכהו (שלום הכהן, כיר דוד 132). אז אל נא תעטי[2] בו אל נא תקצפי (יל״ג, אל תאמינו, משלי יהודה ד ט).

ב.עָטט, פ״ע, יָעַט, תָּעַט, במליצה עָט אל השלל, טס והתנפל על השלל כמו עַיִט[3]: ויכו ביום ההוא בפלשתים ממכמש אילנה ויעף העם מאד וַיַּעַט[4] העם אל השלל ויקחו צאן ובקר ובני בקר וישחטו ארצה (ש״א יד לא-לב). ולמה לא שמעת בקול יי׳ וַתַּעַט אל השלל (סם יה יט).—ועל לחם, ואמר בן סירא: עין רע עין תעיט על לחם ומאומה אין על שלחנו (ב״ס גני׳ יד י). אכול כאיש דבר ששם לפניך ואל תעט פן תגעל (סם לד יו).—ובסהמ״א: העטלף גרו״ט עוף קטן עט ועף בלילה ואין לו עינים (חזקוני, על התורה, שמיני יא יט).

—הפע׳, *הֵעִיט, עשה שיעוף: משליך צרור בצפרים

---

1) [חברוהו עם הערבי׳ עיט, עַיְּטa), צוח, געה והעוף נקרא כן על שם צעקתו, אבל זה רחוק.]

2) [כנראה הוא כמו פיף במשנה (כלא׳ ט ט), וכן גרסת מנחת בכורים, ובדפו׳ עיפו, והגר״א מגיה: כיפה.]

a) عيط

---

1) בערב׳ ע׳יטa), במשמ׳ כעס? [פרשו במדר׳ מלשון עיט: ואפרחינון במלין, הפריח וגרשם בדברים; וכן ריב״ג (בשרשיו), וז״ל: העיף אותם והענין גרשם ודחה אותם במלים, ע״כ. וכן ביתר באור בספר התוספת שלו (Opuscules, הוצ׳ דרנבורג, עמ׳ 96). וכן רש״י ורד״ק. עי׳ גם הערה לשרש למעלה, ובפרושו של סגל.]

2) [צ״ל: תעיטי.]

3) [כך פרש רש״י לנכון. ובא יוד בפתח כמו ותחש (איוב לא ה). אולם ריב״ג גזרו מן עטה מפני נקוד היוד בפתח במקום קמץ; עי׳ בשרשיו (שרש עטה), ובס׳ התוספת (דרנבורג סס); וכן רד״ק. ור׳ ישעיה: נתפזרו לכאן ולכאן לשלול שלל, ע״כ. ורלב״ג: סר וסבב לקחת מהשלל, ע״כ. ולזה מסכים גם קיניג (Lehrgebäude I, 517-8), אבל זה נגד משמ׳ הכתוב ביחוד בש״א יה יט.]

4) [כך הקרי, והכתיב: ויעש.]

a) غيط

יעט אותם גוער ברעהו מגרש אהבתו (ב״ז ב״ק כב כ).
—הִפעִ׳, *הוֹעֵט—כמו מן א.עטה, שהעטו אותו: והדבר הזה הוא ידוע כי כל חרב יקרת תולט ותועט בשמלה למען יעמוד ברק לטישתה (דונש, תשו׳ עם הכרע׳ ר״ס 78). הברכה אחת היא לך אבי למת ידיך אתה יועט המבלי העט רקמת הכתב אין לרקום (דון ס״ע בר״י אלדועיל, ד״ס כ).

עי״ב, ר״ת: על ידי בן, כך.

***עַיִל**[1], ס״ז, מ״ר עְיָלִים, — עַיִר, בן החמור, ואמר הפיטן: ערודים עם עילים מדו זדו שעולים ענין לא מעלים (חור יסע, יול׳ ח פסח).

עֵילוֹם, ס״ז,—כמו עוֹלָם, לְעֵילוֹם: וישם (מנשה) את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים אשר אמר אלהים אל דויד ואל שלמה בנו בבית הזה ובירושלם אשר בחרתי מכל שבטי ישראל אשים את שמי לְעֵילוֹם[2] (דהי״ב לג ז).—ואמר הפיטן: פקוד המשלמת לרדוף שלומה ולבקש אותו כמצות צור עילום עת לאהב ועת לשנא עת מלחמה ועת שלום (ר״י בר ראובן, אזהרי, יו.). תזכנו עם כל ישראל חברים לראות בבנין בית עילום וגם כל העם הזה על מקמו יבא בשלום (סס כח.).—יקרב אל עילום בימיו שר שלום וירבה השלום למרבה המשרה (ר״י חריזי, תחכמוני ח). ומנה זה כתיבתי בידי ויד תבלה ומכתבה לעלום וכל דור אחרי יבוא ויקום וזכרי בו לחיים גם לשלום (לקו״ק קיז).

עים, ממנו עְיָם (?).

עְיָם, ס״ז,—עְיָם הרוח, עזו וחזקו: והחרים יי׳ את לשון ים מצרים והניף ידו על הנהר בַּעְיָם[3] רוחו והכהו לשבעה נחלים (ישע׳ יא יה). — ואמר הפיטן: מרום קרא למי הים וארכות השמים פתח בעים (ר׳ שמעון בר׳ יצחק, אמרו לאלהים אדירים, ז פסח). בהיר במי תלחיו מתח כשמלה בעים דיים צו מלגוללה (אסיסה, קונט׳ הפיוט׳ י).—ואמר המליץ: ויצידו הדגים ממצולות ים ויניפו ידיהם על הנהר בעים (עמנו׳, מחב׳ ג). הלא עמה בעים גאונך תשבית (סס יא). מי הניף ידו על נהרי התעודה בעים רוחו (סס יב). —וכאשר היתה הקרה עזה וקשה הפך ים ליבשה וכי חזק הקור בתחתיות ובעים (ר״מ אלדבי, ש״א ב, יט::). הניף בעים ידו על ים צרים צללו כעופרת (אליהו בחור, מסכת המסכת, הקדמי). על נהר בעים או במצולות ים נמצאתי מאז נבראתי (משה ריאטי, אגרת יער הלבנון, כ״י בריט׳ מוז׳). ובין כוכבים תשים קנך שבתך וכ־ך בעים רוחך גרסה נפשך לתאבה אהבה רבה אהבת החכמה (יש״ר מקנדיאה, מכתי אחוז, מלא חפנים לגיגר 5). מיום הבראך עד עתה לא הכביד אכפו עליך בעים רוחו (רס״פ, ארבע כוסות, כוס תנחומ׳ ה). נשבו בעים רוחם כפיח כבשן נדפנו (שלום הכהן, כיר דוד 73). רוחי בעים רוחם ארצה דכאו (יל״ג, הוי אח, א, 160).

עין[1], ממנו *עִיּוּן, *עִיּוּנִי, א.עַיִן, ב.עַיִן, ג.*עַיִן, עָיַן, מַעְיָן, *מַעְיֵן, *מְעַיֵּן.

א.עַיִן, עָיִן, סמ׳ עֵין, ככ׳ עֵינִי, עֵינְךָ, עֵינֶךָ, עֵינֵךְ, עֵינוֹ, עֵינָהּ, עֵינֵנוּ, עֵינְכֶם, עֵינָם, עֵינֵמוֹ, מ״ז עֵינַיִם, עֵינָיִם, סמ׳ עֵינֵי, ככ׳ עֵינַי, עֵינָי, עֵינֶיךָ, עֵינַיִךְ, עֵינָיו, עֵינֶיהָ, עֵינֵינוּ, עֵינֵיכֶם, עֵינֵיהֶם, עֵינֵיהֶן,—א) כלי הראות בבעלי החיים, eye; oeil; Auge; של אדם: ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לָעֵינַיִם ונחמד העץ להשכיל (ברא׳ ג ו). וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו ושחתה לחפשי ישלחנו תחת עינו (שמות כא כו). או גבן או דק או תבלל בְּעֵינוֹ או גרב או ילפת (ויקר׳ כא כ). אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עֵינַיִם ומדיבת נפש (סס כו יו). ומשה בן מאה ועשרים שנה במתו לא כהתה עֵינוֹ ולא נס לחה (דבר׳ לד ז). אדני יי׳ זכרני נא וחזקני

---

1) [מן הארמ׳, וקרוב לעול.]

2) [בכמה כ״י: לְעוֹלָם.]

3) כך בנסחה המסורה, ולא עמדו החכמים על מקור מלה זו ומשמ׳ בדיוק, אך לפי הענין פרשוה במשמ׳ חזק ועז. וכבר אמרו קצת החדשי׳, שד״ל ואחרים, כי זה שבוש מהמלה עֹצֶם. אך לא מצאנו במקרא המלה עֹצֶם שתשמש בענין עז הרוח. גם הנקוד בשוא וקמץ מעיד כי עכ״פ לא היתה כאן המלה עֹצֶם, כי אין ספק כדבר כי זה נקוד מקבל, כי אלמלא נקדוה הנקדנים עפ״ז מסברתם הם היו יותר מנקדים עֹיֶם ולנקוד שוא וקמץ אין שם מהשרש עצם. [ריב״ג בשרשיו מביא פרוש שהעין הוא במקום אלף, מן איום ונורא. ורד״ק מביא בשם אחיו ר׳ משה שהוא מ״ר מן עַי, ופרושו גלי הים. ולפי זה צריך לנקד בְּעִיִּים, אבל היה צריך להיות כעיי. ועי׳ גם תשו׳ דונש (על רסע״ג 164) ושפת יתר (לרא״בע); פינסקר (לקו״ק קנג).]

1) מְשֻׁתָּף לכל הלשונות השמיות.

נא אך היום הזה האלהים ואוּמה נקם אחת משתי עיני מפלשתים (שפט' יו כח). בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה (שם כא כה). ויעל וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפו ויגהר עליו ויחם בשר הילד (מ"ב ד לד). ואת בני צדקיהו שחטו לעיניו ואת עיני צדקיהו עור (שם כה ז). הנטע אזן הלא ישמע אם יצר עין הלא יביט (תהל' צד ט). — של בעלי חיים: והיה בכל יחם הצאן המקשרות ושם יעקב את המקלות לעיני הצאן ברהטים (בראש' ל מא). כי חנם מזרה הרשת בעיני כל בעל כנף (משלי א יז). נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין איה (איוב כח ז). משם חפר אכל למרחוק עיניו יביטו (שם לט כט). בעיניו יקחנו במוקשים ינקב אף (שם מ כד). — של יי': יי' בהיכל קדשו יי' בשמים כסאו עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם (תהל' יא ד). — של אלילים: פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו (שם קיח ה). — של אופני המרכבה: וגבתם מלאות עינים סביב לארבעתן (יחזק' א יח). — ושל אבן (בחזון): כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים (זכרי' ג ט). — ובתו"מ: איזהו חרום הכוחל שתי עיניו כאחת שתי עיניו למעלה ושתי עיניו למטה וכו' עיניו גדולות כשל עגל או קטנות כשל אווז (בכור' ז ג-ד). יד לעין תיקצץ (שבת קח:). — ובספה"א: ולעולם אל ישלים אדם דעתו אחריו שהעינים הם לפנים ולא לאחור (רמב"ם, אגרי לחכמי מרסיליה). — *מלא עינים: שלא יסתכל אדם באשה נאה וכו' ואפי מלא עינים כמלאך המות (ע"ז כ:). — ומשל: עינים להרים ואזנים לכותלים (פרקי רבינו הקדוש ג ג, גריכהוט לד.). — "העין תורגמן ללב (משלי חכמים טו). — *עינו של עולם: הוא (המלך הורדוס שהרג את חכמי ישראל) סימא עינו של עולם ילך ויתעסק בעינו של עולם (בתקון בית המקדש) (ב"ב ד.). — עין הזמן, עי' עור. — "עין הלב: ראיתיך בעין הלב ואחר בתורתך בבת נאדרי (ראב"ע, בדת אל אדבקה). ואיך לא אהי צופה כבודו בעין לבי ודעה אשר שם בי ונפש מעידותיו (הוא, בשם אל אשר אמר, כהכא א, 192). — *ותאר לאליל: את (האליל) שקורין לו פני אלוה קורין אותו פני כלב עין כוס[1]) קורין אותה עין קוץ (ירוש' ע"ז ג ח). — "ובהשאלה תאר לאדם חשוב: בעל החוטם כלומר עין שבהם

1) [בבבלי (ע"ז מו.), הגרסה: כ ל.]

השיב שבהם[1]) (רגמ"ה, תענ' כט.). — עין העדה: ראובן היה שוכן במדינה ויודע שהוא עין העדה (תשו' הגא' הרכבי לז). — עינים רכות: ועיני לאה רכות ורחל היתה יפת תאר ויפת מראה (בראש' כט יז). — עינים עורות: לפקח עינים עורות להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי חשך (ישע' מב ז). עי' עור. — עינים כיונים, עי' יונה. — וכברכות, עי' ברכה. — אישון, בבת עין, עי' ערכים אלו. — בת עין, כמו בבת עין: שמרני כאישון בת עין בצל כנפיך תסתירני (תהל' יז ח). הורידי כנחל דמעה יומם ולילה אל תתני פוגת לך אל תדם בת עינך (איכ' ב יח). — ואמר המשורר: חקקתים עלי לוח לבבי ויתרת כבדי ואישון עין ימיני ובבתי (רשב"ג, ידידי שעו). — גבות, ריסי, גלגל, חכלילות, חכלילי, לפלוף עינים, עי' ערכים אלו. — *גב, קרקע העין: איזה הוא רוק שצף על גבי העין ולא המשוקע בקרקע העין חלזון כמשמעו נחש כמשמעו וכו' (תוספתי בכור' ד ג). יין בתוך העין אסור על גב העין מותר (שבת קח:). — ובספה"א: שעלתה קרמית על גב עינו (ערוך ערך יכוד). — "ראש, זנב העין: מי שלחלוחית נמשכת מראש עינו מכנגד החוטם או מזנב עינו מצד צדעיו וכו' הואיל ויש בין שתיהן שינוי מ"מ פסול (רמב"ם, ביאת המקדש ח ו). — "שחור, לבן, אדם של העין: אוכמא שחור של עין ציהרא אדום הסובב את השחור (ערוך ערך לר). — ואמר המשורר: ולבן בעיניהם ושחור בציציהם וירוק במראיהם ואדם בצמחותיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר, כהכא א, 196). — ונמשלו הסגנים בלובן בעבור שאין בעינים כמוהו והוא כאור (הוא, בראש' לו כ). וצבע מראות העינים הוא בעניינים מתחלפים יש מהן שצבע מראה העין ירוקה כדמות גלאנ"י וכו' ועל זה ראות עין השחורה איננו חד אך עין הגלאני הוא חד הראות (אבי סרלב"ג, סעה"ס ט). — מכת עין, מכה בעין: שמי שעומד במקום מלך פרס ושואל איזהו חשוב הוא איש מלחמתו מכת עין תוחכו (ערוך ערך חרם). — יפה עינים: וישלח (ישי) ויביאהו (את דוד) והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב ראי (ש"א טז יב). עי' יפה. — וכתלמו': לכלה שהיא בבית אביה כל זמן שעיניה יפות אין כל גופה צריכה בדיקה (תעני' כד.). — ובספה"א: מאד הם יושבים יפה אילו העינים וכו' במקום שמתקבצין כל

1) [עי' ספרא (ויקר' פרש' ד): מה עיני האמור להלן ב"ד אף כאן ב"ד.]

העולם לחשב חשבון כל יופי עיני הנשים היפות (מחז' ויטרי 319).—*עַיִן של זהב: עשה לה עין של זהב שן של זהב (ירוש' נדרי' ט י).—עַיִן רואה, חוזה, מביטה ושָׂרָה: והנה עֵינֵיכֶם ראות וְעֵינֵי אחי בנימן כי פי המדבר אליכם (בראשי' מה יב). מלך ביפיו תחזינה עֵינֶיךָ תראינה ארץ מרחקים (ישעי' לג יז). ותבט עֵינִי בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני (תהלי' צב יב). וְעֵין נאף שמרה נשף לאמר לא תשורני עָיִן וסתר פנים ישים (איוב כד טו).—ואמר בן סירא: ועין ייי צפתהו לטוב וינעריהו מעפר צחנה (ב"ס גני' יא יב).—ובתלמו': דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת (רבי, אבות ב א).—ואמר המשורר: ובעין לב שרתיך ואמנם אתה גוחי (ר"י הלוי, אלהים סתרתיך).—והאדם נושא עֵינָיו ורואה: וישא לוט את עֵינָיו וירא את כל ככר הירדן (בראשי' יג י). עי' נשא.—ובתלמו': הנושא את עיניו באשתו שתמות וירשנה או ישא את אחותה סוף קוברתו (תוספת' סוט' ה י). אף על פי שאמרו מקדימין ולא מאחרין קורין את המגילה גובין ומחלקין בו ביום לפי שאין עיניהם של עניים נשואות אלא ליום מקרא (שם מגילה א ז). — ומשל: תשא עיניך לשמים ולבך בין תנור וכירים (סבע מוס' כע).—וכן זקף עֵינָיו: מעשה בר' יהודה בן בתירה ור' מתיא בן חרש ור' חנינא בן אחי ר' יהושע ור' יונתן שהיו יוצאים ח"ל והגיעו לפלטום וזכרו את ארץ ישראל זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם (ספרי דבר' פ).—וכן תלה עֵינָיו: אף לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים (ב"מ נח:). לאתליטום שהוא עומד ומתגושש עם בנו של מלך תלה עיניו וראה את המלך עומד על גביו והרפיש עצמו לפניו (ר' חמא בר חנינא, מד"ר בראשי' עז). לאוהבו של מלך שהיה נפנה מן העולם והיו בניו סובבין את מטתו וכו' תלה עיניו והביט במלך אמר להם וכו' (שם עח). כיון שיצא פרעה והמצריים לרדוף אחריהם תלו עיניהם לשמים וראו שרן של מצרים פורח באויר (שם שמות כא). שכיון שרדפו אחריהם וראו אותן נתייראו מאד ותלו עיניהם למרום ועשו תשובה והתפללו (שם). ואין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם ובבלים נאים ותולה עיניו כנגדה ומיישר את רגליו ומברך (סופרי כ א).—ובפסהמ"א: בכלן האמהות נגשות לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תאר שמא יתלה בה עיניה (רש"י, בראשי' לג ז). לפי שהעניים והאביונים בחטאם ובעניותם תולין עיניהם על התבואות בראותם בעלי השדות מאלמים אלומים (ר"א הלוי מברצלונה, ספ' החנוך תקנב). שהסוטה תולה עיניה באיש אחר (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ו יט). החוזר לו חובו ולא אמר לו כן יכול להיות עיניו תלויות בו ומסבב עמו דברים עד שיאמר לו שלי הם ובמתנה נתתים לך (לבוש חו"מ, סעי' קז לו).—ואמר הפיטן: ואם כעבדים עינינו לך תלויות עד שתחננו (היום הרת עולם, מוס' ר"ה). - ומראה הָעֵינַיִם, עי' מַרְאָה.—*מַרְאִית עַיִן, עי' מראית.—הרף עַיִן, עי' הרף.—שוטטו הָעֵינַיִם: עֵינֵי יי' המה משוטטים בכל הארץ (זכרי' ד י).—ואמר הפיטן: סובל בכחו שמי עליותיו עיניו משוטטות במעש בריותיו (גנזי שכטר ג, דודסון 195).—שֵׁנָה לָעַיִן: אם אתן שנת לְעֵינָי לעפעפי תנומה (תהלי' קלב ד). כי גם ביום ובלילה שנה בְּעֵינָיו איננו ראה (קהלי' ח יו).—ובפסהמ"א: לא נבראה העין לישון כי אם שעה ידועה גם לכוכבים תנועה כנשמה (ראב"ע, ישעי' כז טו). — ובמליצה, רדומי עַיִן, המתים הישנים בעפר: בכיהון עין נתאב ללחום לחם רע עין ונתאמת לו מתוך העין נדבה ברכה לחם בטוב עין מאמין בטל תחית רדומי עין (גנזי שכטר ג, דודסון 39).—העין מקור דמעה: מי יתן ראשי מים וְעֵינִי מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי (ירמ' ח כג). עי' דמעה. — ואמר הפיטן: מדמיעים עין בביקושים עת מכהן מתפרשים הוא דורש נדרשים והם לפניו דורשים (Elbog., Stud. 172).—פלגי מים ירדו עֵינָי על לא שמרו תורתך (תהל' קיט קלו). עי' ירד.—מליצי רעי אל אלוה דלפה עֵינִי (איוב יז כ). עֵינִי נגרה ולא תדמה מאין הפגות (איכ' ג מט). עי' נגר, ולג.—ואמר המשורר: תוחלתי נכובה ועיני בבכי ובה וכל אויל אני דמעה יגוני יענה הבה (ראב"ע, תוחלתי נכזבה). ועצמי כרקב תבלה ועיני שלחה יבלי בכי (שם).—ובהשאלה, עֵינֵי שחק, ענן: ילד העב הניק הגן ותלמיו כאבק דק שחק עד כי שחקו פיות ציציו העת בכו עיני שחק (רמב"ם, סגביר ככפלו בארך). עיני עננים ברכי נמאסו עד עקבי בן חהדם נחמסו (הנ"ל, דיואן קכה).—*מי עֵינַיִם, דמעות: מי עינים מלוחים (תחכמוני' מחברת א).—הָעַיִן תכהה מזקנה: ויהי כי זקן יצחק ותכהין עֵינָיו מראות (בראשי' כז א). עי' כהה. וְעֵינֵי ישראל כבדו מזקן לא

יוכל לראות (שם מח י). ועלי בן תשעים ושמונה שנה ועיניו קמה לא יכול לראות (ש"א ד יה).—דלו עיני למרום אדני עשקה לי ערבני (ישעי' לח יד). עיני דאבה מני עני קראתיך יי' בכל יום (תהל' פח י).—ואמר בן סירא: בני אל תלעג לחיי עני ואל תדאיב עיני מר רוח (ב"ס גניז' ד א).—על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו (איכ' ה יז).—גלה עין, עי' גלה.—*גלה עפר מן העין: דרש רבי יהודה בן פדייה מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכולת לעמוד בציווייך אפי' שעה אחת והרי בניך ממתינין לערלה ג' שנים (מד"ר בראש' כא).—פקח את העין: ויפקח אלהים את עיניה (של הגר) ותרא באר מים (בראש' כא יט). עי' פקח.—ובסהמ"א: ויצטייר לך כל ענין נעלם בנפשך ותראה צורות האמתות בעינים פקוחות (ר"י א"ת, חו"ה, חשבון הנפש ד).—עינים פתוחות: להיות עינך[1] פתוחות אל הבית הזה לילה ויום (מ"א ה כט). עי' פתח, עמץ, עצם, עצימה.—מאור עינים: מאור עינים ישמח לב שמועה טובה תדשן עצם (משלי יה ל). עי' מאור.—ובסהמ"א: ונותרנו מעט מהרבה ומדרש התנאים כמו שומם כי כל נער מאור עינים היה מובל למדרש המשנה ועתה אין איש מביא (תשו' גאוני, JQR 1918, 147). וכך אמ' בה מר' יצחק גאון מאור עינינו (הוצ' הגא' א א, לוין 117).—אורו העינים, האיר את העינים, עי' אור קל והפע'.—ובתלמו': אי זהו רבו וכו' כל שהאיר עיניו במשנתו (ר' יוסי, ירוש' מו"ק ג ז). אם כשהוא חורש בתוך חצי שדהו שקעה פרתו ונשברה ירד להעלותה והאיר הב"ה עיניו ומצא סימא וכו' (שם הורי' ג ז). לא נמצאת מאירה (האשה) עיניו ומעמידתו על רגליו (ר' יוסי, יבמ' סג.).—ובסהמ"א: מהם מודדים במדה מחוקה ומהם גודשים מאירי עינים במאו[רה] ומישור שמים מעקשים (ר' שמואל בן עלי, אגר', תרביץ ג, 80).—גלוי, שתום עינים: וישא (בלעם) משלו ויאמר נאם בלעם בנו בעור ונאם הגבר שתם העין נאם שמע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה נפל וגלוי עינים (במד' כד ג-ד).—טח, השע את העינים: לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבתם (ישע' מד יח). השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו (שם ו י).—העלים עין: ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שמע (שם א יה). עי' עלם.—כסות עינים: ולשרה אמר (אבימלך) הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך (בראש' כ יו). ואמר המשורר: משי ורקמה הם כסות גופך אבל החן והיפי כסות עיניך (ר"י הלוי, מה לך לצביה).—כחל את העינים: ואף כי תשלחנה לאנשים באים אשר מלאך שלוח אליהם והנה באו לאשר רחצת כחלת עיניך ועדית עדי (יחזק' כג מ). עי' כחל.—וכן שים, קרע בפוך עינים: ויבוא יהוא יזרעאלה ואיזבל שמעה ותשם בפוך עיניה ותיטב את ראשה ותשקף בעד החלון (מ"ב ט ל). ואתי שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי מאסו בך עגבים (ירמי' ד ל).—לטש עינים: ולטש עיניו לי (איוב יו ט).—קרץ עינים: שנאי חנם יקרצו עין (תהל' לה יט). עי' קרץ.—רזמו העינים: מה יקחך לבך ומה ירזמון עיניך (איוב יה יב). - וכן *רמז בעיניו: שבכל יום ויום היו אומות העולם מחרקין שיניהם ומרמזין בעיניהם ומנענעים בראשיהם ומפטירים בשפתותיהם (פסיק' רבת' לז).—נקר את העינים: ויאחזוהו פלשתים (את שמשון) וינקרו את עיניו ויורידו אותו עזתה (שפטי' יו כא). עי' נקר, עור, סמא.—שים עין על פלוני: ותאמר אל עבדיך הורידוהו אלי ואשימה עיני עליו (בראש' מד כא). עי' שים.—ובלי פעל: ארץ אשר יי' אלהיך דרש אתה תמיד עיני יי' אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה (דבר' יא יב). עיני בנאמני ארץ (תהל' קא ו). הנה עין יי' אל יראיו למיחלים לחסדו (שם לג יח). אשכילך ואורך בדרך זו תלך איעצה עליך עיני (שם לב ח). יתן לו לבטח וישען ועיניהו על דרכיהם (איוב כד כג).—ולר"ה: הנה עיני אדני יי' בממלכה החטאה (עמו' ט ח). לא תשורני עין ראי עיניך בי ואינני (איוב ז ח).—שית עינים: עיניהם ישיתו (הרשעים) לנטות בארץ (תהל' יז יא).—*שער עיניו: מצודות[1] היו לו לרבן גמליאל שהיה משער בה עיניו במישור (ירוש' ערובי' ד א). עי' שער.—ועם פעלים אחרים: אף בלעם הביט בהם ויצאה עינו כנגדן שלא היה יכול ליגע בהם (מד"ר במד' ג). וקרח שפקח היה מה ראה לעשות שטות זו אלא עינו הטעתו (תנחומ' קרח יב, בובר). היכהו על מוחו וירדו מים והיפו את עיניו על

1) [חסר י.]

1) מצופות?

 עין

עיניו ויצאו בנות מלך וסימא את עיניו יצא בן חורין (תוספת' ב"ק ט כז). ושם הנהר השני גיהון זו מדי שהיה המן שף עינים כנחש על שם גחונך תלך (מד"ר ברא' ב). חש בְּעֵינַיִם: אדם חש בעיניו נותן ממון לרופא ספק מתרפא ספק אינו מתרפא (ר' אבהו, כתוב' קה.). — ובסהמ"א: החושש בעיניו בשבת מהו שיתן לתוכה יין לתוך העין אסור על גב העין מותר (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 6). — *מהו כבלע א"ר לוי אם רואים בארון כבלע הזה שהוא נופל מן העין מיד הם מתים (מד"ר במד' ה). — *בָּתֵּי עֵינַיִם, משקפים, Brillen; lunettes; spectacles: הדברים המחזיקים העין והראות הן הפינוקיאו וירבינה שושנים צילידוניה רוטה הבטה במעיין ובמראה בתי עינים הבטה בעשבים ירוקים ראות בבקר בהרים ובערב במעיין רחיצת בשחרית העינים והידים (ר"י לאלון, אוצה"ח א, ס:). ועוד יש שינוי אחר של מצב הלהות הזה שאם יצא ויבלט לחוץ אזל אישון העין אז רואה דבר יותר ברוחק מקרוב כנראה בזקנים ואם יכנס תוכו בעימק אז רואה יותר הקרוב מהרחוק וצריך להשתמש מבתי עינים נקרא מיאופיאה (שם ז ב). ויהי היום היה יושב ומלמד אל משכילי עמנו והי' לו בתי עינים בחוטמו כמשפט הזקנים ואומר לו אדוני בתי עינים אשר בחוטמך הם מראים לעיני בני אדם האנשים ראשם למטה ורגליהם למעלה וכו' אז אמרתי שיתן לי בתי עינים שלו ואשים אותם רחוק מעיניו מנקודת הערבוב והלאה ויראה בעיניו הוא וכל העומדים שם מה שלא היה אפשר להם להאמין (אבי עד בר שלום, אמונת חכמים יב). ותיק של בתי עינים שקו' ברילי"ן אע"פ שהתיק הוא של כסף אסור לצאת בו שהבתי עינים הם עיקר והם משוי ואין לומר שהבתי עינים יהיו בטלים אגב התיק שהוא השוב שהוא של כסף דאדרבא הבתי עינים הם עיקר שאין אומרים נעשה בתי עינים לתיק אלא אומרי' נעשה תיק לבתי עינים (הלבוש אוה"ח, שבת שא יח). משל התפילין לבתי עינים פלא מלאכת מעשה חושב מראה זכוכית תעוזר עינים חוש הראות נשמר וגם כפלים תוסיף ראיה נגרעה השב (ר' שמשון כהן, קול מוסר כא). כמו שבתי עינים א"א שישוה לכל עין כך אין מלות לכל הלבבות והשכלים (כמס"ל, סוקר ומקבל 20).

—ב) בהשאלה למדות הנפש והרגשותיה המשתקפים בעינים. גאוה: עֵינֵי גבהות אדם שפל ושח רום אנשים (ישעי' ב יא). וישח אדם וישפל איש וְעֵינֵי גבהים תשפלנה (שם ה יה). גבה עֵינַיִם ורחב לבב אותו לא אוכל (תהל' קא ה). רום עֵינַיִם ורחב לב נר רשעים חטאת (משלי כא ד). והיה כי יבצע יי' את כל מעשהו בהר ציון ובירושלם אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עֵינָיו (ישעי' י יב). כי אתה עם עני תושיע וְעֵינַיִם רמות תשפיל (תהל' יח כח). יי' לא גבה לבי ולא רמו עֵינַי ולא הלכתי בגדלות ובנפלאות ממני (שם קלא א). שש הנה שנא יי' ושבע תועבות נפשו עֵינַיִם רמות לשון שקר וכו' (משלי ו טז-יז). — ובתו"מ: עיניו של אבא היו גבוהות ונשא אשה שאינה הוגנת לו וחילל את אותו האיש (ירוש' סביעי' ו א). אמר הקב"ה לא אברא אותה מן העין שלא תהא עינה רמה (ר' יהושע דסכנין, מד"ר דבר' ו). ויתפלל מרדכי אל יי' ויאמר וכו' כי לא מגבהות לב ומרום עין עשיתי אשר לא השתחויתי להמן (שם אסת' ד יס). — ובסהמ"א: היה מהלך בגובה עינים ומביט לכאן ולכאן עד שנכשל בראיית אותה האשה והעלה לבו טינא (רה"ג, אוצ' הגא' א א, לוין 44). — ואמר המשורר: בעלי קומות ובטנם בערמות להם נפשות בזויות ועיניהם רמות (ר"י סריזי, תחכמונ' כד). — ענוה: ושח עֵינַיִם יושיע (איוב כב כט). — ובסהמ"א: ומוכרח הוא שבושת פנים יבא מחמת שיהא שח עינים שאם הוא גבה עינים ודאי שאין לו בושת (ר"א די וידאש, ראש' חכמ', הקדושה). — שח בְּעַיִן: שא נא כתבי את שלומי שא אל שח בעין נפשו והוא נשא (ר' אליעזר בן יעקב הבבלי, Babyl. Geon., פוזנסקי 67). וידוע שהתעוררות חיצון מסייע להתעוררות פנימי וע"י התנהגו בכובד ראש ושחות עינים (פלא יועץ, אות ש, רסא). — בוז ולעג: עַיִן תלעג לאב ותבז ליקהת אם יקרוה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי ל יז). — חמלה: וְעֵינְכֶם אל תחס על כליכם כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא (ברא' מה כ). עי' חוס. אהי דבריך מות אהי קטבך שאול נחם יסתר מֵעֵינָי (הוש' יג יד). — נדיבות וקמצנות: טוב עַיִן הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל (משלי כב ט). אל תלחם את לחם רע עָיִן ואל תתאו למטעמתיו (שם כג ו). נבהל להון איש רע עָיִן ולא ידע כי חסר יבאנו (שם כח כב). — ואמר בן סירא: תן לעליון כמתנתו ובטוב עין כהשיגת יד (ב"ס גני' לה יב). ללב קטון לא נאוה עושר ולאיש רע עָיִן למה חרוץ (שם יד ג).

עין

עין רע עין תעיט על לחם ומאומה אין על שלחנו (שם י). **רע מעין** מה חלק על כן מפני כל נס לחה (שם לג יג).—ובתו״ם, עַיִן טובה, יפה, רעה, צרה: **אמר להם (ריב״ז) צאו וראו איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם ר׳ אליעזר** אומר **ע י ן** טובה וכו׳ (אבו׳ ב ט). **ומשם היו** שולחין בכל עיירות שבארץ **ישראל** וכל **מי שהיו מוצאין אותו חכם עניו שפוי עין טובה** וכו׳ **מושיבין אותו בבית דין** שבהר הבית **וכו׳** (ירוש׳ סנה׳ א ב). **למלך** שהיה **בנו** הולך למדינה אחת **הלך ושרה אצל עשיר אחד וקיבל העשיר בנו** של מלך בעין טובה וכו׳ (מד״ר שמות כ). **הראשונים** היו הובטים זיתיהם ונוהגים **בהם עין יפה** (ספרי דבר׳ רפד). שהאיש **עינו יפה והאשה עינה רעה** (שם במד׳ קי). **איזוהי** דרך **רעה שיתרחק** מכנה **האדם וכו׳ עין** רעה (אבו׳ ב ט). עין הרע **ויצר** הרע **ושנאת הבריות** מוציאין א׳ האדם מן העולם (שם יא). הרוצה **שיתן** (צדקה) **ולא** יתנו אחרים **עינו רעה** בשל אחרים **יתנו** אחרים והוא **לא יתן עינו רעה** בשלו (שם ה יג). מה דגים שבים מים מכסין עיניהם ואין **עין הרע** שולטת בהם **אף זרעו** של **יוסף** אין ע״ה שולטת בהן (ר״י ברי הכינא, ברכי כ).—ובספה״א: ומפני זה אמר נביא הישמעאלי׳ שעין הרע יכנים האדם לקבר והשה לקדרה (ר״י אברבאנל, נחל׳ אבו׳ ב, ד״ה רבי יהושע אומר). שדבר אחד הוא עין הרע ודבר אחר הוא לשון הרע וכמו שהנשים הלוחשות על מי שחלה מעין הרע ומשליכות טפות שמן על כלי מים אומרות אחת על **עין הרע** ואחת על לשון הרע (ר״י קארו, תולד׳ יצחק, עז:).—*ובהשמטת רע: רב ור׳ חייה רבה תריהון אמרין **תשעים ותשעה** מתים **בעין** ואחד בידי שמים (ירוש׳ שבת יד ג). אין הברכה מצויה אלא בדבר **שאין העין** שולטת בו (דבי רבי ישמעאל, תעני ח:). אמר להם (יעקב לבניו) אל **תוציאו** בידכם פרוסה ואל תכנסו כולכם בפתח אחד מפני העין (מד״ר בראשי׳ לח).—משרבו צרי העין וטורפי טרף הן הן שפכי דמים רבו אומצי הלב וכל אחד ואחד קופין יד מחבירו (תוספת׳ סוט׳ יד ז). גיחזי אדם גבור בתורה היה אלא שהיו בו ג׳ דברים עין צרה ופריץ בערוה וכו׳ (ירוש׳ סנה׳ י ב). לא שתיתה עינו צרה אלא שהיה חושש לדברי חכמים (שם פסח׳ ד ט). שכל מי שעיניו צרות בתלמידי חכמים בעולם הזה מתמלאות עיניו עשן לעולם הבא (ר׳ חיננא, ב״ב עה.).—ואמר הפיטן: ועל חטא שחטאנו לפניך בצרות עין (על חטא, תפלי יוה״כ).—

תאוה: ותרא האשה כי **טוב העץ** למאכל **וכי תאוה** הוא לַעֵינַיִם ונחמד העץ להשכיל (בראש׳ ג ו). **ולא** תתורו אחרי לבבכם ואחרי עֵינֵיכֶם אשר אתם **זנים** אחריהם (במד׳ יה לט). **וזכרו פליטיהם אותי בגוים** **אשר** נשבו שם **אשר נשברתי את לבם הזונה אשר** סר מעלי ואת עֵינֵיהֶם הזנות אחרי גלוליהם (יחזק׳ ו ט). ברית כרתי לְעֵינָי ומה אתבונן על בתולה (איוב לא א). אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עֵינַי הלך **לבי** (שם ז). לא יוכל איש לדבר לא תשבע עַיִן לראות **ולא תמלא** אזן משמע (קהל׳ א ח).—ובתלמו׳: מאי אנפוריא אר״י אמר שמואל כלים חדשים שלא שבעתן העין (ב״מ כג:).—ואמר המשורר: **עינים לא שבעו** לראות פלאים נודעו והאזנים שמעו כי אתה יי׳ (ראב״ע, אמונתך נודעה).—וכל אשר שאלו עֵינַי לא אצלתי מהם לא מנעתי את לבי מכל שמחה (קהל׳ ב י) ובמדר׳: ותשא אסתר את **עיניה** ותרא את **פני** המלך והנה **ע י נ י ו** כאש בוערות מרוב החמה **אשר** בלבו (מד״ר אסתי ה א).—מחמד עֵינַיִם: **בן אדם** הנני לקח ממך את מחמד עֵינֶיךָ במגפה (יחזק׳ כד יו).—**ואמר בן סירא:** י[פי ונע]ם [יח]מידו **ע י ן** ומשניהם צמחי שדה (ב״ס מ כב). עי׳ מחמד.—שקוצי עֵינַיִם: **ואמר אלהם איש** שקוצי עֵינָיו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו (יחזק׳ כ ז).—גנב, אחז את העֵינַיִם, **אחיזת** עֵינַיִם, **עי׳** ערכים **אלו.**

—ג) **ואחרי אות או מלת היחס,** בְּעֵינַיִם, טוב, יטב, יקר, ישר **בעיני פלוני,** עי׳ ערכים אלו.—**רע** בְּעֵינֵי פלוני: **כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ וכו׳** **ועשיתם הרע** בְּעֵינֵי יי׳ אלהיך להכעיסו (דבר׳ ד כה). **עי׳ רע.—חרה** בְּעֵינֵי **פלוני,** עי׳ הרה.—**מצא חן** בְּעֵינֵי **פלוני,** עי׳ חן, מצא.—**נפלא** בְּעֵינֵי **פלוני: ויפלא** בְּעֵינֵי **אמנון לעשות** לה (לתמר אחותו) **מאומה** (ש״ב יג ב). **כה אמר** יי׳ **צבאות כי יפלא** בְּעֵינֵי **שארית העם הזה** **בימים ההם גם** בְּעֵינַי **יפלא נאם** יי׳ **צבאות** (זכרי ח ו). **—נבזה,** זך, חכם, טהור, טמא, נכרי, צדיק, קל, צנינים, שבים בְּעֵינֵי פלוני, עי׳ ערכים אלו.—**היה** בְּעֵינֵי **פלוני** **כמו: ויאמר** (לוט אל התניו) **קומו צאו מן המקום הזה כי משחית** יי׳ **את העיר ויהי כמצחק** בְּעֵינֵי **חתניו** (בראש׳ יט יד). **והייתי** בְעֵינָיו **כמתעתע והבאתי** **עלי** קללה ולא ברכת (שם כז יב). **ויעבד יעקב ברחל** **שבע שנים ויהיו** בְעֵינָיו **כימים אחדים באהבתו אתה**

(שם כט כ). -ואמר בן סירא: [א]ל ת[ת]מה ב[דרכי ר]ע [ק]רוץ לייי וקוה לא[ו]רו כי נכח בעיני ייי ב[פ]תע פתאם ל[ה]ע[שיר דל] (ב"ס גני' יא כא). — ובתלמו': אמר לו ר' אליעזר (לר"ע) כך אני בעיניך שדיני בזה שחייב מיתה אין דיני אלא כשהמית אדם ע"פ עד אחד (ב"ק מא:).—לְעֵינֵי פלוני, לפניו, כשהוא רואה: לְעֵינֵי בני עמי נתתיה לך קבור מתך (בראשי' כג יא). ועוד רבים.—ואמר בן סירא: כאשר נקדשת לעיניהם בנו כן לעינינו הכבד בם (ב"ס גני' לו ד). —וכן נגד, לנגד, מנגד עֵינֵי פלוני, עי' נגד. — ובהשאלה לְעֵינַיִם, להראות הדרך, מורה דרך: ויאמר (משה לחותנו) אל נא תעזב אתנו כי על כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לְעֵינָיִם (במד' י לא).—מֵעֵינֵי פלוני: ותדד שנתי מֵעֵינָי (בראשי' לא מ). — נסתר, הסתיר, נעלם מֵעֵינֵי פלוני, עי' ערכים אלו. — בין עֵינַיִם: והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עֵינֶיךָ למען תהיה תורת יי' בפיך (שמות יג ט). וקשרתם לאות עַל ידך והיו לטטפות בין עֵינֶיךָ (דבר' ו ח). לא תתגדדו ולא תשימו קרחה בין עֵינֵיכֶם למת (שם יד א). והצפיר קרן חזות בין עֵינָיו (דני' ח ה; גם כא). — ראה עַיִן את עין: וצדקיה מלך יהודה לא ימלט מיד הכשדים כי הנתן ינתן ביד מלך בבל ודבר פיו עִם פיו וְעֵינָיו את עינו תראינה (ירמי' לב ד; גם לד ג).— ראה עַיִן בְּעַיִן: ואמרו אל יושב הארץ הזאת שמעו כי אתה יי' בקרב העם הזה אשר עַיִן בְּעַיִן נראה אתה יי' ועננך עֹמד עליהם (במד' יד יד). קול צפיך נשאו קול יחדו ירננו כי עַיִן בְּעַיִן יראו בשוב יי' ציון (ישעי' נב ח).—עַיִן תחת עָיִן: ואם אסון יהיה ונתת נפש תחת נפש עַיִן תחת עַיִן שן תחת שן וכו' (שמות כא כג-כד).—וכן עַיִן בְּעַיִן: ולא תחוס עֵינֶךָ נפש בנפש עַיִן בְּעַיִן שן בשן וכו' (דבר' יט כא).—*ובמשמ' בדיוק, בצמצום, שלא תכריע כַּף המאזנים את חברתה: היה שוקל עין בעין נותן לו גירומיו (ב"ב ה יא).— ובפהמ"א: במה דברים אמורים במקום שנהגו למכור עין בעין (רמב"ם, גניבה ח יד).—ושבועה, על עֵינַי: ותענה הצפרדע על ראשי ועל עיני כי תעבור במים אתך אני (זכריה בן סעדיה אלצאהרי, ספר המוסר ב, כ"י מימר').
—ד) בהשאלה, מה שרואים בָּעַיִן, תאר ומראה של הדבר הנראה, עֵין הארץ, שטח הארץ: וכסה (הארבה) את עֵין הארץ ולא יוכל לראת את הארץ (שמות י ה). הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עֵין הארץ (במד' כב ה). — ובתו"מ כְּעַיִן, כמראה, כמו[1]: ואם היה משקה עומד אפילו כעין החרדל מצטרף (טהרו' ח ח). היה אוכל בתרומה והרגיש שנזדעזעו אבריו אוחז באמה ובולע את התרומה ומטמאים בכל שהן אפילו כעין החרדל ובפחות מכן (נדה ה ב). הרואה טיפה כעין החרדל יושבת ומשמרת עליו שבעה נקיים (רב הונא, ירוש' ברכו' ה א). כל שהוא כעין סולת וכעין חליטה ומחמשת המינין אומר עליו בורא מיני מזונות (ר' יעקב בר אידי בשם ר' חנינא, שם ו א). מצות חליצה בשלשה שיודעין להקרות כעין דיינים ר"י אומר בחמשה (יבמ' קא:). כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט (דבי ר' ישמעאל, זבח' ד:).—ובפהמ"א: פי' כעין אלו שחורשין עם החמור או סוס או פרד יביאו בגדים של צמר או של עור או של שק וכו' (ערוך ערך עב). פת גדולה האפוייה בתנור גדול כעין התנורים שלנו שהתנורים שלהם היו קטנים ומטלטלין (רש"י, פסח' לא:).—*כְּעַיִן, בצורה הרגילה, בשלמות: כל גזילה שהיא בעינה ולא שינה אותה מבירייתה אומר לו הרי שלך לפניך (תוספת' ב"ק י ד). שילח האב שושבינות כשהיא חוזרת בעיניה (שם ב"ב י ז). ראשי לפתות ששקלן אם בעיינן הן אומר עליהן בורא פרי האדמה (ר' זעורה בשם שמואל, ירוש' ו א). אין לך דבר שהוא בעינו ואינו בהבנו אלא דבר אחד בלבד (ר' יוחנן, שם שבת ג ג). — ובפהמ"א: מי שנטל מעות בעסקא מחבירו ומת או שלקה ממנו מעות לעשות בהן כלים וישני לעסקא בעינו ומת וכו' (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכו' פסוק' 41). ואם יש תכשיטין שכתב לה בכתובתה וכו' וישנן בעיניהן בין ישנן עמה בין ישנן עמו נגבה ממנו ונתן לה (שם 79). אסור לחבר לומר תבואה שיש לי במקום פלוני תהא תרומה על זו שמא אותה שעה אינה בעין ואם עשה עשוי (הוא, גיטי' ל:). ומיירי שהגט כבר בעין דאם אינו בעין אפילו בממון לא שייך מעמד ג' (תוספ' גיטי' יג.). כיצד מגעילין משפשף תחלה כדי להעביר איסור הנדבק על פני הכלי שאין הגעלה לאיסור שבעין ואח"כ מגעיל (רשב"א, תורת הבית הארוך ד ד, קכג.). ועוד אם היה ענין היותו אדם הוא בעינו ענין היותו אחד לא יעבור שיהיה אדם אחד וסוס אחד ואילן אחד ואבן אחת (רא"בד, אמו"ר 50). או מתי ראינו אותם נתקים אל אלה הארבעה בעיניהם אם

---

[1] [בארמ' כגון.]

ינתק הלק אל דמות העפר אינו עפר (ר״י א״ת, הכוזרי ה יד). ואין אותו החמימות (של האש) ההמימות ההוא בעינו מפני שהאש תסתלק וישאר זה ההמימות באויר וכו׳ (והאור המתפשט על הארץ) אינו האור הנשוא בעצמו בעינו (רש״ע פלקירא, מקור חיים לרשב״ג ג יא). כי הדבר האחד בעינו כאשר נבחן מצד מה שיסודר ממנו דבר זולתו נקרא יכול או פועל (כרבוני׳ מו״נ א כח). אשר הוקדמו עצתם לסבה אחת בעינה (רלב״ג, מלחמ׳ השם, הקדמה). וזה השקר בעינו יתחייב (שם א א). ומברכין על המוגמר כדר׳ שמברכין על המתגמר אם היה בעין אם הוא עץ מברך עצי בשמים ואם הוא עשב בורא עשבי בשמים (טור או״ח ברכ׳ ריו). שצד חלקי הגלגל אשר תשעה ביום היותם למעלה הוא בעינו יהיה בלילה מטה (ר״י אברבאנאל, שמים חדשים ב, יח.). וקשה עוד מזה (בהפרושים על משלי) הראות בו ההכפל בהשבת הרבה דברים בעינם אם במלות שונות או בהן עצמן (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי, הקדמה). כבר היו לו קצת עורות מוכנים בעין (דברי ריבות, סו״ס קח). ראובן שמסר ביד שמעון פקדון בעין בשבתם באיתן מושבם בבודון להוליכו לנלו ראדו (ר״א בסון, תורת אמת, סו״ס קנד). — ובכסף בְּעַיִן, בשלמותו, מזומן: ובמקום שהכניסה לו מעות וישנן בעיניהן או שעושין בהם משא ומתן וכו׳ (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכות פסוק׳ 89). דכיון דישנו (הכסף) בעין נוטל כל אחד כחשבון שהטיל (רש״י, כתובו׳ לג:). אם מעות של גוים בעין ולא מעות של יהודים וכו׳ ואם מעות של גוים אבודים ושל ישראל בעין וכו׳ (ספר חסידים תתתרכה). בן חבורה זו שהתנה ואמר שמחצית מה שידור יהא להברת הולים אם כמקדיש מעכשיו אתה תופסו לא אמר כלום אלא אם כן היה לו אותו מנה בעין (ר״כ גירונדי, תשו׳ א). עוד שאלת אם האשה אינה רוצה בכליה כי אם במעו׳ בעין אם יכול הבעל לכופה ליטול כליה (ריב״ש, סו״ת כב). ואפילו בש״מ שהרי אינו מונה בעין שיוכל המקבל מתנה לטלו כמו שהוא (ר״י קולון, סו״ת לה). ואין הזהובים בעין כאשר השבתי שלא היו בעין בנדון הזה (שם). —*וכן מֵעֵין, דומה לדבר, קצור דומה לדבר: אם שגורה תפלתו בפיו יתפלל שמונה עשרה ואם לאו מעין שמונה עשרה (ר׳ עקיבא, ברכ׳ ד ג). מברך על הרעה מעין על הטובה ועל הטובה מעין על הרעה (שם ט ג). העושה מלאכות הרבה מעין מלאכה אינו חייב אלא חטאת אחת (שבת ז א). שריון שנחלקו לארכו טהור לרחבו אם משמש מעין מלאכתה ראשונה טמא ואם לאו טהור (תוספת׳ כלים ב״מ ג א). והכמים אומרים כלי מתכות שנתרועעו אם משמשין מעין מלאכתן ראשונה טמאין ואם לאו טהורין (שם ד א). כל שהוא כעין סולת ובעין חליטה ומהמשת המינין אומר עליו בורא מיני מזונות ומברך לאחריו ברכה אחת מעין שלש (ר׳ יעקב בר אידי בשם ר׳ חנינא, ירוש׳ ברכ׳ ו א). כל יום שיש בו קרבן מוסף כגון ראש חודש והולו של מועד צריך להזכיר מעין המאורע אם לא הזכיר מהזירין אותו (שם ז ה). נטיעה מעין עשר וזקינה מעין שלש (שם שביע׳ ו ז). המבדיל צריך שיאמר מעין התימה סמוך לחתימתו (ר׳ יהודה אמר שמואל, פסח׳ קד.). ומראה לאילו [ולאילו] מעין דוגמה שלהם (פסיק׳ רבת׳ כג). —ובסהמ״א: גומר כל ברכה וברכה כתיקונה ולחתום כמעין אותה ברכה (בן באבוי, גנזי שכטר ב, גינצבורג 553). הברכות יש בהן כללות ופרטות וכל מין ומין תן לו מעין ברכותיו (אוצ׳ הגאו׳ א ב, לוין 65). השביע נפש רעיבה ונפש שוקקה מלא טוב תהי רועי לא אחסר וביוצא באלו בכל ברכה מעין התורף שלה וכו׳ (שם א א, 141). —צבע של דבר: וראהו הכהן ביום השביעי והנה הנגע עמד בְּעֵינָיו לא פשה הנגע בעור וכו׳ (ויקר׳ יג ה). והמן כזרע גד הוא וְעֵינוֹ כְּעֵין הבדלח (במד׳ יא ז). וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון ענן גדול ואש מתלקחת ונגה לו סביב ומתוכה כְּעֵין החשמל (יחזק׳ א ד; גם ח ב; י ט). וגויתו כתרשיש ופניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש וזרעתיו ומרגלתיו כְּעֵין נחשת קלל (דני׳ י ו). —ושל יין: אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכוס עֵינוֹ יתהלך במשרים (משלי כג לא). —ובמשנה: בש״א אין נותנין אונין של פשתן לתוך התנור אלא כדי שיהבילו מבעוד יום ולא את הצמר ליורה אלא כדי שיקלוט העין ובית הלל מתירין (שבת א ו). —ובסהמ״א: צהוב בלשון ישמעאל קרוב מעין הלובן (ראב״ע, ויקר׳ יג ל). ככרמל יש אומרי׳ הר הכרמל ואיננו כי אם עין וכן בדברי הימים כתוב וכרמל עם ארגמן (הוא, שה״ש ז ו, פעם א). העושה עין הצבע הרי זה תולדת צובע וחייב (רמב״ם, שבת ט יד). ולוקחין חוט צמר שנצבע כעין הרקיע וכורכין אותו על הענף והוט זה הוא הנקרא תכלת (הוא, ציצית א ב). ושנוי עין הבגדים או הבתים

קרוי צרעת (הוא, טומאת צרעת טז י). **האדום כיצד הוא עינו** כעמוד שיצא ראשון מדם הקזה של בני אדם נותן הדם בכוס ומקיף לו ורואהו והשחור כעין הדיו היבש (הוא, אסורי ביאה ה ח). והטעם שלא יוכל המאכל להתעכל עכול ראשון או שני וכו' ואינו מתעכל יפה ויהפך לדם דומה לעין הורד (ר"י אבן עקנין, ספר מוס' ז יג). ומי רגלים עצמם מביטים (מהם) ראייה על העכול השיני שבכבד מסתכלין **בעינו** הלבן הוא או אדום או ירוק וכו' (שם). נדבק והוסיף ולא נהפך הרי זה הולה כמו בעלי הנתק שמוסיף המאכל באבריהם ואינו משתנה אל עינם מפני הכח המשנה שהוא חלוש (שם). ומה שתראה האשה שחור טמאו החכמים שאמרו שהוא דם נשרף ואין הפרש בין שיהיה **עין** הדם עמוק או יהיה נוטה אל הלבנות וכו' אבל אם תראה האשה עין לבן לגמרי או ירוק מה שאין **עינו** נוטה אל אודם החכמים טהרוהו (ר"א הקראי, ג"ע, ענין טמאה וטהרה ד, קי::). — ואמר המשורר: ברוך אשר **עינו כעין** ברקת שלח לגינת ההדס מינקת (רשב"ג, קטע כ"י גניי, ביד ספירא). — ומ"ר עֵינִים: לבנה אדמדמת משני העינים (ראב"ע, ויקר' יג יט). ומן **העינים** (של כוכב צדק) האדמדמות וכל מין מכות בעבור היות זה העין בין הלובן והשחרות (הוא, ספר הטעמים ב, כ"י פריז). — ומ"ר עֵינוֹת: כל הגלגלים אינן לא קלים ולא כבדים ואין להם לא עין אדום ולא עין שחור ולא שאר **עינות** וזה שאנו רואין אותם כעין התכלת למראית העין בלבד הוא לפי גובה האויר (רמב"ם, יסודי התורה ג ג). אם היה הדם במראה דם ההקזה ושאר **העינות** המתדמות או עמוק מהן הנה טמא ואם לאו טהור (ר"א הקראי, ענין טמאה וטהרה ד, קיא).

—ה) כנוי לדברים שונים שדומים לעַיִן, *עַיִן של תנור, של כירה וכיוצא בזה,—נקב להכניס בו רוח או להוציא העשן: השרץ שנמצא **בעין** של תנור **בעין** של כירה **בעין** כופח מן השפה הפנימית ולחוץ טהור (כלים ח ז). תנור שנקב **מעינו** שעורו מלא כוש נכנס ויוצא דולק (שם ט ח). תנור שהוא עומד בתוך הבית **ועינו** קמורה לחוץ והאהילו עליו קוברי המת בש"א הכל טמא ובה"ה התנור טמא והפת טהור (אהלי' ה א). **עין** של תנור שעשה לה לימודין מכפנים וכו' (תוספת' כלים ב"ק ז ט).—וטבעת בצורת עַיִן: הנוגע בעול ובקטרב **בעין** ובעבות אפילו בשעת מלאכה טהור וכו' **בעין** של מתכת בלחיין ובערויין טמא (כלים כא ג). **העיין** שבמצעד **והעיין** שבמחרישה והמסוה שבמעדר בזמן שהן קבועין חיבור לטומאה ולהזאה (תוספת' כלים ב"ב א ז).—עַיִן של מחט, קוף המחט: ואם ראשה (של מחט) למעלה **ועינה** למטה לא הלכה אלא דרך הקנה ולא נקבה וכשרה (והזהיר ויקר' ו.). — הנקבים שבמעשה אריג וקליעה: האלף כסף נתתי לאחיך שיקנה לך בו כסות נאה שהיא עשויה **עינים עינים** (רד"ק, השרש', עין). שלא יהיה שם בסריגות אלו או **בעיני** המשפלות או בין חבל לחבל פותח טפח (רמב"ם, טומאת מת יג ח). מפני **שעיני** אותה הסבכה דקין ביותר (הוא, כלים כג ג).—כלי מדידה: אמר להם בפניכם הוא גבור ובעל קומה איני יודע הרי **העין** אם יהא בו קומה מדדו ונמצא קטן ונפסל (אגדת בראש' מ). — ובחכמת הנתוח, עַיִן הכתף: והתוספת הזאת (בעצם הכתף) כמו הסנסן בחוליות נבראת להגן ונקראת **עין הכתף** (קאנון א א א יז).—מין פרי עץ: ובלשון ישמעאל אגאץ **עיין** בקר ומברכין עליהן בורא פרי העץ (ערוך ערך דרמסקן). ושמענו שיש מן המפרשים שאומר שהבכאים הם אילנות ידועות שקורין בלשון ערבי אגאץ והם בלעז פרונץ וגם קצת קורין אותן בלשון ערב **עין** בקר (ר"י ברצלוני, פי' ספר יצירה ח, 136).—עַיִן שור השמאלי, שם כוכב: **עין שור** השמאלי הוא הנקרא אלדבראן הוא במזל שור (ראב"ע, כלי נחשת כט). וכתב כי הנכון בעיניו כי הוא (כימה) כוכב אחד והוא כוכב גדול יקרא **עין השור השמאלי** (רד"ק, השרש', כים).

ב. **עַיִן**, ש"נ, עֵין, עֵינָה, סמי' עֵין, מ"ר עֲיָנוֹת, ־נֹת, סמי' עֵינוֹת, ־נֹת,—פתיחה בקרקע שמשם נבעים ויוצאים מים חיים מבטן האדמה, Quelle; source; spring: וימצאה מלאך יי' על עֵין המים במדבר על הָעַיִן בדרך שור (בראש' טז ז). הנה אנכי נצב על עֵין המים (שם כד יג). ותרד הָעַיְנָה ותמלא כדה ותעל (שם טז). וירץ לבן אל האיש החוצה אל הָעָיִן (שם כט). ותרד הָעַיְנָה ותשאב (שם מה). בן פרת יוסף בן פרת עלי עָיִן (שם מט כב). ויבאו אילמה ושם שתים עשרה עֵינֹת מים (שמות טו כז). וירד הגבל משפם הרבלה מקדם לָעָיִן (במד' לד יא). ארץ נחלי מים עֲיָנֹת ותהמת יצאים בבקעה ובהר (דבר' ח ז). וישראל חנים בָּעַיִן[1] אשר ביזרעאל (ש"א כט א). באמצו שחקים ממעל בעזוז

1) ואולי שע"פ?

עֲיָנוֹת תהום (משלי ח כח). ויועץ (יחזקיהו) עם שריו וגבוריו לסתום את מימי הָעֲיָנוֹת אשר מחוץ לעיר (דה״ב לב ג). — עֵין יעקב, תאר לישראל: וישכן ישראל בטח בדד עֵין יעקב[1]) אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל (דבר׳ לג כח). ובתו״מ: מעשה בתינוקת שירדה למלאות מים מן העין ונאנסה (ר׳ יוסי, כתוב׳ א י). למה זה דומה וכו׳ לעוכר את העין והוזרת וצוללת (ירוש׳ שם א ג). כל הנשים יורדות וממלאות מן העין וזו (רבקה) כיון שראו אותה המים מיד עלו (מד״ר בראש׳ ס). — ובסהמ״א: שלחה קציריה עד ים ואל נהר ויונקות אל עינם (ר׳ שמואל בן עלי, אגר׳, תרביץ ג, 73).

עַיִן, מ״ר עַיִנִים, עיינים, עיינין, — שם האות ע: מאן דא׳ לרעץ ניתנה התורה עין מעשה ניסים (ר׳ לוי, ירוש׳ מגיל׳ א יא). נו״ן סמ״ך עי״ן נונא סמא לעינים (שמואל, נדרי׳ כד:). בשביל מה הקדים פה לעין בשביל מרגלים שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם (רבא א״ר יוחנן, סנה׳ קד:). — ומ״ר: וכתבהם כתב שלם מכאן אמרו כתב לאלפים עיינים ולעיינים אלפים וכו׳ הרי אלו יגנזו (ספרי דבר׳ לו). תנא אין מעבירין לפני התיבה לא היפנין ולא בישנין ולא טיבעונין מפני שהן עושי׳ היהין היתין ועיינין אאין[2]) (ירוש׳ ברכ׳ ב ד). דבי רבי אליעזר בן יעקב קורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין (שם בבלי לב.). שלא יכתוב אלפין עיינין עיינין אלפין (הלכ׳ פ״ה, גנזי מצרים לב). — ובסהמ״א: התבונן ואל תתעלם מן המעשים המסובבות בפה ובעין ובלמד שלהן (דונש, על רסע״ג 36). וחכם גדול בדקדוק לשון ישמעאל חבר ספר בדקדוק הלשון ושם הספר ספר העין בעבור כי ממנו החל כי העין הוא אות היוצא בתחילה מהגרון רק החית והעין הם קשים (ראב״ע, ספ׳ צחות, ז:). ראה עין אשר דרכו להמרות לבר בער ולברות עברות (ר׳ שלמה שרביט הזהב, לקוטי קדמונים 17). — עַיִן הַפֹּעַל, האות השניה של השרש: ותקרא האות הראשונה מהבנין ההוא פא הפעל כי היא נכח פא פעל ותקרא השנית עין כי היא נכח עין הפעל וכו׳ (ר״י א״ת, הרקמה יח). פעמים רבות תשמעני שאומר פא הפועל ועין הפועל ולמד הפועל (הוא, השרש׳ לריב״ג, הקדמ׳). — ועם כנ׳: ותמוגנו מן הפעל המסתכן עינו והוא כמו נמוגו כל יושבי כנען (דונש, על רסע״ג 46). וממנו מה שהלמד שלו ממקום עינו והוא מעט מן הראשון (ר״י א״ת, הרקמה יד, 77). וזה יורה על ששני הפנים נכונים בכל פעל שלישי אשר עינו ולמדו נמלטות מאותיות הגרון (שם 84). ואמר אות פלוני היא פא המלה הזאת ואות פל׳ היא עינה ואות פל׳ היא למדה (הוא, השרש׳, הקדמ׳). — ומ״ר שני׳: וכן הנח הנסתר אשר בשב וקם שהוא על משקל פעל והנח עומד במקום עין כנהפך לוו ביקום ישוב שגם ווין׳ אלו וחבריהם הם עיני הפעלים (ר׳ משה הכהן גקטילה, ג׳ ספרי דקדוק מריב״ג, כוע 10).

עָיַן, פ״י, בינ׳ עֹיֵן, — הביט בעַיִן, ובפרט בשנאה, schel: blicken; regarder de mauvais oeil; to look askance ויהי שאול עֹיֵן[1]) את דוד (ש״א יח ט). — ובסהמ״א: שהעויין את האנשים בעין רעה ימלא בטנו מטומי האנשים ובמיעט סבה בנודות הדשים יבקע (ר״א די וידאש, ראשי׳ חכמה, ענוה ה). ואם היה ראובן מחזירו ללוי היה שמעון עויין עליו כל ימיו (הלבוש, גניבה שמח ז). סר לב שאול נפש צדיק נאלחה עוין את דוד ביקר שמו קנאהו (שלום הכהן, כיר דוד 67). ודרכם של אלו להיות עוינים זה את זה כל אחד ואחד מהם מרבה לספר בגנות חברו (ר״א לויפל, שע״י ג, שם מעש טוב, ה:).

— פִּעֵל, *עִיֵּן, עיין, — א) נתן עַיִן, הביט, בפרט בתוך הספר, קרא: אסור למתרגם לעיין בתורה ולתרגם (תנחומ׳ כי תשא לד). — ורגיל בסהמ״א במשמ׳ קרא בספר בהתבוננות: דנין יג״ל מיג״ל עיין בערך תבטש (ערוך ערך יגל). ומפני שחכמת המצוות שבתורה על שני ענינים האחד מהם גלוי והשני נסתר עיינתי בספרי הקדמו׳ וכו׳ (ר״י א״ת, הו״ה הקדמ׳). ואני מבקש מן המעיינים בספרים האלה וכו׳ (הוא, הרקמ׳, הקדמ׳). ועתה מפיל אני תחנתי לפני כל מעיין בספר הזה אשר אם ימצא בהעתקה טעות וכו׳ שיתקנה וידינני לכף זכות (ר״ש א״ת, מו״נ פתיח׳). שאין ראוי למעיין בספריו שייחסהו במה שיחקר עליו לעזות (שם א ה).

1) [אמר דונש (תשו׳ דונש עם הכרעו׳ ר״ת 80), וז״ל: משל לשורש יעקב, וכאשר נמשל האב בעין נמשלה האם בבור וכו׳ (ישעי׳ נא א), וכאשר נמשלו האב והאם בעין ובבור כן נמשלו הבנים במים ככתוב וממי יהודה יצאו (שם מח א) וכו׳ ועוד כאשר נמשל בעין יעקב נמשל במקור ישראל וכו׳ (תהל׳ סח כז), ע״כ. ועי׳ גם ריב״ג וראב״ע.]

2) [בגנזי׳ הגרסה: ועיינים אינים.]

1) [כך קרי, והכתיב: עוֹן, ויש סברים שזה משקל פועל במקום מְעוֹיֵן, עי׳ בפרושו של סגל.]

מי שמעיין בספרו (הכוזרי) תהי משכורתו שלמה מעם ה׳ אלהי ישראל (ר״י מפיסקא, מכתי קנאי 107). ואולם מדרגות הלמוד הנעשה בזה הספר הנה ראוי שיקדם העיון למעיין בו במאמר השביעי והשמיני והתשיעי מאקלידים (רלב״ג, מעשה חושב, הקדמה). יעיינו בספרי הפילוסופים כדי להכיר מעלת תורתינו הקדושה על שאר החכמות והדתות הנימוסיות (ר׳ דוד בר יוס טוב בן בילא, יסודות המשכיל, הקדמה, ד״ס כו). על כן בראותי עצלות בני אדם מלעיין בחבורים הגדולים וכו׳ (ר״י אבוהב, מנוס״מ, הקדמה). והם רמזים וחידות לא יבינום כלל אלא המעיינים בספרי החכמות המבארים אותם העניינים (רס״ע פלקירא, ראשי חכמה 21). ואבקש מהמעיין בזאת האגרת כי אם יראה בה שגיאה שתהיה מסותרת אל יתן אליה בעין רעה אלא בטובה (הוא, המבקש יג). דע אתה המעיין אלהים יחנך ויצילך מן התועים (ר״מ אלדבי, ש״א ה, קו:). —*והביט בהתבוננות: כי הם עיינו אל מראה הלובן אשר בזה הנייר דרך משל וראו שהלובן במוחלט יותר כולל ממנו וכו׳ (ראב״ד, אמו״ר 5). ואם היה השמש מערבי בלקיחתך גובהה שים אותה בגשרים המערבים ועיין נוכח השמש וכו׳ (ראב״ע, כלי נחשת טו). כשתעיין בעיניך תשיג מה שבכח ראותך שתשיגהו וכשתכריח עיניך ותפליג בעיון ותטרח לעיין על רוחק גדול יותר ארוך ממה שבכחך לעיין ברוחקו וכו׳ לא יחלש ראותך על זה אשר לא תוכל לבד אבל יחלש גם כן על מה שבכחך שתשיגהו (ר״ש א״ת, מו״נ א לב). כי הוא העיד ואמר כי בכל שהיה מעיין את הירח בכל ימי החדש זולתי עת ההקבלה ועת הקבוץ האמצעיים היה בודק ומצא כל אחד מזויות חלופו עודפת על המדה הראויה לה לפי חלופו הפשוט (ר״י הישראלי, יסוד עולם, כג:). — ובמשמ׳ השגיח: ראובן היה בדעתו לילך למדינת הים והיה לו קרקעות אמר לשמעון עיין לי בשדות אלו (רי״ף, שו״ת ע). —וכמו קל: יעיין אותם בעין רעה (רלב״ג, איוב טז). וילטוש עיניו לי לעיין אותי בעין רעה (שם). עוד המעיין את חבירו בעין טובה לא יתמלא כעס עליו מהרה (ר״א די וידאש, ראשי חכמה, ענוה ה). — ב) *הביט בעין השכל, הסתכל, התבונן: אין לי אלא ורפה זרע ורקה מניין ת״ל ורע אין לה עיין[1] לה (קידושי ד.). - עין בתפלה: כל המאריך בתפלתו ומעיין

1) [ע׳ רש״י (יבמו׳ כב); רגמ״ה ורשב״ם (ב״ב קנו.).]

בה סוף בא לידי כאב לב (ר׳ חייא בר אבא בשם רבי יוחנן, ברכ׳ נה.). —ובסהמ״א: במעשה של גט שנמצא בבית דינו של רב הונא וכו׳ א״ל רב חסדא לרבא צא ועיין[1] בה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי 100). עיינו על כל מה שכתוב בשאלה זו ואם כן היה הדבר כאשר כתוב בה כך ראינו וכו׳ (תשו׳ הגאו׳ הרכבי ר). אין אומרים קדוש אלא בשבת ובימים טובים בלבד ודברים הללו אין מעיין אותן ומדקדק בהם (גאוניקה ב, 52). וכאשר עיינתים והנה הם חילוף מה שאמר (דונש, על רסע״ג 6). וצריך לפשפש ולחקור ולעיין אחריהם אם יש להן יורשין וכו׳ צריך לעיין לכל הבאין מכח אחיו (רגמ״ה, ב״ב קטו.). עיינו בשאלה זו וראינו כי השטר לא היה בו מהיום ולאחר מיתה ואעפ״כ השטר מקויים (רי״ף, שו״ת כג). כאשר הכטנו בתלמוד ועיינו בדרכיו מצינו ענייניו חמשה וכו׳ (גנזי שכטר ב, גינצבורג 407). ועוד תדע שהעצם יחלק אל גשמי ובלתי גשמי והעצם הגשמי הוא אשר נעיין בו עתה (ראב״ד, אמו״ר 11). והתעלמו מעיין במה שאין להם רשות להתעלם ממנו מעניני נפשותם (ר״י א״ת, חו״ה, עבודת האלהים ז). וכן כשהוא צריך ללכת בדרך רחוקה מזמין עניני הליכתו קודם לכן בימים ויעיין במה שהוא עובר במקום שהוא הולך אליו מן המסחרים (שם, חשבון הנפש ג). והנחוץ ממה שיעיין עליו היחיד הוא חלק הכל שיתננו ולא יתעלם ממנו (הוא, הכתרי ג יט). בן אדם אלו היית מעיין במעט שנשאר מימיך היית מואס במה שתקוהו ממעט מאוייך (הוא, מבחר הפנינים לרשב״ג 69). מי שנתחייב מיתה בחולו של מועד מעיינין בדינו ואוכלין בית דין ושותין ואחר כך גומרין את דינו סמוך לשקיעת החמה והורגין אותו (רמב״ם, סנהד׳ יג ה). בעינן שתעיין כמה יש בין היום אשר תקבע בו ר״ה אותה שנה ובין היום אשר תקבע בשנה הבאה (הוא, חשבון העבור, ד״ס לא). נעמו לי דבריך החבר חיים כי חיים הם למוצאיהם ויפה עיינת ואל האמת כיונת ולהלכה הסכמת (רי״ן מויכה, אור זרוע, יו״ט, ע:). ואין אסורם (של העריות) מן הדעת כשנעיין אלא גזרת מלך הם (ר״מ בטיילי, עריות, הקדש ג א-ב, 60). ואולם מצות שבאו בתורה שתלויות בזמן המעיין בהם ימצא ענינים גבוהים ורמיזות עצומות (ר״א הקראי, ג״ע הקדמה, ג.). ועתה רבותי חושו לצרכי ועיינו במזוזותי (ר״י ברללוני, ספר ססטו

1) [ע׳ גטין (כז.).]

עין

62). וישים הקירתו בחכמת מעיינת בגופים וטבעיהם ועצמם ומקריהם וחומר וצורתו (רס"ע פלקירא, ראשי הכמ' 4). אלו החכמות כולם הם מעיינות בקוים ובשטחים והמוגשמים ומספרים וכו' (שם 47). חקר על מדת השנה ע"ד האמת עמד ועיין בעגולת נהושת ההיא העשויי' כמין טבעת שטחית גדולה (ר"י הישראלי, יסוד עולם, לט:). כאשר עיינ נו ביצירת הבעל חי ושלמות כל אבריהם מצאנו שהשגית הבורא ביצירתם השגהה נפלאה לתקן ענייניהם (ר"י אלבו, העקרים א ו). לא דייך שאתה מתרשל ואין אתה מעיין אלא שאתה מתריז כנגדי (רדב"ז, שו"ת ד רעט). אם לאחר שנתרצה הלוה או הנפקד ליתן למקבל אומר עיינתי בחשבוני וכו' (טו"ע חו"מ הרשאה קכו יג). —ועי' מְעַיֵּן.—ג) *שקל בדיוק ובצמצום, עַיֵן כְּעַיִן: מנין שלא יעיין במקום שמכריעים ולא יכריע במקום שמעיינים ת"ל וכו' (ספרי דברי רלד). הריני מעיין במקום שמכריעין וכו' והריני מכריע במקום שמעיינין (ב"ב פט.). ועי' כרע, הִפְע'.— ד) *ובמשמ' קבע, יִחֵד[1]: באומר זה וזה אני נוטל אעפ"י שלא עיין האפרוחים אלא אמר מעיו"ט מזה השבך אני נוטל וכו' (ר"ח, ביצ' י.). ומפני מה נשתנה דין החטאת והפסח מכל הזבחים ודין מנחת חוטא ומנחת קנאות מכל המנחות שעיין עליהם הכתוב (רמב"ם, פסולי המוקדשין טו ג). דעת זה האיש כי התורה לא עינה דרך אחת מכלל דרכי הירח (ר"א הקראי, ענין קדוה"ח ו, ז:). כי הם היו מעיינים בכל יום ששי לרדת אל נמל במטילי הברזל זה אי אפשר (שם, ענין השבת יד, לב.). ויהיה עוד ראוי לעיין מלאכה אחרת יקבל הטמאה כיצד סיר אשר הקרקע שלו כדמות קערה יהיה טמא משום קערה (שם, ענין טמאה וטהרה י, קג:). וצריך לעיין בזמנו אם עיין לו זמן ואם שכח יש לו לקיימו אחרי הזמן ההוא ובמהותו ואיכותו וכמותו (שם, דיני נדרים, קעג.). דבר שעיין הלוה שיפרע המלוה ממנו בעדות אפילו נמכר מוציאו מיד הקונה (שם, דין קיום הדברים, קפט:).

—פעי', *עִיֵּן, ביני' מְעֻיָּן, מעויין, מְעֻיָּנִים, מעוינים, מְעֻיָּנוֹת, מעויינות,—א) שָׁקוּל, שמושג ל' מְדֻיָּק, עין בעין, בלי הכרע: היה מעוין וכו' הקב"ה הוטף שטר אחד מן העבירות והזכיו' מכריעות (ירוש' קדוש' יא א). מהו כי עין בעין אמר ר"ל הרי מאזנים מעוין (מד"ר במדי' טו). אמר משה רבש"ע הרי מדת הדין בכף מאזנים מעויין (שם דבר' ה). ושוקל את העונות כנגד הזכיות והם נשקלים העונות והזכיות אילו כנגד אילו ושתי הכפות של המאזנים נמצאים מעויינות (פסיק' רבתי' מה).—ובסהמ"א: כשהקדוש ברוך הוא דן את האדם בראש השנה והוא שקול ומעויין מדת רב חסד שלו שהוא מטה כלפי חסד פוטרו מגיהנם (רמב"ן, שער הגמול, א::). הנה נא בפעם הזאת ערכתי משפט ערוך ומעויין שהוא על ענין רב האיכות (ר"מ אלשיך, פי' איוב יג יח). ועי' מְעֻיָּן. ב) *שֶׁעֻיְּנוּ והתבוננו בו: והוא הצד אשר יעויין בהם בחכמה הזאת (ספר המע הטבעי של בן רשד ד, יד:). והיותר מיוחד ויותר מבואר שבהם לפי כונת זה הספר הוא שכאשר יעויינו הנמצאות נראה שהם כולם בכללם יגיעו לתכלית אחד והוא הסדור הנמצא בעולם כסדור הנמצא במחנה (ר"י אלבו, העקרים ב יג).- וזה הדעת כשיעויין בו ימצא נפסד הפסד גמור (שם ג א). כאשר יעויין הבדלם כל אחד בסגנון שלו (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי, הקדמ'). כאשר יעויינו שני הדרכים האלה וכו' כבר התאחדו הדרכים האלה בעצמם (ר"י אברבנאל, שמים חדשים, עיון ג). ובשני אלו הכללים נכללי' המצות כשיעויין בהם (רפאל מנורלי, מרפא לנפש, יח:).—ג) נראה, שראו אותו והביטו בו: והכמת המראות (אפטיקא) ומעיינ' בקו והשטח והגוף מצד מה שהם מעויינים (רס"ט פלקירא, המבקש, עג). דע כי זאת החכמה מעיינת בקו ובשטח ובגוף מצד שהם מעויינים (שם עח). ומהם התחבולות מראייות במלאכת כלים ידריכו העינים להשיג אמיתת הדברים המעויין אליהם אשר הם רחוקים (הוא, ראשי הכמ' 48).—ד) קבוע, מיחד, bestimmt; defini; definite: וממה שמאמץ להיות עֹזבוניך ומערבך מסחרים ודברים מעוינים אמרו הונך ועזבוניך מערביך ומלחיך וחבליך (ר"י א"ת, השרשי לריב"ג, ערב). המזג שראוי שיהי' לאיש אחד מעוין עד שיהי' נמצא חי ובריא (קאנון א א ג א). השיב בכעס ואמר לא ידעתי איזה יום היה קודם תענית ולא הזכיר יום מעויין (ר"א שבון, תורת אמת, שו"ת יז). ואותה הנקודה מגלגל המזלות צריך היותה מעוינת תמיד בתחלת החדש שלא תשתנה שלא יבא פעם בארוכה ופעם בקצרה (ר"א הקראי, ג"ע, ענין קדוה"ח ב, ג::). אבל מראה

1) [כמו בערב' עַיַּן a).]

a) عيّن

הדבר שיש להם יסוד מעויין במצוה ואותו היסוד אם יתחליפיהו יאמרו מוטעין אנוסין שוגגין (שם ו, ז:.). בשמרנו המצות שהם לאותים לנו כ"ש בבאר התורה איכות הלאוט במצוה מעויינת (שם, ענין עמלה ועהרה, פתיחי, לח:). לא הכלילה התורה על כל מה שתראה האשה מאותו המקום שיהיה טמא אבל בארה לו צורה מעויינת והוא עין הדם (שם, ז, קי::). אדם שיש לו חובות הרבה ובאו בעלי חובו לגבות אין קדימה לאחד מן האחר לבד אם היה דבר מעויין בתנאי לגבות חובו ממנו יש לו דין קדימה אלא אם אינו מעוין יד הכל שוה (שם, דין קיום הדברים, קפט:). ועשהו לכשרות לבד בעת המעוין אחרי הכמתו לא· לצרך אליו (ר"א בר' אליה הקראי, עץ חיים פט). ההפרש בין המוחיי והאצטומכיי כי האצטומכי אין לו סדר ולא עתים מעויינים (קאנון ג יו א ב). — ובלשון הפילוסופים, בנגוד למשֻלח: כי אין במעשה האל ית' וית' קיום לדבר מן הדברים בלתי מעויין ורמוז אליו עד שנאמר שהוא ית' ברא דבר שיהיה בלתי נודע המהות (ראב"ד, אמו"ר 10). והמקובץ מהם הוא חומר ליסודות ואם כולם יחד במציאות דבר בסתם שיהיה נמצא והוא בלתי מעוין אם כן החומר הראשון הוא עצם יקחהו השכל מופשט מכל צורה ואיננו דבר מעויין אך הוא דבר אשר שיהיה ממנו כל גשם (שם 11). אך המקרים אמנם יאמרו על מה שישיג הגשם אחר היותו מעויין אבל היא הצורה עושה הגשם ברצון האל ית' (שם). בעבור שהיו הנמצאות המעויינות בהם יותר מסוג אחד (כל מלאכת ההגיון, מופת). ויאמרו שההקדמה האומרת כי מאחד לא יסודר אלא אחד היא נצחית ואמנם תצדק בפועל הפרטי המעויין אבל בשם יתברך שהוא הפועל הכולל המשולח וכו' (ר"י אלבו, העקרים ב יג). — חֹמר מְעֻיָּן: זה חמר שיוזמן רק לחמר מעין (ר"א בר' אליה הקראי, עץ חיים פח). אם היו (הענינים המושכלים) נתלים בחומר לא ימנע מהיותם דבקים בהומר מעויין עד אי אפשר שיגיעו במחשבה נקיים מן החומר המעויין כאדם והצמח וזולתו וכו' (ר"א מזרחי, מלאכת המספר, הקדמה).

עַיָּן, ש"ז, מ"ר עַיָּנִים, עוינים — שונא, אויב: וכל צופה ועוין גם מקנא ישו מתים ומעולם אבודים (ר"מ סקראי, לקו"ק פב). מקריבים למשוך אליו חסדו להטות עליו חנו להצילו מכל עויין וצורר (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 134). ואמר לך עלי שחל ופתן דרוך ורמוס כפיר תנין ועוינך (שם 265). ועה"כ, ואמר הפיטן: כפיר מושלו משיה כשנים חלקו מציה כבוש עוינים ולעיה ולדן אמר דן גור אריה (אוצרת כנן לערוכה, מחזי איטלי ב, קפט.). עמך להפיל בנחת עוינים להפיל בשחת (אדיר, מטמוני המצורג א יג, סמג"ד עז, 345). [ו]מטה עז אשר שלח אלהים ליסר בו המין זדים ועוינים (ר' שמואל בן עלי, אגר', סרבין ב, 74). ורוח חן ותחנונים תנשב ב[אה]ליו לשמר מלכד עוינים רגליו (שם 81). — ועם כנ': קרב קץ עדני קול להשמיע לעויני כי קרוב יום אדוני (אורך ואמתך, סליחי ב, עי"ח). קום בשרו ספו עוינין ומוניו אך לו לבד פניו יאר ד' מתנדבים בעם ברכו ה' (סידו לאל, קונטי הפיוטי ג). עיני בכל עויניו ומשטיניו אגער בהר שעיר אשעיר וערער יתערער (ימי סכותי, שם כב).

א.* **עֵינָה**, ש"נ, — כמו א.עַיִן, וכמו ב.עַיִן: ג' נשי' הביאו קיניהן אחת אומרת לעינתי[1]) ואחת אומרת לימתי ואחת אומרת לזיבתי זו שאמרה לעינתי סברין מימר שופעת כמעיין אמ' לון בעיינה סכנת (ירוש' שקל' ה א).

ב.* **עֵינָה**, ש"נ, מ"ר עֵינוֹת, — אולי מעשה אריג בצורת עַיִן, כמו עיון ד), עַיִן ד): אשה זו טווה מעה[2]) אחת דקה ומעה[2]) אחת עבה אלו לציבין ולעינות[3]) ואלו לאיספריטן (מד"ר ויקרי יז).

* **עַיְּנָן**, ש"ז, — בעל עינים גדולות: והוה (אבא בר נתן) עיינן ואיתחמי גחיך ואיקפד עלוי ומית (ירוש' נזיר ז ב).

עיף[4]), ממנו עִיף, עָיֵף, עָיַף, *עִיּוּף, עֲיֵפָה, ב.*עֵיפָה, *עֲיֵפוּת.

---

1) [במנח' (סד:): לעונתי, וכך גרסים שם רגמ"ת ורש"י שמפרשים מן א.עונה, אבל הערוך גרס שם לנכון: לעינתי, וכך מביא בעל ד"ס, וברור שהיא צורה עממית מן עַיִן.]

2) [ג"א: מפה.]

3) [כך הגרסה בערוך ערך אספריטן, ובדפו': הציבום לעונות, משבש, ובילק' (תתח) הגרסה: לצביתים ולענות, או לציקין ולעונות, וקוהוט מפרש מלה שלנו כמו אונין, חוטים, ועי' גם בפרוש עץ יוסף.]

4) [כן בסור', והוא כמו יעף, ואמר ר"י חיוג (ג' ספרי דקדוק, כוט 51), וז"ל: נהפך מעקר יעף היוד שהיא בהחלת יעף נקבעה באמצע עיף.]

עָיַף, פ"ע, וַיָּעַף,—עָיֵף, נהיה עָיֵף, נחלש: ותתקע (יעל) את היתד ברקתו (של סיסרא) ותצנח בארץ והוא נרדם וַיָּעַף[1]) וימת (ספטי׳ ד כא). ארור האיש אשר יאכל לחם היום וַיָּעַף העם (ש"א יד כח). וירד דוד ועבדיו עמו וילחמו את פלשתים וַיָּעַף דוד (ש"ב כא יה).

עָיֵף, ת"ז, נק׳ עֲיֵפָה, מ"ר עֲיֵפִים, *עֲיֵפוֹת,—חלש, בלי כח, מפני יגיעה, מפני רעב וצמא, müde, erschöpft; fatigué faible; weary, faint: ויבא עשו מן השדה והוא עָיֵף ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא מן האדם האדם הזה כי עָיֵף אנכי (בראשי׳ כה כט-ל). אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עָיֵף ויגע (דברי׳ כה יח). ויבא גדעון הירדנה עבר הוא ושלש מאות האיש אתו עֲיֵפִים ורדפים ויאמר לאנשי סכות תנו נא ככרות לחם לעם אשר ברגלי כי עֲיֵפִים הם (ספטי׳ ח ד-ה). ויבא המלך (דוד) וכל העם אשר אתו עֲיֵפִים וינפש שם (ש"ב טז יד). ודבש וחמאה וצאן ושפות בקר הגישו לדוד ולעם אשר אתו לאכול כי אמרו העם רעב וְעָיֵף וצמא במדבר (שם יז כט). אין עָיֵף ואין כושל בו (ישעי׳ ה כז). אשר אמר אלהים זאת המנוחה הניחו לֶעָיֵף וזאת המרגע (שם כח יב).—ובפרט חלש מפני צמא ומשתוקק למים: כאשר יחלם הרעב והנה אוכל והקיץ ורקה נפשו וכאשר יחלם הצמא והנה שתה והקיץ והנה עָיֵף ונפשו שוקקה (שם כט ח). כי הרויתי נפש עֲיֵפָה וכל נפש דאבה מלאתי (ירמי׳ לא כה). מים קרים על נפש עֲיֵפָה ושמועה טובה מארץ מרחק (משלי כה כה). לא מים עָיֵף תשקה ומרעב תמנע לחם (איוב כב ז).—ובהשאלה ארץ עֲיֵפָה, יבשה, מאין גשם: כפלגי מים בציון כצל סלע כבד בארץ עֲיֵפָה (ישעי׳ לב ב). צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה וְעָיֵף בלי מים (תהלי׳ סג ב). פרשתי ידי אליך נפשי כארץ עֲיֵפָה לך (שם קמג ו).—ובתו"מ: אין נמסר עם עייף בתורה ביד מי המציק לו (ר׳ אלעזר בר ברכיה, סנהד׳ לד:). נתכנסו כל ישראל אצל משה אמרו לו בבקשה ממך האכילני מפסחך מפני שהיו עייפים מן הריח (מד"ר שמות יט). ד"א עיפתה שהרשעים עייפים בה (שם לח). משנתיגע הרבה פגעה בו סגולה וראתה משה שהית עיף מן היגיעה אמרה לו אדוני משה למה אתה עיף אמר לה וכו׳ (שם דברי׳ יא). שאין דברי תורה נבלעין אלא במי שהוא עיף להם (אליהו זוטי׳ יד).—ואמר הפיטן: רץ והקרה בדרך עיפי טרחות דרך (ר"א הקליר, אז קולך, יוצ׳ שבת זכור). שישו בדברי דת המשעשעים נפש עיפה כמים קרים (גנזי שכטי׳ ב, גינצבורג 406). ויישן מאשר הרע כעיף או כשברח ותעש לו אשר תחפץ ותשחק בו כצפורת (ר"ש הנגיד, אחי מוסר). מהם נסיכות ומהם משרתות מהם צבאות רצות ובאות לא עיפות ולא נלאות רואית ולא נראות (רשב"ג, כתר מלכות). ויורם מחשבות מדע וערמה לפת מוסר ומי שכל עטופים ברעב ועיפים הם בצמא (רמב"ע, סרדה לנפש סבל). ותעיתי בתלאובות פתיות והיא אל קר רסיסיה עיפה (הוא, ברספי הבכי, דיואן קנח, בודלי׳). צרי היגון ומרפא לא נחה בו ימצאו גיל ושמחת לאובד ולמרי נפש אתן מנחה כל עיף הטרדות ויגע המקרים יתור בו מנוחה (רס"ע פלקירא, לרי היגון, ג.).

עָיֵף, פ"ע, עָיְפָה,—כמו עָיֵף, עָיְפָה נפשו, נחלשה, דכאה מפני רב צער וכדומ׳: כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה קול בת ציון תתיפח תפרש כפיה אוי נא לי עָיְפָה נפשי להרגים (ירמי׳ ד לא).—ובסהמ"א: ונחלשו הסוסים מן המרוצה עד כחללים נאקו ועיפו החרבות משפך דם צעקו (ר"י חריזי, תחכמוני, קאמינקא 482). הגיעה עת הצהרים ידי הבוצרים והבוצרות עיפו וישטחו להם שטוח בכל פנות הכרם לצחק ולהחליף כח (מאפו, אהבת ציון ה).

—התפ׳, *הִתְעַיֵּף, מִתְעַיֵּף,— כמו קל: פי׳ הבריכים שמתעייפין מפני המזיקין שסומכין עליהם (ערוך ערך סה).

עֲיֵפָה, ש"נ,—מעמד של מי שהוא עָיֵף, בהמות עֲיֵפוֹת: היו עצביהם לחיה ולבהמה נשאתיכם עמוסות משא לַעֲיֵפָה (ישעי׳ מו א).

עֵיפָה[1]), ש"נ,—תחלת אור היום, נרדף עם שחר: כי הנה יוצר הרים וברא רוח ומגיד לאדם מה שחו עשה שחר עֵיפָה[2]) ודרך על במתי ארץ יי׳ אלהי

---

[1]) [במקום: וַיָּעַף, ואמר רד"ק, וז"ל: העין בפתח להבדיל בינו ובין ויעף אלי שהוא ענין אחר, ע"כ. וכן לש"ב (כא יה), ובשרש עוף, ועי׳ גם בפרושו של סגל לשמואל.]

[1]) עי׳ הערה לקמן.

[2]) מליצה דחוקה מאד. ופרשו הקדמו׳ שהוא עשה את השחר חשך, ואין כל יסוד לבאור השם עֵיפָה במשמ׳ חשך, ומה שהביאו המפרשים הקדמו׳ סמך לזה מהכתוב ארץ עפתה, כמו אפל, אינו מכריע, מפני שבעצם פרוש המלה עפתה במשמ׳ חשך יש לפקפק, ויש מפרשים גם

צבאות שמו (עמוי ד יג).—ובמשמ׳ חשך, ואמר הפיטן: נועם דע יראתך יתמלאו ארקים משתחוים כל בשר לפניך עושה שחר ו ע י פ ה (מלכותך תכון, יוצ׳ יוה״כ). גיה קראת להאיר ע י פ ה גאה דרכך בסעורה וסופה (Elbog., Stud. 126). נר שבת וחנוכה מאור ע י פ ת ך פטר שור וחמור בכורי רפתיך (ר׳ אליה הזקן, אזהר׳, מעשי ידי גאוני קדמוני ג, 57). שמעו שנוקשתי בדחיפתם וכילק עלה עיפתם שמעת חרפתם (איכה אספתו, קינ׳).—ואמר המשורר: הכל היום נסיעה וחניה וכל ליל מלון עיפה כאיה וכל בקר נדד ישחק בביתי וערב מנדד עיני בבכיה (ר״ש הנגיד, הכל היום). אנה פנותך אך היום מאד פנה ותבל ראי לולי אורך כמו עיפה (רסב״ג, מי זאת כמו סהר). וכוכבי שחקים זורחים המה בעיפה (רמב״ע, ברסמי הבכי, דיואן קכח, בודלי). יתנו שכני עיפה זמרים ורנה יפצחו ציים ואיים (הוא, הגביר ככפלו באורך).

א. **עִיפָה**, ס״נ, סה״פ מן עוף, פעולת העוף, עופפות: ואפשר שמשתמשין בלשון הזה ב ע י פ ה בעבור שהיא באבר ובכנף (ר״י א״ת, הסרס׳ לריב״ג, אבר). ודע כי נצא תצא כי נצו גם נעו אע״פ שענינם ענין עיפה הם נגזרים מן בנצתה וכו׳ ושמשו העברים בגזרה הזאת כאשר שמשו ביאבר נץ ב ע י פ ה גם כן הנגזר מן ישאהו על אברתו (סס, נצה). וכבר שמשו רבותינו ז״ל בענין העיפה בכמו הכפל הזה וכו׳ ומה נכון שמושם מעפעפת בכמו העיפה הזאת אשר הוא ריחוף רצוני לומר הנעת הכנפים וסבוב על הקן ואינה עיפה שלמה אך היא תנועתה (סס, עוף). ר׳ יהודה אומר בית ארבעה כורין מלא שגר היונה כלומר שעור השתלחות היונה ב ע י פ ה (סס, סגר). כל שנאמר בו יעוף הרי זה ע י פ ה גמורה (פרחון, מחברי, עוף). וענין התנועה קרוב לענין העיפה וכו׳ היתה מעופפת בזמן שכנפיה נוגעות בקן חייב לשלח כלומר מתנועעות שאינה עפה אלא קרוב ל ע י פ ה (רד״ק, השרש׳, עוף). דע כי יתר עופות אשר ספר יי׳ לאיוב הגיד ע י פ ת ן וגם שכנן במשכנן (ר״י הדסי, אשה״כ, סעג).

ב. **עִיפָה**, ס״נ, סה״פ מן עִיף,—עיפות ויגיעה: והוא הכסא המתנשא הנושא את נושאיו ועומס את עומסיו בלי יגיעה ובלי עיפה והוא אפריון (רדב״ז, כתר מלכות).

עִיפוּף, ס״ז,— עִיפָה קלה שיש בה גם הליכה: וכל שנא׳ בו יעופף הרי זה ע י פ ו ף קטן שיש עמו הילוך ברגל (פרחון, מחברי, עוף).

עֲיֵפוּת, ס״נ,—כמו עִיּוּף, ב. עִיפָה: אוכצנא קטלה בפ׳ המפקיד וכו׳ פי׳ ע י י פ ו ת (ערוך ערך אכלן). אובצנא ע י י פ ו ת ויגיעה ממשאה (רש״י, ב״מ עח.). אובצנא עייפות שאינו יכול לזוז ממקומו (הוא, שבת קו:). סינוק לשון עייפות (הוא, פסחי׳ ג:). ותלה כמו ותלאה לשון עיפות כתרגומו (הוא, ברחשי׳ מז יג). עלפו לשון ע י י פ ו ת (הוא, ישעי׳ נא כ). ואני שוכב פרקדן מרוב העיפות (רמב״ם, אגרי׳, קובץ אגרי׳, י:). כי אותה עייפות באה לו מהמלחמה שעשה (ספר הישר, ספורים). ולפי שהעיף צמא למים קראו בדרך ההשאלה לצמא עיף ואע״פ שאין בו ענין העיפות כ״א ענין הצמאה לבד (רד״ק, השרש׳, עוף). ומה שאמרתי לך שהוא בא הפך הרבה פסוקים באו במקרא כמוהו והוא נרדם ויעף וימת שהיה לו לומר ויעף וירדם וימת כי לא היה. עיף בעבור שהיה נרדם רק מפני ה ע י פ ו ת שהיה בו נרדם (ר׳ זרחיי מברצלונה, פי׳ משלי, י ד השחר ג, 229). ואמנם ישתנו שכלי הזקנים אשר הגיעו לסוף הזקנה לעייפות האבר המקבל השכל (רש״ט פלקירא, המעלות ג, 43). אמי שמעי דברי והסתכלי בהם והתחזקי בטוב נחמה והתעלי מהדמות לשאר נשים בעייפות החרדה ובהתעוררות יגון האבל (הוא, לבי היגון, ז:). ר״ל

המלה עפתה במשמ׳ אור (מלבים), ועי׳ הערה לערך עפתה. ואם נתבונן למשקל הכתוב ונדמה את הסוגר להדלת נראה כי מלה אחת בהסוגר: יתרה, כי לפי הדלת יוצר הרים וברא רוח צריך להיות בהסוגר: עשה שחר ודרך על במתי ארץ, או עשה עיפה ודרך על במתי ארץ. ומלבד זה, הנה שמוש עשה בענין השנוי בין היום והלילה אינו מדרך דבור של עמוס, כי הוא השתמש בענין זה בהפעלים הפך והחשיך, כמו שאמר במקום אחר: הפך לבקר צלמות ויום [ל]לילה החשיך (סס ה ח). ולכן מסתבר כי באבר הראשון של הסוגר מלה אחת מהשתים: שחר עיפה, יתרה. ולפי הידוע שבכל מקום שיש שתי מלים, אחת מצויה בהמקרא ואחת לא מצויה, ואחת מהן יתרה, היתרה היא המצויה, שרגלים לדבר שנרשמה על הגליון לפרוש להלא־מצויה ונשתרבבה אח״כ לתוך גוף הכתוב, קרוב לודאי הוא שגם כאן המלה שהשתמש בה עמוס היתה ע י פ ה, במשמ׳ שחר, תחלת אור היום, והמלה שחר נכתבה על הגליון לפרוש לעיפה עפ״י מה שהיה מקבל אצלם. עכ״פ אין לפרש כי הכונה עשה שחר לעיפה, לאמר, הפך הבקר לערב, כי מה שנאמר אח״כ ודרך על במתי ארץ אין ספק כי הכונה בזה היא עלות השמש ברקיע. אך בכל זה אולי הוא כמו המשקל של הפסוק עשה כימה וכסיל והפך לבקר צלמות?

שהיא (התורה) כמים עמוקים בשכל האדם בכח דבריו ולפי העומק ההוא רבים מבני אדם לא ישתו מהם וימותו בצמאם ובעייפותם לפי שאין להם חבל מספיק כדי לדלותם (ר״י ברי אבעולי, מלמד התלמידים, הקדמה, ב:). רחיצת הרגלים מועלת לכאב הראש והעינים ומסירה עייפות ומרגשת לאכול בתאוה (ר״י זכאריה, סעפוע׳ ו, דודסון 55). בשקידה עצומה ייעף לבכו ובעייפותו ילאו כל האיברים (ר״י אבן לטיף, אגרת הסעודה 53). אבל אם מתה בדרך ולא הרגיש בה עייפות טורח הדרך לא יוכל לישבע שמחמת מלאכה מתה (עופו״מ, סואל סמ ה). אבל היכא שנכנס בה חלשות ועייפות מטורח הדרך אפי׳ שלא מתה מיד אלא מתנוונת והולכת זמן מרובה מתה מחמת מלאכה קרינן ביה (שם). כי היא (הנפש העייפה) תצטרך החזוק במשקה הלביי ולזה היא חוזרת מיד אל עייפותה (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי כו, ד״ה עוב שבח).

עִיפָּתָה, — עי׳ עֵפָתָה.

עיק, ממנו עִיק, °עָקָה, וי״א מוּעָקָה.

עִיק[1], תָּעִיק, עָקָה העגלה הטעונה, השמיעה כעין קול צעקה מפני המשא הכבד על גלגליה וכדומ׳: הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תָּעִיק[2] העגלה המלאה לה עמיר (עמוס ב יג).

הפעי, הֵעִיק, מֵעִיק,—הֵעִיק, עשה שֶׁיָּעִיק, ובמליצה לקול יעש הארץ: הנה אנכי מֵעִיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר (שם).— ובמדרי במשמ׳ הציק, לָחַץ: ויחר אף יעקב ברחל א״ל הקב״ה כך עונים את המעיקות חייך שבניך עתידים לעמוד לפני בנה ויאמר התחת אלהים אני (מד״ר בראשי עא).— ובסהמ״א: אשרי עין שרואה צאת המלך ביום קרב בחמה זרותה ופליאה חיליו כברקים ירוצון שנים לרבבה ואחד למאה קמיהם יעיקון כאשר תעיק העגלה המלאה (מנחם בן סרוק, מכתבי ר׳ חסדאי למלך הכוזרי). מובני (פרושו) הגלגל שהיה מעיק כשמושכו לקדש ידיו ממנו (רגמ״ה, תמיד כח:). ולא יעיקם מלהשתדל בהשגת ההצלחה והתכלית האחרון למין האנושי (ר״י אלבו, העקרים א ז). ואף המכחישים השכר והעונש הנפשיי יודו על היות הבחירה מוחלטת ביד האדם ושאין לו מעיק עליה ובה יוכל לבחור מה שירצה (שם ט). ולהיות כל זה מותר בלתי טבעי מונע ומעיק האדם מהשגת שלמותו האמתי הנפשיי (ר״י אברבנאל, פי׳ התורה, כח, ד״ה ואומר). וביען הסבות ההן שיעיקו כל אדם מהדבקות (שם, ויחי, ד״ה ויחי אליו). ואפילו שיהיו שלמים בירושלם יעיקו האנשים החכמי׳ ויסירום מדבקותם (ר״א ביבאגו, דרך אמונה א ב, י:). וראיתי כי אין בידינו חבור כולל הכל על ספר נאסף למי שיכוין לעמוד על האמת בנקלה כי יעיקוהו רוב ההקדמות (ר׳ לוי בר׳ אברהם, ספי פרדס החכמי׳, ה קדמי׳, אולה״ם ג). פנה אל רהבים ושטי כזב כדמות כלים יעקוהו אל ההצלחה המדומית על שהיא כלי לנצחית (ר״מ הכרבוני, המאמר בבחירה, ד״ה מא). ונתן טעם לדבריו מפני מה לא יכלו להעיק לו המזונות והאויר (ר״י מוס קאטו, קול יהודה לכוזרי א לה). כי השינה אחד מששים למיתה ואז לא יעיקהו הגוף כמו שיעיקנו בהקיץ (ר״ם אלמולי, פתרי חלומי, יב.).— ואמר המליץ: כי את מי לא העיקות בהעמיסך עליו משא לעיפה (רשע״ג, ספי הגלוי קפו). — ואמר המשורר: אשוע מפני שוד הזובכים אשר לא יתנו השב רוחי בכל כחם יעיקוני באויבים (ראב״ע, למי אנוש, כהנא א, 21). - הט שכמך לסבל ולא תעיק תחתיך משאה (ב״ז ב״ם ו כז). עגלות עמוסות אכל על דרכים תעיקנה (אייכנבוים, הבליר, ליון ג, 177).— וביני מֵעִיק, כמו שֵׁם, מציק, מונע: על דברי האויב המרגיז לנפשו אשר האלהים ינקום נקמתו וידרוש ויבקש מיד מעיקי בני מקרא יצ״ו (קהל בן מלליס, אגרי תוכחה, לקו״ק 25). וכל חולי הוא אם בטוח אם בלתי בטוח והבטוח הוא החולי אשר אין מעיק מלרפאותו כראוי והבלתי בטוח היא אותו שיתחבר בו מעיק ולא יעזבנו להתנהג בו כנכון הנהגתו (קאנון א ב א ז). כי כוונת התור׳ בהיות׳ מיעדת לנו טובות גשמיות לא הי׳ ח״ו למה שהם היו השכר חלילי׳ אלא הכונ׳ להסרת המעיק כי אם האדם לא יהי׳ לו לאכול אם אין קמח אין תור׳ וכו׳ בהסרת המעיקים ובהמציא הקניני׳ הטובים וכו׳ כאמרי׳ יאהבך אין רבונ׳ אלא מה שיש בהסרת

---

1) [עי׳ הערה לקמן.]

2) [כך תרגם עקילס: τριζήσω ὑποκάτω ὑμῶν, καθὰ τρίζει ἡ ἅμαξα, וכן הירונ׳: ego stridebo subter vos sicut stridet plaustrum. השבע׳ תרגמו על פי הענין: κυλίω ... κυλίεται, אגלגל... תגלגל. ת״י והסורי חברוהו עם הארמי׳ עוק כמו צוק העברי, וכן רש״י, רד״ק וכל המפרשים העברים. וכלם סברים ששני הפעלים הם שוים, אם עומדים אם יוצאים. יהחדישים מתקנים מֵפִיק, תָּפִיק.]

החולי שהוא הסרת המעיק (ר"י אבוהב, נהר פישון, מגורע, כא:). כשיהיו המים למעלה כשיכריחם מעיק אי אפשר שיתחיל בתנועה עד שיסתלק המעיק א"כ אלו היסודות תחלת תנועתם היא במהוה ומסיר המעיק (שם טוב, מו"נ ב, הקדמה יז). ומלבד היותה בלתי נותנת שלמות לעוסקים בה הנה היא באופן מה מעיקה לשלמותם (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי א ג). וכשיוסרו המעיקים ההם וההפכים יחוברו אל הסכמה אחת אז תבנה ותכונן הדת וארמונה על משפטו ישב (שם פ). שהיו המדינות רשעות ומעיקות אל ההצלחה המנהיגים בהם רעים מבזים החכמה והידיעה (ר' יוסף שם טוב, כבוד אלהים, יג:). ואחר זה באר מעיקי האומה בכללה והורה שהם שני מינים אם מעיקי הגוף בעבודה קשה בעול הגלות הזה אם מעיקי הנפש בטענות מזויפות לחלוק על התורה (אברהם שלום, נוה שלום ט ט, קסט). כל מי שקורא ק"ש כתקנה ואין בו שמץ דופי של חטא נשמתו עולה בישיבה של מעלה בלי מעיק (ר"ן בר"י אלהכן, עה"מ, קרית ארבע קלה).— צורה מְעִיקָה: ואחר שהדבר אמנם יתהוה מצד ההעדר המוכד עם שיש בו צורה מעיקה ומשנה כ"ש שיתהוה הדבר מההעדר אשר אין בו צורה מעיקה ולא משנה כלל והוא ההעדר הגמור (ר"י אברבנאל, מפעלי אלהים ד ד).—וְיָעִיק מֵעִיק: ומהם ענינים יבואו מחוץ ויעוררו על התנועה התגברות וניצות וכו' או מעיקים יעיקו מתנועה הכרחית עד שכאשר יסתלקו תהיה התנועה (רלב"ד, אמו"ר 42). כי ליסודות חומר משותף מתפעל לא ישפע על דבר מהם שלמותו אלא על מזג מה ותכונה מה ואם יעיק מעיק מחוץ מהגיע זה המזג לא יהיה שפע זאת הצורה או כחותיה על השלמות (שם 94). עיניך יביטו אל היושר והאמת ולא יעיקך מעיק ועפעפיך יישירו נגדך (רלב"ג, משלי ד, בסוף). ולזה כאשר יתבודד באהבתו ויסכימו בו התנאים וישלימו ההכנות כאשר לא יעיק מעיק מחוץ אין ספק בשיושפע עליו רוח נבואי (ר"ח קרישקש, אור יי' ב ד ד). אי אפשר שיהיו מים בפועל מבלתי שיעיקם מעיק לירד למטה לא ירדו לעולם (שם טוב, מו"נ ב, הקדמה יז). העם המושגה מהאל יהיה נעדר המונעים מהשיג שלמותו ולא יהיו לו מעיקים יעיקוהו מהצלחתו (ר"א שלום, נוה שלום ט ו, קסא:).

—הָפעי, *הוּעַק, מוּעָק, שהעיקו אותו: ויתבאר אז היותו קצר יד ונמנע ומועק מדבקות ההצלחה (פרקי ההצלחה א, מיוחס לרמב"ם, בספר פאר הדור, לג.). ואיך יאמר באליהו שהוא נשאר בגופו להיותו מועק בזה בגשם העפריי (שם ב, לה.).

עִיקָר, — עי' עִקָּר.

עִיר[1], ממנו א.עיר, *עִירָה, *עִירוֹן, *עִירוֹנִי, *עִירָנוּת, *עִירָנִי.

א.**עִיר**, ש"ז, הָעִירָה, עִירִי, עִירְךָ, עִירוֹ, עִירָהּ, עִירָם, מ"ר עָרִים, עֲיָרִים, *עֲיָרוֹת, מ"ר סמי' עָרֵי, כנ' עָרַי, עָרֶיךָ, עָרַיִךְ, עָרֵינוּ, עָרֵיכֶם, עָרָיו, עָרֶיהָ, עָרֵיהֶם,— א) מקום ישבו בו בני אדם בבתים מסדרים ברחובות וכדומ', Stadt; ville, cité; town, city: וידע קין את אשתו ותהר ותלד את חנוך ויהי בנה עִיר ויקרא שם הָעִיר כשם בנו חנוך (בראש' ד יז). הבאתי להם על אם בחור שדד בצהרים הפלתי עליה פתאם עִיר[2] ובהלות (ירמי' יה ח). לא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא איש בקרבך קדוש ולא אבוא בְּעִיר[3] (הושי' יא ט).—ועם הארים שונים, עִיר גדולה: ואת רסן בין נינוה ובין כלח הוא הָעִיר הגדלה (בראש' י יב). והיה כי יביאך יי' אלהיך אל הארץ אשר נשבע לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת לך עָרִים גדלת וטבת אשר לא בנית (דבר' ו י). ונינוה היתה עִיר גדולה לאלהים מהלך שלשת ימים (יונ' ג ג).—עִיר קטנה: עִיר קטנה ואנשים בה מעט (קהל' ט יד).—עִיר רחבת ידים: וְהָעִיר רחבת ידים וגדלה והעם מעט בתוכה ואין בתים בנוים (נחמי' ז ד).—עִיר נושבת: וְהֶעָרִים הנושבות תחרבנה והארץ שממה תהיה (יחזק' יב כ).—עִיר הומיה: תשאות מלאה עִיר הומיה קריה עליזה (ישעי' כב ב).—עִיר עליזה: זאת

---

1) [לא נתברר מקורו. אולי מהשומרית אר; ואולי כן ער מואב.] — 2) [ת"י: משריין בתכף וחבילא קרויהון, מחנות פתאום וחרבן עריהם. וע"פ זה מפרש רש"י: גייסות של עיר. והוא מוסיף; ויש פותרים עיר לשון שנאה. וכן מביא רד"ק בשם אביו. ורד"ק בעצמו מפרש: חרבן הערים. גם עקילס וסומכוס והירונ' מתרגמים כמו קריה. אולם בשבע' מתרגמים: τρόμον, רעד ופחד. וכעין זה הסורי: דלוחיא. וכך רֹב המפרשים החדשים שמחברים אותו עם עור והתעוררות, אבל זה רחוק.]

3) [התרגומים העתיקים וכל קדמונינו פרשו קריה, עי' רד"ק. והחדשים מפרשים: בקצף וכחמה, ע"פ הפרוש שהמציאו להם לפסוק הקודם מן ירמ' (יא ח), או מגיהים אֲבַעֵר, או לְבַעֵר, במקום אבוא בעיר. והמחבר רשם בגליון התנ"ך שלו שצריך למחוק אבוא ב, ותהיה הגרסה: ולא עִיר.]

הָעִיר העליזה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד איך היתה לשמה מרבץ לחיה (צפני ב יה). —עִיר הֻלָּלָה: ונשאו עליך קינה ואמרו לך איך אבדת נושבת מימים הָעִיר ההללה אשר היתה חזקה בים היא וישביה (יחזקי כו יז).—עִיר היונה: הוי מוראה ונגאלה העיר היונה (צפני ג א).—עִיר שֹׁפכת דם: כה אמר אדני יי׳ עִיר שפכת דם בתוכה לבוא עתה ועשתה גלולים עליה לטמאה (יחזקי כב ג).—עִיר בצורה: כי עִיר בצורה בדד נוה משלח ונעזב כמדבר (ישעי כז י). אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו עָרִים גדלת ובצורת בשמים (דברי א כח). עי׳ בצר.—עִיר נצורה: ונותרה בת ציון כסכה בכרם כמלונה במקשה כְּעִיר נצורה (ישעי א ח).—עיר פרוצה: עִיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצר לרוחו (משלי כה כח).—עִיר מבדלה: וְהֶעָרִים המבדלות לבני אפרים בתוך נחלת בני מנשה כל הערים וחצריהן (יהושי יו ט).—עִיר מבקעה: מקול פרש וגלגל ורכב תרעשנה חומותיך בבואו בשעריך כמבואי עִיר מבקעה (יחזקי כו י).—עִיר חרבה: וְהֶעָרִים החרבות והנשמות והנהרסות בצורות ישבו (שם לו לה).—עִיר נחרבת: כה אמר אדני יי׳ בתתי אתך עִיר נחרבת כערים אשר לא נושבו (שם כו יט).—עִיר נשמה: ושבתי את שבות עמי ישראל ובנו עָרִים נשמות וישבו (עמוי ט יד).—עִיר עזובה: עזבות עָרֵי ערער לעדרים תהיינה (ישעי יז ב).—עִיר נעזבה: ולך (לירושלם) יקרא דרושה עִיר לא נעזבה (שם סב יב). כה אמר אדני יי׳ להרים ולגבעות וכו׳ וְלֶעָרִים הנעזבות וכו׳ (יחזקי לו ד).—עִיר רחוקה: כן תעשה לכל הֶעָרִים הרחקת ממך מאד (דברי כ יה).—עיר נמצאה: גם כל הֶעָרִים הנמצאות שלחו באש (שפטי כ מח).—עִיר שרופה: ארצכם שממה עָרֵיכֶם שרפות אש (ישעי א ז).—עִיר רבתי עם: איכה ישבה בדד הָעִיר רבתי עם היתה כאלמנה (איכי א א). — ונסמך לשמות שונים, עיר אֲחֻזָּה: ואשר יגאל מן הלוים ויצא ממכר בית וְעִיר אחזתו ביובל כי בתי ערי הלוים הוא אחזתם בתוך בני ישראל (ויקרי כה לג).—עִיר אלהים, תאר לירושלים: נהר פלגיו ישמחו עִיר אלהים קדש משכני עליון (תהלי מו ה).—עִיר יי׳: וקראו לך עִיר יי׳ ציון קדוש ישראל (ישעי ס יד). חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד עָרֵי אלהינו ויי׳ יעשה הטוב בעיניו (ש״ב י יב).—עִיר אמת: ונקראה ירושלם עיר האמת (זכרי ח ג). עָרֵי הארץ: והכרתי עָרֵי ארצך והרסתי כל מבצריך (מיכי ה י).—עִיר גבורים: עִיר גברים עלה חכם וירד עז מבטחה (משלי כא כב).— עָרֵי גורל: ולמשפחות בני קהת הלוים הנותרים מבני קהת ויהי עָרֵי גורלם ממטה אפרים (יהושי כא כ).— עִיר דמים: ואתה בן אדם התשפט את עִיר הדמים והודעתה את כל תועבתיה (יחזקי כב ב). הוי עִיר דמים כלה כחש פרק מלאה לא ימיש טרף (נחוי ג א).—עִיר ההרס: ביום ההוא יהיו חמש עָרִים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות ליי צבאות עִיר ההרס יאמר לאחת (ישעי יט יח).—עִיר חומה: ואיש כי ימכר בית מושב עִיר חומה והיתה גאלתו עד תם שנת ממכרו (ויקרי כה כט).—עָרֵי הככר: ויהי בשחת אלהים את עָרֵי הככר ויזכר אלהים את אברהם (בראשי יט כ),—עִיר מבצר, מבחור: והכיתם כל עִיר מבצר וכל עִיר מבחור וכו׳ (מ״ב ג יט). ויבנו (בני ישראל) להם במות בכל עריהם ממגדל נוצרים עד עִיר מבצר (שם יז ט). ואת בית נמרה ואת בית הרן עָרֵי מבצר וגדרת צאן (במדי לב לו).—עָרֵי המועדה: אלה היו עָרֵי המועדה לכל בני ישראל ולגר הגר בתוכם לנוס שמה כל מכה נפש בשגגה (יהושי כ ט).--עִיר מגרש: ויאמר דוד לכל קהל ישראל אם עליכם טוב ומן יי׳ אלהינו נפרצה נשלחה על אחינו הנשארים בכל ארצות ישראל ועמהם הכהנים והלוים בְּעָרֵי מגרשיהם ויקבצו אלינו (דהי״א יג ב).—עִיר מושב: תעו במדבר בישימון דרך עִיר מושב לא מצאו (תהלי קז ד).—עִיר המים: וישלח יואב מלאכים אל דוד ויאמר נלחמתי ברבה גם לכדתי את עִיר המים (ש״ב יב כז).—עָרֵי מישור: וכל עָרֵי המישור וכל ממלכות סיחון מלך האמרי אשר מלך בחשבון (יהושי יג כא).—עִיר המלוכה, הממלכה: וילחם יואב ברבת בני עמון וילכוד את עיר המלוכה (ש״ב יב כו). וייראו מאד כי עִיר גדולה גבעון כאחת עָרֵי הממלכה (יהושי י ב).—עָרֵי מסכנות: ויבן (עם ישראל) עָרֵי מסכנות לפרעה (שמות א יא).— עיר מעוז: ביום ההוא יהיו עָרֵי מעוזו כעזובת החרש והאמיר וכו׳ והיתה שממה (ישעי יז יט).—עִיר מצור: ברוך יי׳ כי הפליא חסדו לי בְּעִיר מצור (תהלי לא כב). ויבן את בית חורון העליון ואת בית חורון התחתון עָרֵי מצור דלתים ובריח (דהי״ב ח ה). וישב רחבעם בירושלים ויבן עָרִים למצור ביהודה (שם יא ה). ועי׳ מצור.—עִיר מקלט: והצילו העדה את הרצח מיד גאל הדם והשיבו אתו העדה אל עִיר מקלטו

אשר נס שמה (במד׳ לה כה). ואת הערים אשר תתנו ללוים את שש ערי המקלט אשר תתנו לנס שמה הרצח (שם ו). עיר מתים: ונלכד את כל עריו בעת ההוא ונהרם את כל עיר מתם והנשים והטף לא השארנו שריד (דבר׳ ב לד)—ערי הנגב: ערי הנגב סגרו ואין פתח הגלת יהודה כלה הגלת שלומים (ירמי׳ יג יט).—ערי עבודה: והם הלוים המעשרים בכל ערי עבודתנו (נחמי׳ י לח).—עיר עז: ביום ההוא יושר השיר הזה בארץ יהודה עיר עז לנו ישועה ישית חומות וחל (ישעי׳ כו א).—ערי הפרזי: כל אלה ערים בצרות חומה גבוהה דלתים ובריח לבד מערי הפרזי הרבה מאד (דבר׳ ג ה). על כן היהודים הפרוזים היושבים בערי הפרזות עושים את יום הארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלוח מנות איש לרעהו (אסתי׳ ט יט).—עיר קברות: אם על המלך טוב ואם ייטב עבדך לפניך אשר תשלחני אל יהודה אל עיר קברות אבותי ואבננה (נחמ׳ ב ה).—עיר הקדש, תאר לירושלים: כי מעיר הקדש נקראו ועל אלהי ישראל נסמכו (ישעי׳ מח ב).—ערי הרכב, הפרשים: ויבן שלמה את גזר וכו׳ ואת ערי הרכב ואת ערי הפרשים וכו׳ (מ״א ט יז יט).—עיר רכלים: את ראש יניקותיו קטף ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רכלים שמו (יחזק׳ יז ד).—ערי השדה: ויאמר דוד אל אכיש אם נא מצאתי חן בעיניך יתנו לי מקום באחת ערי השדה ואשבה שם ולמה ישב עבדך בעיר הממלכה עמך (ש״א כז ה).—ערי השפלה: ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב ליהודה וילכדו את בית שמש ואת אילון וכו׳ (דהי״ב כח יח)—עיר תהלה: איך לא עזבה עיר תהלה קרית משושי (ירמי׳ מט כה).—עיר התמרים, תאר ליריחו: ואת הנגב ואת הככר בקעת ירחו עיר התמרים עד צער (דבר׳ לד ג).-ועיר של פלוני: ויקם (אליעזר עבד אברהם) וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור (בראשית כד י).—כן תעשה לכל הערים הרחקות ממך מאד אשר לא מערי הגוים האלה הנה רק מערי העמים האלה אשר יי׳ אלהיך נתן לך נחלה לא תחיה כל נשמה (דברים כ יה יו). לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה (שפט׳ יט יב). ואת נב עיר הכהנים הכה (שאול) לפי חרב (ש״א כב יט). ויבא אל עיר הנביא הזקן לספד ולקברו (מ״א יג כט).—ובפרט עיר דוד, תאר לציון: וילכד דוד את מצדת ציון היא עיר דוד (ש״ב ה ז). ועוד. ערי יהודה: ויהי אחרי כן

וישאל דוד ביי׳ לאמר האעלה באחת ערי יהודה ויאמר יי׳ אליו עלה (ש״ב ב א). ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצרות ויתפשם (מ״ב יח יג).-ערי ישראל: ויהי בבואם בשוב דוד מהכות את הפלשתי ותצאנה הנשים מכל ערי ישראל לשור והמחלות לקראת שאול המלך בתפים בשמחה ובשלשים (ש״א יח ו).-וסומך לשמות, אחזת העיר: כל התרומה חמשה ועשרים אלף בחמשה ועשרים אלף רביעית תרימו את תרומת הקדש אל אחזת העיר (יחזק׳ מח כ).—אנשי העיר: טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית מנער ועד זקן כל העם מקצה (בראש׳ יט ד).—בת, בנות העיר, עי׳ בת. בעלי העיר: ומגדל עז היה בתוך העיר וינסו שמה כל האנשים והנשים וכל בעלי העיר ויסגרו בעדם (שפטי׳ ט נא).—גבול עיר: ואם יצא יצא הרצח את גבול עיר מקלטו וכו׳ ורצח גאל הדם את הרצח אין לו דם (במד׳ לה כו כז).—גדולי העיר: ובני המלך (אחאב) שבעים איש את גדולי העיר מגדלים אותם (מ״ב י ו).—דרך העיר: כי יצא עמך למלחמה על איביו בדרך אשר תשלחם והתפללו אליך דרך העיר הזאת אשר בחרת בה וכו׳ ושמעת מן השמים את תפלתם ואת תחנתם (דהי״ב ו לד-לה)-המון עיר: כי ארמון נטש המון עיר עזב עפל ובחן היה בעד מערות עד עולם (ישעי׳ לב יד).-זקני העיר: והיה העיר הקרבה אל החלל ולקחו זקני העיר ההוא את עגלת בקר אשר לא עבד בה אשר לא משכה בעל והורדו זקני העיר ההוא את העגלה אל נחל איתן וכו׳ וערפו שם את העגלה בנחל וכו׳ וכל זקני העיר ההוא הקרבים אל החלל ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל וענו ואמרו ידינו לא שפכה את הדם הזה וכו׳ (דברי׳ כא ג-ז).—חומת העיר; והיה במשך בקרן היובל בשמעכם את קול השופר יריעו כל העם תרועה גדולה ונפלה חומת העיר תחתיה (יהוש׳ ו ה).-חסן העיר: ונתתי את כל חסן העיר הזאת ואת כל יגיעה וכו׳ ביד איביהם ובזזום (ירמי׳ כ ה).-מבוא העיר: ויראו השמרים איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הראנו נא את מבוא העיר ועשינו עמך חסד ויראם את מבוא העיר (שפטי׳ א כד-כה).-מבנה עיר; במראות אלהים הביאני אל ארץ ישראל ויניחני אל הר גבה מאד ועליו כמבנה עיר מנגב (יחזק׳ מ ב).—מגרשי הערים: ומגרשי הערים אשר תתנו ללוים מקיר העיר וחוצה

אלף אמה סביב (במד' לה ד).—מושב הָעִיר: ויאמרו אנשי הָעִיר (יריחו) אל אלישע הנה נא מושב הָעִיר טוב כאשר אדני ראה והמים רעים והארץ משכלת (מ"ב ב יט).—מעלה הָעִיר: המה (שאול ונערו) עלים במעלה הָעִיר והמה מצאו נערות יוצאות לשאב מים (ש"א ט יא). — סביבות הֶעָרִים: וכל החצרים אשר סביבות הֶעָרִים האלה עד בעלת באר ראמת נגב זאת נחלת מטה בני שמעון למשפחתם (יהוש' יט ח).— עון הָעִיר: וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט לאמר קום קח את אשתך ואת שתי בנתיך הנמצאת פן תספה בעון הָעִיר (בראש' יט יה).—עשן הָעִיר: ויפנו אנשי העי אחריהם ויראו והנה עלה עשן הָעִיר השמימה (יהוש' ח כ).—פקדות הָעִיר: ויקרא באזני קול גדול לאמר קרבו פקדות הָעִיר ואיש כלי משחתו בידו (יחזק' ט א).—פרץ עִיר: וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה בנה את המלוא סגר את פרץ עיר דוד אביו (מ"א יא כז).—פתח הָעִיר: ויקם וילך צרפתה ויבא אל פתח הָעִיר והנה שם אשה אלמנה מקששת עצים (שם יז י).—קיר הָעִיר: ומגרשי הערים אשר תתנו ללוים מקיר הָעִיר והוצה אלף אמה סביב (במד' לה ד).—קצה הָעִיר: המה יורדים בקצה הָעִיר ושמואל אמר אל שאול אמר לנער וכו' (ש"א ט כז). —רחוב הָעִיר: ויבא וישב ברחב הָעִיר ואין איש מאסף אותם הביתה ללון (שפט' יט יה). לאמתם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם כחלל ברחבות עִיר בהשתפך נפשם אל חיק אמתם (איכ' ב יב). — שדה הָעִיר: ויקבץ (יוסף) את כל אכל שבע שנים אשר היו בארץ מצרים ויתן אכל בערים אכל שדה הָעִיר אשר סביבותיה נתן בתוכה (בראש' מא מח).—שועת הָעִיר: והאנשים אשר לא מתו הכו בעפלים ותעל שועת הָעִיר השמים (ש"א ה יב).—שלל הָעִיר: רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הֶעָרִים אשר לכדנו (דבר' ב לה).— שם הָעִיר: וילך יהודה את שמעון אחיו ויכו את הכנעני יושב צפת ויחרימו אותה ויקרא את שם הָעִיר חרמה (שפט' א יז). ויקראו בשמות את שמות הֶעָרִים אשר בנו (במד' לב לח).—שער הָעִיר: והוצאתם את שניהם אל שער הָעִיר ההוא וסקלתם אתם באבנים ומתו (דבר' כב כד). ויורידו את נבלתו (של מלך עי) מן העץ וישליכו אותה אל פתח שער הָעִיר (יהוש' ח כט). ויקם (שמשון) בחצי הלילה ויאחז בדלתות שַׁעַר הָעִיר ובשתי המזוזות ויסעם עם הבריח וישם על כתפיו (שפט' יו ג).—שר הָעִיר: וישמע זבל שר הָעִיר את דברי געל בן עבד ויחר אפו (שם ט ל).— תוצאת הָעִיר: ואלה תוצאת הָעִיר מפאת צפון חמש מאות וארבעת אלפים מדה (יחזק' מח ל).—ודבורים שונים, עִיר וָעִיר: והימים האלה (ימי הפורים) נזכרים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה וְעִיר וָעִיר (אסת' ט כח).—כל עִיר וָעִיר: ויבא שדד אל כל עִיר וְעִיר לא תמלט (ירמ' מח ח).—עִיר ואם: אתה מבקש להמית עִיר ואם בישראל למה תבלע נחלת יי' (ש"ב כ יט).—עִיר על תלה: רק כל הֶעָרִים העמדות על תלם לא שרפם ישראל (יהוש' יא יג). כה אמר יי' הנני שב שבות אהלי יעקוב ומשכנותיו ארחם ונבנתה עִיר על תלה וארמון על משפטו ישב (ירמ' ל יח).—עִיר ויושבי בה: מדן נשמע נחרת סוסיו מקול מצהלות אביריו רעשה כל הארץ ויבואו ויאכלו ארץ ומלואה עִיר וישבי בה (שם ח יו).—עִיר ומלואה: מתעב אנכי את גאון יעקב וארמנתיו שנאתי והסגרתי עִיר ומלאה (עמו' ו ח).—ונושא לפעלים שונים, ישבה שפלה, מלאה, פצה, שבה, צהלה, נבוכה, נבקעה, נצדה, נתצה הָעִיר, עי' ערכים אלו. — ופעו' לבמה פעלים, בא, הבדיל, בזז, בחר, בנה הפר, חקק, חקר, החרים, יסף, יצא, הצית, ירש, לכד, מאס, מדד, מלט, מצא, הכה. הקיף, נתץ, שב, שדד, השחית, שרף את הָעִיר, עי' ערכים אלו.—ועם מלת או אות היחס, ארב לעִיר, בא, יצא, סר, צר, קרב אל עִיר; גנן, פשט, שם על עִיר; עבר מן עִיר, פץ מעל עִיר, עי' ערכים אלו.—ב) בהשאלה, יושבי הָעִיר: והאיש בא להגיד בעיר ותזעק כל הָעִיר (ש"א ד יג). הלילי שער זעקי עִיר נמוג פלשת כלך (ישעי' יד לא). ותלכנה שתיהן (נעמי ורות) עד בואנה בית לחם ויהי כבואנה בית לחם ותהם כל הָעִיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי (רות א יט).—ואמר בן סירא: נורא בעיר איש לשון ונושא על פיהו ישונא (ב"ס גני' ט יח). כשופט עם כן מליציו וכראש עיר כן יושביה מלך פרוע ישחית עמו ועיר נושבת בשכל שריה (שם י ב-ג). ילד ועיר יעמידו שם ומשניהם אשה נחשקת (שם מ יט). יחזקיה חזק עירו בהטות אל תוכה מים ויחצב בנחשת צורים ויחסום הרים מקוה (שם מח יז). הדואג לעמו מחתף ומחזק עירו מצר (שם נ ד). — ורגיל בתו"מ: איזו היא עיר גדולה כל שיש בה עשרה בטלנין (מגיל' א ג). כמה יהא בעיר ותהא ראויה

לסנהדרין מאה ועשרים (סנה׳ א ו). א״כ עשה לה כעיר הדשה שביהודה שיש בה חמשים דיורין (ירוש׳ עירובי ה ה). **עיר** שיושבת על שפת הנחל אם יש לפניה דקה ארבעה מודדים לה משפת הנחל (ר׳ יוסף בשם רמי בר אבא בשם ר׳ הונא, שם בבלי, נח.). — **הָעִיר**, ירושלים: אין מוסיפין על **העיר** ועל העזרות אלא על פי בית דין של שבעים ואחד (סנה׳ א ה). ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו **עיר** שהיא עושה כל ישראל חברים (ריב״ל, ירוש׳ חגי׳ ג ו).—**עִיר של זהב**, תכשיט של זהב עם ציור של עיר ירושלים: לא תצא אשה לא בחוטי צמר וכו׳ ולא **בעיר של זהב** (שבת ו א). כל תכשיטי נשים טמאים **עיר של זהב** קטליות נזמים וכו׳ (כלים יא ה). מעשה בר׳ עקיבא שעשה לאשתו **עיר של זהב** (ירוש׳ שבת ו א). —**עִיר הנדחת**, שנדחו יושביה לעבודת אלילים: אין עושין **עיר הנדחת** אלא בבית דין של שבעים ואחד ואין עושין **עיר הנדחת** בספר (סנה׳ א ה). ועי׳ נדח. —**בן עִיר**: בן **עיר** שהלך לכרך ובן כרך שהלך **לעיר** אם עתיד לחזור למקומו קורא (את המגילה) במקומו (מגילי ב ג). — **ראש הָעִיר**: כל מקום שהיו נכנסים הייתי עושה לראש **העיר** למות וכיון שהיו נכנסין מוציאין כל בני **העיר** מטפלים עם ראש **העיר** (תנחומי הוספ׳ לשלח י).—**חֶבֶר עִיר**, עי׳ חבר.— ובסהמ״א: אל תקראו עיר הלולים קראו במת ערלים (גנזי שכטר, ג, דודסון 150). הבא למדוד אלפים אמה של תחום **העיר** וכו׳ (טו״ע או״ח שלא א).—ואמר המקונן: חמול **עיר** ההרבה תמור מוקד שביבה (מעוני שמים, קינ׳).—*ובכתי: לא מכאן ולא מכאן הריני כבני **עירי** (עירובי ג ה). שמחים בבנין **עירך** וששים בעבודתך וכו׳ (ר׳ עקיבא, פסחי י ו). בראשונה היה משנה שמו ושמה שם **עירו** ושם **עירה** (גיטי ד ב).—ואמר המקונן: אלי ציון ועריה כמו אשה בציריה וכבתולה חגורת שק על בעל נעוריה (אלי ציון, שם).—ואמר המשורר: אמר לעירי עורי עורי שירך שירי משיחך שורי (ר׳ הלוי, יפעם מלכי).—*ומ״ר **עָרִים**: כיצד מעברים את **הערים** וכו׳ (עירובי ה א). מעשה שירדו זקנים מירושלים **לעריהם** וגזרו תענית על שנראה כמלא פי תנור שדפון באשקלון (תעני ג ו). כהנים ולוים עולים לירושלים וישראל שבאותו משמר מתכנסין **לעריהן** וקוראין במעשה בראשית (שם ד ב).—ואמר המשורר: אשר כערים קם ונתש **ערים** ובחתמו נוחלה נחלתו ביום עלותו (כאב״ע, אלוף כעורים). וכן **עֲיָרִים**: ויהי לו (ליאיר הגלעדי) שלשים בנים רכבים על׳ שלשים עירים ושלשים **עֲיָרִים** להם להם יקראו חות יאיר עד היום הזה (ספטי׳ י ד).—ובתו״מ ***עֲיָרוֹת**[1]: כפרים **ועיירות** גדולות קורין (מגלת אסתר) בי״ד (באדר) (מגילי א א). שפעמים בשבת בתי דינין יושבין **בעיירות** ביום שני וביום החמישי (כתוב׳ א א). נמצא מכוון בין שתי **עיירות** שתיהן מביאות שתי עגלות (ר׳ אליעזר, סוטי ט ב). לא כל **העיירות** ראויות לחומה (רשב״ג, ב״ב א ה). וכל **העיירות** הסמוכות לשם (למקום קצירת העומר) מתכנסות לשם כדי שיהא נקצר בעסק גדול (מנחי י ג). **עיירות** המוקפות חומה מקודשות ממנה (כלים א ז). מעשה שנכנסו רבותינו **לעיירות** של כותים שעל יד הדרך (ר׳ שמעון, תוספת׳ דמאי ה כד). בראשונה היו שלוחי בית דין מחזירין על פתחי **עיירות** כל מי שמביא פירות לתוך ידו היו נוטלין אותן ממנו (שם שביעי׳ ח א). שכן דרך השוק להיות עומד **בעיירות** מערב שבת לערב שבת (שם ב״מ ג כ). שלשה **עיירות** הללו אין בונין אותן לא כרכים גדולים ולא טירים קטנים (שם מכוי ג ח). אם ראית **עיירות** שנתלשו ממקומן בארץ ישרא׳ דע שלא החזיקו בשכר סופרים ומשני׳ (רשב״י, ירוש׳ חגי׳ א ז). אין בונין אותם (את ערי המקלט) לא כרכי׳ גדולים ולא **עיירות** קטנות אלא בינוניות (ר׳ נחמיה, שם מכוי ב ז). אמרו עליו על רבי אלעזר בן הרסום שהניח לו אביו אלף **עיירות** ביבשה וכנגדן אלף ספינות בים (יומי לה:). לא א״ר יוחנן אלא בשוק של **עיירות** דלא קביע תרעייהו (רב אשי, ב״מ עב:). ומודה ר״ה בריה דרב יהושע ברוכלין המחזירין **בעיירות** דלא מצי מעכב (ב״ב כב.). אמר להם (פרעה למשה ואהרן) בחור הוא (אלהי ישראל) או זקן הוא כמה שנותיו כמה **עיירות** כבש כמה מדינות לכד (מד״ר שמות ה). מדד הקב״ה את כל **העיירות** ולא מצא עיר שיבנה בו בית המקדש אלא ירושלים (רשב״י, שם ויקר׳ יג). מעשה בינאי המלך שהיו לו ב׳ אלפים **עיירות** וכולם נחרבו על שבועת אמת (שם במד׳ כב). מגיבת עד אנטיפטרס ששים רבוא **עיירות** ואין לך **עיירות** מקולקלות בכלן כבית אל ויריחו (ר׳ יוחנן, שם שה״ש, כפת תפוחה). — **עֲיָרוֹת נדחות**: אין עושין שלש **עיירות** נידחות בארץ ישראל כדי שלא

---

1) [במקום מ״ר עָרִים שאינו רגיל בתו״מ]

יחריבו את ארץ ישראל (תוספתי סנה' יד ח). — ובסהמ"א: ובשנכנסין ישראל בבתי כנסיות להתפלל בעיירות עומד חזן הכנסת ופותח ברוך שאמר והיה העולם (סדר רע"ג ח, סע:). כאן שהוקף חומה ולבסוף ישב שנתנו חם ללוים לית להו [דין] בתי ערי חומה דשוברין חומתן ועושין אותן עיירות בינוניות (רגמ"ה, ערכ' לג:). בד"א בעיירות אבל בכרכים אחד ימות החמה ואחד ימות הגשמים צריך להודיעו י"ב חדש מקדם (רמב"ם, שכירות ו ז). הסוחרים שמביאין סחורתם למכור בתוך העיירות בני העיר מעכבין עליהם (סמ"ג, סכנ' ו י). על הרבך תחיה וקשה וכי רצה שיעסוק ברציחות וי"ל שר"ל בהרבך תשמור איתו וכרכיו ועיירותיו (פענח רזא, תולדות, טו:). וכל העיירות הקרובות שטחו מאד מפני טורח עלייתם לירושלים וכן מפני ההנאה מן העולים (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 22). ב' עיירות מצרניות זו לזו צור וצידון (ר"י ברי חייס, מטה אהרן, פו"ת סא, קיז.). — ואמר הפיטן: זכור פליטים אשר באף הסעיר צבאי בלכתם אל הר שעיר קנא לנקום עירות שעיר (זכור אים, יוצ' שבת זכור). — ראש העירות, ירושלים, ואמר המשורר: תכנה ראש העירות תחפוץ שי בעזרות (ר"י הלוי, אמרות האל). ועי' עירה.

ב. *עִיר, ס"ז, מ"ר עירים, עירין, מלאך[1]: ומה יעצור כח רב וצעיר ודוי ופלל לקדיש ועיר (ר' שלמה, אין מי יקרא, סליחי שחרי יוה"כ). אני ישנה ולבי ער ביאת עיר משעירים תוחלת יסחבום צעירים (לאיגה ורליגה, יוצ' ב פסח, מחז' איטל' א, קיב:). עיר וקדיש שת כביביו סתר אבן אתה אל מסתתר (שיר היחוד, יום ז). גם קדישין ועירין דובבים ומשוררים הוד מכתירים (נשמת אמוזים, קונטי הפיוט' קא). וסוד עירין אשר בעין קלל בוערים לפני שיר זה לא מפארים (הוא נקרא, יוצ' פרשי החדש). יביט תמונת צור במחזה זך ופה אל פה ידבר בו דברים ברים מבחר יצירת האנושי הוא באין מסך והשיג מעלת הוד עירים גשמו בלי נמנע (JQR, 1915, V, 539). ויתמיד להיות בפעל ויטהר ויתקדש בעירים (בתי הנפש והלחשים).

ג. *עִיר, ס"ז, שה"פ מן עור, — התעוררות משנה: ראשית עיר שיר ומבחר שיר כזב ותכלית כזב פליאה ואחרית פלא דעת (אקף ב כג טו). זמן חום וחורף

[1]) [מן הארמ' (דני' ד יד).]

עירים מסובים (חרוזי אבן קינא, תכאי ההרקס, 156: כ"י ברלין).

עַיִר, ס"ז, עירה, מ"ר עירים, — ילד של החמור, junger Esel, Eselsfüllen; ânon, âne; young ass: אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו (ברא' מט יא). אתנות עשרים ועירים עשרה (שם לב יו). ויהי לו שלשים בנים רכבים על שלשים עירים (שפטי י ד). ויהי לו ארבעים בנים ושלשים בני בנים רכבים על שבעים עירים (שם יב יד). ישאו על כתף עירים[1]) חיליהם ועל דבשת גמלים אוצרתם (ישע' ל ו). והאלפים והעירים עבדי האדמה בליל חמיץ יאכלו (שם כד). עני ורכב על חמור ועל עיר בן אתנות (זכר' ט י). ואיש נבוב ילבב ועיר פרא אדם יולד (איוב יא יב). — ובתלמו': אם משים אדם עצמו כעיר הזה שמהלך אחר סיחה נאה מה כתוב אחריו כי אש יצאה מחשבון (ב"ב עח:). — ובסהמ"א: ואין בין זכרני וזבת תולדה כאשר אין בין הסוס הבחור לעיר השבור (דונש, על רסע"ג 21). ויקח עמו אתון מנקת עייר ויאסור את העייר בנה במבא המקום (יוסיפון לו). — ואמר המשורר: ואולי כי חשבתני לשטן ועל כן זחלה מראש פתני ולו אהיה כעיר בן אתונות אזי מלאה כרסה מעדני (עמנו', מחב' ז). ישלח רוכב בעיר להביא מרחוק בניך בגדולה (ר"י נג'ארה, יונת חן, עולת תמיד רכ). — ועירך: מרפא נגעי צירך יהיה צירך כי רוכב על עירך יושיב עירך (ראב"ע, אחות נגע). — *ומ"ר עירות, סמי עירות נמרים: צ' פרים היודעים לנצות ולהריב ארבעים פילין ועירות נמרים ג' מאות (יוסיפון קג).

*עִירָה, ס"נ, מ"ר עירין, *עיראין, כמו אירא: הנוגע בככד העליון בככד התחתון וכו' ובעירה שאינו עתיד להחזירה טהור (כלים כא א). — ובסהמ"א: והנוגע בהרב ובבורך וכו' ובעיראין טמא (רמב"ם, כלים כ יד).

*עִירָה, עיירה, ס"נ, — עיר קטנה, השתמשו בו בדבור ובספרות החדשה.

*עִירוֹן, ס"ז, מ"ר עירונים, עירנים, — אזרח ותושב קבוע של העיר, Städter, Bürger; citoyen, bourgeois; citizen, burgher, ובמשמ' אורח שאינו יהודי: וששאלתם על העירונים שבנו מגדל על יסוד חומת ראובן וכו'

[1]) כך הקרי, והכתיב: עורים.

וראובן אמר שהעירונים העבירו עליו את הדרך וכו' העירונים אמרו שבדין בנה (מהר"ם מרוטנבורג, שערי תשובו' קס, 221). וכבר היה מעשה ברעגנשפור"ק ששלה עירין[1]) שחלה אחר מאכל יהודי ושלחו לו ע"פ (רופאי) [חכמי] העיר (מרדכי, שבת רכג). הרבה מהם ברחו דרך חצרות לבית העירונים ונמלטו (ספ' חסידים תתתתרסג). כי העירונים שבכל עיר ועיר אשר באו שם התועים התגרום בנו כי גם ידם היתה עמהם להכרית שרש וגפן (הגזרות הישנות, משנת תתנ"ו 3). ויקח מקצה העירונים ויקץ את ידם (שם 4). ואנחנו בני מגנצא הנהנו ספרי התורה כלי חמדתינו וספרים וכל מאודינו בין זאיבי ערב בין העירונים להקל מעליני לברות על נפשינו (Monats. 1895, 458). ובקשו מ"ו הרב ר' יעקב ובנו הר"ר מאיר הי"ד מן העירונים שיתנו להם רשות לתקן עצמם נגד הקידוש (A. Epstein, Wormser Minhagbücher, XI). ובשנת תט"ו לפ"ק היה עירון חשוב נקרא רילוא (שם XXVI). זכרון מה שאירע... שנעשה ריב וקטטה בין העירונים ובין השרים דלבורג אשר להם היה המשפט ללוות מתי ישראל ע"י אנשיהם מימים קדמונים (לקוטי פנקס הקדש של ק"ק ווירמייזא, תק"כ ט, 12). ובפנינו החתומים מסר הנדיב ר' יהודה בר' שמואל כתב זה לעירונים הממונים לאצור הכתבים והחותמות של מכירת קרקעות להיותי בידים לעדות נאמנה (QGJD. I. 18). הקרקעות והבתים שהיו של שני עירונים (שם 45). אז נתקבצו התועים והעירונים ועמי הארץ עלינו ויאמרו אלינו איה ההבטחה שלכם איך תוכלו להנצל (שלמה בר שמעון, שם II, 4). אם יאמר לך חברך קח לך כ' ככרות ותחלקם לפרשי' ולעירונים ולכפרים לפרש שתי ככרות ולעירון ככר אח' ולכפרי חצי ככר וכו' (ירחמיאל בן שלמה, הידות, JQR, 1899, XI, 380). עירונים או פקידים שלחו אחריו או שהלך מעצמו אליהם מחמת חוב שיש לו על ארמאים (כ"י היקרלין, תרומת הדשן ה, ב.). חבורת אנשים ונשים והרבה נפשות הלכו מעיר לעיר לשמחת נישואין ועברו דרך עיר אחת של מושל רשע וכל משרתיו רשעים והעלילו עליהם לחייבם מיתה והריגה ותפשום כולם וחלקום העירונים בכל העיר בבתיהם כל איש וכל אשה לבד (שם רמח, עח.). שמעון תבע את ראובן איך שהשיג גבולו וקפח מחייתו כי כבר קנה היין שרף מן העירונים על ג' שני' ובעבור זאת עקר דירתו למקום הגליל שקנ' בתוכו היין ועכשיו קודם כלות הג' שנים הלך ראובן ורצה לקנות אותו מן העירונים בלא ידיעתו וכשמעו שרצה ראובן לקנות את היין אז השתדל הוא עם השר והעירוני' עד שהחזירו לו היין שרוף על ג' שני' אחרי' (מהרש"ל, שו"ת לה). בשנת רמ"ג אלף תפ"ג לנוצרי' התקשרו המון דלת העם בעיר פראג אשר נטו אחרי דת יאהנים הוס וקמו על ערוני וזקני העיר והרגו אותם (דוד גנז, צמח דוד ב, רמג, כד:). בעיר הגדולה ערפורט היה המולה ותלונת העם על זקני ועירוני העיר בעבור שלוו כמה אלפים זהובים בלתי ידיעת העדה אשר בעבור זה לקחו את ראש הערונים וכו' ותלו אותו על עץ גם בעיר קוילן ושפייאר דנהר רינוס נקהלו בעת ההיא עדת ההגמון על ערוני וזקני העיר להרגם (שם רסה, כה:). עירון שלח לפרנס הרגיל ונשוא פנים אצלו בע"ש דג גדול קרפין פתוח טופלג בשמנוני' ונשאלתי מה שיהא הישראל מותר לאכלו (חות יאיר, שו"ת קצט). אחד מן העירוני' היה חייב לראובן והוא היה מן הפשרני' ובשביל שטרח בדבר וכו' מעכב את שלו שלא כדין וכו' וטוען שמעון שאינו מחויב ליתן מה שהעירון מעכב משלו שלא כדין ילך ויתבע את העירון עוד טוען שהעירון אמר שהוא מעכב בשביל שהוא עושה לו טובות הרבה בכל השנה וראובן משיב שהגוי עיכב בשביל מה שעשה טובה בחוב זה וכו' גם שמעון הביא עד אחד שאמר העירון עליו כמו שטוען (חוט השני, שו"ת לח). מה שיראה מדבריו (של בעל חוט השני) דשמעון מחייב ליתן כפי כל החוב שהיה לראובן אצל העירון ובאמת נראה דיש לשום החוב כפי שויו לפי נכסי העירון ואלמותו (פתחי תשובה על שו"ע חו"מ, שבועות לח ג). — ובמשנה' אזהה יהודי: יש שם (בעיר) עוד כמה וכמה דרים שאינם בכלל הקהלה ונקראים חוצים אע"פ שנושאים בעול ופורעים מסים אבל אין חזקת עירוני' בהקהלה והם כולם ממאנים ולא ירצו לקבל גזירות איסור שתוטי הויץ (חתם סופר חו"מ קיז).—ועי' עירוני.—וכן עִירָנִים: אח"כ הלכה זקנתנו לאה ואמנו ואבינו וציוו לכתוב בפינקס העירנים שהם מכרו לנו בית הנ"ל והעירנים קבלו הודאתה ולקחו שכרם כנהוג (רמ"א, שו"ת קט, לח:). יום א' כ"ד מנחם ת"ל שלחו היקרים והברורים ראשי ומנהיגי ק"ק מאהילא"ו יצ"ו

[1]) [כך בדפוס.]

בפקודת עירני המקום את השמש של הקהל וכו' (ר' נאיר כ"ץ, שו"ת, כט:. בקשי גבורת אנשים). ועשו עם הערני' פשר ויתחברו הערנים עם הצוררים (נוק העיתים, ו::).

*__עִירוֹנִי__, ש"ז, נק' עִירוֹנִית, בן עיר קטנה, קרתני[1], כמו עִירָנִי, Kleinstädter; provincial; rustic: נראין דברי ר"מ בעירוני (ירוש' כלאי ז ד). לעירוני שהיה עובר לפני חנותו של זגג והיה לפניו קופה מלאה כוסות ודייטרוטין והפשיל במקל ושיברן עמד ותפשו (ר' יודן בשם ר' יוחנן בן זכאי ור' ברכיה בשם ר' עקיבא, מד"ר ברא' יט). לעירוני שהיה נשוי בת מלכים אע"פ שמאכילה כל מעדני עולם אינו יוצא י"ח (ר' לוי, שם ויקר' ד). בני ציון היקרים מה היתה יקרותן עירוני שנשא ירושלמית היה נותן לה משקלה זהב ובן ירושלמי שנשא עירונית היו נותנין לו משקלו זהב (שם איכ', בני ציון). ירמיה ע"י שהיה עירוני מענתות היה נכנס לירושלים ואומר לישראל דברים של נחומים (פסיק' דר"כ יד, זוכר). למה הדבר דומה לשליח של מלך שהלך לגבות (את העיר) (בעיר) משגבה אותה מצאו עירוני אחד בדרך (לסטים) קיפחו ונטל את כליו ואת המוגכה שהיתה בידו וכו' (תנחומ' אמור כו). — ובסהמ"א: מכח ישראל החליף פרתו עם גוי עירוני על פרתו מה שיש לו בכפר אצל גוי א' (שער אפריס, שו"ס עע, כו::).

*__עִירִיאֵל__, שם מלאך: ויש ממונה אחד תחת ידו הנקרא עיריאל והוא יוצא ומרים קולו והכרוז יוצא ממנו עד שנשמע קולו בהיכל[2] (ר"ן בר"י אלמנן, נה"נו, עולם הבריאה יח, קעה:).

__עִירִיָּה__, ש"נ, חֶבר עיר, הסתדרות תושבי העיר, Stadt-verwaltung; municipalité(y), נתקבל בדבור ובספרות[3].

*__עִירִית__, ש"נ, — מין חציר: העירית[4] שלקטה למאכל בהמה צריך לבער (תוספת' שביע' ה ח).

*__עִירָנוּת__, עירונית, ש"נ, — מעמד וזכות של עירון, Bürgerrecht; droit de bourgeoisie; citizenship: ונער שהוא בר מצוה באותו שבת ואף שלא יהיה לו דין עירנות פה עולה לס"ת (הלבוש, או"ח שבת רפב ז, בהגהה). דמי שאין לו דין עירנות אינו דוחה שום חיוב (מגן אברהם, שם). שכל מי שקבל כאן מן ג"ין או מן גבאי פיקס מהיום והלאה הן שיש לו עירונית כאן הן שאין לו עירונית כאן וכו' (REJ. 1889, 130).

*__עִירָנִי__, ש"ז, מ"ר עִירָנִים, עירנין, עִירָנִיּוֹת, — כמו עירוני: כגון העירנין הללו (ר' יוחנן, ירוש' סנה' ה ג). מיתיבי ר' שמעון בן אלעזר אומר כחול אם לרפואה כדי לכחול עין אחת אם לקשט בב' עינים תרגמא הילל בריה דרב שמואל בר נחמני בי תניא ההוא בעירניות[1] (שבת פ.). למדינה שהיה לה פטרונין אחד בן מדינה ואחד עירני וכעס המלך בקש לרדותן ואמר המלך אם רודני אתם בפני בן המדינה עכשיו יאמרו אילו היה עירני כאן היה מתקיים עלינו ואילו היה בפני עירני עכשיו הן אומרין אילו בן המדינה שם עכשיו היה מתקיים עלינו (מד"ר ברא' כ, מיאודי). — ובסהמ"א: וגם סודני אינו מכוער לקרוא לבן כפר עירני וסודני (תפוי הגה' הרכבי תה).

*__עִירָנִית__, ש"נ, מ"ר עִירָנִיּוֹת, — כמו אִירוֹנִית: נאין עושין אלפסין הרניות ביום טוב וכו' מאי הרניות אמר רבי יהודה עירנינת[2] מאי עירניות אמר אביי צעי חקלייתא (ביצ' לב.).

*__עִירָנִית__, ש"נ, עֵרָה, חריפה, aufgeweckt; bien éveillée; wide awake: עלץ בנערה אהרונית אחרונית עירנית[3] והנעירתו (ר' אבהו, עירובי נג:).

__עִירֹם__, — עי' עֵרֹם.

__עַיִשׁ__, ש"ז, שם לקבוץ כוכבים ברקיע, ein Sternbild; une(a) constellation[4]: התציא מזרות בעתו ועַיִשׁ על בניה תנחם (איוב לח לב). ועי' ב. עַשׁ. — ובתלמו': שבשעה שהקב"ה בקש להביא מבול לעולם נטל שני

---

1) [עי' מאמרי ביכלר ובאכר, REJ, XLI, 154,) 215).]

2) [עי' זהר פקודי (רמס:).]

3) בהאור שנת תרע"א ותרע"ב ואולי עוד קודם התחלתי להשתמש במלה זו.

4) [בדפו' הגרסה: העידית.]

---

1) [בנות כפרים (רש"י).] — 2) [כך הגרסה בערוך ערך ערן וכ"י מינכ'; ובדפו' ערניות. ועי' ד"ס השדה.]

3) [פרשו בגמר', וז"ל: אמרי לה אשה נאמרי לה מסכתא, ע"כ; ופרש רש"י: אשה עירנית בעלת חן והריפה כאדם ער וכו' מסכתא עירנית עמוקה נחמדה ומעוררת לומדיה, ע"כ. ור"ח גרס: עירונית ומפרש אשה מבנות הכפרים, מסכתא משנה הצונה, ע"כ. ופרוש רש"י יותר מתקבל על הדעת.]

4) [לדעת קדמונינו הוא jor sa m ד"ר, הדב הגדול.]

ככבים מכימה והביא מבול לעולם וכשבקש לסתמה נטל שני ככבי מעיש וסתמה (ברכ' נט.).—ובסהמ"א: כשבא מבול לעולם גנבה כימה שני כוכבים מעיש והיא רצה אחריה כלומר תן לי בני והב"ה עתיד להחזירן לה ולנחמה שנאמ' ועיש על בניה תנחם (ר"מ בן ר' נסים מקנות, מעין גנים לאיוב לח, 125).—ואמר המשורר: ונפשו חמדה עיש וכימה ואף כי זחלי עפר ורמשו (רשב"ג, בחר מהבלי). לפת מוסר ומי שכל עטופים ברעב ועיפים הם בצמא בניהם נשאו קינה ושמש בבואה ופחדו עיש וכימה (רמב"ע, חרדה לבבה תבל). אשר אמרו נתיב שכל פעמיו ורגליו דרכים מוסר ובוסים ומנער שעיפיו על שחקים ורעיוניו עלי עיש עממים (הוא, הרים מל). גם בחרה עיש היות חותם ידך ובניה צמידיך (הוא, דיואן, בודלי' לג). אמת תאות אנוש מים עמוקים והפצם מן ידי עיש תלויות והרוחות להפצם נושבות על פני ים לא עלי חפץ אניות (שם ל). עפרה אחות כימה ובת שמש אור זהרה תסתיר בבגדי שש על רצפת עיש ברגליה תרקע מקום בהט ואבני שש (יוסף בן יהודה, ניב שפתים, כ"י Jews' Coll. לונדון).—בני עַיִשׁ: יחשב לבכי בעלות שמש כי מעשהו מעשה נבון עת האדמה שאלה אורו יקח בני עיש לערבון (רשב"ג, יחשב, סער השיר 39).—בנות עַיִשׁ: והמרחק השמאלי הוא קוטב השמאלי בצד אפרקדון ובנות עיש (אבוסהל דונש בן תמים, פי' ספר יצירה לב). הדוב ובתוכו בנות עיש (ראב"ח הנשיא, חשבון המהלכות יז, כ"י בריטי' מוז'). סביב הקוטב הצפוני יש שבע ככבים מהלכים כדמות שור ונקרא אותן השבע ככבים בלשונינו בנות עיש ובלשונם אורש"א מאנו"ר[1] (ר"מ בן אברהם אבגדור, אספירא הגדול ב). וכאשר יהיה היום והלילה בשני ימים בזה החדש יראה באויר מצד צפון נגד בנות עיש דמיון הברקים והאשים (נרבוני, או"ח בקדמת המגפות, כ"י ביהמ"ד סכטר). °ומ"ר עֲיָשִׁים, או עֲיָשִׁים: ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים מזוזו קודרים כוכבי נוגה ועישים ומאורו חופרים מאורים ובושים (גנזי שכטר ג, דודסון 302).

ע"ב, — כ"מ: עד כאן, על כך.

עכב[2], ממנו *עָכַב, *עַכָּבָה, *עִכּוּב, °עַכּוּבִי.

עָכַב, קל לא נמצא.

1) [כך בדפוס.]
2) [כמו עקב.]

—פעי', *עִכֵּב,—א) עצר בעד דבר או פלוני, החזיק בו שלא ילך הלאה, שלא יעשה מעשה, מנע בעדו, zurückhalten, verhindern; rétenir, empêcher; to detain, prevent; עִכֵּב את המחרישה: היו שרשיו (של האילן) יוצאין לתוך של חברו מעמיק שלשה טפחים כדי שלא יעכב את המחרישה (ב"ק ב יג). עד מתי חייב לטפל בנטיעות עד כדי שיחולו רבן שמעון בן גמלי' אומר בתאינים עד שיעכבו המחרישה (תוספת' ב"מ ט יח). — עִכֵּב אותו שלא יוכל לעבֹר, שלא יוכל לבוא: מעשה שעברו יותר מארבעים זוג (עדים לקדוה"ח) ועיכבן רבי עקיבא בלוד שלח לו רבן גמליאל אם מעכב אתה את הרבים נמצאת מכשילן לעתיד לבא (ר"ה א ו). שיאכל אצלו וחלה הוא או שחלה בנו או שעכבו נהר הרי אלו נדרי אונסין (נדרי' ג ג). ויהי לשבעת הימים אילו שבעת ימי אבלו של מתושלח הצדיק שעיכבו את הפורענות מלבוא לעולם (תוספת' סוטי' י ג). היה עומד לפנים מן המודיעים ואין יכול ליכנס מפני גמלים וקרונות המעכבות אותו יכול לא יהא חייב ת"ל ובדרך לא היה (פסחי' לד.). שהספדן של צדיקים מעכבין את הפורעניות לבא (רב, סנהד' קח:).—°עִכֵּב את פלוני שלא יעשה מעשה: אין מעכבין את התינוקות מלתקוע אבל מתעסקין עמהן עד שילמדו (ר"ה ד ח). אפי' הקפת נזירות על ראשה מעכבה היא מלוכל בזבחים (ירוש', סוט' ג א). — ובסהמ"א: אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תואר שמא יתלה בה עיניו אותו רשע אעמוד כנגדה ואעכבנו מלהסתכל בה (רש"י, ברא' לג ז). כיון שראה שאין מעכבו כלום אמר הלוקח בלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום (הוא, דבר' א כג).—*וכן עִכֵּב על פלוני: בכל השותפין מעכבין זה על זה[1]) בחצר חוץ מן הכביסה מפני כבוד בנו' ישראל (ר' בניה, ירוש' נדרי' ה א). ואם בא להלוק בתוך זמנו חבירו מעכב עליו (ב"מ קט.). מכאן ואילך חמר מעכב עליו (שם עט:). צנור המקלה מים לחצר חבירו ובא בעל הגג לסותמו בעל החצר מעכב עליו (ר' יהודה אמר שמואל, ב"ב נט.). הייך שאני מעלה עליך שאם אמרתי לך שתשחוט את נפשך שלא היית מעכב על שמי שכך כתיב ולא השכת את בנך (רש"י, מד"ר בגדי' יז). פתח יצחק ואמר רבונו של עולם כשאמר

1) [בבבלי (ב"ב כ"ז:), הגרסה: זה את זה.]

לי אבא אלהים יראה לו השה לעולה בני לא עכבתי על דבריך ונעקדתי ברצון לבי על גבי המזבח (שם איכ' פתיח').—ועִכֵּב על ידי פלוני: אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי אין היורשין יכולין לעכב על ידה שכך כבודו של בעלה (תוספת' כתוב' יב ג). הנותן מעות להבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר ורצה אחד מהם ליושנן חבירו מעכב על ידו (שם ב"מ ד יח). השם בהמה מחבירו אין מיטפל בה פחות משנים עשר חודש עשה בה כל ימות התמה ומבקש למוכרה בימות הגשמים יכול לעכב על ידו עד שיעשה בה כל ימות הגשמים (שם ה ט). חמש חצירות הפתוחות למבוי כולן משמשות עם החיצונה וכו' רצו בני פנימית לפתוח להם פתח במקום אחר יכולין לעכב על ידו (שם יא יט). יש לו חנות ברשות הרבים ומבקש לפותחה לחצר השותפין יכולין לעכב על ידיו מפני שמרבה עליהן את הדרך (שם ב"ב א ד). לא תעשה משפט א"ר יהודה ברבי סימון כשבקשתה לדון את עולמך מסרת אותו ביד שנים רומוס ורומילוס שאם בקש אחד מהם לעשות דבר חבירו מעכב על ידו ואת בשביל שאין מי שיעכב על ידיך לא תעשה משפט (מד"ר ברלה מט).—עִכֵּב בפלוני: ומילת זכריו ועבדיו מעכבת בו מלאכול בפסח ואין מילת זכריו ועבדיו מעכבת בתרומה (יבמ' ע:). ג' דברים מעכבין בה (בסוטה) עד שלא קרב הקומץ ועד שלא נמחקה מגילה ועד שלא תקבל עליה שבועה (סוט' יט:). — ועִכֵּב בידו: הלכו ישראל אל משה אמרו לו בקש עלינו מלפני המקום יכול שיעכב משה בידו ת"ל ויצעק משה אל ה' יכול שיעכב בידו המקום ת"ל וכו' (ספרי במד' פו).—עִכֵּב איזה מעשה: מחט שהעלתה חלודה אם מעכבת את התפירה טהורה ואם לאו טמאה (כלים יג ה). ניקב (את השופר) וסתמו אפילו במינו אם מעכב את התקיעה פסול (תוספת' ר"ה ג ד). שפה מזוית לזוית א"ר אמי ובשפה המעכבת[1] (מו"ק יח.). —ובסהמ"א: והשפתים לעכב המשתה כדי שיהא הנצוק ממנו בשעור ובכונה (ר"י א"ת, חו"ס, הבחינה ה). —ובהשאלה עִכֵּב דבר את דבר, עִכֵּב הדבר החסר את הדבר שלא יהיה כראוי, כפי הדין: ולאלמנה זה מעשר עני הלקט והשכחה והפיאה ואף על פי שאין מעכבין את הודוי (הלכ ה י). התכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת (מנח' ד א). יש במחיה שהמחיה מטמאה בקרחת ובגבחת הפוכה ושלא הפוכה ומעכבת את ההופך כלו לבן (נגע' ד ג). ברכת כהן גדול מעכבת זו את זו (תוספת' מנח' ו יב). ברכות ותקיעות מעכבות זו את זו (שם). תרומה אינה מעכבת את הביכורין (ירוש' תרומ' ג ז). אילו ציצין המעכבין את המילה (ירוש' שבת יט א). כהנים ולוים וישראל ושיר מעכבין את הקרבן (ר' שמעון בן לעזר, שם פסח' ד, גנז' 110). יצאו הקטר אמורים שאינן מעכבות את הכפרה (שם ה ד).—ואת פלוני: מגיד שמילת עבדו מעכבתו (מכיל' בא טו).—ובלי הפעול: אמר רבי אליעזר ככה יעשה כל דבר שהוא מעשה מעכב אמר לו רבי עקיבא משם ראיה ככה יעשה לאיש כל דבר שהוא מעשה באיש (יבמ' יב ג). ודמן טעון הזיה על בין הבדים ועל הפרכת ועל מזבח הזהב מתנה אחת מהן מעכבת (זבח' ה א). חליצה מעכבת ואין רקיקה מעכבת (ר' שמע' משום ר' עקיבא, תוספת' יבמ' יב טו). אם היה שם אחד מעכב הופך את החזית אצלו (ר' יוסי, שם ב"מ יא כג). פקע מקרנה ומטלפה ומפרסה אין צריך להחזיר שאין זבה שאין מעכבת בחייה אין מעכבת בשרפתה (שם פרה ג יב). היה קורא בתורה וכו' א"ר בא זאת אומרת שאין הברכות מעכבות (ירוש' ברכ' ב א). חברייא אמרי שאינו מתודה ברביעית אלא בחמישית א"ר הילא שאינו מעכב ודאי ברביעית אלא בחמישית (שם מ"ש ה ה). אית תניי תני כל המצות שבתורה מעכבות אית תניי תני כל המצות שבפרשה מעכבות (שם ז). לולב מעכב מצרים אינה מעכבת הרי מצאנו דבר מעכב למד מדבר שאינו מעכב ודבר שאינו מעכב למד מדבר מעכב (שם יומ' א א). הסולם והקפיש אין מעכבין (שם מו"ק ג ה). אף הטבילה מעכבת (ר' יהושע, שם קידוש' ג יד). ורבי אלכסנדרי בתר דמצלי אמר הכי רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות (ברכ' יז.). הרגיל בשמן שמן מעכבו (לענין ברכה) (רב, שם מג.). על אביו ועל אמו קורע את כולן ואפיקרסותו אינה מעכבת אחד האיש ואחד האשה (מו"ק כב:). וכי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה מי מעכב מידת הדין מעכבת (סנ'

[1] [מסוף הפה לסוף האחר מותר לגלח שהרי מעכבת אֲכילה ושתיה ומאים (רש"י).]

ג:ג). אמרו לו (אנשי דור המבול לנח) ומי מ ע כ ב אמר לה פרידה אחת יש לי להוציא מכם (ר' יוסי דמן קיסרי, שם קח.). אין לי אלא מתן שבע שמ ע כ ב ו ת בכל מקום מתן ד' מניין ת"ל וכו' (זבח' לט.). אשכחן שעיר ונשיא בין למצוה בין לע כ ב (שחיטה בצפון) שאר חטאות נמי אשכחן למצוה לע כ ב (שם מח:). אמרה לו (רחל ליעקב) אם הדבר הזה מ ע כ ב הנה אמתי בלהה בא אליה (מד"ר ברא' עא). — ובמשמ' החזיק בו, עצר אותו ועשה שיאחר: אמר לו רבי ישמעאל לרבי שמעון מוסיף בא אדם אצלך לדין או לשאלך וע כ ב ת ו עד שתהא שותה כוסך ונוטל סנדלך או עוטף טליתך (מכיל' משפט' יח). כיצד לאלמנה הוא תובעה והיא תובעתו היא מ ע כ ב ת ו והוא מ ע כ ב ה נותנין לו לפרנס את עצמו (יבמ' ז).— ובסהמ"א: בבקשה ממך אל ת ע כ ב ו נ י שמא ירגזו עלי (גנזי שכטר א, גינצבורג 239). לאחר שסחרתים עמך עי כ ב ת ן אצלך יותר מג' חדשים (שם ב, 272). כדרך שמוזהר בעה"ב שלא יגזול שכר עני ולא יעכבנו כך העני מוזהר שלא יגזול מלאכת בעה"ב (רמב"ם, שכירות יג ז). דוקא שאכל כבר הפירות כדי התביעה שטוען עליו אז הוא נאמן לע כ ב ם בחובו (טוחו"מ, הזקת קרקעות קנ ו). — עִכֵּב אשה אצלו: האונס אם רצה אביה ולא רצה הוא כופין אותו אבל אם ע כ ב ה בין היא בין אביה אין כופין אותה (רי"ף, כו"מ לו).—ואמר הפיטן: זדון לבבם השיאכם המלכה לכבוש וזמנה להעביר ולעכבה עד בוש (אז כהלכה, יוצ' פסח"ג).—ואת הדין: בית דין הגדול קרוב ממקומם אם הוצרך הדבר לשאל מעכבין את הדין וכותבין ושולחין (גנזי שכטר ב, גינצבורג 64).—ב) *פ"ע, כמו הִתְפ', מנע את עצמו מלעשות דבר, הסס, אִחַר, zögern, säumen; hésiter, s'arrêter; to hesitate, delay: באותה שעה אמר יצחק הלואי היה נגלה עלי הקב"ה ואומר לי שאחתך אחד מאיברי ולא א ע כ ב מיד והאלהים נסה את אברהם (מד"ר ברא' נה). מעלה אני עליך כאילו אמרתי לך הקרב עצמך לי ולא ע י כ ב ת (שם נו). מגיד הכתוב שמיד היו ישראל זריזים לקיים דברי המקום בדגלים ולא ע כ ב ו לעשות (שם במד' ב). ויעש משה כאשר צוה ה' ללמדך שאע"פ שאמר לו גזרה רעה על אהרן לא עיכב (שם יט). אם יבא יצליח אם י ע כ ב שעה אחת אין בו תוחלת (שם כ). אבל יהושע כיון שבא להלחם עם ל"א מלכים אמר אם אני הורגם מיד מיד אני מת כשם שעשה משה רבינו מה עשה התחיל מ ע כ ב במלחמתם (שם כג). תדע לך בשעה שבקש הקב"ה לשלוח אותו בשליחותו התחיל מעכב א"ל הקב"ה אי אתה זכור מה שעשיתי לאסכילי פרעה (שם דבר' ג).—ונקו' לְעַכְּבָה[1]), לעכב: עצתי להגיד לך מה עשו פורקי עלך הרוצים אמרך לע כ ו ב ה (קטע גני', JQR. Oct. 1911).

— פִּעֵל, *עִכֵּב, בינ' מְעַכֵּב, מעוכב, מְעַכֶּבֶת, מעוכבת, מְעַכְּבִים, מעוכבים, מְעַכְּבוֹת, מעוכבות,—שעכבו אותו: הלך משה ועמד על נילוס נהר ואמ' יוסף יוסף הגיע השעה שהקב"ה גואל את ישר' ממצר' שבינה מ ע ו כ ב ת[2]) לך ישר' מ ע ו כ ב י ן[2]) לך ענני כבוד מ ע ו כ ב ו ת[2]) לך (תוספת' סוט' יד ז). תן כבוד לייי אלהי ישראל ואל תעכב את (גאולתך) גאולתנו כי בגללך אנו מעוכבים אם לאו נקיים אנו משבועתך (מכיל' בשלח ב, פתיח'). ומכיון שהוא מ ע ו כ ב מלשמוט עטה כמי שהוא מעכבה מלאכול בזבחים (ירוש' סוט' ג ח). גר מעוכב לאכול בקדשים עד שיביא קינו (כרית' ח:). —ובסהמ"א: ובשביל תקנה זו הוא מעוכב מליכנוס באחד בשבת (רש"י, כתוב' ב.). לפי שאינו מ ע ו כ ב ביום מלילך לשדות לבית הכסא בכל עת שירצה (שם י:). ועדיין יהא הוכו מעוכב בידו עד השלמת עשר משיהא פורע לו בחובו (שם קי.). המפקיר עבדו יצא לחירות וצריך גט שחרור ומ ע ו כ ב גט שחרור אוכל בתרומה (תוספ' גיט' ט.). ואע"פ שיש מצות שאין נוהגים עכשיו וכו' אין אחת מהן בטלה אלא שמ ע ו כ ב ת מחמת שאי אפשר לה בלתי המקום והדברים הצריכים להם (רסב"א, מאמר על ישמעאל, פרלב לה). וקרובי הבחורה כששמעו הכרוז הלכו ועכבו הכרוז וכו' והמנהג לכל מי שמעכב הכרוז שהולך המ ע ו כ ב לפני החצר או לפני השר ואם המעכב אינו מעכב בדין יפטרו למ ע ו כ ב (ריב"ש, שו"ת קכז). כיון שהחמץ שלו והבית עדין מ ע ו כ ב אצלו (הלבוש או"ח תלז א). ועדיין היה החפץ מ ע ו כ ב ביד השר הנזכר (מטה אהרן, שו"ת ענין קנאה.). שם ארח להוראת הדרך הרחבה שיש בו רווחה לעוברים ושבים שאינם צריכין לעכב זה את זה מחמת צמצום הדרך וגם לא יעוכב:

1) [לפי הערת דוידסון אפשר לקרוא בכ"י גם לע י כ ו ב ה.]

2) [בפסיקי דר"ב (ויהי בשלח) הגרסה: מעכבת, מעכבין.]

מן שום ערעור מבני אדם אחר שהוא רשות הרבים (רמ"פ, ידיעות שלמה א ב ג, מג.).—ואמר המקונן: איכה מעכב זמן לדתך ועד אן תהי את נקשרת בחיל צירי אחודיך (כיון לפירת, קינ').

—התפ', *הִתְעַכֵּב, נתעכב, עִכֵּב את עצמו, התאחר: משמר שזמנו קבוע היה נוטל עשר חלות והמתעכב נוטל שתים (סוכ' ה ח). מרים המתינה למשה שעה אחת שנאמר ותתצב אחותו מרחוק לפיכך נתעכבו לה ישראל שבעה ימים במדבר (סוט' א ט). וכן את מוצא בעומר של מן אם בא בזמנו מיד הוא כלה ואם לאו מתעכב הוא לשלשה ימים (תוספת' ר"ה א יג). הכתפים אסורין בנעילת הסנדל שמא יפסוק סנדלו של אחד מהן ונמצא מתעכב מן המצוה (ירוש' ברכ' ג א). מכיון שהוא שבת ואינו מוזה עליו נמצא מתעכב מן המצות (שם פסח' ו ג). אמר משה ילך אדם אצל אשתו ונמצאו מתעכבין מלקבל את התורה (פדר"א מא). כיון ששמעו שנתעכבו במדבר מ' שנה היו סבורים שבמדבר תהא דירתם (ר"ס בר אבא בשם ר' יוחנן, מד"ר שמות כ). אמר אעלה ואראה מה טיבו שבני מתעכב עלה ומצאו שהכישו נחש ומת מושלך בין החביות (שם קהל' א). — ובסהמ"א: והעם לא נסע זה הכבוד חלק לה המקום בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהושלך ליאור (רב"י, במד' יב יה). כשלא היה לו פנאי להקטיר בלילה כל האיברים שנתעכבו מבערב וכו' ונעשה בהן נס ולא היו מסריחין כל זמן עכבתן (הוא, אבו' ה ה). והה' שבעל הכימיא"ה איננו מתעכב בשום מקום מיראתו שמא יתגלה סודו (ר"י א"ת, הו"ס, הבטחון, פתיח'). ופרוש ממיני הגנבה והאונאה והגזל ומהרע לזולתך והתעכב בתנועת ידך (שם הפרישות ה). ואילו היה מה שאתה מבקש ממני לא היינו מתעכבים בגלות הזה עם מה שיש לאלהים בנו סוד וחכמה (הוא, הכוזרי ד כג). רץ כצבי מתעכב כמו הדוב (סוד הסודות, מיוח' לאריסטו, גמאר IV, 47). הוא נראה במתעכב ומהלך במתינות (ר"י הישראלי, יסוד עולם, מו:).—ואמר המשורר: הנורי מאחרי תבל ואל תתעכבי (רשב"ג, מה לך יחידה).—ואמר המקונן: געו על נהרות בבל כנתעכבו ובעוללו עוללו חוצה שבבו (איכה את אבר, קינ').

—הפע', *הֻעֲכַּב, תְּעֻכַּב, תועכב,—כמו פֻּע': מהצות יום מיעטו מינו סעודה מקרה פן יטנפו ותועכב עבודה (Elbog., Stud. 175).

עַכָּבָה, ש"נ,—דבר המעכב, מעצור, מניעה, Hindernis, Verzögerung; empêchement délai; hindrance, delay: **כל עכבה שאינה היסנה הרי זה גט** (רשב"ג, גיט' ז ו).—ובמשמ' התעכבות, שהיה: **כל עכבה** שהיא מן האיש כאלו היא אשתו (ר' אליעזר בן יעקב, יבמ' יג ג). אין ישיבה למעלה ולא אכילה ולא שתיה ולא שינה ולא פריה ורביה וכו' ולא עורף ולא עיפוי ולא עכבה (דא"ר ב).—ובסהמ"א: שמו ת"ק פרחים ערבות שאם יבא שלא יעשו לו שום עכבה (ריב"ש, שו"ת קכז).—ואמר המליץ: תמיד נראהו מיצר ודואג על עכבתו (עמנו', מחב' כג).—וע"ר עַכָּבוֹת: ויעמוד השמש יש במשמעה שתי עכבות אחת בחצי השמים והיינו בחצי היום ואחת סמוך לשקיעתו (רש"י, ע"ז כה.).—*עַכָּבַת יין, קצת יין שנתעכב מן הכלי ולא נשפך ממנו: נטל את המשפך ומדד לתוך צלוחיתו של גוי וחזר ומדד לתוך צלוחיתו של ישראל אם יש בו עכבת[1]) יין אסור (ע"ז ס ז). גוי ששילה לגינו אצל ישר' ומקצת עכבת יין לתוכו הרי זה ממלא לו את הלגין ונוטל ממנו דמי כולו ואינו חושש (תוספת' שם ז יז).—ובסהמ"א: גוי שהיה בידו קיתון של יין ומזג ושתה ונשאר בקיתון עכבת יין (רשב"א, שו"ת קז).

***עַכְּבּוֹר**, ש"ז,—כמו עַכְבָּר: ובשאר בעלי חיים כמו הכלב שוקק בעצמות החתול בעכבור השממית בזבוב וכן הרבה ביותר בעלי חיים (טוביה כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש ג ג).—עַכְּבּוֹר ראש, גנב, רמאי: מלך ממלבי אדמה גזר שלא יהא יומא דשוקא כי אם פעם או שתים בשנה וכו' ויצו את עבדיו שלא יבואו שמה כי אם הפרתמים ועבדי המלך הסרים אל משמעתו ואנשי אמת שונאי בצע ומהחמסנים והחוטפים ומעכבורי ראש בל ימצא (חורי ויטאי, שער התפלה ז, למברג, לג:).

עַכָּבִישׁ[2]), ש"ז,—בע"ה קטן, ממין הזבוב וביוצא בזה, יוצא מפיו כעין ריר שיהפך לחוט דק מאד

---

[1]) [בירוש' ובמדב"ם: עקבת, וכן גרס הערוך, אלא שהוא מביא גם הגרסה: עכבת, ובדפו' נאפולי: עקיבת. ועי' ד"ס (ע"ז עב. הערה טו).]

[2]) [קרוב לעכשוב. בארמ' עכוביתא; בערב' עַנְכַּב a), עַנְכַּבוּת a); עי' לקו"ק לפינסקר, ריב.]

a) عنكب عنكبوت

והוא אורג לו מוה כעין רשת לשבתו וצד בה זבובים וכדומ', Spinne; araignée; spider: ביצי צפעוני בקעו וקורי עַכָּבִישׁ יארגו (ישע' נט ה). אשר יקוט כסלו ובית עַכָּבִישׁ מבטחו (איוב ח יד). — ובמדר': בתחלה דומה לחוט של עכביש ולבסוף נעשה כקלע הזו של ספינה (מד"ר בראשי כב). — ובספהמ"א: פעם אחת היה דוד מלך ישראל ע"ה יושב בגנו וראה צירעה אוכלת עכביש ובא שוטה ובידו עץ והיה מגרשם (אלפא ביתא דבן סירא). עכביש יארוג כל השנה ולא ילבשנו (שם). ואם יבא שטן המחשבה להראות לו העול על הארנבת באשר היא מאכל לצבועים והזבוב לעכביש ישיב עליו השכל ויגער בו (ר"י א"ת, הכוזרי ג יא). הגבורה לאריה והסבל לשור והחכמה לעגור והאריגה לעכביש והבנין לדבורים ועשיית האוצרות לנמלים (ר"י זבארה, שעשועי ז, דודקין 76). ניעור כמו הדבורה בורח במו התייש דואג כמו העכביש עניו במו הנמלה (סוד הסודות, ניוס' לאריסטו, גסתר IV, 47). יביט אל הנמלה המכינה בקיץ לחמה ושכל אין לה ולעכביש האורגת לצוד ציד למאכלה (רמ"ע פלקירא, ראשי חכמי 7). והעכביש תארוג מצודה לצוד ציד למאכליה (סוף, מאנקס כט). פלאים תחזה ודבר גבורה בעכביש אשר רשתה מזורה (שם). ומעליותא יש לעכביש שמושל בהם (ברמשים) וגם שטוה ברוקה פעם או פעמים ביום ואין רוק אלא כדי טויה אחת (ספ' הסידים תתתתנ). ועכביש ראה קלות פעליו ורצתו לזבוב פרש ודקרה (עמנו', מחבר' ח). בעכביש ימיו נראה שענינו קרוב מהעקרב הימיי (קאנון ד ו ק כד), שיש להביא ראיה מן העכביש שמטבעה לארוג אריגות לשבת בם ולתפוש שם הזבובים והיתושים למאכלה (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי ל, ד"ה אכבשה). עכביש הבית (הויז שפיננע) היא אשר תתפש בחדרים או בחלונות (ברוך ליגדא, ראשי למוד' ו, 93). עכביש המים (וואסער שפיננע) וכל אחד מהם יש לו שמונה עינים (שם).

עַכָּבִישִׁי, ת"ז, נק' עַכָּבִישִׁית, עַכָּבִישִׁיִּת, מ"ר עַכָּבִישִׁיִּים, — של העכביש, דומה לקורי עַכָּבִישׁ: וישתרגו השני זוגות האלו שריגים עכבישיים קרובים מן ההרגש וכו' (קאנון א א ה ג). ואחריה (אחרי הקרום הביציות שבעין) העכבישיות והיא דומה באריגת העכביש בדקותה לפי שהיא דקה מאד (אבן פלקירא, צרי הגוף, כ"י בריטי' מוזי). כי הליחה הספירית היא מימיית ואוירית גם העכבישית אוירית כי לא יוכל חוש העין להשיג המראים אלא אחר שיחקקנו (צרי הרלב"ג, מעה"ש ט). יעלה עליו גוף דומה לאריגת העכביש וזאת היא המחיצה העכבישיית ויש שיהי' תכליתיי וכו' והילדים בעת לידתם יהיו עיניהם תכליתיות ואח"כ יעתקו אל המראה הטבעי אשר לזה הולד (רמב"ן דולאן, מגן אבות, חלק יעקב ב, כז:). כלי הראות הוא מבואר שהם העינים וכל אח' מורכב משבעה מעילות ויש להם ג' ליחות וכו' אחריה העכבישית דומה לאריגת העכביש שהיא דקה מאד (מנחם בר זרח, צידה לדרך א יד).

***עַכָּבִית**, ש"נ, מ"ר עַכָּבִיּוֹת, — מין דרדר שאפשר לאכול אותו[1]: החותך מן האדם מן הבהמה ומן החיה וכו' ר' שמעון אומר חוץ מן העכביות וכו' הרי אלו צריכין מחשבה והכשר (עוקצ' ג ב). אין מספרין את הירק במספרת אבל מספרין את הקונרס ואת העכביות (תוספת' יו"ט ג יט). אבל מתקנין את הקונדס ואת העכביות ומסיקין ואופין בפורני (ביצ' לד.). וקוץ ודרדר תצמיח לך קוץ זה קנדים דרדר אלו עכביות ויש מחליפין קוץ אלו עכביות דרדר זה קנדים שהוא עשוי דרים (מד"ר בראשי כ). — ובספהמ"א: פירוש אטדין הן עכבות ומיני הדס הן (ערוך ערך אטד). קוץ ודרדר קונדס ועכביות והן נאכלים על ידי תיקון (רש"י, בראשי ג יח). וקוץ ודרדר הוא ממיני הקוצים ובבראשי' דר' אושעיא ודרדר אלו עכביות והוא בלשון ערבי ברשף (כ"י א"ת, הפרשי לריב"ג, דת).

עַכְבָּר[2], ש"ז, גו"ר סְמי' עַכְבְּרֵי, כנ' עַכְבְּרֵיהֶם, — א) שרץ הלך על ארבע, דר בחורי האדמה ויוצא בפרט בלילה לבקש לו מזון, והחתול הוא אויבו ורדפו, Maus; souris; mouse: וזה לכם הטמא בשרץ השרץ על הארץ החלד והעכבר והצב למינהו (ויקר' יא כט). וצלמי עַכְבְּרֵיכֶם המשחיתים את הארץ (ש"א ו ה). אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר (ישע' סו יז). — וצלם של עַכְבָּר עשוי זהב: וחמשה עַכְבְּרֵי זהב (ש"א ו ד). — ובתו"מ: צדין את האישות ואת העכברים

---

[1] [עי' לֶו (שמות הצמחים, עמי 292).]

[2] [כך בארמ' עכברא, ובסור' עַק-רא, אַגְברא, בערבי עַכַּאבִּר (a).]

a) عكابر

משדה האילן ומשדה הלבן שלא כדרכו במועד ובשביעית (מו״ק א ד). עכבר שחציו בשר והציו אדמה הנוגע בבשר טמא באדמה טהור (חול׳ ט ו). מפני מה הכל נשאלין על העכבר מפני שעיסקו רע (תוספת׳ הורי׳ ב יב). דתנינן גמל פורח באויר ניתני עכבר פורח באויר (ירוש׳ נדר׳ ג ב). שאלו תלמידיו את ר״א מפני מה הכלב מכיר את קונו והחתול אינו מכיר את קונו אמר להם ומה האוכל ממה שעכבר אוכל משכח האוכל עכבר עצמו עאכ״ו שאלו תלמידיו את ר״א מפני מה הכל מושלים בעכברים מפני שסורן רע (הורי׳ יג.). ושוב מעשה בר״פ בן יאיר שהלך לעיר אחת והיו העכברים אוכלים בתחומה של אותה העיר (מד״ר דבר׳ ג).—ובסהמ״א: והללו סימנין של חלדה שרצא והרצא ושוקיה דקין והוא מין עכברים (גאוניקה ב, גינצבורג 249). פעם אחת ישב עכבר עם נקבתו אצל חתול וכו׳ (אלפא ביתא דבן סירא). אך באמרך עצם העפר נשתנה וקבל צורה חיונית עד שנעש׳ ממנו העכבר הודעת המקרה המשיג לעצם ההוא בהשתנותו מצורה לצורה (ר״י א״ח, כוס חן י). והיו באים עכברים ושומטים את המעי ההוא ושעל החולי צוו לעשות עפולי זהב ועל העכברים שהיו מכים אותם שם צוו לעשות עכברי זהב (ר״י אברבאנאל, ש״א ו, ד״ה ויקראו פלשתים לכהנים). — ואלו היה רואה בו דבר מכוער היה מתבייש ונמאס בעיניו והיה מטמין את עצמו באמתחת עכבר מגודל הבושה (נעם אלימלך, הנהגי האדם טו). — ואמר המשורר: כמו עכבר אשר נכנס בתוך חור ועוב הוץ בפי חתול ונבו (ר״י חריזי, תחכמוני כ). שנאו הדלים אשר מכל טוב חסרים כשנאת הישמעלים את החזירים וכבנות החן את בני הנזירים והחתולים את העכברים (עמנו׳, מחב׳ כח).—*עכבר של ים: מתוך שנאמר עכבר יכול אף עכבר של ים יטמא (ספרא שמיני פרש׳ ה). —*עכבר מדברי: ואם יתלה עליו (על הנכפה) ראש עכבר מדברי יתרפא מן הנפילה (כרמוני, או״ח ג יא, כ״י ביהמ״ד שכטר).—עכבר פרעה: ואב״ן אד״ם הוא עכברא פרעה אם ילקת אותו ב״ה ויחפף אותו בעקיצתו יבריא מיד (פרקי משה כא).—עכבר מצרי: זאת החיה המסובבת (צפרדע של משה) גדילה והולכת כל זמן שמזקנת ומארכת ימים מאד אלא שברא לה הקב״ה העכבר המצרי הגדל בברכי נהר נילוס לאויב ולשטן לה בכל דרכיה (מודע לבינה, אגר׳ ב, י).

—עכבר גדול: מה שנסתפק מעלתו אי עכבר גדול שקירין (ראטץ) יש לו דרוסה (חתם סופר יו״ד כח).— —עכבר הרים: רוב עושרו (של חצי האי קמצ׳טקה) חיתו יער לרוב שועלים מכל מיני צבעים צאבעל עכבר הרים וכו׳ (ר״ש בלוך, שבי״ע ג, רוסיא באזיא, ו.). עכבר דולג: (בארץ ערב ישנם) קופים לרוב אשר ישהיתו את אילני קאווע עכברים הדולגים (יערבויאס) עכברי פאראניים הערביים יאכלו גם את בשרם (שם כא:).—עכבר האגוז: עכבר האגוז דומה לשאר עכברים אך הוא אוהב לאכול אגוזים משאר פירות (ברוך ליגדא, ראשי למודי א ו, יג.).—עכבר הכים: עכבר הכים ארץ מולדתו הוא אמריקא גדול כחתול הבית (שם). בין הרבה חיתו יער אשר שמה (בהודו) ימצא גם חיתו כים והוא ממין עכבר הכים (ר״ש בלוך, שבי״ע ג, הודו, כח:).—עכבר השדה: עכבר השדה דומה לעכבר הבית ומשכנו תמיד בשדה (ברוך ליגדא, ראשי למודי א ו, יא:). עכבר המערי: העכבר המערי גדול כחתול (שם, יב.).—אזן העכבר, מין עשב: ואלו ג׳ עשבים שהזכירו נכנסין ברפואות הרבה ושמותם ברפואות מטה הרועה ואזן העכבר וחי לעולם (שו״ת בדבר למוד החכמות, ד״ה סד). — ב) שריר שבגוף, Muskel; muscle: ועוד יש שמונה מוסקולי והם כמן חתוכי בשר בצורת עכבר בלשון לאטינו נקרא מוס (ר״י להלון, אול״ה ט ד). העכברים (מוסקעלן) הוא שם הכולל לחתיכת בשר מעשה רשת מפתילים וורידים דקים מתעקמים מלובשים בעור דק תוארו כצורת העכבר ויוכל להכווץ ולהתפשט כמו העכבר (ברוך ליגדא, ראש׳ למודי א ט, נא:). שם מושקולי הוא שם כולל חתיכה בשר תואר כצורת העכבר ויוכל להכווץ ולהתפשט והוא מורכב מעורקים וגידין וחללים (ברוך משקלאוו, עמודי השמים, תפארת אדם, י:). והעכברים הם מספר גדול אשר הגוף מכוסה עמהם מאוד מאוד באין מקום פנוי (שם). עכברי העיניים הם י״ב המניעים את העין למעלה נק׳ עכברי הגאווה מפני שהגיא יש לו גבהות העינים (שם יא.). והמניעים את העין למטה נק׳ עכברי הענווה מפני שהעניו שח עיניים (שם). וכמו כן שני זוגות המניעי׳ את העין למטה באלכסון ונקרא עכברי האהבה מפני שהאוהבים מביטים א׳ על חבירו והופכי׳ את פניהם לכל צד נגד האוהב (שם). עכברי התנוכים של הגרון הם י״ד במספר ז׳ בכל צד (שם יא:). והנה

בתוך שני העוקצים העומדי' לצד פני הגוף קבועים ומחוברים הקצה הא' של עכברי הרקות הנק' בל"ל מושקאלי טעמפאראליש (שם יז.).—זנב הָעַכְבָּר, דֹּפֶק, Puls; pouls; pulse: ותשים הדפק אשר נקרא זנב העכבר החוזר פעם שנית (פרקי משה ד). יש מין (דפק) ונקרא זנב לעכבר ונדע לכל איש משכיל ונבר (שלמה רובאברגויס, מרוזי אבן סינא, כ"י ברלין). לוח סוגי הדפקים וכו' זנב עכבר וכו' (טוביה כ"ץ, מעשה טוביה ב ד ב).

עכ"ד, — ר"ת: עד כאן דבריו.

***עָבָה**, קל לא נמצא.

—הפעי', *הֶעֱבָה, בינ' מַעֲבֶה, — אולי כמו מעך: הולך וחזק מאד מנהג ההדיוט כל זמן שהוא הולך [קולו] מחליש ומעבה[1]) אבל באן כל זמן שהוא הולך קולו מגביר (מכי' יתרו, מסכ' דבחדש ד).

***עִכּוּב**, עיכוב, שה"פ מן עִכֵּב,—כמו עַכָּבָה: תמן צלי אש כי אם צלי אש שנה עליו הכתו' לעיכוב (ירוש' פסח' ז ב). מאי כדון למצוה או לעיכוב (שם מגיל' ב ס). אם היתה עיכובה מחמתו ניזונת משלו (ריב"ל, שם כתוב' ה ג). המתפים עולה לבד"ה אין בה אלא עיכוב גזברין בלבד (עולא, תמור' לב.). — ובסהמ"א: הקיצה אחי משינת פתיותך וכו' וכמה ועד מתי העכוב הזה וכבר בלית ימיך ברצון תאותך (ר"י א"ת, מו"ה, התשובה י). אבל לא תמנע הטענה הזאת שיקח האדם העצה הטובה ותזמן כלי מלחמה לאויבך והמזון לרעבונך וכו' שתבחור בוריזות ובהשתדלה או בעצלה ובעכוב (הוא, הכוזרי ה כ). אמרו שאדם אחד עמד בשער המלך וכו' כתב באגרת ארבעה טורים האחד הצורך והתוחלת הביאוני אליך השני עם החסרון אין סבל על העכוב וכו' (הוא, מבחר הפנינ' לרשב"ג 16). — ואמר הפיטן: צמצם שכנו מרכבי יום חנוך כרכובי צפיתי פה עכובי על משכבי (אור, יוצ' א פסח). בעשר מכות פתרוסים הפרכת וארבא למו הארכת לשלח בלי עכוב עם אשר ברות (בעשר, יוצ' ב פסח). צדיק נאלמתי בעכובי תפלתי סתם ועכבי צערוני לילות לעכבי על משכבי (אנעים מדוסי שירים, יוצ' א פסח, מחז' איטל' א, קד.).

---

1) [בתנחומ' (יתרו יג) הגרסה: קולו עמה וכהה. וברש"י (שמות יט יט): מחליש וכוהה. ועי' הערת מא"ש שם.]

***עִכּוּבִי**, ת"ז, נק' עִכּוּבִית,—של עִכּוּב, המעכב, תנועה עִכּוּבִית: אבל מציאות גלגל תשיעי יש בו ספק כי בטלמיוס חשב שיש שם תנועה עכובית לגלגל המזלות מלבד התנועה היומית (רש"ט פלקירא, מורה המורה א עב).

***עִכּוּז**[1]), עָכָז, ש"ז,—מקום העגבות של בהמה: אין לו ביצים או אין לו אלא ביצה אחת וכו' ר"ע אומר מושיבו על עכוזו[2]) וממעך אם יש ביצה סופה לצאת (בכור' ו ו). מעשה בפרה של בית מנחם שהושיבוה על עכוזו ומיעכוהו בביצים ולא יצאת אחת ונשחטה וכו' (ר' יוסי, תוספת' שם, ד ח).

***עִכּוּל**, עיכול, מ"ר עִכּוּלִים, סמי' עִכּוּלֵי, עיכולי, — שה"פ מן עִכֵּל, כמו אִכּוּל,—א) גמר אכילת המזון בקבה והפיכתו לתמרי הזנה של הגוף, Verdauung; digestion: כמה שיעור עיכול א"ר יוחנן כל זמן שאינו רעב (ברכ' נג:). ומה למעלה (בפה) שאינו עושה עיכול מציל למטה (בבני מעיים) שעושה עיכול אינו דין שמציל (חול' עא:). בעא ר"א מר' אסי אכל חצי זית והקיאו וחזר ואכלו מהו מאי קא מיבעיה ליה אי הוי עיכול אי לאו הוי עיכול ותיבעי ליה כזית (שם קג:).—ובסהמ"א: ויצטרך הטבע להוציאו (את רוח העשני) מקנה הריאה להכניס רוח קר מחוץ לנשב בו על כל הבשול כדי שלא יכבה חחום הטבעי אשר בלב או תחלש אש הבשול אשר בכבד ויבטל העכול וימות החי (אבוקהל דונש בן תמים, פי' ספר יצירה כא). ובעל נפש חסידה תהינה חלומותיו צודקות על הרוב ולזה יהיו החלומות הנראים לבקרים אחר השלמת הטבע מן העכול צודקות על הרוב (שם לא). ושלשת העיכולים הללו משמשין אותם ארבע כחות (ר"י אבן עקנין, ספר מוס' ב יג). אמנם בעכול כי העכול ישלם בפירוק חלקי מה שהוא עב וגם (קאנון א א ו ג). וכן ענין המזון במדרגתו השלישית והוא אשר יאמרו העכול השלישי בשנוי והתהפכות (יעקב בן יוסף זבארה, פרקי אבוקרט, כ"י ביהמ"ד

---

1) [לא נתברר מקורו. יסטר' מחברו עם כוז, וזה רחוק. ואולי הוא מן הסורי כֻּוזָא, בושה. וביונ' κυσόκ, κυσθός, ערוה של אשה. ועי' גם אָכוּז.]

2) [בערוב' (כג:) שאלו: עכוזו תנן או אכוזו תנן, ובערוך ערך הרגז, הגרסה: הרגוזו, ופרוש הרמב"ם הרגיזו, וז"ל: והרגיזו הוא סוף חליות השדרה ויש מי שקורא עכוזו, ע"כ. ויש גם גרסה: עבוזו, אכוזו.]

סכטר, 12). כאשר נלעס המזון בין השינים נקרא עיכול ראשון (טוביה כ״ץ, מעשה טוביה, בית חדש ג ב). וכן מי שמזונו מצוי כדגים ועופות שם עיכולו מהיר מאד (רפאל מנורלי, מרפא לנפש, כח:).—ב) כְּלָיָה וגמר, בפרט על ידי אש: בעינן נמי עיכול בשר (סנה׳ מז:). — ובסהמ״א: ואפילו לא נתעכלו כדשן הם חשובים שחצות לילה עושה עיכול והנהנה בהם לא מעל (המאירי, יומ׳ א, כ.). — ואמר הפיטן: קשוב מקראות וחנון סדרים כעין איברים ועכול פדרים (תפלה תקה, סליחי׳ ער״ה).—ג) *מ״ר, מה שפקע ונִתז מן האש שעל גבי המזבח: עיכולי עולה אתה מהזיר ואי אתה מהזיר עיכולי קטורת (יומ׳ מה:). עיכולי עולה אתה מחזיר ואי אתה מהזיר עיכולי גידין ועצמות (זבחי׳ פו.).

***עָבוּל**, ת״ז [1]), עב וגס (?): ואם המאכלת קצרה והצואר עבול [2]) הרבה ושחט אותה פעמים וכו׳ ואם תיש גדול הוא ועורו עבול [2]) עד למאד ועליו שער גדול (אלדד הדני, הלכי׳ טרפות ב ג, הוצ׳ אפשטין).

עכו״ם,—ר״ת: עובדי כוכבים ומזלות: ג׳ אין מתקנאין בהן ואלו הן עכו״ם קטן ונחש (פסחי׳ קיג.). וכבר ארז״ל שעכו״ם בזמן הזה לאו עובדי כוכבים הם (חות יאיר, סו״ת א, הסגה יא ויב).

***עָכוּר**, ת״ז, נק׳ עֲכוּרָה, מ״ר עֲכוּרִים, עכורין,— משקה שאינו צלול, דלוח, trübe; trouble; turbid: לוג יין צלול שנפלו לתוך מאה לוגין עכורין אין מוציאין שמרים שבהם (תוספתי תרומ׳ ו י) אין שוחטין לא לתוך ימים ולא לתוך נהרות ולא לתוך מים עכורין (שם חול׳ ב יט). משערין אותן עכורין ואין משערין אותן צלולין (שם נדה ג יא). ואם לאו יתכסה במים ויקרא מתניתא בעכורין אבל בצלולין אסור (ירוש׳ ברכ׳ ג ה). וכן לוג יין צלול שנפל למאה לוג יין עכור אין את מוציא שמרים שבו (שם תרומ׳ ה ט). נותן אדם יין צלול ומים צלולין לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש אבל עכורין לא (זעירי, שבת קלט:). ואין בודקין אותן צלולין אלא עכורין צללו חוזר ועוכרן (נדה כ.). עכורה היתה ההבית וצללנו אותה (ר׳ יהודה בר סימון, מד״ר, ברא׳ פ). - ובסהמ״א: ומקבל בשאר שמנים שמן עכור העולה למעלה על פני השמן (רמב״ם, מכירי׳ יח ט). ראובן שמכר לשמעון נאד שמן ולא פתחו אלא סמך על המוכר שא״ל שהוא טוב וכשפתחו מצאו עכור ישבע המוכר שנתן לו שמן טוב כמו שהתנה עמו (שו״ע חו״מ הונאה רלב יז). וישקע העכור בעכור (ר״י חריזי, מוסרי הפילוסופי׳ א ו).—*ובהשאלה לדברי מינות: שתה מים מבורך שתה ממים של בוראך ואל תשתה עכורים ותמשך עם דברי מינים (ר׳ שמעון בן מנסיא, ספרי דברי מח). —תפלה עֲכוּרָה, לא זכה, לא טהורה: וכי יש תפלה עכורה אלא כל מי שידיו מלוכלכות בגזל הוא קורא להקב״ה ואינו עונה אותו וכו׳ מנין שכל מי שהגזל בידו שתפלתו עכורה שנא׳ וכו׳ (מד״ר שמות כב).— ומי שהוא בצרה, ברעה: ויאמר יהושע מה עכרתנו יעכרך ה׳ ביום הזה היום הזה אתה עכור ואי אתה עכור לעולם הבא ויש לך חלק בו (שם במד׳ כג).— *אמונה עֲכוּרָה: כי אמונת הרשעים וכל מי שהוא מן הכת שלהם והנמשך אחר דעתם היא אמונה מבולבלת ועכורה והיא כמו האפילה שההולך בה יהיה נכשל (ר׳ זרחי׳ מברצלונה, פי׳ משלי, השחר ג, 169). —ואמר המשורר: ועיר ההללה ביפי נגבלה לאחריו משפלה וישביה עכורים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, שער השיר, 5). שניהם בעלי שכל ותורה ראו כמה פעולתם עכורה ומיריהם שחוק אל הכסילים ועל דרך אמת המה כפירה (עמנו׳, מחב׳ ח). זה עכורה תשוקתו וזו תתאו זהר את זה תתעב טומאה וזו תתכם טהר (שלום הכהן, כיר דוד 10).—חֹמר עָכוּר, תאר לגוף: כי הם (בעלי החיים) לפי שחומרם עכור ועפרי הספיק לו מלבושו הנוצר עמו (ר״י בר׳ אבטולי, מלמד התלמידים, ק:). שאם היה ענין הנפש דבר אלהי נצחי ומצד עצמה היא שלמה בתכלית מה היתה הסבה בבאה בחמר העכור הזה (ר״י מפיסא, מכתי׳ קנא׳ 84).

***עֲכוּרִי**, ת״ז,—כמו עכור: לנשמה הקדושה הטהורה בגוף האדם העפרי והעכורי שהוא קשה לשכל (ר״י קארו, תולד׳ יצחק, עט:).

עכ״ז,—ר״ת: עם כל זה.

***עָכִין**, ש״ז, מ״ר עֲכִינִים, עכינין [1]),—כמו עֲכְנָה: עם חמת זוחלי עפר שיהו מוזחלין בעפר דבר אחר אלו עכינין [2]) שאין שלטונן אלא בעפר (ילק׳ דברי תתקמה).

---

1) [עי׳ הערה הבאה.]

2) [המו״ל א. אפשטין מעיר בהערה, וז״ל: הרמש״ש קורא עפול ופירש גס וגבוה וכו׳ אפשר שצ״ל עבול ועבל בערבית הוראתו עב וגס.]

---

1) [ואפשר שהוא מ״ר מן עכינא.]

2) [בספרי (דבר׳ שכח) הגרסה: הכינים.]

***עֲכִיר,** ש״ז, מ״ר עֲכִירִים, עכירין—כלי שמשתמשים בו בבית הבד לכבש את הזיתים[1]: המוכר את בית הבד מכר את הים ואת הממל ואת הבתולות אבל לא מכר את העכירין[2] ואת הגלגל ואת הקורה (ב״ב ד ה). המוכר את בית הבד וכו׳ לא מכר לא את העכירים ולא את המרצופין (שם בבלי סז:).

***עֲכִירָה,** ש״נ,—שס״פ מן עָכַר: וכתוספת נון ובתבואת רשע נעכרת אשר היא שם העכירה (ר״י א״ת, השרש׳ לריב״ג, כפא). תרפשון ומרפש כתוב בשין והם ענין הרמיסה במים והעכירה (רד״ק, יחזק׳ לד יט). —ובהשאלה עֲכִירַת הקול: ומועלת (הביצה) לחזה וכלי נשימה ולריאה ורקיקת הדם ולעכירת הקול (ר״מ אלדבי, ש״א ה, פג.). עֲכִירַת הדם: פעולתו (של הטחול) משיכת עכירת הדם אשר יתבשל בכבד (ר״מ בוטריל, פי׳ ספר יצירה ג ח).

***עֲכִירוּת,** ש״נ,—כמו עֲכִירָה: וטחול שוחק בעבור שבכח הטבעי מנקה הדם והמרה השחורה מהעכירות והעובי ובהנקותם תהיה השמחה והשחוק (ר״י א״ת, הכוזרי ד כה). ואמר הללו את יי׳ מן הארץ וזה לפי שהארץ היא המורגשת יותר לפי עכירותה וכבדותה (ר״י ברי אבטולי, מלמד התלמידים, ה.). ולמה הוא (הצדיק) דומה למעיין שדולחין ורומסין ברגל וחוזר עכור לשעה שאותו עכירות אינו לעולם ואין לו קיימא כי עתיד הוא שיחזור לצלילותו (רבינו בחיי, וישלח, בראש הפרש׳). ושכלם זך ונקי ואין בו דופי ולא עכירות כמו שאמר בדניאל והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע וכו׳ (ר׳ זרחי הברצלוני, פי׳ משלי, השחר 3, 169). סוג המראה סוג הממשות וסוג הזכות והעכירות וכו׳ וסבת העכירות ערוב חלקים זרי המראה חשוכים וכו׳ (קאנון א ב ג ב א). וכשנתנה תורה לישראל וכו׳ אסר להם קצת הב״ת המולידים עובי ועכירות (ר׳ כפאל מכורלי, מרפא לנפש, יז.). ושמא תאמר הלא מצד עכירות עולם השפל לא יהיה לו מבא בו ויניחהו למזלות לא כן הוא (ר״מ אלשיך, פי׳ איוב ע ס). ואיך יהיה לו מבא בחשך עכירות עולם השפל אם גם עין האדם להיותו גשמי והחושך הוא במינו וחשך לא תראה מה גם עתה מי שהוא גובה שמים רוחני עד אין תכלית כי איזה הדרך יהיה לו מבא אל עכירות הגשמות (שם כב יג). ויקרא אלקים לאור יום שהמשילם ליום לרוב בהירותו וזכותו והחשך החמרי ללילה לרוב ערבובו ועכירותו ורוע סדורו (ר״י אברבנאל, מפעלי אלהים ג ז). —עֲכִירוּת המים: ותדלח ותרפוש ענין אחד במלות שונות ענין הדרים׳ במים עם עכירו׳ המי׳ (רד״ק, יחזק׳ לב ב). רפש וטיט עכירות המים קרוי רפש ועביו קרוי טיט וכל זה נמשך במים מכח הרוח (רמב״ן, פי׳ ספר יצירה א יא). מעכירות המים נעשה שלג (שם ג ג). עֲכִירוּת החמר: והרכב׳ היא והוספ׳ גדולי׳ בעכירות החומר בהיות חומר מעורב עם חומר (ר״י אבוהב, נהר פישון, מג::). —ובהשאלה, עֲכִירוּת החושים: האות (של המחלה) כובד הראש ועכירות החושים (כרבוני, או״ח ג, במליי הראש, כ״י ביהמ״ד שכטר). ואלו הקולות לא ישמעו החרשים כאשר לא יביטו העורים מעשה ה׳ נוראים ע״כ פי׳ אם מצד ההרגל התמידי או מצד עכירות החושים (ר״י מוסקאטו, כפולי יהודה א). — ועֲכִירוּת הקול: והמרי׳ (של כרוב חם ויבש) שלו ילחלח הבטן ויעורר השתי׳ ועצמו יבש ועוצר ויועיל לעכירות הקול (ר״מ אלדבי, ש״א ה, פה::).

עכל, ממנו *עָכַל, *עִכּוּל.

***עָכַל,** פ״י — כמו אכל, עכלה האש, verzehren; consumer; to consume: איתמר פירשו קודם חצות והחזירן רבה אמר חצות שני עוכלתן רב חסדא אמר עמוד השחר עוכלתן (זבחי פז.).

—בנפ׳, *הִתְעַכֵּל, נתעכל,—א) שעכלה אותו האש, נגמר וכלה: נתעכל הבשר מלקטין את העצמות וקוברין אותן במקומן (סנה׳ ו ו). נותן על גבי המזבח עם שקיעת החמה מתעכלין והולכין כל הלילה (תוספת׳ מנח׳ ו ה). היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבוקר שיהא נותנן מבוא השמש והם

---

[1]) [בגמרא (ב״ב סז:) מפרשים כבשי, ופרש רגמ״ה, וז״ל: אותן קצעין שמשימין על הקרשים, ע״כ. ורשב״ם מפרש, וז״ל: נסרים שנותנים על הזיתים בבית הבד כשמורידין הקורה עליהן לכבשן, ע״כ. ורמב״ם: הנסרים הכבדים שמכבידין אותן על האמתחות ששמים בהם הזיתים הכתושים ועליהם נתלית האבן וכובשן, ע״כ. והערוך מביא שני פרושים: כבשי שכובשין את הזתים בבית הבד והוא קורה פי׳ אחר עכירין הן העגילין וכו׳ והם גלגלי אבנים נקובות באמצע וטוחנין וכובשין בהן הזיתים, ע״כ. ועי׳ גם א.כיר.]

[2]) [כך מביא רה״ג (כלים יב ח), וכן גרס הערוך. במשנה שבבלי: עבירים, ובירוש׳: הכירים, ובמדב״מ: העיבידים, ובכ״י מינכ׳: העמודים. עי׳ ד״ס (הערות ו, ז).]

מתעכלים והולכים על המזבח כל הלילה (ספרא צו א). ומפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע שהרי אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב קרבים והולכים כל הלילה (ברכ' כו:). ואחת לאיברים ופדרין שלא נתעכלו מבערב (רבי אליר, יומ' מה.). מה הבשר מתעכל בסיר כך נתעכלו שם שהרגם מלך מואב ולא נמלט מהם אלא אח אחד לדוד שבר' אצל נחש בני עמון (מד"ר במדי יד). — ובסהם"א: ואפילו לא נתעכלו כדשן הם חשובים שחצות לילה עושה עיכול והנהנה בהם לא מעל (המאירי, יומ' א, כ.). ואסמכוה רבנן כנגד אברי' ופרדים שלא נתעכלו מבערב שנ' בה היא העולה על מוקדה ואם נתעכלו מבערב נתעכלו (אבן הירחי, המנהיג, דיני תפלת הערב סג).—ב) *נתעכל המזון בקֵבה: ועד מתי מברך עד כדי שיתעכל המזון שבמעיו (ברכ' נא:).—ובסהם"א: פי' כשיאכל אותם עד שיתעכלו במעיו לא יישן כי השינה מיד מזיקתו (ר"ח, מו"ק, יח.). וזה קודם שיתעכל אבל לאחר שיתעכל טוב לשתות עליו מן היין ומן השכר (ערוך ערך כוור). (אכילתו) מרקבת אינה מתעכלת לעשות זבל (רש"י, שבת מח.). והטעם שלא יוכל המאכל להתעכל עכול ראשון או שני מה שאנו אומרים אפשר שיאכל האדם וקודם שיתעכל במעיו או בכבד מתנדנד ואוכל מאכל שיני ובעת שיתעכל הראשון יורד מן המעין אל הכבד ומוצץ הכבד האוכל המעוכל ואינו מתעכל יפה ויהפך לדם דומה לעין הורד (ר"י אבן עקנין, ספר מוסר ג יג). —ואמר המשורר: באוכלך אל תתאוו מים באיין לבד אם יהיה מזוג ביין עדי יתחיל להתעכל מזונך אזיי תרויח במים די רצונך (ר"י חריזי, רפואות הגוייה). —ג) *במשמ' נתקלקל ונשחת: עצם של ירך שהוא עצם של מוח שנזח ממקומו טרפה כשנתעכלו החוטים (והזהיר ויקר' מז). ואם נשמט עצם אמצעי מעצם הירך אף שנתעכל הניבין לא מצינו בו ט' (רא"ד מנרבונא, האשכול ג, י"ח טרפות בקלרה, 55). מעוטה מתעכל ומתמעט כברזל על רוב טבח (ר"א מבלגנזי, יחזק' כא כח). ויש מפרשים בזו של משנתינו אכול החניכים לבד והוא מחשש שמא יתעכל החיך ויסתכן (המאירי, יומ' ח, פג.). ומשהין אותן בקיץ יום אחד ובחורף ג' ימים ואין משהין אותם יותר כדי שלא יתעכלו (רא"ן הירחי, גנזי ירושלים, סו"ת כח).

—פע', *עִכֵּל, בינ' מְעַכֵּל, מעוכל, מ"ר נק' מְעֻכָּלוֹת, מעוכלות,—שעכלה אותו האש: נטל את המחתה ועלה לראש המזבח ופנה גחלים אילך ואילך וחותה מן המעוכלות[1] הפנימיות וירד והניחה על הרובד הרביעי שבעזרה (יומ' ד ג).—ועִכֵּל המזון בקֵבה: אמנם כאשר יעוכל המזון ויפסק העשן אז יתחזק הכח ההוא וחלומותיו צודקים (ר' ישראל, פי' ספר יצירה של אבוסהל לח, בהערה). ולכן יש לומר שכל מה שיהיה המאכל בעת החלום יותר מעוכל יהיה החלום יותר צודק (ר"ש אלמולי, פתרי חלומי, יג:). ואפילו אם הנבלה בתוך מעיו ועדיין לא עוכל הוא יוצא לידי טהרה (ר"א הקרא', ג"ע, ענין טמאה וטהרה ד, קכד.). עכול מה שהוא בלתי נכנע באצטומכא ונשאר מהמעוכל הנשמע אליו (קאנון ג יו א א).

—פִע', *עִכֵּל,—גמר את אכילת המזון בקבה, הפך אותו לחמרי הזנה של הגוף, verdauen; digerer; to digest: ואמנם השנים והמלתעות לחתוך המאכל וטחינתו עד שירד אל האצטומכא לטחון ויקל עליה לעכלו (אבוסהל דונש בן תמים, פי' ספר יצירה עו). והשלישי כח יקרא מעכל ומשנה ידמה הנמשך לגשם הנמשך עליו ויתהפכה אל שריגים ועלים פרחים וזולתם (רא"ד, אמו"ר 25). המדה הזאת גורמת בגוף חלאים ומדוים גדולים ורבים כמו הכובד והנפח וכו' והדומה לאלה מן החלאים המשונים אשר יקרו ממיעוט כח המעכל (ר"י א"ת, תקו' מדו' הנפ' לרסב"ג מז). ותקן בתוכו עוד ארבעה אוצרות לארבעה פקידים ר"ל הכח המושך והכח המחזיק והכח המעכל והכח הדוחה (הוא, חו"ה, עבודת האלהים ט). ואין המשל בו אצלי אלא כמי שיזון הנער היונק בלחם החטה והבשר ושתיית היין שהוא ימיתהו בלא ספק לא שאלו המזונות רעים בלתי טבעיים לאדם אבל לחולשת לוקחם לעכלם עד שיגיע לקבל התועלת בהם (ר"ש א"ת, מו"נ א לג). למה יהיה הצנון מעכל ולא יתעכל מפני שאינו מעכל בכל חלקיו אלא בעצם הדק אשר בו וכשיכלה ישאר העצם העב ולא יוכל הכח לעכלו (רש"ט פלקירא, המבקש לז). ואם יאכילוהו אז מזון אחר יביאו עליו חליים גדולים לפי שהכח הטבעי שבו אינו חזק כל כך לעכל שום מאכל זולתו החלב לבד (ר"מ אלדבי, ש"א ה, עס.). והכח המעכל יפעל בכח החום (כרבוני, או"ח ג, בחליי האצטומכא א,

---

[1] [במדב"ם (תמי' א ד) הגרסה: המאוכלות, וכן שם בגמרא.]

כ"י ביהמ"ד סכטר). והשלישית היא המעכלת והיא המפזרת אותו לאבריו (ר' ברכיה הנקדן, חו"ד של רקע"ג, Monats. 1870, 413).

עכ"ל, — ר"ת: עד כאן לשונו.

***עַכְלָא**, עוכלא, שם מדה[1]): עוכלא תבלין וליטרא ירק ועשרה אגוזין (ר"ש בן אלעזר, ערוכי' כט.). קב וחצי קב רובע וחצי רובע תומן ועוכלא[2]) מנין (סוטי' ח:). ולוג וחצי לוג ורביעית וחצי תומן ועוכלא (ב"ב פט:). אבל עושה הוא סאה תרקב וחצי תרקב וקב וחצי קב ורובע ותומן וחצי תומן ועוכלא וכמה היא עוכלא אחד מחמשה ברביע (שם).—ואמר הפיטן: אשמתנו גדלה עד תמן ועוכלא אתה יי' רחמיך לא תכלא (תוספת, סליחי' ג עי"ה).

עָכַם[3]), קל לא נמצא.

—התפ', *הִתְעַכֵּם, נתעכם, נעשה דומה לעכו"ם, לאינו יהודי: אחב"י היושבים בארצות צרפת בריטאניה ואשכנז כבר נתעממו ונתעכמו כמעט שפתם נתבלבלה שמותיהם נשתקעו והם ומנהגיהם נטמעו בין האומות (ר"א לויסל, סע"י 7, 53).

עכן[4]), ממנו *עָכִין, *עָכַן, *עַכְנַאי, *עַכְנָה.

עָכַן, קל לא נמצא.

—פע', *עִכֵּן עיכן, בהשאלה סבב וגלגל: ולמה נקרא שמו עכן שעיכן[5]) עוונותיהן של ישראל (סנה' מד:).

עַכְנַאי, ש"ז—כמו עַכְנָה: שהקיפוהו הלכות כעכנאי[6]) זה וטמאוהו (ברכ' יט.).

***עַכְנָה**, עכנא, עכינא, ש"נ,—מין נחש[7]): כיון שהוא שותה היה היין בוער בו ככריסה של עכנא וכו' (ירוש' סנה' י ב). אמרו לה עכנא עכנא פתחי פיך ויכנס בן אצל אביו (ב"מ פד:). והיתה אותו הריח מפעפע בהן כארס של עכנה והיה הקב"ה אומר לישעיה מה אלו עושות כאן יקומו ויגלו מכאן (מד"ר ויקר' טז). לעכינא שהיה יושב על פרשת דרכים ונושכת לעוברים ולשבים בא הדרכון וישב לו כנגדה בא החבר וראה אותן אמר זו עכנא כך היא דרכה לישוך על זה אני תמיה שבא ונדבק לה (ר' ילמק, שם דבר' ו). לחבר אחד קשה שראה עכנה אחת קשה אמר מי יוכל לחב' את זו אמרו לו ולא את החב' הכל ממך (שם ז). — ובפהמ"א: עכנה נקבה של נחשים וזה שנתכוונו לדמותן לדברים בעכנה מפני שהקיפו דבריהן עליו בראיות ברורות וכו' כעכנה זו שאם מקפת על שום דבר וסוגרת עליו לא יהיה לו ממנה מפלט (ר"נ, ברכ' יט:). שנאי בצע ששונאין את ממונן וכ"ש ממון ישראל שאין מקבלין את שוחד שהשוחד קשה הוא לפני המקום ולמה הוא דומה לעכנה שנושכת את החברים (והזהיר שמות מג:).

עכס[1]), ממנו עֶכֶס, עָכַס.

עֶכֶס[2]), ש"ז מ"ר עֲכָסִים, *עכסין,—א) תכשיט של אשה, כעין אצעדה על הרגלים ושרשרת של זהב מחברת ביניהם: ביום ההוא יסיר יי' את תפארת הָעֲכָסִים והשביסים והשהרנים (ישעי' ג יח).—ואמר המשורר: עדי היו נזמינו עטרות והיו טבעותינו עכסים (רשב"ג, רביני דמעך). ואל תרהה לעינים כיונים אשר שכרו אבל מיין חמסים ויעמד לבך בחבוק זרעות באצעדות ותפארת עכסים (רמב"ע, הריח מר). בנות אשר ילכו נטויות צוארי גאוה לאט משקרות עינים הלוך וספוף[3]) ילכו ויגבהו בצבי עכסים שעלי רגלים (הנ"ל, דיואן פד, בודלי'). המשבצות מגוללות בבצות ושבו כלי הרקמות כלי נקמות והעכסים נרמסים (ר"י חריזי, תחכמוני' כט). את רגלי תשים בעכסים ותשחית לי תפארת העכסים כאריה תעמוד על האבוסים ותאכל כל שוורים האבוסים (ר' עזרא הבבלי, תוכ' מוס', כט:). ברקתו פאות ראשו כמעט נותרו בעכסי כסף נעלי רגליו סגרו (לטרים, נשיא בישראל 38, בסוף הספר

---

1) [שם ארמי, כמו שמוכח מהכתיב ומזווגו עם תומן, לא נתברר מקורו.]

2) [בירוש' (סוט' ח ז), הגרסה: ואוכלא.]

3) [נגזר באופן מלאכותי מן עכו"ם.]

4) [בערב' עַכַּנ a), נתקפל הבטן.]

5) [פרש הערוך, וז"ל: בעכנא שמסבבת ומעקמת, ע"כ. ורש"י פרש, וז"ל: גלגל עליהם פקודות עוונותיהם בעכנא זו שמתגלגלת בהיקף עגול, ע"כ.]

6) [בד"ס הגרסה: בעכנא.]

7) [כך רש"י (ב"מ פד:). ור"ן (ברכ' יט:), מפרש: עכנה נקבה של נחשים. חברוהו עם היוני ἔχις, ἔχινδα. ונחלקו הנסחות בכתיב שם זה, עי' עָכִין.]

---

1) בערב' עכאש a), [כבל ברגלי הגמל.]

2) עי' הערה לקמן. — 3) כך בכ"י.

---

a) عكن

a) عكاس

מאמרים של פרנקל).—ובמשמ' כבל ושרשרת: והערבים קוראים לעכסים ולכבלים שם אחד [חגל] כמו שעשו העבריים שקראו שניהם חח (פ"י א"ח, השרשי' לריב"ג, חח). האצעדה וכו' והודיענו דין אחר והוא כי העכסין אינן מקבלין טומאה (פי' הרמב"ם, שבת ו ד). כי עכס שם הכבל שהוא עגול כמו העכסים שנותנין הנשים בידיהם וברגליהם לנוי (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ז כב). ואמנם בשמע הנה כמו שיחלש שלא ישמע אלא הקרוב או הקול הרם או שיתבלבל שישמע מה שאין לו מציאות מחוץ כמו ההמיה כהמיית המים הרבים או כמכה בפטיש עם הקורנוס או כתפוף בתפים או בעכס פעמונים (אלכון ג יו א א). שחוקי הנערים אשר הם יצחקו יום יום בקוטנם בכדור באגוזים בתמרים בגורי הכלבים בחתולים עכסים פעמונים גם ניירים (מנחם מלונזנו, דרך חיים חתימה). וחפזון עכסי כנפיו יאיץ לפעור ארובות שחקי חכמ' כי עססם חשך (ר"מ אהרן בר' יוסף ששון, הקדמ' לתורת אמת, סו"ת).—ב) כלב (?): הולך אחריה פתאם כשור אל טבח יבא וּכְעֶכֶס[1]) אל מוסר אויל עד יפלח חץ כבדו (משלי ז כב-כג). — ג) *מין נחש[2]): אין אפעה אלא עכס אמרו שעכס זה רואה צל עוף שהוא פורח באויר ומיד מת ואבריו נושרין (מכי' בשלח ד א). יצא עליה העכס ונשכה ומתה (מדר' תהלים, הופמן לב ל).—ואמר הפיטן: גחון גח מבין עכסים דראוני להוכיח לרקב בעסים (אזכיר סלה, יול' שבת זכור). טורח ובעסים טורדתי מעמוסים שובה ישראל יקשונו עכסים יחתונו מכעיסים ואיך נשוב (אמרתי לפושעים, יול' יוה"כ, מחזו' איטל' ב, קיב:). במקום נעילת העכסים ישתו ארס העכסים במקום שמן משחתם יפלו בבור שחתם (ר' עזרא הבבלי, תוכ' מוס', פב.).—ואם היתה חמתו של מלך בעכסים (ר"ז אלצאהרי, ספי המוס', מחב' לז, כ"י תימני). במחלקה הזאת נכללו העכסים וכו' המצוינים בזאת אשר קשקשי הזנב התחתונים מסודרים בטור אחד (אברמוביץ, תוה"ט, מפלגי הזוחלים. 199).—°ובמשמ' ארס ורעל: ובערתי מן הארץ מות ועכס לבלי עוד ירימו לתפתה מכם (יל"ג, משלי יהודה א כה).—ד) במשמ' כבש וטלה[1]): וכן המשורר אומר פדיום שם לו עכס ומרא (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ז כב).

עָכַס, קל לא נמצא.

—פִּעֵי, עִכֵּס, תְּעַכֵּסְנָה,—עִכְּסָה האשה ברגליה, השמיעה קול צלצול בהעכסים שברגליה: יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון ומשקרות עינים הלך וטפף תלכנה וברגליהם תְּעַכַּסְנָה ושפח יי' קדקד בנות ציון (ישעי' ג טז-יז).—ובסהמ"א: הגוף מרקד ורגל תעכס וכל אדם מכרכר ומפזז (ר' אברהם בר' שמואל אבולעפיא, ספר האות, עטרת צבי לכבוד גרץ 67). אשר בהגיחה גוה מעכס חרצובות אסריה רטושת יתר קשת (ר"מ אהרן בר' יוסף, הקדמ' לתורת אמת, סו"ת).—ואמר המשורר: מי זה אשר נתן לרגל כאבה רגל מעכסת ויד תפפת (ר"י הלוי, העוד לילדות). ולמי ינגן החזן ברגל מעכסת ויד מפרכסת רק לקירות בית הכנסת (ר"י חריזי, תחכמוני כד).

עכ"פ, — ר"ת: על כל פנים.

°עִכְּפַת, — כמו אִכְפַּת: מה עכפת לעבדה זרה אם מתקין ישׁ' את שלו אם לאו (גאוניקה ב, גינצבורג 198). ומה עכפת לה אם בבת אחת מכבה אם בסירוגין (תשו' הגאו' הרכבי מ).

עכר, ממנו *עָכוּר, °עֲכוּרִי, *עָכִיר, °עֲכִירָה, °עֲכִירוּת, עָכַר, °עִכָּרוֹן, °עַכְרוּרִית, °עַכְרִירוּת, °עַכְרָן, °מַעֲכֹרֶת.

עָכַר[2]), פ"י, עָכַרְתִּי, עֲכַרְתָּנוּ. עֲכַרְתֶּם, עֹכֵר, עוֹכֵר, עָכְרִי, יַעְכָּרְךָ,—עכר את פלוני, הביא עליו צרה, רעה גדולה. betrüben, verwirren; troubler, affliger; to

---

[1]) כך הנסחה המסורה, ואין לברר אם כך באמת היתה הנסחה הראשונה. השבע' תרגמו ὥσπερ κύων ἐπὶ δεσμούς, כתבו, אפוא, במקום המלה עכס שבנסחה המסורה את השם היוני לכלב, ואין להכריע אם בנסחה שלהם היה כתוב כלב או שהם תרגמו את המלה עכס בכלב. וכמו השבע' כך גם ת"י: היך כלבא לאסורו. [וכן הפשיט'. סומכוס מתרגם νωθρικός, מפזז ומרקד. הירונ' agnus, כבש. וכן מביא ר"י בן נחמיאש בשם ר' יעקב גאני, וז"ל: הוא הכבש או הטלה שתולין בצוארו פעמון ומשמיע קול, ע"כ. רב המפרשים העברים פרשו כבל ובאופנים שונים. כך ריב"ג ורד"ק בשרשיהם, המיוחס לראב"ע, ר' זרחיה מברצלונה נחמיאש, רלב"ג ואחרים, ועוד מביא נחמיאש, וז"ל: וי"מ שמשפטו ובעכס אויל מוסר כי בעסו (צ"ל ככעס) של אויל בשעה שמייסרים אותו ויהיה עכס וכעס ככבש וכשב וי"מ ובעכס וכו' במכת רידוי שמכים ומרדים בעת שמייסרין אותו ומפרש ברגליהם תעכסנה מכות האדמה בהליכתן, ע"כ. ורש"י מפרש ארס נחש מן משמ' ג.).]

[2]) [כמו היוני ἔχις.]

[1]) [עי' הערה הקודמת.]

[2]) [בארמ' ובתו"מ במשמ' העקרית, דלח מים

trouble, disturb : ויאמר יעקב אל שמעון ולוי (אשר הרגו את אנשי שכם) עֲכַרְתֶּם אתי להבאישני בישב הארץ בכנעני ובפרזי ואני מתי מספר ונאספו עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי (בראש' לד ל). ויאמר יהושע (לעכן אשר לקח מהחרם וגרם מפלה לישראל) מה עֲכַרְתָּנוּ יַעְכָּרְךָ יי' ביום הזה (יהוש' ז כה). ויהי כראותו אותה (יפתח את בתו) ויאמר אהה בתי הכרע הכרעתני ואת היית בְּעֹכְרָי[1]) ואני פציתי פי אל יי' ולא אוכל לשוב (שופטי' יא לה).—עֹכֵר ישראל: ויהי כראות אחאב את אליהו ויאמר אחאב אליו האתה זה עֹכֵר ישראל ויאמר (אליהו) לא עָכַרְתִּי את ישראל כי אם אתה ובית אביך (מ"א יח יז-יח). ובני כרמי עכר עוֹכֵר ישראל אשר מעל בחרם (דהי"א ב ז).—ואת הארץ: ויאמר יונתן עָכַר אבי את הארץ (במה שאסר להצבא לאכל) ראו נא כי ארו עיני כי טעמתי מעט דבש הזה וכו' (ש"א יד כט-ל).—ואת גופו: גמל נפשו איש חסד וְעֹכֵר שארו אכזרי (משלי יא יז). — וביתו: עֹכֵר ביתו ינחל רוח (שם כט). עֹכֵר ביתו בוצע בצע (שם יה כז).—ובתלמו': כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקדוש ברוך הוא מביא עליו יסורין מכוערין ו ע ו כ ר י ן אותו (ברכ' ה.). כל אדם שיש בו גסות הרוח אפילו רוח קימעא ע ו כ ר ת ו (רב חסדא ואיתימא רב עוקבא, סוט' ה.).—ובסהמ"א: מי שבוצע בצע סופו ל ע כ ו ר ולהשחית את ביתו (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי טו כז). חנך בנך ויסר אותו בכל כחך ולא ת ע כ ר ך תרבות רעתו (ב"ז ב"ס ל יג).—ואמר הפיטן: חמסי אם גבר ל ע כ ו ר חסידים אלו והריגתם זכור (אודך כי אנפת, יוצ' שבת א חנוכה). פועל שטימת בכורה ל ע כ ו ר צמיתות צאן קדשים למכור (אזכיר סלה, יוצ' שבת זכור). ותפקוד ותזכור כאב צר ל ע כ ו ר פיהו לסכור לנוע כשכור (אל נא, יוצ' פרש' זכור, סדר ר"ע השלם ב, רכא:).—ואמר המשורר: חדד מכר וחת ע כ ר ולו הכר ופיו סכר בבוז נכר עדי שכר ואף זכר לבן בכר (ראב"ע, אני אני).—עָכַר נפשו, שארו: עזוב בני אל תלך בחברת איש ע כ ר נפשו חזק לבך אל גאלך והדבק בשם קדשו (סוד, מלחק בקוביא, כהנא א, 162). ע כ ר שארו איך ייטיב לאחר הוא לא יצלח בעשרו (ב"ז ב"ס יד ה).—*ובמשמ' העקרית, דלח ורפש: פחותה מבנות שלש שנים ויום אחד וכו' למה זו דומה וכו' ל ע ו כ ר את העין[1]) וחוזרת וצוללת (ירוש' כתוב' א ב). שפיר מרוקם וכו' אין בודקין אותו במים מפני שהן עזין ו ע ו כ ר י ן אותו וכו' (שם נדה ג ג). מים צלולין ישב בהן עד צוארו וקורא וי"א ע ו כ ר ן ברגלו (ברכ' כה:). ומה ים שיש בו כמה רביעיות רוח קימעה עוכרתו אדם וכו' (ר' אלכסנדרי, סוט' ה.). ובשהוא עוכרן אין עוכרן ביד אלא בכלי (נדה כ.). רבנן אמרי צלולה היתה החבית ו ע כ ר ת ם אותה (מד"ר בראש' פ).

—נפע', נֶעְכַּר, בינ' נֶעְכָּר, נקי' נֶעְכֶּרֶת,—שעכרו אותו: נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נֶעְכָּר (תהל' לט ג) בית צדיק חסן רב ובתבואת רשע נֶעְכָּרֶת (משלי יה ו).—ואמר בן סירא: אך עם איש מפחד תמיד אשר תדע שומר מצוה אשר בלבבו כלבבך ואם תכשל י ע כ ר בך (ב"ס גני' לז יב). — ואמר המשורר: מה אנושה מכתי ומה נ ע כ ר ת וכיום הזה סרה ממני כל תפארת (ראב"ע, איך אוכל). המטר מטר גפרית ואש עליו עד כי ביד מות יהי נעכר (ר"י חריזי, תחכמוני כ). בלב נעכר במספד מר אקונן ואאנח ובבכי אמרר (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, נגן 15). ראיתי עמדתו מרעיד לבי יתר מחרדתו כי נעכרתי עד וכרותי חמדת לבי וסגלתו (עמנוי, מחב' ס). הבטן עקר ומשתיתו נעכר הנחש נחש בריח רותח ומליח (ר' יוסף ידידיה, לבי הטה, כנף רננים, עג:).—*ובמשמ' שדלחו אותו, שנעשה עבה: לא משום זה אלא שהלח נ ע כ ר[2]) והיבש אינו נ ע כ ר[2]) (ר' יוסי, מנח' ע ה). שאין החלב נעכר אלא לאחר שלשה חדשים (תוספת' נדה ב ג). יצללו ולא י ע כ ר ו (ירוש' שם ב ו). דם נ ע כ ר ונעשה חלב (שם בבלי ט.).—ובסהמ"א: ומשקע מים המי' הצלולי' ששקע הטיט ולא נעכרו ברגלי' (רש"י, יחזק' לד יח).

—פע' *עִכֵּר,—כמו קל: אמר ליה (שמואל לרב חמא בר גוריא) ל ע כ ר מוחך (ב"ק לט:)—ובסהמ"א: שאם אינן עכורין (המים) אינו רשאי לקרות (ק"ש) אלא י ע כ ר המים ברגליו (ר"ח, הולי' סגא' ת, נספחי, לוין 28). ואין שיעור למים ולא לעפר ו מ ע כ ר ן בכלי ומשער בהן לשעתו ובמקומו כשהן עכורין ואם צללו חוזר

ע"י עפר וטיט, או יין ע"י שמרים וכדומ'. וכן בערב' עַכִּרַ a).]

1) אולי לשון נופל על לשון.

a) عكر

1) [המעין.]

2) [ג"א: נעקר, במרב"מ: נעבד.]

ומעכרן (רמב"ם אסורי ביאה ה ח). וכן מימי אדמה נוטל מבקעה אדמה ונותן עליה מים עד שיעלה המים על העפר כקליפת השום ומעכרו בכלי ומשער בהם לשעתו כשהן עכורין ואם צללו חוזר ומעכר (ר"א סקלאי, ג"ע, ענין טמאה וטהרה, ד, קיא).

—הפע', *הֶעֱכִיר,—כמו קל: כשדורס אדם במים שאינם עמוקים שיוכל לגעת ברגלו בארץ מעלה הטיט ומעכיר המים (רד"ק, יחזק' לב ב). העפר מעכיר את המים (ר"י אבוהב, נהר פישון, מג::). כי מדי עברו איש לפתח ביתה שעדיין אינה בפתח רק מתקרב כאמור לפתח ולא בפתח שם תעוררנו אשת כסילות יצרו להעכירו (ר"מ אלשיך, משלי ט יג).

—התפ', *הִתְעַכֵּר, נתעכר,—נעשה עָכוּר,—עבה וגם שלא יתעכר החלב (רמב"ם, גרושי יא כה). כל אשר יקרבו הגשמים לנקודת המרכז התעכרו והתעבו עצמם וכבדה תנועתם (ר"ם א"ת, מו"כ א עב). זה הנברא כשיתעכר יתגשם וכשיתגשם יתגרם וכשיתגרם יעמד (ר' אלחנן בן אברהם, יסוד עולם י, ספי הסגה, ביהמ"ד בודפסט 1898-9, 21). כי למה שנתעכר חמרנו בזוהמת נחש תעכב זוהמתנו מלקבל בגוף ונפש מערכת שולחנו יתברך מלא דשן אשר הכין לנו (ר"מ אלשיך, משלי ט ז). האדם אשר יחטא תדבק החטא בנפשו ותתעכר במראה אשר קבל עשן בבית ונתעכר (ספי מלכיאל, ס:).

*עַכָּרוֹן, ש"ז,—עמל, צרה: פניתי אחר ההבל ונעכר עכרון פקודה קרב ומלאני שברון (פלח, סליחי יז סמח, מסד' איטל' א, קפא).

*עַכְרוּרִית, ש"נ, כמו עֲכִירוּת: ודע כי עכרורית[1]) כל היסודות ירד בטבע אל מרכז הארץ ולזה נעשה טבעה קר בקר המוחלט והיובש המוחלט (אבוהב דונש בן תמים, פיי ספ' יצירה כד).

*עַכְרִירוּת, ש"נ,-כמו עֲכִירוּת: האסטומכא כדי לבשל המזון אשר ירד אליה טחון ואז יקל עליה בשולו והבדל עכרירותו מזכותו (שם עו). זה הענין נאצל מכחו יתן רק מהאמצעיים לצד עכרירות החמר (ר"א בר' חייא הבבלי, עץ חיים פו). אי אפשר היות הנהגתו על פי החוב כי הנה מין האדם עצמו שנולד בעל מום ולא קדם לו חטא ואומי שזה מצד עכרירות החמר וזה עומד כנגד מאמ' הכתו' וכו' (שם פח).

---

[1]) [אפשר שצריך לגרוס עכרירות.]

*עַכְּרָן, ש"ז,—אדם עָכוּר: והמתעטש מלמטה סימן רע לו ויש אומרים ניכר שהוא עכרן [1]) (אלפסי, ברכי עו). — ובמשמ' רשע: רב שקה שהמיר ולקח לו אשה תמרורית שהמירה גם היא ולקחה בגיותן וקדשה בדיניהם וילדה בת ממנו וכוי שגדלה ביניהן והשיאה אותה לעכרן מומר גם הוא והולידו בן ערל ומים הזדונים עברו על ראשו ונתגדל ביניהם מפתם אכל ומכוסם שתה (רמ"א, שו"ת קב).

עַכְשׁוּב, ש"ז, מין עכביש גדול שמזיק בארסו, tarantula: שננו לשונם כמו נחש חמת עַכְשׁוּב [2]) תחת שפתימו סלה (תהל' קמ ד). — ובתלמו': נפל לתוכן עכשוב שיבאו ביבאי דגה וצפרדע ונתבקעו ונשתנו הרי הן פסולין (תוספת' פרה ט ו). — ואמר המשורר: רודף בהייו רוח נשוב רודה במוחו חמת עכשוב (רשב"ג, אגוסים וענוסים).

*עַכְשְׁבוֹנִית, ש"נ, — מין מחלה שנגרמת ע"י עַכְשׁוּב, או שמופיעה בצורת עכשוב: הדא עכשבונית[3]) סכנה (ר' חזקיה משם רבנן דקיסרין, ירוש' ע"ז ב ב).

*עַכְשָׁו[4]), עכשיו,—א) תה"פ של הזמן, עתה, בזמן זה, jetzt, nun; maintenant, à présent; now, at present: מפני בטול עניים כיצד שלא יהו עניים

---

[1]) [פרש ר' יונה: עכור במעיו. ובגמרי (ברכ' כד:), הגרסה: מכוער.]

[2]) [תרגו': דעכביתא. וכן רש"י: עכביש אירוינא בלעז. וכן אמר ריב"ג, וז"ל: אמרו שהוא רְתִילָא בערב' a), ע"כ. וראב"ע אמר, וז"ל: שם חיה רעה נושכת. ורד"ק בשרשיו מפרש, וז"ל: אחד מזוחלי עפר ממין פתן, ע"כ. וכן השבע': ἰὸς ἀσπίδων, ועקילס: ἰὸς βασιλίσκου, והפשיט': דאספס, והירונ': venenum aspidum, פרוש זה מיוסד רק על התקבלת עם נחש, ולפיכך יותר קרוב הפרוש הראשון, שהוא ע"פ סרוס האותיות מן עכביש.]

[3]) [בירוש' (שבת יד ד), הגרסה: עכשמוניתה.]

[4]) [לא נתברר מקורו, אבל ברור שהוא מלה מֻרכבת. גיגר שער שהוא מרכב מן עד כשעה, לוי: עד כשעה היא, יסטר': עתה כמו שהוא. ואולי מן עד כשהוא, ונשתנה לְ-ו, כמו בסיום לנסתר יחדו, בניו. על הכתיב החסר עי' בתשבי. ובנקוד העליון מְנֻקד עַכְשָׁו, גם עַכְשׁוֹ.]

---

a) رتيلا

יושבין ומשמרין כל היום ויאמרו עכשיו נותן פאה ועכשיו נותן פאה (ר' שמעון, תוספתי פאה א ו). שאין עגלה ערופה באה אלא על הספק ועכשיו בגלוי רוצחין (שם סוט' יד א). אמר להן ר' יהושע (לאנשי אלכסנדריא) עכשיו שאלתם דבר של חכמה (שם נגע' ע ע). עכשו יהו אומות העולם מקישות עליו כזוג (מכי' בשלח א). שרי יהודה פסול שנה לי וחזרתי על כל תלמידיו ובקשתי לי חבר ולא מצאתי עכשיו ששנית לי פסול החזרת לי אבדתי (יוסף הבבלי, מנחי' יח.). בג' מקומות בא הקדוש ב"ה להתוכח עם ישראל ושמחו אומות העולם ואמרו כלום אינון יכולין להתוכח עם בוראן עכשיו הוא מכלן מן העולם (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר ויקר' כז). התחיל משה מיצר אמר עכשיו עתידה המחלוקת להנתן בין השבטים (שם במד' ג). מהו ועתה אלא שאמר לו הקב"ה אפי' עכשיו עשה תשובה ואני מקבלך (ר' אבא בר כהנא, שם יג). כיון שראה עכן כך אמר עכשיו אני נלכד בגורל איני מאמין ונחשב כזבן לפני יהושע (שם כג). וכששמע יעקב נתיירא הרבה מאד שאמר עכשיו יצאו כל עמי הארץ ויאספו עלי (פדר"א לח). — ובסהמ"א: עכשיו אם שאלו שנים חלוק אחד זה לילך בו שחרית לבית המדרש לרוח מזרח וזה לילך בו ערבית לבית הכנסת לרוח מערב וכו' (אלפסי, ביל' תתקכז). וידיעת שני מינים הללו בזמן העובר ובזמן הבינוני שבין העובר והעתיד הנקרא עכשיו ידיעתנו בהן שוה (ר"י אבן עקנין, ספי' מוסי' ב טז). — עַכְשָׁיו יאמרו: אמר משה לפני הקב"ה עכשיו יאמרו אומות העולם תשש כחו כנקבה ואינו יכול להציל (ר' אלעזר, ברכ' לב.). עכשו יאמרו הרב בכעס ותלמיד בכעס ישראל מה תהא עליהם (שם סג:). הכל יודעים שאביך ירא שמים הוא עכשיו יאמרו אמו גרמה לו (משום רשב"י, סנה' ע:). אמר לו הקב"ה למשה שבהך הוא שהוצאת ששים רבוא וקברתם במדבר ואתה מבנים דור אחר עכשיו יאמרו אין לדור המדבר חלק לעולם הבא (תנחומי חקת לב, בובר). —*מֵעַכְשָׁיו: זה גטך לאחר מיתה לא אמר כלום מהיום אם מתי מעכשיו אם מתי הרי זה גט (גיט' ז ג). בת ישראל לכהן תאכל בתרומה מעכשיו ולאחר שלושים יום ובא אחר וקדשה בתוך שלשים יום מקודשת (קדוש' ג א). השכיר לו את חצרו ואמר לו אם מעכשיו אתה נותן לי הרי היא לך בעשרה סלעים לשנה ואם של חדש בחדש בסלע לחדש מותר

(ב"מ ה ב). כתבו מעכשיו ותנו אם לא באתי (גיטי עז.). מי מקבל עליו מעכשיו לילך בשליחותי (פסיק' רבתי לג). — ובסהמ"א: כי ידע מעכשיו כי נסתמו לפניו הגדולות והנוראות האלה בכוונת מכוון ורצון עושה (רס"פ, די כוזרי, כוס ביד ה' ב). — *עַד עַכְשָׁיו: א"ל בעלה היכן היית עד עכשיו אמרה לו שומעת הייתי לר' מאיר דורש (מד"ר דבר' ה). — ובסהמ"א: עד עכשיו אין אומרים בארץ ישראל קדוש ושמע אלא בשבת או בימים טובים בלבד (בן באבוי, גנזי שכטר ב, גינצבורג 556). ולא שכחו תורה שבעל פה ולא הלכה למעשה שתי ישיבות מימות עולם ועד עכשיו (שם 563). — של עַכְשָׁיו: צא ועשה עלי כשער של עכשיו ואני אעלה לך כל שנים עשר חדש אסור (ב"מ סב:). — ובנגוד לזמן העבר בראשונה, בתחלה... עַכְשָׁיו: בראשונה היה חומץ שביהודה פטור מן המעשרות וכו' ועכשיו שהיין מחמיץ חייב (רבי יודה, ירוש' דמאי א א). אין מעבירין על האוכלין רבי יעקב בר זבדי בשם רבי אבהו הא דמר בראשונה אבל עכשיו מותר מפני הכשפים (שם ב ג). בראשונה כשהיו השנים כתיקנן אבל עכשיו שאין השנים כתיקנן היא שביעית היא שאר שני שבוע (ר' מנא, שם שקל' א, גני', 121). הדא דאת אמר בראשונה אבל עכשיו אפי' הלכות (ר' יוסי, שם מו"ק ב ז). בראשונה שהיו מתכוונין לשם מצוה עכשיו שאין מתכוונין לשם מצוה אמרו מצות חליצה קודמת למצות יבום (יבמ' לט:). בתחלה שבאו עלי אנשים שאינם מהוגנים אמרתי מקודשת אני עכשיו שבאו עלי אנשים מהוגנים עמדתי וקדשתי את עצמי (כתוב' כב.). — עד ש..., עד שלא... וְעַכְשָׁיו: עד שנכנסנו לתוך הבית את היית מלוה אותי ועכשיו אתה אומר לי הדלק את הנר הזה והאיר לי (מד"ר במד' טו). זכרי יום שהחזירך הקב"ה על כל אומה ולשון ולא רצו לקבלך עד שבאו בני להר סיני וקבלו אותך וכבדוך ועכשיו את באה להעיד בהם ביום צרתם (שם איכ' פתיח'). — רבא בתר צלותיה אמר הכי אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי (ברכ' יז.). הוי יודע שעד שלא באת למדה זו אכלת חלב אי אתה ענוש כרת חללת שבת אי אתה ענוש סקילה ועכשיו אכלת חלב ענוש כרת חללת שבת ענוש סקילה (יבמ' מז.). צרפית אמרה עד שלא באתה אצלי היה הקב"ה רואה מעשיי ומעשה

עירי וחיו מעשיי רבים על מעשה עירי עכשיו שבאת אצלי הזכרתה עוני והמתה את בני (בסס ר' חמא בר' חנינא, מד"ר ברא‎שי' כ, תילודי). שפייסו הקב"ה א"ל למשה מה לשעבר הייתי נוהג עמהם במדת רחמים עד שלא עשו אותו המעשה כך עכשיו במדת רחמים אנהוג עמהם (ר' סימון, סס במדי' יב). ועי' עד.—מפני מה אשתקד של כל העולם כלו לקה ושלך לא לקה ועכשיו של כל העולם כלו נשדף ושלך לא נשדף (ברכ' יח:). כל ימי וכו' אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו (סס סא:). כל השנים הללו הוא עמה ועכשיו הוא אומר לה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את (מד"ר ברא‎שי' מ). כך א"ל הקב"ה למשה כשרציתי לא רצית עכשיו שאתה רוצה איני רוצה (משמו סל ר' יהושע בן קרחה, ברכ' ז.). אמר הקב"ה אני אמרתי יהיו כמלאכי השרת עכשיו אני מטריח אותם שלש פרסאות (יומי עה:). נאכל בשר שממנו מקריבין על גבי מזבח ועכשיו בטל (ב"ב ס:). רשע כל הדרך הוא רץ בשבילה ועכשיו אין אתה נותנה לפניו (מדרי תהלי כד כו, הופמן).—ובסהמ"א: לא תאמר לו אמש היית עובד ע"ז ועכשיו אתה בא ללמוד תורה שנתנה מפי הגבור' (רס"י, ויקרי יט לג).—*כמדומה אני שאתם נכוים בפושרים עכשיו אי אתם נכוים אפילו בחמי חמין (ברכ' עז:). דומה שאשתי מעוברת עכשיו שאין אשתי מעוברת נכסי לפלוני (ב"ב קמז.). דאמרה כסבורה אני שאני יכולה לקבל עכשיו אין אני יכולה לקבל (כתוב' ע:). כסבורה הייתי שאבא נותן עלי ועכשיו שאין אבא נותן עלי מה אני יכולה לעשות (אדמון, סס קע.).— כְּעַכְשָׁיו: כשהייתם שם (במצרים) היתה מתברכת בשבילכם ולא כעכשיו שאין ברכה עליה (ספרי דברי לח).—ובנגוד לזמן העתיד: אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשיו אימתי (הלל, אבו' א יד). ר' יהודה אומר נפרעין מהן מפני שהוא מצר אמרו לו אף על פי שהוא מצר עכשיו שמח הוא לאחר זמן (ע"ז א א). ויש מהן שילדו עכשיו ויש מהן שילדו לאחר זמן (ירוש' נדה א ג). באו להם (בני ישראל) אל משה אמרו לו משה רבינו לוואי יגלה לו פעם שניה לוואי ישקני מנשיקות פיהו וכו' אמר להם אין זו עכשיו לעתיד לבא הוא (ר' נחמיה, מד"ר סה"ש, ישקני).— ובסהמ"א: גנב פטר חמור קודם שנפדה משלם כפל אעפ"י שעכשיו אינו שלו ראוי להיות שלו אחר שיפדה (עוחו"מ גניבה סי' כג).— ב) במאמר של תנאי להציע את הסיפה: אוי לי אם אומר או לי אם לא אומר עכשיו מלמד אני את הרמאין לרמות אם לא אומר עכשיו אני מונע את התלמוד (תוספת' כלים ב"מ ז ט). אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי וכו' הייתי בוכה ועכשיו שמוליכין אותי לפני ממ"ה הקב"ה וכו' ולא אבכה (ר' יוחנן בן זכאי, ברכ' כח:). עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה וכו' כך אם אנו הולכים ומבטלים ממנה עאכו"כ (ר"ע, ברכ' סא:). אילו זה לגדל וזה לגדל זה להעביר וזה להעביר יפה אתם אומרים עכשיו נזיר להעביר ומצורע לגדל (רסב"י, נזיר ס:). יודע אני בכם שאם אני מבקש מכם כל ממון שבעולם אתם נותנין לי עכשיו איני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל אבא (ר"א, ע"ז כד.). אמר הקב"ה אם נכנס נח לתיבה בלילה עכשיו יהיו כל דורו אומרים כך לא היינו יודעים בו (מד"ר ברא‎שי' לב). אם אהרוג אותו עכשיו אני מתחייב מיתה למלך (סס מא, תילודי). אמר הקב"ה אם רודה אני אותם ביום עכשיו הן אומרין אלו היתה לבנה שם היתה מתקיימת (סס כ). אלמלא אתם שמעתם לבדכם והם לא שמעו הייתם אומרים עכשיו כולם שמעו ומדוע תתנשאו (סס במדי' יח). אם אני משיבו יודע אני בו שהוא חכם גדול ועכשיו יקפחני בדבריו ואני מתרצה לו בעל כרחי (סס).—ובסהמ"א: ממתנו מאשר נמות ואם היה נקוד מלאפום היה נבאר ממיתתנו עכשיו שנקוד בשורק נבאר מאשר נמות (רס"י, שמו' יד יב). שאלו היה רפה הייתי מפרשו וכו' עכשיו הוא משמע תלינו את אחרים (סס טז ז).

א. **עַל**, עָל, ס"ז,—מה שלמעלה, רום, Höhe; hauteur; height: נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הקם עָל (ש"ב כג א). ישובו לא עָל היו כקשת רמיה יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם (הוש' ז טז).—אל עָל, למעלה: ועמי תלואים למשובתי ואל עַל יקראהו יחד לא ירומם (סס יא ז).— מֵעַל, ממעל: ויען יצחק אביו ויאמר אליו (אל עשו) הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל השמים מֵעָל ועל חרבך תחיה ואת אחיך תעבד (ברא‎שי' כז לט-מ). מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך ברכת שמים מֵעָל ברכת תהום רבצת תחת (סס מט כה). יקרא אל השמים מֵעָל[1])

---

[1]) [בכ"י אחד הגרסה: ממעל]

ואל הארץ לדין עמו (תהל׳ נ ד).—ואמר המשורר: מה יעשה לך אל ולא עשה השח בני אדם ואתה על (ר״ש הנגיד, רעי התחוכן). על אף משנאינו ומקניאנו אל על בכל עת יעלה שיאנו (רמב״ע, אל על, דוקס 95). ואכן בעון הדור לקחו ואל על מבני תבל קראו (הוא, בקבל זה גביר הדור. Monats. 1896, 199). ומה צפור אשר יקיא שחרים גם תמימים בעברים והוא חלש והוא גבור והוא על והוא אלם ירנן במהירים (ר״י הלוי, ומה לצפור, דברי ספן 12). עזב יקר מתר בעד תענוג היום שמו אקרא בליעל ישת לתאותיו ועת כי אותו יקראו אל על בלי יעל (ר״י חריזי, הענק לד). יכבד על העצם העלה משחת יעלה על חיש קל כמוץ לפני רוח (גוטלובר, תוגריס של פרנקל, 192). — ואמר הפיטן: ערב יהפך לבקר ובוגדים אל יעלו על (בחדש, סליחי׳ י טבת).

ב. **עַל**[1]), במליצה עֲלֵי[2]), עָלַי, עָלֶיהָ, עָלַיִךְ, עָלַיִךְ, עָלָיו, עָלוֹ, עָלֶיהָ, עָלֵינוּ, עֲלֵיכֶם, עֲלֵכֶם, עֲלֵיכֶן, עֲלֵיהֶם, עֲלֵהֶם, עָלֵימוֹ, עֲלֵיהֶן, עֲלֵהֶן.

א) מלת היחס.—א) לסמן את השטח שאיזה דבר נמצא למעלה ממנו, או את המקום שבו, או למעלה ממנו, נעשית איזו פעולה, auf; sur; upon: ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב וכו׳ אשר זרעו בו עַל הארץ (ברא׳ א יא). והיו למאורת ברקיע השמים להאיר עַל הארץ (שם יה). ועוף יעופף עַל הארץ עַל פני רקיע השמים (שם כ). ויאמר יי׳ אלהים אל הנחש וכו׳ עַל גחנך תלך (שם ג יד). והוא (יעקב) צלע עַל ירכו (שם לב לב). וכתבתי עַל הלחות את הדברים אשר היו עַל הלחות הראשנים (שמות לד א).—בפרט אחרי פעלים כמו נוח, ישב, שכב, רכב, וכדומ׳.—וכהשאלה אחרי בטח, נשען.—וכן *נִסְתַּמֵּךְ עַל: התחיל (פנחס) מסתמך על עץ שלה עד שהגיע לפתחו (ירוש׳ סנה׳ י ב). כרם הנטוע על פחות מד׳ אמות ר״ש אומר אינו כרם וחכ״א ה״ז כרם (ב״ב קב:).—*ולסמן מדה מְרֻבַּעַת של השטח כאלו הרחב מונח עַל הארך: נכנס להיכל ופנה לימינו ומקום היה שם אמה על אמה וטבלא של שיש וכו׳ (סוט׳ ב ב).—ומדה מְעֻקֶּבֶת: ג׳ על ג׳ על רום ג׳ (שביעי׳ ג ה).—עַל פֶּה, לשון, שפה: ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע עַל פיך (שמות כג יג). ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עֲלֵי פיך (תהל׳ נ טז). ומלתו עַל לשוני (ש״ב כג ב). לא רגל עַל לשונו (תהל׳ טו ג). ובל אשא את שמותם עַל שפתי (שם טז ד).—ומבגדים שנמצאים עַל הגוף: ויפשיטו את יוסף את כתנתו את כתנת הפסים אשר עָלָיו (ברא׳ לז כג). ונעלות בלות ומטלאות ברגליהם (של הגבעונים) ושמלות בלות עֲלֵיהֶם (יהוש׳ ט ה). ויאמר (בעז) הבי המטפחת אשר עָלַיִךְ (רות ג טו).—ודברים אחרים שנושאים עַל הגוף: ואחר יצא אחיו אשר עַל ידו השני (ברא׳ לח ל). פסילי אלהיהם תשרפון באש לא תחמד כסף וזהב עֲלֵיהֶם (דבר׳ ז כה). ויואב חגור מדו לבשו וְעָלָו חגור חרב (ש״ב כ ח). איש חרבו עַל ירכו (שה״ש ג ח). — ועם פעל היה: לא יהיה כלי גבר עַל אשה (דבר׳ כב ה).—ובמשנה: היו עליה כלי זהב וקטלאות (סוטה א ו).—ועלה עַל: ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עָלֶיךָ (ויקר׳ יט יט). עי׳ עָלָה.—ועם פעלים כמו גנן, כסה, סכך, עטה, פרש.—ובתלמו׳: המדלה את הגפן על מקצת אילן מאכל (כלא׳ ו ד). המאהיל עליה טמא (ירוש׳ מעשר׳ א ב).—וכן מן דבר המכסה דבר אחר: באהל מועד מחוץ לפרכת אשר עַל העדת (שמות כז כא).—ובהשאלה: חומה היו עָלֵינוּ גם לילה גם יומם (ש״א כה טז). ויתן לי המלך כיד אלהי הטובה עָלָי (נחמי׳ ב ח).—סגר עַל: סגר עֲלֵיהֶם המדבר (שמות יד ג). יסגר עַל איש ולא יפתח (איוב יב יד).

—ב) מה שמכביד עַל אדם, מטריח מצער אותו: והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר ליי׳ וטמאתו עָלָיו ונכרתה הנפש ההיא מעמיה (ויקר׳ ז כ). מוסר שלומנו עָלָיו (ישע׳ נג ה). פשעינו וחטאתינו עָלֵינוּ ובם אנחנו נמקים (יחזק׳ לג י). תכבד העבדה עַל האנשים ויעשו בה (שמות ה ט). ויאמר לו דוד (לחושי הארכי) אם עברת אתי והית עָלַי למשא (ש״ב טו לג). חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עָלַי לטרח (ישעי׳ א יד). למה שמתני למפגע לך ואהיה עָלַי למשא (איוב ז כ). והצאן והבקר עלות עָלָי (ברא׳ לג יג). ואני בבאי מפדן מתה עָלַי רחל (שם מח ז). ויבכו עָלַי לאמר וכו׳ (במדי׳ יא יג). — ובתו״מ: ויהי מורא שמים עליכם (אבו׳ א ג). אימת חלש על גבור אימת מפגיע על ארי וכו׳ (שבת עז:). כיון שהוא חוטא נותנין עליו אימה ויראה (מד״ר שה״ש, הנה מטתו).

—ג) מה שמוטל עַל אדם כחובה, תשלום וכדומ׳: ויאמר (לבן ליעקב) נקבה שכרך עָלַי ואתנה (ברא׳ ל כח). הרבו עָלַי מאד מהר ומתן ואתנה (שם לד יב).

---

[1]) [משתף במעט לכל האחיות.]

[2]) [עי׳ אֶל, עַד.]

—ועם הפעלים שים, שית, נתן, צוה, כתב, נטל, עזב, גלל, השליך, פקד וכדומ׳.—ובלי פעל: כל מחסורך עָלַי (שפטי יט כ). זבחי שלמים עָלָי (משלי ז יד).—ועם מקו׳: וְעָלַי לתת לך עשרה כסף (ש״ב יח יא).—ועם היה: חדש בשנה יהיה עַל אחד [1] לכלכל (מ״א ד ז). —ובתלמו׳: האומר הרי עלי עצים (שקל׳ ו ו). הרי עלי לגלח חצי נזיר (נזיר ב ו). כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות (אבו׳ ג ה). האומר לחבירו נשכים ונשנה פרק זה עליו להשכים (רב גידל בשם רב, נדרי ח.). קא סברי רבנן על המזיק להרחיק את עצמו (ב״ב יט:). האשה שהיו עליה ספק חמש לידות וכו׳ מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים (שם קטו.). מחוי להו ר׳ ינאי בר ישמעאל עלי ועל צוארי (ע״ז ל.). ב״ד גוזרין שלשה תעניות על הצבור (תענ׳ א ה).— ובספהמ״א: והיה עליך להצדיקם בזה כאשר הצדקת אותם בענינים ובפירושים (תלמידי מנחם, תשו׳ 44). עלי שלשה דברים שאשים עיני עליו כשהוא בא ושארחיב לו מושב כשהוא יושב וכו׳ (ר״י א״ח, מכתי׳ הפני׳ לרסב״ג 29).—ד) להביע שאיזה רגש או מצב נפשיי מתהוה בנושא עצמו ופועל עָלָיו: מה תשתוחחי נפשי ותהמי עָלָי (תהל׳ מב ו). בהתעטף עָלַי רוחי (שם קמב ד). עָלַי לבי דוי (ירמ׳ ח יח). נהפך עָלַי לבי (הוש׳ יא ח). ותתפעם רוחו (של נבכדנצר) ושנתו נהיתה עָלָיו (דני׳ ב א). והודי נהפך עָלַי למשחית (שם י ח). וימלך לבי עָלַי ואריבה את החרים ואת הסגנים (נחמי׳ ה ז). אם עַל המלך טוב יכתב לאבדם (אסתי׳ ג ט). ולב נבל טוב עָלָיו והוא שכר עד מאד (ש״א כה לו).— ה) היה עַל: וְעַל חרבך תחיה (בראשי׳ כז מ). לא עַל הלחם לבדו יחיה האדם (דבר׳ ח ג). ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עֲלֵיהֶם הוא יחיה (יחזק׳ לג יט). —ו) לסמן את הטעם והסבה לאיזו פעולה, כאלו הפעולה נמצאת מלמעלה לסבה, או נשענת עָלֶיהָ: הנך מת עַל האשה אשר לקחת (בראשי׳ כ ג). כי עָלֶיךָ הרגנו כל היום (תהל׳ מד כג). כי לא עַל צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי עַל רחמך הרבים (דני׳ ט יח).—וכן בדבורים עַל זה, זאת, עַל מה, עַל אדות, עַל דבר, עַל כן, עי׳ ערכים אלו.—ועם מקו׳: ויקרא שם המקום מסה ומריבה עַל ריב בני ישראל וְעַל נסתם את יי׳ (שמות יז ז). הנני נשפט אותך עַל אמרך לא חטאתי (ירמ׳ ב לה). כה אמר יי׳ וכו׳ עַל דושם בחרצות הברזל את הגלעד (עמוס א ג).—ואחרי פעלים בכה, ספד, שחק, שמח, חדה, נחם וכדומ׳, עי׳ ערכים אלו.—ובמשנה: על שלש עבירות נשים מתות (שבת ב ו). כחס על הנר וכו׳ (שם ה). ומעשה ושאלו את ר״ט עליה ועל החלה שנטמאה (כיל׳ ג ה).— ובספהמ״א: לפי שבעלי שלמות השכל הזה הם על מעלות חלוקות (ר״י בר׳ אכטולי, מלמד התלמידים, לו.). ולו השכיל הנמצאות על הפנים אשר הם עליהם נמצאים היו קודמות בטבע אליו על צד מה שיוקדם המושכל לשכל (ר״מ הכרצוני, המאמר בבחירה, ד״ח מ).—עַל הדבר, המשפט: וישבע לו עַל הדבר הזה (בראשי׳ כד ט). הנה דם הברית אשר כרת יי׳ עמכם עַל כל הדברים האלה (שמות כד ח). ושפטו העדה בין המכה ובין גאל הדם עַל המשפטים האלה (במדי׳ לה כד). ונבנתה עיר עַל תלה וארמון עַל משפטו ישב (ירמ׳ ל יח).—*ולסמן את האמצעי, כמו עַל ידי: של בית נמר היו מלקטין על החבל ונותנים פאה מכל אומן ואומן (פאה ד ה). שלא יטחה על המים (סוט׳ א ד).—הניח בנות גדולות וקטנות אין הגדולות מתפרנסות על הקטנות ולא הקטנות נזונות על הגדולות אלא חולקות בשוה (ב״ב ח ח). הבנות נזונות על הבנים (שם). לא ישחוט עליו (בכורי׳ ה ב). נוטל נפשו עליה (מכו׳ ג טו). כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות וכו׳ גופו מחולל על הבריות (אבו׳ ד ו)—ובספהמ״א: שאין אדם נודר אלא על לשון שהוא רגיל לדבר (רס״י, ר״ה יב:).—וכן עַל פה: קראה (את המגלה) על פה (מגי׳ ב א). המחלק נכסיו על פיו (ב״ב ט ז).—בעַל פה, תורה שבעַל פה, בנגוד לתורה שבכתב, עי׳ פה. —ודבורים עַל פי, עַל שם, עַל ידי, עי׳ ערכים אלו. ובמשמ׳ כפי, לפי, כמו: הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים עַל צבאתם (שמות ו כו). ויתילדו עַל משפחתם לבית אבתם (במדי׳ א יח). אתה כהן לעולם עַל דברתי מלכי צדק (תהל׳ קי ד).—ובתלמו׳: על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלים (תעני׳ ד ב).—לסמן דבר שבשבילו נעשית הפעולה: המלט עַל נפשך (בראשי׳ יט יז). אשר נלחם אבי עֲלֵיכֶם (שפט׳ ט יז). אנכי אדבר עָלֶיךָ אל המלך (מ״א ב יח). לבוא אל המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו עַל עמה (אסתי׳ ד ח). לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עָלַי (שם טז). מיכאל השר הגדול העמד על בני עמך (דני׳ יב א). ואלה יעמדו

1) [האחד קרי.]

על הקללה (דבר' כז יג). ופר חטאת תעשה ליום על הכפרים (שמות כט לו). עי' כפר. — ובמשנה: כשהיה מתפלל על החולים (ברכ' ה ה). מברך על איזה מהם שירצה (שם ו ד). האומר לבניו הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים וכו' (פסח' ח ג). --ח) במשמ' נגד, למרות: על דעתך כי לא ארשע (איוב י ז). על משפטי אכזב (שם לד ו). — ובמשנה: וכל המתנה על שכתוב בתורה תנאו בטל (כתוב' ט א). —ט) במשמ' בנוגע ל..., אחרי פעלים אמר, דבר, הגיד, שמע, צוה, צעק, התודה, חטא, נבא, וכדומ': ועל השנות החלום אל פרעה פעמים כי נכון הדבר מעם האלהים (בראש' מא לב). על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כב ח). נפש כי תחטא ומעלה מעל ביי' וכו' על אחת מכל אשר יעשה האדם לחטא בהנה (ויקר' ה כא-כב). וזאת לפנים בישראל על הגאלה ועל התמורה לקים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו (רות ד ז). — ובתלמו': ואמרו לה על בתה (כזיר ו יא). השומע על מתו (פסחי לב:). כתובים היו ונמלך עליהם שלא ליתנם (ב"מ א ז). אמרו עליו על רבי זכריה בן אבקלום שהיה מחזיר פניו אחורי המטה וזורקן (שבת קמג.). — נאמנין על הלקט ועל השכחה ועל הפאה (פאה ח ב). מפני שחשודין על הרביעה וכו' על העריות וכו' על שפיכות דמים (ע"ז ב א). חוששין על שכרו משום שביעית וכו' (ירוש' דמאי ו יא). — ובספה"א: ולא שנאני אדם שלא התפללתי בעדו שיישרהו הבורא ולא האמין אדם אותי על סודו וגליתיו (ר"י א"ח, מבחי' הפני' לרסב"ג 34). ודע לך אלכסנדר כי הודענוך כל הדברים אשר אנחנו עליהם [1]) (יוסיפון קט). — ובמשמ' בזמן של [2]): מה שאומרים על החתונה מילתא דבדיחותא ואומרים מקודם עלא רמז וכו' (מגיד שיחות לר' נחמן מברסלב ל:). —י) במשמ' יותר מן: ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך (בראש' מח כב). והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום (שמות יו ה). או כי תזוב על נדתה (ויקר' יה כה). ואת פדויי השלשה והשבעים והמאתים העדפים על הלוים מבכור בני ישראל (במד' ג מו). ארבעים יכנו לא יסיף פן יסיף להכתו על אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך (דבר' כה ג). אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני (קהל' א יו). וכל דבר חכמת בינה אשר בקש מהם המלך וימצאם עשר ידות על כל החרטמים האשפים אשר בכל מלכותו (דני' א כ). — ובתלמו', להביע ערך היתרון: אם הפרוץ מרובה על העומד ואם העומד מרובה על הפרוץ (כלא' ד ד). אף על פי שהעור מרובה על הבשר (מ"ש א ג). יתרות על הראשונות (תעני' א ו). יתרות על הבנין (ערובי' א ה). יתרות על בנות ג' (כתוב' א ד). יתר על ג' סלע (ערכי' ב א). — והדבור יתר על כן, עי' יתר, יתר. — שפתו העליונה עודפת על התחתונה (בכורי ז ה). עי' עדף. —יא) במשמ' נוסף ל־: ואם תקח נשים על בנתי (בראש' לא נ). ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם (במדי' לא ח). ימים על שנה תרגזנה בטחות (ישע' לב י). הוה על הוה תבוא (יחזק' ז כו). ועם פעל: ולא שתם על צאן לבן (בראש' ל מ). וילוו עליך וישרתוך (במד' יח ב). עוד אקבץ עליו לנקבציו (ישע' נו ח). תנה עון על עונם (תהל' סט כח). --ובמשנה: נושאין על האנוסה ועל המפותה (יבמ' יא א). מוסיף עליו וכו' (כתוב' ג ה). — יב) במשמ' ביחד עם: פן יבוא והכני אם על בנים (בראש' לב יב). על מרורים יאכלהו (את הפסח) (שמות יב ח). ויבאו האנשים על הנשים וכו' (שם לה כב). לא תאכלו על הדם (ויקר' יט כו). לא תאכל עליו (על הפסח) חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות (דבר' יו ג). —יג) במשמ' התעלות, גבוה מן, מעלה מן: ולתתך עליון על כל הגוים (שם כו יט). הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה (שם כח מג). רומה על השמים אלהים (תהל' נז ו). כי אל גדול יי' ומלך גדול על כל אלהים (שם צה ג). ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה (נחמ' ט ה). — וכך עם הפעלים גבר, גדל, חזק, נשא, עזז, עי' ערכים אלו. — ובפרט לסמן שלטון וממשלה כמו עם הפעלים מלך, הפקיד, היה, שם, שת, נתן, ועם השמות מלך, שר, פקיד וכדומ'. — ובלי פעל: ועל צבאו נחשון בן עמינדב (במד' י יד). ויואב בן צרויה על הצבא (ש"ב ח יו). ויאמר (יוסף) לאשר על ביתו (בראש' מג יו). שבנא אשר על הבית (ישע' כב יה). אדרם אשר על המס (מ"א יב יח). וישלח אשר על הבית ואשר על העיר והזקנים והאמנים אל יהוא לאמור וכו' (מ"ב י ה). ויאמר (יהוא) לאשר על המלתחה וכו' (שם כב). — ובמשנה: פינחס על החותמות

[1]) [הדברים אשר עלינו.]

[2]) [דבור גרמני.]

אחיה עַל הנסכים (שקלי׳ ה א). ואין עושין שורה עַל הצבור פחות משנים (שם ה ב). יוחנן שהוא ממונה עַל החותמות (שם ה ד).—יד) במשמ׳ ממעלה לדבר, גבוה ממנו ואינו נוגע בו, über; sur, au-dessus de; over, above: ועוף יעופף עַל הארץ עַל פני רקיע השמים (ברא׳ א כ). השמש יצא עַל הארץ (שם יט כג). אם זרחה השמש עָלָיו דמים לו (שמות כב ב). ביומו תתן שכרו ולא תבוא עָלָיו השמש (דבר׳ כד טו).—וענן יי׳ עֲלֵיהֶם יומם (במד׳ י לד). והיו שמיך אשר עַל ראשך נחשת (דבר׳ כח כג). יהי עֲלֵיכֶם סתרה (שם לב לח). וברא יי׳ עַל כל מכון הר ציון וְעַל מקראה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי עַל כבוד חפה (ישע׳ ד ה). ויי׳ עֲלֵיהֶם יראה (זכר׳ ט יד). בהלו נרו עֲלֵי ראשי (איוב כט ג).—ועם פעלים של תנועה ממעל לדבר: הרם את מטך ונטה את ידך עַל הים ובקעהו (שמות יד טז). והניף ידו עַל הנהר בעים רוחו (ישע׳ יא טו). הנשקף עַל גי הצבעים (ש״א יג יח).—נקרא שם עַל: וראו כל עמי הארץ כי שם יי׳ נקרא עָלֶיךָ (דבר׳ כח י). עי׳ קרא.—השמיע עַל: השמיעו עַל ירושלם נצרים באים מארץ המרחק (ירמ׳ ד טז). עי׳ שמע —*אִיֵּם עַל: ומאיימין עליה כדרך שמאיימין על עדי נפשות (סוט׳ א ד). — ובהשאלה ישן עַל: ולא יישן על המלוי[1] (קנין א ב ה א). — יה) במשמ׳ סמוך לדבר, אצל, כאלו הוא שוחה מעל להדבר, an, bei; près de; by, near: וימצאה מלאך יי׳ עַל עין המים במדבר עַל העין בדרך שור (ברא׳ טז ז). והנה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי צאן רבצים עָלֶיהָ (שם כט ב). הקדשה הוא בעינים עַל הדרך (שם לח כא). בראש מרומים עֲלֵי דרך (משלי ח ב). וישיגו אותם חנים עַל הים וכו׳ עַל פי החירת וכו׳ (שמות יד ט). ותהי עָלָיו רוח אלהים (במד׳ כד ב). ועלי הכהן ישב עַל הכסא עַל מזוזת היכל יי׳ (ש״א א ט). וְעַל גבול בנימן וכו׳ וְעַל גבול שמעון וכו׳ (יחזק׳ מח כד-כח). והיה כעץ שתול עַל פלגי מים (תהל׳ א ג). אם נפתה לבי עַל אשה וְעַל פתח רעי ארבתי (איוב לא ט).—ובמשנה: על כל סוכה וסוכה אומרים לו הרי מזון והרי מים (יומ׳ ו ה).—וכן עַל יד, ירך, כתף, עי׳ ערכים אלו.—ומאכילה ושתיה: מי יתן מותנו ביד יי׳ בארץ מצרים בשבתנו עַל סיר הבשר (שמות טז ג). ואתה תאכל לחם עַל שלחני (ש״ב ט ז). למאחרים עַל היין (משלי כג ל). אם ילין (הרים) עַל אבוסך (איוב לט ט).—ובמשנה: היה אוכל עמו על השלחן והניח לפניו לגין וכו׳ (שבת ה ה). שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו מזבחי מתים (רבי שמעון, אבו׳ ג ד). —ובפרט עם הפעלים נצב, עמד: שלשה אנשים נצבים עָלָיו (ברא׳ יח ב). והוא (אברהם) עומד עֲלֵיהֶם תחת העץ ויאכלו (שם ח). עי׳ יצב, עמד.—ובמשנה: שמרה עומדת על פתח חצרה (ב״ק ח ו).—ובסהמ״א: לפי שמספרין בתחלת הלילה ברחוב העיר על פתחיהן זה עם זה (אוצ׳ הגא׳ א ב, לוין 3).—יו) אחרי פעל של תנועה מלמעלה למטה: כי לא המטיר יי׳ אלהים עַל הארץ (ברא׳ ב ה). וירד העיט עַל הפגרים (שם טו יא). ויפל אברם עַל פניו (שם יז ג). ויצק שמן עַל ראשה (שם כח יח). וישלך עָלָיו בגד (ש״ב כ יב).—ובמדר׳: והרי המאכלת על צוארו (של יצחק) ובכו מלאכי השרת ונפלו דמעותיהם על הסכין (מדר׳ ויושע, ד״א ג).—ובהשאלה: ויפל יי׳ אלהים תרדמה עַל האדם ויישן (ברא׳ ב כא). ומוראכם וחתכם יהיה עַל כל חית הארץ וְעַל כל עוף השמים (שם ט ב). ויפל פחד יי׳ עַל העם (ש״א יא ז). אשפוך חמתי עָלַיִךְ (יחזק׳ ז ח).—וכן הביא רעה, חטאה עַל פלוני, עי׳ ערכים אלו.—ובלי פעל: חמסי עָלֶיךָ (ברא׳ טז ה). עָלַי קללתך בני (שם כז יג). עָלַי אדני המלך העון וְעַל בית אבי (ש״ב יד ט).—וכן בהשאלה עם פעלים שונים להביע את המטרה של הפעולה, כמו רחם, חמל, חוס; התפאר, התענג, שמח, גיל, שוש, שחק, בכה, ספד, אָבל, נשא קינה, נשא משל; הנבא, העיר, שמר, שקד; חשב, יעץ, דבר, התודה, עי׳ ערכים אלו.—ובתו״מ: ליגלג עליו (ב״ק כ:). והיה אומות העולם רואין אותן מתמיהין עליהם (מד״ר ברא׳ לח). האלהים חס על כבודן של ישראל (שם במד׳ ט). — יז) אחרי פעל של תנועה מלמטה למעלה, עם פעל עלה, עי׳ ערכו. — יח) אחרי פעל של תנועה בקו ישר, כדי לעמד עַל הדבר: בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך עַל כנך (ברא׳ מ יג). השמר לך פן תכרת ברית ליושב הארץ אשר אתה בא עָלֶיהָ (שמות לד יב). ענתת לך עַל שדיך (מ״א ב כו). ורוח יי׳ ישאך עַל אשר לא אדע (שם יח יב).—וַעַל פלוני, כמו אֶל פלוני: ויעל (יהודה) עַל גזזי צאנו (ברא׳ לח יב). ויקהל העם עַל אהרן (שמות לב א). והם לא ידעו כי נגעת עֲלֵיהֶם הרעה

1) [ר״ל בעת שהבטן מלא מיד אחרי האכילה.]

(שפט' כ לד) מי ישמני שפט בארץ ועלי יבוא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט (ש"ב יה ד). ועל מקום, אל מקום: הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל (ברא' כד מט). וירכתו על צידון (שם מט יג). וילך אלקנה הרמתה על ביתו (ש"א ב יא).—ובמשנה: מהלכין על כל האחין (יבמ' ד ה). והלכה לה על לבו (סנה' ט ב). יחזרו[1] על הפתחים (כתוב' יג ג). איש הר הבית היה מחזר על כל משמר ומשמר ואבוקות דולקות לפניו (מדו' א ב).—בא על אשה: ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ (ברא' יט לא).—ורגיל בתלמו': ישראל שבא על בת כהן כהן שבא על בת ישראל (יבמ' ז ה). ואשה המביאה את הבהמה עליה (כרית' א א). עי' בוא.—וכן להביע פעולה נפשית המכונת אל פלוני או אל דבר: וידע יואב בן צריה כי לב המלך על אבשלום (ש"ב יד א). כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוך ועל העשק ועל המרוצה לעשות (ירמ' כב יז). אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על יי' אלהיו (תהל' קמו ה). אני לדודי ועלי תשוקתו (שה"ש ז יא). לי היתה המלוכה ועלי שמו כל ישראל פניהם למלך (מ"א ב יה). ביום ההוא ישעה האדם על עשהו (ישע' יז ז).—יט) עם פעלים המביעים פעולה של איבה, התקפה נגד פלוני: ויבאו (שמעון ולוי) על העיר בטח ויהרגו כל זכר (ברא' לד כה). ונאספו עלי והכוני (שם ל). ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים (שם מ ב). ואתם חשבתם עלי רעה (שם נ כ). החלצו מאתכם אנשים לצבא ויהיו על מדין לתת נקמת יי' במדין (במד' לא ג). דבר סרה על יי' אלהיכם (דבר' יג ו). אחבירה עליכם במלים ואניעה עליכם במו ראשי (איוב טז ד). חרק עלי בשניו (שם ט).—וכן עם הפעלים לון, עמד, קום, נלחם, חנה, צור, שפך סוללה וכדומ'.—ובלי פעל: לכן הנני על הנביאים (ירמ' כג ל). יחדו המה על יהודה (ישע' ט ב). פלשתים עליך שמשון (שפט' טז יב). זה הדבר אשר נעשה לגבעה עליה בגורל (שם כ ט).—ובתלמו': בפולמוס של אספסיינוס גזרו על עטרות חתנים ועל האירוס (סוט' ט יד). אין להם זה על זה אלא תרעומות (ב"מ ו א). הריני במשיב על טרפון אחי (ר' יהושע, ידים ד ג). אומרין צדוקין קובלין אנו עליכם פרושים (שם ו). חלוקין עליו חבריו על סומכוס (ב"ק לה:). חולקין עליו חביריו על בן ננס (ר' אבא בר ממל א"י, ב"ב קה.). הרי שהיה אוכל שדה ובא בחזקת שהיא שלו וקרא עליו אחד ערער לומר שלי הוא וכו' (ר"ש בן לקיש, שם קנד:).—ובספהמ"א: ומעוט הנקמה אחר היכולת עליה כאשר נאמר על אחד המלכים שאמר למי שנתחייב אצלו וכו' חי יי' לולא חזקת כעסי עליך הייתי נוקם ממך נקמה גדולה (ר"י א"ת, חו"ה, הכניעה). כי אתה מוצא עצמך יכול על הדבור ועל השתיקה (הוא, הכוזרי ה כ).—ועליו, במשמ' נגדו, לרעתו, בנגוד אל לו: ויש על האדם מאורח מוסר שיודה על האמת הן לו הן עליו (תלמידי מנחם, תשו' 19). אשר יאכל אכלים הראוים לגופתו יהי לו מאכלו והאוכל אכלים לא ראוים תהי עליו אכילתו ולא לו (ר"ש הנגיד, ב"מ, הרכבי 134). ואל תסמוך על דבר שאין לך בו זכות ותנוח דעתך על הטענה שהיא עליך ולא לך (ר"י א"ת. חו"ה, חשבון הנפש ג). מי שיהיו דבריו יותר משכלו יהיו דבריו עליו ומי ששכלו יותר מדבריו יהיו דבריו לו (הוא, מבחר הפנינ' לרשב"ג 41).—כ) כמו אל, ל־: אם על המלך טוב (אסתי א יט). אם עליכם טוב (דהי"א יג ב). אף נחלת שפרה עלי (תהל' טז ו). יערב עליו שיחי (שם קד לד). יי' גמל עליכי (שם קטז ז). רע עלי המעשה שנעשה תחת השמש (קהל' ב יז). הלאל יסכן גבר כי יסכן עלימו משכיל (איוב כב ב). ועלי הטה חסד לפני המלך (עזרי ז כח). כל אשר עשיתי על העם הזה (נחמ' ה יט). ותמשך עליהם שנים רבות (שם ט ל).—ובספהמ"א: לפי שהפנימית יש לה דרך על החיצונה (ר"ש, מעשרי ג ה).—כא) *להציע את הפעול, כמו את: להעביר על[1] הכתם (שבת ט ה). ללמד על מעשה הקטרת (יומי ג יא). שלא תהא אשה נותנת עיניה באחר ומקלקלת על בעלה (נדרי יא יב). כבש עליו לתוך המים (סנה' ט א). הצביע עליו (שבועו' ה ב). מציל על הכל (עדו' א יד). אין משנין על המנהג (ירוש' ב"מ ו ד).—כב) ולפני מלות אחרות, על אחרי: ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה (יחזקי מא יה).—על בין: ותגבה קומתו על בין עבתים (שם יט יא).—על לפני: ועל פני השער היאתון על לפני אלם השער הפנימי (שם מ יה).—על מעל: על מעל לפתח ועד הבית הפנימי (שם מא יז).—על עבר: והאיר על עבר פניה (שמות כה לז).—על ככה: ומה ראו על ככה

1) [במדב"ם: ישאלו.]

1) [במדב"ם ווירוש' בדפו': את.]

(תהל' ט כו).—וכן עַל יד, עַל ידי, עַל פי, עַל פני, עַל אתר, עַל שם, עַל מנת, עַל גב, עַל כרח, בעַל כרח, עי' ערכים אלו.—*ודבור אשר הוא, שהוא, הם עָלָיו, בלשון הפילוסופים במשמ' לפי טבעו והכונתו: וזה כי היושר יגזור שישפיע על כל בעל מזג צורה הראויה לחמרו ומזגו וכאשר תהיה ראויה לו השפעה עליו והיו הנמצאות על זה הסדור אשר הם עליו (רמב"ד, אמו"ר 99). וכדור הארץ מרכז עומד באמצעיתו מבלי נטיה ולא סבה ושם סדר הכל על מה שהוא עליו מהכמות והאיכות והתמונות (ר"י א"ח, הכוזרי ה ו). בהכרח לבחון הנמצאות כלם כפי מה שהם עליו (ר"ש א"ח, מו"נ א לד). החמר מחיצה גדולה ומסך מונע השגת השכל הנפרד כפי מה שהוא עליו (שם ג ט). כל מה שהוא בטבע ההויה וההפסד הנה השתנותו ממה שהוא עליו אצל משה ע"ה הוא משער האפשר וכו' והעולם הזה כפי מה שהוא עליו דבק אל מציאות הבורא בדבוק העלול לעלה (פרקי משה כה). לא יתהפך ולא ישתנה ולא יצא מן תנאו אשר עליו הוא מותנה (מנחם גנזי הגולה, לקו"ק, כסף' 50). ומה החכמה במציאת הדברים לפי מה שהם עליו ומה המהווה מהם (העתקות ממאזני העיונים לאבוחמד אלגזלי (כ"י פריס) פרק י בסגולת נפש החכמה, מו"כ ג, 196). וצריך לתקן עניינים על אשר יועתקו ממה שהם עליו מההנהגות והעצות אל האמת וההנהגות הטובות (כס"ע פלקירא, ראש' חכמ' 77). בחקרנו בהם למה היו במה שהם עליו מהמציאות (רלב"ג, משלי ו). ולמה היה הכוכב הזה או הגלגל הזה או העולם כולו במדה הזאת שהוא עליו ולא במדה אחרת גדולה ממנה (ר"י היצחקי, יסוד עולם ב ג, כא:). המראה אשר שלמותה בשיראו בה הצורות היפות כפי מה שהם עליו מבלי עוות ושנוי (יהודה בן שלמה כהן, כוונת הפלוסופים לאלגזלי).—וכן שאתה עָלָיו: ואין ראוי שתסתיר מבני אדם מה שאתה עליו מן החסידות (ר"י א"ח, חו"ה, יסוד המעשה ה).

—ב) מלות הקשור,—א) להביע טעם וסבה, יען, מפני: wegen, weil; parce que; because: ויגנב יעקב את לב לבן הארמי עַל בלי הגיד לו כי ברח הוא (בראש' לא כ). פלגי מים ירדו עיני עַל לא שמרו תורתך (תהל' קיט קלו). וכל העם הריעו תרועה גדולה בהלל ליי' עַל הוסד בית יי' (עזר' ג יא). ועם אשר: ויגף יי' את העם עַל אשר עשו את העגל (שמות לב לה). ואמרו עַל אשר עזבו את ברית יי' אלהי אבותם (דבר' כט כד). ויך לב דוד אתו על אשר כרת את כנף אשר לשאול (ש"א כד ו). ועי' אשר.—ועם כי: ואמר ביום ההוא הלא עַל כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה (דבר' לא יז). עַל כי עשו את הרע בעיני יי' (שפט' ג יב).—ולפני הא הידיעה: וישמח יחזקיהו וכל העם עַל ההכין האלהים לעם (דה"ב כט לו). — ב) ובמשמ' אף על פי, למרות, obwohl; quoique; although: ויתן את רשעים קברו ואת עשיר במתיו עַל לא חמס עשה (ישע' נג ט). עַל לא חמס בכפי (איוב טז יז). *עַל ש־: אמר הקב"ה עַל שאהב את ישראל (מד"ר שמות א). אמר הקב"ה אם מעכב אני עליהם הם אומרים עַל שאינה טובה לא הראה אותה לנו (שם במד' עז).—*עַל מנת ש־, *עַל תנאי ש־, עַל שם ש־, אף עַל פי ש־, אף עַל פי כן, עי' מנת, תנאי, אף.

— ג) עם אותיות היחס, כְּעַל: בדרך עדותיך ששתי כְּעַל כל הון (תהל' קיט יד).—כְּעַל... כְּעַל, כפי... כך: כְּעַל גמלות כְּעַל ישלם חמה לצריו גמול לאיביו (ישע' נט יח).—מֵעַל,—א) עם פעלים המביעים הסרה או תנועה של דבר מן איזה שטח: הן גרשת אתי היום מֵעַל פני האדמה (בראש' ד יד). ותרם (התבה) מֵעַל הארץ (שם ז יז). ותורד (רבקה) כדה מֵעָלֶיהָ (שם כד טו). ופרקת עלו מֵעַל צוארך (שם כז מ). וגללו את האבן מֵעַל פי הבאר והשקו את הצאן (שם כט ג). ותסר (תמר) בגדי אלמנותה מֵעָלֶיהָ (שם לח יד). בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך מֵעָלֶיךָ (שם מ יט). ולפי העלות הענן מֵעַל האהל (במד' ט יז). שמלתך לא בלתה מֵעָלֶיךָ (דבר' ח ד). וירד סיסרא מֵעַל המרכבה (שפט' ד טו). ויקם דוד מֵעַל משכבו (ש"ב יא ב). דרשו מֵעַל ספר יי' (ישע' לד טז). לילה עצמי נקר מֵעָלָי (איוב ל יז).—ובהשאלה: סר צלם מֵעֲלֵיהֶם (במד' יד ט). ויסר כחו מֵעָלָיו (שפט' טז יט). הסירי את יינך מֵעָלָיִךְ (ש"א א יד).—ב) והסרת רעה או דבר המכביד עַל פלוני: ויסר מֵעָלַי רק את המות הזה (שמות י יז). ויסר מֵעָלֵינוּ את הנחש (במד' כא ז). הסר מֵעָלַי נגעך (תהל' לט יא). ויאמר לו פרעה לך מֵעָלָי (שמות י כח). שלחו נא את זאת מֵעָלַי החוצה (ש"ב יג יז).—והקל מֵעָלֶיךָ ונשאו אתך (שמות יח כב). וישתק הים מֵעָלֵינוּ וכו' וישתק הים מֵעֲלֵיכֶם (יונ' א יא-יב).—וצבא: וישב יואב מֵעַל בני עמון (ש"ב י יד). ואלכה מֵעַל העיר (שם כ כא). לך הפרה את בריתך את בעשה מלך ישראל ויעלה מֵעָלָי (מ"א טו יט). ועתה ברח (דוד) מן הארץ מֵעַל אבשלום (ש"ב יט י). ויט

ישראל מֵעָלָיו (במד׳ כ כח).—ג) ובמשמ׳ מאצל: ויעל אלהים מֵעַל אברהם (ברא׳ יז כב). אל נא תעבר מֵעַל עבדך (שם יח ג). ויצאו מֵעָלָיו כל העמדים עליו (שפט׳ ג יט). רחקו מֵעָלַי (ירמ׳ ב ה). ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מֵעָלָי (שם לב מ). הלוים אשר רחקו מֵעָלַי בתעות ישראל אשר תעו מֵעָלַי אחרי גלוליהם (יחזק׳ מד י). לא סר (יהוא) מֵעַל חטאות ירבעם (מ״ב י לא). אחי מֵעָלַי הרחיק (איוב יט יג). כי קרע ישראל מֵעַל בית דוד (מ״ב יז כא). הבדל יבדילני יי׳ מֵעַל עמו (ישע׳ נו ג). זנית מֵעַל אלהיך (הוש׳ ט א). ד) וכמו עַל: ויתן את כסאו מֵעַל כסא המלכים אשר אתו בבבל (מ״ב כה כח). כי גדול מֵעַל שמים חסדך (תהל׳ קח ה). כי גבה מֵעַל גבה שמר (קהל׳ ה ז). ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם כי מֵעַל כל העם היה (נחמ׳ ח ה). והחמנים אשר למעלה מֵעֲלֵיהֶם גדע (דה״ב לד ד).—ה) מֵעַל לְ־, כמו עַל או ממעל לְ־: ויבדל (אלהים) בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מֵעַל לרקיע (ברא׳ א ז). ויחגר דוד את חרבו מֵעַל למדיו (ש״א יז לט). וימן יי׳ אלהים קיקיון ויעל מֵעַל ליונה להיות צל עַל ראשו (יונ׳ ד ו). יגדל יי׳ מֵעַל לגבול ישראל (מלאכ׳ א ה).—ובמשמ׳ אצל: והצרעת זרחה במצחו (של המלך עזיהו) לפני הכהנים בבית יי׳ מֵעַל למזבח הקטרת (דה״ב כו יט).

עֹל[1], עול, ס״ז, עֻלֵּנוּ, עֻלֵּךְ, עֻלְּכֶם, עֻלּוֹ, עֻלָּם, מ״ר *עֻלִּים, עולין,—בד כבד של עץ או של ברזל יקשרו במוסרות בצואר הבהמה החורשת שתמשך בו את המחרשה וכדומ׳, Joch; joug; yoke: ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה עֹל (במד׳ יט ב). ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר אשר לא עבד בה אשר לא משכה בְּעֹל (דבר׳ כא ג). ועתה קחו ועשו עגלה חדשה אחת ושתי פרות עלות אשר לא עלה עליהם עֹל (ש״א ו ז).—ובהשאלה, עֹל כבד, שלטון קשה של אדון על עבדו, בפרט של מלך על בני עמו, על עמים אחרים; הכביד עֻלּוֹ עליהם, מלך עליהם בקשי, הטיל עליהם מסים כבדים: אביך הקשה את עֻלֵּנוּ ואתה עתה הקל מעבדת אביך הקשה ומֵעֻלּוֹ הכבד אשר נתן עלינו ונעבדך (מ״א יב ד). אבי העמים עליכם עֹל כבד ואני אסיף על עֻלְּכֶם אבי יסר אתכם בשוטים ואני איסר אתכם בעקרבים (שם יא). קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עֻלֵּךְ מאד (ישע׳ מז ו).—נתן עֹל על צואר פלוני, שעבדו אליו, עשהו לעבד לו, העבידו עבודה קשה: ועבדת את איביך וכו׳ ונתן עֹל ברזל על צוארך עד השמידו אתך (דבר׳ כח מח). כי כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל עֹל ברזל נתתי על צואר כל הגוים האלה לעבד את נבכדנצר מלך בבל ועבדהו (ירמ׳ כח יד).—נתן את צוארו בְּעֹל מלך פלוני: והיה הגוי והממלכה וכו׳ אשר לא יתן צוארו בְּעֹל מלך בבל בחרב וברעב אפקד על הגוי ההוא (ירמ׳ כז ח). הביאו את צואריכם בְּעֹל מלך בבל ועבדו אתו ואת עמו וחיו (שם יב).—פרק העֹל מעל צוארו, השתחרר מהעבדות: ועל חרבך תחיה ואת אחיך תעבד והיה כאשר תריד ופרקת עֻלּוֹ מעל צוארך (ברא׳ כז מ).—ושבר את עֻלּוֹ, שחררו: כי מעולם שברתי עֻלֵּךְ נתקתי מוסרותיך ותאמרי לא אעבוד (ירמ׳ ב כ). אך המה יחדו שברו עול נתקו מוסרות (שם ה ה). שברתי את עֹל מלך בבל וכו׳ נאם יי׳ כי אשבר את עֹל מלך בבל (שם כח ב-ד).—שבר מטות עֻלּוֹ: אני יי׳ אלהיך אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיות להם עבדים ואשבר מטות עֻלְּכֶם ואולך אתכם קוממיות (ויקר׳ כו יג). והיו עַל אדמתם לבטח וידעו כי אני יי׳ בשברי את מטות עֻלָּם והצלתי מיד העבדים בהם (יחזק׳ לד כז).—הֵחַת את עֻלּוֹ של פלוני, שחררו: כי את עֹל סבלו וכו׳ החתת כיום מדין (ישע׳ ט ג).—סר עֻלּוֹ: והיה ביום ההוא יסור סבלו מעל שכמך וְעֻלּוֹ מעל צוארך וחבל עֹל מפני שמן (שם י כז). לשבר אשור בארצי ועל הרי אבוסנו וסר מעליהם עֻלּוֹ וסבלו מעל שכמו יסור (שם יד כה).—ובהשאלה, עֹל הפשעים: נשקד עֹל פשעי בידו ישתרגו עלו על צוארי (איכ׳ א יד).—נָשָׂא עֹל, נכנע, סבל מה שהטל עליו: טוב לגבר כי ישא עֹל בנעוריו (שם ג כז).—ובתו״מ: הטמאין שבעגלה העול של מתכת והקטרב וכו׳ הטמאין שבעגלה העול המצופה וכנפים העשויות לנוי וכו׳ (כלים יד ד-ה). הנוגע בעול ובקטרב בעין ובעבות אפילו בשעת מלאכה טהור (שם כא ג). כמה רחבו (של התלם) מלא העול השרוני דומה לעול של כרמים (תוספ׳ כלא׳ ב ח). בעול שלא

---

[1] [בבאורים הכנענים שבאגרות עמרנה חֻלֻ, חֻלֻ (=עֻלֻ, עֻלֻ), ובערב׳ עֻל a), שלשלת לקשר את הידים לערף.]

---

a) عل

לעבודה הכתוב מדבר (ספרי במדי' קכג). א"ר אבהו בעי מיניה מר' יוחנן משיכת עול בכמה א"ל כמלא עול (סוטי' מו.). ודייני גולה אמרי כל שהעול כובשו לא הוי שיור כל שאין העול כובשו הוי שיור (ב"ב ע.).—ובהשאלה: למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך מקבל עליו עול מצות (ברכי' ב ב). כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ (אבות' ג ה). נושא בעול עם חברו מכריע לכף זכות (שם ו ו). ספרי מינים שמטילים איבה ושנאה וקנאה ועול דבבות עאב"ו שימחו מן העולם (ספרי במדי' טז). יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתשבור ותשבית עולו של יצר הרע מלבינו (ירוש' ברכי' ד ב). אבותיך לא היה עליהם עול מלכות ואתם אף על פי שיש עליכם עול מלכות וכו' (שם שביעי' ו א).—ואמר המשורר: והשתומטו כלם למען סר צלם ומקל את עלם גדולים וצעירים (תלמידי מנחם, לנבור בתשובה). היום כמה שנים עלך משכת וימין ושמאל איננה משרכת (יוסף אבן אביתור, אלהים אמן אם, שער השיר 15) ואמרו מכבידי עלי כי סר מעלי צלי ואני ידעת גאלי הזק והוא לעשות יפליא (ר"י הלוי, ירושלם למוגיך). המר שב הדבש תחת לשונו ועול שם הענק על צוארונו (טדרוס הלוי, קטע כ"י גנזי, ביד ספירא).—ואמר המקונן: נשקוד נטל עול פורכינו ויתעב שי ערכנו (איכי אספתו, קיני').—לפרה שהיו מבקשין ליתן עליה עול שתחרוש בשדה ולא היתה רוצה לצאת (גנזי שכטי' א, גינצבורג 46).—°ומ"כ: אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע שני עולין אתה מטיל על בניך עול תורה ועול שעבוד גליות (תנחומ' ברכי' ה).—ובסהמ"א: ידוע להוי למר שהמסים והעולים שאנו דנים עליהם מתחלקים לפי הממון (מורפורגו, שמש לדקה, שו"ת ב, יו.).—ואמר הפיטן: סגלתי ראיתיך בכבליך בצער עליך פשוטה מעיליך (סגלתי אימה, יול' שבת ד אחה"פ).

עלב, ממנו *עָלַב, °עֶלֶב, °עֹלֶב, *עֶלְבּוֹן, *עָלוּב, °עֲלִיבָה.

***עָלַב**[1], פ"י,—עָלַב את פלוני, גרם לו צער, הכלים והשפיל אותו, כמו לָעַב, demütigen, beleidigen, humilier, insulter; to humiliate, insult: עלובין ואינן עולבין שומעין חרפתן ואינן משיבין וכו' (שבת פח:).—ובסהמ"א: יען כי מניעת המצטרף שיצטרף ברשות חבירו בלי חפצו ודעתו והוא רע כי ירע בעיניו ויעלב אותו (מנחם גיבלי הגולה, לקו"ק, כספסי 58). הסר ממוסריו והממיר אמריו והמפיל דבר אחד מדבריו חומס נפשו ומשחיתה ועולב יחידתו וממיתה (רא"ב"ע, חי בן מקיץ). דברי נרגן כמתלהמים שדבריו כאילו הוא נעלב והלום ואינו כן כי הוא העולב וההולם את חבירו (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי יח ח). ואם יצטרך לעלוב את בני ביתו להסירם מדרך הרע יעלוב בענין שלא יכעום בלבו (ר"ד אופנהיים, הנהגות אדם, כה:).—ואמר הפיטן: נטפו טוחי זיע עולב טפסת חן בבואי ללבלב ימסוך פי צוף וחלב יכין לו מחשבות לב (רסע"ג, פתיחי' לתרי"ג מלות, קובץ מעשה ידי גאוני קדמוני' ב, 28). זויות לב ביד עולב שבויות לבני אמה ובחורים מתעלפים בצמא (על נהרות, קיני' תימני').

נפעי', *נֶעֱלַב,—שעלבו אותו: הנעלבין ואינן עולבין שומעין חרפתן ואינן משיבין וכו' (יומי' כג.).—ואמר הפיטן: מלך יושב על כסא דין קטון וגדול משלב ורואה מי שב בכל לב ומי שב בכלב ינקום נקמת הנעלב מן העולב (מלך אסד, סליחי' עיו"ה). ואמרו הנה מתלאה ומה לכם להעלב על עסקי עון נצלב (רשב"י ברי אבון, אל אלהי אכון, יול' שבת ב אחה"פ).

°**עֶלֶב**, ש"ז,—צער ועֶלְבּוֹן: והעלב הביאו לעשותו חמס (מנחם גיבלי הגולה, לקו"ק, כספסי 58). צדייתה שמא תעשה חורים ונקבים בשחיטה ותביא עלב ועצב לעוף ולחיה ולשור (ר"י הדסי, אה"כ יד). וכל עצב ועלב ויגיעת העצמות מרחקת מאנשיך (שם שם).

°**עֹלֶב**, ש"ז,—כמו עֶלֶב: חבוש מחץ עוצבי ועלבי (רסב"ג, ארוממך, רשות לעבודה).

***עֶלְבּוֹן**, ש"ז, מ"ר עֶלְבּוֹנִים,—ענוי, כלמה, שפלות, Demütigung, Beleidigung; humiliation; insult(e): והוי צנוע וארך רוח ומוחל על עלבונו (ר' מאיר, אבו' ו ב). בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה (ר' יהושע בן לוי, שם). מי כמוך באלים מי כמוך באלמים שומע עלבון בניך ושותק (מכי' בשלח, שירה ח). אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו עלבון

[1] [כך בארמ'; ובערב' עַלַב a)].

a) علب

אביו תבע (ר' שמעון בן אלעזר, שבת נה:). **מי שמבקש עלבונה של תורה הוא יבקש עלבוני** (ר' חנינא בן תרדיון, ע"ז יח.). **אתה אל ראי א"ר איבו אתה הוא הרואה בעלבון של עלובין** (מד"ר בראשי' מה). **בעודני חי אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני** (שם שם). מה האתון שאין לה וכו' נצטויתי לתבוע עלבונה מידך אומה שלימה שאתה בא לעוקרה עאכ"ו (שם במדי' כ). קבל עליך דברי תורה בצער ואל תהי מבקש עלבונך (דא"ז ג).—ובסהמ"א: אוי להם לאותן הדיינים שנהגו בכך מעלבון תורת משה שבזו דיניה והשפילוה עד ארץ (רמב"ם, סנה' כה ז). ואם רצו לפטור גמי אחד מפורעי המס לגמרי עד כך וכך שנה מפני עלבונו או מפני הפסדו או מפני שגרבו השלטון כותבין עליו כפי מה שיראו (ר"י ברצלוני, ספ' השטרות 138).—ואמר המשורר: ואביהם רואה עלבונם בעת צרתם ואין עונם (ראב"ע, אוי כי לבי).—ואמר הפייטן: נושא עון ורואה בעלבון מחשב חשבון כחכם ונבון (מי ימלל, מוסף יוה"כ, מחז' איטלי' ב, קכה.).— ומ"ר: ושירי ביד עושק זמני ועלבוניו כגבור ואין חרב בידו כאלו לא גבורי בנו נתן גדודיו ולגיוניו (קטע כ"י גניז, JQR. NS. I. 242). והנה הם עשו נגדו (נגד יוסף) שלשה עלבונים (ר"י אברבנאל, פי' התורה, מקץ, ד"ה ויקחו האנשים את המנחה).—ואמר הפייטן: מדיו אמונה לאל הצילני נא מעלבונים פן יבא והכני אם על בנים (אדם בקום, סליחי תעני אסתר).

עלג[1]), ממנו עִלֵּג, *עָלַג, *עִלְּגָה, *עִלְּגוּת, *עִלְּגִי.

עִלֵּג, ש"ז, מ"ר עִלְּגִים,—בעל מום שאינו יכול לדבר היטב, שלשונו אינה ממהרת לדבר ;stammelnd bègue; stammering: ולבב נמהרים יבין לדעת ולשון עִלְּגִים תמהר לדבר צחות (ישעי' לב ד).—ובסהמ"א: ותהיה תפלת אלו העלגים תפלה שלימה כתפלת בעלי הלשון הצחה ומפני ענין זה תקנו כל הברכות והתפלות מסודרות בפי כל ישראל כדי שיהא ענין כל ברכה ערוך בפי העלג (רמב"ם, תפלי' א ד). וכן העלג כגון מי שקורא לאל"ף עי"ן או לעי"ן אל"ף וכל מי שאינו יכול להוציא את האותיות כתיקונן אין ממנין אותו שליח צבור (שם ח יב). יש מקומות שאנשיהם עלגים ומפסידין את הלשון ומכנין על דבר בדבר אחר הולכין שם אחר הכנוי (הוא, נדרי' א טז). והעלגים מכנין אותה (את השבועה) ואומרים מוהא כיון שאמר לשון שמשמעו ועניינו שבועה הרי זה חייב כמי שהוציא לשון שבועה (הוא, שבוע' ב ה). ולא השבועה בלבד אלא כל כינויי שבועה כשבועה כגון שהיו אנשי אותו מקום עלגים והיו קוראים לשבועה שבותה או שקוקה וכו' (שם). והוספתי תימה האיך יהיה טבע בן שנולד בין העלגים (הוא, אגרי, אגרי' הרמב"ם, י.). העלג אעפ"י שהוא אנוס צריך להזהר בכל כחו ושימעט בדבורו בדברים שהוא עלג באותיותיהן (רד"ק, מכלול, עג.). מי שהיה עלג או מקומות שהכל עלגין ודרכן לומר במקו' נזיר נזיק נזיח או פזיח ואמר אחד מלשונות אלו על עצמו וכו' הרי זה נזיר (ר"א הלוי מברצלונה, החנוך תעד). ש"מ נשתתק כפקח הוא אלא שאינו יכול להגיד כמו העילגים (עיטור ז א). ויש מקצת מבני אדם אשר לשונם עבה מאד ולא יוכלו לדבר כהוגן והם נקראים עלגים וכבדי לשון (אבי הרלב"ג, סעה"ס ט). ואחרים שלשונם דבוק מלמטה ולא יוכלו לדבר וכל אלה נקראים עלגים וכבדי לשון (ר"מ אלדבי, ש"א ז, כג.). העלגים יבוא להם השלשול הארוך בסגולה (פרקי אבוקרט ו לא, כ"י ברלין).—מדבר בלשון לעז, מקלקלת: ומימי קדם היו חסידי עולם בלשון הקדש שמחים והיום פריצי עמנו וכו' וכל בניה עזבו לשונם ושבו עלגים וכספם היה לסיגים (ר"י חריזי, תחכמוני, הקדמי' ז). ותמנעו אותם מן לשון העלגים אשר היתה לנו למורשה מאבותינו האחרונים לבשתנו ולבשת אומתנו (יל"ג, אגרי' א סח). — ואמר המשורר: החוהים שם שוחות וחונות כנחות ועלג הצחות בפשר נפגרים (תלמידי דונש, תשו' 11). איה צבי עלג ואנה פנה עפר מקטר מר דרור ולבונה (ר"ש הנגיד, איה צבי עלג). כל עלגי העוף למינו החליף זמיר לעמת נגנים פצחו (רמב"ע, את קדמו חוריין). :שפתי עלגים צחות יזובון לקומם בניני גיל ההרוסים (הוא, הריס מל).

עָלַג, קל לא נמצא.

—פעי', *עִלֵּג, בינ' מְעַלֵּג,—עשה שיהיה עִלֵּג, קלקל את הלשון: התבונן בני בשפת הקדש למצחצחיה ונוסה ממעלגיה ומנחתיה (דונש, על רסע"ג 11).

—התפ', *הִתְעַלֵּג,—נעשה עִלֵּג, דבר כעִלֵּג: כאלה ישיג המשכיל לדעת שפת יתר ובהם יתבוננו אמרי שפר לדבר צחות וכו' יעצמם מלוו ולא יתעלג כמו

1) [כמו לעג.]

כמו (מנחם בן סרוק, הקדמ׳, .Literat. Histor. Mittheil II, דוקס 130). עתה אפרשם למחלקותם לבעבור לא תתעלג כמו כל לשון ולא תתעלג כמו כל שפה (מנחם בן שלמה, אבן בוחן, עטרת לצי לגרץ, 111). — ואמר הפיטן: יה ילבין כשלג חט מאדם כשני ופה קטיגור כמתעלג ילבין ולא ילשין (במקדש אל וסיכלו, מנח׳ יוה״כ, מחז׳ רומני).

***עִלְגָּה**, ש״נ, — לעז. קלקול הלשון, Verderbnis (der Sprache); corruption (de la langue; of language): נגלינו אף אחריו בכל שערי ארץ ואיי הימה לא היה גוי שלא באו בו נדחינו גם בתוכם רבינו ילדינו לשונותם למדנו ותלט עלגתם על שפר אמרינו ולא נכון כן (רסע״ג, ספ׳ האגרון, הקדמ׳ כד).

***עִלְגוּת**, ש״נ, — כמו עִלְגָּה, תכונת הָעִלֵּג, Stammeln; bégaiement; stammering: לשון עלגים תמהר לדבר צחות והחפץ בו עלגות הלשון (ר״י א״ת, הסרס׳ לריב״ג, לעג). ודע כי יש נדיבות שהיא כסילות ויש מהירות הדבור שהיא כעילגות ויש חכמה שהיא כסכלות (כס״ע פלקירא, המבקש מה). קונטרס אחד שכתב האיש המקולקל המוח והמבלבל השכל כלו מלא טעות ושבושים ברב דברים ודמיונות ועלגות (ר׳ סעדיה בר׳ מימון אבן דנאן, שאלה ע״ד האנוסים, חמד׳ גנוז׳, יג:). — ואמר המשורר: כלכלה בציה דרורי למות ימינו תרעה לעתיד מגדלים ביתמות טופפו למלך בלי עלגות ואלמות (גנזי שכטר ג, דודסון 88). — ומחלת הָעִלְגוּת: ויש מפגעיו (של הלשון) העלגות וכבד הלשון הנקרא בלף ובלש (קאנון ג ו ד). העלגות הבא מלחות רע בעצם הלשון (המפרש לפרקי אבוקרט ו לח). ויקרה מנשיכתו (של הלטאה) כאב חזק והתלהבות אשיי בגוף ומורסא חמה בלשון וכבדות לשון ועלגותו ורעדה ותרדמת איברים (ספר האלכסיס וספר הקשוט ג, הפליט 30).

***עִלְּגִי**, ת״ז, מ״ר נק׳ עִלְגִּיּוֹת, — כמו עִלֵּג: ויתר מה שנמצא במערכת לשוני מן הגסות וערבוביא מלשונות עלגיות וממעוט הדיוק על דקדוק הלשון צחותו ונקיונו (כס״ס, יריעת שלמה א, הקדמ׳, יב::).

עָלֶה, ש״ז, סמ׳ עֲלֵה, כנ׳ עָלֵהוּ, מ״ר סמ׳ עֲלֵי, כנ׳ עָלֶהָ, *עָלִים, עָלִין, — עֲלֵי הצמח, עֲלֵה האילן וכיוצא בזה, כעין דף דק פחות או יותר גדול, עפ״ר יָרֹק הגון, שצמח מקלחי הצמחים וענפי האילנות, Blatt; feuille; leaf: ויתפרו עֲלֵה תאנה (בראש׳ ג ז). ותבא אליו היונה והנה עֲלֵה זית טרף בפיה (שם ח יא). ורדף אתכם קול עָלֶה נדף (ויקר׳ כו לו). כי תהיו כאלה נבלת עָלֶהָ וכגנה אשר מים אין לה (ישעי׳ א ל[1]). ונבל כֶּעָלֶה כלנו (שם סד ה). אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה וְהֶעָלֶה נבל (ירמ׳ ח יג). והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא ירא כי יבוא חם והיה עָלֵהוּ רענן (שם יז ח). ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עָלֵהוּ ולא יתם פריו (יחזק׳ מז יב). וְכֶעָלֶה צדיקים יפרחו (משלי יא כח). הֶעָלֶה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדף (איוב יג כה). הקטפים מלוח עֲלֵי שיח ושרש רתמים לחמם (שם ל ד). צאו ההר והביאו עֲלֵי זית וַעֲלֵי עץ שמן וַעֲלֵי הדס וַעֲלֵי תמרים וַעֲלֵי עץ עבת (נחמ׳ ח טו). — ובתו״מ: אף נוטל הוא את העלה מן האשכול בשביעית (ר׳ שמעון, שביע׳ ב ב). אלו מותרין באכילה חלב שחלבו עובד אלילים וישראל רואהו וכו׳ ועלה של חלתית וכו׳ (ע״ז ב ז). איזו היא ערבה פסולה קנה שלה לבן עלה שלה עגול (תוספת׳ סוכ׳ ב ז). אין לוקחין קורט של חילתית אלא מן המומחה והעלה ניקח מכל מקום (שם ע״ז ד יג). אבל עלה ירק ושתה כוס של יין מצטרף (משנה דרבא, ברכ׳ מט:). יש לה (ריאה לעוף) וישנה כעלה של וורד בין אגפים (ר׳ יוחנן, חול׳ מז.). — ומ״ר: לוף שעברה עליו שביעית רבי אליעזר אומר אם לקטו העניים את עליו לקטו ואם לאו יעשה חשבון עם העניים (שביע׳ ה ג). אבל לעלין יש ביעור מפני שנושרין מאביהן (שם ז ה). המוציא וכו׳ עלי שום ועלי בצלים לחים כגרוגרת ויבשין כמלוא פי גדי (שבת ז ד). יש מהן שהילכו אחר הפרי ויש מהן שהילכו אחר העלין הלפת והצנון הילכו בהן אחר הפרי הלפת והנפוס הילכו בהן אחר העלין (ר׳ יוחנן, ירוש׳ כלא׳ א ה). מהוצאת עלין ועד הפגין חמשים יום (רשב״ג, שם שביע׳ ה א). בתרומת מעשר אין העלין תלושין על העלין ולא הקלחים תלושין על הקלחים (שם, תרומ׳ יא ד). נותנין על גבי מכה בשבת שאינו אלא במשמרה א״ר תנחומא חוץ מעלי גפנים שהן לרפואה (שם שבת ו א). עשרה דברים מביאין את האדם לידי תחתונית האוכל עלי קנים ועלי גפנים ולולבי

---

[1] [לדעת אבי הרד״ק שייך לכאן גם יפקד עָלֶיהָ (ישעי׳ כז ג).]

גפנים וכו' (ברכי' כה.). עלין[1]) אין בהם משום רפואה (מר עוקבא אמר שמואל, שבת קט.). מה זית אין עליו נושרין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים וכו' (ר' יהושע בן לוי, מנחי' נג:). מה הגפן הזה העלים שלה מכסין על האשכלות כך הם ישראל (מד"ר ויקרי' טו).— ובסהמ"א: ופי' שראבי עלין רחבין שאוחזין בארץ (ר"ח, שבת ו.). פי' עלי האילן נקראו שיחים (ערוך ערך סח). והגפן מעשה אמן היה שריגיה ועליה ופרחיה זהב (יוסיפון סו). פי' חתך עלי הלוף השוטה משישית ועתה בשביעית הוציא עלין אחרים (ר"י בן מלכי צדק, שביעי' ה ג).—ואמר המשורר: קרא אחי תשובה לך שלוחה בחפזון כמו עלה דפוקה ומי יכין בשירתך אשר מר ושמן טוב עלי ראשים מריקה (ר"ש הנגיד, ידידותך). טוב טעמו הפר ועלה תאנה תפר השיבו שדי לעפר ויגרש את האדם (רסב"ג, מי כמוך סכן). ופרחו גניהם ועלו עליהם וצצו ציציהם ופתחו זמוריהם (רמב"ע, דיואן כב, בודלי). לי ציצים לי פרי לי עלים לי שושן לי כפר ואהלים (רחב"ע, אב אחד). ומתוק ומר מהם וחמוץ בעליהם ותפל ומלוח בטעם לאורותיו (הוא, בשם אל אשר אמר). יניסני עלה נדף בקולו והייתי תמול מנים קהלה (עמנו', מחב' ח).— עֶלֶה של נייר, דף של ספר: עשה תעשה לך ולרעך דף אם מנסרים דקים אם ממתכת וכו' ויהיה הדף למדת רביע עלה של נייר או יותר וכו' (ר"ש אבקוולעינו, ערוגת הבשם ל, קח.). והלומד כל היום וכל הלילה כעוף המצפצף ויביט באשר עבר מן העלין הכתובים ולא נזכר אם קראם מה יועיל לו קריאתו ויגיעו לריק (מנחם בן זרח, צידה לדרך א כא, כח.). היא השלהבת הנזכר' בזוהר פ' בלק בתחילתו דף פ"ה עמוד ב' עלה ב' (ר"ן בר"י אלחנן, עה"מ, קרית ארבע קיג, קי.). דהא קיי"ל בברכות עלה נ' עושה אדם כל צרכיו בפת (בשמים ראש, סו"ס קלח).—עֲלֵי עתים, עתונים, Zeitungsblatt; journal; periodical: צדקו האומרים לי כי למוציא עלי עתים יאות להכיר את העם אשר ברגלו ולמלא משאלותם (יוסט, אגרי' לשד"ל, קסטיליוני ח).—ובהשאלה עֶלֶה של ראה: בד"א מלפניה של ריאה אבל על גבה אם נמצא בעלה של ריאה טריפה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי' פסוקי' 140).—ובמשמ' אבר הגוף: עלים יוקח בעד איברים שהם על שוק כמו הירך (מלון למה דוד, עבריות, קכו.).

[1]) [פרש ר"ח: עלי ירק לצנן העין. ורש"י פרש, ז"ל: עלין כך שם העשב.]

עלה[1])׳ ממנו עָלָה, עֹלֶה, *עָלֶה, *עָלוּי, עִלִּי, עֲלִי, עֲלִיָּה, עֶלְיוֹן, *עֶלְיוֹנוּת, *עֶלְיוֹנִי, *הַעֲלָאָה, *הַעֲלָיָה, מֹעַל, א.מַעֲלָה, מַעֲלָה, *מַעֲלוּתִי, *מַעֲלִית.

עָלָה, פ"ע, עָלְתָה, עָלָתָה, *עָלַת[2]), עָלִית, עָלִיתָ, עָלִיתִי, עָלוּ, עֲלִיתֶם, עָלִינוּ, עָלֶה, עוֹלֶה, עֹלִים, עוֹלִים, עֹלָה, עוֹלָה עֹלֹת, עֹלוֹת, עֲלֵה, עֲלוֹת, עֲלֹת, עֲלֹתִי, עֲלֹתְךָ, עֲלֹתוֹ, עֲלוֹתוֹ, עֲלֹתָהּ, עֲלוֹתָהּ, עֲלוֹתָם, עֲלֵה, עֲלִי, עֲלוּ, אֶעֱלֶה, אַעַל, תַּעֲלֶה, תַּעֲלִי, יַעֲלֶה, יַעַל, יָעַל, יַעֲלֶנָה, תַּעֲלֶה, תַּעַל, תָּעַל, נַעֲלֶה, נַעַל, תַּעֲלוּ, יַעֲלוּ, תַּעֲלֶינָה, תַּעֲלֶנָה, — הלך מלמטה למעלה, טִפֵּס, aufsteigen, hinaufsteigen; monter, remonter, s'élever; to go up, ascend, climb.

—א) עלה פלוני מן ארץ שפלה, מן מקום נמוך: וַיַּעַל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו ולוט עמו הנגבה (בראשי' יג א). ויאמר יי' אל יהושע לאמר צוה את הכהנים נשאי ארון העדות וְיַעֲלוּ מן הירדן (יהושע ד יה-יו). מי זאת עֹלָה מן המדבר כתימרות עשן (שה"ש ג ו). ותאמר האשה אל שאול אלהים ראיתי עֹלִים מן הארץ (ש"א כח יג). ויהי אחרי לכתם וַיַּעֲלוּ מהבאר (ש"ב יז כא). והיה הנס מקול הפחד יפל אל הפחת וְהָעוֹלֶה מתוך הפחת ילכד בפח (ישעי' כד יח). —ובמשנה: שכשעלו ישראל מן הגולה היו שוקלים דרכונות וכו' (רבי יהודה, שקלי' ב ד). פרסו סדין של בוץ בינו לבין העם פשט ירד וטבל עלה ונסתפג (יומ' ג ד). עדת קרח אינה עתידה לעלות (סנהד' י ג). יום תגלחת זקנו ובלוריתו יום שעלה בו מן הים ויום שיצא בו מבית האסורין וכו' (ע"ז א ג).—המקום שעלה אליו, ביחס הפעול: וַיַּעַל משם באר שבע (בראשי' כו כג). ויאמר אלהים אל יעקב קום עֲלֵה בית אל ושב שם (שם לה א). וישלח אתם משה לתור את ארץ כנען ויאמר אלהם עֲלוּ זה בנגב וַעֲלִיתֶם את ההר (במד' יג יז). לא בשמים הוא לאמר מי יַעֲלֶה לנו השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה (דבר' ל יב). פחז כמים אל תותר כי עָלִיתָ משכבי אביך אז חללת יצועי עָלָה (בראשי' מט ד). ולכן כה אמר יי'

[1]) משתף בלשונות השמיות, בערב' עלא a).

[2]) [כנוסחאות ארציישראליות, עי' Segal (Gram. of Mish. Heb., § 204-5).

a) علا

המסה אשר עלית שם לא תרד ממנה (מ"ב א ד). ויקח חזקיהו את הספרים מיד המלאכים ויעל בית יי' (שם יט יד). כי מעלה הלחות בבכי יעלה בכי כי במורד חורנים צרי צעקת שבר שמעו (ירמ' מח ה). כגבורים ירוצון (הארבה) כאנשי מלחמה יעלו חומה ואיש בדרכיו ילכון (יואל ב ז). ובעז עלה השער וישב שם (רות ד א). —ועם מלת או אות היחס: ויאמר משה אל יי' לא יוכל העם לעלת אל הר סיני וכו' (שמות יט כג). כי יפלא ממך דבר למשפט וכו' וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר יי' אלהיך בו (דברי יז ח). והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר יי' אל בית אלהי יעקב (ישעי ב ג). ויקח דוד מידה את אשר הביאה לו ולה אמר עלי לשלום לביתך (ש"א כה לה). ויעלו עד נחל אשכול ויראו את הארץ (במדי לב ט). ויהי אחרי כן וישאל דוד ביי' לאמר האעלה באחת ערי יהודה (ש"ב ב א). מי יעלה בהר יי' ומי יקום במקום קדשו (תהלי כד ג). והמה טרם ישכבון והיא עלתה עליהם על הגג (יהושי ב ח). אעלה על במתי עב אדמה לעליון (ישעי יד יד).—ואמר בן סירא: בעלותו על מזבח הוד ויהדר עזרת מקדש (ב"ס גני' נ יא).—ובתלמו': הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים (פסחי ח ג). מעשה בבריא אחד שאמר כתבו גט לאשתי ועלה לראש הגג ונפל ומת ארשב"ג וכו' (גיטי ו ו). ומסבה היתה עולה מקרן מזרחית צפונית לקרן צפונית מערבית שבה היו עולים לגגות התאים (מדו' ד ה). העושה סוכתו בראש העגלה או בראש הספינה כשרה ועולין לה ביום טוב בראש האילן או על גבי גמל כשרה ואין עולין לה ביום טוב וכו' (סוכ' ב ג). כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וכותב ארך אפים (סנה' קיא.). —ובסהמ"א עלה לתורה: אם לא נמצא מי שיודע להפטיר אלא אחד מאותם שעלו לקרות בתורה וכו' (שו"ע או"ח רפד ה).—ועם ב־: לא עולין באילן ולא רוכבין ע"ג בהמה (ביצ' ה ב).—עלה דרך: ויפנו ויעלו דרך הבשן (במדי כא לג). ויעל גדעון דרך השכוני באהלים מקדם לנבח ויגבהה (שפטי ח יא). וראיתם אם דרך גבולו יעלה בית שמש הוא עשה לנו את הרעה הגדולה הזאת (ש"א ו ט).—ובמשנה: כל העולים למזבח עולין דרך ימין ומקיפין ויורדין דרך שמאל (זבחי ו ג).—עלה בדבר: ויחלם (יעקב) והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עלים וירדים בו (בראשי כח יב). ולא תעלה במעלת על מזבחי (שמות כ כו). ויבא אל שער אשר פניו דרך הקדימה ויעל במעלתו (יחזק' מ ו).—ובמשנה: בראשונה כל מי שרוצה לתרום את המזבח תורם ובזמן שהן מרובין רצין ועולין בכבש וכו' מעשה שהיו שנים שוין ורצין ועולין בכבש ודחף אחד מהן את חברו ונפל ונשברה רגלו (יומ' ב א-ב). עלה בכבש ופנה לשמאלו (סוכ' ד ט). החלו (הכהנים) עולים במעלות האולם וכו' (תמי' ו א). היה עולה בסולם ונפל עליו והרגו הרי זה אינו גולה (מכו' ב א).

—ב) עלה אל, על, לקראת פלוני: ויהי כי עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדני (בראשי מד כד). עלו אלי ועזרני ונכה את גבעון (יהושי י ד). ויעלו אליה (אל דבורה) בני ישראל למשפט (שפטי ד ה). וינחם יהודה ויעל על גוזי צאנו (בראשי לח יב). ויאסר יוסף מרכבתו ויעל לקראת ישראל אביו גשנה (שם מו כט). ומלאכים שלח (גדעון) באשר ובזבלון ובנפתלי ויעלו לקראתם (שפטי ו לה). ומלאך יי' דבר אל אליה התשבי קום עלה לקראת מלאכי מלך שמרון ודבר אלהם וכו' (מ"ב א ג).—ואל יי': ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו יי' מן ההר לאמר (שמות יט ג). ויאמר יי' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם (שם כד יב).—ולמלחמה: ויהי אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל ביי' לאמר מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם (שפטי א א). ויעלו סרני פלשתים אל ישראל וישמעו בני ישראל ויראו מפני פלשתים (ש"א ז ז). וישמעו בני ישראל (כי שבטי עבר הירדן בנו מזבח) ויקהלו כל עדת בני ישאל שלה לעלות עליהם לצבא (יהושי כב יב). ויאמר איש יהודה למה עליתם עלינו ויאמרו (הפלשתים) לאסור את שמשון עלינו (שפטי יח י). ואם כה יאמרו עלו עלינו ועלינו כי נתנם יי' בידנו (ש"א יד י). ויהי בימי אחז בן יותם בן עזיהו מלך יהודה עלה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל ירושלם למלחמה עליה (ישע' ז א). רדי מכבוד ישבי בצמא ישבת בת דיבון כי שודד מואב עלה בך שחת מבצריך (ירמי מח יח). — ועלה אחרי פלוני: ויעלו אחרי דוד כארבע מאות איש ומאתים ישבו על הכלים (ש"א כה יג). ועליתם אחריו ובא וישב על כסאי והוא ימלך תחתי (מ"א א לה). — ומעל פלוני: ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם (בראשי יז כב). ויאמרו אנשי בית שמש מי יוכל לעמוד לפני יי' האלהים הקדוש הזה ואל מי יעלה מעלינו (ש"א ו כ). ויעל

כבוד יי׳ מעל תוך העיר ויעמד על ההר אשר מקדם לעיר (יחזק׳ יא כג).—ומהלחם על פלוני: לך הפרה את בריתך את בעשא מלך ישראל וְיַעֲלֶה מעלי (מ״א טו יט). ויקח יהואש מלך יהודה את כל הקדשים וכו׳ ואת כל הזהב הנמצא באצרות בית יי׳ ובית המלך וישלח לחזאל מלך ארם וַיַּעַל מעל ירושלם (מ״ב יב יט). דרש נא בעדנו את יי׳ כי נבוכדראצר מל׳ בבל נלחם עלינו אולי יעשה יי׳ אותנו ככל נפלאתיו וְיַעֲלֶה מעלינו (ירמ׳ כא ב).

—ג) והנושא בעלי חיים: והנה מן היאור עֹלֹת שבע פרות יפות מראה ובריאת בשר (בראש׳ מא ב). ושרץ היאר צפרדעים וְעָלוּ ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך (שמות ז כח). ויהי בערב וַתַּעַל השלו ותכס את המחנה (שם טז יג). לא יהיה שם אריה ופריץ חיות בל יַעֲלֶנָּה (ישעי׳ לה ט). עָלָה אריה מסבכו ומשחית גוים נסע יצא ממקומו (ירמ׳ ד ז). כי גוי עָלָה על ארצי עצום ואין מספר שניו שני אריה ומתלעות לביא לו (יואל א ו). בעיר ישקו בחומה ירצון בבתים יַעֲלוּ בעד החלונים יבאו כגנב (שם ב ט). שניך כעדר הקצובות שֶׁעָלוּ מן הרחצה שכלם מתאימות ושכלה אין בהם (שה״ש ד ב).—ובמשנה: כופין את הסל לפני האפרוחים כדי שיעלו וירדו (שבת יח ב). עלתה (הבהמה) לראשי צוקין ונפלה הרי זה אונס (ב״מ ז י).—זכר על הנקבה: ויהי בעת יחם הצאן ואשא עיני וארא בחלום והנה העתדים הָעֹלִים על הצאן עקדים נקדים וברדים (בראש׳ לא י).—ובמשנה: עלה עליה (על הפרה האדומה) זכר פסולה (פרה ב ד).

—ד) וצמחים: ובגפן שלשה שריגם והיא כפרחת עָלְתָה נצה הבשילו אשכלתיה ענבים (בראש׳ מ י). ויחלם (פרעה) שנית והנה שבע שבלים עֹלוֹת בקנה אחד בריאות וטבות (שם מא ה). גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יַעֲלֶה בה כל עשב (דבר׳ כט כב). ואשיתהו (את הכרם) בתה לא יזמר ולא יעדר וְעָלָה שמיר ושית (ישעי׳ ה ו). תחת הנעצוץ יַעֲלֶה ברוש ותחת הסרפד יַעֲלֶה הדס והיה ליי׳ לשם לאות עולם (שם נה יג). ועל הנחל יַעֲלֶה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתם פריו (יחזק׳ מז יב). ונשמדו במות און חטאת ישראל קוץ ודרדר יַעֲלֶה על מזבחותם (הוש׳ י ח). וימן יי׳ אלהים קיקיון וַיַּעַל מעל ליונה להיות צל על ראשו להציל לו מרעתו (יונ׳ ד ו). והנה עָלָה כלו קמשונים כסו פניו חרלים וגדר אבניו נהרסה (משלי כד לא). חוח עָלָה ביד שכור ומשל בפי כסילים (שם כו ט).—ובהשאלה קֶרֶן: ואשא עיני ואראה והנה איל אחד עמד לפני האבל ולו קרנים והקרנים גבהות והאחת גבהה מן השנית והגבהה עֹלָה באחרנה (דני׳ ח ג).—ובמשנה: עלתה[1]) חזזית על רובו (של אתרוג) נטלה פטמתו וכו׳ פסול עלתה[1]) חזזית על מיעוטו וכו׳ כשר (סוכ׳ ג ו). עלו בו (בבית כנסת שחרב) עשבי׳ לא יתלוש מפני עגמת נפש (מגי׳ ג ג). תבואה שעלו בה ספיחי אסטים וכן מקום הגרנות שעלו בהן מינין הרבה וכו׳ אין מחייבין אותו לנכש (כלא׳ ב ה). הנוטע ברשות הרבים וכו׳ והעולה מאליו חייב בערלה (ערל׳ א ב). הקונה שני אילנות בתוך שדה חבירו הרי זה לא קנה קרקע וכו׳ הגדילו לא ישפה והעולה מן הגזע שלו ומן השרשים של בעל הקרקע וכו׳ (ב״ב ה ד). מרביצין שדה בערב שביעית כדי שתעלה ירקות בשביעית (תוספת׳ שביע׳ ב א).—ובהשאלה: הכהו חייב לרפאותו עלו בו צמחים אם מחמת המכה חייב שלא מחמת המכה פטור (ב״ק ח א). משלו משל למה הדבר דומה לאחד שעלתה לו מכה ברגלו והיה רופא כופתו ומחתך ברגלו כדי לרפאותו (שם שקל׳ א ו). כהן שעלתה לו יבלת במתניו חבירו חותכה לו בשיניו במקדש אבל לא במדינה ואם בכלי כאן וכאן אסור (שם עירובי׳ יא כ). איזהו סימניה רבי יוסי הגלילי אומר משיעלה הקמט תחת הדד (נדה ה ח). מעשה ביוסף בן פכסס שעלת נומי על רגלו ובקש הרופא לחותכה וכו׳ (ספרא אמור פרש׳ א). — עָלָה ונעשה שלם, נתחברו שבריו והיו לאחד: אילן שנפשח קושרין אותו בשביעית לא שיעלה אלא שלא יוסיף (שביע׳ ד ו). וכן קורה שנשברה סומכין אותה בספסל או בארוכות המטה לא שתעלה אלא שלא תוסיף (שבת כג ה).

—ה) ודברים שונים, אד וענן: ואד יַעֲלֶה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה (בראש׳ ב ו). ויהי בשביעית ויאמר הנה עב קטנה ככף איש עֹלָה מים (מ״א יח מד). הנה כעננים יַעֲלֶה וכסופה מרכבותיו קלו מנשרים סוסיו אוי לנו כי שדדנו (ירמ׳ ד יג).—שחר: וכמו השחר עָלָה ויאיצו המלאכים בלוט לאמר וכו׳ (בראש׳ יט טו). עי׳ שחר.—ובמשנה: מאימתי קורין את שמע בערבית וכו׳ רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד

1) בכ״י מנקד של ביהמ״ד שכטר, הגרסה: עָלַת.

השחר (ברכי׳ א א).—לְבָנָה: שפעם אחת עלה מאור הלבנה ודימו שהאיר מזרח ושחטו את התמיד והוציאוהו לבית השרפה (יומ׳ ג ב).—קיטור ועשן: והנה עָלָה קיטור הארץ כקיטור הכבשן (בראשי׳ יט כח). וַיַּעַל עשנו (של הר סיני) כעשן הכבשן (שמות יט יח).—אש ולהב: וישלח מלאך יי׳ את קצה המשענת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות וַתַּעַל האש מן הצור ותאכל את הבשר ואת המצות (שפט׳ ו כא). ויהי בַּעֲלוֹת הלהב מעל המזבח השמימה וַיַּעַל מלאך יי׳ המזבח (שם יג כ).—טל: וַתַּעַל שכבת הטל והנה על פני המדבר דק מחספס (שמות יו יד). — ובמשנה: ירד לתוכו טל רבי אליעזר אומר יניחנה בחמה והטל עולה וחכמים פוסלים (פרה ט ה).—באר ומים: אז ישיר ישראל את השירה הזאת עֲלִי באר ענו לה (במד׳ כא יז). מי זה כיאור יַעֲלֶה כנהרות יתגעשו מימיו מצרים כיאור יַעֲלֶה וכנהרות יתגעשו מים (ירמי׳ מו ז-ח). הנה מים עֹלִים מצפון והיו לנחל שוטף וישטפו ארץ ומלואה (שם מז ב).—ובמשנה: המוריד בהמה לשתות המים העולים בפיה בכי יותן (מכשי׳ ג ח). המים העולין בספינה ובעקל ובמשוטות אינן בכי יותן (שם ה ז).—באש: וחלליהם ישלכו ופגריהם יַעֲלֶה באשם ונמסו הרים מדמם (ישעי׳ לד ג). וְעָלָה באשו (של הארבה) ותעל צחנתו כי הגדיל לעשות (יואל ב כ).—קטרת: ועתר ענן הקטרת עֹלֶה (יחזק׳ ח יא).—*עָלְתָה השמועה, הבעיה: וישאלת הא דקאמר ראבה בר חנניה משמא דרב אין אומרין אהבה רבה אילא אהבת עולם ועלתה השמועה בכך (אוצ׳ הגאו׳ א א, לוין 29). עשר תקנות תיקן עזרה וכו׳ ותיקן טבילה לבעלי קרואים ועלת השמועה וחזרו רבנן לפלפל בה (גינזבורג, גנזי שכטר 249). בעיות דר׳ ירמיה הם ופשוטות הן ועלו כולן בתיקו (ר״ח, ב״מ כא:).—בגד: את חקתי תשמרו וכו׳ ובגד כלאים שעטנז לא יַעֲלֶה עליך (ויקר׳ יט יט). והיה בבואם אל שערי החצר הפנימית בגדי פשתים ילבשו ולא יַעֲלֶה עליהם צמר בשרתם בשערי החצר הפנימית וביתה (יחזק׳ מד יז).—ובמשנה: אמר קונם צמר עולה עלי מותר להתכסות בגיזי צמר פשתן עולה עלי מותר לתתכסות באניצי פשתן וכו׳ אמר קונם צמר ופשתים עולים עלי מותר להתכסות ואסור להפשיל לאחוריו (נדר׳ ז ג). היה טעון צמר והוצד אמר קונם צמר עולה עלי אסור לטעון ומותר ללבוש (תוספת׳ שם ד ד).— מורה: הנך הרה וילדת בן ומורה לא

יַעֲלֶה על ראשו כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן (שפט׳ יג ה). ומורה לא יַעֲלֶה על ראשו (ש״א א יא).—עָלָה עַל, עי׳ עַל.— גורל: והקריב אהרן את השעיר אשר עָלָה עליו הגורל ליי׳ ועשהו חטאת (ויקר׳ יו ט).—בשר: וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עָלָה ויקרם עליהם עור מלמעלה (יחזק׳ לז ח).—מספר: ולא עָלָה המספר במספר דברי הימים למלך דויד (דהי״א כז כד).—קרבן: ויהי כעבר הצהרים ויתנבאו עד לַעֲלוֹת המנחה ואין קול ואין ענה ואין קשב (מ״א יח כט). כל צאן קדר יקבצו לך אילי נביות ישרתונך יַעֲלוּ על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר (ישעי׳ ס ז).—ובמשנה: המזבח מקדש את הראוי לו ר׳ יהושע אומר כל הראוי לאישים אם עלה לא ירד שנאמר וכו׳ מה עולה שהיא ראויה לאישים אם עלתה לא תרד אף כל דבר שהוא ראוי לאישים אם עלה לא ירד וכו׳ (זבחי׳ ט א). כשם שאם עלו לא ירדו כך אם ירדו לא יעלו וכלן שעלו חיים לראש המזבח ירדו עולה שעלתה חיה לראש המזבח תרד וכו׳ ואלו אם עלו ירדו (שם ד-ה).—ארכה: הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם כי מדוע לא עָלְתָה ארכת בת עמי (ירמי׳ ח כב). ועי׳ ארכה.—ובהשאלה, נגינה עולה: ראשון אזלה לעולם עולה וכו׳ ששית היא שישלא פעם יורדת ופעם עולה (דה״ט 17). — ומחשבה אודות דבר, על לב, על רוח, על דעת, במחשבה: ויאמר יהואש אל הכהנים וכו׳ כל כסף אשר יַעֲלֶה על לב איש להביא בית יי׳ (מ״ב יב ה). כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשנות ולא תַעֲלֶינָה על לב (ישעי׳ סה יז). זכרו מרחוק את יי׳ וירושלם תַּעֲלֶה על לבבכם (ירמי׳ נא נ). ביום ההוא יַעֲלוּ דברים על לבבך וחשבת מחשבת רעה (יחזק׳ לח י). — ואמר בן סירא: בעת שלחן אל תרבה דברים ואם עלה על לבך דבר (ב״ס גני׳ לב יב).—ובתו״מ, גם עָלַת: וכי עלת על לב שיהא זה מהלך בשוק והלה נהרג על ידו (תוספת׳ ב״ק ט ז). וכי עלת על לב דוד שהוא חי לעולם (בשם ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ ב א).—וְהָעֹלָה על רוחכם היו לא תהיה (יחזק׳ כ לב).—ובתלמו׳: וכי עלת על דעתך שאת נותן לי עד שלא יתבעוהו (מדר׳ תהלים, הופמן כב ב). דכתיב ובא ויצא ופשט את בגדי הבד שאין תלמוד לומר אשר לבש וכי עלת על דעתינו כלום הוא פושט אלא מה שהוא לובש (ירוש׳ יומ׳ ז

ב). עי' דעת.—אבל הקב"ה אינו כן אלא את השמים שמים שעלו במחשבה ואת הארץ הארץ שעלת במחשבה (מד"ר ברא' א, תיקוני). עי' מחשבה.—וכן *עָלָה לפני יי': כך עלתה לפני (פדר"א ג).—חֵמָה ואף: והיה אם תַּעֲלֶה חמת המלך ואמר לך וכו' (ש"ב יא כ). ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים וכו' עד עֲלוֹת חמת יי' בעמו (דהי"ב לו יו).—ואמר המשורר: עולם דומה אל גוף גבר אך אברהם רוח אפו ישקוט כל עת יהיה רוצה ומאד ירגז בעלות אפו (רמב"ע, הרפים א לג-לד).—ורוח: אם רוח המושל תַּעֲלֶה עליך מקומך אל תנח (קהל' י ד).—שַׁוְעָה וכדומ': ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו וַתַּעַל שועתם אל האלהים (שמות ב כג). והאנשים אשר לא מתו הכו בעפלים וַתַּעַל שועת העיר השמים (ש"א ה יב).—יען התרגזך אלי ושאננך עָלָה באזני ושמתי חחי באפך ומתגי בשפתיך (מ"ב יט כח). קום לך אל נינוה העיר הגדולה וקרא עליה כי עָלְתָה רעתם לפני (יונ' א ב). והגבול עָלָה מן העמק אל ההר: וְעָלָה הגבול בית חגלה ועבר מצפון לבית הערבה וְעָלָה הגבול אבן בהן בן ראובן (יהוש' יח ו). ויהי להם הגבול לפאת צפונה מן הירדן וְעָלָה הגבול אל כתף יריחו מצפון וְעָלָה בהר ימה (שם יח יב). עי' ירד.—*כרם: כרם רבעי היה עולה לירושלים מהלך יום אחד לכל צד (מ"ש ה ב).—והפֵּרות לירושלים: וחכ"א יעלו הפירות (של דמאי) ויאכלו בירושלים (דמאי א ב). מעות בירושלים ופירות במדינה אומר הרי המעות האלו מחוללין על פירות ההם ובלבד שיעלו הפירות ויאכלו בירושלים (מ"ש ג ד).—קדרה: ארובה שהיא בתוך הבית וקדרה נתונה תחתיה שאם תעלה אין שפתותיה נוגעות בארובה וכו' (אהל' י ו).—טומאה: טומאה תחתיה בתוכה או על גבה טומאה בוקע ועולה בוקעת ויורדת (שם).—שטרות: כל השטרות העולים בערכאות של נכרים אף על פי שחותמיהם נכרים כשרים (גיט' א ה).

ו) במשמ' היה מעלה, עדיף: הגר אשר בקרבך יַעֲלֶה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה (דבר' כח מג). רבות בנות עשו חיל ואת עָלִית על כלנה (משלי לא כט). ובסהמ"א: אלא בודאי עלו אהדדי בדמים (רגמ"ה, ב"ב ז). שטר שכתוב בו שחייב פלוני לפלוני כך גרושי"ש לזמן פלוני בין יעלו בין ירדו (מהרי"ע, סו"ת ב, מ:).—ואמר המשורר: יעלה יפת קול מה יפו דבריך עלית עלי כל בחכמת שעריך (רחב"ע, יעלה יפת).

—ז) עלה המאכל, היה טוב לבריאות: שנות לב טוב תחת מטעמים ומאכלו יעלה עליו (ב"ס גני' ל כה).—ובמדר': האוכל אובלין שאינם עולים על גופו עובר משום ג' לאוין (ר' עקיבא, אדר"נ כו).

—ח) *עָלָה המנין, היה המנין בסך הכל: וכן מררי מונה אותם מבן חדש ועולה מניינן ו אלף ומאתים (מד"ר במד' ה). אין לך בכל השבטים פחות במנין כמנשה שלא עלה מניינם אלא ל"ב אלף ור' (שם).—ובסהמ"א: וכשתצרפם עולה חשבונם מאתים ואחד ככר ואחד עשר מנה (רגמ"ה, בכור' ה.) כל אלו המספרים כל מה שהוא ממעלה אחת יחד הכל ומה שיעלה יותר מעשרה או עשרה כתבהו אחר המעלה ההיא ויעלה המחובר מ"ה אלפים ופ"ה (ראב"ע, ספר המספר א). דאפילו לא נשתתפו אלא היה לכל אחד מעותיו בביתו היה עולה לו זה הריות או ההפסד (טוחו"מ שותפין קטו).

— ט) *עָלָה דבר במדה, לחשבון, למנין וכדומ', נמנה ונכלל בתוך המדה, החשבון והמנין: כל שהוא בתוך בית רובע עולה במדת בית רובע אבילת הגפן והקבר והסלע עולין במדת בית רובע (כלא' ב י). לא היה כלה עורב עולה מן המדה אלא ארבע אמות היה מעקה (רבי יהודה, מדו' ד ו). בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין בסדרן ואין עולין להם מן החשבון (מגיל' ג ו). ואם גלח (מי שנזר שתי נזירות) יום ששים חסר אחד יצא שיום שלשים עולה לו מן המנין (נזי' ג ב). אין עולין (הקטנים) למנין ואין עומדין על הדוכן (ערכי' ב ו). היתה שנת שדפון וירקון או שביעית אינה עולה לו מן המנין (שם ט א). וגיזבר הולך וקורא ונותן לו מן המטבע העולה לו לפי חשבון (תוספת' שקל' ב יג). בית השלחים שלהם ובהמת אחרים בית השלחין שלהן קודמת לבהמת אחרים וכולן עולין לחשבון באחרונה (שם ב"מ יא לז). שכל נבוכדנצר דכתיב בירמיה חי היה ברם הכא מת היה ואינו עולה להם מן החשבון אית מן תניי תני עולה להם מן החשבון (ירוש' מגיל' ג ז). היה הוא חולה או שהיתה היא חולה וכו' אין עולין להן מן המינין (תוספת' יבמ' ח ד). ישיבתו בחוצה לארץ אינה עולה לו מן המיניין (ריש לקיש, מד"ר ברא' מה, תיקוני). הרגל עולה לאבל למנין שלשים ואין עולה לו למנין שבעה (שמח' ז).—והפעל סתם,

במשמ' נחשב: שבת (לענין קבורה) עולה ואינה מפסקת רגלים מפסיקין ואינן עולין (מו"ק ג ה). רבי יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון רבי שמעון אומר שלשה כתרים הם וכו' וכתר שם טוב עולה על גביהן (אבו' ד יג).—ואמר המשורר: כי עזר לא בזמנו עלה כרפואה אחרי מות החלה (יל"ג, משלי יהודה א יט).—ועם אות היחס ל־, במשמ' נמנה הדבר לפלוני, נחשב לו, יצא בו ידי חובתו: נמצאו או שהחזירום הגנבים אלו ואלו שקלין ואין עולין לשנה הבאה (שקלי' ב א). גלח (הנזיר) על המזבח ונמצא פסול תגלחתו פסולה וזבחיו לא עלו לו וכו' רבי שמעון אומר אותו הזבח לא עלה לו אבל שאר זבחים עלו לו (נזי' ו י). כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה (זבחי' א א). הקומץ שנתערב במנחה שלא נקמצה לא יקטיר ואם הקטיר זו שנקמצה עלתה לבעלים וזו שלא נקמצה לא עלתה לבעלים וכו' (מנח' ג ג). הביא צפורים ונתנגע לא עלו לו עד שיביא את חטאתו (כריתו' ב ג). הנוטע והמבריך והמרכיב שלשים יום לפני ראש השנה עלתה לו שנה ומותר לקיימן בשביעית (תוספת' שביעי' ב ג). מלך שעמד בעשרים ותשעה באדר כיון שהגיע אחד בניסן עלתה לו שנה (ר"ה ב.). שאין הרגל עולה לו שיתעסקו בו הרבים ומלאכתו נעשית על ידי אחרים וכו' (תוספת' מו"ק ב יג). הרי שהיה נזיר ומצורע מהו שיגלח תגלחת אחת ותעלה לו לנזירותו ולצרעתו (ספרי במדי' לה). פתחה עיניה ביותר או עצמה ביותר לא עלתה לה טבילה (ר' יוחנן, נדה סז.). א"ר הונא נר שיש לה שתי פיות עולה לב' בני אדם אמר רבא מילא קערה שמן והקיפה פתילות כפה עליה כלי עולה לכמה בני אדם לא כפה עליה כלי וכו' ואפילו לאחד נמי אינה עולה (שבת כג:). דילמא זכרון אחד עולה לכאן ולכאן (ערוב' מ.).

—י) *וְעָלָה לפלוני, קרה לו, באה עליו צרה וכדומ': אמרו לו תלמידיו (לנחום איש גמזו) רבי וכי מאחר שצדיק גמור אתה למה עלתה לך כך (תעני' כא.). אמרו הראיתם נעמי שיצאה מארץ לחו"ל מה עלתה לה (ילק' רות א). באותה שעה כיון ששמעתי את קול החזק הזה נרתעתי ונדהמתי ונפלתי לאחורי עד שבא הרפיאל הדרניאל אשר נתן בי רוח ונשמה והעמידני ואמר לי ידידי מה עלתה לך (סדר כע"ג א, יג).

—יא) *עָלָה ביד פלוני, בא אל ידו, בפרט מקצת מהרבה: תרם ועלה בידו אחד מששים תרומה ואינו צריך לתרום וכו' עלה בידו מששים ואחד תרומה ויחזור ויתרום (תרומ' ד ג). מעשה בעסיא באחד ששלשלוהו לים ולא עלה בידם אלא רגלו וכו' (יבמ' טז ד). דינר זהב שיעלה בידי ראשון הרי הוא הקדש ועלה של כסף ב"ש אומרים הקדש וב"ה אומרים אינו הקדש חבית של יין שתעלה בידי ראשונה הרי הקדש ועלתה של שמן ב"ש אומרים הקדש וב"ה אינו הקדש (נזיר ה ב). קמץ ועלה בידו צרור או גרגיר מלח או קורט של לבונה פסול (מנח' א ב). נתכוון לתרום אחד מעשרה ועלה בידו מעשרים משלשים ומארבעים וכו' תרומתו תרומה (תוספת' תרומ' ה ה). מי שנתכוון לעלות בידו בשר טלה ועלה בידו בשר חזיר וכו' המתכוון לעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר (איסי בן יהודה, נזיר כג.).—ובמשמ' בא הדבר ליד פלוני, השיגו, הצליח בדבר: הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן כר' שמעון בן יוחי ולא עלתה בידן (אביי, ברכ' לה:). בשר ודם כונה בנין בשעה שהבנין עולה בידו הוא מרחיב ועולה (מד"ר בראשי' ב א).—ובספר יצירה: וכיון שצפה א"א ע"ה והביט וחקר והבין וחקק וחצב וצרף ועלתה בידו אז נגלה עליו אדון כל (ספר יצירה ו).—וכמו משמ' י), בא עליו: דומה שלא עלת בידי אלא הטחה זו בלבד (ירוש' שבת ו ט). ובלי בידו במשמ' זו, הצליח, היה מתאים וטוב: בת כהן לישראל אין זווגן עולה יפה (ר' יוחנן, פסח' מט.).—ובמשמ' הצליח, יכול לעשות: ויוליכוהו אל מקום כלו אורה אין חושך ואין צלמות וכו' מה שאין הלשון עולה לספר (רס"ע פלקירא, המבקש כב).

—יב) *עלה באחד וחמשים, באחד ומאה, באחד ומאתים, נסתלק ויצא ממנו: סאה תרומה שנפלה על פי מגורה וקפאה ר' אליעזר אומר אם יש בקפוי מאה סאה תעלה באחד ומאה ר' יהושע אומר לא תעלה וכו' ואם כן למה אמרו תרומה עולה באחת ומאה כשאינו ידוע וכו' לא שהתרומה עולה בחמשים ואחד אלא שהיו שם מאה ושני חצאים (תרומ' ד יא-יג). תנור שהסיקוהו בקליפי ערלה ואפה בו את הפת תדלק הפת נתערבה באחרות תעלה באחד ומאתים (ערל' ג ה).—והפעל סתם: סאה תרומה טמאה שנפלה לתוך מאה חולין טהורין ר' אליעזר אומר תירום ותשרף

שאני אומר סאה שנפלה היא סאה שעלתה וחכ"א תעלה ותאכל נקודים או קליות (תרומ׳ ה ג).

—נפע׳ נַעֲלָה, נַעֲלֵיתָ, הֵעָלוֹת, הֵעָלוֹ, יֵעָלֶה, תֵּעָלוּ.—א) כמו קל, נִעֲלָה הענן: וּבְהֵעָלוֹת הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מסעיהם ואם לא יֵעָלֶה הענן ולא יסעו עד יום הֵעָלֹתוֹ (שמות מ לו-לז). ולפי הֵעָלוֹת הענן מעל האהל ואחרי כן יסעו בני ישראל (במד׳ ט יז). ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר וְנַעֲלָה הענן בבקר ונסעו או יומם ולילה וְנַעֲלָה הענן ונסעו או יומים או חדש או ימים בהאריך הענן על המשכן לשכן עליו יחנו בני ישראל ולא יסעו וּבְהֵעָלֹתוֹ יסעו (שם כא-כב).—וכבוד יי׳: וכבוד אלהי ישראל נַעֲלָה מעל הכרוב אשר היה עליו (יחזק׳ ט ג).—ובמשמ׳ עָלָה והלך לו, נסתלק: דבר אל העדה לאמר הֵעָלוּ מסביב למשכן קרח דתן ואבירם וכו׳ וַיֵּעָלוּ וכו׳ (במד׳ יו כד-כז). ויאמר יואב חי יי׳ כי לולא דברת כי אז מהבקר נַעֲלָה העם איש מאחרי אחיו (ש"ב ב כז). וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם וַיֵּעָלוּ מעל ירושלם (ירמ׳ לז ה). והיה בְּהֵעָלוֹת חיל הכשדים מעל ירושלם מפני חיל פרעה ויצא ירמיהו מירושלם ללכת ארץ בנימן (שם יא).—ובינ׳ כקי׳ *נַעֲלֶת: בעון שפיכות דמים שכינה נעלת ובית המקדש מיטמא (תוספת׳ יוה"כ א יב).—ב) התרומם, היה גבוה, עליון, erhaben sein; être exalté; to be exalted: לאלהים מגני ארץ מאד נַעֲלָה (תהל׳ מז י). כי אתה יי׳ עליון על כל הארץ מאד נַעֲלֵיתָ על כל אלהים (שם צז ט).—*ורגיל כתאר של כבוד נַעֲלֶה, מְעֻלֶּה, גבוה ועליון: בחודש ניסן תל"ד קנה האלוף כהר"ר ליזר ווינהיי׳ בן הנעלה כמר מאיר אופנהיי׳ שלי"ט המקום בב"ה דנשים (פנקס ההקדש של ק"ק ורמייסא, קכס: מק"כ ט, 11, הערה 2).—ג) שהעלה אותו: יען ביען שמות ושאף אתכם מסביב להיותכם מורשה לשארית הגוים וַתֵּעָלוּ[1] על שפת לשון ודבת עם (יחזק׳ לו ג). הכל העלה ששבצר עם הֵעָלוֹת הגולה מבבל לירושלם (עזר׳ א יא).

—הפע׳ הֶעֱלָה, הֶעֱלָה, הֶעֱלָךְ, הֶעֱלָנוּ, וְהַעֲלִתָה, הֶעֱלִתֶם, הֶעֱלִיתָ, וְהַעֲלִיתָ, הֶעֱלִית, הֶעֱלִיתָנוּ, הֶעֱלִית, הֶעֱלֵיתִי, וְהַעֲלֵיתִי, הֶעֱלִיתִיךָ, וְהַעֲלִיתִיךָ, וְהַעֲלִיתִיהוּ, וְהַעֲלִיתִים, הֶעֱלוּ, הֶעֱלוּךָ, הֶעֱלִתֶם, הֶעֱלִיתָם, הֶעֱלִיתָנוּ, מַעֲלֶה, מַעֲלֶה, מַעַלְךָ, מַעֲלֵם, מַעֲלָה, מַעֲלַת, מַעֲלִים, מַעֲלֵי, הַעֲלוֹת, הַעֲלֹתְךָ, הַעֲלֹתוֹ, הַעֲלוֹתָם, הַעַל, הַעֲלֵהוּ, הַעֲלֵי, הַעֲלוּ, אַעֲלֶה, וָאַעַל, אַעַלְךָ, תַּעֲלֶה, וַתַּעַל, תַּעֲלֵנִי, תַּעֲלֵנוּ, תַּעֲלֶנָּה, יַעֲלֶה, וַיַּעַל, וַיַּעַל, יַעֲלֵנִי, יַעֲלֵהוּ, יַעֲלֵם, וַתַּעַל, תַּעֲלֵהוּ, תַּעֲלוּ, יַעֲלוּ, יַעֲלֵהוּ, יַעֲלוּהוּ.— עשה שֶׁיַּעֲלֶה, aufbringen; élever, faire monter; to bring up —א) הביא את פלוני מן מקום נמוך: ויעברו אנשים מדינים סחרים וימשכו וַיַּעֲלוּ את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף (בראש׳ לז כח). ויאמר (העם אל משה) למה זה הֶעֱלִיתָנוּ ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא (שמות יז ג). זה משה האיש אשר הֶעֱלָנוּ ממצרים לא ידענו מה היה לו (שם לב א). חי יי׳ אשר הֶעֱלָה את בני ישראל מארץ צפון וכו׳ (ירמ׳ טז יד). הנה אני פתח את קברותיכם וְהַעֲלֵיתִי אתכם מקברותיכם עמי (יחזק׳ לז יב). לקצבי הרים ירדתי הארץ ברחיה בעדי לעולם וַתַּעַל משחת חיי יי׳ אלהי (יונ׳ ב ז). יי׳ הֶעֱלִיתָ מן שאול נפשי (תהל׳ ל ד).—ובתלמו׳: פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שנשברה והייתי מצער על תלמיד חכם שבה ומנו רבי עקיבא וכשעליתי ביבשה בא וישב ודן לפני בהלכה אמרתי לו בני מי העלך אמר לי דף של ספינה נזדמן לי וכל גל וגל שבא עלי נעניתי לו בראשי (ר"ג, יבמו׳ קכא.). מעשה בבתו של נחוניא חופר שיחין שנפלה לבור הגדול ובאו והודיעו לר׳ חנינא בן דוסא וכו׳ אמר לה בתי מי העלך אמרה לו זכר של רחלים נזדמן לי וזקן מנהיגו (שם קכא:).—הֶעֱלָה שליח צבור מן התבה, מנעוהו מלהתפלל לפני הצבור: עמד שמואל הקטן ותקנה (ברכת הצדוקים) לשנה אחרת שכחה והשקיף בה שתים ושלש שעות ולא העלוהו (ברכ׳ כט.). טעה בכל הברכות כלן אין מעלין אותו בברכת הצדוקים מעלין אותו (רב יהודה אמר רב, שם).—והמקום שמַּעֲלִים אליו ביחס הפעול: קח את אהרן ואת אלעזר בנו וְהַעַל אתם הר ההר (במד׳ כ כה). ויהי בבקר ויקח בלק את בלעם וַיַּעֲלֵהוּ במות בעל (שם כב מא). והיא (רחב) הֶעֱלָתַם הגגה ותטמנם בפשתי העץ (יהוש׳ ב ו). ויקח יהושע את עכן בן זרח ואת הכסף ואת האדרת וכו׳ וַיַּעֲלוּ אתם עמק עכור (שם ז כד). ויהי בְּהַעֲלוֹת יי׳ את אליהו בסערה השמים

---

[1] [אמר רד"ק בפרושו, וז"ל: העי"ן בשוא ופתח שלא כמנהג כי משפטו על המנהג העי"ן בקמץ כמו ויעלו מעל משכן קרח, ע"כ. ויש ספרים שהעין בקמץ, עי׳ מנחת שי, ועי׳ גם Kö., I, 553-4.]

וכו' (מ"ב ג ח). נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם ולא אנחנו זבחים מימי אסר חדן מלך אשור המעלה אתנו פה (עזרי ד ב).—ועם אל, ל־: תני לי את בנך ויקחהו מחיקה ויעלהו אל העליה (מ"א יז יט). ויתן ידו ויעלהו אליו אל[1]) המרכבה (מ"ב י יה). ואת בת פרעה העלה שלמה מעיר דויד לבית אשר בנה לה (דהי"ב ח יא).—ובתו"מ: מסרוהו זקני בית דין (את הכהן הגדול) לזקני כהונה והעלוהו לעלית בית אבטינס (יומי א ה). הכל מעלין לא"י ואין הכל מוציאין הכל מעלין לירושלים ואין הכל מוציאין (כתובי יג יא). היו מעלין אותה (את הסוטה) לבית דין הגדול שבירושלים ומאיימין עליה (סוטי א ד). וכשבא אל אמו אמרה לו היכן היית בני אמר לה נטלני אבא והעלני הרים והורדני גבעות והעלני להר אחד (מד"ר קהלי א).—והעלה לכהונה: רבי יהודה אומר אין מעלין לכהונה על פי עד אחד אמר רבי אליעזר אימתי במקום שיש עוררין אבל במקום שאין עוררין מעלין לכהונה על פי עד אחד וכו' (כתובי ב ח).—ובתפלה: יהי רצון מלפניך יי' אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו (תכנת שבת, מוסף לשבת).—ועם על: ויצא אליו בן הדד ויעלהו על המרכבה (מ"א כ לג). ויתחזק (יחזקיהו) ויבן את כל החומה הפרוצה ויעל על המגדלות[2]) (דהי"ב לב ה). — מעל: ואעלה את שרי יהודה מעל לחומה (נחמי יב לא). — ב) עשה שיעלה פלוני אל פלוני, לפלוני: וישלח שאול את המלאכים לראות את דוד לאמר העלו אותו במטה אלי להמתו (ש"א יט יה). ויתפשו את המלך ויעלו אתו אל מלך בבל רבלתה (מ"ב כה ו). קסומי נא לי באוב והעלי לי את אשר אמר אליך (ש"א כח ח).—ועל פלוני, נגד פלוני להלחם בו: הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל קהל גוים גדלים מארץ צפון (ירמי נ ט). והעלו עליך קהל ורגמו אותך באבן (יחזקי טז מ). הנני עליך צור והעליתי עליך גוים רבים כהעלות הים לגליו (שם כו ג). ויעל עליהם את מלך כשדיים ויהרג בחוריהם בחרב בבית מקדשם (דהי"ב לו יז).—ג) העלה מן העולם, מן החיים: אמר אלי אל תעלני בחצי ימי (תהלי קב כה).—ד) העלה מס, למס: ויעל המלך שלמה מס מכל ישראל (מ"א ה כז). ויעלם שלמה למס עבד עד היום הזה (שם ט כא).—ה) העלה בעלי חיים: נטה את ידך במטך על הנהרת על היארים ועל האגמים והעל את הצפרדעים על ארץ מצרים (שמות ח א). העלו סוס כילק סמר (ירמי נא כז). ותעל אחד מגריה כפיר היה וילמד לטרף טרף (יחזקי יט ג). כלה בחכה העלה[1]) יגרהו בחרמו ויאספהו במכמרתו (חבקי א יה).—ובתלמו': בן אנטיגנוס העלה בכורות מבבל ולא קבלו ממנו (חלה ד יא). העלה (את הבהמה) לראשי צוקין ונפלה ומתה אינה אונס (ב"מ ז י). מה שאירש מאבא מכור לך ומה שתעלה מצודתי מכור לך לא אמ' כלום מה שאירש מאבא היום מכור לך ומה שתעלה מצודתי היום מכור לך דבריו קיימין (תוספתי ב"מ ד י).—העלה זכר על בהמה: עלה עליה (על פרה אדומה) זכר פסולה רבי יהודה אומר אם העלהו פסולה ואם מעצמו כשרה (פרה ב ד).—עשה שיעלה דבר, גרה: כל מפרסת פרסה ושסעת שסע פרסת מעלת גרה בבהמה אתה תאכלו (ויקרי יא ג). עי' גרה. — נר: ועשית את נרתיה שבעה והעלה את נרתיה והאיר על עבר פניה (שמות כה לז). עי' נר. — פקד יפקד אלהים אתכם והעלתם את עצמתי מזה (בראשי נ כה).— והמועד היה לאיש ישראל עם הארב הרב להעלותם משאת העשן מן העיר (שפטי כ לח). — וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה להעלות משם את ארון האלהים (ש"ב ו ב). — נשיאים: מעלה נשאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה (תהלי קלה ז). — והמקום שמעלים אליו ביחס הפעול: ואנחנו נכרת עצים מן הלבנון ככל צרכך ונביאם לך רפסדות על ים יפו ואתה תעלה אתם ירושלם (דהי"ב ב טו).—ועם אל: ויסעם (את דלתות שער העיר) עם הבריח וישם על כתפיו ויעלם אל ראש ההר (שפטי טז ג). ויקהל דויד את כל ישראל אל ירושלם להעלות את ארון יי' אל מקומו אשר הכין לו (דהי"א טו ג). — ולפלוני, אל פלוני: ויעלו לה סרני פלשתים שבעה יתרים לחים (שפטי טז ח). ומעיל קטן תעשה לו אמו והעלתה לו מימים ימימה (ש"א ב יט). רדו העלו אתו (את ארון יי') אליכם (שם ו כא). וימצא מלך אשור בהושע קשר אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים ולא העלה מנחה למלך אשור כשנה בשנה (מ"ב יז ד).—ועם על:

1) [ס"א: על.]

2) [הירונ' מתרגם: turres desuper, עליה מגדלות.]

1) [אמר רד"ק וז"ל: ומלת העלה משונה בניקוד מהמנהג כי הה"א נקודה בצרי והעי"ן בשוא ופתח וכמוהו למה העברת העבר (יהושי ז ז), ע"כ.]

גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזה יַעְלֵם יי' עליך עד השמדך (דבר' כח סא). וַיַּעֲלוּ עפר על ראשם (יהוש' ז ו). עי' עפר. בנות ישראל אל שאול בכינה המלבשכם שני עם עדנים הַמַּעֲלֶה עדי זהב על לבושכם (ש"ב א כד). ויעש המלך שלמה מאתים צנה זהב שחוט שש מאות זהב יַעֲלֶה על הצנה האחת (מ"א י יו). כי אַעֲלֶה ארכה לך וממכותיך ארפאך (ירמ' ל יז). עי' ארכה. ונתתי עליכם גידים וְהַעֲלֵתִי עליכם בשר וקרמתי עליכם עור (יחזק' לז ו). והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה וְהַעֲלֵיתִי על כל מתנים שק (עמו' ח י).—ובתלמו': המעלה את העוף עם הגבינה על השלחן אינו עובר בלא תעשה (חול' ח ג). שכר את החמר ואת הקדר להביא פריפרין וחלילים לכלה או למת ופועלין להעלות פשתנו מן המשרה וכל דבר שאבד וחזרו בהן (ב"מ ו א). המעלה מן הפקעת לחברתה מן הסליל לחברו וכו' (נגעי יא ט). צנון שבמערה נדה מדיחתו והוא טהור העלתו כל שהוא מן המים טמא (מכשירי ד ו). כיצד מעלין את הבכורים כל העירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד וכו' (בכורי ג ב). לא יאמר אדם לחבירו העל לי פירות הללו לירושלם לחלק אלא אומ' לו העלם שנאכלם ושנשתם בירושלם (תוספת' שביע' ו כג). לאדם שאמר לשלוחו העלה לי כור חטין לעלייה הלך והעלה לו א"ל עירבת לי בהן קב חומטין א"ל לאו א"ל מוטב אם לא העליתה (שבת לא.). מביא אדם את אבניו ומפרקן על פתח ביתו ברשות הרבים להעלותן לראש הדימוס (תוספת' ב"מ יא ה). ומצית בהן את האור ומוליך ומביא ומעלה ומוריד (ר"ה ב ג). צלוחית שפיה צר טובל ומעלה כדרכו (פרה יד ב). שיכול לומר לו למחר אתה יוצא ממנה ומעלה[1]) לפני עשבים (ב"מ ט ד). וכן תלתן שהעלית מיני עשבים אין מחייבין אותו לנכש (ירוש' כלא' ב ו).—ובסהמ"א: האום של ריאה שנמצאת סמוכה לדופן בין שהעלת צמחים בין שלא העלת חוששין לה שמא ניקבה (רמב"ם, שחיט' ז ה).—השחין והמכוה והקדח ונעשו צרבת טהורים הראש והזקן עד שלא העלו שער (נגעי ז א). מחט שהעלתה חלודה אם מעכבת את התפיר' טהורה (כלים יג ה). מעלין אזנים בשבת[2]) (רבה בר זוטרא א"ר חנינא, ע"ז כח:). פירש ממנו אבר שאין עליו בשר כראוי מטמא במגע ובמשא ובאהל שיעור בשר כראוי כדי להעלות ארוכה וכו' (כלים א ה). זאת אומרת מות בפנים אינו מעלה ארוכה מבחוץ (חול' קכה.). מוגמר כיון שהעלה עשן צריך לברך (ר' זעירא בשם ר' ירמיי, ירוש' ברכ' ו ו). בית אבטינס היו בקיאין במעשה קטורת וכו' והיו יודעין לפטם כמותן ולא היו יודעין להעלות עשן כמותן (יומ' לח.).—ובסהמ"א במשמ' לְעַשֵּׁן: לשתות קאווי ומעלה עשן בחנות של גוי שהוא מושב לצים (פלא יועץ, רמ).—וּמַעֲלֶה עשן, שם צמח: אם אין לו יין קפריסין מביא חמר חיורין עתיק מלח סדומית רובע הקב מעלה עשן כל שהוא (ירוש' יומ' ד ה). אמרתי לו (לאחד מבית אבטינס) בני למה בכיתה אמר לי על כבוד של בית אבא שנתמעט ולמה שחקתה אמר לי על הכבוד המתוקן לצדיקים לעתיד לבא ומה ראית מעלה עשן לנגדי (שם שקל' ה א).—וְהֶעֱלָה שטרות, עי' קל: ראובן הפקיד מעות ביד שמעון להתעסק בהם ונתן לו רשות להעלות השטרות בשמו ואחר כך נתנם לו במתנה בלא כתיבה לא קנה (שו"ע חו"מ הלוואות סו ה).—*ועם ב־ במקום את: החלו מעלים באפר על גבי התפוח וכו' (תמי' ב ב-ג).—וביחי' נקי' מַעֲלַת, כמו מַעֲלָה: עמד השוכר והקדישה הרי זו מקודשת עד שתצא מרשותו ומעלת שכר לבעלים ומעלת שכר להקדש (תוספת' ב"מ ט לג). והיתה מעלת להם דגים שמנים יותר מצרכם (ספרי במדי' לה).—ובסהמ"א: אמרו חכמים מעשה בחסיד אחד שהיתה לו שדה שמעלת לו אלף מדות בכל שנה (אבן ירחי, המנהיג, ד.).—ו) ודבר מפשט, חמה ואף: לְהַעֲלוֹת חמה לנקם נקם נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות (יחזק' כד ח). מענה רך ישיב חמה ודבר עצב יַעֲלֶה אף (משלי יה א).—ובמדר': בשעה שהיה יהודה מעלה חמה היו שערות לבו בוקעות כליו ויוצאות (מד"ר ברא' נג).—גלולים על, אל לב: בן אדם האנשים האלה הֶעֱלוּ גלוליהם על לבם ומכשול עונם נתנו נוכח פניהם (יחזק' יד ג). איש איש מבית ישראל ומהגר אשר יגור בישראל וינזר מאחרי וְיַעַל גלוליו אל לבו וכו' (שם ז).—*שֵׁם: היה מגדל לו את הכלב והעלה לו שם על שם אביו (ע"ז כז:). שכל אחד ואחד מאומות העולם הלך ובנה כרך גדול לעצמו והעלה לו על

---

1) [במשנ' שבגמר' ובגמר' ובמדב"ם: מעלת, ועי' ד"ס.] — 2) [גידי אזנים פעמים שיורדין למטה ומתפרקין הלחיים וצריך להעלותן ויש סכנה בדבר (רש"י).]

שם הרי ארץ ישראל (חול׳ ס:).—הֶעֱלָה חן, מצא חן: עולמי עולמי הלואי תהא מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה זו (מד״ר ברא״ש׳ ע). —*וזכרון: עוד הנני מצוה ומחלה פני מעלתכם שתעלו זכרון נשמתי מדי שבת בשבתו (צוואת ר׳ נתנאל טרבוט, חולר טוב MWJ. 1887, 17).—ז) ובמשמ׳ העדיף, החשיב יותר, עשה למעלה: תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אַעֲלֶה את ירושלם על ראש שמחתי (תהל׳ קלז ו). — ובמשנה: אם אמרו יתומים אנחנו מעלין על נכסי אבינו יתר דינר כדי שיטלו כתובת אמן אין שומעין להן (כתוב׳ י ב). על של שיש נותנין להם הפנים בכניסתו ועל של זהב ביציאתו שמעלין בקדש ולא מורידין (שקל׳ ו ד). — ודבור לא מַעֲלֶה ולא מוריד, אין לו שום חשיבות: מות זה לא מעלה ולא מוריד (חול׳ מה:). דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין (גיט׳ נב:).—ובספה״א: כי לעולם היה לאדם יכולת לדקדק ולומר בכל שיעור שאין מעלה ומוריד בו לפחות או להוסיף ממנו משהו (ריטב״א, פי׳ ר״ס א, טז:).—ח) העלה קרבן על המזבח, או עשה שיעלה באש: ויקח (נח) מכל הבהמה הטהרה ומכל העוף הטהור וַיַּעַל עֹלֹת במזבח (ברא״ש׳ ח כ). עי׳ עֹלָה. לא תַעֲלוּ עליו קטרת זרה (שמות ל ט). וַיַּעַל בלק ובלעם פר ואיל במזבח (במדי׳ כג ב). בחלקי נחל חלקך הם הם גורלך גם להם שפכת נסך הֶעֱלִית מנחה (ישעי׳ נז ו). — ובלי פעו׳: והשבתי למואב נאם יי׳ מַעֲלֶה במה ומקטיר לאלהיו (ירמי׳ מח לה). ובדבר יום ביום לְהַעֲלוֹת כמצות משה לשבתות ולחדשים וכו׳ (דהי״ב ח יג). וככלות לְהַעֲלוֹת כרעו המלך וכל הנמצאים אתו וישתחוו (שם כט כט). —ובמשנה: שחט מבפנים והעלה בחוץ חייב שחט בחוץ והעלה בחוץ פטור שלא העלה אלא דבר פסול (ר׳ יי הגלילי, זבחי׳ יג א). המעלה מבשר חטאת מבשר אשם וכו׳ (שם יד ג).—שור זה עולה אומדים כמה אד מרוצה ליתן בשור זה להעלותו עולה שאינו רשאי (ערכי׳ ח ז). אמר להם הממונה בואו והפיסו מי שוחט מי זורק וכו׳ מי מעלה אברים לכבש וכו׳ (תמיד ג א).—ט) הֶעֱלָה שכר, שִׁלֵּם: אף זה דר בתוך ביתו של חבירו צריך להעלות לו שכר (רבי יהודה, ב״מ י ג). מעלים היו שכר ללויים (הרוצחים שגלו לעיר המקלט) דברי רבי יהודה רבי מאיר אומר לא היו מעלים להן שכר (מכו׳ ב ח). אע״פ שאמרו הדר

בחצר חבירו שלא מדעתו אינו צריך להעלות לו שכר הלוהו ודר בחצירו צריך להעלות לו שכר (ר׳ יוסף בר עביומי א״ר נחמן, ב״מ סד:).—ומזונות: לא יאמר להם צאו ועשו מלאכה ואני זן לכם אלא הם יושבין ומעלה להם מזונות (תוספתי כתוב׳ י ב). ואם גירש הרי יפה ואם לאו יעלה לה מזונות (ירוש׳ שם ז א).—י) עשה שיעלה בחשבון, חשב, עי׳ קל ט): ואיזהו צאן ברזל היו לפניו מאה צאן ואמ׳ לו הרי הן עשויות עליך במאה של זהב הוולדות והגיזין שלך ואתה העלה עלי סלע מכל אחד ואחד באחרונה אסור (תוספתי ב״מ ה יד). הרי שהיו חמריו ופועליו תובעים אותו בשוק ואמר לשולחני תן לי בדינר מעות ואפרנסם ואני אעלה לך יפה דינר וטריסית ממעות שיש לי בבית אם יש לו מעות מותר ואם לאו אסור (שם גמרי מו.). ישראל שלוה מעות מן הנכרי בריבית וביקש להחזירם לו מצאו ישראל אחר וא״ל תנם לי ואני אעלה לך כדרך שאתה מעלה לו אסור (שם עא:). אמר לו חיטים יש לי שאני נותן לך צא ועשה עלי כשער של עכשיו ואני אעלה לך כל שנים עשר חדש אסור (שם סג:). השוכר את השדה מחבירו בעשרה כורים חטין לשנה ואומר לו תן לי מאתים זוז ואפרנסנה ואני אעלה לך שנים עשר כורים לשנה מותר (שם סט:). כל שאילו יחלק ושמו עליו חולקין אם לאו מעלין אותו בדמים (ב״ב יג:). המקבל בהמה מן הנכרי וילדה מעלין אותו בשויה ונותן חצי דמיו לכהן (בכור׳ ב:). — ובספה״א: ... המעות) לי ואני אעלה לך כדרך שאתה מעלה לו (אלפסי, ב״מ סמה). אין בהן כדי לזה וכדי לזה מעלין אותו בדמים ויש (לו) לומר לחבירו או מכור לי או קנה ממני (רמב״ם, שכני׳ א ה). השם פרה מחבירו ואומר לו הרי פרתך עשויה עלי בשלשים דינרין ואני אעלה לך סלע בחדש (ר״י ברצלוני, ספ׳ השטרי׳ 91). כגון שהוא משום לו בשיתוף מאת דינרין ויעלה בהן ריוח מ׳ דינרין או מ׳ דינרין הפסד (שם 112). במה דברים אמורי׳ כששני הבתים שוים וחלקו כנגד בית ולא הוצרכו לשום אותם ולהעלות בדמי׳ (שו״ע חו״מ חלוקת שותפ׳ קעג ב).—ואמר הפיטן: ורצה החתן לזכות את ישראל עם גורלו ולהעלות נכסים אלו בפרי ישוה לו: (ר״י מ׳חלה, כתובה לחג השבועו׳, כב:).—ומקו׳ לְהַעֲל, כמו להעלות: אז מאז זמות בכל פועל במספר במשקל

כל לך להעל גדת בכן למשוי ממי שעל (אז מלוז, יול׳ פרס׳ סקל׳).—ובהשאלה: וכל העמלים עם הצבור וכו׳ ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה כאלו עשיתם (רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא, אבו׳ ב ב). המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו (ר׳ שמעון, שם ג ז). בין שנתן בין שלא נתן כפר ומעלין עליו כאלו לא כפר (נגעי׳ יד י). מכיון שקיבלו עליהן בסב׳ פני׳ יפות העלה עליהן המקום כאילו מאליהן קיבלו עליהן את המעשרות (ירוש׳ קדוש׳ א ט). ישראל כשהם חוטאים אין הקב״ה מעלה עליהם (מד״ר במד׳ ב). כל המעמיץ את עיני הגוסס מעלין עליו כאילו הוא נוטל נשמתו (שמח׳ א ד).—הֶעֱלָה את המקוה, הֶעֱלָה אותו עד השעור, השלים אותו: יש מעלין את המקוה ולא פוסלין פוסלין ולא מעלין לא מעלין ולא פוסלין וכו׳ מקוה שיש בו ארבעים סאה חסר אחת נפל מהם סאה לתוכו והעלהו נמצא מעלין ולא פוסלין (מקוא׳ ז א).— יא) עשה שיסתלק ויצא, שלא יפסול, עי׳ קל יב): רבי יהושע אומר תאנים שחורות מעלות את הלבנות והלבנות מעלות את השחורות עגולי דבלה הגדולים מעלים את הקטנים והקטנים מעלים את הגדולים העגולים מעלים את המלבנים והמלבנים מעלים את העגולים ר׳ אליעזר אוסר ורבי עקיבא אומר בידוע מה נפלה אין מעלות זו את זו וכשאינו ידוע מה נפלה מעלות זו את זו (תרומ׳ ד ח). התרומה מעלה את הערלה והערלה את התרומה וכו׳ הערלה מעלה את הכלאים והכלאים את הערלה וכו׳ (ערלי׳ ב ב). בין יש בהן להעלות במאה ואחד בין אין בהן להעלות במאה ואחד (חולי׳ לט.).—יב) הֶעֱלָה על פלוני, הכריח אותו: מַעֲלִין על אדם להלך באמצע ולא יהא נוטה לכאן ולכאן (תוספת׳ חגי׳ ב ו). —יג) הֶעֱלָה בידו, הצליח בדבר: וייפתם תורתכם ולא העליתם בידכם כלום (ר׳ אליעזר בר׳ יוסי, סנה׳ לז:).

—הָפעו׳, הֹעֲלָה, הָעַלְתָה,—שהעלו אותו: והצב גלתה הֹעֲלָתָה ואמהתיה מנהגות בקול יונים מתפפות על לבבהן (נחו׳ ב ח).—וקרבן על המזבח: וישכימו אנשי העיר בבקר והנה נתץ מזבח הבעל והאשרה אשר עליו כרתה ואת הפר השני הֹעֲלָה על המזבח הבנוי (שפט׳ ו כח). הֹעֲלָה על ספר, נכתב: ויתר דברי יהושפט הראשונים והאחרונים הנם כתובים בדברי יהוא בן חנני אשר הֹעֲלָה על ספר מלכי ישראל (דהי״ב כ לד).—ובתלמו׳: לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק (מו״ק כה:). — ואמר המשורר: היה יקותיאל כתרן העלה על הר אשר בו עברים אשרו (רשב״ג, בימי יקותיאל).—ואמר הפיטן: בחורים מוטטו כשל בי לחרב ושכינה הועלה מקרב וכשלו איש באחיו כמפני חרב (איכ׳ אספסוו, קיר׳). עודנו עף כבוד ועלה ועשר מסעות הועלה עינוי עוללה (שם). שפועי מזבח על מכונותיו נכללו רננתי עולות עליו כהעלו (גנזי שכטר ג, דודסון 78). — יכבד על העצם העלה משחת יעלה על חיש קל כמוץ לפני רוח (גוטלובר, ממלריס של פרנקל 192).

—התפ׳, הִתְעַלָּה, יִתְעַל,—א) הֶעֱלָה את עצמו, עָלָה: אל ידרך הדרך קשתו ואל יִתְעַל[1] בסריונו (ירמ׳ נא ג).— ובתפלה: וביום השביעי נתעלה וישב על כסא קדשו (אל אדון, תפל׳ שבת, שחר׳). — וענין מועף ביעף מתעלה למעלה ר״ל שראה אותו מתעלה באויר יכול שיהיה להתעלותו בו לעוף (ר״י א״ס, השרש׳ לריב״ג, יעף). ואליהו בקנאו את קנאת התורה נתעלה השמימה (ספ׳ השמונים, הול׳ שוילר ו).—ואמר הפיטן: למען ציר עלה ונתעלה ברכב וסוסי אש למען קדושים משלכים באש (למען איתן, הושענ׳).—ב) *ובהשאלה, עלה למדרגה גבוהה, התרומם: וכל מי שעוסק בתורה הרי זה מתעלה (ר׳ יהושע בן לוי, אבו׳ ו ב). מטרף בני עלית מטרפו של יוסף עלית ונתעלית מטרפה של תמר עלית ונתעלית (מד״ר ברא׳ צח). עשרה צדיקים ראשי דורות היו מלפנים ולא זכה אחד מהם להתעלה בעולם אלא אתה (פסיק׳ רבת׳ לג).—ואמר המליץ: שירה לנצח במחולות קניה מושיעה חולות מן הנשים נתעלות המשוררים עוז תהלות (הוריות הקורא, דרנבורג 148).—ואמר הפיטן: חשו הרים לקבל שבינתנו חפצים להתעלות ביקר תפארתו (שלמים, יול׳ ב שבוע׳).—ובסהמ״א: אמי שמעי דברי והסתכלי בהם והתחזקי בטוב נחמה והתעלי מהדמות לשאר נשים בעייפות החרדה ובהתעוררות יגון האבל (רס״ע סלקירלא, ספר הגלוי 14). לפני שנפשו מתעלית על ידי

1) [ואל, פרש רד״ק, וז״ל: אל אשר יתעלה ויתגאה בשריונו שהוא לבוש, ע״כ, וזה קשה. ובכמה ספרים הגרסה: וְאַל, וכן הסורי והירוש׳. ובת״י יש שתי גרסות: ולה, ולא, עי׳ רד״ק (השרש׳ שרש אלה), וגם בשבע׳ הגרסות מחולקות, עי׳ (Field, Hexapla II. 728,).

האמונה במדרגה שהיא למעלה מן הדברים הטבעיים (ר"י אלבו, העקרים א כא). כי המלאכים אין מלכותם מתעלית אלא מצד הכבוד הנעשה להם מזולתם (שם ב יד). הקדושה מתגלית ומתעלית בהתקדש החדש הזה (ניסן) (חמדת הימים ג, א:). וכך יכול הוא (הגוף) להתעלות בכל העולמות המזומנות לו אח"כ (רמח"ל, פתחי חכמה ב, כד.).—ומקוי: הכתוב אינו מדבר רק על הצרות ושפלות אומת ישראל בזמן הגלות והתעלות' למעלה עליונה מזמן הגאולה ואילך מהקודמים (ר"י ברי אברהם, חזוק אמונה א כג). עד כי האומות העולם ואפי' מלכיהם בראותם ישועת ישראל והתעלותם למעלה עליונה בתכלית העלוי והתרוממות יתמהו עלינו תמיהה עצומה ונפלאה (שם). כי תוקף יצרו של אדם שחמתו בערה בו הוא עצמו יבא לכלל הודאה בהתעלותו למדרגת הרוחניות לעבוד את בוראו בטהרה ובקדושה (ר"י מוסקאטו, נפוצ' יהודה כו).—ובפרט דבור של שבח ביחס לאלהים: אבל הקב"ה ישתבח שמו ויתעלה זכרו אינו כן אלא העולם וכל אשר בו שלו (ר' נחמיה, מד"ר שמות מא). יוקשרו כלם אגודה אחת והן מכפרין אלו על אלו ואם עשיתם כך אותה שעה אני מתעלה (שם ויקרי ל). אמרתי אעלה בתמר אמרתי שאני מתעלה בכל האומה כולה ולא נתעליתי אלא בכם (שם שה"ש, אמרתי אעלה). — ובסהמ"א: ונתברר ונתקיים כי הקב"ה יתעלה שמו חי בעצמו (ר"ן, ברכי לב.). ולא הטעין המצות אלא לאחר שנתן הכח והיכולת יתעלה שמו לנצח (הוא, ספר המפתח, הקדמי, גולדנתל). והכל מעמד לבור' העול' ישתבח לנצח והכל ישוב אל העפ' ברצון הבורא יתעלה שמו (יוסיפון פד, פרנקפ'). וייחדנו הבורא יתעלה משאר האומות בעבודה חייבנו בה להודות לו (ר"י א"ת, חו"ה, עבוד' האלהי' ג). יתברך האל האחד העיזוז הגבור והנורא הקרוב העונה בעת צרה הקדמון הראשון הבורא יתעלה לאין קץ (הוא, תקוי' מדוי הכנס לרסב"ג, ח). פעמים רוצים בו האור הנברא אשר ישבינהו השם במקום להגדלה וכו' ופעמים רוצים בו עצמו יתעלה ואמתתו (ר"ש א"ת, מו"נ א סד). איני רואה אותך אחר הגיעך לזאת המדרגה ואמתך שהוא יתעלה נמצא לא במציאות ואחד לא באחדות צריך שיבואר לך הרחקת תאר הדבור ממנו (שם סה). ומעתה לא יקשה לך דברי אברהם אבינו ע"ה אל השם יתעלה באומרו לו חלילה לך וכו' כי ליועץ הלך נתנוהו (הרקנטי, פי' התורה, כה.).—*והתורה: בכל אתר את אמר הולכין אחר התורה והכא את אמר מוליכין את התורה אצלן אלא על ידי שהן בני אדם גדולים התורה מתעלה בהן (ירוש' יומ' ז א).—ג) עלה בשויו, במחירו: ויראו אותה שרי פרעה ר' יוחנן אמר מתעלה והולכת חד אמר אנא יהיב מאה דינרין ואיעלל עמה וחד אמר אנא יהיב מאתן ואיעלל עמה (מד"ר ברא' מ). פרקמטיא שאתה רואה שפלה ונתונה בארץ לך עסוק בה שסופה להתעלות ואת משתכר (תנחומי משפט' ה). —ובסהמ"א: ובסוף גמ' דברכות דרש בר קפרא זלת קפוץ קני מינה פי' סחורה שהיא בזול קפוץ קנה מינה שסופה להתעלות (ערוך ערך זל). וע"י שעושה מחיצה ונתעלה נתייקר מקום מושבו (פתחי תשובה על שו"ע חו"מ, חלוקת שותפ' קעא א).—ובהשאלה נגינת הטעם: ושופר הפוך המשרת עם חברו ברית כרת יורד ועולה ומתעלה (דה"ע 17).

—פעי *עִלָּה,—כמו הִפְע', בהשאלה רומם,—א) הֶעֱלָה למעלה גבוהה, erheben; élever; exalter; to raise up, exalt: וישם שם וכו' ר"י אומר עילה אותו (מד"ר ברא' יה). ועל שפתיו יוסיף לקח שהוסיף על דברי תורה עילהו (שם שה"ש, טיר).—ובסהמ"א: עילו על חכמיו ומסר בידו אסמיו עצמו היהודים בימיו במלאת הירדן במימיו (יוחסין של אחימעץ, ניבויאר ב, 130). ועילנו בהרכבה נבכדת ומזג ישר ומכוון ומעלות עליונו' העלנו אשר בם משאר בעלי החיים הפרישנו (יחיאל הרופא, הקדמי מעלות המדות). — ואמר הפיטן: עליתני אל על כל בנות כי בעבורי בחורב תתה קול (אהובה לעזרה, מוסי ב ר"ה). שלם פעלו שרת בזבולו שביעי עלו שמור מחללו (אל נשא, יוצי שבת ברא"ש'). צביוני אם תעשה מלכלא צאצאי בית אביך אעלה (ר' יוסף בר שלמה, אודך כי, שבת א חנוכ'). או על כל חיתו יער נשאת שור ועל כל ניחח עלית תשורת שור (אז, יוצ' ב פסח). ריש גלי כהעלה יונה תמה עלה רגשו בני עולה (אור ישע, שם מחז' איטלי א, קיב.).—ב) רומם בדברים, הִלֵּל, שִׁבַּח loben; louer; to praise: לפיכך אנחנו חייבין להודות להלל וכו' לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו (פסח' י ה). בורתי בריתי שנכרתו על ידי עלי זכח שעילו אותי ונזבחו על שמי (ר"ם בן מכסיא, ירוש' סנה' י ד). אמרו יהודה שעילה

יתעלה יוסי ששתק יגלה לציפורי (שבת לג:).—ואמר הפיטן: כבוד שמך מעלים בשיר ובתחן מתפללים בחשבון ראש רגלים (אות זה, יוצ' פרשי' החדש).

—פע', *עָלָה, — שעִלו אותו שנתעלה למדרגה יותר גבוהה. ואמר הפיטן: עלה ויחס שמות חמשה עגל פר אלף שור בקר כדת חמשה (אז, יוצ' ג פסח).— —ורגיל בבינ' *מְעֻלֶּה[1] מעולה, סוס"ז, נקי' מְעֻלָּה, מעולה, מ"ר מְעֻלִּים, מעולים, מְעֻלּוֹת, מעולות,—נבחר, היותר טוב, vorzüglich; excellent: למאן דאמר אכסדרה מאי עליית **מעולה** שבבתים (ברכ' י:). זו היא **מעולה** שבברכות (רב המנונא, שם יא:). מאי עלייה אמר רבי אלעזר **במעולה** שבנכסיו וכו' אצל **מעולים** שבמשפחה ומאן נינהו דוד ושלמה (ב"ק עז:). **המעולות** שבהם יהיו בביתך (רבי יהודה בר שלום, מד"ר שמות י). אותן כלים שהיה (עשו) לובש ומשמש בהן את אביו הן **מעולים** (רשב"ג, שם דבר' א). שה"ש המשובח שבשירים **המעולה** שבשירים המסולסל שבשירים (שם שה"ש, ס"ר). זה משה **המעולה** בשבטים (שם לבבתי'). אילולי שיש בידו (של אברהם) דבר **מעולה** לא היינו עולים לו בכך והוא מקבל (תנחומ' בובר, לך לך ח). אם היה **מעולה** בדמים מותר (ר' חנינא, כלה רבתי' י). אינכם **מעולים** ממני (ילק' שופטי' ח).—ובסהמ"א: זעירי בר חמא וכו' אמר לו ליוסף בן ר' יהושע בן לוי בוא אומר לך דבר **מעולה** שהיה עושה אביך (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 23). שקיום שטרות משל חכמים הוא שם עידות **מעולה** וזוא וקרוב על צורה הוא מעיד (שם 49). אבל ודאי שבועות על דברים שהן מתקיימין בנדרים הרי זה נדר **מעולה** ומחוק כשבועה (תשו' הגא' הרכבי רכא). ומי לו כשמך **המעולה** והנאה (רס"ג, JQR. NS. I. 234). אביר שרים ושר בן שר מעלה וראש ראשים ומשרתו עלויה (ד"ס יהודי מצרים וח"י ג, 11). וכן כשיפנה (האיש) במחשבתו אל ענין **מעולה** ונכבד יאמר עלה (ר"ס ח"ח, מו"נ א י). מידות **המעולות** הם אדם עוצר מחשבותיו ונלחם עם הרהוריו (ספר חסידים תתתתשכד). ונתן לנו התורה אשר בה כל חכמה כלולה וצונו להגות בו יומם ולילה כדי להתבונן ממנ' דרך אמונתינו **המעולה** (ר"מ אלדבי, ש"א, הקדמה, ג). הלא הוא כלל גדול בהבנת כונתו בכלל בספר הזה **המעולה** (משלי) כמו שכן היה רב ענינו בספר קהלת (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי, הקדמה). מי שהוא נכבד **ומעולה** שלא יועיל לו הבזיון כלל (שם יח, ד"ה לדקה). ספר הכתוב שאחרי הבנין **המעולה** והגדול אשר עשה שלמה בבית ה' ובביתו באה עליו הנבואה (ר"י אברבאנל, פי' נביאים, מ"א ט, ד"ה ויראה פי' אל שלמה שנית). אמנם הנאה הוא הדבר המשובח וטוב וערב מצד מה שהוא טוב וערב הנבחר בגלל עצמו **והמעולה** היא קנין משער לכל פעל הוא טוב מצד אותה ההשערה או יחשב בו שהוא טוב (ר' יהודה מסיר ליאון, נופ' צופי' ג 3).—ואמר הפיטן: בצלם ובדמות אותו לדמות כאחד ממנו **מעלה** באימות ומוראו על חיות ובהמות (במוקי מוקדוה, יוצ' א שבוע').—ותאר לאדם חשוב: באו לפנינו עדים ח"מ מעלות הברורים שהם **המעולה** כמהר"ר בנימין בכמר יוסף מארישאני יצ"ו **והמעולה** כ' משה בכמ"ר יחיאל נ"ע וכו' (שריד מעיר ב, קובץ על יד ט, 4). בפני **המעולה** כ' מרדכי מציפיריאנו יצ"ו ובפני **המעולה** כ' מצליח וכו' (שם 5).—ולנקי' מְעֻלִּית, מעולית: המין הב' מן התשובה שהיא מאהבה שלמה ויראה פנימית **מעולית** מאד באמרו קחו עמכם דברים (ר"י מוסקאטו, נפוצי יהודה לט). הנהגת ירושלים ע"י המלך הצדיק וסיעתו היתה **מעולית** מכל צד (שם מט).

עֹלֶה, עולה, ס"ז, מ"ר עֹלִים, עולים, סמ' עוֹלֵי,—א) פלוני או דבר העולה: יגיד עליו רעו מקנה אף על עוֹלֶה[1] (איוב לו לג).—ובתו"מ: מי שאינו מניח את העניים ללקוט וכו' הרי זה גוזל את העניים על זה נאמר אל תסג גבול **עולים**[2] (פאה ה ו).—עוֹלֵי בבל, מצרים, ירושלים: שלש ארצות לשביעית כל שהחזיקו **עולי** בבל מארץ ישראל ועד כזיב לא נאכל ולא נעבד וכל שהחזיקו **עולי** מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד (שביע' ו א). בור של יחיד ברגלי היחיד וכו' ושל **עולי** בבל ברגלי המטלא

1) [נשמט מן אות מ.]

1) [קשה. ראב"ע פרש כמו עָלָה, בהמה מניקה. גרץ ופרלס מגיהים: עלעולה, סערה. אחרים: על עוֹלָה.]

2) [כך הגרסה בדפו' ובשרידי הירוש' (עמ' 40), ובמדב"מ וירוש' וכ"י מינכ' ועוד, הגרסה: עולם. אולם מן הפירוש בירוש' מוכח שהגרסה עולים עקר, וז"ל: רב ירמיה ורב יוסף חד אמר אלו עולי מצרים וחרנה אלו שירדו תנכסיהן לסמיא צווחין סגיא נהוריא (כלומ' לעִוֵּר קוראים רב המאור) ע"כ. ועי' בפירוש הרמב"ם. וגיגר (קבוצת מאמריו 54) סבר שצריך לנקד עוֹלִים, קטנים.]

(ביל׳ ה ה). הנודר משובתי שבת אסור בישראל ואסור בכותים וכו׳ מעולי ירושלים אסור בישראל ומותר בכותים (נדר׳ ג י).—*ועוֹלֶה לקריאת התורה: במקום שנהגו שהעולה עצמו קורא בקול רם אם לא סידר תחילה הפרשה פעמים שלש בינו לבין עצמו לא יעלה (סו״ע או״ח קלט א). מותר לקרות עולים הרבה אף על פי שקרא זה מה שקרא זה (סס רפג ב). וביום שאין בו מוסף תקנו לקרות להפרשה של חובת היום עם מניין העולים לחובת היום (לבוש סס ז). — ובמשמ׳ מסקנה שעולה מן החקירה, Ergebnis; résultat; result: והעולה מכל זה הוא וכו׳ (ר״י אברבאנל, מ״א יט). ונראה שהעולה מהגמרא ומהמדרשות הוא שהיה מאומות העולם קודם זמן התורה או באותו זמן (רסב״ן, אוהב משפט, פי׳ איוב, מה:).—ובחכמת החשבון: כאשר הוכה מספר מה על מספר מורכב משלושה מספרים והיה העולה מספר מה הנה אם הוכה המורכב משני מספרים מהם על המספר המורכב מהמספרים הנשארים יהיה העולה המספר ההוא בעינו וכו׳ (רלב״ג, מעשה חושב 7). כתוב העולה בחברך אלו המספרים תחת הטורים ההם וכו׳ (סס 52). המספר המורכב מהמספרים רבים הוא כשהוכה הראשון בשני והעולה על השלישי וכן עד כלותם (סס 1). — ב) דבר שעולים בו, מעלה: ואל הכתף מחוצה לָעוֹלָה לפתח השער הצפונה שנים שלחנות (יחזק׳ מ מ).

*עֹלֶה וְיֹרֵד, עולה ויורד, סות״ז.—א) קרבן המתחלף בשווי לפי מצבו של המקריב אם עני אם עשיר [1]: כל שיש בה ידיעה בתחילה וידיעה בסוף והעלם בנתיים הרי זה בעולה ויורד יש בה ידיעה בתחילה ואין בה ידיעה בסוף שעיר שנעשה בפנים ויום הכפורים תולה עד שיודע לו ויביא בעולה ויורד (שבוע׳ א ב). שבועת בטוי וכו׳ וחייבין על זדונה מכות ועל שגגתה קרבן עולה ויורד (סס ג י). ומה הן מביאין קרבן עולה ויורד (הורי׳ ב ז). — ב) חד של סכין שהוא משפע: ג׳ מדות בסכין אוגרת לא ישחוט וכו׳ עולה ויורד [2] בסכין שוחט בה לכתחלה (רבא, חולי׳ יז:).—ג) שם אחד הטעמים של ספרי אמ״ת: המלכים שלשה הס״פ העולה ויורד וכו׳ (ר׳ שלמה, שערי נעימה ה). הזרקא הקטן שר העולה ויורד או הרביעי הקטן כשאין להעולה ויורד משרת ולא יבואו אחר העולה ויורד ולא אחרי האתנח (סס).

א. עֹלָה, עולה, ס״נ, סמ׳ עוֹלַת, כנ׳ עוֹלָתְךָ, עֹלָתֵךְ, עֹלָתָהּ, עֹלָתוֹ, עוֹלָתוֹ, עֹלָתָם, מ״ר עֹלֹת, עֹלוֹת, עוֹלוֹת, כנ׳ עֹלוֹתֵינוּ, עֹלֹתֶיךָ, עוֹלֹתֶיהָ, עֹלוֹתָו, עֹלֹתֵיכֶם, עוֹלֹתֵיכֶם, עֹלוֹתֵיכֶם, עוֹלוֹתֵיכֶם, עוֹלֹתֵיהֶם,—קרבן שנשרף כליל על המזבח, Ganzopfer; holocauste; whole burnt offering: והקטרת את כל האיל המזבחה עֹלָה הוא לי״י ריח ניחוח אשה לי״י הוא (סמות כט יח). אם עֹלָה קרבנו מן הבקר זכר תמים יקריבנו (ויקר׳ א ג). ויאמר שמואל החפץ לי״י בְּעֹלוֹת וזבחים כשמע בקול י״י (ש״א יה כב). במה אקדם י״י אכף לאלהי מרום האקדמנו בְּעוֹלוֹת בעגלים בני שנה (מיכ׳ ו ו). כי לא תחפץ זבח ואתנה עוֹלָה לא תרצה (תהל׳ נא יח). אז תחפץ זבחי צדק עוֹלָה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים (סס כא).—ובתלמו׳: המתכוון לאמר תרומה ואמר מעשר וכו׳ עולה ואמר שלמים ואמר עולה (תרומ׳ ג ח). ח׳ דברים בעולה מצטרפין זה עם זה הבשר והחלב וכו׳ (מעי׳ ד ב). חטאת שנתערבה בעולה ועולה בחטאת אפי׳ א׳ בריבוא ימותו כלם וכו׳ וכן עולה שנתערבה בחובה אין כשר אלא כמנין עולות שבחובה (קני׳ א ב). (השוחט) שתי עולות לציבור ואין צריכין אלא אחת חייב על האחרונה (תוספתי פסחי׳ ה ז).—העלה עֹלָה: ויבן נח מזבח לי״י וכו׳ ויעל עֹלֹת במזבח (ברא׳ ח כ). קח נא את בנך וכו׳ והעלהו שם לְעֹלָה (סס כב ב). והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי וכו׳ והעליתיהו עוֹלָה (ספט׳ יא לא). ויבקעו את עצי העגלה ואת הפרות העלו עֹלָה לי״י וכו׳ ואנשי בית שמש העלו עֹלוֹת ויזבחו זבחים ביום ההוא לי״י (ש״א ו יד-יה).—ובמשנה: שור זה עולה אומדים כמה אדם רוצה ליתן בשור זה להעלותו עולה שאינו רשאי (ערכ׳ ה ז).—הקריב עֹלָה: עור הָעֹלָה אשר הקריב לו יהיה (ויקר׳ ז ח). איש איש מבית ישראל וכו׳ אשר יקריבו לי״י לְעֹלָה (סס כב יח). ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו לי״י כבשים בני שנה תמימים שנים ליום עֹלָה תמיד (במד׳ כח ג). וְהָעֹלָה אשר יקרב הנשיא לי״י ביום השבת וכו׳ (יחזק׳ מו ד).—ובמשנה: שתי נשים שלקחו קיניהן בעירוב או שנתנו דמי קיניהן לכהן לאיזה שירצה כהן יקריב חטאת ולאיזה שירצה כהן יקריב עולה (ר׳ יוסי, קני׳

---

1) [עי׳ ויקר׳ (ה ו ז יא).]

2) פרש רגמ״ה: סכין שאינו שוה בחידודו.]

ח ד). כיצד מערימים עַל הבכור מבכרת שהיתה מעוברת אומר מה שבמעיה של זו אם זכר עולה ילדה זכר יקרב עולה וכו׳ ילדה זכר ונקבה הזכר יקרב עולה והנקבה תקרב שלמים (תמור׳ ה ח).— הביא עֹלָה: והבאתם שמה עֹלֹתֵיכֶם וזבחיכם ואת מעשרתיכם ואת תרומת ידכם (דבר׳ יב ו). לא הביאת לי שה עֹלֹתֶיךָ וזבחיך לא כבדתני (ישעי׳ מג כג). ובאו מערי יהודה ומסביבות ירושלם וכו׳ מבאים עֹלָה וזבח ומנחה ולבונה (ירמי׳ יז כו). — ובמשנה: בש״א מביאין שלמים ואין סומכין עליהם אבל לא עולות ובה״א מביאין שלמים ועולות וסומכין עליהן (ביצ׳ ב ד). המפריש נקבה לעולה וילדה זכר ירעה עד שיסתאב וימכר ויביא בדמיו עולה (תמור׳ ג ג). המקדיש נכסיו והיו בהן דברים ראויין על גבי המזבח וכו׳ ימכרו לצרכי אותו המין ויביא בדמיהם עולות (שקל׳ ד ח).—שחט עוֹלָה: וישחט את הָעֹלָה וימצאו בני אהרן אליו את הדם (ויקר׳ ט יב). — זבח עֹלָה: מזבח אדמה תעשה לך וזבחת עליו את עֹלֹתֶיךָ ואת שלמיך (שמות כ כד). — הדיח עֹלָה: ולשכה ופתחה באילים השערים שם ידיחו את הָעֹלָה (יחזק׳ מ לח). —עשה עֹלָה: ואת השני יעשה עֹלָה כמשפט (ויקר׳ ה י). ועשית עֹלֹתֶיךָ הבשר והדם על מזבח יי׳ אלהיך (דבר׳ יב כז). ואם תעשה עֹלָה ליי׳ תעלנה (שפט׳ יג יז). ביום ההוא קדש המלך (שלמה) את תוך החצר אשר לפני בית יי׳ כי עשה שם את הָעֹלָה ואת המנחה (מ״א ח סד).—הקטיר עֹלָה: ויקטר (המלך) את עֹלָתוֹ ואת מנחתו (מ״ב טז יג). ומקטרים ליי׳ עֹלוֹת בבקר בבקר ובערב בערב (דה״ב יג יא). — והפשיט: והפשיט את הָעֹלָה ונתח אתה לנתחיה (ויקר׳ א ו). רק הכהנים היו למעט ולא יכלו להפשיט את כל הָעֹלוֹת (דה״ב כט לד).—*הבדיל בְּעֹלָה: לא הסיר לא את המוראה ולא את הנוצה וכו׳ ולא הבדיל בעולה פסול (זבח׳ ו ו). — ובכמ׳: והכהן המקריב את עֹלַת איש וכו׳ (ויקר׳ ז ח). ויצא ועשה את עלתו ואת עֹלַת העם וכפר בעדו ובעד ביתו (שם טז כד). ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על המזבח מלבד עֹלַת הבקר (שם ט יז). עֹלַת שבת בשבתו על עֹלַת התמיד ונסכה (במדב׳ כח י). ושעיר עזים אחד לחטאת ליי׳ על עֹלַת התמיד יעשה ונסכו (שם טו). ויצוהו המלך אחז את אוריה הכהן לאמר על המזבח הגדול הקטר את עֹלַת הבקר ואת מנחת הערב ואת עֹלַת המלך ואת מנחתו ואת עֹלַת כל עם הארץ (מ״ב טז טו). ויעשו את חג הסכות ככתוב וְעֹלַת יום ביום במספר כמשפט דבר יום ביומו (עזר׳ ג ד). קנו אקנה מאותך במחיר ולא אעלה ליי׳ עֹלוֹת חנם (ש״ב כד כד). עֹלוֹת מחים אעלה לך עם קטרת אילים (תהל׳ סו טו). — ובתלמו׳: עולת העוף נעשית למעלה ועולת בהמה למטה (קני׳ א א). עולות צבור ששחטן שלא לשמן הרי זה חייב ויקטיר אימורין לערב חטאת יחיד ועולת יחיד ששחטן בשבת לשמן וזרק דמן שלא לשמן הרי זה חייב והורצו הבעלים (תוספת׳ פסח׳ ה ז).—וסומך: וישכם אברהם בבקר וכו׳ ויבקע עצי עֹלָה (בראש׳ כב ג). וסמך ידו על ראש הָעֹלָה ונרצה לו (ויקר׳ א ד). ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן על קרנות מזבח הָעֹלָה ואת דמו ישפך אל יסוד מזבח הָעֹלָה (שם ד כה). צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת הָעוֹלָה (שם ו ב). ויקרב את איל הָעֹלָה וכו׳ (שם ח יח).—ובמשנה: מותר עולה לעולה מותר מנחה למנחה (שקל׳ ב ה). שלשה עשר שופרות היו במקדש וכתוב עליהן תקלין חדתין ותקלין עתיקין קנין וגוזלי עולה וכו׳ קנין הן תורין וגוזלי עולה הן בני יונה וכו׳ (שם ו ה). האומר קרבן עולה מנחה חטאת תודה שלמים שאני אוכל לך אסור רבי יהודה מתיר (נדר׳ א ד). דמי עולה יביאו עולה דמי שלמים יביאו שלמים (מעי׳ ג ב). אמר לו (ר׳ ישמעאל לר׳ יהושע) והלא קיבת עולה חמורה מקיבת נבילה וכו׳ (ע״ז ב ה). חטאת העוף שעשאה למטה כמעשה חטאת לשם חטאת כשרה כמעשה חטאת לשם עולה כמעשה עולה לשם חטאת כמעשה עולה לשם עולה פסולה (זבח׳ ז א). אברי חטאת שנתערבו באברי עולה וכו׳ (שם ח ד). תמורת עולה וולד תמורה וכו׳ (תמור׳ ג ב). ילדה שני זכרים אחד מהן יקריב עולה והשני ימכר לחייבי עולה ודמיו לחולין (שם ה ב).

ב. *עֹלָה, עולה, ש״נ, שה״פ מן עָלָה, — כמו עֲלִיָּה:

ויצפה לעתות אצור המסחרים ועתות מכירתם וצופה עניני השער וחוקר אל יוקר הסחורות וזולתם עולתם וירידתם בכל קצוי הארץ (כ״י א״ת, מו״ה, חשבון הכסף ג).

עָלָה, ת״נ, מ״ר עָלוֹת,—פרה או כבשה עָלָה, מניקה, :säugend; qui allaite; that gives suck, nursing אדני ידע כי הילדים רכים והצאן והבקר עָלוֹת עלי

ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן (בראש׳ לג יג). קחו ועשו עגלה חדשה אחת ושתי פרות עָלוֹת וכו׳ והשיבתם בניהם מאחריהם הביתה (ש״א ו ז). ויעשו האנשים כן ויקחו שתי פרות עָלוֹת ויאסרום בעגלה ואת בניהם כלו בבית (שם י). כרעה עדרו ירעה בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עָלוֹת ינהל (ישעי׳ מ יא). מאחר עָלוֹת הביאו לרעות ביעקב עמו ובישראל נחלתו (תהל׳ עח עא).— ובסהמ״א: וכן הוא מנהיג גדוליהן במקלו ועלותיהם וילדיהם ינהל לאט ויניקם מדדי בעלי החלב (כ״י בר׳ אבטולי, מלמד התלמידים, כט.).

א.*עִלָּה¹), עילה, עילא, ש״נ, מ״ר *עִלּוֹת, עילות,— עֲלִילָה, תואנה, סבה, Vorwand; prétexte; excuse, מצא עִלָּה: מעשה ברבן גמליאל שהפיל שן טבי עבדו אתא גבי דר׳ יהושע א״ל טבי עבדי מצאתי עילה לשחררו וכו׳ (ירוש׳ כתוב׳ ג ט). עילה²) מצאו וטיהרו את ארץ ישראל (ריש לקיש, כתוב׳ כ:). כגון שבאו שני בני אדם בתוך ביתו ועמד והפגין בלילה ואמר נגנבו כליי כ״ש עילא³) מצא (ב״ק קיד:). —ובמשמ׳ עֲוָלָה: שמא עילה⁴) מצאת בי (עדוי׳ ה ז). –בקש עִלָּה: עילא היו מבקשין להתיר דמן של בעלי מחלוקת (ר׳ יסא, ירוש׳ פאה א א). מעשה שירדתי להעיד על עד אחד באושא ולא היו צריכין לי אלא עילה ביקשתי להקביל פני חביריי (ירוש׳ ר״ה ב א).—נטוש זה שיצא לדע׳ תדע לך שעילה היה רוצה להבריחו מנכסיו (שמואל, שם יבמ׳ עו ג). המוצי׳ את אשתו משום נדר לא יחזיר וכו׳ תדע לך שעילה היה רוצה לגרשה שהרי נדר שאינו צריך חקירת חכם היה (ר׳ זעירא, שם גיט׳ ד ז). לפיכך נפלו עליהם בעילה (פסיק׳ רבת׳ כח).—ובמשמ׳ סבה מיחדת: מעולם לא נזקק הקב״ה להשיח עם אשה אלא עם אותה הצדקת ואף היא ע״י עילה (בשם רבי אליעזר בר שמעון, מד״ר בראש׳ מה). — ובסהמ״א: כשיבא הגר או הגיורת להתגייר בודקין אחריו שמא בגלל ממון שיטול וכו׳ ואם לא נמצא להם עילה מודיעין אותן כובד עול התורה וכו׳ (רמב״ם, אסורי ביאה יג יד). והוא (פרעה) לרוע בחירתו בקש עילות ותואנות לתלות בהן ענין המכות (ר׳ רפאל מנורלי, מרפא לנפש, לב.).—ומצוי ביחוד במשמ׳ סבה: כל תשרי שיש בו עיבור ונולד קודם רנ״ו וכו׳ ועילת הדבר בזמן שמולד שלשנה מעוברת וכו׳ (רסע״ג, מספר הגלוי ריז). ואין אנו יודעין אמתת עלת הדבר ואף אין אנו יודעין כי בודאי סרה העילה שזה הדבר תלוי בה (רה״ג, תשו׳ הגא׳ ליק א). והחלק הב׳ מצות השמע וכו׳ שנעלמו ממנו עילת איסורם ועילת היוב מטה שנתחייבנו מהן (כ״י א״ת, סו״ה, הקד׳ 3) יהקדמון הוא שאין לו עלה ומה שאין לו עלה אין לו תחלה (שם היחוד ה). אנשים ראו חסרון מי שקדם זכרם והשתדלו לדעת עילות הנקוד והטעמים וחברו אליהם דעת שמוש הלשון ודקדוקו (שם עמודי האלהים ד). ואם יקראו האלהים יתברך בורא הוא על דרך העברה לא על המובן מהמלה אך הוא רוצה באמרו בורא ויוצר שהוא סבתו ועלתו (הנ״ל, הכוזרי ד יג). כי שמתי תכונת שבע ביום הללתיך קודם תכונת הלך וכו׳ בעבור העלה הנזכרת (הנ״ל, הסרס׳ לריב״ג, הקדמ׳ 7). ויש שתהיה עלת שנותו שיתבאר ממנו שמוש העבריים בקצת המלות פעם בתוספת אות ופעם בלעדי תוספת (שם 8). ואי אפשר לאמר מה הטעם והעילה כי אות זה יורד וזה עולה או זו קטנה וזו גדולה (הורית הקורא, דרנבורג 8). וכמה חטאו המשנים אשר שמו לטוב עלה ולרע עלה (פי׳ ספר יצירה של אבוסהל, לב). וכבר שמו אנשים מן הראשונים הבצים מן האברים הראשים לעלת בשול הזרע בהם והזרע עלת ההולדה (שם עו). לפי שפרו׳ שם חחכמה ידיעת העלות הרחוקות למצוא המצואים כלם מהנבראים וידיעת העלות הקרובות בראיית האמת שהם מצויים ומה הם והיאך הם (כ״י אבן עקנין, ספ׳ מוסר ג יח). עלת תנועת העורקים עלה טבעית (כ״מ אלדבי, ש״א ד, כה:). כי אין כל העלות הכרחיות ולא פעולתם הכרחית (ר״מ הנרבוני, המאמר בבחירה, ד״ס לט). לפי מה שנתבאר במופת הוא שיש בעולם נמצא מחוייב המציאות בעצמו שאין לו עלה ולא דומה לו (ר״י אלבו, העקר׳ ב ו). ואמרו מקדם ירמזו לעילה הקדומה אשר האצילה זה העדן אשר הוא עולם הרוחניות (ר׳ דוד מרקיטו, זכות אדם, ברלי 15). שעומדת עליהם (על הענינים) מארבע העלות הטבעיות שהם העלה

---

¹) [כך בארמ׳, ובערב׳ עִלַּה(a.]

²) [בנזיר (סה:), הגרסה: עילא. והערוך מביא גרסה: עלעא, צלע, וכן לפי פרוש ר״ח ובתוספ׳ (כתוב׳ שם).]

³) [הערוך גרס: שעילה.]

⁴) [במדב״מ: עולה, וכן בכמה דפו׳. ובכ״י מינכ׳: עול.]

---

a) علة

החמרית והצורית והפועלת והשלמית, (נסים בר שלמה ר״ת, תרג׳ חבור יצחק הרופא הישראלי, בספ׳ החג לשטינשניידר 132). והנה זאת העלה היא סבה גדולה וממנה זאת המכשלה (מנחם ג׳ינלי הגולה, לקו״ק, נספח׳ 48). וההפרש השלישי אשר הוא שכל בלתי הרגשי לא תבקש לו עלה וסבה ולא תפול בו מחשבה (שם 50). לא תחרש בשור וגו׳ עלת זה כי זה חלש וזה חזק (יעקב בן ראובן הקראי, שם 86). אכן ההסכמה (על התחלת השנה) נפלה מעת הכנס השמש במזל טלה וזה יהיה לעלות ידועות (ר״א הקראי, ג״ע, ענין קדוה״ח א, ג.). ואם היתה העלה כדי שיהיו כל ישראל עושים יום אחד הלא בגלות בבל שהיו ביניהם נביאים לא חששו בשביל זה העלה (שם ח:). ואני כשעיינתי בספר רבינו ישועה נ״ע בהביאו דרך העלות הכתובות והעלות המוצאות בסדר מאמריו הבינותים בדרך אחרת (שם, עריות ז, קלב.).—ואמר המליץ: אתם בני עליון שוגים באהבתו התבוננו וראו נוחלים בתורתו נמצא מחויב יש סבת לכל מצוי אפשר בעצמותו ראוי בעלתו (JQR. NS. V. 538).—ותאר לבורא: ושבח לראש כל ראש ואדון ועלה לכל הווה ונצחו וסבתו (רש״ע פלקירא, אגרת הויכוח 1). ואחשבה ואדעה כי הוא עלת מציאות כל וסבתו (עמנוא׳, חרוזים על יג עקרים, JQR. NS. V. 534).—וכן עִלָּה ראשונה: וסבות הפעלים האלה וההפעליות האלה כאשר תבקשם ימנע ממך השגתם ואפשר שתמצא סבות סבותם עד שתגיע אל הגלגלים ואחר כך אל עלות הגלגלים ואחר כך אל העלה הראשונה ובאמת אמר האומר כי הכל בגזירת הבורא (ר״י א״ת, הכוזרי ה כ). הפילוסופים כמו שידעת יקראו השם ית׳ העלה הראשונה והסבה הראשונה (ר״ש א״ת, מו״נ א סט). ואומר בתחלה שבח וגדולה ועוז וממשלה לנורא עלילה אשר על כל מאד נעלה כי הוא עלה ראשונה לכל עלה (ר״מ אלדבי, ש״א, הקדמ׳, ב.).—וכן עִלַּת הָעִלּוֹת: ואמת אמר הפלוסוף באמרו לא יוכל לעבוד עילת העילות ותחלת ההתחלו׳ אלא נביא הדור בטבעו (ר״י א״ת, מו״ה, היחוד ב). וכל אשר נחקור על עלות העלות ההן למעלה נמצא מספרן פחות מהן וכל אשר תעלינה יתמעט מספרן עד שיגיע אל עלה אחת והיא עלת העלות (שם ז). ואם יאמרו הפילוסופים שהוא בוראך הם אומרים זה על דרך העברה מפני שהוא עלת העלות בבריאת כל נברא (הוא, הכוזרי א א). וא״ת היא העילה הראשונה כמו שקוראין אותו וכו׳ וא״ת עילות העילות וכו׳ (ראב״ע, ספ׳ העצמים, ה). והסוד כי עילת העילות יתחייב ממנו כתר עליון שכל פשוט בתכלית הפשיטות עד שאין בינו ובין עילתו דבר אלא שזה עילה וזה עלול (ראב״ד, פי׳ ספ׳ יצירה, הקדמ׳, ב:). הלא טוב היה להאמין כאמונת כל קהל ישראל שעילות העילות הוא אחד בתכלית האחדות ושהוא מנהיג עולמו (רמח״ל, חוקר ומקבל ז). — ואמר המליץ: תהלה לאל נורא עלילות ועלת העילות החונן לאדם המושכלות (רש״ע פלקירא, אגרת הויכוח 6). — ובנגוד לעלול: עוד נקח זה הענין אשר עיינו אליו מצד אחר ונאמר שהנמצאות מתחלקות אל עלה ועלול (ראב״ד, אמו״ר 47). כי הוא רם על כל רמים ועליון על כל העליונים וראש כל תחלה ועלת כל עלה ועלול (ר״י א״ת, מו״ה, היחוד ז). אם תהיה העלה בכח העלול בכח ואם תהיה בפעל העלול בפעל והבורא יתברך עלה בפעל ועלולו בפעל בעוד שהוא עלתו (הוא, הכוזרי ד יג). והעלה מעלתו גדולה ממעלת העלול (הוא, הקדמה א). וכשנמצא דבר שהוא עלה בלבד נדע כי איננו עלול (רמב״ע, ערוגי הבושם, ציון ב, 122). וכל אחד יש בה ראש וסוף ותוך הרי שלשים וכח עלה וכח העלול הרי ל״ב כחות לנתיבות החכמה (ראב״ד, פי׳ ספ׳ יצירה, הקדמ׳, ב::). קודם בעילה הוא כל דבר שהוא עילת חבירו ואי אפשר להמצ׳ העלה בלתי העלול ולא העלול בלתי העלה (ר״י א״ת, רוח חן ח). וכמו שאומרין בעילה שהיא למעלה מן העלול (רמב״ם, יסודי התורה ב ו). ואין לאל ית׳ כונה בבריאה אבל העולם עלולו והוא העלה כדרך שהנר עלה לאורו והעמוד עלה לצלו ואי אפשר לעלה שתקדם לעלול ולא עלול בלא עלה (תלמיד הרמב״ם, אגר׳ הרמב״ם, ג:). ונחזור אל מה שהיינו בו ונאמר שהרע אמנם העלות הטוב והטוב מצד הבורא ומאצילו הראשון אי אפשר שיוסר כי עלתו לא הוסרה עד שיוסר העלול ויעלה בהעלתו עלתו (פי׳ ספ׳ יצירה לאבעסהל, לב). ובהיות אצילות השכלית דרך עלה ועלול נתחייב באחרון שבהם האחדות והפשיטות (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 95). כי ישיגו (הנביאים) העלול באמצעות העלה שהיא השגת המאוחר עם הקודם והעלה עם העלול (שם 118). כי העלה היא אשר בהמצאה ימצא העלול (ר״ח קרשקש, אור יי׳ א ג). ואמר לא באש יי׳ להגיד שמציאותו ומהותו יתעלה נבדל ממציעות המלאכים כי

הם עלולים ואפשרי המציאות והוא ית' עלה ומחוייב המציאות (ר"י אברבנאל, מ"א יט יב). **ועניין ההשתלשלות הזה הממשמש ועולה יורה על עלות ועלולים** (ר"י מוסקאטו, כפולי יהודה ד). **כדעת המינים המאמינים שהוא ית' עלה והם עלולים** (מנחם גיבלי הגולה, לקו"ק 49). **לא קראוהו בשם כי אם בשם עלה** (ר"א בר' אליה הקראי, עץ חיים ע). **והשם עלה והעולם עלול וכבר בארנו שהעולם מחודש** (שם).—ואמר המשורר: **ונמשלת תלאתי לעלה קדומה ואני לה כעלולה ודמיתי זמני אש ומקריו לעצים ואני השה לעולה** (עמנו', מחבר' א). **אמונתי בלבך שים ותשיג בגן עדן אכול בפרי מגדיו אמונתי באל נמצא וממציא לכל עלול ועלה בלעדיו** (הוא, JQR. NS. V. 537).—ובנגוד למְעֻלָּל: **כי העילות כל אשר תקרבנה מהמעולל תמעט יכלתם להועיל למעולל ולהזיקו** (ר"י א"ת, סו"ה, הבטחון ז). **ואף תכנים עצמך בחכמת שרשי המופת ואיכות הדיבור וכו' ואיכות הילוך העילה עם המעולל וכו' מפני עמקם ודקות ענינם** (שם, יחוד המעשה ה).

ב. **עִלָּה**, ש"נ,—חֻלשה, מחלה[1]) Schwäche, Krankheit; faiblesse, maladie; weakness, sickness: **העלה אשר יקראוהו הרופאים עלת הכבד היא עלת רוע מזג מבלי מורסא** (פרקי משה כג). **אמר גאלינוס דע אתה פיקוליאס שאני הייתי חושב שאין לך צריך לדבר מצואתינו בעלת הנער** (חנן בן יצחק, ספר גאלינוס בהנהגת הנער הנכפה, Monats. 1894, 177).—ובהשאלה, אות עִלָּה, אות של רפיון, אות רפויה ונחה: **והדומה לזה מן השמות אשר עיניהם אות עלה** (ר"י א"ת, הקדמה ו).

***עָלוּב**, שות"ז, נק' עֲלוּבָה, נ"ר עֲלוּבִים, עֲלוּבוֹת,—עָנָו, שָׁפָל, מִסכן, אֻמלל, demütig, unglücklich; humble, malheureux; lowly, unfortunate: **איזהו עלוב שבעלובים זה שהוא עלוב כמשה רבינו שנאמר וכו'** (אדר"נ כג). **ותאמרו נשלח אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ א"ר שמעון עלובים בני אדם שבך בקשו להם מרגלים** (ספרי דבר' כ). **ויקחו מפרי הארץ א"ר שמעון עלובים בני אדם שבך נטלו בידם** (שם כג). **עלוב הוא אדם זה שצריך ללמד מן הנמלה** (ר"ש בן אלעזר, שם סו). **מפני מה זכו ב"ה לקבוע הלכה כמותן מפני שנוחין ועלובין היו ושונין דבריהן ודברי ב"ש** (רבי אבא בשם שמואל, ערובי יג:). **רבש"ע עלוב ושאינו עלוב צדיק ורשע מי נדחה מפני מי** (תעני' עז.). **עלובה היא העיסה שנחתומה מעיד עליה** (ר' חייא רבה, מד"ר בראש' לד). **עלוב הוא השאור שמי שברא אותו מעיד עליו שהוא רע** (אבא יוסי החורני, שם). **עלובה הנטיעה שמי שנטעה מעיד עליה שהיא רעה** (שם). **והיתה שרה אומרת להם צאו ושאלו בשלומה של עלובה והיתה הגר אומרת להם שרה גברתי אין סיתרה כגלוי** (שם מה). **אלו העקרות שהן אסורות בתוך בתיהן ועלובות וכיון שהקב"ה פוקדן בבנים הן נזקפות** (שם עח). **עלובה היא הכלה שמקלקלת בתוך חופתה** (ר' שמעון בן חלפתא, שם שה"ש, מי זאת עולה). **מבין שניהם** (פינחס ויפתח) **אבדה ההוא עלובה** (בת יפתח) **ושניהם נתחייבו בדמיה** (תנחומא בחקותי ז). **דרכן של תלמידי חכמים עניו ושפל רוח ווריז ממולא עלוב ואהוב לכל אדם** (דא"ז ח). **הוי עלוב ואהוב להשיב ליודעך** (שם ג). **אמר לו** (השטן ליצחק) **הא עלוב בנה של עלובה כמה תעניות נתענית אמך וכמה תפילות [נתפללה] עד שלא באת לה והזקן הזה נשתטה מזקנותו והולך לשוחטך** (פסיק' רבתי מ). **אמר לה** (השטן לשרה) **עלובה איך יקהו שניך על בנך שאינך יודעת שלזובוה הוליכו** (מדר' ויושע, ד"ח ב). **לעולם תהא נאה בצאתך ובבואך ותהא עלוב לאנשי ביתך** (פרקי רבינו הקדוש יח, הלקוטים של גרינהוט ג, פח).—ובסהמ"א: **אנו העניים העלובים על אחת כמה וכמה** (הלכ' ק"ת, גנזי מצרים, אדלר 31). **ושמו תחת אבות בנים ממלאי מקום תמיד יען כי טוב מליץ עלובים להחליץ מיד מפליץ** (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 151). **ובאשר הזמן ישלח חפשי הזבוב העלוב ויתן הנשר בכלוב דמוהו החכמים לכף מאזנים ישפילו היתרים ויעלו החסרים** (רש"ע פלקירא, לבי היגון, ה.). **והעלוב יוסף בן חיון וכו'** (תשב"ץ ד כד). **יהיה מן העלובים אפי' מאשתו וב"ב אף שלא ירא מהם** (ר"ד אופנהיים, הנהגות אדם, כה:).—ואמר המשורר: **ותהי לבזה כאשה עזובה ביד צריה עלובה** (ראב"ע, אני כי לבי). **על ידי השליכו יהבים פזר נתנו לאביונים עלובים צדקתם עומדת לעד ובספר זכרון כתובים** (ר' שמואל בן עלי, אגרי, תרביץ ג, 62).

***עִלּוּג**, ש"ז, שה"ש מן עלג,—הדבור של עִלֵּג: **יש שהיו אומרים שהמופלגים בעלוג היו מדברים כן** (רא"ש, נדרי' י:).

---

1) [מערב'.]

עַלְוָה, ש"נ, — כמו עַוְלָה, בסרוס האותיות[1]: מימי הגבעה חטאת ישראל שם עמדו לא תשיגם בגבעה מלחמה על בני עַלְוָה (הושי י ט).—ואמר הפיטן: הלכו ימותי באין שלוה וספו בלי חדוה וירשו בני עלוה מקום אהלי ([יכסו] לשלער, קונטרי הפיוטי כו). מי אל וולל ישוה יקר או איש ישר לבני עלוה איכה יתחר את הסוסים מי עם רגלים אין לו שלוה (רמב"ע, מה אסיב, Monats. 1896, 198). צורי פדני באהבה מיד בני עלוה (ר' סעדיה בן יוסף, ונעמוני מסתרים, מק"כ ע, 27).

°**עִלּוּז**, ש"ז, מ"ר עִלּוּזִים, שה"פ מן עָלַז, — שמחה: ההרהור והמחשבה והעצה והעלוז והשמחה עם הקול מן הכליות ומן הלב (ר"ש דונולו, חכמוני ה).— ואמר הפיטן: צעד לאיתון בעילוזים וכליותיו מעלזים צדדיו שני וריזים (Elbog., Stud. 179).

*__עִלּוּי__, עילוי, ש"ז, מ"ר עִלּוּיִם, עילויין, שה"פ מן עלה, —א) כמו עֲלִיָּה, הליכה ממקום נמוך למקום גבוה: מי זאת עולה מן המדבר עילויה מן המדבר חילוקה מן המדבר (מד"ר שה"ש ג).—ב) ובהשאלה, עליה למדרגה יותר גבוהה, חשיבות: דרך עילויו היה קרב כיצד דרך עילויו הראש והרגל החזה וכו' (ר' יוסי הגלילי, יומי כה:). הה"ד עלית למרום שבית שבי כל עלוייך לא היו אלא מן המרום (מד"ר שמות לג). אין ויקח אלא לשון עילוי שנאמר ותקח האשה בית פרעה (תנחומי בחקתי ג). — ובסהמ"א: והפתאים לא יקחום על דרך המשל וכו' ולא על דרך ההפלגה בעילוי מעלה ומדרגה לעוצם גבורתו ית' במציאותו (ר' זכריי ונברללונה, פי' משלי, השחר ג' 71). שאין כל נביא שיבוא קורא עלוי ספר מי שהקדימו כמו שלא יבוא מרע"ה קריאת עלוי נבואת אברהם יצחק ויעקב ויוסף ונח (רסב"א, מאמר על ישמעאל, פרלס, ט). כי הפעולות ג' אם פועל מעולה או פועל פחות או ממה שלא יפול בו לא פחיתות ולא עלוי (פי' ספר יצירה של אבוקהל, נג). שהואיל ובא לכלל עלויין שהם זנים וסועדין את הלב נעשין כמין בפני עצמן לברך עליהן ברכה מיוחדת (אבודרהם, סדר ברכות, קז:). והנה אין ספק שאת הפרידה ואם היא עלוי ותועלת אצל החשוב ההוא הנה הוא יותר מועילם מעט כבודו והוא עמהם (ר' ידעיה הבדרשי, הפרדס א, אוצה"ס ג). הנערות הוא זמן התוספת והעילוי (רבנו בחיי, חיי שרה, ד"ה מאה שנה). ובהתפשטות עשר ספירות הנסתרות במציאות נאצלו מאמתתו עשר מעלות דקות שלמות עליונות בתכלית התקון והשלמות והעלוי (ר' שם טוב, ספר האמונות ד יט). העילוי מהשמחה והמצוה המובחרת היא להרבות במתנות לאביונים (ר"י אבוהב, מנוה"מ ג ג ד ג). וכשהחבור הוא בידיעה כראוי הוא עלוי גדול השכינה שרויה ביניהם והקב"ה שותף עמו והוא שותף להקב"ה (שם ג א ו ו). יתעלה האל ממאמר המורדים והפושעים עלוי גדול (ראב"ח, מאזני צדק לאלגזלי, 35). שללו ממנו הידיעה מהם על צד עלוי ורוממות (ר"א בכ' אליה הקראי, עץ חיים מט). תפארת החכמה ההיא הן מצד עלוי נושאה הן מצד מדרגת בירור מופתיה (ר"י מוסקאטו, כפולי יהודה יב). יתעלה בכבודך מזה וכיוצא בו עלוי רב (שד"ל, אגרי פד). וזה זה הוא כבודו וזו זו היא גדולתו שכל עלויו לא היה אלא מעצמו (ר"א לויסיל, סע"י ב, 12).—מֵעִלּוּי לְעִלּוּי: הנשמה מתעלה מעלוי לעלוי מן העולם הזה שהוא עולם הגופות לעולם הנשמות וכו' (רבנו בחיי, ברכה', ד"ה יחי ראובן). נמצא שכל הדברי' נעשית למזון וזולתם אות' שהם למעלה מהם עד שהולכין מעלוי לעלוי עד למעלה (ר"י אבוהב, מנו"ה ג ג ו ו). והסוד אני לדודי תשוקתי להתעלות מעלוי לעלוי עד התיחד עמו בנשיקה (ר"מ אבן גבאי, עבודת הקדש, הקדמ' 8).— ואמר הפיטן: פדה דבקיך מתרץ וכלוי פלטם מעון ותנם לעלוי צוה ישועות משחריך בחלוי (אזון תחן, סליחי ה ע"ח). לופדת וזקוקיה יהילו ממדבר עלויה וכל מתנותיה ההונחלו נוגה תמרותיה לחזות עמים בקהלו (גנזי שכטר ג, דודסון 70). להלך ותומך בפלך בהדרת כל מלך ושרים עלויים (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 22).—והשיבות מיוחדת, יתרון ועדיפה לדבר אחד על השני: ואם אמרנו שהיתה חלוקת הארץ לגלגלתם במספר שמות יקשה אם כן מה שברך יעקב ליוסף שנתן לו הבכורה באומרו אפרים ומנשה כראובן ושמעון וכו' ותהיה לפי זה ברכה לבטלה ומתנה בלי עילוי (ר"י אברבנאל, פי' יהוש' יד, שאלה א). וכונתם לתת עלוי לפעולות הרצוניות על הפעולות הטבעיות (ר"א ביבאגו, דרך אמונה א א). כי לענין שבעה אין שום עלוי לתושב על האורח (הלבוש או"ח קלג א). ויש עילוי יותר לתורף על הטופש משום זמן שכו (שם חו"מ, סה עו). אבל רמוז גם כן שהאב ר"ל השכל

---

[1] [עי' רד"ק. ובכמה ספרים הגרסה: עֹוְלָה, ובס"א כתיב עלוה וקרי עולה, עי' גינצבורג.]

שוחט את הבן וכו' רוצה לומר שכובש את החומר והחומר מסכים להכבש תחתיו בעלותו גם הוא למדרגת רוחניות והוא מה שתלוי בו עלוי מדרגתו על מדרגת הנבדלים (ר"י מוסקאטו, כפול' יהודה לד). ושם על הארץ בהמה וחיה ועוף וכו' הכל מוכן ומזומן לאדם אשר ברא מובחר מכל הבריאה ונתן לו עלוי ומעלה על כל הנבראים (ר' אליהו, פבע מוסר א).—ג) *ערך, מחיר שווי, בפרט העלאת המחיר, עי' עלה, קל ח): עשרים וחמש הבעלים נותנין שלשים שאין מוסיפין חומש על עִלויו של זה (ערכ' ח ג). אמר לאדם עילויין עלי סידורו עלי שומו עלי ערכו עלי נותן את ערכו (ירוש' נזיר ב א). אמור מעתה מקדישו אתה הקדש עילוי ואין אתה מקדישו הקדש מזבח (ערכ' ח ז). ומקדישין אותן הקדש עילוי ומחרימין אותן (תמו' ז ג).—ובסהמ"א: לישון הבאי הוא והוא נקרא גוזמא כי הוסיף בעילויו של דבר כלומר אילו היה בן אדם יכול לשתות כך היה זה שותה אף כך הוסיף עליו בעלוי תפות (ערוך ערך גוזמא). מעילוויא דאב לפי אומד עילוי דעת וותרנותו (רש"י, כתוב' נ:). מפני שעילוי דמיהן של (פירות) חדשות אינן כפי שהן טובות כישנות אלא שאדם רוצה לישנן (רש"י, ב"מ ס.). וחלוקה זו על ידי חולקים כשרים ובקיאין במדה ובאומד קרקעות ובעילויין ובקיאין אלו בוררנום וקבלנום על עצמינו (ר"י ברצלוני, ספ' השטרי 51). והוסיפו הבעלים על עלויו אפילו פרוטה אחת (רמב"ם, ערכין וחרמין ח ו). ראובן שלוה משמעון והתנו שיעלה המנה דבר ידוע לחדש ולבטחון המנה והעלוי עשה ראובן לשמעון שטר מכר וכו' ואחרי עבור שנה או שנתים הביא שמעון לראובן לעשות החשבון ועולה לפי חשבון העילוי קרו' למאתים וכו' (ר"כ גירונדי, שו"ת, מח). אם יבא שום אדם בתוך ימי ההכרזה ויעלה הקרקע יותר מאשר שמוה ב"ד והמלוה רוצה ליקח הקרקע צריך לקבלו באותו עילוי (טוחו"מ בבית הוב קיד טו). אחין שחלקו והגיע החצר לאחד והבית לשני והיה לאביהם חלונות פתוחים מן הבית לחצר צריך לסותמן וכו' שלא היה דעתם בעילוי זה אלא על בנין הבית וכו' וה"ר כתב דוקא שפירשו שלא היה העילוי אלא בשביל הבנין (שם סככים קנד לז). והפסיד ראובן מאותם הסחורות שקנה משמעון סך רב שכבר לקחם בהיות המטבע בעילויו עתה כבר נפחתו משוויונם (ר"א ששון, תורת אמת, שו"ת קצ). ואחר כמה ימים חזר ראובן ולקח המוקטע' בחברת שמעון בעלוי גדול והוצאה מרובה (שם קלב).—ד) צמחים שעולים מאליהם, עי' עלה, קל ד): ומקיימין את העלויים[1] שבגג אבל אין משקין אותן (תוספת' שביע' א יב).—ה) °עליה של הקול בנגינה: כי יתחלקו (הטעמים) לג' חלקים ידיעה והעמדה ועלוי וכו' ומיני העלוי ששה והם זרקא וכו' (ג' ספרי דקדוק לר"י חיוג', כוט 128).—ושם לאחד הטעמים, מֻנח: תמונת העלוי הוא המונח ממש (ר' אליהו האשכנזי, ספ' טוב טעם ה). שופר מכרבל שופר עלוי ותרין חוטרין (קלונימוס, מקנה אברהם, שער בטעמי המקרא).—ו) תלמיד חכם צעיר המצין בחריפותו ובבקיאותו: אך עלוי הוא בקי בשלש בבות (יל"ג, קוצו של יוד, ד 15).

°**עָלוּל,** שות"ז, נק' עֲלוּלָה, מ"ר עֲלוּלִים, עֲלוּלוֹת.—א) מה שבא מן עִלָּה, מְסֻבָּב, Folge; résultat; effect: הבחינה בברואים היא העיון בפנות העולם וכו' והדרת רוחניות העולם ועלוליו ומעולליו וכו' (ר"י א"ת, מו"ה הבחינה ג). וזה שאתה כשתקח העלה גם כן בכח תהיה היא קודמת לעלולה בזמן אמנם כשתהיה עלה בפעל יהיה עלולה נמצא במציאות העלה בפעל בהכרח (ר"ם א"ת, מו"נ א סט). מכח בלי תכלית נראה [כי] ראוי שימשך עלול בלי תכלית (ר"א הכהן אירירי, שעה"ש ה יב). אמנם הראשון הוא בעלולים עצמם והשני בהצטרפות אל סבתם (שם). ולדעתי הוא הצמצום והוא התאסף הא"ס ב"ה בעצמו בהתפרדו מעלולו (שם). אמנם בבחינת שהבלתי תכלית האסורה מצטרף אל עלוליו העתידים ע"י התפשטות מינים ממינים שונים (שם). כי ההולכים לרגלו סוברים כי הבורא ית' ראשית כל האציל שכל עלול אחד שלם בתכלית מה שאפשר (ר"י מוסקאטו, כפול' יהודה ח). כי שלא תאבד העלולה לא יאבד העלול ונפשות הכסילים לא תאבד באבוד גופן (ר"י אבן עקנין, מאמר על הנפש, דברי חפץ 27).— ואמר המשורר: ארץ עלולה שם לפנים קננה מינות ושמה כופרים דגרו (ר' משולם בר' שלמה, יהגו מזמותי, פיריס מקובלים, ד"ח עז). ועי' עִלָּה.—ב) חולה, חלש: והחכם גאלינוס כתב בספר הסמים כי עשב שנקרא דרור מביאים אמותיהם לבנים כשהם עלולים בעיניהם ונקרא כן על שם רפואתם כצפור דרור והיא טובה מאד לכל עין ב"ח (אבי הרלב"ג, שעה"ש ד). וזכרו קצתם

[1]) [כך בדפו', ואצל צוק"מ: העלואין.]

שראוי שיוקח קנטרידש ויותו ראשיהם וכנפיהם ואח' יותך גויותיהם במי הדבש ויכנס העלול למרחץ ואחר ישתה זה או יאכל בו הלחם וזה אצלי סכנה גדולה (קאנון ג יד ג יג). מעשה באשה עלולה ט"ו שנים רצופים וקרה לה הריון גם הפילה הולד אבל מאז הוסר הכאב ולא חזר יותר (טוביה כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש א א). ולפעמים ישתתף לו כאב גדול באופן שישתגע העלול ולפעמים בא לידי כיווץ (שם ג ד). אלו היה בסבת האויר הלא אנו רואים באותו הזמן כמה חלאים העלולים בקדחיות או בחולי הצד ולמה לא נפלו בדבר הפועל יותר חזק בגוף הנחלש (שם, משמרת הבית ג ג). כמדומה שאין תקנה לעלולי המדות לרפאותם ולשנותם להחליפם בזולתם אין תרופה למחלתם (ר"י עמדין, בירת מגדל עז, לה.).—ובהשאלה ימים עֲלוּלִים, ימים שאין לשמוח בהם, הימים שבין י"ז תמוז ות"ב: מכל מקום הימים האלו עלולים הן אין להרבות בהן מיני שמחות (שבלי הלקט, תעני' רסג). — ג) בדקדוק רפוי, בעל אות נחה: המלות העלולות העין והמלות העלולות הלמד (ר"י ח"ת, הפרפ' לריב"ג, הקדמ' 7). וכבר (הראה) ר' יהודה המופתים על טעותם בזה וכדומה לו מהפעלים העלולים והפעלים בעלי הכפל (הוא, הקדמ' 12). ומה שיהיה מן הפעלים העלולי העין פאו עין או חית או שתהיה הלמד שלו עין או חית או ריש פא הפעל ההוא ברוב דבריהם מונעת בפתח (שם 106). ומה שיהיה על דמיון פועל ממה שהוא עלול הלמד ישתנה בסמכו אל השמות הנראים (שם 126). וכל שהוא פחות משלש אותיות יאמרו שיש בו אות נעלם בתחלתו או בסופו או באמצעו כמו קם יש בו אלף נעלם נח כמו וקאם שאון בעמיך לכך היא עלולת אות אמצעית לפי שאינו יוצא בלשון (הורית הקורא, דרנבורג 88). אמרו החכמים ז"ל וינח לעולמו ביום השביעי ר"ל הפסק הבריאה בו ואפשר שיהיה מעלולי הפא או עלולי הלמד ויהיה ענינו והניח (ר"ס ח"ת, מו"כ א סז). וכתב החכם רבי יונה כי סר וזעף מפעלי הכפל וראייתו שהוא פתח ואילו היה מפעלי העין היה קמץ כי התארים עלולי העין קמוצים (רד"ק, השרש', סור).

°עֲלוּלָה, ש"נ, - רפיון, חֻלשה: ואם יודע האלקים עלולתך אל מכות גדולות ונאמנות ממהר האלקים לשסות עתידותיהם במי המרים אשר בידך (רש"ש, הרבע כוסות, כוס ביד הי ו). — ובדקדוק, רפיון השרש: והעלולה הזאת מכלל מה שלא הרגיש בו אדם זולתנו (ר"י ח"ת, הקדמה 103).

°עֶלּוּם, ש"ז, — שה"פ מן עִלֵּם: ואין לשער מרכבות כבודך ואין לפרש עלום[1]) שמך (אין קצבה, מוס' כ"ה א). לעון עבדיך עלם ובבוש בעלומך (קלס נא, מעריב יוה"כ).

°עֲלוּמָה, תוא"נ, ת"ר עֲלוּמוֹת,—נעלם ונסתר, ואמר הפיטן: קוממיות עלומה וגם לא בלומה כתבנית היכל רמה מאה אמה (ר' ינאי, פסל לך, גנזי שכטר ג, דודסון 8). גלומה עלומה ונקוקה דבורה על אפן חקוקה (אללה, יול' שבת פרה). — ואמר המשורר: רמה על מחשבת חכמתו ויגלה לרועים עלומתו ובאר מים חיים היא דתו (ראב"ע, אודה עליון). — בראשית כל יסוד הבן יסודך חקור למצוא מציאות הקדומה אמת נמצא יחיד עולם לבדו והוא קדמון וקדמותו עלומה (ר"מ אלדבי, ש"א, י, קכט.). אפתח בכינור על עלומות שיר (עמנו', חרוז מיוסד על י"ג עיקרים, JQR. NS. V. 534). — וכמו עֲלָמִים, חטאות נסתרות: הטל עולה ומחספס עלומות מלבין ובוחן (אזכרה מקדם, יול' בין יוה"כ לסוכ').

א·**עֲלוּמִים**, עֲלוּמַיִךְ, עֲלוּמָיו, שמ"ר,—השנים שאדם הוא עֶלֶם, Jugend; jeunesse; youth: כי בשת עֲלוּמַיִךְ תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד (ישעי' נד ד). הקצרת ימי עֲלוּמָיו העטית עליו בושה סלה (תהל' פט מו). רטפש בשרו מנער ישוב לימי עֲלוּמָיו (איוב לג כה).—ובמשמ' כח של זמן הָעֲלוּמִים: עצמותיו מלא עֲלוּמָיו[2]) ועמו על עפר תשכב (שם כ יא).—ובסהמ"א: ינהגנו על מות וכו' אמר הגאון ישיבנו לימי עלומנו וככה פירש ר' משה הכהן ספרדי ור"א פי' מגזרת נעלם (ראב"ע, ספת יתר ק). וכאשר פנו לערוב ימי עלומים וחטאי נעורים היו כתולע אדומים (רמ"ע פלקירא, המבקש, ע.).—ואמר המליץ: אני באמת והמות תאומים וינקנו שדי אם מעלומים (ר"י חריזי, תחכמוני ז).—ומ"ר עֲלוּמוֹת: חלפו כצל ימי עלומותי וקלו מנשרים שנותי ולא אזכר מזמן שמחותי לא יום ולא לילה (רמב"ע, כפשי אויתיך בלילה). — ומ"י עָלוּם: גדע רום קרנם ועלומם הקציר ובאבחת חרב שעריהם הציר (איכה תפארתי, קינ').

---

1) [בכמה דפו' מנקד: עַלּוּם.]

2) [כך הקרי, והכתיב עלומו.]

ב.עֲלוּמִים, — עי' עֲלָמִים.

עָלוּם, ש"ז, מ"ר עֲלוּסִים, שה"פ מן עָלַס, — ואמר הפיטן: זמנת בו ביום עלוס כנף רננים (אשימה, יוצ' שבת ד אחה"פ). ישר ענניו בעלוסים קשר לה ככתרי הדסים (ר"א הקליר, ארץ הכניפה, תפארת שיבה ללונץ, 205). מלך הכבוד מלאכי המלאכים אוכלוסיו אמן לממלכת כהנים שעשועי עלוסיו (ר' מאיר בר' יצחק, אדיר ונאה, יוצ' שבת אחר שבוע').

א.**עָלוּף,** שה"פ מן א.עלף, מ"ר עֲלוּפִים, — כמו א.עטיפה: וישער שלך אשר בפני עילופיך ועיטופיך שחור והגון כשער עדרי עזים (רשב"ם, שה"ש ד א, הוצ' ילינק). — ואמר המליץ: וגדול שם אלוף ותחול כל עלוף ובניהם חלוף (תלמידי דונש, תשו' ג, 12).

ב.**עָלוּף,** ש"ז, מ"ר עֲלוּפִים, שה"פ מן ב.עלף, — התעלפות, חלשה: דברי חכמי התלמוד אשר בלשון משנה עילוף הוא פריחת הרוח כמו חיישינן שמא נתעלפה (ר"ת על דונש, התעלפנה, 84). לפעמים יקרה העלוף לרבים מחוזק מקרי הנפש ורוב מה שיקרה זה לחולים ולזקנים ולחלשים (פרקי משה ז). ובן דעת אונקלוס שתרגם בכאן (על הפסוק ויגוע) ואתנגיד והוא העלוף כלשון התנגיד ואתפח (רמב"ן, בראש' כה יז). כי הידוע בעלוף הזה שיצעקו לו וירגילו אותו בשמחה וכו' (שם מה כו). שבא עליה בשעת עלופה דפשיטא שזה חשיב אונס דאין לך אונס גדול מזה (ר"י קולון, שו"ת קכט). וימשך אחר תנועתו לחוץ קור הפנימי ולפעמים יפליג זה ויותך בבת אחת ויתקרר החיצוני והפנימי וימשך אחריו עלוף או מות (קאנון א ב יב יד). העלוף הוא בטול רוב הכח המניע והמרגיש וכו' (שם ג יא ג ו). ובאלה העניינים תבטח מהתחדש העלוף שהוא חבר המות (נרבוני, או"ח, בהל' הלב ג, כ"י ביהמ"ד שכטר). ראוי שתריק הדם עד שיגיע לעלוף הדם (שם, בהל' החזה ב). מי שימצאה פעמים רבות עילוף חזק מבלתי סבה נגלית הנה ימות פתאם (יעקב בן יוסף זבארה, תרגו' פרקי אבוקרט, כ"י ביהמ"ד שכטר, 14:). הנה יראה העלוף מורה על מיתה פתאומית כשיתחברו עמו שלשה התנאים אשר זכר (המפרש של ספרי אבוקרט ב מא). שאורך ישיבת המרחץ יפוחד ממנו העלוף וכו' שהרושם הראשון אשר יעשה בגוף מחמום הלב הוא העלוף (רש"ט שפרוט, עין כל (פרוש קאנון), כ"י ביהמ"ד שכטר 82:). לפי שבהעצר הנדות בהולד הולד מאותו העצר וכו' יתחדשו עלופים (ר"י אברבנאל, פי' התורה, אלה תולדות). כי מצד הצער והדאגה שנתחדשו בו בשמעו זכרון יוסף ושהוא חי בחשבו שלא היה כן קרהו עלוף בהכנס הרוח לפנים (שם, ויגש, ד"ה ויעלו ממצרים). ותשבו רבים מהמעיינים שיסבור הרב שקרה לנער חולי העלוף ולא נרגשה נשימתו ושלא מת בהחלט (הוא, מ"א יז). כאלו נפשה יוצאה בדברה וכאלו באין אליה במין עלופים (ר' יוסף דון יחייא, פי' שה"ש, כתפוח). ורפדוני בתפוחי' שר"ל חזקוני בתפוחים טובי הריח המוציאים חוצה כוחות ורוחות הגוף אשר נתקבצו בפנים מפני העילוף (שם). ולבלתי לכת אחרי הרצים אשר יצאו דחופים בקריאתם בהתעלפם בעילוף צום תעניתם (מגלת היחס ב, שמות הרמוזים במגלה ג). דורות הראשונים התחילו בהקזת הדם אבל האחרונים אינם מסכימים מאימת העלופים (טוביה כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש ג ד). — ואמר הפיטן: בעבור זאת ראתה עלוף כובשה אמנה מהקטין ותורה זהב חבושה (ויושע, יוצ' שבת א אחה"פ). שכבו בעלוף כתוא מכמר ואין דולה (איכה תפארתי, קינ').

עֲלוּפִיִּי, ת"ז, נק' עֲלוּפִיִּית, מתכונת העלוף, הגורם לעלוף: ולפעמים יהיה הרעב הזה עלופיי אם תאחר עמו המזון יפול בעלוף (קאנון ג יג א כו). הקרחת העלופיית הליחיית זאת באה בריב בסבת ליחה לבנה (שם ד א ב כה). הקרחת הרקיקה העלופיית וכו' (שם כו). — ובהשאלה: בעוד היות האהוב' עילופיית ומתאוננת על העדר אהובתה ממנה ומספרת עם בנות עירה את אשר היתה לה אתו בימים הלפו למו (ר' יוסף דון יחייא, פי' שה"ש, ד"ה השבעתי).

עָלוּץ, ש"ז, מ"ר עֲלוּצִים, שה"פ מן עָלַץ, — כמו עָלוּס: סגל לי נביאים נבואות פצים עת שמעי המו מעי בעלוצים פרשגן הנשתון לחוק נרצים (גנזי שכטר ג, דודסון 77).

עָלוּק, ש"ז, מ"ר עֲלוּקִים, — של עֲלוּקָה או גיהנם[1], המביא לענש גיהנם: תולעי חמוקים בצמר מנוקים עונותיהם עלוקים במים מציקים ומשוד פינוקים וממעודני תפנוקים לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים (Elbog., Stud. 181).

[1] [עי' עלוקה, הערה.]

עֲלוּקָה[1], ש"נ, מ"ר ״עֲלוּקוֹת,—א) שם לבריה דמיונית מִמין השדים (?)[2]: לַעֲלוּקָה שתי בנות הב הב (משלי ל יה).—ב) *בע"ח מימי ממין התולעת וכדומ׳, מתדבק בפיו לגוף בע"ח ויונק את דמו, וישתמשו בו לרפואה, להוציא דם רע מהגוף, Blutegel; sangsue; leech: זבוב לצירעה פשפש לעלוקתה[3] נחש לחפפית (ירוש׳ ברכ׳ ט ג). ואם שתה דמו בראשו מפני הסכנה מאי סכנה סכנת עלוקה (ע"ז יב:).—ובסהמ"א: וכבר נאמר כי שלוח העלוקה על הצדעים מועיל (קאנון ג ג ד ו). אמנם העלוקות הנבחרות להשים אותם על איבריו הם אותם שגוונן כגוון הכבד (מפתח הרפואה, כ"י בריט׳ מוז׳, 97). מי שבלע עלוקה כדי שישליכנה יקחו פשפשים ויתנו אותם על אש ויפתח פיו ויקבל אותו עשן ויפול העלוקה (כי אליהו, סבט מוסר יח). כשיתחדש בפי האצטומכא עקיצה או חפץ קיא או מצוק או עלוקה או פוקה הנה אז הדפק ישוב תכוף מאד וקטן (פרקי משה ד). הדם כשיקפא וישוב כעלוקה במקוה (שם ו).—ובמשמ׳ גיהנם: וזה האבדון הוא שקורין אותו הנביאים דרך משל באר שחת ואבדון ותפתה ועלוקה וכל לשון כלייה והשחתה (רמב"ם, תשובה ח ה).—ואמר המשורר: ישלח אל עלי אישים זכרתם אשר שלח עלי נסי עזקה ויבלימם בתוך ארצו וירדו מכוסים בכלמה אל עלוקה (ר"ם הנגיד, ידידותך). בשבתו לכסא מתנשא באש עלוקה באפו נשקה כי באש אדוני נשפט (ר"י הלוי, המוכים המוגים).

״עֲלוּקִי, ת"ז, מ"ר עֲלוּקִיִּים, — מתכונת הָעֲלוּקָה: והמימות אשר יתערב עמהם עצם מחצבי או מה שיריץ מרוצתו או המימות העלוקיים הם כלם רעים (קאנון א ב ב יו).

״עלז[4]), ממנו עָלֵז, עַלֵּז, *עֲלִזָה, ״עֶלְזוֹן, עַלִּיז, ״עַלִּיזוּת.

1) [כך בארמ׳ ובערב׳ עֲלַקָה[a].]

2) [רז"ל פרשו בדרך דרש גיהנם (ע"ז יז:), וכעין זה רסע"ג: אבדון וכליון, וכן מביא ריב"ג. רד"ק בשרשיו, ירלב"ג ואחרים פרשו כמו משמ׳ ב), וכן מתרגם בשבע׳ ואצל הירונ׳. המיחס לראב"ע מפרש שהוא בסרוס אותיות כמו עקולה, עוות. ולדעת ר"ת (תוספ׳ ערוב׳ יט., ע"ז כ.) הוא שם חכם.]

3) [צורה ארמית.] — 4) [קרוב לעלס, עלץ.]

a) علقة .

עָלֵז, ת"ז,—מי שעלֵז, ששָׂמֵחַ, frohlockend; joyeux; exultant: וירד הדרה והמונה ושאונה וְעָלֵז בה (ישע׳ ה יד). — ואמר המליץ: היה מראה זרוע עם גבורה בעת מקרה ופגע רע יאונך ויום צרה בלב עלז תקבל כיום טובה וכבה את חרונך (רש"ע פלקירא, ברי היגון, ג:).—מזה נמשך שאני עלז בקנותי מזולתי ידיעה מה (שד"ל, אגרי פג).

עָלַז, פ"ע, עָלֵוז, עָלְזִי, עָלְזוּ, אֶעֱלֹז, אֶעֶלְזָה,־לוֹזָה, תַּעֲלְזִי, יַעֲלֹז, תַּעֲלְזוּ, יַעֲלֹזוּ, יַעֲלוֹזוּ, תַּעֲלֹזְנָה, — עָלַז האדם, שָׂמַח, frohlocken, jubeln; exulter, triompher; to exult: אל תגידו בגת אל תבשרו בחוצות אשקלון פן תשמחנה בנות פלשתים פן תַּעֲלֹזְנָה בנות הערלים (ש"ב א כ). ויאמר לא תוסיפי עוד לַעֲלוֹז המעשקה בתולת בת ציון (ישע׳ כג יב). כי רעתכי אז תַּעֲלֹזִי (ירמ׳ יא יה). לא ישבתי בסוד משחקים וָאֶעְלֹז מפני ידך בדד ישבתי (שם יה יז). כי תשמחי כי תַעֲלְזִי[1]) שסי נחלתי (שם נ יא). בחמם אשית את משתיהם והשכרתים למען יַעֲלֹזוּ וישנו שנת עולם (שם נא לט). ואני ביי׳ אֶעֱלוֹזָה אגילה באלהי ישעי (חבק׳ ג יח). רני בת ציון הריעו ישראל שמחי וְעָלְזִי בכל לב בת ירושלם (צפנ׳ ג יד). יי׳ עזי ומגני בו בטח לבי ונעזרתי וַיַּעֲלֹז לבי ומשירי אהודנו (תהל׳ כח ז). אלהים דבר בקדשו אֶעֱלֹזָה אחלקה שכם ועמק סכות אמדד (שם ס ח). שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרוכב בערבות ביה שמו וְעִלְזוּ לפניו (שם סח ה). עד מתי רשעים יי׳ עד מתי רשעים יַעֲלֹזוּ ביעו ידברו עתק (שם צד ג-ד). יַעְלְזוּ חסידים בכבוד ירננו על משכבותם (שם קמט ה). בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני וְתַעֲלֹזְנָה כליותי בדבר שפתיך מישרים (משלי כג יה-יו). — ובהשאלה לדבר לא בע"ח, יַעֲלֹז שדה וכדומ׳: ישמחו השמים ותגל הארץ ירעם הים ומלאו יַעֲלֹז שדי וכל אשר בו אז ירננו כל עצי יער (תהל׳ צו יא-יב).—ואמר הפיטן: עליונים ששו ותחתונים עלזו בקבלת תורה הכתובה מסיני (אז סם מאום, מוס׳ א שבוע׳). סעתה בענן כבודך להנחות צאן ידך נחית בחסדך עם כך יעלוזון בתוך הים כגזון שמעו עמים ירגזון (אוצל המוכי, יוצ׳ א פסח, מחז׳ איטל׳ א, קכו:). ארי עלז ביום הלז וחץ קלקל למול עיר (סעה, סליח׳ י עבת). כי בישועתך יגילו ישירו יתרועעו שארית צאנך

1) [כך הכתיב, והקרי: תעלזו.]

ותוסיף לעלוז המעוקשה (ר״י נג׳ארה, ישאהון לך רעיוני, עולת תמיד יב). — ואמר המשורר: לא אעלז בת (בתבל) לעולם לא יעלץ לה גאוני (רסב״ג, כתר בקראי). יעוז ויעלז לבבי בם בהשתוממי הם שעשועי וכהם כל נגינתי (ר״י אבן גיאת, מגין עפאים). בנים אלי אביהם יום שעו מהם בני אמתם לא שעו היא תעלוז ועיניהם שעו (ראב״ע, עבד עלי). ההוא שמחת עולם בוכרו לבות עולזים דמותו מדברות בעדו ותארו מחוים החוזים (הנ״ל, איה עופר). עת יעלה נצן ורם נסן יעלוז עלי זמיר לקול אמיר (ר״י חריזי, תחכמוני ה). המעט קחתך הצביות מחמד עינינו אשר עלזנו בם בימי עלומינו (עמנו׳, מחב׳ כו).

—הפעי, ״הֶעֱלִיז,—עשה שיהיה עָלֵז, שִׂמֵּח: גלה כבודו בסנה לחזוי דבר בקדשו לחדי ולהעליזו (אני מומה, יול׳ שבה״ג, מחזו׳ איטלי א, לג).

—פעי, ״עָלַז,—א) כמו הפע׳: ואם שוד יעלוז ובדין יליוז וצדק ירוץ לאחוז בקול חיל שופר (אסף דעי, מוס׳ כ״ס א).—ב) כמו קל: וכליותי מעלוזים צדדיו שני זרויים (Elbog., Stud. 179).

—נפעי, ״נֶעֱלַז,—כמו קל: לפי שיעקב לא ירד למצרים אנוס כי אם שמח ונעלז (ר״י אברבנאל, זבח פסח, מז).

״עֶלֶז, ש״ז,—רעדה והתרגזות: ואמרו אם כן קרית עליזה הוא מעלז[1]) המות (ר״י א״ח, הסרס׳ לריב״ג, עלז).

***עֲלָזָה**, ש״נ,—סה״פ מן עָלַז: בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל גילה שישה שמחה רינה פצחה צהלה עלצה עלזה חדוה תרועה (מד״ר שה״ש, כגילה וכשמחה). — ואמר המשורר: ענות ענות תנות תנות לא עת גילה לא עת עלזה (ר״י ועמנו׳ פרנסים, לבי מודה, קבץ על יד א, 102).

״עַלְזוֹן, ש״ז,—כמו עָלֵז: ספק בר ומזון ואל תשיתנו רזון ונודה לך בעלזון (אספוך שיח, תפלי על עלירם גשמים, אילת השחר, קמ.)

עלט[2]), ממנו ״עָלַט, ״עָלֶט, עֲלָטָה, ״עֲלָטַת.

״עָלַט, פ״י,—החשיך, שם בחשך, finster machen; obscurcir; to make dark: היום הזה מלך בכל התחיל בי לשלוט נרי כבה אותו לעלוט סבבוני חיל כשדים ואין מפליט לפלוט (הריה עלה מקבכו, סליחי׳ יי טבת, סמא״ל, תרס״ז). פור נהפך באויבים לשלוט צליבה הוכן אגגי לקלוט קלע ובלע פני הלוט הלוט ריבי עם באשמנים לעלוט (אתה האל, סליחי תעני אסת״ר, סדר רע״ג ב, רעו.).—ובינ׳ פעו׳: ותבריק מאור לעלוטים באישון גם אתה כמו כן אל שחק שוכן פדות לעמך הכן (ירוי׳ היאור, הושענ׳ א, ספרד׳).

—הפע׳, ״הֶעֱלִיט, בינ׳ מַעֲלִיט, בהשאלה אויב לוחץ: בלע מעליטי שרו מלעיטי בור שומטי וחומסי ולובטי (שופי פליטי, מנחי׳ יוה״כ). סלה ארוממך מושיע ושליט מוציאי לחפשי מבית מעליט (אלהים בלעדך, יול׳ שה״ג).

—הפע׳, ״הָעֳלַט, הועלט,—שהעליטו אותו: עת בא אתוי נהרים אשר זרח ממזרח העלט באפל ובעשור נטרח (אימתי, יול׳ שבת ב אחה״פ).

—התפ׳, ״הִתְעַלֵּט, נתעלט,—חשך, היה אפל: ואם תנשב רוח מערב ותתעלט הארץ ויהיה חנק ושרב דע כי יתגרו חלאים בבני אדם (אסף 127). כל אדם אשר אחותו קדחת רכה (?) וכאב ראשו או נתעלטו עיניו או אחזו מכאוב בקרבו העליון דע כי יקראיהו קיא וכו׳ (שם 145).

—פעי, ״עָלֵט, בינ׳ נקי׳ מְעֻלֶּטָה מעולטה, — כמו הפע׳: ואם תהיה השנה מעולטה בנשף בכל עת תתגרה קדחת חדה לשטן על בור אדם (שם 127).

עֶלֶט, ש״ז,—כמו עֲלָטָה: תשלח אסיריך מבור העלט תשובב קוראיך ברני פלט שמע תחנתם ואזן אל תשלט (אבן בחן, פזמי׳ שחרי׳ יוה״כ). שבוים ימלט מאשמני עלט עדי עד יסובבם עז בני פלט (שמעון בר׳ יצחק, תורה הקדושה, סליח׳ לום גדלי׳). ממזרח האיר עלט מאפלו צדק יקראהו לרגלו (הוא, שבתי ורחה, יול׳ ב ר״ה). עלט ואור איך אמן רקמו חשך אי זה מקומו (קטע כ״י תלמיד חוי, JQR. 1901, 359).

עֲלָטָה[1]), ש״נ, מ״ר ״עֲלָטוֹת—חשך, בין השמשות (?), Finsternis; obscurité; darkness: ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן ולפיד אש (בראש׳ טו יז). ואתה תצא בערב לעיניהם כמוצאי גולה וכו׳ לעיניהם על כתף תשא בעלטה תוציא (את הכלים) פניך תכסה ולא תראה את הארץ וכו׳ כלי הוצאתי ככלי גולה יומם ובערב חתרתי לי בקיר ביד בעלטה הוצאתי

1) [מן הערב׳ a).]

2) [חברוהו עם הערב׳ עלט׳ b), עבה, או עם הערב׳ ע׳טל c), מכסה בענן, עי׳ ברת (Etymol. Stud. 5).]

a) علز الموت b) علط c) غطل

1) באשורי: atalu (Beitr. z. Assyriologie 8, 86,).

על כתף נשאתי לעיניהם (יחזק׳ יב ו-ז). והנשיא אשר בתוכם אל כתף ישא בַּעֲלָטָה ויצא (שם יב). — ובסהמ״א: ויבא הוא במקום וימצא אויר המקום מעונן בעלטה ואיד ולא ראו איש אל רעהו (יוסיפון לו). ועד שהוא השמש עובר ועולה עוביה של חלון להראות בישוב יהא שחר שנאמר וכמו השחר עלה ועד שהוא בא והולך ונמשך במושבו (צ״ל בעוביו) של מבוי יהיה עלטה (ר״ם דונולו, ספר המזלות, פכיני סד״ל). רוח צפון וכו׳ לפיכך מטהר עוביו של אויר חומו ועלטתו יגיה השמש בלא חשך ענן וערפל (רזיאל המלאך, כ:). אם לא תהיה מניעה מצד הזמן מצד עלטת העבים ואז צריך להסמך עליו מתחלתו (ר״א הקראי, ג״ע, ענין הבדל שנה מסכת ז, יע). — וַעֲלָטָה בתוך השתן: ואם ראיתה את השתן בעודינו חם מאד ועלטה בתווך באמצע השתן גם זה ימהר להירפא ואם ראיתה את העלטה למעלה במרום השתן כשברי זכוכית (אסף 141:). — ומ״כ, ואמר המשורר: מזמותי נמעטות ביום בואם לבית עלטות אשר אין דרך לנטות (ר״י בן ראובן, פתחי מילרי, שער השיר 57). לא תרצח סתר או גלוי נודע בכל סתרי עלטות עיני אדני המה משוטטות (ר״י הלוי, ויכד אים).

עֲלֶטֶת, ס״נ, — כמו עֲלָטָה: אמולה לבתי כמו איש מלהטת לנוכח תועבותי עיני מבטת לעשות באור ובעלטת מעשה אשה זונה שלטת (ר׳ דוד, אמולה לבתי, סדור התפלות כמנהג הקראים ג, קכז:).

עֱלִי, ס״ז — כלי בעץ או במתכת קצהו האחד רחב וכבד, לכתש בו במכתשת, Stössel; pilon; pestle: אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בַּעֱלִי[1]) לא תסור מעליו אולתו (משלי כז כב). — ובתלמו׳: בית שמאי אומרים אין נוטלין את העלי[2]) לקצב עליו בשר ובית הלל מתירין (ביצ׳ א ה). ומודים (ב״ה לב״ש) שאם קיצב על העלי שאסור לטלטלו (שם תוספתי א יח). היה מביא את הביכורים ועושן כמין סלין ומחפן בקציעות ונוטל את הסל ואת העלי על כתיפו ועולה וכו׳ לעשות קציעות הללו שתי כפין של דבילה במכתש הלז שלפני בעלי זה שבידי (שם תעני׳ ד ז). — ובסהמ״א: ואז ישימם (את השרשים) לבדם במכתש ויכתשם וימעכם בעלי עד אשר יתרככו היטב (ר״ם דונולו, ספר המרקחות, שטיינשני II). — ובמשמ׳ מכתש: ואחרי שיהיה הדבש מרותח להתבשל כחק הדת אז תתן הבשמים הכתובים (צ״ל הכתותים) הנכברים בתוך העלי (שם). ויכתוש את מרקחת המשקה בכל כוחו בתוך העלי ככה (שם). — ובהשאלה, כלי הנקבות של הפרח, נהוג בדבור העברי ובספרות החדשה.

עִלִּי, ת״ז, נק׳ עִלִּית, מ״ר עִלִּיּוֹת, — כמו עֶלְיוֹן: ויתן לה כלב את גלת עִלִּית ואת גלת תחתית (שפטי׳ א יה). ויתן לה את גלת עִלִּיּוֹת ואת גלת תחתיות (יהוש׳ יה יט). — ובמדר׳: למלך שבנה פלטין משבנה תחתית בונה העלית (מד״ר בראשי׳ א). — ובסהמ״א: לא יחפור בשוה לאחרים אלא מלמטה יחפור אותו שיהא אמה בינתים בעין עילית ותחתית (רש״י, ב״ב, קא:). הבתים אשר להם בחצר המכונה קורטיג״ו די בוטון שהם בית א׳ תחתית וא׳ עלית על גבו (פרח מטה אהרן א). ראובן שהיה לו בית עילית על אויר שתחתיו הוא שטח קרקע שהוא מעבר לשאר השכנים שבחצר (שם עב). וכן יקרא אותו החלק שבנשוא הנוגע בנושא או סמוך לו תחתית והחל׳ השני שעל אותו החלק הסמוך לנשוא יקרא עלית (רש״פ, יריעת שלמה א ב, פתיחי, לד::). ואמר תשמיעני ששון ושמחה זהו מעלת רוח הקדש שהוא על ידי מצוע המרה האדומה כמתנצל בזה המאמר שמזה הכח יבואו מדות עליות ומדות תחתיות (כ״א הקראי, ג״ע, טמאה וטהרה יא, קכו:). — וכמו עליה ג): מדין תורה שאין בעל חוב נפרע מן העלית שהרי בעבוט אומר בחוץ תעמוד וכו׳ (שם קפח.). — ואמר המשורר: וחיות עליות חיצוניות ופנימיות הליכותיך צופיות (רשב״ג, כתר מלכות). גור אומר להיות בגלות עליות ותחתיות אור מתרוצץ לחיות באור פני מלך (ראב״ע, מי כמוך אפס יס). על ארץ עלית מפי כל נקראו כדמות הרי נשף נראים לעין (יל״ג, הוי אח א, 167).

עֲלִיבָה, ס״נ, — סה״ס מן עָלַב: עושין מאהבת המקום ושמחים ביסורים על עליבה הבאה עליהם (רש״י, שבת פח.). ופירוש יחבלו שור אלמנה כמו יקחו משכון האלמנה בחוב שיש להם אצלה וזה הדבר נמנע בעבור עליבת האלמנה (רד״ק, השרש׳, חבל).

עֲלִיבוּת, ס״נ, כמו עֲלִיבָה: טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם ועל האביונים ירבו את עליבותם (עזרא הבבלי, תוכחי מוסר, הקדמי).

---

1) [פרש רש״י, וז״ל: על שם שמעלין אותו ומכין בו תמיד נקרא עלי, ע״כ. וכן רד״ק והחדשים.]
2) [בגמר׳ (שם י.), פרש רש״י: דף עב וכבד.]

עֲלִיָּה[1], עלייה, ס״כ[2]), סמי׳ עֲלִיַּת, כנ׳ עֲלִיָּתוֹ, מ״ר עֲלִיּוֹת, כנ׳ עֲלִיּוֹתָיו, עֲלִיֹּתָיו, — א) חדר מעל לחדר התחתון שעל הארץ, Obergemach; chambre haute; upper chamber: והוא ישב בעלית המקרה אשר לו לבדו (ספט׳ ג כ). ויסגר דלתות העליה בעדו ונעל וכו׳ והנה איננו פתח דלתות העליה (סס כג-כה). ויעל על עלית השער ויבך (ש״ב יט א). ויקחהו מחיקה ויעלהו אל העליה אשר הוא ישב שם וישכיבהו על מטתו (מ״א יז יט). ויקח אליהו את הילד וירדהו מן העליה הביתה ויתנהו לאמו (סס כג). ויפל אחזיה בעד השבכה בעליתו אשר בשמרון (מ״ב א ב). נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה והיה בבאו אלינו יסור שמה ויהי היום ויבא שמה ויסר אל העליה וישכב שמה (סס ד י-א). ואת המזבחות אשר על הגג עלית אחז אשר עשו מלכי יהודה (סס כג יב). הוי בנה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט וכו׳ האמר אבנה לי בית מדות ועליות מרוחים (ירמ׳ כב יג יד). נגד שער המפקד ועד עלית הפנה (נחמ׳ ג לא). ויתן דויד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליתיו וחדריו הפנימים (דה״א כח יא). והעליות חפה זהב (דה״ב ג ט). — ובהשאלה כנוי לשמים: המקרה במים עליותיו השם עבים רכובו (תהל׳ קד ג). משקה הרים מעליותיו (סס יג).—ובתו״מ: אלו מהלכות שאמרו בעליית חנניה בן חזקיה בן גוריון (סבת א ד). חמש חבורות ששבתו בטרקלין אחד בש״א עירוב לכל חבורה וחבורה וב״ה עירוב אחד לכולן ומודים בזמן שמקצתן שרויין בחדרים או בעליות שהן צריכין עירוב לכל חבורה וחבורה (ערוב׳ ו ו). הנודר מן הבית מותר בעלייה דברי ר׳ מאיר וחכ״א עלייה בכלל הבית הנודר מן העלייה מותר בבית (נדר׳ ז ד). הבית והעלייה של שנים שנפלו שניהם חולקים בעצים ובאבנים ובעפר (ב״מ י א). היה מעמידו (את התנור) בעלייה עד שיהא תחתיו מעזיבה שלשה טפחים ובכירה טפח ואם הזיק משלם מה שהזיק (ב״ב ב ב). אמר לן (ר׳ חנינא בן חמא) המתינו לי עד שאעלה לעלייה ועלה לעלייה וירד וכו׳ (ירוש׳ ברכ׳ ה ה). אם העבירו (הצי הגרוגרת) דרך עליה חייב ואם לאו פטור (רבי יוסי, סס סבת א א). ישראל וכהן שהיו שותפין בחנו׳ ממלא הוא ישראל את הנר שמן שריפ׳ ועולה בו לעלייה ויורד בו לחנות לעשות צרכיו של כהן אבל לא צרכיו של ישראל (סס ב א). נמנו בעליית בית ארים התלמוד קודם למעשה (סס חגי׳ א ז). נזדווג לו גוי לישראל נותנו לימינו וכו׳ עולה עמו לעלייה ויורד עמו לחרות (סס ע״ז ב א). נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ אם היה דר בעלייה מניחה בחלון הסמוכה לר״ה (סבת כא:). אמרו להם ב״ה לב״ש לדבריכם אדם בונה עלייה ואחר כך בונה בית (חגי׳ יב.). בעלייה התקינו שיהו בנות ניזונות מן המטלטלין (כתוב׳ נ:). ואת מניקתו בחדר המטות מהו בחדר המטות וכו׳ רבי אלעזר אמר בתאים ור׳ שמואל בר נחמן בעליות ולא פליגי מ״ד בתאים בימות הגשמים מ״ד בעליות בימות החמה (מד״ר פה״ס, הנך יפה דודי). מעשה באחד מגדולי בבל שהיה משיא את בנו ועשה סעודה גדולה לחכמים אמר לבנו עלה והבא לנו חבית יין פלונית מן העלייה עלה לעלייה הכישו נחש בין החביות ומת (תנחומ׳ שמיני ג).—ובסהמ״א: ותבא השמועה אל שער הישיבה ובעליית דרב אלבקר ראוך אנשים כשרים תחת הנערים עם כתבי הקדש (רסע״ג, מספר הגלוי כל). כיבד בעל הבית ורבץ עלייתו או שרבה בה חלונות כדי לעשות בו אוצר וכו׳ (רמב״ם, סכנ׳ ט יג).—ואמר המשורר: ועשה משרתיו אש ולהט ומלאכיו ורוחות ואף קרה במים עליותיו (רלב״ע, בסס אל אשר אמר). —ותאר לשמים: והקים מחלציו האלהים כמותו שר בתוך אום הקנויה ענקהו בחכמה עם תבונה ויראת שדי אל אשר שוכן עליה (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 12).—ובהשאלה, *חלק של הרחם: משל משלו חכמים באשה החדר והפרוזדור והעלייה דם החדר טמא נמצא בפרוזדור ספקו טמא לפי שחזקתו מן המקום (נדה ב ה). — ובסהמ״א: והשבילים שבהן מתבשלת שכבת הזרע שלה מקום זה הוא הנקרא עליה (רמב״ם, אסורי ביאה ה ד). — ב) *סה״פ מן עלה: כל הכלים הנמצאים בירושלים דרך ירידה לבית הטבילה טמאים דרך עלייה טהורין שלא כדרך ירידתן עלייתן (רבי מאיר, סקל׳ ח ב). טבל ועלה אומר בעלייתו ברוך אקבמ״ו על הטבילה (ברכ׳ כא.).—ואמר הפיטן:

---

[1] [כך גם בארמ׳, ובערב׳ עִלִּיָּה a), חדר האכל, שאול מן הארמ׳; עי׳ פרינקל (Fremdw. 20).]

[2] [פעם אחת גם ש״ו (ירמ׳ כב יד).]

a) علية

אל הר המור גבעת הוריה בית עקד הרועים ותשר העליה גדול כענקים כהשכים לזבח והשתחויה דבקתו חבקתו ותוציאו לרויה (ר' מאיר ברי יצחק, אל הר המור, קליר' ב' עי"ח).—*ועֲלִיָּה לרגל: אלמלא לא עלינו אלא לאכול פירות גנוסר בירושלים דיינו נמצא עליה שלא לשמה (פסחי' ח:).—*עֲלִיָּה לתורה, גשת הקרואים לברך על קריאת התורה: לפעמים ימצאו ביום אחד כמה חיובים לעלות לתורה והכהן אינו רוצו למחול על עליתו לתורה וכו' (חתם סופר, או"ח כה) —עֲלִיַּת הקרבן למזבח: השוחט והמעלה בחוץ חייב על השחיטה וחייב על העליה (זבחי' יג א). חומר בשחיטה מבעליה ובעליה מבשחיטה וכו' חומר בעליה שנים שאחזו בסכין ושחטו פטורים וכו' העלה וחזר והעלה וחזר והעלה חייב על כל עליה ועליה דברי רבי שמעון (שם ג).—ועֲלִיָּה מן תבואה אסורה כדי לבטל את האסור, עי' עלה קל יב), הִפע' יא: מה בין מעשר מה בין ביכורין מעשר אין לו עלייה בכורים יש להן עלייה (ירוש' ביכורי' א ג).—ובהשאלה, עֲלִיָּה למדרגה גבוהה: לא ירד משם (התלמיד שהעלוהו) כל איתו היום כדי שלא תהא עלייתו ירידה לו (תוספתי' סנה' ט ג). כהן גדול שחטא מלקין אותו אין תימר בעשרים ושלשה נמצאת עלייתו (בשם ריש לקיש, ירוש' שם ב א). — ובספהמ"א: כי כל נפש ורוח כל בשר איש יש לה חוק וגבול להשגת עלייתה כי על כן הצדיק מתגלגל עד השיגו אל שלמות הראוי לנפשו לפי בחינתה (ר"מ אלשיך, פי' איוב כג יג). — ועֲלִיָּה של המחלה: ואם היה נוטה להתכרכם בכרכמות הקרוב לאודם ואז הוא העליה ועוד כשירקיק העלול רקיקה נקלה וכו' אז היא ההעמדה וכו' ועם ההעדר הכאב וחסרון המקרים הנה היא אז הירידה (קאנון ג י ד ה).—ועֲלִיַּת המטבע בערכו: ומעשים בכל יום בשנים שהטילו לכיס א' מנה וא' מאתים וכשבאים לידי חלוקה עלה המטבע או ירד כל א' מה שהניח הוא נוטל ואין משגיחין בעליית המטבע וירידתה כלל (פתחי תשובה על שו"ע חו"מ קעו ו). — ג) *במשמ' המעלה שבנכסים, עִדִּית: מה בין תם למועד אלא שהתם משלם חצי נזק מגופו ומועד משלם נזק שלם מן העליה (ב"ק א ד).—בני עֲלִיָּה, עלייה: ראיתי בני עלייה[1]) והן מועטין אם אלף הם אני ובני מהם וכו' אם שנים הם אני ובני הם (רשב"י, סנה' לז:).—

1) [כת המקבלין פני השכינה (רש"י, סנה' מה:).]

ובספהמ"א: ומה תדאוג פה להפקד כלי מלחמת דמית מבני עליה (ר' ידעיה הבדרשי, בחי"ע ד).

*עֲלִיָּה, ש"נ,—כמו עֲלִיָּה ב): קיחת עלית עקד היא נצבה בפקד (קיחת, יוצ' שבת החדש).

עֶלְיוֹן,

—א) ת"ז, נקי' עֶלְיוֹנָה, מ"ר עֶלְיוֹנִים, עֶלְיוֹנוֹת,— דבר עֶלְיוֹן שהוא על דבר אחר, ההפך מן תחתון ober; supérieur; upper: בחלומי והנה שלשה סלי חרי על ראשי ובסל הָעֶלְיוֹן מכל מאכל פרעה (ברא' מ יז-יז). ולתתך עֶלְיוֹן על כל הגוים (דברי' כו יט). בית חרון עֶלְיוֹן (יהוש' יו ה). והבית הזה יהיה עֶלְיוֹן (מ"א ט ח). הוא בנה את שער בית יי' הָעֶלְיוֹן (מ"ב יח לה). ויעמדו בתעלת הברכה הָעֶלְיוֹנָה (שם יח יז). בשער בנימן הָעֶלְיוֹן (ירמ' כ ב). מדרך שער הָעֶלְיוֹן (יחזק' ט ב). וכן התחתונה יעלה על הָעֶלְיוֹנָה לתיכונה (שם מא ז). והלשכות הָעֶלְיוֹנֹת קצרות (שם מב ה). אף אני בכור אתנהו עֶלְיוֹן למלכי ארץ (תהלי' פט כח). והמגדל היוצא מבית המלך הָעֶלְיוֹן אשר לחצר המטרה (נחמי' ג כה). ותבן את בית חורון התחתון ואת הָעֶלְיוֹן (דה"א ז כד). והוא יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון הָעֶלְיוֹן ויישרם למטה מערבה לעיר דויד (דה"ב לב ל).—ותאר לאלהים, אֵל עֶלְיוֹן: והוא כהן לאל עֶלְיוֹן (ברא' יד יח).—ובתפלה: האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים (תפלי' ש"ע). —יי' עֶלְיוֹן: כי יי' עֶלְיוֹן נורא מלך גדול על כל הארץ (תהל' מז ג). — ובתו"מ: זרע לוף העליון וכו' ושאר זרעוני גנה שאינן נאכלים פטורים מן המעשרות ונלקחים מכל אדם בשביעית (מעשר' ה ח). הבית והעליה של שנים שנפלו וכו' ורואין את העליונות כאילו הן ראויות להשתבר (תוספתי' ב"מ יא א). הקב"ה פתח להם מעיינות עליונים ותחתונים כדי לאבדם (ר' יוסי בן דורמסקית, ספרי דברי' מג). צופה הייתי בין מים העליונים למים התחתונים ואין בין זה לזה אלא שלש אצבעות בלבד (בן זומא, חגי' טו.). המוכר בית לחבירו ואמר לו על מנת שדיוטא העליונה שלי דיוטא העליונה שלו (ב"ב סד.). מה השמן הזה עליון על כל המשקין כך הם ישראל עליונים על כל האומות (מד"ר שה"ש, לריח שמניך).— ובספהמ"א: עשה לו תקרה העליונה שעל הפה היא הנטועות בה השנים והמתלעות כדמות הרקיע הזה שעלינו וכמו שמבדיל הרקיע הזה שעלינו בין מים למים וכו' גם כן התקרה העליונה של פה מבדלת

בין הליחה שבראש לבין הליחה שבקרב **העליון** (ר"ש דונולו, ספ' חכמוני, הקדמ' א). **שלשה בשפתים ואלו הן מי ששפתו העליונה עודפת על התחתונה מי ששפתו** התחתונה עודפת על **העליונה מי שפיו רפוי ורירו** יורד מפיו (כמב"ס, ביאת המקדש ח ח).—**ב)** שם, כנוי לאלהים, Allerhöchste; Très-Haut; the Most High:
נאם שמע אמרי אל וידע דעת עֶלְיוֹן (במד' כד טז). בהנחל עֶלְיוֹן גוים (דבר' לב ח). **ירעם מן שמים יי'** וְעֶלְיוֹן יתן קולו (ש"ב כב יד). **אעלה על במתי עב** אדמה לְעֶלְיוֹן (ישע' יד יד): **אזמרה שמך** עֶלְיוֹן (תהל' ט ג). זבח לאלהים תודה ושלם לְעֶלְיוֹן נדריך (שם נ יד). ויוסיפו עוד לחטא לו למרות עֶלְיוֹן בציה (שם עח יז). **אני אמרתי אלהים אתם ובני** עֶלְיוֹן **כלכם אכן** כאדם תמותון (שם פב ו-ז). ישב בסתר עֶלְיוֹן בצל שדי יתלונן (שם צא א). להטות משפט גבר נגד פני עֶלְיוֹן (איכ' ג לה). מפי עֶלְיוֹן לא תצא הרעות והטוב (שם לח). —ואמר בן־סירא: והתבוננת ביראת עליון ובמצותיו הגה תמיד (ב"ס גני' ו לז). זה חלק כל בשר מאל ומה תמאס בתורת עליו[ן] (שם מא ד). רב כבוד חלק להם עליון וגדלו מימות עולם (שם מד ב). — *וְעֶלְיוֹן הָעֶלְיוֹנִים: והדרך הזאת תפשו בעליון העליונים אמר וכובע ישועה בראשו וכו' (ראב"ע, שמות יט כ).— ובתו"מ כמו א): התחתון נותן את התקרה והעליון את המעזיבה (רבי יוסי, ב"מ י ב). שתי גנות זו על גבי זו והירק בנתים רבי מאיר אומר של עליון רבי יהודה אומר של תחתון אמר רבי מאיר אם ירצה העליון ליקח את עפרו אין כאן ירק וכו' אמר רבי שמעון כל שהעליון יכול לפשוט את ידו וליטול הרי הוא שלו (שם ו). הכל הולך אחר התחתון אם כן למה כותבין את העליון שאם תמחק אות אחת מן התחתון ילמד מן העליון (ב"ב י ב). היה מונדרן באמצע המבוי לעליונים נידון משום חריץ (ירוש' ערוב' א א). עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה (רב יוסף בריה דריב"ל, פסחי' נ.).—ובמשמ' יושבי מרום, מלאכים: סליקא אמתיה דרבי לאיגרא אמרה עליונים מבקשים את רבי והתחתונים מבקשין את רבי יהי רצון שיכופו תחתונים את העליונים (כתוב' קד.). בששי בא לבראות את האדם אמר אם בורא אני אותו מן העליונים עליונים רבים על התחתונים בריה אחת ואין שלום בעולם וכו' אלא הריני בוראו מן העליונים ומן התחתונים בשביל של ים (מד"ר בראשי' ב, תיאודו'). בכל יום ויום העליונים מכתירין להקב"ה ג' קדושות (שם ויקר' כד).—ובתפלה: ומי בעליונים או בתחתונים שיאמר לך מה תעשה (אתה הוא, תפלי' שחרי').—ואמר המשורר: מה אעשה יום ירדו אל פי שאול עליוני אף כי בעת יפקדו עלי עוני (ראב"ע, בכל ילודי). סמכו באור עליוניו ונשא אליו פניו וערך שלחן לפניו מלא ברכת יי' (הוא, אמונתך נודעה). ויתרוצצו סביב עליונים שבעה פנימים חיצונים המה השרים הראשונים המשרתים את פני המלך (הוא, מי כמוך אפס יס). עליונים היו לאגודה בעמוד מליץ חמדה ועלה באיל ונפדה על יד איש משרי המלך (שם).—ובמשמ' עֶלְיוֹנֵי, החלקים הגבוהים: סוריא כמה מדינות היא כגון דמשק וחלב ומנבג ועד חרן אותן מקומות שעל עליוני פרת קרויין סוריא (אוצ' הגא' א א, לוין 86). והעורקים הבלתי דופקים יורדים אל המוח מעליוני המוח כדי שתקבל הזולת המזון אל המוח (פרקי משה א). כשתהיה הליחה הולכת אל עליוני הפה או אל הלא"ה הנה חורתה אל הפה יהיה בערעורים ברפואות החריפות (שם ח). —ועם כנ': ויעבור על לבו כל מה שהשיג בחושיו משרשי העולם וענפיו ופשוטו ומורכבו ועליונו ותחתונו שכלו עומד בדבר יי' (ר"ב א"פ, חו"ה, חשבון הנפש ג). כעליית האש היסודית היורדת עליונה בהכרח מורידה לסבות עליונו והיא תעלה בטבע לשוב ליסודה (ר' הלל מוירונא, תגמ' הנפ', ג:).—*יד פלוני על הָעֶלְיוֹנָה, לו הכח והבררה: בזמן שהמוכר חוזר בו יד לוקח על העליונה וכו' ובזמן שלוקח חוזר בו יד מוכר על העליונה (ב"מ עז:). ושכיב מרע שאמר תנו מאתים לפלונית אשתי כראוי לה נוטלתן ונוטלת את כתובתה אם אמר בכתובתה ידה על העליונה רצה נוטלתן רצה נוטלת כתובתה (ב"ב קלח.). וכן העבד שקנה או מכר או נתן מתנה או נתנו לו יד האדון על העליונ' (טו"ע חו"מ, אונאה רלה כד).—וכן לְעֶלְיוֹנָה: הב"ה אינו כן אלא ואתה מרום לעולם ידך לעליונה[1] (ירוש' ברכ' ט ז).

***עֶלְיוֹנוּת**, ש"נ,—סגלת העליון,—**א)** במובן חמרי, גבה, רום, מקום גבוה, Höhe; hauteur; height:
ונאמר שהטבע הוא התחלה מה לתנועת מה שהוא בו ומנוחתו בעצם ולא במקרה ר"ל שהוא יניע האבן אל מקום מה וכו' לא כהנעת הבנאי לאבן אל עליונות

[1]) [במד"ר (ויקר' כה). הגרסה: בעליונה.]

הגג והנחתו אותה בה (ראב"ד, אמו"ר 14). ומזה נאמר יושבת העמק כלומר הרחוקות בעליונות והגובה (ר"י א"ת, הפרס', עמק). ואמנם הכוונה בזה הפרק כי רם ונשא אין ענינו המובן ממנו עליונות מקום אבל עליונות מעלה (ר"ש א"ת, מו"נ א כ). ולפי שיש לגלגל עליונות מקום זה על זה ושנוי מצד תנועתם בפאות העולם ימצא השנוי בין הענינים הנמשכים אל העצם כעושר וריש וכיוצא בם (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמידים, כד:). ובבא העשן ההוא על עליונות מוח הראש אז הוא בתכלית עליותו (ר' מנחם בר זרח, צידה לדרך, מו.). כי הנה לא ייוחס דבר לשמים להיותו בעליונות האויר אלא להיות התחלתו מן השמים (ר"י אברבנאל, פי' התורה, בשלח, ענין המן). מדברי מעלתו בענין קשקשים נראה שהקשקשים גורמים ששוכנים באויר בעליונות המים ואינו כן (חתם סופר, יו"ד עה). —ב) במובן רוחני, רוממות, חשיבות עליונה, Hoheit; sublimité(y), grandeur: אמר החבר וכי אנו דוחים שיש לעליונות מעשה בארציות (ר"י א"ת, הכוזרי ד ט). גלות לבני אדם שרוממות השם ועליונותו בכל מיני העליונות הן עליונות מציאות הן זולתו וכו' (ר"ש א"ת, יקוו המים יב). ואבינה בעליונותם המופלא ממני (ר' ידעיה הבדרשי, בחי"ע יב). וזהו שאמר ולתתך עליון והורה עליונותם ועלויים בשלשה דברים וכו' (ר' אברהם שלום, נוה שלום י ה, קפ:). וירא וירץ לקראתם להורות כי בראשונה נשא עיניו והבין בעליונותם המופלא (ר' אברהם סבע, צרור המור, וירא, יט:). ויש דעה בעליון ששללו ההשגחה מעולם השפל מצד עליונותו (ר"א בר' אליה הקראי, עץ חיים פפ). וכפי גדולת נושא שבו הן בתכלית העליונות (כתב מין, ספ' אילם ליש"ר מקנדיאה). על כן שמתי פני בחלמיש לקדם פני עליונותו (כתב זרח ב, שם). ראיתי לבדי באספקלריא המאירה מה שלא ראתה עינם של אלה החכמים המדקדקים אשר אין ערוך אל עליונותם מערכי השפל והנמוך (רש"פ, יריעת שלמה א, הקדמ', ב.).

עֶלְיוֹנִי, ת"ז, נקי' עֶלְיוֹנִית, — כמו עֶלְיוֹן: וכבר שנה ר"א זה הענין בעצמו וגלה בו ר"ל היותם שני חמרים עליוני ותחתוני (ר"ש א"ת, מו"נ ב כו). כי רכב האבן העליונית הרוכבת על התחתונית הנקראת שכב (ר"י קמחי, ספ' הגלוי 152). ואולי הסבה בזה עליונית כוכבית (ר' הלל מוירונה, תגמ' הנפ', מו.). ומן המבואר כי היושר בריאות הנפש ויש לו יתרון על בריאות הגוף כפי מעלת הנפש על הגוף ובאמצעות הנפש שיהיה למושל בה אשר הוא העליוני יתרון על המשועבד אשר הוא שפלי (רש"ט פלקירא, המעלות ב, 45). שהנפש המשכלת והיודעת היא דבר נשגב ועליוני מאד אין לשתפה עם שאר הנבראי' (ר"י מפיסא, מנחי קנאו' 72). וזה דבר תלוי בכוונת החבור איש ואשתו בעת הזווג וכו' ולזה ענין החבור הוא נשגב ועליוני מאד כשהוא בקדושה ובטהרה (שם 83). הנה נשארה בו עדין זאת התשוקה כי היא עליונית ואלהית (שם 78). ולא יוכלו לשנות הגזרה העליונית ונתיעץ עם משנהו ושריו שיהרג כל נולד באותה שנה (ר"י קלונימוס, בע"ח ה ז). ועל דרך השכל ענין הסנה ירמוז למציאת החומר השפל הבוער באש העליונית והיה ראוי וכו' (רבנו בחיי, שמות, מ:). כי כל דבר עליוני יש לו דוגמה וענין בזה העולם (הרקנטי, פי' התורה ב, כ:). האמונה ההיא סותרת התורה לגמרי שאם אין השגחה עליונית אין תורה עליונית (ר"ש א"ת, יקוו המים יב). אשר אברי גופם יתהפכו לדבר רוחני כענין מנוח ואליהו וישיגו השגה עליונית יותר ויותר ממה שהיו משיגים בעה"ז (ר"י מפיסא, מנחי קנאו' 80). עם הדעת הזו (אמונת גלגול הנפש) יתחילו בודאי ליחס יסוריו לרשעת נפשו הקדומה בגוף אחר ויתחיל להאשי' בתוך צערו ההנהגה העליונית (שם 94). ודע שיסוד האש נחלק לשני חלקים החלק העליוני הוא יותר חם מן התחתון (ר"י א"ת, רוח חן ז). ותענוגות הגוף בדבר ניתך ועל כן תענוגות נפש הפילוסוף יותר מפני ששני חלקי נפשו השפליים משועבדים אל החלק העליוני (רש"ט פלקירא, המעלות 9). בהיות הנפש המדברת שבאדם חלק עליוני וכו' נתן בה כח רב לפעול אפילו במה שהוא חוץ ממנה (ר"א הלוי מברצלונה, ספ' החנוך כלא). יען היות השכל האנושי שהוא נשמת האדם חלק עליוני (ר"א הקראי, ג"ע, ענין עריות, פסיק', קכח:). איה עטרת הפרישות הרבני ואיה זמרת הישות העליוני איך מכרת הקיום והנעלה בכלה ופרי עץ חיים בעלה (עמנו', מחב' ג). כי התלמיד ימצא בלבו כשהוא משתדל בחכמה כח עליוני רוחני אין בכח אדם להועילו בו (ר"י א"ת, מו"ה, תקון הנפש ג). ויתחדש לך כח עליוני נכרי לא ידעתו בכל אשר הרגלת בו מכחותיך (שם ז). והוא כח

עליוני הנאחז מן השי' היא חבינה (הקנה הקדמ', ה). וזה פרי התורה ומצותיה וכוונת הבריאה ובזה משלים הכוונה ומוציא הכח **העליוני** הרשום והנטוע בנפש לפועל (ר"מ אבן גבאי, עבודת הקדש, הקדמ' 6). כי כל כח **עליוני** אף כי הוא רוחני המציא דוגמה למטה ומשם אצילות הברכה למכריע שני הרמוז בבריות (הרקנטי, פי' התורה, בראש', ה:). למה ישראל בשעה שעוסקי' בתורה הם מתנועעים לפי שנשמתן בא מכח **עליוני** נשגב אשר אינו משתכך לעולם כמו אור הנר אשר לעולם מתנועע לכאן ולכאן (ר"י מפיסאו, מנח' קנאו' 89). וכשנפלו (עזא ועזאל) מן השמים שהוא חלק אחד מן האויר שזכרנו נתלבשו בכח זה האויר אשר עלינו ונתגשמו גשמיות בני אדם ממש ונחלש הכח **העליוני** וקבלו הכח התחתוני (ר"ן בר"י אלמנן, עה"מ, קרית ארבע עז, סה.). לי כתר התורה **העליוני** וכתר המלכות הרוחני ותפארת העולם הרבני (עמנוי, מחב' ח). או במדת רחמים **עליונית** שתעשה בהם אותות ומופתים (רמב"ן, שמות ג יג, ד"ה ואמרו לו מה שמו). אמור מעט ועשה הרבה זו מדה **עליונית** היא (רשב"ץ דוראן, מגן אבות א טו). ויהיה אופן המישור חולק את המחצית **העליונית** בנתים חציו לצפון וחציו לדרום (ראב"ח הנשיא, צורת הארץ, פתח ז). שיגיע לקנין החכמות והשגת האמתיות וידמה למערכה **העליונית** בהקש אליו והיא מערכת המלאכים (ראב"ח, מאזני צדק לאלגזלי 98). יודוך אחיך ובית אביך כי כך בחר השכל לתתך סגולה לסגולה וכו' ולמלאת משבצות ההכנות מטוב מציאות **העליוני** ומזומנת הישות ללמד בני יהודה (עמנוי, מחב' יג). ואחר כך נפח בו (באדם) נפש **עליונית** (רמב"ן, בראש' א כד). ומפני כן אמרו שכורכין חוט התכלת על הלבן שהנפש היא **העליונית** והגוף תחתון (ר"א הלוי מברצלונה, ספ' החנוך ספו). והוא שיתדבק בנפש **העליונית** לקבל אורה מאור הדיעה (נסים בר שלמה רי"ת, תרגו' חבור יצחק הרופא הישראלי, ספר הסוג לשטיינשניידר 133). המעלה היתרה והזהר **העליוני** להכנס בבית האמת (שם). כי מי שיש בו נשמה **עליונית** באפו והלך אחר הגוף לא יעשה טוב (ר"י קמחי, ספ' הגלוי 49). ואם לא זכתה נסתלק ממנו כח הנשמה **העליונית** ותשאר הנפש לקבל ענשה (ר"י מפיסאו, מנח' קנאו' 76). וכן פירש אדוני אבי ז"ל לא יהיה רוחי **העליוני** שנפחתי באדם במריבה עוד לעולם עם הגוף (רד"ק, השרש' דון).

עַלִּיז, ת"ז, נק' עַלִּיזָה, מ"ר עַלִּיזִים, סמ' עַלִּיזֵי, — כמו עָלֵז: עיר הומיה קריה עַלִּיזָה (ישע' כב ב). הזאת לכם עַלִּיזָה מימי קדם (שם כג ז). שבת משוש תפים חדל שאון עַלִּיזִים שבת משוש כנור (שם כד ח). גם קראתי גבורי לאפי עַלִּיזֵי גאותי (שם יג ג). זאת העיר הָעַלִּיזָה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד (צפני ב יה). אז אסיר מקרבך עַלִּיזֵי גאותך ולא תוספי לגבהה עוד (שם ג יא). — ובמדר': וכן את מוצא שאין הקב"ה עתיד ליפרע ממלכות **העליזה** אלא ברוח קדים (מכי' בשלח ז). — ובספר יצירה: ואלו הן שנים עשר מנהיגין בנפש שתי ידים ושתי רגלים וכו' [שתי לועזים ושתי **עליזים** שתי יועצים ושתי יועצים[1] שתי טורפין ושתי צוידים] (ספ' יצירה ה ג). ב' לועזים הם המרה והכבד כי הם המרגיזים את האדם וגורמים לו לעז ב' **עליזים** המסס הוא אטומכום והטחול הם המשמשים את האדם (ר"ש דונולו, חכמוני ה). — ואמר המשורר: אם לעגו עזים **ועליזים** לך הנה מאד מפחדך סמרו (רשב"ג, בימי יקותיאל). ופנים זעפים לבשו עליצות **ועליזים** מתי יגון וששים (רמב"ע, הריח מר). — ואמר הפיטן: עדתי הטה נא אזניך לתגבורת שלטי **עליזים** ערוב הנערב להוצאת שבת תקון ערובים אשר תקנו חוזים (ר"י בר ראובן, אזהר' כג.). פסו נביאים וחוזים שבת גאון **עליזים** תמיד נשמעה צוחה נפשי לעפר שחה (אליעזר הדימו, יוצ' שבת ג אחה"פ).

*__עַלִּיזָה__, ש"נ, מ"ר *עַלִּיזוֹת, שה"פ מן עָלַז, — כמו עֲלִזָה: בעשרה לשונות נקרא שמחה גילה שמחה שישה עליסה **עליזה** פצחה רנה צהלה חדוה הריעה (אדר"נ לד). — ובסהמ"א: מן הלב וב' הכליות יבא ההרהור והמחשבה והעצה **והעליזה** מן הכליות (ר"ש דונולו, חכמוני ה). ואני עתיד לבאר ענין **העליזה** באות העין בע"ה (ר"י א"ת, השרש' לריב"ג, כי). **שהעליזה** והעצה מן הכליות דכתיב ותעלוזנה כליותי (רזיאל המלאך, ח). — ומ"ר, ואמר הפיטן: געי בבכיה מעטרת **בעליזות** היית מקדם והנך לבזות (אמרתי שעו, קינ'). להקדים קריאת שקלים בחדוה **ובעליזות** שמור תשמרון את כל המצוה הזאת (את פני מלך, יוצ' שבת הפקדה ג).

1) [אצל רסע"ג, ר"י ברצלוני וכוזרי (ד כה) הגרסה: **עליצים**.]

עֲלִיזוּת, ש"נ, – כמו עֲלִיזָה: פתח לבבך ולאהבה אותו ולהשבע בשמו בעליזות ונקית משבעתי זאת (ר"י בר לאונ, אזהר', מ:). ובפחזותם ובחזותם ובעליזותם יכעיסוני (סגנו לסוכס, יול' פרס' ויקה). וינפש העם בקבלם חרוזות ודרשו מהם קלות ותמורות בעליזות (אות מנרלסים, מחז' ויטרי 602). קביעת חקי בעליזות רחשתי לעם מי זאת (גנזי שכטר ג, דודסון 158). והשם מצהלות וכו' כולם ענין עליזות (רד"ק, השרש', עלז).

עֲלִיל, ש"ז, – א) אולי כור ומצרף[1]; Schmelzofen; creuset; crucible: כסף צרוף בַּעֲלִיל לארץ מזקק שבעתים (תהל' יב ז). – ואמר המשורר: צרופה צרפוה רעיונים במצרף לב וגם בעליל זקוקה (ר"י הלוי, ויש בת סיר). וגם אתה הכון והכן לך שירים צרופים בעליל היופי ומזוקקים שבעתים מאין דופי (עמנו', מחב' יז). – ואמר הפיטן: ועת תנקני כבעליל מסטיני אז יייליל כי לבי לך כליל (ר' ילחק, ישב בסתר, סליחי ד עי"ח). שמעו מצרים התמוגגו כי כל חכמיהם כעליל צרף אותם לאמר חזו אין בם כסף כי אם בדיל (ליל שמורים, סמא"ל, תשכז:). – ואם בין כוכבים אשים קנו בעליל לארץ מזוקק ממעבה הגשמיות בין רגלי החיות האוכלים למעדנים לחם שמים (רס"פ, ארבע כוסות, כוס ביד ה' א). – ב) *גלוי, פרהסיה[2] offenbar; évidemment; openly, נראה בֶּעָלִיל: בין שנראה בעליל בין שלא נראה בעליל מחללין עליו את השבת רבי יוסי אומר אם נראה בעליל אין מחללין עליו את השבת (ר"ה א ה). – ובסהמ"א: ועם זה ידע הקורא שגם הדבור גם שלוחו פעמים שנראים בעליל ופעמים שלא בעליל (ר"מ ארקוולטינו, ערוג' הבושם ל). מחמת שנראה בעליל כי כמה נערים אשר אין להם מורה דרך הולכים אחרי בצעם ומזמתם (פנקס קראקא שנת של"ח, אוצה"ס ד, 582). כל זה ראית בעליל ולא בחלום (יל"ג, קפילת הדרך). – ואמר הפיטן: רבודים זר וכליל כמו נגיד ופליל כנראה בעליל (גנזי שכטר ג, דודסון 280). – ובלי הפעל: בורק בשחר בעליל עברו אל דורו פורק ומה לכם ולאליל והוא נעור ורק (רסע"ג, באלדי ילדקו, עבודה, קובץ מעש' ידי גאוני קדמוני ז, 12). דגר שנית בחרב לחובה גש בשלישי בעליל בחובה (תמימים, יול' שבת זכור). על מה מכל אום שת עלי כפו וזאת בעליל כי פיד חקוק בכפו (אהלי אסר, קיג'). – וְעָלִיל: המוציא גלגל חצי עליל וחצי משקיע (סאו מנחה, יול' שבת כמחו). ולמה החכם מכסה אותו תחת כנפיו וכו' שלא לעשותו עליל ופומבי לעוברי דרכים (מחז' ויטרי 629). — *ובַעֲלִיל העיר. לעיר: נמצא בעליל העיר היו מודדין שמצות עיסוק מדידה (תוספת' סוטי ט א). ומדדו שאפילו נמצא בעליל לעיר היו מודדין שמצוה לעסוק במדידה (גמר' שם מה.). — ובסהמ"א: אפילו נמצא בעליל מצוה לעסוק במדידה שמתוך שיהיו עסוקים בדבר יבאו מתוך הערים הנמדדות ומי שהלך מביתו ולא חזר באים בני משפחתו ומכירים הנרצח (חזקוני על התורה, שפט' כא ג).

א. עֲלִילָה, ש"נ, סמי' *עֲלִילַת, מ"ר סמ' עֲלִילַת, עֲלִילוֹת, עֲלִילוֹת, כני' עֲלִילוֹתֶיהָ, -תֶיךָ, עֲלִילוֹתֵיכֶם, עֲלִילוֹתָיו, -לֹתָיו, עֲלִילֹתָם, – א) תואנה, האשמה, Vorwand, Beschuldigung; prétexte, accusation; pretext, charge, שָׂם עֲלִילֹת דברים על פלוני, אמר עליו שהוא עשה דבר מהדברים, חיב אותו: כי יקח איש אשה ובא עליה ושנאה ושם לה עֲלִילֹת דברים והוציא עליה שם רע (דבר' כב יג-יד). והנה הוא שם עֲלִילֹת דברים לאמר לא מצאתי לבתך בתולים (שם יז). — ובמדר': והדר בנבלה עם אשתו והמוציא עליה עלילות דברים בשביל לגרשה עליהם הכתוב אומר וכו' (ד"א ג). — ובסהמ"א: נראה להם (לדינים) שאינו בא אלא בעלילות דברים ובטענות של דופי (רמב"ם, מלוה ולוה כג ג). — *ועם פעל, בא בַּעֲלִילָה: שלשה באו בעלילה אלו הן קין עשו ומנשה (פ"ס' קח:). א"ל (יהודה ליוסף) מתחלה באת עלינו בעלילה כמה מדינות ירדו למצרים לשבר אוכל ולא שאלת

---

[1] [כך תרגם יונתן: בכורא, והוא לפי הענין, השבע' ואחריהם הסורי והירונ' תרגמו כמו נרדף לצרוף, וגם זה לפי הענין, ולא שהיתה להם מסרת בפרוש המלה. ובעין זה פרש ר"י בן קריש: מוצק (רסלאה, כח), וכך רדב"א (לקו"ק לפינסקר קכה). ובגמר' (ר"ה כא:), פרשו: לישנא דמגלי, ובירוש' (שם א ה) אמרו: מהו בעליל מפורסם; וזהו לפי השמוש בלשון המאחרת. רש"י מביא פרוש זה ועוד פרושים, וז"ל: לשון גלוי הוא וכו' ויש מפרשים בעליל לשון מעלה וכו' כי כורי המצרף יעשה אדם מן העפר המשובח ל"א בעליל כמו עלי בתוך הריפות וכו' ל"א בעליל לשון בעלים כלומר אדון הארץ ע"כ. ועי' גם ריב"ג (בשרשיו), רד"ק (בשרשיו ובפרושו), וראב"ע. ורמבמ"ן גזר אותו מן עלל, עשה מעשה. וגיגר גזר אותו מן עלל, בא, מבוא. אבל כל זה רחוק. ועי' גם בפרושו של חיות לתהלים.]

[2] [או בפֹעל, כמו עֲלִילוֹת.]

אחד מהם (מד״ר בראש׳ ל ג). המן הרשע בעלילה גדולה בא על ישראל (ר׳ יצחק נפחא, שם אסתר, אם על המלך טוב). אמר (משה) לפניו רבונו של עולם בעלילה אתה בא עלי אתה תופש את החבל בשני ראשים יאבד משה ואלף כמותו ואל יאבד אחד מישראל (תנחומא ואתחנן ו).— ובסהמ״א: יבא עליו (על האפיקורוס) בעלילה כיצד נפל לבור ויש סולם בבור יסלקנו בעלילה שיאמ׳ לו הריני צריך להוריד בני מן הגג וכן כל כיוצא בזה (טוחו״מ נזיקין תכה).—וע״י עֲלִילָה: ומ״מ ע״י עלילה גמורה ונכונה באו עליהם (בני יעקב על בני העיר שכם) (חזקוני על התורה, וישלח לד יג).—*הביא עֲלִילוֹת: עלילות הביא הקב״ה (פסיק׳ רבת׳, שור או כשב). — לידי עֲלִילָה: מה זאת עשה אלהים לנו להביאנו לידי עלילה זו שלא חושב אלא להתעולל עלינו (רש״י, בראש׳ מב כח).—בא, באה, עֲלִילָה: אם נודע לחבירו שגנב וגזל ואעפ״כ חלק עמו הגניבה ואח״כ בא שום עלילה על הגנב מחמת זה וכן אם קנה גניבה וחלק עם חבירו ובא אחר כך עלילה עליו כיון שלקח וקבל הריוח גם ההפסד לאמצע (לבוש שותפין קעו יב).—*בקש עֲלִילָה: כמתאוננים אין מתאוננים אלא מתרעמים מבקשים עלילה לפרוש מאחרי המקום (ספרי במד׳ פה). שהיו מבקשים עלילה האיך לחזור למצרים (רשב״י, מד״ר במד׳ ז). — מצא עֲלִילָה: א״ל אליהו פר פר אל תירא לך עמהם ואל ימצאו עלילה שכשם ששמו של הקב״ה מתקדש על אותו שעמי כך מתקדש עליך (שם כג). ראה האיך תמצא עלילה לירמיהו ותפרע הימנו (פסיק׳ רבתי, ויהי בעת שקראה). — ובסהמ״א: ואלכסנדרה אם הבחור בקשה להמית את נפשה ובחרה בחיים למען תמצא עלילה לעשות נקמה באורודוס (יוסיפון רפ). ולא דברה אלכסנדרה כי אם במרמה להיות מעט אחריה אולי תוכל לנקום נקמתה ולמצא עלילה להרוג את אורודוס (שם רלו). וישמח כסתיאו על דברי אגריפס כי מצא עלילה לעשות נקמה ביהודים (שם ספ).— *נתן עֲלִילָה: שהוליכו בידם כל מיני קסמים שהיו קוסמין בהם שלא יתן לו עלילות וביד זקני מדין היו הקסמים (מד״ר במד׳ כ).—*העליל עֲלִילוֹת: חללה של רשות בריש גמ׳ דשבת פי׳ שמעללין עלילות על בני אדם (ערוך ערך רשות). להעליל עלילות שקר (שלטי הגבורים על הרי״ף, כתוב׳ ד:, ד״ה ובמקום שנהגו). פעם אחת במצרים בא אליה שופט זקן וכסיל וכו׳

והיה שונא היהודים וכו׳ והיה מעליל עליהם עלילות ברשע וכו׳ (יוסף סמברי, לקוט׳, ברלינר 10). כי מלך ממלכי מערב רצה להעליל עלילות על אחד משריו (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי יד ז). — עשה עֲלִילָה: כיון שדחקו רב פפא לגוי במלוה שלו רצה הגוי לעשות לו עלילה במרמה כדי להנצל בה מן התביעה (רבנו נסים, מפתח על ברכי׳, יג.).—ויקצוף האדון עליו בעלילה כדי לעשות גדולה לצדיק ויחזירהו לכנו ולמשמרת הרפואה (אביתר הכהן, קטע מכתב מזמן הגאוי, סעדיאנה שכטר 90). כי הכל מודים כי כל מי שיש לו כוח הדעת ויוכל להחליף מועד מיום ליום בעלילה גם יוכל להדיח שבת בעלילה (מספרות הלכה של הקראים הקדמונים, גנזי שכטר ב, גינזבורג 458). והתנפל עלינו המסור קרויז בעלילותיו בשנת שס״ז שכמעט באנו עם כלל אחינו שבכל אשכנז לידי סכנה שאין למעלה הימנו (Brülls Jahrb. I, 107, הערה 93).—ובלי פֹּעַל: הודאה גמורה בלא שום טענה וערמה ועלילה אלא הודאה שלימה וברורה (ר״י ברגלוני, ספר השטרות 42). ואתן אותם לו בכל טענה ועלילה (שם 49). כי המלך יודע היה בימים הקדמונים שכל מה שמדברים על היהודים עלילה הם וכבר נתאמת אצלו כי אין עליהם אשמה (ר״ש אבן וירגא, שבט יהודה, 36).—ובקמ׳: היוצא בקולר בעלילת המלך ויתנוהו בסוגר (ר״ש, עטו״י ד ה). גם תושבי העיר והם ספרדים נבונים ופקחים שבאומות האמינו הכלי וקנות משיחות בשטוות לאור הלבנה ועלילות עריצים יבקשו עילה למלא חסרונם בעמל אחרים (ר״ש אבן וירגא, שבט יהודה 9).—עֲלִילַת דם, האשמת שקר שהיהודים הורגים ילדים כדי לאכול את דמם בפסח: והוציאו מאמר מן המלך לאמר שכל עלילת דם וכו׳ שלא ישמע לפני שר ושופט כי אם לפני שער המלך וכו׳ (יוסף סמברי, לקוט׳ ברלינר 58). מאמר התנצלות נגד עלילת דם שנתחדשה בימינו (רלא״ח, תפארה לישראל, יט.).—ובמשמ׳ עִלָּה וסבה: כמו עץ הדעת עלילת מות כך יין ושכר עלילת סכלות (קטע כ״י גנזי, JQR. 1903, 429). כי אתם לא תדעו עלילות הניקוד ... והטעמי ולא חילוף עשרים וארבעה ספרים (ד״ס יהודי מצרים וא״י ב, מן 49).—ב) כמו מעשה, מפעל, Tat, Handlung; oeuvre, action; act, deed, של אלהים: כי אל דעות יי׳ ולא נתכנו עֲלִלוֹת (ש״א ב ג). הודו ליי׳ קראו בשמו הודיעו בעמים עֲלִילוֹתָיו הזכירו כי נשגב שמו (ישע׳ יב ד). לכו וראו מפעלות אלהים נורא

עֲלִילָה על בני אדם (תהל' סו ה). והגיתי בכל פעלך ובַעֲלִילוֹתֶיךָ אשיחה (שם עז יג). וישכחו עֲלִילוֹתָיו ונפלאותיו אשר הראם (שם עח יא). יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עֲלִילוֹתָיו (שם קג ז).—ושל בני אדם: כי תראו את דרכם ואת עֲלִילוֹתָם וידעתם כי לא חנם עשיתי את כל אשר עשיתי בה (יחזק' יד כג). וזכרתם שם את דרכיכם ואת כל עֲלִילוֹתֵיכֶם אשר נטמאתם בם וכו' לא כדרכיכם הרעים וְכַעֲלִילוֹתֵיכֶם הנשחתות (שם כ מג מד). כדרכיך וְכַעֲלִילוֹתַיִךְ שפטוך (שם כד יד). השכימו השחיתו כל עֲלִילוֹתָם (צפני' ג ז). ביום ההוא לא תבושי מכל עֲלִילֹתַיִךְ אשר פשעת בי (שם יא). השחיתו התעיבו עֲלִילָה אין עשה טוב (תהל' יד א). אל נשא היית להם ונקם על עֲלִילוֹתָם (שם צט ח).—ובמדר': ב"ו מדותיו ו ע ל י ל ו ת י ו מעוותות הן וכו' אבל מדותיו ו ע ל י ל ו ת י ו של הקב"ה רחמניות הן (מד"ר שמות ג). שעשה ע ל י ל ו ת י ו במצרים כדי שיספרו ישראל ע ל י ל ו ת שעשה הקב"ה למצרים (שם).— ובספה"א: ומלת וירד יי' בעבור שכל מעשה התחתיים תלויים הם בכח הגבוהי' ומהשמים יתכנו כל ה ע ל י ל ו ת (ראב"ע, בראש' יח כ). יאמץ כח תולדת הכליות ויתנו ע ל י ל ו ת הזרע (הוא, שמות כג כה).—ואמר הפיטן: וזכר כל היצור לפניך בא מעשה איש ופקודתו וע ל י ל ו ת מצעדי גבר מחשבות אדם ותחבולותיו יצרי מעללי איש (אתה זוכר, מוסף ר"ה).—ואמר המשורר: ומושל ביומם וליל ובך לא ימשלו ולך נתכנו ע ל ל ו ת ואתך לא תכנו (ר"י אבן גיאת, יה כל לספר, שער השיר 17). וכל שמע אשר תשמע ישמיע תהלתו וכל ריח תריח יודיע ע ל י ל ת ו (ראב"ע, אשיר תחוה). השחיתו בני איש ע ל י ל ו ת לעשות במגדל גדולות (הוא, מי כמוך אל). אבל הוא אשר נודע בראשית ע ל י ל ו ת י ו בכחו וחכמתו ועוז תעצמותיו (הוא, בשם אל אשר אמר). ואל יהיה לפניך ועמך אשר לו נתכנו כל ה ע ל י ל ו ת (ד"ס יהודי מצרים וא"י ג, מן 17). ההדסים במצלה ענו אותמו הטרם תדעו כי ב ע ל י ל ת אלוה אין אבדן נצח כי טובת כלמו (יל"ג, משלי יהודה ד א).— התעולל עֲלִילוֹת: אל תט לבי לדבר רע להתעולל עֲלִלוֹת ברשע את אישים פעלי און (שם קמא ד).— ואמר המשורר: ובעפר שרשו נחבא ועדה המצבה בשובו אל האדמה דובר גדולות להתעולל ע ל י ל ו ת בעוד יש בו הנשמה (ר"י הלוי, יתפארו, דברי חזן 13). השקונו מצרים כוסות תרעלות להכרית כל עולל להתעולל ע ל י ל ו ת (ראב"ע, יום נוסעו).

ב. *עֲלִילָה, ש"נ, סה"ס מן עָלוּל,—הכשרה וסגלה לדבר, Fähigkeit; capacité; susceptibility, suitability: דמשקין עלולין לקבל טומאה ומה היא ע ל י ל ת ן[1]) שמקבלין טומאה שלא בהכשר (פסח' יח:).

*עֲלִילוּת, ש"נ,—סה"ס מן עלל,—בַּעֲלִילוּת, במעשה, בפעל, in der Tat; au fait; in fact: לאשה שאמרה לבעלה ראיתי בחלום שאת מגרשני אמר לה למה בחלום הא ב ע ל י ל ו ת (ר' לוי, מד"ר בראש' כג, תיאודו').

עֲלִילִיָּה, ש"נ, מ"ר *עֲלִילִיּוֹת,—כמו עֲלִילָה ב): גדל העצה ורב הָעֲלִילִיָּה אשר עיניו פקחות על כל דרכי בני אדם (ירמ' לב יט).—ואמר המשורר: הלא תרהו ואם לא תעריצו רב ע ל י ל י ה (ר"ש הנגיד, הנמות פליליה). רבת תועלת כל עוד מושלת כי כל תושיה היא ה ע ל י ל י ה (יל"ג, הנערה, א, 90).—ומ"ר, ואמר המשורר: ידעתי ועיני צופיות הליכות רב ע ל י ל י ו ת ומחר נפשות וגויות יבואו למשפט אל המלך (ראב"ע, מי כמוך אפס יש).—ואמר הפיטן: חמודות באר לו האותיות כי קצף עליו רב ה ע ל י ל י ו ת ובו בלילה נהרג בשאיות (אמרו, יוצ' ז פסח).

*עֲלִימוּת, ש"נ, חזק,—כמו א. עַלְמוּת: הוא ינהגנו עלמות בעלימות בזריזות (ר' חנינה, ירוש' מגי' ב ג).

*עֲלִיסָה, ש"נ,—סה"ס מן עָלַס: בעשרה לשונות נקרא שמחה גילה שמחה שישה ע ל י ס ה עליזה פצחה רנה צהלה חדוה הריעה (פסיק' דר"כ כ).

*עֲלִיץ, מ"ר עֲלִיצִים, עֲלִיצוֹת,—כמו עָלִיז: וצר בהם מזלות וחדשים ומנהיגים ב' לועזים וב' עליזים וב' יועצים וב' ע ל י צ י ם וב' טורפין וב' ציידין (ר"ש דונולו, חכמוני, ה).— ואמר המשורר: יאלמו שפתי יגונות מענות כאשר גבוהה ה ע ל י צ ו ת שתו משקה לטיש עיני בנגהו ועלי אזני קרא בשמו ויתפתחו (רמב"ע, את קדמו אוכיו).—ואמר המליץ: ועפרות החברה למוצק הפרידה הוצקו ועד לא ה ע ל י צ ו ת בכור הדמי נמקו (ר"י חריזי, תחכמוני טז). וללצים אני אליץ אני הרזן אני מליץ אני שש אני ע ל י ץ ועצמות בוערים אחליץ (עמנו', מחב' ט). כשמוע השר השירים והמליצות ה ע ל י צ י ם וה ע ל י צ ו ת אשר חברתי אל יהודה גור אריה (שם יג). והבנות ה ע ל י צ ו ת אשר היו צבי לכל הארצות שבו כאבני גיר מנפצות (שם כו).

---

[1]) ובתוספ' (שם) הגרסה: ע ל י ל ו ת ן.

***עֲלִיצָה**, ש"נ, מ"ר עֲלִיצוֹת, — כמו עֲלִיצוּת: ימלא משאלי וירצה מפעלי ועמי וקהלי יקבץ בעליצה (גנזי שכטר ג, דודסון 234). והלילו לעומתי יללה וכתבו לעליצה[1] גט חליצה (שם 256). ועל מה זה מתאחר דיץ העליצה[1] שלוחים הריצו לזה ולזו במרוצה (אחי מלבכון, יולי שבה"ג).—ומ"ר: עמדה בראש מחנות האיב עליצותיו להפג וחיליו לדיב על ראשו גמולו לחיב (אודך כי, יולי שבת א חנוכ').

עֲלִיצֻת, עליצות, ש"נ,—שם"פ מן עָלַץ: נקבת במטיו ראש פרזו יסערו להפיצני עֲלִיצֻתָם כמו לאכל עני במסתר (חבק' ג יד).—ואמר המשורר: דאג מפשעך ובעת עליצות ועת כעס אלהים נגדך שים (ר"ש הנגיד, ב"מ ז, הרכבי 151). אלהים אלי אתה יודע מסתרי מליצות יגוני הסר והמר בעליצות (רסב"ג, אלהים אלי אתה). והכתים ירננו ומקיר צרור יען ומעצים כפיסים ופנים זעפים לבשו עליצות ועליזים מתי יגון וששים (רמב"ע, הריח מר).—ואמר הפיטן: אנא חיש עליצותם להאזין חין מליצתם כאז מנוף בצאתם (אליות הדיהו, יולי שבת ג אחה"פ).

עֶלֶךְ[2], ש"ז, — מין שׂרף של עץ: וימרחו בשמנים הנזכרים בשער צמיחת השינים ובדבש מעורב בשמן קאמומילא ובדבש עם עלך אלבנוט (קאנון א ג א ג, בחליי הילודים).

א. עלל[3], ממנו א.*עָלָה, *עָלוּל, א.עֲלִילָה, ב.*עֲלִילָה, *עֲלִילוּת, עֲלִילִיָּה, א.עָלַל, מַעֲלָל.

א. עָלַל, קל לא בא במקורות הקדומים.

—התפ', הִתְעַלֵּל, הִתְעַלַּלְתִּי, הִתְעַלַּלְתָּ, הִתְעַלֵּלוּ, יִתְעַלֵּלוּ. הִתְעַלֵּל בפלוני, עשו לו מעשים רעים, קשים, באיבה בבזיון: ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר הִתְעַלַּלְתִּי במצרים ואת אתתי אשר שמתי בם (שמות י ב). ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבד ומצרים ופרעה את לבם הלוא כאשר הִתְעַלֵּל בהם וישלחום וילכו (ש"א ו ו). ויאמר שאול לנשא כליו שלף חרבך ודקרני בה פן יבאו הערלים האלה ודקרני וְהִתְעַלְּלוּ בי (שם לא ד). ויאמר המלך צדקיה אל ירמיהו אני דאג את היהודים אשר נפלו אל הכשדים פן יתנו אתי בידם וְהִתְעַלְּלוּ בי (ירמ' לח יט).—ולבהמה, הִתְעַלְּלָה הבהמה בפלוני, התנהגה אתו שלא כהוגן: ויאמר בלעם לאתון כי הִתְעַלַּלְתְּ בי לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך (במד' כב כט).—ובפרט הִתְעַלֵּל באשה, אנס אותה, בעלה הרבה פעמים על כרחה, שלא ברצונה: ויחזק האיש בפילגשו ויצא אליהם החוץ וידעו אותה וַיִּתְעַלְּלוּ בה כל הלילה (שפט' יט כה).—ובסהמ"א: ואל תאמן בם כי לא יחיוך לטובה או לחסד אך לחרפה ישמרוך אשר היא קשה ממות למען יתעללו בך בחרפת גדופיהם (יוסיפון מז). לא תלך אשה בשוק ובנה אחריה גזירה שמא יתפשו בנה ותלך אחריו להחזירו ויתעללו בה הרשעים שתפסוהו דרך שחוק (רמב"ם, אסורי ביאה כא יז). הילד חפצו ורצונו להתעלל ולשחק ובחור ועלם בקשתו בתנועה ותשמיש (תולדות אלכסנדר, לוי 4). ידעתי גם אני וגם ראיתי בעיני מדרך הנהגתו יתברך כי יתעלל על בני אדם הטועים בכוונתו (ר"מ אלשיך, פי' איוב יב טז). לכן גם אתה התעללת במו כמתעלל בילדים אין הבין (כנה"ו, חכמ' שלמה יב כה). אל תתחרה באיש מתעלל כי צודה הוא לדבריהם (ב"ז ב"ס ח יד). — ונתעלל, נִתְעַלְּלָה: ותתעצב מאד כי נתעללה לאיש (שבערמה הובאה אל המקדש ושם שגל אותה הבחור) (יוסיפון סב, פרנקפ'). יכסו עיניהם שלא יקילוך שאלו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה (אבימלך בשרה) החזירה (רש"י, ברא' כ טז).

—התפוע', הִתְעוֹלֵל: אל תט לבי לדבר רע לְהִתְעוֹלֵל עֲלִלוֹת ברשע (תהל' קמא ד).—ובמדר': אדם שתפסוהו לסטים והיה כאו"א מתעולל בו להכותו (מדר' תהל' ו, בובר).—ובסהמ"א: ויש לפתור והתשוטטנה והתעוללנה בזבל גדרות צאן (רש"י, ירמ' מט ג). ואין הפרש בין עושק שכיר או מתעולל עליו להוציאו מבלי שכירות (ר"ש א"ח, מו"כ ג מט). ואחד מהם היה תלמי שנכתבה לו התורה בלשון יונית שהיה מתעולל ומתאנה על ישראל (דברי מלכי בית שני).— ואמר הפיטן: עז בכן יתמלל מפי יונק ועולל למשבית צר ומתעולל כל הנשמה תהלל (אין כמו הלף, יולי שבת א חנוכ'). זכור ונתעולל לרבע כאשה זדון לבו השיאו באשה (זכור אים, יולי שבת זכור). לבבתיני וארשתיך נוגשיך יתעולל מה יפו מעגלותיך וארחך סולל (שני, יולי ג פסח).—ואמר

1) [אולי זה נק' מן עָלִיץ.]

2) [מן הערב' עַלְךְ a).]

3) [בערב' עַלּ b).]

a) علك b) عل

המליץ: ובעת שיאמרו פלונית פעמים היא תתעולל יאמרו פלונית אשה יראת ה' היא תתהלל (עמנו', ממגי' ח).—התעולל עלילות: והרגיש הדברים שרצה להתעולל עליו עלילות ברשע (חולי הגאונ' ח ח, לוין 21). כי מאהבתו להקראות במחבירי פתרון ובמתקני ספר נשאו לבו להתעולל עלילות להכזיב מנחם בן סרוק בספר פתרוניו (תלמידי מנחם, תשוי 19). ויהי לימים וישוטטו האנשים לתור סביבות בית דניאל לדעת את אשר יעשה למען מצוא עלילה להתעולל למחשבותם על דניאל (יוסיפון כג).—ואמר המליץ: עתה כל חכם מדברי(ך) יתבונן כי עלילות תתעולל ועונן תעונן (רסע"ג, על חוי הכלכי, דודסון 52). ועי' עלילה בסופו.—ונתעולל: ותשמע האשה ותתעצב מאד כי נתעוללה ותלך ותספר לבעלה ולא היה לו מענה לשוי' להריב עם אשתו (יוסיפון סס).

—פוע', עוֹלְלָה, עוֹלַלְתָּ, עוֹלַלְתִּי, עוֹלֵל,—א) עולל לפלוני, עשה לו, בפרט מעשה רע: תבוא כל רעתם לפניך ועולל למו כאשר עוללת לי על כל פשעי (איכה א כב). ראה יי' והביטה למי עוללת כה אם תאכלנה נשים פרים (סס ב כ).—עינו עוללה לו: עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי (סס ג נא).—וביה' מְעוֹלָל: עמי נוגשיו מעולל[1]) ונשים משלו בו (ישעי' ג יב). ב) עולל בעפר: שק תפרתי עלי גלדי ועללתי[2]) בעפר קרני (איוב טז טו).—ואמר המקונן: עיני מעוללת ביוונית נכויה עשה ונחם וקרא לבכיה (שבת קורו מנו, קינ'). — כי לא לחנם הוקבע היינו המנהג הקדום להכות המן דווקא בענין מפלתו לא זולת ולא כאשר תעלולים עוללו למו (חמדת הימים ב ג, עז:).

—פוע', עוֹלַל, שעוללו לו, הובא עליו: הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי אשר עולל לי (איכה א יב). —וביה' כמו שם מְעוֹלָל[1]), מְסֻבָּב, כמו עָלוּל: כי העילות כל אשר תקרבנה מהמעולל תמעט יכלתם להועיל למעולל ולהזיקו (ר"י א"ח, מו"ס, הבעתון ז). ואל תכנים עצמך בחכמת שרשי המופת ואיכות הדיבר וכו' ואיכות הילוך העילה עם המעולל וכו' מפני עמקם ודקות עניגם (סס, יסוד המעשה ה). והקושיא שמקשים שמהם יהיו עושים היום ומהם למחר הואיל וקדוש החדש יהיה על הראייה כפי העלה יהיה המעולל (ר"א הקראי, ג"ע, ענין קדוש"ח ט, י).

—קל *עָלַל, פ"ע,—התעסק בדבר: למלך שהיה לו כרם ומסרו לארים לעלול בו כשעושה יין טוב אומר המלך כמה המריה דכרמי דידי טב וכשעושה יין רע אומר המלך המריה דכרמא דאריסי ביש (מד"ר קהל' א).—וביה' פָּעוּ', *עָלוּל,—א) עשוי לאיזו פעולה, מֻכשר, מסגל, fähig, ausgesetzt; capable, apte à; capable of, liable to: מפני מה אמרו אם לא הדית טהור שאין המים שבגבו עלולין לקבל טומאה עד שיתלשו (ר' נחמיה, תוספת' מקוא' א א). אמרו בית שמאי לבית הלל וכי מי הוא עלול לקבל טומאה אדם או משקין אמרו להן משקין אמרו להן וכי מה אדם שאינו עלול לקבל טומאה כיון שנגע בה טומאה נטמא משקין שבתוכו אינו דין שיהו טמאין (סס אהילו' טו ט). ומה כלי חרס שהם עלולים לקבל טומאה הרי הם מצילים צמיד פתיל באהל המת כלי אבנים כלי אדמה שאין עלולים וכו' אינו דין שיצילו (ספרי במדי' קכו).—ובסהמ"א: ומשה היה רועה וכו' והטעם כדי שיתרחק מן הישוב שהוא עלול אצל החטא (רבנו בחיי, שמות, ז:::). אדם שהוא עלול לנזילות ולא יכול לגלות ראשו מפני הקרירות שמזיק לו וכו' מוטב שנתיר לו להניהם על הכובע הדק הסמוך לראש (הלבוש או"ח כז ה). ואשר שאלתני אשה עלולה לכאב ראש ולחלישות וציוו הרופאים לבלתי הרטיב ראשה בין במים קרים בין בפושרים (בשמים ראש, סי' רלה).—ב) נגרם ע"י עִלָּה וסבה, מְסֻבָּב, עי' עלול: שהעולם הוא מחודש חדוש מוחלט ואולם כשהונח השכל הפועל עלול ממניעי הגרמים השמימים לא יפול זה הספק (רלב"ג, מלחמות ה' ה ג יג). כי יראו שמניע הגלגל העליון הוא עלול מהסבה ראשונה (ר"י מפיסקה, ממני' קכא' 20). כי עלול היצירה עלול

1) [כך רש"י. ר"י חיוג פרש מן א.עול, כמו עולל, וכן רד"ק; וי"ת מן ב.עלל.]

2) [מנחם חברו עם ב.עלל, והוסיף, וז"ל: ואף יתכן להיות מגזרת עול, ע"כ. וחלק עליו דונש ופרש מן הארמי עלל, בא, נכנס, וכן בערב' עַ'לַּ(a), שם בתוך דבר. והשיג עליו ר"ת (הכרעי' 83). אבל גם ר"י חיוג חברו עם על. וריב"ג חולק עליו ומפרש מלשון רוממות ועליה, העליתי עפר על ראשי. וראב"ע בפרושו מחליט כפרוש ר"י חיוג, רש"י פרש: ולכלכתי וגניתי וכו' לשון בזיון, ע"כ. רד"ק בשרשיו מפרש פשוט עשיתי. והנכון כפרושו של דונש אלא שגם על שיך לשרש זה.]

a) غل

1) [נשמט מן אות מ.]

ממנה ובאמצעותה נצטיירו כל הצורות המצויירות ציור רוחני פנימי כנגד העולם הנבדל (ר' שם טוב, ספ' האמונות ד ע). הוא שכל בעצמו מבלי שיצטרך אל זולתו והעלול ממנו יצטרך אליו (ר"מ הכרבוני, המאמר בנחירה, ד"ה לט). כי מה שכתבתי למעלה כי כת"ר אינו בכלל ולא במנין הספירות לא יובן מזה שיהיה הוא האי"ן סוף הוא עלול ממנו והוא שמו שאינו נבדל ואינו חוץ ממנו (ר"מ אבן גבאי, עבודת הקדש, הייחוד ג).

—הפע', *הֶעֱלִיל,—א) מצא עלילה, הוציא דבה, האשים באשמת שקר: אשכח ינוקי מלעיל וסבי מלתחת כדי להעליל על האדם אם יקדים שלום לאלו או לאלו (רגמ"ה, בכורי' מ:). המוכר עבדו לפרהנג נכרי פי' בקונטרס מציק ושם עלילות ומכרו לו באותן דמים שהעליל (תוספ' גיטי' מד.). ערל אלם השכין לי זקוק זהב והפקדתי בידך ופעם אחת מלאך לבך לצאת מן העיר ובקשתיך להחזיר לי הזהוב שלא יעליל עלי הגוי ואמרת לי בוא עמי אל הגוי ואפטרך (מהר"ם מרוטנברג, שערי תשובי' ריט). כיון שלא ראה (יוסף) את בנימין עמהם השב זאת התחבולה שיעליל עליהם כדי שיביאו גם בנימין אחיו (רמב"ן, ברא"ש' מב ט). שבבר חמס ב· אנשים והעלילם עד שמכרו לו בזול וכו' אם יביא ראובן ראיה שהעליל אותו הגזבר שני אנשים (רשב"א, שו"ת התקעו). שיעלילוהו שאמר או עשה עלה כנגדם מה שאינו כן (רלב"ג, פי' משלי יט). מנהג העולם שמעלילין ומבקשים תואנות על העשיר (ר"י בן נחמיאש, שם יג ח). ומי שיודעים בו שהוא רש אינם מעלילים עליו (שם). והדברים ההם בדא אותם מלבו כדי להעליל אותך כי שקר הם (ריב"ש, שו"ת תעג). ובשנת ה' כ' ליצירה העלילו על היאודים לפני המלך שהיאודים עושים זיוף במטבע והמלך חקר ודרש ומצא כי המעלילים המזייפים היו מטילים האשמה על היאודים ונמלטו (יוסף סמבּרי, לקוטים, ברליגר 28). השיב המלך חמתי עליך טומאש כי הבנת ממני שאני מאמין מה שמעלילים על היהודים ולחרפה נחשב לי הדבר הזה (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 9). והמעלילים כאשר ידעו שהיהודים שלהו שלוחי' רדפו אחריהם והיהודי' יראו מאד ונחבאו בתוך היער (שם 25). הודה ואמר איך השליך את הנער מת בבית היהודית להעליל עליה (שם 35). שלפי שלא רצה ראובן לקנות מהשר משי לשותפות העליל עליו מה שהעליל (ר"א ששון, שו"ת, תורת אמת, סה). ה' יפיר עצתם ויקלקל מחשבתם הרעה ויצמיח ישע תשועתנו ואשר עד הנה עזרונו רחמיו שהמעלילה עצמה הודתה שהוסתה והודהה מקצת מבני עירנו (אגר' ק"ק פוזן לק"ק ברלין, Monats. 1868, 175). ואליפז לא היה יודע דבר זה בבירור כי עכשיו לא רצה להעלילו בדברים לא היה יודע בהן (רשב"ץ, אוהב משפט לאיוב, כח:). אבל אליפז מתפצו להרשיעו במעשה ובאמונות העלילו בדברים לא היו בו (שם קכא.). ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע והניח ממון רב קרוב שני אלפים פרחים מהם פיזר לשרים ולסגנים קרוב ארבע מאות פרחים על אודות העלילה אשר העלילוהו ומהם שללו השוללים וכו' (ר' אליה מזרחי בקנדייא, שו"ת קו, מובא בקבץ על יד ז, 8). ועדיין אין שמנה חדשים שבא הנה קרובו אלגזי הדר באי שיאו על דבר עלילה אחת שהעלילוהו על אודות אשה משומדת שברחה משיאו ואמרו הוא הגורם (שם 9). היה גירוש האחרון בצרפת בימי מלך קארל הששי שהעלילו על היהודי' שהרגו מומר אחד (שארית ישראל כ). ושתי שנים אחרי זה העלילו על היהודים שגנבו ·תינוק נוצרי ומלו אותו ושחטו אותו לפסח (שם כא).—ואמר הפיטן: מונים לנקום להעלילו נוסדו יחד למולו התכינו עלילות מעללו הבה נתחכמה לו (אין מושיע, יוצ' שבת ב חנוכ').

—ב) עשה שיהיה עָלוּל, שיצא המסבב מן הסבה: א"כ יקשה שזה שנקרא עילת כל העילות הוא ח"ו חידוש בו שהרי קודם שהעלילם לא נקרא עלית כל העילות (ספר חרדים א ה).

—פעי', *עִלֵּל,—א) כמו הפע' א): חללה של רשות בריש גמ' דשבת פירוש שמעללין עלילות על בני אדם (ערוך ערך רשות).—ב) ובלשון הקראים, עשה עִלָּה, נתן סבה וטעם לדבר: כי אלו כשר לו לעלל בשכיבה בקריאת שם האשה ערוה (יעקב בן שמעון, ספ' היּשר (העריות) לישועה הקראי 53). אכילת המצה בחיוב בכל שבעת הימים כאשר אמר שבעת ימים תאכל עליו מצות וכו' ועלל[1]) עלה באמרו למען תזכור יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך (ר"י הקראי, ג"ע, ענין חג המצות ג, מז.). ואע"פ שעלל[1]) עשיית המלאכה ליום כפור משום שהוא יום כפורים וזאת העלה לא תכלול למי שהוא זולת בוגר (שם, ענין יום הכפורים, פתיח', ס.). ועל כן עלל[1]) החכם משום היותה

1) [ואולי זה קל.]

צרה שהאסור משתלשל מנקבה אל נקבה (סס, עריות ה, קלג.). וכמו עלה או אשר יעלל כולל וחלקיו (משה ריאטי, מקדש מעט ג).

—נפע', נעלל,—בדקדוק נעשה רפוי, נעשה נח, עי' עלול ג): ומזה הבנין עלולי העין כמו וגיד ברזל משקלה גיד על משקל פעל אלא שנה היוד ונעלל וחרק תחת הגימל לכך נקראת עלולת העין (הוכיוס הקורא, דרנבורג, 39).

ב.**עלל**[1]), ממנו ב.עלל.

ב.**עלל**, קל אינו נהוג.

—פוע', עולל, תעולל, יעוללו, יעללהו,—עולל את הכרם, לקט את העוללות, את הגרגרים שנשארו מהלקיטה הראשונה: וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם (ויקר' יט י). כי תבצר כרמך לא תעולל אחריך לגר ליתום ולאלמנה יהיה (דבר' כד כא). — ובהשאלה, עולל את האויב, הרג את השרידים, הנשארים: ויפנו וינסו המדברה אל סלע הרמון ויעוללהו במסלות חמשת אלפים איש (שפט' כ מה). כה אמר יי' צבאות עולל יעוללו כגפן שארית ישראל השב ידך כבצר על סלסלות (ירמ' ו ט). — ובסהמ"א: וישלח הפחה נוגשיו ומוכסיו וכו' לשוטריו וצריו ויפרצו בעם בסובם מאחרי המטה ויכתרום וירדיפום וידריכום ויעוללום במסלות (ד"ס יסודי מלרים ולו"י ב, מן 31). — ואמר המשורר: רועים באו בכרם ולמורשה ירשוהו שנה בשנה ינצלוהו ובשביעית לא יטשוהו יבצרוהו ויעוללהו ישנוהו וישלשלוהו (כאב"ע, אם ועבד, כסכא א, 180). והמות יעולל את המונם בסלסלות וילקט הנזרים (ר"י חריזי, הענק קלג).

עלם[2]), ממנו עולם (?), *עלום, עלם, תעלומה.

עלם, קל אינו נהוג.

—נפע', נעלם, נעלמה, נעלם, נעלמה, נעלמים,—נעלם דבר ממנו, נסתר, לא ידע את הדבר, לא ראהו: verborgen sein; être caché; to be concealed: או נפש אשר תגע בכל דבר טמא וכו' ונעלם ממנו (ויקר' ה ב). ולא נעלם דבר משלמה (דהי"ב ט ב).

1) [נגזור מן השם עולל, עוללה.]

2) בערב' עלם a) כמשמ' הפכית, ידע, למד.

a) علم

— ונעלם דבר מעיני פלוני, לא ראהו, ובכלל לא ידע: ואם כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו אחת מכל מצות יי' אשר לא תעשינה (ויקר' ד יג). ושכב איש אתה שכבת זרע ונעלם מעיני אישה ונסתרה והיא נטמאה ועד אין בה (במדי' ה יג). והחכמה מאין תבוא ואיזה מקום בינה ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה (איוב כח כ-כא).—ובינ', נעלם, סתם, דבר נסתר, לא ידוע: ויגד לה שלמה את כל דבריה לא היה דבר נעלם מן המלך אשר לא הגיד לה (מ"א י ג). כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע (קהל' יב יד). ומ"ר נעלמים, נסתרים, רשעים המסתירים רעתם: לא ישבתי עם מתי שוא ועם נעלמים לא אבוא (תהל' כו ד). — ונקי' נעלמה, מתעלפת: גם את תשכרי תהי נעלמה[1]) גם את תבקשי מעוז מאויב (נחו' ג יא).— ואמר בן סירא: כי פלאות מעשי ייי ונעלם מ[אדם] פעלו (ב"ס גני' יא ד).—ובתלמו': נטמא וידע ונעלמה ממנו הטומאה וזכור את הקדש נעלם ממנה הקדש וזכור את הטומאה נעלמו ממנו זה וזה ואכל את הקדש ולא ידע ומשאכל ידע הרי זה בעולה ויורד (שבוע' ב ה). זו הלכה נעלמה מזקני בתירה פעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת ולא היו יודעין אם פסח דוחה את השבת אם לאו (ירוש' פסח' ו א). כיון שקינתרן בדברים נעלמה הלכה ממנו (מן הלל) (סס).—ובתפלה: אין דבר נעלם ממך ואין נסתר מנגד עיניך (אתה יודע רזי עולם, תפל' יוה"כ).—ובסהמ"א: וגם אחר שקיעת השמש במעט יעלם אורם מן האור שנשאר ברקיע מהשמש ולא יראו הכוכבים לעין האדם אלא עד שיתגבר אורם על האור המצוי מהשמש כמו שאינן נעלמין בשחר אלא עד שיתגבר אור השמש על אורם (גנזי סכטר ב, גינצבורג 365). וראינו רבים מחברנו טעו בידיעת עניניו והעמדה על סודותיו מפני היות בו רמיזות עמוקות וסודות נעלמות (פי' ספר יצירה של אבוסהל, טז.). עיין צורה מ"ד נציע שמרכז העגולה הזאת היא נעלם ממנו ונרצה להכירו (ר"י הישראלי, יסוד עולם, יא.). וזהו הענין שנבוכו בו כל הנבוכים להעלם מהם הסיבה (ר"י בר' אבטולי, מלמד התלמידים, הקדמ', ד:). כשיזדמן להיות שמספר

1) [רד"ק פרש כאלו לא היית על דרך ושתו ולעו והיו כלא היו, ע"כ. וזה קשה. והנכון שהוא כמו התעטף, התעלף; עי' בפרושו של הירשלר, הוצ' כהנא.]

האי הוא נעלם קח מספר הבי' (ברוך משקלוני, עמודי השמים, ו:).—מדרש הנעלם, שם ספר שנוסף על הזהר: אמרו המגיהים מתוך הלשון ניכר שאינו מספר הזוהר והאור נכר מתוך החשך ולדעתינו כי הוא ממדרש הנעלם ובלשון הקדש היה (הגהות ויטי על הזוהר, ריא:).—ומשל: רע נעלם מן העין דאגה עליו אין (ב"ז, מלון גרמני עברי, ערך וויסקען).—ואמר המשורר: אן ואן לא אבקשך גוחי נעלמת ופעלך נכחי (ראב"ע, אן ואן). אל אשר נשא ונעלם וחסדיו יודון פיות שובבה בנים לגבולם וכקדם יחד להיות (הוא, בעלי ריבי, כהנא א, 56).—וְנֶעְלָמִים: שמע תמיד לדברי החכמים וסורה מאנשים נעלמים (רס"ג, ירא האל).—ובדקדוק, אות שאינה נראה, שאינה הגויה: ונקרא בן מגזרת ויהרקו שן ויתכן היות אחרי נות נעלם שהוא יוד כמו ריב ומדון ופעם יהסרוהו מהמכתב כמו לא תענה על ריב (ראב"ע, ספר' צחות א). רק הוא על משקל מפעל כי הנה נעלם תחת פ"א (שם ו).—ובשמ' גוף נסתר: תשפוט על כל מוסף על השרש מצד הקנינים זכר ונקבה רבים ורבות נמצא ונעלם ונוכח (פי' ספר יצירה לאבוסהאל, סד).

--הפעי', הֶעֱלִים, הֶעֱלִימוֹ, מַעֲלִים, הַעֲלֵם, אַעֲלִים, תַּעְלִים, תַּעֲלֵם, יַעְלִימוּ—הֶעֱלִים דבר מפלוני, הסתירו, לא הגיד לו, לא הראה לו, לא הודיעו, verbergen; cacher, celer; to conceal, hide: הרפה לה כי נפשה מרה לה ויי' הֶעְלִים ממני ולא הגיד לי (מ"ב ד כז). מי זה מַעְלִים[1] עצה בלי דעת (איוב מב ג).—הֶעְלִים עינו מדבר, הסב עינו מהדבר ולא ראה את הדבר, ובכלל, לא ראה ולא ידע: ואם הַעְלֵם יַעְלִימוּ עם הארץ את עיניהם מן האיש ההוא וכו' לבלתי המית אתו ושמתי אני את פני באיש ההוא (ויקר' כ ד-ה). ומיד מי לקחתי כפר וְאַעְלִים עיני בו (ש"א יב ג). ומשבתותי הֶעְלִימוּ עיניהם (יחזק' כב כו). נתן לרש אין מחסור וּמַעְלִים עיניו (מן העני) רב מארות (משלי כח כז).—וְהֶעְלִים אזן, לבלתי ישמע: קולי שמעת אל תַּעְלֵם אזנך לרוחתי לשועתי (איכ' ג נו).—וְהֶעְלִים סתם, במשמ' הֶעְלִים עין: למה יי' תעמוד ברחוק תַּעְלִים לעתות בצרה (תהל' י א).—ואמר בן סירא: אל תועץ עם חמיך ומסקנא העלים סוד (ב"ס גני' לז י).—ובתו"מ: אמרה ליה (תמר ליהודה) בבקשה ממך הכר פני בוראך ואל תעלים עיניך ממני (סוטי' י:). כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד ע"א (ר' יהושע בן קרחה, ב"ב י.). (לגימה) מרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים ומעלמת עינים מן הרשעים (ר' יוחנן, סנה' קג:). ותלך העלמה למה קראה הכתוב עלמה שהלכה בוריזות ר' שמואל אמר שהעלימה את דבריה (מד"ר שמות א). העלים הקב"ה ממנו שהליכתו מאבדתו מן העולם ומוליכתו לבאר שחת (שם במד' כ). ד"א על בן עלמות אהבוך על שהעלמת מהם יום המיתה ויום הנחמה אהבוך וכו' על שהעלמת מהם מתן שכרן של צדיקים (שם שה"ש, לריח שמניך). אמר הקב"ה ומה אם שעה שהעלמתי מהם שם המפורש הם הורגים בכינוי אלו נתתי וגליתי להם שם המפורש עאכ"ו (שם קהל' ג). אילולי שהעלים הקב"ה מבני אדם יום המיתה לא היה אדם לא בונה ולא נוטע שהיה אומר למחר אני מת למה אני עומד ליגע בשביל אחרים לפיכך העלים הקב"ה לבות בני אדם מן המיתה (תנחומ' קדוש' ח, בובר).—ובפהמ"א: במים רותחים בקדרה ונשפכין לחוץ כי הקדרה לא תכילם לפיכך מה שניטל מן הקדרה באותה שעה הרי הוא נשמר וכו' ואם מעלימין עין הרי הוא נשפך ארצה (חול' הגה' א א, לוין 139). פעם יוצץ לנו האמת עד שנחשבנו יום ואחר כן יעלימוהו הטבעים והמנהיגים עד שנשוב בליל חשוך (ר"מ א"מ, מו"נ פתיחה).—ואמר המשורר: לעג שוטני שמעה אזני וכלבי אני אקרא את יי' מענות אלם אזנך תעלם ויכלם כל מבקש יי' (ראב"ע, אל אל אקרא). תמר תעלים השמש מדי צאתה כאשר תעלים השמש אור הכוכבים בהופעתה (עמנו', מחב' ג).

—התפ', הִתְעַלַּמְתָּ, הִתְעַלֵּם, תִּתְעַלֵּם, -לָּם, יִתְעַלֵּם,—א) הִתְעַלֵּם מדבר, העלים עיניו מהדבר לבלתי יראנו, עשה עצמו כאלו אינו רואה הדבר: לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים וְהִתְעַלַּמְתָּ מהם השב תשיבם לאחיך (דבר' כב א). וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה לא תוכל לְהִתְעַלֵּם לא תראה את חמור אחיך או שורו נפלים בדרך וְהִתְעַלַּמְתָּ מהם הקם תקים עמו (שם ג-ד). כי תראה ערם וכסיתו ומבשרך לא תִתְעַלָּם (ישעי' נח ז).—הִתְעַלֵּם מתחנת פלוני, לא הטה אזן לבקשתו: האזינה אלהים תפלתי ואל תִּתְעַלַּם מתחנתי (תהל' נה ב).—ב) הִתְעַלֵּם השלג על הקרה וכדומ', נפל ונצבר עליו וכסהו: כאפיק נחלים יעברו הקדרים מני קרח עלימו יִתְעַלֶּם שלג

[1] אולי במשמ' אחרת?

בעת יזורבו נצמתו בחמו נדעכו ממקומם (איוב ו יז-יז).
—ואמר בן סירא: כמשפטו אסוף שארו ואל תתעלם בגויעתו (ב"ס גני' לח יו).—ובתו"מ: אל תסתר פניך ממנו ואל תתעלם מתחינתנו (ירוש' ברכ' ד ג). אלו ואלו לא היו זזין משם עד שהוא מתעלם מהן (שם יומ' ג ז). בוצרין עם הגוי וכו' מסייעין אותו עד שנתעלם מעיניהן נתעלם מעיניהם יעשה יין נסך (תוספת' ע"ז ז ח). מכאן נתעלם מעיני דוד שלא נשאו לוים את הארון אלא (בעגלה) [בכתף] (ר' נתן, ספרי במד' מו). הרי שהיו חמריו ופועליו טעונין טהרות אפילו הפליג מהן יותר ממיל טהרותיו טהורות ואם אמר להן לכו ואני בא אחריכם כיון שנתעלם' עינו מהם טהרותיו טמאות (ע"ז סע). — הלכה זו נתעלמה מבני בתירה (פסחי' סו). אמרתי לו (ליעקב איש כפר סכניא) יפה אמרת ונתעלמה ממני הלכה לשעה (רבי אליעזר, מד"ר קהלי, כל הדברים יגעים). שהפך (דוד) משכבו של לילה למשכבו של יום ונתעלמה ממנו הלכה (ר' יהודה, סנה' קז). ונעלם דבר ולא שתתעלם מצוה כולה (הוריו' ד). נתן להם ר' לוי בר סוסי ועשו לו בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנה נתעלמו דברי תורה מפיו (מד"ר בראשי' פא). שהיה הקול מתעלם מהן והיו שומעין את הקול מן המזרח והולכין למזרח והקול יוצא מן המערב וכו' (מדרי' פה"ש, גריכהוט ה).—ובספהמ"א: והם מתעלמים מחובת הלבבות ואינם מתעוררים למפסידי המעשים (ר"י א"ת, חו"ה, עבוד' האלהים ז). ואל תתעלם לרפא מדוה הגאוה מנפשך וממדותיך (שם הכניעה י). ואיך נתעלם והנסיעה מתמדת והעתקה תדירה והדרך ארוך והמרגוע רחוק (שם חשבון הנפש ג). ואל תתעלם מנפשך שתפקוד אותה ותחפש על סכלותה (שם). ואנשים חכמים גדולים נשתבשו בהן ונתעלמו מהן דברים ונולדו להן ספיקות (רמב"ם, קדוה"ח יח ג). כך האדם מדותיו הרעות וכו' ואם יתעלם ולא יתקנם יעקור מלבו אור האמת (ספ' אורחות צדיקים, הקדמ'). ה"ז מתיישב ומתעלם בכלי אותיות הדבור כמו שמתיישבי' ומתעלמים המים ויין בתוך כלי הכוס (האדמו"ר דוב בר, גביע הכסף ב א:).—ומקו': דלוגו לנראה וגכסה בקומו הנם ארבעים וחמשה ימים בהתעלמו ועוד קץ לגלות למו (גנזי שכטר ג, דודסון 66).

—הִפְע', *הֻעֲלַם, הועלם, — שהעלימו אותו: העולם הועלם מהם שם המפורש (ר' אמוא בניים דר' זירא, מד"ר קהל' ג).—ובספהמ"א: אמר (אריסטו) בעדו חוא רחוק הקרוב הנגלה אשר לא יתעלם מאום אבל הועלם אשר לא נודע לאדם (רמב"ע, ערוג' הבשם, ליון ג, 135).

—פֻעַ', *עֻלַּם, בינ' מְעֻלָּם, מעולם, מְעֻלָּמִים, מעולמים, מעולמין, — כמו הֻפְע': דברים שהיו מעולמים ומסותרים מן הבריות הוציאו ר' עקיבא לאורה (אדר"נ ב יג). כך בני קרח אמרו על עלמות שיר מעולמין הם הדברים שראינו ואין אנו יודעין מה ראינו (מדר' תהל', בובר מו).

—פִעֵ' *עִלֵּם,—כמו הִפְע': זה שמי לעולם לעלם כתיב לעלם עינים בו כששמים הכהנים שמי על ישר' (ספ' חסידים תתקפח). — ואמר הפיטן: צווי עבודתו ודבוקו ולצפון את השם ולעלמו פן תהיה פי כסיל מחתה (ר"י בר ראובן, אזהר' ע). לטובתם בלי לעלמה ותהיה לה כחומה תולה ארץ על בלימה (אל מתנשא, יוצ' שבת שקל').

עֶלֶם, ש"ז, מ"ר כנ' עֲלֻמֵינוּ, — שגיאה, עון בשוגג שנעלם מהחוטא, heimliches Vergehen; faute cachée; secret sin: שת עונתינו לנגדך עֲלֻמֵנוּ למאור פניך (תהל' צ ח).—ואמר המשורר: איך לחמו לוחמי לחוטי נגלה עלומי וסף עלומי בשאול ודומה דמות לעמי פן אדמה אין דמי לדמי (ראב"ע, איך לחמו). רוח הן בקרבי חדש כי עלומי קמו לענות בי (הוא, אחלי יכונו). הסירה עלומינו אשר למאור פניך שתם כי נורא את ומי יעמוד לפניך (הוא, אשכון עמך). חמול אבי כי תביא במשפט על כל עלומים שלח פדותך מלכותך מלכות כל עולמים (בעת קומם, סליחי' לר"ה, סמא"ל, תמז). — ישאו רובי שלומים בברכות ארוכות מותחמים בתחלה מלפני שוכן מרומים וכופה סתומים ועלומים (ר' שמואל בן עלי, אגרי, תרביץ ב, 81).

ב.עלם[1], ממנו א.עֶלֶם, עַלְמָה, עֲלוּמִים.

א.עֶלֶם[2], עֶלֶם, מ"ר *עֲלָמִים, ש"ז,—אדם אחרי שנות הילדות, כשהגיע לימי הנערות והבהרות, נרדף עם נער. Jüngling; adolescent; a youth: וכראות שאול את דוד יצא לקראת הפלשתי אמר אל אבנר שר

---

1) בערב' עִ'לם a). כח ועז.
2) משתף כמעט לכל האחיות.]

a) غلم

הצבא בן מי זה הנער אבנר ויאמר אבנר חי נפשך המלך אם ידעתי ויאמר המלך שאל אתה בן מי זה הָעָלֶם (ש"א יז נה-נו). והנה אשלח את הנער לך מצא את החצים אם אמר אמר לנער הנה החצים ממך והנה וכו' ואם כה אמר לָעֶלֶם הנה החצים ממך והלאה וכו' (שם כ כא-כב).—ובספה"א: עלם זכור יום מפני זוקן תנוד כנוד צפור דרור מקן (עמנו', מחב' ז). וירץ לקראתם כנער ועלם להזדרז למצות השם (ר' אברהם סבע, צרור המור, ויקה, יט:).—ומ"ר: ויש בעלמים מסכל חכמים וצעיר לימים מבאר פלאים (רמב"ע, דיואן בודל', 130). ר' נחום ידע עד מאד כי אין לאל ידו להשיב חרפה אל חוק העלמים האלה ודברים אין בפיו להוכיח מעלתו עליהם (ר"א ברוידס, הדת והחיים א, 14).

ב. **עֶלֶם¹)**, ש"ז חשוב, יקר: ואל תבחר בכל יקר ועלם (כס"ג, שערי שבועות, קבוצ' קונטרסים 64).

***עֶלֶם**, עולם²) ע"ר סמי עֲלָמֵי, עולמי,—כמו א.עֶלֶם: הדודאים נתנו ריח אלו עולמי ישראל שלא טעמו טעם חטא (מד"ר שה"ש, הדודאים).

***עֶלֶם**, ש"ע—כמו הֶעְלֵם, שנעלם ממנו אסורו של הדבר: אבל כמה זיתים בכמה פרסים בעלם אחד אינו חייב אלא אחת (ירוש' שבת א ב).

עַלְמָה, ש"נ, ע"ר עֲלָמוֹת,³) — א) ש"נ מן א.עֶלֶם, Mädchen, junge Frau; jeune fille, femme; girl, young woman: הנה אנכי נצב על עין המים והיה הָעַלְמָה היצאת לשאב מים וכו' (בראש' כד מג). ותאמר אחתו (של משה) אל בת פרעה האלך וקראתי לך וכו' ותאמר לה בת פרעה לכי ותלך הָעַלְמָה ותקרא את אם הילד (שמות ב ז-ח). הנה הָעַלְמָה הרה וילדת בן (ישע' ז יד). קדמו שרים אחר נגנים בתוך עֲלָמוֹת תופפות (תהל' סח כו). שלשה המה נפלאו ממני וארבע לא ידעתים דרך הנשר בשמים וכו' ודרך גבר בְּעַלְמָה (משלי ל יח-יט). לריח שמניך טובים שמן תורק שמך על כן עֲלָמוֹת אהבוך (שה"ש א ג).—בחצרות המלכים לפנים, האשה במדרגה השלישית, מלכה, פלגש, עַלְמָה¹): ששים המה מלכות ושמנים פילגשים וַעֲלָמוֹת אין מספר (שם ו ח).—ב) עֲלָמוֹת, כנוי לקול הדק, כמו קול הָעֲלָמוֹת,²) Soprano, falsetto: למנצח לבני קרח על עֲלָמוֹת שיר (תהל' מו א). וזכריה ועזיאל וכו' (ממנים לנגן) בנבלים על עֲלָמוֹת ומתתיה וכו' בכנרות על השמינית לנצח (דה"א טו כ-כא).—ובמדר': עתיד הקב"ה לעשות ראש מחולה לצדיקים לעתיד לבא שנאמר שיתו לבכם להילה להולה כתיב לחולה שהם חלין לפניו כעלמות ומראין עליו באצבע (בשם ר' הכינה, מד"ר קהלת, אין זכרון). — ואמר הפיטן: כרתה ברית עם עלמה תופפת גועה ונאספה ולא היה מים (ר' יוסי, אזכיר גבורות, סדר עבודה). עדי יפיה הגידו למלך עלמה שאין כמוה בפלך (ר' יוסף בר שלמה, אודך כי, שבת א חנוכה). מעטפת בעדיה בעלמה (ר' יוסף אבן ספדאי, הללבי חן, שער השיר 29). עלמות מחטבות לתופף שירי סגן (גנזי שכטר ג, דודסון 71).— ואמר המליץ: ורמונים להייהם כעלמות והמה ממאור עין איש צפונים (ר"י חריזי, תחכמוני לג). על מה עלמה על מעל מה על מה עת ישקוט עת ידוד או בו תחפוץ או יד תקפוץ ותצו לו לין דוד אז לנדוד (עמנו', מחב' ז). האם בחשוק צביות ועלמות תקבל את פני יוצרה וצורה (שם ס). עלמה גברת עלמות (כ"י בריטי' מוז', שירי תימן, באכר 41). שדי עלמה תוך לבי (שם).—ובהשאלה, כנוי לשירות: ושירותי חלי כתם ואיה אנוש יכיר פניני שיר ומלות עלמות לא ידעם איש ואיכה לאישים בוערים יהיו בעולות (רמב"ע, דיואן קה, בודל'). — ואמר המשורר: יונתי זיו יפעתך דמה לכסיל וכימות ואני לאהבתך אשיר שיר על עלמות (ר"א עירלקי הכהן, ספ' הפיזמונ', שירים תימני', לה:).—ובשתי המשמעות: ראה מה נעמה

1) [מערבי.]
2) [צורה ארמ', ובעין זה בערב' עִ'לַאם a.]
3) [בכנעני עלמת (לידז' 342).]

a) غلام

1) [בתדמור' משמש גם במובן זונה.]
2) [בעין זה בעקילס ἐπὶ νεανιοτήτων, והשבע' ות"י והסורי והירונ' תרגמו נסתרות, מן א.עלם; וכן רד"ק. וסומכוס תרגם נצחיות מלשון עולם ועד. מנחם ורש"י מפרשים שהוא שם כלי זמר. וכן גרץ סבר שהוא כלי זמר שבא מן ארץ עילם, כמו הגתית מן עיר גת. וראב"ע פרש שם פיוט, וכעין זה ריב"ג. מנחם מחבר לכאן גם על מות לבן (תהל' ט א), עי' גם רש"י בפרושו וראב"ע וכן אחרים, עי' לקו"ק לפינסקר ריב, וכך גם החדשים. ועי' גם דונש (תשו' על רסע"ג 69). ועוד סברים החדשים שגם על מות (תהל' מח יד) שיך לכאן, ושצריך לחברו אל א ט. ועי' עלמות.]

עפרה תשורר עלי כנור ותופפות עלמות יספרו נעים יפיה בשירים והיא להם תשורר שיר עלמות (רמב"ע, התרשיש ב פה). יפי קול קדמו כנור ליפות ושרים אחרי נוגנים חליפות עלמות לעלמות נעלמות (ר"י הלוי, יפי קול).

א. °עַלְמוֹן, ס"ז, — נצחיות, כמו עולם: יזכני שוכן קדמון היותי אצלו אמון בארץ חי וכית עלמון (ר' שמשון הזקן, הסוי ר"ת 5).

ב. °עַלְמוֹן, ס"ז, — מין חיה, proteus anguineus: העלמון הוא מין חי נפלא מאד וכו' הוא האחד מסלמנדרי הדג הנמצא באירופה וטמיר ונעלם במימי הנהרות (אברמוביץ, תוה"ע, מפלגי הזוחלים 259).

***עַלְמוּת**[1], ס"נ, — א) חוק ואמץ, כמו בימי העלומים: ד"א על כן עלמות אהבוך בעלמות ובזריזות (מד"ר שה"ש, לריח שמניך). — ובסהמ"א: ותלך העלמה הלכה בזריזות ועלמות כעלם (רס"י, שמות ב ח). — ואמר הפיטן: נקבה תסובב גבר פרק שיר נחל סוד נהוג עלמות בעלמות תופפות אחר חיל (אמוכתך אמתי, יול' שבת ר"ח). הוא ינהגנו עלמות הוא ינהגנו עלמות הוא ינהגנו בלי עלמות (קיני, מחז' רומני). — ב) ובמשמ' ימי העלומים: כקבלת העלמות אחר הילדות והבחרות אחר העלמות והזקנה אחר הבחרות וזו היא סבה מצד הטבע (ר"א מוירוכה, תגמי הנפ', יג.). ושם איש כנוי לתחלת המעמד שנכנס בו האדם אחר צאתו ממעמד הנערות והעלמות (רס"פ, יריעת שלמה א ח י, ל:). — ואמר הפיטן: השב אותי לעלמותי קץ פדותי נא תמהר משיחנו לעירנו ולהיכלנו אל נא נהר (פנחס, המלוך ע ב, 46). — ג) וכמשמ' נצחיות, כמו עולם, א. עלמון: ארח צדקה ועלמות נחית דבריך אמץ להעצים עשות רצונך ודבריך (סליחי' וגנחי יוה"כ).

[1]) [יש לחבר לכאן גם תהל' (מח יה): הוא ינהגנו על מות, שנכתב במסורה בשתי תיבות, אבל הקדמונים גרסו בתבה אחת. וכן בירוש' (מגי' ב ג), פרשו וז"ל: עלמות בעלימות בזריזות כאילין עלמות, ע"כ. וכן ת"י: ביומי טליותנא. וכן מביא דונש בשם רסע"ג (תשוי 139), ור' משה אצל ראב"ע. וכעין זה רש"י: כאדם המנהג את בנו הקטן לאט, ע"כ. והשבע' והירונ' תרגמו מלשון עולם ונצחיות, וכן תרגם סומכוס, וכן פרשו מנחם וראב"ע. וכעין זה שם בירוש', וז"ל: הוא ינהגנו בעולם הזה הוא ינהגנו לעתיד לבוא, ע"כ; וכן במדרש שוחר טוב, כאלו היה מנקד עָלְמוֹת. ועוד אמרו שם, וז"ל: תירגם עקילס אתא נסייא, עולם שאין בו מות, וכאמת כן מובא בהקספלה בשם עקילס ἀθανασία, עי' פילד. וזה שנוי גרסה: אל מות, או כמו שתרגם הסורי לעיל מן מותא. ודונש נדחק לפרש מלשון נעלם ונסתר. וחלק עליו ראב"ע (שפת יתר ק). ובעלי המסורה שחלקו לשתי תיבות פרשו כמו עד מות, עי' ראב"ע ורד"ק בשרשיו.]

עלס[1], ממנו עָלַס, *עֲלִיסָה, °עָלְסוֹן.

עָלַס, פ"ע, — כמו עָלַז: משיב יגע ולא יבלע כחיל תמורתו ולא יַעֲלֹס (איוב כ יח).

— נפעי, נֶעֱלְסָה, — כמו קל: כנף רננים נֶעֱלָסָה אם אברה חסידה ונצה (שם לט יג). — ובסהמ"א: כל"י מין עוף אשר זנבה נעלם מלא עינים מגוונים שונים (ר' בנימין מוספיה, הגהות לערוך, ערך טווס). בריכות יזלו מים יטיפו בתעלה ויעלו בצנורות ופרדס יגדל עץ ובו' אשר שם צפורים יקננו ועוף יעופף בהגיונם נעלסים ונעלצים בצפצופם (שלמה אולילירו, אגר' אילת אהבים, א:). ולקול זמיר צפרים וכנף רננים נעלסה כנועם המאור הגדול (מפו, אהבת ציון ז). — ואמר המשורר: יפרח חתן כשושן בקרב ידידים נעלסים ויהי כמלך בגדודיו בחפת הדר מתכסים (ר"י הלוי, יפרח חתן). ויתעלם לבב כל באהבים ויעלם זמן בכנף רננה (הוא, בכל אף). וגיל בחור באילת אהבים והרנינו שניכם נעלסים והתעדן בקומת חן כתמר אבל תנע כבדי ההדסים (רמב"ע, הריס מר). קדושים ברשת זר נתפשו ואבדו כולם אז נעלסו ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה (ראב"ע, אותות אל במעשיו). אז רץ (אברהם) ואחז בו (באיל) ואותו עשה במקום בנו עולה כיד נעלסה נפשו בקול תודה מאד נצהלת (ר"י נגארה, נפשי לך תערג, עולת חדש מו).

— התפ', נִתְעַלְּסָה, — הִתְעַלֵּס באהבים, נאות, התענג בתענוגי בשרים, geniessen; jouir; to enjoy: לכה נרוה דדים עד הבקר נִתְעַלְּסָה באהבים (משלי ז יח). — ובסהמ"א: כנף רננים שם עוף נקרא כן אולי הוא מרנן ויפה קול או מרנן ומתעלם בכנפיו שהן יפות (רד"ק, השרשי, רנן). וציצית התוגות נובלת וכין השמחות פורח עמו מתעלסים באהבים והדודאים נתנו ריח (רש"ע פלקירא, המבקש טז). בהיותנו כימי הנעורים עם קצת החברים מתעלסים בספורי המאמרים (ר' ידעיה

[1]) [כמו עלז, עלץ.]

הבזרשי, קע' הפרדס, פסיחי, אוצה"ס ג). הניעני רוח הזמן ואני בן שמנה עשרה שנה ותשאני רוח העת להתעלם בחברת נכבדים ומביני מדע (הוא, אוהב נשים, מפארת ביצה ללונץ 1). ושב בהכרת לזכור הדרך ההולכת אל האוצר כי אין זולתה להתעלם לשבח צרתו (הוא, הפרדס א, אוצה"ס ג). המלאים למו באביב כל חמדה וכל ענג להשתעשע ולהתעלם שמה באהבים (ר"ש בלוך, כבי"ע ג, הקדמ' 1). ונתעלסתי בצחותם ורוממותם (שד"ל בתולת בת יהודה, 4). משנה שמחה ישמחו ויתעלסו באהבים באין מחריד (ר"א מפו, אהבת ציון כט).—ואמר הפיטן: אל נשא ארגן בהתעלסה אומץ עשה אגיד בכנסה (ר' סלומה בר' יהודה הבבלי, אל נשא, יוצ' שבת ברלאם'). גדי קשור ידים ברכות לשא באהב עוד גדיו שבינה נתעלסה (גדי קשור, מוס' פרשי שקלי'). דבוקות לבסאו הומות מול הלל לנשאו ומתעלסות לנישואו (גנזי שכטר ג, דודסון 112). נתת בידי מאזני משפט ופלס אם לחסד ימציאני בו אתעלם ואם לרעה יהיה לעג וקלם כי לא היתה מאת המלך (רמב"ן, מרלא מקדמי עולמים, מלא חפנים לגיגר מ). לו אהיה אהל ואתה שוכני נתעלסה אהב בגיל נתאורה (ר' ישראל, ידד סיכת עיני, פזמוני תימני' ח:).—ואמר המליץ: ועל ערש אהבים יתעלם בנעימה וכו' (ר"י חריזי, תחכמוני, הקדמ'). וקשרתי עפעפי בעפעפי שחרים וכנפי בכנפי נשרים להתעלם בכפרים במקום נרדים עם כפרים ומרעה עפרים (שם ג). והאם רובצת עליהם ומתעלסת עמהם והם פעם בחיקה ישנים ובמרעה טוב דשנים (שם כח). והתעלסנו כל הימים אשר נצמדנו עד אשר מחיק החברה נפרדנו ולכל צד נדדנו (שם). שכב בצל שיחים ומתעלם על קול שאון מים ושיר יונים (הוא הענק רמב). נקח צביות מאוילים שמנו נתעלסה נתנו והם יאבדו רעה תבואמו והמרגעת (עמנוי, מחב' ז). ראה דוכים אשר אורבים צבירה להתקלם להתעלם ביופיה (ר"י נג'ארה, עולת תמיד קסט).

—°פעי, עִלֵּס,—עשה שֶׁיְּעַלֵּס, שיהיה עלז, ואמר הפיטן: בהושעת ברכות וארוכות וגבוהות מעלסים בפטירתן יופי לך מובת מקלסים כן הושע נא (כהושעת אדם, הושעני לסכת). עילסם ובא לו לשער היסוד עמידת שעירים (Elbogen, Stud. 160).—תוכחותם נחמדות מפנינים יעלסו שומעיהם כרננים גם המה כחצים שנונים (ריב התלמוד והפלוסופיה, כנסת ישראל ב, תרמח, אורות מאופל 3).

°עֶלְסוֹן, ש"ז,—כמו עֲלִיסָה, שמחה: גילה ללבך יצוה ועלסון גבור ישיתך גם חסון (קטע מזמי הגא', קעדיאלה שכטר 71). ויפי דברו לו לששון וגיל ועלסון (מכתב שמואל הכהן לאם הישיבה 1)).—ואמר הפיטן: טיעת צר תלשת אשר כאלונים חסון יה ברחמיך ולא כפעלינו: עשית לעלכון כן מלטנו העת כמלטת את אבותיך מאסון (אזכר מעללי, סליחי לוס אסתר, קמא"ל תרל.).

עלע, ממנו עֶלַע.

עָלַע, קל לא נמצא.

—פעי, יְעַלְעוּ,—עִלַּע העוף דם וכדומ', שתה, בלע, סמו שהעוף עשה, schlürfen; lapper; to lap, swallow: ואפרחיו יְעַלְעוּ[2] דם ובאשר חללים שם הוא (איוב לט ל).—ואמר הפיטן: עריסת החמץ וחלאתו תתם כאשר עלעו והוצאתי את בלעו (אסהלה רשיון, יוצ' שה"ג, אילת השחר, קג.). הרפתנו אצו ברוחם יעלעו אפרוחם למה תהיה כאיש נדהם ואורך זורחם (זכור איכה, ערבי' לת"ב, מחז' איטלי' א, קפח.).—והאפרוחים מהם יעלעו (ר' יהוס' ברוך, הקדמ', עין משפט על התלמוד). ודמי הרוגים הם עלעו בנחלים (מיכ"ל, יעל וסיסרא). ועי' ב.עלעל.

*עֶלַע[3], ש"ז, מ"ר, עִלְעִים, עילעין—כמו צֶלַע: שדרה שגירד רוב עילעין[4] שבה טהורה (כזיר נב.).

*עַלְעוֹל, עִלְעוֹל ש"ז, מ"ר עַלְעוּלִים, עלעולין,—רוח סערה, Sturm; tempête; storm: ואמר בן סירא: קול רעמו יחיל ארצו ובכוחו יזעים הרים אימתו תחרף תימן עלעול צפון סופה וסערה (ב"ס גני' מג יז).—ובמדר': אין לך עלעול קשה מן העילעול הזה שהוא בא מן הצפון ועולה ומכסיף את הבריות שנתונות בדרום (מד"ר שה"ש, מלאכי השומרים). משל לשני ספינות פורשות לים הגדול אחת יוצאת מן הלמן ואחת נכנסת ללמן וכו' היה שם פקח אחד אמר

1) [מראה המקום נשמט מכ"י המחבר.]

2) [מנחם חברו עם לע, וכבר השיג עליו דונש (תשו' דונש עם הכרעי ר"ת 86). וכן גם ריב"ג מחברו עם לוע, ובכתאב אלמסתלחק (Derenbourg, Opuscules 82) הוא אומר שהוא במקום יְלַעֲעוּ, ילועעו. וכן רד"ק (מכלול עדה"פ, קח.). ורב החדשים גֹּרסים ילעלעו.]

3) [מן הארמ'.]

4) [ברש"י הגרסה: צלעות, ובתוספ': עלעולין ובתוספתי' (אהלי' ב ה), הגרסה: חליות.]

להם וכו׳ זו שהיתה יוצאה מן הלמן לא צריכין לשמוח עמה שאין יודעין באיזה פרק עומדת וכו׳ כמה **עלעולין** הן מזדווגת (שם קהלי, טוב שם). — ואמר הפיטן: נמשלו כארזים כהיות יער עולים יהרסו כבא מהבנות כקש **כעלעולים** (ויוסע, יולי שבת ח׳ אחה״ס). ועי׳ עָלֶה הערה.

א.***עִלְעֵל**, פ״י, — עִלְעֲלָה הרוח, סְעָרָה, הפיצה בסערה durcheinanderwirbeln; tourbillonner; to hurl, drive about: הרוח **שעלעלה** את הגפנים על גבי תבואה יגדור מיד (כלא׳ ז ז). — ואמר הפיטן: כסוחים באש **לעלעל** ינוסו צללי האומות לשכרם תרעל טרוד יטרוד הסוס ברושים להרעל (גנזי שכטר ג, דודקון 68).

ב.***עִלְעֵל**, פ״ע, עִלְעֲלָה היונה, היו לה צלעות מלאות דם: בני יונה **משיעלעלו**[1]) או עד שיצהיבו תורין משיפריחו (תוספתי חולי א יח).

ג.***עִלְעֵל**[2]), פ״י, הפך את הדפים של ספר, דִּפְדֵּף umblättern; feuilleter; to turn the leaves of a book: רגע עזבה את הראי ותשב על יד המנים בִּידיה הרכות **עלעלה** את כתבי המנגינה ותבר את אשר ישרו בעיניה (כ. א. ברוידס, הרמון, אולה״ס ג, 2).

***עַלְעֶלֶת**, ש״נ, — כמו עַלְעוֹל, ואמר הפיטן: אזנך הטית שועי לקשוב איבתי כקש **כעלעלת** לנשוב (ר׳ יוסף בר שלמה, אודך כי, יולי שבת א׳ חנוכי).

***עַרְעֶלֶת**, ש״נ, — שם צמח: ושורש **עלעלת** הוא כסוניא והוא (בלשון) יוון פוטיריון (אסף 170:).

א.**עלף**[3])، ממנו א.עָלַף, א.עָלֶף.

א.**עָלַף**, קל לא נמצא.

—התפ׳ הִתְעַלֵּף, תִּתְעַלָּף — הִתְעַלְּפָה האשה בצעיף וכדומ׳, כרכה את פניה בהצעיף, sich einhüllen; s'envelopper; to wrap oneself: ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף וַתִּתְעַלָּף ותשב בפתח עינים אשר על דרך תמנתה (ברא׳ לח יד). — ובסהמ״א: **תתעלפנה** בצעיפיהם הבתולות היפות והבחורים בבגדיהם וכו׳ המתעלפות ומתעלפים באפרים ובצעיפים (כ״ת, תסוי דונש עם הכרע׳ כ״ת 84). — ואמר המליץ: בריעה לולי במעילה **תתעלף** לא הכרתיה מן העטלף (עמנו׳, מחבר׳ ג).

—פע׳ עֻלַּף, מְעֻלֶּפֶת, — עֻלַּף דבר אבנים יקרות וכדומ׳, נקבעו בו אבנים יקרות, כֻּסָּה בהן, besetzt; incrusté; incrusted: ידיו גלילי זהב ממלאים בתרשיש מעיו עשת שן מְעֻלֶּפֶת ספירים (שה״ש ה יד). — ובסהמ״א: בכל יום שלשה תפלות מסודרים וכו׳ בלשון צחה **מעולפת** ספירים ובשבתות ובראשי חדשים ובימים טובים הוסיפו תפלה רביעית כנגד מוספים הקרבים (אבודרהם, הקדמ׳). — ואמר המשורר: לחיה כשושנה כדם מאדמת אראה כשפים בה ואינה מכשפה תעדה עדי זהב ומיני בדלחים ובכל יקר אבן ספיר **מעלפה** (רשב״ג, מי זאת כמו שחר). שירים בספירי ידידות **עלפו** וביהלמי אהבה מלאו יתפארו כוכבי שחקים בם הכי על שם אחיהם הבכור נקראו (רמב״ע, עד מה נגרון Monats. 1896, 35). כי פארו שמך עלי כל שיר וכל טוריו בתרשישי כבודך **עלפו** (הוא, דיואן קנ, בודל׳). ואשר רצון אל בקשה תשכן טירה בספירים **מעלפת** (ר״י חריזי, הענק קסה). ראה פטדה מזורזפת בספירים **מעולפת** (גנזי שכטר ג, דודקון 239). - ובמשמ׳ כֻּסָּה, עֻטַּף: המהללה בדביר ארמון **המעולפת** מבין שני כרובים (מד״ר ברא׳ כד). ועי׳ עדי. — ובסהמ״א: דרך הזונה לשבת בפתח עינים **מעולפת** הצעיף (רמב״ן, ברא׳ לח טו). — ובהשאלה: השמים יתעלפו **במעולפת** שלהבת יה מחט המאגנעט יטה מסדר הוראתו לרוב תתהוה קודם זועה שנה גשומה (יאוועל, לגודי הטבע, סז.). — ואמר הפיטן: והגבירה והצפירה בראש דוד תשימנה ומצנפת **מעלפת** בראש אהרן תקימנה (סני זתים, יולי שבת א׳ חנוכי). — ואמר המשורר: קחה שירה מישרת ישרה תשורת אהבה זכה קדומה **מעלפת** בכליה בכלה (ר׳ יוסף אבן חסדאי, הללבי חן, שער השיר 29). וכבר עמד הסהר בחצי השמים ובכל המון כוכבימו השחקים **עלפו** (יל״ג, מלחמות דוד בפלשתים ג).

---

[1]) [כך הגרסה בדפו׳, ובהוצ׳ צוק״מ בטעות: **משלעו**. וכך גרסת הערוך וכ״י מינכ׳ ודפו׳ ישנים בגמר׳ (חולי כב:). עי׳ ד״ס הערה (פ). ובדפו שם בגמר׳: **משיעלעו**, כמו מן עָלַע. ואמרו שם וז״ל: הוא (ר׳ יעקב) תני לה והוא אמר לה אפרוחיו **יעלעו** דם, אבל זה רק אסמכתא על הפסוק שגרמה לשנוי הגרסה בגמר׳. ואמרו שם עוד: אימת אמר אביי מכי שמיט גדפא מיניה ואתי דמא (כששומטין ממנו את הכנף והדם בא). ולפי זה ברור שהוא מן עָלַע, כמו שפרשו בתוספ׳.]

[2]) [נגזר מן עָלֶה.]

[3]) בערב׳ ע׳לף a), ע׳לאף b), מכסה, צפוי, מעטפה וכדומ׳.

(a غلف (b غلاف

ב.עלף[1]. ממנו ב.עָלַף, **הִתְעַלְּפוּת, **עִלּוּף, ב.**עָלֶף, *עִלְפָּה, **עֻלְפָּה, **עִלְפּוּי, **עַלְפּוֹן, **עַלְפוֹנִיּוּת.

ב.עָלַף, קל לא נמצא.

—התפ׳, יִתְעַלָּף, תִּתְעַלַּפְנָה,—הִתְעַלֵּף האדם, חָלַשׁ וכמו בטלו חושיו, למשל מצמא, מרב חֹם וכיוצא בזה, schwach, ohnmächtig werden; être faible, s'évanouir; to be faint, to swoon: ביום ההוא תִּתְעַלַּפְנָה הבתולות היפות והבחורים בצמא (עמוס ח יג). ותך השמש על ראש יונה וַיִּתְעַלָּף וישאל את נפשו למות (יונ׳ ד ח).—ובתו״מ: מי שיש לו חולה בתוך ביתו ונתעלף ובמדומה שמת וקרע ואחר כך מת לא יצא ידי קריעה (נדרי פז.). אם נתעלף אדם בדברי תורה והלכה סוף שנעשה בהם ספיר (ר׳ אבא בר ממל, מד״ר שה״ש, ידיו גלילי זהב). כנסת ישראל אומרת לפני הקדוש ברוך הוא מרוב עונות שלי צדיקים שבי עפים ומתעלפים (מדרי שמואל כג). אמרה לו (אשת פוטיפר ליוסף) אהובי ורעי מפני מה נתעלפתה (מדה״ג ספטר, וישב, ד״ה ויהי כהיום הזה).—ובמשמ׳ התיגע: מוציאין את התיבה לרחובה של עיר ונותנין עליה אפר מקלה ולא היו מתעלפין עליה ואחד יושב ומשמרה כל היום (תוספתי תעני א ח). מכות בשלשה אחד מכה ואחד מונה ואחד קורא ולא היו מתעלפין עליו רצועה ולא היתה ארוכה אלא קצרה (שם מכות ה טו).—ובסהמ״א: הלא על חמסי אני בוכה ועל משפטי עיני דמע דולפת ועל סלף דיני תתעלפנה עצמי גם לבבי ימס ויחר כבדי (מנחם בן סרוק, תלמידי מנחם, תשו׳, הקדמי XXVII). מה נד צפור ועומד כך מצריין צרורין ועומדין והיו מתעלפין מריח הים (גנזי שכטר א, גינצבורג 352). ולפעמים יתעלף הנביא מחזקת המראה (כאצ״ל, אמו״ר 72). אמנם האנשים המלומדים במוסרים ותוכחת התוריות והמתענגים במדות הפילוסופיות הם מקנים להם חזק נפש וגבורה והם גבורים באמת עד אשר לא תתעלפנה נפשותיהם לדברי׳ אלו (רש״ט פלקירא, לרי היגון 6). ואיפשר שינאק נאקה ויתעלף בו נפשו עשרים וארבעה שעות ויחשבוהו מת ויקברוהו והוא חי (ר״י חריזי, מוסרי הפלוסופ׳ ב ח). אלו רעבת כאשר דברת והיתה נפשך ברעב מתעטפת ובצמא מתעלפת (ר״י זבארה, שעשועי ז, דודסון 42). אותם שמתעלפים הרבה ובלי סבה ימותו פתאם (פרקי אבוקרט ג מא). ולבו בל עמו מצרת בניו ואשתו המצפים לו ואינו יודע אם ימצאם מתעלפים בחיים או מתים (ר׳ אליה, שבט מוסר ט).—נִתְעַלְּפָה סברתם: שאמרת שדעת קצת בני עמנו נעדרה ונתבלבלה ונטה לבבם והתחדש להם ספק ונתעלפה סברתם (ר׳ נחום מערבי, אגרת תימן לרמב״ם).—ואמר הפיטן: מתעלפות מפחד רם יושב על כסא נראות נושאות והם נשואות עם כסא (וחיות אשר, מוסף כ״פ א). אם תתעלפנה הבתולות והבחורים בצמאון צחיחים (אם תאכלנה, קיני).—ואמר המשורר: יונתי מה לך נודדת מקן אל קן תרחפי וכהרה תקריב ללדת בהבל תתעלפי (ר׳ ישראל נגיארה, יונתי, עולת תמיד יו).—ובשתי המשמ׳ יחד: נפשי מאד תחיל ותבהל בראות אחות שמש ותתעלף תדמה להילל עת תכס בצעיף שער מאור אפה ותתעלף (רמב״ע, התרשים ד כד-כה).

—פעי׳, עֻלְּפוּ עֻלְּפָה (?). עֻלַּף האדם, כמו הִתְעַלֵּף: שתים הנה קראתיך מי ינוד לך השד והשבר והרעב והחרב מי אנחמך בניך עֻלְּפוּ שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר (ישעי׳ נא יט-כ).—ובהשאלה, לצמח, עֻלַּף האילן וכדומ׳, נָבַל, נכמש: ואקדר עליו לבנון וכל עצי השדה עליו עֻלְפֶּה[1] מקול מפלתו הרעשתי גוים (יחזק׳ לא יח-יו).—ובמדר׳: ולא מוציאין ולא מכניסין מעולפים מריח הים (מכילי בשלח, פרשי השירה ו). מעולפת ספירים מעולפת כחן של בני אדם (מד״ר שה״ש, ידיו גלילי זהב).—ובסהמ״א: כאשר התוא מעולף במכמר כן בניך מעולפים במצודים וחרמים וברשת ברגליהם (ר״ת, תשו׳ דונש עם הכרעי ר״ת 84). ולזה יהיה המעולף כשיצעק לו אדם בקול רם ישמע (קיצורי גליינוס[2]). וזהו ותחי רוח יעקב אביהם שחייתה רוחו

---

1) [לדעת ברת (Etymol. Stud. 28) הוא כמו הערב׳ לַעִב a), בסרוס אותיות וחלוף פ״ב, ואחרים סברים שהוא אחד עם א.עלף. וכן א.עטף, אחד עם ג.עטף, עי׳ ערכים אלו.]

a) لغب

1) [דונש (תשו׳ דונש עם הכרעי ר״ת 84), מפרש שהוא שם במשמ׳ חֹרב ויבשות. וכן רד״ק מפרש שהוא שם תאר בתוספת הא כמו אִשָּׁה, תִּפְּחָה, וכן הוריית הקורא (דרנבורג 41), וכן הוא השמוש בסהמ״א. ומהחדשים סברים כך (Olshausen, Lehrbuch 409) ואחרים. ורב החדשים סברים כמו המחבר שהוא פֻּע׳, במקום עֻלְּפָה.]

2) [מראה המקום נשמט מכ״י המחבר.]

תחת היותו מעולף (ר״י אברבנאל, פי׳ התורה, ויגש, ד״ה ויעלו ממצרים).—ואמר המקונן: עלפתי כחורב בציון עד אשר יופיע אלהים מציון (איכה את אשר, קינ׳). והכלות לבושות שנים מעלפות בזרועות חתנים (הקריסו, שם). — ואמר הפיטן: וברוח סוף הרתית מעלפים ערמומית נלקחה ולעדת קדושים לריחני בשמים נפקחה (ויסע אור, יוצ׳ שבת א אחה״פ). היותו בגוש עפר מעולף והוא כחציר גגות ימל בבקר יציץ וחלף (Elbog., Stud. 145). נפש בתענוגי זמן תגיל יום דין תהי מרה מעלפת (ר״י חריזי, הענק קסה). ועֻלְּפָה: בשנים הראשונים חיתם עלפה כי הסכיתום מפה אל פה (אז, יוצ׳ א שבוע׳). הכרת פארת פרת השלך אל כל עבר וכו׳ עלפה עד אין מרפא (גוזל כגזל, סחר׳ ת״ב ספרד׳). וכל איש על פני אדמתנו נדהם וכל עצי השדה עלינו עולפה כי המות הממנו אכלנו בכל פה (ר׳ זכריה אלצאהרי, ספ׳ המוסר מה, קבץ על יד ט, מטמוני מסתרים 22).—ואמר המשורר: את ישועת דוד אצפה אחכה אם יתמהמה כי לבבי עליו עלפה ובשרי אליו כמה (ר״י נג׳ארה, יתכודדו כנ סכותי, עולת תמיד ריב). מגד תנובות שדי תחתיו ימוללו עלפה עץ פרי מגזעם יסחו (מיכ״ל, הריסות עריא 18).

—פִעֵל, °עִלֵּף,–עשה שיתעלף: שובב לי כקדם דת מורשה אשר בה עלפתני בלפידים וקול (אנוסה לעזרה, מוס׳ ב ר״ה). סלעמו סוד נמלכים עלפו ונסוגו אחור ונסיכים (מקול, יוצ׳ אחר׳ פסח). כחר ועצר טל עלפת להם וטרף טורף וטולטל קדוש הביט לבל תופר ברית טל (קטע כ״י גניי בידי ספירא).

—נִפעַל °נֶעֱלַף, כמו התפעל: אז נרדמתי וגם נעלפתי וינחני הרוח בבקעת דורא (דודסון, ספר שעשוע׳ CXX). מפני שאין לנו דבר אשר יעיד עליו הנסיון יותר מבטול הדפק בנעלפים ונחנקים (מאכקום הערך הכוספא, מכתב יא).

א. °עֶלֶף, ס״ז,—כסוי ועטיפה: גלי צמתך חשפי שבל מבעד לצמתך ענין עלף הם (מנחם, מחב׳, למת). כסות וקדרות ועלף ענין אחד הם (ר״ת, תשו׳ דונש עם הכרע׳ ר״ת 84). גדרו נכחו עשרים ושתים גלם כאחת בעלף צורותים (אסיפת סלומתו, קונטרי הפיוט׳ י). הכלי הסתום יש ממנו שיהיה טמא טומאת יום והוא כשיהי׳ הכלי נוגע בעלף וממנו יהיה טהור כשיהיה בין הכלי ובין העלף דבר שאינו מקבל טומאה (ר״א הקראי, ג״ע, ענין טמאה וטהרה ד).

ב. °עֶלֶף, ס״ז, התעלפות, ובהשאלה, עמל ויגיעה: עוללי אשר טפחתי בעלף ואיך גזו מני בחלף (אז בהלוך, קינ׳).

*עֲלֶפֶה[1],— כמו ב.עלף.

—התפ׳, נִתְעַלְּפָה, יִתְעַלְּפֶה: ולא למרחץ להויע בעלמא לכתחלה אמאי לא גזירה שמא יתעלפה (שבת ט:). בד״א ששחטו לפנינו ב׳ וג׳ פעמים ולא נתעלפה[2]) אבל לא שחט לפנינו ב׳ וג׳ פעמים לא ישחוט שמא יתעלפה[3]) ואם שחט ואמר ברי לי שלא נתעלפתי שחיטתו כשרה (חול׳ ג:). גזרה שמא יתעלפה[4]) (רנ, נדה סט:).—ובסהמ״א: לפעמים בעת שילך ימצא קור גדול והרעב כבד יהיה לו ויתעלפה ולפעמים ימות (ספ׳ אלמנצור ו ו, כ״י ותיקן).—ואמר הפיטן: היש לי פתחון פה לשוני יתעלפה בחסדך אף תכפה יה צור עולמים (שחר אעירה, לוס גדליה, סמא״ל, תקכט:).

°עֲלֻפֶּה, ס״ז,—כמו ב.עלף: משה עלה ומות כי גזרה היא שתמות לא אמות לא אמות ועל מה אמות אם גמלתי בעלפה בסנה בדבור פה בדברי פה אל פה (לא אמות, לש״ת, מחז׳ איטלי׳ ב, קלג:). — ות״ז, מתעלף, חלש ויגע: ראה עבדך עלפה (עמנו׳, מחב׳ יא). ויהי כראות האיש כי הרחבנו עליו פה ולמחלתו אין מרפא היה כאיש נדהם ועולפה (שם יז). שם ירזמון עליהם (של עצי התמר) הרחבים והארוכים מחסה ומסתור להיעפים במדבר אשר בנפש עולפה ישאפו צל (ר״ם בלוך, שבי״ע א, ד).

°עִלְפּוּי, ס״ז, שה״פ מן עִלְּפָה,— כמו ב.עֶלֶף: גם מדמן תדומי לשון עלפוי ועיפות (פרחון, מחב׳, דום). יעף וכו׳ פ׳ לשון עלפוי ועילוף (שם, יעף). ואין ספק כי כמו שיקרה בלילה כן יקרה ביום עלפוי על ההרגש (ר״א בר׳ אליה, עץ חיים לח). ודע זה שאמרנו שיקרה עלפוי על ההרגש ביום ויהיה מפתח בידך שבו תפתח קשרים (שם).

°עִלְפּוֹן, ס״ז,—כמו ב.עֶלֶף, עִלְּפוּי: ואם היתה סבת זה המרה יהיה לחולה חמימו׳ וצמאון ועלפון עשני (ר״מ אלדבי, ש״א ד, כו:).

---

[1]) [נראה שנתארך מן עלף ע״י השפעת הצ׳רה עֲלֶפֶה.]—[2]) [כך הגרסה בכ״י מינכ׳ ובכמה דפוסים ישנים בגמר׳ וברגמ״ה ובראש. ובדפו׳: נתעלף.]

[3]) [כך הגרסה בערוך וכ״י מינכ׳ וכמה דפוסים ישנים בגמר׳ ובראשי. ובדפו׳: יתעלף. ועי׳ ד״ס.]

[4]) [הזוב ודומה למת, רש״י.]

״עֶלְפוֹנִיִּית, ת״נ,—של עֶלְפּוֹן, מה שגורם להתעלפות: קדחת יום עלפוניית הנה יקרה למי שיתעלף להתגעשות תנועת הרוח חום מתחלף ויתהפך לקדחת (קאנון ד א א כט).

עלץ[1], ממנו עָלַץ, עֲלִיצֻת, ״עֶלֶץ, *עֶלְצָה, ״עֶלְצוֹן.

עָלַץ, פ״ע עָלַץ, אֶעֱלְצָה, יַעֲלֹץ, תַּעֲלֹץ, יַעַלְצוּ, יַעְלְצוּ. —עָלַץ בדבר, כמו עָלַז, שָׂמַח: ותתפלל חנה ותאמר עָלַץ לבי ביי׳ רמה קרני ביי׳ רחב פי על אויבי כי שמחתי בישועתך (ש״א ב א). אשמחה וְאֶעֶלְצָה בך אזמרה שמך עליון (תהל׳ ט ג). וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו ותסך עלימו וְיַעְלְצוּ בך אהבי שמך (שם ה יב). וצדיקים ישמחו יַעַלְצוּ לפני אלהים וישישו בשמחה (שם סח ד). בטיב צדיקים תַּעֲלֹץ קריה ובאבד רשעים רנה (משלי יא י). בַּעֲלֹץ צדיקים רבה תפארת (שם כח יב).—ועָלַץ לפלוני במשמ׳ שמח לרעתו של פלוני: אלהי בך בטחתי אל אבושה אל יַעַלְצוּ אויבי לי (תהל׳ כה ב). — ובהשאלה, במליצה, עָלַץ השדה: ירעם הים ומלואו יַעֲלֹץ[2] השדה וכל אשר בו אז ירננו עצי היער (דהי״א יו לב-לג).—ובסהמ״א: וראיתי אדוננו גאין טוב לב למאוד ממכתביך הבאים עליך וששתי ושמחתי ועלצתי בדבר הזה (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, ימן 136). — ואמר הפיטן: עיר ויושביה בכשר. בחזותה עלצה ותלך עמה שפחתה (ר״י בר שלמה, אודך כי, יוצ׳ שבת א חנוכ׳). יוקשים כהתעו זו במעשה העגל רבים עלצו ופצו אין ישועתה לסגל (אז, יוצ׳ ב פסח). מנין מעות עשרים נתינת עניים ועשירים סמיכת כל הנספרים עולצים בכל עברים (אתה אהבת, יוצ׳ פרש׳ שקלי). עולצי בשמחות ישישו ברב הצלהות ויתמלטו מכל אנחות (אות זה, יוצ׳ פרש׳ החדש). עלצו הכנות כנוסות וארוסות לאבחת חרב לקדם דצות וששות (אמרתי שעו, קינ׳). גלים בירשתם רוננים בפור חלקתם עולצים בארחותם חדים את אל בחדותם (כי אקח מועד, ב׳ סוכ׳). שמחי מאד עלצי טוב מענה תמלצי כי יש ארוכה לצירך ולמזוריך (ישראל, יונה ואיך תרבלי, פזמוני תימנ׳ קו). נפשי בישועתך עלצה אחוה קידה לך ארצה (שוחתי פני, שם קסה). אל בת עמי יבשר טוב וכו׳ יאמר קומי אל גן רטוב עלצי עם דוד מאז הלך (ר״י נגיארה, ללבי חיש, עולת תמיד, רכה). נאם אל הפצו ובבריות עלצו חזקו ואמצו כי הנצו הרמונים (ברכה וגילה, פזמונ׳ למילה, סמא״ל, תסכח).—ואמר המשורר: לקטו חצירי מאמר להם ביום אקטף אני ציציו בעת פתחו עד עלצו בהם בני השיר (רמב״ע, אם קדהו אוריו). עניים דבקים בעושם עלץ לבי ביי׳ (ראב״ע, אזכירה, סדר עבודה). אגילה בך ואעלוצה ברודיך אשמח ואשיש מיין הרקח ומעסים (הוא, חי בן מקיץ). לא יאכלו מחקם המחצה יעלצו עד כי השמש יצא (הוא, אל אחד, כהנא א, 110).—וביני פעו׳, עֲלוּצָה: וחן נשאה מאד נאה כרחל וכלאה בגרלך עליצה עלוצה (אגודת חתן, מחז׳ ויטרי 602).—וביני פוע׳, במשמ׳ פ״י: עגמתי בלחצי ומחצי פרוך ביד קורצי ופורצי צפיתי לאומצי ועולצי כי הוא יוציא (רסב״ג, אכוממך, רשות לעבודה).

—הִפעי, *הֶעֱלִיץ,—עשה שיעלץ, שִׂמַּח, ואמר בן סירא: יין ושכר יעליצו לב ומשניהם אהבת דודים (ב״ס גניי מ כ).—ואמר הפיטן: להעריץ ולהעליץ להרגיש להקדיש כשיר עירין כשירות קדישין (ר״א הקליר, אקחה בראשון, יוצ׳ א סכות). ארורה זרש גפרית לחצי ברוכה אסתר דפקה להעליצי ארור המן האגגי ברוך מרדכי וזרעו בחגי (ארור המן, מחז׳ ויטרי 217). — ועגני רחב הלב והגאון ויעליצני רוב ההון והאון (ר״י חריזי, ומחברי איתיאל יב).

—פִּעי, ״עִלֵּץ,—כמו הִפעי, ואמר הפיטן: גם אתה חלץ אלוין ממאלץ ומדוי לב תעלץ (כהושעת יקיר, הושע׳ ד, ספרדי). עלץ בישעך עם תורתך שומר פשעו מנגד עיניך יטמר (גנזי שכטר ג, דודסון 127).

—נִפעי, ״נֶעֱלַץ,—כמו קל: נעלץ צועד נאמן עד נוטרים מועד נתקפים מהמעד (אל נשא, יוצ׳ שבת בראשי).

—התפ׳, ״הִתְעַלַּצְתִּי, נִתְעַלַּצְתִּי,—כמו קל: לבושי עוז כי רביתי נאוצים מעלות לבנין נתעלצתי כגעו קצים נגיד צוה ושב וקבל קרצים (גנזי שכטר ג, דודסון 77).

״עֶלֶץ, ש״ז, מ״ר עֲלָצִים,—כמו עֶלְצָה, שמחה, ואמר הפיטן: רוממות שדי אפרוש ואחגור הלץ ראו די ערכו למוצאו בעלץ (רסב״ג, הללו את, תיקון ליל שבת בין ר״ה ליוה״כ, סדר רע״ג ב, לג.). יען היותך כל כך חשובה יפה לך בעלץ ולשמוח בטובה (אז במלאת, קינ׳).—ומ״ר, ואמר המשורר: וידבק לעצמי השבורים יגון לבי כטבעת לבדים למות אחי מנוחים ועלצים לנפשי עד ימי עולם מנדים (ר״ש הנגיד, עלי מה אקראה).

---

[1] [כמו עלז, עלס.]

[2] בתהלי׳ (צו יב): יעלז, ועי׳ עלז.

***עֶלְצָה**, ס"נ, — כמו עֲלִיזָה, שמחה: בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל גילה וכו' עלצה עלוה חדוה תרועה (מד"ר שה"ש, נגילה ונשמחה).

***עֶלְצוֹן**, ס"ז, — כמו עֶלְצָה: יהי רצון מלפניך ה' אוא"א שתהא שנה זו הבאה עלינו ועל כל עמך ישראל בכל מקום שהם וכו' שנת ששון שנת עלצון שנת פדות שנת צהלה (ר' יוסי בן יוסי הכהן, יהי רצון, סדר רע"ג, מוסף יוה"כ). — ואמר הפיטן: תשמור מוצא שפתיך כי תדור ותפליא להזיר לרצון תקריב אם תטמא בפתע ועל תורת נזרך לעלצון (רסע"ג, את יי' אלהיך תירא, תרי"ג, קובץ מעשי ידי גאונ' קדמונ' ב, 31). — שבע ודשן בפנימי וחצון ים ודרום יורש בעלצון (אשרי העם שלו ככה, יול' ס"ת). מלאכי צבאות בעלצון מהן שנאן גדודיך מאורי זקות הלצון (מנחם בר מכיר, מלאכי צבאות, יול' שבת הפסקי א). שערי תפלה פנימי וחיצון שדי תפתח דלתותם בעלצון (אעירה שחר, מחז' איטל' ב, יב:). יוסף פצה מקמיו הצילהו מלחצון פלולו קבל בשמחה ועלצון צדקת הוריו זכור (יוסף אשר מקדם, סליח' שחרי יוה"כ, מחז' איטל' ב, קב.). כונן עמי לבך ועזבה כל לצון לכה איעצך שובה בכל לבבך ובעלצון (ישראל עם קדש, סליח' ר"ה, שמא"ל, תמה:). ענני בעת רצון וקרב שנת עלצון ופדה את מעט הצאן מאיש עושה רמיה (ר"א ערלקי הכהן, הרס דגלי, ספ' פזמוני תימני, לא). מתפללים על חיי אחינו בכל רגעי עיתותינו להפיקם רצון בגיל ועלצון נצח (ר' שמואל בן עלי, אגרי, תרבין ב, 46). בעת יודון במו שפה ברורה אלהיהם ויאמרון הללויה בקבוץ עם במו שמח ועלצון אלי ציון ואבן השתיה (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 13).

עלק, ממנו *עָלוּק, עֲלוּקָה, *עֶלֶק, *עֲלַק.

***עֶלֶק**, ס"ז, — כמו עֲלוּקָה, תאר לגיהנם[1]: יקדו כהבהבי עלק הרחר ריח וחלק עקור מתן חלק חג ומנורה דולק (ר' שלמה ברי יהודה הבבלי, אין צור, יול' שבת א חנוכ').

***עֲלַק**, אולי ס"ז, — חוטא חטאים המביאים לגיהנם (?), או חוטא שענשו גיהנם[2]: עלק שבר לגלע גררו וקלעו בקלע עלומה בסחורת סלע (אנעים מדושי שירים, יול' א פסח, מחז' איטל' קד.).

---

1) [עי' עֲלוּקָה הערה, ובתוספ' (ערוכ' יט.), ד"ה: והאיכא תפתה.]

2) [עי' עלוקה.]

***עֶלֶשׁ[1]**, ס"ז, מ"ר עֲלָשִׁים[2]), עולשין, — מין ממיני הירקות, Endivie; endive: חזרת וחזרת גלים עולשין ועולשי שדה וכו' אינם כלאים זה בזה (כלא' א ב). כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים ואינו מתקיים בארץ יש לו שביעית ולדמיו שביעית וכו' ואיזה זה עלה הלוף וכו' העולשין והכרישין וכו' (שביעי ז א). ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחזרת ובעולשין ובתמכא וכו' (פסחי ב ו). עולשין שלקטן לבהמה ואחר כך חשב עליהן לאדם אין צריכין הכשר (תוספת' עוקצ' ג ב). ר' בעה מישרי שמיטתא סלק ר' פינחס בן יאיר לגביה א"ל מה עיבורייא עבידין א"ל עולשין יפות (ירוש' תעני ג א). התולש עולשין והמזרד זרדים אם לאכילה כגרוגרת אם לבהמה כמלא פי הגדי (שבת קג.). עולשין שזרען מתחילה לבהמה ונמלך עליהן לאדם צריכות מחשבה (נדה נ.). — ובספהמ"א: הנדבא הוא הנקרא בלשון הקדש עולשין וביונית אדיביא וכן בלעז אינדיבייא (מפתח הרפואה). ואם ירגיש בעפעף החיכוך ירחצם במים קרים או ישים עליהם תחבושת משמן בנפסג' עם מיץ עולשין (ר"מ אלדבי, ש"א ד, מט:). — ואמר הפיטן: פנה לחזרת ועולשין תמכה וחרחבינה ומרור למנעמיך (ר' זרחיה הלוי, אזהרי לפסח, הגדה מליצה ומנקדה, כ"י בריט' מוז').

עֲלָתָה, ס"נ, — כמו עוֹלָה, עַוְלָתָה: ויושע מחרב מפיהם ומיד חזק אביון ותהי לדל תקוה וְעֹלָתָה קפצה פיה (איוב ה יה-יו). — ובתפלה: ובכן צדיקים יראו וישמחו וכו' ועולתה תקפץ פיה (תפל' ר"ה סדר רע"ג ב, קלח:).

א. עַם, ס"ז, מ"ר, כנ' עַמָּיו, עַמָּיו, עַמֶּיהָ, — עם של פלוני, בן משפחה אחת, קרוב לו קרבת משפחה[3]), Verwandter; parent; relation, kin, רק במ"ר: ונכרתה הנפש ההוא מֵעַמֶּיהָ (ברא' יז יד). — נאסף אל עַמָּיו.

---

1) [בארמ' רק מ"ר עולתין, ובערבי עלת a); עי' לֿו (שמות הצמחים 255).]

2) [בכ"י בריט' מוז', Add. 27210. Or. 5558.1 מנקד: עוֹלָשִׁין.]

3) [בערב' עַם b), אחי האב, עַמָּה c), אחות האב וכן בערב' הדרום' עַם, אחי האב ובסור' אַמְתָא, אח האב.]

a) علث b) عم c) عمة

מת: וימת אברהם בשיבה טובה וכו' ויאסף אל עמיו (שם כה ח). עי' אסף. לנפש לא יטמא בעמיו כי אם לשארו הקרוב אליו לאמו ולאביו ולבנו ולבתו וכו' (ויקר' כא א-ג). כי אם בתולה מעמיו יקח אשה (שם יד). וראיתה אותה (את הארץ) ונאספת אל עמיך גם אתה (במד' כז יג).

ב. עַם, עם, ש"ז, כנ' עמי, עמנו, עמך, עמה, עמך, עמו, עמה, עמם, מ"ר עמים, עממים, סמ' עמי, עממי, כנ' עממיך, צבור אנשים שיצאו ממקור אחד, מדברים לשון אחת, שיש להם דה"י משתפים, חיים במדינה אחת וכיוצא בזה Volk; peuple; people,—א) במשמ' אמה שלמה, גוי: ויאמר יי' הן עם אחד ושפה אחת לכלם וכו' (ברא' יא ו). יעבדוך עמים וישתחוו לך לאמים (שם כז כט). אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי (שם מא מ). אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים (שמות יט ה). היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים (דבר' ב כה). שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך (תהל' מה יא). עמך עמי ואלהיך אלהי (רות א יו). לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה (אסתר ב י).—ואמר בן סירא: שופט חכם יוסד עמו וממשלת מבין סדורה (ב"ס גני' י א). אוהב עמו ואהוב עושהו המושאל מבטן אמו (שם מו יג).—ובסהמ"א: ואמרו (חכמי הערבים) מלך מיסר בחרונו טוב מעם משולם עושה דרכיו כרצונו (ר' מנחם מאירי, משיב נפש י)—עם כמוש: אוי לך מואב אבדת עם כמוש (במד' כא כט).—עם ארם: וגלו עם ארם קירה (עמו' א ה).—ואמר המשורר: עם בל ועם בבל פניו מחלים ערב וכוש ולוב עצרו במלים (רא"ע, הודות עלי).—עם בני ישראל: הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו (שמות א ט).—עם יי': ומי יתן כל עם יי' נביאים (במד' יא כט). אל בני כי לוא טובה השמעה אשר אנכי שמע מעברים עם יי' (ש"א ב כד). ויאמר יי' ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי (שמות ג ז). עד יעבור עמך יי' עד יעבר עם זו קנית (שם יה יו). כי חלק יי' עמו יעקב חבל נחלתו (דבר' לב ט).—כי עם קדוש אתה ליי' אלהיך (דבר' ז ו). וקראו להם עם הקדש גאולי יי' (ישעי' סב יב). כי למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה (דני' יב ז). והשחית עצומים ועם קדשים (שם ח כד). בך בחר יי' אלהיך להיות לו לעם סגלה (דבר' ז ו). עי' סגלה.—קהל עם: וירוממהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו (תהל' קז לב). ויתיצבו פנות כל העם כל שבטי ישראל בקהל עם האלהים (שפט' כ ב).—ואמר בן סירא: דבת עיר וקהלת עם והוּבישתך [בע]דת שער (ב"ס גני' מב יא).—קהל עמים: ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים (ברא' כח ג). ופרשתי עליך את רשתי בקהל עמים רבים (יחזק' לב ג).—עם הקהל: וכפר את מקדש הקדש וכו' ועל כל עם הקהל יכפר (ויקר' יו לג).—משפחות עמים: הבו ליי' משפחות עמים הבו ליי' כבוד ועז (תהל' צו ז).—העם הזה: למה הרעת לעבדך ולמה לא מצאתי חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה עלי האנכי הריתי את כל העם הזה וכו' מאין לי בשר לתת לכל העם הזה כי יבכו עלי וכו' (במד' יא יא-יג). אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו (דבר' ט כז).—*ובמ"ר כמו גוים, אומות העולם: יוסי בן יועזר איש צרידא ויוסי בן יוחנן איש ירושלים גזרו טומאה על ארץ העמים ועל כלי זכוכית (שבת יד:).—ובהשאלה לבע"ח: יום חשך ואפלה יום ענן וערפל כשחר פרש על ההרים עם רב ועצום כמהו לא נהיה מן העולם (יואל ב ב). אתה רצצת ראשי לויתן תתנו מאכל לעם לציים (תהל' עד יד). הנמלים עם לא עז ויכינו בקיץ לחמם שפנים עם לא עצום וישימו בסלע ביתם (משלי ל כה-כו).—ב) חלק של האמה, שבטים: אף חבב עמים[1]) כל קדשיו בידך (דבר' לג ג). נצב לריב יי' ועמד לדין עמים[2]) (ישעי' ג יג). וקאם שאון בעמיך[3]) וכל מבצריך יושד (הוש' י יד).—ותושבי העיר: טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית מנער ועד זקן כל העם מקצה (ברא' יט ד). ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיה הנביא מירושלם אל יתר זקני הגולה ואל הכהנים ואל הנביאים ואל כל העם אשר הגלה נבוכדנאצר מירושלם בבלה (ירמי' כט א). ויאמר לעם ליושבי ירושלם לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת יי' (דהי"ב לא ד).—ואנשים ההולכים אחרי

---

[1]) [כך אונקלוס. אולם השבע' ורב החדשים גרסים: עמו.]

[2]) [בשבע': עמו.]

[3]) [כתיב ביוד והוא לשון רבים ר"ל על השבטים. והתרגומים גרסים בעמך, והחדשים מגיהים: בעריך וכדומ'.]

מי שהוא, עבדים וכדומ׳: ויירא יעקב מאד ויצר לו ויחץ את הָעָם אשר אתו (ברא׳ לב ח). ויהי כאשר כלה (אהוד בן גרא) להקריב את המנחה וישלח את הָעָם נשאי המנחה (שפטי׳ ג יח). ויצא המלך וכל הָעָם ברגליו (ש״ב יח יז). ויסבו כל הָעָם אשר שבה ישמעאל מן המצפה וישבו וילכו אל יוחנן בן קרח (ירמ׳ מא יד). ועתה קום לילה אתה וְהָעָם אשר אתך וארב בשדה (שפטי׳ ט לב).—ג) וצבא: ויהי ממחרת וישם שאול את הָעָם שלשה ראשים וכו׳ ויכו את עמון עד חם היום (ש״א יא יא). אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל הָעָם אשר ברגלי (מ״א כ י). ויצא אדום לקראתו בְּעַם כבד וביד חזקה (במד׳ כ ב). ויאמר יי׳ אל יהושע וכו׳ קח עמך את כל עַם המלחמה וקום עלה העי (יהוש׳ ח א).—ד) והמון העם בנגוד לשרים ולעשירים: אלה שרי הנצבים אשר על המלאכה לשלמה חמשים וחמש מאות הרדים בָּעָם העשים במלאכה (מ״א ט כג). ואחרי כן נאם יי׳ אתן את צדקיהו מלך יהודה ואת עבדיו ואת הָעָם וכו׳ ביד נבוכדראצר מלך בבל (ירמ׳ כא ז). ותהי צעקת הָעָם ונשיהם גדולה אל אחיהם היהודים (נחמ׳ ה א). ואקבצה את החרים ואת הסגנים ואת הָעָם להתיחש (שם ז ה). — ובתלמו׳: פוטר היה רבן גמליאל אפילו עם שבשדות (ר׳ אחא בר עוירא א״ר שמעון חסידא, ר״ה לה.). עם שאחורי כהנים אינן בכלל ברכה (שם).—ובמשמ׳ ההמון הנבער: ואמונת העם היא שאין כל מה שישכיל דבר יחוייב שיהיה הוא אותו הדבר (ראב״ד, אמו״ר 66). אלא שהעם עיינו וראו שאין מן החיוב שיהיו אלה הענינים המתחלפים הם הנותנים הצורות המתחלפות (שם). — ה) ובמשמ׳ בני אדם בכלל: ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה למען עשה כיום הזה להחיות עַם רב (ברא׳ נ כ). ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני וְעַמֶּךָ (שמות לג יו). ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאוה כי שם קברו את הָעָם המתאוים (במד׳ יא לד). וישלח יי׳ בָּעָם את הנחשים השרפים וינשכו את הָעָם וימת עַם רב מישראל (שם כא ו). אכן חציר הָעָם (ישע׳ מ ז). כי אתה עַם עני תושיע ועינים רמות תשפיל (תהל׳ יח כח). ואנכי תולעת ולא איש חרפת אדם ובזוי עָם (שם כב ז).—ובלעג, בני אדם מופלאים, הכמים: אמנם כי אתם עָם ועמכם תמות חכמה (איוב יב ב).—ובתלמו׳: מימיהם של כת שלישית לא הגיעה לאהבתי כי ישמע

יי׳ מפני שעמה מועטין (פסח׳ ס ז). שאלו להלל הזקן מה לעשות לעם שלא הביאו סכיניהן עמהן (ירוש׳ פסח יט א). נהגו העם בערביי׳ להיות גובה מן הבושם ומן הגמלים וכו׳ (ר׳ יוחנן, שם כתוב׳ י ג). — ובסהמ״א: והסתכלתי במה שאמרו העם הזה ומצאתיו רובו אמת (ר״י א״ת, או״ד לרסע״ג י ד). — ו) ומ״ר עֲמָמִים [1], סמי׳ עַמְמֵי: מני אפרים שרשם בעמלק אחריך בנימין בַּעֲמָמֶיךָ (שפטי׳ ה יד). ותתן להם ממלכות וַעֲמָמִים ותחלקם לפאה (נחמ׳ ט כב). ויבאו הבנים ויירשו את הארץ וכו׳ ותתנם בידם ואת מלכיהם ואת עַמְמֵי הארץ לעשות בהם כרצונם (שם כד).—ובתו״מ: נאמר כאן ארץ זבת חלב ודבש ונאמר להלן ארץ זבת חלב ודבש מה להלן ארץ חמשת עממים אף כאן ארץ חמשת עממים (ספרי דבר׳ שא). מגיד הכתוב שמעשיהם של מצרים מקולקלים מכל עממין ואותו המקום שישבו בו ישראל מקולקל מכולם (ספרא אחרי יג). ר׳ אומר אין לך וכו׳ ואין לך בעממים קשה מאמורי כשאדם קשה קורים אותו אמורי (מד״ר ברא׳ מ (מא), תיאודי). כך עלה בדעתו של הקב״ה שמנחיל לישראל עשרת עממים ולא נתן להם אלא שבעה וכו׳ (ר׳ יוחנן, שם מד).—ובמשמ׳ גוים, נכרים: מת ביום טוב ראשון יתעסקו בו עממים מת בי״ט שני יתעסקו בו ישראל (רבא, ביצ׳ ו.).—ובסהמ״א: ומפני שלא יוכלו להתעסק בו למחר התירו לקוברו ע״י עממים (רמ״י, שבת קלט:).—ואמר הפיטן: נגון נעימים למולם מנעימים נשאם מעממים עליהם למלוך (אנסיכה מלכי, מוס׳ ר״ה א). הים וגליו בעוך פוררו הירדן הובשת וברגל עברו ובמדבר כלכלתם ודבר לא חסרו וממלכות ועממים בידם נמסרו (ר׳ גרשם בר יהודה, איה כל, סליחו׳ ד). שדי בן משבעים עממים חשק והבדיל מעטי עמים (אאמיר, יוצ׳ שבה״ג). צירים אחוזם מתקוממים קרואים ולקוחים מעממים רצו ונמשכו משלמים שדי הוליכם שלמים (מרוממותך, יוצ׳ ז פסח). וישגיה ממרומים ויבין מעש עממים (מלך אזור, יוצ׳ א ר״ה מחז׳ איטל׳ ב, לג:). מעילם ועלוה ועלון ועממיהם מפוט ופות ופול ופליטיהם (אארוד, הושעני ג, סמא״ל, תרמ״ח:).—ואמר המשורר: ראו עממים יום סיני בעינם אותות עצומים גם שמעו באזנם מופתים קמים על זאת שוא והנם (ראב״ע, אבות קדושים). — וַעֲמָמוֹת: וכדי לשכר אמות עממות [2]

---

[1] [כמו בארמ׳ המקראית: עַמְמַיָּא (דני׳ ג ד-ז).]

[2] [לזוג עם אמות.]

משקצות בגעילה (אין ערוך, יוצ' סבסו"ג).—ז) בני עם, עם כנ', חברים, בני אמה אחת: לא אדני שמעני וכו' לעיני בני עמי נתתיה לך (בראש' כג יא). לא תקם ולא תטר את בני עמך (ויקר' יט יח). וישלח (בלק) מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו [1]) לקרא לו (במד' כב ה). החדה חדתה לבני עמי ולי לא הגדתה (שפט' יד טז). בן אדם דבר אל בני עמך ואמרת אליהם וכו' (יחזק' לג ב).—ואמר בן סירא: להשמיע בדביר קולו לזכרון לבני עמו (ב"ס גני' מה ט).—בני העם, הדלים שבעם: וישלך את עפרה על קבר בני העם (מ"ב כג ו). וישלך את נבלתו (של אוריהו) אל קברי בני העם (ירמ' כו כג).—ובמשמ' העם בכלל: כה אמר יי' אלי הלך ועמדת בשער בני העם [2]) אשר יבאו בו מלכי יהודה (ירמ' יז יט). ועמדו בקדש לפלגות בית האבות לאחיכם בני העם (דהי"ב לה ה).—ובמליצה, בת עמי, תאר לישראל: על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי אל תאיצו לנחמני על שד בת עמי (ישע' כב ד). בעת ההיא יאמר לעם הזה ולירושלם רוח צח שפים במדבר דרך בת עמי (ירמ' ד יא). נשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי (איכ' ב יא).—וכן בתולת בת עמי: שבר גדול נשברה בתולת בת עמי מכה נחלה מאד (ירמ' יד יז).—ח) ונקי: תבן אין נתן לעבדיך ולבנים אומרים לנו עשו והנה עבדיך מכים וחטאת עמך [3]) (שמות ה טז). וילכו חמשת האנשים ויבאו לישה ויראו את העם [4]) אשר בקרבה יושבת לבטח (שפט' יח ז).—מדוע שובבה [5]) העם הזה ירושלם משבה נצחת (ירמ' ח ה).—ואמר המשורר: התנערי מעפר קומי לבשי בגדי תפארתך עמי על יד בן ישי בית הלחמי (ר' שלמה אלקבץ, לכה דודי).—ט) ודבורים מיחדים: לעם נכרי לא ימשל למכרה (את האמה) בבגדו בה (שמות כא ח).—ואמר בן סירא: הניף יד על עם נכר ויראו את גבורתיך (ב"ס גני' לג ג).—ויצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה (במד' כ כ).— ואמר בן סירא: בעם כבד לא

1) [בכמה כ"י ובשומר' והסור' והירונ' גרסים: עמון.]

2) [כך הקרי והכתיב: עם.]

3) [עי' ראב"ע, והחדשים מגיהים ע"פ השבע': וחטאת לעמך, או כמו סומכום: וחטאת עמך.]

4) [החדשים מגיהים באופנים שונים.]

5) [החדשים מגיהים: שובב.]

אודע ומה נפשי בקצות רוחות (ב"ס גני' יז יז).— הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא עם בגוי נבל אכעיסם (דבר' לב כא). אז ירד שריד לאדירים עם יי' ירד לי בגבורים (שפט' ה יג). ויקשר עליו (על זכריהו בן ירבעם) שלם בן יבש ויכהו קבל עם [1]) וימיתהו וימלך תחתיו (מ"ב טו י). יי' רמה ידך בל יחזיון יחזו ויבשו קנאת עם אף אש צריך תאכלם (ישע' כו יא). ואצרך ואתנך לברית עם לאור גוים (שם מב ו). ויבואו אליך כמבוא עם וישבו לפניך עמי (יחזק' לג לא). ותעלו על שפת לשון ודבת עם (שם לו ג). איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה (איכ' א א). ויכתב ככל אשר צוה המן אל אחשדרפני המלך וכו' ואל שרי עם ועם מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו (אסת' ג יב). ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם (נחמ' יג כד).—בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו (ישע' י ו) כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עשהו (שם כז יא). את עם נועז לא תראה עם עמקי שפה משמע נלעג לשון אין בינה (שם לג יט). כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד ועל עם חרמי למשפט (שם לד ה). פרשתי ידי כל היום אל עם סורר ההלכים הדרך לא טוב (שם סה ב). והורדתיך את יורדי בור אל עם עולם (יחזק' כו כ). והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם יי' (צפני' ג יב). וזרעות הנגב לא יעמדו ועם מבחריו ואין כח לעמד (דני' יא טו).—ואמר בן סירא: חכם עם ינחל כבוד ושמו עומד לחיי עולם (ב"ס גני' לז כו).—י) עם הארץ, האמה בכלל: ויקם אברהם וישתחו לעם הארץ לבני חת (בראש' כג ז). ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ בעשתה אחת ממצות יי' אשר לא תעשינה ואשם (ויקר' ד כז). עם הארץ ירגמהו באבן (שם כ ב). וכל עם הארץ שמח ותקע בחצצרות (מ"ב יא יד). ויותם בן המלך על הבית שפט את עם הארץ (שם טו ה). ויך עם הארץ את כל הקשרים על המלך אמון וימליכו עם הארץ את יאשיהו בנו תחתיו (שם כא כד).—ואמר בן סירא: וירנו כל עם הארץ בתפלה לפני רחום (ב"ס גני' נ יט).—ובנגוד לחשובים שבאמה: והגלה את כל ירושלם ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל וכו' לא נשאר זולת דלת עם הארץ (מ"ב כד יד). ונתתי את האנשים העברים את בריתי וכו' שרי

1) [החדשים מגיהים ע"פ לוקיאן: ביבלעם.]

יהודה ושרי ירושלם הסרסים והכהנים וכל עַם הארץ וכו' ביד איביהם (ירמי' לד יח-כ). ועשה הנשיא ביום ההוא בעדו ובעד כל עַם הארץ פר חטאת (יחזקי' מה כב). ועתה חזק זרבבל נאם יי' וחזק יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול וחזק כל עַם הארץ נאם יי' (חגי ב ד). אמר אל כל עַם הארץ ואל הכהנים לאמר וכו' (זכרי' ז ה). — והגוים היושבים בארץ ישראל: ואתם אל תיראו את עַם הארץ כי לחמנו הם (במדי' יד ט). ויהי עַם הארץ מרפים ידי עם יהודה (עזרי' ד ד). — עַמֵּי הארץ, אמות העולם: למען דעת כל עַמֵּי הארץ את יד יי' כי חזקה היא (יהוש' ד כד). כי אתה הבדלתם לך לנחלה מכל עַמֵּי הארץ כאשר דברת ביד משה עבדך (מ"א ח נג). כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עַמֵּי הארץ (צפני' ג כ). וידברו אל אלהי ירושלם כעל אלהי עַמֵּי הארץ מעשה ידי האדם (דהי"ב לב יט).— והיושבים בארץ ישראל: אנחנו מעלנו באלהינו ונשב נשים נכריות מֵעַמֵּי הארץ (עזרי' י ב). ועתה תנו תודה ליי' אלהי אבותיכם ועשו רצונו והבדלו מֵעַמֵּי הארץ ומן הנשים הנכריות (שם יא). ואשר לא נתן בנתינו לְעַמֵּי הארץ ואת בנתיהם לא נקח לבנינו (נחמי' י לא). — וכן עַמֵּי הארצות: הארץ אשר אתם באים לרשתה ארץ נדה היא בנדת עַמֵּי הארצות (עזר' ט יא). ותעד בם ברוחך ביד נביאיך ולא האזינו ותתנם ביד עַמֵּי הארצות (נחמי' ט ל). ושאר העם הכהנים הלוים השוערים וכו' וכל הנבדל מֵעַמֵּי הארצות (שם י כט). הלא תדעו מה עשיתי אני (סנחריב) ואבותי לכל עַמֵּי הארצות (דהי"ב לב יג).—ובמשמ' של מ"י, אדם בלא ידיעת התורה והחכמה, אדם גס, בער, Unwissender, grob; illettré, grossier; illiterate, coarse: אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד (הלל, אבו' ב ה). האומר וכו' שלי שלך ושלך שלי עם הארץ (שם ה י). והכותי מזמנים עליו אמאי לא יהא אלא עם הארץ ותניא אין מזמנין על ע"ה (ברכ' מז:). אם עם הארץ הוא חסיד אל תדור בשכונתו (ר' שמעון בן לקיש, שבת סג.). ופנחס אמר אני כהן גדול ובן כהן גדול ואלך אצל עם הארץ זה (יפתח) (מד"ר ויקר' לז).—ובפרט מי שאינו זהיר בתרומות ומעשרות ובדיני טֻמאה וטהרה: הדמאי אין לו חומש ואין לו ביעור וכו' ונותנו לעם הארץ ויאכל כנגדו וכו' (דמאי א ג). ואיזהו עם הארץ כל שאינו אוכל חוליו בטהרה דברי ר' מאיר וחכמ' אומ' כל שאינו מעשר (תוספת' ע"ז ג י). אין עושין חלת עם הארץ בטהרה אבל עושין עיסת חוליו בטהרה (משום ר' אלעזר בן חסמא, גיטי' סב.).—ובנגוד לחבר: אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נפה וכברה (שביעי' ה ט). המקבל עליו להיות חבר אינו מוכר לעם הארץ לח ויבש (דמאי' ב ג). עם הארץ שקיבל עליו דברי חבירות חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו (תוספת' שם ב ה). לא ישמש חבר במשתה עם הארץ ולא בסעודת עם הארץ אלא אם כן היה הכל מתוקן ומעושר מתחת ידו ואפילו מניקת של יין (ירוש' שם ב ג).—ובנגוד לפרוש: בגדי עם הארץ מדרס לפרושין (חגי' ב ז). בית שמאי אומרים לא יאכל זב פרוש עם זב עם הארץ (ירוש' שבת א ה).—ובסהמ"א: אוי לו לעם הארץ שפעמים שבורות שלו גורם לו למות מיתה מנוולת (ר' שרירא גאון, מובא בהר"ב על הריף, פסח' עז:). ואם עם הארץ הוא (הכהן הגדול) מסיחין לפניו (Elbog., Stud. 104). ולמה לא אמרו כלי חרס של ע"ה לא יציל על הכל ושל חבר יציל על הכל שהרי הוא טהור מפני שאין עם הארץ טמא בעיני עצמו (רמב"ם, טומאת מת כב א).—ומ"ר *עַמֵּי הארץ: שינה של שחרית וכו' וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם (רבי דוסא בן הרכינס, אבו' ג י). השולח ביד עמי הארץ וביד הכותי אינו חושש משום מעשר ומשום שביעית (תוספת' דמאי ד כו). וזקנים שאלו כהלכה שני' תנה לנו מלך לשפטינו אבל עמי הארץ חזרו וקילקלו (שם סנה' ד ה). ואל יסב (הת"ח) בחבורה של עמי הארץ (ברכ' מג:). רוב עמי הארץ מעשרין הן (רבא, שבת יג.). הלכות הקדש תרומות ומעשרות הן הן גופי תורה ונמסרו לעמי הארץ (רסב"ג, שם לב:). מוטב שיחשדו חברים לתרום שלא מן המוקף ולא יאכילו לעמי הארץ טבלים (רבי, ערוב' לב.). גדולה שנאה ששונאין עמי הארץ לתלמיד חכם יותר משנאה ששונאים עכו"ם את ישראל (פסחי' מט:). וחברים אין שאילת שלום ביניהם עמי הארץ ששואלין מחזירין להם בשפה רפה ובכובד ראש (תעני' יד:). מה התמר הזה עושה תמרים רוטבי' ניקלווסין נובלות ועושה סולין כך הם ישראל יש בהם בני תורה ויש בהם עמי הארץ ויש בהם בורים (מד"ר במדי' ג).—ובסהמ"א: ודבר זה (הרתחת בשר בלא מלח) אסור למוסרו לנשים ולעמי הארץ שאין יכולין לעמוד על הולכות חליטת (גאוניקא ב גינצבורג 102). וכל שכן רוב אנשי זמננו זה אשר ולולו בחכמת

מצות האברים כל שכן במצות הלבבות ואשר ידבנו לבו מהם לעיין בחכמת התורה הוא מתכוין לדבר שיקרא בו חכם אצל עמי הארץ (ר"י א"ת סו"ס, הקדמ'). ומתגדלים ומתפארים על עמי הארץ שבהם באמונה ואיך יתפארו אלה בטענת מה שיגיעו אליו וכו' (זוה, הכוזרי א קט). ומה שהזהירו בק"ש הוא וכו' שכל ישראל קוראים אותם פעמים ביום חכמים ו ע מ י הארץ לפיכך היו צריכין להזהר עליהן מפני ע מ י הארץ שאינם רגילים בקריאה (רד"ק, מכלול, עב:). מי שהוא בא מארץ מרחקים אל יספר בגנותם בפני עמי הארצות ובפני הנשיא ובפני תלמיד חכם אם ראה שום דופי בהם (ספי חסידים התתסקט). ואומר אליו עם כל זה הזהר מעמי הארץ כי כל מעשיהם פרץ על פני פרץ (ר"י זבארה, סעשועי, דודקון יב). ואין עמי הארץ מבינים לשון הקדש (אבודרהם עד:).—הָעַמֵּי הארץ: ובאמת כי כן שמעתי אומרים בין העמי הארץ שמצות הי"ט הוא בקריאת ששה גברי מלבד המפטיר (יו"ס רבים, טו"ח, או"ח כב).—*ומ"ר עַמֵּי הארצות: בעון שני דברים עמי הארצות מתים על שקורין לארון הקדש ארנא ועל שקורין לבית הכנסת בית עם (ר' ישמעאל בן אלעזר, שבת לב.).—ובסהמ"א: אוי לכם עמי הארצות גם למודי המצות בלא עיקר ידיעתם (הקנה, וני מותר לאכל בשר, קיא.). אוי לעיר שראשיה נערים ו ע מ י הארצות ואכזורים (ר' אליהו, שבט מוסר י).—ועַמֵּי ארצות, הָעַמֵּי ארצות, הָעַמֵּי הארצות: והנני מודיעך בפעם הזאת מעם ששמעתי מעם הארץ אחד למה העמי ארצות שונאים לתלמידי חכמים משום שתלמידי חכמים מונים לנו כבהמות לכן אנו שונאים לתלמידי חכמים וכו' ואני השבתי לו תדע למה ת"ח שונאים לעמי ארצות וחשובים בעיניהם כבהמות משום שאינן מתערבים עם ת"ח ללמד מהם (סס יא). ועוד מפני עמי הארץ שאינם יודעי' אותן (את הברכות) נהגו לסדרן בבית הכנסת כדי שיענו ה ע מ י הארצו' אמן אחריהן ויצאו ידי חובתן (הלבוש או"ח מו ג).—ועַמֵּי הארצים: ועתה בעונתינו הרבים בדו' הזה יש ויש הרבה מעמי הארצות שנותנין לחם קבלה אע"פ שהם ע מ י הארצים גמורים וקלי הדעת שאין בהם יראת שמים כלל (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר לו).

עַם הָאָרֶצוֹת, ש"נ, תכונת עם הארץ, חסר ידיעת התורה והחכמה, בורות, Unwissenheit; ignorance; illiteracy, נהוג בדבור העברי ובספרות החדשה.

עִם[1], עִמִּי, עִמְּךָ, עִמָּכָה, עִמָּךְ, עִמּוֹ עִמָּהּ, עִמָּנוּ, עִמָּכֶם, עִמָּם עִמָּהֶם, מלת היחס, — תורה חבור בין שני גופים או דברים, כמו ב.את, ההפך מן בלא mit; avec; with, — א) במשמ' יחד את פלוני: ויעל אברם ממצרים וכו' ולוט עִמּוֹ הנגבה (ברא' יג א). ויעל לוט מצוער וישב בהר ושתי בנתיו עִמּוֹ (סס יט ל). ויקח יהושע את עכן בן זרח וכו' וכל ישראל עִמּוֹ ויעלו אתם עמק עכור (יהוש' ז כד).—ולזוג שני שמות: ולא תאכל הנפש עִם הבשר (דבר' יב כג). בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכם שני עִם עדנים (ש"ב א כד). עלות מחים אעלה לך עִם קטרת אילים (תהל' סו טו). שלחיך פרדס רמונים עִם פרי מגדים כפרים עִם נרדים נרד וכרכם קנה וקנמון עִם כל עצי לבונה מר ואהלות עִם כל ראשי בשמים (שה"ש ד יג-יד). — ועִם פעלים שונים: ואברהם הלך עִמָּם לשלחם (ברא' יח טז). והנה רחל בתו באה עִם הצאן (סס כט ו). והנער יעל עִם אחיו (סס מד לג). ויאכל שאול עִם שמואל ביום ההוא (ש"א ט כד). לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עִם הזנות יפרדו וְעִם הקדשות יזבחו (הוש' ד יד). — ב) להביע עזר וסיוע: אלהים עִמְּךָ בכל אשר אתה עשה (ברא' כא כב). ואהיה עִמָּךְ ואברכך (סס כו ג). עזב תעזב עִמּוֹ (שמות כג ה). סבו והמיתו כהני יי' כי גם ידם עִם דוד (ש"א כב יז). והנה ידי עִמָּךְ להסב אליך את כל ישראל (ש"ב ג יב). דברו דבר ולא יקום כי עִמָּנוּ אל (ישעי' ח י). יי' צבאות עִמָּנוּ משגב לנו (תהל' מו ח). — התחזק עִם: ואין אחד מתחזק עִמִּי על אלה כי אם מיכאל שרכם (דני' י כא). ואלה ראשי הגבורים אשר לדויד המתחזקים עִמּוֹ במלכותו (דה"א יא י).—עזר עִם: והמה עזרו עִם דויד על הגדוד כי גבורי חיל כלם (סס יב כא). — חי יי' אם יפל משערת ראשו ארצה כי עִם אלהים עשה היום הזה (ש"א יד מה). ועשה למבצרי מעזים עִם אלוה נכר (דני' יא לט). — ג) להביע שֻׁתפות באיזו פעולה: כי לא יירש בן האמה הזאת עִם בני עִם יצחק (ברא' כא י). עי' ירש. תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עִמָּךְ (סס כו כח). עי' כרת.

[1]) [כך בארמ' ובסבא'. ובערב' مَعَ a), אבל בניבים גם עַם b).

a) مع b) عم

השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע (סס לא כד). וחשב עם קנהו משנת המכרו לו עד שנת היבל (ויקרי כה נ). על כן לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו (דברי י ט). חלקו שלל איביכם עם אחיכם (יהוש׳ כב ח). עם שונים אל תתערב (משלי כד כא).— ואמר בן סירא: אל תתאחר מבוכים ועם אבלים תתאבל (ב״ס גני׳ ז לד). עם פותה אל תסתייד כי לא יוכל לכסות סודך (סס ח יז). עם נבון יהי השבונך (סס ט יח). השמר והיה זהיר ואל תהלך עם אנשי חמס (סס יג יג). אל תועץ עם חמיך (סס לז י).—ובתלמו׳: משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה ורחיים ותנור אבל לא תבור ולא תטחן עמה (שביעי׳ ה ט). ולא תתיחד אשה עמהן (עם גוים) מפני שחשודין על העריות (ע״ז ב א). לא ישא אדם ויתן עם הגוי ביום אידו (תוספתי סס א ב). רשאי בעל הבית שיאמר לו אין לי חשבון עם כל אדם אלא עימך (סס ב״מ ט לג). מיטה שנקליטיה עולין ויורדין עמה שומטן ודייו (ר׳ יסא, ירוש׳ מו״ק ג ה). כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין לא היו חותמין על השטר אלא א״כ יודעין מי חותם עמהן ולא היו יושבין בדין אלא א״כ יודעין מי יושב עמהן ולא היו נכנסין בסעודה אלא א״כ יודעין מי מיסב עמהן (סנהי׳ כג.).—ובסהמ״א: ולא יערב טהורים עם טמאים לא במעשה ולא בדבור ולא במאכל ולא במשתה (ר׳ אליהו, סבע מוסר לו).—ד) ועם פעולה משתפת של התנגדות בין הפועלים, במשמ׳ נגד: ויריבו רעי גרר עם רעי יצחק לאמר וכו׳ (ברא׳ כו כ). ותאמר רחל נפתולי אלהים נפתלתי עם אחותי גם יכלתי (סס ל ח). שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל (סס לב כט). יי׳ במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו (ישע׳ ג יד). מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פעלי און (תהל׳ צד טז). אף כי אנכי אעננו אבחרה דברי עמו (איוב ט יד).— וכן עם הפעלים נאבק, נלחם, ריב, נשפט, המרה, עי׳ ערכים אלו.—ואמר בן סירא: אל תריב עם איש גדול למה תפול בידו (ב״ס גני׳ ח א). אל תינץ עם איש לשון ואל תתן על איש ע[ץ] (סס ג). עם בעל אף אל תעיז מצח (סס יו).—ה) לסמן פעולה או יחס בין איש לרעהו בין לטובה בין לרעה: הקרה נא לפני היום ועשה חסד עם אדני אברהם (ברא׳ כד יב). תהי נא אלה בינותינו וכו׳ אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב ונשלחך בשלום (סס כו כח-כט). שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך (סס לב י). ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמע לי וכו׳ (ויקרי כו כא). והצנע לכת עם אלהיך (מיכ׳ ו ח). אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך (תהל׳ נ יח). עתה יי׳ אלהים יאמן דברך עם דויד אבי (דהי״ב א ט).—ועם תאר: תמים תהיה עם יי׳ אלהיך (דבר׳ יח יג). והיה לבבכם שלם עם יי׳ אלהינו (מ״א ח סא). ולבם לא נכון עמו (תהל׳ עח לז).—ואמר בן סירא: כי בהתנכר אלך עמו ולפנים אבחרנו בנסיונות (ב״ס גני׳ ד יז). אם יש לך יוטיב דבריו עמך (סס יג ה). צורך לו עמך והשיע לך (סס ו).—ובתלמו׳: יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים (רב זוטרא בר טוביה אמר רב, ברכ׳ ז.). אמר להן הקב״ה לישראל דעו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע (ר׳ אלעזר, סס). בני אפי׳ אתה עושה להן כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי הובתך עמהן שהן בני אברהם יצחק ויעקב (ר׳ יוחנן בן מתיא, ב״מ פו:).—ו) במשמ׳ ביחד את, כמו: ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע (ברא׳ יח כג). לא אביט אדם עוד עם ישבי חדל (ישע׳ לח יא). אל תאסף עם חטאים נפשי ועם אנשי דמים חיי (תהל׳ כו ט). אל תמשכני עם רשעים ועם פעלי און דברי שלום עם רעיהם ורעה בלבבם (סס כח ג). בעמל אנוש אינימו ועם אדם לא ינגעו (סס עג ה). חטאנו עם אבתינו העוינו הרשענו (סס קו ו). כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז ינוח לי עם מלכים ויעצי ארץ הבנים חרבות למו או עם שרים זהב להם הממלאים בתיהם כסף (איוב ג יג-יה). כי אין זכרון להכם עם הכסיל לעולם וכו׳ ואיך ימות החכם עם הכסיל (קהל׳ ב יו).—ז) וכן בהשואה, במשמ׳ כמו: צורי אל תחרש ממני פן תחשה ממני ונמשלתי עם יורדי בור (תהל׳ כח א). נחשבתי עם יורדי בור הייתי כגבר אין איל (סס פח ה). חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים (סס קכ ד). חלפו עם אניות אבה כנשר יטוש עלי אכל (איוב ט כו). תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק (סס לז יח).— ח) בהוראה זמנית, ביחד, בזמן, כל זמן, während; pendant; while, during: ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים (תהל׳ עב ה). כל כלים לזהב ולכסף וכו׳ הכל העלה ששבצר עם העלות הגולה

מבבל לירושלם (עזרי ח יח). ויהי לימים מימים וכעת צאת הקץ לימים שנים יצאו מעיו עִם חליו וימת בתחלאים רעים (דהי"ב כא יט). — ואמר בן סירא: מושבת מת ישבות זכרו והנחם עם צאת נפשו (ב"ס גניי לח כג).—ובתו"מ: אין מעמצין את המת בשבת ולא בחול עם יציאת הנפש (שבת כג ה). בית שמאי אומרים אין נותנין עורות לעבדן ולא כלים לכובס עובד כוכבים אלא כדי שיעשו מבעוד יום ובכולן בית הלל מתירין עם השמש (שם א ח). נותן על גבי המזבח עם שקיעת החמה מתעכלין והולכין כל הלילה (תוספתי מנחי ו ה). מצות וידוי ערב יום הכיפורים עם חשיכה (שם יוה"כ ה יד). לא יצא החייט במחטו התחובה בבגדו בע"ש עם חשכה (שבת יא:). — ובסהמ"א: בערב שבת עם חשכה פטור מפני שחנוני טרוד (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכי פסוקי 75). ועי' השכה. לאחד שהיה מהלך בדרך עם דמדומי חמה (ר' יוחנן, פסיקי דר"כ, בוצר כא). ועי' דמדום. תאינה עם נפילתה נמאסת (רב פפא, ב"מ כא:). — ומלת הקשור במשמ' זו, עִם ש־: משל למלך שקדש מטרונה בב' מרגליות מיד ליד וכו' עם שהיתה משחקת עם אוהבה אבדה את ב' המרגליות שנתן לה המלך (ר"ש בשם ריב"ל, מד"ר שמות מג). עם שהוא מפרש בים הגדול שקעה ספינתו בים וירד לעמקי תהום (פסיקי דר"כ, בוצר יח). עם שהוא בורא גופן (של המזיקין) קדש יום השבת והניחן ונשארו רוח בלא גוף (ר' בנייה, תנחומי ברא', בוצר יז). מי שהוא מכה את האויל עם שהוא מעלה את השבט להיות שונה לו הוא שוכח את הראשון (שם נח כד). עם שהן (אברהם ויצחק) הולכין בא השטן מימינו של יצחק ואמר וכו' (ר' חנין הלוי ברבי, שם וירא מו). עם שהרשע מקלסן בקש לגנותן (ילקי שמני, בלק תסעח).—ובסהמ"א: עיקור כיצד כגון שהיה עומד טבח ושוחט בהמה וטבח היה גיבור ועם שהיה אחוז סימנין של בהמה נתעקרו סימניה ואפילו אחד מהן קודם שישחוט (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי 136). — *ועִם כש־: לאחד שגנב גרתיקו של רופא עם כשהוא יוצא נפצע בנו חזר אצלו ואמר לו וכו' (ר' יודה בן פזי, ירושי ברכי ה ג). איזהו חסיד שוטה ראה תינו' מבעבע בנהר אמר לכשאחלוץ תפילי אצילינו עם כשהוא חולץ תפליו הוציא זה את נפשו (שם סוטי ג ד). עם כשהלכו להם ירד לחרוש בתוך חצי שדהו עם כשהוא חורש בתוך חצי שדהו שקעה פרתו ונשברה וכו' (שם הורי ג ז). לצייר שהוא יושב וצר בלקטירים של שלטין עם כשהוא יושב וצר באו ואמרו לו נתחלף השלטון מיד רפו ידיו (פסיקי רבתי כד). עם כשהוא יוצא ממעי אמו וורתיה מתוחה לקיבליה (תנחומי תלא, בוצר ד).—ט) ולסמן את האמצעי, על ידי: ובבאה לפני המלך אמר עִם הספר ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו (אסתי ט כה). — ובסהמ"א: ויראתי השכחה על מה שעלה במחשבתי מהם והתכת מה שקפא ברעיוני מעניניהם עם מעוט העוזרים מאנשי דורנו עליהם והסכמתי לכתבם על ספר (ר"י א"ס, חו"ה, הקדמ'). שלא תגיעי בו אל משאלותיך עם אורך השתדלותך בהם (שם עבודי האלהי ה).—י) בהוראה מקומית, אצל מקום פלוני: ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו וישב יצחק עִם באר לחי ראי (בראשי כה יא). ויטמן אתם יעקב תחת האלה אשר עִם שכם (שם לה ד). וישלח יהושע אנשים מיריחו העי אשר עִם בית און מקדם לבית אל (יהושי ז ב). המה עִם בית מיכה והמה הכירו את קול הנער הלוי (שפטי יח ג). וימת שם (עזה) עִם ארון האלהים (ש"ב ו ז). — ואצל פלוני: לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה עִמּוֹ (שם יט לב). גר ותושב אנכי עִמָּכֶם (בראשי כג ד). וישבת עִמּוֹ ימים אחדים (שם כז מד). הלא ברחל עבדתי עִמָּךְ (שם כט כה). עִם לבן גרתי (בראשי לב ה). ושכבתי עִם אבתי (שם מז ל). שבעת ימים יהיה (הבכור) עִם אמו (שמות כב כט). אני האשה הנצבת עִמְּכָה בזה (ש"א א כו).—ובתו"מ: באמת אמרו בין בשכר שעשיתי עמך ובין בשכר שאעשה עמך אינה מקודשת (ר' יהודה הנשיא, ב"ק לט:). אמר הקב"ה לישראל בניי עשו עמכם ששה ימים ועשו עמי יום אחד (פסיקי רבתי כג). אמרו לאחד חייך העמידנו עם אבא יודן אמר להם אותו האיש ומי יכול לעמוד עם המלך ולא עמו (מד"ר דברי ד).—ואמר המשורר: ועמי ועקו מקיר אבניו ומעץ יענה עמי כפיסו (רסב"ג, בחר מהתהלי).—ובהוספת הוראה של קנין: גם תבן גם מספוא רב עִמָּנוּ גם מקום ללון (בראשי כד כה). והיתה (התורה) עִמּוֹ וקרא בו כל ימי חייו (דברי יז יט). תנה את המנה אשר נתתי לך אשר אמרתי אליך שים אתה עִמָּךְ (ש"א ט כג). — ומשמות מפשטים: נבל שמו ונבלה עִמּוֹ (ש"א כה כה). כי עִם יי' החסד והרבה עִמּוֹ פדות (תהלי

קל ז). עִמּוֹ חכמה וגבורה (איוב יב יג). אבל דברים טובים נמצאו עִמְּךָ (דהי״ב יט ג). כי לא לאדם תשפטו כי ליי׳ וְעִמָּכֶם בדבר משפט (שם ו). — ואמר בן סירא: כי רחמים ואף עמו (ב״ס גני׳ ה ו). מכאוב וגדדי שינה וצער ותשניק ופני הפובות עם איש כסיל (שם לד כ). ויתן לכלב עצמה ועד שיבה עמדה עמו (שם מו ט). — יא) במשמ׳ חברות וידידות: וירא יעקב את פני לבן והנה איננו עִמּוֹ כתמול שלשום (בראשי׳ לא ב). היש את לבבך ישר כאשר לבבי עִם לבבך (מ״ב י יח). אכול ושתה יאמר לך ולבו בל עִמָּךְ (משלי כג ז).—יב) ובמשמ׳ בתוך פלוני, בתוך לבו ונפשו: ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עִמּוֹ וימלא אחרי וכו׳ (במדי׳ יד כד). יען אשר היתה זאת עִמָּךְ ולא שמרת בריתי וחקתי וכו׳ (מ״א יא יא). ואלה צפנת בלבבך ידעתי כי זאת עִמָּךְ (איו׳ י יג). מה ידעת ולא נדע תבין ולא עִמָּנוּ הוא (שם יה ט). כי ישלים חקי וכהנה רבות עִמּוֹ (שם כג יד). — וכן עִם לבב פלוני: וידעת עִם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו יי׳ אלהיך מיסרך (דבר׳ ח ה). השמר לך פן יהיה דבר עִם לבבך וכו׳ (שם יה ט). ואשב אותו דבר כאשר עִם לבבי (יהוש׳ יד ז). ויהי עִם לבב דוד אבי לבנות בית לשם יי׳ אלהי ישראל (מ״א ח יז). ותדבר אליו את כל אשר היה עִם לבבה (שם י ב). יען אשר היתה זאת עִם לבבך ולא שאלת עשר וכו׳ (דהי״ב א יא). ויהי אחרי כן היה עִם לב יואש לחדש את בית יי׳ (שם כד ד). עתה עִם לבבי לכרות ברית ליי׳ אלהי ישראל (שם כט י).—ובסהמ״א: והחובות לאלפים ולרבבות ולבו בל עמו מצרת בניו ואשתו (ר׳ אליעזר, ספר מוסר ע). — ובמשמ׳ בעיניו: והנער שמואל הולך וגדל וטוב גם עִם יי׳ וגם עִם אנשים (ש״א ב כו). ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני וְעִם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה (ש״ב ו כב). — יג) במשמ׳ בכל זאת, אף על פי כן, trotz, dennoch; malgré, néanmoins; in spite of, nevertheless: וְעִם זה לחם הפחה לא בקשתי כי כבדה העבודה על העם הזה (נחמי׳ ה יח). — ואמר בן סירא: ועם כל אלה העתר אל אל אשר יכין באמת צעדיך (ב״ס גני׳ לז יח). — ובסהמ״א: אבל עם כל זה אינני נמנע להודות לבוראי ולשבחו על מה שחנני מן הטובה (ר׳ א״מ, תקו׳ מדו׳ הנפ׳ לרסב״ג כט). ומלבד זה היו תמיד מקריבים בבמות אם לשם ע״ז ואם לשם ה׳ אשר

לא כרת ועם זה לא היו עושים השמטות (ר״י אברבנאל, פי׳ מ״ב כב כט). ושלח משה ואהרן עם חולשתם ועמדו כנגד פרעה עם חזקתו באותות ובמופתים ובשנוי המנהגים (ר״י א״ח, הכוזרי א פג). ואם אתה נוהג בחריצות הזאת וההשתדלות הזאת בתקנת גופך עם פחיתותו וגנותו ועם חלישותך וכו׳ (הוא, חו״ה, השער הכפ ג). וזה יתכן גם כן עם תחזקנו באמונת החדוש כי החדוש לא ימנע הנצחית (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידים יא.).—ובעיון מלת הקשור, עִם מה: שהעם עם מה שהאמינו במה שבא משה אחר המופתים האלה (ר״י א״ח, הכוזרי א פו). הלא תראה מה שאמר יהושע לא תוכלו לעבוד את ה׳ כי אלהים קדושים הוא וזה עם מה שהיתה בו עדתו מן החסידות והזהירות (שם ג כח). אומר עם רוב מה שאני מוצא מן המכאובים והנגעים מאנה נפשי העניה להפרד מגופו ולסור ממנו (הוא, קה״ש לריב״ג, כנע). ואל יאשימנו אדם בחברנו הענין הזה אל לשון לא תעשון כן עם שאנו סוברים בו מה שאמרו רז״ל וכו׳ (הוא, הקדמה לד). ומה שנראה לי בזה הוא שעם שזה התועלת היה מגיע מלשון אעשה אדם כתב נעשה כדי שיובן ממנו גם כן ענין אחר יותר עמוק והכרחי (ר״י אלבו, העקרים א יח). ועל זה בעצמו אמר כי עם שדרך בקשת עניני זה העולם הנה הוא ישר וחזק ובטוח כרצון איש ואיש הנה אחריתו דרכי מות (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי יד, ד״ה לב יודע). ואף גם זאת עם שהוא מבואר שעל כל בעל תורת משה להאמין ביאת הגואל מדברי הנביאים מנבואות פרטיות המורות על ביאתו (ר׳ רפאל מנורלי, מרפא לנפש, לח:).—ועם היות: שהנדיב עם היות מתקן לתת לכל מבקש מתקן גם כן שלא להשוות מתנותיו (המאירי, פי׳ משלי יא, ד״ה מרוה). הלא תראה כי מרדכי עם היותו יודע כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתם בטבעת המלך אין להשיב הנה עם כל זה לא רפו ידיו (הלב״ג, סוף אסתי, תועלת כט). וזה שאנחנו נמצא השכל ההיולאני עם היות מדרכו להשיג הצורות הנה הוא ישיג ואת ההכנה רקה מן הצורות (הוא, מלחמ׳ ה׳ א ב). שעם היותו אלהי השמים ידע אותי ידיעה פרטית ודבר לי ונשבע לי (ר״י אלבו, העקרי׳ א יח). והטבעי יכחיש התחלות התכוני והנחותיו מצד העיון הטבעי עם היות החוש מסכים לדברי התכוני (שם ד ג). עם היות שהגלגל מצד עצמו נמנע מלקבל

תחלוק (אפודי, מו"כ ב, הקדמ' ז). **ועם היות** דברי פי חכם חן הנה לא התיר הספקות (ר"י אברבאנל, פי' נביאי ראשונ', הקדמ'). אמנם יהושפט **עם היותו** ירא ה' הנה לא האמין בדברי הנביא (שם מ"א כב). **שעם היות** עיקרים אלו בלתי מבוארים מפי גבורת המופתים החזקים וכו' מ"מ אצל המטיבים לראות בעין יפה וכו' הנסיון יוכיח על אמתתם (ר"י מוסקאטו, כפול' יהוד' יט). **עם היות** שהכוזרי לקח לו ממנו יתד לתלות עליו חובת קבלתו (הוא, קול יהודה לכוזרי א פו).

—**ב) מֵעִם, מֵעִמִּי, מֵעִמְּךָ, מֵעִמָּךְ, מֵעִמּוֹ, מֵעִמָּנוּ, מֵעִמָּכֶם,** —תורה על הסרה והרחקה של דבר או פלוני מן המצב המסמן עי' עִם, — **א)** אחרי פעלים המביעים תנועה מאצל פלוני למקום אחר: ויי' אמר אל אברם אחר הפרד לוט מֵעִמּוֹ שא נא עיניך וכו' (בראש' יג יד). ויאמר אבימלך אל יצחק לך מֵעִמָּנוּ כי עצמת ממנו מאד (שם כו טז). ולקחתם גם את זה מֵעִם פני וקרהו אסון (שם מד כט). ויצא משה ואהרן מֵעִם פרעה (שמות ח ח). פן יש בכם איש או אשה וכו' אשר לבבו פנה היום מֵעִם יי' אלהינו וכו' (דבר' כט יז). פקדו נא וראו מי הלך מֵעִמָּנוּ (ש"א יד יז). ורוח יי' סרה מֵעִם שאול (שם טז יד). ויירא שאול מלפני דוד כי היה יי' עמו ומֵעִם שאול סר (שם יח יב). אנכי מתמהמה בעברות המדבר עד בוא דבר מֵעִמָּכֶם (ש"ב טו כח). שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מֵעִמָּךְ (מ"ב ב ט). —אחרי שאל: וכי ישאל איש מֵעִם רעהו ונשבר או מת וכו' שלם ישלם (שמות כב יג). מה יי' אלהיך שאל מֵעִמָּךְ (דבר' י יב). ואלהי ישראל יתן את שלתך אשר שאלת מֵעִמּוֹ (ש"א א יז). — דרש: והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מֵעִמּוֹ (דבר' יח יט). הנה אשת ירבעם באה לדרש דבר מֵעִמְּךָ (מ"א יד ה). —ותנועה מן מקום אחד למקום אחר: וַיּוֹצֵא יוסף אתם מֵעִם ברכיו (של יעקב) (בראש' מח יב). וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה מֵעִם מזבחי תקחנו למות (שמו' כא יד). הנה עם ירדים מֵעִם טבור הארץ (שפט' ט לז). ויקם יהונתן מֵעִם השלחן בחרי אף (ש"א כ לד). —**ב)** ושם מפשט: ברוך יי' אלהי אדני אברהם אשר לא עזב חסדו ואמתו מֵעִם אדני (בראש' כד כז). ולא תכרית את חסדך מֵעִם ביתי עד עולם (ש"א כ טו). וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסרתי מֵעִם שאול (ש"ב ז טו). וחסדי לא אפיר מֵעִמּוֹ (תהל' פט לד). ולא יכרת שם המת מֵעִם אחיו

(רות ד י). — **ג)** והרחקה מן רשותו של פלוני: כי יראתי כי אמרתי פן תגזל את בנותיך מֵעִמִּי (בראש' לא לא). כי עבדך ערב את הנער מֵעִם אבי לאמר (שם מד לב). ואם גנב יגנב מֵעִמּוֹ ישלם לבעליו (שמות כב יא). ויצא מֵעִמָּךְ הוא ובניו עמו ושב אל משפחתו (ויקר' כה מא). ובשנה השביעית תשלחנו חפשי מֵעִמָּךְ (דבר' טו יב). לא תסגיר עבד אל אדניו אשר ינצל אליך מֵעִם אדניו (שם כג טז). וישלח איש בשת ויקחה מֵעִם איש מֵעִם פלטיאל בן לוש (ש"ב ג טו). לקנות מֵעִמְּךָ את הגרן (שם כד כא). —**ד)** לסמן את המקור והסבה של הדבר: ועל השנות החלום אל פרעה פעמים כי נכון הדבר מֵעִם האלהים וממהר האלהים לעשתו (בראש' מא לב). דע כי כלתה הרעה מֵעִמּוֹ (ש"א כ ז). נקי אנכי וממלכתי מֵעִם יי' עד עולם (ש"ב ג כח). ולדוד ולזרעו וכו' יהיה שלום עד עולם מֵעִם יי' (מ"א ב לג). ולא שמע המלך אל העם כי היתה סבה מֵעִם יי' למען הקים את דברו אשר דבר (שם יב טו). הנה אנכי והילדים אשר נתן לי יי' לאתות ולמופתים בישראל מֵעִם יי' צבאות (ישעי' ח יח). גם זאת מֵעִם יי' צבאות יצאה (שם כח כט). עזרי מֵעִם יי' עשה שמים וארץ (תהל' קכא ב). הַמֵעִמְּךָ ישלמנה כי מאסת כי אתה תבחר ולא אני (איוב לד לג). ותהי משכרתך שלמה מֵעִם יי' אלהי ישראל (רות ב יב).

עִׂם, לְעִׂם, בלשון הפיטנים כמו עֻמָּה, לְעֻמָּה, ואמר הפיטן: סלח נא כחש כורעים ומשתחוים **לעמך** לעון לקוחיך כפר בטוב טעמך (סלח' כא, ערבי' יו"כ). ישן וננער והנה **לעומו** ידע והבין שהוא מעצמו (Elbog., Stud. 129). משה ואהרן נאמני עמו ידועים בכשר ראויים **לעומו** (גנזי שכטר ג, דודסון 159).

ע"מ, — ר"ת: על מחצה, על מנת, **על משקל**.

עמ"ב, — ר"ת: **עושה מעשה בראשית**.

עמ"כ, — ר"ת: **על מנת כן**.

עמד, ממנו עָמַד, עָמֶד, עֹמֶד, עָמְדָה, עַמּוּד, *עַמּוּדִי, *עֲמִידָה, מַעֲמָד, מַעֲמָד, מֹעֳמָד, *מַעֲמִיד.

א. עָמַד, פ"ע, עָמַד, עָמְדָה, עָמַדְתָּ, עָמַדְתִּי, עָמְדוּ, עֲמַדְתֶּם, עָמַדְנוּ עֹמֵד, עו"ר, עֹמְדִים, עֹמֶדֶת, עֹמְדֹת, עֹמְדוֹת, עֲמֹד, עֲמוֹד, עִמְדִי, עֲמָדָה, עִמְדוּ, עָמְדָה, עָמְדָם, עֲמֹד, *מֹד*, עָמְדִי, עָמְדוּ, עִמְדוּ, אֶעֱמֹד, *מֹדָה, תַּעֲמֹד, יַעֲמֹד *מֹד*, *מוֹד, נַעֲמֹד, נַעַמְדָה, תַּעַמְדוּ, תַּעַמְדוּן, יַעַמְדוּ, יַעַמְדוּ, תַּעֲמֹדְנָה, יַעֲמֹדְנָה, — **א)** עָמַד האדם

על רגליו, הפך מן יָשַׁב וְשָׁכַב, לא יָשַׁב ולא שָׁכַב, stehen; être debout; to stand, עם מלות היחס: ויקח המאה וכו' ויתן לפניהם והוא עֹמֵד עליהם תחת העץ ויאכלו (בראש' יח ח). של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עוֹמֵד עליו אדמת קדש הוא (שמו' ג ה). ויעבר דוד העבר וַיַּעֲמֹד על ראש ההר מרחק (ש"א כו יג). ויתקבצו בני בנימן וכו' וַיַּעַמְדוּ על ראש גבעה אחת (ש"ב ב כה). וַיַּעֲמֹד משה בשער המחנה (שמו' לב כו). וַיַּעֲמֹד מלאך יי' במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה (במד' כב כד). וירץ דוד וַיַּעֲמֹד אל הפלשתי ויקח את חרבו וכו' (ש"א יז נא). והוא בא וַיַּעֲמֹד אל אדניו (מ"ב ה כה). וילך הנביא וַיַּעֲמֹד למלך אל הדרך ויתחפש באפר על עיניו (מ"א כ לח). והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן וכו' וַתַּעֲמֹדְנָה אצל הפרות על שפת היאר (בראש' מא ג). והנה ששה אנשים וכו' ויבאו וַיַּעַמְדוּ אצל מזבח הנחשת (יחזק' ט ב). ויפנו משם האנשים וילכו סדמה ואברהם עודנו עֹמֵד לפני יי' (בראש' יח כב). אז תבאנה שתים נשים זנות אל המלך וַתַּעֲמֹדְנָה לפניו (מ"א ג טז). — וְעָמַד בתפלה: וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עָמַד שם את פני יי' (בראש' יט כז). יום אשר עָמַדְתָּ לפני יי' אלהיך בחרב (דבר' ד י).—ובתו"מ: היה עומד ומקריב על גבי המזבח ונודע שהוא בן גרושה או בן חלוצה וכו' (תרומ' ח א). העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים (שבת א א). נטל את הדם ממי שהיה ממרס בו נכנס למקום שנכנס ועמד במקום שעמד והזה ממנו אחת למעלה ושבע למטה (יומא ה ג). י' נסים נעשו לאבותינו בבהמ"ק לא הפילה אשה מריח בשר הקדש וכו' עומדים צפופים ומשתחוים רוחים וכו' (אבות ה ה). שכח בעל הבית ולא שכחוהו פועלים עמדו העניים בפניו או שחיפוהו בקש הרי זה אינו שכחה (ספרי, תצא רפג). והיה רבן גמליאל יושב ודורש ור' יהושע עומד על רגליו עד שריננו בו כל העם (ירוש' תעני ד א). ועוצם עיניו מראות ברע א"ר חייא בר אבא זה שאין מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה (ב"ב נז:). עד שרבותינו חוזרין עברו באותו מקום אמרו לאחד חייך העמידנו עם אבא יודן אמר להם אותו האיש ומי יכול לעמוד עם המלך ולא עמו (מד"ר ראה ד).—ובספהמ"א: גם רבינו מאיר התיר ליגע בשבת במעמד שלפני ארון חקדש והנרות דולקות ועומדות עליו (מרדכי, שבת מ).—*וְעָמַד בזמן: תנא אין מוסרין את השם לכל אדם ולא לעומד בחצי ימיו אלא למי שיצאו רוב שניו (מד"ר קהל', את הכל עשה יפה בעתו). — ב) עָמַד ועשה דבר: וְעָמַד ואמר לא חפצתי לקחתה (דבר' כה ח). וַיַּעֲמֹד ויקרא אל מערכת ישראל (ש"א יז ח). וַיַּעֲמֹד ויברך את כל קהל ישראל (מ"א ח נה). ויהי בבקר ויצא וַיַּעֲמֹד ויאמר אל כל העם צדקים אתם (מ"ב י ט). וַיַּעֲמֹד רבשקה ויקרא בקול גדול יהודית (שם יח כח). ולא יכלו הכהנים לַעֲמֹד לשרת מפני הענן (מ"א ח יא). עָמַד וימדד ארץ ראה ויתר גוים (חבק' ג ו). — ובתו"מ: עומד ואומר זה וזה אני נוטל (בית הלל, ביצ' א ג). מעשה באיש אחד שעמד על ראש ההר ואמר איש פלוני בן פלוני ממקום פלוני מת וכו' (יבמ' טז ו). מרחיקין את הנבילות וכו' דבית רבי ינאי אמרו עד מקום שעומד ומריח (ירוש' ב"ב ב ט). כמה אתה נותן לבנך כך וכך וכמה אתה נותן לבתך כך וכך עמדו וקידשו קנו הן הן הדברים הנקנין באמירה (רב גידל בשם רב, כתוב' קב.). כיון ששמעו שנתעכבו במדבר מ' שנה היו סבורים שבמדבר תהא דירתם עמדו ונטעו נטיעות וגדלו אותן ואח"כ הכניסן לארץ (ר' שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן, מד"ר שמו' כ). חביבה עלי תפלה אחת שאתה עומד ומתפלל לפני מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להעלות לפני (מד"ר רות ג). מה עשה (אחז) עמד ונעל כל בתי כנסיות ומדרשות שלא להתעסק בתורה (מד"ר אסתר א). ויש אומרים שאפילו עומד וצווח אל תכתבו לו שטר כותבים על כרחו אף על פי שאין עדיו רוצים לילך למ"ה (ש"ע ח"מ, הלוא' לט ז).—ועם מקו': אין עומדין להתפלל אלא מתוך כבד ראש (ברכ' ה א). עמד תחת הצינור לחקר או לידות בטמא טמאין ובטהור בכי יותן (מכשיר' ד ג). — ג) עָמַד על, נגד פלוני: ויאמר יואש לכל אשר עָמְדוּ עליו האתם תריבון לבעל (שפט' ו לא). וַיַּעַמְדוּ על עזיהו המלך ויאמרו לו וכו' (דה"ב כו יח). לא תַעֲמֹד על דם רעך (ויקר' יט טז). — ד) עָמַד לפני, התיצב: ויקמו וירדו מצרים וַיַּעַמְדוּ לפני יוסף (בראש' מג טו). ויקחו את פיח הכבשן וַיַּעַמְדוּ לפני פרעה ויזרק אתו משה השמימה (שמו' ט י). וַתַּעֲמֹדְנָה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאם וכל העדה (במד' כז ב). ויבא דוד אל שאול וַיַּעֲמֹד לפניו ויאהבהו מאד (ש"א טז כא). — ולפני יי': ויקרבו כל העדה וַיַּעַמְדוּ לפני יי' (ויקר' ט ה). וְעָמְדוּ שני האנשים וכו'

לפני יי׳ לפני הכהנים והשפטים אשר יהיו בימים ההם (דברי׳ יט יז). ובאתם וַעֲמַדְתֶּם לפני בבית הזה וכו׳ ואמרתם נצלנו (ירמי׳ ז י). ויצא הרוח וַיַּעֲמֹד לפני יי׳ ויאמר אני אפתנו (מ״א כב כא).—כה אמר יי׳ צבאות אם בדרכי תלך וכו׳ ונתתי לך מהלכים בין הָעֹמְדִים האלה (זכרי׳ ג ז).—*ותֹאר לאנשים חשובים: לפי שהיו להם מהלכים בין העומדים והכירו בשפלותם וערכם (ר׳ ערגאמה, יד אבשלום על משלי יד, הולך בישרו).—ולפני השופטים: ולא ימות הרצח עד עָמְדוֹ לפני העדה למשפט (במדי׳ לה יב). - וכן *עָמַד בדין: נערה שנתפתתה בשתה ופגמה וקנסה של אביה וכו׳ עמדה בדין עד שלא מת האב הרי הן של אב מת האב הרי הן של אחים לא הספיקה לעמוד בדין עד שמת האב הרי הן של עצמה (כתובו׳ ד א). דור המבול אין להם חלק לעולם הבא ואין עומדין בדין שנאמר וכו׳ אנשי סדום אין להם חלק לעולם הבא וכו׳ אבל עומדין בדין ר׳ נחמיה אומר אלו ואלו אין עומדין בדין שנאמר וכו׳ (סנה׳ י ג).—ה) במשרת לפני אדוניו: וישלח שאול אל ישי לאמר יַעֲמָד נא דוד לפני כי מצא חן בעיני (ש״א טז כב). יבקשו לאדני המלך נערה בתולה וְעָמְדָה לפני המלך ותהי לו סכנת (מ״א א ב).—ולפני יי׳: בעת ההוא הבדיל יי׳ את שבט הלוי וכו׳ לַעֲמֹד לפני יי׳ לשרתו ולברך בשמו עד היום הזה (דברי׳ י ח). ופינחס בן אלעזר בן אהרן עֹמֵד לפניו בימים ההם (שפטי׳ כ כח). ויאמר אליהו התשבי וכו׳ חי יי׳ אלהי ישראל אשר עָמַדְתִּי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי (מ״א יז א). ויאמר אלישע חי יי׳ צבאות אשר עָמַדְתִּי לפניו כי לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נשא אם אביט אליך ואם אראך (מ״ב ג יד). לכן כה אמר יי׳ אם תשוב ואשיבך לפני תַּעֲמֹד ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה (ירמי׳ טו יט). והכהנים הלוים בני צדוק וכו׳ המה יקרבו אלי לשרתני וְעָמְדוּ לפני (יחזקי׳ מד טו).—ו) עָמַד בפני, לפני, התיצב נגד פלוני, התגבר עליו: ויאמר יי׳ אל יהושע אל תירא מהם וכו׳ לא יַעֲמֹד איש מהם בפניך (יהושי׳ י ח). וינח יי׳ להם מסביב וכו׳ ולא עָמַד איש בפניהם מכל איביהם (שם כא מב). ויחר אף יי׳ בישראל וכו׳ ולא יכלו עוד לַעֲמוֹד לפני אויביהם (שפטי׳ ב יד). וויראו מאד מאד ויאמרו הנה שני המלכים לא עָמְדוּ לפניו ואיך נעמד אנחנו (מ״ב י ד).—וְעָמַד סתם: הנה שני המלכים לא עמדו לפניו ואיך נַעֲמֹד אנחנו (שם). ותפש הקשת לא יַעֲמֹד (עמוי׳ ב יה).—*עָמַד ב־: הירא ורך הלבב כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה (ר׳ עקיבא, סוטי׳ ח ה). עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכלם להודיע כמה חיבתו של אברהם אבינו ע״ה (אבו׳ ה ג). שאין גוזרין גזירה על הצבור אא״כ רוב ציבור יכולין לעמוד בה (ב״ב ס:).—ובסהמ״א: ולעולם אי ניחא ליה (לאבל) לעמוד באבלו עד סוף היום אינה מגונה (תשו׳ הגאו׳ גניי, אחף 103).—וכן *עָמַד על: הנצרך לנקביו אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה וכו׳ במה דברים אמורים כשאין יכול לעמוד על עצמו אבל אם יכול לעמוד על עצמו תפלתו תפלה (ברכ׳ כג.).—ז) עָמַד מרחוק, מנגד: וירא העם וינעו וַיַּעַמְדוּ מרחק (שמו׳ כ יח). והסג אחור משפט וצדקה מרחוק תַּעֲמֹד (ישעי׳ נט יד). וקרובי מרחק עָמָדוּ (תהלי׳ לח יב). למה יי׳ תַּעֲמֹד ברחוק (שם י א). ביום עֲמָדְךָ מנגד ביום שבות זרים חילו (עבדי׳ א יא). אהבי ורעי מנגד נגעי יַעֲמֹדוּ (תהלי׳ לח יב). וחמשים איש מבני הנביאים הלכו וַיַּעַמְדוּ מנגד מרחוק (מ״ב ב ז).—ואמר בן סירא: מרע אוהב מביט אל שלחן ובעת צוקה מנגד יעמד (ב״ס גניי׳ לז ד).—ח) עָמְדָה הרגל: וְעָמְדוּ רגליו ביום ההוא על הר הזיתים (זכרי׳ יד). רגלי עָמְדָה במישור (תהלי׳ כו יב). עֹמְדוֹת היו רגלינו בשעריך ירושלם (שם קכב ב).—והמים: על הרים יַעַמְדוּ מים (שם קד ו).—ט) עָמַד ונשאר במקומו, חדל מלכת, מלרוץ, או מפעלה אחרת, stillstehen, aufhören; s'arrêter, cesser; to stand still, stop: ותהר עוד ותלד בן וכו׳ וַתַּעֲמֹד מלדת (בראשי׳ כט לה). וראהו הכהן וכו׳ והנה הנגע עָמַד בעיניו (ויקרי׳ יג ה). ואם תחתיה תַּעֲמֹד הבהרת (שם כג). וידם השמש וירח עָמָד (יהושי׳ י יג). שמש ירח עָמַד זבלה (חבקי׳ ג יא). וַיַּעַמְדוּ איש תחתיו סביב למחנה (שפטי׳ ז כא). ושמואל אמר אל שאול אמר לנער ויעבר לפנינו ויעבר ואתה עֲמֹד כיום (ש״א ט כז). וַיַּעַמְדוּ כל העם ולא ירדפו עוד אחרי ישראל (ש״ב ב כח). וַיַּעֲמֹד השמן (מ״ב ד ו). ויאמר קח החצים וכו׳ ויך שלש פעמים וַיַּעֲמֹד (שם יג יח). וַיַּעֲמֹד הים מזעפו (יונ׳ א טו). והוחלתי כי לא ידברו כי עָמְדוּ לא ענו עוד (איו׳ לב טז).—ובתו״מ: עמד עצם בגרונו נותן מאותו המין על ראשו (ר׳ חייא, ירוש׳ שבת ח ה). כותי אחד שאל את ר׳ מאיר אמר לו אפשר המים העליונים תלוים במאמר אמר לו הן

א״ל הבא לי ארפכס הביא לו ארפכס נתן עליה טס שלוהב ולא עמדו המים טס שלכסף ולא עמדו כיון שנתן אצבעו עמדו מים (מד״ר ברא׳, יתרו׳ ד).— *עָמְדָה הסכין, חדלה מלחתוך, היתה קהה: וא״ר יוסף סכין שעמדה מותר לחדדה ביום טוב (ביצ׳ כח:).— ובסהם״א: שהיה כיצד בגון וכו׳ או שעמדה סכין או שיגע ובא חבירו ושחט (תלמידי יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 135). וסכין שעמדי כלומ׳ שאינו חותך יפה מותר להדדה ביום טוב (תניא, מוקלה עח:).—י) נשאר בחיים, במקומו, נשאר קיים bleiben; rester, demeurer; to remain: אך אם יום או יומים יַעֲמֹד (שמו׳ כא כא). ואתה פה עֲמֹד עמדי ואדברה אליך (דבר׳ ה כח). ואנכי עָמַדְתִּי בהר כימים הראשנים ארבעים יום וארבעים לילה (דבר׳ י י). וישב מלך אשור ולא עָמַד שם בארץ (מ״ב יח כ). כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עֹמְדִים לפני נאם יי׳ כן יַעֲמֹד זרעכם ושמכם (ישעי׳ סו כב). לקוח את הספרים האלה וכו׳ ונתתם בכלי חרש למען יַעַמְדוּ ימים רבים (ירמי׳ לב יד). ורוחי עֹמֶדֶת בתוככם (חגי ב ה). המה יאבדו ואתה תַעֲמֹד (תהל׳ קב כז). יראת יי׳ טהורה עוֹמֶדֶת לעד (שם יט י). והארץ לעולם עֹמָדֶת (קהל׳ א ד). אף חכמתי עָמְדָה לי (שם ב ט). ויגידו להמן לראות הֲיַעַמְדוּ דברי מרדכי (אסת׳ ג ד). ואני מעתה לא יַעֲמָד בי כח (דני׳ י יז). ובת הנשים יתן לו להשחיתה ולא תַעֲמֹד ולא לו תהיה (שם יא יז).—והטעם: על כן עָמַד טעמו בו וריחו לא נמר (ירמי׳ מח יא).—ואמר בן סירא: בדבר אל יעמדו חק ולא ישנו באשמרותם (ב״ס גני׳ מג י). ויתן לכלב עצמה ועד שיבה עמדה עמו (שם מו ט). הכם עם ינחל כבוד ושמו עומד לחיי עולם (שם לז כו). עד עולם יעמד זכרם (שם מד יג).—ובתו״מ: על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים (שמעון הצדיק, אבו׳ א ב). שזכות אבותם מסייעתן וצדקתן עומדת לעד (שם ב ב). חבית שנתקלפה והזפת שלה עומדת וכו׳ (כלים י ה). עדיין מחלוקת במקומה עומדת (ר׳ יוסי, מקוא׳ ד א). ואם היה משקה עומד אפילו כעין החרדל מצטרף (טהר׳ ח ח). את העומד (מראה הנגע) בסוף שבוע ראשון לפטור את העומד בסוף שבוע שני להחליט (נגע׳ א ג). זה הכלל כל דבר שהוא משום מלאכה בין עמד בין לא עמד פסול ודבר שאינו משום מלאכה אם עמד פסול ואם לא עמד כשר (פרה ז ט). ר׳ יהודה אומר מקום שאין קנה המדה עומד (מקוא׳ ב י).—שתי עמָד: וכן שני דפי חלוק שנראה נגע באחד מהן הרי השני טהור בנפש המסכת ובשתי העומד הרי אלו מיטמאין בנגעים מיד (נגעי׳ יא ט). —הלב עמַד, נעשה קפוא: דאמר מר הלב טהור עומד הלב טמא אינו עומד (ע״ז לה:).—צריך שלא יהא בינו לבין הבירו כמלואו כדי שלא יהא פרוץ כעומד אם העומד כפרוץ כנגד העומד מותר כנגד הפרוץ אסור (תוספתי כלאי׳ ד ו). אם העומד רבה על הפרוץ מותר ואם הפרוץ רבה על העומד אסור (ירוש׳ סוכ׳ א א). לבן מלכים שהיו מאכילין אותו דבר שאי אפשי לו ואינו עומד בתוך מעיו (קטע מכילת׳ דבר׳, JQR. 1904, 452). שע״י הדרך אדם מתבזה וזו עמדה ביפיה (מד״ר ברא׳ מ).— ובסהם״א: ילמדינו אדונינו קידושין של מי יעמדו קידושי הראשון שקידש על ידי האח ברשות האב או קידושי האח שקידש מהאב עצמו (גנזי שכטר ב, גינצבורג 66). שמע מיני רפואות הגוייה ונפשך תהא עמדה וחיה (ר״י אלחריזי, רפואות הגוייה).—*ועָמַד בדבור, בשמועה, ונשאר בו, היה נאמן לו: מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדבורו (ב״מ ד ב). אני עמדתי בשמועתי והם עמדו בשמועתן (עדו׳ ה ז).—וכן עמד על: אבות העולם לא עמדו על דבריהם במקום שמועה (תוספתי שם א ג).—ובסהם״א: עד שנאמר כל הנשבע על זה הרי זו שבועת שוא אין אנו יכולין להתיר והוא חייב לעמוד על שבועתו (אוצ׳ הגא׳ א, לוין 78).—*ועָמַד על מדותיו, הקפיד שיקבל כמדתו: מי שאינו כועס במהרה ומי שאינו משתכר ומי שאינו עומד על מדותיו (פרק׳ רבינו הקדוש, גרינהוט ג מח).—ובסהם״א: ואם נמנע מזו זה הוא דרך ההפסד ואם עומד על מדתו מסלקין אותו (רס״ג, תשוב׳ הגא׳ הרכבי קעח).—*ובמשמ׳ שָׁכַן, יָשַׁב במקום: וראיתי את העם אשר אנחנו עומדים ביניהם מתחזקים להגיע אל תכלית חכמת לשונם כאשר זכרנו (ר״י א״ת, הרקמה הקדמ׳ ה). בחורה אחת נשאת לבחור אחד ועמד עמה כמו שמונה חדשים וכו׳ (הריב״ש, קכז). ואבי הבחור היה עומד במקום רי״מנו במקום שהבחורה ואמה ואחיה היו עומדים (שם).—יא) ובמשמ׳ המתין, התמהמה, warten; tarder; to wait, stay: מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו וכו׳ רדה אלי אל תַּעֲמֹד (בראשי׳

מה ט). ויאמר אלהם משה עִמְדוּ ואשמעה מה יצוה יי' לכם (במד' ט ח). ואתם אל תַּעַמֹדוּ רדפו אחרי איביכם וזנבתם אותם (יהוש' י יט). ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל תַּעֲמֹד (ש"א כ לח).—*ועם מקו' במשמ' המתין שתֵּעָשֶׂה בו איזו פְּעֻלָּה, היה עתיד ומוכן לאיזו פְּעֻלָּה: גזל פרה מעוברת וילדה רחל טעונה וגזזה משלם דמי פרה העומדת לילד דמי רחל העומדת ליגזז (ב"ק צ ח). כל העומד לזרוק כזרוק דמי (פסח' יג:). סוף סוף כל העומד לגזוז כגזוז דמי (כתוב' נח.). במאי עסקינן אילימא בתרנגולת העומדת לאכילה מאי טעמייהו דבית הלל אוכלא דאפרת הוא (ביצ' ג.). אמר רבה מסתברא מילתיה דשמואל בשור להרישה ועומד לחרישה אבל בשור לחרישה ועומד לטביחה זה נוטל לפי מעותיו וזה נוטל לפי מעותיו (כתוב' נג:). בעי ר' אבין שער העומד ליגזוז בכמה כגזוז דמי ובשלשה או כמחובר דמי ובעשרה (סנה' טו.). מי סברת בהמה בחייה לאכילה עומדת בהמה בחיית לגדל עומדת (חול' יד.). עד כאן לא פליגי אלא דמר סבר בחייה לאברים עומדת ומ"ס בחייה לאו לאברים עומדת (חול' קב:).—יב) ובמשמ' קָם aufstehen; se lever; to stand up: וַיַּעַמְדוּ המים הירדים מלמעלה קמו נד אחד (יהוש' ג יז). קרא אני אליהם יַעַמְדוּ יחדו (ישעי' מח יג). הוא צוה וַיַּעֲמֹד (תהל' לג ט). וַיַּעֲמֹד פינחס ויפלל (שם קו ל). רוח והצלה יַעֲמוֹד ליהודים ממקום אחר (אסת' ד יד). ארבע מלכיות מגוי יַעֲמֹדְנָה ולא בכחו (דני' ח כב). ואתה לך לקץ ותנוח וְתַעֲמֹד לגורלך לקץ הימין (שם יב יג). לא יאכלו מקדש הקדשים עד עֲמֹד כהן לאורים ולתמים (עזר' ב סג). ויפתח עזרא הספר וכו' וכפתחו עָמְדוּ כל העם (נחמ' ח ה). ויהי אחרי כן וַתַּעֲמֹד מלחמה בגזר עם פלשתים (דה"א כ ד).—ועם מלות היחס: בן אדם עֲמֹד על רגליך (יחזק' ב א). ותבוא בהם הרוח ויחיו וַיַּעַמְדוּ על רגליהם (שם לז י). ראיתי את כל החיים וכו' עם הילד השני אשר יַעֲמֹד תחתיו (קהל' ד יט). ועל שר שרים יַעֲמֹד ובאפס יד ישבר (דני' ח כה). ושר מלכות פרס עֹמֵד לנגדי עשרים ואחד יום (שם י יג).—ואמר בן סירא: ובעבורו עמד אחריו בן משכיל שוכן לבטח שלמה מלך בימי שלוה ואל הניח לו מסביב (ב"ס גני' מז יב-יג). וגם אחריו עמד נתן להתיצב לפני דוד (שם מז א).—ובתו"מ: מי שישב בדרך ועמד וראה והרי הוא סמוך לעיר וכו' (ר' מאיר, עירוב' ד ד). בעקבות משיחא חוצפא יסגי ויוקר יאמיר וכו' זקנים יעמדו מפני קטנים וכו' (סוט' ט טו). עשה בראשה (של קורת בית הבד) כסא טהור מפני שאומרין לו עמוד ונעשה את מלאכתנו (כלים כ ג). כתיב וכתת נחש הנחושת וכי לא עמד צדיק ממשה ועד חזקיהו להעבירו וכו' (ירוש' דמאי ב א). בקש משה שיעמדו ממנו כהנים ומלכים (מד"ר שמו' ב). לי מנשה זה משיח שעומד מבניו של מנשה שנאמר וכו' (שם במד' יד). כל מי שעומד על אהרן לא על הקב"ה הוא עומד (שם יח). מיד הביאו התינוקות שבמעי אמן ומשדי אמן ועמדו כריסן כזכוכית (מדרש תהל', בובר ח ד). — ובספה"א: אבל ישבו לפניך בעת דון ועת יקרב גמר דין יעמדון (רה"ג, סד"ס סז).—*ועָמַד על: שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו (הגדה של פסח). — *עָמַד מאצל, קם והלך לו: א"ל שמא ממני אתה מתבייש הריני עומד מאצלך עמד ר' יוחנן והלך לו (פדר"א, ב). —*עָמַד למנין: אם מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו עומדין למנין (סנה' ה ה). — *ועָמַד מן השֵּׁנָה: שכן דרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות (ברכות א ב). ישן ברשות הרבים ועמד כליו טמאים מדרס (ר' מאיר, טהר' ה ז). נגע באחד בלילה ואין ידוע אם חי אם מת ובשחר עמד ומצאו מת ר' מאיר מטהר וחכמים מטמאים (שם). המהרהר בלילה ועמד ומצא בשרו חם טמא (מקוא' ח ג).—ומחֹלִי: זה גיטך מהיום אם מתי מחולי זה ועמד והלך בשוק וחלה ומת אומרין אותו וכו' (גיט' ז ג). — ומליצה, עָמַד השֵּׂעָר, קם מפחד: ואיזהו שיאור כל שהכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו (פסח' ג ה).—*עָמְדוּ הדברים, קמו, נתקיימו: ולמה ברח (יונה הנביא) אלא שפעם ראשונה שלחו לחשיב את גבול ישראל ועמדו דבריו שנאמר וכו' (תנחו' ויקר' ח). — *ועָמְדָה ההלכה, הבריתא: ועמדה ההלכה אומר קדושה והבדלה על הכוס (חול' הגא' א, לוין 38). אינה עומדת (הבריתא) לא בר' ולא בר' חייא (ותזסיר, ויקר' עו). — ודבור, *עומדת לנו[1]), קבוע לנו: והלכה כרב שעומדת לנו כל מקום שחלוקין רב ושמואל באיסורין ולא נפסקה הלכה כרב (תלמידי ישולאי גאון, הלכי פסוקי 104). ועומדת לנו שכל מקום שחלוקין רב אחא ורבינא בכל התורה כולה הלכה כמי שמיקל והלכך תולד

---

[1]) [כמו בארמ' קימא לן.]

כשר (שם 109). **ועומדת** לנו שכל מקום שחלוקים רב ושמואל באיסורן הלכה כרב (שם 111).—יג) **עָמַד לְעֹזֶר** לפלוני: כי יַעֲמֹד לימין אביון (תהלי' קט לא). אשר נתן המלך ליהודים וכו' להקהל וְלַעֲמֹד על נפשם (אסת' ח יא). ובעת ההיא יַעֲמֹד מיכאל השר הגדול הָעֹמֵד על בני עמך (דני' יב א).—ואמר בן סירא: **כי יש אוהב כפי עת ולא יעמוד ביום צרה** (ב"ס גני' ו ח).—וכן *עָמַד לפלוני: **הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דוחקו** (אבו' ב ג). **מכאן ועד שלשים יום אלהיהן של יהודים עומד להם** (מד"ר דבר' ב).—וכתפלה: **והיא שעמדה לאבותינו ולנו וכו' והקב"ה מצילנו מידם** (הגדה של פסח).—ודבורים שונים: עָמַד לפני בהמה, שָׁכַב אתה: ואשה לא תַעֲמֹד לפני בהמה לרבעה (ויקר' יח כג).—עָמַד על הפקדים: ויקריבו נשיאי ישראל וכו' הם הָעֹמְדִים על הפקדים (במד' ז ב).—על הקללה: ואלה יַעַמְדוּ על הקללה בהר עיבל (דבר' כז יג).—על חרב: עֲמַדְתֶּם על חרבכם (יחזק' לג כו).—בברית: וַיַּעֲמֹד כל העם בברית (מ"ב כג ג).— בסוד: כי מי עָמַד בסוד יי' וירא וישמע את דברו (ירמ' כג יח).—יד) *וְעָמַד בקומתו: **מאימתי אדם יורש את אשתו קטנה ב"ש אומרים משתעמוד בקומתה וב"ה אומרים משתכנס לחופה** (יבמ' פט:).—*עֲמִידָה תמיה: **משל למלך שנזף בעבדו ועמד לו תמיה כך עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו** (ר' ברכיה בשם ר' יהודה ב"ר סימון, מד"ר ברא' יב).—יה) *וְעָמַד במחיר: **משך ממנו מעשר בסלע ולא הספיק לפדותו עד שעמד בשתים נותן לו סלע וכו'** (מע"ש ד ו). **כל המקבל עליו לספק סלתות מארבע עמדו משלש יספק מארבע משלש ועמדו מארבע יספק מארבע** (שקל' ד ט). **א"ר חסדא מכר לו שוה חמש בשש והוקר ועמד על שמנה וכו' לוקח יכול לחזור בו ולא מוכר** (ב"ב פג:). **מעשה ועמדו קינים בירושלים בדינרי זהב** (שם קסו.). **רבי דוסתאי בן יהודה אומר מכרה לו במנה והשביחה ועמדה על מאתים מנין שאינו מחשב אלא במנה שנאמר וכו'** (ערכי' ל.). **מכרה לו במאתים והכסיפה ועמדה על מנה מנין שאין מחשבין אלא במנה שנאמר וכו'** (שם).— ובסהמ"א: **ואמר לו מלוה ללוה חבית זו שאני מלוה לך עומדת בעשרה דינר עכשיו אני נותן ונושא בך עשרה דינר וכו' ואמר לו לוה למלוה הלויני חבית זו ואם עומדת בסאה בדינר לוקח אני לך במאה דינר** (תלמידי יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 38). **א"ר יהודה אמר שמואל ד' כוסות חללו צריך שיהא בהן בכל אחד כדי שיהא בהן מזוגת כוס יפה של ברכה שיעורו רובע רביעית לוג כדי שימזגנו ויעמוד על רביעית לוג** (רשב"ם, פסחי' קח:).—*וכמו עלה ט): **א"ר יוסי מסתברא בשן של זהב שעמדה לה ביוקר לא תצא** (ירוש' שבת ו א). **לא דייכם שניוולתם פלטין באבנים ובעצים שעמדה לי בכמה יציאות אלא מחציפין אתם וקושרין עלי קטיגוריא** (מד"ר קהל' מה יתרון העושה). — ובהשאלה: **שמונה עשרה אפי' גדול אינו מבטל מפני שעמדה להן בנפשותיהן** (ירוש' שבת א ו).—*ובמשמ' שוה במחירו: **לעשיר שהיה לו אוצר מלא יין ונכנס לבודקו ומצאו כולו חומץ בא לצאת מתוך האוצר ומצא חבית אחת יין טוב אמר חבית זו עומדת עלי כמלא אוצר** (מד"ר במד' ב).—יו) *עָמַד על דבר, חשב, מצא אותו: **הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר ואמר לו הילך מנה ואינו יכול לעמוד על הפרוטרוט אסור** (תוספת' ב"מ ד יז). **משל לאדם אם מאבד סלע או כילרין בתוך ביתו הוא מדליק כמה נרות כמה פתילות עד שיעמוד עליהם והרי דברים קל וחומר מה אלו שהם חיי שעה של עולם הזה אדם מדליק כמה נרות וכמה פתילות עד שיעמוד עליהם ומצאם ד"ת וכו' אין אתה צריך לחפש אחריהם כמטמונים הללו** (מד"ר שה"ש, שיר השירים).— *ובמשמ' השיג, הבין אותו: **וכי אפשר לבשר ודם לעמוד על (חציה) חצין של לילה אלא א"כ יוצרו חלקו** (מכי' בא יג). **כיצד עומדים על הדבר רואין אותו כאלו הוא עומד באמצע בית כור ומדליק** (שם משפטי' יד). **ר' יוסי אומר בין השמשות כהרף עין ולא יכלו לעמוד עליו חכמים** (ירוש' ברכ' א א). **והמכשלה הזאת תחת ידך דברים שאין בני אדם עומדין עליהם אא"כ נכשלים בהן ישנן תחת ידיך** (רב קטינא, שבת קכ.). **ר' מאיר בדורו לא יכלו חביריו לעמוד על סוף דעתו** (ר' יוחנן, עירובי' יג.). **למלך שהיה לו בן והיה מבקש ליתן לו ירושה ואומר אם נותנה לו אני עכשיו עדיין קטן הוא ואינו יודע לשמרה אלא עד שילמוד כתובין ויעמוד על עמקן ואח"כ אני נותנה לו** (מד"ר שמו' כ). **מה ברכה זו אין אדם יודע מה שבתוכה כך אין אדם עומד על דברי חכמים** (שם במד' יד). **מדבר לדבר ממשל למשל עמד**

שלמה על סודה של תורה (סס בה״ס, סיר הסירים). ר׳ יהושע דסכנין בשם ריב״ל לפרי שהיה עומד בסדקי והיו הכל באין לשערו ולא יכלו היה שם פקח אחד א״ל אתם מבקשין לשערו מתרומותיו אתם **עומדים** עליו (מד״ר איכ׳, העיר רבתי עס). **עמד** שלמה בחכמתו על משתיתה של ארץ (ר׳ ינאי בריה דרבי סמעון, סס קהל׳ עסיפי לי גנוס). לתלמידו של יוצר שגנב וכו׳ **ועמד** רבו על גניבתו מה עשה עמד ועשה כלי ונתנה לפניו כל כך למה להודיעו ש**עמד** על גניבתו (ר׳ לוי, פסיק׳ רבתי כד). — ובסהמ״א: שראיתי הרבה מהתלמידים בזמננו זה לא **עמדו** על זה ויטרחו בבקשת אותה הראיה ולא ימצאו אותה ויתקשה עליהם ההלכה (ר׳ נסים גאון, הקדמה לברכות). **ובעמדנו** על מה שזכרנו מן האדם יתבאר לנו מסוד העולם הזה הרבה מפני שהוא דומה אליו (ר״י א״ת, חו״ה הבחינה ה). וממ שראוי **לעמוד** עליו כי כל מטיב לזולתו מבני אדם מכל המינים אשר זכרנו אין לו יתרון על מי שמטיב לו אלא במקרה מן המקרים (סס, עבודת האלהים, פתיח׳). וכאשר תרצה **לעמוד** על בירור מה שזכרתיו מרוב חטאי הלשון קבל על עצמך לזכור מה שיצא מלשונך (סס, הפרישות ה). וענין ונצורות ולא ידעתם שמורות מהגיע אליהם **ומעמוד** עליהם נמנעות מדעת אותם ומהשקפה עליהם (הוא, פס״ס לריב״ג, נלר). והנה בני האדם לא יוכלו **לעמד** על אמתת הויתם ולא יגיעו עד תכליתם (הוא, הרקמה ל). ואלו המדעות הראשונות אין אנו יודעין היאך ידענו אותן אלא מצינו דעתנו השיגה אותם **ועמדה** על אמתתם ולא ידענו במה השיגה אותם **ועמדה** על אמתתם ובורייתם (ר״י אבן עקנין, ס׳ מוסר ב יג). **ועמדתי** על כל הכתוב בו (ד״ס יהודי מצרים וא״י ב, מן 145). וזה דבר **עמדנו** עליו מן החוש שהעמדנו מראה שורפת כנגד אור הנר (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ה ב ו). והיה מבואר שכאשר נרצה **לעמוד** בדרך החקירה העיונית על משיג ממשיגי הדבר אם הוא נמצא לדבר או לא (סס ו א א). וזה דבר **עמדו** עליו מהלקויות הירחיים כאשר **עמדו** עליהם המזרחיים והמערביים (סס יג). וסברת דברי נדמית לפעולות הבורא היא **שעומדת** על אמתות הענינים וכו׳ **שעומדת** עליהם מארבע העלות הטבעיות (נסים בר שלמה ריית, חבור יצחק ישראלי, ספר היובל לשטינשניידר 132). —יז) *וביני עֹמֵד, בעין פֹּעל העזר להביע המשכתה והתמדתה של הפְּעֻלה המסמנת בבינ׳: הרי שהיה תופש פרתו **ועומד** ובא חבירו ואמר לו פרתך למה לחמור אני צריך (ב״מ מז.).—ובסהמ״א: וכשמדליק נר בשבת מברך להדליק נר של שבת ויש אומרים שאין לברך עליו ונותנים טעם לדבריהם שאם היתה דלוקה **ועומד׳** אין צריך לכבות׳ כדי לחזור ולהדליקה וכו׳ ועוד אומ׳ ר״ת שאם היה דלוק **ועומד** שצריך לכבותה ולחזור ולהדלי׳ (לנדא, האגור שנז). — *וכמו תה״פ, בעֲמִידָה, כמו מֻעֳמד: חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וכו׳ וכהן גדול **עומד** ומקבל וקורא **עומד** (יומי ז א). הקורא את המגילה **עומד** ויושב וכו׳ קראוה שנים יצאו (מגיל׳ ד א). מפירין נדרים בין מהלך בין **עומד** ובין רכוב (ר׳ נחמן, ערוב׳ סד:). — ומ״ר עֹמְדִים, עֹמְדוֹת: אורגים (הטהור והטמא) בין **בעומדין** בין ביושבין (זבים ג ב). שימשתי את רבי עקיבה **עומדות** מה שלא שימשת ישיבות (ר׳ יוחנן הסנדלר, ירוש׳ חגי׳ ג א). — יח) בדקדוק, פֹּעל עֹמֵד, שפְּעֻלתו נשארת בפֹּעל ואינו יוצא לאחר (ve) (f) intransitiv: כאשר הקריב מתנהו או הוא מהפעלי׳ **העומדי׳** כי ימצאו פעלים שיצאו ויעמדו (ראב״ע, בראש׳ יב יא). כי יש תואר דומה לפועל כמו הולך שלא יתכן היותו פועל כי אין לו פעול בעבור שהוא מהפעלים **העומדים** (הוא, שפת יתר 21). שהוא בנין הקל פעמים שהוא **עומד** בעצמו ופעמים שהוא יוצא לזולתו (רד״ק, מכלול, ליק כ:). והפעלים העומדים לא ימצא בהם בנין נפעל מקבל מקרה בנין הקל (סס כא:).

—הפעי׳, הֶעֱמִיד, הֶעֱמִידוֹ, הֶעֱמִדָהּ, הֶעֱמַדְתָּ, הֶעֱמַדְתָּה, וְהֶעֱמַדְתָּ, הֶעֱמַדְתִּי, הֶעֱמַדְתִּיךָ, הֶעֱמַדְתִּיהוּ, הֶעֱמַדְנוּ, מַעֲמִיד, הַעֲמִיד, הַעֲמִיד, הַעֲמִידוֹ, הַעֲמִידָהּ, הַעֲמֵד, אַעֲמִיד, אַעֲמִידָה, אַעֲמִידֵם, יַעֲמִיד, יַעֲמֵד, יַעֲמֶד־, יַעֲמִידֵנִי, יַעֲמִדֵהוּ, יַעֲמִידֶהָ, יַעֲמִידֵם, תַּעֲמִדֵנִי, נַעֲמִיד, יַעֲמִידוּ, — א) עשה שֶׁיַּעֲמֹד: ויצא משה וכו׳ ויאסף שבעים איש מזקני העם וַיַּעֲמֵד אתם סביבת האהל (במד׳ יא כד). ויקראו לשמשון וכו׳ וַיַּעֲמִידוּ אותו בין העמודים (שפט׳ יו כה). ויעש ירבעם חג וכו׳ וְהֶעֱמִיד בבית אל את כהני הבמות אשר עשה (מ״א יב לב). לך הַעֲמֵד המצפה אשר יראה יגיד (ישע׳ כא ו). הֶעֱמַדְתָּ במרחב רגלי (תהל׳ לא ט). וַנַּעֲמִיד משמר עליהם (נחמי׳ ד ג). ואקבצם וָאַעֲמִדֵם על עמדם (סס יג יא). וַיַּעֲמֵד שפטים בארץ (דהי״ב יט ה). — ואמר בן סירא: אל תעמידהו אצלך למה יהדפך ויעמד תחתך (ב״ס גני״

יב יג).—ובתו"ס: לא יעמיד אדם תנור בתוך הבית אלא אם כן יש על גביו גובה ארבע אמות היה מעמידו בעלייה עד שיהא תחתיו מעזיבה שלשה טפחים (ב"ב ב ב). היה מעמיד בהמה בחצר וכו' אינה חזקה (שם ג ה). העמיד עליה (על האבן) עבודת אלילים וסילקה הרי זו מותרת (ע"ז ג ז). אין מעמידין בהמה בפונדקאות של עכו"ם מפני שחשודין על הרביעה (שם ב א). וראש המעמד היה מעמיד את הטמאים בשערי מזרח (תמיד ה ו). היה נותנו (כלי חרס) על גבי האור והאור מעמידו בידוע שאינו כבונס משקה וכו' ר' יוסי אומר אם נתנה (כלי חרס) על גבי הרמץ והרמץ מעמידו בידוע שאינו כבונס משקה (תוספת' כלים ב"ק ז ג). עושה אדם שני ציבורי מלח ומניח עליהן קורה שהמלח מעמדת את הקורה (רבה, ב"ב כ:). בלונסות של ארז שמעמידין בהן את הקורה (ר' יוחנן, שם סז:). קנים המחולקין שמעמידים תחת הגפנים (דבי רבי ינאי, שם סט.). עברו (החכמים) באותו מקום אמרו לאחד חייך העמידנו עם אבא יודן (מד"ר ויקרא ד). א"ר יהודה בן פדייה בשעה ראשונה עלה אדם במחשבתו של הקב"ה להבראות וכו' בששית העמידו גולם בשביעית נפח בו נשמה (תנחו' שמיני, בובר יג).—ועל רגליו: אדם מביא חיטין חיטין כוסס פשתן פשתן לובש לא נמצאת מאירה (האשה) עיניו ומעמידתו על רגליו (אליהו, יבמ' סג.).—שהוא מחזיקני ומעמידני על רגלי (פסיק' רב' לו). —ובסהמ"א: כלים שהן מפוצלין וכו' מעמידין אותן בי"ט (הלבוש, או"ח תקיט).—*וְהֶעֱמִיד בדין: בעא מיניה אביי מרבה האומר לחבירו אנסת ופיתית את בתי והעמדתיך בדין ונתחייבת לי ממון והוא אומר לא אנסתי ולא פיתיתי ולא העמדתני בדין ולא נתחייבתי לך ממון (כתוב' מג.). — ובהשאלה: מעמידו על האמת מעמידו על השלום מתישב לבו בתלמודו (אבו' ו ו) בא דוד והעמידן (את המצוות) על אחת עשרה דכתיב וכו' (מכו' כד.). לא חרבה ירושלים אלא על וכו' שהעמידו דיניהם על דין תורה (ב"מ ל:).—ובסהמ"א: [משום שאינן] יודעין (הנשים ועמי הארץ) להעמיד איסור והיתר על מקומו (גנזי שכט' ב, גינצבורג 222).—*הֶעֱמִיד פלוני או דבר על חזקתו: העמד הגוף על חזקתו וחזקה אין אדם שותה בכוס אא"כ בודקו (כתוב' עה:). מ"ט שמאי קסבר העמד אשה על חזקתה ואשה בחזקת טהורה

עומדת (נדה ב.).—ובסהמ"א: אמר רב נהמן העמיד אכילות לעומת אכילות והעמיד נכסים בחזקת אבות (תלמידי יהודאי גאון, הלכו' פסוק' 68).—*הֶעֱמִיד מלוה על דבר, להפרע ממנו: ש"מ דמעמידין מלוה על גבי פירות (ב"מ סג.).—*וְהֶעֱמִיד פלוני אצל פלוני, העבירו לפרע ממנו חוב: ראובן קנה סחורה משמעון ואמר לו אעמידך אצל לוי שאני עושה לו מלאכה פלו' ונותן לי כך וכך לשנה ולכשיגיע הזמן יתן לך שכרי במקומי (טוחו"מ מעמד שלפתן קכו). דמי שקונה סחורה ואין בידו מעות מעמידו אצל בעל חובו (שם). לוי חזן העיר חייב לראובן שני זהובים והעמידו אצל שמעון שהי' גובה ופורע ממנו לחזן שיתן בשבילו לראובן ב' זהובים (שם).—*ובמשמ' עשה שֶׁיַּעֲמֹד, שיחדל מהליכה או מפעלה אחרת: אמר אחד יש לי ללמד עליו (על הנידון) זכות הלה מניף בסודרין והסוס רץ ומעמידו (סנה' ו א). קשר את הספינה בדבר שהוא יכול להעמידה וכו' מביאה את הטומאה (אהל' ח ה). מה אני שאני בשר ודם אצבעי מעמדת מים אצבעו של הקב"ה עאכ"ו (ר"ת, מד"ר ברא' ד). אין מעמידין את עיני הגוסס הנוגע בו ומזיזו הרי זה שופך דמים (שמח' א ד).—ב) עשה שישאר, שיהיה קים: ואולם בעבור זאת הֶעֱמַדְתִּיךָ בעבור הראתך את כחי (שמו' ט יז). כי למען דוד נתן יי' אלהיו לו ניר בירושלים וכו' וּלְהַעֲמִיד את ירושלים (מ"א יה ד). משוה רגלי כאילות ועל במתי יַעֲמִידֵנִי (תהל' יח לד). וַיַּעֲמִידֵם לעד לעולם (שם קמח ו). מלך במשפט יַעֲמִיד ארץ (משלי כט ד). באהבת אלהים את ישראל לְהַעֲמִידוֹ לעולם (דהי"ב ט ח).—ואמר בן סירא: בהמה לך ראה בעיניך ואם אמנה היא העמידה (ב"ס גני' ז כב). —ובתו"מ: והם הם (ר"מ ור' יהודה ור' יוסי ור"ש ור"א בן שמוע) העמידו תורה אותה שעה (יבמ' סב:). והארץ לעולם עומדת מה היא עומדת מעמדת (מד"ר קהל' והארץ).—ובסהמ"א: ועלי ועל יורשי אחרי להפיץ ולהדית ולסלק מעליו ומעל הבאין מכחו כל עורר וטוען בעולם בין בכתב בין בעל פה עד שאעמיד בידו וביד הבאים מכחו העמדה גמורה בלא שום פסידא בעולם (הברצלוני, ס' השטרו', 74). אם הדקו (את השופר שנסדק) הרבה בחוט או במשיחה כשר שהרי החוט מעמיד שלא יתבקע (ר"נ על הרי"ף, ר"ה ו:). יצחק אע"פ שהיה נביא היה מתמיד במטעמים להעמיד בריאותו (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, תולדות

כד ג). וזה כמשל מי שהניח המזון הטוב והמשקין הטובים המעמידים הבריאות שהוא בלא ספק יחלה וימות (סס, עקד קסו ח). והעצמות ההמה מעמידים ומציבים את כל הגוף לבלתי ינוע מאליו אנה ואנה (ליכדה, רחסית למודים ח ע).—ג) עשה שיקום, הקים, קים: ותבוא בי רוח וכו' ותעמדני על רגלי (יחזק' ב ב). ויגע בי ויעמידני על עמדי (דני' ח יח). ומראשי האבות וכו' התנדבו לבית האלהים להעמידו על מכונו (עזר' ב סח). לרומם את בית אלהינו ולהעמיד את חרבותיו (סס ט ט). ויקם אלישוב הכהן הגדול ואחיו הכהנים ויבנו את שער הצאן המה קדשוהו ויעמידו דלתתיו (נחמ' ג ח). והמקומות אשר בנה (מנשה) בהם במות והעמיד האשרים והפסלים הנם כתובים על דברי חוזי (דהי"ב לג יט).—וברית: ויעמידה ליעקב חק לישראל ברית עולם (תהל' קה י).—ורוח: ויאמר ויעמד רוח סערה (סס קז כה).—וחזון: ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו (דני' יא יד). —והמון: ויתמרמר מלך הנגב ויצא ונלחם עמו וכו' והעמיד המון רב (סס יא יא). — *ושם: ילד ועיר יעמידו שם ומשניהם אשה נחשקת (ב"ס גני' מ יט). —ובתו"מ: איזהו גרנן למעשרות הקשואין והדלועים משיפקסו ואם אינו מפקס משיעמיד ערימה (מעסר' א ה). המקבל שדה מחברו ולא עשתה אם יש בה כדי להעמיד כרי חיב לטפל בה (ב"מ ט ה). בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות וכו' ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל (תעני' ד ו). העושה עבודה זרה המתחיך והמעמיד הסח וכו' עובר בלא תעשה (תוספת' קנ"ה י ג). אמרו ב"ד היום ראש השנה הקב"ה או' למלאכי השרת העמידו בימה (ירוש' ר"ה א ג). אין לך כל שבט ושבט מישראל שלא העמיד ממנו שופט (סוכ' כז:). — *והעמיד עצמו: שראה צורת ע"ז ואהבה או אדם שהעמיד עצמו ע"ז בהמן (ר"ח, סנח עג:).—ובהשאלה, *העמיד נדר, דבר: א"ר זעירא הדא דאת אמר בשאינן מעמידים (את הנדרים) אבל אם היו מעמידין צריכין היתר הכם הרי זה מעמיד וזה אינו מעמיד מאחר שבטל אצל זה יבטל זה (ירוש' נדר' ג א). א"ר לוי אותו היום שגמל אברהם את יצחק בנו עשה סעודה גדולה היו כל אוה"ע מרננים ואומרים ראיתם זקן וזקנה שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בנינו הוא ולא עוד אלא שעושין משתה גדול להעמיד דבריהם (ב"מ פז:).—וכן העמיד תלמידים. בנים, פרות: הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סיג לתורה (אבו' א א). כל המעמיד תלמיד רשע סופו להתבזות ממנו (מד"ר איכה, פתי'). ואילולי שנתת לו (לאדם הראשון) יום אחד משלך שהוא אלף שנה היאך נזקק להעמיד תולדות (ר' יהושע בר נחמיה, סס ברחס' כב). אמר (דוד) לפניו רבש"ע אם עתיד אני להעמיד בנים ולהעציבך מוטב לי ונחני בדרך עולם (סס מד). כל המעמיד בן רשע או תלמיד רשע סוף שעיניו כהות (סס סה). ובאותה שעה נשא (נח) אשה והעמיד בנים (סס במד' יד). אוכל שדה העיר אשר סביבותיי נתן בתוכה נתן מה שבתחו' טבריה בטבריה וכו' שכל ארץ וארץ מעמד' פירותיה (סס, ברחס' ל). ר' נחמיה אמר נתן בהם עפר וקטמיות דברים שהן מעמידין פירות (סס). — והעמיד פלוני משנתו, העיר אותו, עי' עמד יב): נכנס (המלך) לחדרו בלילה אמר לקטן העמידני עם הנץ החמה ואמר לגדול העמידני בשלש שעות בא קטן להעמידו עם הנץ החמה (מכיי בשלח ה). — ד) *העמיד דבר לפלוני, הקים, המציא את הדבר liefern; procurer; to supply: המוכר יין ושמן לחבירו כל ימות השנה חייב להעמיד לו כדרך שמעמיד בקטלזון (תוספתי ב"מ ו יג). הנותן מעות לחבירו ליתן לו פירות בגורן חייב להעמיד לו כשער בינוני (סס עז). יבש המעיין ונקצץ האילן חייב להעמיד לו מעיין אחר חייב להעמיד לו אילן אחר (סס ט ג). מאה חביות יין אני מוכר לך חייב להעמיד לו יין יפה כרוב היין הנמכר באותו חנות (ירוש' ב"ב ו א). רשאין החמרין להתנות שכל מי שיאבד לו חמורו יעמיד לו חמור אחר וכו' ורשאין הספנים להתנות שכל מי שאבדה לו ספינה יעמיד לו ספינה אחרת אבדה לו בכוסיא אין מעמידין שלא בכוסיא מעמידין לו ואי פירש למקום שאין הספינות הולכין אין מעמידין (ב"ק קטז:). הגוזל שדה מחבירו ושטפה נהר חייב להעמיד לו שדה אחר (ר' אלעזר, סס קיז:). השוכר את החמור והבריכה או שנשאת לאנגריא וכו' שאינה חוזרת חייב להעמיד לו חמור אחר (ב"מ מח:). א"ל בן בית אני הלויתו ובאחריותו הם לשלם אני מעמידך על הכל (מד"ר סמות מג).—ובסהמ"א: ראובן עשה מקח עם שמעון להעמיד לו סחורת לזמן קצוב (סער אפריס, סו"מ, קלז). הביא זה המחזיק

עדים שאותו פלוני שמכר לו דר בה אפילו יום אחד או אפילו שעה אחת טוענין לו שלקחה אותו פלו' דטוענין ללוקח ומעמידין אותה בידו (לבוש, חו"מ קמו יד). בראובן שעשה מעמד עם שמעון שיעמיד סחורתו למקום פלוני על אחריותו (שו"ע חו"מ, פתחי תשובה, הל' ערב קכט א). כגון מי שעושי' מקח עם חבירו שיעמיד לו סחורה פלונית ליריד (שם מקח רז ב). —ה) הֶעֱמִיד לפני פלוני, עשה שיתיצב, הציג: ויבא יוסף את יעקב אביו וַיַּעֲמִדֵהוּ לפני פרעה (בראש' מז ז). וְהֶעֱמִיד הכהן המטהר את האיש המטהר ואתם (ויקר' יד יא). ולקח את שני השעירם וְהֶעֱמִיד אתם לפני יי' (שם יו ז). ואם מך הוא מערכך וְהֶעֱמִידוֹ לפני הכהן (שם כז ח). ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך אשר הֶעֱמִיד לפניה (אסת' ד ה). —ו) הִפְקִיד, מִנָּה: וַיַּעֲמִידוּ (זרבבל בן שאלתיאל וישוע בן יוצדק וכו') את הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת בית יי' (עזר' ג ח). ואלה אשר הֶעֱמִיד דויד על ידי שיר בית יי' (דה"א ו יו). וַיַּעֲמִידוּ הלוים את הימן בן יואל וכו' (שם יה יז). וַיַּעֲמֶד לו כהנים לבמות ולשעירים (דה"ב יא יה).—ואמר בן סירא: ביד אלהים ממשלת תבל ואיש לעת יעמיד עליה (ב"ם גני' י ד). —ובמשנה: המדיר את אשתו מליהנות לו עד ל' יום יעמיד פרנס יתר מכן יוציא ויתן כתובה (כתוב' ז א). והיה ככלות השוטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם ובעקבו של עם מעמידין זקיפין לפניהם ואחרים מאחוריהם (סוט' ח ו). — וכן *הֶעֱמִיד עדים: ומעשה באחד שפרע ראש האשה בשוק וכו' העמיד עליה עדים ובא לפני רבי עקיבא וכו' (ב"ק ח ו). מי שנמחק שטר חובו מעמיד עליו עדים ובא לפני ב"ד (ב"ב י ו). העמידו עושי חביתים לעשות חביתים (תמי' א ג). — ז) הֶעֱמִיד את פניו, התאפק: וַיַּעֲמֵד את פניו וישם עד בש (מ"ב ח יא). —*ובמשמ' התנגד, מרד: כל מי שהוא מעמיד פנים בגל הגל שוטפו וכל מי שאינו מעמיד פנים בגל אין הגל שוטפו (בשם ר' לוי, מד"ר בראש' מד). כל שמעמיד פניו במלך כאילו העמיד פניו בת"ח (בשם ר' יהודה בר סימון, מד"ר בראש' לז). — *הֶעֱמִיד הלב וכדו', עשה שיקפא: המעמיד בשרף הערלה אסור (ר' אליעזר, ערל' א ז). אמר ר' יהודה שאל ר' ישמעאל את ר' יהושע כשהיו מהלכין בדרך אמר לו מפני מה אסרו גבינת עו"א אמר לו מפני שמעמידין אותה בקבת נבלה (ע"ז ב ה). המעמיד בעורה של קיבה כשרה אם יש בה בנותן טעם הרי זו אסורה (חול' ח ה). מפני שמעמידין אותה בחומץ (רב חסדא, ע"ז לה:).—ובסהמ"א: נפשי בשאלתו אודות בן תורה א' דדחיקא ליה שעתי' ואין פרנסתו כ"א מעשיית גבינה ורוצה מעלתו בתקנתו להמציא לו היתר להעמיד החלב בעו' קב' כי ההעמדה בקבה בלא עור מקלקל הגבינות (חת"ס, יו"ד פא). — *וְהֶעֱמִיד דבר על, שִׁנָּה והחליף אותו למצב אחר: גרדו (לשופר) והעמידו על גלדו כשר (ר"ה כז:). שתי אמות היה והעמידו על שתים עשרה (ר' ירמיה, מגל' טו:). מאי מקולקלת אמר רבי אבא שאם היתה עמוקה טפח מעמידה על ששה טפחים (מו"ק ד:).—*הֶעֱמִיד פלוני מלפני פלוני, עשה שֶׁיַּעֲמֹד מאצלו, שיקום וילך לו, הרחיקו: אמר לו (לר' אליעזר בן הורקנוס) מפני מה אתה בוכה אמר לו (לר' יוחנן בן זכאי) מפני שהעמדתני מפניך כאדם שמעמיד מלפניו מוכה שחין (פדר"א א א).—*הֶעֱמִיד עצמו, עשה שֶׁיַּעֲמֹד בעצמו, החזיק בעצמו: אימתי בזמן שהי' מעמדת עצמה אבל אם אינה מעמדת עצמה מטבילין בה כמה שהיא (ר' יהודה, מקוא' ו א).—*ובמשמ' התאפק, התגבר: קים להו לרבנן דאין אדם מעמיד עצמו על ממונו (סנה קיב.).—ובסהמ"א: וזה (החותר במחתרת) להרגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק (רש"י, שמות כב א). בקש להוציא רוח מלמטה ונצטער הרבה ואינו יכול להעמיד עצמו מהלך לאחריו ארבע אמות וממתין עד שתכלה הרוח (רמב"ם, תפלה ד יב). השרוי בתענית יכול לטעום תוך פיו עד כדי רביעית ויחזור ויפלטנו שאין זה חשיב הנאה ובלבד שידע בעצמו שיכול להעמיד עצמו שלא יבלע כלום (הלבוש, או"ח תקסז א). — וכן *הֶעֱמִיד על עצמו: שהיו (דניאל חנניה מישאל ועזריה) אונסין את עצמן מן השחוק ומן השיחה ומן השינה ומעמידין על עצמן בשעה שנצרכין לנקביהם (ר' חמא ברי חנינא, סנה' צג:).—*וכמו קל י): שלשה הקב"ה אוהבן מי שאינו כועס מי שאינו משתכר ומי שאינו מעמיד על מדותיו (פסח' קיג:). אשרי מי שאינו מעמיד על דבריו (פרקי רבינו הקדוש, גרינהוט ג מח). — *וְהֶעֱמִיד משנה וכדו', פרש אותה[1]: והקשו חכמים בדבר זה בריתא זו

[1] [מן הארמ' אוקים.]

ששנינו בכל שוחטין בין בת״וש בין במחובר במי נעמיד אותה (הבריתא) (והזהיר, ויקרי טו). (הבריתא) אינה עומדת וכו' והמשנה העמדנוהו באם שחט (שם). ואם אין מקדש תקבר היא ועורה בירושלמי מעמידה במסכת מעשר שני כשהקדישה בשעת המקדש וחרב המקדש (סמ״ג, מ״ע קלו). אמרינן בפרק הפועלין עשר תעשר ואכלת ולא מוכר תבואת זרעך ולא לוקח ומעמידה רבינו יצחק בר רבי מרדכי כשלקח מישראל קודם מירות (שם קלג)—ובמשמ' עשה שיבין, עי' קל יו): ובאה התורה והעמידתנו עליו בהערת זה המאמר (כ״י הקרלי, ג״ע, קדוש״ח ד כ). הוא יוכל להעמידך על הרבה מעניני בית המדרש הזה (סד״ל, אגרות קכא).

—הפעי, הָעֳמַד, מָעֳמָד, יָעֳמַד,—שהֳעמִידוּ אותו: והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יָעֳמַד חי לפני יי' (ויקר' יו י). והמלך היה מָעֳמָד במרכבה נכח ארם (מ״א כב לה). — ובתלמו': והעמיד צלם בהיכל אית תניי תני הועמד מאן דאמר הועמד צלמו של מנשה (ירוש' תעני' ד ח).—ובסהמ״א: ואל יחשוב (האדם) כי טרפו מועמד על סיבה ידועה ושאם תמנע הסיבה ההיא ממנו לא יבא בסיבה אחרת אבל יבטח על האלהים בטרפו (כ״י א״ח, מו״ה, הבטחון ג). מן הידוע שרוב הב״ח הרגשתם יותר חריפה ומחודדת מהרגשת מין האדם להיותם מחוסרי שכל ומדע והיו עלולים יותר אל הנזק המועמד לעומתם אלו לא הזדיין אותם הבורא ית' בהרגשה ומשוש מחודד (כש״פ, יריעות שלמה א ז ג). — °ובדקדוק, שהֳעמִידוּ והפסיקו אותו על ידי נגינה, שיש לו נגינה: ודגשות הלמד ממנו בעבור שהוא מעמד לא להבלע כפל (כ״י א״ח, ספ״ש לריב״ג, זלל). ולרבים לאמר הסו ואע״פ שהוא מלעיל אין לחוש עליו כי מפני ההפסק הועמד כמו ערו ערו עד היסוד בה השני הועמד מפני ההפסק והראשון מפני השני (רד״ק, ספ״ש, הסה). ויש שקורין אותה בהעמדה וכן מצאנוה בספרים מדוייקים הכ״ף מעמדת בגעיא (שם כרת). כי יפגשך עשו אחי הגימ״ל בקמץ מעמד ורפה (שם פגש).

—פעי, *עֻמַּד, רק בינ' מְעֻמָּד, מעומד,—א) תה״ש ותה״פ, כשהוא עומד, כמו קל יז): אין דנין אלא מעומד ואין מעידין אלא מעומד וכו' (תוספת' סנה' ו ג). צריך לקבל עליו מלכות שמים מעומד (בשם שמואל, ירוש' ברכ' ב א). ולפי שדרך עבדים להיות אוכלין מעומד וכאן להיות אוכלין מסובין להודיע שיצאו מעבדות לחירות (ר' לוי, ירוש' פסח' י א). מלמד שאין מלקין מעומד (ספרי דבר' רסו). והיכי מצלי לה רב חסדא אמר מעומד רב ששת אמר אפילו מהלך (ברכ' ס.). אמר ר' אבהו ואמרי לה במתניתא תנא האוכל ומהלך מברך מעומד וכשהוא אוכל מעומד מברך מיושב (שם נא:). דבר צניעות ראה בה (בעז ברות) עומדות מעומד נופלות מיושב (שבת קיג:). ויקם ויקרע אמר רמי בר חמא מניין לקריעה שהיא מעומד (מו״ק כא.). ואין סוסרין אותו אלא מעומד (מד״ר קהלי, את הכל עשה).—ובסהמ״א: עמידה כיצד אין מתפלל אלא מעומד (רמב״ם, תפלה ה ב).—°תקיעות שמעֻמד, התקיעות שתוקעין בר״ה כשהש״ץ חוזר על תפלת העמידה: לא ישיח לא התוקע ולא הצבור בין תקיעות שמיושב לתקיעות שמעומד (טו״ע או״ח, הלכו' ר״ה תקצב ג).—ב) °במשמ' קָם: כרע שכב כארי זה דוד המעומד ממך שנא' אשר לבו כלב האריה (אגדי' בראשי' סב, ביהמ״ד ד, יליניק).—ג) °שקבעו אותו, שנועד: ופרי השבוע יום השבת מפני שהוא מעומד להדבק בענין האלהי (כ״י א״ח, הכוזרי ג ה).—ד) °וכמו הפע': משכו וקחו לכם צאן והמ״ם מעומדת[1] בגעיא (רד״ק מכלול עז ליק).

ב.**עָמַד**, קל לא נמצא.

—הפעי, הֶעֱמִיד, וְהַעֲמַדְתָּ,—כמו הֵמְעִיד: וְהַעֲמַדְתָּ[2] להם כל מתנים (יחזק' כט ז).

ג.*__עָמַד__, פ״י,—כמו אָמַד: מתני' מסייעא לר' יוסי בן חנינה עמדוהו למיתה וחיה מאמתי נותנין לו משעה שיקל (ירוש' כתו' ט ה).

עִמָּד, כני' עִמָּדִי[3] מלת היחס,—כמו עִמִּי: האשה אשר נתתה עמדי הוא נתנה לי מן העץ (בראש' ג יב). ותגדל חסדך אשר עשית עמדי להחיות את נפשי

1) [אפשר שצריך להגיה מועדת.]

2) [הקדמונים השתדלו לפרשו מן א.עמד, וגם הביאו שהוא כמו מעד בסרוס אותיות; עי' רש״י, ריב״ג בשרשיו ורד״ק, והחדשים מגיהים והמעדת.]

3) קצת החכמים סברים כי היא המלה עֶנֶד a) הערב' במשמ' אֵצֶל, עם. ועי' גם Brockelm., Grundr. II, 413. [כל קדמונינו חברוהו עם הפעל עמד. וכן הערב' עֶנֶד הוא במקום עֵמֶד.]

a) عند

(שם יט יט). מעשים אשר לא יעשו עשית עִמָּדִי (שם כ ט). זה חסדך אשר תעשי עִמָּדִי (שם יג). כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עִמָּדִי (שם כא כג). אם יהיה אלהים עִמָּדִי ושמרני בדרך הזה (שם כח כ). שבה עִמָּדִי (שם כט יט). ונתנה לך גם את זאת בעבדה אשר תעבד עִמָּדִי עוד שבע שנים אחרות (שם כז). ואלהי אבי היה עִמָּדִי (שם לא ה). ולא נתנו אלהים להרע עִמָּדִי (שם ז). הכר לך מה עִמָּדִי (שם לב). ויהי עִמָּדִי בדרך אשר הלכתי (שם לה ג). ועשית נא עִמָּדִי חסד (שם מ יד). מה תריבון עִמָּדִי (שמות יז ב). כי גרים ותושבים אתם עִמָּדִי (ויקרא כה כג). ואתה פה עמד עִמָּדִי (דברי ה כח). הלא הוא כמס עִמָּדִי (שם לב לד). ואין אלהים עִמָּדִי (שם לט). כי משמרת אתה עִמָּדִי (ש"א כב כג). וכלכלתי אתך עִמָּדִי (ש"ב יט לד). כאשר עשיתם עם המתים וְעִמָּדִי (רות א ח). וזיז שדי עִמָּדִי (תהל' נ יא). עיני בנאמני ארץ לשבת עִמָּדִי (שם קא ו). כי חצי שדי עִמָּדִי (איוב ו ד). כי לא כן אנכי עִמָּדִי (שם ט לה). חיים וחסד עשית עִמָּדִי (שם י יב). ותרב כעשך עִמָּדִי (שם יז). מי הוא יריב עִמָּדִי (שם יג יט). אך שתים אל תעש עִמָּדִי (שם כ). אם לא התלים עִמָּדִי (שם יז ב). כי ידע דרך עִמָּדִי (שם כג י). וים אמר אין עִמָּדִי (שם כח יד). בעוד שדי עִמָּדִי (שם כט ה). וצור יצוק עִמָּדִי פלגי שמן (שם ו). כבודי חדש עִמָּדִי (שם כ). — וֵמֵעִמָּדִי, כמו ממני: בלכתך היום מֵעִמָּדִי (ש"א י ב) נשאל נשאל דוד מֵעִמָּדִי עד בית לחם (שם כ כח).—ובסהמ"א: וכבוד חכמי ישראל חדש עמדו (יל"ג, אגרות א קנא).

א.**עֹמֶד**, ש"ז, כנ' עָמְדִי, עָמְדְךָ, עָמְדוֹ, עָמְדָם—מקום, דבר שאדם עֹמֵד עליו, Stelle, Platz; place; position: ויעמד המלך על עָמְדוֹ (דה"ב לד לא). ויעמדו הכהנים על עָמְדָם (שם לה י). ויבא אצל עָמְדִי (דני' ח יז). ויעמידני על עָמְדִי (שם יח). הבן בדברים אשר אנכי דבר אליך ועמד על עָמְדֶךָ (שם יא). והעם על עָמְדָם (נחמי' ח ז). ויקומו (זרע ישראל) על עָמְדָם (שם ט ג). ואקבצם (את הסגנים) ואעמדם על עָמְדָם (שם יג יא). — ובמדר': אמר יונה לדג עמוד במקום עומדך שאני מבקש להתפלל תפלה (תנחו' ויקר' ח). —ובסהמ"א: יהיו מזומנים להתיצב על עמדן (רש"י, שמות יט כב). אין צריך לומר שלא יעמוד על עמדו כי אם שכל כך יותש כחו עד גדר שלא יאמין בחיין (ר"מ אלשיך, איוב כד כב).—ואמר המשורר: ואני בעודי שמתיך אילותי אעמד על עמדי לא אט ממסלת (יצחק בן כלפון, אקבלה כדדי). וכאשר כלה ומירותיו עמד על עמדו לערוך תהלותיו וכסה פניו ולא מענוה ועמד בגאוה וכו' (ר"י חריזי, תחכמוני כד). ונבהלו רעיוני מאשר ראו עיני ונלאתי מרוב אידי ופחדי לעמוד על עמדי ואמרתי אל השלוחים הרפו ממני עד אנות (הוא, אגרת לשון הזהב, דברי חפץ, 3).

ב.*__עֹמֶד__, עומד, מ"ר עֳמָדִים, עומדין, — כמו אֹמֶד: משוך מן הקרן כלפי צפון ארבע אמות בעומד חמש סאין גחלים ובשבת בעומד שמונה סאין גחלים (תוני' ב ה). רבנין אמרין שני עומדין[1]) רבים על עומד אחד ר' נחמיה אומר עומד האמצעי רבה על שניהם (ירוש' כתו' ט ה). עמד[1]) של טעות היתי (ר' אבהו בשם ר' יוסי בן חנינה, שם).

*__עֶמֶד__, או עָמֵד, ש"ז, בן העמד,—כנוי של גנאי: לא זכה להיקראות בן העמל הרי הוא נקרא בן העמד[2]) אמר ר' יצחק בר נחמן תמן קריין לפעלה טבה עמלה ולהרהון של מימי רגלים עמדה[2]) (מד"ר ברלש' לט, תילודי).

א.**עֶמְדָּה**, ש"נ, כנ' עֶמְדָּתוֹ,—כמו א.עֹמֶד: עברי לכם יושבת שפיר עריה בשת לא יצאה יושבת צאנן מספד בית האצל יקח מכם עֶמְדָּתוֹ (מיכי א יא).

ב.*__עֶמְדָּה__, ש"נ, — כמו ב.עֹמֶד: וכי עלת על דעתך שיהא זה מהלך בשוק והלה נהרג על ידיו אלא אפי' מת מחמת עמדה ראשונה פטור (ירוש' כתו' ט ה).

ג.*__עֶמְדָּה__,—ש"נ: לא רצה להיקרות עמדה[3]) קורין אותה עמידה (ר"א, ירוש' שבת ט א).—ובסהמ"א: אהובי חביבי עמדתי רעי יקירי נכבדי גדולי ר' שלמה ב"ר יצחק קרובי (רש"י, תשובי, קבולי קונטרסי יג).

*__עֲמָדָה__, ש"נ,—כמו הַעֲמָדָה: ר' ירמיה בעא קומי ר' זעירה בהמה טמאה מהו שתיטען עמדה והערכה (ירוש' מע"ש ג ט).

עמה[4]), ממנו *עָמָה, *עֲמָדָה, *עָמִי.

---

[1]) [בסנה' (שם ט ג): אמודין, עומד.]

[2]) [על הגרסות השונות עי' הערת תיאודור.]

[3]) [מהענין נראה שהוא כנוי של חבה וכבוד, ואולי הוא כמו חמדה במבטא הירוש'. על הגרסות השונות עי' הערת תיאודור (מד"ר ברלש' לט).]

[4]) [כמו עמם, ובארמ' עמא.]

***עָמֶה**, ת״ז,-עָמוּם, רפה matt, schwach; mat, faible; faint, feeble: ההדיוט כל זמן שהוא הולך ותוקע קולו עמה וכהה וכאן הולך וחזק (תנחו׳ יתרו יג).

***עָמָה**, קל לא נמצא.

—הִפְעִ׳, *הֶעֱמָה,-עשה שיהיה עָמֶה ורפה, החליש: עמיאל בן גמלי העמה כחו על שאמר כי חזק הוא ממנו וגמל לעצמו שלא נכנס לארץ ישראל (תנחו׳ האזינו ז).

א. **עַמּוּד**, עַמֻּד, ש״ז, כנ׳ עַמּוּדוֹ מ״ר עַמּוּדִים, עַמֻּדִים, סמי׳ עַמּוּדֵי, כנ׳ עַמּוּדָיו, עַמֻּדָיו, עַמּוּדֶיהָ, עַמֻּדֶיהָ, עַמּוּדֵיהֶם, עַמֻּדֵיהֶם.— א) עַמּוּד של עץ או של אבן, עצם מעץ או מאבן שמדת ארכו הרבה יותר ממדת עביו, עגל או מְרֻבע הצורה ועֹמד נצב זקוף ומשמש עפ״ר להיות משען בראשו, חלק מהבנין וכיוצא בזה, Säule, Pfeiler; colonne, pilier; column, pillar: ונתתה אתה על ארבעה עַמּוּדֵי שטים (שמות כו לב). ועַמֻּדָיו עשרים ואדניהם עשרים נחשת ווי העַמֻּדים וחשקיהם כסף (שם כז י). עַמֻּדֵיהֶם שלשה ואדניהם שלשה (שם יד). כל עַמּוּדֵי החצר סביב מחשקים כסף (שם יז). ויתן את בריחיו ויקם את עַמּוּדָיו (שם מ יח). ויקראו לשמשון מבית האסירים ויצחק לפניהם ויעמידו אותו בין העַמּוּדים ויאמר שמשון אל הנער המחזיק בידו הניחה אותי והימשני את העַמֻּדים אשר הבית נכון עליהם ואשען עליהם (שפט׳ יו כה-כו). וילפת שמשון את שני עַמּוּדֵי התוך אשר הבית נכון עליהם (שם כט). ויבן את בית יער הלבנון וכו׳ על ארבעה טורי עַמּוּדֵי ארזים וכרתות ארזים על העַמּוּדים (מ״א ז ב). ואת אולם העַמּוּדים עשה וכו׳ ועַמֻּדִים ועב על פניהם (שם ו). ויצר את שני העַמּוּדים נחשת שמנה עשרה אמה קומת העַמּוּד האחד וחוט שתים עשרה אמה יסב את העַמּוּד השני ושתי כתרת עשה לתת על ראשי העַמּוּדים (שם יה-יו). ועַמֻּדִים אל האילים אחד מפה ואחד מפה (יחזק׳ מ מט). כי משלשות הנה ואין להן עַמּוּדים כעַמּוּדֵי החצרות (שם מב ו). עַמּוּדָיו עשה כסף (שה״ש ג י). חור כרפס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן על גלילי כסף ועַמּוּדֵי שש (אסת׳ א ו).—ואמר בן סירא: קנה אשה ראשית קנין עזר כנגדו ועמוד משען (ב״ס גני׳ לו כט).—ובתו״מ: איזו היא שבועת שוא וכו׳ אמר על העמוד של אבן שהוא של זהב (שבוע׳ ג ח). בית המטבחיים היה לצפונו של מזבח ועליו שמנה עמודים ננסין וכו׳ ומפשיטין על שולחנות של שיש שבין העמודים (תמי׳ ג ה). טומאה תחת העמוד טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת (אהל׳ ז ו). ואם היה (הבית) מרובע אפילו על ארבעה עמודים מיטמא (נגע׳ יב א). עמוד שהוא מוטל באויר אינו מביא טומאה תחת דופנו עד שיהא בהיקפו עשרים וארבעה טפחים (תוספת׳ אהיל׳ יג ט). ר׳ אליעזר אומר לא היה שם כבש אלא עמודים של שיש היו קבועין וכלונסאות של ארז על גביהן (שם פרה ג ז). משל למלך בשר ודם שבנה פלטין והבירויות נכנסין בתוכה ואומרים אילו היו העמודים גבוהים היתה נאה (ר׳ שמעון בן יוחי, מד״ר ברא׳ יב, תילוד׳).—ועַמּוּד להלקות עליו: כיצד מלקין אותו כופה שתי ידיו על העמוד הילך והילך (מכו׳ ג יב). מלמד שכפאתו אמו (של שלמה) על העמוד ואמרה לו מה ברי ומה בר בטני (ר׳ יוחנן משום ר״ש בן יוחי, סנה׳ ע:).—ובסהמ״א: וראוי למתוח אותו על העמוד כי הלך בערכאות כותים (מרדכי, ב״ק קלה).—*פרחי העַמּוּדים: פירחי העמודי׳ נידונין בכרמלית (ר׳ חנינה, ירוש׳ שבת א א).—ובהשאלה: ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולְעַמּוּד ברזל (ירמ׳ א יח). — ובדמיון: שוקיו עַמּוּדֵי שש מיסדים על אדני פז (שה״ש ה יה). — ובמדר׳: שלח פרעה והביאו סייף שאין כמותה ונתנו י׳ פעמים על צוארו ונעשה צוארו של משה כעמוד השן ולא הזיקתו (מד״ר שמות א).—ובמליצה, עַמּוּדֵי הארץ, משען לה[1]: נמוגים ארץ וכל ישביה אנכי תכנתי עַמּוּדֶיהָ (תהל׳ עה ד). המרגיז ארץ ממקומה ועַמּוּדֶיהָ יתפלצון (איוב ט ו).—ובמדר׳: והראהו (הלויתן את יונה) עמודי ארץ ומכוניה (פדר״א י).—ועַמּוּדֵי שמים: עַמּוּדֵי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו (איוב כו יא)—ובמדר׳: אמר לו (אברהם ליצחק) מה אתה רואה אמר לו אני רואה עמוד של אש עומד מן הארץ ועד לשמים (פדר״א לא). ובאמצע הרקיע עמוד אחד והעמוד הזה נעוץ מקרק׳ הגן עד שנאחז פני כסא הכבוד (סדר ג״ע, נוסחא ב, ביהמ״ד ג, ילינק 132).—ובמליצה, עַמּוּדֵי בית החכמה: חכמה בנתה ביתה חצבה עַמּוּדֶיהָ שבעה (משלי ט א).—ובהשאלה, דבר שיש לו קצת דמיון לעמוד, עַמּוּד אש, עַמּוּד ענן: ויי׳ הלך לפניהם יומם בְּעַמּוּד ענן לנחותם הדרך ולילה בְּעַמּוּד אש להאיר להם (שמות יג כא). והיה

1) ואולי לפי אמונת ההמון שהיא עומדת על עמודים.

כבוא משה האהלה ירד עַמּוּד הענן ועמד פתח האהל (שם לג ט). בְּעַמּוּד ענן ידבר אליהם (תהל' צט ז).— *ועַמּוּד של קדרות: עמוד של קדרות שהוא עומד בתוך הבית מן הארץ ועד הקורות וכו' (תוספת' אהיל' י ג).—ועַמּוּד בביה"כ: ואדם נכנס לבי' הכנס' ועומד אחורי העמוד ומתפלל בלחישה (ירוש' ברכ' ט א). —ובסהמ"א: וסביב הקירות (של ביהכ"נ) מזה ומזה ספסלים וכו' לשבת עליהם המתפללים איש ועמודו מלפניו (יל"ג, מעלות ומורדות).—*ובמליצה, תאר לצדיק שנסמכים עליו: אמרו לו תלמידיו (של ר' יוחנן בן זכאי) נר ישראל עמוד הימיני[1] פטיש החזק מפני מה אתה בוכה (ברכ' כח:). אמר לו הקב"ה (למשה) במקום עמודו של עולם אתה עומד (מד"ר שמות ב).— ובסהמ"א: על דרך זה היה העולם הולך ומתגלגל עד שנולד עמודו של עולם והוא אברהם אבינו (רמב"ם, עכו"ם א ב). — וכן *עַמּוּד התלמוד, ההוראה וכדומ': ושת עמוד התלמוד והבניה נהרסה והמשנה לשנינה ברגלים נרמסה (ראב"ע, אהה ירד). בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה והם עמודי ההוראה ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל (רמב"ם, ממרים א א). שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה ובהן ראוי להתלות (הרא, שמיטה ויובל י ו). אני זוכר תמיד באלה הסתרים מלת אחת שהיא עמוד כל הענין (ר"י חריזי, מו"נ ב ל). ידי משה ביד שכל תמוכים ועמודי אמונה בו סמוכים (ידי משה, ד"ח, פב). — ועַמּוּד עשן: והמשאת החלה לעלות מן העיר עַמּוּד עשן ויפן בנימין אחריו והנה עלה כליל העיר השמים (שפט' כ מ).—ובמשנה: ולא נצחה הרות את עמוד העשן (אבו' ה ה).—ובסהמ"א: מביא חתיכות בשר ומניחו לפניו ומרתיח את הקדירה עד שיעלה עמוד ונוטל חתיכה אחת וחוזר ומרתיח עד שעלה עמוד (גאוניקה ב, גינצבורג 102).—*ועַמּוּד השחר[2]: מאימתי קורין את שמע בערבית וכו' רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר (ברכ' א א). אמר שמואל שינה בעמוד השחר כאסטמא לפרולא (שם סב:).—וגליל של עץ שֶׁגוללים עליו את המגלה: גליון שבספר וכו' רבי יהודה אומר שבסוף אינו מטמא עד שיעשה לו עמוד (ידים ג ד). ועושין עמוד לספר בסופו לתורי מיכן ומיכן (ירוש' מגיל' א א). מה טעמא ווי העמודים שיהו ווים של תורה דומים לעמודים (שם). ועושה בראשו כדי לגול עמוד ובסופו כדי לגול היקף (ב"ב יג:).—לב הבצל והשום: שרשי השום והבצלים וכו' והעמוד שהוא מכוון כנגד האוכל (עוקצ' א ב). איזהו שום בעל ביכי כל שאין לו אלא חור אחד מקיף את העמוד (ירוש' מעשר' ה ז). — ובסהמ"א: פי' נחש שבצל העמוד שבתוכו שמתעגל בראשו כמין גבעול ומתקבץ בו זרע הבצל אותו העמוד נקרא נחש של בצל (ר"ח, עירוב' כט:).—*ועַמּוּד של צואה יבשה בתוך הגוף, קלוח של שתן: עמוד החוזר מביא את האדם לידי הדרוקן (רשב"ג, ברכ' כה.). ספק מי רגלים וכו' דא"ר המנונא לא אסר' תורה אלא כנגד עמוד בלבד (שם). — *וקלוח של משקה: כשנשפך התבשיל של מקפה ופוסק מלשפוך העמוד סולד וחוזר לאחוריו מתוך שהתבשיל עב (תוספ' מכשי' ה:). המערה כד של שמן תרומה ה"ז מערה עד שיפסוק העמוד ויתחיל השמן לנטוף מעט מעט (רמב"ם, תרומ' יא טו).—ועַמּוּד של שורות הכתב שבספר וכדומ': ראובן הלך והביא פנקס אביו יעקב והיה כתוב בו בעמוד א' חוב השטר (ר"י ששון, תורת אמת, שו"ת פב). — וחבל האנך: וצדקה למשקלות כמו עמוד של עופרת או של ברזל ששוקל בו הבונה הבנין כדי שיהיה על קו היושר (ר"י די וידאש, ראשית חכמה, פרק הדיכין).—ובחכמת הנדסה, קו זקוף העֹמד על קו מונח, מאֻנך, Senkrechte; perpendiculaire; perpendicular: והקו הנקרא עמוד הוא העומד על קו אחד ועל שני צדיו שתי זויות שוות (ראב"ח חכמ"ה, חבור המשיחה והתשבורת א 10). ולהראות אות לזה נוציא עמוד על זוית נצבה מקו אד עד נקדת ט מרכז העגול והוא עמוד טג (שם 38). ידוע כי מרובע צלע המשולש השוה בתוך העגול כמרובע עמוד המשולש השוה שכל צלע כאלכסון העגול וכאשר הוא מרובע עמוד המשולש השוה שלשת רביעיות מרובע הצלע (ראב"ע, יסוד מורא יא). ועל כן בחרנו בשמש יציאת העמוד על גלגל הקפה (ר"י חריזי, מו"נ ב יג). כל מה שאמר אריסטו בכל הנמצאים אשר מתחת הגלגל הירח עד עמוד הארץ הוא אמת (שם כג). וכל אחד משני קווים האלה הניצבים זה על זה כעין שאמרנו יקרא

1) [עי' מ"א ז כא.]

2) [וכן בארמ', ובערב' עמוד אל צֻבח a).]

a) عمود الصبح

ויאמר עליו כי הוא עמוד על חבירו (ר״י הישראלי, יסו״ע ו.). הקו העומד על הקו יאמר לו עמוד (ר׳ יהודה הכהן, אקלידי). — ובמשמ׳ גבה: והמשלשת בדי פנים בשני הצלע בקבע בעמוד בגג (מסכת המדות א ג).

ב. **עַמּוּד**, — כמו א.עֹמֶד, עֶמְדָּה: ותרא והנה המלך עמד על הָעַמּוּד [1]) כמשפט (מ״ב יא יד). ותרא (עתליהו) והנה המלך עומד על עַמּוּדוֹ [2]) במבוא (דה״ב כג יג).

ג.* **עַמּוּד**, — כמו מַעֲמָד ג): עשרים וארבעה אלף עמוד מירושלים והצי עמוד מיריחו אף יריחו היתה יכולה להוציא עמוד שלם אלא בשביל לחלוק כבוד לירושלים היתה מוציא׳ חצי עמוד (ירוש׳ פסח׳ ד א). ועל כל משמר ומשמר היה עמוד בירושלם של כהנים ושל לוים ושל ישראל (שם תעני׳ ד ב).

°**עַמּוּדִי**, ת״ז, נקי׳ עַמּוּדִית, מ״ר עַמּוּדִיִּים,—א) כמו עמוד שנסמכים עליו, יסודי, עקרי, grundlegend; fondamental; standard: ואם איננה (הכמת הלשון) קודמת במנין היסודי היא האדן העמודי וקודמת בסדר הלמודי (ר״י א״ת, הקד׳ המתרגם לס׳ הרקמה). ובו״ש בספרים העמודיים בהכמה כספרי התלמוד או הרי״ף וטור ורמב״ם וכספרי אריסטוטו׳ וכן ראשד בפילסופיאה וכו׳ (ר״מ מין, אגים ליש״ר 42).—ב) בהנדסה, זקוף, מאֻנך, senkrecht, perpendicular (aire): ותהיה קשת יכג עמודית על צבג (יש״ר מקנדיה, מעין גנים, קוד היקוד א, שם 136). ונוריד מנקדת ג קשת עמודית גב (שם 138). נבאר שערך בקע תושבת אד אל בקע תושבת אב הוא כמו ערך נוגע הקשת העמודית הד אל נוגע הקשת העמודית גב (שם 142). ועל קצוות הקשתות העמודיות ד וב נעמיד ב׳ עמודים (שם 143). כמו שהעמודית או שטוחית (מעשה טוביה, עולם הגלגלים ז). אבל השכל אשר יטריד עצמו לדעת אם כדור הארץ עגול אמתי או עמודי או בעל צלעות (ר״י עמדין, מגדל עז, קט.).

°**עָמוּל**, ס״ז,—כמו עָמֵל, עני ואביון: ומשפחת החסרוני ישב לו ממול משפחת העמול וישגב אביון מעוני לחסרון משפחת החסרוני לעמול משפחת העמולי [3]) לשאול משפחת השאולי (מסא גי חזיון 10).

°**עִמּוּל**, עימול, שה״פ מן עִמֵּל,—התעמל: אין מתעמלין בשבת ואיזה עימול שדורסין על גופו בכח כדי שיגיע ויזיע (הלבוש, סכה מג).

***עִמּוּם**, עימום, ס״ז,—א) כמו עמעום: פיתן (של גוים) וכו׳ מהלכות של עימום היא (בשם ר׳ יוחנן, ירוש׳ שבת א ה).—ב) °שה״פ מן עִמֵּם, החלשה: ויותר מזה כולו תשמיש עם הנקבה השנואה אשר יעמים זה מעצמו עימום כי הטבע יאסוף העצלה לזה העון (ר׳ זרחיה בר״י בן שאלתיאל, שני מאמרי המסגל לרמב״ם, קראכר 19).

***עָמוּם**, תוס״ז, נקי׳ עֲמוּמָה, מ״ר עֲמוּמִים, עֲמוּמוֹת, — שהולך וכבה, כהה, חשוך; verlöschend, dunkel; éteint, obscur; quenched, dim, גחלים עֲמוּמוֹת, כמו עוממות, שאינן לוחשות: ששה שנים היו אותן גחלים עמומות בידו של גבריאל סבור שישראל עושין תשובי (ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי, מד״ר ויקר׳ כו). — ובסהמ״א: מוחטין מקנת הדשן של פתילה כשהוא עמום (רגמ״ה, מנחו׳ קז.). ההפרש שבין פחם וגחלים הוא שפחם הם גחלים עמומות וגחלים הם גחלים בוערות (רד״ק, ספ׳ השרש׳, פחם). — ובהשאלה, יושב בהשך, רפה ואֻמלל: נהל מעוטי עמים זרת אורך לעמומים בשכימה לכרמים (אלה ובאלה, יוצ׳ שבת מוס״ג פסה).—השוך, שאי אפשר לראותו, קשה ההבנה: כי נהתי אמרי שפר בתורת מורשה ובינותי פשר דבר בכל מענה סתום ועמום יראו מפני כי ראו כי יי׳ אלהים נתן לי לשון למודים (הלכ׳ ספר תורה, גנזי מלכים מט). הוא חכם ונבון ונבר ויודע פשר דברוגם כל חלום סתום ועמום פותר (ר״י זכאריה, סעפוע׳, נר״ל 12).—ושם מחלה, כהות העינים: ומסיר (הצבר) את העמומה מן העינים (אסף 32). להטיף בתוך העיין טיפה או שתים יטהר את הלובן ויאיר את המאפל ואת העמומה (שם 47). יטהר את העיין מן הנשף והעמומה והלובן (שם 48).

∞**עַמּוֹן**, — מי שמחזיק בדעה שהעם צריך לשלט, Demokrat.

∞**עַמּוֹנִי**, ת״ז, — כמו עַמּוֹן.

∞**עַמּוֹנוּת**, ש״נ, — שלטון העם, Demokratie; démocratie; democracy.

***עָמוּס**, תוס״ז, נקי׳ עֲמוּסָה, מ״ר עֲמוּסִים, עֲמוּסוֹת,— טעון משא, ובהשאלה כבד, מלא, כוס עמוס, כוס

---

1) [התרגומים והרבה מפרשים סברים שהוא אחד עם א.עַמּוּד, ועי׳ רד״ק.]

2) [ברד״ק (מ״ב שם), הגרסה: עמדו.]

3) [מליצה במקום חצרון, חמול (במד׳ כו מה).]

מלאה פְרעַנות: הלא הוא כמ' עמ' וכו' הלשון הזה לשון נוֹטריקון הוא כוס עמום למאוסים (ר' אליעזר בנו של ר' יוסי, מדר' תהלים לב לד, הופמן). — וְעָמוּם בלשון, כבד פה: למה נקרא שמו עמוס שהיה עמום בלשונו (ר' פנחס, מד"ר ויקר' י). — וַעֲמוּסֵי בטן, תֹאר לבני ישראל, עי' עמס: וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן שהן עתידין להתחדש כמותה (רב יהודה, סנהד' מב.).—וַעֲמוּסֵי ירך, בנים, זרע: בזכות הרחמים ובזכותם יצאו בשלום ועמוסי ירכי נחשון בקשו לקבוע נציב אחד ולא הניחן אדומי הלז (שם יג.). —ובסהמ"א, במשמ' העקרית, טעון, מלא, ובהשאלה: ותועים במצולות הסכלות שבים במרוצות העצלה עמוסים במעמסות התאוות ומבקשים גמול העובדים במעשי העוברים (ר"י א"ת, חו"ה, הפרישות ג). ונראה על פני הכעסן כאילו הוא עמום ומתחמם גופו הרבה ומתנדנד לבו נדנוד גדול ודופק דופקו בחזקה ובמהירות (הוא, תקון מדה"נ לרשב"ג, ח). כל דבור ודבור שיוצא מפיהם או מדי כתבם יצא עמום בנקודים (משה חביב, פי' בחיכי עולם א ב, יז.). נקרא בנימוסו נלוה בדימוסו נתכפר בעמוסו נאה לקלוסו (אילת השחר, יוצ' שבת כ"ח).—עָמוּם תלאות: ואני עמום התלאות לא יאומן כי יסופר (תח"ס, או"ח קלג).—ואמר הפיטן: סלף בעצת שתום עין סגולים משבעים וחכם ביין עמום בשכם חשו עצמות עלי עין (גנזי שכטר ג, דודסון 103). אומץ כם רם עמוסות בארבע דפנים כסוכה טכוסות גויתם מכסות ונכסות (שם 112). — ואמר המשורר: וכאשר קשרנו המשאות והמעמסות ורתמנו המרכבות העמוסות (ר"י חריזי, איתיאל יב). ויצאו מלפניו שמחים בתהלתו עמוסים בנדיבותו (הוא, תחכמוני ד). בזויה ומאוסה כדמן באשפה רמוסה ומכל חרפה עמוסה (שם מח). כי בכפר ההוא הרפתים עמוסים צפרים ברורות וברבורים אבוסים (יל"ג, משלי יהודה ג ג).—ותֹאר לְאֻמה הישראלית הַעֲמוּסָה בתורה, או עֲמוּסָה מני בטן: ובעזוז הדליל עמוסה בתוך אבן מעמסה (זכור את, יוצ' שבת זכור). אמון עמוסה מלוי מצוות כרמון ואהיה ועודה לניני פצל לח ולוז וערמון (ר' שמעון בר יצחק, ואהיה שכונה, יוצ' א' שבועי'). שמים כסה הודו והדרו ונפלאות עשה וירד על הרו והראה לעמוסה תפארת יקרו (רמב"ע, מי כמוך, דיואן רלה, בודלי'). יום נגלה בסיני אל רם ונשא אנכי אדני שח לעמוסה לא יהיה לך אל אחר למשא (לוי אל תבן, השכל והדת, שער השיר 120).

— ומ"כ: תרגלת עמוסים ממצרים בצאתם שרים כחוללים ומברכים במקהלותם (תרגלת, יוצ' ז פסח). בני בלי שם במכרם עמוסים בזונה וביין ובשוד חמסים (אמץ אדירי, מוסף א' ר"ה). אהובים שמרום עמוסים חקרום בכל לב נצרום בחכמה דרשום (אהובים, מוסף א' שבוע'). מה גדלו מעשים לעושה נפלאות ונסים לבנים אהובים ועמוסים נצלו מיד פתרוסים (מה גדלו, יוצ' שבת פרש' החדש). עמוסים באתיו לעת בצור עדימו לשי יהא עצור (שם, מרימי עול). ענה זכים במעשה ודת נועם עמוסים באתרוג בריח ובטעם (ענה אוחזי, הושע' יום ב, סמא"ל). מיום אל יום זרע עמסים ירדים דלים ועלים שסים (יוסף אבן אביתור, אדון כל מעשיו, שער השיר 120). — ועם כג': סגגיך שריך סנסניך סביבך תרביץ עולליך עמוסיך עדריך עמיד בשבץ (,Kahle Masor. d. West, כג). יהללוך עמוסיך ישבחוך הוסיך (הוספ' ותקונ' לס' רע"ג 23). נאור רהמיך על כל מעשיך נפלאים יתר את עמוסיך (מה אילו, יוצ' ג פסח). העתר נא ורצה לקרא לעמוסיך לך אכול ושתה בדיצה לחמך ועסיסך כי כבר רצה האלהים את מעשיך (ר' יהודה, ידידך מאמש, סמא"ל, תריו:). דגים האוכל התיר להוסיו והכין לויתן לתבל הן עליו יכרו עמוסיו (Elbog., Stud. 144). נשמת אלי עמסיך חילי הסיך מאדרת את נסיך בקצוי אפסיך אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך (יוסף אבן אביתור, נשמת ישראל).— ובמשמ' כבד, קשה ההבנה: ואין דמיון נפלא אלהינו ואין חקר נשגב אדוננו וסתור מכל סתור עמום מכל עמום ומכל כמוס (ואין דמיון, שיר היחוד, יום ה). אשר הוא (היוצר) נפלא לאין חקר וסתור מכל נסתר ועמום מכל עמום ועמוק מכל עמוק ונעלם מכל נעלם וכו' (תרגום מיחס לר' ברכיהו הנקדן, או"ד של רס"ג). אמנם שאר הנסים העמוסים והמעשים החרוצים אשר הפליא לעשות עמנו צור מחסנו ומושיענו כל ימי משך המלחמה (ר' אליהו קפשלי, REJ. LIV 131). —וַעֲמוּסֵי מעים, כמו עמוסי בטן: יום כפור מיוחס מיומים יועיל לכפרת עמוסי מעים יוקשים יוצללו בצול תהומים (אנא אלהי, סליח' שחר' יו"כ). וייטב לך עין־הטוב את אצרו הטוב לעמוסי מעים ידגם כנחלי מים את השמים (את עמי, מחזו' איטל' ב, קעו.).

עָמוֹק, — עי' עָמֹק.

א.*עֲמוֹר, עימור, ש"ז,-שה"פ מן א.עמר: שאין השכ: ה אלא בשעת העמור (ר' יהודה, פלאה ד ו). מה קציר

שאין אחריו קציר אף עימור שאין אחריו עימור (מדר' תנאים כו יט, הופמן). תולדות העימור אי זו היא (ר' שמואל בר ססרטאי, ירוש' שבת ז ב). אין עימור אלא בגידולי קרקע (אביי, שבת עג:). כל מעשיהן של ישראל משונין מאומות העולם בחרישתן בזריעתן בנטיעתן בקצירתן בעימורן בדישן בגרניהן ביקביהן (ר' לוי, מד"ר שה"ש, חכו ממתקים).

ב.*עָמוֹר, עימור, ש"ז, —שה"פ מן ב.עמר: גנבו ומכרו ישן מהו מכר אשה לעוברה מהו יש דרך עימור בכך או אין דרך עימור בכך (ר' ירמיה, סנה' פה:).— ובסהמ"א: שמיד אחר ביאה ראשונה מוזהר עליה (על יפת תאר) באסור עמור ומכירה (ריב"ש, שו"ת שלח).

*עָמוּת, תוש"ז, כנ' עֲמוּתָה, מ"ר עֲמוּתִים. עֲמוּתוֹת,— קשור ומחֻבר, חָבֵר, כמו עָמִית וָרֵעַ: עדי עד היא לך רבני צמותה אותך רועה ואת בניך עמותה מלפני מפתח בני תמותה לתתה לך ולדורותיך תמודה (קעדילאנה, שכטר 66). הוחק בארבע אותות הן לארבע שמות חרותות הנם כרותות ועמותות רבות עשית אתה הי' (מי ימלל, סליחות, סרע"ג ב, ורשה). שמו משתף בעם לו עמותים ועליו כל היום הם ממתים יעיר ויחשוף זרוע ויד ממתים בזיל נטפי לקש להחיות מתים (מעתיק פלוסים, יול' פרש' שקל'). צפה בבת תמותה צום העשור עמותה צאן בהענשה מיתה צדקה ממכבר צמיתה (לפה בבת, מחז' איטלי ב, פח.). תמך בזרועו עמותים תרגלם כאומן בנחתים (אמרת רכן, שם, קפט.). הן כל זה שדי הכינו לעשות לאורח הבא הכא הביתה עת קראו שם נפש בגו עמותה הזמין הלך להביאו (Elbogen, Stud. 144). היום שמחו מתים ונתבשרו העמותים בבאר מימיו שותים כל העולם באמת (היום שמחו, קינות על המתים, סמא"ל תשפב.). וכן כל שני אותיות בתיבה אחת צבותות זו לעומת זו עמותות (הורית הקורא, דרנבורג 66).

*עָמִי[1], ת"ז, —כמו עָמֶה: וכן כל כיוצא בהן מגיהין את האות עמי וחשוך מאיר אותו בדיו חדש (ר"ש בן היתום, מס' משקין, מק"כ, 98).

א.*עֲמִידָה, ש"נ, מ"ר עֲמִידוֹת, שה"פ מן עָמַד, —א) עֲמִידָה במקום, מצב העֹמד, בנגוד לישיבה או להליכה: מקום עמידת תנור וכירים בחצר אין להן חזקה (תוספת' ב"ב ב יג). ואמר את האשה הזאת מלמד שאין אומר דבריו אלא בעמידתה (ספרי דבר' רלה). אלא אימא עד על לבכך בעמידה מכאן ואילך לא (ברכ' יג:). אמרה ליה (לר' חייא בר אבא) אימא ישיבתה זו היא עמידתה (יבמ' קו.). ואל תרבה בעמידה שעמידה קשה ללב וכו' אלא שליש בישיבה שליש בעמידה שליש בהילוך (כתוב' קיא.). בשעת גמר דין דברי הכל דיינין בישיבה ובעלי דינין בעמידה (רב הונא, שבוע' ל:). אמר קרא לעמוד לשרת לעמידה בחרתיו ולא לישיבה (רבא אמר רב נחמן, זבח' כג:). —ועֲמִידָה בדין, בבי"ד: עד שלא עמד בדין והשביח אין לו אלא כשעת ניזקו משעמד בדין הכחיש אין לו אלא כשעת עמידת בדין (תוספת' ב"ק ג ה). מתיב ר' יוסי לר' חגיי על דעתך דתימר בעמידת ב"ד הדבר תלוי (ירוש' כתוב' ד א). — ובסהמ"א: מהו שיחזור ויאמר השליח בשעת עמידת הצבור להתפלל ברכו את ד' המבורך וכו' (אוצר הגא' א, לוין 6). וכאשר אמרו מפי סופרים ולא מפי ספרים מפני שנעזרים בדברים שבעל פה בעמידה כמקום ההפסקה (ר"י א"ה, הכוזרי ב עב). כי ראובן העומד אצלנו הוא עומד ואין העמידה אז לו אפשרית אבל תדמה לדבר המחייב בזה אז (רמב"ם, מלות ההגיון ז).— ב) *תפלת שמנה עשרה שנאמרת בַּעֲמִידָה: אברהם תקן תפלת שחרית שנ' וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם ואין עמידה אלא תפלה שנ' ויעמד פנחס ויפלל (ברכ' כו:). אבל קדוש של עמידה וכו' אינו הדין לאומרו פחות מי' (מס' סופרי' טז יב). — ג) *ובמשמ' הפסק התנועה, הפסק ההתפתחות, ועי' עמד ט): כשהחלי יהיה בעמידה צריך להנהיג הנהגה מאד דקה (אבוקרט, כ"י ברלין). כדברי המפרש כן בעונות יען היות להם ד' עיתים פרטיים ר"ל ההתחלה עליה עמידה ירידה (שם). וכן עוד נקח ראיה על שהזן זולת המגדל כי אחר העמידה רצוני אחר הארבעים שנה מחיי המין האנושי יסתלק הגדול לגמרי ותשאר ההזנה (רלב"ג, אמו"ר 26).—שני העֲמִידָה: השומן אחר הרזון בשני העמידה הוא מהמין הזה (קאנון א א ו ב).—והפסק האמונה והחקירה, ספקנות: והדעת השנים עשר דעת העמידה אלה האנשים חשבו כי האמת היא שיעמוד האדם ולא יאמין בדבר (ר"י א"ת, או"ד, יח:).—ד) *ובמשמ' השְׁאֵרוּת באיזה מקום, שֵׁבן וישיבה במקום, עי' עָמַד י): והרבה פעמים

[1]) [מן הארמ'.]

כשלא היה להם ברור מקום הלידה היה אומר אל תכתבוהו כלל ומקום עמידה נמי אין צריך לכתוב דהא כל גיטין הבאי' ממדינת הים אין כותבין מקום עמידת האשה (תוס' גיט' ס.).—ה) *במשמ' קיום, עי' עָמַד י): אם אין אתה נותן חולו בסיד אין לו עמידה כך אם אין ישראל אין האומות יכולים לעמוד (מד"ר במד' ג).—ובסהמ"א: וכל אלו הכחות מהותיהם בלים בבליון כליהם ואין עמידה אלא למדברת (ר"י ה"ח, הכוזרי ה יב). שבגוף אישי האדם דברים מכוונים מהם מה שכוון בהם שמירת אישו ככלי המזון ומהם מה שכוון בהם עמידת מינו (ר"ם ה"ח, מו"נ א עב).—ו) *וְעֲמִידָה מן מקומו, קימה, עי' עָמַד יב): אמר הקב"ה מפני שיבה תקום וכו' אני הוא שקיימתי עמידת זקן תחילה (ר' סימון, ירוש' בכור' ג ג). ויאמר אליהו התשבי וכו' מלמד שכל עמידות שעמד לפני אחיה השילוני רבו כאילו עמד לפני השכינה (רב, ירוש' ערוב' ה א).— *וַעֲמִידָה מן השנה: פירי ר' נתן סבר שזה שאמר דוד קדמו עיני אשמורות לא על השחר שהוא עת עמידת רוב העולם מן השינה אלא על תחלת שעה שלישית מן היום שהיא עת עמידת המלכים (גנזי שכטר ב, גינצבורג 369). —ובמשמ' עֲמִידָה מן הקבר, תחית המתים: תהא עמידתם בקרוב ישה עליהם השלום (JQR. NS. I. 48). —ז) *וכמו הָעֲמָדָה: על דעתיה דרבי יוחנן היה שם שבע עמידו' וששה פירוקין (ירוש', יומי א א). המשכן נתקדש בעמידה ובפירוק ובמשיחה (מד"ר במד' יב). —ובסהמ"א: ואחר כן אמר מי צרר מים בשמלה ויהיה מלת שמלה עמידת היסוד ההוא כלומר יסוד המים (ר' זרחי' מברצלונה, משלי ל ד, הסחר ג, 307).—ח) ובמשמ' הבנה של איזה ענין, עי' עמד יו): כי קיום המצות כמשפטם מהבנתם ועשייתם לא יהיה כי אם אחרי העמידה על הדקדוק (ר"י ה"ח, הרקמה, הקדמ' VI). סגולת זאת הנפש על רוב החכמות העיוניות אשר אין הרצון אלא העמידה על אמתתם לבד (העתקות ממאמרי העיונים לאבוחמד אלגזלי, חו"ב ג, 196). שהעמידה על האמת בהתחלות היא נכבדת מאד (רלב"ג, מלחמות ה', הקדמ').

ב.*עֲמִידָה, ש"נ, סס"פ מן ג.עמד,—כמו ב.עֹמֶד: וכי עלת' על דעתך שיהא זה מהלך בשוק והלה נהרג על ידיו אלא אפילו מת בעמידה ראשונה פטור (ירוש' סנה' ט ג).

ג.*עֲמִידָה, ש"נ,— עביט של מימי רגלים [1]: לא רצה לקרות עומדה קורין אותו עמידה וצווחין לדהון של מימי רגלים עמידה (ר' לעזר, שם ע"ז ג ח).

*עֲמִידִית, ש"נ,- כמו עֲמִידָה, מַעֲמָד: העגול השביעי נקרא עגול סרטן גם נקרא עגול עמידית הקייצית (דוד גנז, נחמד ונעים ט). העגול השמיני נקרא עגול גדי גם נקרא עגול עמידית החורפית (שם מח).

*עֲמִיּוּת, ש"נ,—חסר ידיעה, עם הארצות, Unwissen-heit; ignorance: אוי לו לעם הארץ שפעמים שבורות שלו גורם לו למות מיתה מנוולת שעמיותו מביאו לרוץ אחר נערה המאורסה (בשם רש"ג, ר"כ על הרי"ף, פסח' עז:). אוי לו לעם הארץ שפעמים שיש לו בהמות ועופות ומתוך עמיותו שאינו יודע לשחוט ולבדוק אסור לאכול מהן (בשם ר"י ברלילוני, שם). ועם כל חרופיהם וגדופיהם גערותיהם וקללותיהם (של הקנאים) וכו' עמיותם והדיוטותם וכו' (לויפל, סע"י ד 33).

*עֲמִיל[2], ש"ז, מ"ר עֲמִילִים, סוכן למכירת סחורה Vertreter; commissionnaire; agent, נהוג בדבור ובספרות החדשה: בפני באו לדון ראובן ושמעון ותבע שמעון לראובן שבזמן שהיה עאמיל ראובן הנז' נתן לו בתורת הלואה ארבעי' פרחים וכו' (מוהרש"ך, שו"ת ב רא).

*עֲמִילָה, ש"נ,—א) פת עמילה, שעמלו ועבדו הרבה בהכנתה, כמו לחם הפנים [3]: אם אמרו (עובי טפח) בפת עמילה יאמרו בפת שאינה עמילה (ר' יוסף, פסח' לז.).—ובהשאלה, כנוי לאשה בעולה: אדם אומר לחבירו בזה סעדת היום בפת עמילה או בפת שאינה עמילה (שבת סג:).—ב) *סס"פ מן עמל, עבודה ויגיעה: ואפילו היה מוציא בעלה בנטיעתה ובעמילתה משלו כיון שאכל פירותיה קודם פטירה לא היה לו להשב מן ההוצאה כלום (ר' חנוך, תשו' גאוני מו"ח קטו).— ובפרט עבודה בהכנת הפת: רבי

---

1) [גזרוהו מן היוני ἀμίς,-ῖδος, אבל אין זה ברי. על הגרסות השונות עי' הערת תיאוד' (מד"ר ברא' לט).]—2) [מהערב'.]

3) [כך יוצא מפרוש הערוך ורש"י, והוא כמו הסור' עמילאית. רב החדשים מחברים אותו עם עמילן, אבל זה אינו הולם את כונת המאמר וגם אינו מתאים לצורה העברית.]

התיר ללוש ולקטף בחולו של מועד שלש וארבע עומרים ביחד בעמילת עץ לפי שממהר לעשות מלאכתו (מעשה הגאונ' לט). בפת עמילה שאינה ממהרת להחמיץ שעמילתה מעכבתה (רש"י, פסח' לז.). ומה שהם מקטפים בעמילה מה יושיענו בה אחר כי העיסה גדולה ואינם יכולים לטלטלם מצד אל צד בוריזות (חמדת הימים ג, יז.).—ומ"ר עֲמִילוֹת: ואנו רואים כמה מחלוקיות נפלו בהנחותיהם וכמה מן הלשונו' הזרות ויוצאי הכלל שנשארו בספרי תנ"ך אחר כל העמילות והיגיעות שיגעו (רש"פ, יריעת שלמה א, הקד').

***עֲמִילָן**, ש"ז,—כעין צפיחית שהטבחים מניחים על פי הקדרה לשאוב את הזוהמה של הבשר[1]: אלו עוברין בפסח כותח הבבלי וכו' ועמילן של טבחים וכו' (פסח' ג א). ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כור וכו' ואמר גוריון בן אסטיון משמיה דרב הללו לעמילן של טבחים (ב"מ פו:).

***עֲמִימָה**, ש"נ,—שה"פ מן עמם: כמו שתקצר שלהבת הפתילה הקטנה הדולקת בעששית גדולה מלאה שמן על כל גדותיה אבל יקרה לה מזה החניקה והעמימה (כ"א שלום, נוה שלום ה יב פג:).

***עֲמִימוּת**, ש"נ,—קהות של חרב וכדו', Stumpfheit; état émoussé; bluntness: כי מריטת הראש מן השיער כמריטת החרב מעמימות' ומריקת הסיר מחלאתה (לונס תשוב' והכרע' כ"ח 75).

***עֲמִיסָה**, ש"נ,—שה"פ מן עמס: ואין נשיאה אלא לשון עמיסה כמא דתימא ויעמוס איש על חמורו (מד"ר שמות ז).

***עֲמִיצָה**, ש"נ,—שה"פ מן עמץ: ואמנם העפעפים לפי שהתחתון ממנו בלעדו מצטרך אל תנועה לפי שהכונה תשלם בתנועות בתכונת העליון לבדו וישלמו בו לבדו העמיצה והירידה וכו' (קאנון א א ג ה).

עָמִיר, ש"ז,—כמות השבלים שהקוצר קוצר בבת אחת: ונפלה נבלת האדם כדמן על פני השדה וּכְעָמִיר מאחרי הקוצר (ירמי' ט כא). הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה המלאה לה עָמִיר (עמו' ב יג). כי קִבְּצָם כֶּעָמִיר גֹּרְנָה (מיכ' ד יב). וכלפיד אש בְּעָמִיר (זכר' יב ו).—ובתו"מ שם קבוץ במשמ' שבלים, בפרט כשהן משמשות למאכל בהמה[1]: המוציא תבן כמלא פי פרה עצה כמלא פי גמל עמיר כמלא פי טלה וכו' (שבת ז ד). ובלבד שלא יאמר לו וכו' כך וכך עמיר תהא מוטיל לפניה (תוספת' דמאי א יז). פול המצרי שורעו לעמיר וכן פולין הגמלונין וכו' מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית (ר' שמעון שזורי, שם שביעי' ב יג). לקח לו אלומה של עמיר נתנה על כתפו והיה החמור בא בדרך אחריו מקוה לאכול אותה אלומה (מדר' תהלים כד עו, הופמן). תעזוב הנח לפניהן תבואה בקשה תלתן בעמיר (ירוש' פיאה ד א). אמר תמן משורען (את התלתן) לעמיר (שם ב"ב ה א). וקרצית שבעמיר אינה פוסלת במי חטאת (ר' יוחנן בשם ר' הלפתא דמן הונא, גיטי' פו:).—פקיעי עָמִיר: מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה (שבת כד ב). ועי' פקיע.—ואמר הפיטן: שפוך על זדים חמתך ודושם כמו דוש עמיר (ימינך נושא עוני, סליחי' שבת שובה, סמא"ל, תקנ"ח).

***עֲמִירָה**, ש"נ,—שה"פ מן א.עמר: בכל מעשיהם ישראל משונין מן אוה"ע בחרישתן ובזוריעתן ובקצירתן ובעמירתן ובדישתן וכו' בעמירתן שנ' וכו' (כ"י, פסיקי' דר"כ, פרש' החדש).

עָמִית, ש"ז, כנ' עֲמִיתִי, עֲמִיתְךָ,־תֵךְ, עֲמִיתוֹ, — עֲמִיתוֹ של אדם, חֲבֵרוֹ, מי שאינו הוא, זולתו, der Nächste; prochain; neighbour: נפש כי תחטא ומעלה מעל ביי' וכחש בַּעֲמִיתוֹ בפקדון או בתשומת יד או בגזל או עשק את עֲמִיתוֹ (ויקר' ה כא). ואל אשת עֲמִיתְךָ לא תתן שכבתך (שם יח כ). לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בַּעֲמִיתוֹ (שם יט יא). בצדק תשפט עֲמִיתֶךָ (שם יה). הוכח תוכיח את עֲמִיתֶךָ ולא תשא עליו חטא (שם יז). ואיש כי יתן מום בַּעֲמִיתוֹ כאשר עשה כן יעשה לו (שם כד יט). וכי תמכרו ממכר לַעֲמִיתֶךָ או קנה מיד עֲמִיתֶךָ אל תונו איש את אחיו במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עֲמִיתֶךָ וכו' ולא תונו איש את עֲמִיתוֹ (שם כה יד-יז). חרב עורי על רעי ועל גבר עֲמִיתִי נאם יי' צבאות (זכר' יג ז).—ובתלמו': אין אדם כיחש בעמיתו עד שכופר בעיקר (חנניה בן כינאי, תוספת' שבועו' ג ו). עולא חבירנו עמית בתורה ובמצות (ר' יוסף, גמר' שם ל.).—ובסהמ"א: ובעמדי על המעשים האלה וכו' ודהמתי ונהמתי לעמיתי ובני בריתי (תרגום לוו"ד מיוחס לר' ברכיהו הנקדן, פתיח').

---

[1] [כך פרשו בגמ' (פסח' מג:). והחדשים מחברים אותו עם היוני ἄμυλον, עֻגָה מקמח שנטחן בזהירות ובלא רחים. ועי' לו אצל קרויס (Lehnwörter II. 416).]

[1] [בסור' עמיר, קש וחציר. ועי' Vogelstein, Landwirtschaft 74, ואילך.]

וכן א״ל עמיתנו בשם ר׳ ישעי׳ וכו׳ (מהר״מ מרוטי, שערי תשוב׳ 141).—ואמר המליץ: מחל נא לעמיתך חטא וחובה ושובה אל תהי תמיד משובה (רה״ג, מוסר השכל). ותובע לפניך עמיתו חקור מה היא ובמה טענתו (הוא, שד״מ, 57). אל תחטף ידך כל מאכל אשר תראה ולא תתנגח בעמיתך בקערה (ב״ז ב״ם לא כא). — ואמר הפיטן: טמאו אשת אב ברוע מזמתם וזכרים נזקקים לזכר עמיתם (ר״א הזקן, קובי׳ מעשי ידי גאוני קדמוני׳ ב, 62). אעלה על במתי עב ולעמיתי אדמה (מחז׳ איטלי׳ א, סג:). עמיתה הפגיע בעדה קריאה עד עת בא דברו אשר ראה (ויאהב אמון, קרובי׳ לפורים).—ואמר המשורר: שאל כימה אשר תדע שבילו שאל צדק למען הוא עמיתו שאל סהר חצי ירח ויגיד לך תקפו שאל שמש בצאתו (ר״ש הנגיד, הכרפא הזמן). אני עמית לכל מוצא דבש מקרא ורדהו ורע כל אשר נלחם בתלמוד גם לכדהו (הוא, אהוב כספי). כי האדמה הארורה אין בה רע ועמית וכל גריה עצרה החזיקו בתרמית (רמב״ע, מדי ימי, דוקס 87). והנני עמך ברית כורת להיות לך עמית ומשרת (ר״י זבארה, שעשועי׳ ב, דודסון 35). עמית ורע אך להרע לבו ולא יחשוב לקץ ימיו (שם יג, 144). ראו היותך עמיתי בשיר בערכי וגילי (ר״ש בונפיד, דברי חפץ 22).—ומ״כ: ויער יי׳ את רוח כהניו בני חשמונאי ויהיו כלם עמיתים ורעי׳ (יוסיפון תקב). ועתה הנם לי לעמיתים כי ישבו על שלחני וערכתי לפניהם ארוחה מבשרך (שם לג, פרנקפי׳). — ואמר המשורר: יהיר שלח עמיתים טרם יהיו בכוריך נצמתים (ר״י הלוי, אל נעלה). לשון צדק ויחביר העמיתים ויקביע שלומים ביקומים (הוא, דברי חפץ, 12). עמיתי עבור בעדי יתנפלו סדור תחנות יפגיעו ויתפללו (גנזי שכטי׳ ג, דודסון 78). משנאי ממיודעי מצאתים ולכן אל תהי מרבה עמיתים (שם 209). —וס״ת כק׳: והאותות הראויות עמיתות חבורות מקבילות ומשיקות אלה לקראת אלה (מכאס, מחברי פתיחי׳ 7).

עמל[1], ממנו °עָמוּל, °עָמִיל, *עֲמִילָה, עָמֵל, עָמָל, עָמָל, °עַמָּל, °עֲמָלִי, °עַמְלָן, °הִתְעַמְּלוּת.

---

[1]) מִשְׁתַּף בלשונ׳ השמיות, בערב׳ עַמַל a)

a) عمل

עָמָל, ס״ז, סמי׳ עֲמַל, כנ׳ עֲמָלִי, עֲמָלֵנוּ, עֲמָלְךָ, עֲמָלוֹ, עֲמָלָם, — א) קשי החיים, בעבודה קשה, בטרחה, בצער ויגון Mühe, Trübsal; tribulation; trouble, sorrow: ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני אלהים את כל עֲמָלִי ואת כל בית אבי (בראשי׳ מא נא). וישמע יי׳ את קלנו וירא את ענינו ואת עֲמָלֵנוּ ואת לחצנו (דברי׳ כו ז). ותקצר נפשו (של אלהים) בַּעֲמַל ישראל (שפטי׳ י יו). מֵעֲמַל נפשו יראה ישבע (ישעי׳ נג יא). למה זה מרחם יצאתי לראות עָמָל ויגון ויכלו בבשת ימי (ירמי׳ כ יח). ראה עניי וַעֲמָלִי ושא לכל חטאותי (תהלי׳ כה יח). בַּעֲמַל אנוש אינימו ועם אדם לא ינגעו (שם עג ה). ויכנע בֶּעָמָל לבם כשלו ואין עזר (שם קז יב). תנו שכר לאובד ויין למרי נפש ישתה וישכח רישו וַעֲמָלוֹ לא יזכר עוד (משלי לא ו-ז). כי לא סגר דלתי בטני ויסתר עָמָל מעיני (איוב ג י). כי אדם לְעָמָל יולד ובני רשף יגביהו עוף (שם ה ז). כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עָמָל מנו לי (שם ז ג). כי אתה עָמָל תשכח כמים עברו תזכר (שם יא יו). שמעתי כאלה רבות מנחמי עָמָל כלכם (שם יו ב).—וכמדר׳: אמר לו (טנוסרופוס הרשע לאביו המת) ומה עמל יש לכם שם אמר לו כל ימות השבת אנו נדונין ובשבת אנו נינוחין (מד״ר בראשי׳ יא, תיאודי׳). — ב) מעשה ופֹעלה לא בצדק, לא כהֹגן, שמביא עָמָל וצער, ונרדף עם אָוֶן: לא הביט און ביעקב ולא ראה עָמָל בישראל (במדי׳ כג כא). הוי החקקים חקקי און ומכתבי עָמָל כתבו (ישעי׳ י א). אין קרא בצדק ואין נשפט באמונה וכו׳ הרו עָמָל והוליד און (שם נט ד). למה תראני און וְעָמָל תביט ושד וחמס לנגדי (חבקי׳ א ג). טהור עינים מראות רע והביט אל עָמָל לא תוכל למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו (שם יג). הנה יחבל און והרה עָמָל וילד שקר (תהלי׳ ז יה). ישוב עֲמָלוֹ בראשו ועל קדקדו חמסו ירד (שם יז). אלה פיהו מלא ומרמות ותך תחת לשונו עָמָל ואון (שם י ז). כי ראיתי חמס וריב בעיר וכו׳ ואון וְעָמָל בקרבה (שם נה י-יא). ואחשבה לדעת זאת (מדוע דרך רשעים צלחה) עָמָל היא בעיני (שם עג יו). ימי שנותינו בהם שבעים שנה וכו׳ ורהבם עָמָל ואון (שם צ י). ראש מסבי עֲמַל שפתימו יכסומו (שם קמ י). כי שד יהגה לבם (של אנשי רעה) וְעָמָל שפתיהם תדברנה (משלי כד ב). כאשר ראיתי חרשי און וזרעי עָמָל יקצרהו (איוב ד ח). כי לא יצא מעפר און ומאדמה לא יצמח עָמָל

(שם ה ו). הרה עָמָל וילד און ובטנם תכין מרמה (שם טו לה).—ובמדר׳: אפילו בית מלכותו עמל ואון (ר׳ חנינא בר יצחק, מדרש תהל׳ ל יח, בובר).—ובסהמ״א: לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום (רש״י, בלק כג כא). ויחוקקו עליהם חקקי און ויכתבו עליהם כתובי עמל (ד״ה יהודי מלכים וא״י ב, מן 31).—ואמר המשורר: ברכות טובתך התרב חדותך התדע כי לפי רבה הוות ועמל בקרבה (יצחק אבן גיאת, מה יתרון לאדם).—ג) בפרט טרחה ויגיעה והשתדלות שאדם יגע ועֹבד ומשתדל בחייו, Beschäftigung; occupation: ושנאתי אני את כל עֲמָלִי שאני עמל תחת השמש שאניחנו לאדם שיהיה אחרי ומי יודע החכם יהיה או סכל וישלט בכל עֲמָלִי שעמלתי ושחכמתי תחת השמש (קהל׳ ב יח-יט).—ופרי היגיעה וההשתדלות: ויתן להם ארצות גוים וַעֲמַל לאמים יירשו (תהל׳ קה מד).—ועצם היגיעה וההשתדלות: מה יתרון לאדם בכל עֲמָלוֹ שיעמל תחת השמש (קהל׳ א ג). כי לבי שמח מכל עֲמָלִי וזה היה חלקי מכל עֲמָלִי ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי וּבֶעָמָל שעמלתי לעשות והנה הכל הבל ורעות רוח (שם ב י-יא). וסבותי אני ליאש את לבי על כל הֶעָמָל שעמלתי תחת השמש כי יש אדם שֶׁעֲמָלוֹ בחכמה ובדעת ובכשרון ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו (שם כ-כא). וראיתי אני את כל עָמָל ואת כל כשרון המעשה כי היא קנאת איש מרעהו (שם ד ד). טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בַּעֲמָלָם (שם ט). כל עֲמַל האדם לפיהו (שם ו ז). ושבחתי אני את השמחה וכו׳ והוא ילונו בַעֲמָלוֹ ימי חייו (שם ח טו). ראה חיים עם אשה אשר אהבת וכו׳ כי הוא חלקך בחיים וּבַעֲמָלְךָ אשר אתה עמל תחת השמש (שם ט ט). עֲמַל הכסילים תיגענו (שם י טו).—ובתו״מ: אין מושיבין תרנגולין למחצה ואין שמין עגלין וסייחין למחצה אלא אם כן נותן לו שכר עמלו ומזונו (ב״מ ה ד). אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו (ר׳ יוחנן, ברכ׳ יז.). אמר ר״א כל אדם לעמל נברא שנאמר כי אדם לעמל יולד איני יודע אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה נברא כשהוא אומר כי אכף עליו פיהו הוי אומר לעמל פה נברא ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה כשהוא אומר וכו׳ הוי אומר לעמל תורה נברא (סנה׳ צט:). כל תלמוד שלימדו (חזקיהו למנשה) וכל עמל שעמל בו לא הועיל לו אלא ייסורים (ספרי דברי לג). למה יקבים דרכו ויצמאו לפי שהיתה מארה מצויה בעמלו של רשע (ר׳ איבו, מד״ר בראש׳ לח). אבל איוב שלא הי׳ בעמלו גזל היתה תפלתו זכה (ר׳ יהושע הכהן בר׳ נחמיה, שם שמות כג). מה יתרון לאדם וכו׳ אינו אומר אלא בכל עמלו בעמלו הוא שאינו מועיל אבל בעמלה של תורה מועיל (ר׳ שמואל בר נחמני, שם ויקר׳ כח). נכרי ועבד אין מתעסקין עמו לכל דבר אבל קורין עליו הוי ארי ארי הוי גיבור ר׳ יהודה אומר הוי טבי הוי נאמן אוכל מעמלו (שמח׳ א ט).—ובסהמ״א: צריך להעלות שכר עמלו ומזונו (רמב״ם, שלוחין ח ח). ואם אמר לו הרי הראש והאליה שלך בעמלך יתר על מחצית השכר מותר (שם).—עָמָל ושבח: ושאינו קרוי שדה עבוד ושאינו עבוד עושה פירות ושאינו עושה פירות עם כל עמל ושבח ששם וכו׳ (ר״י ברצלוני, ספר השטרות 22). הכל משכנתי לו לפלוני זה בדינרין אלו הכתובים למעלה עם כל עמל ושבח ששם בעפר ובאדמה (שם, 63).—ד) מ״ר עֲמָלִים, כמו התעמלות: אחר עמלים קח מאכלך גם אחר צאת מותר וזבלך (שלמה רופא, הרוזי אבן סינא, כ״י ברלין). אל תשב למים אחר אכילה גם אחרי צאת מן הטבילה גם אחרי חוזק העמלים או הבעילה (שם). ותמעיט בקיץ עמלים לבשר הלא גוף בזיעה ידוקק ויאסר (שם).

עָמֵל, ש״ז, מ״ר עֲמֵלִים, *נק׳ עֲמֵלָה,—א) מי שעֹבֵד עבודה, Arbeiter; ouvrier; labourer: ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עֲמֵלִים (שפטי׳ ה כו). נפש עָמֵל עמלה לו (משלי טז כו).—ואמר המשורר: הוא רך כמשי ויכה מכה כהלמות עמלים (ראב״ע, אחוד לבנים). ויהי כאיש גם כאשה נמשל בדת ישראלים נהפך ושב כנקבה כי בא בארץ עמלים (שם).—ב) מִצְטַעֵר, לא שָׂמֵחַ בחייו: למה יתן לְעָמֵל אור וחיים למרי נפש (איוב ג כ). כל יד עָמֵל תבאנו (שם כ כב).—ובסהמ״א: אבל הסנהדרין אין ממיתין ולא מלקין המודה בעבירה וכו׳ שמא מן העמלין מרי נפש הוא המחכים למות (רמב״ם, סנה׳ יח ו).—ואמר המשורר: אנושים וענושים בקשים אמלים ועמלים במרים (רשב״ג, אדני מה אדם).—ג) בינ׳ פוע׳: כי מה הוה לאדם בכל עמלו וברעיון לבו שהוא עָמֵל תחת השמש (קהל׳ ב כב). מה יתרון העושה באשר הוא עָמֵל (שם ג ט). ולמי אני עָמֵל ומחסר נפשי מטובה (שם ד ח).—ואמר בן

סירא: יש עמל ויגע ורץ וכדי כן הוא מתאחר (ב"ס, גני' יא יא). עמלו[1] עשיר לקבל הון ואם ינוח יהיה צריך עמל עני לחסר כחו ואם ינוח לאנחה לו (שם לא ג-ד). — ובתו"מ: וכל העמלים עם הצבור יהיו עמלים עמהם לשם שמים (ר' גמליאל בן ר' יהודה הנשיא, אבו' ב ב). הוי שקוד ללמוד תורה וכו' ודע לפני מי אתה עמל (ר' אלעזר, שם יד). כך היא דרכה של תורה וכו' ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל (שם ו ד). השונה ואינו עמל כאיש זורע ולא קוצר (ר' יהשע, תוספת' אהיל' טז ח). שאני עמל והן עמלין אני שוקד והן שוקדין אני עמל לירש גן עדן והן עמלין לבאר שחת (ירוש' ברכ' ד ב). בני אדם שעמלים בו (באש) ניכרים הם בין הבריות וכו' (ספרי דברי שמג). שהנפש יודעת כל מה שהיא עמלה לעצמה היא עמלה (ר' חנינא בן יצחק, מד"ר קהל', ואלו היה אלף שנים). מה הזיין וכו' כך ד"ת מתקיימת עם מי שעמל בהן כל צרכן (שם, שה"ש, ישקני מנשיקות). — עֲמֵלֵי תורה: רבותינו באו לגבות לעסק מצות עמילי תורה ואין סיפק בידי ליתן להם (שם, דברי ד). כל מה שישראל נגזזין מעמלן ונותנין לעמלי תורה בעולם הזה לטובתן הן נגזזין (שם, שה"ש, אל גינת אגוז). עשר בשביל שתתעשר עד שלא תתחסר רמז למפרשי ימים להוציא אחד מעשרה לעמילי תורה (תנחומ' ראה יז, בובר). — *בן הֶעָמֵל: לא זכה להיקראות בן העמל הרי הוא נקרא בן העמד (ר' ליעזר, מד"ר בראש' לט, תיאודו'). — ובסהמ"א: וששאלתם האיך עמלים אצלכם בגויל וכמה שוהה בסיד (ראב"ן הירחי, סו"ת גנזי ירושלם, ורטהיימר כז). כל העמל על תורתו אף תורתו עמלה עליו (המאירי, פי' משלי ג). — ואמר המקונן: גבורי כח עמליה[2] בטהרה דמם נשפך ונשתה בורה (ארזי הלבנון, קינ').

עָמַל, פ"ע, עָמְלָה, עָמַלְתָּ, עָמַלְתִּי, עָמְלוֹ, יַעֲמֹל, עָמֵל וכו', — עָמַל האדם. עָבַד, יָגַע, עָסַק בעבודה, mühsam arbeiten; travailler, peiner; to labour, toil: אתה חסת על הקיקיון אשר לא עָמַלְתָּ בו ולא גדלתו (יונ' ד י). אם יי' לא יבנה בית שוא עָמְלוּ בוניו בו (תהל' קכז א). נפש עמל עָמְלָה לו כי אכף עליו פיהו (משלי טז כו). מה יתרון לאדם בכל עמלו שֶׁיַּעֲמֹל תחת השמש (קהל' א ג). ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל שֶׁעָמַלְתִּי לעשות (שם ב יא). ולאדם שלא עָמַל בו יתננו חלקו (שם כא). אשר יַעֲמֹל האדם לבקש ולא ימצא (שם ח יז). — ואמר בן סירא: כי בעבודתה מעט תעמל ולמחר תאכל פריה (ב"ס גני' ו יט). ראו בעיניכם כי קטן עמלתי והרבה מצאתי מנוחה (שם נא כז). — ובתו"מ: ואם עמלת בתורה יש (לו) שכר הרבה ליתן לך (ר' מאיר, אבו' ד י). מאי קרא שנאמר נפש עמל עמלה לו וכו' הוא עמל במקום זה ותורתו עומלת לו במקום אחר (ר' יצחק בר אבודימי, סנה' צט:). זו היא שילום עבודה של מ' שנה שעמלתי עד שהיו עם קדוש ונאמן (מד"ר דברים יא). משלו ד"ת בזיין מה הזיין הזה מתקיים לבעליו בשעת מלחמה כך ד"ת מתקיימת עם מי שעמל בהן (ר' שמעון בר' נחמן, שם שה"ש ישקני). וכל עומלי תורה עומדים משנתם (בחצי הלילה) ויגעים בתורה (פסיק' רבתי, ויהי בחצי הלילה). — ובסהמ"א: קראתי ושמעתי ועמלתי בדברי מצות וכו' (גנזי שכט' א, גינצבורג **194**). כי מרוב היות נפשו לאסוף הון עומלת יגדל חטאה וישרה ימעט (רס"ג פלקירא, ראשית חכמה 7). שיום השבת הוא סבה לזרז האדם במלאכתו בשאר הימים כי אם לא ידמה האדם קץ לעמלו יקוץ בו ויעמול בעצלה ובכאב לב (ר"י אנטולי, מלמד התלמידי, סט.).

— התפעל, *הִתְעַמֵּל, — כמו קל, עשה איזו פעולה עד שהתיגע: אין רצין בשבת כדי להתעמל אבל מטייל כדרכו (תוספת' שבת טז (יז) כב). — וכן הִתְעַמֵּל בסוס, רכב עליו עד שהתיגע: ומעשה בהלל הזקן שנתן לעני בן טובים סוס אחד שהיה מתעמל בו ועבד אחד שהוא משמשו (ספרי דברי קטז). — ובסהמ"א: כל זמן שאדם מתעמל ויגע הרבה ואינו שבע ומעיו רפין אין חולי בא עליו וכחו מתחזק (רמב"ם, דעות ד יד). אמנם הנשר הוא ידוע כי הוא מתעמל בבניו יותר מדאי (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי ל, ד"ה לעלוקה). נעם דבשי לחכי ואתעמל גם אני לעשות כמתכנתו (יל"ג, אגרות א ג). — *ובפרט שפשף את גופו בכח, massieren; masser; to massage, הניע גופו בתנועות מיגעות, exerzieren; prendre de l'exercice; to take exercise: סכין וממשמשין בבני מעים אבל לא מתעמלין[1] ולא מתגרדין (שבת כב ו). הנכנס לבית

---

[1]) [כך בגליון, ובב"י: עמלי.]

[2]) [בדפו' מנקד: עֲמֵלֶיהָ.]

[1]) [פרש ר"ח, וז"ל: אבל לא מתעמלין פי' פושטין ומקפלין זרועותיהם לפניהן ולאחריהן וכן רגליהן ע"ג ירכותיהן ומתחממין ומזיעין.]

המרחץ אין מתעמל[1]) ואין מתגרד על השיש (כלה רב' י).—ובסהמ"א: קודם שייגע ויתעמל ואחר שייגע ויתעמל (רמב"ם, דעות ד טו). ויזו' במזונו' מסהרו' להתעכ' ועושו' ליחה טוב' ויתעמל התעמלו' ממוצע (ר"מ אלדבי, ש"א ז, סח:).

—פִּעֵ', *עִמֵּל, בינ' נקי' מְעַמֶּלֶת,—עשה שֶׁיִּתְעַמֵּל: אסור לעמוד בקרקעיתה של דיוטסת מפני שמעמלת ומרפא (ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן, שבת קמז:).—ובסהמ"א: ואמנם יניע האברים השפלים כלם לבדם והיא תנודה שיהיה האדם תולה עצמו מן הבל או משתלשל מבריח יאחז עליו גופו ולא יסור מהניע הרגלים ויעמלם (קאנון ג א א כג).—ובמשמ' שפשף בלח: כשהתאנים לחים כותשין אותן במכתשת ומעמלין אותן בידים ועושין מהן כעיגולי פת (הערוך ערך דבל).

—הִפְעִ', *הֶעֱמִיל,—כמו פִּעֵ': ויעמילהו קצת בידיו (ר"י להכהן, אולה"א, יב.). וכן טוב להעמיל הגוף ע"י בגד ועל הכתפים (שם יט::).

*עַמָּל, ש"ז,—כמו עָמֵל, עַמְלָן: וכל דבר שנותן אדם בין לעמלנית בין לעמ׳ כדי לעמלו בשבירותו (ר' יהודאי גאון, הלכו' קלובו' גיט', הורוין, תורתם של ראשונים).

*עֲמָלִי, נקי' עֲמָלִית, עֲמָלִיּוֹת,—של עמל, שגורם עמל ויגיעה: ומחדש הגיהוק או יותר חזק ממנו ויחדש היגיעה העמלית אם יהי' נח (קאנון א ב ב ג יג). אך קצתם ינות לו (קדחת היומית) בהתענג כבעלי העמליות והיגוניית והרעבוניית (שם ד א א ח). קדחת יום עמלית הנה העמל יגיע בחמום הרוח והגוף עד שישיב קדחת (שם כג). ועי' יגיעי.

*עַמְלָן, ש"ז, נקי' עַמְלָנִית,—כמו עָמֵל, מי שרגיל בעבודה קשה: ויש אדם שהוא עמלן וחזק ועני ומפני זוז אחד מצטער צער הרבה (רמב"ם, חובל ומזיק ג ט). וכל דבר שנותן אדם בין לעמלנית בין לעמל כדי לעמלו בשבירותו וכו' (ר' יהודאי גאון, הלכו' קלובו', גיט', הורוין, תורתם של ראשונים).

עֲמָלֵק, מ"ר עֲמָלֵקִים,—שם עם שהיה אויב לישראל, *ובהשאלה, אויבים, רשעים: בו (בספר לב עברי) מצאו שראוי לכל שומר נפשו שלא יראה ושלא ישמע דברי העמלקים המינים (ר"א לויזל, שפ"א ד 34).

1) [פרשו שם, וז"ל: כגון האי דכיף רישיה כיני ברכיה.]

א. עמם, ממנו עם, עָמָם, *עַמּוֹן, *עַמּוֹנִי, *עַמּוֹנוֹת.

עֲמָם, ש"ז, מ"ר עֲמָמִים,—כמו עַם, עי' עַם.

ב. עמם[1]), ממנו *עָמוּם, *עִמּוּם, עָמַם, *עִמְעוּם, עִמְעֵם.

עָמַם, פ"י, עֲמָמוּךָ, עֲמָמֻהוּ,—א) עשה שיהיה כהה, החשיך, verdunkeln; obscurcir, éclipser; to darken, dim, eclipse: כל סתום לא עֲמָמוּךָ[2]) (יחזק' כח ג). ארזים לא עֲמָמֻהוּ[3]) בגן אלהים (שם לא ח).—ואמר המשורר: ישוב לאחור צל נטה בעוד יומם לאור ולגלות סתום אשר עמם אור נר בנו ישי עד אן יהי נדעך (ר"י הלוי, ישוב לאחור). עבדים לך יתחננו אות לנגדם שמוך בטוב שמך יתרוננו במלים לא עממוך (הוא, כלה רכה). כי את קנית את כליתי תעלמותי וסתום חביוני לא עממוך (הוא, כל עלמתי). אהה חכם ושר גדול אשר לא עממוהו בחכמתו נבונים (ר"ש בן עלי, אגר', תרביץ ג, 74). ושא משליך ושיריך והמה ינחמוך וגער בזמן וקורותיו אשר הממוך כי משוררי הזמן ונבוניהם לא עממוך (עמנו', מהבר' א). ותאמר לה תמר רב לך פתיות התל בי הן רועה הוא אך רוח נדיבה יצוקה בקרבו ובגדי הרועים לא עממוהו (מפו, אה"צ ז).—ב) פ"ע, *כבה, עי' עָמוּם: גחלים שעממו או שהדליקו עליהן נעורת של פשתן הרי הן בקטומות (תוספת' שבת ג ג). לא שנו אלא גחלים עוממות אבל גחלים לוחשות אסורין (פסחי' כז.). גחלי יכול עוממות[4]) ת"ל אש (שם עה:).—ובסהמ"א: אותן שהיו קודם

1) [כך גם בארמ', ובערב' עַמַּ a), כסה, הסתיר.]

2) [פרש ר"א מבלגנצי, וז"ל: לא הכהו מראיתך ולא הפילו אור פניך על ידי שלא תוכל לידע אותם, ע"כ. וריב"ג פרש: לא נסתר ממך, וכן רד"ק.]

3) [פרש רש"י וז"ל: לא כהו תארו כלומר לא היה בהם אחד נאה הימנו, ע"כ. וריב"ג פרש: לא כסוהו והחפיץ שלא עלו עליו, ע"כ. וכן רד"ק. וזה ע"פ הערב'. ויש מהחדשים שמחברים אותו עם א.עמם, עם, עִמָּה, היה יחד, היו שוה, ומביאים ראיה מתרגום של סומכוס ותיאודוט', עי' בפרושו של Cornill; אולם הם תרגמו לפי הענין.]

4) [ושאלו שם: אוממות או עוממות אמר ר' יצחק ארזים לא עממוהו.]

a) غم

תחתונות ועוממות נעשו עכשיו עליונות ולוחשות והיינו מבעיר (רגנו"ה, כריתי כ.). כי חכמי האומות הם גחלים עוממות וכי במשפטיה תעו (ר"י מפיקה, מנח' קנא', 14). ונגה לאש סביב ולא עוממה היא (ר"א מבלגבלי, יחזקי א יג).

—הפע', הֻיעַם, יוּעַם,—שעשו כהה וחשוך, החליד: איכה יועם זהב ישנא הכתם הטוב (איכי ד א).—ואמר הפיטן: עורנו יועם כחרם בקרץ וגויתנו שמנו בארץ (איכה אספתו, קינ'). יום זעם בו הועם אור עיני ונצח (איך מקדשי, אגרי סד"ל 209, 501).—ואמר המשורר: ראו נא זרעם אורכם הועם כי אתם עם אשר זעם יי' (רהב"ע, אל אל אקרא). ויפיי כזהב הטוב לא יועם ודרכי דרכי נעם (ר"י חריזי, תחכמוני מז). ויחפש המלך נשיו ופלגשיו וימצא בתוכן בחור נאה ויפה וכו' הכסף והזהב לפניו יועם (ר"י זבארה, ספ' שעשוע', ברל 13).

—התפע', "הִתְעַמֵּם, נִתְעַמֵּם, כמו קל ב): הבדים לא השליכם עד לאחר שש שנים לקבלתי שנתעממו הגחלים בידו כל שש שנים (רש"י, יחזק' י ז).

—התפועי, "הִתְעוֹמֵם, כמו התפע': וההושים מתהוממים ומתעוממים כל עת יותר ויותר (תפלר' ישראל, פתיחה לקדשים).

—הפעי, הֶעֱמִים,—כמו קל א): וחס ושלום שהיו גאונים ויראי חטא אנשי אמת קדושי עליון ויודעים שדברים אילו אסורין שמעמימין עליהם (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ד ז).—ואמר הפיטן: ליץ הכה ופתי העמים כלל להתיחס נדיבי עמים (תמימים בעודם, יוצר' שבת זכור).

עמס[1], ממנו עָמוּס, עָמָס, *עֹמֶס, "מַעֲמָס, מַעֲמָסָה

עָמַס, פ"י, עֹמְסִים, עֲמֻסִים, עֲמוּסוֹת, יַעֲמֹס־מַס,—

א) עָמַס על החמור וכדומ', שם עליו משא, טען אותו, beladen; charger; to load: וַיַּעֲמֹס איש על חמרו (את האמתחות שהורידו קודם) וישבו העירה (בראשי' מד יג). בימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים גתות בשבת ומביאים הערמות וְעֹמְסִים על החמרים (נחמי' יג טו). — עָמוּס החמור וכדו', טעון משא: היו עצביהם לחיה ולבהמה נשאתיכם עֲמוּסוֹת משא לעיפה (ישעי' מו א).—ב) עָמַס האדם, הרים משא, נשא את המשא: והיה ביום ההוא אשים את ירושלם אבן מעמסה לכל העמים כל עֹמְסֶיהָ שרוט ישרטו (זכרי' יב ג).—עָמוּס האדם, נשוא, שנשאים אותו: שמעו אלי בית יעקב וכל שארית בית ישראל הָעֲמֻסִים מני בטן הנשאים מני רחם (ישעי' מו ג).—ועָמַס לפלוני, כמו בעד פלוני: ברוך יי' יום יום יַעֲמָס לנו האל ישועתנו (תהלי' סח כ).—ובמדר': דורכי גיתות מצירין בהם (בגשמים) עומסי גרנות מצירין בהם (ר' איבה, מד"ר שה"ש, סימני כחוסס).—ובסהמ"א: כי פורחת היא (האשה) ולא צומקת ונכמשת וכו' בּוּלֶּהָ[1]) עממה נשאה וילדה (סעדיאגה, סכטר 66). דקל נפל על דקל אחר והיה עמסו[2]) והיה נקרא דקלא דסביל אחור (ר"ח, עירוב' כח.). וכאשר עמדתי על מה שהזהיר עליו השכל והכתוב והקבלה ממצות הלבבות החילותי להרגיל את נפשי בהם ועמסתי עלי משא ידיעתן ועשייתן (ר"י א"ח, חו"ה הקד'). מאז נולדתם בבית לבן הארמי עמסתי אתכם על זרועותי וכו' ולא כעכו"ם שהיו עומסים ונושאים את אלהיהם (רש"י, ישעי' מו ג). הוא יי' אלקינו וכו' מני בטן עמסנו (ר' ילחק בר' אברהם, חזוק אמונה, הקד' תלמיד המחבר). משא כבד ממך לא תעמוס ולעשיר ממך לא תתחבר (ב"ז, ב"ס, יג ב).—ובהשאלה: אמנם שאר הדברים אשר עמסו על עצמם שתי האומות האלה וכו' (ר"ס א"ח, מו"כ א עא). וכדי להרגילכם עמס עליכם מצות באכילת חזיר ואסור הכלאים (רסב"א, מאמר על ישמעאל, פרלס כ). שענין ההלצה הוא כח עומס על עצמו ההספקה האפשרית בכל אחד מהענינים הנפרדים (ר"י מסיר ליאון, נופ' צוף' א). ולא אעמס לגב יום מחרתו ולא אדאג עלי ערבי בשחרי (ר"א בדרשי, חרב המהפכת, חותם תכניים). עומס את עומסין (רדב"ז, כתר מלכות, אור קדמון, ג:). ויצברו אותם חמרים חמרים ויעמסום על תלמי לב הנער או על כל הלומד (ב"ז, חל"ע, הקד'). ואתה אל תבהל ברוחך לעמסנה ולגוללנה על לבך (מפו, אה"ל כא).—ודבר עוֹמֵס פרוש, סובל את הפרוש וכדומ': אלא כן אנו אומרין כי המדרשות יפין הן וכו' ומכל מקום ואף יש לנו לומר דבר אחד ודבר אחר כל זמן שהדברים עומסין לדרוש עליהן (רה"ג, תשו' גאוני הרכבי רמח). וזה כמו שעומסת ההלצה לבאר שהדבר נמצא

---

1) [כך בכנעני' (לידזב' 343), ובערב עַמַשַ a), היה כבד וקשה.]

a) عمس

---

1) כך בגוף הכ"י.

2) [כמו עומסו.]

(בְּאוּר ספר השירים לאריסטו).—ועָמַס עליו, טען עליו טענות: העומסים עלינו דברים אשר לא כן (אבא מארי, מנחת קנאות פו). שהאומות עומסים עלינו משא קלס ולעג ואומרים שלא נוכל להושיע נפשנו בגלות אחר שאין שם קרבן (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, מח:). לא שהסבה על אריכות הגלות הוא הטענה שעומסים עלינו המשחקים עלינו (שם, קסא.).—ואמר המשורר: ורב כים והוא קטן בעיניו ורם כהר וצפורן עמסו (רשב"ג, בחר מהחלי). אם תפקוד עליו עון הנכמס אפך וגם קצפך איך ישא ועמס (הוא, יי' מה אדם). נאסף יוסף ובניו נחמסו וערלים עול עליהם עמסו ובטיט וחומר חוצות נרמסו (ראב"ע, אותות אל). ואספתי כל הבגדים אתי ועמסתי הכל על בהמתי (ר"י חריזי, תחכמוני ו).—ואמר הפיטן: בגדי עצמו עמס וטבל וכלי כבוס לסכי נטל (Elbog., Stud. 133). ואנחנו בשם יי' אלהינו עומסים עומסים ביראה ובפחד וברעד (שמע ישראל, סליחי ער"ה).—ובינ' פעו' מ"כ: שטו ועטו בתלאות והיו על כנף רוח עמוסים (רשב"ג, רביבי דמעך). ומנער שעיפיו על שחקים ורעיוניו עלי עיש עמסים (ראב"ע, הריח מר). בעצם שחקים ובהר ברקים עלי עש עמוסים וכימה נשואים (הוא, דיואן, לאבשי לבבי, בולדי 11).

—הִפְעִ', הֶעֱמִיס,—הֶעֱמִיס משא על פלוני, שם עליו, טען עליו, ובהשאלה הֶעֱמִיס על העם, במשמ' השתעבד בו בקושי, הטיל עליו עבודת פרך, מסים הרבה: ועתה אבי הֶעֱמִיס עליכם על כבד ואני אסיף על עלכם (מ"א יב יא).—ובסהמ"א: כי את מי לא העיקות בהעמיסך עליו משא לעיפה (רסע"ג, ספר הגלוי תרג' העברי קפו). היעמים איש פרתו משא כבד כי לא תוכל שאתו (שלמה אוליוירו, אגי אילי אהבי, ג). וגם העמיסוהו (ישו) קורה לצולבו עליה (נסתור הכומר 10). כי העמים עכן על חמורו מחלב חטה (מפו, אה"צ ט).—ובהשאלה: כי לא העמיסה (התורה) על האדם שום מעמס (רלב"ג, משלי ג). לא כנימוסי הגויים שהיו מעמיסי' בהם דברים קשים (שם). והקשיות שהעמים לנמשכים אחרי הראייה כדי לבטלה (ר"א הקראי, ג"ע, קדוה"ח ד). ואם אין יכולים להתקיים מעמיסין עליו לשלם כפל על מוהרה האחרון (שם, נשים כה). שהיה המלך אוהב כסף ורצה להעשיר עצמו בממון היהודים כאשר מצינו שהעמים גם על עמו עול כבד אשר לא יוכלו לסבול ועמדו בנגדו (שארית ישראל כ). והעמיסו עליהם (על היהודים) שיתנו י"ח אלפי ר"ט (שם). הוא לטעמי' נמרצי' כתובים אצלינו בגליון הפסוקי' האלה ולא נעמים בהם הקורא במקו' הזה (פענח רזא, בחקותי). ולמען לא אעמיסך ברוב דברים למעט את התפלה צמצמתי אותם עד שהמועט מהם יחזיק את המרובה בענינים (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה, הקד' 4). הנה עלי עבדו העמים להשיב לך מענה (קובץ אגרות בוקסטורף IV, 33).—וְהֶעֱמִים כונה ופרוש על דבר: והתנאים והחילוקים האלה לא נתבארו בכתובים כי הוא מעמים אותם לומר מה שלא נמצא בהם (ר"י אברבנאל, מפעלות אלה' י יב). אמנם דחוק להעמים כן בכוונת המג"א וכו' (ר"ע איגר, תשו' כג, ד"ה אמנם דחוק).—ואמר הפיטן: כי מרחם אותם נשאת ומבטן אותם העמסת כרעים ואחים הם לך (ואתה, יוצר ב פסח).

—פֻעַ', *עֻמַּס,—שֶׁעָמְסוּ אותו, רק בינ' מְעֻמָּס, מעומס: נותנין לו אשה ומוליד בנים ובנות וכו' והוא מעומס מן בנים ובנות (תנחו', פקודי ג).

—פִעֵ', *עִמֵּס,—כמו קל: והיה מעמס על אומות שבא והודו וכוזר' להבינו ולעשות מה שכתוב בו (בספר התורה) (ר"י א"ת, הכוזרי א ק).

—הָפְעַ', *הָעֳמַס, הועמס,—שהעמיסו עליו: לשפוט יתום וריב אלמנה כצעקתה הבאה אלינו להקל מעליה עול משא הנתינו' אשר הועמס עליהם עד היום הזה (פנקס ק"ק במבורג ד). ויצא חפשי מאתם נקי מכל מה שיועמס על העיר (ר"ש מורפורגו, שמש לדקה ב, ג.). אין כח ביד אנשי העיר שיצא ממנה לשתפו עמהם במה שהועמס אחרי צאתו (שם).—ואמר הפיטן: נצלו מיד פתרוסים אשר אותם מעשים והועמסו היות ששים (אות זה החדש, מחזו' איטלי' א, פט:). נלאיתי נשוא עונותיכם כהועמסו ואיסרכם בנמתי אם בחקותי תמאסו (איכה תפארתי, קינ').

—נִפְעַ', *נֶעֱמַס,—שעמסו עליו, ואמר הפיטן: רעה גדיותיו על אבן מעמסה צאנו על שכם וחצן נעמסה (גדי קשור, מוסף פרש' שקלים). בני בלי שם בסכרם עמוסים בזונה וביין ובשוד חמסים איך בדין יהיו נעמסים (אמץ אדירי, מוסף ר"ה א). שברתי אל ידיד איום מָתַי ישוב אל גן נחמס ואם נעצר אוחיל פדיום ואסבול עול עלי נעמס (ר"י נאגארה, יקו לאור, עולת תמיד). כי נעמסו במשאת המסים ונמסו כהמסים וידל ישראל מאד (Monatsschr. 1894, 95).

—התפעל, *הִתְעַמֵּס, — כמו נפע׳: כי מלאה הארץ חמס מפניהם וכו׳ ותתעמס משא עון פשעם משוד עניים מאנקת אביוני (מח״י ב, סח).

***עֹמֶס**, עומס, ס״ז, — משא, בפרט שאפשר להחזיק בחפן: עתיד הקב״ה ליתן לכל צדיק וצדיק מלא עומסו[1] (רב דימי, סנה׳ ק.). ר׳ מאיר אומר במדה שאדם מודד מודדין לו וכו׳ א״ר יהושע וכי אפשר לומר כן אדם נותן מלא עומסו לעני בעוה״ז הקב״ה נותן לו מלא עומסו לעוה״ב (שם). — ובסהמ״א: מי יתן לי כי תוסיף להרבות עלי עוד עומס ושירות מה להנאתך ולטובתך (קובץ אגרות בוקסטורף לו, 239).

***עֶמֶס**, ס״ז, משא, — כמו עֹמֶס: מיסב אצלו (עבד עברי אצל אדוניו) וישן כנגדו אפילו היה בטנו עמס לקה או שחלה אינו מחשב לו את בטלונו (מכי׳ עבדי׳ ז, קירכהיים 26). — ובסהמ״א: טענו את בעירכם ענין עמס ומשא הוא (מנחם, מחברת, טען). ופתרת אותו לשון עמס ומשא המה ואין לעמס ולמשא במטועני חרב ענין (דונש, תשו׳ והכרעות ר״ת 67).

***עִמְעוּם**, עימעום, ס״ז, — שה״פ מן עִמְעֵם, החשכה, העלמת העינים מן הנימוקים שכנגד: מהלכות של עימעום היא (ר׳ זעירא בשם ר׳ יוחנן, ירוש׳ מע״ש ג א). ויש עימעום לאיסור (ר׳ מנא, שם). — *ועמעום העינים, כהות העינים: והרעד של איברים והפלאג הוא פרליסא״ה ועוות הפה ועמעום והסנוורים (ר״ש דונולו, חכמוני א, סד:). — ומ״ר סמי׳: ועוד אני מחוור עמעומי השטה הזו ואומר (רמב״ן, מלחמ׳ ה׳, עירובי׳, סוף פרק א).

***עִמְעֵם**, פ״י, — החשיך, כסה, העלים עיניו כאלו אינו רואה, לא השגיח במה שכנגד: ונעלם מעיני אישה [שלא יהא] בעל רוא׳ ומעמעם (ספרי במד׳ ז). בתחילה מסרב שנייה מעמעם ובשלישית רץ ובא (ר׳ יהוש׳ דרומיא, ירוש׳ ברכ׳ ה ג). במקום שאין פת ישראל מצויה בדין שתהא פת גוים אסורה ועימעמו עליה והתירוה מפני חיי נפש (שם, מע״ש ג א). מעמעמין על הנראה לעברו אין מעמעמין על שלא נראה לקדשו (ר׳ זעורה ר׳ אמי בשם ר״י בן לוי, שם, ר״ה ג א). בא משה לעמעם על מעשה העגל א״ל הקב״ה הוכיחן (מדרש אחר על פרש׳ דברים, בית תלמוד 7 250). — ובסהמ״א: ובזה יצאתי ידי חובתי מכל מה שעמעמו הראשונים בהלכה זו (ר״ן, נדרי׳ ז.). כך נראה בעיני פירוש משנתנו וראיתי לראשונים ז״ל שעמעמו הרבה ולא העלו דבר מחוור לפי דעתי (שם יח.). ואמנם מתוקנת תקון הגון להיות פטורה מציצית ועמעמו עליה קצת אנשים לפי דבריכם באמרם וכו׳ (ר״י קולון, שו״ת סח). בדין היה ששניהם לאיסור אלא עמעמו למי שאומר לקט לי והתירוהו (ר״י בן מלכיצדק, שביעי׳ ח ד). מצינו משניות שלא נמצא בהם טעם אלא שעמעמו והתירו (ר״ש מקינון, הכריתות ל״ל ש״ב, לב). — ואמר הפיטן: חן זכדה מהררי אל וכותה עמעם ביד בן אביאל (ויאהב אמן, קרובו׳ לפורים).

עמץ[1], ממנו עָמַץ.

עָמַץ, קל לא נמצא במקורות הראשונים.

—פעי׳, *עִמֵּץ, סגר את העינים בחוזקה: אין מעמצין[2] את המת בשבת ולא בחול עם יציאת נפש והמעמץ עם יציאת נפש הרי זה שופך דמים (שבת כג ה).

—התפעי׳, *הִתְעַמֵּץ, — עי׳ התעצם: שהעפעף העליון מצטרך לשתי תנועות העליה כשיפתח העפעף והירידה כשיתעמץ (קאנון א א ג ה).

—קל, *עָמַץ, פ״י, — כמו פעי׳: אדם לוקה על ראשו אין עומץ[3] אלא עיניו (ילקוט מכירי, תהלי׳ לא כז). ולכן תשוב אחת משתי הבבות יותר חזקה במראה כשעומץ האחרת וכו׳ על כן יוסיף הנקב הענבי רוחב כשעומצים האחרת (קאנון א א ג ג).

עמק[4], ממנו עֹמֶק, עָמֵק, עָמֹק, עֵמֶק, עָמַק, מַעֲמָק, *עָמְקָה, *עֲמֻקּוֹת, *עִמְקִי, *עָמְקָן, *עַמְקָן.

עָמֹק, ת״ז, נק׳ עֲמֻקָּה, עֲמוּקָה, מ״ר עֲמֻקִּים, עֲמֻקּוֹת, — א) שָׁפֵל, שצריך לרדת מלמעלה למטה כדי להגיע אליו, tief; profond; deep, ובהשאלה גם למראה וגון שידמה שהוא למטה לדבר אחר: וראה הכהן

1) [מלא חופניו של הקב״ה טובה (רש״י).]

1) [כמו עצם בסרוס אותיות.]

2) [במדב״מ ובירוש׳ ועוד הגרסה: מאמצין, וכך שאלו בבבלי (שבת עז:): מאמצין תנן או מעמצין, ע״כ. ובדפו׳ מעצמין.]

3) [בספרי (במדי׳ פד), הגרסה: אומץ.]

4) בערב׳ עָמֻק a) [גם בארם׳ ובכוש׳, ובאשור׳ רק בהוראות משאלות עי׳ דליטש (Handw. 88).]

a) عمق

את הנגע בעור הבשר וכו' ומראה הנגע עָמֹק מעור בשרו (ויקר' יג ג). והנה אין מראהו עָמֹק מן העור (שם לא). —ובתלמו': איזהו אדום כדם המכה שחור כחרת עמוק מכן טמא (נדה' ב ז). שחור כחרת עמוק מכאן טמא (תוספת' שם ג יא). מראה גבוה שבהן כמראה צל בחמה מראה עמוק שבהן כמראה חמה בצל (שם נגעי א ה). אי זהו אדמדם שבאדומים זה זהורית עמוקה (ירוש' סוכ' ג ו). כמראה חמה העמוקה מן הצל (חול' סג.). —ובספה"א: ואין הפרש בין שיהיה עין הדם עמוק או יהיה נוטה אל הלבנות (ר"א הקרא', ג"ע, טמאה וטהרה ד). —ב) כלי עָמֹק, כוס עֲמֻקָּה, שדפנותיה גבוהות הרבה מעל לשוליה: כוס אחותך תשתי העֲמֻקָּה והרחבה (יחזק' כג לב). — ובור עָמֹק: שוחה עֲמֻקָּה פי זרות זעום יי' יפול שם (משלי כב יד). —והשאול: גבהי שמים מה תפעל עֲמֻקָּה משאול מה תדע (איוב יא ח). ובתלמו': מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשים ומחבת צפה ומעשיה קשים (ר' חנניה בן גמליאל, מנח' ה ח). פליאה ממך מה תדע עמוקה משאול מה תחקור (ר' לעזר בשם בר סירה, ירוש' חגי' ב א). לא הגלה הקב"ה את ישראל לבבל אלא מפני שעמוקה כשאול (ר' אלעזר. פסח' פז:). —ובספה"א: ובעת שבנה שלמה את הבית וידע שסופו ליחרב בנה בו מקום לגנוז בו הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות (רמב"ם, בה"ב ד א). — ג) מים עֲמֻקִּים, שמפני המים ועד קרקע המקום שהם נקוים שם רחוק הרבה, ובמליצה תֹּאַר לדברים שקשה להבינם: מים עֲמֻקִּים דברי פי איש (משלי יח ד). מים עֲמֻקִּים עצה בלב איש ואיש תבונה ידלנה (שם כ ה). —ואמר המשורר: גלתה ודלתי מעין פתחה ועוד עינה אלי מים עמקים תלתה (ר"י הלוי, כספי לבית אל). — ד) ודבר עָמֹק שקשה להבינו, להשיגו: רחוק מה שהיה וְעָמֹק עָמֹק מי ימצאנו (קהל' ז כד). — עֲמֻקּוֹת, דברים עמֻקים, נסתרים: מגלה עֲמֻקוֹת מני חשך ויצא לאור צלמות (איוב יב כב). —לב עָמֹק, שקשה לדעת מה שם: יחפשו עולת תמנו חפש מחפש וקרב איש ולב עָמֹק (תהל' סד ז). — ובספה"א: וענין שני הגמרות הוא פירוש דברי המשניות וביאור עמקותיה (רמב"ם, יד החזקה, הקד'). כאשר החל ראש הפילוסופים לחקור ולעשות מופתים בענינים עמוקים מאד וכו' (ר"ש א"ת, מו"נ א ה). יתקן (המחבר) להם לשונות עמוקים וצחים (רלב"ג, מלחמות ה', הקד'). ואין לאשה הסמוכה בפלך להבין בעמוקות האלה (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 38). —ואמר המשורר: הידעי נפלאות עמקים נמצא בתוך מחשב יקומים בלב ודמים (ר"י הלוי, מודים לך). קראתיך לגלות סוד אשר לא ממך נעלם וגלית עמוקות לי ולא שב עבדך נכלם (ראב"ע, תברך יה).

עָמֵק, סמי' מ"ר עִמְקֵי, כמו עָמֹק, ובהשאלה עֲמֵק הַשָּׂפָה, שהוא מדבר בלשון זרה להשומע: את עם נועז לא תראה עם עִמְקֵי שפה משמע (ישעי' לג יט). כי לא אל עם עִמְקֵי שפה וכבדי לשון אתה שלוח אל בית ישראל לא אל עמים רבים עִמְקֵי שפה וכבדי לשון אשר לא תשמע דבריהם (יחזק' ג ה-ו).

עֵמֶק, ש"ז, כנ' עִמְקְךָ, עִמְקָם, מ"ר עֲמָקִים, סמי' עִמְקֵי, כנ' עֲמָקֶיךָ. —מקום עָמֹק באדמה, שפל הרבה מהאדמה מסביב, ובכלל ארץ שאין שם הרים וגבעות Tal, Tiefebene; vallée, plaine; valley, lowland, ובצרוף למלים אחרות לשם פרטי למקום מהמקומות: עֵמֶק השדים (בראש' יד ג). עֵמֶק שוה הוא עֵמֶק המלך (שם יז). עֵמֶק ברכה, עֵמֶק יהושפט וכדומ'. —ובכלל מקום שפל: והעמלקי והכנעני יושב בָּעֵמֶק (במד' יד כה). וילך יהושע בלילה ההוא בתוך הָעֵמֶק (יהוש' ח יג). ורכב ברזל בכל הכנעני הישב בארץ הָעֵמֶק (שם יז יז). ויורש את ההר כי לא להוריש את ישבי הָעֵמֶק כי רכב ברזל להם (שפט' א יט). וילחצו האמרי את בני דן ההרה כי לא נתנו לרדת לָעֵמֶק (שם לד). ויששכר כן ברק בָּעֵמֶק שלח ברגליו (שם ה טו). ומחנה מדין היה לו מתחת בָּעֵמֶק (שם ז ח). ובית שמש קצרים קציר חטים בָּעֵמֶק (ש"א ו יג). ויראו אנשי ישראל אשר בעבר הָעֵמֶק ואשר בעבר הירדן כי נסו אנשי ישראל (שם לא ז). יען אשר אמרו ארם אלהי הרים וכו' ולא אלהי עֲמָקִים הוא (מ"א כ כח). ויהי מבחר עֲמָקַיִךְ מלאו רכב (ישעי' כב ז). הנני אליך ישבת הָעֵמֶק צור המישר (ירמ' כא יג). באה קרחה אל עזה נדמתה אשקלון שארית עִמְקָם[1] (שם מז ה). ואבד הָעֵמֶק ונשמד המישר (שם מח ח). מה תתהללי בָּעֲמָקִים זב עִמְקֵךְ הבת השובבה (שם מט ד). ונמסו ההרים תחתם וְהָעֲמָקִים יתבקעו (מיכ' א ד). לבשו כרים הצאן וַעֲמָקִים יעטפו בר (תהל' סה יד). עברי בְּעֵמֶק הבכא מעין ישיתוהו (שם פד ז). התקשר רים בתלם עבתו אם ישדד עֲמָקִים אחריך (איוב לט י). אני חבצלת השרון שושנת הָעֲמָקִים

---

1) [השבע' גרסים: עֲנָקִים, וכן רב החדשים.]

(שה"ש ב א). ויבריחו את כל העמקים למזרח ולמערב (דהי"א יב טו). ויוסיפו עוד פלשתים ויפשטו בעמק (שם יד יג). ועל הבקר בעמקים שפט בן עדלי (שם כז כט). —עמקי שאול: ולא ידע כי רפאים שם בעמקי[1] שאול קראיה (משלי ט יח). — ובתו"מ: גליל העליון וגליל התחתון והעמק מכפר חנניה וכו' גליל התחתון ותחום טבריה העמק וביהודה ההר השפלה והעמק[2] (שביעי ט ב). הר והורו עמק ועמקו שפלה ושפלתו (תוספתי שם ז י). סימן להרים מילין סימן לעמקים דקלים (רשב"ג, שם יא). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה אני היא וחביבה אני שנתונה בעמקי הצרות (מד"ר שה"ש, אני חבצלת השרון). — ואמר הפיטן: הוקקי מגלת ספר הוגה ומתמוגגת ונוחים אמרי שפר ווכרה ומתענגת פעם בפתח תקוה ופעם בעמק אחור (יוצרי לאשית, יוה"כ קדור תימני, כ"י בריט' מוזי). בבוס העסיסים וטל הרסיסים ורקת הדסים ושושן עמקים ווהר עשישות ופנים חדשות וכו' תהלות מטיבים (גנזי שכטר ג, דודסון 291).

עֹמֶק, עומק, ש"ז,—סגולת דבר עמֹק, Tiefe; profondeur depth: שמים לרוב וארץ לעמק ולב מלכים אין חקר (משלי כה ג).—ובתו"מ: תנא שפופרת היתה לו לר"ג וכו' הרוצה לידע כמה עומקו של גיא מביא שפופרת ומביט בה וידע כמה עומקו של גיא (ערובי מג:). וכמה עומקו של גיא א"ר יוסף אלפים (שם כח:). —ובסהמ"א: ותו הגוף שיש לו ארך ורחב ועמק שלשתם (רא"ב"ע, ערוגת החכמה ופרדס המזמה כהנא ב, 58). —*ובהשאלה: למלך שהיה לו בן והיה מבקש ליתן לו ירושה ואומר אם נותנה לו אני עכשיו עדיין קטן הוא ואינו יודע לשמרה אלא עד שילמוד כתובין ויעמוד על עמקן ואח"כ אני נותנה לו (מד"ר שמות כ).—*ועמק הדין: שבעה דברים מכוסים מבני אדם אלו הן יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין וכו' (פסחי' כד:).—ועמק ההלכה: מלמד שלן[3] (יהושע) בעומקה של הלכה (מגילי ג:). וכן הוא אומר בעמק שלת ברגליו בעומקה של הלכה (מד"ר ברא"שי לט). —ובסהמ"א: עשר ספירות בלי מה מדתן עשר שאין

1) [ואפשר שזהו מן עָמֵק, או הוא כמו עמק.]
2) [בירוש' וס"א הגרסה: והנגב.]
3) [בתוספ' הגרסה: שהלך ולן, ובערובי' (סג:) רק שהלך, ושם ברש"י שלן, וכן בב"י מינכ'; ועי' ד"ס הגהה ת.]

להם סוף עומק ראשית ועומק אחרית עומק טוב וכו' (ספי יצירה א ה). במה דברים אמורים בזמן שלא הבינו התלמידים הדבר מפני עומקו או מפני דעתן שהיא קצרה (רמב"ם, ת"ת ד ה). — ועמק המלחמה: ויקרא יהודה אל יי' מתוך עומק המלחמה (יוסיפון קמד). ויטבע את עצמו בתוך עומק המלחמה ויבוא בין רגלי הפיל וידקור אותו בחרבו (שם קכז).—ומ"כ עמקים, עומקים, עמקי: עשרה עומקים מזכיר כאן כדכתיב עמוק עמוק מי ימצאנו וכל העמקים שוים בהשואה אחת (רמב"ן, פי' ס' יצירה א ה). גבהי ההרים ועמקי הנחלים והנהרות וכו' (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה 44). כי המקום הזה מקום היראה והפחד לחשב עניניו ועמקיו (ר"י גיקאטיליא, שערי אורה, פה.).

עָמַק, עמקו,—א) פ"ע, עמק הדבר, היה עמֹק, ובהשאלה עמקה המחשבה, שקשה להבין אותה: מה גדלו מעשיך יי' מאד עמקו מחשבתיך (תהלי' צב ו).—ב) *פ"י, כמו הפע': חפר בור עשרה טפחים ובא אחר ועמק בו טפח האחרון חייב (ירוש' ב"ק א ב).

—הפע', העמיק, העמיקו, ־מקו, מעמיקים, העמק, — א) העמיק האדם, עשה עמֹק, ובהשאלה בדברו משלטון, העמיק להשחית וכדו', השחית הרבה מאד, השחתה גדולה מאד: העמיקו שחתו כימי הגבעה (הוש' ט ט). —העמיק שאלה, שאל דבר במקום עמֹק: שאל לך אות מעם יי' אלהיך העמק שאלה[1]) או הגבה למעלה (ישעי' ז יא). — העמיק סרה, עשו סרה גדולה מאד: שובו לאשר העמיקו סרה בני ישראל (שם לא ו).— העמיק לשבת, ישב בעמק במקום עמֹק: נסו הפנו העמיקו לשבת ישבי דדן (ירמי' מט ח).-העמיק המדורה, עשה אותה עמֻקה, מדורה גדולה: העמיק הרחב מדרתה אש ועצים הרבה (ישעי' ל לג).—ובתו"מ: הבונה גדר בינו ובין ר"ה מותר להעמיק עד הסלע (שביעי' ג י). היו שרשיו יוצאים לתוך (שדה) של חבירו מעמיק שלשה טפחים כדי שלא יעכב את המחרישה (ב"ב ב יב). ר' לעזר בן עזריה אוסר עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה (ירוש' מו"ק א ב). ורבנן אמרי העמיקו עצה שלא יפרע הקב"ה מהן במים (מד"ר שמות א). אמרה כנסת ישראל בשעה שאת מעמיק עיניך בי אני מרטבת מעשים טובים כשושנה ואומרת שירה (מד"ר שה"ש, אני חבצלת השרון). כל מה שאתם רבים בעולם אף היא (התפתה) מתפתה בכל

1) [עקילס, סומכו' ותיאודו': εἰς ᾅδην, שאלה.]

יום ומרחבת ומעמקת (ילקו' ישעי' תלו).—ובסהמ"א: היו מעמיקין כל הלילה חבורה בחבורה עד שמגיע זמן שחיטה (Elbog., Stud. 104). כך ראינו כל מזוזה שהעמיקה טפח פסולה (תשוב' הגא' גנזי, אסף 69). —ב) הֶעֱמִיק מפלוני, הסתיר ממנו: הוי הַמַּעֲמִיקִים מיי' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם (ישעי' כט יה). —התפעי', *הִתְעַמֵּק,—כמו הפע': אוי להם לרשעים שהם מתעמקין עצות על ישראל (ר' לוי, תנחומ' אמור, בובר יח).

*עֻמְקָה[1]), עומקה, ש"נ,—מקום עמק: ומצולה עומקה בעלמא שיש בה מים שאינן ראוין לזריעה (רגמ"ה, ערכ' לג.).

*עַמְקוּת, ש"נ,—סגלת העֹמֶק, תכונתו של ענין עָמֹק או של אדם המעמיק בענין, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

*עַמְקִי, ש"ז,—של העֵמֶק[2]) עורב העמקי, מין עורב לבן: את כל העורב להביא עורב העמקי וכו' העמקי חיוורא וכה"א ומראהו עמוק מן העור (חול' סג.).—סנדל עִמְקִי: סנדל עמקי[3]) וכים של שנצות וכו' הרי אלו מיטמאין ומיטהרין שלא באומן (כלים כו א).

*עֻמְקָן, עומקן, ש"ז,—אדם המעמיק מחשבותיו ומסתירן: בא לשתות ברבים הופך פניו לצד אחר וישתה ולא יהא אדם לא נוקדן ולא עומקן[4]) ולא גרגרן (דא"ז ו).

*עַמְקָן, ש"ז,—אדם היורד לעמקו של דבר, המעמיק בלמודיו ובמחשבותיו, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

א.עמר, ממנו *עִמּוּר, עָמִיר, *עֲמִירָה, א.עֹמֶר, ב.עֹמֶר, א.עָמַר.

א.עֹמֶר, ש"ז,—מדת היבש והלח, עשירית האיפה: לקטו ממנו איש לפי אכלו עֹמֶר לגלגלת (שמות יו יז). וימדו בָעֹמֶר ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר (שם יח). וְהָעֹמֶר עשרית האפה הוא (שם לו). עֹמֶר[1]) ראשית קצירכם (ויקר' כג י).—ובמשנה: העומר היה בא בשבת משלש סאין ובחול מחמש (ר' ישמעאל, מנח' י א). מצות העומר לבא מן הקרוב (שם ג). מפני הביתוסים שהיו אומרים אין קצירת העומר במוצאי יום טוב (שם ג).—*ספירת העֹמֶר, עי' ספירה.

ב.עֹמֶר, עומר, ש"ז, מ"ר עֳמָרִים, עומרים,—אלֻמה קטנה Garbe; gerbe; sheaf: כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עֹמֶר בשדה לא תשוב לקחתו (דבר' כד יט). אלקטה נא ואספתי בָעֳמָרִים אחרי הקוצרים (רות ב ז). גם בין הָעֳמָרִים תלקט ולא תכלימוה (שם טו). ערום הלכו בלי לבוש ורעבים נשאו עֹמֶר (איוב כד י).—ובתלמו': נטל מקצת פאה וזרקה על השאר אין לו בה כלום וכו' וכן בעומר השכחה (פאה ד ג). הרוח שפזרה את העמרים אומדין אותה כמה לקט היא ראויה לעשות ונותן לעניים (שם ה א). שני עומרים שכחה ושלשה אינם שכחה (שם ו ה). עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש וכו' ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם (אבו' ה ה). לא נתן מן הקמה נותן מן העומרים לא נתן מן העומרים נותן מן הגדיש (תוספת' פאה א ה). לא יטול בעל הבית לקט מן העניים על מנת ללקט מבין העומרים (שם ג ז). את שיש לו שכחת קמה יש לו שכחת עמרין את שאין לו שכחת קמה אין לו שכחת עמרין (בשם רב ושמואל, ירוש' שם ד ד). ושמואל אמר בטוענו כסות עבד גדול כסות עבד קטן עומרי שדה גדולה עומרי שדה קטנה (ב"מ ק.).—ובסהמ"א: ויפל את גבורי מקדון כאשר יפיל הקוצר את אלומותיו ואת עמרי קצירו (יוסיפון, כ). ויפלו ההרוגים ארצה כאשר יפיל הקוצר קצירו ועומרי אלומותיו (מדר' ויסעו, ביה"מ ילינק ג, 5). ואין מקריבין את העומר כי אם בבא התבואה (ר"י בר' שבתי, מלחמ' החכמ' והעושר, ג:). עפו עמריו ברוח חזקה לתוך שדה חבירו ושכח שם עומר אינו שכחה שנאמר קצירך בשדך (רמב"ם, מתנות עניים ה ה). ומקום שאינו גמר מלאכה הוא המקום שמקבצין בו העומרים כדי לעשות מהן אלומות גדולות כדי להוליכן למקום אחר (שם ה יג). ופי' רבינו ישעיה זצ"ל שהיה אומר לאותן שקושרין העומרין בעת הקציר שישמרו אותם

---

1) [כמו עומקא בארמ'.]

2) [כגמ' פרשוהו מן עמק.]

3) [רה"ג פרש על שם מקום כמו כפר עמקי, וכן בערוך. ורמב"ם פרש וז"ל שילך בו בארץ הלחה (העמוקה), ע"כ.]

4) [בה"ג הגרסה עוקמן ופרשוהו עקם ועקש, אבל זה אינו נאות לענין שעוסק במדות שבאכילה ושתיה. קרויס (REJ, XXXVII 51) מפרש אדם השותה עד עמקה של כוס, ולפי דעתו נוקדן עומקן גרגרן הם שלשתם אחד, אבל זה רחוק.]

1) [כך לפי קבלת רז"ל. והחדשים מפרשים או: כמו ב.עֹמֶר.]

מן המים לשם מצה שלא ישורו השבולים ויחמיצו (שבלי הלקט, פסח רי). ויהי היום בחפשי אמתחות החכמה ועיקריה באגרי אלומיה ועומריה בדבריה ודריה (ר״י מפיסקה, מנחת קנאות 6).—ואמר המשורר: את הימים האלה בכליון עינים ספרו הנאהבים **כימי העמר** (יל״ג, קוצו של יוד).

א.עָמַר, קל לא נמצא.

—פעל, עִמֵּר, מְעַמֵּר,—עִמֵּר הקֹּצֵר, עשה עֳמָרִים: שלא מלא כפו קוצר וחצנו מְעַמֵּר (תהלי קכט ז).—ובתו״מ: המעמר לגדיש יש לו שכחה (פאה ה ח). הקוצר בלילה והמעמר והסומא יש להם שכחה (שם ו יא). אבות מלאכות ארבעים חסר אחת הזורע והחורש וכו' והמעמר הדש וכו' (שבת ז ב). כמה יגע אדם הראשון ולא טעם לוגמא אחת עד שחרש וזרע וקצר ועימר ודש וזרה ובירר וטחן (תוספתא ברכי ז ב). שדה שעומריה מעורבבין ועימר ושכח אחד מהם אין שיכחה עד שיעמר את כל סביביו (שם פאה ג ד). החותך כריכות ועתיד לעמרן וכן אוגורי השום ואגודות השום והבצלים אין להן שיכחה (שם ח). עימר את הראשון ואת השני ואת השלישי ושכח את הרביעי וכו' (ירוש' שם ה ב). הפרד והציפוקים והחרובי' משיעמר ערימה (שם תרומ' א ט). הראשונים חרשו וזרעו וכו' קצרו עימרו דשו וכו' ואנו אין לנו מה לוכל (ר' חגי, שם שקל' ה א). דאמר רבה א״ר חייא פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה מקום דחוק לתלמידים ויצא לשדה ומצא שדה מלאה עומרים ועימר רבי כל השדה כולה (שבת קכז.). ואם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן (מו״ק יב:). בשדך פרט למעמר בשדה חבירו (ספרי, תלא רפב). הרי שחרשת וזרעת ועדרת וכסחת וקצרת ועמרת ודשת ועשית תבואה בגרניה וכו' (ר' לוי, מד״ר ויקר' כח). וכן מעשה בקוצר א' שהיה מעמר וקוצר בבקע' בית תופת (שם במדי' יח). — ובסהמ״א: ודברים הללו שאני שונה ואומר לא מאלי אני אומר ולא כמשורר ומזמר וכ״ד בלב דעות ולמססמת מעמר (תלמידי רסע״ג, פרוש דה״י, אוה״ס ד 315). בעפרות תבל חטאים עמרת (ר' עזרי הבבלי, הוכ' מוס', לה.).

—התפעל, הִתְעַמֵּר, נתעמר, — שֶׁעֻמְּרוּ אותו: עמורה שנתעמרו יושביה ונקטפו אדמה שנהפך כמו אדמה צבוים שנפלו נפשות מן האש והגפרית והיו צבוים בדם (שכל טוב, ברא' יט כג).

ב.עמר[1]), ממנו ב.עָמַר, ב.עִמּוּר.

ב.עָמַר, קל לא נמצא.

— התפ', הִתְעַמֵּר, תִּתְעַמֵּר, — הִתְעַמֵּר בפלוני, התנהג בו כאלו היה פלוני קנינו, שיכול למכרו לכל מי שירצה: והיה אם לא חפצת בה וכו' לא תִתְעַמֵּר[2]) בה תחת אשר עניתה (דבר' כא יד). כי ימצא איש גנב נפש מאחיו מבני ישראל וְהִתְעַמֶּר בו ומכרו ומת הגנב ההוא (שם כד ז).—ובסהמ״א: זה (לבן) נתעמר בנו ויאכל שכר טרחך (שכל טוב, ברא' לא טו). פן יעגב על הרות המדומה ויתעמר בכספנו לקנין השטרים (רמ״ג, קרית ספר, מכתב ז).—ואמר הפיטן: יפת תאר עניתה לא תתעמר לצערה (ר״א הזקן, אזהרות, מעשי ידי גאוני קדמוני' ג, 69). בעפרות תבל חטאים עמרת ובאחיך בני אביך נתעמרת (ר' עזרא הבבלי, הוכ' מוס', לה.).

ג.עמר[3]), ממנו ג.עָמַר.

ג.עָמַר, פ״י, או עִמֵּר, — בלשון השומרונים השכן, עשה שידור: ועמרתי זאת התורה על פי מן היא תחת ידו בעת עמרתי יתה[4])

—הפע', הֶעֱמִיר, יַעֲמִיר, כמו קל: ויבאו ויעמירו את בית הארון (REJ. 1902 Jan. 220).

עֲמַר[5]), ש״ז,—כמו צמר: פי' מירטא דביני אטמא העמר שבין הירכות של בהמה (ר״ח, שבת נט.).

עַמָּר, ש״ז,—עֹבד בצמר: אני לבן אבי אבות כמו זויר כמו עמר (עמנו', מחברי' ט).

עמש, ממנו עָמַשׁ.

עָמַשׁ, פ״י,— כמו עמס: הבונים בחומה והנשאים בסבל עֹמְשִׂים[6]) באחת ידו עשה במלאכה ואחת מחזקת השלח (נחמי' ד יא).

---

1) [בערב' עַמְּרַ a), היה אויב, וכן בעבר' פרושו השתמש בפלוני בגסות ובאכזריות.] — 2) [כך תרגם אונקל': לא תתגר. אבל בספרי פרש ר' יונתן לא תשתמש, ובמשנ' (סנה' יא א) אמרו: הגונב נפש מישראל אינו חיב עד שיכניסנו לרשותו ר' יהודה אומר עד שיכניסנו לרשותו וישתמש בו שנא' והתעמר בו ומכרו, תנא קמא פרש התעמר מן ג.עמר. ועי' פרוש ר' משה הדרשן לתורה ורש״י בדברים.] — 3) [כך בארמ'.]

4) [מראה המקום נשמט מכ״י המחבר.]

5) [מן הארמ' עֲמַר.] — 6) [בשבע' ἐν ὅπλοις בנשק, ולפי זה מגיהים החדשים: חֲמֻשִׁים.]

a) غمر

עמת[1], ממנו עָמִית, °עָמַת, ואולי עֻמַּת.

עֻמַּת, מלת היחס, לְעֻמַּת, מִלְּעֻמַּת, לְעֻמָּתוֹ, לְעֻמָּתָם. לְעֻמּוֹת,—מלה להראות מעמד דבר כלפי דבר אחר, שהוא מְכֻוָּן ממש נגדו, neben, entsprechend; tout près de, conforme à; close by, corresponding to: לְעֻמַּת המסגרת תהיין הטבעת (שמות כה כז). ונתת אתם (את שתי טבעות הזהב) על שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לְעֻמַּת מחברתו (שם כח כז). ועשרים אמה ארך וקומה ברחב חמש אמות לְעֻמַּת קלעי החצר (שם לח יח). האליה תמימה לְעֻמַּת העצה יסירנה (ויקרא ג ט). ושמעי הלך בצלע ההר לְעֻמָּתוֹ הלוך ויקלל (ש"ב טז יג). והאופנים ינשאו לְעֻמָּתָם כי רוח החיה באופנים (יחזקאל א כ). — ובמשמ' נֶגֶד: הנה נתתי את פניך חזקים לְעֻמַּת פניהם ואת מצחך חזק לְעֻמַּת מצחם (שם ג ח). והרצפה אל כתף השערים לְעֻמַּת ארך השערים (שם מ יח). וגדר אשר לחוץ לְעֻמַּת הלשכות (שם מב ז). וארך לְעֻמּוֹת אחד החלקים מגבול ים (שם מה ז). והלוים לְעֻמַּת גבול הכהנים (שם מח יג). על גבול ימה לְעֻמַּת חלקים לנשיא (שם כא). ויפילו גורלות משמרת לְעֻמַּת כקטן כגדול מבין עם תלמיד (דה"א כה ח). —וקול לְעֻמַּת קול: וקול כנפי החיות משיקות אשה אל אחותה וקול האופנים לְעֻמָּתָם וקול רעש גדול (יחזקאל ג יג).—וּמִלְּעֻמַּת דבר: וכתרת על שני העמודים גם ממעל מִלְּעֻמַּת הבטן אשר לעבר שבכה (מ"א ז כ). —כָּל עֻמַּת שֶׁ... כֵּן: וגם זה רעה חולה כל־עֻמַּת[2] שבא כן ילך (קהלת ה יה)—ובמשנה: ונותן לה (לאשתו) חצי קב קטנית וחצי לוג שמן וכו' ואם אין לו פוסק לעומתן פירות ממקום אחר (כתובות ה ח).—ובתפלה: והאופנים וחיות הקדש ברעש גדול מתנשאים לעמת שרפים לעמתם משבחים ואומרים (תפלת שחרית).— ובסהמ"א: נתוספו האונות במניינם אם היתה האוזן היתירה בצד האונות או מלפני הריאה שהוא עומת הלב מותרת (רמב"ם, שחיטה ח ז). נחבט על פני המים אם שט מלא קומתו ממטה למעלה לעומת המים אין חוששין לו (שם ט טז).—ואמר הפיטן: ברח שואף שוררי להמת שובה והשיבנו מכל עמת בשמים תפיחנו כי אפס צמת (רסע"ג, אזהרות, מעשי ידי גאו' קדמונ' ג, 54). ואל עם אהבתו תשימון עומתו אבל הבין דתו ויערב בהלקחך (גנזי שכטר ג, דודסון 206). איה נדיבות אותך שויתי נגדי ועומתי ולא עברתי מצות שפתיך ולא שכחתי (עמנו', מחברת א).

עָמַת, קל לא נמצא.

—הפעי', °הֶעֱמִית, עשה שיהיה עמית, חבר יחדו zugesellen; associer; to associate.—ואמר הפיטן: מחכימי פתי יעמיתו לו לחנכו לשננו בחוקי עשור (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודה). וישב עם זקני גוי אחד אוגדי לולב אחד ומעמיתים בם אתרוג אחד (ר"א הקליר, כי אקח מועד, ג סכות). מתי לחציר נעמית תועה ומתעה להעמית שובי שובי השולמית (אהבוק, יוצ' א פסח). בחרתני סגל להעמית שפר נחלתך עולמית (אודך, שם ב פסח). קרב מחסר כפרים ורצה לעבד בעבדת כשרים להתחבר ולהעמית קדוש ידים ורגלים מן הכיור פן במיתה חיתו יצמית (ר' יצחק, אדברה, אזהרו' כ.).—ואמר המשורר: לשון עברי העמית בלשון הארמית והכשיל גם המית נפשות ופגרים (תלמידי מנחם, תשו' על דונש, 98). והחזיק בתרמית ובין רעים הצמית ופירודו· העמית לעומת הצרות (רסב"ג, ואומר אל המסה).—מן הזרע שנתתי לך וברכתיו באת בברית עם פלשתים זרע הארורים ולהעמית עמו (פענח רזא, ויקרא יב).

—הפעל', °הָעֳמַת, הועמת,—שהעמיתו אותו, נתחבר: נצלו מיד פתרוסים אשר אותם מעשים והועמתו היות ששים שונאיהם בים דורסים (אות זה החדש, יוצ' פרשת החדש).

—נפעל', °נֶעֱמַת, נעשה עמית,—כמו הָפְעַ': ראשי שבטיו (של כה"ג) הם נעמתו לו להשביעו בשם (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, מעשי ידי גאו'). הם נעמתו לו כשבת אחים יחד להורהו סדר (שם). על כי תועים למד (אברהם) תעוב מסכה ומאס רהבי גויה ונעמתה לו יסכה (ר"א הקליר, אלים בהשעין, ג סכות).

—פִּעֵל', °עִמֵּת, עשה שיהיה לְעֻמַּת פלוני, העמיד לפניו,

---

[1]) [הקדמונים שלנו הניחו שרש זה, אבל אין בדומה לו בלשונות האחיות. ולפיכך הניחו החדשים את השרש עמה, א. עמם, וסברים שעֻמַּת הוא נסמך של צורה עֻמָּה; וכך ציין גם המחבר במלונו הקטן. ועמית הוא שם נקבה במשקל דָּלִית, זָוִית, שמשמש לזכר. באשור' אֻמּוּת, יחד. וברת מחבר עֻמַּת עם הערב' אַמַם a), אצל (Etymol. Stud. 15).]

[2]) [כמו כְּלְעֻמַּת; ואמר ריב"ג, וז"ל: עקרו לעמת והכף נוספת אלא שנכתב בשתי מלים, ע"ב.]

a) أمم

נגדו: עמתו להראהו ולא הכיר מראהו עד באצבע הראהו אז בן וראהו (אבי כל חוזה, יול׳ שבת פרשי החדש).
עמתו ונגדו בשויון (ר״י הדקי, אשה״כ שעג).

°**עֲנָאֵל**, — שם מלאך: ונכתבת (המזוזה) בחמישי [בשבת] בשעה רביעית במלאך ענאל הממונה על אותה שעה (רס״י, סדור תנה). והה׳ נוגה ונפשו ענאל (עמנואל חי ריקי, משנת חסידים, המלאכים והרקיעים א). קפציאל על רקיע שבתאי צדקיאל על רקיע צדק סמאל על רקיע מאדים רפאל על רקיע חמה ענאל על רקיע נוגה וכו׳ (ר״י מפיסא, מכת׳ קנא׳ 34). — ואמר המשורר: מחזות נביאים שמעו אזני מאת שר צבא אדוני מיכאל שמו ושר ענאל ורפאל ואיש גבריאל (ראב״ע, שמים מספרים). רוממות אל בפי גבריאל והשר ענאל ורפאל ומיכאל ראש השלישים (הוא, אלולים מהודך).

א. **ענב**[1], ממנו עֵנָב, *עִנְבָה, *עִנְבּוּת, °עִנְבִּי, *עִנְבַּל.

עֵנָב, שו״ז, מ״ר עֲנָבִים, סמ׳ עִנְּבֵי, כנ׳ עִנְּבֵמוֹ, — א) הגרגרים, פרי הגפן שידרכום ויעשו מהם יין, Weintraube; raisin; grape: כפרחת עלתה נצה הבשילו אשכלתיה ענבים וכוס פרעה בידי ואקח את הענבים ואשחט אתם אל כוס פרעה (בראשי׳ מ י-יא). כבס ביין לבשו ובדם ענבים סותה (שם מט יא). את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר (ויקר׳ כה ה). וכל משרת ענבים לא ישתה וענבים לחים ויבשים לא יאכל (במד׳ ו ג). והימים ימי בכורי ענבים (שם יג כ). ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וישאהו במוט בשנים (שם כג). כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך ואל כליך לא תתן (דבר׳ כג כה). ודם ענב תשתה חמר (שם לב יד). כרם היה לידידי בקרן בן שמן ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שרק וכו׳ ויקו לעשות ענבים ויעש באשים (ישעי׳ ה א-ב). אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה (ירמי׳ ח יג). ואהבי אשישי ענבים (הושי׳ ג א). כענבים במדבר מצאתי ישראל (שם ט י). הנה ימים באים נאם יי׳ ונגש חורש בקוצר ודרך ענבים במשך הזרע (עמו׳ ט יג). ואף יין ענבים ותאנים וכל משא ומביאים ירושלם ביום השבת (נחמי׳ יג טו). — ובהרחבה כל פרי שדומה קצת לענבים, גרגרי גפן סדום: כי מגפן סדם גפנם ומשדמת עמרה ענבמו ענבי רוש אשכלת מררת למו (דבר׳ לב לב)— ואמר בן סירא: חלב ודבש דם ענב יצהר ובגד (ב״ס גני׳ לט כו). — ובתו״מ: הלומד מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות (ר׳ יוסי בר יהודה איש כפר הבבלי, אבו׳ ד כ). ענבים המבוקעות מן העבט נפלו לאויר התנור טהור טמא (תוספת׳ טהר׳ ג ב). אימתי מתקדשת משתשליש וכו׳ וענבים משיעשו כפול הלבן (ירוש׳ כלאי׳ ז ה). חרובין שילשולן הוא חנטן וכל השחורין כגון עינבי הדס ועינבי סנה משינקידו (ר׳ חיננא בר פפא, שם מעשר׳ א ג). עינבי בציר שנתערבו עם עינבי עוללות וכו׳ (שם חלה ג ז). קונם תאינה שאיני טועמה ועוד ענב וכו׳ אחר הנדר (ר׳ ישמעאל, שם נדרי׳ יא ו). הרואה ענבים בחלום לבנות בין בזמנן בין שלא בזמנן יפות שחורות בזמנן יפות שלא בזמנן רעות (ברכ׳ נז:). פרכילין ובהן ענבים קשין וכו׳ אם פסולת מרובה על האוכלין כשרה (סוכ׳ יג:). אכלה סמדר ר׳ יהושע אומר רואין אותן כאלו ענבים עומדות ליבצר (ב״ק נט.). ומודה רב אשי בעינבי דכדום ובשדה שלקתה בעומריה (ב״מ קו:). זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית (ר׳ יהושע בן לוי, סנה׳ צט.). אין תקופת תמוז בלא תאנים וענבים (מד״ר במד׳ טז).—ובסהמ״א: והגפן מעשה אמן היה וכו׳ וענביה וחרצניה וזגיה אבני יקרה (יוסיפון סו). אבן עשויה בעיגולין לסחוט עליה זיתים או ענבים (הערוך ערך יס). דאפי׳ פרידה אחת של ענב או פרידה אחת של רימון טעונה ברכה לפניה ולאחריה (תוספ׳ סוכ׳ כו:).—*ענבי הדס, הסנה: נפרצו עליו (של הדס) או שהיו ענביו מרובות מעליו פסול (סוכ׳ ג ב). ולא ישא בת עם הארץ משל לענבי הגפן בענבי הסנה דבר כעור ואינו מתקבל (פסח׳ מט.).—°ענב השועל: וממה שילקח בטעות המין הנפרד מענב השועל וזה שרבים מן הרופאים צוו וכו׳ (שם טוב טורטוסי בשם הרמב״ם, ספר השמוש). — ב) *בהשאלה, מרסה בעפעף העין בצורת ענב[1]: הרי בעיניו דק תבלול חלזון נחש ועינב[2] (בכור׳ ו ב). איזה הוא רוק שצף על גבי העין וכו׳ נחש

1) משתף לרב לשונ׳ השמיות, בערב׳ ענב a).

a) عنب

1) [כמו ביונ׳ σταφύλωμα מן σταφύλη, ענב וכן בארמ׳ עינבתא (ע״ז כה.).]

2) [כך הגרסה במשניות ובפירוש רגמ״ה ובערוך ובמדב״מ: בעיניו. ובגמר׳: עצב.]

כמשמעו עינב¹) כמשמעו (תוספתא׳ שם ז ג). דק זה הדוק הלזון נחש עינב²) מנין תלמוד לומר או דק (ספרא, אמור ג).—ועי׳ גֶּפֶן, כֶּרֶם, יַיִן, כָּמָר, עביט.

ב. ענב³), ממנו *עָנַב, *עֲנִיבָה.

***עָנַב**, פ״י,—עשה עניבה, קשר על ידי לולאה, binden mittelst einer Schleife; attacher avec une ganse; to tie with a loop: חבל דלי שניפסק אין קושרין אותו אלא עונבין אותו (תוספתא׳ שבת יב טז). נימא כינור שנפסקה וכו׳ משלשל מלמעלה ועונב מלמטה (שם עירובין׳ יא יט). חבל דלי שנפסק לא יהא קושרו אלא עונבו ור׳ יהודה אומר כורך עליו פונדא או פסקיא ובלבד שלא יענבנו (שבת קיג.). וכמה שיעור גרדומין וכו׳ כדי לענבן (מנחות׳ לח:).—ובינ׳ פעו׳: בית הלגינין ובית הכוסות התפור טמא קשור וענוב טהור (תוספתא׳ כלים ב״מ ה ו). אמר להם (משה לישראל) הרי אתם קשורים ענובים תפוסים מחר בואו וקבלו עליכם המצות כולן (מכיל׳ בחדש ג).—ובספהמ״א: והם התירו בחבל דלי שנפסק לענב ופרקנו (גאוניקה ב, 12).—ואמר המליץ: אפדתי דברותי בתוך כל דבור כמה מצות לענוב (רסע״ג, אנכי אש אוכלה, אזהרי, קובץ מעשי ידי גאוני קדמוני ב, 50). צודי נפשות לענוב עמלם מידם לקנוב עמם לא תגנוב (אזהרות בהנחילך, יול׳ ב שבועי, מחז׳ איטלי א, קנה.). קשורות משולבות אחוזות וענובות ברשפי שלהבות (ר״ת, ספי הישר, סו״ת כו).—פעו׳, *עֻנַּב,—כמו קל: ידיו ורגליו קשר וענבה⁴) פן בפרכוס יפסל לעולת חובה (אהבת עוזו, סליחה׳ י׳ עי״ח).

***עֲנָבָה**, ש״נ, מ״ר עֲנָבוֹת,—א) כמו עֵנֶב א): אבל חצי זית חרצנים וזגין מענבה אחת וכו׳ אבל כזית חרצנים וזגין משתי ענבות וכו׳ (ירוש׳ נזיר ו ג). ואין לך כל ענבה וענבה⁵) שאין בה שלשים גרבי יין (כתוב׳ קיא:).—ב) *בהרחבה, גרגר של שעורים או עדשים: קמה שיש בה סאתים ושכחה אינה שכחה אין בה סאתים אבל היא ראויה לעשות סאתים אפילו היא של טופח רואין אותה כאלו היא ענבה¹) של שעורים (פאה ו ז). עדשין היו אלא שהיתה ענבה שלהן יפה כשל שעורין (ר׳ יעקב דכפר חנן, ירוש׳ פאה׳ ב ה).—ג) *עֲנָבָה שבעין, כמו עֵנָב ב): עינב שיש בעינו בענבה שמנומר עינו כנחש (רגמ״ה, בכור׳ לח:). בפרק על אלו מומין הלזון נחש וענב פי׳ שיש בעינו כענבה (הערוך ערך ענב). בליטת הענבות הוא ד׳ מינים הא׳ שתהי׳ הבליטה מעט והב׳ תהיה הבליטה יותר ותקרא ענבה (נתן פלקירא, צרי הגוף ג, חליי העין, כ״י בריטי׳ מוז׳). צריך שיראה וכו׳ רביע קשת הענבה של גלגל העין (יס״ר מקנדיה, אילם, 78).

***עֲנָבוֹת**, ש״נ,—כמו עֲנָבָה ב): כתוב אחד אומר עדשים וכתוב אחד אומר שעורים ר׳ יעקב אומר עדשים היו אלא שהיתה ענבותן²) דומה לשעורין (מד״ר רות ז).

***עִנְבִי**, ש״ז, נקי׳ עִנְבִית, עִנְבִיּוֹת,—של הענב, דומה לענב, גון עִנְבִי: גוונין בין זעפראני ובין אלגבאר כמהי וכבין אלשרבי גפני ענבי ובין זעפראני ובין הייני ובין האדום והשחור חומרו מוטב וקיומי לטומאה כלם (ר״י ברצלוני, פי׳ ספ׳ יצירה, 230).—אחת המחצות שבעין: שנקב המחיצה הענבית והירות הקרנים הוא מפני עבור הרות הרואה עד שישיג מה שישיג (ר״ש א״ת, מו״נ ג כט).—וכן הכתנת הענביית: שהעין אמנם ברא ממנה הכתונת הענביית לראות (פרקי משה לרמב״ם, כה). ועי׳ כתנת—וש״נ: ויש בעין שבעה מחיצות ושלש ליחות השבע מחיצות הם אלו הרשת והשליא וכו׳ והענבית והקרנית וכו׳ (ר״מ אלדבי, ש״א ד, מח:). והמחיצה השלישית היא הקרנית לפי שהיא דומה לקרן לבן והיא קשה ולבנה וזכה ובהירה אלא שהיא נצבעת בעין המחיצה שתחתיה שהיא הענבית (שם מט.) כענביית המקיף על האויר הנח שישמע הקול בגליותו (קאנון ג ד ג).

***עִנְבָּל³)**, עינבל, עִנְבּוֹל, ש״ז, מ״ר עִנְבָּלִים, ענבולים,—לשון של הזוג, כעין קנה של מתכת עם

¹) [כך הגרסה בדפוס ובהוצא׳ צוק״מ: אינב.]
²) [כך הגרסה בראב״ד, ובפנים: עיניו.]
³) [רק בעבר׳. אולי הוא אחד עם א. ענב, ע״ש שענפי הגפן מסתבכים בלולאות.]
⁴) [בדפו׳ מנקד וענבה, ואולי צריך לנקד וְעִנְּבָהּ, קל.]
⁵) [במדר׳ תנאים (הופמן לב יד) הגרסה: עניבה.]

¹) [כך הגרסה בירוש׳ ובדבי״מ. וס״א: ענוה, עניה.] — ²) [ואולי צריך לגרוס: ענבתן.]
³) [לדעת ר״ב מוספיא ואחרים הוא מן היונ׳ ἔμβολον, דבר הנתן תוך דבר אחר. אבל יותר נראה שהוא נגזר מן ענב ע״ש צורתו בהוספת הסיום הזערי ל, כמו קרסול, רבצל; עי׳ יסטר׳, פרינקל (Aram. Fremdw. 96).]

ראש עכה שמקשקש בזוג ומצלצל, Klöppel einer Glocke; battant de cloche; clapper of a bell: החרצנים אלו החיצונים הזגים אלו הפנימים ד"ר יהודה רבי יוסי אומר שלא תטעה כזוג של בהמה החיצון זוג והפנימי ענבל (נזיר ו ב). הטמאין שבעגלה העול של מתכת והקטרב וכו' והענבל והצנורה ומסמר המחבר את כלן (כלים יד ז). הזוג והענבל הכור (פרה יב ח). העושה זגין למכתשת ולעריסה וכו' יש להם עינבל טמאין אין להם עינבל טהורין ניטלו עינבליהן עדיין טומאתן עליהם (שבת נח:).— ובסהמ"א: וכשתכרח אשה נכשלת בשלשלת ומתנודדת ונוקש הענבול בזוג ואווז וכלב צועקין ומתנערות המשמרות (הערוך ערך שלשל). ופעמוני זהב זגין עם ענבלין שבתוכם (רש"י, שמות כח לג). זוג העשוי לאדם וכו' ה"ז תכשיט ומקבל טומאה אע"פ שאין לו ענבול (רמב"ם, כלים ח ח). ומביא שנים ושבעים זוגים וכהם שנים ושבעים ענבולים הכל זהב (הוה, כלי המקדש ע ז).

א.עָנַג[1], ממנו עֹנֶג, עָנֹג, א.עָנַג, *עִנּוּג, תַּעֲנוּג.

עֹנֶג, ש"ז, — רגש של טוב בלי גבול בגוף וברוח, הנאה ועדנה Wonne, Vergnügen; délice, plaisance; delight, pleasure: וענה איים באלמנותיו ותנים בהיכלי ענג (ישעי' יג כב). וקראת לשבת ענג לקדוש יי' מכבד (שם נח יג). — ובתלמו': עונג זה איני יודע מהו כשהוא אומר וקראת לשבת עונג הוי אומר זה עונג שבת (ר' יהודה בשם רב, שבת קיח:).—ובספ' יצירה: אין בטובה למעלה מענג ואין ברעה למטה מנגע (ספ' יצירה ב ז).—ובסהמ"א: ומה שהתירו רז"ל תענית חלום בשבת וכו' לפי שאינו יודע מהו ואין לו עונג שבת (אוצ' הגא' א, לוין 75). ושבת יש בה מצות עונג ולא הותרה תענית בה אלא לחלום (שם א ב, 44). כשתקיש בין מנוחות האדם ועונגו בעת מנוחתו עם מה שיקרהו וכו' (ר"ש א"ת, מו"נ ג יב). — ואמר המשורר: לבד אני מכובד יום עונג לעמי ובין אל ובין בניו אני האות בעצמי (ראב"ע, בין שבת ומועד). שירה ראשונה אדם התקינה בעונג מתוקנה ולעתיד לכוננה (גנזי שכטר ג, דודסון 128).—ומ"ר *עֲנָגִים, עונגים: והעונגים הזרים יפעלו אשר העצבים המיוחדים (ספר המדות לאריסטו ג ו ח).

עָנֹג, ש"ת, נקי' עֲנֻגָּה—רגיל בחיי עֹנֶג, üppig, verzärtelt; luxurieux, délicat; luxurious; dainty: האיש הרך בך והענג מאד וכו' הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ (דברי כח נד-נו). רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל וכו' כי לא תוסיפי יקראו לך רכה וענגה (ישעי' מז א).—ובמדר': ויודע אתה שבתי רכה ועונגה ורוח רעה אינה יכולה לסבול (פסיק' רבתי, מתן תורה).—ובסהמ"א: מי שהיה ענוג ועשיר והרי כל ימיו כשבת צריך לשנות מאכל שבת ממאכל החול (רמב"ם, שבת ל ח).—ואמר המשורר: עליהם מלכה ענוגה ורכה פניה כשמש בצאתו וכירח בתומתו (ראב"ע, מי מן מקין, 142). שחורה סקורה אני בתוכחת בי זרק ענוגה ונאוה בנחמות לי פירק (גנזי שכטר ג, דודסון 60).

א.עָנַג, קל לא נמצא.

—פעי', עֻנַּג, מְעֻנָּג, מְעֻנָּגָה, אדם מְעֻנָּג,—רגיל בעֹנֶג, כמו עָנֹג. בנחץ הפעלה: הנוה והמענגה דמיתי בת ציון (ירמי' ו ב).—ובסהמ"א: ויתנהו בסוגר בחחים בחיים כתיב חי שלשלוהו אלא שהיה מעונג ומת בידם (ערוך ערך חח). משהגדלת השמחה לישראל ובא יום מנוחה ושמחתי לאחר שאני שבע ומעונג ומפונק אינני שוכחך (רש"י, סדור תקיג). ומיהו אנשים מעונגים הרגילין ליטול ידיהן אחר הסעודה ודאי להם מעכבת הנטילה לברך ברכת המזון (תוספ' ברכ' נג:). ולאנשים מעונגים לבד שהקפידו ליטל (הידים) ודאי מעכב (ראב"ד, האשכל א, נט"י וסעודה).—ואמר הפיטן: מענגה ורכה צלחה למלוכה ומעניתה ארכה זה כמה שנים וימים (אבן הראשה, סליח' עשרה בטבת, סדר רע"ג ב, ריג.). הנוה והמעונגה בהשוקות דליותיך נטועות שורק ומעוזקות (גנזי שכטר ג, דודסון 85). — ואמר המשורר: כבודה כבת מלך עדינה מענגה ריח כריח מקטר מר ובשרפה (ראב"ג, מי זאת).

—התפע', הִתְעַנֵּג, הִתְעַנַּגְנוּ, הִתְעַנַּגְתֶּם, הִתְעַנָּג, תִּתְעַנַּג, יִתְעַנֵּג, תִּתְעַנֵּג, תִּתְעַנְּגוּ,—הִתְעַנֵּג האדם, התרגל בעֹנֶג, מצא עֹנֶג בהדבר, היה לו הדבר לעֹנֶג, לנחת רוח גדול: הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג ומרך (דברי כח נו). — והִתְעַנֵּג על, sich ergötzen; se délecter; to take delight: שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם (ישעי'

1) [כך בארמ' היהודית, ובערב' ע'נג' a), ענגב.]

2) غنج

כה ב). אז תִּתְעַנַּג על יי׳ והרכבתיך על במותי ארץ (שם נח יד). למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו וְהִתְעַנַּגְתֶּם מזיז כבודה (שם סו יא). בטח ביי׳ ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה וְהִתְעַנַּג על יי׳ ויתן לך משאלת לבך (תהל׳ לז ג-ד). **כי אז על שדי תִּתְעַנָּג** ותשא אל אלוה פניך (איוב כב כו). כי מה תקות חנף וכו׳ אם על שדי יִתְעַנָּג יקרא אלוה בכל עת (שם כז ח-י). — ובמדר׳: עדיין לא בא בני בזיוו שנשתנה מחליו אלא יתעדן ו י ת ע נ ג בני כשלשה חדשים במאכל ובמשתה (מד״ר שה״ש, הביאני אל בית היין). כל שהוא מתענג בשבת שואל והקב״ה נותן לו משאלותיו (ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי, פסיק׳ רבת׳ כג). — ובמשמ׳ התנהג כְּעָנֹג, כמפנק: בא וראה היאך הצדיקים מ ת ע נ ג י ם וכו׳ והם מ ת ע נ ג י׳ ואומרי׳ כי אי אפשר לישן במטה הזאת (ר׳ שבתאי, מדר׳ תהל׳ קטע ה, בובר). — ובסהמ״א: והוא (אברהם) מ ת ע נ ג עלי על כן ויתפלל בעדך וחיה (ראב״ע, שמות ז א). זכרו כי עשיר היה מהמתענגים המבלים ימיהם בטוב ואוכלים ושותים וחוגגים (רש״ע פלקירא, המבקש כ).

—פִּעֵ׳, *עִנֵּג,—עשה שיהיה עָנֹג, שיתענגו בו: כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים (ר׳ יוחנן משום ר׳ יוסי, שבת קיח.). כל ה מ ע נ ג את השבת נותנין לו משאלות לבו וכו׳ במה מ ע נ ג ו וכו׳ (ר׳ יהודה בשם רב, שם קיח:). עתיד הקב״ה ל ע נ ג ם בגן עדן ולקטר לפניהם מכל הבשמים (מד״ר במדב׳ יג). — עִנֵּג את השער, עשה שיהיה רך וְעָנֹג: תלתן של תרומה שחיפת בה בת כהן את ראשה אין בת ישראל רשאי׳ לחוף אחריה אבל מ ע נ ג ת[1]) שערה בשערה (תוספת׳ תרומו׳ י). — ואמר הפיטן: ובצדק הגה ערך כי תשא ע נ ג נ ו בנפש אל רם ונשא (ר׳ ינאי, מוסף שבת שקלים). ענג אומנים בטוב מעדנים ותאריך שנים לפני אלהים זרה שופכי דם ואל תהי בסודם כי האדם בצלם אלהים (רסב״ג, אמון יום זה, אזהר׳, כט.).

—הִפְעִ׳, *הֶעֱנִיג, — כמו פִּעֵ׳: מכל עיוני האדם עיון החכמה הוא יותר שלם ונעלה ומועיל ו מ ע נ י ג (הגמון יוסף כיאכתים, קילור תוני אקינה, א ב, הקדמו׳, בי״ת דומיניק׳ ירושלים).

ב. עָנֹג, ממנו ב. עֲנַג.

1) [ס״א: מעגלת, מעגנת, ועי׳ עגל פע׳.]

ב. עָנַג[1]), קל לא נמצא.

—הִתְפַּעֵ׳, הִתְעַנֵּג, תִּתְעַנְּגוּ,—הִתְעַנֵּג על פלוני, לעג עליו התקלס בו וכדומ׳, sich lustig machen; se jouer de; to make sport of: ואתם קרבו הנה בני עננה זרע מנאף ותזנה על מי תִּתְעַנָּגוּ[2]) על מי תרחיבו פה תאריכו לשון הלוא אתם ילדי פשע זרע שקר (ישע׳ נז ג-ד).

ענד, ממנו עָנַד, *עִנּוּד, *עֲנִידָה.

עָנַד, פ״י, עֲנָדֵם, אֶעֶנְדֶנּוּ,—עָנַד התכשיט על הצואר, העטרה על הראש וכדו׳, קָשַׁר והבש אותו, umbinden; attacher; to bind around: קשרם על לבך תמיד עָנְדֵם על גרגרתיך (משלי ו כא). אם לא על שכמי אשאנו אֶעֶנְדֶנּוּ עטרות לו (איוב לא לו). — ואמר הפיטן: עוזרינו נותן כוח ליעף ע נ ד י נ ו אור זורית ושואף (Kahle, Masor. d. West., ס). — ואמר המשורר: ומדותי בהכמתו אשר הוא לא מדדהו ולי הון רב והוד מלכות ושם צדק ע נ ד ה ו (ר״ס הנגיד, אהוב נפשי). ע נ ד ו ך ענק השיר ולא כן אבל הם בענק שמך ע נ ו ד ו ת (ר״י הלוי, הפסע הזמן). לבדוק בהודך עטרות ע נ ד ת נ י וברצון עבדיך עד כה פקדתני (ראב״ע, את הפלי ואלא). אי שהרן החן אשר על לויותיהם ואי קשר יקר ע נ ד ו איה כלי מראה ואי בר נשקו בם רפדו שרים והתפרדו (יעקב בן אלעזר, כא אתאונה על רלאים). שמו רביד לצוארי רבדתיו ועל ראשי עטרות לי ע נ ד ת י ו ועל לבי בעט ברזל חקקתיו לבל יוכל אמר דמעי מחקתיו (ר״י זבארה, שעשועי, הקדי, דודסון 2) — ובינ׳ פעו׳: לבשה רוח אז יהודה לבו מלאו גבורה ע נ ו ד ה להש ויקנא קנאה כבדה (ר׳ יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ׳ שבת א הנכה). סלסולם וצלצולם ענות שירות נקצבים ע נ ו ד י הן ולוית חן שמחים ולא נעצבים (אכוגי עוז, יוצ׳ שבת א אחה״פ). היא לראשך חן ועטרת ע נ ו ד י ם וסלסלה ותרוממך ותושיבך בין נגידים (ר׳ אליעזר ברבי נתן אילה אהבים, Monatsschr. 1895, 34). בשכם חשו עצמות עלי עין ע נ ו ד י ם בחמשה מיני זיין (גנזי שכטי ג, דודסון 103). ידבר בה ולא יבוש לעולם במלכי גיא אשר לו ה ע נ ו ד ה (דה״י יהודי מצרים וא״י ב, מן 85). שמו משה והוא רופא ומשה לחולים מכאב חלים

1) עי׳ הערה לקמן.

2) הקדמונ׳ פרשו גם פעל זה במשמ׳ התענג של הפעל הקודם.

חרדים נשיאות עם צניעות בו ועל גרגרותיו הזמן שמם ענודים (ר"מ דרעי הקרלי, לקו"ק נג.). קל וחמר תבין משירת האזינו הענודה (רבנו יפת הלוי, שם, נספחים 21). מעשה כל מצוה עם כל התורה המתייחסת אליה ענודים זה בזה (ר"מ הלביק, משלי ו כא).

—פִּעֵ', *עִנֵּד,—כמו קל: הבינני סודי סתרים ענדני[1]) שלוש בתרים (משולש בדי קלונימוס, אפיק רנן, יוצ' ב פסח). סמכם בשם יחודך ענדם[1]) במאודך (אתה מלא, יוצ' שבת זכור). כבבדי משוטט בעין רבבותיו ענדוני[1]) זין כוון לב ועין הביאני אל בית היין (שבתי הקטן, אנעים חדושי שירים, יוצ' א פסח, מחז' איטלי' א, קג:).

—הִפְעִ', *הֶעֱנִיד,—כמו קל: קמים כאפר פזר קדושים הענד בנזר רבדם בשלוש זר (אחור וקדם, יוצ' שבת הפסקה א). ויענידון ויעידון ויגידון אמתך אין קדוש כיי' כי אין בלתך (ארוגי עוז, יוצ' שבת א אחה"פ). שלחו יד בתורת משה איש האלקים והענדוה עטרות להם (ר"י אברבנאל, פי' יהוש' י, עיון ג).

ענה, ממנו א.עָנָה, יַעַן, א.מַעַן, ב.מַעַן, ג.*מַעַן, מַעֲנֶה.

א.**עָנָה**, פ"י, עָנָנִי, עֲנָנִי, עָנָךְ, עָנָהוּ, עָנָם, עָנְתָה, עָנִית, עֲנִיתַנִי, עֲנִיתֶם, עָנִיתִי, עֲנִיתִיךָ, עָנוּ, עֲנִיתֶם, עֹנֶה, עֹ־עֹנֵהוּ, עֹנִים, עֲנוֹת, עֲנֵה, עֲנֵנִי, עֲנֵנוּ, עֲנוּ, עֱנוּ, אֶעֱנֶה, אֶעֱנֶה, וָאַעַן, אֶעֱנְךָ־נְּךָ, אֶעֱנֵהוּ, אֶעֱנֶנּוּ, אֶעֱנֵם, תַּעֲנֶה, תַּעַן, תַּעֲנֵנִי, תַּעֲנֵנוּ, תַּעֲנֶנּוּ, תַּעֲנֵם, יַעֲנֶה, יַעַן, יַעֲנֵנִי, יַעֲנֵנוּ, יַעַנְךָ, יַעֲנֵהוּ, יַעֲנֶנּוּ, יַעֲנֵם, תַּעֲנֶה, תַּעַן, תַּעַנְךָ, תַּעֲנוּ, תַּעֲנֵהוּ, יַעֲנוּ, יַעֲנוּכָה, תַּעֲנֶנָּה, תַּעֲנִינָה, — ענה לפלוני על שאלתו אמר לו דברים להודיע לו מה ששאל לדעתו וכדומ', antworten ; repondre ; to answer; reply: ויאמר יוסף וכו' ולא יכלו אחיו לַעֲנוֹת אתו (ברא' מה ג). חכמות שרותיה תַּעֲנֶינָּה אף היא תשיב אמריה לה (שפט' ה כט). ויעל (גדעון) משם פנואל וידבר אליהם כזאת וַיַּעֲנוּ אתו אנשי פנואל כאשר עָנוּ אנשי סכות (שם ח ח). ויאמר אליה קומי ונלכה ואין עֹנֶה (שם יט כח). ואין עֹנֵהוּ מכל העם (ש"א יד לט). ולא עָנוּ העם אתו (את אליהו) דבר (מ"א יח כא). תחנונים ידבר רש ועשיר יַעֲנֶה עזות (משלי יח כג). אל תַּעַן כסיל כאולתו פן תשוה לו גם אתה (שם כו ד).—ואמר בן סירא: אם יש אתך ענה רעך ואם אין ידך על פיך (ב"ס גני' ה יב). בכחך ענה רעך ועם

חכמים הסתייד (שם ט יד).—ועל ברכה וקריאה: כי תמצא איש לא תברכנו וכי יברכך איש לא תַעֲנֶנּוּ (מ"ב ד כט). ומניתי אתכם לחרב וכלכם לטבח תכרעו יען קראתי ולא עֲנִיתֶם דברתי ולא שמעתם (ישעי' סה יב). אשר אם צדקתי לא אֶעֱנֶה (איוב ט טו). פתחתי אני לדודי וכו' בקשתיהו ולא מצאתיהו קראתיו ולא עָנָנִי (שה"ש ה ו).—ושלום: אלהים יַעֲנֶה את שלום פרעה (ברא' מא טז). כי תקרב אל עיר להלחם עליה וכו' והיה אם שלום תַּעַנְךָ ופתחה לך וכו' (דברי' כ י-יא).—ובפרט עם אָמַר: וַיַּעַן אברהם ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל אדני וכו' (ברא' יח כז). וַיַּעַן עפרון החתי את אברהם באזני בני חת לכל באי שער עירו לאמר (שם כג י). וַיַּעַן יצחק אביו ויאמר אליו (שם כז לט). וַיַּעַן משה ויאמר והן לא יאמינו לי (שמות ד א). וַיַּעֲנוּ בני גד ובני ראובן לאמר (במדי' לב לא). וַיַּעֲנוּ את יהושע לאמר (יהוש' א טז). ויסף הנער לַעֲנוֹת את שאול ויאמר (ש"א ט ח).—ועם דִּבֵּר: וַיַּעֲנוּ בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו (ברא' לד יג). וַיַּעֲנוּ בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה וידברו את ראשי אלפי ישראל (יהוש' כב כא). וַיַּעֲנֶה אליהו וידבר אל שר החמשים (מ"ב א י).—עָנָה על בקשה: אם היום תהיה עבד לעם הזה ועבדתם וַעֲנִיתָם ודברת אליהם דברים טובים (מ"א יב ז).—וענה אלהים על תפלה: ויזעק שמואל אל יי' בעד ישראל וַיַּעֲנֵהוּ יי' (שם ז ט). בהעצר שמים וכו' והתפללו אל המקום הזה והודו את שמך ומחטאתם ישובון כי תַעֲנֵם (מ"א ח לה). ויקראו (נביאי הבעל) בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עֲנֵנוּ ואין קול ואין עֹנֶה (שם יח כו). ויגש אליהו הנביא ויאמר וכו' עֲנֵנִי יי' עֲנֵנִי וידעו העם הזה כי אתה יי' האלהים (שם לו-לז). חנון יחנך לקול זעקך כשמעתו עָנָךְ (ישעי' ל יט). והיה ביום ההוא אֶעֱנֶה נאם יי' אֶעֱנֶה את השמים והם יַעֲנוּ את הארץ והארץ תַּעֲנֶה את הדגן ואת התירוש ואת היצהר והם יַעֲנוּ את יזרעאל (הוש' ב כג-כד). קולי אל יי' אקרא וַיַּעֲנֵנִי מהר קדשו סלה (תהל' ג ה). בקראי עֲנֵנִי אלהי צדקי בצר הרחבת לי (שם ד ב).—ואמר בן סירא: ויענהו אל עליון באבני ב[רד וא]ל[גבי]ש (ב"ס גני' מו ה). — ובתלמו': פעם אחת היינו יושבין לפני ר' טרפון ובאה יבמה לחלוץ ואמר לנו ענו כולכם חלוץ הנעל (ר' יהודה, יבמ' קד:). יתניאל שענאו אל (תמור' טז.).— ובפסה"א: הגה

[1]) [בדפו' מנקד כמו פִּעֵ', ואולי צריך לנקד כמו קל].

תמיד לענות תשובות מוכנות (תלמידי מנחם, תשו׳ על דונש, סטרן 23).—ואמר המשורר: מענות אלם אונך תעלם ויכלם כל מבקש יוי׳ (רשב״ע, אל אל אקרא).—ענה בקול, באש: ויהי קול השפר הולך וחזק מאד משה ידבר והאלהים יַעֲנֶנּוּ בקול (שמות יט יט). והיה האלהים אשר יַעֲנֶה באש הוא האלהים (מ״א יח כד).--וְעָנָה בלא להמתין לשאלה, התחיל בדבור: וְעָנוּ ואמרו (זקני העיר) ידינו לא שפכה את הדם הזה (דברי כא ז). וְעָנוּ הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם (שם כז יד). וַיַּעֲנוּ חמשת האנשים ההלכים לרגל את הארץ ליש ויאמרו אל אחיהם וכו׳ (שפטי׳ יח יד). ושמואל ראה את שאול ויוי׳ עָנָהוּ הנה האיש אשר אמרתי אליך זה יעצר בעמי (ש״א ט יז). וַיַּעַן וידבר אליו איש האלהים (מ״ב א יא). — וְעָנָה על טענות בוכוח וכדו׳: אם יחפץ לריב עמו לא יַעֲנֶנּוּ אחת מני אלף (איוב ט ג). אלוה לא ישיב אפו וכו׳ אף כי אנכי אֶעֱנֶנּוּ אבחרה דברי עמו (שם יד-יה). ועדיכם אתבונן והנה אין לאיוב מוכיח עוֹנֶה אמריו מכם (שם לב יב). מדוע אליו ריבות כי כל דבריו לא יַעֲנֶה (שם לג יג). — ובהשאלה, עָנָה הכסף: לשחוק עשים לחם ויין ישמח חיים והכסף יַעֲנֶה את הכל (קהלי י יט).—*וְעָנָה על שיר, על הלל, עי׳ ד.ענה: אז ישיר משה וגו׳ לקטן שהוא מקרא את ההלל בבית הספר והן עונין אחריו על כל דבר ודבר משה אמר אשירה והן עונין אחריו אשירה וכו׳ (ר׳ עקיבא, ירושי סוטי׳ ה ו). הוא אומר הללויה והן אומרים הללויה מכאן שמצוה לענות הללויה וכו׳ הוא אומר הודו לה׳ וכו׳ מכאן שמצוה לענות ראשי פרקים (סוכי לח:).—*וְעָנָה אמן על ברכה: אם בירכך גוי ענה אחריו אמן (ר׳ תנחומא, ירושי סוכי ג יב). אין עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יתומה (ברכי מז.).—ב) עָנָה בְּ־, העיד עדות בפלוני: וְעָנְתָה בי צדקתי ביום מחר (בראשי ל לג).—ובפרט נגד פלוני: לא תַעֲנֶה ברעך עד שקר (שמות כ יג). ועד אחד לא יַעֲנֶה בנפש למות (במדי לה ל). כי יקום עד חמס באיש לַעֲנוֹת בו סרה (דברי יט טז). וְעָנְתָה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו (שם לא כא). הנני עֲנוּ בי נגד יוי׳ ונגד משיחו (ש״א יב ג). ויאמר אליו דוד דמיך על ראשך כי פיך עָנָה בך לאמר אנכי מתתי את משיח יוי׳ (ש״ב א טז). הכרת פניהם עָנְתָה בם (ישעי׳ ג ט). למה תקראנה לי נעמי ויוי׳ עָנָה בי ושדי הרע לי (רות א כא).—ובפהט״א: אחנן ויקשה לאהב וישנא ואען אמת בו ושוא יענה בו (רמב״ע, בשם הנגיד, מתהלה 129). — ג) במשמ׳ שב אל דבר, מוסב, מְכֻוָּן אל דבר[1], sich beziehen, entsprechen; s'adresser à, se rapporter, s'accorder; to refer, apply, correspond: ומאי וטהר טהר היום כלומר פנה היום והוא יציאת הכוכבים ועונה וטהר ליום וכו׳ ומאי וטהר טהר גברא ועונה וטהר לגברא ועדיין לא פנה היום (הערוך ערך אר). ושכח לפרש מה הוא ופניו מפני צפונה וכו׳ אך[2] ופניו עונה לכירים (ר״י קמחי, ספר הגלוי 126). עוד יש מזה החלק דברי הנהגת אנושיות שינהג בהם האדם עם בני ביתו ועם שאר אנשים ומצאו על זה פסוקים צחים בעונים ומסכימים על אלה הדברים וכו׳ (ר׳ הלל מוירונא, תגמי הנפש, כה:). והושיבו פסוקים עליהם כאלו יענו על כך ואעפ״י שאינם עונים על כך ואינם מכוונים לכך (שם כו.). ותנאי המתאה עונה על הערעור ותנאי הכפייה הוא תנאי שני בלתי עונה על הערעור (ריב״ש, שו״ת רכ). מה שכתוב בשער השכירות וקנינו משמעון על כל הכתוב לעיל אינו עונה על פרעון דמי השכירות (שם שיג). מכלל שמלת מחרת עונה תמיד על זמן היות השמש על הארץ (ר״א הקרא׳, ספי ג״ע, חג השבועות ד, כה:). ואם כן נראה שזה המאמר אינו עונה לעשות הסכה (שם, חג הסכות א, סה:). שמלת העצה אינו עונה סוף חוליות השדרה וכו׳ ואיך אפשר להיות עונה למה שהוא נטוי (שם, ענין שחיטה כב, לז:). והנה הראשון עונה לתשיעי ולשמיני מהקצרים והב׳ עונה לעשירי וכו׳ (ר״י אברבנאל, פי׳ התורה, בשלח, ד״ה ואחרי שידענו). ובסדר המשקל הזה שמו מגמתם אל ערכי הנגון כי יש נגון ערוך שיענה הראשון עם הג׳ ויענה הב׳ עם הד׳ שוים בארך משיכת הניגון או בקצורו וכו׳ והנה מיסדי אלה השירים שמו מגמתם כל א׳ מהם לשקל האותות העונות באחת בערך הניגון שלהם (לפנת פענח, עי׳ שיריי).—ובמשמ׳ כלומר, רצה לומר[3]: כי אין על השחיטה מג׳ הפנים האלה אחד בהם יענה כי לא בא צווי לא על דבר חדש וכו׳ (מנחם גילי הגולה, לקו״ק, כספח׳ 59).

---

1) [עי׳ אוצ׳ הגא׳ כ״א ח״ב, לוין 2, הערה ו.]
2) [בדפו׳: אף.]
3) [מן הערב׳.]

—נִפְע', נַעֲנֵיתִי, נַעֲנָה, אֵעָנֶה, יֵעָנֶה, — א) שענו אותו על קריאתו, על צעקתו: אטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יֵעָנֶה (משלי כא יג). הן אצעק חמס ולא אֵעָנֶה אשוע ואין משפט (איוב יט ז).—וְנַעֲנָה הדבר: הרב[1]) דברים לא יֵעָנֶה ואם איש שפתים יצדק (שם יא ב).—ובתו"מ, נַעֲנָה על תפלה: עברו אלו ולא נענו בית דין גוזרין שלש תעניות אחרות על הצבור (תעני' א ו). גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו אעפ"כ לא נענה אלא בתפלה (ר' אלעזר, ברכי' לב:). זה התפלל ונענה וזה התפלל ולא נענה מפני מה זה נענה וזה לא נענה זה התפלל תפלה שלימה נענה וזה לא התפלל תפלה שלימה לא נענה (ר' מאיר, ר"ה יח.). כיון שאמר (דוד) ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה (מו"ק ט.). ואם לחש ולא נענה מאי תקנתיה ילך אצל חסיד שבדור וירבה עליו בתפלה (ר' אמי, תעני' ח.). ג' הם שנענו במענה פיהם אליעזר עבדו של אברהם ומשה ושלמה (תנחו"י, מד"ר ברא' ס).—ובספה"א: ואנכרו קולי הענותו ממרום ואלאמה דאימא תדעי משמי מרום תעניני[2]) (רקט"ג, ספ' הגלוי בהגוף הערבי קטז).—התפלה הנענית: כי התפלה הנענית אינה כי אם לקהל או בקהל (ר"י ה"ת, הכוזרי ג יז). ומתנאי התפלה הנענית שתהיה במה שיועיל העולם ולא יזיקהו בשום פנים (שם יט).—ב) כמו קל: אני יי' נַעֲנֵיתִי[3]) לו בה ברב גלוליו (יחזק' יד ד). כי איש איש מבית ישראל וכו' ובא אל הנביא לדרש לו בי אני יי' נַעֲנֶה לו בי (שם ז).—ורגיל בתו"מ: נענה אותו תינוק ואמ' וכו' (תוספת' הורי' ב ו). נענה פנחס באותה שעה ואמר אין אדם כאן שיהרג ויהרג (ספרי במדי' קלא). וכבר היה ר"א חולה וכו' נענה ר' טרפון ואמר רבי חביב אתה לישראל יותר מגלגל חמה (שם דבר' לב). וכבר היה ר' טרפון ור' יוסי הגלילי ור' עקיבא מסובים בבית ערוד נשאלו מי גדול תלמוד גדול או מעשה נענו כולם ואמרו תלמוד גדול (שם מא). נענה ר' אלעזר ואמר ומה מילה וכו' (יומא פה:). נענה מלאך מן האש ואמר הן הן מעשה המרכבה (חגיי יד:). נענה ר' טרפון ואמר וכו' נענה ר' יהושע ואמר וכו' נענה ר"א בן עזריה ואמר וכו' (קנה' קא.).

—הִפְע', הֶעֱנָה, רק צ"ג' מַעֲנֶה,—כמו קל: כי האלהים מַעֲנֵהוּ[1]) בשמחת לבו (קהל' ה יט).—ומקו' *לְהַעֲן, ואמר הפיטן: אשאלה בעדם מען גבורות טל להען טל אב הבטח לשען יתן להמתיק לען (ר"א הקליר, אליס כהשטין, תפלי טל).

ב. **עָנָה**, ממנו ב.עָנָה, עָנָו, *עָנִי, עֲנָוָה, *עִנּוּי, עֱנוּת, *עַנְוְתָן, *עַנְוְתָנוּת, עָנִי, *עֹנִי, עֳנִי, עֲנִיָּה, *עֲנִיּוּת, תַּעֲנִית.

ב. **עָנָה**, עָנִיתִי, אֶעֱנֶה, יַעֲנֶה, יַעֲנוּ,—א) עָנָה מן פלוני, נכנע, כמו נפע', gedrückt, demütig sein; être soumis, affligé; to be lowly, afflicted: כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רעים מקולם לא יחת ומהמונם לא יַעֲנֶה כן ירד יי' צבאות לצבא על הר ציון ועל גבעתה (ישעי' לא ד).—ובמשמ' היה שפל, סבל ענות: על כן נסעו כמו צאן יַעֲנוּ[2]) כי אין רעה (זכרי' י ב). האמנתי כי אדבר אני עָנִיתִי מאד (תהלי' קטז י). טרם אֶעֱנֶה אני שגג ועתה אמרתך שמרתי (שם קיט סז).—ב) פ"י, עשה שיהיה ענו, שפל: כחרב בציון שאון זרים תכניע חרב בצל עב זמיר עריצים יַעֲנֶה[2]) (ישעי' כה ה).

—נִפְע', לֵעָנוֹת, נַעֲנָה, נַעֲנֶה, נַעֲנֵיתִי,—א) נַעֲנָה מפני פלוני, נכנע: כה אמר יי' אלהי העברים עד מתי מאנת לֵעָנוֹת מפני שלח עמי ויעבדני (שמות י ג).—ב) נפש נַעֲנָה, אדם שלא אכל: ותפק לרעב נפשך ונפש נַעֲנָה תשביע (ישעי' נח י).—ג) ובכלל שֶׁמְּעַנִּים אותו בְּצַעַר, בְּיִסּוּרִים: נגש והוא נַעֲנֶה ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וכרחל לפני גוזיה נאלמה ולא יפתח פיו (שם נג ז). נַעֲנֵיתִי עד מאד יי' חיני כדברך (תהלי' קיט קז).—ובמדר': אלמנה ויתום שדרכן לענות

1) [התרגומים מנקדים: הֲרַב, כלומ' המרבה דברים.]

2) [ובעבר': וגנו את מאמרי הענותו ממרום והאמה תתפלל תמיד משמי מרום תעניני.]

3) [כך פרש ריב"ג (בשרשיו), שהוא פ"י כמו קל, וז"ל: מתעברים כי ענין נעניתי לו הוא עניתיהו וענין נענה לו עונהו, ע"כ. ות"י מפרש כמו נפע': אשתאיל, וכן רש"י: אדרש. וכן רד"ק (בשרשיו), מפרש כמו נעתרתי; ועי"ש גם בשרש עתר ובפרושו.]

1) [אמר ראב"ע בפרושו, וז"ל: מן הבנין הכבד הנוסף על משקל מעלה נשיאים, ע"כ. ורש"י מפרש שהוא שם דבר. ומהחדשים מחברים אותו עם ג.ענה, או מגיהים: עֹנֵה.]

2) [אפשר שזהו הפע'?]

בחן דבר הכתוב (ר׳ עקיבא, מכי׳ משפטי יח).—ובסהמ״ו: ישב במנוחות שאננות ועזב און ועמל ענות (ר׳ זכריה בן סעדיה אלצאהרי, ספר המוסר, מ. מטמוני מסתרים 23). ואם לעיני אדם נענו נעימות הצוף וקמתם (מט״ו זכיות שלמה ג ז).—*ובמשמ׳ נכנע לפלוני, נשמע לו: אני הוא נענה לחבורה ובניו ובני ביתו נענין לו וכו׳ תני ר׳ חלפת׳ בן שאול גדולים נענין לחבורה קטנים נענים לו (ירוש׳ דמאי ב ג).—והדבור *נַעֲנֵיתִי לך, במשמ׳ בקשה, סליחה ומחילה: אמ׳ לו (ר״ג לר׳ יהושע) נעניתי לך (סס תעני ד ח). אמר לו (ר״ג לר׳ יהושע) נעניתי לך מחול לי (ברכי כח.). מיד הלך ר׳ יהושע ונשתטח על קברי בית שמאי אמר נעניתי לכם עצמות בית שמאי (חגי׳ כב:). אמרה לה (פנינה לחנה) בבקשה ממך נעניתי לך (פסיקי רבתי מג). — ובסהס״א: כי ישר אתה ואנכי העויתיך והחטאתיך על כן נעניתי לך מחול לי (ר״מ אלשיך, פי׳ איוב לג כז).

— פִּעֵל, עִנָּה, ס״י, עִנִּיתָ, עִנִּיתָנִי, עִנִּיתָנוּ, עִנִּיתָהּ, עִנֵּיתִי, עִנִּתְךָ, עִנּוּ, עִנִּיתֶם, עִנִּינוּ, מְעַנַּיִךְ, עַנֵּה, עַנּוֹת, עַנֹּתְךָ, עַנּוֹתֶךָ, עַנֹּתוֹ, עַנּוֹתוֹ, אֲעַנֶּה, אֲעַנֵּךְ, תְּעַנֶּה, תְּעַנֵּנִי, תְּעַנֵּנוּ, יְעַנֶּה, יְעַנֵּנִי, יְעַנְּךָ, יְעַנֶּהָ, יְעַנֶּנּוּ, יְעַנֵּם, תְּעַנֶּהָ, תְּעַנּוּ, תְּעַנּוּן, יְעַנּוּ, יְעַנּוּנוּ, — א) עִנָּה את פלוני, התנהג אתו בקשי, העבידו בפרך, עשה לו מכאובים, גרם לו צער חזק בגוף או בנפש bedrücken, peinigen; opprimer, affliger; to oppress, afflict: ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וְעִנּוּ אתם ארבע מאות שנה (בראשי׳ טו יג). ויאמר אברם אל שרי הנה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך וַתְּעַנֶּהָ שרי ותברח (הגר) מפניה (שם טז ו). אם תְּעַנֶּה את בנתי ואם תקח נשים על בנתי (שם לא נ). וישימו עליו (המצרים על ישראל) שרי מסים למען עַנֹּתוֹ בסבלתם וכו׳ וכאשר יְעַנּוּ אתו כן ירבה וכן יפרץ (שמות א יא-יב). כל אלמנה ויתום לא תְעַנּוּן אם עַנֵּה תְעַנֶּה אתו כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו (שם כב כא-כב). וצים מיד כתים וְעִנּוּ אשור וְעִנּוּ עבר (במדי׳ כד כד). וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך יי׳ אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען עַנֹּתְךָ לנסתך וכו׳ וַיְעַנְּךָ וירעבך (דברי׳ ח ב-ג). וירעו אתנו המצרים וַיְעַנּוּנוּ ויתנו עלינו עבדה קשה (שם כו ו). פתי אותו וראי במה כחו גדול ובמה נוכל לו ואסרנוהו לְעַנֹּתוֹ וכו׳ הגידה נא לי במה כחך גדול ובמה תאסר לְעַנּוֹתֶךָ (שפטי׳ טז ה-ו). ותחל לְעַנֹּתוֹ ויסר כחו מעליו (שם יט). וימאס יי׳ בכל זרע ישראל וַיְעַנֵּם ויתנם ביד שסים (מ״ב יז כ). והלכו אליך שחוח בני מְעַנַּיִךְ והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך (ישעי׳ ס יד). העל אלה תתאפק יי׳ תחשה וּתְעַנֵּנוּ עד מאד (שם סד יא). הנני עשה את כל מְעַנַּיִךְ בעת ההיא (צפני׳ ג יט). לא ישיא אויב בו ובן עולה לא יְעַנֶּנּוּ (תהל׳ פט כג). שמחנו כימות עִנִּיתָנוּ שנות ראינו רעה (שם צ טו). עמך יי׳ ידכאו ונחלתך יְעַנּוּ אלמנה וגר יהרגו ויתומים ירצחו (שם צד ה-ו). עִנָּה בדרך כחו קצר ימי (שם קב כד). עִנּוּ בכבל רגליו ברזל באה נפשו (שם קה יח). כי יתרו פתח וַיְעַנֵּנִי ורסן מפני שלחו (איוב ל יא). ורב צדקה לא יְעַנֶּה (שם לז כג).—ואמר בן סירא: ביד ירמיהו כי ענוהו והוא מרחם נוצר נביא (ב״ס גני׳ מט ו).—ובמדר׳: אם ענה תענה מגיד שאינו חייב עד שיענה וישנה (מכי׳ משפ׳ יח).—ועִנָּה נפשו של פלוני, גרם לו צער גופני או רוחני: כל נדר וכל שבעת אסר לְעַנֹּת נפש (במדי׳ ל יד).—ובפרט עִנָּה פלוני נפשו, במשמ׳ נמנע מאכל זמן רב, צָם, fasten; jeûner; to fast: בחדש השביעי בעשור לחדש תְּעַנּוּ את נפשתיכם וכל מלאכה לא תעשו (ויקרי׳ טז כט). ובעשור לחדש השביעי הזה מקרא קדש יהיה לכם וְעִנִּיתֶם את נפשתיכם (במדי׳ כט ז). הכזה יהיה צום אבחרהו יום עַנּוֹת אדם נפשו (ישעי׳ נח ה). ואני בחלותם לבושי שק עִנֵּיתִי בצום נפשי (תהל׳ לה יג).—ובתו״מ בלא נפש, עשה שיצום: התינוקות אין מענין אותן ביום הכפורים (יומי׳ ח ד). מה עשה מרדכי קבץ את התינוקות וענה אותם מלחם ומים והלבישן שק והושיבם באפר (מד״ר אסתי׳, ותאמר אסתר). — ואמר המשורר: כי עת בלי המר מאד ימר גם יום בלי זמר כיום ענות (רמב״ע, התרשיש ב פה). — ב) ובפרט עִנָּה אשה, אִנְּסָהּ, שכב אתה ובעלה על כרחה ושלא ברצונה, vergewaltigen; forcer une femme; to force, violate a woman: ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ וירא אתה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ ויקח אתה וישכב אתה וַיְעַנֶּהָ ותדבק נפשו בדינה (בראשי׳ לד א-ג). לא תתעמר בה (בהיפת תאר שלקח בשבי) תחת אשר עִנִּיתָהּ (דברי׳ כא יד). כי יהיה נער בתולה מארשה לאיש ומצאה איש בעיר ושכב עמה וכו׳ ואת האיש (תמית) על דבר אשר עִנָּה את אשת רעהו (שם כב כג-כד). ונתן האיש השכב

עמה לאבי הנער (שמצא בשדה) חמשים כסף ולו תהיה לאשה תחת אשר עִנָּהּ לא יוכל שלחה כל ימיו (שם כט). הנה בתי הבתולה ופילגשהו אוציאה נא אותם וְעַנּוּ אותם ועשו להם הטוב בעיניכם (שפטי' יט כד). ואת פילגשי ענּו ותמת (שם כ ה). ויחזק בה (אמנון בתמר) ויאמר לה בואי שכבי עמי אחותי ותאמר לו אל אחי אל תְּעַנֵּנִי כי לא יעשה כן בישראל וכו' ויחזק ממנה וַיְעַנֶּהָ וישכב אתה (ש"ב יג יא-יד). כי שנא אבשלום את אמנון על דבר אשר עִנָּה את תמר אחתו (שם כב). כי אמנון לבדו מת כי על פי אבשלום היתה שומה מיום ענֹּתוֹ את תמר אחתו (שם לב). ערות אב גלה בך טמאת הנדה ענּו בך וכו' ואיש את אחתו בת אביו עִנָּה בך (יחזק' כב י-יא). נשים בציון ענּו בתלת בערי יהודה (איכה ה יא).—ובתו"מ: א"ל רב פפא לאביי הא תשמיש גופה איקרי ענוי דכתיב וישכב אותה ויענה א"ל התם שעינה מביאות אחרות (יומא עז:). שהיה (יהויקים) הורג את בעליה' ומענה את נשיהם (מד"ר ויקרא יט).—ג) עִנָּה את הדין, עכב ודחה הוצאה לפעל של פסק הדין: אין מענין את דינו של זה אלא ממיתין אותו מיד (ר' יהודה, סנה' יא ד). אם משה חכם חכמים [גדול] גדולים אבי נביאים לא נשא לו פנים ק"ו לשאר כל אדם המענים את הדין והמעותין את הדין עאכ"ו (ספרי במדב' קלה). על ידי שאמר (משה) שמעו נא המורים נגזר גזירה שלא יכנס לארץ המענין את הדין והמעותין את הדין עאכ"ו (שם דבר' כט).

—פֻּעַל, עֻנֵּיתִי, מְעֻנֶּה, עֻנּוֹתוֹ, תְּעֻנֶּה,—עֻנָּה האדם, שֶׁעֻנּוּ אותו, בכל המשמ' של הפע', במשמ' צום: כי כל הנפש אשר לא תְעֻנֶּה בעצם היום הזה ונכרתה מעמיה (ויקר' כג כט).—ובענין של מכאובים ויסורים: אכן חלינו הוא נשא ומכאבינו סבלם ואנחנו חשבנהו נגוע מכה אלהים וּמְעֻנֶּה (ישעי' נג ד).—ובכלל צער ויסורים: טוב לי כי עֻנֵּיתִי למען אלמד חקיך (תהל' קיט עא). זכור יי' לדוד את כל עֻנּוֹתוֹ (שם קלב א). —ובתלמו': תשעה באב שחל להיות ערב שבת אוכל אדם אפילו כביצה ושותה כביצה כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה (ר' יהודה, תוספת' תענ' ב ז). מפני מה הגרים מעונים מפני וכו' (ר' חנינא בן גמליאל, מסכ' גרים ב ז).—ובספהמ"א: זרעך יעונה ויעובד ארבע מאות תמהת איך גזר עלימו זה בלי חטאות (רסע"ג, הסג' על חוי הבלכי ב, דודסון 47). אביון מעונה מעני (רש"י, ב"מ קיא:).—ואמר המשורר: לכודה במוקש פתלתל ועקש נשאת סבל מענת ככל אחות חבל ספרד ובבל ובגדי אבל לבשה (ר' יי' הלוי, אתה יי' אלהים). שובב מה זה יענה יום במשפט יעונה יכונן ויבנה לפני שחת יי' (רשב"ע, אמונתך כודעה).

—הִתְפַּ', הִתְעַנָּה, הִתְעַנִּית, הִתְעַנּוֹת, יִתְעַנּוּ, הִתְעַנִּי,— א) הִתְעַנָּה האדם, עִנָּה את עצמו בכלל, צִעֵר א"ע, הניח לְעַנּוֹתוֹ: ויאמר לה מלאך יי' שובי אל גברתך וְהִתְעַנִּי תחת ידיה (בראשי' טז ט).—צִעֵר א"ע: וביום הזה לא אמיתך כי נשאת את ארון אדני יי' לפני דוד אבי וכי הִתְעַנִּית בכל אשר הִתְעַנָּה אבי (מ"א ב כו).—ואמר בן סירא: יש מתעשר מהתענותו ו[יש] יחיב שכרו (ב"ס גני' יא יח).—ובמדר': כי מתו כל האנשים וגו' מאי מתו שנתענו (מד"ר שמות ה). עני ורוכב על חמור זה משיח ולמה נקרא שמו עני שנתענה כל אותם השנים בבית האסורים (פסיק' רבת' לד).—ב) הִתְעַנָּה פלוני, עִנָּה את נפשו בהמנעו מאכילה, fasten; jeûner, to fast: אולים מדרך פשעם ומעונתיהם יִתְעַנּוּ כל אכל תתעב נפשם (תהל' קז יז). לחם חמדות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי וכו' אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין וּלְהִתְעַנּוֹת לפני אלהיך נשמעו דבריך (דני' י ג-יב). ואקרא שם צום על הנהר אהוא לְהִתְעַנּוֹת לפני אלהינו (עזר' ח כא).—ובתו"מ: ואמרו עליו על ר' אליעזר שסיפר ועל ר' יהושע שרחץ אמר להן ר' יהושע צאו והתענו על מה שהתעניתם (ירוש' מגיל' א ו). וכי בתשעה מתענין והלא בעשר' מתענין אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי (ברכ' ח:). פעם אחת חל ט' באב להיות בשבת ודחינוהו לאחר השבת והתענינו בו ולא השלמנוהו (עירוב' מא.). אין גזרת המלכות ואין שלום רצו מתענין רצו אין מתענין (ר"ה יח:). כמה תעניות נתענית אמך (שרה) וכמה תפילות [נתפללה] עד שלא באת לה (פסיק' רבת' מ). —ובספהמ"א: ומה שהתירו רז"ל תענית חלום בשבת זהו כשיהיה החלום קשה מאד הרבה והוא שראה אותו נפשו עגומה עליו לפי שאינו יודע מהו ואין לו עונג שבת וכשהוא מתענה סובר שהתענית מועיל לו (חול' הגא' א, לוין 75).

ג·**עָנָה¹)**, ממנו ג·עָנָה, עִנְיָן, *עַנְיַן, *עִנְיָנִי, *הִתְעַנְיְנוּת.

ג·**עָנָה**, לַעֲנוֹת,—עָנָה בדבר, התעסק בו, השתדל בו, sich m. Etwas beschäftigen; s'occuper de; to be occupied, busied with: ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמים הוא ענין רע נתן אלהים לבני האדם לַעֲנוֹת בו (קהל׳ א יג). ראיתי את הענין אשר נתן אלהים לבני האדם לַעֲנוֹת בו (שם ג י).—ואמר בן סירא: על מוסר פותה וכסיל ושב כושל עונה בזנות (ב״ס גני׳ מז ח).

ד·**עָנָה²)**, ממנו ד·עָנָה, ב·*עִנּוּי,

ד·**עָנָה**, עָנוּ, עַנּוֹת, עֱנוּ, יַעֲנֶה, תַּעַן, יַעֲנוּ, תַּעֲנֶינָה, פ״ע,—הרים קול בשיר, בפרט ביחד עם אחרים, singen; chanter; to sing: וַתַּעַן להם מרים שירו לי״י כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים (שמות יה כא). אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר עֱנוּ לה (במד׳ כא יז). ויאמרו עבדי אכיש אליו וכו׳ הלוא לזה יַעֲנוּ במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו (ש״א כא יב). י״י ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו וכו׳ הידד כדרכים יַעֲנֶה אל כל ישבי הארץ (ירמ׳ כה ל). נשבע י״י צבאות בנפשו כי אם מלאתיך אדם כילק וְעָנוּ עליך הידד (שם נא יד). עֱנוּ לי״י בתודה זמרו לאלהינו בכנור (תהל׳ קמז ז). וַיַּעֲנוּ בהלל ובהודת לי״י כי טוב כי לעולם חסדו על ישראל (עזר׳ ג יא).—ואמר בן סירא: על כן ענו לו בנות ויכנוהו ברבבה (ב״ס גני׳ מז ו).—ובמשמ׳ צעק: וי:.מר (משה) אין קול עֲנוֹת גבורה ואין קול עֲנוֹת חלושה קול ענות אנכי שמע (שמות לב יח).—ובתלמו׳: איזהו ענוי שכולן עונות כאחת קינה שאחת מדברת וכלן עונות אחריה (מו״ק ג ט). לחם עוני לחם שעונין עליו דברים הרבה (ר׳ שמואל, פסח׳ לו.).—ואמר המשורר: איך קול ענות חלושה מפי אהליבה ויד בן הגרושה על בן האהובה (רלב״ע, איך קול).

—פִּעֵל, עִנָּה, עַנּוֹת, עַנּוּ,—כמו קל בנחץ הפעולה: ויאמר (משה) אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלושה קול עַנּוֹת אנכי שמע (שמות לב יח). ביום ההוא כרם חמר עַנּוּ לה (ישעי׳ כז ב). שיר מזמור לבני קרח למנצח על מחלת לְעַנּוֹת משכיל להימן האזרחי (תהל׳ פח א).—ובמשנה: נשים במועד מענות אבל לא מטפחות וכו׳ בראשי חדשים בחנוכה ובפורים מענות ומטפחות בזה ובזה אבל לא מקוננות (מו״ק ג ח-ט).—ואמר המשורר: ובממלכה השלישית נשים שאננות מנגנות ומענות תופשות כנורים ועוגבים ומזמרים (רלב״ע, אגרת חי בן מקיץ).

עֹנָה, ש״ז,—מי שעֹנֶה: יכרת י״י לאיש אשר יעשנה ער ועֹנֶה מאהלי יעקב (מלא׳ ב יב). ועי׳ עֵר.

עָנָו, עֲנָוָה, ת״ז, מ״ר עֲנָוִים, סמי׳ עַנְוֵי,—אדם נוח לבריות, לא קשה, לא גס, לא גֵּאֶה demütig, sanft; humble, doux; meek, lowly: והאיש משה עָנָו¹) מאד מכל האדם אשר על פני האדמה (במד׳ יב ג). אם ללצים הוא יליץ וְלַעֲנָוִים²) יתן חן (משלי ג לד). טוב שפל רוח את עֲנָוִים²) מחלק שלל את גאים (שם טז יט).—ובמשמ׳ צדיק, השפל בעיניו ונכנע לי״י: יען משח י״י אתי לבשר עֲנָוִים שלחני לחבש לנשברי לב (ישעי׳ סא א). כי דרש דמים אתם זכר לא שכח צעקת עֲנָוִים²) (תהל׳ ט יג). קומה י״י אל נשא ידך אל תשכח עֲנָוִים²) (שם י יב). תאות עֲנָוִים שמעת י״י (שם יז). יאכלו עֲנָוִים וישבעו (שם כב כז). ידרך עֲנָוִים במשפט וילמד עֲנָוִים דרכו (שם כה ט). בי״י תתהלל נפשי ישמעו עֲנָוִים וישמחו (שם לד ג). ועוד מעט ואין רשע והתבוננת על מקומו ואיננו וַעֲנָוִים יירשו ארץ והתענגו על רב שלום (שם לז יא-יב). מעודד עֲנָוִים י״י משפיל רשעים עדי ארץ (שם קמז ו). כי רוצה י״י בעמו יפאר עֲנָוִים בישועה (שם קמט ד).—ועַנְוֵי ארץ: בקשו את י״י כל עַנְוֵי הארץ אשר משפטו פעלו (צפני׳ ב ג). בקום למשפט אלהים להושיע כל עַנְוֵי ארץ (תהל׳ פו י).—ובמשמ׳ עָנִי, נרדף לדל, אביון: ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לְעַנְוֵי ארץ (ישעי׳ יא ד). ויספו עֲנָוִים בי״י שמחה ואביוני אדם בקדוש ישראל יגילו (שם כט יט). וכלי כליו רעים הוא זמות יעץ לחבל עֲנָוִים³) באמרי שקר ובדבר אביון משפט (שם לב ז). השאפים על עפר ארץ בראש

¹) [כך בסור׳ ענא; ובערב׳ ענא, עני a).]

²) [בערב׳ עַ׳נִי b), ובסור׳ עַנִי. ונמצא גם במצרית עֲנִי, ואולי גם באשור׳ אֶנוּ.]

a) عنا عني b) غي

¹) [ס״א עניו קרי, ויש ספרים שכן גם כתיב.]

²) כך הקרי, והכתיב: עֲנִיִּים.

³) [כך הכתיב, והקרי: עֲנִיִּים.]

דלים ודרך עֲנָוִים יטו (עמו׳ ב ז). **שמעו זאת השאפים** אביון ולשבית עֲנִוֵי[1]) ארץ (שם ח ד). **כי לא לנצח** ישכח אביון תקות עֲנָוִים[2]) תאבד לעד (תהל׳ ט יט). **בז לרעהו חוטא ומחונן עֲנָוִים[3]) אשריו** (משלי יד כא). —ואמר בן סירא: **כי רבים רחמי אלהים ולענוים** יגלה סודו (ב״ס גני׳ ג כ). — ובתו״מ: וכשמת **(הלל)** אמרו עליו הי ע נ י ו הי חסיד תלמידו של **עזרא** (תוספת׳ סוט׳ יג ג). ענן שהוא עושה את הבריות **ענוים** אילו לאילו (ירוש׳ תענ׳ ג ג). **שם בן ארבעים ושתים** אותיות אין מוסרין אותו אלא למי שצנוע **ו ע נ י ו** ועומד בחצי ימיו (רב, קדוש׳ עא.). **ע נ ו י ם הגיע וזמן** גאולתכם (פסיק׳ רבת׳ לו). —וקי׳ עֲנְוָה: מי שהוא **ענו** ואשתו ע נ ו ה ובניו ובני ביתו ענוים אף הכלבים שלו אינן מזיקין (אדר״נ ב יד). —ובסהמ״א: **גרדן דלא** טייזן עניו סתם גרדן אין לו בשת פנים (רש״י, ע״ז כו.). —ואמר הפיטן: **רוצה בעמו ענוים יפאר יושב** תהלות בם להתפאר (אנעים זמירות). —ותאר למשה: כה מופתים נתן לעניו ותחל רוחו לפעמו כאשר **בא** ובשר המוניו כי פקד יי׳ את עמו (ראב״ע, אזכירה סדר עבודה). — ואמר הפיטן: **אז בקשוב ע נ ו עלה** אל הר העברים בדעתו השב כעלית סין בהדורים (ר׳ משה בר׳ שמואל, אז בקשוב, יול׳ ש״ת). **ויואל ענו להרים** ויקרא אליו אלהים וכו׳ דת היתה אמון בשחק הורישה ע נ ו וירש (שם, אשריך).

עָנָו, קל לא נמצא.

—התפ׳ °הִתְעַנֵּו, התענוו, — היה עָנָו, עשה את עצמו לענו: **שאף שידע (משה) התורה כלה עד סופה והיא** נקראת תורת משה על שמו עם כל זה **התענוו מאד** (פענח רזא, בהעלותך). **והוא בענוותנותו התענוו מאד** עד כאילו חסרו לו כל העשרה דברים הרוחניים (שם).

***עִנּוּג,** ש״ז, ר״ר °עִנּוּגִים, ענוגין, —שה״פ מן עִנֵּג: **אף** הקורא מקרא ב ע י נ ו ג ו ובניגונו עליו נא׳ **דבש וחלב** תחת לשונך (ר׳ לוי, מד״ר שה״ש, נספ תוספות). **עשיתי לי** שרים ושרות אלו התוספות וכו׳ **ותענוגות אלו האגדות** שהן ע נ ו ג י של מקרא (שם קהל׳, כנסתי לי גם כסף וזהב). ותענוגות בני האדם זה **ע נ ו ג ן של ישראל** (שם). — ובסהמ״א: בהט אבנים שמתחוטטות **על** בעליהן פי׳

1) [כך הכתיב, והקרי: עֲנִיֵּי.]

2) כך הכתיב, והקרי: עֲנִיִּים.

3) כך הקרי, והכתיב: עֲנִיִּים.

ענין ע י נ ו ג (הערוך ערך חט). **שברוב עשרך היה לך** אהבה בתענוגים לענג את בשרך **וע״כ נהפך ע י נ ו ג ך** לשחין רע בעורך ובבשרך (ר״מ אלשיך, פי׳ איוב טז טו). —ואמר הפיטן: **סגלת שבת לשמור ב ע נ ו ג להשביע** בצחצהות נפוחי נשמות (רי״ל בן לחונן, עלה עלה, אזהר׳ יב.). —ומ״כ: שדורסת ואוכלת מיד לאחר הריגתה שאינו מקפיד על תענוגים אלא אוכל בשר בלא תבלין **וכן שאר ע י נ ו ג י ן** (רש״י, פירוש׳ כז.). **אבל ע י נ ו ג י ו ושמחת לבו בהגיון דת אלהים** להסתכל **ולהבין באותותיו ובכל מעשיו הגבוהים** (ראב״ח שנשיח, הגיון הנפש, יט:).

°**עִנּוּד,** ש״ז, — שה״פ מן עִנֵּד: **שגמיו ענין קישור ו ע י נ ו ד** (הערוך ערך סגס). — **ואמר הפיטן: פאור** ענוד כלילי לבדני כתרני והכלילי פודי ועוז מגדלי **דודי לי** (ר׳ שבתי בר׳ משה, אנעים הדוש׳ שירים, יול׳ א פסח, מחז׳ איטל׳ א, קד.).

א. עֲנָוָה, ש״נ, כנ׳ עַנְוָתְךָ, —סגולת הענו ומדתו, Demut :Sanftmut; humilité, douceur; humility, meekness **בקשו צדק בקשו עֲנָוָה אולי תסתרו ביום אף יי׳** (צפנ׳ ב ג). **ותתן לי מגן ישעך וימינך תסעדני וְעַנְוָתְךָ[1]) תרבני** (תהל׳ יח לו). **לפני שבר יגבה לב איש ולפני כבוד עֲנָוָה** (משלי יח יב). **עקב עֲנָוָה יראת יי׳ עשר וכבוד וחיים** (שם כב ד). —ואמר בן סירא: **בני בעשרך התהלך ב ע נ ו ה ותאהב מנותן מתנות** (ב״ס גני׳ ג יז). **תועבת גאוה ע נ ו ה ותועבת עשיר אביון** (שם יג כ). **באמונתו ו ב ע נ ו ת ו[2]) בחר בו מכל ב[שר]** (שם מה ד). — ובתו״מ: **קדושה מביאה לידי ע נ ו ה ו ע נ ו ה מביאה לידי יראת חטא** (ר׳ פנחס בן יאיר, סוט׳ ט יט). **מה שעשת חכמה עטרה לראשה עשת ע נ ו ה עקב לסולייסה** (ר׳ יצחק בר׳ אלעזר, ירוש׳ שבת א ג). **ע נ ו ה גדולה מכולם** (ערכ׳ טז:). **ה ע נ ו ה סייג לחכמה** (רבא, כלה רבתי ג). **מה ע נ ו ה הרבה הקב״ה לאברהם שהיה יושב והשכינה עומדת** (מד״ר בראש׳ מח). — ובסהמ״א: **החכמה תוליד ה ע נ ו ה** (ראב״ע, קהל׳ ח א). **אמר החכם קרן המשכיל ע נ ו ה** (ר״י א״ת, מבח׳ הפנינ׳ לרשב״ג, 10). **אינני יודע עון שהוא** שוקל יותר מֵעַנְוָתִי (הוא, מו״ה, הכניעה א). **אדוננו** חכם כמלאך האלהים **ו ע נ ו ת ו תעביר על מדותיו**

1) [בש״ב (כב לו): עֲנֹתְךָ].

2) [בגל׳ הגרסה: ו ב ע נ ו ת נ ו ת ו.]

ויסחול על כבודו (ר' יוסף בן תנחום הירושלמי, ומעמוני ומסתרים 19). **הסבל** טוב שביועצים **והענוה** טוב שבחברים החרוצים (רס"ע פלקירא, לרי היגון 9). **הענוה** היא שפלת רוח להחזיק עצמו פחות ממה שהוא הרבה (שלמה חיים חבר טוב, למח לדיק, לג:). **שמי שזכה לכתר ענוה זוכה לרוח הקדש וכו' זיש בכל נפש בסתר ובהעלם מדת הענוה ומדת היראה** (רכה"ו, יין לבנון ו, קכה:). — **זבמשמ'** רכות זנימום: וכאשר תתישב בה (בכניעה) יראו אותותיה על האברים מהם הלשון הרכה והקול הנמוך **והענוה** בעת הכעס וכו' (ר"י ח"ח, סו"ה הכניעה ח). **ולולי אשר לא מנעתנו הענוה** מעל השלחן השלכנוהו ומן הבית גרשנוהו (ר"י חריזי, תחכמוני ג). — **ואמר הפיטן**: אהי עולם מימות עולם לימדתה **ענווה** לבאי [עולם] (יניי, Kahle, Masor. d. West., כד). **עם נענה אענה** על דבר אמת **וענות** צדק **ועל עקר** דת וכל יקר שות (אלהי ימי סכותי, יול' בבת א אחה"פ). — **ואמר המליץ**: במדות האנוש אין **כענוה** והיא יפה לכל משכיל ונאוה (ר"י חריזי, תחכמוני יט). **ומי יעט מעילי הענוה ומי זה יארה בשמה ומורה** (עמנו', מסבר' ה).

ב***עֲנָוָה**, ש"נ, — כמו עֲנָוָה ב): ואע"פ שאמרו אין לפאה שיעור הכל לפי גדל השדה ולפי רוב העניים ולפי רוב **הענוה**[1] (פאה א ב). — ובסהמ"א: **וענוה** אחד לא יעשה קיץ (תומת ישרים, סו"ת לד, כד:).

עַנְוָה, ש"נ, — כמו עֲנָוָה: והדרך צלח רכב על **דבר אמת וענוה**[2] צדק ותורך נוראות ימינך (תהל' מה ה).

***עִנּוּי**, עינוי, ש"ז, מ"ר עִנּוּיִים, עינויין, — א) סה"פ מן ב.ענה: אם ענה תענה אחד **עינוי** מרובה ואחד **עינוי** מועט (ינכי' ומספט' יח). למה נקרא לחם עוני על שם **עינוי** שנתענו במצרים (ר' שמעון, ספרי דברי קל). ולמה ששה דברים כנגד ששה **עינויין** האמורין בפרשה (ירוש' יומא ח א). **ענוי** שהוא אבידת

1) [ס"א: ענבה, ע"י רמב"ם ורש"י.]

2) [אמר ראב"ע, וז"ל: ומלת וענוה צדק בין עומדת ובין נסמכת, ע"כ. כלומי שהנקוד הוא מרכב מן נקוד הנפרד והנסמך. ולדעת רד"ק הוא משקל שונה מן הצורה עֲנָוָה. ובתרג': וְעַנְוְתָא וצדק, וכן בשבע' והירונ', ועקילס והסורי תרגמו כמו וְעַנְוַת צדק. ואולי בא הנקוד המקצר מפני המקף שמחבר את שני השמות וענוה־צדק לדבור מרכב.]

הנפש ואי **זה** זה אכילה ושתיה דבי ר' ישמעאל תנא נאמר כאן **ענוי** ונאמר להלן **ענוי** מה להלן **ענוי** רעבון אף כאן **ענוי** רעבון וכו' דנין **ענוי** בידי שמים **מענוי** בידי שמים ואין דנין **ענוי** בידי שמים **מענוי** בידי אדם (יומא עד:). הנה חמשה **ענויין** כנגד מי אמר רב הסדא כנגד חמשה **ענויין** שבתורה (שם עו.). כנסת ישראל אומרת לפני הקב"ה רבונו של עולם זכור **ענויין** שעניתי ומרודי שמרדתי בך (מד"ר איכ', זכר עניי ומרודי). — **עִנּוּי הדין**[1], עכוב ודחוי של הוצאת פסק הדין: חרב בא לעולם על **ענוי הדין** ועל עוות הדין (אבו' ה ח). — **ועִנּוּי נפש**: ואלו נדרים שהוא מפר נדרים שיש בהן **ענוי נפש** אם ארחץ אם לא ארחץ אם אתקשט אם לא אתקשט אמר רבי יוסי אין אלו נדרי **ענוי נפש** (נדר' יא א). כל דבר שיש בו **עינוי נפש** בין בינו לבינה ובין בינה לבין אחרים יפר (תוספת' שם ז א). — ובסהמ"א: ודע כי **עינוי נפש** לד' הם פנים פנים לחדל מאכילה ושתיה ולעמד על רגלים בתפלה הרבה הרבה עד **עינוי** הנפש וכו' ולבכות בקול עד עטיפת רוח עד יהיה תום **עינוי נפש** (מספרות הלכה של הקראים הקדמונים, גנזי שכטר ב, גינצבורג 486). — **ואמר המליץ**: ואמר אחד מחכמי ההנדיים **ענוי** הנפש חותם הבריאות (ר"י זבארה, שעשוע' א, דודסון 89). — **ועִנּוּי הכבל**: אשר עבר עלינו צרות רבות ורעות והבישת בית האסורים **וענוי** הכבל ומ(ל)כות עד לצאת הנפש (קטעי בן מאיר, JQR., NS. 1915, 555). — ב) סה"פ מן ד.ענה: איזהו **ענוי** שכלן עונות כאחת קינה שאחת מדברת וכלן עונות אחריה (מו"ק ג ט).

***עִנּוּן**, עינון, ש"ז, — סה"פ מן ב.ענן, עונן: **הניחוש והעינון** בכלל היו ויצאו מן הכלל לחילוק כלל בהיכרת ופרט בהיכרת (ירוש' סנה ז ב). כן לא תנהשו ולא תעוננו והלא **הניחוש והעינון**[2] וכו' (ירוש' גנזי' שכטר ז, 258).

עֲנוֹק, — כמו עֲנָק: ויתנו להם את קרית ארבע אבי **הָעֲנוֹק** היא חברון בהר יהודה (יהוש' כא יא).

***עִנּוּק**, ש"ז, — סה"פ מן ענק: פתיגיל ועגיל בדלי **ענוק** פנוק קדלי פנים בפנים השדילי דודי לי (ר' שלמה הבבלי, אור ישע, יול' ב פסח, מחזי איטלי א, קיב.).

1) [עי' ב.ענה פִּעֵ' ג).]

2) [בדפו': והעונן.]

*__עָנוּק__, ת״ז, נקי עֲנוּקָה, — מקשט כמו בְּעָנָק: גרון ענוק לשון למודים דבורים באופן שקודים (ר' שמעון בר' יצחק, אלוף, יוצ' ב שבוע'). — וסמי: הקרנתי זיו שלוחיך ישרתי שמתי לנוחיך הגות ענוק שיחיך נאוו לחייך (ר' שבתי בר' משה, אנעים שדושי שירים, יוצ' א פסח, מחז' איטלי א, קג:). ואת מתחבבת בעיני בשביל ענק אחד אשר לצוארך יותר מאשה אחרת ענוקה בענק כפול (רשב״ם, שה״ש, ילקוט ד ז-יא).

__עָנוּשׁ__, ש״ז, רק נ״ר עֲנוּשִׁים, — כמו עֹנֶשׁ, יין עֲנוּשִׁים, יין שהוטל על אדם לתת כעֹנש בשביל דבר מה: ועל בגדים חבלים יטו אצל כל מזבח ויין עֲנוּשִׁים ישתו בית אלהיהם (עמוס ב ח).

__עֱנוּת__, ש״נ, — עֳנִי, סבל ויסורים, Leiden; misère; affliction, : כי לא בזה ולא שקץ עֱנוּת[1]) עני ולא הסתיר פניו ממנו ובשועו אליו שמע (תהל' כב כה). — ואמר המשורר: והורני בעוד יש בי יכלת להתענות ואל תבזה ענותי (ר״י הלוי, אדני נגדך). ברחמיו יהי פנה לעבדו ואל יבזה ענותו בגרותו וצוקיו וקורותיו (ראב״ע, בשם אל אשר אגר).

*__עַנְוְתָן__, עינוותן, ש״ז, מ״ר עַנְוְתָנִים, עינוותנין, — כמו עָנָו, שאינו קפדן: לעולם יהא אדם ענוותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי (שבת ל:). בא (הגר) לפני הלל א״ל עינוותן הלל ינוחו לך ברכות על ראשך שהקרבתני תחת כנפי השכינה (שבת לא.). רבן שמעון בן גמליאל ודאי ענוותן הוה (ב״מ פה.). שלחו מתם איזהו בן העולם הבא ענוותן ושפל ברך (סנה' פח:). שלשה ענוותנין הן ואלו הן אבא ובני בתירה ויונתן בן שאול (רבי, ב״מ פד:). שבזמן שאדם ענוותן ובני ביתו ענוותנין כשבא עני ועמד על פתחו של בעל הבית ואמר להם אביכם יש בכאן יאמרו לו הן בא והכנס וכו' (אדר״נ ז). — ובספהמ״א: שלא היה ענותן כאביו (יוחסין השלם ד). ומוסף על חכמתו (של ר' יוסף הלוי אבן מגאש) שהיה חסיד וענוותן גדול ושפל ועשה טובות הרבה בישראל (ר' סעדיה אבן דנאן, מאמר על סדר הדורות, חמדה גנוזה, ל.).

*__עַנְוְתָנוּת__, ענוותנות, עינוותנות, ש״נ, — מדת הענותן, כמו עֲנָוָה: ומשה נגש אל הערפל גרם לו ענותנותו שנאמר והאיש משה ענו מאד (מכיל' יתרו ט). ענותנותך הביאני לחיי העולם הזה והבא (אדר״נ טו). יר״מ ה' אלהינו שתציץ בבשתנו וכו' ותבא לפניך מדת טיבך וענותנותך (ר' יוחנן, ברכ' טז:). קפדנותו של שמאי בקשה לטורדנו מן העולם ענוותנותו של הלל קרבנו תחת כנפי השכינה (שבת לא.). כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב״ה אתה מוצא ענוותנותו (ר' יוחנן, מגי' לא.). ענוותנותו של ר' זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו (ר' יוחנן, גיטי נו.). לחכם שנטל קרובתו ועשתה עמו י' שנים לא ילדה אמר לה בקשי לי אשה אמר לה יכול אני ליטול חוץ מרשותיך אלא שהייתי מבקש ענותנותיך (מד״ר שמות לז). להודיעך ענותנותו של משה שלא נשתהא לבקש עליהם רחמים (שם במדי יט). למה לא נאמר כאן ביהושפט מלך להודיעך ענותנותו של אותו צדיק שלא רצה לירד לפני הנביא בבגדי מלכות (שם כא). היא (התורה) וכל כלי אומנותה ניתנה עינותנותה צידקה וישרותה ומתן שכרה (ר' תנינא, שם דבר' ח). קפדנותן של אבות ולא ענותנותן של בנים (בשם ר' שמואל בר' יצחק, פסיק' דר״כ יד). — ובספהמ״א: אבל הוא בענותנותו יסיר התמיד להעמיד העתיד (ר״י הלוי, מכתב לר' אהרן, הרכבי א, 149). מי שרב סכלו רב ענותנותו ימעטו הומסיו וירבו עוזריו (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג, שער הענוה). ומה שקדם לזה מסיפור ענוותנותו (של משה) (הוא, תקון מדות הנפש לרשב״ג כב). היודע בעצמו שהוא בקי בתורה וכיוצא בו בעיר וכשמביאין איסור והיתר אומר תביאו לאחרים הרי עינוותנותו לחטא שמא אם היה הוא מורה היה אוסר מה שהם מתירים (ספר חסידים תתתשכח). ומי שימשול עליו צדק לא ילמד המלאכה למיאוסו בעולם וענותנותו ושהוא מסתפק במעט מדברי העולם (רמ״ע פלקירא, המבקש ל). — ואמר הפיטן: כארז בחור בגדלתו כברוש רענן ענותנותו (אנונמ, שיר היחוד, יום ד). בני בנים משולשים חסידים ומקודשים כאבות יהיו ראשים

---

1) [קשה. ראב״ע פרש, וז״ל: מגזרת עני ויש אומרים כמו מענה לשון על משקל שבות, ע״כ. ורש״י אומר, וז״ל: צעקת דל כל ענייה שבמקרא לשון צעקה ועוד יש לפתור ענות לשון הכנעה כמו לענות מפני שהוא נכנע ומתפלל לפניך, ע״כ. וכפרוש הראשון תרגם הסורי, ועל פי זה מגיהים החדשים צעקת. ועקילס תרגם כפרוש השני, ואפשר שבאמת נקד עֲנוֹת. והתרגום השבע' והירונ' תרגמו כמו תפלת.]

ביראת אל וענותנותו לתורתו (סמס יולד בילד זה, פזמ' למילה, סמח"ל, תסכג.). חוי על ענותנותו ועל גודל חסידותו וישרותו ותמותו (סס, סיוס סמתו. קינ' על המתים, תססג.).

ענה[1], ממנו עֵו.

עֳנִי, בהפסק עֹנִי, עוני, ס"ז, סמ' עֳנִי, ככ' עָנְיִי, עָנְיֵנוּ, עָנְיֵךְ, עָנְיוֹ, עָנְיָהּ, עָנָיִם, — א) דחק ולחץ אויב וצער ויגון ויסורים, Leiden, Elend; misère; affliction, misery: כי שמע יי' אל עָנְיֵךְ (ברחש' יו יח). כי ראה יי' בְּעָנְיִי כי עתה יאהבני אישי (סס כט לב). את עָנְיִי ואת יגיע כפי ראה אלהים (סס לח מב). ראה ראיתי את עֳנִי עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את מכאביו (סמות ג ז). ואמר אעלה אתכם מֵעֳנִי מצרים (סס יז). וישמע יי' את קלנו וירא את עָנְיֵנוּ ואת עמלנו ואת לחצנו (דברי כו ז). ותדר (חנה) נדר ותאמר יי' צבאות אם ראה תראה בָּעֳנִי אמתך וזכרתני ולא תשכח את אמתך ונתתה לאמתך זרע אנשים ונתתיו ליי' (ס"ח ח יח). כי ראה יי' את עֳנִי ישראל מרה מאד (מ"ב יד כו). חננני יי' ראה עָנְיִי משנאי (תהל' ט יד). ראה עָנְיִי ועמלי ושא לכל חטאותי (סס כה יח). אשר ראית את עָנְיִי ידעת בצרות נפשי (סס לח ח). למה פניך תסתיר תשכח עָנְיֵנוּ ולחצנו (סס מד כה). עיני דאבה מני עֹנִי קראתיך יי' בכל יום (סס פח י). וישגב אביון מֵעוֹנִי (סס קז מח). זאת נחמתי בְעָנְיִי כי אמרתך חיתני (סס קיט נ). לולי תורתך שעשעי אז אבדתי בְעָנְיִי (סס לב). ראה עָנְיִי וחלצני כי תורתך לא שכחתי (סס קנג). גלתה יהודה מֵעֹנִי ומרב עבדה היא ישבה בגוים (איכ' א ג). ראה יי' את עָנְיִי כי הגדיל אויב (סס ט). אני הגבר ראה עֳנִי בשבט עברתו (סס ג א). זכר עָנְיִי ומרודי לענה וראש (סס יט). — אסירי עֹנִי: ישבי חשך וצלמות אסירי עֳנִי וברזל (תהל' קז י). — ארץ עֹנִי: ואת שם השני קרא (יוסף) אפרים כי הפרני אלהים בארץ עָנְיִי (ברחש' מא נב). — בני עֹנִי: פן ישתה וישכח מחקק וישנה דין כל בני עֹנִי (משלי לא ה). — חבלי עֹנִי: ואם אסורים בזקים ילכדון בחבלי עֹנִי (איוב לו ח). — ימי עֹנִי: ועתה עלי תשתפך נפשי יאחזוני ימי עֹנִי (סס ל יו). זכרה ירושלם ימי עָנְיָהּ ומרודיה כל מחמדיה אשר היו מימי קדם בנפל עמה ביד צר ואין עוזר לה (איכ' א ז). — כור עֹנִי: הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך בכור עֹנִי (ישעי מח י). — ולשון של עֲנָוָה[1], בְּעָנְיִי: והנה בְעָנְיִי הכינותי לבית יי' זהב ככרים מאה אלף וכו' (דהי"א כב יד). — ב) במשמ' דַלּוּת וָרִישׁ, Armut; pauvreté; poverty: שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עֹנִי כי בחפזון יצאת מארץ מצרים (דברי יו ג). יחלץ עני בְעָנְיוֹ ויגל בלחץ אזנם (איוב לו יה). — ובתו"מ: כל המקיים את התורה מ ע ו נ י סופו לקיימה מעושר וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מ ע ו נ י (ר' יוכתן, אבו' ד ט). למה נקרא לחם ע ו נ י על שם עינוי שנתענו במצרים (ר"ס, ספרי דברי קל). כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או ע ו נ י (רסב"ג, מו"ק יז:). — ובסהמ"א: וכאשר ראיתי זה ולא היה לי מן המדע לעניי ורע מזלי ומיעוט דעתי (ר"י א"ת, סה"ס לריב"ג, הקד'). האמת בפי אותם הקדומים החכמים אבותינו שאמרו העני זולת קנאה מהדברים ההוים (אפרים מארץ מודינא, ספי המוסר מ). דל מורה על חסר ממון ושאר צרכי האדם אבל עני בכל כתבי הקדש על ע ו נ י הנפש (רכה"ו, יין לבנון, פי' אבו' א ה). — ואמר המשורר: אני אני במו אני ומחני כמו אני בים ע נ י והנני בחנני למעני באבות (רחב"ע, אני אני).

עָנִי, סת"ז, מ"ר עֲנִיִּים, סמ' עֲנִיֵּי, ככ' עֲנִיֶּיהָ, עֲנִיָּיו, נקי' עֲנִיָּה, — א) ההפך מן עָשִׁיר, מי שאין לו כדי מחיתו, אלא בצמצום גדול, שאין לו נכסים וכדומ', Armer; pauvre; poor: אם כסף תלוה את עמי את הֶעָנִי עמך לא תהיה לו כנשה (סמות כב כד). וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט לֶעָנִי ולגר תעזב אתם (ויקר' יט י). ואם איש עָנִי הוא לא תשכב בעבטו (דברי כד יב). לא תעשק שכיר עָנִי ואביון וכו' ביומו תתן שכרו וכו' כי עָנִי הוא ואליו הוא נשא את נפשו (סס יד-יה). פתח תפתח את ידך לאחיך לַעֲנִיֶּךָ ולאבינך בארצך (סס יה יא). ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם מלכם תדכאו עמי ופני עֲנִיִּים תטחנו (ישעי ג יד-יה). להטות מדין דלים ולגזל משפט עֲנִיֵּי עמי (סס י ב). תרמסנה רגל רגלי עָנִי פעמי דלים (סס כו ו). הָעֲנִיִּים והאביונים מבקשים מים ואין לשונם בצמא נשתה (סס מא יז). הלוא פרס לרעב לחמך

---

[1]) בערב' ענו a).

a) عنو

[1]) אפשר ששייך למשמ' ב).]

וַעֲנִיִּים מרודים תביא בית (סס נח ז). דן דין עָנִי ואביון אז טוב (ירמי' כב טז). הנה זה היה עון סדם אחותך וכו' ויד עָנִי ואביון לא החזיקה (יחזק' טז מט). עָנִי ואביון הונה גזלות גזל (סס יח יב). מֵעָנִי השיב ידו (סס יז). שמעו זאת השאפים אביון ולשבית עֲנִיֵּי[1]) ארץ (עמו' ח ד). עליצתם כמו לאכל עָנִי במסתר (חבק' ג יד). ואלמנה ויתום גר וְעָנִי אל תעשקו (זכרי' ז י). צדיק ונושע הוא עָנִי ורכב על חמור ועל עיר בן אתנות (סס ט ט). יארב לחטוף עָנִי יחטף עָנִי במשכו ברשתו (תהל' י ט). משד עֲנִיִּים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר יי' (סס יב ו). זה עָנִי קרא ויי' שמע ומכל צרותיו הושיעו (סס לד ז). מי כמוך מציל עָנִי מחזק ממנו וְעָנִי ואביון מגזלו (סס לה י). ידין עמך בצדק וַעֲנִיֶּיךָ במשפט (סס עב ב). כי יציל אביון משוע וְעָנִי ואין עזר לו (סס יב). שפטו דל ויתום עָנִי ורש הצדיקו (סס פב ג). יען אשר לא זכר עשות חסד וירדף איש עָנִי ואביון ונכאה לבב למותת (סס קט טז). ידעת כי יעשה יי' דין עָנִי משפט אביונים (סס קמ יג). כל ימי עָנִי רעים וטוב לב משתה תמיד (משלי טו טו). אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עָנִי בשער (סס כב כב). דור חרבות שניו ומאכלות מתלעתיו לאכל עֲנִיִּים מארץ ואביונים מאדם (סס ל יד). פתח פיך שפט צדק ודין עָנִי ואביון (סס לא ט). כפה פרשה לֶעָנִי וידיה שלחה לאביון (סס כ). יטו אבינים מדרך יחד חבאו עֲנִיֵּי[1]) ארץ (איוב כד ד). יגזלו משד יתום ועל עָנִי יחבלו (סס ט). לאור יקום רוצח יקטל עָנִי ואביון (סס יד). להביא עליו צעקת דל וצעקת עֲנִיִּים ישמע (סס לד כח). יחלץ עָנִי בעניו ויגל בלחץ אזנם (סס לו טו). מה לֶעָנִי יודע להלך נגד החיים (קהל' ו ח).—ואמר בן סירא: קרב עני אל תכאיב ואל תמנע מתן ממסכין (ב"ס גני' ד ג).— ובתו"מ: כיצד העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעל הבית וכו' העני חייב (שבת א א). אין פוחתין לעני וכו' המסבב על הפתחים (תוספת' פאה ד ח). בשר ודם יש לו קרוב אם היה עשיר הוא מודה בו ואם היה עני כופר בו (ר"ש בן לקיש, ירוש' ברכ' ט א). לכושל בגופו ועני (ר' אחא, סס כתוב' ט ב). שלשה מכריז עליהן הקב"ה בכל יום על רווק הדר בכרך ואינו חוטא ועל עני המחזיר אבידה לבעליה וכו' (ר' יוחנן, פסח' קיג.). ארבעה חשובין כמת עני ומצורע וסומא ומי שאין לו בנים (נדרי' סד:). עני היה (בעה"ב) באותה שעה (חול' קל:). העני הזה עומד על פתחך והקב"ה עומד על ימינו (ר' אבין, מד"ר ויקר' לד). החזיק עשיר בדבר טוב תחלתו רעב הוא לו המתישן בו עשאו למרמס גם עני כי דל חלקו גם עני גבוה ממנו (סס קהל', ויסב העפר). אמר לו אותו עני וכו' (מדרש עשרת הדברות ז, ביהמ"ד ילינק א).—עָנִי מדקדק: ראתה (בתו של לוט) עני אח' מדוקדק ברחוב העיר ועגמה נפשה עליו (פדר"א כה).

— מעשר עָנִי, עי' מַעֲשֵׂר.— ובסהמ"א: כשהעשיר מבולה והעני מרוית בפעולה אינם שוים כלה (חובי' ישעי', שער התפלה יג, ב.). וכמה היה העני יגע להוציא פרנסתם ביום ובלילה ולא היה מספיק להם מזונות (ר"ש בן ר"כ משכות, מעין גנים, פי' איוב כט יג). והעני הזה לא ראה להם מעודו (ר"כ בר"י אלהכן, עה"מ, הקדי, ד::).

— *עָנִי בדעת, בדעה: אלא לאו עני עני בדעת עשיר עשיר בדעת (כתוב' סח.). אין עני אלא בדעה (אביי, נדר' מא.).—ובסהמ"א: כי אם אתה עשיר בממון אתה עני בדעת (רש"ע פלקירא, המבקש יח). והעני בדעת הנה עניותו תכניע אותו (ר"י בן ערמאה, יד אבשלום על משלי י יב).—ובהשאלה: ואחריו רבי יצחק בן אלאואני הוא מאד עשיר אבל שירו דל ועני (ר"י חריזי, תחכמוני יח).—ואמר המשורר: אהה אבד לכל עשוק ולעני ולעניה ורב ספק בחק ראה ובכבד ובכליה (ר"ש הנגיד, הבמות פליליה).— *ונקי: יי' אלהי ישראל וכו' עזר נא אמתך אשר נשארתי יתומה בלי אב ואם ומשולה לענייה שואלת מבית לבית (מד"ר אסת', ותאמר אסתר).— ומ"ר, ואמר בן סירא: כסא גאים הפך אלהים וישב עניים תחתם (ב"ס גני' י יד).— ובתו"מ: תלש מלא קמצו הכהו קוץ ונפל מידו לארץ הרי הוא של בעל הבית תוך היד ותוך המגל לעניים (פאה ד י). ויהיו עניים בני ביתך (יוסי בן יוחנן איש ירושלים, אבו' א ה). לוף שעברה עליו שביעית וכו' אם לקטו העניים את עליו לקטו ואם לאו יעשה חשבון עם העניים (ר' אליעזר, שביע' ה ג). אין משתכרין בשל הקדש אף לא בשל עניים (ר"ע, כתוב' קו:). ענייך ועניי עירך ענייך קודמין עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין (ר' יוסף, ב"מ עא.). תמהוי לעניי עולם קיפה לענייי העיר (ב"ב ח:). אמרו ישראל לפני

[1]) כך הקרי, והכתיב: עֲנָוֵי.

הקב"ה ומי הם עמך אמר להם העניים (מד"ר שמות לא). נקמתן של אומות העולם ביד ישראל ונקמתן של ישראל ביד ע נ י י ה ן (ר' אלעזר בן יעקב, שם רות ה).—*ובהשאלה: הנה יש בפיוטיו (של ר"א הקליר) חרוזים עניים ואביונים מחזרים על הפתחים (ראב"ע, קהל' ה א). כי יש בהם אנשים אכזרים וקשים נושבים בנחשים עניים ממעשים (ר"י חריזי, תחכמוני מו).—ב) כהרחבה, בכלל אדם לחוץ ודחוק במסבות החיים, נרדף, שבאו עליו צרות, וכיוצא בזה Unglücklicher, Elender; malheureux; afflicted, unhappy: ואת עם עָנִי תושיע ועיניך על רמים תשפיל (ש"ב כב כח). כי יי' יסד ציון ובה יחסו עֲנִיֵּי עמו (ישע' יד לב). כי נחם יי' עמו וַעֲנִיָּו ירחם (שם מט יג). ואל זה אביט אל עָנִי ונכה רוח וחרד על דברי (שם סו ב). והשארתי בקרבך עם עָנִי ודל וחסו בשם יי' (צפנ' ג יב). פנה אלי וחנני כי יחיד וְעָנִי אני (תהל' כה יו). ואני עָנִי ואביון אדני יחשב לי (שם מ יח). ואני עָנִי וכואב ישועתך אלהים תשגבני (שם סט ל). ישפט עֲנִיֵּי עם יושיע לבני אביון וידכא עושק (שם עב ד). אל תתן לחית נפש תורך חית עֲנִיֶּיךָ אל תשכח לנצח (שם עד יט). עָנִי אני וגוע מנער נשאתי אמיך אפונה (שם פח יו). תפלה לְעָנִי כי יעטף ולפני יי' ישפך שיחו (שם קב א).—ונקי' עֲנִיָּה: צהלי קולך בת גלים הקשיבי לישה עֲנִיָּה[1]) ענתות (ישע' י ל). לכן שמעי נא זאת עֲנִיָּה ושכרת ולא מיין (שם נא כא). עֲנִיָּה סערה לא נחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים (שם נד יא).—ובהשאלה, עֲנִיֵּי הצאן: וארעה את צאן ההרגה לכן עֲנִיֵּי הצאן (זכרי יא ז).—ובמדר': באו וראו מאותו ע נ י פרעה מה עשו כשירדו למצרים קבלם בסבר פנים יפות והושיבם במיטב הארץ וכו' בכל זאת לא היה יכול להם (מד"ר אסתי, אם על המלך טוב).—ובסהמ"א: אמר לו בן סירא ע נ י תנחומין של הכל אתה מתנחם (א"ב של בית סירא). ויביאו ההרב לפני המלך וצוה וחתכו את ראשו ונהרג אותו ה ע נ י (משיח השקר) תהא מיתתו כפרה עליו ועל כל ישראל (רמב"ם, אגרי לחכמי מרסיליא). כי האב ה ע נ י יגע גופו ויטריד נפשו כדי לגדל בנו וללמדו וכאשר יקוה לשמוח בו לחכמתו ולטוב שכלו יכאיב גופו ונפשו לסבלותו (ר"י בר' אבטולי, מלמד התלמיד', קא:). והעני איננו יודע כי התורה האמיתית יש לה על כל פנים תכליות שלשה (רמב"ם, מאמר על ישמעאל, פרלס יח). התחיל אותו הֶעני להצטער ענה אותו בעל הבית אל תצטער אני אמלא לך אחד משאוי מכל דבר שתרצה וכו' התחיל אותו העני להלוך בשוק כמו המשוגע (משלי סנדאבר, כד.). הלך דרך שם יהודי חייט והעני לא ידע על מה היו עומדים ולעג עליהם ועל ענינם (ר"ש אבן ויגא, שבט יהודה 4). והנה ה ע נ י היהודי אמר שהרג הנוצרי ההוא והננו חי (שם 49). וזה העני חתן בלא דמים (רלב"ח, שו"ת לג). וגם יורה לעצמו היתר כי עדין לא מלא כריסו לחם ובשר מהגמרא עד שה ע נ י הזה כל ימיו לא יספיקיהו ללמוד קצת ממנו (ר"נ בר"י אלהכן, עה"מ, הקדי, ע:.). מה יעשה ה ע נ י הזה אם לא נתן לו הקדוש ברוך הוא לב ושכל (שם, שער קרית ארבע כה, לד:.).—*ונקי: מה נעשה באותה ה ע נ י י ה (ירוש' כתוב' ע ב). היכי נעביד נגרשה יאמרו ע נ י י ה זו לשוא שמרה (רבי, כתוב' סב:). לא הספיקה אשתו (של ר' חנינא) לראותו עד שיצאת נשמתה אמר לפניו רבש"ע ע נ י ה זו זו שברה (מד"ר ויקרי כא). וכשנכנס ר' חנינא בן תרדיון לאפיקורסת גזרו עליו שריפה ועל אשתו הריגה ועל בתו לישב בקופה אמר להן מה גזרו על אותה ע ניה אמרו לו הריגה (שמח' ה).—ובסהמ"א: וגם יש בזה קצת תנחומין על ה ע נ י י ה המבויישת שתשאר עמו לעולם (ר"א הלוי מברצלונה, ספ' החנוך תקנז). למה ברא האשה ה ע נ י י ה הזאת שאין לה לא שכר ולא עונש וכו' (הקנה, מלות ח"ת, כב.).—*חמורה עֲנִיָּה: אמר (ר' פנחס בן יאיר) ע נ י י ה זו הולכת לעשות רצון קונה ואתם מאכילין אותה טבלים (חולי ז:). חמרתיה דרבי פנחס בן יאיר נסבוה לסטאי וכו' כיון דעלת' נהקת וחכים קלה אמר פתחו לאותה ה ע נ י ה ויהבו לה דתיכול (מד"ר ברא"ש ס).—*ונפש עֲנִיָּה: מאנה נפשי ה ע נ י ה להפרד מגופו ולסור ממנו אעפ"י שאני מתאוה לזה (ר"י א"ת, פה"ש לריב"ג, כגע). לו יראו עיניך נפש ע נ י ה וזאת עת כי רגליה מצ'ך יניסו איך אחריך היא תדבק (רמח"ל, ליפרים תהלה, ענין א, תהלה בלה בשדה).— ועיר עֲנִיָּה: מעת עברו מי המבוכה המרים האלה על ה ע נ י ה זאת עיר מולדתנו לא נח לבבי (שם, שכל יושר).—ומ"ר: ומה תעשו ע נ י י ם בהקשותכם את ערפכם (יוסיפון תכו). אשתי יקרתי ממשפחת טובי' היא עמכם ואבי ואמי ה ע נ י י ם הקדושים עמכם הם (שם תענ). מקל וחומר מהסופרים הראשונים וכו'

[1]) [החדשים מנקדים ע"פ הסורי עֲנִיָּה מן א.ענה.]

אנו העניים העלובים על אחת כמה וכמה (הלכ' ס"ת, גנזי מלכים לח). איך יעניש ה' לאבדון עולמי המון עניים האלה אשר לא יכילם ספר ומספר (ר' יהושע אלורקי, נוסח כתב, ד"ח מו). ובמלחמה אחת היה לנו עגלה עם סוללה גדולה ושמו אותה נגד פתח העיר ורצנו עמה וחשבו העניים שבעיר שהיא חיה וברחו (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 23). והנני אעורך על סודות חתומים שבאו סתומים וכו' ואנו העניים מגששים קיר כעורים וכולנו סומים (ר"י גיקטליה, פי' הגדה ש"פ, ספי כפת התכונה, עבדים היינו).

עָנִי[1], קל לא נמצא.

—הפעי, *הֶעֱנִי, הֶעֱנוּ, מַעֲנִי, יַעֲנִי, יַעֲנוּ,—א) פ"ע, היה עני, נתרושש, arm werden; devenir pauvre; to become poor: פעמים שאדם עני והעשיר או עשיר והעני (כתוב' ו ו). בתחלה קבעוה בתפלה העשירו קבעוה על הכוס העני חזרו וקבעוה בתפלה (ר' יוחנן, ברכ' לג.). מי שיש לו אויב יעני או יעשיר אמרו לו יעני (מעילי יז.). אדם שהוא נוטל אשה ועושה עמה ימים הרבה אפילו העני אשתו אינו כופרת בו (מד"ר שמות לג). — ב) פ"י, עשה שיהיה עני, רושש, arm machen; appauvrir; to impoverish: העני פושט ידו לבעל הבית לקבל צדקה ובעל הבית אינו רוצה ליתן לו כלום עושה כלם יי' מי שהעני זה סוף שיעשרנו ומי שהעשיר זה סוף שיעני אותו (מכי' יתרו ג). שאם יאמר לך אדם למי שהוא רוצה להעשיר מעשיר למי שהוא רוצה מעני (מד"ר ברא' כה). שאלה מטרונה אחת לרבי יוסי בן חלפתא אמרה לו הכל מודים שבששת ימים ברא אלהים את העולם מששה ולכאן מהו עושה אמר לה מעלה סולמות ומוריד סולמות פלוני שהיה עשיר יעני ופלוני שהיה עני יעשיר (שם במד' ג).

***עֲנִיבָה**, ש"נ — א) שה"פ מן עָנַב, לולאה, קשירה שקל להתיר אותה: עניבה לר"מ מהו (רב חסדא, שבת קיא:). חבל בחבל מיחלף עניבה בקשירה לא מיחלפא (שם קיג.). ר' יהודה היא דאמר עניבה קשירה מעלייתא היא (סוכ' לג:).—ובסהמ"א: וכשאתה מתירו בעניבה אין ידו נפשטת לקשירה (גאוניקה ב, גינצבורג 12). ואמאי לא עניב ליה עניבה שהיא הצי קשר משום דהאי תנא סבר ליה כוותיה דר' יהודה דעניבה קשירה היא (ר"ח, סוכ' לג:). ללאת לצול"ש בלע"ז וכן תרגם אנקלוס ענובין לשון עניבה (רש"י, שמות כו ד). העניבה מותרת לפי שאינה מתחלפת בקשירה לפיכך החבל שנפסק מקבץ שני קצותיו וכורך עליו משיחה ועונב עניבה (רמב"ם, שבת י ה). אבל עניבה מותר ובלבד שלא יעשה קשר למטה מן העניבה כלל (מרדכי, שבת שטו). קראו קשר לחוט דק שאין בו כדי עניבה (לויפל, שע"י ב, מודעה רבה 9).—ואמר הפיטן: זוגו יחד פרחי כהנה בעניבתם יחיאל ויקותיאל בכהנה ובשרותם (אמוני שלומי, סליח' מוסף יו"כ). ב) *סרט שקושרים לנוי על הצואר או על הַצוורון, Schlips; cravate; necktie, נהוג בדבור ובספרות.

עֲנִידָה, ש"נ, שה"פ מן עָנַד: הפוך כמו עדנם קשרם וכן ענידה בלשון תלמוד קשר (ר"י קמחי, ספי הגלוי, 133). ענדו כלומר עיינו או מלשון אענדנו עטרות ולפי שהיה צריך לע' תפס לשון זה פי' עשו ענידה לדין זה (ר"י מוינה, אור זרוע ב, טרפות, כח:).

עֲנִיָּה, ש"נ,—שה"פ מן א.עָנָה: ולהלן הוא אומר וענו הלוים ואמרו מה עניה האמורה להלן בלשון הקדש אף כאן בלשון הקדש (סוטי ז ד). כל מקום שנאמר בה ככה עניה ואמירה הרי זה בלשון הקדש (מכי' יתרו ט). יכול יעלו מן הנחל ויאמרו ת"ל בנחל שתהא אמירתן ועניתן בנחל (ספרי דברי רט). ענה דודי ואמר לי א"ר עזריה לא היא ענייה ולא היא אמירה אלא ענה ע"י משה ואמר לי ע"י אהרן (מד"ר שה"ש, התחלה חנטה פגיה). ובסהמ"א: ועניתך תרבני אמר וענותך מן לשון עניה והוא מעיד על הנפת הואו (דונש. תשו' על רסע"ג, 138). הנני כך היא ענייתם של חסידים לשון ענוה הוא ולשון זימון (רש"י, ברא' כב א). ומזכירין שלש עשרה מדות בין כל ענייה וענייה (תכלא רבתי, ר"ה עב). הואיל והתחילו לקבל עליהם עול מ"ש שהוא בעניית אמן תוסיף נשמתם אי זה שלמות (ר"י מפיסא, מכתי קנאי 89). ומה יענהו לתת לו שחוק לצדיק ותמים שלם שחוק צדיק תמים היא העניה אשר יענהו (רשב"ץ, אוהב משפט לאיוב, פד:). דין עניית הקדיש ע"י הקהל (הלבוש כו). דין ברכו ועינייתו ובו ב' סעיפים (שם כז). שהחזן משמיע קולו במלות אחרונו' כדי שיבינו העם שהוא בסוף העניה הראשונה כנ"ל וכן הוא המנהג בכל כדר הפסוקים והעניות של הקדושה עד תומה

[1]) [נגזר מן השם עָנִי.]

(ר' רפאל מילדולה, מים רבים, סו"ת או"ח כג). להוציא ידי חובת ענייה להמברך (פלא יועץ עז).—ואמר הפיטן: הזהרת ניאוף וענית שקר איש באחיו פן תעידוהו (רבינו ילחק, אמוה דעי, אזהר', כא.). בשבתו תוך חכמים היד[ועים] הלא דומים ולא עונים עניה (ד"ה יהודי מלרים וא"י ב, מן 12).

*עניה, ס"נ,—כמו עניה, ואמר הפיטן: להוכר למו ענית[1]) קול אחד כשבתו בכסא שפוט גוי אחד (להזכר למו, מוסף ר"ה א).

*עניוות, ס"נ,—כמו ענוה, ענותנות: בענינים כאלה אני סומך עליך אמר סענדעריל בעניוות כתלמיד לפני רבו (מכלי מו"ס, מסעות בנימין השלישי ו).

*עניות, ס"נ,—מצב העני, דלות, מסכנות, Armut; poverty, indigence: בנות ישראל נאות הן אלא שהעניות מנוולתן (ר' ישמעאל, נדרי׳ ט י). שאין אומנות שאין בה עניות ועשירות שלא עניות מן האומנות ולא עשירות מן האומנות (ר' מאיר, קדוש׳ ד יד). בת כהן לישראל אין זווגן עולה יפה וכו' קוברה או קוברתו או מביאתו לידי עניות (ר' יוחנן, פסחי׳ מט.). אין עניות במקום עשירות (כתוב׳ קו:). שכל מקום שהזכרת השם מצויה שם עניות מצויה ועניות כמיתה שנאמר וכו' (רב, נדרי׳ ז:). עשרה קבים עניות ירדו לעולם תשעה נטלה בבל ואחד כל העולם כולו (קדוש׳ מט:). סימן לגסות עניות וכו' מאי עניות עניות דתורה (שם). אמר לו הקב"ה מה אתה רוצה עניות או ייסורין אמר לו איוב רבון העולם מקבל אני עלי כל ייסורין שבעלם ולא עניות וכו' אמר הקב"ה לא דיו עניותו אלא שאת׳ נוטל הימנו רבי׳ וכו' אין לך מדה קשה מן העניות שכל מי שהוא מדוקדק בעניות כאלו דבוקים בו כל ייסורים שבעולם וכו' ואמרי רבותי׳ אלו נתקבצו כל ייסורין לצד אחד והעניות לצד אחד העניות מכרעת לכולן וכו' (מד"ר שמות לא). והזהיר הקב"ה שלא יגזול אדם מהם מתנות הראויות ליתן להם כי דל הוא דיי לו עניותו (שם במד׳ ה). — ובסהמ"א: גבאי צדקה לוקחין מן הנשים ומן העבדים ומן התינוקות דבר מועט וכו' וכמה הוא מועט שלהן הכל לפי עושר הבעלים ועניותן (רמב"ס, מתנת עניים ז יב). לפי שהעניים והאביונים בחטאם ובעניותם תולין עיניהם על התבואות (ר"א הלוי מברצלונה, ספ׳ החינוך קקלב). — ובהשאלה: ואמר ר' אדונים שהוסרה ג' נכאים כאשר הוסרה כ' כסות ממלת ענבים סותה וזאת עניות גדולה (ראב"ע, שפת יתר כז). — ואמר המשורר: חנטושה והצלעה מאין מרגעה והנהלאה מכבד משאה בחונת עניות ואלמנות חיות כאשה מאישה גרושה (ר"י הלוי, אהה אדני יי"). — *דקדוקי עניות: ג' דברים מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו אלו הן עובדי כוכבים ורוח רעה ודקדוקי עניות (עירובי׳ מא:).—ואמר הפיטן: צמצומו תרויח בנקיות פדהו מדקדוקי עניות (תמור עבודת מזין, סליחי׳ מנחה יו"כ).—*ובהשאלה בעניות, בעניות הדעת: ר' עקיבה אומר יש ממזר ביבמה שמואל אומר בעניותינו צריכה ממנו גט (ירוש׳ קדוש׳ ג ה). — ובסהמ"א: בעניותינו בעניות דעתינו צריכ׳ גט (רש"י, יבמות מט:). בעניותינו מתוך עניות דעתנו שאין אנו יודעים פירוש המקרא (שם לג:). ואני כתבתי בעניותי מאי דסבירא לי (גנזי מצרים, הלכות ס"ת 41). ואנן לעניות דעתן חזי לן דצריך רחיצה כמו בחול (ראב"ד, האשכול א, הלכות תפלה וק"ש ב). ובעניות דעתין יפה עשו הגאונים (שם י). אבל עניות דעתם ישים להם גאות לתפוש את החכמים כי גאות חבר לעניות (ר"ם פרחון, מחברו׳, ערם). ולפי עניות דעתי אומר בזה מה שהורוני מן השמים (ר' סעדיה אבן דאנאן, חמדה גנוזה, לא.).

ענין, ענין, ס"ז, כנ׳ ענינו, מ"ר *ענינות, ענינים,— א) דבר שאדם ענה בו, מתעסק בו, עסק, Beschäftigung, Sache; emploi, affair(e); occupation: ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמים הוא ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו (קהל׳ א יג). כי כל ימיו מכאבים וכעס ענינו גם בלילה לא שכב לבו (שם ב כג). כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה ולחוטא נתן ענין לאסף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים (שם כו). ראיתי את הענין אשר נתן אלהים לבני האדם לענות בו (שם ג י). גם זה הבל וענין רע הוא (שם ד ח). כי בא החלום ברב ענין וקול כסיל ברב דברים (שם ה ב). ואבד העשר ההוא בענין רע והוליד בן ואין בידו מאומה (שם ה יג). כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה ולראות את הענין אשר נעשה על הארץ (שם ח טז). — ובתו"מ: ד' דברים היה ר"ע דורשם

---

1) [כך מנקד בדפו'.]

ואין אני דורשן כמותו וכו' ותרא שרה את בן הגר המצרית שעבד ע"ז ואני אומר לא לענין הזו צריך אלא לענין שררות (רסב"י, ספרי דברי לח). נכנס ומצאן שהן עסוקין בהלכה לא יהא קופץ לתוך דבריהם עד שישב וידע באיזה עינין הן עסוקין (תוספת׳ סנה׳ ז י). ונושאין ונותנין בפרשת העינין כל הלילה (שם ע א). והוא שעסוקין באותו ענין (רבי, קדוש׳ ו.). אמר להם כל הענין הפצירו בו (באדם המבוער) מאד שימחול לו (לרשב"א) (דא"ר ד). —ובסהמ"א: כי האור הוא ענין באויר יתחדש בו כשהזורית עליו גשם מאיר וכאשר סר הגשם המאיר נשאר חשוך ולא יתחדש בו ענין (ראב"ד, אמו"ר 94). לשנים למאי הילכתא כלומר לאיזה ענין שייך ר"ה (ריטב"א, פי׳ מסכ׳ ר"ה א, י:.). ואמר אחד מן החסידים שהיה לו שכן סופר מהיר היה מתפרנס משכר ספרותו אמר לו יום אחד היאך ענינך אמר לו בטוב בעוד ידי שלמה (ר"י א"ת, מו"ה, הבטחון ז). — ובפרט עסק עיוני, מחקר: האחדות הוא הענין אשר בו קוראין לכל אחד מהנמצאים בעולם (ראב"ח הנפש, חבור המפיקה והתשבורת 11). ואני חוזר לראש הענין ואומר הצורה נאמרת על שלשה ענינים (הוא, הגיון הנפש א, ד.). אם אנחנו חייבים לחקור על ענין האחד האמת והאחד העובר (ר"י א"ת, מו"ה, הקד׳, 11). ואילו היינו יכולין להליץ על ענינו במלה אחת וכו' (שם, היחוד י). כי הדבר שיובן ממנו ענין גשמי לא יזיק המשכיל מפני שהוא מכיר בו (שם). והמעלה הזאת היא המעלה אשר יגיע אליה הקטן והפתי אשר איננו יודע ענין האמונה (שם ג). אף על פי שנצא מענייננו מעט באר לי כונת המזמור הזה (הוא, הכוזרי ה ט). אלו היה רובנו מקבל הדלות כניעה לאלהים ובעבור תורתו לא היה מניחנו הענין האלהי כל הזמן הארוך הזה (שם א קטו). ותל עליהם הענין האלהי לאהבה להיות להם לאלהים (שם ג יז). כן נאמר אנחנו כי צריך לאדם שלא יהרס לזה הענין העצום הנכבד מתחלת המחשבה בלתי שירגיל עצמו בחכמות ובדעות (ר"ש א"ת, מו"נ א ה). ועל זה הענין מורה זו המלאכה בלשון הערב (ר"ש"ט פלקירא, ראש׳ חכמ׳ 36). ואנחנו בכח האבילה ההיא היינו מדברים בענין מלאכת השירים (ר"י חריזי, תחכמוני ג). אמנם ענין דבריו בבינה ובדעת הוא ענין פילוסופי דק מאד (ר"י בר׳ אכטולי, מלמד התלמידים, קסד.). על כן אני צריך לכתוב בכאן מה שכבר חשבתי אליהם כי אין הענין על הצד אשר לקחוהו (רסב"א, מאמר על ישמעאל, פרלס לג). ואשוב לענין הפרק ואומר וכו' (ר"י הישראלי, יסוד עולם יא). בשם אשר מעשיו לו עדים נתחיל ענין המועדים והעיון בתחלה בענין הפסח (ר"א הקראי, ג"ע, ענין פסח, הקד׳, לז:.). — ומ"ר *עִנְיָנוֹת: כשהפליגו דעתן לעניינות אחרים אבל אם היו עסוקין באותו עניין גט הוא (ירוש׳ מ"ש ד ו). — ובסהמ"א: הנה זאת אשר הבננו אם כאשר כתוב בשאלה זו כי שלשה ענינות יש בה שני ענינות מהם לא שאל השואל עליהם וכו' (רסע"ג, תשו׳ גאוני מו"מ ל, מילר כא:). וטבעו הספינות ההיו למצרים פונות בשנה זו ברוע עניינות (תשו׳ הגאו׳, JQR. NS. 1918, 177). ויש מי שמורה שדין הנדרים והשבועות בעניינות אלו אחד הם (רמב"ם, נדרי׳ ג יא). וכן שאר הענינות שפירשנו בשבועות כולן בנדרים כדרך שהן בשבועות (שם ד ה). אז תרצה הארץ אז כשיעברו עליכם שש גזרות שבענינות שהזכרנו מדה כנגד מדה וכו' (חזקוני, פי׳ התורה, בחקותי כו לד). —ואמר הפיטן: חקר עונות חלל ומעונות חק כי ענינות באין מעינות (יוצ׳ א שבועות, ספי׳ קרובות יח:). —ועִנְיָנִים: ואילו היה נוהג הספר וכו' היו נשארים רוב המדברים בלי דת ובלי תורה מפני קוצר שכלם וחלישות הכרתם בענינים הרוחניים (ר"י א"ת, מו"ה, היחוד י). ומהם שהבוטח באלהים יביאהו בטחונו לפנות את לבו מעניני העולם וליחד לבבו לעניני העבודה (שם, הבטחון, פתיח׳). לולי שלשה היו נתקנים ענייני בני אדם זקן שאינו נשמע ותאוה שאינה נמנעת וגאות אדם בנפשו (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, 23). סבות הנמצאות ארבע החמר והצורה הפועל והתכלית דמיון זה בענינים המלאכתים בכסא ד"מ חמרו העץ ופועלו הנגר (רמב"ם, מלות הגיון ט). ואלו הענינים אשר נפל בהם זה הבלבול הרבה מאד בענינים האלהיים ומעט בענינים הטבעיים ונעדרים בענינים הלימודיים (ר"ש א"ת, מו"נ א לא). להישיר פעולותיו לצד ההצלחה האמתית ונתינת דמיון הענייני האלהיים וכו' (ר"מ חביב, דרכי נעם, ה.). ועניין המסכתא אמנם הוא לבאר ענייני יום הכפורים בשלמות (המאירי, יומא, פתיח׳). כי מי שיש לו זה השכל ישבחו בני אדם עניניו ומעשיו והם מסכימים לקראו בעל

שכל טוב (ר' זרחי' מברצלונה, פי' משלי ג, השחר ב, 105). ויושיב (המשכיל) העניינים כל ענין על כנו וישים בין מעלותיהם גבולים מבדילים ביניהם (רש"ע פלקירא, ראשי חכמ', 18). דע שהמופתים בעניינים הנמנעים בטבע לא יתאחר כלל (ר"מ אלדבי, ש"א א, יא:). כי ענייני מושיענו אף על פי שאינם חוץ לשכל אינם קרובים אל השכל (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 18). אין ספק שאנחנו בין שני ענינים (ר"י אברבנאל, פי' התורה, בשלח, ויסעו כל עדת). ועוד יעשה הרב טענות אחרות לבאר מהם שעניני השמים וכוכביהם כפי הנחתם יורו בהכרת שאינם ע"צ החיוב מהאל ית' (הוא, שמים חדשים א, ט.). וכן ספרו לנו כותבי עניני העולם חדש וכו' (ר' שמואל ארקוולטיצו, ערוגות הבושם ל, קב:). — עִנְיְנֵי הכלל: ואתה מוצאה (את השטר) על ענייני הכלל שעושין אותה ב"ד או זקני העדה (ר"י הברצלוני, ספ' השטרי 137). מ"מ במי שהוא ממונה פרנס על הציבור וכל ענייניהם על פיו צריך שיהא מעוטר במדה זו עד תכלית (המאירי, יומא ב, כב:). — בעל הָעִנְיָן, בעלי הָעִנְיָנִים: כל מחבר בדברי חכמה צריך להקדים פירוש השמות והמלים [אשר הם משתמשין בהם] לפי שאין הלומד רגיל לשמוע אותם ולא להבין מהם הענין אשר בעלי הענין מבינים אותו (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 8). מפני שהוא מורה על בעלי הענינים ומורים עליו בדבור (פי' ספר יצירה לאבוהאל, כד). — ודבור עִנְיָן מן הָעִנְיָנִים: ואם תצא לידך מלה מן המלות מענין מן הענינים ולא תבין ענינה שלח ידך אל השרש אשר היא ממנו (ר"י א"ת, סה"ש לריב"ג הקד', 2). כי אין הצורה הזאת נמלטת מענין מן הענינים (שם 4). ששאלני שואל בקרטבה על ענין עמוק מעניני המקרא (הוא, הרקמה כח). ואז עמדו מבהור בענין מעניניהם יותר מזולתו ובטחו על הבורא שיבחר להם הטוב והנכון מהם (הוא, חו"ה, אהבת יי ז). כי כל מי שיוכל לחקור על הענין הזה והדומה לו מן הענינים המושכלים בדרך הסברא השכלית חייב לחקור עליו כפי השגתו וכח הכרתו (שם, היחוד ג). או בענין מענייני נפשו אשר הוא מתנועע אליהם ממיני קלות ראש או כובד ראש (רש"ע פלקירא, ראשי חכמ', 18). — ואמר המשורר: וענין כפרחים ומעשה פתוחים כבסים כירחים בענת עבורם (ר"ש הנגיד, באשמרת ערב).

דבריך בתוך לבי נטועים ומדיך בתחבלות שרועים ושיריך שקולים וחזקים ומשכר וענין רך מנועים (הוא, דבריך בתוך לבי). וכמו השלים ענין ותמלא הארץ קנין חתם תכנית בנין ויברא אלהים את האדם (רשב"ג, מי כמוך שכן). הוא נחמד מצרור כסף וממר דרור הוא מחמדי והוא ענין תהלתי (ר"י בן גיאת, מבין עפאים, שער השיר, 125). יקרבו לדיין יגידו כל ענין ענין משפט יקום ושניהם צדיקים (ראב"ע, אל אחד). הובאתי הנה להתבונן עניני נלחם בי יצרי המיתני באזני (הוא, כי עליך השלכתי). אלה הצאן האובדים והתועים הגידה לי איפה הם רועים ועל מה הם מדברים ואי זה ענין הם מספרים (ר"י חריזי, תחכמוני ג). וגם יש עוד בענינה פליאה אשר בם תעצור אם היא מלאה (ר"י זבארה, שעשוע', בתי הכנס, דודקון 164). ויאמרו הם בענין רע וגפן סדום ומשדמות עמורה (עמנו', מחברי ה). יתן כל אחד מכם הענין אשר יחפצו ליסוד ועליו אבנה הבנין (שם כ). המה בידך כמו קניין מודים לפניך בכל עניין חסדך וצדקתך ישננו (ר' אהרן, סוכה יי', סליחי סבת סובה, שמא"ל, תקמח.). בראשית קנינו בינותי בנינו באר מעניננו בחבורת מנינו (אילת השחר, יולי סבת ר"ח). — ומ"ר: אחל במלים צרופים בענינים וקוקים למאד מתקנים (ר"י בן ששת, אחל במלים, שער השיר, 8). קלו לפניו עניני שירי הבי רום מעלתו עד זבול נוגע (רשב"ג, לבי בחיות אהבה). מלים כמו שלג ביום קציר עלי לבו ועניניום בגהלי תפת (רמב"ע, שים לדקה, דיואן קנט, בודלי). חיל גבר עניו הודע לתנין עניניו הוכה בעשר וקציניו כי עת רעה היא (ראב"ע, אחד רבה אמונתך). מתניו שנס עניו והודיע לאחיו עניניו ויאמו לתנין וקציניו כה אמר המלך (הוא, מי כמוך אפס). במבטא שפתים לך אערוך רנני ועניני תהלתך עלי לבי הרושים (הוא, הרדו רעיוני). מה יתאונן מה יענה גבר יום יראה פני יצרו על מאסו עניני דתו (הוא, אל מתנשא על כל). ולבי מגלת עניניהם ואני ספר הזכרון לשיריהם (ר"י חריזי, תחכמוני ג). ראתה עיני בימי נערותי וזמן ילדותי שני אנשים עברים נצים כגבורים חלוצים בפיהם ענינים נמרצים ובלשונם חנית וחצים (שם ז). מהרתי לקראתו וקדמתי בשלום אותו ושאלתיהו על עניניו ואנה מגמת פניו (שם ו). — ואמר הפיטן: ובריאים כמריאים יצא מחלב עינימו יביעו ידברו רע

ומר ענינימו (חשבה לדעת, יולי פבת ברלשי). ויספרו זה לזה ענינים זה אמר משבית ציונים שביתי שפחה לבושת שנים (ולת כוי, קיני).—ב) *וענין של דבר, תכן של דבר, מה שהדבר עסק בו, Gegenstand, Inhalt; subject; sujet, context(e): דבר הלמד מעניינו ודבר הלמד מסופו (רי ישמעאל, ספרא ויקר', פתיחי). החזיר בו דבר אחד או שני דברים מעניינו של שטר כשר (תוספתי ב״ב יא י).—ובסהמ״א: והפירוש בענין והענין בצרוף השכל (בן אשר, דה״ט ה). תפלת המוספין של ראש השנה מתפלל תשע ברכות וכו' וחותם בכל אחת מהן מעניינה (רמב״ם, תפלה ב ו). וביום הפרק שהכל באין לשמוע ענין אותו מועד הרי הוא (הרב) שאול להם (לתלמידים) והם אינן שאולין לו (הוח, סהלה ופקדון ב ג). ההקדמה הראשונה ענינה שהם חשבו שהעולם בכללו וכו' מחובר מחלקים קטנים מאד (ר״ם א״ת, מו״נ א עג). הגור אפוד בד שהם קמוצים אינם סמוכים כאשר ידמה הענין אלא יחסר בית השמוש (רד״ק, מכלול, פדה״ס, יג.).—ומ״ר: ושפתים והפה מגידים עניני הכתב (בן אשר, דה״ט ה). קדושי עליון כגון ר' אלעזר בר קליר מקרית ספר ורבי שלמה הבבלי וכו' יסדו מענייני ימים טובים אזהרות דהג שבועות וקרובות ויוצרות מעינייני מתן תורה (Beitr. z. Geschichte und Literatur, Eppenstein 215). ודע שהשירים המחוברים מאיזה לשון שיהיו צריך שיבחנו בעניניהם אם הם הולכים על דרך הדבור אשר חלקנוהו (ר״ם א״ת, פי' אבו' א יז). אבל בימי קדם היו בהם משוררים רבים וכו' מלבד אלה אשר אין זכרון לשיריהם מפני חולש עניניהם (ר״י חריזי, תחכמוני ג). הט אזנך ושמע דברי הכמים וכו' כי עניניהם ערבים למאזין וכולם נכוחים למבין (הוח, מוסרי הפילוסופ', פתיחי). והנני מעירך על איגרת אריסטו וכו' ואלו הם ענייני דבריו (רס״ע פלקירא, ראשי הכמ', 17). וכוונת התבור הזה על הדרך שיעדתי לדבר בו היא חדשה בעיני אע״פ שעניניו אינן חדשים כי הם מלוקטין מדברי הנביאים וכו' (ר״י אבן לטיף, פעה״ש, הקדי, הסתר ב, 97).—ג) *ובפרט במשמ' תכן של פרשה שבתורה וכדומ', פרשה: ואתן אותם לאהרן הכהן ולבניו לחק עולם אין לו אלא מה שאמור בענין (חולי י א). מה ת״ל לפר לרבות פר יום הכפורים לכל מה שאמור בענין (דבי, זבחי מ:). יחד הכתיב מצוה הזאת ואמרה ענין בפני עצמו ואי זה זה עבודה זרה (מכיי בא ה). בתחלת העניין מה הוא אומר ושבתה הארץ וכו' בסוף הענין מה הוא אומר אלה החוקים וכו' (רי ישמעאל, שם יתרו ג). ת״ל מועד צאתך הפסיק הענין ובשלת ואכלת משחשכה (שם בא ה). פטר (חמור) הפסיק הענין (רי יוסי הגלילי, בכורי ו.). במי הענין מדבר בחי (רבי ילחק, מכיי בא ג). לאביו ולאמו במה ענין מדבר בנפשות אדם (ספרי במדי כו). ותקעתם בחצוצרות וכו' אמרת במה ענין מדבר בשל צבור (שם עז). ויאמר משה אל בני ישראל להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל שאם קורא אני לבד מנדריכם איני יודע במה ענין מדבר תלמוד לומר וכו' (רי ישמעאל, שם קנב). זכרנו את הדגה וכי יש בענין שהיו המצרים נותנים להם דגים בחנם (שם פז). ג' כספים נאמר בענין אחד למעשר טהור ואחד למעשר טמא ואחד ללקוח בכסף מעשר [שני] (שם דברי קז). מטומאות בני ישראל וגו' יש לי בענין זה להביא שלש טומאות טומאת ע״א וטומאת גילוי עריות וטומאת שפיכות דמים (שבועי ז:). כתיב למעלה מן הענין ואלה המלכים וכו' (מד״ר בראשי פד). מה כתיב למעלה מן הענין לך קח לך אשת זנונים וכו' וכל הענין וכו' (רי יוחנן, שם במד' ב). מה כתיב למעלה מן הענין השמר בנגע הצרעת (תנחומי מצורע ב). באיזו ענין היה ר' אליעזר דורש באותה שעה אמרו רבותינו בזה הענין (שם לך לך י, בובר).—ובסהמ״א: מיקלע ר״ח אדר בשבת מוציאין שלשה ס״ת וקורין א' ענינו של יום וא' בשל ר״ח (סדר פורים, סרע״ג ב, לד.). יו״ט שחל להיות בשבת במנחה באיזה ענין קורין בענינו של יום אי בענין סדר פרשה של שבת (סדר כל פסח, שם, קטו:). ושניתי בזה הענין ביקרותיך אפעלפי שזכרתיו בענין בית הנה עשיתיו כאן בענין יוד (דונש, תשוי על רסע״ג 36). ולפי התרגום כל הענין מדבר במלך המשיח ובגאולה אחרונה (רש״י, ישעי מא כט). ולא יהיו שנים קורין בשני ענינים אבל קורין בענין אחד שנים דווקא אבל לא שלשה (טו״ע חו״מ, אבידה ומציאה רכז כ). ומ״ר *ענינות: ברכות אף על פי שיש בהם מאותות השם ומעיינות הרבה שבתורה אין מצילין אותן אלא נשרפין במקומן (תוספתי שבת יג ד). מדלגין מעניינות הפסח הכתובין בתורה [1]

[1] [כך בדפו', ובהוצ' צוק״מ: בעניין פסח האמירין בתורה.]

(שם מגילה ג ג). מפני ענינות של תורה שהן כותבין בהן (ר' ישמעאל, סופרים טו ה). — ובסהמ"א: ובנביא מדלגין אפילו בב' ענינות (ר"ח, מגילה כד.). — *ועניִנים: ולא יקרא אחר עמו וכו' אמר אביי לא קשיא כאן בענין אחד כאן בשני ענינים (ב"מ כט:). — ובמשמ' חלק של פרשה, חלק של ענין: בקטן שהוא קורא את ההלל בבית הסופר ועונין אחריו על כל ענין וענין (תוספתא סוטה ו ב). ואם הרי זה מוסף על ענין ראשון ולמה הפסיק ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין (ספרא ויקרא פרשה א, דיבורא דנדבה). — והדבור, מענין לענין: מענין לענין באותו ענין (חגיגה, קדושין ו.). — ובסהמ"א: ראובן שהחזיק בחצר שמעון שיקבל מי גגו ובטענו יכול לשנותן מענין לענין באיזה צד שירצה (טוחו"מ, נזקי שכנים קנג יח). — ד) *לענין של דבר פלוני, בנוגע לדבר פלוני: בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער פחות מכאן בטל במיעוטו וכן לענין הטומאה (פסחים ג ב). וכן לענין קידושין וכן לענין החוב (גיטין ח ג). הרש שוטה וקטן ששחטו ואחרים רואין אותם חייבין לכסות כינן לבין עצמן פטורין מלכסות וכן לענין אותו ואת בנו (חולין ו ג). ושואלין לעניין הפסח קודם לרגל שלשים יום (תוספתא מגילה ד (ג) ה). נותר שאינו בבל יראה ובבל ימצא אינו דין שלא ידחה יום טוב לשרפו ומה תלמוד לומר עד בקר לענין שאמרנו (מכילתא בא ו). לענין טובה באיזה צד היו ישראל רשעים בראש השנה וכו' לענין רעה כיצד הרי שהיו ישראל צדיקים גמורים וכו' (ספרי דברים מ). אף לעניין מציאה כן (ר' זעירא בשם שמואל, ירושלמי פאה ה ו). ולעניין ספחים מראש השנה ועד חנוכה אסור ספחין (הוא, שם דמאי ב א). ולעניין שטרות כותבין באדר הראשון וכו' (שם נדרים ח ז). והתירו לו לענין כלאים (עירובין יח.). מודה היה ר"ש לענין קדשים שאינו קדוש (ר' יוחנן, ע"ז כג:). מה נפשך אם לענין החשבון לא היה צריך למימר אלא אחד שנים שלשה (ר' שמואל בר אמי, מד"ר בראשית ג). ואע"פ שהיה הפרש בין כלים הנתנין בפנים לכלים העומדים בחוץ לענין בגד תכלת אבל לענין עור תחש אלו ואלו שוין (שם במדבר ד). בשלשה מקומות כתיב לא תבשל גדי בחלב אמו אחד לעניינו ואחד לענין תורה ואחד לענין מעשרות (ר' יצחק, תנחומא

ראה טו, בוצר). — ובסהמ"א: וכן לעיניין דליקה כעיניין הזה מכבין את הדליקה ומצילין את המת ממקום שמגיע עליו דליקה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכות פסוקות 3). ואמרו חכמים לעיניין פת קרקע וכו' (שם 16). ולעיניין ממזרות אשת ישראל מישראל אחר בין באונס בין ברצון הוולד ממזר (שם 107). והא מאה נשי כתרי גברי דמיין לענין קבוץ תפלה ולענין כל דבר שבעשרה (תוספ', ברכ' מח:, ד"ה והא). אין צריך עדים לענין קנייתו אבל צריך עדים לענין תביעתו (רמב"ם, מכירה ו יא). יהיו פעמים לענין המגע והקרוב במקום ופעמים יהיו לענין הדבק המדע בידוע (ר"ם א"ת, מו"נ א יח). ולענין ששאלתם וכו' (ספר התרומות סב). ולענין שיתחייב בבל יראה ובל ימצא וכו' (סמ"ג, ל"ת לט, סוף). — ה) *כעניָן, כפי הדבר שעסוקים בו: שואל כענין ומשיב כהלכה (אבות ה ז). אין שואלין אלא כעינין ואין משיבין אלא במאורע (תוספתא סנה' ז ז). והשואל שלא כעינין צריך שיאמר שלא כעינין שאלתי (ר' מאיר, שם). כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ליטעון טען אחר שהוא כענינו וכו' ליטעון טען אחר שלא כענינו (ר' ישמעאל, ספרא, פתיח'). — ובסהמ"א: כל מי שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים אע"פ שהוא מדבר ושואל כענין בשאר דברים הרי זה פסול (רמב"ם, עדות ט ט). והוי מחשב להשיב על דברים כעניין על דבר ראשון הוי משיב ראשון ועל דבר אחרון הוי משיב אחרון (ר"י אבן עקנין, ספר מוסר ד כט). — *ובמשמ' דומה לענין, כמו: אין להם לא מושל ולא שר כענין שנאמר וכו' (מכילתא בשלח א). ויאכל חצי בשרו חצי בשרנו היה צריך לומר כענין שנאמר כי אחינו בשרנו הוא (ספרי במדבר קה). — ו) *במשמ' שיכות וקשר: מדבר שנאמר בזה ואינו ענין לו אבל הוא ענין לחברו ומאימתי הוא ענין לחברו משיצטרך לו זה ולא יצטרך לו זה (ל"ב מדות דר' אליעזר, מדה כ). — ובסהמ"א: אבל מאמרם זה אין ענין לו (ר"י אברבנאל, שמים חדשים ב, יז:). — והשאלה *מה עניָן: וכי מה ענין זה לזה נתנו הענין אצלו ללמדך שאין נגעים באים אלא על לשון הרע (ספרי דבר' רעה). וכי מה ענין רוצח אצל נערה המאורסה ה"ז בא ללמד ונמצא למד (פסח' כה:). וכי מה ענין זה לזה אלא כשהם משקים את הסוטה היו אומרים

לח הרבה יין עושה (מד"ר במד' ט). — והדבור אם אינו ענין... תנהו ענין: אם אינו עניין לו תניהו עניין לשלפניו (ירוש' ב"מ ג ח). אם אינו ענין לגופו תנהו ענין לכל התורה כולה (קדוש' מג.). ועי' נתן.—ז) במשמ' דבר קבוע, תכונה ומצב של פלוני: הגיעה תורה לסוף ענינו של זה (של בן סורר ומורה) ואמרה זה ימות זכאי ולא ימות חייב (ספרי דבר' רכ).—ובסהמ"א: מפני שיצא מענין העוני והצער אל ענין הטובה והשלוה בעת שהכרתו בה גמורה (ר"י א"ת, חו"ה הבחינה, פתיח'). וישאר המין האנושי על ענינו ואם יפסדו אישיו (שם, עבודת האלהים ג). שבקצת איי הודו מדינה אחת הסכימו יושביה למנות עליהם איש נכרי בכל שנה וכאשר תשלם לו השנה יוציאוהו מביניהם ויחזור על הענין אשר היה עליו קודם שיתמנה עליהם (שם ט). וכשיחזור אל ענינו הראשון הטבעי ינהג במזונו המנהג השוה ואם יהיה חליו וכו' עד שישוב אל הענין השוה (שם, התשובה א). ואחר כן היה מענין החבר שהסכים לצאת מארץ כוזר ללכת ירושלם (הוא, הכוזרי ה כג). ואין כן ענין הפלסוף כי אם הוא לא מצא סבות אלה החלופים לא יתכן שיקיים דעת החיוב (ר"י אברבנאל, סמים חדשים א, יא.). ומה שהוא מהם ממהר לסור כגון ירקון הפחד נקרא עניין או דבר עתי (ר"י הישראלי, ספר היסודות, כ"י ביהמ"ס כזנתכסי). תחזר חלילה אל השינה וההנהגה המדקדקת וכו' עד שתשוב אצטומכתו לענינה (קאנון ג יג ג 7). ואם תקצר (הנשימה) הנה כבר סרה הסבה המצריכה להאריך הנשימה וישובו האברים אל הענין הטבעי (שם ג ט ה). איך נעשה נס לרועים כי התירם המושיע והו' מורה אמתת עניינם ותהום כל העיר ושמו פניהם להציל הרועים (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה, 5). חזות אפים ומלבוש יוכיחו מה מעשיו צחקו ומהלכו יעידו מה ענינו (ב"ז, ב"ס יט לג). — ובנגוד לקנין: האיכות והיא תכונה באיש בה ישיב השואל ממנו איך הוא והוא ארבעה מינים אחד מהם תכונת אם בנפש כמו החכמה או הסכלות או היושר או העול ואם בגשם כמו הבריאות או החולי וכל אלה בהיותם מהירי ההסרה יקרא ענין וכאשר נקבעו נקראו קנין (ראב"ד, אמו"ר 6). אולם הקנין והענין הם שני מינים אחד מהם התכונה אשר בנפש כהכמה והמדות וכו' והמין השני התכונה אשר בבעל נפש, כמה שהוא בעל נפש כמו בריאות והחולי וכו' (כל מלאכ., ההגיון ז). — ומ"ר: ובריאות וחולי נקראו ענינים בלשון המחבר (רש"ט פלקירא, עין כל, פרוש לקאנון א"ס 3, כ"י ביהמ"ד פכטר). — ואמר המליץ: ויודעים (הרופאים) עניני הגוף ועסקו וכל חליו ומכאוביו ונזקו (ר"י זבארה, שעשוע', דודסון 166). והנה חבר הקיני על סוס רוכב ובגדי מלכות סוחב ושני עבדים לפניו ויחרד לבי לשנוי עניניו כי בלילה ראיתיהו ביגון ומגנה ובערב ילין בכי ולבקר רנה (ר"י חריזי, תחכמוני כג). אלה הם כחות הנפש ומדותיה וכל עניינותיה (זכרי' בן סעדיה, ספ' המוסר, מחב' ו, כ"י תימן). — ח) *במשמ' דרך ואפן של עשית דבר: למחר עשה כאותו ענין וכל העם עונין אחר העובר לפני התיבה אמן הללויה וכו' (מד"ר במד' ד). באותה שעה נזקק הקב"ה למלאכי השרת אמר להם מה לכם קושרין מספד בענין הזה שורות שורות (שם איכ' פתיח').— ובסהמ"א: וראוי עתה שנבאר מדבר הכניעה וכו' באיזה ענין צריך להתנהג בה וכו' (ר"י א"ת, חו"ה, הכניעה, פתיח'). מין זה של אדם היה יחיד בעולם ואין מין שני דומה לו בזה הענין שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע (רמב"ם, תשובה ה א). והרבה בני אדם נצולים בזה הענין (מסעי ר' בנימין, גרינהוט 88). שאין אותה שחיקה שהיא ליומה נעשית באותה ענין שהיא נעשית לימים הרבה (ר"נ על הרי"ף, ביצ' יב:).—ומ"ר: ומפני שחכמת המצות שבתורה על שני ענינים האחד מהם גלוי והשני נסתר (ר"י א"ת, חו"ה הקד'). ותדע דאלו הארבע לשונות שמתקיימות בהן הערבות אתה מוצאן על שני עניינים הענין הראשון כגון אחד מד' לשונות הללו על ממון ידוע כגון שאמ' הלוהו אלף זוז ואני פורע מאחר שנודע בתחלה כמה היה ההלואה וכו' (ר"י הברגלוני, ספ' השטרות, 82). כי תכלית כונת בריאת האדם להיותו מדיני בטבע בחמלת ה' על אישי מינו ובהשגחתו עליהם בטוב שבענינים (סוף מנחת קנאות, כ"י REJ. XXVI. 231). וכן *בְּעִנְיָן ש־: וכשתרגיש הנפש בענין שיוסיף לה אור בעצמה וכח בנפשה תטה במזימתה אליו (ר"י א"ת, חו"ה, אהבת יי, א). שמחזיקנו בענין שלא ינענעו הרוח (ר"נ על הרי"ף, סוכ' יא:). בית הבד הבנוי על גבי סלע וגינה על גביו ונפחתה הכיפה בענין שאין בעל הגינה יכול לזרוע גינתו וכו' (טוחו"מ, שותפים בקרקע

קסה). וכשמוד׳ דבר לו לא יעשה **בענין** שתעל׳ הרתיחה ותראה המדה כאילו היא מלאה (שם, אונאה ומקח טעות, רלא). קנה צמר ולבנו בגפרית או צבעו **בענין** שאינו חוזר לבריתו (שם, גזלה, שם). איזהו חלב כל שהוא פרוס על הקרום **בענין** שכשנקלף הקרום נקלף עמו ושלא יהיה בשר חופה אותו (ר״מ בן זרח, צדה לדרך ג ב א). אלה הם כללי השלמיות ותכליתם הוא שיהיה האדם **בענין** שיהיו נובעים ממנו מעיני השלמויות תמיד בלי מחשבה והתבוננות (ר״א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזאלי יד, 84). שכרו להשקות לו שדהו ובא מטר בלילי **בענין** שאינו צריך עוד השקא׳ וכו׳ (הלבוש, שכירי׳ ופועלי׳ שלד ג). - ובלא ש־, באותה המשמ׳: כי קצת המזגים יהיה בהם מהרוע והמרחק מהשווי **בענין** לא יהיה אפשר שיקבל אלא צורת המחצבים לבד (ראב״ד, אמו״ר 36). — ודבור בכל עִנְיָן, בכל אֹפֶן: וכולן שאומרין ללוקחין להטמין בה שקנה אסור בכל **ענין** (טוחו״מ, גניבה שנח). שאין חילוק׳ בין אם נתאנה השליח או הלוקח בכל **ענין** המקח בטל (שם גביית חוב מהיתומים קט). —ט) ״במשמ׳ פרוש והוראה: **ענין** אחר פיתא והוא פת ממש (הערוך ערך אפתא). וטהר כלוטר וטהר היום **שעינינו** והחשיך (גנזי שכטר ג, גינצבורג 364). ואל יתבעני תובע להביא כל מלה שתהיה תחת כל ענין כי אם הייתי עושה כן הייתי מביא כל המקרא אך אביא מכל **ענין** מלות כפי אשר אראה שיש בו די וכו׳ ווי׳ פקד את שרה והוא **ענין** זכרון ובקור (ר״י א״ת, סה״ש לריב״ג, הקד׳ 2). גם מטעם ענין המקום כי מלת גדל בהיותה מבנין הקל לא יצא הפעל אל אחר (ראב״ע, שפת יתר, 15). ואינו יכול לומר לו לא היה ענין דברי אלא שיהיה קרוב לנהר או לשוק או למרחץ (רמב״ם, שכירות ה ז). או יהיה משרש פלילים **ומעינינו** כאשר כתבו רבי יהודה (רד״ק, סה״ש, כשל). **כלם עינם ענין** אחד (שם). והחכם רבי יונה חלק השרש הזה לשלשה **ענינים** והשיב על החכם רבי יהודה שכתבם כולם ענין אחד (שם, שגג). מתרפקת על דודה **עינינו** לפי מקומו מתגעגעת (שם, רפק). ובא כמהלך רישיך ומחסורך כאיש מגן והוא כפול **ענין** במלות שונות (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי ו יא). והמשותפים הם השמות המורים על **העניינים** יותר מאחד ואלו אין שתופים אלא בשם בלבד והם משונים **בענין** כמו העין שהוא מורה על עין המים ועל עין הראות ועל עין השמש (רש״ט פלקירא, ראשי׳ חכמ׳ 24). ראה כי בעצב יש **ענינים** רבים גערה דאגה ואבל וכאב וצער ומְרי (ר״א בדרשי, חותם תכנית, עלג). **ועניין** יושב בסתר עליון **כעניין** מי יעמוד בסוד ה׳ (ר״י אבן לטיף, שעה״ש כד, השער ג, 102). —ומ״ר: כי פה לא הוא מן הפעלים כי אם מן תיבות **הענינים** אשר לא יפעלו ולא יקבצון ולא יסורו מבנינם (דונש, תשו׳ על מנחם 25). על כן צריך שיהיה כל מעתיק מלשון אל לשון אחרת בקי ומלומד בשתי הלשונות ובכל **עניני** דקדוקיהם ומנייני מיני שרשיהם והשתנות **ענינוֹהם** לפי מקומותיהם (ר״י א״ת, חו״ה, הקד׳ XVIII). וכאשר תסיב מלת הפקדות על כל הענינים האלה לא תמצא מהם ענין שהוא דומה אליה (הוא, סה״ש לריב״ג, הקד׳ 2). ולמלת אב **ענינים** מהם הענין הנודע והוא האב המצטרף אל הבן וכו׳ (שם אבה). וכן רוב בני עמנו יבזו לשון הקדש כי **ענייניו** מהם נפלאו ועינים להם ואורו לא ראו (ר״י חריזי, תחכמוני, הקד׳, 10). כתב רבי סעדיה מה שצונו הבורא יתברך לתקוע בשופר בר״ה יש בזה עשרה **ענינים** הענין הראשון וכו׳ (אבודרהם, סדר תקיע׳ ר״ה ופירושה, לא:). —י) ״במשמ׳ שמוש הלשון, חלק הענין בנגוד לחלק הדקדוק, Syntax—יא) ״חלק משיר הזיון, כמו מערכה ז): חלק ראשון **ענין** ראשון וכו׳ (רמח״ל, מגדל עז, 5). **ענין** ב׳ וכו׳ (שם, 11).

״**עִנְיֵן**, פ״י, —משך את הלב לענין, עורר תשומת לב, interessieren; intéresser; to interest: הבה נרדה ונבלה שם דעותיהם **ונענין** רבים בדברי רוח אלה (מנדלי מו״ס, אגדות האדמונים, לוח אחיאסף תרס״ג, 156). הנני מתאמץ לחשב **ולענין** את מוחי במחשבות מן הצד (אבי דוד, המליץ תרס״ח, גל. 54).

—התפ׳, ״הִתְעַנְיֵן, עִנְיֵן את עצמו בדבר: נחוץ רק להקשיב היטב **להתענין** בדבעי (שם).

״**עֲנִינָה**, ש״נ, —שה״פ מן עָנָן, ואמר הפיטן: ציה א מלקשת ומלקוש אם מבקשת טל צוק עבים תה מאששת **כבענינת** קשת (ר״א הקליר, ליה, תפלי טל

״**עִנְיָנִי**, ת״ז, נקי׳ ענינית, —של הענין, מה שש לתכן הדבר: אמר הכוזרי באמת נדחתה מע־ שמעית בעבור מעלה **ענינית** (ר״י א״ת, הכוזרי עג). וכתב חמישי הוא כתב **עניני** כגון שמסבי

בית דין או זקני עדה או הישיבה על דבר לעשותו כותבין אותו הכתב ביניהן על הענין (ר״י הברצלוני, ספי׳ הסטרות, 134). נדחית אצלכם המעלה השמעית וכו׳ מפני מעלה אחרת מעולה הימנה והיא המעלה העניינית (ר״י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ב עג, סב:). שתי סבות לשונית ועניינית (גולדנטל, ספר מספיק לידיעת דקדוק לשון ערבית, שער המלים, סא.). להמשל נדרש גם קיצור עניני מלבד קיצור חלקיו (יל״ג, אגרות א ד).

*עֲנִיפָה, ש״נ,—סה״פ מן עָנַף, ובהשאלה כמו ענפים: זכור איכה אנו שפתנו איך אכו פעמי מרון שאפתינו אותי אזי השמו עניפתנו אני אנפו בי מלאי תכיפתנו (ר״א הקליר, זכור איכה, סחרי ע״ב, מחזי איטלי א, קסח.).

*עֲנִיץ, מ״ר עֲנִיצִים,—כמו אָנִיץ: סיכך בהוצני פשתן כשירה בעניצי פשתן פסולה (תוספת׳ סוכה א ה-ו).

*עֲנִיקָה, ש״נ, סה״פ מן עָנַק,—כמו הַעֲנָקָה: ולא תמנע לכל שאל שאלה ולא תחדל לאביון מעניקה (ר׳ יצחק בן כלפון, כדיבותך כחבה, שער השיר 26).

*עֲנִישָׁה, ש״נ,—סה״פ מן עָנַשׁ: עפתה עלי המשה עליה עדה נענשה עוד נענשת ענישה על עברי על מורשה העיר נחרשה (אנהים במר יסידתי, לוס יז תמוז, מחזי איטלי א, קסא.).

ענן[1], ממנו עָנָן, עֲנַן, עֲנָנָה. *עֲנָנִי.

עָנָן, ש״ז, סמי׳ עֲנַן, כני׳ עֲנָנְךָ, עֲנָנוֹ, מ״ר עֲנָנִים,— א) הצטמצמות בחלל האויר של האדים הנתנשאים מהארץ ומתהוים כעין עָשָׁן ומרחפים באויר ומכסים פני הרקיע ומתהפכים למים ונהיים למטר ונתכים ארצה או נקפאים והיו לשלג או כפור ויפלו ארצה, Wolke; nuage; cloud: את קשתי נתתי בֶּעָנָן והיתה לאות ברית ביני ובין הארץ והיה בענני עָנָן על הארץ ונראתה הקשת בֶּעָנָן וזכרתי את בריתי אשר ביני וביניכם (בראשי ט יג-יה). ויעל משה אל ההר ויכס הֶעָנָן את ההר וכו׳ ויבא משה בתוך הֶעָנָן ויעל אל ההר (שמות כד יה-יח). ויכס הֶעָנָן את אהל מועד וכו׳ ובהעלות הֶעָנָן מעל המשכן יסעו בני ישראל (סס מ לד-לו). ויש אשר יהיה הֶעָנָן מערב עד בקר ונעלה הֶעָנָן בבקר ונסעו (במדי ט כא). שמעו כי אתה יי׳ בקרב העם הזה אשר עין בעין נראה אתה יי׳ וַעֲנָנְךָ עמד עלהם (סס יד יד). וההר בער באש עד לב השמים חשך עָנָן וערפל (דבר׳ ד יא). ויהי בצאת הכהנים מן הקדש וְהֶעָנָן מלא את בית יי׳ (מ״א ח י). וברא יי׳ על כל מכון הר ציון ועל מקראה עָנָן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה (ישעי׳ ד ה). הנה כַּעֲנָנִים יעלה וכסופה מרכבותיו (ירמי׳ ד יג). והנה רוח סערה באה מן הצפון עָנָן גדול ואש מתלקחת (יחזק׳ א ד). כמראה הקשת אשר יהיה בֶעָנָן ביום הגשם (סס כח). שמש בֶּעָנָן אכסנו וירח לא יאיר אורו (סס לב ז). ועלית כשואה תבוא כֶּעָנָן לכסות הארץ תהיה (סס לח ט). בסופה ובשערה דרכו וְעָנָן אבק רגליו (נחו׳ א ג). פרש עָנָן למסך ואש להאיר לילה (תהל׳ קה לט). צרר מים בעביו ולא נבקע עָנָן תחתם (איוב כו ח). התדע בשום אלוה עליהם והופיע אור עֲנָנוֹ (סס לז יה). בשומו עָנָן לבושו וערפל חתולתו (סס לח ט). סכתה בֶעָנָן לך מעבור תפלה (איכ׳ ג מד). —עֲנַן בקר: מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה וחסדכם כַּעֲנַן בקר וכטל משכים הלך (הוש׳ ו ד).- עֲנַן אור: אף ברי יטריח עב יפיץ עֲנַן אורו (איוב לז יא). עֲנַן הקטרת: ונתן את הקטרת על האש לפני יי׳ וכסה עֲנַן הקטרת את הכפרת (ויקר׳ יו יג). ואיש מקטרתו בידו ועתר עֲנַן הקטרת עלה (יחזק׳ ח יא).—ובהשאלה, יום עָנָן, יום צרה: כי קרוב יום וקרוב יום ליי׳ יום עָנָן עת גוים יהיה (סס ל ג). והצלתי אתהם (את הצאן) מכל המקומת אשר נפצו שם ביום עָנָן וערפל (סס לד יב). יום שאה ומשואה יום חשך ואפלה יום עָנָן וערפל (צפני׳ א יט).—עַב הֶעָנָן, עַמּוּד הֶעָנָן, עי׳ עָב. עַמּוּד.—ואמר בן סירא: תמרורי רצון הנחה וצעקה ענן חשתה (ב״ס גני׳ לב כ).—ובתו״מ: מעשה שנפלה דליקה בחצירו של יוסי בן סמאי בשחין וכו׳ מיד קשר עליו הענן וכיבהו (ירוש׳ יומא ח ה). ראו אותו (את הירח) יוצא מענן זה ונכנס לתוך ענן אחר מעידין עליו (ר׳ חייא בר בא, סס ר״ה ב ה). וירא את המקום מרחוק מה ראה ראה ענן קשור בהר (מד״ר בראש׳ נו). כל ימים שהיתה שרה קיימת היה ענן קשור על פתח אהלה וביון שמתה פסק אותו ענן וכיון שבאת רבקה חזר אותו ענן (סס ס). בגדיהם שהיו מעשה שמים היה הענן שף בהן ואינו מזיקן (ר״ש בן יוסי, סס דברי ז). כל מי

[1]) [כך בארמ׳, ובערב׳ עֲנָאנ a), עננים, שמים.]

a) عنان

שטעה הענן נקלף מעליו והשמש זורחת עליו בתוך הקהל (תנחו׳ בלק יט). כל מי שהיה צריך טבילה היה הענן מפליטו חוץ ממחנה ישראל (פדר״א מד).— ובהשאלה, עֲנָן של צפרים: ענן של ציפורי׳ שכן עליהם וניקרו (ר׳ יוסי, ירוש׳ מעש׳ א ב).—ומ״ר: מלמד שהעננים מתגברים ועולים לרקיע ופותחין פיהן כנוד ומקבלין מי מטר (ר׳ יהושע, תעני׳ ט:). הקב״ה וכו׳ משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים וכו׳ (תנחו׳ ראה טז).—וְעַנְנֵי כבוד: שמע (הכנעני) שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד וכסבור ניתנה רשות להלחם בישראל (ר״ה ג.). צדק ומשפט מכון כסאו ושבעה ענני כבוד סובבים אותו (פדר״א ד).— ובסהמ״א: השמש מודיע את החוטאים הענן נקפל והחמה זורחת עליו (רש״י, במד׳ כה ד). ויבט אל הענן אשר על פניהם (רס״ע פלקירא, המבקש לא). השתברות הענן (וואלקענברוך) מתהוה אם הענן הקרוב אל היבשה נלחץ ונדחק למקום אחד מרוח סועה וסער (יאוועל, למודי הטבע ב ב).—ואמר הפיטן: חושב פרוכת וכפורת כבודך בין שני כרוביה להענן כמראה הקשת אשר יהיה בענן (רסע״ג, אבכי אם, אזהרי, קבץ מעש׳ ידי גאוני קדמוני׳ ב, 39). תבור וכרמל כהרי גלבוע בלי טלך ומטרך ולא אור בענניך (ר׳ יוסף ליון במספט, קיני׳). — ואמר המשורר: והוא לאביונים כמו אב לבנים וכפיו כעננים לעורכי השירים (דונש, דעה לבי חכמה). ועפעפי יזלו מים ובבותי לילה ויומם לא תפוגינה עד אשר ענני שחק לא השיגוני בנטפיהם ולא נצחוני ברעף רביביהם (מנחם בן סרוק, אגרת אל חסדאי, סערן XXVII). וגוי יהלך על אדמה ונפשי תהלך על העננים (רסב״ג, עטה הוד). ראה אתה אחי מוסר ובינה והבט יום כלותם כעננים (שם). השר אשר לולי שטפך בענן ריו (?) שרפנוך באש קצפנו (רמב״ע, אלמחלרה, 125, בשם אבן גבריאל, כ״י ילין). צאי בת אמוני מאפל ענני כי כבוד אדני עליך זרח (ר״י הלוי, יעץ ומקים). אשר בחנו יסובבהו בעננו ואשר צרפו יסככהו בכנפו (הוא, מי זה אשר יפתח). העם קראתו בנים להסתירו ממונים סכתה בענן הבאתו לתוך גן עדנים תחת שבעה עננים בצל שדי יתלונן (הוא, יום כחית גאולים). שמה הזרקים יופיעו והרעמים יריעו והעננים סוככים והגשמים נתכים (ראב״ע, סי בן מקיץ). לולי דמי לבי בתוכם יזלו לא אצרו בלתם עננים מים (שלמה אבן אל מועלים, כב תערף). אלי קצין נריב הלב וכו׳ אשר עביו

בדולחים יריקיון וממרון זהב אופיר ענניו (ד״ה יהודי מלכים וא״י ב, מן 19).—ובפמ׳: בחר מהחלי מבחר שביסו ודי לך מענן בקר רסיסו (רסב״ג, בחר מסחלי). שומו עד בלי חקר כי תבל ענן בקר ועד ארגיעה לשון שקר (רמב״ע, התבוננו ונדעה). דחה תדחה משוגה ותחיה בשמי ערוגה ותתן לדמעה פוגה בהפיצך ענן דאגה (ר״י הלוי, ידע תדע). הפץ עברות אפך ואת ענני זעפך (הוא, כאלם סופך לבו). ויכם לחיי ענן שער כליל וחץ שיבה בברק יבקע את אפלתי (ר״י אבן גיאת, מבין עפאים). ודי מענני קיץ רסיסים ומן המהלל ראשי פרקים (עדרוס הלוי, קטע כ״י גני׳ 2). רוח אנחות נשבה בי עד התקדרו בענן בכי שמי (ר״י חריזי, תחכמוני ט).— ב) *בחכמת הרפואה, עֲנַן השתן, אחד ממראות השתן: וראית את ענן השתן עומד בתווך דע כי החולי יצא בתאצאות השתן (אסף 133:). כל אדם אשר הוא קדוח והראך את מי רגליו וראיתה את הענן ברום השתן דע כי יאריכו ימי חוליו וכל שתן אשר תראה את עננו מכורכם ברום השתן והענן דק ורקיק זאת אות חדות החולי וחוזק מכאוב (שם 138:). כל שתן ישוב אל השחרות הוא רע בתכלית הרוע וכו׳ וכשיהיה הענן שחור באמצע השתן הוא פחות נראה על האבדון (פרקי משה לרמב״ם, ה). השתן הלבן הרקיק במים כשיהיה בעליוניו ענן נח או שמרים שחורים וכו׳ הנה זה כלו ממית (שם). שתן אשה הרה בחדש הראשון או השני או השלישי יראה ענן באמצעיתו ואותו הענן הוא אדום מעט (ר״י זכאריה, טעסוט׳, מראות השתן, דודקון 173). אותם שעתיד לבוא להם קץ החלי בשביעי ענן שתנם ביום הרביעי אדום (אבוקרט ד, כ״י ברלין). — ומחלה בעין: דע כי הלובן בעין יש ממנו רקיק מתחדש בשטח החיצון ויקרא הענן (קאנון ג ג ב ט).

א. עָנַן, קל לא נמצא.

—פעי, עִנֵּן, עַנְנִי,—עִנֵּן עָנָן, עשה עָנָן: והיה בְּעַנְנִי[1] ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן (בראשי׳ ט יד).

—פעי *עֻנַּן, רק בינ׳ מְעֻנָּן, מעונן, *מעוננים—מכסה בעננים, אפל, bewölkt; nuageux; cloudy: אין רואים הנגעים בשחרית ובין הערביי׳ ולא בתוך הבית ולא

---

1) [אמר ראב״ע ז״ל: קל הנו״ן והיה ראוי להדגש בעבור שהוא מבנין הכבד, ע״כ.]

ביום המעונן לפי שהכהה נראית עזה (נגעי ג ג). גזירה משום יום המעונן (רבה, פסחי יב:). יום המעונן היה ומפציע לכאן ולכאן (דבי ר' ישמעאל, יומא כח:). אמר לו שמעיה לאבטליון אבטליון אחי בכל יום הבית מאיר והיום אפל שמא יום המעונן הוא (שם לה:). — ובסהמ"א: וכן משמע מדברי רב שרירא גאון שכתוב בספר המקצועות מעשה שהיה בימי אבותינו הקדומים ז"ל פ"א ע"ש היה יום המעונן וכסבורין העם שחשיכה והדליקו את הנירות וכו' (אור זרוע לרי"א וינה ב, ערב שבת, ה:). בעת שהיו שלשה ימים מעוננים ולא נראתה חמה בהם ולא כוכבים אותה העת צריכין לברך עליהן בעת שיתראו וזולתי זו העת לא (ר"מ, אולי הגאו' א, כסף, לוין 65).

—נפע', ״נֶעֱנַן,—כמו פע': כבודך בין שני כרוביה להענן (רסע"ג, אכי אם, אזהרי', מעשי ידי גאוני קדמוני ב, 39).

—הפע', ״הֶעֱנִין, — כמו פע': והט אזן לשועת מתחנן ולב עגום תרנין אם פניך לא תענין מאומה לא אבקש בלתי קשב (מנחם בן סרוק, אגרת אל חסדאי).

—התפ', ״הִתְעַנֵּן, - נעשה ענן: כשהאויר יתענן עד הגיעו לארץ שאז יתרשם הקשת בכלו (ר"י אברבנאל, פי' התורה, נח, ד"ה את קשתי נתתי).

ב. **ע.נ.ן**, ממנו ב.עָנַן, עָנָן, עֲנָנָה, ״עננות, מְעוֹנֵן.

ב. **עָנַן**, קל לא נמצא.

- פוע', עוֹנֵן, תְּעוֹנֵנוּ, — עשה מין כשוף[1]), Zauberei treiben; pratiquer la divination; to practise soothsaying: לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו (ויקר' יט כו). והעביר את בנו באש וְעוֹנֵן ונחש ועשה אוב וידענים (מ"ב כא ו). — ובסהמ"א: עתה כל חכם מדברי[ך] יתבונן כי עלילות תתעולל ועונן תעונן (רסע"ג, הסגי' על חיוי הבלכי, דודקון 52). — ואמר המשורר: הניד ראשו בעננו ונחשו ואמר בפרשו מה דבר יי' וביתך חללי חרב מלא העל אלה תתאפק יי' (ראב"ע, אל אל אקרא).

עֹנֵן, ש"ז, נ"ר עֹנְנִים, כנ' עֹנְנֵיכֶם, — כמו מְעוֹנֵן[2]): כי נטשתה עמך בית יעקב כי מלאו מקדם וְעֹנְנִים כפלשתים (ישע' ב ו). ואתם אל תשמעו אל נביאיכם ואל קסמיכם ואל חלמתיכם ואל עֹנְנֵיכֶם ואל כשפיכם (ירמי' כז ט).

עֲנָנְאֵל, — שם מלאך: ועל שערי רוח דרום שרים ממונים עליהם ואלה שמותם טהוריאל וכו' ועננאל וקשיאל (ספ' רזיאל, לו:).

עֲנָנָה, ש"נ, — עָנָן כבד: יגאלהו (את היום ההוא) חשך וצלמות תשכן עליו עֲנָנָה יבעתהו כמרירי יום (איוב ג ה). — ואמר המשורר: אך לבבי יקרע עת זכר מנעמי שיריו יום אשר נסע ופנה תחנה עליו עננה (ראב"ע, בעלי ריבי). צבית חן לבנה כלבנה ושערה על מאור לחיה עננה (ר"י חריזי, תחכמוני כ). כמו עלמה אשר לחיה לבנה ושערה על מאורה כעננה (שם לג).

עֹנְנָה, ש"נ, — כמו עֹגְבָה: ואתם קרבו הנה בני עֹנְנָה[1]) זרע מנאף ותזנה (ישע' נז ג).

״**עֹנְנוּת**, עוננות, ש"נ, — מעשה המעונן: היא (חכמת הכוכבים) נמנית בכחות ובמלאכות אשר בהם יוכל האדם להזהיר במה שיהיה כמו פתרון החלום והניחוש והעוננות והדומה לאלו הכחות (רש"ט פלקירא, ראשי חכמ' 45). ומה שיראה בניחוש ובעוננות ובראיית המלחמות ובמעשי השם י"ת וי"ת אשר יורה על כחו (הוא, המבקש לה). מה התועלת בידיעת העתידות קודם היותם ומה יגידו עליה' בזה באופני הקסם הניחוש והעוננות וקלקול בחיצים וכו' (ר"י קלונימוס, בעלי חיים ה ה). המין הרביעי מהעבודה היא עבודת הצלמים המיוחדים לגדול הצמחים ולעבודת האדמה והיה ענין אנשי המין הזה מיוחד בצמחים ונקרא מלאכתם עוננות ובעליהם מעוננים (ר"י אברבנאל, פי' נביאים, מ"ב יז).

א. **עֲנָנִי**, ת"ז, נקי' עֲנָנִית, — של הֶעָנָן: הפלאתי לדבר בלמודים טבעיים והנדסיים על הקשת העננית והכל ערוך במענית (יש"ר מקנדיה, מכתב אחוז, מלא ספנים לגיגר, 26).

ב. ״**עֲנָנִי**, ש"ז, מ"ר עֲנָנִיִּים, — תלמידו של ענן, קראי: העננים מיוחסים לאיש ששמו ענן בן דוד ראש גליות (ר"ש פינסקר, לקו"ק ט).

ענף, ממנו ״עֲנִיפָה, עָנָף, עָנֵף, ״עָנַף, ״עַנְפִּי, ״עַנְפִּיאֵל.

עָנָף, ש"ז, סמי' עֲנַף, כנ' עַנְפְּכֶם, נ"ר עֲנָפִים, כנ' עֲנָפֶיהָ, — א) עַנְפֵי האילן, הנצרים והבדים שיוצאים מגוף

[1]) [עי' מעונן הערה, והמאמר שם מן תוספת'.]

[2]) [בהשמטת מ"ם הבנין.]

[1]) עַנָּ (a בערב' בענין חסר כח גברא, ואולי מזה עֹנְנָה. [כל המפרשים פרשוהו כמו נקי' מן עֹנֵן.]

(a عن

נוף האילן ושעליהם העלים והפרי. Zweig; branch(e). bough: ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת (ויקר׳ כג מ). אל שדה טוב אל מים רבים היא שתולה לעשות ענף ולשאת פרי להיות לגפן אדרת (יחזק׳ יז ח). בהר מרום ישראל אשתלנו ונשא עָנָף ועשה פרי והיה לארז אדיר (שם כג). הנה אשור ארז בלבנון יפה עָנָף וחרש מצל (שם לא ג). ואתם הרי ישראל עַנְפְּכֶם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל (שם לו ח). כסו הרים צלה (של הגפן) וַעֲנָפֶיהָ ארזי אל (תהל׳ פ יא).—שֹׁרֶשׁ וְעָנָף, הַכֹּל, כלום: אשר לא יעזב להם שרש וְעָנָף (מלאכ׳ ג יט). — ואמר בן סירא: כזית רענן מלא גרגר וכעץ שמן מרוה ענף (ב״ס גני׳ נ י). וישים קנו בעופיה ובענפיה יתלונן (שם יד כו).— ובתו״מ: כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין (ר׳ אלעזר בן עזריה, אבו׳ ג יז). את שענף עצן דומה לקליעה זה הדס (ספרא אמור פרק טז). אין תימר זרגונה ענפיו חופות את רובו ואינו עולה כמין קליעה ואי זה זה הדס (ירוש׳ סוכ׳ ג ב). ענף עץ עבות שענפיו חופין את עצו (סוכ׳ לב:).— ובסהמ״א: שוטיתא פי׳ ענף של הדס שמשחקין בו למשתה (הערוך ערך שט).— ואמר המשורר: נראו בני התור בארצנו מראש ענפים זה לזה יקרו (ר״ש הנגיד, הנה ימי הקר). דעי כי אין בידיך מאומה אבל עץ ייבשו מחר ענפיו היי לפני אלהיך ולמלך אשר באת לחסות תחת כנפיו (ר״י הלוי, יחידה ספרי). ומטה רשע ציץ וענף חבלים חלק אל באפו (רסב״ג, סדר עבודה ליו״כ, הלופה לח״י ו א, 65).—ב) *בהשאלה, חלק מדבר, פרט מן ענין, כמו סעיף ג): וישארו דברים אשר קוו כי ישמרו בשבתם בארץ כי מענפי החקות הנה (סעדיאנה שכטר, 5). ונמשך לזה ג״כ שלא ידעו שרשי הדת ועיקריה אשר בהם ראוי שיהיה רוב עיונם ודיוקם ולא ענפיה אשר יספיק בהם עיון מעט (ראב״ד, אמו״ר 2). וחלקי החכמה הטבעית שהם כמו הענפים מהם מלאכת הרפואה וכו׳ (רס״ט פלקירא, ראשי חכמו׳ 52). ענפי חכמת האלהות מהם ידיעת איכות הנבואה וההתעוררות האלוהי וכו׳ (שם 55). הנה הוא (האמונה בנצחיות התורה) ענף מסתעף משליחות השליח (ר״י אלבו, העקרים א כג). עתה נרצה להודיע שרשי המדות וענפיהם ותועלתם ונזקם (ארחות צדיקים, הקד׳, סוף). והנה ראתה החכמה העליונה היות ראוי שזה ההשתדלות יתחלק לשרשיו וענפיו פירש שיהי׳ בתחלה זמן ההשתדלות לשרשים שבתולדות ואח״כ לענפים שבהם (רמח״ל, דרך ה׳, ג ד). — עַנְפֵי עֲנָפִים: אלו עיקרים גדולים שיכולים דואג ואחיתופל וכיוצא בהם להוציא בהם ספקות וענפים וענפי ענפים כדמפורש בתלמוד (תוס׳ גט׳ ליק יט).

עָנֵף, ת״ז, נקי׳ עֲנֵפָה,—שיש לו הרבה עֲנָפִים: אמך כגפן בדמך על מים שתולה פריה וַעֲנֵפָה היתה ממים רבים (יחזק׳ יט י).—ואמר הפיטן: סבבום עשרה עדים במסכה טריה פצו צאי כלה ענפה ופוריה (ר׳ יוסף טוב עלם, אז כארשת, יוצ׳ שה״ג).

***עִנֵּף**, פ״י,—עשה ענפים, רק בינ׳ פעו׳ עֲנוּפִים,—כמו עָנֵף, ואמר הפיטן: בעץ ארז לענופים כארז באזוב לנדכאים כאזוב (ר״א הקליר, אין לשוחח, יוצ׳ שבת פרה).

—הפעי׳, *הֶעֱנִיף,— כמו קל: [ותשרי]שו ותעניפו ותעשו שרשים למ[טה] וענפים למ[עלה] (רסע״ג, מספ׳ הגלוי, ריג). שלום מעניף ע[ד שמי] מרומים ומצליל עד יצוק הדומים (בן מאיר, שם). קרן משיחו ירים ויניף ונצר שרשיו יפרה ויעניף יסיר אפר וישים הצניף הטהור על ראשו (ר׳ יצחק, יולק יום, יוצ׳ שבת החדש, קרובי׳ אלגו׳).— האם נותרה שורש עקרו מלהשאיר שורש מפריח ומעניף (מעשה בוקטנאי, ד״ה ויאלוס המלך).

—הפע׳, *הָעֳנַף,—שהעניפו אותו, שנעשה לענפים: ושלום כבודכם יפרה וירבה וידגה ויעצם וישרש ויוענף ויסולסל לעולם שלום (רסע״ג, מספ׳ הגלוי, רכ). אשרי אבות כזה הענפו הורים עמסו אתו וילדו (סעדיאנה, שכטר 68). ראש מצנף גבוה מוענף להגסה מרצה בן דוסא הורן (ר׳ משה בר׳ בנימין, מתכי אחזו חלחלה, שחרי׳ יו״כ, מחז׳ איטלי׳ 3, עט:).

—נפעי׳, *נֶעֱנַף,— כמו הָפע׳: וכן האילנים אם היו נענפים ונפרחים מן מיני מאבל (ר׳ ברכיה הנקדן, ספ׳ החיבור כא, גאללאנץ 21).

—התפעי׳, *הִתְעַנֵּף,— עשה ענפים, נתחלק לענפים: כמו שההשתרגות והחלוקה הנזכרים מתחילים ממקום צר ויתענפו לרחב יתייבוהו ההתפשטות (קאנון א א א ב). ויתענף ממנו אצל כל חולייא שריג ויכנס בה ויתפזר וכו׳ והעורקים אשר יבואו לרחם מהצדדים מתענף מהם עורקים עולים אל השד וכו׳ ויתענף בו ענפים ושריגים (שם א א ה ה).

***עַנְפִּי**, עַנְפִּיִי, ת״ז,—של הענף, כמו עָנָף: והנה ראתה החכמה העליונה היות ראוי שזה ההשתדלות יתחלק

לשרשיו וענפיו וכו׳ (רמח״ל, דרך ה׳ ג ד). **החלק הג׳** מהקנה הוא חלק הקנה הנכנס לתוך הריאה **ושם** נק׳ ענפיו כי כיוון שהוא נכנס לריאה **אז הוא** שולח פארותיו וענפיו לצידי הריאה (ברוך משקלאוו, עמודי השמים, תפארת אדם, כד).

°ענפיאל,—שם מלאך: והמלאך הנאחז מן העטרה שמו ענפיאל (הקנה, הקדי, ד:). ושם הכולל לכלם שיוצאים מהמקור ההוא **ענפיאל** (ספר התמונה לר׳ שם טוב, שער י׳). ונקראים **שרפים** על שם שנאצלו מבח שרף גדול הנקרא **לחכמי המרכבה** ענפיאל וסימן לדבר **וענפים ארזי אל** (ר״מ אבן גבאי, עבודת הקדש, הייחוד יו). **והממונה על כל מיני השאלה** שהיא בחלום הוא הנקרא **ענפיאל** (ברית מנוחה, דרך הוי).

א. ענק[1], ממנו ענוק, א. ענק, ענקי.

א. ענק, ש״ז, מ״ר ענקים,—שם עם שבחברון לפנים, שהוא גבה קומה מאד: ושם ראינו את הנפילים בני ענק מן הנפלים ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם (במדי יג לג). עם גדול ורב ורם כענקים (דברי ב י). עם גדול ורם בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני ענק (שם ט ב).—ובמדר׳, בהרחבה, כל אדם גבה קומה ביותר, Riese; géant; giant: ז׳ שמות נקראו להם אמים וכו׳ ענקים עווים נפילים (מד״ר בראש׳ כו). מהם (מבנות קין והמלאכים) נולדו הענקים המהלכים בגובה קומ׳ ומשלחים ידם בכל גזל וחמס (ר׳ לזוק, פדר״א כב).—ובספה״א: **הלא** אדם אחד כשמדבר עם ננס וענק הלא פונה כנגד פני הענק ולא כלפי גופו (ספר חסידים, התמספה). ומשם (מטורטוסה) הלכתי דרך שני ימים לעיר טרכונה הקדמוניה והיא היתה מבנין ענקים ויונים ולא נמצא כבנין ההוא בכל ארצות ספרד (ר׳ בנימין, מסעי׳, גרינהוט 2). אדם ענק לפעמים בזבוב נחנק (עמנו׳, מחב׳ יח). וירחיב (יהודה מכבי) את כבוד עמו וילבש שריון כענק ויתאזר בכל כלי מלחמה (תרג׳ ספ׳ חשמונ׳, קובץ על יד ז). אירקוליש האחרון הענק וכו׳ הרג לנחשים וכו׳ (יוסיפון הצלם ו). — נהר ענק: נהר נק שתי מלין הן ונהר ידוע הוא בבבל והוא נהר ענק ומנהר פרת הוא נושא (תשו׳ גאו׳ הרכבי רפ).— ואמר המשורר: ואלו בא חגב יוני׳ בם שגב ורכב על כל גב ונחשב כענקים (ראב״ע, כדוד הצעיר אוני).—ובהשאלה: וכל המשוררים הענקים הם כחגבים בעיניו (ר״י חריזי, תחכמוני׳ יח). **הענק הגדול** שבכחות החומר (רשב״ץ דורן, תפארת ישראל, עמודי מלוה, קלג.).

1) [אולי אחד עם ב.ענק, ופרושו בעל צואר גבוה. וכך גם פרוש הפעל ענק בערב׳.]

ב. ענק[1], ממנו °ענוק, °ענוק, °עניקה, ב.ענק, ענק, °ענק, ענקה, ענקה, °הענקה.

ב. ענק ש״ז, מ״ר ענקים,—א) תכשיט להצואר, בזהב ואבנים יקרות וכדומ׳, Halsschmuck; collier; necklace: כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרתך (משלי א ט). לבבתני אחתי כלה לבבתני באחד מעיניך באחד ענק מצורניך (שה״ש ד ט).—ובתלמו׳: אם משים אדם עצמו כענק זה שרף על הצואר ונראה ואינו נראה תלמודו מתקיים בידו (עירובי׳ נד.). זכה עושין לו צלצל לא זכה עושין לו ענק וכו׳ זכה עושין לו ענק לא זכה עושין לו קמיע (רבה בשם ר׳ יוחנן, ב״ב עה.).—ובספה״א: מעשה באחד שהיה מוכר ענקים באת אשה אחת אמרה לו תן לי אחת אמר לה התקדשי לי אמרה לו נתן תתן (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 82). ושירותי אשר בהם עשיתים והבאתים אליהם בבתולות יפיפיות חרוזות בענקים הלא הנם כמו זונות חללות (ד״ם יהודי מצרים וא״י ב, מן 17). ויאמר לו אדוני תרצה לקנות את הענק או תשיבנו ולזולתך אמכרנו ויאמר לו איזה ענק הראית אחד מבני ענק ויאמר לו ענק הפנינים אשר לקחת תמול מידי (ר״י זבארה, שעשועי׳, דודקון 49). בהיות הצואר לבן אין צורך אל ענק (עמנו׳, מחב׳ יד). — ואמר המשורר: ופי דבר בצחות על לבב קדר וצדהו ויון את דברי על ענק מלבו רבדהו (ר״ם הנגיד, אהוב נפשי). אהללך ואת מהלל אמרי וצואר טוב ייפה ענקיו (רשב״ג, כאין כשאו). נטפי בדלח אשר לולי יקוד האדיבם הברו גרגריו בענק לגרגרת (ר״י הלוי, עין נדיבה). — *ובמשמ׳ א.ענק וב.ענק יחד: רבנן אמרו שהיו מרבים ענקים על גבי ענקים (מד״ר בראש׳ כו). — ובספה״א: ודברי אהבים כקשרי ענקים אחבר ששונים ואפריד יגונים ואחריש מבינים ואוריש

1) בערב׳: עֻנֻק a), צואר [וכן בארמ׳: עונקא, צואר, עינקא, ובסור׳: עקא, תכשיט הצואר; ובכוש׳ ענקו, אבן טובה.]

a) عنق

ענקים (גנזי שכטר ג, דודסון 291). אלה בני הענק אשר הסכלות לצוארם ענק (ר"י זבארה, שעשועי', דודסון 130). בקרב תבונות אם זרועו יחשוף יחלוש בהרבות מאמריו כל ענק כי הם עלי ראש כל מתי שכל לציץ יקר ועל צואר מתי חכמה ענק (ר"י בן תנחום הירושלמי, מטמוני מסתרים יח).—ובמשמ' צורון: העבריות העניות יוכלו למכור בכל יום מצנפות וענקים שהם מעשה ידיהם ומלאכתם (מפנקסי הקהל בקראקא א, ספ' תהלה לדוד קויפמן, 69). — ב) שם לשיר מהשירים: קראתיו ענק (לשיר זה) שהענקתיהו אנוש גם כענק שמתיו עלי גרגרת (רשב"ג, אתן לאל עוז). הנה ענק שירי אשר אורו יהי מאיר יד מחשב משה נתנהו על גרגרות השר בנו מאיר (רמב"ע, ברא"ש ספ' התרשיש). ושמתים (את שירי) ככתר עלי ראש חסדיו וטוריו מלאים באבני שבחות ועל גרגרות מעלתו ענק חן (שם א יח-יב). ענדוך (זמירותי) ענק השיר ולא כן אבל הם בענק שמך ענודות (ר"י הלוי, השבע הזמן). לקח יציאות הענק אשר לרבי משה בן עזרא ויחבר על כל יציאה מיציאות חרוזיו שירה ערוכה כדומן באשפה דרוכה (ר"י חריזי, תחכמוני יח). ענק שירים אשר שכל ושם טוב לעושיהם (ברא"ש ספ' הענק לחריזי, הקדמ' ברודי, ספ' הזכרון להרכבי, 310).

עָנַק, קל, פ"י, עֲנָקַתְמוֹ,—עָנַק את פלוני, היה לו לְעָנָק, —ובהשאלה במליצה עֲנָקַתְמוֹ גאוה וכדומ', שהיתה לו הגאוה כמו עָנָק לצוארו, שהיה גאֶה מאד: בעמל אנוש אינמו ועם אדם לא ינגעו לכן עֲנָקַתְמוֹ גאוה יעטף שית חמס למו (תהל' עג ה-ו).—ואמר המשורר: הנה ענקתך גאוה על כלנו וממרום תדבר לנו (ר"י חריזי, תחכמוני ז). לבלי ירום לבו גאוה כל תענקהו (שלום הכהן, כיר דוד ג, 28). — וכמו העניק א): בבטן יצרהו ודם אם להיניקו וטובו ענקו באפלו וחנותיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר). והקים מהלציו האלהים כמותו שר בתוך אום הקנויה ענקהו בחכמה עם תבונה ויראת אל אשר שוכן עליה (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 12). — *כמו העניק ב): שהיו (הענקים) עונקים[1]) גלגל חמה ואומרים הורד לנו גשמים

1) [קוהוט (בערה"ש) מפרש שהוא כמו הערב' חנק בבנין הכבד, שפרושו אחז בצואר; וכעין זה יסטרו', שמפרש שהוא כמו אנק, הנק. אבל ברור שהוא אחד עם הפע' ב), ושם אי אפשר לפרש שבקומתן אחזו בצואר החמה כדי לחנק אותה.]

(רי אחא, מד"ר ברה"ג כו). ילידי הענק שראוהו שהיה עונק את השמש כשראו אותן מרגלים נתייראו (שם במד' עז).—ובסהמ"א: מרוב גובה קומתן דומין כאילו צוארם נוקב ועונק בנקב שהחמה יוצאה בו (רש"י, סוטי לד:).

—הפע', הֶעֱנִיק, הַעֲנֵק, תַּעֲנִיק,—א) הֶעֱנִיק לפלוני, נתן לו מתנה וכדומ': וכי תשלחנו (את העבד העברי) חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך אשר ברכך יי' אלהיך תתן לו (דברי' יה יג-יד).—ובתו"מ: ומנין שאם הענקת לו פעם אחת תעניק לו אפילו מאה פעמים ת"ל הענק תעניק (ספרי שם קיט). וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים הענקתי לך ושניתי לך אף אתה הענק לו ושנה לו (שם קכ). אילו שמעניקין להם היוצא בשנים וביובל וכו' אבל היוצא בגירעון כסף ובמיתת האדון אין מעניקין להן (ירוש' קדוש' א ב). ר' מאיר אומר בורח אין מעניקים לו ויוצא בגרעון כסף מעניקים לו ר"ש אומר ארבעה מעניקים להם וכו' (קדוש' טז:). אם מתברך הוא על רגלו מעניק לו ואם לאו אינו מעניק לו (רמב"ע, עבדים ג).—ובסהמ"א, בהרחבה, נתן מתנות רבות: היה בורא אותנו מתחלה באותו העולם שכולו טוב וכולו ארוך ומעניקנו אותו הטוב הצפון מעת היותנו (ר"נ, ברכי, הקדי). השתדל בכחך לשבח ולפאר האמת והצדק ורודפיו ומחזיקיו ולגנות השקר והרשע ועוזריו ומעניקיו (שלמה אלעמי, אגרת המוסר, הפה והלשון כג). לא תלכו ריקם כי הם יעניקו לכם מג' מינים כסף וזהב ושמלות (חזקוני, שמות ג כא). — ואמר הפיטן: לגאון ולגודל ארוחות היעניקם לחם הקדשים היות מזון חוקם (Elbog., Stud. 174). — ואמר המשורר: מי העניק להם כל ימי עולם נראה לרעיוני מי הקשה אליו וישלם (רמב"ע, מי אל כמוך). כי כל מבקשי יוצרם כמה נעימות העניק להם ומה נעשה יקר (ר"י חריזי, הענק י). ובין העמרים תלקט ולא יכלימוה ומברכתם יעניקון לה ומן הצבתים שול ישולו לה (הנ"ל, תחכמוני ד). כאלו בחלה בי או כאלו תמול לא העניקתני שללה (עמנו', מחב' א).—ב) ומליצה, *הֶעֱנִיק חמה, לבש את החמה כענק על צוארו, היה גבוה יותר מן החמה: ילידי הענק שמעניקין[1]) חמה בקומתן (סוטה לד:). — ואמר הפיטן: בצוארון זכותרת וגולה כסיל כימה וחמה

1) [עי' פרוש רש"י המובא בפנים, קל.]

מעניקים הדר קומתך אילן טוב שתולה רשפי אהבתך חזקים (ר״א ערלקי, ספ׳ הפזמונים קיד, למ.).

—הפעי, *הָעֳנַק, בינ׳ מָעֳנָק, מוענק, — שהעניקו אותו, שהיה לבוש כמו ענק על הצואר, ואמר הפיטן: חי הרים בנפלאות מובהקות ומנו לתשבי בכרמל וללובש ארגמן מוענקות (גנזי שכטר ג, דודסון 85).

*עֳנָק, ס״ז, — מתנה שנותנים לעבד כשיוצא לחרות, הענקה: ענק עבד עברי לעצמו וענק אמה העבריה לעצמה (קדוש׳ טז:). — ובסהמ״א: ענק עבד עברי לעצמו ואין בעל חוב גובה הימנו (רמב״ם, עבדים ג טו).

עֲנָקָה, ס״נ, מ״ר עֲנָקוֹת, — קשוט לצוארי הגמלים וכדומ׳: לבד מן השהרנים והנטיפות ובגדי הארגמן שעל מלכי מדין ולבד מן הָעֲנָקוֹת אשר בצוארי גמליהם (שפטי׳ ח כו).

עֲנָקִי, ת״ז, -- כמו עֲנָק, גבה קומה מאד, ובכלל גדול מאד, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

*עֲנְקֹלֶת, עֲנְקְקָלָה, ס״נ, מ״ר עֲנְקְקָלוֹת, ענקוקלות, — ענבים שלקו ולא הבשילו כל צרכם: ענקוקלות[1]) והחרצנים והזגים והתמד שלהם וכו׳ אסורים בערלה (ערל׳ א ח). יכול שאני מוציא את ענקוקלות והבוסר תלמוד לומר פריו פריו (ריה״ג, ספרא קדוש׳ פרש׳ ג).

ענר, ממנו עָנֵר.

עָנֵר, ס״ז, — שע״פ של אדם אמרי מבעלי ברית אברהם ואחיו אשכול[2]), ובמליצה *אֲחִי עָנֵר, כנוי לאשכול של ענבים: יום רצחו דודם במורק שפכו בו דם אחי ענר ולא רצחו (רסב״ג, חולי דמעות). ויקרא אל עבדו ויאמר לו הדלק מהרה את הנר ואין קול ואין עונה כי הרגו אחי ענר (ר״י זכחרה, תעשוע׳ יח, דודסון 126).

[1]) פרשו בירוש׳ (בסס רב, סס ה ז): ענבים שלקו עד שלא הביאו שליש. והערוך מפרש, וז״ל: הרכים שבראשי הגפנים כמו שפי׳ רב אחא משבחא בשאילתות והי נינהו קנוקתא כדאמ׳ קנוקנות גפנים, ע״כ. וקנוקנות פרש רגמ״ה (חולין לב.), וז״ל: סופי ענבים שהם ענבים קשים, ע״כ. והראב״ד לספרא (קדוש׳ פרש׳ ג) אומר, וז״ל: הייתי סבור שהם קנוקנות של ענבים והן השדראות והעוקצין שהגרגרין תלויין בהן ומפני שהן נעשין שומרי הפרי נקראו כן, ע״כ, אבל אח״כ הוא מביא את הפרוש של הירושלמי הנ״ל.

[2]) [בראש׳ (יד ג).]

ענש[1]), ממנו *עֲנִישָׁה, עֹנֶשׁ, עָנַשׁ, *עָנְשִׁי.

עֹנֶשׁ, ס״ז, — סכום כסף או מאסר וכדומ׳ שיוטל על אדם להפרע ממנו בשביל נזק שעשה לזולתו או על עם, בשביל שפשע ומרד וכיוצא בזה Strafe; punition; fine, punishment: ויתן (פרעה נכה) עֹנֶשׁ על הארץ מאה ככר כסף וככר זהב (מ״ב כג לג). — נשא עֹנֶשׁ, סבל את העֹנֶשׁ שהטילו עליו: גדל[2]) חמה נשא עֹנֶשׁ כי אם תציל ועוד תוסף (משלי יט יט). — ובתלמו׳: בתחילה פירש עונשה (של תורה) וכו׳ ולבסוף פירש מתן שכרה (רבי, שבת פז.). גדול עונש האחרון מן הראשון (ר׳ ישמעאל, שם קיח:). ומודיעין אותו (את הגר) עונשן של מצות (יבמ׳ מז.). מאי לאו לעונש ממון לא לעונש שבועה (ב״ק קה:). קשה עונשן של מדות יותר מעונשן של עריות (ר׳ לוי, ב״ב פח:). עונש שמענו אזהרה מניין (סנה׳ כז.). כך עונשו של בדאי שאפילו אמר אמת אין שומעין לו (שם פט:). — ובסהמ״א: ויצילנו מעונש הטעות ואל נכשל למען שמו (גנזי שכטר ב, גינצבורג 408). כמו שיקרה מהעונש הקורה לרשע רע לבריות שעם היות העונש אבדון ורע בערך אל הנענש הוא אמנם טוב בערך אל זולתו (ר״ע ספורנו, אור עמים, לב.). — *ומ״ר עֳנָשִׁים, עונשין: לא ענש על עונשין שבגלוי עד שעברו ישראל את הירדן (ר׳ נחמיה, סנה׳ מג:). — ובסהמ״א: שעל המצות המעשיות הוצרך ליראם מעונשי השם (ר״י א״ת, כוס הן ע). וכן נאמר בכל ענין הדומה לזה שיש בספר התורה כמו גמול העולם הב׳ ועונשיו (ר״מ אלדבי, ש״א א, ח.).

עָנַשׁ, פ״י, עָנְשׁוּ, עָנוֹשׁ, עֲנוֹשׁ, עֳנָשׁ־, עֲנוּשִׁים, יֵעָנֵשׁ, — עָנַשׁ את פלוני, שם עליו עֹנֶשׁ, פסק עליו לשלם כך וכך בשביל דבר רע שעשה, bestrafen; punir; to fine, punish: וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון עָנוֹשׁ יענש כאשר ישית עליו בעל האשה ונתן בפללים (שמות כא כב). ולקחו זקני העיר ההוא את האיש ויסרו אתו וְעָנְשׁוּ אתו מאה כסף ונתנו לאבי הנערה כי הוציא שם רע על בתולת ישראל (דברי׳ כב יח-יט). — ועֹנֶשׁ גוף, מכות: גם עֲנוֹשׁ לצדיק לא טוב להכות נדיבים עלי ישר (משלי יז כו).

[1]) [גם בארמ׳ המקראית (עזרי ז כו), ובפונ׳ נפע׳ נענש, ובתדמורי׳ ענושתה, משרת הגזבר (לידזברי 344).]

[2]) [בתיב: גרל.]

בְּעָנְשׁ לֵץ יחכם פתי ובהשכיל לחכם יקח דעת (שם כא יא).—ואת הארץ: וַיַּעֲנֹשׁ את הארץ מאה ככר כסף וככר זהב (דה״ב לו ג).—ובתו״מ: שמעתי שעונשין שלא כהלכה ועונשין שלא כתורה (ר׳ אלעזר בן יעקב, ירוש׳ חגי׳ ב ג). מלמד שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן (ר׳ יהודה, סנה׳ מג:). מר סבר עונשין מן הדין ומר סבר אין עונשין מן הדין (שם כז.). ק״ו מנבלה מה נבלה שלא ענש הזהיר חלב שענש אינו דין שהזהיר (זבחי׳ קו:).—וביו׳ פעו׳: מנין שענוש לפני המקום כבא על אשה ואמה וכו׳ (ר׳ אליעזר, תוספת׳ קדוש׳ א ז). על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כיבוס בגדים בארבעים (ספרא אחרי פרק יב). אכלת חלב ענוש כרת חללת שבת ענוש סקילה (יבמ׳ מז.).—ובספהמ״א: חלילה לנו מלפרוץ כפתרון מילה אחת מדברי אלים חיים לריק מבלי דין ודיקדוק ושיקול כל מילה שלא נהא ענושין (דונש, תשו׳ על רסע״ג 1).—ואמר הפיטן: השב גרושה לנחלה ירשה ופקוד אנושה ביד צר ענושה (סלודים, יוצ׳ שבת ב׳ אחה״פ). ביד נוגש ענושה זמן ישעי חושה ואקרא דרושה (קגלתי, יוצ׳ שבת ד אחה״פ).

—נפע׳, נֶעֱנַשׁ, נֶעֶנְשׁוּ, יֵעָנֵשׁ,—נֶעֱנַשׁ פלוני, שמו עליו עֹנֶשׁ: ענוש יֵעָנֵשׁ (המכה) כאשר ישית עליו בעל האשה (שמות כא כב). ערום ראה רעה ויסתר ופתיים עברו וְנֶעֱנָשׁוּ (משלי כב ג).—ובתו״מ: כל שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב״ה (ר׳ יעקב בריה דבת יעקב, שבת קמט:). מפני מה נענש שאול מפני שמחל על כבודו (רב, יומא כב:). המוסר דין על חבירו הוא נענש תחלה (רב חנן, ב״ק צג.). על דבר זה נענש משה וכו׳ (ר׳ חנינא ואיתימא ר׳ יאשיה, סנה׳ ח.). וישאו להם נשים מואביות תני בשם ר׳ מאיר לא גיירום ולא הטבילו אותם ולא היתה הלכה להתחדש ולא היו נענשין עליהם (מד״ר רות, וישאו להם נשים).— ובספהמ״א: כי שם נענש אדם על עברו מצות ה׳ לרמוז על כלל המין (ר״י אלבו, עקרים א יא).—ואמר הפיטן: עפתה עלי המשה עליה עדה נענשה עוד נענשת ענישה על עברי על מורשה העיר נחרשה (אלהים באר יחידתי, לוס יז תמוז, מחז׳ איטלי׳ א, קפא).

—פעל, *עִנֵּשׁ, מְעַנֵּשׁ,—גרם עֹנֶשׁ, עשה שֶׁיֵּעָנְשׁוּ, ואמר הפיטן: הולכי רכיל שלשה מענשים ונאמני רוח מכסים ומחשים (אמרי כזב, יוצ׳ ב׳ שבוע׳).

—פֻעַל, *עֻנַּשׁ,—כמו נפע׳, ואמר הפיטן: וענש (האדם) בּוֹעֵת אף לטרוף חקו (משולש דרבי קלונימוס, אמיץ כח, עבודה).

—הפעי׳, *הֶעֱנִישׁ,—כמו קל: אחדי שדרכך להיות נוקם ונוטר כנחש ושאלתך ובקשתך שאעניש את ישראל ושאספה עלימו רעות לך מכאן ושוב למנהגך ודרכך שהוא להשתדל להעניש את ישראל (ר״י אברבנאל, פי׳ נביאים, מ״א יט). לפי שהיה רצונו ית׳ להעניש את ישראל בימי אחאב ובימי אליהו (שם). שהשם ית׳ זימן שלשה שלוחי השגחתו להעניש את החטאים האלה בנפשותם (שם).

***עָנְשִׁי**, ת״ז, של עֹנֶשׁ: ולא יועיל הממון והשמירה אחר שהגופות נאבדים בדרך מקריי או טבעיי או ענשיי (ר׳ זרחיה מברצלונה, פי׳ משלי יא ד, הסחר ג, 233).

ע״ס,—ר״ת: עשר ספירות.

***עִסָּה**, עיסה, ש״נ, מ״ר עִסּוֹת, עיסות, עִסִּיּוֹת, עיסיות,—א) קמח מעֹרב במים שנלוש כדי לאפות לחם, עריסה, בצק, Teig; pâte; dough: האוכל מעיסת שביעית עד שלא הורמה חלתה חייב מיתה (שביעי׳ ט ט). עסה שתחלתה סופגנין וסופה סופגנין פטורה מן החלה תחלתה עסה וסופה סופגנין תחלתה סופגנין וסופה עסה חייבת בחלה (חלה א ה). עסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה (שם ח). האשה ששאלה מחברתה תבלין ומים ומלח לעסתה הרי אלו כרגלי שתיהן (ביצה ה ד). לא יעשה לו (לעם הארץ) עיסתו תרומה בטהרה אבל עושה לו עיסתו חולין בטהרה (תוספת׳ דמאי ג א). העושה עיסה לרבים חייב בחלה העושה עיסה לאוכלה בבצק חייב בחלה קמח קלי שקיבלו ועשאו עיסה חייב בחלה עיסת הארנונא חייבת בחלה (שם חלה א ז). קב ומחצה חייב בחלה שנ׳ ראשית עריסותיכם חלה כדי עיסתכם וכמה עיסתכם כדי עיסת מדבר וכו׳ (שם עדיי׳ א א). עיסה שקראה שם חלתה בצפונה וכן קישות שקרא שם תרומה בצפונה הרי זה אין חבור (שם טבול יום ב א). הראוי ליתן לו פת נותנים לו פת הראוי ליתן לו עיסה נותנים לו עיסה (ספרי דברי קיח). המקטף שיבלין לעיסתו לאוכלין מלילו׳ ניטבלו לעשותן עיסה לא נטבלו (ירוש׳ מעש׳ ד א). בנות לוד היו לשות עיסתן ועולות ומתפללות ויורדות עד שלא יחמיצו (שם ה ב).

עיסת מכרין חייבת בחלה (ר' בא בר זבדא, שם חלה א ו). עיסת כותח חייבת בחלה (רב, שם). תיפתר שבא מעיסת הנשוך (ר' הושעיה, שם ג ז). תפוח שריסקו ונתנו לתוך העיסה וחימיצה הרי זו אסורה (שם פסח ג ג). שכן עני אוכל פתו בעיסה בלוסה (אביי, בבלי שם עו:). גלגל עיסה מערב יו"ט מפריש ממנה חלתה ביום טוב (רבה, ביצ' ט.). שאין לך אשה שלא נעשית אפוטרופיא שעה אחת בחיי בעלה על פילכה ועל עיסתה (כתוב' פו:). לא שנו אלא דאין חלוקין בעיסתן אבל חלוקים בעיסתן אימור מעיסתו קימץ (ר' חסדא, ב"ב כב:). פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה בני אדם שמגבלין עיסותיהם בטומאה א"ל מפני מה אתם מגבלין עיסותיכם בטומאה (סנה' ה:). כאשה הזאת שהיא משקשקת עיסתה במים ומגבהת חלתה מבנתים (ר' יוסי בן קצרתה, מד"ר בראשי' יד). עלובה היא העיסה שנחתומה מעיד עליה שהיא רעה (ר' חייא רבה, שם לד). והיה חופר בארץ ועושה גומא ולש בתוכה והיו הצרורות מדבקות בעיסתן (שם איכה, רבה תבכה). שם הנהר השני גיחון זה מדי שהעמידה את המן הרשע שמשך עיסה[1] כנחש (שם ויקרי יג). — פת עיסה, פת נקיה, בנגוד לפת קיבר: מצא בה פת הולכין אחר רוב הנחתומין ואם היתה פת עיסה הולכין אחר רוב אוכלי פת עיסה ר' יהודה אומר אם היתה פת קיבר הולכין אחר רוב אוכלי פת קיבר (מכשי' ב ח). — ובסהמ"א: ומותר לספר לו (לעבד עברי) שערו ולכבס לו כסותו ולאפות לו עיסתו אבל לא יעשה אותו בלן לרבים או ספר לרבים או נחתום לרבים (רמב"ם, עבדים א ז). יתבאר במקומו שאשה אינה רשאה ללוש עיסת מצה בחמה שמא חום השמש גובר עליה וממהרה להחמיץ (המאירי, יומא ג, כח:). אם אחד מהיורשים יש לו בנים יותר מאחר ואוכלים מעיסת השותפות (ר"ש מורפורגו, שמש צדקה, סו"ח ב, יט.). ונשאר פה חצרון בנו של ראובן שהוא היה חלוק בעיסתו ולא היה דר עם אביו (ר"א פרחיא, פרח מטה אהרן, סו"ת א, סע). — ואמר הפיטן: שילה רצה כחלה מעיסה ונמאס באשר בו נעשה (ר"א הקליר, איכה את אשר, קינ'). קטוף העסה בחררה קמוצה רצופה בראשיהם שלא המצה (ר"י טוב עלם, יוצאי מצרים, יוצ' פסח"ג). — *שאור שבעסה: שאור שבללו בשאור אחר והימץ בו את העיסה אם אין בשאור בנותן טעם מותר (תוספתי תרומ' ו יא). גדול הוא השלום שהשלום לארץ כשאור לעיסה (ריב"ל, דא"ז, פרק השלום). כל הגופות נוגעין בעפר הארץ עד שאינו משתייר מן הגוף אלא כמלא תרווד רקב והוא מתערב בעפר הארץ כשאור שהוא מתערב בעיסה (ר' שמעון, פדר"א לד). — ובהשאלה, כנוי ליצר הרע: רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות (ר' אלכסנדרי, ברכ' יז.) — ואמר המליץ: ואפפוני חבלי העולם אשר בו צרפתני ותכבד עלי למאד יד שאור עיסתי (ר' בחיי, יוי' שפתי תפתח, בקשה, בסוף חו"ה הערבי). — ובהשאלה, עסת החומר, עסת הנפש, במשמ' מזון: והענין הוא לפי שהמזונות הם עיסת החומר והתבוננו' במושכל וביראת אלהים ובמצותיו היקרות הוא עיסת הנפש והנפש והחומר הפכים גמורים הם כמו שכתבתי בראש הספר ועל כן בהתגבר עיסת החומר תחלש קצת עיסת הנפש (ר"א הלוי מברצלונה, החנוך רמח). — ומ"ר עסות: כרשיני מעשר שני וכו' רבי טרפון אומר יתחלקו לעסות[1] (מ"ש ב ד). ראשית עריסותיכם כדי עיסותיכם וכמה עיסותיכם כדי עיסת המדבר (ערובי פג:). כיצד שתי עיסות אחת טהורה ואחת טמאה וכו' (ר' אליעזר, סוטי ל.). שאני עיסה הואיל וראויה לחמע בה כמה עיסות אחרות (ר' זירא, ע"ז סח.). — ובסהמ"א: שאילו היה חייב כשאר העיסות לא היה ראוי לזר וכו' (פי' רמב"ם, חלה ב ה). — *ועסיות: עירם ראשי עיסיות א"ר יוסי וההן נשוך לאו במעירם הוא (ירוש' חלה א א). אמר להם הקב"ה אני נותן לכם עסיות מרובות שתפרישו לי חלה ולא רציתם אני נותן לכם דבר שהוא פטור מן החלה (אדר"נ ב מא). אין לוקחים מנחתום כותי במוצאי פסח אלא לאחר שלשה תנורים וכו' ולא מן הכפרים אלא לאחר שלשה עסיות (מסכ' כותים ב). — *ועסים, ואמר הפיטן: מי מעכב שאור שבעיסים ועיר קטנה ומלך גדול סובבה באוכלסים (יי' אלהי הלבאות, סליח' שחר' יוה"כ).

---

[1] [משבש, שם בראש', הגרסה: שף עינים, ועי' מ"כ ויפ"ת כאן, והערת תיאוד' שם, ולדעת אפטוביצר (הצופה לחכמת ישראל, כרך י, 39) צריך לגרוס שנשך עיסה, כלו' שהלשין.]

[1] [בירוש' הגרסה: יתפרדו לעיסיות והערוך: יתחלקו לעסיות, והוא מפרש, וז"ל: חטין המבושלין נקראין עסיות, ע"כ, אבל עי' בפרוש רמב"ם ורש"י.]

—ב) *בהשאלה, כנוי למשפחה של תערֹבת, משפחה שאין לה עדות על טהרתה: איזו היא **עיסה** כל שאין בה לא משום נתינות ולא משום ממזרות ולא משום עבדי מלכים (תוספת׳ קדוש׳ ה ב). מפני מה אמרו **עיסה** פסולה לכהונה מפני שספק חללין נטמעו בה (שם). כל ארצות **עיסה**[1]) לארץ ישראל וארץ ישראל **עיסה** לבבל (ר׳ יהודה בשם ר׳ שמואל, שם גמר׳ סט:). — אלמנת עִסָּה, אלמנה שהיתה נשואה לאחד ממשפחת עִסָּה[2]): העיד ר׳ יהושע ורבי יהודה בן בתירא על אלמנת **עיסה** שהיא כשירה לכהונה (עדי׳ ח ג). אלמנת **עיסה** הרי היא כשירה ובתה פסולה (ר׳ לעזר, ירוש׳ כתוב׳ א ט).

עס־ו[3]), ממנו עָסָה, עִסּוּי, **התְעַסּוּת.

עָסָה, קל לא נמצא.

—פעי׳, *עִסָּה,—כמו עָסַס, דחק ולחץ: ועוד שמע קליה דערבי דאמר לחבריה מה את מכסה בי והיה רוצה לומר מה את **מעסה** בי דכתיב ועסותם רשעים כי יהיו אפר (מד״ר ברא׳ עט).—ובסהמ״א: שהעור הוא מתקבץ אל המאכל **ומעסה** אותו ודוחהו למטה (אבי הרלב״ג, שעה״ש ע, עג:). ואם תרצה לעשות (להגרב שבעין) דבר זולת הכויה היותר נכון **שתעסה** ותוציא מה שיש בו ואחר ירוחץ ביין (קאנון ג ג ב ז). ובקרום החיצון אשר הוא אל מראק יש תועלות כי הוא **מעסה** האצטומ׳ בתנועת העצלים עמו (שם ג יג א א). **ויעסה** הרוחות הנופחות שיצאו שלא ילאו המעים ויעזור על הלידה (שם). דע כי הבליעה תהיה בושט בכח מושך ימשוך המאכל בפתילים ההולכים באורך ויעזורה הפתילים וכו׳ **ויעסוהו** למטה (שם ג יג א ג). —ואמר הפיטן: כי קהלך **עסה** בכל צרה ודריסה (זכור את אשר, יוצ׳ שבת זכור). שמעו עמים וששו ואותנו באפר **עסו** תבא תתן להם גמולם כעשו כמה שגזלו והחמיסו (הכל אתנו במבוכה, יוצ׳ שבת איכה, מחז׳ איטל׳ א, קסד.). בעבור חרון בעסיך קורות הזמן **תעסיך** תכלם מפני רוע מעשיך ותתן חשבון לפני עושיך (ר׳ עזרא הבבלי, תוכח׳ מוס׳ ה, מ.). — ואמר המשורר: עופר תנת אודם שפתיך מגדי **ועסות** שדך אשבר (רמב״ע, התרשים ב ג).

—פעי׳, **עֻסָּה,—שעִסּוּ אותו: וכאשר הישתנה מראה וכו׳ **יעוסה** באצבע או בכלי עד יפתח ויוציא המוגלה (כרבוני, או״ח, בתלמי המזה א, ביהמ״ד שכטר). והיא (העגלה) משני עורות הפנימי שבה פתיליו באורך למה שידעת מצורך המשיכה ולכן **תעוסה** האצטומ׳ בעת הבליעה (קאנון ג יג א א). בהיות מורסא בטחול מונעת יציאת הרוח בעת שלא **יעוסה** עליו (שם יו א א).

עִסּוּי, ש״ז, — שה״פ מן עִסָּה, ובחכמת הרפואה שם מחלה שבקבה: ואמנם האצטומכא הנה קצת הפתילים אשר בהם ימתחו באורך בסבת המשיכה וקצתם נמשכים ברוחב בסבת **העסוי (פרקי משה לרמב״ם א, קוף). מי שימצאהו קדחת ויהיה קרוב הזמן בקבסא וימצא עקיצה **ועסוי** בצדי האצטומכא ויהא בגופו מלוי מהדם וכו׳ (שם י). ידעת כי **העסוי** נעשה בסבת ליחות עוקצות בשפל המעים ויתנועע הטבע לדחותם **בעסוי** ולא יוכל לכשירבה **העסוי** ההיא יתנועע העובר ג״כ ותפיל (המתרגם לפרקי אבוקרט ה מט, כ״י ברלין). והליי העסוי הם חלאים יתחדשו מהזלת החמרים בחום הפנימי והחצון וכאשר יכה אותם קור נגלה יעסם (קאנון א ב ב ו). ואם תעסה באצבע בכל מקום מגופו ישפל **בעסוי** (שם ג יד ד ט). ראשית מה שיצטרך שיודע מענין העסוי האם הוא **עסוי** אמתי או כוזב וכו׳ (שם ג יו ב עו). הנה יתראה אליהם **עסוי** (שם ג כא ב).

*עִסּוּק, עיסוק, ש״ז,—שה״פ מן עִסֵּק: נמצא בעליל העיר היו מודדין שמצות **עיסוק** מדידה (תוספת׳ סוט׳ ט א). צא שעה אחת **לעיסוקו** ואת עבד מנחה שתי שעות ומחצה (ר׳ יוסי, ירוש׳ ברכ׳ ד א). שור **שעיסוקו** רע יוצא בפרומביא שלו (ר׳ זעירא בשם ר׳ שמואל, שם שבת ה ד). בין הערבים כיצד חלק בין הערבים ותן לו שתי שעות ומחצה לפניו ושתי שעות ומחצה לאחריו ושעה אחת **לעיסוקו** (ריב״ל, שם פסח׳ ה א). אברהם ראה המלכיות **בעיסוקן** (מד״ר ויקר׳ יג).—ובסהמ״א: מקום שם משותף ענינו הראשון לעסוק הגוף וגבול העסוק יקרא מקום ויאמר ג״כ לגבול שאינו מיושב כי אם את כל המקום (ר״א בן אליהו, עץ חיים כ).

עֲסִים, ש״ז, סמי׳ עֲסִים, מ״ר עֲסִיסִים,—מה שיסָּחט מענבים או רמונים וביוצא בהם ולא תסס והיה

---

1) [הערוך פרש: חולין, כמו עסה אחרי שנטלה ממנה החלה. ורש״י פרש: תערֹבת, ושם (ע.) פרש, וז״ל: כעיסה מעורבת ובשם ר׳ משה מרומא״ט שמעתי עיסה כפסולת ענבים שנסחט ממנה משקה שלהם, ע״כ.]

2) [עי׳ רש״י ותוספ׳ (כתוב׳ יד.)]

3) [כמו עסס; בארמ׳ עסא, עסי.]

לשכר, Most; moûst; must: והאכלתי את מוניך את בשרם וכעסיס דמם ישכרון (ישעי' מט כו). הקיצו שכורים ובכו והיללו כל שתי יין על עסיס כי נכרת מפיכם (יואל א ה). אשקך מיין הרקח מעסיס רמני (שה"ש ח ב). — ובמליצה, ההרים הטיפו עסיס: והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב (יואל ד יח). הנה ימים באים נאם יי' ונגש חורש בקוצר ודרך ענבים במשך הזרע והטיפו ההרים עסיס וכל הגבעות התמוגגנה (עמוס ט יג).— ובמדר': ולא עוד אלא אפילו השמים מטיפין להן עסיס שנאמר וכו' (מדר' תהלי' סג).—ובסהמ"א: ועסיסו (של ההדס) כמו כן וכו' שכן עסיסו וגרגריו ימנע שפיכת המותרות אל האצטמכ' (קאנון ג ג ז). ומי חמוץ האתרוג ביחוד עסיסו הקרוש (שם ג א ג כח). המכלי אין גפן ותירוש באשור יבואו הלום לאגור ייננו ולמצות עסיסנו (משו, אה"ל עז).—ואמר הפיטן: איום שבע שוקקות נחני עסיסו להשקות אלפני דת בנשיקות ישקני מנשיקות (ר' משולם בר' קלונימוס, אפיק רנן, יוצ' ב פסח). — ואמר המשורר: והשקני ביד שנה ערבה עסיס פיהו בכפי אחלמה (ר"י בן חסדאי, הללבי חן, שער השיר 28). ועוד תשתה עסיס רמון ותשכב במטות שן ומקלעת פקעים (ר"ש הנגיד, דבריך בתוך לבי). ואם ימר עסיסו (של הזמן) לי אהלך כמתרונן בטוב יינו רקחיו (רמב"ע, דיואן סו). ועפעפיו באח בקרבי קרבו אבל בשתות עסיס בפיו ובתור וסים ונטפי מי רסיס בדלת לח ואחלמה יחשבו (ר"י הלוי, פני אדם ולא). בך אעיר זמרות כל ימותי ובעסיסך אשר מצו שפתי (הוא, בך אעיר). לך אכול ושתה ברצה לחמך ועסיסך כי ככר רצה האלהים את מעשיך (הוא, ידידיך מאמש, קליר'). אמצה גביע עסיס רקח לקול תור וסים מיין רקחיו ולא מיין זמרתי (ר"י אבן גיאת, מבין עפאים, שער השיר 125). — ואמר המליץ: ומעי צעקו חוסה אדוני ללחם צר אשר אוכל באוני ולבי יאסוף ילדי יגוני לעסיס נאסף מפי וייני (ר"י זבארה, שעשועי' ז, דודסון 43). מאז הטעמתם כוס חמתך לא יוסיפו לשתות עסיס טובך (רס"ש, ארבע כוסות. כוס התרעלה ב).—ומו"ר: ותשתה על הצום מעסיסי המגדים החמוצים (ר"מ אלדבי, ש"א ה, עד:). והשקהו עסיסי המגדים החמוצים והאמוצים ובשול התאנים והצמוקים והעדשים הקלופים (שם עו). והצטייד העסיסים המבושלים החמוצים למזוג אותם בכל מים מהמתחלפים הנהגה טובה (קאנון א ג ג ז).—ואמר המשורר: אוכיה לנסים נפלאו בתוך אחיי יטפו עסיסים יזלו במלקוחיו (ר"י בן גיאת, יום שלח ויאל, מחז' ויטרי לכא). ואיכה לא תזמור הזמורה ולמת לא תחלל העסיסים (רסב"ג, רציני דמעך). וברק או ברק כסות עסיסים והעבים יריקון הבשמים ומראשי הדסים הרסיסים (רמב"ע, הריח מר, שער השיר 68). הרוח מור ואם ריח עסיסים ואם רוח מנופפת הדסים (ר"י הלוי, הרוח מור, Orient 1851. 372). ונטפי רסיסים ותורים וסיסים וכוסות עסיסים כמים לים מכסים (ר"י חריזי, תחכמוני, הקד'). עסיסים הם בכוסות דר מכסים ויפיצו מאורים עד שחקים (שם ג). וכל גבעותי והרי גנות ופרדסים כמים לים מכסים ומהם יטפו ההרים עסיסים (שם מז).—ואמר הפיטן: כבן גן בעדן ומאכל עסיסים (רסב"י הבבלי, אמן דר, יוצ' שבת ג אחה"פ). זבובי מות יבאיש עסיסים זדונות ופשעים והרהורים תוססים (יי' אלהי הצבאות, סליחי' ספרי' יו"כ). לך שתה עסיסים אחרי אכול משמן אל זכור תחלה גם שנה במיכאל (קרובו' מגילה, סדר לפורים, מחז' איטלי' א, פז:). תשיבני בטח גנות ופרדסים והשקני נצח רקוחי עסיסים (אתאנו על שמך, יו"כ, סדור תימני).

*עֲסִיסוּת, ש"נ,—כמו עָסִיס: ויועיל מכל שלשול דמוי כשמלכלכים בו או עושים ממנו תחבושת או שותים ממנו וכן עסיסותו המבושל הנקרא רב בערבי (קאנון ג ג ז).

*עֲסִיסִי, ת"ז, נקי עֲסִיסִית, מ"ר עֲסִיסִיִּים, נקי עֲסִיסִיּוֹת,—של עָסִיס, כמו עָסִיס, נהוג בדבור ובספרות.

*עָסִיק, ש"ז, מ"ר עֲסִיקִים, עסיקין, — א) מי שעסק בדבר: בני אדם עסיקין במין פרגמטיה (מדר' תהלים לג יב, הופמן).—ב) מי שרב ומתקוטט על דבר, ובפרט מי שעורר ערעור על מכירה וכדומ': ראובן שמכר שדה לשמעון שלא באחריות ויצאו עליו עסיקין[1]) עד שלא החזיק בה יכול לחזור בו (תוספ', ב"מ, יז). ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו וכו' זה הלוקח שדה שיש עליה עסיקין[1]) (ר' משולם, שבועי' לה).—ובסהמ"א: אסור למוכר למכור לחבירו קרקע או מטלטלין שיש בה עסיקין ויש בה דין עד שיודיעו (רמב"ם, מכירה יט א). הקונה שדה מחבירו ויצאו עליה עסיקין ובא לבית דין וכו' (שו"ע חו"מ, הלוואות עג יא).

1) [ובדפו' ישנים עסקין, וכן בערוך, והוא מפרש ערעורים.]

***עַסְלָא**, — כמו אַסְלָא, אסלד׳ מאי עור העסלא וכו׳ עור כיסוי של בית הכסא (רבב״ח א״ר יוחנן, ערובי׳ י:).

עסס[1], ממנו עָסָה, עָסִים, *עֲסִיסוּת, *עֲסִיסִי, עָסַס.

עָסַס, פ״י, עַסּוֹתֶם, — עַס דבר, לחץ והדק, drücken pressen; presser, fouler; to press, crush: וְעַסּוֹתֶם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם (מלאכי ג כא). — הפעי׳, *הֶעֱסִים, — עשה שיהיה כמו עָסִים, המתיק, süss machen; rendre doux; to sweeten, ואמר הפיטן: מים כרמים להעסים בנטפי חלב ועסים (ר״א הקליר, יפתח ארץ, תפלי גשם). טל יעסים צוף הרים טעם במאדיך מבחרים (הוא, טל תן לרצות ארצך, תפלי טל). סיסרא אפס ובאבדו שוש נשיש נהל קישון בחבלו גת העסים שקוי מעין ירסים (ר׳ שלמה, גנזי שכטר ג, דודסון 93).

***עֲסָסִית**[2], עֲסִיסִית, ש״נ, מ״ר עֲסָסִיּוֹת, עֲסִיסִיּוֹת, — מין קטנית: לא תמלא אשה קדירה עססיות ותורמוסין ותתן לתוך התנור ערב שבת עם חשכה (תוספת׳ שבת ג א). משלחין חיטין מפני שנאכל עסיסיות ופול מפני שמאכל להיות (ר׳ שמעון, שם יו״ט א כג). — ובשהם״א:. עססיות וכו׳ ובבבל אין מצויין לא עססיות ולא תורמוסין (ערוך ערך עסקיות).

***עסק**, ממנו *עִסּוּק, *עָסִיק, *עֵסֶק, *עָסַק, *עַסְקָן, *עַסְקָנוּת, *הִתְעַסְּקוּת.

***עֵסֶק**, ש״ז, מ״ר עֲסָקִים, — א) דבר שעֹסקים בו, ענין, עבודה, מלאכה, מסחר, דאגה, Geschäft, Beschäftigung, Angelegenheit; occupation, affair(e), métier, besoigne; business, concern, ואמר בן סירא: הוצא בת ויצא עסק ואל גבר נבון זבדה (ב״ס גני׳ ז כה). בני למה תרבה עסקך ואץ להרבות לא ינקה (שם יא י). חכמת סופר תרבה חכמה וחסר עסק הוא יתחכם (שם לח כד). — עֵסֶק גדול: עסק גדול חלק אל ועול כבד על בני אדם (שם מ א). — ובמשנ׳: וכל העיירות הסמוכות לשם מתכנסות לשם כדי שיהא (העמר) נקצר בעסק גדול (מנחו׳ י ג). — ואמר הפיטן: חול ושבת כרבים מלאכותיו בשלוש באות קבצו עירות הסמוכות עסק גדול לנאות (ר׳ מאיר ברי יצחק, אור יום הנף, מעריב ב פסח). — ובתו״ם: מחשיבין על התחום לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת להביא לו ארון ותכריכין (שבת כג ד). כל שעסקו עם הנשים לא יתיחד עם הנשים (קדוש׳ ד יד). הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה (ר׳ מאיר, אבו׳ ד י). גוים שבאו על עיירות ישר׳ יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת אימת בזמן שבאו על עיסקי נפשות לא באו על עיסקי נפשות אין יוצאין עליהן וכו׳ (תוספת׳ ערובי׳ ד (ג) ה). חנות של נחתומין ושל צבעין שלש שנים מפני שעיסקן מרובה (שם ב״מ א כז). אמ׳ לעדים בואו והעידוני שיש לי ביד פלוני מאתים זוז מעסקי שכר שביר (שם שבועי׳ ב יא). רוצה הוא אדם לפגע עסקיו בבית הראשון שהוא פוגע וללון שם (ר׳ חלפתא בן שאול, ירושׁ׳ מעשרו׳ ב ג). שהוא מבטל עסקיו מפני משנתו (ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן, שם מו״ק ג ז). על כל המתים כולן הוא דוחה במיטה ואינו מרבה בעסקיו וכו׳ אם היה שעת דוחק או עונת גשמים אפילו על אביו ועל אמו מרבה בעסקיו ודוחה במיטה (שם ה). מעשה בי ר׳ אליעזר ורבי יהושע ורבי עקיבה שעלו לחולת אנטוכיא על עסק מגבת חכמים וכו׳ (שם הור׳ ג ז). הנכנס להקיז דם אומר ירמ״י אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה (ר׳ אחא, ברכי ס.). אמרה ליה איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא לברה לא ליהוי לך עסק דברים בהדי יהודאי (תענ׳ כד:). ההולך ממקום למקום אם יכול למעט בעסקו ימעט ואם לאו יגלגל עמהן (מו״ק כז.). משמיעין אותה בכל לשון שהיא שומעת וכו׳ על מה נטמאת על עסקי שחוק וילדות (סוט׳ לב:). אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלים אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו (ר״ש בר נחמני בשם ר׳ יונתן, ב״ק לב.). אמר להן אביהם בני שמא יש לכם דבר או שמא יש לכם עסק אמ׳ לו אבה אין לנו דבר ואין לנו עסק (מדר׳ תהלים לג ו, הופמן). למה נקרא שמו יקטן שהיה מקטין את עצמו ואת עסקיו וכו׳ ומה אם הקטן שהוא מקטין עסקיו כך גדול שהוא מקטין את עסקיו עאכ״ו (מד״ר ברא״ש׳ לז). ויאהב יעקב את רחל בגין דאנא ידע דאנשי מקומך רמיאן לפיכך אני מברר עסקי עמך (שם ע). אותה שעה נתברר משה על עסקיו שנתיירא אם ישאלו

1) [קרוב לב. עשׂה, בארמ׳ עסא, ובערב׳ עַשַׁ a).]

2) [לא נתברר מקורו, ועי׳ גם בכר (ספ׳ המוספיק, 141).]

a) عشى

לו מה שמו מה יאמר להם (שם שמות ג). **לאוהבו של מלך שהיה לו עסק הלך לצעוק לפני המלך** (ר' יהושע, שם כא). בשעה שנתברר (משה) על **עסקיו** הקב"ה בירר לו **עסקיו** (שם ויקר' יא). **באותה שעה קרא הקב"ה למלאך המות ואמר לו אעפ"י שעשיתי אותך קוזמוקטר על הבריות אין לך עסק באומה זו למה שהן בני** (שם יח). **משל לבן מלך שהיה לו סניגור כשהיה לו עסק היה מדבר על ידיו אחר זמן חבש המלך אותו הסניגור והיה עסק לבנו** אמר לו אביו עשה **עסקך** אמר לו הבן בבקשה ממך סניגור שהיה מדבר על ידי חבשת ואיני יכול לעשות כלום אלא הוציא אותו ואחר כך אתה עושה **עסקי** (מדר' אגדת בראש' כד). **וכך היה שמואל עוסק בעסקיהם של ישראל והולך בכל המקומות** (שם נג). — עֵסֶק רע, מעשה, מנהג רע: **ומפני מה הכל רצין אחר העכבר** מפני **שעסקו רע עם הבריות** (ירוש' הור' ג ז). **חמור שעסקיו רעים כגון זה מהו לצאת בפרומביא בשבת** (ר' לוי בריה דר"ה בר חייא, שבת נב.). **לשור אחד שהיו עסקיו רעים מה עשו קשרו לו ארי על אבוסו והוא רואה אותו ותש** (מדר' תהל' ל). — ובסהמ"א: **טבעת של רצועה שתוחבים בחוטם בהמה שעסקיה רעים** (רש"י, ברכ' סג:). **לשון אחר סוסיא סום שעסקו רע** (הוא, ע"ז ד.). **כדרך שעושין לבהמה עקשת שעסקיה רעים** (חזקוני, פי' התורה, בלק כב כז). — ואמר המליץ: **אמר בעבור כי הוא חמור שעסקיו רעים וכל הלילה היה צועק ומרעים** (ר"י זבארה, שעשוע' יא, דודסון 127). — ורגיל בסהמ"א: **ושם את עסקי הטלאים והגוזלות סעד לו** (תשו' גאו' הרכבי שנה). **בבקשה מרבינו שיורינו בעסקים אלו מה שיראה מן השמים** (תשו' גאו', חברון סג). **שאלנו מאדונינו לעסק מי שנשבע שלא ידין בדיני ישראל ולעסק מי שנשבע שלא ידין לפני דיאן של אותה העיר וכו'** (גנזי שכטר ב, גינצבורג 62) **נשאל מרב שרירא על עסק בני אדם שבאין ביום הכפורים ואינן יודעין תפלות כתקנן וכו'** (אוצ' הגאו' א א, לוין 58). כדאמר ר"נ בשיש עסק שבועה ביניהן ה"נ בשיש עסק שבועה ביניהן (רי"ף, ב"מ מ, נו.). **מי שרואה חברו מחפש על עץ לח אומר בדעתו שמא להכות אותי מה עסקו לכך שואל אותו מה עסקך והוא מדקדק אחריו** (ערוך ערך כפס). **כאדם האומר לחברו כל עסקיו של פלוני במלאכת פלונית** (רש"י, שמות לב יז).

ואני רואה חכמת המנין ואם שהיא מצורך העולם ומועילה בעסקיו ובעסק מצות רבות אינה קשה להבין (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשבורת, הקד' 2). **ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את יי' בלבד** (רמב"ם, מלכים יב ה). **אבל הענין אשר אין בטבע האדם להשיגו העסק בו מזיק מאד כמו שביארנו** (ר"ש א"ת, מו"נ א לב). **ומקצת התלמידים שאל על עסק הסימן שהוא מנצפך** (הלכ' פ"ת, גנזי מצרי 32). **טבילה מה עסקה בכאן** (והזהיר, שמות, יח:). **ולהעמיד סופרים וחזנים ושלוחי ציבורים וראשי קהלות ולמחות על עסקי שמים** (ר' שמואל בן עלי, אגרי, תרביץ ג, 62). **כי לא ידע האדם מה ילד יום שעסקו של עולם מתחדש יום יום** (ר"א הלוי מברצלונה, ספ' החנוך תיט). **שראובן הוציא פסק דין על יורשי שמעון שאביהם נתחייב לו שבועה על עסק תביעת ממון** (טוחו"מ הלכ' כתב ידו סע טו). **יפרע ראובן חלקו מכל שיברר שמעון בעדים שהוציא על עסק זה** (שו"ע חו"מ, שותפים קעו לז). **אין ב"ד ממנים אפוטרופוס לא אשה לא עבד וכו' אלא בודקין אדם נאמן ואיש חיל ויודע להפך בזכות היתומים וטוען טענתם ויש לו כח בעסקי העולם** (שם אפוטר' רצ ג). **ונכנס כמוהרר שמואל אוזידא שחבר ספר מדרש שמואל על פרקי אבו' לדבר עם הרב עסק אחד** (ר"ב בר"י אלחכן, עה"נו, שער אבא ואמא לו, עו:). **כי איש אמונים ובעל עסקים הוא ותכל נפשנו לנסות עסקים אתו** (רמח"ל, קריח ספר א). **נמצאתי בטוב לבב להעסקים אשר דרשו מע"ל ממני** (שם ב). — ואמר המליץ: **בקרוב או באיש פסול וכשר ורחוק מעסקיהם** (רה"ג, אהלל אל שד"נו, קבול' קונטרי 146). **ויודעים (העורקים) עניני הגוף ועסקו וכל חליו ומכאוביו ונזקו** (ר"י זבארה, שעשוע', בתי הנפש, דודסון 166). **לכן בעסקי ריק ושוא אל תבטחי** (ר"י חריזי, תחכמוני יג). **והוא איש עצות ומזימות ומגלה עמוקות בעסקי בני אדם ותעלומות** (רש"ט פלקירא, ראשי חכמי' 7). **ראה טורי ברב טוב תסנגר לפי עסקי וקשיון העבודה** (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 85). **ופנה מעסקיו הזמן רע משלם אל פני נפשי גמולה** (עמנו', מחבר' א). **הגד כרוב ממשח ברוב חסדך ומכל עסקיך האם פנית** (שם ג). — ב) °בדיני ממונות, מסחר שעושה אדם בכסף שהלוה לו חברו ונעשה לו שותף, עסקא: **שני עסקים ושטר אחד הפסידו של של לוה כגון שנתן אלף זוז בעסקא בשתי פנים**

וכתב בהן שטר אחד עסק אחד של חמש מאות השכית מאתים זוז ועסק אחד של חמש מאות הפסיד מאתים זוז הפסידו של לוה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳, 51). ראובן נתן ממונו לשמעון בתורת עסק שיסחור בו ויחלקו האמצע לאמצעו שיטול ראובן מחצה ושמעון מחצה וכו׳ (רי״ף, סו״ת עא). נראה לו ממון אחר שנשבע שבועה זו ואמר של אחרים הוא או עסק הוא בידי אין שומעין לו (רמב״ם, מלוה ולוה ב ב). אבל אם היה האחד בלבד הוא שנושא ונותן בממון השתוף אע״פ שהממון משל שניהם הרי זו השותפות נקראת עסק (הוא, שלוחין ושתופין ו א). — ואמר הפיטן: משכו לעדן עסקו בצפונות מופיע (ר״א בן יצחק, אדיר ונאה, יוצ׳ שבת אחר שבוע׳).

עָסַק, פ״ע, — עשה באיזה ענין, עשה דבר במשך זמן, היה טרוד בדבר sich beschäftigen, befassen; s'occuper de; to be engaged in, occupied with: אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה (ר׳ יהודה בשם ר׳ שמואל, ברכ׳ יא:). לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמן שמתוך שלא לשמן בא לשמן (הוא בשם רב, נזיר כג:). א״ל הקב״ה במאי עסקתם אומרים לפניו רבש״ע הרבה שוקים תיקננו הרבה מרחצאות עשינו (ע״ז ב:). זקן שכמותך יעסוק בדברים בטלים הללו (שם יז:). — ובסהמ״א: פקדון ברשות רבו עומד וכמי שעסק בו הוא דומה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳, 39). אחד זקן אמר לאחד עסוק לי שיתנו לי פלונית הבתולה ולא רצה אמר לא אעסוק שלא תהא על ידי וכו׳ (ספ׳ חסידים תתסג). —*ורגיל מאד בבינ׳: שלש נשים עוסקות[1]) בבצק אחת לשה ואחת עורכת ואחת אופה (פסח׳ ג ד). אוי להם לבריות מעלבונה של תורה שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף (ריב״ל, אבו׳ ו ב). מעשה בארבעה זקנים שהיו יושבין בבית שער של ר׳ יהושע וכו׳ היו עוסקין במה ששנה להן ר׳ עקיבה (תוספת׳ ברכ׳ ד טז). כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה מעלה עליו הכתוב כאילו ממעט את הדמות (בן עזאי, שם יבמו׳ ח ד). ההולך לקדש הרי זה נוטל מפתח ופותח וכו׳ וכשר מפני שהוא עוסק עם הקדוש (שם פרה ו א). כתיב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ימים שאת עוסק[1]) בהן בחיים ולא ימים שאת עוסק[1]) בהן במתים (ר׳ בון, ירוש׳ ברכ׳ ג א). כל שעה שעוסק במילה חוזר בין על ציצין המעכבין במילה בין על ציצין שאין מעכבין (שם שבת יט א). ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ועוסקי תורתך וכו׳ (ר״י בשם ר׳ שמואל, ברכ׳ יא:). יר״מ ה׳ אלהינו שתשים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה ובין התלמידים העוסקים בתורתך בין עוסקין לשמה בין עוסקין שלא לשמה (ר׳ ספרא, שם יז.). מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה (רשב״י, שבת לג:). קנין עד אימתי חוזר רבה אמר כל זמן שיושבין רב יוסף אמר כל זמן שעוסקין באותו ענין (ב״ב, קיד.). ויחר אף יי׳ בם וילך מה ת״ל וילך מלמד שנסתלק מאהרן ודבק במרים מפני שלא היה אהרן עסקן בדברים אבל מרים שהיתה עוסקת[2]) בדברים מיד נענשה יותר (אדר״נ ט). בסוף אמר המלאך אני מודיעו עם מי הוא עוסק מה עשה וכו׳ (ר׳ הונא, מד״ר בראשי׳ עז). למדני ר״י בן פדייה בחרישת הקבר וכולן נשתכחו ממני בשביל שהייתי עוסק בצרכי צבור (שם שמות ו). ר׳ ור׳ ישמעאל בר׳ יוסי היו יושבים ועוסקים במגלת קינות ערב תשעה באב (שם ויקר׳ טו). אמרו ליה (לבן עזאי) שמא בסדרי מרכבה אתה עוסק (שם טז). והיו פועלים יוצאים ועוסקים במלאכתן (שם לה). זה עוסק בשדהו וזה עוסק בכרמו וזה עוסק בזיתו וזה עוסק בפחמו כולן עוסקים במלאכתם (שם קהל׳ ב, טוב שם משמן). שני חברים שעוסקין בדבר הלכה וכו׳ (ר׳ יונה, שם שה״ש, הביאתני אל בית היין). וכן היה שמואל עוסק בעסקיהם של ישראל (מדר׳ אגדת בראשי׳ כב). — ובינ׳ פעו׳: היתה יושבת במטה ועסוקה בטהרות ופרשה וראתה דם היא טמאה (נדה א ב). כמדומה אני שנתיאשו מלקרות מפני שהן עסוקין בצורכי ציבור (ר׳ יהודה, תוספת׳ ברכ׳ א ד). וכל העסוקין להספד מפסיקין לק״ש (שם ב יא). הרי שהיה עסוק עם המת בקבר והגיע עונת ק״ש וכו׳ (ירוש׳ שם ב ג). אם היו עסוקין באותן עניין גט הוא (בשם ר׳ הושעיה, שם מ״ש ד ז). אנו שעסוקין בתלמו׳ תור׳ אפי׳ לקרית שמע אין אנו מפסיקין (ר׳ יוחנן בשם

1) [בירוש׳ ובמדב״ם, הגרסה: עסיקות, אפשר שזהו מן עָסֵק, או מן עסיק, עי׳ ערכו.]

1) [בכ״י גני׳ הגרסה: עסוק.]

2) [בהוצ׳ שבטר: עסקנית.]

רשב"י, שם שבת א א). מפני שאנו עסוקין בהילכות שבת אנו מתירין אשת איש (הוא, שם יב). ר' חייא עסוק במצות הוה ור' סבר לא אפגריה (כתוב' קג:). אין הקב"ה וכו' דן את ישראל אלא ביום בשעה שהם עסוקים במצות (ר' לוי, מד"ר ברא‍שי' נ). שבטים היו עסוקים במכירתו של יוסף ויוסף היה עסוק בשקו ובתעניתו ראובן היה עסוק בשקו ובתעניתו ויעקב היה עסוק בשקו ובתעניתו ויהודה היה עסוק ליקח לו אשה והקב"ה היה עוסק בורא אורו של מלך המשיח (שם פה). והיה שם ר' אלעזר המודעי עסוק בשקו ובתעניתו (שם איכ', בלע ה'). ראובן שמח ושמעון עסוק בקרדומו בשדה (פסיק' רבתי ננ). והיתה המגפה עסוקה בהן כל הלילה (מדרי שה"ש ג, גרינהוט, כד.). — ובסהמ"א: לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח (רש"י, נח ט יח). — ואמר הפיטן: הוי עסוק בפסוק הראשון כדיננו (שתי פעמים, יוצ' שבת נחמו).

— הפעי, *הֶעֱסִיק, — עשה שיעסק, שיהיה עסוק; beshäftigen; occuper, employer; to engage, keep busy: ומעסיקין אותו (את כה"ג בליל יו"כ) עד שיגיע זמן השחיטה (יומא א ז). תנא לא היו מעסיקין אותו לא בנבל ולא בכנור אלא בפה (שם גמר' יט:). לפי שהיו (הבנות) מעסיקות אותו (את שאול) עד שיבוא שמואל (מדרי תהלי ז יד, בובר). — ובסהמ"א: אילו היתה מעסקת אותו לתשמיש הבית והיתה נטרחת דעתו לא הוינא יכול למיגרם (ר"ח, ערוב' קה.). — ואמר הפיטן: שנון שיחות מלכים קדמונים אם יהיה בער בם יעסיקוהו (ר' ינאי, אתה כוננת). העסיקוהו לעוררה עד האורה הוקמו מחצות אפר לנערה (Elbog,. Stud. 128). מתקדש בעוצר שבוע ולא יגעל מעסיק בדם וקטרת ונירות מאד מנתו יגיש ראשון ולא בחלק (שם 162).

— פעי, *עִסֵּק, — כמו הִפע': לא היו ישינין כל הלילה אלא שוקדין כנגד כהן גדול לעסקו בהברא (תוספת' יוה"כ א ט). — ובסהמ"א: שאל (ר"ע) על בנו אמרו לו הרי ערל הוא אפילו מצות מילה לא עיסקנו בו (מחז' וויטרי קמג).

— התפעי, *הִתְעַסֵּק, נתעסק, — כמו קל, היה עסוק: מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וראה הרצפה שהיא משונה מחברותיה וכו' (שקל' ו ב). אין מעכבין את התינוקות מלתקוע אבל מתעסקין עמהן עד שילמדו והמתעסק לא יצא והשומע מן המתעסק לא יצא (ר"ה ד ח). מי לנו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה (סוטי א ט). למה נאמר אשר חטא בה פרט למתעסק (ר' יהודה, כריתי ד ג). שחטה בהמה חיה ועוף נתעסקה בבתמים וכו' הרי זו תולה בה (נדה ח ג). מי שיש לו עשרה מנה מתעסק בירק בקדרה בכל יום (ר"א בן עזריה, תוספת' ערכי ד כז). שתי נשים שנתעסקו בציפור הראויה להוציא דם בסלע ולאחר זמן נמצא על גבי זו בסלע ועל גבי זו בסלע שתיהן מקולקלות (שם מקוא' ג יג). אף על פי שהוא מתעסק באותו המין אחר שטבל הרי זה טמא וכו' (שם טהר' ד ח). ולמה אינו גט אני אומר מתעסק היה בשטרותיו (ר' יוסי בי ר' בון, ירוש' תרומ' א א). הכא לא נתעסק בכגרוגרת שלימה (שם שבת א א). מה בכך שנתעסק בשטרותי' (ר' נחמיה, שם עז א). לא אם אמרת בשאר מצות שכן לא מתחייב בהן שאין מתעסק כמתעסק וכו' (ר"נ בר יצחק, פסחי לג.). ניכר לרבים רבים מתעסקים עמו אינו ניכר לרבים אין רבים מתעסקים עמו (ר"א בן עזריה, מו"ק כד:). אלא מפני מה נענש משה מפני שנתעסק במלון תחילה (רבי, נדרי לב.). עד שמלאכי השרת מדיינין אלו עם אלו מתעסקין אלו עם אלו בראו הקב"ה (ר' הונא רבה, מד"ר בראשי' ח). מתוך שראה אותן (הנחש לאדם וחוה) מתעסקין בדרך ארץ ונתאוה לה (ר' יהושע בן קרחה, שם מח). המתעסק בצרכי צבור משכח תלמודו (שם שמות ו). מתחלת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחלה (שם ויקרי כה). כל מי שהמקום מתעסק בו להעמיד ממנו אומה או שלשלת יוחסין היה המקום מתעסק בו בענין הזה לכתוב בו תולדות (שם במדי ג). כשהיית מתעסק עמה נתנה עיניה בצורות הלבנות וילדה כיוצא בהן (שם ט). עמד (אחז המלך) ונעל כל בתי כנסיות ומדרשות שלא להתעסק בתורה (שם אסת', ויהי בימי אחשורוש). — ובסהמ"א: ואף חכמ' לעולם הבא מתעסקין בתורה שבעל פה בישיבה שלמעלה (בן באבוי, גנזי שכטר ב, גילבורג 572). שהכת לא הצריכנו להתעסק בזה המקום (מספרות הלכה של הקראים הקדמונים, שם 468). לימא אפילו שוחט להתעסק דלהתעסק גריע טפי מלהתלמד ולהתעסק היינו כגון שנתכוון לחתוך שום דבר אחר ושחט העור בלא מתכוון (רגמ"ה, בכורי י:). כי כל עסק וכל חכמה שהיא מועילה לאדם בדרכי

החיים ובדבר מצוה ראוי לו ללמדה ולהתעסק בה (רלב"ח הכסילה, חבור המשיחה והתשובה, הקדי') והמתעסק בהן אינו מתעסק בדבר ריק אלא בדבר שהוא מצורך העולם והמצות (שם). הקשה במה שאתה עושה למלך כשאתה מתעסק בהודאתו ושבח' (ר"י א"ת, חו"ה, חשבון הנפש ג). ולא התעסקו בו אלא לענין התורה (הוא, הכוזרי ד כט). האוכל מאכל ממאכלות האסורות דרך שחוק או כמתעסק אע"פ שלא נתכוין לגוף האכילה הואיל ונהנה חייב (רמב"ם, מאכלות אסורות יד יב). והוא מתעסק ברמ"ח מצות שהם מנין אבריו (גנזי שכטר ג, דודסון 321). [ה]לואה בדרך כל מתעסק שברמלה משותף בנכה וחתמו העדים ונתקיים (ד"ס יהודי מצרים וא"י ב, מן 29). ובשני ענינים אלה ישראל נאהבים וחביבים וקרוב להיות להם צלם בפועל לפי התעסקם בתלמוד לא זולת זה (ר"י בר' אבטולי, מלמד התלמידים, כה:).

— נפעל, *נֶעֱסַק, — שעסקו בו, שנעשה, ואמר הפיטן: הודך שם לשפטני על כל הנעסק והגיגי ברוב שגגי בכיור אש נסק (ר' יצחק, יחביאנו, סליחי' יום ה).

עִסְקָא, עסקה, עיסקא, ש"נ, ונ"ר עִסְקוֹת,—א) כמו עֵסֶק ב), מסחר שנעשה בכסף של הלואה ושהמלוה נעשה בו שותף: שאם תאמר נעשה כולי עיסקא הלואה אסור לו למלוה ליטול ריוח שנראה כריבית ואם תאמר נעשה לכולו עסקא פקדון וכו' (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי', 39). יורינו אדוננו בראובן נתן לשמעון מעות בעיסקא וכו' יודיענו מחסדו אם יכול ראובן לגבות עסקתו מהנדוניא הנז' וכו' אם לא שעשאה ממעות עסקת ראובן וכו' (ר"י אבן מיגש, שו"ת, קסט). וכל שכן אם נתן ראובן לשמעון ממון בתורת עסקא ונתן שמעון מהממון ללוי בעסק שמשביע ראובן ללוי שבועת השותפין דהא הוא מרי דנכסי לבדו וזה שלוחו (הלבוש, שותפין קעו ל). היה מחוייב לשלם לי במעות מזומנים ואותם נתתי לו בשאר עסקותיו וגם אם הפסיד ביין אין לי חלק בו כי איך יתן לי ריוח מן עסקותיו אם לא הרויח ביין הטכור לי (כ"ד ופריזנהוזן, מוקדות תבל, התכללות). — שטר עִסְקָא, שטר של הלוה למלוה בענין שותפות העִסְקָא: ואם המלוה אינו מאמין ללוה על ההפסד בקרן או בריות אזי יכתוב בשטר העסקא שאין הלוה נאמן וכו' ומשמע דוקא הכא שהוא בשטר עסקא אבל בהלואה ממש וכו' (בה"ט, יו"ד הלכי רבית, קסז.).—ב) כמו עסק א):

שלא היה עסקתם אלא עסקת התורה ודקדוקיה וטעמיה (קונטרס הדקדוק, פוזננסקי 11).

***עַסְקָן**, ש"ז, נקי עַסְקָנִית, מ"ר עַסְקָנִיּוֹת,—מי שעֹסק בדבר, מי שאוהב, שרגיל לעסק: ויחר אף יי' בם וילך מה ת"ל וילך מלמד שנסתלק מאהרן ודבק במרים מפני שלא היה אהרן עסקן בדברים (אדר"נ ט). והידים מפני שהידים עסקניות הן (שבת יד.). —ובסהמ"א: ולברך כל אחת ואחת בשעתה וכו' אי אפשר מפני טנופת הידים שהן עסקניות ועשויות לשמש (ברכות הסחר, קרע"ג, כס.). בתוארה עצמה אשר היא אשה גדולה וטובה עסקנית ובעלת משא ומתן (רמח"ג, דביר ב, מכתב לו). — *ובמשמ' עשה נסיונות, מתבונן בטבעם של דברים: אמרו עליו על ר"ש בן חלפתא שעסקן בדברים היה (חולין כז:).

***עַסְקָנוּת**, ש"נ,—סגֻלת העסקן, עסוק, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

ע"ע,—ר"ת: עבד עברי.

עע"א,—ר"ת: עֹבד עבודת אלילים.

עע"ז,—ר"ת: עֹבדי עבודה זרה.

עֹעַר[1], פ"י, יְעֹעֵר, — כמו עורר: לבי למואב יזעק בריחה עד צער עגלת שלשיה וכו' כי דרך חורנים זעקת שבר יְעֹעֵרוּ[2] (ישעי' יה ה). — ואמר המשורר: ויהי לבבי בי בוער וכמוץ מגורן יסוער זעקת שבר יעוער ולמפקד מחמדי יתעצב (עמנו', מחב' ח). והנה בהיכל פריאם שם מר צרחו זעקת שבר עוערו עד שמי ערבות (ווייכ"ל, הריסות טריא, 25). ובשיחו ירוד עוער זעקת שבר (הוא, המדהבה, שם 96).

ע"פ,—ר"ת: על פה, על פי.

---

1) [עי' הערה הבאה.]

2) [אמר רש"י: יצעקו ולשון ארמי הוא וכו', ע"כ. וריב"ג בשרש עור אמר, שהוא מן עור, כי הוא כפל הפא וכו' וכבר נאמר בו שהוא מן וירע העם ושהוא הפוך ירועעו, ע"כ. ורד"ק בפרושו מוסיף, וז"ל: ולפי דעתי שהוא מענין שבר מדברי רבותינו נמחקה המגלה ואמרה איני שותה מערערין אותה פירוש משברין ומכין אותה עד שתשתה אף על פי שביעוערו לא נכפלה בו כי אם הפא בלבד שניהם ענין אחד, ע"כ. ויש מהחדשים שתקנו באפנים שונים. אבל הנכון שהוא מן ערער, עי' ערכו, ויעֹער הוא במקום יְעַרְעֵר. ובא חולם במקום ר דוגמת שפופרת במקום שפרפרת, וכדומ'; עי' סגל (יסודי הפוניטיקה העברית § 142).]

א. **עפה**[1]), ממנו עָפִי.

ב. **עפה**[2]), ממנו *עִפּוּי.

*__עִפּוּי__, עיפוי, ש"ז, — עֲיֵפוּת ויגיעה [3]) Müdigkeit; lassitude; weariness: גמירא דלמעלה לא הוי לא ישיבה ולא תחרות ולא עורף ולא עיפוי שמא חס ושלום שתי רשויות הן (אלישע בן אבויה, חגי' טו.).

*__עָפוּל__, ת"ז, — גבוה ורם, hoch; haut; high: יבן להיכלנו היכל עפול לשית לו עז בתוך עז כפול (סעדיאנה, סכטר 71).

*__עִפּוּץ__, ש"ז, נק' עֲפוּצָה, ת"ר עֲפוּצִים, — א) שעבדו אותו ע"י עפצים, עָפִיץ: אם ניכר הגויל שהוא עפוץ תופר ואפילו קרע הבא בתוך שלש (רמב"ם, ס"ת ט יח). — ב) שטעמו כטעם עֶפֶץ, מר וחריף, עפיץ, herbe, bitterlich sauer; âpre, âcre; sharp, sour: באכילת עפר ופחמים והדברים העפוצים והחמוצים מאד (ר"ש א"ת, שמנה פרקים לרמב"ם, ג). שגאלינוס סובר כי הטעם העפוץ והקובץ אמנם יתולדו מעצם ארצי קרוש (פי' אבן רשד על חרוזי אבן סינא). ויש מן הלבנה ג"כ עפוצה וענינה הענין הזה כי לפעמים תהיה עפיצותה לערוך המרה השחורה העפוצה וכו' (קאנון אבן סינא א א, במהות הלחה). שאי אפשר שיהיו אלו הטעמים המתוק והמר והחריף אלא לעצם חם ולא הקובץ והחמוץ והעפוץ אלא מעצם קר (שם ב א ג). והעפוץ והקובץ קרובים בטעם אך הקובץ אמנם מקבץ חיצוניות הלשון והעפוץ מקבץ ומנחיר מבית ומחוץ (שם). שמה שהוגבל אצל חכמי הרפואה חם או קר במעלה ראשונה או שניה או חד או עפוץ או דשן או תפל וכו' (ר"י פרוויגאלי, שו"ת בדבר למוד החכמות, ספ' ד"ם, סד). ושאר כל האילן משיוציאו פרי מברכי' עליו בור' פרי העץ ובלבד שלא יהא מר או עפוץ ביותר עד שאינו ראוי לאכילה אפילו ע"י הדחק (טו"ע או"ח, ברכת הפירות רב ג).

1) [בארמ' עפא, עפי.]

2) [בארמ' עפא, עפי, והוא כמו עיף. ועי' הערה לערך עפוי.] — 3) [כך פרש הערוך ורש"י. אבל הרמב"ם (בס' פי' היסוד השלישי) פרש, וז"ל: לא עורף ולא עפוי כלומר לא פירוד והוא עורף ולא חבור והוא עפוי מלשון ועפו בכתף פלשתים, כלומר ידחפו אותם בכתף להתחבר בהם, ע"כ; וכן ר"מ אלדבי (ש"א י:.). ור"ש א"ת (יקוו המים יב) פרש: הכרת. ויש מחבר אותו עם הארמי עיף כפול, עי' קוהוט (עה"ס).]

*__עִפּוּץ__, עיפוץ, ש"ז, שה"פ מן עִפֵּץ, — עבוד העור ע"י עפצים: ואומר ר"ת דתיקון שלנו (בהקלף) חשיב כעיפוץ (תוספ' שבת עט:, ד"ה קלף). נראה מדבריו שאפילו בגויל שעפוצו נכר אין לו תקנה בתפירה ביותר משלש (ריב"ש, סו"ח ל).

*__עִפּוּשׁ__, ש"ז, ת"ר עִפּוּשִׁים, — שה"פ מן עִפֵּשׁ, — א) רקב, עבש, Schimmel; moisissure; mould: והיה בו העיפוש כמו ניקודים (ערוך ערך נקד). הקדמונים יקראו שנוי העצם אל מין אחר זולת מינו עפוש כשנוי היין כשישתנה וישוב חומץ (פרקי משה לרמב"ם כג). ומיני בעלי חיים המתיילדים בפירות כשיתעפשו ומה שיתיילד מעיפוש הליחויות ותולעים המתולדים במעיים וכיוצא בהם (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). וב"ח שלשה מינים מוליד כמותו ונולד מביצה ונולד מעפוש (רש"ט פלקירה, המבקש, עה). ויהיה שם מקום תצא המוגלה ובמכות מגלות חדרי בטן הפצע ההוא כדי לנקות כל עפושיו (רלב"ג, משלי כ). וכתב הרמב"ם ז"ל כי בשרץ הנולד מזכרים ונקבות נאמר שורץ ואשר הוא נעש' מן העיפוש נאמר עליו רומש (ר"א הלוי מברצלונה, ספ' החינוך קסה). ארץ נתנה באמצעותם מערה שפ[illegible] אליה ישפכו כל מותרות המאכלים ועיפושיהם (ר"י הפניני, בחינת עולם יב). לנקותו מן [illegible] בו מחמת העיפוש והם המביאות כל חולי (ר"מ אלדבי, ש"א ז, לח:). והטובה שבכלם היא שמירת הבריאו' אשר הו' התרחק האד' וכו' מהרבות מהמאכלי' והמשקים אע"פ שהם קלים לפי שמרבי' בם עפושים בבני אדם (ר"י אבוהב, מנוה"מ ו א ה ז). ואמר (גאלינוס) כשיהיה העפוש בקרבים או בעורקים הגדולים מכה אז יוביל אל חדרי הלב (נרבוני, או"ח בקדחות יומיות, כ"י ביהמ"ד סכטר). — ובהשאלה: אולם הכסילים אשר לבם טרוד בעסקים הזמניים וכו' ולא נשאר בו מקום עם העפושים המותריים אשר שם (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יד). — וכנוי לזבוב קטן: וכן יתמהו בני אדם על בריאת הפיל ולא יתמהו על בריאת צעיר הזבובים אשר נקרא עפוש יתוש אשר אין בריאה חלושה ממנה (רמב"ע, ערוגי הבשם, ליון ג, 136). — ומין צמחים: בסדר העפוש (אפטר מאוס) יבואו מיני צמח אשר אין להם גזע כלל רק עלים קטנים ירוקים שטוחים ומדובקים על פני האדמה או על פני הסלע או על עץ רקב (ליכדא, ראשי למודים א ז, לג). — ב) ריח רע שבא מן התעפשות הגופים:

ובהאסף הלב הולך וחסר יוציא האיד **העפוש שנולד** בו מהחטימות שבחלל אל אותו הגיד ומוציא אותו אל הקנה [ו]אל החוטם (ר״י אבן עקנין, ספ׳ מוסר ה כא). ומצאתי **עיר** נחמדת נכונה בראש הרים כל הרוחות באות ונושבות בה ומזויזים כל מיני **עיפושים** עד שכל השוכנים בה בריאי בשר וכו׳ (ר״י סמנרי, לקוטים, ברליינר 25). — ומחלה, דֶבֶר, חלי רע, Seushe; plague; peste: אחר רב המטר ימשך לאות הרבה בגופות וכו׳ וימהרו אל בעליו חולאי **העפוש** כי העפוש אינו דבר אחר אלא חולשת הכח המפעל וחושי המתפעל (יעקב בן יוסף זבארא, תרגו׳ פרקי אבוקרט, כ״י ביהמ״ד סכטר 19). שלסבת רבוי החום יבוא **העפוש** שהוא אב החולאים (רס״ע ספרטו, עין כל (פרוש על קאנון א״ס), שם). רע ומר החורבן הגדול הזה יותר שבעתיים ממכות של **העיפוש** (Monatsschr. 1894, 188). שלע״ע אין שעת הכשר מחמת רעש מלחמה ורעש **העיפוש** ב״מ וכו׳ אם יתן ה׳ שלום בארצנו הן מחמת **עיפוש** ב״מ הן מחמת המלחמה וכו׳ (פנקס הקהלות של פוזנו, שנת תעז). כל הדברים ששותים או אוכלים לרפואה צריך דוקא שישב בשעת אכילה או שתיה בלבד בשעת **עיפוש** ח״ו צריך לעשות דוקא מעומד (תולדות אדם, כלל י). ובנסיעתם מגאלאץ לביתם נסעו דרך ק״ק יאס והיה שם **עיפוש** גדול והיה להם יסורים גדולים בכל עיר ועיר ובכל כפר וכפר (מגיד שיחות להר״נ מברסלב, נסיעתו לא״י 28) — **עִפּוּשׁ האויר**: והד׳ מכות האחרות באו עם ב׳ היסודות האחרים שהם האויר והאש ובא בתחלה הדבר אשר הוא **מעפוש האויר** והשחין אשר בא מחמום יסוד האש וכו׳ (ר״י אבוהב, מנוה״מ ג ד ד ג). לענין דינו אשר מתיירא על נפשו בסבת ירושת אשתו ז״ל אשר הלכה לעולמה **בעיפוש האויר** וכו׳ (כמ״א, שו״ת קיב).

***עִפּוּשִׁי**, ת״ז, נק׳ עִפּוּשִׁית, נ״ר עִפּוּשִׁיּוֹת, — של עִפּוּשׁ, שנגרם ע״י עִפּוּשׁ, — **קדחת עִפּוּשִׁית**: אין מוקדת אחד בו קדחת **עפושית** תהיה קדחתו יומית (כל מלאכת ההגיון יח). ונחלק הקדחת אל קדחת יומית וקדחת **עפושית** וקדחת שדפון (שם כו.). אמנם יעורר (הכעסן) חמימות הגוף ומחממו חמימו׳ גדול ומוריש קדחת יומית וקדחת **עפושית** כי יתעוררו החלטים (כ״מ אלדבי, ש״א ה ע, פא:.). ולכן היתה הראשונה (קדחת שבאה בעפוש הליחות) קדחת **עפושית** והשנית קדחת יום (כרבוני, בקדחת יומית, כ״י ביהמ״ד סכטר). כי המאכל הגס תגבר חליחה הדומה למזג אותו מאכל ותחדש קדחת **עיפושית** (ר״ש אבן ויגא, שבט יהודה, 123). והשנית נקראת קדחת **עפושית** למה שיתעפשו גם הליחות ולכן היא יותר קשה מהראשונה (ר״מ אלבילדה, ראשי דעת ה א, עח:). (והרוח) הדרומית מרפה הכח וכו׳ ומעוררת כאב הראש ומביאה השינה ומורישה הקדחות **העפושיות** (קאנון א ב א י). בחוקנים העשוים לטהר ולכבס הנגע **העפושי** שבמעי הישר (ר״ט כץ, מעשה טוביה, בית חדש ד ג, קי.). מדוע קדחות **העפושיות** אינם מתדבקות בגופות האדם (שם, ממלכת הבית ב, קטו::). — מלת מגפה אינו רק ענין מכה שענינה המגפה האמיתית שנולדה מכה **עיפושית** במקום אחד והיא ארסית ונמשכת לכל האברים (רי״ח בן משה, חות יאיר, שו״ת קלז). התחמצות **עפושי** או הרקבוי (ליכדא. ראשי למודים ב, 81).

עֳפִי[1], ס״ז, מ״ר עֳפָאִים[2], — הענפים או העלים המכסים את האילן, Laub; feuillée, feuillage; leafage, foliage: עליהם עוף השמים ישכון מבין עֳפָאִים[3] יתנו קול (תהל׳ קד יב). — ואמר בן סירא: וישים קנו **בעופיה** ובענפיה יתלונן (ב״ס גני׳ יד כו). — ואמר המשורר: ויורידני משם אל גנת אגוזים ובה כל עץ פרי וכל ארזים עליהם העופות ישכונו מבין **עפאים** קולם יתנו (ראב״ע, חי בן מקיץ). אשבר מתלעותיה ואכרות **עופיה** להראות העמים והשרים את דופית (ר׳ עזרה הבבלי, תוכחי מוסי יו).

***עֲפְיָאן**, עפיין[4], ס״ז, — מין דג קטן: אין לו עכשיו ועתיד לגדל לאחר זמן כגון הסולתנית **והעִפְיאן**[5] הרי זה מותר (חולי סו.).

***עֲפִיפָה**, ס״נ, מ״ר עֲפִיפוֹת, שה״פ מן עָפַף, — כמו א. עִיפָה, עוֹפְפוּת: תועפות וכו׳ לשון עוף יעופף המעופף ברום וגובה ותוקף רב הוא זה ותועפות ראם **עפיפת** גובה (רש״י, במד׳ כג כב). גבריאל שמעופף כל העולם בשתי **עפיפות** (מחז׳ ויטרי, רפט). מועף ביעף מכאן שגבריאל עופף העולם בשתי **עפיפות** (פי׳ דכ״י מיוחס לרסע״ג, ע כא). ויחי׳ לו משלמות החושים

---

1) [כך בארמ׳ (דכי׳ ד ט) ובסור׳.]
2) [כמו חלאים, צבאים וכדומ׳.]
3) [על הנקוד ע״י מ״ש, גם גינצבורג.]
4) [מן היונ׳: ἀφύη.]
5) [הערוך גורס: אפיין, עי׳ ערכו. ובערך אקונס הוא גורס: עפיין, ובע״ז (לט.) נשתבש לעפיין.]

כח ההליכה ועפיפה כמו הסוס ודומיהם (בן המלך והנזיר, שער לד). שהנשר מלך שבעופות ועפיפתו גבוה מכל עוף (ר' בחיי, ברחש' כז.). וכתיב וכו' ובשתים יכסה רגליו ובשתי' יעופף עפיפה וכסוי באין כאחד (ר"י גיקטיליה, שערי אורה, מג.). ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי ר"ל שהגביה עפיפתם מעל שמים להגלות נגלות וכו' (ר"י מוסקאטו, כפולות יהודה יג). ועוף יעופף זה אליהו שהוא עף כל העולם כלו בד' עפיפות (שם כט).—ואמר הפיטן: קצובות בדי שתים כמו עפיפות שתים ומוצעות בנתים (ר"א הקליר, אקחה פרי, יולי א סכות).

°עָפִיץ, ת"ז,–א) עור מעבד ע"י עפצים, כמו עָפוּץ א): שמיעת מינת שכל גויל שלספר תורה עפיץ[1]) הוא (הלכי פ"ת, גנזי מצרים 13).—ב) כמו עָפוּץ ב), כטעם העָפֵץ: ויתחבר אל זה החוש במעלה חוש הטעם וכו' והוא אשר ישיג בו תשעה טעמים המתוק והדשן וכו' והעפיץ והקובץ וכו' (ראב"ד, אמו"ר 27). ורוב שתתאוה בו הוא כל דבר חמוץ וחריף ועפיץ (ר"מ אלדבי, ש"א ה, עד.). — ואמר המליץ: והחמוץ ומליח ועפיץ והחריף אשר יפריד ויפיץ (ר"י זבארה, שעשועי', בתי הנפש, דודסון 157).

°עֲפִיצוּת, ש"נ, — הטעם של עפיץ, של דבר שהוא עפוץ: שבלהות יתבלע טעם מן הנטעם בלשון או מתוק או מר וכו' והשמנונית והחריפות והקביצות והעפיצות והתפל (ראב"ד, פי' ספי יצירה א א). שהמרה השחורה יוחס ממנה בטעם ובריח ובחמיצות נראת או עפיצות נראת או בשני הדברים יחד ולא יקרבו אליה זבובים (פרקי משה לרמב"ם ב). עוד יש לה תועלת אחרת להסיר מן הספירית הנחור והעפיצות ממגע הכתנות שנוגעות בה (אבי הרלב"ג, שעה"ם ט). ואמנם הטעמים השמונה אשר זכרו הם באמת טעמים אחר התפל והם המרירות המתיקות החריפות המליחות העפיצות הקביצות וכו' (קאנון ב א ג). וכל מנגב לעפיצותו או קביצותו וכו' הוא מצמית הבשר (שם).

עפל[1]), ממנו עָפוּל, °עָפוּל, עָפַל, עֹפֶל.

1) [עי' מגילי' יט.]

2) [פרשוהו: היה תפוח, צבה, ובערב' עַפַל a).

a) عفل

עֹפֶל, ש"ז, — גבעה, בפרט גבעה בצורה: ויבא אל העֹפֶל ויקח מידם ויפקד בבית (מ"ב ה כד). כי ארמון נטש המון עיר עזב עֹפֶל ובחן היה בעד מערות עד עולם משוש פראים מרעה עדרים (ישעי' לב יד).—ושם למבצר של ירושלם: ואתה מגדל עדר עֹפֶל בת ציון עדיך תאתה (מיכי' ד ח). והנתינים היו ישבים בָּעֹפֶל עד נגד שער המים וכו' מנגד המגדל הגדול היוצא ועד חומת הָעֹפֶל (נחמי' ג כו-כז). ובחומת הָעֹפֶל בנה לרב (דהי"ב כז ג). ואחרי כן בנה חומה חיצונה לעיר דויד מערבה לגיחון בנחל ולבוא בשער הדגים וסבב לָעֹפֶל ויגביהה מאד (שם לג יד).—ובתלמו': שאלו את ר"א מאימתי מתפללין על הגשמים שילכו להם אמר להן כדי שיהא אדם עומד בקרן העופל[1]) ומשקשק את רגליו בנחל קדרון (ירוש' תעני' ג יא).—ובספהמ"א: מצודת ציון היא מקום חוזק ועופל ומבצר (רס"י, שה"ש ד ב). חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה במקום עפל (ר' זכריה הלוי, ספי המאור, פסחי'). והשוערים חשבו כי הם מחיל הקיסר ויפתחו להם השער והמיתו מיד את השוערים ונלחצו לבוא תוך העופל הנקרא הרדאשין וכו' (אחרית ישראל כז). ויהי כל המקום אשר עברו לא נשגבה מהם קריה ולא נמלט כל עופל אשר לא לקחו והשלימו (תולדות אלכסנדר, קבץ על יד ב, 19).—ואמר המשורר: מחזיק בבלתי טח תפל חושך סתרו לבוחן ועופל אמר לשכון בערפל (ראב"ע, אל באין). למי יי' אהלי שודד ושפל בחן ועופל ונגדע לארץ כפריץ נופל (הוא, למי יי). לולי שדי בצרך ועפלך כי אז גועת אבדת (רמ"ע, ארבע כוסות, כוס ביד ה', ב).

עָפַל, קל לא נמצא.

—הפעי', יַעְפִּלוּ, — הֶעְפִּיל לעשות דבר, הרהיב והעז, vermessen sein; être insouciant; to be reckless: ויאמר משה למה זה אתם עברים את פי יי' והוא לא תצלח אל תעלו כי אין יי' בקרבכם וכו' וַיַּעְפִּלוּ[2]) לעלות אל ראש ההר (במדי' יד מא-מד).—ובמדר': אלא מאין היה (צלפחד) מן המעפילים היה שנאמר ויעפילו וכו' (ספרי במדי' קיג).—ובספהמ"א: ואם יעפיל המעפיל (כתב תמים, אוצר נחמד ג, 64). אמנם הות המעפילים

וכן במואב': אנך בנתי קרחה חמת היערן וחמת העפל (כתבת מישע כא-כב).]

1) [בבבלי (שם כב:): בקרן אפל.]

2) [בדבר' (א מג): ותזדו ותעלו ההרה.]

והמעקשים אשר נאמר עליהם הנה עופלה לא ישרה נפשו בו (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יג). בזמנינו העפילו אנשי אירופא לעלות בסולם אל ראשה (של הספינקס) (ר"ש בלוך, שבי"ע א, מצרים, לא). אף כזאת תהי חטאת הכותב רבה אל הטעם הטוב ואל דרכי המכתב אם יעפיל הכותב לרומם את מכתבו במלות הגיזונות (רמח"ג, קרית ספר, הקד'). לבל יעפילו לבקש ממני לקנא את קנאתם (שם ח). ולתנות עם הסוחר הנ"ל על דבר פראוויזיאן אשר העפיל לבקש ממני כדרך סוחרים אשכנזים (שם ל).—ואמר המשורר: גאון לבבכם השפילו וישרו ואל תעפילו ואיככה יתגבר שכבו למחר קבר (ר"י אבן גיאת, מה יתרון לאדם, שער השיר 22). מגדל עוז הפיל ובלל שפת עם העפיל והפיץ אתם והשפיל עיני גבהות אדם (רסב"ג, מי כמוך שכן). ויעפיל לעלות אל הר תבונה ורגליו מנטות אליו השוכים (הוא, זממי). געיי שעה כי צרי העפילו המה כרעו ונפלו (גנזי שכטר ג, דודסון 86). והלילות ירדו למצער ומקומם השפילו והימים הגדילו ולעלות העפילו (ר"י חריזי, תחכמוני לט). הדורכים מפתן חסדי לעלות עד מעלותי ויעפו ייגעו על כן לכל הורס ומעפיל לעלות אומר רדו דודים והכנעו (עמנו', מחב' ג). יסיתוני ללכת אחרי הצבאים וללבוש בגדי צואים כורעים ומתנפלים ולעלות ההרה מעפילים (שם). ופיל יעפיל להלחם ולעלות ועליו יתנו און והורשים (ר"ש מזל טוב, שיר על שחוק האישקאקק, דברי חפץ 6). אנא וצר מעפיל תפיל במכמורה (ר"י נאגארה, יונת כדוד, עולת שבת ה). ראוך מים יחילו יום מפני נבקעו ומצרים עת העפילו לבא אחרי טבעו (הוא, ישאפון לך רעיוני, עולת תמיד יב). עוך לארץ השפילו עלות בהר קדשך העפילו חשבו להשיג ושוא עמלו (רסב"ל, לפנת פענח, קובץ על יד ז, 21). אם אומרה אעפיל אטה לצור קדמון כמי אשר השפיל אבקע ללי ארמון (כהי ואוי, ספ' כנף רננים, ח). יעפילו בשטף אף עלות שמים כמו עיט הרים על כנפי רוח (אדם הכהן לעבזון, בחלום חזיון ערב). יך שרשיו כלבנון עץ גבוה המעפיל בשעפיו עד לב שמים (יל"ג, בית מועד לכל חי). מקדקד איש חוקר וגלוי עינים העפיל בשעפיו עד חקר אלוה (שם).

—פעו', עֻפְּלָה,—עֻפְּלָה נפשו: הנה עֻפְּלָה[1]) לא ישרה נפשו בו וצדיק באמונתו יחיה (חבק' ב ד).

—פעי', *עִפֵּל,—עשה שיהיה חזק וקשה, ואמר המקונן: דרך קשתו וכלה בחרץ וכברזל עפל שמי ערץ (ר"א הקליר, איכה אפארתי, קינ').

עֹפֶל,

ש"ז, מ"ר עֳפָלִים, עָפְלֵי, עָפְלֵיכֶם[1]),—כעין צמח יוצא בתוך פי הטבעת או הרחם: יככה יי' בשחין מצרים ובעפלים ובגרב ובחרס (דבר' כח כז). ויך את אנשי העיר מקטן ועד גדול וישתרו להם עפלים (ש"א ה ט).—עָפְלֵי זהב, דבר עשוי בזהב בצורת עֹפֶל: חמשה עפלי זהב וכו' ועשיתם צלמי עפליכם וצלמי עכבריכם (שם ו ד-ה).—ובסהמ"א: עפולים משמע נקבים (ערוך ערך דציון). ואמרו שכמו שהיה עפל זהב בעד כל אחד מהסרנים כך ישלחו עכבר זהב בעד כל עיר (ר"י אברבנאל, פי' ש"א ו, ד"ה ויעשו האנשים כן).

*עַפְעוּף,

ש"ז, שה"פ מן עַפְעַף,—תנודת העפעפים: העפעוף הזה יהי' מהלאה בעין קלה ויהיה מיובש וירבה בבעלי המתיחה (קאנון ג ג ג יח).

עַפְעַף,

ש"ז, רק מ"ז עַפְעַפַּיִם, סמי' עַפְעַפֵּי, כנ' עַפְעַפַּי, עַפְעַפֶּיךָ, עַפְעַפָּיו, עַפְעַפֶּיהָ,—גבות[2]), ריסי העינים, Augenlid; paupière; eyelid :—ובהשאלה עינים: כה אמר יי' צבאות התבוננו וקראו למקוננות ותבואינה וכו' ותרדנה עינינו דמעה ועפעפינו יזלו מים (ירמי' ט יז-יז). יי' בשמים כסאו עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם (תהל' יא ד). אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה (שם קלב ד). עיניך לנכח יביטו ועפעפיך יישרו נגדך (משלי ד כה). אל תתן שנה לעיניך ותנומה לעפעפיך (שם ו ד). אל תחמד יפיה (של אשת רע) בלבבך ואל תקחך בעפעפיה (שם כה). דור מה רמו עיניו ועפעפיו ינשאו (שם ל יג). פני חמרמרה מני

---

1) אולי עֻפְלָה כמו עֻלְפָה [כך גרסו השבע' ועקילי'. ובגלי' של התנ"ך העיר המחבר: הנה הֻעְפַּל, בערבי' עַאפְל a), ע"ב. ורד"ק פרש ענין גבהות הלב, ובשם אחיו ר' משה: תשים עצמה כעופל ובחן להשגב שם מפני האויב; וכן בשרשיו. ור"א מבלגנצי: נבצרה ונתחזקה. וכן ר"י ערמאה (יד אבשלום על משלי כו, ד"ה אכול דבש). ועי' גם בפרושו של לוונגר להבק' (הולי כהנא).]

1) [כך מנקד במקרא, אבל נקוד זה הוא של הקרי טחורים. הכתיב עפל נראה שצריך לנקד עֹפֶל, עֳפָלִים וכו'. ועי' גם ערך טחור, ובפרושו של סגל (ש"א שם).]—2) [כך ריב"ג ואחרים, ורסע"ג ורד"ק פרשו אישון, אבל לפי זה קשה למה בא במ"ז.]

a) عافل

בכי ועל עַפְעַפַּי צלמות (איוב יו יו).—ובמליצה עַפְעַפֵּי שחר, זריחת השחר: יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין ואל יראה בְּעַפְעַפֵּי שחר (שם ג ט). עטישתיו תהל אור ועיניו כְּעַפְעַפֵּי שחר (שם מא י).—ובתלמו׳: פוך מעביר בת מלך ופוסק את הדמעה ומרבה שיער בעפעפים (ר׳ יוסי, שבת קט.). הנכנס לישן על מטתו אומר וכו׳ ברוך המפיל חבלי שינה על עיני ותנומה על עפעפי (ברכ׳ ס:).—ובסהמ״א: ברוך אתה וכו׳ המפיל חבלי שינה על עיני ומשקיע שנת תרדמה על עפעפי ומנוחה על אישון בת עין (אוצ׳ הגא׳ ב, לוין 97). עשה לו נקבי העינים ועפעפים שיביט ויראה בהן כשהן פקוחות וכאשר יעצים עפעפיו אינו רואה מאומה ועוד כאשר יחפוץ לנום ולישן יעצים עפעפיו שאם לא יעצימם אינו יכול לישן (ר״ש דונולו, חכמוני, פי׳ ספ׳ יצירה א). וכתב אפלאטון צריך האדם להתרחק מהחשק כי הוא תקוה מתעוררת בלב וכו׳ ויהיו עפעפיו כבדות ומראהו כרכומי וכו׳ (ר״מ אלדבי, ש״א ה, פא). הרף תנועת העפעפים (ר״ד כושא, מלון למגן דוד, ערך הרף).—ואמר המשורר: אורעם ברגבי עפר ואמטיר עלימו מימי עפעפי ותמיד ארום בדמעתי (מנחם בן סרוק, תשוב׳ על דברי, שער השיר 2). ואיך אישן ועפעפי קשורים בגבותי ואישוני עקודים (רשב״ג, אהה לי נזמן). לאש עפעפיך לראות מאורי ודי כי מראות סגור תפשו (הוא, בשר מסכלי). אזיל בצח דם עפעפים (רמב״ע, אמללנו בנפש). אם תגולי נומי בליל חשקי הלא אתן שנת עיני לעפעפיך (ר״י הלוי, מה לך צביה). כבדי זובי זובי כבדי ומעפעפי רדי ומררתי קד הוקידי (ראב״ע, אוי כי לבי). רגליהם לא יגפון וברצונם לא ייעפון ומעפעפי שחר יעופפון ולמקומם לא גולים (הוא, אגולים מזוקק). ואביט אליו והנה השינה תצודד אישוניו ועפעפיו רוצים לנשק בת עיניו (ר״י זבארה, שעשועי׳ י, דודסון 116).—ומ״י: ישיני לב עורו הסירו שינה מעפעף ואל יפית אתכם זמן בצל עפעף (ר״י נאגיארה, אשרי מיאמין, עולת חדש ב). מי שירצה להביט ולכוון יפה אל דבר מה כוגר העפעף קצת כדרך מורי החצים (ר״מ אלבילדה, רוזב׳ דעת ג ה, קנה:).

***עפעף**, ממנו *עִפְעוּף, עַפְעַף, *עִפְעֵף.

***עִפְעֵף**, פ״ע,—כמו עיפף, עִפְעֳפָה הצפור: והאם רב׳ על האפ׳ פרט למעפעפת יכול אפילו כנפיה נוגעות בקן ת״ל וכו׳ (מדרי׳ תנא׳ כב ו, הופמן).—ובסהמ״א: והוא אמרם היתה מעפעפת בזמן שכנפיה נוגעין בקן חייב לשלח ומה נכון שטושם מעפעפת בכמו העיפה הזאת אשר הוא ריחוף (ר״י א״ח, פה״מ לריב״ג, עוף).—*ועִפְעֵפָה העין, הנידה את העפעפים: והעין שנשארת פתוחה לא תעפעף כמו שיהיה וכו׳ (קאנון ג א א יג).

***עפף**, ממנו *עֲפִיפָה, *עָפָף.

***עָפַף** פו״ע,—כמו עוף, עופף: אל תיקרי אפפוני אלא עפפוני הצרות טסות ובאות עלי כעוף (מדרי׳ תהלי׳ יח).—ובסהמ״א: ויצא מן הדין הישר שתהיה בריה זו גדולה מזו וזו קטנה מזו וכו׳ זו עופפת וזו הולכת זו קופצת על רגליה וכו׳ (ר״י ג׳יקאטיליה, שערי אורה, קכ:).

עפץ[1], ממנו *עִפּוּץ, *עִפּוּן, *עָפִיץ, *עֲפִיצוּת, *עַפֵּץ, *עָפַץ, *עַפְצָה, *עַפְצוּת, *עַפְצִי.

***עֶפֶץ**, עָפֶץ, ש״ז, מ״ר עֲפָצִים,—מין אגוז שגדל באילן האלה ושמשתמשים בו לעשות דיו ולעבוד עורות, Gallapfel; noix de galle; gallnut: אילין בני מדינחא ערומין סגין כד חד מינהון בעי משלחה מילה מסטריקון להבריה הוא כתב במי מילין והחן דמקבל כתביא הוא שופך[2] דיו שאין בה עפץ והוא קולט מקום הכתב (ר׳ חייה בר בא, ירוש׳ שבת יב ד).—ובסהמ״א: העפץ שנותן בשפופרת של קנה (הערוך ערך גנתא). שיהא הקלף מתוקן בעפצים בשעת עיבודו שעושים אותו שחור (רמ״י, גיטי׳ יא.). ומנהג היה לעבד בעפץ אבל עכשיו שאין מעבדין בעפץ נראה שמותר לכותבה על הקלפים שלנו (תניא רבתי, פורים לט). וזה כי מה שיהיה מן השינויים פתאום כמו שהשלכנו על מי העפצים מי הקומוס וישתחור פתאום לא יקראו זה תנועה (רלב״ג, מאמ״ר 13). ובשעת כתיבה שורהו (את הדיו) במי עפצים וכיוצא בו וכותב בו שאם תמחקנו יהיה נמחק (רמב״ם, תפילין א ז). ספר תורה שנקרעה בו יריעה בתוך שתי שיטות יתפור בתוך שלש לא

---

1) [כך בארמ׳, ובערב׳ עפץ a).]

2) [אלו בני מזרח ערומים מאד כשאחד מהם מבקש לשלח דבר סתר לחברו הוא כותב במי העפץ והמקבל את הכתבים שופך וכו׳.]

a) عفص

יתפור במה דברים אמורים בישן שאין עפצו ניכר וכו' (הוא, ס"ח ע טו). וכשהיה נחסר העפץ היה יכול להודיף (ר"אבן היכסי, סו"ת גנזי ירושלם, ורטהימר כט). ואם יהיה החום חלוש יהי' הפרי רך כאגוז הודו וכשיהיה חזק מאד יהיה הפרי קשה וכלו קלפה כאגוז קפרים והעפצים (אבי הרלב"ג, סעה"ס ג ג). ואי אפשר שיגיע זולתו כלל כמו שלא יגיע הדיו בזולת העפצים והקנקנתים (ר' רפאל מנורלי, מרפא לנפש, כו:). —ומשמש לרפואה: העפצים ג"ב מוליכין את המעים ומחזקים את ההילוך וכו' (אסף 31.). ויושיבוהו במי בישול הסמים הקובצים כמו עפצים וסומק וקליפת רמון והדם ומה שדומה לו (כ"מ אלדני, ס"א ד, סז.).

עָפַץ[1] קל לא נמצא.

—פעי' *עִפֵּץ, בינ' מְעֻפָּץ, מעופץ,—שעבד ע"י עפצים: על הגוילים מעופצים מדבר שהם משימים אותם בקמח ואח"ב מעבדין אותם בעפיצים ובא לומר לך שבין המעופצים בין שאינם מעופצין אלא עשוין בקמח בלבד הם בשרים (ר"י דיטרכי, המכריע, יז.). וכך הוא הקלף העשוי בסיד ספר חשוב כמו הגויל מעופץ (שם). ומעתה על מה הם סומכים בכל הגלות לכתוב ס"ת תפו"מ ומגלה בעבוד שאינו מעופץ ברב המקומות (ר"אבן היכסי, סו"ת, גנזי ירושלים, כט). ואולי סמכו על פי' רש"י שפי' גויל מעובד בעפצים וכן קלף ודוכסוסטוס וכן נמצא בערוך בשם ר"ח שלשתן מעופצים (שם לא):

***עֲפָצָה**, ש"נ,—כמו עָפָץ: המוציא עור שלא נתעבד כלל אלא עדיין הוא רק שיעורו כדי לצור משקולת קטנה שמשקלה שקל היה מלוח ועדיין לא נעשה בקמח ולא בעפצה שיעורו כדי לעשות קמיע היה עשוי בקמח ועדיין לא נתעבד בעפצה שיעורו כדי לכתוב עליו את הגט (רמב"ם, שבת יט יד).

***עֲפִצוּת**, ש"נ,—כמו עֲפִיצוּת: המאכל הנושא מקרה העפצות (סטנוג, פי' ספי המדות לאריסטו א ג).

***עָפְצִי**, ש"ז, מ"ר עָפְצִיִּים,—כטעם העפץ, עָפוּץ: רוח הנפשי טבעו קר וכו' וניזון מחלקי המימיים שבדם ועוד נחלקים למלוחים וחריפים ועפציים (ר"ט כ"ץ, מעשה טוביה ב א ג, ארץ החדשה א ג). וזה המאכל העפצי טוב לנחלה בחלי השלשול (סטנוג, פי' ספי המדות, לאריסטו א ג).

1) [מן הארמ' עפצא, אפצא.]

א. **עָפַר**[1], ממנו עֹפֶר.

עֹפֶר, ש"ז, מ"ר עֳפָרִים,—א) הילד של הצבי והאיל Rehkalb; faon; faun: דומה דודי לצבי או לְעֹפֶר האילים (שה"ש ב ט). סב דמה לך דודי לצבי או לְעֹפֶר האילים על הרי בתר (שם יז). שני שדיך כשני עֳפָרִים תאומי צביה הרעים בשושנים (שם ד ה). — ובמדר': כשני עפרים למה מדמה אותן (את משה ואהרן) כעפרים שאין לך עניו בכל החיות כעפרים (מדרי שה"ש ד ה, גריכהוט, לד.).—ואמר הפיטן: מגר באף מעציבי נחלני חמדת צבי מדמה לעפר נציבי דומה דודי לצבי (ר"מ בר' קלונימוס, אפיק רנן, יול' ב פסח).— ואמר המשורר: עפרים אך במלחמת חכמים בפיהם יטרפו את שחליהם (רמב"ע, לבני יחרד, Monatsschr. 1896, 196). ולו חן עפרים וזוהר מאורים ושאגת כפירים ונדבת ענגים (הוא, שירת ישראל, הלפר, קעב). ואם דמעות עפרים על לחייהם ואם על הורדים הרסיסים (ר"י הלוי, הכוס מור, Orient 1851. 372). — ואמר המליץ: ויעלים ועפרים ופראים בין שיחים ינהקו ומריאים בין דשאים ינאקו (ר"י זבארה, שעשועי ג, דודסון 21). ונקראתי במערכת עפרים לא במערכת גבורים (ר"י חריזי, תחכמוני מח). צבי ידמה ברואותיו לעופר וצוארו אבל אין לו קרניו (ד"ה יהודי מלכים וא"י ב, מן 19).— ובהשאלה אהוב, ואמר המשורר: עופר תנה אודם שפתיך מגדי ועסות שדך אשבר (רמב"ע, התרשיש ב ג). בקשו אנשי חשק וראו על תבל אם יולד זכר כי ימצא כל חושק צירי יולדה אם עפרו זכר (שם ד כו). ובהתחברות עפר אל עפרה יפה פיה שבל תעטה כרקמה ויפי תעדה כחליה (ר"י הלוי, אהבי נער). ימהר לחזות עפרי אהבים מחברים בכפה רעננה (הוא, אמור אל). צבאות חמדו עופר טהור גוף שמו נזכר בסוד מקהל אמונות (ראב"ע, לצאות חמדו). שעו מני ומספד אעשה לי לנוד עופר אשר הוא שר צבאים (הוא, שעו מני). צרור מר ומבחר עפרים זכרו כנרד וכפרים (הוא, איך ישליו). איה עופר ידידות נפש מושלה בנפשים ברח ונטש בקרבי אהלי תשוקתו נטושים (הוא, איה עופר). ובללתי בספר הזה משלים רבים וענינים ערבים וכו' וחשק עפרים וגנים

1) [בערב' עֻפְּר a).]

a) عفر

וכפרים וכו׳ (ר״י חריזי, תחכמוני, הקדי 11). אני רעיה בינותי בספרים שלוחים אלי מאת בני העפרים (עמנוי, מחברי ג). הגד עופר אם לא תדע כי בנדודי הכה לבי (סס ד). ולנוה הידיד ירחב ויארך ויאסוף בו עפריו החמודים (ר״מ דרעי, אמור לזמן, לקו״ק פב). —ב) *בהשאלה, בחור, עלם: עפר וכו׳ עופר[1]) עלם על מליאתו נברא (ר׳ יהודה בר סימון, מד״ר בראשי יד, תילודי). מי מנה עפר יעקב מי מנה עפרים שיש בהן שהגיעו לעונת אשה וכובשין את יצרן (ילמדנו, הובא בערוך ערך עפר). כמה עפרים יש בהן בישראל שאין עסוקין בדברי זיין (פדא״ר, רמא״ש 116). מי מנה עפר יעקב כמה עפרים יש בהן בישראל ועוסקין בדברי תורה שנאמר או לעופר האילים (ילקי במדי תשסו).

ב. עפר[2]), ממנו עָפָר, עָפַר, *עָפְרוֹן, *עַפְרוּרִי, *עַפְרוּרִית, *עַפְרוּתִי, *עֲפָרִי, *עַפְרִיּוּת, *עַפְרִירוֹן, *עַפְרִירוּת, *עַפְרִיתִי, *מַעְפֹּרֶת.

עָפָר, ש״ז, סמי עֲפַר, כני עֲפָרֵךְ, עֲפָרוֹ, עֲפָרָהּ, עֲפָרָם, ר״ר *עֲפָרוֹת, סמי עַפְרוֹת, *עֲפָרִים, —א) עצם החמר שממנו מרכב גוף האדמה: וייצר יי׳ אלהים את האדם עָפָר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים (בראשי ב ז). על גחנך תלך וְעָפָר תאכל כל ימי חייך (סס ג יד). בזעת אפיך תאכל לחם עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת כי עָפָר אתה ואל עָפָר תשוב (סס יט). ושפכו את הֶעָפָר אשר הקצו (מהבית שהרסו) אל מחוץ לעיר וכו׳ וְעָפָר אחר יקח וטח את הבית (ויקרי יד מא-מב). ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו ואת כל עֲפַר הבית (סס מה). ושפך את דמו וכסהו בֶּעָפָר (סס יז יג). ומן הֶעָפָר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים (במדי ה יז). יתן יי׳ את מטר ארצך אבק וְעָפָר (דברי כח כד). ויעלו עָפָר על ראשם (יהושי ז ו). ותאכל (האש) את העלה וכו׳ ואת הֶעָפָר ואת המים אשר בתעלה לחכה (מ״א יח לח). אם ישפק עֲפַר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי (סס כ י). וירץ משם והשליך את עֲפָרָם אל נחל קדרון (מ״ב כג יב). ורותה ארצם מדם וַעֲפָרָם מחלב ידשן (ישעי לד ז). ונהפכו נחליה לזפת וַעֲפָרָהּ לגפרית (סס ט). יתן כֶּעָפָר חרבו בקש נדף קשתו (סס מא ב). התנערי מֵעָפָר קומי שבי ירושלם (סס נב ב). ונחש עָפָר לחמו (סס סה כה). כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו ולא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עָפָר (יחזקי כד ז). ושחתו חומות צר והרסו מגדליה וסחיתי עֲפָרָהּ ממנה (סס כו ד). ואבניך ועציך וַעֲפָרֵךְ בתוך מים ישימו (סס יב). בבית לעפרה עָפָר התפלשתי (מיכי א י). ילחכו עָפָר כנחש (סס ז יז). הוא לכל מבצר ישחק ויצבר עָפָר וילכדה (חבקי א י). ושפך דמם כֶּעָפָר ולחמם כגללים (צפני א יז). ותבן צור מצור לה ותצבר כסף כֶּעָפָר וחרוץ כטיט חוצות (זכרי ט ג). מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עָפָר היגיד אמתך (תהלי ל י). כי הוא ידע יצרנו זכור כי עָפָר אנחנו (סס קג יד). ויקרעו איש מעלו ויזרקו עָפָר על ראשיהם (איוב ב יב). לבש בשרי רמה וגוש עָפָר עורי רגע וימאס (סס ז ה). זכר נא כי כחמר עשיתני ואל עָפָר תשיבני (סס י ט). שק תפרתי עלי גלדי ועללתי בֶעָפָר קרני (סס טז טו). אם יצבר כֶּעָפָר כסף וכחמר יכין מלבוש (סס כז טז). ברזל מֵעָפָר יקח ואבן יצוק נחושה (סס כח ב). בצקת עָפָר למוצק ורגבים ידבקו (סס לח לח). ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון העלו עָפָר על ראשם (איכי ב י). הכל היה מן הֶעָפָר והכל שב אל הֶעָפָר (קהלי ג כ). ורבים מישני אדמת עָפָר יקיצו (דני׳ יב ב). — ודבור עָפָר וָאֵפֶר: הנה נא הואלתי לדבר אל אדני ואנכי עָפָר ואפר (בראשי יח כז). הרני לחמר ואתמשל כֶּעָפָר ואפר (איוב ל יט). על כן אמאס ונחמתי על עָפָר ואפר (סס מב ו). — ובהרחבה, נרדף עם ארץ, אדמה: אבנים שחקו מים תשטף ספיחיה עֲפַר ארץ (סס יד יט). מקים מֵעָפָר דל מאשפת ירים אביון (ש״א ב ח). יען אשר הרימתיך מן הֶעָפָר ואתנך נגיד על עמי ישראל (מ״א טז ב). בוא בצור והטמן בֶּעָפָר (ישעי ב י). ובאו במערות צרים ובמחלות עָפָר מפני פחד יי׳ (סס יט). ומבצר משגב חומתיך השח השפיל הגיע לארץ עד עָפָר (סס כה יב). הקיצו ורננו שכני עָפָר כי טל אורת טלך וארץ רפאים תפיל (סס כו יט). והיה כאוב מארץ קולך וּמֵעָפָר אמרתך תצפצף (סס כט ד). רדי ושבי על עָפָר בתולת בת בבל שבי לארץ אין כסא בת כשדים (סס מז א). ירדף אויב נפשי וישג וירמס לארץ חיי וכבודי לֶעָפָר ישכן (תהלי ז ו). לפניו יכרעו כל יורדי עָפָר (סס כב ל). כי שחה לֶעָפָר נפשנו דבקה לארץ בטננו (סס מד כו). כי לא יצא מֵעָפָר און ומאדמה לא יצמח

1) [פי׳ מ״ב: לשון עופר בחור וחזק עומד על מעמדו ותקפו.]

2) [משתף לרב האחיות, ונמצא גם במצרי׳ המאחרת.]

עמל (איוב ה ו). כי עתה לֶעָפָר אשכב ושחרתני ואינני (שם ז כא). אם יזקין בארץ שרשו וּבֶעָפָר ימות גזעו (שם יד ח). ואני ידעתי גאלי חי ואחרון על עָפָר יקום (שם יט כה). ושית על עָפָר בצר (שם כב כד). — וכנוי לגוף האדם בנגוד להרוח: וישב הֶעָפָר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה (קהל' יב ז). — **ב)** עָפָר שהודק ונעשה כמו אבק, Staub; poussière; dust: ושמתי את זרעך כַּעֲפַר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עֲפַר הארץ גם זרעך ימנה (בראש' יג טז). נטה את מטך והך את עֲפַר הארץ והיה לכנם (שמות ח יב). מי מנה עֲפַר יעקב (במד' כג י). ואשחקם כַּעֲפַר ארץ כטיט חוצות אדקם (ש"ב כב מג). מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכל בשלש עֲפַר הארץ (ישע' מ יב). אפים ארץ ישתחוו לך וַעֲפַר רגליך ילחכו (שם מט כג). וימטר עליהם כֶּעָפָר שאר וכחול ימים עוף כנף (תהל' עח כז). כי אתה המלכתני על עם רב כַּעֲפַר הארץ (דהי"ב א ט). — עַפְרֹת זהב, עָפָר שיש בו רסיסי זהב: מקום ספיר אבניה וְעַפְרֹת זהב לו (איוב כח ו). — **ג)** כמו אֵפֶר, Asche; cendres; ashes: ולקחו לטמא מֵעֲפַר שרפת החטאת (במד' יט יז). ואשרף אתו (את העגל) באש ואכת אתו טחון היטב עד אשר דק לְעָפָר ואשלך את עֲפָרוֹ אל הנחל (דבר' ט כא). וישרף אתה (את האשרה) בנחל קדרון וידק לְעָפָר וישלך את עֲפָרָהּ על קבר בני העם (מ"ב כג ו). —ובתו"מ: הבונה גדר בינו ובין רה"ר מותר להעמיק עד הסלע מה יעשה ב**עפר** צוברו ברשות הרבים ומתקנו (ר' יהושע, שביעי' ג י). המבקיע בזית לא יחפהו ב**עפר** אבל מכסה הוא באבנים או בקש (שם ד ה). נוטל **עפר** מתחתיה ונותן כדי שיראה על פני המים (קנו' ג ב). מי יגלה **עפר** מעיניך ר' יוחנן בן זכאי וכו (ר' יהושע, שם ה ב). מי יגלה **עפר** מעיניך אדם הראשון שלא יכולת לעמוד בציוויך אפי' שעה אחת (מד"ר בראש' כא). אבניו (של בית סמוך לבית ע"ז) עציו ו**עפרו** מטמאין כשרץ (ע"ז ג ו). לפי ש**עפרו** של הר קל ושל בקעה שמן (ספרי דבר' לט). כשם שבין זהב ל**עפר** כך בין דורינו לדורו של אבא (ר' ישמעאל, ירוש' גיטי' ו ט). מרבה אני את אלו שהן מין **עפר** ומוציא אני את אלו שאין מין **עפר** (חול' פח:). **עפר** זכר אדמה נקבה היוצר הזה מביא **עפר** זכר ואדמה נקבה כדי שיהיו כליו בריאין (ר' יונה, מד"ר בראש' יד). אלו הרגני אמרפל לא הייתי **עפר** ואילו שרפני נמרוד לא הייתי אפר (שם מט). ונחש **עפר** לחמו למה שהוא הוריד הבריות ל**עפר** (שם לה). כאישית זו שאינה מספקת לראות שמש עד שהיא חוזרת ל**עפר** (שם נא). מפני מה אמרה תורה הבא **עפר** לסוטה זכתה יוצא ממנה בן כאברהם אבינו וכו' לא זכתה תחזור ל**עפרה** (ר' מאיר, שם במד' ט). אמר להם רבותי **עפר** אני תחת כפות רגלכם אומר לפניכם ד"א (שם ויקר' ג). אמרתי להן רבותיי **עפר** אני תחת רגליכם אומר אני לפניכם דבר אחד אמרו לי אמור (פדא"ר ב, כמא"ש 9). — וַעֲפַר הקבר: מיד הולכין צדיקים ועומדין על **עפרם** של רשעים ומבקשין עליהן רחמים והקב"ה מעמידן מ**עפרן** על רגליהם (שם 15). — עָפָר לבן, שחור: ומרביצין ב**עפר** לבן (ר' שמעון, שביעי' ב י). במה דברים אמורים באילו העושין ב**עפר** שחור אבל באילו העושין ב**עפר** לבן כונס את גורנו ומסתלק (ר' נחמיה, תוספת' ב"מ ה כז). והן **עפר** לבן לא במרווחין היא (ירוש' מו"ק א ג). — וקמ': אין הבעל מיפר שלא מצינו שועל שמת ב**עפר** פיר (ר' אחא בר אהבה, כתוב' עא:). ועי' פיר. — **עפר** כסוי לא מנה מפני שהוא הכשר מצוה ואין ממנו הנאה (מד"ר במד' ט). ג' צריכין שיראו **עפר** סוט' ואפר פרה ורוק יבמה (שם). — ובמשמ' אבק: יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק ב**עפר** רגליהם (יוסי בן יועזר, אבו' א ד). — וכמו אפר: רואים **עפרו** של יצחק כאילו צבור על גבי המזבח (מד"ר בראש' לד). — ובסהמ"א: וכן **עפר** הלבן מרביצין אותו במים בשביעית בשביל האילנות שלא יפסדו (רמב"ם, שמיטה ויובל א ח). ורוחץ (אדם) ידיו ב**עפר** הפירות וכיוצא בו ובלבד שלא יתכוין להשיר השער (הנ"ל, שבת א ח). וזה שנוהגים לתת **עפר** ארץ ישראל בקבר מצאתי אני המחבר עיקרו בירושלמי וכו' (ר"י מוינה, אור זרוע ב, אבילות, פה::). וכן הדין בתרנגולים שהדסו והעלו **עפר** או צרורות ושברו כלים (הלבוש, נזקי ממון שצ ז). אם היתה השומירה **עפר** שנפרך אסור וכו' או הגדר [הוא] כמו גדר [דעלמא] ו**עפר** כותש על גביו (ר"י בן מלכי צדק, כלא' ה ג). כמו מה שהתפרסם מהויות הגורל אשר יקראום חכמת ה**עפר** (רלב"ג, מקתי' ג ז). **עפר** בורית (זייפען ערדע) מראיהו לבן שחרחורת (ליכדה, רפאו' למודים א ח). **עפר** החצץ וכו' אינו מתרכך במים ואינו משתנה לבֵּיד ע"י האש (שם). **עפר** הטורקי וכו' מראיהו לבן ויתקשה כאשר ייבש (שם).

— ואמר הפיטן: קמתי על כן בקהל אשוע מבקש צדקה חנם רוגש בבית הועד ומתכפש בעפר (ר' בנימין בר זרח, אקום אלות, סליחו' ספרד יוני, מחזו' איטלי' ב, קט.). —ואמר המשורר: ומי יתנני על כנפי נשרים עד ארוה בדמעתי עפרך ויתערב (ר"י הלוי, יפה נוף). יי' שוכן גוש עפר יקימנו ונחלתו תשפר זרע יעבדנו יסופר (ראב"ע, אגילים אנשי תושיות). ומה נפלאה חכמה בארבע יסודותיו והם אש והרוח ומים והעפר (הוא, בשם אל אשר אמר). גברה עלי תאות העפר האדום ואני עוצר נפשי ממנו (ר"י זבארה, שעשועי ה, דודסון 90). ושמה נהרות מושבות גבירות וכל עפרה נעימה והדורה (עמנו', מחב' ח). —פסקו למשחו ביין שרף ובעפר השרפה ובגפרית והדליקום לבלותו (שבתי סופר, סליח' כ"י שנת ש"ן, השחר ג, 152). — ומ"ר *עֲפָרוֹת: שהיו בקיאים בעפרות בנחשים (מד"ר ברא' כו). — ובסהמ"א: אי אפשר שיהיה צורת האדם מורכבת בחומר עכור יותר מחומר האדם ורב לו עפרות בהרכבתו מהיסודות כנגד חומר הגלגלים וצבאם (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמידי, ק:) — *עֲפָרוֹת זהב: ומן העפר זה היה עפרות הזהב אשר טחן (משה) (מד"ר במד' ט). —ובסהמ"א: ראובן קנה צרור א' מעפרות זהב מערבי אחד והראהו לצורף אומן אחד (הרב"ן ג קעד). ולא יזרוק עפרות זהב על האותיות שכתב העליון נקרא כתב ומבטל כתב התחתון (הלבוש, או"ח לב ג). —ואמר הפיטן: זכר ראש עפרות ותולדות כפורות רשום ספורות למספר חול יזכר (ר"א הקליר, זכר התלת, מוסף ר"ה א). — ואמר המשורר: וכל יום תלהך מנעלי העפרות (רשב"ג, התלעג לאנוש, JQR. 1913, 70). שניהם (אש ומים) מוסר נשקו ורוח אש נושבת עפרות למים יוצקו לכבות אור להבת (ר"י ק"ה, סק' מדה"כ לרשב"ג יע). יודו אורות מאין לשון חסד גמל אתם גשם כי הוציאם מעפרותם ולא גדל להם גשם (רמב"ע, הגביר ככפלו באורך). כל איש עשר אחר עפרות תבל לצבר לבו פנה (יוסף בן ססל, איכה יועס, שער השיר 86). הוא החי באין עפרות תבל והוא העשה והוא הסבל (ר"י הלוי, מי כמוך עמקות גלה). מעט מאלהים חסרהו הבי הם לעד בחיים והוא עפר וישוב לעפרותיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר). יהיה את מיתיו ישני עפרותיו מחבי אמרותיו (עמנו', הרוזים על יג עקרי' JQR. NS. V. 540).—וַעֲפָרִים, ואמר הפיטן: קו עליהם נטית וכגבינה אותם הקפאת וכל עפרים במדה כלתה וכל הרותם בפלס שקלת (הוספ' ותקונ' לרשב"ג 24). קום ועלה אל הר העברים וטמון גולם בעפרים בך לעתיד עם כמהים יגידו פועל אלהים (ר' שמואל, על משה ארגז ואהיס, פיוטי לש"ת, כמא"ל, תרעה.). —ואמר המשורר: בחכמתי אוריד מנחם לעפרים הלא יגעה רוחו בהבלו ובשיחו (תלמידי מנחם, הניבותי כינך, שטרן 16). וגם נהרו אליו ואל טוב מפעליו ותחת כף רגליו ילחכו העפרים (שם, לגבור בתעודה). וכל טנף רחץ ותנינים לחץ וראשימו מחץ ודשם בעפרים (תלמידי דונש, את מי חרפת, שטרן 11). בעפרים ישבנו ובנצורים ילינו (ר"י אבן גיאת, יה כל, שער השיר 17). ודם על יבשה תבסה בעפרים (רשב"ג, אמון יום, אזהר'). לאיש קץ בחייו וכל מאוייו לגלל לחייו במבחר עפרים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים). היהודים האמללים אשר מאהבתך חולים מתאבליך ונוגיך החננים את עפריך (הוא, ירושלים למוגיך). מה לבן ימים ספורים אחרי נצח נצחיו כשחקים מעפרים גבהו מנו ארחיו (הוא, אמרות האל). ובעודי באחת עריה ובשער משעריה אחונן עפריה ומרעה עפריה ראיתי אנשים נקבצים וכו' (ר"י חריזי, תחכמוני יח). ויאבדו הפגרים בעפרים ולעד ישבנו מדבר ישימות (הרימוני, דברי חפץ 27).—יצר אנוש מגוש ועל כל חי הקימו מושל בכל היות ברואות מעפרים (ר' מנחם גילני, אגר' לעקילס הגר, לקו"ק נספח' 55). —ודעה כי לו אלף תהיה סופך לבא תוך העפרים וזכור את יום דין האיום אין בו פדיום גם כופרים (ר"מ אלדבי, ש"א ז, לז). והעפרים האלה (טיט אדומי ובדומה) אינם מצויים אצלינו (גרבוני, או"ח בקדחת מגפית, כ"י ביהמ"ד שכטר).

עֲפַר, קל אינו נהוג.

—פע', עִפֵּר,—עִפֵּר בעפר, פלוני זרק בו עָפָר באיבה: ושמעי הלך בצלע ההר לעמתו (של דוד) הלוך ויקלל ויסקל באבנים לעמתו וְעִפַּר בעפר (ש"ב טז יג). —ואמר המשורר: בן אל בין פלשת יתפלש באפר שממותיו בשמה מי יהוק בספר מסתער בשעיר ויעפר בעפר (ראב"ע, איה גואלנו).—ואמר הפיטן: זרע נדמה לעופר מוניו לשחת עפר זרע פדיון וכופר אשכול הכופר (ר' שבתי בר' משה מרומא, אנעים הדושי ביריס, יוצ' א פסח, מחזו' איטלי' א).

—התפ', *הִתְעַפֵּר, כסה את עצמו בעפר, באבק, ישב או שכב בעפר, באבק: והם ישנים בארץ ומתעפרים

בעפר וסכין בשמן לפיכך השמן ביוקר (מד"ר איכ' פתיח'). —ובסהמ"א: ויאבק איש עמו פתרונו ויתעפר איש עמו (מנחם, מחבר', אבק). כשאין לה תרנגול ומתעפרת בעפר ויולדתו ומאותן הבצים לא יצא מהן אפרוח (ערוך ערך ספן). ספנא קולטת ביצים כשמתעפרת בקרקע (רש"י, בילה ז.). בזמן שתלמיד חכם נכנס לעיר וכו' שתתעפר בעפר רגליו (מחזו ויטרי, 467). עפר התפלשי וכו' באפר יתפלשו יתגלגלו בו ויתעפרו בו (כ"י א"ת, סה"ם לריב"ג, פלש). ויאבק איש עמו ויתעפר עמו והעלה עפר כדרך המנצחים איש עם חברו (כ"י קמחי, ספ' הגלוי, אבק). ורוצה כל אדם לזלף חצירו ולרבצו שלא יתאבק ויתעפר בחצירו לפיכך שופך שם אותן שופכין שמשתמש בם בכל יום (הלבוש, או"ח שנז א). וזה יתעפר באבק ספרים (סד"ל, כנור נעים, סוף, 529).—ומקו' לְהִתְעַפְּרָה: כי שקולה הריגתם להתאבלה ולהתעפרה בשריפת בית אלהינו האולם והבירה (ר' קלונימוס בר' יהודה, מי יתן, קינ').

—פעו', עֻפַּר, שעפרו אותו בעפר: רמוסה ביד צר ובעפר מעפרה שכולה וגלמודה גולה וסורה (ר' משה בר' שמואל, מקוה ישראל, סליח' ה עי"ח). ידע רמז הקורות לעם מעופר ומהודם כתב הסתר אסתיר ומר דרור מפורדם (ר' מנחם בר מכיר, אדם בקום, סליח' תענ' אסת'). אכן הרצון בחלקת גבול א' בלי תחבולה שלא יעופר בגלל ושלא תהיה במקום גבוה אשר תמעט הרטיבות (ר"א הקראי, ג"ע, הבדל סנה משנה ז, יח::).

ג. עפר, ממנו *עִפְרִי, *עֲפִירוּת, *עֲפָרִיתִי, עֹפֶרֶת, *עֶפְרִתִי, *עַפְרְתִיּוּת.

***עֹפְרָה**,—נקי' מן עֹפֶר, ובמליצת השיר כנוי לאהובה: עפרת שניר ארכה תנומתך עלי ערש חלי התנערי התעוררי (ר"ש הנגיד, מלכה רשעה, הרכבי, א). בואי עפרת טירות אלי כי כל נעם בימינך בא (רמב"ע, התרשיש ג י). ראה מה נעמה עפרה תשורר עלי כנור ותופפות עלמות (שם פד). דוד בחלום נטה ללון בחיק עפרה מה נעמה מטה לו החלום פתרה (כ"י הלוי, דוד בחלום נעם). יום באה עפרת היופי אלי בצעיף החן צמה נמתי לה חסירי מסך מפניך יפה תמה (כ"מ דרעי, יום באה, לקו"ק פד). נפשי פדות עפרה לזר תקרב תבין בפניה ללכדו ארב (כ"י זבארה, שעשוע' יב, דודסון 135). איך אחשוק עוד בבנות החן ותהי עפרת חן בי לויה (עמנו, מחב' ז). לא שגבה עפרה ממני לא תבצר עיר ציונה אם תסתתר במסתרים האנכי לא אראנה (שם). יום בהנשא עפרה להסיל אמרו מה אל כימה ובסיל (שם ז).

***עֶפְרוֹן**, — שם מלאך הממנה על המתים, מלאך דומה: וידבר אל עפרון וכו' זה המלאך הנקרא דומה ולמה נתכנה שמו עפרון על שהוא ממונה על שוכני עפר (זוהר חיי שרה, מדרש הנעלם, קכד:). ועתה אני הולך לרמות חלוף עפרון ומרום כי בהיות בעפרון עופרן יהיה מתנה נתונה לשוכני עפר (מרלות שלמה מולכו, חיים קנה, ה:).

***עֲפְרוּרִי**, ת"ז, נקי' עֲפְרוּרִית, עֲפְרוּרִיִּים, עֲפְרוּרִיּוֹת,—של עפר, מטבע העפר, מחצבי, erdartig, mineralisch; terreux, minéral; earthen, earthy: וכל גוף יבש שיגבר עליו העפרורית יתלהב באש וישוב גחלת (כ"ם א"ת, אותות השמים ד, כ"י כזכתכסי, רומא). כי טבעה (של פרישת הקיבה) להתיך כל קפוא מדם וחלב ולהקפיא כל דבר נתך וזה מפני היותה עפרורית (רש"ט פלקירא, המבקש לח). מי שנוטה לתאותיו במאכל ומשגל עצביו בבית נכרי כי זה נמשך לכחות הנפש הצומחת היא העפרורית והיא הנכריה (כ"י בר' זכטולי, מלמד התלמיד', קע:). ונראה לי שאחר שקלל אותו בשיאכל עפר כל ימיו בכלל זה האלמות שמי שיאכל עפר ולשונו לועס לעולם עפר אי איפשר שידבר שלשונו תהיה עבה וגסה ועפרוריית (כ"י קלהו, תולדות ילחק, עו.).

***עֲפְרוּרִית**, ש"נ, — עפר דק, צרורות של עפר או חול שנמצאים בתבואה וכדומ', טִנֹּפֶת: המוכר פירות לחבירו חטין מקבל עליו רובע קטנית לסאה וכו' עדשים מקבל עליו רובע עפרורית לסאה (ב"ב לד:).—ובסהמ"א: המנפץ נופץ עפרורית מן האוכל (ר"ח, שבת עד.). מטיל אוכל ופסולת בכברה אם הפסולת כמין עפרורית היא יוצאה מהכברה ונשאר האוכל (ערוך ערך רקד). —ובהשאלה: מי מנה עפר יעקב מי יוכל למנות עפרוריתו של יעקב הם הבנים (חזקוני פי' התורה, במד' כג י).

***עַפְרוּתִי**, עַפְרוּתִית, ת"ז, מ"ר עַפְרוּתִיִּים,—כמו עֲפְרוּרִי: יחלישו צדעיו (של בעל השחפת) וידוקה אפו ופניו עפרותיים וכו' (כרכוני, או"ח בקדמת אלדק, כ"י ציהמ"ד סכטר). — ובמשמ' מחצבי: שישותי העצמיי מתגלה ומוחש עכשיו יותר כשנתישן ונתעשן מחלקים

עפרותיים והמוצים שמתדבקי' עמו מתחלת בריותו (ר"ש פנצהיים, יריעות שלמה א, לג::). להיות שמהידוע שכל משקה יש בו ג"כ חלקים מקשיים ועפרותיים כמו שנראה אותם תמיד בשולי הכלי כשהמשקה עומד בו זמן מה בלי תנועה (שם מח:). העצם הסימיי מורכב בו מין עצם מלחיי עפרותי וכו' כדורי הדם מעורבים עם חלקי ברזל (ליכדא, ראשי למודים ב 20). כי יאבדו (המתכיות) זהרם ואיכותם ולא נשאר מהם כי אם אבק עפרותיי סידיי כמו העופרת אשר יותך בכור ויתראה וכו' עור עפרותיי (שם 33).

עֲפָרִי, עֲפָרִיִּ, ת"ז, נקי עֲפָרִית, עֲפָרִיּוֹת, מ"ר עֲפָרִיִּים, עֲפָרִיּוֹת, - של עפר, מטבע העפר, עפרורי: והוא מסוד השכל הכללי או מן הבורא אשר חנכו ואשר בנו מן האיברים המימיים והעפריים יתנועעו לעומת האמצע וידחקו הגופות במקומותם (רמב"ע, ערוגי הבשם, ליון ב, 119). והייבה החכמה נסות הנפש בגופות עפריות מקבלות הגדול והתוספת במצוע המזונות הראויים להם (ר"י א"ת, מו"ה, הפריסות א). החלק הרביעי והוא האמצעי שבכלן קבל צורה עפריית ונהיה בה יסוד העפר (הוא, כוס מן ז). וזה מה שיהיה חזק העובי והעפריית ובכלל מה שחסר הכבד לשנותו ימשכהו הטחול אליו וכו' (פרקי משה לרמב"ם ב). ומהם חכמת הצלמים והכונה בה למזוג הכוחות השחקיים בכוחות מקצת הגופים העפריים כדי שתתחבר מזה כח פועל פעל זר (רס"ע פלקירא, ראשי חכמי' 53). ומה שהתקבץ בו שנים בהרכבה הרכיב הוא כמו כן השמות וקראו מימי ועפרי (שם 84). והדומם שלשה מינים עפריים שאינם נתכים ולא נשרפים כמיני קנקנתום והפוך והדומה להם (הוא, המבקש עה). הוא הנכרי לא הזר כי הזר ההוא כבר הבטיח עליו שיהיה כהן רק על הנכרי והוא העפרי הצומח (ר"י בר' אבטולי, מלמד התלמידים, פב.). לפי שחומרם עכור ועפרי הספיק לו מלבושו הנוצר עמו (שם, ק:). וכן דרך המתאוננים לתת מאכלם הדברים העפריים השפלים ויתאוו לרבוי הבשר הם הם המבקשים תואנות לשוב מאחרי יי' (שם, קלא). כי נראה העופות העפריים כמו תרנגולת ואווזים כשיצאו האפרוחים מן הביצ' מיד ילכו והעופות האויריים הפורחים והמעופפים לא יוכלו לילך עד זמן רב (אבי הרלב"ג, שעה"ש ז). החוש החמישי הוא חוש המשוש החוש הזה הוא עפרי וגם יותר מכלם (שם ע). הנה כאשר יהיה מזגך ארור שחוריו ועפריי ימשך בהברה איבה בינך ובין האשה וכו' (ר"י אברבנאל, פי' התורה, בראשי, ד"ה ויאמר יי' אלהים אל הנחש). פרעה המכונה בחומר ההיולי העפרי (ר' נתן הרופא, מבחר המאמרי', שמות, כב:). ובראש עומד התנין הגדול אשר הוא בים והיא הנחש אשר בים ואינו מזיק כל כך כמו נחש העפרי (ר"נ בר"י אלחנן, עמה"מ, שער הקליפות, קטע:). והניחו (קופירניקוס וסיעתו) הכדור הנכבד וכו' בטבור העולם והכדור העפרי והמימי כאחד מצבא המרום במרום (זרח, כתב ג, אילם ליש"ר מקנדיא). נטייתו על הרוב מתחלת יצירתו היא הדברים העפריים והחמרים (ר"ד מרוקא, זכות אדם, יין לבנון 11). ואמרו ועפר תאכל ירמוז להבדל השלישי כי ברוב ישה לדברים העפריים והחמריים כנזכר (שם 19).

עֻפְרִי, עופרי, ת"ז,—של עֹפֶרֶת, עָפְרָתִי, כמו שימית כדור העופרי הגרוש מן קנה השריפה (ר"י זמושץ, נלם ישראל על התלמוד, כג.).

עֲפָרִיּוּת, ש"נ,—סגלת העפר, חמריות: ולא ימנע העפריות מהיות עמה אשיות מופלגת (קאנון ב א ג). ומזג הנחש לעפריותו רחוק ממנו (מן האדם) בקצה האחרון וכו' (ר"י אברבנאל, פי בראשי, ד"ה ויאמר יי' אלהי' אל הנחש). וחלילה שנפש שמואל הנביא הצרורה בצרור החיים את ה' תוכל הבעלת אוב להשיבה לעפריותה (הוא, ש"א כח, ד"ה ויתחפש שאול). האדם חוטא כגון בחושקו בעפריות זו התשוקה אינה באה כי אם מצד כוחותיו הבהמיות (ר"י אבן לטיף, אגרת התשובה כג, קובץ על יד א, 56). בדכתיב והאבדת את הנפש ההוא מקרב עמה ר"ל מהמקום שנגזרה שלא תשוב שמה אלא תשאר בעפריותה ובחמדתה שחמדתה בהיותה בגוף (ר"י אבוהב, מנוה"מ א א ב ב). כי טבע עפריותו יחייבהו שיטה לבהמיותו (ר"מ אלבילדה, ראשי דעת ד ב, קא.). בהרבה מהב"ח חסרים מהם לארציותם ועפריותם (ר"מ מין, ספי אילם ליש"ר מקנדיה 52). אדון הטבעים שלחו ראשונה מהשגת החלק המיוחד אשר בג"ע ונתנו עובד ושומר העפריות והחומריות (ר"ד מרוקא, זכות אדם, יין לבנון 22).

עֲפִירוֹן,—שם מלאך: השר הששי עפירו"ן גווניו כדמות העפר (ר"נ בר"י אלחנן, עמה"מ, שער קרית ארבע טו, פד:).

עֲפִירוּת, ש"נ,—צבע העפר: והנוטה אל רכיכה (רעיכה) וביהות ועפירות מורה שהקור החזק

באברים הפנימיים עד שהם כאלו הגיעו בגדר המות (פרקי משה לרמב"ם ו).

°עֲפִירִתִי, ת"ז, של צבע העפירות: ואמנם ההוראה מדרך מראה הגוף הנה המראה חזק ההוראה על ענין האצטו' והכבד ברוב הענינים כי ברוב חליי האצטו' קרים ומראה בעליה עפיריתיי (קאנון ג יג א יד).

עֹפֶרֶת[1], עֹפֶרֶת, ש"נ[2], — מתכת דמה לבדיל שחופת הגון, כבדה ונתכת מהרה, Blei; plomb; lead: נשפת ברוחך כסמו ים צללו כַּעוֹפֶרֶת במים אדירים (שמות טו י). את הנחשת את הברזל את הבדיל ואת העֹפָרֶת (במדי' לא כב). נחר מפוח מאשתם עֹפָרֶת לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו (ירמי' ו כט). קבצת כסף ונחשת וברזל ועוֹפֶרֶת ובדיל אל תוך כור לפחת עליו אש להנתיך (יחזק' כב כ). תרשיש סחרתך מרב כל הון בכסף ברזל בדיל ועוֹפֶרֶת נתנו עזבוניך (שם כז יב). — כִּכַּר עֹפֶרֶת, אבן המשקל של ככר עשוי עֹפֶרֶת: והנה ככר עֹפֶרֶת נשאת וכו' וישלך את אבן הָעוֹפֶרֶת אל פיה (זכרי ה ז). — עֵט עֹפֶרֶת, עט עשוי מעֹפֶרֶת: בעט ברזל וְעֹפָרֶת לעד בצור יחצבון (איוב יט כד). — ובמדר': הרשעים שבהם היו מצורפין כקש הבינוניים כאבן הפקחים בעופרת (מכי' מסכ' דשירתא ה). וכשהוא מושל את המצריים אינו מושלן אלא בעופרת (שם ו). — ובספה"א: ומן המתכות העופרת השחורה והברזל החלוד ואבנים שחורות (ר' זרח, לדה לדרך א א כט). וקצתם (של החצים) מקנה ותניתם מברזל ונחשת ועפרת קלעיי מקרן ומעצמות ומאבן ומקנה וכו' (קאנון ד ד ב י). הששה מיני מתכות אם יושמו בארץ יחסרו והעופרת לעולם תוסיף (חזקוני, פי' התורה, בהעלותך יו י). יוצק עופרת רותח תוך גרון מי שכתב כן על רבותינו חכמי ארץ ישראל כי משם תצא תורה (אגרות הקבלה רכא). שדעות הרב רעות מדעות אריסטו ועופרת רותח יוצק לתוך פיו ולמדברים תועה כמוהו (ר"י די מודינא, ארי נוהם א). עופרת המים וכו' מראהו שחרחורת וממנו יעשו עט עופרת (ליגלא, ראש' למודים א ם, לז).

---

1) [בארמ' אֲבָרָא, ומזה בערב' אָבַּארa). ובאשור' אַבָּאר, מין מתכת: Magnesit.] — 2) [בספה"א גם ש"ז.]

a) ابار

°עֹפַרְתִּי, עֹפַרְתִּיִי, ת"ז, מ"ר עֹפַרְתִּיִּים, — של עֹפֶרֶת, כצבע עפרת: והמראה העפרתיי (של שמרי השתן) אמנם יולד מקור לבד (פרקי משה לרמב"ם ה, כ"י ביהמ"ד סכטר). לוח המלמד אדם דעת מראות השתן וכו' עיפרתיו[1] בעופרת ממש (ר"ע כ"ץ, מעשה טוביה, ארץ הדשה, פח.). פניהם ועורם מזוהמים ושפתותיהם עפרתיים (ר"י עמדין, בירת מגדל עוז, לט.).

°עֹפַרְתִּיּוּת, ש"נ, — סגלת העֹפֶרֶת, צבע העפרת: והמעצלת והמרפה המשנה המראה אל העפרתיות מביאה השינה והתנומה מורה שהיא ליחה לבנה (קאנון ג א א ם).

עפש[2], ממנו °עִפּוּשׁ, °עִפּוּשִׁי, *עֹפֶשׁ.

— פִּעֵל, *עִפֵּשׁ, עיפש, פ"ע, — נתקלקל ע"י רקב ורטיבות והעלה עֹבֶשׁ ועפוש, נרקב, schimmeln, schimmelig werden; se moisir, être moisi; to moulder, be mouldy, עִפֵּשׁ הלחם: אין מחייבין אותו לאכול קנובות ירק ולא פת שעיפישה ולא תבשיל שעיברה צורתו (תוספת' תרומ' ט י). שלחו חכמים והביאו אומנים מאלכסנדריא והיו אופין כיוצא בהן וכו' של אלכסנדריא לא היו עושין כך ויש אומ' זו היתה מעפשת (שם יוה"כ ב ה). חלת הבצק שעיפשו או שיבשו הרי אילו אסורות (ר' יוסי ברי יהודה, שם פסח' ג (ג) 7). על הפת שעפשה ועל היין שחקרים וכו' אומר שהכל (ברכ' מ:). — ובספה"א: טרף גדול הבמה בקלפי העלה רקב ובספרים אשר עיפשו למד לכל לומדי יסודות דת ודין (יהגו מזמותי, קפ' ד"ה עט). — פ"י, עשה שיעלה עִפּוּשׁ, שיתעפש: אולי מעפשים (המצורעים) האויר (ר"א זכות, קצ' יוסקין הפלס ה, 225). ואם אין יכולת לרוחות על הנשיבה יהיו מוכנים להתעפש ולעפש הליחות (קאנון א ב ב ס). כי דבר המעופש הנוגע דבר אחד מעפשו ומכל זה עולה ליחות חם (ר"י להלון, אולה"ם ם, יב::). — ואמר הפיטן: שאור המעפש ומבאיש העסה עקרהו נקרהו חמא בלי לשא (ר"ם בר יצחק, אויל המתעה, קליסי ער"ה).

— הִתְפַּ', *הִתְעַפֵּשׁ, — כמו פִּע': בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים וכו' הללו פיתן מתעפשת והללו אין פיתן מתעפשת (יומא

---

1) [נראה שצ"ל: עופרתי.]
2) [כמו עבש, עי' שם.]

לח), מתוך שהנדבה מרובה תיקנו להם שופרות מרובין כדי שלא יתעפשו המעות (ר' יוחנן, מנחי' קז:). היו מחוירין אותה (את הקטרת) למכתשת פעמים בשנה בימות החמה פזורה שלא תתעפש בימות הגשמים צבורה כדי שלא תפוג ריחה (כרית' ו:). מפני הפירות שאתה כונס שלא ירקבו שלא יתעפשו ושלא ישתנו (מד"ר ברא' לא). ולמה היו נותנין קנים ביניהם כדי שישלוט הרוח בהם ולא יתעפש הלחם (שם במד' ד).— ובפהמ"א: שכיון שתדיר בהן להניחן אויר שולט בהן ואין מתעפשות מבפנים (ר' יהודאי גאון, הורחן של ראשונים א, 46). אחת לשלשים יום שמתעפשין כששוהים מלפותחן וכל ספרים שלהן היו עשויין בגליון (רש"י, ב"מ כט:). זהב אינו מתעפש בארץ וזכוכית שמא ישבר (שם). ומיני בעלי חיים המתיילדים בפירות כשיתעפשו ומה שיתייל מעיפוש הליחויות ותולעים המתילדים במעיים וביוצא בהם (ר"ש א"ת, מו"נ א עב). התעפשו גרגרי הזרע (רד"ק, שה"ש, עבש). והזרעונים שרואה שהם לחים וקרובים להתעפש מפנה אותם לאוכלם מיד (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ו יא). הרמונים המתוקים גם החמוצים מציצתם אח' אכילה מועיל למי שמאכל נפסד באצטומכתו ומתעפש מלמעלה עיפוש הדומה לריח ביצים מעופשים (ר"מ אלדבי, ש"א ה, עז:). וכאשר עלתה המורסא שם עליה הרפואות המרפות בתחבושות קמח החטה ומים ושמן ונתעפשה יד האיש ההוא ומת (קאנון ד ד ד ב). יותר מהרה יתעפש החי ששחט הנכרי ממה שישחוט היהודי מפני ששחיטת הנכרי לא הוציאה כל הדם שבחי (ר"ש בן וירגא, שבט יהודה 9). שלא יתעפש גופו (של הילד המת) (ר"י אברבנאל, פי' מ"ב ד, ד"ה ויהי היום). עוד אפשר שיתעפש הדם תוך הורידין ע"ד שמתעפש בבועות ובנגעים (ר"י להלון, אוה"ח ב ח א). אם אדם נופח בהבל פיו בכלי זכוכית מתעפש ומתחשך בשוכן עליו עננה (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר יא). והפרוטות מתעפשות ואם יחזור ויחליפם בסלעים נמצא שלהני משתכר ב' פעמים ומעשר שני נפסד (רעמב"ע, עדו' א י). שתהיה הטוגלה מסוגרת שם ותתעפש (ר"ט כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש, קה).

—קל, *עָפַשׁ, יעפוש, —כמו פע': הוא סיגים לבן יסריח הוא עפר לבן יעפוש (מחזי יניי, דודסון 17).

—פעי, *עִפֵּשׁ,—כמו התפ': מעופש והיה בו העיפוש כמו ניקודים (ערוך ערך נקד). ומהו הקינוב שיסיר את העלים המעופשות ויקצץ השאר ויתקן אותו לאכילה (רמב"ם, שביתת עשור א ג). והפה והשפה יצאו עליו הרפשים המעופשים והטנוף והאספסף וכליה (ר"י חריזי, אגרי' לשון הזהב, דברי חפץ 4). עד אין תקוה נפשך תשום הלא מחר כמו רפש יעופש פגרך (יצחק בן פולקאר, וכוס התרעלי, עטם זקנים יז). פעמים יתילדו במעים תולעים מהמשך הפסד המאכ' באצטומכה ממאכלי' עוצרי' מעופשים שיתקבין מהם לחה נאה במעים (ר"מ אלדבי, ש"א ד, נח.). והוא עפוש יקרה באויר דומה לעפוש מי המשרה המעופשים וכו' (קאנון א ג ב ט). וכן נראה בשתן גם בן הבא מהדם שהוא מעופש ולכן הרופא מקיז דם להוצי' דם מעופש שהוא סיבת הקדחת (ר"י להלון, אוה"ח, יב::). בחולי התולעים הטנופות שבמעיים הם מעופשות ובשלשול (ר"ט כ"ץ, מעשה טוביה, ארץ הקדשה, פח:).

—נפעי, *נֶעֱפַשׁ,—כמו התפ': יין קרוש שנעפש ונקרש (רש"י, סוכי' מט.). בכ׳קל היו נסתמים צינוריהם מליחות גסות ודבקיות ואם שיאחר שם נעפשים (ר"ט כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש, קד:).

***עֶפֶשׁ**, ש"ז, — כמו עֹבֶשׁ ועפוש, ובהשאלה, קלקול והשחתה, ואמר הפיטן: בלבי אל יהי טפש בחובי אל יהי עפש גאוותיך משות מרפש (רסע"ג, אלהים אלל, פתיחי, אזהרי, קובץ מעשי ידי גאוני קדמוני ב, 28).

***עֲפַת**, ש"נ, —כמו א. עיפה, עפיפה, ואמר הפיטן: ששי מעון ואצרותיו מלאים נפת לצדיקים לאות ולמופת ואור גדול ורבותים אלפי שנאן לעוף *בעפת (אל אלהים, יוצ' שבת לפני ר"ה).

עֲפָתָה[1], ש"נ, — כמו שְׁמָמָה, מקום שאין בו שום סימן של דרכים או של צמח, של עקבות בע"ח, מקום של הפקר שאין שליטה לשום אדם עליה, Wüste; désert: בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות ארץ עֲפָתָה[2] כמו אפל צלמות ולא סדרים ותפע כמו אפל (איוב י כא-כב). — ואמר הפיטן: על שואלי אוכלים ששה עת עניתי נפשנו יבשה עפתה

---

1) עי' הערה לקמן.

2) כך ברב ספרי הדפו' בלי יוד אחר העין, וכן נמס': לי' וחסר. ופרשו הקדמו' ורב החדשי' במשמ' חשך, והסתיעו מהשם עיפה שבכתוב עושה שחר עיפה וכו'. אבל כבר העירותי בערך עופה כי גם שם הדבר בספק אם באמת זוהי משמ' עיפה. ומלבד זה כאן כל מליצת הכתוב דחוקה מאד, כי אין זו לשון בני

עלי חמשה עליה עדה נענשה (תענית יז בתמוז ממזי איטלי א, קסא.). שם מהר נשף יצא ליל לבוש כסות צלמות זהר תבל יכסה צעיף עיפתה על פני ארץ יפרש (יעקב ריפמן, ליון ג, 152.). — ואמר המשורר: הוליכם בתהמות רחבי ידים להפש ארץ עיפתה לא נודעה ארץ תחתים חדשי לא ראתה עין (יל"ג ג, 15). ראש ירימו עתה ילדי עיפתה אויבינו ישובו יהמו ילשינו (הוא, הסחר כדמם נדמה).

עֵץ¹, ס"ז, כנ׳ עֵצָהּ, עֵצוֹ, עֵצָהּ, מ"ר עֵצִים, סמ׳ עֲצֵי, כנ׳ עֵצֵינוּ, עֵצֶיהָ, עֵצֶיהָ, עֵצָיו, עֵצֶיהָ, — שם לצמח גדול וגבוה, בעל גזע עבה וחזק, ומרבה ענפים ועלים, אילן, Baum; arbre; tree: ותרא האשה כי טוב הָעֵץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד הָעֵץ להשכיל ותקח מפריו ותאכל (בראש׳ ג ו). יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם והשענו תחת הָעֵץ (שם יח ד). כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עֵץ או על הארץ וכו׳ לא תקח האם על הבנים (דבר׳ כב ו). והיה כְּעֵץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו (ירמ׳ יז ח). — ומ"ר: הלוך הלכו הָעֵצִים למשח עליהם מלך (שפט׳ ט ח). עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עֵצִים (קהל׳ ב ו). — ובתו"ס: המוכר את הכרם מכר את הקנים ואת הדוקרנים וכו׳ אבל לא מכר לא את העצים וכו׳ (תוספתא ב"ב י ו). את שענף עצן דומה לקליעה וה הדם (ספרא אמור, פרק טז). במקומו של ר"א היו כורתין עצים לעשות פחמין לעשות ברזל בשבת (שבת קל.). קוצצין עצים במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור (מו"ק יג:). עץ שהוא פושה על פני כל החיים (מד"ר בראש׳ טו). — ובפהמ"א: אבינרא על אותו עץ שכך נקרא שמו עד דובין ליה קרקע שלו (רגמ"ה ב"ב, מח:). דבר שגדל סביב העץ שקורין טיל ומתקנין אותו לצורך חבלים (הוא, חול׳ כח:). ועצה האמור כאן לשון הרבה עצים כמו דגה לשון דגים (רש"י, ירמ׳ ו ו). הלא בעץ בן פריו (מפז, אה"ל ג). — ואמר המשורר: בהיות אלהים עמך כל עץ יער יהי עשה לך פרות ובאין אלהים עמך גפנך הנעבד יוציא לך סורות (ר"מ הכגיד, בהיות אלהים). ובראותו יופי המקום וחמדתו ונעמו ותכונתו ומוצאיו ומובאיו ועציו וציציו ודשאיו וכו׳ שמח שמחה גדולה וימלא חדוה וגילה (ר"י זבארה, שעשוע׳ ב, דודסון 21). — עֵץ החיים, הדעת: ויצמח יי׳ אלהים מן האדמה כל עץ נחמד וכו׳ וְעֵץ החיים בתוך הגן וְעֵץ הדעת טוב ורע (בראש׳ ב ט). עֵץ חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מאשר (משלי ג יח). ויצו יי׳ אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל וּמֵעֵץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו (בראש׳ ב יו-יז). — ואמר המשורר: מעשיו ראיתי באתי גן עדנו שם עץ הדעת שם עץ החיים עיני אורו כי נטע לי קדם אוזן שומעת תוכחת חיים (רמב"ע, אודה לאל חיי). — עֵץ הגפן: בן אדם מה יהיה עֵץ הגפן מכל עֵץ (יחזק׳ יה ב). — עֵץ רענן: אבד תאבדון את כל המקמות אשר עבדו שם הגוים וכו׳ את אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עֵץ רענן (דבר׳ יב ב). כי על כל גבעה גבהה ותחת כל עֵץ רענן את צעה זנה (ירמ׳ ב כ). ועי׳ רענן. — עֵץ עבת, עי׳ עבת. — וידעו כל עצי השדה כי אני יי׳ השפלתי עֵץ גבה הגבהתי עֵץ שפל הובשתי עֵץ לח והפרחתי עֵץ יבש (יחזק׳ יז כד). — ובהשאלה לסרים: ואל יאמר הסרים הן אני עֵץ יבש (ישעי׳ נו ג). — ומ"ר סמ׳: ויגד לבית דוד לאמר נחה ארם על אפרים וינע לבבו ולבב עמו כנוע עֲצֵי יער מפני רוח (שם ז ב). מה יהיה עץ הגפן מכל עץ הזמורה אשר היה בַּעֲצֵי היער (יחזק׳ יה ב). ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עֲצֵי השדה ימחאו כף (ישעי׳ נה יב). הנה אשור ארז

אדם שבעית ארץ שחשכה כמו חשך. וכבר הרגישו בזה החדשים, וקצתם (Duhm ועוד) מוחקים את המלים כמו אפל צלמות. ורגלים לדבר כי שלש המלים כמו אפל צלמות הן פרוש להשם עפתה שהיו כתובים על הגליון ונשתרבבו לתוך גוף הכתוב, והמלים שבסוף הכתוב ותפע כמו אפל הן פשוט כפל משבש של עפתה כמו אפל שבראש הכתוב, ושעור הכתוב הוא: ארץ עפתה (כמו אפל צלמות) ולא סדרים (ותפע כמו אפל). והוא הסוגר של הכתוב הקדם: בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות ארץ עפתה ולא סדרים. ושם׳ האמת׳ של עפתה אנו מצאים בלשון הערב׳, בהשם עַפוּ, עַפָא a). ואלה דברי Lane: A land in which is no sign of the way nor trace of habitation or cultivation; untrodden and not having in it any traces, or vestiges, or footprints; or a country or portion of the earth or of land in which is no trace of its being possessed by any one.

1) [כך בפונ׳, ובערב׳ חדרום׳: עצ, ובכוש׳ עַצ׳; בארמ׳: עק, עָא, אָעָ; באשור׳: אִצ, אִצֻ; בערב׳ עִצַ׳ה b).]

---

a) عفو عفا b) عضة

כלבנון יפה ענף וחרש מצל וגבה קומה וכו' ויקנאהו כל עצי עדן אשר בגן האלהים (יחזק' לא ג-ט). למען אשר לא יגבהו בקומתם כל עצי מים ולא יתנו את צמרתם אל בין עבתים (שם יד). ישבעו עצי יי' ארזי לבנון אשר נטע (תהל' קד יו). נרד וכרכם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה (שה"ש ד יד). — ומיי במשמ' שם הקבוץ: ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו ועץ עשה פרי אשר זרעו בו למינהו (בראש' א יב). ויצו יי' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל (שם ב יו). הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה יער וכל עץ בו (ישעי' מד כג). אל תיראו בהמות שדי כי דשאו נאות מדבר כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם (יואל ב כב).—ובקמי': ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עשה פרי למינו (בראש' א יא). ההרים וכל גבעות עץ פרי וכל ארזים (תהל' קמח ט). עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי בהם עץ כל פרי (קהל' ב ה). ויאכל (הארבה) את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ אשר הותיר הברד (שמות י יה). ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל (ויקר' כג מ).—ואמר המשורר: אני כל עת אבקש את שלומם והמה בקשו נפשי לקחתה ואמנם כי פרי העץ בשרשו והמשל אמת כאם כבתה (רשב"ג, לך נפשי תקפצר). עי' פרי.—ויך הברד בכל ארץ מצרים את כל אשר בשדה מאדם ועד בהמה ואת כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שבר (שמות ט כה). עי' שדה. וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל (ויקר' יט כג). עי' מאכל. אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן (ישעי' מא יט). צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים וכו' (נחמ' ח יה).—ואמר בן סירא: כזית רענן מלא גרגר וכעץ שמן מרוה ענף (ב"ס גניי' נ י).—ושאר עץ יערו מספר יהיו ונער יכתבם (ישעי' י יט). כאשר עץ הגפן בעץ היער אשר נתתיו לאש לאכלה כן נתתי את ישבי ירושלם (יחזק' טו ו). ועד הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא (חגי ב יט). יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדמות (תהל' עד ה).—*ובמשמ' חמר של האילן: צא וראה איזהו אילן שעצו נאכל כפריו ואין את מוצא אלא אתרוג (מד"ר בראש' טו). כיון שעמד לילך אמר לאילן מה לי לברכך ומה יש לי לומר לך שיהא עצך נאה נאה הוא שיהא צלך נאה כבר הוא נאה (ר' לוי בשם ר' יוחנן, שם במדי' ב).—ובסהמ"א: סימן לפירות האילן כל שאתה נוטל פירותיו ועצו מתקיימת זהו אילן ומברכין על פירותיו בורא פרי העץ (תוס' ברכ' א ב, לוין 66).—ב) עץ כרות, גזר של עץ: ויצעק (משה) אל יי' ויורהו יי' עץ וישלך אל המים וימתקו המים (שמות יה כה).— ואמר בן סירא: הלא מעץ המתיקו מים בעבור להודיע כל אנוש כחו (ב"ס גניי' לח ה).— ושל עץ ארז לטהר את הטמא: וצוה הכהן ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהרות ועץ ארז ושני תולעת ואזב (ויקר' יד ד). ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת והשליך אל תוך שרפת הפרה (במדי' יט ו).—ג) משמש חמר לבנין או לעשית כלים Holz; bois; wood: ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ לעשות בכל מלאכה (שמות לה ה). מכל כלי עץ או בגד או עור או שק כל כלי אשר יעשה מלאכה בהם במים יובא וטמא עד הערב (ויקר' יא לב). וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ תתחטאו (במדי' לא כ). בעת ההוא אמר יי' אלי פסל לך שני לוחת אבנים וכו' ועשית לך ארון עץ (דברי' י א). כה אמר יי' מוטת עץ שברת ועשית תחתיהן מטות ברזל (ירמי' כח יג). ויעמד עזרא הספר על מגדל עץ אשר עשו לדבר (נחמ' ח ד). וישלח חירם מלך צר מלאכים אל דוד ועצי ארזים וחרשי עץ וחרשי אבן קיר ויבנו בית לדוד (ש"ב ה יא). ויוציאהו (את הכסף) לחרשי העץ ולבנים העשים בית יי' (מ"ב יב יב).—ובפרט לעשית אלולים: ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן (דברי' ד כח). המסכן תרומה עץ לא ירקב יבחר חרש חכם יבקש לו להכין פסל לא ימוט (ישעי' מ כ). ולא ישיב אל לבו וכו' חציו שרפתי במו אש וכו' ויתרו לתועבה אעשה לבול עץ אסגוד (שם מד יט). הנשאים את עץ פסלם ומתפללים אל אל לא יושיע (שם מה כ). עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו (הוש' ד יב).—ובמשנ': פרשת המלך כיצד מוצאי יו"ט הראשון של חג בשמיני במוצאי שביעית עושין לו בימה של עץ בעזרה והוא יושב עליה (סוט' ז ח). מוריתו היו שומעין קול העץ שעשה בן קטין מוכני לכיור (תמי' ג ח). עץ המשמש את המתכת טמא והמתכת המשמשת את העץ טהורה כיצד פותחת של עץ והפין שלה של מתכת וכו' פותחת של מתכת והפין שלה של עץ טהורה (כלים יג ו).—ובסהמ"א: אי נמי לולאות בלבד ומכנים בהן עץ ומחברן וכשרוצה

לפרקן מושך העץ ההוא והן נופלים ונקרא עץ ההוא לבתא (ר״ח, שבת קכה.). וכן אם אמר האומן הא לך דמי צמרך או דמי עצך ולך אין שומעין לו (רמב״ם, מכירות י ד). האדם יראה בעינו וירגיש מעשיהם וחמריהם כמו חדוד הסייף וברזלה ורבוע המטה ועצה (רס״ע פלקירה, כתאב מכמי׳ 49).—ורגיל במ״ר: עשה לך תבת עצי גפר (בראש׳ ו יד). וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת וכו׳ וערת אילם מאדמים וערת תחשים ועצי שטים (שמות כה ג-ה). עי׳ שטה. ויהי חירום נתן לשלמה עצי ארזים ועצי ברושים כל חפצו (מ״א ה כד). ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן עשר אמות קומתו (שם ו כג). ולקנות עצים ואבני מחצב לחזק את בדק בית יי׳ (מ״ב יב יג). ואומר למלך אם על המלך טוב אגרות יתנו לי על פחוות עבר הירדן וכו׳ ואגרת אל אסף שמר הפרדס אשר למלך אשר יתן לי עצים לקרות את שערי הבירה אשר לבית ולחומת העיר (נחמי׳ ב ז-ח). ובכל כחי הכינותי לבית אלהי הזהב לזהב והכסף לכסף וכו׳ והעצים לעצים (דה״א כט ב).—ובמשמ׳ כלים של עץ: והיה דם בכל ארץ מצרים ובעצים ובאבנים (שמות ז יט). ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני יי׳ בכל עצי ברושים ובכנרות ובנבלים ובתפים ובמנענעים ובצלצלים (ש״ב ו ה). עי׳ ברוש.—ובמשמ׳ קורה של בנין: ונתץ (הכהן) את הבית את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית (ויקר׳ יד מה). וישאו (אנשי יהודה) את אבני הרמה ואת עציה אשר בנה בעשא (מ״א יה כב). כה אמר אדני יי׳ הנני מביא אל צר נבוכדראצר מלך בבל מצפון מלך מלכים בסוס וברכב ובפרשים וכו׳ ושללו חילך ובזזו רכלתך והרסו חומותיך ובתי חמדתך יתצו ואבניך ועציך ועפרך בתוך מים ישימו (יחזק׳ כו ז-יב). כי אבן מקיר תזעק וכפיס מעץ יעננה (חבק׳ ב יא). ובאה (האלה) אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר ולנה בתוך ביתו וכלתו ואת עציו ואת אבניו (זכרי׳ ה ד).—ובתלמו׳: היה חופר בור ושיח ומערה קוצץ ויורד והעצים שלו (ב״ב ב יב). אבניו (של בית סמוך לבית ע״ז) ועציו ועפרו מטמאין כשרץ (ע״ז ג ו). היורד לחורבתו של חבירו ובנאו שלא ברשות כשהוא יוצא אומ׳ תנו עציי ואבניי אין שומעין לו (תוספתי כתובי ח ט). נתן לחרש לעשות לו כסא ועשה לו ספסל ספסל ועשה לו כסא וכו׳ ר׳ מאיר או׳ נותן לו דמי עיציו (שם ב״ק י ח). פרק זה את עצי׳ והציל פשתנו של חבירו נותן לו שכרו (שם כו). קרדום מבקע בו את העצים בלבד (שם ב״מ ב כב). אבני בית המנוגע ועיציו ועפרו מעכבין זו את זו (שם מנחי׳ ו י). שטף נהר קוריו עציו ואבניו ונתנו בתוך שדה חבירו הרי אלו שלו (ב״מ כב.).—ובסהמ״א: רב יהודה צלחו ליה פתורא פי׳ שולחן העשוי מעצי יונס והן יקרים (ר״ח, שבת קכט.). היה איש אחד בדמשק והיה חכם גדול בחרושת עץ ויהי יום אחד מתקן את עציו בשתי ידיו ופועל בעניניו (ר״י זבארה, שעשועי׳ ב, דודסון 26).—ד) במשמ׳ יד של כלי: ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרת העץ ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת הוא ינוס אל אחת הערים האלה וחי (דברי׳ יט ה). ועץ[1] חניתו (של גלית) כמנור ארגים (ש״א יז ז). ויך אלחנן בן יערי ארגים בית הלחמי את גלית הגתי ועץ חניתו כמניר ארגים (ש״ב כא יט). ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית ובאש שרוף ישרפו בשבת (שם כג ז).—*עץ הפרור: על מה נחלקו על המלח בפני עצמה שבית שמאי אומ׳ בפך ובעץ הפרור לצלי ובית הילל אומ׳ וכו׳ (תוספתי יו״ט א טו). עץ פרור מגעילו ברותחין ובכלי ראשון קסבר כבולעו כך פולטו (ר׳ הונא בריה דרב יהושע, פסחי׳ ל:).—ובסהמ״א: עץ פרור וכו׳ פי׳ הרמב״ן ז״ל וכו׳ הוא עץ שתוקעין בו עצים ובולטין ממנו אילך ואילך וממחין ומפררין בו כל מאכל עב (ר״נ על רי״ף, פסחי׳ ח:).—ה) עץ של תליה: בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותך על עץ ואכל העוף את בשרך מעליך (בראש׳ מ יט). וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אתו על עץ (דברי׳ כא כב). ואת מלך העי תלה על העץ עד עת הערב וכבוא השמש צוה יהושע ויורידו את נבלתו מן העץ וישליכו אותה אל פתח שער העיר (יהוש׳ ח כט). ויבקש הדבר וימצא ויתלו שניהם (בגתן ותרש) על עץ (אסתי׳ ב כג).—ובתו״מ: כיצד תולין אותו משקעין את הקורה בארץ והעץ יוצא ממנה וכו׳ (סנהי׳ ו ד). מה ת״ל תקברנו יכול יקברו עצמו ת״ל כי קבור תקברנו קבורה לו ולעצו ולאבנו וכו׳ (ירוש׳ נזיר ז א). נאה לך (להמן) העץ מתוקן לך העץ מששת ימי בראשית (מד״ר אסתי׳ ט).—ובסהמ״א: הגיע העת והעונה לנקום נקמת התלוי בעץ אשר

1) [הכתיב: וחץ.]

הרגוהו אבותיהם (הגזרות הישנות מסכת תתכ״ו).—ו) וגזרי עצים לשרפה, להסקה: **ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקשש עֵצים ביום השבת** (במד׳ יה לג). **ויקם (אליהו) וילך צרפתה ויבא אל פתח העיר והנה שם אשה אלמנה מקששת עֵצים** (מ״א יז י). **ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עֵצים וכו׳** (דבר׳ יט ה). **ולא יכרת מכם (מישבי גבעון) עבד וחטבי עֵצים ושאבי מים לבית אלהי** (יהוש׳ ט כג). **כי ערוך מאתמול תפתה וכו׳ מדרתה אש וְעֵצים הרבה** (ישע׳ ל לג). — ובפרט לשרפת הקרבן על המזבח: **ויבקע (אברהם) עֲצי עלה ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים** (ברא׳ כב ג). **ויאמר (יצחק) הנה האש וְהָעֵצים ואיה השה לעלה** (שם ז). **ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח וערכו עֵצים על האש** (ויקר׳ א ז). **ויאמר ארונה אל דוד וכו׳ ראה הבקר לעלה והמרגים וכלי הבקר לָעֵצים** (ש״ב כד כב). **ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם (נביאי הבעל) הפר האחד וינתחהו וישימו על הָעֵצים ואש לא ישימו ואני אעשה את הפר האחד ונתתי על הָעֵצים ואש לא אשים** (מ״א יח כג). — ובתו״מ: **כיצד היו משיאין משואות מביאין כלונסאות של ארז ארוכין וקנים ועצי שמן ונעורת של פשתן וכו׳** (ר״ה ב ג). **בררו משם עצי תאנה יפין לסדר המערכה** (תמי׳ ב ה). **וכי כל העצים כשרים למערכה הין כל העצים כשרין למערכה** (שם ג). **ומלקטין עצים משדותיהם ולא אמרן אלא בהיזמי והיגי אבל בשאר עצים לא** (ב״ק פא.). **לא נבראו המלכיות האלו אלא עצים לגיהנם** (ר׳ עזריה, פדר״א כח). — ובסהמ״א: **גוווא עצים יבשים וסילתא עצים קטנים דקים** (רש״י, ב״ק כב:). **שני עצים יבשים ואחד לח היבשים שורפין את הלח** (והזהיר שמות, משפטים, מט). — ומיני עצים, **עץ אבני: אמרו כי האלמוגים הנקרא קור״יול בלע״ז כי הוא צומח בקרקע הים וכשמוציאין אותו מתקש׳ ועל כן קראוהו עץ אבני** (רש״ע פלקירא, המבקש לט).—**עץ ברזל: עץ ברזל (אייזן האלץ) הוא עץ קשה כברזל** (ר״ש בלוך, שבי״ע ג, הודו, כד). — **עֲצי גומר: עצי גומר (בוכס בוים)** (ליבדא, ראשי למודי ז כט ב). — **עץ הדונג: עץ הדונג והוא שוכה וכו׳** (ר״ש בלוך, שבי״ע ב, מה:). — **עץ לבנה: עץ לבנה (בירקען) גם הוא ממין עצי היער ועץ שלו טוב להדליק וקליפתו לבנה** (ליבדא, ראשי למודי א ז, כח:).— **עֵץ הלחם: בה ישגא עץ הלחם עץ הפלא הנושא פרי בדמות כברות לחם** (יל״ג, ח״ג 13).—**עֲצי נשר: עצי נשר (אדלער האלץ) הנותן ריח ניחוח** (ר״ש בלוך, שבי״ע ג, הודו, כד.).—**עֵץ קָדוֹש: איך יתנהג בענין עצים הטובים בחולי זה כגון קינא סאלסא פארילא עץ קדוש סאנדולו וכו׳** (ר״י להלון, חולה״א ע ה יח). **שעץ הנקרא עץ קדוש הוא חם מאד** (שם). — **עֵץ השרף: כאדם שמכה על עץ השרף ויוצאין שביבים** (רזיאל המלאך, כא.). ועי׳ השיכים בסוף ערך אילן.— ז) ובהשאלה קנים של פשתן: **והיא (האשה) העלתם הגגה ותטמנם בפשתי הָעֵץ הערכות לה על הגג** (יהוש׳ ב ו). ועי׳ אילן.

א.**עָצַב**[1], ממנו א.עֶצֶב, א.עֹצֶב, א.עָצָב, *עָצֵב, עַצָּבָה, עִצָּבוֹן, *עִצְּבוֹנִית, *עֲצֵבוּת, ⁑עַצְּבָן, ב.עַצֶּבֶת, ⁑הִתְעַצְּבוּת, ⁑מֵעָצָב, ⁑מְעַצֵּב, מַעֲצֵבָה.

א.**עֶצֶב**, ש״ז, מ״ר עֲצָבִים, עֲצָבֶיהָ, עַצְּבֵיכֶם,—א) צַעַר וּמַכְאוֹב גופני או רוחני, Kummer; douleur; sorrow: **בְּעֶצֶב תלדי בנים** (ברא׳ ג יו). **ברכת יי׳ היא תעשיר ולא יוסף עֶצֶב עמה** (משלי י כב). — ובמשמ׳ קֹשִׁי ורֹגֶז: **מענה רך ישיב חמה ודבר עֶצֶב יעלה אף** (שם יה א).—לחם עֲצָבִים, שאדם משיג בְּעֶצֶב ובדאגה: **שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אכלי לחם הָעֲצָבִים כן יתן לידידו שנא** (תהל׳ קכז ב). — ובסהמ״א: **ושל כלאים האצבעות שוהקות פי׳ מרווחות כדרך השוחק שפוסק שפתיו והעצב [מדביקן]** (ר״ח, עירובי׳ ד.). **פחות מזה שיתן לו (צדקה) בעצב** (רמב״ם, מתנות עניים י יד). **הדאגה איבוד הלב והעצב חולי הלב** (ר״י חריזי, מוסרי הפילוסופי׳ ב ט). **וקראם עצבים לפי שהם עצב ויגון לקוראים אליהם ולא יענום** (ר״י אברבנאל, זבח פסח, ד״ה שפוך חמתך).—ואמר המשורר: **קבל בכפה סגור לימות עצב וכעס כפה מלב יום תעצב** (ר״י אבן גיאת, את מחזה הוד, שער השיר 25). **אשר חכו כיין הטוב ופיהו צרי עצב ועץ חיים שפתו** (ר״ש הנגיד, הכרפה הזמן). **בקראי ענני יום שבחיך עצבי ישכחוני שלח אורך ואמתך המה ינחוני** (רשב״ג, אלהים אלי אתה).—ומ״כ: **אמר השכל הטובה שלות נפשך ומנוחתה מסאפל קדרות העולם שהנאותיו**

---

[1]) בערב׳ עַ׳צִ׳בַ a) [התרגז, קצף; בכוש׳ היה קשה. ונמצא גם בארמ׳ היהודית במשמ׳ העברית.]

a) غضب

מעורבות בעצבים ותאותיו נפסקות (ר״י א״ת, מו״ה ה). ובעבור זה יהיו המעלות אמנם אצל ההנאות והעצבים (קטגור, ספ׳ המדות לאריסטו ג ג). ותכתוש כל אלה העשבים במכתש העצבים (ר״י חריזי, תחכמוני ימח).—ב) טרחה, עָמָל: בכל עֶצֶב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור (משלי יד כג).—ובהרחבה, פרי העֶצֶב, מה שאדם משיג בעֶצֶב, בעבודה, הון, נכסים: פן תתן לאחרים הודך ושנתך לאכזרי פן ישבעו זרים כחך וַעֲצָבֶיךָ בבית נכרי (שם ה ט-י).—ובסהמ״א: אך לנשים נתת חילך ועצביך לנכריה (ב״ז, ב״ס מט יט). נָגַשׂ את עֲצָבָיו, זמם מזמה: הן ביום צמכם תמצאו חפץ וכל עַצְּבֵיכֶם[1] תנגשו (ישעי׳ נח ג).

א. **עֹצֶב**, ס״ז, עָצְבְּךָ,—א) כמו עֶצֶב א): והיה ביום הניח יי׳ לך מֵעָצְבְּךָ ומרגזך ומן העבדה הקשה אשר עבד בך (ישעי׳ יד ג). חקרני אל ודע לבבי בחנני ודע שרעפי וראה אם דרך עֹצֶב בי ונחני בדרך עולם (תהלי׳ קלט כג-כד). כי ילדתי בְּעֹצֶב (דהי״א ד ט).—ובסהמ״א: וכעס ירבה עוצב בי קמה וגם נצבה תסובנו מחשבות לבי לאלם אלומות אהבה (רשב״ג, תקי׳ מדה״כ כ). הבטחתו אני מלבך מחזיקך ובתום מוליכך מעצבך מניחך במוצא הכך (גנזי שכטר ג, דודסון 45).

א. **עָצַב**, עֲצָבוֹ, עֲצוּבָה, עָצְבִּי,—עָצַב את פלוני, גרם לו עֶצֶב, צַעֲרוֹ, גער בו, :betrüben, kränken; chagriner, fâcher; to vex, grieve: ואדניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלך ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו ולא עֲצָבוֹ אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית (מ״א א ה-ו). והיתה ידך עמי לעשות מרעה לבלתי עָצְבִּי (דהי״א ד י).—עֲצוּב רוח, שיש לו עֶצֶב: כי באשה עזובה וַעֲצוּבַת רוח קראך יי׳ (ישעי׳ נד ו). — ואמר בן סירא: אשרי אנוש לא עצבו פיהו ולא אבה עליו דין לבו (ב״ס גני׳ יד א). — ואמר המשורר: מה תשאלי מה היה לילד שעשועים אביו עצבו ויצו שלוחיו להשיבו (רלב״ע, אל אל וטובו).— וביני פעוי: יעלת חן אהובה מימי נעורים די שכנה עצובה במעון כפירים תושע בשובה לבא חדרים (לוי אלתבן, השכל והדת, שער השיר 120).

—נִפעל, תֵּעָצְבוּ, ־צבוּ, נֶעֱצַב, נֶעְצַב, נֶעְצַב, יֵעָצֵב,—נֶעֱצַב פלוני, היה לו עָצָב, צַעַר, בעקב דבר מהדברים: ועתה אל תֵּעָצְבוּ ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם (ברא׳ מה ה). ידע ידע אביך כי מצאתי חן בעיניך ויאמר אל ידע זאת יהונתן (כי הוא רֹצה להמית את דוד) פן יֵעָצֵב (ש״א כ ג).—וְנֶעֱצַב אל פלוני, בשבילו: ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף ולא אכל ביום החדש השני לחם כי נֶעְצַב אל דוד כי הכלמו אביו (שם לד). — ועל פלוני: ותהי התשעה ביום ההוא לאבל לכל העם כי שמע העם ביום ההוא לאמר נֶעֱצַב המלך על בנו (ש״ב יט ג). לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים וכו׳ ואל תֵּעָצְבוּ כי חדות יי׳ היא מעזכם וכו׳ הסו כי היום קדוש ואל תֵּעָצֵבוּ (נחמי׳ ח י). — נֶעֱצַב בדבר, טרח בו, נהיה יָגֵע ועיף: מסיע אבנים יֵעָצֵב בהם בוקע עצים יסכן בם (קהל׳ י ט). — ואמר המשורר: ימלוך הרופא לנעצבים מונה מספר לכוכבים (רלב״ע, ימלוך יי׳ לעולם). נעצב אני על מותך אך זאת עצב אשר לא אקחה ממך (הנ״ל, אחי יהודה, כהנא א, 80). ואומר בקול נעצב אל הנער המחזיק מצב ולראות מה אדבר בו ומה אשיב על תוכחתו יתיצב (עמנו׳, מחב׳ יג). — ואמר הפיטן: גוי מעבידים נעצב גוי קדוש לא נעצב (ר׳ שמואל, גנזי שכטר ג, דודסון 32)

—התפ׳, הִתְעַצֵּב, יִתְעַצְּבוּ,—הִתְעַצֵּב אדם, היה לו עֶצֶב גדול, צער ורגז: ובני יעקב באו מן השדה כשמעם וַיִּתְעַצְּבוּ האנשים ויחר להם מאד כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה (ברא׳ לד ז). — וְהִתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ: וירא יי׳ כי רבה רעת האדם וכו׳ וינחם יי׳ כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אֶל לִבּוֹ (שם ו ו).—ובתו״מ: משה היה מתעצב בלבו שלא עמד אחד מבניו (ר׳ נתן, ספרי דבר׳ שה). כיון שהגיע (אדם הראשון) לדורו של רבי עקיבא שמח בתורתו ונתעצב במיתתו (ריש לקיש, סנה׳ לח:). —ובסהמ״א: שהם שמחים בהם (בעצבים) ויתעצבו בו באחרית (המאירי, פי׳ על משלי י). — ואמר המשורר: ואל תסיג גבול לשום דמי שלום במלחמה והתעצב

---

[1] [אמר רד״ק, וז״ל: עצביכם מסונכם כמו ועצביך בבית נכרי וכו׳ ודגש צדי עצבים לתפארת הקריאה, ע״כ. ורש״י מפרש: בעלי חוב שלכם הנעצבים על ידכם; וכן תרגמו סומכ׳ ותאוד׳ והירונ׳. השבע׳ תרגמו: ὑποχειρίους, המשֻׁעבדים; ובעין זה עקיל׳: διαπονήματα, העמלים. וע״פ זה מפרש׳ כמה מהחדשים פועליכם, מן ב.עצב. ואחרים מגיהים את הנוסחה. והסורי נקד עֲצַבֵּיכֶם, אליליכם. ועי׳ גם בפרושו של קרויס לישעיה. ובמלונו הקטן גזר המחבר תבה זו מן עָצַב, ופרש עסק.]

לך כי מיץ חלבים יעלה חמה (רלב"ע, קרא שיר זאת כהנא א, 76). — ובמשמ' פ"י, קצף וכעס: ויהי אחרי הדברים האלה ותתעצבנה הנשים את מרימה אשת אורודוס ואת אלכסנדרה אמה ותשנאנה אותו מאד על אשר הרג הזקן אביהם (יוסיפון רעד).

—פעי', עִצֵּב, עִצְּבוּ, יְעַצֵּבוּ,— עִצֵּב את פלוני, עצב את רוחו, כמו קל בנחץ הפעולה: והמה מרו וְעִצְּבוּ את רוח קדשו ויהפך להם לאויב (ישעי' סג י).—עִצֵּב דברי פלוני: כל היום דברי יְעַצֵּבוּ עלי כל מחשבתם לרע (תהלי' נו ו).

— הפעי', הֶעֱצִיב, יַעֲצִיבוּהוּ,—הֶעֱצִיב את פלוני, כמו עִצֵּב, הרגיזו: כמה ימרוהו במדבר יַעֲצִיבוּהוּ בישימון (תהלי' עח מ).—ובמדר': אמר לפניו (דוד) רבש"ע אם עתיד אני להעמיד בנים ולהעציבך מוטב לי ונחני בדרך עולם (מד"ר ברא' מד). — ובספהמ"א: כשתמצאנה את האדם צרות ופגעים מעציבים תשבר רוחו ויכנע לבו (ר"י א"ת, חו"ה הכניעה ג). זאת המדה (השמחה) תמצא אותה בקצת בני אדם נחלקים וכו' וכל שכן לאדם שתאותיו מזדמנות לו תדיר ולא עברה עליו דאגה מזמן ארוך וניצל מן הדברים המעציבים (רסב"ג, חק' מדה"ג, לו). וההכרעה לעניינים המעציבים על המשמחים (ר"מ אלדבי, ש"א ט, קיב:). וע"כ היה ירא סנדבאר להעציבו ולהכניעו (משלי סנדבאר, מב:). אם תעציבני והיית לוקח לך אשה אחרת על כן אמרתי וכו' (שם כב:). והוא (האטד) המעציב גם כן ומדאיג תמיד לכל אדם אם יפגע בו (ר"י אברבנאל, פסחי' ט, משל יותם). — ואמר המשורר: ידידי העציבני זמני וחרק שן מאד עלי חריקה (ר"י אבן כלפון, כדיבוחך רחבה, שער השיר 27). ואיך יפחד אנוש לו שת לגלגל עמוד מרוץ אזי לא יעציבו (רמב"ע, תרשיש א קל). הורג בזדון שדי העציבו לנוד ולנוע בארץ מושבו ולרעתו ולבחשו קמו בו כל האלות האלה (ראב"ע, אותות אב). לכן אלה יהיו לך לאיבים מאכל חם מרחץ גם משכבים עם נשים כי כלם מעציבים (הוא, מאזנ כא, כהנא א, 185). בריעה לא נבראת רק להעציב הרואים ולהפיל בעצומיה חלכאים (עמנו', מחב' ג). ויאמר אלי (השר) וכו' כלך מדברותך אל ענינים ערבים וכו' ונניח ספורי המתים המעציבים (שם כד).

*עָצֵב, ת"ז, נקי' עֲצֵבָה, מ"ר עֲצֵבִים, עצבין, עֲצֵבוֹת,— מלא עֹצֶב, כמו עצוב traurig, gekränkt; triste, fâché; sad, vexed: אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח אבל הקב"ה אינו כן וכו' (ברכ' ה.). לאדם שיצא עליו שטר חוב קודם שפרעו היה עצב לאחר שפרעו שמח (שם ז:). במוצאי יו"ט האחרון של חג הכל צופין לעשן המערכה נוטה כלפי צפון עניין שמחין ובעלי בתים עצבין וכו' נטה כלפי דרום עניים עצבין ובעלי בתים שמחים וכו' נטה כלפי מזרח הכל שמחין כלפי מערב הכל עצבין (יומי כא:). בראשונה היו קושרין לשון של זהורית על פתח האולם מבחוץ הלבין היו שמחין לא הלבין היו עצבין ומתביישין וכו' (שם סז.). בא וראה שלא כמידת הקב"ה מידת בשר ודם ב"ו מנצחין אותו ועצב אבל הקב"ה נוצחין אותו ושמח (ר' ישמעאל בר' יוסי, פסח' קיט.). והיו ישראל עצבים שהיה יום חנוכת בית המקדש ולא היו יכולין לעשות (את קרבן התמיד) מפני שהיה ישן שלמה (מד"ר במד' י). אם נפשך עציבה אני טורדן מעכשיו (פסיק' רבת' לו).—ובספהמ"א: כמו שבני אדם עצבים כשמביא ההברת אל שיהיו מעשה ידיהם נשחתי' כן אמר הכתוב ויתעצב אל לבו (ר"י אלבו, עקרים ג, יד). והתחיל התפחד ולהחרד ויאמר עציבה נפשי עד מות (נצחון ישן, Wagenseil 42).—*ובהשאלה, מצמצם, בדהק: כל אמות באמה בת ששה אלא הללו שוחקות והללו עצבות (רבא בשם רב נחמן, עירובי' ג:). — ובספהמ"א: משך מבוי בארבע אמות שוחקות וגובהו עשרים אמה עציבות רוחב הפרצה עשר אמות עציבות וכיוצא בהן לענין סוכה וכלאים (רמב"ם, שבת יז לו). ולזה כתב הרשב"א מה בין עצבות לשוחקות חצי אצבע לאמה (מהרי"ט, שו"ת ב יט, יז:).

ב.עצב[1]), ממנו ב.עֶצֶב, א.עֲצַב, ב.עֹצֶב, ב.עָצָב, *עִצְּבָה, א.עַצֶּבֶת.

א.עָצָב[2]), ש"ז, מ"ר עֲצַבִּים, סמי' עֲצַבֵּי, עֲצַבֵּיהֶם, עֲצַבֶּיהָ, —צורת אלהות עשוי עץ ואבן או מתכת וכדומ', Götzenbild; idol(e): ויכרתו (הפלשתים) את ראשו (של שאול) ויפשטו את כליו וישלחו בארץ פלשתים

[1]) [חברוהו עם הערב' עַצַב a), גזר וחתך, ומזה: נתן לו צורה ותבנית.]

[2]) [על משקל הֲדַס, הֲדַסִּים. אחרים מנקדים: עָצָב, על משקל גָּמָל, גְּמַלִּים.]

a) عضب

סביב לבשר בית עצביהם ואת העם (ש"א לא ט). ויעזבו (הפלשתים) שם את עצביהם וישאם דוד ואנשיו (ש"ב ה כא). הלא כאשר עשיתי לשמרון ולאליליה כן אעשה לירושלם ולעצביה (ישעי' י יא). כרע בל קרס נבו היו עצביהם לחיה ולבהמה (שם מו א). חבור עצבים אפרים (הוש' ד יז). כספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרת (שם ח ד). ויעשו להם מסכה מכספם כתבונם עצבים מעשה חרשים כלה (שם יג ב). אפרים מה לי עוד לעצבים אני עניתי ואשורנו (שם יד ט). וכל פסיליה יכתו וכל אתנניה ישרפו באש וכל עצביה אשים שממה (מיכ' א ז). והיה ביום ההוא נאם יי' צבאות אכרות את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד (זכר' יג ב). ויעבדו את עצביהם ויהיו להם למוקש וכו' וישפכו דם נקי דם בניהם ובנותיהם אשר זבחו לעצבי כנען (תהל' קו לו-לח). עצביהם כסף וזהב מעשי ידי אדם (שם קיה ד). ויעבדו את האשרים ואת העצבים (דהי"ב כד יח). — ובתו"מ: ע"ז נקראת בלשון פגימה חרם שקץ תועבה וכו' עצבים גילולים וכו' (מכי' משפטי' כ). מצבה על שם שהם עומדים עצבים על שם שנעשים פרקים (ספרא, קדוש' פתיח'). שהיו משרתי ע"א נותנים עיניהם בבעלי ממון ומרעיבים את העגלים ועושין דמות עצבים[1]) ומעמידין בצד אבוסיהן ומוציאין אותן לחוץ (ר' יצחק דבי ר' אמי, סנהד' סג:). — ובסהמ"א: ועוד אודיעך כי כל אלהי הנכר עצבים ולא פסילים כי הפסילים מעצי' ואבנים והעצבים מזהב ומכסף ומעץ ומאבן ומכל דבר (דונש, תשוב' עם הכרע' ר"ת, 58). — ואמר המשורר: יסרוני בעקרבים הבורי עצבים ונפשי במוקשי רצוצה לחוצה קצוצה רעוצה ופח ופחד חד בחד יתלכדו (ר"י הלוי, אהה אדני אלהים). ושגגתך צבי החן שגגה בעיני החכמים לא זעירה אבל יאמרו בני מוסר והשכל שגגה בעצבים היא חמורה (עמנו', מחב' ח).

ב.**עצב**, ס"ז ככי עצבי, — כמו עצב: ואגיד לך מאז בטרם תבוא השמעתיך פן תאמר עצבי עשם ופסלי ונסכי צום (ישעי' מח ה).

ב.**עצב**, קל לא נהוג.

—פעי', עצבוני, — עצב את פלוני, עשהו עצב, נתן לו צורה ותמונה, עשהו, bilden; former; to shape, fash-ion, : ידיך עצבוני ויעשוני (איוב י ח). — ובתלמו':

1) [ברש"י הגרסה: עצביהם, ועי' ד"ס הערה.]

ואין מעצבין את הקטן ואין מחזירין את השבר (שבת כב ו). מפני מה דלת שבמגדל של רופאים טמאה וכו' מפני שהוא מעצב עליה את התינוק (ר' יוסי ברי יהודה, תוספת' כלים ב"מ ב ט). — ואמר הפיטן: עין ללבו יציר לייפות עיצבו גבים ושדראות בתועפות (ר' שמעון בר יצחק, איחד שם, מחז' ויטרי תעח). — ואמר המשורר: אל יואל ויפעל ויעצבם יעט סות קנאות ויחובבם מלאכיו בחכמה לו הללו (רא"בע, אותות אל).

—הפעי', העציב, מקו' להעצבה, — כמו פע': המבלעדי אנשינו עשינו לה (למלכת השמים) כונים להעצבה[1]) והסך לה נסכים (ירמ' מד יט). — ובמדר': שמע קול אומר טעון וחרוש כי בשעה זו נולד משיח שמע האיש רחץ פניו וקם ושמח הלך לביתו ולקח רצועות ארוכות של משי לתינוקות להעציבם בעריסם לקחם והלך לירושלים וכו' (מד"ר איכ', אין לה מנחם, נוסחה ב, בובר).

ב.**עצב**, ס"ז, מ"ר עצבים, -דבר שעצבו אותו, כלי[2]), Gefäss; vase; vessel: העצב נבזה נפוץ האיש הזה כניהו אם כלי אין חפץ בו (ירמ' כב כח). — ואמר הפיטן: זדים מאוד הליצוני כעצב נבזה הפיצוני (אריות הדימו פזורה, יוצ' שבת ג אחה"פ). — ומ"ר: פתיות המועכת אף עצבים גנובים מלשאף פקד לא תנאף (אלהים בהכשילך, יוצ' ב שבוע', מחז' איטלי' א).

ג.**עצב**, ממנו ב.עצב, ב.עצבן.

ב.**עצב**[3]), ס"ז, מ"ר עצבים, — רשת של חוטים דקים שיוצאים מן המח ומתפשטים תחת העור על כל הגוף ומשמשי' להרגשה, Nerv; nerf; nerve: וכל זה הכח (המתנועע וכו') העצבים ומשכנו במוח (רא"בע, ספר העצמים, כג). והמוח משכן הכחות הרוחניים ומבוע

1) [הא רפה, ואמר ריב"ג שהיא נוספת, אבל רד"ק סובר שצריכה להנקד במפיק, וכן באמת בכמה כ"י מפיק הא, עי' מ"ש. ופרש רש"י, וז"ל: דפוסים בדמות עציבה, ע"כ. וריב"ג פרש מן א.עצב; וכעין זה עקילס: להרע. ורד"ק מפרש שהוא כנוי בלשון סגי נהור ופרושו לשמחה. ות"י תרגם כמו לעצבים, וכן סומכ' וסורי הכספלרי. והשבע' והפש' משמיטים.]

2) [כך יוצא מן התקבלת עם כלי. וכל קדמונינו פרשו מ"י מן עצבים.]

3) [מן הערב'. וראוי לנקד עצב, מ"ר עצבים. והראיה שכמה מקדמונינו כמו ר' זרחיה הלוי ור"ש פרחון מפרשים במשמ' זו ועצביך (משלי ה י).]

ההרגש ושרש העצבים (ר"י א"ס, סו"ס, הצתינה ה). ופור העבדים מבית ומחוץ לעבדו ולשמרו (את ההיכל) הפנימיים המעים והגידים והמיתרים והעצבים והעורקים וכו' (שם, עבודת אלהים ט). הדפקים והעצבים והורידים (הוא, הכוזרי ג כו). תראה התינוק מדבר כל מה שהוא שומע והוא אינו יודע באיזה אבר באיזה עצב ובאיזה מיתר ראוי לדבר (שם יא). העצב אשר יבא לעצל בכח החוש והתנועה מהמות וחוט השדרה מתחבר בכל עצל אם בתחלתו או בין התחלתו ואמצעותו (פרקי משה לרמב"ם א). הכח הנפשי המשולח מהכח המדבר שמשכנו במות בעצבים (ובעורקים) וכו' (רש"ע פלקירא, מקור חיים לרשב"ג ג). ובפסוק זה זכר הכח וכליו שהם העצבים ואמר שלא יטרידם ולא יכלם בענינים שהם בעיני הנפש החכמה בענינים זרים (ר' זרחי' מברצלונה, פי' משלי ה, השחר ג, 172). ידוע ומפורסם כי הבורא יתברך ברא העצמות לצורך העמדת הגוף וחזקתו ויהיו הבשר והגידים והעצבים נסמכים בהם וכו' וכאשר אי אפשר לעצבים ההם מפני רכותם להניע הפרקים עשה השם יתב' תחבולה שיצאו בעצב הוטים ונמלאו החוטים ההם בשר (אבי הכלב"ג, שעה"ש ע, כז). כדי שיתנועע ממנו הכח המניע לעצלים ולעצבים (ר"מ הכרבוני, מו"כ א כב). עשה לו (לאדם) עצבים לחזק את דבק העצמות והאברים (אבודרהם טו). אמנם המחוייב מדעת אריסטו כי העצבים הוצאו למצע החמימות הטבעי עד שיחיה בהם חוש והם כלים לתנועה הרצונית (כתן פלקירא, כלי הגוף, כ"י בריטי' מוז'). והעצבים שני מינים המין האחד צומח מן הקדקד והם ז' זוגים שבהם יהיה חוש החושים וכו' והמין הב' צומח מן השדרה וכו' ובזה המין מהעצבים יהיה הרגש וכו' (שם). ועבדי המות הנאמנים לעבדו והמוכנים לשרתו הם העצבים היוצאי' ממנו (ר"מ אלדבי, ש"א ד, כה.). לפי שהמות הוא שורש העצבים (שם:). ויש בין הכליות ומקוה השתן מכסה מעצב דומה לקליפה דקה (שם כט.). ויתילד פעמים חולי בגיד הנשה משפיכת הליחות בעצב הגס הנקרא אל חגבי אשר יקרא גיד הנשה (שם סז:). אבל המרבה בשתייתו יכבה חום הטבעי וכו' ומחליש העצבי' ומתילדים ממנו הרעש ומישוך העצב והיתרי' והבהלה והדרמה והמרה השחורה (שם ה, עז:). תועלת העצב מהם מה שהוא בעצם ומהם מה שהוא במקרה וכו' והעצבים התחלתם על הדרך הידועה וכו' (קאנון א א ג א). העצבים והם גשמים מותיי הצמיחה את חוטיי הצמיחה לבנים רכים לכוף קשים להתפרק (שם א ה, במהות האבר). והעצבי' הם כלי החוש והתנועה והיו העצבים אשר הצטרך אליהם בהשגחת החושים לבד או בתנועה קטנה שאין בה רק טורח מעט כתנועת העפעפים והלחי גולדו מן המות והעצבים אשר הוצרך אליהם לתנועת האיברים יצאו מחוט השדרה להניע הפרקים (רשב"ל, אוהב משפט, ביאור' לאיוב יו, כ:). וי"א כי החוטי' הבאים מן המות והוט השדרה נקראו עצבים בלשון הקדש כמו שהוא בלשון ישמעאל עצב (שם עט.). כדי לעיין יפה בכל הגידין וכו' עצבים ועצלים וכו' (שאילת יעבץ א מא, לד.).

***עֲצָבָה**, ש"נ, — כמו עֲצֶבֶת, ואמר בן סירא: באין עצבה אל תתחר ובריב זדים אל תקומם (ב"ס גני' יא ט). מדין יוצא אסון כן רע לבב יבנה עצבה (שם לז יח).

***עִצְבָּה**, ש"נ,—תבנית ודמות, ואמר הפיטן: עצבתם וקומתם זקופה כקומת תמר (יקודי אש, יולי שבת ה אחה"פ).

***עֻצְבָּה**, עוצבה, עוצבא, עיצבה, ש"נ, — שטיח של עור, מכסה המרכבה [1], Reisedecke; couverture de voyage; travelling rug: כל מקום שאין חסרון מלאכה מחשבה מטמאתן וכל מקום שיש חסרון מלאכה אין מחשבה מטמאתן אלא העוצבה [2] (כלים כו ז). והלא עוצבה [3] שנו כאן ועוצבה אין צריכה קיצוע (רבב"ח, ב"ק קו:). עוצבא [4] שחשב עליה לקצעה טהורה עד שיקציענה (שמעון בן מנסיא, זבחי' לד.).

עִצָּבוֹן, ש"ז, סמי' עִצְבוֹן, כנ' עִצְבוֹנֵךְ, ונ"ר *עִצְבוֹנוֹת, *עִצְבוֹנִים,—כמו א. עֶצֶב, במשמ' צער ומכאוב: אל האשה אמר הרבה ארבה עִצְבוֹנֵךְ והרנך בעצב תלדי בנים וכו' (בראשי' ג יו). ארורה האדמה בעבורך בְּעִצָּבוֹן

1) [כך פרש הערוך (ערך אברזין), וכן הרמב"ם והר"ש בכלים. ורש"י (בזבח') מפרש, וז"ל: שטיח לאכול עליו או לשכב עליו ורובו מן העור ויש שעושין מן הבגד. ע"כ. ובב"ק פרש, וז"ל: דולבקי שאוכלין עליו וכעין שולחן הוא, ע"כ.]

2) [בב"ק הגרסה: העיצבה, ובערוך: העוצבא, ובמדב"מ: העצבה.]

3) [כך הגרסה בכ"י מינכן ובר"ש כלים (שם) ובדפו': עיצבא. ובערוך: עוצבא.]

4) [בתוספת' צוק"מ (כלים ב"ב ד י), הגרסה: אצבע. ובר"ש כלים (שם): עוצבה.]

תאכלנה כל ימי חייך (שם יז). זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו (שם ה כט).—ובמדר': עצביך זו יגיעת הארץ לומר שיאכלו בעצבון כל מה שיאכלו בארץ נבריה (מד"ר במדי' ט). ופקד עליו (על הנחש) שיהא מפשיט את עורו פעם אחת לשבע שנים בעצבון גדול ויהא סוחף במעיו על הארץ ומאכלו מתהפך במעיו (פדר"א יד).—ובסהמ"א: ולתור ללבי מנוחה מלהג הרבה שהוא יגיעת בשר ולנפש עצבון ואנחה (רס"ע פלקירא, המבקש ט). העצבון והדאגה מדה הפכית ומנגדת אל השמחה (שלמה חיים חבר טוב, לנוח לדיק כו:). והנוגשים אצים הצדיקים לאמר כלו מלאכת העצבון דבר יום ביומו (אפרים אהרן מודינא, ספ' המוסר ה).— ואמר המשורר: אל [בחר] בשירים מפי גיל ולא מעיצבון (גנזי שכטר ג, דודסון 313). איך אעצור כח כי גדל עצבון לבי ואין דבר אשר לנפשי יערב (עמנו' מחב' ז).— ומ"ר *עצבונות: ירבו עצבותם אחר מהרו הרבית עצבונות לבני אדם וכו' הרבית עצבונות לאבות העולם (מדרי תהל' כז ג, בובר). אמר דוד הרבית עצבונות לדורו של שמד שמתו על קדושת שמך וכו' בני אדם שממהרין לפתחך לבא ומאחרין לצאת הרבית להם עצבונות (שם ד-ה).— ובסהמ"א: אבל זה ואם הוא מין ממיני עצבונות האנשים לא עליו אחרד (ר"א הבדרשי, בחינ' עול' ו ו).—*ועצבונים: ואם אמרתי תת לי דמי ולעיני הפוגות עצבוני חמסי יעירו דמעותי (מנחם בן סרוק, אגרת אל חסדאי, שטרן XXVIII). לקחו ממני עטרת ראשי א"א ז"ל ואני בן שלש שנים הרבו עלי עצבונים תחת שעשועים צעצועים (ר"י מפיקא, מכתי קנאי, 5). ומהכרח העצר ההוא יתחדשו בבטן המליאה עצמים זרים וכבדים ואידים רעים נותנים לה עצבונים ובאבים (ר"ד מרוקא, זכות אדם, יין לבנון, 6). — ואמר הפיטן: שמם מני קן רבצתי שנים בו על אפרוחי בכלי עצבונים בא וטרפני זה אם על בנים (יוצר אלם, יו"כ תימני).—ואמר המשורר: אני אשתה ואשכח ריש ואחריש ואסיר מלבבי עצבוניו ומכל חי ילוד אשה אברך אני נח ונטעי נעמניו (עמנו', מחב' ט).

***עִצְּבוֹנִית**, ש"נ, — מין שיח דוקר: משל להדס ועצבונית[1]) שהיו גדלים זה על זה כיון שהגדילו והפריחו זה נותן ריחו וזה נותן חוחו (מד"ר ברא' סג).

1) [בתנחומי (תלא ז), הגרסה: עצמוני.]

***עַצְּבוּת**, עציבות, עַצְבוּת, ש"נ, — כמו א. עֶצֶב א): אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות וכו' אלא מתוך שמחה של מצוה (ברכ' לא.). שאין שכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות וכו' אלא מתוך דבר שמחה של מצוה (שבת ל:). אין עציבות לפני הקב"ה שנאמר הוד והדר לפניו עוז וחדוה במקומו (ר' פפא, חגי' ה:).—ובסהמ"א: לא אכלת באני וכו' ענין עצבות ואבלות המה (מנחם, מחב' אן). וכשמוע האיש דברי פיוסים כי נעמו מסיר עצבותו מלבו (ר' אליהו הכהן, שבי' מוסר כד). והעצבות הוא בא מיסוד העפר והיא מדת הפלונית (פלא יועץ, ערך עצבות, ריד). מה זה ועל מה זה שהוא בעצבות מן ר"ה עד עתה וה' יודע אם טוב הדבר (מגיד סיחות להר"כ מברדלב, נסיעתו לא"י).

***עַצְבִּי**[1]), עַצְבִּיִּי, ת"ז, מ"ר עַצְבִּיִּים,—של העצב, מטבע העצב, nervous ;nerveux ;nervig: העצב הנקרא (אלחג"ב) והוא הטרפשות הנה ראשו באמצעיתו והוא המקום העצביי מהטרפשות אשר בו יתחברו חלקי העצב (פרקי משה לרמב"ם א). וההפלגה במשגל יזיק בעצבים ויפסידם והרגלים הם איברי' עצביי' ולזאת הסבה לא יקרה לסריסי' כאב הנקרס בעבור שהם לא יעשו המשגל (ר"מ אלדבי, ש"א ד, סס.). קרומי העורקים האפקים לא בעצמיותם העצבי (קאנון א א ג א). והופקד לכל אחד משני הענינים עוד עור עצביי לחוש ועור בשריי לעכול והושם העור הפנימי עצביי והחצוני בשריי וכו' (שם למוד ה, במהות האבר). הקרומות והם גשמים ארוגים מפתילים עצביים בלתי מוחשים (שם). ואלו היה עצביי יותר אז יהיה יותר משתתף למוח (קאנון ג כא א א). וגרם המעים עצבי כפול (ר"נ בר זרח, צדה לדרך א יג (כד). ולפי שהרחם עצביי יהיה ארוך או יתקבץ יותר כפי הנצרך (ר"ט כ"ץ, מעשה טוביה, גן נעול א, קיח).

***עַצְבָּן**, ש"ז, מ"ר עַצְבָּנִים,—א) כמו עָצֵב, מלא עצבות: ולא יהיו שניהם לא שכורים ולא עצלנים ולא עצבנים ולא אחד מהן (רמב"ם, דעות ה ד). בעלי יגונים ועצבנים (ר"י עמדין, בירת מגדל, לט:).—ב) בעל עֲצָבִים, גבור, חזק: ואם הביט אליו מאדים והיה טוב יהיה בעל התשואות וכו' אוהב הכבוד עצבן בעל צווי (ר"י הכהן מטוליטולא, חופוי השמ', מספטי

1) [או עַצְבִּי, וכו'; עי' הערה לערך ב. עָצָב.]

הכוכ׳ ג, ע:). ואם היה הכוכב העושה שררות על הנפש מאדים לבדו יהיה הנולד חזק עצבן יש חולי מסוכן מאד בעצורו נכנע בוטח בגבורתו בז לדברים מנצח (שם).

א.**עַצֶּבֶת**, ש״נ, כנ׳ עַצְּבוֹתָם, — כמו א.עָצָב, אליל: ירבו עַצְּבוֹתָם אחר מהרו בל אסיך נסכיהם מדם ובל אשא את שמותם על שפתי (תהל׳ יו ד).

ב.**עַצֶּבֶת**, עַצָּבֶת, סמ׳ עַצֶּבֶת, ונ״ר כנ׳ עַצְּבֹתָם, עצבותם, — כמו עִצָּבוֹן: הרופא לשבורי לב ומחבש לְעַצְּבוֹתָם (שם קמז ג). קרץ עין יתן עַצָּבֶת ואויל שפתים ילבט (משלי י י). לב שמח ייטב פנים וּבְעַצְּבַת לב רוח נכאה (שם יו יג). אם אמרי אשכחה שיחי אעזבה פני ואבליגה יגרתי כל עַצְּבֹתָי ידעתי כי לא תנקני (איוב ט כז-כח). — ואמר בן סירא: לב עקוב יתן עצבת ואיש ותיק ישיבנה בו (ב״ס גני׳ לג כה). — ואמר הפיטן: בטוב רואי עצבותם חבש נטעם שתל רטוב (רסע״ג, באדני ילדקו, עבודה, קובץ מעש׳ ידי גאונ׳ ג, 13). — ואמר המשורר: בתקו בנותי וישרקו יראו עצבותי וישחקו (ראב״ע, על אם).

עצד[1], ממנו *עָצַד, מַעֲצָד.

*עָצַד, פ״י, — הכה במעצד, ובהשאלה חִיֵּב למיתה: עצד בלחומו מחללי עונג ושוחט ומעלה חוץ ההראל (רסע״ג, אכי אם, אזהר׳, קוב׳ מעש׳ ידי גאונ׳ ג, 46).

א.**עצה**, ממנו עָצֶה.

עָצֶה, ש״ז, קצה השדרה שבגוף[2]), Rückgrat; épine dorsale; backbone, spine: חלבו האליה תמימה לעמת הֶעָצֶה יסירנה (ויקר׳ ג ט). — ובתו״מ: ואיזהו אליה הותך ויורד עד שמגיע לעצה נכנס לפנים מן העצה עד שמגיע לפרק חותך ונוטל את כולה (תוספת׳ חול׳ ט יג). אי לעומת העצה יכול לא יכנס לפנים מן העצה ת״ל יסירנה יכנס לפנים מן העצה (ספרא נדבה פרק יט) — ובספהמ״א: ודע כי הליחה מושלת במרום הראש ויורדת ומושכת משורות הצואר עד כל שאר השערות של גוף עד העצה היא עצם המושב וכו׳ הדם והמררה מושלים גם הם ממרום הגוף עד שמנה שורות (אסף 13.). וללמדך על עצם העצה הוא העצם הראשון הנברא בגופו של אדם והוא יסוד בינין הגוף בעצמות והוא שישאר בסוף אחרי שימות האדם ויבלו כל עצמותיו הוא ישאר אחר כל העצמות (שם 25:). — ואמר המליץ: הפכתי ידי לקחת האליה לעומת העצה אמר לא טובה העצה כי היא מזוהמת ורעה (ר״י זבארה, שעשוע׳ ה, דודקון 96).

א.**עֵצָה**, ש״נ, סמ׳ עֲצַת, כנ׳ עֲצָתִי, עֲצָתְךָ, עֲצָתוֹ, עֲצָתָם, ונ״ר עֵצוֹת, כנ׳ עֲצָתֶיךָ, — א) מה שיועץ אדם לחברו לעשות כך וכך בענין מהענינים, Rat; conseil; counsel, advice: הנה כלכם בני ישראל הבו לכם דבר וְעֵצָה הלם (שפט׳ כ ז). סכל נא עֲצַת אחיתפל יו׳ (ש״ב יה לא). והפרתה לי את עֲצַת אחיתפל (שם לד). ויאמר אבשלום אל אחיתפל הבו לכם עֵצָה מה נעשה ויאמר אחיתפל אל אבשלום בוא אל פלגשי אביך וכו׳ וַעֲצַת אחיתפל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל איש בדבר האלהים (שם יו כ-כג). ויאמר חושי לא טובה הָעֵצָה אשר יעץ אחיתפל בפעם הזאת (שם יז ז). ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עֲצַת חושי הארכי מֵעֲצַת אחיתפל (שם יד). ואחיתפל ראה כי לא נעשתה עֲצָתוֹ ויחבש את החמור וכו׳ ויחנק (שם כג). ועתה לכי איעצך נא עֵצָה ומלטי את נפשך ואת נפש בנך שלמה (מ״א א יב). ויעזב (רחבעם) את עֲצַת הזקנים אשר יעצהו (שם יב ח). וידבר אליהם כַּעֲצַת הילדים (שם יג). עצו עֵצָה ותפר (ישע׳ ח י). ונחה עליו רוח יו׳ רוח חכמה ובינה רוח עֵצָה וגבורה (שם יא ב). אך אולים שרי צען חכמי יעצי פרעה עֵצָה נבערה (שם יט יא). נלאית ברב עֲצָתָיִךְ[1]) יעמדו נא ויושיעך הברו שמים

[1]) [בערב׳ עַצַ׳דַ a), כרת עצים במעצד, ובכוש׳ עַצַ׳דַ, עֲצַד, קצר תבואה; השם עצד (=עָצֶד?) נמצא בלוח ההקלאי של גזר, שהוא קדום לכתבת השלח, וז״ל: ירחו לקש, ירח עצד פשת ירחו קצר שערם, חדש של לקש חדש עצד פשתים חדש קציר שעורים. פרושו של השם כאן אינו ברור, עי׳ לידצברסקי (Ephemeris III. 38).]

[2]) [כך תרג׳ אונק׳: שורתא. ורז״ל פרשו בדרך דרש: מקום שהכליות יועצות (חול׳ יא.). ואסף מפרש עצם המושב, וכן ריב״ג שמתרגם אלעצעץ b). ועוד בערב׳ עַצַא c), עצם הגב; ובאשור׳ אֵצִין צִיר (.l.,I Handw. 121). ור״ש פרחון פרש, וז״ל: שני אברים נקובים שיכנס קנה של ירך בנקב שלהן הן בסוף השדרה מכאן ומכאן לפיכך נקרית כל אחת שורתא עומדין על ראש האליה, ע״כ.]

[1]) [אמר רד״ק: ברבוי הזכרים לבד, ע״כ. וכמו תהלתיך, (תהל׳ ע ה). ואולי צריך לנקד עֲצֹתָיִךְ.]

a) عضد b) العصعص c) عصا

ההוים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך (שם מז יג). כי לא תאבד תורה מכהן וְעֵצָה מחכם ודבר מנביא (ירמי׳ יח יח). ותורה תאבד מכהן וְעֵצָה מזקנים (יחזקי׳ ז כו). אשרי האיש אשר לא הלך בַּעֲצַת רשעים (תהלי׳ א א). עֲצַת עני תבישו כי יי׳ מחסהו (שם יד ו). בַּעֲצָתְךָ תנחני ואחר כבוד תקחני (שם עג כד). מהרו שכחו מעשיו לא חכו לַעֲצָתוֹ (שם קו יג). גם עדתיך שעשעי אנשי עֲצָתִי (שם קיט כד). לא אבו לַעֲצָתִי נאצו כל תוכחתי (משלי א ל). לי עֵצָה ותשיה (שם ח יד). דרך אויל ישר בעיניו ושמע לְעֵצָה חכם (שם יב טו). מים עמקים עֵצָה בלב איש ואיש תבונה ידלנה (שם כ ה). מחשבות בְּעֵצָה תכון ובתחבלות עשה מלחמה (שם יח). עמו חכמה וגבורה לו עֵצָה ותבונה (איוב יב יג). לי שמעו ויחלו וידמו למו עֲצָתִי (שם כט כא). כי המה היו לו יועצים אחרי מות אביו למשחית לו גם בַּעֲצָתָם הלך (דהי״ב כב ד-ה). כי עשית זאת ולא שמעת לַעֲצָתִי (שם כה טז).—ובתו״מ: בן ארבעים לבינה בן חמשים לעצה (ר׳ יהודה בן תימא, אבו׳ ה כא). נדב ואביהוא לא נטלו עצה ממשה איש מחתתו איש מעצמו יצאו ולא נטלו עצה זה מזה וכו׳ הכניסוה בלא עצה (ספרא שמיני, מכילתא דמילואים). לא היה לו להסתכל באלה שעשו דבר שלא בעיצה (שם פרשי׳ נדב ואביהו, כ״י ביה״מ שכטר). ומכת פרושים זה שהוא נותן עצה ליתומים להבריח מזונות מן האלמנה (ירוש׳ סוטי׳ ג ד). משמת ר׳ יהושע פסקו עצות טובות ומחשבות טובות מישראל (שם ט יז). הלכו (יהודה בן שמוע וחביריו) ונטלו עצה ממטרונית אחת שכל גדולי העיר מצויין אצלה (ר״ה יט.). אם אתה שומע לעצתי גרשה (גיטי׳ כח.). אם אתה שומע לעצתי רומסם (אלעזר בן פועירה, קידוש׳ סו.). ועייץ ליה עצות רעות (שם פ:). עצה טובה השיאן הכתוב (לבנות צלפחד) שלא ינשאו אלא להגון להן (ב״ב קכ.). עצה שיש בה דבר ה׳ היא תקום לעולם (סנהד׳ כו:). בג׳ דברים אני אוהב את בני המזרח שאינן נושכין ואוכלין וכו׳ ואין נוטלין עצה אלא במקום רווח (רשב״ג, מד״ר בראשי׳ עד). בעצה שנתן (בלעם) בה נפל (שם במדי׳ כ). מה ראה ממוכן לקפוץ בעצה תחלה מכאן שהדיוט קופץ בראש (שם אסתי׳ ד). ארורים הם הרשעים שהם מתעסקים בעצה רעה על ישראל כל אחד ואחד יועץ לפי דרכו ואומר עצתי טובה מעצתך (ר׳ לוי, שם ו). אתה בחור נאה וחכם ובעצתי אל תפתכן (תחכמוני השער ח). בני איעצך עצה נכונה ואל תט מעצתי (שם). ר׳ אלעזר בן ערך שהיה יועץ עצות ומתקיימות ומצליחות (מדרי׳ תהלי׳ א).—ובספהמ״א: אמר החכם הטובה שבבהמות צריכה לשבט וכו׳ והדעתן שבאנשים צריך לשאול עצה (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג, 32). מי שבטח בעצתו תעה ומי שסמך בשכלו נכשל (שם 80). הטוב שבסוסים צריך לרסן וכו׳ והפקח שבאנשים צריך לעצה (המאירי בית הבחירה, פי׳ אבו׳ א ז). שאפי׳ משכיל שבמשכיל צריך מעצת זולתו (שם).—ואמר המליץ: העצה בטרם תחול הרעה היא עצת חכמה ודעה ואחרי בא הצרה היא עצה נבערה (ר״י בן זבארה, שעשוע׳ ג, דודסון 21). אל תשמעו אישים עצת נשים אל יט לבבכם אחרי דרכם מה טוב ומה נעים נאם אומר שאלו עצתן ועשו הפכן (יוסי בן יהודה, כיב שפתים, כ״י Jews'. College, לונדון). ואם לעצה יש למלך יועצים וחכמים ובמקום העצה שם הישועה (משלי סנדבאר, מג.). היינו דאמרי אינשי ללועזים בלעז קח עצת החכמים וקיים כל דבריהם והזהר ולא תעשה כמעשיהם (שארית הכתבה כד). הקב״ה אינו רוצה שזה המקטרג יצא ריקם מלפניו הואיל והוא נוטל את חלקו וכו׳ יש לתת לו עצה וכו׳ (ר״מ בר שם טוב, הכסם הסכמה יז).—ואמר הפיטן: עצתך אלישיב יבין (Kahle, Masor d. West., א). משופרים ולו עצות יעוצים אשר במו ידידיו נעזרים (גנזי שכטר ג, דודסון 249). ומה נענה אבי חכמה ומוסר ומה נאמר אבי עצה ומשרה ביום אהיה אני עם כל חשוקי ואתה עם חשוקיך בצרה (עמנו׳, מחב׳ א).—ואמר המשורר: אחי עצה כמו שחר מאירה בעת צרה לצלמות מרמה וכל מלך לאור פניו יהלך וכל פנים תכסמו כלמה (ר׳ יוסף בן חסדאי, הללבי חן, שער השיר, 28).—איש עֵצָה, יועץ: מי תכן את רוח יי׳ ואיש עֲצָתוֹ ידענו (ישעי׳ מ יג). – ובעל עֵצָה, רגיל בדבור.—ב) בינה, כח השכל להבין דבר לאמתו; Verstand; discern(e)ment: כי גוי אבד עֵצוֹת המה ואין בהם תבונה לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם וכו׳ (דברי׳ לב כח-כט).—ובתו״מ: מיום שחרב בית המקדש וגלינו מארצנו ניטלה עצה ממנו ואין אנו יודעין לדון דיני נפשות (מגילי׳ יג:). אמר להם (תלמי המלך לע״ב זקנים) כתבו לי תורת משה רבכם נתן המקום עצה בלב כל אחד ואחד והסכימה דעתן לדעת אחת (מסכי׳ סופרי׳ א).—ובספהמ״א: המין השני הם המפורסמות והם

העצות ר"ל המצות הגלויו' שנתפשטו בכל האומות או ברובם (ר"י א"ס, רוח חן ו, עז:). ולא סרו הקדמונים מלומר שהעצה הוא ראש המוסר (סוד הסודות לארסטו, IV, 43 גקער). והוכחנו שחקי החכמה והן חקי אלהים ותורותיו מתוארים בספרי הקדש **עצות** ושבכל מקום שנזכר לשון **עצה** סתם ענינו משפטי התורה וחקותי' (רכה"ו, יין לבנון, פי' אבו' א, ז.). ושמשו ת"ח בישיבה והגיעו לכלל **עצה** לדון להורות ואצלם נעשית התורה קנין נפש (סס ג, כז:).—ג) זמם שאדם זומם במחשבות רבות ומחליט לעשות, Plan, Anschlag; projet; plan, scheme: בשנה אפרים יקח ויבוש ישראל מעצתו (הוש' י ו). והמה לא ידעו מחשבות יי' ולא הבינו עצתו כי קבצם כעמיר גרנה (מיכ' ד יב). האמרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב ותבאה עצת קדוש ישראל ונדעה (ישעי' ה יט). הביאו עצה עשו פלילה שיתי כליל צלך בתוך צהרים (סס יו ג). זאת העצה (לשבר אשור בארצי) היעוצה על כל הארץ וזאת היד הנטויה על כל הגוים (סס יד כו). °כל אשר יזכיר אתה אליו יפחד מפני עצת יי' צבאות אשר הוא יועץ עליו (סס יט יז). אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחק אמונה אמן (סס כה א). גם זאת מעם יי' צבאות יצאה הפלא עצה הגדיל תושיה (סס כח כט). הוי המעמיקים מיי' לסתר עצה והיה במחשך מעשיהם (סס כט יה). הוי בנים סוררים נאם יי' לעשות עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי (סס ל א). אמרתי אך דבר שפתים עצה וגבורה למלחמה (סס לו ה). אמר עצתי תקום וכל חפצי אעשה (סס מו י). ואתה יי' ידעת את כל עצתם עלי למות (ירמי' יח כג). ובקתי את עצת יהודה וירושלם במקום הזה והפלתים בחרב לפני איביהם (סס יט ז). גדל העצה ורב העליליה אשר עיניך פקחות על כל דרכי בני אדם (סס לב יט). לכן שמעו עצת יי' אשר יעץ אל אדום ומחשבותיו אשר חשב אל ישבי תימן (סס מט כ). כי יעץ עליכם נבוכדראצר מלך בבל עצה וחשב עליהם מחשבה (סס ל). אלה האנשים החשבים און והיעצים עצת רע בעיר הזאת (יחזקי' יא ב). והיה כהן על כסאו ועצת שלום תהיה בין שניהם (זכרי' ו יג). עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם (תהלי' יג ג). יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא (סס כ ה). יי' הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים (סס לג י). רבות מחשבות בלב איש ועצת יי' היא תקום (משלי' יט כא). אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד יי' (סס כא ל). **לכד חכמים** בערמם ועצת נפתלים נמהרה (איוב ה יג). **ועל עצת** רשעים הופעת (סס י ג). יצרו צעדי אונו ותשליכהו עצתו (סס יח ז). עצת רשעים רחקה מני (סס כא יו). מי זה מחשיך עצה במלין בלי דעת (סס לח ב). וסכרים עליהם יועצים להפר עצתם (עזרי' ד ה). וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו (סס י ח). ויהי כאשר שמעו אויבינו כי נודע לנו ויפר האלהים את עצתם ונשב כלנו אל החומה (נחמי' ד ט). כי בעצה שלחהו סרני פלשתים (דהי"א יב כ). — ובמשמ' תורה: ועתה נכרת ברית לאלהינו להוציא כל נשים והנולד מהם בעצת אדני והחרדים במצות אלהינו (עזרי' י ג).—ובתו"מ: שלשה היו באותה עצה (ללחץ את ישראל במצרים) בלעם ואיוב ויתרו (בסס ר' סימאי, סוטי' יא.). בן יפונה הוא בן שפנה מעצת מרגלים (סס יא:). מן הארץ ההיא יצא אשור מן העיצה ההיא יצא אשור (מד"ר ברא"ש, תיאודי' 347). — ובסהמ"א: למדך מאיזה עצה קפץ הנחש עליהם (רס"י, ברא"ש' ג ב). ואמר שחכם נכנס על אנשים שהיו חולקים בדברים אמר להם לא תשלם לכם העצה אמרו לו ולמה אמר להם שהעצה היא ההסכמה (ר"י א"ס, מבחר הפנינים לרשב"ג, 10). כי אין העצה אלא הסכמה לעשות מעשה (רכה"ו, יין לבנון, פי' אבו' א, יב:). — ד) °כמו מועצה ב), חבר של יועצים: ואתה תדע שכל מיני אופני היועצים האלה אשר זכרתי לך פה הנה הנם היום הזה בעיר הגדולה ויניציא כי יש ביניהם **העצה** הגדולה שהיא יותר מאלף איש ויש **עצה** אחרת נקראת פרגח"יי שהיא ממאתים איש בלבד ויש **עצה** אחרת מארבעים אנשים אחרים וכו' (ר"י אברבנאל, פי' התורה, יתרו, ד"ס ואמנס ברבוי השופטים). -- ראש העצה: מהו שתועיל שבירות מראש העצה שבהמבורג (ר' צבי אשכנזי, סו"ת א ו).—בית העצה: יצאו אשתו ובניו לבית העצה בבכי וצעקה (ר' בנתי סופר, סליחי', הספר ב, 151).

ב. עצה, ממנו עץ, ב. עצה.

ג. עצה[1], ממנו א. עצה, °עציות.

---

1) [בערב' עַצַ'א a), סגר את העינים, ובכוש' עצו, סגר את הדלת.]

---

a) غضا

א. עָצָה, פ"י, סגר, סתם, — כמו ג. עָצַם: עֹצֶה 1) עיניו לחשב תהפכות קרץ שפתיו כלה רעה (משלי יו ל). —ובסהמ"א: ראו שהעוצה עיניו והמסתירם מהביט אנה ואנה אם בכל אם במקצת הוא מחזק ראותו וחוש עיניו (ר"י כספי, שרשות כסף, 28). —ואמר המשורר: קומה לשחר את פני עופר אחי וריח גן וכוס ישן ושתה בעת עצו בני ימים עינם וממך הזמן ישן (רמב"ע, התרשיש ג נה).

ד. עָצָה 2), ממנו ב. עָצָה.

ב. עָצָה, קל לא נמצא.

—פעי, *עִצָּה, — עָשַׁק ולחץ, ואמר הפיטן: הכרת שוטני לי יעצון שמך על כל יתגדל (כ"י מג' אלרה, יחיד על כל ברוכים, עולת תמיד, קסד).

—נפעי, *נֶעֱצָה, הֵעָצָה, — נלחם, רב בעד 3), ואמר בן סירא: עד המות היעצה על הצדק ויי' ילחם לך (ב"ס גני' ד כח).

ב. עֵצָה, ש"נ, — כמו עֵץ במשמ' שם הקבוץ: כי כה אמר יי' צבאות כרתו עֵצָה 4) ושפכו על ירושלם סללה היא העיר הפקד כלה עשק בקרבה (ירמ' ו ו).

***עֻצָּה**, או עֵצָה, ש"נ, — תבן של קטנית 5): המוציא תבן כמלא פי פרה עצה כמלא פי גמל וכו' (שבת ז ד). ושורף את הקש ואת העצה ומטמא במגע ובמשא ואינו מטמא באהל (אהלי' יח ג). אין מכסין לא בתבן ולא בקש ולא בגבבה לא בעצה ולא בנוצה וכו' (תוספתי סול' ו יח). ג' דברים התיר רבי חנינא בן עקביא לאנשי טבריא ממלאין מים מגזוזטרא בשבת וטומנין בעצה ומסתפגין באלונטית (עירוב' פז:). — עֻצָּה שבים: ג' דברים התיר ר' חנינא בן עקביא התיר עצה שבים והתיר בצוצרה והתיר הבאת לונטיות (ירוש' ג ח). — ובסהמ"א: ואנשי [טי]בריא היו רגילין להשכים להביא עצה לטמון בו פירותיהן ופעמים שהיה הטל על העצה ההוא והיו מורים ואומרין להן כי הוכש[רו] אותן הפירות (גנזי שכטר ב, גינצבורג 77).

א. *עָצוּב, עיצוב, ש"ז, — שה"פ מן א. עָצַב, ואמר הפיטן: נדו מסיבבו בוכים ובוכה בעיצובו (Elbogen, Stud. 178).

ב. *עִצּוּב, עיצוב, — שה"פ מן ב. עִצֵּב: ואין מעצבין את הקטן וכו' פי' מושכין אבריו של קטן ומיישב בידו חוליות של שזירה אחת על חברתה וזהו עיצוב (ר"ח, שבת קמז:).

עָצוּם, מ"ר עֲצוּמִים, עֲצֻמִים, עֲצֻמָיו, נקי' *עֲצֻמּוֹת, — א) ת"ז, שעצם, שהוא רב וחזק וכדומ', zahlreich, mächtig; nombreux, vigoureux; numerous, mighty: ואברהם היו יהיה לגוי גדול וְעָצוּם ונברכו בו כל גויי הארץ (ברא' יח יח). הנה עם בני ישראל רב וְעָצוּם ממנו (שמות א ט). ואעשה אותך לגוי גדול וְעָצוּם ממנו (במד' יד יב). ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עָצוּם מאד (שם לב א). להוריש גוים גדולים וַעֲצֻמִים ממך מפניך (דבר' ד לח). שבעה גוים רבים וַעֲצוּמִים ממך (שם ז א). לכן אחלק לו ברבים ואת עֲצוּמִים יחלק שלל (ישעי' נג יב). כי גוי עלה על ארצי עָצוּם ואין מספר (יואל א ו). כי רב מאד מחנהו כי עָצוּם עשה דברו (שם ב יא). ושפט בין עמים רבים והוכיח לגוים עֲצֻמִים עד רחוק (מיכ' ד ג). ושמתי את הצלעה לשארית והנהלאה לגוי עָצוּם (שם ז). ובאו עמים רבים וגוים עֲצוּמִים לבקש את יי' (זכרי' ח כב). אודך בקהל רב בעם עָצוּם אהללך (תהלי' לה יח). שהב־

---

1) [כך המיחס לראב"ע, רד"ק בשרשיו, ורלב"ג ואחרים. ורש"י פרש לשון קריצה, וכן הסורי והתרג': רָמֵז. שאר התרגומים תרגמו כמו א. עצם, מחזק את עיניו, כלו' מביט בעינים עומדות.]

2) [מן הארמ'.] — 3) [כמו בסורי.]

4) [אמר רש"י, וז"ל: לא מפיק הא וכו' לשון הרבה עצים כמו דגה לשון דגים הרבה, ע"כ. וכן למערבאי. אולם למדנחאי מפיק הא, וכן כל התרגומים חוץ מן ת"י.]

5) [כך פרשו בגמר' (שבת עו). והנה בעלי המלונים הקודמים נקדו עֵצָה וחברוהו עם ב. עצה, אבל ר' לוי גינצבורג (גנזי שכטר ב, הערה), העיר שבנקוד העליון מֻנקד עֻצָּה, והוא סובר שזה מן שרש עצץ. סברתו נכונה שהוא מן הכפולים, אבל אי אפשר לקבל את הנקוד העליון כי אין משקל כזה בשמות של הכפולים. והנה במדב"מ מֻנקד באהלות עֻצָּה ולפיכך קרוב שהסופר הגה את השם עֻצָּה. ורה"ג בפרושו לאהלות כותב עיצה-עֻצָּה, ולפיכך נקדתי כמו בפנים. ובנוגע לגזרונו של הערך יש לחברו עם הסורי: עצוצא, מין קטנית (PSm, 2951) ובעברית נתיחד להפסולת של קטנית, עי' רש"י (עירוב' שם), ועוד יש להעיר שבערב' עֻצ' a) הוא מאכל הבהמה, כמו תבואה וכדומ'.]

a) عصٌ

גוים רבים והרג מלכים עצומים (סס קלס י). כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרגיה (משלי ז כו). שפנים עם לא עצום וישימו בסלע ביתם (סס ל כו). והשחית עצומים ועם קדושים (דני׳ ח כד). ומלך הנגב יתגרה למלחמה בחיל גדול ועצום עד מאד (סס יא כה).— ומים: ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים (ישעי׳ ח ז).—ודברים מפשטים: כי ידעתי רבים פשעיכם ועצמים חטאתיכם (עמוי׳ ה יב). —ואמר בן סירא: רבות כאלה ראתה עיני ועצמות מאלה שמעה אזני (ב״ס גנ׳ יו ה).—ובמדר׳: וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם גדולים בקומה ועצומים בכח מכם (ספרי דבר׳ כ).—ובסהמ״א: ואם יבוא אדם שוטה עצום ויבריה עצמו ויאמר כי הנביאים האלו ראו את ד׳ כמשמע הכתוב וכו׳ (אולי הגאוי א א, לוין 16). אין מספידין אימה פלונית לרבות ועצומות בישראל (סס ג, 22). וכן כה המשער אשר באדם שיגיד בו עתידות עצומות הוא משלמות כח המדמה (ר״י א״ת, כוס סן יב). כן נאמר אנחנו כי צריך לאדם שלא יהרם לזה הענין העצום הנכבד מתחלת המחשבה בלתי שירגיל עצמו בחכמות ובדעות (ר״ס א״ת, מו״נ א ה). ותבואה שואה עקבותיה להלמה וכמים תשיגה עברה עצומה כי מתה הארץ נעתמה ויהי העם במאכלת אש שוממה (ר״ס בן עלי, אגרי, הרכין ג, 72). השכים בבקר והלך אל הפרדם וישקה השקאה עצומה עד התכסות כל הצמחים (ר׳ ידעיה בדרשי, פרדס א, אולה״ם ג). ועתה טענו לפני ב״ד שאינו בטוח להם להניח אותו כתב של סך עצום בידו הואיל שנכתב על שמו לבד (פתחי תשובה על טו״ע חו״מ, סותפים קעט). — ואמר המשורר: איך עוזבה עיר קורבה ותהי כיום שאיה ושם חכמים ועצומים מתו ברעב וציה (ראב״ע, אסס ירד).—ואמר הפיטן: מה אספר ואנחותי עצומות (אבלה, ספרי לו״ג). — וס״ז מ״ר, אנשים חזקים: שבר עצמותי עיצומי בני אדם שהיו כבני העצומים[1] (מד״ר איכ׳, בלע בשרי).—ב) ס״ז, במשמ׳ שם מפשט, תחבולה ומזמות רשע וכדומ׳: נדכה ישח ונפל בעצומיו חלכאים (תהלי׳ י י).—ג) מי שמתעצם עם חברו, נלחם בו, Disputierender; disputeur; disputant: מדינים ישבית הגורל ובין עצומים יפריד[2] (משלי יח יח).—

[1]) [כבני הענקים.]

[2]) [פרש רש״י, וז״ל: אלו בעלי דינין כמו הגישו עצומותיכם ובמשנה שנים שנתעצמו בדין, ע״כ.]

ד) ס״נ, כמו עצם, עצמה, ובהשאלה עשר: לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד א״ל כל עצומות שעצמת לא ממנו היה (ילק׳ ברא׳ קיא).—ה) שנשברו עצמותיו, שנאכל כלו[1]: סחי שמתנו מכים ולוקים עצומי גום ואכולי ילקים (ר׳ אליה בר שמעיה, אויתיך, סליח׳ ג).

*עצום, עיצום, ס״ז, מ״ר עצומים,—א) כמו עצם ב), עצומו של יום: זכור את היום הזה מה להלן בעצומו[2] של יום אף כאן בעצומו של יום (סנה סו:). וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה על עיצומו של יום הוא מוזהר ואינו מוזהר על תוספת מלאכה (יומי׳ פא.). עד עצם היום הזה עד עיצומו[3] של יום (סוכ׳ מא:).—ובסהמ״א: וכבר שאלתים על מהות כל הדבר ועיצומו (ר״י אבן לטיף, רב פעלים, יז).—ב) *כמו עצם, עצמה: שבר עצמותי עיצומי[4] בני אדם שהיו כבני העצומים (מד״ר איכ׳, בלע בשרי).— ובסהמ״א: כחום היום לכבודו של אברהם נכתב מקרא זה כלומר בעת עצומו וחומו של יום (חזקוני, פי׳ התורה, וירא יח א).—ואמר הפיטן: אדברה גבורתיך בארש ניאומים אזמרה תהילתיך קצת מעיצומים (משולם בן קלונימוס, Elbog., Stud. 126). לשבח בעיצומים לחי העולמים (יוחנן של אמיענץ, ניבויאר ב, 111).—ג) מ״ר *עצומים, עיצומים, תשלום שמבטיח אדם לשלם להברו אם לא יקים איזה דבר, אסמכתא: אף על גב דרבי יוסי רבו גבי עיצומין מודה באילין דיהבון בניהון לאומנותא דאינון גבוי עיצומין מפני חיי הבריות (כ׳ מנא, ירוש׳ גיט׳ ה ס). עיצומים רבי אבהו גבי וכו׳ (סס ב״ב י ה).

*עצומי, ת״ז,— של העצמה, מתכונת הטענה והוכוח, beweisend; probant; argumentative: סוגי המאמר ההלצי שלשה עצתי ועצומי וקיומי עד כאן דבריו אמנם קוינטיליאנו בפרק רביעי מהחלק השלישי אומר שלא ימנע אם שתהיה משמרת המליץ בדבר נוגע במשפט או חוץ ממנו אם ינתן הראשון יהיה בידנו סוג אחד מסוגי ההלצה והוא העצומי או המשפטי (ר״י מסיר ליאון, נופי לופי׳ א ג). מסוג העצומי וקודם מענין העול (סס ב ה). אמר הפילוסוף בקצור ההלצה אשר עשה לאלכסנדר שאם נכון המאמר

[1]) [עי׳ ב. עצם.]

[2]) [ברש״י: בעצמו.]

[3]) [ברש״י: עצם.]

[4]) [חזקי וגבורתי (מ״כ).]

בסוג העצומי נתחיל הפתיחה באופן התבאר במה שקדם (שם יב).

*עִצּוּר, ש״ז, מ״ר קנ׳ *עִצּוּרֵי, עיצורי, שה״פ מן עִצֵּר, —א) סתימת אברי ההולדה: שמענו בפרעה שלקה בצרעת ואבימלך בעיצור (ר׳ אליעזר או ר״א בן יעקב, מד״ר ברא׳ מא). — *וסתימת הנקבים שבגוף: ובעל המין הזה יאכל אכילה גדולה ויפליג בתאות המאכל ואם לא יאכל יעקיצו אותו וימצא משברים ועיצור ונעיצה וכאב תחת הטבור ובבטנו (ר״נ אלדבי, ש״א ד, כח:).—ב) *במשמ׳ סחיטה והתכּוְצות: סליקוסתא פסולת עיצורי תמרים שעשו מהן שכר (רש״י, ב״ק לא.). אך הדברים הרכים אשר לא יעשה בהם הסחיטה רושם שהוא לא יוצר ולא ישוב אל יצירה אחרת אם יאות לתבונה אחרת ולא יהיה רק מצד העיצור והעצור הוא התקבץ הגוף אל עצמו והתדבק חלקיו (כ״ס א״ת, אותות השמים, כ״י פריז). וכן עצור העופרת לבדו אם יתמיד עשייתו יתיך הטחורים (ספ׳ הטחורי׳ של הרמב״ם, הול׳ קרוכל).

*עָצוּר, ת״ז, נ״ר עֲצוּרִים, נק׳ עֲצוּרָה, — א) סָגוּר: וביום השביעי עצרת לה׳ אלהיך לא תעשה מלאכה יכול יהא אדם עצור כל היום כלו בבית המדרש ת״ל לכם (ספרי דבר׳ קלה). ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת מה שביעי עצור אף ששי עצור אי מה שביעי עצור מכל מלאכה אף ששי עצור מכל מלאכה ת״ל ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת וכו׳ ז׳ עצור מכל מלאכה ואין ו׳ ימים עצורים מכל מלאכה (שם). מרבה אני בורות שיחין ומערות שהן עצורים[1]) ככלים ומוציא אני חריצין ונעיצין שאין עצורין ככלים (חול׳ קז.). —ובמליצה, עֲצוּרָה, כנוי לאשה: מיוחדת לי מהו מיועדת לי מהו וכו׳ עצורתי[2]) מהו צלעתי מהו וכו׳ (קידוש׳ ז.).—ותאר לישראל, ואמר הפיטן: כיושבי נטעים המה היוצרים ללמד בו צדק לעצורים[3]) (ר״א הקליר, אפד מאז, מוסף א ר״ה). תמכה פועל צורים תמת המה היוצרים תרופה תת לעצורים[3]) תבל להאפיל לצרים (הוא, שושן עמק אויומה, מחז׳ איטלי ב, עט:). — ובמליצה, תאר לחירק: גם אֲ הסבורה גם אִ

1) [שאין להם מוצא ומבוא אלא עצורין ככלים (רש״י).] — 2) [לשון עצרת נאספת עמי בבית (רש״י).] 3) [שהם נאספים בעצרת לפני יי׳, או שהם עצורים בגלות.]

העצורה וסופס אְ החמורה (הורי׳ אקורא, דרנבורג 56).—ב) *מי שכלי הלידה או ההולדה הם סתומים, עָקָר: אמר לו מנוח (למלאך) עצורים היינו כמה דתימא כי עצור עצר יי׳ בעד כל רחם ואתה בשרתנו בהרוחה נעשה עמך יום טוב (מד״ר במד׳ י). — ומי שנקביו סתומים: קשין נקביו של אדם כשהוא עצור (רשב״ם, פסח׳ קיח.). ואלה הם הדברים העוצרים חבושים ותותים ותפוח חמוץ וכו׳ ומי שהוא עצור יזהר מאלה הדברים (ר״נ אלדבי, ש״א ד, כט.). ואסור לשום פתילה בפי הטבעת כדרך שנוהגים לעשות למי שהוא עצור (סה״י א טו). ועי׳ עוד עָצַר.—עֲצוּרֵי השתן: או השקה לעצורי השתן ויתיר השתן לצאת (אסף 61).—עָצוּר ועזוב, עי׳ עָזוּב.

*עֵצִּיִּי, ש״ז,—של עֵץ, hölzern; de bois; wooden: אם היו מקצת המים למשא על מקצתן וכו׳ היה מן הראוי שאם יתן כדור עציי או קרש אחד בתחתית המים שישאר שם (ר׳ טוביה כ״ץ, מעשה טוביה ה א, עא:).

*עֲצִיבָה, ש״נ, שה״פ מן א.עָצַב,—כמו א.עֶצֶב: שבעת ימים נתאבל הקב״ה על עולמו קודם שלא יבא מבול לעולם מאי טעמיה ויתעצב אל לבו ואין עציבה אלא אבילות (מד״ר ברא׳ כז).—ובסהמ״א: והעציבה אם כן הפך החדוה (ר״י א״ת, סה״ש לריב״ג, עלג).

*עֲצִיּוּת[1]), ש״נ,—שה״פ מן א.עָצָה: אין חוציץ בפני התאוה כעצימת העינים ואין קיום לחברה כעציות העינים (מלחה המוסר, ו:).

*עָצִיל[2]), ש״ז, — כמו עָצָל: והגיד הראשון הנחלק ממנו מגיע עד הריאה וגיד אחר אל העציל שבין הצלעות (ר״נ אלדבי, ש״א ד, כד:).

*עֲצִילָה, ש״נ,—כמו עַצְלוּת: מצד העצילה יפסד ויכלה הבנין (רלב״ג, קהל׳ ע). האותות מאלה ההולאים בהתחלתו הם עצילת אבריו מאליו (ספר דמיון הרפואות ג).

*עֲצִימָה, ש״נ, — א) שה״פ מן א.עָצַם: למדך הכתוב שקודם השעבוד נשתלחה בהם ברכה זו שריצה ועצימה ואחר שהתחיל השעבוד נפחת מהשריצה והעצימה ונשאר בהם הפריה ורביה (רבנו בחיי,

1) [מלשון: עוֹצֶה עיניו (משלי טז ל).]
2) [בערב׳ עַצִ׳ילָה a).]

a) عضيلة

שמות ג::).—ב) שה"פ מן ג. עָצַם: אמר החכם הגדול שביחוסים השם הטוב ואין חוצץ בפני התאוה עצימת העינים (ר"י א"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג 21). ודעתו בעצימת עיניו כדי שלא יטריד אותו ראות עיניו מלחשוב היטב (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי עז ל). ואמרו בשמות עצימת העינים התאר לענין החווק בכלל (ר"י כספי, שרשות כסף 28). גודל פלא השני בהם השמי' תמיד מתגלגלים הם ומתהלכי' ולא שוקטים כעצימת עין (ר"י הדסי, אשה"כ, שעג, ד"ה הראשון).

*עֲצִיץ[1], ש"ז, ר"ר עֲצִיצִים, עציצין,—מין כלי חרס: הסייד ששכח עציץ בבור ונתמלא מים אם היו המים צפים על גביו כל שהן ישבר ואם לאו לא ישבר (ר' אליעזר, מקוא' ד ח). — ובפהמ"א: פי' כלי ברזל הוא ובריותו כעציץ של קנקן (ערוך ערך אבל). —*ובפרט לזריעה: אילו ניטלין אחד מששים גידולי תרומה וכו' ותרומת עציץ ותרומת אפטרפין (תוספת' תרומ' ה ז). אין בודקין את הזרעים בגללים ובעציץ אבל בודקין אותן באדמה (שם שביעי' א יב).—ובפהמ"א: כשרוצים לעשות חופה נותנין שעורין בעציצין עד שיצמחו ומוציאין אותן לפניהם כלומר כשם שצמחו אלו כך יפרו חתן וכלה (ערוך ערך אפכתא). אם הקנה בעל העציץ עציצו לבעל הבית כיון שמשך בעל הזרעים העציץ קנה דהא עציץ מטלטלי ומטלטלי נקנין במשיכה (לבוש, מקח וממכר רב י).—*עָצִיץ נקוב: עציץ נקוב ה"ז כארץ תרם מהארץ על עציץ נקוב מעציץ נקוב על הארץ תרומתו תרומה (דמאי ה י). עציץ נקוב מקדש בכרם ושאינו נקוב אינו מקדש וכו' המעביר עציץ נקוב בכרם אם הוסיף במאתים אסור (כלא' ז ח). עציץ נקוב אינו מכשיר את הזרעים ושאינו נקוב מכשיר את הזרעים (עוקצ' ב י). עציץ נקוב חייב במעשר ותרומתו אינה מדמעת ואין חייבין עליה חומש (תוספת' דמאי ה כה). הנותן עציץ נקוב על גבי עציץ נקובה חייב עליה משום קוצר ומשום זורע (בשם רבי שמעון בן לקיש, ירוש' שבת ז ב). עציץ שאינו נקוב מהו (ר' חנינא בר מניומי, מנחו' ע.).—ומ"ר: נטע חמש גפנים בחמשה עציצין שאינן נקובין ועשאן שתים כנגד שתים ואחת יוצא זנב את אמר כרם הוא הפכו ויש כרם מיטלטל (רבי יודה בר פזי, ירוש' כלא' ז ח). העביר המשה עציצין שאינן נקובין תחת גפן אחת תפלוגתא דרבי לעזר ורבי יוחנן (שם). — ומליצה, שותה בַּעֲצִיצוֹ, יחזיק באשה שנטמאת עליו: האונס שותה בעציצו והמפתה אם רצה להוציא מוציא (כתוב' ג ד). ולו תהיה לאשה מלמד ששותה בעציצו ואפילו היא חיגרת ואפילו היא סומא (ספרי דברי רלח).

א. עֲצִירָה, ש"נ, שה"פ מן עָצַר,—א) סתימת הנקבים שבגוף: כי עצור עצר נאמרה עצירה בפה עצירה בגרון עצירה באוזן עצירה מלמעלה עצירה מלמטה (מד"ר בראשי' נב).—וסתימת כלי הלידה: והיה אברהם מתפלל וכולם מתרפאים מן עצירתם (פסיקי רבתי מב).—ובפהמ"א: מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם (רש"י, בראשי' כ ט). עצירת השתן יקרה אם בסבת הכליות ואם בסבת המקוה וכו' ואם יהיה עצירת השתן מפני דם קרוש וכו' יתמיד החולה לישב במים (ר"מ אלדבי, ש"א ד, ס:.). הנזק הראשון עצירת השתן השני איחור השתן (ר"ט כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש ד ב). ירקונא ירקון הולי עבור פיזור המרה ותוליד אותו לפעמים עצירת השתן ובפרט אם אדם התחיל להשתין ולא שלם (ר"ד רופא, מלון למח דוד, ככריות, פח.).—ואמר הפיטן: וירפא אותם מעצירת רחמים (אשר מי יעשה כמעשיך, שחרי' ב ר"ה).—*עֲצִירַת גשמים: ומה חרי אף האמור [כאן] עצירת גשמים וגלות אף חרי אף האמור [להלן] עצירת גשמים וגלות נמצינו למדים שכל מקום שנאמר חרי אף חמשה מיני פורעניות הם חרב והיה ודבר ועצירת גשמים וגלות (ספרי דברי מג). נאמרה עצירה בגשמים ונאמרה עצירה באשה נאמרה עצירה באשה שנאמר וכו' ונאמרה עצירה בגשמים דכתיב וכו' (ריש לקיש משום בר קפרא, תעני' ח.).—ואמר המשורר: ולמה בעצירה ישעה תפלת הסידיו (ראב"ע, סלחות, כהנא ב, 25).—עֲצִירַת החזה, שִׁעוּל: בטוניקא מין עשב ידוע טבעה חמה ויבשה יפה לכאב הראש גם להפירת המרה לעצירת ההזה לקשי הכבד והטחול (ר"י להלון, אולה"מ ו כו).—עֲצִירַת לֵב: ומליצת עצירת כח נופל מי שנבעת ומפחד מעשות דבר כשהוא מחוזק טבעו ועוצרו לעשותו (רכס"ו, יין לבנון, פי' אבו' ג ח, מא:).—ב) במשמ' סחיטה: והוא שתשים אחד מאלו השמנים במכתש העופרת וכו' עד שיתעבה

[1]) [בערב' אציץ a).]

a) اصيص

וזה הוא שיקרא **עצירת** העופרת (ספי הטחורי להרמב"ם, הולי קרונכר). ו**עצירת** התפוחים מחזיק האצטומ' ומונע הקי ונוהגין להשקותו למי שיש לו עלופים וכו' והרב העשוי ממנו והוא שלוקחים **עצירתו** ומבשלים אותו עד שיחסרו השלש רביעיות (מפתח הרפואה, כ"י ברינטי מוז').

ב. **עֲצִירָה**, ש"כ, כמו עֲצָרָה: ביום השמיני עצרת תהיה לכם עצרו הכתוב מלצאת אין **עצירה** אלא כניסה שנאמר וכו' (ספרי במדי קנח).

°**עֲצִירוּת**, ש"כ,—סתימת נקבים גדולים, Verstopfung; obstruction; constipation: הרקה מועטת או **עצירות** תקרה כשהמרה נבדלת כמות מועט אל חלל הדקין (פלהכנערג, מורה דרכי הרפואה, יז: 1[1]).

א. **עצל**[2]), ממנו °עֲצִילָה, עָצֵל, עַצְלָה, עַצְלוּת, *°עַצְלָן, °עַצְלָנוּת, עֲצַלְתַּיִם, °הִתְעַצְּלוּת.

עָצֵל, ש"ז, מ"ר *עֲצֵלִים, עֲצֵלוֹת, עצילות, סמי עַצְלֵי, נקי °עֲצֵלָה,—מי שאין לו רצון לעבוד עבודה, לעשות מלאכתו וכדומ', אהב לשבת בטל, Faulenzer; paresseux; lazy: לך אל נמלה **עָצֵל** ראה דרכיה וחכם (משלי ו ו). עד מתי **עָצֵל** תשכב מתי תקום משנתך (שם ט). כחמץ לשנים וכעשן לעינים כן **הֶעָצֵל** לשלחיו (שם י כו). מתאוה ואין נפשו **עָצֵל** ונפש חרוצים תדשן (שם יג ד). דרך **עָצֵל** כמשכת חדק (שם טו יט). טמן **עָצֵל** ידו בצלחת גם אל פיהו לא ישיבנה (שם יט כד). מחרף **עָצֵל** לא יחרש ישאל בקציר ואין (שם כ ד). תאות **עָצֵל** תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות (שם כא כה). אמר **עָצֵל** ארי בחוץ בתוך רחבות ארצח (שם כב יג). על שדה איש **עָצֵל** עברתי ועל כרם חסר לב (שם כד ל). הדלת תסוב על צירה **וְעָצֵל** על משכבו (שם כו יד). —ובתו"מ: מה ראה שלמה ללמד **לעצל** מן הנמלה (מד"ר דברי ה). היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים **עצלים** והשכר הרבה ובעל הבית דוחק (ר' טרפון, אבות ב טו). נשים עצמן הן נאמנות מפני שהן **עצילות** והן בודקות כל שהוא (ר' ירמיה בשם ר' זעירה, ירושי פסחי א א). תמן הדבר מסור לכהנים והכהנים זריזין הן והכא הדבר מסור לנשים והנשים **עצילות** הן (ר' שמעון בן לקיש, שם ב ז). היא היתה נקראת בת **עצלים** (שם ה ז). הפיגול והנותר מטמאין את הידים רב הונא ורב חסדא חד אמר מפני חשדי כהונה וחד אמר מפני **עצלי** כהונה (פסח' פה.).—ובסהמ"א: וכבר היטיב שלמה במשלי מאמריו בתאר עניני **העצלים** ועצלותם (ר"ש א"ת, מו"כ א לד). ואם היא **עצלה** אוי לה ואוי לביתה (אלא יועץ, כיד).—ובהשאלה חסר פעולה וזריזה מתוך מחלה: ובקדחת הזאת יש רוק מהפה הרבה אם ממום הבטן או הטחול ובתחילה הדפק **עצל** ואחר כך זריז ומהיר (ר' אהלון, אולה"ם ב יא). אותות קדחת הזאת הן מזג של לחות לבן וכו' שינה עמוקה חושים **עצלים** (שם יד). — ואמר המשורר: להשכיל ולהורות **עצלים** בתורות ולזרוע אורת ולניר את נירם (ר"ש הנגיד, באשמרת ערב). בינה נדיבי משלי אל נא תהי **כעצלים** וצרוף לבבך ככסף נבחר והסר בדילים (ראב"ע, אחוד לבכים).

עָצַל, קל אינו נהוג.

—נפעי, נֶעֱצַל, תֵּעָצְלוּ.—נעצל פלוני לעשות דבר, היה עָצֵל, לא נזדרז לעשות, träge sein, zögern; être paresseux, hésiter; to be sluggish, hesitate: קומו ונעלה עליהם כי ראינו את הארץ והנה טובה מאד ואתם מחשים אל **תֵּעָצְלוּ** ללכת לבא לרשת את הארץ (שפטי יח ט). — ובסהמ"א: ומה טורח יש כאן למה **נעצל** מהן (מהברכות) והוא בחסדו לא הלאנו ולא הוגענו בדבחי' וכו' (ר' שמואל בן חפני, שערי ברכות, הולי הגא' א ב, לוין 65). ואם תוך שלשים יום או דעתך לשוב או לפנותו ולבער לא **נעצלת** אתה את נפשך הצלת (הגדה מלויכה וונקדה, כ"י ברינטי מוז'). ועד מתי תהי **נעצל** ונחלש אזר כח כמו גבור והואל (חריזי, תענק פא).

—התפ', *הִתְעַצֵּל, נִתְעַצֵּל,—כמו נפע': מפני מה הרחוקים מותרים מחצות היום ולהלן מפני שהיו יודעין שאין בית דין **מתעצלים** בו (בהקרבת העומר) (מנח' יה). למה אתם מכניסין עצמיכם למספק הזה המרובה חזקה שאין ב"ד **מתעצלין** (רב חסדא, ירוש' חלה א א). מימיו לא **נתעצל** הכהן מלהוציא את הדשן (תמי' ב ב). יצתה בת קול ואמרה להן כל מי שלא **נתעצל** בהספידו של רבי יהא מבושר מחיי העולם הבא (ירוש' כלא' ט ד). כל **המתעצל** בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו שנאמר וכו' (ר' יהודה אמר רב, שבת קה.). יחיד **שנתעצל** ולא בא מביא גדי וקרניו מצופו' כסף ועטרת של זית בראשו (ר' זעירא,

---

1) מראה המקום מאסף ד"ר מזיא.

2) [בארמ' עטל עַטלא. בערב' עַטִ'יל a) דבק לדבר.]

a) عطيل

ירוש' ביכור' ג ג). וישרוף בשחרית תפתר שנתעצל ולא שרף (שם פסח' א ח). מה אם דבר שמצותו לכן היא היתה נקראת כת עצלים מי שהוא מתעצל במצוה על אחת כמה וכמה (ר' אבון, שם ה ז). האשה שאמרה הרי עלי קן מביאה דמי קן ונתנהו בשופר ואוכלת בקדשי' ואינה חוששת שמא נתעצל בהן (שם שקל' ו ה). אם אומר את כן אף הוא מתעצל ואינו קורא (שם מגי' ד א). אנשי משמר שזכו בקרבן בשבתן נתעצלו ולא הקריבוהו מוציאין אותו מידן (שם ב"ק ט יא). ועל ידי שנתעצל משה במילה ביקש המלאך להורגו (ר' יודה, שם נדר' ג יד). אמר המלך כל מי שמתכשר במלאכתו יטול שכרו משלם וכל מי שמתעצל במלאכתו ינתן בדימוס (מד"ר שמות ג). חביבה מילה שלא נתלה משה עליה אפי' שעה אחת לפיכך כשהיה בדרך ונתעסק במלון ונתעצל למול אליעזר בנו מיד ויפגשהו ה' ויבקש המיתו (שם ה). בעצלתים ימך המקרה על ידי שנתעצלו ישראל מלעשות תשובה בימי ירמיה ימך המקרה (שם ויקר' יט). על ידי שהאדם הזה מתעצל לכסות את ראשו כראוי ימך המקרה (שם). על ידי שהאשה הזו מתעצלת מלכסות את עצמה כראוי ימך המקרה (שם). ולפי שנתעצל (משה) לא ידע איש את קבורתו (שם במד' כ). עמד (העצל) משנתו בבוקר נתנו לפניו לאכול הוא מתעצל לתת לתוך פיו (שם דבר' ח). כך אמרו בבנין ביתו נתעצל בבנין ביה"מ היה זריז ולא נתעצל (שם שה"ש, שיר). ע"י שנתעצלו ישראל לעשות גמול חסד ליהושע (שם רות א). על ידי שנתעצלו ישראל מלחנות בהר סיני ימך המקרה (שם). — ובסהמ"א: [אמ' לו אגריפס לעבדו משום שנ]תעצלת בתבשיל אמ' לו לא נתעצלתי בתבשיל (גנזי-שכטר א, 2). והיו עומדין בדבריהן עד שנתעצל אחד מהן ולא פרנס שדה חברו וכו' (שם 124). ואני התעצלתי לכתוב אותם כלם כי אם כתבתי מעט מאגרותיהם (יוסיפון רנג). והוא מתעצל לעיין בחכמתו וסברתו ברפואת הרופא לדעת אם הוא מתעסק בענינו על דרך נכונה אם לא (ר"י א"ת, הו"ה, היחוד ג). והשנית שיהיה יודע בו עם אהבתו שאיננו מתעלם ממנו ולא מתעצל בחפצו אבל הוא יודע בו שהוא משתדל ומסכים לעשותו (שם הבטחון ג). אין ראוי לאדם להתעצל מלחקור כל זה בשכלו (הוא, רוח חן ו). ועל כן צריך שישתדל בזמן שהוא יכול להרויח ושלא יתעצל בזה אם יסייעהו המזל (רש"ט פלקירא, באשי חכמי' 17). על כן יש לך לראות דרכיה (של הנמלה) ולהתחכם ואל תתעצל (ר"י בן כספי, פי' משלי ו ח).

— פעי, *עִצֵּל, — עשה שיהיה עָצֵל: שאם היה קר ויבש לרוב היה מעצל את הלב ומקרר את הרוח והדעת מלהבין ומלחשב (ר"ש דונולו, חכמוני ז). האגסים קרים וכבדים מקררים את הגוף משפיעים להשביע ולהטריח על הגוף ומעצלים את האדם מכבים חום הקרביים (אסף 30). וכאשר יתיאש היצר מספק אותנו בכל מה שקדם וכרו ישתדל לעצל אותנו במעשי העבודה (ר"י א"ת, חו"ה, יחוד המעשה ה). ואל ישיאך מה שאתה רואה מהשתדלותם ואל יעצלך מה שאתה רואה מרפיון המקבלים (הוא, הכוזרי ג לז). הנה השומן המופלג מעצל הגו מהתנועה וההתעוררות וההתעסקות (קאנון ד ד ד ה).

*עָצָל[1], ש"ז, מ"ר עֲצָלִים, שְׁרִיר, גיד שתחת עור הגוף שמשמש לתנועה, Muskel; muscle: כאשר יתנועע האדם ממקום למקום ויחשוב חושב שהמתנועע הוא המניע ואיננו כן אבל המתנועע אשר לא יניע דבר הוא העצמות ויניעו הם המיתרים ומניע המיתרים העצלים ומניע העצלים הגידים המשתרגים בהם וכו' (ראב"ד, אמו"ר 19). והנתיב הב' נמשך מהנקב שהוא בין החוליא הא' והב' ויעלה עד שיתדבק בעור הראש ויתן לו חוש המשוש ויגיע גם כן לעצלים אשר בעינים ולפנים והוא ממשיך להם התנועה (ראב"ד, פי' ספר יצירה א א). העצל הוא כלי לתנועה לבד ואינו הוא כלי להרגש לפי שכל תנועה רצונית לא תהי אלא בעצל (פרקי משה לטרמב"ם א). במספר האברים והעצלים והעורקים והמיתרים (רלב"ג, מלחמי' ה' א ז). בענין אבריו ועורקיו וגידיו ועצמיו ועצליו (שם יג). אבל יצטרך עם זה אל רצון מתחדש ישולח מכח חשוקיו כדי שיתנועע ממנו הכח המניע לעצלים ולעצבים (ר"מ הנרבוני, מו"נ א כג). וכאשר יחדש הקווץ בעצל העפעף יסגר ואם בעצל העין יתעוות העין (הוא, ארח חיים ג י, כ"י ביהמ"ד שכטר). אבל סוג הבשר שהיה קורא אותו גאלינוס עצל והוא הגידים המעורבים מעצבים ובשר היא אבר שהיא אצלו כלי לתנועה

---

[1] מן הערב' עַצַ'לַה, מ"ר עַצ'ל a).

a) عضلة عضل

המקומות (נתן פלקירא, צרי הגוף, כ״י בריטי מוזי׳). ושאר הזוג הזה יביא העצל אחורי הצואר והעצל הרחב יביא להם התנועה וכו' וכבר יתערבו בו כמו כן עצלי הצדעים ועצלי האזנים וכו' והחלק הגדול ממנו יכפול לאחור וישקע בעומק העצל עד שיגיע אל הסנאסן (קאנון א א ג ג). כי העצב כשהוא קרוב אל האבר המתנועע יתמלא בשר ויקרא עצל ויתפשט העצב אחר העצל ואז יקרא מיתר (רשב״ץ דוראן, מגן אבות, חלק ישעיה ד, כז:). כדי לעיין יפה בכל הגידין וכו' עצבים ועצלים וכו' (יעב״ץ, שו״ת א, לד).

עֲצָלָה, ש״נ, — סגולת מי שהוא עָצֵל, Faulheit; paresse; indolence, laziness: עַצְלָה תפיל תרדמה (משלי יט טו). — ובסהמ״א: וכן שתי המדות העצלה וההריצות ומקום השמוש בעצלה בתאוות הבהמיות אשר הנאותיהם חולפות מן האדם וכו' (ר״י א״ת, חו״ה, עבוד׳ האלהים י). הזהר מן העצלה והרפיון ואל תסמוך על זולתך כי הטוב והרע ביכולתך (שם, יחוד המעשה ה). ואין מה שזכרתיו שלא פגעתי מהכמי הקבלה מי שאבטח בקבלתו מקצורי ועצלתי לדרוש ולחקור כי אתם ידעתם חקרי והשתדלותי על הדרישה מימי עלומי (הוא, הקדמה כב). והכל משל לעצלה מבקשת החכמה (ר״ש א״ת, מו״נ א לד). התמדת הבריאות תהיה להשמר מהמלוי מהמאכל ובעזיבת עצלת התנועה (רש״ט פלקירא, אגרת החלום, JQR. NS. I. 474). שמצאנו שבהה בעצל על העצלה בחרישה בזמן החורף ועל העצלה באגירת הלחם בקציר ובקיץ (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידים, קסז.). — ואמר הפיטן: והשכים (אברהם) בבקר ולא נתעצל בעצלה וחבש החמור בעצמו בגילה (אשר מי יעשה כמעשיך, יוצ׳ ב ר״ה). — ואמר המליץ: אמרתי כמה טובות נעדרות מהאדם בעבור העצלה והאיחור (ר״י זבארה, שעשועי׳ ה, דודסון 83). אמר הששי רוע העולם הזה והבא בשני דברים העניות ועצלה וטוב בעושר ובזריזות (ר״י חריזי, מוסרי הפילוסופי׳ א יד). — ומשל: טובה עצלת השתיקה מעצלת הדיבור (המאירי, בית הבחירה לאבות א יח).

עַצְלוּת, ש״נ, — כמו עַצְלָה: צופיה הילכות ביתה ולחם עַצְלוּת לא תאכל (משלי לא כז). — ובתלמו': שזה נושא עצלותו של זה וזה נושא עצלותו של זה (רבי יוחנן, ירוש׳ כלאי׳ א ד). אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק וכו' (ברכ׳ לא.). מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם עצלות שהיתה בכם שלא שמשתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון (פסח׳ סו.). — ובסהמ״א: ואינם מעלים על מחשבתם להבין אמתת ענין מה שיעבירו על לשונם מפני הסכלות והעצלות (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד ב). ואיך אמאס מי שאהבו האלהים ואגנה מי ששבהו הבורא ולא די לי עצלותי לקיים עבודתו כמוהו עד שאשטום מי שיעבדהו (שם, יחוד המעשה ה). השער הרביעי במדת המורך והעצלות (הוא, תק׳ מדה״נ לרשב״ג, כו). ואנחנו כמעט נטיו רגלינו מן האמת המסור לנו מפי השם וזה מפני עצלותנו בקראנו התורה קריאה חלושה כקריאת הנערים (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידי׳, הקדמ׳, ה.). — ואמר המליץ: לדמיון איש יתאר רום שחקים במו שפלות וסבובם בעצלות (עמנו׳, מחב׳ ח).

עֲצָלִי, עצליי, ת״ז, — של העָצָל: וצואר הרחם עצליי הבשר וכאלו הוא שחוסיי (קאנון ג כא א א).

*__עַצְלָן__, ש״ז, מ״ר עַצְלָנִים, עצלנין, נק׳ עַצְלָנִית, עַצְלָנִיּוֹת, — כמו עָצֵל, מתעצל: מימיהם של בת שלישית לא הגיעה לאהבתי כי ישמע יי' שעמה מועטין והיא היתה נקראת בת עצלנין (ר׳ יהודה, תוספת׳ פסח׳ ג יא). היא (בת שלישית) נקראת בת עצלנית (שם גמר׳ סה.). משבח אני את העצלנין שאין יוצאין מבתיהן ברגל דכתיב וכו' (סוכ׳ כז:). ד' מדות נאמרו בנשים גרגרניות צייתניות עצלניות קנאניות (מד״ר בראש׳ מה). בני ישנה אלו העצלנים (כלה רבתי א). — ובסהמ״א: והפועלים ששכר הם עצלנים ובעל הבית דוחק פי' דוחק את השעה (רנה״ו, יין לבנון, פי׳ אבות ב יט).

*__עַצְלָנוּת__, ש״נ, — מדת העצלן: והאופן הביאנו אותם במחלקת הוא שנספר שהחולקים עלינו הם יושבי קרנות בעלי עצלנות והתרשלות (ר״י מסיר ליאון, נופ׳ צופ׳ א ו).

עֲצַלְתַּיִם[1], — כמו עַצְלָה: בַּעֲצַלְתַּיִם ימך המקרה ובשפלות ידים ידלף הבית (קהל׳ י יח). — ואמר המליץ: חכמת אדם מרב הקרת ואולת אדם מעצלתיו (קטע כ״י גני׳, JQR. 1904. 439).

---

1) [לדעת ריב״ג (הקדמה ל, 196), הוא קבוץ מן עַצְלָה, אבל היה צ״ל: עֲצָלְתַּיִם. והחדשים מניחים מ״י: עַצָּלָה (Kön, II, 172), או עַצֶּלֶת (Olsh. 303), כעין נק' מן עָצֵל.]

א.עצם[1]), ממנו עָצוּם, *עִצּוּם, *עִצּוּמִי, *עֲצִימָה, עֹצֶם, א.עָצַם, עֶצֶם, ב.עָצַם, ד.עָצַם, עָצְמָה, עָצְמָה, *עַצְמוּת, *עַצְמוּתִי, *עַצְמוּתִיּוּת, *עַצְמִי, *עַצְמִיּוּת, תַּעֲצוּמָה, ∞מְעֻצָּמָה.

עֹצֶם, עוצם, ש"ז, —א) סגולת מה שהוא חזק ורב הכח והיכלת, Macht; pouvoir; might: ואמרת בלבבך כחי ועֹצֶם ידי עשה לי את החיל הזה וזכרת את יי' אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל (דבר' ח יז-יח). תהפך לאכזר לי בְּעֹצֶם ידך תשטמני (איוב ל כא).— ובסהמ"א: מפני שלבם תלוי בעוצם מה שהם מקוים ממלאת תאותם והשלמת משאלותם (ר"י א"ת, חו"ה הבחינה, פתיח', 84). ובכמה יתערב דבר האסור ויאבד בעוצם מיעוטו כשיעור שנתנו בו חכמים יש דבר ששיעורו בששים וכו' (רמב"ם, מאכלות אסורות טו ה). ומפני כן וגם מפני עוצם דקותו לא חשש לו ולא הקפיד עליו והורה לבני דורו וציוה אותם לסדר שנות העולם ו[?]עשותם משס"ה יום ורביע יום שלם בלי מגרעת (ר"י הישראלי, יסוד עולם ג, לט:). — ואמר הפיטן: [עדו]ף שמחות להרסים עוצם ההרים עסים (Kahle, Masor. d. West., ז). — ואמר המשורר: עצם כבודו הכיל כל וכן נקרא מקום לכל כי לא מקום יכילהו (ר"י הלוי, משגיב בכחו). ואז נתכנו אישים וצורות בעולמו בעצם מרוצתו וכח תנועותיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר). בפרוד אח וסור רע ונוד נום ורוב חולי ועוצם המצרות (ד"ס יהודי מצרים וא"י ב, מן 15). — ב) כמו עֶצֶם א): לא נכחד עָצְמִי[2]) ממך אשר עשיתי בסתר (תהל' קלט טו).

א.עָצַם, פ"ע, עָצְמָה, עָצַמְתְּ, עָצְמוּ, עָצֵמוּ, עָצְמוּ, יַעַצְמוּ, עָצוּם, —עָצַם האדם, היה רב וחזק בכמות או באיכות, במספר, בכח, בעשר וכדומ', עָצַם מפלוני, היה יותר גדול בעשר וכדומ' מפלוני: ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עָצַמְתָּ ממנו מאד (בראשי כו טז). ובני ישראל פרו וישרצו וירבו וַיַּעַצְמוּ במאד מאד ותמלא הארץ אתם (שמות א ז). וירב העם וַיַּעַצְמוּ מאד (שם כ). ויבטחו על רכב כי רב ועל פרשים כי עָצְמוּ מאד (ישעי' לא א). עָצְמוּ לי אלמנותו מחול ימים (ירמי' טו ח). ואיבי חיים עָצֵמוּ ורבו שנאי שקר (תהל' לח כ). רבו משערות ראשי שנאי חנם עָצְמוּ מצמיתי איבי שקר (שם סט ה). וצפיר העזים הגדיל עד מאד וּכְעָצְמוֹ נשברה הקרן הגדלה (דני' ח ח). וְעָצַם כחו ולא בכחו ונפלאות ישחית (שם כד). ועלה וְעָצַם במעט גוי (שם יא כג). — ודברים מפשטים: כי רבו פשעיהם עָצְמוּ משבותיהם (ירמי' ה ו). על רב עונך עָצְמוּ חטאתיך עשיתי אלה לך (שם ל יד). נפלאתיך ומחשבתיך אלינו אין ערך אליך אגידה ואדברה עָצְמוּ מספר (תהל' מ ו). השיגוני עונתי ולא יכלתי לראות עָצְמוּ משערות ראשי ולבי עזבני (שם יג). ולי מה יקרו רעיך אל מה עָצְמוּ ראשיהם אספרם מחול ירבון (שם קלט יז-יח).— ובמדר': אמר לו (אבימלך ליצחק) כל אותן עצמות שעצמת לא ממנו היו לך (מד"ר בראשי סד). — ובסהמ"א: ומי שיש לו עליך טובה וחסד את חייבת לגומלו עליה כל שכן מי שגדלו ועצמו טובותיו מגמולך עליהם (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהים ט). על כן אל יבהילך דברו (של היצר) ואם עצמו חייליו (שם, יחוד המעשה ה). — ואמר המשורר: הרחקת כליל הכמה וחברתך מאד נעמה וכן מחלת פרידתך עלי כל מחלה עצמה (ראב"ע, הרחקת כליל). וגופו בעת עצם וחזק יתרותיו ויקרם עליהם עור ובשר בשלמותיו (הוא, בשם אל אשר אמר).

—הפעי', וַיַּעַצִמֵהוּ, —הֶעֱצִים את פלוני, עשהו עצום, רב וגדול: ויפר את עמו מאד וַיַּעַצִמֵהוּ מצריו (תהל' קה כד).—ואמר הפיטן: בלב טהור וגוף נקי שם המפורש ארומם וסוד שבעים ושתים על כל שם אעצימם (אמונתך יודיעו, תקון ליל שבת בין ר"ה ליו"כ, קרע"ג ב). בני מעלה מוראו יעריצון ויעצימון אדם נצח תהלתו יקדישון וירוממון (שעשועים, יוצ' א שבועי'). ען תוציא אדמה חיה ובהמה ושקץ ורמש ושרץ להעצימה (ר' בנימין, אלהינו אלהים אמת, יוצ' שבת בראש', מחזו' איטל' א, קד.). צנות מרפים וסוכרים יועצים קשרי אצבעותי נטפו מור להעצים (גנזי שכטר ג, דודסון 77).

—הפע', *הֻעֲצַם, שהעצימו אותו, שנעשה חזק: פשע אם העצם ונגזר עצירת מים (ר"א הקליר, תככס, תפלי גשם).

---

1) [כך בכנעני': עצם, עֶצֶם; בפוני' החדשה מ"ר: עצמם. גם בכנעני' בהשאלה: עצמת, גבורות (לידזב' 345). באשור': אִצְמַאתְ, אִצְמֵיתִי, עֶצֶם. בכוש': עַצֶם, עָצֶם; בארמ': עִטְמָא, עִטְמָה, הלצים; ובהשמטת ע', טמיא, עצמות. בערב' עַט'םַ a), היה גדול, עצום; עַט'ם a), עֶצֶם.]

2) [כך ריב"ג בשרשיו, וכן החדשים. והוא כעין שם קבוץ, עצמות הגוף; וכן רד"ק בשרשיו: גופי. וראב"ע פרש כמו משמ' א).]

a) عظم

– התפ׳, *הִתְעַצֵּם, נתעצם, — א) נתעצם בדין, התוכח וטען טענות, הגיש עצמותיו[1]), prozessieren; plaider; to dispute, go to law: שנים שנתעצמו בדין אחד אומר נדון כאן ואחד אומר נלך למקום הועד כופין אותו ודן בעירו (ר׳ ספרא בשם ר׳ יוחנן, סנה׳ לא:). — ובסהמ״א: נתעצמו ראובן ושמעון לדין וברו לכת אל אהל מועד מקום משפט לאכסניא של תורה (ר״ת, ספר הישר לו). שנים שנתעצמו בדין ונתרצו שניהם וכו׳ (רשב״א, שו״ת א תתקפד). המכה רעהו בסתר וחבל בו ורוצים אח״כ להתעצם עמו בדין ולשלם לו כל מה שיחייבוהו דייני ישראל וכו׳ (ר״ש בר״י הספרדי, ספר התרומות סב). ורפו ידיו ושב להתרעם על ראשי הקהל באומרו שיקשה לו להתעצם בריב עם זה (רמ״א, שו״ת כא, סב::). ועתה נתעצמו בדין וכל אחד תובע לחבירו (פתחי תשובה על שו״ע חו״מ, פקדון רלא). ונתעצמו הרבה בדבר עד שמצאו סמך ר׳ יצחק בספריו של ר׳ אליעזר הגדול (ר׳ משולם, תשו׳ מעשי הגא׳ סח). ואמר נתעצמו בו מנחם ודונש (מיוחס לרש״י, דני׳ ב יב). שבאותו הפך כבר היה בו שמן כדי להדליק ממנו לילה האחד ולא היה לנס אפס ז׳ ימים בלבד עד שנתעצמו בת הקודמין בקושי זה ואמרו כי אף שלא נעשה בו נס לילה האחד אנו מדליקין בה מפני שהיא זכר טהרת המקדש וחזרתה על מכונה (חס״י ב א, כ:). אם היו מתעצמין עליהם לבלתי נתון להם הממון היו הורגין מכל מקום (הלבוש, סותפין בקרקע קסג ג). — ב) *עשה עִצּוּם, הבטיח תשלום אם לא ימלא דבר, המרה את רעהו: שנים שנתעצמו זה בזה ואמר אחד מהן לחבירו אם לא באתי מיכן ועד יום פלוני יהא לך בידי כך וכך הגיע זמן יתקיים תנאו (ר׳ יוסי, תוספת׳ ב״מ א עז). — ג) ״התחזק והתאמץ: דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו (רש״י, ברא׳ לב כה). וירדתי על ההרים לשון יללה הוא ודוגמתו על גגותיה וברחובותיה כולו ייליל יורד בבכי המתעצ׳ בבכי עד שגופו משתבר (הוא, ספעי׳ יא לז). והתבאר כי אותה ההכרחית היא מפני זו הידיעה ואשר היינו חושבים אותה תוספת ומותר אינה כן אבל היא הכרחית בשיתעצם בה האדם (רס״ע פלקירא, ראש׳ חכמ׳, 91). אמר המגיד ובצאתי מאת הרופא אחריו מהרתי ואני מתעצם[2]) מאחוריו (ר״י חריזי, תחכמונ׳ מח). ראה זה רעה חולה לא זורה ולא חובשה בהתעצם תשוקת משכיל לתכליות בלא הועיל (ר״י הבדרשי, בחינ׳ עול׳ א ה). האתעצם כי נסכתי מלכי ישפר עלי וכו׳ או כי אעריץ עצתי הנבלה וכו׳ (סס ז). לכן התעצם מיכה להרבות בנבואתו (ר״י אברבנאל, פי׳ מ״א כב). וכבר התעצמו חכמי הנוצרים להשיב על הטענה הזאת (הוא, שמים חדשים ב, יז:). ובדברי התעצמתי ואתהפכה לאיש אחר (ר״א אבולעפיה, ספר האות, עטרת לבי לגרן). כי את אשר ראינו כל זרע מלכות יהודה נכרת כאשר בא נבוכדנצר עליהם כי ירא שמא יתעצם העם עם זרע המלוכה (ר״ש בן ויגא, שבט יהודה, 13). אחר זה נתעצמו כל השרים וקצת מההגמונים ולא יכלו לנצח האפיפיור (סס 125). והמתעצם באדם ע״צ הטבע הוא היותר מזוין בגבורה ע״י טיב הרכבתו ומזג חלקיו וגסות׳ ומקשיותם (רס״ם, יריעות שלמה א, ג:). — ד) ״נעשה חזק וקשה, התעבה: ומצרפים עליהם סוכר במשקל המים ומבשלים אותם עד שיתעצמו (מפתח הרפואה).

עֶצֶם, עָצֶם, ס״נ, כנ׳ עַצְמִי, עַצְמְךָ, עַצְמְכֶם, עַצְמוֹ, עַצְמָם, ונ״ר עֲצָמִים, כנ׳ עֲצָמַי, עֲצָמֵינוּ, עֲצָמָיו, עֲצָמֶיהָ, ונ״ר עֲצָמוֹת, סמ׳ עַצְמוֹת, כנ׳ עַצְמוֹתַי,־מֹתַי, עַצְמוֹתֵינוּ, עַצְמוֹתֶיךָ,־מֹתֶיךָ, עַצְמוֹתֵיכֶם, עַצְמוֹתָיו,־מֹתָיו, עַצְמוֹתָם,־מֹתָם, עַצְמוֹתֵיהֶם,־מֹתֵיהֶם, — א) עֶצֶם בגוף בע״ח, אדם ובהמה, החלק הקשה הלבן שבאברי גופות בע״ח שהבשר כרוך עליו, Knochen; os; bone: זאת הפעם עֶצֶם מֵעֲצָמַי ובשר מבשרי (ברא׳ ב כג). ויאכל גוים צריו וְעַצְמֹתֵיהֶם יגרם (סס). כארי כן ישבר כל עַצְמוֹתָי (ישעי׳ לח יג). ונחך יי׳ תמיד והשביע בצחצחות נפשך וְעַצְמֹתֶיךָ יחליץ (סס נח יא). וראיתם ושש לבכם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כדשא תפרחנה (סס סו יד). והיה בלבי כאש בערת עצר בְּעַצְמֹתָי (ירמ׳ כ ט). נשבר לבי בקרבי רחפו כל עַצְמֹתַי הייתי כאיש שכור וכגבר עברו יין (סס כג ט). גולי עורם (של העניים) מעליהם ושארם מעל עַצְמוֹתָם ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו ואת עַצְמֹתֵיהֶם פצחו (מיכ׳ ג ב-ג). יבוא רקב בַּעֲצָמַי ותחתי ארגז (חבק׳ ג יו). רפאני יי׳ כי נבהלו עֲצָמָי ונפשי נבהלה מאד (תהל׳ ו ג-ד). כמים נשפכתי והתפרדו כל עַצְמוֹתָי היה לבי כדונג נמס בתוך מעי (סס כב יה). אספר כל עַצְמוֹתָי המה יביטו יראו בי (סס יח). כשל בעוני כחי וַעֲצָמַי עששו (סס לא יא). כי החרשתי בלו עֲצָמָי בשאגתי כל היום (סס

---

1) [מן עצמה, ועי׳ עצום ג); ורש״י פרש בסנה׳: נעשו קיצין זה לזה.]—2) [אולי פרושו אחרת ואינו שיך לכאן.]

לג ג). שמר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה (סס לד כא). אין מתם בבשרי מפני זעמך אין שלום בעצמי מפני חטאתי (סס לח ד). ברצח בעצמותי חרפוני צוררי באמרם אלי כל היום איה אלהיך (סס מב יא). תשמיעני ששון ושמחה תגלנה עצמות דכית (סס נא י). כי אלהים פזר עצמות חנך (סס נג ו). כי כלו בעשן ימי ועצמותי כמוקד נחרו (סס קב ד). מקול אנחתי דבקה עצמי לבשרי (סס ו). ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו (סס קט יח). נפזרו עצמינו לפי שאול (סס קמא ז). רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך (משלי ג ח). אשת חיל עטרת בעלה וכרקב בעצמותיו מבישה (סס יב ד). צוף דבש אמרי נעם מתוק לנפש ומרפא לעצם (סס יו כד). אולם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו (איוב א ה). פחד קראני ורעדה ורב עצמותי הפחיד (סס ד יד). ותבחר מחנק נפשי מות מעצמותי (סס ז יה). עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תשככני (סס י יא). בעורי ובבשרי דבקה עצמי (סס יט כ). עצמותיו מלאו עלומו (סס כ יא). עטיניו מלאו חלב ומח עצמותיו ישקה (סס כא כד). לילה עצמי נקר מעלי וערקי לא ישכבון (סס ל יז). עורי שחר מעלי ועצמי חרה מני חרב (סס ל). והוכח במכאוב על משכבו וריב עצמיו אתן (סס לג יט). יכל בשרו מראי ושפו עצמותיו לא ראו (סס כא). ממרום שלח אש בעצמתי וירדנה (איכ׳ א יג). בלה בשרי ועורי שבר עצמותי (סס ג ד). זכו נזיריה משלג צחו מחלב אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם (סס ד ז). צפד עורם על עצמם יבש היה כעץ (סס ח). כאשר אינך יודע מה דרך הרוח כעצמים בבטן המלאה (קהל׳ יא ה).—ובפרט העצמות של גוף מת: פקד יפקד אלהים אתכם והעלתם את עצמתי מזה (בראש׳ נ כה). ויקח משה את עצמות יוסף עמו (שמות יג יט). וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב או במת או בעצם אדם (במד׳ יט טז). ויקחו את עצמתיהם (של שאול ויהונתן) ויקברו תחת האשל ביבשה (ש״א לא יג). ועצמות אדם ישרפו עליך (מ״א יג ב). וקברתם אתי בקבר אשר איש האלהים קבור בו אצל עצמתיו הניחו את עצמתי (סס לא). ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו (מ״ב יג כא). וימלא את מקומם עצמות אדם (סס כג יד). ויקח את העצמות מן הקברים וישרף על המזבח (סס טז). הניחו לו איש אל ינע עצמתיו (של הנביא) (סס יח). בעת ההיא נאם יי׳ ויוציאו את עצמות מלכי יהודה

ואת עצמות שריו וכו׳ מקבריהם (ירמי׳ ח א). וזריתי את עצמותיכם סביבות מזבחותיכם (יחזק׳ ו ה). ותהי עונותם על עצמתם כי חתית גבורים בארץ חיים (סס לב כז). ויניחני בתוך הבקעה והיא מלאה עצמות וכו׳ והנה יבשות מאד ויאמר אלי בן אדם התחיינה העצמות האלה וכו׳ העצמות היבשות שמעו דבר יי׳ כה אמר אדני יי׳ לעצמות האלה הנה אני מביא בכם רוח וחייתם וכו׳ ותקרבו עצמות עצם אל עצמו (סס לז א-ז). העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אמרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו (סס יא). ועברו העברים בארץ וראו עצם אדם ובנה אצלו ציון (סס לט טו). על שרפו עצמות מלך אדום לסיד (עמ׳ ב א).—ושל בהמה: עצמיו אפיקי נחשה גרמיו כמטיל ברזל (איוב מ יח).—ועצמות בשר בהמה שמבשלים לאכילה: בבית אחד יאכל וכו׳ ועצם לא תשברו בו (שמות יב מו). אסף נתחיה אליה כל נתח טוב ירך וכתף מבחר עצמים מלא וכו׳ וגם דור העצמים תחתיה רתח רתחיה גם בשלו עצמיה בתוכה (יחזק׳ כד ד-ה). הרבה העצים הדלק האש התם הבשר והרקח המרקחה והעצמות יחרו (סס י).—הוא עצמו ובשרו של פלוני, הוא קרובו מבני משפחתו Verwandter; parent; kinsman: ויאמר לו לבן (ליעקב) אך עצמי ובשרי אתה (בראש׳ כט יד). מה טוב לכם המשל בכם שבעים איש כל בני ירבעל אם משל בכם איש אחד וזכרתם כי עצמכם ובשרכם אני (שפט׳ ט ב). ויבאו כל שבטי ישראל אל דוד חברונה ויאמרו לאמר הננו עצמך ובשרך אנחנו (ש״ב ה א). ולעמשא תאמרו הלוא עצמי ובשרי אתה (סס יט יד).—ובתלמו׳: עצם כדי לעשות תרווד ר׳ יהודה אומר כדי לעשות ממנו חיץ (שבת ח ו). השובר את העצם בפסח הטהור הרי זה לוקה ארבעים (פסח׳ ז יא). אבר שיצא מקצתו חותך עד שמגיע לעצם וכו׳ ובמוקדשין קוצץ בקופיץ שאין בו משום שבירת העצם (סס יב). עמד עצם בגרונו נותן על ראשו מאותו המין (תוספת׳ שבת ז (ח) כא). מי שיש לו עצם בגרונו מביא מאותו המין ומניח על קדקדו (שבת סז.). מעלין עצם של ראש בשבת (ירוש׳ ע״ז ב ב). כל בריה שאין בו עצם אינו מתקיים י״ב חדש (רב הונא, חול׳ נח.).—ובסהמ״א: עצם קטן שעל כף הירך שאדם בולעו ונחנק (רש״י, גיט׳ סז:). על הארכובה מונה עליו עצם אלילי ונקרא גלגל ואחרים קורים אותו ריחיים (רש״ע בן יצחק מטורטוסא, ספי

אלמנצורי לאלראזי, שער העצמות, כ״י).—ואמר המשורר: הרפתה ממך עצם ומכתש ממקום לחי ונם לחך בלילה כי כבר נם מכבי להי (ר״ש הנגיד, אהה שבתי). ועצמי כרקב תכלה ועיני שלחה יבלי בבי (ראב״ע, תוחלתי נכזבה).—ומ״ר: גם אני אצריח וארחיב קרחתי עצמי יבכיון אלה על אלה ונתחי יהמיון (ר׳ מנחם בן סרוק, אגרת אל חסדאי אבן שפרוט). ורעיוני רבים ולא אבין גלמי ועת נום ובהשכים בך עצם עצמי (ראב״ע, אלהי הרוחות). —*וַעֲצָמוֹת: העצמות והגידין והנותר (של קרבן הפסח) ישרפו בששה עשר (פסחי׳ ז י). המדליק בפת ושמן של תרומה ישרפו עצמותיו (ר׳ שמואל בר׳ נחמן בשם ר׳ יוחנן, ירוש׳ תרומו׳ ה א).—ושל מת: השומע על מתו והמלקט לו עצמות טובל ואוכל בקדשים (פסחי׳ ח ח). אמר ר׳ יוחנן בן זכאי וכי אין לנו על הפרושים אלא זו בלבד והרי הם אומרים עצמות חמור טהורים ועצמות יוחנן כהן גדול טמאים אמרו (הצדוקים) לו לפי חבתן היא טומאתן שלא יעשה אדם עצמות אביו ואמו תרוודות (ידים ד ו).—ובסהמ״א: והנה הלילה חזק חליו עד ששבר החולי כל עצמותי כמו האריה ששובר עצמות החיה הנטרפת בפיו (רד״ק, ישעי׳ לח יג).—ואמר המשורר: ושמו בקרבי כאש בכליותי קשור בלבי עצר בעצמותי (ר״י הלוי, יודעי יגוני). אדם באהבת עולם רצונו דומה לכלב מוצץ גרמות דם משפתיו מוצץ ודומה כי הוא מוצץ דם העצמות (רי״ק, שקל הקדש 96, גולנץ).—ודבור של ברכה למת, *תהיינה עַצְמוֹתָיו פורחות, ואמר בן סירא: וגם שנים עשר הנביאים תהי עצמתם פר[חות תח]תם (ב״ס גני׳ מט י). —ודבור של קללה למת, *ישתחקו עַצְמוֹתָיו של פלוני: התחיל מחרק עליהם שיניו ואומר וכו׳ ישתחקו עצמותיו (של פרעה) (רשב״י, מד״ר שמו׳ ה).—ובסהמ״א: ישתחקו עצמות חוי הכלבי שאמר וכו׳ (ראב״ע, שמות יד כז).—*וישחקו עַצְמוֹתָם: כי לא הועיל האיש הזה מהכופרים הראשונים ישחקו עצמותם (ר׳ שם טוב, ספר האמונות ט ג).—*שחיק, שְׁחוּק עֲצָמוֹת: אדרינוס שחיק עצמות שאל את ר׳ יהוש׳ בן חנניא (מד״ר בראשי׳ כח). —ובסהמ״א: וכשהקורא אומר נבוכדנצר הם אומרים שחוק עצמות (מחזו׳ איטלי׳ א, פז:).—ואמר הפיטן: ועצמותם בגהינם שחוקים ורב אנשי זמנינו חלוקים (לעתיקים אשר כראשי מזקים, אוי״כ ג, 85). ועי׳ שָׁחַק, שחיק, שָׁחוּק.—וכן *תפח עַצְמוֹ של פלוני: תיפח עצמן של מחשבי קיצין (ר׳ שמואל בר נחמני בשם ר׳ יונתן, סנהד׳ צז:).—ובסהמ״א: תפח עצמותן של בעלי לשון הרע (ר״י קארו, תולדות יצחק, לט:). ועי׳ נָפַח.—ב) עֶצֶם דָּבָר פלוני, הדבר ההוא ממש, selbst; même; self, selfsame בְּעֶצֶם הַיּוֹם, לא לפניו ולא לאחריו, כי אם באמת בזה היום: בְּעֶצֶם היום הזה בא נח ושם וחם ויפת וכו׳ אל התבה (בראשי׳ ז יג). ושמרתם את המצות כי בְּעֶצֶם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים (שמות יב יז). ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עֶצֶם היום הזה (ויקר׳ כג יד). וידבר יי׳ אל משה בְּעֶצֶם היום הזה לאמר (דבר׳ לב מח). ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי בְּעֶצֶם היום הזה (יהוש׳ ה יא). וישמו אבנים גדלות על פי המערה עד עֶצֶם היום הזה (שם י כז). המה ואבותם פשעו בי עד עֶצֶם היום הזה (יחזק׳ ב ג). בן אדם כתוב לך את שם היום את עֶצֶם היום הזה סמך מלך בבל אל ירושלם בְּעֶצֶם היום הזה (שם כד ב).—עֶצֶם השמים, לא העננים וכיוצא בזה, אלא השמים ממש: ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וּכְעֶצֶם השמים לטהר (שמות כד י)—ואמר בן סירא: תואר מרום רקיע טהר ועצם שמים מרביט הדרו (ב״ס גני׳ מג א). — ואמר הפיטן: קדוש מקורא ומשרתיו קדושים טהורי עצם כעצם תרשישים פליאי צורה ולא כתבנית אישים לבלתי שלוט בם יסוד חמשה רגשים (אהרונוק, יוצ׳ פסח, הגדה מצוירה, כ״י בריטי׳ מוז׳).—ואמר המשורר: כוכבי זהר עצם טהר ושמש וסהר חזרים על גלגל (ר״י הלוי, יפעת מלכי).— בְּעֶצֶם תֻּמּוֹ, כשהוא עודנו תָם כלו, בלי שום חסרון: זה ימות בְּעֶצֶם תמו כלו שלאנן ושלו (איוב כא כג). —ומצוי מאד בתו״מ עם כנ׳: הפתח הפתוח למרפסת אין לו אלא ארבע אמות מרפסת עצמה יש לה ארבע אמות (תוספת׳ ב״ב יא יב). שלש שני׳ יהיה לכם ערלים לא יאכל מכל מקום מה בינו למשמר פירותיו לעצים כשם שהוא רוצה בפריו כך הוא רוצה בעצמו ברם הכא רוצה הוא בפריו ואין רוצה בעצמו (ירוש׳ ערלה׳ א א).—והדבור כל עַצְמוֹ של פלוני או של דבר: הלך אצל בני עשו ואמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו מה כתוב בה א״ל לא תרצח אמרו לפניו רבש״ע כל עצמו של אותו אביהם רוצח הוא (ספרי דבר׳ שמג). כל עצמן (של מים מגלים) אסור להשהותן מפני הסכנה (רשב״ג, שבת קכח:).—ובסהמ״א: לפי שכל עצמם להוציא דבה נתכוונו (רש״י, במדב׳ יג כג). מוצא חמין שלו

שצריך לשורפו יכול לטלטלו בידים ולבערו וכו' שהרי כל עצמו הוא מתעסק ומחזור לשרפו (הלבוש, או"ח תמו ג).—*ועם מלת השלילה: חור שבין יהודי לארמאי וכו' פלימו אמר כל עצמו אינו בודק מפני הסכנה (פסח' ח:). כל עצמן של ב"ש לא היו מודים בעירוב עד שיוציא מטתו וכל כלי תשמישו לשם (עירוב' ל:). —ועם אלא: כל עצמו אינו כותב אלא יתן יי' אותך לאלה ולשבועה (ר' יהודה, סוט' ב ג). בא הכתוב ולימד על פסח שני שדוחה את השבת וכו' אמרת כל עצמו אינו בא אלא מפני הטומאה (ספרי, במד' ע). כל עצמו של שני בתרים אין באים אלא מכהה של תורה (שם קיט). כל עצמם של מלכים אין בוררים להם אלא לחם קל (שם, דבר' א). כל עצמן לא התקינו את הטבילה הזאת אלא מפני תלמוד (ר' חייא בר ווה, ירוש' ברכ' ג ד). כל עצמו של דוד לא מלך אלא ארבעים (שם סוט' א ח). וגונב מבית האיש ולא מבית האשה כל עצמו אין כתוב רעהו אלא בשואל (שם ב"ק ז א). למלך שכעס על בנו ומסרו ביד עבדו וכו' א"ל שוטה שבעולם כל עצמו של אבא לא מסרני לידך אלא ע"י שלא הייתי שומע לו (ר' חייא, מד"ר שה"ש, כרמי סלי). אני כל עצמי לא נתגרשתי אלא שלא מזגתי את הכוס (פדא"ר כח (ל), רמא"ש).--וסומך לשם במשמ' כנוי חוזר לנושא של המאמר, eigen: sien; propre; own: אמר לשנים גזלתי לאחד מכם מנה ואיני יודע איזה מכם וכו' נותן לזה מנה ולזה מנה שהודה מפי עצמו (ב"מ ג ג). הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן (אבו' ב ג). לא היו ישנים בבגדי קדש אלא פושטין ומקפלין אותן ומניחין אותן תחת ראשיהן ומתכסין בכסות עצמן (תמי' א א). חסידים הראשונים היו מוציאין אותן לתוך שדות עצמן ומעמיקין להן שלשה טפחים (תוספת' ב"ק ב ו). לשעבר הייתם עומדים ברשות עצמיכם עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור (ספרי דבר' טז). כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים וכל התולה בזכות אחרים תולין בזכות עצמו (ר' יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא, ברכ' י:). מוטב אמות מיתת עצמי ולא אעביר על דעת חבירי (ר"ע, עירוב' כא:). אנוסת עצמו ומפותת עצמו לא ישא ואם נשא נשוי (יבמ' כט:). פעמים שאדם נשבע על טענת עצמו כיצד וכו' (ר"א בן יעקב, כתוב' יח.). וביוצא מתחת יד אחר אבל מיד עצמו לא (ר' טימי בר אבי, שם כ.). עשה בשביל כבוד עצמך (שם עז:). ובר לבב זה משה וכו' לבו ברור עליו שאינו תובע צורך עצמו אלא צורכן של ישראל (ר' יצחק, מד"ר דבר' יא). — ואחרי מלת היחס: אדם קרוב אצל עצמו ואין אדם משים עצמו רשע (סנה' ט:). בשעה שעלו ישראל מן הגולה ולא מצאו עצים בלישכה ועמדו אילו ונתנדבו עצים משל עצמן ומסרום לציבור (ירוש' שקל' ד א).—על פי עַצְמוֹ: האומר פתיתי את בתו של פלוני משלם בשת ופגם על פי עצמו ואינו משלם קנס (כתוב' ג ט). גנב על פי שנים וטבח ומכר על פי עד אחד או על פי עצמו משלם תשלומי כפל (ב"ק ז ד). האשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך והלכה ונישאת על פי עצמה והלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעלך והלכה ונישאת על פי עצמה וכו' (תוספת' יבמ' יא ה). הודה על פי עצמו משלם קרן וחומש ואשם (ב"ק סג:). —בפני עַצְמוֹ: ואל תהי רשע בפני עצמך (אבו' ב יג). הורה בפני עצמו ועשה בפני עצמו מתכפר לו בפני עצמו (הורי' ב ב).—ובמשמ' לבד, allein: seul; alone: כל קורה וקורה בפני עצמו אילן הוא (ר' יהוש', תוספת' כלא' ד ז). הקורא את המגילה וטעה והשמיט בה פסוק אחד לא יתחיל ויקרא את אותו פסוק בפני עצמו אלא מתחיל מאותו פסוק וגומר עד סוף (שם מגיל' ב ב). יחד הכתוב מצוה הזאת ואמרה ענין בפני עצמו ואי זה זה עבודה זרה (מכי' בא ה). תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמה היה ולא הכריעו בה חכמים אם מין חיה הוא אם מין בהמה הוא (ר"מ, שבת כח:). ב' ביתי עדים המכחישות זו את זו וכו' זו באה בפני עצמה ומעידה וזו באה בפני עצמה ומעידה (רב הונא, ב"ב לא:). וחייב (הנזיר) על היין בפני עצמו ועל הענבים בפני עצמן וכו' (נזיר ו ב).—וכן לְעַצְמוֹ, בְּעַצְמוֹ, באותה המשמ': שנים שלקחו את האילן נותנין פאה אחת לקח זה צפונו וזה דרומו זה נותן פאה לעצמו וזה נותן פאה לעצמו (פאה ג ה). עושין כל צרכי מילה בשבת מוהלין ופורעין ומוצצין וכו' אם לא טרף יין ושמן מערב שבת ינתן זה בעצמו וזה בעצמו (שבת יט ב). מדבריהם למדנו ששורפין תרומה טהורה עם הטמאה בפסח וכו' ומודים ר' אליעזר ור' יהושע ששורפין זו לעצמה וזו לעצמה (פסח' א ז). לשניהם כותבין שנים לזה לעצמו ולזה לעצמו (רשב"ג, ב"ב

י ד). חבל זוג של ספרים וצמד של פרות חייב על זה בעצמו ועל זה בעצמו שנ׳ לא יחבל רחים ורכב מה ריחיים ורכב מיוחדין שהן שני כלים המשמשין לו מלאכה אחת וחייב על זה בעצמו ועל זה בעצמו אף החובל שני כלים המשמשין מלאכה אחת חייב על זה בעצמו ועל זה בעצמו (תוספת׳ ב״מ י יח). בשלש׳ מקומות השטן מצוי לקטרג המהלך בדרך בעצמו והישן בבית אפל לעצמו והמפרש בים הגדול (ר׳ לוי, ירוש׳ שבת ב ג). לא נאמר כל תוסיף אלא כשהוא בעצמו וכו׳ (ר״ה כח:). — וכן בינו לבין עַצְמו, ביחידות: הדא דתימא בינו לבין עצמו אבל ברבים אפילו מצווה קלה לא ישמע לו (ירוש׳ שביעי׳ ד ב). — ואחרי פ״י במשמ׳ כנוי חוזר לנושא, selbst; se; self: נשבית חייב לפדותה ואם אמר הרי גטה וכתובתה תפדה את עצמה אינו רשאי (כתוב׳ ד ט). מי שחציו עבד וחציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד (גיטי׳ ד ה). אין העדים נעשים זוממין עד שיזומו את עצמן (מכו׳ א ד). אל תעש עצמך כעורכי הדיינין (ר׳ יהודה בן טבאי, אבו׳ א ח). והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך (ר׳ יוסי, שם ב יב). כי קדוש אני יי׳ אלהיכם לומר אם מקדישים אתם עצמיכם מעלה אני עליכם כאלו קידשתם אותי (ספרא קדוש׳ פרשה א). קרא ומצא עצמו בלמען חוקה כוין וכו׳ נתפלל ומצא עצמו בשומע תפילה חוקה כוין (ירוש׳ ברכי׳ ב ד), מכור עצמך לעבודה זרה ואל תצטרך לבריות (שם ט ג). בדקה עצמה בשחרית ושימשה בעד בחצות וראת במנחה אין טמא אלא עד שעת תשמיש (שם נדה א א). לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו (ר״ש בר נחמני בשם ר׳ יונתן, יבמ׳ קט:). לימים עמדה וקדשה את עצמה (כתוב׳ כב.). כל מקום שאתה מוצא שני מקראות אחד מקיים עצמו ומקיים חבירו ואחד מקיים עצמו ומבטל חבירו מניחין זה וכו׳ ותופשין זה שמקיים עצמו ומקיים חבירו (זבחי׳ סג:). אמר לו הכנס ורחוץ ושקול עצמך עד שלא תכנס וכו׳ כיון שיצא ושקל עצמו לא חסר כלום (מד״ר ברא׳ ד). ושלף (טיטוס) חרבו וקיצץ את ספר התורה נעשה נס התחיל דם מבצבץ ממנו התחיל משתבח לומר שעצמו הרג (שם במד׳ יח). לעולם אל ימנע אדם עצמו מלילך אצל זקן לברכו (ר׳ יוחנן, שם רות ו). וישראל על שעשו עצמן

נבזים ושפלים וכו׳ ומתנחמים ונגאלים באש (תנחומ׳ נו ב). — וכן בעַצְמְךָ: כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל (ברכ׳ א ג). — והדבור הגע עַצְמְךָ: מתיבין לר׳ יודה הגע עצמך שהיתה עקרה ואין סופה לילד (ירוש׳ יבמ׳ ו ד). ועי׳ יגע, הפע׳. — ועם ל היחס: חלות תודה ורקיקי נזיר עשאן לעצמו פטור למכור בשוק חייב (חלה א ו). נערה שנתארסה ונתגרשה וכו׳ רבי עקיבא אומר יש לה קנס וקנסה לעצמה (כתוב׳ ג ג). האומר לחבירו צא וקדש לי אשה פלונית והלך וקדשה לעצמו מקדשת לשני (קידוש׳ ג א). אל תבקש גדולה לעצמך ואל תחמוד כבוד יותר מלמודך (אבו׳ ו ד). ואינו מחזיק טובה לעצמו אהוב (שם ו). בשקצרוה לעצמן אבל אם קצרוה לישראל חייבת (ירוש׳ פיאה ב ז). כיצד סדר הסבה אורחין נכנסין יושבין ע״ג ספסלין ועל גבי קתדראות וכו׳ בא להם יין כל אחד ואחד מברך לעצמו וכו׳ (ברכי׳ מג.). לא תנשא ולא תתייבם וכו׳ ולעולם אמר זעירי לעצמה ג׳ חדשים לחברתה תשעה (יבמ׳ קיט:). אלמנה ששמה לעצמה לא עשתה ולא כלום (ר׳ זירא בשם ר״נ, כתוב׳ לח.). והיא מרת נפש היא לעצמה כיון שנפקדה לא פקדה האלהים אלא לעצמה וכו׳ אני לעצמי שמחתי אבל אחר לא ישמח עמי (מד״ר שמות יט). — ובמשמ׳ שיך לְעַצְמוֹ, ברשות עַצְמוֹ: גופו של גט שחרור הרי את בת חורין הרי את לעצמך (גיטי׳ ט ג). אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני (הלל, אבו׳ א יד). — ובסהמ״א: כותב לו על הנייר או על ההרס הרי את בן חורין או הרי את של עצמך או אין לי עסק בך וכן כל כיוצא בזה (רמב״ם, עבדים ה ג). — *על עַצְמוֹ: אם רצה להחמיר על עצמו אין שומעין לו (ירוש׳ ברכי׳ ג א). הבערה לימדה על עצמה (ר׳ לעזר, שם שבת ב ב). זובח לאלהי׳ יחרם יצאת וביח׳ ללמד על הכל השתחוה ללמד על עצמה שאינה מעשה (ר׳ חזקיה, שם ז ב). — בְּעַצְמוֹ: נשא אותו גר ק״ו בעצמו ומה ישראל שנקראו בנים למקום וכו׳ (בבלי שם לא.). וישכם (בלעם) קדם ועמד בזריזות הוא בעצמו (מד״ר במד׳ כ). אמר לו הקב״ה (למשה) וכו׳ למחר אני פורע לך כשיעשה את המשכן תהא סבור בעצמך שאתה משמש בכהונה גדולה ואני אומר לך קרא לאהרן שישמש (תנחומ׳ שמיני ג). — מֵעַצְמוֹ, מאליו: אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הגבורה

(ספרי דברי ע). ומעשה נמי בבריא שאמר כתבו גט לאשתי ועלה לגג ונפל ומת ארשב״ג אם מעצמו נפל הרי זה גט ואם הרוח דחתו אינו גט (חולי לט:). אביך צוה לפני מותו לאמר ומעולם לא צוה יעקב מכל הדברים האלו כלום אלא מעצמן אמרו דבר זה (תנחומי לו י).—ורגיל מאד בסהמ״א: לעולם ימנע אדם עצמו מפירות האילנות (רמב״ם, דעות ד יח). הגזלה שלא נשתנית אלא הרי היא כמו שהיתה וכו' הרי זו חוזרת לבעליה בעצמה (הוא, גזלה ב א). שזה הנמצא אין מציאותו אשר הוא עצמו מספקת לו שיהיה נמצא בלבד אבל שופעת מאתו מציאות רבות (ר״ש א״ת, מו״נ א כח). ומאחר שאין דבר מאלה הכחות באדם לבטלה אלא לצרך הכרחי והם חלק מעצמו על כן וכו' (רס״ט פלקירא, אגרי החלום, JQR. NS. I. 484). אם שיהיה העסק נכבד או נבזה הוא עצמו ומהותו של אדם לא דבר אחר בו (ר״י אבן לטיף, רב פעלים, כד.). והנה קדמות העולם הרב עצמו אומר שלא בא עליו מופת ושרבו עליו מחלוקות קודם זמנו יותר משלשת אלפים שנה (ר״י אברבנאל, ומפעלות אלהים ע א). ואחשוב שרמז בזה לגאון רב סעדיה שזה עצמו היה דרכו (שם טו). לפי ירידת מדריגת אור חכמה שתחת הכתר עצמה תקרא חכמה לפי שירדה מדריגה אחת בבחינת עצמה (ר״כ בר״י אלחכן, עה״מ ז, מג::). —ואמר המשורר: לך אמה בעודה באדמה ויום תשוב לך כאשר נתתה לך עצמה ואתה הוא מקומה ואת עמה בכל קומה ושבתה (רשב״ג, לך נפשי תספר). עצמו יפתה כל אנוש בפרוש צבע שער ראשו במספחת (רמב״ע, התרשים ה כט). בהגיעו לצוק לאחוריו דוחפו ומתגלגל לעצמו בו אות בהתפזר אבריו כי רוצה יי' בעמו (רא״ב״ע, אזכירה סדר עבודה). — ג) °כל דבר ממשי, כל גוף. האבן הוא עֶצֶם קשה, הרוח הוא עֶצֶם אדי וכיוצא בזה, Wesen, Substanz; substance: העצם הראשון הנעלם מכל אישון (ר״מ גילני, לקו״ק, כספאי 48). ועצם השכל הנכבד והפשוט מכל עצמי כחות העולם (רא״ב״ע, ערוגי הבשם, ליון ב, 120). ואין יכולת בנברא לברא עצם שיהיה גוף (רא״ב״ע, שמות כה מ). ודע כי כל גשם הוא מורכב על דעת אנשי שיקול הדעת מעצמים רבים כי אין עצם נראה כי אם הגשם והנה האלף היא כגשם כי הוא העיקר ונקרא כן שהוא מורכב מאל״ף עצמים והטעם רבים (הוא, לחות, האותיות א). ועוד מצאנו שכל הדברים שהם דברי המדברים עשרה והט' מקרים והא' לבדו עצם סובל (הוא, ספר השם ג, קבולי קונטרסי). התבוננתי בעצם העולם מה הוא לחקור הבורא ואראה כי כלו שני דברים גרם ומקרה (הוא, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כהנא 3, 57). ובמה יבדלו שנים בלי זמן ומשכן וכן להיות שני עצמים לא יתכן (שם 61). ולא יתאמת זה עד שנניח תחלה שיש במציאות עצמית בלתי גשמיים יקראו מלאכים (רא״ד, אמו״ר 3). עצמי השמים רבים יודעים זה בעלי חכמת התכונה (שם, 41). וחשבו שאלה העצמים הנכבדים אם היו מניעים אלה הגשמים השמימיים באופן יחייב ג״כ תנועה בעצמות המניעים יפול הסבוב (שם, 61). וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה והם עצם וכמה ואיך וכו' (ר״י א״ת, סו״ה, היסוד ז). והאחד מהשלשה פנים הוא מפני שנברא האדם מדברים שונים זה מזה וטבעים מתגברים זה על זה ומעצמים זה הפך זה והם נפשו וגופו (שם, עבודי האלהי ב). שהנפש עצם פשוט רוחני נוטה אל הדומה לה מהאישים הרוחניים (שם, תחבת יי, פתיחה). ומי לנו באמתת מה שהביאונו בשהנפש עצם שכלי לא יוגבל במקום ולא תשיגהו הויה ולא הפסד (הוא, הכוזרי ה יד). אלא שנמצא בהם כח הצמיחה מוסף על הדומם והיא צורתם העצמית ר״ל המעמדת עצם שלהם (הוא, רוח חן א). וגדר העצם הוא כל דבר שמעמיד ומשלים אמתת הענין (שם י). אמנם העצם הוא סוג העליון (שם). הבקשה האחת (של משה) היא בקשו ממנו יתעלה שיודיעהו עצמו ואמתתו (ר״ש א״ת, מו״נ א כד). ההקדמה הראשונה לקיום העצם הפרדי (שם, עג). יאמרו שהשם יתעלה יברא אלו העצמים תמיד כשירצה (שם). ואחרי שהוכחתי שהיא עצם ראוי שנחקור עליו עוד איזה עצם מן העצמים היא כלומר אם היא עצם צורי או עצם חומרי גופי (ר' הלל מוירונא, תגמולי הנפש א ב). למה יהיה הצנון מעכל ולא יתעכל מפני שאינו מעכל בכל חלקיו אלא בעצם הדק אשר בו וכשיכלה ישאר העצם העב ולא יוכל הכח לעכלו (רס״ט פלקירא, המבקש לז). והחמישי ידיעת הדומם והוא ידיעת העצמים האבניים הנקפאים מהאדים הנעצרים בבטן הארץ (שם לז). הרביעי העיון בישות העצמים הנצחיים הרוחניים אשר הם מחדושיו ורוב יצוריו (הוא, ראשי חכמה, 55). וחקר כמו כן השכל אם הוא נחלק כמו שהנפש והטבע נחלקים לעצם ראשי ולעצם משרת

(שם 88). ואין במציאות אלא שלשה כלומר היסוד והצורה והעצם (הנ"ל, מקור חיים לרשב"ג א 3). אמנם מרחק הטוב והרע דע כי הטוב מקרה אינו עצם ולא גוף שיושג בה החושים (פי' ספר יצירה לאבוסהל, כט.). השמש סבת האור וכו' ולכן אין לחשך עצם נמצא (שם לא). ר"ל שהאות היא היולי או עצם או הומר לשום נפש מן הנבראים מן החיות והצמחים (הנ"ל, שירי שלמה, דוקס א, III). שלא היה השינוי בעצם הגרם השמימיי (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהים י ט). לכל מתנועע מניע בהכרח וכל העצמים הצריכים לתנועה ולמניע כמו הגלגלים שמציאותם היא לסבת תנועתם בתמידות יצטרכו אל מניע (ר"י מפיסא, מנחת קנאי 18). הנה בהיות כל אחת מהן עצם נבדל מחומר יתחייב שימצאו עצמים נבדלים רבים (ר"ע ספורנו, אור עמים, נג.). — ובהבדל מן מקרה: והנה כל העצמים והמקרים צריכים למעמידו ושיהיה לנצח ככה בלא שנוי (ראב"ע, ספר השם ה, קבוצ' קונטרס'). וק"ו שלא יתהוה מקרה מעצם ולא עצם ממקרה אע"פ ששניהם כלולים תחת הויות המציאות (ראב"ד, הקד' לספר יצירה, ב:). ואין דעתנו לדבר בכל זה עד שנפקח עיני האנשים בענין העצם והמקרה (ראב"ד, אמו"ר 3). הנמצאים נחלקים הלוקה ראשונה על עצם ומקרה (שם 4). וכאשר נחקור על היסודות הארבעה נמצאם מחוברים מחמר וצורה והמה העצם והמקרה (ר"י א"ה, הו"ה, סיסוד ו). הוצרכנו להאמין כי בורא אחד בראם שאי אפשר למציאות המחודשים מבלעדיו ושאיננו דבר נראה בעצם ובמקרה (שם ז). כל הנמצאים לא ימלטו מהיותם או עצם או מקרה (הנ"ל, רוח חן י). והמין הזה מהשמות מורה על העצם ועל המקרה ביחד בעוד התחברות העצם עם המקרה והדבקו בו (הנ"ל, הקדמה א). והמקרה איננו נמצא כי אם עם עצם ואם לא לא ימצא כלל (שם). ההקדמה הרביעית שהעצם לא ימלט ממקרים רבים (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). כי כל עצם אם לא יהיה בו מקרה החיים אי אפשר מבלתי היות לו מקרה המות (שם). וישים חקירתו בחכמת מעיינת בגופים וטבעיהם ועצמם ומקריהם וחומר וצורתו (רש"ט פלקירא, ראשי' חכמ', 4). אמרו עצם להפריש בינו ובין המקרה שהעצם אינו מודיע ממצוי דבר שהוא חוץ ממנו אלא מודיע אמתתו בלבד (ר"י אבן עקנין, ספר המוסר ה כא). —ובהבדל מן יסוד: פעם יקרא עצם ופעם יקרא יסוד וההפרש בין העצם והיסוד כי שם היסוד נופל על הדבר המוכן לקבל הצורה שלא קבל אותה עדיין ושם העצם נופל על היסוד שקבל צורה מה והיה באותה הצורה עצם מסוגל (רש"ט פלקירא, מקור חיים לרשב"ג ג). —שם עֶצֶם, שם של פרטי, של אדם, ארץ, עיר וכדומ', Eigennamen; nom propre; proper noun: ובארבע' דברי' יבדל שם העצם משם התאר וכו' והדבר השלישי שם העצם לא יהיה מבואר בה"א הדע' כאשר יבואר שם התאר וכו' והדבר הרביעי שם העצם לא יסמך כאשר יסמך שם התאר וכו' (ראב"ע, שמות ג טו). דע כי זה השם הנכבד הוא שם העצם ואם כן מה טעם לאמרו פעם שנית והתשובה כי אדם שם עצם ושם מקרי' שאיננו כן ואם הוא נקרא מעצם האדמה (הנ"ל, דברי' ו ד). והנה חכמי המבטא הקימו שם העצם תחת העצם באלו הוא עומד בעצמו והוא נושא המקרים בדרך קצרה (הנ"ל, ספר השם א, קבוצ' קונטרס'). והנה השם השלישי גם הוא מזאת הגזרה והוא שם עצם נגזר מפועל ובעבור היותו יש אמת עם עצמו הנה הוא שם עצם (שם ח). — ושמות עֶצֶם: ומתי ראה הוא שני שמות עצם מתחברים או יסמכו אל אחר וכו' ובאשר תסתכל בשמות העצם שהם מתיחסים לא תמצא שהם כולם על דרך סברא (הנ"ל, לחות, כד:). שעל שאר השמות תפול הא הידיעה ולא כן שמות העצם (ר"א בלמש, מקנה אברהם, בחלוקת השמות למשיגיהם). —ובמשמ' שם דבר, Hauptwort; nom; noun: שם העצם הוא הנכבד בכל חלקי הדבור (ב"ז, תל"ע, ב א). והוא מתחלק לשני מינים א) שם עצם פרטי וכו' והוא שם יכונה בו עצם פרטי אחד לבד וכו' ב) שם עצם כללי וכו' והוא שם יכונה בו כלל סוג או מין (שם). —ומ"ר שמות עֲצָמִים: ודע כי שמות העצמים שאינם שמות פרטים ישתנו בסמיכות (ראב"ע, לחות, כד:). מאמרנו ששמות העצמים אינם נגזרים וכו' כוונתנו היתה על שמות העצמים שאינם מדברים בלבד אבל שמות העצמים המדברים הם על שני דרכים וכו' (ר"י א"ה, הקדמה א).

ב. **עָצַם**, קל אינו נהוג.

—פִּעֵל, עִצֵּם, —עִצֵּם את פלוני, אָכַל עֲצָמָיו, שבר עצמי: שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עִצְּמוֹ נבוכדראצר מלך בבל (ירמי' נ יז). —ובסהמ"א: והוא דומה למה שאומרין הערב

עצמתי[1] השה כלומר התכתיה עצם עצם (ר״י א״ת, קס״ם לריב״ג, עלם).—ואמר המשורר: בכל כחם אכלוה יריבים ועודם ידמ[ו שרית נטולות] בעוצם עצמוה העצומים עלי חולה אשר היה נ[חלות] (רסב״ג, [תהלת אל]). סמוכה במצות כחומה ומצמיתי עצמו עצמוני אכלוני ואת נוי השמו (גנזי שכטר ג, דודסון 90). ירחם אל אצילים רחמוני ובנעימות דברים נחמוני ולא אבדה אמונה מלבבם ועת צר לי בחסדם קדמוני ולולי הם משנאי משלו בי ועצמי רצצו ויעצמוני (ר״י חריזי, תחכמוני י). ואם יצדק דברי הטיבו מחירי והבו שכרי ואם אשקר בנאומי עצמו עצמי ושפכו דמי (שם, מחברי איתיאל יב).

ג.**עצם**[2]), ממנו °עֲצִימָה, ג.עָצַם.

ג.**עָצַם**, פ״י, עוֹצֵם,—עָצַם את עיניו, סגר אותן, חבר עפעפיהן יחד, zusammenschliessen (die Augen); fermer les yeux; to shut the eyes: אטם אזנו משמע דמים וְעֹצֵם עיניו מראות ברע (ישע׳ לג יה). — ובתו״ם: איזהו הידור לא ישב במקומו וכו׳ יכול אם ראהו יעצום[3]) עיניו כאילו לא ראהו וכו׳ (ספרא קדוש׳ פרק ז). פתחה עיניה ביותר או עצמה עיניה ביותר לא עלתה לה טבילה (ר׳ יוחנן, נדה סז.).—וכמו פעֻ׳: עצום עיני מראות ברע ואזני מלשמוע דברים בטלים (ברכ׳ יז., כ״י מינכ׳).—ובסהמ״א: אבל בני אדם מבינים ובוחרים הטוב מן הרע ואם מבקשים והופצים רואים ושומעים ולועטים ואם לאו עוצמים עיניהם ואוטמים אזניהם (ר׳ נסי הקראי, לקו״ק, נספחי 8). ועכ״ו היינו מחרישים ועוצמים עינינו לטובאת הקדשים לולי בזיון תורת אלהינו (ר״י זכריה, שעשועי יג, דודסון 142). — ואמר המשורר: מתמוך בשוחד נוערים כפיהם ומראות ברע עוצמים עיניהם (ראב״ע, חי בן מקיץ, איגר 143).—וכינ׳ פעֻ׳: אבקשנו והוא בינות צלעי וראנו ועיני לא עצומה והוא קרוב ולא ישמע צעקה (שם, תרדה לבשה תבל).—ועצם את הלשון: ואין עוצמים את לשונם מדברי הבאי ועניינים אשר יוכל להביאם לידי גנאי (רלב״ח הכסיה, הגיון הנפש, עו:).

1) [במקור עצ׳מת a).]
2) [כמו עָצָה, עָמַץ, בארמ׳ עמץ, ובערב׳ ע׳מצ׳ b), ובאשור׳ אֵמִיצ.]
3) [בקידוש׳ (לג), הגרסה: יעצים, הפע׳.]

a) عظمت b) غمض

— פע׳, יְעַצֵּם, — עִצֵּם את עיני פלוני, כמו עָצַם קל: כי נסך עליכם יי׳ רוח תרדמה וַיְעַצֵּם את עיניכם (ישע׳ כט י).—ובתלמו׳: המעצמו עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים (שבת קנא).— ואמר המשורר: האל השמין לבות מבין או מהביט עצם עיני (ר׳ יוסף בן סהל, איכה יועצ, שער השיר 86). נער אשר מראות עיני יעצם ומהקשיב אמת יאטם אזני תבונתי (ר״י אבן גיאת, מבין עפאים, סס 124). ולהראותם רקחים וסמים ומיני עשבים ובשמים לעצם את עיניהם ולקחת את הוניהם (ר״י זכריה, שעשועי י, דודסון 122).

—הפע׳, *הֶעֱצִים, יעצים,—כמו קל: יכול יעצים עיניו מקמי דלימטיה זמן חיובא (קידוש׳ לג.).—ובסהמ״א: וכאשר יעצים עפעפיו אינו רואה מאומה ועוד כאשר יחפוץ לנום ולישן יעצים עפעפיו שאם לא יעצימם אינו יכול לישן (ר״ש דונולו, תכמוני א, סג.). שאם לא יעצים עיניו אינו לא צדיק ולא רשע (רס״י, ב״ב כז:). ואמר המשורר: להבצלת שרון נמתי בגרי עינך גם העצימי נבלמתי לנשוק דוד כי עינך ממני לא תעלימי (ר״מ הקראי, להבצלת שרון, לקו״ק לד).

—התפ׳, *הִתְעַצֵּם,—עֻצַּם וסגר את עצמו, נֶעֱצַם: הרוצה שיתעצמו עיניו של מת נופח לו יין בחוטמו ונותן שמן בין ריסי עיניו ואוחז בשני גודלי רגליו והן מתעצמין מאליהן (רסב״ג, שבת קנא:).—ובסהמ״א: ועצומים המתעצמים והמחרישים ומתאפקים מלהורות הורגין את דורן (רס״י, ע״ז יט:).

—נפע׳, *נֶעֱצַם,—היה עָצוּם, נִתְעַצֵּם: ועין שכלי אשר נעצם פקחתיו למען כי בפוך שכלו קרעתיו (ר״י בן זכריה, שעשועי, הקד׳, דודסון 5).

ד.**עָצַם**, קל לא נמצא.

—הפע׳, *הֶעֱצִים, עשה שיהיה עֶצֶם, ברא, יצר bilden; former, façonner; to form, fashion: ממנו (מן נח) העצמת כל משפחות יצור ובהנחמך בו לא אקלל שחתה (ר׳ יוסי בן יוסי, אתה כוננת). כבר ביארנו שהמעשים הטובים מעצימים הם באדם בגופו ובנפשו מציאות שלימות ומעלה והפכם המעשים הרעים מעצימים בו מציאות עבירות וחסרון (רמח״ל, דרך ה׳ ג ב).

—פע׳, °עִצֵּם,—כמו הפע׳: אישי כל מין ומין הן הם אישי המין ההוא במה שהם נבדלים ומצויירים בהבדל המעצם אותו המין והמשל שאישי החמור הם אישי מין החמור במה שהם נוערים (ר״א ביבאגו, דרך אמונה, כא.). ועם היות שאמרתי שהממיר דתו

לא נשתנה טבעו נוכל לדקדק עוד ונאמר כי טבעו מתעצם אותו כמו צורה אחרונה והבדלו האחרון ישתנה (שם קע:).

—התפ׳, *הִתְעַצֵּם, נתעצם, נעשה עֶצם: וכמו התעצמם בשפעים השופעים מהראשון יתברך (ר״י א״ת, הכוזרי ה יד). וענין הצורה הוא דבר המוציא לאור הוויית החומר אשר בו היה מה שהיה ובו **נתעצם** רוצה לומר שנהיה עצם שלם ונבדל בו מעצם אחר (הוא, כוס חן ח). אמנם צלם הוא נופל על הצורה הטבעית ר״ל על הענין אשר בו **נתעצם** הדבר והיה מה שהוא (ר״מ א״ת, מו״נ א א). ויהיה כל מה שהוא קרוב אל האמצע כחו אשר הוא בו יסוד ומהותו אשר בו **יתעצמו** הסרים (רש״ט פלקירא, ראשי׳ חכמ׳ 83). הגופים הטבעיים שני מינים הראשון אחרון מה **שיתעצם** בו הטבע אשר הוא מהוה כל אחד מהעצמים הטבעיים וכו׳ (שם 85). פאר עצמותך נעלה מהדבר אשר בו **נתעצם** וכאשר היה מה שבו **יתעצם** הדומם חומר לצומח ואשר בו **יתעצם** הצומח חומר לחי ואשר בו **יתעצם** החי חומר למדבר כן הדבר אשר בו **נתעצם** חומר אל מה שבו **נתעצמת** עד כי כוכבי השמים וכסיליהם היו שרי יהודה (עמנו׳, מחב׳ יב). מפני **שנתעצמנו** בה והיא הבדל לנו יחויב שתהיה עצם (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ב). שהוא **מתעצם** באלו הידיעות אשר לו (שם ב ו). כ״ש שהוא מבואר שאינו (האלהים) **מתעצם** בזולתו ואין ידיעתו אותם מחייבת רבוי בעצמותו כי אמנם היתה מחייבת רבוי בעצמותו אם היה **מתעצם** בהם (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ב א ד). ואם היתה הנפש **מתעצמת** מאמתות המושכלות הנה בספר היסודות ובספר החרוטים אמתות מושכלות הרבה מאד (שם ה ה). כי השכל ההוא הנקנה באמצעותה הוא הנשאר אחר המות וזה **כשיתעצם** השכל והמשכיל והמושכל וישוב דבר אחד בעינו עם המושכלות (ר״י אלבו, העקרי׳ ג ג). הסבה הראשונה בורא וממציא כל הנמצאים וכו׳ אינו אחד שיהיה **מתעצם** עם הזולת ויהיה לו דמיון ערך והתיחסות עם הזולת (ר״י אבוהב, מעה״ש א ה). ובכלל שאין ענין החמר ומהותו דבר זולת מה שלא ימצא בפעל מבלעדי הצורה כי הוא **מתעצם** בבחינותו כמו שאמר אבן רשד (ר״י אברבנאל, מפעלות אלהים ב ד). ואמנם אחרי אסיפת השכלים הנבדלים ונשמות הטהורות אל מקורם וקודם יציאתם ואצילותם מה יהיה ענין מציאותם שם האם הם **מתעצמים** לגמרי עם מקורם באופן שאין שם זולתי מהותו הפשוט בלבד (שם ח ו). ואמנם התיארים היוצאים מה׳ ית׳ משמותיו או כנוייו וכו׳ הם דברים **מתעצמים** במחשבת האנשים מבלי פעולה חושיית (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 23). אך בתנאי שהחלק השכלי ישכיל המושכלות ויפריד העצמים מהמקרים עד שיתאחדו בשכל הפעל אז **יתעצמו** יחד (שם 72). דע כי הי״ב מזלות שהם בשמי׳ שבהם מתפרנסי׳ ברואי׳ של מטה מקבלי׳ כח מי״ב חותמו׳ שהשם הגדול ידו״ד ית׳ **מתעצם** ומתיחד בהם (ר״י גיקאטיליה, שערי אורה, כז:). ולהיות ששכל בני אדם אינו **מתעצם** אלא מצד החוש והדמיון הרשו החכמים הראשונים לעצמם לצייר אותם בכתיבה כדמיון אילן המתפשט בענפיו אילך ואילך (עסיס רמונים ו א, יז.). קודם **שנתעצם** בהם איך נדע אמתת ענינם (ר״א בן אליהו, עץ חיים קי). ע״כ אמר לא נכחד עצמי ממך ירצה לא נסתר מנגד עיניך ענין הנפש השכלית שבה **נתעצמתי** (ר״י מוסקאטו, נפוצ׳ יהוד׳ ע). גלוי וידוע לפני כסא כבודך ענין צורתי העצמית שהיא נפשי השכלית אשר בה **התעצמתי** (שם לד). כיון לשלול ידיעת הבורא מאמתת מהות האיש הרמוז אליו מצד מה שהוא הפרטי הלז **המתעצם** בצורה ההיא המינית (הוא, קול יהודה לכוזרי א, יא.). ואם יזכה שישלים עצמו במושכלות **יתעצם** וישאר נצחי (יש״ר מקנדיה, אילם, תשובה). והכונה לומר שיותר הוא ית׳ לנו לאב מצד שלמדנו תורתו אשר היא ניצוץ ממנו ית׳ **המתעצמת** בנו ולא מצד היצירה והבריאה שיצרנו (ר׳ שלמה יזייא, תפארת ישראל ה, כד:). שהיותנו **מתעצם** מפועל כפנו ר״ל פעולותינו המורגשות לנו הם עצם החיות וכו׳ המשל בו חוש הראות וכו׳ **ומתעצם** בפועל הראות (סטנוב, פי׳ ספ׳ המדות לאריסטו ב ח ב).

—פע׳, *עֻצַּם, בינ׳ מְעֻצָּם, מעוצם,—שֶׁעֻצְּמוּ אותו, נעשה עֶצם: כאשר נמצא את עצמינו **מעוצמים** בהשתכלות המושכלות אשר מתחלה סכלנום ושיהי׳ כולם ידועים וקבועים במדענו ולא נשאר שום דבר נעלם ממנו וכו׳ (ר׳ הלל מוירונא, תגמו׳ הנפ׳, יא.). א״ת שהיא (החכמה) **מעוצמת** מעצמים נבדלים בעצמם (שם נג.).

—הפע׳, *הֶעֱצִים, יַעֲצִים, יועצים,— כמו פִּעֵ׳: שהבורא אשר בחבורו זה מתענג על מעשיו או מואס בם וכו׳ שם בו כח שבהפסדו (של הגוף) **יועצם** החלק השכלי ממנו (ר״א אריה די מודינו, קול סכל ז).

עָצְמָה, ש״נ, סמ׳ עָצְמַת, — כמו עֹצֶם, כח וחזק: נתן ליעף כח ולאין אונים עָצְמָה ירבה (ישע׳ מ כט). כוש עָצְמָה[1]) ומצרים ואין קצה פוט ולובים היו בעזרתך (נחו׳ ג ט). — ובמשמ׳ רֹב: ברב כשפים בְּעָצְמַת חבריך מאד (ישע׳ מז ט). — ואמר בן סירא: באין עצמה אל תתחר ובריב זדים אל תקומם (ב״ס גני׳ יא ט). — ובסהמ״א: אתה האיש המסתפק בגזרת הבורא ושאיננו מאמין בגודל עצמתו וכו׳ (ר״י א״ת, חו״ה, הבטחון ו). זאת עשה דדי מתמודיהם וסודותם רצונם יכעיסך לקנא בעצמתם וכעסם ירצך לעבוד עבודתם (ר״י בדרשי, בחינ׳ עולם יד א). — ואמר המשורר: צדקו יראה למאמין ובעלות בימין שם בעצמה צועק הגבה ימין ימין ה׳ רוממה (ראב״ע, אזכירה סדר עבודה). ומה אני ומה חיי ומה כחי ועצמתי כקש נדף מאד נהדף ואיך תזכר משוגתי (הוא, לך אלי תשוקתי, כהנא א, 206). — ואמר המליץ: העצמה לחולה כצידה לאורח (ר״י זבארה, שעשוע׳ ח, דודקון 84). — ואמר הפיטן: ועל אויביו יתגבר באימה בכן על זאת שוררה איומה למוציאה מצוען בעצמה (גנזי שפט׳ ג, דודקון 57).

עֲצֻמָה, ש״נ, מ״ר כנ׳ עֲצֻמוֹתֵיכֶם, — טענה, הוכחה, Beweis; argument; pleading: קרבו ריבכם יאמר יי׳ הגישו עֲצֻמוֹתֵיכֶם[2]) יאמר מלך יעקב (ישע׳ מא כא). — ובסהמ״א: ולפי הענין הזה התורה התמימה נתנה גבול בכל הנמשך לכח החיוני להשבית המדנים בינו ובין הכח השכלי ולהפריד ביניהם בסוף עד שלא יתעסק השכל במריבת בעל ריבו ובעצומותיו (ר״י בר׳ אכטולי, מלמד התלמידי, עו.). — ואמר המליץ: הגידו ענין מריבותיכם והגישו עצמותיכם (ר״י חריזי, תחכמוני ז).

***עַצְמוֹנִי**, ש״ז, — כמו עצבונית: למה היו דומין (יצחק ועשו) להדס ולעצמוני כל ימים שהם קטנים לא היה אדם מפריש בין זה לזה (ר׳ לוי, תנחומ׳ תלא ז).

***עַצְמוּת**, ש״נ, מ״ר עַצְמֻיּוֹת, — סגֻלת העצם, מה שהוא טבעי לעצם, תכונה קבועה, שאינה מקרה, Wesenheit; essence; essence: כי אנחנו נחלוק בין עצמות הגשם ושטחו ונשפוט שעצמותו עצם ושטחו מקרה (ראב״ד, אמו״ר 8). וכן אם נרצה להמיר הצורה אלף פעמים הנה זה אפשר לנו ונקרא עצמות הזהב חומר (שם 9). ואין אמצעי בינינו ובין עצמותינו ולא בין דבר מן הדברים ובין עצמותו כי עצמותו הוא הוא (שם 35). וראו שהשם ית׳ אחד שאין בו תואר נוסף על עצמותו הנה ידיעתו היא עצמותו ואחר שידיעתו היא עצמותו הנה אם יתרבו ידועיו תתרבה עצמותו (שם 87). אמרו כי המלאך הזה יש לו שתי מדות אחת שהוא יודע מציאותו בעצמותו והשנית ידיעתו שיש לו סבה (ר״י א״ת, הכוזרי ד כה). כל מה שימצא לדבר מה כירידת האבן למטה וחיוב מות לב״ח בזביחתו נקראהו בעצמות (רמב״ם, מלות הגיון יא). הציור הוא הבנת הדבר במה שיעמיד עצמותו (כל מלאכת ההגיון, מבוא, ב.). והשם הוא מלה מורה בעצמות (שם ט:). ויאמר עצם לכל נמצא שעצמותו לא יצטרך במציאותו אל עצם אחר שיתחבר בו עד שיהיה בפועל (ר׳ זרחיה מברצלונה, פי׳ משלי ח כב, הצופה ב, 224). והיה כותב במצותה עיקר המצוה ועצמותה בתורה (המאירי, בית הבחירה לאבות, פתיחה). וזהו העול האמתי המכניע נושאו לפי שימצא וידע לרב השתדלותו שלא ישיג ממנו אמתת עצמו כשאר המושגים לרב גדולתו ועצמותו (ר״י בר׳ אכטולי, מלמד התלמידי, קסא:). היא (צורת השכל) אשר נתנה לכל דבר הצורה והמהות כמו שהיה הוא נתן לכל דבר העצמות (רש״ט פלקירא, מקור חיים לגבירול ה 15). לפי שטבע הצורה הוא אחד בכל אישי המין בהכרח כי הצורה הוא עצמות הדבר והעצמות לא יקבל הפחות והיותר (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ג). וזה כי מציאותו ואחדותו ועצמותו ומה שהוא בזה התאר הנה השם נאמר בו בקודם ובשאר הדברים אשר שם אותם בעצמות בתאר שיהיו נקראים בזה השם יאמר בהם השם באחור (שם ג ג). והמשל שהיות הנחש מחמטה איננו טוב מצד עצמותו (שם ו ב י). וכן היות הראשון ית׳ אינו מוקף מהשגות שום משיג זולתו הוא מצד קצורם ולכן צריך שיהיה מושכל בבחינ׳ אל עצמו ר״ל בעבור שעצמו משבי׳ אותו והעצמות ההיא המשכלת אשר היא שכל היא בעצמה המושכלת לה (ר״מ אלבלג, ס״א א, ו:). ואי אפשר גם כן שיהיה דבר עצמותי לו ונוסף על מהותו שאם כן היה עצמות האל יתברך מורכב משני דברים (ר״י אלבו, העקרים ב ט).

---

[1]) [השבע׳ ות״י והסורי תרגמו: עָצְמָה.]

[2]) [ס״א: עֲצֻמוֹתֵיכֶם, ופרש רש״י, וז״ל: טענות בריאות וחזקות שלכם ולשון ריב הוא זה בלשון משנה, ע״כ. ועי׳ גם רד״ק, וערך עָצוּם ב).

וכמו שעצמותו נעלם תכלית ההעלם כן חכמתו נעלמת תכלית ההעלם (שם ג). וכה' ית' לא יפול בעצמותו דבר נוסף שא"כ היה רבוי בא בעצמותו ולא היה מחויב המציאות (ר"י מפיסא, מכתי' קנאי' 22). כמו שה' ית' נצחי כן הכסא נצחי א"כ אין הכסא דבר חוץ מעצמותו ית' (שם 26). שהשכלים הם משכילים וחושקים עצמותם וכזה ידמו לאל ית' כמו שהוא משכיל וחושק עצמותו וכו' הם מתדמים לאל ית' בשהם משכילים וחושקים עצמותם וכו' על צד הכונה הראשונה מניעים לקיום עצמותם (שם 32). שענין שכל הפועל יאמר על שלשה עניני' הראשון הוא כמו עצמות גוף הנפש אשר הוא כמו צורה כללית לכל הצורות (שם 65). אם נדע רצונו נדע עצמותו (שם 97). ומעשה שדים הוא וכו' מראה לאנשים הדבר בהפך מה שהוא מבלי שישתנה הדבר בעצמותו (ריב"ש, שו"ת לב). ועצמות הראשון אמנם הוא במה שישיג עצמותו על שעצמותו גלוי לעצמותו (ר"מ הנרבוני, המאמר בבחירה, ד"ח לט). הכרובים היו מקשה מגוף הכפרת עצמו וכאמרו מן הכפרת תעשו את הכרובים על שני קצותיו להורות על שני חלקי השכל אשר זכרנו כי שניהם מעצמותו (ר"י מוסקאטו, כפולי יהודה יג). הנה ידוע תדע כי בעצמות המאציל יתעלה ויתברך אסור לנו לדבר ואין לנו צורך להכנס בו כלל (רמח"ל, חוקר ומקבל 8). — עַצְמוּת היין: אותן המים שקורין אייגוא"ת ארדינט"י שעושין אומנים גוים לרפואה מעקרי' ידועים ובתערובת יין נסך אם מותרי' בהנאה דרך רפואה שלא במקום סכנה דאין עצמות היין בהן אלא הזיעה שלו (ריב"ש, שו"ת כנה). — עַצְמוּת המליצה: אמר ניקולאו היהידים היו אם המליצות באשר גדלו קטניהם על ברכי ספרי הבריבייא והיא עצמות המליצה (ר"ש אבן ויגא, שבט יהודה 57). — ערך עַצְמוּתָם: ושהחכמות מועילות לאדם ומאשרות אותו מצד ערך עצמותם שהן מזהירות השכל (יהודה בן יונה לבית ייטלש, בה"ע תקפ"ע, 138). — ומ"ר: והשם המשתף הגמור הוא הנאמר על שני עצמיות אין שתוף ביניהם בענין מן הענינים כלל (רמב"ס, מלות הגיון יג). — עַצְמוּתֵיהֶם, כמו עצמותם: ואולם הסוג והמין וההבדל כבר ימצאו בעצם ובמקרה ואולם מציאות בעצם הוא מאשר יודיעו מאיש עצמותו כחיות והאנושות והדבור אשר כל אחד מהם יודיע מראובן הרמוז אליו עצמותו ולזה יורשמו כללי העצמים בשהם אשר יודיעו מאישיהם עצמותיהם (כל מלאכת ההגיון, מבוא, ב). ונאמר כי הצורה השכלית היא אשר הבדילה הענינים קצתם מקצתם והעמידה עצמותיהם וההושיות הבדילה העצם והפרישו ממה שאין בו גדול (מאמר במהות הנפש לאבונצר אלפראבי, המדע גנוזה, מו:). — ואמר המליץ: הצור נצחנו נעימותו הנעלם סודו ועצמותו יום נכספו לבות להגדילו ולרוממו איש איש כברכתו (עמנו', מחב' 7). הוא ירדן השכל כי בו יטהר כל לב מצרעתו הוא עצמות השכל עליון הוא איכותו הוא מהותו (שם ח). אתם בני עליון שוגים באהבתו התבוננו וראו נוהלים בתורתו נמצא מחויב ריש סבת לכל מצוי אפשר בעצמותו ראוי בעלתו (הוא, אתם בני עליון, JQR. 1915. 538).

עַצְמוּתִי, עַצְמוּתִיִּי, ת"ז, נק' עַצְמוּתִית, עַצְמוּתִיִּית, מ"ר עַצְמוּתִים, עַצְמוּתִיִּים, עַצְמוּתִיּוֹת, — של העַצְמוּת, מה שבטבע, מה שבתכונה קבועה, wesentlich; substantiel, essentiel; essential: ואם היו הנפש רבות הנה ההפרש שבין האחת מהן לאחרת יהיה אם בדבר מקרי ואם בדבר עצמותי וכו' הנה א"כ אינם נבדלות בדבר עצמותיי (ראב"ד, אמו"ר 36). ואמנם יקרה להם זה מצד סכלותם בתנאי הקדמות המופת ואחד מהם הוא שיהיו התארים עצמותיים למתוארים (שם 42). אמנם האחדות העצמותית ממנה רחוקה שהאדם והאבן אחד בגשמיות וממנה קרובה שראובן ושמעון אחד באנושות ואלה כולם אחדיות כוזבות כי ראובן איננו שמעון ואם כלל אותם האנושות (שם 48). ובכלל הענינים הטבעיים כלם אם יהיו על הרוב הנה הם עצמותים (רמב"ס, מלות הגיון יא). התנועה היומית לכל הגלגלים מקרית ולגלגל הראשון עצמותית והיא תמידית להם (ר' שם טוב, מו"נ ב, הקדמ' ח). אבל בבחינתו הפעולית ושמשפט אלו הד' כמשפט מלת הבורא אשר יודהו הסבה שאינה תאר עצמותי (ר"מ הנרבוני, שם א נג). כי לא יניחו התארים עצמותיים כמו שיניחו זה הנוצרים (שם נח). התנועה לה בחינות וזה אם עצמותית טבעית היתה אם הכרחית וכו' ולזה היתה התנועה הסבובית לגלגל עצמותית (ר' חסדאי קרשקש, אור ה' א ו). ענין המציאות הנאמר על כל נמצא מן הנמצאים נחלקו בו הפילוסופים אם הוא מקרה קרה לנמצא או הוא ענין עצמותי לו (ר"י אלבו, העקרים ב א). ולזה יתחייב שתמשך ממנו על צד הרצון

כמו שהם בפועלים השלמים אבל לא שנכין רצונו היאך היא לפי שהיא **עצמותית** בו (שם ג). והנה א״כ בסבות **העצמותיות** שני תנאים שיהיו בעלות תכלית ושיהיו יחד (ר״י אברבנאל, מפעלי אלהים ט 7). ובזה ג״כ יש לדעת כי שם יעקב נשתנה באמונה הנתונה לו אשר הוא היה השינוי במהות **עצמותי** ליעקב שקנה האמונה האמתית בלי חלוף (ר״א ביבאגו, דרך אמונה, כח:).

°עַצְמוּתִיּוּת, ש״נ, — סגֻלת הָעַצְמוּתִי: ואם היו הנפש רבות הנה ההפרש שבין האחת מהן לאחרת יהיה אם בדבר מקרי ואם בדבר עצמותי ואם הובדלו **בעצמותיות** אי אפשר שתהיינה כלן נפש אדם (ראב״ד, אמו״ר 36).

°עַצְמִי, עַצְמִיִּי, ת״ז, נקי עַצְמִית, עַצְמִיִּת, מ״ר עַצְמִיִּים, עַצְמִיּוֹת, — כמו עַצְמוּתִי: והצורה היא הצורה הראשונה הכללית אשר היא שרש כל צורה **עצמית** וכל צורה מקרית (ר״י א״ת, מו״ה, היחוד ו). אך באור המדות האלהיות המושכלות והכתובות שמסופר בהן הבורא ית' הכוונות בהם רבות מאד וכו' והן מתחלקות לשני חלקים **עצמיות** ופעליו' (שם י). והתגדלם בטובות האלהים העודפות והתגלגלם בהם עד ששבו אצלם רגילות וידועות כאילו הם **עצמיות** להם בלתי סרות מאתם ולא נפרדות מהם כל ימיהם (שם, הבחינה, פסיחה). ואח״כ נעיין בתועלותיו (של האדם) ובכל מדה ממדותיו וכחות נפשו ואור שכלו והדברים **העצמיים** והמקריים אשר בו (שם ה). איני רוצה לומר אלא מעלה תפריד את בעליה פרידה **עצמית** כהפרד הצמח מן הדומם והפרד האדם מן הבהמה (הוא, הכוזרי א לט). ואין בצורות **העצמיות** רב ומעט (שם ה ז). החום והיובש אינם צורתו **העצמית** רק הם איכיות נמשכי' אחר צורתו (הוא, רוח חן ז). ולפי דעתם אשר יראו שיש לו תארים **עצמיים** כמו שהתחייב שיהיה עצמו יתברך בלתי דומה **לעצמיים** כן ראוי שיהיו תאריו **העצמיים** אשר יחשבום בלתי דומים לתארים (ר״ש א״ת, מו״נ א כו). ולא יזיק אם ישתמשו הנה לפי מנהגם בהפרדה בין הנשואים **העצמיים** אשר יודיעו מן האיש עצמותו מקום המציאות וההסרה (כל מלאכת ההגיון, מבוא, ה.). והנפש היא גבול ההויה האנושית כמו כל צורה אחרת **עצמיית** מהדבר המתהווה (מאמר על הנפש לרשב״ג, סמדה גנוזה, א:). היות נפש האדם לבושה מהגוף ולסבת זה לפי פיטגורים היתה עוברת מגוף לגוף אמנם זה סותר הפילוסוף בהראותו היות לנפש יחס מה **עצמי** אל הגוף להיותה נותנת ישות **עצמי** ומיניי לגוף (שם). ועל המקביל הששי נאמר היות השלמת **העצמי** מהמציאות במינים והמקרי בפרטים אם כן לבלתי היות רבוי הנפשות לפי מין מתחלף כי אם לפי מספר לבד ישאר בלתי היות נוסף שלמות על השלמות **העצמיי** מהמציאות לסבת היות נבראות נפשות רבות כי אם על המקרי לבד וזה אינו בלתי נכון (שם ג:). ועם כל זה לא יבצר ממנו לשוב עוד בהודעת מהו כדי לבארו בהוראתו המיוחדת לו שהיא הוראה **עצמיית** אליו (ר' הלל מוירונא, תגמולי הנפש, ג.). והיא (התנועה) מדבר ואל דבר והיא במהלך ובזמן והיא מקרה בעצם גשמי והיא נמצאת ממניע הצטרך לחקור אלו כולם אחד אחד והגשותיהם **העצמיות** (רש״ט פלקירא, ראשי חכמה 82). לפי שאין שום דבר פרטיי **עצמיי** או מקריי יכול להתחדש בלי סבה אמצעית קודמת לו (ר״י אבן לטיף, שעה״ש כג, השער ג; 99). עם שהבאור שעשינו בזה הוא יותר **עצמי** ויותר מיוחד בזה הדרוש (רלב״ג, מלחמו' ה' ה ג ו). דע כי האותות והמופתים האמיתי' הכריחו את כל החכמים להודות ולומר שתנועת כל אחד מגלגלי צבא השמים ומרוצתו **העצמית** וכו' הוא שוה לעולם בלי חלוף (ר״י הישראלי, יסוד עולם, לח:). כמו שמן האיש האחד ילקח ראיה על כל אישי המין בידיעת הדברים שהם **עצמיים** והכרחיים למציאותו וקיום מציאותו (ר״י אלבו, העקרים א יא). ואולם אשר מצד השליח הנה הוא בשיתאמת הגעת הנבואה אל הנביא והיותו שליח להנתן דת על ידו אמות עצמי וכו' והאמות **העצמי** הוא שיתאמת הדבר אם מצד סבותיו ואם מצד סגולותיו **העצמיות** (שם יח). כי התואר לא ימלט משיהיה אם ענין עצמי ואם ענין מקרי (שם ב ט). אני לא ראיתי להאריך במה שאינו צריך לעקר הדין וכתבתי הטענות **העצמיות** ושהדין נתלה בהם (ריב״ש, שו״ת תלג). כי התואר הוא מה שיתואר בו הדבר ויכונה אם מקריי ואם **עצמיי** (ר״מ הכרבוני, מו״כ א כח) לפי שהאות היותר עצמי באהבה (ר״י אברבנאל, פ' התורה, וילא, ד״ה וישמע יעקב). אבל הכאב **העצמי** לו היה על הנער כי אם על שאול (הוא, פי' ש״א י, ד״ה בלכתך). שאין הנפלאות משיג עצמי בנבואה כי הן נעשי' כפי הצורך (הוא, מפעלי אלהים י ט). כל אלה,

ראתה עינו של הרב אבל זכר מהם היותר עצמיות (הוא, שנים חדשים, עיון ג). והוא (נזם הזהב) משל עצמי אל חמר האדם (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי יא, ד״ס לפי שכפילה). ועוד לסבה אחרת יותר עצמית עשיתי את המעשה הזה (ר״י קארו, תולדות יצחק, הקדמה). וראוי שנעזוב הדברי׳ האלה ונבוא לדברים היותר עצמיים (ר״ש אבן ויגא, שבט יהודה 15). שא״א שימצא בו לא תאר עצמי בדבר שהוא עצמי לו ולא תאר מקרי (ר״י מפיסא, מנחי קנאה 22). כי כל מה שהוא עצמיי אליו כיוצא בו יהיה עצמי לכל המשתתפים ממנו ובעבורו נמצאים (ר״א כהן הירירו, שעה״ש ד יד). כשיניע איזה נושא תנועה עצמית או מקומית וכו׳ (ר״ע ספורנו, אור עמים, כח:). הגם שאין לגלגל הזה ולכוכביו שום תנועה עצמיית לא כלפי מזרח ולא כלפי מערב (ר׳ דוד גאנז, נחמד ונעים א יא).—ובספרות הקראית: שהשכל יביט בענינים עצמיים וכלליים בלתי חלקיים וההרגש בדברים חמריים פרטיים ומקריים ומן השכל חיצוניים ובלתי עצמיים וזה ביניהם הפרש גדול וכו׳ ועוד שהמושגים משניהם וממעשיהם ומתולדותיהם ר״ל בין הדבר העצמיי שהוא בלתי חמריי ובין הדבר המקריי הנשוא בגופניי׳ וכו׳ שנושא הדבר העצמיי לא יודע אצל השכל העיוניי כי אם בקדימת ידיעתו וכו׳ שהעצמי מן הנושא בו יש לו קדימה טבעית (מנחם גיאני הגולה, לקו״ק, נספח׳ 50). ואולם יען שעקרי האמונה אלו הם להודיע אמונת מציאות האל באמונת חדוש העולם ולהאמין במציאות האל יתברך ויחודו מחוייב בספורים העצמיים (ר״א הקראי, ג״ע, הקדמה, 3:).

עַצְמִיּוּת, ש״נ,—כמו עַצְמוּת: אי אפשר שתהיינה כלן נפש אדם לפי שעצמיות זאת אם היה להיותה נפש אדם היה עצמיות האחרת להיותם בלתי נפש אדם (ראב״ד, אמו״ר 36). ולא יצטרכו כאשר ישפיעו מאת מציאותם לזולתם אל דברים יוצאים מעצמיותיהם (ר״ש א״ח, ספר הסתכלות לאבונצר אלפרבי, העתיק של פיליפובסקי 18).

עַצְנִי, ש״ז,—תאר לתלמיד חכם[1]: ה״ה התורני העצני הרבני המופלג וכו׳ (ר׳ משה בר׳ אהרן, הסכ׳ על חבור כלה ישראל של ר״י זמושץ).

1) [מן ש״ב (כג ח), עי׳ מו״ק (טז:), וברש״י ורד״ק לש״ב (שם).]

עָצַף, קל לא נמצא.
—הפעי׳, הֶעֱצִיף,—אולי יפריח ויגדיל[1]: וויוסיף שלטונו ויעציף ממשלתו יתקף ויפאר את כל המוני ישראל בארך ימיו בן האדון הגדול אדונינו ומרינו ורבינו שרירא פאר הישיבה (תשו׳ גאו׳, JQR. 1917, 478).

עַצְפּוּר[2], ש״ז,—מין צמח, carthamus: סחיטת קשואים מדבריים ועץ העצפור (אסף ד ז ג 3).

עצץ, ממנו *עָצָה, *עָצִיץ.

עצר[3], ממנו *עִצּוּר, *עָצוּר, א.*עֲצִירָה, ב.*עֲצִירָה, *עֲצִירוּת, א.עֹצֶר, ב.*עָצָר, ב.*עֶצֶר, עֲצָרָה, *עִצָּרוֹן, *עַצְרָן, *עַצְרָנוּת, עֲצֶרֶת, מַעְצוֹר, מַעְצָר.

א.**עָצַר**, פ״י, עֲצָרַנִי, עָצַרְתִּי, עֲצָרוֹ, עֲצָרָהּ, עָצֹר, עֲצֹר, אֶעֱצֹר, תַּעֲצָר־, תַּעַצְרֵנִי, יַעֲצָר־צָר־יַעַצְרְכָה, יַעַצְרֶהוּ, תֵּעָצֵר, נֶעֱצַר, נַעְצְרָה,—עָצַר את פלוני מדבר, מנעו מהדבר לזמן מה, zurückhalten; empêcher, retenir; to restrain, keep back: הנה נא עֲצָרַנִי יי׳ מלדת (בראשי׳ טז ב).—ועָצַר לפלוני לעשות דבר, במשמ׳ זו: ותאמר אל נערה נהג ולך אל תַּעֲצָר לי לרכב כי אם אמרתי לך (מ״ב ד כד).—ועָצַר בפלוני, משל בו: הנה האיש אשר אמרתי אליך זה יַעְצֹר בעמי (ש״א ט יז).—עָצַר את פלוני, עכב אותו לזמן מה שלא ילך מהמקום שהוא בו: ויאמר מנוח אל מלאך יי׳ נַעְצְרָה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים ויאמר מלאך יי׳ אל מנוח אם תַּעַצְרֵנִי לא אוכל בלחמך (שפטי׳ יג טו-טז).—ועָצַר בעד דבר לא בע״ח, עָצַר בעד הרחם של אשה, גרם שלא תלד: כי עָצֹר עָצַר יי׳ בעד כל רחם לבית אבימלך (בראשי׳ כ יח).—ועָצַר את השמים לבלתי ירד מטר: וחרה אף יי׳ בכם וְעָצַר את השמים ולא יהיה מטר (דבר׳ יא יז). הן אֶעֱצֹר השמים ולא יהיה מטר וכו׳ (דהי״ב ז יג).—ודבר לא בע״ח עֲצָרוֹ, גרם שלא יוכל ללכת זמן מה וכדומ׳: אסור ורד ואל יַעַצָרְכָה הגשם (מ״א יח מד).—וְעָצַר בדבר, עָצַר במים לבלתי ירדו: הן יַעְצֹר במים ויבשו וישלחם ויהפכו

1) [מן הערב׳ עצף a), עלים של תבואה.]
2) [מן הערב׳ עֻצְפֻר b) ועי׳ לו, (שמות צמחים עמ׳ 216 ואילך).]—3) [אולי כך באשור׳ אֲצִיר (Del., Handw. 122), באחיות האחרות במשמ׳ סחיטה.]

a) عصف b) عصفر

ארץ (איוב יב יה). – ועצר במלים, מנען לצאת מהפה: הנסה דבר אליך תלאה ועצר במלים מי יוכל (שם ד ב). שרים עצרו במלים וכף ישימו לפיהם (שם כט ט).—עצור לפלוני, מנוע ממנו: ויען הכהן את דוד (שבקש ממנו לחם) ויאמר אין לחם חל אל תחת ידי כי אם לחם קדש יש אם נשמרו הנערים אך מאשה ויען דוד את הכהן ויאמר לו כי אם אשה עצרה לנו כתמול שלשם (ש"א כא ה-ו).—ועצר את פלוני, תפשהו וכלאהו בכלא: וימצא מלך אשור בהושע קשר וכו' ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כלא (מ"ב יז ד).—ובמשמ' סתם[1]), verschliessen; fermer; to shut up: האני אשביר ולא אוליד יאמר יי' אם אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך (ישעי סו ט). — ובתו"מ: ביום השמיני עצרת תהיה לכם עצרו הכתוב מלצאת (ספרי במדי קנח). הואיל וזה קרוא מקרא קודש וזה קרוי מקרא קודש מה זה עצור מלצאת אף זה עצור מלצאת (שם). זאת אומרת שירי מצוה מעכבין את הפורענות שהרי תנופה שירי מצוה היא ועוצרת רוחות וטללים רעים (ר' יוסי בר אבין או בר זבילא, סוכ' לח.). הקב"ה עוצר גשמים ואליהו עוצר גשמים הקב"ה מברך את המועט ואליהו מברך את המועט (רבי עזה ברי סימון, מד"ר ברא' עז). מי עלה שמים מי הוא שתפילתו עולה לשמים ומורידה גשמים וכו' שהוא עוצר את השמים להוריד טל ומטר לעולם (פסיקי דר"כ א). כל זמן שישראל מעצרין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הקב"ה עוצר שכינתו עמהם (ר' יודן בשם ר' ילחק, שם ל). מאי עצרת עצור בעשיית מלאכה (ילקי דברי תתקז). אמר לפניו רבש"ע למען השבועה שנשבעת להם עצור משחית מישראל (פדר"א מה).—ובסהמ"א: א"ם עצור מגפה מנחלתך (א"מ, סדי רע"ג ב, קנוח.). וטול וכתר אלי אן קאל לה פי בעץ מא קאל אנך אדעית אנך[2]) עצרת נגף והכל מחפירין אותך ואומרין לך שקר דברת (רסע"ג, מספר הגלוי רכט). וכי אני עוצר בעם יי' אחריו ברשיון אדוננו ראש הגולה (הלכי ספי תורה, גנזי נזלריס, מט). בהיות בראשם איש חיל רב פעלים המכה ארי בתוך בור ביום השלג ואין עוצר ומכלים (ר' סמואל בן עלי, אגרי, תרצ"ז ב, 80). — ואמר הפיטן: בעת תמיד הבקר גושם ועוצר גליותינו יקצר בזאת תפלת יוצר (איומה, יולי יוס"כ).—ואמר המשורר: ושמו בקרבי כאש בכליותי קשור בלבי עצר בעצמותי (ר"י הלוי, יודעי יגוני). משיב לי ים בבלי לב שחת ובאונך וזדונך הלכת ואת עצור ובאף צור נטרת וכור דגים תענוגים אכלת (ראב"ע, אפרום כף, כהנא א, 18).—ואמר המליץ: כל מי שעצר בתאותו ואסר את קיבתו רבו שבחיו והביא לידי בריאות כל נתחיו (ר"י זבארה, שעשוע' ח, דודקון 84). על כן יאות לחכם שלא יעמול אלא במה שהוא צריך לגופו ויהיה עוצר בטנו (שם 91). וזה צרי ציר השנים וזה יחזק רפיון השפתים וזה ימנע כאב הידים והרגלים וזה יעצור חולי מעים (שם י, 122).—עצר כח, החזיק כח, יכל: ואני נשארתי לבדי ואראה את המראה הגדלה הזאת ולא נשאר בי כח והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח (דני' י ח). וכי מי אני ומי עמי כי נעצר כח להתנדב כזאת כי ממך הכל ומידך נתנו לך (דהי"א כט יד). ומי יעצר כח לבנות לו בית כי השמים ושמי השמים לא יכלכלהו (דהי"ב ב ה). ולא עצר כח ירבעם עוד בימי אביהו ויגפהו יי' וימת (שם יג כ). ואין לבית אחזיהו לעצר כח לממלכה (שם כב ט). — ובלא כח, באותה המשמ': עזרנו יי' אלהינו כי עליך נשענו ובשמך באנו על ההמון הזה יי' אלהינו אתה אל יעצר עמך אנוש (שם יד י). בהתחברך עם אחזיהו פרץ יי' את מעשיך וישברו אניות ולא עצרו ללכת אל תרשיש (שם כ לז). – ואמר המשורר: גבר הצר נבוכדנאצר יום עצר ביום אף יי' דרך קשתו והציב רשתו ובמלכדתו נתנני יי' (ראב"ע, אל אל אקרא). באמת יד כל תקצר ומי זה כח עצר ואיך ישאל הנוצר על מה עשה יי' (הוא, אמונתך נודעה). איך אעצור כח כי גדל עצבון לבי ואין דבר אשר לנפשי יערב (עמנו', מחברי ז). בידו לבותם ומי יעצר עמו יי' איש מלחמה יי' שמו (ראב"ע, יום נוסעו).—ועצר את הבטן, סתם את הנקבים: וכן כל מי שהוציא בנסיון כשלשול האשקמוניא לבטן ועצור לבטן העפצים הידועים (רמב"ם, מלות הגיון ח). והמאכל האחד ירכך הבטן ברוב רפיונו והמאכל האחר עוצר אותו ברוב קיבוצו שאם תקדים המרכך ותאכל אחריו העוצר ימהר לירידת המאכל אחר שיתעכל (סוד הסודות לאריסטו XII 112, גסטר). השמר מבשר שור כי הוא מקור כל מכאוב וכו'

1) [אולי שיך לכאן גם בראש' (יו ב; כ יח); דבר' (יא יז), דהי"ב (ז יג).]

2) [והאריך והרבה דברים עד שאמר לו בתוך שאר דבריו אתה אמרת שעצרת וכו'.]

ועוצר המעים (ר"י זבארה, שעשועי ח, דודסון 99). והם המר והמתוק וכו' והעצר והשמן והנם טעמים נבראו תשעה למינם (הוא, בתי הנפש, סס 157). ולא תאכל מאכלים הרעים המרבים תערובו' ולא העוצרים והקובצים כדי שלא תצטרך לשלשל על ידי משקה (ר"מ אלדבי, ש"א ה, עד.).—עֲצֶרֶת החיה, שם לאחד המזלות: והי"ג עוצרת החיה וכוכביה כ"ד (ראב"ע, ראשי חכמי' א). ראיתי לבאר במקום הזה שמות השלושים וששה צורות הנוספות ואוציא במספר צבאם ואלו הן הדוב הקטן הדוב הגדול וכו' עוצרת החיה וכו' (דוד גנז, נחמד ונעי' סה).

-נפע', נֶעֱצַר, נֶעֶצְרָה, הֵעָצֵר, תֵּעָצֵר, תֵּעָצַר, — נֶעֶצְרָה המגפה וכיוצא בזה, נפסקה, חדלה: והנה החל הנגף בעם ויתן את הקטרת ויכפר על העם וכו' וַתֵּעָצַר המגפה וכו' ויהיו המתים במגפה וכו' וישב אהרן אל פתח אהל מועד והמגפה נֶעֱצָרָה (במד' יז יג-יח). ויעמד פנחס ויפלל וַתֵּעָצַר המגפה ותחשב לו לצדקה (תהלי קו ל-לא).—ונֶעֶצְרָה המגפה מעל פלוני: וַתֵּעָצַר המגפה מעל בני ישראל (שם כה ח). לבנות מזבח ליוי' וְתֵעָצַר המגפה מעל העם וכו' וַתֵּעָצַר המגפה מעל ישראל (ש"ב כד כא-כה). — נֶעְצַר פלוני לפני פלוני, נתעכב שלא ילך מלפני פלוני זמן מה: ושם איש מעבדי שאול ביום ההוא נֶעְצָר לפני יוי' (ש"א כא ח).—נֶעֶצְרוּ השמים, לא הורידו גשמים: בְּהֵעָצֵר השמים ולא יהיה מטר (מ"א ח לה).—ובתו"מ: בשעה שישראל באין לידי עבירה ומעשים רעים הגשמים נעצרין הן מביאין להן זקן אחד כגון ר' יוסי הגלילי והוא מפגיע בעדן והגשמים יורדין (רבי שמואל בר נחמני, ירוש' ברכו' ה ג). בעון ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרין מלהוריד טל ומטר (שבת לב:). אין הגשמים נעצרין אלא א"כ נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה וכו' (תעני' ז:). כל זמן שישראל נעצרין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הקב"ה עוצר שכינתו עמהם (ר' יודן בשם ר' ילמק, פסיקי רבתי, הוספ' ד). למה נעצרו עוד יום אחד רב אמר וכו' (ילקו' במד' תשפב).—ובספה"א: כי יוצר הכל גבורת ידו לא תקצר ולא יירא ולא יגור מן האדם הנעצר (רסע"ג, הסגי' על מוי הגלכי ג, דודסון 39). והעברים אומרים למי שמתמיד לשבת במקום העבודה לעבוד את השם נעצר ושם איש מעבדי שאול נעצר לפני יוי' (ר"י א"ת, ספ"ס לריב"ג, עצר). ופירש ר"ס בלימה נעצרת ועשה בלימה תיבה אחת (ס"י ספי' יצירה לאבוהבל, כד). ואם עשית כל אלו והגוף עדיין נעצר תעשה החוקן הנזכר למעלה (ספ' ספקדסת, כ"י ברלין). כמו שמים המעצרים טובים לחולה הנחלה בחלי השלשול ורעים לנעצר והמשלשלים טובים לנעצר ורעים למשולשל 1).—ואמר המשורר: גביר דומה בשחק על אדמה וגם כפיו להמטיר כעננים בהעצרם ימותון הנפשות וימלאון בהמטירם רננים (רשב"ג, ואת יוגה). ברה בכלוא הגוף נעצרת התבונני כי העולם מעברת (רמב"ע, נפשי אויתיך). הן אם אהרו פעמי מרכבותי ונעצרו יחד נכמרו נחומי עליכם וגברו (ר"י הלוי, יה למיחליס).

—פעי', *עִצֵּר, — כמו קל: מוליך ומביא כדי לעצר רוחות רעות מעלה ומוריד כדי לעצר טללים רעים (רב אחא בר עוקבא בשם רבי יוסי ברבי חנינא, סוכ' לז:). כיון שירדו משה ואלעזר נתקבצו כל העדה עליהם ואמרו היכן אהרן אמרו להם מת אמרו להם היאך יכול מלאך המות לפגוע בו אדם שעמד במלאך המות ועיצרו (תנחומ' חקת מה, בובר).—ובמשמ' פ"ע: כל זמן שישראל מעצרין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הקב"ה עוצר שכינתו עמהם (פסיקי' דר"כ ל, בובר).

—הפעי', *הֶעֱצִיר, — כמו קל, גרם עצירת הנקבים: ראוי לאכול בתחלת הסעודה מאכלים דקים לחים הקלים לעכל שמהרה יורדים למטה באיסטומכא ואחר כך העבים גסים ויבשים והקשים לעכל ומעציטים ומעצירים באחרונה (ר"י להלון, אולה"מ א ג).

הפע', *הָעֳצַר,—שהעצירו אותו, ואמר הפיטן: כים אבים בם גיא לעטר לבל יעצרו בנשיון שטר (ר"א הקליר, אף ברי, תפל' גשם).

ב. *עָצַר[2]), פ"י, — סָחַט, pressen; presser; to press, squeeze: קפיפות שעוצרין בהן הזיתים (ערוך ערך קטב).

—נפע', *נֶעֱצַר,—שעצרו וסחטו אותו: המוכר בית הבד מכר וכו' ואת הים שהשמן יורד לתוכו כל נעצר (עוטו"מ מכירה רטו ד).

—פעי', *עִצֵּר,—כמו קל: והוא שיצא מהן קצת לחלוחית כשמעצרין אותן (שם, קדוש' רעג).

—התפ', *הִתְעַצֵּר,—כמו נִפְע': כשיש לו (להספוג) בית

1) [מראה המקום נשמט מכ"י המחבר.]
2) [כך בארמ', בערב' a) ובכוש'.]

a) عصر

אחיוה ואוחזין אותו בו אינו מתעצר ולא נסחט כשמסתפגין בו (ר״ם ח״ת, פי׳ המשני׳ לרמב״ם, סנה, קמג.). —ובמשמ׳ התעבה, נעשה עבה וסמיך: והעצור הוא התקבץ הגוף אל עצמו והתדבק חלקיו והמתעצר יתעצר מפני אחת משתי סיבות אם שלא היו חלקיו בלתי אפשר שיתקרבו וכשיתקרבו מפועל מתחדש עליו יאמר או שנתעצר (הוה, חותות השמים ד, כ״י ביה״מ כזכתכסי).

א.עֶצֶר[1], ס״ז, הרוחה של רכוש וחיים טובים, Wohlhaben, Reichtum; aisance, opulence; prosperity: ויראו את העם אשר בקרבה יושבת לבטח כמשפט צידנים שקט ובטח ואין מכלים דבר בארץ יורש עֶצֶר[2]) ורחקים המה מצידנים ודבר אין להם עם אדם (שפטי׳ יח ז). —ובמשמ׳ ״שלטון: כי באמרי פיו הוא אמר ויהי הוא בקול ממשלה וברות עצר (כהנת חברהס ח לג ט). —ובמשמ׳ בן מלך: לא יירש העצר רק הישר בעיני הנסיכים (ר״ם בלוך, סבי״ע ג, לז.). — יורש עֶצֶר, בן

[1]) בערב׳ ע׳צ׳ר a), ע׳צ׳ארה b), ועי׳ הערה לקמן.

[2]) כך הנוסחה המסורה, ונחלקו בפרוש מלה זו הקדמונים והחדשים. השבע׳: θησαυρός, במשמ׳: אוצר. ת״י: ירותין ועירין, כנראה קרא: צעיר במקום עצר. הירונ׳ וולג׳: opum, כמו השבע׳. מתרגום עקילס לא נשאר תרגום פסוק זה. מנחם חבר עצר זה עם זה יעצר בעמי, כנראה במשמ׳ שלטון. וכן ריב״ג: זה יעצר בעמי וכו׳ יורש עצר ענין הכל הממשלה, וכן רלב״ג ורד״ק. רש״י: יורשין מועטין, כמו ת״י. והנה דחק פרוש עצר במשמ׳ מלוכה וכמו״כ במשמ׳ מועט נראה גלוי לעין, כי אין כאן מקום כלל לא לענין מלוכה ולא לענין קטנות, רק מה שתרגמו השבעים ולפיהם הירונ׳ כאן במקומו, כמו שמעיד ע״ז ספור האנשים בפסוק י: מקום אשר אין שם מחסור כל דבר אשר בארץ. וככר אמרו קצת החדשים כי השבע׳ קראו אולי אוצר במקום עצר, וקצת החדשים הגיהו עשר במקום עצר. אך אין צרך בכל זה, כי עצם המלה עצר של נוסחת המסורה משמשת בערב׳ במשמ׳ הרוחה וטיב החיים, והיא המלה ע׳צ׳ר שנרשמה למַעלה, ויאמרו: עיש עַ׳צִ׳ר, חיים בהרוחה ובשפע של טובה, וככר העיר על זה גזנ׳. ואעפ״י שעוד גם בזה לא נרפאה כל מליצת הכתוב, ובפרט המלה יורש קשה כאן, מכל מקום במשמ׳ המלה עצר כאן אין לפקפק, ורגלים לדבר כי המלה יורש משבשת. [הנראה שיורש עצר הוא שבוש של אשר בארץ, והוא כפל של בארץ. עי׳ סגל (תרבין ג, עמ׳ 19).]

a) غضر b) غضارة

המלך היורש את כסא המלוכה: הנותן תשועה למלכים וכו׳ הוא יברך וישמור וכו׳ את אדונינו הקיסר וכו׳ ובנו יורש עצר וכו׳ (מי שברך להקיסר, תפלת שבת).

ב.״עֶצֶר, ס״ז,—כמו עֲצִירָה, עצירת גשמים: חכיתי בעת עצר לפותח וממטיר כמשיב רוח לילד אבוד מזכרון (ר׳ יוסי בן יוסי, אפחד במעשי, מוסף ב ר״ה). — ובמשמ׳ עצירות הנקבים: ומהכרה העצר ההוא יתחדשו בבטן המליאה עצמים זרים ואידים רעים (כ״ד מרוקה, זכות אדם, יין לבנון 6).

א.עֹצֶר[1], ס״ז,—בלשון בני קדם שֵׁם לפי הרחם: שלוש הנה לא תשבענה ארבע לא אמרו הון שאול וְעֹצֶר[2]) רחם ארץ לא שבעה מים ואש לא אמרה

[1]) עי׳ הערה לקמן.

[2]) כך הנוסחה המסורה וכך תרגמו השבע׳: ἔρως, ר״ל: תאוה, ואין להכריע אם זו תרגום המלה עצר או היתה בנוסחתו מלה אחרת, אך בנוסחת עקילס בודאי כבר היתה מלה זו, כי הוא תרגם: ἐποχή, במשמ׳ עצירה, וכך ת״י: אחדת, וכעין זה גם רסע״ג: ותכם אל רחם, במשמ׳ רחם שאינו יולד, כמו עצר בעד רחמה. וכך ריב״ג, וראב״ע ורד״ק. רש״י: תשמיש. ורוב החדשים פרשו כמו רסע״ג, במשמ׳ עצירת הרחם מללדת, אעפ״י שכלם הרגישו הדחק שבמליצה זו, כי אין שום טעם להזכיר כאן דוקא רחם של עקרה. יותר לפי פשוטו של המשל הוא פרוש רש״י במשמ׳ תשמיש המטה, אך לא באר מהו ענין עצר רחם לתשמיש המטה. ומלבד זה שלשה האחרים שאינם שבעים שבמשל זה ששלשתם הם עֲצָמִים: שאול, ארץ, אש, מעידים על הרביעי שגם הוא שם עצם ולא שם פעולה, ולפי הרוח הכללי של אלה נראה כי הכונה בהמלים עצר רחם הוא להרחם סתם שאינו שבע תשמיש, ואם אין ראיה לדבר זכר לדבר יש בהמשל הערבי: ת׳לאתה לא ישבעוּנ מנ ת׳לאת׳ה פרג׳ מנ דכר וחטב מנ נאר (פריתג, משלי ערב, ח״ג, משל סמז), ובעבר׳: שלשה לא ישבעו משלשה רחם מזכרות ועץ מאש. — וככר רצה אחד החדשים למחוק המלה עצר, אפס זה יקלקל משקל הכתוב. ולכן יש לשער כי הכונה בהמ׳לה עצר היא חלק מהרחם בעצמו, והיותר נאה לפי הענין הוא פי הרחם, ומקור השם עצר במשמ׳ זו אינו משרש א.עצר, אלא משרש אחר, או השרש עָד׳ר a) בערב׳, והשם עֻד׳רַה b) שמשמש במשמ׳ בתולים ועדר׳ במשמ׳ בתולה, אמר אלג׳והרי: ואלעד׳רה אלבכארה ואלעד׳רא אלבכר, ע״כ. ובעברית: ועד׳רה היא הבתולה, ועד׳ר הבתולים. ואמר אבן אלאת׳יר: אלעד׳רה מא ללבכר מנ אלאלתחאם קבל

a) عذر b) عذرة

הון (משלי ל יח-יו).—ובסהמ"א: עשה האלהים שאול כנגד עוצר רחם והוא נעתק אצל הערלים פי רחם והוא נאמר על פי האבר הקולט הזרע ועוצר אותו לקבל צורת הולד (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמיד', ו:). ותמיה אני ממך איך לא תתביש לעבוד מי ששכן ברחם אמו ובעוצר הבטן החשך והאפלה ט' חדשים ויישן במטה והוא עולל ויונק (נקחור הכומר, 11).

ב. עֹצֶר, ש"ז,—כמו א. עֶצֶר: נגש והוא נענה ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וכרחל לפני גוזיה נאלמה ולא יפתח פיו מֵעֹצֶר וממשפט לקח ואת דורו מי ישוחח כי נגזר מארץ חיים מפשע עמי נגע למו (ישע' נג ז-ח). — ובסהמ"א: סר מעליהם הוד מלכות וימשכו עליהם ימי עוצר ומשפט ואותותם לא נראו בארץ (מנחם בן סרוק, מכתב ר' חסדאי למלך הכוזרים). — ובשתי המשמ' של שלטון ושל עֹשר: עשר אתן לך ועוצר עוצר טובות בקץ אושר (יוסף פינסו, אסירי התקוה, ז:).

ג. עֹצֶר, ש"ז,—לחץ ומצוקה, Zwang, Elend; misère, oppression; constraint: וימעטו וישחו מֵעֹצֶר[1] רעה ויגון (תהל' קז לט).

עֲצָרָה[2], ש"נ, ביאה למקום מהמקומות ועמידה שם כדי להועץ בדבר מהדברים וכדומ', Anwesenheit; presence: ויאמר יהוא קדשו עֲצָרָה לבעל ויקראו וישלח יהוא בכל ישראל ויבאו כל עבדי הבעל (מ"ב י כ-כא). קדשו צום קראו עֲצָרָה אספו זקנים כל ישבי הארץ בית יי' אלהיכם וזעקו אל יי' (יואל א יד). חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל און וַעֲצָרָה[1] חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי (ישע' א יג-יד).

עִצָּרוֹן, ש"ז, מ"ר עֶצְרוֹנִים, – כמו מַעְצוֹר, עִכּוּב: רב במועט אפרוש ולי נאה לדרוש מלין בלי עצרון מכל צדדים כלו מחמדים משלם בלי חסרון (מנחם בן סרוק, אגרת אל ר' חסדאי) – ומ"ר במשמ' חמס ועשק: מתי עצרונים אגעל אוי נא לשודדים פני בהם אשום המה יאכלוני בכל פה (גומפלין, גולים הולכי דרך, מלא חפנים לגיגר, 51).

עַצְרָן, ש"ז, נק' עַצְרָנִית, מ"ר עַצְרָנִים,—מי שעוצר ומונע מלהוציא את כספו, כילי, קמצן, Geizhals; avare; miser: כעכבר זה שגונז דינרים כל שמוצא בחורים ושוכב עליהן כך זה עצרן אינו נותן מכל נכסיו כלום לעניים (ערוך ערך עכבר). פר"ח דהא דאמר שמואל שמין באב לא ליפות כח הבת ליתן לה יותר מעשור נכסים אם האב היה וותרן אלא לגרוע כוחה וליתן לה פחות מעשור נכסים אם אנו יודעין שהוא עצרן (תוספ' כתוב' נ:). קימץ עצרן ביותר ולכך נתעשר והיה לו ממון לבדו שאין לאחיו חלק בו (רשב"ם, ב"ב נב:). עצרן וקפדן עינו רעה בשלו ובשל אחרים (שם קמה:). כל אדם שהוא עצרן ומקפיד שלא ירויחו עליו ושלא לוותר כלום להבירו משלו וכו' לא יצליחו כל אותם שבידם מאותו ממון וכו' אבל מי שהוא וותרן בממונו אצל אחרים שנהנים ממנו והוא שמח ומלוה למחצה ואינו עצרן אצל אחרים שנהנים ממנו וכו' (ספ' חסידים תתתלג). אחד היה עשיר ובנו היה עשיר והאב עצרן במאכל ומשתה שלו אמר לו החכם לבן אע"פ שיש לאביך כיון שהוא עצרן תזכה בו ותאכילהו ותשקהו משלך ותכסהו (שם תתתת קכ). בני באו וראו כמה קשים העצרנים וצרי העין שכל מי שעינו רעה הרי הוא כשופך דמים (ספ' מעלות המדות, מעלת הנדיבות, סו.). ע"ד שאלתי זאת בדבר אשת פלוני הידועה לרום מכ"ת בשמה ובמעשיה היה רגזנית קפדנית ועצרנית ולסיבה זו לא היה דעת אדם סובלתה (חות יאיר, סו"ת קג).

עַצְרָנוּת, עצרונות, ש"נ, כילות וקמצנות, Geiz, Habsucht; avarice: אחד היה עצרן והיה מנפח את הריאה והדם בכפה הריאה [ולא היה הותך קצת מן הריאה] אמרו לו בעבור עצרונותיך[2] תכניס

אלאקתצ'אצ', ע"ב, ובעברית: עד'רה היא מה שיש לבתולה בעין ארוגה קודם שיקרע. ואולי הוא משרש כט'ר a) בערב', והשם כט'ר, המשמש במשמ' שפת הרחם, וגם במשמ' עצם הרחם. על כל פנים אנו רואים, כי שני הצרופים, ע,ד',ר, – כ,ט',ר, ששניהן קרובות להצרוף ע צ ר, משמשות בערב' במשמ' שֵם לחלק מבית הרחם, ואפשר שבלשון בני קדם שמש הצרוף דומה להן, עצר, במשמ' דומה לזו.

1) [ריב"ג פרש ב.עֹצר וג.עֹצר, בית הסהר. וראב"ע פרש כמו עֹצֶר רחם, כלומר עקרות של רחם, ועי' פרלס (Analekten 85).]

2) לפי דעת חכמי הלשון מהשרש א.עצר, במשמ' עִכּוּב, עכבה, התעכבות במקום, ומזה אספה. ואפשר שהוא משרש הצ'ר b) בערב', שהכונה בו היה במקום.

a) حظر b) حضر

1) המליצה קצת קשה. — 2) [כמו: עצרנותך.]

חדם בפיך **לא** ראוי לעשות כן (ספי חסידים תתתתכט). כי בעונותינו כך היה בסוף בית שני גבר הכילות וגדל הקמצנות גם העצרנות עד שהכהנים עזבו העבודות ודרשו המזונות (סו"ת בדבר למוד החכמות, ד"ח עד). בני הלא תראו מה העצרנות וצורת העין עושה הרי שבא דבר מצוה לידו כגון סוכה ולולב וציצית וכיוצא בו והיתה עינו צרה בממונו וכו' (ספ' מעלת המדות, מעלות הנדיבות, סו:.).

עֲצֶרֶת, ס"נ, עֲצָרֶת, מ"ר כנ' עַצְּרֹתֵיכֶם, — א) כמו עֲצָרָה, ליום האחרון של סכות: ביום השמיני מקרא קדש יהיה לכם והקרבתם אשה ליי' עֲצֶרֶת היא כל מלאכת עבדה לא תעשו (ויקר' יג לו). ביום השמיני עֲצֶרֶת תהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו (במד' כט לה). ויעשו חג שבעת ימים וביום השמיני עֲצֶרֶת כמשפט (נחמ' ח יח). ויעשו ביום השמיני עֲצֶרֶת כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים (דהי"ב ז ט). — ויום האחרון של פסח: וביום השביעי עצרת ליי' אלהיך לא תעשה מלאכה (דבר' יו ח). — ובתו"מ: ראויה היתה העצרת של חג שתהא רחוקה חמשים יום כנגד העצרת של פסח אלא עצרת של חג על ידי שהן יוצאים מן הקיץ לחורף לית ביומיהו דויזלון וייתון (ריב"ל, מד"ר סה"ש, מה יפו).—ובסהמ"א: ושמיני של סוכות הוא הנקרא עצרת מיוחד לפי שלא היה בו דבר לבנות אותו וכו' (רד"ק, ספה"ש, עצר).—ב) הקטרת של ימי מועד וחג: שנאתי מאסתי חגיכם ולא אריח בְּעַצְּרֹתֵיכֶם כי אם תעלו לי עלות ומנחתיכם לא ארצה (עמו' ה כא-כב). — ג) בכלל אספת עם, ועצם הקהל שנאסף יחד: מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם כי כלם מנאפים עֲצֶרֶת בגדים (ירמ' ט א). — ואמר המשורר: אלהים אלי אתה גדודיך בעצרת ישבו געים כצאן היום יקשבו (רסב"ג, אלהים אלי אתה). — ד) *נתיחד בזמן מאוחר בפרט לחג השבועות: עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית בית שמאי אומרים כל זמן שהיא יפה לפרי ובית הלל אומרים עד העצרת (שביעי' א א). אין מביאין בכורים קודם לעצרת אנשי הר צבועים הביאו בכוריהם קודם לעצרת ולא קבלו מהם (בכורי' א ג). בארבעה פרקים העולם נידון בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן וכו' (ר"ה א ב). רבי אליעזר אומר משחרב בית המקדש עצרת כשבת וכו' וחכמים אומרים וכו' עצרת כרגלים ראש השנה ויום הכפורים כשבת (מו"ק ג ו). עצרת שחל להיות בערב שבת וכו' שלא לקיים דברי האומרים עצרת אחר השבת (חגי' ב ד). נדר לפני עצרת עד שיעבור עליו עצרת וחג ופסח ועצרת וחג (תוספת' כ"ה א ב). והשמן מוכרין אותו מן העצרת ועד החג (ר' יהודה, תוספת' ב"מ ד יח). עצרת פעמים שחל להיות עצרת בחמשה ובששה ובשבעה לא פחות ולא יותר וכו' אבא שאול אומר כל זמן שיום טוב של עצרת ברור סימן יפה לעולם (תוספת' ערכ' א ט). המינין האסורין בבית שאן הקצח והשומשום והחרדל וכו' מן העצרת ועד חנוכה (ר' יוסי דכפר דן בשם רבי מעדיה, ירוש' דמאי ב א). הבא חיטים ביכורים בעצרת שיתברכו לפניך פירות האילן (שם ר"ה א ג). ג' דברים צוה אחיתופל את בניו אמר להם וכו' ואם היתה העצרת ברורה זרעו חטים וכיתן (שם סנהד' י ב). ולדה בעצרת היכי משהו לה וכו' כגון שהיה חולה בעצרת (רב זביד בשם רבא, ר"ה ו.). אין בין עצרת לעצרת אין בין ר"ה לר"ה אלא ד' ימים בלבד (שם ו:). משה רבינו אוהב ישראל היה ויודע שעצרת יום אחד הוא (מנחו' סה.). כך עלתה דעתו של הקב"ה ליתן לישראל רגל אחד בכל חודש שבקיץ בניסן פסח באייר פסח קטן בסיון עצרת (ר' לוי, פסיק' דר"כ ל).—ובסהמ"א: ומשכחת לה שנה בלא רגלים כגון שניהם מלאים ואירע עצרת בה' בסיון והקדישה למחרת בו' בסיון ולשנה הבאה היו שניהן חסרים ואירע עצרת בז' בסיון והשנה מלאה ביום ו' בסיון משהקדישה ועדיין לא עבר עצרת עליו (רש"י, ר"ה ו:). ומצינו שקראוהו עצרת כדגרסינן במסכת פסחים פ' אלו דברים וכו' (ר"י אבוהב, מנוה"מ נ א ד ה). ובעלי הקבלה קראוהו עצרת שלא כדין גזרת התורה באמרם לא גה"ז עצרת והמון העם גם כן נמשכו בזו הקריאה ולא כן האמת כי לא נקרא עצרת אלא שביעי עצרת של חג המצות ושמיני עצרת (כ"א הקרא', ג"ע, ענין חג השבועי' ז, כו:).

*__עֲצָתִי__, עֲצָתִית, ת"ז, מ"ר עֲצָתִיִּים, — של עֵצָה, מה שיועץ, ratgebend; conseiller; advisory: סוגי המאמר ההלצי שלשה עצתי ועצומי וקיומי וכו' והדבר אשר הוא חוץ מהמשפט לא ימנע גם כן אם שיהיו בערך אל זמן העתיד ויולד העצתי שהעצה היא בדברים העתידים (ר"י מסיר ליאון, נופ' צופ', 12). שכל מי שיעץ בין לאחד מאנשי המדינה בין לכלל המדינה

הנה לא ימנע אם שיעץ בהרשאה או במניעה והרשאה הוא המאמר הָעֶצָתִי המספיק על שהדבר ראוי שיעשה והמניעה הוא מאמר הָעֶצָתִי המספיק על שהדבר אינו ראוי שיעשה (סס 13). עוד השיב באופן אחר שהחלוקה הראשונה היא בהצטרף אל הדבור וזאת השניה היא בהצטרף אל מקרה הדבור ר"ל בהצטרף אל המקריים והעצומי וְהָעֶצָתִי (סס 19). לפעמים יפול בדברים הָעֶצָתִיִּים לראות מה הוא יותר טוב משני ענינים ולפעמים מה הוא נפלא התועלת מדברים רבים (סס 96).

א.עקב[1], ממנו עֵקֶב, א.עָקֵב, ב.עָקֵב, עָקֹב, א.עָקַב, ג.עָקַב, עָקְבָה, עֲקֵבִי, עִקּוּב, עִקּוּבִי, עָקִיב, עֲקִיבוּת, מְעֻקָּב.

עֵקֶב, — א) מה"ט, כמו יען, לפני פעל עָבָר, עד אשר, עֵקֶב אשר פָּעַל, כמו יען אשר: והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עֵקֶב אשר שמעת בקולי (ברא' כב יח). והקמתי את השבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך וכו' עֵקֶב אשר שמע אברהם בקלי (סס כו ג-ה). ואת הכבשה (של העני) ישלם (העשיר ששחט אותה להאורח) ארבעתים עֵקֶב אשר עשה את הדבר הזה (ש"ב יב ו). — ובלי אֲשֶׁר, עֵקֶב פָּעַל, במשמ' זו: ועבדי כלב עֵקֶב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והבאתיו אל הארץ אשר בא שמה (במדי' יד כד). — ולפני כִּי, עֵקֶב כִּי, כמו כן: ועתה לא תסור חרב מביתך עד עולם עֵקֶב כי בזתני ותקח את אשת אוריה החתי להיות לך לאשה (ש"ב יב י). — ולפני פעל עתי' בלי מלה אחרת, עֵקֶב יִפְעַל: והיה עֵקֶב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם ושמר יי' לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבתיך (דברי' ז יב). כגוים אשר יי' מאביד מפניכם כן תאבדון עֵקֶב לא תשמעון בקול יי' אלהיכם (סס ח כ). — ועם כִּי זאת: עֵקֶב כי זאת אעשה לך הכון לקראת אלהיך ישראל (עמו' ד יב). — ולפני שֵׁם, עֵקֶב דבר, כמו בגלל הדבר, בשביל, בְּסִבַּת הדבר: מצדיקי רשע עֵקֶב שחד (ישעי' ה כג). — ועל עֵקֶב דבר, כמו עֵקֶב: יבשו ויחפרו יחד מבקשי נפשי לספותה יסגו אחור ויכלמו חפצי רעתי ישמו על עֵקֶב בשתם האמרים לי האח האח (תהלי' מ יה-יו). — ב) ס"ז, במשמ' אחרית, עֵקֶב דבר, באחרית הדבר, אחר הדבר: עֵקֶב ענוה יראת יי' עשר וחיים וכבוד

1) [עי' הערה לערך עָקֵב.]

(משלי כב ד). — ובסהמ"א: אמר החכם קרן המשכיל ענוה וכו' וְעֵקֶב ענוה שלום (ר"י ח"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג 10). ולמה שלא יתכן זה תמיד לכל חלק יבקשהו על ההמרה וְהָעֵקֶב (הנ"ל, הכוזרי ה יד). — ואמר המשורר: איגע להבין ואדע ככלות בשרי ואוני כי סוף אנחה הנהה עֵקֶב רזוני מזוני (רשב"ג, כתר מלכות גרוני). — ובמשמ' שכר: משפטי יי' אמת וכו' גם עבדך נזהר בהם בשמרם עֵקֶב רב (תהלי' יט י-יב). — ובסהמ"א: שכל המשתדל במצות לעשותם יש לו שכר גדול ועקב רב (ר' בחיי, ויחי, ד"ה ויגוע יוסף). — ג) תה"פ, במשמ' בכל פרטיו, vollständig; complètement; completely: הורני יי' דרך חקיך ואצרנה עֵקֶב הבינני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל לב (תהלי' קיט לג-לד). נטיתי לבי לעשות חקיך לעולם עֵקֶב סעפים שנאתי ותורתך אהבתי (סס קיב-קיג). — ובמדר': מצות שאתם עושים מפירותיהן אתם אוכלים עכשיו אבל שכרו בְּעֵקֶב אני נותן לכם (מד"ר דברי' ג). ועד היכן אני מייסר אתכם עד הָעֵקֶב[1] עקב כי זאת אעשה לך עד שתשמרו את מצותי עד הָעֵקֶב[1] (סס). — ובמשמ' תֵּכֶף: וכן השפוד והאסכלה מגעילן עקב אכילה ואינו מניחן עד זמן אכילה שניה (רמב"ם, מעשה קרבנות ה יד). — והדבור זה בְּעֵקֶב זה, זה תכוף לזה: והגוף איננו נמלט מתנועה ומנוחה ושתיהם מקרים מתחדשים עליו באים זה בְּעֵקֶב זה (ר"י ח"ת, הכוזרי ה יח). — *וכמו עָקֵב: מצדיק רשע עקב שוחד כל מי שנטל שוחד ומצדיק את הרשע בְּעֵקֶב[2] וצדקת צדיקים יסורו ממנו (ר' ילמד, מד"ר ברא' סה).

א.עָקֵב[3], ס"ז, סמי' עֲקֵב, כנ' עֲקֵבוֹ, מ"ר סמי' עִקְּבֵי, עִקְּבֵי, כנ' עֲקֵבַי, עֲקֵבֶיךָ, עִקְּבוֹת, כנ' עִקְּבוֹתֶיךָ, — א) אחורי כף הרגל בבע"ח, Ferse; talon; heel: הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עָקֵב (ברא' ג טו). ואחרי כן יצא אחיו וידו אחזת בַּעֲקֵב עשו (סס כה כו). גד גדוד יגודנו והוא יגד עָקֵב (סס מט יט). ברב עונך נגלו שוליך נחמסו עֲקֵבָיִךְ (ירמי' יג כב).

1) [ואולי יש לנקד עָקֵב.]

2) [בעל מ"כ גורס בעקב נדרש, ובילק' (ישעי' תד), הגרסה: בעקב נרמס ואולי צריך לנקד בעָקֵב.]

3) [באשור' אִקְבֻ, בארמ' עֵקב, עקבא; בערב' עַקִב a), בכנענ' עקב, המשך (Lidzb. 345).]

a) عقب

ואחז בְּעָקֵב פח יחזק עליו צמים (איוב יח ט). — וַעֲקְבֵי הסוס: יהי דן נחש עלי דרך שפיפון עלי ארח הנשך עִקְּבֵי סוס ויפל רכבו אחור (בראשי מט יז). — ובהרחבה, פרסות הסוס: אז הלמו עִקְּבֵי סוס מדהרות דהרות אביריו (שפטי ה כב). — הגדיל עליו עָקֵב, התגאה עליו, התנהג אתו בגסות ויהירות: גם איש שלומי אשר בטחתי בו אוכל לחמי הגדיל עלי עָקֵב ואתה יי' חנני והקימני ואשלמה להם (תהלי מא י-יא). — ובתו"מ: מעשה במקום אחד שהיה ערוד והיה מזיק את הבריות באו והודיעו לו לר' חנינא בן דוסא אמר להן הראו לי את חורו הראוהו את חורו נתן עקבו על פי החור יצא ונשכו ומת ערוד (ברכי לג.). הותרו רצועות למנעל וסנדל או ששמט רוב הרגל חליצתה פסולה וכו' רוב הרגל אין רוב העקב לא (יבמי קג.). ובשעה שהוא (יצה"ר) רואה אדם ממשמש בעיניו מתקן בשערו מתלא[1]) בעקיבו הוא אומר וכו' (ר' אמי, מד"ר בראשי כב). שהיה עושה מעשה נערות ממשמש בעיניו מתלה בעקיבו מתקן בשערו (שם פד). היתה מביאה שפופרת של ביצה והיתה ממלאה אותם אפילוסמון ונותנת אותה תחת עקיבה במנעליה וכו' (שם ויקרי טז). אמר הקב"ה הכל מוכן לעשות תשובה ואני דורך גיתה של אדום בעקב רגלי (שם דברי ג). תפוח עקיבו של אדם הראשון מכהה גלגל חמה (ר' לוי, שם קהלי ב). לא כך בני אלא הנה עקבך עליו בתוך הקערה (כ"ע, דא"כ ז). בכמה הריגות מסרנו עצמנו על קדושת השם ואתם באים לשוף אותם על העקב (מד"ר תהלי ד י, בובר). אך חשך ישופני והיה (אדם הראשון) יושב ומהרהר בלבו שמא יבא הנחש שהטעה אותי בערב שבת וישופני עקב (שם לב). — דש בעָקֵב, עי' דוש. — *ועם גודל: אמרו עליו על בית שאול שלא נראה מהם לא עקב ולא גודל מימיהם (ירושי סוכי ה ג). שהיו מהלכים (הכהנים) עקב בצד גודל וגודל בצד עקב (שם ברכי א א). ותלכנה נטויות גרון שהיו מהלכות עקב בצד גודל (שם סב:). כשם שהזהיר הקדוש ברוך הוא את הכהנים שלא יהו פוסעין פסיעות גסות על גבי המזבח אלא יהו מהלכין עקב בצד גודל כך הזהיר הקב"ה את הדיינין (ר' אבינא, מד"ר שמות ל). ועי' גודל. — ועָקֵב של סנדל: (הלצה) בסנדל שיש לו עקב כשר ושאין לו עקב פסול

1) [תולה עקבו למעלה דרך גאוה לילך עקב בצד אגודל, (מ"כ).]

(יבמי קג א). סנדל וכו' נפסק עקבו ניטל חוטמו או שנחלק לשנים טהור (כלים כו ד). מה שעשת חכמה עטרה לראשה עשת ענוה עקב לסולייסה (ר' יצחק בר' אלעזר, שבת א ה). — *ושל אות: צריך שיהי' לה תג למעלה לצד שמאל בפניה ועקב למטה כדי שלא תראה כבף (ר"א דבלמש, מקנה אברהם א). — *והחלק התחתון של הגוף: רקב הבא מן העקב[1]) מהו כי גמרינן רקב הבא מכוליה מת אבל דאתי מן עקב לא או דלמא לא שנא (ר' ירמיה, נזיי נא.). — וכן עֲקֵבָהּ של אשה: המסתכל בעקיבה של אשה כמסתכל בבית הרחם (ירושי חלה ב ד). כל הצופה בנשים סופו בא לידי עבירה וכל המסתכל בעקבה של אשה הויין לו בנים שאינן מהוגנין וכו' (ר' אחא ברי יאשיה, נדרי כ.). עקבה דקתני במקום הטנופת שהוא מכוון כנגד העקב (ר"ש בן לקיש, שם). — *ובחכמת המספר: והמספר המעוקב הדומה לעקב והוא הגוף השוה אשר ארכו ורחבו או קומתו ועמקו שוים (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשבורת א 24). הראשונה בהם שיהיו כל מרחקיו שוים כגון גולם אשר ארכו עשר אמות ורחבו י' ועמקו י' או גבוהו והצורה הזאת קורין לה מעוקב או צורת עקב (שם ד 25). — ואמר הפיטן: אם המטר עקב חורף טרפי שיחים בגן יחמום (רמב"ע, הפרדס ג כא). — ומ"ר *עֲקֵבִים: מיד נקבום (את הכותים) בעקביהם ותלאום בזנבי סוסיהם והיו מגררין אותן על הקוצים ועל הברקנים עד שהגיעו להר גריזים (יומי סט.). נסתכלתי בשני עקיביו (של אדם הראשון) ודומים לשני גלגלי חמה (ר' בנאה, ב"ב נח.). אמר להם הוא מביא (את המבול) מבין עקבי רגליכם שנאמר וכו' (סנהי קח:). למה הולד דומה במעי אמו לפנקס שמקופל וכו' ושני עקביו על שתי עגבותיו וכו' (ר' שמלאי, נדה ל:). על אדום אשליך נעלי מה אני עושה שולף מנעלי ודורסן ורומסן בעקבי וכן הוא אומר וכו' (מד"ר במדי יד). שמשליכין אותן (את המצות הקלות) תחת עקביהן (הכחווני עקב א). — בַּעֲקֵבַיִךְ, כמוך: אמרה לה הריני נזירה בעיקביך מהו (נזי' כב:). — ובסהמ"א: או עקיבים צפודים אשר ירכבם (אסף, 134:). הסתכלי בפסיעת דרך שהלכו הצאן והעקבים ניכרים (רש"י, שה"ש א ח). וממנו ולא מעדו קרסלי אמר בו התרגום ולא

1) [פי' ממתנים ולמטה מחציו של צד העקב (ערוך, וכן רש"י). אבל התוספ' נראה שפרשו עקב ממש.]

אודועא רכובתי ואיפשר שרצה העקבים כי הקרסלים בארמית הם היתרות שממעל לרגלי העוף הדומים לשני בהנות (ר"י ח"ת, סה"ס לריב"ג, קסח). — ב) בהשאלה קצה המחנה, hintere Teil; arrière-garde; rear: וישימו העם את כל המחנה אשר מצפון לעיר ואת עֲקֵבוֹ מים לעיר (יהוש' ח יג). — ובמשנה: ופקדו שרי צבאות בראש העם ובעקבו שם עם מעמידין זקיפין לפניהם ואחרים מאחוריהם (סוטי ח ו). — ג) רֹשֶׁם שעשה בע"ח באדמה בלכתו ברגליו, Fusstrit, Spur; empreinte du pied, trace; footprint: אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בְּעִקְבֵי הצאן (שה"ש א ח). בים דרכך ושביליך במים רבים וְעִקְּבוֹתֶיךָ לא נודעו (תהלי עז כח). אשר חרפו אויביך יי' אשר חרפו עִקְּבוֹת משיחך (שם פט נב). כל היום דברי יעצבו עלי כל מחשבתם לרע יגורו יצפינו המה עֲקֵבַי ישמרו (שם נו ו-ז). — ואמר בן סירא: אם רע קראך נמצא שם כאיש סומך יחפש עקב (ב"ס גני' יב יז). — ומ"כ: עקבת גאים טמטם אלהים וישרשם עד קרקע ארץ (שם י יו). — ובהשאלה: עקבת לב טוב פנים אורים ושיג ושיח מחשבת עמל (שם יג כו). — ובסהמ"א: הבט נא אל האפר אשר פרשנו על רצפת הבית סביבו' השולחן נראה את מדרכות העקבות האלה למי המה וכו' ויבט המלך והנה עקבות אנשים ונשים וטף (יוסיפון לח). — ואמר המשורר: דרך נבואות צרפית לכי בתי על משענותם תעמדי בשעריך ובעקבותם תרעי את עדריך (רמ"ע, יעלה יפת קול). — *חזר לְעָקֵב, חזר בדרך שבא: כל העולים למזבח עולין דרך ימין ומקיפין ויורדין דרך שמאל חוץ מן העולה לשלשה דברים אלו שהיו עולים וחוזרים לעקב[1]) (זבחי ו ג). — ובסהמ"א: עכשיו חוזר על עקב לפרש מה שחיסר מספר התאים וישובם מפה ומפה (ר"א ונבלגנלי, יחזק' מ ע). ויהכמו וישכילו זאת כי חזר לו המודד על עקב למדוד רחב השער בפתח המערב (שם יג). — וכן שב עֲקֵבִים, ואמר הפיטן: דרך מצרים משוב עקבים בל יחמסו ירא ורך הלבב לב לא ימסו (ר' אליהו הזקן, אזהרות, קובץ מעש' ידי גאוני קדמוני', 65). — ובמשמ' אחרית, כמו עֵקֶב, ואמר בן סירא: אל תאמין בחייהם ואל תבטח בעקבותם (ב"ס גני' יו ג).

ב.עָקֵב, ש"ז, מ"כ כני עֲקֵבַי, — א) מי שעֹקב את חברו והומס אותו Nachsteller, Betrüger; trompeur, supplantateur; deceiver, supplanter: למה אירא בימי רע עון עֲקֵבַי[1]) יסובני (תהלי מט ו). — ב) ובסהמ"א במשמ' חטא וערמה, כמו עָקְבָּה: אבל הרשע בא עליו (על הצדיק) בעקיביו (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי יב ה). בעקבות משיח' הוצפ' יסג' כשיושלמו העקבים של א"ה (ר"כ בר"י אלחכן, עס"מ, עולם התהו מג).

א.עָקַב, פ"י, עָקוֹב, יַעְקֹב, יַעְקְבֵנִי, — עָקַב את פלוני, חמס אותו בערמה ובתחבולה, hinterlistig betrügen; tromper, supplanter; to overreach: ויאמר (עשו) הכי קרא שמו יעקב וַיַּעְקְבֵנִי זה פעמים את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי (בראשי כז לו). איש מרעהו השמרו ועל כל אח אל תבטחו כי כל אח עָקוֹב יַעְקֹב וכל רע רכיל יהלך (ירמי ט ג). בבטן עָקַב[2]) את אחיו (הוש' יב ד). — ובתלמו': בשלשה מקומות הלכה עוקבת[3]) מקרא התורה אמרה בעפר והלכה בכל דבר וכו' (ר' יוחנן משום ר' ישמעאל, סוטי יו.). א"ר נחמן בר יצחק כי קא חשיב הלכה עוקבת מקרא הא עוקבת מדרבנן היא רב פפא אמר כי קא חשיב הלכה עוקבת ועוקרת הא עוקבת ומוספת היא (שם). מאי עקובה מדם וכו' שהיו עוקבין[4]) להרוג נפשות (ר' אלעזר, מכו' ו.). — ובמשמ' הלך בַּעֲקֵבָיו, הלך אחריו, כדי לשרת אותו: אזהרה לעוקב[5]) אחר נואף מנין ת"ל לא תנאף לא תנאיף (ר"ש בן ר' ערפון, סנהד' נז:). - ובסהמ"א: מי שנטה אחר התאוה יעקבוה הראות (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, 28). — ואמר המשורר: פיהו יישר מעקש דרך השיר ואורח לב בעת יעקב מושך לבבות מבלי חבל גם כל אנוש נחפז לאט יעקב (רמב"ע, התרשיש י קח).

---

1) [במשנה שבגמר': ויורדין על העקב (שם, סג:).]

1) [רש"י, ראב"ע ואחרים פרשו כמו א.עָקַב, אבל אין זה נמשך היטב לפסוק הבא.]

2) [אפשר גם לפרש: אחז בעקב.]

3) [פרש הערוך, וז"ל: פי' מלי ויעקבני זה פעמים כלומ' עוקרת לשון אחר עוקמת ל"א עוקפת, ע"כ; ועי' גם הערת רמא"ש (ספרי דברי קכב). ורש"י פרש, וז"ל: מקפחת את עקבו מעמדו ועוקרתו. ובירוש' (קידוש' א ב), הגרסה: עוקפת, וכן מדר' תנאים (הופמן כד).]

4) [פרש הערוך: מערימין, ורש"י פרש: אורבין.]

5) [כך פרש הערוך, וז"ל: פי' שמרדף והולך על עקביו ומזמן לחבירו ניאוף, ע"כ. ורש"י פרש, וז"ל: נעשה לו אפוטרופוס להרגיל לו נשים לניאוף, ע"כ. ובערך ב.עקב פרש הערוך: מערים; ועי' הערת רמא"ש (מכי' עח:). ובמכי' (שם) הגרסה: עוקף, וכן בזוהיר (שמות לח). ועי' עקף.]

—הִפְעִי, הֶעֱקַב, תֻּעֲקַב, תועקב, — שעקבו אותו: יעקב [שמך] תונקב וגם לא תועקב ישרות לשרי אל תקרא ישראל (ר׳ ינאי, Kahle, Masor. d. West., כה).

—הִתְפ׳, הִתְעַקֵּב, — בא זה בעקב זה, בא תכף אחרי דבר: מדרכו שיתעקבו עליו הצורות ולא תתישב בו צורה אבל יומר בחליפה או הפכה וכו׳ שאלו הצורות המתעקבות וכו׳ (אבן זילא, פי׳ חי בן מקיץ לאבן סינא, קבץ על יד ג, 12-13).

—נִפְעִי, נֶעֱקַב, —אחז בעקב: להנצל מצבי מידו ובאחרית יום לשחק יום אידו ועד ירצה עקב בעקב נעקב ועבדו (גנזי שכטר ג, דודסון 47). — ובמשמ׳ שרמו אותו: הותל נעקב (מלון למח דוד, כד:.).

עָקֹב, עקוב, — א) ת״ז, לנקי׳ עֲקֻבָּה, עקובה, — ארץ עֲקֻבָּה מדם: גלעד קרית פעלי און עֲקֻבָּה[1]) מדם (הושע ו ח). — ב) לב עָקֹב, עִקֵּשׁ, לא ישר: עָקֹב הלב מכל ואנש הוא מי ידענו אני יי׳ חקר לב בחן כליות לתת לאיש כדרכו וכפרי מעלליו (ירמי׳ יז ט-י). —ואמר בן סירא: עקובה היא (חכמה) לאויל ולא יכלכלנה חסר לב (ב״ס גני׳ ו כ). לב עקוב יתן עצבת ואיש ותיק ישיבנה בו (שם לג כה). — ובסהמ״א: עקוב הלב מלא תואנה ועקובה מכל רעה (רס״ג, ירמי׳ יז ט). מה תעשה בהפוך עליך המון ים שאוניה חיל רודפיה מסביב ועתה עיף ויגע עקוב מכל ואנוש (רס״ג, די כוסות, כוס ביד הי׳ ב). — ואמר הפיטן: חון יחון כי יבחון לב עקוב להכינה (יהביאנו, קליר׳ נעילי יו״כ). חלים וזעים כלם חרדים מבלי עקוב (מנחם בר מכיר, מלאכי לצאות, יולי סבת הספקה א). —ואמר המשורר: אלהים אלי אתה רפא משובת לב עקב ראה עצם עשש וגם נרקב רקב (רסב״ג, אלהים אלי אתה). — עָקֹב ראש: שני לאמים בך לחרוש זה מזה להבדיל ולפרוש זה עקוב ראש וזה קדוש ראש (ר׳ שמואל, גנזי שכטר ג, דודסון 38). — ג) ת״ז, מקום לא ישר, עולה ויורד[2]), steil, uneben; raide, escarpé; steep, uneven: כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו והיה הֶעָקֹב למישור והרכסים לבקעה (ישעי׳ מ ד). —ובסהמ״א: ויעש המלך מישור סביב לבית וימלא את כל העקוב ויעש את כל המקום מישור (יוסיפון טז). כאילו אנשים הלכו אל ארץ רחוקה בדרך עקוב ויש להם ללון במחנים רבים וכו׳ (ר״י א״ת, חו״ה, השנון הנפש ג).

ב׳עָקַב[1]), ממנו ב׳עָקֵב, *עָקֵב, *עֲקֵבָה, *ב׳עָקוּב.

ב׳עָקַב, פ״י, קל לא נמצא.

—פִּעֵל, יְעַקְּבֵם: אחריו ישאג קול ירעם בקול גאונו ולא יְעַקְּבֵם[2]) כי ישמע קולו (איוב לז ד). —ובסהמ״א: פ״א עקוב שמו שמעקב את הגשמים (ערוך ערך עקוב). ברוכים יהיו ולעקב עקבהם[3]) עד סוף כל הדורות (ר׳ שמואל בן עלי, תרביץ ג, אסף 51).

—קַל, עָקַב, התאחר, — ואמר הפיטן: חילים מזיעים בחלם חלוצים חושים מלעקוב מחשים וממללים בקלם מבקיעים רקיעים לקב (מנחם בן מכיר, מלאכי לצאות, יולי סבת הספקה א).

***עָקֵב**, ס״ז, —כמו עֲקֵבָה, עֲקֵב שמן, קצת שמן שנתעכב ונשאר בכלי: מי כבשים ומי שלקות ומי זיתים מטבילין בהן ובלבד שאין בהן עקב שמן (תוספת׳ מקואו׳ ה ט).

ג׳עָקַב, קל לא נמצא.

—פִּעֵל, עִקֵּב[4]), בחכמת המספר, כפל מספר והעלה אותו למדרגת המעקב: מעוקב מעוקב הוא כשנעקב המעוקב (א״א וירמס, מפתח האלגיברה חדשה, י.).

עָקְבָּה, ס״נ, —מרמה, ערמה, תחבולה Hinterlist; ruse; artifice, deceit: ויקבץ יהוא את כל העם ויאמר אלהם אחאב עבד את הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה וכו׳ ויהוא עשה בְעָקְבָּה למען האביד את עבדי הבעל (מ״ב י יח-יט). — ובסהמ״א: כי הבינו כי בזדון היה הדבר ובעקבה ויניחו אותו ליום נקם ועברה השמור

---

1) [בירוש׳ (ע״ז ה י), פרשו: מלכלך, ובבבלי (מכות י.): אמר ר׳ אלעזר שהיו עוקבין להרוג נפשות, ע״כ; ועי׳ רד״ק, ור״א מבלגנצי פרש, וז״ל: הולכים בעקבי אדם אל מקומו אשר תהיה שם רגלו, ע״כ. ויותר נראה לפרש: מלא עקבות ורשמי הדם השפוך.]

2) [בערב׳ עַקַבָה a), שביל שבהר; בבוש׳ עַקַב, גבעה.]

a) عقبة

---

1) [נראה שהוא כמו עכב.]

2) [ריב״ג, ראב״ע ורד״ק חברוהו עם עקב ופרשוהו: יאחרם. וכן רלב״ג. וי״ת: יעכבינון, אולי כמו יעכבם; וכן פרש ר״ש פרחון, ור״א בחור בנמוקים לשרשי רד״ק, ור״א בלמש (מקנה אברהם, תמורת האותיות). וכן נמצא בכ״י אחדים.] — 3) [כך נמצא במקור.]

4) [אולי יש לחברו עם הערב׳ כעב a) באותה המשמ׳.]

a) كعب

לכל מדיה (רסע"ג, ספ' המועדים, הרכבי 11).—ועוקבה: וישלח (ניקנור) אל יהודה ואל [אחיו] בעוקבה דברי שלום לאמר לא לי ולכם תהיה המלחמה וכו' וירא יהודה את עורמתם וידע כי בעוקבה באו (תרגו' ספר החשמונאים, קובץ על יד ג 11).

עַקְבָה, — עי' עֲקֵבָה.

°**עֲקֵבָה**, עקיבה,—כמו א. עָקֵב: בכפל כתנת בד יכסה שארו מפסי יד עד עקיבת רגל (ר' יוסי בן יוסי, אתה כוננת).

°**עֲקֵבִי**, ת"ז, מ"ר עֲקֵבִיִּים,—של העָקֵב, שפל, ארציי: היצר הרע יפסיד ויאבד לב השכל העיוני באמצעות הדברים החמריים תחתיים ועקביים (כ"ד עכוקה, זכות אדם, יין לבנון 20).

עקד[1], ממנו עָקֹד, עָקַד, °עָקֵד, *עֲקֵדָה.

עָקֹד, ת"ז, מ"ר עֲקֻדִּים,—תיש עָקֹד, שיש ברגלו למטה כעין טבעת, שצבע השערות סביב הרגל במקום הזה מתחלף מצבע שערות שאר הרגל, והוא נראה כאלו היה קשור שם בחבל: ויסר ביום ההוא את התישים העֲקֻדִּים[2] והטלאים ואת כל העזים הנקדות והטלאות (בראשי' ל לה). ותלדנה הצאן עֲקֻדִּים נקדים וטלאים והכבשים הפקיד יעקב ויתן פני הצאן אל עָקֹד וכל חום בצאן לבן (שם לט-מ). אם כה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים ואם כה יאמר עֲקֻדִּים יהיה שכרך וילדו כל הצאן עֲקֻדִּים (שם לא ח). והנה העתדים העלים על הצאן עֲקֻדִּים נקדים וברדים (שם י). —ואמר המשורר: חק פזורה כי תפקד כתמי טלוא ועקד הסר משם כל שה נקד (ר' יצחק בן כלונז, פסדסי עילרי, שער השיר 60).

עָקַד, פ"י, יַעֲקֹד,—עָקַד כבש או את פלוני, קשרו בחבל ידיו אל רגליו binden; lier; to bind: ויבן שם אברהם את המזבח ויערך את העצים וַיַּעֲקֹד את יצחק בנו וישם אתו ממעל להמזבח (בראשי' כב ט).—ובתו"מ: ומעלה אני עליכם באילו עקדתם עצמכם לפני (ר' יהודה משום ר' עקיבא, ר"ה טז.).—ועָקַד מזבח, עשה עקדה על המזבח: אמרה לו (חנה לבנה) בניו לכו ואמרו לאברהם אביכם אתה עקדת מזבח אחד ואני עקדתי שבעה מזבחות (גיט' נז:). כל מה שהיה א"א עוקד את יצחק בנו מלמטה היה הקב"ה כופת שריהם של עכו"ם מלמעלה (רבי חמא בר יצחק, מד"ר בראשי' נו). בשעה שבקש אברהם לעקוד יצחק בנו (ר' יצחק, שם). אמר לה (יצחק לשרה) נטלני אבא וכו' ובנה מזבח וסדר מערכה ועקדני עליו ונטל מאכלת לשוחטני (מד"ר קהל', כך אכול בשמחה לחמך). קשר שתי ידיו ושתי רגליו (של יצחק) ועקדו על גבי המזבח (פדר"א לא). — ובסהמ"א: אברהם שניצטער כל אותו הצער השליך עצמו לאש עקד את בנו על גבי המזבח וכו' (גנזי שכטר א, גינצבורג 45). — ואמר הפיטן: והיום הזה לפניך יופקד בשר מפעלות עוקד ונעקד (אשר מי יעשה כמעשיך, יוצ' ב ר"ה).—ואמר המשורר: שתילו עקד להיטיב הקשר (רסב"ג, שולמית יפפה, מנחי' יוה"כ). לפני אליהו עקד אותו ולקח המאכלת להמיתו (ר"י הלוי, את תיבי רעיון). נסהו בבנו יחידו ובהר המוריה עקדו ולמאכלת שלח ידו כי כן צוה לו המלך (ראב"ע, מי כמוך אפס יש). משנה ברכה בכפלים הם עקוד לעקוד פעמים (ר' שמואל, גנזי שכטר ג, דודזון 40). — *וביחי' פעו': לא יצא גמל במטוטלת לא עקוד ולא רגול וכן שאר כל הבהמות (שבת ה ג). עקוד שתי ידים ושתי רגלים רגול שלא יכוף ידו על גבי זרועו ויקשור (שם גמרי' נד.). כשנכנסו ישראל לים כבר הר המוריה נעקר מקומו וכו' ויצחק כאלו עקוד עליו ונתון על המזבח וכו' (מכיל' בשלח ג).—ואמר הפיטן: זמן עדנה בו בשרה חנוט לקצו עקוד למוסרה (אדון מקדם, יוצ' פרש' החודש). שמאלו רמה וימינו לרום ותחת ויעד בכם עלי שירה עקודה ומה תעשו ליום פקודה (רסע"ג, אזהרות, אזהר', קובץ מעשי ידי גאוני' קדמוני' ג, 40).—ואמר המשורר: פנו אלי בכל עקוד וקשור ורז אסור ואתיר מאסריו (ר"ש הנגיד, עלי כל איש, הרכבי א כז). ואיך אישן ועפעפי קשורים בגבותי ואישוני עקודים (רסב"ג, אהה לי).—וכמו ת"ז, ואמר הפיטן: ראה ערום ועריה ונאנח ולעקודו סוד זה פיענח (ר"א סקליר, איכה את אבר). והקשרים הנקראים עקוד[1] אשר אני עתיד לזכור אותם בספר הזה (סוד הסודות לאריסטו, IX 62).

—נפעי', *נֶעֱקַד,—שעָקְדוּ אותו: וילכו שניהם יחדיו זה לעקוד וזה ליעקד זה לשחוט וזה לישחט (מד"ר בראשי' נו). פתח יצחק ואמר רבונו של עולם וכו' לא

[1]) [בערבי' עקד[a]), קשר, וכן בכוש'. ובארמ', כרע על ברכיו.] — [2]) אולי: הנקדים.

[a]) عقد

[1]) [אולי צריך לנקד עקּוּד.]

עכבתי על דבריך ונעקדתי ברצון לבי על גבי המזבח (שם איכ׳, פתיח׳). והקב״ה היה יושב ורואה לאב שעוקד ולבן שהיה נעקד (פדר״א לא). רבש״ע וכו׳ רחם על יצחק שהוא אדם ובן אדם נעקד לפניך כבהמה (ילק׳ ברא׳ קא).—ובתפלה: שנשבעת לו בהר המוריה זרע יצחק יחידו שנעקד על גבי המזבח (ברכת השחר). — ואמר הפיטן: שש אב לעקוד ובן להעקד (ר׳ יוסי בן יוסי, אתה כוננת). עוד יזכר לנו אהבת איתן אֹדונינו ובבן הנעקד ישבית מדיננו (מוסף ר״ה). שעה קרבני כשה הנעקד חליפת חגיגת יום זה תמורתי (ר״י בן אלוזן, אתוה דעי, אזהרי, כח.). זכות עוקד ונעקד ותומת זד נזיד חשוב היום לשוגה ולפותה ובי יזיד (ר׳ אליה בר שמעיה, אין אלויה, סליח׳ יוס ז).—ואמר המשורר: מרום כהביט עוקד ונעקד השה עקוד והאש תוקד בחון טהור לב זכר ופקד (רשב״ג, אז בהר, סליח׳ ער״ה). רב וצעיר נולדו לנעקד ונינו התפקדו ובשבעים מצרימה ירדו כי מיי׳ היא (ראב״ע, אחד רבה אמונתך).

—הפעי׳, *הֶעֱקִיד,—כמו קל: לא היו כופתין את הטלה אלא מעקידין[1]) אותו (תמי׳ ד א). בשעה שהעקיד אברהם אבינו את בנו על גבי המזבח תלה עיניו והביט בשכינה (מד״ר ברא׳ סה). נטל את יצחק בנו ועלה לראש ההר וכו׳ והעקידו על גבי המזבח (פסיק׳ דר״כ כז). יצחק שהעקיד עצמו על גב המזבח (ילק׳ תהל׳ קטז).—ואמר הפיטן: האב מעקיד והבן נעקד בחילה הן אראלים צעקו חוצה בּלילה (אסר ני יעשה כמעשיך, יוצ׳ ב ר״ה).

עֶקֶד, ש״ז, — כמו עֲקֵדָה, ואמר הפיטן: יחיד אשר בעקד נשפט טלאיו בו יחננו מלהשפט (ר״א הקליר, תפן במכון, מוסף א ר״ה). זך המשלים בעקד נפש בּווקן לא מצא נפש (הוא, אומץ אדירי, שם). קיחת עלית עקד היא נצבה בפקד (קיחת, יוצ׳ פרשי׳ החודש). יראה לפניך עקד מיוחד שוכח וטבוח מדבריך פחד (אחות כפש, יוצ׳ יוה״כ).—ומ״ר עֲקָדִים, קשרים, קשורים[2]) : ומקטירים לפניהם על הלבנים וקושרים עקדים על התמר של הצדיק לכל מיני חלאים וחוגגים על קברי הצדיקים המתים (ספר בן מלליה. לקו״ק, כספחי׳ 32). — ובמשמ׳ אסף וקבוץ: שלמים הם (חכמי המזרח) אותנו ומאריות גברו בכל הידיעות הכתובות והנדפסות בעקד ספרי ישראל הגדול והנורא (שארית הנחלה כב). ועתה צריכים אנו אל עקד אנשים גדולים בקיאים עצומים בחכמת לה״ק (שם רסד). עקד הספרים האחד היה נחלת המוזעאום והשני בהיכל סער אפים (גוטלובר, ממארים של פרנקל 181).—בית עֵקֶד, מקום אספה[1]) : תלים בית עקד לגמלים וגלים לנחש שרף ועקרב (ר״י סטנוב, אסף ג טו ל). ואיש רביעי מארץ עסטרייך וכו׳ אשר לו בקאירה בית עקד דברים השייכים לקורות הטבע (נאטור היסטארישעם קאבינעט) וכו׳ (גוטלובר, ממארים של פרנקל 27). — ומקום אספה לחכמים, Akademie; academy: שלשה מיליאן מספר תושביה עשרת אלפים טירות וכו׳ בית עקד לתוכנים ולרופאים וכו׳ (ר״ש בלוך, שבי״ע ג, ע:). וכל אחד מחברי בית העקד הזה יתנדב לחבר ספר בחד מפרטי החכמה ויבנה כל בנינו (שארית הנחלה רסד).—ומ״ר: ויוליכהו ההלך מפנה לפנה ומרחוב לרחוב ויראהו את הגשרים הרחבים והארוכים וכו׳ בתי נכות ובתי עקד וכו׳ (ריב״ל, תעודה בישראל, הקדמ׳).—בית עֵקֶד ספרים, בית אֹסף לספרים, Biblio-thek(eque); library: ומנהגם כמנהג אמאר הכליף הערבי אשר גזר אמר במשפטו על בית עקד הספרים המפואר אשר באלכסנדריה לאמר וכו׳ (שם). — ומ״ר: באחת ערי אשכנז הגדולות העריכו המצירים עליה והמציקים אותה את כלי משחיתם בראשונה על בתי עקד הספרים (גוטלובר, ממארים של פרנקל 181).

***עֲקֵדָה**, עקידה, ש״נ, —שה״פ מן עָקַד, קשירה: לא היו כופתין את הטלה וכו׳ וכך היתה עקידתו ראשו לדרום ופניו למערב (תמי׳ ד א). — ובשהמ״א: הידים ורגלים ביחד היא עקידה (רש״י, ברא׳ כב ט). —ובפרט עֲקֵדָתוֹ של יצחק: וראיתי את הדם רואה אני דם עקדתו של יצחק (מכי׳ בא ז). יי׳ יראה את נזכר להם עקידתו של יצחק ומתמלא רחמים עליהם (ר׳ יוחנן, ירוש׳ תעני׳ ב ד). למה תוקעין בשופר של איל אמר הקב״ה תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק (ר״ה טז.). באותה שעה אמר משה לפני הקב״ה רבון כל העולמים וכו׳ הריגה הם חייבין זכור להם עקדתו של יצחק וכו׳ (מד״ר שה״ש א יח).—

1) [כך הגרסה במשנה שבגמר׳ ובמדב״ם. ובדפו׳ המשניות: מעקדין.]

2) [כך בערב׳ עֻקְדָה, ומ״ר עֻקַד a).]

a) عقدة عقد

1) [מליצה לקוחה מן שם המקום: בית עקד הרעים (מ״ב י יב-יד).]

ובתפלה: ותראה לפניך עקדה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו על גב המזבח וכו' ו ע ק ד ת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור (מוסף ר"ה). שאלו נא וראו ההיתה עקדה מרובה כזאת מימות אדם הראשון עד הנה (הגזרות היסכות (תתכו), 9).

א. עקה[1], ממנו מְעָקֶה.

ב. עקה, ממנו א. עָקָה, ב. ״עָקָה[2].

א. עָקָה, ס"נ, סמי' עָקַת, — צוקה ולחץ Bedrängnis; oppression; pressure: מקול אויב מפני עָקַת רשע כי ימיטו עלי און ובאף ישטמוני (תהל' נה 7).—ובמדר': אלו גריסין של פול שבאין על ע ק ת נפש (ילק' ברא' קנג).—ובסהמ"א: מעקה טעמו ידוע מהמקום ואין ריע לו ומדקדק הוציאו מגזרת עקת רשע והביא עצמו ב ע ק ה (ראב"ע, דבר' כב ח).—ואמר המשורר: ויהי לזעוה הבא מזעון ורבה עקת הבא מעקן (הוא, חי בן מקיץ).—ומ"ר עָקוֹת: כאשר ראה העקות העת ושלא יגיע לו מהמשתתפים עמו בדת עזר כי אם התנגדות וכו' (ר"י הכרבוני, המאמר בבחירה, ד"ח מא).—בית עָקָה: ואני עמדתי מרעיד תצילנה שתי אזני יצאתי מבית עקתי בשמעי קול הברה (ר"מ 77בר"ם, מכתי קנאי לאבא מרי מח).

ב. ״עָקָה, קל לא נמצא.

—פִעֵ', ״עִקָּה, — הֵעִיק והציק: פנה אל רהבים ושטי כזב כדמות כלים יעקוהו אל ההצלחה המדומית (ר"י הכרבוני, המאמר בבחירה, ד"ח מא).—ואמר המליץ: על מתני תשים מועקה ותשליך עלי את המעקה לפני פעמי תחפור העוקה ואת נפשי העניה ת ע ק ה (ר' עזרא הבבלי, תוכחי' מוסר יח).

—פֻעַ', ״עֻקָּה, רק בינ' מְעֻקֶּה: מאשפות ירים רש ואיש תככים ומעקה נופלים סומך וזוקף כפוף מיסר ונלקה (ר' יצחק, אזכך העט. סליחי' ה עי"ת).

א. *עָקוֹב, ס"ז, — אולי מקום אצל הגרן: אם באו[3] עד שלא תחזור חלילה עומדין על ה ע ק ו ב[4] ונוטלין (רשב"א, תוספתי' פאה ד ג).

---

[1] [בערב' עַקָא a), עִכֵּב.]

[2] [פעל נגזר מן השם: עָקָה במשמ' עוק.]

[3] [הכהנים אל הגרן לקבל מתנות כהונה ולויה.]

[4] [ר"א שוארץ בפרושו הגיון אריה פרש, וז"ל:

a) عقا

ב. *עָקוֹב, ס"ז, — שם של דבר אגדיי שבולע מים או שמְעַקֵּב את הגשמים: ואם מן השמים הוא מביא (את המבול) יש לנו דבר ו ע ק ו ב[1] שמו ואמרי לה עקוש[1]) שמו (רבא, סנה' קח:).

״עֲקוּבָה[2], עיקובה, ס"נ, — עִקּוּם, עֲקִיבָה: כתב אפלאטון מי שצמחו[3] עגול נוטה אל פאת פניו הוא רוגז כל דבריו ועניניו ואם הוא ישר בלא עיקובה הוא בעל מריבה (ר"מ אלדבי, ש"א ד, מז::).

״עִקּוּבִי, עִקּוּבִיִּי, ת"ז, — כמו מְעֻקָּב, מספר כפול שלש פעמים ע"י עצמו, Kubik; cube: דרך הוצאת השרשים המעוקבים ואנחנו מציעים לבאורו שקצת המספרים אין להם יסוד מספרי עקוביי וכו' (רלב"ג, מעשה חושב, 86).—שרש עִקּוּבִי, Kubikwurzel; racine cubique; cube root: הנה נבאר איך ימצא השרש ה ע ק ו ב י למספרים המקיפים בשלמים המעוקבים וכו' (שם). והתבאר בכמו זה הביאור הקודם במספר המורד להוציא שרשו הרבועיי שזהו השרש העקוביי וכו' (שם, 91).

״עִקּוּל, ס"ז, מ"ר עִקּוּלִים, שה"פ מן עִקֵּל, — א) עוות, Krümmung; courbe; crookedness, ואמר הפיטן: הוהגר אבנט שש כולו הקיפו בשילוש כנחש ב ע י ק ו ל ו (משלם בן קלונימוס, Elbog., Stud. 129). — ובמשמ' מוסרית: והמתערבים עם הגוים כדי להדריכם בדרך ישרה ולהסירם מ ע י ק ו ל ם ולהורותם וכו' (ר"י ברצלוני, ספ' השטרי 8). בידוע שהעידו בלא רמייה ו ע י ק ו ל סומכין עליהן (הלכות אישות יז ו). עזבוה ונלך איש לאהלו כי נגע אל השמים משפטו ועיקולו ונשא עד שחקים עדי רום זבולו (מספרות הלכה של הקראים הקדמונים, גנזי שכט' ב, גינצבורג 495).—ואמר הפיטן: חקתי לא תנאף מזהר מנאף ב ע ק ו ל ו לא יעקבם כי ישמע קולו (ר"א הזקן, אמת יהגה חכי, אזהרי, קובץ מעשי ידי גאוני קדמוני ב. 68). נשקד ב ע ק ו ל ו והשכיבו וצוה צרים

סמוך למחיצת הגרן מקום שאין דשין בו, ע"כ. ורש"י פין בהאיצר, פרש: מקום דריסת הרגל, ואולי הוא כמו עָקֵב, כלו' עומדים במקומם. המלונים התלמודיים לא הביאו ערך זה כלל.]

[1] [כך גורס הערוך, ובדפו' ע ק ב, ע ק ש. ופרש הערוך, וז"ל: מין כפוג ושואב את המים וכו' פ"א ועקוב שמי שמעקב את הגשמים, ע"כ.]

[2] [נראה שצ"ל עִקּוּב, ש"ז.]

[3] [אולי: ש מ צ ח ו, וטעות הדפוס היא.]

להסביבו (הכל אכמו במבוכה, נחמי איטלי׳ א, קסד). שמע יה סלחה דופי עקולי חזק מאמיריך ולרצון יהא מלולי (ר׳ יצחק, אריה ביער, סליח׳ יום ז). מרד זד בעקולו מה לי ולקולו ולא הרצני בשקלו (ירדם להגיל, יוצ׳ שה״ג).—ומ״ר: קצין לכל יעוז מול מקהלים קרא לומר הוני פדאני מעקולים (קלונה היה, יוצ׳ שבת סקלי׳). להתגולל ולהתנפל עליו לעקשו בארחות עקוליו להאשימו באשמת געוליו (מי יחנה, יוצ׳ יוה״כ). רבו קלקולי דורשי עקולי ואנכי קולי אל יי׳ אקרא (אל שוכן, יוה״כ, סדור תימני).—ב) עִקּוּל של נהר, מקום שהנהר מתפתל, בליטה של נהר[1]: ומ״מ מ׳ סאה בעי בעיקול שיהא כל גופו עולה בהן ולא להצאין (ר״ח, תמו׳ 95).—עִכּוּב של הפץ בשביל חוב ובדומ׳, גזרת, תקנת העִקּוּל: על אשר טען ראובן לשמעון להשיב לו מעות שהפקיד בידו למחצית שכר וחייבתם את שמעון להשיב הכל יפה דנתם יפה חייבתם מפני גזירת העיקול (שם 55). אך מה שכתבתם אפי׳ יש כאן מיגו לא הוה מועיל כלום מפני תקנת העיקול הא ליתא (שם 56). ויפה חייבתם לשמעון מפני תקנת העיקול אבל לא יפסיד שמעון בכך (מהר״ם מרוטנברג, שערי תשובות א ג).—*כמו עָקָל: כוחל היוצא מעיקול[2] בית הבד טמא (שבת קמד:).

*עָקוּל[3], ת״ז, נק׳ עֲקוּלָה,—עָקוֹם, מה שאיננו ישר, krumm; courbe; bent, ובהשאלה: וכל אחד וא׳ מן הימים והלילות אשר אינם שוים הם נחלקים לדעת כל העולם על י״ב חלקים וקוראים לכל חלק וחלק שעה עקולה להפריש בינה ובין הישרה (ראב״ע הכסיה, צורת הארץ, פתח ו).—ואמר הפיטן: משתת את כל חדרי לב עקול מה מצאת מכל (אלהים יי׳ חילי, סליח׳ ד עי״ת). —ובמשמ׳ עצור, שעכבו אותו: גם שם (המשרת) נפשו בכפו להביא אשתו של אייבנשיצר מפראג אחר שהיתה עקולה שמה מהקיר״ה (ר״י עמדין, התאבקות).

*עִקּוּם, ש״ז, מ״ר עִקּוּמִים, שה״פ מן עִקֵּם,—כמו עֲקִימָה: כתיב צדיק כתמר יפרח מה התמרה הזו וארז אין בהן לא עקומי[4] ולא סיקוסים כך הצדיקים אין

1) [מהארם׳: עקולא, עי׳ כתוב׳ (לז.), ב״ב (כז.).]
2) [בתוספת׳ (טהרו׳ י ג), הגרסה: מעיקת.]
3) [כך נקד המחבר במלונו הקטן, ואפשר לנקד גם עָקֵל, עֲקֻלָּה.]
4) [בס״א: עוקמי, ובערוך (ערך סקס), גרס: עיסקי, ועי׳ הערת תיאוד׳.]

בהם וכו׳ (מד״ר ברא׳ מא).—ובסהמ״א: היתה הקורה בתוך המבוי ועקומה חוץ למבוי או שהיתה עקומה למעלה מעשרים או למטה מעשרה רואין כל שאילו ינטל העיקום וישארו שני ראשיה אין בין זה לזה שלשה אינו צריך להביא קורה אחרת (רמב״ם, שבת יז כו). המעי האחרון שהוא שוה ואין בו עיקום והוא שהרעי יוצא בו מן הערוה (ר׳ תנחום הירושלמי, ספ׳ המספיק, הקדמ׳, בכר 8).— ועִקּוּם אותיות, הוספת אותיות בדבור של עקיפים[1]: ויש כאן עיקום י״ו אותיות (כס״י, פסח׳ ג).

עָקוֹם[2], ת״ז, נק׳ עֲקֻמָּה, מ״ר עֲקֻמִּים, עֲקֻמּוֹת,—מה שאיננו ישר, עקול, מְעֻוָּת, krumm; courbe; bent, crooked: היתה (הקורה) וכו׳ עקומה רואין אותה כאלו היא פשוטה (עירוב׳ א ה). אבתר הוא סימוק הוא והא כמון בקיפרוס עקום הוא (ירוש׳ דמאי ב א). מבוי עקום ומפולש וכו׳ נותן לחי או קורה מיכן ועושה צורת פתח מיכן (ר׳ יוחנן, שם עירוב׳ א א). שלשה עשר שופרות וכו׳ תני השופרות הללו עקומות היו צרות מלמעלן ורחבות מלמטן מפני הרמאין (שם שקל׳ ו א). כגון שנעץ שתי יתידות עקומות על שני כותלי מבוי (עירוב׳ ט). כוותיא דרב הונא מסתברא דאיתמר מבוי עקום (רב נחמן בר יצחק, שם ו). דאמרינן דופן עקומה היינו הך מהו דתימא דופן עקומה מרוח אחת אמרי׳ אבל כל רוח ורוח לא קמ״ל (סוכ׳ ד). לולב כפוף קווץ סדוק עקום דומה למגל פסול (שם לב:). ידיו בוהקניות לא ישא את כפיו עקומות עקושות לא ישא את כפיו (מגי׳ כד:). מפני ששיניה (של ההולדה) דקות ועקומות[3] (רב הושעיה, חול׳ נו).—ובסהמ״א: של חזיר פרים ששפתו עקומה למעלה כשל חזיר (ערוך ערך ספור).—ואמר הפיטן: טוב אשר מטיב לכל יקום ואין בשבילו נתיב עקום יועץ ואומר עצתי תקום (ר׳ ינאי, גנזי שכט׳ ג, דודסון 20). ועי׳ עָקוֹשׁ.

עָקוֹן, עִיקוֹן,— עי׳ אקון.

א.*עִקּוּר, ש״ז, שה״פ מן עִקֵּר,— עקור צמחים: אין תימר דיכון בעיקור כולו לבעל הבית אין תימר

1) [עי׳ עָקַם פעל.]
2) [כך נקד המחבר במלונו הקטן, ואפשר גם לנקד עָקֹם. עֲקֻמָּה וכו׳.]
3) [רש״י גרס: עקושות, וכן בכ״י, עי׳ ד״ס הערה, ועי׳ גם עָקוֹשׁ.]

אין דיכון בעיקור אין כולו לבעל הבית (ירוש׳ שביעי׳ ה ג).—ומ״ר עִקּוּרוֹת: מעונן איזהו מעונן וכו׳ כגון אילו האומ׳ לימודי ערבי שביעיות להיות יפות ועקורות[1]) קטניות להיות רעות (ר״ע, תוספת׳ שבת ז (ח) יד).—ועִקּוּר פרסות הבהמה: כל עיקור שיש בו טרפה אסור באכילה ומותר בהנאה וכו׳ איזהו עיקור שיש בו טרפה מן הארכובה ולמטה (שם כ).—עִקּוּר סימני השחיטה: דם נהירה ודם עקור ודם הקזה שהנפש יוצאה בו חייבין עליו (כריתו׳ ה א). ואלו הן הלכות שחיטה שהייה דרסה חלדה הגרמה ועיקור (רבי יהודה משום שמואל, חולי׳ ט.). והאיכא עיקור סימנים (רב פפא, חולי׳ מד.).—ובכלל קלקול והשחתת אברים שגורמים מיתה: ואיזהו עיקור נועל דלת לפניה והיא מתה מאליה (יומי׳ פו).

ב.*עִקּוּר, ש״ז,—סגולת העקרה, Unfruchtbarkeit; stérilité; barrenness: והזכיר הנקבות כי בהן ימצא השכול והעקור יתר מן הזכרים (רמב״ן, שמות כג כה).

*עִקּוֹר, ש״ז, מ״ר סמי׳ עִקּוֹרֵי, עיקורי,—כמו עִקָּר, ראש ושליש: ועל ההסכמה הנ״ל חתומים בערך כ״ח אנשים ראשים וממונים ועקורי הק״ק העומדים על משמרת פקודי הק״ק וכו׳ בא הנער ראובן הנז׳ ובוכה ומתחנן ומתנפל לפני כל א׳ מהראשים והממונים ועיקורי הק״ק שיתירו לו ההסכמה וכו׳ ועיקורי הק״ק וגם החתומים רובם ככולם מתחרטים על ההסכמה הנז (שער אפרים, סו״ח עג).

א.*עָקוּר, ת״ז, נקי׳ עֲקוּרָה, תלוש, שאינו מחֻבר לקרקע, שאינו קבוע ומחֻבר למקומו: סאה תבואה עקורה וסאה שאינה עקורה וכן באילן והשום והבצלים אינן מצטרפים לסאתים אלא של עניים הם (פאה ו ט). אין נותנין אונין של פשתן בתוך התנור וכו׳ והוא שתהא היורה עקורה (רב יהודה בשם שמואל, ירוש׳ שבת א ח).

ב.*עָקוּר, ת״ז, נקי׳ עֲקוּרָה, מ״ר עֲקוּרִים,—כמו עָקָר, עֲקָרָה: יצחק אבינו עקור היה וכו׳ מלמד ששניהם עקורים היו וכו׳ מפני מה היו אבותינו עקורים וכו׳ (ר׳ יצחק, יבמו׳ סד.).—ובסהמ״א: דעבו״ם חס על בהמתו מלרובעה מאחר שקנאה כדי שלא תיעקר שנעשית עקורה ברביעה (רס״י, ע״ז טו).—*ובהשאלה, מה שאין לו תולדות, שאינו עושה פֵּרוֹת, שאינו מביא תועלת, הלכה עֲקוּרָה: א״ר חמא בר גוריא אמר רב הלכות מועד כהלכות כותים למאי הילכתא אמר רב דניאל בר קטינא לומר שהן עקורות ואין למידות זו מזו (מו״ק יב.).—תפלה עֲקוּרָה: לא יהיה בך עקר מן התלמידים ועקרה שלא תהא תפלתך עקורה לפני המקום (ר׳ יהושע בן לוי, בכורו׳ מד:).

*עָ־קוּשׁ׳, ת״ז, מ״ר עֲקוּשִׁים, נקי׳ עֲקוּשׁוֹת,—עָקֹם ומְעֻוָּת,—ידים עֲקוּשׁוֹת, ידים שהן כפופות לצדדים[2]): ידיו וכו׳ עקושות לא ישא את כפיו (מגי׳ כד:).—ובסהמ״א: אלו הן שפסולין לישא כפים מי שיש לו מקום בפניו או בידו וכו׳ או שהם כפופים או עקושות והוא שאינו יכול לחלק אצבעותיו לא ישא את כפיו (הלבוש או״ח קכח ל).—ושנים עֲקוּשׁוֹת: ובלשון משנה חולדה ששיניה עקומות ועקושות[3]) (רס״י, דברי׳ לב ה). כלומר הקשה עונשי כנשיכת שועל ששיניו דקות ועקושות ועקיצת עקרב שדרכו לעקוץ מן הזנב (מחז׳ ויטרי 501).—ואותיות עֲקוּשׁוֹת: נסתפקתי עוד בענין התגין המופלגין בספרי התורות משונים חדשים גם ישנים ובאותיות עקומות ועקושות ושאר צורות בשינוי האותיות נדרשות (ר׳ שם טוב, בדי ארון, ספי׳ תגין, 30). ומצאתי בהם מרגליות טמונות אשר אין להם סוף בתגין המנויין ובדקין ולא בדקין ובעקושות ועקומות ומלופפות (שם 32).—פֵּרוֹת עֲקוּשִׁים: והבישול הוא לחלות דבר מקושר ויבש כמו פירות עקושין ומקושרין שמתבשלין באש ומתפתחין ורכין (תשו׳ גאוני׳ הרכבי סב).

עָקוּשׁ,—עי׳ ב.עָקוֹב.

עִקּוּשׁ, ש״ז,—שה״פ מן עִקֵּשׁ: ישרני מעקוש והיהים חשבנו מבול שוחהים (ר׳ משולם ב״ר קלונימוס, אפיק רנן, יוצ׳ ב פסח).—וכתגי האותיות ועקושן ולפופן ושאר תקוני ספר תורה (ר׳ שם טוב, בדי ארון, ספי׳ תגין, 29).

*עָקִיב, ת״ז, נקי׳ עֲקִיבָה, מ״ר עֲקִיבִים, עֲקִיבוֹת,—מי שהולך בעקבות עצמו וכדומ׳, ובהשאלה, מי שאינו נוטה הצדה מהעקבות, מי שהולך עד הסוף בדבר, בדעה וכדומ׳, folgerecht; conséquent.

---

1) [בסנה׳ (סה:) הגרסה: עיקורי, ובספרי (דברי׳ קע״א): עקירות.]

1) [כך נקד המחבר במלונו הקטן. ואפשר גם לנקד: עָקֹשׁ, עֲקֻשּׁוֹת.] — 2) [כך פרש רש״י שם.]

3) [מן חולי׳ (נו.), ולפנינו הגרסה: עקומות, ועי׳ עקום, הערה.]

***עֲקִיבָה**, ש״נ, שה״פ מן א.עָקַב, — עקימה, סגלת העקב: מישרים אהבוך אהבה עזה אהבת מישור בלי עקיבה ורכסים (רש״י, שה״ש א ד).

°°**עֲקִיבוּת**, ש״נ, — סגלת מי שהוא עָקִיב, folgerichtigkeit; conséquence.

***עֲקִימָה**, ש״נ, שה״פ מן עָקַם, — כמו עִקּוּם: בערים המעוקם שנו על ידי עקימה תרתיי מתבלען (רבי שמעון בן לקיש, ירוש׳ כלאי׳ ד א). — עֲקִימַת שפתים, דבור בלחש, לזות שפתים: עקימת שפתיו גרמו לו (למוציא שם רע) (ר׳ יצחק בר אבין או בר אבא, כתוב׳ מה:). מגדף מאי מעשה איכא עקימת שפתיו הוי מעשה (סנה׳ סה.). מעקימת שפתיך אתה ניכר שת״ח אתה (ר״ש, מעי׳ יז:). — וקריאה לבהמה: איתמר חסמה בקול והנהיגה בקול ר׳ יוחנן אמר חייב ר״ל אמר פטור ר״י אמר חייב עקימת שפתיו הויא מעשה ר״ל אמר פטור קלא לא הוי מעשה (ב״מ צ:). — ובסהמ״א: קפיצה עקימת שפתים שנא׳ קפצה פיה ואינו סימן ניכר ברמיזה (רש״י, גיטי׳ עא.).

***עֲקִימוּת**, ש״נ, מ״ר עֲקִימִיּוֹת, — כמו עֲקִימָה: אבל הכא דלא חזי לדופן ועקימותו משום דליתחזי למיהוי דופן הוא לא אמר (רש״י, סוכ׳ ז.). — ומ״ר: צורת הברק שהוא עקום בעצמו ויש בו מיני עקימיות מחולפות ופגימות מתחלפות (רש״ש, יריעות שלמה א ג ג).

***עֲקִיף**, ש״ז, רק מ״ר עֲקִיפִים, עקיפין, — הקף וסבוב, Umkreis; circuit: למלך שגזר ואמר על מי שיאכל פגי שביעית יהיו מחזירים אותו בעקיפים[1] הלכה אשה אחת בת טובים ליקטה ואכלה פגי שביעית והיו מחזירים אותה בעקיפים וכו׳ (ספרי במד׳ כו). — ובהשאלה, בדרך לא ישר, בעקמומית[2]: ישראל ועכו״ם שבאו לדין וכו׳ באין עליו בעקיפין ד״ר ישמעאל ר״ע אומר אין באין עליו בעקיפין מפני קידוש השם (ב״ק קיג.). שלשה באו בעקיפין על הקב״ה (תנחומ׳ תולד׳ כב, בובר). — ובסהמ״א: שמעולם לא היה לו חלק באותן מעות שהלויתי לו לאותו הגוי ולא ידע מן ההלואה כלום ולא השתתפתי עמו מיום שנולדתי לא בעקיפין ולא בשותפות (תשו׳ גאו׳ מו״מ קכג). ובגוי שתחת ידך הכתוב מדבר ואף על פי כן לא תבא עליו בעקיפין מפני חלול השם (רש״י, ויקר׳ כה נ). ואם מבקש הלוקח זמן לחזור אחריו נותנים לו עד שלשים יום ובלבד להוציא הדין לאמיתו ושלא לבא בעקיפין (שו״ע חו״מ גב״ית חוב קיד). בא הכנעני בעקיפין על ישראל ולקח שדהו ולא היה מסור בידו להרגו ומכרו לישראל או נתנו צריך להחזירו לבעלים (שם הגהה רלו). מאחר שבא על בתו בעלילות דברים ובעקופים[1] הרשות נתונה לו להציל את עצמו ובתו (מהרש״ל, שו״ת יח). וכל מה שמעלילין האומות על ישראל וכו׳ שאין נותנין עיניהם אלא על ממונם של ישראל ולכך באין עליהם בעקיפין ובעלילות (הלבוש, שותפי בקרקע קסג ג). ואתה באת אלי בעקיפין ותהפך דברי (יל״ג, אגר׳ א ד). — נאמר הפיטן: באו בעקיפין עלי תוך גלותי להנטישי דתך קדושת יראתי (אלומתי שמחי, קונט׳ הפיוט׳ מח). כנחש תתעקש בעקיפיך ואני ביסודותי אקיפיך (ר׳ עזרא הבבלי, תוכחי׳ מוסר, פה).

°**עֲקִיפוּת**, ש״נ, — כמו עֲקִיפִים, עקמומית וערמה: ולא עוד אלא ששמעון זה מוחזק בכשרות יתירה ולא יצא שבועה מפיו מעודו ובע״ד היורש מוחזק בעקיפות (ר׳ יצחק בר׳ ברוך, תורתם של ראשונים ב יז, הורבין).

א.°**עֲקִיצָה**, ש״נ, שה״פ מן א.עָקַץ, — כמו נשיכה א): והוי זהיר בגחלתן (של חכמים) שלא תכוה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב (ר׳ אליעזר, אבו׳ ב י). כך הם הצדיקים כל מי שאינו משמר עצמו מהם נשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב (מד״ר במד׳ ג). כי הוא (אריסטו) עוקץ עקיצה כנגד הלב (שו״ת בדבר למוד החכמות, ד״ה סו). — עֲקִיצַת הזבובים: והיה אם נשך הנחש את איש וחי לא יטרידוהו עוד עקיצת הזבובים (רש״פ, ארבע כוסות, כוס ביד ה׳ ה).

ב.***עֲקִיצָה**, ש״נ, שה״פ מן ב.עָקַץ, — כריתת הפרות מן האילן: אין לו אלא שכר לקיטה אין לו אלא שכר עקיצה (ירוש׳ מ״ש ה ד).

***עֲקִירָה**, ש״נ, מ״ר עֲקִירוֹת, שה״פ מן עָקַר, — כמו עקור: אמר לי (ר״ע לר׳ אליעזר) למדתני נטיעתן למדני עקירתן (סנה׳ סח.). למודי ערב שביעיות להיות יפות עקירות[2] קטנות להיות רעות (ספרי

---

1) [ג״א: בקומפון, עי׳ הערת רמא״ש.]
2) [כך פרש הערוך, ורש״י מפרש: בחכמה.]

1) [כך בדפו׳, וכנראה שצ״ל: ובעקיפין.]
2) [ועי׳ א.עקור, הערה.]

דברי קעח). — ובהשאלה, כליון: אין להשמידו אלא עקירת בנים ובנות שנאמר ואשמיד פריו ממעל וכו' (ר' יהושע דסכנין בשם ר"ל, פסיקי רבתי מז). — וַעֲקִירַת גוף המצוה: בשהורו מותר לבוא על אשת איש ולא עקירת גוף הוא (ירוש' יבמ' י ג). אין כאן עקירת גוף וכו' (שם הוריו' א ג). — וַעֲקִירַת שֵׁם של דבר, בטול: אי הכי לשמו נמי ניחייב הואיל וראוי לשלא לשמו בפנים בעי עקירה (זבחי' קיד:). — ובמשמ' הסרה והעברה של דבר ממקומו: כל עקירת חפץ ממקומו תנא הוצאה קרי לה (שבת ב:). הטעינו חברו אוכלין ומשקין והוציאן לחוץ מהו עקירת גופו כעקירת חפץ ממקומו דמי ומחייב או דילמא לא (רב, שבת ג.). מאי מפסיקין לאו לעקירת השולחן לא למפה (פסחי' ק:). מאן תנא עקירות רבי יהודה דתניא חברים שהיו מסובין ועקרו רגליהם לילך לבית הכנסת וכו' (פסחי' קא.). זבה שנעקרו מימי רגליה וירדה וטבלה מהו אם תמצי לומר בתר עקירה אזלינן וכו' (נדה מג.). — ובסהמ"א: מי שהחשיך בדרך ולא היה עמו נכרי שיתן לו כיסו והיתה עמו בהמה מניח כיסו עליה כשהיא מהלכת וכשתרצה לעמוד נוטלו מעליה כדי שלא תעמוד והוא עליה וכדי שלא תהיה שם לא עקירה ולא הנחה (רמב"ם, שבת כ ו). לפי שהיה דרכן לאכול על גבי שלחנות קטנות ולסלק אותו מלפניהן אחר אכילה קרי ליה להפסק אכילה עקירת השלחן (ר"נ, על הרי"ף, פסחי' יט:).

***עֲקִירוּת**, ש"נ, — סגלת העָקָר, יבש: וכתבו חכמי המחקר ללמוד כל אדם מוסר השכל מעצי השדה ועשב הארץ אשר בימי ניסן עומדים דשנים ורעננים ומי יאמר ומי יחשוב שיכול ליפול בהם העקירות והיבשות (מה"י ג, ו).

א. עקל[1], ממנו *עִקּוּל, *עָקוּל, עָקַל, *עִקֵּל, *עֻקַּל, *עֹקֶל, *עִקָּלוֹן, עֲקַלְקַל, עֲקַלְקָלָה, עֲקַלָּתוֹן.

עָקַל, קל לא נמצא.

— פעו', עֻקָּל, רק בינ' מְעֻקָּל, מעוקל, — משפט מְעֻקָּל, שאינו ישר, ההפך מהצדק: על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מְעֻקָּל (חבק' א ד). — ובמדר': משל לאחד שהיה בידו מקל מעוקל ונתנו לאומן לתקנו (ספרי דבר' סח). — ובסהמ"א: ונקב האזן נברא עקום מעוקל לבל יפול בו עפר או אבן (ר"י חריזי, אגרת לשון הזהב, דבר' חבן 3). — ונקי' מְעֻקֶּלֶת, מעוקלת, ואמר הפיטן: דרך מעוקלת שמאל וימין לא מטו דחקם בעצם לשונם בסיח בטו (גנזי שכטר ג, דודקון 120).

— פעי', *עִקֵּל, — א) עשה שיהיה מְעֻקָּל, עִקֵּם: כי היין חוק מן המלך בעת אשר ימשל בו כי את רגלי האדם יעקל מלאכת ועיניו רואות את אשר לא נכון (יוסיפון מ). אם חייבת את הזכאי כאילו גזלת ולקחת משל בוראך ודין שמים עקלת לתת משפט מעוקל (מיוחס לרס"י, דסי"ב יט ו). שאתה סבור שמתוך פילפולו יישר את הדין אדרבא שיותר יעקל שיעמיק לסתור דברי אמת ויטעה את הישרים (ספר חסידים תתתקעה). ומהם תחבולות במלאכת המראות ובעמידת מהמראות אל המקומות אשר ישיבו השביבים כשיעקלו אותם או יתהפכום או ישברום וכו' (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה 48). — ואמר הפיטן: צדיק צר צעדי לספור ובעקלתי יושר ואכפור צוד צדוני כצפור (ר"א הקליר, איכה אספתו). ואם עקלו ברשע חוסה ועבור על פשע והצמח למו ישע (דורסים, יוצ' ש"ע). שלישים פתחו ראשון לקלקל אצו סלול ארח לעקל שם אל באליל להקל (מה מועיל, יוצ' אחרי פסח). צווי כסף קנין האשה בשוה פרוטה לשקול צויתים בעת נפרדים זה מזה לחקור בם פן תעקלוה עקול (ר"י בן ראובן, אזהרה, אזהרי'). טוב מעש חסרנו ודלונו כשרון ישר נתיב עקלנו ומאסנו פשרון (ר' אליה בר שמעיה, אלהי בושתי, סליחי' ב עי"ח). ישר עם עקלנו בתעתועים יעמדו לנו שלשת הרועים (אתה אלהי, שם 7). — ואמר המשורר: בחבלי באהלי במעלי בפעלי מהללי וגאלי בסכלי בעקלי נתיבות (ראב"ע, אני אני). ומה זה יכף ראש ויעקל גבהו (אדם הכהן לבנזון, חו"א, 40). — ב) ובמשמ' שָׂם דבר כבד על הפרות בבית הבד: עקל אותו העץ שיעקלו ככבד שלו על תירוש ויצהר להוציא המלאה (ר"ש בר' שמואל, ספר המלילה, צכר 33). — ג) עִכֵּב דבר לתשלום חוב[1]: דגזרו שלא יעקל אדם פקדון חברו או הלואתו בשביל תביעתו (ר"ת, תשו' 55). ויש מקומות

1) [כך בארמ', ובערב' עֲקַלַ a), עקם.]

a) عقل

1) [אולי יש לחברו עם הערב' עֲקַלַ a), קָשַׁר אסר את הבהמה ברגליה, וגם שִׁלֵּם לְפַר.]

a) عقل

שנוהגין שלא לעקל ושלא לעכב הספרים השאולים להם ואפילו שהייבין להם ממון (מרדכי, ב"מ תד). זאת אשר מצאנו ששום ב"ד בכל מדינות מלכותינו וכו' אינם רשאין לעקל שום יהיד ממדינות ליטא או מק"ק בריסק יצ"ו שאינו חתום על השט"ח (פנקס המדינה דליטה, הלסיף תרכד, 157). בית דין שעקלו מעות של ראובן שביד שמעון מחמת שחייב ללוי ועב' שמעון ונתנו לראובן (הלבוש חו"מ גבי' מלוה קד ז). ויהי כאשר גדלה המהומה וראובן מילא ספינה ביינו' שלו וביקש להבריחם וכו' ונודע לשמעון ועיקל הספינה ע"י השררה עד שיפרע לו ראובן (חות יאיר, סו"ת מד).

—קל *עָקַל,— א) פ"ע, הלך באפן לא ישר, התפתל: בעין שרגילין המים לעקול ולעקול סביב ובאותן מים שהתהום תחתיהן והולכין ומעגלין עד שמטביעין מה שצף על גבן (רגמ"ה, ב"ב כד.).— ב) פ"י, כמו פִּעֵ', עשה שיהיה עקל: ולהכי נקרין עקלין שעוקלין ועוקמין אותן וכורכין אותן סביב (ערוך ערך לולב).

—נפעי, *נֶעֱקַל,—שעֻקלו ועקמו אותו: ואם תקים המשקל על עיקרו לבלתי אסוף בין שתי חונות אז היתה הנעת האותיות האלה ואשר כמוהם קמץ חטף ותחשוב כי הוא נשקל והוא נעקל (תלמידי מנחם, סטרן 25). בעין שסומכין את הקורות המוצעות על הקרקע כדי שלא יעקלו ומשימין תחת הקורה חתיכה של הרם לסומכן (רגמ"ה, ב"ב כ:).— ואמר הפיטן: נתיב יושר אם נעקל בלכת משלחתך לעזוב להחרפות במלאכת (ר' שמעון בר יצחק, תמיס פעלך, יוצ' ב ר"ה).

—התפ', *הִתְעַקֵּל,—שנעשה מעֻקל ועקום: תכונת הכנם הפלכים זה על זה דמהו אל תנין הים בעבור הכפלו והתעקלו ועליו הוא אומר וכו' (ר"י א"ת, ספי הסרס' לריב"ג, לוס). והמתעקלים הם אשר בעת שימשכו מהראות יפגע בהם בדרכם קודם שיעברו מראה תמנע אותם מעבור על יושר ועל כן הם מתעקלים (רס"ע פלקירא, ראס' חכמ' 44). והשביבים העוברים בגופים הזכים אל המעיין אליו או שיהיו ישרים או מתעקלים או מתהפכים וכו' (סס).

*עִקֵּל, עיקל, ס"ז,—אדם שרגליו כפופות, Krummbeiniger; bancal; bandy-legged person: איזהו עיקל כל שמקיף פרסותיו ואין ארכובותיו נושקות זו לזו (בכורי' ז ו). שבר רגל אין לי אלא שבר רגל מנין לרבות הקישן והעיקל והקילבן ת"ל או שבר רגל (סס גמרי' מה.).

*עֶקֶל, עיקל, ס"ז, מ"ר עֲקָלִים, עקלין, — א) כפיפה מסרגת מנצרים ששמים לתוכה את הגפת של זיתים ומניחים עליה דבר כבד כדי להוציא מן הגפת את השמן שנשאר בה: השמן משירד לעוקה אע"פ שירד נוטל מן העקל ומבית הממל ומבין הפסים וכו' (מעשרי א ז). כלי (של) בית הבד ושל גת והעקל[1] בזמן שהם של עץ מנגבן והן טהורים (טהרי י ח). כש ק' בית הבד כרוך עליה (רב ירמיה, ב"ק קטו:). תו חזייה לההוא גברא דהוה כסח בכרמא[2] אמר להו כהן וזמר א"ל יכול לומר לעקל בית הבד אני צריך אמר להם הלב יודע אם לעקל או לעקלקלות (רים לקיש, סנהי כו.). בשר ודם שיש לו עקלים של זתים כבש את הקורה זה על זה והשמן יורד מלמעלי והשמן יורד מלמטה (מד"ר שמות טו).— עֶקֶל, עֲקָלִים של נצרים: העקלין של נצרים ושל בצבוץ צריך לנגב (תוספתי ע"ז ח ג). היתה גיתו טמאה ומבקש לטהרה הלולבין והדפין וכו' והעקל של נצרים ושל בטבוט וכו' מיישנן כל שנים עשר חדש (ירושי ע"ז ה יד).—והשמן היוצא מן העֶקֶל: מוחל היוצא מן השמן טמא מן המעטן טהור כינסו ועשאו עיקל טמא (תוספתי טהרי י ג).—ובסהס"א: הני גורני דארמאי פירוש עיקלין שקורין טורטי[3] (ערוך ערך גרני). ולהכי נקראין עקלין שעוקלין ועוקמין אותן וכורכין אותן סביב וכו' ואמר לן רבי דרב האי גאון אמר מביאין כמין קופה גדולה נמוכה ונקובה ומשימין סביב והיינו עקלין של נצרין ואחר כך משימין הדפין עליהן וטוענין הקורה (ערוך ערך לולב). ולאחר שעצרן להוציא שמנן בבית הבד ומשתהה התפוח של גפת בעקלים[4] הוא אגוד בהן בבית הבד חוזר מוחל וזב מהן (רס"י, סבת קמד:).—ואמר המליץ: גוי עז ויהיר בנמנים עם שקל שוקד כנמר וטורף בם טרף דורך כבציר בתוך גת ועקל (מגדול ישועות, כנף רננים, לח.).

—ב) *מקום בספינה שמתקבצים מים לתוכו[5], עוקה: המים העולים בספינה ובעקל ובמשוטות אינן בכי

[1] [רמב"ם פרש, וז"ל: הוא הקף סביב הזיתים בעת הדריכה לחברם ולקבצם, ע"כ. אולם עי' ברה"ג, וערוך ור"ש.]

[2] [שוב ראה לאדם שהיה זומר בכרמים (בשנת השמטה).]

[3] [עי' ע"ז (עס.), וברש"י.]

[4] [אפשר שזה שיך למשמ' ב).]

[5] [כך פרש רמב"ם, ורא"ש מפרש כמו משמ' ג).]

יותן (מכשי׳ ה ז).—ג) עגן של ספינה: והעושה כלים מן העקל שהוא עשוי להכביד בו את הספינה ומכלי גדול שעשאו לגבות בו את המכס ר׳ מאיר מטמא וחכמים מטהרין (תוספת׳ כלים ב״מ ח ח).—ד) ״חבל[1]: ים אוקיינוס יש בו מקומות שאינו מקבל ברזל ומחברין לוחי הספינה ע״י חבלים ועקלים שתוחבין בנקביו (רש״י, ברכי׳ ח.). לכתא עץ קטן שכפוף ראשו וצריך לחמורים נושאים דרדורים של יין שתוחבים אותו בשני עקלים שהדרדורים תלויין בהן משני צידי החמור ומחברים בו הדרדורים שיחזיק זה את זה (הוא, שבת קנ.). וגף התביות כדרכו בלא שינוי ומקשרן בעקלים ועושה כל הצריך לו כדרכו בלא שינוי (הלבוש או״ח תקל״ח א).—״ה) במשמ׳ חטא: וסוד שקל מחה עקל וגם פרה לטהרתן (סמך לעד, יולי שבת הפסקה ב).

״**עֹקֶל**, ס״ז,—דבר מעֻקל, חלק של כוכב שהוא עקום כעין טבעת: כנחש עקלתון והעקל שלו באמצע ארכו בחצי (ר״ש דונולו, חכמוני, פי׳ ספ׳ יצירי ו). וקצות העגלה דבקים הם בטבעת התלי הוא העוקל ומתגלגלת העגלה לצד צפון של תלי (שם). כי עשה לו הקב״ה ראש וזנב ונטהו ברקיע רביעי במעון החמה והעוקל שלו באמצעו (רסע״ג. פי׳ ספ׳ יצירי ד א).

***עִקְּלָן**, ס״ז,—כמו עִקֵּל: הזיוד וכו׳ ועקלן וקלבן והיקשן פסולין באדם וכשרין בבהמה (תוספת׳ בכורי׳ ה ט). שבר רגל אין לי אלא שנשברה רגלו הקשן והעיקלן והקולבן מנין (ספרא אמור פרשה ג).

עֲקַלְקַל, ת״ז, נקי׳ עֲקַלְקַלָּה, מ״ר עֲקַלְקַלּוֹת,— אֹרַח עֲקַלְקַל, לא ישר, מעֻקם הנה והנה: בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות והלכי נתיבות ילכו ארחות עֲקַלְקַלּוֹת (שפטי׳ ה ו).—ובספהמ״א: ובעת שבנה שלמה את הבית וידע שסופו ליחרב בנה בו מקום לגנוז הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות (רמב״ם, בה״ב ד א). — ואמר המשורר: והסוס בקרב רגלו מאד קל ויתהלך עלי דרך מעקל עקלקלות דרכיו לא סלולות בתוך בתים שלשה לו גבולות (ראב״ע, אסורר שיר, כהנא א, 157). שסבת החוטא הוא בסבת הנכשל בדרך מישור שאין בה לא אבן נגף ולא עקלקל (ר״י ברי אכטולי, מלמד התלמידי, כז:). וחללו (של המורסה) כבר יהיה שוה וכבר יהיה עקלקל ופעמים יהיו לו פיות (כרבוני, ארח חיים במורסות, כ״י ביהמ״ד שכטר).

עֲקַלְקַלָּה, ס״נ, מ״ר כנ׳ עֲקַלְקַלּוֹתָם,—דרך עקלקל, ובהשאלה בענין מעשים, לא לפי הצדק: היטיבה יי׳ לטובים ולישרים בלבותם והמטים עֲקַלְקַלּוֹתָם יוליכם יי׳ את פעלי האון (תהלי׳ קכה ד-ה).—ובתלמו׳: והלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות (תוספת׳ שביעי׳ ג ט).—ובספהמ״א: שהירח עקלקלות גדולות יש במעגלותיו ולפיכך אמרו חכמים שמש ידע מבואו ירח לא ידע מבואו (רמב״ם, קדוה״ח יז כד). להתהלך במישרים ולנטוש עקלקלות ועשק עם ומירו (רש״ט פלקירא, המבקש, הקדמי׳). עד אשר נער חצנו וישר העקלקלות וסקל המסלות (ר׳ תנחום הירושלמי, ספ׳ המספיק, הקדמ׳, בכר 5). ויען ויאמר אין מביאין ראיה מן השוטים אשר עקלקלותם מטים (ר״י ברי ששתי הלוי, החכמה והעושר, ה:). ואם הקרבן היה של איש רשע והיה דומה לצדיק והיה עושה חטאתיו בסתר ולא היה מביא קרבן על אלו החטאת אז העשן לא היה עולה כ״א בעקלקלות והיה אומר הכהן ללוי הרף ידיך מן השיר (ברית מנוחה, נקוד הה׳). — ואמר המשורר: וגם שם סלסלות כמו סל החלות ושת לעקלקלות ועקב מישרים (דונש, לדורש החכמות). עקלקלות בריבו ותוכו ישים ארבו כי יחנן קולו אל תאמן בו (ר״י בן רחובן, פסדתי מילרי, שער השיר 59).

עֲקַלָּתוֹן, מ״ר ״עֲקַלָּתוֹנִים, עֲקַלָּתוֹנוֹת, ת״ז, — נחש עֲקַלָּתוֹן וכדומ׳ שמתעַקֵּל ומתעקם: ביום ההוא יפקד יי׳ בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש ברח ועל לויתן נחש עֲקַלָּתוֹן והרג את התנין אשר בים (ישעי׳ כז א).—ובתלמו׳ דרך עֲקַלָּתוֹן: מהו שישאלנו דרך עקלתון (ר׳ יונה, ירוש׳ דמאי ד ג). גזירא שמא יתן להן דרך עקלתון (בשם רבא, ב״ב לט:). כל מן הצד דרך עקלתון הוא קרובה לזה ורחוקה לזה (רב אשי, שם ק.).—ובספהמ״א: עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאתם נכנסין (רש״י, בראשי׳ יט ג). — ואמר המשורר: דרך עקלתון כגבורים ירוצון אז בלי אחור וגם לא עצלה (ראב״ע. אסיר בקולי שיר, כהנא א. 154).—וכנוי לשטן, ואמר הפיטן: נחשב כצג באיתון דחות בפלולי עקלתון ונקדישך בשבת שבתון קדוש (ר״א הקליר, אשא דעי למרחוק, מוסף יוה״כ). עקלתון נושף קלע ופיתום מכשף נצלע ערב

1) [כך בערב׳: עְקַל a).]

a) عقل

שלשול בהקרע יונתי בחגוי הסלע (ר' שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח).—ומעי עֲקַלָּתוֹן: ויאמר התדע למה אין בהם עקלתון כ"א א' לבד אמרתי לו בעבור כי העקלתון קרוב מן הכבד וממנו ימשוך הכבד את מיץ המאכל (ר"י זבארה, שעשועי ע, דודסון 104). ומעה זה עקלתון לבדו בעד כבד אשר נתן לצדו לבלתי מאכל דרך ישרה יהי מוצא ויצא קל מהרה (שם בתי הנפש, 161). והששי (העצב) כמו כן רובו יתפזר סביבות המעי ושאריתו סביבות הליפות הדקות הדבקות במעי העקלתון וימשך המזון (קאנון א א ה ב). — ומ"ר עֲקַלָּתוֹנִים: ויש ספרים שאומרים כי ב' תליים הם כשני תנינין גדולים וכשני נחשים עקלתונים והעוקל שלהם כשני טבעות זה כנגד זה אחד נטוי בצד דרום ואחד בצד צפון (ר' שבתי דונולו, חכמוני, פי' ספר יצירה ו). – וַעֲקַלָּתוֹנוֹת: אלו ידעו האנשים ענין הנמלים איך יחפרו תחת הארץ ויעשו להם בתים ויתקנו חדריו ועליו' ומחיצות ושבילים בעלי עקלתונות וכו' (ר' קלונימוס, ב"ח ד ב). צואר (בהמקוה להשתן) דוחה המימיות אל האמה מעוקל עקלתונות רבים (קאנון ג י ט). כי הוא (הצואר) בהם (בזכרים) בעל שלשה עקלתונות ובנשים בעל עקלתון אחד (שם ב יז). וכל מין שהיה המעי צר ורב העקלתונות היה זמן עמידת המזון במעיו יותר ארוך (רשב"ץ דוכן, מגן אבות, חלק יעקב ד, ס.).

עקם[1]) ממנו *עִקּוּם, *עָקוּם, *עֲקִימָה, *עָקֵם, *עַקְמוּמִית, *עֲקְמִימוּת, *עִקְמָן, *עַקְמָנוּת, *הִתְעַקְּמוּת.

***עָקַם**, פ"י, — עשה שיהיה עקום, לא ישר krümmen; courber; to bend, make crooked: ממסר שעקמו[2]) לו להיות פותח ונועל טמא התקינו לשמירה טהור (תוספתי כלים ב"מ ב יד). כל מה שהפרה פושטת צוארה הגמל עוקם צוארו (ירוש' עירוב' ב א). עקמה צוארה ואכלת משלם מה שהזיקה (רב, שם ב"ק ב ד). ראשו לדרום ופניו למערב היכא משכחת לה אמר רב בעוקם את ראשו (יומ' לו.).—עָקַם חטמו שלא יריח ריח רע: כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת וכו' כזה שהוא עובר במקום המטונף ועוקם חטמו (ר' הילל בר הילכי, מד"ר ויקר' יג). — ובסהמ"א: אבל כשעוקם אותה (את השפופרת) כגון שמוריד את הקצה הרחוק מכלפי עיניו מעט והקצה הקרוב אל עיניו עולה כנגדו ומביט בראש העליון צופה הוא מקום רחוק לפי אותו השיפוע ששופע אותה (תשו' גאונ', הרכבי כח). כמים הללו שאדם צופה בהן ורואה בהם פנים כפניו אם הוא שוחק הם שוחקות ואם הוא עוקם הם עקומות כן לב האדם לאדם אחר (רש"י, יבמ' קיז.). יוצא המצר ועוקם לצד צפונו של עולם באלכסון (הוא, במד' לד ד).—ואמר הפיטן: ואת אויבתי אכלה העוקמת עקום הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום (יקס, שחרי לו"ג, ספרד'). — וכמו עקף: היה לאותו האיש עשר זהובים ואת עוקם עליו ונוטלן ממנו (פסיקי דר"כ עו).

—פִּעֵי, *עִקֵּם, — כמו קל: שלשים ושתים אמה היה בו (באבנט) והיה מעקמו[1]) לכאן ולכאן (ירוש' יומ' ז ה). במה הראה להם (לשומרים את מבוא העיר) חזקיה אמר בפיו עקם להם ר' יוחנן אמר באצבעו הראה להם (סוט' מו:). כשהיו מהלכין בדרך שאלה שאלה זו בפניהם מנין לדם השרץ שהוא טמא עקם[2]) פיו ר' אלעזר בר רבי יוסי ואמר וזה לכם הטמא (מעי' יז:). כשבא בלעם לקלל את ישראל עיקם הקב"ה את לשונו והתחיל לברך (מד"ר במד' כ). — ובהשאלה, עִקֵּם דרך: אף המלכות מעקמת דרכיה (תנחומ' וחלא ד).—והלך בדרך עקלתון, בסבוב: ויסורו אליו ויבואו אל ביתו הדא מסייע' לההוא דאמר רב הונא עקמו עלי את הדרך כדי שלא תהיו נראים באים אצלי (מד"ר ברא' נ).—ועִקֵּם אותיות, הוסיף אותיות כדי לדבר בעקיפים: שהרי עקם הכתוב שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו (ריב"ל, פסח' ג.). מצינו שעיקם הקב"ה ח' אותיות ולא הוציאו דבר מגונה מפיו ובמקום אחר עקם שתים ושלש תיבות בתורה כדי שלא להוציא דבר של טומאה מתוך פיו (הוא, מד"ר ויקר' כו). — ובסהמ"א: ודרך המלך אין לה שיעור אלא כפי מה שהוא צריך אינו מעקם הדרכים מפני כרמו של זה או מפני שדהו של זה (רמב"ם, מלכים ה ג).—ואמר הפיטן: הנה כיריעה ביד הרוקם ברצותו מישר וברצותו מעקם כן אנו בידך אל קנוא ונוקם (כי הנה, ערבי יוה"כ).

—פֻּעַ, *עֻקַּם, — שעקמו אותו, רק בינ' מְעֻקָּם, מעוקם:

1) [כך גם בארמ', וקרוב לעקב, עקף, עקל.]

2) [אולי זה פע'.]

1) [כמד"ר (ויקר' י), הגרסה: ועוקמו.]

2) [ברש"י: עיקם.]

בערים המעוקם שנו (ר' שמעון בן לקיש, ירוש' כלא' ו א). אם היה גיא מעוקם מקדיר ועולה מקדיר ויורד (עירוב' נח.). מה ראו להקיש מלכות מצרים לנחש מה הנחש הולך מעוקם אף המלכות מצרים מעקמת דרכיה לפיכך אמר הקב"ה למשה כשם שהנחש מעוקם כך פרעה הרשע מעוקם (תנחומ' וארא ד).

—התפ', *הִתְעַקֵּם, — עִקֵּם את עצמו, ובהשאלה, התנהג בעקמומית, התעקש: וכשיבוא (פרעה) להתעקם וכו' עד שמשה בסנה הראה לו הקב"ה האיך פרעה עתיד להתעקם (שם). — ובסהמ"א: מוכרי עצים והקורות מתקנין אותן אחד על אחד סדורים כדי שלא יתעקמו (ערוך ערך סוור). מי שיש לו מום כפניו או בידו כגון שהם בהקניות או שהם עקומות שנתעקמו אחורנית (הלבוש או"ח קכח ל).

—נפע', *נֶעֱקַם,—כמו פִּע': חזינן ליה להאי סכך כאילו הוא מן הדפנות שנעקמו למעלה ובאו עד סכך כשר (רש"י, עירוב' ג:). פ"א נעקמין שדרך הנסרים בזמן שאינם בריאים ואינם עבים כיון שדורסין בני אדם עליהם נעקמין בקשת (ר"י מויכה, אור זרוע, שו"ת ב, אבילות, פז:). — ובהשאלה, אדם נֶעְקָם, אמלל: ולא יתאבל כל עשוק ורצוץ ונעקם כי יש לאל להחליפו טוב ולא ישוב ריקם (רסע"ג, השגו' על חוי הבלכי, דודסון 42).

—הפע', *הֶעֱקִים, כמו פִּע', העקים פה: לא תעשה דבר שילעיזו בו הבריות ויעקימו עליך פיהם (רש"י, משלי ד כד).

*עֲקְמוּמִית, ש"נ, מ"ר עֲקְמוּמִיּוֹת,—כמו עקום, עקומה: Krümmung; courbe; curve, והוא שתהא עקמומית מן הצד עקמומי' שאינה מעכבת את המבוי אבל עקמומית שהיא מעכבת את המבוי הרי זו אסורה (ירוש' עירוב' א א). כגון שנעץ שתי יתידות עקומות על שני כותלי מבוי שאין בגובהן ג' ואין בעקמומיתן ג' (רב אשי, שם בבלי ט.). היא למעלה מעשרה ועקמומיתה למטה מעשרה רואין כל שאילו ינטל עקמומיתה ואין בין זה לזה שלשה א"צ להביא קורה אחרת (ר' זירא, שם יד.). — ובהשאלה, עֲקְמוּמִית שבלב: לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית[1] שבלב (בשם ריב"ל, ברכ' נט.). — דרך עֲקְמוּמִית: מעשה ברבן גמליאל שהיה מטייל בהר הבית וראה אשה אחת גויה ובירך עליה וכי דרכו

[1]) [נ"א: עקמומיות, עי' ד"ס הערה.]

של רבן גמליאל להביט בנשים אלא דרך עקמומית היתה (ירוש' ע"ז א ט). — ובסהמ"א: כגון עקמומיתו של אגמון שאין בגבהו י' ולא בעקמומיתו י' (ר"ח, עירוב' ט.). אבל המחתך בעקמומית לא חלים (ערוך ערך חלם). מבוי עקום וכו' ובעקמומיתו צריך צורת הפתח וכו' וצריך לעשות לחי לעקמומיתו וכו' שרוחב פתיחת עקמומיתו יותר מעשר (רש"י, עירוב' ו.). — ובחכמת התכונה, עֲקְמוּמִית הגלגל: ויש לך לדעת שאין אנו משיגים מהגלגל העליון אלא שטח עקמומיתו בלבד (ר"י הישראלי, יסוד עולם, כ:). והיא אז כל עקמומיתה מתלונן בצל עצמו (שם לט:). ושתי תכליתות מעגולות יש לו (לגלגל הירח) מקבילות בשטחיהן זו לזו בחיצונית מהן והיא הגבנונית וכו' ובפנימי' והיא עקמומיתו הוא פוגש לגבנונית (שם מה.). — ואמר הפיטן: שרירות לב ישר ופשוט עקמומית לא ירגז עוד כהרהור שעמומית (ר' שלמה הבבלי, אמרנו נגזרנו, סליח' ד עי"ת). מכנים בני אל חי לבות ברו מעקמומית רחקו גבהות לב שברו (אנא אלהי, סליח' שחרי יוה"כ). — *ומ"ר: אין לך דרך שאין בה עקמומיות וכו' ואין לך דרך שאין בה פרשות (ספרי דברי כ). ולא נמצאו שתי רשויות משתמשות ברשות אחת אלא אילו משתמשות דרך עקמומיות (ירוש' עירוב' א א). — ובסהמ"א: שני עצמות יש בצוארו של דג ועקומין הן ושני צידי ראשיהן דקין ואם ח"ו נכנם לתוך פיו של אדם אינו נמשך עם האוכלים מפני עקמומיות שבו אלא ינעץ בגרונו (ערוך ערך אדדא). ויש עקום שהוא מרובה בעקמומיות שמיני העקמומיות שבו אינן שוין אפי' הן בעצמן זו לזו (רש"ס, ידיעות שלמה א ב ב).

*עֲקְמִימוּת, ש"נ, — כמו עֲקְמוּמִית: כתמי ולא בעקמימותי (מדרי תהלי ז ח, בובר). — ובסהמ"א: וכמו שאשר אישוני עיניו אינם על קו הישר יראה הדבר האחד שנים וכו' לחולשת חושיו ועקמימתו[1]) כן יקרה לשכלנו אנחנו (ראב"ד, אמו"ר 53). והוא גלגל הלבנה ולפי שאז תקן שטח עקמימותו אמ' ויעש אלהים את הרקיע (ר"מ אלדבי, ש"א ב, כ:). והקו הישר אשר אין בו עקמימות הוא הנמשך לנוכח הנקודות העומדות על תכליתו אחת אל אחת (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א ז). ובפנימיותו והוא העקמימות הוא נוגע בגבנונית גלגל נוגה (ר"י הישראלי, יסוד

[1]) [כך בדפוס.]

עולם, מח:). הוא (גלגל הירח) פוגש לכל עקמימות גלגל כוכב הנקרא עטרא"ד בלשון הגר (שם מה.).

***עִקָּמֹן**, עיקמון, עִקְמָן, עוקמון, ש"ז, מ"ר עִקְמָנִים, עִקְמָנים,—א) בעל עקמומית שבלב, עִקֵּשׁ: אמר להם משה לישראל עוקמנים אתם פתלתולים אתם אין אתם הולכים אלא לאור (ספרי דבר׳ שח). אבנט היה מכפר על הגנבים ואית דבעי מימר על העיקמנים[1] (ירוש׳ יומ׳ ז ה).—ב) ובנין של עַקְמוּמִית: ובנה עליה מצודים גדולים עקמן[2] וכמנן (מד"ר ברלשי׳ לג).

***עַקְמָנוּת**, ש"נ,—סגלת העִקָּמָן: רבי יהודה פתר קרא באברהם אבינו וכו׳ בשעה שבא בתמימות הקב"ה בא עמו בתמימות ובשעה שבא בעקמנות הקב"ה בא עמו בעקמנות (מד"ר ויקר׳ יח).

***עקף**[3]), ממנו *עָקִיף, *עָקַף, *עֶקֶף.

***עָקַף**, פ"י,—א) סבב, הקיף, umgehen; tourner; to go round: כשהיה הדבר יוצא מפי הגבורה היה יוצא דרך ימינו של קודש לשמאלם של ישראל ועוקף את מחנה ישראל י"ב מיל על י"ב מיל (ספרי דבר׳ שמג). — ובסהמ"א: החמישי נקרא זקף ממשיך המלה ועוקף והוא מכל טעם שקף (מיוחס לרסע"ג, הורית הקורא, דרנבורג, 72). — *ובהשאלה, הלך בַעֲקִיפִים, רמה: מפני הרמאין שלא יהא אדם רואה את שדה חבירו יפה ומלוה אותו מעות ועוקף ונוטלה ממנו וכו׳ (ירוש׳ גיט׳ ה ח).—ובסהמ"א: לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו אל תאמר מכור שדך וקח לך חמור ואתה עוקף עליו ונוטלה הימנו (רש"י, ויקר׳ יט יד).—ב) *במשמ׳ עָקֵם, עִוֵּת[4]): עד מתי אתה עוקף את המקרא (ר׳ נחמיה, מד"ר ויקר׳ לג).

—הִפעִי׳ *הֶעֱקִיף, — הערים, עשה בערמה: שוטים היו הראשונים שמעקיפים עצה על ישראל ולא היו יודעים שיש להם פטרון בשמים (מדר׳ תהל׳ ב).

—התפ׳, *הִתְעַקֵּף, — הסתובב, התעקם: וגם הצולגן המתעקף בראשו לסוף כאגמון אות ומופת הוא כי כל המלכים יכנעו לפני (תולד׳ אלכסנדר, קובץ על יד ג׳, 12).

1) [במד"ר (ויקר׳ י), הגרסה: העוקמנים שבלב.]
2) [ג"א: עיקמון, עוקמן; ובמ"כ: עקמון, וכן במד"ר (קהל׳ ט).] — 3) [קרוב לעקם, עקב.]
4) [עי׳ בכר (ערכי מדרש 99).]

***עֶקֶף**, ש"ז, מ"ר עֲקָפִים,—רמאות, כמו עֲקִיפִים: אודך יי׳ אלהי בכל לבי ביצר טוב וביצר רע שלא יהיה בהם עקף[1] (מדר׳ תהל׳ פו).—ובסהמ"א: שלא יהיה לך עקף ועקב עוקבה ותרמית (הרוקח, סדר טהרה). —ואמר הפיטן: אזהרת רצח ועקף שמענו בארשת (ר׳ מאיר בן יצחק, אדיר ונאה, יוצ׳ שבת אחר שבועי).—ומ"ר: והשתא דקשישנא איני יכול לצאת ולבוא בעקפים[2] וגלגולי דברים ולהתוכח בדברי הפוסקים (ר"ש מורפורגו, שמש לדקה, חו"מ ב, ו:).

***עֲקִפָּה**, ש"נ, — כמו עֶקֶף: ראובן שהוא חזר על הקרקע תחלה לקנותו והבטיחו שמעון שלא יקנהו והלך בעקפה וקנאו מה שעשה שמעון עשוי אלא שנהג בו מנהג רמאות (ר"מ מרוטנברג, שערי תשוב׳, 202).

עקץ[3]), ממנו א.*עֲקִיצָה, ב.*עֲקִיצָה, *עֹקֶץ, א.*עָקַץ, ב.*עָקַץ.

***עֹקֶץ**, עוקץ, עוקץ[4]), ש"ז, מ"ר עֳקָצִים, עוקצין, עוקצים, דבר חד שעוקץ ודוקר,—א) אבר הדוקר של בעלי חיים, Stachel; aiguillon; sting, עֹקֶץ עקרב: מה עקרב מכה בעוקצו כך היין מכה בסופו שנא׳ אחריתו כנחש ישך (מד"ר במדי׳ י).—ובהשאלה, שם של צמח דוקר: לוקטין לו עוקץ עקרב בשבת (ירוש׳ ע"ז ב ב).—מה הדבורה הזו דובשה לבעלה ועוקצה לאחרים כך הן דברי תורה סם חיים לישראל וסם המות לאומות העולם (מד"ר דבר׳ א). — ושל נחש מלאכותי: הרחוש שנפרץ ושנוטל עוקצו טהור (תוספת׳ כלים ב"מ א ט). — ובסהמ"א: ועל כל חליה וחליה יש בו (בגיהנם) שבעה עשר אלפים עוקצים ועל כל עוקץ ועוקץ יש בו תשעים ושנים אלף כדי מרה וכולן מזומנין למי[נין] ולמשומדין ולאפיקורסין (גנזי שכטר א, גינצבורג 184). ומהם (מן הרמשים) אשר אין להם עוקץ היונק (זויג שטאכל) ומהם אשר להם קנה ארוך (ברוך לינדא, ראשי למודי ו, כד.).—ומשל:

1) [במדר׳ שוח"ט, הוצ׳ בובר: עקב.]
2) [אולי צ"ל: בעקיפים.]
3) [כך בארמ׳, ובסור׳: עקס, ובערב׳: עַקַצ׳ a).]
4) [המחבר במלונו הקטן הביא שתי צורות אלו בלא להכריע. המלונות התלמודיים מנקדים: עוֹקֶץ, וכן בסור׳: עוקסא.]

a) عقص

אומרים לצרעה לא מדובשיך ולא מעוקציך (רש"י, במדי' כב יב).—ואמר הפיטן: צערו בעקרבי עקצים וצערו בנמלי שקצים (ר' שלמה הבבלי, אין לנו חלק, סבת א' מנוכ'). — היעשו הדבורים צוף דברי באין עקץ דממתקי ויערי (ר"א הבדרשי, חרב מתהפכת, בסוף ספ' חותם תכנית).—ב) *חֹד של מחט, Spitze einer Nadel; pointe d'aiguille; point of needle: מחט שנטל חרירה או עוקצה טהורה (כלים יג ה).—ג) עֹקֶץ של פרי, זנב הפרי, הבד הדק המחבר את הפרי לענף, Stengel; tige; stalk: המוציא אוכלים כגרוגרת חייב ומצטרפין זה עם זה מפני ששוו בשעוריהם חוץ מקליפיהן וגרעיניהן ועוקציהן וסובן ומרסנן (שבת ז ד). עוקצי תאנים וגרוגרות והכלוסים והחרובים הרי אלו מטמאין וכו' ר' יוסי אומר אף עוקץ דלעת עוקצי האגסין וכו' ושאר כל העוקצים לא מיטמאין ולא מטמאין (עוקצ' א ו). חמשה דברים נאמרו בדלעת אונית אסורה בסיכוך על גבי זרעים עוקצה טפח אוסרת כל שהוא וכו' (תוספת' כלאי' א ו). אין נוטלין שרביט של רמן ולא עוקצין של רימון בצד סדין של שקמה (שם י). עוקץ עינב מטמא ומיטמא ומצטרף (שם עוקצ' א א). ר' היה לוקח קישואין בכורות למלכות וקובע מעשר שני שלהן על כל עוקץ ועוקץ (ר' חנניה, ירוש' מ"ש ד א). אי זהו בצל של רכפה כל שעוקצו נמעך לתוכו (שם מעשר' ה ז). אילו הן הקריקס כל שעוקציהן מעוטין והלקטיהן מרובין (שם). כל המרבה בבדיק' וכו' במה לקטן בעוקציהן לקמן וכו' (שם סנה' ה ב). מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים (בבלי שם מא). אמר להן תאינה זו עוקציה דקין עוקציה גסין (שם). מה התאנה הזו אין לה פסולת אלא עוקצה בלבד (ר' יודן, מד"ר בראש' מו). כפות תמרים זו רבקה מה תמרה זו יש בה אוכל ויש בה עוקצין כך העמידה רבקה צדיק ורשע (שם ויקר' ל). — עֹקֶץ של אתרוג: עלתה חזזית על מיעוטו (של אתרוג) ניטל עוקצו ניקב ולא חסר כל שהוא כשר (סוכ' ג ו).—ובפהמ"א: ובפיטמה שלדד או עם העוקץ במקום הדבוק באילן קודם שכורתין את האתרוג וכו' (גאוניקה ב, גינצבורג 271). פיטמתו ועוקצו שניהן בזנב עוקצו שניטל העץ מה שחוץ לגומא שבאתרוג כשר פטמתו שניטל העוקץ מתוך האתרוג הוי חסר ופסול (תניא רבתי, אתרוג). ניטל עוקצו (של אתרוג) ניקב ולא חסר כל שהוא חסר (שם). ורבינו יצחק הלוי סבור דפיטמתו היינו זנבו ועוקצו נמי היינו זנבו (ר"י מוינה, אור זרוע, ב, שמ).—ומ"ר *עֳקָצִים, עוקצין, שם של המסכת האחרונה של סדר טהרות.—וחדה של אות: מה ב' זה יש לו שני עוקצין אחד מלמעלה ואחד מלמטה מאחריו אומרים לב' מי בראך והוא מראה בעוקצו מלמעלה ואומר זה שלמעלה בראני ומה שמו והוא מראה להן בעוקצו של אחריו ואומר יי' שמו (מד"ר בראש' א). — ד) חֹד של השדים, Warze; mamelon; nipple: איזהו סימניה וכו' כדי שיהא נותן ידו על העוקץ והוא שוקע ושוהה להזור (רבי יוסי, נדה ה ח). מאי עוקץ וכו' עוקצו של דד (שמואל, שם גמר' מז).— ה) האחורים של גוף הבהמה עם הזנב, Hanke; hanche; haunch: הפים השני מי שוחט וכו' ומי מעלה אברים לכבש הראש והרגל ושתי הידים העוקץ והרגל וכו' (יומ' ב ג). בא לו לעוקץ חתכו ונתנו למי שזכה בו (תמי' ד ה). חוטין שבעוקץ אסורין (רב יהודה, חול' צג). ויהי האדם לנפש חיה וכו' מלמד שעשה לו עוקץ כחיה (יהודה בר', מד"ר בראש' י).— ובפהמ"א: חמשה חוטין יש בעוקץ שלשה מימין ושנים משמאל (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 146).

א.*עָקַץ, פ"י,—דקר, נשך, stechen, beissen; percer, mordre; to sting, prick: מימיו לא יאמר לך אדם שעקצו חברבר וחיה נשכו כלב שוטה והיה (ירוש' ברכ' ה ו). מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים רוח צפונית יוצאה ומטה אותה כלפי דרום והחוח עוקצה רוח דרומית יוצאה ומטה אותה כלפי צפון והחוח עוקצה ואף על פי כן לבה מכוון כלפי מעלה כך הן ישראל (רבי חנינא בריה דרבי אבא, מד"ר ויקר' כג). אף פורטענה לא עקצה בהם (שם שה"ש, פשטתי את כתנתי). בנוהג שבעולם אדם נושא אשה בן ל' שנה בן מ' שנה משמוציא יציאותיו הוא בא לזקק לה והיא אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ופורש ממנה מיד וכו' איזה נחש נשכו איזה עקרב עקצו שלא יקרב לה (ר' לוי, שם, סררך). והלך אותו עקרב ועקץ אדם ומת (תנחומ' חקת א). והיו המצריים הרשעים מביאין קטנים ומכניסין אותו בבתיהם של ישראל ועוקצים אותם ובוכים (ר' יוחנן דציפורי, שם בראש' כב). אמרו לה שכנותיה בעליך אינו כאן למי את מתקשטת ומיתקנת אמרה להן בעלי בולדסוס מעט הוא עוקץ את סוסו ונמצא עומד על ראשי

(מדה״ג סכטר, ברא׳ מח יד). — ובסהמ״א: **מאן עקץ שעקצני** שלא רצה לומר הלכה בשמי (רגמ״ס, בכורי׳ לח:). **מי הוא שעקצני** ונשכני שלא אמרה משמי (רש״י, שם). **כאב עוקץ** בצדו (כל מלאכת ההגיון, עז:). —ואמר הפיטן: וראם דמה והכריע **עוקצי** להלאותם הביר קשת צר והרבץ גדיו במרעיתם (גנזי שכטר ג, דודסון 91). —וביני׳ פעו׳, עֲקוּצָה, שיש לה עֹקֶץ, חדה: וגופן האל״ף מעט **עקוצה** לצד אחד (ספ׳ ירא״ים יו, 7:). —עצה עֲקוּצָה: מזה הפסוק התירו לאח אחותו הפרו תורתו והחליפו מצותו **גם זאת עצה עקוצה** (ר׳ יפת הלוי, לקו״ק, נספחי׳ 23).

—נפע׳, *נֶעֱקַץ, — שעקצו ודקרו אותו: **ותמאן המלכה ושתי** וכו׳ רמזתו ולא נרמז עקצתו **ולא נעקץ** (מד״ר אסת׳, ותמאן המלכה). — ובסהמ״א: **חמור רועה באחד** ההרים והנה סביביו עדת דבורים והצרעה מרחפת לפניו אשר נחבאת באחת מאזניו וירעם ויגעש ובקולו נוער ואנה ואנה הולך וסוער וימאס בחייו ויקץ כי **היה נשוך ונעקץ** (משלי שועלים כו).

—פעי׳, *עִקֵּץ, — כמו קל: כביכול **היו מעקצין את הארון** בערלותם וכו׳ והיה (האזור) **מעקץ** לירמיהו אמר לפניו קוצים יש בו **והן מעקצין אותי** ואני מצטער אמר לו הקב״ה ולא כך עשו בני בירדן כשהכנסתי אותם בין שני בדי ארון **והיו מעקצין** את הארון בערלתם בקוצים (אגדת בראשי׳ יז). —ואמר הפיטן: שדדנו מדור לדור ומקץ לקץ שרש צפע אותנו **עקץ** תקיף משפטיך העירה והקץ (אבלה, בחרי׳ לאו״ג).

—הפע׳, **הֶעֱקִיץ, — כמו קל: ובעל המין הזה יאכל אכילה גדולה ויפליג בתאות המאכל ואם לא יאכל **יעקיצו אותו** וימצא משברים (ר״מ אלדבי, ש״א ד, כח::).

ב.***עָקַץ**, פ״י, — כרת את הפרי מן העץ: **היה בוצר עקץ** את האשכול הוסבך בעלים נפל [מידו] לארץ ונפרט הרי הוא של בעל הבית (פאה ז ג). ופרט כרמך אין פרט אלא מחמת הבציר מיכן אמרו **היה בוצר עקץ את האשכולות** (ספרא קדוש׳ פרק ג). בי תניא ההוא דפטור באומר **עקוץ** (לך) תאנה מתאינתו וכו׳ (רמי בר סמי, ב״ק ע:). כגון **שעקץ** תאנה בשבת דעלה קא מיקטיל (הוא, כנה׳ מא.).

****עָקְצַי**, עוקציי, ת״ז, — שעוקץ ודוקר: **וכפי סברתם כאב עוקציי** בא מליחות חד ובסבת דם (ר״ע כ״ץ, מעשה טוביה, בית חדש א, לד:).

א.**עקר**[1], ממנו ב.*עִקּוּר, ב.*עָקוּר, **עֲקִירוּת, עָקָר, ב.עָקַר, *עֲקָרָה, *עֲקָרוּת.

עָקָר, ש״ז, — זָכָר שאינו מוליד, באדם ובבהמה, unfrucht-bar (männl.); stérile (masc.); barren (masc.): **לא יהיה בך עָקָר** ועקרה ובבהמתך (דברי׳ ז יד). — ובתלמו׳: שני נקבים יש בו באדם אחד מוציא שתן ואחד מוציא שכבת זרע וכו׳ אם נקבו זה לתוך זה **נמצא עקר** (בכורי׳ מד:). —ואמר הפיטן: קנינך עזוז וגבור ופרוד וחבור באונך ויחיד וצבור **ועקר** ועבור בגאונך (ר״י אבן גיאת, קנינך ארבע יסודות, סדר הסיר 20). —ובהשאלה: הגוזל הזה מלבד אשר הנהו **עקר** מטבעו (כלומר נקי ממיקרובים מוכשרים לפריה ולרביה ומזרעם) עוד הוא נוח להתיבש וכו׳ (יצחק טובים, הדיפתיריה ו, 46). — ומ״ר *עֲקָרִים: צא ולמד מאברהם אבינו ושרה אמנו **שהיו עקרים** פ״ה שנה (תד״א יח).

עֵקֶר[2], ש״ז: וכי תשיג יד גר ותושב עמך ומך אחיך עמו ונמכר לגר תושב עמך או **לְעֵקֶר** משפחת גר (ויקרי׳ כה מז). —ובהשאלה, עכו״ם[3]: בקש **עקר** רק לעקור ולעקר אויה לי (ר׳ מנחם בן מכיר, אבל אעורר, קינ׳).

ב.**עקר**[4], ממנו **עִקּוּר, א.*עָקוּר, *עֲקִירָה, א.עָקַר, *עִקָּר.

א.**עָקַר**, קל לא נמצא בהמקורות הקדומים.

—פעי׳, עִקֵּר, עִקְּרוּ, תְּעַקֵּר, יְעַקֵּר, — עִקֵּר את הסוס, השור, הסיר ממנו בכח את פרסתו, einem Tiere die Sehnen zerschneiden; couper le jarret d'une bête; to ham-string an animal: **כי באפם הרגו איש וברצונם עִקְּרוּ שור** (בראשי׳ מט ו). **את סוסיהם תְּעַקֵּר** ואת מרכבתיהם תשרף באש וכו׳ (יהוש׳ יא ו). **את סוסיהם עִקֵּר** ואת מרכבתיהם שרף באש (שם ט-י). **וַיְעַקֵּר דוד** את כל הרכב (ש״ב ח ד). —ובתלמו׳: שורפין **ומעקרין**[5] לפני מלכים ואין חוששין משום דרכי האמורי (שמחי׳

1) [כך בארמ׳ ובערב׳. כל קדמונינו חברוהו עם ב.עקר, וכן החדשים.]

2) [סתם המחבר ולא פרש כונת ערך זה. ועי׳ במפרשים לויקרא.]

3) [עי׳ אונקל׳ (ויקרי׳ שם).]

4) [כך בארמ׳, ובכוש׳ עַקָר, סם לרפואה. בערב׳ עַקַר a), חבל, השמיד.]

5) [בתוספת׳ (שבת ז (ח) יט), הגרסה: עוקרין.]

a) عقر

ס). — וְעִקֵּר את סימני השחיטה: השוחט ונתנבלה בידו והנוחר והמעקר פטור משום אותו ואת בנו (חולי ס ג). השוחט ונתנבלה בידו והנוחר והמעקר שחיטת נכרי מותר בהנאה (תוספת׳ שם ב טו). — ועִקֵּר את הנטעים: למלך שהיה לו כרם אחד ונזדווגו לו ג׳ שונאים הראשון מתחיל מקטף בעוללות והב׳ מזנב באשכולות והג׳ מעקר בגפנים (מד״ר ברא״ש׳ מב). — ועִקֵּר אֻמה, השמיד: אם תעקרם מכל האומות אתה מתכבד וכנענים ומצרים הכל משתחוים לך (תנחומ׳ בלק ד). — ואמר הפיטן: שאור המעפש ומבאיש העסה עקרהו נקרהו חטא בלי לשא (ר׳ שמעון בר יצחק, אויל המתעה, סליח׳ ער״ה).

—נִפע׳, נֶעֱקַר, תֵּעָקֵר. — נֶעֱקַר דבר מתוך האדמה וכדומ׳, הוציאוהו משם בכח חזק, ובהשאלה נֶעֶקְרָה עיר, נחרבה: כי עזה עזובה תהיה ואשקלון לשממה אשדוד בצהרים יגרשוה ועקרון תֵּעָקֵר (צפנ׳ ב ד). — ובתו״מ: (הרואה) מקום שנעקרה ממנו ע״ז אומר ברוך שעקר ע״ז מארצנו (ברכ׳ ט א). נעקרה (ע״ז) ממקום אחד ונקבעה במקום אחר מקום שניתנה בו אומר ברוך ארך אפים ומקום שנעקרה ממנו אומר ברוך שעקר ע״ז מן המקום הזה (ירוש׳ ברכ׳ ט ב). — ובהשאלת: ואינה מטהרת (מן) הוסת עד שתעקר ממנה ג׳ פעמים (נדה ט י). שחור כחרת וכו׳ לא מתחלת בריתו הוא משחיר אלא שנעקר המשחיר (תוספת׳ שם ג יא). ומה בלשצר שנשתמש בכלי בהמ״ק וכלי חול הוו נעקרו הייו מן העוה״ז ומן העה״ב (ספרי דבר׳ ומ). שני יצרים ברא הקב״ה בעולמו יצר ע״ז ויצר זנות יצר ע״ז כבר נעקר ויצר זנות הוא קיים (בשם ר׳ דוסא בר טבת, מד״ר שה״ש, זאת קומתך). אם נֶעֶקְרָה הגומא (של זרע הפול) מותר (ר׳ יוסה בי ר׳ בון, ירוש׳ שביע׳ ב ה). — ובמשמ׳ הוסר ממקומו: שאי איפשר לגורן שתיעקר אא״כ נתרמה (שם מעשר׳ ג ג). לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה וכו׳ לא שיעקר יעקב ממקומו אלא ישראל עיקר ויעקב טפל לו (ברכ׳ יב:). בעי רבי יוחנן זרק חפץ ונעקר הוא ממקומו וחזר וקיבלה מהו (שבת ה.). נעקרה (שכבת זרע) בהרגשה ויצאה שלא בהרגשה (נדה מג.). כשהשלהבת נעקרת מן הגחלת פורחת והולכת היא למעלה (מד״ר במד׳ יד). קשה היא שלשלת יוחסין לפני הקב״ה להעקר ממקומה (ר׳ פינחס, שם שה״ש, קמתי אני לפתוח). האוכל משקל דינר קצח לבו נעקר ארבעים אגווים לבו נעקר (ארבע) ארבעים ביצים לבו נעקר רביעית של דבש לבו נעקר (כל׳ רבת׳ א). — ובסהמ״א: גפן ממצרים תסיע מה הגפן הזאת נעקרת ממקום [פחות] ונתלשת[1]) במקום טוב כך ישראל וכו׳ (גנזי שכטר א, גינצבורג 91). ואין ירושה נעקרת מן היורשים כי אם בעדים ב[רורים] (שם ב 217). ותעש הארץ כתרגומו ואין הלשון נעקר מלשון עשייה (רש״י, בראש׳ מא ז). עיקור כיצד כגון שנעקרה הגרגרת והיא הקנה או הושט ונשמט אחד מהן או שניהן קודם גמר שחיטה (רמב״ם, שחיטה ג יד). ומפני גליות ישראל שנעקרו ממקומן ועדיין לא הגיעו לירושלים מעברין את השנה (הוא, קדה״ח ד ה). אבל אם אמר לו (לנשבע) מופר לך או נעקרה שבועתך וכל כיוצא בענין זה לא אמר כלום (הוא, שבוע׳ ו ה). אמר איני חפץ ליתן הרי נעקר משותפותם (שו״ע חו״מ, סוחפים קעו מא). — ואמר המשורר: בנוי לתלפיות מגדל היקר שכן פריץ חיות בו ונעקר (ראב״ע, אם אזכרה).

—קל, עָקַר, לַעֲקוֹר — עָקַר את הנטע מהאדמה, תלש אותו, הוציאו בכח, ausreissen; arracher; to uproot: עת לטעת ועת לַעֲקוֹר נטוע (קהל׳ ג ב). — ובתו״מ: עוקר שתי שורות ונוטע שורה אחת (ר׳ ישמעאל, כלא׳ ג ו). ואם נטע או הבריך או הרכיב (ערב שביעית) יעקור (שביע׳ ב ו). וכן פואה של עידית בש״א עוקרין אותן במארופות של עץ ובה״א בקרדומות של מתכת (שם ה ד). המקבל שדה מחבירו מקום שנהגו לקצור יקצור לעקור יעקור לחרוש אחריו יחרוש הכל כמנהג המדינה (ב״מ ט א). לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו (ר׳ אלעזר בן עזריה, אבו׳ ג יז). המדייר את שדיהו עושה סהר בית סאתים נתמלאת עוקר מתוך הסהר וכו׳ (תוספת׳ שביע׳ ב יא). פועלים שהיו עוקרין בבצלים ואוגדין בבצלים אוכלין ופטורין (שם מ״ר ב ו). נטעו לפני ראש השנה [של] שביעית עשה ביצים לפני שביעית ודיכנו בשביעית עקרו במוצאי שביע׳ וכו׳ (ירוש׳ שביע׳ ה ג). תיפתר שעקרן עד שלא צמחו (ר׳ יוסה בי״ר ר׳ לא, שם ד). כל מי שאינו עוקר ארז מלבנון אל יכתב באסטרטיא שלך (של בן כוזיבא) (מד״ר איכ׳, בלע ה׳). — ובסהמ״א: כל זמן שירצה אומר לו עקור אילנך או הרום בניינך (רמב״ם, שכנים י ב). —*ובינ׳ פעו׳: רוצה בהן כאלו עקורין ומונחין לפניו

1) [כך בדפו׳; צ״ל: נשתלח.]

(ר׳ אחא בשם ר׳ מיישה, ירוש׳ כלא׳ ב ה). שהוא רוצה בהן כילו עקורין ומונחין לפניו (ר׳ שמואל בר נחמן בשם ר׳ יונתן, שם ב״ב ה א). — ובסהמ״א: ודוקא מקשאות עקורין אבל מחוברין אינו אוכל כלל (רי״ף, ב״מ נב:).—ואמר המליץ: החיים זורע המות קוצר החיים נוטע והמות עוקר (רבנו בחיי, ברכי נפשי). — *ועָקַר אמה: וזה אכורי עמד לעקור אומה שלימה חנם על לא דבר (מד״ר במד׳ כ). אומה שלימה שאתה מבקש לעוקרה שיש לה זכות וברית אבות (שם). אמר משה רבון העולמים ולכלותם אתה מבקש עקור העליונים והתחתונים ואח״כ עקור אותם (שם דבר׳ ג). שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקור את הכל (הגדה של פסח).—ואמר המשורר: ומחדשת (החמה) נפלאות בעולם אם לשלום אם למלחמה ועוקרת מלכיות ותחתם אחרות מקימה ומרימה (רשב״ג, כתר מלכות).—*ובהשאלה, הוציא, בִּטֵּל: עקיבא עקרת מה שכתוב בתורה (ר׳ אליעזר, פסח׳ ו ב). הורו בי״ד לעקור את כל הגוף אמרו אין נדה בתורה וכו׳ הרי אלו פטורין (הורי׳ א ג). אם אמרת כן עקרת את כל הכתוב (מכילי׳ בא ג). הרי שהלכה זו ונשאת לאחיו של זה שנאסרה עליו ומת בלא בנים לא נמצא זה עוקר דבר מן התורה (ר׳ טרפון, גיטי׳ פג.). הביאו לי ספר תורה ואעקרה מתוכה לא יבוא עמוני (מדר׳ שמואל יד ז). עלה יו״ד ונשתטח לפני הקב״ה ואמ׳ רבון העולמי׳ עקרתני מן הצדקת הזאת וכו׳ (ר׳ הושעיה, ירוש׳ סנה׳ ב ו). ביומוי דרבי יהושע בן לוי בקשו לעקור את הטבילה הזאת (ר׳ אחא בשם תנחום בר׳ חייא, שם ברכ׳ ג ד). ביקש רבי לעקור תשעה באב ולא הניחו לו (ר׳ בא בר זבדא בשם ר׳ חנינה, שם יבמ׳ ו ו). ספר משנה תורה עלה ונשתטח לפני הקב״ה אמר לפניו רבש״ע עקרני שלמה ועשאני פלסטר וכו׳ והרי שלמה המלך ביקש לעקור יו״ד ממני (ר׳ שמעון, מד״ר ויקר׳ יט).—ובסהמ״א: שכיון שנישואין הראשונים עקורים לגמרי הוו להו נישואין בתראי נישואין גמורים כדמעיקרא (רי״ף, סו״ת לה). — ואמר הפיטן: יקדו כהבהבי עלק חרחר ריב וחלק עקור מתן חלק חג ומנורה דולק (ר׳ שלמה הבבלי, אין צור חלף, יוצ׳ שבת א׳ חנכה).—*ובמשמ׳ העביר והסיר מן מקום למקום: אין עוקרין בהמה חיה ועוף ברשות היחיד ואין צריך לומר ברשות הרבים (תוספת׳ שבת טו א). הטביל בו את הסגים וזבו הימנו שלשת לוגין למקוה כשר עקרו מתוכו פסול (שם מקוא׳ ג ב). היה שם סלע על פני כל שדהו אם עוקר הוא את המחרישה מצד זה ונותנו מצד זה מפסיק (ר׳ חייא בר אדא, ירוש׳ פיאה ב ב). ואין עוקרין את השלחן אלא לפני מי שאומר הגדה (ר׳ שימי בר אשי, פסח׳ קטו:). או שהכישה במקל ורצתה לפניו כיון שעקרה יד ורגל קנאה (ב״ב עט:). קערה זה יעקב אל תקרי קערת אלא עקרת שעקר הימין ממנשה בעד אפרים (מד״ר במד׳ יד). — ובסהמ״א: ועושה (הקטע) כמין כסא נמוך ויושב וכשהוא מהלך נסמך על ידיו בספסלים קטנים ועוקר גופו מן הארץ ונדחף לפניו (ר״י מויכה, אור זרוע, ה׳ שבת). — ובהשאלה, *עָקַר לבו, דעתו: ב׳ שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהן ויצא מבית הכנסת וכו׳ ונותר חבירו לבדו בבית הכנסת כיון שרואה שנותר לבדו מטרפת דעתו ומיתירא מן המזיקין ועוקר לבו מן התפילה (גאוניקה ב, 91). וכיון שנטל ידיו עקר דעתו מן היין ושם דעתו על הפת (תשו׳ הגא׳, אסף 72). — *עָקַר את הרגלים, הלך מן מקומו: בראש חדש אם עקר את רגליו חוזר לכתחילה ואם לאו חוזר לעבודה (בשם ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ ה ב). הסיע דעת כמי שעקר את רגליו (ר׳ יודה בן פזי, שם ג). בני חבורה שהיו מסובין ועקרו רגליהן לצאת לקראת חתן או לקראת כלה כשהן יוצאין אין טעונין ברכה למפרע (פסח׳ קא:). — ובהשמטת הרגלים: אורחין שהיו מסובין אצל בעה״ב וקידש עליהם היום עקרו עם חשכה לבית המדרש וכו׳ (תוספת׳ ברכ׳ ה ג). עקרו להביא את הכלה והניחו שם אפי׳ זקן אחד ואפי׳ חולה אין צריכין לברך (שם ד יז).

—התפ׳, *הִתְעַקֵּר, נתעקר,—כמו נפע׳: ואם נתעקרו הסימנין לאחר ששחט כשרה (והזהיר, ויקר׳ יד:). מי שהוא בעל חמה אומרים לו להנהיג עצמו שאם הוכה וקולל לא ירגיש כלל וילך בדרך זו זמן מרובה עד שיתעקר החמה מלבו (רמב״ם, דעות ב ג). סוררים שכנו צחיחה להתעקר (אלעזר חייס, יוצ׳ ב שבועו׳).

ב. עָקַר, קל לא נמצא.

—נפע׳, *נֶעֱקַר,—נעשה עָקָר, נעשתה עקרה: ביקשו לעקור את הטבילה הזאת מפני נשי הגליל שהיו נעקרות מפני הצינה (ר׳ אחא בשם תנחום בר׳ חייא, ירוש׳ ברכ׳ ג ד). עכו״ם חס על בהמתו שלא תעקר (מאירי דרב, ע״ז כב:).—ובסהמ״א: גם יכולתי לומר תו דעתך שהוא מרמין בך ולא היה פורש ממני אלא

אמרתי אם אינו כדאי שיבנה העולם ממני יבנה מאחותי ולכך נעקרתי[1].

—התפ', *הִתְעַקֵּר, נתעקר,—כמו נִפְע': ולמה נתעקרו האמהות וכו' שהקב"ה מתאוה לתפילתן ומתאוה לשיחתן (ר' חלבו בשם ר' יוחנן, מד"ר ברא' מה). מפני מה נתעקרה רבקה וכו' (ר' יהודה בר סימון, שם שה"ש, יונתי בחגוי הסלע). מפני מה נתעקרו אמהות כדי שיהנו בעליהן בנויין שבזמן שהאשה מקבלת הריון היא מתכערת ומתעגנת (שם).—ובספה"מ"א: הנה אמרו רבותינו ז"ל על עדה וצלה שבימים ההם היו נוהגים לבקש אשה יפה וכו' שתתעקר ולא תלד (ר"מ אלשיך, איוב כד כא).

—הִפע', הֶעֱקִיר,—עשה עקרה: מפני מה העקרתי אתכן (מד"ר שה"ש, יונתי בחגוי סלע).

***עִקָּר**, עיקר, ס"ז, מ"ר עִקָּרוֹת, עִקָּרִים, עיקרים, עיקרין,—א) החלק התחתון של האילן או הצמח שמתחת לאדמה, שֹׁרֶשׁ, Wurzel; racine; root; ושמִמעל לאדמה, גזע, Stamm; tronc; stem, stock: אם יש שם ארבע אמות מעקר גפנים ולגדר נותנין לו את עבודתו וזורע את המותר (ר' יוחנן בן נורי, כלא' ו א). הארכובה שבגפן אין מודדין לה אלא מן העיקר השני (שם ז א). כל שאינו מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעין ומתקיים בארץ וכו' ואיזה זה עקר הלוף השוטה ועקר הדנדנה וכו' (שביע' ז ב). כל המוציא עליו מעיקרו הרי זה מין ירק וכל שאינו מוציא עליו מעיקרו הרי זה אילן (תוספת' כלא' ג יח). המשרש עיקר חרוב וסדן שקמה לעצים מותר לשדה אסור (שם שביע' ג יז). עיקר חרוב ועיקר הגא ועלי האוג ופרת לבין והאורז אין להם ביעור ולדמיהן ביעור (שם ה ז). אוכלין בזיתים וכו' כדי שיהא עני יוצא ואינו מוצא לא בנופו ולא בעיקרו (פסח' נג.). זה הכלל כל שיש לו עיקר יש לו שביעית וכל שאין לו עיקר אין לו שביעית (נדה נב.). זרוק מטה לאויר לעיקרו נופל (מד"ר במד' כ).—ובספה"מ"א: וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר וחוזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן (רמב"ם, עכו"ם א ג).—ומ"ר *עִקָּרוֹת, ואמר בן סירא: עקרת תהבולות לבב ארבעה שבטים יפריחו (ב"ס גני' לז יז).—ומ"ר עִקָּרִים: המבריך שלש גפנים ועקריהם נראים ר' אליעזר בר צדוק אומר וכו' (כלא' ז ג). כל האילנות בשעה שהם לוקים מכסים עיקריהם והם חיים (פסיק' רבת' יא).—ועִקָּרִים של צמחים, שרשים שמשמשים לרפואה וכדומ': בין קמיע שבכתב ובין קמיע שבעיקרין יוצאין בו (תוספת' שבת ד ט). ושמן זית הין שהן שני' עשר לוג שבו היה שולק את העיקרין (ר' מאיר, ירוש' סוט' ח ג). שמן המשחה שעשה משה במדבר היו שולקין בו את העיקרים דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר והלא לסוך את העקרים אינו סופק אלא שורין את העקרים במים ומציף עליו שמן (הורי' יא:). ראה כמה יורה בולעת וכמה עקרים בולעים (ר' יהודה, שם). הביאו העיקרין ושלקום במים והציף עליהן שמן המשחה וקלט את הריח וקיפחו (ר' יוסי, כריתו' ה.). מביאין עיקרין ומעשנין תחתיו ומרביצין עליה מים והיא (רוח תזזית) בורחת (תנחומ' חקת כו, בובר).—ובספה"מ"א: התבלין כגון כמון ופלפלין מותר לאצור אותן בארץ ישראל ולהוציא אותן ממקום למקום כשאר העיקרין (רמב"ם, מכירה יד ז).—*כוס עִקָּרִים, משקה שנשרו בו שרשים של צמחים ושמשמש נגד ההולדה וההריון: האיש אינו רשאי לשתות כוס עיקרין שלא יוליד והאשה רשאה לשתות כוס עיקרין שלא תלד (תוספת' יבמ' ח ד). מיילד' מבחוץ אבל לא מכפנים וכו' ולא תשקינה כוס של עיקרין (ירוש' ע"ז ב א). קילורית לעין מלוגמא למכה כוס עיקרין לבני מעיים (ר' מייא, מד"ר דבר' א).—ואמר הפיטן: סמך סם חיים רטיה מופלאה למלנית עקרי כוסך יפין וקלורי מטלנית (אמץ יוסיף, סליחו' ה' עי"ה).—*עִקַּר קרחא, שם צמח: עשב נקרא עקר קרחא הוא פיריתרין (אסף 72:).—*ועִקָּר של שער: שתי שערות עיקרן משחיר וראשן מלבין טהור (נגעי' ד ד). וגילח את כולו ושייר בו שתי שערות והיה בהן כדי לכוף ראשו לעיקרו שני פעמים וגלח מהן פעם אחת וכו' (ירוש' נזי' ו ג). היכי דמי אינו נראה עם הגיזה וכו' כל שעיקרו הפוך כלפי הראש (ר' אלעזר בשם ר' לקיש, בכור' כו:).—ובהשאלה, *עִקָּר של האדם, מוצאו, יחוסו: אמר דוד לפני הקב"ה עד אימתי הם מתרגזים עלי ואומרים לא פסול משפחה היא ולא מרות המואביה הוא וכו' אף אתם לא באתם משתי אחיות אתם ראו מה עיקרכם (ר' אבא בר כהנא, מד"ר רות ח).—ובספרות הקראים: דע שהאב והאם יקראו בשם עקרים מפני שהם שורש האיש

1) [מראה המקום נשמט מכ"י המחבר.]

ועקר מקור מקום נוקרתו והוצבתו (ומסה בסייל׳ הקרא׳, ספר עריות ב, הקדם ג, 70). אסור לשחוט העקר עם הפרח ביום אחד שנאמר ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד (ר״א הקרא׳, ג״ע, סחיטה ג, פג:). ואולם קרובי האדם הם לשלשה מעלות פרחים עקרים וכנפים (סס, ירוסה, פסיח׳, קסה.). — *ועקר של נחשת, מקום מוצאה בארץ: מאי מצרף נחושת רב אשי אמר חישלי דודי רבב״ח אמר זה המהתך נחושת מעיקרו (כתוב׳ עז.). — ב) *בהשאלה, יסוד ובסיס של דבר, Fundament, Basis; fondement, base; foundation: אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבונו של עולם שמוני בניך כחולדה זו הדרה בעיקרי בתים (ר״ם בן לקיש, פסח׳ קיח:). — ובסהמ״א: בהמה שנשמט הירך שלה מעיקרו ויצא מן הכף שלו אם נתאכלו ניביו וכו׳ הרי זו טרפה (רמב״ם, סחיטה י ג). המעי האחרון שהוא שוה ואין בו עיקום והוא שהרעי יוצא בו מן הערוה והוא דביק בין עקרי הירכים (ר׳ תנחום הירושלמי, המספיק, הקד׳, בכר 8). ושנים הנשארים אשר המה העקרים האחד בצורה קצתו והשני במערב ראשיתו (ראב״ע, חי בן מקיץ). — ג) *וכנוי לאלהים: מה מגדף מיוחד שפשט ידו בעיקר והוא נתלה כך כל הפושט ידו בעיקר הוא נתלה (ספרי דברי רכא). ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר אף אתה הקהה את שיניו (מכי׳, בא יח). יש לך אדם שיש בו כל המידות הללו אבל אינו כופר בעיקר ת״ל וכו׳ הא כל שיש בו כל המידות הללו סוף שהוא כופר בעיקר (ספרא בחק׳, פרשה ב). כל אדם שיש בו גסות רוח וכו׳ כאילו כפר בעיקר שנאמר וכו׳ (ר׳ יוחנן, סוטי ד:). כופר בעיקר היה (אדם הראשון) (ר׳ נחמן, סנה׳ לח:). — ד) *עצמותו וממשותו של דבר, הדבר עצמו: כל השוכח עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה אינו חייב אלא חטאת אחת (סבת ז א). אי זהו שאינו יודע עיקר שבת קטן שנשבה בין הגוים (ירוש׳ סס). הכא עיקר התם אגב גררא נסב׳ (ב״מ ד:). עיקר מטרין[1]) לא היה לה (לשרה) וגלף לה הקב״ה עיקר מטרין (ר׳ יהודה בסם ר״ל, מד״ר ברא׳ נג). שעיקרה (של הבדלה) בתפילה (ירוש׳ ברכ׳ ה ב). בעי רב פפא המשתחוה לבהמה וכו׳ קרניה מהו לחצוצרת שוקיה מהו לחלילין וכו׳ אליבא דמ״ד

1) [רחם.]

עיקר שירה בכלי לא תיבעיא לך דודאי אסור כי תיבעי לך אליבא דמ״ד עיקר שירה בפה (ע״ז מז.). ריח רע שיש לו עיקר[1]) רב הונא אמר מרחיק ארבע אמות וקורא ק״ש וכו׳ ריח רע שאין לו עיקר וכו׳ (ברכ׳ כה.). — בנגוד לטעם: משרת ליתן טעם כעיקר וכו׳ ומה נזיר וכו׳ עשה בו טעם כעיקר כלאים וכו׳ אינו דין שיעשה טעם כעיקר (פסח׳ מד:). לא נצרכה אלא לטעם כעיקר דבקדשים אסור (חולין לח:). — ובנגוד לתולדות: נגיפה נגיחה עיקר הן ואת עביד להון תולדות אלא מתחיל בעיקר ומסיים בתולדות (ר׳ יצחק, ירוש׳ ב״ק א א). —ובנגוד לתוספת: גט גובה עיקר כתובה גובה תוספת (רב, כתוב׳ פט.). שתוספתו של הקב״ה יתירה מן העיקר בנוהג שבעולם אדם לוקח מחבירו ליטרא של בשר ואמר לו הוסיף לי כמה הוא מוסיף לו אונקיא אבל הקב״ה תוספתו יתירה מן העיקר (מד״ר דבר׳ א). — ובמשמ׳ החשוב, החלק החשוב של דבר: מי סבריתו דגדול מברך עיקר[2]) שבסעודה מברך (רב, ברכ׳ מז.). —ובסהמ״א: נמצאו אותם שהביאו מן השוק הם עקרים על הזבח (ר״ח, פסח׳ לט.). —*רחל היתה עיקרו של בית (מד״ר ברא׳ עא). — ובסהמ״א: שכל צרכי הבית על ידה נעשים והיא עיקר הבית וכן שור עיקרו של שדה (רש״י, גיט׳ כב.). — *ובנגוד לטפל: שלא לעשות עיקר טפלה וטפלה עיקר (ר׳ יהודה, מכי׳ בא ג). ודברת בם עשם עיקר ואל תעשם טפילה (ספרי דבר׳ לד). ריבה על הראשון וביטלו נעשה עיקר טפילה וטפילה עיקר (ירוש׳ ערל׳ ב ג). לעיקר אין מקדדין לטפילה מקדדין (סס עירוב׳ ה ב). זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה (ברכ׳ לה:). ב׳ בני אדם היו עיקר ועשו עצמן טפילה ונעשו טפילה (מד״ר ברא׳ מ). — ובסהמ״א: ילמדינו אדונינו על מי החובה (להפריש הלה) וכו׳ האיש שהוא בעל העיקר או האשה שהיא בעלת המלאכה (גנזי סכטר ב, גינצבורג 52). כשתרצה לידע מקום השמש במהלכה האמצעי בכל זמן שתרצה תקח מנין הימים שמתחלת יום העיקר עד היום שתרצה וכו׳ (רמב״ם, קדה״ח יב ב). עקר שם הונח על דבר שעמידת דבר

1) [שהצואה מונחת שם ומסרחת ושאין לו עיקר הפחת רוח (רש״י).]

2) [אחד מאותן שהיו בתחלת ההסבה (רש״י).]

אחר וקיומו תלוי בו ואין לו קיום זולתו כמו שהעקר הוא דבר שקיום האילן תלוי בו ולא יצוייר מציאת האילן וקיומו זולתו (ר"י אלבו, עקרים א ב). ששם עקר לא יאמר בלבד על מה שיאמר שם השרש והיסוד כי הנה שם השרש יאמר וכו' (ר"י אברבנאל, ראש אמנה ו). — ובמשמ' למוד חשוב שהוא כיסוד של הענין, Grundsatz; principe; principle: ולא הוצרכתי לבאר כל העיקרין הללו אלא כדי להסיר השיבוש (גנזי מצרים, הלכ' פ"ת, יג). יש על עיקר זה (אין סמיכה בחוצה לארץ) ראיות לא תכילם אגרת זו אך הגדנו לכם עיקר ויסוד לבנות עליו (ר' שמואל בן עלי, אגרי, תרבין ב, 82). ועוד שיש לנו בעיקרים אלו קבלות מפי החכמים וראיות שלא נכתבו בספרים הידועים לכל (רמב"ם, קדה"ח יח ג). העקרים שצריך אדם לידע תחלה לכל חשבונות האצטגנינות וכו' אלו הן הגלגל מוחלק בשלש מאות וששים מעלות וכו' (שם ז). ומקום גובה השמש היה בעיקר זה בשש ועשרים מעלות חמשה וארבעים חלקים ושמנה שניות ממזל תאומים (שם יב ב). פרק ח' בהצעת העקרים והיסודות שצריכין לידיעת מנהג תהלוכת הירח ותוכן גלגליו הגורמים אותו (ר"י הישראלי, יסוד עולם, נד:). ויהי היום בחפשי אמתחות החכמה ועיקריה באגרי אלומיה ועומריה בדבריה ודריה (ר"י מפיסא, מנח' קנא', 6). שהדעת הפילוסופי הנאמר הנה הוא חולק מאד על התורה האלהית בכל העקרים (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי, הקד'). ואמר לו ירמיהו (לחנניה בן עזור) בטענתו שהיה טוען על העקרים השמורים שאם לא תתקיים נבואתי באמרי שנבוכדנצר יגבר ויחרב בית המקדש וכו' אין בזה שום הכחשה בנבואתי (ר"י אבוהב, מנוה"מ ה ג ב ה). —ובפרט עִקְּרֵי התורה והדת: נועצו אבותינו וחרתו עיקרי תורה פה עת פורם יוצר הרים (גנזי שכטר ב, גינצבורג 406). והדברים שאנו סוברים הם האמת והודאי העקרים שלמדונו חכמינו מקבלי דתינו (ר"י אבן עקנין, ספי מוסר ב עז). ושם כונתו הראשונה לבאר כל עיקרי היחוד ושרשי האמונה אשר היו נשגבים ונעלים מהכלל (ר"י אבן לטיף, שעה"ש הקד', השחר ב, 96). לפי שלא מצינו להמון החכמים שידברו בעקרי הדתות דבור מספיק ולא שיהיו מסכימים בעקרים ולא במספרם (ר"י אלבו, עקרים, הקד'). וחברתי הספר הזה וקראתי שמו ספר העקרים לפי שהוא חוקר על עקרי הדתות בכלל ובפרט על עקרי הדת האלהית (שם). כן נכתבו בפרשת בראשית ג' ענינים חלוקים זה מזה יתבאר בכל אחד מהן עקר מאלו העקרים להורות כי אלו הם שרשים ויסודות לתורה אלהית וכו' כי מבראשית עד אלה תולדות השמים הוא ענין אחד ונכתב להורות על העקר האחד שהוא מציאות הש"י הפועל ברצון לכל הנמצאות (שם א יא). — ובמשמ' טעם ופרוש; מי שמתו מוטל לפניו פטור מקרית שמע וכו' ועיקר הדבר משום לועג לרש חרף עשהו (אולי הגאו' א א, לוין 44). שליח צבור נהגו לקרותו חזן ועקרו מלשון שמירה (אבודרהם, מה:). —וכן עִקָּר. כך נכון: ויש אומרים שמשערין בכדי שיגביהנה יירכיצנה וישהטנה וכן עיקר (טוי"ד ה, שחיטה כד). — ובדקדוק, שרש ויסוד: וכבר הסכימה דעת מחבר לשון הקודש להיות חצי האותיות עיקרים לעולם וכו' והצי האותיות פעם עיקרים ופעם משרתים (ראב"ע, לחות, ע.). —יאמר המשורר: ושם מם אדדם כמו מם אורידם ותיו וישתומם בתוך העקרים (דונש, לדורש החכמות). וכהדו אל שדי באמרם כי יש די בארבע מוסדי אשו' הם עקרים להמציא הנעדר (רשב"ג, תחלת החכמה). —ואמר הפיטן: השוף לעם מיקר לעמד על עקר רעבים לפענח דתיה (קפאון חק, יוצ' שבת ברה). —ה) כל עִקָּר, תה"פ אחרי מלת השלילה לחזק ולהדגיש את השלילה, לא כלום, לגמרי לא, durchaus keineswegs; point du tout; not at all: אין שוחטין לגומא כל עיקר אבל עושה גומא בתוך ביתו (חול' ב ט). פתר לה באומר אי איפשי ליתן מתנה כל עיקר (ירוש' דמאי ו ג). אם אינו יודע כל עיקר פטור (ר' ליעזר, שם שבת ז א). כל ימים של שמחת בית השואבה לא היו טועמין טעם שינה כל עיקר (ר' יהושע בן חנניה, שם סוכ' ה ב). מאי לא אמר כלום אמר רב לא אמר כלום כל עיקר (עירוב' מט:). בימות הגשמים עוקה מחזיק סאתים וכו' בימות החמה מחזיק סאתים נותנין לו סאתים סאה אין נותנין לו כל עיקר (ר' נחמן, שם פח:). תגרי טבריה הן החמירו על עצמן שלא יהו מוכרין כל עיקר (ר' יוסי, מו"ק יג:). הלוקח עבד מן הנכרי ולא רצה למול וכו' אין משהין אותו בא"י מפני הפסד טהרות ובעיר הסמוכה לכפר אין משהין אותו כל עיקר (רשב"א, יבמ' מח:). אמר להן בני בואו ואומר לכם שלא להתאבל כל עיקר א"א שכבר נגזרה גזרה (ב"ב ס:). את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום שאינו בפריעה ופרימה כל עיקר

(הורי' יב:). אני לא שניתי לו (לרב) כחל כל עיקר (ר' יצחק בר אבודימי, חולי' קי.). אין משגיחין על התיומת כל עיקר (ר' חנינא בן אנטיגנוס, בכורי' לט.).—ובספהמ"א: שר' שמעון סבור אע"פ שהושיבה חנוונית ומינה איפוטרופא בעל כל עיקר אינו משביעה (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוקי', 89). האומר בשבילם שהניחו תרגום כל עיקר שלא כהוגן אומר ובאיסור עומד (אוצ' הגאו' א א, לוין 20). והוא בית שיש לו שלש דפנות ודופן רביעי שמעמידין בו דלת אינה מגופפת כל עיקר אלא ברחבו של בית כולו (ערוך ערך אכסדרה).

עַקְרָב[1], ס"ז[2], מ"ר עַקְרַבִּים,—א) בע"ח זוחל ארסי מאד, ממית בעקיצתו, Skorpion; scorpion: המוליכך במדבר הגדל והנורא נחש שרף וְעַקְרָב וצמאון אשר אין מים (דבר' ח יה).—ובהשאלה, כנוי לאנשים רעים: כי סרבים וסלונים אותך ואל עַקְרַבִּים אתה יושב (יחזק' ב ו).—ואמר בן סירא: חית שן עקרב ופתן וחרב נקמות להחרים (בן סירא גניזה לט ל).—ובתו"מ: כופין קערה על גבי הנר בשביל שלא תאחז בקורה ועל צואה של קטן ועל עקרב שלא תשוך (שבת טז ז). שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב (אבו' ב י). ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם (שם ה ה). מרביצין מים על גבי פשתן מפני העקרב (תוספת' מו"ק א ו). היה קוצר וכו' הכהו קוץ עקצתו עקרב וכו' הרי של בעל הבית (ספרא קדוש' פרק ב). חמשה נהרגין בשבת ואלו הן זבוב שבארץ מצרים וצירעה שבנינוה ועקרב שבחדייב ונחש שבא"י וכלב שוטה בכל מקום (שבת קכא:).—ומ"ר: ההורג נחשים ועקרבים בשבת אין רוח חסידים נוחה הימנו וכו' נזדמנו לו נחשים ועקרבים וכו' (שם). והבור ריק אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו (מד"ר בראש' פד). יש אומרים ששים בכרם אחד ואל תתמה שהרי עקרב שהיא מן השרצים יולדת שבעים (שם שמות א). כך היין משול בעקרב וכו' מה עקרב מכה בעוקצו כך היין מכה בסופו (שם במד' י).—ובספהמ"א: והתחיל העקרב לשרוק בפיו (ספר מעשיות, REJ. 1896, 242). עקרב ראשו בינוני ובסופו פועל רשע (יוסף ישראל פורלין, תולדות אדם ג לט, כ"י בריטי' מוז'). והעקרבים רבים במיניהם ובמראיהם ולזה יתחלפו בפעולותיהם יש מהם לבן ועליו קוים אדומים ויש בעל ג' חוליות וכו' ושם עקרב הים וכו' והוא דג בשר וכו' (נרבוני, אור"ח בסמי מות, כ"י ביהמ"ד ספטר). בעקרב ימיו אחשוב שיקרה מנשיכתו נפח קטן (אבון דוש כג). העקרב (איידעקסע) גופו דק וארוך בארבע רגלים וזנבו ארוך (ליכלא, ראשי למודי א ו). העקרב (סאלמאנדר) והוא מין עקרב נִפְלא וכו' (שם). העקרב (קאמעלעאן) עורו זך ובהיר וכו' (שם). העקרב הגדול (קראקאדיל) משכנו באפריקא ובאזיא החם (שם).—ואמר הפיטן: עבדים חשך לי ליום אידם חלקי ואביה בנאצם בחידם חדשים מקרוב עמי בצידם חסדי מקום עקרב תמו לידם (ר"א הקליר, זכור איכה, מחז' איטלי' א, קסט:). מבור תחתיות רדודי לחץ עקרבי גדודי מהר וקדר מדדי קול דודי (ר' שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א' פסח).—ואמר המשורר: ועל יחוד שמו תשא אבן מעמסה ובאריות ודבים וצפענים ועקרבים פגושה (ר"י הלוי, אהה אדני אלהים). ובגבול אלו האנשים כל מיני חי המושים שמה יונים וצפרים ועורבים וכו' ופתנים ועקרבים וכו' (ראב"ע, חי בן מקיץ).—ב) מין ממיני הקוצים, Dorn; épine; thorn: אבי יסר אתכם בשוטים ואני איסר אתכם בְּעַקְרַבִּים[1] (מ"א יב יא).—ואמר המשורר: יסרוני בעקרבים חבורי עצבים ונפשי במוקשי רצוצה (ר"י הלוי, אהה אדני אלהים).—ובהשאלה: ונחרטתי חרטות הבתולה אשר הערה בעקרב איש מקורה (עמנו' מחב' ח).—ג) *ובהשאלה, כלי ברזל בצורת עקרב: עקרב של פרומביא טמאה ולחיים טהורים (כלים יא ה).—ובספהמ"א: ונתתי חחים בלחייך כמין עקרבים (ר"י א"ת, ספה"ם לרינ"ג, סח).—*עקרב בית הבד טמאה (כלים יב ג).—ד) *שם אחד המזלות, Scorpio: עגלה בצפון ועקרב בדרום וכל היישוב כולו אינו יושב אלא בין עגלה לעקרב (פסח' לד.). כל שעה שכימה נראית ברקיע אין עקרב נראה ברקיע ומשעקרב נראה אין כימה נראית (מד"ר במד' י). ואחריו מה אתה בורא עקרב כיון ששוקלים אותו ויש בו עונות מורידים אותו לגיהנם (פסיק' רבת' כ). כל הכוכבים משרתים לשבעה כוכבים של שעות וכו' ואלו הן טלה שור תאומים

---

1) [כך בארמ' ובאשור' ובכוש', ובערב' עַקְרַב a).]
2) [כך לפי צורת מ"ר, אבל בתו"מ הוא ע"פ ... ס"נ.]

a) عقرب

---

1) [המפרשים פרשו שהוא ... שוט שעוקץ ומבאר כמו עקרב.]

וכו' עקרב וכו' (פדר"א ו).—ובספר יצירה: המליך אות ג' וקשר לו כתר וצר בו עקרב בעולם ומרחשוון בשנה וטחול בנפש (ספ' יצירה ה ב). — ובסהמ"א: כשמגיע למרחשון עקרב משמש בתחלת היום ושור לשעה שביעית (ערוך ערך כמה). זרע כשהחמה הולכת במזל עקרב וקשת וכנגדו קציר כשהחמה בשור ותאומים (ראב"ח הנשיא, ספ' העבור ב, 81). וג' ממים והם סרטן עקרב דגים (ראב"ע ספ' למשאלה בקדרות, ז.). עקרב ממזלות המים נבוה ובחלקו מגוף האדם האשכים והמקום הנסתר וערות האנשים והנשים וכו' ובחלקו מבני אדם כל איש בליעל ונבזה (הנ"ל, ראש' חכמה ב). ואם היה האורך במזל עקרב או במזל אריה תגרע מן האורך השלישי חמשית (רמב"ם, קדה"ח יז יב). וכי נכספה נפשך להבין שביליו ולמנו' חייליו ומוצאם ומובאם וסדור צבאם ועקרבו ושורו וכו' (הנ"ל, אגרי, ח.). ויש אומרים כי עקרב מתגרה עם אריה ועקרב משליך טפת דם כמים כשאומרים תקופה נופלי' (אבודרהם, קו:). וידוע כי מזל הרוח הוא מאזנים ומזל המים הוא עקרב (ר' בחיי, ברא' א ב). עקרב ממזלות המים נקבה ממזל הלילה (ר"א בן אהרן, לדם לדרך א א כא). וכן כתבו חכמי התכונה שעקרב הוא מזל בני ערב הישמעאלים וקשת הוא מזל פרס וכו' (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ג, ד"ה ר' עקיבא). התמונה השמינית אשר שמה תבוא השמש בכ"ג לחודש אקטאבער נקראת עקרב (יאוועל, למודי הטבע ב א, כג:). — ואמר המשורר: גם לאריה נתת מהודך עליו ולאחותו הבתולה הקרובה אליו וכן למאזנים ולעקרב אשר בצדו הושת (רשב"ג, כתר מלכות). ועקרב יוצא מהעגולה הנאמנת לפאת נגבה תימנה ונגידנו ישיבנו לעגולת בת רבים למעלה עקרבים (ראב"ע, חי בן מקיץ). והשבתי מאזנים בשחק מאזנים ונשך לעקרב מלשוני עקרב ותופש הקשת יירא אלי מגשת (ר"י חריזי, תחכמוני' כב). ואני אשכון למול עקרב בשחר ולערב נכח העגלה (עמנוי, מחב' א).—ואמר הפיטן: כון עש בצפון ועקרב בדרום מונחים ליחוד שמו כלם מוכיחים (אלה על כל אלהים, יוצ' אחרון פסח). עקרב לבש פחד ורעדה כי בעקרבים יסרונו צרינו (אז בהטאינו, סליח' ערב' ת"ב). ורנו שחקים מסבים יום תשיב למי משאבים במזל עקרב בת רבים למעלה עקרבים (אל חי, שמע"צ, קרובץ אדגוני).— ה) ושם מחלה (?): אך קשים הם (הכרפסים) למוכים בעקרבים ומחדד את הנפש (אסף 32.).

***עַקְרַבִּי**, ת"ז, מ"ר עַקְרַבִּיִּים, — דומה לעקרב, עָצָל עַקְרַבִּי: וכבר נולד מהראש הימיני מהירך עצל וידבק באחד משני עצלים העקרביים ואח' כך יפרד מהם כשעובר בבטן השוק (קאנון א א ב כט).

***עַקְרַבָּן**[1], ס"ז, מ"ר עַקְרַבָּנִים, עקרבנין, שם צמח: והעקרבנין[2] והחלבצין והבוכריא וכו' יש להם שביעית ולדמיהן שביעית (שביעי' ז ב). וכן שמעתי ממנו (מר' אליעזר) שיוצאין בעקרבנין[3] בפסח (ר' אלעאי, עירוב' ב ו).

עֲקָרָה, ס"נ, מ"ר *עֲקָרוֹת, — נקבה שאינה יולדת, באדם ובבהמה, stérile ;(.unfruchtbar (weibl (fem.) ; barren (fem.): ותהי שרי עֲקָרָה אין לה ולד (ברא' יא ל). ויעתר יצחק ליי' לנכח אשתו כי עֲקָרָה היא ויעתר לו יי' ותהר רבקה אשתו (שם כה כא). וירא יי' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עֲקָרָה (שם כט לא). לא תהיה משכלה וַעֲקָרָה בארצך (שמות כג כו). ואשתו עֲקָרָה ולא ילדה (שפט' יג ב). עד עֲקָרָה ילדה שבעה ורבת בנים אמללה (ש"א ב ה). רעה עֲקָרָה לא תלד ואלמנה לא ייטיב (איוב כד כא).—ובבהמה: לא יהיה בך עקר וַעֲקָרָה ובבהמתך (דבר' ו יד).—ובמליצה לעיר, יושביה: רני עֲקָרָה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה (ישעי' נד א). —ובתו"מ: מתיבין לר' יודה הגע עצמך שהיתה עקרה ואין סופה לילד (ירוש' יבמ' ו ז). והיתה אשתו של פוטיפרע עקרה (פדר"א לח).—ומ"ר: אברהם היה מתפלל על עקרות והן נפקדות (מד"ר ברא' לט). בשעה שנפקדה אמנו שרה הרבה עקרות נפקדו עמה (שם נג).—ובהשאלה, ואמר המשורר: והמשכיל אבי סכלות ומוליד בשכלו אם תבונה העקרה (ר"ש הנגיד, ירימוני אשר ידעו). וולדי המזמות לא מצאתים ולא היתה מזמתי עקרה (ר"י הלוי, שפתי סיתה).—ואמר המליץ: ואיך

---

[1]) [או עַקְרָבָּן, בערב' עקרבאן a); עי' לֶו (שמות הצמחים, 109).]

[2]) [בירוש' הגרסה: הערקבלין, וכן ברש"י, ובמדב"מ יש נסחה אחרת לגמרי.]

[3]) [במשנה שבירוש' הגרסה: בערקבנין, וכן במדב"מ: בצרקבנין, שבוש מן בערקבנין. ובמשנה שבבבלי (כג:): בערקבלין, וכן שם בגמר' (כו:) ובפסח' (לט.): ערקבלים.]

a) عقربان

עוד תהתל ותלד אמונים והיא מאמונים ומחן עקרת (עמנוי, מחב׳ ז). ואמרו בוערים כי התבונות כבר זקנו והחכמות עקרות (ר״י שבתי הלוי, מלחמ׳ החכמה והעושר).

***עֲקָרוּת**, ס״נ, — סגלת העקר, כמו ב.עִקּוּר, unfrucht-barkeit; stérilité; barrenness: שלא הפילה מחמת עצמה בעקרות שחוששין לה אחרים ואין נושאין אותה (תלמידי ר׳ יהודאי גאון, הלכ׳ פסוקי׳ יג, 87). אילמלא שהתה עם הראשון עשר שנים ולא ילדה והיו לראשון בנים מאשה אחרת וכו׳ היתה מתחזקת בעקרות (תשו׳ גאו׳ מו״ח קסו). ויען יצחק את רבקה אשתו לאמר וכו׳ עתה ממך היה העקרות הזה אלינו (ספר הישר, תולדות). הוא אמר הפילה בתוך עשר כדי שישהה עמה והיא אומרת לא הפלתי נאמנת שאינה מחזקת עצמה בעקרות (רמב״ם, אישות טו יג). ומהחלק הזה גם כן הרבה מספורי התורה כמו העקידה ועקרות האמהות וכו׳ (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ב ו ב). שלא היה דומה עקרותה (של רבקה) לעקרות שרה וכו׳ ורבקה היה עקרותה מצד אחר (ר׳ אבשלום אסתרוק, מדרשי התורה, הוצ׳ עפשטין 42). שהקדוש ברוך הוא מתאו׳ לתפלתם של צדיקים שאמרוהו בענין עקרות האמהות (ר״י אבוהב, נהר פישון, לט:). ולפי שהשכול והעקרות נמשך ממנו (מהייחוד) גם כן אמר שהעבודה אל השם תגן ותושיע מזה (ר״מ ן׳ גבאי, ס׳ עבודת הקדש טו).

עֲקֶרֶת, ס״נ, — כמו עֲקָרָה: מושיבי עֲקֶרֶת הבית אם הבנים שמחה (תהל׳ קיג ט). — ואמר המשורר: העליתי למחלתך ארוכה רנני זמרי עקרת והודי (ראב״ע, אב המון). — *וכמו עִקָּר, עֲקֶרֶת הבית[1]), האשה שהיא העקר והמנהלת של הבית, אשת חיל: קרבנו קערת כסף אחת אל תקרי קערת אלא עקרת כנגד רחל שהיתה עקרת הבית (מד״ר במדי׳ יד). — ובסהמ״א: ויקרא לרחל וללאה לרחל תחלה ואחר כך ללאה שהיא היתה עקרת [עיקר] הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן (רש״י, בראש׳ לא ד). האשה תהיה עקרת הבית ותעיין תמיד בכל אשר להם ובמטלטלים להיותם שלמים ונקיים ומסודרים ומשומרים (ר״ר בר׳ אברהם, דרך ישרה, דרך ארץ, קכו:). — ואמר המשורר: ובתו היחידה בביתו העקרת כי אמה מתה עליה בנעוריה (יל״ג,

[1]) [מליצה לקוחה מלשון הפסוק בתהל׳ ובמובן אחר. יסטרו׳ ואחרים מנקדים: עֲקֶרֶת, אבל לא נמצא עקר בצורת נק׳. ועי׳ לשוננו (א, 323, 447).]

קוצו של יוד ב), למה בניך האהובים אם טובה עזבת עקרת הבית למה ביתך החרבת (הוא, ספי ה, 163).

עקש[1]), ממנו *עָקוּשׁ, עִקֵּשׁ, עָקַשׁ, עִקְּשׁוּת, *עַקְשָׁן, *עַקְשָׁנוּת, מְעֻקָּשׁ, *הִתְעַקְּשׁוּת.

עִקֵּשׁ, תוס״ז, עִקֶּשׁ, מ״ר עִקְּשִׁים, סמ׳ עִקְּשֵׁי, — עִקֵּשׁ הפך מן יָשָׁר, אדם שהלך בדרכים לא ישרים, krumm, verkehrt; pervers; crooked, perverted: דור עקש ופתלתול (דבר׳ לב ה). עם נבר תתבר ועם עקש תתפל (ש״ב כב כז). צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם (משלי כב ה). — לב עקש: לבב עקש יסור ממני (תהל׳ קא ד). — עִקֶּשׁ לב: עקש לב לא ימצא טוב ונהפך בלשונו יפול ברעה (משלי יז כ). תועבת יי׳ עקשי לב ורצונו תמימי דרך (שם יא כ). — ועקש שפתים: טוב רש הולך בתמו מעקש שפתיו והוא כסיל (שם יט א). — ודרך עקש: אשר ארחתיהם עקשים ונלוזים במעגלותם (שם ב יה). טוב רש הלך בתמו מעקש דרכים והוא עשיר (שם כח ו). — ובמדר׳: שמשו שניהם כאחת הרי זו דרך עקש וכו׳ היכי דמי כגון דיתבי לצדדין מתוך כך הולד יצא עקש (כלה רבתי א). — ובסהמ״א: (ויברח) מלדבר עם הכסיל ומדלוק עם עקש ומהחליק לשון לנבל (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג, 27). בנזהר עצמו להסיר ולהרחיק מעליו עקשות פה ולזות שפתים שלא יהיה עקש בפיו (ר״י בן כספי, פי׳ משלי ד כד). — ואמר המשורר: והצדק בקש ואל תהיה עקש עבור לא תוקש בלבות המורים (דונש בן לברט, דעה לבי חכמה). ומשפטו במשקלת לכל עמו יסדהו וזד יהיר אשר עקש דרכיו האבידהו (ר״ש הנגיד, אהוב כספי). לבודה במוקש פתלתל ועקש נשאת סבל מענת כבל (ר״י הלוי, אהה אדני אלהים). — ואמר הפיטן: ערך בה הק לעם מפזר עבור מלפתל עקש כמין וזר (ממרה חקה, יוצ׳ שבת פרה). — ומ״ר: מגן אלקים גורשו פותים מעיקשי גא לחרוש כמיתים (ר׳ משולם בן קלונימוס, תעומם כפלאותיך, Elbog., Stud. 127). — ובמשמ׳ עַקְשָׁן, קשה ערף: ושאלו לאדם גדול במה הגעת אל כל הכבוד הזה ואתה מן הכושיים ואמר בדבר אמת והנאמנות והמנע מן העיקש ושלא שאלתי על מה שאינו צריך לי (ר״י א״ת, מבח׳

[1]) [כמו עקס בארמ׳, ובערב׳ עקצ a).]

a) عقص

הסכיג' לרשב"ג, 90). זד יהיר לץ שמו הוא העקש המתמיד על השקר (הוא, סה"ם לריב"ג, יהר). — ונק' עָקֶשֶׁת, עקשית: ויך את האתון במקל פעם ראשונה ושניה הכה אותה במתג או בשוט ופעם שלישיה במקל כדרך שעושין לבהמה עקשת שעסקיה רעים (חזקוני, פי' התורה, במדי' כב כז). כי מי שהוא מתעקש ומפציר ומעפיל להשיג לא ישרה נפשו ר"ל אין לו נפש ישרה אבל נפש עקשית ומפצירה (ר"א ביבאגו, דרך אמונה, כח:.).

עָקַשׁ, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פעי', עִקֵּשׁ, יְעַקֵּשׁוּ, מְעַקֵּשׁ, עִקְּשׁוּ, - עִקֵּשׁ הישרה, עִקֵּשׁ אותה, verdrehen, verkehren; pervertir; to pervert: המתעבים משפט ואת כל הישרה יְעַקֵּשׁוּ בנה ציון בדמים וירושלם בעולה (מיכ' ג ט-י).—ועִקֵּשׁ את הדרך: דרך שלום לא ידעו ואין משפט במעגלתם נתיבותיהם עִקְּשׁוּ להם כל דרך בה לא ידע שלום (ישע' נט ח). הולך בתום ילך בטח ומְעַקֵּשׁ דרכיו יודע (משלי י ט).— ובמדר': ועמד אליהו והתפלל לפני הקב"ה ואמר וכו' אף האשה הזאת שאני יודע שמתוך צרת בנה דברה עלי לעקשני (פדר"א לג).—ואמר המשורר: אורח רענן פרח בשושנה במשכת חדק מעקשי נכונה (רמב"ע, אזרח רענן). קרא לא לעקש תנאף ביוקש אבל היה מבקש זרע אלהים (ר"י הלוי, יום בקול המלה). חטאו עקש דרכו במוקש ומערב בקש והנה מזרח (הוא, יען ומקים). — ואמר הפיטן: צורר בגאון וחרון מימיניו לנקשה מחמש המש בסאסאה בשלחה לעקשה (ויושע אור ישראל, יוצ' שבת א אחה"פ). יצרם קשקשו ואותות הקישו ואותי עקשו אללי לי (ר' מנחם בן מכיר, אבל אעורר, קינ').—ומי שאינו מבין והוא שאינו משיג נקודת האמת אעפ"י שממציא המצאות רבות אינו הולך משרים אלא מתואר מעקש מעוות או נלוז (רנה"ו, יין לבנון, אבו' ו, קפו.).

—נפע', נֶעְקַשׁ, — נֶעְקַשׁ דְּרָכָיו, שהוא מעקש דרכיו: הולך תמים יושע ונֶעְקַשׁ דרכים יפול באחת (משלי כח יח).—ובסהמ"א: והנה תורת חכם מקור חיים נתנה מאת ה' מן השמים לישר את הנעקשים בנתיבתם והמטים עקלקלותם (ר"א הקרא', ג"ע, הקד', ב.). הנה יש לו לאדם בשיראה פתיל תכלת וכו' לזכור את כל מצות ה' אשר נתנו לישראל לישר הנעקשים באורחותם (שם תפלה, פח.).—ובמשמ' נתעקמו: זנבו וכנפיו שחורות ועליהם פצלות נעקשות יורדות ממראה תכלת לבנה (פיינהק, תולדות הארץ א קל).—ואמר המשורר: הנעקשו שבילי רום וחמה בדרך לא סלולה היא נחויה (רמב"ע, הלעד הזמן). — ואמר הפיטן: טמנו לנו פח ומוקש ישור כשך יוקש עבור ממך להעקש (רשב"י ברי אבון, אל אל חי, יוצ' שבת ב' אחה"פ).

—קל, יַעְקְשֵׁנִי, - עָקַשׁ אותו, עשהו עִקֵּשׁ: אם אצדק פי ירשיעני תם אני וַיַּעְקְשֵׁנִי (איוב ט כ).

—התפ', הִתְעַקֵּשׁ, נִתְעַקֵּשׁ,—א) כמו נִפע', נעשה עִקֵּשׁ, לא ישר, קשה: שכשתלמיד יושב בפני רבו וישא ויתן בדבר הלכה יודע רבו לאיזה צד לבו נוטה ומה מתעלם ממנו ומה מתברר לו ומה מתעקש עליו (תשו' גאוני קדמוני' מו, קסל). — ב) התנהג כעקשן, הקשה את ערפו, עמד על דעתו: ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי (רש"י, בראשי' ל ח). ואשר גרם לקצת המתגאים והמתגדלים להתנהג במדה הזאת היא שהם מתעקשים וטוענים כי הנפש מתאוה אל הגדולה וקשה בעיניה השפלות (ר"י א"ת, סק' מדה"כ לרשב"ג כז). והלשון הזה דומה למה שאומרים הערב אסתיהר פל' כשהוא מתעקש ומתגלע ומתמיד על עקשותו (הוא, סה"ם לריב"ג, יהר). איננו מכחיש טבע האפשר כי אם מתעקש הנף (הוא, הכוזרי ה כ). אלה ההקדמות לא יכחישם אלא מתעקש (ראב"ד, אמו"ר, 43). ואנחנו לא נתעקש שלא יהיו שום תארים אחרים שיתכנו עליו ית' וכו' ומי שיתעקש בשיהיה להם מספר מה על כל פנים כבר התחכם בעיניו התחכמות גדולה (שם 56). הששה דברים אשר שנא ה' ראשונה היא העזות וכו' המישית המתעקש ורוצה לעמוד על דעתו אפילו במקום שחולקים עליו רבים (ר' אברהם יגל, לקח טוב, ט.). וגם אם אולי יתעקש החולק ויאמר שלא ימצא לעולם שווי בהכנה ודבקות בין שני מעיינים וכו' (ר"ע ספורנו, אור עמים, מד:). ואם תתעקש ותאמר אחרי שהרמב"ם מנה בהקדמתו לספר משנה תורה וכו' (רלה"ח, עטרת לצי, תפארת למשה א, ה:). או יאמר מפי עוללים ויונקים ההולכים לתומם בלתי מתעקשים בחקירות טבעיות ויונקים הלבה של תורה (ר"י מוסקאטו, נפוצ' יהודה לד). רק בבקשה ממך אל תטריחני בחנם להקיפני בתשובות חבילות שאין בהם ממש ובלי יסוד חזק כדרך המתעקשים (ר"י עמדין, שאילת יעבץ א, לח.). ודבר זה אינו כדאי אף להעלות על הספר אך מחמת שכבר נתעקש בו

אחד מוכרח אני לבאר ולהוציא מלב המתעקש (ר״ע קופר, חתם סופר, או״ח, קמה). — ואמר המליץ: כנחש צפעוני נתעקשת בשביליך ומפשעיך החסיל אכל יבולך (ר' עזרא הבבלי, תוכחי' מוסר א, י:).

עִקְּשׁוּת[1], ש״נ—סגלת הָעִקֵּשׁ,—א) עקמימות, ערמה Verkehrtheit, List; tortuosité, perversité; crookedness, perverseness. עִקְּשׁוּת פה, דבור של ערמה ורמאות: הסר ממך עִקְּשׁוּת פה ולזות שפתים הרחק ממך (משלי ד כד). אדם בליעל איש און הולך עִקְּשׁוּת פה (שם ו יב). — ובסהמ״א: שאין לו דעת הנפש השכלית לשוב מדרכי העקשות לא טוב הוא (פי' המיוחס לראב״ע, שם יט ג). החונף מפתח העקשות והעקשות מפתח האשומים (ר״י חריזי, מוסרי הפילוסופ' ג יב). ההתפקרות אשר הוא נמשך אל דעותיהם והוא עקשות ונלוזות דרכם (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי ג י). בעל המבישה אם היה בחברתה הוא נלחם תמיד בעקשותה (שם יב, ד״ה והרביעי). — ואמר הפיטן: שלוך לים עקשותי שיננתי חיצי קשתי שמע תפלתי ורחישתי שאילתי ובקשתי (ר״א הקליר, Elbog., Stud. 120). — ב) *כמו עַקְשָׁנוּת, קשי ערף, עמידה על הדעת, Eigensinn, Hartnäckigkeit; opiniâtreté; obstinacy: חזר ואמר תמה אני דבית מקדשא חרב ואת קיים בעקשותיך (מדרי שה״ש א, גרינהוט יד.); — ובסהמ״א: וכל ימי אשר נגע העקשות בלבבנו ולא נודה לרצון אלהינו להשלים חפצו וכו' (יוסיפון פה, פרנקפ'). מי שיוכל למנוע עצמו מארבע נוצל מארבע נמנע מארבע המהירות והעקשות והגאוה והעצלות וכו' (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג, 60). ואין הגבורה העיקשות בדברי שקר וההתמדה על השוא וסבל היגיעה (הוא, תקי' מדה״נ, מו.). דור עקש ופתלתל תאר כפול העין והלמד וענין הכל עקשות והתמדה על הדבר (הוא, סה״ש לריב״ג, פתל). ומן הדומה שהעקשות הוא דבר מורה על שני ענינים הענין האחד הוא שהוא הפך לדבר הישר וכו' והענין השני הוא שהעקשות באה ג״כ על האדם העקש בחכמתו ושאינו מודה על האמת (ר' זרחי' מברצלונה, פי' משלי, הסחר ג, 170). ומניין שלא יתחיל לדבר עמו שנאמר באזני כסיל אל תדבר הואיל ורוב פעמים מדבר בעקשותו הלך אחר הרוב (ספר חסידים, תתתתשעא). ותסיר עצמך מן המהירות ומן העקשות (ר' אלעזר מגרמיזא, הרוקח, הקדי'). כי תמצא בו מרמת שועלים וגנבות התולים וכו' ועקשות חמור וסכלות שור (ר״י חריזי, תחכמוני מו). ומכריחות אותך להודות בהם על פני עקשותך (רמב״ן, מלחמ' ה, הקדי'). והרי עשיר זה עקשותו לא תניחהו להכין צדה לעולם הבא (ר״י בן נחמיאש, פי' משלי כח ו). כי אין בלשונות טענות מכריחות לבעלי הצורות להורות על פני עקשותם (ר״ח קרשקש, אור ה', ג א ג). וכי קודם שתשלחם אתה רוצה לדעת כי אבדה מצרים בשביל עקשותך (חזקוני, פי' שמות י ז). וכי ימצא איש אשר בדמי הסכלות יתגולל ובעפר העקשות יתבולל (ר״י מפיסא, מנחת קנאות, 11). — ומ״ר עִקְּשִׁיּוֹת: ומאנו במודעי מרמות ומזמות ודקדוקים ועמוקים עקשיות ותושיות (לוחת הרמב״ם). נפתולים וכו' עקשיות גדולים נתעקשתי ונפתלתי עם אחותי לאה (ר״י אברבנאל, בראשי' ל, ד״ה ויראו כי שנואה).

1) [הדגש לחזוק הקריאה, עי' ריב״ג (הרקמה שער כג); רד״ק (מכלול שדה״ם, קסא:).]

***עַקְשָׁן**, עִקְּשָׁן, ש״ז, — א) אדם שרגליו עקושות ועקומות, כמו עִקֵּל: הזוייר והליפיז וכו' ועקלן ועקשן[1]) וקלבן והקישן פסולין באדם וכשרין בבהמה (תוספתי' בכורי' ה ג). — ב) *קשה עֹרף, אדם שעומד על דעתו, עי' עִקֵּשׁ, Eigensinnig; opiniâtre; obstinate: וכל אדם יוכל לזכו' אם ירצה למעלה מופלגת מאד אע״פ שנדמ' לו שקשה וכבד עליו העבודה מאד וכו' אעפ״כ צריך שיהיה עקשן בעבודתו ולבלי להסתכל על כל זה (מגיד שיחות להר״ב מברסלב, יג). וכמו שמצינו שיש עקשן כגון תינוק וכו' (שם עא). סענדעריל לא היה עקשן בטבעו זה אומר כך יהא כך ואינו מקפיד (ממו״ס, מסעות בנימין השלישי ד).

***עַקְשָׁנוּת**, ש״נ, — סגלת הָעַקְשָׁן, כמו עִקְּשׁוּת ב): כגון תינוק שבשביל עקשנות לבד יכול להפקיר עצמו לגמרי וכו' כמו כן יש בבני אדם שיכול להפקיר חכל ולסלק כל התאו' בשביל איזה תאוה או עקשנות שהוא רוצה (מגיד שיחות להר״ב מברסלב, עא).

א.**עָר**[2]), ש״נ,—כמו עִיר, בפרט בלשון הקדומה: כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחן אכלה עָר מואב בעלי במות ארנן (במדי' כא כח). כי בליל שדד עָר מואב נדמה כי בליל שדד קיר מואב נדמה (ישעי' יה א).

1) [כך בדפו', ובהוצ' צוק״מ חסר. ואולי הוא כפל מן והקישן.]

2) אולי מזה ג״כ עָרִים מן עיר.

ב.ער[1]), ס"ז, מ"ר עָרִים, עָרֶיךָ, — כמו צָר: ויאמר שמואל (לשאול) ולמה תשאלני ויי' סר מעליך ויהי עָרֶךָ[2]) ויעש יי' לו כאשר דבר בידי (ש"א כח יו-יז). —ומ"ר: ונתשתי אשיריך מקרבך והשמדתי עָרֶיךָ[3]) (מיכ' ה יג). אשר ימרוך למזמה נשוא לשוא עריך[4]) (תהל' קלט כ). — ואמר המשורר: ברוח אלהינו פיו יפער לאכל הצר ולטרף הער (סעדיאגה, סכטר, 72). צמותי קדקד מרוטי שער חלצם בחסדך מכף צר וער (ר"י אבן אביתור, אגשה עפתי, סער הסיר, 13). וכל רעיו לחפצו הם דרושים וכל עריו בבור אפו אסורים (רמב"ע, התרשים א לו). ומפיו ימשכו רעיו תרופה מנהו יהיו עריו מחולים (שם י כח). וראשם יהיה שמור לעולם ויפדה בכל שוטנים ועָרים אשר בחר בשם טוב משמנים וטוב מכל בדולהים ודרים (ראב"ע, כ"י גנ"י קסיר). וכמה ראתה עיני אהובים השיבם השחוק שונאים ועָרים (כ"מ הקראי, לקו"ק פד). וכל אויב ורע ישפיל לרגלם וימשילם עלי שונאים ועָרים (שם ל). למה הרגזתני לענות אל מאמריך והשקי סר מעליך ויהי עריך (עמנו' מחב' ג). נפשי עורי לקראת ערי וזקן המחריד פי רדפי (שם ד). הא הא ערי עלי אשרי לו על דתי דמי הווה (עמנ' פרנקים, לבי מודה, קבץ על יד א, 103). מאז אהבתני מבור מלטתני עתה נטשתני ביד ערי וכו' הון עלי ועל עולי בישועתך הראיני (ר"א ערלקי, ספר הפזמונים, כה:). הושה לנקום מכל צרי ועָרי אדעה תוכל יכול פארי נזרי (שם ל.). השב הדרי ועל ראש ערי מהר הנף חרמש צור מגן ושמש (ר"י נג'ארה, יה חים, עולת תמיד, קלג). יבקע אז אורי ויהי מכל נודע סכי תקים ערי פזר לו יתודע (אורי כר, כנף רננים, נ:). נהפך לב שאול לדוד ויהי ערהו (שלום הכהן, ניר דוד, 51). ערי ימצו כוס שממה רעי יינקו משד נחמה (ריב"ל, יום אגוע, באר ילחק, 181).

ג.ער, ס"ז, — שם אילן, דפנא, Lorberbaum; laurier; laurel, שמן עָר, שמן שמוציאים מן עלי העָר: שמן ער הוא דפני אלואין והוא לאוריני כחו חם ויבש יועיל לכאב הכבד והטחול והכליות ויפוצץ האבן שבכליות (אסף, 69:).

1) בארמ': עָר (דני' ד יו). — 2) י"ס, לפי השבע': ויהי עם רֵעֶךָ. — 3) י"ס עצביך.

4) [כך ת"י, עקיל' וסומכ', ורש"י וראב"ע. ור' משה הכהן מפרש שהוא כמו שְׁמֶךָ, וכך מגיהים החדשים. ובקצת כ"י: עדיך. והשבע' והסורי והוולג' פרשו מן עיר.]

א.עֵר, ת"ז, נקי' *עֵרָה, מ"ר עֵרִים, עֵרוֹת, — שאינו ישן, wach; éveillé; awake, לבו עֵר וכדומ': אני ישנה ולבי עֵר קול דודי דופק (שה"ש ה ב). —ובתוז"מ: אדם מועד לעולם בין שוגג בין מזיד בין ער בין ישן (ב"ק ב ה). ראוה שנתיחדה עמו באפילה או שישנה במרגלות המיטה אפילו הוא ער והיא ישינה הוא ישן והיא עירה אינן הוששין שמא נתעסקו בדבר אחר (תוספת' גיט' ז ד). אחר שאילו היה ער קובה לו שביתה היה ער ולא קנה לו שביתה אין לו אלא אלפים אמה לכל רוח (כ"י בן כוכי, יכוס' עירוב' ד א). אין לה וסת בין ערה בין ישנה בעיא בדיקה (כ' אבא בר ירמיה, נדה יב.). חמרין ופועלין ותפאין מבית האבל ומבית המשתה נשיהם להם בחזקת טהרה ובאין ושוהין עמהם בין ישנות בין ערות (שם). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אני ישנה מן המצות ולבי ער לגמילות חסדים וכו' אני ישנה מן הגאולה ולבו של הקב"ה ער לגאלני (מד"ר שה"ש, אני ישנה). לא יהא אדם ער בין הישנים ולא ישן בין העירים (דא"ז ה). —ובסהמ"א: כי השונא הגדול שיש לך בעולם הוא יצרך וכו' האורב לפתות פסיעותיך ואתה ישן לו והוא ער לך (ר"י א"ת, חו"ה, יחוד המעשה ה). —*ובמשמ' מלא תנועה והיים, שקד, כמו עֵרָן: אם ישראל הוא לא יהיה לו ער בחכמים ולא עונה בתלמידים (סנה כה:). — ובסהמ"א: ויקרא את שמו ער שיהודה קראו והיתה כוונתו שיה' ער ומהיר ומשתדל במעשיו לא כבד ונרדם (ר"י אברבנאל, ברא' לח, ד"ה ויהי בעת ההיא). —ואמר המשורר: היה הי תמיד ער והתאות גער ביען את שער לרוחות ובשרים (עונם, דעה לבי חכמה).

ב.עֵר, ס"ז, —עֵר וְעֹנֶה[1]): בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ובירושלם כי חלל יהודה קדש יי' אשר אהב ובעל בת אל נכר יכרת יי' לאיש אשר יעשנה עֵר ועֹנה מאהלי יעקב ומגיש מנחה ליי' צבאות (מלאכ' ב יא-יב). —ואמר המשורר: לזרים נמכרנו יחד ער ועונה לעבדים ולשפחות ואין קונה (רסב"ג, שביה בת ציון).

***עֲרַאי**, עריי, ס"ז, — דבר שבמקרה, שאינו קבוע, דבר טפל שאין לו חשיבות, Zufälliges, Nebensächlich; hasard; chance, subordinate: אין עראי לכלאים (כלא' ב ג). כל שבעת הימים אדם עושה

1) דבור נהוג אצל השומרונים לפנים (Duhm, ZAW. XXXI, 181). [ועי' בפרושו של מרגלית למלאכי (הול' כהכח).]

סֻכָּתוֹ קבע וביתו עראי[1]) (סוכ׳ ב ט). המכסה את הדם יכסנו ביד ואל יכסנו ברגל שאין עושין את המצות עראי (תוספתי חולין ו י). אתם עשיתם את דיני עריי בעולם אף אני אעשה אתכם עריי בעולם (ספרא, בחוקי, פרק ה). לפי שאין עושין אהל עראי בתחילה בי״ט ואין צ״ל בשבת (עירובי מד.). עשה תורתך קבע כיצד שאם שמע אדם דבר מפי חכם בבית המדרש אל יעשה אותו עראי אלא יעשה אותו קבע (אדר״נ יג). — וסומך לשם אחר: יכול יהיה אדם אוכל אכילת עראי בשדה ת״ל עשר תעשר (ספרי דברי קה). אוכל בהן (בתפילין) אכילת עראי ואינו אוכל בהן אכילת קבע ישן בהן שינת עראי ואינו ישן בהן שינת קבע (בשם ר׳ אבא בר ירמיה, ירוש׳ ברכי ב ג). אמרה תורה כל שבעת הימים צא מדירת קבע ושב בדירת עראי עד עשרים אמה אדם עושה דירתו דירת עראי (רבא, סוכ׳ ב.). בנין קבע אסרה תורה בנין עראי לא אסרה תורה (ר׳ אסי, ביצ׳ לב:). — וס״ת: השתא בית הכסא קבוע שרי בית הכסא עראי מיבעיא (ר׳ ספא, ברכ׳ כג:).— ובסהם״א: אך מרוב כעס ומהירות מעורב עם יהירות עברת עליהם וקראת קריאת עראי ראשי פרקיהם (ר׳ זרחיה הלוי, או״כ ב, 127). — ותה״פ: אבל במוליך לביתו אוכל מהם עראי עד שהוא מגיע לביתו (מעש׳ א ה). אוכלין ושותין עראי[1]) חוץ לסוכה (סוכ׳ ב ד). אבל אמר פירות תלושין אילו עשויין תרומה וכו׳ הרי זה אוכל מהן עראי (תוספתי תרומו׳ ב ז). המנכש עם חנוני בחנות אף על פי שפירותיו טבל לא יאכל מהם עראי (שם ח ז). אוכלים עראי מן העיסה עד שתתגלגל (ספרי במדי קי). מעשה וכו׳ ואכלנו תאנים וענבים עראי חוץ לסוכה (ירוש׳ סנה׳ ז ב). האומר לחברו צא ולקט לך תאנים מתאנתי אוכל מהן עראי ומעשרן ודאי (עירובי לב.).—ובסהם״א: פרשה ראשונה צריך שלא יקראוה עראי (ר״י בר׳ אכטולי, תלמד התלמידים, קפא:).

א.**עֶרֶב**[2]), ממנו עֶרֶב, א.עָרַב, *עַרְבִית, *הֶעֱרִיב, *הַעֲרָבָה, א.מַעֲרָב, *מַעֲרָבִי, *מַעֲרָבִיּוֹת, *מַעֲרִיב.

1) [במדב״ם, הגרסה: עריי.]

2) [משתף לכל האחיות, בערב׳: غَرَبَ a).

a) غرب

א.**עֶרֶב**, עָרֶב, סזו״כ, מ״ז עַרְבַּיִם, עַרְבַּיִם[1]), מ״ר *עֲרָבִים, — השעות הראשונות של הלילה, תיכף לשקיעת החמה, Abend; soir; evening, בנגוד לבקר: ויהי עֶרֶב ויהי בקר יום אחד (ברא׳ א ה). עֶרֶב וידעתם כי יי׳ הוציא אתכם מארץ מצרים ובקר וראיתם את כבוד יי׳ (שמות יו ו-ז). ויעמד העם על משה מן הבקר עד הָעֶרֶב (שם יח יג). בבקר תאמר מי יתן עֶרֶב וּבָעֶרֶב תאמר מי יתן בקר (דברי כח סז). עֶרֶב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה (תהלי נה יח). וייראו ישבי קצות מאותתיך מוצאי בקר וָעֶרֶב תרנין (שם סה ט). בָּעֶרֶב היא באה ובבקר היא שבה (אסתי ב יד). ומנת המלך מן רכושו לעלות לעלות הבקר וְהָעֶרֶב (דהי״ב לא ג). —ובנגוד לנשף: אם שכבתי ואמרתי מתי אקום ומדד עָרֶב[2]) ושבעתי נדדים עדי נשף (איוב ז ד). — בָּעֶרֶב: ויבאו שני המלאכים סדמה בָּעֶרֶב (ברא׳ יט א). בראשון בארבעה עשר יום לחדש בָּעֶרֶב תאכלו מצת עד יום׳ האחד ועשרים לחדש בָּעֶרֶב (שמות יב יח). ואדבר אל העם בבקר ותמת אשתי בָּעֶרֶב ואעש בבקר כאשר צויתי (יחזקי כד יח). בָּעֶרֶב ילין בכי ולבקר רנה (תהלי ל ו). בָּעֶרֶב בָּעֶרֶב: ומקטרים ליי׳ עלות בבקר בבקר וּבָעֶרֶב בָּעֶרֶב וכו׳ ומנורת הזהב ונרתיה לבער בָּעֶרֶב בָּעֶרֶב (דהי״ב יג יא). — בְּעֶרֶב יום: בנשף בְּעֶרֶב יום באישון ואפלה (משלי ז ט).—לָעֶרֶב: בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עד וְלָעֶרֶב יחלק שלל (ברא׳ מט כז). ישובו לָעֶרֶב יהמו ככלב ויסובבו עיר (תהלי נט ז). בבקר יציץ וחלף לָעֶרֶב ימולל ויבש (תהלי צ ו). מבקר לָעֶרֶב יכתו מבלי משים לנצח יאבדו (איוב ד כ). בבקר זרע את זרעך וְלָעֶרֶב אל תנח ידך (קהלי יא ו). ויעל עליו עלות ליי׳ עלות לבקר וְלָעֶרֶב (עזרי ג ג). להעלות עלות ליי׳ על מזבח העלה תמיד לבקר וְלָעֶרֶב (דהי״א יו מ). ועלות לבקר וְלָעֶרֶב לשבתות ולחדשים (דהי״ב ב ג).—עד הָעֶרֶב: כל הנגע בנבלתם יטמא עד הָעֶרֶב (ויקרי יא כד). ויפל (יהושע) על פניו ארצה לפני ארון יי׳ עד הָעֶרֶב (יהושי ז ו). ויעלו בני ישראל ויבכו לפני יי׳ עד הָעֶרֶב (שפטי כ כג). ונסתרתי בשדה עד הָעֶרֶב השלישית (ש״א כ ה). ויכם דוד מהנשף ועד

1) [אפשר שאינו מ״ז אלא בצורתו, והוא באמת מ״ר. ועל פרושו, עי׳ רש״י, ראב״ע, ורמב״ן לשמות (יו יב]

2) [ריב״ג בשרשיו סבר שכאן **ערב** משמ׳ כל הלילה. וכן יש מפרשים משלי (ז ט).]

הָעֶרֶב למחרתם (שם ל יז). יצא אדם לפעלו ולעבדתו עֲדֵי עָרֶב (תהל' קד כג). ויאמר אלי עד עֶרֶב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק קדש (דני' ח יד).—מֵעֶרֶב עד עֶרֶב, עד בקר: מֵעֶרֶב עד עֶרֶב תשבתו שבתכם (ויקר' כג לב). באהל מועד מחוץ לפרכת אשר על העדת יערך אתו אהרן ובניו מֵעֶרֶב עד בקר לפני יי' (שמות כז כא). ויש אשר יהיה הענן מֵעֶרֶב עד בקר (במד' ט כא). — לעת עֶרֶב: ותבא אליו היונה לעת עֶרֶב והנה עלה זית טרף בפיה (בראש' ח יא). לעת עֶרֶב והנה בלהה בטרם בקר איננו (ישעי' יז יד). ויהי לעת הָעֶרֶב ויקם דוד מעל משכבו ויתהלך על גג בית המלך (ש"ב יא ב). והיה לעת עֶרֶב יהיה אור (זכרי' יד ז).—לפנות עֶרֶב: והיה לפנות עֶרֶב ירחץ במים (דבר' כג יב). - מנחת הָעֶרֶב: על המזבח הגדול הקטר את עלת הבקר ואת מנחת הָעֶרֶב ואת עלת המלך ואת מנחתו (מ"ב טז טו). תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת עָרֶב (תהל' קמא ב). והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מֻעָף ביעף נגע אלי כעת מנחת עָרֶב (דני' ט כא). ואלי יאספו כל חרד בדברי אלהי ישראל על מעל הגולה ואני ישב משומם עד למנחת הָעָרֶב ובמנחת הָעֶרֶב קמתי מתעניתי (עזר' ט ד-ה).—צללי עֶרֶב: אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי עָרֶב (ירמ' ו ד).—זאבי עֶרֶב: וקלו מנמרים סוסיו וחדו מזאבי עֶרֶב 1) (חבק' א ח). שריה בקרבה אריות שאגים שפטיה זאבי עֶרֶב לא גרמו לבקר (צפני' ג ג).—ומ"ז בין הָעַרְבַּיִם, בין השמשות: ושחטו אתו (את קרבן הפסח) כל קהל עדת ישראל בין הָעַרְבָּיִם (שמות יב ו; גם טז יב; כט לט; מא; ל ח). בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הָעַרְבַּיִם פסח ליי' (ויקר' כג ה). בארבעה עשר יום בחדש הזה בין הָעַרְבַּיִם תעשו אתו (את הפסח) במעדו (במד' ט ג; גם ה; יא; כח ד).—ובתו"מ: בי"ש אומרים בערב כל אדם יטה ויקרא ובבקר יעמוד (ברכ' א ג). ובסהמ"א: יתהיל יאמר אברכה את ד' בכל עת כל המזמור ואחרי כן יעמוד ויתפלל הערב (מספרי הלכה של הקראים הקדמונים, גנזי שכטר ב, גינצבורג 441).—*לעתותי, לעת עֶרֶב: השוכר את הפועל לעשות עמו מלאכה ולעיתותי ערב אמר לו הליך את הלגין זה במקום פלוני אף על פי שאין ישר' רשאי לעשות כן שכרו מותר (תוספתי ע"ז ז (ח) י).—ואמר המשורר: תוג[ה אשר נ]עדר כאב צריה ישת לבבי בעלות שפיה כמה תציקני לעת ערב עד אהיה ערב למול שתיה (רשב"ג, JQR. NS. 1913, 65). ועי' עֵת.—*תפלת הָעֶרֶב: ומפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע שהרי אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב קרבים והולכים כל הלילה (ברכ' כו:).—ובהשאלה: בכ"מ שיש ערב אין בקר ובכ"מ שיש בקר אין ערב אלא לכשיעלה בקרן של עכו"ם ערב וערבן של ישראל בקר (ר' יצחק, מד"ר בראש' כא). בא ערבה של סדום ושקעה שמשה ונחתם גזר דינה (שם ב). בבקרה של בבל תאמר מי יתן ערבה של מדי ובבקרה של מדי תאמר מי יתן ערבה של יון ובבקרה של יון תאמר מי יתן ערבה של אדום (שם אסת', פתיח'). עד שלא יבא הערב יצמח בן דוד אורן של ישראל (פדר"א כח).—*ומ"ר עֲרָבִים: מאמתי קורין את שמע בערבים 1) משעה וכו' (ברכ' א א).—ובתפלה: אשר בדברו מעריב ערבים (תפל' ערבית). פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים (ברכ' יב.).—ואמר הפיטן: להתפלל יום יום ערבים ושהרים (רשב"ג, אמון יוס, אזהר' ל.). ושחרתי לעת ערב ידיד גם תהתל בי ואם תענה שקרים עניתיהו והי יפיך ערבים לרום אורך השבתים כבקרים (ר"מ הקראי, לקו"ק לד). לכן אם ייטיב בעיניך אתן לך מבנות הנדיבים אילת אהבים לחיה מעלה שחרים ושערה מעריב ערבים (ר"י חריזי, תחכמוני ו). עליו נהמה כדבים שהרים וערבים נענה קינה אחר קינה (ר' זכריה בן סעדיה אלצאהרי, ספר המוסר מה, קובץ על יד ט, מטמוני מקפרי' 23).—*עֶרֶב שבת, עֶרֶב יו"ט, היום שלפני שבת, יו"ט: אם לא היתה נבילה מערב שבת אסורה לפי שאינה מן המוכן (ר' יהודה, שבת כד ד). ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין (תענ' ד ז). מעשה בבית דגן שביהודה שמת שם מת אחד ערב פסחים וכו' (ר' חנניה, ספרי זוטא פרשת פרה, הרבינ' א, 75).—ומ"ר: מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין (פסח' ד א). ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך (שם י א). נראין דברים בערבי שבתות שזה מביאה וזה מביא' כמפריש מחיוב על חיוב (ר' יוסי, ירוש' חלה ג א). כבר מובטח להן לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים מפני הטורח (פסח' יג.).—וערב שביעית, השנה שלפני שנת השמטה: עד אימתי

1) [כי זאבים לעת ערב יצאו לטרוף (רד"ק).]

1) [כך במדב"מ, ובירוש': ערבין.]

חורשין בשדה האילן ערב שביעית ב"ש אומרים וכו' (שביעי' א א). אין צורך לומר הריש וקציר של שביעית אלא הריש של ערב שביעית שהוא נכנס בשביעית וקציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית (שם ד).—°ועם כנ': ובערבי ראשי חדשים וחנוכה נוהגין ליפול על פניהם בערביהם וביום מוצאיהם בין בשחרית בין במנחה (סדר תפלות השנה, אבודרהם, כ:).—ואמר המליץ: והעתים אשר לא ישפטו בם ימי שבת ויום טוב וערבם (רה"ג, אהלל אל, סד"מ, קבולי קונטרי 48). — ואמר המשורר: עבד לילו מדד ערבו ובבית מחוללו גלה ריבו (ראב"ע, עבד לילו).—וַעֲרָבִים: רחץ וספג ועטה כלי פז ויקדש עוד ידיו ורגליו רצוי תמיד הגש בערבים והקטיר קטרת בין נתחים לנסך (יוסי בן יוסי, אתה כוננת).—ב) כנוי לכשוף: ויש מכשפים הנקראי' ערב קטן כנזכ' בזוהר פ' כי תשא דאית ערב רבא וערב זעירא אלו היה כישוף שלהם בזמן התחלת מנחה גדולה ואלו הכישוף שלהם בזמן מנחה קטנה (ר"י בר"כ אלחנן, עה"מ, קרית ארבע קח, קז.).

א·עָרַב, פ"ע, עָרְבָה, עֲרוֹב,–עָרַב היום וכדומ', נהיה ערב, שקע השמש Abend werden; devenir soir; to become evening: ויאמר לו חתנו אבי הנערה הנה נא רפה היום לַעֲרוֹב לינו נא (ספטי' יט ט).–ובהשאלה, עָרְבָה שמחה: צוחה על היין בחוצות עָרְבָה[1] כל שמחה גלה משוש הארץ (ישעי' כד יא). – ובסהמ"א: לעולם יהא אדם זהיר כשיזקין בתפלתו ובמעשיו הטובים וידע כי עתו קצר ויומו ערב ויתן אל לבו לעשות תשובה (ר"א די וידאש, ראש' חכמ', דרך ארץ, רכט.). —ואמר המשורר: אני הגבר הנדאב בלא עת יומי ערב ועוד לא יומי מלאו ימי (מנחם בן סרוק, מכת' אל חסדאי אבן שפרוט). ומרב מצוקיו בחייו ירב ומותו ערב ויומו ערב וקצו בקרבו לנפשו ארב (רשב"ג, אנוסים ועגוסים). וכאשר פנו לערוב ימי עלומים וחטאי נעורים היו כתולע אדומים (רש"ע פלקירא, המבקש, ט.).

הפעי', הֶעֱרִיב, הַעֲרֵב,—א) עשה דבר בעֶרֶב, etwas des Abends tun; faire quelque chose le soir; to do at evening: ויגש הפלשתי השכם וְהַעֲרֵב ויתיצב ארבעים יום (ש"א יז טז).—ובתו"מ: השוכר את הפועלים ואמר להם להשכים ולהעריב מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב אינו רשאי לכופן (ב"מ ז א). השכם וצא הערב וצא כדי שלא תתרחק משמש (בן עזאי, ברכ' סב.). במי הן מתקיימות (דברי תורה) במי שמשחיר ומעריב בהן (ר' יהושע, מד"ר ויקר' יט). למוד מא ליהו ע"י שהשהיר והעריב בתורה לא כבר זימנתי לו עורבים (ר' שמואל בר אמי, שם). — ובתפלה: אשרינו כשאנו משכימים ומעריבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (לפיכך, ברכ' השחר).—ובסהמ"א: ושימני מבני העולם הבא מן המשכימים והמעריבים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות (רסע"ג, סד' רע"ג ב, קס.). בעם זה תחזה הולך ברגש לבית האל וגם משכים ומעריב (ר"י זבארה, שעשועי' יג, דודקון 144).—ב) *כמו קל: אוכל (המצורע) במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה (נגע' יד ג).—ג) פ"י, עשה שיהיה עֶרֶב, ובתפלה: אשר בדברו מעריב ערבים בחכמה פותח שערים וכו' (תפל' ערבית). —ואמר המליץ: מעביר יום ומביא לילה מזריח חמה ומעריב לבנה (רסע"ג, סד' רע"ג א, סס:).

—פעי', *עֹרַב, רק בינ' מְעֹרָב, מְעֹרַב שמש,—טמא שטבל והֶעֱרִיב לו השמש, שנטהר לגמרי, בנגוד לטבול יום שצריך להמתין לטהרתו עד שֶׁיַּעֲרִיב לו השמש: ומטמאין היו את הכהן השורף את הפרה מפני הצדוקים שלא יהיו אומרים במעורבי שמש היתה נעשית (פרה ג ז). כיצד היא מביאה אותם אל פתח אהל מועד אלא אם כן תהיה מעורבת שמש מלמד שהיא טובלת מבעוד יום (ספרא מלרע פרק ט).

—נפעי', °נֶעֱרַב,—כמו קל: שמשך יזרח בהשך ואם זה ימים נערב (ר"י נג'ארה, יונת כדודים, עולת תמיד ל).

—התפעי', °הִסְתַּעֲרֵב[1]), בינ' מִסְתַּעֲרָב, מִסְתַּעֲרֵב,—שבא מן ארץ המערב, מאפריקה הצפונית: ואח"כ בא פה מצרים וישימו אותו עליהם קהל המסתערבים לראש ולקצין ויסוב את שמו הר' יוסף סכנדרי (לקוט' מדברי יוסף סמברי, ברליגר 72). אלעזר סכנדרי אשר אזר כגבר חלציו בעד עמו ישראל היושבים במצרים על אודות בית הכנסת של המוסתערבים (שם 79).

ב·עֶרֶב, ממנו עָרֹב (?), א.עֶרֶב, ב.עֶרֶב, ב.*עָרַב, ז.עָרַב, *עִרְבֵּב, *עֲרֵבָה (?), *עִרְבּוּב, *עַרְבּוּבְיָא, ב.*עֵרָבוֹן, *עֵרוּב, ב.°הִתְעָרְבוּת, *תַּעֲרֹבֶת.

---

1) [החדשים מגיהים: עָבְרָה.]

1) [בערב' אש'תערב a), התנהג כמו ערבי.]

استعرب

עָרֹב, ש"ז,—המכה הרביעית מן מכות מצרים [1]: הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הֶעָרֹב ומלאו בתי מצרים את הֶעָרֹב וגם האדמה אשר הם עליה והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם עָרֹב וכו' ויבא עָרֹב כבד ביתה פרעה ובית עבדיו ובכל ארץ מצרים תשחת הארץ מפני הֶעָרֹב (שמות ח יז-כ). ויעש יי' כדבר משה ויסר את הֶעָרֹב מפרעה מעבדיו ומעמו לא נשאר אחד (שם כז). ישלח בהם עָרֹב ויאכלם וצפרדע ותשחיתם (תהל' עח מה). שרץ ארצם צפרדעים בחדרי מלכיהם אמר ויבא עָרֹב כנים בכל גבולם (שם קה ל-לא).— ואמר המשורר: קמטם בערוב ודבר ושחין אבעבועות ושבר (ראב"ע, מי כמוך אזא יס).

א. עֵרֶב, עֶרֶב, ש"ז,—אנשים נכרים שמתערבים בתוך האמה, Gemisch; mixtion, mélange; mixture: ויסעו בני ישראל מרעמסס סכותה כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף וגם עֵרֶב רב עלה אתם (שמות יב לז-לח). ויהי כשמעם את התורה (שכתוב בה אשר לא יבוא עמני ומואבי בקהל יי') ויבדילו כל עֵרֶב מישראל (נחמי' יג ג). חרב אל סוסיו ואל רכבו ואל כל הָעֵרֶב אשר בתוכה והיו לנשים (ירמ' נ לז).— ואמר הפיטן: ערב אשר עלה את עם הסבבת בכשלו נוקשו עשות זרות תעבת (ר"א הקליר, ערב אסר, יוצ' ב פסח).— ואמר המשורר: ביציאת מצרים הלכו בישימון ושם כל ערב רב כי בן כתוב וכו' (ראב"ע, אל תכונתך).

ב. עֵרֶב, ש"ז,—א) חוטי הארג שהֹלכים לרחב היריעה, מבעד לחוטי השתי, Einschlag d. Gewebes; trame; woof: והבגד כי יהיה בו נגע צרעת בבגד צמר או בבגד פשתים או בשתי או בְעֵרֶב לפשתים ולצמר (ויקר' יג מז-מח; גם מט). ושרף את הבגד או את השתי או את הָעֵרֶב בצמר או בפשתים (שם נב; גם נא; נג; נז).— ובתלמו': השתי והערב מיטמאין בנגעים מיד ר' יהודה אומר השתי משישלך והערב מיד וכו' (נגעי' יא ח). אפי' ערב שבה לא היה בו לא קשר ולא תיומת (ר' תנחומא, ירוש' שבת ז ב). עלה כשל ערב ושני זרועותיו כב' חוטין של זהורית (ר' עמרם, כלם כה:).— ובסהמ"א: פי' עירין צמר שנותנין בראש הקנה שמוליכין בו את הערב שלא יצא הערב מן הקנה אלא על יד על יד (ערוך ערך נר). ושלית שהשתי פשתן והערב צמר גפן מה דינו (לנדא, האגור, ג:).— ועם כנ': בגד ששתיו צבוע וערבו לבן ערבו צבוע ושתיו לבן הכל הולך אחר הנראה (נגעי' יא ז). לוקחין מן הכובסין מוכין מפני שהן שלו ולא יסרוק את הבגד לשתיו אלא לערבו (תוספתי' ב"ק יא יג).—*חוט של עֵרֶב: פירש ממנו (מן האדם) אבר שאין עליו בשר כראוי וכו' ר' יהודה אומר אם יש בו במקום אחד כדי להקיפו בחוט של ערב יש בו להעלות ארוכה (כלים א ה). (בית קדש הקדשים) ממזבח הזהב ועד העזרות כחוט של שתי מן העזרות ועד מפתן הבית כחוט של ערב (ירוש' שקל' ו ג). איזו היא שיליה שאמרו כל שהוא דומה לחוט ערב וראשה תפוח כתורמס (שם נדה ג ז).— ובסהמ"א: יש לו לאורג עץ שראשו חד ושמו כרכר וכו' ושובט בו את החוטין ומקרב את הקנים שמבדילין בין שני חלקי החוטין העליונין והתחתונין וכו' ונפתח שער לירות ביניהן את חוט הערב (ערוך ערך שבט). וכדי שלא יפסד הבגד בהצטרף שתיו עם ערבו על כן אסר אלו שני המינים (ר"א הקלעי, ג"ע, ענין עגולה ועטרה ו, קיט:).— ואמר המשורר: כמה תציקני לעת ערב עד אהיה ערב למול שתיה (רשב"ג, תונ[ה אסר כ]עדר, JQR. 1913. 65). אם יהיה ערב אנוש תם יהיה השכל שתי ירוץ בכל כה קנות חכמה וימאס לו שתי (רמב"ע, התרשים י ל). משי הבר מהדבר הבין שתיו התום ערבו הנה כל שיר יקר כגוף נגדו אך הוא רוח קרבו (הוא, יל, ימים). לבשי יהידתי כסות צדק ושימי האמת ערבך והישר שתי (חריזי, תענך רמג). —ב) *ובהשאלה, רֹחב של דבר בנגוד לשתי, ארך: כל מחיצה שאינה של שתי ושל ערב אינה מחיצה (ר' יוסי בר יהודה, עירוב' א י). כותל שבין שני מקואות שנסדק הערב מצטרף והשתי אין מצטרף (תוספתי' מקוא' ה ו). סירוג שתי וערב מיתוח או שתי או ערב (חזקיה, ירוש' מו"ק א ה).— ותה"פ, לרחב: אם היו זרועין שתי וזורען ערב ערב וזורען שתי (רב אסי, שבת סה:). מאימתי תורמין את הענבים משהילכו בהן שתי וערב (ירוש' תרומ' ג ד). היה מהלך במדבר ומצא בהמה שפיה גמום ופרסותיה התוכות בודק בבשרה אם מהלך שתי וערב בידוע שהיא טהורה ואם לאו בידוע שהיא טמאה (רב חסדא, חול' נט.). כיצד קורעו וכו' קורעו שתי וערב וטחו בכותל (רב

[1]) [המחבר לא פרש את השם, ויש בו חלוקי דעות. כל קדמונינו פרשו ערבוביה של חיות רעות. השבע' פרשו: מין ממיני הזבובים, וכן כמה מן החדשים.]

יסודה, שם קט:). — ג) *כנוי לצלב שהוא סמל הדת הנוצרית: שני משומדים אחין היו חקר החכם אחר אבותם מה גרם כשהיתה הגזירה אמרו הקהל מה נעשה אמר הרב ממני תראו וכן תעשו לקח שתי וערב ונשא כדי שלא יהרגוהו גוים ואנסוהו עם בני עירו לכך נשתמדו בניו (ספר חסידים תתתתסככ). וימצאו בה (בתבה) צלם זהב אחד כדמות אדם ובידו שתי וערב וידעו כי לו היה מתפלל בוקר וערב (ר"י זבארה, שעשועי ו, דודסון 62). שכל את ידיו אף כאן מדברים הנוצרים על צדיק עתק ואומרים שכיון לעשות שתי וערב וכה"ג טועים בהרבה מקומות (כי ליפמן, ספר נצחון מה).

ב. *עָרַב, קל לא נמצא.

—הִפעי, *הֶעֱרִיב,—עשה עֶרֶב: מהו להעריב ולסרג (ירוש' מו"ק א ח).

ג. **עָרַב**[1]) ממנו עֹרֵב, ב. עֶרֶב, ב. *עֲרָבָה.

עֹרֵב[2]), עורב, ש"ז, מ"ר עֹרְבִים, סמ' עֹרְבֵי,—א) עוף מעופות הטרפים ע"פ רב שחור הנוצות מאד, Rabe; corbeau; raven: וישלח את הָעֹרֵב ויצא יצוא ושוב עד יבשת המים מעל הארץ (בראשי' ח ז). את כל עֹרֵב למינו ואת בת היענה ואת התחמס ואת השחף ואת הנץ למינהו (ויקרי' יא יט-יו). והיה מהנחל תשתה ואת הָעֹרְבִים צויתי לכלכל שם וכו' וְהָעֹרְבִים מביאים לו לחם ובשר (מ"א יז ד-ו). וירשוה קאת וקפוד וינשוף וְעֹרֵב ישכנו בה (ישע' לד יא). נותן לבהמה לחמה לבני עֹרֵב אשר יקראו (תהלי' קמז ט). עין תלעג לאב ותבז ליקהת אם יקרוה עֹרְבֵי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי ל יז). מי יכין לָעֹרֵב צידו כי ילדו אל אל ישועו (איוב לח מא). קוצותיו תלתלים שחורות כָּעוֹרֵב (שה"ש ה יא).—ובתו"מ: קרא עורב וא' לו צרח קרא עורב ואמר לו חוזר לאחוריך הרי זו מדרך האמ' (תוספתי שבת ו (ז) ו). איזהו מנחש האומר נפלה מקלי מידי נפלה פת מפי וכו' וקרא לי עורב ונבח בי כלב וכו' (שם ז יג). ואת כל ערב ערב זה ערב שחור ואת כל ערב להביא ערב עמקי ועורב הבא בראש יונים למינו להביא את הזרזיר (ספרי דברי קג). במי שמשחיר פניו עליהן כעורב (רבה, עירובי כב.). במי שמשים עצמו אכזרי על בניו ובני ביתו כעורב (רבא, שם). חצר אינה צריכה בדיקה מפני שהעורבין מצויין שם (הונא, פסחי ח.). תשובה נוצחת השיבו עורב לנח אמר לו וכו' (ריש לקיש, סנהי' קח:). שלשה שמשו בתיבה וכולם לקו כלב ועורב וחם כלב נקשר עורב רק חם לקה בעורו (שם). אפילו אם מתכנשין כל באי העולם להלבין כנף אחד מן העורב אינן יכולין (מד"ר שה"ש, לאשר כתם פז). בא עורב אחד שמת לו אחד מחביריו לקח אותו וחפר בארץ וטמנה לעיניהם אמר אדם כעורב אני עושה (פדר"א כא). —ובסהמ"א: אנשים הרוצים להקיז באין שם להקיז ואגב שמתקבצין שם עורבים מחמת הדם עולין ומפסידין פירות האילנות (רגמ"ה, ב"ב כג.). וקראו אותה כולה עורב כלומר זו מונעת העורבים מלפרוח בגג ההיכל (ר"ח, שבת כז:). ידוע הוא כי העורב יטוש את אפרוחיו כל זמן שעדין לא העלו אברה (ר"ח, עירובי כב.). אמנם העורב הקוסם מנבא הנבאי' הוא זה הלבוש שחורים (ר' קלונימוס, בעלי חיים ג ז). עורב הלילה וכו' עורב השדה וכו' עורב השחור וכו' עורב הערפל וכו' (שנהק, תולדי החיים קכח-ט). עורב הלוזים וכו' עורב הברושים וכו' עורב האלומות וכו' (שם קל).—*ומשל: לא לחנם הלך הזרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו (ר' אליעזר, ב"ק לב:). ואם ימצא עורב כולו לבן תמצא כשרה בנשים (פרקי רבנו הקדוש ד, הלקוטים, גריניהוט, סה.).—ובסהמ"א: כעורב אחרי אמו נכרך (Monatsschr. 1893, 409). כשתראה עורבים לבנים תראה שתי אחיות יושבות בא' (פלא יועץ, קפח). והוא (העורב) אמיץ לב להתיצב גם נכח הטורפים הגדולים ממנו ערום ואוהב לגנוב בשר ומאכל וכו' ע"כ יאמרו המושלים גנב כהעורב (שנהק, תולדי החיים, קכח).—ואמר הפיטן: רחש ישנים כערב דם תבוסה כעורב קץ חש וקרב לעורר בתנין קרב (קיחת, יולי פרשי החדש).—ואמר המשורר: והברק אזי שחק מעופף כאלו הוא משחק על דברו אשר פרש כנפיו כעטלף ועפו עורבי שחק בשורו (רשב"ג, אני האיש). הה על שער ככנף ערב הושב פתע ככנף יונה מעשה חצים יעשה כלב או ממעשה חרב יונה (רמב"ע, התרשיש ה לז-לח). ערב כל גיל מלב כל דוד העת לנדוד קרא עורב (שם ז סד).—עֹרֵב הפרידה:

---

1) [אולי מן הערבי' עַ'רַבַ a), היה שחור.]

2) [בארמ': עורבא, באשור': ארב, אִירִב; ובערבי': עֻ'ראב b).]

a) غرب b) غراب

ועמדתי עמו ימים לכלות שנותי אתו בנעימים עד צחק בינינו עורב הפרידה ונסעתי מאתו בנפש חרדה (ר״י חריזי, תחכמוני ח). ומחר יקראו עורבי הפרידה ביני וביניך (הוח, מחברי איתיאל כו).—ב) שם לקבוץ כוכבים: והשמינית החיה וכוכביו חמשה ועשרים והעשירית העורב וכוכביו שבעה (ראב״ע, ראשי חכמ׳ א). העורב תחת הכתולה בתוכו נכנס מאה כוכבים מגודל משונה (יחזועל, למודי הטבע, ע:).

ד·**ערב**, ממנו ג·עָרַב, ב·*עָרֵב, עֲרֻבָּה, א·עֵרָבוֹן, א·*עֲרֵבוּת, תַּעֲרֻבָה.

ג·**עָרַב**, פ״ע, עָרַבְתָּ, עֹרֵב, עֹרְבִים, עֲרֹב, עָרְבֵנִי, אֶעֶרְבֶנּוּ —א) עָרַב דבר, עָרַב לפלוני דבר, היה עָרֵב, לקח עליו אחריות הדבר שאם אבד הדבר וכדומ׳ יהיה עליו להשיב, לשלם וכדומ׳, Bürgschaft leisten; porter garant; to become surety: אנכי אֶעֶרְבֶנּוּ מידי תבקשנו אם לא הביאתיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לך כל הימים (בראשי מג ט). כי עבדך עָרַב את הנער מעם אבי לאמר אם לא אביאנו אליך וחטאתי לאבי כל הימים (שם מד לב). דלו עיני למרום אדני עשקה לי עָרְבֵנִי (ישעי לח יד). עֲרֹב עבדך לטוב אל יעשקני זדים (תהלי קיט קכב). בני אם עָרַבְתָּ לרעך תקעת לזר כפיך וכו׳ עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעיך (משלי ו א-ג). רע ירוע כי עָרַב זר (שם יא טו). אדם חסר לב תקע כף עֹרֵב ערבה לפני רעהו (שם יז יח). לקח בגדו כי עָרַב זר ובעד נכרים חבלהו (שם כ טז). אל תהי בתקעי כף בַּעֹרְבִים משאות (שם כב כו). שימה נא עָרְבֵנִי עמך מי הוא לידו יתקע (איוב יז ג).—ב) עָרַב, נתן עֵרָבוֹן, verpfänden; mettre en gage; to pledge: ויש אשר אמרים שדותינו וכרמינו ובתינו אנחנו עֹרְבִים ונקחה דגן ברעב (נחמי ה ג). — ובמדרש: מבקשין אתם שנערוב אתכם שאם אתם מפרישין מעשרותיכם כראוי אין עכברים אוכלין עוד אמרו לו אין ערב אותן והלכו העכברים ולא נראה עוד (מד״ר דברי ג). אמרו אבותינו עורבים אותנו א״ל הקב״ה אבותיכם יש לי עליהם (שם שה״ש, מסכני אחריך). א״ל (יוסף ליהודה) מפני מה לא ערבת את אחיך כשמכרתם אותו לישמעאלים (תנחומי ויגש ה).—ובכהמ״א: ואותם שני אנשים אשר מארץ הגבלים מר שאול ומר יוסף אשר ערבו לי להוביל אגרותי אל אדוני המלך (מנחם בן סרוק, אגרי ר׳ חסדאי אל הכוזרי). רבונו ש[ל עולי] והלא לפניך ערבתי אתו (גנזי שכטר א, גינצבורג 240). והשיב לי ראו׳ הדא חומוש מה ואני אערבם עים כסף צרוף ונצא מהן יפו... (שם ב, 273). ותלמוד זה שסדרנו וכו׳ כמו שערבנו על נפשנו למעלה וכמו שיתבאר לקורא בו (שם 408). כי האל יתעלה ערב לעמו על העכודה הנראית על האברים גמול נראה מהר בעוה״ז וכו׳ וכן ערב להם על העבירות הנראות הגלויות עונש נראה מהר בעולם הזה (ר״י א״ת, חו״ה, הבטחון ז). האומר לחבירו ערבת לי והוא אומר לא ערבתי או שאמר הערב ללוה אתה הרשיתני לערוב אותך וליתן והוא אומר מדעתך ערבת או לא ערבת כלל וכו׳ (רמב״ם, מלוה ולוה כו ח). האשה שלותה בשטר או ערבה בשטר חייבת לשלם אחר שנשאת (שם יב).—ואמר המליץ: הלא יום וליל ממנים אנשי חיל כערבי משאות ואם זמן יאריכו משפט יאריכו (מנחם בן סרוק, אגרי אל ר׳ חסדאי). ואתקע את כפי אל כף עופר כי הוא לבי עורב (רמב״ע, התרשיש ז סט). אמולה עד מתי תסעד לבוב חברים ערוב בעדה לבל תתמעד הודך גלה כסחתה להעד (גנזי שכטר ג, דודקון 91).

—פעי, *עֹרַב, בינ׳ מְעֹרָב, מ״ר מְעֹרָבִים, מְעֹרָבוֹת, — שנעשה עָרֵב ומשכון: ואת ערובתם תקח תני רב יוסף דברים המעורבין בינו לבינה (כתוב׳ ט:). ובני אמוריי שהיו תמורות של אבותיהן וכן הוא אומר ואת בני התערובות שהיו מעורבותיהן של אבותיהן (מד״ר אסת׳ א).

—נפע׳, *נֶעֱרַב, — כמו פִעֵ׳: למחקירת ריבות נפשות נערבות ודין ארבע אבות נזיקים נשמרים (רסב״ג, אמון יוס זה, אזהר׳).

—התפ׳, *התְעָרֵב, נִתְעָרֵב, — כמו קל, נעשה עָרֵב: אם בא ראובן עם מערופיא ללוות משמעון ונתערב ראובן בשביל העובד כוכבים עבור הקרן והרבית וכו׳ (מרדכי, ב״מ שלג). וערב בשעת מתן מעות אפילו לא נתערב בהדיא וכו׳ חייב לשלם לו (לבוש חו״מ קכט ג). ראובן קנה שדה משמעון ועשה לו שטר ואמר לו שיעשה לו שטר גם על אשתו ולא היתה אשתו כאן ונתערב לוי בשבילו שלכשתבא שתעשה היא גם היא שטר עליה ובאה ולא רצתה וכו׳ (שם קלא יח). עבד או אשת איש שנתערבו לאחרים וכו׳ אין חייבין לשלם (שם קלב א ג).

ה. עֶרֶב, ממנו ד. עָרַב, ב. מַעֲרָב.

ד. עָרַב, פ"י, עֹרְבֵי, לַעֲרֹב,—עָרַב מַעֲרָב, עשה מַעֲרָב, הוציא סחורה למקום מהמקומות[1], exportieren; exporter; to export; כל אניות הים ומלחיהם היו בך לַעֲרֹב מערבך (יחזק' כז ט). מחזיקי בדקך וְעֹרְבֵי מערבך וכל אנשי מלחמתך וכו' יפלו בלב ימים (שם כז).

ה. עָרַב[2], פ"י, עָרַב את לבו, העיז, מצא את לבו, wagen; oser; to dare: והקרבתיו ונגש אלי כי מי הוא זה עָרַב את לבו לגשת אלי (ירמי' ל כא).

ו. עָרַב, קל לא נמצא.

—הִתפ', הִתְעָרֵב, הִתְעָרַבְ־, הִתְעָרְבוּ, תִּתְעָרֵב, יִתְעָרַב, יִתְעָרְבוּ,—א) הִתְעָרֵב את פלוני, המרה אתו אם יוכל לעשות דבר מה, wetten; gager; to wager, bet: ועתה הִתְעָרֶב[3] נא את אדני המלך אשור ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רכבים עליהם (ישעי' לו ח).—ובסהמ"א: זיל זכנהו כלומר התערב עמהם בדברי חכמה ועשה תנאי עמהם אם תנצחם שילכו עמך (רגמ"ה, בכורי' ח:).—ב) הִתְעָרֵב בפלוני, בדבר, הכניס את עצמו לתוך פלוני, לתוך הדבר, sich mischen; se mêler; to mix oneself: וַיִּתְעָרְבוּ בגוים וילמדו מעשיהם (תהל' קו לה). כי נשאו מבנתיהם להם ולבניהם וְהִתְעָרְבוּ זרע הקדש בעמי הארצות (עזר' ט ב). ובשמחתו לא יִתְעָרַב זר (משלי יד י).—ולפלוני: גולה סוד הולך רכיל ולפתה שפתיו לא תִתְעָרָב (שם כ יט).—ועם פלוני: ירא את יי' בני ומלך עם שונים אל תִּתְעָרָב כי פתאם יקום אידם (שם כד כא-כב).—ובתו"מ: **נתערב** אחד מהם בכל המינים הרי זה עובר בפסח (חלה א ב). שתי חבורות **שנתערבו** פסחיהן אלו מושכין להן אחד ואלו מושכין להן אחד (פסח' ט י). רוצח **שנתערב** באחרים כולן פטורין ר' יהודה אומר כונסין אותן לכפה וכל חייבי מיתות **שנתערבו** זה בזה ידונו בסקילה (סנה' ט ג). אפה בו את הפת אסורה בהנאה **נתערבה** באחרות כולן אסורות בהנאה (ע"ז ג ט). שלשה מקואות וכו' וירדו שלשה וטבלו בהן **ונתערבו** המקואות טהורין (מקוא' ו ג). תרומת חבר ותרומת עם הארץ **שנתערבו** כופין את עם הארץ ליטול חלקו (תוספתי דמאי ג ב). מעשה **שנתערבו** (לי) פירות טבולין בפירותי וכו' (רבי שמעון שזורי, ירוש' שם ה ט). מרכבו ארגמן זה הקב"ה וכו' והוא אורג את העולם שיצאו כולם למיניהם ולא **יתערבו** מין בשאינו מינו (מד"ר במדי' יב). מה השמן הזה אין **מתערב** בשאר משקין כך ישראל אין **מתערבין** באוה"ע (שם שה"ש א ג). הכותים אסורים לבוא בישראל מפני **שנתערבו** עם כהני הבמות (מסכ' כותים ב, קירכהיים).—ובסהמ"א: פירוש ערב הזמן שהצורות **מתערבות** ואינם נפרשות למראה העין (ראב"ע, אגרי השבת ג, קבולי קונטרי). ונאמר על אחד מהמלכים שהיה **מתערב** בין עבדיו ולא היה ניכר ביניהם (ר"י אב"ת, חו"ה, הבטחון ד). כיון שגלו ישראל בימי נבוכדנצר הרשע **נתערבו** בפרס ויון ושאר האומות (רמב"ם, תפלה א ד). נפש החוטאת תכשל בערבה **ומתערב** במענים שונים (ב"ז ב"ק כט כ).—ואמר המשורר: לכן אשמח ויתעצב לבבי ותתערב רננה עם זעקה (ר"י אבן גיאת, בדיבותך רחבה).

—פִּע', *עֵרַב,—א) הכניס דבר בתוך דבר, בלל, בלבל, mischen; mêler; to mix, mingle: אין **מערבין** פירות בפירות וכו' באמת ביין התירו **לערב** קשה ברך מפני שהוא משביחו אין **מערבין** שמרי יין ביין וכו' התגר נוטל מחמש גרנות ונותן לתוך מגורה אחת וכו' ובלבד שלא יהא מתכוון **לערב** (ב"מ ד יא-יב). ולא יהא (החנוני) **מערב** מים ביין מי כגלקייא בשמן וכו' (תוספת' ב"ב ה ו). איזהו עיסת כלבים וכו' כל **שעירב** בה מורסן (ר"ש בן לקיש, ירוש' חלה א ט). לא יסוד אדם את ביתו בסיד ואם **עירב** בה חול או תבן מותר (ב"ב ס:). יין תפוחים של עכו"ם וכו' הנמכר בקטלואי אסור מפני **שמערבין** בו יין (ע"ז מ:).—ובסהמ"א: שלקה יין נסך **ועירב** ביינו של ישראל (תוספ' רי"ד, גיטי' כב:).—*עֵרַב זרע: שאין זרעו ניכר אחריו שהם **מערבים** זרעם בנשי חבריהם (מד"ר במדי' יב).—ובסהמ"א: ועורב נקרא עורב **שעירב** את זרעו בכל צדדין מרוב זנותו (אלפא ביתא דבן סירא).—*עֵרַב אותיות, נקֻדות: רבי ירמיה בריך קומי רבי זעירא המוציא לחם מן הארץ וקלסיה

[1] [כל המפרשים פרשו לסחֹר, החליף סחורה בסחורה, והוא אחד עם א. ערב, עי' רש"י וראב"ע.]

[2] ואולי זה באמת מן ג. עָרַב, כאלו נתן את לבו בערבון. [כך רש"י: לשון ערבון. וכן החדשים. וריב"ג ורד"ק פרשו כמו היטיב, מן ז. עָרַב.]

[3] [ריב"ג, רש"י, רד"ק ואחרים פרשו מלשון ערבון ומשכון.]

מה כרבי נחמיה שלא לערב ראשי אותיות (ירושי ברכי ו א). בכל כותבין וכו' כתב לא המטיף וכו' שלא עירב את הנקודות (ר' יודן בר שלום, שם גיטי ב ג).—ובהשאלה: ודברת בם עשם עיקר ואל תעשם טפילה שלא יהיה משאך ומתנך אלא עליהם שלא תערב בהם דברים אחרים (ספרי דברי לד). שאין מערבין שמחה בשמחה (ר' יהודה בשם שמואל, מו"ק ח:). — ובסהמ"א: מפני שמערב שאילה בשבח ואפילו לערב שבח בשאילה ושבח בהודאה והודאה בשבח וכו' הרי זה מגונה (בן באבוי, גנזי שכטר ב, גינצבורג 553).—ב) *בהלכות שבת. שתף וחבר שתי רשויות או שני תחומים או את התבשיל של יו"ט ושבת ועשה מהם אחד, עשה ערוב של חצרות, של תחומים או של תבשילים: הדמאי מערבין בו ומזמנין עליו וכו' (דמאי א ד). בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומן המלח וכו' מערבין לנזיר ביין ולישראל בתרומה (עירובי ג א). בני חצר ובני מרפסת שעירבו אילו לעצמן ואילו לעצמן וכו' במה דברים אמורים בזמן שהיו של רבים ועירבו אלו לעצמן ואילו לעצמן או שהיו של יחידים ושכחו ולא עירבו אבל אם היו של רבים ושכחו ולא עירבו הגג והמרפסת והאכסדרא כולן רשות אחת הן (תוספתי שם י יב). חצר ובה דיורין עירבו מותרין לא עירבו אסורין (שם). בחצר שלא עירבה היא מתני' (ר' ינאי, ירושי שבת יז א). חריץ שבין שתי חצירות וכו' אפילו לא עירבו (שם עירובי ז א). אמרו לו שנים צא וערב עלינו לאחד עירב עליו מבעוד יום ולאחד עירב עליו בין השמשות וכו' (רבא, שבת לד.).—ובסהמ"א: למדנו ששמואל מעריב[1]) על כל נהרדעא ר' אסי ור' אמי על טברייא כולה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי 8).

—פעי, *עֹרַב, בינ' מְעֹרָב, מעורב, — א) שעֵרְבוּ אותו, שנתערב: שתי נשים לזו שתי קנים ולזו שתי קנים פרח מזו לזו וכו' שאפילו הן מעורבות אין פחות משתים (קנים ב ב). ובפרסת החמור המעורבת בבקעה (מקואי ה ו). כל המעורב למקוה כמקוה (שם ו א). אין המים מעורבין עד שיהיו מעורבין כשפופרת הנד (שם ו ב). אם היו ראשי שירות מעורבין נותן פיאה מאחת על הכל (תוספתי פאה א ט). וכשהיו רואין שמחת בית השואבה לא היו (האנשים והנשים) מעורבין (שם סוכי ד א). ולקח מדם הפר ומדם השעיר בזמן שהן מעורבין (ספרא אחרי פרק ד). לא היה שופר של קינים בירושלם מפני התערובת שמא תמות אחת מהן ונמצאו דמי חטאות מתות מעורבות בהן (ר' יהודה, ירוש' גיטי ז ד). של בית אבא היו לוקחין ציר בכסף מעשר אמר לו שמא לא שמעת אלא כשקרבי דגים מעורבין בהם (ר' יהודה בן גדיש, עירובי כז.). כל זמן שהיה חלקך מעורב בחלקנו היה חלקנו שמור מן רמה ותולעה (מד"ר קהלי א). מניחין בין שם לשם כדי שיהיו ניכרין ובאותיות כדי שלא יהיו מעורבין (מסכי ספר תורה ב א, קירכהיים). כל מקום שנחשדו המעורבים פתוחה אסורה וסתומה מותרת (שם כותים ב). — ובהשאלה: לפיכך ב"ה אומר תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות (כלה רבתי י).—ובסהמ"א: ומהיום ההוא והלאה לא דברה מרימי עם קיפרון אם המלך ועם שולמית אחותו וכו' באמרה כי מעורבות הנה קיפרון אם המלך ושולמית אחותו (יוסיפון כט). אהיה מעורב דעתו עמהם ולא אהיה מתרף ומכה (ספר חסידים תתתשכד). נתבלבלו שפתם והיתה שפת כל אחד ואחד מעורבת מלשונות הרבה (רמב"ם, תפלה א ד). של חדשים הם לחות ואינם נטחנין היטב ונשאר הרבה קמח מעורב עם הסובין (רא"ש, תרומ' יא ד). והיה האש מקיף למעלה על המים והעפר המעורבי' והרוח מנשבת ותכנס בין האש והמים ותרחף על המים (ר"י קארו, תולדי יצחק, א:). אבל אם שהא צריך שיהיה לשון המתנה מעורב בשלשתם (שו"ע חו"מ רמא ז). אבל כשיעורבו יחד טובות העולם הזה המגיעות לרשע עם הרעות והעונשים המגיעות לו בעולם הבא (ר"י אלבו, העקרים ד מ).—ואמר המשורר: כי הדברים הטובים ברעים מעורבים החדוה במדוה והשמחה באנחה והששון באסון (ראב"ע, חי בן מקיץ, איגר 140).—ב) *שערבו אותו, שעשו בו עֵרוּב: להיכן מצילין אותן לחצר המעורבת בן בתירא אומר אף לשאינה מעורבת (שבת עו ב).

—נפע'. *נֶעֱרַב,—א) כמו פִּעֵ' א), נִתְעָרֵב: מקום אשר יש שם נהרות כל סביבותיהם מתמוגגים במים ומתמוטטים וכו' ואיך תעמוד הארץ והיא נערבת במים (ר"י הדסי, אה"כ סעד יג). — ב) כמו פִּעֵ' ב), עשו עֵרוּב: עדתי הטה נא אזניך לתגבורת שלטי עליזים ערוב הנערב להוצאת שבת תקון ערובים אשר תקנו חוזים (ר"י בר אהרן, איסרה אחבם, אזהר').

1) [צ"ל: מערב.]

ז.ערב, ממנו ז.עָרַב, א.עָרֵב, ב.*עֲרֵבוּת, א.*הִתְעָרְבוּת.

ז.עָרַב, עָרְבָה, עָרְבוּ, יֶעֱרַב, תֶּעֱרַב, יֶעֶרְבוּ,—עָרַב דבר לפלוני, היה לו הדבר עָרֵב, נעים ורצוי לו: **לא יסכו ליי' יין ולא יֶעֶרְבוּ לו זבחיהם** (הוש' ט ד). **עלותיכם לא לרצון וזבחיכם לא עָרְבוּ לי** (ירמ' ו כ). **על זאת הקיצותי ואראה ושנתי עָרְבָה לי** (שם לא כה). **וְעָרְבָה ליי' מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמניות** (מלא' ג ד). **אשירה ליי' בחיי אזמרה לאלהי בעודי יֶעֱרַב עליו שיחי** (תהל' קד לג-לד). **אם תשכב לא תפחד ושכבת וְעָרְבָה שנתך** (משלי ג כד). **תאוה נהיה תֶּעֱרַב לנפש** (שם יג יט).—וכמו עגב: **לכן הנני מקבץ את כל מאהביך אשר עָרַבְתְּ**[1] **עליהם** (יחזק' יו לז).—ובתו"מ: איתתי אתת לגביה רבי יוחנן אמרה ליה נאנסתי אמר לה ולא ערב לך בסוף וכו' (ירוש' סוט' ד ה). למלך שהיה משיא את בתו ועשה לה חופה ובית וסיידה וכיירה וציירה וראה אותה וערבה לו (ר' יוחנן, מד"ר בראש' ט). למלך שעשה סעודה וזימן את האורחים והכניס לפניהם תמחוי מלא כל טוב אמר כל מי שהוא אוכל ומברך את המלך יאכל ויערב לו וכל מי שהוא אוכל ואינו מברך את המלך יותז ראשו בסייף (ר' שמואל בר' יצחק, שם). למלך שנכנס למדינה וקלסו אותו בני המדינה וערב לו קילוסן הרבה להן בדיצה הרבה להן בהדיוכין (שם י). רבינו עשה סעודה לאנטונינוס בשבת הביא לפניו תבשילין של צונן אכל מהם וערב לו עשה לו סעודה בחול הביא לפניו תבשילין רותחין אמר לו אותן ערבו לי יותר (שם יא). למלך שבנה פלטין ע"י אדרכל ראה אותה ולא ערבה לו על מי יש לו להתכעס לא על אדרכל (ר' ברכיה, שם כז). כיון שראה שמים וארץ אלו ערבו לפניו (שם שמות ל). בנוהג שבעולם מלך ב"ו נכנס למדינה כל בני המדינה מקלסין אותו וערב לו קילוסן (ר' תנחום בר' חנילאי, שם ויקר' כו). ואחר שהלך י' ימים צפה אילן אחד מרחוק אמר שמא יש תחתיו מים כיון שהגיע אצלו מצאו עומד על המעיין וכו' ואכל מן פירותיו ושתה מן המעיין וערב לו ושבת נפשו עליו (ר' לוי בשם ר' יוחנן, שם במד' ג). למלך שעשה סעודה והזמין אורחים והיתה עינו יפה באורחים והיה מחזר עליהם ואומר להם יערב לכם יבסם לכם (ר' ינאי, שם יג). לגנבים שגנבו חבית של יין הרגיש בהם בעל הבית אמר להם יערב עליכם א... בחייכם משאתם שותים את היין החזירו את החביות (הקנקן) למקומו (שם דבר' ח). למלך שעשה סעודה וזימן אורחין אצלו והיה מחזיק עליהם ואמר להם יערב לכם ויבסם לכם (שם שה"ש, בלתי לנכי). היו מקלסין לפניו (לפני הצלם) ואומרים לו: יערב לך ויבסם לך (ר' יוסי, שם איכ', פותחתה בסופה). שמע אדון העולם ויערב לו (סדר"א ג).—ובסהמ"א: ודע כי כל תאות מאכל וגם משתה אשר יערב לנפש האדם הוא מיחום המרירה האדומה (אסף, 20.).—ואמר המשורר: והצליח דרכו שלחו בו מלכו ויערב חין ערכו כמנחת כפרים (תלמידי מנחם, לגבור בתשובה, שער השיר 6). מאור לעין יערב הקים והעמיד המון רב וכלם מסורת וממערב כרע ומשתחוה לו (ראב"ע, מי כמוך אל).

—הפעי', *הֶעֱרִיב,—עשה שיהיה עָרֵב ונעים, ואמר בן סירא: **חליל ונבל יעריבו שיר ומשניהם לשון ברה** (ב"ס נגי' מ כא).—ובתלמו': ור' יוחנן מסיים בה הכי הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיות עמך בית ישראל (ברכ' יא:).—ובסהמ"א: כי הם (הדם והמררה האדומה) מעריבים את האוכל ומרעיבים את הנפש בחומם (אסף, 20.). הלשון תטיבהו ותעריבהו יותר לשומעים (המאירי, פי' משלי יח ג).

—פעל', *עֵרַב,—עשה שיהיה עָרֵב לו, שיתענג: למלך שהיו לו אפוטרופוסים במדינה והשלים להם את שלו ומסר להם את בנו ואמר להם כל זמן שבני עושה לי רצוני היו מערבים ומעדנים אותו (ספרי דבר' שו).

—פעו', *עֹרַב, רק בינ' מְעֹרָב, מְעֹרֶבֶת, מעורבת,—כמו עָרֵב: והיה האיש אש' יראו דבריו מחוכמים משני רעיו וחידתו מעורבת על חידות אחיו יהיה למלך (יוסיפון ג, פרנקפ', כג:).

—נפע', *נֶעֱרַב,—כמו קל, ואמר המשורר: ולנוהר יקרב בשמרם עקב רב ובאור הנערב ישרים מכתירים (רסב"ג, אמון יוס זה, אזהר'). רנני בטוב רחשך אשר מדבש נערב (ר"י נגארה, יונת כדודים, עולת תמיד ל).— משה קבל תורה מראש אמנה כלול מכל חכמה אוצר נחמד וסגולה ומתק לשונו נערב ויהי כטל ביום שרב (ר' משה מיץ, ספר אילם ליש"ש מקנדיה).

א.עָרֵב, ת"ז, נקי' *עֲרֵבָה, מ"ר עֲרֵבִים, עֲרֵבוֹת,—קול עָרֵב, לחם עָרֵב, נעים, מָתֹק, süss, angenehm; suave, agréable; sweet, pleasant: **יונתי בהגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעיני את**

1) [אולי פשוט ט"ס במקום עָגַבְתְּ.]

קולך כי קולך עָרֵב ומראיך נאוה (שה״ש ב יד). עָרֵב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ (משלי כ יז). —ואמר בן סירא: חיך ערב ירבה אוהב ושפתי חן שואלי שלום (ב״ס גני׳ ו ה). —ובתו״מ: חליל שבמקדש של קנה היה ומימות משה היה פעם אחת ציפוהו זהב ולא היה קולו ערב כמות שהיה (תוספת׳ ערכ׳ ב ג). אין מורידין לפני התיבה אלא אדם הרגיל וכו׳ ויש לו נעימה וקולו ערב ובקי לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים (תענ׳ טז.). כבד את ה׳ מהונך שאם היה קולך ערב פרוס על שמע ועבור לפני התיבה (פסיק׳ דר״כ יא). רבי ירמיה בעא מיבדוק לרבי זעורא אמר ליה כיצד הוא אומר על שמן ערב אמר ליה אשר נתן ריח טוב בשמן ערב (ירוש׳ ברכ׳ ו ו). שצריך ת״ח להיות ערב לכל אדם ולא יהיה כקדרה שאין בה מלח (כלה רבת׳ ג). אימתי העולם ערב בשעה שהאילנות (מ)נצנצים את עליהן (מדר׳ שה״ש ב, גרינהוט כד:). אמר להן הקב״ה כך אמרתם חייכם ערב עלי ריח של אותו דם של ערלות ממור ולבונה (אגד׳ ברא׳ יט). מי שסוכתו ערבה עליו מקדש בלילי יום טוב האחרון בתוך ביתו ועולה ואוכל בתוך סוכתו (ר׳ אחא ברי חיננא, ירוש׳ סוכ׳ ד ה). מה מים אם אין אדם צמא אינה עריבה בגופו כך תורה אם אין אדם עיף בה אינה ערבה בגופו (מד״ר שה״ש, כי טובים). ששינת העצרת עריבה והלילה קצרה (ר׳ יוחנן, שם, משעתי את כתנתי). כאדם שהוא מהלך בחמה ביום הצינה והיא עריבה עליו (פסיק׳ רבת׳ לה). בשעה שדברי תורה יוצאין מפי בעליהן כתיקנן הן עריבין לשומעיהן (ירוש׳ קדוש׳ י א). כל מי שהוא אומר דברי תורה ברבים ואינן ערבין לשומעיהן הן כסולת זו שצפה על גבי נפה נוה לו שלא אמרן (ר׳ אלעזר, מד״ר שה״ש, נפת תטפנה). כל מי שאמר דברי תורה ברבים ואינן ערבין לשומעיהן ככלה זו שעריבה על בני אדם בחופתה נוח לו שלא אמרן (ר׳ יוחנן, שם). לוט היה ארכי הדיינים שבכולן בשעה שהיה אומר להם דברים שהם ערבים להם הן אומרין לו גש הלאה סק לעיל ובשעה שהיה אומר להם דברים שאין ערבים להם היו אומרין לו האחד בא לגור וישפוט שפוט (שם ברא׳ כ). שהיה בורא שמים וארץ והיה מסתכל בהם ולא היו ערבים אליו והיה מחזירן לתוהו ובוהו (שם שמות ל). אמר הקב״ה בני לא מפני שיש לפני אכילה ושתיה אמרתי לכם אלא בשביל הריח שתהיו ערבים ונוחים לפני בריה ניחוח (שם במד׳ כא). אלו תלמודות של תורה שנראו בעורות ושחורות מלאומרן ברבים אמר הקב״ה עריבות הן עלי (שם, שה״ש, ראשו כתם פז). — ובסהמ״א: אבל חזוק גופך ותקונו שתפקדנו במיני המאכלים הטובים הערבים והמשקים הראויים למזגו (ר״י א״ת, חו״ה, חשבון הנפש ג). וידוע כי המאכל הערב יטעמו האוכל אותו בחכו ולא יבלע ממנו מאומה בלא טעימה (ר״י ברי אגטולי, מלמד התלמידי, ה.). נפש שבעה מהנאות הגוף כלומר שאינה מתאוה מערבי הגוף ואינה נמשכת אחריהם תבוס נפש (ר׳ זרחיה מברצלונה, פי׳ משלי כז ז, השחר ג, 304). והאהבה תחלק למינים ממנה אהבת הערב ממנה אהבת המועיל וכו׳ (ר״י מפיסא, מנחי׳ קנא׳ 1). — ואמר הפיטן: שירת ערבוב מלערב אמנות אבוב ערב שירות נבוב הרב כלם אחזי חרב (ר׳ שלמה הבבלי, אור ישע). למקדשי בניך שבים מכונים כלך צדיקים נעימים נאהבים נצוחיך ירצו ובלילה ערבים (גנזי שכטר ג, דודסון 73). — ואמר המשורר: בוכרי ים סוף אשר לא יסוף ערב ובסוף שיר איטיבה (ר״י הלוי, יען ווקים). הן הזמן ערב לעשות הפציך לבן בישע רב שמח קבוציך ושנתך תערב מי זה יקיצך (ראב״ע, חתן חדה, כהנא א 128). — ואמר המליץ: ועל כן יאמרו המושלים כי כל ערבי קול הסרי מוח (עמנו׳, מחבר׳ כ). ירפא צור משובתם בחיבות ויאהבם נדיבות לקבל תשובתם וישיתם כמנהות ערבות (ר״ש בן עלי, אגר׳, הרכין ג, 46).

ב. *עָרֵב[1], ש״ז, מ״ר עֲרֵבִים, ערבין, — מי שעורב ונעשה אחראי בעד חברו, מי שמקבל עליו לשלם חוב אם הלֹוֶה לא ישלם, Bürge; garant, caution; surety: המלוה את חברו על ידי ערב לא יפרע מן הערב ואם אמר על מנת שאפרע ממי שארצה יפרע מן הערב וכו׳ ערב היוצא לאחר החתום שטרות גובה מנכסים בני חורין וכו׳ ואיזהו ערב שהוא חייב וכו׳ (ב״ב יז ח). ישראל לוה מן הגוי וגוי לוה מישראל ישראל נעשה לו ערב ואינו חושש (תוספת׳ ב״מ ה כ). וברח מן המיאונין ומלהיות ערב בעל פיקדון (ירוש׳ יבמ׳ ג א). אמר הקב״ה אני ערב לך בדבר זה (רבי פרנך בשם ר׳ יוחנן, ב״מ פה.). אמר להם הקב״ה כל מי שמקריב לי קרבן בעולם הזה אינו מקריבו על חנם אלא מקריבו והוא ערב עלי גם לעולם

[1]) [ס״א מנקדים: עָרָב, עָרָבִים.]

הבא (מד"ר במד' יז). לאחר שהלך ללוות מן המלך א"ל הבא לי ערב ואני מלוה אותך הלך והביא לו ערב אחד א"ל ערבך צריך ערב (שם שה"ש א ד). מי שנעשה ערב לחברו צריך למנות מעות מכיסו תחלה (מדה"ג שכטר, ויגש). — ובסהמ"א: ויאמר בעל דינו דינו לי בדין בעלי עירי ואני אתן לך ערב אם יבוא מגאון חילוף הדין יחזור לך הערב כל מה שנטלתי ממך (גנזי שכטר 3, גינצבורג 63). אני אהיה לך ערב בשוקא (רגמ"ה, חולי' מח.). והלשון שבין הערב לקבלן ערב הוא כגון שאמר הלוהו ואני ערב הלוהו ואני פורע הלוהו ואני חייב הלוהו ואני נותן (ר"י ברצלוני, ספ' השטרי 81). ויש הפרש בין ערב ובין קבלן שהקבלן אומר לו תן לי ואני אתן הזהובים זהו קבלן והמלוה נפרע ממנו תחלה אבל אם אמר הלוהו ואני ערב נפרע תחלה מן הלוה כל זמן שיש לו נכסים (ר"א הקרקסי, ג"ע, דין הערב, קל:). המלוה את חבירו ואחר שהלוהו אמר לו אחר אני ערב או שתבע את הלוה בדין ואמר לו אחר הנח ואני ערב או שהיה הובק את חבירו בשוק ליתן לו ואמר לו הנח ואני ערב אין הערב חייב כלום (שו"ע חו"מ, ערב קכט א). ערב בעד רעהו איש חסיד ועזוב רעהו עז מצח (ב"ז, ב"ס כט טז). — ומשל: כל ערב הרב (הול, מלון גרמני עברי). —*ומ"ר: המלוה את חבירו על יד שני ערבין לא יפרע מאחד מהן (תוספתי ב"מ יא טו). שומע אני יתן ערבים ויטייל בשוק ת"ל אם יקום והתהלך בחוץ מגיד שחובשין אותו עד שמרפא (מכי' משפטי ו). וכשלו איש באחיו בעון אחיו מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה (שבועי לט.). אני נותן לכם את התורה אלא הביאו לי ערבים טובים שתשמרוה ואתנה לכם אמרו לפניו רבש"ע אבותינו ערבים לנו א"ל אבותיכם צריכין ערבים (מד"ר שה"ש, משכני). השמר שלא תלוה אותם (את המעות) בערבים אלא על משכונות (ראב"ד, תמים דעים כג). הכל נתון בערבים (ר' יוסף אשכנזי, הגה' על אבו' ג טז, Monatsschr. 1898, 45). וכן שנים שקבלו הכירות מגוי ונעשו ערבים זה לזה והגוי מצא אחד מהם וגבה ממנו חייב חבירו לפרוע חלקו (שו"ע חו"מ, ערב קלא ה). ולבטחון לר' שאלתיאל הנז' ברשות ר' יצחק הנז' נכנסו ר' יודה ור' מרדכי ערבים קבלנים ופרענים לר' שאלתיאל הנז' (ר"א בבון, תיבת אגות, שו"ת כ, עד.).

ז. **עָרַב**, ממנו עֲרָב, א. עֲרָבָה, ג. עֲרָבָה (?), עֲרָבִי, עַרְבִי, ב. *עַרְבִית.

עֲרָב, ש"ז, שם הקבוץ ליושבי ארץ ערב[1]), Araber; Arabes; Arabs: ואת כל מלכי עֲרָב ואת כל מלכי הערב השכנים במדבר (ירמי' כה כד). עֲרָב וכל נשיאי קדר המה סחרי ידך (יחזק' כז כא). — ובסהמ"א: וכן הרחיבו הערב בזה והם קוראים לכל בן צפור גוזל (ר"י א"ת, ספ"ש לריב"ג, גזל). דומה למה שאומרים הערב זחל ממקומו כשהוא סר ממנו וזחל הגמל בהליכתו כשהוא מתאחר (שם זחל).

ב. **עֶרֶב**[2]), ש"ז, מ"ר עֲרָבִים, סמ' עַרְבֵי, — אילן גדל בפרט על נהלי מים, ארוך העלים, Weide; saule; willow: ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת וְעַרְבֵי נחל ושמחתם לפני יי' אלהיכם (ויקר' כג מ). על כן יתרה עשה ופקדתם על נחל הָעֲרָבִים ישאום (ישעי' טו ז). וצמחו בבין חציר כַּעֲרָבִים על יבלי מים (שם מד ד). על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון על עֲרָבִים בתוכה תלינו כנורותינו (תהל' קלז א-ב). יסכהו צאלים צללו יסבהו עַרְבֵי נחל (איוב מ כב). — ואמר בן סירא: ויקיפוהו כערבי נחל כל בני אהרן בכבודם (ב"ס גני' נ יב). — ואמר המשורר: על ערבים תלינו כנור באנחה כי שאלונו שובנו דברי שיר ותוללינו שמחה (ראב"ע, ונכן על נהרות בבל).

***עִרְבֵּב**, פ"י, — כמו ו. עָרַב פִּע': הדראולים לא היו במקדש מפני שמערבב את הקול ומקלקל את הנעימה (רשב"ג, תוספת' ערכי' א יד). ויהומם הממם ועירבבם נטל מגפות שלהם ולא היו יודעים מה היו עושים (מכי' בשלח ב ב). ויהם את מחנה מצרים הממן ערבבן נטל סגניות שלהם ולא היו יודעים מה הן עושין (שם ה). מה עשה משה עירבב את המזלות (ירוש' ר"ה ג ח). למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין כדי לערבב השטן (ר' ילחק, ר"ה טז:). למלך שהיה משיא בתו ונמצא בשושבינה דבר של שמצא אמר המלך אם

---

1) [כך בערב': אלעַרַב a).]

2) [כן בארמ', בערב' עַ'רַב b), מ"י הוא עֲרָבָה, כמו בתו"מ.]

a) العرب b) غرب

הורגו אני עכשיו אני מְעַרְבֵּב שמחת בתי (ר׳ מאיר, מד״ר ויקר׳ כ).— ובספהמ״א: שכל מקום שאינו [רא]וי לערבבו עם שלו להיות אחד אין בו משום דינא דבר מצרא (גנזי שכטר ב, גינצבורג 125). ולמה לא גילה לו מתחלה שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף (רש״י, ברא׳ כב ג). למה איחר מלהראותו מיד כדי שלא יאמרו הממו וערבבו פתאום וטרף דעתו (שם ד). ויריעו בשופרות תרועה לערבב שטני (ר״י הלוי, אתה כוננת). ושטן תערבב ופי עולה תבלום (שם). והששי שבעל הכימיא״ה אינו בטוח מהחליים והמדויים שמערבבין עליו שמחתו בעשרו (ר״י א״ח, חו״ה, הבטחון, פתיחה). שישתדל (היצר) לספק עליך אמתותך ולשבש מה שנתברר לך ולערבב את נפשך במחשבות כזבים (שם, יחוד המעשה ה).

-פֻעלל, *עֹרְבַב, רק בינ׳ מְעֹרְבָב, מעורבב, — שערבבו אותו: יותן נחלתו שומע אני מעורבבים ת״ל בגורל (ספרי במד׳ קלב). כשהנחיל הקב״ה העולם לאומות העולם פירש תחומן לכל אומה ואומה כדי שלא יהיו מעורבבים שילח בני גומר לגומר ובני מגוג למגוג (שם, דבר׳ שיא). אף על פי כן לא היו יושבין מעורבבין אלא יושבין כל אומנות ואומנות בפני עצמה (ירוש׳ סוכ׳ ה א). היו עליה (בני ישראל בא״י) ולא היו מעורבבין שבט יהודה בבנימין וכו׳ (שם גיט׳ ד ג). מה מעורבב השחוק שאומות העולם שוחקים בבתי קרקסיאות ובבתי תיאטריאות שלהם (מד״ר קהל׳, לשחוק אמרתי).— ובספהמ״א: מהו שיכנסו בני אדם לבית המשתה או לגמילות חסדים ויאכלו בסעודה האנשים עם הנשים מעורבבין כך המעשה אם בזמן שהנשים יושבות כאחת בפני עצמן והאנשים בפני עצמן מותרין וכו׳ אבל אסורין הן בסעודה בזמן שהן מעורבבין אלו ואלו (מעשים לבני א״י, תרביץ א, 97). ונשאר המקום שמארבע רוחותיה מעורבב כולו כאחד שאינו מהותך בתלמים (תשו׳ הגא׳ הרכבי סכה). שלא יהיו מעורבבין שבט בשבט אלא כולין יושבים כתקנן (רמב״ם, שמיטה ויובל י ח). עזרת הנשים היתה מוקפת גזוזטרא כדי שיהיו הנשים רואות מלמעלן והאנשים מלמטן כדי שלא יהיו מעורבבין (הוא, בית הבחירה ה ט). מי שראיית עינו מעורבבת עד שרואה את ההדר ואת העלייה כאחת וכו׳ הואיל ויש בין שתיהן שינוי מ״מ פסול (הוא, ביאת המקדש ח ו). כרם שאינו נטוע שורות שורות אלא מעורבב אם יש בו לכוון שתים כנגד שלש הרי זה כרם (הוא, כלאים ז ט).— ואמר הפיטן: כונו רמז למינהו בלי צאת מערבבים כי טוב פעמים בפרשה כתובים (אסיפה בדברי, יוצ׳ שבת ד אחה״ש).— ובמשמ׳ מבלבל המח: הוללים משתטים ובלשון משנה מעורבבין (רש״י, תהל׳ ה ו).

א. **עֲרָבָה**, ש״נ, כנ׳ עַרְבָתָהּ, עם ה׳ המקום עֲרָבָתָה, מ״ר עֲרָבוֹת, סמי׳ עַרְבֹת,־בות, — מקום מישור לא מישב, דומה למדבר, Steppe, ובפרט עַרְבַת הירדן, עַרְבוֹת יריחו, עַרְבוֹת מואב: ויחנו בְּעַרְבוֹת מואב מעבר לירדן ירחו (במד׳ כב א). בעבר הירדן במדבר בָּעֲרָבָה מול סוף (דבר׳ א א). פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי ואל כל שכניו בָּעֲרָבָה בהר ובשפלה (שם ז). ונעבר מאת אחינו בני עשו הישבים בשעיר מדרך הָעֲרָבָה מאילת ומעציון גבר (שם ב ח). בארץ הכנעני היושב בָּעֲרָבָה מול הגלגל (שם יא ל). ויעשו את הפסח בארבעה עשר יום לחדש בערב בְּעַרְבוֹת יריחו (יהוש׳ ה י). ויקח יהושע את כל הארץ הזאת ההר ואת הנגב ואת כל ארץ הגשן ואת השפלה ואת הָעֲרָבָה ואת הר ישראל ושפלתה (שם יא טז). ועבר אל כתף מול הָעֲרָבָה צפונה וירד הָעֲרָבָתָה (שם יח יח). ואבנר ואנשיו הלכו בָּעֲרָבָה כל הלילה ההיא (ש״ב ב כט). אבל אמללה ארץ החפיר לבנון קמל היה השרון בָּעֲרָבָה ונער בשן וכרמל (ישע׳ לג ט). ישֻׂשום מדבר וציה ותגל עֲרָבָה ותפרח כחבצלת (שם לה א). קול קורא במדבר פנו דרך יי׳ ישרו בָּעֲרָבָה מסלה לאלהינו (שם מ ג). אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן אשים בָּעֲרָבָה ברוש תדהר ותאשור יחדו (שם מא יט). כי נחם יי׳ ציון נחם כל חרבתיה וישם מדברה כעדן וְעַרְבָתָהּ כגן יי׳ (שם נא ג). כי נבקעו במדבר מים ונחלים בָּעֲרָבָה (שם לה ו). על כן הכם אריה מיער זאב עֲרָבוֹת ישדדם (ירמ׳ ה ו). והיה כערער בָּעֲרָבָה ולא יראה כי יבוא טוב (שם יז ו). המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה וירדו על הָעֲרָבָה ובאו הימה (יחזק׳ מז ח). יסב כל הארץ כָּעֲרָבָה מגבע לרמון (זכר׳ יד י).— ובתו״מ: כשהייתם בארץ ערבה ושוחה לא בקשתם לכם מרגלים (ספרי דבר׳ כ). לא בא הכתוב אלא להראות להן דרך בשנייה בדרך שהראה להן בראשונה וכו׳ בערבה בערבה לכו ולא בהרים וגבעות (ר״א בן יעקב, סוט׳ לג:).— ואמר המשורר: ותגל הערבה ותפרח בתנובה לראש כלה כי בא בשמחה ובשירים (תלמידי מנחם, לגבור בתשועה, שער הכיר 5).

ב.***עֲרָבָה**, ש"נ, מ"ר עֲרָבוֹת, — כמו ב.עֶרֶב: העשירים מביאים ביכורים בקלתות של כסף ושל זהב ועניים בסלי נצרים של ערבה קלופה (ספרי דבר' ס). — ובפרט הערָבָה שנצריה נִקחים יחד עם הלולב: ערבה גזולה ויבשה פסולה (סוכ' ג ג). לולב וערבה ששה ושבעה וכו' יום השביעי של ערבה שחל להיות בשבת וכו' (שם ד א). ערבה של בעל ושבהרים כשירה וכו' איזו היא ערבה פסולה קנה שלה לבן עלה שלה עגול (תוספת' שם ב ז). איזהו ערבה ואיזהו צפצפה ערבה קנה שלה אדום ועלה שלה משוך ופיה חלק (סוכ' לד.). — הבוט עֲרָבָה: שאין ביתוסין מודין שחיבוט ערבה דוחה את השבת (תוספת' שם ג א). — ומ"ר: שלשה הדסים ושתי ערבות לולב אחד ואתרוג אחד (שם משנ' ג ד). - ובשתי המשמ' יחד, ואמר המשורר: ובהביאם ערבה שת ערבה לבן עבדו בעיר הומות והלים (ר"ש הנגיד, הלי תעם).

ג.**עֲרָבָה**, ש"נ, רק מ"ר עֲרָבוֹת, — שם מליצי לשמים [1]: שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרכב בָּעֲרָבוֹת ביה שמו ועלזו לפניו (תהל' סח ה). — *שם של הרקיע השביעי העליון: א"ר יהודה שני רקיעים הן וכו' ר"ל אמר שבעה ואלו הן וילון וכו' מכון ערבות וכו' ערבות שבו צדק משפט וצדקה וכו' (חגי' יב:). — ובספה"א: וכן לרוכב בערבות ענינו השליט על ערבות והוא הגלגל העליון המקיף בכל וכו' אמנם המכוון הנה הראותם תמיד שערבות הוא למעלה מן הכל (ר"מ א"ת, מו"נ א ע). ובפרקי רבי אליעזר אמרו שבעה רקיעים ברא הקב"ה ומכולם לא בחר כסא כבוד למלכותו אלא ערבות שנאמר סולו לרוכב בערבות (שם). ועוד כתיב אתה עשיתה את השמי' ושמי השמים וכל צבאם וי"א כי הוא הנקר' ערבות (ר"י הישראלי, יסוד עולם ב א). — ושם אחד הגלגלים: ולמה בערבות לא כוכב ולא מזל (ראב"ע, שאלות, כהנא ב, 22). הגלגל העליון הנקרא ערבות (ר"י אברבנאל, שמים חדשים ד ה). וקרוב לשמוע כי על כן נקרא הגלגל התשיעי ערבות על שם ערבות הנגון הנמשך ממנו (ר"י מוסקאטו, כפולי יהודה א, א:). — ואמר המשורר: אצולה לפנים בכסא ערבות לארץ משוכה בחבלי אהבות (ראב"ע, אצולה לפנים). אל רוכב ערבות ושמי השמים מסלול בערבות שים לירושלים (ר"י נגארה, אודך יום חדוש, עולת חדש כד).

עֲרֻבָּה, ש"נ, כנ' עֲרֻבַּתְכֶם, — א) שה"פ מן עָרַב, הפעולה להיות עָרֵב לחברו בדבר מהדברים, Bürgschaft; garantie; surety: אדם חסר לב תקע כף ערב עֲרֻבָּה לפני רעהו (משלי יז יח). — ובספהמ"א: והיום נפרע המלוה מהלואתו ולקח המפקיד ערבתו וקבל הנותן מתנתו (ר"י חריזי, תחכמוני מה). בערבה רבים יורשו והונם בגלי הים (ב"ז, ב"ס כט יח). — ב) בהשאלה, משכון לסמן שנעשתה השליחות: ואת אחיך תפקד לשלום ואת עֲרֻבָּתָם תקח (ש"א יז יח). — ואמר המשורר: צפה רוח בקרבנו לפקדון גבינו וכמעט עין תפקה ואת ערבתו תקח (ר"י אבן גיאת, מה יתרון לאדם, שער השיר 22).

***עֲרֵבָה**, עריבה, ש"נ, מ"ר עֲרֵבוֹת, — א) כלי גדול ושטוח כעין משארת וגיגית שמשמש לתשמישים שונים, Mulde, Trog; baquet, cuve; tub, trough: אין דורכין ענבים בגת אבל דורך הוא בעריבה (שביעי' ח ו). שברי עריבה לכסות בהן את פי החבית (שבת יז ה). בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער וכו' וכן לענין הטומאה אם מקפיד עליו חוצץ ואם רוצה בקיומו הרי הוא כעריבה (פסח' ג ב). זיתים של שביעית וכו' ר' שמעון אומר כותש ומקפה בעריבה (תוספת' שביעי' ו כז). עריבה של טיט כפה עליו (ר' יוסי ברי' יהודה, שם שבת יג ג). כיצד בודקין כלי חרס לידע אם אינו כבונם משקה היה ממלא עריבה מים ונותן את הקדרה לתוכה וכו' (שם כלים ב"ק ז ג). ערבה שהיא פחותה משני לוגין הרי היא בקערה (שם ב"מ יא א). כסא שקבעו בעריבה כדרך ישיבתו טמא שלא כדרך ישיבתו טהור (שם ב"ב א יב). ערבה גדולה של עץ יש לה בית הצביעה (ר' טרפון, שם ג יא). ועריבה גדולה שהנדות שוכבות בתוכה (ספרא מלורע, זבים פרק ב). כל הכלים יש להן אחוריים ותוך ויש להם בית צביעה ר' טרפון אומר לעריבה גדולה של עץ (ירוש' חגי' ג א). כך היה מנהגו של ר' יהודה בר אלעאי ע"ש מביאים לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו וכו' (ר' יהודה בשם רב, שבת כה:). למה"ד לעריבה מלאה דבש נותן לתוכה רמונים ואגוזים והיא מקיאה (שם קנג:). כלי אחד דומיא דב' כלים ה"ד כגון עריבתה של תרנגולין (מנחו' כז.). לא יטול עריבה מלאה חמין ויתנה על

1) [כך פרשו קדמונינו ע"פ הגמרא וחפשו טעמים שונים למליצה זו, עי' ריב"ג, ראב"ע ורד"ק. והשבע' והפש' והוולג' תרגמו כמו מערב השמש. וסומכ' תרגם ἐν τῇ ἀοικήτῳ, במדבר, כמו א.ערבה. וכן החדשים.]

כריסו בשבת (מד״ר בראש׳ פ).— עֲרֵבַת עבדנין, בעל הבית, פיסונות: רבי יהודה אומר דרדור העגלה וכו׳ ועריבת העבדנין וכור ספינה קטנה וכו׳ אין בין דברי רבי מאיר לדברי רבי יהודה אלא עריבת בעל הבית (כלים טו א). עריבת פיסונות בית שמאי אומרים טמא מדרס (שם כ ב).— עֲרֵבַת הרגלים, לרחוץ בה את הרגלים: בו ביום נמנו וגמרו על עריבת הרגלים משני לוגין ועד תשעה קבין שנסדקה טמאה מדרס שר׳ עקיבא אומר עריבת הרגלים כשמה (ידים ד א).— ומ״ר: חבית וכו׳ שנחלקה כמין ב׳ עריבות רבי יהודה מטהר (כלים ד א). שלשה עריבות הן עריבה משני לוגין ועד ט׳ קבין שנסדקה טמאה מדרס וכו׳ (שם כד ג).— ובסהמ״א: לא יחבול כלים שעושין בהם אוכל נפש כגון הרחים והעריבות של עץ וכו׳ (רמב״ם, מלוה ולוה ג ב). האומר לחבירו עריבה של עץ אני מוכר לך או קורת בית הבד אני מוכר לך אינו נותן לו עץ שראוי לחפור בו עריבה או קורה שראוי לקורות בית הבד אלא עריבה בצורתה או קורות בית הבד בצורתם שכל הרואה אומר זו עריבה או זו קורת בית הבד (הוא, מכירה יז ט). היתה בה אשה לשה בעריבה של עץ האשה והעריבה טמאין טומאת שבעה והבצק טהור כל זמן שעוסקת בו (הוא, טומאת מת כג ד).— ב) כעין סירה וביצית שמוליכין בה סחורה בנהר, Skiff; chaloupe; boat, skiff: עריבת הירדן למה היא טמיאה מפני שממלין אותה פירות ומוליכין אותה מן הים ליבשה ומן היבשה לים (ר׳ חנינה בן אנטיגנוס, ירוש׳ שבת ד א). נברי שהביא עריבה מלאה חביות ונמצאת כילבית באחת מהן וכו׳ (רב חיננא בר אידי, ע״ז מ.).

***עִרְבּוּב**, עַרְבּוּב, ש״ז, מ״ר עִרְבּוּבִים, עַרְבּוּבִים,— סה״פ מן עִרְבֵּב: בא ערבוב וביטל את השורה (רב ששת, שבת סה:). אם מחלוקת שהיא לתקונו של עולם ולישובו אין בה כי טוב מחלוקת שהיא לערבובו על אחת כמה וכמה (ר׳ טביומי, מד״ר בראש׳ ד). עירבובי שאילות יש כאן אברהם אמר חלילה לך וכו׳ והקב״ה אומר והיה כצדיק כרשע (ר׳ חייא בר אבא, שם מט).— ובסהמ״א: שתי שורות מותרות כי אינן עירבוב אבל שורה אחת אסורה כי העירבוב מבטל את דין השורות (תשו׳ גא׳ הרכבי תכה). מותר לכהן להדליק שמן שריפה אפילו בבית האבל או בבית המשתה שיש שם ערבוב (רמב״ם, תרומות יא יט). והבהלה הוא ערבוב שכל מעט (פרקי משה לרמב״ם כג, מט).— ואמר הפיטן: שירת ערבוב מלערב אמנות אבוב ערב (ר׳ שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ׳ א פסח).

***עַרְבּוּבְיָא**[1], עִרְבּוּבְיָה, עִרְבּוּבְיָא, עירבוביא, ש״נ,— ערבוב, בלבול, מהומה, Verwirrung, Unordnung; confusion, désordre; disorder: וברותי מכם המורדים והפושעים כי א״ר לוי אלו בני תשע מידות וכו׳ בני אנוסה בני שנואה וכו׳ בני ערבוביא בני חצופה (נדרי׳ כ:).— ובסהמ״א: וגם לחוף ראשו אי אית ליה ערבוביא ברישיה שרי אפי׳ תוך שבעה (תוספ׳ נדרי׳ טז:).— ואמר הפיטן: פרוזות יושבת ערבוביה מיושבת סמוך במחשבת נועם שיר מקשבת מהולל בכל נושבת (ר׳ ינאי, גנזי שכטר ג, דודסון 15). והושתי לשמה וערבוביה ומהסתר חבויה נדה בית הוביה (ר״א הקליר, איכה ישבה חבללת, קינ׳).— וכמו סה״פ: כרם (דל) שהוא נטוע ערבוביא[2] אם יש בו לכוין שתים כנגד שלש הרי זה כרם (כלא׳ ה א). מה הגפן הזה אין נוטעין אותה ערבוביא אלא שורות שורות כך ישראל הם דגלים דגלים (מד״ר ויקר׳ לו).— וכן בערבוביא: כל עדת ישראל מגיד שפסה דורות בא בערבוביא (מכי׳ בא טו). ותקרבון אלי כולכם ותאמרו בערבוביא ילדים דוחפים את הזקנים וזקנים דוחפים את הראשים (ספרי דבר׳ כ). ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו למה לא הכניסן לו בעירבוביא כדי לתמהו על דורון שלו (מד״ר בראש׳ עו). מיד מתקבצין כל אומות העולם בערבוביא שנא׳ כל הגוים נקבצו יחדיו וכו׳ א״ל הקב״ה אל תכנסו לפני בערבוביא וכו׳ (פסיק׳ דר״כ כט).— ואמר המשורר: אהה חרו פני ארץ והעולם בערבוביא ויש מעות ביד אישים ואין להם פרקמטיא (ר״ש הנגיד, הצמות פליליה). סמל בריה צאת בערבביא לאו כל הימנה (ר׳ יוסף טוב עלם, ארכן הספדך, יוצ׳ שבת ג אחה״פ).

א. עֵרָבוֹן, ש״ז, מ״ר עֵרָבוֹנוֹת,— מה שאדם נתן לחברו, חפץ וכדומ׳, שיחזיק בידו עד אם הוא יקים מה שאמר, Pfand; gage; pledge: ויאמר אנכי אשלח גדי עזים מן הצאן ותאמר אם תתן ערבון עד שלחך ויאמר מה הערבון אשר אתן לך ותאמר חתמך ופתילך ומטך אשר בידך ויתן לה וכו׳ וישלח יהודה את גדי

---

1) [כך מנקד בכ״י פרמה (כלא׳ ה א).

2) [במדב״ם מנקד: עַרְבּוּבְיָה.]

העזים ביד רעהו העדלמי לקחת הָעֵרָבוֹן מיד האשה (בראשי לח יז-כ).—ובתו"מ: הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים (ר' עקיבא, אבו' ג טז). הנותן עירבון לחבירו על הבית ועל השדה וכו' והלה כותב לו אם אני חוזר בך הריני כופל לך ערבונך היגיע זמן ולא נתן יתקיים תנאו דברי ר' יוסי אמר ר' יהודה וכו' נותן לו עירבון שלו אמר רבן שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים בזמן שכתב לו ערבוני יקון (תוספתי ב"מ א יז). אמר לו הקב"ה לנחל קישון לך והשלם ערבונך מיד גרפם נחל קישון והשליכן לים (רבה בר מרי, פסחי קיח:). הנותן עירבון לחבירו ואמר לו אם אני חוזר בי אכפול לך ערבונך נתקיימו התנאין (ר' יוסי, ב"מ עז:). יש אפרכייה שהיתה קשה והיה נוטל ממנה (בן הדד) שנים ועושה אותו עֵירבון תחת ידו (מד"ר אסת' א). מנהגו של עולם דרכו של לוקח ליתן ערבון למוכר ברם הכא המוכר נותן ערבון (שם ז).—ואמר המשורר: פקדתיהו לערבון כפקד ביד איש נאמן יצא ירכו (רסב"ג, שאלתם על לבבי). יחשב לבבי בעלות שמש כי מעשהו מעשה נבון עת האדמה שאלה אורו יקח בני עיש לערבון (הוא, יחשב לבבי).—*ומ"ר: ויתרחק משלשה דברים מן המיאון ומן הפקדונות ומן הערבונות (בר קפרא, יבמי קט.).—ובסהמ"א: אמנם בשידוכין כיון דמנהג העולם להקנות בערבונות בסודר מן הדין אפילו בלא מעכשיו החוזר בו קני (מרדכי, ב"מ שכב).

ב.* **עֵרָבוֹן**, ש"ז,—כמו עִרְבּוּב, עִרְבּוּבְיָא: מאי חילק אמר רב נחמן בר אבא אמר רב זו סולתנות ומפני מה אסורה מפני שערבונה[1] עולה עמה (ע"ז לט.).

.* **עֲרֵבוּת**, עַרְבוּת, ש"נ,—פעולה של הָעָרֵב, הבטחת הערב, surety; garantie; Bürgschaft: וסופו של ערב לצאת ידי ערבותו (ר' עקיבא, תוספתי ברכי ד יז). הלוהו ואני קבלן תן לו ואני ערב מאי אמר ר' יצחק לשון ערבות לשון קבלנות קבלנות (ב"ב קעד.). והואיל והכנסת עצמך לערבות זה יעשות ראש לך התרפס באבק רגליהם של גדולים ממך (מד"ר שמות כז). ומה היתה ערבותן אלא בשעה שהקב"ה בא ליתן את התורה לא קבלוה אחת מן האומות אלא ישראל וכו' ואם לאו תענשו בערבות (שם). א"ל (יהודה ליוסף) כל זאת שאתה רואה בשביל הערבות שערבתי אותו (תנחומי ויגש ה).—ובסהמ"א: כולן לשון ערבות הן (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי, 41). ובכל אחד האלה (הבריתות) יש ששים ריבוא שכולם נתערבו זה בזה על חובתם ועל ערבותם נמצא כל אחד מקבל עליו ערבות של ששים ריבוא בשביל חובות של חבירו (רש"י, סוטי לז:). והגאון ר' שמואל בן חפני כתב ספר הערבות שחיבר (ר"י הברצלוני, ספי השטרות, 82). וכבר הבטיחנו הבורא יתעלה כאדם הנכנס ערב לחברו ודי לנו בערבותו (ר"כ מערבי, אגרי תימן לרמב"ם, 14). כי ערב זר בשני ענינים מענין ערבות ממון וערבות מצות (ר"י בן נחמיאש, פיי משלי יא טו). כי הוא חייב יותר לצאת מערבותו אשר ערב לנפשו ממה שהוא חייב לצאת מערבות זר וכו' והוא ענין נאות מאד אל הערבות הפנימי (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי כג, ד"ה כלל שלישי). ועקר רצונו לשים כל טענותינו ומחלוקותינו מענין הערבות וכו' ביד אנשים נכבדים עד מאד וכו' (שריד מעיר, 7, קבץ על יד ט). לא עשה לו הערב שטר בפני עצמו אלא כתב הערבות בשטר החוב עצמו וכו' (שו"ע חו"מ, קכט ז). יש מי שאומר דערבות וקבלנו' היינו כשתבע הלוה מהמלוה שילונו ונכנס הערב עמו בדבר בלשון ערבות או בלשון קבלנות (שם כ).

ב.* **עֲרֵבוּת**, עריבות, ש"נ, מ"ר עֲרֵבִיּוֹת,—סגֻלת הָעָרֵב והנעים: וזה שנהגו לומר ויהי נועם וקדושא דסדרא ולומר בנעימה ובעריבות טעם באפוקי שבתא (סרע"ג א, לא.). ולא הגיע להכמות שמספיקים להתעסק בהם ולמצוא עריבות בם שאר חייו כפילוסופים (ר"י א"ת, הכוזרי ג א). ויתבודד השכל בפעולתו שנמצא בו מן הערבות (רלב"ג, מלחמי הי א יג). שהערבות והשמחה בהשגתו ביותר שלם שבפנים (שם ה ג יב). בעבור כי דרך כל שיר להזק דתו ולגדל אמונתו בנועם המליצה וערבות המשלים (ר"י הבדרשי, ספי הפרדס ח, אולה"ם ג). ולא מנע ממני כל עריבות רק פן אבא לידי נדיבות (עמנו', מחבי א). אמנם נדיבותיך השר גברה על כל נדיבות ועריבותיך על כל עריבות (שם ד). ר' עמנואל אחי אשר חדש פרחים בשיר וכו' ובפרט ערבותו בשיר העברי (ר' יעקב פרנסיס, מחק שפתים, 105). וגם משלנו בפרובינצא הגרנ"י וההריזי והסולמי היו יותר מליצים ופייטנים גדולים

---

1) [דגים טמאים מעורבים בה ועולין עמה (ר"ח).]

בעריבות גדול מהלשון מהרמב"ם ומהרמב"ן ע"ה שהיו יותר גדולים מהם בחכמה (ר"י פרוצינללי, סו"ת בדבר למוד החכמ', ספי ד"ח, ע). ויש אומרים שאין מברכין עליו כלל שאין ערבות זו ממינו אלא שקולט אותו מדבר אחר (טוא"ח ברכות ריו). ואחשבה כי אין זה רק כדרך המשחק משמחת לבו שהוא מגלה בחיצוניות השחוק פנימיות הלב וערבותו כן היות התורה ממשכת ומגלה חוצה משפע אורה (ר"מ אלשיך, משלי ח ל). אך לא יהיה הוראת שמחתה ושחוק עריבותה (של התורה) חוזר ומתפשט עד למטה לארץ (שם ל). מיהו במקום שדרך לסחוט שאר פירות לשתות מימיהן לצמא כדרך משקין אפי' לתענוג ליהנות מערבותן דינם כתותים ורמונים (הלבוש, או"ח שבת שכ א). הנה מהרתי לבא היום להתראות לפני אדוני בעשרת הדברים האלה נעדרי כל היופי והערבות (קונץ אגרי בוקסטורף ז). — ומ"ר: ותהיה שמחתו ותענוגיו במה שהשיג יותר חזק וכו' מן הערבות מה שלא נעריכהו אל שאר הערבויות ואין לו אליהם יחס כלל (רלב"ג, מלחמ' ה' א יג). עם היות שאין יחס שתי הערביות בלל כי ערבות החכם הוא מצד מה שישיג מזולתו וכו' והוא יתברך שמחתו בעצמותו מבלי הבטה אל הזולת (ר"י אלבו, העקרים ב טו).

עֲרָבִי, ס"ז, — תושב של הערבה: ולא יהל שם עֲרָבִי ורעים לא ירבצו שם (ישעי' יג כ). על דרכים ישבת להם כַּעֲרָבִי במדבר ותחניפי ארץ בזנותיך וברעתך (ירמ' ג ב). — ואמר המשורר: לאט משכה גמליך ערבי הלא עמך כבר נמשך לבבי (גנזי שכטר ג, דודקון 301).

עַרְבִי, תוס"ז, מ"ר עַרְבִים, עַרְבִיִּים, עַרְבִיאִים, נקי *עַרְבִית, עַרְבִיִּית, מ"ר *עַרְבִיּוֹת, של עֲרָב, איש מארץ עֲרָב, — א) ס"ז: וישמע סנבלט החרני וכו' וגשם הָעַרְבִי וילעגו לנו ויבזו עלינו (נחמי' ב יט). ויהי כאשר נשמע לסנבלט וטוביה ולגשם הָעַרְבִי וליתר איבינו וכו' (שם ו א). — ובספה"מ"א: ואם לא תוכל לומר (האשה את הברכה) בלשון הקדש תאמר אותה בלשון ערבי (גנזי שכטר ב, גינצבורג 52). פעמים יקרה במלה אחת שתהיה בלשון העברי על לשון זכר והיא בלשון הערבי על לשון נקבה (ר"ס א"ת, פתיחי' לתרגי' מו"כ). וכל קהילות ישראל וכו' פירשו רוב מה שפירשו מספרי המקרא וסדרי המשנה והתלמוד בלשון ערבית (ר"י א"ת, הקד' לתרגי' חו"ה). לא נוכל להוציא כל מחשבות לבנו וכו' כלשון העברית כאשר נוכל בלשון ערבית כי לשון הערבית רחבה וצחה מאד (שם). ולפעמים ישתו מחלב הגמלה הערביית (קאנון ג יד ד יא). — ב) ס"ז: ויהי כאשר שמע סנבלט וטוביה וְהָעַרְבִים וכו' כי עלתה ארוכה לחמות ירושלם וכו' ויחר להם מאד (נחמי' ד א). גם הָעַרְבִיאִים מביאים לו (ליהושפט) צאן (דה"ב יז יא). ויער יי' על יהורם את רוח הפלשתים וְהָעַרְבִים אשר על יד כושים (שם כא טז). כי כל הראשנים הרג הגדוד הבא בָעַרְבִים למחנה (שם כב א). ויצא (עזיהו) וילחם בפלשתים וכו' ויעזרהו האלהים על פלשתים ועל הָעַרְבִיים[1] היושבים בגור בעל (שם כו ו-ז). — ובתלמו': ערביות[2] יוצאות רעולות ומדיות פרופות (שבת ו ו). שלשה תריסין הם וכו' ודיצת הערביין טהורה מכלום (כלים כד א). עשרה מקומות אין בהם משום מדור עובדי כוכבים אהלי הערביים והסוכות והצריפין וכו' (אהל' יח י). ומה לנו ללמד מן הערבי[3] הזה ולא מקרא מלא הוא וכו' (ר' בון, ירוש' ברכ' ב ד). נתגרשה תלך ותידבק בערביי' שחשקה נפשה בהם (ר' יוסה, שם נדרי' יא יג). לאתויי ערבי מהול וגבעוני מהול (רב פפא, יבמו' עא.). — *והלשון הערבית: שאלות רבות הם בלשון הערבי עם קשר אחד ובלשון העברי עם קשר אחר כמלת דמה שנתקשרה בערבי בבי"ת ובעברי בלמ"ד או באל"ף וכן קבל נקשר בערבי בלמ"ד וכן עשה שיקשר בערבי במקומות בלמ"ד וכו' (ר"ס א"ת, פתיחי' לתרגי' מו"כ). — ואמר המליץ: ואחרי הדור ההוא נסתמו מקורי השירים בלשון הערבים ומליצת השיר שלח במשמניה רזון גם נביאיה לא מצאו חזון (ר"י חריזי, תחכמוני' יח).

א.*עַרְבִית, ס"נ, מ"ר עַרְבִיּוֹת, — כמו א.עֶרֶב: אם אומר ליתן עוביו של רקיע ללילה בין בערבית בין בשחרית נמצאת אומר שאין היום והלילה שוין (ר' יוסי בי ר' בון, ירוש' ברכ' א א). תפלת ערבית רשות (ברכ' ז:). איזהו בן העוה"ב זהו הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית (ר' יוחנן, שם ט:). קערות שאכל בהן ערבית מדיחן לאכול בהן שחרית (שבת קיח.). אמר להן הקב"ה לישראל אפילו לא קיימתם אלא קריאת שמע שחרית וערבית אי אתם נמסרין בידם (רשב"י, סוט' מב.). — ובתפלה: אלו דברים שאדם

---

1) [קרי: הָעַרְבִים.]

2) [נשים ישראליות שבערב (רש"י).]

3) [בכ"י גני' הגרסה: הערביי.]

אוכל פרותיהם בעולם הזה והקרן קימת לעולם הבא ואלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים והשכמת בית המדרש שחרית וערבית והכנסת אורחים וכו' (ברכות השחר).—ובספהמ"א: כמו שהיו קורים קצת הקדמונים הזקנה ערבית החיים ויקראו הערבית זקנת היום (באור ספר השירים לחריסטו).—ומ"ר, עַרְבִיּוֹת שבת, כמו ערבי שבתות: שאני י"ט של דבריהם מתוך שמתענין בו שעות משלימין בו ערביות שבת הואיל ואין מתענין בו שעות אין משלימין בה ערביות (רבינא, עירוב' מא.).

ב. **עַרְבִית**, ש"נ,—הלשון של הָעַרְבִים, נהוג בדבור ובספרות.

°**עַרְבָן**, נק' עַרְבָנִית, מ"ר עַרְבָנִים,—כמו א.עָרֵב: ולא יחפוץ ללות על ידי תקיעת כף שישבע הלוה ובוטח העשיר שלא יענש על נעילת דלת באומרו תצא אשתו ערבנית (ר"מ אלשיך, משלי יא טו). וליפות כחו של שמעון נכנסת פלנית אשת ראובן הנזכר בעד בעלה הנזכר ערבנית קבלנית פרענית (ר"א ששון, שו"ת תורת אמת קכא, קלה:).—ואמר הפיטן: רצה לזכות כי הם ערבנים ושלימותם קונים בכלל על ידי עסק התורה (ר' עמרם, אשיר שירתי, רכי ושמחי, קב:).

°**עַרְבָנוּת**, ש"נ,—פְּעֻלַּת הָעַרְבָן, כמו א.עֲרֵבוּת: אם יבוא לוי ויערער בכלום דבר ערבנותו עלי וכו' כך ראינו כי זה אשר אמר שמעון לראובן ערבנות לוי עלי וכו' (תשו' גאו' הרכבי שנ). ואם הוא מתביעות סתם כותבין הכי מחמת שקבלתי ממנו כל חובות ותביעות שהיה לי עליו ולא נשאר לי עליו שום כח משום כל שטר חוב ושטר כיס וערבנותם וקבלנות וכו' (ר"י הברגלוני, ספ' השטר' 9). ר' יצחק אמר לשון ערבנות ערבות לשון קבלנות קבלן (שם 81). תן לו ואני קבלן תן לו ואני פורע תן לו ואני חייב תן לו ואני ערב כולן לשון ערבנות הן ואינו תובעו תחלה ולא נפרע ממנו במקום שיש נכסים ללוה עד שיפרש ויאמר ממי שארצה אפרע (רמב"ם, מלוה ולוה כה ה). קטן שערב את אחרים הורו הגאונים שאינו חייב לשלם כלום אף כשיגדיל וכו' שאין לקטן דעת כדי לשעבד עצמו בדבר שאינו חייב בו ולא בערבנות ולא בכל כיוצא בזה (שם כו יא). שנים שהם ערבים בשביל אחד ופטר המלוה את אחד מהם מהערבנות יש אומרים שיכול לגבות כל החוב מהערב השני (טו"ע חו"מ, הלואה עז ה).

עָרַג[1]), ממנו א.עָרַג, ב.°עָרֹג, עֲרוּגָה.

א.°**עָרַג**, פ"ע, תַּעֲרוֹג, °רֹג,— עָרַג הָאַיָּל, דָּנָה, עָרְגָה הבהמה: גם בהמות שדה תַּעֲרוֹג[2]) אליך כי יבשו אפיקי מים ואש אכלה נאות המדבר (יואל א כ). כאיל תַּעֲרֹג על אפיקי מים כן נפשי תַּעֲרֹג אליך אלהים צמאה נפשי לאלהים לאל חי (תהל' מב ב-ג).—ובמדר' במשמ' זעק: מה האילת הזאת כשיושבת על המשבר היא מצטערת ועורגת להקב"ה והוא עונה לה כך קרא: בני קרח מצרה להקב"ה והוא עונה אותם (מדר' תהל' מב). אסתר בשעה שגזר המן הרשע על ישראל גזירות קשות התחילה עורגת לפני הקב"ה מתוך צרה (מדה"ג, כ"י שכטר).— ובספהמ"א: האריה שואג והאיל עורג והדוב שוקק וכו' (דונש, תשו' והכרע' ר"ס, 18). ולולי כי אנכי מטהרת ללכת אחריו והולכת בדרך אשר הלך בביתי וזעקתי ועורגתי (כ"י פריזי, מוסרי הפילוסופ' ג 7). כאיל צועק על אפיקי מים כאשר יצמא ויבוא לאפיקים שהיו בהם מים והיה שותה בהם ובימי הבצרות לא ימצא שם מים והוא עורג וצועק מרוב צמאו (ר"י קמחי, ספ' הגלוי, עו). בני קרח התנבאו בכאן על הגלות הזה שישראל צועקין ועורגין מתוכו כאיל תערג על אפיקי מים (ר' בחיי, כד הקמח, גאולה ג). להדרת קדשך חביון כחוג שמים לשוני תערוג הטף מרוהי מה תהמי ולא תנוחי (בלומענפעלד, הלבנון, ציון ג, 1).—ובמשמ' חָשַׁק וְכָמַהּ: היא מתאוננת ועורגת על ידידה אשר נתרחק הימנה מפני חברותי' והן גוערות אותה ואומרות לה הדבקי באחרים ואל תתאוי ותערוגי אליו והיא משיבתן השבעתי אתכם ריעותי הבתולות בנות ירושלים וכו' (רמב"ס, שה"ש ח). יורד הים באניות יערג אל גלי הים כאיל תערג על אפיקי מים (רמ"ס, די כוסות, כוס ישועי' ג). ונפש אמנון גם היא ערגה לתמר באהבה נסתרה (מפו, אה"צ ח). עשרים שנה ערגה לך נפשי (שם כט). וישמח לב הקוראים בפרי עטו הנעים אשר

---

1) [בערב' عَرَجَ, a) עלה, נטה אל; ובכוש' עָרַגַ, עלה, ומזה אולי כָּמַהּ, השתוקק אל.]

2) [דונש פרש שפעל זה מסמן צעקת האיל. ובן רש"י ורד"ק. אולם ביואל בא פעל זה עם בהמות שדה סתם. ובן השמוש במדרש ובספהמ"א במובן צעק. ויש לפרש כָּמַהּ והתאוה אל, וגם שמוש זה נמצא בספהמ"א.]

a) عرج

אליו נפשם תערוג (גוטלובר, ממלריס של פרנקל, סקדי). אחת היא תאותו אשר אליה נפשו תערוג (שם 168). ושאר אנשים ישרים ויקרים וכו' עודם שמורים בזכרוני ולבי ערג אליהם (יל"ג, אגרות א מה).—ואמר הפיטן: כאיל עורגים ועליך נהרגים ואיך אנהם (ר"א הקליר, איך תנחמוני, קיני). אום גלות סובלת ביד אויב נחשלת גועשת זוחלת דופקת על דלת ועורגת כאילת על אפיקי נהרות (ר' יצחק, יחידה מתוסגרות, סרע"ג ב, ס.). ועורג בחילו והומה בקולו אם יורש אין לו אם אין לאיש גואל (ר' נחום, כלכד במוקש, שם א, כב.). זדונות חשוב כשגגות חשוך מזדים נפשות לך עורגות (אך במתח דין, סליח' ער"ה). חי עליך הרגנו ובכלי ריק הצגנו נפש עליך ערגנו אל דמי לך (רשב"י בר אבון, אל אל חי, יוצ' שבת ב' אחה"פ). טובך יעיר לעורגים כמו איל על מים אלהים צבאות שוב נא הבט משמים (אלהים ברוב חסדך, סמא"ל, תקמד:). בכיתי ואתנפל כאיל עורג אז הצלת לקוחים למות ומטים להרג (תלאותי ביום לוגי, שם, תרפט:). — ואמר המשורר: בכל ענות ערגות ואין להם פוגות לרות הערגות במים מגרים (דונש בן לברט, דעה לבי חכמה). ועֹרג לאילים כנהם לשחלים וגעה לעגלים ופרות עם פרים (הוא, לדורש החכמות). ומפשעך דאגי ועל חטאך שאגי ולצורך תערגי כערג אילים (רשב"ג, עדי מתי). אבכה ונפשי תערג אליו ומן אז חושקים על מי בכי ערגו (רמב"ע, כ"י בודלי' ל). ויש הורגים וגם עורגים מקום אנה ואנה מקום תפלה ותהלה לבית תפלה נתכנה (רא"ע, אהה יכד). לוחם מלחמתי אערוג בסברה מגיהי באפפם גן ארוז לשברה (גנזי שכטר ג, דודקון 83). אם יש לי מעוג לבנים עורגים כאיל תערוג (ר"י חריזי, מחב' איתיאל ג). ערוג יערגו מביני פתרון מיד מגששים באפלה בעורון (יפת, לקו"ק, נספ' 22). וערוגות גנה ערגו אלי מים (אד"ם הכהן, קול המון הגשם). עד יך בי לבי עד לא נפשי נפחה לך ינהו יערגו אש בם קדחה (מיכ"ל, עוד לבי). הן נפש אין בם כי תערג כי תכל (הוא, התפלה). אך כצמא למים יערג לאשר מכל אדם יעלם (יל"ג, סוד אלוה). לא עוד יערג הדב לדבש ומגד (הוא, הדבר בבהמות יער). קולו (של האריה) כרעם ישמע ברות לדם יערג כצמאון למים (הוא, דוד ומיכל ז). אך עיני אחד בהם בשנת לא נעצמו הוא שמה הגבור נפשו לקרב ערגת (הוא, מלחמות דוד בפלשתים ב, סי' ששי, 33).

ב.*ערַג, רק בינ' פעו', ערוג, ערוגים.—מסדר בערוגה: ענה זוקקי זמני חגים החשובים כגנה ערוגים (פסע"ג, Monatsschr. 1893, 513). וככבים וגלגלים ערוגים בצדק על מסילותם נהוגים (רה"ג, סד"מ וש"ס 11, קבול' קונטרסי).

ערד[1], ממנו *ערַד, ערָד, *ערוֹד.

ערָד, ש"ז,— כמו ערוד, ואמר הפיטן: זכור יושב נגב בלי עול כערד (זכור איש, יוצ' שבת זכור).

***ערַד**, פ"י,—כמו טרד. גרש. verjagen; chasser; to drive away: ויולד לחנוך את עירד וגומר אריב"ל כולן לשון מרדות הן עירד עורדן אני מן העולם מחויאל מוחן אני מן העולם (מד"ר ברא"ש' כג). — ובסהמ"א: ועושין מחיצה בין השדה ליער בשביל שאם יצאו חיות ערודין מן היער כדי שירעו באותה הרחקה שיש מן המחיצה ליער (רגמ"ה, ב"ב לו.).

ערדָל, ש"ז, מ"ר ערדלים, ערדלין[2].—מנעלים של עור או צמר וכדומ' שלובשים מתחת להנעלים: ערדלין אין בהם משום כלאים (רב ספח, ביצה טו.). —ומ"ז *ערדלַיִם, כמשמ' נעל של גומי שנועלים אותו על הנעלים,—רגיל בדבור ובספרות החדשה.

א.**ערה**, ממנו א.ערָה, *ערוי.

א.**ערָה**, קל לא נמצא.

—פע', ערָה, תְּעַר, יְעָרוּ,—ערָה הכד וכדומ', שפך המים שבכד, שפך נוזלים, יצקם לכלי השני, übergiessen; verser; to pour out: ותרד (רבקה) העינה ותמלא כדה ותעל וכו' ותמהר ותְּעַר כדה אל השקת ותרץ עוד אל הבאר לשאב (ברא"ש' כד יו-כ).—ערָה את הארון, הריק אותו מן הכסף שבתוכו: בעת יביא את הארון אל פקדת המלך ביד הלוים וכו' ויערו את הארון (דה"ב כד יא).—ובהשאלה, ערָה את נפשו של פלוני, שפך אותו מקרבו, המיתו: כי אליך יי' אדני עיני בכה חסיתי אל תְּעַר נפשי (תהל' קמא ח).—ובתו"מ: עירה דם הפר לתוך דם השעיר ונתן את המלא בריקן (יומי ה ד). עירה של מים לתוך של יין ושל יין לתוך של מים יצא (סוכ' ד ט). המערה מכלי אל כלי אח

1) [בערב' ערַד a), ברח.]—2) [כך הגרסה בדפו' וכר"ח, ועוד. והערוך גרס: עדילרין. וברש"י: ערדילין. וכן בכ"י מינכ'. ועי' הערת ד"ס.]

a) عرد

שעירת ממנו מותר ואת שעירה לתוכו אסור (ע"ז ה ז). אחד שבישל בו (בכלי נחשת) ואחד שעירה לתוכו רותח (זבחי' יא ז). נפל לתוכה (לצלוחית) משקין ומי פירות יערה וצריך לנגב (פרה ט א). המערה מכלי לכלי ונמצא שרץ בתחתון העליון טהור (טהר' ד ז). המניח קנקנים בראש הגג לנגבן ונתמלאו מים וכו' ר' יהושע אומר בין כך ובין כך ישבר או יכפה אבל לא יערה (מקוא' ב ז). והמערה מן הצרצור ומטיל ממקומות הרבה ר' עקיבא מכשיר (שם ג ג). בראשונה היו אומרים היושבת על דם טוהר היתה מערה מים לפסח וכו' (נדה י ו). המערה מחם לחם ומצונן לצונן ומחם לצונן טהור מצונן לחם טמא (מכשיר' ה י). אין מערין בכברה בשבת (תוספת' שבת טז ב). מודים חכמים לר' יהודה בזמן שהצלוחית ביד תינוק וחנוני מערה לתוכה שמן ונפלה ונשברה שחייב על השמן ופטור על הצלוחית (שם ב"ב ה ב). בימינו היה שוחט ונותן הסכין לפניו אומ' לזה שעומד בימינו מקבל בימינו ומערה בשמאלו מזה באצבע הימנית (ר' יהודה, שם זבחי' א ט). מלא דלי לשתות חשב עליו עד שלא הגיע למים ועירה צריך לנגב אם משהגיע למים חשב עליו מערה ואין צריך לנגב (שם פרה ה ד). מהו ליתן תבלין מלמטן ולערות עליהן מלמעלן ר' יונה אמר אסור וכו' אחד שבישל בו ואחד שעירה לתוכו רותח (ירוש' מעש' א ו). לא יקוב אדם שפופרת של ביצה למה משום וכו' שמא ישכח ויערה (שם שבת ב א). מהו לערות מן הקילות א"ר חנניה בריה דר' הלל מחלוקת ר' יונה ור' יוסי (שם ג ג). גוי תופש בפי הנוד וישראל מערה (שם ע"ז ה י). א"ל ר' ירמיה כך הורה רבי אמי הלכה למעשה ממלאן מים שלשה ימים ומערן ואמר רבא צריך לערן מעת לעת (שם בבלי לג.). היה הכהן מקבל בו דבר של קדש והכלי מתקדשת וכו' ומערה בכלי חול וכלי חול מתקדש (מד"ר שמות טו). ונתת מהודך כמערה מכלי לכלי (שם במדי' כא). — ושכבת זרע: אמר לה (לאשתו) על מנת וכו' שתהא ממלא ומערה לאשפה יוציא ויתן כתובה (כתוב' ז ה). — וגחלים: בכל יום היה חותה בשל כסף ומערה בתוך של זהב וכו' בכל יום חותה בשל ד' קבין ומערה בתוך של ג' קבין וכו' (יומ' ד ד). מי שזכה במחתה נטל מחתת הכסף ועלה לראש המזבח ופנה את הגחלים הילך והילך וחתה ירד ועירן לתוך של זהב (תמיד ה ה). — ובסהמ"א: ותשתי כל הכוס עד שתערו כל הכוס (ר"י קרא, פי' איכה, ד"א, כב). וחבית שאין מכניסו לקיום ועירו ממנו יין והדיחוהו (ר"ת, שו"ת עו ג). המערה כד של שמן תרומה ה"ז מערה עד שיפסוק העמוד ויתחיל השמן לנטוף מעט מעט (רמב"ם, תרומ' יא טו). אם עירה היין מכלי אל כלי נותן שמריו לתוכו (הוא, מכירה יח ח). ישראל הבא לערות כלי גדול מלא יין אסור לומר לעובד כוכבים לכתחלה לסייע לערותו (מרדכי, ע"ז תתמז). כל זה לא איירי אלא בשלא עירה הלוקח את היין לתוך כליו אלא הניחו בתוך כליו של מוכר אבל אם עירהו לתוך כליו וכו' (טוח"מ ה, מכירה רל). יש להסתפק אם צריך לערות על הידים ג"פ להעביר הרוח הרעה (הלבוש או"ח, נט"י ד טו). אסור ליתן תבלין בקערה ולערות עליהם מכלי ראשון (שם שבת שיח י). — ובהשאלה: כאדם שהוא מערה מפי החבית כך הייתה מערה לנו את המצות (והזהיר שמות לג יתרו). — ואמר המשורר: יוקשי בהתודתי בפלץ וצער יערב לך שיחי ונפשי אל תער (ר"י אבן אביתור, ארשת שפתי). את דם זה בדם זה לערות הלכה למשה מסיני את המלא ברית בתורות מלא אחרי יי' (ראב"ע, אזכירה סדר עבודה). אחזה הימה בערות ים מימיהו (אד"ם הכהן, אלוס עוכר). — *ובמשמ' הסיר: ומאימתי התחלת מרחץ אמר רב אבין משיערה מעפרתו הימנו (שבת ע:). — והריק, ואמר הפיטן: טוב ערה מנצלת עגלה גוי מפצלת טלאיו סך כבחוצלת אני חבצלת (משולש בר' קלונימוס, אפיק רכן, יוצ' ב פסח). חרב תער מתוך תער ותעביר תער על גו נבלים (ר"י הלוי, יבשו אלי, קונטי הפיוטי' יז).

— נפעי, נֶעֱרָה, יֵעָרֶה, — נֶעֱרָה המשקה מהכלי וכדומ', שערוהו ממנו, ובהשאלה, נֶעֱרָה על פלוני רוח ממרום, בא עליו רוח הקדש, עברה משמים: עד יֵעָרֶה עלינו רוח ממרום (ישעי' לב טו).

— הִפעי, הֶעֱרָה, — בהשאלה, הֶעֱרָה נפשו לָמוֹת, מסר את עצמו למיתה: תחת אשר הֶעֱרָה למות נפשו ואת פשעים נמנה (שם נג יב). — ובתו"מ: מניין שהוא זקוק להערו' וכו' הכל מודין בשבע הזאות שלמטן שהוא צריך להערות דכתיב וכו' (ירוש' יומ' ה ה). לפי שהערו ישראל נפשם למיתה בגלות כמה דתי' וכו' (מד"ר במדי' יג). — ובסהמ"א: דרך ארץ עשתה שלא הערתה תוך המעין מה שהותיר אליעזר (חזקוני, פי' בראשי' כד כ).

ב.ערה[1], ממנו ב.ערה, ערוה, עריה, *הערָאה.

ב.ערה, קל לא נמצא.

—הפע׳, הערה,—הערה את גופו, גלה אותו, עשהו ערם, :entblössen; mettre à nu, dénuder; to lay bare ואיש אשר ישכב את אשה דוה וגלה את ערותה את מקרה הערה והוא גלתה את מקור דמיה וכו׳ וערות אחות אמך ואחות אביך לא תגלה כי את שארו הערה עונם ישאו (ויקר׳ כ יח-יט).—ובתו״מ, מהזדוגות זכר לנקבה, הערה באשה, הערה את אשה, עשה הערָאה, הכניס ראש העטרה[2]: אחד המערה ואחד הגומר קנה ולא חלק בין ביאה לביאה (יבמ׳ ו א). המסלסלת בבנה קטן והערה בה בית שמאי פוסלין (תוספת׳ סוט׳ ה ז). ואם שכב ישכב לרבות שתי שכיבות אם שכב ישכב לרבות למערה (ספרא מצורע פרק ז). הערו בה עשרה בני אדם ואחד גמר את הביאה כולהו בסקילה (ירוש׳ כתוב׳ ג ו). המערה בזכור מהו בזכור משכבי אשה כתיבא אלא המערה בבהמה מהו (רבינא, יבמ׳ כד:). תני רב יוסף שהכל הערו באמו (של גלית) (סוט׳ מב:). אם לא שכב איש אותך לרבות המערה אותה מכל צד (מד״ר במד׳ ט).—ובספה״א: המכנים ראש העטרה בלבד הוא הנקרא מערה מלשון את מקורה הערה (רמב״ם, אסורי ביאה א י). אין העדים נזקקין לראות המנאפים שהערו זה בזה (שם יט).—ובמשמ׳ העקרית, גלה: ולו נמצאה עמי יכלת להערה סתורי לבבי (רה״ג, JQR., NS. I, 233).

—פע׳, ערה, יערה, ערו, מק׳ ערות,—ערה את הדבר, גלהו, עשהו ערם, שיראוהו: ושפח יי׳ קדקד בנות ציון ויי׳ פתהן יערה (ישע׳ ג יז). ועילם נשא אשפה ברכב אדם פרשים וקיר ערה[3] מגן (שם כב ו). קול ישורר בחלון חרב בסף כי ארזה ערה (צפנ׳ ב יד).—ובמשמ׳ עשהו ערם, עקר והחריב: זכר יי׳ לבני אדום את יום ירושלם האמרים ערו ערו עד היסוד בה (תהל׳ קלז ז). מחצת ראש מבית רשע ערות יסוד עד צואר (חבק׳ ג יג).

---

1) [כך בכנעני׳ (Lidzb. 345), ובערב׳: עַרִיַ a היה ערום.]

2) [הערוך חבר את זה עם פע׳ מן ג.ערה, אבל מן יבמ׳ (כז.) מוכח שזה מן ב.ערה, וז״ל: אמר עולא מנין להעראה מן התורה שנאמר וכו׳ את מקורה הערה, ע״כ.]

3) [בת״י: דבקו, מן ג.ערה; ועי׳ רד״ק.]

—ואמר הפיטן: פלגי סוף וזכרה כערו יסודיא פהד חטא שילה תכף סודיה (ר״א הקליר, סבת סורו מני, קינ׳). הזכר לערים נוה נארו צרים אשר חומות ערערו ועד היסוד ערו ערו (אלילי מרעי, יול׳ סבת זכור). זרע מרעים ועם לא בינות ערו יסודותיך והרסו כל פנות (ייי אלהים, יול׳ שבת הפסקה ג). העביר המונו וערה גאונו ובימינו (ייי יגוני קרלוני, סחרי לו״ג).—ואמר המשורר: פזורימו תקבץ מעילם ומשנער בבוא לפניך תפלת הערער רצץ שטנים האמרים ער ער בתק מריקי אבה מתער (ר״י אבן אביתור, ארשת שפתי). היום בקרב מועדי אל שאגו האמרים להם ערו ערו (רשב״ג, בימי יקותיאל). וישתומם המלך בראות פני הנער ערו כל מעיניו לבו ורוחו נפעמו (שלום הכהן, ניר דוד 48). ותרע עין שאול בדוד וקנאתו ערה (שם 87).

—התפ׳, התערה, תתערי,—ערה את עצמו: שישי ושמחי בת אדום יושבתי בארץ עוץ גם עליך תעבר כוס תשכרי ותתערי (איכ׳ ד כא).—ואמר המשורר: שבט בני או כוס עליכם עברה אל תשכרו בה עוד ואל תתערו (רשב״ג, בימי יקותיאל). יומם חתמו למו בגד ילבשו בלילות יתערו לא יתבששו (יל״ג, בירח בלילה).—*וכמו הפע׳, עשו הערָאה: ממאה ערלות גוים שנתערו בה (בערפה) כל הלילה (ר׳ ילמק, מד״ר רות ב).

—הפע׳, *הערה, הוערה,—הערה היסוד, ערו וגלו והחריבו אותו, ואמר המשורר: היום יסוד היכל פנימי הוערה היום בתוכו מוקדים בערו (רשב״ג, בימי יקותיאל).—והוערת, ואמר המקונן: וערו ערו עד היסוד הוערת ותמור עזי וזמרת קנים עליה נחרת (ר״א הקליר, איכה ישבה חבצלת, קינ׳).

ג.ערה, ממנו ג.ערת.

ג.ערה, קל לא נמצא.

—התפ׳, התערה,—מתערה, דבק, ובהשאלה, משריש[1]: ראיתי רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן ויעבר והנה איננו ואבקשהו ולא נמצא (תהל׳ לז לה-לו).—ואמר המשורר: בהם צדיק נדכה ונכאה ורשע מתערה ומתגאה (רחב״ע, חי בן מקיץ). לגן רענן ומתערה באי צביה שם תשמעי קול קורא כי הנני בא (ר״י אלחריזי, לגן רענן, ו, פרידלנדר 4).

—פע׳, *ערה, עירה,—חבר והדביק: עירה כל הפשח כולה (ספרא קדוש׳ פרק ה). אבל עי׳ ב.עדד, הערה.

---

1) [כך רש״י, וראב״ע גזרו מן ב.ערה.]

—פעי, *עָרָה, רק בינ׳ מְעֹרֶה, מעורה,—דבוק ומחֻבר: אוכל שנפרס ומעורה[1]) מקצת ר׳ מאיר אומר אם אוחז בגדול והקטן עולה עמו הרי הוא כמוהו (עבול יום ג א). יחור של תאנה שנפשח ומעורה[1]) בקליפה רבי יהודה מטהר וחכ״א אם יכול לחיות תבואה שנעקרה ומעורה אפילו בשורש קטן טהור (עוקצ׳ ג ח). בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגללין להם את הפרוכת ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה ואומרים להן ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר ונקבה (רב קטינא, יומי נד.). מהו כמער איש ולויות אמר רבה בר שילא כאיש המעורה בלוייה שלו (שס נד:). השוחט את התרנגולת ומצא בה ביצים גמורות מותרות לאכלן בחלב ר׳ יעקב אומר אם היו מעורית[2]) בגידין אסורות (ביצ׳ ז.). נדלדלה כבד ומעורה בטרפשי׳ מהו (ר׳ זריקא, חול׳ מו.). האבר והבשר המדולדלין בבהמה ומעורין בחוט השערה יכול יטמאו טומאת נבלה ת״ל וכו׳ (שס קכז:). — ובסהמ״א: ואת האבר המדולדל כלומר שנחתך ממנה אבר ומעורה במקצת (רגמ״ה, חול׳ כג.). אבל ביצה מעורה היא באשכול (תוספ׳ תמור׳ כא). השתחוה לחצי דלעת והצי האחר מעורה בו הרי זה אסור מספק שמא זה החצי כמו יד לחצי הנעבד (רמב״ם, עכו״ם ח ג). ואח״כ פסק עיקרו שהוא מעורה באילן הזקן (הוא, מ״ס וכ״כ, טו). — ואמר המליץ: ומה לי על פרישותם ולבם ליחודים כמער איש מעורים (פרנסים, לבי מודח, קבץ על יד א, 112).

ד. **עָרַד**, ו׳ ממנו עָרָה.

עָרָה, — ש״נ, מ״ר עָרוֹת: עָרוֹת[3]) על יאור על פי יאור וכל מזרע יאור יבש נדף ואיננו (ישעי׳ יט ז). —*ובמשמ׳ מקום גלוי: כי ממערות צוריו האורבים קמו ומערות שיחיו ערות העיר ראו עת ביהודי אחיהו איש נלחמו (יל״ג, אהבת דוד ומיכל, ג).

*__עֵרוּב__, עירוב, מ״ר עֵרוּבִים, עירובין,—שה״פ מן ו. עֵרַב, —א) ערבוב, ערבוביה: שתי נשים שלקחו קניהן בעירוב או שנתנו דמי קניהן לכהן לאיזה שירצה כהן יקריב חטאת ולאיזה שירצה כהן יקריב עולה (ר׳ יוסי, קינ׳ א ד). ערוב מקואות כשפופרת הנוד בעוביה וכחללה כשתי אצבעות חוזרות למקומן (מקוא׳ ו ז). אילו ניטלין אחד משִשים גידולי תרומה ועירובי תרומה (תוספתי תרומ׳ ה ז). על חמץ ברור חייב כרת ועל עירובו סופג ארבעים (ירוש׳ פסח׳ ג א). על המין דגן גמור ענוש כרת על עירובו בלאו (ר״א, פסח׳ מג.).—עֵרוּבֵי דברים: כל פרשה זו עירובי דברים מה שאמר זה לא אמר זה (תוספתי סוט׳ ט ז). —עֵרוּב פרשיות: עירוב פרשיות[1]) כתוב כאן וכו׳ (רבי חייא בר׳ יוסף, ב״ק קז.). אי קסבר עירוב פרשיות כתוב כאן ליבעי נמי מומחין ואי קסבר אין עירוב פרשיות כתוב כאן שלשה ל״ל וכו׳ (סנה׳ ג:).—ומ״כ: ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא יש לך קדשים שאינו אוכל בהן פרט לעירובין וליתר ממאה (ירוש׳ ערל׳ ב א). מה בין עירובין מה בין גידולין עירובין בעיינן הן גדולין כבר בטלו כמה דרבי שמעון מודי לרבנין בעירובי מעשר אבל בעירובי ביכורין כגידולין הן וכן היה ר״ש אומר אין הביכורין אוסרין את עירוביהן וגידוליהן מלוכל בירושלם (שס ביכור׳ ב ב).—ובסהמ״א: קבל ודע כי הדבר הזה שברון לחכמת׳ כי האבן הלא הם יאמרו כי היא מד׳ עירובי הארץ ואם השמים הם כמין האבן הנקראת מגניטים והם מארבעה עירובי׳ קשורם איך יעמדו הם על בלימה (ר״י הדסי, אשה״כ סעד יג). שהם אומרים כי כל היצורים מארבע עירובים הם (שס יז). דרך ארץ כמשמעו והוא עירובו עם הבריות עירוב יפה ומקבלן בסבר פנים יפות עד שאוהבין אותו רבים (ר״י אבן עקנין, ספי מוס׳ ב ב). אחר כך חקר המעורבים מהם העירוב הראשון אשר לא יצא בו אחד מהמעורבים ממהותו וחקר מיניהם (רס״ע פלקירא, כלס׳ חכמ׳ 84). — ב) *המזון המשמש לעָרֵב ולחַבר שתי רשויות או שני תחומין או את תבשיל יו״ט ושבת: השולח עירובו ביד חרש שוטה וקטן או ביד מי שאינו מודה בעירוב אינו עירוב ואם אמר לאחר לקבלו ממנו הרי זה עירוב (עירוב׳ ג ב). מתנה אדם על עירובו ואומר אם באו עובדי כוכבים מן המזרח עירובי למערב מן המערב

[1]) [רה״ג פרש: כמו מעורב, ע״כ; וכן פרש הערוך.] — [2]) [בירוש׳ גני׳ (עמ׳ 154), מנקד: מְעָרוֹת.]

[3]) [פרש רש״י, וז״ל: לשון דבר המעורה ונשרש יפה יפה ודומה לו רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן וכן חברו מנחם במחברתו זרעים הנשרשים על נילוס, ע״כ. וכן פרש רד״ק וגם רס״ג, והחדשים מפרשים: מקומות חשופים וגלויים.]

[1]) [פסוק שהוא מפרשה אחרת נתערב בזו שאינו מקומו (רש״י).]

עירובי למזרח (שם ה). נתנו עירובן במקום אחד ושבת אחד בין מן הפנימית בין מן החיצונה ולא עירב שתיהן אסורות (שם ו י). במה דברים אמורים בתחילת עירוב אבל בשיירי ערוב כל שהוא (רב יוסי, שם ז ט).—ומ"ר: במה דברים אמורים בעירובי תחומין אבל בעירובי חצירות מערבין לדעתו ושלא לדעתו וכו' (שם ז יא). בשעה שתיקן שלמה עירובין ונטילת ידים יצתה ב"ק ואמרה וכו' (שבת יד:). את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו וכו' מכאן סמכו חכמים לעירובי תבשילין מן התורה (ביצ' טו:). מאי לאין נכון לו וכו' למי שלא הניח עירובי תבשילין (שם). קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין שנאמר וכו' (יומי כח:). אפילו הלכות עירובי חצירות היה אברהם יודע (בשם ר' נתן, מד"ר ברא"שי מט).—ובסהמ"א: העירוב שעושים בני החצר זה עם זה הוא הנקרא עירובי חצירות (רמב"ם, עירובי א ז). אין מערבין עירובי תחומין אלא לדבר מצוה (שם ו ו).—ואמר הפיטן: עדתי הטה נא אזניך לתגבורת שלטי עליזים ערוב הנערב להוצאת שבת תקון ערובים אשר יתקנו חוזים (ר"י בר ראובן, איסרה אתכם, אזהרי, כג.).—ג) *עֵרוּבִין, שם אחת המסכות במשנה.

עֵרוּבִי, עֵרוּבִיִּי, ת"ז, נקי עֵרוּבִית,—של עֵרוּב, מעֹרב ומעֹרבב: לפי זה יאמר בהם שהם צורות עם השמים לא זולת וכמו שביארתי מהתקשרות המציאותיו לא העירוביי (ר"א ביבאגו, דרך אמונה, סט.). הרכבה שכונית כמעשה האלדיג'ייא או הרכבה ערוביית כמעשה התריאק (רס"ע ספרוע, עין כל, פי' על קאנון א"ס, 5, כ"י ביהמ"ד סכטר).

עֲרוּגָה, ס"נ, סמי' עֲרוּגַת, מ"ר עֲרֻגֹת, עֲרוּגוֹת, — א עֲרוּגַת בשמים וכדום', שורה של אדמה תחוחה שזורעים ונוטעים בה הנטע Beet; plate-bande, carré; garden bed: והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו ודליותיו שלחה לו להשקות אותה מֵעֲרֻגוֹת מטעה וכו' הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש יבש על עֲרֻגֹת צמחה תיבש (יחזק' יז ז-י). לחיו כַּעֲרוּגַת הבשם מגדלות מרקחים (שה"ש ה יג). דודי ירד לגנו לַעֲרוּגוֹת הבשם לרעות בגנים וללקט שושנים (שם ו ב). — ובתו"מ: ערוגה שהיא ששה טפחים על ששה טפחים זורעים בתוכה חמשה זרעונים ארבעה בארבע רוחות הערוגה ואחד באמצע (כלאי ג א). כל מין זרעים אין זורעין בערוגה וכל מין ירקות זורעין בערוגה (שם ב). ערוגות קטנות מקיפין אותן חרדל (רשב"ג, תוספתי כלאי ב ה). פירות ערוגה זו לכשתבוא שליש ותיעקר עשויין תרומה ומעשרות על פירות ערוגה זו לכשתביא שליש ותיעקר (ר"א בן יעקב, שם תרומ' ב ח). ערוגה שמקצתה נמוך ומקצתה גבוה לא יזלף מן הנמוך שבה לגבוה שבה וישקנה (שם, מו"ק א א). ערוגה בין הערוגות שנינו (שמואל, שבת פה:). אם משים אדם עצמו כערוגה זו שהכל דשין בה וכבושם הזה שהכל מתבשמין בה תלמודו מתקיים (ר"א, עירובי כד.). אפילו אמר פירות ערוגה זו תלושים יהו תרומה על פירות ערוגה זו מחוברים וכו' דבריו קיימין (יבמ' צג:). לא חיצת הקנים בלבד אלא אפי' ערוגה קטנה של בשמים ויש לה שם בפני עצמה אינה נמכרת עמה (ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן, ב"ב סט.). שנעשה כביצה המוזרת והיא היתה כערוגה מליאה מים (סנה' פג:). עד עכשיו אם יקלוט אדם מטר מאוירו של סדום ויתן בערוגה אינה מצמחת (ריב"ל. מד"ר ברא"שי כח). לאחד שהיתה לו ערוגת ירק מלאה השכים בבקר ומצאה שהוריקה (ר' חמא בר חנינא שם ויקר' יח). הוי כנד בקוע שאינו נפתח להכנים את הרוח וכערוגה עמוקה שהיא מחזקת את מימיה (כלה רבתי ג).—ובספר יצירה: שלש מים מרוה חקק וחצב בהן תהו ובהו רפש וטיט חקקו כמין ערוגה (ספר יצירה א יא).—ובסהמ"א: עקר דבר זה כי הערוגה היא הנזרעת תלמים תלמים ואינה נזרעת משרים משרים וערוגה זו שאמרנו יש בכל רוח שני שני תלמים מכל מין ובאמצע תלם קטן טפח על טפח (תשו' גאו' הרכבי תשה). והיה אומר לבעל המוסיקה תראה לנו זמן הציצים בציציו והערוגות במיני בשמיהם (ר"י חריזי, מוסרי הפילוס' א יט). ויש מזרעוני גינה זרעונים שאין דרך בני אדם לזרוע מהם אלא ערוגות ערוגות קטנות כגון הלפת והצנון וכו' (רמב"ם, כלאי א ט).—ואמר המשורר: וגלות ננעלות ומקות ותעלות עליהן אילות כאילות היערים בכל ענות ערגות ואין להם פוגות לרות הערגות במים מגרים (דונש, דעה לבי חכמה). כשושנה סוגה נפוצים בערוגה ירצון במחוגה עלי קו כבירם (ר"ש הנגיד, באשמרת ערב). ולך תוכה ערוגה מן ידידת מלאה על נהר אהב נטועה (הוא, כשמה מאשר תתאו). הלא תראה מידעי שחקים כערוגת גן וכוכבים כשושנים והסהר כמו אגן (רשב"ג, הלא תראה). על

הערוגות תן לך מושב והיה בצלי ההדסים דר וכו' ערוגות ורדים תנה לך למצע ואל נא תשימם בצנות וצלצל (רמב"ע, הסרסים ג יב). ערוגותיו בלי רוקם והו"שב משבצים ושושנים יצועיו (הנ"ל, קלאי גביר, דיואן קמה, בודלי). רוח לאט רגלה בין הערגות ומלב ההדם גלתה אהבה מסתרת (ר"י הלוי, עין גדיבם). בנחליה הנצו הרמונים ובערוגותיה הזהירו השושנים (ראב"ע, חי בן מקיץ, אוצר 141). ויצאנו אלי גנות ערוגות ערוכות (גנזי שכטר ג, דודקון 215). בשמיה ערוגות ערוגות יתניב שמחות וישמיד נוגות (שם 235). חיו לריחו שוכני עפר עת יולו בשמי ערוגתו טורים שנים הם עלי שבעים על רצפת כבוד מנוחתו (עמנו', מחברו' ז).—ב) *בהשאלה, דפן הריאה: ר' יוחנן ור"א דאמרי תרוייהו מקיפים בריאה אמר רבא לא אמרן אלא באותה ערוגה אבל מערוגה לערוגה לא (חולי' נ.). — ובספהמ"א: והוא שנמצא היתר בין שתי הערוגות מלמטה או מלמעלה שלא כסדר האונות (ר"מ בן אהרן, לדה לדרך ב א ו). והכרובים פורשי כנפים במדרגת הריאה המרחפת על הלב בשתי ערוגותיה (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ב כו, נח:). — וצד של הזקן: תיקון רביעי של ז"א הם שני ערוגת הבושם המכסי' הלחיים הם השערות של הזקן ההולכים באורך משני צדדי הפנים ומכסים הלחיים (ר"נ בר"י אלמנן, עמ"מ, כיסא דזעיר אנפין כט, קכט).

א. **עָרוֹד**, ס"ז, מ"ר *ערודות, *ערודים, — חמור הבר, פרא, Wildesel; onagre; wild ass: מי שלח פרא חפשי ומסרות ערוד מי פתח אשר שמתי ערבה ביתו ומשכנותיו מלחה (איוב לט ה-ו). — ובתו"מ: החמור והערוד אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא' א ו). ר"מ אומר משיכיר בין זאב לכלב ר"ע אומר בין חמור לערוד (בכור' ט:). היה מהלך במדבר ומצא בהמה שפיה גמום ופרסותיה חתוכות בודק בבשרה אם מהלך שתי וערב בידוע שהיא טהורה ואם לאו בידוע שהיא טמאה ובלבד שיכיר ערוד (בב ספרא, חולי' נט). פרא למוד מדבר כשם שהערוד גדל במדבר ואין אימת אדם עליו כך וכו' (מד"ר דברי' ה).—ובספהמ"א: ויש ערוד שהוא ממין חיות והוא חמור הבר (ר"י אלנקאוה, מנורה"מ ג, ענלאו 29).— ומ"כ: ערודות היו נותרין בירושלם והיו עולי רגלים משתקעין בדם עד ארכובותיהן ובאו לפני חכמים ולא אמרו להם דבר (ר' חנינא, ירוש' שקלי' ח א).—וערודים, ואמר הפיטן: ערודים עם עלים מדו זדו שעולים ענין לא מעלים אחוו לנו שועלים (ר' שלמה הבבלי, אור ישע מאוסרים, יוצ' א פסח).

ב. ***עָרוֹד**, ערוד[1]), ס"ז, — מין זוחל ארסי: מעשה במקום אחד שהיה ערוד והיה מזיק את הבריות באו והודיעו לו לר' חנינא בן דוסא. אמר להם הראו לי את חורו הראוהו את חורו נתן עקבו על החור יצא ונשכו ומת ערוד נטלו על כתיפו והביאו לבית המדרש אמר להם ראו בני אין ערוד ממית אלא החטא ממית באותה שעה אמרו אוי לו לאדם שפגע בו ערוד ואוי לערוד שפגע בו רבי חנינא בן דוסא (ברכי' לג.). הצב למינהו להביא הערוד וכן הנפילים וסלמנדרא (חול' קכז.). פעם אחת הלכתי לוועד וראיתי נחש שהוא כרוך על הצב ליומים יצא ערוד מביניהם (ר' הונא בר תורתא, שם). משל לאחד שנשכו הערוד והיה רץ ליתן רגליו במים נתנן לנהר וראה תינוק אחד שהוא שוקע במים ושלח ידו והצילו וכו' א"ל לא אני הצלתיך אלא הערוד שנשכני (מד"ר שמות א).—ובספהמ"א: וערוד בא מן הצב שהוא ממיני השרצים ומן הנחש והקב"ה בראו להפרע מן הרשעים (ר"י אלנקאוה, מנורה"מ ג, ענלאו 29).

עֶרְוָה, ס"נ, סמי' עֶרְוַת, עֶרְוָתָהּ, עֶרְוָתְךָ, עֶרְוָתוֹ, עֶרְוָתָהּ, עֶרְוָתָן, מ"ר *עֲרָיוֹת[2]),—א) ערוה באיש או באשה, המקום שאדם מתביש להראות, בפרט אבר הזכרות והנקבות, Blösse, Scham; nudité; nakedness, pudenda: וישת מן היין וישכר ויתגל בתוך אהלה וירא חם אבי כנען את ערות אביו וכו' וילכו אחרנית ויכסו את ערות אביהם (בראשי' ט כא-כג). ולא תעלה במעלת על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו (שמות כ כו). ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה ממתנים ועד ירכים יהיו (שם כח מב). איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה אני יי' ערות אביך וערות אמך לא תגלה אמך הוא לא תגלה ערותה ערות אשת אביך לא תגלה ערות אביך הוא וכו' ערות בת בנך או בת בתך לא תגלה ערותן כי ערותך הנה (ויקר' יח ו-י). ואיש אשר יקח את אחתו בת אביו או בת אמו וראה את ערותה והיא תראה את ערותו חסד הוא (שם כ יז). ואעבר עליך ואראך והנה עתך עת דדים ואפרש כנפי עליך ואכסה ערותך ואשבע

1) במדה"ג שכטר, סוף וישלח, מנוקד: עַרְוֹד.
2) [כאלו מן עֶרְיָה.]

לך (יחזק׳ יו ח). יען השפך נחשתך ותגלה עֶרְוָתֵךְ בתזנותיך וכו׳ לכן הנני מקבץ את כל מאהביך וכו׳ וגליתי עֶרְוָתֵךְ אלהם וראו את כל עֶרְוָתֵךְ ושפטתיך משפטי נאפות (שם לו-לח). לכן נתתיה ביד מאהביה וכו׳ המה גלו עֶרְוָתָהּ (שם כג ט-י). ותגל תזנותיה ותגל את עֶרְוָתָהּ ותקע נפשי מעליה (שם יח). ונגלה עֶרְוַת זנוניך (שם כט). והצלתי צמרי ופשתי (שנתתי) לכסות עֶרְוָתָהּ ועתה אגלה נבלתה לעיני מאהביה (הוש׳ ב יא-יב). — עֶרְוַת אִמְּךָ, בדבור של חרוף: הלוא ידעתי כי בחר אתה לבן ישי לבשתך ולבשת עֶרְוַת אמך (ש״א כ ל). — ובהשאלה, עֶרְוַת הארץ, מקום התרפה שלה, שדרך שם קל להאויב לבוא בה: מרגלים אתם לראות את עֶרְוַת הארץ באתם ויאמרו אליו לא אדני וכו׳ לא היו עבדיך מרגלים ויאמר אליהם לא כי עֶרְוַת הארץ באתם לראות (בראש׳ מב ט-יב). — ובכלל, חֶרְפָּה: כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת עֶרְוַת מצרים (ישעי׳ כ ד). חטא חטאה ירושלם על כן לנידה היתה כל מכבדיה הזילוה כי ראו עֶרְוָתָהּ (איכ׳ א ח). — עֶרְוַת דבר, דבר מגנה, כִּעור: והיה מחניך קדוש ולא יראה בך עֶרְוַת דבר ושב מאחריך (דבר׳ כג יד-יה). כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה עֶרְוַת דבר וכתב לה ספר כריתת (שם כד א). — ובתו״מ: האיש (היוצא להתלות) מכסים אותו פרק אחד מלפניו והאשה שני פרקים אחד מלפניה ואחד מלאחריה מפני שכולה ערוה (ספרי דבר׳ רכא). א״ר אבהו שעשה לה דדים במקום בינה טעמא מאי א״ר יהודה כדי שלא יסתכל במקום ערוה (ברכ׳ י.). טפח באשה ערוה וכו׳[1] (ר׳ יצחק, שם כד.). קול באשה ערוה[1] (שמואל, שם). שער באשה ערוה[1] (רב ששת, שם). לבו רואה את הערוה מותר (שם כד:). אר״א לעולם אין האשה מתעברת מביאה ראשונה והכתיב ותהרין ב׳ בנות לוט מאביהן אר״ח שלטו בעצמן והוציאו ערותן ונתעברו כמביאה שנייה (מד״ר בראש׳ מה). שהיה זה בא ובועל והיה זה בא ובועל עד שהגו את מכתה והיא מר לה לערותה (מד״ר איכ׳, דרכי ציון). ראו המלאכים שנפלו ממקום קדושתן מן השמים את בנות קין מהלכות גלויות בשר ערוה ומכחלות עיניהן כזונות ותעו אחריהן ולקחו מהן נשים

1) [פרשו שם אפילו באשתו ולקריאת שמע, כלו׳ שאסור לקרא קריאת שמע אם הוא מגלה לעיני הקורא.]

(פדר״א כב). קיבל עליו מורידין אותו לבית הטבילה וכסוהו מים עד מקום הערוה ואומרים לו מקצת דקדוקי מצות וכו׳ (מסכ׳ גרים א, קירכהיים). — ובסהמ״א: דוקא יושבת כדי שיהיו פניה שלמטה כבושות בקרקע וערותה מתכסה ואינה נראה (ר״ח, אוצ׳ הגא׳ א, כספס׳, לוין 25). ועשה את הערוה לזכר ולנקבה כדי להשתמש במשגל ולהזריע ולהוליד (ר״ש דונולו, חכמוני א, סג:). לאחד חתכו אבן מערותו וכשגדל בקש לקחת אשה ונתן החכם עצה שלא יתנו לו (ספ׳ חסידים תתתתסיח). כי כאשר יראה הערוה יכיר אם הוא בעל מלה או איש אשר לו ערלה (ר״י זבארה, שעשוע׳ יב, דודסון 134). המעי האחרון שהוא שוה ואין בו עיקום והוא שהרעי יוצא בו מן הערוה והוא דבוק בין עקרי הירכים (ר׳ תנחום הירושלמי, ספר המספיק, הקדמ׳, בכר 8). — גב הערוה: כשתראה השתן כמראה הדם דע כי ניתק גיד בכליות או במקום השתן ויש לו כאב בגב הערוה[1] (ר״י זבארה, מראות השתן ז, שעשוע׳, דודסון 172). — *ובמשמ׳ אשה האסורה על גבר מטעם של שאר בשר: איזהו מעות שאינו יכול לתקון זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר (ר׳ שמעון בן מנסיא, חגי׳ א ז). כלל אמרו ביבמה כל שהיא אסורה אסור ערוה לא חולצת ולא מתיבמת (יבמ׳ ב ג). אמרו להן ב״ש (לבה״א) התרתם ערוה חמורה לא תתירו את הממון הקל וכו׳ (שם טו ג). הכל מודין באשת אחיו וכו׳ קנה בה ערוה היא וערוה פוטרת צרתה (ר׳ יוחנן, ירוש׳ סוט׳ ו ב). היו יושבין ומחשבין איזו ערוה חמורה (ר׳ אלעזר, מד״ר דבר׳ ב). — ובמשמ׳ זנות: שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה (ר׳ עקיבא, אבו׳ ג יב). האשה שהלך בעלה למדינת הים וכו׳ קנס קנסו בה שתהא בודקת יפה וכו׳ מריח ערוה נגעו בה (ר׳ יוחנן, ירוש׳ יבמ׳ י א). גיחזי אדם גדול בתורה היה אלא שהיו בו ג׳ דברים עין צרה ופריץ בערוה וכו׳ (שם סנה׳ י ב). שמשעה שלקה העולם בדור המבול עמדו אומות העולם וגידרו עצמן מן הערוה הדא אמרת שאנשי מזרח גדורים מן הערוה (מד״ר בראש׳ ע). אמר הקב״ה אתם להוטים אחר הערוה הייכם שאני מביא עליכם אומה שאינה מבקשת מכם לא כסף ולא זהב (שם אסת׳, ויפקד המלך פקידים). — דבר עֶרְוָה, דבר שבעֶרְוָה: לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה דבר ערוה (גיט׳

1) [דודסון סובר שצ״ל: גרב בערוה.]

ט י). שנייא היא שאין אדם עושה בדבר ערוה (ירוש׳ פאה ח ב). הוי דבר שבערוה ואין דבר שבערוה פחות משנים (גיטי ב:). — ומ״ר עֲרָיוֹת: אין דורשין בעריות בשלשה (חגי׳ ב א). היתה בתו או אחת מכל העריות האלו נשואות לאחיו וכו׳ (יבמ׳ א ב). שש עריות חמורות מאלו מפני שנשואות לאחרים צרותיהן מותרות (שם ג). כל העריות שאמרו צרותיהן מותרות (גיטי ח ו). מלמד שכל העריות קרויות טומאה (ספרא אחרי פרק יג). יבמה יבא עליה שומע אני אפי׳ באחת מכל עריות האמורות בתורה הכתוב מדבר (יבמ׳ ג:). מפני מה נסמכה פרשת עריות לפרשת קדושים אלא ללמדך שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה (ריב״ל, מד״ר ויקר׳ כד). —ובמשמ׳ זנות: ולא תתיחד אשה עמהן (עם גוים) מפני שהן חשודין על העריות (ע״ז ב א). גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן הפורש מהן על אחת כמה וכמה (מקבל שכר) (מכו׳ ג טו). המוציא את אשתו משום שם רע לא יחזיר שלא יהו בנות ישראל פרוצות בעריות (תוספתי גיטי ד (ג) ג). כל הנותן עינו בכוסו עריות כולן דומות עליו כמישור (ר׳ אמי, יומ׳ עה.). רוב עובדי כוכבים פרוצים בעריות וכו׳ אין אפוטרופוס לעריות (כתוב׳ יג:). — ובסהמ״א: כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות לסוף מאכילים אותו מבשרו (רס״י, ברכאש׳ יט לג). — גלוי עֲרָיוֹת: על אלו דברים נפרעין מן האדם בעולם הזה והקרן קיימת לו בעולם הבא על עבודה זרה ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים (תוספתי פאה א ב). על שבע מצות נצטוו בני נח וכו׳ ועל קיללת השם ועל גילוי עריות (שם ע״ז ח ד). ירושלם בניין הראשון מפני מה חרבה מפני עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים שהיה בתוכה (שם מנח׳ יג כב). ויושיען (את בנות יתרו) וכו׳ דבר של גלוי עריות באו לעשות עמהן (מד״ר שמות א). ועי׳ גִּלּוּי. — ומ״ר °עֲרָיִים, עריין, ואמר המליץ: ורוב שתות היין ישבר עצמותיך בעריין וחמור תאות המשגל ישים אותך כשגל (ר׳ עזרא הבבלי, תוכחי מוסר ח, מע.).

עֵרוּי, עירוי, ס״ז, — סה״פ מן א. עָרָה: מהו ליתן תבלין מלמטה ולערות עליהן מלמעלה ר׳ יונה אמר אסור ועירוי[1] ככלי ראשון הוא[2] (ירוש׳ שבת ג ג). כל גרמא אמר שאסור שפעמים שישראל מרפא ידיו ונמצא כל העירוי מחמת הגוי (ר׳ שמואל, שם ע״ז ה י). — ובסהמ״א: שאין העירוי דרך פליטה (ראב״ד, תמים דעים יח). ערוי נמי לא מפליט אלא כדי קליפה (התרומה, שבת רלד). לפי שהן מתקררין בעירויין (ר״נ על הרי״ף, שבת כ.). כיון דלהרבה פוסקים ובראשם הרשב״ם וכו׳ עירוי אין מבשל כלל (ר׳ חיים בר׳ נתן נטע, קונטי אבן הטועים 2). אינה סרה (רוח רעה) מן הידים אלא בעירוי דוקא ולא בשכשוך (הלבוש או״ח, כע״י ד יב).

עָרוּךְ, עֲרוּךְ, סוה״ז, נקי עֲרוּכָה, מ״ר עֲרוּכוֹת. — א) מי שמוכן, מה שמסודר בסדר הגון: כעם עצום עֲרוּךְ מלחמה (יואל ב ה). — ובתו״מ: אין מעבירין לפני התיבה לא חיפנין ולא בישנין ולא טיבעוני׳ מפני שהן עושי׳ היהין חיתין ועיינין אאין אם היה לשונו ערוך מותר (ירוש׳ ברכ׳ ט ד). עשיתם שלחן אני מציל אתכם מן הערוכה[1] ואערוך לפניכם שלחן לע״ל (מד״ר שמות כ). — ובסהמ״א: ויאמרו עשירי ארם אל פסילו הנה לך ספינה ערוכה בים ללכת לדרכה המלט ארץ יהודה (יוסיפון רכה). — ואמר המשורר: משה בשירה ערוכה ישורר מי כמכה בצאתי ממצרים (ראב״ע, אחי סמעו). ויצאנו אלי גנות ערוגות ערוכות בה כמו טורי מגלה (גנזי שכטר ג, דוקסון 213). — *לִמּוּד, תלמוד עָרוּךְ: לימוד ערוך הוא בידינו שהשבת קובעת בין בדבר שנגמרה מלאכתו בין בדבר שלא נגמרה מלאכתו (רב נחמן, ביצ׳ לד:). תלמוד ערוך הוא בפיו של ר׳ יוחנן הא מני אדמון הוא (שבוע׳ מ:). — שלחן עָרוּךְ: שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע״ש מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך טוב אומר וכו׳ (ר׳ יוסי בר יהודה, שבת קיט:). — °שם של ספר הלכות לר׳ יוסף קרו. ועי׳ עֲרַךְ. — ב) °שם למִלּוֹן, כמו הֶעָרוּךְ של ר״נ מרומא וכדומ׳: עד שעמד חיוג ז״ל ומצא ערוך שעשאו חכמי לשון ישמעאל ללשונם וקרא אותו ולמד דרכיו ועשה כן ללשון הקדש (ר״ם פרחון, מחב׳, פרק). נתכונתי לעשות ערוך ובכל ערך וערך אדבר בו כל צרכו (שם, הקדמ׳). כל זה אוסיף בזה הערוך (שם). הערוך הזה וכו׳ (שם, בסוף הספר).

עָרוֹם, תוס״ז, מ״ר עֲרוּמִים, — מי שיש לו עָרְמָה, שיודע לרמות בני אדם בחכמה ודעת, שלא ירגישו בו, חכם

1) [בגנ׳ מנקד: וְערוי.] — 2) [בלומ׳ כמו בשול.]

1) [הגיהנם שנאמר ערוך מאתמול (מ״כ), ועי׳ עֲרִיבָה.]

שיודע להזהר. hinterlistig, gescheit; ruse, prudent; crafty, sensible, במשמ' רמאי: והנחש היה ערום מכל חית השדה אשר עשה יי' אלהים ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן (בראשי ג א). מפר מחשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תשיה (איוב ה יב). כי יאלף עונך פיך ותבחר לשון ערומים (שם יה ה).—ובמשמ' חכם, פקח: אויל ביום יודע כעסו וכסה קלון ערום (משלי יב טז). כל ערום יעשה בדעת וכסיל יפרש אולת (שם יג טז). חכמת ערום הבין דרכו (שם יד ח). פתי יאמין לכל דבר וערום יבין לאשרו (שם יה). נחלו פתאים אולת וערומים יכתרו דעת (שם יח). ערום ראה רעה ויסתר ופתיים עברו ונענשו (שם כב ג).—ובתלמו': חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה ומכות פרושין הרי אלו מבלי עולם (ר' יהושע, סוטי ג ז). לעולם יהא אדם ערום ביראה מענה רך משיב חמה (אביי, ברכי יז.). אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמעמיד עצמו ערום עליהן (ר' יוסי בר' חנינא, סוטי כא:). אדם ובהמה תושיע ה' וכו' אלו בני אדם שהן ערומין בדעת ומשימין עצמן כבהמה (רב יהודה אמר רב, חולי ה:).—ואמר המשורר: מלל ערום אלי שמעו תאכלו מן העץ ולא תגועו (ראב"ע, אזהרות א).–*שכל ערום: אמנם השכל הערום יעיין ויחפש (ר"י עמדין, מגדל עוז, קו.).

עָרוֹם, עָרֹם, ת"ז, נק' עֲרֻמָּה, מ"ר עֲרוּמִּים, *עֲרוּמוֹת,—מי שאין כסות לגופו, שאינו לבוש לבוש, nackt; nu; naked, והיו שניהם ערומים ולא יתבששו (בראשי ב כה). ויפל ערם כל היום ההוא וכל הלילה (ש"א יט כד). ויאמר יי' כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף שלש שנים וכו' כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וכו' (ישעי כ ג-ד). פן אפשיטנה ערמה והצגתיה כיום הולדה (הושי ב ה). ואמיץ לבו בגבורים ערום ינוס ביום ההוא (עמו' ב טז). אילכה שילל וערום אעשה מספד כתנים (מיכ' א ח). ערם יצאתי מבטן אמי וערם אשוב שמה (איוב א כא). כי תחבל אחיך חנם ובגדי ערומים תפשיט (שם כב ו). ערום ילינו מבלי לבוש ואין כסות בקרה (שם כד ז). כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא (קהלי ה יד).—ובהשאלה, הדבר ערום לפני פלוני, שהדבר אינו מכסה ואינו נסתר מעיני פלוני: ערום שאול נגדו ואין כסות לאבדון (איוב כו ו).—ובתו"מ: ומפרישין אותו (את הדמאי) ערום בין השמשות וכו' (דמאי א ד). האיש נסקל ערום ואין האשה נסקלת ערומה (סוטי ג ח). האילם והשיכור והערום והסומ' ובעל קרי לא יתרומו (ירוש' תרומ' א ו). תיפתר שהיתה אשתו של עם הארץ יושבת עליו ערומה (ר' יסא, שם חגיגי ב ז). האוחז ס"ת ערום נקבר ערום וכו' אימא ערום בלא אותה מצוה (שבת יד.). רצונכם לראותה (את ושתי) אמרו אין ובלבד שתהא ערומה (מגי' יב:). שהיתה ושתי הרשעה מביאה בנות ישראל ומפשיטן ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת (שם). אלו אנשי ברבריא ואנשי מרטנאי שמהלכין ערומים בשוק שאין לך משוקץ ומתועב לפני המקום יותר ממי שמהלך בשוק ערום (יבמ' סג:). מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת וכו' אמרו חכמים ימות וכו' ואל תעמוד לפניו ערומה (סנה' עה.). ומה חיטה שנקברה ערומה יוצאה בכמה לבושין צדיקים שנקברים בלבושיהן עאכו"כ (שם צ:). ותקראן לעם לזבחי אלהיהן רבי אלעזר אומר ערומות פגעו בהן (סנה' קו.). כיון שראיתיה ערומה ובצרה גדולה נתמלאתי עליה רחמים ונתתי לה על שום ומבשרך לא תתעלם (מד"ר ויקר' לד). הנכנס לבית הערומים חולץ את תפיליו ורוחק ארבע אמות מבין הערומים (מסכ' תפילין, קירכהיים).—ובפהמ"א: מעשה בר' עקיבה שהיה מהלך בין קברות ופגע באדם אחד ערום ושחור כפחום (גנזי שכטר א, גינצבורג 238).—*ובלא הרבה בגדים: המשיא את בתו סתם לא יפחות לה מחמשים זוז פסק להכניסה ערומה לא יאמר הבעל כשתבא לביתי אכסנה בכסותי (כתוב' ו ה).—ובהשאלה: ומכספינו ומחמדינו אנו ערומות מהם וקלופים כבצל הנקלף (מד"ר בראשי לה). נכנס (דוד) למרחץ וראה את עצמו ערום אמר אוי לי שאני ערום מן המצוות (ספרי דברי לו).—ובפהמ"א: ידענו בשכל שאין דבר מאלה לצורה אנושית כל עוד שיקחה השכל מופשטת ערומה מכל זה (ראב"ד, אמו"ר 35). והיסוד אי אפשר שיהא נמצא ערום מהצורה (רש"ע פלקירא, מקור חיים לרשב"ג ד ז). ויועיל עוד למען דבר בלשון נקייה אם בוא יבוא לידנו ענין אשר לא ניתן להאמר ערום כאשר הוא (מנחם כהן, רוח חדשה מג).—ואמר המשורר: ויולד אנוש ערם וילך ונפשו מעמל תבל ערמה ויעזב כל פקדתו לאחר ולא ישא ביום לכתו מאומה (רמב"ע, חרדה לנפש תבל). בך ולי בי ממך אני יד אל תרפי מערום שכל ובמדו בשתי תחפי (ראב"ע, שאמיר אל).

ערוּם, עירום, ס״ז, — שה״פ מן עֵרֵם: ובערוך [ערך כותש] פי׳ אם [הנופות] מסתבכין זה על זה ומערבין זה עם זה אסור וכו׳ מיהו קשיא דכי האי גוונא מיקרי עירום וכו׳ ועירום דקשיא לא קשיא מידי דעירום מיקרי על ידי אדם כותש מעצמן (ר״י בן מלכי צדק, כלאי׳ ה ג).

עָרוּץ[1], ס״ז, סמ׳ עֲרוּץ[2]: מן גו יגרשו יריעו עלימו כגנב בַּעֲרוּץ נחלים לשכן חרי עפר וכפים (איוב ל ה-ו). —ואמר הפיטן: סימן שני למשולח בערוץ למדחפת איש שעיר (רסע״ג, באדני ילדקו, אזהר׳, קובץ מעשי ידי גאוני׳ קדמוני׳ ג. 15). הופע יי׳ הגלה בערוץ שגבך והט אזנך (הוא, גוף ספר הגלוי, סעדיאנה, סכטר 6). —וכמו ס״ת: בסוד אלוה ירוץ אז לשער היסוד סגן וראש בית אב ערוץ לשמע טוב מגלה סוד (הוא, באדני ילדקו, אזהר׳, קובץ מעשי ידי גאוני׳ קדמוני׳ ג. 15). — בערוץ יקהת לחיך עת כי תשחקי ירד הנעם לשכון משמים (יל״ג, הנה א, 5). —ונק׳ עֲרוּצָה, ואמר המליץ: לתת גדר למחסיה הפרוצה לשומה כקדם נוראה וערוצה לעזר שונה העשק והמרוצה (קטע מזמן הגאו׳, סעדיאנה 66). והוא פעל עומד מענין עריץ כלומר תהיי ערוצה (רד״ק, ישע׳ מז יב).

***ערוּר**, עירור, ס״ז, — שה״פ מן עוֹרֵר: ולא יעורר על מתו אי זהו העירור מזכירתו בין המתים (ירוש׳ מו״ק א ה).

ערוּת, עירות, ס״נ, —שקידה ועֵרָנוּת, Wachsamkeit; vigilance: תמורת שחוק בכיה תמורת הרהור מחשבה שמחת הלב תמורת שינה שקידה הוא עירות (ר״ש דונולו, חכמוני ה, עג.).

ערטל[3], ממנו ׳עַרְטִיל, ׳עַרְטִילַאי, *עַרְטֵל.

עַרְטִיל, ת״ז, — עָרוֹם, בלא לבוש: פתאום ראיתים במקום הריח שליח רע וערטיל[4] יטיל (אבא מארי, מנחי קנאו׳, ספר הירח, הקדמ׳, 122). עוד מעט ונשאר הדור נעור ורק שליח וערטיל[4] מעט מעט מתנונה והולך קמא קמא בטיל (ר׳ קלונימוס, אבן בחן, סג.).

---

1) [המחבר לא פרש ערך זה, וע״פ פרושו בערך עָרִיץ יש לפרש: נורא, שעורצים ונבהלים מפניו. וכן ראב״ע והחדשים, ושאר מפרשינו פרשו מלשון שבר ונקיק.]
2) [לדעת רד״ק בשרשיו גם הנפרד עָרוּץ, במשקל גְבוּל.]
3) [מן הארמ׳.] — 4) [מן הארמ׳ (סוטי׳ ח:).]

עַרְטִילַאי, ס״ז, מ״ר עַרְטִילָאִים, — אדם ערום, ריק ופוחז: מעשה היה בשני בני אדם שהיו שונאים זה לזה והלך האחד והשחיד ערטילאי אחד שיוציא לעז על בתו של חבירו שקדשה (מרדכי, קידוש׳ תקסט). והשותים בזמן הקבועי׳ עם אוהבי׳ וידועים ועם חסידים וצדיקי׳ זלא עם ערטלאים ורקים כי היין יוסיף חכמה וכו׳ (ספר ארחות צדיקים, שער השמחה, כז:).

***עַרְטֵל**, פ״י, — עשה שיהיה ערום ומגלה: לעתיד לבא הקב״ה מערטלו (את השמש) ומהשתקו ומנרתקו ומלהט אותו ברשעים (ר׳ נתן, מד״ר קהלו׳, וזרח השמש). —ואמר הפיטן: דביר קדשי ערטל וקרבני נבטל ותמידי ניטל (אלהי׳ אזכרה, יוה״כ, כ״י בריטי׳ מוזי׳).

—התפ׳, *הִתְעַרְטֵל, נתערטל, — נעשה ערום: ויִדעו כי ערומים הם אפילו מצוה אחת שהיתה בידן נתערטלו הימנה (מד״ר ברא׳ יט). בא ליכנס לתיבה והיו רגליו מתערטלות[1] (ילק׳ איוב כו). — ובסהמ״א: הלא דבר ידוע לכל ומפורסם שכבר נתערטלו הנפשות מן הגוף המת והניחוהו לרקבון (רמב״ן, שער הגמול, בסוף). ונקרא צבור תבואה שנדושה ערימה כמו ערמת חטים וכו׳ ע״ש שנתערטלה מן הקשים (רס״פ, יריעות שלמה א י, לא.). —ואמר הפיט אור יום הבא אמתיי יתערטיל ויניץ בגוים יבער ויבהל וילהט ותנץ (Kahle, Masor. d. West., כב).

—פעי׳, ׳עֻרְטַל, יְעֻרְטַל, יעורטל, — כמו התפ׳: בכבוד לשבח אז הוטל שבוע ירבור כמום ונעוה יעורטל בהיכל אומר כבוד (רסע״ג, באדני ילדקו, אזהר׳, קובץ מעשי ידי גאוני׳ קדמונים ג, 14).

עֲרִי, עריי — ע׳ עראי

עֲרִיבָה, ס״נ, — שה״פ מן א. עָרַב: ולישון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה עריבת היום בתחילת ז׳ שעות וכו׳ ועריבת הלילה בתחלת הלילה (רס״י, שמות יב ו). אם כן איך יקרא מעת ערב שהיא עריבת השמש עד בקר יום והנה הוא לילה (ראב״ע, שם שם כה). והערב האמתי הוא בשקוע השמש גם יקרא ערב על דרך מקרה עד עריבת האור (שם יח יג). כי אז יראה אור הירח אחרי עריבת השמש (כ״א

---

1) [הערוך גורס: מתערכלות, ובמ״ב: מתעכלות.]

הקרלי, ספ׳ גיעע, ענין קדוה״ח ג, ד:). כי אחרי המולד תהיה ראיית הלבנה אחר עריבת השמש (שם ה.).

*עֲרִיגָה, ש״נ, — שה״פ מן א. עָרַג: עריגת האיל הוא קול וגם מצאנו העריגה ליתר הבהמות (דונש, על מנחם, ערג). ודונש שאמר כי עריגה לאיל ולא לאדם לא מלא דבריו (ר״יק, ספ׳ הגלוי, יג). ולשון עריגה לאיל כמו לשון געיה לשור ולשון שאגה ונהימה ונעירה לאריה (רד״ק, שה״ש, ערג). ומרוב עריגת נפשו עליך להסתופף בחצרות אהלך (בשמים ראש קיג).

עֶרְיָה, ש״נ, — א) מעמד אדם עָרֹם, Blösse; nudité; nakedness: ותבאי בעדי עדיים שדיים נכנו ושערך צמח ואת ערם וְעֶרְיָה ואעבר עליך ואראך והנה עתך עת דדים (יחזק׳ יו ז-ח). לא זכרתי את ימי נעוריך בהיותך עירם וְעֶרְיָה מתבוססת בדמיך היית (שם כב). והפשיטו אותך בגדיך ולקחו כלי תפארתך והניחוך עירם וְעֶרְיָה (שם לט). — ואמר המקונן: פצו מעשה עריה לנדיה פרשה ציון בידיה (ר״א הקליר, שבת קודו מני, קיכ׳). — ואמר המשורר: וגפן וכו׳ אשר נותרה ימי חרף וזרע מפרי עריה התמאס ויינה טוב ורב לשתות ולרויה (ר״מ הנגיד, הבמות פליליה). או בת שבע מעל הגג ארגנה רוחצת עריה לא אתחיל על חשק תמר לא אחשוב רע על אוריה (עמנו׳, מחברי ז). — ב) כמו עֶרְוָה[1], במשמ׳ אבר המין: נפגם הזובן או עריה של נקבה במוקדשים נפגם הזנב מן העצם אבל לא מן הפרק (בכור׳ ו ה). — ומ״ר עֲרָיוֹת, עי׳ עֶרְוָה. — ובמשמ׳ זנות: ולא נפקד ממנו איש לעריה ולחטא (מד״ר שה״ש, כמגדל דוד). — ואמר הפיטן: למו השיבה נות יפיפיה לי איך תיסרוני ברמיה לערל וטמא תשגילוני עריה (ר׳ יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ׳ שבת א׳ חנוכ׳).

*עֲרִיָּה, עריה, ש״נ, — כמו הערָאה, העריה: לצורך יצאת לידון בערייה שלא תאמר הואיל ואין חייבין עליה אלא משום טומאת עריה לא נעשה בה את המערה כגומר (ירוש׳ סנה׳ ז ה).

*עֲרִיכָה, ש״נ, — שה״פ מן עָרַךְ, — א) סדור של דבר: נאמר כאן עריכה ונאמר להלן וערך הכהן אותם מה עריכה שנא׳ להלן בתמיד של שחר אף עריכה שנא׳ כאן בתמיד של שחר הכתוב מדבר (ירוש׳ יומא ג ה). וישמחו צדיקים בבנין עירך וכו׳ ובעריכת נר לבן ישי משיחך (תפל׳ הבינגו, ברכ׳ כט). אמר הקב״ה בזכות הערכים אני מציל אתכם מעריכת גיהנם שכתב בה כי ערוך מאתמול תפתה (תנחומ׳ בחקותי ה, בובר). — עֲרִיכַת שפתים, שפה: והתורה (נקנית) בארבעים ושמונה דברים ואלו הן בתלמוד בשמיעת האזן בעריכת שפתים בבינת הלב וכו׳ (אבו׳ ו ה). — ואמר הפיטן: פרים וכבשים לשלמים ועולה עריכת שפה נערוך בתפלה (ר׳ שמעון בר יצחק, תמים פעלך, יוצ׳ ב ר״ה). — *ובמשמ׳ סדור של ספר וכדומ׳: והשלישי שיפלות הסדירה ומיעוט כח העריכה שאותו תלמוד סדירת יסודי עולם תלמידי הנביאים (גנזי שכטר ב, גינצבורג 408). — ב) עֲרִיכַת העסה: כל המנחות וכו׳ וחייבים על לישתה ועל עריכתה ועל אפיתה (מנח׳ ה ב). אחת שתי הלחם ואחת לחם הפנים לישתן ועריכתן בחוץ ואפייתן בפנים (שם, גמר׳ לה:). חביתי כהן גדול לישתן ועריכתן בפנים ודוחות את השבת (תנחומ׳ ויקר׳ ז, בובר). — ובסהמ״א: מקטפין טחין פניה (של העיסה) לאחר עריכתה (רש״י, פסחי׳ לו.). וכן לענין העריכה יש להזהר שאותו הנוטל העיסה לפניו לחתוך לחתיכות קטנות לעורכין ולמרדדי הרקיקין (סה״י ג, יז). היה נראה להקל אם בשעת הרדידה והעריכה הקמח הנזרק מתערב ומתגבל בעיסה (ר״מ מורפורגו, שמש לדקה, שו״ת א ט). — ג) *כמו עֲרֵכָה, הערכה: ויהי היום אשר רבו כמו רבו ביניהם הקטטות והמריבות מחמת היות בק״ק הנזכ׳ הסכמה קדומה שמשלש שנים ועד ג׳ יעשו עריכה ובהגיע תור וזמן זאת העריכה יחד אוספו כל אנשי הקהל לתקן באיזה אופן שיעשה העריכה (מהרשד״ם, שו״ת יו״ד, קנב). ופטרנו את כל עזבון הר׳ שלמה הנז׳ בכל מקום שהוא מלפרוע וכו׳ אם מעט ואם הרבה בין אם תעשה עריכה בין אם לא תעשה עריכה (ר״א ששון, תורת אמת, שו״ת א לו, כז:). מי שמת ובן אין לו לקבל עליו העריכה המוטלת על המת לוקחים ממנו סך ידוע ופוטרים את ממונו (שם ב מח, ע). ובת אחד מהם מתעצמת עם שכנגדה על אשר עשו חמשה ממונים לבטל העריכה תוך זמן שלש שנים וכו׳ שאין יכולת לממונים הנ״ז לשנות העריכה בתוך זמן שלש שנים וכו׳ (ר״י מטראני, שו״ת א כז). בני העיר שיש להם הסכמה לעשות עריכה בכל ג׳ שנים על ידי ד׳ מעריכים שיוצאים בכל עריכה מכל קהל (ר״א, פרח מטה אהרן, שו״ת א כה).

1) [עי׳ גם ביכלר (ספ׳ היובל לר״י לוי).]

***עריכות**, ס״ז, — כמו עריכה, עריכות שפתים: ודבר גבורות וחין ערכו חן ניתן בעריכות[1]) שפתים בשעה שבקש רחמים על הסדומיים (מד״ר בראשי׳ מט). — ובסהמ״א: עריכות מלשון **עריכות** שמעריכין עליהם הלחם (ערוך ערך ארב).

***ערימות**, ס״נ, — כמו ערמה: איש מצרי גבר ערום ומה היתה ע ר י מ ו ת י ה אמ׳ בכל מקום גרמוני מוכר כושי וכאן כושי מוכר גרמני אין זה **עבד** (מדה״ג סכטר, בראשי׳ לט א).

***עריין**, עריין, עריים, ס״ז, — חלק של העל שמשבר גושי עפר: הנוגע בעול וכו׳ בלחיין ובעריין[2]) טמא (כליי כא ג).

א. ***ערים**[3]), ס״ז, מ״ר עריסים, עריסין, — א) השתרגות הגפנים שעולות ומטפסות על כתל או גדר ועושות כעין סכה מלמעלה, Weinlaube; berceau, espalier; arbour: אי זו היא שכחה בערים כל שאינו יכול לפשוט את ידו וליטלה (פאה ז ז). איזהו **ערים** הנוטע שורה של חמש גפנים בצד הגדר שהוא גבוה **עשרה** טפחים וכו׳ (כלא׳ ו א). **ערים** שהוא יוצא מן **המדרגה** וכו׳ (שם ב). **ערים** שהוא יוצא מן הכותל מתוך הקרן וכלה וכו׳ (שם ז). הקנים היוצאים מן הערים וחס עליהן לפסקן בנגדן מותר (שם ח). שלשה דברים אמר ר׳ ישמעאל לפני חכמים בכרם ביבנה על ביצה טרופה וכו׳ ועל גנה קטנה שהיא מוקפת ערים אם יש בה כמלא בוצר וסלו מכאן ומלא בוצר וסלו מכאן תזרע ואם לאו לא תזרע (עדי׳ ב ד). ערים שהיה לו נוטע כהילכתו או שהיה מכוון כשובך הזה עגול ואינו **ערים** (ר׳ שמעון, תוספתי כלא׳ ג ה). ערים שהעבירו על גבי קנים הרי הן קנים מחיצה (ר׳ יהודה, שם ד ד). ר׳ שמעון בן לקיש אמר בערים המעוקם שנו וכו׳ ר׳ יוחנן אמר בערים המכוון שנו (ירוש׳ שם ו א). — פסקי ערים: פסקי ערים[4]) שמונה אמות ועוד (משני שם ו ו). אלו אוסרין ולא מקדשין מותר חרבן הכרם וכו׳

1) [ס״א: בארוכות, ועי׳ הערת תיאוד׳.]
2) בכ״י בודלי מנקד: והעריין. [במדב״ם: ובערוים וכן בערוך. ועי׳ בפרוש רה״ג וברמב״ם.]
3) [אמר הרמב״ם (פאה ז ז): נקרא בלשון ערב עריש a), ע״כ; וכן בכושית: עריש.]
4) [בתוספת׳ (שם ד ח) הגרסה: תרים.]

a) عريش

מותר פיסקי ערים מותר אפיפירות (שם ז ג). — ומ״ר: איזהו היא שיכחה בעריסין גדולים כל שאינו יכול לפשוט את ידו וליטלה בעריסין קטנים משיעבור הימנו (תוספת׳ פאה ג יו). — ובסהמ״א: אבל העושה כמו מטה או כמו שבכה גבוהה מעל הארץ כדי שיהיו האשכולות והשריגים נמשכין **עליה והגביה** נוף הגפנים מעל הארץ על אותה המטה והדלה אותו הרי זה נקרא ערים (רמב״ם, כלא׳ ח א). — ובנוי לגן עדן, ואמר הפיטן: מצוה כהפרים מורד מערים מורתי החרים מנות התרים (ר״מ בר׳ יצחק, אילת השחר, יוצ׳ שבת כ״ח). — ב) כמו ב. עריסה: ולקח רצועות ארוכות של משי לתינוקות להעציבם בעריסם (מדרי איכה, אין לה מנחם, בובר 133). תמלא בטנך ותשכב **בערים** וכו׳ (ר׳ עזרא הבבלי, תוכחי מוסי י, כט:). — ומ״ר: עתה אל ימלט להם שריד ופליט עולל ויונק **שבעריסיהם** (הגזרות הישנות (תתנ״ו), 5).

ב. ***ערים**, ס״ז, מ״ר עריסים, עריסין, כמו ארים: הבייר והבלן והספר והספן בזמן שבאין מכוח בעל הבית נוטלין מכוח בעל הבית מכוח ערים נוטלין מכוח ערים ואין משנין ממנהג המדינה (תוספת׳ ב״מ ט יד). האדמה פרט לעריסין ולחכורות וכו׳ שאין מביאין בכורים משום אותו הטעם שנ׳ **ראשית בכורי** אדמתך (מדרי תנאי כו ב).

ג. ***ערים**, ס״ז, — כמו א. עריסה: לתת תרומה וראשית עריסך והלולי קדש מרקח (רסע״ג, תרי״ג מצות, קבץ מעשי ידי גאוני קדמו׳ ב, 30). ותאכל את שארית הערים בחרונך תשאג עלי כלביא ועל אבותי קללה תביא (ר׳ עזרא הבבלי, תוכחי מוסר י, כט:).

א. **עריסה**[1]), ס״נ, כני עריסתינו, ערסתיכם, — בצק, עסה, Teige; pâte; dough: והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה ליי׳ ראשית ערסתכם[2]) חלה תרימו תרומה כתרומת גרן כן תרימו אתה מראשית ערסתיכם תתנו ליי׳ תרומה לדרתיכם (במד׳ יה יט-כא). וראשית עריסתיכם תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך (יחזק׳ מד ל). ואת ראשית עריסתינו ותרומתינו ופרי כל עץ תירוש ויצהר נביא לכהנים (נחמי׳ י לח). —

1) עי׳ הערה לקמן.
2) אונקל׳ תרגם: **אצותכון**, והוא כנראה הכלי שלשין בו הבצק כמו משארת ואעפ״כ לפי הקבלה הכונה בערסה הוא בצק [וכך השבע׳], ואולי זו היא המלה עסה, והרגש שם הוא במקום הריש (?).

ובתלמו׳: אלא עריסותיכם למה לי כדי עריסותיכם פאה (פולי קלה:). — ואמר הפיטן: עריסת החמץ וחלאתו תתם כאשר עלעו והוצאתי את בלעו (אהאלה רשיון, יולי לפס״ג). — ובמשמ׳ משארת, עֲרִבָה: עיסה שנילושה בשתי קצות העריסה ואין באחד מן החלקים שיעור חלה אינה מתחיבת בחלה (ר׳ אהרן מברללוני, ספי הסיכוך ספה).

ב. *עֲרִיסָה, ס״נ, מ״ר עֲרִיסוֹת. — א) מטה קטנה של תינוק, cradle ; berceau ; Wiege : כלי עץ מאימתי מקבלים טומאה המטה והעריסה משישופם בעור הדג (כליס טז א). בנות כותים נדות מעריסתן (נדה ד א). המיטה והכסא והספסל והקתדרא ועריסה שנתפרקה וכו׳ אין מסתפקין מהן ביום טוב (תוספתי יו״ט ג יא). לא היה יודע שיש תינוק בעריסה וישב עליו והרגו וכו׳ הרי זה גולה (שם מכו׳ ב ד). העושה זגין למכתשת ולעריסה ולמטפחות הספרים ולמטפחות התינוקות טהורין (שם כלי׳ ב״מ א יג). עריסה מאימתי מקבלת טומאה משתגמר מלאכתה (שם ה יב). עור העריסה שהוא עתיד לעשות לו טיבור טהור (שם ו ב). שלשה עריסות הן העשויה לשכיבה טמאה מדרס ושל בנות טמאה טמא מת ושל סיירין ושל ציורות טהורה מכלום (שם ב״ב ב ט). לווחי׳ שבספינה ושבעריסה ונקליטי המיטה וכו׳ הרי זה לא יחזיר (ירוש׳ שבת יב א). זכור אני שהיתה אמו (של ריב״ח) מולכת עריסתו לבית הכנסת בשביל שיתדבקו אזניו בדברי תורה (ר׳ דוסא בן הרכינס, שם יבמ׳ א ו). אדם מפריש על בנו הקטן והוא נתון בעריסה (ר׳ יוחנן, שם סוט׳ ב א). אפילו בנו קטן המוטל בעריסה (ר׳ שמואל, ב״ב קלא:). מפני מה ראשיהם של בבליים ארוכים ושל בני מדינה זו מגולגלים וכו׳ מפני שאין במקומן עריסות וכל ימיו מתגדל על חיק אמו (אדר״נ נוסח׳ ב כב). לבן מלך שהיה ישן על גבי עריסה והיתה מינקתו תוהא ובוהא (ר׳ תנחומא, מד״ר ברא׳ ב). לא נדנדה עריסה תחלה אלא בביתו של אברהם אבינו (ר׳ לוי, שם נג). לבן מלכים שהיה ישן על גבי עריסה והיו זבובים שוכנים עליו וכיון שבאה מניקתו שחה עליו וברחו מעליו (ר׳ אבהו, שם סט). — ובספה״א: לנו ולמולדתנו למשפחותינו ומדרשי אפילו עצי עריסותינו גלה לנו (רס״י, ברא׳ מג ז). הכותב כל נכסיו מתנה לאחד מבניו וכו׳ אפילו היה בן קטן המוטל בעריסה לא עשאו אלא אפוטרופוס (שו״ע חו״מ מתנה רמו ד). — ב) *כמו א.עָרִיס: אפיפירות הם האריגות שעשו מן הקנים והעצים כגון עריסות להשכיב עליהם סריגי הערים וענפיו כשיאריכו (פי׳ הרמב״ם, כלא׳ ו ג).

*עֲרִיסוֹת, — עי׳ אֲרִיסוּת.

עָרִיף, ס״ז, מ״ר כני עֲרִיפֶיהָ: וינהם עליו ביום ההוא כנהמת ים ונבט לארץ והנה חשך צר ואור חשך בַּעֲרִיפֶיהָ [1] (ישע׳ ה ל). — ובספה״א: ותקדר נפשו בעריפיה (רקע״ג, JQR., NS. III, 96). כל אויבינו יצעדו להפיצנו צר ואור חשך בעריפי זמננו (ר״ש בן ויגלא, שבט יהודה, 127). ולמה זה תדכא לב ילדך ותהיה חיץ בכליותי כמביא ותחשיך בעריפי אור ותשים זריחתו למול עיני כערבי (ר״י אברבנאל, זמן הכה בחן, או״ב ב, 72). סובי רפידת רקיע תעודה מסך לוטי על פי עריפיך שריון (כנדו של ר״א ששון, שו״ת תורת אמת, הקד׳). ומי אשר לו עינים לראות ולב להבין לא ירוץ אחרי קול הקורא ובפרט בעת הזה אשר נחשך אור החכמה בעריפיה בין אחינו בני ישראל (יאוועל, למודי הטבע, הקד׳). — ואמר הפיטן: צוה אור בעריפים בגדודי הילים (אגורה באהליך, יולי שבת ה אחה״פ). יצורי תבל צר והוא משגב מבצר ומאיר אור גם צר חשוכים בעריפי (ר״י נגיארה, אקדש אל, עולת תמיד, הקד׳). — ואמר המשורר: יבלה עפר ארץ והם יתחדשו יצרו עריפיה וישתרעו (רמב״ע, כעפי דמעות). וחשך האור בעריפו והדרך שם על פניו צעיפו (ר״י הריזי, מחבר׳ איתיאל יו). ובעת שיאמרו פלונית בין שדיה נאפופיה צר ואור חשך בעריפיה וכו׳ יאמרו פלונית שמש צדקה ומרפא בכנפיה (עמנו׳, מחב׳ א).

*עֲרִיפָה, ס״נ, — א) שה״פ מן א.עָרַף: כל היום כשר לקריאת המגילה וכו׳ ולעריפת העגלה ולטהרת המצורע (מגיל׳ ב ה). זקני אותה העיר רוחצין את ידיהם במים במקום עריפתה של עגלה ואומרים וכו׳ (סוט׳ ט ו). סמיכת זקנים ועריפת עגלה בשלשה (ר׳ שמעון, סנה׳ א ג). אין לי אלא זריקת דם והקטר חלבים מנין יציקות וכו׳ השקאת סוטה ועריפת העגלה וכו׳ ת״ל בני אהרן כל עבודה שבבני אהרן (תוספתי דמאי ב ז). אין מקדדין לא בערי הלוים ולא במקום עריפה בנחל (ר׳ חסדאי, ירוש׳ סוט׳ ה ו). ירחצו

[1] [ריב״ג חברו עם א.ערף ופרש: הריסותיה. רש״י ורד״ק חברוהו עם ב.ערף ופרשו: שמים או אפל. והחדשים מתקנים באפנים שונים.]

את ידיהם על העגלה הערופה בנחל על מקום עריפתה של עגלה (ספרי דברי רט). שנאמר יערף כמטר לקחי ואין עריפה אלא הריגה שנאמר וערפו שם את העגלה בנחל (תעני ז.). מודה רבי שמעון לאחר עריפה שהוא אסור (רבה בר אבוה, בכורי י:). — ובסהמ"א: הכריתה הנעשית בעור החופה את העטרה נקראת מילה וכגון עריפה חבורה פצע וכו' (ר"א הקראי, ג"ע, שחיטה ע, פז::). אסור להשתתף עמו (עם הכנעני) כדי להפקיע קדושתו הואיל ואפשר בפדיה או בעריפה (ר' אהרן בר' זרח, צדה לדרך א ה ג).—ב) שה"פ מן ג.ערף: ואין עריפה אלא לשון כנעני כאדם שהוא אומ' לחבירו ערוף לי את הסלע הזה ואין עריפה אלא פרוט לי (מדרי תנאים לב ב). —ג) *שה"פ מן ב.עָרַף: כי הסחיפה כשכיבה וכדליפה וכרעיפה וכעריפה (דונש, תשו' והכרעי ר"ת, 77). אף בעריפת טל לבד היא ארץ דגן ותירוש (כוה שלוש, אבישלום י ג, קעח.).—עֲרִיפַת הדם: כן יוצא מהנחירים מותרי הדם והוא עריפת הדם (ר"מ אלדבי, ש"א ד, י:). ופעמים יהיה לטוב כמו עריפה שתקרה בקדחת שורפת ותולי מורסת הראש על הנקיון או מהכאת הראש (שם). ואמנם פעמים תהיה עריפת הדם מהנחירים לרע והיא ההווה מפני חום חזק שיהא בתוך הגוף (שם).

עָרִיץ, ש"ז, מ"ר עָרִיצִים,—א) אדם תקיף, רשע בעל זרוע וחמס, Gewalttätiger, Tyran(n); homme violent; violent man, tyrant: והשבתי גאון זדים וגאות עָרִיצִים אשפיל (ישעי יג יא). כי רוח עָרִיצִים כזרם קיר וכו' חרב בצל עב זמיר עָרִיצִים יענה (שם כה ד-ה). והיה כאבק דק המון זריך וכמץ עבר המון עָרִיצִים (שם כט ה). כי אפס עָרִיץ וכלה לץ ונכרתו כל שקדי און (שם כ). גם שבי גבור יקח ומלקות עָרִיץ ימלט (שם מט כה). והצלתיך מיד רעים ופדתיך מכף עָרִיצִים (ירמי יט כא). לכן הנני מביא עליך זרים עָרִיצֵי גוים והריקו חרבותם על יפי חכמתך (יחזקי כח ז). אלהים זדים קמו עלי ועדת עָרִיצִים בקשו נפשי (תהלי פו יד). אשת חן תתמך כבוד וְעָרִיצִים[1] יתמכו עשר (משלי יא יו). ומלטוני מיד צר וטיד עָרִיצִים תפדוני (איוב ו כג). כל ימי רשע הוא מתחולל ומספר שנים נצפנו לֶעָרִיץ (שם יט כ). זה חלק אדם רשע עם אל ונחלת עָרִיצִים משדי יקחו (שם כז יג).— ב) ת"ז, גבור עָרִיץ, גוי עָרִיץ וכדומ': על כן יכבדוך עם עז קרית גוים עָרִיצִים ייראוך (ישעי כה ג). ויי' אותי כגבור עָרִיץ על כן רדפי יכשלו ולא יכלו (ירמי כ יא). ראיתי רשע עָרִיץ ומתערה כאזרח רענן (תהלי לז לה).—ובתלמו': ועל העיר האבילה וכו' הרמוסה ביד עריצים ויירשוה לגיונות ויהללוה עובדי פסילים (בשם ר' חייא, ירוש' ברכי ד ג). הרב את ריבך והנוקם את נקמתך הגואלך והמושיעך מכף עריציך (בשם ר' יוחנן, שם מגיל' ד א). — ובתפלה: הפודנו מיד מלכים מלכנו הגאלנו מכף כל העריצים (ואמונה, תפלי ערבית). — ובסהמ"א: וישלחו בראשיהם את שני עריצים וכו' וילחמו באניבל (יוסיפון קמט). ושם איש ושמו שמעון איש פריץ וגבור ועריץ גבה קומה ורחב לבב (שם שעו). העריץ הוא הפכי לזה (למלך) כי הוא רודף אחר המועיל לעצמו (ר"י סטנוב, ספ' המדות לאריסטו ח י). כאנשי פרס ימצא היות האב עריץ (שם). אל תהי עריץ במושב זקנים ובמרד עם אל תתערב (ב"ז, ב"ס ז ז). ומתן השופט בן יוזבד העריץ התחבר ליורם ויהי איש עצתו (מפו, אה"ל ח).—ואמר המשורר: ומשלו הזדים בלכתו בשרידים והיו כעבדים קנוים ומכורים ושמנו עריצים והנגשים אצים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, שער הסיך 5). וזמירי עריצים לספותה נאספים חלפו ומגיה ויגוניה לא נחלפים (ר"י הלוי, איכה כלילת יפי). עשו מגדל פריצים ונבלה שפתם עריצים ומשם היו נפוצים יושבי העיר ההיא (ראב"ע, לאל רבה אמונתך). עריץ שלח בני פן תספה בהרוני מאסת את דבר יי' וימאסך ממלך (הוא, מי כמוך אבם). —ואמר המקונן: נשים כשרו כי בא עריץ בקרקע הבית נעליו החריץ (זכור את אשר עשה, קינ'). למה עריץ חרף ואמר אי אלהימו (ואתה אמרת, שם). — ג) ש"ת, נק' מ"ר עֲרִיצוֹת, חזקות: בהראות להם חלשות אמריהם ובטול דבריהם מהשכל ומהנבואה ומתוך ספריהם בטענות נמרצות ועריצות (תלמידי ר"י בר' אברהם, הזוק אמונה, הקד').—ד) כמו עָרוּץ, נקיק הסלע: את אליליו אשר עשה לו להשתחוות ישליך האדם בהריצים ובעריצין שימצא לפניו כשהולך לברות ולהטמן (רש"י, ישעי' ב כ).

עֲרִיצִי, ת"ז,—של עריץ, שיר עריצי, שיר על גבורים, epic; épique; Epik: השיר הלמודי העריצי הוכותי הזה אשר כנהו מי שכנהו בשם איוב הוא

[1] [השבע' גרסים: ותרוצים, וכן החדשים.]

נפלא נבדל ומשתנה בכל דרכיו מספרי הקודש אשר אספו עמו (הורוויץ, חקירות על ספר איוב, ליון ג, 22).

***עֲרִיצָה**, ס"נ, — סה"פ מן עָרַץ: ואין פחד לנגדך ועריצה (גנזי סכטר ג, דודסון 257). — וכמו עריצות: לגוי אכזרי ישיב גמול ועריצת חטאים תאבד (נ"ז, ב"ס לה יג).

***עֲרִיצוּת**, ס"נ, תכונת העָרִיץ, — א) תקיפות ואמץ: ואת אלהי ישראל יעריצו שיתנו לו העריצות והכח (כדיק, סה"ס, ערן). ומעלות הגוף כמו הבריאות והיופי והאמיצות והעריצות והחריצות והגסות וכו' (ר"י מקיר ליאון, כוס' ישו' ג יח). והעריצות היא תכונה מורכבת מהעריצות האמיצות והקלות (שם). — ב) אכזריות ורשעות, בפרט של מושל, Tyrannie(y): כי זה לא יהיה רק בהתפרק הוא עצמו בעריצות ראשונה (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי כט, ד"ה רם וחים). — ורגיל בדבור ובספרות החדשה.

עֲרִירִי, ס"ז, מ"ר עֲרִירִים, — אדם שאין לו ילדים, kinderlos; sans enfent; childless: ויאמר אברם אדני יי' מה תתן לי ואנכי הולך עֲרִירִי ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר (בראש' יה ב). חטאם ישאו עֲרִירִים ימתו וכו' עֲרִירִים יהיו (ויקר' כ כ-כא). — ובמליצה, למלך שזרעו לא ישב על כסאו: כה אמר יי' כתבו את האיש הזה עֲרִירִי גבר לא יצלח בימיו כי לא יצלח מזרעו איש ישב על כסא דוד ומושל עוד ביהודה (ירמי' כב ל). — ואמר בן סירא: כי טוב אחד מאלף ומות ערירי מאחרית זדון (ב"ס גני' יו ג). — ובתו"מ: לצורך יצאת לידון בערירי (ירוש' סנה' ז ה). יש לו בנים קוברן אין לו בנים הולך ערירי (יבמ' כה.). ותאמר שרי אל אברם חמסי וכו' אילו אמרת ואנו הולכים ערירים כמה דיהב לך כן יהב לי וכו' (מד"ר בראש' מה). — ואמר המשורר: קדם תפלה מי יחבש שברי רצוץ אנכי הולך ערירי שם לא אשאיר יגה בו אורי (רמב"ע, אזכה רענן). צרי ניבם מחיה לב נדיבים ויזמתו הנבלים בו ערירים (ר"מ הקראי, לקו"ק, ב). — והתערב בעם והיה מדיני ואין קיום לאישים הערירים (בתי הנפש והלחשים, כ"י פרים). — ובהשאלה: ואתגבר בשירתי ואחבוש פני שונאי לעולם בטמונים אשר המה ערירי לב ורעיון ואינם שומעים כי מאנים (רסב"ג, עטה הוד). ונודע שמו אלחרירי וכל אבי מליצות זולתו הולך ערירי (ר"י חריזי, תחכמוני, הקדי). — ולא טוב היות האדם ערירי מחכמת הדקדוק (רד"ק, המכלול, הקדי).

ערך[1], ממנו עָרוּךְ, *עֲרִיכָה, עֶרֶךְ, עֵרֶךְ, עֲרֹךְ, עֲרֵךְ, *עֹרֶךְ, *עֲרָכָה, מַעֲרָךְ, מַעֲרָכָה, מַעֲרֶכֶת, *הַעֲרָכָה, *הִתְעָרְכוּת.

עֵרֶךְ, ס"ז, כנ' עֶרְכּוֹ, עֶרְכְּךָ, מ"ר *עֲרָכִים, ערכין, סמ' עֶרְכֵּי, — א) שימת דברים בסדר קבוע, Ordnung; arrangement; order: ויערך עליו עֵרֶךְ לחם לפני יי' (שמות מ כג). והבאת את השלחן וערכת את עֶרְכּוֹ והבאת את המנרה והעלית את נרתיה (שם ד). — ובתו"מ: אילמלא לא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד שערכה[2] של ארץ ישראל הוא (ר' אדא בר' חנינא, נדר' כב:). — עֶרְכֵּי המלחמה, כמו מערכות: בערכי המלחמה מספקין מים ומזון (ירוש' סוט' ח א). כרם של שותפין אין חוזרין עליו מערכי המלחמה (רב פפא, בבלי שם מג:). — עֶרְכֵּי המשנה, סדרי משנה: ויביאו את קרבנם לפני יי' שש עגלות צב כנגד ששה רקיעים וכו' ו' כנגד ששה ערכי משנה שש כנגד ששת ימי בראשית (מד"ר שה"ש, יפה את). — ובסהמ"א: ערכים וסדרים וחכמות תרנה (ר"י סטנוב, אסף ב, לה יג). כמו הערך והסדר הנמצא במוזיק (שם, בנאור). — ואמר הפיטן: פנים בינוניות למשנת עֶרְכֵּיהם פנים שוחקות לתלמוד חכמיהם (אלה העדות, יוצ' א סבוע'). לשנן מפעלות מציץ מחרכים לפניו קוראים ענין ארבעה ערכים (סכס ימים, יוצ' שבת פרש' החדש). ידעו תבונה לחוות לאום נכונה להורות לידעי בינה עֵרֶךְ לבנה (אבי כל חוזה, שם). רך לרצות בשלש עשרה ערכים קשה לכעוס תת לאפים ארכים (ר' מאיר, סליח' בה"ב, תענית לצור). סובב בהקפתו סדר תקופתו סהר תכפתו סתר כפתו עשוי למועדים עֶרְכָּיו מיועדים עבורו מועדים עדה ועדים (ר"מ בר' יצחק, אילת השחר, יוצ' שבת ר"ח). — ב) עֵרֶךְ דבר, מה שהדבר שוה, מה שצריך וראוי לתת בעדו, Schätzung; évaluation; estimate: איש כי יפלא נדר בְּעֶרְכְּךָ[3] נפשת ליי' והיה עֶרְכְּךָ הזכר מבן

1) [כך בארמ' היהודית, ובערב' עַרַכַ a), נלחם, מערכה b), מערכת מלחמה.]

2) [שכתוב בו ערך חלק של כל שבט ושבט (רש"י).] — 3) [אמר ריב"ג (הרקמה ו), וז"ל: וכבר הוסיפוהו (כף) באחרונה מבלי שיהיה לה מקום וכו' אין לה חלק

a) عرك b) معركة

עשרים שנה ועד בן ששים שנה והיה עֶרְכְּךָ חמשים שקל כסף בשקל הקדש ואם נקבה הוא והיה עֶרְכְּךָ שלשים שקל (ויקר׳ כז ג-ד; גם ח; יב; יג; כג). איש כסף נפשות עֶרְכּוֹ (מ״ב יב ה). איש כְּעֶרְכּוֹ נגש את הכסף ואת הזהב את עם הארץ לתת לפרעה נכה (שם כג לה). והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה לא ידע אנוש עֶרְכָּהּ[1]) ולא תמצא בארץ החיים (איוב כח יב-יג). לא אחריש בדיו ודבר גבורות וחין עֶרְכּוֹ (שם מא ד). — הוא כְּעֶרְכּוֹ, דומה לו במעלה: ואתה אנוש כְּעֶרְכִּי אלופי ומידעי (תהל׳ נה יד). — ובתלמו׳: והערך בזמן הערך (ערכי׳ ד א). העשיר שאמר ערכי עלי ושמע העני ואמר מה שאמר זה עלי נותן ערך עשיר וכו׳ נותן ערך זקן וכו׳ נותן ערך ילד וכו׳ נותן ערך אלה וכו׳ נותנת ערך איש (שם ג-ד). ערך ראשי וערך כבדי עלי נותן ערך כלו וכו׳ חצי ערכי עלי נותן חצי ערכו ערך חציי עלי נותן ערך כלו (שם ה ב-ג). בערכך ערך כולו הוא נותן ולא ערך אברים (שם גמרי ד.). האומר ערכי עלי על מנת שלא לסדר מה שעל אשתי ובניי וכו׳ (ירוש׳ ב״ק ט ה). —ובסהמ״א: משמע דאין ערכן (של עכו״ם) נכנס לבדק הבית (רגמ״ה, ערכי׳ ה:). —*ומ״ר: הערכין המטלטלין בשלשה (סנה׳ א ג). אין בערכין פחות מסלע (ערכי׳ ב א). יש בערכין להקל ולהחמיר (שם ג א). שלשה גיזברין מה היו עושין בהן היו פודין את ערכין את חרמין את הקדשות ואת מעשר (תוספת׳ שקל׳ ב טו). לה׳ אלהיך אלו הערכים והחרמים וההקדשות (ספרי דבר׳ רסד). אמר דמי שדי עלי נשמעינה מן הדא ערכים המיטלטלין בג׳ ויש ערכים שאינן מיטלטלין (ירוש׳ מגיל׳ ד ד). כל הלשונות משמשין לשון ערכין חוץ מלשון דמים (שם כז״ ב א). —ובסהמ״א במשמ׳ שויו וחשיבותו של פלוני או של דבר: ואל תתעלם מן המעשים המסוכנות בפה ובעין ובלמד שלהן וערכה לפי ערכה ואופניה ודרכה (דונש, תשו׳ על רסע״ג 36). ואז עלה ערך אמציה לחוח וערך יואש לארז (יוסיפון פרק פה, פרנקפ׳). מי שייטיב החיים וידחה האבל שידע האדם ערך העולם אצל עצמו וערך עצמו אצל העולם וכו׳ (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג, 64). מה שאת רוצה שיקבל ממך עליו מי שהוא למטה ממך עם השתוות הערכים (הוא, תו״ה, עבודת האלהים ה). וזה יהיה מן הכסילים שבבני אדם ועמי הארץ מפני מעוט ידיעתם וחלישות הכרתם את נפשותם וערכיהם וזה נקרא כניעה מדרך ההסכמה (שם הכניעה ב). אלהי לא נשאני לעמוד לפניך סבלי בפחיתות ערכי ומיעוט ידיעתי בגדולתך ורוממותך (שם חשבון הנפש ג). והכונה היתה באומה הזאת שיהיה ערכם מן האומות ערך המלך מן העם (הוא, הכוזרי ד ג). והמשכלת היא שיודעת ערכה אצל הבעל ומתנהגה עמו כפי המכוון בה (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידי, קא:). ערך האדם כפי מה שיש לו ואם אין בידו מאומה ואינו חשוב לכלום (ר״י הרופא, מעלות המדות, מעלת הנדיבות, קט:). תתחבר לחבר מי שיכיר ערך עצמו ומי שאינו מכיר את עצמו אין טוב בחכמתו (ספ׳ אורחת לדיקים, האהבה, יז.). — ואמר הפיטן: בדרך חיים הדריכו ופתן שנה ערך דחהו מגן וישליכו אל כל ראש דרך (רסע״ג, באדני ילדקו, עבודה, מעשי ידי גאוני׳ קדמוני׳ 3, 11). — ואמר המשורר: והצליח דרכו שלחו בו מלכו וערב חין ערכו כמנחת כפרים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, שער השיר 6). יהיר נמאס ערכו ויקם אל אחיו ויכו וכל בשר השחית דרכו (רשב״ג, מי כמוך שכן). אתה אחד לבדך אחד מאין חקר אחד מאין ערך ודמיון (ר׳ בחיי, יי׳ שפתי תפתח, בקשה, בסוף תו״ה, הולי יהודה). אין לך דמיון ואין לך ערך יחיד אשר לך תכרע כל ברך (ראב״ע, הלל תמלל). אמת כי הזריזות אין כערכה ואשרי איש אשר ילך בדרכה (ר״י חריזי, תחכמוני יט). —וְעָרֵךְ דבר אל עֶרֶךְ דבר: ערוך לאיש גבור לבלתו מבני אדם כערך הארי אל האיל (רס״ט פלקירא, המבקש כה). שכל הקנינים הם הבל בערך קנינה ולמודה הנפשי (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי יב, ד״ה אדם ערום). שהערך בין האמת לאותם הגדולים במה שלא צדקו גדול מהערך שיש ביני וביניהם (תמח ישרים, סו״ח, לד). — ג) בחכמת השיעור, במשמ׳ מֵמַד, Dimension: הנקודה אני אומר אותה על דבר שאין לו ערך כלל לא אורך ולא רוחב ולא עומק וכו׳ והקו הוא ערך שיש לו שיעור באורך בלבד וכו׳ הגולם הוא ערך אשר יש לו אורך ורוחב ועומק (ראב״ח הגשיא, המשיחה והתשבורת א). ויבין (בשכל) הערכים וההקשות שבחכמת השעור וצורות המופת אשר בחכמת הדבר (ר״י א״ת, תו״ה, הנסיגה ס).

בשמוש וכו׳ שאיננה מצטרפת אליה כמו כף עבדך ובנך וכו׳ והוסיפוה לזרז את המדבר אליו, ע״כ.]

1) [השבע׳ והחדשים גרסים: דַּרְכָּהּ.]

והערכים ההם אין אנו יכולים לשער אותם וכו' כל שכן אם נדע הערכים הגלגליים ומעשיהם העוזרים על דעת החוזים בכל מה שרוצים להראותו בעולם הזה (הוא, הכוזרי ג כג). מה שאין לו תכלית אין לו חצי ולא כפל ולא ערך מספרי (שם ה יח). וכל מספר לפני חמשה יהיה ערך המעוקב וכו' (ראב"ע, שמות ג טו). כי החוק והחלוש מתדמים במין בהכרח ויקבצם גדר אחד וכן כל ערך אמנם יהיה בין שני הדברים תחת מין אחד כבר התבאר זה ג"כ בחכמות הטבעיות (ר"ש א"ת, מו"נ א לה). ושעור זה כלו בחצי קוטר הארץ עד שיהיה הכל מערך אחד בעצמו לא שיערך יציאת כל גלגל אל גלגלו (שם ג כד). — ובמשמ' יחס גוף או מספר אל גוף או מספר אחר, Proportion: והקשת מנין אל מנין או תמונה אל תמונה הוא ערך האחד אל השני (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשבורת א). מתרכבות בו צורות ומזגים ומדות מאביו ומאמו וקרוביו ואיכיות מן האוירים והארצות והמזונות והסיבות עם כחות הגלגלים והמזלות והחיילים בערכים ההוים מהם והכל שב אל הסבה הראשונה (ר"י א"ת, הכוזרי א א). כי הטבעים מוזמנים לקבול המעשה ההוא כפי ערכם מהחום והקור והלחות והיובש (שם ג כג). רק היודע וכו' הכללים וכו' והכמת המזלות וכו' וחכמת הערכים אז יוכל לעלות אל מעלה גבוהה (ראב"ע, יסוד מורא א). כי כוכבי הגלגל הגדול המקיף תנועתם אחת וערך מרחקיהם זה אל זה אחת שוה לעולם (שם יב). והנה העולה מכפלנו ט' ביז' הוא ג"כ קנ"ג וערך זה אל רמ"ז בערך המספר הראשון אל המרובע רמ"ז (הוא, ספר המספר ה). מיני הערכים על ג' דרכים האחד ערכי החשבון והם על הסדר כמו א' ב' ג' וכו' השני ערכי המדות כמו ד' ו' ט' וכו' והדרך השלישי ערכי חכמת הנגינות והיא חכמה מפוארת מאד כי ערכיה מורכבים מערכי החשבון וערכי המדות (שם ו). ונאמר כי זה יגרום להיות ערך צלע א"ב אצל צלע ד"ג מזה כערך צלע א"ב אצל צלע ד"ת מהנשאר מזה (ר"י הישראלי, יסוד עולם לב, י:). השער הששי (עוסק) בערכים והוא הקש קצתם אל קצת (רלב"ג מעשה חושב ו). שלא יתחייב איזה דבר שיזדמן מאיזה דבר שיזדמן אבל אמנם יהיה לעולם בין העלה והעלולה קצת ערך בהכרח (ר"י אברבנאל, שמים חדשים ג, לב:). בהכפל כפלים או חלקיהם על מספר מה כאשר תכפיל על מספר אחר היה מין ה' (מהמספרים) והיא הערכים (ר"י בן זירגה, קצר המספר, כ"י בריטי מוזי). המין הה' בערכים הכוונה ב' לדעת ערך מה שנעלם קצתו מפני ידיעתנו ערך אחר דומה לו בכללו (הוא, קצור המספר). דע כי החכמים עיינו במחקרי מזימותם ומצאו כי אין שום ערך קשתות העגולה זו אצל זו כערך יתריהם זה אצל זה (ר' ברוך משקלאוו, עמודי השמים לא). ואולם הערכים ההווים מהם חדלו לספור כי אין מספר (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי א, יב:).—בְּעֶרֶךְ, ביחס אל: עיקר אפשר הוא ויכול להיות בין חמשת הדברים האלו ערך ידוע שהוא בערך מספר פלוני (ר"י הישראלי, יסוד עולם א ג, ו:). ויש מין אחד קל וכבד בערך אל דברי אחר רוצה לומר כמו האויר שהוא קל בערך אל המים וכבד בערך אל הארץ (אבי הרלב"ג, שעה"ש יג, לג.). והאויר הוא דק בערך אל המים ועב בערך אל האש וכן יסוד המים הוא עב בערך אל האויר ודק בערך אל העפר (ר"י א"ת, רוח חן ז, יט.). — ובחכמת הנגון, עֶרֶךְ הקולות, הסדור היחסי שלהם, Accord, Harmonie(y): קרוב לשמוע שצורות הטעמים הן לבושי לבושים אל האורה המשתלשלת מהקדשה על הגלגלים ככבי השמים וכסיליהם היינו לאותם אשר מהם יתחדשו ערכי הנגונים למיניהם (ר"ש ארקוולטי, ערוגת הבשם כז, לג:). גבלו ראשונים אנשי השם בחכמת המוסיק"ה כי הנגון הנקרא אצלם (קונסונאנצ"ה) הוא מיוסד על אדני הערך וההסכמה בין הקולות (ר"י מוסקאטו, נפוצ' יהודה א, א.). כי בחכמה בתבונה ובדעת מה' מצעדיהם כוננו על יחסים וערכים נגוניים שלמים (שם, א:). רוחי בקרבי סובב הולך להמשילו (את האדם) לכנור הנקרא אורגאנ"ו בלשון לעז נעשה ביחסים וערכים ראוים להוציא קולו בנעימה רבה (שם ב:). כי ההנדסה מסתייעת מן התשבורת וכן המוסיק"ה לצורך ערכי נגוניה (שם יד, לט). התנועה המהירית אשר מיני כ"ז ישמיעו כאשר יופעמו בקול עמוק או גבוה יסובב ע"י ג' ערכים (פערהעלטניסע) והמה האורך העובי והפשטה (יאוועל, למודי הטבע ג ד, עא.).—ובמלאכת השיר, בנית החרוזים בסדר ידוע, Prosodie(y): לבי אומר לי כי יש בלי ספק מדות וערכים לשירי הקדש (ר"ע מן האדומים, מאור עינים ס, קד:). כן יש לנו לעשות בשירים אשר נחבר-על משקלי התנועות שיהיו ערכיהם

נאותים אל תכליתם (שם, קפ:).—ד) במשמ' מס, כמו עריכה והערכה: ועשינו מהיום ומעלה לחוק שהיתומי' לא יתנו כי אם משני שלישי' מערך ויכולת שלהם (פנקס ק"ק בומברג ד, קבץ על יד ז). ונתאספו כל השרים ויאמרו אל המלך הנה נותרנו ככלי ריק מן הערך הראשון (שארית ישראל כא). בעיר ארטא היתה להם הסכמה קדומה עשויה כתובה וחתומה מרבני וגאוני עולם ברצון כל העם אשר היו בם על ענין הערכים הנהוגים שם (ר"א הכהן, פרח מטה אהרן, שו"ת א כד, קה.). שתעשו ערכים בכל הקהלות (אלמושנינו, מאמץ כח א, יג:). הערך בזמן הערך כגון בערבי ימים טובים וכו' שאז ההוצאה מרובה וכו' (ר"א ששון, פלא יועץ, לדקה, רלא). ונתחייב בשטר לתת ערך מן שבעה עשר אלפים ר"ט על משך יו"ד שנים (ר' יחזקאל לנדוי, נודע ביהודה, חו"מ כג, קכג.).—ה) במשמ' תה"פ, לא מדיק, בקרוב, כמו, ungefähr, approximativement; approximately: בעלי האמונה הזאת אשר לפנים רבו מאד הם כיום כפי שאומרים מאה וחמשים אלף נפש אשר ערך חלק החמשה עשר מהם חיים בקאירה (גוטלובר, ממלכים של פרנקל, 69).—ואמר המקונן: עורי והתנערי ערך יער נוערים (ליון ידידוס, קינ').—וכן בערך, לפי הערך, רגיל בדבור ובספרות החדשה.—ז) ערך, בספר ערוך, במלון וכדומ',—כל פסקה שמדבר בה על מלה אחת וכדומ', Schlagwort; article de dictionnaire; article in a dictionary: ויש הרבה וילן והנם בערך וילון (ערוך ערך בלן). נשלם ערך דלית וכו' אתחיל ערך הא (שם סוף ערך ד). על שאנחנו מודים לך בערוך בערך הודאה פירש רב משה וכו' (תוספ' סוטה מ.). וגם הערוך כתבו בערך פרש (ר"י מטרני, המכריע יט, עא:). ולי נראה על פי מה שכתוב בילקוט חדש ערך חולי ויסורים אשרי הגבר אשר תיסרנו יה גו' ומתורתך תלמדנו רצה לומר אשרי מי שיסוריו ולמודו בתורה ולא שאר יסורים (אורי ויסעי, התפלה יד).

עֵרֶךְ, ש"ז,—ערך בגדים, כל הבגדים שלבש אדם בבת אחת: ויאמר לו מיכה שבה עמדי והיה לי לאב ולכהן ואנכי אתן לך עשרת כסף לימים וערך בגדים ומחיתך (שפטי' יז י).

עֵרֶךְ, ש"ז,— דמיון, Vergleichung; compar(a)ison: רבות עשית אתה יי' אלהי נפלאתיך ומחשבתיך אלינו אין ערך אליך אגידה ואדברה עצמו מספר (תהל' מ ו).— ובתפל': אין ערוך לך ואין זולתך אפס בלתך ואין דומה לך (הכל יודוך, שחר' שבת).

עָרַךְ, פ"י, ערכה, ערכת, ערכתי, ערכו, ערכים, ערכי, ערוך, ערוכה, ערכות, ערך, לערך, ערכה, ערכו, אערך, אערכה, תערך, יערך, יערכנה, יערכנו, יערכה, נערך, יערכו, יערכוני, תערכו,—א) ערך דבר, שם אותו בסדר הראוי, הנצרך, ordnen; disposer; to arrange: ויבן שם אברהם את המזבח ויערך את העצים (בראש' כב ט). ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח וערכו עצים על האש (ויקר' א ז). ויבנה את האבנים מזבח וכו' ויערך את העצים וינתח את הפר וישם על העצים (מ"א יח לב-לג).—ולחם על שלחן: והבאת את השלחן וערכת את ערכו (שמות מ ד). ויערך עליו ערך לחם לפני יי' (שם כג). ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני יי' תמיד (ויקר' כד ח).—ונרות: באהל מועד מחוץ לפרכת אשר על העדת יערך אתו (את נר התמיד) אהרן ובניו מערב עד בקר (שמות כז כא). על המנרה הטהרה יערך את הנרות לפני יי' תמיד (ויקר' כד ד).—ונתחים על האש: וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים את הראש ואת הפדר על העצים אשר על האש (שם א ח). וערך עליה העולה והקטיר עליה חלבי השלמים (שם ו ה). את שבעת המזבחת ערכתי ואעל פר ואיל במזבח (במד' כג ד). — ושאר דברים: בפשתי העץ הערכות לה על הגג (יהוש' ב ו). כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן העמיק הרחיב מדרתה אש ועצים הרבה (ישע' ל לג). קולם כים יהמה ועל סוסים ירכבו ערוך כאיש למלחמה עליך בת ציון (ירמ' ו כג). ערכו מגן וצנה וגשו למלחמה (שם מו ג).—ובפרט ערך שלחן, סדר אותו בכל צרכי האכילה: ערך השלחן צפה הצפית אכול שתה קומו השרים משחו מגן (ישע' כא ה). הערכים לגד שלחן והממלאים למני ממסך (שם סה יא). תערך לפני שלחן נגד צררי (תהל' כג ה). וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר (שם עח יט). טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה (משלי ט ב).—ודבר מפשט: כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמרה (ש"ב כג ה).—ערך לפלוני, ערך אליו דברים, תפלה, טענות וכדומ': יי' בקר תשמע קולי בקר אערך לך ואצפה (תהל' ה ד). אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך אוכיחך ואערכה לעיניך (שם נ כא). הנה נא ערכתי משפט ידעתי כי אני אצדק (איוב יג יח). ולא ערך אלי מלין

(שם לג יד). אם תוכל השיבני עֶרְכָה לפני התיצבה (שם לג ה). הודיענו מה נאמר לו לא נַעֲרֹךְ מפני חשך (שם לז יט).—ואמר בן סירא: תן מ[נח]ה וגם אזכרה ודשן ערוך בכנפי הוניך (ב״ס גני׳ לח יח).—ובתו״מ: יכול יהא כהן אחד עורך את כל האיברים ת״ל וערכו (ירוש׳ יומי׳ ב ה). למלך בשר ודם שבנה ד׳ פלטרין בד׳ מדינות וכו׳ כשבא לרביעית אכל ושתה ושלף נעלו א״ל צאו והביאו לי כל אנשים גדולים שיש במדינה הזאת ויערכו לפני לח׳ (מד״ר במד׳ יד). ואני פותח ומשיב רוחות מעלה עננים ומוריד גשמים וכו׳ ומדשן פירות ועורך שלחן לפני כל אחד ואחד (ר׳ חנינא בריה דר׳ אבהו, שם שה״ש, מה יפו). ואערוך לפניכם שלחן הוא שאמר דוד וכו׳ (תנחו׳ בחקתי ו). —וכנוי לתשמיש: ההיא דאתא לקמיה דרבי אמרה לו רבי ערכתי לו שלחן והפכו (נדר׳ כ:).—יש בי כח לערוך תפלה (ר׳ יהודה בר סימון, מד״ר בראש׳ עח). —ובסהמ״א: והתקין ברכה אחת וכו׳ וקבע אותה בתפלה כדי שתהיה ערוכה בפי הכל (רמב״ם, תפלה ב א). לאדם מערכי לב וכו׳ פי׳ האדם עורך בלבו כמה מערכות וחושב כמה מחשבות כדי להוציא בפה כפי מערכתו ומחשבתו (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי טז א). —ואמר המשורר: אלהים אמץ אם תחנות ערבת כמאה ברכות בכל יום שמך מברכת (ר״י אבן אביתור, אלהים אמץ, שער השיר 15). והכל בתוכו נתונים ערוכים ונכונים ברב כחו יכניעם ובגודל אונו יסיעם (רסב״ע, הי בן מקין). עלו חמושים ביד עורכי ערך עמם העלו עצמות אברך (גנזי שכטר ג, דודסון 132). ושמחה תבואהו ברננות וגילות להרעיף לו ברכות טלולות וממלאכי שחק עורכי זמירות ותהלות (ר׳ שמואל בן עלי, אגרי, תרביץ ג, 43).—וערך השיר: והוא לאביונים כמו אב לבנים וכפיו בענינים לעורכי השירים (דונש, דעה לבי חכמה). ידידי אל תריבני ותאמר ערוך השיר והחל המחולות (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 16).—ב) עָרַךְ מלחמה, וְעָרַךְ לבד, במשמ׳ זו: ויצא מלך סדום ומלך עמרה וכו׳ וַיַּעַרְכוּ אתם מלחמה בעמק השדים (בראש׳ יד ח). וַיַּעַרְכוּ אתם איש ישראל מלחמה אל הגבעה וכו׳ ויספו לַעֲרֹךְ מלחמה במקום אשר עָרְכוּ שם ביום הראשון (שפט׳ כ כ-כב). וַיַּעַרְכוּ פלשתים לקראת ישראל ותטש המלחמה וינגף ישראל לפני פלשתים (ש״א ד ב). ושאול ואיש ישראל נאספו ויחנו בעמק האלה וַיַּעַרְכוּ מלחמה לקראת פלשתים (שם יז ב). למה תצאו לַעֲרֹךְ מלחמה (שם ח). וַתַּעֲרֹךְ ישראל ופלשתים מערכה לקראת מערכה (שם כא). ויצאו בני עמון וַיַּעַרְכוּ מלחמה פתח השער וכו׳ וַיַּעַרְכוּ לקראת ארם (ש״ב י ח-ט). וַיַּעַרְכוּ ארם לקראת דוד וילחמו עמו (שם יז). כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל קהל גוים גדלים מארץ צפון וְעָרְכוּ לה משם תלכד (ירמי׳ נ ט). עִרְכוּ על בבל סביב כל דרכי קשת ידו אליה אל תחמלו אל חץ (שם יד). כי חצי שדי עמדי אשר חמתם שתה רוחי בעותי אלוה יַעַרְכוּנִי (איוב ו ד). אנשי צבא למלחמה עֹרְכֵי צנה ורמח (דהי״א יב ט). מזבלון יוצאי צבא עֹרְכֵי מלחמה בכל כלי מלחמה חמשים אלף (שם לג).—ובמדר׳: יש בי כח לערוך מלחמה (ר׳ לוי, מד״ר בראש׳ עח).—ובסהמ״א: ואחת בעורכי המלחמה אומר אל תיראו ואל תחפזו (רמב״ם, מלכים ז ג). עת שעורכין המערכות והם קרבים להלחם משוח מלחמה עומד במקום גבוה וכל המערכות לפניו (שם ג).—וכהשאלה: ואמר החזקתי החכמה בימיני והשיר בשמאלי והיה כל העורך עמי מסכן (ר״י הבדרשי, ספ׳ הפרדס ח, אוצה״ס ג).—ג) עָרַךְ לפלוני, היה כְּעֶרְכּוֹ, היה דֹּמֶה לו: כי מי בשחק יַעֲרֹךְ ליי׳ ידמה ליי׳ בבני אלים (תהל׳ פט ז).—ובמשמ׳ פ״י, עָרַךְ לפלוני, דִּמָּה לו: ואל מי תדמיון אל ומה דמות תַּעַרְכוּ לו (ישע׳ מ יח).—עָרַךְ אותו, היה כערכו: לא תסלה (החכמה) בכתם אופיר בשהם יקר וספיר לא יַעַרְכֶנָּה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז וכו׳ לא יַעַרְכֶנָּה פטדת כוש בכתם טהור לא תסלה (איוב כח יז-יט).— הֲיַעֲרֹךְ שועך לא בצר וכל מאמצי כח (שם לו יט).— ובסהמ״א: אין לסלאות התבונה בכל פניני הדר ומי יערוך יערך לה מן כוכבי גיה (רסע״ג, ספ׳ הגלוי, הגוף הערבי, קפא). באחד מחמשה דרכים מתקיים השטר וכו׳ החמישי שיהא כתב ידם יוצא משטרות אחרות ועורכים ב״ד זה הכתב לאותו הכתב שבשטרות אחרות (שו״ע חו״מ, הלוא׳ מו ז).—ד) *עָרַךְ בצק, גלגל וסדר אותו במערוך; rollen (den Teig); rouler (la pâte); to roll (dough): שלש נשים עוסקות בבצק אחת לשה ואחת עורכת ואחת אופה (פסח׳ ג ד). נחתום שהוא עושה בטומאה לא לשין ולא עורכין עמו אבל מוליכין עמו פת לפלטר (ע״ז ד ט). כיצד ראיית הנגע האיש נראה כעודר וכמוסק זיתים האשה כעורכת וכמניקה את בנה (נגע׳ ב ד). עריבה שהיא טמא טמא מת אין לשין בה קמח של חולין ואין עורכין בתוכה בצק של תרומה אלא אם רצה מביא קמח

של חולין ונותן לתוכה ועורך בתוכה בצק של תרומה (תוספת' טהרי' ט טו). (לשד) משמש לשלשה לשונות הלייש והשמן והדבש כלייש זה שעורך בשמן ומקוטף בדבש (ספרי במד' פט). הלש והמקטף והעורך כולהן משום לש (ירוש' שבת ז ב).—ובסהמ"א: והדף שערך עליו המצות וכו' (ר' אלעזר מגרמיזא, הרוקח רעד). ולא קעביד מעשה לגמרי כשעורכו מאתמול והוא הולך מאליו ואפי' לערכו בשבת לא ידענו בו איסור ברור (ר"י עמדין, שאילת יעבץ א נא, לז:).—ה) כמו הפע' א), העריך והטיל מס: בעיר אחת היו חשודים ולא היו שוטרים חרם של מס מקצתם היו חשודים בא אחד לפני החכם אמר לו הנה אמרו לי פלוני תערוך על הקהל כמה יתן זה וכמה יתן זה (ספ' הקידים התתרז).—ו) בחכמת השעור, עָרַךְ מספר וכדומ', מצא את ערכו ואת יחסו, כפל אותו: וככה אלפים וטעם אלף שני פעמים אלף ערוך אלף על אלף (ראב"ע, יסוד מספר, 171). וטעם רבבות אלפי ישראל ערוכות על אלפים (שם). לפיכך אם תערוך מהלך כל אחד מהן לגלגל המקיף את העולם שהארץ באמצעו שהוא גלגל המזלות ישתנה הלוכו (רמב"ם, קדוה"ח יא יד). ואנחנו נחשוב בחשבון הודו י' אלפים משא הרדל בשעה שאנחנו כאשר נמדוד רביעית מדת חרדל וספרנוה וערכנוה יצא חשבון המדה ערכנוה על ששה יצא המדה הגדולה עוד על המדות אשר יתחבר מהם המשא (פי' ספ' יצירה לאבוסהל, כד). משל זה שתערוך פ' על שטח ה' וכו' והוא השרש היוצא ערכנו שרש המוצא וכו' ועלה ו' אלפים ת"פ ערכנום על שלשה דמיוני השרש היוצא וכו' (רלב"ג, מעשה חושב, 88).

—הפע', הֶעֱרִיךְ, הֶעֱרִיכוֹ, יַעֲרִיךְ יַעֲרִיכֶנּוּ.—א) הֶעֱרִיךְ דבר, אמד ושם את הדבר כמה הוא שוה, כמה צריך לשלם בעדו וכדומ', הטיל עליו ערך, schätzen, taxieren; estimer, imposer; to assess, tax: והעמידו לפני הכהן והֶעֱרִיךְ אתו הכהן על פי אשר תשיג יד הנדר יַעֲרִיכֶנּוּ הכהן (ויקר' כז ח). ואיש כי יקדיש את ביתו קדש ליי' והֶעֱרִיכוֹ הכהן בין טוב ובין רע כאשר יַעֲרִיךְ אתו הכהן כן יקום (שם יד). והכסף והזהב נתן יהויקים לפרעה אך הֶעֱרִיךְ את הארץ לתת את הכסף על פי פרעה איש כערכו (מ"ב כג לה).—ובתו"מ: אחד המקדיש את נכסיו ואחד המעריך את עצמו אין לו לא בכסות אשתו וכו' (ערכי' ו ח). אחד הנודר ואחד המעריך ואחד המקדיש אינו עובר עליו משום בל תאחר (תוספת' ר"ה א ב). עני שהעריך את עצמו אין אומרין לו וכו' (שם ערכי' ג טז). שביתת מצוה מנין שלא יקדיש ולא יעריך ולא יחרים ולא יגביה ולא יתרום וכו' (ספרא אחרי פרק ז). אין מקדישין ואין מעריכין ואין מחרימין בזמן הזה (יומי' סו.). לכל ערכין שאתה מעריך לא יהו פחותין מסלע (אביי, ערכי' ז.). — ובסהמ"א: מעריכין נכסי הלוה ואם הוא עני וכו' אין נוטלין כל מה שיש לו אלא משיירין לו לפי כבודו (ערוך ערך סיל). וגם על עמו העריך מס כבד כי אף הכומרים נתנו לו מתנה (שארית ישראל כח). והביאה זאת פל' מבית אביה לבית בעלה בגדים וכלים ונישומו על ידי אנשים יהודים נאמנים והעריכו אותם לפי דעתם (נוסח כתובה ירושלמית, סדר מעיר א, קובץ על יד ט). שאלו מעריכי הזמן ההוא את פי הרבנים האלו אם הדין נותן להעריך את הש"צ שבק"ק מאחר שהם היו בעלי ממון רב וכו' קמו המעריכים שמחדש והעריכו את הש"צ שלא ברצון יחידי הק"ק (ר"ם פרטייא, תורת חסד, סו"ת, קלו). והסכימו כולם לברור ה' אנשים להעריך כל איש ואיש ולתת המס לפי אותה שומה (ר"י איסרלן, תרומת הדשן שמד). ולכן אומר להם ראובן אחינו בעד י' אלפים גסים הערכתם אותי עם כל נכסי וזהב וכסף (ר"א הכהן, פרח מטה אהרן כה). אחרי כן היו בוררים אנשים שיעריכום סך ממון כל א' וא' מהיחידים כפי הסדר אשר עשו הועד הכללי ויחליטו כמה יפרע בעול והללו נקראים מעריכים (ר"י עמדין, שאילת יעבץ א, כ.).—ב) *כמו קל א): קשר שתי ידיו ושתי רגליו (של יצחק) ועקדו על גבי המזבח והעריך את האש ואת העצים והעריך אותו עליהם וכו' (פדר"א לא).—ובסהמ"א: ואם תתבונן אחי באלו הערכים אשר הערכנו יתבאר לך האמת בלתי ספק (ר"י גיקאטילה, גנת אגוז ב, ע.). על זוג המקשקש לשעות עשוי ע"י משקולות אם מותר להכינו ולהעריכו כדי שילך ויקשקש כל השבת (לאנדא, האגור תקיט).—ג) כמו קל ד): עריכות שמעריכין עליהם הלחם (ערוך ערך ארב).—ובמשמ' השוה ודמה אותו: ובשנתמעטה חקירת התלמידי' וחלש היקשם כשתעריכהו להיקש שמאי והלל רבותיהם אז נפלה מהלוקת ביניהם עיונב בדברים רבים (ר"י אבוהב, מנוה"מ ב א ז).

—נפע', *נֶעֱרַךְ,—א) שהעריכו אותו: הכל מעריכין

ונערכין וכו' שאינו נערך אלא זכר ודאי ונקבה ודאית וכו' פחות מבן חדש נידר אבל לא נערך (ערכ' א א). מרובה מדת מעריכין ממדת נערכין טומטום ואנדרוגינוס מעריכין ולא נערכין אף הכותי יהא מעריך ולא נערך (תוספת' שם).—ובסהמ"א: ונערכו כל הקהלות ע"י הרב הנז' ונגבה על ידו ונתון אל גנזי המלך (ר"י שמברי, ספ' הקבל' א, כויבויר 138). —ומיד נפל מחלוקת גדול בין הנערכים הכופרים זה עם זה (ר"א היכיני, אגר' REJ., XXVI., 213). אם לא נתרצה הנערך להערכתם (דברי חכמים ודעת חכמה ב יז). אם איזה מהנערכים יהיו לו חוץ לעיר זה איזה קרן או הכנסה ישקיפו המעריכים והנכנסים ג"כ על הקרן הנ"ל (ר"ש מורפורגו, שמש לדקה, שו"ת, יו:).—ובמשכ' היה שוה, היה דומה: אמר לו האיש היהודי (לשר) ומה כבוד תעשה לי שידומה ויערך למה שיעשה לי אדון הנשמות כאשר לא אתנצר (ר"ש בן וירגא, שבט יהודה, 65). — ב) היה בערך וביחס אל דבר, Verhältnissmässig; proportional: כל איש הוא נערך האברים על הרוב (ר"ש א"ת, מו"נ ב מז). — ובחכמת השעור: וכבר הראיתיך בתחילת הפרק דמיונות מכ' זה מהמספרים הנערכים (ר"י הישראלי, יסוד עולם י:). אמור מעתה כי הנפש הלזו חוברה לה ממספרים נערכים נגוניים (ר"י מוסקאטו, כפולי יהודה א ז, ב:). הבורא יתברך מכה ברוח פיו על גוף האדם השלם בהרכבתו במספרים ושיעורים נערכים (שם ב:). ויה' מזה ששני מרובעים שצלעותיהם נערכים ר"ל שערך צלע הא' מזה אצל הא' מזה כערך צלע השני מזה אל צלע השני מזה (ברוך משקלאוו, עמודי השמים, ז.). — ג) דבר נֶעֱרָךְ, מְמֻצָּע, לא גדול ולא קטן ביותר, mittelmässig; moyen; medium: הלא ידעת כי כל דבר מתענג בדברים מתיחסים ודומים לטבעו ונפשנו מתענגת בדברים הנערכים חוש הראות מתענג באור נערך וממוצע ומתפעל מאור גדול (ר"י מוסקאטו, כפולי יהודה, א ז, ב.).

—פִּעֵ', *עֵרֵךְ,—כמו קל א), ערך מנחה: וגם בימים ההמה היה לכשדים אלוה והוא תנין גדול יושב במערה אחת והיו מערכים לו מנחה (יוסיפון לא).

—הִפְעִ', *הֶעֱרַךְ,—א) שהעריכו וסדרו אותו: דין טרם הערך מראשית קדמה למלט שובבים מחרישית (ר"א הקליר, אף ארס, מוסף ר"ה א). שלום יקירנו השר היקר מ' מסעוד איש הזריזות והיראה טוב עין הוא יברך וטובות ונעימות לו תוערך ובנתיבות יושר יודרך (ר' שמואל, אגר', תרביץ ב, 53). —ב) היה ביחס לדבר, כמו נִפְעַ' ב): כי המסוכים מהברואים ג' חלקים מהם מי שהוא מסוך באור לבד וכו' ומהם מי שהוא מסוך באור מוערך לחשך (מסכית האורות לאבו חמד אלגזלי ג, בסוף שירי שלמה לדוקס א IX). —ג) שהעריכו אותו לצֹרֶךְ מס: ובשנת תצ"ו פסקו שכל מאה זוז יוערכו ששים וששה זוזים ושני שלישים (ר"י עמדין, מגילת יעבץ א, כ.).

***עֹרֵךְ**, עורך, ש"ז, מ"ר סמי' עֹרְכֵי,—מי שעורך ומסדר דבר, עֹרֵךְ הַדִּינִים, מי שמסדר הטענות בבי"ד, Rechtsanwalt; avocat; advocate: אל תעש עצמך כעורכי[1]) הדיינין (ר' יהודה בן טבאי, אבו' א ח). שפתותיכם דברו שקר אלו עורכי הדיינין (ר"א בן מנאי משום ר"ל, שבת קלט.). עשינו עצמינו כעורכי הדיינין (ר' יוחנן, כתוב' נב:). — ובסהמ"א: עורכי הדיינין הם אנשים שלומדים הטענות והדינין עד שיהיו בקיאים בני אדם בדיניהם (ר"ש א"ת, אבו' א ח). אך מה שאמר אחרי רבים להטות והוא כדמות שאלה ותוכחה לעורכי הדיינים והמליצים (ר"י אברבנאל, פי' התורה, משפטים, ד"ה לא תהא). וטענות עורכי הדיינין לא יצילו ולא יועילו להגיד לאדם ישרו (ר' קלונימוס בן קלונימוס, אבן בחן, עט:). —וכן *עֹרֵךְ דין: אודיעך כי בכבוד גדול נבחר לעורך דין מושבע וכו' (יל"ג, אגרות ג רו). —עֹרֵךְ ספר, עתון וכדומ', Redakteur; rédacteur; editor: רגיל בדבור ובספרות.

***עֲרָכָה**, ש"נ, מ"ר עֲרָכוֹת,—כמו עֵרֶךְ, מַעֲרָכָה: למודי ערכת לחם טהור מטהרים ומתקדשים (ר' שמואל, תרביץ ב, 80). ואמנם העצלים אשר בכף עצמו הם ערוכים קצתם על קצתם בשתי ערכות (קאנון א א ב כ).

***עֲרְכּוּב**, — עי' עַרְקוּב.

א. ***עַרְכִי**[2]), ש"נ, מ"ר עַרְכִים, עַרְכַיִם, ערכאים, עַרְכִיּוֹת, ערכאות,—בית דין של נכרים, משרד של בי"ד לקיום שטרות וכדומ' ושמירתם, ארכיון: אף מי שהיה חתום עד בערכי הישנה של ציפורי (ר' יוסי, קידוש' ד ה). כל השטרות העולים בערכאות[3]) של עובדי כוכבים אע"פ שחותמיהם עובדי כוכבים

---

1) [במדב"ם: כערכי, וכן בערוך דפו' רומי. ובפרוש למס' אבות במחז' ויטרי (עמ' 470). אומר, וז"ל: ויש גורסין כארכי באלף, והיא היא, ע"כ.]

2) [מן היווני: ἀρχεῖον, ἀρχή.]—3) בקטע כ"י גני', מנוקד: בְּעַרְכִיּוֹת [ובמדב"ם: בארכיות.]

כשירים (גיטי א ד). וכותב (המלוה ברבית) ומעלה בערכאים וכופר במי שאמר והיה העולם (תוספת' ב"מ ו יז). הכותב נכסיו לעשרה וכו' כתב והעלה להם בערכאים זכה להם הערכיים (שם ב"ב ח ג). גוים שאנסו אחד ונטלו ביתו והעמידו בו עבודה זרה דמיו מותרין וכותב ומעלה בערכיים (שם ע"ז ו ג). ולא כתב ולא חתם ולא העלה בערכים בא אחד וערער כנגדו על השדה וכו' בוא ואני כותב ואני חותם ואני מעלה בערכים (ספרי במדי' קיז).—ובפהמ"א: כל הדן בדייני עכו"ם ובערכאות שלהן אע"פ שהיו דיניהם כדיני ישראל הרי זה רשע (רמב"ם, סנה' כו ז). וכן שטרי הודאות שפלוני הודה לפלוני שהוא חייב לו או שטרי מחילות או פשרות שנעשו בערכאותם אינו כלום אפי' אם נמסרו בפני עדי ישראל וכתב א"א הרא"ש ז"ל אם הנהיג המלך שלא יעשה שום שטר אלא בפני הערכאות אז כל שטרות הנעשים בערכאות כשרים (טוחו"מ סח).—ובמשמ' דַּיָּן וסופר של הָעַרְכִּי: גוא"ן פרום מומר אשר מקדם בהיותו יהודי היה במיורקה שמו אברהם יחיון לפי מה שראינו עשה צוואה ביד אנטוני אשלו"ן ערכי מיורקה (ריב"ש, סו"ת כב, ד"ה והנה הודיעך). וגם דוקא שיהא השטר נעשה בפני הערכאות דהיינו עדי ע"א חתומים על השטר ואחר כך יביאו השטר אל הערכי שהוא דיין ממונה על פי המלך (הלבוש חו"מ, סטרי סח א).—ספר, שטר הָעַרְכִּי: וספר הערכי שכותבין בו כל דבר כשר בשטר הערכי דמסתמ' לא היה כותבו בספרו אלא אם כן הוא אמת (שם).—סופר עַרְכִּי: והעלו בכתב כל מה שהניות להם הן חזקת בית הן מטלטלין עפ"י סופר ערכי (פסקי ריקאנטי, לז, עט).

ב. *עֶרְכִּי, עֶרְכִּיִּי, ת"ז, נק' עֶרְכִּית, — של ערך ויחס, verhältnissmässig; proportionné; proportional: דומה לדבוק שדבקה בגוף שהי' באמצעות הרוח אותו שהוא בטבעו כמו אמצעי בין החומר והצורה באופן ערכיי בין עולם העליון לעולם הגופות (ר' הלל מוירונה, תגמו' הנפש ג, כז). הכמותי משתוה לערכי ולכן תשאר ההשואה הערכית לעולם (קטנוב, פי' ספ' המדות, לאריסטו ב ה ז). כי מהות הסדר הזה הוא ענין ערכי ר"ל שהמסדר מעריך הדבר' המתדמים זה לזה (סוה, דברי ריבות יג).

*עַרְכָן, ת"ז,—מי שעורך את הבצק ומגלגלו, חדש ע"י ר' שלמה בר' שמואל (לקוט' מספי המליצה, בכר 67).

עָרל[1], ממנו עָרֵל, א.עָרֵל, עָרְלָה, *עָרֵלָה, *עֲרֵלוּת.

עָרֵל, ת"ז, סמי' עֲרֵל, עֲרַל, מ"ר עֲרֵלִים, סמי' עַרְלֵי,— א) מי שלא נִמּוֹל unbeschnitten; incirconcis; uncircumcised: וְעָרֵל זכר אשר לא ימול בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה (בראש' יז יד). המול לו כל זכר וכו' וכל עָרֵל לא יאכל בו (שמות יב מח). כי עֲרֵלִים היו כי לא מלו אותם בדרך (יהוש' ה ז).—ובפרט כנוי לגוים שאין המילה נהוגה אצלם: ויאמר לו אביו ואמו האין בבנות אחיך ובכל עמי אשה כי אתה הולך לקחת אשה מהפלשתים הָעֲרֵלִים (שפטי' יד ג). ועתה אמות בצמא ונפלתי ביד הָעֲרֵלִים (שם טו יח). ויאמר יהונתן אל הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מצב הָעֲרֵלִים האלה (ש"א יד ו). כי מי הפלשתי הֶעָרֵל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים (שם יז כו). ויאמר שאול לנשא כליו (במערכה עם הפלשתים) שלף חרבך ודקרני בה פן יבואו הָעֲרֵלִים האלה ודקרני והתעללו בי (שם לא ד). אל תגידו בגת אל תבשרו בחוצות אשקלון פן תשמחנה בנות פלשתים פן תעלזנה בנות הָעֲרֵלִים (ש"ב א כ). עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש כי לא יוסיף יבא בך עוד עָרֵל וטמא (ישעי' נב א). כי כל הגוים עֲרֵלִים (ירמי' ט כה). מותי עֲרֵלִים תמות ביד זרים (יחזק' כח י). — ובהשאלה, עֲרַל שפתים, ששפתיו כאלו יש בהן חתיכה יתרה שאינה מניחה לו לדבר בשגירות לשון: ואיך ישמעני פרעה ואני עֲרַל שפתים (שמות ו יב; שם ל). — עֲרַל לב, בשר, שאינו רוצה לשמע ולקבל מָרוּת: או אז יכנע לבבם הֶעָרֵל ואז ירצו את עונם (ויקר' כו מא). וכל בית ישראל עַרְלֵי לב (ירמי' ט כה). בהביאכם בני נכר עַרְלֵי לב וְעַרְלֵי בשר להיות במקדשי לחללו את ביתי וכו' (יחזק' מד ז). כל בן נכר עֶרֶל לב וְעֶרֶל בשר לא יבוא אל מקדשי (שם ט).—אזנו עֲרֵלָה, ממאן לשמע, להכנע: על מי אדברה ואעידה וישמעו הנה עֲרֵלָה אזנם ולא יוכלו להקשיב (ירמי' ו י).—ובהשאלה, לאילן שלא נזמר: וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וכו' שלש שנים יהיה לכם עֲרֵלִים לא יאכל (ויקר' יט כג). — ובתו"מ: הערל וכל הטמאים לא יאכלו

---

1) בערב' עַ'רַל a).

a) غرل

בתרומה (יבמ' פ א). קונם שאיני נהנה לערלים מותר בערלי ישראל ואסור במולי עכו"ם קונם שאינה נהנה למולים אסור בערלי ישראל ומותר במולי אומות העולם (נדר' ג יא). שחטו על מנת וכו' שיאכלוהו ערלים שיקריבוהו ערלים וכו' (זבחי' ג ו). לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על ערל זר וכו' על מה נחלקו על ערל גוי (ר' יוסי בר' יהודה, תוספת' פסח' ז יג). הכל כשרין לשחוט אפילו כותי אפילו ערל ואפילו ישראל משומד (שם חול' א א). ולא גזרינן ערל ישראל משום ערל נכרי (פסח' לג.). איזהו עבד ערל שמותר לקיימו זה שלקחו רבו על מנת שלא למולו (יבמ' מח:). הנבעלת לערל קשה לפרוש (רב הונא, מד"ר ברא' פ).—ובספה"א, ואמר המשורר: רחוק הדרך ירשו ערלים במקום כרובים נתנו אלילים עד אן אלהי תסתיר ותעלים (ראב"ע, יחיד מרומים). נאסף יוסף ובניו נהמסו וערלים עול עליהם עמסו (הנ"ל, אותות אל).—עֲרַל שפתים: אם היה רגיל מרבה בתחנה ובקשה ואם היה ערל שפתים מדבר כפי יכלתו ובכל עת שירצה (רמב"ם, תפלה א ג).—ואמר המשורר: רב לך ערל שפתים עד אן תמלל אלה (ראב"ע, אותות אל).—ובמשמ' גוי, נכרי, שאינו יהודי: הנני ראובן צועק על שמעון על סוס אחד שהיה ממושכן בידינו והפקיד אותו לערל אחד לשמרו ובא לוי ואמר אל הערל שישאיל לו את הסוס וכו' הנני שמעון משיב כי ודאי הסוס הפקדנו ביד ערל אחד ובא לוי ושאל הסוס מן הערל ובא אלי הערל שלא יקשה בעיני כל [כך] טובת הנאת לוי (ר"ת, ספר הישר פח). ובעוד שהיה שוקל העופרת לתת לראובן בא מועד חג השבועות ואמר שמעון לערל אחר שהיה חייב לו עופרת להוליכו למקום המיוחד הנזכר בימי החג ואומר הערל שלא סר מכל אשר צוהו שמעון וכו' (ר"א ששון, תורת אמת, סי' לה).

א·עָרַל, פ"ע, עֲרַלְתֶּם.—עָרַל עָרְלָה, הניח את הערלה, ובהשאלה באילן, לא זמר אותו, לא אכל מפריו: וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וַעֲרַלְתֶּם [1] ערלתו את פריו שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל (ויקר' יט כג).

—הפע', הֶעֱרִיל, הַעֲרָלָה.—עשה שיהיה עָרֵלָה, ואמר הפיטן: לא תרביע ותזריע ותלבש כלאים הערילה עצים נטועים (רסע"ג, באלהי ילדקו, אזהר', קובץ מעשי ידי גאוני קדמוני 3, 53).

—התפ', הִתְעָרֵל,—נעשה עָרֵל: הדיוט אחד שהיה מוהל ולא פורע ומוצץ והיה מתערל הילד כבתחלה (אבן ירחי, המנהיג, מילה קכט).

ב·עָרַל, קל לא נמצא.

—נפע', הֵעָרֵל,—כמו הֵרָעֵל: שבעת קלון מכבוד שתה גם אתה וְהֵעָרֵל [1] תסוב עליך כוס ימין יי' וקיקלון על כבודך (חבק' ב טז).

עָרְלָה, ש"נ, סמי' עָרְלַת, כנ' עָרְלָתוֹ, עָרְלָתָם, עָרְלַתְכֶם, מ"ר עֲרָלוֹת, סמ' עָרְלוֹת, כנ' עָרְלֹתֵיהֶם,—עור ראש הגויה, Vorhaut; prépuce; foreskin: לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחתנו לאיש אשר לו עָרְלָה כי חרפה הוא לנו (ברא' לד יד). ונמלתם את בשר עָרְלַתְכֶם והיה לאות ברית ביני וביניכם (שם יז יא). וערל זכר אשר לא ימול את בשר עָרְלָתוֹ ונכרתה הנפש ההוא מעמיה (שם יד). וימל את בשר עָרְלָתָם וכו' ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמלו בשר עָרְלָתוֹ וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה בהמלו את בשר עָרְלָתוֹ (שם כג-כה). ותקח צפרה צר ותכרת את עָרְלַת בנה (שמות ד כה). וימל את בני ישראל אל גבעת הָעֲרָלוֹת (יהוש' ה ג). אין חפץ למלך במהר כי במאה עָרְלוֹת פלשתים (ש"א יח כה). ויך בפלשתים מאתים איש ויבא דוד את עָרְלֹתֵיהֶם (שם כז). ופקדתי על כל מול בְּעָרְלָה (ירמ' ט כד).—ובתו"מ: שאין הערלה קרויה אלא לשם עכו"ם (נדר' ג יא). מאוסה הערלה שנתגנו בה הרשעים (ראב"ע, שם). יוצא דופן ומי שיש לו שתי ערלות וכו' מחללין עליו את השבת (שבת קלה:). נמשכה ערלתו (של נבוכדנצר) שלש מאות אמה והיתה מחזרת על כל המסיבה כולה (שם קמט:). הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר (פסח' צב.). בשעה שמל אברהם אבינו את עצמו ובניו ובני ביתו עשה ערלותיהן גבעה וזרחה עליהן החמה והתליעו (ר' אבהו או ר' לוי, מד"ר שה"ש, על סיפורה היום).—עָרְלַת הגוף: התהלך לפני והיה תמים אם יטול מן האוזן אינו תמים וכו' מן הלב אינו תמים וכו' הוי אומר זו ערלת הגוף וכו' (ר' עקיבה, שם ברא' מו).—ובספה"א: ערלה זו אין לך מתלעת ומבאשת [כאבר זה באדם

[1] [יהא נחשב בעיניכם כדבר ערלה (ראב"ע), וכן ריב"ג בשרשיו: ענינו האסור והתיעוב.]

[1] [עי' רד"ק.]

והן מלין את בניהן ומנקין את עצמן (גנזי שכטר א, גינצבורג 4). וכל מי שהעורלה בבשרו גיהנם פותחת פיה ובולעת אותו (שם 221). ומצאתי עוד לרבותינו ז"ל שאמרו שלא שימש אברהם בשרה בעוד ערלתו בו כי לא קבלה אותה הצדקת טיפה מצד הערלה כי הערלה מאוסה וטמאה מכל טמאות שבעולם (הרקנטי, אבן יקרה, פי' התורה א, כב:). — עָרְלַת הגרון, לְהָאָה, Zäpfchen; luette; uvula: כשנפלה ערלת הגרון של תינוק משימה החיה אצבעה בפיו ומסלקת אותה הערלה (ערוך ערך אסוכי). ומותר להעלות אזנים בשבת וכו' אסטומכא דליבא וכן ערלת הגרון אבל מה שנהגו להעלות ערלת הגרון במשיכת השיער וכו' (ר' צדקיה בר' אברהם הרופא, שבלי הלקט, שבת קיז). — ובהשאלה, אילן שלא נזמר ולא הוחל לאכל פריו: וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם עָרְלָתוֹ את פריו שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל (ויקרא יט כג). — ובמליצה, עָרְלַת הלב: ומלתם את עָרְלַת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד (דבר' י יו). — ובמשנה: הנוטע ברשות הרבים וכו' והעולה מאליו חייב בערלה (ערל' א 3). המעמיד בשרף הערלה אסור (ר' אליעזר, שם ז). נוטעין יחור של ערלה ואין נוטעין אגוז של ערלה (ר' יוסי, שם ט).—ובסהמ"א: תחת אלו שאמרנו יש רוחות טמאים ונקראים ערלה והם זמורי ערלה וענפי ערלה (ר"א די וידאש, ראשי חכמ' יג).—*ושם של מסכת בסדר זרעים.

***עֲרֵלָה**, ערילה, עֲרֵלִית, עֲרֶלֶת, סו"ז,—אשה נכרית, שאינה יהודית, גויה: מנהג נשים כשיש בבית ערילה חשש מכשפה (לוי' מס' יאיר כתיב א, 89). פעם אחת ראתה ערילה אחת בשמחה זו וצוותה קודם מותה גן אחד היתה לה סמוך לקברות היהודים אותו הגן יהיה להן להיהודים (Wormser Minhagbücher. XXV, עפשטין). נחרב גם פרדס של קהל אשר נתנה להם הערילה (שם XXVI). ואותה הערלת נתנה גם לדלים גוים האגים (האגם) (שם). וכן ספרה הערלית לפני כמה וכמה אנשים שראתה הנטען יוצא בהשכמה מהקאמר שלה אחרי שהוציא ראשו לחוץ לראות אם אין שם איש (ר"ע איגר, שו"ת א לט, ד"ה אך דיש). וכשהיא רואה איזה ערלית טפילה או יהודית החשודית שאוכלת בנים או שנותנת עין הרע וכו' (תולדות אדם קיח).

***עֲרֵלוּת**, ש"נ,—כמו עָרְלָה, מצב הערל: פשיטא מומר לערלות וכו' אי מומר לדבר אחר היינו מומר לערלות (חולי' ד:).—ובסהמ"א: דלא תימא הוא הדין לזריקה דכולה ערילות מיהא פסלה ביה וכו' דמשמע בעבודה אחת הוא דפסלה ערלות (רש"י, פסחי' סא:). זאת עבודה שלמה בעינן בערילות (שם). אבל ערילות דלא נדחית אצל ציבור ולא הותר לעשות פסח ערלים (שם סע:).

א.ערם[1], ממנו א.עָרַם, עֲרֵמָה.

א.עָרַם, קל לא נמצא במקרא.

—נפעל, נֶעֱרַם, נֶעֶרְמוּ מים, נתקבצו זה על זה בגבה, gehäuft werden; s'amonceler; to be heaped up: וברוח אפך נֶעֶרְמוּ מים נצבו כמו נד נזלים (שמות יה ח).—ובסהמ"א: מקוה שמימיו מרודדין כובש אפילו חבילי קש וחבילי קנים בתוך המים ומן הצדדין עד שיערמו המים למעלה ויורד וטובל לתוכן (רמב"ם, מקוא' ח יג).—ואמר הפיטן: שאוניהם נערמו ונצבו כגדרים תעובים בם ושגבו ישע קודרים (גנזי שכטר ג, דודסון 81).

—קל *עָרַם, — עשה עֲרֵמָה: למה נקרא עירם שהוא עתיד לערום תסווריות למלך המשיח (ר' חנינא לפורתא, מד"ר בראשי' סג).

ב.ערם[2], ממנו עָרוּם, ב.עָרַם, עָרְמָה, עֹרֶם, *עַרְמוּמִי, *עַרְמוּמִית, *עַרְמִימוּת, *עַרְמָנוּת, *עַרְמָן, *הַעֲרָמָה, ב.*מְעָרֵם.

ב.עָרַם, פ"ע, עָרַם, יַעֲרִם,—עשה דבר בערמה, בפקחות, listig, klug handeln; user de ruse, de finesse; to act shrewdly, craftily: לכו נא הכינו עוד ודעו וראו את מקומו אשר תהיה רגלו מי ראהו שם כי אמר אלי עָרוֹם יַעְרִם[3] הוא (ש"א כג כב). אויל ינאץ מוסר אב ושמר תוכחת יַעְרִם[4] (משלי יה ה). לץ תכה ופתי יַעְרִם[3] והוכיח לנבון יבין דעת (שם יט כה).—

---

1) [כך בסור' ובערב' עַרַמ a), ובסבא': ערם, סָבַר.]—2) בערב' ערם a), קצת במשמ' אחרת, בענין קושי ורשע וכדומ'.

3) כך הכתיב והנקוד, וראו בזה המדקדקים הקדמונים הפע' במשמ' פ"ע, אך כבר באר ברת (ZDMG. 43, 180), כי זה אחד מהפעלים בעלי ע"פ חרוקה שהיו נהיגים הרבה בלשון הקדומה, ונשמרו קצתם בנקוד הקדום בלי שנוי.—4) בקצת ספרים: יערים, מלא.

a) عرم

ואמר בן סירא: אם תחפוץ בני תתחכם ואם תשים לבך תערם (ב"ס גני' ו לב).

—הִפע', הֶעֱרִים, יַעֲרִימוּ,—א) הֶעֱרִים סוד על פלוני, חבל בסתר תחבולות ערמה על פלוני Ränke schmieden; intriguer; to plot, intrigue: על עמך יַעֲרִימוּ סוד ויתיעצו על צפוניך (תהלי פג ד).—ובתו"מ, עשה עָרְמָה, בפרט להפטר מחובה, עשה בתחבולה למצא התר למה שאסור ע"פ הדין: כיצד מערימים על הבכור מבכרת שהיתה מעוברת אומר מה שבמעיה של זו וכו' (תמורי ה א). מערימין על מעשר שיני לפוטרו מן החומש (תוספתי מ"ש ד ג). מרבה אדם דגן בתבן ומערים עליו לפוטרו מן המעשרות (רבי הושעיה, ירוש' ברכי ה א). חנווני יכול להערים טבח אינו יכול להערים (שם פאה א ו). מערים אדם על פועליו להיות אוכלין תשע וקוצין אחת (שם מעשרי ב ז). אוכלין עראי מן העיסה וכו' אמר ר' חגיי לא שנו אלא אראי אבל קבע אסו' מפני שהוא מערים לפוטרה מן החלה (שם חלה ג א). ואין מטבילין את הכלים מתני' בכלים גדולים אבל בכלים קטנים מערים עליהן ומטבילין (שם שבת ב ז). בנה במקום שאין ראוי לבנות וכו' אלא שמערימין עליו ליכנס לשם בימות החמה ובימות הגשמים (רב, ירוש' ב"ק ט א). מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה כדי שתהא בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר (רב הושעיא, ברכי לא.). האשה מהו שתערים ותפרוף על האגוז להוציא לבנה קטן בשבת (שבת קמ:). מטילין שכר במועד לצורך המועד וכו' אע"פ שיש להם ישן מערים ושותה מן החדש (שם קלט:). מערים ומוכר את שלו וחוזר וכותב לעצמו (רבי יהודה, מו"ק יט.). טענו חיטין וקדם והודה לו בשעורים אם כמערים חייב אם במתכוין פטור (שבועי מ:). נשבעת שאין אתה מביא מבול לעולם מה את מערים על השבועה מבול של מים אין את מביא וכו' אם כן לא יצאת ידי שבועה (כי אדא, מד"ר בראשי מט).—ובסהמ"א: ובכל זה לא ידע דניאל את מזמתם כי עליו העֱרימו סודם (יוסיפון כא). ויען המלך את השרים לאמר הערמתם לשוא הסוד הזה על דניאל (שם כג). —ואמר הפיטן: קומי עבורי בהתל העֱרימוני קראתי למאהבי המה רמוני (ר"א הקליר, שבת שוכו מני, ויכ'). צרים סופה כרגמתה צפונים העֱרימו מזימתה (גנזי שכטר ג, דוקסון 98). צנות ורמחים צבאיו עטר צנועים כהשיג מערים להאטר (שם). קרן עמך תרים תקפוץ קץ ותערים מדלג על ההרים (ר' אפרים בר יצחק, אלהי בך אחבק, יולי שבת ד אחה"פ). זכור טפש מהערימה ירד ובתת עמי עד חרמה (זכור אים, יולי שבת זכור).—ואמר המשורר: מי יעמד בצר להשיב צוררים כי יערימו סוד ויתערו (רשב"ג, בימי יקותיאל).

—הִתפ', הִתְעָרֵם,—כמו הִפע': הוכר הדבר שבערמה עשו להיתערם במצות ולגנוב דעת עליונה ודעת הבריות (גיאוניקה ב, גינצבורג 197).

עָרֵם, ש"ז, כני עֲרֵמִם,—כמו עָרְמָה: לכד חכמים בְּעָרְמָם ועצת נפתלים נמהר (איוב ה יג).

ג. עֶרֶם[1], ממנו עָרוֹם, עָרֵם, עֵרֹם, עֵרוֹם, עֶרְמוֹנִי, עֶרְמוֹנִית, עֲרֵמוֹת, עֲרֵמִם, א. מַעֲרֻם.

ג. עָרַם, קל לא נמצא.

—פִּע', עֵרֵם,—עשה שיהיה ערום, הפשיט, entblössen; dénuder; to strip bare: אתה קלים הכבדת ומעדיי עירמוני קרבת בוא אלי ויחרימוני (ר"א הקליר, שבת שוכו מני, קיני).

—הִפע', הֶעֱרִים, — כמו פִּע': המבייש את חבירו בערמימות שמגלהו ומערימו בבית המרחץ פטור (לבוש חו"מ תכ לד).

—הָפעל, הָעֳרַם, הוערם,—שעֵרמו אותו, שנעשה ערום: חבתי לתשלום דרכמון לעולי גולה טבעו גם הם והועֱרמתי מגלה (ר"א הקליר, אלה אזכרה, יולי שבת שקלי). הלעיטה רמש והיא משכה לעופר הועֱרמו ועטו עלים ולא עדי (אזכר סלה, עבודה, מחזי איטלי ב, קכט.).

עֵרֹם, עֵירֹם, מ"ר עֵירֻמִּים, — א) ת"ז, כמו עָרוֹם: ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עֵירֻמִּם הם ויתפרו עלי תאנה ויעשו להם חגרת (בראשי ג ז). את קולך שמעתי בגן ואירא כי עֵירֹם אנכי ואחבא (שם). לחמו לרעב יתן וְעֵירֹם יכסה בגד (יחזקי יח ז).—ב) ש"ז, מעמד אדם עָרֹם: ברעב ובצמא וּבְעֵירֹם ובחסר כל (דברי כח מח).— ג) תה"פ, במעמד של אדם עָרוֹם: שדים נכנו ושערך צמח ואת עֵרֹם ועריה (יחזקי טז ז;

1) [כך בערב': עַרַםa), אבל רב החדשים גוזרים אותו מן ב. עור בתוספת מם; עי' ערבו.]

a) عرم

גס כב). והפשיטו אותך בגדיך ולקחו כלי תפארתך והניחוך עֵירֹם ועריה (סס לט; גס כג כט).—ובסהמ״א: כל בר ישראל דקרי ק״ש מיחייב בתפילין לבר מי שעושה מלאכתו ערום בשעת עירום (חולי הגלחי א א, לוין 41).

עֲרֵמָה, ערימה, ס״נ, סמי עֲרֵמַת, מ״ר עֲרֵמוֹת, עֲרֵמִים, —עֲרֵמָה של תבואה, של עפר, הרבה תבואה, עפר וכיוצא בזה, מקבץ יחד זה על זה כעין כרי, Haufe; tas, amas; heap: ויבא (בעז לגרן) לשכב בקצה הָעֲרֵמָה (רות ג ז). בטנך עֲרֵמַת חטים סוגה בשושנים (שה״ש ז ג). בימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים גתות בשבת ומביאים הָעֲרֵמוֹת ועמסים על החמרים (נחמ׳ יג יה). ובני ישראל ויהודה היושבים בערי יהודה גם הם וכו׳ הביאו ויתנו עֲרֵמוֹת עֲרֵמוֹת וכו׳ ויבאו יחזקיהו והשרים ויראו את הָעֲרֵמוֹת ויברכו את יי׳ וכו׳ וידרש יחזקיהו על הכהנים והלוים על הָעֲרֵמוֹת (דהי״ב לא ו-ט).—וַעֲרֵמַת עפר במקום עי מפלה וכדומ׳: ויאמר (סנבלט) מה היהודים האמללים עשים וכו׳ היחיו את האבנים מֵעֲרֵמוֹת העפר והמה שרופות (נחמ׳ ג לד).—ועֲרֵמִים: פתחו מאבסיה סלוה כמו עֲרֵמִים והחרימוה (ירמ׳ נ כו).—ובתו״מ: איזהו גרנן למעשרות הקשואין והדלועים וכו׳ משיעמיד ערימה (מעשר׳ א ה).— תורמין מן המוץ על הכרי אבל לא מן הכרי על הערימה (תוספתי תרומ׳ ג יז) היתה לו ערמה מורחת רצה לעשותה תרומה על מקום אחר עושה (סס ד טו). היתה לו ערימה של בצלים ושל גרוגרות ושל הרובין בראש גגו וכו׳ (סס מ״ר ב יט). נעשה (הים) ערימות ערימות שנאמר וברוח אפיך נערמו מים (מכי׳ בשלח ד). בא הכתוב ללמדך על מקדיש ערימתו עד שלא מירח שהוא פטור מן התרומה ומן המעשרות (רבי ישמעאל, ספרי במד׳ ה). גרפו עליו (על דמו של זכריהו הנביא) כל עפר ועשו כל ערמה ולא נח והיה הדם תוסס ומרתיח (מד״ר קהל׳, ועוד לאיתי תסח הסמס). — ובסהמ״א: אפילו ערימות של חטים שנטמאה מקצתה תורמין מן הטהור שבה על הטמא שבה שתי אגודות או שתי ערימות אחת טמאה ואחת טהורה בצידה לא יתרום מן הטהור על הטמא לכתחלה (רמב״ם, תרומ׳ ס ז). היה העוף ספק טרפה כל הביצים שתלד בערימה ראשונה משהין אותן אם טענה ערימה שניה והתחילה לילד הותרו הראשונות (סוה, מאכל׳ אסור׳ ג יח). ערימה זו של חטים אני מוכר לך בכך וכך וכו׳ אף על פי שאין מדת הערימה ידועה וכו׳ הרי זה ממכרו קיים (סו״ע חו״מ רט א).—ואמר הפיטן: זה גם שלישי עש קוצותיו תלתלים הור ונעשה ערמות ותללים (גנזי שכטר ג, דודסון 57).—משולי עֲרֵמַת, תאר לחכמי ישראל: בלמדו ספר מפי משולי ערמת והבין ודקדק בדת רשומת (אלה הזכרים, קיני).—ואמר המליץ: פניו פני שור וזקנו על בטנו ערמת חטים (ר״י זבארה, שעשוע׳ יב, דודסון 131).

עָרְמָה, ס״נ,—כשרון של חכמה וחריפות השכל ברמיה ותחבולה, List, Klugheit; ruse, prudence; craftiness, cleverness: וכי יזד איש על רעהו להרגו בְעָרְמָה מעם מזבחי תקחנו למות (שמות כא יד). וישבי גבעון שמעו את אשר עשה יהושע ליריחו ולעי ויעשו גם הם בְעָרְמָה וילכו ויצטירו ויקחו שקים בלים לחמוריהם ונאדות יין בלים ומבקעים ומצררים וכו׳ (יהוש׳ ט ג-ד).—ובמשמ׳ פקחות וחכמה: לתת לפתאים עָרְמָה לנער דעת ומזמה (משלי א ד). הבינו פתאים עָרְמָה וכסילים הבינו לב (סס ח ה). אני חכמה שכנתי עָרְמָה ודעת מזמות אמצא (סס יב).—ובמדר׳: אף אתה נתת עָרְמָה למים והיו המים נלחמים בהם (בהמצרים) בכל מיני פורעניות (מכי׳ מסכ׳ דשיר׳ ו). לפי מה שהיתה ערמתו של נחש כך היתה מכתו (ר׳ מאיר, מדר׳ שמואל ז). אמר שלמה פתי הייתי ונתן בי הקב״ה ערמה נער הייתי ונתן בי מזמה וכו׳ מכמה שנים ואילך צריך אדם להיות בו ערמה מבן עשרים שנה (מדר׳ משלי א).—ובסהמ״א: שאחיו לא החזיק בשדה זו ולא נכנס אליה אלא עורמה היא מאחיו (רי״ף, סו״ת עה). אם יראה לדיין שיש בו ערמה דוהין את המלוה (סו״ע חו״מ, מלרכוס קעה כח).—ואמר המשורר: בכח חכמותיו ומעוז ערמותיו ורב תחבולותיו בחלק מאמרים (דונש, דעה לבי סכמה). לך חכמה לך רוח יתרה לך דעה לך בינה וערמה ורחב יד כמו יורה ומלקוש ורחב לב כבין מזרח לימה (ר׳ יוסף אבן חסדאי, הלבני מן, שער השיר 28). לרב לו ים חכמות ובינות גם ערמות ועצות ומזמות ולכל מצויים (ד״ה יהודי מלכיס וא״י ב, מן 21).

עַרְמוּמִי, ת״ז, נקי עַרְמוּמִית,— עָרוּם, של עָרְמָה: יתאוה (את חכמת ההלצה) בשרד צורות המליצה ובחידוד ערמומי ויפלה (ר״י קענכוב, דברי ליצות יג). והנה חכמתם זו הערמומית ימשיל תמלך לזונה (שם).

***עַרְמוּמִית**, ס"נ, מ"ר *עַרְמוּמִיּוֹת, — כמו עָרְמָה: כיון שנכנסה חכמה באדם נכנסה עמו ערמומית (ר' אבהו, סוט' כא:). מתוך שהתינוק מצוי בבית רבו נכנסת בו ערמומית תחלה (ר' שמואל בר רב יצחק, נדה מה:). — ובספה"א במ"ר: הלא שמענו כן ראינו שהרשעים ידרכון קשת וגו' וישתדלו בכל מיני נכלים וערמומיות לבלע רשע צדיק ממנו (ר"י מוסקאטו, נפוצ' יהוד' יט). — ואמר הפיטן: וברוח סוף הרתיח מעלפים ערמומית נלקחה (ויוסע אור, יוצ' שבת א אחה"פ). מזה המין ומזולתו מהערמומיות כי חיות הנה חיי הסלסול והשעשוע (כפאות לבית דוד, הקדמ', ה.).

עַרְמוֹן[1], ס"ז, מ"ר עַרְמֹנִים, ערמונים, — שם אילן גבה, חזק, Platane; plane-tree: ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וְעַרְמוֹן ויפצל בהן פצלות לבנות (בראש' ל לז). ארזים לא עממוהו בגן אלהים ברושים לא דמו אל סעפתיו וְעַרְמֹנִים לא היו כפראתיו (יחזק' לא ח). — ובתלמו': הוסיפו עליהן אלונים ערמונים אלמוגים אלונים בלוטים ערמונים דולבי אלמוגים אלוים (ירוש' כתוב' ז יא). — ואמר המשורר: להצהיל הפנים תנו עוד ערמונים אגוזים בתאנים שבורים ומנקים (ראב"ע, כדוד הסיר אוני). — ובמשמ' מין עץ אגוז, Kastanie; châtaigne; chestnut: ערמונים בלע"ז קשטניא בערבי שמה בלוט (ר"מ אלדבי, ש"א ה ה, פז:). הערמונים נוטים לטבע חם ויבש מולידים הרבה מזון אך קשים הם לעיכול (ר"י לעלון, אוצה"ח א ג טו). וקנו נוטה לצבע הערמונים (מיז, ספ' אילס ליסר מקנדיה). ערמון בל"ר ובכל לשון הגויים נקרא קאסטני"א (ובל"א קעסטין בוים) ובל"ת קסטאנ"י אגאג"א ד"ל על הערמונים פירותיו הם עוצרים מחזיקים האצטומכא (ר"ט כ"ץ, מעשה טוביה, פרדס רמונים א). האיראפי הוא צמח בעל פרחים יפים שונים וכו' אם יקלוהו באש יאבד חריפותו והיה טעמו כטעם הערמונים (טייכהאק, תולד' הארץ ג, כו). ערמון (קאסטאניען בוים) גדל במדינת שפאניען צרפת פורטוגאל הרבה מאד (ר"ג ליגדא, רפוא' למודים א ז, כז:). — והפרי של הָעַרְמוֹן: ערמונים פרי הם באמצע (ספר המסעדים, כ"י). והר"ם ברוטנבורק כתב ערמונים והבושים כיון שאין דרך לאוכלן חיין אלא מבושלים חיין שהכל מבושלים בורא פרי העץ (טוא"ח ברכ' רג). והמיני קשטיין האמור הם אשר לערמונים בינוים (ר"מ דיין, אמרי יושר ג). וערמונים הם הקשטיין הגדולים הנאכלים בין חי בין מבושל וצלויים (שם, הגהה). עוד כתב המשיג שהערמונים צלויים וקלויים במרחשת של גוים נקובה ככברה לית בהו משום גיעולי גוים (מים רבים, שו"ת יו"ד יט). — ודבור שוה חצי עַרְמוֹן, לא שוה כלום: הוא אלי ארז שלח נתון בתו לבנו לאשה כן יאמר משל קדמון הטיל בקושיות שוא טומין בקדשיו אין כל אשר השב שוה חצי ערמון (ר' זכריה כהן, תוכח אמת, Monatsschr. 1894, 413).

[1]) לפי דעת קצת חכמי לשון אשורית כמו המלה: ...אנ באשור'. קצת החכמים גוזרים אותו משרש ג.ערם.

***עַרְמוֹנִיִּי**, ת"ז, — של הָעַרְמוֹן: ובראש הגדול רשת אי' של פארוקא וזנב של שערות מחובר לה מגוון ערמוניי וכו' שמצאו זה הרשת והשערות מגוון ערמוניי וכו' (פסקי ריקאנטי כח, כז:).

***עַרְמוֹנִית**, ס"נ, מ"ר עַרְמוֹנִיּוֹת, — פרי הָעַרְמוֹן: וכן אותן ערמוניות וחבושים שאין ראוין לאכלן חיין כמו מבושלין וכו' אך אותן ערמוניות שקורין לומבירד"ש מברך עליהן בורא פרי העץ (תוספ' ברכ' לח:).

***עֲרֻמּוּת**, ס"נ, — מצב של הערום, עָרוֹם: שאחר שאכלו מפרי עץ הדעת נפקחו עיני שניהם והבינו שהיו ערומים לא שקודם זה לא היו מפרישין בין ההלבשה והערמות אלא כי בהיות שלא היה שולט בהם היצר לא היו יודעים שחרפה היא לאדם להראות מקום הערוה (ר' א"מ ויטירבו, אמונת חכמים, טעם זקנים, כא.).

***עַרְמִימוּת**, ס"נ, מ"ר עַרְמִימִיּוֹת, — א) כמו עָרְמָה, עַרְמוּמִית: הבה נתחכמה לו אף אתה נתתה ערמימות למים וברוח אפיך נצבו כמו נד נוזלים (גנזי שכטר א, גינצבורג 352). כי מכת דמיון האדם יבא: תחבולות רבות וערמימיות (ר"י א"ת, כוס חן 7). — ב) כמו עֲרֻמּוּת: המבייש את חבירו בערמימות שמגלהו ומעריטו בבית המרחץ פטור (לבוש חו"מ תכ לד).

***עָרֵם**, לא נמצא.

— התפ', *הִתְעָרֵם, — נעשה עָרוֹם: מתוך שיפשיטו ויתערממו מבגדיהם לא יחגרו על בגדיהם כי על מתניהם (רש"י, ישע' לב יא).

***עַרְמָנוּת**, ס"נ, מ"ר עַרְמָנֻיּוֹת, — עָרְמָה, עַרְמוּמִית: בילמדנו בריש שלח לך אנשים מפני שנכנסו עליו בטיכני פירוש לשון יון ערמנות (ערוך ערך טכני). תחבולה ומלאכת ערמנות (שם ערך מכגון).

אין באין עליו בעקיפין פי׳ בערמנות[1]) (סס ערך עקף). ולא יודמן איזה זכר על איזה נקבה על דרך מקרה כמו הבהמות כי היה זה גורם להתגרות מין האדם קצתם לקצת בלי רחמים מצד ערמנותו והיה נפסד מין האדם (ר״א הקרא׳, ג״ע, כסים, פסים׳, קע״א:). — ומ״כ: והוא הרשע המשחיד לגוי סובב בערמניותיו ונושא אותה לעצמו (כ״י הדסי, אשה״כ, דבור לא תסמוד מ).

***עַרְמְתָן**, ס״ז, מ״ר עַרְמְתָנִים, — עָרוּם, רמאי: עכ״ז חשד אותנו לערמתנים ולא נאמנים (סאריס הכלה כב).

***עַרְנִית**,—כמו עֵירָנִית, ואמר המליץ: ובעת שיאמרו פלונית היא גרגרנית ובניה פניהם אחורנית יאמרו פלונית היא אהרניר סהרוגית ערנית (עמנוי, מחבר׳ א). ועי׳ עֵירָנִית.

א. ערס, ממנו *עֵירוּס א.*עֵירָס, ב.*עֲרִיסָה, א.*עָרַס, *עֶרֶס, *עֲרָסָל, *עִרְסֵל.

א.*עָרַס, קל לא נמצא.

—פע׳, *עֵרֵס, — עשה שיסתבכו הענפים, עשה עָרִים: ודרך היחיד ודרך הרבים באמצע וגדר שהוא נמוך מעשרה טפחים הרי אלו מצטרפות גבוה מעשרה טפחים אינן מצטרפות רבי יהודה אומר אם ערסן מלמעלה הרי אלו מצטרפות (כלא׳ ד ז). — ובסהמ״א: הנוטע שורה אחת של חמש גפנים או יותר ועירסן על גבי כותל גבוה עשרה כיוצא בו וכו׳ (רמב״ס, כלא׳ ח ג).

ב. ערס ממנו ג.*עָרִים, א.עֲרִיסָה, ב.*עָרַס, *עַרְסָן.

ב.*עָרַס, קל לא נמצא.

—פע׳, *עֵרֵס,—עשה עריסה, גלגל את הבצק: אף על פי שהיה רבן גמליאל פוטר את האריסין בסוריא אוסר היה מלערס ואם עירס פטור (ר׳ אלעזר בר׳ צדוק, תוספת׳ חלה ג ה). תני ר׳ חייה כן וכולן שבללן תבואה קמחים ובציקות מצטרפות עירס ראשי עיסיות (ירוש׳ שס א א). לשה מערב יו״ט וכו׳ עירס לא אמר אלא לש הא עירס לא (סס פסח׳ ג ג). הכא במאי עסקינן בשעירסן[2]) אי הכי היינו בקתני עלה והוא שאכלן בבדי אכילת פרס ואי בשעירסן[3]) שאכלו מיבעיא

[1]) [אצל קוהוט: בערמומיות.]

[2]) [הכא במאי עסקינן דיוצא בהן כגון שעירסן שקיבץ הפירורין ביחד ולשן וחיברן והוו כזית (רגמ״ה).]

[3]) [ואי בשעירסן שגבלן דהוה חתיכה אחת (הוא).]

ליה (מנחו׳ עה:). — ובסהמ״א: דהא ודאי הירושלמ מיירי בא״י ואפילו הכי לא קא אסר אלא היכא דלש אבל ערס שרי דהיינו גלגל (תוספ׳ ביצ׳ ט.).

—התפ׳, *הִתְעָרֵס,—כמו פע׳: [ראשית] עריסתכם משיתערס מכאן אמרו אוכלים עראי מן העיסה עד שתתגלגל בחיטים ותטמטם בשעורים (ספרי במד׳ קי).

—פע׳, *עֹרַס, ביג׳ מְעֹרָס, מעורס,—שעורס אותו: עירס ראשי עיסיות אמר ר׳ יוסי וההן נשוך לאו כמעורס הוא (ירוש׳ חלה א א). — ובסהמ״א: עד שנטל כמה פירורין דעירסן עד שנמצא בידו מעורס כזית (אור׳ הגא׳ א א, לוין 88).

***עֶרֶס**, ס״נ,—א) כמו עֶרֶשׂ: שמואל מטען מן ערס לערס (ירוש׳ יו״ט א ו).—ובסהמ״א: אלו עורות מתטמאין במדרס עור שחשב עליו לשטיחה וכו׳ ועור שמניחין בערס תחת הקטן ועור הכר וכו׳ (רמב״ס, כלים כד א).—ואמר המשורר: רכב ערסי סועד באהבים (גנזי שכטר ג, דודקון 91).—ב) כמו עַרְסָן: מעצתך אחלה ואוכל ערסי וכחמור אתפשט על ערסי (ר׳ עזרא הבבלי, תוכחי׳ מוסר, עג.).

***עַרְסִיאֵל**, — שם מלאך: והשר של גיהנם שמו ערסיאל (ר״כ בר״י אלחנן, עה״ת, קיז.). ואינם שמים על לבם ערס״י דווים מה שיגיע להם מהתמונה ערסיאל הבא לקחת נפשם אל פתחי גיהנם (אורי ויסעי, התשובה ח).

***עֲרְסָלִי**, ס״ז,—קליעה של חבלים המתוחים בין שני אילנות וכדומ׳ לשמש למטה, Hängematte; hamac; hammock: סולם העשוי לעלות בו בערסל והוא שכתוב כמלונה במקשה והוא מלונה לשומרי פירות (ערוך ערך אמדלא).

***עִרְסֵל**, לא נמצא.

—התפ׳, *הִתְעַרְסֵל, -- נסתבך כמו בקליעה: הגיבורים היו נותנין רגלם על התהום וסותמין אותו והיה בא ליכנס אל התיבה והיו רגליו מתערסלות[2]) (מד״ר ברא׳ לא, תיאודי 286).

***עַרְסָן**, ס״ז,—מאכל של גריסים, של שעורים[3]): אי זו היא מעשה רותחנה וכו׳ סולת ואורז זריד וערסן (ירוש׳ נדר׳ ו ג). איכא דאמרי בערסן וכדרבה

[1]) [מן הארס׳, ועי׳ תוספ׳ (עירוב׳ כה:).]

[2]) [ג״א: מתערבלות, עי׳ הערת תיאוד׳; וקוהוט (עה״ס).] — [3]) [עי׳ בבלי (שס מא:).]

בר יונתן דאמר רבה בר יונתן א״ר יחיאל **ערסן** יפה לחולה (יומי׳ מז.).

***עָרַע**, קל לא נמצא.

—פע׳, *עֵרַע,—כמו א.ארע, פע׳: נמצא פסח **עירע** להיות בערב שבת וכו׳ אם עשית ראשונה כסדרן **יערע** הפסח בשינוי בשבת (קטעי בן מאיר, JQR. NS. V. 1915. 548).

א.***עִרְעוּר**, ש״ז, מ״ר עִרְעוּרִים, סה״פ מן א.עִרְעֵר,—א) כמו ב.עָרָר, מחאה, טענה לבטל דבר או פלוני, Einwand; objection: אין לי וכו׳ לא דין ודברים וכו׳ ולא הרהור ולא **ערעור** לא בבית דין של ישראל ולא בבית דין של אומות העולם וכו׳ (ר״י הברצלוני, ספ׳ השטרי׳ נג, 74). וכל מי שיערער שום **ערעור** על תקנה זו ועל השוייה זו יהיו דבריו בטלין ומבוטלין (שם, 137). הם דברים יש בהן עיון וחקירה וראיותיהם נעלמות וכו׳ ולטוען בהם טענות ולמערער בהם **ערעורים** (ר״ש א״ח, מו״נ א עג). אין תשובה **וערעור** דברים לומר שאין קול השמים והרקיע נשמע להורות על היותם בעלי תכלית (ר״י מוסקאטו, כפול׳ יהודי׳ ד, יג:).

ב.***עִרְעוּר**, ש״ז, מ״ר עִרְעוּרִים, סה״פ מן ב.עִרְעֵר.— שפשוף והדחה ע״י נוזל: ובתנאי שנכוויין להגיר המותרות מגופם וכו׳ ולנקות הראש **בערעורים** ובלעיסות בקצת העתים (פרקי משה לרמב״ם ג). **ערעור** לוח מיץ תפוחים מתוקים וכו׳ יעורב יחד ויערער (כרבוני, תו״ח בקדחת סליסית, כ״י ביהמ״ד שכטר). ובזה נבינה למרות חפצנו מקומות חדשים מאד יפים לגידול המתגים הנשארים וכו׳ אחרי כל המשיחות הצריכות **והערעורים** (ילקט עוזים, הדיפתיריה, 29).

א.**ערער**, ממנו א.*עִרְעוּר, א.עִרְעֵר, א.עַרְעָר (?), ב.*עִרְעֵר, ג.*עַרְעָר, *עִרְעָרוֹן.

א.**עִרְעֵר**[1], מק׳ עַרְעֵר,—א) פ״י, עִרְעֵר חומה, וְעִזְעַע אותה, umwälzen; abattre; to overwhelm, destroy: כה אמר יי׳ צבאות חמות בבל הרחבה עַרְעֵר תתערער ושעריה הגבהים באש יצתו (ירמי׳ נא נח).—ואמר הפיטן: הזכר לערים נוה נארו צרים אשר חומות ערערו (אלילי מרעי, יוצ׳ שבת זכור). ספוק ברושים

[1] בערב׳: ערער a), זעזע, למשל, הפקק בבקבוק, ותלש מהאדמה וכו׳.

a) عرعر

ואלגומים מתוכנים **ערערים** כשדים ויניעו ראש שכנים (גנזי שכטר ג, דודסון 63).—ובתלמו׳ בהשאלה: נמחקה המגילה ואמרה איני שותה **מערערים**[1] אותה ומשקין אותה בעל כרחה (סוטי׳ ג ג). לכשתטמא מים **מערערין** אותה ובודקין אותה (שם גמרי׳ יח:).—ובספה״א: וכן החולה שהריח דבר שיש בו חומץ וכיוצא בו מדברים **שמערערין** את הנפש דינו כעוברה (רמב״ם, מאכלי׳ אסורי׳ יד טו). לבריא שהריח **וערערה** נפשו (ר״ן על הרי״ף, יומי׳ ג:).—ואת האדמה: עורו פילי פי׳ הטפה היורדת בכה **מערערת** פילא כמו פילחא כדכתיב כמו פולח ובוקע בארץ (ר״ח, תעני׳ ד.).—ב) *פ״ע, עורר, ביחוד עורר התנגדות לדבר, טען כנגד דבר, einwenden; objecter; to object: נקבע הלכה כרבן גמליאל ולא **ערער** אדם על דבר (תוספתי׳ שם ג ח). האוכל שדה שש שנים **ועירער** עליו שלש שנים הראשונות באחרונה אמר לו אתה מכרתה לי אתה נתתה לי במתנה וכו׳ (שם ב״ב ג ד). לפי שבא ראובן **ועירער** אמר דיי שקדמני יהודה למסעות (ספרי במד׳ נב). למלך בשר ודם שהיה לו בן בית ונתן לו שדה אחוזה במתנה ולא כתב ולא חתם ולא העלה לו בערכים בא אחד **וערער** כנגדו על השדה אמר לו המלך כל מי שירצה יבוא **ויערער** כנגדך על השדה בוא ואני כותב ואני חותם וכו׳ [כך] בא קרח **וערער** על הכהונה כנגדו אמר לו המקום כל מי שרוצה **יערער** כנגדך על הכהונה [כאן אני] כותב ואני חותם (שם קיז). אם בא **וערער** ערערו בטל (ר׳ מנא, ירוש׳ שבת יב ד). שאם בא **ועירער** ערערו בטל (ר׳ יוסי, שם גיט׳ א א). ואותו היום גברה ידן של ב״ה וקבעו הלכה כמותן ולא היה שם אדם **שערער** בדבר כלום (ב״ל׳ כ:). תני בר קפרא **ערער** חזר **וערער** חזר **וערער** אם מחמת טענה ראשונה **ערער** אין לו חזקה (ב״ב לט:). מעשה בבני ברק באחד שמכר בנכסי אביו ומת ובאו בני משפחה **וערערו** לומר קטן היה בשעת מיתה (שם קנד.). והלא משמך אמרו יפה **ערערו** בני משפחה (שם קנד:). ואם היה כהן מטמא בחוצה לארץ לדון **ולערער** עמהם (ע״ז יג.). בזמן שאדם בא לבית המדרש ולא היו נוהגין בו כבוד או **שערער** עם חברו אל ילך ויאמר לאשתו כך וכך **ערערתי** עם חבירי (אדר״נ ז). שלא יעמוד

[1] [לפי פרוש רש״י ור״ב מוספיא שיך זה ל־ב.עִרְעֵר, ועי׳ ג.עַרְעָר.]

עלי עשו ויערער על הבכורה (ר' הונא, מד"ר בראש' סח). מיום שנבראו שמים וארץ הירח והכוכבים והמזלו' עולין להאיר על הארץ ואינן מערערין[1] זה עם זה (פדר"א כג). — ובסהמ"א: כתב בחליו ולא זיכה אותה לבעליה וכו' בטילין הן וכו' אבל אם אין שם יורשים לערער עימהן מה שכתב בכתב ינתנו להן (מעשים לבני א"י, תרביץ א, לוין 96). ראמי בר חמא ורב עוקבא בר חמא לקחו שפחה אחד נשתמש בה שנה ראשונה שלישית וחמישית ואחד נשתמש בה שנית רביעית וששית בא עירער ומערער בה בא לפני רבא אמר להם וכו' (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכי פסוקי, 74). וכיון שקנו העדים ממנה כי ידו כידה אין לשוב ולערער במה שנעשה (גנזי שכטר ב, גינצבורג 188). וערערה הבת ואמרה שמכרה בבת אחת (תשו' הגא' הרכבי מ). ואף האנשים שהיו עמו בשיארא מעידים שלו נפלו ליסטים על השיארא ושלא יצא לשמעון זה שום גנבה בבל הדרך כל עיקור ולא צוח ולא עירער (תשו' הגא' גני', אסף 146). שוף לי דאיקום בארעא כלומר אל תערער עלי אתה כלום וכו' (רס"י, ב"ב קסט.). ולא עירערו ולא מיחו מחמדים כלו ממתקים (הוא, מעש' הגא' סא, 55). טען זה הישראל הבא מחמת העכו"ם ואמר בפני לקחה העכו"ם שמכר לי מזה הישראל המערער עלי הרי זה נאמן (רמב"ם, טוען ונטען יד ו). שראה אותו בונה וסותר כל שהוא ומשתמש ולא מיחה בו ולא ערער הרי זה מחל (הוא, שכנים יד ב). ועדיין בעל הספר הזה מערער על דבריו (ראב"ד, תמים דעים, ס.). בענין התפלות ונוסח שבהם ומנהגים ישנים שערערו עליהם קצת מפרשים (המאירי, יומי ח, סוף). לא סר האחרון מהם לערער דעת הראשון ויקרב אל היושר והנכון ראשון ראשון עד שעמד על זה דעתם אשר הוא ירושה עתה בידם אשר לא ערער בו מערער מני אלף וחמש מאות שנה (ראב"ד, אמו"ר, 63). ובני אחות אמו ירדו א[ל] רמל[ה] וערערו והכל עזרו אותם (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 148). ויש לנו לערער למערער בעז"ה (ר"א הקראי, ג"ע, שחיטה כא, לו:). יום יום הביעו ואליה תשעו ואך לא לערער ובני הקטורה אלהים נתנה לענו מתנה (ר"י מסיקא, מנחי קנאי, 8). כי אפשר לבעל דין לחלוק ולערער שלא יתוייב מצד הטענות האלו שיהיה חדוש מן האפס המוחלט (שם, 96). מי שמכר בין בנכסיו בין בנכסי אביו ומת ובאו קרוביו וערערו לומר שקטן היה בשעת המכר ובקשו לבדקו אין שומעין לו (שו"ע חו"מ, הונאה רלה יג). ושלא יהיה להם לערער ולתובע אליו שום דבר שבעולם מענין הבית הנ"ל (שריד מעיר ב, 4 קונן על יד ט). ויהיה לו רשות לאחוואה חוואה ולמחאה מחאה וכו' ולגזור ולהשביע ולערער ולדון וכו' (שם 7). — ג) *במשמ' עשה שיפגש, הפגיע[1]: כי עת ופגע יקרה את כלם עת היא שפוגעת האדם ומערערת בו כל הדברים האלו (מד"ר קהלת, שבתי ורלאה).

1) [בפדר"א עם פרוש הרד"ל, הגרסה: מערעין.]

—התפ', הִתְעַרְעֵר, תִּתְעַרְעֵר, — התערערה החומה, נזדעזעה ונהרסה: כה אמר יי' צבאות חמות בבל הרחבה ערער תִּתְעַרְעַר ושעריה הגבהים באש יצתו (ירמ' נא נח). — ואמר בן סירא: פועל זאת [לא י]עשיר יבוזה מקוטים [ית]ערער (ב"ס גני' יט א). — ואמר המשורר: אל יעבירו קול בארץ הצבי פן ירגזון הריו ויתערערו (רשב"ג, בימי יקותיאל). — ואמר הפיטן: להר שעיר אסיער ויערער תערער (ימי שכותי, יול' שבת א אמה"פ). — ובמשמ' גדלים במו עַרְעָר: אך תולעת השני ותולעת עצי יער החרף כלים נאספים ומזרעם בקיץ עוד נשרצים ונרמשים וחיו' ומתערערים בערער (ר"י הדסי, אשה"ב צב).

—פלפ', *עִרְעֵר, עורער, — שערערו ועזינו הפילו אותו: למה לנצח עורער ביד עמים והיית משואה וצר ואיה אזוי מושב פה (ר"א הקליר, אהלי אשר, קינ'). ל שני מקדשי יסודם כהיום נורערה על זרבות מעט מקדשי ומדרשי התורה (מי יתן, קינ'). זוד מהדרי ערער זקנים שבתו משער מבית לבנון יער (רשב"י בר' אבון, אל אל מי, יול' שבת ב' אחה"פ).

ב. *עִרְעֵר[2], ממנו ב. *עִרְעוּר, ב *עִרְעֵר, ד. *עַרְעָר.

ב. *עִרְעֵר, פ"י, — שפשף והדיח את הגרון, הפה בדומ' בנוזלים, gargle, gargarizer; to gurgeln:

החושש בגרונו לא יערערנו[3] בשמן אבל נותן הוא שמן הרבה לתוך אניגרון ובולע (תוספתי שבת יב (יג) ט). — ובסהמ"א: אם ישחק הסרטן הנהרי יכו ותערער בו על בעל המחנק וכאב השקדים יבריאהו (ראב"ע,

1) [מן הארמ' ערע, פגש.]

2) [בערב' עַ'רְעַ'ר a), באותה המשמ'.]

3) [בתוספת' (תרומ' ט יג), הגרסה: ירדנו. ובבבלי (ברכ' לו.): יערענו.]

a) غرغر

ספי הכסיונות ד ב, כ"י פרים). תערער גרונך ושינך וחכך כבשם מטהר לשונך וחכך (שלמה רופא ברגוים, חרוזי אבן סינא). אם נראו אותות הבלגם יערער וירחץ הראש במי בישול וכו' (כרבוני, א"מ ס ג, כ"י ביהמ"ד סכטר).

א. **עֲרֹעָר**[1], ס"ז, — שם שיח גדל במדבר ;Wachholder genièvre; juniper (?): והיה כְּעַרְעָר בערבה ולא יראה כי יבוא טוב (ירמ' יז ו). — ובהשאלה, עני, מסכן, שפל: פנה אל תפלת הָעַרְעָר ולא בזה את תפלתם (תהל' קב יח). — ובמדרי: אלא פנה אל תפלת הערער זה תפלתו של מנשה מלך יהודה שהיה ערער ממעשים טובים (מד"ר ויק' ל). — ובסהמ"א: שת לבו ורעיוניו לחילה פסגו ארמנותיה ויקם עמודיה ואדניה איך פנה טפל"ת הערער עשר גליות גלה (ר' יוסף טרויים, מכתי קכח' לר"י מביסא, 4). — ואמר הפיטן: חסדו לי צח ומגיה תארי זרחה כלבוש אדום ישאג כארי והודיה אפציח בת אדום בערערי (גנזי סכטר ג, דודסון 79).

ב. *__עַרְעָר__, ס"ז, כמו א.עִרְעוּר, — טענה לפסול דבר או פלוני: איזה הוא ערער אמרו האיך קפץ פלוני לכהונה שלא נטל חלקו מימיו ושלא נשא כפיו מימיו אין זה ערער שהוא בן גרושה או בן חלוצה נתין ממזר הרי זה ערער וכו' כל מי שיש לו ערער יבוא ויאמר (תוספת' כתוב' ג ג). נאמנת היה לומר זה יצא ראשונה אימתי בזמן שאין שם ערער אבל אם יש שם ערער אינה נאמנת (שם ב"ב ז ג). — קרא עַרְעָר: מעשה במשפח' בדרום שהיו קורין עליה ערער ושלח ר' את רומינוס לבדקן ומצא שנתגיירה זקנתה פחותה מבת ג' שנים ויום אחד והכשירה לכהונה (ר' יעקב בר אידי, ירוש' ביכורי' א ה). אילו שטר שהוא מחותם בארבע עדי' יקרא עליו ערער זה מעיד על שנים וזה מעיד על שנים (ר' חגיי, שם סוט' א א). הרי שהיה אוכל שדה ובא בחזקת שהיא שלו וקרא עליו אחד ערער לומר שלי היא (בר קפרא, ב"ב קכד:). כגון שקרא עליו ערער ערער דמאי אילימא ערער דגזלנותא כל כמיניה נוגע בעדות הוא אלא ערער דפגם משפחה (ר' אחא בריה דרב איקא, סנה' כג:). — ובסהמ"א: משפחה שקרא עליה ערער והוא שיעידו שנים שנתערב בהן ממזר

[1]) בערב': עַרְעַר a), וגם עִ'רְעִ'ר a), מין אילן.

a) عرعر b) غرغر

(רמב"ם, אסורי ביאה יט יח). וכן מקיימים השטר משטר שקרא עליו ערער והוחזק בבי"ד וכו' (בו"ע חו"מ מו ז). ואם יש עדים וכו' יוצא ממקום אחר משטר שקרא עליו ערער וכו' ויש מי שאומר שאין צריך שקרא עליו ערער דבהוחזק בבית דין סגי אפילו לא קרא ערער וכו' (שם לז). אפילו אם פוסלו בכלל המשפח' כגון שקראו ערער (לבוש חו"מ, דיינים יג ה).

ג. *__עַרְעָר__, ס"ז, מ"ר עַרְעָרִים, — כלי של הסתת: כל כלי הסתת טמאין והערערין[1]) עמהן (תוספת' כלים ב"מ ד ו).

ד. *__עַרְעָר__, ס"ז, — כמו ב.עִרְעוּר, עשה עַרְעָר: מערערין אותה חוזרין לה לתוך גרונה כאדם הנחנק ע"י משקה נראה כעושה ערער (רש"י, סוט' יח:).

ה. *__עַרְעָר__, ס"ז, — פגישה ומקרה: מקרה ושנוי אין בך נמצא ולא זמן וערער ולא כל שמצה (שיר היחוד, יום ג). לא משיגים לו איך וכמה לא מוצאים לו דבר דומה מקרה וערער ושנוי וטפל והכר וממסך אור וגם אופל (שם יום ה).

*__עַרְעָרוֹן__, ס"ז, — מי שמערער והורס, ואמר הפיטן: מחוץ ראש ערערון הרם אליו ישברון מחבש לב ישברון אין כאל ישורון (ר' יהודה בן מנחם, אזהרה רכן, יולי ס"ת, מחז' איטלי ב, קסט).

א. **ערף**[2]), ממנו *עֲרִיפָה, עֹרֶף, א.עָרַף.

עֹרֶף, ס"ז, כנ' עָרְפִּי, עָרְפְּךָ, ־פֵּךְ, עָרְפְּכֶם, עָרְפּוֹ, עָרְפָּם. — הלק אחורי הראש ממול הצואר, באדם ובבהמה, Nacken, Genick; cou; neck, back of neck, ומליצה, ידו בְּעֹרֶף אויבו, הכהו והכניעו: יהודה אתה יודוך אחיך ידך בְּעֹרֶף איביך (ברא' מט ח). — קְשֵׁה עֹרֶף, מי שאינו שומע בקול זולתו ואינו מקבל מרותו ואינו שומע בעצתו, ועומד על דעתו, ואינו מותר על דעתו, -hart näckig; rétif; stiffnecked: ויאמר יי' אל משה ראית את העם הזה והנה עם קשה עֹרֶף הוא (שמות לב ט). לא אעלה בקרבך כי עם קשה עֹרֶף אתה (שם לג ג). — עֹרֶף קשה, עַקְשָׁנוּת: כי אנכי ידעתי את מריך ואת עָרְפְּךָ הקשה הן בעודני חי עמכם היום ממרים היו

[1]) [כך הגרסה בפרוש רה"ג ובר"ש לכלים ג). ובדפו' ובצוק"מ: והערעין, ועי' עֵרִין.]

[2]) [בערב' עַרְף a), רעמה של סוס, צואר.]

a) عرف

עם יי׳ (דבר׳ לא כז).—עָרְפּוֹ גיד ברזל, הוא קְשֵׁה עֹרֶף: מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל עָרְפֶּךָ ומצחך נחושה (ישעי׳ מח ד). — הקשה עָרְפּוֹ, נהיה קְשֵׁה עֹרֶף, מֵאֵן להכנע: ומלתם את ערלת לבבכם וְעָרְפְּכֶם לא תקשו עוד (דבר׳ י יו). ולא שמעו ויקשו את עָרְפָּם כְּעֹרֶף אבותם אשר לא האמינו ביי׳ אלהיהם (מ״ב יז יד). ולוא שמעו אלי ולא הטו את אזנם ויקשו את עָרְפָּם הרעו מאבותם (ירמ׳ ז כו). כי הקשו את עָרְפָּם לבלתי שמוע את דברי (שם יט יה). איש תוכחות מקשה עֹרֶף פתע ישבר ואין מרפא (משלי כט א). ואבתינו הזידו ויקשו את עָרְפָּם ולא שמעו אל מצותיך (נחמ׳ ט יו). ויתנו כתף סוררת וְעָרְפָּם הקשו ולא שמעו (שם כט). וגם במלך נבוכדנאצר מרד אשר השביעו באלהים ויקש את עָרְפּוֹ ויאמץ את לבבו משוב אל יי׳ (דהי״ב לו יג). — נָתַן עֹרֶף, במשמ׳ פנה מפלוני, עזב אותו, זנח מאחריו: כי מעלו אבתינו ועשו הרע בעיני יי׳ אלהינו ויעזבהו ויסבו פניהם ממשכן יי׳ ויתנו עֹרֶף גם סגרו דלתות האולם (שם כט ו-ז).—נתן את האויב עֹרֶף אל פלוני, עשה שהאויב ינוס מפני פלוני: ונתתי את כל איביך אליך עֹרֶף (שמות כג כז). ואיבי תתה לי עֹרֶף (ש״ב כב מא).—הפך, פנה עֹרֶף לפני פלוני, הֻכָּה ונס לפניו: בי אדני מה אמר אחרי אשר הפך ישראל עֹרֶף לפני איביו (יהוש׳ ז ח). ולא יכלו בני ישראל לקום לפני איביהם עֹרֶף יפנו לפני איביהם (שם יב). איך חתה הילילו איך הפנה עֹרֶף מואב (ירמ׳ מח לט). — הראהו עֹרֶף, שהוא פנה עֹרֶף: כרוח קדים אפיצם לפני אויב עֹרֶף ולא פנים אראם ביום אידם (שם יח יז). — אחז בְּעָרְפּוֹ, כדי לנענעו, לזעזעו: שלו הייתי ויפרפרני ואחז בְּעָרְפִּי ויפצפצני (איוב יו יב).—ובעוף: ומלק את ראשו ממול עָרְפּוֹ ולא יבדיל (ויקר׳ ה ח). — ובתו״מ: השוחט מן העורף שחיטתו פסולה המולק מן העורף מליקתו כשרה (חול׳ א ד). גמירא דלמעלה לא הוי לא ישיבה ולא תחרות ולא עורף ולא עיפוי (אלישע בן אבויה, חגי׳ טו.). ואיזו היא מלחמה שצריכה יד כנגד עורף הוי אומר זו קשת (ר׳ יוחנן, ע״ז כה.). מצות מליקה מחזיר סימנים לאחורי העורף ומולק (בבי׳ ר׳ חייא, חול׳ יט:). עד עכשיו קורין את ישראל בחוצה לארץ האומה של קשה עורף (ר׳ אבין, מד״ר שמות מג).—עָרְפּוֹ של עולם, המערב: יערף כמטר לקחי זה רוח מערבית שהוא ערפו[1] של עולם שכולו לברכה (ספרי דבר׳ שו).—ובפהמ״א: משמוע ספוק היד על ערפך ירעשו הרואים מקול תוקעי בפם (רסע״ג, ספ׳ הגלוי, רל). כמו שאמרו חכמי הערב אין בעורף בעבור כלומר שאם חלה האוהב את פני חברו לעשות דבר בעבורו מיד שהפך פניו ללכת שכח ציוויו ואין בערפו כתוב בעבור שיראהו כתוב שם (סמאירי, פי׳ משלי כז יט). כדי שלא יתהנו מעורף שלי הקליפות (כ״כ בר״י אלחנן, עה״מ, טו:). — עָרְפֵּי חזירים: מפי השמועה למדו ובתים מלאים כל טוב ערפי חזירים וכיוצא בהן (רמב״ם, מלכים ח א)—עֹרֶף של חזרת: ויש ששונין הא דמגילה קדלי דחיזרי ומפרשין עורף של חזרת כלומר ראש של חסא (ערוך ערך קתל). — עֹרֶף של קרדום: קרדום שנפל עושפו הוא העורף אשר לעמת חודו (ר״י א״ח, קס״ם לריב״ג חרס). — ואמר המשורר: האת הדפתנו ואין כח בך או יד יקותיאל עלי ערפנו (רסב״ג, כוכב אשר דרך). ביום כלות וחמות ריב יגרון באהל איש אוי תשכון בעתה ואשת חן באישה עין ימינה הלא תשית וערפה לחמותה[1] (ראב״ע, ביום כלות, בהכא א. 85).

א. **עָרַף**, פ״י, וַעֲרַפְתּוֹ, עָרְפוּ, עֹרֵף, עֲרוּפָה, יַעֲרֹף,— עָרַף את הבהמה וכדומ׳, שָׁבַר את עָרְפָּהּ, כרת את ראשה ממול עָרְפָּהּ: וכל פטר חמר תפדה בשה ואם לא תפדה וַעֲרַפְתּוֹ (שמות יג יג). והורדו זקני העיר ההוא את העגלה אל נחל איתן וכו׳ וְעָרְפוּ שם את העגלה בנחל וכו׳ וכל זקני העיר וכו׳ ירחצו את ידיהם על העגלה הָעֲרוּפָה (דבר׳ כא ד-ו). — עָרַף כלב: שוחט השור מכה איש זובח השה עֹרֵף כלב וכו׳ (ישעי׳ סו ג). — ובהשאלה, עָרַף מזבח, הרס אותו: הוא יַעֲרֹף מזבחותם ישדד מצבותם (הושע׳ י ב).—ובתו״מ: ועורפין אותה (את העגלה) בקופיץ מאחוריה (סוט׳ ט ה). אשה אומרת ראיתי (את ההורג) ואשה אומרת לא ראית היו עורפין עד א׳ אומר ראיתי ושנים אומרים לא ראית היו עורפין וכו׳ (שם ח). אין שורפין את הפרה ואין עורפין את העגלה וכו׳ (תוספת׳ סנה׳ ג ז). חלל ולא הנוק חלל ולא מפרפר וכו׳ ר״א אומר בכולם היו עורפים (ספרי דבר׳ כה). בעי רב ירמיה ערף עז מהו

---

1) [רגמ״ה (ב״ב כה.), פרש: ערפי של שכינה; ורש״י פרש, וז״ל: אני שמעתי מחזקו של עולם על שם שהשכינה במערב ס״ל ואני אומר מאחוריו של עולם שהמערב קרוי אחור, ע״כ.]

1) [עי׳ רות (א יד).]

אווזין ותרנגולין טעמא מאי וכו' (זבחי ע:).—ועֹרף אדם. הרג אותו: אם תלמיד חכם הגון הוא כטל ואם לאו עורפהו[1]) כמטר (רבה, תעני' ז.).—ובהשאלה: ולמה נקרא שמה ערפה שהכל עורפין[2]) אותה מאחריה (סוטי' מב:).—ובסהמ"א: הוא הפסיד ממונו של כהן שלא רצה ליתן לו שה בפדיונו מה שיזכה לו המקום לפיכך יופסד ממונו שיערפנו ולא יהנה ממנו (הגמ"ה, בכור' י:). שלא יערפנו עד שיפריש הכהן שה תחתיו (שם יב.).—ואמר המשורר: לו בם (בהלולים) זמן ישפט ודיניו יצדקו אז ערפו אותם ולא שחטו (רמב"ע, דיואן, כ"י בודלי).—ואמר הפיטן: ערף (עמד וקרץ) כבש וזרק והקטיר והיטיב ערכו ונסכו (וחביתין) בכושר ולא בפסול (אזכר סלה, סדר עבודה, מחז' איטלי' ב, קל.). עזוז הדריך בנעלים יופי פעמי נעלים ערף קמי בשעלים אחוו לנו שעלים (ר' משלם בר' קלונימוס, אפיק רנן, יוצ' ב פסח). עֹרפת המון קמים פרעת דין ענמים (ר' משה בר' קלונימוס, אלוהים מפרך, יוצ' אחרי פסח). פתלתול המנקש ומעקש דרכים צרפהו ערפהו בלי היות סרובים (ר' שמעון בר יצחק, אויל המתעה, סליחי ערי"ה).—עֲרוּפָה, העגלה הערופה: אמרה סנונה וצרופה בדולה בדתה מערופה גדלה כרענן לתרופה (אמרה סנונה, יוצ' פי פרה).

—נפעי, *נֶעֱרַף,—שערפו אותו: נמצא ההורג עד שלא נערפה העגלה תצא ותרעה בעדר משנערפה העגלה תקבר במקומה (סוטי' ט ז). אמר הקב"ה יבוא דבר שלא עשה פירות ויערף במקום שאין עושה פירות (ר' יוחנן בן שאול, שם גמר' מו.). מהו והנה עם קשה עורף הוא א"ר יהודה בן פוליה בשם ר' מאיר ראויים הן להערף (מד"ר שמות מב). וערפו שם את העגלה בנחל הוא הורג והיא נערפת אם אדם חטא בהמה מה חטאת (שם קהלי ב, ד"ה אל תהי לדיק הרבה).

—התפע', *הִתְעָרֵף, נתערף,—כמו נפע': למה הדבר דומה לעגלה עו ופה שאעפ"י שנתערפה ואח"כ נמצא ההורג הרי זה יהרג (ספרא ויקרי פרק כא). הרי שנתערפה עגלה ואח"כ נמצא ההורג שומע אני יתכפר להם ת"ל ולארץ לא יכופר (ספרי במדי קסא).

1) [פרש רש"י: הרגהו; וכן מוכח משם: ואין עריפה אלא הריגה.]

2) [הפקירה עצמה כבהמה פנים כנגד עורף (רש"י).]

ב.ערף[1]), ממנו עָרִיף, ב.עֲרף, *עֶרֶף, עֲרָפֶל, *עַרְפֵּל, *עַרְפִּלִי, *עַרְפִּלִיּוּת.

ב.עָרַף, פ"י, הזיל, טִפטף, träufeln; tomber goutte à goutte; to drip: אף שמיו יַעַרְפוּ טל (דבר' לג כח).—ואמר המשורר: יבכו צמאיה עלי ענן אשר פיהם למלקוש יערף פערו (רסב"ג, בימי יקותיאל). ומה יועיל בכות על המצוקים ומה יועיל לדמעה הערופה ומה אוחיל ועד כמה איחל והיום עוד ולא מלאה תקופה (הוא, מלילתי בדאגתי). לפירוד הגביר אעיר ואערוף דמעות בערוף ידי ערופה (הוא, זכרוני על בכות ימים). יום הנדוד עיני כעבים ערפו ואמצאה תוך פי וחכי לענות (רמב"ע, התרשיש ז מד). עב תערף או יזלו עינים וברק שחקים או יקוד מעים (שלמה אבן אלמועלים, עב תערף, סטר הסיר 130). אם לא כתבתיהו ועיני תערף וזמן מקנא יחרק שנים (שם).—ואמר המליץ: הנה עיניהם כמטר יערופו יזובו מים ונחלים ישטופו (עמנוי, מחב' ג). הטוב כי תערופנה על שנינו בטוב המעשים פועה ושפרה (שם ח).—ובהשאלה, פ"ע, עָרף הלקח כמו מטר: יַעֲרֹף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי (דבר' לב ב).—ואמר הפיטן: יערף טובך כאמרך כי בי בעזרך (ר' מנחם בר מכיר, אחור וקדם, יוצ' שבת הספקה א). יזול עיני יערף על סור לאן ולאן רכב אלפי שנאן על חטא לישראל (עוה עוה, כנף רננים, כ:).—ואמר המשורר: אזיל מי דברתי ותערף בתחנתי כטל אמרתי (רמב"ע, מזמרת שירתי). נטפי דמעות מערוף נגרעו או גחלי אש משרוף שקעו (הוא, נטפי דמעות). דמעי יערף כעבים על עם האלהים משלכים לבד בעשבים ארזי הגבהים (ר"י הלוי, כפשי עם לבבי). יערוף לקחך כגשם כי אל חכמך והשואל בטובו לשם יקום נאמך (ראב"ע, אי ישן). — וא.עָרַף וב.עָרַף יחד: עיני כמו מטר עלי אהל אהובי ערפו הלבו כמו נחל עלי הוד משכנותם ערפו (רמב"ע, התרשיש ד סח). כזה וכזה אספדה מהם עדי יתבוננו בי הם ויתפלאו אשית חמסי על דמעות ערפו עד ערפו אותם ולא נרפאו (הוא, עד מה בגרון, Monatsschr. 1836, 33). אשר יהרם דביר בצעו ויהיה מזבחו ערף ועל רשעו ענן דמעו כמו מטר יהי ערף (הענק לחריזי, ע).

***עֶרֶף**, ס"ז,—נטיפה, נזילה, מטר: מים ערף ראשיתה המטר לעוברים שמה לרשתה (ר"א הקליר, יפתח אבן,

1) [כמו רעף. באשור' אַרָפּ, ענן.]

הפלי נסס). סכם אתו ציר חתום בברכת טל שרידיו להתבודד בבטח ערף שמי טל (הוא, אאגרה, תפלי טל). —ומ"ר עֲרָפִים (?): הכי מצא (המלך שיצא למלחמה) אנוש זקן וישיש משחר לעבור ארץ **ערפים** (זכרי בן סעדי, ספי המוסר מה, כ"י תימני).

ג. עָרַף, ממנו ג.*עֲרַף.

ג.*עֲרַף, פ"י, — עֲרַף סלע, פרט אותו לפרוטות: ואין יערף אלא לשון כנעני משל [אין] אדם אומר לחבירו פרוט לי סלע זה אלא **ערוף** לי סלע זה (ספרי דברי סו).

***עֲרְפָּד**, ש"ז, — מין חיה: עטלף לאחר שבע שנים נעשה ערפד ערפד לאחר שבע שנים נעשה קימוש (ב"ק עז.). — ואמר המליץ: עפר ואפר תחתיו ירפד ומשכורתו יהפך דמותו **כערפד** תכסהו כלימה וחרפה ועליו תקונן ערפה (ר' עזרא הבבלי, תוכחי מוסר ו, כו.).

***עֲרָפֶל**, ש"ז, מ"ר *עֲרַפִּלִים, — אדים המתנשאים מהאדמה וממלאים את האויר, Nebel; brume; thick cloud: ומשה נגש אל הָעֲרָפֶל אשר שם האלהים (שמות כ כא). וההר בער באש עד לב השמים חשך ענן וַעֲרָפֶל (דברי ד יא). ויט שמים וירד וַעֲרָפֶל תחת רגליו (ש"ב כב י). ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד יי' את בית יי' אז אמר שלמה יי' אמר לשכן בָּעֲרָפֶל (מ"א ח יא-יב). הִנֵּה החשך יכסה ארץ וַעֲרָפֶל לאמים ועליך יזרח יי' וכבודו עליך יראה (ישעי ס ב). וקויתם לאור ושמה לצלמות ישית לַעֲרָפֶל (ירמי יג טז). והצלתי אתהם מכל המקומת אשר נפצו שם ביום ענן וַעֲרָפֶל (יחזקי לד יב). יום חשך ואפלה יום ענן וַעֲרָפֶל (יואל ב ב). ענן וַעֲרָפֶל סביביו צדק ומשפט מכון כסאו (תהלי לז ב). ואמרת מה ידע אל הבעד עֲרָפֶל ישפוט עבים סתר לו ולא יראה (איוב כב יג-יד). בשומי ענן לבשו (של הים) וַעֲרָפֶל חתלתו (שם לח ט). — ואמר בן סירא: וישמיעהו את קולו ויגישהו לערפל (ב"ס גני' מה ה). — ובתו"מ: וכסא הכבוד מלך אל חי רם ונשא שוכן עליהם בערבות וכו' וחשך וענן וערפל מקיפין אותו (חגי' יב:). מיד פתח הקב"ה את הרקיע ואת **הערפל** ויאמר בי נשבעתי וכו' (תנחו' וירא כג). — ובתפלה: מן השמים השמעת קולך ונגלית עליהם **בערפלי** טהר (אתה נגלית, מוסף כ"ה). — ובסהמ"א: והרביעי ידיעת הנמצאים המתחדשים באויר והוא ידיע' **איכות שנוי** האויר וכו' והיאך נולדים הרוחות **והערפל** והענן והמטר (רס"ע פלקירא, המבקש לז). ושתן הנשים המעוברות צלול ויש עליו כמו ערפל בראשו (ר' נתן פלקירא, צרי הגוף, ג ה, כ"י בריט' מוזי). — ואמר הפיטן: והעמידו ונגש אל **ערפלו** ופנים בפנים דבר לו (אלה העדות, יוצ' א' שבועות). זה סיני כדך לא הכלים והטה אליו זבולים העטירו עננים **וערפלים** דר בו בשנאן אראלים (תהו קול עוז, קרובי ב' שבועות). איש גש **לערפלי** נורא יאמר לו עלה ומות בהר (אים אשר הקרן, מחזי איטלי ב, קלד.). כבוד אלהים ברום גבוהים שבילי אש במעלותיו לבדו דר בעז נאדר **ערפל** שת למרגלותיו (אביר הגביר, יוצ' שבת ר"ח). — ואמר המליץ: וראינו אזי משה בגשתו **לערפליו** ועמדנו תמהים (עמנוי, מחבי ט). במסתרים נעלמים שמה **בערפלים** רבותים אראה נהר עדן היא עין החיים (עלי אחד ההרים, ציון א, 18).

***עֲרְפֵל**, לא נמצא.

—התפ', *הִתְעַרְפֵּל, נעשה עבה כַּעֲרָפֶל (?): תרחיב צעדי תחתי ולא מעדו קרסולי לא ירחבון ולא ידחפון ולא **יתערפלון** (מדרי תהלי יח).

—פעו', *עֹרְפַּל, רק בינ' מְעֹרְפָּל, — עבה והשוך כמו עֲרָפֶל: ומה שנראה שאינו משכיל אותם אין זו המניעה אליו מצד עצמו אלא מצד החומר שהוא המסך **המעורפל** המבדיל לבינו **ובינם** (ר' הלל מוירונא, תגמו' הנפש, יח:). א"כ מעתה תגזור כך אפילו בהיותה שכל נמצא בחומר שהוא מסך **עב** ומחיצה **מעורפלת** בינה ובין האור הנצחי היא מדבקת בפועל שום דבוק (שם כד.). וזה המעמד הרע **המעורפל** שעמדה נפשותם בן י"ב הודש הוא הי' עיקר עונשם הגדול (שם לא:). הנה המין האנושי היה ממציאות יותר רחוק ויותר **מעורפלת** אלף פעמים ממציאותם (שם כג:).

***עֲרְפִּלִי**, ת"ז, מ"ר עֲרְפִּלִיִּים. — של עֲרָפֶל, מתכונת הָעֲרָפֶל: וזה האות (הקשת) מתיחס מאד שהעננים העבים **הערפליים** יהיו סבה להמטיר תמיד עד שתשחת הארץ (ר"י קארו, תולדות יצחק, כב:).

***עֲרְפִּלִיּוּת**, ש"נ, — תכונת הָעֲרְפִּלִי, סגלת העדפלי: כי היו אז העננים כל כך חזקים מן **הערפליות** שנצוצי השמש לא היו יכולים להפריד בין חלקיהם

אלא בקושי גדול (ר"י אברבנאל, נחלת ע, ד"ה אם קשתי כתתי).

ערץ[1], ממנו עריץ, א.ערץ, *עריצות, ערץ, *ערץ.

א.**ערץ**, תערץ, תערוץ, תערוצי, תערצו, לערץ, לערץ, אערוץ, תערצון, — א) פ"ע, ערץ מפני פלוני, ירא, פחד, נבהל מפחד, sich fürchten, schrecken; craindre, trembler; to fear, dread: ואמר אליכם לא תערצון ולא תיראו מהם (דברי א כט). לא תערץ מפניהם כי יי' אלהיך בקרבך (שם ז כא). שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם (שם כ ג). הלא צויתיך חזק ואמץ אל תערץ ואל תחת כי עמך יי' אלהיך בכל אשר תלך (יהוש' א ט).—וערץ פלוני, פחד מפניו: אם כסיתי כאדם פשעי לטמון בחבי עוני כי אערוץ המון רבה ובוז משפחות יחתני ואדם לא אצא פתח (איוב לא לג-לד).—ובמשנה: אל תחפזו מקול הקרנות אל תערצו מפני קול צוחות (סוטי ח א).—ובסהמ"א: מרנא ורבנא יהושע יעלצו אהביו ויערצו אויביו (ר"י הלוי, אגר', שער השיר 99). הטיתי שכמי לכתוב אליך הפעם אולי אוכל הועיל להקיצך משנתך אולי אערוץ להשביע נפשי באותיותיך (קובץ אגרות בוקסטורף א יב). השקטי בת נדיב אל תערוצי עבר אסון חלפה אימת מות (נפו, אה"ל ד). — ואמר הפיטן: ואומר כמימין כן יערוץ לוחם ותזנח רוח בחטא באפוף זהב (ר"א הקליר, זכור איכה אגו, קינ').— ואמר המשורר: מעוז גאונו ערצו עזים וכל גאים ושוי ראש לפניו נדחפו (רמב"ע, דיואן קנז, בודלי). לב יודעים ימיך לא רצה לא יאכלו מתוקים המחצה יערוצו אם השמש יצא יצא אור יערוצו לצללים ירוצו ירוצו גבורים אל מימי הקרים (ראב"ע, אל אחד מה רכו).—ב) פ"י, ערץ את הארץ וכדומ', הביא עליה בהלה ופחד, פורענות, נגש אותו, רדפו: ובאו במערות צורים ובמחלות עפר מפני פחד יי' ומהדר גאונו בקומו לערץ הארץ (ישעי ב יט). בל יוסיף (הרשע) עוד לערץ אנוש מן הארץ (תהלי י יח).—ובהשאלה, ערץ עלה: למה פניך תסתיר ותחשבני לאויב לך העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדף (איוב יג כד-כה).— ובסהמ"א: בהיותו (הרשע) תקיף ועורץ שאר אנשים (רלב"ג, איוב טו כד).—ואמר הפיטן: עורר סערה בשאגת רעמים עוכר זדים במשברי ימים ערץ גאים והשפיל רמים (ר' שמעון בר יצחק, אתה הארת, יוצ' ז פסח). גבור בקומו לערוץ בעברה מהדר גאונו מי לא יירא (שיר היחוד, יום ד). העונה באש יערץ כרוב גדלו הללוהו (אותותיכו התמהמהו, Monatsschr. 1894, 88). לחלל כל קדש ולערץ כל נערץ ולרמוס ברגל זדון כל פנת יקרת בני האדם (יל"ג, פרקים מקטעים, ספי ה, 60).—ג) במשמ' נגדית, ערץ פלוני, התחזק, התגבר על צרה: עמדי נא בחבריך וברב כשפיך באשר יגעת מנעוריך אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי נלאית ברב עצתיך (ישעי מז יב-יג).—ובמשמ' א) וג): יהידתי תנה מחסך בצורך ביום צרה ואל נא תערוצי ואם בטחו בני חיל בהילם בצור בטחי ואולי תערוצי (רמב"ע, התרשים ט פו-פז).

—הפעי', העריץ, תעריצו, יעריצו, מעריץ, — א) העריץ דבר כמו ערץ קל א), היה לו יראה ופחד מפני דבר: לא תאמרו קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר ואת מוראו לא תיראו ולא תעריצו (ישעי ח יב). והקדיש את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו (שם כט כג).—ובמדר': ובשתים מעופפים ומעריצים ומקדישים את שמו הגדול (פדר"א ד).—ובתפלה: וכלם פותחים את פיהם וכו' ומעריצין וממליכין את שם האל המלך הגדול (תפלה, ברכי השחר). נעריצך ונקדישך כרוב שיח שרפי קדש (קדשה, מוסף שבת).— ובסהמ"א: ספר האגרון לשון הקדש אשר בחר בו אלהינו מני עד ומלאכי קדשה בו יזמרוהו סלה ובו יעריצוהו כל בני עליון (רסע"ג, האגרון, הקדמ', הרכבי כב). — ואמר הפיטן: [כונן] חופה במקדשך להעריצך ולהקדישך קדוש (Kahle, Mas. d. West., ז). יעמדו על ארצם יעבדו את מעריצם (שם יח). שמך טהור עינים כי מלאים עיניך יעריצוך (שם כ). הלשונות מאמירות מעריצות מעטירות הנשמות מאדירות בין להבין ולהורות (אמרות האל, יוצ' פרש' יתרו). כוון עת רצון כוי רקיעים לקוב להעריץ להמליץ סגלה מכתב מבאר לנקוב (האזינו אבירים, יוצ' שבת תשובי). — ואמר המשורר: הלא תרהו ואם לא תעריצו רב עליליה (ר"ש הנגיד, הנמות פליליה). ויסמך באל תמך עולם על זרועותיו ויעריצו שוב ורצוא צדיק דין עלילותיו (ר"י הלוי, יה שמך). מעריציו

---

[1]) [כך בערב' ערצ a), פחד, רעד, וכן בסור'.]

a) عرص

נהרו ומשרתיו מהרו מהללו חדשו קדשו שלשו (הוא, ישעך). מלאכים ממליכים מעריצים בכל פאות מקדישים מרעישים מרגישים ברוב תשואות וכו' שמו לעד ברוב רעד באימה הן יעריצון שאון שרפים ברום עפים כברקים ירוצצון (רמצ"ע, מלאכים ממליכים). ירננו ויעריצו גזע אמונים ויקדישוך חיות ואופנים (דוד אבן פקודה, דוממו סרפים, סער השיר 133). אלהיהם מעריצים במסלותם רצים כגבור עריצים לעד ולא נכשלים (ראצ"ע, אלוליס והודך). שנאנים ואופנים סובבים כם מרכבתך תהלתך והלתך מעריצים תפארתך (ר"י אבן זבארה, אראלים וחשמלים). פאר קושר בתם ויושר להעריץ קדוש ישראֵל (סס).—ב) הֶעֱרִיץ את פלוני, חזקהו, נתן אמץ בלבו: את יי' צבאות אתו תקדישו והוא מוראכם והוא מעריצכם[1] (ישעי ח יג). — ג) *הֶעֱרִיץ את פלוני, השׁ אליו רגש של רוממות וחבה, verehren, bewundern; adorer, admirer; to venerate, admire, ואמר בן סירא: צרך לו עמך והשיע לך ושיחק לך והבטיחך עד אשר יועיל יהתל בך פעמים שלש יעריצך[2] (ב"ס גני' יג ו-ז).—ובסהמ"א: יעריצוך אנשי המקום ויקראוך צפנת פענח (ר' זכריה הלוי, או"כ ג, 142). ואנשי הגליל וכו' אהבוהו (את יוסף) ויכבדוהו גם העריצוהו והקדישוהו (ר"ק סולמן, מלחמ' היהודי, מגוח 32).—ורגיל בדבור ובספרות החדשה.

—נִפעַ', נַעֲרָץ,— שהכל יַעַרְצוּ מפניו: אל נַעֲרָץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו (תהלי פט ח). — ואמר הפיטן: הנערץ והנקדש כסוד שיח שרפי קדש (עסה למען סמך, מוסף ר"ה). דברו רץ בהוד נערץ בסוד קדושים מצבתו הלא ערוך בפי ברוך בכוד מלך במרכבתו (אביר גביר, יוצ' שבת ר"ח). אוחילה יום זה לנערץ בסוד קדושים רבה ואחלה פניו לעבור על פשע וחובה (ואכן ספל, י' טבת). טרם לשיכנך אימצת שחקים יה נערצת בריבבות משיקים (אלהי קדס, Elbog. Stud. 186).—ואמר המשורר: ומה נמרץ ומה נערץ במדבריו ועינינו ומחשק שלחנוהו ביד כרו לארץ נוא (רסב"ג, סמואל מת בנו לברע).—אנכי למשל אסטנים אנכי אהב את הנשגב והנערץ (יל"ג, אגרי א קלה).

[1] כך בנוסחא המסורה, אך רגלים לדבר כי זה שבוש, וצ"ל: מַעֲרוֹצְכֶם, והוא שם, והוא כפל מן מוראכם, הדבר שאתם צריכים לירא מפניו.

[2] [ואפשר שהוא שבוש מן יְרוֹשֶׁשְׁךָ.]

—הִפעִ', *הֶעֱרִץ,—שהעריצו אותו: אל נא לעולם תערץ ולעולם תקדש ולעולמי עולמים תמלוך ותתנשא (ר"א הקליר, אז קולך). תערץ בקרית מועד בסוד מלכים לה עד יי' ימלוך לעולם ועד (ר' אליה, אופל המוכי, יוצ' א פסח). יערץ בסודם יחיד יסדם יקדו בסידם יוצק יסודם (אילת השחר, יוצ' שבת ר"ח).

ב. ערץ, ממנו מַעֲרָצָה (?), ב. *עָרַץ.

ב. *עָרַץ, פ"י,—כרת ושבר[1]: במערצה בכלי משחית העורץ ושובר אותם (הענפים) (רס"י, ישעי י לג).

*עֶרֶץ, ש"ז,—שם מליצי לשמים, ואמר הפיטן: כי ארבות שמי ערץ עד אביב יפתחו בלי פרץ (ר"א הקליר, יפתח ארץ, תפלי גשם). כן נתן קץ לימי הארץ מתחיל למנות מששת אלפי ערץ עד שהוא מכלה ברגעי ארץ (הוא, אז ראית, יוצ' פרש' שקלים). אי כה שבעת שופרות ערץ כה תעשה ששת ימים להפיל חומה לארץ (הוא, איכה אח). ספר חו נא סדר זכרוניה בערץ עוד ותרוממנה לרשת ארץ (רסע"ג, אלהים אלל, מכין תרי"ג מצות, פתיחי, קובץ מעשי ידי גאוני קדמוני ג, 27). לשרוף פרה ולטהר באש ובמים בערץ ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ (הוא, אנכי אם, אזהרי, סס 41). רתקו שרשיו כאדני ארץ ושברו ענפיו גשמי ערץ ושגשג שני שריגים בתרץ (קטע מזמן הגאוני, סעדיאנא שכטר 69). בעטו באד עולה מן הארץ ונאצו לממטיר על הארץ מה לנו למטרות ערץ (ר' משה ברי קלונימוס, מה מועיל, יוצ' אחרי פסח) ואהיה בערץ ושעשועי ירץ וקדמני במרץ מקדמי ארץ (ר"י ברי שמעון, אדון אמנכי, יוצ' א' שבוע'). כסא רם ונשא קדם לשמי ערץ כסא ישראל קדם לממלכות הארץ (יי' קנני, סס). קרא ליעקב הנחתם בשמי ערץ קרא לשבטים לקדושים אשר בארץ (נחוקו מוסדי ארץ, סס). סגר אויבי לקרץ וירם קרני בערץ (ר"ם ברי משה, אכעיס סידופי סירים, יוצ' א' פסח). קדוש השוכן בערץ ישביענו מפרי הארץ ומשמני הארץ (את עמי, יוצ' שבת חוה"מ סוכ'). ירושלים בנוית ערץ יכונן וישים לשם בארץ (תפלה תקח, סליחי ער"ה). קדוש מרום ערץ ראה אם יש בי פרץ מיום עזבה את הארץ (ר"י בן כאוזן אלברגלוני, פחדתי מיולדי). גוף יענה במרץ לפני שוכן שמי ערץ הלילה לך השופט כל הארץ (סס). תמלא שמך בערץ נעם כסאך להתרץ עליון על כל הארץ (אלהי אקראך,

[1] [עי' מַעֲרָצָה, הערה.]

יולי סנת לפני סבועי). תוקף ירודה עשירית ירץ שבטי ילקטו לאחד אחד בחרץ רנן ירננו כצבא ערץ (גנזי סכטר ג, דודסון 81). ותנצל מבל קרץ ויאמרו בתבל ובערץ ברוך הבא בשם יי' (אל אשר לו הגדולה, סמה"ג, תססה:). קול שבר וקול ההרץ ויללה וגיל בערץ ודבר האלהים במרץ (על מסה, סס, תרעג.). הרדו צבא מרום בכסא ערץ עת שמעו כי בא שאון הקרץ (תסקד זכור, סס, תעה:). אם לא בריתי יומם ולילה תלמדו הוקת ערץ ושמי פאר בלי פרץ (.Monatsschr. 1894 86). ושחק וערץ יהדש בארץ בעוזו ויחרץ חמני אשרים (ר"מ הקראי, אחדם סבחות, לקו"ק עז). — ואמר המשורר: ארץ וערץ ערבית ושחרית יום ולילה יביע אמר (ר"י אבן אביתור, אלהים אל, סער הסיר 11). ואל שוכן ערץ לך יגדור פרץ ותהיה בארץ ברכה לדורות (רסב"ג, ואומר אל תססה). חדשיו חצץ שכן שמי ערץ זעך נזעך ונקרץ קרץ קמט נקמט לכלה וחרץ זכרו אבד מני ארץ זה חלק אדם (הוא, אנוסים ועגוסים). אשר נעלה עלי ערץ ונשגב ושת בינו ובינינו גבולות (הוא, קטע כ"י מהגני, JQR. NS. 1913. 71). יפיץ אורו פני ערץ לאחז בכנפות הארץ (רמב"ע, לגביר דעות, דיואן, בודלי'). וחסיתי בשוכן ערץ וההוסה בו ינהל ארץ (סס). והתלונן בצל כנת בשמים עלי כל עץ בגן האל זקופה וכו' סעפיה בלב ערץ ולארות בשמיה עדי ארץ כפופה (הוא, ברספי הבכי). יום לכלה והרץ יקום שוכן שמי ערץ למען הרגיע את הארץ (הוא, התבוננו ונדעה). מי בנה רקיעי ערץ מי גדר ים מאין פרץ מי הקים כל אפסי ארץ אלהי עולם אדני (ר"י הלוי, מי כמוך אין כמוך). במרומי ערץ כסא שבתך ובשכוני ארץ עז ממשלתך (הוא, במרומי ערץ, מוסף יוה"כ). העמדתם (את צבא מרום) ברום שמי ערץ לעלות אורהים ותצום עלי פני ארץ להיות זרחים (הוא, יזכרו פלאך). דג ועוף ובהמה ושרץ הרבה ויברכם מערץ פרו ורבו כי למלאת הארץ (הוא, מי כמוך ואין כמוך). ועליו נגזר חרץ וקרץ משמי ערץ וגופו השלך אל ארץ אחרת כיום (רלב"ע, האספו מסכילים). והשרפים בשש עפים ברום ערץ יפארו בקול (ר"י בן זבארה, אראלים וחסמלים, סער הסיר 169). והחושבים להבין סודות שמי ערץ נבוכים הם בארץ (ר"י חריזי, תחכמוני, הקדמה 5). עלו בסלם שכלם עד תוג ערץ ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ (סס א). כל כוכב איש על דגלו באותיותיו וכמעט ברעו לו כוכבי ערץ וישבו אתו לארץ (סס כג). ובקצת הלילות יעלו עליהם אורים נוצצים משמי ערץ ולשונם תהלך בארץ (סס לה). לבשה האדמה גאון וגאה ותעט כמעיל קנאה וכמעט עלתה לרוב ערץ ותגעש ותרעש הארץ (סס מג). שוכן גבהי רום שמי ערץ בזרוע עוזו תולה ארץ (ר"י נג'ארה, יפלאו זמירות, עולת תמיד כג). ידו יסדה ארץ וגם טפחה ערץ סובב סובב במרץ בלי לאות ויגיעה (הוא, הנה אל, עולת חודש מד). אם על פני שדה כציץ פורח הן פורחות אורות בהדרת ערץ (אבן דנאות ספיר, כנף רננים, פזמוני, קז.).

א. עַרְק, ממנו עֹרֶק.

עֹרֶק, ש"ז, מ"ר כנ' עֹרְקַי, — גידי הדם, Blutadern; vein(e)s: לילה עצמי נקר מעלי וְעֹרְקַי[1]) לא ישכבון (איוב ל יז). — ובספה"א.: ופזר העבדים מבית ומחוץ לעבדו ולשמרו (את ההיכל) הפנימיים המעים והגידים והמיתרים והעצבים והעורקים וכו' (ר"י א"ת, חו"ה עבודת האלהים ט). שהכבד מדרכו לבשל המזון מן האצטומכא ויהיה נמצא מן האצטומכא אל הכבד בערקים הנקראים בלשון ערבי מאסריסא (פי' ספר יצירה לאבוסהל, עד). עורקי הלב משתי קרומות מפני תנועת הרוח החזקה אשר בהם (רש"ט פלקירא, המבקש לט). ומחזק הלב הנחשל ומעורקים ובליות ליחות ישל (ר"י בן זבארה ה, דודסון 12). יש מן האילנות שיש כח בעורקיו ושרשיו וכו' ויש בשרשיו ועורקיו מן הרפיון והם חלושים ויכלו להטיל מן הלהות הרבה כמו אילן תמר ודומה לו (אבי הרלב"ג, סעפ"ש ג). אמנם העורקים להיות שמירתם לבד הדם נסתפק הטבע בעור אחד מהם (ר"י אברבנאל, ס"ג כג, ד"ה ויכלו). עשה הש"י תחבולה שיצאו בעצב החוטים ונמלאו החוטים בשר ושם עורק אחר כן ימלא

1) [גידי אין להם מנוחה, גיד בלשון ערב עורקa), כך פרש דונש. לשון אחר ערקי רודפי המבריחין אותי (רש"י). ולשון אחר הוא דעת מנחם במחברת, וז"ל: ענין מנום הם וכל מנום בלשון ארמ' ערק כמשמעו, ע"כ. והשיג עליו דונש, וז"ל: העורקים הם הנסים כמשמע בלשון ארמית ועורקי לא ישכבון הם הגידים בלשון הערבי', ע"כ; ועי' הכרעת ר"ת (עמ' 85). וכמו דונש פרשו ריב"ג, ראב"ע, רד"ק ואחרים. ורֹב החדשים מפרשים מן הערבי עַרַק b), כרסם, ומפרשים שהכונה למכאובים המכרסמים את גופו, וזה רחוק.]

a) عورق b) عرق

העורק מקצה העצב (רמב"ן, תורת האדם, שער הגמול לאיוב יג, כ:). שבאין בודאי לידי הפשט העור ג"כ בתחלה הניתוח או בסופו כדי לעיין יפה בכל הגידין והוורידין והעורקים וכו' (ר"י עמדין. מגילת יעבץ א מח, לד.). —ועם תארים שונים: העורקים הדופקים ובלתי דופקים בכל הגוף מתחברים באברים אשר יתחבר בהם והם שוקעות בהם (פרקי משה לרמב"ם א, א.). שהקרום האחד המורכב מעורקים דופקים ווולתי דופקים וכו' (ר"מ פלקירא, המבקש לט). העורקים הדופקים צומחים מן הלב גופם עצבי ואין להם חוש ולא תנועה (ר' נתן פלקירא, צרי הגוף ה יג, כ"י בריטי מוזי). והיה העורק המגיע אל הריאה מהלב מקרום אחד והוא הנקרא העורק הורידי (ר"ש פלקירא, המבקש לה). והיה העורק הורידי מקרום אחד מפני שיהיה רך ויקל עליו להתקבץ ולהתפשט (שם לט). העורק המדיני הוא הולי ימצא בארצות החמות וזה כי יתהווה בשוק עורק גדול יצא קצתו בשוק ולא יסור מהיות צומח (חרוזי אבן סינא, פי' אבן רשד). בעורק המדיני הוא שיתחדש על קצת הגוף נגע מה שיתנפח ואחר יבעבע וכו' (קאנון ד ג ב כא). שאם יתערבו שיפנו במזון אל העורקים ולא יוכלו להפנות הלחות ולעליוני העורקים ולא בצד השתן שיקח בצד העורקים האלקים אלא אם ישתה (שם ז ד ו). וכאשר ירבה בו יציאת הדם ראוי לו להקיז העורק הנקרא מאבץ והו' בין האצבע הקטן ושבנו (ר"מ אלדבי, ש"א ד, כ::). עורק הגדול (ר"ע כ"ץ, מעשה טוביה, קיח.). הגיע וסת וכו' עורק זהב וכו' אי לתלות ימים הראשונים או דלמא כיון שבימים מועטים יעברו אלו הדמים של עורק זהב אין הפסד שתמתין מלספור (ר"מ סופר, חתם סופר יו"ד, קסה). —ואמר המליץ: ובגוף אחרי כן דם ישלח וכו' בעד עורקים אשר מנהו מקורם מלאים דם להשקות את שארם (ר"י בן זבארה, שעשועי, בתי הנפש, דודסון 163). ובמטוה עורקי לחיך לא רקמה יפעת ארגמן הבלילות השחר (יל"ג, חנה א, 4). יתר עפרת תבל מבטנה היא יצאו ובה ערקי החלד על כן התלבדו (הנ"ל, מלחמות דוד בפלשתים, ספ' ו, 12).

ב. ערק, ממנו עָרָק.

עָרָק, פ"ע, עָרְקִים,—עָרַק למקום, ברח שמה, הלך לו שמה: בחסר ובכפן גלמוד הָעֹרְקִים [1]) ציה אמש שואה

---

[1]) [כך מפרשים כל המפרשים העברים ות"י

ומשאה (איוב ל ג).—ובמדרש: כשהיה דוד נלחם היה זורק והורג שמונה מאות איש בזריקה אחת וכו' היה (דוד) מתגאה וכו' מה עשה לו הקב"ה זימן לו צבי אחד עורק לפניו וכו' (מדר' גולית הפלשתי, ביה"מ ילינק ד, 140).—ובסהמ"א: ומהמושבות זכי האויר אשר בהם דבקו ומרוב הון שקבצו וחטפו וגנבו וערקו האם נמצא באחד מהם שהוליך עמו דבר לקבר (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר א, ג:). אנשי הון הריקה ועל ערבתם מארצם ערקו (נ"ז ב"ם כט יט). ולזאת לבבי בחיל נמס ונדכה וגם יסוג לאחור ביד בושה ועורקת (ר' שמואל ארקוולטי, ערוגת הבשם לב, קיח:). — ואמר המשורר: ואנשי לב מטו והיום נמעטו אבל שמנו בעטו אשר ציה עורקים (רמח"ל, לדוד תהלה). ועת הם יחשבו רוץ לפדות מהפדות ערקו (עמנו' פרנסים, לבי מודה, קובץ על יד ג, 109).—ופ"י, כמו הפע': נשמד לדורות נוגשים לה ערק ווי' עליהם יצא כברק (גנזי שכטר ג, דודסון 60).

—הפעי, *הֶעֱרִיק,—עשה שִׂנוּס, הבריח: כי גם בלילה לא ישכבו אך ירדפוהו ויעריקו את איוב (ר"ת, תסו' דונש והכרעי ר"ת, עורקי).—ואמר הפיטן: הלד האריק חור הוריק חץ המריק חלף מעריק (ר' שלמה הבבלי, אל נשא, יוצר שבת ברכתי).—ובמשמ' אויב, ואמר המקונן: מפה ומפה הביא עלי מעריק ובלעגי מעוג שני צר החריק (ר"א הקליר, איכה תפארתי, קינ').

*עֲרָק, עָרָק, ס"ז,—נפה [1]), Sieb; tamis; sieve: הקופה משיעשה שתי צפירות לרחב שלה והערק [2]) משיעשה בו צפירה אחת (כלים טז ג).

*עַרְקוֹב [3]), ערכוב, ס"ז,—כמו אַרְכֻּבָּה, בֶּרֶךְ: זנב העגל שאינה מגיע לערקוב אמרו חכמים כל מרבית

והשבע'; והוא כמו בארמ' עֲרַק, והערב' עַרַק a). אבל רֹב החדשים מפרשים כמו שפרשו עֹרֵק, מכרסמים את הציה, וזה רחוק.]

[1]) [כך לפי פרוש רה"ג והערוך. ורמב"ם פרש: כלי משעם ג"כ כדמיון קופה וכו' ולזה יקרא ערק תרגום שרוך נעל ערק מסאנא, ע"כ. ור"ש הביא לשון התוספת' בקטוע, והוסיף: משמע שהם כלים שנעשין מנצרים דקין ואורגין אותן כשק, ע"כ. והלשון בתוספת' (כלים ב"מ ה יג), הוא כך: הערק משיעשה בה צבירה אחת חוץ מזה שעל גבי הארוג, ע"כ.]

[2]) [בכ"י פרמה מנֻקד: וְהָעֵרָק.]

[3]) [כך בערב' עַרְקוּב b), באותה המשמ'.]

a) عرق b) عرقوب

העגלים בן כל זמן שהן מגדילין הם נמתחות לאיזה ערקוב אמרו רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר לערקוב שבאמצע הירך (בכורו׳ ו יח). לא היה שובר בו את הרגל אלא נוקבו מתוך ערכובו ותולה בו (תמי׳ ד ג).—ובסהמ״א: צומת הגידין מתחילין למעלה מן הערקוב והוא עצם קטן המחבר את הפרקים (ר״ש בן אהרן, לוה לדרך ב א יג).

א. עָרַר, ממנו מְעָרָה [1].

ב. עָרַר [2], ממנו עֲרִירִי, א.עָרַר, ג.*עָרַר.

א. עָרַר, עֹרָה,—עשה את עצמו עָרוֹם, התפשט, התערטל, sich entblössen; se dénuder; כמו ב.עָרָה, התפע׳, to strip oneself: חרדו שאננות רגזה בטחות פשטה וְעֹרָה [3] וחגורה על חלצים (ישעי׳ לב יא).

—פוע׳, עוֹרֵר, עוֹרְרוּ,—עשה שיהיה ערום, גלה, עִרְעֵר, כמו ב.עָרָה, פע׳, ובהשאלה עִרְעֵר והרס: הקימו בחוניו עֹרְרוּ ארמנותיה שמה למפלה (ישעי׳ כג יג).

ב.*עָרַר, פ״ע,–עָרַר על דבר, או פלוני, כמו א.עִרְעֵר ב): ר׳ יהודה אומר אין מעלין לכהונה על פי עד אחד אמר רבי אלעזר אימתי במקום שיש עוררין אבל במקום שאין עוררין מעלין לכהונה על פי עד אחד (כתוב׳ ב ח). העורר על השדה והוא חתום עליה בעד אדמון אומר וכו׳ (שם יג ו). המביא גט בארץ ישראל וכו׳ אם יש עליו עוררים יתקיים בחותמיו (גיטי׳ א ג). בו ביום נקבעה הלכה כדברי בית הילל ולא היה אדם עורר על דבר (תוספתי חגי׳ ב יא). מודה ר׳ יוסי בשנים שהיו עוררין על הבית ועל השדה וכו׳ (שם ב״מ א יז). מטמא כהן ויוצא חוצה לארץ לדיני ממונות וכו׳ ולהציל שדה מן הגוי ואפילו ליטור יוצא ועורר עליה (ירוש׳ ברכ׳ ג א). המביא גט בארץ ישראל וכו׳ מי עורר רב חסדא אמר הבעל עורר א״ר יוסי הלקוחות עוררין שלא תיטרף מידן (שם גיט׳ א ג). מסתברא מילתא דרב יוסף בעורר אבל בעומד מגופה של קרקע קנו מידו (כתוב׳ פג:). בימי אלכסנדרוס מוקדן באו בני ישמעאל לעורר על ישראל על הבכורה ובאו עמהם שתי משפחות רעות כנענים ומצרים (מד״ר בראשי׳ סא).—ובסהמ״א: לא אמר כלום לא קנאה (לשדה) זה העורר ולא אחר כל המחזיק בה (רגמ״ה, כריתי׳ כד:). שנים שהיו עוררין על השדה זה אומר שלי וזה אומר שלי ואין לאחד מהן ראיה וכו׳ (רמב״ם, טוען ונטען טו ד). ולא יהא בו כח לא בדיני ישראל ולא בדיני אומות העולם ועלי ועל יורשי אחרי לפצות ולהדיח ולהפיץ מעליו כל עורר וטוען בעולם (ר״י הברגלוני, ספר השטרות, 46).

—סבי׳, *שׁעֲרַר,—שעִרערו והרסו אותו, ואמר הפיטן: פזר ונותרתי כתורן בראש ההר צדק מלוני שערר כתל הר (ר״א הקליר, אלה אזכרה, יוצ׳ שבת שקלי׳).

ג. עָרַר, קל לא נמצא.

—הפע׳, *הֶעֱרִיר,—עשה אותו לַעֲרִירִי: רעל מור המרירו ותרבון הארירו והרס העריר ו ולשחת גררו (ר״א הקליר, אותו מהללת, קרוב׳ לפורים).

***עָרַר**, ס״ז,—כמו א.עִרְעוּר, ב.עַרְעָר: קרא ערר על חתימת ידי העדים על חתימת ידי הדיינין (ירוש׳ ר״ה ג א). הקורא ערר על מעשה בית דין לא הכל הימינו (בשם ר׳ יוחנן, שם כתוב׳ ט יא). א״ר יוסי חומר שהחמרת׳ עליה מתחילה שיהא צ״ל בפני נכתב ובפני נחתם היקלתה עליה בסוף שאם בא ועירער עררו בטל ר׳ מנא סבר מימר בערר שחוץ לגופו אבל בערר שבגופו כערר שאין בו ממש וכו׳ לא שנייא הוא ערר שחוץ לגופו הוא ערר שבגופו הוא ערר שאין בו ממש הוא ערר שיש בו ממש (שם גיטי׳ א א). רושם לפניהן במים אם בא ועירר עררו קיים (שם ב ג). מעשה בשפחה בדרום שהיו קורין עליה ערר ושלח ר׳ את רומינוס לבודקה וכו׳ (ריב״ל, שם קידוש׳ ד ו).

ערש [1], ממנו עֶרֶשׂ.

עֶרֶשׂ, עָרֶשׂ, ס״נ, כנ׳ עַרְשִׂי, עַרְשֵׂנוּ, עַרְשׂוֹ, מ״ר כנ׳ עַרְשׂתָם, — עֶרֶשׂ שישכב עליו אדם, מִטָּה, Bett,

---

1) [עי׳ הערה לערך ההוא.]

2) [קרוב ל־ב.עור, ב.עָרָה.]

3) [אמר רד״ק בפרושו, וז״ל: צווי הנקבות בא בנו״ן הא ולפעמים בנו״ן לבדה כמו קראן לו ופעמים בה״א לבדה כמו רגזה וכן פשטה ועורה וחגורה ויש אומרים כי ארבעתם מקור, ע״כ. וכפרוש השני תפש בשרשיו, וכן רש״י, אבל הנכון כפרוש הראשון, עי׳ Kö, I, 163.]

---

1) [כמו ערס וכו׳, באשור׳ אֶרְשׁ, בארמ׳ ערסא, בכוש׳ עַרַת, מטה. בערב׳ עַרְשׁ a), סֻבָּה וברום׳.]

a) عرش

הנה עַרְשׂוֹ (של עוג :Diwan; lit, divan; bed, couch מלך הבשן) עֶרֶשׂ ברזל וכו' תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה (דבר' ג יא). כי אמרתי תנחמני עַרְשִׂי ישא בשיחי משכבי וחתתני בחלמות (איוב ז יג-יד). הנך יפה דודי אף נעים אף עַרְשֵׂנוּ רעננה (שה"ש א יו). השכבים על מטות שן וסרחים על עַרְשׂתָם ואכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק (עמו' ו ד). בפאת מטה ובדמשק עָרֶשׂ (שם ג יב). יגעתי באנחתי אשחה בכל לילה מטתי בדמעתי עַרְשִׂי אמסה (תהל' ו ז). אם אבא באהל ביתי אם אעלה על עֶרֶשׂ יצועי אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה' (שם קלב ג-ה). מרבדים רבדתי עַרְשִׂי חטבות אטון מצרים נפתי משכבי מר אהלים וקנמון (משלי ז יו).—עֶרֶשׂ דְּוָי, מטה שהחולה שֹכב עליה בחליו: ה' יסעדנו על עֶרֶשׂ דוי כל משכבו הפכת בחליו (תהל' מא ד).—ובסהמ"א: הפוחת את המעזיבה עד שעשה ארובה בתוך תקרת הבית כדי שתכנס בה רגל הערש והיתה רגל הערש סותמת את הארובה וכו' (רמב"ם, טומאת מת טז ד). ושים הארץ ערשך והכוכבי' נרך והחכמ' בקשתך ולמוד ועשה מהתורה עסקך ותהיה מבחר אנשי דורך (ר"מ אלדבי, ש"א ה, פב.). ואם יטעם לי טעם מעדנות שרים הסרוחים על ערשותיהם כטעם עוגת רצפים תחת צל רתם (רס"פ, ד כוסות, כוס ישועה א). שמושי עָרֶשׂ: ראובן נשא את רחל והכניסה לו בכתובתה מבית אביה קצת מדודין ותכשיטין ושמושי ערש (ר"מ פרסייא, תורת חסד, סו"ת, לג). והתכשיטין והשימושי ערש וכל מה שהכניסה האלמנה הנזכר לבעלה מדודים בעין (ר' אהרן הכהן, פרח מטה אהרן, סו"ת א קיד).—ואמר המשורר: זכרתיך בבור אבי בערש ליל הנחתי וגזל וכרך מתוך שתי עיני תנומתי (ר"ש הנגיד, ימהר יום פקדתי). והמטה מקטרת לבונה והערש בכל בשם פטומה ונעמתי בחזיוני עדי כי הקיצותי והנה אין מאומה (ר"י בן חסדאי, הללבי חן). שבעתי נדדים על ערשות אנושים הריצני פעמי למעונות קדשים (רמב"ע, כספי אויסך). אם התגנב לראות אורה ספיר לחיה אדם צפה עדן חשק חברתם כי בהדסיו את ערשם חפה (ר"י הלוי, שלום לנציה). חברון בחלקו ולקח מאב המון השקלים צעיר וערשו כמדת ערש גביר הנפילים (ראב"ע, אחוד לבנים, כהנא א, 89). ואל חולה כפי כחי סמכתיו ועל ערש דוי אתו סעדתיו (ר"י בן זבארה, ראו ספר, שער השיר 166). קורות הזמן תקעו בלבי ציר נאמן והשיבוני על ערש מזורים ויסרוני בשבט חלאים ויסורים (ר"י חריזי, תחכמוני מח). אשר ילבש לבוש רקמה וישכב בערש שן ועטה פז ודר דר הלא יזכור בעת ירד שאולה ושם ירקב ויעלה קוץ ודרדר (ספר הענק לחריזי, אות ד). מכם רדי נפשי ועל עפר שבי ערש לך רבדתי תמול שם תשכבי מצרף וכור לאל ובו תבחני (עמנו', מחב' ד).—ואמר הפיטן: שימה דמעתי בנאדך ערש ממסה עוז לי בך מעוז ומחסה (אקרא בשמך, סליחי' יום ג). רדוף מעשה הצדקה והחסד ולבקר פני חולים אשר בערש דוי מיוסרים מקום אשר אסירי המלך אסורים (ר"י ברי לאונן, את קולך, אזהרי, ע.). לכן קום אנוש דוה מערש רך ונאוה קומה בעוד לילה והיה נכון לבקר (ר' ישראל, אשיר עוז, ספר הפזמוני, ג.).

א. **עָשׁ**, ס"ז, — כעין זבוב דק שאוכל בגד וכדומ', :Motte; teigne, mite; moth הן כלם כבגד יבלו עָשׁ יאכלם (ישעי' נ ט). כי כבגד יאכלם עָשׁ וכצמר יאכלם סס (שם נא ח). ואני כָעָשׁ לאפרים וכרקב לבית יהודה (הושע ה יב). בתוכחות על עון יסרת איש ותמס כָּעָשׁ חמודו (תהל' לט יב). אף שכני בתי חמר וכו' ידכאום לפני עָשׁ (איוב ד יט). והוא כרקב יבלה כבגד אכלו עָשׁ (שם יג כח).—ואמר בן סירא: כי מבגד יצא עש ומאשה רעת אשה (ב"ס גני' מב יג).—ובמדר': כל חמדה שהיה מתאוה משה ליכנס לארץ המסת אותו כעש הזה שנכנס בכלים ומרקיבן (מד"ר דבר' ב).—ואמר המשורר: יעזב לאחרים רכושו יצועו רמה ועש לבושו יקר פדיון נפשו ישוב עמלו בראשו יום ענות אדם (רשב"ג, אדני מה אדם). ועשש כעש עצמו וסר מאנוש טעמו ופרץ זמן כרמו ונשחתו זמירותיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר). ולו תעלה אל עש בשאול כרקב תבלה כבגד אכלו עש (ר"י בן זבארה, שעשועי' ב, דודקין 16). מי יערוך עש להעיש וכסיל לככב כסילי או בן חמור לגמלי וכו' (ר"ש בונפיד, אטמון בחבי, דברי חפץ, אדלמן 22). — ומ"ר עֳשִׁים: מביא אז את העשים ויתושים קבוצים קבוצים (ר"י הדסי, אש"כ מב, כד.).

ב. **עָשׁ**, ס"ז.—כמו עַיִשׁ: עשה עָשׁ כסיל וכימה וחדרי תימן (איוב ט ט).—ובסהמ"א: החוקק אשמן לי את כסילי עש המגביהי שבת וכו' (רסע"ג, ספר הגלוי, כ"י). יודוך ה' אלהינו מאורות רקיע זיו חמה בהליכתו ולבנה בתחלת חדושה וכו' עש וכסיל עם סדר כימה (פרע"ג, הוספ' ותקונ', 24). ולא יוסף עדי עש תהי ספה וחוג צדק ומאדים (ר"מ הקראי, לקו"ק סב).—ואמר המשור:

זכרתימו (את הידידים) והמדבר כסותי ועל ראשי כסיל ערום ועריה ועש יורה נתיב שחק לבניו (ר״ש הנגיד, הכל היום). ודמעתי מעידה כעדות עש לבת עיני אשר היא לבניה עדי בקר שקדה (הוא, ואל תנסי). ואצעדה תהי עש על זרעי ובניה רבידי צורני (רמב״ע, הקילותי תכונתו). איש יהיה משכיל בכל מדע וספר יחזה נפתל יהי עם עש ובית שמש לבבו יחזה (הוא, התרשים י כ). ועש עם כסיל לפנות בצפון ובדרום קצותיו ועל גבם הליכיו ועקבותיו (ראב״ע, בשם אל אשר אמר). נותי היא באלון צעננים ולי נפש עלי ראש עש מכונה (ר״י הריזי, תחכמוני ג). מי זה ירחם דל יליד שועים צנח לארץ מגדלתו היה תמול דורך עלי ראש עש ויסקלו אורים מסלתו (שם כג).— ועם כי׳: והאפל יכס שמש וסהר ולא יחשיך כסיל שהק ועשו (רמב״ע, דיואן קלה, בודלי). קומה צלח ורכב ודע כי הזמן רתם למרכבתך בנות עשנו לא נחזו לנו ימי נעם בכל תבל יגיל כי אם ביום פגשנו (הוא, לפני זמן כסיר). — בני, בנות עָשׁ[1]: אשר לבש מעיל צדק ואכן בנות עש ארגו אותו וטוו (הוא, דיואן כד). צלח ורכב נשיאי כי בני עש ומזלות למרכבתך רתומים (ר״י בן ששל, ויש אישים, JQR. 1913, 80). חמשה חברו חברת בני עש ונגדם כתרות עיש כפופות (ר״י הלוי, יפי קול). לנחל בין אשר מלא גדותיו וכוכב בין בני עש משכנותיו (ראב״ע, לנחל בין, כהנא א, 63).—ובשתי המשמ׳ יחד: כללו של דבר הכוכבים כבה אורם מזוהר תמונתו ועש נמסה כעש לפני חמדתו (הוא, חי בן מקיץ). ושיאו רם עדי היה בעיניו גבול לשאול ועיש אל עש חשבו (טדרוס הלוי, קטע כ״י גנזי בידי שפירא). בקום עש ורמה עלי עש וכימה (ר״ש בונאפיד, תנו קול דקיעים, דברי חכמים, פו).

ג. **עָשׁ**, ש״ז, — קן של צפרים, Nest; nid: בנה בָעָשׁ ביתו וכסכה עשה נצר (איוב כז יח).

***עָשׁוֹן**, ש״ז, מ״ר עֲשׁוֹנִים, עישונין, — שה״פ מן עִשֵּׁן: כל מיתה שיש בה עישון ושריפה יש בהן ע״ז ושאין בה עישון ושריפה אין בה ע״ז (ירוש׳ ע״ז א 3). — ובסהמ״א: ואין לך עשון בית גדול מן הדליקה (רש״י, ביצ׳ כב.). כשמואל דאוכל נפש הוא עשון פירות זה ושוה לכל נפש (שם כג.). כלו העלות עשן ועשון (ר״י א״ת, ספ״ם לריב״ג, קטר). או בהדהה או בשתייה או בתחבושת או בעשון (ראב״ע, ספי הנסיונות א, כ״י סריו). וא״א לפעולת הכשוף מבלתי הבטה בעניני הכוכבים וכו׳ וירצהו הפעל ההוא או המאמר ההוא או העשון ולזה יעשה לנו מה שנרצה (ר״ם א״ה, מו״נ ג לז). ויקבל בהם עישון צפרני החמור או עישון סנדרום וכו׳ (ר״מ אלדבי, ש״א ד, סו::). ומכאן אם יתקרר הראש יתעכב העישון הדמוי מלפלוש דרך חורי העור שבראש ויוליד כאב (ר״ע כ״ץ, מעשה טוביה, בית חדש א א).—ומ״כ: ולכן צריכים המכשפין ודורשים אל המתים קטרת ועשונים כדי לעשות האויר עד שיתנוצץ מתוכם הענינים המשתלחים באויר (ראב״ד, פי׳ ספ׳ יצירה, הקד׳). ויתחכמו להם בכל מיני תחבול׳ והשבעה והלחשי׳ ועשונין בעטרן ובנפט ובגפירית ולהסגירם באשישות (ר׳ קלונימוס, בעלי חיים ב ג, יד:).

***עַשׁוֹנִית**, ש״נ, מ״ר עַשׁוֹנִיּוֹת, — מקום חוק וקשה בקרקע הים: תהומות יכסיומו וכי תהומות יש שם והלא עשונית היא ומה ת״ל יכסיומו אלא שעלה תהום התחתון ותהום העליון וכו׳ ירדו במצולות וכי [מצולות] יש שם והלא עשונית היתה (מכי׳ מסכ׳ דשיר׳ ה). וכי תהומות יש שם והלא עשוניות היא וכו׳ (תנחו׳ בשלח יד).

עָשׁוֹק, ש״ז, — מי שדרכו לעשות עֹשֶׁק Bedrücker; oppressor; oppresseur: עשו משפט וצדקה והצילו גזול מיד עָשׁוֹק וגר יתום ואלמנה אל תנו אל תחמסו (ירמ׳ כב ג).

עָשׁוּק, ת״ז, מ״ר עֲשׁוּקִים, — מי שעשקו אותו, גזול, חמוס: כה אמר יי׳ צבאות עֲשׁוּקִים בני ישראל ובני יהודה יחדו (שם נ לג). האספו על הרי שמרון וראו מהומת רבות בתוכה וַעֲשׁוּקִים בקרבה (עמו׳ ג ט) עשה צדקות יי׳ ומשפטים לכל עֲשׁוּקִים (תהל׳ קג ו). לאיש כמוך רשעך ולבן אדם צדקתך מרוב עֲשׁוּקִים יזעיקו ישועו מזרוע רבים (איוב לה ח-ט). והנה דמעת העֲשֻׁקִים ואין להם מנחם (קהל׳ ד א).—ובסהמ״א, ואמר המשורר: אהה אבד לכל עָשׁוּק ולעני ולעניה ורב ספק בחק ראה ובכבד ובכליה (ר״ש הנגיד, הבמות פליליה). צבי המאריך לילי עֲשׁוּקָיו והוא יישן עלי משכב מלוניו (ד״ה יהודי מגריס וא״י ב, מן 19).

עָשׁוֹת, ת״ז, — ברזל עשות, חתיכה עבה[1]) של ברזל: ברזל עָשׁוֹת קדה וקנה במערבך היה (יחזק׳ כז יט). —

---

1) [עי׳ עיש.]

1) [כך פרש ר׳ מנחם בר חלבו (השחר שנה ב, 237), וז״ל: ברזל עבה ולועזין אזייר, ע״כ. דיב״ג מפרש:

ובסהמ"א: **ויש** אומרים לשון מקרא נקרא ברזל עשות (ערוך ערך אסטמא). כי כאשר תעשה טס מברזל עשות ותלטשהו עד שתסור קדרותו ותמשחהו זמן ארוך במשיחות רבות ואח"כ תעמידנו נכח פניך אז יראה לך מן הצורה העליונה מה שנעלם ממך (ר"י א"ח, מו"ה, מסכון הנפש ד). והטס העשות היא הנפש האנושית והלטישה היא הנהגתה בחכמות ובמוסריים השכליים התוריים (שם).

עֲשִׁינָה, ש"נ,—כמו עִשּׁוּן: חפצנו מאד לדעת את דרך עשינת החאשישע (גוטלובר, מזכרים של פרנקל, 20).

עֲשִׁיקָה, ש"נ, — כמו עֹשֶׁק, גזלה: ואז ימות מיתת עשיקה שנאמר וכו' שגורם שיעשוק לילית הבנים על שלשים ועל רבעים (ר"נ בר"י אלחנן, עה"מ, ריסא דזעיר אנפין ל, קמ:).—עֲשִׁיקַת הילדים, גזלת הילדים ע"י לילית: והנה המחשבה רעה גורמת עשיקת הילדים שנאמר עליהם דמעת העשוקים ואין להם מנחם (שם, תקוני התשובה י, יע). אפרש בסוד תיקון ליל שבת כל הפרטים של החטאים הגורמים עשיקת הילדים (שם, ריסא דזעיר אנפין ל, קמ:). אין לך דבר שגורם פגם וקלקול למעלה כמו מחשבת הזווג ומחשבה רעה גורמת עשיקת הילדים על ידי לילית (חמדת הימים א ע, סז:).

עָשִׁיר, ש"ז, מ"ר עֲשִׁירִים, סמ' עֲשִׁירֵי, כנ' עֲשִׁירֶיהָ, — מי שיש לו הון, נכסים, מקנה, ממון וכדומ', ההפך מן עני, דל, רש, Reicher; rich(e): כל העבר על הפקדים וכו' יתן תרומת יי' הֶעָשִׁיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל (שמות ל יד-יה). שני אנשים היו בעיר אחת אחד עָשִׁיר ואחד ראש לְעָשִׁיר היה צאן ובקר הרבה מאד ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה (ש"ב יב א-ג). ויתן את רשעים קברו ואת עָשִׁיר[1] במתיו (ישעי' נג ט). אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עָשִׁיר בעשרו (ירמי' ט כב). אשר עֲשִׁירֶיהָ מלאו חמס וישביה דברו שקר (מיכ' ו יב). ובת צר במנחה פניך יחלו עֲשִׁירֵי עם (תהל' מה יג). גם בני אדם גם בני איש יחד עָשִׁיר ואביון (שם מט ג). הון עָשִׁיר קרית עזו (משלי י יה). גם לרעהו ישנא רש ואהבי עָשִׁיר רבים (שם יד כ). תחנונים ידבר רש וְעָשִׁיר יענה עזות (שם יח כג). עָשִׁיר ורש נפגשו עשה כלם יי' (שם כב ב). עָשִׁיר ברשים ימשול ועבד לוה לאיש מלוה (שם ז). נתן לְעָשִׁיר אך למחסור (שם יו). טוב רש הולך בתמו מעקש דרכים והוא עָשִׁיר (שם כח ו). חכם בעיניו איש עָשִׁיר ודל מבין יחקרנו (שם יא). עָשִׁיר ישכב ולא יאסף (איוב כז יט). היטבת חסדך האחרון מן הראשון לבלתי לכת אחרי הבחורים אם דל ואם עָשִׁיר ועתה בתי אל תיראי (רות ג י-יא). מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לֶעָשִׁיר איננו מניח לו לישון (קהל' ה יא). נתן הסכל במרומים רבים וַעֲשִׁירִים בשפל ישבו (שם י ו). גם במדעך מלך אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עָשִׁיר כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל הכנפים יגיד דבר (שם כ).—ואמר בן סירא: כבד ממך מה תשא ואל עשיר ממך מה תתחבר (ב"ס גני' יג ב). מאכל ארי פראי מדבר כן מרעית עשיר דלים (שם יט).—ובתו"מ: איזהו עשיר השמח בחלקו (אבו' ד א). עשירים היו בתשובות (ר' אימי, ירוש' כלאים ג ה). העניים אוכלין אחר הביעור אבל לא עשירים (ר' יודה, שם שביעי' ה ג). איזה עשיר כל שיש לו נחת רוח בעשרו (ר' מאיר, שבת כה:). רבי מכבד עשירים ר' עקיבא מכבד עשירים (עירוב' פו.). עשיר אומרים לו וכו' כלום עשיר היית יותר מרבי אלעזר (יומ' לה:). נמצא הלל מחייב את העניים רבי אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים (שם). עשירים מקמצין (מנח' פו.). לעשיר שיצא בשעת הקיץ היו אנשים אומרין בגורן הוא וכו' (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר שמות טו). למה הדבר דומה לְעשיר שהיה לו אוצר מלא יין ונכנס לבודקו ומצאו כולו חומץ וכו' (ר' אבהו, שם במד' ב). וכל מי שהוא עשיר אינו [משגיח] על דין דלים (פסיק' רבת' כג). — עֲשִׁירוֹ של עולם: ועשיר יענה עזות עשירו של עולם זה הקב"ה ענה אותו עזות (ר' תנחומא, מד"ר דבר' ב). ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר עשירו של עולם (שם קהל' ג, גם במדען).—ובסהמ"א: עתיר נכסי זה הוא עשיר נכסים וכרמים שבחוץ (רגמ"ה, ב"ב קמה:). מלך אחד אמר לחכם אלו היית שואל ממני הייתי מספיק לך כל ימיך אמר לו ולמה אשאל לך ואני עשיר ממך אמר לו המלך ואיך אתה עשיר ממני אמר לו מפני שאני מסתפק במעט שבידי וכו' (ר"י א"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג, 19). העשיר

קלל, ורד"ק: **זך וקלל**. וי"ת: **בעדקין דברזל**, חוטי ברזל.]

1) אולי פשעים, או עריצים.

אשר בפו מסולא ועל כל הָ עֲ שִׁ י רִ י ם בעשרו נעלה (רס״ע פלקירא, המבקש עו). וְ הֶ עָ שִׁ י ר במסכנות טבטחים ועשה לו חלונות ועליות מרווחים (סס עז). כשיצטרך הֶ עָ שִׁ י ר אל חרס ישבור כדו (סס). ודברי הֶ עָ שִׁ י ר כסולת נקיה (סס יז). כי אם אתה עָ שִׁ י ר בממון אתה עני בדעת (סס יח). כיון להעירנו ע״ז שלמה בהמירו עָ שִׁ י ר בכסיל ללמדנו שכל עָ שִׁ י ר הוא כסיל (ר״י אבן כספי, פרשות כסף, 32). ובדרכי שיר מזמור אשיר דל או עָ שִׁ י ר יהיה יודעם (ר״מ אבן חביב, דרכי נעם, א.).

*עֲשִׁירָה, ש״נ, מ״ר עֲשִׁירוֹת, — אשה בעלת נכסים וממון: המדיר את אשתו שלא תתקשט באחד מכל המינין יוציא ויתן כתובה רבי יוסי אומר בעניות שלא נתן קצבה וּבַ עֲ שִׁ י רוֹ ת שלשים יום (כתוב׳ ז ג). תרם את השלישית ואמ׳ הרי זו לשום בבל ולשום מדי וכו׳ זו היתה עֲ שִׁ י רָ ה מכולן (תוספת׳ שקל׳ ג ז). אלמנה בין שהיא ענייה ובין שהיא עֲ שִׁ י רָ ה אינו רשאי למשכנה (סס ב״מ י י). יש מהם שהיו עניות והולכות המילדות ומגבות מים ומזון מבתיהם של עֲ שִׁ י רוֹ ת ובאות ונותנות לעניות והן מחיות את בניהן (מד״ר שמות א). — ובהשאלה, חרוזה עֲשִׁירָה: הוצרך לומר אויימה בעבור שתהיה חרוזתו עשירה (ראב״ע, קהל׳ ה א).

*עֲשִׁירוּת, ש״נ, — מצב העשיר, עֹשֶׁר: אין עניות במקום עֲ שִׁ י רוּ ת (ר׳ אחא בר יעקב, שבת קב:). עשרה קבין עֲ שִׁ י רוּ ת ירדו לעולם תשעה נטלו רומיים קדמונים ואחד כל העולם כולו (קידוש׳ מט:).

עשן, ממנו *עִשּׁוּן, *עֲשִׁינָה, עָשָׁן, עָשֵׁן, עָשֵׁן, *עֲשָׁנִי, *עֲשָׁנִיּוּת, *מְעַשְׁנָה.

עָשָׁן, שמ׳ עֲשַׁן, עָשֶׁן, כנ׳ עֲשָׁנוֹ, עֲשָׁנָהּ, מ״ר *עֲשָׁנִים, — א) מה שעלה למעלה כמו ענן שחור מכל דבר בֹּער באש, כמו עץ וכיוצא בזה, Rauch; fumée; smoke: ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עָשָׁן ולפיד אש (ברא׳ טו יז). ויעל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן הכבשן (שמות יט יח). וימהרו ויציתו את העיר באש ויפנו אנשי העי אחריהם ויראו והנה עלה עֲשַׁן העיר השמימה (יהוש׳ ח יט-כ). והמועד היה לאיש ישראל עם הארב (הרב)[1] להעלו[ת]ם[2] משאת העשן מן העיר (שפט׳ כ לח). והמשאת החלה לעלות מן העיר עמוד עָשָׁן (סס מ). ותצת בסבכי היער ויתאבכו גאות עָשָׁן (סס ט יז). לילה ויומם לא תכבה לעולם יעלה עֲשָׁנָהּ (סס לד י). ענן יומם וְעָשָׁן ונגה אש להבה לילה (ישע׳ ד ה). והבית ימלא עָשָׁן (סס ו ד). כמץ יסער מגרן וּכְעָשָׁן מארבה (הוש׳ יג ג). דם ואש ותמרות עָשָׁן (יואל׳ ג ג). והבערתי בֶעָשָׁן רכבה (נחו׳ ב יד). מי זאת עלה מן המדבר כתימרות עָשָׁן מקטרת מר ולבונה מכל אבקת רוכל (שה״ש ג ו). — כלה בְּעָשָׁן: כי רשעים יאבדו וכו׳ כלו בֶעָשָׁן כלו (תהל׳ לז כ). כי כלו בְעָשָׁן ימי ועצמותי כמוקד נחרו (סס קב ד). — נמלח כְּעָשָׁן: כי שמים כֶּעָשָׁן נמלחו והארץ כבגד תבלה (ישע׳ נא ו). — כהנדף עָשָׁן תנדף כהמס דונג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלהים (תהל׳ סח ג). — ומשל: כחמץ לשנים וְכֶעָשָׁן לעינים כן העצל לשלחיו (משל׳ י כו). — ובהשאלה, לאדי ההבל שיוצא מהפה, מהאף של בע״ח: מנחיריו (של הלויתן) יצא עָשָׁן כדוד נפוח ואגמן (איוב מא יב). — עָשָׁן באפו, כַּעַס וחרון: ותגעש ותרעש הארץ מוסדות השמים ירגזו ויתגעשו כי חרה לו עלה עָשָׁן באפו ואש מפיו תאכל (ש״ב כב ח-ט). העם המכעסים אתי על פני תמיד וכו׳ אלה עָשָׁן באפי אש יקדת כל היום (ישע׳ סה ג-ה). — עָשָׁן בא, צרה גדולה, אויב: הילילי שער זעקי עיר נמוג פלשת כלך כי מצפון עָשָׁן בא ואין בודד במועדיו (ישע׳ יד לא). — ובתלמו׳: חמשה דברים נאמרו באש של מערכה רבוצה כארי וכו׳ ואינה מעלה עשן (יומי כא:). במוצאי יו״ט האחרון של חג הכל צופין לְ עָ שָׁ ן המערכה נוטה כלפי צפון וכו׳ (ר׳ יצחק בר אבדימי, סס). — ומ״ר עֲשָׁנִים: והיו ב׳ העשנים מתאבכין ועולין לשמים (פסיק׳ רבת׳ כט-ל). — ובמשמ׳ פיח: כל העשנים יפין לדיו ושמן זית מן המובחר (רב שמואל בר זוטרא, שבת כג.). — ובתפלה: והרשעה כלה כְּ עָ שָׁ ן תכלה כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ (ונתנה תקף, ר״ה). — ובסהמ״א: בעל הכימיא״ה צריך למעשים ולמלאכות לא ישלם לו חפצו זולתם ואפשר שימיתיהו ריחם ועשנם (ר״י א״ת, מו״ה, הבטחון, פתיח׳). שאין עָ שָׁ ן בלא אש (ר״ש א״ת, יקוו המים ח. 34). משל לְ עָ שָׁ ן העולה מן הקדירה כשיעלה למכסה יזלו מיד מים (רד״ק, סה״ש, אוד). בעלות העשן נודע האש ושבל אנוש בשיחתו (ב״ז ב״ס כ״ז ה). — ובמשמ׳ הבל ואד של הגוף, Dunst; vapeur; vapour: והעשן היוצא והוצרך

1) כפול מן הארב.
2) כפול מן משאת.

לבער כיתרי המזונות אל כלים מכוחות דוחות (ר"י א"ת, הכוזרי ב כו). שאם יהיה הראש קרוב מאד להזה ולא היה דבר מפסיקו היה קיטור הלב ועשנו חם מאד ועבי הצואר מרחיק זה מזה והחום מתקרר ויהיה מזוג ברוחק המקום ודם העשן העכה מזדכך ונחלש ברוחק המקום (ר"י בן זבארה, שעשועי ט, דודסון 107). האדם בשתבואהו מהומה גדולה יחשכו עיניו ולא יכול לראות מפני עיכור רוח הראות ועשן האנחות העולה לראשו (ר"י חריזי, מו"כ ג ל). אם יארך איש לנום ולישן ראשו ימלא ליחות ועשן (שלמה רופא בבגוים, תרג' חרוזי אבן סינא). כשהאדם עמל ומתנועע עשן האצטומכא מתפזר ויוצא דרך נקבי הגוף (המאירי, פי' משלי יט, ד"ס עלמה). ורצוני באמרי עשן לא עשן האש אלא אידים יבשים (רמב"ד, אמו"ר 44). — ומ"ר: הכל הם עשנים עולים אל מוחם המזוהם מפרה שחורה המחליאה אותם (ר' זכריה הלוי, אוי"כ ג. 128). אדמימות העננים והירח וכו' אינו אלא אות רבוי העשנים היבשים באויר (ר"ע כ"ץ, מעשה טוביה, עולי הגלגלים, כה.). כי האד העשני הנכנס שם כבר נתך ונפסד ועולה אל המוח עם יתר העשנים ונמות שם (אבי הרלב"ג, שעה"ש ט, לג:). אמר אפלטון בספרו כי הבורא נתן הצואר בין החזה והראש לבל תשחת הנפש האלהית ואשר יסודה ושרשה במוח הראש מקטורי הלב ומעשניו (שם לג:). והעכול השלישי הוא באברים ומותריו הם הזיעה והעשנים היוצאים מהם (שם לח.). שערות הראש הם נולדים ממותר העשנים העולים מן הלב דרך הקנה והם מלחיות אשיות שאינן נרגשות (ר"מ אלדבי, ש"א ד, מד::). אמנם בראש האשה לא נמצ' כי אם תפירה אחת עגולה וכו' לפי שהיא קרה אין לה כל כך עשנים באיש ולכן די לה בעגולה אחת להוציא העשן ההוא (שם, מה.:). לפי שמרוב חמימותו מעלה עשנים ואדים עבים ונאים בלתי מבושלים אל המוח ומחשיכין אור השכל (שם עז::). — ואמר הפיטן: למה תהיה כבשושנים מבעיר עשנים זכור ברית ראשונים בטל מברך השנים (ר"א הקליר, זכור איכה, קינ'). ימינך טפחה אותם על תהו ועמודיהם ירופפו ויתמהו מגערתך בעודם וכעשן תמלחם באחרית (רקע"ג, תפל' שחרי, רע"ג א, סד:). וממעל הורדו בבערת עשנים (אסיפה, יוצ' שבת די אחה"ס). עשן גאות תתאבך ורקב יעלה על גבך והוא ימשול בך (ר' משה ברי חייה, את פני מבין, סליח' יוה"כ). — ואמר המשורר: נפש אשר עלו שאוניה אנה תשלח רעיוניה תהמה ותדמה בעלות אש שיעלו תמיד עשניה (רשב"ג, נפש אשר). לך תשפך דמעיה בנסך ואנחתה מקום עשן קטרתה (הוא, לך נפשי תספרי). לולי בת הגפנים כסה על הלב עשן היגונים ופנו אלינו הששונים ערף ולא פנים (ר"י חריזי, תחכמוני כז). נעורים עת בלות כבלות עשנים ויחולו להראות זקונים (רמ"ע פאקירה, המבקש יא). עוד לא החליפו בתימו שרף לדשן את אור שמשם עוד הקדירו משאת העשן (יל"ג, מלחמות דוד בפלשתים א ספי ו, 4).

עָשֵׁן, ת"ז, מ"ר עֲשֵׁנִים, — שֶׁעָשָׁן עולה ממנו: וכל העם ראים את הקולות ואת הלפידם ואת קול השופר ואת ההר עָשֵׁן (שמות כ יח). — אוד עָשֵׁן: אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האודים העֲשֵׁנִים האלה (ישעי' ז ד).

עָשַׁן, פ"ע, עָשַׁנְתָּ, יֶעְשַׁן, יֶעְשָׁן, יֶעֶשְׁנוּ, — עלה ממנו עָשָׁן, העלה עָשָׁן, rauchen; fumer; to smoke: והר סיני עָשַׁן כלו מפני אשר ירד עליו יי' באש (שמות יט יח). המביט לארץ ותרעד יגע בהרים וְיֶעֱשָׁנוּ (תהל' קד לב). יי' הט שמיך ותרד גע בהרים וְיֶעֱשָׁנוּ (שם קמד ה). — ובהשאלה, עָשַׁן אפו, חרה, כָּעַס: לא יאבה יי' סלח לו כי אז יֶעְשַׁן אף יי' וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה (דבר' כט יט). למה אלהים זנחת לנצח יֶעְשַׁן אפך בצאן מרעיתך (תהל' עד א). — ועשן סתם, במשמ' זו, עָשַׁן בדבר פלוני, כעס עליו: יי' אלהי צבאות עד מתי עָשַׁנְתָּ בתפלת עמך (שם פ ה). — ובמדר': כל מי שנותן עיניו עושנות וצרות בתלמידים בעה"ז מתמלא חופתו עשן לעולם הבא (מד"ר במד' כא). — ובסהמ"א: ועשנו כותלי הבית מחמת האש שהדליקו בבית (טוחו"מ, הוצאה כלב ה). והנה עושנות אותו (את הטאבאק) בכלי מקטרות מפוארים (גוטלובר, מגלרים של פרנקל 146). — ואמר המשורר: ויעל מצלעי אש ולא אכלו רק יעשנו עיני באודים (רשב"ג, אהה לי מזמן). שחקים בחזותם עשנו חליו ודמעי הם אשר יאטנו (רמב"ע, אם אהלי נודי). — ואמר הפיטן: בם לרצות הקדימו אלהים ונרצה לכם ואל בכם ובבניכם יעשן אפו עשון (יסידה, סליח' ר"ה, סמא"ל, תמב.). — וביני סעו' כקי: נותרה כסוכה נתנודדה כמלונה שרופה באש כסוחה עשונה (כלבה יונה, שם, תמה.).

—**פעי**, *עִשֵּׁן, — עשה שיעלה עשן, הקטיר: מיבלין מפרקין מאבקין מעשנין עד ראש השנה (שביעי' ב ג).

פרטסקאות מעשנין מערב יום טוב וכשאורחין נכנסין היו פותחין אותן (תוספתי יו"ט ב יד). מאבקין עו, ה לה אבק מעשנין מתנינן לה (ירוש׳ שביעי ב ב). המעשן המתלע הקוט׳ הסך וכו׳ (שם שבת ז). הצולה והממגן השולק והמעשן כולהן משום מבשל (שם). מניין שאין מזבלין ואין מפרקין ואין מאבקין ואין מעשנין באילן ת"ל וכו׳ (מו"ק ג.). עישינו עלינו בית עישינו עלינו מערה הוא מת ואני נצלתי אינה נאמנת (יבמי קטו.). אדם שנכנסה בו רוח תזזית וכו׳ מביאין עיקרין ומעשנין תחתיו ומרביצין עליו מים והיא בורחת (פסיקי דר"כ ד, בובר). והיו נשיו (של עשו) מעשנות ומקטרות לעבודה זרה שלהם (תנחומי תולדי ד).—ובמשמ׳ עשה פית: כל השמנים יפין לדיו וכו׳ איבעיא להו לגבל או לעשן (שבת כג.).—ובסהם"א: כדרך שאנו עושין במים לעשן שמעשנין כלי זכוכית בעשן השמן עד שנשארין ומגרדים אותה שחרורית ומשימין בדיו (ערוך ערך גבל). דג שמלחו עכו"ם ופירות שעישנן עד שהכשירן לאכילה הרי אלו מותרין (רמב"ם, מאכלי אסורות יז יז). לכאב השנים ישים עליו שומים כתושים וכו׳ או יעשנהו בלבונה או בזרע בצלים (ר"מ אלדבי, ש"א ד, כח:). להתבודד בירכתי הספינה ולחשוב מחשבותיו לעשן לישן וכו׳ (גוטלובר, מאמרים של פרנקל 3). — ואמר הפיטן: וכחתי צריך לעשן ידעתיך לאפוד ולחשן צוארך במגדל השן (משלם בר׳ קלונימוס, אודך כי עניתני, יוצ׳ ב פסח). ועשן לפניהם קטרת סממנים וינחם אל מחוז חפצם שאננים (אמץ גבורותיך, יוצ׳ אחרי פסח). באו אכן פריצים ללשן בחרי אף המלך לעשן (ר׳ יוסף בר׳ שלמה, אודך כי אנפת, יוצ׳ שבת א חנוכ׳). פרז בין בדים מחתתו ועישן ויכסו צללים (רסע"ג, אלהים יה, Elbog., Stud. 125). טרם עישן רוקח בשתיות אבן פלל (רשב"ג, שם 138). צק ושם מחתה ועישן דקה (שם 163).

—פעו׳, *עֻשַּׁן, רק בינ׳ מְעֻשָּׁן, מעושן, נקי׳ מְעֻשֶּׁנֶת, מעושנת, מ"ר מְעֻשָּׁנִים, מעושנים, מְעֻשָּׁנוֹת, מעושנות,—שעִשְּׁנוּ אותו: אין מביאין לא מתוק ולא מעושן ולא מבושל ואם הביא פסול (מנחי ח ו). אחוזת הדם והמעושנת[1]) והמצוננת וכו׳ כשרה (חולי ג ה). ענבים מאזנקות ומעושנות אין מביאין (ירושי ביכורי א ג). הנודר מן המבושל מהו שיהא מותר מן המעושן וכו׳ (שם נדרי ו א). רבנין דקסרין שאלון מעושן

1) [היתה במקום עשן ונסתכנה (רגמ"ה).]

מהו שיהא בו משום בישולי גוים וכו׳ (שם). — ובסהם"א: אבל בימות החמה יהיה האויר כאלו הוא מעושן מפני האבק ויראה הירח קטן (רמב"ם, קדוה"ח יח ב). וענבים מאובקות ומעושנות לא נתקדשו (הוא, ביכורי ב ג). מליח אינו כרותח בגזירה זו והמעושן אינו כמבושל (הוא, מאכלי אסור׳ יז יז). צלי או שלוק או כבוש או מעושן ואפילו מין דגים קטנים (הלבוש או"ח תקכז ה). — ואמר המליץ: בשר מבאיש ונושן ומאכל מעשן (ר"י חריזי, תחכמוני׳ מו).

—התפ׳, *הִתְעַשֵּׁן,—עִשֵּׁן את עצמו, נעשה מְעֻשָּׁן: נותנין מגמר תחת הכלי׳ מערב שבת והן מתעשנין והולכין בשבת (ירוש׳ שבת א ג). אין מכבין את הבקעת כדי לחוס עליה ואם בשביל שלא יתעשן הבית או הקדירה מותר (ביצ׳ כב.). נסכים שמא יתעשנו ועולת העוף שמא תמות בעשן (ר׳ יוחנן, זבח׳ סד.). הקינקל הזה כמה כלים ניתנין עליו ואת נותן מוגמר תחתיו וכלם מתעשנים (רבי לוי, מד"ר דברי י). כשנכנס עשו מצא יעקב שהוא עומד ומבשל ועיניו מתעשנות (מדה"ג שכטר, בראשי כה לא).—ובסהם"א: בהמה שנתעשנה בעשן וכו׳ ושחטה וכו׳ (והזהיר, ויקרי מו). ראה משה שאפס מתעשנת לנגדו נשא עיניו למרום (מחז׳ ויטרי 325). ואין מכבין את האש כדי שלא תתעשן הקדרה או הבית (רמב"ם, יו"ט ד ו). שמא יתעשן המים והיין או שמא ימות העוף בעשן המזבח (הוא, מעשה הקרבנות ז יא). ואם הוא מכושף יתעשן בעשן של מת (ר"מ אלדבי, ש"א ד, סו.). במגפה ריח רע יתעשן מחורי הגוף כמו כן סרוחים על מטותם חולאים האלו (ר"ט כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש ג יא). ממהרין לצאת וכו׳ כדי יתעשן הבית והקדירה (מסכי פורים, אין קורין). — ואמר הפיטן: אש בער ומתעשן עת נער ועת ישן ואכל ושבע ודשן (ר"י בן ראובן, פחדתי מילרי, שער השיר 59). זרם מי מעין ויין ישן להנסיכה נסך ולהתעשן ונמר לבר להשליך בתוך הכבשן (לקו"ק נספחי 19).

—נפעי, *נֶעֱשַׁן, — כמו התפ׳: לולי שאתו פני עוכר בעוכרים ובעשנו נעשן (יצחק) והכהה מאורים (ר׳ שמעון בר יצחק, שעשוע יום יום, יוצ׳ ב שבוע׳).

—הפעי, *הֶעֱשִׁין, פ"ע,—כמו קל, העלה עשן: כי לשון פעל הוא העשין כלו (רשב"ם, שמות יט יח).—ופ"י, כמו פִּעֵ׳: המעשין את הפירות עד שהכשירן ה"ז ספק (רמב"ם, מעשרי ה יז). המאבאק לא יעשינו את

לא יריחון אבל האפיו"ם ילעסו (ר"ם גלוק, סבי"ע ג, יג.). הטאבאק יעשינו מאד (סס, כז.).

—הִפע', *הֻעֲשַׁן, הועשן, הועשנה,—כמו פע': איכה באוד הועשנה ותו[א]ר שושנה נשתנה ואור [הלבנה] מאד שו[נה] ומחדשים קינות בכל שנה (גנזי סכעכר ג, דודסון 152).

***עֲשָׁנִי**, ת"ז, נקי עֲשָׁנִית, מ"ר עֲשָׁנִיִּים,—של העשן, מתכונת העשן, והאד, rauchig, dunstig; fumeux, vaporeux; smoky, vaporous: ומיסוד האויר והאש שהיה בהם נעשה מהם האיד ההוא העשני העולה למעלה לקלותו בטבעו (ר"י אה"ת, כוס סן א). וישקוהו הסמנים אשר למוח מועילים ומנקים אותו מהאדים העשניים שהמחשבה מבלבלים (רס"ע פלקירא, המבקש כא). והאדים העשניים אם יכה אותו הקרירות בעלותם יכבד וירד למט' (סס לה). הריאה היא המקור לרוח העשני האשי המקיף בבעלי חיים (פי' ספ' יצירי לאנוסהב, כא). והמראה הכרכ:מית בגוונים הנה האחת תודע בעשנית וכו' ומין מהם יודע בעשני (פי' אבן רשד על סרוזי אבן סינא). וביוצא בו נמצא :מקול הסירים והקוצים כשהם באש שיתילד בתוכם אד עשני (אבי הכלנ"ג, סעה"ס א, ג:). למשוך המותר המתיילד במקומות ההם ולנקות הגוף מן המותר הרע ההוא העשני (סס ט, ל.). ועל כן לא נכון להשקותם יין ולא להאכילם מאכלים עשניים ולא למיניקותיהם כי אם מזוג היטב (סס י, לט:). ולדחות מעליו קיטור העשני היוצא ממנו (ר"מ אלדבי, ש"א ד, כג.). ולכן צריכה (המינקת) להזהר מהמאכלים המרבים שינה כגון מאכלים עשניים (סס עה:). עיפוש הדומה לריח ביצים מעופשים או עיפוש עשני ריחו דומה לריח העשן (סס, עז:). בנשימה יש שתי תועלות אחת לנשב התמימות הטבעי שבלב להחליפו באויר הקר וכו' והוא הגוף העשני :הוא הכרחי במציאות בגוף בעלי חיים (ר' מנחס בר"א בכי זרח, לדה לדכך א עז). שכל מאכל עשני מכביד הראש ומישן האוכלו כמו היין החדש (סס מ). ששם נתילד הברד באד העשני ההוא (ר"י אברבנאל, ס"ב כב, ד"ה והגעש ותרעש).—ובמשמ' כצבע העשן: וכשהיה רוצה ברודים לא היה מקלף כלל כי הגוון ההוא היה שחור עשני (ר' בחיי, פי' התורה וילך, ד"ה מקל לבנה).

***עֲשָׁנִיּוּת**, ש"נ, —סגלת מה שהוא עשני: אמנם תועלת הוצאת החום הוא הוצאת המותר השרוף מן הרוח והוא עשניותו כ: הריאה (קאנון ג י א א). עשו היה אדמוני כלו כאדרת שער מורה על רתיחת דמו ורוב עשניותו (ר"י אברבנאל, פי' התורה, תולדות, ד"ה ואלה תולדות).

עשף, ממנו עֹשֶׁף.

***עֹשֶׁף**1), עושף, ש"ז,—הצד העליון החד והרחב של הקרדם, בהבדל מן בית בקוע, הצד היורד והמתעגל של הקרדם: קורדום שניטל עושפו2) טמא מפני בית בקועו ניטל בית בקועו טמא מפני עושפו2) נשבר מקופו טהור (כלים יג ג). קרדום שעשאו מן הטמא ועשפו3) מן הטהור טהור עשאו מן הטהור ועשפו3) מן הטמא טמא (תוספת' סס ב"מ א ג).

א. עשק4), ממנו עָשׁוֹק, עָשׁוּק, *עֲשִׁיקָה, עֹשֶׁק, עָשַׁק, עֹשֶׁק, מַעֲשַׁקָּה.

עֹשֶׁק, ש"ז, —לקיחת דבר מחברו לא בצדק, בכח הזרוע, בעול וחמס, Gewalt, Bedrückung; violence; oppression: יען מאסכם בדבר הזה ותבטחו בעשק ונלוז (ישעי' ל יב). בצדקה תכונני רחקי מעשק כי לא תיראי (סס נד יד). היא העיר הפקד כלה עשק בקרבה (ירמי' ו ו). כי אין עינך ולבך כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוך ועל העשק והמרוצה לעשות (סס כב יז). לגר עשו בעשק בתוכך (יחזק' כב ז). נשך ותרבית לקחת ותבצעי רעיך בעשק ואתי שכחת (סס יב). —ב) קצת במשמ' חצפה ולעג ועקיצה: פשע וכחש ביי' דבר עשק וסרה (ישעי' נט יג). אל תבטחו בעשק ובגזל אל תהבלו (תהל' סב יא). ימיקו וידברו ברע עשק ממרום ידברו (סס עג ח). אם עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה על החפץ (קהל' ה ז). כי העשק יהולל חכם ויאבד את לב מתנה (סס ז ז).—ואמר בן סירא: שנואה לאדון ואנשים גאוה ומשניהם מעל עשק (ב"ס גני' י ז). אל

---

1) [בארמ': עושפא, עשפא; וכן בת"י במקום מחרשתו, למחרשות (ש"א יג כ-כא). ובערב' אִשְׁפִי a), ועי' בפרוש רה"ג, רמב"ם ור"ש. ובסה"ש לריב"ג (ערך חרס), ועי' גם בְּקוּעַ, מָקוֹף.]—2) בכ"י פרמה, מנקד: עוֹשְׁפוֹ.

3) [כך בדפו', וכך הגרסה ברמב"ם (הלכ' כלים יב ו), ואצל צוק"ם: ועשהו.]

4) [כך בארמ', ובאשור': צֵשֵׁק, חזק ואמיץ; בערב' עַשַׁק b), עֹשֶׁק.]

---

a) اشفي b) عشق

תשחד כי לא יקח ואל תבטח על זבח מעשק (סס לג יד).—ובתו"ם: מה הגזל מיוחד שהוא של ממון אף עושק דבר של ממון (ספרא קדושים פרשה ב). עשק א"ר חסדא כגון שיחד לו כלי לעשקו (ב"מ מח.). איזה הוא עושק ואיזה גזל א"ר חסדא לך ושוב לך ושוב זה עושק יש לך בידי ואיני נותן לך זה הוא גזל (סס קיא.).—ובפסהמ"א: ועשק זה שבא ממון חברו לידו ברצון חברו כגון בהלואה או בפקדון או שכירות וכשבא לתובעו אינו מחזירו ומחזיק בו בחזקה (טוחו"מ גזילה סכט). והעם הזה מפוזר בין הערים מהם מוכרין שמן ומהם עושים שעוה ומהם עושים נרות ואבוקות ואינן מוכרין בשווי (חה"י ב, עמ ::).—ואמר הפיטן: וראה את עניי ואל תראה את עוני פנה אל עשקי ואל תיפן אל קשיי (רסע"ג, תפלה, סדרע"ג ב, קס.).

א **עָשַׁק**, פ"י, עָשַׁק, עָשָׁקוֹ, עֲשַׁקְתָּנוּ, עָשַׁקְתִּי, עָשְׁקִי, עוֹשֵׁק, עֹשֵׁק, עֹשְׁקִי, עֹשְׁקֵי, עֹשְׁקֵיהֶם, עֹשְׁקוֹת, עָשׁוּק, עֲשׁוּקִים, עֲשׁוּקוֹת, עָשְׁקָם, תַּעֲשֹׁק, יַעֲשֹׁק, יַעַשְׁקֻנִי, תַּעֲשֹׁקוּ. —עָשַׁק אתו, עשה לו עֹשֶׁק, עָשַׁק שכרו, לא שלם לו: וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל או עָשַׁק את עמיתו וכו' והשיב את הגזלה אשר גזל או את העשק אשר עָשָׁק או את הפקדון אשר הפקד אתו (ויקרי ה כא-כג). לא תַעֲשֹׁק את רעך ולא תגזל (סס יט יג). לא תַעֲשֹׁק שכר עני ואביון מאחיך או מגרך אשר בארצך בשעריך (דברי כד יד). והיית אך עָשׁוּק וגזול כל הימים ואין מושיע (סס כח כט). הנני ענו בי נגד יי' ונגד משיחו את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי ואת מי עָשַׁקְתִּי את מי רצותי ומיד מי לקחתי כפר וכו' ויאמרו לא עֲשַׁקְתָּנוּ ולא רצותנו ולא לקחת מיד איש מאומה (ש"א יב ג-ד). מצרים ירד עמי בראשנה ואשור באפס עֲשָׁקוֹ ועתה מה לי פה נאם יי' (ישעי נב ד-ה). גר יתום ואלמנה לא תַעֲשֹׁקוּ ודם נקי אל תשפכו במקום הזה (ירמי ז ו). דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עוֹשֵׁק פן תצא כאש חמתי (סס כא יב). עם הארץ עָשְׁקוּ עשק וגזלו גזל ועני ואביון הונו ואת הגר עָשְׁקוּ בלא משפט (יחזקי כב כט). עָשׁוּק אפרים רצוץ משפט (הושי ה יא). כנען בידו מאזני מרמה לַעֲשֹׁק אהב (סס יב ח). שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון הָעֹשְׁקוֹת דלים הרצצות אביונים (עמוי ד א). וחמדו שדות וגזלו ובתים ונשאו ועָשְׁקוּ גבר וביתו ואיש ונחלתו (מיכי ב ב). ואלמנה ויתום גר ועני אל תַּעֲשֹׁקוּ ורעת איש אחיו אל תחשבו בלבבכם (זכרי ז י). והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעֹשְׁקֵי שכר שכיר (מלאכי ג ה). ישפט עניי עם יושיע לבני אביון וידכא עוֹשֵׁק (תהלי עב ד-ה). לא הניח אדם לְעָשְׁקָם ויוכח עליהם מלכים (סס קה יד). עשיתי משפט וצדק בל תניחני לְעֹשְׁקָי ערב עבדך לטוב אל יַעַשְׁקֻנִי זדים (סס קיט קכא-קכב). עשה משפט לַעֲשׁוּקִים נתן לחם לרעבים (סס קמו ז). עֹשֵׁק דל חרף עשהו ומכבדו חנן אביון (משלי יד לא). גבר רש וְעֹשֵׁק דלים מטר סחף ואין לחם (סס כח ג). הטוב לך כי תַעֲשֹׁק כי תמאס יגיע כפיך (איוב י ג). ומיד עֹשְׁקֵיהֶם כח ואין להם מנחם (קהלי ד א).—עָשֻׁק בדם, מגֹעל, חַיָּב: אדם עָשֻׁק בדם נפש עד בר ינום אל יתמכו בו (משלי כח יז).—עָשַׁק נהר: הן יַעֲשֹׁק נהר לא יחפז יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו (איוב מ כג)—ובמדר': והיתה (אשת פוטיפר) אומרת (ליוסף) בדבר הזה עשקתיך חייך שאני עושקתך בדברים אחרים (ר' הונא בסס רב אחא, מד"ר בראשי פז). —ובפסהמ"א: ויש עשק שהוא טוב לעשוק ואין עון מגיע אל העושק עליו כאדם העושק מחלת רעהו ברפואה (ר"א בדרשי, חותם תכנית ע, עושק, 28). אותו איש הגורם לעשוק ילדיו הוא מגולגל עצמו בעונש הנזכר (ר"כ בר"י אלחנן, עה"מ, רישא דזעיר אנפין ל, קמ:). מי זה מצא ידו לעשוק ולא עשק לעול רעהו ולא עול (ב"ז ב"ס לא טז). — ואמר המשורר: אשר עשק לבב חכמי לבבות והייתי אני מראש עשקיו (רשב"ג, כאין כשאו). — ואמר הפיטן: תרקו ברקו ארקו סדקו עזקו תרוקו חקו עושקו לחשוקו קדוש (ר' ליאונטי ברי אברהם, אלהים בהכחילך, יולי ב שבועי מחזו איטלי א, קכה).

—נפעי, *נֶעֱשַׁק,—שעשקו אותו: מרוב עשוקים יזעיקו אלו הנעשקים ישועו מזרעו רבים אלו העושקים (מד"ר בראשי לא).

עָשֻׁק, ס"ז, מ"ר עֲשֻׁקִים,—כמו עֹשֶׁק: ושבתי אני ואראה את כל הָעֲשֻׁקִים אשר נעשים תחת השמש (קהלי ד א).

ב.עשק, ממנו ב.עָשַׁ.

ב.עָשַׁק,—עָשַׁק לפלוני, הטה לו חסד, מחל לו מה שעשה שלא כהוגן, nachsichtig sein; être indulgent; to be indulgent: כסוס עגור כן אצפצף אהגה

פיונה דלו עיני למרום יי׳ עָשְׁקָה לי ערבני מה אדבר ואמר לי והוא עשה (ישעי׳ לח יד-יט).

עשר, ממנו עָשִׁיר, *עֲשִׁירָה, *עֲשִׁירוּת, עֹשֶׁר, עָשַׁר.

עֹשֶׁר, ש״ז, — הון, נכסים, מקנה, כסף וזהב וכיוצא בזה שיש לו לאדם עָשִׁיר, Reichtum; richesse; riches: כי כל הָעֹשֶׁר אשר הציל אלהים מאבינו לנו הוא ולבנינו (בראש׳ לא יו). והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עֹשֶׁר גדול (ש״א יז כה). יען אשר שאלת את הדבר הזה ולא שאלת לך ימים רבים ולא שאלת לך עֹשֶׁר ולא שאלת נפש איביך וכו׳ וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עֹשֶׁר גם כבוד (מ״א ג יא-יג). ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לְעֹשֶׁר ולחכמה (שם י כג). קרא דגר ולא ילד עשה עֹשֶׁר ולא במשפט (ירמי׳ יז יא). אל יתהלל עָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ (שם ט כג). הבטחים על חילם וברב עָשְׁרָם יתהללו (תהלי׳ מט ז). ויבטח ברב עָשְׁרוֹ יעז בהותו (שם נב ט). הון וָעֹשֶׁר בביתו וצדקתו עמדת לעד (שם קיב ג). ארך ימים בימינה (של החכמה) בשמאלה עֹשֶׁר וכבוד (משלי ג יו). אשת חן תתמך כבוד ועריצים יתמכו עֹשֶׁר (שם יא יו). בוטח בְּעָשְׁרוֹ הוא יפל (שם כח). כפר נפש איש עָשְׁרוֹ ורש לא שמע גערה (שם יג ח). עטרת חכמים עָשְׁרָם (שם יד כד). נבחר שם מֵעֹשֶׁר רב מכסף ומזהב חן טוב (שם כב א). שוא ודבר כזב הרחק ממני ראש וָעֹשֶׁר אל תתן לי (שם ל ח). יש אחד ואין שני וכו׳ גם עינו לא תשבע עֹשֶׁר ולמי אני עמל ומחסר נפשי מטובה (קהל׳ ד ח). יש רעה חלה ראיתי תחת השמש עֹשֶׁר שמור לבעליו לרעתו ואבד הָעֹשֶׁר ההוא בענין רע (שם ה יב-יג). גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עֹשֶׁר ונכסים והשליטו לאכל ממנו וכו׳ זה מתת אלהים הוא (שם יח). שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לנבנים עֹשֶׁר וגם לא לידעים חן כי עת ופגע יקרה את כלם (שם ט יא). בהראתו את עֹשֶׁר כבוד מלכותו (אסתי׳ א ד). ויספר להם המן את כבוד עָשְׁרוֹ ורב בניו (שם ה יא). והרביעי יעשיר עֹשֶׁר גדול מכל וכחזקתו בְּעָשְׁרוֹ יעיר הכל את מלכות יון (דני׳ יא ב). וְהָעֹשֶׁר והכבוד מלפניך (דה״א כט יב). ויהי ליהושפט עֹשֶׁר וכבוד לרב (דה״ב יח א). — ואמר בן סירא: בני בעשרך התהלך בענוה ותאהב מנותן מתנות (ב״ס גני׳ ג יז). טוב ורע חיים ומות ריש ועושר מיי׳ הוא (שם יא יד). טוב העושר אם אין עון ורע העוני על פי זדון (שם יג כד). ללב קטן לא נאוה עושר ולאיש רע עין למה זה חרוץ (שם יד ג). — ובתלמו׳: כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מ ע ו ש ר (ר׳ יוחנן, אבו׳ ד ט). משמת ר׳ אלעזר בן עזריה פסק העושר מן החכמים (ירוש׳ סוט׳ ט יז). יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתתן לנו וכו׳ חיים של עושר וכבוד (רב, ברכ׳ טז:). כל הרגיל לעשות צדקה זוכה הויין לו בנים בעלי חכמה בעלי עושר בעלי אגדה (ריב״ל, ב״ב ט:). — ובסהמ״א: העושר בידי אדם הוא פקדון (ראב״ע, משלי יח יז). העושר והגדולה היא עזיבת החמדה (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג 19). בני אין עושר כבריאות ולא נעימות כלב טוב (שם 58). ושאלו לאפלטון למה לא יאספו החכמה והעושר בגוף אחד אמר להפך שניהם (ר״י בן זבארה, שעשוע׳ ז, דודסון 71). ושאלו דיוגיניש מה הוא העושר אמר המנע מן התאוות (שם 93). העושר הטבעי הוא שיגיע האדם שלא ירעב ולא יתענה והמותר עמל אין חפץ בו (שם 175). העושר רוממות הנפש וכפישת התאוה (ר״י חריזי, מוסרי הפילוסופ׳ ב כ). אם מעשיו (של עשיר) תחקור אזי תמצא כי אין אלהים לו לבד עשרו (רש״ט פלקירא, המבקש טו). והעושר סבת שלום הבית והאהבה (שם טז). ואם תגביה כנשר ותשים קנך בין כוכבי העושר הזמן יורידך משם (שם יח). ומים תאסוף עם אש בידך בטרם תאסוף חכמה ועושר (שם כב). בחכמה הבט למעלה ממך ובעושר הבט למטה ממך (המאירי, מסיב נפש). העושר יחס למי שאין לו יחס ובעושר יקנו בני אדם עבדים ושפחות וכו׳ (ר׳ יוסף בר׳ יואל ביבאס, ספר בית מדות, מעלת העושר). כדאמרי אנשי ערך האדם כפי עשרו (מסכ׳ פורים, פרק פורים). — ואמר המשורר: ומשל לפנים הכי און עונים מסתר ועושר מכסה חטאים (רמב״ע, לאכסי לבבות).

עָשַׁר, עָשַׁרְתִּי, יֶעְשַׁר, פ״ע, — עָשַׁר האדם, היה עָשִׁיר, reich sein; être riche; to be rich: ויאמר אפרים אך עָשַׁרְתִּי מצאתי און לי (הוש׳ יב ט). לא יֶעְשַׁר ולא יקום חילו (איוב יח כט).

— הפעי׳. הֶעֱשִׁיר, הֶעֱשַׁרְתִּי, הֶעֱשַׁרְתָּ, מַעֲשִׁיר, הַעֲשִׁיר, אַעְשִׁיר, תַּעְשְׁרֶנָּה, יַעֲשֶׁר־שִׁיר, יַעְשְׁרֶנּוּ, תַּעֲשִׁיר, יַעֲשִׁירוּ, — א) פ״י, הֶעֱשִׁיר את פלוני, עשה שיהיה פלוני עשיר, bereichern; enrichir; to make rich: אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני

העשרתי את אברם (ברא׳ יד כג). יי׳ מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם (ש״א ב ז). והיה האיש אשר יכנו יעשרנו[1]) המלך עשר גדול (שם יז כה). בצאת עזבוניך מימים השבעת עמים רבים ברב הוניך ומערביך העשרת מלכי ארץ (יחזק׳ כז לג). ברכת יי׳ היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה (משלי י כב).—בהשאלה, העשיר את הארץ, האדמה, עשה שתתן הרבה פרי: פקדת הארץ ותשקקה רבת תעשרנה פלג אלהים מלא מים (תהלי סה י). ראש עשה כף רמיה ויד חרוצים תעשיר (משלי י ד). — ובתלמו׳: האומר אם מת הוא לא תקברוהו מנכסיו אין שומעין לו לאו כל הימנו שיעשיר את בניו ויפיל את עצמו על הצבור (כתוב׳ מח.). — ב) פ״ע, העשיר, היה עשיר: ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה על כן גדלו ויעשירו שמנו עשתו (ירמי׳ ה כז-כח). אשר קניהן יהרגן ולא יאשמו ומכריהן יאמר ברוך יי׳ ואעשר ורעיהם לא יחמול עליהן (זכרי׳ יא ה). אל תירא כי יעשר איש כי ירבה כבוד ביתו (תהלי׳ מט יז). אהב יין ושמן לא יעשיר (משלי׳ כא יז). אל תיגע להעשיר מבינתך חדל (שם כג ד). ואץ להעשיר לא ינקה (שם כח כ). הנה עוד שלשה מלכים עמדים לפרס והרביעי יעשיר עשר גדול מכל (דני׳ יא ב).—ובתו״מ: המלוה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני להיות מפריש עליהן מחלקן מפריש עליהן בחזקת שהן קיימין ואינו חושש שמא מת הכהן או הלוי או העשיר העני (גיטי׳ ג ז). מחצב של אבנים טובות ומרגליות ברא לו הקב״ה מתוך אהלו וממנו העשיר משה (ר׳ חנין, ירוש׳ שקלי׳ ה ג). בתחלה קבעוה (את ההבדלה) בתפלה העשירו קבעוה על הכוס (ר׳ יוחנן, ברכ׳ לג.). הרוצה להחכים ידרים להעשיר יצפין (ר׳ יצחק, ב״ב כה:). לבעל הבית שגדל יתום בתוך ביתו לימים העשיר אותו יתום ואמר אהניהו לבעל הבית מנכסי (ר׳ שמואל בר נחמני, שם קכג:). ממכת דם העשירו ישראל (ר׳ אבין הלוי, מד״ר בראשי׳ ט). ונעשה עבד ללבן עשרים שנה ולבסוף העשיר והוליד בנים וחזר בשלום (תנחומי שמיני ג). והכירו הבלי העוה״ז אשר לא יתכבד איש אם לא יתבזה רעהו וכו׳ לא יעשיר זה אם זה לא יעני (ר״א אזריה די מודינה, לשון לימודים ב).

—התפ׳, התעשר, מתעשר, — א) הראה את עצמו כאלו היה עשיר: יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב (משלי׳ יג ז).—ב) *נהיה עשיר: עשר תעשר בשביל שתתעשר (ר׳ יוסי, שבת קיט.). הרוצה שיתעשר ידבק בזרעו של אהרן (ר׳ יוחנן, פסח׳ מט.). עשרים וארבעה תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות שלא יתעשרו שאילמלי מתעשרין אין כותבין (ריב״ל, שם נ:). לעולם ידרים שמתוך שמתחכם מתעשר שנאמר וכו׳ (הוא, ב״ב כה:).

[1]) כך נקוד המסורה, ואולי הוא קל.

א.עשש[1]), ממנו עשש.

עשש, פ״ע, עשש, עששו, עששה, — עששה העין, נהיתה רכה, רפויה, אינה רואה היטב: עששה מכעס עיני (תהלי׳ ו ח).—ועששה העצם: כשל בעוני כחי ועצמי עששו (שם לא יא).—ואמר המשורר: וידי כתששה וימי כישישה ועיני כעששה (רה״ג, הכמלה, JQR. NS. 1. 234). אלהים אלי אתה רפא משובת לב עקב ראה עצם עשש וגם נרקב רקב (רסב״ג, אלהים אלי אתה). דל מראות גופי ועיני עששה מרוב דמעי ועצמי נחרו (רמב״ע, התרשים ד מה). העור הלא נכמר וכלה השאר גם עששה עצם וסף המות (הוא, עד אן בגלות, דיואן כט, בודלי׳). ועשש כעש עצמי וסר מאנוש טעמו ופרץ זמן כרמו ונשחתו זמירותיו (ראב״ע, בשם אל אשר אמר). רפו ידי וכשלו ברכי ועששו מכעס עיני ונפלתי מפחד על עיני (הוא, חי בן מקיץ, אגר 141). שפך כבדי אלי ארץ וגם נגרה עיני בדמעה עדי עתקה ועוששת (רשב״ץ, לספת פענח, קובץ על יד ז, 28). אך מי חכם ויבן זאת עד עמקה עששה עין בשר קצרו עפעפיה (שלום הכהן, כיר דוד 24). עש עשש אני וכלבים סבוני תולעת גועת וארי יטרפני (יל״ג, אדו״מ ז, 70).—ואמר הפיטן: עששנו מכעס ומאנחה יגענו כי יצרנו תמיד בנו הוא מתגרה (שלום שלום, סליחי׳ לו״ג, סמא״ל, תקכה:).

—פעי, *עשש, - עשה שיהיה עשש, החשיך, חכהה: זהר לשעות שש תארו להתאשש פחות משש כל עין יעשש (אבי כל חוזה, יולי פרשי המדע).

—הפעי, *העשיש, — כמו פע׳: היום ההוא פיך יאלי יכבה יעשיש ויעלים את שני המאורות הגדולים

[1]) [חבריהו עם הארמ׳ הנוצרית של א״י: עששא חשך, והערב׳ עשעש a), וכן פרש רש״י (תהלי׳ ו ח), אב להלן (לא יא), פרש רש״י מן א.עש, רקב. ומנחם ושא המפרשים העברים פרשו גם תהלי׳ (ו ח) מלשון א.עש וזה נכון. ואחרים מחברים אותו עם האשור׳: אשש והערב׳ עת׳ b).]

a) عسعس b) غث

(רי משה בר' חייה, פנקס׳ בחרי׳ יוה״כ). עיניהם מעשישים ורוחותם מבקשים ומהונם למו מרשישים (ד״ה יהודי מצרים ואש״י ג, מן 344).

ב.**עִישׁ**, ממנו א.עָשׁ.

ג.**עִישׁ**, ממנו ב.עָשׁ.

ד.**עשש**[1], ממנו עָשֵׁשׁ, ״עֲשָׁשָׁה, א.*עֲשָׁשִׁית, ב.*עֲשָׁשִׁית.

עָשַׁשׁ, קל לא נמצא.

—התפ׳, *הִתְעַשֵּׁשׁ, — התחזק, התעמל והתגושש: לגבור שנכנס במדינה ולא היו יודעים מה כחו אמר להם פקח אחד מאבנא דההוא מתעשש[2] אתון יודעין מה כהו (מדר׳ תהל׳ יע א).

—נפע׳, ״נְעֻשַּׁשׁ, — שעששו אותו, שיסדו אותו, ואמר הפיטן: בנינו על תהו השית בהו שם לממש ועב נעששית שמים וארץ בראשית ברא אלהים (ר׳ אהרן הקטן, קונטי׳ הפיוטי׳ ס).

״**עֲשָׁשָׁה**, ש״נ, מ״ר עֲשָׁשׁוֹת, חשך, Finsterniss; obscurité; darkness: כפות משיחכם בוששות חרפוני טוחי עששות כלפיד אש בחששות סמכוני באשישות (ר׳ משולם בר׳ קלונימוס, אפיק רנן, יול׳ ג פסח).

א.***עֲשָׁשִׁית**, ש״נ, מ״ר עֲשָׁשִׁיּוֹת, — כמו עֶשֶׁת: היתה בהמתו טעונה טבל ועששיות מתיר את החבלים והשקין נופלין (שבת קנד:). יש לו טבל יש לו עששית וכל דבר שאינו ניטל בשבת אינו אוסר (עירובי פו.). — ובסהמ״א: ויש מי שמסתכל במראה של ברזל או בעששית ומדמין ואומרים (רמב״ס, עכו״ם יא ו). — *עֲשָׁשִׁיּוֹת של ברזל: עששיות[3] של ברזל היו מרתיחין מערב יום הכיפורים ומטילין לתוך הצונן כדי שתפוג צינתן (ר׳ יהודה, תוספתי יוה״כ א כ). אם מן הארץ הוא מביא (את המבול) יש לנו עֲששיות של ברזל שאנו מחפין בהם את הארץ (רבה, סנהי קח:). אין מוכרין להן עששיות של ברזל מ״ט משום דחלשי מינייהו כלי זיין (ר׳ אדא בר אהבה, ע״ז טז.). בשעה שהיה יהודה מעלה חמה היו שערות לבו בוקעות כליו ויוצאות והיה נותן עששיות של ברזל לתוך

1) [כמו אשש. ואולי ממנו גם עֶשֶׁת, עָשׁוֹת, והתי׳ סמן נק׳.] — 2) [בהוצ׳ בובר: מתגושש, וכן בילק׳ (תהל׳ תרעג); ועי׳ הערת בובר.]

3) [בירוש׳ (יומא ג ה), הגרסה: עששות, עשתות, וכבר העירו על זה בתשו׳ הגא׳ (אסף 99).]

פיו ומוציאן באבק (ר׳ חנין, מד״ר בראשי׳ צג). — ובסהמ״א: וכתבת עששיון ואין הוא כן אלא עששיות של ברזל (תשו׳ גאוי הרכבי סו). בחלק בגמ׳ דדור המבול ואם מן הארץ הוא מביא יש לנו אשיות ברזל שאנו מחפין את הקרקע פירוש כמו עששיות של ברזל והן חתיכות של ברזל (ערוך ערך אשיות). אמר לדבק טוב הוא על אותן שהיו מחזרי׳ אחר קרקע טובה לדבק בה עששיות ברזל (רש״י, ישעי׳ מא ז). היה כהן גדול זקן או חולה מלבנין עששיות של ברזל באש (רמב״ס, עבודי׳ יוה״כ ב ד). אלא עששיות של ברזל ר״ל חתיכות עבות של ברזל מלשון עשת שן היו מחמין מבערב ומניחין אותן באש עד למחר (המאירי, יומא ג, לד:). — ושל זכוכית ומתכות אחרות: עששיות של זכוכית מש״ש בלע״ז ואע״פ שהעששיות משתברין וכו׳ (רש״י, שבת קנד:). היתה (בהמה) טעונה עששיות של זכוכית מתיר השקים והן נופלין (רמב״ס, שם כא י). הרגיל לבכור שיפול בו מום וכו׳ שהלך בין ברזל ועששיות של זכוכית כדי שתקטע ידו ונקטעה וכו׳ (הנ״ל, בכורי׳ ג ח). ובתוך [הבמה] עמודים של כסף וזהב יעששיות של כסף וזהב (מסעות ר׳ בנימין, גרינהוט 19). יושי מאונים של מוכרי עששיות של מתכות וכיוצא בהן שלשה טפחים (רמב״ס, כלים כא ה).

ב.***עֲשָׁשִׁית**, ש״נ, מ״ר עֲשָׁשִׁיּוֹת, — א) כעין בית קטן עשוי זכוכית להדליק בתוכו נר שלא יכבה מפני הרוח[1], Lantern(e): עששית אע״פ שלא כבתה מברך עליה (תוספתי ברכ׳ ו (ה) י). צואה בעששית מותר לקרות ק״ש בנגדה (רבא, ברכ׳ כה:). עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו למ״ש מכבה ומדליקה (ריב״ל, שבת כג.). אבל כוס וקערה ועששית לא יזיזם ממקומם (שם מז.). — וכמו אֶשֶׁשׁ: ראינוהו במים ראינוהו בעששית ראינוהו בעבים אין מעידין עליו (ר״ה כד.). — ובסהמ״א: מנהג שלנו נרות של בית הכנסת נותנים (אותם) בעששית ושמן צף על פני המים ודולק שמן והולך עד שמגיע למים וכובה (תשו׳ גאוי שערי תשובה רלט). וטוב שתקבל האשה קודם שתשב על המשבר איזה מצוה להיותה זריזה בה כגון ראש חודש שמשמרות הנשים וכו׳ ולנקות עשישות[2] של בה״כ ודברים הדומים לאלו (ר׳ אליהו, שבט מוסר

1) [נראה שהוא אחד עם א.עֲשָׁשִׁית, ובראשונה היתה עשויה מן מתכת ומן עששיות של זכוכית.]

2) [כך בדפו׳ וצ״ל: עששיות.]

כד). דכותא נמי בנ"ד הואיל ונהגו היותר בעששיות של זכוכית להשתמש מהם הבעלי בתים לצורך מילה ונישואים או אבל ודומיהם ה"ל לב ב"ד מתנה עליהם וכו' ומה לי עששיות ומה לי המנורות של נחושת וזרועות של עץ ודומיהן (ר"ם מורפורגו, שמש לדקה א ו). —ואמר הפיטן: ערך מאורי מופתו עששיות וזהרות בעיפתו (ר' יוסף בר שמואל, ארכן אפדך, יוצי שבת ב אחה"פ). — ב) אחת המחצות שבעין: ויש בעין שבעה מחיצות ושלוש ליחות השבע מחיצות הם אלו הרשת והשליא וכו' ויריעת העששית וכו' (ר"א אלדבי, ש"א ד, מם:).

א.עשת, ממנו עֶשֶׁת, עָשׁוֹת [1].

עֶשֶׁת, ש"ז, מ"ר עֲשָׁתוֹת,—חתיכה פחות או יותר עבה וארוכה, כמו א.עֲשָׁשִׁית: ידיו גלילי זהב ממלאים בתרשיש מעיו עֶשֶׁת שן מעלפת ספירים (שה"ש ה יד). —ובתו"מ: העושה כלים מן העשת ומן החררה וכו' טהורין (כלים יא ג). מנורה היתה באה מן העשת ומן הזהב (מנחו' כח.).—ומ"ר: אין לי אלא שהרגו (ישראל בברזל) [בכלי ברזל] שיהא חייב השליך עליו עשתות וגולמים מנין ת"ל רוצח הוא מות יומת הרוצח מכל מקום (ספרי במד' קס). לאדם שהביא שתי ספינות וקשרם בהוגנים ובעשתות והעמידן על גביהן ובנה עליהם פלטורים (רשב"י, שם דברי שמו). לשנים שנכנסו לעיר ביד זה עשתות של זהב וביד זה פרוטרוט זה שבידו עשתות של זהב אינו מוציא וחיה וזה שבידו פרוטרוט מוציא וחיה (ירוש' הורי' ג ז). לעשתות שאנן שהיו (בני דור המבול) קשים כעשתות (מד"ר ברא' ל).—ובסהמ"א: אבל בגד לאו ורב ששת אמר אפילו בגד וכו' אבל עשת לאו ורב פפא אמר אפילו עשת אפשר שמכוין משקלותיו (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי 49). מעשה בבני ר' חונה בר אבון שלקחו שפחה בפרוטות ולא היה עמהן והניחו עשת במשכון לסוף הוקר באו לפני ר' חויא אמר להם פרוטות אין כאן עשת אין כאן (שם 81). כמו סדן של נפחים כלומר עשת וחיבור הקרקע חד הוא דהא כולה מחוברת (רש"י, קידוש' כז:). את הולם פעם הוא המתחיל בה כשהיא עשת ומכה בכל כחו (הוא, ישעי' מא ז). מקשה תרגומו נגיד לשון המשכה שממשיך את האברים מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס (הוא, שמות כה לא). עשת זהב לקח ופעל בה קנים וגביעים בקורנוס (רשב"ם, שם). החצוצרה היתה נעשית מן עשת של כסף (רמב"ם, כלי המקדש ג ה). מסמרות שאין ידוע אם נעשו מן הכלים או מן העשת הרי הן טהורין (הוא, כלים א ג). העושה כלים מן העשת של ברזל או מן החררה של מתכת וכו' הרי אלו טהורים (שם). שכל אחת מהן מהעשת והככר הראשון נשתלשלו (ר' שלמה יר"ו, REJ. XXVI. 221). וכל עשת מחשבותם בוער מאש אהבתו (ר' אליעזר מגרמיזא, ספר הרוקח, שורש אהבה). עשת ברזל וחצצרה (יל"ג, משלי יהודה ב ד).—ועֶשֶׁת בשמים: וויטב לך זכר מבושם כל עשת קציעה וקנמוניה וגם מר דרוריה (חשוי גאי, JQR. 1918. IX. 159). — ואמר המשורר: ויתרעו לרץ משד וחמס עלי כסף עשות עשת ופימות (רמב"ע, דיואן קכה). השקי ושקי עפרה את פי בשפת שני ובלבנת שן ובגוף נקי אותי חבקי כי אין חשקי רק עשת שן (הוא, התרשים ד פו-פז).

עֶשֶׁת, עַשְׁתֵּי,—עי' עַשְׁתֵּי.

ב.עשת [1], ממנו א.עָשַׁת.

א.עָשַׁת, פ"ע, עָשְׁתוּ,—עָשַׁת האדם, נהיה עָבֶה וגם: שמנו עָשְׁתוּ גם עברו דברי רע (ירמ' ה כח).

—פעל, *עִשֵּׁת, רק בינו' מְעֻשָּׁת, מְעֻשָּׁתִים, מעושתים,— נעשה שמן מרב שמחה, ואמר המקונן: ציון מעושים בצערך וביפיך מעושתים אשר יורת חרס חדריך (ר' מאיר בן אלעזר, ליון לפירת, קינו').

—התפ', *הִתְעַשֵּׁת, - כמו קל: ותהיה כל כוונתו בעת אכילה שיאכל כדי לחיות בעוה"ז למען יוכל לבלות ימיו בעבודת הבורא כדי לזכות לחיי העוה"ב ולא יכוון להתענג במיני מעדנים למען יתעשת (ר' שלל מוירבורא, תנמ' הכפ', כב:).

ג.עשת [2], ממנו ב.עָשַׁת, עֶשְׁתּוֹן, עַשְׁתּוּת.

ב.עָשַׁת, קל לא נמצא.

—התפ', הִתְעַשֵּׁת,—הִתְעַשֵּׁת האדם לפלוני, נמלך מדעתו עליו, חשב אחרת, חמל עליו, התפיס לו, sich bedenken; considérer; bethink himself: ויקרב אליו (אל יונה הנביא) רב החבל ויאמר לו מה לך נרדם קום

---

[1] [עי' גם ד.עשש, הערה.]

[1] שתע a) בערב' שאינו יודע לאות וכו'.
[2] [כך בארמ'.]

a) سثع

קרא אל אלהיך אולי יִתְעַשֵּׁת האלהים לנו ולא נאבד (יונ׳ א ו).—ובסהמ״א: ויניחו אותו ליום נקם ועברה השמור לכל מדיה ולא התעשתו לקחת איגרות מאת המלך להסירו (רסע״ג, ספ׳ המועדים, סעדיאנה 11). וספר להם (מר רב יהודאי גאון) כי מר רב נחשון גאון מחסיה נ״ע תבע ממנו לכתוב להביא משם ארבע איסרות מן האיטלקי ואף הוא כתב אל אספמיא להתעשות[1]) ולשלוח אליו (רב סרירא ורב האי גאון, תשו׳ גאו׳ הרכבי ספו). והנחם התעשת מחשבה אחרת להטיב להם (רש״י, שמות לב יב). וינחם האלהים נתעשת על הרעה לשוב ממנה (הוא, יונ׳ ג י). וכמו כן העקומות אשר על ראש הגבעה תצדד ותתעשת להוציא תשברתה על דרך השטח בארץ ישרה (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבור׳ ב ה). ועל הדרך הזה היו מתעשתין למדוד הקרקעות אשר אינן שטוחות וכו׳ וכשנדע המיתר הזה נתעשת לדעת את חצו להתגלגל ממנו אל דעת הקוטר (שם). ועליו הדבר להתעשת אל המלכות לתקן דבר לחוק האמת במליצתו (ד״ש יהודי מצרים וא״י ב, עמ 353). אם תאמר בלבבך תחת מה יתעשת האלהים להצליחנו ומה העבודה היתירה שאעבדנו לזכות להצלחה בטוחה מאתו יתב׳ וכו׳ (ר״מ אלשיך, משלי ג ו). נתועדנו כולנו וכו׳ לחקור לדרוש ולתקן כל צרכי העיר בתקנות וגדרים וכו׳ אולי יתעשת האלהים לנו ולא נאבד (ר״א ברי חיים, פרח מטה אהרן, שו״ת א ה). התעשת לרצותם (את אבותיך) אם יש בך חסד (משלי ערב, ספ׳ דרך טובים).—ואמר המליץ: ישית עצות ויתעשת (רסע״ג, תוכחה, JQR. NS. III. 88).—ואמר המשורר: למי אגיד יגון לבי ומי ירגז לקרתי ומי ישמע מרי שיחִי ויתעשת להותי (ר״ש הנגיד, ימסר יוס). התעשת האלהים התעשת והופיע והרף מאף לרחם מיום דין והרגיע (רמב״ע, הרדים לבית הסלחם). יכפר בעד חובים על עצמם ערוכים ויתעשת ליונים בגלותם נבוכים (הוא, סדור תימני ליוה״כ, כ״י בריטי מוזי).—ואמר המקונן: קדוש יתעשת אמת לנו בושת (ר׳ מנחם בן יעקב, מעוני שמים, קינ׳).—ותפעם רוחו בקרבו יתעשת בטוהר נפשו (אהרן חורינר, בה״פ תקפד, 40). אחינו מנדינו התעשתו לנו (יל״ג, שני יוסף בן שמעון ה).

—פִּע׳, *עִשֵּׁת,—חשב מחשבות, לקח עצה: צר ואויב הלטיש עיניו פיהו פער לשאף עניו עשת בשלו להשמיד קהל המוניו (ר׳ משולם, במתי מספר, סליח׳ תעני אסתי).

—נִפע׳, *נֶעֱשַׁת,—כמו פִּע׳: תשבי שם אוזר צֵק במתניו תחבשת מהר להודיע ישני מכפל אבות שלשת נחץ לרועה נאמן מה לך נרדם להעשת קום קרא אל אלהיך אולי יתעשת (ר׳ מנחם ברי מכיר יחיאל, אדם בקום, שם).

עֶשְׁתּוֹן, ש״ז, מ״ר כנ׳ עֶשְׁתֹּנֹתָיו,—מחשבה, תחבולה, :Gedanke, Anschlag; pensée, projet; thought, plan אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה תצא רוחו ישוב לאדמתו ביום ההוא אבדו עֶשְׁתֹּנֹתָיו (תהל׳ קמו ג-ד). — ומ״ר סמי *עֶשְׁתּוֹנֵי, ואמר בן סירא: כי רבים עשתוני בני אדם ודמיונות רעות מתעות (ב״ס גני׳ ג כד).—ובסהמ״א: אם באונס הלך לאותו מקום אין עליו כלום שהרי אנוס רחמ׳ פטריה ואם יסור האונס יעיש כל עשתונת בעצה טובה לשוב אל דעת שותפו שהתנה (תשו׳ גאוני הרכבי תכו). וכולן כשמתנבאים אבריהן מזדעזעין וכח הגוף כשל ועשתונותיהם מתטרפות ותשאר הדעת פנויה להבין מה שתראה (רמב״ם, יסודי התורה ז ב). ועשתונות מטרפות והאזנים תצילנה עד נחרשו והעינים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו (ר׳ יוסף בן תנחום הירושלמי, מכת׳ אל ר׳ דוד בן אברהם בן רמב״ם, קובץ על יד ז, 22). ויהי כאשר התעו אותי סעיפי מחשבותי ועשתונותי לחצוני לא יתנוני השב רוחי עד אוציא לפועל מזימות לבי (לנדא, האגור, ג.). ככר כתבתי לך בני במה שקדם שהאדם נפעל כפי פעולותיו שיעשה תמיד ורעיוניו וכל עשתונותיו נתפשות אחרי פועל ידיו (ר״א הלוי וברצלונה, ספ׳ החנוך שכד). תגיל הלב במלוי השמחה וימלא הפה שחוק מעשתונות הלב על החפץ ובעשות רצונה (רזיאל המלאך, י.). ומדברי אנשים חטאים לא תיראו כי כבודם עמל ואון כי היום... ומחר איננו כי שב אל אדמתו ואבדו עשתונותיו (תרגו׳ ספ׳ חשמונאים, פריד ופליט, קובץ על יד ז, 8). אכן בבוא ריעיו (של איוב) לנחמו עשתנות משתנות עברו על מחשבתו (ר׳ יוסף אבן יחייא, פי׳ איוב, הקדמ׳). תתעצם תשוקת משכיל ועשתונות משתנות (פה״ע תקפה, 16). עיניו כל תצפינה וכל עשתנות אדם יבחון (ב״ז ב״ס טו יט). לב נכון בעשתונותיו כל חרדה לא תזעזענו (שם כב טז). אמרתי הנה עת ללדת הריון מחשבותי ולשלח רצוצי עשתנותי חפשים (רמ״פ,

[1]) [אולי הוא התפ׳ מן עשׂה.]

יריעות שלמה א, הקדמי, ע:.). הציקות במעבה עשתנותיו חמלה וחנינה אהבה ונדיבות להחיות לב נדכאים (הוא, ד כוסות, כוס ישועי ג). כי ראה (נפוליון) חשבונותיו מקולקלים ועשתנותיו אובדות בסדרי המלחמה החדשים אשר דמה לו קיסר רוסיא (רמא"ג, הארפתים ברוסיא, 13).—ואמר המשורר: וכרחוק פאת מזרח ליד מערב רחקו מאד מחשבותיו איש מעוזו עשתנותיו (רוזנ"ע, בשם אל אשר אמר). ואבדו עשתנותיו וחלפו בהבל שנותיו ופשעיו וחטאותיו ובעתוהו כמרירי יום (הוא, האספו משכילים). בסרעפי בקרבי אגידה נצחך בעשתונות לבי גודל שבחך (הוא, אעירה שחר). —ואמר הפיטן: בלב נדכה ונשבר באנו להלותך ובשברון רוחות גם עשתונות קשטנו והכננו סתרי טוחות (ר' אליה בר שמעיה, יי' אלהי ישראל, סליחי ד עי"ת). לכן נבוכות כל העשתונות ונבהלות כל החשבונות (שיר היחוד, יום ה). הסירו עשתונות קרב עד לא תיללו בקר וערב (גנזי שכטר ג, דודסון 157). יגביהו עוף עשתונותי יעלו לדוד דר חביון (ר"י נגיארה, יגביהו עוף, עולת תמיד מו). ובחטי מנית ופנג אסעד לבי וכרב יינות עד יומם ינון כדונג ויסופו כל עשתונות (הוא, יום אל, עולת חדש ז).—מי יוציאנו מאפלה לאורה ועשתנותינו כאש בוערה (ר' זכריה בן סעדיה אלצאהרי, ספר המוסר, מחבר' מה, קובץ על יד ע, מעמוני מסתרים 25).

עַשְׁתּוּת, ס"נ,— כמו עֶשְׁתּוֹן: לפיד בוז לְעַשְׁתּוּת[1] שאנן נכון למועדי רגל (איוב יב ה).

עַשְׁתֵּי[2],—מלה משמשת בעברית רק בצרוף עם מלת המספר עָשָׂר, עֶשְׂרֵה, עַשְׁתֵּי עָשָׂר נז', עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה נק', במשמ' אַחַד עָשָׂר, אַחַת עֶשְׂרֵה: ועשית יריעת עזים לאהל על המשכן עַשְׁתֵּי עשרה יריעת תעשה אתם וכו' מדה אחת לְעַשְׁתֵּי עשרה יריעת (שמות כו ז-ח). ביום העשירי נשיא לבני דן וכו' ביום עַשְׁתֵּי עשר יום נשיא לבני אשר וכו' (במד' ז סו-עג). וביום השלישי פרים עַשְׁתֵּי עשר (שם כט כ). ויהי בארבעים שנה בְּעַשְׁתֵּי עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל בני ישראל (דבר' א ג). ותבא העיר במצור עד עַשְׁתֵּי

---

1) [ס"א: עַשְׁתּוּת.]

2) [הקדמונים שלנו התקשו בגזרונה של מלה זו, עי' ריב"ג (הרקמה מד); ראב"ע (ספר יסוד מספר, הוצ' פינקלר 167); רד"ק (מכלול, סדה"ע), אבל היא נמצאת גם באשור': אִשְׁתֵּין, אחד, אִשְׁתֵּין אֶשְׂרֵת, אחד עשר (Del., Handw. 153), וגם בארמ' המצרית ובערב' הדרומית.]

עשרה שנה למלך צדקיהו (מ"ב כה ב). עד תם עַשְׁתֵּי עשרה שנה לצדקיהו בן יאשיהו (ירמי' א ג). ארך האלם עשרים אמה ורחב עַשְׁתֵּי עשרה אמה (יחזק' מ מט). ביום עשרים וארבעה לְעַשְׁתֵּי עשר חדש הוא חדש שבט (זכרי' א ז). ירמיהו העשירי מכבני עַשְׁתֵּי עשר (דהי"א יב יד). לשכניהו העשירי לאלישיב עַשְׁתֵּי עשר ליקים שנים עשר (שם כד יא-יב). העשירי לחדש העשירי מהרי הנטופתי וכו' עַשְׁתֵּי עשר לְעַשְׁתֵּי עשר החדש בניה הפרעתני (שם כז יג-יד).

עַשְׁתֹּרֶת[1], ס"נ, מ"ר עַשְׁתָּרוֹת, סמי' עַשְׁתְּרוֹת־רֹת, —א) שם אלהות הכנענים, בפרט הצידונים והפלשתים, היא אלילת האהבה והמלחמה, Astarte: ויעזבו (בני ישראל) את יי' ויעבדו לבעל וְלָעַשְׁתָּרוֹת (שפטי' ב יג). אם בכל לבבכם אתם שבים ליי' הסירו את אלהי הנכר מתוככם וְהָעַשְׁתָּרוֹת והכינו לבבכם אל יי' (ש"א ז ג). וישימו (הפלשתים) את כליו בית עַשְׁתָּרוֹת (שם לא י). וילך שלמה אחרי עַשְׁתֹּרֶת אלהי צדנים ואחרי מלכם שקץ עמנים (מ"א יא ה). ואת הבמות אשר על פני ירושלם וכו' אשר בנה שלמה מלך ישראל לְעַשְׁתֹּרֶת שקץ צידנים (מ"ב כג יג).—ב) מה שיולד מהצאן בכל שנה Zuwachs; produit; increase: ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירושך ויצהרך שגר אלפיך וְעַשְׁתְּרוֹת צאנך על האדמה אשר נשבע לאבותיך לתת לך (דבר' ז יג). ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך שגר אלפיך וְעַשְׁתְּרוֹת צאנך (שם כח ד). ארור פרי בטנך ופרי אדמתך שגר אלפיך וְעַשְׁתְּרֹת צאנך (שם יח). ואכל (האויב) פרי בהמתך ופרי אדמתך וכו' שגר אלפיך וְעַשְׁתְּרֹת צאנך (שם נא). — ובסהמ"א: למה נקרא שמם עשתרות שמעשירות בעליהן ומחזיקות אותם כעשתרות הללו שהן סלעים חזקים (רש"י, דבר' כח ד). ולא הבטיחוני אחוזת מרעים ועשתרות קרנים ושלח ושריון ככובע האמת ומגן הצדק (רמב"ס, לוחה לבנו).

עשב, ממנו עֵשֶׂב, עָשַׂב, "עִשְׂבָּה, ‏ממ׳ עִשְׂבִיָּה.

עֵשֶׂב, כנ' עֶשְׂבָּם, ונ"ר סמ' עִשְׂבוֹת, *עֲשָׂבִים,—צמח דק וירק שגדל בשדות מאליו ומשמש מאכל לבהמה וגם

---

1) במואב': עשתר, בכנע': עשתרת, באשור': אִשְׁתַּר, אִשְׁתַּרְתּ [בארמ': עתר, ובערב' הדרומ': עתת'ר.] מקור המלה ומשמ' האמתית לא נתברר.

לאדם, צמח, Gras, Kräuter; herb(e), herbage, במשמ' שם קבוץ: הנה נתתי לכם את כל עֵשֶׂב זרע זרע אשר על פני כל הארץ (בראש' א כט). ונתתי עֵשֶׂב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת (דברי יא יה). גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל עֵשֶׂב (שם כט כב). יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי כשעירם עלי דשא וכרביבים עלי עֵשֶׂב (שם לב ב). ופראים עמדו על שפים שאפו רוח כתנים כלו עיניהם כי אין עֵשֶׂב (ירמ' יד ו). בפרח רשעים כמו עֵשֶׂב ויציצו כל פעלי און להשמדם עדי עד (תהל' צב ח). מצמיח חציר לבהמה וְעֵשֶׂב לעבדת האדם להוציא לחם מן הארץ (שם קד יד). ויאכל (הארבה) כל עֵשֶׂב בארצם ויאכל פרי אדמתם (שם קה לה). וימירו את כבודם בתבנית שור אכל עֵשֶׂב (שם קו כ). נהם ככפיר זעף מלך וכטל על עֵשֶׂב רצונו (משלי יט יב). — עֵשֶׂב השדה: וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עֵשֶׂב השדה טרם יצמח (בראש' ב ה). וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עֵשֶׂב השדה (שם ג יח). ויהי ברד בכל ארץ מצרים על האדם ועל הבהמה ועל כל עֵשֶׂב השדה (שמות ט, כב; גם י יה). וישביהן קצרי יד חתו ויבשו היו עֵשֶׂב שדה וירק דשא (מ"ב יט כו). יתן להם לאיש עֵשֶׂב בשדה (זכרי י א). — עֵשֶׂב הארץ: ויאמר יי' אל משה נטה ידך על ארץ מצרים בארבה ויעל על ארץ מצרים ויאכל את כל עֵשֶׂב הארץ (שמות י יב; גם יה). והיה אם כלה לאכול את עֵשֶׂב הארץ ואמר (עמו' ז ב). ויציצו מעיר כְּעֵשֶׂב הארץ (תהל' עב יו). וידעת כי רב זרעך וצאצאיך כְּעֵשֶׂב הארץ (איוב ה כה). — דשא עֵשֶׂב: ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עֵשֶׂב וכו' ותוצא הארץ דשא עֵשֶׂב מזריע זרע (בראש' א יא-יב). — ירק עֵשֶׂב: ולכל חית הארץ וכו' את כל ירק עֵשֶׂב לאכלה (שם ל). כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עֵשֶׂב נתתי לכם את כל (שם ט ג). — יָבֵשׁ הָעֵשֶׂב: עד מתי תאבל הארץ וְעֵשֶׂב כל השדה ייבש (ירמ' יב ד). ימי כצל נטוי ואני כָּעֵשֶׂב איבש (תהל' קב יב). — הוביש עֵשֶׂב: אחריב הרים וגבעות וכל עֶשְׂבָּם הוביש (ישע' מב יה). — ובמדר': אין לך כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו ואומר לו גדול (ר' סימון, ב"ר בראש' י). פעמים שעושה (מטר) בזכות איש אחד בזכות עשב אחד בזכות שדה אחד (שם ויקר' כה). — ובספה"א: עשב הנקרא בלשון ארם ארויא ובלשון יון כמומילון והוא כמו קוץ ושפל הוא מכל הקוצים כי לא הרבה יגדל כי קרובה ניצתו לארץ (אסף 78:). ס"א פטסים פי' עשב ששמו יבלא ובלשון קודש (חצובה) (ערוך ערך יבל). לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא (רש"י, בראש' א יא). מלת דשא צמחים ומלת עשב הוא פרטי (רדב"א, לקו"ק, כספא' 107). לא יתכן לאמר תעשיב יען דשא הוא הקטן הצומח ועשב הוא הגדול המזריע (רמב"ן, פי' בראש' א יא). דשא והוא עשב בלתי נזרע (ר"י אברבנאל, פי' בראש', ד"ה ואחר ביאור). סלקא וכרפס ועשב יהודי והנדבי (קאנון ג יד ד יב). ויערב עמו (עם השמן) עשב יהודי (קבולי גליגוס ב, כ"י פריז). עשב הטחול (כ"י להלון, אוהל"מ ע ד, עד::). עשב הזכוכית (יוסף וידאל, גרס המעלות, רפואות, כ"י פריז). — ואמר הפיטן: טיעת עצי עשב ישאו היום מזבח להסב (ר"א הקליר, אימתני בחיל, יוצ' א סוכ'). ולבו גם בו ידע סיג סבו וסר באוכל עשבו עד שהמלך במסבו (ר' שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' ב פסח). — תו"ר עֶשְׂבוֹת: גלה הציר ונראה דשא ונאספו עִשְּׂבוֹת הרים (משלי כז כה). — ובספה"א, ואמר המשורר: וזרע אשר נזרע וכל עץ אשר נטע וכל דשני ארץ ושיחיו ועשבותיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר). — ומצוי בתו"מ, מ"ר עֲשָׂבִים: בראשונה היו אומרים מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים מתוך שלו וכו' (שביעי ד א). המלקט עשבים להים עד שייבש המתוק (שם ט ו). אין טומנין לא בגפת וכו' ולא בעשבים בזמן שהן לחין (שבת ד א). המוציא וכו' עשבים כמלא פי גדי וכו' (שם ז ד). המלקט עשבים אם לתקן כל שהן אם לבהמה כמלוא פי גדי (שם יב ב). אין מלקטין עשבים מגבי הזבל אבל מלקטין הימנו קישושות (תוספתי שביע' ב יד). (מצא) טלית מונחת בצד הגדר וכו' וחמור רועה בין העשבים אין זו אבידה (שם ב"מ ב יט). עשבים שתלשן והניחן בחלון וכו' הרי אלו ממעטין (שם אהיל' יד ו). שהתכלת דומה לים והים דומה לעשבים ועשבים דומין לרקיע והרקיע דומה לכסא הכבוד (ירוש' ברכי א ה). קצר לצורך עשבים חייב משום קוצר (שם שבת ז ב). היתה (בהמה) מהלכת ופולטת עשבים מהו (ר' ירמ', שם ב"ק א א). תלתן שהעלת מיני עשבים אין מחייבין אותו לנכש (שם ב"ב ה א). ארבעה מלקטין עשבים מ"ם ובלבד שלא ישרשו (ר' לעזר, שם). אלו זכית היית נוטל עשבים מתוך גן עדן וטועם בהם כל מעדנים שבעולם עכשיו שלא זכית ואכלת את עשב השדה

(מד"ר ברא' כ). ההרים מעלין עשבים והצדיקים יש להם מעשים טובים (שם ויקר' כז). עקיבא יעלו עשבים בלחייך ועדיין אינו בא (ר' יוחנן בן תורתא, שם איכ', בלע יי'). —עִשְׂבֵי השדה: בני האדם דומין לעשבי השדה הללו נוצצין והללו נובלין (רב, עירובי' נד.). מעשה בשני בני אדם שהיו מהלכין בדרך וכו' פשטו ידיהם לעשבי השדה ואכלו זה שהיה פקח נסתמא וזה שהיה סומא נתפקח (מד"ר במד' יח). —ובספה"א: וכמו שיש בעולם אילנות ועשבים טובים ורעים וכו' כעשבי סם המות וכקוצים ודרדרים כן בני אדם טובים ורעים הטובים נדמו לאילנות ולעשבים הטובים וכו' (ר"ש דונולו, חכמוני, פי' ספר יצירה א, סד.:). והאדם שהוא במדרגה יותר מן החי אינו ניזון מן העשבים כי אם מן הנאותים למזגו (ר"ש אבן ויגנא, שבט יהודה 15). עשבי מזור מארץ הצמיח בם ירפאו מכאובות (נ"ז ב"ם לח ז). —ואמר הפיטן: טפחות ימי ורגעי יכלו ובלתיי עשבים יעלו והימים הראשונים יפלו (ר' משה בר' חייה, את פני מבין, סליחי' ספרד יוה"כ). —ואמר המשורר: במלח פת אכול ורעה עשבים ואל תשאל אגורה מנדיבים (רה"ג, מוסר השכל יד). פרה ורבה בחדלך ראה העשבים לאכלך והחיות לעבדים לך ואתה הוה להם למלך (ראב"ע, מי כמוך אפס ים). או בעשבים יבשו כי נשרפו או על דגי ים תמנו לגוע (ר"י חריזי, תחכמוני מו).

עָשַׂב, קל לא נמצא.

—נפעל, נֶעֱשַׂב, נֶעֱשָׂבִים, —נתכסה, נתמלא עֵשֶׂב: מקומות הנעשבים והנדשאים מזובי מים על ידי יאורים ואגמים (מנחם, מחבר', אם).

עִשְׂבָּה, עִשְׂבָּה, ש"נ, —כמו עֵשֶׂב: עשב סרו בערבי עשבה אל סדור ופרושו עשבה שמחה וכרכום (פי' המשנ' לרמב"ם, שבת יד ג).

עִשְׂבִיָּה, ש"נ, —אסף של צמחים ועשבים מיבשים, Herbarium, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

א. **עשה**[1], ממנו א. עָשָׂה, *עֲשֵׂה, עָשׂוּי *עֲשִׂיָּה, מַעֲשֶׂה, מַעֲשִׂי, מַעֲשִׂיָּה.

א. **עָשָׂה**, פ"י, עָשַׂנִי, עָשְׂךָ, עָשָׂהוּ, עָשָׂנוּ, עָשָׂם, עָשְׂתָה, עָשָׂתָה, עָשָׂת, עָשָׂתְנִי, עָשִׂית־תָה, עֲשִׂיתָנִי, עֲשִׂיתָהּ, עֲשִׂיתֶם, עָשִׂית־תִי (כתיב), עָשִׂיתִי, עֲשִׂיתַנִי, עֲשִׂיתִיו, עֲשִׂיתִיהוּ, עֲשִׂיתֶם, עָשׂוּ, עָשׂוּנִי, עָשׂוּהוּ, עֲשִׂיתֶם, עֲשִׂיתֶן, עָשִׂינוּ, עֹשֶׂה, עוֹשֶׂה, עֹשֵׂה, עֹשֵׂנִי, עֹשׂוֹ, עֹשֵׂהוּ עֹשָׂה, עֹשֵׂנוּ, עֹשִׂים, עֹשֵׂי, עוֹשֵׂי, עֹשָׂי, עֹשֵׂךְ, עֹשָׂיו, עֹשֶׂיהָ, עֹשֵׂיהֶם, עֹשָׂה, עֹשֶׂת, עֹשׂוֹת, עָשׂוּי, עָשׂוֹ, עֲשׂוּיִם, עֲשׂוּיָה, עֲשׂוּיָה, עֲשׂוּוֹת (כתיב), עֲשׂוּיוֹת (קרי), עָשׂה, עֲשׂוֹ, עֲשׂה, עֲשׂוֹ, עֲשׂוֹת, עֲשׂת, עֲשׂוֹתִי, עֲשׂתִי עֲשׂוֹתְךָ, עֲשׂוֹתֵךְ, עֲשׂהוּ, עֲשׂתוֹ, עֲשׂוֹתוֹ, עֲשׂתָהּ, עֲשׂוֹתָהּ, עֲשׂתָם, עֲשׂוֹתָם, עֲשֵׂה, עֲשִׂי, עֲשׂוּ, אֶעֱשֶׂה, אַעַשׂ, אֶעֱשְׂךָ, אֶעֱשֶׂנָּה, תַּעֲשֶׂה, תַּעֲשֶׂה, תַּעַשׂ, תַּעֲשֶׂנּוּ, תַּעֲשֶׂהָ, תַּעֲשִׂי, תַּעֲשִׂין, יַעֲשֶׂה, יַעֲשֶׂה, יַעַשׂ, יַעַשׂ, יַעֲשֵׂהוּ, יַעֲשֶׂהָ, יַעֲשֶׂנָּה, יַעֲשֵׂם, תַּעֲשֶׂה, תַּעַשׂ, נַעֲשֶׂה, נַעֲשֶׂה, נַעַשׂ, נַעֲשֶׂנָּה, תַּעֲשׂוּ, תַּעֲשׂוּן, יַעֲשׂוּ, יַעֲשׂוּן, יַעֲשׂוּנִי, יַעֲשׂוּהָ, תַּעֲשֶׂינָה, — א) **עָשָׂה** דבר, עבד באיזה חמר ופעל שיהיה הדבר, יָצַר machen; faire, fabriquer; to make: ויתפרו עלה תאנה וַיַּעֲשׂוּ להם חגרת (ברא' ג ז). ויאמר יי' אמחה את האדם וכו' מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים כי נחמתי כי עֲשִׂיתִם (שם ו ז). וילך (אברם) למסעיו וכו' אל מקום המזבח אשר עָשָׂה שם בראשנה (שם יג ד). וְעָשׂוּ ארון עצי שטים (שמות כה י). וְעָשִׂיתָ אתו שמן משחת קדש (שם ל כה). וַיַּעַשׂ (בצלאל) את כל כלי המזבח את הסירת ואת היעים וכו' (שם לח ג). והאיש מיכה לו בית אלהים וַיַּעַשׂ אפוד ותרפים (שפטי' יז ה). ויאמר (שמואל) זה יהיה משפט המלך וכו' את בניכם יקח וכו' וְלַעֲשׂוֹת כלי מלחמתו וכלי רכבו (ש"א ח יא-יב). ונתנו את הכסף המתכן על יד עֹשֵׂי המלאכה (מ"ב יב יב). ושבתי את שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו וכו' וְעָשׂוּ גנות ואכלו את פריהם (עמו' ט יד). —והנושא אלהים, ברא, יצר: וַיַּעַשׂ אלהים את הרקיע (ברא' א ז). וישבת (אלהים) ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עָשָׂה (שם ב ב). והנחש היה ערום מכל חית השדה אשר עָשָׂה יי' אלהים (שם ג א). כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עָשִׂיתִי (ישעי' נז טז). וישבע המלך צדקיהו וכו' חי יי' את אשר עָשָׂה לנו את הנפש הזאת אם אמיתך (ירמי' לח טז). דעו כי יי' הוא אלהים הוא עָשָׂנוּ ולא אנחנו (תהל' ק ג). הלא בבטן עֹשֵׂנִי עָשָׂהוּ ויכוננו ברחם אחד (איוב לא טו). — ובספה"א: אתה אלהי עשיתני ולא עשיתיני (דוכס, תשו' על רסע"ג, 102). —ובינ': ביום ההוא ישעה האדם על עֹשֵׂהוּ ועיניו אל קדוש ישראל תראינה (ישעי' יז ז). כי לא עם בינות הוא על כן לא

---

1) [כך במואב'. ברת (Etym. Stud., 56), מחברו עם הערב' שַׁעַי a), עשה.]

a) سعى

ירחמנו עֹשֵׂהוּ ויצרו לא יחננו (שם כז יא). עשק דל חרף עֹשֵׂהוּ ומכבדו חנן אביון (משלי יד לא). האנוש מאלוה יצדק אם מֵעֹשֵׂהוּ יטהר גבר (איוב ד יז).— ואמר בן סירא: תחלת גאון אדם מועז ומעשהו יסור לבו (ב"ס גני' י יב)—ומ"ר: כי בעליך עֹשַׂיִךְ יי' צבאות שמו (ישעי' נד ה). ולא אמר איה אלוה עֹשָׂי[1] נתן זמירות בלילה (איוב לה י).—ובתלמו': באומרת יקדשו ידי לעושיהם דידים איתנהו בעלמא (ר' הונא בריה דרב יהושע, יבמי' נג.).—עָשָׂה דבר ל־: ויהי ביום השלישי יום הלדת את פרעה וַיַּעַשׂ משתה לכל עבדיו (בראשי' מ כ). לא תַעֲשֶׂה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת (שמות כ ד). בעת ההוא אמר יי' אלי פסל לך שני לוחת אבנים וכו' וְעָשִׂיתָ לך ארון עץ (דברי' י א). ומעיל קטן תַּעֲשֶׂה לו אמו (ש"א ב יט). וְעָשִׂתִי לך שם גדול כשם הגדלים אשר בארץ (ש"ב ז ט). והגיד לך יי' כי בית יַעֲשֶׂה לך יי' (שם יא). השליכו מעליכם את כל פשעיכם אשר פשעתם בם וַעֲשׂוּ לכם לב חדש ורוח חדשה (יחזק' יח לא). — עָשָׂה מלאכה, עי' מלאכה.—עָשָׂה מעשה, עי' מַעֲשֶׂה.—עָשָׂה מלחמה: ויהי בימי אמרפל מלך שנער אריוך מלך אלסר וכו' עָשׂוּ מלחמה את ברע מלך סדם ואת ברשע מלך עמרה וכו' (בראשי' יד א-ב). ואם לא תשלים עמך וְעָשְׂתָה עמך מלחמה וצרת עליה (דברי' כ יב). ימים רבים עָשָׂה יהושע את כל המלכים האלה מלחמה (יהוש' יא יח). ויבא רחבעם ירושלם ויקהל את בית יהודה ובנימן מאה ושמונים אלף בחור עֹשֵׂה מלחמה (דהי"ב יא א).—עָשָׂה שלום: וַיַּעַשׂ להם יהושע שלום ויכרת להם ברית לחיותם (יהוש' ט טו). המשל ופחד עמו עֹשֶׂה שלום במרומיו (איוב כה ב).—ובמדרי': אומה שעשת שלום ביני ובין עולמי שאלולי היא הייתי מחריב את עולמי (בשם ר' אידי, מד"ר בראשי' סו).—ועם מפעל כפול, עָשָׂה דבר שיהיה לדבר אחר: לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טבים וְאֶעֱשֶׂה אתם מטעמים לאביך (בראשי' כז ט). ואתה קח לך בשמים ראש וכו' וְעָשִׂיתָ אֹתוֹ שמן משחת קדש (שמות ל כג-כה). שטו העם ולקטו (את המן) וטחנו ברחים וכו' וְעָשׂוּ אתו עגות (במדי' יא ח). אמר אל אלעזר בן אהרן הכהן וירם וכו' את מחתות החטאים האלה בנפשתם וְעָשׂוּ אתם רקעי פחים (שם יז ב-ג). ותקח אמו (של מיכה) מאתים כסף ותתנהו לצורף וַיַּעֲשֵׂהוּ פסל ומסכה (שפטי' יז ד). כספם וזהבם עָשׂוּ להם עצבים (הושע' ח ד). עֹשֶׂה מלאכיו רוחות משרתיו אש להט (תהלי' קד ד). — עָשָׂה פלוני כָּלָה: ותחס עיני עליהם משחתם ולא עָשִׂיתִי אותם כלה במדבר (יחזק' כ יז). עי' כלה.—ובתו"מ: הזורע את שדהו מין אחד אף על פי שהוא עושהו שתי גרנות נותן פאה אחת (פאה ב ה). היה קטן לא יעשנו גדול אחד לא יעשנו שנים (ב"ב ג ז). וכשאתה מתפלל אל תעשה תפלתך קבע (ר' שמעון, אבו' ב יג). הלוקח יין ליתן לתוך הקילור וקמח לעשות מלוגמא ורטיה פטור מן הדמאי וחייב בודאי (תוספתי דמאי א כה). חמשה אחין שהיו מלקטין ירק אחד מוכר לכולן ובלבד שעשאו פלטר (שם שביעי' ו כב). ודברת בם עשם עיקר ואל תעשם טפילה (ספרי דברי' לד). שעושין למדותיו של הקב"ה רחמים (ר' יוסי בר' בון, ירוש' ברכו' ה ג). ברח (ר"א בן הורקנוס) והלך לו אצל רבן יוחנן בן זכאי והיה אוכל קוזזות אדמה עד שעשת פיו ריח רע (מד"ר בראשי' מב). עמד המלך ונטלה לאשה ועשאה מטרונה ונתן לה שלשלת אחת של י' מרגליות (ר' אבין בשם ר' אחא, שם שמות נב). — ובספהמ"א: כתבן עליו בכתובתה עשאתו עליו צאן ברזל (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכו' פסוקי', 89). האומר עשיתי פלוני עבדי בן חורין והוא אומר לא עשאני חוששין (רמב"ם, עבדים ו ג). שאם יעשו הבתים עגולות כדמות אסטואנ"א סמוכות זו לזו ישאר מקום רב ביניהם שלא יקבלו תועלת ממנו לפיכך בנאום בתמונת הששיות ולא עשאום מעוגלים (ר"י חלנו, עקרים, הקדי').—והמפעל השני עם ל: לך לך מארצך וממולדתך וכו' וְאֶעֶשְׂךָ לגוי גדול (בראשי' יב א-ב). ועתה הניחה לי וכו' וְאֶעֱשֶׂה אותך לגוי גדול (שמות לב י). על חציו בשר יאכל יצלה צלי וישבע וכו' ושאריתו לאל עָשָׂה לפסלו (ישעי' מד יו-יז). וכסף הרביתי לה וזהב עָשׂוּ לבעל (הושע' ב י).—שמות שונים בתור מפעל: ויקח אברם את שרי אשתו וכו' ואת הנפש אשר עָשׂוּ בחרן וכו' (בראשי' יב ה). לקח יעקב את כל אשר לאבינו ומאשר לאבינו עָשָׂה את כל הכבד הזה (שם לא א). כחי ועצם ידי עָשָׂה לי את החיל הזה (דברי' ח יז). וַיַּעַשׂ (שאול) חיל ויך את עמלק (ש"א יד מח). וַיַּעַשׂ לו (אדניה) רכב ופרשים (מ"א א ה). ומשה ואהרן עָשׂוּ את כל המפתים האלה לפני פרעה (שמות יא י). מי כמכה באלים יי' וכו'

---

[1] [המחבר רשם בגליון התנ"ך שלו: עֹשֵׂם.]

נורא תהלת עֹשֵׂה פלא (שם טו יא). וַיַּעַשׂ לה (יפתח לבתו) את נדרו אשר נדר (שופט' יא לט). ויבא (הלוי) הר אפרים עד בית מיכה לַעֲשׂוֹת דרכו (שם יז ח). אתה עתה תַּעֲשֶׂה מלוכה על ישראל (מ"א כא ז). והיו שתתיה מדכאים כל עֹשֵׂי שכר אגמי נפש (ישעי' יט י). לַעֲשׂוֹת עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי (שם ל א). ובכל אלהי מצרים אֶעֱשֶׂה שפטים (שמות יב יב). עי' שֶׁפֶט.— אם תַּעֲשֶׂה לי הדבר הזה אשובה ארעה צאנך אשמר (בראשי' ל לא). ושמרתם את כל חקתי ואת כל משפטי וַעֲשִׂיתֶם אתם (ויקר' כ כב). אם שמוע תשמע בקול יי' אלהיך לשמר לַעֲשׂוֹת את כל המצוה הזאת (דבר' טו ה). אלה הדברים עֲשִׂיתִם ולא עזבתים (ישעי' מב טז). מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי חיי הבלו וְיַעֲשֵׂם כצל (קהל' ו יב). בני הזהר עֲשׂוֹת ספרים הרבה (שם יב יב). על אשר לא עָשְׂתָה את מאמר המלך אחשורוש (אסתר' א טו).—ואמר בן סירא: כל העושה צדקה יש לו שכר (ב"ס גני' טז יד). לא תמוש עד יפקוד אל ושופט צדק יעשה משפט (שם לב כא-כב).—*ועם כִּ: אל תעש עצמך כעורכי הדיינין (יהודה בן טבאי, אבות א ח). עשאו כמין גאם ר' עקיבא מטמא (כלים כח ז). רבש"ע עשאוני בניך ככנור שמנגנין בו ליצים (סנה' קא.).—ב) ובמשמ' הוציא מתוך עצמו, פרי, תבואה, חלב וכדומ': ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עֹשֶׂה פרי למינו (בראשי' א יא). וַתַּעַשׂ הארץ בשבע שני השבע לקמצים (שם מא מז). וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית וְעָשָׂת את התבואה לשלש השנים (ויקר' כה כא). ויספה פליטת בית יהודה הנשארה שרש למטה וְעָשָׂה פרי למעלה (מ"ב יט ל). ויקו לַעֲשׂוֹת ענבים וַיַּעַשׂ באשים (ישעי' ה ב). והיה מרב עֲשׂוֹת חלב יאכל חמאה (שם ז כב). נטעתם גם שרשו ילכו גם עָשׂוּ פרי (ירמי' יב ב). ותהי לגפן וַתַּעַשׂ בדים ותשלח פארות (יחזק' יז ו). אל שדה טוב אל מים רבים היא שתולה לַעֲשׂוֹת ענף ולשאת פרי (שם ח). קמה אין לו צמח בלי יַעֲשֶׂה קמח אולי יַעֲשֶׂה זרים יבלעהו (הוש' ח ז). כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים כחש מעשה זית ושדמות לא עָשָׂה אכל (חבק' ג יז). מריח מים יפרח וְעָשָׂה קציר כמו נטע (איוב יד ט). כי כסה פניו בחלבו וַיַּעַשׂ פימה עלי כסל (שם טו כז).—ובתו"מ: ר' אליעזר אומר קרקע בית רובע חייב בפאה ר' יהושע אומר העושה סאתים (פאה ג ו). במעשיו שהוא עושה הרבה במקומו (שם ז א). כל שלשה אילנות לבית סאה אם ראויין לעשות ככר דבילה של ששים מנה באיטלקי חורשין כל בית סאה בשבילן (שביע' א ב). היה אחד עושה ככר דבלה ושנים אין עושין או שנים עושין ואחד אינו עושה (שם ד). מאימתי מותר אדם ליקח ירק במוצאי שביעית משיעשה כיוצא בו עשה הבכיר הותר האפיל (שם ו ד). המקבל שדה מחבירו והובירה שמין אותה כמה ראויה לעשות ונותן לו (ב"מ ט ג). אין פוסקין על החלב ועל הגיזין אלא עד שיעשו (תוספת' ב"מ ו ד). מאימתי התבואה מתקדשת משתשריש וענבים משיעשו כפול הלבן (ספרי דבר' רל). למלך שהיה לו כרם והיו בו מאה גפנים והיו עושות כל שנה ושנה מאה חביות של יין וכו' (ירוש' ברכ' ב ח). מעשה באחד שזרע סאה של אפונים ועשת שלש מאות סאין (שם פאה ז ד). רוב השדות הללו עושות המינין הללו (ר' יונה, שם דמאי ב א). ולמה אמרו תאנים על ידי שפירותיהן גסין והן עושות הרבה (שם שביע' א ג). במה דברים אמורים באילן שהוא עושה שתי גרנות בשנה אבל באילן שהוא עושה גורן אחד בשנה וכו' אף על פי שחנטו קודם לזמן הזה הרי הן כלעתיד לבא (ר' נחמיה, שם ה א). בנות שוח שביעית שלהן שנייה מפני שעושות לשלש שנים (ר"ה טו:). אדם נוטע בי (בפרת) נטיעה והיא עושה לשלשים יום זורע בי ירק והוא עושה לג' ימים (בשם ר' לוי, מד"ר בראשי' עז, תיאודי'). מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת באמתו ולא היתה עושה פירות וכו' כיון שהרכיבו אותה עשת פירות (שם מ). מה קינמון הזה כל זמן שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פירות כך וכו' (ר' שמעון בן לקיש, שם מו). יושבים ומתפללים שתעשה ארץ ישראל פירותיה כדי שיטלו מעשרותיהם (שם במדי' ה). כלום שמעת מימיך אומרים השקה את הזית הזה שמן שהוא עושה שמן הרבה (ר' חייא בר אבא, פסיק' דר"כ ו).—ג) במשמ' הכין מזון: ויקח (אברהם) בן בקר רך וטוב ויתן אל הנער וימהר לַעֲשׂוֹת אתו (בראשי' יח ז). וַיַּעַשׂ להם משתה ומצות אפה ויאכלו (שם יט ג). וַתַּעַשׂ אמו מטעמים כאשר אהב אביו (שם כז יד). ויאפו את הבצק וכו' כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עָשׂוּ להם (שמות יב לט). וגדעון בא וַיַּעַשׂ גדי עזים (שופט' ו יט). ויאמר מנוח אל מלאך יי' נעצרה נא אותך וְנַעֲשֶׂה לפניך גדי עזים (שם יג טו). ויבא הלך לאיש העשיר

ויחמל לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לארח הבא לו ויקח את כבשת האיש הראש ויעשה לאיש הבא אליו (ש"ב יב ד). ויאמר לו יהונדב וכו' ובא אביך לראותך ואמרת אליו תבא נא תמר אחתי ותברני לחם ועשתה לעיני את הבריה (שם יג ה). והנני מקששת שנים עצים ובאתי ועשיתיהו (את הקמח) לי ולבני ואכלנהו (מ"א יז יב). — ובמדר': מה עשת עשתה סעודה גדולה ושיכרתו יותר מדאי ורמזה לשפחותיה ואמרה להן טלו אותו לבית אבא וכו' (פסיק' דר"כ כב). — ועם שמות אחרים: ואני אעשה את הפר האחד ונתתי על העצים ואש לא אשים (מ"א יח כג). ואתה בן אדם עשה לך כלי גולה וגלה יומם לעיניהם (יחזק' יב ג). ואבינה ברעה אשר עשה אלישיב לטוביה לעשות לו נשכה בחצרי בית האלהים (נחמי' יג ז). — ובפרט קרבן: ויאמר משה גם אתה תתן בידנו זבחים ועלת ועשינו ליי' אלהינו (שמות י כה). וירד (אהרן) מעשת החטאת והעלה והשלמים (ויקר' ט כב). ויצא (אהרן) ועשה את עלתו ואת עלת העם (שם יו כד). ועשיתם אשה ליי' עלה או זבח (במדי' יה ג). ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר אשר לפני בית יי' כי עשה שם את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים (מ"א ח סד). ויעשו (הגוים שמלך אשור הושיבם בערי שומרון) להם מקצותם כהני במות ויהיו עשים להם בבמות (מ"ב יז לב). ולכהנים הלוים לא יכרת איש מלפני מעלה עולה ומקטיר מנחה ועשה זבח כל הימים (ירמי' לג יח). שבעת ימים תעשה שעיר חטאת ליום ופר בן בקר ואיל מן הצאן תמימים יעשו (יחזק' מג כה). עלות מיחים אעלה לך עם קטרת אילים אעשה בקר עם עתודים (תהל' סו יה). — ואמר הפיטן: ונפשם מתפלשת בדמים מתבוססת ומאבות לבנים מורשה מסיני לעשות להם שלמי נדבה לרצון להם לפני יי' (יהי רצון, תעני' לצור, ומחז' ויטל' ב, רג). — ובמשמ' תקן: וראית בשביה אשת יפת תאר וכו' וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה (דבר' כא יא-יב). ומפבשת בן שאול ירד לקראת המלך ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס (ש"ב יט כה). — ד) עשה חג: וכי יגור אתך גר ועשה פסח ליי' המול לו כל זכר ואז יקרב לעשתו (שמות יב מח). ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם ברית עולם (שם לא יו). וידבר משה אל בני ישראל לעשת הפסח ויעשו את הפסח וכו' (במדי' ט ד-ה). על כן צוך יי' אלהיך לעשות את יום השבת (דבר' ה יה). חג הסכת תעשה לך שבעת ימים (שם יו יג). ויחנו בני ישראל בגלגל ויעשו את הפסח (יהוש' ה י). וישלח (מרדכי) ספרים אל כל היהודים וכו' לקיים עליהם להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו (אסתי' ט כ-כא). — ובתלמו': אותה שנה (בחנוכת הבית בימי שלמה) לא עשו ישראל את יום הכפורים (ר' יוחנן, מו"ק ט.). — ה) עשה את פלוני: ויאמר שמואל אל העם יי' אשר עשה את משה ואת אהרן וכו' (ש"א יב ו). — ובמשמ' מנה: ויעש (ירבעם) כהנים מקצות העם אשר לא היו מבני לוי (מ"א יב לא). ויעשה (מנשה) אוב וידענים (מ"ב כא ו). — ובתו"מ, שמות שונים: בתי הרבה יין עושה הרבה שחוק עושה הרבה ילדות עושה הרבה שכנים הרעים עושים וכו' (סוט' א ד). חלות תודה ורקיקי נזיר מה הן בחלה וכו' עשאן לעצמו פטור (תוספת' חלה א ו). דבר שחייב על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת ועשאו בשבת בין בשוגג בין במזיד אסור לו ולאחרים (ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה, שם שבת ב (ג) ו). אין אנו יודעים מה חשבון עשה עמכם אבה (שם ב"ק י כא). כל מי שהוא פטור מדבר ועושהו נקרא הדיוט (חזקיה, ירוש' ברכי' ב ט). כל מקום שעשית קישות ופול המצרי כדלעת יוונית את עשה דלעת מצרית כדלעת יוונית (שם כלאי' ג ח). שאין לך עושה שלהבת אלא פשתן בלבד (ר' שמעון בר' יצחק, שם שבת ב ג). אשה שעשת כתונת לבנה צריכה למסור לציבור (שם שקלי' ד א). אפילו חרב של שלום שכבר עשת רושם בימי יאשיהו (שם תעני' ג ו). אל תעש מום בעצמך (ר' ישמעאל בר' יוסי, פסחי' קיב:). אבל אם אמר לו עשה עמי מלאכה היום מציאתו לבעה"ב (ב"מ קיח.). ב' אחין אחד עני ואחד עשיר והניח להן אביהן מרחץ ובית הבד עשאן לשכר השכר לאמצע וכו' (ב"ב יג.). שהרוצה לעשות רפת בקר עושה ד' אמות על שש (ר' ישמעאל, שם לח:). אם אמרת באם על הבנים שכן לא עשה בה מזומן כשאינה מזומן תאמר באותו ואת בנו שעשה בו מזומן כשאינו מזומן (חול' עח:). כמותך ירבו עושי רצון המקום בישראל (מד"ר במדי' י). — לא עשה כלום: המוכר מעשרו' שדהו לחבירו לא עשה כלום וולדי שפחתו לחבירו לא עשה כלום וכו' (ר' אבהו בשם ר"ש בן לקיש, ירוש' דמאי' ו ג). יתומים שמכרו מדור אלמנה לא עשו ולא כלום (ר' נחמן, כתוב' קג.). — ועם מלת

חשאלה: מה אעשה שבנגדי חלוק עלי (ר' יוחנן, שם פד:). למלך שביקש לבנות פלטין והוה אותו מקום אפל מה עשה וכו' (ר' יהודה, מד"ר בראשי' ג). מה עשתה מלאה את הכד קמח (ר' לוי, שם מט). — ובספה"א: לעשות קיבוץ ולאגור ולספות פירושתי בתשובות אסופות (דונש, תשו' והכרעו' ר"ת, 74). היאך יהיה האדם עושה כל מה שיחפוץ ויהיו מעשיו מסורים לו וכי יעשה בעולם דבר שלא ברשות קונו (רמב"ם, תשובה ה ד). —ו) ושם מפשט בתור מפֹעל: ושמרו דרך יי' לַעֲשׂוֹת צדקה ומשפט (בראשי' יח יט). עֲשׂוּ משפט וצדקה והצילו גזול מיד עשוק (ירמי' כב ג). — עָשָׂה חסד, עי' חסד. — ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד כי נבלה עָשָׂה בישראל (בראשי' לד ז). ויחד יתרו על כל הטובה אשר עָשָׂה יי' לישראל (שמות יח ט). וזכרתם את כל מצות יי' וַעֲשִׂיתֶם אתם (במד' יח לט). ושמרת וְעָשִׂיתָ את החקים האלה (דבר' יז יט). ואנכי לא חטאתי לך ואתה עֹשֶׂה אתי רעה להלחם בי (שפטי' יא כז). עָשָׂה יי' פרץ בשבטי ישראל (שם כא טו). כי נבל נבלה ידבר ולבו יַעֲשֶׂה און לַעֲשׂוֹת חנף ולדבר אל יי' תועה (ישעי' לב ו). ויתן את רשעים קברו וכו' על לא חמס עָשָׂה ולא מרמה בפיו (שם נג ט). וְעָשִׂיתִי באף ובחמה נקם את הגוים אשר לא שמעו (מיכ' ה יד). עֲשֵׂה עמי אות לטובה ויראו שנאי ויבשו (תהלי' פו יז). —ז) ובלא שם מפֹעל: ויאמר יהונתן אל הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מצב הערלים האלה אולי יַעֲשֶׂה יי' לנו (ש"א יד ו). ברוך אתה בני דוד גם עָשֹׂה תַעֲשֶׂה וגם יכל תוכל (שם כו כה). רנו שמים כי עָשָׂה יי' (ישעי' מד כג). כה אמר יי' צבאות הנני צורפם ובחנתים כי איך אֶעֱשֶׂה מפני בת עמי (ירמי' ט ו). אם עונינו ענו בנו יי' עֲשֵׂה למען שמך (שם יד ז). יבאו ויגידו צדקתו לעם נולד כי עָשָׂה (תהלי' כב לב). גול על יי' דרכך ובטח עליו והוא יַעֲשֶׂה (שם לז ה). ועצם כחו ולא בכחו ונפלאות ישחית והצליח וְעָשָׂה (דני' ח כד). קום כי עליך הדבר ואנחנו עמך חזק וַעֲשֵׂה (עזרי' י ד). — ולפני פֹעל: יַעֲשֶׂה פרעה ויפקד פקדים על הארץ (בראשי' מא לד). ואתה תשמע השמים וְעָשִׂיתָ ושפטת את עבדיך (מ"א ח לב). —ובמשמ' סבב וגרם פעלה: ואת רוחי אתן בקרבכם וְעָשִׂיתִי את אשר בחקי תלכו (יחזקי' לו כז). והאלהים עָשָׂה שיראו מלפניו (קהלי' ג יד). — ח) במשמ' עבד, היה עסוק: ועתה מתי אֶעֱשֶׂה גם אנכי לביתי (בראשי' ל ל). תכבד העבדה על האנשים וְיַעֲשׂוּ[1] בה ואל ישעו בדברי שקר (שמות ה ט). ואמלא אתו רוח אלהים וכו' לַעֲשׂוֹת בזהב ובכסף ובנחשת (שם לא ד). ויהי עבדך עֹשֶׂה הנה והנה והוא איננו (מ"א כ מ). דרשה צמר ופשתים וַתַּעַשׂ בחפץ כפיה (משלי לא יג). איפה לקטת היום ואנה עָשִׂית יהי מכירך ברוך (רות ב יט). חצי נערי עֹשִׂים במלאכה וחצים מחזיקים והרמחים המגנים וכו' (נחמי' ד י). —וביחו': מה יתרון הָעוֹשֶׂה באשר הוא עמל (קהלי' ג ט). —ובתלמו': עושין בתלוש בסוריא אבל לא במחובר (שביעי' ו ב). אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ומכבסת וכו' (כתובי' ה ה). כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ודבר שאינו עושה ואוכל ימכר (ב"מ ב ז). שמין פרה וחמור וכל דבר שדרכו לעשות ולאבול למחצה (שם ה ה). אלו אוכלין מן התורה העושה במחובר לקרקע בשעת גמר מלאכה וכו' (שם ז ב). היה עושה בתאנים לא יאכל בענבים בענבים לא יאכל בתאנים (שם ז). עושה בה (בבהמה של חברו) כל ימות החמה ומבקש למוכרה בימות הגשמים יכול לעכב על ידו עד שיעשה בה כל ימות הגשמים (תוספת' שם ה ט). השוכר את הפועל לעשות עמו לגורן היום בדינר ולגורן יפה סלע אסור ליהנות הימנו (ב"ב פו:). עשה עמו בפומבי ובקש לעשות עמו בצינעא יכול לומר לו בפומבי אעשה עמך כדרך שעשית עמי (שם קמה:). — ט) ובמשמ' כללית, עָשָׂה מעשים, התעסק ביחס לפלוני או לדבר, התנהג עם פלוני, tun, handeln; faire, agir; to do, deal: ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו מה עָשִׂיתָ לנו ומה חטאתי לך (בראשי' כ ט). וישבת עמו (עם לבן) ימים אחדים וכו' עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עָשִׂיתָ לו (שם כז מד-מה). ולבנתי מה אֶעֱשֶׂה לאלה היום או לבניהן אשר ילדו (שם לא מג). מה זאת עָשִׂיתָ לנו להוציאנו ממצרים (שמות יד יא). מה לַּעֲשׂוֹת עוד לכרמי ולא עָשִׂיתִי בו (ישעי' ה ד). והמלך מה יַּעֲשֶׂה לנו (הושע' י ג). מה יַּעֲשֶׂה בשר לי (תהלי' נו ה). אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תַּעֲשֶׂה לו (איוב לה ו). מה לַּעֲשׂוֹת באיש אשר המלך חפץ ביקרו (אסת' ו ו).— ובמדר': מה הפרי נאכל אף העץ יהא נאכל והיא לא עשת כן וכו' (ר' יהודה בר' סלום, מד"ר בראשי' ה, סיאודי'). לשואלת חמץ שנכנסה אצל אשת חבר אמרה לה מה בעליך עושה עימך א"ל כל טוב הוא עושה

1) [בשמרו' וכשבע': יִשְׁעוּ.]

עימי (שם יט). אזלון ואמרין ליהויקים נבוכד נצר בעי לך אמר להו כך עושים דוחים נפש מפני נפש לא כן כתיב לא תסגיר עבד אל אדוניו (שם לד).— והשבועה, כה יַעֲשֶׂה... וכה יוסיף: כה יַעֲשֶׂה[1]) לך אלהים וכה יוסיף אם תכחד ממני דבר (ש"א ג יז). עי' יסף, הפע'.—ועם תאור העשיה ע"י שם עם בְּ־: וַיַּעַשׂ נח ככל אשר צוה אתו אלהים כן עשה (בראש' ו כב). אוציאה נא אתהן (את הבנות) אליכם וַעֲשׂוּ להן כטוב בעיניכם (שם יט ח). כחסד אשר עשיתי עמך תַּעֲשֶׂה עמדי (שם כא כג). ואם טובה עשיתם עם ירבעל ועם ביתו ואם כגמול ידיו עֲשִׂיתֶם לו וכו' (שפט' ט יז). אולי יַעֲשֶׂה יי' אותנו ככל נפלאותיו (ירמ' כא ב). וַיַּעֲשׂוּ (היהודים) בשנאיהם כרצונם (אסת' ט ה). וְעָשָׂה (האיל) כרצנו והגדיל (דני' ח ד). ואת מלכיהם ואת עממי הארץ (נתת בידם) לַעֲשׂוֹת בהם כרצונם (נחמ' ט כד).—ועם בְּ־: אם באמת ובתמים עֲשִׂיתֶם ותמליכו את אבימלך (שפט' ט יז). ויהוא עָשָׂה בעקבה (מ"ב י יט). ויהיו מכשלים לפניך בעת אפך עֲשֵׂה בהם (ירמ' יח כג). וגם אני אֶעֱשֶׂה בחמה לא תחוס עיני ולא אחמול (יחזק' ח יח). לגר עָשׂוּ בעשק בתוכך (שם כב ז). ונתתי קנאתי בך וְעָשׂוּ אותך בחמה (שם כג כה). יען עֲשׂוֹת אדום בנקם נקם לבית יהודה וכו' (שם כה יב).—י) ובינ' פָּעוּ': פקד פקדתי אתכם ואת הֶעָשׂוּי לכם במצרים (שמות ג טז). כל הזהב הֶעָשׂוּי למלאכה בכל מלאכת הקדש (שם לח כד). עלת תמיד הָעֲשֻׂיָה בהר סיני (במדב' כח ו). ותקח (אביגיל) מאתים לחם וכו' וחמש צאן עשוות[2]) וכו' ותשם על החמרים (ש"א כה יח). ויצו המלך וכו' להוציא מהיכל יי' את כל הכלים הָעֲשׂוּיִם לבעל ולאשרה ולכל צבא השמים (מ"ב כג ד). את עֲשׂוּיָה לברק מעטה לטבח (יחזק' כא כ). והנה לשכות ורצפה עָשׂוּי לחצר סביב סביב (שם מ יז). מהארץ עד מעל הפתח הכרובים והתמרים עֲשׂוּיִם (שם מא כ). אחריו החזיק נחמיה בן עזבוק וכו' עד נגד קברי דויד ועד הברכה הָעֲשׂוּיָה (נחמ' ג טז).— ובתו"מ: פועל שאינו מאמין לבעל הבית נוטל גרוגרת אחת ואומר זו ותשע הבאות אחריה עשויות מעשר על תשעים שאני אוכל זו עשויה תרומת מעשר עליהן (דמאי ז ג). עשר נטיעות וכו' היו עשויות שורה ומוקפות עטרה אין חורשין להם אלא לצרכן (שביעי' א ו). שיעור כלי חרס ליטהר העשוי לאוכלין (כלים ג א). הרי זו עשויה תרומה ומעשר על פירות שיש לי בתוך ביתי (תוספת' תרומ' ג ח). העקל שהוא עשוי להכביד בו את הספינה (שם כלים ב"מ א א). עם הארץ שקבל עליו והיו לו טהרות ואמר בריא לי שלא נטמאו אלא בזמן שהן עשויות על גבי אחרים אסורות (שם טהרו' ט ו). רב אמר בעשויין צובר ושמואל אמר בעשויה שורה (ירוש' שביע' א ג). הרי עשוי ככדור הרי הוא פסול ללולב וחייב במעשרות (שם מעשר' א ד). שחזקתו אינו עשוי אלא לגמר בו את הכלים (ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן, ברכ' נג.). ולמה היו הקנים עשויים כחצי קנה חלול כדי שלא יתיקרו על הלחם (מד"ר במד' ד). והלך לביתו בפחי נפש כשהוא עשוי דוגמא (תנחומי קדושי' ח).—ובסהמ"א: שחיטה העשויה באלכסון בקולמוס או כשיני המסרק כשרה (טוי"ד כג). — *ובגד עָשׂוּי לפלוני, לפי מדתו: כיון שהלבישו (שאול לדוד) בגדיו וראה שעשויין לו מיד הכניס בו עין הרע (מד"ר ויקר' כו).—ובמש' רגיל לעשות, או לְהֵעָשׂוֹת: וכור ספינה קטנה והארון אף על פי שמקבלין טמאין שאינן עשויין ליטלטל אלא במה שבתוכן (ר' יהודה, כלים טו א). וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר כתב שהוא עשוי להשתנות (ירוש' מגיל' א יא). הכא בשוטא העשויה להשתנות לאחר מיתה קמיפלגי (יבמ' קכ.). סימנין עשויין להשתנות לאחר מיתה (ר' עקיבא, ב"ב קכח.). מאי טעמא דרב חסדא קסבר תרנגולת עשויה להטיל ביצתה באשפה ואינה עשויה להטיל ביצתה במקום מדרון (רבה, שבת מג:). הואיל ושוקי ירושלים עשויין להתכבד בכל יום (ר' שמעיה בר זירא, פסחי' ז.). באשפה העשויה להפנות בלילה ואינה עשויה להפנות ביום (ר' ספא, ב"ק לג:). דברים העשויין להשאיל ולהשכיר ואמר לקוחין הן בידי אינו נאמן (ר' הונא בר אבין, ב"ב מה:). שאשפה של רבים אינה עשויה להתפנות (רמב"ם, שבת יז ה). — ואדם עָשׂוּי, רגיל: שלא בשעת מלאכה אדם עשוי לזורקו (את המקל שעשאו יד לקרדום) לבין העצים (ר' זירא, שבת מח:). אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה (ר' יצחק, ב"ק קיח:). שאין אדם עשוי שסותמים אורו בפניו ושותק (ר' נחמן, ב"ב ס.). אדם עשוי שלא להשביע את בניו (הוא, שם קעד:). אדם עשוי שלא להשביע את עצמו (הוא, סנהד' כט:). מר סבר אדם עשוי להטיל

1) [עי' בפרושו של סגל (שם).]
2) [כתיב: עֲשׂוּת, קרי: עֲשׂוּיוֹת.]

נבלתו באשפה שבבית ומ"ם אין אדם **עשוי** להטיל וכו' (הוח, חול' יג.).—ובסהמ"א: אדם **עשוי** שאינו מגלה טענותיו אלא בבית דין (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוק', 68). **עשוי** אדם לקרות לבן הבן בן (ר' חביבה, סס, 91). במה דברים אמורים שהמחזיק נאמן בדברים שאינם **עשוי'** להשאיל ולהשכיר (טו"ע חו"מ, חזקת מטלטלין קלג ה). אם היה המקום **עשוי** לשבר שוברין אותו והולקין שכרו וכו' ואין אדם **עשוי** לטרוח כל שלשים יום לפנות מחצר לחצר אלא משנה לשנה (סס, חלוקת סותפות קעא ח).—והדבור *מה הוא עָשׂוּי, מה מצבו, שלומו: אמר לו (ר' חייא) ר' אותה שינך מה היא **עשויה**[1]) אמר משעה שנתת ידיך עליה אתמול נתרפאה (מד"ר ברא"ס' לו).— יא) עָשָׂה זמן, שהה, התעכב, verweilen; demeurer, s'arrêter; to tarry, spend time: היבם אינו מאכיל בתרומה **עשתה** ששה חדשים בפני הבעל וששה חדשים בפני היבם וכו' אינה אוכלת בתרומה (כתוב' ס ג). חמשים ושתים שנה **עשת** ביתר לאחר חורבן בית המקדש (ר' יוסי, ירוס' תענ' ד ח). **עשת** שנים עשר חדש לפני הראשון ואח"כ בא השני וכו' (ר' אבין בסס ר' הילא, סס כתוב' ה ג). אדם שהוא נוטל אשה ו**עושה** עמה ימים הרבה אפילו העני אשתו אינו כופרת בו (מד"ר שמות לג). לשלשים יום היתה באה המכה (על המצרים) והיתה **עושה** שבעת ימים והולכת לה (סס דבר' ז). שתים עשרה שנה **עשה** בארץ ישראל מתקן בחומה ומשיב את ישראל איש לעירו ולאחוזתו (סע"ר ל). למלך בש"ו שנשבה בנו **ועשה** ימים הרבה אצל השבויין וכו' (פסיק' דר"כ יג, בובר). **עשו** עמכם יום אחד ועמי ששה (פסיק' רבתי כג). תשעים שנה **עשה** הקב"ה משלח ומעיד בישראל (ר' יעקב, סס לג). שאין ביהמ"ק **עושה** אלא ארבע מאות ועשר שנים (ר' ברכיה, סס מז). מעשה באדריאנוס המלך שהיה עובר למלחמה וכו' **עשה** שלש שנים במלחמה וחזר לאחר שלש שנים וכו' (תנחו' קדוש' ח). אומר להן השבולת הרי הגורן בא והכל מתפייסין ויודעין בשביל מי נזרעה השדה לא **עשה** זמן הרבה הרי הגורן בא (מדר' תהל' ב יג). **עשה** (ר' אליעזר בן הורקנוס) שמונה ימים ולא טעם כלום (פדר"א א). שלש עשרה שנה **עשה** דוד חולה ומוטל במטה (אגד' ברא"שי' לח).—ועם ציו' אחרי המפעל של הזמן להורות על המשכת הפעלה בכל הזמן: שבע שנים **עשת** ארץ ישראל נשרפה (ירוס' כלא' ט ד). שלש עשרה שנה **עשה** רבי עקיבה נכנס אצל רבי ליעזר ולא היה יודע בו (סס פסח' ו ג). מעשה ברותם אחד שהציתו בו את האור **ועשה** דולק שמונה עשר חדש (מדה"ג סכטר, ברא"שי' ט כג).— יב) עשה דבר על פלוני דמים, עשה עליו בסכום פלוני, שָׂם, העריך, קבע מחירו: זרע והוציא בסאה בסאתים לא יוציאם לאמצע לתוך שדהו עד **שיעשם** עליו דמים (תוספתי ב"מ ו ט). חיטים יש לי שאני נותן לך צא **ועשה** עלי כשער של עכשיו (ב"מ סג:). הם קאמר ליה בדמי חטיך **שעשית** עלי בשלשים דינר (סס).—ובינ' פעו', וְעָשׂוּי במחיר, נערך: הרי חיטיך **עשויות** עלי בשלשים דינרים והרי לך אצלי בהן יין (ב"מ ס א). הרי הן **עשויות** עליך למחצה לשליש ולרביע (תוספתי ב"מ ד טו). היו לפניו מאה צאן ואמ' לו הרי גיזיהן של אילו **עשויות** עליך במאה של זהב וכו' היו לפניו מאה כור ואמ' לו הרי קמה זו **עשויה** עליך במאה של זהב (סס ו ו).—ובסהמ"א: השם פרה מחבירו ואומר לו הרי פרתך **עשויה** עלי בשלשים דינרין ואני אעלה לך סלע בחדש וכו' (ר"י הברצלוני, ספ' הסטרות, 91). הרי **עשויות** לפניך למחצה לשליש ולרביע במאה דינר של זהב (סס, 92).— יג) °ובמשמ' הצטרף ל־, כמויות קטנות מצטרפות לכמות גדולה: ומזה תוכל להבין כששלשת אלפים **עושים** ככר אחת כך שלש מאות אלף **עושין** ק' ככרים וכו' (רגמ"ה, בכורו' ה.). וז' וח' **עושים** שנים עשר (סבתי דונולו, ספ' המזלות, פכינ' סד"ל ו). שנים עשר אצבעות **עושות** זרת וי"ב אלף אצבעות **עושות** אלף זרתות נשארו לך ד' פעמים תחת חשבם יחד **עושים** שלשת אלפים ומאתים ושלשים ושנים (JQR. XVII, 1905, 279).— יד) °וְעָשׂ, כמו עָשָׂה: לא יתכן ממנו כלום **ועש** בעשן (דונס, תסו' על רסע"ג, 40). ואמר בפתרון ולחומי רשף חמות האש **ועש** לחומי שהוא רפה כמות החזק (סס 42).—ואמר הפיטן: גם באדמת חלד **עש** יצורים לרוב (ר' יוסי בן יוסי, אספר גדולות, Elbog., Stud. 118). למעל לרקיע **עש** כברכת מים (ר"א הקליר, אקסטה כסל, תפל' גסס). פלילים **עש** ובא היכל מנגד עדי צפונה (רסע"ג, אלהים יה מקדס, Elbog., Stud. 125). דמותו **עש** גולם וריקמו מעפר דיהרו לגן עדן ויישר לו דרך (סס, 158). כשיצר לויתן ווגתו כן **עש** זיו שדי והורתו (ר' יהודה, אפחד,

[1]) [בתנחו' (ויחי ו, בובר) הגרסה: **עושה**.]

שבת סוה"מ סוכות). קצץ עץ משנה לתלות ולעצמו הכינו עליו להתלות ויהודי עש מלחמה בתחבלות (ר' שמעון בר יצחק, אמרו, יוצ' ז פסח). תחבולות עש רב עצה וגבורת שוכני חלד ללמד חכמה מגבורה (תחבולות, יוצ' אחרי פסח). זכור בזה על גמילות חסד גועל אח עש לזקנו חסד (זכור איש, יוצ' שבת זכור). את אומרי הבה נתחכמה עש בהם נקמה בזעם וחימה (גנזי שכטר ג, דודסון 57). כרובי צעצועים עש איתיאל ישב תחתימו ארון וכרובי יקותיאל (שם ג 61).

— נפעי, נַעֲשָׂה, נֶעֶשְׂתָה, נַעֲשְׂתָה, נַעֲשׂוּ, נַעֲשֶׂה, נַעֲשִׂים, נַעֲשׂוֹת, הֵעָשׂוֹת, הֵעָשׂוֹתוֹ, יֵעָשֶׂה, תֵּעָשֶׂה, תֵּיעָשֶׂה, תֵּעָשׂ, יֵעָשׂוּ, תֵּעָשֶׂינָה, — א) שעשו אותו, נַעֲשָׂה הדבר מן איזה חֹמר, נוצר: ועשית מנרת זהב טהור מקשה תֵּיעָשֶׂה המנורה (שמות כה לא). לא נַעֲשָׂה כן לכל ממלכות (מ"א י כ). אך לא יֵעָשֶׂה בית יי' ספות כסף וכו' (מ"ב יב יד). והיה כי תרבו וכו' לא יאמרו עוד ארון ברית יי' וכו' ולא יֵעָשֶׂה עוד (ירמי' ג יז). אלה חקות המזבח ביום הֵעָשׂוֹתוֹ (יחזק' מג יח). — וקרבן: ואם מנחת מרחשת קרבנך סלת בשמן תֵּעָשֶׂה (ויקר' ב ז). עשירת האפה סלת מנחה תמיד וכו' על מחבת בשמן תֵּעָשֶׂה וכו' (שם ו יג-יד). וכל מנחה אשר תאפה בתנור וכל נַעֲשָׂה במרחשת ועל מחבת לכהן המקריב אתה לו תהיה (שם ז ט). ושעיר עזים וכו' על עלת התמיד יֵעָשֶׂה ונסכו (במד' כח יה). — ובתו"מ: חטאת העוף היתה נ ע ש י ת על קרן דרומית מערבית (זבח' ו ב). פרת חטאת ששחטה שלא לשמה וכו' פסולה וכו' ובבגדי לבן היתה נ ע ש י ת (פרה ד א). בא הכתוב ולימד על הפרה ש נ ע ש י ת בסגן (ספרי במד' קכג). — ומזון: אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יֵעָשֶׂה לכם (שמות יב יו). ואשר היה נַעֲשֶׂה ליום אחד שור אחד צאן שש ברורות וכו' (נחמ' ה יח). — והפרי שנַּעֲשֶׂה ע"י העץ: מכל אשר יֵעָשֶׂה מגפן היין וכו' לא יאכל (במד' ו ד). — וחג: לא נַעֲשָׂה כפסח הזה מימי השפטים (מ"ב כג כב). והימים האלה (של פורים) נזכרים וְנַעֲשִׂים בכל דור ודור (אסת' ט כח). — ועי' אלהים, נברא: בדבר יי' שמים נַעֲשׂוּ וברוח פיו כל צבאם (תהל' לג ו). — והחֹמר המשמש למלאכה: וחלב נבלה וחלב טרפה יֵעָשֶׂה לכל מלאכה (ויקר' ז כד). פשה הנגע בבגד וכו' או בעור לכל אשר יֵעָשֶׂה העור למלאכה (שם יג נא). הנה בהיותו תמים (עץ הגפן) לא יֵעָשֶׂה למלאכה אף כי אש אכלתהו ויחר וְנַעֲשָׂה עוד למלאכה (יחזק' יה ה). — ב) ונושאים שונים: מעשים אשר לא יֵעָשׂוּ עשית עמדי (בראש' כ ט). ראיתי את כל המעשים שֶׁנַּעֲשׂוּ תחת השמש והנה הכל הבל ורעות רוח (קהל' א יד). רע עלי המעשה שֶׁנַּעֲשָׂה תחת השמש (שם ב יז). ששת ימים יֵעָשֶׂה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון (שמות לא יה). כל כלי אשר יֵעָשֶׂה מלאכה בהם במים יובא (ויקר' יא לב). עי' מלאכה. — נפש כי תחטא בשגגה מכל מצות יי' אשר לא תֵעָשֶׂינָה וכו' (שם ד ב). נפש כי תחטא ועשתה אחת מכל מצות יי' אשר לא תֵעָשֶׂינָה וכו' (שם ה יז). אמת נכון הדבר נֶעֶשְׂתָה התועבה הזאת בקרבך (דבר' יג יה). עבר בתוך העיר וכו' והתוית תו על מצחות האנשים וכו' על כל התועבות הַנַּעֲשׂוֹת בתוכה (יחזק' ט ד). בגדה יהודה ותועבה נֶעֶשְׂתָה בישראל (מלאכי ב יא). ותאמר (בת יפתח) אל אביה יֵעָשֶׂה לי הדבר הזה (שפטי' יא לז). אני יי' אדבר את אשר אדבר דבר וְיֵעָשֶׂה לא תמשך עוד (יחזק' יב כה). ואחיתפל ראה כי לא נֶעֶשְׂתָה עצתו וכו' ויצו אל ביתו ויחנק (ש"ב יז כג). מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות וְתֵעָשׂ (אסת' ה ו). ויאמר המלך מה נַּעֲשָׂה יקר וגדולה למרדכי על זה ויאמרו נערי המלך משרתיו לא נַעֲשָׂה עמו דבר (שם ו ג). הגיע דבר המלך ודתו לְהֵעָשׂוֹת (שם ט א). — ובתו"מ: מוטב לי להקרא שוטה כל ימי ולא ל י ע ש ו ת שעה אחת רשע לפני המקום (עקביא בן מהללאל, עדוי' ה ו). אין אומרים נ ע ש ה מרחץ נוי לאפרודיטי אלא אומרים נ ע ש ה אפרודיטי נוי למרחץ (ר' גמליאל, ע"ז ג ד). נימוק או שהירקיב או ש נ ע ש ה כבברה כשר (תוספת' גיט' ט יב). אין שורפין שתי פרות בבת אחת מ ש נ ע ש ת אפר מביא אחרת ושורף על גבה ואינו חושש (שם נגע' א יג). נותנין מים על גבי שמרים וכו' מהו לכפותן ו נ ע ש י ת תיק מאיליה (ירוש' שבת כ א). אכסדרא לא נ ע ש י ת אלא לתשמיש דבר (שם עירובי' א א). נ ע ש ה המעשה אין מצילין אותו בנפשו (שם סנה' ח ט). ראויים היו ישראל ל י ע ש ו ת להם נס בימי עזרא כדרך ש נ ע ש ה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרם החטא (ברכ' ד.). וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה תורתן היאך משתמרת ומלאכתן האיך נ ע ש י ת (שם לב:). וכל העוסק בתורה שלא לשמה נ ע ש י ת לו סם המות (ר' בנאה, תענ' ז.). וש"מ כתובה נ ע ש י ת מותר לחברתה (כתוב' ל:). מחילות נ ע ש ו ת להם לצדיקים בקרקע (אביי, שם קיא.). מפני שכעורה ו נ ע ש ת נאה שחורה ו נ ע ש ת לבנה קצרה

ונעשת ארוכה (נדרי סו.). אמר הקב"ה עד שלא נעשית אוזה שלי מועדי ה' מכאן ואילך אשר תקראו אתם (ר' יוחנן, מד"ר דבר' ג). בעולם הזה מי שהוא כלב לעשות ארי הוא יכול ומי שהוא ארי יכול להעשות כלב (שם רות ג). אמרת לי העלהו עולה לפני ונעשיתי עליו באכזרי ולא ריחמתי עליו אלא אני בעצמי כפתתי אותו (שם איכ', פתיח'). היה מכה בפטיש ומעצמה נעשית לכך הוא אומר מקשה תיעשה המנורה יוד מלא (תנחו' בהעלותך ג).—ובתפלה: וישתחוו לפניך כל הברואים ויעשו כלם אגדה אחת לעשות רצונך בלבב שלם (ובכן תן פחדך, ר"ה). —ובספהמ"א: לא עשה כלום כי לא נעשית מחשבתו (ר"ה, סנה ד). מקצת הארץ הקרובה מן המים משתנית ומתפוררת ונעשית מים (רמב"ם, יסודי התורה ד ה). ויהיו מעשיו מסורים לו וכי יעשה בעולם דבר שלא ברשות קונו ולא חפצו (הנ"ל, תשובה ה ד). סוכה שנעשית בהלכתה מכל מקום כשרה אע"פ שלא נעשית לשם מצוה (הנ"ל, סוכה ה ט). אשה שהיתה אלמנה ונעשית גרושה ונעשית חללה ונעשית זונה ובא עליה כהן גדול אחר כך לוקה ארבע מלקיות על ביאה אחת (הנ"ל, איסורי ביאה יז י). וכן חבית של שיטים וחבית הדפונה בשולי המחץ הואיל ונעשית כמו בית יד שנושאין בה המחץ ולא נעשית לקבלה אינה מקבלת טומאה (הנ"ל, כלים יח א). כי בהסתכל האדם בשמש היטב או בכל אורה ידמה לו שיעשה הזוהר קרנים (רד"ק, ספ"ש, קרן). שלא כדרך הבקיעה הנעשית על ידי הרעש שהיא נשארת כך בקוע תמיד (ר"י אלבו, עקרים כג). חמשה מעשים תמים יש בבהמה ואם הועדה לאחד מהם נעשית מועדת לאותו מעשה (טוש"ע חו"מ, נזקי ממון ספט ו). — *נַעֲשָׂה דמים, נערך, נִשּׁוֹם במחיר: כל הנעשה דמים באחר כיון שזכה זה נתחייב זה בחליפיו (קידוש' א ו). פסקה להכניס לו שני סלעים נעשית משה דינרים מה שחתן פוסק פחות חומש (תוספתי כתוב' ו ה). אין מטבע נעשה חליפין (ר' יוחנן, ב"מ מו.). — ובמשמ' נתמנה למשרה: למלך שבקש לעשות אופימטאטא חוץ מדעתו של אפרכוס אמר לו עשה דבר פלוני א"ל כבר נעשית (ר' לוי, מד"ר שמות כט).—ג) בלא נושא: ויאמר לבן לא יֵעָשֶׂה כן במקומנו (בראשי כט כו). נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יֵעָשֶׂה (שם לד ז). אל תענני כי לא יֵעָשֶׂה כן בישראל (ש"ב יג יב). ותתצב אחתו מרחק לדעה מה יֵעָשֶׂה לו (שמות ב ד). כמשפט הזה יֵעָשֶׂה לו (שם כא לא). כאשר עשה כן יֵעָשֶׂה לו (ויקר' כד יט). כאשר עשיתי כן יֵעָשֶׂה להם (יחזק' יב יא). אשר איננו יצא אחרי שאול ואחר שמואל כה יֵעָשֶׂה לבקרו (ש"א יא ז). כה יֵעָשֶׂה לאיש אשר יכנו (שם יז כז). כה יֵעָשֶׂה להם (ירמי' ה יג). ככה יֵעָשֶׂה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו (אסת' ו ט).—ד) *נַעֲשָׂה כְּ־, נחשב כמו: למה הוא חותם בה (בברכה מעין שלש) בארץ נעשית כברכת הפועלים (ירוש' ברכ' ו א). כלתה מדתו בסוף העיר נעשית לו העיר כולה כד' אמות (ר' אידי בשם ריב"ל, עירוב' ס:). ב"ד שמכרו בלא הכרזה נעשו כמי שטעו בדבר משנה וחוזרין (ר' אמימר משמיה דר' יוסף, כתוב' ק:). שחט במקום נקב נעשה כמי ששחט עכו"ם וגמר ישראל שחט ופגע בו נקב נעשה כמי ששחט ישראל וגמר עכו"ם (ר' יוחנן, חול' יט:).

—פעי', עֻשָּׂה, עֻשֵּׂיתִי,—כמו נפע': לא נכחד עצמי ממך אשר עֻשֵּׂיתִי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ (תהל' קלט טו). — ובתלמו' ביני מְעֻשֶּׂה, מְעֻשִּׂית, שנעשה באֹנֶס: גט מעושה בישראל כשר ובנכרים פסול (גיט' ט ח). חליצה המעושית בבית דין של ישר' כשירה ובבית דין של גוים פסולה (תוספתי יבמי' יב יג).—ואמר הפיטן: בגדנו והרבינו חמות וכעסים למרמס אנו מעשים כי אין בנו מעשים (ר' אליה בר שמעיה, אזהרה חלקי, סליחי' ה עשי"ת). — ואמר המשורר: איך אבוא עדיכם ובגדי תפשיטוני בגדי אמת הם אם לבשתי וירצוני וכו' ובאין לי גם המת לראות לא עשיתי (חדש הכהן, הו"א י, 196).

—פע', *עִשָּׂה,—גרם שיעשה, הכריח לעשות: מעשה בחזקיהו המלך שעישה את הצבור לעשות פסח שיני (תוספתי פסח' ח ד). אין מעשין אלא לפסולין וכו' אין מעשין אלא אלמנה לכהן גדול (ר' שמואל, ירוש' גיט' ט י). ישראל שעיסו כמעשה גוים פסול (ר' ירמיה בשם רב, שם). מוצא שפתיך תשמור ועשית תשמור ועשית להזהיר ב"ד שיעשוך[1] (ר' שמואל בריה דר' יוסף, שם ר"ה ו א). ועשית אזהרה לב"ד שיעשוך (שם בבלי ו.).

—הפעי', *הֻעֲשָׂה, הֻעֲשֵׂי,—כמו פע', גרם שיעשה: אף מפני שהעשי את הצבור לעשות פסח שיני (ר' שמעון, תוספתי פסח' ח ה). אף מפני שהיעשו את הציבור לעשות פסח שיני (בשם ר' שמעון, שם סנהי' ב

[1] בכ"י גני', הגרסה: שיעשיאוך.

יח). גדול[1]) המעשה[2]) יותר מן העושה (ר' אלעזר, ב"ב ט.). וראה ועשה וכי משה עשה את המשכן וכו' ליתן שכר למעשה כעושה (מד"ר שמות לה). בן עשו בני ישראל מעצמן לא הוצרכו שיעשיאום משה ואהרן (ר' אליעזר בר' שמעון, שם במד' ז). [השופט] דן את הדין והשוטר מעשה את הדין (ר' אלעזר, פסיק' רבתי לג). — ובסהמ"א: מעשה צדקה טורח המעשים את חביריהם (רש"י, ב"ב ט.). והודיע לו את הדרך אשר הלך בה ואת המעשה אשר עושה ומעשה לעם (ר"י קיונרי, לקוט', ברליגר 14).

ב. **עָשׂ־**, פ"י, — מָשֵׁשׁ, מעך, כמו עִסָּה, עָסַס: ותפקדי את זמת נעוריך בַּעֲשׂוֹת ממצרים דדיך (יחזק' כג כא). — ואמר המשורר: ורמונים בגן שושן ואכן בראשי משמרות בשם תפושים וידיך בעברם על פניהם לאטם מעבים אתם ועשים (רמב"ע, הריס נר). תושיט ימינה כוס וידי מתחת פתיגיל שד לאט תעש (הוא, התרשיש ב קט).

— פע', עִשָּׂה, — כמו קל: שמה מעכו שדיהן ושם עִשּׂוּ דדי בתוליהן (יחזק' כג ג). ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה וכו' והמה עִשּׂוּ דדי בתוליה (שם ח). — ובסהמ"א: הריצי החלב וכו' ואפשר שנקראו כן לפי שמְעַשִּׂין אותן כשעושים אותם ודומה מלאכתן למלאכת החרוץ בדישה (רד"ק, סה"ש, חרץ). — ואמר המשורר: בחמדות עולם אפדה ליל אשר עשיתי דדי בו צבי החן וארדה משפתיו צוף יין כרמי ואנשק לחי אדומי (ר"י הלוי, שלי מעספרי). — ובמשמ' לחץ ועשק: נצלו מיד פתרוסים אשר אותם מעשים והעטתו היות ששים (אות זה החדש, יוצ' שבת פרש' החדש). רמסוני ועשוני ודמיתי לקאת מדבר (אשר עשה, סליח' שבת שובה, סמח"ל, תקלח:).

— פע', *עֻשָּׂה, רק בינ' מ"ר מְעֻשִּׂים, — שֶׁעֻשּׂוּ אותו, שלחצו אותו: מלט ממנו בניך המעשים מתח דינך הפר לעם מתבוססים (יי' אלהי הצבאות, סליחי שחרי יו"כ).

*__עֲשֵׂה__[3]), ש"ז, — מצות עֲשֵׂה, מצוה חיובית Gebot; command(e)ment, בנגוד למצות לא תַעֲשֶׂה, אזהרה, Verbot; défense; prohibition: וכל מצות עשה שהזמן גרמה אנשים חייבים ונשים פטורות (קידוש' א ז). אין חייבין על עשה ועל לא תעשה שבמקדש (הור' ב ד). לעשות מצות עשה מצות לא תעשה (ר' אליעזר, מכי' נזקעים כ). כל לא תעשה שהוא בא מכח עשה עשה הוא (ירוש' קידוש' ד ו). וכא את אמר אין מצות עשה קודמת למצות לא תעשה (שם ב"מ ב יא). — ובסהמ"א: העשה הזה וכו' כאשר בתחילה מצות עשה (סמ"ג ב, מ"ע יז). — ומ"ר עֲשַׂיִּים: רצוני לומר לעורר אתכם על מעשי המצות ולהזהיר על איזה ענייני' לא תעשיים ועשיים (של"ה, אס"ז ב.).

*__עֲשׂוּי__, ש"ז, — שה"פ מן עָשָׂה, כמו עֲשִׂיָּה: כניסתי עמך זהו עשוי שירבה לפסוק בשביל כבודי (רש"י, כתוב' נג.). פי' עבודת הצדקה הוא העשוי שיש טורח שם (סמ"ג ב, מ"ע קסב). — ובמשמ' הכרח ואנס: וע"ד העשוי לא נתברר שהיה מעושה בשעת נתינת הגט רק נמצא לפי העדיות שתחלתו היתה באונס (רמ"א, שו"ת כה).

עָשׂוֹר, עָשֹׂר, ש"ז, — עשרה, קבוץ של עשרה יחד, Zehnzahl; décade: — א) במשמ' עשרה חדשים: תשב הנער אתנו ימים או עָשׂוֹר (בראש' כד נה). — ב) ושם כלי זמר בעל עשר נימים: עלי עָשׂוֹר ועלי נבל עלי הגיון בכנור (תהל' צב ד). — נֵבֶל עָשׂוֹר: הודו ליי' בכנור בנבל עָשׂוֹר זמרו לו (שם לג ב). אלהים שיר חדש אשירה לך בנבל עָשׂוֹר אזמרה לך (שם קמד ט). — ובסהמ"א, ואמר המשורר: קחי התף והנבל ושירי בנגונך עלי עשור ומנים (רשב"ג, ואת יונה). — ג) כמו עֲשִׂירִי, היום העשירי לחדש: בֶּעָשׂוֹר לחדש הזה ויקחו להם איש שה וכו' (שמות יב ג). בחדש השביעי בֶּעָשׂוֹר לחדש תענו את נפשתיכם (ויקר' טז כט). וּבֶעָשׂוֹר לחדש השביעי הזה מקרא קדש יהיה לכם (במד' כט ז). והעם עלו מן הירדן בֶּעָשׂוֹר לחדש הראשון (יהוש' ד יט). בחדש העשירי בֶּעָשׂוֹר לחדש בא נבכדנאצר מלך בבל (מ"ב כה א). ובחדש החמישי בֶּעָשׂוֹר לחדש וכו' בא נבוזראדן רב טבחים (ירמי' נב יב). בחמשי בֶּעָשׂוֹר לחדש באו אנשים מזקני ישראל לדרש את יי' (יחזק' כ א). — צום העָשׂוֹר, יו"כ, ואמר הפיטן: צפה בבת תמותה צום העשור עמותה צאן בהענשה מיתה (לפה, מוסף יו"כ). מסטין בבכל אסור ותקות אסירי בשור ונקדישך בצום העשור קדוש (כמשב, שם). — ובלא צום: אמצת עשור לכפור תמה (ר' משולם בר קלונימוס, אמלת, יוצ' יו"כ).

*__עִשּׂוּר__, עישור, ש"ז, מ"ר עִשּׂוּרִים, עישורין, — שה"פ מן עִשֵּׂר, כמו מְעַשֵּׂר: עשור שאני עתיד למוד נתון

1) [באלפס, הגרסה: יותר כח.] — 2) [נראה שזהו פִּעֵל, וכן מְנֻקד בפרוש אצל ר"י אלנקאוה (מנוה"מ א, הוצ' ענלאו 36). וכך צריך לנקד גם במאמרים הבאים.]

3) [צווי של הפעל עשה, שמשמש כעין שם.]

ליהושע ומקומו מושכר לו עשור אחר שאני עתיד למוד נתון לעקיבא בן יוסף שיזכה בו לעניים (ר' גמליאל, מ"ש ה ט). אתרוג שוה לאילן בשלשה דרכים ולירק בדרך אחד וכו' שבשעת לקיטתו עשורו (הוא, ביכורי ב ו). נוטל את עישורו ועושה מעשר עני ומעשר שיני (ירושל' שביעי ב ה). מעשה בר"ע שליקט אתרוג באחד בשבט ונהג בו שני עישורין (ר"ה יד.). מה פרי אדמתך צריכי' עישור אף פרי בטנך צריכי' עישור וזו המילה (מד"ר דבר' ג). — ובמשמ' החלק העשירי: כל אחת ואחת נוטלת עישור נכסים (רבי, תוספת' כתוב' ו ג). מאן תנא עישור נכסים (ר' זעירה, ירוש' כתוב' ו ו). — ומ"ר: נוטל שתי תאינים ושני עישורין ועישורו של עישור מעשרותיהם מעשרות (תוספת' דמאי ח יח). מאה מעשר תשעים טבל נוטל תשעים ושלשה חסר שני עשורין מיכן ואילך לפי חשבון (שם יח). וכמו עָשׂוֹר, כנוי לעשר ספירות: הלא אחיך שלומי אמוני ישראל מאמינים בעישור וכו' והמקובלים מאמינים בעישור (ר"י סעמוב, דברי ריבות ז, יז.).

*עֲשִׂיָּה, עשייה, ש"נ, מ"ר עֲשִׂיּוֹת, — שה"פ מן עָשָׂה:

נאמר כאן עשיה בראש ונאמרה עשיה בצפרנים מה עשיה האמורה בראש העברה אף עשיה האמורה בצפרנים העברה (ר' אליעזר, ספרי דבר' ריג). מה עשית האמורה בראש ניוול אף עשיה האמורה בצפרנים ניוול (ר' עקיבא, שם). ת"ל וחדל לעשות החדל בשעת עשייה חייב שלא בשעת עשייה פטור (ר' זעירא, ירוש' פסח' ט ב). לא תעשו לכם אלילים ופסל ומצבה לא תקימו לכם לא היא עשייה היא קימה א"ר הילא עשייה בתחילה קימה כל שאילו תפול לא יקימינה (שם ע"ז ד ד). מצות אימתי מברך עליהן ר' יוחנן אמר עובר לעשייתן (שם ברכ' ט ד). דבר שעשייתו מצוה פטור ושאין בעשייתו מצוה במחלוקת (שם שבת יט א). מידי קריאה כתיבה הכא עשייה כתיבה וכו' והימים האלה נזכרים ונעשים איתקש זכירה לעשייה מה עשייה למפרע לא אף זכירה למפרע לא (מגיל' יז.). אילו ישראל וכו' שהקדימו עשיה לשמיעה (רב הונא בשם ר' אחא, תנחו' ויקרי א). — ובמשמ' הכנה, תִּקּוּן: כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה כגון החרדל צריך למתוק התורמוסים צריך למתוק (ר' הושעיה, מד"ר ברא' יא). — ומ"ר: שיהיו כל עשיותיו (של חשן המשפט) שוות (יומא עב.). אתיא מחטאת מצורע דכתיב ועשה הכהן את החטאת שיהו כל עשיותיו לשם חטאת (רבא, זבח' ח.). אין לוקחין פת מנחתום כותי וכו' אלא לאחר שלשה עשיות (כותים ב, קירכהיים). — ובספהמ"א: הקטרת נעשית בכל שנה ושנה ועשייתו מצות עשה (רמב"ם, כלי המקדש ב א). מודיעין אותן (את הגרים) כובד עול התורה וטורח שיש בעשייתה על עמי הארצות כדי שיפרושו (הוא, אסורי ביאה יג יד). ויהיה ידו כידי ופיו כפי ועשיתו כעשיתי (סריד מעיר קנן על יד ט, ד). — ובחכמת הקבלה, עֲשִׂיָּה בהבדל מן בריאה, יצירה: האצילות והבריאה היצירה והעשיה יאמר להם ג"כ רשימה חקיקה חציבה עשיה (פלח הרמון עז א). העשיה וכו' כולל עשר קלפות והרקיעים והמזלות וכל פרטי מעשה בראשית (שם ב). ואחר מדרגות היצירה עלה ברצונו ב"ה לעשות הויות רביעית והמציאם בדרך עשייה והם כל הדברים הנעשים מתחלת הנקודה שבסוף מדרג' היצירה (עסיס רמונים עז ז). ואם נבא לבריאה יצירה עשיה ירבו למעלה קושיות ותמיהות עד אין קץ שאין שום חכם ונבון יוכל לסבול אותם (רמח"ל, חוקר ומקבל, 3).

עֲשִׂירִי, עֲשִׂרִי, תוס"ז, נק' עֲשִׂירִיָּה, עֲשִׂירִית, עֲשִׂרִית, עֲשִׂירִת, מ"ר עֲשִׂירִיִּים, *עֲשִׂירִיּוֹת, — א) מספר סדורי שאחרי המספר תשעה, zehnte; dixième; tenth: ביום הָעֲשִׂירִי נשיא לבני דן אחיעזר בן עמישדי (במד' ז סו). לא יבא ממזר בקהל יי' גם דור עֲשִׂירִי לא יבא להם וכו' (דבר' כג ג). בחדש הָעֲשִׂירִי בעשור לחדש בא נבכדנאצר מלך בבל (מ"ב כה א). בחדש הָעֲשִׂרִי בא נבוכדראצר מלך בבל (ירמ' לט א). צום הרביעי וכו' וצום הָעֲשִׂירִי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה (זכר' ח יט). — וס"ז: בָּעֲשִׂירִי באחד לחדש נראו ראשי ההרים (ברא' ח ה). הָעֲשִׂירִי יהיה קדש ליי' (ויקר' כז לב). בָּעֲשִׂרִי בשנים עשר לחדש (יחזק' כט א). — ובמשנה: כונסן לדיר וכו' ומונה בשבט וכו' והיוצא עשירי סוקרו בסיקרא (בכור' ט ז). יצאו תשיעי ועשירי כאחד תשיעי ועשירי מקולקלין (שם ח). — ובספהמ"א: ויאמר יוסף הכהן למלך הבחור היוני וכו' הלא תגיד אתה לי בן מי אתה. העלם המלך ויענהו מזרע אלכסנדרוס ואני עשירי לבני בניו (יוסיפון פו, פרנקפ'). — ב) מספר חלקי, אחת מעשר: ועוד בה עֲשִׂירִיָּה ושבה והיתה לבער (ישע' ו יג). — עֲשִׂירִית: והעמר עֲשִׂרִית האיפה הוא (שמות יו לו). עֲשִׂירִת האפה סלת לחטאת (ויקר' ה יא).

עֲשִׂירִת האיפה קמח שערים (במד׳ ה יה). וַעֲשִׂירִת החמר האיפה (יחזק׳ מה יא). — ובסהמ״א: וכן אם אמר לו כל הריות יהיה לך שלישו או עשיריתו בשכרך הואיל ויש לו עסק אחר הרי זה מותר (רמב״ם, שלוחין ו ב). — ומ״ר: וכל מעלה תחלק אל ס׳ דקים וכל דק לס׳ שניים וכן עד ע ש י ר י י ם (ר״ח אבינדור, אספירא הגדול ב). ותלקו כל מעלה לשישים חלקים וכל ראשון לששים שניים וככה עד עשיריים (ראב״ע, ספ׳ הטעמים, כ״י פריז). וכן אם מצא יתר מנין החמישיות או מנין העשיריות אחד אחד חייב להחזיר לו שמא האחדים שהיה מונה בהן החמשיות או העשיריות נתערבו עמהם (רמב״ם, מלוה ולוה ד י). ויגיע באחרונה הענין אצלם אל החלקים. אם עשיריים על דרך משל. או יותר דקים מהם (ר״ם א״ת, מו״נ א עג). — ג) מספר של עשר, כמו עָשׂוֹר, רק מ״ר: באטב״ח אלפא ביתא הוא א״ט ב״ח ג״ז ד״ו הרי עשיריות י״צ כ״פ ל״ע מ״ס הרי מאות (רש״י, סוכה נב:). אנו תושבין בכפל אחדים ועשיריות ומאיות (ר״י הברגלוני, פי׳ ספ׳ יצירה, 145). ומה שימשוך עליו מן העשיריות עד תשעים יקרא המעלה השניה והמאה וכו׳ (רלב״ג, מעשה חושב ב, 50). וכבר שמעתי אחד מן המתפלספים מספר בגנות המקובלים והיה אומר הנוצרים מאמיני השלוש והמקובלים מאמיני העשיריות (ריב״ש, שו״ת קנז).

עשׂק[1], ממנו עֵשֶׂק, עָשַׂק.

עֵשֶׂק, ש״ז, — ריב וקטטה, כמו עֵסֶק לרעה: ויקרא שם הבאר עֵשֶׂק כי התעשקו עמו (ברא׳ כו כ).

עָשַׂק, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— התפ׳, הִתְעַשֵּׂק, הִתְעַשְּׂקוּ, — התעסק עם פלוני לרעה, התקוטט עמו, hadern; contester; to contend: ויריבו רעי גרר וכו׳ ויקרא שם הבאר עשק כי הִתְעַשְּׂקוּ עמו (ברא׳ כו כ). — ואמר המשורר: התעוללו רק על בני עליון וגם רבו ברבי תם והתעשקו (רמב״ע, אולי בקרבת). — וכמו הִתְעַסֵּק: ומאז נטו קצתם (מהחכמים) אחרי המלאכה הזאת והתעשקו בה עשק מעט (ר״י א״ת, הרקמה, הקד׳).

— קל, ״עָשַׂק, רק בינ׳ פעו׳ נקי׳ עֲשׂוּקָה, — כמו עסוקה: ואני שושנת עמקים עשוקה במצות וחקים (בלוני אם, יוצ׳ שבת הגדול).

[1] [כמו ע ס ק, וכן בארמ׳.]

עשׂר[1], ממנו עָשׂוֹר, *עִשּׂוּר, עֲשִׂירִי, עֶשֶׂר, עָשָׂר, עָשַׂר, עִשָּׂרוֹן, עֶשְׂרִים, מַעֲשֵׂר.

עֶשֶׂר, עָשָׂר ש״כ, זכ׳ עֲשָׂרָה, סמ׳ עֲשֶׂרֶת, מ״ר עֲשָׂרוֹת, שם המספר תשעה ואחד, zehn; dix; ten, —

א) עֶשֶׂר: ויהיו כל ימי קינן עֶשֶׂר שנים ותשע מאות שנה (ברא׳ ה יד). ויחי יוסף מאה וָעֶשֶׂר שנים (שם נ כב). ערים עֶשֶׂר וחצריהן (יהוש׳ יא כז). עֶשֶׂר באמה רחבו על פני הבית (מ״א ו ג). ולבני קהת וכו׳ בגורל ערים עָשֶׂר (דה״א ו מו). — ב) עֲשָׂרָה: עֲשָׂרָה חמרים נשאים מטוב מצרים (ברא׳ מה כג). ולפני שם קבוץ: קח נא לאחיך איפת הקליא הזה וַעֲשָׂרָה לחם הזה (ש״א יז יז). עֲשָׂרָה בקר בראים (מ״א ה ג). לא השאיר ליהואחז עם כי אם חמשים פרשים וַעֲשָׂרָה רכב וכו׳ (מ״ב יג ז). — ואחרי שם קבוץ: והשרים הרימו לקהל פרים אלף וצאן עֲשֶׂרֶת אלפים (דה״ב ל כד). — ואחרי שם במ״ר: פרות ארבעים ופרים עֲשָׂרָה אתנת עשרים ועירם עֲשָׂרָה (ברא׳ לב יו). וביום הרביעי פרים עֲשָׂרָה אילם שנים וכו׳ (במד׳ כט כג). ויפלו חבלי מנשה עֲשָׂרָה (יהוש׳ יז ה). ואת הכירת עֲשָׂרָה על המכנות (מ״א ז מג). נס נא את עבדיך ימים עֲשָׂרָה (דני׳ א יב). — ובהשמטת השם: אולי ימצאון שם עֲשָׂרָה (ברא׳ יח לב). והיוצאת מאה תשאיר עֲשָׂרָה לבית ישראל (עמו׳ ה ג). ואבדילה משרי הכהנים שנים עשר וכו׳ מאחיהם עֲשָׂרָה (עזר׳ ח כד). — בהשמטת השם שקל: עֲשָׂרָה זהב משקלם (של הצמידים) (ברא׳ כד כב). ועלי לתת לך עֲשָׂרָה כסף וחגרה אחת (ש״ב יח יא). — ובהשמטת שם המדה: בא אל ערמת עשרים והיתה עֲשָׂרָה (חגי ב יו). — ועם הא הידיעה: לא אשחית בעבור הָעֲשָׂרָה (ברא׳ יח לב). להביא אחד מן הָעֲשָׂרָה לשבת בירושלם (נחמ׳ יא א). — ג) עֲשֶׂרֶת: ויכתב על הלחת את דברי הברית עֲשֶׂרֶת הדברים (שמות לד כח). ויכום בבזק עֲשֶׂרֶת אלפים איש (שפט׳ א ד). ואנכי אתן לך עֲשֶׂרֶת כסף לימים (שם יז י). ויהי כַּעֲשֶׂרֶת הימים ויגף יי׳ את נבל (ש״א כה לח). — ד) וכמו מספר עגול ולא מדיק: ואביכן התל בי והחלף את משכרתי עֲשֶׂרֶת מנים (ברא׳ לא ז). וינסו אתי זה עֶשֶׂר פעמים (במד׳ יד כב). זה עֶשֶׂר פעמים תכלימוני (איוב יט ג). — ובתו״מ: ב ע ש ר ה מאמרות נברא העולם (אבו׳ ה א). ע ש ר ה שיושבין בדין קולר תלוי בצואר כולן (ריב״ל, סנה׳ ז:).

[1] [משתף לכל הלשונות האחיות.]

והלא ממון עשרת השבטים מעורב בו (בשלל סנחריב) (סס לד:). עשרה מכות הביא עליהם בנימוס המלכות וכו' לפי שהיו מעורבבין איש אחד בא על עשרה נשים וי' אנשים באים על אשה אחת (מד"ר שמות טו). —ומ"ר: ושמת עלהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עֲשָׂרֹת (שמות יח כא). שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עֲשָׂרֹת (דבר' א טו).—ובסהמ"א: וכן העשרה כי הם תחלת כלל העשרות והיודע החשבון הודו יבין זה (ראב"ע, לחות, מ:). וכן אם יהיו במנין המסלול אחדים עם העשרות תקח מן היותר שבין שתי המנות האחדים (רמב"ם, קדוה"ח טו ז). — ובכנ': כי כל אדם נותן לבו בעשרותיו כי ישתנו בהן הטבעים (רמב"ן, בהעלתך, ד"ה וטעם).

עָשָׂר, ס"ז, נק' עֶשְׂרֵה,—כמו עֶשֶׂר, עֲשָׂרָה, בחבור עם האחדים למספרים מן עָשָׂר עד עֶשְׂרִים, אחד, עשתי עָשָׂר, אחת, עשתי עֶשְׂרֵה: ויקח (יעקב) את שתי נשיו ואת שתי שפחתיו ואת אחד עָשָׂר ילדיו וכו' (ברא' לב כג). עשתי עֶשְׂרֵה יריעת תעשה אתם (שמות כו ז). וביום השלישי פרים עשתי עָשָׂר אילם שנים וכו' (במד' כט כ). בן עשרים וחמש שנה יהויקים במלכו ואחת עֶשְׂרֵה שנה מלך בירושלם (מ"ב כג לו).—ובמשמ' מספר סדורי: ויהי בארבעים שנה בעשתי עָשָׂר חדש באחד לחדש וכו' (דבר' א ג). ובשנה האחת עֶשְׂרֵה בירח בול וכו' כלה הבית (מ"א ו לח). עד תם עשתי עֶשְׂרֵה שנה לצדקיהו בן יאשיהו מלך יהודה (ירמ' א ג).—שני, שנים עָשָׂר, שתי, שתים עֶשְׂרֵה: ויהיו בני יעקב שנים עָשָׂר (ברא' לה כב). ויבן (משה) מזבח תחת ההר ושתים עֶשְׂרֵה מצבה לשנים עָשָׂר שבטי ישראל (שמות כד ד). —ובמשמ' מספר סדורי: והוא (אלישע בן שפט) חרש שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העָשָׂר (מ"א יט יט). בשנת שתים עֶשְׂרֵה שנה ליורם בן אחאב וכו' מלך אחזיהו וכו' (מ"ב ח כה).— שלשה עָשָׂר, שלש עֶשְׂרֵה: והקרבתם וכו' פרים בני בקר שלשה עָשָׂר וכו' (במד' כט יג). ואת ביתו בנה שלמה שלש עֶשְׂרֵה שנה (מ"א ז א).—ובמשמ' סדורית: שתים עשרה שנה עבדו את כדרלעמר ושלש עֶשְׂרֵה שנה מרדו (ברא' יד ד). ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון בשלושה עָשָׂר יום בו (אסת' ג יב).—ארבעה עָשָׂר, ארבע עֶשְׂרֵה: ארבע עֶשְׂרֵה שנה (עבדתיך) בשתי בנתיך (ברא' לא מא). אלה בני רחל אשר ילד ליעקב כל נפש ארבעה עָשָׂר (ברא' מו כב).—ובמשמ' סדורית: והיה לכם למשמרת עד ארבעה עָשָׂר יום לחדש הזה (שמות יב ו). ובארבע עֶשְׂרֵה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה (מ"ב יח יג).—חמשה, חמשת עָשָׂר, חמש עֶשְׂרֵה: בחמשת עָשָׂר אלף כל הנותרים מכל מחנה בני קדם (שפט' ח י). ויחי אמציהו וכו' אחרי מות יהואש וכו' חמש עֶשְׂרֵה שנה (מ"ב יד יז).—ואכרה לי בחמשה עָשָׂר כסף (הוש' ג ב).—וסדורי: ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין וכו' בחמשה עָשָׂר יום לחדש השני (שמות טז א). בשנת חמש עֶשְׂרֵה שנה לאמציהו וכו' מלך ירבעם וכו' (מ"ב יד כג).—ששה עָשָׂר, שש עֶשְׂרֵה: ותלד (זלפה) את אלה ליעקב שש עֶשְׂרֵה נפש (ברא' מו יח). ששה עָשָׂר אדנים (שמות כו כה).—סדורי: לאמר ששה עָשָׂר (דהי"א כד יד).—שבעה עָשָׂר, שבע עֶשְׂרֵה: שבעה עָשָׂר אלף ומאתים יצאי צבא למלחמה (דהי"א ז יא). יוסף בן שבע עֶשְׂרֵה שנה (ברא' לז ב).—סדורי: בחדש השני בשבעה עָשָׂר יום לחדש (ברא' ז יא). בשנת שבע עֶשְׂרֵה ליהושפט מלך יהודה (מ"א כב נב).—שמנה, שמנת עָשָׂר, שמנה עֶשְׂרֵה: וירק (אברם) את חניכיו וכו' שמנה עָשָׂר ושלש מאות (ברא' יד יד). ויעבדו בני ישראל את עגלון מלך מואב שמונה עֶשְׂרֵה שנה (שפט' ג יד). וישחיתו (בני בנימין) בבני ישראל עוד שמנת עָשָׂר אלף איש ארצה (סס כ כה).— סדורי: ובשנת שמנה עֶשְׂרֵה למלך ירבעם בן נבט מלך אבים על יהודה (מ"א טו א). להפצץ שמונה עָשָׂר (דהי"א כד טו).—תשעה עָשָׂר, תשע עֶשְׂרֵה: ויפקדו מעבדי דוד תשעה עָשָׂר איש (ש"ב ב ל). ויחי נחור אחרי הולידו את תרח תשע עֶשְׂרֵה שנה ומאת שנה (ברא' יא כה).—סדורי: לפתחיה תשעה עָשָׂר (דהי"א כד טז). היא שנת תשע עֶשְׂרֵה שנה למלך נבכדנאצר מלך בבל (מ"ב כה ח).

עָשַׂר, יַעְשֹׂר, פ"י,—לקח את החלק העשירי, המעשר, den Zehnten nehmen; prender la dime, décimer; to tithe: וזרעיכם וכרמיכם יַעְשֹׂר (ש"א ח טו).—פעי', עִשֵּׂר, מְעַשְּׂרִים, עַשֵּׂר, אֲעַשְּׂרֶנּוּ, תְּעַשֵּׂר,—הבדיל את המעשר, כמו קל: וכל אשר תתן לי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לך (ברא' כח כב). עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר את כל תבואת זרעך (דבר' יד כב). והם הלוים הַמְעַשְּׂרִים בכל ערי עבדתנו (נחמ' י לח).—ובתלמו': גבאי צדקה בש"א נותנין את המעושר לשאינו מעשר ואת שאינו מעושר למעשר (דמאי ג א). תינוקות שטמנו תאנים לשבת ושכחו לעשרן לא יאכלו למוצאי שבת עד שיעשרו וכו'

ר' יהודה אומר אף הלוקט את הכלכלה לשלוח לחבירו לא יעכל עד שיעשר (מעש' ד ג). שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה עשרתן ערבתן הדליקו את הנר וכו' אין מעשרין את הודאי וכו' אבל מעשרין את הדמאי ומערבין וטומנין את החמין (שבת ב ז). עשה לך רב והסתלק מן הספק ואל תרבה לעשר אומדות (ר' גמליאל, אבות א טז). מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין רעב של בצורת באה (שם ה ח). היה לו באמצע מביא ומעשרן באמצע (בכורי ט ב). אינו נאמן לומר לו עישרתי ואינו נאמן לומר לו לתוך ביתי אני מכניסן (ירוש' מעשרי ב א). — ואמר הפיטן: פרח משבטיו לשרתך עשרת תמור עשרו לך הונו במצבת (ר' יוסי בן יוסי, אתה כוננת). —ובמשמ' *עשה עֲשָׂרָה, אמר שהוא עֲשָׂרָה: ולפיכך אודיעך שבעלי הקבלה הספירות חשבו לייחד השם ולברות מאמונת השלוש ועשרוהו וכו' מקצת בעלי הקבלה מאמינים ואומרים כי האלוהות עשר ספירות והעשרה הם אחד (ר"א אבולעפיה, גנזי הקבלה, ילינק 19).

—הפעי, הֶעֱשִׂיר, רק מק' לַעְשֵׂר, בַּעְשֵׂר [1],—כמו פִּע': כי תכלה לַעְשֵׂר את כל מעשר תבואתך וכו' (דבר' כו יב). והיה הכהן בן אהרן עם הלוים בַּעְשֵׂר הלוים (נחמי' י לט).

—פע', *עֻשַּׂר, רק בינ' מְעֻשָּׂר, מעושר,— שֶׁעֻשְּׂרוּ אותו: לא סקרו בסיקרא ולא מנאם בשבט או שמנאם רבוצים או עומדים הרי אלו מעושרים וכו' קפץ אחד וכו' מן המעושרים לתוכן כולן ירעו עד שיסתאבו (בכורי ט ז). לא ישמש חבר במשתה עם הארץ ולא בסעודת עם הארץ אלא אם כן היה הכל מתוקן ומעושר מתחת ידו (ירוש' דמאי ב ג). — ובחכמת השעור, *שטח בעל עשר צלעות: והשטח המרבה צלעים נחלק למינים רבים מהם מחומש והוא אשר צלעותיו חמש ומהם משושת או משושה אשר צלעותיו שש וכן המשובע וכו' עד המעושר ולמעלה ממנו (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשבורת א כ).

---

1) [ריב"ג בשרשיו חבר אותו עם הקל, אבל הוסיף שאפשר שהוא הפעי' וז"ל: על משקל לשכב וכו' כשכב וכו' בשפל קול הטחנה אלא שהצרי הנה במקום הפתח שם וכו' ואיננו עוד נמנע שיהיה בעשר לעשר שני מקורים לפעל כבד על דמיון הפעיל רצוני לומר העשיר ויהיה העקר בהם בהעשר להעשר וחסרה ההא מן כל אחד מהם והעתקה תנועתה אל מה שלפניה, ע"כ. ובדעה זו שהוא הפעיל אחזו ראב"ע ורד"ק ורב החדשים.]

—התפ', *הִתְעַשֵּׂר,—כמו פֻּע': ואלו דברים מתעשרין דמאי בכל מקום הדבילה והתמרים והחרובין וכו' (דמאי ב א). האורז והדוחן והפרגין והשומשמין שהשרישו לפני ראש השנה מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית ואם לאו אסורין בשביעית ומתעשרין לשנה הבאה (שביעי ב ז). רבי אליעזר אומר הצלף מתעשר תימרות וכו' ר' עקיבא אומר אין מתעשר אלא אביונות מפני שהן פרי (מעשרי ד ו). מעשר בהמה נוהג בארץ ובחוצה לארץ וכו' ונוהג בבקר ובצאן ואינן מתעשרין מזה על זה בכבשים ובעזים ומתעשרין מזה על זה (בכורי ט א). כוסבר שזרעה לזרע וחשב עליה לירק מתעשרת זרע וירק (תוספת' מ"ר ג ז). אילן שחנט קודם חמשה עשר בשבט מתעשר לשעבר (רשב"ג, ירוש' שביעי ה כא). ומה כבשים ועזים וכו' חדש וישן שאינן כלאים זה בזה אינו דין שיתעשרו מזה על זה (בכורי נג:).

עִשָּׂרוֹן, עִשָּׂרֹן, ש"ז, מ"ר עֶשְׂרוֹנִים, *עֶשְׂרוֹנוֹת,—חלק העשירי: וְעִשָּׂרֹן סלת בלול בשמן כתית רבע ההין (שמות כט מ). וביום השמיני יקח (המטהר) שני כבשים וכו' ושלשה עֶשְׂרֹנִים סלת מנחה בלולה בשמן (ויקרא יד י). מנחה סלת עִשָּׂרוֹן בלול ברביעית ההין שמן (במד' יח ד).—עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן: וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד (שם כח יג).—ובתו"מ: הרי עלי עשרון יביא א' עשרונים [1]) יביא שנים פירשתי ואיני יודע מה פירשתי יביא ששים עשרון (מנחו' יג א). יביא מנחות של עשרונים [1]) מאחד ועד ששים (רבי, שם ב).—ומ"ר עֶשְׂרוֹנוֹת: אם הביא עשרון אחד משני עשרונות ולוג אחד משני לוגין יצא (שם גמרא, קה:). אם למדתי לכבש העומר שאף על פי שכפל עשרונתיו לא כפל נסכיו [אף איל העולה אעפ"י שכפל עשרונותיו לא כפל נסכיו] (ספרי במדי קז). —ואמר המשורר: ומרוב עשרוני יתמהו השומעים שלש מאות וששה ושלשים ידועים (ראב"ע, בין שבת ומועד). ומי כרב משה זכות לקח בשיר תשע עשרוני הזכות לא נפל ארצה מכל דבריו ובלשון נופל על לשון לא קם איש כמהו ולא יקום אחריו (ר"י פראנסים, מתק שפתים, 104).

°עֶשְׂרוֹנִי, ת"ז,—של עִשָּׂרוֹן, של עֲשָׂרָה, décimal, נהוג בדבור העברי ובספרות החדשה.

---

1) [במשנה שבגמרא ובמדב"ם, הגרסה: עשרונות.]

עֶשְׂרִים,—פעמים עֶשְׂרִ֫ה, zwanzig; vingt; twenty: זה עֶשְׂרִים שנה אנכי עמך (בראשי' לא כח). עזים מאתים ותישים עֶשְׂרִים (שם לב יה). עֶשְׂרִים קרשים לפאת נגב תימנה (שמות לו כג). ושלמה נתן לחירם עֶשְׂרִים אלף כר חטים (מ"א ה כה). — הָעֶשְׂרִים: לא אשחית בעבור הָעֶשְׂרִים (בראשי' יח לא). — ובמשמ' סדורית: ויהי בשנה השנית בחדש השני בְּעֶשְׂרִים בחדש נעלה הענן (במדי' י יא). ובשנת עֶשְׂרִים לירבעם מלך ישראל מלך אסא מלך יהודה (מ"א יה ט). — ובתלמו': סנהדרין גדולה היתה של שבעים ואחד וקטנה של ע ש ר י ם ושלשה (סנהי' א ו). בן ע ש ר י ם לרדוף (ר' יהודה בן תימא, אבו' ה כא). מכר לו ע ש ר י ם ותמשה דינר של כסף בדינר של זהב אע"פ שמשך את הכסף לא קנה עד שימשוך את הזהב (ב"מ מה:). —ובסהמ"א: עשרה דומה לאחד ו ע ש ר י ם דומה לשנים שהם שני עשרות והיה ראוי שיקראוהו עשרַים כאשר יקראו ממאה מאתים ומאלף אלפים וכו' (ראב"ע, ספ' המספר, 1). — עֶשְׂרִים וארבע, שם לספרי המקרא, תנ"ך: ויהי כי ארכו לי שם הימים לעשות מלאכתי מלאכת שמים העיר השם יתברך רוח השר אשר עשיתי עמו ואמץ לבבו להדפים ע ש ר י ם וארבע (ר' יעקב בן חיים, מקרא' גדול', הקד'). ולכן כל מה שיכולתי למצוא וללקט מהם מכל ספרי המסורה שהיו לי כולם לקטתי' ושמתים ב ע ש ר י ם וארבע זה (שם).

עֵת[1], סגו"ז, סמי' עֶת, כני' עִתְּךָ, עִתֵּךְ, עִתּוֹ, עִתָּה, עִתָּם, מ"ר עִתִּים, עִתּוֹת, כנ' עִתֹּתַי, סמ' *עִתּוֹתֵי[2], עיתותי, *עִתֵּי, זמן, Zeit; temps; time,—א): לכן המשכיל בָּעֵת ההיא ידם כי עֵת רעה היא (עמוי' ה יג). לכן כה אמר יי' הנני חשב על המשפחה הזאת רעה וכו', כי עֵת רעה היא (מיכי' ב ג). ואתה דניאל סתם הדברים וחתם הספר עד עֵת קץ (דני' יב ד; גם ט). גם עד הָעֵת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים (נחמ' ו א). מן הָעֵת ההיא לא באו בשבת (שם יג כא). — ואמר בן סירא: כי יש אוהב כפי ע ת ואל יעמוד ביום צרה (ב"ס גני' ו ח). ע ת רעה תשכח תענוג וסוף אדם יגיד עליו (שם יא כז). — ובתלמו': אמרו עליו על ר' עקיבא מימיו לא אמר הגיע ע ת לעמוד בביהמ"ד חוץ מערבי פסחים וערב יום הכפורים (פסחי' קט.). — ובסהמ"א: וכן דברת בני האדם אין ה ע ת טוב לקצר או לזרוע וכן כשישתנה היום בענן ובזולתו יאמרו נשתנה ה ע ת (ר"א בדרשי', חותם תכנית, עת). כי יש אתו נימום הנמצאות וסדרם בהוויתם ובטול הנימום ההוא ב ע ת ידוע (ר"י אברבנאל, ספ' מפעל' אלהים י ח). — ובמשמ' חלק מן הזמן, עונה: אבל העם רב וְהָעֵת גשמים ואין כח לעמוד בחוץ (עזרי' י יג). — ובסהמ"א: והדבר הפרטי אינו נמשך אלא בהמשך ה ע ת והוא חלק מחלקי הזמן (רמ"ע פלקירא, ארי היגון 22). — ב) נסמך לשם או למקור שבא להגדיר ולהגביל את הזמן: ויאמר (יעקב) הן עוד היום גדול לא עֵת האסף המקנה השקו הצאן ולכו רעו (בראשי' כט ז). ויתן יי' דבר בישראל מהבקר ועד עֵת מועד (ש"ב כד יה). ותור וסוס ועגור שמרו את עֵת באנה (ירמי' ח ז). וְעֵת צרה היא ליעקב וממנה יושע (שם ל ז). יום אידם בא עליהם עֵת פקדתם (שם מו כא). עֵת נקמה היא ליי' (שם נא ו). בת בבל כגרן עֵת הדריכה עוד מעט ובאה עֵת הקציר לה (שם נג). ואעבר עליך ואראך והנה עִתֵּךְ עֵת דדים (יחזקי' יו ח). בטרם תגלה רעתך כמו עֵת חרפת בנות ארם (שם נז). ואני תפלתי לך יי' עֵת רָצוֹן אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך (תהל' סט יד). הידעת עֵת לדת יעלי סלע חלל אילות תשמר תספור ירחים תמלאנה וידעת עֵת לדתנה (איוב לט א-ב). עֵת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו (שה"ש ב יב). ובעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול העמד על בני עמך והיתה עֵת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר (דני' יב א). — ואמר בן סירא: ב ע ת מפקד אל תתאחר פטר לביתך ושלם רצון (ב"ס גני' לב יא). — ובתלמו': מאי דכתיב ואני תפלתי לך ה' ע ת רצון אימתי ע ת רצון בשעה שהצבור מתפללין (רשב"י, ברכי' ח.). אפילו מצאו חברו ואמר לו לין פה עת חמה הוא עת צינה הוא למחר משכים והולך (ר' יוסי ברי' יהודה, עירוב' נב.). — ובסהמ"א: ל ע ת הרחיצה לא מצאנו בו באור מספיק רק שבטמא יום אומר הכתוב ורחץ במים וטמא עד הערב ומראה שמעת הרחיצה עד ביאת השמש יש עת (ר"א הקראי, ג"ע, ענין טמאה וטהרה ג, קי.). — ונסמך לאמרת הצרוף: נסו הפנו העמקו לשבת

[1] [כך בכנעני (Lidzb. 347). ראב"ע (שמות כא י) חבר אותו עם עֹנָה והדגש בת' בנטיה לחסרון הנון. וקרוב לזה בארמ': עִדָּן, עִדַּנְתָּ. ובאשור': אִנּוּ, אִתּוּ, עת (Del., Handw. 96-97), ויש גורים אותו מן יָעַד, בהשמטתי במקום עדת.]

[2] [עי' הערה בסוף הערך.]

ישבי דדן כי איד עשו הבאתי עליו עֵת פקדתיו (ירמ' מט ח). בא יומך עֵת פקדתיך (שם נ לא). עֵת[1] נשברת מימים במעמקי מים מערבך וכל קהלך בתוכך נפלו (יחזק' כז לד). את כל זה ראיתי ונתון את לבי לכל מעשה אשר נעשה תחת השמש עֵת אשר שלט האדם באדם לרע לו (קהל' ח ט).—ג) ועם אותיות היחס, בְּ: ויהי בְּעֵת יחם הצאן ואשא עיני וארא בחלום והנה העתדים העלים על הצאן עקדים נקדים וברדים (בראש' לא י). ויהי בְּעֵת לדתה והנה תאומים בבטנה (שם לח כז). לכו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם בם המה יושיעו לכם בְּעֵת צרתכם (שפטי' י יד). ויהי בְּעֵת תת את מרב בת שאול לדוד והיא נתנה לעדריאל המחלתי לאשה (ש"א יח יט). יי' חננו לך קוינו היה זרעם לבקרים אף ישועתנו בְּעֵת צרה (ישע' לג ב). הלוא זאת תעשה לך עזבך את יי' אלהיך בְּעֵת מולכך בדרך (ירמ' ב יז). בְּעֵת אפך עשה בהם (שם יח כג). ושמע זעקה בבקר ותרועה בְּעֵת צהרים (שם כ טז). כרתו זורע מבבל ותפש מגל בְּעֵת קציר (שם נ טז). ואתה חלל רשע נשיא ישראל אשר בא יומו בְּעֵת עון קץ (יחזק' כא ל). יען היות לך איבת עולם ותגר את בני ישראל על ידי חרב בְּעֵת אידם בְּעֵת עון קץ (שם לה ה). שאלו מיי' מטר בְּעֵת מלקוש (זכר' י א).—ולפני אמרת הצרוף: לכן יפלו בנפלים בְּעֵת פקדתים יכשלו (ירמ' ו טו). בְּעֵת יזרבו נצמתו (איוב ו יז). וּבְעֵת החלו ברנה ותהלה נתן יי' מארבים על בני עמון וכו' (דהי"ב כ כב). וּבְעֵת החל העלה החל שיר יי' (שם כט כז).—ובמדר': ובעת שהוא שוכב עם אשת חבירו (מד"ר במדי' יא).—בָּעֵת ההיא: ויהי בָּעֵת ההוא ויאמר אבימלך וכו' (בראש' כא כב).—ועוד הרבה.—בכל עֵת: ושפטו את העם בכל עֵת (שמות יח כב). ויאמר יי' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עֵת אל הקדש (ויקר' טז ב). יחילו דרכו בכל עֵת (תהל' י ה; גם לד ב; סב ט; קו ג; קיט כ). אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירוך בכל עֵת (משלי ה יט; גם ו יד; ח ל; יז יז). אם על שדי יתענג יקרא אלוה בכל עֵת (איוב כז י). בכל עֵת יהיו בגדיך לבנים (קהל' ט ח). וכל זה איננו שוה לי בכל עֵת אשר אני ראה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך (אסת' ה יג).—לְ: ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים לְעֵת ערב לְעֵת צאת השאבת (בראש' כד יא). ויהי לעת הערב ויקם דוד מעל משכבו וכו' (ש"ב יא ב). לְעֵת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו (ישע' יז יד). והיה לְעֵת ערב יהיה אור (זכר' יד ז).— ויהי לְעֵת בוא השמש צוה יהושע וכו' (יהוש' י כז). ויהי לתשובת השנה לְעֵת צאת המלאכים וכו' (ש"ב יא א). ויהי לְעֵת זקנת שלמה וכו' (מ"א יא ד). רק לְעֵת זקנתו חלה (המלך אסא) את רגליו (שם טו כג). אל תשליכני לְעֵת זקנה (תהל' עא ט).—קוה לשלום ואין טוב לְעֵת מרפה והנה בעתה (ירמ' ח טו). תשיתמו כתנור אש לְעֵת פניך יי' באפו יבלעם ותאכלם אש (תהל' כא י). על זאת יתפלל כל חסיד אליך לְעֵת מצא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו (שם לב ו). ויאמר לה בעז לְעֵת האכל גשי הלם (רות ב יד). ומי יודע אם לְעֵת כזאת הגעת למלכות (אסת' ד יד).—לי נקם ושלם לְעֵת תמוט רגלם (דבר' לב לה).—*לְעֵת עתה, לְעֵת הזאת, עכשיו, בינתים, רגיל בדבור ובספרות החדשה. —מִ־: נתת שמחה בלבי מֵעֵת דגנם ותירושם רבו (תהל' ד ח).—קרבו אלי שמעו זאת לא מראש בסתר דברתי מֵעֵת היותה שם אני (ישע' מח טז). וּמֵעֵת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף מאתים ותשעים (דני' יב יא). וּמֵעֵת אשר סר אמציהו מאחרי יי' וכו' (דהי"ב כה כז).—מֵעֵת עד עֵת, אל עֵת: ומים במשורה תשתה ששית ההין מֵעֵת עד עֵת תשתה (יחזק' ד יא). ואחיהם בחצריהם לבוא לשבעת הימים מֵעֵת אל עֵת עם אלה (דהי"א ט כה).—ובתלמו' במשמ' היום והלילה, כ"ד שעות: המניח פירות להיות מפריש עליהן תרומה ומעשרות וכו' אם אבדו הרי זה חושש מעת לעת (ר' אלעזר בן שמוע, גיט' ג ח). כל אשה שיש לה וסת דיה שעתה והמשמשת בעדים הרי זו כפקידה וממעטת על יד מעת לעת ועל יד מפקידה לפקידה (נדה א א). וכמה היא שריתן בפושרין מעת לעת (שם ו א). הרואה קרי אינו מטמא בזיבה מעת לעת (זבים ב ג). תינוקות שלא הגיע זמנה לראות וראתה ראייה ראשונה ושנייה דייה שעתה שלישית מטמאה מעת לעת (תוספת' נדה א ח). אם בשלה בתוך כדי מעת לעת חייבות ואם לאו פטורות (ר' יוחנן, ירוש' מעשר' א ב). אמר יום אחד שבת אחת חדש אחד שנה אחת שבוע אחד אסור מיום ליום מעת לעת (שם נדר' ח א). בדקה ומצאתה טהור וכו' אסורה לביתה עד מעת לעת (ר' אבהו, שם נדה א א). והא רבי מאיר אמר מטמא מעת לעת (שם ד). אם שהתה מעת לעת כשירה (ב"ק כ:). מעת לעת שבנדה עושה

1) [התרגומים מנקדים: עַתְּ (=עַתָּה) נִשְׁבַּרְתְּ.]

משכב ומושב לטמא לטמא אדם לטמא בגדים (זעירי, נדה ה:).—ובסהמ"א: וכשתחשוב ז' ימים מעת לעת אתה מוצא מקצת מיום השמיני להשלמת ז' ימים (ר"ח, תענ' ו.). משום האי טעמא נמי לא מצרכינן שאלה לסוף מעת לעת דלא אתי למישרי מהיום מחצי יום ואילך (רש"י, נדר' ס:). נאדות של כותים צריכין מילוי וערוי ג' ימים מעת לעת יתן מים חדשים ג' פעמים וכן גת של כותי צריך עירוי ג' ימים מעת לעת (רא"ש, סו"ח יע ב). האחד מהם הוא היום שמעת לעת והוא כולל היום עם הלילה הסמוך לו (ר"י הישראלי, יסוד עולם, כט:). שביום אחד שלם מעת לעת נפלו מן העם מדן ועד באר שבע שבעים אלף איש (ר"י אברבנאל, ש"ב כד, ד"ה ויתן ה' דבר). מזמניהם הטבעים שהם מעת לעת (דוד גנז, נחמ' ונעי' לד). תיכף כמעת לעת הראשון היה פרטינע גדולה דהיינו רוח סערה (מגיד שיחות להר"ן מברסלב יז).—כְּ־, כְּ־: כָּעֵת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל (במד' כג כג). מחר כָּעֵת הזאת אנכי נתן את כלם חללים לפני ישראל (יהוש' יא ו). ותאמר לו אשתו (למנוח) לו חפץ יי' להמיתנו לא לקח מידנו עלה ומנחה ולא הראנו את כל אלה וְכָעֵת לא השמיענו כזאת (שפט' יג כג). כי לא אתם נתתם להם כָּעֵת תאשמו (שם כא כב). וּכְעֵת מותה ותדברנה הנצבות עליה וכו' (ש"א ד כ). כָּעֵת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי והאחרון הכביד (ישעי' ח כג). כָּעֵת במרום תמריא תשחק לסוס ולרכבו (איוב לט יח). ויהי לימים מימים וּכְעֵת צאת הקץ לימים שנים יצאו מעיו עם חליו וימת בתחלואים רעים (דהי"ב כא יט).—כָּעֵת חיה, עי' חַי.—כָּעֵת מחר, עי' מָחָר.—ועם עַד: ואת מלך העי תלה על העץ עד עֵת הערב (יהוש' ח כט). לכן יתנם עד עֵת יולדה ילדה (מיכ' ה ב). עד עֵת בא דברו אמרת יי' צרפתהו (תהל' קה יט). ולברר וללבן עד עֵת קץ כי עוד למועד (דני' יא לה).—ואמר בן סירא: עד עת ימלא לבו בי (ב"ס גני' ד יז). עד עת תעמוד לא יופיע (שם יב יח).—ד) ובמשמ' זמן מיוחד, זמן מתאים לפעלה, שעת הכשר: ויאמר אליו (אלישע אל גחזי) לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך הַעֵת לקחת את הכסף ולקחת בגדים וזיתים וכרמים וכו' (מ"ב ה כו). באה הצפירה אליך יושב הארץ בא הָעֵת קרוב היום מהומה ולא הד הרים (יחזק' ז ז). בא הָעֵת הגיע היום הקונה אל ישמח והמוכר אל יתאבל (שם יב). הַעֵת לכם אתם לשבת בבתיכם ספונים והבית הזה חרב (חגי א ד). אתה תקום תרחם ציון כי עֵת לחננה כי בא מועד (תהל' קב יד). עֵת לעשות ליי' הפרו תורתך (שם קיט קכו). לכל זמן וְעֵת לכל חפץ תחת השמים עֵת ללדת וְעֵת למות עֵת לטעת וְעֵת לעקור נטוע (קהל' ג א-ב).— ואמר בן סירא: ביד אלהים ממשלת תבל ואיש לעת יעמיד עליה (ב"ס גני' י ד). וגם אם בעיניו ידמיע אויב אם מצא עת לא ישבע דם (שם יב יו).—ועם כנ': ונתתי גשמיכם בְּעִתָּם ונתנה הארץ יבולה (ויקר' כו ד). ונתתי מטר ארצכם בְּעִתּוֹ יורה ומלקוש (דבר' יא יד). הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני יי' בְּעִתָּהּ אחישנה (ישעי' ס כב). יי' אלהינו הנתן גשם ויורה ומלקוש בְּעִתּוֹ (ירמי' ה כד). ולבלתי היות יומם ולילה בְּעִתָּם (שם לג כ). והורדתי הגשם בְּעִתּוֹ (יחזק' לד כו). ולקחתי דגני בְּעִתּוֹ (הוש' ב יא). והיה (הצדיק) כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בְּעִתּוֹ (תהל' א ג). כלם אליך ישברון לתת אכלם בְּעִתּוֹ (שם קד כז). עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בְּעִתּוֹ (שם קמה טו). ודבר בְּעִתּוֹ מה טוב (משלי טו כג). את הכל עשה יפה בְּעִתּוֹ (קהל' ג יא).—ואמר בן סירא: אל תמנע דבר בעתו (ב"ס גני' ד כג). אין לאמר זה רע מזה כי הכל בעתו יגבר (שם לט כא).—ה) ובמשמ' קץ וסוף: וענה איים באלמנותיו ותנים בהיכלי ענג וקרוב לבוא עִתָּהּ וימיה לא ימשכו (ישעי' יג כב). עיר שפכת דם בתוכה לבוא עִתָּהּ (יחזק' כב ג). כי גם לא ידע האדם את עִתּוֹ כדגים שנאחזים במצודה רעה (קהל' ט יב).—ובמשמ' מקרה: שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וכו' כי עֵת ופגע יקרה את כולם (שם יא).—ו) אחרי מלת השלילה: ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עֵת נדתה וכו' (ויקר' טו כה). העם הזה אמרו לא עֵת בא עת בית יי' להבנות (חגי א ב). אשר קֻמְּטוּ ולא עֵת נהר יוצק יסודם (איוב כב טז). אל תרשע הרבה ואל תהי סכל למה תמות בלא עִתֶּךָ (קהל' ז יז).— ואמר בן סירא: במקום מוסר אל תשפך שיח ובלא עת מה תתחכם (ב"ס גני' לב ד). מעשיכם עשו בלא עת והוא נותן שכרכם בעתו (שם נא ל).—ובסהמ"א: בא וראה ממי שהתפלל לשמנה עשרה בימות החמה ושכח והזכיר מוריד הגשם וכו' אין תפלתו תפלה וחוזר ומתפלל תפילה אחרת בשביל שהוסיף דבר אחד

בלא עת (בן באבוי, גנזי שכטר 3, גינצבורג 545). כל המוסיף הרי זה מחרף ומגדף וכל האומר הלל בלא עיתו הרי זה מחרף ומגדף (שם). — ואמר המשורר: אני הגבר הנדאב בלא עת יומי ערב ועוד לא יומי מלאו ימי (מכתם, אגרת כ"י אקדאי אבן ספרוט). — ז) *חלק של העוֹנָה: העונה אחד מעשרים וארבעה לשעה העת אחד מעשרים וארבעה לעונה (ירוש' ברכ' א א). — ח) ומ"ר עִתִּים: מדוע משדי לא נצפנו עִתִּים וידעו לא חזו ימיו (איוב כד א). ולקץ שנים יתחברו ובת מלך הנגב תבא אל מלך הצפון לעשות מישרים ולא תעצור כוח הזרוע ולא יעמד וזרעו ותנתן היא ומביאיה והילדה ומחזקה בָּעִתִּים (דני' יא ו). ושב מלך הצפון וכו' ולקץ הָעִתִּים שנים יבוא בוא בחיל גדול וברכוש רב וּבָעִתִּים ההם רבים יעמדו על מלך הנגב (שם יג-יד). ואתה משמים תשמע ותצילם כרחמיך רבות עִתִּים (נחמ' ט כח). ומבני יששכר יודעי בינה לָעִתִּים לדעת מה יעשה ישראל (דה"א יב לג). וּבָעִתִּים ההם אין שלום ליוצא ולבא (דה"ב טו ה). —ובתו"מ: וכי באיזה שעה הממונה בא לא כל הָעִתִּים שוות פעמים שהוא בא מקריאת הגבר או סמוך לו וכו' (תמיד א 3). איזהו מעונן וכו' ר' עקיבא אומר אילו נותנין עתים כגון אילו אומרין היום יפה לצאת מחר יפה ליקח היום המה נחפת מחר גשמים יורדין וכו' (תוספת' שבת ז י מעונן וכו' ר"ע אומר זה המחשב עתים ושעות ואומר וכו' (סנה' סה:). העושה תורתו עתים הרי זה מיפר ברית (בשם ר' סימון, ירוש' ברכ' ט ח). בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה עסקת בפו"ר וכו' (רבה, שבת לא.). בשר ודם שאינו יודע לא עתיו ולא רגעיו ולא שעותיו הוא מוסיף מחול על קודש אבל הקב"ה הוא שיודע רגעיו ועתיו ושעותיו נכנס בו כחוט השערה (רסב"י, מד"ר בראשי' י). —ובתפלה: בחכמה פותח שערים וּבתבונה משנה עתים ומחליף את הזמנים (תפל' ערבית). —ובסהמ"א: וכשם שהרעב בערב ודוחה אכילתו לערב שני אין יכול לאכול אפילו אכילה שלעת אחד וכל שכן שלכמה עתים (תשו' הגאו' הרכבי שלז). חקור חכמה ודע משפט ועתים ואף כי את בסוף ימים ועתים (רס"ע פלקירא, המבקש יג). —עִתִּים רחוקות, *רחוקים: בן אדם הנה בית ישראל אמרים החזון אשר הוא חזה לימים רבים וּלְעִתִּים רחוקות הוא נבא (יחזק' יב כז). — ובסהמ"א: שהוא כבורח מן הספקות או מן הדברים שאינם נמצאים כי אם לעתים רחוקות (ר' זרחיה הלוי, ספר המאור, הקדמה). אי אפשר שלעתים רחוקות לא ישתמש בהן בהמין (רי"ג, על הרי"ף, פסח' ח:). העולם הזה כמו בגד בלוי ישן אם תתמיד לבישתו ישבר (צ"ל ישחת) ויקרע ותשאר ערום ואם תניחהו בעצמו (צ"ל לעצמו) ותלבשהו לעתים רחוקים וכו' (ר' ידעיה בדרשי, הפרדס א, אוצה"ס ג). ויש לומר דאף אם לעתים רחוקים מצאו שם אדם יחשוב אותו ביותר לאלוה (פענח רזא, ואתחנ, כז.). —צוק הָעִתִּים: ושבעים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ ובצוק הָעִתִּים (דני' ט כה). —ובסהמ"א: יצעק מצוק העתים ולילה ויום לא יחרש (רס"ע פלקירא, המבקש עז). שהרי כמה סופרים יקרים [ומלמדים] חשובים מחמת צוק העתים וכובד הזמן משכירין עצמן רק עבור היציאה (מרדכי, ב"ב תקח). — עִתִּים מְזֻמָּנִים, מְזֻמָּנוֹת: יעמדו נא שרינו לכל הקהל וכל אשר בערינו ההושיב נשים נכריות יבא לְעִתִּים מזמנים ועמהם זקני עיר ועיר ושפטיה (עזר' י יד). ולקרבן העצים בְּעִתִּים מזמנות ולבכורים זכרה לי אלהי לטובה (נחמ' יג לא). —ובסהמ"א: יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי שמועה כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני תורה (רמב"ם, ת"ת א יב). —ובמשמ' מקרה, מאורע: ויאמר המלך לחכמים יודעי הָעִתִּים וכו' (אסת' א יג). עם כל מלכותו וגבורתו וְהָעִתִּים אשר עברו עליו ועל ישראל ועל כל ממלכות הארצות (דה"א כט ל). — *ובסמ' עִתֵּי, עיתי: יודוך יי' אלהינו עתי היום ושעות לילה שבתות וחדשי השנה (הוספ' ותקוני לסרע"ג 25). וסדר זריחת השמש ובואה להעמיד עתי היום והלילה ועליתה וירידתה להמציא הקור והחום והקיץ והחורף (ר"י א"ת, סוה"ה, היסוד ו). של כל עת ועת מעתי השנה וכו' לא נתבררה במחשבתנו ולא עלתה ברעיונינו צורתו (שם עבודי האלהים ח). וכמשפט הזה הם מתגלגלים עיתי היום והלילה (ר"י הישראלי, יסוד עולם, לו.). וכמו שהסכימו ע"ז חכמי האומות החוקרי' ששמו ליבם לידע ולכוין עיתי הלקות ושאר אותות צבא השמים (שם לז.). והמעוט שאין למטה ממנו הם ערב ובקר שהם עתי הקרבן וכו' וכן לערב מפני שהם עתי זמן הקרבת הקרבן (ר"א הקראי, ג"ע, ענין תפלה, פתיחי' סט:). הדבור השלישי בעתי בקר וערב (שם). הואיל ואמר באמרו על נדתה עת השנית מן עת נדתה וכו' ומה טעם להגביל עתי היום ולא יום וזולתו (שם, ענין טמאה וטהרה

ז, קיג::). — *עִתִּים... עִתִּים, לִפְעָמִים... לפעמים: עתים שהוא שונה כיצד היה השרץ תלוי בין הקירות וכו' (רשב"ג, תוספתי טהרי ד ב). מפקח בגל עתים פטור עתים חייב כיצד וכו' (ר"ם בנו של ר' יוחנן בן ברוקה, פסחי לא.). חיות אש ממללות במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות (חגי' יג:). עתים חלים עתים שוטה כשהוא חלים הרי הוא כפיקח לכל דבריו (ר"ה כח.). עתים שאדם עושה מלאכה ומתנצל מן המיתה ועתים שאין אדם עושה מלאכה ומתחייב מיתה לשמים (ר"ע, אדר"נ יא). — ובסהמ"א: עתים ביום ובערב ובחצי לילה ובשחר תצא בלא סדרים עִתָּה[1]) תראה משמי שפרים ועתים נכסתה (מקברות הלכה של הקראים הקדמונים, גנזי סכטר ב, גינצבורג 496). — בעת מן העִתִּים: שהכל פעל האל ומעשהו וכו' והוא שנהו בעת מן העתים להיותו אז יותר טוב השינוי מההתמדה (ר"י אברבנאל, מפעלי אלהים י ה). — ואמר המשורר: אחרד לעתי וארגז תחתי וקול בן אמתי לך אקריבה (ר"י הלוי, יעץ ומקים). הלא עתים אחדים הם יעופון בחלום נוסה ותעש כל אשר תוכל לעיני כל ביד רמה (ראב"ע, קרא שיר זה). — מכתב עֵת, מ"ר מכתבי עִתִּים, עִתּוֹן: ושלא לקרוא ארבעה מכתבי העתים שהם כנגד ארבעה אבות נזיקין (ר"א לויפל, סע"י ב, 34). ועי' מכתב. — וכן כתב עֵת, כתבי עֵת, עי' כתב. — ומ"ר עִתּוֹת, עיתות: ויהי יי' משגב לדך משגב לְעִתּוֹת בצרה (תהל' ט י). למה יי' תעמד ברחוק תעלים לְעִתּוֹת בצרה (שם י א). בידך עִתֹּתָי הצילני מיד איבי ומרדפי (שם לא טז). — ובמדר': היודע שעותיו ועתותיו הוא חלקו (ר' יהודה בן בתירה, מכי' בא יג). — ובסהמ"א: ועכשיו לענין הטאה וכו' לאו כולהו רבנן נהיגי ביה אלא אנשים חשובים בלבד ולא בכל עיתות אלא בימי בעיתא ותעניתא (הולי הגא' א א, לוין 83). וכמו שהפקח לא יוכל לראות השמש וכו' אלא בעתות היום ובמקומות נשקפים שהשמש זורחת אליהם כך הפקח באור האלהי יש לו עתים ומקומות בהם רואה האור ההוא והעתים הם עתות התפלות (ר"י א"ת, הכוזרי ד ז). ואל תטעון במה שיקרה למעטים ובעתות מועטות ובדרך המקרה מאבוד המשתדל והנצל המופקר הפתי (שם ה כ). והדמיון בעבור שהוא פנימי וקרוב להדמות אל השכל ישאר עמו במנהגו בשאר עתות השינה (הוא, רוח חן ד). אין בית דין

[1]) [כך בדפו', וצ"ל עִתִּים.]

של שבעים ואחד צריכין שיהיו יושבין כולן כאחד במקומן שבמקדש אלא בעת שיהו צריכין להתקבץ מתקבצין כולן ובשאר העתות כל מי שהיה לו עסק יצא לעשות חפצו (רמב"ם, סנה' ג ב). ואמתת המקרה וענינו שלא ישאר ולא יתקיים שני זמנים ר"ל שתי עתות (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). מתפללים על חיי אחינו בכל רגעי עיתותינו להפיקם רצון בגיל ועלצון נצח (ר' שמואל בן עלי, אגרי, הרכבי ב, 46). כתב רבינו האי גאון ז"ל יש עתות הבאות לפועל ויש עתות שאינם מהנות כלום (הרקנטי, אבן יקרה, פי' התורה, עז:). כי כל העולם כולו למקומותיו ועתותיו בגוף אחד מחובר אברים וכלים מכלים שונים (רס"פ, די כוסות, כוס ביד סי' ו). — ואמר המשורר: בידך עתותי ומה זה פי יענה וקצרו שפתותי וכל רגע הנה בקרבי אתותי ואן לבי יפנה (ראב"ע, אלהי הרוחות). — ואמר הפיטן: מתי תתנשא ותתרומם וזכר אמר פיך קומם בשלש עתות עמלק להמם (אלהים אל דמי, פרשי זכור). — והדבור *לְעִתּוֹתֵי[1]) ערב: ר' יהודה אומר שחרית בעל הבית צריך שיאמר כל מה שילקטו עניים מן העומרים הרי זה הפקר ר' דוסתאי אומר לעתותי ערב (תוספת' פאה ג ה). השוכר את הפועל לעשות עמו מלאכה ולעיתותי ערב אמר לו הליך את הלגין זה במקום פלוני וכו' (שם, ע"ז ז (ח) י). למלך ששכר פועלים הרבה וכו' לעיתותי ערב באו אותם פועלים ליטול שכרן וכו' (ר' זעירא, ירוש' ברכי ב ח). — ובסהמ"א: מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מרחוק בחצצרתי בעתותי קרב (אייכנבוים, אגרי לריב"ל, באר יצחק 13). — ואמר הפיטן: מסגרת סגרה בעתותי פסח נשמדה מדין בצליל שעורי עמר פסח (אמץ גבורותיך, יוצ' ב פסח). — ואמר המשורר: ואצדיק על אשר בא אל אמונה במוסרו בעתותי מצוקה (ר"ש הנגיד, ידידותך בחוק לבי). — ועִתּוֹתָיִם: גשתינו עדיך בזריזות ולא בעצלתים דהות רוע פורעניות המתרגשות לעתותים (ר' בנימין, אמנם, לו"ג).

עָתַד[2]), ממנו עָתַד, עָתוֹד, עַתּוּד, עָתִיד, עֲתִידָה, *עֲתִידוּת.

[1]) [נכפל סיום הרבים כמו: מראשֹׁתֵי, במותֵי.]
[2]) בערב': עֲתֻדַ a) במשמ' הכנה. [וכך בארמ'.]

a) عتد

עָתַד פעל ווינו נהוג.

—פעי', עִתֵּד, עַתְּדָה, — עִתֵּד את הדבר, הכין אותו בכל שיהיה מוכן ומזומן, bereiten; préparer; to prepare, make ready: הכן בחוץ מלאכתך וְעַתְּדָהּ בשדה לך אחר ובנית ביתך (משלי כד כז).—ובספה"א: ועתודותיהם שוסיתי סגלתם שעתדו לפגעי הזמן (ר"י א"ת, ספה"ש לריב"ג, עתד). ושלח הכרכיה לבקש דמו ועתד הרוצחים ששחקו ממנו והכיר בהם הקרוב להם והודו בהריגתו (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסו' א ג). לפתע פתאם ראו אנשים דבר ערוה או עון או דבר מצוה שלא זמנום ועתדום אנשים להעיד בפיהם (ר"י הדסי, אה"כ ספט, דבור לא תחמוד). — ואמר המשורר: מי עמד למוד ארץ וחרד וכו' מי עתד אצרות שלג וברד (רמב"ע, מי אל כמוך). דרכו במסלה כוכבי רום ועלו בית דלי בתחלה אזרו עז ומשלו עתדם עת גאלה אל בכחו ונתלו (ר"י הלוי, ים אדכה). אתה כוננת מישרים ועתדת יום פקדתך (הוא, אתה כוננת מישרים).

—התפ', הִתְעַתֵּד, הִתְעַתְּדוּ, — הִתְעַתֵּד הדבר, הוכן, נועד, bereitet, bestimmt sein; être preparé, destiné; to be prepared, destined: וישכון ערים נכחדות בתים לא ישבו למו אשר הִתְעַתְּדוּ לגלים (איוב יה כח).—ובספה"א: שבתם מן המלחמה הקטנה שוללים שלל התעתדו למלחמה הגדולה וכו' (ר"י א"ת, חו"ה, יסוד המעשה ה).—ואמר הפיטן: גלתה גהוצה לעטות עדי מחפה לגלות בהתעתדי גדר בעדי (ר"א הקליר, איכה אספה, קיג').—ואמר המשורר: ידידיו מהרו אל יין ידידות שתות היום במזרק המשושים ועוד התעתדו לכפל שמחות ופתחו ההנחות מאבסים (רמב"ע, הכיח מר). הנם לצורות התכבדו נועדו והתעתדו זו עם זו יתאחדו ואלה מאלה נבדלים (ראב"ע, אלוליס מהודך).

—פעו', *עֻתַּד, בינ' מְעֻתָּד, מעותד,—כמו התפ': שנ' בתים לא ישבו למו אשר התעתדו לגלים ולמי הן מעותדין לאלו שהן גולין ישראל שגלו ממצרים (מד"ר במד' יח). מחר נהא מעותדים ועומדים על ראש הגבעה במשמעו דברי ר' יהושע ר' אלעזר המודעי אומר מחר נגזור תענית ונהא מעותדים על מעשה אבות[1] (ילק' שמות רסד).—ובספה"א: שורה שלישית שאר הקהל והמקום הזה מעותד לדבר ומספידין שם לפי כבוד המת ונקרא שדה בוכים (ערוך ערך סר). כי יוסיף באיש וכו' דעות ומעלות המדות יותר מאשר עותד והוכן אליו קודם (ראב"ע, ספי העלמים, יב). נלוה לזה שלא היו (שאר הנביאים) מעותדים ומזומנים כמוהו (שם יג). ומסרתים (את האגרות) ביד סוחר אחד מגינואה אוהבי שמצאתי בעיר בולונייא שהוא מעותד לעבור באלכסנדריאה (ר' הלל, חמדה גנוזה, כא:). אך לשקר שמרנו המעותד ההכרחי ואין לאל ידינו לדהותו הגזרה אמת ואנחנו בדאים (ר"י הבדרסי, בחינ' עול' עז). ומפני ההנהגה הדקה הזאת (שלא היו להוטים אחרי תאות המשגל) היו מעותדים לאריכות ימי הייהם (ר"י אברבנאל, פי' התורה, ברא', ד"ה ויחי אדם א).—ובחכמת הרפואה, במשמ' עלול לְ־: הכבד והטחול הם אברים היותר מהירים והיותר מעותדים לקבל הקושי כשיתרשל האדם בהם עשיית המאכלים הדבקים (פרקי משה להרמב"ם ג). עוד אמרת כי בימי החרף יען אתה מעותד לנזילות אינך מניח כי אם תפלה של יד (ריב"ש, סו"ת קלז). ויש מהגופים גופים מעותדים לכאב הראש והם גופים חלושי הראש וחלושי אברי העכול (קאנון ג א ב א). והביצה השלוקה למי שהוא מעותד לרעיפה (שם ה א ד).— מְעֻתָּד, מְעֻמָּד למשרה, candidat(e): מעותד לחבורה (דה"י יהודי מצרים וא"י א, מן 278).—ואמר המליץ: משנאי הם כהר ציון ואני כהר עיבל מעתד לקללה (עמנו', מחב' א).

עֲתִדָה, — עי' עֲתִידָה.

עַתָּה[1], עַתְּ (כתיב), עָתָּה, תה"פ של הזמן, — עכשיו, בזמן זה, nun, jetzt; maintenant, à present; now, at present,—א): וְעַתָּה הנה אשתך קח ולך (ברא' יב יט). עַתָּה ידעתי כי ירא אלהים אתה (שם כב יב), עַתָּה ידעתי כי גדול יי' מכל האלהים (שמות יח יא). עַתָּה ידעתי כי ייטיב יי' לי (שפט' יז יג). עַתָּה ידעתי כי הושיע יי' משיחו (תהל' כ ז). עַתָּה הרחיב יי' לנו ופרינו בארץ (ברא' כו כב). אתה עַתָּה ברוך יי' (שם כט).—ואמר בן סירא: אל תאמר [מה] כי עש[י]תי חפצ[י] ומה עתה יעזב לי (בן סירא גני' יא כג)—ובנגוד לזמן העבר: כי במקלי עברתי את הירדן הזה וְעַתָּה הייתי לשני מחנות (ברא' לב יא). אביך הקשה את עלנו ואתה עַתָּה הקל מעבדת אביך הקשה (מ"א יב ד). צדק ילין בה וְעַתָּה מרצחים (ישעי' א כא). ויאשם (אפרים) בבעל וימת וְעַתָּה יוספו לחטא וכו' (הוש' יג

1) [עי' גם מכי' (עמלק א).]

1) [כנראה מעקרו יחס הפֹּעל מן עת.]

א-ג). וְעַתָּה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם (איוב ל א).—אחרי אז: עודני היום חזק וכו' ככחי אז וככחי עָתָּה (יהוש' יד יא). זה הדבר אשר דבר יי' אל מואב מאז וְעַתָּה דבר יי' לאמר וכו' (ישעי' טז יג-יד). ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מֵעָתָּה (הוש' ב ט).—ובנגוד לזמן העתיד: אראנו ולא עַתָּה אשורנו ולא קרוב (במד' כד יז). הכף זבח וצלמנע עַתָּה בידך כי נתן לצבאך להם (שפט' ח ו). עַתָּה תתן ואם לא לקחתי בחזקה (ש"א ב טז).—ב) ובמשמ' סוף סוף: הנה באתי אליך עַתָּה היכל אוכל דבר מאומה (במד' כב לח). מה עשיתי עַתָּה ככם הלא טוב עללות אפרים מבציר אביעזר (שפט' ח ב). ויאמר (יי') למלאך המשחית בעם רב עַתָּה הרף ידך (ש"ב כד טז). ויאמר (אליהו) רב עַתָּה יי' קח נפשי (מ"א יט ד). הלא שמעת למרחוק אתה עשיתי למימי קדם ויצרתיה עַתָּה הביאתיה (מ"ב יט כה). עַתָּה גם אני אדבר משפטים אותם (ירמ' ד יב). עַתָּה סבבום מעלליהם נגד פני היו (הוש' ז ב).—ג) מן העתיד הקרוב: האחד בא לגור וישפט שפוט עַתָּה נרע לך מהם (בראש' יט ט). ותאמר (לאה) עַתָּה הפעם ילוה אישי אלי (שם כט לד). עַתָּה תראה אשר אעשה לפרעה (שמות ו א). עַתָּה תראה היקרך דברי אם לא (במד' יא כג). עַתָּה ילחכו הקהל את כל סביבתינו (שם כב ד). עַתָּה ירע לנו שבע בן בכרי מן אבשלום (ש"ב כ ו). הנני עשה חדשה עַתָּה תצמח (ישעי' מג יט). עַתָּה ירעם יי' ככבש (הוש' ד טז; גם ה ז; ח ח יג; י ב). לכן עַתָּה יגלו בראש גלים (עמו' ו ז). עַתָּה תהיה מבוכתם (מיכ' ז ד).—ד) לפני צווי, כעין מלת הזרוז, במשמ' ובכן: עַתָּה קום צא מן הארץ הזאת (בראש' לא יג). עַתָּה שמע בקלי איעצך (שמות יח יט). עַתָּה לכה קבה לי אתו (במד' כב יא). עַתָּה בוא כתבה על לוח (ישעי' ל ח).—ואמר בן סירא: עתה ברכו נא את אלהי הכל המפליא לעשות בארץ (ב"ס גני' נ כב).—ה) וְעַתָּה, במשמ' ולפיכך, להביע כעין תוצאה של הקודם: הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע וְעַתָּה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם (בראש' ג כב). הן עם אחד ושפה אחת לכלם וכו' וְעַתָּה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות (שם יא ו). ועתה הנה ידעתי כי מלך תמלוך וכו' וְעַתָּה השבעה לי ביי' וכו' (ש"א כד כא-כב). ואבשלום וכו' מת במלחמה וְעַתָּה למה אתם מחרשים להשיב את המלך (ש"ב יט יא). כרם היה לידידי בקרן בן שמן וכו' ויקו לעשות ענבים ויעש באשים וְעַתָּה יושב ירושלם ואיש יהודה שפטו נא ביני ובין כרמי (ישעי' ה א-ג). מצרים ירד עמי וכו' ואשור באפס עשקו וְעַתָּה מה לי פה (שם נב ד-ה). שאל ממני ואתנה גוים נחלתך וכו' וְעַתָּה מלכים השכילו הוסרו שפטי ארץ (תהל' ב ח-י). אך בצלם יתהלך איש וכו' וְעַתָּה מה קויתי יי' (שם לט ז-ח).—ואמר בן סירא: וגם בריתו עם דוד וכו' ועתה ברכו נא את יי' הטוב (ב"ס גני' מה כה).—ו) וְעַתָּה הנה, להביע את הטעם והסבה: וְעַתָּה הנה צעקת בני ישראל באה אלי (שמות ג ט). וְעַתָּה הנה החיה יי' אותי כאשר דבר (יהוש' יד י). וְעַתָּה הנה המלך מתהלך לפניכם (ש"א יב ב). וְעַתָּה הנה ידעתי כי מלך תמלוך (שם כד כא). וְעַתָּה הנה אדניה מלך (מ"א א יח). וְעַתָּה הנה פתחתיך היום מן האזקים אשר על ידך (ירמ' מ ד).—ז) עַתָּה זה: ותאמר האשה אל אליהו עַתָּה זה ידעתי כי איש אלהים אתה (מ"א יז כד). אדני שלחני לאמר הנה עַתָּה זה באו אלי שני נערים וכו' (מ"ב ה כב). ח) גם עַתָּה: ויאמר (יוסף) גם עַתָּה כדבריכם כן הוא (בראש' מד י). גם עַתָּה התיצבו וראו את הדבר הגדול הזה (ש"א יב טז). ומה גם עַתָּה (מ"א יד יד). וגם עַתָּה נאם יי' שבו עדי בכל לבבכם (יוא' ב יב). גם עַתָּה הנה בשמים עדי (איוב טז יט).—ט) מֵעַתָּה: השמעתיך חדשות מֵעַתָּה ונצרות ולא ידעתם (ישע' מח ו). הלוא מֵעַתָּה קראתי לי אבי אלוף נערי אתה (ירמ' ג ד). ואני מֵעַתָּה לא יעמד בי כח (דני' י יז). כי מֵעַתָּה יש עמך מלחמות (דהי"ב טז ט).—מֵעַתָּה ועד עולם: מֵעַתָּה ועד עולם קנאת יי' צבאות תעשה זאת (ישעי' ט ו). ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך וכו' מֵעַתָּה ועד עולם (שם נט כא). ומלך יי' עליהם בהר ציון מֵעַתָּה ועד עולם (מיכ' ד ז). יהי שם יי' מברך מֵעַתָּה ועד עולם (תהל' קיג ב; גם קטו יח; קכא ח; קכה ב; קלא ג).—ורגיל בתו"מ במשמ' אם כן: מעתה זקף משיעלה עמוד השחר וכו' (ירוש' ברכ' א ב). מעתה אפילו משפסקו עובדי עבודה יהא אסור מפני מראית העין (שם שביעי' ג א). מעתה לא ידחו ליום הכניסה שלא יהו אומרין ראינו כפרים ועיירו' קורין כאחת מעתה חל להיות בשני הל להיות בחמישי וכו' (רבי, שם מגיל' א ג). הנותן מעות לחבירו ליקח לו חטים ולקח לו שעורים אם פחתו פחתו לו ואם הותירו הותירו לו וכו' מעתה אפי' אמר לו ליקח לו חטים

ולקח לו חטים לא נתכוון המוכר לזכות אלא לבעל המעות וכו' (שם ב"ק ע ה). הרי למדנו שאין האשה דנה מ ע ת ה אין האש' מעידה (שם שבועי ד א). אמר לה (ר' יהושע) כבר סעדתי מבעוד יום אמרה לו (האלמנה) מ ע ת ה אם סעדת מעטת בפת ובגריסין (דא"כ ו). — וכן אלא מֵעַתָּה: אלא מ ע ת ה העושה סוכתו בעשתרות קרנים וכו' (אביי, סוכה ב.). אלא מ ע ת ה אשם יהא פסול שלא לשמו דגמר עון עון מחטאת (מנחו' ד.). — אמֹר מֵעַתָּה: אי אפשר לומר אלפים שכבר נאמר שלשת אלפים וכו' אמור מ ע ת ה אלפים בלח שלשת אלפים ביבש (ר' יוסי, תוספת' כלים ב"מ ה ב). כמה לקו באצבע עשר מכות אמור מ ע ת ה במצרים לקו עשר מכות וכו' (ר"י הגלילי, הגדה של פסח). כימים הראשונים מה הראשונים מרוצים אף שניים מרוצים אמור מ ע ת ה אמצעים בכעס (סע"כ ו). — כְּעַתָּה, כמו עַתָּה: וטוב לו בישול קאב"י מה שמקדם היו שותים בכאן הישמעאלים ו כ ע ת ה נתפשט בכל ארצות הגוים (ר"ט כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש ג י). ו כ ע ת ה נדבר אם למעלה מהטבור אות היא שהנגע במעיים הדקים ויותר מסוכן (שם ד ג). — י) עד עַתָּה: עם לבן גרתי ואחר עד עָתָּה (בראשי' לב ה). כי לא באתם עד עָתָּה אל המנוחה ואל הנחלה (דברי' יב ט). ולא השליכם מעל פניו עד עָתָּה (מ"ב יג כג). — ואחרי מן: אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד עַתָּה גם אנחנו גם אבתינו (בראשי' מו לד). ורעה לך זאת מכל הרעה אשר באה עליך מנעריך עד עָתָּה (ש"ב יט ח). ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד עַתָּה (יחזק' ד יד). לא היה כמהו במצרים למן היום הוסדה ועד עָתָּה (שמות ט יח). מיום עזבה את הארץ ועד עָתָּה (מ"ב ח ו). ותבוא (רות) ותעמוד מאז הבקר ועד עַתָּה (רות ב ז). — יא) כי עַתָּה, להציע את הסיפא בפסוק של תנאי: לולי אלהי אבי וכו' היה לי כי עַתָּה ריקם שלחתני (בראשי' לא מב). עי' כִּי.

עַתָּה, עִתָּה, סכו"ז, מ"ר עַתּוֹת, עִתּוֹת, — בלשון הפילוסופי' נקודה של הזמן, רגע שאין לו ארך, שאי אפשר לחלק אותו, Zeitpunkt; moment; point of time: הזמנים שלשה חולף ועומד ועתיד ואף על פי שהעומד פחות מכל עתה שמתי העתה כנקודה (ר"י א"ת, או"ד א א). הפעל החולף נפרד מהעתיד ב ע ת ה וכו' אשר הוא הגבול בין שני הזמנים ו ע ת ה לא יתחלק כי הוא כנקודה במלאכת חכמת השעורים (סוח, הקדמה א). ו ה ע ת ו ת אשר היה נפטר מן העבודה בימי עבודתו היה הולך בהם אל המרחץ ונשארה אדמתו שממה (סוח, סו"ה, הבחינה ג). ההקדמה השלישית שהזמן מחובר מ ע ת ו ת (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). ההקדמה השלישית הוא אמרם שהזמן מחובר מ ע ת ו ת רוצים בזה שהם זמנים רבים לא יקבלו החלוקה לקוצר מדותם (שם). כשתשים הדרך מדבקת יתחייב בהכרח התחלק ה ע ת ה מן הזמן אשר הושם בלתי מתחלק וכו' וכן הזמן יגיע אל ע ת ו ת לא יקבלו החלוקה (שם). כי הזמן אצלם כמו שידעת מחובר מ ע ת ו ת לא יחלקו (שם). אלו נמנאו[1] כל הנמצאות על יד התלמיד ב ע ת ת הזמן תהיה בריאת תמר בשתים עתות על יד האומן (עמנו', מחב' ב). שהזמן מחובר מעתות ר"ל הדעת האמתית בזמן הוא ש ה ע ת ה אינו זמן ואינו מחובר ממנו כי יחס ה ע ת ה אל הזמן כיחס הנקודה אל הקו וכמו שברבוי הנקודות לא יתחבר הקו ככה ברבוי ה ע ת ו ת לא תמצא הזמן (אפודי, מו"נ א עג). ולזה תמצא שבבא יומם ימותו ברגע ובכמו שיעור העתה אשר יחלק הלילה לשני חציין שאינו בזמן אלא כמו שהנקודה בקו (רלב"ג, איוב לד לו). ו ה ע ת ה אינו נמצא בעצמו כי הוא תכלית העבר והתחלת העתיד (רש"ט, מו"נ ב, הקדמ'). והזמן ידומה ש ה ע ת ה מחלק אותה בעבר ובעתיד ומשתף ביניהם (ראב"ד, אמו"ר ב). אבל ה ע ת ה למה שלא ימצא בפעל לפי שהזמן עצמו בלתי נמצא בפעל וכ"ש ב ע ת ה וכו' ולזה יתחייב שיהיה העתה הראשון יחלוק הקודם והמתאחר (ר"ח קריסקש, אור יי' ג א א). מה שספקו על ה ע ת ה בשאמרו כי ה ע ת ה הוא אשר יהלוק בין הזמן הקודם מן המתאחר וכבר יהיה זמן קודם לעתה הראשון (ר"י אלבו, עקרים ב יח). משל בהויית האפרות מן הביצה שעזיבת ההיולי צורת ביצה ולבישתו צורת אפרוח לא ימלט או הוא ב ע ת ה אחד או בשני ע ת ו ת שבעתה א' נפשט ממנו צורת ביצה ובעתה אחד לבש צורת אפרוח ונמנע שיהי' בשני ע ת ו ת שאי איפשר ב' עתו' סמוכות זו לזו אלא שיהיה זמן בנתים שאם אין זמן ביניהם אלף עתות יהיו כלם עתת אחד וכו' והתשובה שהעתה אינו זמן אלא תכלית זמן והוא עצמו התחלת הזמן העתיד וכו' והעתה

1) [כך בדפו'; בהוצ' ברודי הגרסה נ מ צ א ו, ואולי צריך להגיה: נ מ נ ו.]

אינו מתחלק (ר"י קארו, תולדות יצחק, בראשי, יא:). וא"א להיות עתה שתהיה ראשית זמן וכו' העתה שבה התחיל מציאות הזמן (ר"י אברבנאל, פי' בראשי, ד"ה בראשית ברא). ואם אינו מהנמנע שימצא איש שלם בשכלו כל כך שיספיק בעתה אחת להנהיג דברים מתחלפים (שם, ד"ה ויבא אליו יי'). כמו התנועות ההפכיות והנוטות והמתחלפות כפי המהירות בגלגל אחד ובעתה אחת (הוא, מ"א ג, חכמת שלמה שער ב). ויותר טוב היה שמיד יענם כדי שתהיה ההמלכה באותה עתה (שם יב ה). אחר כך אזכור מה שטענו מהזמן והעתה שהביאו בשמיני מהשמע גם כן (הוא, מפעלי אלהים ה א). ואמנם מפאת העתה אמרו אם היה הזמן הוה היתה שם עתה ראשונה אין לפניה זמן והוא שקר לפי שטבע העתה ומהותה אינו כי אם מה שהוא תכלית הזמן החולף והתחלת העתיד (שם). והוא (רסע"ג) מבטל ענין העצם הפרדי והרקות והכור הזמן מעתות ומקיים מציאות החמר והצורה (שם ט ג). הנקדה מחברת הקו והעתה מחברת הזמן (ר"י אבן לטיף, רב פעלים כב). הרגע הוא העתה והעת הוא חצי העתה (רמ"ע מפאנו, אמרי טהור, העתים ה). שהנה העתה אין דבר יותר קטן ומהיר ממנה (ר"מ אלבילדה, ראשי דעת ג ג, מה.). ובדרך צחות נאמר כי העתה שלהם והוא הרגע הקטן כמימריה הוא יהיה העולם (ר"י מוסקאטו, כפולי יהודה מ, קיא::). אמנם בהניהגו המציאו' השופע תמיד לתנועה לא יתחייב מזה היות הזמן מחובר מעתות כמו שאמר זה החכם (כוס שלום א י, יב:).

עַתּוּד, ש"ז, מ"ר עַתּוּדִים, עַתֻּדִים, עַתּוּדֵי, — **זכר** מן העזים, Bock; bouc; he-goat: וארא בחלום והנה הָעַתֻּדִים העלים על הצאן עקדים נקדים וברדים (בראשי לא י). אילם חמשה עַתּוּדִים חמשה כבשים בני שנה חמשה (במדי ז יז). אילם חמשה עַתֻּדִים חמשה (שם כג). חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן וְעַתּוּדִים עם חלב כליות חטה (דברי לב יד). למה לי רב זבחיכם יאמר יי' שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים וְעַתּוּדִים לא חפצתי (ישעי א יא). חרב ליי' מלאה דם הדשנה מחלב מדם כרים וְעַתּוּדִים מחלב כליות אילים (שם לד ו). נדו מתוך בבל ומארץ כשדים יצאו והיו כְּעַתּוּדִים לפני צאן (ירמי נ ח). אורידם ככרים לטבוח כאילים עם עַתּוּדִים (שם נא מ). ערב וכל נשיאי קדר המה סחרי ידך בכרים ואילם וְעַתּוּדִים בם סחריך (יחזקי כז כא). הנני שפט בין שה לשה לאילים וְלָעַתּוּדִים (שם לד יז). לא אקח מביתך פר ממכלאתיך עַתּוּדִים (תהלי נ ט). האוכל בשר אבירים ודם עַתּוּדִים אשתה (שם יג). עלות מיחים אעלה לך עם קטרת אילים אעשה בקר עם עַתּוּדִים סלה (שם סו יה). כבשים ללבושך ומחיר שדה עַתּוּדִים (משלי כז כו). — בהשאלה, גדולי העם, תקיפיו, שריו: עורר לך רפאים כל עַתּוּדֵי ארץ הקים מכסאותם כל מלכי גוים (ישעי יד ט). בשר גבורים תאכלו ודם נשיאי הארץ תשתו אילים כרים וְעַתּוּדִים פרים מריאי בשן כלם (יחזקי לט יח). על הרעים חרה אפי ועל הָעַתּוּדִים אפקוד כי פקד יי' צבאות את עדרו את בית יהודה (זכרי י ג). — ובתלמו': בשעה שתלמידין קטנים כבוש לפניהן דברי תורה הגדילו ונעשו כעתודים גלה להם רזי תורה (בשם ר' שמואל בר נחמן, ירוש' ע"ז ב ה). לעולם ימכור אדם שדה ויקח עתודים ואל ימכור אדם עתודים ויקח שדה (חולי פד.).—ובסהמ"א: כאשר מצינו המלכות והמלכים והשרות והשרים נמשלו לפרות ולפרים כן נמשלו לעתודים ואלו העדים וכו' (דונש, תשוי והכרעי ר"ת, 22). — ואמר המליץ: חון על עניים ומרודים שמו עליהם גדודים הבט וראה העתודים כל העולים על הצאן (ר' ישראל, ידידי רועי, ספי הפזמוני, סז.).

°עִתּוּד, ש"ז, שה"פ—מן עִתֵּד, ואמר הפיטן: עצת זה לזה שמע במעמד עתוד שקלים מראש חדש ללמד (מעתיק פלוסים, יוצ' שבת שקלים).

עֲתוּדָה[1], ש"נ, מ"ר עֲתוּדוֹת, כני עֲתוּדֹתֵיהֶם, — מה שמוכן ומזמן אצל אדם לצרכיו, Vorrath; provision: כי אמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבנתי ואסיר גבלות עמים וַעֲתוּדֹתֵיהֶם[2] שוששתי (ישעי י יג).

°עָתוּם, ש"ז, שה"פ מן עתם, מ"ר עֲתוּמִים[3], — חשך ואפל: יקרך והודך כל יום יוכפלו וידי בן עלי בידיך

---

[1]) מן עתד, בערב' עתידה a), כלי שאשה שומרת בו כל צרכיה מוכנים לה [כפרט בשמים ותמרוקים, נרתיק]. — [2]) כך הקרי, והכתיב: וַעֲתִידֹתֵיהֶם, וכאן רגלים לדבר כי הקרי היתה קבלה בפיהם יען הכתיב הוא יותר דומה להמלה הרגילה עתיד ולא היה עולה על הדעת לשנותו למלה לא רגילה. ולכן יש להשב כי בזמן הקדום היו אמרים באמת עתידה ואח"כ התחילו לאמר במשמ' זו עתודה, אך הכתיב לא זז ממקומו. — [3]) [ואפשר ג"כ שהוא בינ' פעו' ושצריך לנקד: עֲתוּמֵי.]

a) عتيدة

יתקפו **עתומי** דרכיך באורך יגיהו לערך כאביו הורמו והונפו (סעדיאנה, 69).

עִתּוֹן, ש״ז, מ״ר עִתּוֹנִים,—גליון של חדשות וכדומ׳ המופיע לעת קבועה, Zeitung; journal; newspaper, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

°**עִתּוֹנַאי**, ש״ז, מ״ר עִתּוֹנָאִים,—סופר בעתונים, Journalist(e), נהוג בדבור ובספרות החדשה.

°**עִתּוֹנוּת**, ש״נ,—קבוץ של העתונים, Press(e); journalism(e): מה היא תעודתה של **העתונות העברית** (תעודת העתונות העברית, המליץ מג לז). מלבד תנאי החיים היתה גם **העתונות** העברית גורם כביר מטיף ומוכיח (שם). כי אלה הם מעשי **עתונותנו** להתפאר (שם).

°**עִתּוֹנִי**, ש״ז, נק׳ עִתּוֹנִית,—א) של עתון.—ב) כמו עִתּוֹנַאי, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

°**עִתּוּר**, עיתור, ש״ז,—א) שפ״ס מן עִתֵּר, תפלה: ישעי ואורי עניני וקרוב היה לי **בעיתורי** ועול ברזל השבירה ברחמים מצוארי (גנזי שכטר ג, דודסון 116). והחובה עלינו ועל כל ישראל להתמיד השאלה **והעיתור** בעד ממלכתה אל אלהי השמים (דוד בן דניאל, JQR [1]).—ב) במשמ׳ עֹשֶׁר וגֹדל[2]: סח ויהי הכל במלים **עתור** מלאכתו גמר והשלים פנה ליציר גדלו במפעלים ציווי פקדו והביאו במאבלים (אל אדון, קונט׳ הפיוט׳ יג, 6).

עִתִּי, ת״ז,—איש עִתִּי, שהוא מוכן ומזומן להעת הנצרכה לשליחות מה וכיוצא בזה, bestellt, bestimmt; prêt, désigné; ready, appointed: ושלח ביד איש **עִתִּי** המדברה (ויקר׳ יו כא).—ואמר הפיטן: רגיל **ועיתי** הריצו להר צוק רץ מהיר למלאכתו (Elbog., Stud. 164).—ואמר המשורר: מה רבו גולי בעדתי כי נטהרתי מזדוני משולח הוא ביד איש **עתי** (ראב״ע, אזכירה סדר עבודה). וכסיל אשר הונו תמול שלח ארץ גורה על ידי **עתי** יאמר אלי אחיו ראו הושב כספי וגם הנה באמתחתי (ר׳ עמנו׳ פרנסים, מחק ספתים, הקד׳ 23).—ומ״ר עִתִּיִּים, עִתִּיּוֹת, של העת, שעובר ואינו קים, zeitweilig; temporaire; temporary: ויזהר בו (בחורף) מהפירות **העתיים** (קאנון א ג ס א). הפעולה ראוי שתדמה לפועל כל מה שאפשר ובפרט הפעולה המתמדת הפועל אותה שראוי שתדמה יותר אליו מהפעולות **העתיות** הבלתי־מתמידות עמו (ר״י אברבנאל, מפעלי אלקי׳ ב ז).—**כתב עִתִּי**, עי׳ כְּתָב. מכתב עִתִּי, עי׳ מִכְתָּב.—ונק׳ עִתִּית, מחברת עִתִּית, כמו מכתב עת: החכם שד״ל הפיץ השיר הזה ראשונה במחברת **עתית** ליטעראטור בלאט וכו׳ (דוקס, הערה בשירי שלמה, 80). וחלק אחד מפי׳ הזה שלחתי אל החכם יוסף קובאק נ״י בעיר לעמבערג למען יתן לו מקום במחברתו **העתית** אשר בשם ישורון תכונה (שם פתיח׳).—וכן **ספר עִתִּי**: ספר **העתי** אשר יש בלבבי ליסד (יל״ג, אגרות א ו). לספר **עתי** נדרש ראשונה למצא רשיון (שם פא).

עָתִיד, מ״ר עֲתִידִים, *עתידין, נק׳ *עֲתִידָה, עֲתִידוֹת,— א) ת״ז, שנועד לדבר מהדברים, bestimmt; désigné; appointed: כמלך **עָתִיד** לכידור (איוב טו כד). יקבהו אררי יום **הָעֲתִידִים** עֹרֵר לִוְיָתָן (שם ג ח).—ובמשמ׳ מוכן ומזמן, bereit; prêt; ready: להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים להיות **עֲתִדִים** ליום הזה (אסתר ג יד). ולהיות היהודיים **עֲתִידִים**[1] ליום הזה להנקם מאיביהם (שם ח יג).—ובסהמ״א: כל הדברים שהקדמנו כדי שיהיו **עתידים** ומוכנים לידיעת הראיה (רמב״ם, קדוה״ח יז א).—ובתו״ם, רגיל מאד לפני מקוי להורות שהפעלה תֵּעָשֶׂה או מוכנת לֵעָשׂוֹת בזמן הבא: בן עיר שהלך לכרך ובן כרך שהלך לעיר אם **עתיד** לחזור למקומו קורא כמקומו (מגיל׳ ב ג). **עתיד** דור אחר לטהר ככר שלישי (ר׳ יוחנן בן זכאי, סוט׳ ה ב). מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא **עתיד** להפרע ממי שאינו עומד בדבורו (ב״מ ד ב). דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה **עתיד** ליתן דין וחשבון (ר׳ עקיבא בן מהללאל, אבו׳ ג א). התורם ענבים לשוק **עתיד** לעשותן צמוקין תאינים (תוספת׳ תרומ׳ ג יו). מה שאני **עתיד** לאכל מחר הוא מעשר (שם דמאי ה ד). מה שאני **עתיד** לשייר בשולי הכוס הרי הוא מעשר (שם ה). החותך יבלתו של חבירו **ועתיד** לחותכה לא יאמר לו תן לי מה שחבלתה בי (שם ב״ק ו כ). בן סורר ומורה לא היה ולא **עתיד** להיות (שם סנה׳ יא ו). והיה אם לא חפצת בה הכתוב מבשרך שאתה **עתיד** לשנאותה (ספרי דבר׳ ריד). קול ה׳ שובר ארזים שהוא **עתיד** לשבר כל בעלי שערים (ר׳ אלכסנדרי, ירוש׳ ברכ׳ ב ד). אפילו מה שתלמיד וותיק **עתיד** להורות לפני רבו כבר נאמר למשה בסיני

---

1) [מראה המקום נשמט בכ״י המחבר.]

2) [מן הארמ׳.]

1) כך הקרי, והכתיב: **עתודים**, ואפשר שזה באמת טעות.

(ריב"ל, שם פיאה ב ו). מכיון שהוא עתיד לעשותו בצק חייב בחלה (ר' יוסי, שם חלה א ז). ויודע מספר כלכם והוא עתיד להחיותכם ולקיים אתכם (ר' נחמן, ברכ' נח:). עתיד מן זת שתיפח במעיהם (יומ' עה:). פרשה זו אליהו עתיד לדורשה (ר' יוחנן, מנח' מה.). —ובסהמ"א: אם עתיד לנקבה (את המחט) הרי היא כשאר גולמי כלי מתכות (רמב"ם, כלים ח ד).—*ונק': שאול ויהוא נמשחו מן הפך מפני שמלכותן עתידה לישבר (תוספתי סנה' ד יא). עתידה שעה שיהא אדם מבקש דבר מדברי תורה ואינו מוצא (שם עדי' א א). בשורה רעה נתבשרו ישראל באותה שעה שסוף התורה עתידה להשתכח (מכי' בא יב). אבל התשועה העתידה להיות אין אחריה שעבוד (שם בשלח פרש' השירה א). לבן מלך שהיה ישן על גבי עריסה והיתה מניקתו תוהא ובוהא למה שהיתה יודעת שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו (מד"ר ברא' ב). — ובתפלה: לבד הנשמה הטהורה שהיא עתידה ליתן דין וחשבון לפני כסא כבודך (ברכ' השחר). — ומ"ר: כמה גרים ועבדים עתידים להיכנס תחת כנפי השכינה (ספרי במד' פ). עתידין הן הבירין להתייגע מבתי כניסיות לבתי מדרשות (ר' חייה בר אבי, ירוש' שביע' ד י). עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקילקלו עתידין ליתן את הדין (ע"ז כד:). מלמד שצפה הקב"ה שעתידין אומות העולם לעשותן אלוהות (ר' חנינה. מד"ר ברא' ו). שהיה גלוי לפני הקב"ה שעתידין ישראל שיהיו משועבדים תחת אדום (שם במד' יא). לכשיגיעו הגליות לטוורס אמנם הן עתידות לומ' שירה (ר' יוסטא בר סוגס, ירוש' חלה ד ח). עתידות נפשיהון של אלו לינטל בנשיקה (מד"ר שה"ש, ישקני). — ובסהמ"א: כי מלת אין לא תפול על העוברים כמו שאנו עתידים לבאר (רד"ק, מכלול, שדה"פ, ח:).—*הֶעָתִיד לבוא, הזמן הבא: ואם נעשית אפוטרופיא יורשין משביעין אותה על העתיד לבא ואין משביעין אותה על שעבר (כתוב' פז.).—ובסהמ"א: והיום אין לנו להתפלל שירות עד זמן העתיד לבוא (גנזי שכטר ב, גינצבורג 440).—*וכן לֶעָתִיד לבוא: ועל מה נחלקו על התורמל שבית שמאי אומרי' לשעבר ובית הילל אומר לעתיד לבא (רשב"ג, תוספתי שביעי ב ו). מחשב אדם יצאותיו כמה הוציא בתוך ביתו וכמה הוציא לפועליו וכמה הוציא לאורחיו מן לשעבר אבל לא מן לעתיד לבוא (שם שבת יז ו).—ובפרט במשמ' העולם הבא, או ימות המשיח; ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא (ר' ערסון, אבו' ב יו). לעתיד לבא מביא הקב"ה ס"ת [ומניחו] בחיקו ואומר וכו' (ר' שמלאי, ע"ז ב.). לעתיד לבא באין עכו"ם ומתגיירין (ר' יוסי, שם ג:). אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה וכו' (ר"ש בן לקיש, שם). לעתיד לבא כשיפתח הקב"ה לצדיקים אוצרות גן עדן הרשעים שאכלו• נשך ותרבית עתידין להיות נושכין בשיניהם את בשרם (מד"ר שמות לא). אלו שהם נוהגים היתר בשפחות בעולם הזה עתידין הן להתלות בקדקדי ראשיהן לעתיד לבא (ר' יודן בשם ר' לוי, שם ויקר' כה). לעתיד לבא והיה מספר בני ישראל כחול הים (שם במד' כ).—ב) ש"ז, *הזמן הבא לאחר הזמן ההוה עתה, Zukunft; futur(e): לש:א אייסרך בדברים כי רואה אני את העתיד כי לא תעזוב את הרעות (יוסיפון סב).—ומ"כ: אישר בתמורות מועצותם ומן החולפים אשפוט עתידים (שלמה דפיירו, אמרי כואס, הקד' כ"י בריט' מוזי).-ובדקדוק, הצורה של הפעל שפעֻלתו תֵעשה בזמן הבא: שיהיה העתיד מקצת הפעלים יפעול ויפעל יחדיו כאשר נאמר בעתיד נשך וכו' (ר"י א"ח, הרקמה יד). והצווי מן הפעל הקל אשר עתידו יפעול (שם). — זמן הֶעָתִיד: ושמו [ועשו] לזמן העתיד יאמר ישמור יאכל וכו' וזולת אלה מהבנינים המורים על העתידות (שם א). להורות על יחיד מדבר בעדו או יחידה מדברת בעדה שפעלתם לזמן עתיד (רד"ק, מכלול שדה"פ, יו:). — ומ"ר עֲתִידִים: באחד לארבעה עתידים תעבור (אות האלף) (רסב"ג, אזן לאל עז). נבח העתידים אנבח ינבח (רד"ק, מכלול שדה"פ, עה.). ויש פעלים ימצאו מיוחדים עתידיהם בחולם כמו ישמר וכו' (שם יו:).

עֲתִידָה, ש"נ, מ"כ עֲתִדֹת, *עתידות,-מה שיקרה בעתיד לבוא: כי קרוב יום אידם וחש עֲתִדֹת למו (דבר' לב לה).—ובסהמ"א: על כי יזמו רע ותחשבנה שרירותם להזהר מאל שדי פן יפיצם בכל פאתי ארץ ויביאו מגורותם ויפצו בחכם ויתמהרו העתידות (רסע"ג, האגרון, הקד' כג). כי הביא מה שנתחלף בלשון והשוה בטעמים שהביא המאמרות העומדות שהם לא עברות ולא עתידות (דוכס, תשו' על רסע"ג, 122). והיה האיש ההוא הוא המלך נקתניבור משכיל וחכם וראש על כל חרטומי מצרים ואביר המכשפים ומורידי כחות הכוכבים ויודעי העתידות (יוסיפון ו, פרנקפ' לו:).

ולא פשעה באלהיה כי חכמה ודעת וערמה בקרבה ומרוב חכמתה פעם בפעם **ע ת י ד ו ת** ידעה (שם, גינצבורג-רג). וכן כח המשער אשר באדם שיגיד בו **ע ת י ד ו ת** עצומות (ר״י א״ח, רוח חן ד). ויתחזק כח המשער הבא מכח המדמה בעבור שקבל שפע אלוהי עד שיודיע עתידות נוראו׳ שאין מטבע כח משער (שם). ואם יודע האלקים עלולתך אל מכות גדולות ונאמנות ממהר האלקים לשסות עתידותיהם במי המרים אשר בידך (רש״פ, ד׳ כוסות, כוס ביד ה׳ ו). קומת איש גמד הגבהת אל ראש כוכבים על חוג שמים יתהלך לחוג חוקי מסלוליו הליכותיו ועתידותיהם (שם, כוס ישועות ג).—ואמר המשורר: הקיצותי תנומת רעיוני לישן תאות נפשי ועיני וחלפות הזמן תרתי בלבי להשמיע עתידותיו לאזני (רמב״ע, הקילוחי). אלהי תן בסודות בגלוי העתידות לילדים וילדות (ראב״ע, ועל כל האלודות). מדבר באין לשון ומביט בלי אישון וחשב באין רעיון וצופה עתידותיו (הוא, בשם אל, כהנא א, 200). למה און ותרפים מגידים העתידות ולמה היסודות ארבעה ולא חמש (הוא, שאלות, שם ג, 21).—ומ״י: אף אין מגיד אבל אין בכם שיגיד עתידה ותתקיים (רש״י, ישעי׳ מא כו). כשראה הנביא העתידה והטוב שיבא לישראל לעתיד וכו׳ אמר ארוממך (רד״ק, שה״ש אמן). אמר הנביא כנגד אנשים שהיו רעי׳ שמעו ואת העתידה שאמרתי שאהריב בבל בעבורכם (הוא, ישעי׳ מח א).—וש״מ: זה הפסוק היא נבואה העתידה בימי המשיח או אולי היתה בבית שני אך הקרוב כי היא עתידה (שם כג יח).

עָתִיק, ת״ז.—כמו עָתֵק: כי לישבים לפני יי׳ יהיה סחרה לאכל לשבעה ולמכסה עָתִיק (ישעי׳ כג יח).

א. **עַתִּיק**, ת״ז, מ״ר סמי׳ עַתִּיקֵי.—עַתִּיק מדבר, לקוח ממנו בכח, מופרש ממנו, losgerissen; enlevé; removed: את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עַתִּיקֵי משדים (שם כח ט).—ואמר הפיטן: נשמת עוללים משדים **ע ת י ק י ם** טם על כרוב קל שלו (ר׳ שמוחה, קונטי׳ הפיוט׳ סא).

ב. **עַתִּיק**, ת״ז, מ״ר עַתִּיקִים.—א) יָשָׁן, מזמן קדום, alt; ancien; old, ancient: ויוקים ואנשי כזבה ויואש ושרף אשר בעלו למואב וישבי לחם והדברים עַתִּיקִים המה היוצרים וישבי נטעים וגדרה (דה״א ד כב-כג).—ובסהמ״א: כי כל הכותב אשר יכתוב ספרים ואשר יגיד דברים **ע ת י ק י ם** ראוי לכתוב בסדר בנחת לבלתי שכוח המעשי׳ אשר נעשו (יוסיפון כד).—ואמר הפיטן: כשר ומוסר מחנכים ומחזקים לשון למודים ודברים **ע ת י ק י ם** (אמן, יוצ׳ ב שבועות).—ומ״י: ספק **ע ת י ק** מפיגיה הפק ממתיק פגיה סלת סלת ספוגיה (אור. יוצ׳ א פסח).—*עַתִּיק יומין, תאר לאלהים [1]) ופעמיך ירוצו לשמוע דברי **ע ת י ק** יומין (ברכ׳ יז.). זה המכסה דברים שכיסה עתיק יומין וכו׳ זה המגלה דברים שכיסה עתיק יומין (פסח׳ קיט.).—וכן עַתִּיקוֹ של עולם: הדברים האלו אמורים **מ ע ת י ק ו** של עולם (ילקו׳ דהי״א תתרעד).—ובחכמת הקבלה: ועל ידם נעשו פרצוף אחד שלם מ״ה לפניו ונקרא זכר וב״ן לאחוריו ונקרא נקבה אחוריהם ביתה ופניהם לחוץ ושמו עתיק (ר׳ עמנו׳ חי ריקי, מסכ׳ חסיד׳ עתיק א ב). והנה נודע כי שם בעתיק לית שמאלא כי כולא ימינא (ר״מ ויעאל, עץ חיים, לא.).

עַתִּיקָה, ס״נ, — סה״פ מן א. עָתֵק: וזו העלה היא חדשה וכו׳ ואנחנו נדע בשילתה עם עתיקת הגופות כי העתיקה לא יתם בה וכו׳ וזו ראיה על חידוש העלה וגם כי אנחנו נדע חידושה בעתיקת הגוף כי לולי חידושה לא נעתק (Stud. über Jeschu'a ben Jehuda, שרייבר 29).

עַתִּיקוֹת, ס״נ במ״ר,—דברים וענינים השייכים להזמן העתיק, קדמוניות, Altertümer; antiquités; antiquities, נהוג בדבור העברי ובספרות החדשה.

א. **עַתִּיקוּת**, ס״נ,—סגלת הֶעָתִיק, Altertümlichkeit; antiquité; antiqueness, נהוג בדבור העברי ובספרות החדשה.

ב. **עַתִּיקוּת**, ס״נ: כשיהיה (כאב הככד) מן החום עושה אנצה גדולה ושריפה ויובש וצמאה ועתיקות [2]) הלשון והחך והחוטם (ר״מ אלדבי, ש״א ד, כו.).

***עֲתִירָה**, ס״נ, מ״ר עֲתִירוֹת,—סה״פ מן עָתַר, תפלה: בנה ביתך ושמע **ע ת י ר ת י נ ו** ורצינו בתוכו (ריב״ל, ירוש׳ ברכ׳ ב ד). והקב״ה שמע **ע ת י ר ת ן** של ישראל (פדר״א מו).—ובסהמ״א: והנני אשתחוה אפים ארץ ואשפוך את **ע ת י ר ת י** לבקש מחילה וסליחה על דברתי (ר״י בר מכיר, מכמ׳ קנא׳, אבא מרי לט). ויתחנן ממנו **ב ע ת י ר ה** ובחנון דברים רכים ומתוקים (ר״י הדסי, אשה״כ, לא תחמוד שסע ו).—ובתפלה: ותערב עליך

---

1) [מן דני׳ (ז ט).]

2) [? אולי שבוש מן עתימות, עי׳ עתם.]

עתירתנו כעולה וכקרבן (תפלי ס"ע).—ואמר הפיטן: עתירתי ברצונך הטיבה ענותי לא תבזה ואדובבה (ר"א הקליר, אדפק בלהרים, Elbog., Stud. 120). עתירת העתר בכל [תקופה] עשות זרוע קודש חסופה (Kahle, Masor. d. West., יח). שפכתי שיח לבקש עתירה (ר' שמעון ברי יצחק, סלחתי במלחכות, יול' ב ר"ה). אתה המאזין עתירה ביטה להושיע מהרה (מחזי איטלי א, מבוא כ). אזון תחן והסכת עתירה אף הפר ושכך עברה (אזון תחן, סליחי ה עשי"ת).—ואמר המשורר: ראה היום בצרתי שמע ושעה עתירתי זכר דבר ועבדך ואל אבוש בשברתי (ר"ש הנגיד, ראה היום). ותנתן לי היום בשפכי את עתירתי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי (רמב"ע, כורא מכל ואיום). שמעה תפלתי ושועי האזן שער עתירה אל תהי ננעלת (ר"י נג'ארה, יושב בכסא הוד, עולת חדש לח).—ומ"כ: ומי יתן ויהיה כי אשר בך תהיינה חלאיך עצורות בעצמותי ותשוב את לכוחך ודי לי ממך שפוך עתירות (ד"ה יהודי מכרים וא"י ב, מן 15). וזכרתי ביום זכרון תרועה ידידי ואהווני מא.ירות ויום התענית נפלה ענותי בבין שופכי תחנות ועתירות (תדמו כי יכילוני מגורות, סמח"ל, תבעד:).

עָתַל, ממנו השם עתליה.

עָתַם[1], ממנו °עִתּוּם, עָתַם.

עָתַם, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—נפע, נֶעְתַּם, — נֶעְתְּמָה ארץ וכדומ': כי בערה כאש רשעה שמיר ושית תאכל ותצת בסבכי היער ויתאבכו גאות עשן בעברת יי' צבאות נֶעְתַּם[2] ארץ ויהי העם

1) [עי' הערה הבאה.]

2) [אמר ריב"ג בשרשיו, וז"ל: אעתמת אלארצ' אי אט'למת, ובעבר': עתמה הארץ כלומ' חשכה, ע"כ. וכן ראב"ע ורד"ק בשרשיו, וז"ל: חשכה הארץ מלשון ערבי אל עתאמה a), ע"כ; וכן בפרושו. וכבר קדמום ר"י בן קריש (רסאלה, 79). גזרון זה קבלו רֹב החדשים, אבל אחרים מפקפקים אם יש באמת מובן זה לשרש הע־בי עתם b). השבע' תרגמו: συγκαυθήσεται, או συγκεκαύται, נשרפה. וכעין זה בת"י: חרובת (אבל בס"א: חרובת, וכן בשרשים לריב"ג ובשרשים לרד"ק), ולפי זה יש מהחדשים גורסים: נִצְּתָה. ורש"י אחרי שפרש לפי ענינו הוא מוסיף, וז"ל: או לשון נתך והגיע לארץ, ע"כ. ועי' פינסקר (לקו"ק קמז); שניאור זק"ש (אוצה"ס ז, 149); וגם בפרושו של קרוים.]

a) عتمة || b) عتم

למאכלת אש איש אל אחיו לא יחמלו (ישעי ט יז-יח).—ובמשמ' חשך, ואמר המשורר: וכל העולם חשך ונעתם ואחרי כמה שנים כתבו משנתם. (קהל בן מללים, לקו"ק, 26). ואהבי מפלתם השקם קבעתם וגלה קץ נחתם והאר אור נעתם (ר"י הלוי, יוני גאיות). אור דעתו נעתם וקץ ישעו נכתם (רמב"ע, אל ישראל נקראת, ר"ה מחזי רומי ב). — ואמר הפיטן: גרון שרי מכתם לדוד לא יסף ושיר הימן נעתם ודמם שיר אסף (אשפו אמונים, יו"כ תימני 6). יוצר אור בהיר לא נעתם שפתי הודך ינאמו (ספי הזמירות תימני כא.). בצעיף הוד תתעלפי תם נעתם אלוף געתם וכו' (ר"י נג'ארה, יונתי מה לך נודדת, עולת תמיד יו). חלקי חשקי האר נא אור נעתם וכחותם שים זרע איש תם (לב אישים, שם לח).—וביני מ"כ: פיוט מזולולת בנבכי ים אני אורה לנעתמים ואם הורד זמן עדים אני ישר אני תמים (יהודה, יה שובה כלבי, רכי ושמחי, לט:).

—קל, °עָתַם, תְּעָתוּם, פ"י, — החשיך: והר יפול ביום אפך וארץ תאפיל תעתום וזכור נא לי ברית אבות אשר הם הלכו בתום (שומע לאביונים, סלימי ל"ג, סמח"ל, סקיו.).

—הפעי, °הֶעְתִּים, — כמו קל: מזיו כלה נעימה חשכו כסל וכימה איך ירית האדימה הארתה העתימה חמה בתקופתה קרן הפוך ומימה קנאו מצורתה (ר' עמרם עמאר, ענו הבת, רכי ושמחי, יע:).

א.עָתַק[1], ממנו א.עַתִּיק, ב.עַתִּיק, °עֲתִיקָה, °עַתִּיקוּת, א.°עַתִּיקוּת, ב.°עַתִּיקוּת, א.עָתָק, ג.עָתָק, הֶעְתֵּק, הַעְתָּקָה, מַעְתִּיק.

א.עָתַק, קל לא נמצא בהכתובים הקדומים.

—הפעי, הֶעְתִּיקוּ, מַעְתִּיק, יַעְתֵּק, — א) פ"ע, הֶעְתִּיק ממקום למקום, עזב מקום אחד והלך למקום אחר, fortziehen; avancer; to move forward: וַיַּעְתֵּק משם ההרה מקדם לבית אל (בראשי יב ח). ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה ויקרא שמה שטנה וַיַּעְתֵּק משם ויחפר באר אחרת (שם כו כא-כב). — ובסהמ"א: ולא יתכן שיעתיק כי לא יעתיק אך מי שיש

1) [באשור' אֶתֵּיק, נסע, הסיע, (Del., Handw. 159), בארמ' עתק, זקן, בערב' עַתַק a), קדם, עבר, זקן, היה חפשי וכדומ'.]

a) عتق

לו מקום (רלב"ע, ערוגת הסכמה ופרדס המזמה, כסכה ב, 59). — ואמר המשורר: אנחנו עם דלות וקלות עם סבלות בגלות תוך גלות בכל עת מעתיקים (רלב"ע, כדוד הסקיר אוני). — ב) פ"י, הֶעְתִּיק דבר, עשה שהדבר יוסר ממקום אחד למקום אחר, versetzen; transferer; to remove: הַמַּעְתִּיק הרים ולא ידעו אשר הפכם באפו (איוב ט ה). — ובתו"מ: הדוברות על צדיק עתק הדוברות על צדיקו של עולם דברים שהעתיק מבריותיו (ירוש' חגי' ב א). והדברים עתיקים וכו' הדברים הללו נאמר ממעתיקו[1]) של עולם (ר' אינו, מד"ר רות ג). — ובסהמ"א: ואמר רב האיי אין מנהגנו להעתיק את המת מקבר במקומו (ד"ה יהודי מלרים וא"י ב, ענ 335). על כן ארחיקנו משכונתי ואעתיקנו מגבולתי ואבלענו ממקומו טרם יבלעני (ר"י בן זבארה, שעשוע' ב, דודסון 21). — ובהשאלה: אין הצווי מעתיק את הדבר מרוע אל היופי וכו' כי הדבר אשר הדעת מהעבת אותו לא יעתק מהרוע אל היופי (ר"מ גילני, לקו"ק, פ' 60). כמה גדולה מעלת המדה שתעתיק ממדרגת הבהמות אל מעלת המלאכים (ר"י ח"ש, הכוזרי א קי). יאמר עליה (על המוסיקא) שהיא מעתקת את הנפש ממדה אל הפכה (שם ב סה). כי איוב וכו העתיקוהו אלו הרעות הנופלות אל שיחליט המאמ' שאין השם ית' משגיח בתחתוני' (רלב"ג, פי' איוב ב). כשם שהעיר ענין הראיה על דעתם בתורה כן היה ראוי להעיר ענין החשבון וכו' ועוד על איזה אופן היה הרצון להעתיקם אל החשבון (ר"א הקרקי, ג"ע, קדוה"ח ז). והי' מתחיל עמהם בניחותא מעט מעט באזהרות גדולות ומעתיקם מטבעיהם הרעים מדריגה אחר מדריגה כדי שלא יבהלו ולא יחרדו על העתקה (ר' הלל מוירונה, תגמו' הנפש, כג:). ונ"ל שהעתיקו (את אברהם) הקב"ה מענין לענין כדרך שמתחנכין התינוק כי אולי יהיה קשה עליו לקבל הכל בבת אחת (כלי יקר, פי' ברא' יב א). ועתה נעתיק עצמינו לזה אשר העליל הטוען (כנה"ס, תשובות למשה ג, עטרת לבי, ע.). ואם ח"ו ויעבור איזה יחיד או רבים ויעתיקו עצמם מפנקס חברא"ג' ויקבעו עצמם בפנקס קהל אחר (תקנות ישרים סו"ת, ריב קס::). — ומלים, הֶעְתִּיק מפלוני מלים, הסיר, הפסיק: ולא ערך אלי מלין ובאמריכם לא אשיבנו חתו לא ענו עוד העתיקו[2]) מהם מלים (פי' איוב לב יד-יח). — ובמשמ' העביר את המלה מן כונה אחת אל כונה אחרת: אחר כן הפלוסופים העתיקו שם התנועה ג"כ אל כל שינוי יהיה לגשם מעט מעט בדבקות והדרגה אם בכמה כמו הצמחים או הבעלי חיים יעתקו מהם מן הקוטן אל הגודל או מן הגודל אל הקוטן (רלב"ד, אמו"ר, 17). והעליה והירידה וכו' כל אחד מהם יורה בשרש הנחת הלשון על הענין זולת הענין אשר יורה עליו אצל המדקדקים כי הם העתיקו אלו השמות לענין אחר (רמב"ם, מלות ההגיון יג). ובאר לנו דברים שלא התבארו תחלה מהן העתיקנו ממלת חיות למלת כרובים (ר"ם א"ח, מו"נ ג ג). בעבור שהעתיקו מאחים ממש לאחי משפחה על כן הוצרך כיון שאמר החוצה לאיש זר (ר"א הקרקי, ג"ע, כתים לא, קם.). — ג) הֶעְתִּיק דבר כתוב, כתב אותו על גליון אחר כמו שהיה כתוב בהראשון, copieren; copier; to copy: גם אלה משלי שלמה אשר הֶעְתִּיקוּ אנשי חזקיה מלך יהודה (משלי כה א). — ובסהמ"א: ולא כטופסי דשטרא כלומר לא כמו שמוצא שטר ומעתיקו דאין אדם יכול לגבות באותו טופס (רגמ"ה, ב"ב מז:). החכמים הקדמונים כל אחד ואחד העתיק לנפשו מה שלמד בין דבר שהוא הלכה בין שאינו הלכה וכשבא רבינו הקדוש להעתיק הוצרך לכתוב אותן הדברים שאינם הלכה (ר"ש הנגיד, מבוא התלמוד). כל הספרים שהעתיקו הקדמונים אחר המשנה (שם). וספר שסמכנו עליו בדברים אלו הוא הספר הידוע במצרים וכו' שהגיהו בן אשר ודקדק בו שנים הרבה והגיהו פעמים רבות כמו שהעתיקו ועליו סמכתי בספר התורה שכתבתי כהלכתו (רמב"ם, ספ' תורה ח ד). — ד) ובמשמ' הֶעְתִּיק מלשון אחת אל לשון אחרת, תרגם, übersetzen; traduire; to translate: פנו אליו כל יודעי דעת ומביני מדע ושיתו לבבכם ונפשכם להשכילו וכל המליצים אליו נהרו ועליו תעתיקו כל לשונות הארץ הבאה והיוצאת מתו עד תו (רסע"ג, ספ' האגרון, הקד' כו). ואע"פ שצווי המת בלשון ארמית נאמר לא למדו רבותינו פירושו מלשון ארמית אלא העתיקוהו ללשון הקדש ולמדוהו ממנו וכו' (הוא, תשו' גאו' מי"מ ל). לתרגם את הפסוק ולהעתיקו מלשון ללשון זה הוא שאנו מגנין אותו כי יש דברים שהן משוקלין להעתק בכמה טעמים ואי אפשר למעתיק מלשון ללשון לאמרם כלם (תשו' גא' הרכבי רמח). ומה יעתיק איש

1) [עי' גם ב.עַתִּיק.]

2) ואולי זה פ"ע: המלים עפו מהם.

כמה וכמה מקראות כאלה אשר ודאי האוחז דרך אחת ואומ' זו העתקת המקרא הזה מבדה ומבדה הוא (שם, 126). היו בלשון קדר נכתבים על ספר ומפורשים **העתקתים** ללשון עבר כי הוא לאל קדש קדשים (ר״י א״ח, ספ״ם לריב״ג, הקד׳). מכיר אני האמת עם אותם שאמרו **המעתיק** מלשון ללשון צריך שיהיה בקי בדבר מאד ושיהיה בקי בשתי הלשונות (רא״ד, השגות על רמב״ם, שבועות ו ט). ושלחנו לכם עם זה הכתב החלק השלישי ממורה הנבוכים בלשון ערבי ואשר שאלתם **שאעתיקנו** לכם אני בלשון הקדש (רמב״ם, אגרת לק״ק לוניל, חו״ב ב, 3). מי שירצה **להעתיק** מלשון אל לשון ויכוין לתרגם המלה האחת במלה אחת גם כן וישמור גם כן סדר המאמר וסדר הדברים יטרח מאד ותבא העתקתו מסופקת ומשובשת (הוא, קובץ אגרות בוקסטורף, 378). אבל המעתיקים רגילים **העתיק** השם הזה פעם בשם דעת ופעם בשם שכל ולא שמו בזה הבדל מבואר (ר׳ זרחיה, פי׳ משלי, השחר ג, 72). ולא יגיע המעתיק אל זה כי אם בידיעת הלשון אשר **יעתיק** אליו (ר״ם א״ח, מו״ב, פתיחה). וכמו שהעיר עליו החכם ר׳ יוסף אבן שם טוב **שהעתיק** אותו המאמר (שנכתב ספרדית) ללשון הקדש (ר״י אברבנאל, שמים חדשים, עיון ג, כח.).—ה) הֶעְתִּיק ענין, פרוש וכדומ׳, מסר בקבלה מדור לדור: וכל התקנות הכתובין בה אשר **העתקנו** מאבותינו עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע (גנזי מלכים, הלכי ק״ת, לג). בגיד הנש׳ ידוע כאשר **העתיקו** קדמונינו ז״ל ואין בו ספק כי אם לחסרי הדעת (רא״ע, בראשי׳ לב לג). או בדרך רחוקה אין לחפש כי כבר **העתיקו** חז״ל כמה היא הרחוקה (הוא, במדי׳ ט ח). ומה **שהעתיקו** קדמונינו ז״ל על קרית שמע הוא האמת (הוא, דבר׳ ו ג). דברים הנוהגים לדורות וכו׳ כמו **שהעתיקום** מפי משה רבינו (רמב״ם, מעשה הקרבנות ב טו).—ואמר המשורר: אילו ואיל העם השלים באשר **העתיקו** זקני אותות ומעשים הם גדולים זה היום עשה יי׳ (רא״ע, אזכירה סדר עבודה).—ו) במשמ׳ תקן [1], עשה שיתקדם: מתיקון הסעיף קודם שיגדל ובשישוב אילן יקשה לתקנו **ולהעתיקו** (ר״י א״ח, תקון מדה״כ לרשב״ג, כח). מוסר האדם לנפשו יצריכהו **להעתיקו** מהנכבדים אם היה בעל כבוד ומהשפלות אם היה בעל שפלות (רש״ט פלקירא, ראש׳ חכמ׳, 18).

יעשו לו (להילד) עוגות מקמח סלת ומסוכר יעשו לו כמין רקיק ויתנוהו בידו כדי שילחכהו וכו׳ **ויעתיקוהו** מעט מעט במאכלים (ר״מ אלדבי, ש״א ה 3).

—קל, יֶעְתַּק, — עָתַק דבר ממקומו, כמו הִפע׳, הֶעְתִּיק או הלך הדבר ממקום זה: ואולם הר נופל יבול וצור **יֶעְתַּק** ממקמו (איוב יד יח). הלמענך תעזב ארץ **וְיֶעְתַּק** צור ממקמו (שם יח 7).

—הִתפ׳, נתפ׳, *הִתְעַתֵּק, נתעתק, —שֶׁהֶעְתִּיקוּ והסירו אותו: והדברים עתיקים וכו׳ ר׳ איבו אמר אפי׳ דברים **שנתעתקו** מהם ההזירים (מד״ר רות ג).

—נִפע׳, *נֶעְתַּק, — שֶׁהֶעְתִּיקוּ אותו, שֶׁהֶעְתִּיק את עצמו ממקום למקום, עָבַר: הביאו לו קינסון **הנעתקין** (שם אסתי׳ א א).—ובהתמ״א: והקרוב שבדמיוני׳ בזה העתקת השמש בארץ שעור אמה **תעתק** בגלגל מילין הרבה (ר״י א״ח, חו״ה, חשבון הנפש ה). שנשתנה מקומו שהיה במקום פלוני **ונעתק** משם והלך במקום אחר (הוא, כוזר מן י). בצלו חמדתי וישבתי ולא **אעתק** כי פריו לחכי נמתק (רא״ע, חי בן מקיץ, אוצר 139). ואיני צריך לזכר דברי המעתיקים אשר אמרו שהנפשות בו **נעתקות** מגוף לגוף בכל מיני החיים עד שהן חוזרות באחרונה אל הגוף הראשון (ראב״ח הנשיא, ספי׳ מגלת המגלה ג, הוצא׳ בהקדמ׳ ספי׳ העבור). **והנעתק** איננו זה אשר לא **יעתק** אבל **הנעתק** דבר מה והבלתי נעתק דבר אחר ואחד מהם והוא הנעתק הוא התחלת תנועות הגשם והבלתי **נעתק** הוא התחלת תנועת הנפש (ראב״ד, אמו״ר 91). קבוץ שבתאי וצדק משעה שהתקבצו באיזה מקום וכו׳ ואחר כן **יעתקו** קבוצם לשלוש אחר (ר״נ מערבי, אגרי תימן להרמב״ם, 33). יהיו עם אלהים **נעתקים** ממלכות למלכות מבבל למדי וממדי ליון (ד״ח יהודי מלכים וא״י ג, מן 35). הראני לשכני מקום הנחה ורוחה וכו׳ ובלבי **להעתק** מהנה ולשבת שמה (ר״י זבארה, שעשוע׳ ג, דודקון 22). טמאו החכמים הסולם **הנעתק** ולא טמאו הסולם המסומר (ר״א הקראי, ג״ע, טומאה וטהרה י, קנ:). אם תסכסכהו ישמע ממנו קול המים המסוכסכים ובן אם **יעתק** בעליו מצד אל צד ומשושו כמשוש נאד מלא לא כנאד נפוח (קאנון ג יד ד ח). — ובהשאלה: שאילו המילין לא **נעתקו** מן החרק אל הצרי אבל נעתק מן הקמץ אל הצרי וכו׳ ואילו היה אמת מה שאמר שהיו **נעתקין** מן החרק שהיא נקודה אחת אל הצרי שהוא שתי נקודות (דונש, תשו׳ על רסע״ג 107).

---

1) [כך בערב׳.]

כיון שנשחט נ ע ת ק שם שה מעליו (ר״ח, פסח׳ פט.). וצריך שתבין הפרק הזה של שמע ישראל עד סופו ותראה היאך נעתקו בו דבריו מענין לענין (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד פתיחה). ואחר שחויבנו להאמין ולקבל שלשת הענינים האלה אשר זכרנו נעתק מהם אל מה שאנו חייבין לחבר אליהם (שם). ואחר כן נ ע ת ק מחובות האברים אל מה שיש בו מעשה בלבד (שם). ואז תראה כי חסד האלהים עליו (על האדם) המציאו אחר אפס: והוא צאתו מתכונת היסודות אל הכונת הצמח ואחר כך יעתק מתכונת הצמח אל תכונת המזון וכו׳ (שם, הבחינה ה). רוב בני אדם בעת זקנתם אינם נעתקים ממה שהיו בו בימי בחרותם כאשר הם נעתקים רוב בני אדם מעת הנערות אל עת הבחרות אל המנהג הטוב (הוא, תקו׳ מדה״נ לרשב״ג, כח). ולא היתה החכמה ביון אלא מעת שגברו ו נ ע ת ק ה החכמה אליהם מפרס (הוא, הכוזרי א סג). אחרי כן נ ע ת ק הקש כזה אל השמים (ראב״ד, אמו״ר 3). ואחרי כן זה השם נ ע ת ק אל כל שינוי (שם 13). ובכלל בכל מיני האיכות אשר כבר תארנום כאשר נ ע ת ק הגשם ממין מהם אל הפכו (שם 17). שהוא האחד הקיים שלא ישתנה ולא יעתק מלא פועל אל פועל (ספ׳ חרדים, יד.). ואילו היה מצוייר אליו האמת בזה לא היה נעתק בשום פנים (רלב״ג, איוב 3). שאנו מכירים זמן שנעתקו ישראל מן הראייה אל החשבון לדעת גם כן מאיזה זמן נעתקו מן החשבון אל הראייה כדבריו (ר״א הקרא׳, ג״ע, קדוה״ח ד, ה:).—והמחלה: קדחת יום אם יהיה הצורך שיזון בעליה ויחטא הרופא עליו ולא יזונהו תעתק בגופים המרריים אל הדקה (קאנון ד א א ז). באותות ה ע ת ק קדחת יומית אל קדחות אחרות (שם ה). כי בהכרת השכל העיוני י ע ת ק מהשתמשותו האמיתי והמיוחד לו וישתמש ויאכל מפרי עץ הדעת (ר״ד מרוקו, זכות אדם, 19). — ובמשמ׳ עבר לדַבר מן ענין אחד אל ענין שני: ויהיה עליהם עוף השמים ישכון כאשר יברא העוף ואחר נ ע ת ק אל תדשא הארץ (ר״י א״ת, הכוזרי ה י). ואחר כן נ ע ת ק אל יהי מאורות באמרו עשה ירח למועדים (שם). ויאות האיש עמי להתוכח ואתנה לו מקום להיות נוצח וכו׳ ונעתקנו ממאמר אל מאמר (עמנו׳, מחבר׳ ז). ואחר שהשלים בבני לאה נ ע ת ק לדבר בבני השפחות (ר״י אברבנאל, פי׳ ברא׳, ויחי, ד״ה זבולן לחוף ימים). ויעד להשיב עליהם בסוף הפרק אחר שנעתק לדבר בטענות אחרות (הוא, שמים חדשים א, ח.). ואחר שדבר עמו כל זה וכו׳ נעתק לומר אליו כי מי שלא יצוייר לו כן הנה באמת אי אפשר לו להיות שליח נאמן (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי י, ד״ה ברכת). והנה אחר אשר דבר מענין השליחות וכו׳ נ ע ת ק לדבר עמו מענין זה (שם יא, ד״ה לקח). ואחרי שובי לדרוש ש נ ע ת ק ת י ממנו שלא במתכוין אומר אני וכו׳ (ר״י עשהאל, כסא׳ לבית דוד א ג, י:). — וְנֶעְתַּק מלשון ללשון, נתרגם: רוב לשונות של בשמים מלשון עברי נעתקו אל לשונות נכרים (ערוך ערך אלבן). ולי נראה שמלת בלסמון אצל העמים נ ע ת ק ה מלשוננו (שם ערך אופופלסמון). בלשון יוני מין תולעת ואולי נעתקה מלה זו מלשונינו יאכלם סס (ר״ב מוספיא, שם ערך זיז).

—הפע׳, הֶעְתֵּק, הועתק, — שהעתיקו אותו, שהסירו והעבידו אותו: עתיקי משדים מ ו ע ת ק י ם מהשד רוצה לומר גמולים (ר״י א״ת, פה״מ לריב״ג, עתק). — ובהשאלה: אמנם הוא מ ו ע ת ק ממה שאתה זוכר מדברי זולתך (ר״י א״ת, הכוזרי ה יט). וזו החכמה היתה מועתקת מקדם מאומה לאומה וזכרו שהיתה בכשדים ואחר כך במצרים ואחר כך ה ו ע ת ק ה ליון וכו׳ (רש״ט פלקירא, ראש׳ חכמ׳, 69). אשר י ו ע ת ק ו ממה שהם עליו מההנהגות והעצות אל האמת וההנהגות הטובות (שם 77). לפי שהועתק מן המורגל היינו מן הדברים הגופיים שהורגלה בהם (ר׳ רפאל מנורלי, מרפא לנפש, לז:).—ושהעבירו אותו מענין לענין: ואחר כן הועתק אל יקוו המים ותראה היבשה (ר״י א״ת, הכוזרי ה י).—שם מֻעְתָּק, שם המשמש בהוראה משאלת: והמ ו ע ת ק י ם הם השמות אשר ה ו ע ת ק ו מדבר אחד לדבר אחר (רש״ט פלקירא, ראש׳ הכמ׳, 25). לא ישמתו בעליה (של חכמת השיר) אלא בשמות המושאלים והמ ו ע ת ק י ם אשר הם מהודות על האמת רחוקים (הוא, המבקש כו). ואולם השם הבא על המעט המ ו ע ת ק הנה הוא העתק שם נכרי (באור ספ׳ השירים לארישטו כו).

—שנמסר מדור לדור בקבלה: אוחזים הם כמונו מה שבסוד המועתק מפי משה רבינו מפי הגבורה (תשו׳ גאו׳ ליק א). העבור היה מועתק להם (לבני ישראל) מן משה רבינו ע״ה להתנהג בו בגלות (ר״א הקרא׳, ג״ע ענין קדוה״ח ה, ז:).—שהעתיקו אותו מלשון אל לשון: הועתק גופו שלגט ותורפיו אל לשון אחר ותקרנוהו ומצאנו בו את הצרכים שתיקנום חכמים כשר הוא (תשו׳ גאו׳ הרכבי רנה). במשעול ההעתקה הצר הלוה

אשר גדר מזה יגדר צורך ידיעת הלשון המועתק ממנו ואופני שמושיו וכו' וגדר צורך ידיעת הלשון המועתק אליו וכל שרשיו וסעיפיו וכו' (ר"ש א"ת, מו"נ פתיח').—ושהעתיקו מכתב לכתב: גם ההעתק שהועתק ממנו זה הספר היה מימים רבים ישן נושן ולא מתבארים אותיותיו (רחב"ע, ספח יחר 41). טופס השטר שביד הסופר שחתומים עליו עדים ולא הועתק השטר אין דין שטר לאותו טופס וכו' (טו"ע חו"מ הלואה סח ג).

—פעי', *עֻתַּק, בינ' מְעֻתָּק, מעותקה,—כמו הַפְּעִ': מר וזה מי שנפשו מרה ודעתו זהה ומעותקה מעליו (רס"י, כתוב' סע:).

ב. עתק, ממנו עָתִיק, עָתָק, עָתֵק, ב.עָתַק.

עָתָק, ת"ז,—דברים של גאוה וגסות ומרי, frech; insolent; arrogant: אל תרבו תדברו גבהה גבהה יצא עָתָק מפיכם כי אל דעות יי' ולו נתכנו עללות (ש"א ב ג). תאלמנה שפתי שקר הדברות על צדיק עָתָק בגאוה ובוז (תהל' לא יט). עד מתי רשעים יי' עד מתי רשעים יעלזו יביעו ידברו עָתָק יתאמרו כל פעלי און (שם צד ג-ד).—ות"ז: אל תרימו למרום קרנכם תדברו בצואר[1]) עָתָק וכו' כי אלהים שפט זה ישפיל וזה ירים (שם עה ו-ח).—ובסהמ"א: אבל לא יגיע אל הלמוד הזה באמצעות חכמת ההגיון והפילוסופיא כאשר חושבים רבים מבני עמנו הדוברים עתק על רז"ל[2]).—ואמר המליץ: ואל פי באמר צדק חסמתיו ועדיו מדבר עתק בלמתיו (ר"י זבארה, שעשוע', הקדמ', דודקון 4). כי בני עמנו דברו עתק עליו והורו חץ הלעג עליו ופלחו כסליו ואמרו כי לשוננו קצרה ומליצתה חסרה (ר"י הריזי, תחכמוני, הקדמי). — ואמר המשורר: והשפילו קומה ואל תלכו רומה בנפש רע הומה ועתק צוארים (תלמידי דונש, תשו', שטרן 7).—ות"ז: ועתה מקרוב בא הנה סוחר איש עב בצואר עתק והשלימני עד מאד בעל פה מצידך (הלל הספר מארץ כוד, מכת' ע"ד ספרי הרמב"ם, חמדה גנוזה, יח.). — ומ"כ: ברוך אתה וברוך טעמך אשר כליתני היום מבא בספקות חזקות ועתקות (חומת ישרים, סו"ח ג, יא:).

1) [החדשים מגיהים ע"פ השבע': בְצוּר, כלומר: באלהים.]

2) [מראה המקום נשמט מכ"י המחבר.]

עָתֵק, ת"ז,—הון עָתֵק וכיוצא בזה, רב, גדול, מתקַיֵּם: עשר וכבוד אתי הון עָתֵק וצדקה (משלי ח יח).—ובסהמ"א: שלשת האחים המתאחים האורחים המשובחים מהון עתק והוט משולש לא במהרה ינתק (כ' שמואל בן עלי, אגרי, תרביץ ג, 54).

ב. עָתַק, פ"ע,—א) עָתַק האדם, הצליח, היה במעמד טוב מאד, glücken, gedeihen; prospérer, réussir; to prosper, succeed: מדוע רשעים יחיו עָתְקוּ גם גברו חיל זרעם נכון לפניהם עמם וצאצאיהם לעיניהם (איוב כא ז-ח).—ואמר המשורר: אבד יקותיאל אשר האבדים בו עתקו חיל וגם גברו (רשב"ג, בימי יקותיאל). אוצרותי בהון עתוקים ופירותי כדבש מתוקים (כי עזרא הבבלי, תוכח' מוס', פח:). — ב) התגאה, התנהג בגאוה ובגסות רוח: מאד עתקו מליו בהכבד המכות עליו והוא מתעתע בהתליו (רחב"ע, מי כמוך אל). חמד פדה ובמורדי אורך רדה נפשם צדה עתקו דבריה (הוא, איפה בכי עליון). עונך עצם על עון עתקי עתך סבבו צרים סביבך סוררים סילו נינך (גנזי שכטר ג, דודקון 151).

—פעי', *עִתֵּק,—עשה שיהיה רב, שיהיה הון עָתֵק: מדת שופרות תקלין חדתין ועתיקין נדבות אשר בם היו מעתקין סרו כמה מני והדברים עתיקין (אלה אזכרה, יוצ' שקלי').

ג. עָתֵק, עתקה,—עָתְקָה העין[1]): עששה בכעס עיני עָתְקָה בכל צוררי (תהל' ו ח). אך נפשה לא עתקה עששה מכעש אהבה לבעליה מגן ושמש (יל"ג, אדו"מ י, ספ' ג, 91).

א. עתר[2]), ממנו א. *עִתּוּר, *עֲתִירָה, א. עָתַר, א. עָתָר, ב. *עֶתֶר, *עֲתָרָה.

א. עָתַר, פ"ע, יֶעְתַּר,—עָתַר לאלה, התפלל אליו הרבה, בקש ממנו דבר beten, flehen; prier, implorer; to pray, supplicate,: וַיֶּעְתַּר יצחק ליי' לנכח אשתו כי עקרה הוא (בראש' כה כא). ויצא משה מעם פרעה וַיֶּעְתַּר אל יי' ויעש יי' כדבר משה (שמות ח כו-כז). וַיֶּעְתַּר מנוח אל יי' ויאמר בי אדוני איש האלהים אשר שלחת יבוא נא עוד אלינו וכו' וישמע האלהים בקול

1) [נתיישנה ונזדקנה (רס"י).]—2) [בערב' עתרa), זבח קרבן, ומזה בעברי' התפלל.]

a) عتر

מנוח (שפט' יג ח-ט). יֶעְתַּר אל אלוה וירצהו (איוב לג כו).—ובפסהמ"א: ואולם צריך להשתדל בשני המינים האחרונים ר"ל העותר והשר על אנשים אם האחרון והיא השר על אנשים צריך לכל אשר לפניו אם לא (ר"ש א"ח, יקוו המים טז). ואומר כי העותר בלשון פגיעה הוא קשור עם בית בנעתר כמו ואל תפגע בי (רד"ק, ספ"ש, פגע). ומנהג חסידים הראשונים ז"ל לעתור ולרצות בקרב הימים האלה ועל זרעם להיות לבם פתוח בחכמה ובתבונה וכו' (סה"י ג, כח:).—ואמר המשורר: צורו בשובו עתרו בהתודותו ממעל קשרו נכח מרום דבירו ופרש כפיו אל הבית (ר"י הלוי, אבלא קלח).— ואמר הפיטן: טרם קראוך עניתם יודעים לעתר ולרצך (אנשי אמנה אבדו, סליחי' יום ה). למה תצעק האחוה אשר לי בדודים האלה ואין עותר ומפניך אסתר (ר"י פרכסים, מתק שפתים 103).

—נפע', נֶעְתַּר, נֵעָתוֹר, הֵעָתֵר, יֵעָתֵר, ־תֵר,—נֶעְתַּר פלוני, נֶעְתַּר האלהים, נתרצה למי שעָתַר לו, קבל בקשתו ועשה רצונו, erhören; exaucer; to be entreated. ויעתר יצחק ליי' לנכח אשתו כי עקרה הוא וַיֵּעָתֶר לו יי' ותהר רבקה אשתו (בראש' כה כא). ונגף יי' את מצרים נגף ורפוא ושבו עד יי' וְנֶעְתַּר להם ורפאם (ישעי' יט כב). ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת וַיֵּעָתֵר לנו (עזר' ח כג). כי לאלהים זעקו במלחמה וְנַעְתּוֹר להם כי בטחו בו (דהי"א ה כ). ויתפלל אליו וַיֵּעָתֶר[1] (אלהים) לו וישמע תחנתו (דהי"ב לג יג). ותפלתו וְהֵעָתֶר לו וכל חטאתו ומעלו (שם יט).—ובפסהמ"א: ובני אדם המסיימין תפלתן קודם הצבור אין להם רשות להחזיר פניהם לצבור עד שיסיים שליח צבור תפלתו וכל אחד ואחד אומר לחבירו תעתר בתפילתך (אוצ' הגא' א א, לוין 75). ואני תמה על מה שנהגו בנתינת שלום במוצאי יוה"כ אחד לחברו תענה ותעתר ותעתר רוצה לומר תקובל תפלתך וכן אמר הפייט תזכו לשנים רבות תענו ותעתרו ואין זה על דרך לשון הפסוק כי הקב"ה הוא הנעתר כשמקבל התפלה (רד"ק, ספ"ש, עתר). וויופיע לעשות משפט מדמי זאת נודע מני עד כי כל משוע נעתר וכל שופך שיח ישמע (מנחם, תגו' אל חסדאי). נפתולי אלהים נפתלתי [נתפללתי] בקשות החביבות לפניו נתקבלתי ונעתרתי כאחותי (רש"י, בראש' ל ח).— ואמר המשורר: וכל דל מזבות פר וכבש יהי נעתר בתורי המליקה (ר"ש הנגיד,

[1]) [מסנה' (קנ.) משמע שגרסו: ויחתר.]

ידידותך). פני אדם וצת לבבי לבבו חמסי ע' צבי נתנני שבי בפרך ירד בי ולא נעתר לאח קרביו נצרבו (ר"י הלוי, פני אדם ולח).—ואמר הפיטן: אברהם וכל הנמהרים יצחק וכל הנעתרים יעקב וכל הנבחרים שבטים וכל הבחורים (גנזי שכטר ג, דודסון 185).—ואמר המליץ: לכן העירו והתעוררו והעתירו אולי תעתרו וביום חרון אף יי' תסתרו (ר"י חריזי, תחכמוני 3).

—הפעי', הֶעְתִּיר, הֶעְתַּרְתִּי, הַעְתַּרְתֶּם, הַעְתִּירוּ, אַעְתִּיר, תַּעְתִּיר,— הֶעְתִּיר לאלהים, כמו עָתַר: ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר הַעְתִּירוּ אל יי' ויסר הצפרדעים ממני וכו' (שמות ח ד). הנה אנכי יוצא מעמך וְהַעְתַּרְתִּי אל יי' וסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו מחר (שם כה). הַעְתִּירוּ אל יי' ורב מהיות קלת אלהים וברד (שם ט כח). ועתה שא נא חטאתי אך הפעם וְהַעְתִּירוּ ליי' אלהיכם ויסר מעלי רק את המות הזה (שם י יז). כי אז על שדי תתענג ותשא אל אלוה פניך תַּעְתִּיר אליו וישמעך ונדריך תשלם (איוב כב כו-כז).—הֶעְתִּיר לפלוני, בשביל פלוני, לעזרת פלוני: ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אַעְתִּיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך (שמות ח ה).—ובעד פלוני: ויאמר פרעה אנכי אשלח אתכם וכו' הַעְתִּירוּ בעדי (שם כד).—ואמר המשורר: יד תתיר לבן מעתיר בבית קדשך ופנית בני בכרי ובחירי שמו שמת וכנית (ר"י אבן גיאת, יד תתיר, שער השיר. 20).— ואמר הפיטן: אהבת יושב אהל בהעתירו מאהל אל אהל לטבטיח כה יהיה זרעך ייחל ושם שאר שבט ממנו ניחל (גנזי שכטר ג, דודסון 44).— צור קוננו מכתירים צרכנו בפלל מעתירים חזה נחזה בברורים חשבנו לעד מאורים (לאיכה ורלאיכה, יוצ' ב פסח, מחז' איטלי' א, קיג.).

—פעי', עִתֵּר,—כמו קל: והנה כי כן יאותה לנו להיות מעתרים עליהם גם אנו כמוהם שגם המה יזכו להזות בנועם יי' (סה"י ג, ה.).

—התפ', הִתְעַתֵּר, נִתְעַתֵּר,—כמו נפע': ובאחרית ביאור נקודה זאת נתעתר אליך ונקשיב אזנינו אל כל אשר תשי' ל' מאתנו (עהרים הנהלה קטו).

ב. עתר[1]), ממנו ב. עִתּוּר, ב. עָתַר, ג. עָתָר, עֲתֶרֶת.

ב. עָתַר, קל לא נמצא.

[1]) [כך בארמ', וכמו עָשַׁר. קדמונינו לא הפרידו את שני השרשים האלו.]

—נִפעַ׳, נֶעְתַּר, בינ׳ מ״ר נקי׳ נַעְתָּרוֹת, — היה רב יותר מדי, מיתר: נאמנים פצעי אוהב וְנַעְתָּרוֹת נשיקות שונא (משלי כז ו).

—הִפעִ׳, הֶעְתִּיר, הַעְתַּרְתֶּם, — עשה שיהיה רב, יותר מדי, הרבה יותר מן הצֹרך: ותגדילו עלי בפיכם וְהַעְתַּרְתֶּם עלי דבריכם (יחזק׳ לה יג).—ובסהמ״א: הנה העתרת עלי דבריך ודברת תועה ותחלת דבריך סכלות ואחרית פיך הוללות רעה (רס״ע פלקירא, המבקש יח). ואמרו כי נקראו אל בית המלך שני משוגעים לצחק בהם והעתירו עליו דבריהם והכעיסוהו בהבליהם (ר״י זבארה, שעשוע׳ ז, דודסון 75). הנקבצתם והעתרתם דברים וכל איש רע ירב מכם משליו (ד״ה יהודי מלכים וא״י ב, מן 18). ואל תקוה ממני שאעתיר ואאריך בדברים להראותך זה (יהודה אריה די מודינא, ארי נוהם ג ל).—ואמר המשורר: ויען העשירו לשונות הגבירו כעל צור העתירו בחזק דבריהם (רמב״ע, דיואן כב, בודלי).—ובמשמ׳ א.עָתַר וב.עָתַר יחד: ביום אשגה בעד נפשי לדודי אהיה מעתיר ועלי אם יחי מזיד במדבריו אהי מעתיר (הנ״ל, התרשיש ו לד-לה).

א.עָתָר, ש״ז, רק מ״ר כנ׳ עֲתָרַי,—מי שעותר, מתפלל, Anbeter; adorateur; worshipper, עֲתָרַי בת פוצי, תאר לישראל בגולה: מעבר לנהרי כוש עֲתָרַי[1] בת פוצי יובלון מנחתי (צפני׳ ג י).—ואמר הפיטן: לגויי הארץ תחיש שאת נס ינון תגבר ומתניו תשנם עתרי תאסוף ונפוצות תכנס (שדודים נדודים, סדור תימני ליוה״כ כ״י בריטי׳ מוזי׳).

ג.עתר[2], ממנו ב.עָתָר.

ב.עָתָר, ש״ז,—עֲתַר העשן וכדומ׳, קטור, ריח, Duft; odeur; odour: ואיש מקטרתו בידו וַעֲתַר ענן הקטרת עלה (יחזק׳ ח יא).—ובסהמ״א: והיה מקום חולה שומן חלבי הקרבנות ועתרם ועשן ענן הקטורת והשמנים בדרך האש (ר״י א״ת, הכוזרי ב כו). ואמר שמזבח העולה היה להדבק בקרבנות שעליו האש הגלויה והיא המסתבבת בשומן חלבי הקרבנות ועתרם (ר״י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ב כו).—ואמר המשורר: הריח מר מאחז תאפסים ואם רוח תנפף ההדסים וענן או עתר קנה וקדה וברק או ברק כסות עסיסים (רמב״ע, תרשיש מר). כאש אשר תשא קנה בשם ואך תשא עתר ריחו ותמציאנו ותחזק רוח ואל אף תעביר רוח נרדינו ודודאינו (הנ״ל, על אף משכאינו). בעלות כקנמון ריח שמני ירד כבוד עליון בעתר ענני (ר״י הלוי, נודע בכל המון).

א.*עֶתֶר, ש״ז,—כעין מזלג או קלשון שהופכים בו את התבואה, Heugabel, Gabel; fourche (à faner); pitchfork: תבואה שפססה בגרן וכו׳ מצטרפת מפני שהופכה בעתר (ר׳ יוסי, תוספת׳ עוקצ׳ א ה). הואיל וראויות להפכן (את ראשי השבלים) בעתר (ר״ש בן נקים, סוכ׳ יד.). למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום כך תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב״ה ממדת רגזנות למדת רחמנות (ר׳ ילחק, יבמ׳ סד.).—ובסהמ״א: כמין עתר שקורין פורקא (ר״ג, על הרי״ף, שבת מז:)—ואמר הפיטן: תחרות ברחמנות יהפוך כעתר לתבואות (ר׳ מנחם בן מכיר, אדע כי אין זולתך, יוצ׳ שבת תשובה).

ב.*עֶתֶר, עיתר, ש״ז,—תפלה, כמו עתירה: וקראו בסתר וחינן לו בעתר עורני שפטיה ורפא בתי מחולייה (יוחסין של אחימעץ, ניבויאור ב, 116).—ואמר הפיטן: ראוים לרצותך בעתר שטטנו בארבע פנות תרופה לא מצאנו (אנשי אמנה אבדו, סרע״ג ב, סליח׳ יום ה). עיתר מוסף היפקתי בשיחה עווני למענך סלחה ענני כי עמך הסליחה (ר״א הקליר, אדפק בלהרים, Elbog. Stud. 120). באשמורת נמצאתי בביתך שופך עתר ואתה המצא לי אל חוקר כל סתר (ר׳ אברהם, אל תרחיק ממני, סדר סליח׳ רע״ג ב, 5). נא כל מדה נכונה נפשי נעם עליהם תבקשי נורא מרום וקדוש בעתר אליו הדרשי (ר׳ שלמה, שלש עשרה מדות, סליח׳ ער״ה). ראשו עטור פז כתר טהור צופה כל סתר ומאזין לקול עתר נערץ בשפת יתר (ר׳ שמעון בר ילחק, דודי, יוצ׳ חוהמ״פ). ומרבים תחן ועתר פלל לחשנו העתר אתה אל מסתתר (אנא אלהים חיים, יוצ׳ יוה״כ). חלו פני בעתר לתבוע עלבונם (גומפלין, גולים הולכי דרך, תלא חסנים לגיגר, 51).—ובמשמ׳ דבור, דברים: למען כי רפואת מחלתי במו עתר שפתיך שמורות (ד״ה יהודי מלכים וא״י ב, מן 15).

ג.*עֶתֶר, ש״ז,—כמו עֲתֶרֶת: ושמעתי בשוקים וברחובות עתר מלותיך וראיתיך מבקש גדולה לעצמך בתוך קהלותיך על כן גמלתיך בהבירי עלילותיך (ר׳ יפת הלוי, לקו״ק, נספח׳ 24).

---

[1]) [המתפללין אלי (רס״י), וכך חברו מנחם. ורד״ק ואחרים פרשו שם אֻמה, ועי׳ בפרושו של מרגלית, חוצ׳ בהנא.]

[2]) [בארמ׳: עטר, עשן.]

עֲתָרָה, ס"נ, מ"ר עֲתָרוֹת, — תפלה, כמו עֲתִירָה: והנראה שצריך ל **עתרה** כמו שאמרנו וכו' וכן העותר אם צריך על עתרתו להצלת המלאך וכו' רק העותר מספיק בעתרתו בפני עצמו (ר"ס א"ת, יקוו המים 107). — ואמר הפיטן: האזינה ושמע את ס׳התנו האזינה ושמע את עתרתנו הביטה ושמע את פגיעתנו הביטה וראה את צרותינו (הוספי ותקונ' לסדר רע"ג, 30). — ומ"כ: למען כי אני אשוב ואשכח נמר איבה ואקשיב העתרות (רסב"ג, התלעג לאכום, JQR. 1913. 70).

עֲתַרְיאֵל, — שם מלאך: קמיע אחרת שלא ישלוט באדם שום כלי זין כתוב בקלף של צבי כשר ותלי בצוארך שמות הקדושים האלו **עתריאל** וריאל הורריאל וכו' (ספי רזיאל המלאך, מד:).

עֲתֶרֶת, ס"נ, —א) עשֶׁר, שֶׁפַע, עֲתֶרֶת שלום וכיוצא בזה, Reichtum; abondance; abundance: וגליתי להם עֲתֶרֶת שלום ואמת (ירמ' לג ו). — ואמר הפיטן: עשה לישבאב מחולים עתרת שלום להיות נחילים (Kahle, Masor. d. West., יא). צריף אמר חסד ואמת צניף עתרת שלום ואמת (סס יו). – חיה והצלח בברכה ועתרת אתה וכל הפלטה הנשארת (יל"ג, אגרי א קכד). —ב) כמו עֲתָרָה: עתרת זו תפלה בזמן העתרת יש בה שלום הרי היא אמת ואם לאו אינה אמת (ר"י אלנקאוס, מנוס"מ ב, עכלאו 40).

תם כרך תשיעי

« לעם »
הוצאת ספרים

THESAURUS

TOTIUS HEBRAITATIS

ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BĖN IEHUDA

HIEROSOLYMITANO

Popular Edition

specially published for

Hebrew Teachers' Organisation in Eretz-Israel

מלון הלשון העברית
הישנה והחדשה

חברו

אליעזר בן־יהודה
ירושלמי

כרך עשירי

בהוצאת חמדה ואהוד בן־יהודה

מהדורה עממית מיוחדת
להסתדרות המורים העברים בישראל

A COMPLETE DICTIONARY

of

ANCIENT AND MODERN HEBREW

by

ELIEZER BEN YEHUDA

of Jerusalem

Popular Edition

specially published for

Hebrew Teachers' Organisation in Eretz-Israel

מלון הלשון העברית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ"ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה, וכמו"כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים אשר מצא אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכי שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות, באו בו חקירות והויות בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כללים, המלות השיכות להם עפ"י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המבוקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן-יהודה

ירושלמי

כרך עשירי

ירושלים — תל-אביב

שנה שניה למדינת ישראל

נ ד פ ס   ב י ש ר א ל

Printed in Israel

לכבוד

הבריגדיר פ. ה. קיש

והחילים והחילות העברים —

שנפלו בשדה הקרב למען ישראל בארצו ובלשונו

ברגשי כבוד והערצה

משפחת **המחבר**

בסיום כרך זה עלי להביע חן־חן רב להנהלת ההסתדרות הציונית העולמית, לועד הפועל של „ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ ישראל", ולבאי־כחם ה"ה יצחק גרינבוים ודוד רמז, על העדוד הרוחני והעזרה החמרית שנתנו לי, ושהודות להם יכלתי להדפיס את הכרך הזה ולהמשיך בסיום המלון שכרכיו האחרונים יופיעו בזה אחר זה מדי שנה בשנה. להם אוכל לאמר: „העם המכיר טובה, יודה לכם".

מן הצדק היה להקדיש את הכרך הזה ל„הסתדרות". אך דעתה כדעתי, כי הנשיא לשעבר של „קרן־אמונים לזכר אליעזר בן־יהודה" — הבריגדיר פ. ה. קיש, והחילים והחילות העברים — שנפלו במלחמה זו, קודמים להקדשה ולהנצחה.

כמו־כן מביעה אני בהזדמנות זו את תודתי לעורך, הפרופ' נ. ה. טורטשינר, על התמסרותו לרוח המפעל ועל שמרו בקדשה על עקרון המלמדים שעסקו, אחר מות בן־יהודה, בעריכת שלשת הכרכים הקודמים: לרדת למחשבתו של המחבר.

ירושלים – תלפיות

כ"ז בכסלו, כ"ז להצהרת בלפור.

חמדה בן־יהודה

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער הפא

ף

פ, אות השבע עשרה[1]) באלף בית העברית, ושמה פא, עי' זה הערך.

היא אחת מאותיות בגד כפת, שיש להן שתי הברות, האחת יותר קשה, יותר דומה לקול אות פ, והיא מסמנה בדגש בפנים, כזאת פּ, והיא פ דגושה. ויותר רפויה, יותר דומה ל־ב רפה, ומסמנה בקו משכב עליה, כזה פֿ, וגם בלי כל סמן, כזאת פ[2]);

פ

היא אחת מאותיות מנצפך, שיש לדן שתי צורו׃ האחת פ בראש תבה ובאמצע ומכנה פא כפופה, והצורה השניה, כזאת ף, ומכנה פא פשוטה, ארוכה.

היא אחת מאותיות השפתים. מתחלפת בעברית בעצמה עם ב, ו, וכמו"כ בין עברית ושאר הלשונות השמיות.

היא מאותיות השרשיות בלבד ואינה מצטרפת בשרשי הלשון העברית עם ב לדעת מנחם[1]).

---

[1]) [בכ"י המחבר רשום סימן להערה. כנראה רמז למגילת איכה פרקים ב, ג, וד, שבהם באה פא לפני עין והיא האות השש עשרה.]

[2]) הירונימוס מעתיק פ רק פעם אחת באות P והיא אפדנו (וולתי קצת שע"פ) Apedno, והעיר על זה: in isto tantum loco apud Hebraeos scribatur quidem Phe sed legatur Pe (ZAW 1884, 63).

השבעים: פרעה Φαραώ, פנחס Φινεές, פיכל Φιχώλ, הירונימוס אומר: notandum quod Pe literam Hebraeus sermo non habeat sed pro ea utatur Phe cujus vim graecum φ sonat. (שם).

והוא מעתיק עפ"ר ph, כמו שהוא מעתיק רֹב המלים היוניות הכתובות באות φ, או באות f, למשל פֶּרא fara, עפרון Efron, וכן בשם ת תצקימות בתחלת השם באות F, וכמו כן בסוף. גם פ דגושה בדגש חזק פעמים ph: בַּאֲפּוֹ baaphpho, בַּפּוּךְ baphphuch, תִּפּוֹל tephphol (עי' Siegfried, ZAW, 4, 68) אבל רסע"ג אומר שהפה המודגשת מפרי בטנך אינה אצל הערבים. ועוד שם: ויש לנו שלש אותיות שאינם למו והם הבית והגימל והפה וכו', עי' דלמן, דקדוק הארמית הא"י, עמ' 67.

ואמר ר"מ לונזאנו: ולכן (מפני מה שאמר רבא כי צריך לשהות בין הכנף פתיל) הסכמתי בלבי שאנו טועין בקריאת הף' ואאמין שהקדמונים לא היו קורין אותה לעולם רפויה כמו שאנו עושין אך היה הפ' והף' אצלם שוה אין ביניהם הפרש (דרך חיים, פ דגושה ורפויה). [ור' מכתב המחבר המובא בהקדמת העורך. ועי' על זה: סגל, יסודי הפוניטיקה העברית, § 46, הערה; עמ' 95, הערה; טורטשינר, למבטא האותיות בגד כפת בתקופות לשוננו, לשוננו ח' עמ' 297 וכו'.]

[1]) [מפני קרבה זו של ההגאים ב—פ נשמטה הבית שלא נשמעה לפעמים לפני פא גם בכתב, כגון: והוא ישב פתח האהל (בראש' יח א) ת' בפתח, אליו פ״

במספרים מסמנת אות פ מספר שמונים: בר קפרא אומר מהו מחספס לחם שהיה נטור ברמ"ח איברים כמנין אותיות מחספס מ' ארבעים ח' שמונה ס' ששים פ' שמונים ס' ששים הרי רמ"ח כנגד רמ"ח איברים שבאדם (תנחומא במדבר, בשלח כב).—ואות ף שמנה מאות: חזור לך לאותיות הפשוטות ך פשוטה ת"ק ם"ם סתומה ת"ר נו"ן פשוטה ת"ש ף' פשוטה ת"ת ץ' פשוטה תת"ק (ברכשית רבתי, אלבק, עמ' 5).

***פֵּא**[1], ש"נ, מ"ר פֵּאִים, פֵּאִין, פֵּאוֹת *פִּיפִּים, *פִּיפִּין, — שם האות פ: ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח אמר ר' יוחנן צפונו' מופיע ונחות לו לאמרם וכו' ורבנן אמרין צד"י צופה פ"א פודה נו"ן נביא תי"ו תומיך (מד"ר ברכש' ל). — ומ"ר: שלא יכתוב אלפין עיינין אלפין וכו' טיתין פיפין פיפין טיתין וכו' (שבת קד:).—ובספהמ"א: תשים לעומת האות הראשונה מן הבנין ההוא פ א ושים עין לעומת אות השנית (דונש, תשו' על רסע"ג 55). פ א כפופה לפי רוב הדעות היא כמין כף כפופה וכו' שראש הוו בתוך ה פ א ואינה נוגעת אלא במצח ה פ א למעלה לצד שמאל (ר"א די בלמש, מקנה אברם א). — פֵּא הַפֹּעַל, האות הראשונה של השרש: ובא על פעלית בשבר ה פ א כמו אשר נתנו חתיתם (ר"י א"ת, הקדמה לריב"ג 69). יכבר בא הדמיון הזה בעין במקום ה פ א כמו ככר (שם 60). האות אשר היא תחלתם כמו שין שמר ואלף אמר נקראת פ א הפעל כי היא למול פ א פעל (ר"מ ניקטיליה). —ומ"ר: וכאשר הניעו העינין נמשכה הקמצות אשר היתה ב פ א י ן כאשר היא בקוף קשט אמרי אמת (ר"י א"ת, הקדמה לריב"ג 60). ואפשר שיהיה פתחות אלה ה פ א י ן בעבור שמקצתן אותיות גרוניות (שם 68). רוב ה פ א י ם ההן תבאנה בו נעות (שם 94). — וסמ': ודע כי רוב פ א י הפעלים הנבלעת הם נונין (הוא, ספ"ש לריב"ג, הקד' 6). שמנהג הלשון להפוך היודין אשר הם פ א י הפועלים ווין בנפעל (שם כלב).—ועם כנ': הנפעל אשר מן הפעלים אשר פ א י ה ם גרוניות וכו' ויש שישיג הרפיות מה שתהיה מהם פ א ו אלף וכו' אך מה שיהית מהנפעל פ א ו יוד תהפך היוד ברוב הפעלים ואו (הוא, הקדמה 94). ואלה הם נחי הקצוות ש פ א י ה ם אלף ולמדיהם הא (רד"ק, מכלול סדה"ש סו). —ומ"ר פֵּאוֹת: ויש שתהיה קצת ה פ א ו ת הנבלעות [יוד] כמו הציב אשר הוא מן ויתיצב וכו' אלא שמצאתי במקרא פ א ו ת נבלעות ואין ראיה [אצלי] על אמתת מהותן, הנונין הנה אם יודין (ר"י א"ת, ספ"ש לריב"ג, הקד' 6). —ואמר הפיטן: פ א פה של כבד פה וכבד לשון פץ תנה לי שיחה כי לכך נוצר הלשון (אהלל, יוצ' שבת לפני שבוע'). עין ערוך אין לכל דבריו פ א פוצחים הודו והדרו (אלף אמלל, רני ושמחי ו:) — ואמר המשורר: וכסית פגם ה פ א במטלח אשר עשה לכל סלת פסלת (רבי שלמה שרביט הזהב, ככנא, 18). ו פ א פתח אזי הפה במלה אני לא אחריש זאת הקללה (שם).

פֹּא, — מלת הרמז למקום, כמו פה: ואמר פה תבוא ולא תסיף ופֹא ישית בגאון גליך (איוב לח יא).

פ"א, ר"ת פירוש אחר, פרק אחר, פעם אחת.

פאה, ממנו פֵּאָה, פֵּאָה.

פֵּאָה[1], ש"נ, סמ' פְּאַת, מ"ר פֵּאֹת, מ"ז סמ' פַּאֲתֵי, — א) פְּאַת דבר, קצהו, בליטה בֹּלֶטֶת ממנו, (Seite, Ecke; côté, coin; side, corner[2]: ועשית לו (להשלחן) ארבע טבעת זהב ונתת את הטבעת על על ארבע הַפֵּאֹת אשר לארבע רגליו (שמות כה כו). ויתן את הטבעת על ארבע הַפֵּאֹת אשר לארבע רגליו (שם לז יג).—ובספהמ"א: כשהספסל או הגסר או הגשיש או הכלונס יושבות מד' פ י א ו ת על גבי קרקע ואינן מטרפין ולא מתנענעין ולא מתנדנדין (ערוך

קראתי (תהל' סו יז) תי בפי, וכן יש לפרש גם בירמי' ב כג—כד בכרה קלה מְשָׂרֶכֶת דרכיה פֶּרֶה למד מדבר: בכרה קלה ה מ ק ש ר ת את דרכיה פְּפֶרֶא לְמד מדבר, כלו' הרודפת אחרי מי שאינו בן מינה. וכן בשירת דבורה (שופט' ה ז) חדלו פ ר ז ו ן בישראל, פירושו: חדלו ב פ ר ז ו ן, חדלו לשבת בפרזון].

[1]) עי' גם ערך פֶּה. רסע"ג בפרוש יצירה נקד פֵּי, פֵּי.

[1]) [בארמ' פאתא ובערב' פאה a) גדוד, ובאגרית פאת, ויש מחברים גם האשור' פַּת וגם פּוּת, קצה, גבול, ואכן מלה זו כתובה בלשון זו גם פַּט (או פַּד)].

[2]) [ראה גם ערך פַּת].

a) فئة

ערך חגר). מכבש פריש"א שני לווחים ארוכים וכבדים וסודרין בגדים על התחתון ומורידין העליון עליו וכובשי' את הבגדים ע"י יתידות שיש עמודים קבועים מנוקבים בארבע הפיאות של התחתונות והעליונה מנוקבת וכו' (רש"י, שבת קמח.). — ואמר המשורר: ודגים נפרדים בשתי פאות במחזה אלה מזה ואלה מזה (דיואן לרשב"ג, אגרון, דף 146). זעף אל בלל לשונם ויפץ כל איש לפאות (שם 233). אל נקרא בשם אותות שלשה יסוד תושיה בם נבראו הפאות ומעלה עם תחתיה (שם 123). אם גאו מי צרות והמו גלי תלאות והקיפוני תשאות מארבע הפאות (ר"י אבן גיאת, יום לכו לעדי, שער השיר, 18). — פְּאַת הָרֹאשׁ, שערות בולטות ויוצאות מחוץ לשאר השערות של הראש אצל האזן ויורדות על הלחי: לא תקפו פְּאַת ראשכם (ויקר' יט כז). — קְצוּץ פֵּאָה, כנוי לקצת בני קדם: ועל בני עמון ועל מואב ועל כל קצוצי פֵאָה היושבים במדבר (ירמי' ט כה). את דדן ואת תימא ואת בוז ואת כל קצוצי פֵאָה ואת כל מלכי ערב (שם כה כג-כד). — פְּאַת הַזָּקָן, השערות הצמחות מהלחיים ובפרט מקצה הלחי התחתון והוא מה שנקרא אח"כ זָקָן סתם: ולא תשחית את פְּאַת זקנך (ויקר' יט כז). לא יקרחה קרחה בראשם ופְאַת זקנם לא יגלחו (שם כא ה). — ובתלמ': הקורח קרחה בראשו והמקיף פאת ראשו והמשחית פאת זקנו וכו' חייב (מכות ג ה). פאת ראשו סוף ראשו ואיזהו סוף ראשו זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו (שם גמר' כ:). — ובסהמ"א: שראה בנים קטנים מגולחים ראשיהם עם פיאותיהם, (תוספ' נזיר כז: ד"ה ודידך). והא דכתיב וגילח כל שערו נוקי בנמרטו פאותיו (שם כח.). — *פֵּאָה נכרית, קליעה של שער תלוש שאדם שם על ראשו לכסות קרחתו או לשם קשוט, או שאשה מכסה בה את שערותיה, Perücke; perruque; wig: כל שהוא תושב בשיער נקרא פיאה (ר' אבהו, ירוש' שבת ו א). יוצאה אשה בחוטי שער וכו' בכבול ובפיאה נכרית לחצר וכו' (שבת ו ה). ות"ק אמר לך אפשר בפאה נכרית ור"מ סבר בפאה נכרית איידי דזוהמא לא ניחא ליה (נזיר כח:). — ובסהמ"א: לא תצא אשה בקטלא שבצוארה וכו' ולא בפאה של שיער שמנחת על ראשה (רמב"ם, שבת יט ז). — *ובהשאלה, קליעת ענפים ושריגים בעין קליעת פאה נכרית: היו קנים מרוקנים

עושה אותן פיאה מלמעלה (ר' יוסי, תוספתא כלאי' ד ה). פיאה אינה מצלת מרוח אחת עד שתהא מגופפת מד' רוחותיה (ירוש' שם ד א). פיאה מצלת בסוכה (ר' זעירא, שם) פאה מותרת לענין כלאים אבל לא לשבת (ר' יהודה בר' חנינא, עירובי' יא:). — פְּאַת שדה, קצהו: ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פְּאַת שדך לקצר (ויקר' יט ט). — ובתו"מ בלא מלת שדה: אלו דברים שאין להם שיעור הפאה והבכורים וכו' (פאה א א). אין פוחתין לפאה מששים ואע"פ שאמרו אין לפאה שיעור הכל לפי גודל השדה (שם ב) ואין פאה אלא מחטת הכילוי, ואין פאה אלא שיש לה שם ואין פאה אלא בסוף (ספרא קדושים פרק א). — ומ"כ: הזורע את שדהו שני מיני חטים עשאן גורן אחת נותן פאה אחת שתי גרנות נותן שתי פאות (פאה ג ה). — ובסהמ"א: וכן פאת הכרם והאילנות ניתנת במחובר לקרקע והעניים בוזזין אותה בידם (רמב"ם, מתנות עניים ב טו). — ואמר הפיטן: ותשטוט משאות ושכחה עם פאות בשדה ותבואות ועוללות מבצירים (ר"י בר ראובן, אזהרות, לג.). לא תפאר ויתך ולא תכלה פאתך ולא תונה עמיתך במקח ודברים (שם לט). — *ובהשא"ה, השיור מן המאכל שמשאירים לשמש: רבי שמא לא הנחת פאה בראשונים ולא כך אמרו חכמים אין משיירין פאה בקערה (ר' יהושע בן חנניה, עירובי' נג:). — ובסהמ"א בהשאלה: כל החכמות הנמצאות ביד חכמי האומות הם לקט ופיאה שהניחו להם חכמינו (ר"מ אלדבי, ש"א ח). — פְּאַת מִטָּה: כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן כן ינצלו בני ישראל הישבים בשמרון בפְאַת מטה [1] ובדמשק ערש (עמוס ג יב) — ב) פְּאַת מזרח, פְּאַת צפון וכו', צד מזרח צד צפון וכו': עשרים קרש לפְאַת נגבה תימנה וכו' ולצלע המשכן השנית לפְאַת צפון עשרים קרש (שמו' כו יח—כ). ועשית את חצר המשכן לפְאַת נגב תימנה קלעים וכו' מאה באמה ארך לַפֵּאָה האחת (שם כז ט). ורחב החצר לפְאַת ים קלעים חמשים אמה וכו' ורחב החצר לפְאַת קדמה מזרחה חמשים אמה (שם שם יב-יג). והיה לכם פְּאַת נגב ממדבר צן על ידי אדום (במד' לד ג). ומדתם מחוץ לעיר את פְּאַת קדמה אלפים באמה

[1]) כך לפי נוסח' המסורה, אך אולי נשתבשה?

ואת פאת נגב אלפים באמה ואת פאת ים אלפים באמה ואת פאת צפון אלפים באמה והעיר בתוך (שם לה ה). וגבול לפאת צפונה מלשון הים מקצה הירדן (יהוש׳ יח ה). ותאר הגבול ונסב לפאת ים נגבה וכו׳ זאת פאת ים ופאת נגבה מקצה קרית יערים (שם יח יד—יה). והירדן יגבול אתו לפאת קדמה (שם כ). והבנין אשר על פני הגזרה פאת דרך הים רחב שבעים אמה (יחז׳ מא יב). ואל פני אחזת העיר מפאת ים ימה ומפאת קדמה קדימה (שם מה ז). וזה גבול הארץ לפאת צפונה וכו׳ ופאת קדים מבין חורן וכו׳ ואת פאת קדימה ופאת נגב תימנה מתמר (שם מז יח—יט). והיו לו פאת קדים הים דן אחד ועל גבול דן מפאת קדים עד פאת ימה אשר אחד (שם מח א—ב). —ובסהמ״א: ויצא שמעון למלחמה לקראת אנטיוכוס וכל בניו עמו וילך הוא מהפאה האחת ובניו מהפאה האחרת למען יהיה אנטיוכוס עם גדודיו ביניהם (יוסיפון פרק כז, פרנקפו׳). אמרתי אפאיהם אמרתי אזרה אותם בפיאות (לקו״ק קעג). בכמו המקומות האלה וזולתם יצטרך האדם אל בעלי הגרסא ואנשי הקבלה אשר נעדרו ממנו בפאה הזאת (כ״י א״ת, הקדמה לריב״ג, 197). שהאידים עולים מפאתי צפון ודרום וזהו מקצה הארץ הפאות הרחוקות מן הישוב (רד״ק, ירמי׳ י יג). וידוע כי לחמשה הכוכבים וכו׳ אע״פ שאידיהם מפוזרים בכל הפאות לא יתנועעו כ״א מצד אחד (אבי הרלב״ג, שער השמים א ה ט). — פאת פניו: ואם מפאת פניו ימרט ראשו וכו׳ (ויקר׳ יג מא).— ובחכמת השעור: שהגשם כאשר יוגדר תהיגה לו ו׳ פינות והם האורך והרוחב והעומק ולהם ב׳ פאות (פי׳ ספ׳ יצירה לאבוקהל, מה). האורך קו בין שתי נקודות והרוחב שני קוים והנה זה שטח והנה בגוף יש לו שש פאות (ראב״ע, יסוד מורא יא). גבול גוף שלשה האורך ורוחב ועומק ומאלה יצאו הששה פאות (הוא, ספ׳ השם ד, קבול׳ קונטרס׳). ונקרא חודו של עבר והוא הקו החצון המתפשט על פני כולו פאה (קאנט) וכשיהי׳ העבר מרוב׳ יהיו לו ד׳ פאות שהם ד׳ קווים הסוגרים אותו (רש״פ, יריעות שלמה א ב, פתיח׳ לד :). — ובחכמת המספר, המספר שבצד מספר אחר בסדר המספרים לפניו ולאחריו, Nebenziffer: שכל מספר הוא מחצית ב׳ פאותיו תקבצנה ומחצות פאות פאותיו ופאות פאות פאותיו וכו׳ (פי׳ ספ׳ יצירה לאבוקהל, כה). והאחד קדמון לבדו וכל חשבון מתחדש בעבורו והוא יעשה בפאה אחת מה שיעשה כל חשבון בשתי פאותיו כי שנים לחשבון שלשה הפאה האחת אשר לפניו וארבעה הפאה האחרת שהיא אחריו ושתי הפאות המחוברות ששה שהוא כפל שלשה (ראב״ע, ספ׳ המספר ב 12). שכל מספר הנה הוא חצי שתי פאותיו (כל מלאכת ההגיון ל, ה :). — והוא (האחד) יעשה בפאה אחת מה שיעשה כל חשבון בשתי פאות (ראב״ע, ספר האחד). — ובהשאלה, על אדם יחיד בדורו: אדוני יעשה בפאה אחת מה שעושים אחרים בשתי פאות (ריב״ש, שו״ת קצא). — ואמר המליץ: הגם תובל הנקם לפאה מלכות הזאב ותובל לחרפות כמכת זאב ביקב זאב (סעדיאנה 50). פאת עולם יאחז שיר נבונים ונביא מבלי ציים ואיים (רמב״ע, התרשיש י טו). מפאת אפלתה לא נבקע שחר וליום גלותה לא היה מחר (הוא, דות נפש נכאה, שער הסיר 77). — ובהשאלה, צד של ענין: שהשואל חייב לידע על אי זו פאת ישאלוהו מן אלו ה׳ דברים (ר״נ הקראי, לק״ק, נספח 12). יש לתשובה פאת חוב ופאת חיוב פאת חיוב מדרך דעת להפיל גמול הרע ופאת חוב מדרך התורה (ר״א בן אליהו הקראי, ע״ח קיג). בעניני המצות התוריות בין בחיוב בין באזהרה כשלא נשכיל בהם מצד עצמם פאת יופי ופאת רוע נאמר כי הם נתחייבו מצד היות החובות הצלחה בדין והאזהרות מצד היותם שיחות בדין (הוא, ג״ע מילה ז). ולא יצא זה הדבר אם לנפשו לפי שהוא מדרך האליל כי מן החוב שיהיה בפיאות כלם בעת אחד (ישועה בן יהודה, LWJ Bericht 18, ע׳ 29). —מפאת פלוני או מפאת דבר, מפני, מסבת, מצד פלוני או דבר: ומזה הדרך יוכל המשכיל לדעת האחד מפאת שהכל בו הוא דבק רק מפאת הטוב כולו אין כח בנברא לדעתו (ראב״ע, יסוד מורא יב). וכמו שהצורה בעלת המראים אין לה מונע להראות בברזל אשר עלתה עליו חלודה אלא הדבר המבדיל הוא מפאת הברזל וכו׳ כן ראוי לך שתאמין שהח׳ךר הוא מפאתך ולא מפאת הרחמים האלהיים (אבן פקודי, תרגו׳ מאזני לדק לאלגזלי 36). יש לדעת כי האפן בחיובה (של תפלה) מפאת הדעת ומפאת המשמע ואמנם חיובה מפאת הדעת הוא מפני חיוב הודאת המנעים שיתחייב עלינו להודות ולשב

למי שיקדים לנו כל טובה (גן עדן, ענין תפלה, פסיק' קט.). והישרה האמתית לאמונותיה זו היא הבחינה האחת מפאת התורה (ר"י אברבנאל, מפעלי אלה' א ז). כלם נבראו ונתחדשו בכללותם אבל שלא נתהוו מלא דבר כי אם מחמר קדום כי היה אצלם התהוות הדבר מלא דבר נמנע מפאת עצמו (שם ג ב). וכמו בתואר פניהם כן גם כתכונת רוחם איש מרעהו יפרדו אם מפאת הרכבת מזגם הטבעי ואם מפאת חינוכם המוסרי (שמשון בלוך, שבילי עולם, הקד' 3). —ג) ומ"ז ממי: דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל ומחץ פַּאֲתֵי [1] מואב וקרקר כל בני שת (במדב' כד יז).—ואמר בן סירא: השבת ראש פאתי אויב האומר אין זולתי (ב"ס גני' לג יב). —ובסהמ"א: על כי יזמו רע ותחשבנה שרירותם להזהר מאל שדי פן יפיצם בכל פאתי ארץ (רסע"ג, האגרון, ההקד' העברית כב). — ואמר הפיטן: פרזוני בנען רגזו וחלו פאתי מואב ברעד חלחלו פחתי אלופי אדום אז נבהלו (אסה האדרת, יוצ' ז' פסח, מחז איטלי' א קכ:)—ואמר המשורר: למדד וכו' פרשה זרת אם נעצרו מרכבות שמש ואם פאתי קדים סגרות ואם דרכה מסגרת (ר"י הלוי, ענן כדינה, סעה"ם 98). —פַּאֲתֵי הראש: שלא להקיף פאתי הראש שנא' לא תקיפו פאת ראשכם (ר"א הלוי מברצלונה, ספ' החנוך רנא). — ובשמוש מיוחד: ותתן להם ממלכות ועממים ותחלקם לְפֵאָה [2] ויירשו את ארץ סיחון ואת ארץ מלך חשבון ואת ארץ עוג מלך הבשן (נחמ' ט כב).

פָּאָה[3], קל לא נמצא.

—הפע', הִפְאָה עתי' בכי' רב' אַפְאֵיהֶם, — הפאה את פלוני, דחהו לפאה רחוקה, הִפְאָם, פִּזְּרָם לפאות רחוקות, : versprengen ; disperser ; to disperse

אמרתי אַפְאֵיהֶם[1]) אשביתה מאנוש זכרם (דברי לב כו–כז).—ואמר הפיטן: חסדך הראה לעם דל ונכאה נדחו קבץ ואויביו הפאה (נחום כזלו עיני, סני וחמשי, סרע"ג א, כא.), סמוך דך ונכאה וצריו הפאה (סעה, פיוט קדם מנחת יו"כ, מנהג אויגנון).

1) [לפי רב המדקדקים וגם ריב"ג ממי' רבי' מן פאתים וז"ל: הוא סמוך פאתים על משקל שנתים [אם] שיהיה לשון משנה (= זוגי) או שיהיה קבוץ (=רבוי) (השרשים, פאה)].

2) [פירש"י: לצד זוית אחת מוחלקים בלי להתערב עם גויי הארצות. וגם ראב"ע פירשו מלי פאה במשמ' קצות הארץ.] א. ש. יהודה (ZA 16, 271) מפרש במשמ' פֵּאָה הערבי, במשמ' גדוד, וכאן גם שמי' שבט. [ונראה לפרש ל' חבל ונחלה, ועי' ב. פַּח.]

3) עי' הערה לקמן.

1) כן בנוסח' המסורה, ואין ספק בדבר כי כך כבר היתה נוסחה זו קבועה בימי ראשוני התנאים, כיון שבספרי נדרשה מלה זו כאילו היו כאן שלש תיבות: אף אי הם, אמרתי באפי איה הם. וכבר תרגמו השבע' במש' פזור διασπερῶ. אונק' תרגם בענין כעס, מלשון אף: יחול רוגזו עליהון. ובספר תורה שבכנסית אסוירוס ברומא בין שאר השנויים הרבים שנמצאו בו, כתיב: אמרתי אף איהם (ברא' רבתי, אלבק ע' 212). ועי' במאמרו של א. אפשטין בס' זכרון לחבולסון, 49. וכבר הביא דונש (תשו' 174 על רסע"ג), שכך פרש גם רסע"ג, וז"ל: ואמר בפירוש אפאיהם שהוא מלשון אף, ע"כ. אך בתרגום התורה של רסע"ג דפ' קונסט' וכמו"כ כ"י שביד היהודים התימנים כתוב: ולקד קלת אתקצאהם, והוא קצי בערב' שהוא כמו קצה בעבר' וכך גם ריב"ג, וז"ל: פמעני אפאיהם אקציהם מן מעני אלקצי אי אבעדהם כד'לך קאל אלעבראניון אפאיהם מן מעני פאה ומן כלאם אלערב איצ'א אפק אל רג'ל אפקא אד'א דהב פי אפאק אלארצ' פאשתקוא מן אלאפם פעלא כמה אשתקה אלעבראניון מן פאה, ע"כ, ובעברי: וענין אפאיהם בערב' אקציהם (ארחיקם להקצה) מענין קצי בערב' (קצה בעבר') וכלשון הערבי כמו כן אפק אלרג'ל אפקא כשהלך לאפק הארץ וגזרו מן אפק פעל כמו שגזרו העברים מן פאה.- וכעין זה רש"י, וז"ל: אמרתי בלבי אפאה אותם ויש לפרש אפאיהם אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר ודוגמתו מצינו בעבר' ותתן להם ארץ שבעה גוים (? לא כך הנוסח' בעזרא כ"א גוים ועממים) ותחלקם לפאה להפקר וכן חבר מנחם, ע"כ, ואח"כ משיג על אונק'. — דברי מנחם במחברת, אף: והשוו הפותרים אף לאפאיהם והעמידו אפאיהם מגזרת אף ונראית המלה כי אינה פתורה כדת ולא דרושה כמשפט האותיות כי סברו הפותרים כי האלף יסוד במלה ואין כה דת המלים וכו' נכון להיות אפאיהם מן פאה וכו' וכה יהי פתרונו אפאיהם אזרה אותם בגוים ואפאה אותם לכל רוח וגם יתכן להיות אפאיהם אשימם פאת פני וילכו ויתמו, ע"כ. [א. ש. יהודה במקום הנ"ל ב ZA מחברו עם הערב' פַאַה הנ"ל: אפורם לשבטים קטנים. ושאר החדשים מחברים אותו עם הערב' פַאַא, פַאַי a) ובסבא' פעי, בקע, ועי' גם ראב"ע]. [ובערבית דרומית נמצא בנין שפעל, שפאי בהוראת כלה, השמיד].

a) فأى

— ואמר המשורר: ומקרה הנראה במחנך הפאה וצורך לא יראה בך ערות דברים (רשב"ג, אזהרות יום ב). ומן ירוץ להפאות אותו בכל פאות (רמב"ע, התרסים, מוסף יו"כ, ספרד). חזק לב ידאה כעוף ולישעך ידאה ווכה חטאיו והפאה לכל צד ומשנאיו כלה (הוא, מתי אויבנו, דיואן רלח, כ"י בודלי). ובחדרי לבי החביאני אכן היום אל כל צד הפאני (שם רמב). ותעלה שמש עלי חוג היקר לקפוץ ידי אפל אשר יפאנו האיש אשר ישא עמל ימים ורוב רעם נדודיהם להצביאנו (הוא, על אף). מנוה השלום הפאה גורי שחלים נאספים לטרף השה דלת רחלים (ר"י הלוי, רס אשר). עד הניאוני התלאות המניאות והפאוני בכל פאות ההוות המפאית (ר"י חריזי, תחכי טז). אשום לבבי להדף צבאות חטאי בחיל יושר ואפאיהם כי טוב זמן יכלה והוד שרים יסוף ואי עשרם ואף איהם (הוא, ענק, אות א). והפאוני (אלהים) והרחיק את נדודי (בתי הנפש והלחשים, כ"י פריז). — ובמשמ' הפנה וסבב אל פאה אחרת, abwenden; détourner; to divert: ואספסיאנוס הפאה אותם (את המים) אל פאה אשר לנגד העיר (יוסיפון פרק פ, פרנקפ').

— הפע', הפאה, רק בינ', מפאה, מופאה, – שנמצא בפאה, בפנה רחוקה, entlegen; éloigné, isolé; out of the way: והמרגיש בשתן (במטה) והוא הולם שהוא יפגע במקום מהמקומות שישתין בו ויורגל בזה כאלו יהיה המקום ההוא נמצא או כאלו יעבור מעבר שומם ומופאה פי' מלשון פאה או בישימון דרך (קאנון, ג יט ב י).

— התפ', התפאה, הפנה את עצמו לצד אחר, sich abwenden, abgehen; s'écarter; to turn away: וירם אליו קנטור אבן גדולה בשתי ידיו וישליכנה ויפילנה על איארם וירץ איארם ויסר מתחתיה ויתפאה וימלט ותפל על רעהו וימת (יוסיפון, פרק סג, פרנקפורט).

פאור, ש"ז, רק מ"ר פאורים, בינ' פעו' מן א. פאר, כמו מפאר, ואמר הפיטן: פאורים לשם יום פאר לאיום צווי קיחתם היום צחצות בזה ראשון יום (ר"א הקליר, אימתי בחיל, יוצ' א סוכות). לבנים עם וקדש פלוסים ערכם מנים שמונה עשר פאורים לשרת בם למלך הכבוד (ר' משולם בן קלונימוס, אמיץ כח, עבודה ליו"כ).

א. **פאור**, פיאור, ש"ז, שה"פ מן א. פאר ואמר הפיטן: פאור ענוד כלילי, לבדני כתרני והכלילי (מחזי איטלי' ס"א קד.) — ובדקדוק, במשמ' לתפארת הלשון: ושחפץ מ' ר' סעדיה פיאור בהא בהכנסת ב' ה' ו' כ' ל' מ' ש' עליה כאטרך בבית להנחותם בדרך וכן הי' בהשמים (דונש, תשו' על רסע"ג 105). אבל קמצות החית אין לה פנים אצלי זולת רצונם לפאר המלה והרבה עושין זה ברב האותיות הגרוניות אשר הם דבקות לתנועה באטרם החרב נחרבו המלכים בפאור[1]) החת בקמץ חטף (ר"י א"ת, שה"ש לריב"ג, חדל). ובמלאכיו ישים תהלה על משקל ותעל צחנתו והקמצות בו לפאור ואיפשר שתהיה חה"א נוספת (שם, תהל).

ב. **פאור**, ש"ז, שה"פ מן ב. פאר, לקט פרות שנשארו אחרי החביטה, Nachlese; glanage; gleaning, ואמר הפיטן: נחלתך שחרת מצוען יוצאת לילה ללילה מגידים לכן בפיאה פרט ולקט פיאור שכחה ועוללות לך מכבדים (רסע"ג, אזהרות, קובץ מעשי ידי גאוני קדמוני 40).

א. **פאר**[2], ממנו פאור, א. פאור, א. פאר, א. פאר, פארור (?), תפארה, תפארת.

ב. **פאר**, ממנו ב. פאור, ב. פאר, פארה, פארה.

ג. **פאר**, ממנו כ. פאר.

א. **פאר**, קל לא נמצא במקורות הקדומים, ועי' פאור.

— פע', פאר, אפאר, יפאר, פארך, — פאר דבר, קשט ויפה את הדבר מאד, zieren, schmücken; embellir; to beautify: כל צאן קדר יקבצו לך וכו' יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר (ישעי' ס ז). כבוד הלבנון אליך יבוא ברוש תדהר ותאשור יחדו לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד (שם שם יג). ברוך יי' אלהי אבתינו אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את בית יי' אשר בירושלם (עזר' ז כז). — פאר את פלוני נתן לו כבוד ויקר: וגוי לא ידעוך אליך ירוצו למען יי' אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך (ישעי' נה ה).

---

1) [[כערב' בתפח'ים a).]]

2) [[פרת (Etymol. Stud. 21) מחברו עם הערב' פח'ר b), התפאר, בסבא' פחר, תבשיא.]]

---

a) بتفخيم b) فخر

—ובהשאלה, פארו בישועה וכדומ': כי רוצה יי' בעמו יפאר ענוים בישועה (תהל' קמט ד). —ובתו"מ: במשמ' נתן שבח preisen, rühmen; glorifier; to glorify: לפיכך אנחנו חיביין להודות להלל ולשבח לפאר לרומם וכו' למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו (פסח' י ה). אמר להם (משה לישראל) אתם תהיו מפארים ומרוממים ונותנין שיר ושבח וגדולה ותפארת למי שהמלחמות שלו (מכי' בשלח ג). כל מה שאתה יכול לשבח את ישראל לפני שבח לפארו פארו (פסיק' דר"כ, שקלים, יז:). —ובסהמ"א, בהוראות הנ"ל: ומצוה מן המובחר לחזק את הבנין ולהגביהו כפי כח הציבור וכו' ומפארין אותו ומייפין כפי כחן (רמב"ם, ביה"ב א יח). איש אשר אפאר הספר בשמו ויהיה חתום בחותמו (ר"י חריזי, תחכי' הקדי'). ואם החזיר' (את אבידת הכנעני) לקדש את השם כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה הרי זה משובח (טו"ע חו"מ, אבידה רסו). — ואמר הפיטן: ספרו עזו פארוהו צבאיו קדשוהו רוממהו (אל נא, קרובות לד' פרשי' ולשלש רגלים). —ועל בגד ההולם את הלובש אותו: ולבש מלך אחד לבוש חדש ולא פארהו (ר"י זבארה, ס' שעשועים, דודזון, 67). —ובדקדוק, במשמ' שנה בנקוד לתפארת הקריאה: כי מאיש לקחה זאת והיתה הקוף ראויה להיות דגושה והקלו אותה ופארוה כמנהגם ברב האותיות (ר"י א"ת, ספ"ש לריב"ג, לקח).

—התפ', התפאר, אתפאר, יתפאר, ־אר, — א) התפאר על פלוני, שאל מפלוני דבר קשה לעשותו, שאינו מאמין שפלוני יעשהו: ויאמר משה לפרעה התפאר[1] עלי למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך (שמות ח ה). —ב) התפאר על פלוני, הלל ושבח את עצמו בדבר והתגדל בו ואמר שהוא עשהו

1) [במקום זה וכן בישעי' י, ט הבינו המדקדקים בימי הבינים את הפעל התפאר בהוראת גזר וז"ל ריב"ג בס' השרשים: התפאר עלי גזור מתי תרצה וממנו היתפאר הגרזן על החוצב בו ענינו היגזור עליו דבר או ישאל ממנו דבר וכו', וכן משתמש בפעל זה ר' שמואל בנבנשתי בתרג' ספר הקצרת להרמב"ם (הוצ' ז. מונטנר), בראש ההקדמה: שאלני אדוננו... והתפאר (=וגזר) עלי שאכתוב מעט מן המסעדים וכו'. ע"כ. ואולם בנראה אין התפאר זה אלא לשון „פור הוא הגורל" (אסתר ג. ז) הבא לקבוע „מיום ליום ומחדש לחדש", למתי אעתיר לך". ויחס פור אל פאר מצד הלשון הוא כיחס בור אל באר.]

ולא פלוני, sich rühmen, prahlen; se vanter, se glorifier; to boast, glorify oneself: ויאמר יי' אל גדעון רב העם אשר אתך מתתי את מדין בידם פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי (שופטי' ז ב). היתפאר הגרזן על החצב בו אם יתגדל המשור על מניפו (ישע' י יה). — התפאר בדבר, השתבח בהדבר, ראה לעצמו כבוד בדבר: כי גאל יי' את יעקב ובישראל יתפאר (שם מד כג). ואמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר (שם מט ג). נצר מטעי מעשה ידי להתפאר (שם ס כא). וקרא להם אילי הצדק מטע יי' להתפאר (שם סא ג). — ואמר בן סירא: אז ירד ונשא ידיו על כל קהל ישראל וברכת ייי בשפתיו ובשם ייי התפאר (ב"ס גני' נ כ). —ובמדרשי: לא תתפאר[1] לעני מכאן אמרו וכו' (ספרי דברי' רסד). א"ל הקב"ה למשה וכו' שאני עתיד להתפאר בהם (ר' יהודה בר סימון, מד"ר ויקר' ב). —ובסהמ"א: כי כבר ידע השם יתברך כי התורה תהיה גלויה ומפרסמת לכל העמים ועליה יבנו בענין בנינים עד שכבר הם מתפארים על האמנתה (הכשלמה לאהרוק, מדרשי התורה). וכמה נתפאר נחמיה בן חכליה מזה המוסר (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי, י יח). — ובמשמ' כמו פע': הוא שולח אליך השירה אשר תראנה ואם מעט יוסיף לך כהנה וכהנה עד אשר יראה בעיניו והנסיון יראנו ממי יתפאר השיר ממך או ממנו (עמנוי' מחב' יג). — ובהשאלה: אבל (ההקדמה) הראשונה האומרת שיש שכל מחוץ נמצא בפועל שיחסו אל החושים יחס המוחש שבפועל אל החוש שבכח זו לא התפארה עדיין בנגלה ויש להסתפק בה ולומר אולי אינו כך (ר"ה מוירוכא, תגמו' הנפש א ו).

—פע', *פאר, — שפארו אותו, בינ' מפאר, מפואר, יפה: א"ל בת קיסר לרבי יהושע בן חנניה תורה מפוארה בכלי מכוער (נדרי' נ:). רוני רוני השיטה התנופפי ברוב הדרך המחושקת בריקמי זהב המהוללה בדביר ארמון ומפוארה בעדי עדיים (ר' יצחק נפחא, ע"ז כד:). —ובתפלה: המלך המרומם לבדו מאז המשבח והמפואר והמתנשא מימות עולם (המאיר, ברכת יוצר). —ובסהמ"א: הקנין המפואר שימצא במין האנושי הוא הנפש והצלחתה (ר"ה מוירוכא, הגמו' הנפש א). משמע שיש מקום אחד מפואר מאד ששמו גן

1) [כך בהוצ' רמא"ש ובדפ' אחרים. ס"א: תפאר.]

ששם מתפארת הנפש החסידה (שם ג ג).— °ובדקדוק, תבה שנשתנתה צורתה לתפארת הלשון: ומן המפואר תגמולוהי וכו' ומן המפואר יצרנהו וארממנהו ומן המפואר בואו הניעמו והורידימו ענבימו (דונש, תשו' על רסע"ג, 110). — ומ"ר מְפֹאָרִים,־ין: ומן המפוארין כלהם ועיניהו רום ידיהו נשא (שם).— °מנקד בנקודה שלא לפי הדקדוק לפאר הקריאה: נבהל להון איש רע עין, בינוני כי הוא קמוץ והבית מפואר בקמץ חטף (רד"ק סה"ש, בהל). — ואמר הפיטן: ליל שמרים פאר עליון באמירות מכנף הארץ וזמירות (מאיר, ליל שמורים, ערבי' ב' פסח).

—נִפע', °נִפְאַר, — כמו פִּעֵ', ואמר המשורר: **שרי** קדש אנשי מדות נכבדות ספיר גזרתם מה נפארו מה נהדרו ככוכבים במסלותם (עמנו', מחב' יב).

—הִפע', °הִפְאִיר, — כמו פִּעֵ': ואחרי אשר הפאיר הבורא את האדם באלה הכתרים (רי"ק, ספר הגלוי, הקד').—ואמר המשורר: אשר ספר הפאיר ובו עין האיר ואת אחריו השאיר ברכה לדורים (תלמיד, מנחם, תשו' על דונש, 9). חנון צלעו סלה ובשר תחתנה מלא והפאיר צורת כלה ויביאה אל האדם (רסב"ג, מי כמוך שכן). אתה הוא יי' לבדך הפארתני בשם כבודך, ותגמור עלי בהודך (דיואן לרהב"ע, איגר 242, אל תבוא). ומאמר המורה וכו' ועין הלב יאיר והשכל יפאיר והנפש ישאיר ותדור במעונים (מ"כ, שיר בשבח הספר לר' אשר קרשקש). ובהיותנו במצרים בתוך הגולה אותנו משם דלה דלה והפאירנו לעטרת ולכלילה (ר"מ אלדבי, ש"א, הקד').—ואמר הפיטן: קוץ המכאיב וסלון הממאיר רעלהו העלהו כרם להפאיר (שמעון בר יצחק, אויל, קליתי ער"ה).

ב. פָּאַר, קל לא נמצא.

—פִּע', פֵּאֵר, תְּפָאֵר, תְּפַאֵר[1]), — פֵּאֵר, חבט הזיתים אחריו, בדק בענפי הזית ולקט מה שנשאר עוד אחרי החביטה, nachlesen; glaner, grappiller; to glean: **כי** תחבט זיתך לא תְפַאֵר[2]) אחריך לגר ליתום ולאלמנה יהיה (דבר' כד כ).

א. °פְּאֵר, ש"ז, כמו תפארת, קשוט, Pracht; magnificence; splendour, ואמר הפיטן: פאר וכבוד נותנים לשמו צהלה ורנה לזכר מלכותו (אל אדון, שחרי' שבת). הותכל גוינו ונפרע פארנו זבול מקדשנו חרב בעונינו (אשמנו מכל עם, סרע"ג ב, קטו.). באשם נלהבים ובגחלתם נכוים ובפארם הם נאלמים (הוא נקרא, יוצ' שבת פרש' החדש). פאר איש דת כתב ידו נתנה משמי שפרה (ר"א ערלוקי, אדון עולם, ספ' הפזמו', יד:). פאר שיר שבת חל פני משיבת וכו' ראיתי בספר אחד ישן נושן לאחד מן הקדמונים אשר את שמו לא אזכור עוד כי שם שר של שבת הוא פאר (ר"י רייפמאן, לקוטים, ציון תר"א, 164). — ואמר המשורר: פאר והוד חבש וישע אל לבש ולזרים כבש עשרה מבצרים (דונש אבן לברט, תשו' על מנחם, דעה לבי, שער השיר 4). הנחתי כעב עברה ואנחתי משמרה ושמתתי בטל הלך ועל ביתי פאר קרה[1]) (ר"ש הנגיד, אחי מוסר). —ומליצה, °פַּאֲרֵי העמודים, Pyramiden; -es: כאשר בא אבי האבות אברהם מצרימה כבר ראה שם את פארי העמודים אשר נתפלא עליהם עוד היום (גוטלובר, ממלכים של פרנקל, 4).

ב. פְּאֵר[2]), ש"ז, פְּאֵרָה, מ"ר פְּאֵרִים, סמ' פַּאֲרֵי, כנ' פַּאֲרְכֶם, — כסוי הראש לאנשים ונשים, עשוי שש בד וכיוצא בזה, יחבשוהו על המגבעת, Turban: ואת המצנפת (לאהרן ובניו) שש ואת פַּאֲרֵי המגבעות שש (שמות לט כח). הנטפות (של בנות ציון) והשרות והרעלות הַפְּאֵרִים[3]) והצעדות והקשרים (ישעי' ג יט—כ)

---

1) כך רד"ק בפרושו. וכך בכ"י, אך בדפוס' אחרים בקמץ, ואמר רד"ק: והוא פתח להבדיל הרעיון. [עי' הערת גינצבורג.]

2) בספרי אמרו: לא תפאר לעני אך זה בדרך דרש. אונק' תרגם: לא תפלי, במשמ' חפוש ובדיקה. רסע"ג: תסתקצה [(=תבדק), ומנחם פרש: כמו שבירה.] ואמר ריב"ג: כלומר לא תלקט מה שנשאר בפארות וזה דומה למנהג הערב בלשונם, וכבר זכרנו שני הענינים האלה בספר התוספת וכו' ואשר יתכן אם כן לפרש בו אל תחפש אחריך כלומר אל תחפש לקבץ כל מה שחבטת מן הזתים עד תכלית אבל הניח ממנו לעניים שארית. רש"י: לא תפאר לא תטול תפארתו ממנו. ראב"ע כמו ריב"ג. [פרוש רש"י הוא של תנא דבי ר' ישמעאל (חולי' קלא.). ובעין זה גם תרגו' יוני אחד: στεφανώσεις ואולי הוא של עקילס. כמו ת"א תרג' הפשי', ובעין זה ת"י: לא תבקרינון, תתבקרון. והשבע' והוולג' תרגמו כמו תְּפַנֶּה.]

1) [עי' הערת ר"ח ברודי.]

2) רק בעבר' ולא נתברר מקורו. [ויש שמבארים המלה כהפוך הגאים של אֵפֶר, דגמת שמלה—שלמה].

3) בירושלמי שבת אמרו: הפארים בליליא: כמה דאת אמר פארכם על ראשכם (ו א).

לשום לאבלי ציון לתת להם פְּאֵר [1] תחת אפר שמן ששון תחת אבל (שם סא ג). כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן [2] פְּאֵר [3] וככלה תעדה כליה (שם שם י). האנק דם מתים אבל לא תעשה פְּאֵרְךָ חבוש עליך וכו' ועשיתם כאשר עשיתי על שפם לא תעטו ולחם אנשים לא תאכלו ופְאֵרֵכֶם על ראשיכם (יחז' כד יז–כג). —ובסהמ"א: כי משפט כל הנשים להתיפות לראות פניהם בכל בקר במראות נחושת או זכוכית לתקן הפארים שעל ראשיהם (ראב"ע, שמות לח ח).

פֹּארָה [4], ש"נ, ג"ר פֹּארֹת, פֹּראוֹת, פְּרֹאוֹת, כנ' פֹּראֹתָיו פֹּארֹתָיו,—א) ענף, בפרט ענף גדול שסעיפים מסתעפים ממנו, Ast; branche; bough: ותהי לגפן ותעש בדים ותשלח פֹּארֹת [5] (יחזק' יז ו). על כן גבהא קמתו (של הארז) מכל עצי השדה ותרבינה סרעפתיו ותארכנה פארֹתו [6] ממים רבים בשלחו בסעפתיו קננו כל עוף השמים ותחת פֹּארֹתָיו ילדו כל חית השדה (שם לא ה). ברושים לא דמו אל סעפתיו וערמנים לא היו כְּפֹארֹתָיו [7] כל עץ בגן אלהים לא דמה אליו ביפיו (שם שם ח). ויכרתהו זרים וכו' ותשברנה פֹּארֹתָיו בכל אפיקי הארץ וכו' ואל פֹּארֹתָיו היו כל חית השדה (שם שם יב–יג). —ובסהמ"א: בתשובות הגאונים מצאתי העושה לולב צריך לשום בו שבעים פאורות שקורין רמיי"ש [8] (מחז' ויטרי 435). והזהר במאזני צדק אבני צדק ואיפת צדק והין צדק ועזיבת הלקט והעוללות והפארות והדומה לזה (ר"י ה"ל, הכוזרי ג יא). וכאשר תשברנה הפארות ותהיינה קרוצות לארץ אז תצאנה הנשים לארות הפרי (ראב"ע, ספת יתר, 14). —ובהשאלה, כמו סעיף: והגיד השני מתחלק ממקום הקרוב ליציאתו בשני חלקים האחד עולה על גבהות הגוף ומתחלק שם לכמה פארות אל עצם הראש והוא נותן רוח חיים בקצה העליון מהאדם והחלק השני הולך ויורד עד שמגיע אל הרגלים ומתחלק לכמה פארות לתת לכל אבר ואבר מאיברי מהצית הגוף התחתון את החיים (ר"י בן עקנין, ספ' מוסר ה כא). ואולם תתחלק הידיעה בה לפארות רבות מפני שקצתם מורים על קצתם ועל כן תרבה החלוקה בה (ר"א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי ט). —ואמר הפיטן: פראת הסיר (האויב) התז נטישות (ר"י גב'רה, זמירות לשבת ור"ח).— ב)* מיתר ונימה לכנור (?): המשתחוה לבהמה וכו' שוקיה מהו להלילין בני מעיה מהו לפארות [1] (רב פפא, ע"ז מז.).

1) ת"י כליל. קצת הקדמונים ראו במלה זו שם נרדף לתפארה, אך האפר שלאחריו מעיד עליו כי הכונה גם בפאר זה קשוט הראש.

2) אולי יְכֻנַּן, במשמ' כרך.

3) גם פה ראו רב הקדמונ' ש"נ של תפארה. רש"י: לבושי פאר. רד"ק: יגדיל פארו בלבושים נאים. וגם ראב"ע: שהוא מצטרך לפאר נפש.

4) עי' פֻּארָה.

5) כך ברב ספרי כ"י וקצת דפוס', וברב הדפוס' פְּרֹאוֹת,—ועי' רד"ק וש"נ.

6) כך הכתיב והקרי: פֹּארֹתָיו. וכס"א: פֹּארֹתָיו כתיב וקרי.

7) ס"א כפֹארֹתיו. ועי' המסורה ברד"ק.

8) [rameaux, ענפים.]

פֻּארָה [2], ש"נ, — עֲנָף, בפרט ענף גדול שסעיפים מסתעפים ממנו, Ast; branche; bough: הנה האדון יי' צבאות מסעף פֻּארָה [3] במערצה ורמי הקומה

1) [כך פרש רש"י. ס"א: פאורות. ובפרוש ר"ח ובכ"י מונכ', הגירסה: לכינורות; ועי' ד"ס הערה ה.]

2) עי' הערה לקמן.

3) כך כתוב ומנֻקד בהנסחה המסורה ואין ספק בדבר כי כך היה הכתיב כבר בימי תרג' השבעי' של ישע', כי בתרגום זה המלה מתרגמת במשמ' תפארה, ἐνδόξους וכמו"כ דבר ודאי הוא, כי כן היה הנקוד בזמן המסורה, כי היא מחברת מלה זו עם המלה פורה, וז"ל: פארה ג מל' ב כתיב פורה וחד כתיב פארה וסימן פארה במערצה כך כתיב פורה דרכתי לבדי לחשף חמשים פורה וב' חס' וסי' ואם ירא אתה לרדת הוא ופרה נערו. ע"כ.– וכבר העיד Hieronymus בפרוש, כי בימיו קראו כך מלה זו, וז"ל: Verbum Hebraicum Phura וכך גם ת"י, כי הוא תרגם מלה זו כמו שהוא תרגם פורה דרכתי לבדי. וכך כנראה עקיל' כי גם הוא תרגם מלה זו דומה למה שתרגם פורה דרכתי κεραμεῖον, κεραμύδιον כנראה במשמ' גיגית של חרס, וכדו', וכך רסע"ג: האד"ה כפרמה פי' רהבה והעיר ע"ז דרנבורג: עי' ריב"ג פור.—מנחם חברה עם פארותיו, במשמ' ענף. וכך ריב"ג, ע"צ. וכך רש"י: יפשח פארות עוקר ענפי אילנותיו וכו' אין פארה זו לשון גת שהרי לא נכתב בויו כמו פורה דרכתי וכמו לחשוף עשרים פורה אלא באלף כמו והארכנה פארותיו, ע"כ. וכך גם ראב"ע ורד"ק, וכן החדשים. וכבר דמה Barth לזה השם פרע [a]

a) فرع

גדעים והגבהים ישפלו (ישע׳ י לג). —ואמר הפיטן: עד אן תהיה צור גאוני פארה הדורה מסעף (ר״י נג׳ארה, עולת תמיד קסד).

פָּארוּר [1]), ש״ז, — פניו קִבצו פָּארוּר, בפניו נראו בהלה ופחד ובעתה: מפניו (מפני הארבה) יחילו עמים כל פנים קבצו פָּארוּר [2]) (יוא׳ ב ו). בוקה ומבוקה ומבלקה ולב נמס ופק ברכים וחלחלה בכל מתנים ופני כלם קבצו פָּארוּר [2]) (נחו׳ ב יא). —ואמר המשורר: וגם פארור בפאר עלי ספרו באר ובו אמר אאר חשכים נקדרים (דונש, תשו׳, 35). ופנים קבצו פארור והדר ונהפכו אלי שולי קדרה (ר״ש הנגיד, אלוה עז). מה עיני המלך מה ארצה שחו פניו קבצו פארור ומצחו זעם (יל״ג, דוד ומיכל, ספ׳ ג 46).

פַּג [3]), ש״ז מן פגג, מ״ר כנ׳ פַּגֶּיהָ, — תְּאֵנָה שלא בשלה, unreife Feige; figue non mûre; unripe fig: הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו התאנה חנטה פַּגֶּיהָ והגפנים סמדר נתנו ריח (שה״ש ב יב–יג). —ובתו״מ, גם באילנות אחרים: סכין את הפגים ומנקבים אותם עד ראש השנה (שביע׳ ב ה). פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית ר׳ יהודה אומר מקום שנהגו לסוף אין סכין (תוספת׳ שם א ח). מהוצאת עלין עד הפגין חמשים יום מהפגים עד שיהיו נובלות חמשים יום (רבב״ג, שם ד כ). לא הוזכרו פגי ביתייני אלא לענין מעשר (ר׳ יהודה, שם ז יד). תלו לה הפגים בצוארה והיו מכריזין לפניה על הפגים זו לוקה (ספרי, במד׳ קלז). פירות האילן בשביעית הפגים משיזריחו אוכל בהן פיתו בשדה (ירוש׳ שביע׳ ד ז). שלשה נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהם גודגדניות וכפניות ופגי תמרה (כלה רבת׳ ח). —ובספה״א: שמן שהוציאו מזיתים שלא בשלו אלא עדיין הם פגין כל אלו לא יביא (רמב״ם, איסורי המזבח ו יד). זיתים הפגים הם קרים והמבושלים הם חמים (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ה). —ואמר הפיטן: ספק עתיק מפיגיה הפק ממתיק פגיה סלת סלת ספוגיה (ר׳ שלמה הקטן, אור. יוצ׳ א׳ פסח). — ואמר המשורר: אמת תבל כמו גנה ואדם כעץ פריה ופגיה חנטים (חריזי, הענק קז). — *מי הפגים: ושרף אינו גומ״א אלא תמצית מי לחלות קליפי עצים או מי עלין או מי הפגין הנק׳ בלע״ז שֵׁבָּא (ר״ת, הלכ׳ ס״ת יד, גנזי ירושלים). —ב) *ת״ז, נק׳ פַּגָּה, מ״ר פַּגּוֹת, —שלא נתבשל, סמדר, unreif; non mûr; unripe: וזרע הורד טוב ופרי התות הפג (קאנון ג יו א ד). —ובהשאלה, קשה, עבה וקרוש [1]), verhärtet, verdickt; coagulé; clotted: כי בקיץ על גב חמן קרובים תערובי אנוש לבשל ובחורף פגים המה לכן קשין הרבה להרפא (תשו׳ הגא׳, הרכבי לא). —ליחה פַּגָּה: וכשיהיה עם קדחת שורפות שתן דק רקיק יורה שיש בעורקים אשר בגבנונות הכבד ליחות פגות רבות (פרקי משה לרמב״ם י). ואם יחבשו בין היריכים ישלשל הלחות הפגות (מאזנת הרפואה, כ״י בריט׳ מוז׳). כי הטבע לא ימוין מן העורקים מן האצטומ׳ בפנית הטבע אל הדחיה והפגות מן המשיכה כמו שיכתפקו הצב והקפוד ובעלי חיים רבים בבלי מזון בכתו זמן ארוך כי מה שיש בגופם מן הליחה הפגה די שיתעסק הטבע בתקונה ולבשלה (קאנון ג יג ב ה). —והמרסה: המורסות הרכות והלחות טובות והפגות רעות (פרקי אבוקרט ח סה, כ״י ברלין). והזה פן יבקענה (את המורסה) והיא פגה או יגע עליה בברזל לבקעה (גרגוני, א״ח במורסות, כ״י ביהמ״ד סכטר). — והשתן: איתותיה (של הקדחת) הם האותות בעצמם הנזכרים ושתנה קר פג פחות חם מחום שתן זולתה בבינה (קאנון ד א ב גג).

בערב׳ אך זה משרש פרע לשערות, ושרש זה יש גם באשור׳ להשערות, pr׳ [ר׳ בערך פרע].

[1]) לא נתברר מקורו ומשמ׳ בדיוק, ועי׳ הערה לקמן.

[2]) כך הכתיב, ונמסר: פרור קרי. וכבר תרגמו השבע׳ מלה זו בקדרה, וכן גם ת״י: איתחפיאו איכרום אוכמין בקדירא, ע״כ. מנחם חברו עם פאר, תפארת, וכך ריב״ג, ופרשו קבצו פארור שלא נשאר להם יפי. דונש פרש כמו ת״י, וכך רש״י. רד״ק השיג על מנחם וריב״ג ואמר: כי לא יתכן כדברי מנחם כי לשון קבוץ לא יתכן אלא על אסיפת דברים מפוזרים למקום אחד ולא במשמ׳ אפיסה (רד״ק, סה״ש פאר). גם החדשים לא מצאו שום באור מתקבל על הלב למליצה זו ורבם החזיקו במשמ׳ יפי, אדם וכדו׳.

[3]) בערב׳ פִּג, פַּג b), בלשון העם. —ועי׳ *פַּגָּה. [וכך בארמ׳, ועי׳ לו (צמחי היהודים 237,1). ואפשר שמ״י הוא פַּגָּה, כמו בתו״מ.]

---

a) فج

---

[1]) [אפשר שזה מן פוג, היה קר, נקפא, וצריך לנקד: פַּג. פַּגָּה, פַּגִּים, פַּגּוֹת.]

ואמנם השתן הנה יהיה בהתחלה לבן נוטה לירקות פג אין בו עכול (שם שם קפ). ואם יהיה השתן בתחלת החולי פג והיה אחר זה צבוע (כ"כ פלקירא, לפי הגוף ג ה כ"י ברית' מוז'). שיש ממנו (מהשתן) הטוב המבושל וכו' וממנו הפג בלתי מבושל (שם). —ובהשאלה, שק בצורת ראנה פגה; בית פגים, זוג השקים שעל הבהמה[1], Doppelsack; double sac; double-sac: זה קנה חמור ובית פגיה[2] וזה קנה מה שתפוש בידו (רב האי, ב"מ ע.).

***פגג,**[2] ממנו פג, *פגג, *פגה, *פגות.

***פגג,** קל לא נמצא.

—פע, *פגג, מפגג, —עשה שיהיה פג, שיהיה עבה וסמיך, verdicken, verhärten; coaguler; to clot: והנמשכים (הסגולות) מהקור הם ששה והם מקרר מחוק מרתיע מעבה מפגג מרדים (כ"י בנבנשתי, ספ' גרס המעלות על רפואה, כ"י פריז). והמפגג הוא אשר בקרירותו יבטל פועל החום במזון או הליחה (שם). ואם לא תאות אולי תביא הקדחת בטה שמפגגת ומשברת מכח החום הטבעי (קאנון ד ג א קא).

***פגה,** ש"נ, — כמו פג: הלוקח פגה מחבירו בשאר שני שבוע אף במקום שנהגו לסוך סכין (ר' יהודה, תוספת' שביע' א ה). פגה שטמנה בתבן וכן חררה שטמנה בגחלים אם מגולה מקצתה נוטל (שם שבת עז (יז) י). —ומליצה, אכל, בלע פגה: ראויה היתה לדוד בת שבע בת אליעם אלא שאכלה פגה (דבי ר' ישמעאל, סנה' קז.). איוב בלעה פגה אבל אברהם בלעה בשילה (תנחו' וירא ה). —ובהשאלה לאשה שלא בגרה: משל משלו חכמים באשה פגה בוחל וצמל פגה עודה תנוקת בוחל אלו ימי נעורים (נדה ה ז). כשם שאמרו שלשה סימנים מלמעלה כך אמרו שלשה מלמטה פגה מלמעלה לא הביאה סמנין מלמטה (ר' שמעון, תוספת' שם ו ד). — ואמר המשורר: מסדר בגפנים כפגה בתאנים והמה ראשונים בראשית בכורים (דונש, תשו' על מנחם, 88).

***פגוז,** ש"ז, מ"ר פגוזים. —כמו פגוש, אבן קלע גדולה, grosser Schleuderstein; pierre de fronde; slingstone

[1]) [ור"ח פרש: רצועות של מוסירה הנתונות על לחייה ועל פדחתה. ורש"י: מתג ורסן, ועי' עה"ש. וראה להלן בהערה לערך פחל.]

[2]) [עי' פחל, הערה.]

ואמר הפיטן: פצתה יהודית (לאליפורני) ממשפחת נביאים אני פותרים עליך מלכי וקציני פתע פתאום: בבא מחר פגוזיך יתצו העיר כפחר (יוסף בן שלמה, הודך כי אלפת, שבת א חנכה). — ומ"ר פגוזות, — בית הפגוזות: ובית החיצים ובית הפגוזות ותיק חלילים כל אלו וכיוצא בהן אע"פ שאינן אלא משמשי כלים מקבלין טומאה (רמב"ם, כלים ד א). ועי' פגוש.

פגול[1], ש"ז, מ"ר פגולים, —מה שפסול וטמא לאכילה ובפרט בשר הקרבן שעבר זמנו; unreines Fleisch; viande impure; impure meat: ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי לא ירצה המקריב אתו לא יחשב לו פגול יהיה והנפש האכלת ממנו עונה תשא (ויק' ז יח). ואם האכל יאכל (בשר הזבח) ביום השלישי פגול הוא לא ירצה (שם יט ז). ואמר אהה אדני יי' הנה נפשי לא מטמאה ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד עתה ולא בא בפי בשר פגול (יחזק' ד יד). —ומ"ר: האכלים בשר החזיר ופרק פגלים כליהם (ישע' סה ד). —ובתו"מ: השוחט את הזבח וכו' לאכול כזית מעור האליה למחר פגול וחייבין עליו כרת זה הכלל וכו' חוץ למקומו פסול ואין בו כרת חוץ לזמנו פגול וחייבין עליו כרת (זבח' ב ב-ג). הורו בית דין לעקור את כל הגוף אמרו אין דם בתורה ואין חלב בתורה ואין פגול בתורה הרי אלו פטורין (תוספת' הורי' א ז). — ומ"ר: כל הפגולין מצטרפין זה עם זה (מעיל' ד ג). עינוי שאסרתי לך במקום אחר עינוי שחייבין כרת ואילו הם הנותרים והפיגולים מנין לרבות את הטבלים ת"ל וכו' (ספרא אחרי מות פרק ז).

***פגום**[2], ש"ז מ"ר פגומים, פגומין, —סדור עצים ערוכים כמסגרת של בנין; Baugerüst; échafaudage;

[1]) אולי כמו ע'פל a) בערבי במשמ' ולזול ושכחה ועזיבה. [ואולי קרוב אל מגל וכן פגר אל מגר.]

[2]) [הנקוד במשנה כ"י קופמן: פגום, כנראה בהשפעת בינוני פעול משרש פגם, אך נסח' הערוך פיגם ובכמה מן המקורות התלמודיים פיגמא כבלשון היונית πῆγμα (ר' קרויס, Lehnwörter 2,433) שהוראתו פגום עצים וקרשים, ואף היום נהוגה המלה בלשוננו בצורה פגום. ור' ערך פגים.]

a) غفل

scaffolding, — וביחוד שובך של יונים: כיצד מעברין את הערים בית נכנס בית יוצא פ ג ו ם [1] נכנס פ ג ו ם יוצא וכו' (עירוב' ה א). אם היה בית אחת יוצאה הימנו כמין פ ג ו ם לרוח אחת רואה כנגדו כאילו מלא בתים וחצירות (תוספת' שם ו (ה) ג). היו שני בתים יוצאין הימנו שני פ ג ו מ י ן לשני רוחות רואין אותן כאילו הן מליאים בתים וחצירות (שם ג). מהו ליתן פ ג ו ם לפ ג ו ם מילתא דרבי שמעון בן לקיש אמרה כן נותנין פ ג ו ם לפ ג ו ם (ירוש' שם ה א).—ובסהמ"א: וכל עיר שבתיה נכנסין ובתיה יוצאין פ ג ו מ י ה נכנסין ופ ג ו מ י ה יוצאין אין מודדין לה תחום השבת אלפים אמה אלא מאותו בית היוצא ומאותו פגום היוצא (והזהיר, שמות קטז:).

*פָּגוּם, שות"ז, נק' פְּגוּמָה, — מי שיש בו פְּגָם או פְּגִימָה, ובמשמ' פָּסוּל mit e. Makel behaftet; maculé; blemished, עי' פָּגַם.—של אישות: וכל מקום שיש קדושין ויש עבירה הולד הולך אחר הפ ג ו ם שבשניהם (קידוש' ג יב). הכל מודים במחזיר גרושתו שהולד פ ג ו ם וכו' ומה אלמנה לכ"ג שאין איסורה שוה בכל בנה פ ג ו ם זו שאיסורה שוה בכל אינו דין שבנה פ ג ו ם (בשם ר' שמעון, יבמ' מד:). אילו באו עליה שנים א' בדרכה וא' שלא כדרכה יאמרו בעל שלימה חמשים בעל פ ג ו מ ה חמשים (ר' זירא, כתוב' מ:).—ובסהמ"א: ומפי השמועה למדו שאינה פ ג ו מ ה אלא מאדם האסור לה או מחלל (רמב"ם, איסורי ביאה יח ה).—*ושיש בו שבר או מום; schadhaft; endommagé; damaged: כוס פ ג ו ם אין מברכין עליו (ירוש' ברכ' ז ו). חושים בן דן היה פ ג ו ם באזנו ובלשונו (פדר"א לט).—*סכין פְּגוּמָה, שיש פגימה בחדה: השוחט בסכין ונמצאת פ ג ו מ ה אמר רב הונא אפי' שיבר בה עצמות כל היום פסולה (חולי' י).—ובסהמ"א; ומה שנצטוו היהודים שלא לשחוט בסכין פ ג ו ם אינו אלא להצילם מאכילת דם (ר"ש בן ויגה, שבט יהודה, 9). — ובחכמת השעור, *עִגּוּל פָּגוּם, עגול שאינו שלם: מדידת הקרקעות אשר על צורת העגול התמים או על צורת העגול הפ ג ו ם אשר הוא מחצית העגול או מרבה על המחצית או פוחת מן המחצית (ר"א ב"ח הנשיא, המשיחה והתשבורת ב ד).

1) [בתשו' הגא' (הרכבי, שנט), הגרסה: פ י ג ם, ועי' פגים. ועי' גם בפרוש ר"ח ובתוספ' בבבלי (נג:). ורש"י ורמב"ם חברוהו עם פָּגוּם ופרשוהו: בנין חרב.]

ודעת שני הריבועיי ההם שני הקוים האלה עמודים זה על זה להורות שהמזהיר והפ ג ו ם או כלפי הארץ (ר"י הישראלי, יסוד עולם, כא.) — *ובהשאלה, שפל, נקלה, בזוי: ואינו דומה המתבייש מן היקר למתבייש מן הפ ג ו ם (תוספת' ב"ק ט יב). אין לך אדם בזוי ופ ג ו ם בעולם אלא המהלך ערום בשוק (ספרי דבר' שכ). אוי לו למי שרואה את הוריו באומנות פגומה (ר' מאיר, ירוש' קידוש' ד יא). כל תלמיד פ ג ו ם [שהוא] בן [ארץ] ישראל משובח יותר מכל המשובחים שבמדינות (אזר"כ נוסח' ב לב).—ובסהמ"א: חשבו בדעתם החסירה והפ ג ו מ ה כי לדברים אשר יגיעו בסיבתם אליהם מעלה רמה מאשר לתורה ולחכמה (עמנו', מחב' כח).

*פָּגוֹעַ, ש"ז מ"ר פָּגוֹעִין, — מזיק ושד הפוגע באדם, Plagegeist; esprit malfaisant; mischievous spirit: והא תני אומרי' היו שיר פ ג ו ע י ן בירושלם א"ר יודן כאן משנפגע כאן עד שלא נפגע ואי זהו שיר פ ג ו ע י ן ה' מה רבו צרי וכל המזמור יושב בסתר עליון עד כי אתה ה' מחסי עליון שמתה מעונך (ירוש' שבת ו ד).

*פָּגוּשׁ[1], ש"ז, מ"ר פָּגוּשׁוֹת, אבן שיורים וקולעים אותה, Schleuderstein; pierre de fronde; slingstone: בית הפָּגוּשׁוֹת, ילקוט ותיק של עור ישימו בו את הפָּגוּשׁוֹת: בית החצים בית הפ ג ו ש ו ת [2] הרי אלו טמאים (כלים טז ח).

*פִּגּוּת, ש"נ,—סגלת מה שהוא פַּג, התעבות, קרישה, קפיאה, Verdickung, Erstarrung; congélation; congelation: מי שהוא קר המזג הוא רך הגוף א ע"פ שהוא כחוש כי הפ ג ו ת מתרבה בו (קאנון א ב ג ג). אם יהיה השתן אין לו ריח כללי מורה על קור מזג ופ ג ו ת מופלגת (שם א ג ב ד). ואמנם הזרעים הנה ראוי שילוקטו אחר שישלם גרמם ויתך מהם הפ ג ו ת והמימיות (שם ב א ו). ואם לא יהיה באשה כלל (בהנפיחה) מורה על פ ג ו ת (שם ג יג א יד).

1) [בסורי פְּגְשָׁא, אבן של קלעים. בת"י (יחזק' כו ט): ומחי קבלו — ומחת פגוזוהי. וברמב"ם העברי ובר"ש (כלים שם), הגרסה: פ ג ש ו ה י.] [ועי' בכר בס' היובל לחבולסון 140].

2) [בפרוש המיחס לרה"ג, הגרסה: הפ ג י ש ו ת, ובפרוש הערבי לרמב"ם: הפ ג ו ז ו ת. ועי' פָּגוֹז.]

פרק ח' בסבות השקוי הבשריי אחר הסבות המשתתפות הסבה הקודמת כו הפסד בעכול השלישי אל הפגות והמימיות והלבניות שלא יתדבק הדם בגוף דבוקו הטבעי לרעתי (סס ג יד ד ה). ומוליד (התפוח) להם כאבים ובפרט הנוטה לחמימות ופגות (ונפתח הרפואה, כ"י בריט' מוז'). השתן כשיוצא בקדחת החדות בלי שמרים ראוי שיהיה מורים על פגות (סס). ועל פני השתן כמו ענן בשטנונית והיא מורה על פגות החולי (ר"כ פלקירה, לרי הגוף ג ה, כ"י בריט' מוז').

***פִּגְיוֹן** [1], ס"ז, — סכין בעלת שתי פיות [2]: נטל פיגיון וצרם באזנו ובא מעשה לפני חכמים והתירוהו (בכורו' ה ג). הסייף והסכין והפגיון והרומח ומגל יד ומגל קציר וכו' הרי אלו טמאין (כלים יג ח). זרק את הסכין ואת הפגיון ושחט שחיטתו כשרה (תוספת' חול' ח ח). הכידון והגיני והפגיון [3] והקסדא והמגפים שנחלקו הרי אלו טהורין (סס כלים ב"מ ג ח). — ואמר הפיטן: יראך קנוי וקונו עוצר ולגיונו רובה ועלמה חלש ותופש פגיונו (ירלק, סחר' יו"כ).

***פְּגִים**, פֶּגֶם, פיגם, ס"ז, מ"ר פְּגִימִים, פְּגָמִים, פיגמין, —כמו פְּגוּם: דממרא את היונים וכו' לעולם אינו יכול להזור בו עד שישבר את פגימיו [4] ויחזור בו חזרה גמורה (תוספת' סנה' ה ג), ממרה יונים וכו' מאימתי מקבלין אותו (לעדות) משישבור את פגימיו (ירוש' ר"ה א ט). — ובסהמ"א: מנהג מפריחי יונים שמ[עמי]דין שובכין ופיגמין ומציבין בהן יונים (תשו' הגא', הרכבי סנט). היה בית אחד יוצא מן העיר כמין פגים או ב' בתים כמין ב' פגימין יוצאין אחד למזרח ואחד לצפון וכו' מקום העיר שעשוי כקשת מזרחי והיתר הוא מערבי וב' ראשי הקשת חשובות כמין ב' פיגמין אחד בולט לצפון ואחד בולט לדרום (ר"ח, עירוב' נה.).

***פְּגִימָה**, ש"כ, פְּגִימַת, מ"ר פְּגִימוֹת, — סה"פ מן פָּגַם, קלקול ופסול בחד הסכין, חתך ושבר דק בחד הסכין, notch ; entaille ; Scharte: סכין שפסל אין מחזירין אותה ואין משחיזין את פגימתה (תוספת' מכת' ט כג) סכין שנפגם אין משחיזין את פגימתה (זבח' פח.) ת"ר הסדק כל שהוא. הפגימה בין בידי אדם בין בידי שמים וכו' אלא סדק ופגימה בין בידי שמים בין בידי אדם וכמה שיעור פגימה בדי שתחגור בה ציפורן (בכור' לז:) — ומ"כ: סכין שיש בה פגימות פגימות נדון כמגרה אם יש בין פגימה לחברתה כמלוא שנים בצואר שחיטתו כשרה, אין בה אלא פגימה אחת וכו' (תוספת' חול' א ז). —פְּגִימָה באבן: והופכין למטה מהבתולה ומביאים משם אבנים שלמות שלא הונף עליהן ברזל שהברזל פוסל בנגיעה ובפגימה לכל דבר (מדות ג ד). — פְּגִימָה באזן, בעצם וכדו': איזו היא פגימה כל שנותן אצבעו עליה והיא חוגרת (תוספת' בכורו' ד ח). — ושל מכתשת: מכתשת שבמקדש של נחשת היתה וכו' ותיקנוה ולא היתה כהלכתה ונטלו את פגימתה חזרה לתחילתה (סס ערכ' ב ד). אמר ר' שמעון בן לקיש שלש פגימות הן פגימת עצם בפסח פגימת אוזן בבכור פגימת מום בקדשים ורב הסדא אמר אף פגימת סכין וכו' וכולן פגימתן כדי פגימת המזבח (חול' יז:). — ובסהמ"א: פעמים יבדוק האדם את הסכין ולא ימצא בה פגימה וכשהוא חוזר ובודק פעם שניה ימצא הפגימה (רב' יונה, משפטי בדיקת הסכין). שחרדת הפגימה גורמת שהדם הולך להציל את הלב (כ"ס בן ויגנה, טבע יהודה, 9). —

---

[1] [הכתיב מתחלף במקורות: פגיון, פיגיון פגיין, ויש שנשתבש: פגיום, פיגום, ואף פגש (תוספת' כלים ב"מ ג ח, הוצ' צוקרמנדל, בהתוספתא שבתלמוד: פגיון). והנקוד בכ"י קופמן ופרמה פְּגְיוֹן והיא המלה הרומית pugio (עי' קרויס, Lehnw. 421,2; תוספת הערוך 319), שפרושה: חרב פיפיות קצרה, Dolchmesser.]

[2] [[כך פרש הערוך ור"ש ורא"ש בכלים, והפרוש המיחס לרה"ג בכלים פרש וז"ל: כדאמרינן מגל רושיינא [צ"ל דושינא, הוא דשנא, דשנה, דשנג בפרסית, כנגר בערבית, pugio, Dolchmesser (ר' תוספת הערוך סיט)] וכן רמב"ם (סס), וז"ל: סכין מעוות דומה למגל קטן ישתמשו בו החגרים והסופרים, ע"כ. אולם בבכורו' פרש, וז"ל: ופיגיון שם הכלי שבו מנקבים מקום הנזם. ורגמ"ה ורש"י (שגרסו בבכורו': פיגום, וכן הגרסה בגמרא) פרשו: רומח, וכן לועז רש"י (ב"מ פד.)]]

[3] [[כהוצ' צוק"מ: והפגש.]]

[4] [[בדפו': פיגמיו ובבבלי (כה:) הגרסה: כשישברו את פגמיהן, ובערוך: פיגמן, וכן בתשו' הגא' (הרכבי סנט), וז"ל: ופיגמן הוא שובך מיוחד ועומד כידתנן התם בית נכנס פיגם נכנס ופיגם יוצא, ע"כ. ור"ח פרש: הכלים שצדין בהם, ע"כ, וכן בערוך. וכעין זה גם רש"י: דפין שמורזין בהם, ע"כ. ועי' גם פרוש ר"ח ל—פגום (עירוב' נג.).]]

*פְּגִימַת הלבנה, החלק החסר, הבלתי נראה, בלבנה כשאינה מלאה, fehlender Teil des Mondes; partie manquante de la lune; missing part of the moon: הרואה את הלבנה בחידושה אומר ברוך מחדש חדשים עד איכן וכו׳ רבי אחא ורבי חיננא בשם רבי יוסי עד שתתמלא פגימתה (ירוש׳ ברכ׳ ט ג). מימיה של חמה לא ראתה פגימתה של לבנה (שם ר״ה ב ה). אמר אביי פגימתה לפני החמה או לאחר החמה אם אמר לפני החמה לא אמר כלום (שם בבלי כג:). —*ושל הקשת: מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה ולא פגימתה של קשת (ר׳ יוחנן, שם). —וכן נאמר בתפלה: ויהי רצון מלפניך וכו׳ למלאת פגימת הלבנה ולא יהיה בה שום מעוט (סדר קדוש לבנה). —ובספהמ״א: אם תרצה לידע לאי זו רוח מרוחות העולם יראה הירח נוטה תחשוב ותדע מרחקו מעל הקו השוה וכו׳ ותראה פגימתו מכוונת בנגד מזרח העולם בשוה (רמב״ם, קדוה״ח יט יב). כשהלבנה בחידושה פגימתה למטה (חזקוני, פי׳ שמות יב ב). בימי המקובלים האחרונים השתמשו (הפרושים) בהשתטחות על קברי צדיקים בתפלות על גלות השכינה על תיקון צינרות השפע שנתקלקלו ועל מלוי פגימת הלבנה (ר׳ א׳ גויסב, סע״י). — *וכמו פְּגַם, פסול Makel; défaut; blemish: ע״ז נקראת בלשון פגימה חרם שקץ תועבה פסל מסכה וכו׳ (מכי׳ משפטים כ). — ובספהמ״א: ומי שנשאת לחלל נבעלה בעילה של היתר כמו שיתבאר ונעשית זונה ואין הדבר תלוי אלא בפגימה (רמב״ם, איסורי ביאה יח ה). וכשהיו שונים (הגאונים) לתלמידים בישיבתם היה חק שנון לשונם לא היתה פגימת הפסק בדבורים (המאירי, בית הבחירה על אבות, פתיח׳).

*פְּגִינָה, ש״נ, —שה״פ מן פָּגַן, Geschrei; cris; crying: הפגינו צעקו כך מתרגמינן בתהלים כל לשון שועה וצעקה לשון פגינה (רש״י, תענ׳ יח.).

*פְּגִיעָה, ש״נ, —שה״פ מן פָּגַע, א) במשמ׳ פגישה Begegnung; rencontre; meeting: כי תפגע יכול פגיעה ממש ת״ל כי תראה ואיזו היא ראיה שיש בה פגיעה שיערו חכמים אחד משבע ומחצה במיל (ב״מ לג.). — ופגיעה לרעה: חרש שוטה וקטן פגיעתן רעה החובל בהן חייב והם שחבלו באחרים פטורין (ב״ק ח ד). —ובספהמ״א: אבל דרך הפרישות הראויה לנו בהתחברותנו עם בני אדם בהם הסברת פנים והראות השמחה בפגיעתם עם הכניעה והשפלות וכו׳ (ר״י א״ת, סו״ה, הפרישות ה). ולחכמים המתפלספים אהבה בבדידות וכו׳ ורוצים עם זה פגיעת תלמידים שיבואו אותם אל המחקר והזכרון (הנ״ל, הכוזרי ג א). כי הפגיעה תהיה ביד כמה שנאמר ידה ליתד תשלחנה (הנ״ל, תקון מדה״נ יז). מה תועלת יש בהגברת המדה הזאת בעת פגיעת המקרה והראותה (שם, לח). פגיעת עשרה בלי הכנסה (רעמב״ע, יבמ׳ ו א). — ב) *ופְּגִיעָה כד ב ש, בקשה, תפלה: das Bitten, Beten; priére instante; entreating, prayer: ואין פגיעה אלא תפלה (תענ׳ ז:). עשרה לשונות נקראת תפלה ואלו הן שועה צעקה וכו׳ פגיעה ביצור וכו׳ (מד״ר דבר׳ ב). — ואמר הפיטן: ספו וגם כלו יודעי פגיעה סדר תפלות במענה לשונם להביעה (מרוצים לרכי עמך, בעיל׳) שתילי גבעות ארבע שאג ספר המרבע שוע פגיעות ארבע שעה צדקם לתבע (ר״א הקליר, סוסן עמק איומה, מוסף יו״כ). — האזינה ושמע את עתרתנו הביטה ושמע את פגיעתנו (הושע׳ ותקו׳ לסדר רע״ג, 80). — *עשרת ימי פְּגִיעָה, עשרת ימי תפלה ותשיבה: ומנת במנין עשרת ימי פגיעה חרד יחזור בהם ושב רחמים לתבעה (אשם בעלי אשמה, סליח׳ ב׳ עשי״ת).

*פְּגִירָה, ש״נ, שה״פ מן פָּגַר, —מיתת בהמה, Verrecken; crevaison; perishing, ובהשאלה על מות הרשעים: ולפי שלקה השמש במזל שור וכו׳ יפיל הגדול משרי מלכותו וכו׳ ועל יד אדם תקיף יתעלה במיתתו ופגירתו ועל ידי אנשים אחרים שישתבחו עליו בסתר ובגלוי (ראב״ע, מזלות, כתב״י 117).

*פְּגִישָׁה, ש״נ, —שה״פ מן פגש, Begegnung; rencontre; meeting: ואנחנו רואים פגישת יסוד ביסוד וכל אחד מהם שומר צורתו ועצמותו (ר״י א״ת, הכוזרי ה ד). ואפשר הוא ויכול להיות מוצעים בשטח ישר שני קוים ישרים נפגשים זה עם זה וחותכים זה את זה על נקודה א׳ מהם משותפת לשתיהן וענין פגישתן זו ר״ל ע״י חיתוך זה וכו׳ (ר״י הישראלי, יסוד עולם ו.) יותר טובה פגישת דוב שכול מפגיעת כסיל בעת אולתו וכעסו (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי יד יב).

פגל

[1]), ממנו פִּגּוּל, *פָּגַל.

1) [השרש לא נמצא בשמוש זה זולת בעברי

***פָּגַל**, קל לא נמצא.

— פִּע׳, *פִּגֵּל, פ״י, — עשה שיהיה פִּגּוּל, פסל הקרבן כפגול וכדו׳, unrein machen; faire impure; to make unclean: הכהנים שפגלו במקדש מזידין חייבין (גיט׳ ה ד). השוחט את המוקדשין לאכול שליל או שליא בחוץ לא פגל המולק תורים בפנים לאכול ביציהם בחוץ לא פגל (זבח׳ ג ה). התודה מפגלת את הלחם והלחם אינו מפגל את התודה וכו׳ והכבשים מפגלין את הלחם וכו׳ (מנח׳ ב ג). הזורק את הדם על מנת להקטיר אמורין למחר לא פגל שמחשבה בפנים בדבר הנעשה בחוץ (תוספת׳ זבחים יא ה). והיתה ללחם מלמד שהיתה מעכבת ומפגלת ופוסלת את הלחם (ספרא אמור פרק יח). מה שלמים אין טבילת אצבע מפגלת בהן אף חטאת אין טבילת אצבע מפגלת בהן (זבח׳ יג:). פיגל בקומץ ולא בלבונה בלבונה ולא בקומץ וכו׳ וחכמים אומרים אין בו כרת עד שיפגל בכל המתיר (שם מח:). וקא אמר משמיה דרב חסדא אין הקטרה מפגלת הקטרה ואפי׳ לר״מ דאמר מפגלין בחצי מתיר (מנח׳ יז.). שהיו מזהירין אותם בעת ששוחטים שלא יפגל אחד מהזבחים שלא לפסול אחד מהקרבנות בניתרות (מד״ר שה״ש, הנה מטתו).—ואמר הפיטן: מה לי ולכם מחן הדגל אף הטנפת פגל [1]) ולא התגלגל (אחשבה, זולת שבת ברלס׳). געיל מרגל וגם פגל ספרו (אמנם כן, ערב׳ יו״כ). — ובסהמ״א, בהשאלה: מקדישי כל ישן ומפגלי כל חדש (ר״א לויפל, מע״ד, 33).

—פֻּע, *פֻּגַּל, רק בינ׳ מְפֻגָּל, — שפגלו אותו, שנעשה פִּגּוּל: השוחט את התודה לאכול ממנה למחר היא והלחם מפוגלין לאכול מן הלחם למחר הלחם מפוגל והתודה אינה מפוגלת (מנח׳ ב ג). פעמים שהם (כבשי העצרת) מפוגלים והלחם מפוגל הם מפוגלים והלחם כשר הם כשרים והלחם מפוגל הם כשרים והלחם כשר (תוספת׳ שם ה ה).—ובסהמ״א: אם אכל מהם מקרבן מפוגל חייב כרת (רמ״י יומ׳ קו.).

—התפ׳, *הִתְפַּגֵּל, נתפגל, —נעשה פִּגּוּל, כמו פֻּע׳: היה מקריב עימו זבחים ואמר לו נתפגלו היה עושה עמו טהרות ואמר לו נטמאו וכו׳ (תוספת׳ תרומ׳ ג ג). חברי׳ אמרי׳ נתפגל זה ונתפגל זה אבדו אימוריו של זה (ירוש׳ יומ׳ ה ה). מה שלמים מפגלין ומתפגלין אף כל מפגלין ומתפגלין (זבח׳ כח:). פיגל בירך של ימין לא נתפגל הירך של שמאל (מנח׳ יג:). לימא קל וחומר ומה המפגל (תודה) אין מתפגל הבא לפגל ולא פיגל אינו דין שלא יתפגל (שם עו.).

***פֶּגֶל 1)**, ש״ז, מ״ר פְּגָלִים פוגלים, — צנון, Rettich; radis; radish: הצנונות הם פוגלים (אסף 32).

***פגם**, ממנו *פָּגוּם, *פְּגִימָה, *פְּגַם, *פָּגַם, *פֶּגֶם, *פִּגְמָה.

***פָּגַם**, פ״י, —עשה פְּגָם בדבר או בפלוני, קלקל אותו, עשה בו מום, פְּסוּל, verletzen, verstümmeln; estropier, endommager; to mutilate, damage: פָּגַם סכין, עשה בה פגימה: עצם ודאי פוגם עור ספק פוגם ספק לא פוגם (חול׳ י.). — עשה פגימה בלבנה: אמר הקב״ה הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח וכו׳ ומה אם זה שנכנס ברשות כך פגמו הכתוב הנכנס שלא ברשות על אחת כמה וכמה (מד״ר ברא׳ ו). — ובשמוש לפגימה בדברים אחרים: הנהנה שוה פרוטה מן ההקדש אף על פי שלא פגם מעל (ר׳ עקיבא, מעיל׳ ה א). הנהנה והפוגם בשוה פרוטה מן הקדש מועל נהנה ולא פגם פגם ולא נהנה הרי זה לא מעל (תוספת׳ שם ב א). אין שמין קב מפני שמשביחו ולא בית כור מפני שפוגמו (ב״ק כח:). מה נערה המאורסה שלא בא אלא לפוגמה אמרה תורה ניתן להצילו בנפשו רודף אחר חבירו להורגו על אחת כמה וכמה (סנה׳ עג.). — ובסהמ״א: שהאומר בפיו שפלונית פגומה חמור מן הפוגמה בעצמו שזה נותן ג׳ שקל וזה ק׳ (רמב״ה, ערכ׳ יד:).—*ובמשמ׳ הפחית, המעיט, —פָּגַם כתבה, שטר, הקטין את הסכום הכתוב בכתבה או בשטר: הפוגמת כתובתה לא תפרע

[1] באר׳ היהודית. ר׳ את הערת המחבר לערך פִּגּוּל. ברת (Wurzelunters. 36) חברו לערב׳ ג׳פל a), הוציא רפש. פנה לנקביו. ואולי הוראתו בעיקר באש, הבאיש, ומזה בכל הלשונות האחיות פִּגֵּל, פגלא—צנון, ע״פ ריחו. ולפי זה יש לחברו עם סגל.]

1) [[צריך לנקד: בַּבֵּ׳, מקור.]]

a) جفل

1) [[מן הארמ׳ פוגלא.]]

אלא בשבועה וכו' הפוגמת כתובתה כיצד היתה כתובתה אלף זוז ואמר לה התקבלת כתובתיך והיא אומרת לא התקבלתי אלא מנה לא תפרע אלא בשבועה (כתוב' ט ז–ח). כתובת אשה פגמה וזקפה משמטת פגמה ולא זקפה זקפה ולא פגמה הרי זו אינו משמטת (תוספת' שביע' ח ד). עד שתפגום (את הכתבה) ותזקוף (ר' חייא, ירוש' שם ט ח). הפוגמת לא הפוחתת כתובתה כיצד היתה כתובתה מאתים והיא אומרת מנה נפרעת שלא בשבועה (ירוש' כתוב' ט ז). הפוגם שטר חובו לא יפרע אלא בשבועה (תוספת' שבוע' ו ה). ואלו נשבעין ונוטלין השכיר והנגזל וכו' והפוגם שטרו שלא בעדים (כתוב' פז:)—ובסהמ"א: המגרש את אשתו קודם השמיטה אין כתובתה נשמטת ואם פגמתה או זקפתה עליו במלוה משמטת (שו"ע חו"מ הלוואה' סז יז). — *פָּגַם כבודו של פלוני: ר' יהודה אומר רצה לחלוץ הרשות בידו אמרו לו נמצאתה פוגם כבודו של מלך (תוספת' סנה' ד ב). היאך אני פוגם כבודו של עשיר זה בשביל דינר (ספרי דבר' יז). פגם הכתוב כבוד צדיק בקבר מפני כבוד צדיק בשעתו (ר' הילל בריה דשמואל בר נחמן, ירוש' ברכ' ו א). — וכן בלא מלת כבוד במשמ' זו, גרם חרפה. גנאי: למרגלית דלית לה טימי כל שמשבח בה פגמה (שם ט א). שכל הפוגם את עצמו פוגם את משפחתו עמו (מד"ר במד' כא) בזמן שיש לו לאדם מאה רבוא ונוטלים את כל ממונו אל יפגום את עצמו בשוה פרוטה (אדר"נ טו). — ובסהמ"א: בזמן שיש לו לאדם מאת רבוא ונוטלין את הכל ממנו אל יפגום את חבירו בשוה פרוטה (ר"י בן עקנין, ספ' המוסר ב יד). — *פָּגַם כוס של ברכה, פסל אותו: כוס פגום אין מברכין עליו טעמו פוגמו (ר' אלעזר, ירוש' ברכ' ז ו). טעמו פוגמו וכוס של ברכה צריך שיעור חדא טילתא היא (ר' אסי, פסח' קו.). — ובסהמ"א: שאם הוא מתמנה בטענתו כדי לפגום את בעל דינו האלה חוזרת עליו (ערוך, ערך הסת). ולמה פוגם עלינו את דברי רבינו הגדול (רמב"ן, מלחמ' ה' על הרי"ף, שבת ב:). ואין שיחה מחלקת מצוה א' לב' ולא פוגמת ברכה לכל המצוה (ריטב"א, פי' ר"ה לדף לד.). — וכן פָּגַם בדבר, נתן בו פְּגָם: לכל כל איש ישראל יחרד מלפגום ביחוד העליון על ידי עון שנאת חנם או לשון הרע וכו' (ספ' חרדים ז טז). יהי רצון מלפניך יי' או"א שבזכות ספירת העומר שספרתי היום יתוקן מה שפגמתי בספירה (רבונו של עולם, ספירת העומר). — ואמר המשורר: ועויתי והעויתי ופשעתי ופגמתי וצררתי וצערתי וקללתי וקלקלתי (רשב"ע, לך אלי תשוקתי, כתבא א 205). —ואמר הפיטן: קפחתי אז שנת תרדמה קראו לו הנערה לפגמה קדקדו השכיב וכישן נדמה (ר' יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ' שבת א חנכה).

—נפע', *נִפְגַּם, שפגמו אותו, שנעשה פָּגוּם: על אלו מומין שוחטין את הבכור נפגמה אזנו מן הסחוס [1], אבל לא מן העור וכו' (בכורו' ו א). תנור של אבן ושל מתכת וכו' ניקב נפגם נסדק וכו' טמא (כלים ה יא). חרחור שנפגם טמא עד שינטל רובו נשבר מקופו טהור (שם יג ג). המעצד והאזמל והמפסלת והמקדח שנפגמו טמאים ניטל חסומן טהורין (שם שם ד). כוס שנפגם רובו טהור נפגם בו שליש ברובו טהור (שם ל ג). מעשה בביתסי אחד שניסך על רגליו ורגמוהו כל העם באתרוגיהם ונפגמה קרנו של מזבח ובטלה עבודה בו ביום (תוספת' סוכה ג טז). אבני היכל שנפגמו אין להן פדיון וטעונין גניזה (שם מגיל' ג ה). בימום שנפגם רובו הרי זה מותר (שם ע"ז ה ח). צלצל שבמקדש של נחשת היה ומימות משה היה נפגם וכו' מכתשת שבמקדש של נחשת היתה ומימות משה היתה נפגמה וכו' (שם ערכ' ב ג–ד). שתהא הנאתו ופגמתו כאחד בדבר שדרכו ליפגם (שם מעיל' ב א). כגון שנטל קרנו של מזבח או שנפגמה הסכין (מכי' ויקהל א), חרוץ רים של עיניו שניקב שנפגם ושנסדק (ספרא אמור פרש' ז). אמר (משה) לפניו רבון כל העולמים לא כך אמרתי לך אין בי כח שאני נפגם בלשוני (פדר"א מ לד). בו ביום נפגמה קרן המזבח ונתנו עליו גוש של מלח שלא יהא נראה כפגום (ירוש' סוכ' ד ח).—ובסהמ"א: נוח לו למלוה שיפגם שטרו ונוח לו ללוה כדי שיכוף לפורעו (תלמיד ר' יהודה גאון, הלכ' פסוק' 55). ואפילו נמצא הרבה שמעידין על חתם ידי הקרוב הזה אין בזאת פגם על הכתובה וכיון שאחריהם הוא החותם אין נפגמין בזאת אלא העדות מתקיימת בכשרים (תשו' הגא', הרכבי מג). סכין שנשמט מן הנצב או שנפגם אין מחזירין אותו

1) [עי' ערך סְחוּס הערה 3.]

זאין משחיזין אותו (רמב"ם, כלי המקדש א טו). אבני היכל ועזרות שנפגמו או שנגממו פסולין ואין להן פדיון אלא נגנזים (הוא, ביהב"ח א טו). כיון דעומדים ליפגם לא מעלי עד שיפגום (רעב"ע, מעילי ה א). העבדים והשפחות אין קורים להם אבא פלוני ואימא פלונית שלא יבא מהדבר תקלה ונמצא זה הבן נפגם (שו"ע הו"מ רעט ה).

—התפ', *התפגם, נתפגם, כמו נפע': מכתשת היתה במקדש של נחושת היתה ומימית משה היתה והיתה מפטמת את הכשמים נתפגמה והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים וכו' אלו שני כלים נשתיירו ממקדש ראשון ונתפגמו [1]) ולא היה להם ארוכה (ערכ' י:).—ובספה"א: קניא שבאבא שמו ומהלך במים על הארץ וקרומיתו משונה וחדה ואינה מתפגמת ומתחככת כשאר הקנים (ערוך ערך קמניא). פעלו אמת פעלו של הקב"ה שגזר על הלבנה שתהא מתפגמת והולכת (סבלי הלקט, ראש הדש קסז).

—הפעי', *הפגים, כמו קל: להתגדל עליהם משום מעלה כשאר כהנים אינו ראוי שהוא בעצמו הפגים את מעלתי (תשו' גא', בית הלוי ה, 128). אמר החבר היה זה מפגים על אמונתי אלו נמצאה אמונה מוחזקת (ר"י א"ת, הכוזרי א סא). אותן שהפגימו בריתם ולא נתעסקו בפריה ורביה עד שבא הקב"ה ובונה אותם ומשתיל ונוטע אותם (הרקנטי, הבן יקרה א, ויבב, לד:)

*פְּגָם, ש"ז, — כמו פגימה, —א קלקול, גנאי, ופצוי שמשלמים תמורתו Beschädigung, Beleidigung; המפתה נותן בשת: dommage, offense; injury, insult ופגם וקנס (כתוב' ג ז). נערה שנתפתתה בושתה ופגמה וקנסה של אביה (שם ד א). הקוטע ידי עבדו של חבירו רבו נוטל נזקו צערו בושתו ופגמו והלה יצא ויתפרנס מצדקה (ר' יוחנן, ירוש' שם ה ה). כהן אחר כהן לא יקרא משום פגמו של ראשון לוי אחר לוי לא יקרא משום פגם שניהם (הוא, גיט' נט:). אף בחול אסור (לאשה) לצאת בהם (בתכשיטים) לר"ה מפני שהעם מסתכלין בה ופגם הוא לאשה (תכמו' וישלח ה).—דברי פְּגָם, בנגוד לדברי שבח: תחילה אמור להם דברי שבח אשריכם שנתמניתם וחוזר ואומר להם דברי פגם היו יודעים שטורחנים וסורבנים הם (ספרי במד' לג).— טעם לִפְגָם, לרעה, לקלקל את המאכל, בנגוד לטעם לשבח: אחד נותן טעם לשבח ואחד נותן טעם לפגם הרי זה אסור דברי ר' מאיר וחכ' או' לשבח אסור לפגם מותר (תוספת' תרומ' ח ט). בכל התורה כולה נותן טעם לפגם מותר ולגבי גיעולי נכרים אסור (נזיר לז:).—ובספה"א: ושמא אם יפלו ביד מחקר ימצא בם פגם אלא אם כן שנועדו בית דין חשוב בארץ יון או רומי (תשו' הגא', הרכבי יד). חמשה באוזן ואלו הן מי שנפגם סחוס אזנו כדי שתחגור הצפורן בפגם וכו' (רמב"ם, ביאת המקדש ז ג). הסבל ששבר חבית של יין לחנווני ונתחייב לשלם וכו' מחזירין לו שלשה ומנכין לו בכל זמן טורח שהיה במכירתה ופגם הנקב שהיה נוקב החבית (הוא, שכירות ג ג). — ובמשמ' פְּסוּל: אמנם אנחנו לא נחוש בדעות אשר פגמם מבואר מאד (ראב"ד, אמו"ר א ו). ואיך תהיה תכונת המקריבים שלא יהיה בהם פגם עם תכשיטיהם ומלבושיהם (ר"י א"ת, הכוזרי א לט). — ואמר הפיטן: ואשר הרע בעיניך עשיתי ויתוקן הפגם ההוא בכל המקומות שפגמתי בד' עולמות (ר"י בר אהובן, יהי רצון. אזהר' כד:) אזי התו ישו על דלתות שין פגם מה לך מגלה סוד ומלשין (רבי שלמה שרביט הזהב, כהנא, 21). — פְּגַם מִשְׁפָּחָה: לבו"ד פנויה היתה מאי כולי האי רב פפא אמר משום פגם משפחה (סנה' עה.). — ובספה"א: אם ערערו עליו בפגם משפחה וכו' ונודע אחר שחתמו השנים שאין במשפחתי פגם ושהוא כשר יכו' (שו"ע הו"מ, הלוואה' מו כז). — *ובמשמ' מוסרית: ולתקן את נפשותינו ורוחותינו ונשמותינו מכל סיג ופגם ולטהרנו ולקדשנו בקדושתך העליונה (רבונו של עולם, קפיר' העומר). ונתן להם כוונות ויחודים משונים זה מזה כל א' לפי פגמו וכפי נשמתו (ר"כ בר"י אלחנן, עה"מ, תקוני התשוב', יא:) הנה פגם האשה של מטה פגמה באשה של מעלה (הריקנטי, הבן יקרה א, ברא"ש, ויאמר אדם). המורך מדה הפכית אל הגבורה כדבר החוקר הוא מג' מינים הא' וכו' השלישית מי שאינו יכול לסבול שום פגם בשום אופן (ר"א מודינא, צמח לדיק כז). אף על זה החומר של ילוד אשה פקחת עיניך וכו' לתקן פגמו שהוא מסטרא דאתתא (אלשיך, איוב יד ג). — ומ"ר *פְּגָמִים, פגמיהם: שתיקוניהם של תחתוני' בד' עולמות ופגמיהם בד' עולמות (רמח"ל, חוקר ומקבל

---

[1]) [[כשיטה מקובצת גורס ונפגמו וכן תוספת' (ערכ' ג ה).]]

יע ז).—ב) ״הצד השקוע החסר של חצי עגול, כפגימת הלבנה: וי״ם כמו חצי עגול עשוי כמין כלבוס ואותות בו מפתחי חלוקה והפגם בולע צוארה והוא של זהב (רש״י, שבת כ״ט:).

***פֶּגֶם,** ש״ז, בכב׳ פיגמה, — כמו פְּגָם: במאי קמיפלגי אמר רבא במקפדת על פיגמה ומניחתהו שלא יהרגנה רבנן סברי אפיגמא קפיד רחמנא והרי מקפדת על פיגמה וכו׳ (קכה׳ ע״ג:).

***פֵּגָם** [1], פיגם ש״ז, — מין עשב מר, בעל פרחים ירקרקים ששימש גם ברפואה (Ruta graveolens), rue; rue; Rauts: הפיגם והירבוזין וכו׳ פטורין מן המעשרות (שביע׳ ט א). אין מרכיבין פיגם על גבי קדה לבנה מפני שהוא ירק באילן (כלא׳ א ח). שרשי חמינתא והפיגם וירקות שדה וכו׳ (עוקצ׳ א ג).— ועלי הפיגם: אלו בגדי אדם הראשון שהם דומים לפיגם רחבים מלמטה וצרין מלמעלה (מד״ר ברא׳ כ).—ובסהמ״א: זיעת הפיגם הוא פיגנון [2] (אסף 41). ועשב פיגם היא רוטא (שבתי דונולו, מרקחות 1).

***פְּגִמָּה,** פיגמה, ש״נ, —כמו פְּגָם, פְּגִימָה, Schaden; damage; dommage: נהנה ולא פגם פגם ולא נהנה הרי זה לא מעל וכו׳ עד שתהא הנאתו ופגמתו באחד (תוספת׳ מעיל׳ ב א). לא צורכא די לא פיגמתה לפני החמה פיגמתה לאחר החמה (ירוש׳ ר״ה ב ה).

***פגן,** ממנו *פַּגֵּן.

***פַּגֵּן,** —כמו בַּגֵּן [3], קל לא נמצא.

—הפע׳, *הִפְגִּין, פ״ע, צעק to cry; crier; schreien: עמדו והפגינו בלילה הלכו והפגינו בלילה אמר׳ אי שמים לא אחים אנחנו לא בני אב אחד אנחנו

---

1) [הוא פיגנא בארמ׳ שבבבלי (ע״ז כח.), בסור׳, ובערב׳ פיג׳ן a), והיא המלה היונית πήγανον. פיגום (תוספת׳ ב״ב ו ג) אינו ענין לכאן. עי׳ לו Flora III, 317 וכו׳.]

2) [זאת המלה היונית.]

3) [עי׳ בכרך א עמ׳ 459; וכן בסורית. ובמנדעית אבגאן, וגם במקומות המובאים כאן מן התלמוד בנוסח הספרים הפגין הפגינו, גרסת הערוך היא הבגין הבגינו בבי״ת. ובלשון ימינו הנהג הפעל הפגין והשם הַפְגָּנָה בהוראת יצא במחאה,

a) فيجن

וכו׳ (תעני׳ יח.). כגון שבאו בני אדם בתוך ביתו ועמד והפגין בלילה (ב״ק קיד.). — ובסהמ״א: ואילו קובל ומפגין [1] על כך (פרוש מיוחס לרש״י לדה״ב יב יד). — ואמר המליץ: אמתין עד שיבלע דמם ויתמלאו חרטה ידעו מה שעשו ואי שמים יפגינו (ר״א לויפל. סע״י ב, הקד׳).

פגע [2], ממנו ״הפגעה, מפגע, *פָּגוּעַ, *פְּגִיעָה, פֶּגַע, *פִּגֵּעַ, פֶּגַע, ״פִּגְעוֹן.

פָּגַע, פ״ע, פָּגַעְתָּ, פָּגַע, פִּגְעוּ, אֶפְגַּע, תִּפְגַּע, תִּפְגְּעוּ, יִפְגַּע, נִפְגַּע, תִּפְגְּעוּן, יִפְגְּעוּ, יִפְגְּעוּן, לִפְגֹּעַ, פִּגְעוּ, יִפְגָּעֵנוּ, פִּגְעוֹ,—א) פָּגַע באדם, את אדם, פָּגַשׁ, נזדמן במקרה אתו במקום אחד, begegnen; rencontrer; to meet: ויעקב הלך לדרכו וַיִּפְגְּעוּ בו מלאכי אלהים ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה (ברא׳ לב ב–ג). ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע וכו׳ וַיִּפְגְּעוּ את משה ואת אהרן נצבים לקראתם בצאתם מאת פרעה (שמות ה יט–כ). גאל הדם הוא ימית את הרצח בְּפִגְעוֹ בו הוא ימתנו (במד׳ לה יט). ההרה לכו פן יִפְגְּעוּ בכם הרדפים (יהוש׳ ב יו). ויהי כבאך שם העיר וּפָגַעְתָּ חבל נבאים ירדים מהבמה (ש״א י ה). טוב בתי כי תצאי עם נערותיו ולא יִפְגְּעוּ בך בשדה אחר (רות ב כב). פָּגַעְתָּ את שש ועשה צדק (ישע׳ סד ד).—ובבהמה: כי תִפְגַּע שור איבך או חמרו תעה השב תשיבנו לו (שמות כג ד). — ובחיה: באדם: כאשר ינוס איש מפני הארי וּפְגָעוֹ הדב ובא הבית וסמך ידו על הקיר ונשכו הנחש (עמוס ה יט). —ובדָבָר לא בע״ח, בְּמָקוֹם: וַיִּפְגַּע במקום וילן שם (ברא׳ כח יא). — ובפרט גְּבוּל, פגע גבול פלוני במקום פלוני, בנחל, בהר וכיוצא בזה, הגיע עד שם ונגע בו: וירד (הגבול) מינוחה עטרות ונערתה וּפָגַע ביריחו ויצא הירדן (יהוש׳ יו ז). ועלה גבולם לימה ומרעלה וּפָגַע בדבשת וּפָגַע אל הנחל (שם יט יא). וּפָגַע הגבול בתבור ושחצומה (שם שם כב). ושב הגבול

---

demonstrate; to manifester; demonstrieren. ואשר למקור המלה הוכיח ב. גיגר שמוצאה מפרסית (תוספת הערוך ע״ה).]

1) [בדפו׳: ומפיגין.]

2) [כן בארמ׳ ובסור׳, ובערבי פַגַאַ a) באלף, התקיף פתאם, והשוה בעברי פתע על יד פתאם בשנוי דומה, וכנראה קרוב לשרש זה אף פ.ג.ש.]

a) فجأ

ימה אזנות תבור ויצא משם תקקה ופגע בזבלון מנגב ובאשר פגע מים (שם שם לד).— ובתו"מ: פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום וכו' (ר' יוסי בן קסמא, אבו' ו ט). פגע בי זקן אחד משל בית אבטינס ומגלת סמנין בידו (ר' יוחנן בן נורי, ירוש' שקל' ה ג). גוי אחד פגע בר' ישמעאל ובירכו א"ל כבר מילתך אמורה אחר פגע בו וקיללו א"ל כבר מילתך אמורה (שם סוכ' ג יב). ראה תאינה בכירה אמר בסי שאפגע בו תחילה אתננה לו (שם סוט' ג ג). מעשה בצדוקי אחד שהתקין מבחוץ והכניס, ביציאתו היה שמח שמחה גדולה פגע בו אביו וכו' (יומ' יט:). אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש (דבי ר' ישמעאל, סוכ' נב:). לציפור שהיתה נתונה ביד ציד פגע באחד אמר לו מה זו שבידי היא חית או מתה וכו' (ר' חנינא בר פפא, מד"ר ברא"ש יט). זו היא שפגעה באיש אחר ונתנה עיניה בו והיא משמשת עם בעלה ולבה עליו (שם במד' ט). מלמד שהיה מהלך עמה שלא יפגעו בה אחד מן הבחורים (שם רות ז).—*ובהוראת הזמן, הזדמן עמו: רגל שפגע בו תחילה ובלבד שיעברו עליו רגלי שנה כולה (ירוש' ר"ה א א).— ולרעה: לאחד שפגע בו זאב וניצל הימנו וכו' חזר ופגע בו נחש וכו' (תוספת' ברכ' א יא, ועוד בשנויים בירוש' ובבלי שם ובמכיל' פ' בא). אוי לו לאדם שפגע בו ערוד ואוי לערוד שפגע בו ר' חנינא בן דוסא (ברכ' לג.). אשרי ר' עקיבא ותלמידיו שלא פגע בהם אדם רע מעולם (ע"ז כה:). כל אותו הלילה היו שניהם פוגעין זה בזה (ר' חנינא בר יצחק, מד"ר ברא' עז). נמנע (פרעה) שלא לצאת כדי שלא יפגע בו משה (שם שמות יג) —*ובהוראת נגיעה בחלקו של אחר: מה אם בשעה שעבודה [1] פוגעת בעבודה את אמר מותר כאן שאין עבודה פוגעת בעבודה לא כ"ש (ירוש' כלא' ג א).—ובסהמ"א: ושתי נקודות יש בה שפוגעת בהן בעגולת הקו השוה המסבב באמצע העולם (רמב"ם, קדוה"ח יט ג). חוש הטעם וחוש המשוש שהם חושים גסים ולא ישיגו מושגיהם עד הדבקם בהם ופגעם איתם (ר"י א"ת, רוח חן ג). חבר המגיד לי מומי בכל עת שיפגעני טוב לי מחבר שיתן לי דינר זהב בכל עת שיפגעני (ר"י כחוילאס, פי' משלי ט ח). ואינך כאלילי העמים שאינם פוגעים מי שיוכל לומר להם עשה לי אות ומופת כאשר עשית לפלוני (בית האוצר לשד"ל ב 134). ההולך על דרך רחוב זה בפגוע לא ידע כי יושביו דכאו מרחם (לטריס, כבוד ישראל, 3). — ובמשמ' הזדמן יחד בזמן: ויהיה נזהר בשאר הממון ובשאר הזמן קודם שיפגעהו החשבון פתאום והוא אינו יודע מה שיש לו ומה שיש עליו (ר"י א"ת, מו"ס, חשבון הנפש ג). — ואמר המשורר: ובמחנים פגעו בו מלאכי האל בטרם כי יחי פגע (רשב"ג, לבי בא"מס, ברודי 23). ויצא בכל העולם טבעו ואוינו לפגעו גאון הירדן בכל חכמה גאות הים בכל מזמה (ר"י הלוי, לכבוד גדלת, סעה"ש 99).— ב) פָּגַע בפלוני בחרב וכדומ', הִכָּהוּ, הֱמִיתוֹ; schlagen; frapper; to strike: נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה ליי' אלהינו פן יִפְגָּעֵנוּ בדבר או בחרב (שמות ה ג). ויאמר זבח וצלמנע קום אתה וּפְגַע בנו כי כאיש גבורתו ויקם גדעון ויהרג את זבח ואת צלמנע (שופט' ח כא). ויאמרו לו לאסרך ירדנו לתתך ביד פלשתים ויאמר להם שמשון השבעו לי פן תִּפְגְּעוּן בי אתם (שם יה יב). ויאמרו אליו בני דן אל תשמע קולך עמנו פן יִפְגְּעוּ בכם אנשים מרי נפש ואספתה נפשך ונפש ביתך (שם יח כה). ויאמר המלך לרצים הנצבים עליו סבו והמיתו כהני יי' וכו' ולא אבו עבדי המלך לשלח את ידם לִפְגֹּעַ בכהני יי' ויאמר המלך לדויג סב אתה וּפְגַע בכהנים ויסב דויג האדמי וַיִּפְגַּע הוא בכהנים (ש"א כב יז–יח). ויקרא דוד לאחד מהנערים ויאמר גש פְּגַע בו ויכהו וימת (ש"ב א יה). וישלח שלמה את בניהו בן יהוידע לאמר לך פְּגַע בו (מ"א ב כט). ויאמר לו המלך עשה כאשר דבר וּפְגַע בו וקברתו וכו' והשיב יי' את דמו על ראשו אשר פָּגַע בשני אנשים צדקים וטבים ממנו ויהרגם בחרב (שם לא–לב).—ובתו"מ: ואם אין אתה הורגינו הרבה מזיקים לפני המקום וכו' שיפגעו בנו אלא סוף שהמקום עתיד לתבוע דמינו מידך (מכילת ויס, אמור, פרק ט). הבועל ארמית הקנאים פוגעין בהן (ירוש' סנה' ט יא). מעשה באחד שבצר את כרמו ולן בתוכו ובאת הרוח ופגעתו (מד"ר ברא"ש יג). זה אמר לו שמת איתו זקן אמר באותו הזקן פגעה מדת הדין (שם קג). והו' יושב כל הלילה ויהא צנה פוגעת בו והוא צועק אלי ואני עונה אותו שנאי

1) [כך בכ"י רומי, ונכון, עי' לונץ.]

וכו' (שם שמות לח). בשעה שהיו ישראל נוסעין היו שני ניצוצין של אש יוצאין מתוך שני בדיו של ארון כדי לפגוע שונאיהם (ר' יוסי בן זמרא, שם במד' ה). היו נוהגין בקלות ראש והיתה השכינה פוגעת בהם (שם). ומפני שהיה יום מתן תורה חביב לפני הקב"ה לפיכך לא רצה לפגוע בהן בו ביום (שם טו). אמרו (ישראל) היאך מלאך המות יכול לפגוע בו (באהרן) אדם שעמד במלאך המות ועצרו דכתיב וכו' (שם יט). מיד קצף עליו משה ונטל את המטה בידו שחקוק בו שם המפורש ופגע בו בסמאל בכל כחו עד שנס מלפניו וכו' (שם דבר' יח). אמר (יעקב) מוטב שיפגע (עשו) בי ולא יפגע בבניי (ר' יהושע בר' נחמן, פסיק' דר"כ קלט.). ווה (שאיל) שיורד למלחמה ויודע שהוא נהרג נוטל בניו עמו ושמח על מדת הדין שפוגעת בו (תנחו' אמור ג).—*ובהוראת פגיעה שבעברה: הכונס את יבמתו לשם נוי ולשם אישות ולשם דבר אחר כאילו פוגע בערוה (תנא שאול, יבמ' לט:). קטן שמא ימצא סרים קטנה שמא תמצא אילונית ונמצאו פוגעים בערוה (שם קיט:).—ואמר המשורר: כי אין בחבל איש אשר יכל לאמר פגע בזה (ר"י בן כלפון, בהערת ברודי בכל שירי ר"ש הנגיד, ע' 28). הכי יום זמן לכרית שארית בני אבי והפליא בי נקמה והשמיד כל מידעי ופגע במשפחתי בכל עלם ועלמה (רמב"ע, הרדה לבשה, בעה"ם 66). עושו ובואו תמצאו דעתו מקור היים ובלעדיו כדוב תפגעו (ראב"ע, גבהי שחקים, איגר 52).—ג) פגע בפלוני בדברים, בקש ממנו מאד, הפציר בו, eindringlich bitten; insister; to entreat: אם יש את נפשכם לקבר את מתי מלפני שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צחר ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו (בראש' כג ח-ט). ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי כי אינני שמע אתך (ירמ' ז יו). מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו (איוב כא יה). ותאמר רות אל תפגעי בי לעזבך לשוב מאחריך (רות א יו). — לא פגע אדם, לא בקש, לא חס: נקם אקח ולא אפגע אדם[1] (ישע' מז ג).—ובסהמ"א: על מה שפגעו בי קצת אוהבי ופצרו בי על הדבר הזה (ר"י א"ת, תקון מדה"נ לרשב"ג, יז.).—ואמר הפיטן:

1) [המקום קשה ואין הצעות המפרשים מסתברות.]

גישת צקון מכפל כפגעה דלק פעם וזאת רגעה (אתית עת, יוצ' לשבת פרש' הקדש). והאיצו ופגעו לי בתנין אשר שכל ויהיה לי לחבר (ר"ש הנגיד, התנחומים, ברודי 75). אחוה פניו במעשיו אפגעה הן תמונתו בהקיץ אשבעה (ראב"ע, אבטחה, איגר 4).
—הפע', הפגיע, הפגעתי, הפגעו, מפגיע, יפגיע,
—א) הפגיע בדבר את פלוני, עשה שהדבר יפגע את פלוני, יכהו, schlagen machen; faire frapper; to make strike: אמר יי' אם לא שרותך לטוב אם לא הפגעתי בך בעת רעה ובעת צרה את האיב (ירמ' יה יא). — ובסהמ"א: צוה על השמש להסתר מבני אדם כשמפגיע בה העבים שהם כאילו פגעו בשמש והסתירוה (רד"ק, סה"ש, אור). — ב) הפגיע בו דבר: והוא מחלל מפשעינו מדכא מעונותינו מוסר שלומנו עליו ובחברתו נרפא לנו כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו ויי' הפגיע בו את עון כלנו (ישע' נג ה—ו). — ג) הפגיע בפלוני, כמו: פגע בפלוני, במשמ' ג, בקש ממנו: וגם אלנתן דליהו וגמריהו הפגעו במלך לבלתי שרף את המגלה ולא שמע אליהם (ירמ' לו כה). וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרעו (ישע' נט יו).—הפגיע לפלוני, בקש בעדו, למד עליו זכות: והוא חטא רבים נשא ולפשעים יפגיע[1] (שם נג יב). על כפים כסה אור ויצו עליה במפגיע[2] (איוב לו לב).—ובתו"מ: בשעה שישראל באין לידי עבירה ומעשים רעים הגשמים נעצרין הן מביאין להן זקן אחד כגון רבי יוסי הגלילי והוא מפגיע בעדם והגשמים יורדין (ר' שמואל בר נחמני, ירוש' ברכ' ה ב). עת היא שפוגעת האדם ומערערת בו כל הדברים האלו והוא מפגיע מה יעשה ילך ויעסוק בתפלה ובתחנונים (מד"ר קהל', פס' שבתי וראה). פעמים שאדם מפגיע בתפלה ונענה פעמים שמפגיע ואינו

1) [ר' גם להלן משמ' ה).]

2) תרג': מטול מצלי, וכן רש"י ורד"ק—ומנחם מלשון פגישה; וחדשים: במפגע. [המחבר לא פרש. כונת הכתוב היא להזמנת האדם החוטא לדין (כי בם ידין עמים); לשם זה יזמנה עליו מפגיע (שופט, קטיגור) אשר יגיד לו את רעתו (יגיד עליו רעו), ר' טורטשינר ס' איוב לפסוק. וכשם שיש מפגיע נגד (קטיגור), כך יש מפגיע בעד. ולבטוי המאחר המיסד על הפסוק, צות במפגיע, ר' להלן משמ' ו).]

נענה (ר' שמואל, שם). שכל המבקש דבר מחבירו מפגיע בו שלש פעמים (מדה"ג כ"י תימני, ויאמר לו אם נא מצאתי חן).—ובכהמ"א: ואינם עושים זה אלא בעבור שמירת תורתם הלא די בקורבה הזאת להפגיע ולכפר עונות רבות (ר"י א"ח, הכוזרי ד כג). כי שמעתי רבים מפגיעים ודורשים פרושים משובשים ותועי לב האומ' הלא רבותי' דרשו ודגלו עלי אהבה דילוגו עלי אהבה וכו' דילוגו ודגלו עלי איבה על מפגיע ומפגיע יעשה לו גן כוח (אברהם בן עזריאל, ערוגת הבשם, הוצ' אורבך I א). — ואמר הפיטן: לבלתי ינבל למענו כסא עוד יפצה פה ויפגיע כסא (וסיות אסר, מוסף א' ר"ה). שור כי אבדו חסידינו מפגיע אין בעדנו (רגמ"ה, זכור ברית). ואיפו [צ"ל: ואיפה] מפגיע הגון ואיה כדי (ר' אליה בר שמעיה, אקרא, סליח' יום ג).—ואמר המשורר: מרום ירגיע האלהים לכם ויצו מפגיע להליץ בעדכם (רמב"ע, אחרית ותקוה). נשמת דל בך מפגיע יום תצדיק ותרשיע (ר"י הלוי, נשמת ידיד עליון, שעה"ש 102).— ד) ״עשה שיפגע, שיפגש, ואמר המשורר: בקראי ענני יום להפגיעם צדקך וקשטך למען תצדק בדברך תזכה בשפטך (רשב"ג, אלהים אלי אתה, שעה"ש 45). בטחתי בחסד אדני שיפגיעני בחסד אדני והנה סגורה הדלת והתאחרה המשאלה (ר"י הלוי, אגרת ליהושע בן דוסא, שעה"ש 99). —ה) ואולי הִפְגִּיעַ לפלוני, חמל עליו, השתתף בצערו [1]), mitfühlen; compatir; to sympathize: והוא חטא רבים נשא ולפשעים יַפְגִּיעַ (ישע' נג יב). — ו) ״צוה בְּמַפְגִּיעַ [2]), צוה מיד כשרק התפללו על כך: הורנו מה שנצעק, צוה ישועתנו במפגיע[3] (הו"א אל תעם עמנו כלה, מוסף יוה"כ).—ואמר המשורר: וביומיו תר בת ציון יגיע ויצו עליו במפגיע (ר"י חריזי, תחכמוני 361).

—נפעל, *נִפְגַּע, שֶׁפְּגָעוּ והזיקו לו: ארבעה נכנסו לפרדס אחד הציץ ומת אחד הציץ ונפגע וכו' (ירוש' חגי' ב א). שאין שוטה נפגע ולא בשר המת מרגיש באיזמל (שם תעני' ג ח).

—הפעל' ״הֻפְגַּע, רק בינ', מ"ר מֻפְגָּעִים, מופגעים, — כמו נפע': הגופים שמוזגם בלתי משובח וכו' אם חוטאים בעצמם ואם מופגעים ביצירה (קאנון א ג ב יז).

***פַּגָע**, ש"ז, מ"ר פְּגָעִים, עי' בערך פֶּגַע ב) ובהערה שם.

פֶּגַע ש"ז, מ"ר *פְּגָעִים, — א) מקרה, גורל, Zufall, Geschick; destinée; destiny: כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וכו' כי עת וָפֶגַע יקרה את כלם (קהל' ט יא).—פֶּגַע רע, Unglück; malheur; misfortune: ועתה הניח יי' אלהי לי מסביב אין שטן ואין פֶּגַע רע והנני אמר לבנות בית לשם יי' אלהי (מ"א ה יח–יט). —ובתו"ם: יהי רצון מלפניך וכו' שתצילנו מעזי פנים ומעזות פנים מאדם רע ומפגע רע וכו' (ברכ' טז:) ותצילני מפגע רע מיצר הרע וכו' (שם יז).—ובכהמ"א: והיתה הגאוה במעשים המיוחדים לאלהים משגת את בעליה יותר מהרה מכל הפגעים המשיגים אותם (ר"י א"ח, חו"ה, הכניעה, פתיח'). כשיפגעהו פגע בממונו או יקרהו מקרה בקרוביו אם יגביר השכל על החרדה וירצה בגזרת הבורא ויצדיק את דינו יודה על כניעתו הטובה ושפלותו לאלהים (שם פרק ז). ולא היה נהנה במה שמשמח אותו כשהוא זוכר פגעי העולם (שם, הבחינה ה). ואמר אני תמה על מי שלא זמן לכל פגע סבל ולכל טוב הודאה (הנ"ל, מבחר הפנינים לרשב"ג 17). התחבר למי שאם תתחבר עמו יפארך וכו' ואם יבואך ממנו פגע רע לא יחילו לך דרכיו (שם 31). והאדם בו כמו פרי האילן אם לא יפסד באחד מן הפגעים כאשר יבשל יבול (שם 65). כאשר פגע הגבורה הוא חסרון החקירה כן פגע החכמה חסרון הענוה והמוסר (חריזי, תרג' מוסרי הפילוסופים ב כ). כל מה שהתמידה (החכמה) בגוף לא תמלט מפגעיו ומהתאבל בעת הפרדה ממנו (ראב"ד, אמו"ר א ו). ואמר החכם השלם והחסיד הוא המעיין בדברים השלמים ויסבול התלאות ואינו חושש מפגעי הזמן הגדולים (רס"ע פלקירא, המבקש, כז). אלו הפעולות (של החושים) לפעמים יכנס בהם הפגע כמו שידעת מבטול או חולשה או בלבול וכו' ונתחיל בראות כי הראות יכנס בו

---

1) בערב' פַגַ'עַ a), במשמ' אסון, פֶּגַע רע, הכהו אסון וכו',— תפג'עת לה, כמו תוג'עת במשמ' השתתף בצערו, — ואולי נתמזגו כאן שני שרשים, מפגע, כמו ערב',—והשני שרש שניי מן פגש. [ועי' לעיל משמ' ג).]

2) [על יסוד איוב לו לב.]

3) [במקום זה יש לפרש: כשנתפלל אליך (מטה לוי), או ע"י מליץ מפגיע בעדנו; אך על יסוד מקום זה משמש הבטוי בלשון ימינו במשמ': צוה בתקף.]

a) فجع

הפגע אם שיבטל ואם שיחלש ואם שיתבלבל פעלו (קאנון ג א א ו). ואמר בן רש"ד בשמע הטבעי בשער הפגע והקרי שהאפשר יאמר על ג' פנים וכו' (ר' הלל מוירונה, תגמו' הנפש א, ליון ג, ו:). בני אם בא לכם שום פגע תהיה הסבל מזומן ותדחו אותו בסבל (בית מדות, האמונה, לד.). שאין שם (בעולם) שעה בלא רעה ולא רגע בלא פגע (ר"ש דורלאן, תפארת ישראל א, ח.) אין רגע בלי פגע ולא מצב בלי עצב (רש"פי ד' כוסות, כוס ביד ה', ג). הרוצה ליכנס בחצר המלך לבקש על נפשו צריך להזדרז ולדעת אם יש בדרך פגע או סכנה (ר' נחום עזרכי, חז"י ג, קעא.). —ואמר הפיטן: פגע[1] צהרים בחנני פדני מקטב ושוד ועִנני (ר"א הקליר, Elbog. Stud. 120).—ואמר המשורר: כי תראה יד אחיך מטה ולעזרו תשיג ידך אתה עזרהו חיש אל תוחר רגע טרם ימצאהו הפגע (יל"ג, הרעה והזאב, א 37). ויאמר אם היום לא אעזרה, אני אז צפון מחר גם לי זה הפגע (הוא, שני הכלבים, ג 143). כי את מעין ישעם במשואת פגע את שמן ששון למלאי עצבת (הוא, הוי אח, א 166).—°ובמשמ' מקום שפוגעים בו: לבי לבית אל ולפניאל מאד יהמה ולמחנים וכל פגעי טהוריך (כל המקומות שפגעו טהוריך) (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי, קינות לת"ב). —ב) *מזיקים ורוחות רעים הפוגעים בבני אדם להזיק להם; שיר של פגעים[2], המזמור שהוא תפלה נגד הפגעים: והתני אומר' היו שיר של פגעים[3] בירושלם וכו' אי זהו שיר של פגעים מה רבו צרי וכל המזמור יושב בסתר עליון עד כי אתה יי' מחסי (ירוש' עירוב' י). שיר של תודה וכו' ושיר של פגעים ויש אומרין שיר של נגעים (שבוע' טו:). שיר של פגעים היה משה אומר בשעה שעלה לרקיע (מדרי תהלי' לא).

***פֶּגַע**[4], ש"ז מ"ר פְּגָעִים, פגעין, — שם פרי האילן : Pflaume ; prune ; plum סוחטין בפגעין ובפרישין ובעוזרדין אבל לא ברימונים (שבת קמד:).

°פִּגְעוֹן, ש"ז, — כמו פְּגִיעָה, מן פָּגַע במשמ' ב). ואמר הפיטן: כרת ואבדן מאתי ופגעון המקנאים גזרתי (רסע"ג, אזהרות, קובץ מעשי ידי גאוני קדמוני׳ ג 35, סדור רסע"ג קעד).

°פִּגְעִי, פגעיי, ת"ז, נק' פִּגְעִית, מ"ר פִּגְעִיּוֹת, —של פֶּגַע, בדרך מקרה, zufällig ; accidentel ; accidental: ויתחייב מזה שכל פעולות האדם בטוב וברע ותהיינה מקריות או פגעיות ובלי דעת (ר' הלל, תגמו' הנפש, נוספ', מה.). עלה בידינו מזה שזה החולי כלומר בחור הרע אין לו שום סיבה עצמיות אלא סיבה מקריית פגעיית (שם מח.). ואין זה המקרה שום שורש עצמיי אלא שורש מקריי או פגעיי ויאמר לו רחוקה ובקרי בפגע ועם היותה רחוקה ופגעית נולדו מזה ב' עניינים (שם מח:).

פגר[1], ממנו °פְּגִירָה, פִּגֵּר, פָּגַר, °פִּגְרָה.

פָּגַר[2], קל לא נמצא.

—פע', פִּגְּרוּ,-פִּגֵּר מלעשות דבר, מלכת ובדומ', היה רפה, ישב בטל ולא עשה, ולא הלך, schlaff, müssig sein ; être lâche, oisif ; to be faint, idle: וירדף דוד הוא וארבע מאות איש ויעמדו מאתים איש אשר פִּגְּרוּ מעבר את נחל הבשור (ש"א ל י). ויבא דוד אל מאתים האנשים אשר פִּגְּרוּ מלכת אחרי דוד (שם שם כא). —ובסהמ"א במשמ' היה בטל, לא עבד: ואם נשברי נוטל כל הדמים שפחתה ופגרה כמה ששוה כשעת שכירותא (ערוך ערך אגר). היה בכחם לזכך את חמרם וכו' וברצונם פגרו ורפו ידיהם מן התקון ההוא

---

1) [בכ"י: פיגע.]

2) [לפי הוראת המלה כאן, מזיקים ומשחיתים הפוגעים באדם, ולפי גרסת הירושלמי (שבת ו ב), שיר של פגועין (הוא פְּגוּעִין, עי' ערך פָּגוּעַ), נראה שהכונה: שיר של פְּגָעִים, מ"ר של פֶּגַע על משקל גַּנָּב.]

3) [עי' בהערה הקודמת.]

4) [כספרות הפוסקים מובאת מלה תלמודית זו גם בכתיב פגיעין, פיגעין, ואף פקיעין, ובטעות גם פגין, ובהערת לונץ לשוורץ, תבואת הארץ 385: פעיות. יש שפרשו את המלה: משמש, אבל ערוך, רש"י, רי"ף ואחרים: pruna, שזיף, אולי שזיף רגיל בנגוד לשזיף הדורמסקי (לונץ), עי' לכל ואת לֶו, Flora 158, וכו'. מקור השם לא התברר. גם הנסיונות לגזור אותו מן הפרסית אינם מסתברים (עי' דברי ב. גיגר, תוס' הערוך ש"כ).]

1) [עי' הערה לקמן.]

2) [בארמ' יהודית הוראתו כפעל עומד כמו פִּגֵּר בעבר'; היה חסר אונים, היה בטל, וכן בגר בסור', וכפעל יוצא: הרס, נתץ, ובהוראה זו בלשון המקרא מגר. בערבית הוראתו: היה מחסר דרך ארץ ומוסר. עי' גם פַּרַת. לֶו בס' היובל להופמן 183, Wurzelunters. 37.]

(רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חקור דין ד ח). ושמא תאמר פ ג ר ת י ולא יגעתי וכו' (זרח, כתב ג', ספ' אילס ליס"ר מקנדיה, 28). חכמי העיר פה כולם מ פ ג ר י ם וחוגגים בהאי יומא (ספו' ר"ע אינר, א כט). — ב) במשמ' הרם ונתץ niederreissen; demolir; to demolish: אבן שתיה שממנה הושתת העולם עמדו רשעים עליה ו פ י ג ר ו אותה (מדר' תהל' יח ג). אברהם אבינו שהיה עומד ו פ י ג ר את כל ע"א שבעולם (אליהו זוטא ג). — ואמר הפיטן: טומאתה טומאת נדה כי כחשה בתעודה ידו יהר צר ברעדה ו פ ג ר בית תעבודה (הכל אכתו, סבת איכה, מחז' איטל' א, קסד). פנה אלי וחנני ותנני עליון פ ג ר מנאציך בעוני ורשיון (סלחה, אנא עוררה, סליח' ער"ה). מגרו ו פ ג ר ו והסיקו בו הבערה חללו ונאצו שם הנכבד והנורא (משה בר' במואל, מקוה ישראל, סליח' ה' עי"ח). איכה פצת בפחדך ל פ ג ר ביד פריצים פליאיך ולא זכרת צהלת צבי צדק (איכה אלת בחסך, קינ'). — ג) *ובמשמ' עשה פֶּגֶר, הָרַג, töten; tuer; to kill: והצדיקים שהיו לך הנייה מהם עמדו שונאים ו פ י ג ר ו אותם וניאצו שמך עליהן (מדר' תהל' י). רבש"ע מי היה מאמין שיכנסו השונאים בירושלם ומהריבין אותה וכו' שנכנסו וטמאו את מקדשך ו פ י ג ר ו את בניך (שם עט). — ואמר הפיטן: כלי קרב חגרת בארצם עברת בבוריהם פ ג ר ת והבירם שברת (בעשר, יול' ג' פסח). יהודה מכבי ושאר גבורים כאיש אחד חברים מחנה יונים מ פ ג ר י ם (אזכר מעללי יה, זולת, שבת חנכה, מחז' רומי). סוס בסוף ירה נסיו בעברי פ ג ר בבוריהם והציל בבורי (גנזי שכטר ג, 129).

—נפע', ״נִפְגַּר, נעשה פֶּגֶר, מת, דבור של בזיון על מות רשע[1]: ו נ פ ג ר בן אל תראם לגיהנם ונשארה אשתו הארורה (ראב"ד ספר הקבלה). ועתה נ פ ג ר הגוי וזה ד' שנים שנשתהה המשכון בידם מכל מה שהיה חייב להם הגוי (מהר"ם רוטנבורג, שערי תשוב' ד ם). שפעם אחת נ פ ג ר גוי אחד בבית המרחץ (רסב"א תתכט). משומד שעודנו עומד ברשעו או שנ פ ג ר ברשעו היאך קורין לבנו לעלות לתורה (ישרי איסרלין, תרומ' הדשן, כא, ה:). והוא נ פ ג ר והלך לו ועבר (עכיכי שדתי לבי, מריבת קדש, 39). נ פ ג ר אותו רשע (זקן אהרן, שו"ת, לה). תמוה תתמה איך עמד המסית והמדיח שבתי צבי על רום תפארתו ועל במתי הצלחתו עד שנת תכ"ו שנ פ ג ר אז ונאבד מן העולם (אגרי כוהס לר"י די מודינא, כוקב' 96). — ואמר המליץ: אמרו במתים החיו הנביאים בטול דפקים הם ולא נ פ ג ר ו וכו' י פ ג ר ו המה ונפשם תאבל כי הדברים לא כמו שערו (ר' משולם בר' שלמה, שירים מקובלים, דברי חכמים, עז).

—פע', ״פִּגֵּר, כמו נפע': פ ג ר ו שעיר ועמון ומואב חיל נדני במעלה הציץ ראות ישועת יי' (שמעון בר יצחק, אי פתרוס, זולת ז פסח). שמעו עוז וגבורה או פ ו ג ר ו צורורים בעברה (גנזי שכטר ג, 124). — ב) ״מְפֻגָּר, שהרסו אותו (או בטל): יושב מ פ ו ג ר במסגר מסוגר בעול פרא (בן אמה) מוסגר (נחום, סרע"ג א כא, בני וחמשי).

—הפע, ״הֻפְגַּר, —כמו נפע' ופע': מי הוא הכלב המת הזה המשולח ה מ ו פ ג ר אשר חרף את עז תפארת ישראל (יוסיפון כד).

פֶּגֶר[1], פֶּגֶר, ש"ז, מ"ר פְּגָרִים, סמ' פִּגְרֵי, כנ' פִּגְרֵיכֶם, פִּגְרֵיהֶם, — גופת בע"ח מת, של אדם ובהמה, Leichnam, Aas; cadavre, charogne; corpse, carcass: ויקח לו את כל אלה ויבתר אתם בתוך וכו' וירד העיט על הַפְּגָרִים וישב אותם אברם (בראש' יה י—יא). ונתתי את פִּגְרֵיכֶם על פִּגְרֵי גלוליכם (ויקר' כו ל). במדבר הזה יפלו פִּגְרֵיכֶם וכל פקדיכם (במד' יד כט). היום הזה יסגרך יי' בידי והכתיך והסרתי את ראשך מעליך ונתתי פֶּגֶר מחנה פלשתים היום הזה לעוף השמים ולחית הארץ (ש"א יז מו). ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך יי' ויך במחנה אשור מאה שמונים וחמשה אלף וישכימו בבקר והנה כלם פְּגָרִים מתים (מ"ב יט לה). ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב לבש הרגים מטעני חרב יורדי אל אבני בור כְּפֶגֶר מובס (ישע' יד יט). כי קצף ליי' על כל הגוים וכו' החרימם נתנם לטבח וחלליהם ישלכו וּפִגְרֵיהֶם יעלה באשם (שם לד ג). ויצאו וראו בְּפִגְרֵי האנשים הפשעים בי (שם סו כד). באים להלחם את הכשדים ולמלאם את פִּגְרֵי האדם אשר הכיתי באפי ובחמתי (ירמי לג ה). והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פִּגְרֵי האנשים אשר הכה ביד גדליהו הוא אשר עשה המלך אסא

---

[1] [כנראה בהקבלה של לעג אל נִפְטַר.]

[1] [כך בארמ', ובאשור' פַּגְרוּ, גוף, פֶּגֶר (Del. Handw. 515).]

מפני בעשא מלך ישראל (שם טז ע). ונתתי את פִּגְרֵי בני ישראל לפני גלוליהם (יחזק' ו ה). ולא יטמאו עוד בית ישראל שם קדשי המה ומלכיהם בזנותם ובפִגְרֵי מלכיהם במותם (שם מג ז). רב הַפָּגֶר בכל מקום השליך הס (עמו' ח ג). ורב חלל וכבד פֶּגֶר ואין קצה לגויה (נחו' ג ג). — ובתו"ם: בשעה שעלו אבותינו מן הים ראו פיגרי אנשים חטאים שהיו משעבדין בהן בפרך בעבודה קשה וכולם פגרים מתים מושלכים על שפת הים (ר' נחמיה, ירוש' סוט' ה ו). לכשיעשו בניך פגרים בלא גידים ועצמות וכותך עומדת להן (ר' עזריה, מד"ר ברא' מד). — ובסהמ"א: השחיטה אם תהיה בראש לא יפול שם ממלאכתה כי אם על הפגר כולו (דונש, תשו' והכרע' ר"ת, 75). ויקח אפטילומיוס משנהו את פגרו (של אלכסנדר) וישימהו בעגלות ובפרדים ויוליכוהו מצרימה ויקברוהו וכו' (יוסיפון קיא). קמו בעיר איסינא ג' אנשים אנשי החמס והשליכו פגר אחד בבית יהודי (שלמה אבן וירגא, שבט יהודה, 25). אמר המלך מעתה אין אנו צריכין אל הנער ילכו ויראו אם ימצא שם אבן ולא פגר האבן יעיד עליך הלכו ומצאו כדברי הנער אמר גוא"ן היהודי הוא שהוציא הפגר (שם 28). הפגר נשחת מראהו אם מחמת פצעים ואם מרוב הזמן שעבר אחרי מותו (בית האוצ' לשד"ל ב 176).—ואמר הפיטן: זכור סבב צקלג ונגב עמלק יושב בארץ הנגב פגרו טוב רואי מנשף בעגב (זכור איש, קרובץ שבת זכור). עלי קולות מחרפיה בעת רבו פגריה ועל רגשת מגדפיה בתוך משכן חצריה (אלי ציון, קינ'). — ואמר המשורר: ואיך לא אבכה ודמע אפכה ומשם אחכה תחית פגרים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים, שעה"ש 96). לכו אל רב מנחם המנחם נפשים עד ישיבת לפגרים (רא"ע, מדשים מעשי אלי, כהנא, א 62). ונודע בעולם הפגרים אשר זרע ויאסף בעולם הנפשים תבואותיו (הוא, בשם אל אשר אקרא, שם 202). והחיית בטל אורות אמריו והחיה רוחך גופי פגריו (ילחק בן הרא"ע, קובץ חכמת רא"ע, כהנא ב 125). — ובמשמ' גוף החי: פיגרו סופג שם ולקח בגדיו ולבשם (יוסי בן יוסי, עבודת יוה"כ, Elbogen, Studien, 178). גם הסעודה לפגרים להחליפם כח חלף אשר ישאב האויר וכל יגיעת כח ואל שדי ברוך הנותן ליעף כח (רסע"ג, על חוי הגלגלי, דודזון, 70). נפשי לבשי בגדי שכל והתאזרי אזור בינה ומלטי את נפשך מהבלי פגרך אשר את מתגוררת (ר' בחיי, תו"הנ תוכחה).—ואמר הפיטן: פגרו הרך והענג אשר כל ימיו יעודדנו נמאס ונטבל בשחת (רסע"ג, תוכחה, סדור רסע"ג, חז).—ואמר המשורר: כן הפגרים בנפשים נמצאו קלים ובלתם ארצה צנחו (רמב"ע, אם קדמו, שער השיר 64). היוכלו פגרים היותם חדרים ללבות קשרים בכנפי נשרים לאיש קץ בחייו וכל מאוייו לגלל לחייו במבחר עפרים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים, שעה"ש 96).—°דבור של בזיון לאדם: אחד היה רגיל לקרוא לבני אדם כשמדברים דברים שאינו נראה לו פגר וכו' אמר החכם לא יתכן לקרוא כן לזרע ישראל (ספר חסידים תתתרל"ו).

°**פַּגְרָה**, פַּגְרָא, ש"נ, — יום פַּגְרָה, יום של בטול מן מלאכה [1].

פגש [2], ממנו °פְגִישָׁה, פֶּגֶשׁ.

פָּגַשׁ, פ"ע, פָּגַשְׁתִּי, פְּגָשׁוֹ, תִּפְגֹּשׁ, פָּגוּשׁ, אֶפְגְּשֵׁם, פְּגֹשׁ יִפְגָּשְׁךָ, יִפְגְּשֵׁהוּ, יִפְגְּשׁוּם, — פָּגַשׁ את פלוני, בפלוני, נזדמן אתו במקרה במקום מהמקומות, בא למקום וגם פלוני בא שמה לקראתו, כמו פגע א) begegnen; rencontrer; to meet: ויצו את הראשון לאמר כי יִפְגָּשְׁךָ עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה וכו' (ברא' לב יח). ויאמר מי לך כל המחנה הזה אשר פָּגָשְׁתִּי ויאמר למצא חן בעיני אדני (שם לג ח). וילך (אהרן) וַיִּפְגְּשֵׁהוּ (את משה) בהר האלהים (שמות ד כז). והיה היא רכבת על החמור וירדת בסתר ההר והנה דוד ואנשיו ירדים לקראתה וַתִּפְגֹּשׁ אתם (ש"א כה כ). ויואב בן צרויה ועבדי דוד יצאו וַיִּפְגְּשׁוּם על ברכת גבעון יחדו (ש"ב ב יג). וּפָגְשׁוּ ציים את איים ושעיר על רעהו יקרא (ישע' לד יד). ויצא ישמעאל בן נתניה לקראתם מן המצפה הלך הלך ובכה ויהי כִּפְגֹשׁ אתם ויאמר אליהם (ירמ' מא ו). אֶפְגְּשֵׁם כדב שכול ואקרע סגור לבם (הוש' יג ח). פָּגוֹשׁ דב שכול באיש ואל כסיל באולתו (משלי יז יב). — ובסהמ"א: והקוים הנכוחיים הם קוים שיהיה המרחק ביניהם

---

1) [[מן יומא דפגרא, יומא דמפגרי ביה רבנן (שבת קכט:)]].

2) בערב' ת'קפ a). [פרושו גם: פגש, מצא. ואולי קרוב הפעל לשם פָּגוֹשׁ, מ"ר פְּגוֹשׁוֹת, שפרושו אבן קלע; בסור' בגוש, אבן גדולה; בגשא, בכשא, אבן לסגירת הדלת.]

a) ثقف

שוה ושמור במשיכתן ואין אחד מהם פוגש את חבירו בהלוכו (ר"אב"ח הכסיה, המשיחה והתקבורת ה, 9). —ואמר הפיטן: פורי פז טרף והעלם, פגש בשני השעירים והגרילם (פיוט לעבודת יוה"כ למשולם בן קלונימוס, Elbog. Stud. עמ' 129). — ואמר המשורר: ולא תצא לפגשני ביום בואי לאדמתך ולא תשחק בקרבתי ולא אשחק בקרבתך (ר"ש הנגיד, הים ב"ילי וב"יגק, סעה"ש 32). ועת תעוף ותתנשא שנה אותה באחרת למען אם פגשה נץ ואם תפל במכמרת ותתאחר ולא תחיש תהי שנית ממהרת (הוא, שלח יונה).—ובינ' פָּעוּ': ועל יחוד שמו תשא אבן מעמסה ובאריות ודכים וצפענים ועקרבים פגושה (ר"י הלוי, הגוושה והגלגלה, סעה"ש 116).

— נפע', נִפְגַּשׁ, —פלוני ופלוני נִפְגְּשׁוּ, הם פגשו זה את זה, einander begegnen; se rencontrer; to meet each other: עשיר ורש נִפְגָּשׁוּ[1] עשה כלם יי' (משלי כב ב). רש ואיש תככים נִפְגָּשׁוּ מאיר עיני שניהם יי' (שם כט יג).—ובהשאלה מליצית בדברים מפשטים: חסד ואמת נִפְגָּשׁוּ צדק ושלום נשקו (תהל' פה יא).—ובדרז': יעקב אמר למשה אני גדול ממך שנפגשתי עם המלאך ונצחתי אותו (מד"ר דבר' יא).—ובסהמ"א: כן הדין אם יהיו שני קוים נפגשים בתוך העגול (ר"אב"ח הכסיה, המשיחה והתקבורת ה, 17).

—פעל, יְפַגְּשׁוּ, פִּגֵּשׁ חשך: יומם יְפַגְּשׁוּ[2] חשך וכלילה ימששו בצהרים (איוב ה יד). — ואמר הפיטן: קרצו ומזרק הגיש ודמו לתוכו ריגש קרא ואותו פיגש ומירכו ברגיש (Elbog. Stud. עמ' 179).

— התפ', *הִתְפַּגֵּשׁ, נתפגש,—כמו נפע', בפרט פגישה של איבה: מי גבר כיעקב שנתפגש עם המלאך ואח"כ ויקרבו ימי ישראל למות (מד"ר דבר' ט). אלו מחנות של מלאכים שהיה מתפגש עמהם כל הלילה (מדה"ג מכטר, ומקן, ד"ה ולא סדי). מיד השלים (יהודה נפשו) ונתפגש עמו וכו' וכשם שנתפגש יהודה לשעבר כך עתידין להתפגש באחרית הימים (שם, ד"ה ויאמר חלילה לי).— ובסהמ"א: בילמדנו הנה אביך חולה לבן רודפו ומתפגש עם המלאך (ערוך ערך פגש).

1) [ראה ההערה לקמן.]

2) [הוראת פגישה סתם אינה מתאימה כאן, ואולם גם בנפע' שבמקרא: עשיר ורש נִפְגָּשׁוּ וכדו', הכוונה: עשיר ורש ישתוו, ומזה כנראה יְפַגְּשׁוּ יעשו שוה, כלו' את יומם יְשַׁוּוּ לחשך.]

פְּדָאֵל, פְּדָאֵל, ש"ז, —שם מלאך, הממנה על רפואה: ויש שם ממונה אחד אשר שמו פדא"ל[1] הממונה על כל מיני הרפואה (עמק המלך לר' נפתלי בר' יעקב אלחנן, קעה:).

פדה[2]), ממנו פָּדָה, פְּדוּי, פְּדוּת, פִּדְיוֹם, פִּדְיוֹן,-יוֹן.

פָּדָה, פ"י, פָּדָה, פָּדָם, פָּדִיתָ,—תָה, פְּדִיתִיךָ, פְּדִתִיךָ, פְּדִיתִים, פְּדֵה, פְּדֵה, פְּדוּיֵי, פְּדוּיָיו, פָּדֹה, לִפְדוֹת, פְּדֵה, פְּדֵנִי, פְּדֵנוּ, אֶפְדֶּה, אֶפְדֵּם, תִּפְדֶּה, יִפְדֶּה, יִפְדְּךָ, תִּפְדּוּנִי, יִפְדּוּ,—א) פָּדָה את פלוני בכסף וכיוצא בזה, נתן תחתיו כסף וכיוצא בזה לשחרר אותו מהמושל עליו, loskaufen; racheter; to redeem: והעברת כל פטר רחם ליי' וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים ליי' וכל פטר חמר תִּפְדֶּה בשה ואם לא תִפְדֶּה וערפתו וכל בכור אדם בבניך תִּפְדֶּה וכו' על כן אני זבח ליי' כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אֶפְדֶּה (שמות יג יב–יה). ואם בבהמה הטמאה (יבכר בכור) ופדה בערכך ויסף חמשתו עליו (ויקר' כז כז). אך פָּדֹה תִפְדֶּה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תִּפְדֶּה (במד' יח טו).—ובתו"מ: כרם רבעי וכו' בש"א יש לו פרט ויש לו עוללות והעניים פודין לעצמן (פאה ז ו). המוליך פירות מעשר שני וכו' פודהו בשער מקומו (מע"ש ד א). הפודה מעשר שני ולא קרא שם ר' יוסי אומר דיו (שם שם ז). עבד שנשבה ופדאוהו אם לשום עבד ישתעבד אם לשום בן חורין לא ישתעבד (גיט' ד ג). הוא לפדות ובנו לפדות הוא קודם את בנו (בכור' ח ו). ישראל החשוד להוציא מעשר שני מתוך ביתו ואמר וכו' פדאוהו לי ופדאוהו לכם דבריו קיימין (תוספת' תרומ' ד יד). זה הכלל עד שלא פדאו מה שהשביח השביח לשניהם ומה שפגם לשניהם (שם מע"ש ד טו). נטע ואחר כך הקדישו ופדאו מאימתי מונה לו משעת נטיעתו (שם ערל' א ד). הקדישו

1) בזהר: וע"ד כל אסוותא קיימא בהאי פתחא די פדיא"ל ממנא ביה (פקודי רמט).

2) גם בערב' פדי a). [באשו' פדו, ובפוני פדא, בכוש' פדי.]

a) فدى

ושלקו הכניסו לחצר בית שמירה **פדיו** ושלקו מהו **פדיון** וציםקו מהו (ירוש׳ מעשר׳ ד א). ראה קציעות המלך ממשמשין ובאין וכו׳ ואמר הרי נטיעות האילו קרבן אם אינן מקצצות וכו׳ **פדיין** חזרו לקדושתן (ר׳ חזקיה, שם, כלא׳ ג ו). מיד זלגו עיניו דמעות ואמ׳ מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ שאיני זז מיכן עד **שאפדנו ופדאו** בממון הרבה (שם הורי׳ ג ז). כך אם לא **פדאו** אביו הוא **פודה** את עצמו (מכי׳ בא יח). אמר משה מה אעשה עכשיו כל אחד ואחד אומר **פדאני** לוי (ספרי במד׳ לה). גזירה שמא יאמרו **פודין** בשטרות (עולא, כתוב׳ קב.). לאומר לחבירו שדה זו שמשכנתי לך **לכשאפדנה** ממך תקדיש (ר׳ פפא, נדרי׳ פו.). כל שמצווה **לפדות** את עצמו מציוה **לפדות** את אחרים (קידוש׳ כט.). והיה אביו של בכור וכו׳ אומר לו כבר **פדאך** בן לוי (מד״ר במד׳ ד). מעשה בפרוצפיה באשה אחת שהיתה **פודה** את חשבויים באתה שבויי׳ אחת **ופדאתה** שנייה **ופדאתה** וכיון שמטה ידה ולא היתה יכולה **לפדות** מיד הקיפוה לגיונות והרגוה (ר׳ יצחק, שם אסתר א). ישראל אתה נותן להם בן זכר מוהלו לשמונה ואם בכור הוא **פודאו** לשלשים יום (פסיק׳ רב׳, ביום השמיני). — ובינ׳ פָּעוּ׳ : פדאו במנה ולא הספיק למושכו עד שעמד במאתים מה שפדה **פדוי** (קידוש׳ כט.). הפודה את בנו בתוך שלשים יום בנו **פדוי** (בכורי׳ מט:). — ובסהם״א : דאמר מה לי **לפדותו** והלא **כשאפדנו** יהיה השה שלי ועכשיו הוא שלי ולא משגח **לפדותו** (רגמ״ה, בכורו׳ יב:) לא חללו לא **פדאו** בשנה הרביעית (רש״י, דבר׳ כ ו). אם היה לנו בן מלנוהו **ופדנוהו** אם היה בכור (ראב״ע, יסוד מורא ד). ואשה **שפדת** מעשר שני שלה לעצמה אינה מוסיפה חומש (רמב״ם, מע״ש ונט״ר ה ג). אומר אדם לבנו ולבתו הגדולים ולעבדו העברי הא לך את המעות האלו **ופדה** לך בהן המעשר כדי שלא יוסיף חומש אבל לא יאמר **פדה** לי בהן (שם שם ח). ובין **שפדאוהו** קרובים בין **שפדאוהו** שאר אדם יצא לחירות (הוא, עבדים ג ז). ואם **פודה** ראובן במעות של עצמו המשכון הוי רמאות (מהר״ם רוטנבורג׳ שערי תשובי׳ כו). מעשה באשה אחת שהלוותה מעות לגוי כשבא הגוי **לפדות** המשכון אמר פחות הלוותה לי וכו׳ (ספר חסידים תתקפה). — ואמר הפיטן : קצין לבל יעוז מול מקהלים קרא לומר הוני **פדאני** מעקולים (ר״א הקליר, קלובה היה זאת, יול׳ שבת שקלים).

—ב) בהשאלה, פָּדָה את פלוני, הוציאו לחרות, befreien; deliver; to liberate : כי מאהבת יי׳ אתכם וכו׳ הוציא יי׳ אתכם ביד חזקה וַיִּפְדְּךָ מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים (דבר׳ ז ח). אל תשחת עמך ונחלתך אשר פָּדִיתָ בגדלך אשר הוצאת ממצרים ביד חזקה (שם ט כו). כי דבר סרה על יי׳ אלהיכם המוציא אתכם מארץ מצרים וְהַפֹּדְךָ מבית עבדים (שם יג ו). ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ אשר הלכו אלהים לִפְדּוֹת לו לעם (ש״ב ז כג). לכן כה אמר יי׳ אל בית יעקב אשר פָּדָה את אברהם (ישעי׳ כט כב). וּפְדוּיֵי יי׳ ישבון ובאו ציון ברנה (שם לה י). כי פָדָה יי׳ את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו (ירמ׳ לא י). אוי להם כי נדדו ממני שד להם כי פשעו בי ואנכי אֶפְדֵּם והמה דברו עלי כזבים (הוש׳ ז יג). כי העלתיך מארץ מצרים ומבית עבדים פְּדִיתִיךָ ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים (מיכה ו ד). אשרקה להם ואקבצם כי פְדִיתִים ורבו כמו רבו (זכר׳ י ח).

—ג) ובמשמ׳ הציל ממות וכדומ׳, retten; sauver; to save : ויאמר העם אל שאול היונתן ימות וכו׳ וַיִּפְדּוּ העם את יונתן ולא מת (ש״א יד מה). והצלתיך מיד רעים וּפְדִתִיךָ מכף עריצים (ירמ׳ טו כא). מיד שאול אֶפְדֵּם ממות אגאלם (הוש׳ יג יד). פְּדֵה אלהים את ישראל מכל צרותיו (תהל׳ כה כב). ואני בתמי אלך פְּדֵנִי וחנני (שם כו יא). בידך אפקיד רוחי פָּדִיתָה אותי יי׳ אל אמת (שם לא ו). אח לא פָדֹה יִפְדֶּה איש לא יתן לאלהים כפרו (שם מט ח). פְּדֵנִי מעשק אדם ואשמרה פקודיך (שם קיט קלד). ברעב פָּדְךָ ממות ובמלחמה מידי חרב (איוב ה כ). ומלטוני מיד צר ומיד עריצים תִּפְדּוּנִי (שם ו כג). —ובמשמ׳ זו, פָּדָה את נפשו של פלוני : חי יי׳ אשר פָּדָה את נפשי מכל צרה (ש״ב ד ט). פֹּדֶה יי׳ נפש עבדיו (תהל׳ לד כג). אך אלהים יִפְדֶּה נפשי מיד שאול (שם מט טז). פָּדָה בשלום נפשי מקרב לי (שם נה יט). תרננה שפתי כי אזמרה לך ונפשי אשר פָּדִיתָ (שם עא כג). פָּדָה נפשי מעבר בשחת (איוב לג כח). —ובתו״מ : אמר הקב״ה כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאילו **פדאני** לי ולבני מבין אומות העולם (ר׳ נתן, ברכ׳ ח.). הרואה הספד בחלום מן השמים חסו עליו **ופדאוהו** (שם נז.). צפנת פענח אמר ר׳ יוחנן וכ׳

רבנן אמרין צד"י צופה פ"א פודה נו"ן נביא תי"ו תומיך (ר' חזקיה, מד"ר ברחש' ל). לבת מלכי' שנשבית ביד הלסטי' ובא המלך והצילה וכו' אמר לה אם אין ליך עלי אלא שפדיתיך מיד הלסטי' דיי (שם שמות כט). לבת מלכים שנשבת והיה אביה עומד לפדותה וכו' (ר' אליעזר, שם שה"ש, לקופתי). — ובתפלה: יוצרנו צור ישועתנו פודנו ומצילנו מעולם שמך (אמת ויציב, שחר'). ממצרים גאלתנו יי' אלהינו ומבית עבדים פדיתנו וכו' מוציא אסירים ופודה ענוים וכו' קומה בעזרת ישראל ופדה כנאמך יהודה וישראל (עזרת, שם). — ואמר הפיטן: פודה ומהיש עוזר עונה בעת צרה (תודה, יול' אחרי פסח). צבי קדש שבת שאננים פְּדֵת מדין יציר מלפנים (תכלית, שחר' א' שבוע'). חשקתיך ואוהב פדיתיך מלהב כמו תורי זהב צרופים וטהורים (ר"י בר ראובן, אזהר', לח.). —ואמר המשורר: מי בלתך פדה ומי לך ידמה (ראב"ע, אבטח, איגר 64). במצרים הראה גאונו ופדה עם וקראו בנו (הוא, אל חי, שם 181). ולעשות רצונך למדני ומידי אשמות פדני (הוא, אל תבוא, שם 242). — ד) ‏פָּדָה סכום כסף, הכנים כסף תמורת סחורה שנמכרה[1], lösen, erlösen ; faire de l'argent de ; to make money by selling : ודרך הסוחרים שאין מוליכים מטבע שפודים שם דהיינו מעות פרייסיש לביתם (פתחי תשובה לשו"ע חו"מ קעו). ור. פִּדְוֹי.

—נפע', נִפְדְּתָה, יִפָּדֶה, תִּפָּדֶה, —א) נִפְדָּה העֶבֶד, נִתַּן כסף לאדוניו להוציאו לחרות: והוא שפחה נחרפת לאיש והפדה לא נִפְדָּתָה או חפשה לא נתן לה (ויקר' יט כ). —ובמשמ' נפטר מִדָּבָר ע"י כסף וכדומ' שהוטל עליו: כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יִפָּדֶה מות יומת (שם כז כט). —ובתלמו': מת האב בתוך שלשים יום בחזקת שלא נפדה עד שיביא ראיה שנפדה (בכור' ח ו). וכולם נפדין בכסף ובשוה כסף (שם שם ז). שהקדש נפדה בכסף ובשוה כסף (ר' יוסי, תוספת' ערכ' ד כ). מהו עד שיחולו עד שיפדו או עד שיעשו חולין מאיליהן (ירוש' שביעי' א ה). אין תורמין מן הלקט ומן השכחה וכו' ולא מעשר שני והקדש שניפדו וכו' (שם תרומ' א ה). מעשר שאינו נפדה טהור ברחוק מקום הואיל ואינו ראוי להיפדות וליאכל בכל מושב אין יוצאין בו (ר' יודא שם, פסח' ג ז). תמידין שלא הוצרכו לצבור לדברי ר' שמעון אין נפדין תמימים לדברי חכמים נפדין תמימים וכו' (ר' יוחנן, זבח' ז.). — ובספהמ"א: היו עליה שני עדים שנשבית ועד אחד מעיד שנטמאה ועד אחד מכחיש אותו ומעיד לה שהיא טהורה ולא נתיחד עמה ע"א משנשבית עד שנפדית וכו' (הלבוש, ה' אישות ז ו). — ואמר המשורר: ועלה באיל ונפדה על יד איש משרי המלך (דיואן לראב"ע, איגר 230, מי כמוך). — ב) בהשאלה, נפדתה העיר, הארץ וכדומ', נשתחררה מהצרה שבאה עליה מהחרבן, befreit werden ; être délivré ; to be liberated : ציון במשפט תִּפָּדֶה ושביה בצדקה (ישע' א כז). — ובתלמו': אין ירושלים נפדת אלא בצדקה (עולא, סנה' לח.).

—הפע', הָפְדָּה, — א) הָפְדָּה את פלוני, עשה שפלוני יִפָּדֶה; אם רעה בעיני אדניה אשר לא יעדה והֶפְדָּהּ לעם נכרי לא ימשל למכרה בבגדו בה (שמות כא ח).

—הפעַ', הָפְדָּה, כמו נִפְע'; והוא שפחה נחרפת לאיש וְהָפְדֵּה לא נפדתה (ויקר' יט כ). —ואמר המשורר: הנני נמכר עפרי לך בלי הפדה (יוסף אבן לביק, אחוה המשוררים בני דורס של משה אבן עזרא ויהודה הלוי, שירמן, ידיעות מכון שוקן ג, קסה).

פְּדוּי, ש"ז, מ"ר פְּדוּיִם, סמ' פְּדוּיֵי, נק' ‏פְּדוּיָה, פְּדוּיוֹת, — א) שה"פ לִפְדּוֹת דבר בכסף: ויתן משה את כסף הַפְּדֻיִם[1] לאהרן ולבניו (במד' ג נא). —ב) כַּמּוּת כסף הַפִּדְיוֹן: ואת פְּדוּיֵי השלשה והשבעים והמאתים וכו' ונתתה הכסף לאהרן ולבניו פדויי העדפים בהם (שם מו—מח). —ג)*ומי שפדו אותו: הוציא מעשר שני מתוך ביתו אמר פדוי הוא לא אמר כלום (תוספתי תרומ' ד יג). —ובספהמ"א: פדויה קצת אינה פדויה (רעב"ע כריה' ג ה). —ואמר הפיטן: עזים שת בסלע ראשי תנינים לקלע עלות פדויה לצלע יונתי בחגוי הסלע (אפיק, יול' ג פסח). — ואמר המשורר: והוא השם חייו ישועה לפדוייו ודליו ועניו בימיו נעזרים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, שעה"ש 6). נשא קול יחד פדויים נוגנים ושרים בשירים רצויים (דיואן לראב"ע, אותות אל, איגר 224).

---

[1]) [בלי ספק זה תרגום המלה הגרמנית: lösen, erlösen, והשם Lösung.]

[1]) ואולי של הפדויים. [וקדמונינו פרשו כך גם בפסוק המובא להלן.]

פְּדוּת, פְּדֻת, ש״נ, — א) עצם הפעלה לפדות, הַצָּלָה, Erlösung ; rédemption; redemption : הקצור קָצְרה ידי מִפְּדוּת ואם אין בי כח להציל (ישע׳ נ ב). יחל ישראל אל יי׳ כי עם יי׳ החסד והרבה עמו פְּדוּת והוא יפדה את ישראל מכל עונותיו (תהל קל ז-ח). — ב) במשמ׳ שִׁחְרוּר מעבדות: פְּדוּת שלח לעמו (שם קיא ט). — ג) ובמשמ׳ הפרש, הפליה: והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן וכו׳ ושמתי פְדֻת [1]) בין עמי ובין עמך (שמות ח יח-יט). — ואמר הפיטן: העוז והענוה לחי עולמים הפדות והפאר לחי עולמים (האדרת והאמונה, סדר׳ יוה״כ). מעשה אלהינו המשל ופחד עמו והרבה פדות עמו (מעשה אלהינו, שם). בנה אריאל וחיש גואל שלח אלי ממך פדות (ר׳ אפרים בר יצחק, אשר יצר, שבת ב׳ חנוכ׳). — ואמר המשורר: וכוכב אור פדותה עדי ארץ סחר ומאז לא עלה כי ירד שאולה (ראב״ע, דות נפש נכחה, ספה״ש, 77). אולי לקול צעקתי יקרה אדני לקראתי, לקראתי קול פדותי כי לרגלי בגלותי מנוחה לא מצאתי (הוא, מזמרת שירתי, שם 82). ורעיה דחופה פדות מיחלת במצות סכה מתהללת (ר״י הלוי, לנהלי דפק). איחרה עת פדותי ואין מצפים וגולים קץ שבותי ונדים בני עדינה וגולים (ראב״ע, איחרה עת, איגר 142) אין עת פדות יאחר האל הבוחר בעמו (הוא, אין עת, שם 154). מעין פדותך רוה אמתך לישועתך קויתי יי׳ (הוא, אל אל אקרא, שם 165). נפשי פדות עפרה לזר תקרב תכין בפניה ללכדו ארב (ר״י בן זבארה, ס׳ שעשוע׳ יג, דודזון 135).

***פדח**, [2]) ממנו ״פֶּדַח, *פַּדַּחַת.

״פֶּדַח, ש״ז, מ״ר פְּדָחִים, צֶדַע, רַקָּה, צד המצח על יד האזן וּוְרִידֵי הדם שבו, Schläfe ; tempe ; temple : אם צוּרת פנים כצורת מת וכו׳ כגון עינים חתורות חוטם דק פדחים שפלים אזנים קרים ועצורים (ר״י להלון, אוצר החיים ה ו, לו.). כאשר המוח יותר חם מצרכו הראוי לפי טבעו וזה יוכר מדפק פדחים הדופקים הרבה והשנה מעט או מאומה (שם ז א, כז.).

***פַּדַּחַת**, ש״נ, — מצח [1]), Stirn ; front ; forehead. יצא (הולד) מחותך או מסורס משיצא רובו הרי הוא כילוד יצא כדרכו עד שיצא רוב ראשו ואיזהו רוב ראשו משתצא פדחתו (נדה ג ה). משעה שגוזזין אותה (את הרחל) טומנין לה עוק בשמן ומניחין לה על פדחתה כדי שלא תצטנן (ר׳ אחא בר עולא, שבת כד:). עד שלא תחשך השמש והאור זו פדחת והחוטם (שם קנא:). פדחת ולא פרצוף פנים פרצוף פנים ולא פדחת אין מעידין עד שיהיו שניהם עם החוטם (יבמ׳ קכ.). ואיזהו סוף ראשו זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו (מכות כ:). גיורת שיצאה פדחת ולדה בהיותה נכרית ואח״כ נתגיירה אין נותנין לה ימי טומאה וימי טהרה ואינה מביאה קרבן לידה (בכורו׳ מו:). אמר לו (אלכסנדרוס אל גביעה) לכשאצא אני משוה לך פדחתך (מד״ר בראשי׳ סא). — ובספהמ״א: דדמי ראשיה למקבא שבולט הפדחת הרבה לחוץ וכן העורף מאחריו (רגמ״ה, בכורו׳ מג:). רצועות של מוסירה הנתונות על לחיה ועל פדחתה (ר״ח, ב״מ ט.). לסוף הפדחת סכין שלא יהו שערות שיהא מצחן גדול (ערוך ערך אנדיפי). בין עיניכם אצל הפדחת וכו׳ (רש״י, דברי׳ יד א). מי שהיו שתי עיניו למעלה מן המקום הראוי להם מפדחתו וכו׳ (רמב״ם, ביאת המקדש ח ו). ואם יצאה פדחתו בחיי אביו אף על פי שלא יצא כל ראשו לאויר העולם אלא לאחר מיתת אביו הרי זה נוטל פי שנים (שו״ע חו״מ, נחלות רעז). מצאוהו הרוג אומת אם פדחתו וחוטמו ופרצוף פניו קיימים והכירו בהם שהוא פלוני מעידין עליו ומשיאין את אשתו (הלבוש, אישות יז כד). רק שבפדחת הוא העור הנ״ל הנק׳ פעריקראניום [2]) על הבשר והמושקולי [3]) (ברוך משקלאוו, עמודי השמים, תפארת אדם ד יג).

***פְּדִיאָה**, ר׳ פְּדִיָּה.

---

[1]) [עי׳ ריב״ג וראב״ע וגם רש״י. והחדשים מגיהים פְּלֻת או פְּ־אֻת מן פלה, פלא.] [ונראה שבמקום זה עקרו פְּדוּת משרש פ ד ד (בערב׳ פדי a), ומשמ׳ היה נפרד, שאינו אלא שנוי מבטא של ב ד ד; פְּדוּת-בדידות.]

[2]) [לא נתברר מקורו, אך אפשר שאינו אלא שנוי מבטא של פ צ ח — מצח כדוגמת פ ד ע בארמ׳ תלמוד׳ שמשמעו פ צ ע.]

a) فذّ

---

[1]) הערוך בערך אפותא: בלשון חכמים פדחת ובלשון תורה מצח.

[2]) [pericranium.] [3]) [musculi, שרירים.]

פְּדִיאֵל, שם מלאך, עי' פְּדָאֵל.

***פְּדִיָּה**, פדייה, פדיאה, ס"נ, מ"ר פְּדִיּוֹת, — סה"פ מן פָּדָה, Loskauf; rachat; redemption: מצות פ ד י ה קודמת למצות עריפה שנאמר ואם לא תפדה וערפתו (בכורו' א ז). אף מעשר שיני פ ד י א ת ו היא משיכתו (ר' יוחנן בן ברוקא, תוספת' מע"ש ד יד). לא אם אמרת בתלמוד תורה שהוא שקול כנגד הכל וכו' תאמר ב פ ד י י ה שאינה שקולה כנגד הכל וכו' (מכי' בא יח). יש לך דבר שצריך פ ד י י ה ומותר (עולא, בכורו' ט:). הבן ליעד והאב לפדות הבן קודם מפני שמצות ייעוד קודמת למצות פ ד י ה (מס' עבדים, קירכהים, 25).—ובסהמ"א: שמוסיף ב פ ד י י ת ו יותר מבעח"ב איסר הוא קודם לבעה"ב (רגמ"ה, ערכי' כז:). קודש תופס את דמיו פ ד י י ה כתיב ביה שזה יוצא וזה נכנס תחתיו (רש"י, סוכה מ:). פטר חמור שמת קודש פ ד י ה יקבר (ר"מ בן זרח, לידה לדרך א ה ב). ועבר ושחטן קודם פ ד י י ה (רעב"ע, מעילי' ה ג). וגאלה מעולה מ פ ד י ה וכו' ועל כן הזכיר גאלה אחר פ ד י ה במקרא (ר"א בדרשי, חותם תכנית ג ו). ולמה חששנו ל פ ד י י ת רבעי ולא נחוש על אכילת גוף פרי ערלה (ר"י עמדין, שאיל' יעבץ ב כ יא). — ומ"ר פְּדִיּוֹת, כתובים שנזכרה בהם פְּדִיָּה: ולמרו ג' הפכות וג' פ ד י ו ת[1]) וג' שלומות שלש פ ד י ו ת[1]) דכתיב וכו' (ברכי' נה:).

פִּדְיוֹם[2]), ס"ז, —א) פעלה לפדות, פדיון, פדיה, Loskauf; rachat; redemption: ויקח משה את כסף הַפִּדְיוֹם מאת העדפים על פדויי הלוים (במד' ג מט). —ואמר הפיטן: בחון מעשה כל יום גישת יקומים פני איום דינם בו לפלם ל פ ד י ו ם (ר"א הקליר, אפד מאז, מוס' א ר"ה). זכור ושמור את יום ותמצא כפר ו פ ד י ו ם לשקד על דלתתי יום יום (שמעון בר יצחק, אזכי, זולת א שבוע'). מלך גורת כמו כן לצאצאימו

1) [כך בדפ' אמשט', ובכ"י פ': יאמרון ליה שלש הפיכות ושלש פ ד י ו נ ו ת (עי' ד"ס בהערה למקום), אולם ברב הדפוסים: ג' הפוכות וג' פ ד ו י ו ת וג' שלומות, וכך כנראה נכון. ויש לנקד הֲפוּכוֹת, פְּדוּיוֹת שְׁלוּמוֹת (ע"מ לְקוּחוֹת, בזכר), כלומר: ג' הופכים ג' (פסוקים) פודים וג' משלימים.]

2) [במד' ג מט, את כסף הַפִּדְיוֹם, אבל בפס' נא, את כסף הַפְּדֻיִם, ויש מן החדשים החושבים כי גם בפס' מט העקר: הַפְּדוּיִם.]

פ ד י ו ם עבור להמלט משאתך איום (הוא, מלך איום, יול' ב ר"ה). עיניך פקח איום ביטה להחיש פ ד י ו ם כי עליך הרגנו כל היום (אלהי אקראך, זולת שבת לפני שבוע').—ואמר המשורר: בחרי לך היום אם עבדות אם פ ד י ו ם הכררי והתלבני ומהרי ונהרי והטהרי (רמב"ע, בניכי כספי, דוקס 9,71). עד אן אקוה פ ד י ו ם אל נורא ואיום (דוד אבן בקודה, אדני דאבה, שעה"ס 134). נעבד ע' יצרו תנה שכלך גאל ויראת יצרך פ ד י ו ם אז תשכבה בטח ולא תדאג מתהפכות ליל ולא פיד יום (הענק לחריזי[1]) ב, ס' היובל להרכבי, 349). אל תתעצב דוד אל פיד יום אל תשמח יום תמצא פ ד י ו ם (עמנו', מחב' יז). אהי פ ד י ו ם וכל איש שר בעמי לאיש יפיק לכל שואל רצוניו (ד"ה ליהודי מצרים וא"י, מן, ב 19). — ב) ״סכום כסף הנכנס ממכירת סחורה[2]), Lösung, Erlös; recette (de jour); takings; receipt: ודרך הסוחרים שאין מוליכין מטבע שפודים שם וכו' ודרכם לתת כסף ה פ ד י ו ם מה שיעלה ראשון ליד החלפן (פתחי תשובה לשו"ע חו"מ קעו).

פִּדְיוֹן[3]), פִּדְיֹן, ס"ז, מ"ר ״פִּדְיוֹנִים, ״פִּדְיוֹנוֹת, —הכסף שצריך לשלם כדי לפדות אדם ממה שהוטל עליו, כֹּפֶר, Lösegeld; rançon; ransom: אם כפר יושת עליו ונתן פִּדְיֹן נפשו ככל אשר יושת עליו (שמות כא ל).—ובהשאלה, הצלה ממות וכדו': אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כפרו ויקר פדיון נפשם וחדל לעולם (תהלי' מט ח—ט). — ובתו"מ, גם במשמ' פעלת הַפְּדִיָּה: הרי נטיעות האלו קרבן עד שיקצצו וכו' אין להם פ ד י ו ן[4]) (נדרי' ג ה). המנחות והנסכים שנטמאו עד שלא קדשו בכלי יש להם פ ד י ו ן משקידשו בכלי אין להם פ ד י ו ן (מנח' יב א). והלבן מותר לאחר פ ד י ו נ ן וכו' והלבן אסור לאחר פ ד י ו נ ן (בכורו' ב ב). תבשיל של חולין

1) [פרסמו ברודי.] ספק אם לר"י חריזי, עכ"פ מאותו הזמן.

2) [תרגום השם הגרמני. עי' ההערה לערך פֵּרֵת משמ' ד. בהוראה זו שגורה בדבור הצורה פִּדְיוֹן.]

3) [אין המלה במקרא אלא בסמי', ועל כן היו שהניחו כי עקרה בנפרד פִּדָיוֹן, ועדות לנקוד זה בתו"מ עי' בהערה לקמן.]

4) בקטע כ"י ממשני מנק' גני', ביהמ"ד שכטר, מנקד פִּידָיוֹן. [וכן בנקוד עליון חלקי במסרת הבבלית (סורת, לשון חכמים, 137): פִּדָיוֹן.]

שתיכלו בחבלין של מעשר שני לא יצא מעשר שני מידי פדיונו (ירוש' מע"ש ג ג). לאוכלו בלא פדיון אי אפשר שא"א להקדש לצאת בלא פדיון (ר' חייה בר אבא, ירוש' פסח' ד ח).—*ובמשמ' של גאֻלה: אוי לה לאמה שתמצא בשעה שהקב"ה עושה פדיון לבניו (ר' יוחנן, סנה' קו.). — ובמשמ' כֹּפֶר: תפשו מאבירי ישראל ארבעה אנשים וכו' ושמונת אלפים תלמידים מירושלים פדיון שלהם (ר' ישמעאל, בריית' מפרקי מרכבה, בסוף מדר' אגדת בראשית עט:). — ובקנוי' פִּדְיוֹ' פטר חמור, פִּדְיוֹן מעשר שני, פ' הבן, פ' שבויים: המפריש פדיון פטר חמור ומת וכו' וחכ"א אין חייבין באחריותו כפדיון מעשר שני (בכורו' א ו). כהנים ולויים חייבין לא נפטרו מבכור בהמה טהורה אלא מפדיון הבן ומפטר חמור (שם ב א). אין פוסקין צדקה על היתומים אפילו לפדיון שבויים (ר' שמואל בר יהודה, ב"ב ח.).—˙˙פִּדְיוֹן מַשְׁכּוֹן, הוצאתו מידי המלוה: על זה מוטל על כמ"י עפ"י חשבון צדק ואמיתי ליתן לצורך פדיון המשכון הנ"ל מכיסו סך אלף וחמש מאות זהו' פו' (פנקס קרקא, MGWJ 1894, ע' 567).—ואמר הפיטן: נגף לבל יזיק לנדכאי רוח נובבתם חת פדיון לכל רוח (ר"א הקליר, אז מאז, שבת פ' שקלים). יעלה קולנו מערב ויבא צדקתנו מבקר ויראה פדיוננו עד ערב (יעלה, ערבי יוה"כ). ובעיני שפחה אל יד גברתה לך פונים להרבות למו פדיונים (מי יתנה, סלוק יוה"כ). — ואמר המשורר: קול מבשר פדיון אשמיע ואושיע אהבי ולציון אשובה ואופיע (ר"י גיאת, אסבלה כדי, סעה"ס 26). אשר שם עלי חתן יקרו בעת נתן גבר חוב פדיונו (ר"א בן עטא[1]) JQR.NS. 12 ע' 241). —˙˙פִּדְיוֹן שהחסידים נותנים להרבי שלהם: ובתוכם הרבנים לקוחי פדיונות (זמיר עריצים, תקכב, י.). נתעשרו ועלו למעלה מממון של אחרים מהפדיון נפש אשר לוקחים (שם יא). צדיקים פקדי עקרות ובלשון שקר פעלי אוצרות, בפדיונות ימלאו כיסם (יל"ג, דור המדבר, שירים ספר ה).—ועי' פִּדְיוֹם.

˙˙**פְּדִיּוּת,** ש"נ,—כמו פְּדִיָּה: שלא יבקש השגחה בראשית כלומר בעניני הגוף רק באחרית כלומר בענייני הנפש והוא שרמז עליו בפדיות נפשו משחת לאור באור החיים (ר"ש א"ת, יקוו המים, 114).

˙˙**פְּדִיעָה,** ש"נ, שה"פ מן פָּדַע, — כמו פְּדִיָּה: כי ההצלה היא החנינה בהסרת הכאב שהיא הפדיעה (שם 106) ואולם הרב מורה צדק ז"ל נראה שהביא שהחנינה והפדיעה בהצלת המלאך וכו' (שם 108).

˙˙**פַּדָּן**[1], ש"ז, — א) עֹל, Joch; joug; yoke: כל דבר שמקפיד עליו וקובע לו מקום (אסור לטלטלו בשבת) כגון יתידות ומי שהוכטין בו כובסין ופדן של שור (תלמיד ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוק', 5). — ב) שדה[2], כמו צמד: הושיבה בכבוד על אפדנה ולא תגזול הבואת פדנה (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר, ל:).

א. **פדע,** ממנו ˙˙פְּדִיעָה, א. פָּדַע, ˙˙פֶּדַע.

ב. ***פדע,** ממנו ב. *פָּדַע.

א. **פָּדַע,** פ"י, פְּדָעֵהוּ, — א) פָּדַע אותו מעשות דבר, מנעָהוּ מזה, הצילו מזה, verhindern; empêcher; to prevent: ותקרב לשחת נפשו והיתו לממתים אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פְּדָעֵהוּ[3] מרדת שחת מצאתי כפר (איוב לג כג—כד). — ובסהמ"א: והראהו דרך הטובה ופדעהו מדרך הרעה (ר"י א"ת, הקדמה לריב"ג הקד'). ועכ"ז צריך להאמין אמירת השם למלאך רצונו ממנו כלומר המציאו אותו בדרך שיוכל לפודעו פעמים שלש (ר"ש א"ת, יקוו המים, 109). — ב) ˙˙כמו פָּדָה. ואמר המשורר: יהי לך יה כאהבהך ונפשך אשר אהב תהי מצר פדועה (ר"ש הנגיד, כמוה מאשר' תתאו, ברודי 111). יקרו נשחת וקרנו נגדע יחידתו משחת בל יפדע יום אשר אליו יתודע (רסב"ג, אנוסים ועכוסים, סעה"ס 52). איך יסתיר חטאתיו ואותם את יודע היש בלתך גואל וזולתך פודע (רמב"ע, דיואן רסט, ברודי'). יום משחת פדעתו ומטי זדונו פטרתו (שם). בה לחלי מרפא ויש נספה מיד שאול פודה

---

[1]) בזמן רה"ג.

[2]) [[מן הארמי, ומזה פדן ארם]] [ותרגומו העברי של השם הוא שדה ארם (הוש' יב יג) וכן בערבי פדאנ a).]

[3]) [[י"ת כמו פְּדָהוּ, וכן פרשו המפרשים העברים. ויש כ"י שגורסים: פְּרָעֵהוּ. ורז"ל פרשו כמו פצע מן הארמ'.]] [עי' בהערה ל־ב. פָּדַע ול־פֶּדַע.]

---

a) فدّان

ופודעת (ר"י הלוי, תיבה דמות קובה, הו"כ ג, 187). נפשי משאול הוא יפדע וחילים אגבר (ראב"ע, שם אלי, איגר 61). באיל נאחז פדעו ומרדת שחת חושיעו (הוא, מי כמוך אל, שם 229). — ואמר הפיטן: נא למענך פדעהו כי חנם בלא כסף לעבד נמכר יוסף (יוסף אשר מקדש, שחר' יוה"כ, ממז' איטל' ב קג.). העמד מליץ לפדעי (בנימן בן זרח, באגרות סד"ל דף 570). דרור קרא לפדעי כאב מיסרי ומידעי דרבן בבקר רדעי (משולם בר קלונימוס, אפיק רנן, יול' ב פסח). שמעתי לעמי בחירי אשר משחת אפדע ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים ואלהים זולתי לא תדע (ר' שמואל יזכה, סריד' והגבי', מ"ל ווייס, 72).

—נפע', *נִפְדַּע — שֶׁפָּדְעוּ אותו, ואמר הפיטן: ודומה לכלכל ודרדע אשר דברו נודע כי מרדת שחת נפדע (סעדיאנה, 57). והן פתאם נגדע היש במה נפדע (ר"י הלוי, אמונות יהגה). עונו הודה והתודע, נטרד וממות נפדע (ראב"ע, מי כמוך, איגר 229).

—הפע', *הִפְדִּיעַ, — כמו קל, ואמר הפיטן: הקשיבה לקול שועי בשטחי כף בקדש מכל חטא להפדיעו (בנימן, ביום הלבנת פשעי, שחר' יוה"כ, ממז' איטל' ב לה:).

ב. *פָּדַע[1], פ"י, — פָּצַע, verwunden; blesser; to wound: פדעהו מרדת שחת מצאתי כפר פדעהו בייסורין (ירוש' קידוש' א י). מהו פדעהו אלא אותו המלאך שמלמד עליו זכות אמר להקב"ה פדעהו בייסורים ואתה מביאו לתשוב (פסיק' רבת' י, כי תשא).

*פֶּדַע, ש"ז, — יֶשַׁע, Heil, Hilfe; salut; salvation ואמר הפיטן: דרבוני מלמד מורעי נתון רועה דורעי דן והוכיח פדעי[2] (אור, יול' א פסח). לעזרתי חושה וגלה קץ פדעי עורה בצרה נמצאת רעי (שמחי ועלזי, יול' שבת ב אחה"ס).

פדר[3], ממנו *פָּדַר, פֶּדֶר.

---

[1]) [פעל פָּדַע זה הוא הצורה הארמית של פָּצַע העברי. צורה זו באה רק בתי"ם (עי' במלונים), וחז"ל משתמשים בו גם בעברית לפרוש הפעל באיוב לג כד, שהבינו אותו לא כמו פדהו אלא כלשון פציעה ביסורים, וכן לוי במלונו.]

[2]) [המפרשים מבארים מן ב. פדע במשמ' פֶּצַע כלו' חטא ועון וזה רחוק. הכונה: אל ישעי דן והוכיח.]

[3]) [עי' בהערה לערך פֶּדֶר.]

*פָּדַר[1], קל לא נמצא.

—נפע', *נִפְדַּר, השמין, היה שמן, fett werden; engraisser; to fatten, ואמר הפיטן: קנין צאן דיר אשר נורה להעדר רעה להשמן ולהפדר (אכא חרב, זולת ב סוכ').

פֶּדֶר, פֶּדֶר, ש"ז, כנ' פִּדְרוֹ, ממ"ר *פְּדָרִים, — חֵלֶב[2], Fett, Schmer; graisse; fat, suet: וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים את הראש ואת הַפָּדֶר[3] על העצים אשר על האש אשר על המזבח (ויקר' א ח). ונתח אותו לנתחיו ואת ראשו ואת פִּדְרוֹ וערך הכהן אתם על העצים אשר על האש אשר על המזבח (שם שם יב). ויקטר משה את הראש ואת הנתחים ואת הַפָּדֶר (שם ח כא). — ובתו"מ: נטל את הפדר ונתנו על בית שחיטת הראש מלמעלן (תמיד ד ג). מלמד שאין הראש והפדר מהנתחים דבר אחר שיהא פורש את הפדר על בית השחיטה וכו' מלמד שהראש והפדר קודמין לכל האמורין (ספרא ויק, ויקר' פרק ו). — ואמר המשורר: לזה יד ולזה ירך וכמה אנוש פדרו יהא חלקו ופרשו (רמב"ע, דיואן קלה, בודל'). — *ומ"ר: האברין והפדרין שלא נתאכלו מבערב סונקין אותן לצדדי המזבח (תמיד ב ח). מוסיף אחת לאיברים ולפדרים שלא נתאכלו מבערב (ר' מאיר, תוספת' יוה"כ ג ג). אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב קרבים והולכים כל הלילה (ברכ' כו:). — ואמר הפיטן: קשוב מקראית וחנון סדרים כעין איברים ועכול פדרים (ר' מאיר בר' יצחק, תפלה תקח, סליח' ער"ה). פנות ועזרות מלאו זבחים פדרים ואיברים הראש והרגל והנתחים (דוד בר' שלמה, אלהים אל דמי, סליח' מוס' יוה"כ). ונהרגו המונים המונים ונתערבו פדרים פרשדונים (הקריסו, קינ' לת"ב). מצערו ירבה נדריו ובהמתו יפרוץ גדריו ירוץ לאילו

---

[1]) [פעל שנגזור מהשם פֶּדֶר.]

[2]) [כך לפי התרג' (תרבא) ופרוש רב הקדמונים, ועי' בהערה הבאה. ואולי זאת הוראת המלה פִּתְר באשורי. אולם ר' גם למברט ב REJ 1899, ע' 300.

במקום פידרא (נדה כה.) שמפרשים פרש ודשן גורס הערוך: שרפו על גבי פירא. באגרית פדר פרושו עיר, קריה, ואולי קרובה מלה זו אל מדר, ארץ, אדמה בכושי.]

[3]) [ריב"ג: הקנה שלו, רוצה הריאה והלב והכבד. וראב"ע: רבי חכמי הדור פרשוהו הגוף והנכון בעיני שפי' הפדר החלבים.]

עדריו ויאכל ככלב פ ד ר י ו (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר ט, כג:).

*פֵּדָר, ס"ז, — שטיח שלפני המטה [1]), Bettvorleger; descente de lit; bedside rug : עור האסלא וחלל שלו הרי אלו נמדדין בטפח הזהב והפדר שלפני המטה הרי אלו טמאין מדרס (תוספת' כלים ב"ב ח יד).

פְּדָת, עי' פְּדוּת.

א. **פֶּה** [2]), ס"ז, סמ' פִּי, בכנ' פִּי, פִּיךָ, פִּיךְ, פִּיו, פִּיהוּ, פִּיהָ, פִּינוּ, פִּיכֶם, פִּיהֶם, פִּימוֹ, ומ"ר פִּיּוֹת, פֵּיוֹת [3]), — א) פִּי האדם ושאר בע"ח [4]), Mund, Maul; bouche; mouth — פִּי האדם : מי שם פֶּה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור (שמות ד י). והשארת בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הַפֶּה אשר לא נשק לו (מ"א יט יח). על כן על בחוריו לא ישמח אדני וכו' כי כלו חנף ומרע וכל פֶּה דבר נבלה (ישע' ט יו). — ובסמ' פִּי : כל מבצריך תאנים עם בכורים אם ינועו ונפלו על פִּי אוכל (נחו' ג יב). פִּי צדיק יהגה חכמה ולשונו תדבר משפט (תהל' לז ל). כי יסכר פִּי דוברי שקר (שם סג יב). דברי פִּי חכם חן ושפתות כסיל תבלענו (קהל' י יב). — ובכנ' : והנה עיניכם ראות ועיני אחי בנימין כי פִּי המדבר אליכם (בראש' מה יב). ודברת אליו ושמת את הדברים בְּפִיו ואנכי אהיה עם פִּיךָ ועם פִּיהוּ והוריתי אתכם את אשר תעשון (שמו' ד טו). מוצא שפתיך תשמר ועשית כאשר נדרת ליי' אלהיך נדבה אשר דברת בְּפִיךָ (דבר' כג, כח). ויהי מספר המלקקים בידם אל פִּיהֶם שלש מאות איש (שופט' ז ו). ויבא העם אל היער והנה הלך דבש ואין משיג ידו אל פִּיו וכו' ויונתן לא שמע וכו' וישב ידו אל פִּיו (ש"א יד כו–כז). עלה עשן באפו ואש מִפִּיו תאכל (ש"ב כב ט). ויעל וישכב על הילד וישם פִּיו על פִּיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפיו ויגהר עליו (מ"ב ד לד). ויגע על פִּי ויאמר הנה נגע זה על שפתיך וסר עונך וחטאתך תכפר (ישע' ו ז). וישם פִּי כחרב חדה בצל ידו החביאני (שם מט ב). ואפתח את פִּי ויאכלני את את המגלה הזאת ויאמר אלי וכו' ואכלה ותהי בְּפִי כדבש למתוק (יחזק' ג ב—ג). הנה נפשי לא מטמאה ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד עתה ולא בא בְּפִי בשר פגול (שם ד יד). הקיצו שכורים ובכו והילילו כל שתי יין על עסים כי נכרת מִפִּיכֶם (יואל א ה). חלבמו סגרו פִּימוֹ דברו בגאות (תהל' יז י). פִּי ידבר חכמות והגות לבי תבונות (שם מט ד). אלהים הרס שנימו בְּפִימוֹ (שם נח ז). חטאת פִּימוֹ דבר שפתימו וילכדו בגאונם (שם נט יג). אפתחה במשל פִּי אביעה חידות מני קדם (שם עח ב). מה נמלצו לחכי אמרתך מדבש לְפִי (שם קיט קג). נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פִּיהוּ (משלי טז כו). טמן עצל ידו בצלחת גם אל פִּיהוּ לא ישיבנה (שם יט כד). לעבדי קראתי ולא יענה במו פִּי אתחנן לו (איוב יט טז). לחם חמדות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל־פִּי וסוך לא סכתי (דני' י ג). — ואמר בן סירא : לא נאתה תהלה ב פ י רשע כי לא מאל נחלקה לו ב פ ה חכם תאמר תהלה ומשל בה ילמדנה (בס' גני' יה ט—י). טובה שסוכה על פ ה סתום תנופה מצגת לפני גלול (שם ל יח). — ובתו"מ : קונם שאיני עושה על פ י [1]) אבא ועל פ י אביך

---

[1]) [קרויס, Archäol. 1, עמ' 393, מבאר : dass הפדר... (in Alfasi ed. Wilna הפרד) etwa ein Fell bedeutet die als Vorlegeteppich dienten. וכך נראה. אלא שמקור המלה מיונית-רומית pedarium, שייך ל ר ג ל י ם, ולפי זה נקד כאן. והשוה בסור' פודירא, מיונ' ποδήρης בגד היורד עד הרגלים.]

[2]) [כך בכנעני ל פ י, באגרית פ, בערב' פו, פי, פא a), וכן באשור', בכוש' אַפָּ ; ובצורה מורחבת בארמ' פֻּם, פום, בערב' פְּם, פַם b), (בערב' המדברת היום תֻ'ם, תֻם), מ"ר אַפְוָאה c).]

[3]) [הרבוי פ י ו ת אינו בא במקרא אלא בקשר עם חרב. ובמקומו גם פִּיפִיּוֹת, וכן מורג חרוץ חדש בעל פיפיות (עי' ערך פִּיפִיָּה), ויש חושבים פִּים (עי' שם) כמ"ר מקראי של פֶּה. פִּימוֹ (דברו בגאות, תהל' יז י) אינו מ"ר אלא במקום בְּפִימוֹ.]

[4]) [מערך זה של פֶּה, פִּי האדם והבהמה הוצא פֶּה במשמ' צד, שהוא כנראה מלה אחרת (עי' הערך ב. פֶּה), וממנה גם הצרוף פִּי שְׁנַיִם. עי' שם בהערה וכן בהערה בערך זה למלות כְּפִי, לְפִי, על־פִּי.]

a) فو في فا b) فم c) افواه

---

[1]) [רש"י בגמרא : שאיני עושה ל פ י ך (קד בב.); רמב"ם בפרושו : פי' שאיני עושה לפי אבא שכל מה שאעשה לא יאכל ממנו אבא מאומה. ורע"ב : הקדש יהא כל מה שאני עושה שלבוא על פי אבא וכו'. ולא כדעת אלברכט (Neuhebr. Gramm., עמ' 25) הרואה כאן ע ל - פ י כמלת יחס מרכבת במשמ' בשביל. והשוה מיכה ג ו : ואשר לא יתן על פיהם.]

ועל פי אחי ועל פי אחיך אינו יכול להפר שאיני עושה על פיך אינו צריך להפר (נדר׳ יא ד). אמר הריני נזיר ושמע חבירו ואמר פי כפיו ושערי כשערו וכו׳ (נזיר ד א). אפילו ראו אותו נותן פיו על פיה שלה (ירוש׳ כתוב׳ ז ז). כליות יועצות לב מבין לשון מחתך פה גומר (ברכ׳ סא.). שפשת מסריח את הפה (כתוב׳ סא :). אין קנוח הפה אלא בפת (ר׳ זירא חול׳ קה.). ויטו אחרי הבצע ר״מ אומר חלקם שאלו בפיהם (שם קלג.). ברח (ר״א בן הורקנוס) והלך אצל רבן יוחנן בן זכאי והיה אוכל קוזזות אדמה עד שעשה פיו ריח רע וכו׳ (מד״ר בראש׳ מב).—ובסהמ״א: שתה כל משקה ולא שתה מים ביום ידאג מפני ריח הפה ובלילה ידאג מפני ריח הפה ומפני אסכרה (סרע״ג הוספי ותקוני, 7). מי שפיו רפוי ורירו יורד מפיו (רמב״ם, ביאת המקדש ח ח). ואנחנו בעונותינו מאז גלינו מארצנו אבדה חכמת חכמינו ובינת נבונינו הסתתרה כאשר וכו׳ ועל היותינו מכבדי השם בפה ובשפתים מאין לב ומבלי חכמה (ר׳ יעקב בר׳ אנטולי, מלמד התלמידים, הקדמה ה). — ואמר הפיטן: צרים אשר חומות ערערו ועד היסוד ערו ערו פימו דברו בגאות ופערו (ר״א הקליר, אלילי, יוצ׳ שבת זכור). ציר חנן להניא חוברי פסיליהם צוחת פימו לדום כאבני אליליהם (אתה הארת, מחז׳ איטל׳ א, קכ:). רוגשים (ומרעישים) כמקול מחצצים וקדוש וברוך בפימו מרצים (מוסף ללוס כפור שם ב, קכו.). טרודים אנו מפה ומפה ולדבר על לבבנו אין פה (ר״י אבן אביתור, את מי זכתה, שער השיר 14). טופלי שקר נסכר פימו מפה ומפה חרב תבואמו (הקראי סלמון בן ירוחם, מלחמות ה׳, דודזון, 53). — ומ״ר פִּיוֹת, פִּיּוֹת: בנוי לתלפיות תל שכל הפיות מתפללין עליו בברכה בקרית שמע ובתפילה (ר׳ אבון, ירוש׳ ברכ׳ ד ה). הלא אני בראתי כל פיות שבעולם וכו׳ (מד״ר שמות ג). הפיות שאומרים שתי רשויות חן יברתו ויגועו (שם דבר׳ ג). מה לתלפיות ספר שאמרו לו פיות הרבה עשרת בני אדם אמרו ספר תהלים וכו׳ (שם שה״ש, כמגדל דוד). — ואמר הפיטן: ואלו כל הימים דיו ואגמים קילמוסים וכו׳ וכל שערות האדם פיות ולשונות מקלסים אינן מספיקין לחקור פלאות ונסים (חסדי, יוצ׳ ז׳פסח). פחדו יחיל שוטמים פיותם היות אטומים (ר״א הקליר, יום מימים, מוסף יוה״כ). אספר תושיות מתוקות לפיות ואציב תלפיות לישר העוברים (רסב״ג, אמון יום זה, אזהר׳). ומראש חומיות תרנגה פיות וממעונות אריות ומהררי נמרים (הוא, בגלל סדי, שם). — ואמר המשורר: תמהרנה להיות משחקות כל פיות תרננה ציות ומדבר ויערים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, שער השיר 5). אל אשר נשא ונעלם וחסדיו יודון פיות שובבה בנים לגבולם (ראב״ע, בגלי ריבי, כהנא 56). — ומ״ז פִּיּוֹתִים, ואמר הפיטן: זכר ערך פיותים חיות כסדר במקהלותים טעם חן צק בשפתותים (ר׳ משולם, אטיא, שירמן ל). — ועל אלילים אלמים בדמיון לאדם: פֶּה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו (תהל׳ קיא ה; קלה יו). אונים להם ולא יאזינו אף אין יש רוח בְּפִיהֶם (שם קלה יז). — ועל חלויתן: מִפִּיו לפידים יהלכו כידודי אש יתמלטו וכו׳ נפשו גחלים תלהט ולהב מִפִּיו יצא (איוב מא יא–יג). — ובהשאלה לאלהים, פִּי יי׳: ויאמר ברוך יי׳ אלהי ישראל אשר דבר בְּפִיו את דוד אבי (מ״א ח יה). ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו כי פִּי יי׳ דבר (ישע׳ א כ). וקרא לך שם חדש אשר פִּי יי׳ יקבנו (שם סב ב). מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי יי׳ אליו ויגדה (ירמ׳ ט יא). אל תשמעו על דברי הנבאים הנבאים לכם מהבלים המה אתכם חזון לבם ידברו לא מִפִּי יי׳ (שם כג יו). בן אדם צפה נתתיך לבית ישראל ושמעת מִפִּי דבר והזהרת אותם ממני (יחזק׳ ג יז). טוב לי תורת פִּיךָ מאלפי זהב וכסף (תהל׳ קיט עב). מִפִּי עליון לא תצא הרעות והטוב (איכ׳ ג לח). — ובתו״מ: אם היה גר ובא ללמוד תורה וכו׳ שנאמרה מפי הגבורה (ב״מ נח :). אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (מכות כד.). אשרי ילוד אשה שכך שומע מפי בוראו (ר׳ הושעיא, מד״ר ויקרא לה). — פִּי בהמה וחיה: ויפתח יי׳ את פי האתון ותאמר לבלעם וכו׳ (במד׳ כב כח). ובא הארי ואת הדוב ונשא שה מהעדר ויצאתי אחריו והכתיו והצלתי מִפִּיו (ש״א יז לד–לה). כאשר יציל הרעה מִפִּי הארי שתי כרעים או בדל אזן וכו׳ (עמוס ג יב). הושיעני מִפִּי אריה ומקרני רמים עניתני (תהל׳ כב כב).—ובתו״מ: המוציא תבן כמלא פי פרה עצה כמלא פי גמל עמיר כמלא פי טלה עשבים כמלא פי גדי וכו׳ (שבת ז ד). פי חזיר כצואה עוברת דמי (ר׳ פפא, ברכ׳ כה.). נוטלין מלפני בהמה שפיה יפה ונותנין לפני בהמה שפיה רע (שבת קמ :). — הכבים החתול פיו בחור לתוציאו (את העכבר)

מתוכו ונשכו העכבר (בראש' רבתי, אלבק, 59).—"ובשם חיה: קמוט הפה (רונצל-מויל) לחיו העליון מתואר בקמוט (פאלט) כעין חצי מחוגה באמעריקא (ר"י שינהאק, תולדות הארץ א כג ב). — ומקור של עוף: ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בְּפִיהָ (בראש' ח יא). ותמצא כקן ידי לחיל העמים וכו' ולא היה נדד כנף ופצה פֶה ומצפצף (ישע' י יד). — ושל דבורים: מתוך שפיהן חד חוזרות ואוכלות את דובשנן (בשם ר' יוסי בר חנינה, ב"ב פ.). — ובהשאלה לדברים מפשטים, פִּי הָעוֹלָה, העולה קפצה את פִּיהָ: יראו ישרים וישמחו וכל עולה קפצה פִּיהָ (תהל' קז מב). — פִּי הצרה: ואף הסיתך מִפִּי צר[1] רחב לא מוצק תחתיה ונחת שלחנך מלא דשן (איוב לו יז).

— ב) ובמשמ' פֶּתַח בגוף דומם, Öffnung; ouverture; opening, — בדברים שיש להם פתח, פִּי האמתחת: ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמורו במלון וירא את כספו והנה הוא בְּפִי אמתחתו (בראש' מב כז). — פִּי הבאר: ויגש יעקב ויגל את האבן מעל פי הבאר וישק את צאן לבן אחי אמו (שם כט י). אל תשטפני שבלת מים ואל תבלעני מצולה ואל תאטר עלי באר פִּיהָ (תהל' סט יו). — ובתו"מ: עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן פי הארץ ופי הבאר וכו' (אבו' ה ו). — פִּי הכיור, פִּי הכתרת, ועוד כלים שונים: וּפִיהוּ (של הכיור) מבית לכתרת ומעלה באמה וּפִיהָ עגל מעשה כן אמה וחצי האמה וגם על פִּיהָ מקלעות ומסגרתיהם מרבעות לא עגלות (מ"א ז לא). — ובתו"מ: לא יקוב אדם שפופרת של של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת (שבת ג ד). נייר מחוק כדי לכרוך על פי צלוחית קטנה של פלייטון (שם ח ג). המוציא ברגלו בפיו ובמרפקו באזנו ובשערו ובפונדתו ופיה למטה וכו' פטור (שם י ג). שברי עריבה לכסות בהן את פי החבית ושל זכוכית לכסות בהן את פי הפך (שם יז ה). ואינו ממלא את החביות עד פיהם כדי שיהא ריחו נודף, אינו מביא לא מפיה מפני הקמחין וכו' (מנח' ח ז). נר שנטל פיו טהור (כלים ג ב). סבכה שהתחיל בה מפיה טהורה עד שיגמור את קרקורתה (שם כח י). כוורת שהיא בתוך הפתח ופיה לחוץ וכו' הכל טמא (אהל' ט א).

[1] [לפרוש הפסוק עי' טורטשינר, ספר איוב.]

צלוחית שפיה שוקע אינה טהורה עד שינקבנה מצדה (מקוא' י א). אם יש בפי חלון ארבעה טפחים על ארבעה טפחים אסור (תוספ' עירובי' י א). לא ישלח אדם לחבירו חבית של מים ויתן על פיה שמן מפני הסכנה (שם ב"ב ו טו). מביא משפך שאין בפיו כביצה וממלא אותו ביצים ונותנו על פי חבית וכו' (ירוש' תרומ' ג א). וטח את פיה (של קדרה) בבצק ולא בשביל שיחמו אלא בשביל שיהיו משומרים (שבת כח:). אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם והכל רצין אחריה (שם קנב.). רביעה וכו' שניה כדי לגוף בה פי חבית (ר' אבהו, תעני' ו:). שמא יטביל מחטין וצינוריות בכלי שאין בפיו כשפופרת הנוד (חגי' כב.). דילמא פי קנה חוץ לקדרה הות (רב אשי ואיתימא ר' שמואל מזרוקיניא, חול' קיא.). בשפופרת של אבר ופיה רצוף לתוכה (נדה סו.). בנוהג שבעולם אם נוטל אדם ארנקי של מעות ונותן הפה למטה אין המעות מתפזרות (מד"ר ויקר' יד). — ובספה"א: חבית של ישראל מגופפת ומזופפת יפה ופיה מדוקה במסמרות (ר' משולם, תשו', מעשה הגא' פח). — ומ"ר פִּיּוֹת: המספור מבי' צדיו (של השופר) לבי' הפיות לא חשוב אבל נסדק מעוטו אינו בדין זה (ריטב"א על מס' ר"ה לדף כז). — ואמר המשורר: הנה העב הניק הגן ותלמיו כאבק דק שחק עד כי שחקו פיות ציציו העת בכו עיני שחק (רמב"ע, תרשיש, 40). — פִּי הַנֵּבֶל: הפרטים על פִּי הנבל[1] כדויד חשבו להם כלי שיר (עמוס ו ה). — פִּי המעיל, וכדו': וּפִי המעיל בתוכו כפי תחרא שפה לְפִיו סביב לא יקרע (שמות לט כג) כשמן הטוב על הראש ירד על הזקן זקן אהרן שירד על פִּי מדותיו (תהל' קלג ב).— ובתו"מ: ואיזו היא גמר מלאכתו (של חלוק) משיפתח את פיו (תוספ' כלים ב"ב ה א). — פִּי המערה, פִּי פתח, פִּי שאול: ויאמר יהושע גלו אבנים גדלות

[1] [כלי המיתרים שהשתמשו בהם הקדמונים היו נבדלים בזה, שלאחדים היה גם בית תהודה מלמטה (כדגמת הכנור שלנו היום), שלא היה לאחרים; ראה בתמונות אצל Wiedemann, Das Alte Ägypten עמ' 382. על שם כלי תהודה זה, הדומה לנאד ונבל, נקרא כנור-נבל ובקציר נבל. על פִּיו של נבל זה, הפתוח למעלה, נמתחו מיתרי הכנור. ואין מקום לבאר כאן, כדעת אחרים, על פִּי הנבל כמו על קול הנבל.]

אל פי המערה (יהו' י יח). לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק וירד הדרה והמונה ושאונה ועלז בה (ישע' ה יד). עזבו ערים ושכנו בסלע ישבי מואב והיו כיונה תקנן בעברי פי פחת (ירמי' מח כח). כמו פלח ובקע בארץ נפזרו עצמינו לפי שאול (תהל' קמא ז). — ובתו"מ: העושה חצר על פי המערה עושה שש על שש (תוספת' ב"ב ו כג). — *פי תנור וכדו': מעשה שירדו זקנים מירושלים לעריהם וגזרו תענית על שנראה כמלא פי תנור שדפון (תענ' ג ה). טיט כדי לעשות פי כור של צורפי זהב (תוספת' שבת ח ז). — ובסהמ"א: שהתנורים שלהם היו קטנים ומטלטלין ופיהם למעלה (רש"י, פסח' לא:) — ובהשאלה, פתח שנפתח פתאם בדברים שאין להם פה, פי הארץ, פי האדמה: ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך (בראש' ד יא). ואם בריאה יברא יי' ופצתה האדמה את פיה ובלעה אתם ואת כל אשר להם וכו' ותבקע האדמה אשר תחתיהם ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת בתיהם וכו' (במד' טז ל-לב). — *ופי הר געש: הדברים הנשלכים ממנו (מהר הגעש) ומשאר פיות הדשים זולתו יסבבו שוממות נוראות (יאוועל, למודי הטבע, סז.). ההר הנקרא מאקאלובא בגובה ק"ן רגל בפיות גדולים ורטובים מריקים ג"כ אש פלדות (שם סז:).— ופי קרת, שער העיר: ליד שערים לפי קרת מבוא פתחים תרנה (משלי ח ג).— *ופי הגיא: וחסמת היא את העברים, מתקצרת והולכת לצד הדרך שפיה הסום במקום העוברים שלא תתמה הואיל והיא גיא איך עוברים בה בני אדם שנקראת גיא העוברים, לכך נאמר זה אבל לצד הים היא פתוחה ורחבה בפיה (ר"א מבלגנצי, פי' יחזקאל לט יא). — ובצמחים, *פי תאנה: פי[1]) תאנה אין בו משום גילוי (שמואל, ע"ז ל:). — וביחס לאברי הגוף, פי תחרא[2]): והיה פי ראשו בתוכו שפה יהיה לפיו סביב מעשה ארג כפי תחרא יהיה לו לא יקרע (שמות כח לב). — ובתו"מ, פי הכרס, פי האמה, פי הטבעת, וכדו': אלו הן הוסתות מפהקת ומעטשת וחוששת בפי כריסה ושפולי מעיה וכו' (נדה ט ח). שלש (עצירות) באיש שכבת זרע וקטנים ופי טבעת (רבינא, ב"ק לג.). דהוא עצמו אינו מטמא אלא בחתימת פי האמה (רב הונא, נדה כב.). — ובסהמ"א: והושמו בה (במרה) שתי פיות (פי' ס' יצירה לאבוקהל, סו). עוד הבצים בזכר ובנקבה והם בזכר נגלים עם האבר ובנקבה נעלמים עם פה הרחם תחת העור (שם עו). אותם שפי האם שלהם קשה צריך שיהיה פי האם נסתם (פרקי אבוקרט ה כז). מכנים האצבע הנקרא אמה באדם ובבתולות דרך הטבעת וכו' עד שירד החצץ לקרוב פי המקוה[3]) והשתדל שתדחה החצץ (קאנון ג יט א ו). תכנים האצבע בשמע ותסיר ההיזק מפי המקוה[1]) וצוארה (שם שם). עוצר רחם והוא נעתק אצל הערלים פי רחם והוא נאמר על פי האבר הקולט הזרע ועוצר אותו לקבל צורת הולד (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, בראש', ו:). ויתילדו בהם הטחורים והוא פתיחות פיות העורקים אשר בפי הטבעת עד שיגרה מהם דם (ר"מ אלדבי, ש"א ד ג). והנה יש להקיבה שני פיות א' בצדה השמאלי הנק' פה הקיבה השמאלי וכו' (ברוך משקלאוו, עמה"ש, תפארת אדם טו). — *וכנוי לערות האשה, פה שלמטן, דגמת הפה שלמעלן: רב ושמואל חד אמר להתיר פה שלמעלן וחד אמר להתיר פה שלמטן ר' חנינא ור' יהושע בן לוי חד אמר להתיר פה אלמים וחד אמר להתיר פה עקרות (מד"ר שה"ש, גן נעול). — *ופי המרסה והמכה: המפיס מורסה בשבת אם לעשות לה פה חייב (עדי' ב ה). הגליד פי המכה בידוע לפני שחיטה שלשה ימים לא הגליד פי המכה המוציא מחברו עליו הראיה (תוספת' חול' ג יא). קיבוה פי מכה קאמרינן (ר' פפא, שם גמר' עז:).

— ג) ובהשאלה בדברים דוממים שאין להם פתח, פי החרב במשמ' להב החרב שבו היא הורגת כדגמת האדם או החי באכלו, הרג לפי חרב[2]), וכדו': ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב (בראש' לד כו). ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב (שמות יז יג). ויכהו ישראל לפי חרב (במד' כא כד). החרם אתה ואת כל אשר בה ואת בהמתה לפי חרב (דבר' יג יז). ויהי ככלות ישראל להרג את כל ישבי העי בשדה במדבר אשר רדפום בו ויפלו כלם לפי חרב

---

1) רש"י: כשתולשין אותה נעשה לה פה קצר במקום עוקצה.

2) [עי' טורטשינר, תרביץ ה, 18.]

1) [מקוה במשמ' שלפוחית השתן, ועי' ערך א. מקוה.]

2) [כאלו לתוך הפה של החרב האוכלת.]

עד תמם (יהו' ח כד). — ובתו"ם: אין ממיתין אותו לא בחיצין ולא ברמחין ולא בראשו של חרב אלא לפיה (תוספת' סנה' יד ו). — ״ופי הסכין, חדה: מוליכה ומביאה (את הסכין) על בשר אצבעו ומוליכה ומביאה על צפורנו משלש רוחותיה שהן פיה ושני צדדיו (רמב"ם, שחיטה א כג). שלא תהיה (המאכלת) נטויה על פיה כמו המגל (ר"א הקראי, ג"ע, שחיטה יג). — ומ"ר פִּיּוֹת, פֵּיוֹת: ויעש לו אהוד חרב ולה שני פֵיוֹת גמד ארכה (שופט' ג טז). ואחריתה מרה כלענה, חדה כחרב פִּיּוֹת (משלי ה ד). — ובמליצה: חרב תבואתך בשתי פיות ומותיך מלאות כל גאיות (הקראי שלמון בן ירוחם, מלחמות ה', דודזון, 65). — ״ובהשאלה בקצור, פִּיּוֹת במשמ' חרבות: לתלפיות יש אומרים לתלות פיות שהם חרבות (ראב"ע, שה"ש ד ד). — ״פִּיּוֹת חריצי המורג, החדים שלו: כשהוא חדש עד שלא הוחלקו פיות חריציו הוא חותך הרבה אבל משנתישן הוחלקו פיות חריציו (רש"י, ישעי' מא יה). — ״פִּיּוֹת בראש המגדל, Schiess-scharten; meurtrieres; loopholes, embrasures: גזורים פיות פיות כמו שעושים היום בבניני המגדלים (רד"ק, שה"ש, תלל). — ומ"ר פִּיִּים: פצירה שיש לה פיים רבים (שם, פה). ועי' פִּים. — *פִּי תקרה [1]. פי תקרה יורד וסותם (עירוב' לד:, סוכ' יח:).

— ד) פִּי יאור: ערות על יאור על פִּי יאור [2] וכל מזרע יאור יבש נדף ואיננו (ישע' יט ז).

— ה) פֶּה במשמ' דבור היוצא מן הפה: תחלת דברי פיהו סכלות ואחרית פִּיהוּ הוללות רעה (קהל' י יג). — שאל את פִּיו, שאל לדבורו, לצוויו: ויקחו האנשים מצידם ואת פִּי יי' לא שאלו (יהוש' ט יד). — שמר את פִּיו, שמר לעשות מה שיצא מִפִּיו של פלוני: אני פִּי מלך שמר ועל דברת שבועת אלהים (קהל' ח ב). — מרה את פִּיו, המרה את פִּיו, לא עשה כמצותו, עשה בנגוד לדבורו של פלוני: ולא אביתם לעלות ותמרו את פִּי יי' אלהיכם (דבר' א כו). אם תיראו את יי' ועבדתם אתו ושמעתם בקולו ולא תמרו את פִּי יי' וכו' ואם לא תשמעו בקול יי' ומריתם את פִּי יי' (ש"א יב יד–יה). יען כי מרית פִּי יי' ולא שמרת את המצוה אשר צוך יי' אלהיך (מ"א יג כא). צדיק הוא יי' כי פִיהוּ מריתי (איכ' א יח). — עבר את פִּיו, כמו מרה את פִּיו: ויאמר משה למה זה אתם עברים את פִּי יי' (במד' יד מא). לא אוכל לעבור את פִּי יי' אלהי (במד' כב יח). ויאמר שאול אל שמואל חטאתי כי עברתי את פִּי יי' ואת דבריך (ש"א יה כד). — כְּפִי במשמ' כדברי: ואלה וכו' באו על דויד חברונה להסב מלכות שאול אליו כְּפִי יי' (דהי"א יב כד). — אל־פִּי, כמו כְּפִי: ולכלב בן יפנה נתן חלק בתוך בני יהודה אל־פִּי יי' ליהושע (יהוש' יה יג). ויתן להם אל־פִּי יי' נחלה בתוך אחי אביהן (שם יז ד). ויתנו בני ישראל ללוים מנחלתם אל־פִּי יי' (שם כא ג). — עַל־פִּי במשמ' כדברי, כמו כְּפִי [1]: אתה תהיה על ביתי ועל־פִּיךָ ישק כל עמי (בראשי' מא מ). ויתן להם יוסף עגלות על־פִּי פרעה (שם מה כא). ויסעו כל עדת בני ישראל וכו' על־פִּי יי' (שמות יז א). אלה פקודי המשכן משכן העדת אשר פקד על־פִּי משה (שם לח כא). על־פִּי יי' יחנו ועל־פִּי יי' יסעו (במד' ט כג). על־פִּי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת לא יומת על־פִּי עד אחד (דבר' יז ו). ונגשו הכהנים בני לוי וכו' ועל־פִּיהֶם יהיה כל ריב וכל נגע (שם כא ה). כי על־פִּי אבשלום היתה שומה מיום ענותו את תמר אחתו (ש"ב יג לב). אך העריך (יהויקים) את הארץ לתת את הכסף על־פִּי פרעה (מ"ב כג לה). — ובתו"מ: נשאת על פי בית דין תצא ופטורה מן הקרבן שלא על פי בית דין תצא וחייבת בקרבן (יבמ' י ב). הורו בית דין וידע אחד מהן שטעו וכו' והלך ועשה על פיהן וכו' הרי זה חייב (הורי' א א). אף בחולי שואלו ואיכל על פיו (תוספת' דמאי ה ב). האשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך והלכה ונישאת על פי עצמה וכו' הרי זו יוצאת מכולם (שם יבמ' יא ה). מעשה שהיינו בעין כושין ואכלנו לוף על פי ר' טרפון במוצאי החג של מוצאי שביעית (ר' יודה, ירוש' שביע' ה ה). אמר להם ראיתי אחד מכם שנזר ואיני יודע אי זה מכם שניהן נוהגין נזירות על פיו בשאינן מכחישין אותו (שם נזי' ה א). א"ל מה שנתתה על פי בית דין נתתה ומה שאתה נותן על פי בית דין אתה ניתן (ר' חייה, שם ב"ק ו ז). הודה על פי עצמו משלם קרן וחומש

---

[1] [רש"י: פי תקרה עוביין של נסרים כחודן וכן עובי ראשיהן הכלה לצד סוכה.]

[2] [לדעת המחבר פי יאור במקום זה הוא papyrus, עי' הערה לערך ניר. וי"מ כאן: שפת היאור.]

[1] [ועי' גם להלן בערך זה, שמושי לשון, עַל־פִּי.]

ואשם (ב"ק סג:). מעשה בביתוס בן זונין שעשה שדהו מכר על פי ר"א בן עזריה (ר' יהודה, ב"מ סג.). —*וְעַל פִּי במשמ' נגד הדבור[1], נגד הענין, בתוך הכטוי אף על פי, עי' א. אַף. — פֶּה אחד, הכל בדעת אחת, einstimmig; unanimement, d'une commune voix; unanimously, with one accord: ויתקבצו יחדו להלחם עם יהושע ועם ישראל פֶּה אחד (יהוש' ט ב). הנה נא דברי הנביאים פֶּה אחד טוב אל המלך (מ"א כב יג, דהי"ב יח יב). — ובתו"מ *בְּפֶה, עַל־פֶּה, בְּעַל־פֶּה, במשמ' בדבור, שלא מתוך הכתב: נאמרו דברים בפה ונאמרו דברים בכתב ואין אנו יודעים איזה מהן תביב (ר' חגיי בשם רב שמואל בר נחמן, ירוש' פאה ב ו). תורה רוב בכתב ומיעוט על פה (ר' אלעזר, גיטי' ס:). דברים שבכתב אי אתת רשאי לאומרן על פה דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרן בכתב (ר' יהודה בר נחמני, שם). — *תורה שֶׁבְּעַל־פֶּה, התורה שנמסרה בדבור, בהבדל מן תורה שבכתב, התורה הכתובה: אמר לו (נכרי לשמאי) כמה תורות יש לכם אמר לו שתים תורת שבכתב ותורה שבעל פה א"ל שבכתב אני מאמינך ושבעל פה איני מאמינך (שבת לא.). — *ומצוה שבעל־פֶּה: שקיים אברהם אפילו מצוה קלה שבעל פה (מד"ר בראש' סד). — *ומלוה עַל פֶּה, בנגוד למלוה בשטר: מלוה על פה גובה בין מן היורשין בין מן הלקוחות (ר' יוחנן ור"ל, קידוש' יג:). —וכסהמ"א: לענין דבר אחר דאינו המלוה בכתב יד כמלוה על פה דאמי ולא כמלוה בשטר (תשו' גאון, פרידים מהגני', ת"ל ווייס, 33). — ואמר המליץ: ובשמעי זאת התפלה בחרתיה מכל קנין וסגלה ולמדתי אותה על פה ומצאתי למכתי מרפא (ר"י חריזי, תחכמ' יח, 158). כל המקרא על פה אם תהיה לך צפה (עמנו' פרנסים, מתק שפתים ל, 60). — ו) וּפֶה במשמ' האדם הדובר בשמו של פליני: ודבר הוא לך אל העם והיה הוא יהיה לך לְפֶה ואתה תהיה לו לאלהים (שמות ד יו).

—בשמושי לשון, —א) עם אותיות כ' ול' ועם מלות יחס במשמ' מלת יחס מרכבת, — א) כְּפִי, — במשמ' כמו[1], כְּפִי הדבר, שוה לדבר: ברב כח יתחפש לבושי כְּפִי כתנתיו אזרני (איוב ל יח). —ועם כנ': הן אני כְּפִיךָ לאל מחמר קרצתי גם אני (שם לג ו). — ובמשמ' בהתאם לדבר, בערך לדבר: וילקטו אתו (את המן) בבקר בבקר איש כְּפִי אכלו (שמות יו כא). כְּפִי שניו ישיב את גאלתו (ויקר' כה נב). כְּפִי נדרו אשר ידר כן יעשה על תורת נזרו (במד' ו כא). מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו איש כְּפִי נחלתו אשר ינחלו יתן מעריו ללוים (שם לה ח). —ואמר בן סירא: כי יש אוהב כפי עת ולא יעמוד ביום צרה (ב"ס גני' ו ח). —וכמו מלת קשור, עם אֲשֶׁר: וגם אני נתתי אתכם נבזים ושפלים לכל העם כְּפִי אשר אינכם שמרים את דרכי (מלא' ב ט). — ובלא אֲשֶׁר, במשמ' במדה שֶׁ, עד כדי שֶׁ: אלה הקרנות אשר זרו את יהודה כְּפִי איש לא נשא ראשו (זכר' ב ד). — ובסהמ"א: תרתי בלבי כפי מזער השגת סרעף לצחצח לשון יהודית (מנחם, פתיח' למחב', 1). ואני יהודה בן אליה קטון התלמידים בחסדי משכילי כפי מיעוט דעתי אומר וכו' (יהודה הדסי, בלקו"ק לפינסקר, 97). וכשמעו דברו החריש כפי רגע למלי (ר"י חריזי, תחכמוני ג, 39). הסבות שבעבורם ברח הרב המורה מדעת אפלטון כפי התורה (ר"י אברבנאל, מפעל' אלהי' ג ה). — ואמר הפיטן: ונתת לו (לגוף) וכו' ופה לספר תהלתך וכו' כמוני היום אני עבדך בן אמתך המספר כפי קוצר לשוני מעט מזער מרוממותך (רשב"ג, כתר מלכות). — ב) לְפִי, עי' ערך לְפִי. — ג) אל־פִּי, על־פִּי, עי' למעלה ערך זה משמ' ה) (פֶּה בהוראת דבור). — ד) על־פִּי, כמו כְּפִי במשמ' בהתאם לְ־[2]: ויאמרו שאול שאל האיש וכו' ונגד לו עַל־פִּי

---

[1]) [כמו עַל בבטויים כגון: על דעתך כי לא ארשע (איוב י ז). ר' ערך ב. עַל, ע' 4480.]

[2]) [תרג': הוא יהא לך למתורגמן. רש"י: למליץ.]

---

[1]) [הוראה זו ואף ההוראה הבאה (בהתאם לדבר) אינה מתבארת ע"פ משמע' השם פֶּה בכל הוראותיו. ראה טורטשינר, ספר איוב, אשר שם נקבעה כאן מלה אחרת משרש כפי (כפה, כפא), המקבילה לערבי כפיא a), שוה, כפא, כפאה b), שויון, דמיון. לפי זה אין כְּפִיךָ בהוראת כמוך אלא כפיאך c) שבערב'.]

[2]) [שמוש זה של על־פי וכן לפי במשמ' בהתאם לְ־, שונה הוא בהחלט משמושו של אותו צרוף במשמ' על דבורו, על פקדתו של פלוני. ואולי אין לפי, על־פי נגזר מן א. פֶּה אלא מן ב. פֶּה, שהוראתו

---

a) كفيء b) كفوء, كفأة c) كفيئك

הדברים האלה (בראשי׳ מג ז). כי על־פִּי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל (שמות לד כז). על־פִּי אשר תשיג יד הנדר יעריכנו הכהן (ויקר׳ כז ח). ועשית על־פִּי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא אשר יבחר יי׳ (דבר׳ יז י). — *עַל־פִּי הדבור, עי׳ דִּבּוּר. — ״ובמשמ׳ בִּגְלַל, בִּפְנֵי: ועל פי אותה איבה הכה דוד את מואב (פרוש רש״י, דהי״א יט ב).

— ב) בהכפלת המלה פֶּה, דבר פֶּה אל־פֶּה, דבר פֶּה עם פֶּה וכדו׳, דבר בלא מליץ כמו פנים בפנים: פֶּה אל־פֶּה אדבר בו ומראה ולא בחידת ותמנת יי׳ יביט (במד׳ יב ח). כי הנתן ינתן (צדקיהו) ביד מלך בבל ודבר פִּיו עם־פִּיו ועיניו את עינו תראינה (ירמ׳ לב ד). ועיניך את מלך בבל תראינה וּפִיהוּ את־פִּיךָ ידבר (שם לד ג).

— ג) עם שמות עצם, — א) שהשם פֶּה בהם סומך, — אמרי פֶּה, הדבורים היוצאים מן הַפֶּה: האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פִּי (דבר׳ לב א). יהיו לרצון אמרי פִי וחגיון לבי לפניך יי׳ צורי וגאלי (תהל׳ יט יה). כי שמרו אמרי פִּיךָ (שם קלח ד). —וכן באותה משמ׳ דְּבַר פֶּה, דִּבְרֵי פֶה: כי שמענה נשים דבר יי׳ ותקח אזנכם דבר פִּיו (ירמ׳ ט יט). דברי פִּיו און ומרמה חדל להשכיל להיטיב (תהל׳ לו ד). מים עמקים דברי פִּי איש (משלי יח ד). — מוֹצָא פֶּה, הדברים היוצאים מן הַפֶּה: כי על כל מוצא פִּי יי׳ יחיה האדם (דבר׳ ח ג). — מענה פֶּה, מה שענה ואמר הַפֶּה: שמחה לאיש במענה פִּיו ודבר בעתו מה טוב (משלי טו כג). — מִשְׁפְּטֵי פֶה, המשפטים היוצאים מן הַפֶּה: בשפתי ספרתי כל משפטי פִיךָ (תהל׳ קיט יג). —נִדְבוֹת פֶּה, מה שנותן הפה בנדבה, ובהשאלה לדברי שבח של הַפֶּה: נדבות פִּי רצה נא יי׳ (שם שם קח). — נְשִׁיקוֹת פֶּה, הנשיקות שהאדם נושק בפיו: ישקני מנשיקוֹת פִּיהוּ (שה״ש א ב). — עֵדוּת פֶּה, העדות, התורה שצוה הפה: כחסדך חיני ואשמרה עדות פִּיךָ (תהל׳ קיט פח). — עִקְּשׁוּת פֶּה, עקמימות שבפה: הסר ממך עקשות פֶּה ולזות שפתים הרחק ממך (משלי ד כד). — פְּרִי פֶה, גמול מעשי הפה: מפרי פִי איש תשבע

בטנו תבואת שפתיו ישבע (משלי יח כ). — פֶּתַח הַפֶּה, פִּתְחֵי הַפֶּה, במשמ׳ השפתים או הדבור: משכבת חיקך שמר פתחי פִיךָ (מיכ׳ ז ה). — פִּתְחוֹן פֶּה, פתיחת פה, במשמ׳ הכֹּשר לְדַבֵּר: ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך אתן פתחון פֶּה בתוכם (יחזק׳ כט כא). — ובמשמ׳ העזה לדבר: למען תזכרי ובשת ולא יהיה לך עוד פתחון פֶּה מפני כלמתך (שם טז סג). — וכתו״מ במשמ׳ טענה והצטדקות: הרי כתר תורה מונח כדי שלא יתן פתחון פ ה לבאי העולם לומר וכו׳ (ספרי במד׳ קיט). בוא וראה כמה צדיקים חביבים לפני הקב״ה שבכל מקום שמזכיר מיתתם שם מזכיר סרחונם וכל כך למה לפי שלא יהיה להם פתחון פ ה לבאי עולם לומר מעשים מקולקלים היו בהם בסתר לפיכך מתו (ר״א המודעי, שם קלז). עדיין יש לי פתחון פ ה עליך שאוציא ממך את מעותי (תענית כ.). לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פ ה לבעלי תשובה (ר׳ יהושע בן לוי, ע״ז ד:). למה לא באל״ף שלא ליתן פתחון פ ה למינין לומר היאך העולם יכול לעמוד שהוא נברא בלשון ארירה (מד״ר בראש׳ א). כדי שלא ליתן פתחון פ ה לאברהם אביהם לומר וכו׳ (שם, שמות ג). עד כאן היה לך פתחון פ ה ללמד עליהן סניגוריא (שם ויקר׳ כג). ואין לך פתחון פ ה למה שאת יכולה לעשות טובה מימיך ולא עשית (שם אסתר, כי אם הפרש תסריסי). הניח הקב״ה פתחון פ ה לאומות העולם לעתיד לבא לומר וכו׳ (תנחו׳ בובר, בלק, סו:). — ובתפלת ר״ה: ובכן תן כבוד יי׳ לעמך תהלה ליראיך וכו׳ ופתחון פ ה למיחלים לך (ובכן תן פחדך). — ובסהמ״א: אם היה פני (הכרוב) האחד נגד העם וכו׳ היה פתחון פ ה לבעל דין לומר שנעשה לשם יראה וכו׳ (חזקוני על התורה, שמות כה כ). — רוּחַ פֶּה, כנוי לנשימה שבדבור: בדבר יי׳ שמים נעשו וברוח פִּיו כל צבאם (תהל׳ לג ו). —ובמשמ׳ רוח היוצא מן הַפֶּה: לא יסור מני השך ינקתו תיבש שלהבת ויסור ברוח פִּיו (איוב טו ל). — שֵׁבֶט פֶּה, דבור הפה המכה כמו שבט: והכה ארץ בשבט פִּיו וברוח שפתיו ימית רשע (ישע׳ יא ד). — תּוֹרַת פֶּה, התורה שהוא משמיע מִפִּיו: טוב לי תורת פִּיךָ מאלפי זהב וכסף (תהל׳ קיט עב). — *מְלֹא פֶּה, עי׳ מְלֹא. — *עֲקִימַת פֶּה: עקימת פ י ו הוי מעשה (ר׳ יוחנן סנהד׳ סה:). — ״לְקוּת פֶּה, עי׳ לְקוּת. — ב) שהשם פֶּה בהם נסמך, פִּי מִרְמָה: כי פִי

פֵּאָה, צד, וכן באה מלת היחס הערבי׳ פי a) (ת׳ בפי?) במשמ׳ בְּ־, בתוך, ועי׳ ב. פֶּה, ובערב׳ לְפִי, לְפִיכָךְ.

---

a) في

רשע ופי מרמה עלי פתחו (תהל' קט ב).—פי תהפכות: גאה וגאון ודרך רע ופי תהפכות שנאתי (משלי ח יג).

— ד) ועם תארים — א) שהשם פה בהם מתאר,—פה חלק, כמו שפת חלקות, פה מדבר שקר וחנפה: לשון שקר ישנא דכיו ופה חלק יעשה מדחה (משלי כו כח). — פה חנף: בפה חנף ישחת רעהו (שם יא ט). — *פה רך, דבירים רכים ונעימים: ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך רבי אלעזר אמר בפה רך (סוטה יא:). — ב) שהשם פה סומך לתאר הנסמך אליו,—כבד פה, עלג, מגמגם: לא איש דברים אנכי וכו' כי כבד פה וכבד לשון אנכי (שמות ד י).— ואמר המשורר: קח מכבד פה שפת צחות יצוקה בפז שומה על משבצות השיר כשרשרת (ר"י הלוי, עין גדיבה, סעה"ס 90). — ועם מלת כל, *בכל פה[1], בכל בת הפה, בפה פתוח לרוחה, ואמר בן סירא: עתה בכל לב ופה הרנינו וברכו את שם (ה)קדוש (ב"ס גני' לט לה). — *בפה מלא, במשמ' בפה כלו: בפה מלא יברך (רש"י שעל הרי"ף, ברכ' פרק ז', לז:). ונהוג בספרות ובדבור בהשאלה במשמ' ברור, בפרוש, וכנגוד לזה *בחצי פה[2].

— ה) יע: פעלים,— א) שהשם פה בא כנושא הפעולה: הפה דבר, הפה דובר: כי פי יי' דבר (ישע' א כ). כי כלו חנף ומרע וכל פה דבר נבלה (שם ט טז). — הפה נמלא שחוק: אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה (תהל' קכו ב). — ותהלה: ימלא פי תהלתך (שם עא ח). הפה נשק ל־: כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשקלו (מ"א יט יח). — פיו ענה בו: דמך על ראשך כי פיך ענה בך לאמר אנכי מתתי את משיח יי' (ש"ב א טז). — הפה רהב, נפתח לרוחה בתרועת נצחון: רחב פי על אויבי כי שמחתי בישועתך (ש"א ב א). — פיו הרשיעו, פיו העיד בו שהוא הרשע: ירשיעך פיך ולא אני ושפתיך יענו בך (איוב טו ו). — *פיו הכשילו: פיהן הכשילן לרשעים וברית כרותה לשפתים (תנחו' קרח ו). — ב) שהשם פה בא כמשא: אל תשטפני שבלת מים ואל תבלעני מצולה ואל תאטר עלי באר פיה (תהל' סט טז).—הגדיל פה, במשמ' פתח פיו להרף: ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם ואל תגדל פיך ביום צרה (עבד' א יב).— והגדיל בפה, פתח פיו לרוחה לדבר: ותגדילו עלי בפיכם והעתרתם עלי דבריכם (יחזק' לה יג). — יצא מן הפה: לא יחל דברו ככל היצא מפיו יעשה (במד' ל ג). לא תריעו ולא תשמיעו את קולכם ולא יצא מפיכם דבר (יהוש' ו י). — הוציא מפיו: כי תשב אל אל רוחך והצאת מפיך מלין (איוב טו יג). — חשך פיו, נמנע מלדבר: גם אני לא אחשך פי אדברה בצר רוחי אשיחה במר נפשי (שם ז יא).—נכרת מפיו, לא היה בפיו: אבדה האמונה ונכרתה מפיהם (ירמ' ז כח). הקיצו שכורים ובכו והילילו כל שתי יין על עסים כי נכרת מפיכם (יואל א ה). — כתב מפיו, כתב לפי מה שפלוני אמר בפיו: ויכתב ברוך מפי ירמיהו את כל־דברי יי' אשר דבר אליו (ירמ' לו ד). — לקק אל פיו: ויהי מספר המלקקים בידם אל פיהם שלש מאות איש (שופט' ז ו). — הדבר מש מפיו של פלוני במשמ' פלוני חדל לדבר כדבר הזה: לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה (יהוש' א ח). רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך (ישע' נט כא).—ובסהמ"א: דרכה רגלם בכל הארץ בכל ממלכות כנען וארץ פתרום מסביב ולא מש מפימו ובעלותם ממצרים כו דבר אלהינו (רסע"ג, האגרון, הקד', כג). — מרה את פיו, המרה את פיו, עי' לעיל בערך זה, פה במשמ' דבור. — *נבל פיו, דבר דברים לא הגונים: כל המנבל את פיו מעמיקין לו גיהנם (רב חסדא, שבת לג.). ועי' נבול. — נצר פיו, מנע עצמו מלדבר, לא הרבה בדבור: נצר פיו שמר נפשו פשק שפתיו מחתה לו (משלי יג ג). — נתן בפה דברים וכדו': נביא אקים להם וכו' ונתתי דברי בפיו (דבר' יח יח). ויאמר יי אלי הנה נתתי דברי בפיך (ירמ' א ט). ויתן בפי שיר חדש תהלה לאלהינו (תהל' מ ד). —ובתו"מ, נתן בפיו, לתוך פיו של פלוני, פרנס אותו: שהיה עוריה עוסק בפרקמטיא ונותן בפיו של שמעון לפי' נקרא הלכה על שמו (מד"ר ויקר' כה). יששכר היה עוסק בתורה וזבולן היה עוסק בפרקמטיא והיה טורח זבולן ונותן לתוך פיו של יששכר (שם במד' יג).

---

1) [על הצרוף בכל־פה שבמקרא (ישע' ט יא) עי' ב. פה. ובארמ' שבתלמו': בכל פומך (ירוש' פסח' ה ה).]

2) [ע"פ הבטוי הארמי שבתלמ': בפלגות פומך (שם).]

— ונתן על פה, באותה משמ': ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה (מיכה ג ה). — סכר פה, הפה נסכר: כי יסכר פי דוברי שקר (תהל' סג יב).— ואמר המשורר הקראי: אסכר פיך מלמללה בדברי תושיה ופלילה (סלמון בן ירוחם, מלחמות ה', דודזון 96). — הסיר מן הפה: והסרתי דמיו מפיו ושקציו מבין שניו (זכרי' ט ז). — פער פה: פי פערתי ואשאפה (תהל' קיט קלא). ויחלו כמטר לי ופיהם פערו למלקוש (איוב כט כג). —פצה פה: ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך (ברא' ד יא). ואנכי פציתי פי אל יי' ולא אוכל לשוב (שופט' יא לה). — ופצה פה על אדם, כמו הגדיל פה: פצו עלי פיהם אריה טרף ושאג (תהל' כב יד). פצו עלינו פיהם כל איבינו (איכ' ג מו).—פתח פה: ובדברי אותך אפתח את פיך (יחזק' ג כז). ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו (תהל' לח יד). — קפץ פיו, סגר את פיו, השתתק: עליו יקפצו מלכים פיהם (ישע' נב טו). ועלתה קפצה פיה (איוב ה טז).—הרחיב פיו: הרחב פיך ואמלאהו (תהל' פא יא). — והרחיב פה עליו, כמו הגדיל פה, וכמו פצה פה עליו: על מי תתענגו על מי תרחיבו פה תאריכו לשון (ישע' נז ד). וירחיבו עלי פיהם אמרו האח האח ראתה עיננו (תהל' לה כא). — שם בפיו דברים, כמו נתן בפיו, למדו מה שידבר: ודברת אליו ושמת הדברים בפיו (שמות ד טו). הדבר אשר ישים אלהים בפי אתו אדבר (במדי' כב לח). ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם (דבר' לא יט). רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך (ישעי' נט כא).—שם יד על־פה, לפה, שם כף לפה, עצר במלים: ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך (שופט' יח יט). יראו גוים ויבשו מכל גבורתם ישימו יד על פה (מיכ' ז טז). פנו אלו והשמו ושימו יד על פה (איוב כא ה). שרים עצרו במלים וכף ישימו לפיהם (שם כט ט). — ובלי הפעל, יד על־פה, יד לפה: אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה (משלי ל לב). — ואמר בן סירא: אם יש אתך ענה רעך ואם אין ידך על פיך (ב"ס גני' ה יב). — נשכח מפיו: וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו (דבר' לא כא). — שלח פה, במשמ' דבר: פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה (תהל' נ יט). — ובתו"מ, במשמ' אכל: נשבע שבועה חמורה שלא שלח בו (בלחם) יד ולא פה (אגדת משה, JQR, 1912, עי' 363). — שמע מפיו: ואתה בן אדם צפה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר (יחזק' לג ז). —ובתו"ם: אשרי ילוד אשה שכך שומע מפי בוראו (ר' הושעיה, מד"ר ויקר' לה). — נשמע על הפה: ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך (שמות כג יג). — שמר פיו, כמו נצר פיו: שמר פיו ולשונו שמר מצרות נפשו (משלי כא כג). — השיב אל פיו: טמן עצל ידו בצלחת נלאה להשיבה אל פיו (שם כו טו). — *סדור בפיו ועל פיו, עי' סדר.

—בטויים: — מה בפיו, במשמ' מה ידבר: קרא נא לחושי הארכי ונשמעה מה בפיו (ש"ב יז ה).—בשורה בפיו, הוא בא לספר בשורה: ויאמר המלך אם לבדו בשורה בפיו (שם יח כה). — מרמה בפיו: ויתן את רשעים קברו ואת עשיר במותיו על לא חמס עשה ולא מרמה בפיו (ישע' נג ט). — תוכחות בפיו: ואהי כאיש אשר לא שמע ואין בפיו תוכחות (תהל' לח טו).— *פה מפיק מרגליות, מדבר דברים יפים: פה שהפיק מרגליות ילחוך עפר (אלישע בן אבויה, חולי' קמב). — *יסתם פיו, אל יהיה לו פתחון פה: א"ר יוחנן מכאן פתחון פה למינין לומר וכו' א"ל ר"ש בן לקיש יסתם פיהם של מינים אלא וכו' (מד"ר שמות יג). — *פה סרוח: כדי שיטמן אותו פה סרוח שחירף וגידף (רבי, שם סה"ם, כמגדל דוד).—*פה קדוש, אדם גדול וקדוש: פה קדוש יאמר דבר זה (ריש לקיש, סנה' כג.). — *מה שאין הפה יכול לדבר: זכור ושמור בדבור אחד נאמרו מה שאין הפה יכול לדבר ומה שאין האוזן יכול לשמוע (שבוע' כ:). — *אין כחו אלא בפה, כחו בפה: אמרו לו (למואב) זקני מדין אין כחו (של משה) אלא בפיו (מד"ר במד' כ). אמרו להם (מדין למואב) אף אנו נבוא כנגדן עם אדם שכחו בפיו (שם שם). — *לא מפיו מאמינים אותו, לא מפיו חיים, אין סומכים על דבריו: אחת אומרת וכו' והכתוב מוכיח ולא מפיה מאמינין אותה (ירוש' יבמ' טו ה). לא מפיה אנו חיין (ר' יהושע, כתוב' יג :).— ובסהמ"א: בין שהודו לו ובין שלא הודו לו לא מפיהם אנו חיים (ר"א הקרקי, ג"ע, קדוה"ח ו). — *נתן לתוך פיו, פיס אותו במתנה: צריך אתה ליתן לתוך פיו של שטן שלח דורון לפניך וכו' (ספרא, בתחלת פי' שמיני). —ובמשמ' פרנסו וכלכלו: והיה טורת זבולן ונותן לתוך פיו של יששכר (מד"ר במד' יג). — *נתן אצבע בתוך פיו, תקף אותו, הזיקו: לעולם אין

ישראל נותן אצבעו בתוך פיו של גוי תחלה אלא אם כן נותן גוי אצבעו תחלה בתוך פיו של ישראל (ר' אלעזר, מד"ר ברא"ש ס). — *הַפֶּה שאסר, הַפֶּה שהתיר: האשה שאמרה נשביתי וטהורה אני איכלת שהפה שאסר הוא הפה שהתיר (עד' ג ו). ר' שמואל בר אבדימי בעי מהו שיהא נאמן לומר מזיד הייתי וא"ל אם כשהיו מכירין לא כל חימנו ואם לאו הפה שאסר הוא הפה שהתיר (ירוש' תרומ' ע א). — *הודה מִפִּי עצמו: אם הודה מפי עצמו יכול להחזיר בו (תוספתי' ב"מ א י). — *פִּיו ולבו שוים, מדבר בפיו אשר הוא חושב בלבו: המתכוין לומר תרומה ואמר מעשר מעשר ואמר תרומה וכו' לא אמר כלום עד שיהו פיו ולבו שוין (תרומ' ג ח). וזה מתוך יישוב נדר ופיו ולבו שוין (ירוש' נזיר א ו). — ובסהמ"א: וכן שאר מיני שבועות אינו חייב עד שיהיה פיו ולבו שוין (רמב"ם, שבועות ב יב). — *אחד בַּפֶּה ואחד בלב, שאין פיו ולבו שוים, לא כמו שהוא מדבר כן הוא חושב באמת: שלשה הקב"ה שונאן המדבר אחד בפה ואחד בלב וכו' (פסח' קיג:). ולא ידבר אחד בפה ואחד בלב (ב"מ מט.). — ̈ומשל אדם בפה מתוק ולבו מר פנימו לא בחיצונו כמו תפוח אשר הותלע ונאה הוא בחזיונו (מראה המוסר ו). — *פתח פֶּה לשטן, עי' פָּתַח. — נמלא פִּיו חצץ, אכלו נהפך לחצץ: ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פִיהו חצץ (משלי כ יז). — ̈ימַלא פִּיו מים, אין לו מה לדבר: איך בחוץ אתה תרים קולות ובפני החכם פיך מלא מים (מסת ישרים, מעלת הורחק לג). — ̈אין לו פֶּה להשיב, באותה משמ': אין לנו פה להשיב ולא מצח להרים ראש (סליח', לך ה' הצדקה). — *צרר על פִּי צלוחית, עי' א. צָרַר.

ב. פֶּה, ס"ז, — צד, כִּוּון [1], Seite, Richtung, côté, direction ; side, direction : ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל בכל פֶּה [1] (ישעי' ט יא). — פֶּה לָפֶה, מִפֶּה אל פֶּה, מן הקצה אל הקצה: ויבאו (עובדי הבעל) בית הבעל וימלא הבית פֶּה לפה (מ"ב י כא). וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא את ירושלם פֶּה לָפֶה (שם כא יו). בתועבתיהם (של עמי הארצות) אשר מלאו מִפֶּה אל פֶּה בטמאתם (עזר' ט יא). — ואמר המשורר: טרופים הננו מפה ומפה [2] ולדבר על לבבנו אין פה (יוסף בן אביתור, את מי זכחת, סעה"ם 14). טופלי שקר נסכר פימו מפה ומפה חרב תבואמו (הקראי סלמון בן ירוחם מלחמות ה', דודזון 53). — וכמו פֵּאָה במשמ' חֵלֶק, בצרוף פִּי שְׁנַיִם בדבר, שני חלקים בדבר, שני שלישים בו [3], zwei Teile, zwei Drittel; deux parts, deux tiers ; two parts, two thirds : כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו (דבר' כא יז). ויאמר אלישע ויהי נא פִּי שנים ברוחך אלי (מ"ב ב ט). והיה בכל הארץ נאם יי' פי שנים בה יכרתו יגועו (זכר' יג ח). — ובתו"ם: אין הבכור נוטל פי שנים בשבח שהשביחו נכסים אחר מיתת אביהם (תוספ' ב"ב ז ד). — ובסהמ"א: כי האנשים יולידו כל ימי היות בהם הליחה בני תשעים ובני מאה גם בדורות האלה אף כי בימי אברהם שלא עברו מימיו פי

---

[1] [כך כנראה יש לפרש פֶּה במקומות המובאים כאן, ונראה שאין פֶּה זה אלא שנוי צורה של פֵּאָה ור' ההערה הבאה. ובאדר"נ (סוף כח) נאמר: שלש מדות בתלמידי חכמים אבן גזית אבן פינה אבן פסיפס וכו' אבן גזית שאין לה אלא פה אחת וכו' אבן פנה שאין לה אלא שתי פיות בלבד וכו' אבן פסיפס שיש לה ארבע פיות, ע"כ. ואין לבאר כאן פה מן א. פֶּה ואף אין להניח שהיתה מלת פֶּה במשמ' פאה בשמוש בלשון חו"ם. ונראה שאין כאן אלא טעות סופר ת' פאה. וכמ"ר פִיות כמו פאות.]

[1] [ויש מבארים כאן בכל־פֶּה, ברעבתנות, ואינו נראה.]

[2] [יש לקרא מִפֶּה וּמִפֶּה, וכן גם דעת ברודי; ובדפו' מִפֹּה וּמִפֹּה.]

[3] [מקורו של הבטוי פִּי שְׁנַיִם התברר ע"י האשורי, שבה משמשים גם שִׁנִפּוּ (כמלה אחת ת' שני פו) וגם שִׁנִפָּת בסיום הנקבה במשמ' שני שלישים (ובהעתקה בכתבת כנעני' נמצא הבטוי בצורה ס נ ב); ועקרו שני חלקים, כמו ברומית duae partes המשמש במשמ' שני שלישים. כי בחלֻקה בין שני אנשים, שהיא המצויה ביותר, מקבל הלוקח פִּי שְׁנַיִם, למעשה שני שלישים. לפי זה פי בצרוף פִּי שְׁנַיִם הוא מ"ר ת' פים שנים, אלא שברהיטות הלשון הבליעו את המ"ם כשם שהבליעו אותה גם במספרים שְׁנֵי בנים (נפרד) ת' שְׁנַיִם בנים וכדו'. וכמו באשורי' היה אפשר לאמר גם בעברית שְׁנֵי פִים (חלקים) ואפילו שְׁתֵּי פֵאוֹת (תשוה נחמ' ט כב, ואחלקם לְפֵאָה, ועי' למעלה הערה 1). ואין פרוש פִּי שְׁנַיִם שבמקרא כמו כפול שנים, כפלים. וראה הערת לערך פים.]

שנים (רמב"ן, פי' ברא"ש' יז יז).— ואמר הפיטן: הושענא וכו' למען הגיון פ י שנים קנה (סדור רסע"ג, רנוב). אנא זכור היה צעיר ונחל פ י שנים (סס רנז). — ובמשמ' כִּפְלַיִם [1]), ואמר המשורר: הליכתך שאל (מאת החולה) ושכר עבודה ואם ימות ואם רפא ירפא וכו' ותשאל פ י שנים לו בקומו ותשען במשכון לא בעל פה (הלל בן שמואל, שיר הללי על הרופא, פירנון איטליה קכז).

***פֵּה** [2]), מ"ר פֵּהִין, — האות פ, עי' פֵּא: בשביל מה הקדים פ ה לעין בשביל מרגלים שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם (ר' יוחנן, סנה' קד:). — ובסהמ"א: התבונן ואל תתעלם מן המעשים המסוכנות ב פ ה ובעין ובלמוד שלהן (דונש, תשו' על רסע"ג, 36) — ומ"ר: וכן י"ב פ ה י ן בקרית שמע (הרוקח ריז).

פֹּה [3]), מלת הטעם, לרמז המקום שהמדבר עֹמֵד בו, hier; ici; here: ויאמרו האנשים אל לוט עד מי לך פֹּה חתן (ברא"ש' יט יב). ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פֹּה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה (סס כב ה). כי גנב גנבתי מארץ העברים וגם פֹּה לא עשיתי מאומה כי שמו אותי בבור (סס מ יה). ויאמר אליהם לינו פֹּה הלילה (במד' כב ח). האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פֹּה ולמה תנואון את לב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם יי' (סס לב ו–ז). גדרות צאן נבנה למקננו פֹּה וערים לטפנו (סס

1) [וכימינו נהוג אף פִּי שלשה, פִּי אלף, פִּי כמה וכדו' או בנקבה פִּי שתים וכדו', ואין לשמוש זה יסוד בלשון הקדומה.]

2) [ואולי בכתיב זה הכונה למבטא פֶּה בסגול.]

3) [באיוב לח יא: פֹּא(עי' ערך זה) וביחזק' מ י וכו': פּוֹ (עי' סס), וכן נמצאת מלה זו בתרכבת אֵיפֹה (עי' סס) הכתובה כמלה אחת בנגוד אל אי זֶה הכתובה במקרא בשתי מלים. פֹּה היא אחת הצורות של הברת הקריאה והחזוק fa, הבאה בעברית ובשפות האחיות בכמה צורות גם בפני עצמה וגם מדֻבקת למלה אחרת, בין לפניה (כגון fa הערבית במקום וי"ו התוצאה בעברית) ובין לאחריה (כגון בערבית כַּיְפַa) שפרושה אֵיךְ; ובארמ' פּוֹן שתמורתה הקדומה בארמ' של הכתבות ובעבר' מקראית היא מלת החזוק אֵפוֹ, אֵפוֹא). ומעין זה התפתחה ההברה ka, שממנה גם כֹּה, אֵיכָה, אֵיכֹה (מ"ב ו יג), איככה.]

a) كيف

סס יו). ואתה פֹּה עמד עמדי ואדברה אליך (דבר' ה כח). לא תעשון ככל אשר אנחנו עשים פֹּה היום (סס יב ח). כי את אשר ישנו פֹּה עמנו עמד היום לפני יי' אלהינו ואת אשר איננו פֹּה עמנו היום (סס כט יד). ואתם תכתבו את הארץ שבעה חלקים והבאתם אלי הנה וירית לכם גורל פֹּה לפני יי' אלהינו (יהוש' יח ו). לכו והתהלכו בארץ וכתבו אותה ושובו אלי ופֹה אשליך לכם גורל לפני יי' (סס סס ח). והיה אם איש יבא ושאלך ואמר היש פֹּה איש ואמרת אין (שופט' ד כ). מי הביאך הלם ומה אתה עשה בזה ומה לך פֹּה (סס יח ג). לין פֹּה וייטב לבבך והשכמתם מחר לדרככם והלכת לאהלך (סס יט ט). הנה אנחנו פֹּה ביהודה יראים ואף כי נלך קעלה אל מערכות פלשתים (ש"א כג ג). הזעק לי את איש יהודה שלשת ימים ואתה פֹּה עמד (ש"ב כ ד). כה אמר המלך צא ויאמר לא כי פֹּה אמות (מ"א ב ל). מה לך פֹּה אליהו (סס יט ט). האין פֹּה נביא ליי' (סס כב ז). ויאמר אליהו אל אלישע שב נא פֹּה כי יי' שלחני עד בית אל ויאמר אלישע חי יי' וחי נפשך אם אעזבך (מ"ב ב ב). ויאמר יהושפט האין פה נביא ליי' וכו' ויען אחד מעבדי מלך ישראל ויאמר פֹּה אלישע בן שפט (סס ג יא). ויאמרו איש אל רעהו מה אנחנו ישבים פֹּה עד מתנו אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם ואם ישבנו פֹּה ומתנו (סס ז ג–ד). חפשו וראו פן יש פֹּה עמכם מעבדי יי' (סס י כג). סורה שבה פֹּה פלני אלמני וכו' שבו פֹּה וישבו (רות ד א–ב). מה לך פֹּה ומי לך פֹּה כי חצבת לך פֹּה קבר (ישע' כב יו). ויאמר אלי בן אדם הראה אתה מהם עשים תועבות גדלות אשר בית ישראל עשים פֹּה לרחקה מעל מקדשי (יחזק' ח ו). ותאי השער דרך הקדים שלשה מִפֹּה ושלשה מִפֹּה מדה אחת לשלשתם (סס מ י). ארבעה שלחנות מִפֹּה וארבעה שלחנות מִפֹּה לכתף השער (סס סס מא). — כמו הֵנָּה, hierher; par ici; hither: כי לא נסב עד באו פֹּה (ש"א יו יא). ולא (קרי ולו) אנחנו זבחים מימי אסר חדן מלך אשור המעלה אתנו פֹּה (עזר' ד ב).

***פִּהוּק**, פיהוק, ש"ז מ"ר פִּהוּקִים, — שה"פ מן פִּהֵק, Gähnen; bâillement; yawning: בשלמא גיהוק ופיהוק [1]) לא קשיא כאן לאונסו כאן

1) [כך בכ"י מינכן; בדפוס': מגהק ומפהק.]

לרצונו וכו' (ברכ' כד :). — ובסהמ״א : רפואה כללית להסיר הפהוק להפחיר החולה במה שידאגנו ויאנחנו ולהפחידו פתאם (כרבוני, חו״ח בחליי האלטומ', כ״י ביה״מ בכטר). וזהו מה שעושות הנשים לנערים כשעושים פיהוק מפחדים אותם (ספ' שמירת הבריאות, כ״י ביה״מ שכטר). הפיהוק הוא תנועה מגונה תתאוה הכח לדחות הענין המזיק ולהוציאו (לרי הגוף, בחליי האלטומ' כ״י בריטי מוז'). — ״פהוק חמוץ : הפהוק החמוץ מורה על חום בלתי רב (פי' לפרקי אבוקרט ו לב, כ״י ברלין). וימשך אחריה הקרקירין ופהוק חמוץ (קאנון ג יג א יג). — ״ובמ״ר : וצריך לשמוש שלא ינענע מצד לצד מפני שמתאחר הנפח והעיכול ויבוא הפיהוקים (ספי אלמנגור ד א).

״פְּהוּקִי, פיהוקי, ת״ז [1]), — של פהוק : ואמנם אותות הרוחות והמתירה באצטומכא ובצדדים ותחת הכסלים וצפות המאכל ורוב הרוחות היורדות והפיהוקיות (קאנון ג יג א כא).

פה״י, עי' שהי פהי.

״פְּהִיָּה, ש״נ, — כמו פְּעִיָּה, Blöken ; bêlement ; bleating כמו בצאן פהיה ובשור געייה כן בגמל נעריתא (ערוך ערך נער).

***פהק** [2]), ממנו פְּהוּק, ״פְּהוּקִי, *פָּהַק.

***פָּהַק,** קל לא נמצא במקורות הקדומים [3]).

— פע', *פִּהֵק, פיהק, — פתח את פיו לרוחה בלא משים כדי להוציא רוח מפיו כשהוא רוצה לישן, Gähnen ; bâiller ; to yawn : ואלו הן הוסתית מפהקת מעטשת וחוששת בפי כרסה (נדה ט ח). אני ראיתי את ר' מפהק ומעטש ונותן ידיו על פיו אבל לא רוקק (ר' הנינא, ירוש' ברכ' ג ה). אני ראיתי את רבי שגיהק ופיהק [3]) ונתעטש ורק וממשמש בבגדו אבל לא היה מתעטף וכשהוא מפהק היה מניח ידו על סנטרו (הוא, ברכ' כד). המגביה קולו בתפלתו הרי זה מנביאי השקר מגהק ומפהק הרי זה מגסי הרוח בשלמא מגהק ומפהק [1]) לא קשיא וכו' (שם כד :). נפל מן הגג או אכלו ארי דברי הכל חי הוא כי פליגי שפיהק ומת מ״ס חי הוא ומ״ס מת הוא (חגי', שבת קלו.). — ובסהמ״א : וכן יראה אדם לחבירו שישתין או שיצא או שיפהיק או יגהיק ויכריחהו זה שיפעל אותו בעצמו (פרקי משה, מאמר כד, ג :). כי תפהק תן ידך על פתחך[2]) (שלמה אלעמי, אגרת המוסר סי' ל'). ועי' גָּהַק.

— קל, ״פָּהַק, — כמו פִּע' : ואחר נתעורר מעט גוהק ופוהק בקול וקרא לאשתו וכו' ואשכבה ואישן (ס״י אברמוביץ, מסעות בנימין השלשי, הפרדס ג, 43), בני החבורה יושבים ופוהקים זה מעמיד עיניו ומביט כגולם וזה מרכין ראשו ומתנמנם (שם 44).

פּוֹ, — כמו פֹּה : ומדה אחת לאילם מפה וּמִפּוֹ (יחזק' מ י). והתא שש אמות מִפּוֹ ושש אמות מִפּוֹ (שם שם יב). ותאו שלושה מִפּוֹ ושלשה מִפּוֹ (שם שם כא).

***פּוּאָה** [3]), ש״נ, — מין צמח שמשמש לצבע אדם [4]) (rubia tinctorum, אדם הַצַּבָּעִים), Krapp ; garance ; madder : וכן פואה של עידית ב״ש אומרים עוקרין אותן במארופות של עץ וב״ה אומרים בקרדומות של מתכות ומודים בפואה של צלעות[5]) שעוקרין אותה בקרדומות של מתכות (שביע' ה ד). הפואה והרכפא יש להם שביעית ולדמיהן שביעית (שם ז ג). המוציא וכו' איסטים ופואה כדי לצבוע בהן בגד קטן (שבת ט ה). מי שהיו ידיו צבועות.

---

1) [ואולי ש״נ פְּהוּקִיּוֹת.]

2) מן פאק a) בערב' [שפרושו : נאנח]. עי' פרנקל Beiträge z. Assyriologie III, עמ' 62. [וכן בסורית פוק, ובהנקש שתי תנועות בפעל הבינוני ובפע' נולדה ה״א בפעירה, כדגמת כהן מן כון, נהל מן נול, ועוד. ועי' א. פוּקָה, ב. פּוּקָה, הערה.]

3) בערוך ערך פהק גורס : גוהק ופוהק, [אבל בערך גהק : גיהק ופיהק.]

a) فاق

---

1) [בכ״י מינכ', הגרסה : גיהוק ופיהוק, ועי' ד״ס, הערה.]

2) פתחך ?

3) [בארמ' פותא, ובערב' פּוּּה a) ועי' לֶוּי Flora III, עמ' 270 וכו'. ומן הצורה הארמ' של מלה זו פותא, נוצר הפעל פַּיֵּת, (בית מְפַיֵּת), צַבַּע בצבעים, כמו דַּיֵּת מן דיותא (דיו, באו״מ'). הפעל פַּיֵּת נשתבש ברב המקומות בצורת פית וכדו'. ועי' פות, הערה, פַּיֵּת, הערה.]

4) [רמב״ם לשביע' ה ד : הוא עץ אדום צובעים בו צבע אדום.]

5) [רמב״ם שם : שיש לה צלעות והיא בעומק הארץ ואי אפשר לעקור אותה בכלי עץ אלא בברזל.]

a) فوة

אסטים ופואה לא ישא את כפיו (ר' יהודה, מגילה ד ז). הבנים יוצאים בקשרים וכו' מאי קשרים אמר רב יהודה קשורי פואה (שבת סו:). — ובסהמ"א: פואה של צבעים הנקרא ריזין[1]) שצובעים ממנו אדום (תוספ, 117). הלכך התולש מפואת שביעית נוהג בה בקדושת שביעית שלא יצבע בשכר אבל צובע לעצמו (ר"י בן מלכי צדק, פי' שביעי' ז ג).

פוג [2]), ממנו הֵפִיג, הֻפְגָה, הֲפִיגָה, פּוּג, פּוּגָה, פּוּגַת, תְּפוּגָה.

פּוּג, פ"ע, פָּג, תָּפוּג, וַיָּפָג, — א) פָּג לבו מתמהון והשתוממות פתאם, עמד ונדם, erstarren; être transi; to become numb[3]): ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא משל בכל ארץ מצרים וַיָּפָג לבו כי לא האמין להם (בראש' מה כו). — ובתו"מ, פָּגָה הרוח: ותתבהל (אסתר) מאד ותפג רוחה ותשם ראשה על הנערה הסומכת ימינה (מד"ר אסתר, ויהי ביום השלישי). — ב) פָּגָה התורה, חלפה, בטלה, schwinden, disparaître; to disappear, vanish: על כן תָּפוּג תורה ולא יצא לנצח משפט כי רשע מכתיר את הצדיק (חבק' א ד). — ג) פָּגָה העין, הדמעה פסקה: ביום צרתי אדני דרשתי ידי[4]) לילה נגרה ולא תָפוּג מאנה הנחם נפשי (תהל' עז ג). — ובסהמ"א: ועפעפי יזלו מים ובבותי לילה ויומם לא תפוגינה עד אשר ענני שחק לא השיגוני בנטפיהם (מנחם, תגר' אל ר' חסדאי). — ובתו"מ, *פָּגָה[5]) הצנה: אם היה כהן גדול זקן או אסטנים מחמין לו חמין ומטילין לתוך הצונן כדי שתפוג צנתן (יומ' ג ה). ממלא אדם חבית מים ונותנה כנגד המדורה ולא כדי שיחמו אלא כדי שתפוג צינתן (תוספת' שבת ג ה). — ובסהמ"א: ודבר שהוא צונן מותר להטמין בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל בין כדי שלא יצטנן יותר בין כדי שתפוג צנתו (הלבוש או"ח רכז ו). — ^(וּפָג החם: וירחק ממנו יקד האש מובילו אל המקום אשר הוכן לו ויפג רומו בהתנודדו ממקום אל מקום (ר"מ אלדבי, ש"א ב א). ולא עצר בו החום כח כי היה הולך ופג (שם שם). — *פָּג הריח, הטעם, היין, וכו': וידוך מאתמול וכו' ר' זעורה בשם ר' יוחנן שטעמן פג (ירוש' ביצ' א ט). היו מחזירין אותה למכתשת וכו' בימות הגשמים צבורה כדי שלא תפוג ריחה (כריתו' ו:). — ובסהמ"א: וכך היה ריש לקיש כפוף תמיד לבי נשיאה ובזמן שאוכל מאותן המאכלות מורד ויוצא מלכוף להן וכו' וחוזר כאדם שיינו פג (תשו' הגאו', הרכבי, של"ג). שאהו כי פג טעמו ואל תבז כלחו בכח בחוריך (ב"ז ב"ס ג יח). כי הפרי שלא נתבשל נחלש ורירה פגה (ר"א בחור, כמוק' לשרשי רד"ק, פוג). — ^(פָּג הפצע, ואמר הפיטן: אם צנן צירועו יצהירנו אם פג[1]) פיצעו יפענחינו (ינאי, קרוב' לספר ויקרא, זולאי, קמא). — ^(פָּג הרעיון: ורעיוני לא יפוגו ואצבעותי לא ישבתו (ר' הלל, חמדה גנוזה כח:). — ^(ובמשמ' היה מספק, לא האמין: ובאמרך כי הסמך יסוד המלה לא יפוג כל חכם ונבון כי תאמר אחה (תשו' דונש בן לברט, 20). ויהי כשמע המלך את הדברים ויפג בדבריהם ולא האמין אליהם (ספ' הישר).

— *פ"י, במשמ' בִּטֵּל: אמר מה גזר עלי שלא אשתה יין עד שלשים יום איני טועמו אפילו שתי שנים וכל כך למה כדי לפוג את דברי רבו (ספרי דבר' כח).

— כפע', נָפוֹג, נְפוּגֹתִי, — נָפוֹג פלוני, נעשה דומם, היה רפה, בלא כח: כי כסלי מלאו נקלה ואין מתם בבשרי נְפוּגֹתִי ונדכיתי עד מאד שאגתי מנהמת לבי (תהל' לח ח—ט). — ובסהמ"א: ויהי רטוב כמשפט כל נהר אשר בנודו יפוג וירטב כאשר יסתר כי ילך הלוך ונפוג וירטב כאשר נמוג (ר"מ אלדבי, ש"א ב א). — ואמר הפיטן: יגעתי בשבי ונפוגות ממשיבת כלו עיני מיחל וששוני שבת (סדור רסע"ג,

---

[1]) [ῥιζίον, שרש ביונ'.]

[2]) [כך בארמ', ובערב' פאג' a), התקרר.] [ראה גם הערה לערך פַּג.]

[3]) [ריב"ג בסה"ש מבאר: ויכשר להיות מענין ויפג לבו כמו ויצא לבם ויחרדו (בראש' מב כח) כמו שאמר התרגום בבצאת היין מנבל (ש"א כה לז) כד פג חמרא מנבל וכו', וכך הבינו גם הקראים פוג, פוגת בלשון יציאה, ועי' הערה לערך פּוּגָה.]

[4]) צ"ל: עיני? [אין ידי מתאימה כנושא לפעל נגרה אם הוראתו נזלה, זלגה. אך כנראה יש לבאר פעל זה ע"פ תהל' לט יא: מתגרת ידך אני כליתי: ידו (של אלהים) נגרה, מתגרה בי, ולא תפוג (לא תרפה). ובלשון חכמים נגד משמ' הכה, תיגדא (כגי' הערוך; ובדפוס ב"מ כח: — תיגרא) משמ' מקל.]

[5]) [רש"י (שבת מ:): שתפיג שתתחלף כמו וריחו לא נמר מתרגמינן וריחיה לא פג.]

a) فاج

[1]) [ואולי מן פַּג במשמ' ב).]

שם). נפוגותי ונדכיתי בחובי מחה כעב עון וחטא (דוד אבן בקודה, ידיעות מכון שוקן ד, רפז). נפוגתי במהתלי עולם ופידו נהייתי באפני אידו (אלבם היוס, תשלום אבודרהם).

— פִּע', *פִּיֵּג,— פִּיֵּג את לבו, נתן ללבו לָפוג ולכלות, ואמר בן סירא: פוג נפשך ופַיֵּג לבך[1]) וקצפון הרחק ממך (ב"ס גני' ל כג).

— הִפע', *הֵפִיג, עשה שיפיג דבר, הֵשָׁנה: אישי כהן גדול עמוד והפג[2]) אחת על הרצפה (יומ' א ז).— ובסהמ"א: אם חבלי שנה נופלים עליו ידחוק עצמו ויעמוד ויפיג על הרצפה (פלא יועץ רכח). — ואמר הפיטן: וביאר מוסר בשיח נגידי קדם לפניו ישנינו ע"ל חצות נשף מפיגי שנתו בריצפה (רסנ"ג, בבכי גשו, 137, Elbog. Stud.). — "ובאותה משמ', יָפִיגוּ אותו, כמו יפיגו שנתו, ואמר הפיטן: לקול בכות יפיגוהו בכתובים ושיח משלים (רסע"ג, אלהים יס, עבודה, שם 114). ניגש להשתעשע בחוקים ולא כבער סיחות יפיגוהו (שם 163). — *הֵפִיג את הצנה: ממלא הוא אדם חבית של מים ונותנה כנגד המדורה לא בשביל שתיחם אלא בשביל שתפיג[3]) צינתה (ר' יוחנן בן כורי, ירוש' שבת ג ה). — ובסהמ"א: היה כהן גדול זקן או חולה מלבנין עששיות של ברזל באש מבערב ולמחר מטילין אותן למים כדי להפיג צינתן (רמב"ם, עבודת יוה"כ ב ד). ומותר להעמיד קיתון של מים או של שאר משקין בתוך כלי שני שיש בו מים חמין להפיג צנתו (הלבוש או"ח שיח יג). — *הֵפִיג את היין: למדנו שרביעית יין משכרת והדרך מפיגה את היין (תוספת' פסחי א כח). אמר

1) [הראשונים שעסקו בפרוש הדברים קראו פַּת ת' פוג, ועל כן פרשו גם וּפַיֵּג בדומה אל פַּת (צווי מקצר במקום פַּתֵּה): פתה את נפשך (לסבלנות) והנח ללבך. ובפרוש זה החזיקו גם לאחר שהוברה הטעות בקריאת המלה. ונראה כי פוג נֶפֶש פרושו כְּלות הנפש, כְּלות הלב, כמו וַיָּפָג לבו, ועל כן הכונה: הרחק ממך פוג נפשך (כליון נפש) וּפַיֵּג לבך (וכַלּוֹת לבך).]

2) [טייל להפיג שינה מעיניך וכו' שחוק לנו פעם אחת על הרצפה להפיג שינתך (רש"י, יומא יט:).]

3) [ובתוספת' (שם ג ה): שתפוג צינתן. בבבלי (שם מ:): מביא אדם קיתון מים וכו' בשביל שתפיג צינתן כלוי שהִפעי' משמש כאן בהוראת הקל, אבל בד"ס מובאת נוסח' כ"י: שתפוג צינתן וכן ביומא לד:].

לשואל (על נדרו) טייל עמנו עד שנפיג[1]) את יינו (ירוש' ע"ז ה ט). דרך מיל ושינה כל שהוא מפיגין את היין (רמי בר אבא, עירוב' סד:). ארבעה עשר דברים קשין זה מזה וכו' יין קשה והשינה מפיגתו (ר' יהודה מד"ר קהל', מולא אני). — "ורִפִּיג כח היין: וכתב ר' יונה ז"ל לא ימזגיהו במים להפיג כחו זולתי כדי להשבית טעם היין (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי כג ל). — *הֵפִיג את הטעם: אם מים שאין מפיגין טעמן הרי הן אסורין, בבישול שאר המשקין שהן מפיגין טעמן דין הוא שיהיו אסורין בבישול (ר' ישמעאל, מכי' בא ו). כל התבלין מפיגין טעמן ומלח אינה מפיגה טעמה (רב הונא או רב חסדא, ביצ' יז.). — ובסהמ"א: או שנטע כרישין קרוב מן הבצלים של חבירו שהן מפיגין טעמן (רמב"ם, שכני' י ד). — "והֵפִיג חריפותו: אעפ"י שפעמים אוכלין בצל חי מ"מ אינו ראוי לאכל חי כמו תפוחים ורוצה להפיג חריפותן (תוספ' שבת מח, ד"ה דזיתים). — "והֵפִיג את המזון שלא יהא צריך לנקבים: אף דברים שתגרי עכו"ם מוכרין להן מן מפיגן (ר' אלעזר בן פרטא, יומא עה:). — *ולדברים אחרים: תנור וכירים חדשים וכו' אין סכין אותן שמן וכו' ואין מפיגין[2]) אותו בצונן כדי לחסמן (ביצ' לד.). — *הֵפִיג את הפחד: פחד קשה יין מפיגו (ב"ב י.). — *הֵפִיג את: חמה, כמו כלה חמתו בפלוני, שפך עליו חמתו: אמר לו הקב"ה הא משה מפיג חמתך בלוחות הברית. מבקש את שאפיג את חמתי (מד"ר דבר' ג). גלוי וצפוי לפני שעתידים לחטא ואני מפיג חמתי בו (בביהמ"ק) ומחריבו (פסיק' רבתי ב, ז.). — ובסהמ"א: והוד רצפתך יכמום ערפל מטחוי אישון צופיך תפיגו תלאי לוטשי בת רואי (רה"א ששון, הקדי' תורת אמת, שו"ת, ב ב:). — ואמר הפיטן: וחכך כיין הטוב שמור לנסכי אשים משמח אלהים ואנשים מפיג לב אנושים בלי יין ענושים[3]) (ינאי, קדושי' פסל לך, גנזי שכטר ג, 9). ספק עתיק מפיגיה הפק ממתיק פגיה. סַלַּת סלת ספוגיה (ר' שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א

1) [כצ"ל גם בתוספתי' פסחי א כח ולא עד שנפוג יינינו (ג"א: שיפוג ובדפוס': שיפיג).]

2) [פרש רש"י: לאחר הסיקן אין מפיגין הסיקן בצונן לחסמן שמתקשין על ידי הצונן.]

3) [מסית לבם מדאגותיהם, משַׁכּרם ולא מיין.]

פסח). סוגה עִוְעֵו סוגיה מוץ כדנג למוגגיה סערה מאנחה להפיגה התאנה חנטה פגיה (ר' משולם בר' קלונימוס, אפיק רנן, יוצ' ב פסח). סוגה סכסך מפיגיה יסד בית חוגגיה (ר' שבתי בר' משה, אנעים חדושי שירים, יוצ' א פסח, מחז' איטל' א, קד.). עמדה בראש מחנות האיב עליצתיו להפג וחיליו לדַיֵּב על ראשו גמולו לחיב (ר' יוסף בר' שלמה, אודך, שבת א חנכ'). נהפך לאבל משורר ועגבי לקול בוכים מלהפיג ולקרר (מי יתן, קינ' ת"ב). — ואמר המשורר: אם אמרי אשכחך עצבי אפיגה ובבית סתר לא תאחזוני עיניך (יל"ג, דוד ותיכל ג, 36).

— פּוּע', פּוּגַג, לא נמצא, אך ממנו:

— התפוע', *הִתְפּוֹגֵג, — היה מסֻפק, לא האמין: מגיד הכתוב שאעפ"י שבישרו המקום (את אברהם) ביצחק היה לבו מתפוגג עליו אם יחיה אם לא יחיה (מדה"ג ספטר, ברא' יז יח). — ובסהמ"א: הלא תראה מאמר המתפוגגים אחד היה אברהם ויירש את הארץ ואנחנו רבים (ר"ש הקראי, ג"ע, ענין פסח ט מג:).

— הפע', ״הוּפַג, — שֶׁהֵפִיגוּ אותו, כמו קל: דאותה בליעה (של המאכל בדפני הכלי) משֶׁשהתה בדופנו של כלי לילה אחת הופג טעמו ונתקלקל (רש"י, פסח' מד:). רוחי שהופג בצרות במנוסה (הוא, תהל' כג ג). והופג טעמם (של הספרים) מעט מעט מתוך רוב הקריאה בהם (ר"א לויסל, סע"י, שם משם טוב, 46). — ואמר הפיטן: ויעוררהו משררים סכי צרדה ויופג במדרש וכתבי תעודה (ר' משולם בר' קלונימוס, Elbog. Stud., 128).

פּוּגָה, ש"נ, סה"ז, מן פוג, סמי' פוּגַת, — א) הפסקה, מנוחה, Aufhören, Nachlassen: cessation, relâche; cessation, subsidence: חומת בת ציון הורידי כנחל דמעה יומם ולילה אל תתני פוּגַת [1]) לך אל תדם בת עינך (איכ' ב יח). — ואמר החכם: ואותו האיש חם הרבה ואכלן לא יתן פוגה לנפשו והוא בונה ארצות וכו' (ראב"ע, ראש' חכמ' ב). שם (במקום הנפשות) תמצאי נחת ופוגה תתני (ר' זכריה בן סעדיה, ספר

1) [פוּגַת בא כאן לדעת רב החוקרים בסמי' אל לָךְ, כדגמת תבל וישבי־בה, ועוד. על כן נִקדה הגימל בפתח ולא בקמץ. הראב"ע מבאר פוּגַת כנסמך בהשמטת הסומך, וז"ל: פוגת דבק והטעם פוגת עין. ועי' ערך פוּגַת להלן.]

המוסר, מחב' ו, כ"י תימנ'). — ואמר הפיטן: נפתה ופותה בעצב להתמוגגה נחש בגחון בלי פוגה (ר' משולם בר' קלונימוס, תמוסס כשלאותיך, Elbog. Stud. 127). על כזאת התוגה אין לדמעה פוגה ובכל נפש דאגה (קינ' ת"ב, כ"י תימנ') — ואמר המשורר: ואם תקנה נכסים אז דאגה תהי קונה ולא נחת ופוגה (רה"ג, מוסר השכל, כז). זמני מה לך תחרש בגבי שמעני ותן פוגה ללבי (רשב"ג, זמני מה לך, ברודי 23). גער לך בדאגה ותן ללב פוגה ומה תועיל פוגה[1]) ואף על העברות (הוא, ולוּמר אל תחשה, האסיף תרנד, חלק אולה"ם 146). — ומ"ר ״פוּגוֹת: בכל עֲנוֹת עֲרגות ואין להם פוגות לרוֹת הערֻגות במים מגרים (דונש, דעה לבי חכמה). — *פוּגַת נפש, [2]) מנוחת נפש: עשה הקב"ה רצונו של נביא הרה וילדה וגדל הנער ויצא לפוגת נפש לראות בקוצרים וקרהו אסון (ר' זכריה, פדר"א לג). — ובסהמ"א: במשמ' רפיון נפש וצער: פוגת נפש מפני רעב עד שידיו ורגליו של אדם קרים ופניו ירוקים וחושיו נחלשים עד כמעט לא נותרה בו נשמה (ר"נ מוקסיא, ערוך ערך בולמוס). — ״ובלא מלת נפש: הגיע לחפשה (של החכמה) יבין וישמח כי נס ממנו פוגה[3]) ואנחה (קטע כ"י גני', JQR 1904, ע' 434). — ב) ״בלשון הקראים, מוצא, ברירה אחרת [4]), ספק, פקפוק, Ausweg, Zweifel; issue, doute; way out, loophole, doubt: דע כי החלוף בעריות נתרבה ונתרחב רוחב לחוק הדמיון והפוגה במקומות מהם (יעקב בן שמעון, הקד' ספר העריות לישועה בן יהודה הקראי, LFDWDJ Bericht 18, עמ' I). ואם תאמר כי הצווי והרשות עמדו בעשיית הבטל אשר לו עשה ולא תבוא לנו ממנו הועלה היה שחות דברך גלוי אין בו פוגה (שם XIV). ואתה תדע כי אנו נפריד בין הטוב והרע בוראי כהפרדתנו בין השחור

1) [צ"ל: תיגה.]

2) [ע"ד שמוש הפעל פוג עם לב, נפש, רוח. עי' שם.]

3) ובהערה שם [של שכטר]: אולי צ"ל תיגה.

4) [הואיל והבינו את הפעל פוג במשמ' יצא (עי' הערה לערך פוג), בארו גם אל תתני פוגת לך; אל תתני לך מוצא, ומכאן הבטוי: אין לי פוגה, במשמ' אין מוצא וברירה כדגמת הערבי: לא בֻּדּ [a]), ומכאן גם במשמ' ספק, פקפוק.]

a) ע بدّ

זהלבן במראית העין ואין עלינו בזה פוגת (פוח, ספר היסר לישועה בן יהודה, 12). ואין פוגה בזה כי הוא (אדה"ר) דבר בעדו כי חוה לא נלקחה אלא ממנו (שם 38). כי הוא רע (שאיש ואביו ילכו אל הנערה) משום היותו עשוי על דרך הזנות שאין פוגה ברועו (שם 51). אין בזה פוגת כלום (יהודה הדסי, אשכ"כ, לא העמוד ססע). ואין פוגה בזה על שני תחיית המתים (שם סעה סוף). והפוגה והטעות אשר נכנס עליו מן קרבנות הנשיאים (REJ 1897, עמ' 180). — ומ"ר: וכבר אמרנו מקדם כי הסבות והפוגות יבואו בדבור השב אל הלשון יתקיים מפאות והמקום אשר אנו מדברים בו במותו (יעקב בן שמעון, הקד' ספר העריות לישועה בן יהודה הקראי, LFDWDJ Bericht 18, עמ' XXVII). ואלו הם פוגותיו וקושיותיו ושבושיו אמנם הדברים אשר הכניסיהו בפוגה אלו הם פוגת ראשונה וכו' פוגה שנית ובו' (אהרן ה,ראי, ג"ע, קדוש"ח ד, ה:). עד כאן סתירת פוגותיו וקושיותיו ושבושיו (שם ו.).

*פּוּגַת [1], ש"נ, — דומיה, שתיקה, הפסקה מצעקה Aufhören ; cessation: לא ינוחו ולא ישקוטו ולא יתנו פוגת להם עד יעלו עפר על ראשם (המאירי פיי משלי, סוף פרשה יג). — ואמר המשורר: תנו לו (לאלהים) הצי היום וחציו למעשיכם ואל תתנו פוגת ליין בלילותיכם (ר"ש הנגיד, עליכם לבועליכם, הרכבי). כדמות איש מכאובות חפץ לקחת פוגת מן הצרה בעת ישחנה (חנניה אלחנן, רוח חדשה, עה). ואל תבכה לפירוד אח וגואל לפה יד שים ותן פוגת לעינך (רש"ע פלקירא, לרי היגון, 4). לכן אמי תני פוגת לעיניך מהבכי (שם 14).

פוד, מזנו פִּיד.

פוח [2], ממנו הֵפַחָה, הֲפִיחָה, פּוּחַ, פִּיחַ, *פִּיחָה.

פּוּחַ, פ"ע, יָפוּחַ — א) פָּח הַיּוֹם, אור היום, זרח השמש [3], aufleuchten ; jeter de lumière ; to flash up: עד שֶׁיָּפוּחַ היום ונסו הצללים סב דמה לך דודי לצבי או לעפר האילים על הרי בתר (שה"ש ב יז). — ואמר הפיטן: חבירים יפוחו בנועם ארשם שמחת עולם על ראשם (מחז' ויטרי תלח).

— ב) פ"י, *פָּח את נפש פלוני, הֵפִיחַ את נפשו, גרם לו מפח נפש, verschmachten lassen ; faire mourir ; to let pine away: ואמר בן סירא: נפש חסרה אל תפוח [1]) ואל תתעלם ממדכדך נפש (ב"ס גני' ד ב). — ובמדר': אמר (בלעם) מה אני הולך אצלו לפוח את נפשו (מד"ר במד' כ).

— הפע', הֵפִיחַ, אָפִיחַ, יָפִיחַ, יָפֵחַ, יָפִחַ, יְפִיחוּ. — הֵפִיחָה הרוח את הגן וכדו', התחילה לנשב: עורי צפון ובאי תימן הָפִיחִי גני [2]) יזלו בשמיו (שה"ש ד יו). — *הֵפִיחַ הריח, הנרד, הבשם וכדו', נדף ריח, duften ; exhaler (un parfum) ; to give forth (a scent): מה המור הזה אין ריחו מפיח [3]) אלא באור כך אברהם לא נודעו מעשיו עד שהושלך לכבשן האש (מד"ר שה"ש, לרור המור). — ובסהמ"א: ואת היכל מקדש ה' תחת אשר היה בשמים מרעיפים מטל וריח שמני מרקחותיו מפיח בכל הארץ (יוסיפון תלז). — ואמר הפיטן: נרד להפיח מלואימו וממאת נפש אותם לחשבה (רסע"ג, אזהרות, סדור רסע"ג, רד). בשמים תפיחנו כי אפס צמת תכללה בחסד ושלום משפטי יי' אמת (שם רעז). — ואמר המשורר: כים אשא לך טובה תהי בדור מספרה ותפיח בהזכר פעלתי באזכרה (ר"ש הנגיד, אחי מוסר, ברודי 3). יפיחון בקנה לאפי מלכים ויהיו מלכות ברקחם רקוחות (רמב"ע, התרשיש, הקדמה). והרוחות מפיחות והן ארבע ונושבות לכל רגע (ראב"ע, בשם אל אשר אקרא, כהנא 196). — הֵפִיחַ האדם על האש, נפח בפיו, במליצה, הפיח עליו באש בעסו [4]): ושפכתי ז ועמי באש עברתי אָפִיחַ עליך ונתתיך ביד אנשים

---

[1]) [אמנם במקומה במקרא (איכה ב יח) פוּגַת היא סמ' של פוּגָה (עי' שם), אך בסהמ"א השתמשו במלה כבצורה פיוטית גם בנפרד.]

[2]) [כך גם בערב' פאח [a]), שפרושו נשב, נדף ריח, וכן בארמי, והשרש קרוב אל נפח.]

[3]) [זאת הוראת הפעל במקרא ולא נשב, נפח. וזאת גם הוראת הפעל נפח באשור', ביהוד בצרוף נַפַּח' שַׁמְשׁ שפרושו זריחת השמש, והקרוב אליו בעברי הוא נָפַח אש, הדליק אש.]

[a]) فاح

---

[1]) [יש מתקנים: תָּפִיחַ.]

[2]) [עי' הערה לבנין קל. הכונה כאן: הבהירי את הגן, הניסי צללי העננים ממנו.]

[3]) [ושם פס' מי זאת עולה: מה המור הזה אינו מפיח ריחו.]

[4]) [בעיקר: הבעיר באש על פלוני.]

בערים חרשי משחית לאש תהיה לאכלה וכו' (יחזק כא לו–לז). — הֵפִיחַ בפלוני, נפח בפיו לעצת פלוני, או על היד לעצת פלוני לבזיון, לגלג עליו: יחילו דרכיו בכל עת וכו' כל צורריו יָפִיחַ בהם (תהל' י ה). — הֵפִיחַ לפלוני: עתה אקום יאמר יי' אשית בישע יָפִיחַ [1] לו (שם יב ו). — הֵפִיחַ קריה, נפח בה אש המריבה: אנשי לצון יָפִיחוּ קריה וחכמים ישיבו אף (משלי כט ח). —*הֵפִיחַ את פלוני, הרגיזו: ר' ישוע בן לוי בקש לישב על הספר ולסדרו יצתה בת קול ואמרה אל תפיחו את הישן (מדר' תהל' ג ג). — ואמר המשורר: הוי גבורים לשמר חטין ואנשי חיל לפסל גטין מפיחי קריה עקב שוחט (ילי"ג, דוד המדבר, שירים ספ' ה). — הֵפִיחַ, הוציא מפיו, דִּבֵּר, הֵפִיחַ כָּזָב: יָפִיחַ [2] כזבים עד שקר ומשלח מדנים בין אחים (משלי ו יט). עד אמונים לא יכזב וְיָפִיחַ כזבים עד שקר (שם יד ה). מציל נפשות עד אמת וְיָפִחַ כזבים מרמה (שם שם כה). עד שקרים לא ינקה וְיָפִיחַ כזבים לא ימלט (שם יט ה). עד שקרים לא ינקה וְיָפִיחַ כזבים יאבד (שם שם ט). — יָפִיחַ אמונה: יָפִיחַ אמונה יגיד צדק ועד שקרים מרמה (שם יב יז). — ובסהמ"א: ועל דבר חזקי חשבתי במה יפיח באלה ראובן כי שמעון אכלה שני חזקה וכו' (שו"ת ר"י מינץ כח, עו). — ואמר המשורר: אך מה עוד אקב ושפתי נאלמת כי אל נאור גזר שדי הפיח (ילי"ג, דוד ומיכל ט, 85). — *ובמשמ' הוציא מבטנו הפחה ועטוש [3]: מהו שיכנס אדם בתפלין לבית הכסא קבוע להשתין מים וכו' שמא יפיח בהן (רבה, ברכ' כג.). תפלין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים מאי היא אביי אמר שלא יפיח בהן (ר' ינאי, שבת מט.). בשעת הרגל דבר הפיחה [4] אמרה כשם שהפיחה זו אינה חוזרת למקומה וכו' (ע"ז יז.). — ובסהמ"א: (מתעטש) למטה מפיח בקול (רש"י, ברכ' כד:). — ואמר המליץ: ידע כי לא יוכל האדם לדבר כי אם מהגרון ולא לפיח כי אם מהגרון התחתון (ר"י זכלה, קב' סעסועים, דודזון 133).

פּוֹחֵז, עי' א. פָּחַז.

***פּוֹחֵחַ**, ת"ז, מן פחח [1]), לבוש בגדים קרועים, in zerlumpten Kleidern; en lambeaux, déguenillé; ragged, ragamuffin: פוחח פורס את שמע ומתרגם אבל אינו קורא בתורה ואינו עובר לפני התיבה ואינו נושא את כפיו (מגלה ד ו). פוחח הנראים כרעיו או בגדיו פרומין או מי שראשו מגולה פורס את שמע וכו' (סופרי יד טו). פוחח אינו קורע (שמח' ט).

פּוּחלץ, עי' פֻּחַל.

***פּוֹחֵר**, ש"ז, — יוצר כלי חרס, Töpfer: poiter; potter: וכן אמר שלמה וכו' יש פוחר מתאוה לכלי חרס כביכול כי יוצר הכל הוא (תנחו', ויקר' ז). ר' פֶּחָר.

א. פּוּךְ [2]), ש"ז, — דבר של צבע, צבעו בו בפרט העינים, כֹּחַל (Stibium), Augenschminke, Antimon; antimoine, stibine; antimony, eye dye, שׂמה בַּפּוּךְ עיניה: ואיזבל שמעה ותשם בַּפּוּךְ עֵינֶיהָ, ותיטב את ראשה (מ"ב ט ל). — קָרְעָה בַּפּוּךְ עֵינֶיהָ, צבעה בַּפּוּךְ כדי שתראינה יותר גדולות: ואת שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי (ירמ' ד ל). — ובתלמו': פוך מעביר בת מלך ופוסק את הדמעה ומרבה שיער בעפעפים (ר' יוחנן, שבת קט.). — ובסהמ"א: פוך נחמד מאד וכו' פוך הרמונים יתקן הראות וכו' (כ"י על רפואות, בריט' מוז'). — ונקרא גם אֶבֶן פּוּךְ: אבן פוך הוא איסטומיון [3] (אסף 94). — ואמר המשורר: פניו כלחיו ופוך טוריו כלב חמדיו (ר' יהודה אבן גיאת, מבין עפאים, שעה"ש 125). בת חיקו

1) [כנראה פרושו: יאמר לו, כמו בדגמאות שלהלן.] ורש"י בשם מנחם: ישים לו פח.

2) [[אמר ריב"ג, וז"ל: דמה דבר השקר ברוח הנושב או במה שנופח האדם בפיו מן הרוח, ע"כ. וברת (Etymol. Stud., עמ' 24) מחבר את זה עם הערב' באח [a] הודיע דבר, ועי' הערת לערך יָפֵחַ.]]

3) [אולי יש לקרא: הִפִּיחַ משרש נפח, ועי' בערך זה, פסו' במלא' א יג.]

4) [ס"א: הפריחה, עי' ד"ס.]

a) باح

1) [בת"י (ישע' כ ב–ג) בא פחח (בדפוס': פחיח) ויחף כתרגו' של ערום ויחף, ועל כן נראה שעקר משמ' המלה עָרֹם, חצי עָרֹם; ובסור' פחותא, פחיתא, פרושו רקוב, רך. ופרש הערוך: לבוש בגד קרוע ואין בבגדיו בתי ידים אלא ידיו ערומות. ובהלכות גדולות (ה"ג רכה) נאמר: פוחח מאזור באזור ואין עליו חלוק. ובסהמ"א גזרו מכאן פעל פחח, ר' שם.]

2) [הוראתו הראשונה, כנראה, אבקה, משרש פכך, שמשמ' בסורית ובערב' כתת, הדק, שחק; ובמשמ' העבר' עברה ליוני בצורת φῦκος.]

3) [הוא στίμμι, stibium, כחל ביונ'.]

בפניך חיים וצוף בשניך וכו' ועיניך בפוך שמת (רחב"ע, היומסי, היגר 138). — ובהשאלה: ואיך יוכל ראות מכה בסנור ועין לבו בפוך סכלות כחולה (ר"י חריזי, תחכ' כז, 226). ובידי פוך לכל דמע שפוך וכל עין הפוך (שס ל, 252). ועין שכלי אשר נעצם פקחתיו למען כי בפוך שכלי קרעתיו (ר"י זכרא, ספ' שעשועים, הקדמ', דודזון 5). — ובהשאלה: צבע שחור בכלל, ואמר המשורר: טחו בני ימים עלי פוך שערי שהם ותורי על תכלת נסכו (רמב"ע, כוכבי זקוקים, דיואן לד, בודלי). ילדי ימים על פוך שערי שהם טחו כיום טח (הוא, תרשיש ה לג, 51). ונפשו באזור יגון אזורה ובת עינו בפוך ליל קרועה (ר"י חריזי, תחכ' כו, 234).

ב. **פּוּךְ**, ש"ז, — מין אבן יקרה, ולדעת אחרים מין מלט [1]: הנה אנכי מרביץ בַּפּוּךְ אבניך ויסדתיך בספירים (ישע' נד יא). — אבן פוך: אבני שהם ומלואים אבני פוךְ ורקמה וכל אבן יקרה (דהי"א כט ב).

פּוֹל [2], ש"ז, מ"ר *פּוֹלִים, — א) ירק ממין הקטניות, (Vicia Faba), Viehbohne, Saubohne; grosse fève; broad bean: וחטים ושערים וקמח וקלי ופול ועדשים וקלי וכו' הגישו לדוד ולעם אשר אתו לאכול (ש"ב יז כח–כט). ואתה קח לך חטין ושערים ופול ועדשים ודחן וכסמים ונתתה אותם בכלי אחד ועשית אותם לך ללחם (יחזק' ד ט). —ובתלמו': משלחין חטים שהם מאכל עסיסיות פול שהוא מאכל נדיות (ירוש' ב"לה א יח). שום שריסקו מע"ש למחר נותן לתוכו פול וגריסין (שבת קמ.). — ובסהמ"א: הפולים טובים וחמים מרבים את הדם מחדדים את הנפש ממעיטים את חליחה מבהיקים את העינים (אסף 32). והיין ספקת והתאנות מחכימות בהפך הפולים (כרמי, ארח חיים ג ח). והיו כל הפולין כ"ב ונמצאו בתוך חבוסולא י"ז פולין שחורים וחמשה לבנים (סריד מעיר, קובץ על יד ה, עמ' 17). ובניסן יש להם גדגדניות וכו' ופולים וגלבונים (מסעות ר' בנימין, הוצ' גרינהוט 93). — הוא הנקרא גם *פּוֹל הָעָב: מן הזרועים הם פול הלבן פול המצרי ופול העב והגולבון והאפונים והעדשים וחומצין (פרוש רב סעדיה לדני' א יב). —ומהמין הזה גם *פולים הגמלונים, עי' ערך גמלון [1]) — *פול המצרי [2]) (Vigna Sinensis), הוא הנקרא לוּבִּיָה בדבור הערבי בא"י, Stangenbohne; climbing bean: חרדל וחרדל מצרי ודלעת המצרי והרמוצה ופול מצרי והחרוב אינם כלאים זה בזה (כלא' א ח). הבצלים הסריסים ופול המצרי שמנע מהם מים שלשים יום לפני ראש השנה מתעשרים לשעבר (שביע' ב ט). המוציא וכו' אינו חייב אלא חטאת אחת, זרעוני גנה פחות מכגרוגרת ר' יהודה בן בתירה אומר חמשה וכו' זרע פול המצרי [3]) שנים (שבת ע ז). הנודר מן הירק וכו' ואסור בפול המצרי לח ומותר ביבש (נדר' ז א). והמלפפונות ופול המצרי מן הזרעים הרי זה כלאים בכרם (תוספת' כלא' ג יב) — ובסהמ"א: ושיקח שיעור פול המצרי בשתי כפות מים (כרמי ארח חיים בהנהג' הזקנים). —*פול הלבן מין של Vigna Sinensis, בטבעת שחורה מסביב לטבורו של הזרע

[1]) [בערך אבן כתב המחבר: מין שיש שמראהו כעין הַפּוּךְ, ע"כ. והשבעים תרגמו בישע' ἄνθρακα בתרג' נֹפֶךְ. וכן מבארים או גורסים כמה מהחדשים, וכך העיר המחבר כאן בסימן שאלה בצד כתב היד. ואמנם גם אבן הַפּוּךְ, Antimonit, Stibnit, Spiessglanzerz, שממנה עיקר תעשית הפּוּךְ (Antimon) היא אבן מבריקה שנחשבה כאבן יקרה, והכונה בישע' נד יא כנראה לאבן זו שתבוא במקום מלט ובמקום אבנים פשוטות. הפּוּךְ שמש גם צבע, וכהוראה זו באה כנראה המלה בדהי"א, ושם תרגמו השבעים אבני פוךְ ורקמה: אבנים יקרות ומגוּונות.]

[2]) [[כך בארמ', ובערב' פול a) ובכוש' פָּל.]] [חמר רב על צמח זה ר' בספרו של לֶו, Flora III, עמ' 492–512. כמה מיני פולים הגדלים היום אצלנו לא היו ידועים לקדמונינו ומוצאם מאמריקה.]

a) فول

[1]) [לֶו (Flora III, עמ' 492) מעיר: Eine Varietät פולים הגמלונים... Man hält sie für grosse Bohnen. Aaronsohn schrieb mir aber, es bedeute wie فول الجمل in Damascus, kleine Bohnen, während man heute die gressen פול קפריסין nenne. Es ist jedenfalls eine Kulturvarietät der Saubohne gemeint.]

[2]) [עי' לֶו שם עמ' 507 וכו'.]

[3]) [[פרש ר"נ גאון (בגמרא ל:) וז"ל: פול המצרי הוא אל לוביה בלשון ישמעאל והן דמות פולים קטנים ביותר ובאמצעיתן שחור תמצא דבר זה מפורש בתלמוד, ע"כ.]] [ובספר המפתח על מס' נדרי' (ב. מ. לוין, גנזי קדם א, 81) כתב ר"נ: פול מצרי כד הוא רטוב אינון צוחין ליה לובי, כד הוא נגיב אינון צוחין ליה פול מצרי.]

הלבן [1], Strauchbohne : הפול והספיר הפורקדן והטופח ופול הלבן והשעועית אינם כלאים זה בזה (כלא׳ א ב). תימרות של תלתן ושל חרדל ושל פול הלבן חייבות במעשר (רבן גמליאל, מעשר׳ ד ו). מאימתי התבואה מתקדשת משתשריש וענבים משיעשו כפול הלבן (ספרי דבר׳ רל). — ובסהמ״א : אבל הר׳ יחיאל מפרי״ז היה רגיל לאכול פול הלבן שקורין פוי״ש (מרדכי, פסח׳ תקפט). וכל מי שרוצה בפשרה ישים אחד מאפונים ציצ״י ceci בלע״ז ומי שרוצה בדין ישים פול הלבן פאסולו [2] fasciolo בלע״ז (סריד מעיר, קובץ על יד ה, עמ׳ 14). — ב) ובהשאלה *הפּוֹלים שאצל המוח בגוף בע״ח, שקדים Drüsen ; gland(e)s : כמין שני פולין מונחין ע״פ הקדרה מן הפולין ולפנים כלפנים מן הפולין ולחוץ כלחוץ ופולין עצמן איני יודע (ר׳ יצחק בר נחמני בשם ריב״ל, חול׳ מה:). — ובסהמ״א : ומשיתחיל המוח להמשך לשדרה והוא מחוץ לפולין שהן תחלת העורף יהיה לקרומו דין אחר (רמב״ם, שחיטה ו ג). עד היכן חוט השדרה תחלתו מבחוץ לפולין שבתחלת העורף עד סוף פרשה שניה (שם ט יג). אם התחיל לימשך (קרום המוח) להיות דק כחוט נדון כרובו וזהו מן הפולין שבסוף הראש כעין גלניץ (ר׳ ברוך בר יצחק, התרומה, טרפות יו). — *גלולה בצורת פול המשמשת לרפואה, Pille ; pilule ; pill : ואילו פולים שחיבר יצחק בן עמרם לליחה העבה וכו׳ כתוש כל הסמים וכו׳ ויעשה פולים קטנים (ספר רפואות שער יח, כ״י פירנצי).

פּלְחָן, עי׳ פֻּלְחָן.

***פּוּם** [3], ש״ז, מ״ר פּוּמִים, פּוּמִין, — כמו פֶּה, ובפרט פִּי כלי פתוח : אם יש שם מאה פומין תעלה ואם לא הפומין אסורין והשולים מותרים (ר׳ מאיר בשם ר׳ יהושע, תוספת׳ תרומ׳ ה יא). אפי׳ יש שם שלש מאות פומין לא תעלה (ר׳ יהודה בשמו, שם שם). —

1) [לֶו, שם עמ׳ 508 וכו׳.]

2) [בשם phas(e)olos נקרא הפול הלבן גם אצל יוונים ורומים. עי׳ לֶו שם.]

3) [מן הארמ׳, עי׳ א. פֶּה, הערה, ובארמ׳ המקראית פֻּם, ובכ׳ פֻּמָּה פומפייא (ירוש׳ מו״ק ג ג), שבארוה בכלי בעל פיות, היא מ״ר, וכנראה מיונ׳.]

לְפוּם, כמו לְפִי [1]) : שמתוך שהיא יודעת שאם הולכת היא אצל הזקן והוא מתיר לה את נדר׳ והיא אינה הולכת לפום כן מותרת להנשא בלא גט (ירוש׳ כתוב׳ ז ט).

פין, מסנו א. פּוּן, תְּפוּנָה.

א. פּוּן [2]), פ״ע, עת׳ אָפוּנָה : עני אני וגוע מנער נשאתי אמיך אָפוּנָה [3]) עלי עברו חרוניך (תהל׳ פח יו—יז). — ואמר הפיטן : אמללו מולות בקרעי מעילי אפונה מי יתן שומע לי (ר״א הקליר, אאדה עד חוג שמים קינ׳ ח״ב). בלבי צפונה אהבתך תמונה אליך אפונה גורלי והבלי (אלעזר אחרי אהרן סעדיה ערקי הכהן, ספר הפזמונים, כ :). — ואמר המשורר : ואמים אשר אלאה נשא אפונה ואלך עלי דרך ולא אבינה (ר״ש הנגיד, אהלל אשר אין). אך הוא (העשיר) ידאג פן יברחו וכו׳ ואני לא כן אפונה אני ידי אמונה (אד״ס,

1) [לְפִי בעבר׳ שיך לא׳ לא. פֶּה אלא לב. פַּה במשמ׳ צד (עי׳ הערה שם), וע״כ יש לראות לְפוּם שבארמ׳ היהודית כמושפע מן העברית. ובאמת לא נמצא לְפוּם במשמ׳ זו בסור׳ של לא יהודים.]

2) [עי׳ בהערה הבאה.]

3) [[רש״י סובר שהאלף שרשית ושהמלה אפונה היא שם תאר, וז״ל : מיושבת ומבוססת אימתך בלבי לשון דבר דבור על אפניו, ע״כ. ודעת ר״י חיוג שהוא פעל עתיד מן פון, והסכים לו ריב״ג ברקמה (שער לג), אלא שפרש פון כמו פָּנָה. וכך ר״ש פרחון במחברת הערוך. ובשרשים הוסיף ריב״ג שאפשר שהוא שם ולא פעל, ושפרושו הוא כמו הערבי פִּינָה [a]), עת. ורד״ק בשרשיו : הנכון והישר במלה הזאת שהיא גזורה ממלת פֶּן ומענינה ר״ל וכו׳ ואפונה דוביט״ו בלע״ז [b]), ע״כ. ובהוראה זו כבר פרש ראב״ע בפרושו, וז״ל : הטעם אגורה ואפחד. ובמשמ׳ זו משמשת המלה בסהמ״א. התרגום׳ תרגמו באפנים שונים. והחדשים מגיהים אָפוּגָה, וכדו׳.]]

[עקר שעורו של הפסוק אינו כפסוק הטעמים המצרפים יחד : עני אני וגוע מנער, אלא : עני אני וגוע, מנער נשאתי אמיך. וע״כ יש לצרף אפונה לפסוק שלאחריו, והכונה : אֲפוּנִי (כמו אֲפָפוּנִי, כדגמת סבוני גם סבבוני), עלי עברו חרוניך, וכן בהמשך : סבוני כמים כל היום, והשוה לזה תהל׳ מ יג : כי אפפו עלי רעות. והפעל אפף שבמקרא עקר הוראתו פרץ מים, והקרוב אליו באשור׳ אַפּוּפ, אַבּוּב, מבול.]

a) فينة   b) dubito, מְסַפֵּק אני.

הכהן, שש"ק א, דל מבין). אפס כי לא יכירו אבטח לא אפונה (הוא, חו"א, מחזה ד). — ואמר המליץ: יראי יי' לא יפונו בפקודיו ואוהביו נוצרי עדותיו (ב"ז ב"ס ג טו). בהבטל הסבה לא אפונח כי גם המסובב יבטל וכרגע ימחה וזכרו מלבבנו (ליון לי, מ, יוקט, שנה ג, 166). כי לא אפונה מעת אשר חשב כי הללתי לארץ נורו וכי קטון הוא בעיני (ר"ש בלוק, מכתב, חולה"ס ד, 256). בכל זאת אפונה אם יאמינו לי (אגרות יל"ג א יג). ולא אפונה כי לבך כלבי הולך אחרי המ"ע הזה (שם קלט).

— כפע', *נָפוֹן, לא האמין, פקפק, ואמר המליץ: ובאמונה יִכּנה התפונה בלשון כל הגברים יען נפונותי בלב אהבי חשבם מוזרים רק אבטחת בלבב רעים כמוך יקר ביקרים (ר"א לוויסאן, מנחת תודה, כרס חמד ט 81).

ב. *פּוּן[1], פ"ע, — כמו פָּנָה, ואמר הפיטן: צג במלחמות ראשית עלמות ופן במהלמות והושת לכלמות (ר"א הקליר, אזכרה בט, קרובה לפורים). וכל מתיו ערער ופן לשוע ערער (שם).

פונדק, פונדקי, עי' פֻּנְדָּק, פֻּנְדְּקִי.

*פּוֹנָה[2], ש"נ, — כמו פְּנִיָּה, Wendung; tourn; turn, turning: ופנית בבוקר והלכת לאהליך מלמד שטעונים לינה אין לי אלא אלו בלבד מנין לרבות עופות ומנחות יין ולבונה ועצים תלמוד לומר ופנית בבוקר כל פונות שאתה פונה מן בוקר ואילך (ספרי דבר' קלד). דכתיב ופנית בבוקר והלכת לאהליך הא כל הפונות[3] שאתה פונה לא יהו אלא בבוקר (ירוש' בכורים ב ג). כל פונות[4] שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין למזרח (יומא יז:, סוטה טו:, זבחי' סב:).

*פּוֹנֶה, ש"ז, — כמו פּוֹנָה, ואמר הפיטן: יה בשש בונה מעלותיו ומונה כוכבים וחונה על כרובים ופונה מלאכיו לכל פונה אל כל אשר יפנה שמה

הרות (לוי אבן אלתבאן, בזכרך, ידיעות מכון שוקן ד, רס)

פּוּם, עי' פּים.

*פּוֹסֵק[1], ש"ז, — חכם רבני המורה הלכה למעשה, מחבר ספר בהלכה (decisor), Dezisor: ובמ"ר פּוֹסְקִים: הוספתי לדבר ומלין לחבר בקיום דבר, הראשונים לפני השרים והסגנים בראיות מהפוסקים הנחמדים מזהב ורב פנינים (שו"ת רלב"ח א). אלא שיש להשיב דהפוסקים האחרים ס"ל כותית בחדא וכו' (שם). כל שכן לשאר הפוסקים שלא הזכירו החומרא שכתב הרב (שם). כי עיקר העשה הנאמרת בתורה על האב ולמדתם אתם וכו' לא נאמרה אלא על תורה שבכתב והיא התנ"ך כך כתבו להלכה הפוסקים (ריב"ל, תעודה בישראל). — ובמשמ' ספרי הלכה: יעשה בני פרי בפוסקים (רנח"ג קרית ספר סז). — ואמר המשורר: ובבקיאותו בפוסקים ובגמרא בראיות לפסקיו לא ידע מחסור (יל"ג, קוצו של יוד, שירים ד, 36).

*פּוֹסְקִי, ת"ז, מר"נ פּוֹסְקִיּוֹת, — שבא בהפסקות intermittierend; intermittent: בקדחיות פוסקיות לא בנקל יזע החולה כי אם אחרי סוף העונה וגמר בשולה (ר' טוביה כץ, מעשה טוביה, מערכת הבית ג, קיג:).

*פּוּעַ, קל לא נמצא.

— הפע' הֵפִיעַ, בינ' מֵפִיעַ, — כמו הופיע: משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים מלמד שהמקום נראה מציץ ומפיע (מד"ז שה"ש ב ט, בובר 26). — ובסהמ"א: במשמ' סִמֵּא את עינו מרב אורו: בני אל תראה בנשים כי היופי יפיעך והחשק יתעך (הרוקח, שורש זכיות). ועי' נָפַע.

*פּוֹעָה, ש"נ, — צעקה, כמו פְּעִיָּה: כל פעולות טובות ונחמות שהקב"ה עתיד לעשות עם ישראל אינם אלא בשביל פועה שפעיתם לפני בסיני (ר' לוי, מד"ר ויקר' כז). — ואמר הפיטן: הקץ ואזון ושעה לפועה והבט רזון בשרה ורעה (מולך מוכי, סליחות לשחרית יו"כ, מחזו' איטלי' ב, לח.).

*פּוֹעֵל, ש"ז, מן פָּעַל, מ"ר פּוֹעֲלִים, — אדם עובד[2], Arbeiter; travailleur, ouvrier; labourer,

---

1) [צורה שיצרו הפיטנים במקום פָּנָה. ועי' א. פון, הערה.]

2) [מן פָּנָה.]

3) [בדפוס': הפינות.]

4) [בדפוס' מאוחרים: כל פינות. ובד"ס מעיר: כל [פונות]. וכ"ה בכ"י ב' וא"פ ופי' ר"א וכ"ה בכל הדפוסים הישנים בגמ' ובתוס' והמסורת התלמוד העתיק פניות, ע"ב.]

1) [מן פָּסַק.]

2) [פּוֹעֵל כבינ' של פָּעַל וכתאר, עי' בערך פָּעַל.]

worker, ואמר בן סירא: (אל תועץ עם) פועל שוא על מלאכתו שכיר שנה על מוצא זרע (ב"ס גני' לז יא). — ובתו"מ: מוכר לו פרות (אפילו) בשעת הזרע ומשאיל לו סאתו אף על פי שהוא יודע שיש לו גורן ופורט לו מעות אף על פי שהוא יודע שיש לו פועלים וכלן בפירוש אסורין (שביע' ה ח). התלמידים יוצאים לתלמוד תורה שלא ברשות שלשים יום הפועלים שבת אחת, העונה האמורה בתורה הטיילין בכל יום הפועלים שתים בשבת (כתוב' ה ו). היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק (ר' טרפון, אב' ב ט). אומר אדם לחמריו ולפועליו צאו ואכלו בדינר זה צאו ושתו בדינר זה (תוספתי דמאי ה יד). השוכר את הפועל להביא קנים ודוקרנים לכרם והלך ולא הביא נותן לו שכרו משלם (שם ב"מ ז ד). ורשאין הן בני העיר להתנות על השערים ועל המידות ועל שכר הפועלים (שם שם יא כג). תני הפועלין שהיו עושין מלאכה אצל בעל הבית הרי אילו מברכין ברכה ראשונה וכוללין של ירוש' בשל ארץ (ירוש' ברכי ב ה). למה היה רבי בון בר' חייא דומה למלך ששכר פועלים הרבה והיה שם פועל אחד והיה מתכשר[1] במלאכתו יותר מדאי וכו' לעיתותי ערב באו אותם פועלים ליטול שכרן ונתן לו שכרו משלם והיו הפיעלים מתרעמין וכו' (שם שם ב ח). הרי שהיו חמריו ופועליו תובעים אותו בשוק ואמר לשולחני תן לי בדינר מעות ואפרנסם וכו' (ב"מ מו.). דתניא השוכר את הפועל לעשות בשלו והראהו בשל חבירו נותן לו שכרו משלם וחוזר ונוטל מבעל הבית מה שההנהו (שם עו.). אבל הלכו חמרים ולא מצאו תבואה פועלין ומצאו שדה כשהיא לחה נותן להן שכרן משלם (שם עו:). במה דברים אמורים בזמן שאין שם פועלים לשכור אבל יש שם פועלים לשכור ואמר צא ושכור לי מאלו אין לו עליהן אלא תרעומת (שם שם). קא סברי רבנן יד פועל על העליונה וכו' קסבר (ר' דוסא) יד פועל על התחתונה (שם עז.). בעל הבית טרוד בפועלים הוא (שם קיב:). משך חמריו ופועליו והכניסן לתוך ביתו וכו' שניהן יכולין לחזור בהן (ב"ב פה:). רבי אלכסנדרי

1) [ברב הדפוס': משתכר.]

פתח קריה בפועל הזה מה הפועל הזה יושב ומשמר לכשיפליג מלאכתו קימעה וילקישנה בסוף (מד"ר ויקרי ל). בימי הורדוס המלך היו גשמים יורדין בלילות בשחרית נשבה הרוח נתפזרו העבים וזרחה חחמה נתנגבה הארץ והיו פועלים יוצאים ועוסקים במלאכתן (שם לה). — ובספה"א: אם תרצה שהפועלים יעשו מלאכתם מקולקלת ורעה תפרע להם שכירותם בראשונה (בחר הגולה (על המקדש) כז). ובמשך ב"ש מחויב ר' יוסף ללמוד את הנער אומנות חייטים שניידרוואָרג בכדי שאחר שתי שנים יהי' הנער הנ"ל פועל (פנקס קראקא תיא, אוצה"ס ד 627). כמנהג כל הפועלים להשכים ולהעריב (שם 636). — נתן לו שכרו כְּפוֹעֵל בָּטֵל: המושיב את חבירו בחנות למחצית שכר הרי זה נותן לו שכרו כפועל בטל (ר' מאיר, תוספתי ב"מ ד יא). תני תנא קמיה דרב נותן להם שכרן משלם אמר ליה חביבי וכו' לא יהיבנא להן אלא כפועל בטל ואת אמרת נותן להם שכרם משלם (ב"מ ע"ז:).

פוץ[1], ממנו מֵפִיץ (?), נִפְצָה, א. פּוּץ, תְּפוּצָה.

א. פּוּץ, פ"ע, פָּצוּ, נָפוּץ, יָפוּצוּ, יָפֻצוּ, תְּפוּצֶינָה־צֶין ביכ' פָצוּ' פוּץ, מ"ר בכל' פוּצִי, — פָּצוּ האנשים, הצאן וכיוצא בזה, נתפזרו הנה והנה, sich zerstreuen; se disperser; to be dispersed, scattered: הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם פן נָפוּץ על פני כל הארץ (בראש' יא ד). קומה יי' וְיָפֻצוּ איביך וינסו משנאיך מפניך (במד' י לה). ויכו את עמון עד חם היום ויהי הנשארים וַיָּפֻצוּ ולא נשארו בם שנים יחד (ש"א יא יא). ויתקע בשופר וַיָּפֻצוּ מעל העיר איש לאהליו (שם כ כב). וַתְּפוּצֶינָה (הצאן) מבלי רעה ותהיינה לאכלה לכל חית השדה (יחזק' לד ה). ולא יקח הנשיא מנחלת העם וכו' למען אשר לא יָפֻצוּ עמי איש מאחזתו (שם מו יח). הך את הרעה וּתְפוּצֶיןָ הצאן (זכריה יג ז). יקום אלהים יָפוּצוּ אויביו וינוסו משנאיו מפניו (תהלי סח ב). — פָּצוּ האנשים

1) [בסור' פוע ובערב' פאצ' a) (משרש פיצ') וקרובים אליו בצלצולם ובהוראתם השרש פצץ ונפץ, בין שזו קרבה מקורית ובין שנתקרבו מפני דמיונם החיצוני. ועי' פצץ.]

a) فاض

בתוך העם, הלכו איש לעברו להמקום שרצה, וכיוצא בזה: ויאמר שמואל פֻצו בעם ואמרתם להם וכו' (ש"א יד לד). — ומעין וכיוצא בזה: יפוצו מעינתיך חוצה ברחבות פלגי מים (משלי ה יו). — ובהשאלה, פָּצָה העיר, גדלה, רחבה: כה אמר יי' צבאות עוד תְּפוּצֶינָה ערי מטוב ונחם יי' את ציון ובחר עוד בירושלם (זכר' א יז).—וכיו' פָעו': מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי[1] יובלון מנחתי (צפנ' ג י). — ובתלמו': עיירות ארץ ישראל סמוכות לספר מוסיפין עליהן שומר כדי שלא יפוצו גוים ויבזו פירות (תוספת' שביע' ד ז). מפוזרות אין עושין (עיר הנדחת) כל עיקר שמא יפוצו[2] גוים ויבואו לארץ ישראל וכו' שמא יפוצו האויבים ויבואו לידי קרחה (ר' יוחנן בשם ר' הושעיה, ירוש' סנה' א ג). — ובסהמ"א: היתה (העוקה) מחזקת סאתים שופכין לה אפילו ששים סאה של מים ואף על פי שהמים יתגברו ויפוצו מעל הגומא לחוץ (רמב"ם, סכת טו יז). — ואמר הפיטן: זונה לעניו בפניני מעוניו והגיה עיניו בפוץ מעיניו (ר"א הקליר, אלורה ומפרסה, קרובות לפ' פרה). ינון תגבר ומתניו תשנם עדרי תאסוף ויפוצי תכנס (רשב"ג, שדודים נדודים, גאולה, שבת ג אחה"פ). — ואמר המשורר: יפוצון חוץ עינות שכלך דוד ראה עם אל אשר ישכון במרה (עמנואל, מחברת ח, 61).

— נפעו', נָפוֹץ, נְפוֹצָה, נָפֹצוּ, נְפֹצוֹתֶם, נְפוֹצוֹתֶם, נְפֹצֹתֶם, נְפֹצִים, נְפוֹצִים, נְפוֹצֶת. — נָפוֹץ העם, הָעֵדֶר, וכיוצא בזה, כמו פָּץ, נתפזר, נָפֹצוּ משפחות פְּלוֹנִי, נתרבו והתישבו במקומות רבים, sich ausbreiten; se répandre; to spread abroad: וכנען ילד את צידן בכרו ואת חת וכו' ואחר נָפֹצוּ משפחות הכנעני (בראש' י יח). ראיתי את כל ישראל נְפֹצִים אל ההרים כצאן אשר אין להם רעה (מ"א כב יז). וירדפו חיל כשדים אחר המלך וכו' וכל חילו נָפֹצוּ מעליו (מ"ב כה ה). וכל מרעיתם נְפוֹצָה (ירמ' י כא). למה יכבה נפש ונָפֹצוּ כל יהודה הנקבצים אליך (שם מ יה). וקבצתי אתכם מן העמים ואספתי אתכם מן הארצות אשר נְפֹצוֹתֶם בהם (יחזק' יא יז). ישגו צאני בכל ההרים ועל כל גבעה רמה ועל פני כל הארץ נָפֹצוּ צאני ואין דורש ואין מבקש (שם לד ו). — ומלחמה נְפוֹצָה, נתפשטה הנה והנה: ותהי שם המלחמה נפצות[1] על פני כל הארץ (ש"ב יח ח). — ובסהמ"א: ושכננו בנאות ארצך ונפוצים[2] מארבע תקבץ (רמב"ם תפלת ג ג). וכיון שהדבר נפוץ וכו' (עץ חיים פ). — ואמר המשורר: בני דע כי כבר ברחה עדת קמים מארות ונפוצה עלי הרים כמץ חלקה מסערת (ר"ש הנגיד, שלח יונה, ברודי 65).

— הפעי' הֵפִיץ, הֲפִיצוֹתִי, הֲפִצֹתִי, הֲפִצֹתֶם, הֲפִיצוֹתֶם, מְפִצִים, לְהָפִיץ, הָפֵץ, אָפִיץ, יָפִיץ, יָפֵץ, וַיָּפֶץ, תָּפִיץ, הֱפִיצְךָ, הֱפִיצָם, הֱפִיצוֹתִיךָ, הֱפִיצוֹתִים, הֱפִצְהוּ, הֲפִיצִי, הֲפִיצֵנִי, אֲפִיצֵם, תְּפִיצֵם, יְפִיצֵם, — א) עשה שֶׁיָּפוּץ, הֵפִיץ את האנשים, את הצאן וכדו', zerstreuen; disperser; to disperse, scatter: וַיָּפֶץ יי' אתם משם על פני כל הארץ וכו' ומשם הֱפִיצָם יי' על פני כל הארץ (בראש' יא ח-ט). ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה אחלקם ביעקב וַאֲפִיצֵם בישראל (שם מט ז). וְהֵפִיץ יי' אתכם בעמים (דבר' ד כז). ושב וקבצך מכל העמים אשר הֱפִיצְךָ יי' אלהיך שמה (שם ל ג). וישלח חצים וַיְפִיצֵם ברק ויהמם (ש"ב כב יה). הנה יי' בוקק הארץ ובולקה ועוה פניה וְהֵפִיץ ישביה (ישע' כד א). הנני מאכילם את העם הזה לענה והשקיתים מי ראש וַהֲפִיצוֹתִים בגוים אשר לא ידעו המה ואבותם (ירמ' ט יה). וַאֲפִיצֵם בקש עובר לרוח מדבר (שם יג כד). כרוח קדים אֲפִיצֵם לפני אויב (שם יח יז). הוי רעים מאבדים וּמְפִצִים את צאן מרעיתי וכו' אתם הֲפִצֹתֶם את צאני ותדחום וכו' ואני אקבץ את שארית צאני מכל הארצות אשר הדחתי אתם שם (שם כג א-ג). כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הֲפִיצוֹתִיךָ שם (שם ל יא). כי הרחקתים בגוים וכי הֲפִיצוֹתִים בארצות (יחזק' יא יו). וידעו כי אני יי' בַּהֲפִיצִי אתם בגוים וזריתי אתם בארצות (שם יב יה). גם אני נשאתי ידי להם במדבר לְהָפִיץ אתם בגוים ולזרות אותם בארצות (שם כ כג). יען בצד ובכתף ההדפו ובקרניכם תנגחו כל

1) [כך הבינו בעלי הנקוד את המלה, וכן כמה מפרשים כמו רש"י שפרש: בת פוצי כנסיות נפיצותי אשר הפיצותי. וראב"ע אומר: עתרי שם גוי וככה בת פוצי וכו', ויש דורשים עתרי ישראל שהם עותרים לשם והם נפוצו בגוים, ע"כ. ונראה שאלה שמות גוים וארצות שטרם נתבררו.]

2) [בדפו': יפיצו.]

1) קרי: נְפוֹצֶת.

2) [בברכ' כט. הנוס': ונפוצותינו וכו'.]

הנחלות עד אשר הפיצותם אותנה אל החוצה (שם לד כא). ואפיץ אתם בגוים ויזרו בארצות (שם לו יט). נקבת במטיו ראש פרזו יסערו להפיצני (חבק' ג יד). ברוק ברק ותפיצם שלח חציך ותהמם (תהל' קמד ו). סביב בעתהו בלהות והפיצהו[1] לרגליו (איוב יח יא). אתם תמעלו אני אפיץ אתכם בעמים (נחמ' א ח). — והפיץ זרע על פני השדה: הלא אם שוה פניה והפיץ קצח וכמון יזרק (ישע' כח כה). — והפיץ הענן: אף ברי יטריח עב יפיץ ענן אורו (איוב לז יא). — והרוח: אי זה הדרך יחלק אור יפץ קדים עלי ארץ (שם לח כד). — וכעס, הפיץ עברה וכדו': הפץ עברות אפך וראה כל גאה והשפילהו (שם מ יא). — ובסהמ"א: ועלי ועל יורשי אחרי לפצות ולהדיח ולהפיץ מעליו כל עורר וטוען בעולם (ר"י ברצלוני, ס' השטרות, 46). — ואמר המשורר: ושרתיך ואת תגאה ותצרח ותריע ותפיץ החילים (ר"ש הנגיד, הלי חעם, ברודי 154). — ואמר המליץ: יפיץ שלג כצמר בהיר לבנתו ישיש לב (ב"ז, ב"ס מד יח). — מפיץ, מי שהפיץ, האויב המגלה, ואמר המשורר: כי אם מפיצים אבדו משרה וכליל כהנה מקהליה (ר"ש הנגיד, הכה יחידתי, ברודי 50). — והפיץ, במשמ' הוציא ספר, פרסם: זהנה החכם המפואר שלמה מונק בפארים כבר הפיץ בשנת 1851 הקדמת ר"י בלשון ערבי (רפ' קירכהיס, תולדות ריב"ג, ברא"ש ספ' הרקמה). — ב) כמו קל: ויפץ העם בכל ארץ מצרים לקשש קש לתבן (שמות ה יב). ויפץ העם מעליו (ש"א יג ח).

ב. פיץ[2], פ"ע, עב' פץ, פצתי וכו', — כמו פצה במשמ' פתח פה ודבר, sprechen; parler; to speak: זימן להם אשר חפצו וכפי כסיל מחתה פצו (יגאי, קרוב' לס' ברא"ש, זולתי, יג). וארבהו נמתה ואברכהו פצתה (שם יח). חילף אשר פץ לאב הכר נא וכו' יען פץ צדקה צדק גם הוא (שם כג). פצת תנוך הטו ואל תחטאו (ר"א הקליר, אפיריס, שחר' ב פסח). תכלית פץ אנכי לכן פתח באנכי (הוש, ארץ מטה ירעשה, שחר' א' שבוע'). אנכי בשם אל שדי פצתי מאז לעולמי די (הוש, אנכי בשם, שם). פצנו בהסכמה

---

1) [כנראה הכונה: והפיצו פח או רשת לרגליו. ר' טורטשינר ס' איוב לפסוק.]

2) [צורה שיצרו הפיטנים במקום פצה, וממנה גזרו פיץ, פ"ז, פיצה, ש"כ, עי"ש.]

אחת צום שני וחמשי ושני (אמתי, אפשונו, סליח' לשני בתרא). הושענא וכו' למען פץ יצאו מלאכים בצים (סדור רסע"ג, רמא). למען יזם ופץ בגוה אנסה נא (שם רמב). פצתה איך דרכם לא הצליח והלא כחם הצמיח ובתבונתם הצליח (הוא, השגות על חוי הבלכי, דודזון 50). תחון דכאותי כלחוזך פצת תרחם על בן אמצת (משולש, אימיך כשאתי, שחר' יוה"כ). בבואך להדיץ דאכי מלל פצת להיטיבי (אלה וכאלה, יוצ' שבת חוהמ"פ).

— פוע', פוצץ, — כמו קל, ואמר הפיטן: הננו לפניך באשמה רבה צפצוף מען בשנו לפוצץ (אליה בר שמעיה, אדון בשפטך, סליח' ער"ה).

פוצה, ש"כ, שה"פ מן א. פוץ, ואמר הפיטן: שמח באשת נעוריך המחברת, עמה תתרפק ולא באחרת, פוצת מעינותיך חוצה עוברת, צמחים תרבה לשם ולתפארת (וכן ויכד משה, קרוב' לב' שבוע' לא תכאף).

פוק[1], ממנו הפקה, א. פוק, ב. פוק, א. פוקה, פיק.

א. פוק, פ"ע, פקו, — התנדנד הנה והנה, נכשל, wackeln, taumeln; chanceler; to reel, totter: וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו כהן ונביא שגו בשכר נבלעו מן היין תעו מן השכר שגו בראה פקו פליליה[2] (ישע' כח ז).

— הפע' עת' יפיק, — הפיק הצלם וכדו', כמו קל[3]: בכסף ובזהב ייפהו (את הפסל) במסמרות ובמקבות יחזקום ולוא יפיק כתמר מקשה המה (ירמ' י ד—ה). — ובסהמ"א: והתבונן ואל תפק הפלילה (דונש, תשו' על מנחם, 21, ערך פלפלות). ולא אשגה בראות ולא אפיק פליליות (הככ' ר"ת נגד דונש, 41). על כן אמרתי כי אין אמון בארבעת ילדי השחקים יען הם

---

1) [כשפות האחיות הוראת השרש פוק היא כמו פהק שנולד ממנו (עי' ההערה שם). אולם כנראת השרש הזה עקרו פיק ולא פוק. ועי' הערה לקמן. והקרב אליו פקפק.]

2) [ת' פקו בפליליה, כדגמת פתה תי פפתח.]

3) [כנראה אין יפיק אלא בנין קל, כדגמת ישים מן שים. וכן הערת המחבר בגליון: ואולי זה קל מן פיק?]

מזים ומפיקים בם אנחנו נמקים (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ב א).

ב. פוק [1]), קל לא נמצא.

— הִפע', מְפִיקִים, תָּפֵק, יָפִיק, יָפֵק־, — א) הֵפִיק פלוני דבר, השיג את הדבר, bekommen, erreichen; obtenir, atteindre; to obtain: אשרי אדם מצא חכמה ואדם יָפִיק תבונה כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה (משלי ג יג–יד). — ואמר בן סירא: דורש תורה יפיקנה ומתלהלה יוקש בה (ב"ס גני' לה יח). — ובסהמ"א: כשהוא רעב והוא בא להפיק את רעבו [2]) על ידי בריותו של הקב"ה לא כל שכן שזה צריך לברך להקב"ה (רש"י ברכ' מח:). והוא העבד המפיק הדרך הטובה ומבין נתיב ההצלה (ר"י א"ת, תרגו' חו"ה, התשובה ו). כי קצת בעלי חיים יפיקו רצון במזונם בלילה וינוחו ביום (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים כו). ואין שם מעכב ומונע על בקשתו שהרי בעולם הרחמים הוא דבוק ואז יפיק כל צרכיו ושאלותיו וכו' וכן תבין מכאן סוד תפלות כל הצדיקי' שהתפללו והפיקו כל צרכיהי' בדרך נסים (ר"י גיקטיליה, שערי אורה, פג:). המחשבה הזאת מתבודדת והיא נאחזת בכת"ר עליון תמיד ואם יצטרך המצטרך להפיק בה דבר עולה אליה ע"י הבינ"ה (שם פד.). מי גרם לו שלא יפיק רצונו סכלותו ומיעוט השגתו (פריקנטי א לא). — ואמר המשורר: דרשו באנשי הזמן אולי בהם אנוש יפיק רצוניה (של הנפש) (רשב"ג, כפש אשר עלו). ובשרני אור פניכם כי אפיק רצוני אצלכם (ר"י חריזי, תחכמוני יד). ומה אם ומותי אם עוד אפיקה. (מיכל, יעל וסיסרא). — ואמר המליץ: שעל ידיהן (חכמות הלמודיות) יבין על איזה דרך בינת האדם מפיקה מופתיה (רנה"ו, מכתב לחוזות, יד). וראוי להם (ליהודים) לחבוק בשתי זרועות כל דבר שאפשר להם שיפיקו על ידו פרנסתם (שם לט). וייטב לו לחם וארוחת ירק די הפיק חיותו (בה"ע תקפ"ע, 153). — ב) הֵפִיק דבר מפלוני, השיגו מפלוני, רָצוֹן וכדו', erhalten; recevoir; to receive: כי מצאי מצא חיים וַיָּפֶק רצון מיי' (משלי ח לה). טוב יָפִיק רצון מיי' ואיש מזמות ירשיע (שם יב ב). מצא אשה מצא טוב וַיָּפֶק רצון מיי' (שם יח כב). — ואמר בן סירא: אהביה אהבו חיים ומבקשיה יפיקו רצון מיי' (ב"ס גני' ד יב). — ובסהמ"א: ואחרי הודות את השם הנכבד והנורא הזה וכו' ושאלת הפיק רצון ממנו להדריכנו בדרך ישרה וכו' (הקד' הרמב"ן למלחמ' ה'). וממקום זה יפיק כל שואל רצונו כל אחד ואחד כפי חפצו (ר"י גיקטיליה, שערי אורה, ו.). ועם האנשים החשובים התנהגו בענוה ובשפלות כדי שתפיקו מהם רצון טוב (יחיאל הרופא, מעלות המדות, הכלון, מה:). ותבא בי רוח ותעמידני על רגלי ואשמע את הקול מדבר אלי ויורני ויאמר לי הפק רצון מיודעיך בספר הזה וכו' (יהודה בן שבתי הלוי, מנחת יהודה שונא הנשים, טעם זקנים). — ואמר המשורר: ואם טהרה תפיק רצון ותשחק ליום אחרון (רשב"ג, כתר מלכות, מי יגיע). רצון אל יפיקו בנים רצוים (ראב"ע, כבוד אמונתך, איגר 254). — ואמר המליץ: מכבד אביו יאריך ימים ומוקיר אמו יפיק רצון מיי' (ב"ז, ב"ס ג ה). ואם יפיק מעשה ידי רצון מלפניך אנא אל נא תחשוך ידך מתת לי הסכמתך (יל"ג לריב"ל, נאר יצחק 180). — *והפיק שאלתו, מבקשו: בה[1]) יפיק שאלתו מייחד תפלתו כל שואל משם רועה אבן ישראל (הריקנטי ע"פ אבן יקרה, א, יז:). וכן *הֵפִיק תאותו עם פלוני: היום שלמתי נדרי שנדרתי בשכבר להכין סעודה גדולה יום שאפיק עמך תאותי (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ז יד). זה הנער חסר לב הנפתה ביופיה הולך אחריה פתאום ואינו יודע שנפשו הולכת לאבדון בהפיקו תאותו עמה (שם שם כב). — *וְהֵפִיק תאותו בדבר: כי חושב הנואף כי הפיק תאותו בדבר קל בככר לחם שנתן לה ואינו כן כי לא הפיק תאותו אלא בדבר יקר והוא נלכד ברשתה (שם ו כו). — וכן *הֵפִיק צרכיו, השיג אותם:

---

[1]) [עקר הוראת השרש הזה בעבר' היא: א) מצא דבר לעצמו, כמו הפיק רצון, הפיק זממו וכן בכתבת תבנת מלך צידון ג: מי את כל אדם אש תפק אית הארן ז, כלו' אשר תמצא ארון זה. ב) מצא דבר לאחר, המציא לו, סִפֵּק לו. לפיכך אין לשרש פוק זה כל קשר אל נפק, שמשמ' יצא. אולם אפשר שעקרו: נכשל, נתקל בדבר כמו א. פוק. ואם כך הדבר, גם כאן השרש פיק ולא פוק, ויש להבדיל בין בנין קל פָּק שמשמ' מצא ובנין הִפע' הֵפִיק המציא. ויש שערבבו שרש זה עם נפק.]

[2]) [רעב, במשמ' אכל לשבר הרעב, כהוראת המלה רעבון בבראשי' מב לג.]

[1]) במדה השביעית הנקראת מיטטרון.

וְדַע כי ע"י הרצון יַפִּיק כל חי צרכיו מאת הכת"ר (ר' י' גיקטליה, שערי אורה לא.). — ג) הֵפִיק זממו של פלוני, עשה שפלוני יצליח בזממו [1], שיעלה בידו לעשות מה שזמם ; erreichen lassen ; faire obtenir ; to make obtain : אל תתן יי' מאויי רשע זממו אל תָּפֵק ירומו סלה (תהל' קמ ט).—ובסהמ"א : א"ש אל תתן מאויי רשעים עלינו א"ש אל תפק וממם בנו (סדר רב עמרם, סדר ר"ה, ב, קנו :). ויו"י יפיק זממכם על דבר אמת (רה"ג, קטע אגרת, JQR NS I, ע' 101). יאריך השם ימיו ויפיק לו סבותיו וזממיו (ר"א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי 165). ויען החכם הנני ורצוני להפק זממיך (רש"ע פלקירא, המבקש פח). יען בה ימלא כל תאות נפשו ויפיק זממו (הוא, ראשי' חכמה 7). — ואמר המשורר : עלי אף הזמן הפיק זמם לבו ועיניו מאויו שופו (רמב"ע, דיואן קנז, בודל'). יסהר צור להפר מועצותיו ואל יפיק זממיו הערומות (לקו"ק פז). שמח בחור ואם לפיק זממך ומנך מאד מורה וסורר (חרוזי מוספים, ברודי, הקדם 77). — וכן הֵפִיק חפץ פלוני או הֵפִיק חפצו לפלוני : ותמצאי עוזריך ושמשיך ומשרתיך וכל מי שתפגעי בו מסכימים על רצונך ומפיקים חפצך ותוספי בהם שמחה וששון (ר' י' א"ח, מו"ה, עבודת האלהים ט). — ואמר המשורר : חל את פני האל אמור לו כי הפיק לך חפצך והוביח (רמב"ע, החרסים, ט כט, 79). — וְהֵפִיק משאל או שאלה : הודיתי למצותו להפיק שאלתו (ספ' שעשועים לר"י זברא, דוידזון נוספ' ב, עמ' CXIII). ויאלצני להפיק משאלו וכתבתי לו מאמר קראתיו ספר הפרדס (ידעי' בדרשי, הפרדס). אם כן מצאתי נפשי מחויבת להפיק משאלך מצד כבודך (הקד' ספר פרדס החכמה לר' לוי ב"ר אברהם, אוצה"ס ג). ועיון תפלה הוא שמעיין בתפלתו ואומר בלבו שהוא התפלל תפלתו בכונ' גדולה וראוי הוא שיפיק הש"י שאלתו (רמאל כורלי, קהלה סלת ה).—ואמר המשורר : והאר את האפלה והפק משאלה אשר להיותך לה לאור תתאו (רש"ע פלקירא, הקד' ספ' המעלות, 4). — וְהֵפִיק תאות פלוני או מאוויו : כי הבורא מפיק תאות הצדיקים כמו שיעדם (ר"י א"ח, תקון מדה"כ כב). ואולי נתן להם הבשר על דרך רפואה לחזק טבעם ולהפיק תאותם על דרך בינונית (ר"י אלנטולי, מלמד התלמידים כז.). הנני מוכן להפק מאויך רק לא תטוש למוד הגמרא כי היא חייך (עמנו' פרנסים, מחק ספטים, 29). עליך נסמכתי ה' כי אתה תפיק לאיש מאויי לבו (ילקוט קטנות, אוסף ג, לו כד). — ואמר הפיטן: בחבה לקבל מלכותו רצוני להפק יקר תאותו להשלים עליו להתרפק (אדיר ונאה, יוצ' לשבת אחר שבוע'). — וְהֵפִיק גזרת פלוני: להפיק גזרת רב פעלים יוצר כל היצורים (מנחם הגולה [1], לקו"ק נספח' 52).—ד) הֵפִיק רצון פלוני, מלא והשביע רצונו [2], befriedigen ; satisfaire ; to satisfy : על כן השתדל במה שיפיק רצונם ותמצא חן בעיניהם (ר"י א"ח, מו"ה, יחוד המעשה ה). היה יודע כי שאני מטריד לבי במה שאינו מפיק רצונו (שם שם). יהיה כונת כל אחד משניהם להפיק רצון חבירו (רמב"ם, אבות א ו). והיא משתדלת להתיפות לפניו ולהפיק רצונו בכל כחה קצת מאהבה קצת מיראה (ר"י אלנטולי, מלמד התלמידים, קכב.). שהזובחים למלאכיו יחשבו לעשות חפצו שיהו הם אמצעיים להפיק להם רצון מאתו (רמב"ן, שמות כב יט). לא נתיאש משה מלהפיק רצון העם להוציא להם מים (רשב"ץ דורן, מגן אבות, חלק יעקב ז). טוב לך להפיק רצוני אם תרצה שלא יתבטל רצונך (תשובות אלשיך עז). אם אתם שואלים הדבר הזה ורוצים שאפיק רצונכם צריך שתחפצו גם אתם לעשות כל אשר אצוה אתכם (ר"י הכהן, מליב גבולות ב י). — ואמר המשורר : וידביקו ויפיקו רצונך ומענך בבת קווי וברצויי ענה באת ונמנית (ר"י אבן גיאת, יד חסיד, שעה"ש 21). נחה את לבך מהם בדרך מפיקה את רצון שוכני שחקים (ר"ם הנגיד, בן משלי). —ואמר המליץ : ויפק לו הנאמן כל רצונו ויתן לו כל מסחר אביו והונו (ר"י זברא, ספר שעשועים, דוידזון 58).—וְהֵפִיק מבקשו : אין הפנאי מסכים עמדי לעת עתה כי אם להשיב על אגרתך בלבד לא להפיק

---

1) [בעקרו : המציא לפלוני את זממו, את מבקשו.]

1) בזמן רסע"ג.

2) [בעקר אין לבטוי זה הוראה גורמת של השבעת רצון, אלא זוהי התפתחות הצרוף המקראי הֵפִיק רצון מאת פלוני במשמ' השיג שביעת רצון מאתו, כהוראת המלה רצון במקרא. אולם על יצירת בטוי זה השפיעו גם השמושים הגורמים, כגון הפיק זממו, לאחר שקבלה המלה רצון בתו"מ את ההוראה הנוהגת היום.]

מבוקשך בה לפי שהדברים צריכים ביאור רחב וכו' (מכתב לפין, מודע לבינה). — ה) הֵפִיק נפשו לפלוני, לְרַעֵב וכדו', הראה לו רצון, מלא מחסורו, befriedigen; satisfaire ; to satisfy : אם תסיר מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר און וְתָפֵק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע [1] (ישע' נח ט–י). — ו) °הֵפִיק נפשו, מסר נפשו לפלוני או לדבר : בני הוה זהיר לכבד לעני ו ל ה פ י ק לו נפשך ולתת לו מתנה בסתר ולא בפרהסיא (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר עז). ויגיד לו צערו ו י פ י ק לו נפשו (פלא יועץ רכא). לא י פ י ק ו להפנוקים נפשם רק אשר ישים המקרה בפיהם אותו יאכלו (שמשון בלוך, שבילי עולם ב, מד:). — וכן °הֵפִיק טרף לפלוני הרעב, ואמר המשורר : טרפך י פ י ק לך במרחב גם עת תהיה בבלוא חות (רמנ"ע, המכתבים ע לו, 80). — ז) °בתשמ' נתן בכלל, ספק צרכים, geben, beitragen ; donner, contribuer ; to give, contribute : וכ"ש הבורא המעיר בה ו ה מ פ י ק להבנתה והעוזר לו עליה (ר"י א"ח, חו"ה, חשבון הנפש ג). ואתה מצוה בכתוב הזה (ותפק לרעב נפשך) ל ה פ י ק הכמה לכל דורשיה (ראב"ח, הגיון הנפש יז.). התדע גוף חסר יד גם חכר פה וכו' ו מ פ י ק מזוי אוהביו מזון אל זן (לקוו"ק לג). — ואמר הפיטן : גדולת יקרו אלהינו ה פ י ק לדור הזה ועל ידו הספיק (רסע"ג ?, קטע מפיוט לכבוד ראש הישיבה, סעדיאנה 66). ה פ י ק נ י אבי הנחה מעצבי ורפא מכאובי (אגוסה עדיך, סדור תימ', יוה"כ). בהכתירו יפעת כבודו ה פ י ק ו נות בית נאיר (רסע"ג, Elbog. Stud. 145). מחה פשעי רפא עָכרי ונגעי ו ה פ ק נא למכתי תעלה (דוד אבן בקודה, [?]ומס אל, בקשה, ידיעות מכון שוקן ד, רסו). — ואמר המשורר : והאהב פצעיו נאמנים ולא י פ י ק פִּצְעין לך לפוקה (ר"י אבן כלפון, כדיבותך, סעה"ש 27). ה פ י ק ו נות בית מצלעו וכו' (ראב"ע, אספרה, אגר 231). ואלה עשיתי בחליי כ ש ה פ י ק אלהים צריו (ר"י חריזי, תחכ' כ, 391). האל מושיע לעמו שלחהו וכו' ל ה פ י ק לנופלים תקומה (שם יל, 116). עד אשר תאכתי ואהבתי לרוב היגיעה אשר יגעת ש י פ י ק לו האל חבר וכו' (הוש, איתיאל יד). הרבות אומר הכנת מכשול ופוקה והשתיקה ריוח והצלה מ פ י ק ה (המאירי על משלי יב). — °והֵפִיק רצונו לפלוני, נתן לו חסדו, ואמר המשורר : פנה אלי וחן עלי ו ה פ ק לי רצונך (ר"י אבן גיאת, יד תחיר, סעה"ש 21). — ח) הֵפִיק הַדָּבָר האוצר, נתן פרות ותוצאות בשפע, ergeben, erzeugen; produire; to yield, produce : מזוינו מלאים מְפִיקִים מזן אל זן צאננו מאליפות מרבבות בחוצותינו (תהל' קמד יג). — ובמדר' : שהיו היקבים מלאים והגתות מ פ י ק י ם (מדה"ג, כ"י תימני, כבס ביין לבושו). — ובסהמ"א : כי כמה פנקסים וספרים מפעולות השמות עברו תחת ידי בימי, מלאים מ פ י ק י ם סגולות נוראות (ר"י מודינה, ארי נוהם ג כד). — ואמר הפיטן : דדימו חכמה מ פ י ק י ם השפע מקור מים חיים מזנקים (וכבן ויכד משה, קרוב' א שבועות). — ואמר המשורר : יקר ראתה עינם ואם גרים הנם מזויהם חנם מלאים ו מ פ י ק י ם (ראב"ע, כדוד הסיר, כהנה 23). — ט) °ועם פעל, הֵפִיק לפלוני שיעשה דבר, bewirken ; causer; to cause : ואם לא ידע האנשים העשוקים ומספר הממון אשר עשק י פ י ק אותו האל להוציא ממונו בתועלת כוללת (ר"י א"ח, חו"ה, התשובה י). — י) ובמשמ' הוציא [1]), וביחוד הוציא מפיו, דִּבֵּר : אמר (אחר על לשונו של ר' הוצפית המתורגמן) פה ש ה פ י ק מרגליות ילחוך עפר (חולי קמב.). — ובסהמ"א : ואם א פ י ק שבח כמימי הים וארחיבה פי בשיר כחללו של עולם (רסע"ג, סדור, סט). ואל יבושו בי קוויך ב ה פ י ק י רחשון (שם לו). כי י פ י ק ענינו הוא מה שיוציא מלבו מענין התבוננות על דבר מן הדברים (ר' זכריה מברצלונה, בי' משלי, הספר שנה 3, 111). ומוציא דבר מדבר ברוח בינתו הנה הענינים שיוציא נקראים תבונות כדרך ואדם יפיק תבונה כי יפיקנת בבינתו וצריך רוחב לב ועומק העיון ל ה פ י ק תבונות (רכה"ו, יין לבנון, פי' על אבות ג ט). — ואמר הפיטן : א פ י ק מען מעטר ביום המעטר אעטרך שוע ולא אפטר בניו המפטר (ר"א הקליר, אפיק מען, גנזי שמע"צ). עיתר מוסף ה י פ ק ת י בשיחה עווני למענך סלחה (הוש, אדפק, Elbog. Stud. עמ' 120). א פ י ק רנן ושירים לנושאי על גשרים (ר' משלם בר קלונימוס,

---

[1] [אמנם אפשר להבין כאן נ פ ש ך כנושא במשפט : ונפשך חָפֵק לרעב את צרכיו. ואולי העקר : ותפק לרעב נפשו, ותמציא לרעב את צֹרך נפשו, כמו למלא נ פ ש ו כי ירעב.]

[1] [במעות ע"פ הֵפִיק מן נ פ ק, ובכמה דגמאות אפשר שיש לקרא הַפִּיק. עי' ערך נ פ ק.]

אפיק רנן, יולר ב פסח). תשבחות מפיקים ושעור דין מדקדקים (בלולי אש, אופן לשבת הגדול). עבדיך רצו אבניה ומפיקים לך רוממות (ה' אלהים, זולת להפקקת ב). — ואמר המשורר: מביני דת מפיקי חשלמים [1]) מגלי סוד ישנים וחדשים (ר"י אבן גיאת, יקר כוס, שעה"ש 16). — ואמר המליץ: נאוה לנבון אלף הכמה ויודעיה יפיקו משלי דעת (ב"ז, ב"ס יח כא). יפיק קיטור לוהט ובנגה חציו יעור עין (שם מד ה). יפיקו צאצאי האדמה נצנים ופרחים (ר"י סטניב, אסף ג מא יט). — וכהשאלה *הֵפִיק, או הִפִּיק דבר, הוציאו או דלג עליו: כל המפיק מגן בשעת גאוה סוגרין וחותמין צרות בעדו (ר' חנינא, עירוב' סה.). —יא) *ובמשמ' התאים, passen ; aller bien ; to fit: ובכל לשון מנהג ושמוש איפשר שיפיק [2]) מה שהוא נוהג בלשון אחרת (ר"י א"ת, סה"ש לריב"ג, גוש). התאוה שמשתמשים בה תדיר במזון הגוף לא תרפה מהעבודה לילה ויום והשכל אין משתמשים בו אלא במה שהוא מפיק לתאוה (הוא, חו"ה, עבודת אלהים ב). והבוטח ביי' הוא תובע מסיבות הטרף מה שיש בו יותר מנוחה לגופו ושם טוב לו ופנאי ללבו ומה שהוא מפיק יותר לחובות תורתו עם יתר אמונתו (שם, הבטחון, פתיח'). הוא בחר לי שיבא טרפי על הפנים המפיקים לעניני מבלי שאר הפנים (שם שם ד). רואה אני דבריך נכוחים ומספיקים אך אינם מפיקים לשאלתי (הוא, כוזרי א ב). ושם הכלים מפיקים ראויים לרוחות (שם ג יא). ואני שומע טענותם יותר מכריעות ויותר מפיקות לפשט התורה (שם כס כב).

—הפע', *הוּפַק, שהֵפִיקוּ אותו: הכסיל יושב לבטח שליו ושלאנן ומתערה כאזרח רענן יופק זממו וירבח שלומו (רש"ע פלקירא, המעלות 6). וכל זה מגודל צדק האלהי שגזר שתופק השלימות אל כל הענינים שיש בכחם אפשרות להשיגם (ר"ה מוירובא, תגמי הנפש, יב:).—ואמר הפיטן: למה קדמני צר וכף עלי ספק זקול דודי כאז לא דפק, אנא רצונך אשר הופק העל אלה תתאפק (אשמו' ליום ו, רהוטה למה לאלהים,

1) [אולי צ"ל: המשלים.]

2) [כך תרגי' ר"י א"ת ע"פ הצלצול הדומה את הפעל הערבי ואפק [a]). ואולי כונתו היפיק מן יפק.]

a) وافق

מחזי' אויניון). זעק יופק בכוון קרב חלותי פניך צדקתי תקרב (ר' משלם בר קלונימוס, אמיך נשאתי, שחרי' יוה"כ). — וכמו הוּצא [1]): השלג הוא רך מאד בירידתו לארץ ובעת שכיבתו על האדמה יאבד בכל פעם מכמותו וכובדו כי יופק ממנו הרבה אויר (יאוועל, למודי הטבע מט:). אלה האדים המימים יופקו מהאדמה ויכנסו תוך הגבעולים ענפים ועלים (שם כא.). מאורים מתעים מתהווים מאדים שמניים ומאירים המופקים ע"י השמש מחומרים נעפָשים (שם סא:).

א. פּוּקָה, ש"נ, מ"ר *פּוּקוֹת, — דבר שאדם נכשל בו, Anstoss ; pierre d'achoppement ; stumbling-block: ולא תהיה זאת (שתמית את נבל) לך לְפוּקָה [2]) ולמכשול לב לאדני ולשפך דם חנם (ש"א כה לא). —ואמר הפיטן: זה יחלוש או זה יחלוש תמיד עלי פוקה הלעולמים אין לנתוש ממתני מועקה (יקדישון היום, קונט' הפיוט' יט). — ואמר המשורר: והאהב פצעיו נאמנים ולא יפיק פצעיו לך לפוקה (ר' יצחק אבן כלפון, כדיבותך רחבה, שעה"ש 27). ואשמח כי אשר לקח בכבוד נתתיהו ולא היה לפוקה (ר"ש הנגיד לר' יצחק בן כלפון, ידידותך, ברודי 33). שאלוני בעת השליך עפרים לתוך חלב ושם אותו לפוקה (אלעזר הבבלי, הול' ברודי כז). — ואמר המליץ: הניעה ראש עליך לעגה ושרקה בחתי אותך לפניהם לפוקה (שלמון בן ירוחם, מלחמ' ה', 56). הרבות אומר הכנת מכשול ופוקה והשתיקה ריוח והצלה מפיקה (המאירי על משלי יב). — ומ"ר: גברו מאד מצוקותינו ברואה שגיגי פליליות פוקותינו וכבגד עדים כל צדקותינו (אליה בן שמעיה, סליחה אתה חלקי).

ב. *פּוּקָה [3]), ש"נ, מ"ר *פּוּקוֹת, מין גהוק ופהוק,

1) [עי' הערה להפעיל משמ' י).]

2) [השבעים תרגמו βδελυγμός, לשון בחילה וסלידה; הוולגטה in singultum, לאנחה, מן פוק־פהק; ומעין זה ת"י ליצפא, כלו' לתוגה ודאגה. אך ריב"ג ואחרים מחברים מלה זו עם פִּיק ברכים, וכן רש"י: לכשלון; רד"ק: כמו ופיק ברכים על ענין מכשול, וכן שמוש המלה בסהס"א. והדרוש התלמודי דורש כל לשון פיק ופוקה כשם הגיהנם: גם אלה ביין שגו ובשכר תעו וגו' פקו פליליה ואין פוקה אלא גיהנם שנא' לא תהיה זאת לך לפוקה (סנה' קיא:).]

3) [ראה החערה לערך פהק, וכן תרג' הוולגטת למלה לפוקה (ש"א כה לא) in singultum, לאנחה.]

מבעיתין : Schlucken, Rülpsen ; hoquet ; hiccough לעוות ולפוקה[1]) ולא מדרכי האמורי (תוספת' שבת ח י). — ובסהט"א: הרעש היבש או יובש מכוין בסבת הפוקות היבשות (קאנון לא"ס א ג, ג ב, יג). ואם לא יועיל (להוציא הקוץ מהגרון) תעורר הפוקות והקיא באצבע (שם ג ט ג). תנועת הפוקה היא תנועה מחלפת מורכבת בכויצה קבוציית עם מתיחה התפשטותיית (שם ג יג ה יב). כשיתחדש בפי האצטומכא עקיצה או הפץ קיא או מצוק או עלוקה או פוקה הנה או הדפק ישוב תכוף מאד וקטן (רמב"ם, פרק' משה ד). ומי שהיה בו פוקות ויקרה לו עטוש חזק יותרו פוקותיו (שם ו). מקרה הכח המחזיק ומקרי הכח הדוחה ולפעמים יתערבו קצתם ומזה בא הפוקות כי האצטומכא בעת הפוקות מתקבצות על המאכל התקבצות רעה והכח הדוחה מתנועע ג"כ אז תנועה מגונה (שם שם). לפעמים יקרה הפוקה הנקרא שאנגאלי"ט מקור האויר כי כל קור מונע ההתכה (שם ט). אדם שאחזתו שעול והתעורר הפוקה היא לינגיאוזמוס[2]) ולא תשקוט הפוקה ליום השליש או ליום החמישי דע כי ימשכו ימי המחלה וזה אם תחדל הפוקה ואם לא תחדל הפוקה דע כי ימות (אפק 132). הפוקות היא שינגלוטה תנועה מגונה התאוה הכח לדחות הענין המזיק (גרגוני, אדם חיים, בהליי האלצוי, כ"י ביהמ"ד שכטר). יש לשבת סגולה להועיל מן הפוקות ההוות מן המלוי (שם). שהפוקות הם תנועות כיווציות יקרו לאצמו (רס"ט שפרוט, עין כל, פרוש קאנון א"ס, כ"י ביהמ"ד שכטר, 92).

***פּוֹקֵר**[3]), ס"ז ות"ז מן פָּקַר,—אדם המַפקיר עצמו מן התורה ומצוותיה, Ketzer; hérétique ; heretic, ובהשאלה, רשע בכלל: הרשע הפוקר שהוא בא לאמר לשון הרע הוא מתחיל מן הטובה (ילמדנו, במד' יג כז). — ואמר הפיטן: עשר הוכה בלתי הנינה פוקר נפרע ברוב אנינה (בנימין, יי' יספות, מחז' איטלי' א, קכה). — ואמר המליץ: הרמ"ד וחבורתו פוקרים (ר"א לויפל, שיר בהקד' סע"י).

1) [כך בדפוס'; ובצוק"מ: ולפיקה.]
2) [צ"ל: לגנאי ומום.]
3) [עי' פָּקַר.]

א. **פּוּר**[1]), ממנו *הֵפֵרָה, א. פּוּר, א. פּוּרָה.

ב. **פּוּר**[2]), ממנו ב. פּוּר.

א. **פּוּר**, קל לא נמצא.

— הפע', הֵפֵר, הֵפַר, הֵפִיר, הֵפִירוֹ, הַפְרָם, הַפְרֹתָהּ, הֵפֵרוּ, מֵפֵר, הָפֵר, הָפִיר, הַפְרְכֶם, הָפֵר, ־רָהּ, אָפֵר, אָפִיר, תָּפֵר, יָפֵר, וַיָּפֶר, יְפֵרֵנּוּ, תָּפֵר, תָּפֵרוּ, יָפֵרוּ, — א) הֵפֵר, בְּרִיתוֹ עם פלוני, בִּטְּלָהּ, לא קִיֵּם אותה, brechen, ungültig machen ; rompre, annuler ; to break, nullify: וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו וכו' את בריתי (אשר כרתי את אברהם) הֵפַר (ברא' יז יד). ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי לְהַפְרְכֶם את בריתי (ויקר' כו יה). ואף גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלתם לְהָפֵר בריתי אתם (שם שם מד). וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו ועזבני וְהֵפֵר את בריתי אשר כרתי אתו (דבר' לא יו). אעלה אתכם ממצרים ואביא אתכם אל הארץ אשר נשבעתי לאבתיכם ואמר לא אָפֵר בריתי אתכם לעולם (שופט' ב יא). הנה שלחתי לך שחד כסף וזהב לך הָפֵרָה את בריתך את בעשא מלך ישראל (מ"א יה יט). כי עברו תורת חלפו חק הֵפֵרוּ ברית עולם (ישע' כד ה). נשמו מסלות שבת עבר ארח הֵפֵר ברית מאס ערים לא חשב אנוש (שם לג ח). והמה הלכו אחרי אלהים אחרים לעבדם הֵפֵרוּ בית ישראל ובית יהודה את בריתי אשר כרתי את אבותם (ירמ' יא י). אם תָּפֵרוּ את בריתי היום ואת בריתי הלילה ולבלתי היות יומם ולילה בעתם (שם לג כ). ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית וכו' להיות ממלכה שפלה לבלתי התנשא וכו' וימרד בו וכו' היִמלט העשה אלה וְהֵפֵר ברית ונמלט (יחזק' יז יג–יה). ובזה אלה לְהָפֵר ברית (שם שם יח). חי אני אם לא אלתי אשר בזה ובריתי אשר הֵפִיר ונתתיו בראשו (שם שם יט). בהביאכם בני נכר ערלי לב וכו' בהקריבכם את לחמי חלב ודם וַיָּפֵרוּ את בריתי (שם מד ז). לְהָפֵיר את בריתי אשר כרתי את כל העמים

1) [אמנם רב הצורות שבמקרא מורות על שרש פרר ורק מקצתן על פור, אבל המחבר סדרן ביותר בערך זה. ועי' בהערה לערך פרר ולערך א. פּוּרָה.]
2) [עי' הערה לערך ב. פּוּר.]

כל׳ יח י).—ובתו״ם: המחלל את הקדשים והמפר בריתו של אברהם אבינו וכו׳ אין לו חלק לעולם הבא (אב׳ ג יא). — והפר מצוה: והנפש אשר תעשה ביד רמה וכו׳ כי דבר יי׳ בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההיא (במד׳ טו ל—לא). הנשוב להפר מצותיך ולהתחתן בעמי התעבות האלה (עזר׳ ט יד). — והפר תורה: עת לעשות ליי׳ הפרו תורתך (תהל׳ קיט קכו).—והפר נדר, אסר, וכיוצא בו: ואם ביום שמע אישה יניא אתה והפר את נדרה אשר עליה וכו׳ ואם הפר יפר אתם אישה ביום שמעו כל מוצא שפתיה לנדריה ולאסר נפשה לא יקום אישה הפרם וכו׳ אישה יקימנו ואישה יפרנו (במד׳ ל ט—יד). —ובתו״ם: מפירין[1] נדרים בשבת ונשאלין לנדרים שהן לצורך השבת (שבת כד ה). נערה המאורסה אביה ובעלה מפירין נדריה הפר האב ולא הפר הבעל הפר הבעל ולא הפר האב אינו מופר (נדר׳ י א). נדרה בלילי שבת יפר בלילי שבת וביום השבת עד שתחשך נדרה עם חשכה מפר עד שלא תחשך שאם חשכה ולא הפר אינו יכול להפר (שם שם ח). ת״ח מנדה לעצמו ומפר לעצמו (שם ז:). — ואמר הפיטן: ופיצת פה בנדר להפר ולקיים לבישת שעטנז וכלאי הכרם (תודה ומנחה, מוסף א׳ סכות׳). — והפר עצה, עשה שלא יעשו העצה: ואם העיר תשוב ואמרת לאבשלום עבדך אני וכו׳ והפרתה לי את עצת אחיתפל (ש״ב טו לד). ויי׳ צוה להפר את עצת אחיתפל הטובה לבעבור הביא יי׳ אל אבשלום את הרעה (שם יז יד). כי יי׳ צבאות יעץ ומי יפר וידו הנטויה ומי ישיבנה (ישע׳ יד כז). יי׳ הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים (תהל׳ לג י). וסכרים עליהם יועצים להפר עצתם (עזר׳ ד ה). ויפר האלהים את עצתם (למנוע בנין החומה) ונשב כלנו אל החומה (נחמ׳ ד ט). — ובתלמוי: וכל החושבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם (תפלה שאחר התפלה, ברכ׳ יז.). — ובתפלה: ואתה ברחמיך הרבים הפרת את עצתו וקלקלת את מחשבתו (על הנסים בימי מרדכי ואסתר). — והפר מחשבה: הפר מחשבות באין סוד (משלי טו כב). מפר מחשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תושיה (איוב ה יב). —ובמדר׳, הפר דעתו: אף מחשבות עשו אחי שמחשב עלי להורגני

[1]) במשני מנקד׳: מְפִירִין.

הפר דעתו[1] (מד״ר בראש׳ עה). —ואמר הפיטן: אשר הניא עצת גוים ויפר מחשבות ערומים (כ״א הקליר, אשר הניא, פיוט לברכת המגלה).—הפר אות, עשה שלא שלא נתקיים האות: מפר אתות בדים וקסמים יהולל (ישע׳ מד כה). — והפר אחוה, בטל, החריב: להפר את האחוה בין יהודה ובין ישראל (זכר׳ יא יד).—הפר יראה: אף אתה תפר יראה ותגרע שיחה לפני אל (איוב טו ד).—הפר משפט: האף תפר משפטי תרשיעני למען תצדק (שם מ ח). — הפר כעס: שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו (תהל׳ פה ה). — ואמר הפיטן: יום אף כעס תפר ולא ניחפר (יניי, קרוב׳ ליו״כ, זולתי, סכד).—הפר חסדו מעם פלוני: וחסדי לא אפיר מעמו ולא אשקר באמונתי (שם פט לד). — *ובמשמ׳ בטל, בכלל: נכנס רבי יהושע להפר את דבריו (עירוב׳ מח.). —ובסהמ״א: חלילה לנו לפתור דבר שיובילנו להפר נקידה אחת מלשון הקדש (תשו׳ דונש על רסע״ג 4). —ואמר הפיטן: מועל וגוזל ישיב קרן וחומש ובאשם שגגתו יפר (רסע״ג, אזה״ג מלוות, סדור רסע״ג קסב). דברי הגדתי ליעקב וכו׳ אל תפירהו אתה בחרי (שם קסג). — *והפר לפלוני, מנע אותו, הזיקו: פרת זו אדום פרת שהפירה והצירה לבניו (מד״ר בראש׳ עז). בן פורת יוסף בן שהפר לאחיו בן שהפרו לו אחיו בן שהפר לאדונתו (שם שם לח).

—ב) פ״ע, הפרה האביונה: וינאץ השקד ויסתבל החגב ותפר האביונה כי הלך האדם אל בית עולמו (קהל׳ יב ה).

— הפע, תפר, תפר, — הופרה העצה: עצו עצה ותפר דברו דבר ולא יקום (ישע׳ ח י).— וברית: אם תפרו את בריתי היום וכו׳ גם בריתי תפר את דוד עבדי מהיות לו בן מלך על כסאו (ירמ׳ לג כ—כא). להפיר את בריתי וכו׳ ותפר ביום ההוא (זכר׳ יא י—יא). — ובתו״ם, הנדר או הנדוי מופר: האומר לאשתו וכו׳ הרי הן (הנדרים) מופרין רבי אליעזר אומר מופר והכ״א אינו מופר (נדר׳ י ז). הפר לתאנים אינו מופר עד שיפר אף לענבים (שם יא ו). אם הפיר האב מופר ואם לאו אין מופר (ספרי במד׳ קנג). אחד מן התלמידים שנידה ומת חלקו אינו מופר (מו״ק טז.). — ובספה״א: המקיים בלבו הרי זה קיים. והמפר בלבו אינו מופר כמו שבארנו (רמב״ם, נדרים יג יט). אבל אם אמר לו מופר לך או נעקרה

[1]) [נ״א: רעתו.]

שבועתך וכל כיוצא בענין זה לא אמר כלום (הוא, שבוע' ו ה).

ב. **פּוּר** 1), ש"ז, מ"ר ״פּוּרִים, — כמו גּוֹרָל, Los ; sort; lot :
בחדש הראשון הוא חדש ניסן בשנת שתים עשרה למלך אחשורוש הפיל פור הוא הגורל לפני המן מיום ליום ומחדש לחדש שנים עשר הוא חדש אדר (אסת' ג ז). על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפּוּר (שם ט כו). — ובתו"מ: יהי רצון מלפניך יי' אלהי ואלהי אבותי שתשכן בפוריינו 2) אהבה ואחוה שלום ורעות וכו' (ירוש' ברכ' ד ב). חולש על גוים וכו' מלמד שהיה מטיל פור על גדולי מלכות לידע איזה בן יומו של משכב זכור (רבה בר רב הונא, שבת קמט :). בתחלה הפיל פור בימים וכו' הפיל פור ביום אחד בשבת וכו' הפיל פור ביום שני וכו' (מד"ר אסת' ג ז). — ואמר הפיטן: גבול להם שמת ופור בינותם לבל יגרעון חק וישנו סדר (אתה כוננת, עבודת יוה"כ). ציון שופר פשוט פשוט לב אחד פור ימים יצרו בם לבור אחד (ר"א הקליר ועמך תלואים, מוסף ר"ה). פיהם פתחו כל יושבי תבל כי פור המן נהפך לפורנו (הוא, אשר הניא, פיוט לפורים). לשמע טוב מגלה סוד בשאת פורי פז חרוץ על שני שעירים במוצאת סר מעוה כל פרוץ (רסע"ג, עבודה, קובץ מעשי גאונים 15). שעירים וקלפי פור מבאר פורי פז טרף בנשאו (עבודה ליוה"כ, אלגונן, הלופה לחכ"י, שנה ו, א 69). גלים בירשתם רוננים בפור חלקתם עולצים בארחותם (כי אקח מועד, שחר' ב סכות). פורו בנפול לקבעו ברביעי בחכמה והשכל קריאת שקלנו בו נקדים ברוח נדיבה ושכל (את פני מלך, יוצר להפסקה ב). — ואמר המשורר: וישוב עד דכא בשבר ובסכה בפסח ובסכה יבקש הפּוּרים 1) (רשב"ע, מלחק דקוקיה, כהנא, 161).

ג. **פּוּר**, ש"ז, מ"ר פּוּרִים 2), — בשם חחג שיחגו היהודים בי"ד וט"ו באדר לזכר המארע שארע להגולה בפרס בימי אחשורוש במעשה המן ומרדכי ואסתר: על כן קראו לימים האלה פּוּרִים על שם הפור וכו' וימי הַפּוּרִים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם ותכתב אסתר המלכה וכו' לקים את אגרת הַפֻּרִים הזאת השנית וכו' לקים את ימי הַפֻּרִים האלה בזמניהם וכו' ומאמר אסתר קים דברי הַפֻּרִים האלה (אסת' ט כו–לב). — *סעודת פּוּרִים, הסעודה שאוכלים אותה בחג הפורים: סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו (רבא, מגילה ז:). —מגבית פּוּרִים, מעות פּוּרִים, עי' מגבית, מעה. — *פּוּרִים, במשמ' שמחה והוללות: הלא תזכור לנו ימי הנעורים כי היו כל ימותינו פרים (ר' זכריה אלצאהרי, ספר המוסר, מטמוני מסתרים כה). — *וכן עָשָׂה פּוּרִים: ועוד יעשה על מיתתו פורים (עמנואל, מחב' יד). ויעשה פורים בכל שבוע (שם כה). — *ופּוּרִים שׁוּשָׁן, חגיגת הפורים ביום חמשה עשר באדר. — *ובמס' יחיד פּוּר, ואמר המשורר: ופור משנה עשו לאל אשר קם וסעף בעמלק ציץ ופארה (ר"ש הנגיד, הלוה עז, בן־תהלים 140). — *ובהרחבה, מארעות אחרים בעין זה: פורים אדום או פורים אל-נצרא שחוגגים באלגיר בד' במרחשון לזכר מפלת הספרדים בבואם לכבש את אלגיר בשנת א' תע"ב לחרבן. פורים וינץ או פורים פרנקפורט בכ' באדר, שבו נצלו יהודי פרנקפורט מרדיפות וינצנט פטמילך בשנת א' תקמ"ו לחרבן. פורים סרגוסה, פורים פירנצי, פורים קנדיה, ועוד. — *פּוּרִים קטן, — יום י"ד באדר ראשון בשנה מעברת, שאז עושים את הפּוּרִים באדר שני וקוראים לו פּוּרִים גָּדוֹל.

פּוֹרָה, פּוֹרֶת, עי' א. פּוּרָה.

---

1) [יש מחברים אותו למלת האשור' pûru או bûru, ספל אבן, קלפי, וכן בעבר' פּוּרָה, פָּארוּר במשמ' קדרה, סיר. אך אין פור זה במשמ' קלפי, אלא הגורל שאותו מפילים. בגורלות שמשו קסמי עצים או אבנים קטנות (וזהו פרוש המלה גְ'רוֹל, גורל בערבי) ועי' פִּים, הערה. ועל כן אפשר לגזר פור זה מן פור־פרר במשמ' שבר: שבר אבן או חרס או עץ ששמש גורל. מן פור זה במשמ' גורל נגזר גם פעל התפאר במשמ' הגריל, הפיל גורל. עי' ההערה לערך פאר, התפ'.]

2) [[כבבלי (שם טז:) הגרסה בפוריינו.]] [גם הכתיב ביוד כפולה וגם הענין, שתשכן בפוריינו אהבה ואחוה וכו', אינו מתאים לפרוש המקבל מן פור־גורל. ואולי כאן תמונה של מטת אהבים, פּוּרְיָא בארמ', פּוּרִיָּה בעבר', עי' שם.]

1) [הערת כהנא: כונתו כי ידרוש תמיד בגורל.]

2) [מרבות השערות החדשים על מקורו של שם זה לחג הפורים. הפרוש שבמקרא עצמו שימי הפורים (במ"ר) נקראו על שם הפור שהפיל המן, יש בו קשיים.]

א. פּוּרָה [1], ס"נ, — א) כלי כעין גיגית וכיוצא בזה בגת, ביקב, שיתנו לתוכו הענבים וידרכום בו, Kelter; pressoir; wine press: מדוע אדם ללבושך ובגדיך כדורך בגת פורה דרכתי לבדי (ישע' סג ג). — ואמר הפיטן: פורה בדרכך כמו חמתך פקד וזכר את אמתך (אודך כי אנפת, שבת א חנכה). קרב בריתך לתפארה ולבדך תדרוך פורה (סדר תעניות לצור, מחז' איטל' ב, ר.). דרוש עלבונם מצר בווה דרוך פורה ונצה יזה (אזון חאן, סליח' העסי"ת). — ואמר המליץ: וידרך להם (להעכבר ולהחולדה) פורה וכו' ותאמר החולדה מה לך כי חרדת כי פחד פחדת ויאמר כי ראיתי נגדי פורה ערוכה, פורה דרוכה וכו' והנה גבינה בפורה (משל קדמונים, שער ג). — ב) שם מדה: בא אל היקב לחשף חמשים פורה והיתה עשרים (חגי ב יו).

ב. פּוּרָה, — שם מלאך הממנה על השכחה: השבעתי עליך פורה שר של שכחה שתסיר לב טפש ממני (חמה"י א יח, סגולה לזכירה). — ואמר המשורר: פורה שר של שכחה אליך אשוע צרות נפשי כי רבו הן אתה יודע (יל"ג שירים ג, 19). תחת יד זכרונותי עת כי התיפחתי אל פורה שר של שכחה את כפי שטחתי ואתחנן אליו (שם ה, 24).

ג. ״פּוּרָה, ס"נ, — כמו פארה: ויסעף פורה על בא אל מאורשה מכונה (רקע"ג, אזהרות, סדור רקע"ג, רח).

פּוֹרֵחַ, עי' פרח.

פּוֹרַחַת, עי' פרחת.

פּוּרְיָה, פוריא, עי' פריה.

פּוּרְעָנוּת, עי' פרענות.

פּוֹרֵץ, עי' פרץ.

פּוּרְקְדָן, עי' פרקדן, פרקדן.

פּוּרְקָן, עי' פרקן.

א. פּוּשׁ, ממנו א. פּוּשׁ.

ב. *פּוּשׁ, ממנו ג. *פּוּשׁ.

א. פּוּשׁ, פ"ע, פָּשׁוּ, פִּשְׁתֶּם, תָּפוּשׁוּ, תָּפוּשִׁי, — פָּשׁ האדם, הפוס, פָּשָׁה העגלה, נהיה גדול, שמן, חזק [1], gross werden, erstarken; grandir, se fortifier; to grow large, to grow strong: כי תשמחי כי תעלזי שסי נחלתי כי תפושי [2] כעגלה דשה ותצהלי כאברים (ירמ' נ יא). וקלו מנמרים סוסיו וחדו מזאבי ערב ופשו פרשיו ופרשיו מרחוק יבאו (חבק' א ח). ויצאתם ופשתם [3] כעגלי מרבק (מלא' ג כ). — ובסהמ"א, במשמ' רבוי [4], ואמר הפיטן: ועוד כתב לה בתורת מאוחר מצות לא תעשה נקדשו למנין שלש מאות וששים וחמשה פשו (אזהר' ר' יצחק בר ראובן). אריה קפוץ יקפוץ וגוריו יפושו כארבה (ר' שמואל יזכה, שרידי מתנגיי, מ"ל וייס, 80). — ואמר המשורר: מיום אשר יצאו ספריו על פני תבל בעיר ועיר ישיבות פשו יושבי קרנות נעשו מיושבי אהל ותחת סופרים נכבשו (יהגו נמוותי, שירים ומקנלים, קבר דברי חכמים, עג). ובימיו אך שלום פש כירח (מיכ"ל, קהלת). — ״ובמשמ' נשאר עודף: כמה שנים היו לישמעאל בעולם כשנולד יעקב ע"ד פשו משניו ס"ג (ברא"ש רבתי, אלבק, 72).

ב. פּוּשׁ, קל לא נמצא.

— נפע', נָפֹשׁוּ, — כמו נָפֹצוּ [5] מן א. פוץ: נמו רעיך מלך אשור ישכנו אדיריך נפשו עמך על ההרים ואין מקבץ (נחו' ג יח). — ובסהמ"א: נפושו נפוצו מחנותיך (שלמון בן ירוחים, מלחמות ה', דודזון 65).

ג. *פּוּשׁ [6], פ"ע, — נח, ruhen; reposer; to rest: תוך ד' אמות עמד לפוש פטור לכתף חייב

---

1) [יש שגזרוהו מן הערב' פאר [a], חמר, העלה קצף, ובסור' אתפיר, התקצף, אבל יותר נראה לחבר את השם עם פור־פורר, כלו' אין דרך פירה אלא דרך עד שנעשו הענבים עסה פורה ומפוררת. ולפי זה אין גם הפורה בעקר גת או גיגית אלא החומר הנדרך בגת.]

a) فار

1) [כך פרש רש"י בירמ' ובמלא', ורד"ק בירמ'. ובחבק' פרש רש"י וגם רד"ק מל' רבוי, וכך בארמ', וכן פרש רד"ק גם במלא', וכך בשרשיו. והחדשים מפרשים לשון קפיצה ודלוג.]

2) כך הכתי' והקרי תפושו.

3) במקום ופשתם.

4) [במשמ' זו של רבה, עדף, נמצא פוש בארמ' שבתלמ', וקרוב אליו נפיש שמשמ' הרבה, והוא. רפש באשור'.]

5) [כך ת"י והפשי' ורש"י, ורד"ק מוסיף שאפשר שהוא ענין רבוי, כמו א. פוש.]

6) [כמו נפש.]

(אביי, שבת ה:). כשעמד לפוש אבל עמד לכתף מאי פטור (ב״ק לא.). — ובסהמ״א: לר׳ יוחנן בן נורי נח כמו המים שאמרנו מים ע״ג מים היינו הנחתו פי׳ לפוש (ר׳ חננאל, שבת ה:). כגון ריצה אחת ואינו צריך לפוש ביני ביני (הוא, ביל׳ כד:). אבל כשעומד לפוש לא הוי הגבהה צורך הוצאה (תוס׳ ר״ש, מקנ״ר, 116).

פּוֹשֵׁעַ, עי׳ פָּשַׁע.

פּוֹשֶׁר, פושרין, עי׳ פָּשַׁר.

פּוֹת, סמנו פֹּת.

***פּוּת** [1] קל לא נמצא.

— פעי׳, *פִּיֵּת, — פַּיֵּת את הבית. צבע את קירותיו בפותא (פואה, צבע אדם) [2].

— פעי׳, *פִּיֵּת, בינ׳ מְפַיֵּת, — מצבע בצבע אדם: נתנו בטורקלין אפי׳ מפויית [3] מסויד הרי זה אסור (תוספת׳ תרומ׳ ז טז).

פּוֹת, פּוֹתָה, עי׳ פֹּת.

פּוֹתֶה, עי׳ פָּתָה.

פּוֹתֵחַ, עי׳ פָּתַח.

***פּוֹתַחַת**, ש״נ, מן א. פתח, מ״ר פּוֹתָחוֹת, — מנעול סגור על מפתח [4], Schloss, Vorhängeschloss; serrure, cadenas; lock, padlock: מי שיש לו בור לפנים מביתו של חבירו וכו׳ זה עושה לו פותחת וזה עושה לו פותחת (ב״ב ו ה). הגיע לשער הגדול העביר את הנגר ואת הפותחות [1] (תמיד ג ז). עין המשמש את המתכת טמא והמתכת המשמשת את העין טהורה כיצד פותחת של עין והפין שלה של מתכת אפילו אחת טמאה פותחת של מתכת והפין שלה של עין טהורה וכו׳ השן שבטס שבפותחת ושבמפתח טמאה בפני עצמה (כלים יג ו). מהו פותות רבי יצחק מגדלאה אמר זה פותה שתחת הציר ר׳ סימאי אמר אלו פותחות ללמדך שאפילו דבר קל לא היה בית המקדש חסר (מד״ר במד׳ יב). — ובסהמ״א: ואני המחבר לא ראיתי שום מורה צדק מימי שמתיר לשבר הפותחות כלל אפי׳ שהיה לצורך שבת (רי״צ לנדאו, האגור תקג). אבל פותחת של עין או של מתכת אסור להפקי׳ או לשבר שזה סתירה גמורה היא (הלבוש, או״ח שיד ז). ועי׳ פָּתַח.

פּוֹתֵר, עי׳ פָּתַר.

פָּז [2], ש״ז, כנ׳ לזהב מבחר, reines Gold; or fin; pure gold: אוקיר אנוש מִפָּז ואדם מכתם אופיר (ישע׳ יג

---

1) [עי׳ בהערה לקטן.]

2) [הדגמאות מובאות בערך פִּיֵּת, היא״ל ובדפוס׳ נשתבשה המלה לצורות כמו מפייחין ת׳ מפיתין, ועי׳ שם בהערה וכאן בהעירה לקטן.]

3) [נ״א: מפויה. קוהוט בערך פח ולוי במלונו ערך פוּאָה, הכירו את הקשר שבין פעל זה ובין פוּאָה, אלא שהניחו על ידו גם פִּיֵּחַ, ואף בתוספת׳ תרומ׳ המובאת כאן רואים הם עקר בנוס׳ מפויה. אולם אין להבין צורת פעל פִּיָּה מן פואה, ואי אפשר לבאר את הפעל פִּיֵּת באותה משמ׳. ואין גם להניח פעל פִּיֵּחַ, שהרי ההא של פואה אינה שרשית, ואם כן אין לומר מפייתין כדעת קוהוט. לעמת זאת אפשר להבין צורת הפעל פִּיֵּת מן פּוּת, פּוּתָא (במקום פואה) בארמ׳, והרי כך יצרו בלשון חכמים גם מן דיותא הארמ׳ (היא דְּיוֹ שבעבר׳) את הפעל דִּיֵּת, מדיית ליה, מעביר עליה דיו (ב״ב קס״ג:, גרסת הערוך). על כן אין ספק שהעקר מפיתין, מְפַיֵּת, וראוי להשתמש בצורות דִּיֵּת, פִּיֵּת במובנו ציור אף בדבור.]

4) [כך רש״י שבת פ״א., וז״ל: פותחת יש לה בית קיבול ומקבל מפתח. ובביצה לא., לדברי הגמ׳ שם: היכי קאמר כל שסמוך לעיר והוא דאית ליה פותחת, פרש: מפתח שמשתמר. רב המפרשים פרשו כפרושו בשבת. והרמב״ם לתמיד (ג ז) פרש גם הוא במשמ׳ מנעול, אבל בב״ב (ו ה) אמר: שער שמשם נכנסין זה לבורו וזה לביתו, ובכלים (יג ו) לדברי המשנה: שבטס שבפותחת אמר: בלוח או בחתיכת העין אשר יתירו בו אצלנו השערים (במקור: פי אלצפיחה או קטעה אלכ׳שב אלתי תחל בהא אלדרוב ענדנא), כלומר פותחת היא שער, ועי׳ קרויס, Talm. Arch. א,343, ונוהגים להשתמש במלה זו היום במשמ׳ מפתח הפותח כל מיני מנעולים.]

1) [במתנ׳ דבני מערבא הוצ׳ לוֹ הגיס׳: הפותחיות.]

2) [המלה נמצאת במקרא רק בהפסק, ויתכן כי עקר צורתה פַּז; ובארמ׳ פִּזָּא. אולם ספק הוא אם יש לחבר שם זה עם שרש הפעל פזז שבמקרא, כדעת קדמונים ואחרונים. ואמנם אם הוראת הפעל בראשי׳ מט כך היא היה חזק, אפשר לבאר לפי זה כי עקר הוראתו של השם מלשון כח ועז, שכן מלים כגון בֹּחַן, בצר (גם זה בעקרו: כח) משמשות בהוראת רכוש, עֹשֶׁר, אוצרות זהב וכסף. אולם הצורה אוּפָז שעל יד פָּז אינה מתבארת בדרך זו. ואולי המלה בעקרה שם מקום או

יג). הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונפת צופים (תהל' יט יא). תשית לראשו עטרת פז (שם כא ד). טוב פריי מחרוץ ומפז ותבואתי מכסף נבחר (משלי ח יט). לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז (איוב כח יז). ראשו כתם פז קוצותיו תלתלים שחרות כעורב (שה״ש ה יא). שוקיו עמודי שש מיסדים על אדני פז (שם שם יה). בני ציון היקרים המסלאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש (איכ' ד ב). — ואמר בן סירא: חיי שר איתי מפז ורוח טובה מפנינים (ב״ס גניז' ל יה). מלואות פז ותיתם ברקת קול מזמור על נועם תירוש (שם לה ו). — ובתו״מ: זהב אופיר דאתי מאופיר וזהב מופז שדומה לפז (ר' הקדא, יומא מד:). כל העמל בהן (בדברי תורה) ומקיימן פניו מצהיבות כפז (אלישע בן אבויה, אדר״נ כד). ומהו עטרה של הקב״ה כתם פז (תנחו' ואתח ח). כך אמר דוד אוהב אני תורתך יותר מכל זהב ומפז למה לפי שאין עומד לא הממון והזהב והפז ביום הדין (מדר' תהל' קיט קכז). שוקיו עמודי שש אלו העשירים מיוסדים על אדני פז כפז שהיא נקי מכל פסולת (מדר' שה״ש, גרינהוט, מח:). — ובספהמ״א: והמלך יושב על כסא מלכותו בלבוש מלכות אפוד באפוד זהב והפז אשר עליו נציץ (ס' היש, לבוב, מט.). — ואמר הפיטן: וזהר רימונים בשולי תכלתו וגי פז נתונים באמצעיתו (ר' משלם בן קלונימוס, אתוחה כפלאותיך Elbog. Stud. 129). — ואמר המשורר: ועמי לחשה תבל בסודה כאלו השקתה נפשי אשישה ישימוה כמשכיות אנשים ואינה פז אבל בפז כבושה (רסב״ג, תלפיות דוד, ברודי 1). — ומ״ר °פזים, כמו זהבים, במשמ' בגדי זהב: שלש וטבל פזים עט וקדש ר' משלם בר קלונימוס, עבודה אמיץ כח). — ובמשמ' צפויי זהב: פזי בית יערי חשף והשליך כבתורה (סלי' לי״ז בתמוז, סדור רסע״ג, סלב).

°פָּזָה, קל לא נמצא.

— פע', בינ' מְפֻזָּה [1]), —מצפה זהב, עשוי זהב ופז: גירף ועירר [2]) זה בזה צוק חיטויים רבוע מפוזה פאר

ארץ שמשם בא הפז, כרגמת אופיר. והשוה גם בערבי פצ׳ה a) שפרושה כסף.]

1) [צורה פיטנית במקום מוּזָּז.]

2) [צ״ל ועירב או ועירה.]

a) فضّة

קרנתיו ארבע מזה פני טהרו שבע יזה (ר' משלם ☜ קלונימוס, סדר עבודה, אתוחה, Elbog. Stud. 130).

°פִּזּוּז, פיזוז, ש״ז, שה״פ מן פִּזֵּז: ויפיזו נכפפו כמו ויהי דוד מפזז ומכרכר פיזוז בידים וכרכור ברגלים (רסב״ס עה״ת, ברא' מט כד). ואולם יופי הנערים שיהיו מוכנים אל חמשה דברים ר״ל מרוצה רכיבה האבקות פזוז כרכור (ר״י מקיר ליאון, נופת צופים ב יא, 101). ויהי כראות אותו תלמיד אחד בפזוזו וכרכורו שחק ונענש ומת באותה שנה (המה״י פ' יב). וזהו הריקוד שלמעלה מן הדעת הנ״ל כמו ריקוד דוד בפיזוז וכרכור בכל עוז (ברכת חתנים בס' מאמרים יקרים לאדמו״ר דובער בהרמ״ז מלאדי נה.). — ואמר המליץ: מה לעדה מה ריקודה מה כרכורה מה פיזוזה (יעקב ועמנואל פרנקים, לבי מודה, 102).

°פִּזּוּי, ש״ז,—פעלת הצפוי בזהב, ואמר הפיטן: ופזוי שרדיו הורית ועלוי מחלצותיו בארת (מי יתנם, סלוק ליוה״כ).

***פִּזּוּר**, פיזור, ש״ז, שה״פ מן פִּזֵּר, – א) מצבו של המְפֻזָּר, Zerstreuung; dispersion; scattering: פזור לרשעים הנאה להם והנאה לעולם ולצדיקים רע להם ורע לעולם (סנה' ח ה). אם היה מפוזר במדוכה טהור מפני שהוא רוצה בפיזורו (ר' יהודה, טבול יום ב ג). הכל מודים כשהניחם בשעת קישור עבים טמאים בשעת פיזור עבים ד״ה טהורין (דבי רב, שבת עז:). — ובספהמ״א: ואלו חשבתם בגלותכם ופזורכם והיותכם תמיד בסכנה לא הייתם עוסקים בכמו אלה (ר״ש ויקגא, שבט יהודה, הנובר תרכו, 26). — °ובמשמ' פִּזּוּר בזמן: שצריך שש שנים דהוה חזקה אף על פי שהן בפיזור (בשם הרא״ש, טוש״מ, חזקת הקרקעות קמא יח). — ושל °ממון, פַּזְּרָנוּת בהפך מן כילות וקמצנות, Verschwendung, Ausschweifung; extravagance, prodigalité; wastefulness: המדה הזאת (נדיבות) כשמנהיגין אותה על דרך השוה הנכונה שלא יגיע בה אל הפיזור וההפקר היא משובחת למאוד (ר״י א״ס, תקון מדה״נ לרסב״ג, מג). ואולם המשובח האמצעי הוא הנדיבות אשר הוא עומד בין הפזור והכילות (ר' אברהם בן חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי 91). לכן בני הוו זהירין שלא לצאת מגדר הנדיבות אל הפיזור וההפקר (יחיאל הרופא, מעלות המדות פט:). וכן מדת הפיזור והקמצנות המוטבעים בנפשו לא יתהפך מטבעו מפיזור לקמצנות או להיפך (ברכ

חכים, מאמרים יקרים לסאדמו"ר דובער בהרש"ז מלאדי כה). — ומ"ר ״פִּזּוּרִים: צוה לנטות אל קצה הפזורים כדי להתרחק מקביצת יד וצרות עין (ס' מוסר לר"י בן יהודה ב ה). והיה האפוטרופוס מכריז ואומר ש"ל שטר צואתי בידי ופנקס כל ההוצאות והפיזורים שעשיתי כמום עמדי (שו"ת מהרי"ט ח"מ ג, ספלי מו, נה). — ״פִּזּוּר הנפש, חסר מנוחה בנפש, דאגות לענינים שונים, חסר התרכזות של המחשבה, Zerstreuung; distraction: כמ"ש על אחד מן החסידים שהיה אומר המקום יצילנו מפזור הנפש אמרו לו מה הוא פזור הנפש אמר שיהיה לי ממון בראש כל נהר ובראש כל קריה והוא מ"ש מרבה נכסים מרבה דאגה (ר"י א"ח, חו"ה, בטחון, פתיח'). ואמרתי ברוך שהצילני מפיזור הנפש (אגרות יל"ג א לג). ועי' נֶפֶשׁ.

״**פְּזוֹרָה**, ש"נ, — דרך התפזורות טפות הגשם בעננים, ואמר הפיטן: רקיעים הם כמו רשת חתורים ואם תאמר חזקים הם כאבן פזורתם [1]) בכוון איך ברורים (להלל בן כתכאל גאון, HUCA, III, 235).

א. **פזז** [2]) ממנו א. פָּזַז, ״פָּזִיז, ״פְּזִיזוּת.

ב. **פזז** [3]), ממנו פָּז, ב. פָּזַז.

א. **פָּזַז**, פ"ע, עת' יָפֹזּוּ, — א) היה חזק, stark sein; être fort; to be strong: ותשב באיתן קשתו וַיָּפֹזּוּ [4]) זרעי ידיו מידי אביר יעקב (בראש' מט כד). — ובסהמ"א: ואבירנו רם ויפזו זרעות תפארתו ותשב באיתן קשתו (ראב"ע, מכתב לר"ם אבן גאמע, כהנא ב 89). וזרוע הבא מאליפז אל יפז (שם 41). — ואמר המשורר: זרועותם לרע יפוזו ובהותם יבגדו ויעוו (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר כח). — ב) *פָּז, ב"ע, היה פזיז ונמהר: פחז כמים אל תותר וכו' פזתה [1]) חבתת ולתה (ר' אלעזר, שבת נה:). — ג) ״קפץ ורקד, ואמר הפיטן: קבועם מזוז קדירתם לחזוז קרישתם לפזוז ממעל בעזוז (ר' שמעון בר יצחק, אדון אמנני, יוצ' א שבוע'). פוזז ומכרכר לכמה שנים קבועות שאל למה נבראו שוטה וטוויות וצרעות (ר' בנימין, אלהינו, יוצ' שבת בראש', מחז' איטל' א קד.). — ואמר המליץ: השמש פנה לערוב ממנו יפוזו קוי פז על מגדל דויד וקרני זהר כשביבי אש (מפו. אהבת ציון 39).

— פִּעֵ', מְפַזֵּז, פ"ע, — פִּזֵּז האדם, קפץ, רקד, tanzen; danser; to dance: ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא את המלך דוד מְפַזֵּז ומכרכר לפני יי' (ש"ב ו יו). — ובסהמ"א: ויש לו (לסוס) חוזק מופלא לפזז ולקרקר (!) במלחמה (ר' קלונימוס, בעלי חיים י:). ועתה כי צעדנו כפה צעדים בענין האהבה והיראה נפזז ונכרכר בכל עוז למצוא דרך נאות לצאת וכו' (ר"י מוסקטו, נפוצות יהודה ל). — ואמר המשורר: העת לפזז תעמיד שדה בלב כמעשה החנית תעש (רמב"ע, התרשיש ב, 36). כברק ברקים מרקדת רקוד יעלה בבנף רדיד פז מפזזת מכרכרת (ר"י הלוי, עין גדיבת שעה"ש 89). ובממלכה השלישית נשים שאננות מנגנות ומענות וכו' מפזזות ומכרכרות ומרקדות ומשוררות (ראב"ע, חי בן מקיץ, איגר 142).

— פִּעֵ', ״פֻּזַּז, ואמר הפיטן: ובכל צעד יְפֻזּוּ ויכרכר לכבודך (ובכל תקף, שחר' יוה"כ).

— נִפְעַ', ״נָפֹז, נפוז, — נתפזר: אעפ"י שהפסוק אומר ויפוזו זרועי ידיו שמן הידים היתה היציאה הכונה הוא לומר שמה שנפוזו הם י' טפין [2]) (ר"ח ויטאל, ע"ח, היכל נקודים א ג).

— פוֹעֵ', ״מְפוֹזֵז, כמו פִּעֵ': וחלביש לערומים מתבונות ושבו בם מפוזזים ורוקדים (לקו"ק כד).

ב. **פָּזַז** [3]), קל לא נמצא במקורות הקדומים.

---

[1]) [צונץ, Synag. Poesie, 394 מביא את המלה הזאת מכאן בצורת פְּזִירָה.]

[2]) [כך בארמ' ובסור' פַּז, רקד. בערב' פַּזַּ a), קפץ, היה נרגש.]

[3]) [עי' הערה לערך פָּז ולערך ב. פָּזַז.]

[4]) [ת"א דורש את הפעל מלשון פָּז, ובעקבותיו גם רש"י. רב מפרשי הפשט כגון ריב"ג, ראב"ע, תנחום ירושלמי, ועוד, פרשו: חזקו, התחזקו והרשב"ם: נכפפו כמו ויהי דוד מפזז. על כל פנים אין וַיָּפֹזּוּ מתבאר כאן לפי הענין לא בהוראת פזוז וכרכור ולא כלשון פזיזות. לפי תכן הפסוק יש לבקש כאן פעל המורה על ירית חץ מקשת. השוה בערב' נפד' b), ירה יריה חודרת (מקשת). ואולי קרוב אליו השם אֱלִיפַז, כלו' האל ירה.]

a) فزّ b) نفذ

---

[1]) [פזתה, מיהרת בעצמך וחטאת (רש"י שם).]

[2]) [השוה מד"ר בראש' צח.]

[3]) [פעל משני נגזר מן פָּז, ומשמ' עשה זהב, היה כמו זהב.]

—פָּעֵ', מוּפָּז, — של פָּז: ויצפהו זהב מוּפָּז [1] (מ"א י יח). — ובסהמ"א: שהוא הסגוליי הנמדד עם השכל ע"י המשל סגולה או שלמות עם זולתו פחות השלמות עם רב השלמות כזהב עם המופז שהוא המזוקק שבעתים (חירירי, בער הבנינים ז פז). — ועי"ד השלמים, מְפָזָּז, ואמר הפיטן: טירת מצוקי נעוזים תואר איתני חריזים מכם זרועי מפזזים קורות בתינו ארזים (ר' בימשון בר יצחק, אהוביך, יוצ' סבת חוהמ"פ).

— קַל, *פָּיֵּז, — טהור כמו פָּז [2]: מהו מפזז שהיה הזהב המסוגן שהיה עליו (על דוד) קולו פוזז (מד"ר במד' ד).

פָּזִיז [3] ת"ז, — נִמְהָר, נחפז, מְבֹהָל, übereilt, unbedacht; précipité, inconsidere; hasty, precipitate, רגיל בדבור ובספרות העברית החדשה.

פְּזִיזוּת [4], ש"נ, — תכונת הַפָּזִיז, נִמְהָרוּת, נִחְפָּזוּת, רגיל בדבור ובספרות החדשה.

*פָּזִיחַ, ש"ז, — כנוי שבמשנה במקום נָזִיר: כל כנויי נזירות כנזירות האומר אהא הרי זה נזיר או אהא נוה נזיר נזיק נזיח פזיח הרי זה נזיר (נזיר א ה).

*פָּזַל [5], פ"ע, — התעקם, הביט בעקום, העין פּוֹזֶלֶת, schielen, loucher; to squint: עד שלא עלה עליה עול עיניה שוות עלה עליה עול עיניה שורות והיא מתחלפת פוזלת ומסתכלת בעול וכו' אותם ב' שערות שהיו זקופות שנכפפו ועוד עינים מן העול שנפלו (ספרי' רבי' יד).

פִּזְמוֹן [1] ש"ז, מ"ר פזמונים, — א) שיר ופיוט דתי, וביחוד פיוט הכולל חרוזים החוזרים ונכפלים [2], religiöses Kehrreimgedicht; poème religieux à refrain; religious poem with burden: ואם רצה לומר סליחות ופסוקים הרבה ממה שתקנו ראשונים ופזמונים ממה שתקנו פיטנים אומר (סדר רע"ג הסלס 3 קנז: סדר ר"ה). כשמתחיל השבח בפזמונים וספירת מעשים (קדור רש"י תלח). ומה ארבה בקול המון לעוסת אריה פזמון (תשו' ר"ת, הול' מק"ג, 7). כמו שיסד הפייט בפזמון של פרשת זכור כסות ולשון שינה היות כמלך ערד (תוספו' ר"ה ג., ד"ה ויסמע). והמין העשירי (מהשירים) הוא מורכב מב' תנועות ויתד וב' תנועות ויתד ותנועה והיא על משקל פזמון (ר"ד אבן יחיא, שקל הקדש, בש' לשון למודים). מה שנאמר לו שפקפקתי על אמירת פזמון המבדיל בין קדש לחול וכו' וכן הוא מנהג אשכנז לאמר ראשית הפזמון בנעילת יה"כ שחל בשבת בכלל שארי ראשי הפזמונים (התם סופר, חו"ה קז). — ב) חרוז חוזר בסוף המחרוזת שבשיר [3], Kehrreim;

[1] [בדהי"ב ט יז במקומו: זהב טהור, ובירמ' י ט: זהב מוּאָפָּז, ובדני' י ה: כתם אוּפָז.]

[2] [ע"פ הדרוש לפעל וַיְפַזֵּז (בראש' מט כד), עי' הערה לא. פָּזַז.]

[3] [מן הארמ' שבתו"מ: עמא פזיזא דקדמיתו פומייכי לאודנייכו אכתי בפזיזותייכו (כך בערוך, ובכ"י מינכן: בפזיזייכו, ובדפוס': בפחזיתייכו) קיימתו (שבת פח., ועוד).]

[4] [מן הארמ', עי' בהערה הקודמת.]

[5] [לא הֻצַּע כל פרוש מתקבל למקור המלה, ובאמת אין לה יסוד אחר אלא במקום המובא מספר"ב. ור' מאיר אי"ש העיר שם למלה פוזלת, וז"ל: לא איתפריש לי והז"א פי' עיניה שורות מביטים לכאן ולכאן והיא מתחלפת פוזלת שאין העינים מסתכלים בשוה אלא בחילוף פעם בזו ופעם בזו ורמז על הערוך ערך פליא. וז"ל הערוך שם בילמדנו ויקחו אליך פרה וכל שעה היא חויא ומפליא בעינא, שנראה שהיא היא המסיפר כאן, עכ"ל. ואפשר להבין את המלה שנפלו (סס) כנפע' מן פלה, לשון הפליה לצד ואין יסוד לתקיני של בעל זרע אפרים שהגיה: שנפזלו, ולא לגרסת ד"פ: שכפילו, ושאפילו במקום פוזלת עקר הנוס' היה: פוֹלֶת, מְפַלָּה את עיניה ואולם הנכון כנראה: זולפות, עי' פלבל, הערה.]

[1] היא המלה פומא, פיומא, בארמ' שבתו"מ, שלכ החכמים גזורה מן ψαλμός ביונ', וכן רואים את הפעל פזם כארמ' כגזור מן השם; עי' קרויס, Lehnw. II עמ' 437. ואולם פ. פֶּרְלֶס בס' היובל לאריה שורץ עמ' 304 רואה כאן שרש שמי ומשוה לכוש' wâzêmâ שתרגומו hymnus ecclesiasticus.]

[2] [עי' צונץ, Synag. Poesie, עמ' 88 וכו'.]

[3] פזמון הוא הדבר שחוזרין לאומרו פעמים רבות וזה שבעלי לשון זה קוראים את האיש החוזר לשנות דבריו פעם אחר פעם וחוזר על הדבר פעמים רבות פזמאנאנא וכן הפזמון להיותו לעולם סובב וחוזר על כל בית ובית מבתי השיר קראוהו פזמון (תשובות ר"י מינץ קעד).

[הוראה זו של המלה פזמון נודעת בשירת יהודי תימן. בֶּכֶר בספרו Die Hebr. u. Arab. Poesie d. Juden Jemens מזכיר כתכונה מיחדת של קבצי השירים של יהודי תימן את השמוש במלה פזמון כסימן מפריד בין המחרוזות בשירי אזור בכשירים אחרים אחרי כל מחרות

אך שומרי הומותי בשנון שיסף עדי :refrain; burden
בחכה יוסף לאסף ליוסף. פ ז ם נפלה עטרת ראשינו
איי נא לנו כי חטאנו, וכו' ופירק עבות גדילית
מסף גדליה. פ ז ם על זה היה דוה לבינו על
אלה חשכו עינינו וכו' (סדור רסע"ג, תיד–תיה, קינות).
חיל אחז יפה כתרצה טולטל התמיד ולא נירצה.
פ ז'. בתי בש' עש' בו נשור מל' במס'[1]) מקום
עיניו ולבו וכו' טולטלתי מלהתמיד יליל היללתי
כבטל התמיד. פ ז'. בתמוז בשי עש' נש' דת מוס'
עד יש' מפ' נב'[2]) (שם תיט–תכ).

פזר [1]), ממנו התפזרות, *פזור, פזורה, פזר, פזר, פזר, פזרה, פזרון, פזרן, פזרנות.

פָּזַר, פ"י, בקל לא נמצא אלא בינ' פעו', פזורה, — עדר צאן פָּזוּר, שהצאן אינו במקום אחד יחד, אלא קצתו במקום אחד וקצתו במקום אחר, zerstreut; dispersé; scattered : שה פזורה ישראל אריות הדיחו (ירמ' נ יז).—ובתו"מ על דברים אחרים: היו מחזירין אותה (את הקטרת) למכתשת פעמים בשנה בימות החמה פ ז ו ר ה שלא תתעפש בימות הגשמים צבורה כדי שלא תפוג ריחה (כריתו' ו :). — ומ"ר : חביבין ישראל וכו' גלו לאדום שכינה עמהם וכו' וכשהן פ ז ו ר י ן שכינה עמהם (ר' נתן, מד"ר במד' ז). — ויאמר הפיטן : פ ז ו ר י מ ו תקבין מעילם ומשנער בביא לפניך תפלת הערער (ר"י אבן אביתור, אוצר השירה והפיוט, ח"ב 13). הנה פ ז ו ר י ך בחילך חלו וברית שלימך יום ליום ישאלו (ר"מ זכות, מגודדיך, סהר' ח"ב לכפורים). — ואמר המשורר : אלי אסוף פ ז ו ר ת בין פרא ולביא האומר בגבורה לצולה חרבי (רשב"ג, הלי דבוק, אגור 135). הכי הוא אשר יצמיד משנאים והיא יפריד אהובים ואין בלתו מחבר פ ז ו ר ו ת י ו (הנ"ל, נבס הל, כתבי 196). — ובמליצה : יאסף כל פ ז ו ר י המליצות ואיש מהם בלי נמלט ושרד (ר"י

פרט לאחרונה, או בשלמותה או בקצור (פז) או מחלקת לשני חלקים (פז מון). ועי' גם אידלזון־טורטשינר, שירי תימן, הקד'. וכעת נמצא שמוש זה בפיוטים הקדומים מימי הגאונים כמו בדגמאות המובאות כאן.]

[1]) [קצור : בתמוז בשבעת עשר בו נשור מלך במסבי.]

[2]) [קצור : בתמוז בשבעה עשר נשרפה דת מוסר עד ישועה מפיך נבושר.]

[3]) [[כמו ב ז ר, עי"ש הערה.]]

הריזי, הקד' 1). — ובסהמ"א גם בינ' פוע', פוזר, מ"ר פוזרין : בימות החמה פ ו ז ר י ן אותה (את הקטרת) כדי שלא תתעפש בימות הגשמים צוברין אותה כדי שלא יפיג ריחה (סדר רב עמרם השלם א, קסד). — ועבר : אל תשמחי אויבתי על שבר קרני כי נפלתי קמתי ויי' עזורני הנה יאספני אלי אשר פ ז ר נ י[1]). (שכרת ולא מיין, קינ' ת"ב).

— פע', פִּזֵּר, פִּזְּרָה, פִּזְּרוּ, מְפַזֵּר, תְּפַזְּרִי, יְפַזֵּר, — פִּזֵּר אנשים, עם וכדו', שמם לא יחד אלא במקומות רבים, zerstreuen; disperser; to scatter : ונשפטתי עמם שם על עמי ונחלתי אשר פִּזְּרוּ בגוים (יואל ד ג). אתה דכאת כחלל רהב בזרוע עוך פִּזַּרְתָּ איביך (תהל' פט יא). — ובתלמו' : צדקה עשה הקב"ה בישראל ש פ ז ר ן לבין האומות (ר' אושעיה, פסח' פז:).—ופִזֵּר דברים : כי אלהים פִּזַּר עצמות חנך (תהל' נג ו). הנתן שלג כצמר כפור כאפר יְפַזֵּר (שם קמז יז). — ובתו"מ : הרוח ש פ ז ר ה את העמרים אומדין אותה כמה לקט היא ראויה לעשות ונותן לעניים (פאה ה ח). כום שנפגם וכו' ר' שמעון אומר אם מ פ ז ר הוא את רוב המים טהור (כלים ל ג). פושעי ישראל בגופן פושעי אומות העולם בגופן יורדין לגיהנם וכו' ונעשין אפר והרוח זורה אותן ו מ פ ז ר ת ן תחת כפות רגלי הצדיקים (תוספת' סנה' יג ד). להבית שהיתה מליא' שמן כל מה שאתי נותן לתוכה מים היא מ פ ז ר ת את השמן (ירוש' שבת א ז). היה רובה מצד אחד שאם ת פ ז ר נ ה ויש בה מיעוט אין נמדד עמה (שם ב"ב ז א). עשרה דברים קשים נבראו בעולם וכו' עבים קשים רוח מ פ ז ר ת ן רוח קשה גוף סובלו (ר"י, ב"ב י.). אדם מ פ ז ר עפר קב אחד אין מ פ ז ר אלא ד' אמות אבל משה נטל מלא ידו ו פ י ז ר ו על כל ארץ מצרים (מד"ר שמות יא). — בהשא', פִּזַּר כסף וכדו', נתן הרבה : פִּזַּר נָתַן לאביונים (תהל' קיב ט). יש מְפַזֵּר ונוסף עוד (משלי יא כד).—ובתו"מ : לא לחנם פ י ז ר בן אלעשה את מעותיו אלא להראות בהן תספורת של כ"ג (נדר' נא.). מה יעשה אדם ויהיו לו בנים זכרים ר"א אומר י פ ז ר מעותיו לעניים (ב"ב י:). למה זכה זבולן להקריב שלישי לפי שחיבב את התורה והרחיב ידיו ל פ ז ר ממונו לישׂשכר כדי שלא יצטרך שבט ישׂשכר לפרנס ולא יתבטל מלעסוק

[1]) [הנקוד פִּזְרַנִי, ואולי צ"ל פִּזְּרָנִי.]

בתורה (מד"ר במד' יג). — ובסהמ"א: פזר לדלים תן בלב שמח (ר"ע פרלכטים, מתק שפתים, מק"כ 90). — *ובנגוד לכַּנֵּס: בשעת המכנסין פזר ובשעת המפזרין כנס (הלל הזקן, תוספת' ברכ' ז כד). ר' מפזרן (את ברכת האור והבשמים בהבדלה של מוצאי שבת) רבי חייא מכנסן (פסח' כד.). ידוע תדע כי גר יהיה זרעך ידוע שאני מפזרן תדע שאני מכנסן (מד"ר ברא' מד). — ובסהמ"א: זכר טבע ההמון בהתחברו עם המקמצים או עם המפזרים ואמר וכו' (פירוש משלי לר' זרחיה מברצלונה יג יח, השחר נ, 236). — במליצ' פִּזְּרָה הָאִשָּׁה דְּרָכֶיהָ לאנשים, זנתה עם אנשים הרבה: אך דעי עונך כי ביי' אלהיך פשעת וַתְּפַזְּרִי את דרכיך לזרים תחת כל עץ רענן (ירמ' ג יג). — *פִּזֵּר את הרגל, הלך לדרך בנגוד אל כִּנֵּס את הרגל, לא הלך: בשעת הדבר בשעת מלחמה כנוס הרגל ובשעת רעבון פזר הרגל (מד"ר רות, סוף פרש' א). — וכן: אם מנעת עצמך מדבר מצוה וכו' אם פזרת רגליך על העני ועל המצות נתקיים עליך ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך (מס' ד"א ט). — *פִּזֵּר הקול: והן שמונה שרים וכו' הראשון פז"ר הוא הקול יפזר (הוריות הקורא, דרנבורג, 73).

— פע', מְפֻזָּר, — עם מְפֻזָּר בגוים, שאינו בארץ אחת כ"א בארצות רבות: ישנו עם אחד מְפֻזָּר ומפרד בין העמים בכל מדינות מלכותך (אסת' ג ח). — ובתו"מ, גם על שאר דברים שפֻּזְּרוּ אותם: עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה חורשין כל בית סאה בשבילן עד ראש השנה (שביעי' א ו). אלו מציאות שלו מצא פירות מפוזרין מעות מפוזרות וכו' (ב"מ ב א). איאתי בזמן שהוא גוש בקערה אבל אם היה מפוזר במדוכה טהור (ר' יהודה, עבול יום ב ג). כי מפוזרים אתה מקבץ ותועים עליך לשפוט (ירוש' ברכ' ד ג). ונמצא אדם ההוא מפוזר בין הארצות בלא טוב וברכה (אדר"נ ח). — ובנגוד למְכֻנָּס, צָבוּר, סָמוּךְ, מְכֻוָּן: ששער לבן מטמא במכונס ובמפוזר וכו' (נגע' ד ג). מצא פירות צבורין חייב להכריז מפוזרין אינו חייב להכריז (תוספת' ב"מ ב ו). שבעת ימים יכול בין סמוכים בין מפוזרים ת"ל ואחר תטהר אחר אחר לכולם (ספרא מצורע, פרק ט). ושלשת את גבול ארצך שלא יהיו מפוזרות אלא יהיו מכוונות כשתי שורות שבכרם (ספרי דבר' קפ).

מצא פירות ממודהין בשדה מכונסין אסורין משום גזל מפוזרין מותרין משום גזל (ירוש' מעשר' ג ב). שמביאין עצים מן המכונסין שבשדה ומן המפוזרין שבקרפף (שם ביצ' ד א). — ואמר הפיטן: צררונו ארבע מלכיות פְּזָרְנוּ בכל זויות (קדור רסע"ג, שמג).

— נפע', נִפְזַר, — נִפְזְרוּ דברים, שֶׁפִּזְּרוּם: נִפְזְרוּ עצמינו לפי שאול (תהל' קמא ז).

— התפ', *הִתְפַּזֵּר, נתפזר, כמו נפע': עד שלא נמחקה המגילה אמרה איני שותת מגילתה נגנזת ומנחתה מתפזרת על הדשן וכו' נמחקה המגילה ואמרת טמאה אני המים נשפכין ומנחתה מתפזרת (סוט' ג ג). מי שזכה במחתה נטל מחתת הכסף ועלה לראש המזבח ופנה את הגחלים וכו' נתפזר ממנה כקב גחלים וכו' (תמיד ה ה). מי שזכה בקטורת היה נוטל את הבזך מתוך הכף ונותנו לאוהבו או לקרובו נתפזר ממנו לתוכו נותנו לו בחפניו (שם ו ג). היתה מרובעת ונעשית עגולה או ארוכה מבוצרת ונעשית מן הצד מכונסת ונתפזרה ובא השחין ונכנס בתוכה וכו' (נגע' א ה). פירות שנתפזרו מלקט אחד אחד ואוכל (תוספת' שבת עז ט). מי שנתפזרו לו מעותיו לבית עבודה זרה לא יהא שוחה לפניו ומלקט מפני שנראה כשוחה לעבודה זרה אבל הופך לאחוריו ומלקט (שם ע"ז ו ד). אובדות הן מתפזרות הן (ר' יוחנן, ירוש' ב"מ ג ה). נתפזר זרעו (של יוסף) ויצא לו בציפרני ידיו (ר' אבון ירוש' הוריות ב ה). נח כשיצא מן התבה הכישו ארי ושברו ובא לשמש מיטתו ונתפזר זרעו ונתבזה (ר' אליעזר בנו בל ריה"ג, מד"ר ברא' כו). אם נוטל אדם ארנקי של מעות ונותן הפה למטה אין המעות מתפזרות (שם ויקר' יד). ישראל אעפ"י שנתפזרו בכל העולם עתידין לחזור (מדרי שה"ש, גריכהוט, נח:). — ואמר המשורר: בהגיעו לצוק לאחוריו דוחפו ומתגלגל לעצמו בו אות בהתפזר אבריו כי רוצה יי' בעמו (רא"ע, אזכירה, איגר 233). — *נִתְפַּזְּרוּ העבים: מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה ונתנגב' הארץ (ירוש' תעני' ג יא). פעם אחת נתקשרו שמים בעבים וכו' ונתפזרו העבים וזרחה החמה (ברכ' כז:). — ובסהמ"א: וכל זמן שלא נתפזרו העבים נפטר בברכה אחת נתפזרו בין ברק לברק ובין רעם לרעם צריך לחזור ולברך (טוא"ח ברכות, רכז). — *החבור נִתְפַּזֵּר וכדו', התפשט בכל

הארץ: ומימות רבינו האיי לא קם כמוהו ונתפזר חבורו בקצוי האדמה (ר' מנחם בן זרח, הקד' לידה לדרך, טו). — התפזר הקול וכדו': שנים עשר הוא פזר על התיבה כנזר מגביה וחוזר ובלשון מתפזר (דה"ע, 18). — נתפזרה הנפש: ולכן אין ראוי בשום צד שיהיה בו שינוי צורה מכל צורותיו פן תתפזר נפש המחשב מצד השינוי ותנוד מן החפץ (ר' אהרן הלוי, ס' החינוך, מלוה רעה).

***פַּזָּר**, פוה"ז, — מפזר לעניים, נדיב לב, ; freigebig(er) ; généreux ; liberal : ונבחר נדיבות מעשיר ופזר משוע (אקח ב עח).

***פָּזֵר**, ש"ז, מ"ר פזרים, פזרין, — שם אחד מטעמי הנגינה של המקרא שצורתו בקרן איל [1]: שנים עשר הוא פזר על התיבה כנזר (דה"ע, 18). נראה לי שזה אינו מן המנין וכו' כי לא נמנת אלא י"ג במסורות בטעם פזר ואח"כ ברוב ספרים ישנים ג"כ בדקתי והוא בפזר ויש גמגום ובמסר' אחרת לא נמנה זה מן הפזרים (מסורה ליהוש' ב יט). וחלקי הידיעה ג' והם פזר ותרים ותלשא וכו' ומיני הידיעה פזר וזרקא (ר"י חיוג, ג' ספרי דקדוק, הולא' נוט, 128). ואצלנו מלת הזאת בפזר ומלת מלכים בפסיק (ר"ש פינסקר, מבוא אל הנקוד האשורי, 25). — ואמר המשורר: גבר ביחש געיה יחשו אכן עלי ראשו כדמות פאזיר[2] (אלעזר הבבלי, הוצ' ברודי, מק"כ, עי כח). — פזר גדול, קרני פרה, שם לאחד הטעמים: פעם נקרא פזר סתם וכו' ופעם נקרא פזר גדול והיה בקרני חגבים (הורית הקורא, דרנבורג, 91). ובהשלושה מקומות מן הששה עשר בכל המקרא שבא בהם הפזר הגדול אצלנו מצאתי תחתיו וכו' (ר"ש פינסקר, מבוא אל הנקוד האשורי, 32). — ומ"ר: כמו שתראה בזמן שיהיה בפיסוק שנים שלשה פזרין יגבה קול הקוראים וישמע עד למרחוק (הורית הקורא, דרנבורג, 96). וטעם אלו הפזרין הגדולים אמרו לפי שיש בפסוקים אלה חוזק ביותר ונגבהין יותר מדאי לכך נעשו פזרין גדולים (שם 92). אבל פחות מהמשנה הגדול שאחר השליש הוא פזר ואפילו לפני פזר אחיו נמצא עד שמונה פזרין רצופין (בן זאב, תל"ע, 362).

1) [הערוך (ערך פזר) כותב: פורא פי' שבט וכן קורין לניקוד שזקוף כשבט פזר.]

2) [מנקד: פְאזִיר לשם החרוז בהתאם אל נזיר. הכונה: גבר שיחסי שפל כמתג שמתחת לאות, ועל ראשו כדמות קרן — ממעשי אשתו.]

***פְּזוּרָה**, ש"נ, — כמו פְּזוּר, א ; Zerstreuung; dispersion; scattering, ואמר הפיטן: וכמו חוקת אורתי אספת מנוף פזורתי לציון תמהר חורתי כי אתה עזרתי (אור ישראל, זולת שבת אחר שבועות).

***פִּזְרוֹן**, ש"ז, — כמו פזורה, ואמר הפיטן: לזאת אכף ואספק כף ביום חמש פזרוני[1] (רסב"ג, טעם נאסר, סליח' לי"ז בתמוז). מאויבי אנקמה פזרוני גדע קרנות זרוני ומשפטיך יעזורוני (אל אמונה, סליח' ער"ה).

***פַּזְרָן**, ש"ז, —מי שרגיל לפזר את כספו, ; Verschwender ; prodigue; spendthrift : ועתה עלי לברר שאתה פזרן והסי' ליטרי' הברחת מכתי לכן לא תאבה בתי ללכת אחריך (ר"מ גרונטנבורג, שערי תשובה ריט). הפזרן אחר הפזרנות (אורח' לדיקים, שער הסקר, דף סג:). הפזרן יותר נקל לשוב ולהתרחק מלפזר מן הכילי להתחיל ליתן (רי"א מודינא, צמח לדיק טו). ופזרן גדול שהון עתיק לא יספיק לו (סו"מ מכס לבי א).

***פַּזְרָנוּת**, ש"נ, — מדת הפזרן, כמו פזור ב), : Verschwendungssucht; prodigalité; wastefulness הפזרן אחר הפזרנות (אורח' לדיקים, שער הסקה, דף סג:).

א. **פַּח**[2], ש"ז, מ"ר פחים, סמי' פחי, — כעין לוח דק של מתכת, טס של נחשת, זהב, וכדו', ; Blech, Platte ; plaque; plate (of metal) : וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילם לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן ובתוך תולעת השני וכו' (שמות לט ג). את מחתות החטאים האלה בנפשתם (יקחו) ועשו אתם רקעי פחים צפוי למזבח (במד' יז ג). — ובסהמ"א: שכן מנהג מרקעי פחים כשמניחין הטס על הסדן מכין תחלה בקורנס על הסדן כשמתחיל במלאכה (ר' מנחם, שבת קב:). — ואמר המשורר, בהשאלה: שמש נשאם על כנפיו על פני ארץ ועת כי נבקעו נבקעו פחי גשמים רקעם רוח ועב קצץ פתילים עד שאול נגעו (רסב"ג, עבי שחקים, דוקס יט). בין מר ומתוק יעמד לבי

1) [יש מנקדים חֲמֵשׁ פְּזוֹרוֹנִי ובס"א: חֲמֵשׁ פְּזוֹרוֹנִי.]

2) [לא התברר מקורו.]

והם רוש הנדד ודבש נשיקותיך אחרי דבריך בפחים רקעו אותו פתילים קצצו ידיך (ר״י הלוי, מה לך לביא, שעה״ש 92).

ב. פַּח [1]), ש״ז, נסמ׳ פַּח, מ״ר פַּחִים, — מלכדת, כלי ללכד בו צפרים וכדו׳, Schlinge, Falle; piège, trappe; snare, trap: התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין לה היעלה פח מן האדמה ולכוד לא ילכד (עמו׳ ג ה). הולך אחריה פתאם וכו׳ כמהר צפור אל פח ולא ידע כי בנפשו הוא (משלי ז כב–כג). כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בַּפָּח כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאם (קהל׳ ט יב). — ולבני אדם: פחד ופחת ופח עליך יושב הארץ והיה הנס מקול הפחד יפל אל הפחת והעולה מתוך הפחת ילכד בַּפָּח (ישע׳ כד יז–יח). צנים פַּחִים[2]) בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם (משלי כב ה). כי שלח ברשת ברגלו ועל שבכה יתהלך יאחז בעקב פח יחזק עליו צמים טמון בארץ חבלו ומלכדתו עלי נתיב (איוב יח ח–י). על כן סביבותיך פחים ויבהלך פחד פתאם (שם כב י). — ובהרחבה, טָמַן פח לפלוני, יָקֹשׁ פח לפלוני, נָתַן פח לפלוני, עשה תחבולה לְהַפִּילוֹ, להביא עליו רעה: כי כרו שיחה ללכדני ופחים טמנו לרגלי (ירמ׳ יח כב). נתנו רשעים פח לי ומפקודיך לא תעיתי (תהל׳ קיט קי). נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים הפח נשבר ואנחנו נמלטנו (שם קכד ז). טמנו גאים פח לי וחבלים פרשו רשת ליד מעגל מקשים שתו לי (שם קמ ו). שמרני מידי פח יקשו לי ומקשות פעלי און (שם קמא ט). בארח זו אהלך טמנו פח לי (שם קמב ד). — הצילו מפח יקשו לו: אמר לי״י מחסי ומצודתי אלהי אבטח בו כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות (תהל׳ צא ב–ג). — היה לְפַח לפלוני, גרם לפלוני שיכשל, שיפל, שתבוא עליו רעה: ידע תדעו כי לא יוסיף יי׳ אלהיכם להוריש את הגוים האלה מלפניכם והיו לכם לְפַח ולמוקש ולשוטט בצדיכם ולצננים בעיניכם עד אבדכם מעל האדמה הטובה הזאת (יהוש׳ כג יג). והיה למקדש[1]) ולאבן נגף וכו׳ לְפַח ולמוקש ליושב ירושלים וכשלו בם רבים (ישע׳ ח יד–יה). יהי שלחנם לפניהם לְפַח ולשלומים למוקש (תהל׳ סט כג). — ובהשאלה במוסריות, היה לפלוני לְפַח, גרם לו שֶׁיִּכָּשֵׁל בעון, שיחטא, שיעוה דרכו: שמעו זאת הכהנים וכו׳ כי פח הייתם למצפה ורשת פרושה על תבור וכו׳ (הוש׳ ה א). נביא פח יקוש על כל דרכיו[2]) (שם ט ח). — ואמר בן סירא: דע כי בין פחים תצעד ועל רשת תתהלך (ב״ס גני׳ ט יג). — ובסהמ״א: הפח בחורים כולם ישימו את עצמם בפחי האדמה ובחורים (תוס׳ בדברי רש״י, ישע׳ מב כב). — ואמר הפיטן: עברה וזעם נאפפו פחים לרגלם הוקפו צירים אחזום ונהרפו (ר׳ שמעון בר יצחק, מי יה סוף, קרובי׳ ז פסח). אשר הרג רשע שר טבחים בדם כהן המקריב הזבחים וגם צדם כצפרים אל פחים (זכור ה׳, ערבי ת״ב, ספרד׳). — ואמר המשורר: ילדת לשנים עשר ירחים רוח בשומך בשיחים השוחים, וגם כסותים פתרון כסותים על כן סביבותיך פחים (יהודי בן ששת, הקד׳ לתשו׳ תלמידי דונש). במה אתנחמה והוא יתנחמה להרגני ומה איחל כי בפח פעמי עזבו (ר״י הלוי, פני חדש, שעה״ש 91). נדדו יאינם והמכו בעונם ורגלם בפח זדונם יקושה (הנ״ל, נדדו ולאינם, שם 115). ופח ופחד חד בחד יתלכדו (הנ״ל, אהה אדני, שם שם). ויהיו עיניך לפחי רעייניך והצבת מוקשיך ולכדת נפשך (רמב״ע, הוכיחה בני, אגר 206). כי אליך אל שבתי בתום ובור שמרני מפח הציבו גוי גבור (הנ״ל, ובכן ה׳ קראתיך, שם 252). מה אעשה אני בדבריה העין אנוש לבבו תיבח היא היתה לפח (הנ״ל, שמש ציום, כהנא א 49). ונאחז בפח תבל ונשקע ברב הבל (הנ״ל, בשם אל, שם 200). נלכד בפח התאוה שבר מוקשך ומפח נפשך הצל (ר״י חריזי, הענק[3]), בספ׳ זכרון להרכבי). מחצני וגם פרש לרגלי פח וגם רשת וגם הודה ברואותיו בלא חצים ולא קשת (ד״ה של יהודי מצרים וא״י, יעקב מן, ב, 21).

---

1) [כן בסור׳ פַּחָא ובערבי׳ פח׳ a), וכן כנראה באשור׳ פַּח.]

2) [לשמוש הבטוי צִנִּים פַּחִים בתו״מ ובסהמ״א עי׳ ד. פַּח.]

a) فخّ

---

1) בפול מן ולמוקש למטה.

2) [המחבר הבין את הפסוק כפרוש הראב״ע: נביא השקר הוא פח יקוש וכו׳.]

3) ספק אם הוא לר״י חריזי, עכ״פ הוא מאותו זמן.

ג. **פַּח**, ש"ז, מ"ר פַּחִים, — כמו פֶּחָם: ימטר על רשעים פחים[1] אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם (תהל' יא ו). — ואמר הפיטן: יקוד אור הנגחל עוד מ ה פ ח י ם (מחז' ויטרי 450). יה בראות בנתמלא מפקם פ ח י ם ורוח זלעפות השיקם (ר' שמעון בר יצחק, יוצרי לאלהים אדירים, קרוב' ז פסח).

ד. *__פַּח__, תוס"ז, מ"ר פַּחִים, — כמו נוֹפֵחַ, בשמוש בבטוי צִנִּים פַּחִים[2]: הכל בידי שמים חוץ מצנים פ ח י ם[3] (כתוב' ל., וכן ב"מ קז:, ב"ב קמד:). — ובספה"א: אם תבא ר"ה יום ב יהיו צנים פ ח י ם והזרעים יהיו טובים (ר' יהודה אלברצלוני, ספ' סימני הרעשים והתקופות, כ"י ביהמ"ד ספטר). ואשב תחת אחד השיחים להמציא רפואה לצנים פ ח י ם והנה איש ראיתיו מרחוק הולך לתומו לבלי חוק (ר"ז אלצ'אהרי, ספר המוסר, מענוני מסתרים, כ). — ואמר המשורר: השמר מצנים פ ח י ם כי זה לך מפיד יום פדיון (עמנו', מחב' כג, 181).

א. *__פֶּח__, ש"ז, מ"ר סמ' פַּחֵי[4]), — פַּחֵי נֶפֶשׁ, כמו מַפַּח נפש: הלכו ב פ ח י נפש (מדרש תהלים, הוספות דבר' לא יד). בראשונה היה אדם עולה לירושלים לדין עם חבירו והיה הדיין אומר לו בקע לי שני בקעיות עצים מלא לי שתי חביות של מים והיו יציאותיו כלין והיה יוצא משם ב פ ח י נפש (ר' יוחנן, פסיק' דר"כ, בובר, קכג.). שמוסכם לילך ב פ ח י נפש כראשונים (תנחו' בלק ט). — ובספה"א: אז הלכו כלם ב פ ח י נפש ומן המעלילים עשו שפטים (ר"ש ויגא, שבט יהודה, הנובר, 49). שבחולי זה (מרה שחורה) יפסד הדמיון והכח המחשב ויקרה לו הצער והדאגה ויפחד וירעד ויגעש ב פ ח י נפש (ר"י אברבנאל, פרוש ש"א יו, ורוח הסרה). התרעמה א' והקפידה כל כך על שהוא ית' התחיל לבראת עולמו בב' רק עמדה לה מרחוק ב פ ח י נפש ושתקה (פענח רזא עה"ת, ברא"ש, ג.). — וצרוף *פַּחֵי מַפַּח, ואמר הפיטן: מנת כוסם פ ח י בפח הגשימם (ר' שלמה, אני יום, סליח' יום ג).

ב. **פַּחָּ**[1]) ש"ז — יקוש, הטומן פחים, Fallensteller; trappeur; trapper, ואמר המשורר: זמן לכסיל מרום יקרא כסיל עש לעש בגד ו פ ח תחתיו פחתים ותחת בן נמלים בן נמרים ותחת בן פחותים בר פחתים[2]) (ידע' הפניני, שירי ברכה, מק"נ, 8).

פחד[3]), ממנו פַּחַד, א. פַּחַד, פַּחְדָּה, *פַּחְדּוֹן, *פַּחְדוּת *פַּחְדִי, *פַּחְדָן, *פַּחְדָנוּת, *פָּחוּד, *פְּחִידָה.

פָּחַד, פ"ע, פָּחַדְתָּ, פָּחַדְתִּי, פָּחֲדוּ, פָּחֲדוּ, אֶפְחַד, יִחַד, תִּפְחַד, יִפְחַד, תִּפְחֲדוּ, יִפְחֲדוּ יַחְדָו, - פָּחַד האדם מפני דבר, היה לו פַּחַד, ירא, נבהל, sich fürchten; craindre, avoir peur; to fear, to be afraid: והיו חייך תלאים לך מנגד ופָחַדְתָּ לילה ויומם ולא תאמין בחייך וכו' מפחד לבבך אשר תִּפְחָד (דבר' כח סו-סז). הנה אל ישועתי אבטח ולא אֶפְחָד (ישע' יב ב). ביום ההוא יהיה מצרים כנשים וחרד ופָחַד מפני תנופת יד יי' צבאות וכו' כל אשר יזכיר אתה אליו יִפְחָד (שם יט טז—יז). פָּחֲדוּ בציון חטאים אחזה רעדה חנפים (שם לג יד). אל תִּפְחֲדוּ ואל תרהו הלא מאז השמעתיך (שם מד ח). כלם יעמדו יִפְחֲדוּ יבשו יחד (שם שם יא). ופָחֲדוּ (הגוים) ורגזו על כל הטובה ועל כל השלום אשר אנכי עשה לה (ירמ' לג ט). ולא פָחֲדוּ ולא קרעו

---

1) ראב"ע: אבנים בוערות. [רש"י: לשון פחמים, וכן בפשי. ובמד"ר (ברא"ש' כח) פרשו גם כמו ב. פַּח: גומרין ומצדדין. וריב"ג פרש כמו א. פַּח: אבני אש דמה אותם למתכת.]

2) [מלשון הכתוב במשלי כב ה, שהובא בערך ב. פַּח.]

3) [פרש רגמ"ה (ב"ב קמד:): הצנה ה נ ו פ ח ת. וכן רש"י בב"מ: קור ה נ ו פ ח, ובע"ז ג., פרש וז"ל: צנים צנה פ ח י ם חולה הבא על ידי חום כמו עד שיפות היום, ע"כ. ובכתובי ל., פרש: קור וחום וכן מביא רשב"ם בב"ב והתוספ' בע"ז ג., והם גוזרים אותו מן ג. פַּח. והרשב"ם בעצמו (ב"ב שם) מפרש כמו ב. פַּח.]

4) [מ. צ. סגל מנמק פַּחֵי כמאמרו בלשוננו ט, עמ' 45—46 בנגוד למנקדים פִּחֵי ביחיד או פַּחֵי מן פ ח ח. אמנם נמצא בספרים הנקוד פַּחֵי. אין לדעת אם נבנה השם על פי שרש ופעל חי או כקצור של מַפַּחֵי נפש, ואז יש לנקד פַּחֵי, ושרשו נ פ ח, כמו הקצורים קִיחָה, גִּישָׁה במקום לְקִיחָה, נְגִישָׁה.]

1) [נגזר מן ב. פַּח.]

2) [פרושו: הזמן משפיל ומרים, קורא לכסיל השמים (להכוכב) כסיל ובער, ולעמת זה הוא קורא עָשׁ במשמ' עַיִשׁ (כוכב) לעש־הבגד הבזוי; הוא גורם שהיקוש השם פחים נוקש בפחתים הטמונים תחת רגליו; הוא הופך את הנמלה לנמר ואת בן השפלים והפחותים לבן הגדולים (עי' ערך פֶּחָה).]

3) [גם בארמ' היהודית.] [ועי' א. פַּחַד, הערה.]

את בגדיהם המלך וכל עבדיו השמעים את כל הדברים האלה (ברוך, שם לו כד). שם פָּחֲדוּ פחד כי אלהים בדור צדיק (תהל' יד ה). שם פָּחֲדוּ פחד לא היה פחד (שם נג ו). יי' מעוז חיי ממי אֶפְחָד (שם כז א). וינחם לבטח ולא פָחָדוּ ואת אויביהם כסה הים (שם עח נג). שרים רדפוני חנם ומדבריך פָּחַד לבי (שם קיט קסא). כי פחד פָּחַדְתִּי ויאתיני ואשר יגרתי יבא לי (איוב ג כה). על כן מפניו אבהל אתבונן וְאֶפְחַד ממנו (שם כג טו). ויהי כשמעם את כל הדברים האלה פָּחֲדוּ איש אל רעהו (ברוך, ירמ' לו יז).—ובסהמ"א: אבל אחרי כן פ ח ד ת פחד לא היה פחד באמרך יתכן להיות (להג) מגזרת הגה (דונש על מנחם, ולהג הרבה, 74). ודברי אשר יאמר כי אסור עשות שם לדבר מחמת שהוא פ ו ח ד משיהא שיחות בדין דבריו בטלים (יעקב בן שמעון, ספר העריות לישוע בן יהודה הקראי, LFDWDJ, Bericht 18, עמ' XVII). — ואמר הפיטן: פ ו ח ד סנדלפון לצד דופן ידפון למלך מלכי המלכים (אמתי, אראלים ומלאכים, אזן לשמ"ע). פ ח ו ד תפחדו בהזכרתו ליראה אותו ואל תניבוהו עזות (ר"ל בר לאוזן, אזהרות, ח:). פ ח ד והתירא מן החכמים ומצותם תהיה לך חמודה (שם כג.). הקץ לראות שמיו וכו' ו פ ח ד מפני אימיו (ישן אל תרדם, קליר' אמו' יו"כ, אדם לובה). — ואמר המשורר: משכיל אשר אזן וחקר את שירו ומכל האנוש פ ח ד (ריוב"ע, תרשיש י, 90). ויהי האנשים על שחק השר תמהים למבראשונה היו עליו פ ו ח ד י ם ורוהים (עמנואל, מחב' יד). — וביג' פעו', *פָּחוּד, נק' פְּחוּדָה, מ"ר פְּחוּדִים, פְּחוּדֵי: בלשת שנכנסה בעיר בשעת שלום חביות פתוחות אסורות סתומות מותרות בשעת מלחמה אלו ואלו מותרות שאין פנאי לנסך שכיון ש פ ח ו ד י ם הם אין מנסכין (והזהיר, ויקרא' סח). עמדו לפניו יראים פ ח ו ד י ם בשלום (יוסף בן אברהם הכהן, JQR. NS. 1914, עמ' 629). — ואמר הפיטן: פ ח ו ד י פלאיך יפצחו בקול (ר"א הקליר, אדירי איומה, שחרי א' ר"ה). פ ח ו ד י ם הם מכל צרות ממחרפיהם וממגדפיהם נא אל תעזבם וכו' (סטיה, ישראל נושע, סלי' לתענ' חמשי). — ואמר המשורר: דברים נמצאו כצל לעבד וכגאל לאנשי עיר לכודה וכמטר עלי ארץ צמאה וכשלום עלי נפש פ ח ו ד ה (ר"ש הנגיד, ברודי, 103). — ואמר המקונן: והרעות אשר אנו בהם שקועים לילה ויומם פ ח ו ד י ם (ד"ה של יהודי מצרים וא"י, יעקב מן, ג, 120).

— פָּחַד הלב, התרגש מרֹב שמחה וכדו': אז תראי ונהרת וּפָחַד ורחב לבבך כי יהפך עליך המון ים חיל גוים יבאו לך (ישע' ס ה). — ואמר המליץ: ולב עכן פ ח ד ורחב (מפו, אהבת ציון ג). — פָּחַד אל פלוני, חש ופנה אליו: ובקשו את יי' אלהיהם ואת דויד מלכם וּפָחֲדוּ אל יי' ואל טובו באחרית הימים (הוש' ג ה). אל יי' אלהינו יִפְחָדוּ ויראו ממך (מיכ' ז יז) [1].

— פעו', פִּחֵד, מְפַחֵד, תְּפַחֵד,—כמו קל: ותשכח יי' עשך נוטה שמים ויסד ארץ וַתְּפַחֵד תמיד כל היום מפני חמת המציק (ישע' נא יג). אשרי אדם מְפַחֵד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה (משלי כח יד). — ובסהמ"א: ואמר קצת החסידים לתלמידיו אילו לא היו לכם עוונות הייתי מ פ ח ד עליכם ממה שהוא גדול מן העוונות (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהים ז). — ואמר המשורר: מחוץ לשון הנבונים משכיל י פ ח ד ויחת (רמב"ע, תרשיש, שער"ש 75). ועי' ב. פָּחַר.

— הפעי', הִפְחִיד, — הִפְחִיד את פלוני, גרם לו שיפחד, erschrecken; effrayer; to frighten: פחד קראני ורעדה ורב עצמותי הִפְחִיד (איוב ד יד). — ובתו"מ: פחדכם ומוראכם הרי אם מ פ ח י ד י ם הם יראים אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים (ספרי דבר' נג). משמים נשקפה הופיה בירכתי ביתה מ פ ח ד ת כל בעלי כנפים (בר קפרא, ירוש' מו"ק ג ח). משל לתינוק שסרח ולקה ברצועה וכשמבקשין ל ה פ ח י ד ו מזכירין לו הרצועה שלקה בו (מד"ר במד' טז).

— נפעי', ביג' *נִפְחַד, — כמו פוחֵד, פָּחוּד בקל: ובעת ההיא היתה אסתר נ פ ח ד ת מאד מפני הרעה אשר צמחה בישראל (מד"ר אסת', ותאמר אסתר להתך). — ובסהמ"א: תמצא כי בעת הנבואה היה גוף הנביאים נ פ ח ד ומזדעזע (ר"י גיקטיליה, שערי אורה, מנטובה, לא). כי בעלי המרה השחורה הם נ פ ח ד י ם מבני אדם ומתרחקים מהם ואינם שמחים כלל (ר' זרחיה מברצלונה, פרוש משלי יד י, הסחר ג, 238).

— פעו', *פֻּחַד, ביג' מְפֻחָד, מפוחד, א) כמו פָּחוּד, נִפְחַד בקל ובנפעי': וישבתם לבטח ולא מפוזרים ולא מ פ ו ח ד י ם עליה ולא גולים (ספרא בהר, ויס, פרק ז).—ובסהמ"א: והוא השבט שאמר שאין שבט אלא עוז וממשלה ולפיכך מגורי ו מ פ ו ח ד י אל חרב.

1) [עי' גם ב. פָּחַר, הערה.]

יהיו שאר הגוים את עמי ואין להם לשוש ולשמוח עליהם (ר"א מגלגלי, פרוש יחזק' כח יז). מאימתו ורוממותו יראו חזקים ממשברי לב שגיעום מיראתם ממנו ינתקו דרך נקביהם כמנהג המפוחדים מפחד חזק (רלב"ג, איוב סוף מא). ויחשוב וידמה נגד עיניו שאם יעשה העבירה מאבד כל זה והולך ערום ויחף וכו' בהול ומפוחד שסוי ונרמס (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר יב).—ב) *מי שמפחדים מפניו, יראים אותו: וכיראתך עברתך כשם שאתה יראוי ומפוחד כך יש להתירא ולהתפחד מעברתך (רש"י, תענ' ח.). — וברפואה, במשמ' איום ומסכן: והאדום הדמוי (מהשתן) יתר בטוח מן האדום הכרכומי והאדום הכרכומי ג"כ איננו כ"כ מפוחד אם תהי' האדומה נחה ומפוחד אם תהי' נעה (קאנון א ג ג, כלל ג בשתן ג). כי העת היותר מפוחד מהפרי שיפול הוא בעת התחלת הראותן ואם יהיה מזלת יהיה חומם מטה שיטה לרחם ליחה חדה יפוחד ממנה וכו' (שם ג כא ג י). ומהנהגתם ג"כ שמיר' מה שראוי שישמר ממין מחלת לנגד במה שיבטח ממנו כמו בעלי הכרסם ראוי שיפוחד עליהם מנחירות החזה (שם ד ג א קא). עכוב הדפק או חולשתו או קטנו כל אחד מאלו כשיהי' בתכלית אשר אין אחריו תכלית הנה הוא מפוחד מאד ובעליו על צער גדול תמידי (פרקי משה ד י). והמין הא' תקרא קדחת יומית לפי שלא תתמיד רק יום אחד וכו' ותתרפא במעט זמן אלא שיפוחד שלא תתחבך במין הב' (ר' משה אלבילדה, ראש' דעת ה א, עה:).

— התפ', *הִתְפַּחֵד, — כמו הקל, פָּחַד, בא בפחד: erschrecken; s'effrayer; to be frightened: ובזמן שאין אדם עניתן ובני ביתו קפדנין והלך לו למדינת הים, וכו' לבו מתפחד עליו ודעתו אינה מיושבת במקומו עד שעה שיחזור (אדר"נ ז). לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר תאמר אותן אוכלוסין שהרגתי שהיה בהם צדיק אחד וירא שמים אחד (ר' לוי, מד"ר ברא' מד). עמד אחד ותפשו (לארכיליסטס) אמר המלך שמרו שניהם עד הבוקר והיה זה מתפחד וזה מתפחד זה מתפחד לומר אי זו פריקופי המלך נותן לי וזה מתפחד ואומר אי זה דין המלך דן אותי, כך לעתיד לבא ישראל מתפחדים ואומות העולם מתפחדים ישראל מתפחדים ופחדו אל ייי ואל טובו באחרית הימים ואומות העולם מתפחדים פחדו בציון חטאים (ר' יהודה בר' סימון, שם מח). בשעת הדין הכל נושאיי ונותנין בהלכה להוציא את הדין לאמתו והיו רואין כאלו חרב מונחת להן בין ירכותיהן וגיהנם פתוחה לפניהם הוי מפחד בלילו' היו מתפחדין היאך להוציא את המעשה כדי להנצל מדינה של גיהנם (ר' יוסי, שם במה, יא). עד שלא יחטא אדם נותנין לו אימה ויראה והבריות מתפחדין ממנו, כיון שהוא חוטא נותנין עליו אימה ויראה ומתפחד הוא מאחרים (שם שה"ש, הנה מטתו).—ובספהמ"א: אדם אם יראה בריאת חיה או עוף או תנין או כל מראה דמות שלא היה נהוג ומנוסה לראות ורואהו פתאום מיד מתבהל ומתפחד ותקצר נפשו למות וכו' אלא אפילו הדבור שהיה מדבר עמהם היה בענוה ובדרך דבור של בני אדם שלא יתבהלו ויתפחדו מפניו, אדם וחוה בעת ששמעו את קול ה' מתהלך בגן לרוח היום נתבהלו ונתפחדו מאד ונתחבאו מלפניו (ר' שבתי דונולו, חכמוני, ס' יצירה ורשה, סג:). שבטחו על רוב טובתם ושלוותם לבייש בר קמצא ולעמוד על בת קיסר והיה להם לפחד ולדאג מן הפורעניות ולא דמי לאדם המתפחד בחנם (תוס' גיטין נה:, ד"ה אשרי). אני עתה כמו חבצלת שהיא בשרון שהוא מקום מישור כל אדם ישיגנה וכשושנה בעמק רגל תרמסנה ואני מתפחדת (ראב"ע, שה"ש ב א, טעם ג). שיהיה לבו של אדם מתפחד עליו בכל יום ויאמר אוי לי שמא תהא עלי פורענות היום ושמא למחר ונמצא מתפחד בכל יום (ר"י בן יהודה, ספר מוסר א ז).

א. פַּחַד, ס"ז, פַּחְדָּהּ, פַּחְדְּכֶם, פַּחְדּוֹ, פְּחָדִם, מ"ר פְּחָדִים, — א) כמו מוֹרָא רגש של מורא ובֶהָלָה וכדו' [1]), Furcht, Schrecken; frayeur; fear: תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן (שמות טו יו). היום הזה אחל תת פַּחְדְּךָ ויראתך על פני כל

---

[1]) בעצם הדבר קול שאון הגורם בהלה גדולה. [ואמנם אפשר ששם זה במשמ' יראה ופחד, והפעל פָּחַד הנגזר ממנו אינם בעיקר אלא ב. פַּחַד במשמ' ירך ושוק, והוראת היראה נולדה במלה בקצור מתוך צרוף כגון מעידת פחד (רעידת שוק וירך), כשם שקבלו גם שמות אברים אחרים הוראות מפשטות מתוך קצורים דומים: רחמים (בעקר: רֶחֶם, בטן, מעים) מתוך המית רחמים (על כן המו מעי), אַף כמשמ' הכעס מתוך חרון אף, וכדו'.]

העמים תחת כל השמים אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך (דבר׳ ב כה). בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר מִפַּחַד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה (שם כח סז). וישלח בכל גבול ישראל ביד המלאכים לאמר אשר איננו יוצא אחרי שאול ואחר שמואל כה יעשה לבקרו ויפל פַּחַד יי׳ על העם ויצאו כאיש אחד (ש"א יא ז). בוא בצור והטמן בעפר מפני פַּחַד יי׳ ומהדר גאונו (ישע׳ ב י). פַּחַד ופחת ופח עליך ישב הארץ והיה הנס מקול הַפַּחַד יפל אל הפחת (שם כד יז—יח). קול חרדה שמענו פַּחַד ואין שלום שאלו נא וראו אם ילד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה ונהפכו כל פנים לירקון (ירמ׳ ל ה). כלם אחזי חרב מלמדי מלחמה איש חרבו על ירכו מִפַּחַד בלילות (שה"ש ג ח). פַּחַד ופחת היה לנו השאת והשבר (איכ׳ ג מז). מכל צררי הייתי חרפה ולשכני מאד ופַחַד למידעי ראי בחוץ נדדו ממני (תהל׳ לא יב). אין פַּחַד אלהים לנגד עיניו (שם לו ב). שמע אלהים קולי בשיחי מִפַּחַד אויב תצר חיי (שם סד ב). לא תירא מִפַּחַד לילה מחץ יעוף יומם (שם צא ה). שמח מצרים בצאתם כי נפל פַּחְדָּם עליהם (שם קה לח). ושמע לי ישכן בטח ושאנן מִפַּחַד רעה (משלי א לג). אל תירא מִפַּחַד פתאם ומשאת רשעים כי תבא (שם ג כה). בשעפים מחזיונות לילה בנפל תרדמה על אנשים פַּחַד קראני ורעדה ורב עצמותי הפחיד (איוב ד יג—יד). הלא שאתו תבעת אתכם ופַחְדּוֹ יפל עליכם (שם יג יא). קול פְּחָדִים באזניו בשלום שודד יבואנו (שם טו כא). בתיהם שלום מִפָּחַד ולא שבט אלוה עליהם (שם כא ט). על כן סביבותיך פחים ויבהלך פַּחַד פתאם (שם כב י). המשל וָפַחַד עמו עשה שלום במרומיו (שם כה ב). כי פַּחַד אלי איד אל ומשאתו לא אוכל (שם לא כג). הקשיח בניה ללא לה לריק יגיעה בלי פָחַד (שם לט טז). ישחק לְפַחַד ולא יחת ולא ישוב מפני חרב (שם שם כב). ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי נפל פַּחַד היהודים עליהם (אסתר ח יז). ואיש לא עמד בפניהם כי נפל פַּחְדָּם על כל העמים (שם ט ב). ויצא שם דויד בכל הארצות ויי׳ נתן את פַּחְדּוֹ על כל הגוים (דה"א יד יז). ויכו את כל הערים סביבות גרר כי היה פַּחַד יי׳ עליהם (דה"ב יד יג). ויהי פַּחַד יי׳ על כל ממלכות הארצות אשר סביבות יהודה ולא נלחמו עם יהושפט (שם יז י). — ודבר שהאדם ירא פן יבוא: גם אני באידכם אשחק אלעג בבא פַּחְדְּכֶם בבא כשואה פַּחְדְּכֶם ואידכם כסופה יאתה (משלי א כו—כז). — ובתו"מ: גוף קשה פחד שוברו פחד קשה יין מפיגו (ב"ב י.). והנה רעש גדול וחזק ובהלה על הארץ ופחד ורעד לכל יושביה והנה שני תנינים גדולים ויריעו זה לקראת זה ויערכו מלחמה (מד"ר אסתר, ויגד לו מרדכי). — ובספה"א: מנהג בני אדם כשיש להן פחד לשום ידו על לחייו (ערוך, ערך סג). והפחד הוא בהיותו ירא פן יקראנו פגע אך לא הגיע לגבול הדאגה עליו (ר"י מוסקטו, קול יהודה לכוזרי ב לה). ועוד כתב שהיא באה ומתעצבת באדם מפני היותו שכור בקניני עוה"ז וחמודותיו אשר בהפקדם והסרונם או מפני פחד איבודם כל ימיו מכאובים (רי"א מודינה, צמח צדיק ט). — ואמר הפיטן: ותדובר סרה בשם עבודת זרה ובעל אוב לורה וידעוני שקרים ונפש רוצחת לפחד ופחת ועם עיר נדחת בחרב נדקרים (רסב"ג, אזהרות). — ואמר המשורר: לאמים יחפזון ועמים ירגזון לפחדו ירזון בנפשם גבורים (דונש, דעה לבי, מהד"ש 4). דרשה נשמה דבק בכבאך כי דמתה אל כרוב ומלאך ואענה נא בפחדי אך השהרי בבכי ואימים שבע פעמים (ר"י הלוי, מודים לך, מהד"ב 103). — ובמ"ר: ועל כן כשיהיה אדם נוצר דרך משל שיהיה ענינו להקדים אל הפחדים כמו ענין הארי ולא ימנעהו מזה מונע תהיה קדימתו אל הפחדים יותר משובו לאחור מהם (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה, 68). וכרב פחדים מחטא ואשמה ישבים ושקדים על דת תמימה (אבן, עז אל מעידים, מהד"ב 63). אם לא תאמינו בנו לא נאמינו והפחדים עליהם ישענו (עמנואל, מחב׳ כח, 228). אשר שמו לשונם כהרבות ושפתותם כמו חצים שנונים ודתותם שלמות מפחדים ולא שבט עלי כסלם נכונים (ד"ה כל יהודי מגרים וא"י, יעקב מן, ב, 77). זכור כי פעלו תשגיא ותחת בהערימו בתתו קול פחדיו (שם שם 269). בענין היראות והפחדים שאדם מתירא ומתפחד ע"פ הרוב מכמה דברים או מבני אדם שאינם יכולים להזיק לו כלל (מגיד מישרים, מיסות הרי"ג, פח).

— ב) כנוי לאלהים. Gottheit; divinité; deity: לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופַחַד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתני (ברא׳ לא מב). וישבע יעקב בפחד[1]

[1]) ואולי ב. פחד?

אביו יצחק (שם שם נג). — ובתפלה: עננו אלהי אבותינו עננו עננו פחד יצחק עננו עננו אביר יעקב עננו (סליחות).

ב. פַּחַד[1], ש"ז, מ"ר כנ' פַּחֲדָיו, — יָרֵךְ, Schenkel; jambe, cuisse; thigh: הנה נא כחו (של הבהמות) במתניו ואונו בשרירי בטנו יחפץ זנבו כמו ארז גידי פחדו[2] ישרגו (איוב מ יו–יז).—ובסהמ"א: בשבר פחד הירך, אם ישבר פחד הירך יצטרך למתיחה חזקה ואמיצה (קאנון ד ה ג יד). וראוי שיונח בין שני הפחדים אז כמו כדור מעין (שם שם). אין הכהן זקוק לבקש תחת אצילי ידיו של נגוע או בין פחדיו וכו' שמא יש שם נגע (סמ"ג, מ"ע רלד). ואשר היו דדיהם סמוך לפחדים וכו' (רמב"ל דוכן, מגן אבות, הלך יעקב ד, קג.). —ואמר המשורר: כנור דמות פעם ליד פחד בלי שוק דבקו יחד ולא נתחו (רמב"ע, את קדמו, סעה"ש 65). כי מאמר מאין ענין כמו רגל בלי פחד (הוא, תרשיש, י, 90).

פַּחְדָּה, ״פַּחְדָּה, ש"נ, כמו פַּחַד, Furcht, Schrecken; peur; fear: תיסרך רעתך ומשובתיך תוכחך ודעי וראי כי רע ומר עזבך את יי' אלהיך ולא פַחְדָּתִי אליך נאם אדני יי' צבאות (ירמ' ב יט). — ובתו"ם: פחדתו של מלאך המות נתן בלבם (ר' יונתן, מד"ר קהל', את הכל עשה). — ובסהמ"א: ורמזה אליהוא כי השם ית' היה משים פחדתו ויראתו בלב איוב כדי שיתעורר בתשובה לקצת עבירות שבידו (זהב מכבש ומשפט צדק לאיוב, כו:). — ואמר הפיטן: נפלה זועות פַּחְדָּה על עם לשושן דמה בעת נספה אלעזר בן דמה (סליח' לת"ב, זכור חבוקת, סדור רקע"ג סכט). עליון בשמעו דבריהם אשר אז נדברו פחדותם אשר פחדו שר כי גברו (רקע"ג, אתא מרכבות קדש על עשה"ד, שם ספח). ועל כן גר תם וגדלו פחדותיו (ר' שמואל יזכה, יוכי וילא, שרידי מהגבי, מ"ל וייס, 69).

״פַּחְדּוֹן, ש"ז, — כמו פַּחַד: מי נחלתי ישמע דברי חוזי ואל אל נביא שקר מפחדוני מה לתבן את הבר אמר יי' (אזהרות לרקע"ג, סדור רקע"ג, ר).

---

[1]) בערב' פח'ד' a) [סור' פוחדא. עי' א. פַּחַד.]

[2]) פחדיו, קרי.

a) فخذ

***פַּחְדּוּת**, ש"נ, — כמו פַּחַד: ותכם עליהם הם (עדת קרח) אבדו ולא פחדותם שנעשו תחתיהן שרי אלפים ושרי מאות (מד"ר במד' יח).

״פַּחְדִּי, ת"ז, נק' פַּחְדִּית, פחדיית, — נורא ואים Schrecklich; terrible: קדחת יום פחדיית הנה תקרה מהפחד קדחת על דרך מה שתקרה מהיגון (קאנון ד א כג).

״פַּחְדָּן, ת"ז, — מי שדרכו לפחד תמיד, furchtsam; craintif; timorous: וכשרצה לעשות הגבירה הגדולה ההיא בקש (יונתן) לדעת אם הם אמיצי לב או פחדנים (ר"י אברבנאל, פירוש התורה, הי' שכם, ויאמר הי' אלהי אדני). ונמצא כתוב כי המלך דיאוגייניס היה פחדן שבאנשים ומרוב פחדו ומורך לבבו לא היה שלו ולא שקט מימיו (רי"א מודינא, צמח צדיק כו). כמו אנשי המס וכן אשר ימצאום חלוף מה שיקוו הם לעולם פחדנים ובעלי השורה והממשלה הם מפחידים וכו' ואחר התבאר שהפחדנים הם אלו התחייב מזה שאשר יחשבו שלא תאונה אליהם רעה הם בריאי הגופות נעימי התכונות (ר"י מסיר ליאון, נופת צופים, 120).—ואמר המשורר: ולמה הפחדנין ירעשו אבריהם (ראב"ע, שאלות, כהנא ג 29). — ולנקי' פַּחְדָּנִית: ראיתי דמעת האמת וקולה כאוב שפל מארץ תדבר לפניה מצאנוה לא פחדנית ולא בישנית (ר' אבא מרי, מנח' קנא', מכתב עו). כי אין ראוי לאמת שתהיה בישנית ולא פחדנית (ר"י אבועלי, מלמד התלמידים קנז.).

״פַּחְדָּנוּת, ש"נ, — תכונת הַפַּחְדָּן, Furchtsamkeit; timidité; timidity, רגיל בדבור העברי ובספרות.

א. פֶּחָה[1], ש"ז, סמי' פַּחַת, כנ' פֶּחָתְךָ, מ"ר פַּחוֹת, פַּחְוֹות כנ' פַּחוֹתֶיהָ, — כנוי ארמי ובבלי לשר מושל על אחת המדינות בשם המלך, Statthalter; gouverneur; governor: לבד מאנשי התרים ומסחר הרכלים וכל מלכי הערב ופַחוֹת הארץ (מ"א י טו). ועבדי מלך ארם אמרו אליו וכו' הסר המלכים איש ממקומו ושים פַּחוֹת תחתיהם (שם כ כג–כד). ואיך תשיב את פני פַּחַת אחד עבדי אדני הקטנים (ישע' לו ט). ונפצתי בך פַּחוֹת וסגנים (ירמ' נא כג). קדשו

---

[1]) [מן האשור' פַּחַת, פִּחַת, מחוז; בֵּל־פַּחַת, ובקצור פַּחַת, בעל המחוז, פֶּחָה. עי' גם ב. פֶּחָם, פַּחַת.]

עליה גוים את מלכי מדי את פַּחוֹתֶיהָ ואת כל סגניה (שם שם כח). והשכרתי שריה (של בבל) וחכמיה פַּחוֹתֶיהָ וסגניה וגבוריה (שם שם נז). לבושי תכלת פחות וסגנים בחורי חמד כלם (יחזק' כג ו). היה דבר יי' ביד חגי הנביא אל זרבבל בן שאלתיאל פַּחַת יהודה (חגי א א). הקריבהו נא לְפֶחָתֶךָ הירצך או הישא פניך (מלא' א ח). בני פַּחַת מואב (עזרא ב ו). ויתנו את דתי המלך לאחשדרפני המלך וּפַחֲווֹת עבר הנהר (שם ח לו). ואומר למלך אם על המלך טוב אגרות יתנו לו על פַּחֲווֹת עבר הנהר אשר יעבירוני עד אשר אבוא אל יהודה (נחמ' ב ז). אני ואחי לחם הַפֶּחָה לא אכלתי וְהַפַּחוֹת הראשונים אשר לפני הכבידו על העם וכו' ועם זה לחם הַפֶּחָה לא בקשתי (שם ה יד-יח). ובימי נחמיה הַפֶּחָה ועזרא הכהן הסופר (שם יב כו) ויכתב בכל אשר צוה מרדכי אל היהודים ואל האחשדרפנים וְהַפַּחוֹת ושרי המדינות (אסת' ח ט). — ובסהמ"א: אחשדרפן למטה מפחה[1] (לקוטים מן ספר המלילה לר' שלמה בר' שמואל, בכר, 13). — ובהשאלה *בֶּן־פֶּחָה[2], בן גדולים וטובים: רב הוה יתיב קומי ר' חייה רבה וכו' א"ל ר' חייה רבה הכא זרוק א"ל מה בין הכא ומה בין הכא אמר ליה בן פיחה אחריהם (ירוש' ביצה ד ג). — ובסהמ"א, בַּר־פַּחְתִּים[3], ואמר המשורר: זמן לכסיל מרום יקרא כסיל, עש לעש בגד, ופח תחתיו פחתים, ותחת בן נמלים בן נמרים, ותחת בן פחותים בר פחתים[4] (ידעי הפניני, מיוחד ברכה, מק"כ, 8). ומ"ר *פַּחְתִּים, כמו פַּחוֹת, ואמר הפיטן: פאתי מואב ברעד חלחלו פחתי אלופי אדום אז נבהלו (אתה האלהים, יוצ' ז פסח, מחזו איטלי' א, קכ:).

---

1) [מנקד: מְפֶּחָה.]

2) [כך קורא ר' חייה את קרובו רב. ובמקום צורה עברית זו שבירוש' נמצאת בבבלי הצורה הארמי' בר־פחתי (ובמבטא בבלי בערוך גם: בר פאתי), ופרש רש"י (סכה ג:): בן גדולים, ובפרוש המיוחס לרש"י (נזיר נט.): בן תלמיד חכם. ומשתמשים בבטוי כפרוש רש"י. אולם נראה שזה בטוי הרומז ליחס המשפחתי שבין ר' חייה לרב בן אחיו ובן אחותו, אולי אף בטוי של גנאי. השוה את הבטויים אבוי דפחתא (שם אבי כנען, מד"ר ברא' לו), אחים דפחתא (שם לט).]

3) [ע"פ הצורה הארמ' שבבבלי.]

4) [עי' ב. פח, הערה.]

ב. *פֶּחָה, ש"נ, — מחוז שלטון הַפֶּחָה, Bezirk; département; district: מחוז אנטאליא הכולל פחה אחת (פאשאליג) (שמשון בלוך, ש"ע ג ח:). הפחת (פירשטענטהום) קורגא צפונית מזרחית להראש (קאפ) דולי חמשים פרסאות מרובעות ארכה (שם שם כג.).

פָּחוּד, עי' פַּחַד.

*פִּחוּד, ש"ז, — הרגשת מי שמפחד, כמו פַּחַד: אמר אחד לחבירו כמה פחוד השלטון אמר לו תהיה אפסטמא טובה ואין אתה מתירא (והזהיר, ויקר', פ' לו).

פָּחוּז, עי' א. פַּחַז.

*פִּחוּם, פיחום, ש"ז, — כמו פֶּחָם, Kohle; charbon; coal: מאי מותחין אמר רב חנינא בר שלמיא משמיה דרב עדויה חשירה פירוש הוא ראש הפתילה הנעשית פיחום ואינה מאירה יפה (שבלי הלקט, יו"ט, סי' רם).

*פָּחוֹת[1], תה"פ מן פָּחַת, — מעט מזה, במדה מועטה מדבר אחר, weniger, minus; moins; less: שנים אוחזין בטלית זה אומר וכו' זה ישבע שאין לו בה פחות מחציה וזה ישבע שאין לו בה פחות מחציה ויחלוקו (ב"מ א א). ויז עד טפח יש לו חזקה ויכול למחות פחות מטפח אין לו חזקה ואינו יכול למחות (ב"ב ג ו). נתנו לו זמן ונפל (הכתל) בתוך הזמן פטור לאחר הזמן חייב וכמה הוא זמן אין פחות משלשים יום (תוספת' ב"מ יא ז). היה שם אחר רוחב מעשר אמות נוטל ארבע אמות כנגדו וארבע אמות בחצר, פחות מכן משלמין לו את המידה כנגדו (שם שם יא). נחלק (הערדה) לשנים ונשתיירו בחרחור עד שבעה טפחים וברוכה עד ארבעה טפחים טמא פחות מכן טהור (שם כלים ב"מ ג ז). כתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך דבר שהוא נזרע ומצמיח, יצא פחות משליש שאינו נזרע ומצמיח

---

1) כך מנקד שטרק, אבל בֹּכר — פָּחוּת, בינוני פעול (ZDMG 1890), אך הקריאה המקבלה של הספרדים — פָּחוֹת.

[גם בנקוד הבבלי — פָּחוֹת (עי' סורה, לשון חכמים, 142) ובמשני' ליוורנו מנקד בכל מקום פָּחוֹת וכבי"י קופמן פָּחוֹת, ונוהגים היום להבדיל בין תה"פ פָּחוֹת ובין ת"ז פָּחוּת, מ"ר פְּחוּתִים.]

(ר' זעירא, ירוש' שביע' ב ז). בבצלים אפילו פחות מיכן מותר (ר' יוסה, שם ה ב). שכן הוא ראוי ליכנס (לבית הקברות) בשידה תיבה ומגדל ולעשות לו חור פחות מטפח ולתחוב בכוש ובקיסם ולאכול (שם עירוב' ג א). ת״ר האוכל תרומה פחות מכזית משלם את הקרן ואינו משלם את החומש (פסח' לב:). מיכן שאין השד יכול לבראות בריה פחות מכשעורה (סנה' סז:). — ובצרוף פָּחוֹת או יותר, ובשלילה לא פָּחוֹת ולא יוֹתֵר: קטן נמול לשמונה ולתשעה ולעשרה ולאחד עשר ולשנים עשר לא פחות ולא יותר (שבת יע ה). מאי ני בנ' שמעת מינה תרתי לא פחות ולא יותר תנא לא פחות מפני שמרבה ולא יותר מפני שממעט (עירוב' נח.).—ובסהמ״א: כתב הלוחות היו בהם תרי״ג מצות כנגד תרי״ג אותיות מן אנכי עד אשר לרעך לא פחות ולא יתר (ברלש' רבתי' אלבק, 76). תדע שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות הרי קנסו ליטרא זהב ושמא הבושת היה פחות או יותר אלא כמו שנראה בעיניו של דיין יעשה (ספ' חסידים תתתקיד). — ועם ב של בכל״ם, בְּפָחוֹת: המקדש שתי נשים בשוה פרוטה או אשה אחת בפחות משוה פרוטה וכו' אינה מקודשת (קדוש' ב ו). והיה אחד מהן יוצא לטייל בשוק ולוקח לו חפץ מן החנווני והיתה הזקינה מוכרת לו את החפץ כשווי והנערה אומרת לו בא וטול לך בפחות (ירוש' סנה' י ב).

*פָּחוּת [1]), ת״ז, נק' פְּחוּתָה, ור״ר פְּחוּתִים, — מוּעָט, מָעוּט, נופל מאחרים במספר, במדה ומשקל או במע׳ה או בגיל, gering(er), minder(wertig); moindre; lesser, inferior: אלו נערות שיש להן קנס הבא על הממזרת ועל הנתינה ועל הכותית וכו' פחותות מבנות שלש שנים ויום אחד (כתוב' ג א). המוכר את השדה מכר וכו' ואת מחיצת הקנים שהיא פחותה מבית רובע (ב״ב ד ח). נמצאתה אומ' שלש מידות במחיצה כל שפחות משלשה צריך שלא יהא בין קנה לחבירו שלשה טפחים כדי שלא יכנס הגדי (תוספת' כלאים ד ו). החמת והכפישה אף על פי שפחותין נוטלין מהן לידים (שם ידים א ו). גיורת שנתגיירה פחותה מבת שלש ויום אחד כשירה לכהונה (ר״ש, ירוש' קדוש' ד ו). כל שהוא דומה לדקין

1) [עי' הערה לערך פָּחוֹת.]

של תרנגולין וראשה תפוח כקורקבן ותלולה כחצוצרות ואין שילייה פחותה מטפח (רשב״ג, שם נדה ג 7). מה שלשה משקין הללו (מים יין וחלב) אין מתקיימין אלא בפחות שבכלים אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה (ר' הושעיה, תעני' ז.). אין לך אומנות פחותה מן הקרקע שנא' וירדו וכו' אל הארץ (ר״א, יבמ' סג.). זו דברי בן ננס אבל חכמים אומרים הלך אחר פחות שבלשונות (רב יהודה בשם שמואל, ב״ב קה.). ניסת פחותה מבת עשרים יולדת עד ששים בת עשרים יולדת עד מ' בת מ' שוב אינה יולדת (רב חסדא, שם קיט:). לאדם שנשא אשה על אשתו חשובה ממנה אין מתקנאה בה פחותה ממנה מתקנאה בה (ע״ז כה.). כל ערכין שאתה מעריך לא יהו פחותין משקל (רבא, בכורות י:). האומר ערך סתום עלי נותן כפחות שבערכין (ערכי' ד:). אמר לו הקב״ה (לטיטוס) רשע חייך מבריה שהיא פחותה מכל הבריות שבראתי מששת ימי בראשית בה אני נפרע מאותו רשע (מד״ר בראש' י). — ובסהמ״א: ימים אחדים שנים פחותות מעשר (ראב״ע, יסוד ומספר). ואם היה זה בדינם (של נדב ואביהוא) כ״ש בדיננו אנחנו הפחותים [1]) ואשר למטה ממנו שצריך לכל אחד ממנו וכו' (ר״מ ח״ת, מ״כ ח״א ה). כמו שיעזוב האדם וישכח בביתו הנהגת החתולים על דרך משל או מה שהוא יותר פחות מהם (שם ג עז). והיא שאמרו שצריך להאריך באחד כדי לקבל מלכותו בשמים ובארץ ובארבע רוחות העולם ואין המטלכה בתנועת הראש לבדה כמנהגנו הפחות היום וכו' (ר״י אלטולי, מלמד התלמידים, ואתחנן, קנט.). השק הוא לבוש צמר או חגור צמר ילבש אדם אותו על בשרו והוא פחות ועבה וקשה (רד״ק סה״ש, שק). והרחק חברת הפחותים שהיא תפסידך המעלה והערך (ר' ידעיה בדרשי, פרדס ב, אולה״ם ג). ויהיו א״כ יותר פחותי המעלה מהטבע כי הטבע לעולם יפעול פעולותיו לאיזה תכלית (ר' יהיאל מפיסא, מנחת קנאות, קופמן, 32). שכן כתב אריסטו במאמר הי״א מספר הבעלי חיים בהיותו תופש על החכמים הקדמונים שלא רצו לדבר בטבע הב״ח

1) [תרג' של אדואנ a), השפלים, בערב'.]

a) أدوان

הפחותים הנולדים מן העפוש לפחיתותם זולתי בנולדים מזכר ונקבה ואמר שם כי יותר ראוי לדבר בב"ח הפחותים הנולדים מן העפוש ממה שידובר בשאר בעלי חיים (ר"י אלבו, העקרים ג א). כן נקראו הפחותים שבעם חשובים (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי כג כט). יתומים שבקשו להגבות כשומא קרקע פחות ומזלזל שאין מוציא פירות בכדי עבודתה היש מן הדין ליפרע ממנו (ר' שמואל הסרדי, התרומות, שער ד ג). — ואמר הפיטן: המשולים לשלש משקים נחמדים ובפחות שבכלים נשמרים ועומדים (ר' שמעון בר יצחק, אלוף, קרוב' לאי שבוע'). — ²לכל הַפָּחוּת[1], mindestens, zumindest; au moins, pour le moins; at least: יש לב"ד לחקור ולשאול לו אע"פ שאינך יודע הסכום אתה יודע לכל הפחות כי אתה חייב לו פרוטה ואם הודה הרי הודה במקצת (טוחו"מ עה נו). — ובמשמ' חָסֵר, פָּגוּם: כוורת פחותה ופקוקה בקש ומשולשלת לאויר התנור השריץ בתוכה התנור טמא (כלים ח א). במה דברים אמורים בזמן שהיא (הכוורת) כלי מחולחלת היתה פחותה ופקוקה בקש או אפוצה וכו' (אהל' ט ג). כוורת פחותה פקוקה בקש ומשולשלת לאויר וכו' (תוספת' כלים ב"ק ו ג). — ובסמיכות אל שם, ²פְּחוּת דבר פלוני מאחרים, חסר בדבר פלוני לעמת אחרים, נופל מהם בדבר פלוני: כי אין סוס פחות סוסיות מאחר ולא אנוש יותר אנושיות מאחר כי גדרי הסוסיות והאנושיות לכל אישיהם מגיעים (ר"י א"ת, כוזרי ה ד). ופעמים יחשבו הקצה האחרון שהוא טוב ויאמרו על פחות הנפש שהוא סבלן ועל העצל שהוא שמח בחלקו (ר"ש א"ת, ח' פרקים להרמב"ם ד).

²**פִּחוּת**, פיחות, ש"ז, נגזר מן פִּחֵת, — הַפְחָתָה, הַמְעָטָה, Verminderung; reduction: מש,שין ביניהן זה הפיחות שיתן בן חמשים ט"ו שקל ובן מ' יתן הי' שקל (ר' גרשם, ערכ' כז:).

א. **פחז**[2], ממנו א. פָּחַז, א. פַּחַז, א. פַּחֲזוּת, א. ²פְּחִיזָה.

ב. ***פחז**[1], ממנו ב. *פָּחַז, ב. *פִּחֵז, ²פַּחֲזָה, ב. ²פַּחֲזוּת, ב. ²פְּחִיזָה, ²פְּחִיזוּת.

א. **פָּחַז**[2], פ"ע, בינ' מ"ר פֹּחֲזִים, פּוֹחֲזִים, — היה ריק וללא הועיל, leer, unnütz sein; être vide, ne valoir rien; to be empty, good for nothing: וישכר בהם אבימלך אנשים ריקים ופֹחֲזים וילכו אחריו (שופט' ט ד). נביאיה פֹּחֲזים אנשי בגדות (צפנ' ג ד). — ובספה"א[3]: שיש כאן פוחז אחד (בשמים ראש כא). כמים הפוחזים וכעופות הפורחות כן ניבי פי כל בני אדם (מכתב בקבץ Wagenseil, 365). — ואמר הפיטן: פחזו כמים בלי להותיר צבאות קדש לרדוף ולהכתיר (ר' שמעון בר יצחק, אוחזיך, סדר' ז פסח). — ואמר המשורר: בעז מלכו כלם בטעמו הפילם ולשאול השפילם כריקים ופחזים (דונש, דעה לבני, שעה"ם 4). ואיך ימר אלי חיק אהבתי במדת פחזי שכל ורקיו (רשב"ג, כאין נשאו, ברודי 25). — בינ' פעו', ²פָּחוּז: פחז כמים נדמית לפחוזים המקפיצים (ילק' שמעו', ויחי קנז). ויצא מדבריו הרקים והפחוזים חג המצות (לקו"ק, כתב' 38). — ואמר המשורר: ואל תחפיר ותכלם באשמתם לנגדך פחוזים הם ורקים ועצם אין מאומה (ר"י הלוי, אשר יסד, גנזי ירושלם, ורטהיימר א, מז).

— נפע', ²נִפְחַז, — הורק, נשפך, ausgeleert werden; être vidé; to be emptied, ואמר הפיטן: גמול

---

[1] [ה"א הידיעה שבצרוף זה וההשואה אל הבטויים: לכל המקדם, לכל המאחר, מורות שיש לראות כאן את המלה פחות כשם תאר ולא כתה"פ, ולפי זה דינו של לַפָּחוּת, שגם הוא בה"א הידיעה על פי ענינו.]

[2] [השרש המקראי פחז הוא לשון ריקות, וכן בא פוחז ביחד עם ריק, ריקים ופֹחֲזים (שופט' ט ד), וכן פַּחַז כמים (בראש' מט ג) פרושו: כהרקת המים, ולפי זה טורטשינר בתרג' הגרמ': ausgeleert wie Wasser, וקרב לשרש זה פחז a) בערב', שמשמ' דתפאר על הכל וריק. אולם השרש ב. פחז שבתו"מ (אשר בטעות פרשו על פיו גם את המקומות שבמקרא) בהוראת פזיזות, מקביל אל חפז שבמקרא, ויש שאף בתו"מ בא חפז במקומו. ובסור' פחז, היה חסר בשת ושטוף בזמה.]

[1] [עי' בהערה הקודמת.]

[2] [עי' הערה למעלה.]

[3] [הדגמאות מהספה"א מיסדות על לשון הכתובים המשתמשים בפעל פָּחַז כלשון ריק וכזב. אמנם אפשר שהסופרים המאחרים הבינו את הכתובים בהשפעת ב. פחז כלשון חפז המקראי.]

a) فخز

בּמלט מאבת נשחז בפשטו צוארו דמו לא **נפחז**[1] ימינו אחז ביובל הנאחז להקדישו לה' קדש (רסב"ג, או בהר, סלימ' ער"ם).

ב. *פָּחַז, פ"ע, — א) נחפז וקפץ[2], aufbrausen, aufspringen; s'emporter, sursauter; to fly into a passion, to jamp up — פָּחַז היצר, הלב : רועה הייתי בעירי ובאתי למלאות מן הנהר מים ונסתכלתי בבבואה שלי **ופחז** יצרי עלי וביקש להעבירני מן העולם (נזיר אחד לשמעון הצדיק, תוספת' נזי' ד ז[3]). רועה הייתי בעירי והלכתי למלאות מים מן המעין ונסתכלתי בבבואה שלי **פחז** לבי עלי בקש להעבירני מן העולם (ספרי במד' כב). — ובסהם"א : **אדם אשר יזוב דמו למאד אם מן הגיד אם מפצע אם מן מכה** ויריק כל דמו ויהיה במשש יד זרועו **פחז**[4] גם זה ימות (אסף 134). כמי שיבטחו בני אדם שיש להם מים במקום פל' וכשיגיעו לאותו מקום **יפחז** בהם ויבגוד ולא ימצאוהו (ר' שלמה ב"ר שמואל, ספר האגולה, בכר, עמ' 12). רשע אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה והוא אומר נאה הייתי ויצרי **פוחז** עלי בלו' שטבעי גרם לי (המאירי יומא ג, לה:). אך אמנה למי **שפחז** עליו יצרו ראוי שיזיר עצמו מתעניגות בני אדם (ר"י מוסקטו, קול יהודה לכוזרי ב ג). — ב) עשה בקלות דעת, חטא, leichtfertig handeln, sündigen; agir frivolement, pécher; to act thoughtlessly, to sin : בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור ראה אותן אוכלים ושותין **ופוחזים** אמר הלואי לא יהא לי חלק בארץ הזאת (ר' לוי, מד"ר ברא' לט). עשית **כפחזים** שנשתכרו שוקיהן[5] במים (ר' פנחס, שם לח). אומות העולם אתה מרבה להם ימים טובים הן אוכלים ושותים **ופוחזים** ונכנסין לבתי טרטיאות ולבתי קרקסיאות (פסיק' דר"כ, בוקר קכ.). — ואמר הפיטן : ואף **פוחז** במצות לא תעשה בשבה או שעירה יביא לזבולים (רסע"ג, אזהרות סדור רסע"ג, ריג). **פחותם** עמוד על דם נקי ודובר תמים נדבאו (ר' שמואל יזכה, זולת ויסב, שרידי מהגני', מ"ל וייס, 80). — ביני' פָּעוּל, *פָּחוּז, במשמ' נחפז ומבהל, ואמר הפיטן : פסח אכלו **פחוזים** ונפלאות חוזים בימי חג פסח (מעריב א פסח). אז נבהלו **פחוזי** דינים (מעריב ז פסח).

— פִּעֵ', *פִּחֵז, — א) חרד ופחד[1], erschrecken; s'effrayer; to be frightened : מיד היה **מפחז** ומזדעזע ואומ' אין לי עסק בשליחותו של מקום ואין לי עסק בדברי תורה (מד"ר אלפא ביתא דר"ע, ביהמ"ד ילינק ג 44).

— הִפְעִ', *הִפְחִיז, — כמו החטיא, zur Sünde verleiten; faire pécher; to make sin, ואמר בן סירא : **אל תחרש על איש לו הון פן ישקל מחירך ואבדת כי רבים הפחיז זהב והון השגה לב נדיבים** (ב"ס גני' ח ב). **יין ונשים יפחיזו לב ונפש עזה תשחית בעלה** (שם יט ב).

— נִפְעַ', *נִפְחָז, ביני' נִפְחָז, — חוטא, sündig; pécheur; sinful : מסכן פיו לנאצות לא יחכם כל ימיו **ונפחז** במאויי יצרו לא יאלף דעת (ב"ז ב"ס כג יז). **גבר נפחז בזמה לא ינוח עד תלהטנו אשו** (שם שם יט).

— פִּעֵ', ביני' *מְפַחֵז, — כמו מְפַחֵד : אבל לא הבננו כלום מה שמדברים ושבנו **מפוחזים** אל ביתינו כי הבית היה סמוך לבית הכנסת (שלמה בן שמעון, במאה יא, QGJD ג 5).

— הִתְפַּ', *הִתְפַּחֵז, — כמו הִתְפַּחֵד, erschrecken; s'effrayer; to be frightened : ומזור ומתירא **מתפחז** (הערה בשולי הדף לב"ס גני' ד ל).

א. פַּחַז, ש"ז, — ריק, מורק[2], leer, ausgeleert; vide, vidè; empty, emptied : ראובן בכרי אתה

---

1) [דמו לא נפחז ע"פ פחז כמים (ברא' מט ד), אך עי' ההערה הקודמת.]

2) [הוראת הפעל הזה כהוראת הפעל **פחז** בארמ' שבתלמו', המקביל אל **חפז** שבמקרא. ועי' בהערות למעלה, ולהלן א. פַּחַז, הערה.]

3) [ובשנויים בירוש' נדר' א א, שם נזיר א ו, בבלי נדר' ט :, שם נזיר ד :, מד"ר במד' י.]

4) [בלו' : והיה אם ימששו ביד זרועו יקפץ ייחרד. ואולי פַּחַז, כב. פַּחַז, ג).]

5) [בלי משקין שלהן (מתנות כהונה).]

1) [גם לפעל **חפז** המקראי יש אף הוראה זו של „נבהלו נחפזו" ובודאי השפיע על **פחז** גם הדמיון אל **פחד**. ועי' גם ב. פָּחַד.]

2) [אמנם השבעים מתרגמי' התגאית (ἐξύβρισας) כמים, ות"א : על דאזלת לקבל אפך הא כמיא. רש"י : הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים, וכן פרשו רב המפרשים ע"פ **פחז** שבתוי"ם ; אך אין זה מתאים לענין, עי' בהערה לא. פחז. ויותר קרוב ריב"ג, המבאר כל לשון **פחז** שבמקרא במשמ' בגידה.]

כחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז פַּחַז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך (בראש' מט ג–ד).—ואמר הפיטן: לקול בכיו חיל אחז. אסתר ותחרד ועינה דמעה פחז כמי נחל תרד (אפסר תהלות, רבי ובנוחי קיז.).—ואמר המשורר: לבי לא ינוח זה קרע לבך ויגר דמהו מפחז נקטתי נפשי תשוח ומוסר בליותי לא אשאהו (יל״ג, קינת הורדוס, ח, 75).

ב. פַּחַז, ש״ז, מן ב. פחז,—א) חטא, Sünde; péché; sin: למטרונה שהיו לה שלשה שושבינין אחד ראה אותה בשלוותה ואחד ראה אותה בפחזה[1] ואחד ראה אותה בניוולה וכו' ישעיה ראה אותן בפחזן (פסיקי דר״כ, בובר קכח:). — ב) מעשה נמהר, קלות דעת, פזיזות, Übereilung; précipitation; hastiness: הפחז והבהלה אשר מהרת להראות בעסק כמים הללו הממהרים למרוצתם לכך אל תותר אל תרבה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך ומהו הפחז אשר פחזת (רש״י, בראש' מט ד). לישב ולהתרות בבאים שלא יזיקו זה לזה לרוב המהירות והפחז (ר״ש ויגאל, שבט יהודה, הנובר, 105). — ואמר המליץ: אלהי אבי ואדון חיי פלטני מרוב עונים ולב פחז הרחק ממני (ב״ז ב״ם כב ה). אין פחז פמים ולא משתנה מלב אשה (שם כה כא).—ג) כמו א. פַּחַד, Furcht, Schreck; peur; fright, fear: פחד ופחז אחזני ועקשה (סדור רסע״ג, תעז).

פַּחֲזָה, ש״נ, כמו ב. פַּחַז במשמ' פזיזות: אמר כנחלים נטיו כנגד ראובן שלפי שאמר בו פחז כמים אמר כנחלים נטיו שהנחל שנוטה לכאן ולכאן לרוחב הנהר אינו הולך בפחזה (כי״ן קמחי, תולדות יצחק קיג., בכק).

א. פַּחֲזוּת, ש״נ מן א. פחז, בכנ' פַּחֲזוּתָם, — מדת מי שהוא פוחז[2], Leerheit, Wertlosigkeit; futilité, frivolité; emptiness, worthlessness: הנני על נבאי חלמות שקר נאם יי' ויספרום ויתעו את עמי בשקריהם ובפחזותם ואנכי לא שלחתים (ירמי' כג לב). —ובסהמ״א: ואסירה כל בדיליך אלו אותם המבדילים שונאי ישראל מן הקב״ה בשקריהם ובפחזותם (רש״י, שם קלט). ואולי נאחז ונסתבך בסבכי פחזותם ובענפי שקריהם (רמב״ם, אגרת תימן, ה.). נפתה אחרי הבלי האלילים ואמונתם ונמשך אחרי שקרותם ופחזותם (ר' אברהם בר חסדאי, בן המלך והנזיר, שער עז). הניחו לעיף ישראל שהוא עיף ויגע בצרות רבות שיבואוהו הניחו לו והורוהו דבר ה' בו ינוח ולא תתעוהו בשקרותיכם ובפחזותכם (רד״ק, ישע' כח יב). חוטאים ומחטיאים בפחזותם בני אל תלך בדרך אתם (שלמה אלעמי, אגרת המוסר, פס' פלס מעגל).—ואמר הפיטן: אובות וידעונים לא תלמדו ומשאול בפחזותם הוסרו (רסע״ג, תרי״ג מצוות, קובץ מע״י גאו' קדמ' ג 32). ומאתם לפני פי החירות היתה חניתם בין מגדל ובין הים באמצעיתם לפני בעל צפון הנשאר מכל אלילי פחזותם (חזקוני ה', סלוק ז פסח). אלה בשגיון עין רעיון ואלה בהגיון שוא. קנאוני בפחזותם ובחזותם ועליצותם יכעיסוני (שכנו לשונים, אהבה לפי ויכח). — ואמר המשורר: ועת ארחו לחברה צורריך ועליך הפוך את לב אדונך ועת קמו בפחזותם לקומם וקם נגדם דבר צורך וקונך (ד״ה של יהודי מצרים וא״י, יעקב מן, ב, 265).

ב.* פַּחֲזוּת, ש״נ, מן ב. פחז,—כמו ב. פַּחַז, Übereiltheit, Leichtsinn; précipitation, frivolité; hastiness, thoughtlessness: משל למטרונה שהיו לה שלשה שושבינין אחד ראה אותה בשלותה ואחד ראה אותה בפחזותה[1] ואחד ראה אותה בניוולה וכו' ישעיה ראה אותם בפחזותם (ר' לוי, מד״ר איכה ח). —ובסהמ״א: הסכל עושר והפחזות רש (ר' י' א״ס, מבחר הפנינים לרשב״ג, 18). שדוד טעה (שקבל לה״ר על מפיבשת) לרוב פחזותו וצרת לבבו (ר' י' אברבנאל, ש״ב עז). והם גם כן ברוע מזגם ופחזותם מאסו מיד במלכות בית דוד כי כאשר בחרו אלהים חדשים כך בחרו מלכים (ר״ש ויגאל, שבט יהודה, הנובר, 21). ועל זה אמר דוד המלך ע״ה בחפזי כל האדם כוזב שהוא באמת ודוי מעליא על מעשה בת שבע שבא במכאוב ואכלה פגה על פחזותו של אדה״ר (רמ״ע מפאנו, אמר עסוק, חקור דין ג ט). — ואמר המליץ: ורק פחזותם לבדו עשה להם את המות הזה (רמח״ל, הלצפתים ברוקיאל, 39).

---

1) [במדהי״ג דבר' א יב (הקבלה) הנוס' בחפזת ישעיה ראה אותן בחפזן, ועי' ב. פַּחֲזוּת.]

2) [ראה הערה לא. פחז.]

1) [עי' ב. פַּחַז.]

***פָּחַח**[1], פ"י, — פֵּרֵק מעליו, התפרק, ablegen; ôter; to take off. ואמר הפיטן: כל עדיה פחחה הכלה כום מוגה לקרואי הלולה (אודך כי אנפת, יוצ' שבת א' חנכה).

***פְּחִידָה**, ש"נ, שה"פ מן פָּחַד, כמו א. פַּחַד, Erschrecken, Fürchten; peur; fright, fear. ואמר הפיטן: חלו בפחידה בהפקד שבט לחדה כל גיא בידו אחודה בגלתה יהודה (שחר' ט"ב, ומחז' איטל' א, קע.).

א. ***פְּחִיזָה**, ש"נ, שה"פ מן א. פָּחַז, — כמו בְּגִידָה, Treulosigkeit; perfidie; treachery: כל דבר שתבטח בו ובגד נקרא פחיזה ובגידה וכו' בגידת המים נקראת פחיזה שנא' פחז כמים (ר' שלמה ב"ר שמואל, ספ' המליצה, בכר, 117).

ב. ***פְּחִיזָה**, ש"נ, שה"פ מן ב. פָּחַז, — כמו ב. פַּחַז: ומתוך כך חילי וראשית מטוני היה לך לשאת ויתר עז היה לך למלך על אחיך אבל פחיזה ובהלה היה לך כמים הנשפכים (רסב"ס, ברא"ש מט ג).—ואמר הפיטן: אם ויעתתי בפחיזה וכזור סולם בחלום חוה (סדור רסע"ג, ספא).

***פְּחִיזוּת**, ש"נ,—מדת מי שהוא נחפז, Übereiltheit; précipitation; hastiness: ע"כ אמר לו שהוא פחיזות[2] וקלות דעת (רמב"ן, ברא"ש מט ד). ואמר שהיה פחיזותו במה שעלה משכבי אביו (ר"י אברבנאל, שם). אבל אנחנו בטוב מזגינו כבר היינו באים לבקש איזה התנצלות עליך למה לא הזכרת אותי ואתה בפחיזותך שמת יד לפינו (ישראל משה חזן, שארית הנחלה סי' רג). — ובמשמ' מהירות בכלל: והנני אעירך שכל השואים הנעים והחטפים קריאתם חטופה ומפחיזות קריאתם לא תיפול עליהם ההכאה ורק מכים ההברה הבאה אחריהם (הכניה אלחנן חי כהן, רוח חדשה, כח).

***פְּחִיסָה**[3], ש"נ, שה"פ מן פָּחַס, — מעיכה בלחיצה, Zerdrücken; écrasement; crushing: אבל פחסה ישראל לא וכו' אבל הכא קסבר עבוים לא קפידא ע"א אפחיסה (רש"י, ע"ז מ"ב.). כתב בעל המאור ז"ל שפור של מתכת שנרצף נמי שוויא מנא הוא שהריצוף פחיסה בעין שבירה היא (שבלי הלקט רכח).

***פְּחִיתָה**, ש"נ, שה"פ מן פָּחַת, — א) כמו פַּחַת, חלל בתוך דבר, Aushöhlung; creux; hollow: מאן תנא דפחיתת נר מנא הוא (ביצ' לב.). — ובסהמ"א: באחת שנפחתה גולגלתה והטיל לה רופא הדוק של קרא ותיחה פי' שם באיתה פחיתה חתיכת קרא והדקה וחייתה (ערוך, ערך הדק).—*ובמשמ' פעלתו של הַפּוֹחֵת, עשית פַּחַת, Aushöhlen; creusement; hollowing out: ואותה נטילת בסוי מקריא פחיתה (ר"נ על הרי"ף, ביצ' יז:).—*ובמשמ' התמעטות במדה או במשקל: דלגבי סלע מנכרא פחיתתה ולא מחליפה בסלע (רש"י, ב"מ נב., ד"ה יתר על כן יקיים). — ב) *מדתו של מי שהוא פָּחוּת ושפל בדרגה או במוסר, Niedrigkeit; bassesse, petitesse; baseness: פעם אחת נשכר עני בן טובים אצל בעל הבית שלא היה מכירו ונותן לו צער לנפצו ונעצב הנשכר שהגיע לזו הפחיתה והרגיש בעל הבית ואמר לו הניחהו (ר"ח יומא כ:, וכן ערוך ערך פן). ואין צורך להאריך בפחיתת מי שאינו סבלן כי ידוע הוא לכל (אורח' לדיקים, שער הגאוה, ג.).

***פְּחִיתוּת**, ש"נ, ומ"ר פְּחִיתִיּוֹת, — א) התמעטות, Verminderung, Beschädigung; réduction, endommagement; diminution, damage: וכן הדין אם נפחת המשכון ויש מחלוקת ביניהן כמה שיעור פחיתותו (טוח"מ עב כה, וכן בש"ע שם).—ב) מדת מי שהוא פָּחוּת ומועט במדה במספר ובערך, Wenigkeit, Niedrigkeit; petitesse; smallness, baseness: ותקראנה המדות החשובות מעלות המדות והמדות המגנות פחיתות המדות (רמב"ם, מלות ההגיון יד). הלא תראה חסרונך ופחיתותך בדבר הזה (ר"י א"ח, מו"ה, חסבון הנפש ג). לא נשאני לעמוד לפניך סכלי בפחיתות ערבי ומיעוט ידיעתי בגדולתך ורוממותך (שם שם). לנצח חברו בשחוק הקוביא עם מה שיש בו מהגריעות והפחיתות וענג הנצוח בלי ספק הוא שכלי (ר"א בן חסדאי, מאזני לדק לאלגזלי, 13). מי שירצה לקנות הפילוסופיא הטהורה יטהר מדותיו מן הפחיתות (העתקות ממאזני לדק לאלגזלי, אוצר נחמד

---

1) [מקור השרש מארמ' ובמקרא קרוב אליו יחף ובסור' נחף, וחפיי, ובערב' חאפ a) ועי' פּוֹחֵת, הערה.]

2) אך כתוב פחיתות?

3) [עי' פחס, הערה, ב. פיס, הערה.]

---

a) حاف

ב, קלז). לפי שסבת החוטא היא בסבת הנכשל בדרך מישור שאין בה לא אבן נגף ולא עקלקל כי הסבה ההיא היא באמת למיעוט השגחתו בהליכתו לא לפחיתות הדרך (ר״י אלמולי, מלמד התלמידים, ויקח, כז:). כי העצל לא יבואהו פחיתותו מפני שאין רצונו ותאותו בדברים שמשתדל החרוץ עליהם כי כל האדם ירצה ויתאוה כל ההשגות אבל מספיק לו בתאוה ההיא הפחותה (שם, שופטי, קפו:). ומהם כתות חשובות יבחינו פחיתות הסדור הזה הנמאס וגריעות אחריתו ובהרגישם נפשם היום שקועה ברבבות הבלים יריק לבבם (ידע׳ בדרשי, פרדס א, אולה״ם ג). כי לפי גודל מעלתו ורוב פחיתותי והסרוני ימצא כי ערות דבר ויוציאני הוצה מהיכלו (ריקנטי, אבן יקרה א, כו:, ויראה). אמר החכם לבסיל המבזהו מפחיתות משפחתו אתה מום משפחתך ומשפחתי מום בי (משלי חכמים סי׳ 84, בס׳ דרך עוזים לאדלמן). הנה הם מכריזים אולתם ופחיתותם במה שהם חולקים על התורה (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי יב, ד״ה אדם ערום). יאמר א״כ בעל מאמרנו ארין מאפליה הוא החוסר העכור עשה יעשה לו כנפים להתעלות בקבלת צורת הדומם והצומח והמרגיש שלשתן ארין ארין לפחיתותן ועכירותן (ר״י מוסקטו, כפולות יהודה יג). — ועל ממשלת הַפְּחוּתִים: ואם פחיתות הראשות הוא אשר יתכנו בו הממונים על המדינה בהנחת המסים על צד שיגיע קבוין הממון לראש הראשין (יהודה מסיר ליאון, נפת צופים ב יז, 105). תכלית ההנהגה הקבוצית החרות ותכלית פחיתות הראשות קבוין הממון והכלית טוב הממשלה המעלה והחוקת הנימוס ותכלית האחדות הכבוד (שם 107). — ג) מדה פְּחוּתָה בטוסר: Laster, Untugend; vice; vice: אמנם המעלות הן ב׳ מינים מעלות המדות ומעלות השכליות וכנגדן ב׳ מיני פחיתות (ר״מ א״ת, ה׳ פרקים להרמב״ם ב). הנה הותרנות מצוע בענין שתארנו והחסרון בזה יקרא פחיתות וכו׳ כי החקירה ביותר והדקדוק הרב בהוצאות היא פחיתות (ר״י כספי, קלור המוסר, כ״י ועיקן, מאמ׳ ז). היתרון והחסרון הם פחיתות והמצוע הוא הטוב (ר״י מוסקטו, כפולות יהודה יג). האכזריות פחיתות גדולה והפכית אל החסד והחמלה (רי״א מודינה, למח לדיק יג). שמודעת זאת שכל משורר הדוחק דבריו בעבור המשקל לפחיתות יחשב לו (עמנואל פרנסיס, מתק שפתים, מק״נ, 30). — ומ״ר: והנה רוב הפחיתיות וההסרונות שרשם והתחלתם מחסרון השכל (אמו״ר לרלב״ג, ו ב, 94). אמנם הנהגת האדם נפשו היא שיפנה אותה אל המדות הנכבדות ויסיר ממנה הפחיתיות (רמב״ם, מלות ההגיון יד). וכן הפחיתיות מהן פחיתיות שכליית כסכלות ומעוט ההבנה ודוחק התבונה ומהן פחיתיות המדות כרוב התאוה והגאוה וכו׳ (ר״מ א״ת, ח׳ פרקים להרמב״ם ז). מפני שהקנינים והמדות נתחוקו ונתישבו אם מעלות אם פחיתיות (שם, פרוש הריב״ג לאגית א יד). כן א״א שיולד האדם שלם בכל המעלות והשלמיות ולא חסר בכל הפחיתיות וההסרונות (ר״י אלבו, העקרים א ח). אין בכל המדות הפחותות מדה פחותה כמו הכזב והעוני והוא כולל כל הפחיתיות (ר״ש בן ויגא, שבט יהודה, הגיבר, 122). שהאהבה ראש המעלות יען תבטל ותסיר הגאוה ראש לכל הפחיתיות ותזכך הלב ותשים האיהב מוכן לכל זריזות ונקיות (רי״א מודינה, למח לדיק ח). — ד) הפחתת כבוד, עלבון וגנאי, Beleidigung; offense, injure; offence, insult: עורבא פרח לשון גנאי ופחיתות היא כלומר דעת זו דעת נערים שמשחקין בעורבין (ר״ח, ב״ק כא.). — וכן נוהג בדברי הצרות פְּחִיתוּת כָּבוֹד במשמ׳ זו.

פְּחִיתִי, ת״ז, נק׳ פְּחִיתִית, — של פְּחִיתוּת, שַׁיָּךְ לפחותים: וההנהגות (של המדינה) בכלל הם ד׳ ההנהגה הקבוצית וההנהגה הפחיתיות וההנהגת הממשלה [1] וההנהגת האחדות (יהודה מסיר ליאון, נפת צופים ב יז, 105).

***פחל** [2], ממנו *פֹּחַל.

---

1) [צ״ל: והנהגת טוב הממשלה, בלו׳ Aristokratie; עי׳ פְּחִיתוּת, משמ׳ ב׳, על ממשלת הפחותים.]

2) [כמו בחל, והוראתו הראשונה של השרש היא היה קשה וחזק, ומן בחל במשמ׳ זו כאשור׳ בַּחְלְתִי, הגבורים, ובלשון אגרית בחלם, קריאת צווי: הזק נא, חזק ואמץ; וקרוב אליו גם בַּחוּרִים במשמ׳ גבורים אנשי החיל, הצעירים, וגם וּמִבְחַר שלישיו (שמות יה ז) לשון חיל מלחמה הוא. גם הפעל בָּחַל המקורי שבמקרא בא בזכרי׳ (יא ו–ח) (כי לא אחמול עוד וגו׳ וגם נפשם בָּחֲלָה בי) כלשון התקשות והתאכזרות: אני אתאכזר להם.

***פַּחַל**, ש"ז, מ"ר פְּחָלִים. פְּחָלִין, פוחלין, — שק של עור [1] : Fellsack; sac de peau; hide-bag שלש משפלות הן של זבל טמאה מדרס של תבן טמאה טמא מת **והפוחלין**[2] של גמלים טהור מכלום (כלים כד ט). הסל **והפחלין** של גמלים ופיפיארות שעשאן מתחילתן מקבלין רמונין טמאין (תוספת' כלים ב"ב ו ו).

פחלין, פוחלין, עי' פַּחַל.

פחם [1], ממנו *פִּחֵם, א. פֶּחָם, *פַּחְמִי.

***פָּחַם** [2], קל לא נמצא.

— פע', *פִּחֵם, — פִּחֵם אדם או דבר, השחיר אותו בפיח, בפֶחָם או כמו פחמים, schwärzen; charbonner, noircir; to blacken : בית עבודה זרה **מפחמי** אותו בפיחמין (תוספת' ע"ז ה יג). אילן של הקדש סוקרין אותו בסיקרא בתי ע"ז **מפחמין** איתן בפחמין (ירוש' מעשר' ה ח). בשעה שהלכו ישראל למלחמת מדין היו נכנסין זוגות זוגות אצל האשה והיה אחד מהן **מפחם** פניה ואחד מפרק נזמיה (יל"ר סה"ש, אל תרחוני). — ואמר הפיטן : האוכלים זרע שיחור כתמו הטוב **פחמו** משחור ויגדל עון והשיב ימין אחור (קינות ת"ב, איכה אלי). — וכן פִּחֵם בפלוני, השחירו : כל ימוי הייתי בורח מן השררה עכשיו שנכנסתי כל מי שהוא בא ומוציאני בקומקום הזה אני יורד לו מה הקומקום הזה כווה ומפציעו **מפחם**[3] בו כך אני יורד לו (יושע בן קבסיו, ירוש' פסח' ו ח).

— פע', *פֻּחַם, בינ' מְפֻחָם, מפוחם, — מי שפִּחֲמוּ אותו, השחירוהו : חם כלב ועורב קילקלו מעשיהן חם יצא **מפוחם** כלב יצא מפורצם בתשמישו עורב יצא משונה מן הבריות (ר' חייא בר בא, ירוש' תענ' א ו). חם וכלב שמשו בתיבה לפיכך יצא חם **מפוחם**

כשם שהם התאכזרו לי, וכן באיוב (ו י) : **בחילה** לא יחמול, באותו נגוד אל חמל : כאכזר שלא יחמל. ומשרש זה בֹּחַל, תאנה שלא בשלה כל צרכה, בעקר תאנה קשה. וכן מתחלף **בחל** עם **פחל** באשור' גם במלת בַּחַל, פַּחַל, זכַר הבהמה וכדו'. ועי' בהערה הבאה.]

1) [המלה פַּחַל (ראה בהערה הקודמת) אינה אלא צורה אחרת של השם בֹּחַל, תאנה שלא בשלה כל צרכה, מן השרש **בחל** שפרושו : היה קשה. וכן גם השרש **פגג** שממנו פַּג כשם לתאנה, הוראתו : היה קשה. על פי צורת התאנה נקרא גם השק הדומה לה בֹּחַל, פַּחַל (וגם **חבל** בהפוך סדר האותיות, עי' בהערה לקמן), כשם שרגילים בכל הלשונות לקרא כלים : אגס, רמון, תפוח, וכדו'. במשמ' זו של **שק** או **כיס** קבלה המלה פַּחַל, בסור' פחלתא, באשור' פַּחַל, את ההוראה המיוחדת, כיס האשכים, הנקרא גם בעבר' **כיס** סתם ובלשונות אחרות bourse(s), coglia, couille מן יוני-רומי' bursa, culeus, שק של עור וכדו'. השק שעל גבי הגמל והחמור הוא בעל שני כיסים או פְּחָלִים משני צדי הבהמה, ועל כן משמש הרבוי **פחלין** כשם לשק שעל גבי הבהמה. באותה תמונה של התאנה נקרא השק שעל גבי החמור גם בֵּית הַפַּגִּים (עי' פַּג, הערה בסוף), כלומר הכלי בעל שני הכיסים הדומים לתאנים, ועל פי הדמיון לצורת השק הכפול הזה נקרא גם מקום בקרבת ירושלם **בית פגי** Βηθφαγη, וכן יש לבאר גם את שם המקום בֵּית דִּבְלָתָיִם, כית פגים, פחלים.]

2) [כך נכון בפרוש המיוחס לרב האי גאון, המביא גם את הירוש' שבוע' ג ט : חויא דשבור מלכא בלע גמלים בלע קרוכם כד בעון מקטלון איתון **פוחלין** של גמלים ומלנון תבן ויהבון ביה גומרים ובלעון ומית וכו'. ובספרים ובגרסת הערוך **פוחלין**, פחלין, וכבר ראה בעל העה"ש, וכן מדגיש אפשטין בהוצ' פרוש הגאונים שלו (עי' 65), שאין זה אלא שבוש תחת **פוחלין**. ואפשטין מביא גם את לשון ספרי זוטא חקת יט יד (הוצ' הורוויץ 310) : והפולחן (צ"ל : **והפוחלין**) והפלצור ומיתוחי מטה והמשפלות שהן חוצצין בפני הטמאה, ובעמ' 169 גם את לשון איכה

רבתי : חמית בחלמי ד' ארזין וד' שקמין ודור דתבן וכו' דור דתבן הדא הוא **חבלין** דידיה וכו', ומפרש חבלין, מחצלת (דור דתבן — אדר של תבן). אבל יש לפרשו : שק של תבן שבמטה, וכן משמש גם **אדר** (בעקר עור בהמה, מעיל עור) במשמ' שק, צרור של כסף בזכר' יא יג.

מן השם בֹּחַל, פַּחַל, במשמ' התאנה בהיותה עדין קשה, נגזר הפעל במשמ' הגיעה התאנה למצב של פֹּחַל (התאנים עד שיבחילו) ובמשמ' זו יש לרבין את במשלי כ כא : **נחלה מבחלת** בראשונה ואחריתה לא תברך, כלו' התאנה **החולה** (ר' חָלָה, נִפְע') היא מְבֻחֶלֶת בראשונה, אבל אחריתה לא תברך.]

1) [כנראה נגזרו צורות הפעל של **פחם** מן השם פֶּחָם, שמקורו הראשון מן **נפח** או **פוח**. ר' בהערה לערך פֶּחָם.]

2) [הפעל נגזר מן השם פֶּחָם, ר' ההערה הקודמת.]

3) [נ"א : **ומפציע ומפחם**; נ"א **ומפחם**; עי' ליברמן, ירושי' כפשוטו.]

זבלב מפורסם בתשמישו (הוש, מד"ר ברא"ש' לו). אתה מנעת אותי מלעשות דבר שהוא באפילה לפיכך יהיה אותו האיש כעור ומפוחם (רב הונא בשם ר' יוסף, שם שם). ומה אם אשתו שהיא חביבה עליו ביותר את אומ' מפני שראה ידיה מפוחמות שעה אחת רוצה לגרשה את שבולך מפוחמת ושחורה מטעי אסך כל ימיך על אחת כמה וכמה (ר' ילחק, שם שם"ם, הל תרלוני). — ובפהס"א: ובכל זוית קדרות מפוחמות שנשאר שם מבישול הלילה (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר כד). — ואמר המשורר: ויודיך ידי הקוף שעירות מפוחמות כמו אודים בכירה (ר"י חריזי, תחכמוני ג).

— התפ', *הִתְפַּחֵם, — הִשְׁחִיר, שפחמו אותו: בשעה שעלו ישראל מן הגולה נתפחמו פני הנשים מן השמש והניחו אותן והלכו להם וכו' (ר' חנין, מד"ר ברא"ש' יח). ככלי פשתן הדקים הבאים מבית שאן אם מתפחמין קימעא אבודין (ר' יוחנן, שם יע). לאח' שקבע סוניטון שלו בתוך אהלו של מלך אמר המלך גוזר אני שיתפחמו פניו ויפסל מטבעו (ר' לוי, שם לו). לכלה שהיתה עומדת בתוך חופתה ונתפחמו ידיה אם מקנחת היא אות' הכותל מתפחם וידיה אין מתנקות (ר' הושעיה, מד"ר דבר' ח).

— נפע', *נִפְחַם, — כמו הִתְפַּחֵם: וישראל אומרים להם למה אנו דומים לבן מלך שיצא לו למדבר נפחם בשמש נכנס למדינה במעט שמנים במעט מרחצאות עד שנתלבן גופו (ילק' שמע', שס"ם, הל תרלוני). — ובמשמ' היה לְפֶחָם, שב פֶּחָם, verkohlen; se carboniser; to turn to coal: אוד מוצל מאש עץ הנפחם מאש (מנחס, תחב', הד). הבט זה בעצים שיפחמו תחלה ואחר ישובו אפר (קלונ לחבן פיכה, ח ה ד ח).

א. פֶּחָם [1], ש"ז, מ"ר *פֶּחָמִים [2], פיחמין, — הגוף השחור שנשאר מֵעֵץ שנשרף באש, Kohle; charbon; coal: חרש ברזל מעצד ופעל בַּפֶּחָם ובמקבות יצרהו (ישע' מד יב). הן אנכי בראתי חרש נפח באש פֶּחָם ומוציא כלי למעשהו (שם נד יז). פֶּחָם לגחלים ועצים לאש ואיש מדינים לחרחר ריב (משלי כו כא). — ובתו"מ: כורתין עצים לעשות פחמין לעשות (כלי) ברזל (ר' אליעזר, שבת יט א). (המוציא) פחמין כדי לעשות צינורא קטנה (חייב) (תוספת' שם ח טו). מצא חמור שטעון פחמים או דברים האסורין אין מחייבין אותו ליגע בהם (שם ב"מ ב כב). ת"ר במקומו של ר"א היו כורתין עצים לעשות פחמין לעשות ברזל בשבת (שבת קל.). זה עוסק בשדהו וזה עוסק בכרמו וזה עוסק בזיתו וזה עוסק בפחמו וכו' (מד"ר קהל' קדרה ג, טוב שם). והלך הסייד לסידו ויוצר לטיטו נפח לפחמו כובס לבית המשרה שלו (ר' יהודה הנשיא, שם קדרה ג, בכל עת). — ואמר המשורר: ולמה יתקשה המלח כאשר יחם ולמה הפחם יתלבן כאשר שרוף (ראב"ע, שאלות, כהנה ב 29). — *ופת פֶּחָמִין, לחם אפוי על פחמים: ה' דברים משיבין את הלימוד פת פחמין וכל שכן פחמין עצמן (הורי' יג:). — *וכמו פִּיחַ, שְׁחוֹר, ששמש

[1] [בערב' (a) וכוש' פַּחַם, בסור' פחמא, באגרית' פחם, באשור' פֶּנְתֻ פֶּנְדֻ (ת' פֵּימַת). עקר משמ' המלה היא האש המנפחת ובכאן הגחלים, גחלי העצים הבוערות או השרופות. על כן יש לראות פֶּחָם כשם מרחב מן נפח־פוח (השוה פִּיחַ) בהוראת הבער, כדגמת כֶּבֶם שמשמ' כְּבִים, וכן נמצא גם פֶּחִים בהוראת פֶּחָם (עי' ג. פַּח, הערה). בפסוק המובא כאן ממשלי (כו כא) נשארה כנראה ההוראה הקדומה של המלה—נפוח. והואיל ואין המם בעקרה מן השרש, אין במקרא לא מ"ר פֶּחָמִים ולא הפעל פֻּחַם, וכן אינם בשפות השמיות הקדומות חוץ מאגרית'. וכבר הרגישו באפשרות זו קדמונים, ובתשובות תלמידי מנחם מצאנו: וכאלה חרש ונדת לא דרש באמרו כי פירש לפחם לאורים במחלוקה אחת עם אש לפחת היותה קודחת בתוך התנורים (עמ' 34). ובתשו' יהודי בן ששת (עמ' 43): והשיב (דונש) על מנחם בהביאו פחם לגחלים עם ויפח באפיו ותאמרו לא הביא עם ויפח כי אם נפח באש פחם ולדבר הזה לבי בקרבי חם. ור"ת בהכרעותיו (עמ' 32): אמר יעקב נפח באש פחם מ"ם יסודי וכן פירש מנחם באש פחם עם ופעל בפחם (ישע' מד יב), אך מנחם כתב בחלק פח נפח באש פחם בעבור נפח, ודמה דונש כי לבעבור פחם הביאו ולכן הקניאו, ע"כ. פֶּחָם במשמ' אבן הפחם שבמכרות האדמה לא נזכר בספרות הקדומה.]

(a) فحم

[2] [כך נקד המחבר, וכן לוי, יסטרוב ואחר', וכך נכון לפי צורת המלה ולפי הכתיב בכמה מקומות, פיחמין; ובמשנה המנוקדת ליוורנו: פֶּחָמִים, ובכ"י קופמן פִּיחָם, פִּיחָמִים.]

גם צבע שחור: כחס על הנר כחס על השמן כחס על הפתילה חייב, ר' יוסי פוטר בכולן חוץ מן הפתילה מפני שהוא עושה פחם (שבת ג ה). לא יטבול את חקומקום בפחמין אלא אם כן שפשף (מקוא' ט ג). בית עבודה זרה מפחמין אותו בפיחמין (תוספת' מע"ש ה יג). — ובספה"א: השחור פחמין כתושים (רש"י, חולין סח:).

ב. **פֶּחָם**, — כמו פֶּחָה: גם מיום אשר צוה אותי להיות פֶּחָם[1]) בארץ יהודה (נחמ' ה יד). — ואמר המשורר: וטוב הוא שילחם בכל יום לחם חם כמלך או פחם כמו בן תפנוקים (ראב"ע, שירי עני, כדוד הקיר, כהנא א 30).

***פֶּחָמִי**, ש"ז, — עושה פֶּחָמִים או נפח השורף פחמים לצרך מלאכתו, Kohlenbrenner, Schmied; charbonnier, forgeron; charcoal-burner, smith: מכותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה (ר"ג אל ר' יהושע, ברכ' כח:).— ובספה"א: משל לאש הפחמי כי כאשר ירצה הפחמי שיתלהב מיד ישליך עליו מים (ר"ש בן וירגא, שבט יהודה, הנוצר הרטו, 119). — ואמר המשורר: ככלב פחמי לקול אוכל יקום וישכב וירדם לקול הפטישים (ר"י חריזי, בסוף מלחמת החכמה והעושר). — ״ובהשאלה לאדם בור: דברי אלקעניצקי אינם כדאי להשיב עליהם כי מכותלי מאמרו ניכר שפחמי הוא (אגרות יל"ג א עג).

״**פַּחֲמָן**, ש"ז, — שם ליסוד הפחם בתורת הכימיה, carbon.

***פחם** [2])، ממנו ״פְּחִיסָה, *פַּחֵס.

***פָּחַם**, פ"י, — מָעַךְ בלחיצה, zerdrücken; écraser; to crush: המבטל עבודה זרה וכו' כיצד מבטלה קטע ראש אונה ראש חטמה ראש אצבעה פחסה אף על פי שלא חסרה בטלה (ע"ז ד ה). וישראל אינו מבטל כו"ם של עכו"ם אמאי תיהוי כעכו"ם שנשתברה מאיליה אמר אביי שפחסה (שם גמ' מג.). היכא דפחסה עכו"ם אבל פחסה ישראל לא בטלה (שם שם). שפחסה בפניה (ר' זירא, שם נג.). מלמד שהיה אהרן נוטל קרבנם ופוחסו לפניהם ואומר להם דעו שאין בו ממש (ר' חסי, מד"ר ויקר' ז).—ובספה"א: בתחלה מקנח פי הרעי בקטנה (באבן קטנה) להסיר רעי הנדבק שם שהגדולה פוחסת[1]) ומלכלך סביבותיו (רש"י, שבת פא., ד"ה כזית). קטע ראש חוטמה (של ע"ז) ראש אונה ראש אצבעה פחסה בפניה אף על פי שלא חסרה וכו' הרי זו בטילה (רמב"ם, עכו"ם ח י). — *הצלוחית פִּחֲסָה את היין, וכדו', דחקה אותו מתוכה אל המשפך וכדו'[2]): כדתני ר' חייא שפחסתו צלוחיתו ה"נ שפחסתו בורו (ע"ז כו:).

— נפע', ״נִפְחַס, — שמעכו אותו בלחיצה: אין מתום בבשרי וגלגלתי נחבסת לא נשאר בלתי אם גויתי וצורתי נפחסת (תחכמ' כח).

א. ***פחר**, ממנו פוחֵר, א. ״פַּחַר, ״פֶּחָר.

ב. ***פחר**, ממנו ב. *פַּחַר.

א. ״**פָּחַר**[3]), פ"י, —שרף כלי יוצר לח בכבשן לעשותו יציב, ein Tongefäss brennen; cuire l'argile; to burn pottery: ואל תעלו על דעתכם שחבית זו הכניסה לכבשן ופחר אותה אלא עשה אותה בלבד כדרך שעושין את התנור (תשו' הגאו' אסף, 3).

— פִעֵי ״פִּחֵר,—כמו קל, דלא תימא אין המפחר כלי חרס מבשל מפני שמחזיק הכלי אשמעי' דמירפת רפה כשהן טיט (ר"ח, שבת סוף עד:).

— התפ', ״הִתְפַּחֵר, — נשרף, נתבשל בכבשן: אילו שבע חטאות ברורות במעשה החבית מעשה יוצר בלבד ועדאן לא נתפחרה (תשו' הגא', אסף, 3). ומתבשלין ואחר

---

1) ואולי הַפֶּחָה שלהם?

2) [במקומה בארמ' של א"י פחש (השוה: כנס — כנש). פחיש (ת"י גרסת הערוך של חֶרֶם. (ויקר' כא יח); אין אנא יהיב אצבעי עליה אנא פחיש ליה (דברי עוג מלך הבשן על יצחק, מד"ר ברא' נג). מקור השרש לא החבור, והפרושים המצעים אינם מסתברים ור' ב. פים, הפעיל הערה.]

---

1) ושם הערה על הגליון: בר"נ אי' פוכסת.

2) [רש"י (ע"ז כו:): שפחסתו בורו, שנתמלא הבור עד שהגיע היין וטפח בשולי הגרגותני כמו פחסה בפניה.]

3) [באשורי פַּחָר, בארמ' פַּחָרָא, באים רק כשמות עצם המציינים את היוצר ואת כלי החרס. ובערב' פח'אר a), כלי היוצר, פח'ארי b), היוצר, ואין לראות כל קשר בין השמות האלה לפעלים פחר, פחיר בלשונות אלה. ואולי שאולים השמות מלשון לא שמית. בעברי המקראית אין שרש זה, ובתוס' הוא שאול מארמ'.]

---

a) فخار b) فخارى

כך מתחזקין כשיצטרפו ו י ת פ ח ר ו (ר״ח, שבת עה.).

ב. *פָּחַר [1]), קל לא נמצא.

— פעי׳,*פִּחֵר, ואולי הִתפ׳, הִפַּחֵר, — התפאר, התגאה, sich rühmen, prahlen; se vanter; to boast, to vaunt: אמרתי לו רשע מה אתה מ פ ח ר [2]) בדבר שאינו שלך (הנזיר לילכו בספור ביעון הלדיק, ירוש׳ נזיר א ו).

*פֶּחָר, ש״ז, מן א. פח״ר, — כלי חרס [3]) ; Tongefäss; vase d'argile; earthen vessel, ואמר הפיטן: סעורה ושבורה כ פ ח ר פצה מריב וחרחר בתפלת השחר (איומה בחר, שחר׳ יו״כ). עושה עיפה שחר רקוע אין שחר ונשבר כ פ ח ר המסכן תרומה עץ לא ירקב יבחר (אל אל שדי, יוצר שבת נחמו). פתע פתאום בבא מחר פגוזיך יתצו העיר כ פ ח ר (אודך, יוצר שבת א חנכה).

פחת

[4]), ממנו ״הִפְחִתָה, *פְּחוֹת, *פָּחוּת, ״פְּחוּת, *פְּחִיתָה, ״פְּחִיתוּת, ״פְּחִיתִי, *פָּחַת, פַּחַת, *פַּחַת, ״פַּחְתּוּת, ״פַּחְתִּיּוּת, פְּחֶתֶת.

*פָּחַת, פ״י, עתי׳ יִפְחֹת, יפחות, — א) קָעַר, עשה פַּחַת בדבר, aushöhlen; caver; to hollow: אין פ ו ח ת י ן את הנר מפני שהוא עושה כלי (ביצה ד ד). אין פ ו ח ת י ן אלפסין סתומות (תוספת׳ יו״ט ג יג). החמת ש פ ח ת ה הכהן להיות רודה בה ככר תרומה טהורה (שם כלים ב״ב ו ד). — ב) פָּחַת בנין, חתר בו והרס בו חלק: בית שהוא מלא פירות סתום ונפחת נוטל ממקום הפחת ר׳ מאיר אומר אף פ ו ח ת לכתחלה ונוטל (ביצה ד ג). מעשה בשוקת יהוא וכו׳ ושלחו ב״ש ו פ ח ת ו ה שבית שמאי אומרים עד ש י פ ח ת ו רובה (ר׳ יהודה בן בתירה, מקוא׳ ד ה). — ג) פָּחַת דבר, או בדבר, או מדבר, מעט אותו, גרע ממנו, נתן פָּחוֹת, vermindern, verringern; réduire, diminuer; to lessen, diminish: אין פ ו ח ת י ן לפאה מששים (פאה א ב). אין פ ו ח ת י ן לעניים בגורן מחצי קב חטים וקב שעורים (שם ח ה). אין פ ו ח ת י ן מאחת ועשרים תקיעות במקדש ואין מוסיפין על ארבעים ושמונה (סוכ׳ ה ה). בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין שלשה אין פ ו ח ת י ן מהן ואין מוסיפים עליהן (מגי׳ ד א). כל ה פ ו ח ת לבתולה ממאתים זוז ולאלמנה ממנה הרי זו בעילת זנות (ר׳ מאיר, כתוב׳ ה א). האומר הרי עלי לבונה לא י פ ח ו ת מקומץ (מנח׳ יג ג). ה פ ו ח ת לא י פ ח ו ת משלש והמוסיף לא יוסיף משבעה אבדלות (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ ה ב). ה פ ו ח ת ממעשרותיו מעשרותיו מתוקנים (שם דמאי ה ב). סדר תקיעות שלש של שלש שלא י פ ח ו ת (שם ר״ה ד ט). שירי הלוים לא י פ ח ת ו לה משנה קריאויי (ר׳ יוסי ב״ר בון, שם מגי׳ ג ז). חטרתה פ ו ח ת ת (מימי עבורה) אינה פ ו ח ת ת מימות הלבנה והתוספת אינה מוספת על ימות החמה (ירוש׳ יבמ׳ ד יא). אם היתה מניקה פ ו ח ת י ן לה ממעשה ידיה ומוסיפין לה על מזונותיה (שם כתוב׳ ד ס). ג׳ שהטילו לכיס הותירו או פ ח ת ו כך הן חולקין (שם ב״ק ד א). כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יוה״כ חוץ מהוצאת שבתות והוצאת י״ט והוצאת בניו לתלמוד תורה שאם פ ח ת פ ו ח ת י ן לו ואם הוסיף

---

1) [בערב׳ פחיר a), התפאר, התגאה. וכשם שנכתב במקורות התלמודיים פ ח ד, פ ח ז, ת׳ פחר (עי׳ ההערה הבאה), כך אפשר שלא הֻכר פעל זה בהוראת התפאר, התגאה, אף במקרא, במקומות כגון: אז תראי ונהרת ופחד (צ״ל: וּפָחַר?) ורחב לבבך (ישע׳ ס ה), והיתה לי לשם ששון ל ת ה ל ה ו ל ת פ א ר ת לכל גויי הארץ אשר ישמעו וכו׳ ופחדו (צ״ל: ופחרו?) ורגזו (?) על כל הטובה וכו׳ (ירמ׳ לג ט). ופחדו (צ״ל: ופחרו?) אל יי׳ ואל טובו באחרית הימים (הוש׳ ג ה).]

2) מ פ ח ר, מתגאה, כדפוס קרוט׳: מ פ ח ד, [וכן דפו׳ ויניציה, אך בדפו׳ ווילנא ובירוש׳ נדר׳ (א א) מפחז; ובספרי (במד׳ כב), בבבלי (נדר׳ ט:, נזיר ד:) ובמד״ר (במד׳ י) במקום זה: מ ת ג א ה: ובתוספתי (נזיר ד ז): לא היה לך להתגאות אלא וכו׳, ולפי זה צדק המחבר המניח כנוס׳ המקורי: מ פ ח ר.]

3) [ע״פ הארמ׳ (דכיי ב מא).]

4) [כארמ׳ ובסור׳ פ ח ת, קער ונקב, ויָנֶן משוה לזה בצדק באשור׳ פַתָחֻ׳ באותה משמ׳. וקרוב לזה בעבר׳ ב. פ ת ח (וּפִתַּחְתָּ עליו פִּתּוּחֵי חותם). ואולם יתכן שהפעל פָּחַת במשמ׳ קער ונקב שאינו בלשון הקדושה נגזר כפעל משני מן השם פַּחַת, חלל ריק, וששם זה בעצמו איננו אלא צורת המקור של נפח (לָפַחַת עליו, יחזק׳ כב ב), כי דבר נפוח הוא דבר ריק וחלול. וכאשור׳ נוצר פַּתָחֻ׳ ת׳ פח׳ת כדרך לשון זו להכנים התיו לתוך השרש גם בבנין אפתעל (הִתפ׳). ולפי זה יש לראות ב. פ ת ח בעבר׳ כשאול מאשור׳, עי׳ שם.]

a) فجر

מוסיפין לו (רב חסליפא, ב״לה עז.). שבת הפוחתתו בדמי׳ מהו היכי דמי כגון שהכהו על ידו וצמתה ידו וסופו לחזור (רבא, ב״ק פה:). מה ראה להיות פוחת כל יום למדך התורה דרך ארץ מן הקרבנות שאם ילך לאכסניא וקבלו חברו יום ראשון מקבלו יפה ומאכילו עופות וכו׳ ברביעי מאכילו ירק כך פוחת והולך עד שמאכילו קטנית (מד״ר במד׳ כח). אם זכה הוא משלים את שנותיו אם לאו פוחתין לו מהם (שם קהל׳ פרשה ח, עת ללדת). בשנייה נכנס בו עין צרה והיה פוחת עשרה והיא (השדה) פחתה מאה (פסיק׳ ר״כ, זוכר, לז.). את מספר ימיך אמלא זכה משלימין לו לא זכה פוחתין לו (ר׳ עקיבא, מדה״ג דבר׳ ד ז, הסגלה). — ובסהמ״א: ומרובע צלע א ג ארכו ט״ו והוא רכ״ה, פחת ממנו המרובע הקטן והוא מרובע צלע א ב וישאר בידך [illegible] ומחציתה כ״ח (ראב״ח, המשיחה והתשבורת, 44). — ופִחֲתָה כתבתה, אמרה שהיא בפחות: הפוחתת כתובתה נפרעת שלא בשבועה (תוספת׳ כתוב׳ ט ז). הפוגמת לא הפוחתת כתובתה כיצד היתה כתובתה מאתים והיא אומרת מנה נפרעת שלא בשבועה (ירוש׳ שם ט ז). מה בין פוגמת מה בין פוחתת אמר רבי חנינה פוגמת בא משא ומתן בנתים פוחתת לא בא משא ומתן בנתים (שם שם). — ובסהמ״א, פִּחֵת את שטרו: הפוחת שטרו נפרע שלא בשבועה (טו״ע חו״מ פד ד). — ופִחֵת את השער, הוריד את המחיר: לא יחלק החנוני קליות ואגוזים לתינוקות וכו׳ ולא יפחות את השער (ר׳ יהודה, ב״מ ד יב).

— ד) פ״ע, *פָּחַת, עתי׳ יִפְחַת, — התמעט, sich vermindern ; se diminuer ; to diminish, פחתו המעות, נתמעט ערכן: הנותן מעות לחבירו ליקח בהם חיטין וכו׳ אם פחתו פחתו לו ואם הותירו הותירו לאמצע (תוספת׳ ב״מ ד כ). פחתה סלע יותר מכדי אונאה איסר אסור וכו׳ עד כמה תיפחת ויהא רשאי לקיימה לסלע שני דינרים (ב״מ נב.). — פחת המעשר, פִּחֲתָה התרומה וכדו׳: שאל אריוס לחכמים הרי שהפריש עשר כורין למאה ומדד את המעשר ופחת מהו אמרו לו כשם שפחת מעשר כך פחתו חולין ואף על פי שלא פחתו חולין מותר (תוספת׳ שם ג יח). ולא סוף דבר שפחתה התרומה אלא אפי׳ פחתו חולין ותרומה בעינה טוחן ומתיר (ירוש׳ חלות׳ ה ט). — כוכב פּוֹחֵת: אם יאמר לך אדם הדא כוכבתא דצפרא איילתא דשחרא היא שקרין [1] פעמים פוחתת פעמים מוספת אלא כמין דקרנין סלקין ומנהרין לעלמא (מד״ר בראש׳ ג). — ובסהמ״א: ואם היתה פורני חדשה אסורה שמא תפחת (הלכות פסוקות לרב יהודאי גאון, 7). ראובן שהטיל לכיס ת׳ דינרים והטיל שמעון מאתים ונשתתפו ונשאו ונתנו ביחד והרי הממון כלו ביד ראובן וטען ראובן שפחת כל הקרן ת״ק דינרים אין אומרים ישבע ראובן שבועת השותפים שפחתו כך וישלם שמעון מכיתו חמשים אלא ישבע ראובן שבועת השותפין שפחתו וילך במני שבידו בלבד ולא ישלם שמעון כלום טען ראובן ששמעון יודע בודאי זה שפחתו וכו׳ (טו״ע חו״מ לג יג). — *פּוֹחֵת כמו פָּחוּת: העגול הפגום אשר הוא מחצית העגול או מרבה על המחצית או פוחת מן המחצית (ראב״ח הנסיה, המשיחה והתשבורת, 60).

— נפע׳, *נִפְחַת, — נתקער, נהרס, נִטל בחלקו: בית שהוא מלא פירות סתום ונפחת נוטל ממקום הפחת (ב״לה ד ג). בית שנפחת וסיכך על גביו אם יש מן הכותל לסיכוך ארבע אמות פסולה (סוכ׳ א י). הבית והעליה של שנים נפחתה העליה וכו׳ הרי בעל העליה יורד ודר למטה עד שיתקן לו את העליה (ב״מ י ג). נפחתה הגלגלת ולא נקב קרום של מוח וכו׳ ר״מ מכשיר וחכמים פוסלין (חול׳ ג ג). חבית שנפחתה והיא מקבלת על דפנותיה אף שנחלקה כמין עריבות ר׳ יהודה מטהר וחכמים מטמאים (כלים ד א). התרמל שנפחתה כיס שבתוכו טמא (שם יט ח). נפחתה (התיבה) מלמעלן טמאה טמא מת נפחתה מלמטן ר״מ מטמא וחכמים מטהרין וכו׳, משפלת שנפחתה וכו׳ ר״מ מטמא וכו׳ (שם שם ט–י). הכרים והכסתות והשקין והמרצופין שנפחתו הרי אלו טמאין מדרס (שם כ א). עריבה גדולה שנפחתה (שם שם ד). השולחן והדלופקי שנפחתו (שם כב א). חלצה בסנדל שניפחת ומקבל את רוב הרגל במנעול שנפרם וחופה את רוב הרגל וכו׳ (תוספת׳ יבמ׳ יב י). הבית והעלייה של שנים ונפחתה המעזיבה וכו׳ (שם ב״מ יא ג). מצאו אדם אחד שנפחת קברו בתוך שדהו (שם אהיל׳ טז יב). שנפחתו דופני הספינה (עירוב׳ מג:).

---

1) [נ״א: שקרן הוא.]

הוסיף עליו (על השופר) כל שהוא וכו' כמינו פסול וכו' א"ר יוחנן והוא שנפחת רובו מכלל דבמינו אע"פ שנפחת רובו כשר (ר"ה כז:). שאם נפחתה תקרה של היכל לא היה מזה (זבח' מ.).—ב) התמעט בערכו: כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף נפחת שנאמר ולשאת ולספחת (סוטה ה.).

— פע', *פִּחֵת, פיחת, —א) כמו פָּרַת במשמ' א, נטל חלק מן הבנין: מעשה וילדה כלתו של שמאי הזקן ופיחת את המעזיבה וסיכך על גבי המטה בשביל הקטן (סוכ' ב ח). — ב) כמו פָּחַת במשמ' ג, מִעט וגרע: וכן שלשה שהטילו לכיס פיחתו או הותירו כך הן חולקין (כתוב' י ד). שום הדיינים שפיחתו שתות או הוסיפו[1] שתות מכרן בטל (שם יא ה). האומר לשלוחו צא תרום תורם בבינונית א' מחמשים צא ותרום א' מחמשים פיחת מעשרה או הוסיף עשרה תרומתו תרומה (תוספת' תרומ' ה ד). בסימניו ובמצריו פיחת שתות או הותיר שתות הרי הוא כשום הדיינין הגיעו (ב"ב קו.). מפיך אני רוצה לשמוע שאיני מאמין בדבריה (של האשה) שמא חלפה בדברים או פיחתה או הותירה (מד"ר במד' י). — ובספה"א: מדינה שהיתה מעלה למלך כור חטים זיותר להם או פיחת אינן מקיימין גזרתו (ברכת' רבתי אלבק, 73). ונראה לך שמרובע בגהו הוא ארבע צלעות המרובע וכשאתה מפחת אותו מן המרובע בשאר מרובע אדהו (רא"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ה, 27). — ואמר הפיטן: תר ויז למעלה אחת תחתיו שבע ולא פיחת (משלם בר קלונימוס Elbog., Stud. 130).—ג) "ובמשמ' בזה וזלזל: וגנו המדברים זה ופחתו אומרו (ר"ש א"ח, מו"נ א סוף עה).—ד) "הִכָּהו בנגע הפחתת, ואמר הפיטן: פחתת פיחתתנו ובקנו ובוקקנו וכבוהק בוהקנו (ינאי, קרובה, זולאי, קלו).

— הפע', *הִפְחִית, — א) השחיק חלק מכלי וכדו', abnützen, beschädigen; endommager; to damage: (מצא) כלי נחשת משתמש בהן בחמין אבל לא על ידי האור מפני שמפחיתן[2] (ירוש' ב"מ ב י). מגרפות וקרדומות משתמש בהן ברך אבל לא בקשה

1) [בתוספת' שם יא ג: שפיחת שתות או הותיר.]

2) [בבבלי שם ל,: שמשחיקן.]

מפני שמפחיתן (בבלי שם ל.). — "ובמשמ' גרם נזק: ולא ימחוק מעט מעט מפני שהוא מפחית ללוקח ולא ימחוק בבת אחת מפני שהוא מפחית למוכר אלא בפעם אחת במתון (טו"ע חו"מ רלא ה). —*הִפְחִית את השוק בעיני פלוני, המעיט בעיניו את ערך הדבר, entwerten; déprécier; to depreciate: לקח הימנו עשר אגודות של ירק לא הפריש על כל האונקלי אלא על אחת מהן שלא להפחית את חשוק בעיניו (של עם הארץ) (תוספת' מע"ש ד י). — ב) *פ"ע, — כמו נִפְע': אפילו הפחית[1] דופן אמצעי (סוכ' יח:).

פַּחַת[2], ש"ז (וש"נ?), ובתו"מ אף *פְּחֶת[3], מ"ר פְּחָתִים, א) מקום עמוק באדמה, חפירה עמקה: Grube; fosse; pit: ויקחו את אבשלום וישלכו אתו ביער אל הפחת הגדול ויצבו עליו גל אבנים גדול מאד (ש"ב יח יז). הנה עתה הוא נחבא באחת[4] הפחתים או באחד המקומת (שם יז ט). פחד ופחת ופח עליך ישב הארץ והיה הנס מקול הפחד יפל אל הפחת והעלה מתוך הפחת ילכד בפח (ישע' כד יז–יח). כיונה תקנן בעברי פי פחת (ירמ' מח כח). פחד ופחת היה לנו השאת והשבר (איכ' ג מז). — ובספה"א: ואשר אמרת כי חוחים הם כפחתים וכשיתים אין אמריך בהם נכוחים (דונש על מנחם, 66). כל יהודי אשר ימות בכל מלכותי יושלך אל הפחת הגדול הקרוב אל העיר ולא יבא שום אדם מהם אל קבר (ר"י זבארה, שעשועים ו, דודזון 55). — ואמר המשורר: חכם לבב בטרם בוא בפחת יתקן מעלותיו ליציאה (ר"ש הנגיד, בן משלי 61).—ואמר המליץ: אך האיש אשר לו עושר ונכסים וכל טוב ולא פגעו רע מימי' דמיונו לאיש ההולך בדרך אשר אמרתי לך ולא נתקל עדיין באחת הפחתים (ספנכים, ד' כוסות, כוס ביד ה' ג).—ב) *מקום חלול וריק בכלל, Hohlraum; (espace) creux, vide; cavity, vacant space: בית שהוא מלא פירות סתום ונפתח נוטל ממקום הפחת רבי מאיר אומר אף פותח לכתחילה ונוטל (ביצ' ד ג).—ובספה"א:

1) [רש"י מפרש: ונפחת דופן האמצעי.]

2) [בעקרו כנראה מקור מן נפח, עי' פָּחַת, הערה.]

3) [כך הקריאה המקבלת, וכך מנקד בקטע כ"י מן הגניזה ביצ' ד ג, אך במשנ' המנקד' ליוורנו: הַפְּחֶת (שם), וכן כ"י קופמן.]

4) [צ"ל: באחד.]

וסיכך בסכך כשר על פי הפחת ונמצא סכך הכשר מופלג מן הדפנות לכל צד (רש"י, סוכ' ד.). כוורת פחותה אע"פ שסתם הפחת בקש אינה מצלת מיד כלי חרס שהרי אינה כלי (רמב"ם, כלים יד יח). — ג) *חסרון, גרעון, הפסד, Minderung, Verlust; diminution, perte; diminution, loss: שאוכלין ושותין ואומרים עונג שבת עונג יו"ט שהן מכניסין פחת בממונו של עולם (מד"ר אסתר, פרשה ז, ויאמר המן למלך). — ובסהמ"א: אם יש בו פחת דמים נותן נזק ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובושת וצער (רש"י, שמות כא כה). מי שהיה בידו משכונו של עני אם היה שכרו יתר על פחתו וכו' ה"ז מותר להשכירו (רמב"ם, מלוה ולוה ג ח). אחד מן השותפין שעבר וכו' כל פחת שיבא מחמת שעבר חייב לשלם לבדו (הנ"ל, שלוחין ה ג). ואם מודה שלא שם אותו במקום המשתמר מעכברים או לא ניערו חייב לשלם הפחת (טור חו"מ עב כ). טען ראובן ששמעון יודע בודאי (סכום) זה שפחתו ישביע את שמעון שבועת השותפים ויגלגל עליו שאינו יודע בודאי סכום הפחת הזה (שו"ע חו"מ לג יג). השותפין שהטילו לכיס וכו' השכר או הפחת ביניהם בשוה לפי מנינם לא לפי המעות (שם קעו ה). — *פחת מיתה, התמעטות ערכה של הבהמה ע"י מיתתה[1]: היא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יופסד ממונו מני וכו' ואיבעית אימא ר' שמעון לפחת מיתה (בכורו' י:). — וכן °פחת שפחתתו מיתה: כלב שהמית כבש וחתול שהמית תרנגולים גדולים ואכלם משונה הוא ואינו משלם אלא ח"נ ודיקא בפחת שפחת' מיתה (שו"ע חו"מ שצח ו). — *פחת נבלה, התמעטות ערך הנבלה בהיותה מוטלת משעת מיתה עד פסק הדין: דמר סבר פחת נבילה דניזק הוי וכו' (ב"ק יא.). — °אנשים של פחת, אנשים שאינם חשובים: (חילק ובילק) אנשים של פחת הן (ערוך ערך חלק ובלק, בשם רב האי גאון).

***פַּחַת**[2], פוחת, ש"ז, מ"ר פיתין, — כלי חלול, Hohlgefäss; vase; hollow vessel: יד הפוחת ובן הפוחת[1] חמשה (אצבעות) (תוספת' כלים ב"ב ג ז). — ומ"ר: שולי המחצין ושולי הפחתין וקרקעות הכלים ודופנותיהן מאחוריהן אין מטלאין בהן ואין מקרשין בהן (שם שם ב"ק ז טו).

1) [לשון רש"י בבכורו' י: מה שמיתה פיחתתו דמחיים היה שוה מנה ולאחר מיתה אינה שוה אלא דינר להאכילו לכלבו.]

2) [בעקרו כמו פַּחַת, דבר קעור וחלול.]

°פַּחְתּוּת, ש"נ, מ"ר פַחְתֻּיּוֹת, — כמו פְחִיתוּת, מדה רעה, Laster; vice; vice: ואשר ירוץ מרוצת ההליכה מסע אחר מסע ויכלה פעמי דרכו זה אחר זה הוא זיכוך הנפש והתטהרה מאבות הפחתיות ותולדותיהן (תמונה רמה לרמב"ד, ג, 46). כי אני אדון לאדוניהם רוצה לומר המעלות והם עובדים לעבדי רוצה לומר הפחתיות (ר"א מודינא, למה לדיק לג).

°פַּחְתִּיּוּת, ש"נ, — מדת מי שהוא לקוי בחסר, Mangelhaftigkeit; défectuosité; defectiveness: ולפי שהשלימות יבוא למי שראוי לו והפחתיות יבוא למי שראוי לו (ר"א קארו, תולדות יצחק נב., תמשע').

פַּחֶתֶת, ש"נ, נֶגַע מנגעי הבגדים וכדו', eingefressene Stelle; corrosion, mordure; corrosion: והנה לא פשה הנגע בבגד או בשתי או בערב או בכל כלי עור וכו' וראה הכהן אחרי הכבס את הנגע והנה לא הפך הנגע את עינו והנגע לא פשה טמא הוא באש תשרפנו פְּחֶתֶת הוא בקרחתו או בגבחתו (ויקר' יג נג–נה). — ואמר הפיטן: פחתת פיתחתנו ובקנו ובוקקנו וכבוהק בוהקנו (ינאי, קרובה, זולתי, קלו).

פִּטְדָה[2], ש"נ, סמי' פִּטְדַת, — שם אבן יקרה ירקרקה, Topas; topaze; topaz: ומלאת בו מלאת אבן ארבעה טורים אבן טור אדם פִּטְדָה וברקת הטור האחד (שמות כח יז). בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסכתך אדם פִּטְדָה ויהלם תרשיש שהם וישפה (יחזק' כח יג). לא יערכנה פִּטְדַת כוש בכתם טהור לא תסלה (איוב כח יט). — ובסהמ"א: שאנחנו

1) [כך נכון בתוספתי שבדפוס', ובהוצ' צוק"מ: יד הפחות ובין הפחות, ואינו נראה.]

2) [רב התרגומים הקדומים ראו בפטדה אבן ירקרקה, השבעים τοπάζιον; וולגטה topazius; ת"א: יַרְקָן, וכן רב המפרשים. ואלה דברי רד"ק בסה"ש: ואומרים כי היא אבן ירוקה וכתב רבי יונה כי היא הנקראת בלשון ערבי זמר"ד, ע"כ. ותמוהים דברי מנחם: אבן השהם הוא. ויש משוים לפטדה את שם ה־Topaz בסנסקריט: pita, הצהֹב, אך אין הצורה העברית מתבארת על ידי כך.]

כשנשחוק הפיטדה הירוקה ביותר הוא שאנו קורים אותו ביטריאוליו בלעז תשוב אבק לבן (ר"ש ח"ס, מי"כ ה עג). ויוציא מארצנו אבנים חמודות פטדות יפיפיות ומיני מרגליות (ר' קלונימוס, בעלי חיים, לג.). שמעון מפותח על פטדה והיא ירוקה ככרתי ותרג' אנקלוס ירקן ונקרא פראשימה (רי"ל קהלו, תולדות יצחק, עג., תמצוה). — ואמר הפיטן: שער הפנה בפטדה תפצח שער הצאן בצפת תצחצח (ר"י בן הביהוד, שער החיצון, שעה"ש 13). — ואמר המשורר: ודבר על לב יפת גביר הוד אבי כל שר וחמדת פז ופטדות (אלעזר בן יעקב הבבלי, פוזננסקי, Babyl. Geonim, 66). אביעה מלות נכבדות במליצות שכל מיסדות ויקרים מאבני פטדות ועריבים ממור וקדות (יקיאל הרופא, מעלות המדות, פרוזים בשער הספר). תורת ה' תמימה לים דומה כי הים מכיל פטדותיו ויהלומיו תרשישיו ואחלומיו (ר' יעקב מווילנא, אגרת יכוח, ישורון תרכ"ה 20)

*פְּטוֹטֶרֶת [1], ש"נ, מ"ר פְּטוֹטְרוֹת, — גבעול התאנה, אֹלֶת התאנה, Stengel, Stiel (der Feige); queue (d'une figue); stalk, stem (of a fig): אלו דברים אסורים למכור לגויים איצטרובלין ובנות שוח ופטוטרותיהם [2] ולבונה ותרנגול לבן (ע"ז א ה). בנות שוח בפטוטרותיהן ואיצטרובילין במטוטלותיהן (שמעון בר בא, ירוש' שם שם). בפטוטרותיהן שנו (רבב"ח, בבלי שם יד.). — ובפסהמ"א: בנות שוח שהן תאנין לבנות והכי קאמרינן אין מוכרין להם תינין לבנות בעוקסיהן פטוטרות שמו[בי]לין איתה בשוק עבדה זרה ובבית עבדה זרה כדי לעטר עבדה זרה שלהן אבל בלא פטוטרות מותר למכור להן (תשו' גאון מהגגי', שרידים מהגניזה, מ"לוים, 27). יוקח מן הבלאדור חמשים ויסירו פטוטרותיו ייודקו (נרבוני, ארח חיים ג ז, כ"י סכטר).

1) [אין פטוטרת (מן פטרטרת) אלא צורת הכפלה של פָּטוּר (כמו שפופרת מן שופר), פָּטוּר ציצים, שעקרו ענף פורח בציצים (עי' ב. פָּטוּר, הערה), ושל פָּטוֹר, פְּטֹרֶת, גדול הבוקע ויוצא מן האדמה, ועי' א. פָּטַר, הערה. וכך אין גם מטוטלת (מן מטלטלת), הבאה במקורות על יד פטוטרת, אלא צורת הכפלה של מטיל, שפרושו ענף, מקל, (איוב מ יח). והמפרשים פרשו פטוטרת ע"פ הענין עוקצי תאנים.]

2) [במשנה שבגמ': ופטוטרות (שם יד.).]

*פָּטוּם, ת"ז מן פטם, — א) אָבוּס, מְפֻטָּם ושמן, gemästet, fett; engraissé, gras; fattened, fat: אמר לו (רבא) במת אתה סועד אמר לו בתרנגולת פטומה ויין ישן (כתוב' סז:) — ובלא"ש ע פָּטוּם במשמ' כבש פָּטוּם, ובנקי' פְּטוּמָה, תרנגולת פְּטוּמָה, עוף מפֻטם: אף ראשי אגפים וראש הזנב מצטרפין שכן מניחין בפטומות (ר' יוסי, טהר' א ג). יש שהוא מאכיל את אביו פטומות [1] ויורש גיהנם ויש שהוא כודנו [2] בריחים ויורש גן עדן (ירוש' פאה א א). עשרה (דברים נגזרו) על הנחש האחת שנסתם פיו השניה שנתקצצו ידיו ורגליו וכו' הששית אוכל פטומים ושותה כל מתוקים הם נעשים בפיו עפר (אדר"נ נוסח' ב מג). כיון שהיה מבקש לילך למיומס שלו היה נוטל עדרו עמו כדי להיות אוכל מן צאנו פטומין (תנחו' שמיני ה). אמר דוד אפילו יהו לי פטומות וסיטוסימה בחוץ לארץ ולא יהא לי סיפוף של חרובין בארץ ישראל (ערוך ערך סטסימה, בשם ילמדנו). — ובפסהמ"א: שכבנו על מטותינו וערבה לנו שנתינו ומאשר פטומות האכילנו ויין טוב השקנו לא הקצנו עד אור הבקר העירנו (ר"י זבארה, שעשועים, דודזון, 64). — ואמר המשורר: תנעלנה עור תחש תתכסנה בלבנים תאכלנה פטומות [3] תובחנה המשנים תשתינה ממתקים תאכלנה משמנים (עמנו' מהב' א). — ב) פָּטוּם, ת"ז מן פִּטּוּם הקטרת, מְבֻשָּׂם, durchräuchert; parfumé, embaumé; scented: ואמר המשורר: והמטה מקטרת לבונה והערש בכל בשם פטומה (יוסף בן חסדאי, הלבבי חן, שעה"ש 28).

*פִּטּוּם, ש"ז, מ"ר פִּטּוּמִים, — מקה"ש מן פִּטֵּם, מזיגה של שמן המשחה או של קטרת הסמים ע"י תערבת חמריה [4], Zurechtmischung, Anmischung; (com)mixtion, composition; mixing: של בית אבטינס היו בקיעין בפיטום הקטרת ובמעלה עשן ולא רצו ללמד (תוספת' יוה"כ ב ו). והביאו אומנים מאלכסנדריאה והיו בקיאין בפיטום

1) [בבבלי קדוש' לא.: פסיוני.]

2) [נ"א (שרידי הירוש', 325): משטינו לריחים.]

3) [מנקד פְּטֻמוֹת במקום פְּטוּמוֹת לצרך המשקל.]

4) [עקר הוראת המלה עִבּוּי התערבת ע"י חמרים נוספים. עי' הערה לקמן.]

שהקטורת ובמעלה עשן לא היו בקיאין (ירוש' שקל' ה ב) תני רבנן פיטום הקטרת הצרי והציפורן והחלבנה והלבונה וכו' (כרית' ו.). — ואמר הפיטן: כנוס סממנים וסדר פטומים ושמן ממלח וקטרת הסמים (תירה, יוסף א' שבועות). — *ופטום החרסת: ויזהר בירקות שלא ישקיעם יסודתו (של החרוסת ?) פטום קהה יגבול עבה (ר' זרחיה הלוי, אזהרות לפסח, הגדה מגוירה יונק' כ"י בריט' מוז'). — ב) *פטומי מלים, גביב דברים[1]), Geschwätz, Schwulst; bavardage, enflure; chatter, bombast: ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים פטומי מלין בעלמא ואחריתם ביום מר (פריר יועיל, קובץ על יד ה, יח). ולכן נתן לו הכתב יד הנזכר להניחו ללכת אל מחוז חפצו בלילה ההוא והיא פטומי מלין לא יועיל בם כי בכתב ההוא לא היה קנין ולא שבועה (ר"א פסון, סו"ת תירת לית לה, קטו.).—ואמר הפיטן: פחדו יחיל שימכים, פיותם היות אטומים, פרחיו במשענותיו חתוכים, פלטם מרכל פטומים (ר"א הקליר, יוס נימים תירה, יוצק יוה"כ).

א. פְּטוּר, ת"ז, ר"ר פְּטוּרִים; — חפשי מדבר, ממצוה, מאחריות, מענש וכדו', frei (v. Dienst, Pflicht, Strafe etc.); libre; free: ואלה המשררים ראשי אבות ללוים בלשכות פְּטוּרִים[2]) כי יומם ולילה עליהם המלאכה (דהי"א ט לג). — ובתו"מ: לעולם הוא נותן משום פאה ופטור מן המעשרות עד שימרח ונותן משום הפקר ופטור מן המעשרות עד שימרח (פאה א ו). פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעל הבית או שנטל מתוכה והוציא העני חייב ובעל הבית פטור וכו' פשט העני את ידו לפנים ונטל בעל הבית מתוכה או שנתן לתוכה והוציא שניהם פטורין (שבת א א). האוכל תרומת חמץ בפסח בשוגג משלם קרן וחומש במזיד פטור מתשלומים ומדמי עצים (פסח' ב ז). היתה בתו או אחת מכל העריות האלו נשואה לאחיו ולו אשה אחרת ומת כשם שבתו פטורה כך צרתה פטורה (יבמ' א א). וכל מצות עשה שהזמן גרמה אנשים חייבים ונשים פטורות (קידוש' א ז). המניח את הכד ברשות הרבים ובא אחר ונתקל בה ושברה פטור (ב"ק ג א). השואל את הפרה ושלחה לו ביד בנו ביד עבדו ביד שלוחו או ביד בנו ביד עבדו ביד שלוחו של שואל ומתה פטור (ב"מ ח ג). הורו בית דין וידעו שטעו וחזרו בהן וכו' והלך ועשה על פיהן רבי שמעון פוטר ור' אליעזר אומר ספק איזהו ספק ישב לו בתוך ביתו חייב הלך לו למדינת הים פטור (הורי' א ב). נפל הכותל מחמת הזועות ומחמת הגשמים אם היה בנוי כדרכו פטור ואם לאו חייב נתנו לו זמן ונפל בתוך הזמן פטור (תוספת' ב"מ יא ז). כל מי שהוא פטור מדבר ועושהו נקרא הדיוט (חזקיה, ירוש' ברכ' ב ט, ושם שבת א ח). מה ביאתן בימי יהושע פטורין היו (ממצות התלויות בארץ) ונתחייבו אף ביאתן בימי עזרא פטורין היו ונתחייבו (ר' הילל בריה דשמואל בר' נחמן, שם שביעי ו א). דבר שעשייתו מצוה פטור ושאין בעשייתו מצוה במחלוקת (ר' יוחנן, שם שבת יע ג, בשם ר' מאיר). שור שעלה בחבירו ובא בעל השור ושמטו מתחתיו אם עד שלא עלה שמטו ונפל ומת פטור (שם ב"ק ג א). הכונס את הבתולה פטור (מקריאת שמע) ואת האלמנה חייב (ברכ' טז.). — *ופָטוּר על הדבר[1]): נפל מן הגג והזיק ובייש חייב על הנזק ופטור על הבושת (ב"ק ח א). — ועם שה"פ, *פָּטוּר מִלעשות, מִלשלם וכדו': האונן והמספקת את הגל וכו' אין שוחטין עליהן בפני עצמן שמא יביאו את הפסח לידי פסול לפיכך אם אירע בהן פסול

---

[1]) [אולי אין פִּטּוּם ואף פִּטְמָה, פִּטֹּמֶת (עי' שם) בעקר אלא מלה אחת בהתפתחיות שונות, וראשית הוראתה: הִשְׁמַנָּה, עִבּוּי. העבוי שעל הפרי הוא פִּטְמָה פִּטֹּמֶת; יעבוי הפה בדבורים יהיה פִּטּוּם מלים כדגמת גִּבּוּב דברים מן גַּב, ובלשונות אחרות geschwollene Reden, Schwulst, enflure, inflated style וכדו'. ואפשר לבאר פטימי מלים גם ע"פ פטום הקטרת וכדו', ערבוב דברים, ואמנם גם פִּטּוּם הקטרת והשמן בעקרו עִבּוּי התערבות ע"י תוספת חמרים. אמנם ראשית שמושו של הבטוי פטומי מלין במקורות היא בארמ' שבתלמוד: אמר אמימר פטומי מילי בעלמא היא (ב"מ סו.), וכן בספרות הגאי: ואלו דברי הבאי ופטומי מילי בעלמא אינון ואין סומכין עליהן (תשו' הגא', הרכבי, 204). וגם אפשר שאין במקור שבתלמו' אלא ט"ס וצ"ל פִּטּוּטֵי מלין מן פטט. — ועי' ב. פֶּטֶם, הערה. ובספרות המאוחרת מצוי גם פיטום כשבוש מן פיטוס שפרושו חבית ביונ' ומצוי בתו"ם.]

[2]) [כך הקרי, והכתיב: פטירים.]

[1]) [כדגמת הבטוי חייב על הנזק, כמובא בהמשנה.]

פ ט ו ר י ן מלעשות פסח שני חוץ מן המפקת בגל שהוא טמא מתחלתו (פסח' ח י). הגוזל ומאכיל את בניו והניח לפניהם פ ט ו ר י ן מלשלם ואם היה דבר שיש בו אחריות חייבין לשלם (ב"ק י א). השוחט ונתנבלה בידו הנוחר והמעקר פ ט ו ר מלכסות (חול' ו ב). — *ובהשאלה, פָּטוּר הדבר, במקום האדם פָּטוּר ממצות הדבר או מענשו: רוטבות תמרה פ ט ו ר ו ת מן הפיאה שאין ראשון ממתין לאחרון (ר' יוסי בר יהודה, תוספת' פאה א ז). א"ר אלעאי שאלתי את ר' יהושע חלות תודה ורקיקי נזיר מה הן בחלה אמ' לי פ ט ו ר ו ת (שם חלה א ו). כל הלשכות שבמקדש פ ט ו ר ו ת מן המזוזה חוץ מלשכת פרהדרין (שם יוה"כ א ג). אין תורמין מן הלקט ומן השכחה וכו' ולא מן החייב על ה פ ט ו ר (ירוש' תרומ' א ה). המהלך מעכו לאכזיב מימינו למזרח הדרך טהורה משום ארץ העמים וחייבת במעשרות ובשביעית עד שתיוודע לך שהיא פ ט ו ר ה (ירוש' שביע' ו א). — ומצוי מאד בסהמ"א.

ב. **פָּטוּר**, ש"ז, מ"ר סמי' פְּטוּרֵי, פְּטָרֵי, — פָּטוּר של ציץ [1], ובהשאלה במלאכת הבנין קִשוט פתוח בעץ או באבן כמו פְּטוּרֵי ציצים, Blütenzweig, Blütenstiel; tige de fleurs; flower-stalk: וארז אל הבית פנימה מקלעת פקעים וּפְטוּרֵי צצים (מ"א ו יח). ואת כל קירות הבית מסב קלע פתוחי מקלעות כרובים ותמרת וּפְטוּרֵי צצים מלפנים ולחיצון (שם שם כט). וקלע כרובים ותמרות וּפְטֻרֵי צצים וצפה זהב (שם שם לה). — ואמר המליץ: לא נכון במחשבתו כ פ ט ו ר י צצים על קיר שיד (ב"ז ב"ם כב יז).

ג. **פָּטוּר**, ש"ז, מ"ר נקי, פְּטוּרוֹת, — מִקְשט בִּפְטוּרֵי, ציצים, ואמר המשורר: וגם תמצא בפירוש הפסוקים חדשות לא ידעתם בם נטורות חקוקות הם בעט סופר והבה כמו ציצים וכפרחים פ ט ו ר ו ת (ר' נתן, ש"י בסוף הפרוש לוהב משפט ומשפט לדק על איוב).

***פִּטּוּר** [1], פיטור, ש"ז: קשה יציאת נשמה מן הגוף כציפורי בפי וושט ר' יוחנן אמר כ פ י ט ו ר י בפי וושט [2] (מו"ק כט.). א"ר שמואל בר אמי מה שסיגל אדם מצות ומע"ט אינו מספיק להבל היוצא מפיו וגם הנפש לא תמלא רבי ברכיה ורבי קרציפא בשם ר' יוחנן אמרין כ פ י ט ו ר י ן היוצאין מן הושט (מד"ר ויקר' ד).

***פִּטּוּר** [3] ש"ז, מ"ר פִּטּוּרִים, פיטורין, סה"ס מן פִּטֵּר, — שחרור מחובה, משרות או מענש, Befreiung

---

[1]) [המחבר לא פרש. השבעים תרגמו (מ"א ו לה): διαπεπετασμένα πέταλα כלו' עלים פטורים (פתוחים), ומעין זה ריב"ג. יונתן תרג': ואטונין (חבלים) שושנין, וכן רש"י (שם יח): צורת שלשלאות, פטורי לשון חבלים בלשון גמרא כמו כפיטורי בפי ושט. אך הנכון: מ ק ל פורח של ציצים היוצא ובוקע (פוטר) מן העץ, גבעול עם ציציו ופרחיו, וצורות הקטנה של פטור (ציצים) הן פ ט ו ט ר ת, פִּטּוֹר, פִּטֹּרֶת. ועי' בהערות למלים אלו ובהערה לערך א. פָּטַר.]

[1]) [כך הגרסה במנח' כט., וכן בארמ' בברכ' ח.: כ פ י ט ו ר י בפי ושט. אמנם בגליון הש"ס: נ"א כ פ י ט ו נ י; בתנחו' מקץ ובמד"ר קהל' (פס' אלו חיה): כ ק פ ו ט ו ר י ן; מדה"ג מקץ: כ פ ר ו ק י ט ו ר י, ועוד. אך אין אלו אלא שבושים.

לפי ההכנה המקֻבלת פרושו חבל עבה, חבל מחבלי הספינה, עפ"י רש"י בברכ' ח., המביא את לשון הגמ', כפיטורי בפי ושט, גם בפרושו לפְּטוּרֵי צצים (מ"א ו יח) עם התרגום א ט ו נ י שושנין (מכאן גרס' גליון הש"ס כפיטוני ת' כפיטורי). והואיל ואין חבלי ספינה מתאימים על יד ב פ י ו ש ט, מבאר רש"י: הוא הנקב (שבספינה) שהוא עגול כפי ושט. ואולם אין להוציא „פי ושט" מפשוטו, שהרי מיתת אסכרא היא מיתת חניקה שבגרון האדם ממש, — על כן אין ענין לחבל בגרון או בפי הושט. ובעל ד"ס (מנח' כט.) מביא את דברי בעל אגדות התלמוד הכותב במקום כפיטורי: ככבר בפי הושט, והוא מעיר: ואיני יודע פי' של ככבר. אמנם הכונה בזה היא למלה הארמ' פ ט י ר י, כתרגום של מצות וככרות לחם, כלומר: ככבר לחם שנשארה בפי הושט. אבל גם פרוש זה דחוק הוא, כי אין אדם בולע מצה או כבר שלמה. ואולם במד"ר ויקר' המובא למעלה: כפיטורין היוצאין מן הושט. ולפי זה אין כאן אלא תאור המחלה אסכרא, אשר בה יוצאים גִדולים בלוע האדם, בפי הושט המביאים לידי חניקה. גדולים אלו היוצאים בפי הושט דומים לפי דעה אחת לפִטּוּרִים, ז"א לפִטְרִיּוֹת (עי' פִּטֹּרֶת), היוצאות מן הקרקע. ולפי זה אין פיטורי בפי ושט אלא גדולים כעין כמהין ופטריות היוצאות בלוע האדם במחלה זו. א"כ אין כפיטורי בפי ושט אלא תאור מדיק יותר בפי ר' יוחנן הבא לתקן את התאור הקודם בגמרא: כציפורי בפי ושט שפרושו סתם כגִדולים בפי ושט מלשון הכתוב ו י צ פ ר מהר הגלעד. ועי' צָפַר, הערה.]

[2]) [ומעין זה בארמ': אסכרא דמיא כחיורא בגבבא דעמרא דלאחורי נשרא ואיכא דאמרי כ פ י ט ו ר י בפי ושט (ברכ' ח.).]

[3]) [במקום שהמלה באה בתו"ם ביחיד, יש

: (v. Pflicht, Dienst, Strafe) ; délivrance ; deliverance
אבל בחול תקנו בחלה שתהא ניטלת מן הטהור על הטמא ושלא מן המוקף שמא מפטור על החיוב וכו׳ מתוך שאת אומ׳ היא והטמא שבה חולין טמאין הן מושב להפריש מפטור על חיוב ולא יהא טבל טמא מעורב בחלה (ירוש׳ חלה ג ח). משום יחיד אני שונה אותה מה לחיוב מזה לפטור (ר׳ יוחנן, שם תרומ׳ ד ג). מהו שתים שהן ארבע שתים לחיוב ושתים לפטור או ארבע לחיוב וארבע לפטור (שם שבת א א). מהן לחיוב ומהן לפטור (שבת ג:). — ובספה״מ: ויהיה ידו כידי ועשייתו כעשייתי ופטורו כפטורי כי לא נותר לי בו שום תפיסה (ר״י ברצלוני, השטרות, 48). ומיאנה וסירבה בדברינו באמור שאינה חפיצה לתת מאומה לחתנו הנזכר עד שיעשה פיטור מכל תביעותיו ודרישותיו (סו״ת פרח מטה אהרן קי״ט, רב:). ואילו לא נעשתה כבר ההמחאה והפטור היה חוזר בו אבל מכיון שכבר נעשו ההמחאה והפטור לא רצה להתדיין עם ראובן (סו״ת תורת אמת קג, קכג.).—*גט פטורים [1], גט פיטורין, שטר שנותן הבעל לאשה בגרשו אותה: גופו של גט הרי את מותרת לכל אדם ר׳ יהודה אומר ודין דיהוי ליכי מינאי ספר תירוכין ואגרת שבוקין וגט פטורין וכו׳ (גיט׳ ט ג).

א. *פטט [2]), ממנו *פָּטֵט, *פַּטָּט, *פִּטְפּוּט, א. *פִּטְפֵּט, *פַּטְפְּטָן, *פַּטְפְּטָנוּת.

ב. *פטט, ממנו ב. *פִּטְפֵּט, *פִּטְפּוּט.

***פָּטַט,** קל לא נמצא.

— פע׳, *פִּטֵּט, פ״ע, בינ׳ מְפַטֵּט, מפטיט [3]), כמו פִּטְפֵּט, : schwätzen ; bavarder ; to chat אבל את אם הגיעך

מבטאים אותה פְּטוֹר, ולוי במלונו מנקד פְּטוֹר כשה״פ של פָּטַר בקל, אבל הואיל ומלה זו באה בתו״מ בהקבלה אל חִיּוּב, נראה שהעקר פִּטּוּר.]

1) [עי׳ בנוסח׳ הארמ׳ המובאות בספרו של בלוי Die jüdische Ehescheidung ב, 27, 34. ושם בעמ׳ 7 מוכח שגט פטורין הוא השם הבבלי תחת השמות ספר תרוכין, אגרת שבוקין שנהגו בא״י.]

2) [מן הארמ׳. ועי׳ א. פִּטְפֵּט, הערה, פִּטּוּט הערה.]

3) [במקור כתוב: מפטיט, אבל הצורות פַּטָּט, פַּטִּיט, פִּטְפֵּט, מעידות שאין כאן הִפע׳ אלא פִּע׳: מְפַטֵּט, ובילקי׳ שמע׳ הגרסה: מפטט.]

יסורין כבוש יצרך ואל תכעוס בקולך את יוצרך ואם מפטיט אתה בקולך הרי ידי עשו ממשמשות בך (תנחו׳ בובר, תולדות טז).—ובספה״א: שכן אתה מוצא ברפידים פטטו ישראל בקולם ואמרו היש ה׳ בקרבנו (ברכתי׳ רבתי אלבק, 115).

***פַּטָּט,** ת״ז, נק׳ פַּטָּטָה, מ״ר פַּטָּטוֹת, — כמו פַּטְפְּטָן, המרבה לדבר דברים ריקים, ; schwatzhaft ; bavard ; garrulous: ארבע מדות בנשים ואלו הן גרגרניות וצוותניות וקנאיות ועצלניות וכו׳ רבנן אמרי עוד שתים אסטסיניות ופטטות וכו׳ ופטטות מנין דכתיב ותדבר מרים (מד״ר דבר׳ ו). — ובספה״א: כי החלו לרצות בגודרי פרצות וכו׳ להטות בהוטות פעוטות והדיוטות, להשטות בפשוטות שוטות נשים חטטות בעלות פטטות (תשו׳ כ״ת, מק״כ, 79).

***פַּטִּיט,** ת״ז, כמו פַּטָּט: מה נשתנה מצורע שאמרת תורה יביא שתי ציפרים לטהרתו אמר הקב״ה הוא עשה מעשה פטיט [1]) לפיכך אמרה תורה יביא קרבן פטיט [2]) (ר׳ יהודה בן לוי, ערכ׳ טז:). אמר לו (יוסף ליהודה) אני רואה בך שפטיט אתה יש באחיך פטיט כמותך (מד״ר ברא׳ לג). אמר להם (יוסף) הייתי סבור שיהודה הוא הבכור שהוא מדבר תחלה אני רואה שראובן הוא הבכור ויהודה הוא פטיט (תנחו׳ ויגש ז).—ובספה״א: וכי מי יכול לשתו׳ פיהם של בעל פטיט ואם תאמר להם כלום שומעים לך (סו״ת מהרי״ט, אה״ע תש׳ טו, יז:). אבל זה כזב מעיקרו שרב סעדיה קודם בזמן לך עזרא ואיזה פטיט כתבו שלא יתכן לפי סדר הדורות (יס״ר מקנדיה, מלרף לחכמה, ע:).

פָּטִיר, מ״ר פְּטִירִים [3]), עי׳ א. פָּטוּר.

***פְּטִירָה,** ש״נ, שה״פ מן פָּטַר, — א) פעלת הנפטר מחבירו, כמו פרידה ; Abschied ; départ ; departure: וכבר שלחו מושלי הרשע׳ שני סרדיוטות אצל חכמי ישראל למדונו תורתכם קראו ושנו ושלשו בשעת פטירתן אמרו להם וכו׳ (ב״ק לח.). מעשה בשמעון בן אנטיפרס שהיו אורחין באים אצלו וכו׳ בשעת פטירתן היה מלקה אותם ארבעים (כלה רב׳

1) [שעל לשון הרע באו נגעים עליו (רש״י, שם).]

2) [שהצפרים צועקים בכל שעה (רש״י, שם).]

3) [כך הכתיב, והקרי: פְּטוּרִים.]

ם). — *ובמש' פרידה מן העולם [1], לשון יפה במקום מיתה, ביחוד על מות אדם חשוב, Hinscheiden, Tod ; décès, mort ; decease : שבשעת פ ט י ר ת ו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב וכו' אלא תורה ומעשים טובים בלבד (ר"י בן קסמא, אבות ו ט). לאחר פ ט י ר ת ו של רבן גמליאל ביקש ר' יהושע לבטל את דבריו (תוספת' תענ' ב ה). בשעת פ ט י ר ת ו של אדם לבית עולמו כל מעשיו נפטרין [2] לפניו (תענ' יא.). מעשה ומתו בניו של ר"ע נכנסו כל ישראל והספידום הספד גדול בשעת פ ט י ר ת ן (מו"ק כא:). לאחר פ ט י ר ת ו של ר"א נכנסו ארבעה זקנים להשיב על דבריו (גיט' פג.). אמרו עליו על מלאך המות שכולו מלא עינים בשעת פ ט י ר ת ו של חולה עומד מעל מראשותיו וחרבו שלופה בידו וטיפה של מרה תלויה בו (ע"ז כ:). הגידה לי שאהבה נפשי במשה הכתוב מדבר בשעת פ ט י ר ת ו מן העולם אמר לפני הקב"ה וכו' (מדרש שה"ש, גרינהוט א ז–ח). — ובסהמ"א: וסמוך לפ ט י ר ת רבינו הקדוש ירד רב לבבל וישב שם וכו' (ר' סעדיה אבן דנאן, מאמר על סדר הדורות, חמדה גנוזה כה:). ואחר פ ט י ר ת רב הונא הוקם רב חסדא לראש ישיבה עשר שנים ונפטר שנת ד"ם (שם שם). — ב) *מעשה שאדם פוטר בו את עצמו מהתחיבותו בלפי אחרים, Abfindung; indemnisation; indemnification : ואין להן בכל מה שהנחתי בין מטלטלי בין מקרקעי חוץ מחמשה דינרין אילו והוא פ ט י ר ת ם מכל מה שהנחתי ומכל מה שראוי לי (תשו' הגאו' הרכבי, 223).

פַּטִּישׁ [3], ש"ז, ר"ר *פַּטִּישִׁים, — מקבת גדולה לפוצץ סלעים, כלי שבו יכה החרש על הברזל [4], Schmiedehammer ; marteau ; sledge-hammer : ויחזק חרש את צורף מחליק פַּטִּישׁ את הולם פעם (ישע' מא ז). הלא כה דברי כאש נאם יי' וּכְפַטִּישׁ יפצץ סלע (ירמ' כג כט). — ובמליצה, כנוי למלך הורס גוים ומחריב ארצות: איך נגדע וישבר פַּטִּישׁ כל הארץ איך היתה לשמה בבל בגוים (שם נ כג). — ובתו"מ: ועד ימיו (של יוחנן כהן גדול) היה פ ט י ש מכה בירושלים ובימיו אין אדם צריך לשאול על הדמאי (מע"ש ה טו). אבות מלאכות ארבעים חסר אחת הזורע והחורש וכו' המכה בפ ט י ש וכו' (שבת ז ב). והמכה בפ ט י ש ובמעצד הקודח כל שהוא חייב (שם יב א). גץ שיצא מתחת הפ ט י ש והזיק חייב (ב"ק כ"ב). עושה כלים יוצא ומוכר בתוך השוק אבל אינו יכול למחות בידו ולומר לו איני יכול לישון לא מקול הפ ט י ש ולא מקול הריחים ולא מקול התינוקות (ב"ב ב ג). נתנו על הסדן והכהו בפ ט י ש נחלק הסדן ונבקע הפ ט י ש והוא (הלוז של שדרה) לא חסר (מד"ר בראש' כח). — *וכנוי לאדם גדול, פַּטִּישׁ חזק: אמרו לו תלמידיו (לריב"ז) נר ישראל עמוד הימיני פ ט י ש החזק מפני מה אתה בוכה (ברכ' כח:). — ובסהמ"א: שהיה אביו (של רסע"ג) מכה בפ ט י ש בארץ מצרים לעבודה זרה ואכל מרק פיגולים (בן מאיר, JQR.NS. 1915, עמ' 552). אודיע לאדוני מרי ורבי פרשי ורכבי אנטולי הרב המובהק הפ ט י ש החזק בר כבוד גדולת קדושת מרנו ורבנו יוסף הרב המובהק הפ ט י ש החזק ז"ל (ד"ה של יהודי מצרים וא"י, מן ב, 324). — ואמר הפיטן: למי אלך ומי אביט ואל מי אני אפנה ועל שם מי אשורר ועזבתי בנו דויד אשר הוא לכל סלע כמו פ ט י ש מפורר (שם שם 15). שקדי ויקדו גוילי דת משנאי אוי איך נמשלת אלי פ ט י ש תעודיך (ר' מאיר בן אלעזר, ציון לפירת, קינות לת"ב). — ואמר המשורר: אם תכתשהו במכתש לא תסור אולתו ואם תכהו בפ ט י ש לא תחדל כסלותו (כלב"ב הי' בן מקיץ, אגר, 139). אם איד כמו סלע כמו פ ט י ש אני ואני כמים אם תלאה רשף (רס"ע אלקירח, המנקש כז). — *ומ"ר: בכף סלעים הם ירצו בי לפוצצים פ ט י ש י ם יחליקו (בן עירי, מובא בהקדמת רסע"ג לספר הגלוי, מק"נ, קעח). — *ובן פַּטִּישׁ, פטיש קטן: יד הקרדום של נכוש חמשה יד בן הפ ט י ש חמשה ושל הפטיש ששה (כלים כט ז).

פַּטִּישִׁי, ת"ז, — דומה לפַטִּישׁ, מכה כפטיש: ומה

---

[1] [עי' גם פְּטֹרֶת, הערה.]

[2] [נ"א: נפרטין, וכך נראה.]

[3] [וכן בארמ' פטישׁ, ובערבי' פִּטִּישׁ a), והוא מן פ ט שׁ הקרוב אל ב ט שׁ (עי' ערך זה), שפרושו רָקַע, עשה את הדבר שטוח, וכן בערבי' פַּטַשׁ b), רקע, עשה שטוח, ומכאן אפּטשׁ c) ובסור' פַּטְשָׁא, שטות החטם. ולפי דמיונו אל פטיש נקרא חרטם החזיר בערבי' פִּטִּישָׁה d), פטיש. ור' פטש, הערה.]

[4] [רש"י (שבת כח:): קורנס גדול של נפחים.]

a) فطّيس b) فطس

c) أفطس d) فطّيسة

שיש לו יותר פטישי ר"ל הדופק בפטיש (פרוש אבן כספי על חרוזי אבן סינא).

*פטם [1], ממנו *פָּטוּם, *פִּטּוּם, *פָּטֵם, *פַּטָּם, *פִּטְּמָה.

***פָּטַם**, קל לא נמצא, אלא בינ׳ פָּעוּל, עי׳ *פָּטוּם.

— פע׳, *פִּטֵּם[2], — א) *פִּטֵּם את הבהמה, האכיל אותה עד שהשמינה, mästen; engraisser; to fatten, cram: פרה שפיטמה בכרשיני עבודה זרה ירדה לגינה שזיבלה בזבל עבודה זרה יבור (תוספת׳ ע״ז ו ח). לקח איל אחד בסלע ופיטמו והרי הוא יפה שתים בשר יביא סלע מביתו (שם כרית׳ ד ט). ראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע״ז (ב״ב קט:, ועיין זה במד״ר במד׳ כח). פוטיפר הוא פוטיפרע פוטיפר שהיה מפטם עגלים לע״ז פוטיפרע שהיה פורע עצמו לע״ז (מד״ר ברא׳ פו). שהיתה אשתו משתי משפחות משבט יוסף שפטפט ביצרו ובאה מצד אחר מיתרו שפיטם עגלים לע״ז (מד״ר שמות ז). —ובאותה משמ׳ פִּטֵּם את האדם: שמוני נוטרה את הכרמים מאכלת ומפטמת לנביאי הבעל והאשרה (מד״ר שה״ש, אל תראוני). ד״א וכו׳ זה צדקיהו המלך וכו׳ שמוני נוטרה את הכרמים שהיה מפטם לפשחור בן מלכיה וחבריו (שם שם). — ובהשאלה על הצמח: ומה רביבים הללו יורדים על עשבים ומנקים אותם ומפשפשים אותם ומפטמים אותם (ספרי דבר׳ שו). מה שעירים הללו יורדין על הדשאים ומדשנין אותם ומפטמין אותן (מדרש תנאים, הופמן, דבר׳ לב ב). — ובסהמ״א: הוציא עליה והשביחה כגון שפטמה חרי השבח של גנב (שו״ע חו״מ שנד ח). — *מְפַטֵּם, ש״ז, מי שמלאכתו לְפַטֵּם בהמות: השם בהמה על המפטם להיות מפטם אותה והשכר לאמצע וכו׳ היו למפטם בהמות אחרות שמפטם אותם עם זו השומה אצלו וכו׳ (רמב״ם, שלוחין ושותפין ח ח). — ב) *פִּטֵּם את הקטרת, מזג אותה על ידי תערבת חמרים, zurechtmischen; mêler, composer; to mix: שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא ומפטמין כיוצא בהן אלא שאין בקיעין במעלה עשן (תוספת׳ יוה״כ ב ו). והיו יודעין לפטם כמותן ולא היו יודעין להעלות עשן כמותן (יומא לח.). המפטם את הקטורת במתכונתה הרי זה חייב (תוספת׳ מכות ד ב). פיטמה חציים כשירה שילשים ורבעים לא שמענו (ירוש׳ יומא ד ה). מותר הקטרת אחת לששים או לשבעים שנה היו מפטמין אותה לחצאין לפיכך יחיד שפיטם לחצאין חייב (כרית׳ ו:). — *פִּטֵּם בשָׂמים: מכתשת היתה במקדש ושל נחושת היתה ומימות משה היתה והיתה מפטמת את הבשמים נתפגמה והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים ותיקנוה ולא היתה מפטמת כמו שהיתה נטלו את תיקונה והיתה מפטמת כמו שהיתה (ערכ׳ י:). — *וכן פִּטֵּם את השמן: והמפטם את השמן והמפטם את הקטורת והסך בשמן המשחה (מכות ג ב). אין מפטמין שמן שביעית אבל לוקחין שמן ערב מכל מקום לסיכה (תוספת׳ שביע׳ ו יג). המפטם את השמן ללמוד בו או למוסרו לציבור פטור (כרית׳ ה.). מה שמן זה חלק על ידי שאת מפטמו את מריח בו כמה ריחות כך הפסוק הזה את דורש ומוצא בו כמה טעמים טובים (ר׳ שמואל בר נחמן, מד״ר שה״ש, מה יפו). — ובסהמ״א: וזה פלטיאל חריף מפטם בשמים ולמד כל הרפואות (קטע מכ״י פרנה אדות פלטיאל שאח״כ נתגדל וניתן לו רשות לביהמ״ק, JQR. NS. I. 79—80). מה עשה המלך עמד ודיבק בנו אצלו וכו׳ ופיטם מאכלו ומשקהו וכל כלי תשמישו ומרכבתו (יקותיאל הרופא, בית מדות, מעלת ידיעת האל, 5). — *ובהשאלה, פִּטֵּם את המלה, הדגיש אותה במבטא [1]: וכן הגעיה והיא כמו הטפחה תחת התיבה אינן לא טעם ולא משרת אלא לפטם את המלה להתיז בדרבן (הורית הקורא, דרנבורג, 90).

— פע׳, בינ׳ *מְפֻטָּם, מפוטם, — שפִּטְּמוּ אותו: אשקך מיין הרקח זה התלמוד שמפוטם במשניות כרקח (מד״ר שה״ש, אכהגך). ואלו היה יודע בעז שהקב״ה מכתיב עליו ויצבט לה קלי ותאכל ותשבע ותותר עגלות מפוטמות היה מאכילה (שם רות, ויאמר לה בעז).

— התפ׳, *הִתְפַּטֵּם, נִתְפַּטֵּם, — נעשה שמן עי׳ פִּטּוּם.

---

1) [עי׳ בהערה הבאה.]

2) [מן הארמ׳. עקר משמ׳ הפעל, היה עבה ושמן, ובפע׳ עשה שָׁמֵן, השמין את פלוני וכן בסורי׳ ובארמ׳ בבלל פִּטְּמָא, פוּטְמָא שמנות, פַּטֵּם כמו פִּטֵּם בעבר׳, וְעי׳ פטום, הערות.]

1) [ע״פ פטומי מלים בלשון החכמים, ועי׳ פִּטּוּם, הערה.]

בסוסים נתפטמו ישראל באותה שעה (ר' יוסי ור' שמעון, מכיל' בשלח, ויסע משה, סוף פ' ג). ומה אם להסגר בתיבה י"ב חדש היו באים מאליהן להתפטם[1]) מבשר גבורים על אחת כמה וכמה (מד"ר בראש' לב.). — ובסהמ"א: ותשקינה את אביהן יין מתפטמות להתעורר ליצר הרע באכילה ובשתיה (זהר, מדרש הנעלם בראש' קט:). אברויי כמו להברות את דוד כלום' לעשות דבר לאילן שיתפטם ויתחזק (ר' שלמה בן היתום, פירוש מסכת משקין, 5). ויעזר לטחון המאכל ולהוריד השמרים מן הבטן אל המעים ויתפטם הגוף ויתחזק (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה ג).

***פַּטָּם**, ס"ז, — אדם שאומנותו לְפַטֵּם, —א) פטם של בהמות ועופות, Mäster; engraisseur; fattener, crammer: מעשה בשוק של פטמין שהיה בירושלים שהיו נועלין ומניחין את המפתח בחלון שעל גבי הפתח (עירוב' י ט). הולך אדם אצל טבח הרגיל אצלו וכו', אצל הפטם הרגיל אצלו ואומר לו תן לי גוזל אחד תן לי תרנגול אחת (תוספת' יו"ט ג ו, ומעין זה ביצ' כח:). שור של פטם הרי הוא כרגלי כל אדם שור של רועה הרי הוא כרגלי אותה העיר (שמואל, ביצ' לח.). ראה אותה אצל הנחתום ומלא חיקה קלוסקאות אצל החנוני והשקה אותה קונדיטון אצל הפטם ומילא חיקה פטומות (ר' אלעזר, פסיק' ר"כ, בחודש השליש', זוכר, קד:). — ב) הַמְפַטֵּם את הקטרת, רוקח, Drogist; droguiste; druggist: הצבעין והפטמין[2]) לוקחין מורסן מכל מקום ואין נמנעין וכו' (תוספת' שביע' ה ח). אין לי אלא דברים שאין הדבש יפה להם דברים שהדבש יפה להם מנין שהפטמין אומרים יפה הדבש לקטורת מנין ת"ל וכל דבש לא תקטירו (ספרא ויקר', דיבורא דנדבה, פרשה יב, ויק' יא:). הפטמין שבירושלם היו אומרין אילו היה נותן לתוכה מעט דבש וכו' (ירוש' יומא ד ה). וכיון שהיה קולט את הריח היה מעבירו כדרך שהפטמין עושין (שם סוטה ח ג). — וּבְדֹלַח של פַּטָּמִים, מין שרף הנוטף מן העצים ומשמש במעשה מרקחת, bdellium: שם הבדלח ואבן השהם אמר ר' אייבו את סבור כבדולח הזה של פטמים ת"ל יגיד עליו ריעו מה זה אבן טובה אף זה אבן טובה (מד"ר בראש' טז).

א. ***פֶּטֶם**, ס"ז, — (שור) של פֶּטֶם[1]), (שור) לְפִטּוּם, (Rind) zur Mast; (boeuf) a l'engraissement; (ox) for fattening, cramming: גורפין מלפני הפטם ומסלקין לצדדין מפני הרעי[2]) דברי ר' דוסא וחכמים אוסרין (שבת כד ג). מפני מה שהפטם מותיר הרעי[3]) אוכל (ירוש' שם). — ובסהמ"א: מצא עגלים וסייחים של רעי מיטפל בהם שלשה חדשים ושל פטם שלשים יום (שו"ע חו"מ רסז כג).

ב. ***פֶּטֶם**, ס"ז, מ"ר פְּטָמִים, — בתוך הצרוף, מָנֶה פְטָמִים, מנה בלי דיוק, באמדן[4]): דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ סתוניות ושאר כל מי פירות של תרומה רבי אליעזר מחייב קרן וחומש ורבי

---

[1]) [כך נכון (עי' תיאודור), ובכמה דפוס' הנוס' להפטם, בהשמטת התי"ו, ואין זה נפע'.]

[2]) [המפרשים פרשו: מוכרי בדים, כאלו היה כתוב פטסין.]

---

[1]) [כך, בקצור לשוני של בְּקַר־פֶּטֶם ובנגוד אל רְעִי הבא במקום בְּקַר־רְעִי (מ"א ה ג) שבמקרא, יש להבין את המלה. וכן משמש גם בסור' פַּטְמָא במשמ' שמנות גם בקצור לשוני בהוראת בקר־פטם, ומכאן עדות לנקוד המלה. ועי' בהערות הבאות.]

[2]) [לא כפרוש רֹב מפרשי המשנה, אלא בא לומר את ההבדל בדין בין בקר פטם ובין בקר רעי: גורפין מלפני הפטם ומסלקין לצדדין מלפני בקר רעי. ועי' בהערה הבאה.]

[3]) [פרושו: שהפטם השבע מותיר, אבל שור הרועה שהוא רעב אוכל; ולא כפרוש רב המפרשים וכגרסה המטעית מותר ת' מותיר. עי' הערהו של ש. ליברמן (בשמו ובשם י. נ. אפשטין, הירושלמי כפשוטו א ח, 215) המביא פרוש זה בשם כמה קדמונים. או פרושו: מפני שהשור הרועה אוכל מה שמותיר הפטם, כדעת יסטרוב במלונו.]

[4]) [הרמב"ם פרש: לא מנו חכמים שבעה משקין, כאדם שמונה עקרין שריחן טוב כדי לפטם בהם מה שרוצה להשביח ולפטם שאין כוונתו באלה שמנה בלבד וכו'; והר"ש: כלומר אין חכמים מפטמין שמונין במיני בשמים שלה; שלא בדקדוק, ע"כ; ומעין זה יתר המפרשים. ואינו נראה, בפרט שאין להניח שלדעת הכל פטמים, מרקחים חסרי דיוק הם. אדרבה, הרוקח הוא סימן לדיוק במנין במשקל ובמדה. ואולם לכל הדעות פרוש הבטוי כמוני פטמים הוא: כבני אדם המונים בלי דיוק, באמדן בלבד, ועל כן ברור שלא הכרה ואף השתבשה כאן מלה רומית, כמוני פטמים, putatum דבר משער, דבר שבאמדן, בלי דיוק.]

יהושע פוטר ורבי אליעזר מטמא משום משקה אמר רבי יהושע לא מנו חכמים שבעה משקים כמוני פטמים אלא אמרו שבעה משקין טמאים ושאר כל המשקין טהורין (תרומ' יא ג).

א. *פִּטְמָה [1]), פיטמא, פִּטְמָה, פִּטֶּמֶת [2]), פיטומת, ש"נ, — העֻבּוּי, הכפתור שבראש הפרי [3]), Knöpfchen an d. Spitze d. Früchte; bouton au bout des fruits; button at the top of the fruits: עלתה חזזית על רובו (של אתרוג) נטלה פטמתו [4]) נקלף נסדק ניקב וחסר כל שהוא פסול (סוכ' ג ו). שרשי השום והבצלים והקפלוטות (מצטרפים) בזמן שהן לחין והפיטמא שלהן בין לחה בין יבשה (עוקצ' א ג). הפיטמא של רימון מצטרפת והנץ שלו אינו מצטרף (שם ג ג). דברי חכמים אדם נוטל מעה אחת מפיטמה של קישות ונוטעה והיא נעשית אבטיח אדם נוטל מעה אחת מפיטמה של אבטיח ונוטעה והיא נעשית מלפפון, ר' יודה אומר עיקרו כלאים אדם נוטל מעה אחת מפיטמה של אבטיח ומעה אחת מפיטמא של תפוח ונותנן בתוך גומא אחת והן נתאחין ונעשין כלאים (ר' יודן בר מנשה, ירוש' כלא' א ג). העביר פטומתו כמחותך הוא (הבצל) (ר' בא בר ממל, שם תרומ' ט ד).—ובסהמ"א: ואשר שאלת הא דתנינן לענין אתרוג ניטלה פיטומתו פסול הא פוטמת עם החוטם היא (סו"ת הגאו' מן הגני', גאוניקה גינצברג, 271).—ב) פִּטֶּמֶת הדד, Brustwarze; mamelon; nipple: איזהו סימניה ר' יוסי הגלילי אומר משיעלה הקמט תחת הדד ר' עקיבא אומר משיטו הדדים בן עזאי אומר משישחיר הפיטומת [1]) (נדה ה ח).—ובסהמ"א: דבתלמוד ארץ ישראל דמה ניטלה שושנתו ומשמעו כך וכפיטמה שלדד (סו"ת הגאו' מן הגניזה, גאוניקה גינצברג ב, 271). — ג) כמו פְּטוּמָה: שכן כתיב זה מ' שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר מהו דבר, כשהיה מתאוה לאכול דבר והיה אומר בפיו אלולי היה לי פטמא א' לאכול מיד הי' נעש' לתוך פיו טעם פטמא (מד"ר שמות כה).

*פַּטְפּוּט, ש"ז, מ"ר פַּטְפּוּטִים,—רגלים קטנות, כרגלי האווזים [2]), ובהשאלה, קצוות מטיט בולטות ששופתין עליהן הקדירה והן כמו יתדות [3]), Pfötchen; petite patte; little paw: חרסית כדי לעשות פי כור של צורפי זהב רבי יהודה אומר כדי לעשות פטפוט (שבת ח ד). כירה של אבן וכו' עשה לה פטפוטין טמאה (כלים ה יא). העושה שלשה פטפוטים בארץ וחברן בטיט להיות שופת עליהן את הקדרה טמאה (שם ו א). פטפוטי כירה שלשה של שלש אצבעות מטמאים במגע ובאויר (שם ז ד). כירה של מתכות שעשה לה מגור ועשו לה פטפוטים טהורה (תוספ' שם ב"ק ד כ). כדי לסוד פיטפוט כירה קטנה (שבת פ.). שכן עני עושה פיטפוטי כירה קטנה לשפות עליה קדרה קטנה (אביי, שם קב:). — ובסהמ"א: כשהיו שלשה האבנות עומדין כמו שלשה פטפוטי כירה ששופתין עליהן את הקדרה (רמב"ם

---

1) [נוהגים בדבור לקרא לפטמת האתרוג פִּטֵּם, בזכר, ואמנם בארמ' פִּטְמָא (שמנונית) וגם פטומא (פטמה, פטמת) הם ש"ז, אבל במקורות העבר' פטמה, פטמת הם לשון נק'. המלה המקורית הוראתה עִבּוּי.]

2) [על המבטא פִּטֶּמֶת או פְּטֶמֶת מעיד הכתיב פיטומת שבכמה מקומות, ובמשנ' מנקד' ליוורנו מנקד הַפִּיטוּמֶת (נדה ה ח), אבל במקום אחר שם מנקד פִּטְמָתוֹ כאלו מן פִּטְמָה (סוכ' ג ו), ובקטע כ"י מנקד בבימ"ד לרבנים בניו-יורק: ניטלה פִּטֶּמְתּוֹ (שם שם), וכן בנקוד בבלי (פורת, לשון חכמים, 108) גם והפִּיטמה (עוקצ' א ג) וגם הפוטמה (שם ג ג).]

3) [בנגוד לעֹקֶץ הפרי שהוא שארית הגבעול והפטוטרת שהפרי תלוי בו בעץ, ויש האומר: דפטימתו קרי אותו מיעוט בגומת האתרוג ומה שלמעלה מן האתרוג קרי עוקצו (עי' אור זרוע, הלכ' סוכ', סח., בשם ר' יצחק הלוי).]

4) ניטלה פיטמתו תמן אמרין שושנתו ר' יצחק בר חקולה אמר פיקה (ירוש' שם). [ועי' לו, Flora III, 301.]

1) [בגמ' (שם מז.): הפיטומות.]

2) [זאת המשמ' הראשונה של השם, ועי' ב. פִּטְפֵּט.] הנקוד פַּטְפּוּט הוא עפ"י כ"י פרמה וכ"י ברלין A המובא ע"י שטרַק במשנת שבת ח ד. אמנם במשנה מנק' ליוורנו פִּטְפּוּט, ובדפוי' הגמ' לפעמים אף כתוב פיטפוט' אך אינו נראה. וגם כדאי להבדילו מן פִּטְפּוּט שבערך הבא.]

3) [אלה דברי הרמב"ם בפרושו (כלים ה יא, הוצ' דרנבורג). ורש"י פרש (שבת קב:): רגלי כירה כמין כלי ברזל שקורין טרפיי"ד. ר"ח (שבת פ.): גבשוש או בנין בארץ ששופתין עליו את הקדרה, ועי' ב. פִּטְפֵּט, הערה.]

מכירה כד ג). —"וכהשאלה, בלוטים קטנים הדומים לפטפיטי קדרה: כלי עץ חקוק ובאמצעיתו מס של ברזל קבוע במסמרים עומדים מלמטה והוא נקוב נקבים דקים כמין כברה והעליון משופה ליכנס בתוך התחתון ומציפה ראשו של עליון ברזל עשוי כמין פטפוטין בלוטין קטנים קטנים (ר"ח, כילה כג.). — "ובמשמ' כַּנָּה בעלת שלש רגלים[1]: כתב בעל התרומה ז"ל מותר לתת הקדרה מערב שבת על הפטפוט שקורין טריפידי אע"פ שיש אש תחתיו וישהא שם הקדירה בשבת (שבלי הלקט, שבת סי' כז).

פִּטְפּוּט, ש"ז, מ"ר פִּטְפּוּטִים, — שה"פ מן א. פִּטְפֵּט, Geschwätz; bavardage; idle talk, דבור ריק: לפי שהנגעים באין על לשון הרע שהוא מעשה פטפוטי דברים לפיכך הוזקקו לטהרתו צפרים שמפטפטין תמיד בצפצוף קול (רש"י, ויקר' יד ד). כי מרוב טורח הפטפוטים שהם מפטפטים הם מתבטלים לגמרי ולא ישיגו ללמוד לא תורה ולא נביאים וכתובים (תוכח' לדיקים, שער התורה, קב.).

***פַּטְפָּט**, ש"ז, — כמו פִּטְפּוּט[2]: דרך ישר וטוב להעמיד הקדרה על פטפט של ברזל שיש לו שלשה רגלים למעלה מן הגחלים או ע"ג אבנים (בשם ראב"ן, מרדכי, שבת רסח). אבל להשהותה ע"ג כירה או ע"ג פטפט שיש אש תחתיו כיון שאינו מכסה את הקדרה מכל צד וכו' (בשם ר"ת, שם רלח).

א. *פִּטְפֵּט[3], פ"ע, — א) כמו פִּטֵּט, schnattern, schwätzen; babiller, bavarder; to prattle, to gossip: אמר לו מפני מה אתה מפטפט דברים בפני ת"ח (ר' שמעון לחיכי בן יהודה, אדר"נ יח). — ובסהמ"א: שלמית דהוה פטפטה שלם עלך שלם עליכון מפטפטת בדברים שואלת בשלום הכל (רש"י, ויקר' כד יא). — "ועל צפצוף הצפרים:

[1] [לפי רש"י (שבת קב:).]

[2] [עי' שם הערה 2.]

[3] [השרש פטט בצורה פשוטה או בהכפלה פטפט עקרו בחקוי קול האוזים והברווזים הנשמע כמו פַּט־פַּט, וכן נקרא גם בערב' קול העופות האלה בַּטְבַּט[a], ומזה שם הברוז ולפעמים אף האוז בַּטָּה[b], ועי' הערה לב. פִּטְפֵּט.]

a) بطبط b) بطّة

צפרים שמפטפטין תמיד בצפצוף קול (הנ"ל, שם יד ד).

ב. *פִּטְפֵּט, פ"ע, — דרך ברגליו בהשמעת קול פַּט־פַּט[1], (auf)treten; mettre le pied (sur le sol); to step forth: פעם אחת נפל דבר של מעשה ביניהן ולא היו יודעין להביא ראיה מן התורה חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט[2] כנגדו (כנגד שמעון בן שטח) ואמר תן לי זמן ולמחר אני משיבך (מגי' תעני' י). ניטפל להן רבן יוחנן בן זכאי אמר להם שוטים מניין זה לכם (שתירש הבת עם בת הבן) ולא היה אדם שהחזירו דבר חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט כנגדו ואומר וכו' (ב"ב קטו:, ודומה לזה במגי' תעני' ה). — ופִּטְפֵּט ביצרו[3], כבש את יצרו, הכניעו ונצחו: וכשאת אמרה להן סיפדו לוה שפטפט ביצרו יותר מיוסף (גיטי' כז.). מבנות פוטיאל לו לאשה וכו' דאתי מיוסף שפטפט ביצרו (ב"ב קט:). שהיתה אשתו משתי משפחות משבט יוסף שפטפט ביצרו ובאה מצד אחר מיתרו שפיטם עגלים לע"ז (ומד"ר שמות ז).

***פַּטְפְּטָן**[4], ש"ז, נק' פַּטְפְּטָנִית, — מי שטבעו לפטפט, כמו פַּטְּטָן, פַּטִּיט: אם אברא אותה (את האשה) מן הראש תהיה רוחה גסה מן העין תהיה סקרנית מן הפה תהיה פטפטנית (תנחו' וישב ו).

***פַּטְפְּטָנוּת**, ש"נ, — תכונת הפטפטן; המלה נהוגה בדבור ובספרות העברית החדשה.

[1] [זאת הוראתו העקרית של הפעל בשמושים המובאים כאן, שלא נתבארו מלשון פטפוטי שפה, הבאה תמיד לגנאי, ועדות מכרעת להוראת דריכה ברגלים היא בש"ע פִּטְפּוּט (עי' שם, הערה) במשמ' רגלים קטנות שמתחת לקדרה. אמנם גם פעל ב. פִּטְפֵּט זה, מקורו בחקוי הקול, קול הרגל הדורכת, ולפיה נקראו הרגלים pedes, ποδέ (השוה patte בצרפתית) אף בלשונות אחרות. ואין אף פטש (שמנו פַּטִּישׁ, עי' שם בהערה), בטש, אלא הרחבת אותו השרש. ועי' בהערות הבאות.]

[2] [ברור שאין כאן הכונה לפטפוטי מלים ריקות, אלא לדריסה ברגל כתנועה המורה על התנגדות, וכן בלשונות אחרות auftreten gegen.]

[3] [גם צרוף זה אינו מתבאר כלשון פטפוטי דברים, אלא כלשון דריסה והכנעה, כמו כָּבַשׁ את יצרו, שהרי אף כָּבַשׁ, עקר משמעותו (כמו כָּבַס): דרך ברגלו. עי' הערת המחבר לערך כָּבַשׁ.]

[4] [מן א. פִּטְפֵּט.]

פטר, ממנו *הפטרה, *מפטיר, *פטוטרת, א. פטור, ב. פטור, ג. פטור, *פטור, *פטור, *פטירה, א. פטר, ב. פטר, פטר, פטרה, *פטרת.

א. פָּטַר[1], פ"ע, יפטר, — פטר מפני פלוני, השתמט מלפני פלוני, נטה הצדה, וכדו', entschlüpfen; s'échapper; to slip away: ויבקש שאול להכות בחנית בדוד ובקיר ויפטר מפני שאול ויך את החנית בקיר (ש"א יט י). — ואמר בן סירא: בעת מפקד אל תתאחר פטר לביתך ושלם רצון (ב"ם גני' לה (לב) יח). — ואמר הפיטן: אערוך שוע ולא אפטר בניב המפטר (ר"א הקליר, אזיק, תפלת גשם).

— נפעי, *נפטר, — א) כמו קל, נפטר לשלום, בשלום: היה ר' יהושע מתירא שמא יקפחנו על שוקיו סוף נפטר ממנו לשלום (כלה רבתי ט). והוא (אברהם) רואה לבן בנו עע"ז ומגלה עריות ושופך דמי' מוטב לו שיפטר בשלום (מד"ר ברא' סג). — ב) נפטר ממצוה, השתמט ממנה, sich entziehen; se soustraire; to withdraw from: ושמרתם את מצותי ללכת בהם ולא ליפטר מתוכם (ספרי דבר' לד). לא יראה לך שאתה רואה ליפטר לך (שם קלא). — ג) ובמשמ' הלך לו, הלך לדרכו, יצא: וכשיהיו בעלי דינים עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין (יהודה בן טבאי, אב' א ח). אמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני יפטר בלא לינה (סנה' לה:). כיון שאחד מתחייב לחבירו אמר לזה שבידו תן המנה לחבירך ואם לאו אמר להם חילקו מה שעליכם והפטרו לשלום (אדר"נ לג). — ובסהמ"א: ואחר כך יקרא תהלה לדוד מיושב ויתחנן כפי כחו ויפטר למעשיו (רמב"ם תפלה ז יז). — ובצרוף נפטר והלך לו: מסרוהו זקני בית דין לזקני כהונה והעלוהו לעלית בית אבטינס והשביעוהו ונפטרו והלכו להם וכו' (יומא א ה). על ג' דברים עלה הלל מבבל טהור הוא יכול יפטר וילך לו ת"ל וטיהרו הכהן (ירוש' פסח' ו א). אחרונות (ברכות אחרונות) דומה לעבד שקבל פרס מרבו ונפטר והולך לו (ר' חנינא, ברכ' לד.). — ונפטר פלוני מחברו או מביתו, עזב אותו, הלך ממנו על מנת שלא לשוב: אף אליהו לא נפטר מאלישע אלא מתוך דבר של תורה (ירוש' ברכ' ה א). לא יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרו (מרי בר ר"ה, עירוב' סד., ודומה לזה בירוש' ברכ' ה א). ההולך אחרי רבו אינו רשאי ליפטר מאחריו[1] עד שיטול ממנו רשות (ד"א רבה ד). לעולם אל יפטר אדם לא מאצל רבו ולא מאצל חבירו אלא א"כ נפטר ממנו ונוטל הימנו רשות (שם ה). הנפטר מרבו בין כשהוא גדול בין כשהוא קטן יאמר לו הריני נפטר (כלה רבתי ז). הנפטר מחבירו בין גדול בין קטן; צריך ליטול ממנו רשות (מד"ר ברא' מז). כיון שהגיע זמנם להפטר אמרו מקום שנתקבלנו בתוכו אנו מניחים אותו ריקם (שם שה"ש, סוכות). בשעה שהתינוקות נפטרין מבית רבן בת קול יוצאת ואומרת להם לך אכול בשמחה לחמך (ר' הונא בר' דר' אחא, שם קהל', לך אכול). — ד) ובמשמ' לקח ממנו ברכת פרידה, sich verabschieden, Abschied nehmen;

---

[1] [אין שני הפעלים א. פטר וב. פטר אלא שתי צורות של פעל אחד, בשמוש עם משא כפ"י ובלי משא כפ"ע. ההוראה הראשונה שנוכל לעמד עליה היא בקע, פרץ, וכן משמ' הפעל פטר בערב'[a], פטר באשור'. מכאן בעבר' ההוראה כפ"י פתח, שחרר, וכפ"ע: פרץ לו דרך לברח, השתמט וכדו'. ומכאן גם הוראת השרש בשמות כמו פטר רחם האדם והבהמה, כלו' פרץ הרחם, הולד הראשון הפורץ לו פרץ (ברא' לח לט), וכך אין פטר מים (עי' ב. פטר, הערה) אלא פרץ מים (ש"ב ה כ; דהי"א יד יא). וכמו פטר הרחם בבעלי החיים, כך נקרא בשמות מאותו שרש אף הנצר הבוקע ופורץ מן האדמה או מגזע העץ. כך אין פטורי ציצים (עי' ב. פטור, הערה) אלא שתילי הצמח הפורחים בציצים, ומזה פטוטרות התאנים (עי' פטוטרת, הערה), גבעולי התאנים; וכך גם הפטריות (עי' פטרת, הערה) הבוקעות ויוצאות מן האדמה הן כפטרי הרחם וכפטוטרות הפורצות מחיק הקרקע. על כן נקראו פטורים (עי' פטור, הערה) אף הגדולים הבוקעים ויוצאים בפי הושט של החולה באסכרא. ובהשאלה שמשה בכנעני פטרת, פטוטרת, שתיל וענף, אף במשמ' מטה, שבט שבעם. ובאשור' קראו פטר, פטר (בעקר ענף, שבט) אף לכלי נשק (פגיון, אלה), ומעין זה בא מטיל, שאינו בעקר אלא הצורה הפשוטה של מטוטלת (מטוטלת הרמונים), גבעול, כשם לכלי נשק (כמטיל ברזל, איוב מ יח). המלה הארמ' פטירא, מצה, ככר, אינה משרש זה אלא מן ארמ' פטר שהוא פצר (עי' פצר, הערה) בעבר'.]

[a] فطر

[1] [ובכלה רבתי ז הנוס': אינו רשאי ליפטר עד שיכנס אחריו ויטול ממנו רשות.]

: prendre congé; to take leave, to bid farewell
הנפטר מחברו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום (ר' אבין, ברכ' סד.). משל לתלמיד הנפטר מרבו אם חוזר לאחר דומה לכלב ששב על קיאו (ר' מרדכי, יומא כג:). למדתנו רבינו תלמיד שנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת (ר' יוחנן בן עקמיי ור' יהודה בן גריס לרשב"י, מו"ק ט.). לעולם אל יפטר אדם לא מאצל רבו ולא מאצל חבירו אא"כ נפטר ממנו ונוטל הימנו רשות (ד"א רבה ה). — וְנִפְטַר מן השכינה: פעם אחת היה אברהם מדבר עם הקב"ה באו מלאכי השרת לדבר עמו אמר להן ניפטר מן השכינה שהיא גדולה מכם תחלה ואחר כך אני מדבר עמכם כיון שדיבר עם הקב"ה כל צרכו אמר לפניו רבון העולמים צריך אני לדבר א"ל היפטר[1]) בשלום הדא הוא דכתיב ויעל אלהים מעל אברהם (מד"ר ברא' מז). וכיון שנפטר אברהם אבינו מן השכינה בא והשתחוה להן (ד"א רבה ד).—ומן המת: הנפטר מן המת לא יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום (ר' לוי בר חיתא, מו"ק כט.).—ה) נִפְטַר פלוני מן העולם, הלך לעולמו, לשון יפה תחת מֵת, : hinscheiden; décéder, mourir; to pass away, to die א"ל (ה' למשה) תן תורגמן ליהושע להיות שואל ודורש ומורה הוראות בחייך, כשתפטר מן העולם לא יהו ישראל אומרים בחיי רבו לא הורה ועכשיו הוא מורה (ספרי במד' קמ). משל למה הדבר דומה למלך שהיתה אשתו נפטרה מן העולם היתה מפקדתו על בניה וכו' (שם קמג). משיב משה לפני הקב"ה הואיל ואני נפטר בנסיון גדול מן העולם הראיני אדם נאמן שיעמוד על ישראל (שם דבר' שח). המסמא את עינו והמנפח את שוקיו והמצבא את כרסו אינו נפטר מן העולם עד שיהי לו כן (ירוש' פאה ח ט). בשעה שהצדיק נפטר מן העולם שלש כיתות של מלאכי השרת יוצאות לקראתו (ר' אלעזר, כתוב' קד.). בשעה שהיה יעקב אבינו נפטר מן העולם קרא לשנים עשר בניו (מד"ר בראש' לח). עבד אני בשר ודם אני למחר אפטר מן העולם (שם במד' יח). שלא ברא הקב"ה מדה יפה מן השלום שניתנה

1) [בהוצ' תיאודור: איפטר.]

לצדיקים שבשעה שנפטר מן העולם ג' כתות של מלאכי השרת מקדימין אותו בשלום (ר' אליר, שם שם). מת אדם הכל צריכין לשמוח ולשבח שנפטר בשם טוב בשלום מן העולם (מד"ר קהל', עוז שם). — ובלא מלת מן העולם, נִפְטַר סתם, באותה משמ': ומת (האדם) הם צריכין לשמוח שנפטר בשם טוב ויצא מן העולם בשלום (שם שם). כשעליתי לעצרת שאלתי אחריו יהודה בן נחמיה היכן הוא ואמרו לי נפטר והלך לו (מנחו' סח:). — ובצרוף נִפְטַר ומת: באותה שעה בכה אלישע ונפטר ומת (ירוש' חגיגה ב א). —וְנִפְטַר לגן ערן: בשעה שנפטר משה רבינו לגן עדן אמר לו ליהושע וכו' (רב יהודה בשם רב, תמורה טז.).—וְנִפְטַר לבית עולמו[1]): ראובן נפטר לבית עולמו וחוי למרנא גאון שבק והניח בנים ובנות (תשו' הגאונים, הרכבי, 152). — ומצוי הרבה בספה"א בלא צרוף, נִפְטַר סתם: ראובן נתן משדותיו להקדש ונפטר ועמדה הקוהלה ומכרה אותה שדה וכו' (שו"ת הרי"ף ו). נפטרה במגפה בחדש סיון שנת מנוחה (נוסח מצבה בטוליטולה, אבני זכרון מד"ל א). נפטר בסופה בן יד שנה (שם סי' ד). הלא נפטר בשם מעדתו ונפשו תוך צרור חיים חבויה (ד"ה של יהודי מצרים וא"י, יעקב מן, ב, 12). ואם ח"ו יפטר זה פלו' קודם לזאת פלנית תהא פלנית זו יושבת בביתו וניזונת וכו' (נוסח כתבה ירושלמית, שריד מעיר, קובץ על יד ה, ג). ואם נפטרת זאת פלנית קודם לזה פלו' בלא בנים וכו' (שם שם).—נִפְטָר, סוה"ז, נק' נִפְטֶרֶת, — כמו מֵת, האדם שנִפְטַר: ראש ישיבת גאון יעקב וכלל נפטרי המשפחה המיוחסה הזאת (הזכרת נשמ', מזמן הגא', JQR.NS. I., ע' 48). ואמרו לו אחיו איך תיטול חלק בכורה בכל והלא אחותנו הנפטרת היה ראוי לה עישור נכסים (תשו' הגא', הרכבי, 152). ויש לך שטר אחד שכותבין בית דין על האפטרופוס בסך עזבון הנפטר ומניחין אותו אצל נאמן (ר"י ברצלוני, ס' השטרות, 91). שיחלוקו בין שניהם כל ספי הנדוניא שהיתה לנפטרת מרת אויבואינה בת ר' ששון וכו' (ר' אהרן ששון, תורת אמת יע). וגם הניח הנפטרת נכסים אחרים שאינם כתובים בשטר כתובתה (שו"ת פרח מטה אהרן קיט).

1) [וכן בארמ': אתפטר לבית עלמין (מד"ר איכה).]

— הפע', *הִפְטִיר,—א) הִפְטִיר את פלוני, נתן לו ללכת, שִׁלַּח אותו [1] : והיה רבן גמליאל יושב ודורש ורבי יהוש' עומד על רגליו עד שריננו כל העם ואמרו לרי חצפית התורגמן הפטר את העם [2] (ירוש' ברכ' ד א). — והִפְטִיר את פלוני אפיקומן, נתן לו ללכת לסיבוב בחוצות [3] : אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן (פסח' י ח).—ב) הִפְטִיר את המת, שִׁלַּח את המת הנפטר מן העולם בדברי פרידה והספד, verabschieden ; donner congé ; to bid farewel lto : מאי שדה בוכין רב יהושע בר אבא משמיה דעולא אמר שדה שמפטירין בה מתים (מו"ק ה:).—ובפהמ"א : אחר שקוברין את המת נקבצין ועומדין במעמד והוא שדה שמפטירין בה מתים (ערוך ערך בכך). — והִפְטִיר על פלוני, הספיד אותו : באו והכניסו לקבר הפטיר עליו רבי זכאי דמן כבול לשחוק אמרת, מהלל וכו' (מד"ר ויקר' כ). — ג) הִפְטִיר בנביא, שִׁלַּח את העם מתוך קריאה בנביא [4] : אין פורסין את שמע ואין עוברין לפני התיבה ואין נושאין את כפיהם ואין קורין בתורה ואין מפטירין בנביא זבו' פחות מעשרה (מגי' ד ג). אין מפטירין בנביא פחות משלשה פסוקים בכרך אחד (תוספת' שם ד יח). שנים קורין בתורה ואין שנים מפטירין בנביא (ירוש' ברכ' ה ג). מפני מה אמרו המפטיר בנביא צריך שיקרא בתורה תחלה מפני כבוד תורה (עולא, מגי' כג.). — והִפְטִיר בפרשה פלונית שבנביאים : אין מפטירין במרכבה ור"י מתיר אין מפטירין בהודע את ירושלים (מגי' ד י). מעשה באחד שהפטיר בהודע את ירושלים את תועבותיה (ירוש' שם ד יב). — ״ובלא ב בכלם : ולשבת אחרת שהוא ערב תשעה באב כך מנהגינו כולנו להפטיר עמדו על דרכים (תשו' הגא', הרכבי, כב 9).—ובלי כל השלמת הִפְטִיר פלוני, קרא בנביא, ראה ערך מַפְטִיר.

ב. פָּטַר [1], פ"י, פּוֹטֵר, — א) פָּטַר מַיִם, פתח פתיחה למים שיצאו ממקומם, freien Lauf lassen, entfesseln ; donner libre cours à ; to release : פּוֹטֵר מים ראשית מדון ולפני התגלע הריב נטוש [2] (משלי יז יד).—ובפהמ"א : ואם פטר אדם את המים עד שבאו וסבבו את הגלגל ושחט בסביבתו הרי זו כשרה (רמב"ם, שחיטה ב יג). אחד המזיק בידו או שורק אבן או ירה חץ והזיק בו או שפטר מים על חבירו (טו"ע חו"מ סמד א).—״ופָטַר את רחם האשה [3] öffnen, erschliessen ; ouvrir ; to open : ואם יצא ראש הנקבה תחולה פטרה [4] (את רחם אמה) (ערוך ערך לחם). דבפטר רחם תלה רחמנא וזה לא פטר את הרחם (רשב"ם, ב"ב קיא., ד"ה ומקשינן). — ואמר הפיטן : ומרנין אלמים וממלא חסרים ופוקד עקרות ופוטר רחמים (תפלת השחר לרקע"ג, סדור רע"ג א, סה :).—ב) *פָּטַר את פלוני, נתן לו ללכת, שִׁלַּח אותו לדרכו : בלשת באה לעירנו ובקשה לחטוף את כל העיר ושחטנו להם עגל והאכלנום ופטרנום לשלום (שמעון התימני, ב"ל כא.). למלך שהלך אצל בניו לפרקים והיו מלוין אותו והוא פוטרן מלוין אותו והוא פוטרן (מדרש תהלים, הוספה דבל' לג ו). לא יאמר שלחוני בשביל עצמי מהרוני בשביל עצמי פטרוני בשביל עצמי אלא כולהו בשביל אבא (תנו רבנן, קדוש' לא :). — ופָטַר אותו בלא מזון [5] : וכי על דעתנו עלתה שזקני בית דין שופכי דמים הן אלא שלא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזון ולא ראינוהו והנחנוהו (סוטה

---

[1] [וכן בארמ' ואפשר לבאר הוראה זו גם מן ב. פָּטַר, במשמ' שחרר. עי' ההערה לפעל זה.]

[2] [וי"מ : אמר את דברי האגדה, שהיו נוהגים לומר בגמר הלמוד (כך גם לונץ) ואינו מדיק.]

[3] [זהו פשט המשנה המובאת גם בהגדת ליל פסח, ובוונתה : אין משלחין את המסבים אחר הפסח אל סיבוב (ἐπὶ κῶμον בשתי מלים). ועי' הערת המחבר למלה אפיקומן ודברי לוי ערך פָּטַר, הִפְעִ, שמתקן שם מה שאמר בערך אפיקומן. והמפרשים הבינו מפטירין כמו מְסַיְּמִין מל' הפטרה שמסימים בה את תפלת שחרית (עי' באבודרהם, סדר הגדה ופירושה עו.). ועי' לקמן בערך זה הערה 4).]

[4] [בקריאה בנביא נגמרה תפלת שחרית, ולא נהגו לצרף תפלת מוסף עם שחרית. ועי' דברי בֶּכֶּר : (לקוטים ממ' תענקק, 109) ; ועי' ערך הַפְטָרָה, הערה.]

[1] [עי' א. פָּטַר, הערה.]

[2] [לשון ה תוב פּוֹטֵר (כב"כי זכר) מים ראשית מדון, כאלו ראשית המדון היא הפוטרת את המים, קשה היא, ואולי יש לבטא : פֶּטֶר מַיִם, כלומר כפרץ מים חוא ראשית מדון. ועי' א. פָּטַר, הערה.]

[3] [עי' פֶּטֶר והערה ב.]

[4] [כפרוש לדברי הגמרה : אי דנפק דרך רישיה פטורתיה (חול' ע.).]

[5] [השוה א. פָּטַר, נִפְעַ'

ע ו). — *ופָּטַר את היורש בדבר: ראובן צוה מחמת מיתה שינתנו כל נכסיו לעניים ולא פטר את היורשין בכלום (תשו' הגא', הרכבי, 138). — ובהשאלה, פָּטַר את השואל בתשובה בלתי מספקת, abtun, abfertigen; expédier; to send away, to get rid of: אמר ליה (צדוקי לריב"ז) רבי בכך אתה פוטרני (ב"ב קטו:). אמר לו (הצדוקי) ובמה אתה פוטרני אמר לו הכתוב אומר וספרתם וכו' (מגי' תעני' א ג). — ג) *פָּטַר את אשתו בגט, גרש אותה: האומר כתבו גט ותנו לאשתי גרשוה כתבו אגרת ותנו לה הרי אלו יכתבו ויתנו, פטרוה[1]) פרנסוה עשו לה כנימוס עשו לה כראוי לא אמר כלום (גיט' ה). בית הילל אומ' אין אדם פוטר את אשתו בגט ישן שלא יהא גיטה גדול מבנה (תוספת' עדי' ב ד). פטרה (את אשתו) אינו חייב בה (ר' יודה, ירוש' סוטה ג א). — ובסהמ"א: אומרת היא אני איני מקבלת צרה עלי תן לי כתובתי ופטריני (הלכ' פסוק' לרב יהודאי גאון, 67). — *ופָּטַר את ארוסתו: יכולה היא שתאמר כסבורה אני שאבא נותן עלי ועכשיו שאין אבא נותן עלי מה אני יכולה לעשות או כנוס או פטור (אדמון, כתוב' קט.). — ד) פָּטַר את פלוני מעבודתו (לעת זקנה), aus d. Dienst entlassen; congédier; to discharge, עי' א. פָּטוּר. — ה) *פָּטַר את פלוני, בדין, זִכָּה אותו מאשמה: אם מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו מעבירין דינו למחר (סנה' ה). — ו) *פָּטַר פלוני או פָּטַר מעשה את פלוני מחובה, מאחריות וכדו': חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן מן החליצה ומן היבום עד סוף העולם (יבמ' א א). תינוק בן יום אחד מטמא בזיבה ומטמא בנגעים ומטמא בטמא מת וזוקק ליום ופוטר מן היבום וכו' (נדה ה ג). לא יאמר ישראל לגוי ולכותי ולמי שאינו נאמן על המעשר הילך מאתים זוז ושקול תחתיי מן האוצר אלא אומר לו פטריני מן האוצר (תוספת' דמאי ו ד). מרבה אדם דגן בתבן ומערים עליו לפוטרו מן המעשרות (ר' הושעיה, ירוש' ברכ' ה א). נאמן בן לוי לומ' מעשר ברור הוא לפוטרו מן חשני (ר' בון בר חייא, שם פאה ה ג). יש קניין לגוי בארץ ישראל לפוטרו מן המעשר (ר' יודה ור' שמעון, שם דמאי ה ט). וערוה פוטרת צרתה (ר' יוחנן, שם סוטה א ב). דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות דרך חצרות דרך קרפפות כדי לפטרן מן המעשר (ר' יוחנן משום ר' יהודה ברי אלעאי, ברכ' לה:). צריך אדם להטפל בבנו עד י"ג שנה מכאן ואילך צריך שיאמר ברוך שפטרני מעונשו של זה (ר' אלעזר, מד"ר בראשי' סג). — ובהשאלה: גם כל עם הקהל בעיר אלהים עריבים זה לזה לפטור צרותיהן וצרות צרותיהן עד סוף העולם צרתו של זה פוטרת צרתו של חברו (פפגהים, ארבע כוכות, כוס ביד ה' ו). — ופָּטַר את עצמו: אבל אמר לא גנבתי ובאו עדים שגנב וחזר ואמר טבחתי ומכרתי ובאו עדים שטבח ומכר חייב שהרי פטר עצמו מכלום (רב המנונא, ב"ק עה.). שורי גנבת והוא אומר לא גנבתי מה טיבו אצלך וכו' שואל אני עליו חייב שהרי פטר עצמו ממתה מחמת מלאכה (רבה, שם קה:). ופָּטַר דבר, פטר את עצמו או אחרים מחובה התלויה בדבר: ברך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון וכו' ברך על הפת פטר את הפרפרת על הפרפרת לא פטר את הפת וכו' זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה (ברכ' ו ה–ז). ברך ברכת הפסח פטר את של זבח ברך את של זבח לא פטר את של פסח דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר לא זו פוטרת זו ולא זו פוטרת זו (פסח' י ט). בא להם מתיקה בתוך המזון מברך על המזון ופוטר את המתיקה (תוספת' ברכ' ה יב). נעילה פוטרת של ערב (בשם רב, ירוש' שם ד א). — ז) *בהלכה, ר' פלוני פּוֹטֵר, אומר שאדם פלוני או דבר פלוני פטור מחובה, מאחריות, מענש וכדו': כחס על הנר כחס על השמן כחס על הפתילה חייב ור' יוסי פוטר בכולן חוץ מן הפתילה מפני שהוא עושה פחם (שבת ב ה). השולח את בנו אצל חנוני וכו' חנוני חייב רבי יהודה פוטר שעל מנת כן שלחו (ב"ב ה ט). ושמן ערב בית שמאי מחייבין ובית הלל פוטרין (ירוש' דמאי א ג). למחר ביקשו וכו' לפוטרו מן המעשרות. ומשך ר' ישמעאל בי ר' יוסי את ידיו וכו' עכשו אני אומר לך שמא שנתכבשה מדבר תורה היאך אני פוטרה מדבר תורה (שם יבמ' ז ב). שפחה חרופה

[1]) [אמנם במשני' המנק' ליוורנו: פִּטְּרוּהָ בבנין פִּעֵ', אך בקטע הגניזה שבבי"הם שבסמ"ר בניו־יורק: פִּיטְּרוּהָ, וכן בכ"י קופמן, ומיתר הצורות במשמ' זו ראיה לנקוד בקל.]

במה היא קונה את עצמה לפוטרת מן המלקות וכו' (ר' שמואל בר רב יצחק, שם קדוש' א א). היקל ממה שהיה ואחר כך הכביד ומת חייב ר' נחמיה פוטר שרגלים לדבר (שם סנה' ט ג). — וּפָטַר לפלוני, כמו את פלוני: אמר לו הקב"ה (לאברהם) לך אני פוטרך מכיבוד אב ואם ואין אני פוטר לאחר מכיבוד אב ואם (מד"ר ברא' לט). — וּפָטַר לו זמן ידוע, שחררו מחובה לזמן מה: חנווני כהן רבי יודן אמר פוטרין לו שבת אחת ר' יוסי אמר אין פוטרין לו שבת אחת (ירוש' פאה א ו). — ובסהמ"א: אמר (ראובן) מעון עיין לי בשדות אלו אמר לו אם האמנתני ופטרתני מן השבועה הלך ראובן ופטרו מן השבועה (שו"ת הרי"ף ע). ואם רצו לפטור אחד מפורעי המס לגמרי עד כך וכך שנה מפני עלבונו או מפני הפסדו וכו' כותבין עליו כפי מה שיראו (ר"י ברצלוני, ס' השטרות, 138).

— הִפע', יַפְטִירוּ, — א) הִפְטִיר בשפה, השמיע קול ע"י דחיקת השפתים זו בזו ושאיפת האויר, לאות צחוק ולעג וכדו'[1]: כל ראי ילעגו לי יַפְטִירוּ בשפה יניעו ראש (תהל' כב ח). — ובמדר': שבכל יום היו אומות העולם מחרקין שיניהם ומרמזים בעיניהם ומנענעים בראשיהם ומפטירים בשפתותיהם (פסיק' רב' לז, קסג). — ואמר הפיטן: שפתי אפטיר ולך אעתיר ואקרא יום יום (ר"י בג'אתה, עולת תמיד, קמ). — ומ־המשורר: ותפטירו לזרים לא בפני ותתראו בכבוד לי ומורא (ר"ש הנגיד, הרכבי, 53). — ב) *כמו פָּטַר, קל, שחרר מחובה וכדו', הִפְטִיר את עצמו כמו פָּטַר את עצמו: בעשרים נחלקין ובלבד שלא יהא בהן אחד שהפטיר את עצמו מן הזימון (תוספת' ברכ' ה כ). ר' עקיבא היה מפטיר[2] בית המדרש בשביל תנוקות שיאכילום אבותיהם (שם יוה"כ ה (ז) ג). — *וכמו פָּטַר את היורש בדבר: ראובן צוה מחמת מיתה שינתנו כל נכסיו לעניים ולא פטר את היורשים בכלום מי אמרינן כיון שלא הפטירם בטלה צואתו וכו' (תשו' הגא', הרכבי, 133).

---

[1] [רֹב המפרשים מבארים במשמ' פָּתַח את השפתים לרוחה (כפוטר מים), כדגמת הרחיב פה, הגדיל פה, עפ"י הוראת השרש: בקע, קרע.]

[2] [כך בדפו' ובכ"י וינה, ובצוק"מ: מבטל. ואולי פרושו: היה משלח לביתם מן א. פָּטַר.]

— נִפע', *נִפְטַר, — שֻׁחרר, נעשה פטור ממצוה: הקור כעץ לכל דבר אלא שהוא נלקח בכסף מעשר וכפוניות לאוכלין נפטרות מן המעשרות (ירוש' שביע' ד ז). באומר הרי עלי עולה ועברו עליה שלושה רגלים והביא אחרת והקריבה מיד הייתי אומר יפטר מן הראשונה (ר' יונה בשם לוי, שם ר"ה א א). אם יצא לאחר שהאיר המזרח כבר נפטר (מקריאת המגלה) (שם מגי' ב ג). משקרא ק"ש אין צריך לברך שכבר נפטר באהבה רבה (ר' יהודה בשם שמואל, ברכ' יא:). — נִפְטְרָה האשה בגט: אחר שלוחיה וכו' אחר שנפטרה ממנו בגט (ר' יהושע, מכי', ויבא עמלק א). — נִפְטַר הָרֶחֶם[1]: המבשרני במה נפטר רחמה של אשתי אם זכר יטול מנה (ב"ב קמא:).

— פִע', בינ' *מְפַטֵּר[2], או הִפע', בינ' *מַפְטִר, — ניב מפטר, דבור השפה שֶׁהִפְטַרְתִּי, עי' הִפע', ואמר הפיטן: אפיק מען מעטר ביום המעטר אערך שוע ולא אפטר בניב המפטר (ר"א הקליר, אפיק מען, תפלת גשם).

— פִע', *פִּטֵּר[3], נוהג בדבור במשמ' פָּטַר, ביחוד פִּטֵּר פועל או פקיד משרותו. ופעי' פֻּטַּר, שפִּטְּרוּ אותו.

— הִתפ', *הִתְפַּטֵּר[4], נוהג בדבור במשמ' השתחרר משרותו.

פֶּטֶר, ש"ז, מ"ר סמי' *פִּטְרֵי, — א) תחלת פתיחה ויציאת דבר[5], בפרט פֶּטֶר רֶחֶם, מה שיוצא בתחלה מהרחם, הבכור שנולד בראשונה, Erstgeburt; premier-né; first born: קדש לי כל בכור פֶּטֶר כל

---

[1] [עי' הערה לערך פֶּטֶר.]

[2] [במחזור' מנק' מְפַטֵּר בפע', אבל לפי הענין נראה כנכון מַפְטִר בהִפע'.]

[3] [אין במקורות העבר' עדות מסמכת לבנין פִּעֵל של פטר. גם בארמ' שבתלמו' אין בנין פַּעֵל משרש זה וגם במקומות כמו: פלניא בר פלניא פטר ותריך ית פלונית אנתתיה (גיט' פה:), הכונה לבנין קל ולא לפַעֵל.]

[4] [במקורות העבר' אין הִתפ' של פטר, ואף בארמ' שבתו"מ אין אתפטר, מי(ת)פטר, בנין הִתפ' אלא אִתְפְּעֵל שהוא כמו נפעי' בעבר'.]

[4] [בעקרו: פריצת הרחם, וכן נקרא אף האיל או הכבש ההולך בראש העדר: הַפֹּרֵץ. עי' שם, הערה. ועי' בהערות ל־פְּטוֹר, א. פטר. וכן בערב' פַטְר a) הוא סדק, בקיעה.]

---

a) فطر

רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא (שמות יג ב). על כן אני זבח ליי' כל פֶּטֶר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה (שם שם טו). ואני הנה לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל תחת כל בכור פֶּטֶר רחם מבני ישראל (במד' ג יב). ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פֶּטֶר רחם למען אשמם (יחזק' כ כו). — ובתו"מ: אמר הקב"ה כלום אשכח עולות אלים ופטרי רחמים שהקרבת לפני במדבר (ריש לקיש, ברכ' לב:). — ובסהמ"א: שבכור איש יקרא בכור און ובכור האשה יקרא פטר רחם (ר"א הקראי, ג"ע, דיני ירושה ג). — ואמר הפיטן: אוני פטרי רחמתים בתקת במשולי חמורתים (ינאי, קרובו', זולאי, פח). און כל פטר רחם בהכות רם באהלי חם גדול על עמו רדף ורחם (ר' שמואל, קדושתא ויהי בחצי הלילה, גנזי שכטר ג, 24). — "ובלא מלת רחם הבכור בלעה פיטרי יהירים אשר בשרם בשר חמורים ונבדלו בחורים ניני הורים (אלעזר בירבי קליר, קול אביב, ידיעות מכון שוקן ה, רסד). — פֶּטֶר חמור, פֶּטֶר שֶׂה, פֶּטֶר שור: וכל מקנך תזכר פֶּטֶר שור ושה ופֶטֶר חמור תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו (שמות לד יט–כ). — פֶּטֶר שגר בהמה: וכל פֶּטֶר שגר בהמה אשר יהיו לך הזכרים ליי' (שמות יג יב). — ובתו"מ: שה אחד של בן פטר כמה פטרי חמורים מישראל (ר' חנינא, בכורו' ה:). מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים (הוא, שם ה:). בישראל שהיו לו עשרה ספק פטרי חמורים בתוך ביתו שמפריש עליהן שיין ומעשרן והן שלו (שם י.). — ואמר המשורר: לו נמכרתי בקשיטה אל עקר אותי לא תפדינה לו אהיה פטר לחמורם לא תפדוני לי תערפנה (עמנו', הם לזמני, סירמן איטלי' קסב). — ב) "פֶּטֶר מַיִם, כמו פֶּרֶץ מים [1]: כפטר מים הלכים חלוך ונטש כן אשה רעה תרבה רעתה (צ"ז ב"ס כה לג).

פִּטְרָה, ש"נ, סמיי פִּטְרַת, — פִּטְרַת רחם, כמו פֶּטֶר רחם: תחת פִּטְרַת כל רחם בכור כל מבני ישראל לקחתי אתם לי (במד' ח טז).

***פִּטֹּרֶת**, ש"נ, מ"ר פִּטְרִיּוֹת, פטוריות, — א) מין ממיני הכמהין, ונוהג כיום כשם לסוג הכמהין והפטריות בכלל [2], (e. Art) Pilz, Schwamm; champignon; fungus, mushroom: על המלח ועל הזמית ועל כמהין ופטריות אומר שהכל (ברכ' מ:). החותך מן האדם ומן הבהמה וכו' ושאר כל ירקות שדה חוץ משמרקעים ופטריות וכו' צריכין מחשבת והכשר (עוקצ' ג ב). פטריות אסורות מפני סכנת נפשות (תוספתא תרומ' ז יו). את כל תבואת זרעך דבר שהוא נזרע ומצמיח יצאו כמהין ופטריות שאינן זרעות ומצמיחות (ר' יוחנן בשם ר' סימי, ירוש' מעשר' א א).

פטש [1], ממנו פַּטִּישׁ, "פָּטַשׁ.

"**פָּטַשׁ**, קל לא נמצא.

— פעל', "פִּטֵּשׁ, — החליק בַּפַּטִּישׁ, glatt hämmern;

---

1) [עפ"י פוטר מים (משלי יז יד).]

2) [בפרוש הטיחס לרב האי גאון, עוקצ' ג ב (אפשטין, 143): ושמרקעין ופטוריות פ' כדגרסינן: (שבת ל:) לענין ליגלג עליו אותו תלמיד נפק ואחזי ליה כמהין ופטריות ושמם פוטר a); וכן הרמב"ם: ופטריות אלפטר a) (פטריות בערב'). ופטוריות בן גם בהוצאת לו (מהדורה דבני מערבא) ובסור' פֶּטוּרְתָא, ולפי זה הצורה פִּטֹּרֶת, מ"ר פִּטְרִיּוֹת (בסור': פֶּטוּרְיָתָא), היא הנכונה, ולא פִּטְרִיָּה כבדבור היום. וגם צורת הרבוי פְּטָארִי b) בערב' מורה על פִּטֹּרִיּוֹת, פִּטְרִיּוֹת בעבר', וגם בפרוש רסע"ג לברכ' מ: מנקדת הטית קמץ.

ומכאן גם פרוש השם. אין גם פִּטֹּרֶת זו אלא כמו פְּטוּרֵי ציצים, פְּטוּרַת התאנה: גבעול קטן הפורץ ובוקע (פוטר) מן האדמה או מגזע העץ, וכנראה אותה המלה פִּטֹּרֶת במשמ' מטה, שבט, ובמשמ' שבט ומטה בעם היא פטרת (פִּטֹּרֶת) בכתבת הכנעני' מאבוס (Abydos) שבמצרים מהמאה הרביעית לפני סה"נ (CIS א, 102 a; סלושץ, אוצר הכתובות הפניקיות, 56, מס' 42): אנך פעלאבסת בן צדיתן בן גרצד הצרי ישב דכי פאון מצרים בפטרת (ו"א בשבט, בדגל) עבדמנקרת. ואין לראות כאן, כדעת אחדים, את השם פְּטִירָה במשמ' פרידה מן העולם, שהרי שמוש זה לא נולד אלא כמה מאות שנים אחר כך.]

1) [עי' בהערות לערכים פַּטִּישׁ, פשט. הצורת פטשון שבתנחומא (תזריע ט, ומובא גם בילקוט שמעו' מ"ב ו, עשו פטשון לאמר כשיבואו ישראל להלחם יפלו לתוך הפטשון, נ"א הבורות) אינה כמובן אלא פטשין בשין שמאלית, פטיסן, מ"ר של המלה חיונ' פיטוס שפרושה חבית, פחת.]

---

a) فطرم الفطر b) فطارى

marteler ; to hammer : יחזק יפטש און וחלק יחליק [1]) (סבילי תוהו לגירכדוס ויטלויז מרלוינסטין).

*פִּי, ש"נ, — כמו פֵּא, שם האות פ [2]) : נכנסה פ י אמרה לפניו רבונו שלעולם בי תברא העולם (מדרש הגדול, שכטר, ברלש' א א). פ אל תקרי פ " י אלא פה ואין פה אלא משה שנאמר כי כבד פה וכבד לשון אנכי (מדרי א"ב דר"ע, ביה"מ ילינק ג, 42). ונקרא האות הראשון פ י הפעל והשני עין הפעל והשלישי למד הפעל (הורית הקורא, דרנבורג, 39).

פִּי, עי א. פֶּה, ב. פָּה, פִּים.

פִּיָּג, עי' פוּג.

פֵּיגָם, עי' פֵּגָם.

א. פִּיד [3]), ש"ז, — מקרה רע שיקרה את האדם, צָרָה: ירא את יי' בני ומלך עם שונים אל תתערב כי פתאם יקום אידם [4]) ופיד שניהם [5]) מי יודע (משל, כד כא-כב). לַפִּיד [6]) בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל (איוב יב ה). אם בְּפִידוֹ להן שוע אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון (שם ל כד). אם אשמח בְּפִיד משנאי והתעררתי כי מצאו רע (שם לא כט). — ובתו"מ : אין הקב"ה מכה אומה ומושיבה צרו [7]) אלא מביא פ י ד לזו ומשעשעה בזו מביא פ י ד לאשור וישעשעה במצרים וכו' הביא פ י ד למצרים וישעשעה לאשור (ר' אבהו, פסיק' ר"כ, נחמו: בובר, קכו :). — ואמר הפיטן : על מה מכל אום שת עלי כפו ואת בעליל כי פ י ד חקוק בכפו (ר"א הקליר, אהלי, קינ' לת"ב). — ואמר המשורר : אזי עמד ב פ י ד עמים ועצר בעמו אחרי אביו עצרה (ר"ש הנגיד, אלוה עז, הרכבי, 33). וזמן בוגד אסרני ב פ י ד ו עדי אחי המירני בבגדו (רשב"ג, זמן בוגד, דוקס 6). לאש בתר לבבי נד ושם פ י ד ביד לפיד ועבר בין בתריו (ראב"ע, יריבי, דיואן קס, בודל'). אם חסדך שכחנו וכו' רוע ימים ו פ י ד ם נכונים לילדי אדם (הוא, תוכחה, דוקס 78). עוד תראה בבוא פדיון פ י ד יונך (ראב"ע, בידי אל, איגר 130). אלה בנים תרבה ותיגע למענם הרכה היועילוך ביום פ י ד יום אשר אין בו פדיום (הוא, תוכיחה נפי, שם 206). והפך הזמן שלוי ל פ י ד והבעיר בקרבי קרבי לפיד (ר"י חריזי, תחכ' יד, הקצור קצרה יד הזמן מפדות או אם להציל לא יכולה בשומו את ענן אידו ו פ י ד ו לבושי וערפל לי חתולה (עמנו', מחב' א, 6). השמר מצנים פחים כי זה לך מ פ י ד יום פדיון (שם כג, 181). — אמר המליץ : לא תכוז לעני בעניו ואל פ י ד לב גל תרבה יגון (ב"ז ב"ש ג). — ומ"ר פִּידִים, ואמר הפיטן : וקרב כל פזוריך פאת צפון וקדים אשר המה בגלותם שבעים בוז ו פ י ד י ם (ר"י בג'אדה, עולת תמיד, קנ). — ואמר המשורר : ושרפו לבבכם לפידיה ו פ י ד י ה ושקרו לכם מועדיה ודודיה (ר"י חריזי, תחכ' ג, 30). בכל מצעד אנוש מועד לעולם ליום טובה ויום כידים ו פ י ד י ם [1]) — ב) כמו לַפִּיד, ואמר המשורר : שביב פ י ד ו יקוד [יקד [2])] בלבי והעלה על לחיי את עשנו (יוסף אבן לביק, הכרת, ידיעות מכון שוקן ג, קסז).

*פִּיד, ש"ז, — לגימה קטנה (של תרנגול) [3]) : אם בפידו להן שוע וכו' אלא אני נפרע מהן כ פ י ד של תרנגולת דבר אחר אפילו אין ישראל עושין מצוה לפני כי אם מעט כ פ י ד של תרנגולין שמנקרין באשפה אני מצרפן לחשבון גדול (ע"ז ד.). —ואמר הפיטן : גדל חסד מטה כלפיו כ פ י ד שוענו

---

1) [עפ"י הכתוב : מחליק פַּטִּיש (ישעי מא ז).]

2) [עי' פֵּא, הערה.]

3) [אין לו קרוב בלשון המקרא, ובערב' פֵּיְדa) וגם פֵּוֹד b) במשמ' מיתה.]

4) [רש"י : שבר. ראב"ע : ופיד וכיד אחד הם ישעמם צרה וצוקה. והתרג' לאיוב תרג' לשון צער.]

5) שׂוֹנים ?

6) [למ"ד זו של לַפִּיד היא למ"ד היחס, והכונה : בפי הצדיק יש בוז לאסון, הוא שאנן לעמת עשתות (צרה), נכון וסמוך לעמת ממעידי הרגל שיבואו על האדם. עי' טורטשינר, ספר איוב, לפסוק.]

7) [נ"א : צדו, עי' הערת בובר.]

---

a) فيد b) فود

---

1) לא נמצא בהעתקה מראה מקום ולפי הניר של הפתקה נראה כי זה מאחד מכ"י של בריט' מוז'.

2) [שירמן משלים : הקיד.]

3) [רש"י מפרש : ניקור ביקדורי"א בלעז (becqueter) שמנקרין מעט מעט. אולם נראה להשוותו עם פֵּדְתָא בסורי' שמשמ' לגימה קטנה, וכך פרשנו כאן. ואפשר שהנקוד פֵּד, מ"ר פֵּדִים משרש פ ד ד הארמי ; ועי' הערה לערך ב. פְּדוּת.]

גבר טוב חסיונו מבטיחת אדם שעוננו אשור לא יושיענו (אמר אל אל, יוצ' שבת תשובה).

פִּיָּה, עי' יְפֵה פִיָּה.

פִּיָּה, עי' *פּוּת.

***פָּיוּט**, ת"ז, — כמו פָּעוּט, קטן klein, unmündig; petit, mineur; small (child), minor: ירדו לה בשיטת הפיווטות דתנינן הפיווטות[1]) מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין (ר' יוסי בי ר' בון בשם ר' שמואל בר רב יצחק, ירוש' עירוב' ז ו).

***פִּיּוּט**[2]), ש"ז, — שירה, שיר תהלה, Dichtung, Gedicht; poésie, poème; poetry, poem: שלא יאמרו דברי פיוטין הם כדי שידעו הכל שאמרן ברוח הקדש (מד"ר בראש' פה). — ובספה"א: ידענו כי אז מ' ר' סעדיה וזולתו מכל בני מורח לא היתה להם ידיעה בחיבור החרוזה ושיקול הפיוט (תשו' דונש על רס"ג 105). שאתם יודעים שהשיר אינו ממלאכתי והפיוט איננו מעסקי (ר"י א"ת, הרקמה לריב"ג, 185). ולדעתי מלת עלמות[3]) אי כעלמות שיר שהוא פיוט בספר תהלות (ראב"ע, שפת יתר מח). ולדעתי הוא תחלת פיוט בדברי חשק או דרך משל (שם פב). השמינית יש אומרים כלי ניגון יש לו שמנה יתרים או פיוט יש לו ח' נעימות (הוא, תהל' ו א). וכשישורר המשורר פיוט מן הפיוטים העבריים לא ירחיקוהו ולא ירע בעיניהם (פרוש רמב"ם לאבות א יז). עד שאמר דרך פיוט ובמליצת שיר שלשה ענינים (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, תרומה, עד.). כי במלאכת הפיוט לשונו ברור ושחוט (ר"י חריזי, תחכ' ג, 43). וכמה שבחים וזכר שספר עליהם אומירוס הפייט בפיוטיו (מולד ה אלכסנדר, ישראל לוי, קבץ על יד ג, יז). — "וביחוד שיר תהלה הנאמר בתיך התפלה בבית הכנסת: ואומר דברי שירות ותושבחות לפני הקב"ה ווזכרין אותותיו וחסדיו עם ישראל מקדם וכו' ופיוטין הרבה על אילו הדברים וכיוצא בהן בקול נגינות ובבתי חתנין וכלות (תשו' הגא' הרכבי ס, 27). שאומרין פיוטין באבות ובגבורות ובכל תפלה ותפלה דלכל רגל ורגל מעניינו (בשם רב נטרונאי גאון, שבלי הלקט, תפלה כח). ואם רצה לומר במגן ומחיה פיוט כל מה שירצה יאמר (סרע"ג הפלס ב, קעו). וגם רבי אליעזר הקליר יסד כן בפיוט ארחין בנקיון כפות (רש"י, יומא סז.). וכן נאמר בכל מי שמכוין בתפלתו מהמתפללים בצבור ובעלי החזון בפיוטים החדשים למצוא חן בעיני בני אדם מבלעדי האל יתברך שאינה מקובלת אצל הבורא (ר"י א"ת, חו"ה, יחוד המעשה ה). ויאמר ר' אדונים כי הגאון אמר בפיוטיו מהוגד הגד ואנהה מן אהה ואני אשיבנו ידענו כי פיוטי כל אנשי מזרח כלם על זה הדרך גם רוב פיוטי אנשי מערב ומשפטם לבקש מלות זרות וקשות (ראב"ע, שפת יתר עד). עד שעשו פייטנים פיוטים ביום שמחת תורה (הוא, בראש' מו כג). והוא האריך להם בפיוטיו עד הצהרים עד דבקה לשונם לחכם עד למלקוחים (ר"י חריזי, תחכ' כד, 223). כדי שיהיו בתי הפיוטים מסודרים בפיהם (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי, חתימה, ד"ה והנה אנשי כנסת הגדולה).

א. ***פִּיּוּס**[1]), ש"ז, מ"ר פִּיּוּסִים, — דבור של רצוי ושכוך כעס, בקשת רצון וסליחה, Zureden, Besänftigung, Versöhnung; apaisement, réconcilation; entreaty, appeasement, reconciliation: בני המדינה מפייסין אותי ואני מקבל פיוסן (ירוש' תעני' ב א). מפני מה האיש מקבל פיוס ואין האשה מקבלת פיוס (נדה לא:). כל הדברים שאת קורא שדיבר יהודה ליוסף בפני אחיו עד שאת מגיע ולא יכול יוסף להתאפק היה בהם פיוס ליוסף ופיוס לאחיו ופיוס לבנימין וכו' (ר' חייא בר אבא, מד"ר בראש' צג). מוטב לילך במדה שיש בה פיוס ממדה שאין בה פיוס (מד"ר קהלת פרשה ג', טוב ללכת). — ובספה"א: ואף הפרשה של מעלה מזו פיוסין הם (רש"י, דברי' כט יב). הרגני כמו המיתני וזה עשת לי בצדקתך ובעבו' פיוסי וזה טעם ואם מצאתי חן בעיניך (ראב"ע במד' יא יה). לא מצאתי המלה הזאת.

---

¹) [כמשנ' גיטי' ה ז, הפעוטות ובירוש' שם: אפיוטות] ובקטע כ"י משני' מנק' גני', ביה"מ שכטר: אֲפִיוֹטוֹת (גיט' שם).

²) [כל השמות פיוט, פיט, פיטן, פיטנות והפעל פִּיֵּט, נגזרו מן היוני ποιητής, ποητής משורר וכדו', אלא שקבלו צורה שמית בארמ' ובעבר'.]

³) [עַל־מוּת (תהל' ט י).]

---

¹) [מן פֵּיס שמקורו הראשון ביונ'. עי' הערה שם. וכן פיוסא, פייסא בארמ' שבתו"מ ובסורי'.]

(ויפצרו) רק בדברי הפיוסים (רמב"ן, נרלת' יט ט). ע"י שתכנע לפניו תרהב רעך שתנצחהו בדברי פיוסים ותחנונים (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ו ג). הדרך השני מהפיוס הוא שהיה אומר לכל איש אשר לו משפט ראה דבריך טובים וכו' (ר"י אברבנאל, ש"ב ט ו). — ואמר הפיטן: וטכסו בגיל פיוסו לעוררו (מחז' ויטרי, תעט). גם כי פסו בכל אפסים גועים בתחנון תפלת פיוסים דרכי טובך לא תחדיל לעמוסים (ה' אלהי הצבאות, סליח' שחר' יוה"כ). הן בעשירית כנסיתו בפיוסים וזרזתו כגבור מלמד במלחמת אנסים זרח ממזרח וכו' (מאיר בר' יצחק אלעזר, אל הר המור, סליח' מוסף יוה"כ). — ובמליצה: שאלת ההכם חצי חכמה ופיום בני אדם חצי השכל (ר' א"ה, מבחר הפנינים לרשב"ג, 1). ושאל ממני בפיום גדול לעשות לו זה התרנגול (ר"י חריזי, תחכ' י, 109). — *ובהשאלה, בפיוסין, במשמי ברצון, in Güte, gütlich; par douceur, al'amiable; amicably, by arrangement: מכאן ואילך היום לווה מן הלילה והלילה מן היום ופורעין זה לזה בפיוסין הכל בלי שטר ובלי גזר דין (מד"ר ויקר' כו).—ובספה"א, בפיוס: שגם הוא ידבר עמהם בפיום (נרלת' רבתי, אלבק, 169). כשהאיש והאשה אוהבים זה את זה ומשמשים בפיום ומכונין שיצא מהם זרע הגון הקדוש ברוך הוא ימלא משאלותם (ר"י, אבוהב, מנוה"מ, נר ג, כ ו ה) — ולשון פיוסים, לשון רכה: מכאן אתה למד שררת של חמור לפי ששכם פייסו עוד לדבר עמהם לשון פיוסים ויקנה אותה בדמים (נרלת' רבתי, אלבק, 169).

ב. *פיום, ס"ז, — הפלת פים[1], הגרלה: ולמה לא קבעו פיום לתרומת הדשן (ר' מנח, ירוש' יומא ב א).

א. פיח[2], ס"ז, מ"ר פיחים, — אבק החמר המפחם העולה מצרפה[3], Russ; suie; soot: קחו לכם מלא הפניכם פיח כבשן וזרקו משה השמימה לעיני פרעה וכו' ויקחו את פיח הכבשן ויעמדו לפני פרעה ויזרק אתו משה השמימה (שמות ט ח).—ובתו"מ: מהו כאבק יעלה כאותו פיח כבשן שזרק משה השמימה והיה לאבק על כל ארץ מצרים (מד"ר במדי' ז). — ובספה"א: שאר החלקים של החומרים האלה ישארו בתוך הגחלת בהפיח (רוס) ובהאפר (יחוועל, למודי הטבע קי:). — ואמר הפיטן: והיתם באף הסגיר לדבר ומקניהם לעוף עיט שטוחים ונוגעו לכף רגל ועד ראש שחורים מעשן כבשן ופיחים (קדוש אדם לובש, פזמונים של פסח).

ב. פיח, ס"ז, — דבור: ועל שם שהדבור אינו אלא רוח היוצא מן הפה קורהו פיח (רש"י, חבק' ב ג).

א. *פיח[1], פ"ע,—פיח פלוני בנין או חצר, צבע אותו בצבעים שונים[2]: אין מפייחין (את הבית) ואין מסיידין ואין מכיירין (תוספת' ב"ב ב יז). אין מסיידין ואין מכיירין ואין מפייחין בזמן הזה (ב"ב ס:).

---

[1]) [עי' הערה שם.]

[2]) [מן פוח. כאמור בהערה לשרש זה ולמלה פחם היתה משמעותו גם הדליק אש, ומכאן פיח וגם פחם, החמר הנולד בנפיחת אש.]

[3]) [כך השבעים (αἰθάλης), רש"י (דבר הנפח מן הגחלים עמומים הנשרפים בכבשן וכו') ורֹב המפרשים והוולגטה oinis, אפר, רמץ, וכן מקצת המפרשים (רשב"ם: אפר דק שמתנפח ברוח; רד"ק: נפיחת הכבשן, רמץ), אבל אולי גם כונתם לפיח ממש, ולא מצאו מלה אחרת לכנותו אלא רמץ. ואמנם הפיח הוא החמר המפחם שלא נשרף, בעוד שאפר ורמץ מורים על שרידי החמר שאינם נתנים להשרף ושנשארו אחרי כל השרפה.]

[1]) [קריאה זו של הפעל בתו"מ מיסדת כנראה על טעות סופר בלבד. הרי מצד הענין אי אפשר לגזור משמ' זו של צביעה בצבעונים משרש פוח בכל הוראותיו, ואף לא מן השם פיח (הכבשן) המורה על שחור ולכלוך ולא על קשוט צבעוני. ומצד הלשון והמקורות נמצא בשמוש בהוראה זו גם הפעל פית (עי' שם): נתנו בטרקלין אפילו מפוית מסוייד וכו'. צורה זו מובנת כפעל פית, צבע בפותא (כך בארמ' ובסור' ת' פואה בעבר'), בצבע האדם של הצבעים, כמו דית מן דיו, דיותא. ולפי זה אין ספק שהעקר בכל מקום: אין מפיתין, בית מפית, הצר מפיתה. ואין מפייחין, מפויח, מפויחת, אלא ט"ס עפ"י השם והפעל פיח, פוח, כמו שבושי הנוס' מפחמין, מפוחמת, מפוייחמת, מופח, שעל ידם. וכדאי לקבע בשמוש זה פית אף בדבור, ולהבדיל מן פית והשם פיח הנוהגים בדבור בימינו במשמ' הסיר הפיח מן התנור, גורף הפיח. ועי' פות פעי.]

[2]) [רש"י (ב"ב ס:): מפייחין צורות של מיני צבעונין.]

— פע' בינ' *מפיח, מפויח, — שפיחו אותו, מצבע בצבעים: נתנו (לגין) בטרקלין אפי' מ פ ו י ח[1]) מסוייד הרי זה אסור (תוספת' חלומ' ז טז). לקח בית מ פ ו י ח ת[2]) ומסויידת ומכויירת הרי הוא בחזקתו (סס נ"נ נ יז). לקח חצר מסויידת מכויירת מ פ ו י ח ת[3]) הרי זו בחזקתה (נ"נ ם:).

ב. *פִּחַ, *פִּיחַ, עי' בהערה לערך הקודם.

*פִּיחָה[4]), ס"נ, — הַפָּחַת אור, הדלקת אש[5]), Anzünden; allumage; lighting: אנשי לצון יפיחו קריה אלו ישראל שנתנו פ י ח ה[6]) בעולם בעגל שעשו (מד"ר סמות יג). עד שיפוח היום וכו' עד שאכנים פ י ח ה[7]) בלילן של מלכיות לא כבר הכנסתי פ י ח ה בלילן של מצרים שהיו ארבע מאות שנה ועשיתים מאתים ועשר שנה (כ' יודן, סס סס"ס, עד סיפוח).

פִּיט, קל לא נמצא.

— פִע', *פִּיֵּט[1]), פייט, — אמר בשיר, חבר שיר, וביחוד חבר פִּיוּט, שיר דתי לפאור התפלה, dichten; composer (un poème); to compose (a poem): ורבי אלעזר בירבי קליר זכר צדיק לברכה פ י י ט בקרובה המתחלת אור חמה ולבנה (סנחי דוגולו, במנוח סל סד"ל למחז' איטלי ח, יב). בשבעה עשר בתמוז מתפללין סליחות בענין חמשה דברים שאירעו לאבותינו בי"ז בתמוז וכו' וקדמונים פ י י ט ו בעניינם (סדור רס"י סנ). וכן פ י י ט רבי אלעזר הקליר שדה מבורך כהריח ברכו במתן טל (רסב"ס, ברחס' כז כז). ומדברי ר' אליעזר הקליר שפ י י ט הן מוספי חדש עשתי עשרה (חסו' ר"ח, מק"ר, 78). ור"ת יסדם שניהם במערב שפ י י ט קודש ללינה ושלשים ידחם כאשר אבלים ינחם (תוספי' יסנים, יומא ג.). הרי ר' ינאי שהיה מן החכמים הראשונים ופ י י ט קרובות לכל סדר וסדר שלכל השנה (סנהל"ק כח, צונר, 25).

— ובינ', הַמְפַיֵּט, מ"ר המפייטים, פיטן, משורר: תער הגלבים הם הספרים ואמר ה מ פ י י ט מחרף אנשים ובשפתות בעץ האגוז צבועות וכזקנים מגולחות גלובות (ר"י א"ח, סה"ס לריב"ג, גלב).

— פֻע', בינ' *מְפֻיָּט, — מחֻבר בשיר, בפיוט: ואח"כ אומר החזן אחד מהתחנות ה מ פ ו י י ט ו ת ואח"כ אבינו מלכנו (ר"א מלוניל, ארח' חיים, סני וחמסי, כב.).

— התפ', *מִתְפַּיֵּט, נתפייט: וכמדומה אני שהיתה תשובת רבי' יוסף טוב עלם וצ"ל שנשאל על מה שאנו נוהגין במלכותינו בארץ כנען לומר הבדלות ופיוטים שנ ת פ י י ט ו מאליהו ז"ל במוצאי שבת אם המנהג כשר ואם לאו (ר"י מווינא, אור זרוע, מול"ם לח, כה.).

פַּיָּט, פייט, ס"ז, מ"ר פַּיָּטִים, — כמו פַּיְטָן, מְפַיֵּט, מחבר שירים ופיוטים, Dichter; poète; poet: הוא שייסד הפ י י ט האדמון כבט שלא חלה (רס"י, ברחס' ל כב). והפ י י ט שיסד בחנוכה המואסת כל עץ הדקיר חמונה מסייעני וכו' (הוא, יחזק' כא יח). במדרש אמרינן דהיינו עמלק כמו שיסד הפ י י ט בפזמון של פרשת זכור (תוספי' ר"ח ג., ד"ה ויסמע).

---

1) [בהוצ' צוק"ם: מ פ ו י ה ונ"א מ פ ו י ת, ועי' הערה למעלה.]

2) [כך בהוצ' צוק"ם, אך בדפוס' לקח בית מ ו פ ח מסויד ומכויר.]

3) [בכ"י מינכן: ו ה מ פ ו ח מ ת, ובכ"י פ' : המפוייחמת וכ"ה בתוה"א להרמב"ן ענין אבלות ישנה (עי' ד"ם).]

4) [מן פּוּחַ.]

5) [המלונים מביאים גם פִּיחָה במשמ' נפיחה ע"פ ע"ז יז.: בשעת הרגל דבר הפיחה (הזונה) אמרה כשם שהפ י ח ה זו אינה חוזרת למקומה כך אלעזר בן דורדיא אין מקבלין אותו בתשובה. אולם אין ההא שבמלת הפ י ח ה אלא הא של בנין הִפְע' כמו בפעל שבמשפט זה, ונוסח כ"י (עי' ד"ם) הוא: הפריחה אמרה לו כשם שהפ ר ח ה זו אינה חוזרת וכו'.

ובירושי עירובי' (י ה): אמר רב מתני' אמרה כן לא יעמד אדם ברשות היהיד ויפתח ברשות הרבים בר"ה ויפתח ברשות היחיד אלא אם כן הכנים ועשה לו מחיצה גבוהה עשר' טפחים דברי ר' מאיר רב אמר בפ י ח ה ר' יוחנן אמר בפ י ח ה, ע"כ, ואין הפרושים מתקבלים על הדעת. ויש מגיהים ע"פ הבבלי (סס לט.): בכיחה (עי' ליברמן, הירושלמי כפשוטו שם), אבל בבבלי נאמרו הדברים על לא ירוק, מה שאינו כן בירוש'. והואיל ואין רמז לענין המיחד שמתכונים אליו רב ור' יוחנן, אין לעמד על כונתם.]

6) [כפרוש מתנ' כהנה כאן: פיחה הבערה וגחלים בוערות כן פירשוהו המפרשי'. ויש מבארים בלשון חרון וכעס.]

7) [גם כאן הפרוש הדלקת אור בלילה כמו בפסוק (עי' ערך פּוּחַ, הערה), ולא הרוח המפריש ומחלק בין דבר לדבר (מ"ב) או כלשון נפיחה, קרור ונפש (לוי במלונו ואחרים).]

---

1) [עי' פִּיּוּט, הערה.]

וכן עשה הפייט הוקמו מחצות דשן לנערה כפיים דשן הבערה (תוספ' יומא כח., ד"ה משום). וכן יסד הפייט אשישית שלוחתו בקטב (תוספ' סוכ' לו:, ד"ה מקורזלות). וגם הפייט יסד בסליחה אדם בקום איש בשלש אמות (תוספ' חגיגה יא., ד"ה נרוס). אני עושה חידה ומפיל לכם דבר סתר שצריך פתר ובכאן רוצה הפייט לומר כן וכו' (מחזור ויטרי, 327). והפיוט לפי הפייט והחבורה לפי המחבר (ר"י ברצלוני, פי' יצירה 272). אבל הפייטים הקלו על עצמם לשמש בבלי בית ואומרים עבור כך וכך (ר"י א"ת, סה"ש לריצ"ג, עבר). והלשון קצר אצלנו וטוב הוא להרחיבו כדמיון הנמצא בפסוק אך שלא נצא מדרך לשון הפסוק מכל כמו שעשו קצת בני עמנו הנקראים בשם פייטים בקרובות אשר חברו והוא חטא גדול עליהם והתפלל בהם מזכיר עונם ומחדש עון לעצם, (רד"ק, סה"ש, עתר). וגם יש לנו ללמוד מן הפייטים הראשונים שהיו חכמים גדולים (שד"ל, מבוא למחז' איטל' א, י). — ועל משורר ממשוררי אומות העולם: וכמה שבחים וזכר שספר עליהם אומירוס הפייט בפיוטיו (תולדות אלכסנדר, ישראל לוי, קבץ על יד ב, יד). ועי' יָסַד.

*פַּיְּטָן [1]), ש"ז, מ"ר פיטנים, פייטנין, — כמו פַּיָּט, ביחוד מחבר פיוטים ששמשו לתפלה בבית הכנסת: צוארך בחרוזים אלו הן הפייטנים (מדרי סה"ש, גריניהוט, א י). ואם רצה לומר סליחות ופסוקים הרבה ממה שתקנו ראשונים ופזמונים ממה שתקנו פייטנים אומר (סדר רב עמרם השלם ב, קנז:). ומחמת חידוש הפרשה וחיבת המעשר ייסדו לו פייטנין קרובה מיוחדת (מחז' ויטרי, 445). ונסמך רב יצחק בר' יהודה ברבנות וכו' ומוסף על תורתו ועל חכמתו היה פייטן גדול (ראב"ד, ספר הקבלה). עד שעשו פייטנים פיוטים ביום שמחת תורה (ראב"ע, בראש' מו כג). ומגדולי תלמידיו (של ר' חנוך) היה ר' שמואל הנגיד אבן נגדאלה שהיה חכם גדול בתורה ובפילוסופיא ומשורר ופייטן גדול (ר' סעדיה אבן דנאן, מאמר על סדר הדורות, חמדה גנוזה, כט.). וגם משלנו בפרובינצא הגרנ"י והחריזי והסולמי היו יותר מליצים ופייטנים גדולים בעריבות גדול מהלשון מהרמב"ם ומהרמב"ן (פו"ת בלמוד החכמות, 4). וכמו"כ לא יסדו הפייטנים לומר בר"ה ויוה"כ חי וקים (הרוקח, הלכ' ר"ה כח). ועמדו רבותינו הפייטנים ותיקנו את סדרם דרך כללות בקוצר (מהרי"ל, הלכות פסח). — ומשורר בכלל: כמו שאמר הפייטן יונה פותה הולכת במדבר רואה את הבר ואינה רואה את המכבר (ר' יונה, ספר אבות א ה). — ואף על משורר מהאמות: וכה הפייטנים שהסרני מרננת בקול ערב (ערוך ערך סרני). ראש הפייטנים היונים שמו הומירוס וספריו עד היום חשובים בין העמים ויש בהם שיחות וקטטות אלילים (ר"ב מוספיה, מוסף הערוך, ערך מרוס). והנה כבר בימי רבנו הקדוש מצאנו כי ר' אלעזר ברבי שמעון היה פייטן (שד"ל, מבוא למחז' איטל' א, ו). — ואמר המשורר: אהה לשר וכו' אשר אם שר בקרב הכסילים חשבוהו למו חזן ופייטן (יצחק אבן עזרא, פניני שיר, סעה"ש 161). עסקן בדברים ודעתן חקרן ופיטן כל דבריו כמיץ היוצא מן המעטן (יל"ג למיזם, שירי יל"ג ה, 125).

[1]) [כתו"מ נמצא פַּיְּטָן וגם פַּיְּטָם (ποητής ביוני) בשמוש בארמ' כגון: דהוה קרא ותניי ופייטן ודרשן (מד"ר ויקר' ל).]

*פִּיל [1]), ש"ז, מ"ר פִּילִים, החיה הגדולה שביבשה

[1]) גם בערב' a) כבר בזמן קדום, ואעפי"כ אינו שמי, כ"א בא ע"י הלשון הפרסית. כך F. Hommel, Säugethiere, עמ' 24:

[גם בארמ' פילא, ובאשור' פִּילֻ, אך עפי"ר פִּירֻ. אפשר שהמלה נְפִלִים שבמקרא (בראש' ו ד, במד' יג לג) במשמ' ענקים היא צורה אחרת של אותה מלה, שכן חשבו גופות של פילים שנמצא באדמה (אף בא"י) לשרידי ענקים של דורות קדומים. אמנם בתקופת המקרא נקראו הפילים (המצריים) אף בשם המצרי חַב, הַבִּים (השוה שֶׁנְהַב, שֶׁנְהַבִּים), הוא eb במצרית, ומזה שם האי יֵב (Elephantine) שבמצרים, ואף אפשר שנקרא גלית הפלשתי איש הבנים (כהא שרשית) במובן זה של איש פילים, ענק, נפיל, כשם שקוראים בלשונות אחרות למינים גדולים של בעלי חיים Elephantenschildkröte, וכדו'. שן הפיל באשור' שִׁנְ־פִּיר, ובמכתא ארץ אשנר סִנְ־פִּיר, ואפשר שמזה המלה סַנְפִּיר, אם הוראתה הראשונה אף ל„שניהם" של פילי הים, עצמות הדגים הגדולים ששמשו אף הן בתעשיה הקדומה. ובארמ' שבתו"מ פִּיל גם במשמ' שן הפיל, כמדרש הפסוק השכבים על מטות שן (עמוס ו ד), שתרג' במד"ר (ויקר' ה ובמד' י): על ערסין דפיל.]

a) فيل

העָרוֹד : Elefant; éléphant; elephant. מין חיה הפיל והקוף מין חיה ואדם מותר עם כולם למשוך ולחרוש (כלא' ח ו). אם כן יטלטלו הזמורות מפני שהפילין אוכלין אותן (ר' נתן, ירוש' שבת יח ח). הרואה פיל בחלום פלאות נעשו לו (ברכ' נו:). הרואה פיל קיף וקפוף אומר ברוך משנה הבריות (שם נח:). פיל שבלע כפיפה מצרית והקיאה דרך בית הרעי (רב אדא בר אהבה, ב"ב כב.). אפילו עורו שלגמל ועור שלפיל אינו כמדה הזאת (ר' איב', מדה"ג דבר' ה יא, הסגלה). — ובסהמ"א : ויהי ככלותו לדבר וירכב וילך עם חילו חיל גדול מאד ועמו פילים רבים יודעי מלחמה ומחנה כבד מאד (יוסיפון, פרג, לט). ועוד כי היה לו (לר"א הקליר) לעשות על חרוז אחר ולמה רכב על פיל ואותו לארץ יפיל (ראב"ע, קהל' ה א). שהרי לעולם לא ראה אדם בחלום לא דקל של זהב ולא פיל שנכנס בנקב המחט (ר"ש אלמולי, פתרון חלומות, כא.). תחלה אאמין כי יעבר פיל בחור מחט (עמנו' פרנקים, לבי מודה, 104). הפילים הם בהמות גדולות וכוחם גדול (לב עולם ו). ואלכסנדר מוקדון וכו' עשה אנשי אש בכלי נחשת בצורת איש ובהלחמו עם רוכבי הפילים הקריב אנשי האיש נגדם והפילים שלחים החדק לבלע אותם ונשרפים (שם). — ואמר הפיטן : תקף המלך ורכב פילו הטוב והמבחור (ר' מנחם בר' מכיר, אודך כי עניתני, יוצ' שבת ב חנכה). — שפה אחת מזמתם לרכוב פילים כבהמתם (הוא, אין מושיע, זולת שבת ב חנכה). ואמר המשורר : הלא יביט לגודל איברי הפיל ולגבורת האריה אשר עצומים לארץ יפיל (רש"ט פלקירא, ראש' חכמה, 6). — ושם לאחת מאבני השחמט, ואמר המשורר : והפיל בקרב הולך וקרב והוא נצב על הצד כאורב (ראב"ע, אשורר שיר, כהנא א, 157). והפילים הליכתם בשלש והסוסים לארבע רבעיהם (שם 160). ויתן חיבו ולפניו שני פרשים נכונים סוסים מזויינים ושני פילים צופים מימינם ומשמאלם ושני רוקים משנ עבריהם (בונסיניור אבן יחיא, מלילה על האשקק, בתוך ספר הלחוק להראב"ע, 45). ובתי הפילים אשר בם הולכים בלי מעד שלשה המה מטיבי צעד (שם 46). והפיל מפיל איטה והולך בכל צד שירצה באלכסון (מעדני מלך, יב :). ושם סוסים ברודים ואמוצים וכו' ופילים בענקים הגדלים במגדלים לגבר וחלשים (ר' שלמה מזל טוב, שיר של שחוק האישקאק, דבר' חסן לאדלמן, ו). ופיל יעזיל להלחם ולעלות ועליו יתנו און וחורשים (הוא, שם). — *חֳלִי הַפִּיל, מין מחלה, התעבות העור וגדול הרגלים וכדו', שנהבת, elephantiasis : בחולי הפיל הוא תוספת בכף הרגל כמו שיקרה בהקרות הדליות שיתעבה כף הרגל וכו' ואמנם חלי הפיל הוא רע וימעט מי שיבריא (קאנון ג כב). חלי הפיל הוא שיתעבה השוק והרגל עובי יוצא מן הדרך הטבעי (פרוש אבן רשד על חרוזי אבן סינא). ואם (יקרה חלי הצרעת) משחורה נקרא חלי הפיל (נרבוני, ארח חיים, בלרעת, כ"י ביהמ"ד שכטר). רפואתה מהשחורה הנקרא חולי הפיל והאות שחרות הגוף ובטול החוש (שם). חלי הפיל הוא נפיחת השוק והרגל עד שידמו אל שוקי הפיל (שם, בחליי הפרקים).

פִּילֶגֶשׁ, עי' פִּלֶגֶשׁ.

***פִּילוֹסוֹף**, פילוסופוס, מ"ר פילוסופים,—שם יוני לחכם העוסק בשאלות העולם, האלהות והטבע יסודותיהם וסבותם, ממנו פִּילוֹסוֹפִי, ת"ז, שיש בו מתכונת הפילוסוף ; פילוסופיה, ש"נ, חכמת העולם ; והפעל פִּלְסֵף, עי' ערך זה.

פִּים[1], ש"ז,—משקל קטן של אבן נהוג אצל הפלשתים וכמו"כ חתיכת ברזל או נחשת במשקל זה,

---

1) [כשנתגלו בחפירות בא"י המשקלים הראשונים שכתוב עליהם פים, נסו גם מ.צ. סגל וגם ש. רפאלי (עי' רשימת הספרות בספרו של דירינגר Inscrizioni, עמ' 273-277, סגל בפרושו לשמואל עמ' כו, ואת דברי המחבר במבוא להמלון עמ' 46) למצא שם משקל זה בלשון הפסוק ולבאר : והיתה הפצירה (ההשוה או התשלום, עי' ערך פְּצִירָה) במחיר פִּים (במשמ' מטבע) למחרשות וכו'. אמנם אין פים שבחפירות מטבע (ואין מטבעות בא"י בתקופה הקדומה כלל) אלא משקל בלבד, של מתכת ושל אבן, ואין המשקל שוה למחרשות ולאתים וכו'. ואין ענין לספר כמה שלמו תמורת חלקי הברזל שבמחרשות ואתים, ובודאי לא היה התשלום שוה לכל הכלים השונים. אי אפשר גם לנקד את שם המשקל פים כמו בכתוב, שהרי בכל הכתבות הקדומות כותבים את הסיום ־ים חסר (שמרם־שומרים, וכן אתת־אותות). ולפי משקלו של הפים שהוא בממצע 7,5 גרם (לעמת משקל השקל של 11,5 גרם בממצע), הוא שני שלישים, פי שנים בשקל, ולפי זה יש לבטאו פִּים, כלו' שנ חלקים ; עי' ב. פֶּה, הערה.

שהיתה משמשת כעין מטבע לתשלומים בעד מלאכה וכדו׳: וירדו כל ישראל הפלשתים ללטוש איש את מחרשתו ואת אתו וכו׳ והיתה הפצירה פִּים למחרשות ולאתים ולשלש קלשון ולהקרדמים ולהציב הדרבן (ש״א יג כ–כא).

פִּימָה [1], ש״נ, — שֻׁמָּן, חֵלֶב, Fett, Speck; graisse; lard; fat, lard: כי כסה פניו בחלבו ויעש פִּימָה עלי כסל (איוב טו כז). — ובסהמ״א: בהרבותי על כסל לעשות פ י מ ה (הגדת הזמן, ט.). וזה כל האדם אשר בעפר יסודם אם לא ישכב וירדם והמקיץ משנת תרדמה ולא עשה עלי כסל פ י מ ה (לדה לדרך ד ד א, סביונטה קסח:). — ואמר המשורר: ירבץ במסבו לעשות פ י מ ה עלי חלבו וילך שובב בדרך לבו

את המלה פים שבפסוק הבינו המפרשים כמ״ר של פֶּה, פ י ו ת, להבים, ובמשמ׳ זו נחוצה המלה כאן, שהרי לא בכל הכלים (שהיו של עץ) היה מחסור, אלא רק בפיות המחרשות והאתים ובדרבן המלמד. ועל כן אפשר לבאר הפצירה בלשון פצירת והפצרה ממש: והיתה ההפצרה (בקוש מפציר, רבוי הקופצים) בְּפִים (פִּים ת׳ בפים, כמו פתח ת׳ בפתח), בדבר פיות למחרשות וכו׳. ואפשר גם לפרש פצירה (מן פָּצַר, היה קשה וחזק, בעקרו בָּצַר) כשם לאבן צֹר הקשה ששמשה לקדמונים במקום המתכת, וכונת הכתוב: והיתה (כלו׳ ושמשה) להם אבן הפצירה פיות (פים) למחרשות וכו׳ ולהציב הדרבן.

ובסהמ״א השתמשו בצרוף פצירה פִּים בהוראת שופין. ועי׳ ערך פְּצִירָה במשמ׳ זו.]

[1]) [המחבר לא פרש. השבעים תרגמו לשון פֶּה, פום (περιστόμιον), וכן חברו מנחם בערך פם, ובכוון זה מנסים אחדים מהפרשנים להתאים משמ׳ זו לפסוק. רש״י: פה שחלבו ועובי שמנו כפול על כסליו ונראין כמו פה. ראב״ע: יצטרך לעשות פימה על כסל להוציא החלב. רלב״ג: שעשה פיות על כסליו מרוב השומן. אבל אחרים פרשו בלשון שומן וחלב ממש. כך ת״י: ריטבא; וולג׳: arvina. דונש: ופתרון פימה לפי הענין יבלת חלב שמנה, ע״כ (המלים: או מכת חרב, בדברי מנחם, אינן אלא ט״ס עפ״י השורה הקודמת). ריב״ג: הקמטים שנעשים בבטן האיש השמן והאשה השמנה. וכן גם רד״ק ואחרים, וכן רב החדשים הגוזרים פִּימָה (ת׳ פַּאִימָה) מן פאם, בערבי פַּאִםַ a), היה שופע שמן, ובאשור׳ פ״מ, בריא וחזק.]

---

a) فئم

(ילחק בן רלובן, פחדתי מילרי, סעה״ס 59). — ומ״ר פִּימוֹת, ואמר המשורר: הבט שיבות יום זרקו בך כי המה לך צנים פחים וראה פ י מ ו ת הגוף שבו מחולש רקועי פחים (רמצ״פ, תרשים ה, 54).

פִּין, ש״ז, מ״ר פִּינִים, — חָף, כעין שן שבמפתח וכמנעול [1]; ה פ י ן והפורני טמאים אית דאמרי חפין ופי׳ אלו שינים הקבועות בפותחות ונכנסין בתוך הפורני וי״מ ה פ י ן והפורני הוא הקולוסטרא וכו׳ והפורני נכנס לתוכה ה פ י ן מצד אחד נעול ונסגר מצד אחר יש לפורנא נקב שמניחין בו המפתח ומדחין את ה פ י ן להוץ ונפתח ובאותה שעה נפתח פי ה פ י ן מן הפורני ויוצא ממנה (פרוש הגאונים, כלים יח ד). ויש מי שמפרש התופיות הזונות והן העצים הנתונים בטיפשא שבאחור ושלפנים כדכתיב והזונות רחצו והן פ י נ י המרכב שניטנפו מן הדם (ר״ת, פי׳ עירובי׳ כז.).

פִּינָה, עי׳ פִּנָּה, פּוֹנָה.

פִּינִים, עי׳ פִּן.

א. *פִּים [2], קל לא נמצא.

— פעי׳, *פִּיֵּם, פיים, — פִּיֵּם אדם את פלוני, דבר על לבו, שִׁדֵּל אותו בדברים, zureden, überreden; persuader; to appeal, persuade: להודיע חכמתו של משה היאך עומד ו מ פ י י ם לכל אותם האלפים והרבבות והיו נשמעין לו (מכי׳ ויהי בשלח ג). והמקום מ פ י י ם את כל באי העולם ואומר להם בואו וראו על מה אלו מתרעמים (ספרי במד׳ פח). אמר לו (משה) הריני הולך ו מ פ י י ס ם אמר לו (הקב״ה) עד שאתה כאן אני אומר לך שאין שומעים לך (שם לה). באותה שעה

---

[1]) [שמוש המלה פִּין יסודו בטעות הכנה במשנה: ה פ י ן (צ״ל ח פ י ן) והפורנה טמאין (כלים יח ד), פותחת של עץ וחפין (מ״ר של חָף, נ״א: ו ה פ י ן) שלה של עץ טהורה (שם יג ו), כאלו היה כאן ש״ז פִּין. ועי׳ בערך חָף ובהערה שם. ועי׳ גם אפשטין, פרוש הגאונים, עמ׳ 12, 32.]

[2]) [נגזר מיוני πεῖσος πεῖσις, פיוס ופתוי, והשא גם בארמי של יהודים ושל לא־יהודים בצורות מקבילות ועי׳ קרויס Lehnw. II 429, וכו׳. ועי׳ גם ערך פִּיּוּס. ונמצאת גם הצורה הִפַּסָּה כשה״פ מן ההפעיל: כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה הרי זו נאמרה ה פ ס ה לישראל בשעה שיצאו ממצרים (מדה״ג דבר׳ יח י, הקבלה).

אחיל יהושע מפייס לעכן ומשבע ליה באלהי ישראל (ירוש' סנה' ו ג). ומעוף השמים יחכמנו זה תרנגול שמפייס ואח"כ בועל (עירוב' קד:). אמרה לו רבי פייסתני (אדר"נ נוס' ב, סוף ח). ובסוף חזרו ונצטערו על הדבר וכו' וכדי לפייסן שרצה הקב"ה מעשיהם יצתה בת קול ואמרה להם כולכם בני העולם הבא (מד"ר ברא' לה). ועתה השב אשת האיש וכו' אמר לו מי מפייסו שלא נגעתי בה אמר לו כי נביא הוא (שם שם נב). ידע הקב"ה מה בלבו של משה וקרא אותו לפייסו (שם שמות מב). באו בני אהרן ליטול מתנותיהם חזה ושוק הימין עמדו כנגדם ואמרו להם מי צוה אתכם ליטול כך אמרו משה ענו הם ואמרו לא ניתן לכם שלא ציוהו הקב"ה באו והודיעו למשה הלך לפייסן מיד עמדו כנגדו (תנחו' קרח ה). — ובסהמ"א: וכגון שתובעה והיא נמנעת בתחלה כדרך שהנשים נמנעות בתחלה עד שמפייסין אותה וקולה נשמע לשכנותיה (תשו' הגא' הרכבי, 128). ואני אפייס מי שיקרא ספרי זה שידינני לכף זכות (הקד' ר"נ גאו' למס' ברכ'). והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן שמען קולי (רש"י, בראש' ד כג). ולשרה אמר אבימלך לכבודה כדי לפייסה הנה עשיתי לך כבוד זה (הוא, שם כ טז). ועל ידי רשעים ירטני מפייס ומנחם אותי על ידי רשעים שאינן אלא מקניטים (הוא, במד' כב לב). וכמה פעמים פייסו אותי קצת הנדיבים אוהבינו מחכמי המקומות האלה להעתיק להם קצת מחבורי הגאונים (ר"י א"ת, הקד' חו"ה). ודעת נוחה שיפייס בה בני אדם (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, 11). וטען יהודה לא נכנסתי ערב בזה הממון לך אלא לראובן שפייסני ליכנס עמו בשטר (טור חו"מ עז ז), יפייס ללוה שיעשה לו שטר על שמו (שו"ע חו"מ פו כג).—ואמר הפיטן: ומשה מזרזן ומפיים לכל שורה ושורה (וכל העם, סלוק א שבועות). ולשני פיים ברוח אונו סגוד לפסלי בי עצמה יד ימינו (בת עמי, סלי' לספרדי שחר' ת"ב). — ואמר המשורר: וחלו פני ופיסוני ובחיי אהבתך השביעוני להתל בך ולרמותך (ר"י חריזי, תחכ' כ, 203) — ופִּיֵּם דברים לפלוני: כל הדברים האלו פיים משה לקרח (מד"ר במד' יח). — ˙ופִּיֵּם את פלוני על דבר: גם כתיבת הערבי שהחלות ללמוד אותו היום שבע שנים ועוד הייתי מפיים אותך עליה ולא רצית לשמוע אלי (נוסח ר"י א"ת, דרך טובים לאדלמן). ואילך היה מפיים אותו עליהם ואומר לו סבול יגיעות המוסר והלמוד וכו' (הוא, חו"ה, בטחון ד). — ובעקר פִּיֵּם את הכועס, רִצָה אותו בדברים כדי להשיג את סליחתו, versöhnen, abbitten; réconcilier; to reconcile, conciliate: מעשה באחד שהדיר את אשתו וכו' אילו הייתה מפייסך הייתה נודר אם אמי לאו הרי זה מותר (תוספת' נדר' ה א). שהגוזל את היחיד יכול לפייסו ולהחזיר לו גזילו והגוזל את הרבים אין יכול לפייסן ולהחזיר להם גזילתן (שם ב"ק י יד). דברים שבינך לבין המקום מוחלים לך דברים שבינך לבין חבירך אין מוחלים לך עד שתפייס את חברך (ספרא אחרי פרק ח). מיד הלך לו רבן גמליאל אצל כל אחד ואחד לפייסו בביתו (ירוש' ברכ' ד א). בני המדינה מפייסים ואני מקבל פיוסן (שם תענ' ג א). אדם שסרח לחבירו וביקש ממנו ולא קיבלו יעשה שורת בני אדם ויפייסנו (רב, שם ב"ק ח י). מפייסו על האמת ואינו מפייסו על השקר (שם שבוע' ד א). אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי וכו' ואני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון אעפ"כ הייתי בוכה (ריב"ז, ברכ' כח:). מכאן לחושד את חבירו בדבר שאין בו שצריך לפייסו (ר' אלעזר, שם לא:). מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך בא הגמון אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום וכו' א"ל וכו' אם הייתי חותך ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מידי א"ל המתן לי עד שאפייסך בדברים (שם לב:). לאדם שנושה בחבירו מנה וקבע לו זמן בפני המלך ונשבע לו בחיי המלך הגיע זמן ולא פרעו בא לפייס את המלך ואמר לו עלבוני מחול לך לך ופייס את חבירך (ר"ה יז:). היה שומע (אהרן) על שנים שהן מריבים הלך אצל האחד ואמר לו וכו' פלוני חברך שגרני אצלך לפייסך מפני שאמר אני סרחתי על חברי (כלה רבתי ג). בשעה שעשו ישראל אותו מעשה עמד לו משה מפייס את האלהים (ר' נחמיה, מד"ר שמות מג). בכל זמן שהמלך כועס על אשתו השושבין מפייסו ומתרצה המלך לאשתו (שם במד' כא). כיון שבא להחריבו בחמישי לא היה יכול לפייס (פסיק' רב', וימלך, קלג:). דעו שהמלך עליכם בכעס והוא מבקש לשלוח לגיונות על העיר להחריבה צאו ופייסותו (פסיק' דר"כ, דרשו, בובר קנו:).—

ובסהמ"א: כלפי שאסרה לו דבר קשה חורה ופייסתו
(רש"י, ש"א א יו). וארחץ ידי ואצא לפייסם
ולרצותם ולחלות פניהם (רמב"ם, קובץ אגרות בוקסדורף,
879). מנדין אותו עד שיפייס לבעל דינו
או יעלה עמו לדון לארץ ישראל (הוא, סנהדרין ה יז).
כי אמר יעקב אכפרה פניו ואפייס כעסו שיש
לו עלי (חזקוני, ברא' לב כא). — פִּיֵּס בפלוני, כמו
את פלוני: באותה שעה התחיל אהרן לפייס
במשה (אדר"נ ט). יצא (קין) כמפייס וכמרמה
בבוראו (ר' ברכיה בשם ר' אלעזר בר שמעון, פסיק' ר"כ,
שובה, בובר, קס.).—וכן פִּיֵּס לפניו: את מוצא שכשמעל
עכן בחרם התחיל יהושע מפייס לפני הקב"ה
(ירוש' סנה' ו ג). — ובאותה משמ' פִּיֵּס עליו: מהו
אלה עשית והחרשתי וכו' אלה אלהיך ישראל עשית
במדבר והחרשתי לכם למה שהיה משה מפייס
עלי ואומר לי סלח נא (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר דבר'
א). אם אמרת על אחרים דבר רע קטן יהיה בעיניך
כגדול עד שתלך ותפייס עליו (ד"א זוטא א). —
ובסהמ"א: וכי מה טיבו של פרעה לפייס על
יעקב ובניו שירדו למצרים (בראשית רבתי, אלבק,
231). — פִּיֵּס על פלוני או בעד פלוני, בקש סליחה
עליו: זה שעובר לפני התיבה אין אומר לו בוא
והתפלל אלא בוא וקרב עשה קרבינו עשה צרכינו
עשה מלחמותינו פייס בעדינו (בשם מנחם דגלייא,
ירוש' ברכ' ד ד). אלא מפני שהמלך מבקש שאלך
ואפייסנו על בנו לכך הוא מצעק הניחה ל
(מד"ר שמות מג). משל לבן מלך שסרח על אביו
ופייס עליו אוהבו (שם במד' יח). אמר משה וכו'
כשאמרתי לך עוד מעט וסקלוני את היית מפייס
אותי עליהן (מדרש תהלים כח). — ופִּיֵּס את האבל,
המצטער והעני, נחם אותו, דבר על לבו, trösten ;
consoler ; to console, comfort: שכן מצינו בדוד
שיצא אחר מטתו של אבנר וכו' לא היה הדבר אלא
לפייס (סנה' ב ג). כל הנותן פרוטה לעני מתברך
בו' ברכות והמפייסו בדברים מתברך בי"א ברכות
(ר' יצחק, ב"ב ט:). ומה שקינא משה ביהושע כיון
שקבל עליו למות התחיל הקב"ה מפייסו אמר לו
לו חייך בעולם הזה הנהגת את בני אף לעתיד לבא
על ידיך אני מנהיג אותן (מד"ר דבר' ט). — ובסהמ"א:
יתן מאכל לעניים ובדרך כבוד ויפרוש מפה קטיה
ויפייסו בדברים וכו' (ר' דוד אופנהיים, הנהגות אדם,
יג.). — ואמר הפיטן: ותלוה דל ודך תפייס
בדברים (רשב"ג, אזהרות). — פִּיֵּס, במשמ' בקש, ואמר
הפיטן: שובה ואני עד פיסת תשובתנו (שלמה, אורח
לדקה, סלי' מנחה יו"כ). — וּפִיֵּס מפלוני, בקש או השיג
ממנו בפיוסים, erbitten ; prier d'accorder ; to request:
לאה קדשה דינה בתה לראובן וכו' ולאחר כן
פייסה לאה מראובן מתנה שיתן לה (שו"ת הרי"ף
קא). ראובן ממדינת מאלאקה נשא אשה במדינת
שבילייא וכשנכנסה פייס ממנה להוליכה למדינתו
למאלאקה (שם ריד). וכשראו אותו חמשה מחשובי
העדה פייסו ממנו שיביא אשתו ובניו לאותה
מדינה (שם רכג). והרי אותו השטר נאבד ממני ואני
מפייס מכם שתכתבו לי שטר אחר במקומו (ר"י
ברצלוני, השטרות, 33). ולפי שאסור לו לאדם לשהות
עם אשתו שעה אחת בלא כתובה ואיני רוצה לעמוד
באיסורא אני מפייס מכם רבותי שתחדשו לי
ותעשו לי כתובה אחרת (שם 35). — וּפִיֵּס את פלוני
על ידי ממון וכדו', או בממון, פִּצָּה אותו, נתן פצוי,
abfinden ; indemniser ; to pay off, indemnify: רוצה
אדם ליתן כמה ולמכור פירותיו למי שיפייסנו
על ידי משכון (ר' יוסי בן חנינה, ירוש' ב"מ ו ז). —
ובסהמ"א: ואמר ליה שמעון לראובן אם יבוא לוי
ויערער בכלום דבר ערבנותו עלי שאפייסו מן
ממוני (תשו' הגא' הרכבי סג, 177). שאלו השיבותיך
ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה
עכשיו שהוצרכתי לבזבז ממון ולפייסך יודעים
יהיו שעל כרחי השיבותיך ועל ידי נס (רש"י, ברא' כ
יו). מפני שיכול לפייס הכלבים בנבלה (ר"נ על
הרי"ף, בילה ב, י:, ד"ה תניא). ואם לא תודו לו על
פרט זה הוא יכריחכם על בטול כל תורתכם וכו' לכן
תפייסוהו במועט כדי שלא ישאל לכם הרבה
(ר"ש וירגא, שבט יהודה, הנובר, 29). — ואמר הפייטן:
התקדש וקדוש ופייס לשכר יומם דופקים (ר' אליה
הזקן, אזהרות, קובץ מע"י גאו' קדמו' ב, 58).

— פע', *פִּיֵּס, ביני' מְפֻיָּס, מפויים, — שֶׁפִּיסו אותו, נרצה:
אמר משה רבון העולם הריני מפוייס שמחלת לישראל
(מד"ר שמות כח). — ובסהמ"א: ואם הרבה לוה ומיעט
לוה הרי הוא מפוייס (הקנה, כתיבת תפלין, מא:).
אין אני מפוייס לא מדבריך ולא מדברי חז"ל וכו
(שם, יבום, לט.). כשהמלך מראה עצמו מפוייס הוא
כעב מלקוש (המאירי על משלי יו, באור טו'). ובן ראוי

לראות האיש ההוא שנולד בו החולי הזה אם יש בו שני הענינים הללו מאוס וסרחון חזק עד שאין אדם יכול לסובלו וכו' כופין אותו להוציא ואע"פ שהאשה מפויסת להיות עמו (סו"ת מהרי"ט, אה"ע יד יו). שיקבלו בני אדם ענשים כדי רשעתם עד שתמצא מדת הדין מפויסת (רמח"ל, דרך ה' ב ג). — *מפיס מפלוני, כמו מרצה ממנו: וממה שפירש ואמר שאינו מפויים מבנו ואם ימות רוצה הוא לתת נכסים לשם כפר נפשו וכו' (רשב"א, סו"ת).

הפע', *הֵפִיס, — כמו פִּיֵּס [1]), הֵפִיס את פלוני, נחם אותו: מאחר שמצוה להפיסו אינו חייב משום שבועת ביטוי (ירוש' שבוע' ד א).—וְהֵפִיס את דעתו: אומרים לו הבא משכון כדי להפים דעתו (ספרי דבר' קטז). ושבועה כדי להפים דעתו של בעל הבית (ב"מ לה:). — ובסהמ"א: כתבתי זה להפים דעת מעוטי אמנה (הליקוטי ע"פ אבן יקרה א, כט:, ויל"א). ויגיעך זה הנסיון משני קצותיו אם לחזק מענותיך על טובת הבורא או להפים דעתך בהעדרה (ר"ם פפנהים, די כוסות, כוס ב"ד ה' ד). — *הֵפִים עליו את מנת המלך, הסירה מעליו ע"י פיום בדברים או במתן: מותר לאדם לומר לעכו"ם צא והפם עלי מנת המלך [2]) (רב, ע"ז עא.).

— התפ' *הִתְפַּיֵּס, נתפיים, — פִּיסו אותו, קבל פיום: מספר כתובחה נלמוד שכתוב בה לכשתתפיסי ותינשא לאחר טלי מה שכתוב בכתובתיך (תוספת' עדי' א ו). אומן באומנותו חייב וכו' לא אתיא אלא לדוגמא שכבר נתפיים הלוקח אבל לזרע ולרפואה אפילו כל שהוא חייב (ירוש' שבת י א). ר' יהושע נתפייסת כלום עשינו אלא בשביל כבודך (ר' עקיבא, ברכ' כח.). מיד נתפיים אותו השר ונפטר אותו חסיד לביתו לשלום (שם לג.). תבעוה להנשא ונתפייסה צריכה לישב שבעה נקיים (רבא, יומא יח:). מדת בשר ודם מקניט את חבירו בדברים ספק מתפיים הימנו ספק אין מתפיים הימנו וכו' אבל הקב"ה אדם עובר עבירה בסתר מתפיים ממנו בדברים (בשם רבה בר מרי, שם פו:). תבעוה להינשא ונתפייסה אין לה מזונות (שמואל, כתוב' כד.). מיד נתפיים אותו הגר מאליו בא לו אצל הלל הזקן אמר ליה כל הברכות שבתורה ינוחו על ראשך (אדר"נ טו). אותה שעה נתפייסו כל ישראל על מלאכת המשכן (מד"ר שמות כא). אמרו לי מה תקנה אעשה לכם שאתם מתפייסים וכמה כסף וזהב אתן לכם כופר נפשכם (שם במדי' א). השיבולת של חיטים מתמרת ועולה והקנה ארוך ועליה רחבים וארוכים והשיבולת בראש הקנה והקנה שלה מתגאה ואומרת בשבילי נזרעה השדה אמרה להם השיבולת הרי הגורן בא והכל מתפייסים בשביל מי נזרעה השדה (פס"ק' רב' כי תשא, לו.). כיון שראתה (ציון) שאינו רוצה להתפיים התחילה וכו' (שם. ויאמר, קלד.). ואם אין אתה למד מכאן יש לך להתפיים ממקום אחר (שם, ותאמר ציון קמד:). ואעפ"כ נתחזק ואמר לאביו אם אמת שבחר בי הקב"ה הרי נפשי נתונה לו ונתפיים יצחק במותו (מדרש ויושע, דברי חכמים, יו). — ובתפלה: מתרצה ברחמים ומתפיים בתחנונים התרצה והתפיים לדור עני כי אין עוזר (תחנון). — ובסהמ"א: ומפני מה האיש נוח להתפיים והאשה אינה נוחה להתפיים א"ל האיש נברא מן האדמה וכו' אבל האשה נבראת מן העצם (ברא"ש' רבתי, אלבק, 24). א"כ מאי קאמר לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע כיון דבמלחמה אסור עד שיבוא לביתו ולאחר כל המעשים היאך נתפיים יצרו בכך (תוס' קדוש' כב:, ד"ה שלא). וכמה פעמים פייסו אותי קצת הנדיבים וכו' להעתיק להם קצת מחבורי הגאונים וכו' ולא נתפייסתי להם מפני כמה פנים שצריך האדם להזהר מהם בענין הזה (ר"י א"ח, הקד' טו"ה). וכיון שאמר לו ההיטב חרה לך נתפיים יונה כשהמקום הודה לו (לאב"ח רנסיא, הגיון הנפש, כט.). מצאנו לא"א שתמה על גזירת הבורא וכו' והוא ית"ש נרצה בזה ונתן לו בזה מענה מספקת עד שנתפיים והודה בגזירה (ר' הלל מוירונא, תגמו' הנפש ב, ליון א, כא.). ערב שנתפיים להיות ערב וחזר ואמר למלוה: חוזרני בי וכו' (טור חו"מ קלא א). שכרם ב"ה וכו' ופייסוהו בדברים אינו יכול לומר לא נתפייסתי אלא על דעת שתפוסו משכרכם כפי הזול (טו"ע חו"מ שלב ה). — ואמר המשורר: לא יסחרו לריב ולמצות ולא יחישו להתפיים ולרצות (לאב"ע חי בן מקיץ, אינגר, עמ' 143). — *הִתְפַּיֵּס בפלוני, לפלוני או מפלוני, התרצה לו, השלים עמו: ואין אמירה:

---

[1]) [גם בסורי אֲפִּיס בהפע' במשמ' זו. ועי' בהערה לשרש.]

[2]) [ערוך: לשון פיוס ופריעה.]

אלא לשון רך כאדם שיש בלבו על חברו והוא מבקש להתפייס לו (ר' יוחנן, מד"ר שמות מג). ע"י שהיה לו לשאול להתפייס בדוד ולא הניחו אבנר וכו' (שם ויקר' כו). ומפני מה נהרג אבנר וכו' על שלא הניח לשאול להתפייס מדוד (שם במד' כג). — ובסהמ"א: וקבלתי ממנו כך וכך דינרין מכל מה שיש לי ונתפייסתי ממנו ומכל שותפות ומכל דררא דממונא (ר"י ברצלוני, ספר השטרות, 74). ותרצני נתפייסת לי וכן כל רצון שבמקרא לשון פיוס (רס"י, ברחשי לג י). למצא חן בעיניך להתפייס אליך שאני מגלה לך ומודיע את כל אשר לי (חזקוני על התורה, ברחש' לג ו). — °ומדבר או עם דבר: והם ירצו את עונם יתפייסו מן העונש הבא עליהם ויודו ויאמרו כל זאת באתנו יען במשפטי מאסו (הוח, ויקר' כו מג). ואין ראוי שנתפייס עם מה שכתב הרד"ק (מרחה מקום חסר). — °נִפֵּים, במקום נתפייס: משנתארסה הינו טעמא דחזקת דאין אדם שותה בכוסו אלא אם כן בודקו והאי ראה וניפיים היא (שו"ת הגא' ומן הגבי', 215). חזקה אין אדם ניפיים במומו (שם שם).

— נִפעַ', °נִפּוּס, ניפוס, — כמו הִתפ': כך (כמו גחלי רתמים) המקבל לשון הרע אע"פ שאת מפייסו והוא ניפוס עדיין בוער בפנים (מדר"ג, כ"י תימנ', וימרכוהו ורוצו).

ב. *פים [1], קל לא נמצא.

— הִפעִ', *הֵפִים [2], — הֵפִים את הַמֻרסה, סחט אותה, פתח אותה ע"י לחיצה ופחיסה, ausdrücken (e. Eiterblase); exprimer; to squeeze out: המפים מורסא בשבת אם לעשות לה פה חייב ואם להוציא ממנה לחה פטור (עדי' ב ה). המיפים מורסא בשבת אם לקולפה או לעשות לה פה כדרך שהרופאים עושין חייב אם להוציא ממנה לחה פטור (תוספת' שם ח ח). — ובסהמ"א: המפים שחין בשבת כדי להרחיב פי המכה וכו' חייב ואם הפיסה להוציא ממנה הליחה שבה הרי זה מותר (רמב"ם, שבת י יז). אלו עורות מטמאין במדרס וכו' ועור שמניח הרופא על ברכיו בעת שמפים השחינין (הוח, כלים כד ח). — והֵפִים את העולם, סחט אותו [1]: סר אפים על שם יוסף שסר ומפים את כל העולם כולו (ר' יהודה, ע"ז מג.).

ג. *פים [2], קל לא נמצא.

— פִעֵ', *פִּיֵּס [3], פיים, — הפיל פיסות, גורלות: losen, Lose werfen; tirer au sort; to draw lots: כשהן מפייסין לעבודה אחת מפייסין או דילמא לכל עבודה ועבודה הן מפייסין (יומא כה.). אין מפייסין על תמיד של בין הערבים אלא כהן שזכה בו שחרית זוכה בו ערבית (ר' יוחנן, שם כו.). פסים שהיו אחיו מפייסין בו באיזה מיתה יהרגו אותו (מדר' אגדת ברחשית ס). — ואמר הפיטן: אז תורמי דשן השכימו לפיים ע"ל אור בקר פ' י' פקידיו יעוררינו (רסב"ג, עבודה ליוה"כ, Elbog. Stud. 137). ספור לעדים לעבדך גשים כמו בעזרה לפיים רוגשים (מחיר בר' יצחק, תפלה תקה, סלי' ער"ה). יבררו חדשים לפיים קטרת ולא שנו בה והיא מעשרת (שם). — ופִיֵּס את עצמו, כמו הפים את עצמו, עי' להלן הִפעִ'.

— הִפעִ', *הֵפִים, — כמו פִּיֵּס: מונה אדם את אורחיו ואת פרפרותיו מפיו אבל לא מן הכתב ומפים עם בניו ועם בני ביתו על השלחן ובלבד שלא יתכוין לעשות מנה גדולה כנגד קטנה משום קוביא (שבת כג ב). הפים השלישי חדשים לקטרת בואו והפיסו והרביעי חדשים עם ישנים (יומא ב ד). אמר להן (הממונה) מי שטבל יבא ויפים הפיסו וזכה מי

---

[1] [עי' הערה לקמן.]

[2] [רגילים לגזור פעל זה מן פוס או פיס, ופרנקל (WZKM ג, 258) גזרו מן פסס בסור', ואינו נראה, ואין שרש כזה בשמ' מתאימה בלשונות הקרובות. אולם אפשר שאין הפים זה אלא מבטא מטשטש תחת הפחים בהבלעת החית (השוה תת, תותי במקום תחת, תחות), כלומר סחט את המרסה ע"י פחיסה ומעיכה; ועי' ערך פחס.]

[1] [רש"י פרש: כמו הפים דעתו. אך נראה יותר לפרש: יוסף אשר סחט את (הונו של) כל העולם, כשבאו אליו לקנות בר, כמו מפים מרסה.]

[2] [עי' בהערה הבאה.]

[3] [הפעל הזה נגזר מן השם פַּיִס, שהוא מן הארמ' פיסא ובסו' פֶּסָּא או פֶּסְתָא, במשמ' גורל. ובסור' משמשים במשמ' הפיל גורל, חלק בגורל גם פסס וגם נפס ובבנין אַפְעֵל (הִפעִ') אַפֵּס המקביל לצורה הֵפִים או הֵפֵס בעבר'. ואפשר שצורות הפעל א. פים השפיעו על התפתחותו של ג. פים במקורות העבריים.]

שוכה (תמיד א ג). אמר להם הממונה בואו והפיסו מי שוחט מי זורק מי מדשן מזבח הפנימי וכו' (שם ג א). אמר להם חדשים לקטרת בואו והפיסו הפיסו זכה מי שזכה אמר להם חדשים עם ישנים בואו והפיסו (שם ה ב). שושבינים וכל בני חופה מפיסין[1]) על מנותיהן שאם הותירו הותירו לשידה (ר' שמעון בן אלעזר, תוספת' שבת יז ד). כיצד מפיסין[2]) נכנסין ללשכת הגזית מקיפין ועומדין בקבילין והממונה בא ונוטל מצנפתו של אחד מהם והן יודעין שממנו פיים מתחיל (שם יוה"כ א י). כך הלכה אבל מי מפיס איזו ליבש ואיזו לחלב ומתוך שאין מכירים אחד זה ואחד זה אסור (בשם ר' יהודה בן בתירה, שבת כד.). למה מפיסין וחוזרין ומפיסין (יומא כד:). פסים שהפיסו עליה איזה מהם יוליכה לאביו ועלה ליהודה (מד"ר בראש' פד). — ובסהמ"א: היו מפייסין זה עם זה מי יטול אותו ויוליכו אל יעקב אביהם וכיון שהפיסו בא ליהודה (אגדת בראש' ס). זה שעל הפייסות הוא מפיס בין הכהנים בכל יום עד שיהיה כל איש ואיש עושה מלאכתו שזוכה בה בפיים (רמב"ם, כלי המקדש ז א). ביצד מפיסין עומדין בהיקף ומסכימין על מניין שמונים מאה או אלף או כל מניין שיסכימו עליו והממונה אומר להם הצביעו והן מוציאין אצבעותיהן אחת או שתים וכו' (הוא, תמידין ומוספין ד ג).—ואמר הפיטן: בלב נכון חצות כנגמר תרומת דשן שלב להפיס כי משבר סמר בשר חכמי לב (רסע"ג, עבודה ליוה"כ, קובץ מעשי ידי גאו' ב, 14). נועדו עוד והפיסו והצהילו פנים נירות להיטיב ולהרים דשן מזבח פנים (קטע מעבודה, Elbog. Stud.‏, 175). נשף בחוץ יצריחו מפיסים אשר יצליחו (שם 178). הן קדם במקדש בקום זריזים באשמרת טהורים נצבו להפיס חדשים לקטרת (שלמה הקטן, שחר קמתי, סליח' ג עשי"ת). והפיסו על אבות ועל בנים ומי שגורל עלה לו ראשונים הוא נשחט בחלפות וסכינים (קינות ת"ב, התכישו). — והִפִּים או פִּיֵּס אדם את עצמו עם אחרים בסכום או במשקל, קבע חלקו, מנתו, בתוכם: מפיס אדם עצמו עם האורחים ואורחין מפיסין זה עם זה כדי שיטלו חלקו תחילה ולא שיטול חלק

1) [נ"א: מפייסין.]

2) [נ"א: מפיים.]

שלו ושל חבירו (תוספת' שבת יז ד). מפיים אדם את עצמו כליטרא בבכור לידע מה הגיעו (שם בכורות ג יד).

*פַּיִס[1]), פיים, ש"ז, מ"ר פַּיְסוֹת, "פַּיְסִים, — גורל, הגרלה, Los, Losen; sort, tirage au sort; lot, allotment: וכיון שראו בית דין שבאין לידי סכנת התקינו שלא יהו תורמין את המזבח אלא בפיים ארבעה פייסות היו שם וזה הפיים הראשון (יומא ב ב). אלו הן הממונין שהיו במקדש יוחנן בן פינחס על החותמות אחיה על הנסכים מתתיה בן שמואל על הפייסות (שקל' ה א). כיצד מפיסין וכו' והממונה בא ונוטל מצנפתו של אחד מהם והן יודעין שממנו פיים מתחיל (תוספת' יוה"כ א י). חותכין יבלת במקדש וכו' ר' יהושע בן לוי בשם בר פדית מפני קלקול פייסות (ירוש' פסח' ו א). שמיני רגל בפני עצמו פיים בפני עצמו (ירוש' חגיגה א ו). — ובסהמ"א: זה שעל הפייסות הוא מפיס בין הכהנים בכל יום עד שיהיה כל איש עושה מלאכתו שזוכה בה בפיים (רמב"ם, כלי המקדש ז א). והאיש ששלם המניין אצל אצבעו הוא שיצא בפיים ראשון לעבודה (הוא, תמידין ומוספין ד ג). — ואמר הפיטן: תקנת פיס[2]) להם הוכנה פן יהדפו בריצתם בכבש (אתה כוננת, עבודה ליוסי בן יוסי, מחז' איטלי' ב ריד:). הרים בפיס דשן הבערה התקינו מורים בהרף מהשכרה דת הפייסות ארבע קצבם וכו' גם לקטורת פיים ישלשו גורלה לתמוך כולה יחדשו (ר' משלם בר קלונימוס, אשוחח נפלאותיך, עבודה, Elbog. Stud.‏, 128). ארבע פייסות וכו' אז למזבחות ונרות פיס שני חדשים לקטרת פיס השלישי את פיס הרביעי למלות ולעלות מחצי הכבש נתחים להעלות (סדר עבודה לרב האי גאון (?), שם 133). נצבעו בפיס להשתיק מדון נעשים כמלאכי שלום לכבוד אדון (עבודה, שם 175). ובטלו הפיסות בצום המובחר

1) [מן הארמ' פֵּיסָא, ובסור' פֶּסָּא, עי' ג. פיס, הערה. וכנראה אותה מלה היא פִּיסָא בארמ', פֶּסֶת עפר, ששמשה גורל, וכן גּוֹרָל בעקרו אבן קטנה (עי' גּוֹרָל, הערת). במשנ' מנקדי כ"י קויפמן מנקד פֵּיִס, פְּיִיסוֹת, ובמשנ' ליוורנו פַּיִס פַּיְסוֹת, ובמחז' איטלי' (ב, קל.) פַּיִס.]

2) כך הכתיב פיס ביוד אחת כאן, אבל אולי כך כתב שד"ל ונקד עפ"י הדקדוק, אבל בגוף חכ"י היה כתוב אולי פיים בשתי יודים.

,מעון, איך אשח, סלי' מוס' יוה"כ). נועדו חצות לילה מעבירי דשן נצבו תת פ י ם ולא יהדפו וכו' סח פקיד גושו חדשים לקטרת סוד מצביעים ב פ י ם (עבודת יוה"כ, מחז' איטלי' ב, קל.). — ומ"ר ¨פִּיסִים, בכני פִּיסָיו: סגנים מפילי פ י ס י ו קונים פר מנכסיו להזכיר עליו מעשיו ומעשה קרוביו וגיסיו (עבודה, Elbog. Stud. 173).

פִּים, עי' פַּם.

פִּיסָה, עי' פִּסָּה.

*__פִּיף__[1], ש"ז, — רצועה (של צמר [illegible]יוק), אלא, Wollstreifen; bande de laine; strip of wool: פ י ף של צמר בשל פשתן אסור מפני שהן חוזרין באריג (כלא' ט ט). — ובסהמ"א: אחד הקולע חוטים ועשאן פ י ף או האורגן ועשאן אבנט וכיוצא בו (רמב"ם, כלים כב ג).

פֵּיק, פֵּיפִין, עי' פֵּא.

פִּיפִיָּה, ש"נ, מ"ר פִּיפִיּוֹת, — חֲדֵי מורג, חרב, Schneide; tranchant; edge: הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פִּיפִיּוֹת תדוש הרים ותדוק (ישעי' מא יט). רוממות אל בגרונם וחרב פִּיפִיּוֹת בידם (תהל' קמט ו). — ובתו"מ: כל הקורא קרית שמע על מטתו כאלו אוחז חרב של שתי פ י פ י ו ת[2] בידו (ר' יצחק, ברכ' ה.). — ובסהמ"א: הסייף והסכין שאין בריתתם במהרת בעבור בדילם שהוא גולם אלא מפני חדוד פ י פ י ו ת י ה ם (ר"י אבן עקנין, ספר מוסר על אבות ה כח). וכתב הכל בכתב אמת על גליונתו את רוב פירוש ומסירות התורה במסורתו אשר היתה לו על חרבו פ י פ י ו ת ו (הלבוש, או"ח סקד', ג). — ואמר הפיטן: הכונתי לו לבדיו תתי בהתיצבי נגדיו תחבולות פ י פ י ו ת חדיו ורגילוני צדקו יחדיו (רסע"ג, פתי' לתרי"ג מלות, קובץ מעשי ידי גאו' ב, 29). והוציאו את רבי עקיבא דורש כתרי אותיות וסרקו את בשרו במסרקות פ י פ י ו ת (אלה אזכרה, מוסף יוה"כ).

---

[1]) [השוה את הערת לֶו אצל קרויס Lehnw. למלה זו. לפי זה אין פרושה עֶרב, ואין לגזור אותה מן היוני'. בסורי' נמצא פִּיף במשמ' מין סמרטוט שקוף או בהיר.]

[2]) [כך בדפ' וויניציאה ואמשט', אבל הנוס' ברב הספרים פ י ו ת, ובכ"י מינכן חרב פיפיות, עי' ד"ס.]

פ י פ י ו ת חרב חץ נחוץ פולט ומפליט שבת חוץ (איך אשא, סליח' מוסף יוה"כ). — ואמר המשורר: לשונך חד כחרב פ י פ י ה ועיניך לנגדי לרע צופיה (עזרא הבבלי, תוכח' מוס', פא:). — *ובמשמ' פיות בני אדם: הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפ י פ י ו ת עמך בית ישראל (ר' יוחנן, ברכ' יא:). — ובתפלה: היה עם פ י פ י ו ת שלוחי עמך בית ישראל העומדים לבקש תפלה ותחנונים לפניך (רשות, מוסף ר"ה). — ובסהמ"א: ואיך אפשר להאמין שמפ י פ י ו ת קדושים החפצים להשתורר על כל חכמי הדור יצ' שבוש גדול כזה (הלעת המעשה, כז:). — *ופיות הארץ: באותה שעה נפתחו לארץ פ י פ י ו ת הרבה (ר' יהודה, מד"ר במד' יח). — ¨ושל בית: הרצועה התחתונה המכסה פ י פ י ו ת של הבתים קרויין תיתורא (ספר התרומה, הלכ' תפילין כח). — ¨ושל קרש: בקרש היה קבוע כמין שני פ י פ י ו ת[1]) של זהב כמין שני סדקי קנה חלול (רש"י, שמות כו כט).

¨__פִּיפְיוֹר__, ש"ז, — כמו אֶפִּיפְיוֹר[2]), שר: ולא למשל היה שיעלה על הדעת שהפ י פ י ו ר יגזור על כסף הקדשים ילכו באוצרותיו (סריד מעיר, קובץ על יד ה, כח). כל מקום שמזכיר שם גלחים וכומרים הגמונים דוכסים פ י פ י ו ר שלא יובן הענין ההוא על אותם שהיו קודם ביאת אדוננו ימתק (ספ' הזקוק, בס' ברכת אברהם לברלינר). שבאותם הספרים כתוב באופן ז[ו]ת כמה חירופים וגידופים וקללות ותפלות נגד אמונתינו ואדוני האמנה פ י פ י ו ר והגמונים חכמים גלחים וכומרים (מכתב רייכלין לבוניטו, גרץ בגרמני' ט, נספח עמ' XVII).

¨__פִּיץ__, ש"ז, שה"פ מן ב. פוץ, — פתיחת פה ודבור, ואמר הפיטן: בתפלה יקדמוך בנים שובבים יום יום לדרשך בפ י ץ ניבים (רש"י, אז טרם נמתחו, סלי' לו"ג).

א. ¨__פִּיצָה__, ש"נ, שה"פ מן א. פוץ, — פעלת הפֵּץ והנָּפוֹץ, התפזרות והתפשטות: ופתר זבדני אֱלהים

---

[1]) [כך ברלינר. ס"א: פ י ו ת.]

[2]) [עי' הערה לערך זה, כרך א, 846.
לא הובאו כאן הצורות השונות של המלה פיפור, פיפיור, פיפאר, פיפייר במשמ' צמח papyrus השאול מן היוני' או מן המצרית, הואיל ולא הביא המחבר אף את הצורות אפיפאר, אפיפייר, ועוד, באותה משמ' מפני מקורן הזר. ועי' הערת המחבר לערך נִיָר.]

אותי מן לשון פיצה כמו יפוצו מעיינותיך חוצה (חסוי דונש על רסע"ג 21).

ב.*פִּיצָה, ש"נ, שה"פ מן ב. פוץ, — כמו פִּיץ, ואמר הפיטן: טופלי שקר וחרמית לבם להסביר נושאים הכל פיצת פימו להגביר (שלמה הבבלי, אם אמרי, סליח' יום ה). מאמר וידוי עליו חפצה משוגת עם הודה בפיצה (משלם בן קלונימוס, אשוחח בפלאותיך, Elbog. Stud. 130). מען מען בפיצה להשיב מה אמצא נתעבתי ונאלחתי כי מלאתי דופי ושמצה (אליה בר שמעיה, איככה, סליחי שחרי יוה"כ). זפיצת פה בנדר להפר ולקיים לבישת שעטנז וכלאי הכרם (הודה ומנחה, תרי"ג מלות, מוס' א' שבועי).

א. פִּיק, ש"ז, — רעידה, פִּיק ברכים, רעידתן מפחד וכדו', Wanken; branlement; tottering: בוקה ומבוקה ומבלקה ולב נמס ופִיק ברכים וחלחלה בכל מתנים (נחו' ב יא). — ובסהמ"א: לאמץ כל כשל להסיר כל פיק לעשות שלום לקהל ועדה (קטע מאגרת מזמן הגאונים מהגני', סעדיאנה של שכטר 66). — ת"ז, ברכים פִּיקִים, ברכים מלאות פיק, פַּקּוֹת, זאמר הפיטן: ופרוק וטעון לברכים פיקים נופל ואין לו מקים (אזהרות לר' אליהו הזקן, קובץ מעשי ידי גאו' ג, 58).

ב.*פִּיק[1], ש"ז, — כמו פִּקָּה, פקעת, מכה היוצאת בגוף האדם: לרפא פיק שבחוץ ירחץ בחלב אתון וכו' להסיר פיק קח מלח וכו' ורחץ המכה בשתן נער (כרבוני אלה חיים, במורקות, כ"י ביהמ"ד שכטר).

א.*פִּיקָה, ש"נ, — פחת וגרעון, Ausfall, Manko; manque, déficit; deficit: שהן מכניסין פיקה[2] בממונו של עולם (ילקוט שמעו' אסתר תתרנד).

ב. פִּיקָה, עי' פִּקָּה.

---

1) [נוצר מצורת מ"ר פִּקִּים, פיקין שהוא מ"ר של פִּקָּה, עי' שם.]

2) [בדפו' מתקן לפי גרסת מד"ר אסתר: פחת אך קשה לראות בצורה פיקה נ"א של פחת, והיא מלה אחרת באותה הוראה. אמנם אפשר שזה מונח מחיי הסוחרים שמקורו בלעז. אחרים פרשו משרש פוק בשה"פ של א. פוק, (עי' לוי ויסטרוב), ואין זה מתאים לענין.

ובתוספת' צוק"מ (שבת ז כח): מבעיתין לעוית ולפיקה, אך בדפוס' ולפוקה במשמ' פהוק, עי' ב. פוּקָה.]

***פִּיר**[1], ש"ז, חפירה באדמה, Graben; fossé; ditch: דברים שבינו לבינה וכו' רב אדא בר אהבה אמר אין הבעל מיפר שלא מצינו שועל מת בעפר פיר[2] (כתובי' עא:).—מחלה תחת האדמה שמוציאים משם מתכת ומיני מחצבים: פיר של גפרית מחפורת של צריף ר"מ אומר קרן וחכ"א פירות (שם עט:).

פַּךְ[3], ש"ז, — כלי לשמר בו שֶׁמֶן וכיוצא בזה Flasche; bouteille; bottle: ויקח שמואל את פַּךְ השמן ויצק על ראשו (ש"א י א). ולקחת פַּךְ השמן ויצקת על ראשו (מ"ב ט ג). — ובתו"מ: כל הכלים

---

1) [כך בארמ' שבתלמוד, פיר, פירא (פירא דבי תורא, פירא דכוורי, פירא דסופלי), ורגילים לראות במלה קצור לשון של חפיר (חפירה), ולפי זה אמר רד"ק על לחפר פרות (ישע' ב כ): ויש מפרשים שרץ שחופר בארץ חפירות וכו' ולפיכך יהיה פירושו וכו' שתי מלות ויהיה פרוש פירות חפירות ודומה לו בדברי רבותינו פירא דשפולי שפירושו חפירה שמשליכים שם גרעיני התמרים וכו'. ואולם כשם שאין פרות שבמלה חפר פרות אלא הכפלה חלקית בתוך המלה כדגמת שחרחרת, חמרמרו, כך נוצרה אולי גם המלה פיר בתוך המלה המכפלת עפרפר (ת' חפרפר), שהבינוהו אח"כ בארמ' ובעבר' כשתי מלים: עפר פיר.]

2) [בערוך ערך שעל פרש: כך ראינו דבר זה משל הוא אשה שנדרה שלא תגלח שער שבאותו מקום אינו מעכב לה בעלה מפני שדבר זה אינו מעכב בתשמיש המטה וחשו חכמים לאומרה מפני הגנאי ומפני הפריצות, ע"כ. ורש"י כאן: בעפר חור שהוא גדל שם כלומר בדבר שהוא רגיל בו בקי הוא להשמר שאינו מזיקו, ע"כ. ובירושי' (שם ז ג) המדיר את אשתו וכו' שאין שועל עפר פרין מת.]

3) [השבעים תרגמו לפי דמיון הצלצול φάκος שפרושו עדשה ובקבוק בצורת העדשה, ומכאן הוולג' lenticula (עדשה קטנה), ועי' ערך עדשה. וי"ת: מנא (כלי), והסורי: קרנא. אך ברלמו' נרמז בפרוש להבדל שבין קרן חשמן לפך השמן. לפי דבריהם היו משתמשים בפך אף כדי לדוך בו מלח והיו מכסים את פיו בשברי זכוכית, ומכאן שהוא כלי חרס קטן שנוטה למטה, שצורתו בין מדוכה לבקבוק. ואמנם שמשה המלה בלשון חז"ל גם לפכים הגלילים המתאימים לתאור זה וגם לפכים שביהודה השטוחים כעין קערה. מנחם מבאר: אסוך; ריב"ג: צלוחית; רד"ק: ומזה נקרא צלוחית פך השמן לפי שמוציאים ומריקין השמן ממנו ע"כ. ויש מחברים את השם עם פכה ועם פִּכְפֵּךְ (עי' שם) כמלת המחקה את קול המים המפכים כמו בַּקְבּוּק.]

הניטלין בשבת שבריהן ניטלין וכו' שברי זכוכית לכסות בהן את פי הפך (שבת יז ה). תבלין נדוכין במדוך של עץ והמלח בפך ובעץ הפרור (ב"ס, ביצה א ז). הפכים הגלילים והחביונות שעור קרקרותיהן כל שהן ואין להן דפנות (כלים ב ג). הפך והטפי שיעורן בשמן והצרצור שיעורו במים (שם ג ב). וכי מה מטמא לו אם תאמר כלי עציו ובגדיו ומתכותיו מטבילן והם טהורים על מה חסה התורה על כלי חרסו ועל פכו ועל טפיו (נגע' יב ה). הפכין הגלילין שמוליכין בהן שמן למרחץ והצרצורין והשיקורין עד שלא הוסקו טהורין וכשהוסקו טמאין (תוספת' כלים ב"ק ב ט). שאול ויהוא שנמשחו מן הפך היתה מלכותן מלכות עוברת דוד ושלמה שנמשחו מן הקרן היתה מלכותן קיימת (ירוש' הור' ג ג). ודין הוא ומה פכין קטנים שטהורין בזב טמאים במת מפץ שטמא בזב אינו דין שיהא טמא במת (שבת פד:). ויותר יעקב לבדו וכו' שנשתייר על פכין קטנים (ר"ח, חול' צא.). לא יאמר אדם לחברו טול שמן מפך ריקן (כלה רב' י). — ובסהמ"א: תדיר חזינן דממלאין כוס זכוכית לבנה מים בין עשויה כדור ובין לאו ואפילו פך ואשישה ומוקמינן לה להדא שמשא ותולין על גבה צמר גפן ויוצא מהן אש (תשו' גאוני מז"ח קנה). טפי זה דומה לפך אלא שהפך פיו רחב וטפי פיו צר (פרוש הגאונים, כלים ג ב). ויום הזה נצבת על עין המים בין משאבים אשר עליו תצאנה היוצאות לשאוב הפכין הגלילין והחביונות (תשו' רש"י בקבוצת קונטר', א.).—*בֵּית הַפַּךְ, מקום עשוי בצדי הכירה שמניחין בו פך השמן שיפשיר: בית הפך ובית התבלין ובית הנר שבכירה מטמאין במגע ואינן מטמאין באוויר (ר"מ, כלים ה ג). בית הפך ובית התבלין ובית הנר היוצא מן הכירה תוכן נידון כאחורי כירה (תוספת' שם ב"ק ה ו).—ואמר הפיטן: חפשו ומצאו בשיתין פך שיש בשמן כי אם אסוך שמן (מנחם בן מכיר, אודך, יוצ' שבת ב חנכה).

פכה [1], ממנו פִּכָּה.

פָּכָה, קל לא נמצא.

— פע', מְפַכִּים, — פִּכּוּ המים, פעפעו ויצאו [2],

1) או פכך? [ועי' פַּךְ הערה.]

2) [משמ' הפעל יוצאת ע"פ הענין, ובפס' א

hervorsprudeln; jaillir; to bubble forth: והנה מים מְפַכִּים מן הכתף הימנית (יחזק' מז ב). — ובתו"מ: ולמה נקרא שער המים וכו' בו המים מפכין וכו' ועתידין להיות יוצאין מתחת מפתן הבית (ר' אליעזר בן יעקב, שקל' ו ג; מדו' ב ו). — ואמר הפיטן: מרב חיל הלא מזחיל זיע חיות מפכה (שאו מנחה, אושן כמאו). רחצי הזכי מחלאת משובה ודמע תפכי [1] למחות חטא כתובה (ר"י נג'ארה, עולת חדש ל).—ואמר המשורר: גבירי בלתך עיני מבכים ועל מפקדך דמי מפכים (רמב"ע, דיואן לה, בודלי). אסורה בגלות מדכה מענה ודמעה מפכה תמיד מצפה ומחכה לרכב בשמי שמי קדם (ילחק מסכרלאן, אסורה בגלות, סעה"ש 87). ואיך לא אבכה ודמע אפכה ומשם אחכה תחית פגרים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים סעה"ש 69). ואומר אליו למה תבכה ודמעתך על פניך מפכה (ר"י זברא, ס' שעשועים, ברזיל, 14). ויהי הוא הולך ובוכה ודמע מפכה ורעיוניו נבוכים שכן דרך בני מלכים להתעצב על תלאות הנבונים (ר"י בן שבתי הלוי, מ:זת יהודה שונא הנשים, טעם זקנים, ב:). ופירותיו מתוקים הם כמו מן ונפת צוף וכדבש היערות ומתחתיו מאד מים מפכים ומעיינות משוכות גם בארות (אוהב משפט ומשפט לדק לאיוב, שיר נכד המחבר בסוף הספר, כה.). ונהי כל ימותינו מחכים ודמעותינו על לחיינו מפכים למיעוט צידתנו ליום נסיעתנו (ר"ז אלגאזי, ספר ווכר, מעמוני ומסתרים, כה).

*פכח [2], ממנו *פִּכַּח.

*פָּכַח [3], קל לא נמצא.

נאמר במקום זה: מים יצאים והמים ירדים, וכפי זה תרגמו השבעים, יונתן (נפקין) וכו', וכן פירושי המפרשים. וחכמי התלמוד כבר חברו את הפעל עם השם פַּךְ: שמפכפכין ועולין כמין פי הפך; ואחריהם הולכים רש"י ואחרים. ואמנם אפשר כי מים מפכים בלשונו של יחזק' איש בבל (שלא הבדילו יפה בין פא לבית) קרובה אל מבכי נהרות (איוב כח יא), נבכי ים (שם לח יו), מלה שנמצאה אף בלשון אוגרית בצרוף מבכ נהרם, הבא בהקבלה אל אפק תהמתם (גינזברג, כתבי אוגרית, 28).]

1) בדפוי' הנק' תִּבְכִּי.

2) [עי' ההערה הבאה.]

3) [הפעל נמצא ראשונה בתלמוד בבלי ובארמית, ומשם עבר אף לעברית. כנראה אינו אלא מבטא שונה

— פע', *פִּכַּח, — פִּכַּח את השֵׁנה או את היין וכדו', התיר והפיג אותם, austreiben ; chasser, faire sortir ; to drive out : יין קשה שינה מ פ כ ח ת ו (ר"י, ב"ב י.). —ואמר המליץ : אנשים בדחנים אנחנו וכשאנו רואים אדם שלבו דואג ונפשו עצובה מ פ כ ח י ם אנו צערו בדברינו (כ"ח לויפל, שלום על ישראל ב, 21).

*פכך,
ממנו *פִּכְפֵּךְ.

*פִּכְפֵּךְ,
פ"ע, — פִּכְפְּכוּ המים, פעפעו, נבעו : hervorquellen ; jaillir ; to spring forth. ולמה נקרא שמו שער המים וכו' בו המים מפכין פלמד ש מ פ כ פ כ י ן ועולין כמין פי הפך הזה ועתידין להיות יוצאין מתחת מפתן הבית (ר' אליעזר בן יעקב, תוספתי סוכה ג ג). כך היתה הבאר שהיתה עם ישראל במדבר דומה לסלע מלא כברה מ פ כ פ כ ת ועולה כמפי הפך הזה (שם שם יח).

*פכר,
ממנו *פָּכַר.

*פָּכַר [1],
פ"י, — פָּכַר (רוח) אילן או איש, שבר אותו והרסו או הרגו : לב' אילנות שהיו סמוכין זה לזה, פ כ ר ה רוח אחד מהם ונפל על חבירו ופ כ ר ו (מד"ר בראש' כג).

א. פלא [2],
ממנו ב. *הִפְלָאָה, מִפְלָאָה, א. פְּלָא, פֶּלֶא, *פְּלָאָה, *פִּלְאוֹן, פלאי, פְּלִיא, *פְּלִיאָה, *פְּלִיאוּת, *פְּלִיאִיָּה.

ב. פלא [1],
ממנו א. *הַפְלָאָה, ב. פְּלָא.

א. פָּלָא,
קל לא נהוג [2].

— נפע', נִפְלָאת, נִפְלֵאתָה, נִפְלֵיתִי, נִפְלְאוּ, נִפְלָאִים, נִפְלֵאת, נִפְלָאוֹת, ־את, נִפְלְאוֹת, נִפְלְאֹתֶי, נִפְלְאֹתֶיךָ, ־או־, נִפְלְאוֹתָיו, ־את־, יִפָּלֵא, — א) נִפְלָא מִפְּלוֹנִי דָּבָר, לא יכול פלוני לעשות הדבר, קצרה ידו מעשות זאת, über js. Kraft gehen ; être au-dessus des forces de quelqu'un ; to be beyond one's powers : ויאמר יי' אל אברהם למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי היִפָּלֵא מיי' דבר למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן (בראש' יח יד). כי המצות הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נִפְלֵאת הוא ממך ולא רחוקה הוא (דבר' ל יא). אהה אדני יי' הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול ובזרעך הנטויה לא יִפָּלֵא ממך כל דבר (ירמ' לב יז). ויהי דבר יי' אל ירמיהו לאמר הנה אני יי' אלהי כל בשר הממני יִפָּלֵא כל דבר לכן כה אמר יי' הנני נתן את העיר הזאת ביד הכשדים וכו' וכו' הנני מקבצם מכל הארצות אשר הדחתים שם וכו' כאשר הבאתי אל העם הזה את כל הרעה הגדולה הזאת

של השרש פ ק ח העברי, ועקר משמעותו : פִּתַּח והתיר, שִׁלַּח וגרש.]

[1] [זאת הוראת הפעל הזה במדרשים בעבר', ובארמ' אף לפכירת ניבי חחיה (כלו' לשבירת שניה), וכן לשבירת השער (פכור תרעיא היך תרעך פכיר) ואין משמע' הפיל, ונראה שאין פעל זה אלא הפוך הגאים של פ ר ך (עי' שם). ובעל הערוך מעיר על נ"א פגרו פגרו ת' פכרו פכרו, וכן בובר בהעירותיו (פסיק' ר"כ, עניה סוערה, קלד:). ובארמ' של הבבלי משמש פעל פ כ ר אחר במשמ' חבוק ידים (פכר ידיה, חבק ידיו), והוא פכר במשמ' קשר וחבק בסורי. אך פעל זה אינו נמצא בכל מקור עברי. ולא צדק ב כ ר (מביא לס' המלילה, עמ' 99) שראה בצורות פכר, פכרת, פכרתם, שבס' המליצה של שלמה בן שמואל, מלים עבריות במשמ' הריסה.]

[2] [רֹב החדשים מחברים שרש עברי זה עם הערב' פַאְל [a] שמשמ' סימן לעתיד, קסמים. אך הוראתו הראשונה של פ ל א היא על דבר רחוק וזר, דבר שנעלם ואיננו לפנינו, ועל כן אין פ ל א אלא מבטא אחר של פ ל ה (עי' שם), וגם ב. פלא הוא בעקר אותו שרש. על הוראה זו מראה שמוש הפעל בעבר' (עי' ביחוד א. פָּלָא, נפע') ושל ש"ז פֶּלֶא (הוא הדבר אשר יִפָּלֵא מן האדם), וכן גם הוראת הצורות בארמ' של יהודים ונכרים כגון פלאתא במשמ' חידה ומשל (השוה לזה משלים כגון : שלשה המה נִפְלְאוּ ממני, משלי ל יח). ולפי שמשמ' השרש פ ל א, פ ל ה היא בעקר שלילית, דבר שאינו עמנו, על כן אפשר שמקורה במלת שלילה פ ל א כמו ולא, בלא, בל, בלתי. וכן נולדו אף הפעלים לָאָה מן לא, בָּלָה מן בַּל, בִּלְתִּי וכדו'. אמנם דבר פלא יכול לשמש סימן לאדם, וכן קבלה גם המלה נֵס (עי' שם) שבלשון המקרא הוראתה סימן ודגל, את ההוראת של מעשה פלאים בלשון החכמים. אבל אין הדבר כך בשרש פ ל א שהוראתו ברורה. וכנראה נמצאת בעבר' שבמקרא אף תמורת השרש הערבי פ א ל במשמ' סימן לעתיד בצורה ב. פ ל ל (מן פאלל) במשמ' צפת עתידות (ראה פניך לא פִלָּלְתִּי), עי' שם הערה.]

[a] فَأْل

[1] [עי' ב. פָּלָא, הערה.]

[2] [עי' הערה לשרש.]

בן אנכי מביא עליהם את כל הטובה אשר אנכי דבר עליהם (שם שם כו–מג). — ומצוי מאד בתו"מ ובסהמ"א. — ב) נפלא ממנו דבר, לא ידע מה לעשות בדבר, ratlos sein betreffs; ne savoir que faire de; to be perplexed about: כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין וכו' ובאת אל הכהנים הלוים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך (דבר' יז ח–י). — ונפלא בעיניו, במשמ' זו: ולאבשלום בן דוד אחות יפה ושמה תמר ויאהבה אמנון בן דוד ויצר לאמנון להתחלות בעבור תמר אחותו כי בתולה היא ויפלא בעיני אמנון לעשות לה מאומה (ש"ב יג א–ב). — ונפלא דבר בעיני פלוני, במשמ' הדבר פלא בעיניו והוא משתומם עליו מפני גדלו, לא לפי טבע הרגיל, unbegreiflich sein; être inexplicable; to be incomprehensible: כה אמר יי' צבאות עוד ישבו זקנים וזקנות ברחבות ירושלם וכו' כי יפלא בעיני שארית העם הזה בימים ההם גם בעיני יפלא וכו' הנני מושיע את עמי מארץ מזרח (זכר' ח ד–ו). מאת יי' היתה זאת היא נפלאת בעינינו (תהל' קיח כג). — ואמר בן סירא: נפלא[1] ממך אל תדרוש וחזק ממך אל תחקור (ב"ס גני' ג כא). —ומצוי מאד בתו"מ ובסהמ"א. — ג) נפלא דבר מפלוני, אינו יודע את הדבר, נעלם הדבר ממנו, unbekannt sein; être inconnu; to be unknown: שלשה המה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתים דרך הנשר בשמים דרך נחש עלי צור דרך אניה בלב ים ודרך גבר בעלמה (משלי ל יח). —ובמשמ' היה תמוה לו, לא הבין הדבר מפני עמקו, גדלו, לא־הרגלו וכיוצא בזה: erstaunlich sein; être étonnant; to be astonishing: מי זה מעלים עצה בלי דעת לכן הגדתי ולא אבין נפלאות ממני ולא אדע (איוב מב ג). — ד) נפלא דבר, אין הדבר כמו שהוא רגיל ונהוג, הוא גדול מאד, חשוב מאד וכיוצא בזה, ungewöhnlich sein; être extraordinaire; to be exceptional, unusual: צר לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאד נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים (דוד, ש"ב א כו). — ובסהמ"א: אם ימצא שיש לזה העד צד הנאה בעדות זו אפילו בדרך רחוקה ונפלאה הרי זה לא יעיד בה (רמב"ם, עדות טז ז). ואם הוא כן אי אפשר מבלי היות השגה נפלאת שאין בטבע האדם להשיגה ועל כן הצריכו בעזר אלהי להשיגה (ר"א הקראי, עץ החיים מח, 62). — ובמשמ' הדבר אינו כדרך הטבע, wunderbar sein; être miraculeux; to be miraculous: נפלאים מעשיך ונפשי ידעת מאד (תהל' קלט יד). —ומצוי מאד בתו"מ ובסהמ"א. — ה) ונפלא פלוני על דבר או על אדם או ממנו, תמה והתפלא עליו, sich wundern; s'étonner; to be astonished: ועל כן מחזיקים רשעים ברשעם שלא לשוב מדרכם הרעה וכו' ועל זאת נפלאתי מדוע מדת הדין מארכת להם אף כל כך ומדוע מקרה אחד לכולם (רשב"ם, קהל' ט ג–יד, הוצ' ילינק). ועל כן נפלאתי ותמהתי אשר לבסוף לא זכר שום אדם את האיש הדל אשר מילט את העיר בחכמתו (שם שם). ונפלאתי עד מאד שהבאת ממנו ראיה לרב יוסף ומתוכה רצית לפסוק כמותו (תשו' ר"ת, מק"נ, 9). ועל זה לא נפלאתי אם לא דקדקת עד כאן אך ע"ז נפלאתי שטעית בהלכות גדולות (שם 95). ואשר נפלאת על ר"ע וחבריו שהיו ביבנה וכו' (שם 160). על הוראותיך אחי אשר כתבת נפלאתי (שם 175). ונפלאתי על זו נכון כמנחם על מה חבר ספרו אשר עקר השרשים וגם לענפי' לא עשה פרושים ויקו לעשות ענבים ויעש באושים (ר"י קמחי, הגלוי, 147). ונפלאתי על מה שהיו עושין במקדש למה אין עושין כך (אבן ירחי, המנהיג, יו"כ, ס:). ואפלא מהמדקדק ר' שמואל בנבנשת שכתב שם וכו' (מעשה אפוד פרק י). אשר נפלאת בו על לא השיבותיך על האגרת הראשונה (תשו' ריב"ש י). ונפליתי עליך איך לא הודעתני דבר מזה וגם הקהל לא כתבו אלי (שם ס). ואין להפלא על שאני הולך בזה הענין הגדול על דרך ספק עם שמטבע הענין להיות סובל כל מה שכתבתי כי אין בידי קבלה על פרטי זה הענין (ר"מ בן גבאי, עבודת הקדש, חלק סתרי התורה כז). בשל (שענינו צלי) נפלאתי מה שאמר שמצאנו אחד שענינו צלי ואיך שכח ובשלת ואכלת (ר' אליהו בחור' נמוקים לשרשי רד"ק, בשל). לכן אין להפלא אם נפלה המחלוקת בקצת הדברים האלה בין חכמי אומתנו (ר' אליהו דילמידיגו, הקד' בחינת הדת). —

[1] נ"א: פלאות, ועי' גם הפע', ביכ' מפלא, ובהערה שם.]

ונפלא הפלא ופלא[1] : ואפילו קרא על פה נפלאתי עליה הפלא ופלא לפי שהקריאה בעצמה שבבית הכנסת לא תקנה בעל פה אלא בספר תורה (אבודרהם, סדר שחרית של חול, מא.). — נפליתי, עי' ב. פלה.

— נפלאות, — כמו פלא, מעשים נפלאים, Wunder; miracles : ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים בכל נפלאתי אשר אעשה בקרבו (שמות ג כ). נגד כל עמך אעשה נפלאת אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה יי כי נורא הוא (שם לד י). התקדשו כי מחר יעשה יי' בקרבכם נפלאות (יהוש' ג ה). ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו (שפט' ו יג). כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (מיכ' ז טו). דרש נא בעדנו את יי' כי נבוכדראצר מלך בבל נלחם עלינו אולי יעשה יי' אותנו ככל נפלאתיו ויעלה מעלינו (ברוך, ירמ' כא ב). אודה יי' בכל לבי אספרה כל נפלאותיך (תהל' ט ב). רבות עשית אתה יי' אלהי נפלאתיך ומחשבתיך אלינו אין ערך אליך (שם מ ו). ברוך יי' אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו (שם עב יח). הודינו לך אלהים הודינו וקרוב שמך ספרו נפלאותיך (שם עה ב). וישכחו עלילותיו ונפלאותיו אשר הראם (שם עח יא). ספרו בגוים כבודו בכל העמים נפלאותיו (שם צו ג). שכחו אל מושיעם עשה גדלות במצרים נפלאות בארץ חם (שם קו כב). יורדי הים באניות עשי מלאכה במים רבים המה ראו מעשי יי' ונפלאותיו במצולה ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו (שם קז כג—כה). עשה גדלות ואין חקר נפלאות עד אין מספר (איוב ה ט). ירעם אל בקולו נפלאות[2] עשה גדלות ולא נדע (שם לז ה). האזינה זאת איוב עמד והתבונן נפלאות אל (שם שם יד). וימאנו לשמע ולא זכרו נפלאתיך אשר עשית עמהם (נחמ' ט יז). — דבר תמוה, יפה מאד: גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך (תהל' קיט יח). — ובמשמ' דבר גדול, רב הערך: לא גבה לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדלות ובנפלאות ממני (שם קלא א). — ובמשמ' דברים רעים, נוראים: ועשה כרצנו המלך ויתרומם ויתגדל על כל אל ועל אל אלים ידבר נפלאות והצליח (דני' יא לו). — תה"ש, השחית נפלאות, השחית הרבה, בדרך נורא: ועצם כחו ולא בכחו ונפלאות ישחית והצליח ועשה (שם ח כד). — ומצוי מאד בספהמ"א.

— הפעי', הפליא, הפלא, הפלא, הפלא, מפלא, הפלא, הפליא, א) הפלא מכותיו של פלוני, עשה שמכותיו תהיינה נוראות שהכל ישתוממו עליהן: והפלא יי' את מכתך ואת מכות זרעך מכות גדלות ונאמנות וחלים רעים ונאמנים (דבר' כח נט). — ובספהמ"א: "הפליא כח: הלא בא הענין להפליא כחו ולהעצים חרונו (תלמידי מנחם, 92). — "והפלא נקמה, ואמר המשורר: הכי יום זמן לכרית שארית בני אבי והפליא כי נקמה והשמיד כל מידעי ופגע במשפחתי בכל עלם ועלמה (רמב"ע, חרדה לנפשה, שעה"ש 66). — ולטובה: גם זאת מעם יי' צבאות יצאה הפלא עצה הגדיל תושיה (ישע' כח כט). ברוך יי' כי הפליא חסדו לי (תהל' לא כב). — "הפליא נסים, פלאים, מעשים: ונקל זאת ועוד נס זה נקל ומועט בעיני ה' והוסיף להפליא אתכם נס אחר ונתן את מואב בידכם (רש"י, מ"ב ג יח). — ואמר הפיטן: צור ידע חוטאי קדוש מפליא נסיו רחום למרציו ומכעיסיו (הלל בר קלונימוס, מעשה אלהינו, שחר' יוה"כ). — ואמר המשורר: ולולא אלהים מפליא פלאת בעני עמו ראה אבדה ונכלאה השארית הנמצאה (תלמידי מנחם, 28). עת פלאים תפליא כי ותהיה חומה לי ותאיר נרי אור כאור החמה (ראב"ע, איחרה עת, איגר 120). קדוש הפליא מעשים ובעל כתנת הפסים נמכר לעבד לתחפנחסים (סוף, מי כמוך, שם 230). — ב) הפליא את פלוני, עשה שפלוני ישתומם: לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא[1] ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר (ישע' כט יד).—ובספהמ"א: ויהי כאשר הגענו לקצתו וקרבנו לעבור אותו ואחזה צורות מפליאות[2] ומראות נוראות (ראב"ע, אגרת חי בן מקיץ, כהנא ב, 53). — ג) תה"ש, הפליא לעשות, עשה מעשים נפלאים, פלאים: ומפלא לעשות (המלאך) ומנוח ואשתו ראים (שפט' יג יט).—ובתלמו': רופא כל בשר ומפליא לעשות (ברכת אשר יצר, ברכ' ס:). — עשה להפליא: והללתם את שם יי'

---

1) [עי' פלא, הערה בעמ' 4925.]

2) תה"פ ?

---

1) [ועי' בהערה לשמוש הפלא ופלא בערך פלא.]

2) [איגר (ע' 144): מופלאות.]

אלהיכם אשר עשה עמכם לְהַפְלִיא (יואל ב כו). כי הבית הזה אשר אני בונה גדול וְהַפְלֵא [1] (דהי"ב ב ח). ויצא שמו עד למרחוק כי הִפְלִיא להעזר (שם כו יה). — ואמר המשורר: ואני ידעתי גאלי חזק והוא לעשות יפליא (ר"י הלוי, ירושלים למוגיך, סעה"ס 117). — הִפְלִיא עשות דבר, כמו לעשות הדבר: בגזרו מאמר יקים ויפליא גזור מאש ומחרב לטושה (רסב"ג, הלפור לו דרור, ברודי, 3). — והפליא במחשבה, הפליא לחשב: וששאל שאינו יכול להבין וכו' בדבר הזה יש להפליא על שאילתו מאד (תשוב' רס"י לרבני אלגוירה, מלא חפנים, גיגר, לז). בענין שמטה ויובל יש להפליא במחשבת הלב לדעת טעמם (ר"א הקרלי, גן עדן, שמטה ויובל ז, סח:). ויש להפליא במאמ' האשה איך אמרה ומפרי העץ אשר בתוך הגן וכו' (הנ"ל, עץ החיים לח, 155).

— התפ', הִתְפַּלֵּא, — הִתְפַּלֵּא בפלוני, עשה בו דברים נפלאים, קשים מאד: ותשב תִּתְפַּלָּא [2] כי תחדש עדיך נגדי וכו' (איוב י יו—יז). — וְהִתְפַּלֵּא בדבר או על דבר במשמ' השתומם, תמה עליו, sich wundern; s'étonner; to be astonished: אמנם אני מתפלא בענין זה חפלא ופלא (שו"ת ריב"ש קח).

— הפע', בינ' *מֻפְלָא, מופלא, — כמו נפלא בכמה משמ': ולמה נקרא שמם כרתי ופלתי כרתי שכורתים דבריה' פלתי שמופלאים בדבריה' (ברכ' ד.). אין לך רשות לדבר שכן כתוב בספר בן סירא במופלא [3] ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור (חגי' יג.). — ובסהמ"א: כי כאשר תעשה כן יראה לך מה שהיה נעלם ממך ויגלה לך הנסתר ותשקיף על מה שלא ידעת מן המופלא בעזרת הבורא (ר"י א"ס, סה"ס לריב"ג, הקד' המחבר, 2). ומן המופלא שבמה שנופלת עליו עין האדם מבריאות הבורא יתעלה הגדולות השמים (הנ"ל, הו"ה, הבחינה ה). ואולם ההוראה לא תתחייב בכל עת אלא יש לה עתים כאשר אמר החכם בעת שנוי המעשים ובעת ראיית המעשים המופלאים (ר"א הקרלי, גן עדן, תפלה, פתיחה, סט.). והנני מחל לבאר המכון מצד הפשט בעיון מופלא (הנ"ל, עץ החיים מא, 62). דשן שיש בו צמחים חשובים מופלאים (שם קיא). מן הדברים המופלאי' האמיתים אמת גמור ומורים הוראה ברורה על האצילות שהוא עצם האלהות הוא עבודת הקרבנות (מאיר ן' גבאי, עבודת הקדש, חלק היחוד ו יא). גם יפל הכעס על אשר יבא האדם בדברים שהם חוץ ממנו ואלה ה' מינים, א' כאשר יקל כאשר תכבדהו, ב' אשר יבוה מי שהוא מופלא אצלך ואם אינו מופלא, ג' שלא יהיה מופלא אצלו מה שתחפוץ היותו מופלא אצל כל בני אדם אעפ"י שאין הענין כן, והד' שבזה באנשים אשר תתפלא מהם או יתפלאו ממך (ר"י מסיר ליאון, נופ' לופים ג ג). — ואמר הפיטן: שמי מופלא בשמות בסדורו שמך לדפות המעלה מכל שמות (קבץ על יד יא, עז). — ומופלא של בית דין, שבבית דין, הגדול שבחברי ב"ד, המצין שבהם [1]: הורו ב"ד וידע אחד מהן שטעו ואמר להן טועין אתם או שלא היה מופלא של בית דין שם וכו' הרי אלו פטורין (הורי' א ד). ושני בתי דינים של שלשה שלשה היו בירושלים אחד בהר הבית ואחד בחיל נצרך אחד מהם הולך אצל בית דין שבעירו אין בית דין הולך אצל בית דין הסמוך לעירו אם שמעו אמרו להם אם לאו הוא ומופלא [2] שבהן באין לבית דין שבהר הבית אם שמעו אמרו להם ואם לאו הוא ומופלא [2] שבהם באין לבית דין שבחיל (תוספת' חגי' ב ד). הורו בית דין ואחד מהם אין שם פטורין ור' אומ' אני עד שיהא מופלא שבהן (שם הורי' א ב). והאבן

[1]) אולי להפלא.

[2]) [את הענין מביעים בקרוב השבעים (δεινῶς με ὀλέκεις, וולגטה: mirabiliter me crucias, וקרוב לזה רלב"ג (להכותני מכה אחר מכה ותראה פלאים בי), וראב"ע רק: תראה פלאיך בי. וביותר דיוק כונתו תפליא את עצמך, כלו' את מעשיך ומכותיך בי. והתרגום הארמי: תִּרְיֵין בי, גוזר תִּתְפַּלָּא מענין ב. פלא, ומעין זה רש"י: לדקדק ולהפליא במשפט לי כי יפליא (במדבר ו ב). ומעין גנים גוזרו מן ג. פלא שהוא כמו פלה וז"ל: תדקדק עלי ותפשפש על מעשי והוא מענין לא יפלא את כליו לאור הנר. ועי' ב. פלה, הערה.]

[3]) [ובב"ם גגי': נפלא, כבלשון המקרא, עי' בפע'. ונוסח אחר: פלאות.]

[1]) [מקור התאר הזה לא התברר כל צרכו. ואול, כונתו הראשונה: המפרש מתוך חברי ב"ד שנתנה לו רשות להורות בפני עצמו. ועי' שמוש המלה (הורי' ז.) על הכהן המשיח המורה בפנו עצמו: דהוא מופלא והם אינן מופלאין.]

[2]) [בהוצ' צוק"מ, (שם ב ט): ומופלג, ואינו נראה. ועי' א. פַּלַג, הִפְעִ', הערה.]

גדולה על פי הבאר זה מופלא שבב"ד שהוא מסרם את ההלכה (מד"ר בראש' ע). — ובמשמ' ממחה, בנגוד לתלמיד [1]: כי יפלא מלמד שבמופלא [2]) הכתוב מדבר (ספרי דבר' קנג). — "ומי שהפלו אותו, מפלה: אלא הפלאה אחריתי קאמריי וכו' שיהו הידות מופלאים ומפורשים (ר"נ, נדרי ו.). — "ומכות מופלאות: והפלא ה' את מכתך מופלאות ומיבדלות משאר מכות (רש"י, דבר' כח נט), ובמופתים הם נפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות (הי"א, שם ד לד). והמפתים המכות המופלאות (הו"א, שם ז יט).

— קל, "פלא, מ"ר פלאים, פליאים. — כמו תמה, מתפלא: ותרד פלאים וירידתה נפלאת פלאים הרבה שהכל פליאים שאירע לה מה שלא אירע לכל עיר (רש"י, איכה א ט).

—פע', "פלא את פלוני, נתן לו סגלות נפלאות ואמר הפיטן: תם אזנך היום אגלה מדת צבאך בטוב אבלה שתילי חלציך מצבא שחק אפלא [3]) ואמלא אתם חכמת לב (רמב"ע, אזרח רענן, סעה"ם, 83).

ב. פלא [4]), קל לא נהוג.

— פע', פלא, — פלא נדר, שלם נדרו, erfüllen, bezahlen; accomplir, payer; to fulfil, pay: ואיש כי יקריב זבח שלמים ליי' לפלא נדר או לנדבה (ויקר' כב כא). ועשיתם אשה ליי' עלה או זבח לפלא נדר או בנדבה (במד' טו ג).

— הפע', יפליא, — הפליא נדר, הוציא מפיו הדבור של נדר, geloben; promettre; to vow: איש כי יפלא נדר בערכך נפשת ליי' והיה ערכך הזכר מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה והיה ערכך חמשים שקל כסף בשקל הקדש (ויקר' כז ב–ג). איש או אשה כי יפלא לנדר נדר נזיר להזיר ליי' מיין ושכר יזיר (במד' ו ב–ג).

— הפע', בינ' *מפלא, מופלא, — מי שהפליא, מי שנדר נדר: איש כי יפליא וכו' לאיתויי מופלא סמוך לאיש [1]) (נזיר סב.).

— פע', "פלא, בינ' מפלא,—כמו מפורש, ואמר הפיטן: בעשר תנאים מפלאים המה עשרת הדברים (ר"י בר' ראובן, אזהרות, כו.).

ג. *פלא [2]),—כמו ג. *פלה.

— פע', "פלא את כליו, נקה אותם מכנים, בדק אותם לכנים, lausen, entlausen; épouiller; to louse: לא יצא החיט במחטו וכו' ולא יפלא [3]) את כלי ולא יקרא לאור הנר (שבת א ג). המפלא [4]) את כליו מולל וזורק ובלבד שלא יהרוג (תוספת' שבת טז כב). המפלא את כליו נוטל וזורק ובלבד שלא ימלול (ירוש' שבת א ג).

— הפע', *הפליא אחריו, פשפש ובדק בו כפולה כלים.

---

1) [כך לפי רש"י ותוס' (סנה' פז.).]

2) [בסנה' פז. בפרוש: כי יפלא ממך דבר במופלא שבב"ד הכתוב מדבר.]

3) [ויש בזה גם ממשמ' ונפלינו אני ועמך. עי' א. פלה, נפע'.]

4) בערבי פאל a), אות וסימן טוב. [שתי הוראות הפעל, א) (בפע') שלם (נדר), ב) (בהפע') הבטיח (נדר), אפשר לבאר ע"י הפעל האשורי אפל, המשמש בשתי ההוראות האלה. פעל זה מצוי מאד במשמ' השיב (דברים ונכסים) ושלם (התחיבויות וחשבונות), וגם בצרוף אנ אפל, השיב הן, נתן תשובה חיובית ומחיבת. פעל זה בא גם ביחס האדם לאלהים: אתפל אלות, יצא ידי חובתו לאלהים וכדו'. אפשרות אחרת היא שאין פלא נדר אלא מבטא מיחד של מלא נדר שנשמר בצרוף זה בלבד; כי כך קרובים השרשים והמלים פגר—מגר, פדחת—מצח, פצע—בצע—מצע (בצע לחצאים), זעף–זעם, וכן שמש באוגריתי: שפש, ועוד, ופרוש זה נראה ביותר. ולפי זה יהיה שמוש ההפע' במשמ' נדר נדר מאחר לשמוש הפעל. ואכן במשמ' שלם נדר תרגמו השבעים בויקרא כב כא διαστείλας εὐχήν, ורב החדשים ההולכים אחריהם, אך ת"א (לפרשא נדרא) והפרשנות היהודית (רש"י: להפריש בדיבורו; ראב"ע: לפרש וכדו') בארו כענין הפליה והפרשה.]

a) فأل

1) [בספרי (במד' כג): כי יפליא להביא את מי שיודע להפלות.]

2) [עי' ג. פלה, הערה, ועי' גם בפרושי המפרשים המובאים בהערה לא. פלא, והתפעל.]

3) [כך הנוסח במשנה שבירושל' וכך הביא שטרק. בדפוס' ובמשנה שבבבלי: יפלה.]

4) [כך צוק"ם, ובדפוס': המפלה.]

: absuchen; chercher dans, fouiller; to search for שהם (הכרתי והפלתי) אומרין דבר ואין מי יפליא אחריהן (מדר׳ תהל׳ ג ג).

פֶּלֶא[1], ש״ז, פִּלְאֲךָ, פִּלְאֶךָ, מ״ר פְּלָאִים, פְּלָאוֹת[2], —א) דבר תמוה, זר, גדול, קשה, חוץ מהרגיל, : Wunder; miracle, merveille; miracle: מי כמכה באלים יי׳ מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלות עשה פֶלֶא נטית ימינך תבלעמו ארץ נחית בחסדך עם זו גאלת וכו׳ (שמות יה יא–יג). ויקרא שמו פֶּלֶא יועץ אל גבור[3] (ישע׳ ט ה). יי׳ אלהי אתה ארומםך אודה שמך כי עשית פֶּלֶא (שם מה א). אזכיר מעללי יה כי אזכרה מקדם פִּלְאֶךָ והגיתי בכל פעלך וכו׳ אתה האל עשה פֶּלֶא הודעת בעמים עזך (תהל׳ עז יב–יד). נגד אבותם עשה פֶּלֶא בארץ מצרים שדה צען בקע ים ויעבירם ויצב מים כמו נד וינחם בענן יומם וכל הלילה באור אש (שם עח יב–יג). הלמתים תעשה פֶּלֶא אם רפאים יקומו יודוך וכו׳ היודע בחשך פִּלְאֶךָ וצדקתך בארץ נשיה (שם פח יא–יג). ויודו שמים פִּלְאֲךָ יי׳ אף אמונתך בקהל קדושים (שם פט ו). — ואמר בן סירא: יורדי הים יספרו קצהו לשמע אזננו נשתומם, שם פלאות תמהי מעשהו מין כל חי וגבורות דגה (ב״ס גני׳ מג כד–כה).—ובתו״מ: הרואה פינחס בחלום פלא נעשה לו הרואה פיל בחלום פלאות נעשו לו (ברכ׳ נו:). ג׳ פלאים נעשו באותו היום בו ביום נבראו בו ביום שמשו בו ביום הוציאו תולדות (ר׳ אלעזר בן עזריה, מד״ר בראש׳ כב). צפרדע רואה ליהודי והיא בורחת הימנו ורואה למצרי וקופצת עליו בהמתן רועות כאחד והית הברד מניח לזו והורג לזו ראה פלאים שהיה שם (שם במד׳ ט) בא וראה נסיו ופלאיו של הקב״ה העולם היה מים במים אעפי״כ פינה לתיך מלא (פסיק׳ רב׳, סוף או כסב, קלג.). — ובספהמ״א: כשם שעשית עמהם כן עשה ה׳ אלהינו פלא ונסים בעת הזאת (סדר חנוכה, סדר רב עמרם השלם ב, פב:). וביום שבעה עשר שהחל המבול נכנס נח וביתו בתיבה והכנים בתוכה החיה והבהמה והרמש והעוף וכו׳ והפלא שבאו כלם מעצמם שנים שנים (ראב״ע, בראש׳ ז יא). ושהנביאים אמנם היו חכמים מחוכמים ומשיגים הפלאות ההם בהקשתם (ר״י א״ה, הכוזרי ג כג). ואלה ג״ב פעמים ישתנו אל בעלי חיים או לצמחים יקפאו בחלקי הארץ וילכו מהשתנות אל השתנות ובפלא יפל להם השתנות אל יסוד גמור (שם ה יד). כל שכן שראוי למנוע נגינות הערלים שהם כלם זמה ונבלות הפה והם בנויים על יסוד התעות הנשים עד שנראה כפלא מן הפלאים שתרגיל אשה מקטנותה בדברי הזמה ההם ולא תחטא (ר׳ יעקב אבטולי, תלמד התלמידים, פסח, קכו:). והיה בדבר הנערה פלא גדול ונורא כי שלש פעמים השיאוה לאנשים ויהי בה פלא מן הנשים כי כל השוכב עמה היו מוצאים אותו מת מושכב על מטתו (ר״י זברא, ס׳ שעשועים, דודזון, 59). ואדרבא הצורך הביא אליו להיות כן ממש ודרך פלא כדי שיכירו בו וידעוהו כל עם להגדיל מעלת המעמד הנכבד והתורה שנתנה ב‍ בפרסום (רשב״א, דברי חפץ, 8). מעונן זה האוחז את העינים וענין זה הוא מין גדול מהתחבולה יחובר אליה קלות היד וגבורות מהירותם עד שיראה לבני אדם שיעשה המהכל ענינים של פלא כלומר שהם חוץ מן הטבע כמו שיעשו תמיד המשתדלים בזה שיקחו חבל וישימו אותו בכנף בגדם לעיני האנשים ואחר יוציאוהו נחש (רא״ה, חנוך, מלוה כנ). ופרה בת שנתה לא תתחבר כי אם בענין פלא וחדוש (שער השמים לאבי הרלב״ג ד ב, יט.). כי ההפרש בין הכשוף והפלאים שהכשוף דמיון והפלאים ענין קיים (אמו״ר לרלב״ד ו א, 94). ושהפלאים אפשריים בחק האל וזה שאעפ״י שאינו מבואר חיות הפלאים שורש משרשי התורה מ״מ רב עניני התורה לא יתאמתו כי אם בהנחת הפלאים אפשריים (ר״א דלמידיגו, הקד׳ בחינת הדת). — ואמר הפיטן:

[1] [במקרא מצוי שמוש המלה פֶּלֶא עם עָשָׂה בעוד שבתו״מ מרבים הספורים על נסים שנתרחשו לאדם. ולפי זה מבדילים היום בדבור בין עשה פלא ובין קרה נס, התרחש נס.]

[2] [בארמ׳ נמצאת אף הצורה פִּלְאָה, פלאתא, בפרט במשמ׳ חידה ומשל, ואפשר שגם בעבר׳ פְּלָאוֹת הוא מ״ר מן פְּלָאָה.]

[3] [פלא יועץ אל גבור וכו׳—הוא משפט אחד, וכונתו: האל הגבור מפליא עצה; וכל המשפט כלו הוא שמו של הבן העתיד להולד לנביא, כמו יתר שמות בניו שאף הם משפטים שלמים המבשרים עתיד העם: שאר ישוב, עמנו אל, מהר שלל חש בז. וכך פרש ראשונה שד״ל.]

אאמיר מסתתר במעון חביון אערכה פלאותיו זו לזו בהגיון אזמרה שם ה' עליון (האמירה, יוצר שה"ג). — ואמר המשורר: נכסה ואולם בפלאך נגלית ורם באין מקום ועולם מלאת (ר"י גיאת, יקרו להלל, שעה"ש 24). ואמר לי קומה והנח תרדמה וחבט שמימה וברך צור קרם, ראה את צבאותם וספר פלאותם ודע יוצר אותם וירע מספרם (ר"ש הנגיד לר"ש בן יוסף, באשמרת ערב, גרודי 23). כתנות פסים לבש הגן וכסות רקמה מדי דשאו ומעיל תשבץ עטה כל עץ ולכל עין תראה פלאו (רמב"ע, כתנת פסים, דוקש 97), ושפתי עלגים צחות ינובון לקומם בניני גיל ההרוסים הכי נראו פלאים הצפונים אשר היו בלב ימים כמוסים (הוא, הרים מר, שעה"ש 69). זכר ליציאת מצרים ולפלאיו העצמים חבל נחלה לו צוה להפיל חבליו בנעמים (ר"י הלוי, אלהא היום, דיואן ג, 135). ושם חכרובים ולחת כתבים בעד הרגבים ובמקום סתרים מקום הפלאות ועין הנבואות ובכבוד צבאות פניהם מאירים (הוא, היוכלו פגרים, שעה"ש 96). עד כה וכה פלאים ראו עיני גם מחזות נביאים שמעו אזני (ראב"ע, שמים מספרים, איגר 99). פלאיך מה גברו אשר דורות יעברו וקמו אחרים ואמרו תמיד יגדל ה' (הוא, תמונתך, שם 201). מי כמוך אל בפלאו אשורנו (הוא, מי כמוך, שם 229). בעצם העולם אראה פלאים מקרים יתחדשו יוצאים ובאים ואדע באמת כי הם נבראים (הוא, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כהכא ב, 56). וצעדת בגבנוני הרריו עדי באת אלי תכלית פלאיו (יצחק בנו, שם 125). כי הפלאים מלבבי זרו כי הפלאים רעיוני כחשו בהם ואחרי הטבעים תרו (משולם בן שלמה, יהגו מזמותי, שירים מקובצים בפי דברי חכמים, עה). בזאת הפעם תראו פלאות[1] נשמעו נודעו אגיד באמרי פי ולא ייגעו שם פה ולשון לאנוש דוברת (שלמה אוליוירה, אג' אילת אהבים, ה:). — *וּפְלָאֵי פְּלָאִים, פִּלְאֵי פְלָאוֹת, פלאים גדולים ביותר: המכשר צבא רב הגופים היקרים הם עם פלאי פלאים נעשו במלאכתם הכי נכבדת (ר"י מוסקאטו, הקד' כפולות יהודה). והנה יראה הרואה כי פלאי פלאות נעשו ומעשה אלהים המה (ר"מ אלשיך, איוב לז יח). — קֵץ הַפְּלָאוֹת, שיבוא בדרך פֶּלֶא, בכח עליון: ויאמר לאיש לבוש הבדים וכו' עד מתי קץ הפלאות ואשמע

1) [מנֻקד פְּלָאוֹת.]

את האיש לבוש הבדים וכו' וישבע בחי העולם כי למועד מועדים וחצי וכו' (דני' יב ו–ז). — ואמר הפיטן: ואין מופת ואין אות ואין חזון ומראות ואם אשאל לראות מתי קץ הפלאות יענו נבואות הקשות לשאול (ר"י הלוי, יונה נשאתה, גאלה שבת לפני שבוע'). — דבר תְּמוּהַּ, שקשה להבינו: לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא וָפֶלֶא[1] ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר (ישע' כט יד). — ובסהמ"א: ואפילו קרא על פה נפלאתי עליה הפלא ופלא לפי שהקריאה בעצבה שבבית הכנסת לא תקנוה בעל פה אלא בספר תורה (אבודרהם, סדר שחרים של חול, מא.). אמנם אני מתפלא בענין זה הפלא ופלא (שו"ת ריב"ש קמ). — *ובלי הַפְּלֵא, פֶּלֶא במשמ' דבר סתום ותמוה, ומ"ר פְּלָאִים, — אות, ואמר בן סירא: פלאות[2] ממך אל תדרוש וחוק ממך אל תחקור (ב"ס גני' ג כא). — ובסהמ"א: ומכאן מדקדק הר' שמעיה דאין מועיל קנין סודר אלא בפני הקונה וכו' ופלא גדול הוא בעיני שהרי מעשים בכל יום שקונין בסודר שלא בפני הקונה (תוס' קידוש' כו:, ד"ה ה"ג). וזה דומה למאמר אסף שנאמר ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב וזה פלא כי מן הנראה בדבריהם שבני אדם לא יחיו אחר המות (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, בא, כב.). — ואמר הפיטן: פנת למזרח העזרה לגלות הסתום וקשטו פלאי סוד קלפי נקרא ומיוי כל משפטו (ראב"ע, אזכירה, איגר 233). — *ותמה פְּלָאוֹת, ענה פְּלָאוֹת: פלאות התמהת והקשית לשאול למה לא יחיה האדם לעד ולא ירד שאול (רסע"ג, תשו' על חוי הבלכי, דודזון, 44). דע כי יש לאדונינו פלאות לענות עבדם לעשות עמם לטובה אות (שם 66). — ואמר המשורר: ותבל נאלמת אך בלי פה פלאות תענה לנו ושחה (ר"י חריזי, הענק פט). — *וּפִלְאֵי פְּלָאִים, דברים תמוהים וסתומים ביותר: כשנתן הקדוש ברוך הוא את התורה בסיני הראה בקולו לישראל פלאי פלאים (מד"ר שמות

1) [כך, כלשון תפיהה משמש הצרוף הפלא ופלא בלשון המאחרת. אך בכתוב נראה שהוא המשך לפעל להפליא (דגמת: יאכל אכול): הנני יוסף להפליא וכו' הפלא ופלא, כאלו נאמר להפליא... הַפְלֵא וְהַפְלֵא; ואין כאן פֶּלֶא שם בפני עצמו אלא צורת מקור מקצרה, כמו כל בִּגְדֵי בֶגֶד, וכדו'.]

2) [עי' גם א. פֶּלֶא, נִפְע' וְהִפְע'.]

א). ובפהמ"א: וארמוז סודות עמוקים ופלאי פלאים שהיו נעלמים מעיני רוב היחידים (הקד' שער השמים לאבן לטיף, השחר ג, 69). — ופִלְאֵי פְּלָאוֹת: שבשלשים ושתים נתיבות האגדה נדרשת וכו' ודרשו בהם פלאי פלאות במקומות רבים ועניניהם מתחלפין (אברהם אבולעפיה, שבע נתיבות, Philosophie u. Kabala, ילינק, 11). וכי בימי דוד נעשו כל אותן פלאי פלאות שישעיה מתנבא (שלמה, טעמים של חומש, כ"י. מובא בREJ XLIX, 232). — ופִלְאֵי הַדִּינִים[1], דינים קשים וסתומים: ואומרים כי האשה היתה מראה הדם אל הכהן והוא היה מטמא ומטהר והדין נותן שאם יהיה תלוי במאמר כהן אחר רצונו לטמא ולטהר היה תלוי בכהן או אם היה מפלאי הדינין היה תלוי בכהן (ר"א הקראי, ג"ע, ענין טומאה וטהרה ד, קיא.). — פֶּלֶא הוא, וְהַפֶּלֶא מִזֶּה, ומן הַפֶּלֶא, כמו נִפְלָא ותמוה הדבר, יש לתמה עליו: מן הפלא שימצא בזמן דב' טוב אשנם רעותיו רבות ומתמידות (ר"ם א"ח, מו"כ יב). ופירשו רבינו תם שצריך שיהא המנעל מכהם טהורה וכו' ופלא הוא מניין לו זה (סמ"ג מ"ע כב). ותנן אי אפשר לעליון לבא עד שיבא התחתון ופלא הוא בעיני שהרי כמה סימנין יש בעליון וכו' (שם שם). והפלא מזה האיש שהוא משתדל לשלול מן העלה הראשונה מה שכל הנמצאות שוללות ממנו (נרבוני למו"נ ג כז). והפלא מהרב שאמר על אריסט"ו וכו' (שם טוב על מו"נ ב הקד' כו, סוף). — דבר יוצא מן הרגיל, נדיר, בלתי מצוי, Ausnahme; exception: ודון על דרך זו בכל אשר תמצא וכולם פלאים ויוצאים מן העקרים וכל זה לפי צחות הלשון (הוריות הקורא, דרנבורג, 60). שאלו וכיוצא בה אונס שאינו מצוי הוא ולא עלה על לב המוכר דבר זה הפלא בעת שהתנה וכל אונס שאינו מצוי אינו בכלל התנאי הזה (רמב"ם, מכירה יט ה). ויש הורג ותהיה השגגה קרוב לאונס והוא שיארע במיתת זה מאורע פלא שאינו מצוי ברוב מאורעות בני אדם (שם, רוצח ו ג). שאין זה דבר הקרוב להיות ברוב העתים אלא כמו פלא הוא (שם שם יג). היה שם אביו או שם רבו כשם אחרים משנה את שמם יראה לי שאין נזהר בכך אלא בשם שהוא פלא שאין הכל דשין בו (שם, ממרים ו ג). — בְּפֶלֶא, ע' ער הַפֶּלֶא: ויש ליחה רעה והיא אותה שאין דרכה זה (כלומר לשוב חלק מעצם הנזון) או משתנה בפלא אל הליחה המשובחת (קאנון א א, פרק במהות הליחה). והשמע יונע בהשמעת הקולות חקלים ובפלא בשמע הקולות הגדולים (שם א ג ב ג). וזה המין לא יבריא אלא בנערו' בפלא (נרבוני, אורח חיים ג יד, כ"י ביהמ"ד שכטר). ואם ברוב יקרה זה מאדומה וכ' ובפלא יהיה מהתולעים הנולדים במוח (שם, בח[illegible] הראש ג). אך על צד הפלא נמצא לפעמים לזכרי[illegible] שדים גדולים ונפוחים כשדי הנקבות (שער השמים לאבי הרלב"ג ד א). ראוי שידע כל פותר אמתי ג' מושכלות אשר בהשגחתן יצדק בפתרונותיו ולא יחטא כי אם בפלא (ר"ש אלמולי, פתרון חלומות, כג.). — וגם וּפֶלֶא, במשמ' זו, ואמר המשורר: בני אל חי וכל מאזין לקולי אמת דרשו תהי לכם לסתרה ימותינו גבולם עד לשבעים ופלא יעלו לשני גבורה (ר"ז אלצ'אהרי, ספר המוסר, מטמוני מסתרים, כו). — פְּלָאִים, תה"פ, ירד פְּלָאִים, ירד ירידה גדולה שמעוררת תמהון, שהכל תמהים עליה: טמאתה בשוליה לא זכרה אחריתה ותרד פְּלָאִים אין מנחם לה (איכ' א ט). — ולטובה, פְּלָאוֹת הוא הדבר, טוב ויפה עד מאד: פְּלָאוֹת עדותיך על כן נצרתם נפשי (תהל' קיט קכט). — ואמר המשורר: ושם יוצרה נקביה פלאים אשר בה יהיו מים כלואים (ר"י זרקא, בתי הנפש, שעשועים, דודזון, 164). ונפליתי במכאובים כאלו אני נפלא בעיני כל פלאות (ד"ה של יהודי מצרים וא"י, יעקב מן, ב, 20).

פְּלָאָה[1], ש"נ, — כמו פֶּלֶא, ואמר המשורר: ולולי אלהי' מפליא פלאה בעני עמו ראה אבדה ונכלאה שארית הנמצאה (תלמידי מנחם ודונש, 28).

פִּלְאוֹן, או פִּלְאוֹן, ש"ז, כמו פֶּלֶא: ומי לנו כמוהו ממזרח שמש וממערב ארי שבחבורה גדול הישיבה ודעתנו בפלאון חכמותיו וחדרי תבונותיו וקושייו ופירוקיו ותרביציו וכחו בתורה יותר מדעת זולתו (זכרון לגאו' קדמו', דוד כהנא, הקדש שנה ג א, 3).

פִּלְאִי[2], ת"ז, — כמו נפלא ומֻפלא, wunderbar, unfassbar; miraculeux, mystérieux; miraculous, mysterious: ויאמר מנוח אל מלאך יי' מי שמך וכו'

---

1) [מלשון הכתוב: כי יפלא ממך דבר למשפט וכו' בין דין לדין (דבר' יז ח).]

1) [כנראה היתה מלה זו אף בלשון המקרא... ההערה לערך פֶּלֶא, מ"כ פְּלָאוֹת.]

2) [עי' ההערה לקמן.]

ויאמר לו מלאך יי' למה זה תשאל לשמי והוא פלאי [1] (שפט' יג יז–יח).— ובפהמ"א: ואולי נודה לו בזה על צד הפלא כמו שנודה בקול נברא שהוא ג"כ פלאי (ר' הלל מווירונא, תגמולי הנפש לב:, ליון ג).

— ונקי' פְּלִאיָּה: פלאיה [2] דעת ממני נשגבה לא אוכל לה (תהל' קלט ו). — ואמר המשורר: והאדם אולם הנה הוא צרור הפלאיות עלי ים הברואים הוא יגור אניות, ילכוד אפסי ארץ ימדד חוג שמים ורוחב כסא מלכותו הוא אצבעות שנים (עלי אחד הזרים, ליון תרי"א חשון, 19). — *ובמשמ' נדיר, לא רגיל: ואסור לו לתמיד לקרות לרבו בשמו ואפילו שלא בפניו והוא שיהיה השם פלאי שכל השומע ידע שהוא פלוני (רמב"ם, ה"ת ה ה).

***פִּלְבֵּל**, פ"י,— כמו בִּלְבֵּל, א. פִּלְפֵּל [3].

— התפ' *הִתְפַּלְבֵּל, הִפַּלְבֵּל, — עיני הבהמה מְפַלְבְּלוֹת, עיניה מתבלבלות ומתהפכות לכאן ולכאן [4]: כשראו אותה ידעו שעלה עליה עול שראו עיניה מפלבלות כשהן באין ליתן עליה עול מפלבלות עיניה ומבטת בעול (תנחו' זוכר חקת ג).

פלג [5], ממנו *פֶּלֶג, *הַפְלָגָה, *הִתְפַּלְּגוּת, מִפְלָגָה, א. פֶּלֶג, א. פֶּלֶג, ב. *פֶּלֶג, *פְּלַג, פְּלַגָּה, פְּלֻגָּה,

1) [כך הכת' והקרי פֶּלִיא [ונראה שהכת' מתכון למבטא פִּלְאִי, שקדם למבטא פֶּלִיא כצורת הקרי. ועי' ערך פֶּלִיא.]

2) [כך הכת' והקרי פְּלִיאָה, עי' פְּלִיאָה.]

3) [עי' בהערה הב'.]

4) [בכר הראה ח. ... תרביץ ו, 223, כי יש לבטא מְפַלְבְּלוֹת כבנין התפ' ולא כפע', וכי פלבל זה קרוב אל פלפל במשמ' הפך: עיניה מתהפכות לכאן ולכאן. ובקשר עם עין משמש אף הפעל בלבל, וכן נאמר בבכור' לח: מה תבלול דבר המבלבל את העין. ילון גוזר מלשון פלל־פלפל גם את המלים המשמשות בפסיקתא רבתי, פרה (עמ' כו.). עלה עליה עול עיניה שורות והיא מתחלפת פוזלת ומסתכלת בעול וכו' ועוד עינים מן העול שנפלו (עי' פול, הערה) וגם במקום פוזלת שם הוא גורס פוללת. אולם לא נמצא פלל או בלל פוע' במשמ' התבלבל, התפלפל. ועי' דעות החוקרים המובאות בתרביץ שם.]

5) [הוראתו הראשונה של שרש זה, שאפשר לעמד עליה, אינה לשון חלוקה או חריצה, אלא לשון נטיה או הַטָּיָה לצדדים, מכאן פֶּלֶג המים, בעקר כמו באשור', תעלת המים שהטו אותה לצדדים מן הנהר, וזה לשון הכתובים: פלגי מים לב מלך ביד יי' על כל אשר יחפץ יַטֶּנּוּ (משלי כא א), מי פִלַּג לשטף תעלה (איוב לח כה), ואף כנחלים נִטָּיוּ (במד' כד ו), ובלעז derivare במשמ' גזור ונטה מן rivus נחל, וצדק ר"י קמחי (ספר הגלוי, ערך פלג): והפלגים הם התעלות שהגנן מפלג להשקות הגן. ואין כי בימיו נפלגה הארץ (ברא' י כה) לשון חלוקה אלא לשון בריחה לצדדים והתפזרות. כמו כן הִפְלִיג פלוני אדם, או הפליג דעתו פרושו: הטה אותו, את דעתו לצדדים, הסיחו מן הענין, ואין אף הִבְלִיג שבמקרא אלא הפליג דעתו, וכן נמצא במד"ר דבר' ט: דעתו מובלגת (ועי' טורטשינר, ס' איוב, 131), ואך מהוראה זו נולדה המשמ' של צד אחד, חלק אחד, מחצה. ואותו מעבר יש לראות בשרש א. חלק, שפרושו באשו' ברח, שמט (לצדדים), ובעבר' עקר משמעותו לשון חלוקה, וכן למשל בצרפת' partir שעקרו לשון חלוקה ופרושו הלך לו, וכן חָלַק לִבָּם (הוש' י ב), ת"י: אתפלג לבהון מן אוריתא, והרבה כאלה. ועי' פֶּלֶג, הערה.]

*פְּלָגוּת, *פַּלְגָן, א. *פְּלוּג, *פְּלוּגְתָּה, א. *פְּלִיגָה,

א. פָּלַג, קל לא נהוג במקורות הקדומים [1].

— נפע', נִפְלְגָה, — נפלגה הארץ וכדו', נתחלקה ארץ ארץ לבדה, sich teilen, auseinandergehen; se diviser, séparer, disperser; to be divided, dispersed: ולעבר ילד שני בנים שם האחד פלג כי בימיו נִפְלְגָה הארץ (ברא' י כה).—ואמר המשורר: בן יאסף נפלגיך יחוק בריחי שעריך (ר"י הלוי, ירושלים למוגיך, סעה"ש 117). רעים ברעה התמוגגו מגדל ועיר פסגו נשקפת עליהם ונפלגו והמו כמו יין (רא"ע, אל מי, אינגר 228). — *וְנִפְלַג שעיר יום הכפורים, נחלק ונתרסק, ואמר הפיטן: ע"ל [2] זורק שעיר [3] נפלג אז זוהר זהורית נשלג (רשב"ג, קטע מעבודת יוה"כ, Elbog., Stud. 139).—*ונפלג הלב, סר הלב ופג [4], ואמר המשורר: נפלג לבבי יום נדוד דודי עד כי קראתיהו אחי פלג לא אשאלה מאל מטר גשם לו כי דמעי יהיו פלג (רמב"ע, תרשיש, ז, 64).—*ונפלגו פלגים, ואמר הפיטן: וכל מי בראשית מנו נפעלות ופלגים נפלגים

1) [ועי' בסוף הערך.]

2) [עד לא.]

3) [כך צ"ל. בנדפס: שעיה.]

4) [כנראה ע"פ לשון הכתוב חָלַק לבם (הוש' י ב) ת"י: אתפליג לבהון מן אוריתא.]

לכל תעלות (כי אקח מועד, סלוק ז סכות). — וְנִפְלַג פלוני, חלק על חברו בענין מן הענינים, היתה דעתו שונה, anderer Meinung sein; dissentir, différer; to disagree: ו נ פ ל ג: בתרנגולת העומדת לגדל ביצים היא וביצתה בש״א תאכל וכו׳ (ר׳ חננאל, ביצה ג.).

— פִּעֵ׳, פִּלֵּג, פַּלֵּג, — פִּלֵּג תְּעָלָה, עשה כעין חָרִיץ באדמה וכדו׳[1], graben; creuser; to dig out: מי פִלַּג לשטף תעלה ודרך לחזיז קלות (איוב לח כה). —ואמר הפיטן: יטריח ל פ ל ג מְפַלֵּג גשם למוגג פני נשי בצחות לשם (ר״א קליר, אף ברי, גשם). —פִּלֵּג לְשׁוֹנוֹת וכדו׳, חִלֵּק אותן זו מזו, teilen; diviser; to divide: בלע אדני פַּלַּג לשונם כי ראיתי חמס וריב בעיר (תהל׳ נה י). —ואמר הפיטן: בד בבד פרע שאונם ונפין מול נפין דנם ובטלה עצתם כ פ ל ג לשונם (ווסה בר׳ קלונימוס, מה מועיל, קרוב׳ ח פסח). יה ילבין כשלג חטא מאדם כשני, ופה קטיגור כמתעלג יכביד ולא ילשיני, ולשונו גם י פ ל ג במצול יקלע מלשני (בכיון, במקדש אל, סליח׳ למנחת יוה״כ, ומחז׳ איטלי׳ ב, קיוז:) —ואמר המשורר: פתאם פ ל ג לשונם כי ראה רע ענינם (ר״י הלוי, מי כמוך ואין כמוך, דיואן ג, 279). — ״וּפִלֵּג דור באותה משמ׳, ואמר הפיטן: והשלים חלד ממבול באות קשת ענונה ו י פ ל ג דור פלג וכרת בם זלזלים (רסע״ג, אלהים יה מקדם, סדר עבודה, Elbog., Stud. 123). — *וּפִלֵּג אברים, חלק אותם לחלקיהם[2]: על כן אברים ש פ ל ג ת בנו ורוח ונשמה שנפחת באפנו ולשון אשר שמת בפינו הן הם יודו ויברכו וכו׳ (נשמת, שחר׳ לשבת[3]).

— הִפְ׳, *הִפְלִיג, — א) הִפְלִיג דבר, הסב אותו הצדה[4],

[1] [ולפי הנאמר בהערה לשרש פ ל ג: הַטָּה, dériver; ableiten.]

[2] [אחרים פרשו חלקת אותם במקומם הראוי להם (פין, האוצר).]

[3] [בבטוי: מפני מה כשלת בעונך ואבדת את דרכיך ו פ י ל ג ת את עצמך ועוררת לגיהנם (א״ב דר״ע, ביהמ״ד ילינק ג, 38) צ״ל ו פ י ג ל ת תחת ופילגת.]

[4] [המפרשים והמלונים מבארים הִפְלִיג כלשון ארחקה למרחקים, ולפי זה קיבל הפעל משמ׳ זו בסהמ״א, אך אין הוראה כזאת יוצאת לא ממשמ׳ השרש ביותר שמושיו, ואף לא מן המקומות בתו״מ, המתבארים ביותר פשטות מהוראתו העקרית של הפעל: הַטֵּה לצדדים.]

הפריד אותו: עשה לחי למבוי והגביהו מן הקרקע שלשה או ש ה פ ל י ג ו מן הכתל שלשה לא עשה ולא כלום (רבא, עירוב׳ יד:). — ובהשאלה הִפְלִיג את הדבר, או הפליג לדבר, שמהו הצדה, וזלזל בו: אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מ פ ל י ג לכל דבר שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום (בן עזאי, אב׳ ד ג). בשעה שבא הקב״ה לבראת את אדם הראשון ראה צדיקים ורשעים יוצאין ממנו אמר אם אני בורא אותו רשעים יוצאי׳ ממנו ואם לא אברא אותו היאך צדיקים יוצאים ממנו, מה עשה הקב״ה, ה פ ל י ג דרכן של רשעים מכנגד פניו ושיתף בו מדת רחמים ובראו (מד״ר בראש׳ ח). למלך שהיתה לו מטרונת אחת והיתה חביבה עליו ביותר ועל ידי שמטרונת היתה יודעת שהמלך מחבבה יותר מדאי היתה פושעת על כבודו של מלך ומ פ ל ג ת את גזרותיו (פסיק׳ רב׳, ותאמר ציון, קמד.). — ועי׳ לקמן, הִפְלִיג על פלוני. —הִפְלִיג את פלוני (בדברים), הטהו הצדה, הסיחו מן הענין, ablenken; détourner, distraire; to divert: שאלו את ר׳ אליעזר ממזר מה הוא לחלוץ אמ׳ להם מה הוא לירש, ומה הוא לירש אמ׳ להם ומה הוא לחלוץ וכו׳ מהו להציל את הרועה מפי הזאב אמ׳ להם דומה שלא שאלתם אלא על הכבשה, ואת הכבשה מה הוא להציל א׳ להם דומה שלא שאלתם אלא על הרועה, ופלוני מה הוא לעולם הבא אמ׳ להם דומה שלא שאלתם אלא על פלוני ולא שהיה ר׳ אליעזר מ פ ל י ג ן אלא שלא אמר דבר שלא שמע מימיו (תוספת׳ יבמ׳ ג ג–ד). שאלו לאן אתה הולך מ פ ל י ג ו[1]) כדרך שא׳ לו יעקב לעשו עד אשר אבוא אל אדוני שעירה ובא לו לסוכות (שם ע״ז ג ד). מעשה בהלל הזקן שהביא עולתו לעזרה וסמך עליה וחברו עליו תלמידי שמי התחיל מכשכש בזנבה אמר לון ראו נקיבה היא ושלמים הבאתיה והפ ל י ג ן בדברים והלכו להן (ירוש׳ ביצ׳ ב ד). שאלו את ר״א חלה השליח אמר להן כך תהו בשלום ואם חלה המשתלח אמר להן יכול הוא לטעון אתכם ולי דחיו ולא מת אמר להן כן יהיו אויבי השמים לא שהיה ר״א מ פ ל י ג ן אלא שלא היה אומר להן

[1] [אין במלה מ פ ל י ג ו גם כאן אלא הטית מן הענין. ובמקרה זה הפליג יעקב את עשו ע״י שהרחיב לו את הדרך.]

דברים שלא שמעון מימיו (שם יומא ו ג). תמן תנינן שאל ר' ישמעאל את ר' יהושע וכו' מפני מה אסרו את גבינת הגוים וכו' והשיאן לדבר אחר וכו' ר' הונא בעי ור' חמא בר עוקבא מקשי אם להפליגו היה מבקש (ר' יהושע לר' ישמעאל) היה לו להפליגו מחמשה הכרעות שבתורה [1] (מד"ר שה"ש א, כי טובים דודיך). — והִפְלִיגוֹ למקום אחר באותה משמ': נשתנו פניו של צדקיהו וזעף לנגד ירמיהו ירא ירמיהו שמא יהרגנו והפליגו למקום אחר ואמר לו וכו' (פסיקי רב', ויהי בעת ספרמה, קל.). — והפליגו (בדברים) במקום תשלום או מלוי חובה אחרת, mit (leeren) Worten abspeisen; payer de (belles) paroles; to put off with fair words: כל תנאי שאי אפשר לה להתקיים והיתנה עמה לא נתכוון זה אלא להפליגה (ר' יהודה בן תימא, תוספת' גיט' ז ח) [2]. — ובמהם"א: ופי' בירושלמי שלא עיברוה באותו היום אלא הפליגו אותו היום בדברי תורה ועיברוה ביום אחר (ר' חננאל, סנה' יא.). ראובן נתן פרקמטיא למכור ושמעון זה סרסור חזר בה בשוק והלך לראובן ואמר לו כך וכך הגיעה ואמר לו מכור אותה ואחר כך מכר אותה שמעון בפחות ממה שהיה אמר לו ראובן ואמר לו לאלתר אביא לך את השאר וכשהיה תובעו את השאר היה מפליגו בדברים (שו"ת הרי"ף עו). אפי' אם הודיעו לשמעון בשעה שכתבו על שמו שיחזור ויעשה לו שטר מכר עליו אפילו הכי אין כופין אותו שהרי לא עשה מעשה שיתקיים התנאי ביניהם ואף על פי שהודה לו לעשותו אינו אלא כמפליגו בדברים וחוזר בו (טוח"מ ס). — והפליג את דעתו, הפליג עצמו, הסיח את דעת עצמו מענין או הטה אותה לענין אחר: ואשה שהיתה יושבת וממתנת לאיש כל זמן שהיתה בדעתו להינשא לה היתה יושבת וממתנת לו כיון שהפליג דעתו ממנה היא היתה הולכ' ונישא' לאח' (ירוש' ברכ' ט ח). מה פליגין כשהפליגו דעתן לעניינות אחרים אבל אם היו עסוקין באותו עניין גט הוא (ר' זעיר' חייה בר בון אבא בר ממליאל בשם ר' הושעיה, שם מע"ש ד ז). אסתירה פני מהם לבן מלך שיצא לשוק ומכה ואינו לוקה מכוה ואינו מתבזה, והיה עולה אצל אביו במרוצי' אמר לו אביו מה את סבור שבכבודך את מתכבד, אין את מתכבד אלא בכבודי, מה עשה אביו הפליג דעתו ממנו ולא היתה בריה משגחת עליו. כך בשעה שיצאו ישראל ממצרים נפלה אימתן על כל האומות וכו' כיון שבאו לידי עברות ומעשי' רעים אמר להם הקב"ה מה אתם סבורי' שבכבודכם את' מתכבדי', אין אתם מתכבדי' אלא בשביל כבודי, מה עשה הקב"ה הפליג דעתו מהם קימעא ובאו עמלקים ונזדווגו להם לישראל (מד"ר רות א). והי' גלה את און שמואל וכו' לשעבר לא אלא עד שלא הגיע הקץ הקב"ה מפליג עצמו משהגיע הקץ הקב"ה מפרסם עצמו (רב הונא בר אבא, מדרש שמואל יד).—והפליג את ההלכה לדבר אחר, הטה אותה לשאינו ענינה [1]: אם באת הלכה תחת ידיך ואין אתה יודע מה טיבה אל תפליגינה לדבר אחר (ר' זעירא בשם ר' יוחנן ירוש' פאה ב ו; שם חגי' א ח). — והפליג דרכו, הטה את דרכו הצדה, נטה הצדה: אמר (אברהם) אם אני רואה אותן שהפליגו את דרכם להתקרב דרך כאן אני יודע שהן באין אצלי כיון שראה אותם שהפליגו מיד וירץ לקראתם מפתח האהל וישתחו ארצה (מד"ר ברא' מח). — והפליג מלאכתו [2] הסיח מלאכתו הצדה, beiseitelegen; mettre à part; to put aside: מה הפועל הזה יושב ומשמר לכשיפליג מלאכתו קימעה ולקישנה בסוף (רבי אלכסנדרי, מד"ר ויקר' ל). — והפליג עצמו, העמיד עצמו מן הצד, הוציא עצמו מן הכלל, sich ausschliessen, absondern; se séparer, se tenir à l'écart; to separate oneself: כיון שהפליגו עצמן בסיני ולא קבלו את התורה נטלה מהם אותה הממשלה (רבי אחא, שם ברא' נב). ד"א במדבר, מי מקים את התורה מי שמשים עצמו כמדבר ומפליג עצמו מן הכל (שם במד' יט). שמח

[1] [כירושי' (ע"ז ב ח): ר' חונייה א"ר חמא בר' עוקבא מקשי אם להפליגו בדברים היה מבקש היה לו להשיא בחמש השיאות שבתורה.]

[2] [ובגיט' פד. הגרסה: כל תנאי שאי אפשר לו לקיימו בסופו והתנה עליו מתחילתו אינו אלא במפליגה בדברים.]

[1] [ולא כפרוש הגר"א: אל תפליגנה אל תרחיקנה, כלומר לא תדחה אותה מפני זה שאין אתה יודע טעמה.]

[2] [אמנם במקורות מתחלף הפליג מלאכתו בפ"י, עם הפליג ממלאכתו בפ"ע, כמו הבליג ממלאכתו, ועי' להלן.]

בחור בילדותך מי גרם לך להבחר בזקנות תורה שלמדת בילדותך ואם נבחרת בזקנותך אל תפליג עצמך בדברי תורה אלא והלך בדרכי לבך (ר' פנחס, שם קהל', שמח בחור). — והִפְלִיג כלי שלא יצא מתקן במלאכתו, בהשאלה[1]: בתחלה בראה לו וראה אותה מלאה רירין ודם והפליגה טמנו חזר ובראה לו פעם ב' (ר' יוסי, מד"ר ברא' יז). — והִפְלִיג את הספינה, עשה שתפליג הספינה[2]: אין מפליגין את הספינה לים הגדול אלא ג' ימים קודם לשבת בד"א בדרך רחוקה אבל בדרך קרובה מפליגים אותה (ספרי דבר' כג). — ובסהמ"א: כדרך האניות הגדולות שמפליגין איתן לתיך פלגוס הים (רש"י, יחזק' כז כו). כשהספינה מכבדת צריך להפליגה אל אמצעית הנהר (הוא, ב"מ ע"ט:). כי לא לבד אצל הנביאים הוא הענין הזה אמנם גם בכל נבון וחכם וכל רב וגאון המתעורר והמתנועע להפליג ספינתו בים הגדול הוא ים התורה (מכתב גייגר אל בלומנפלד, אוצר נחמד ב, לב). — והִפְלִיג את הדבר, כמו הפליג בדבר[2], הגזים בו: ובאמרו מעוף השמים הוא דרך גוזמא להפליג הדבר (רד"ק, ירמ' ט ט). גם להפליג המהירות אמר שיתחיל ממול ערפו (של סכין) כי הוא המוכן אל ידו (ר' אהרן הלוי, ס' החנוך ויקר', מצוה קכד). אלה הדברים יפליגו הענין אם טוב ואם רע (ר' יהודה מסיר ליאון, נופ' צופ' ב ד). וכל ספרי הנבואה מלאים מזה היפוי (האריכות) אשר יבואו בהם דברים רבים מתחלפים על צד ההרחבה להפליג הצחות והגדל המאמר (שם ד מא). וראוי שישמר (המליץ) מהשמות הקרים[3] והם אשר מהם תקשה הבנת הענין וכו' ומהם עשיית השמות הנכריים המפליגים הזרות הנמצאים בלשון האומה (שם שם סג). — ב) הִפְלִיג, פ"ע, הִפְלִיג פלוני, נטה הצדה, סר[4], (vom Weg) abgehen, zur Seite gehen; se détacher de la route, s'ecarter; to branch off, to step aside: אמר אם אראם שהפליגו את דרכם אני יודע שבאין אצלי, כיון שראם שהפליגו מיד וירץ לקראתם (ר' יודן, מד"ר ברא' מח). מה המקוה הזה אדם מבקש לטבול ונמצא אביו או רבו שם ומתבייש והולך לו, אבל הים מפליג קימעה ויורד וטובל (פסיק' ר"כ, שובה, צובר, קנז.). — והִפְלִיג ממלאכתו או מלמודו, נטה הצדה לנוח: מה הפועל הזה יושב ומשמר כל היום אימתי לכשיפליג ממלאכתו[1]) קימעה וילקישנה בסוף (ר' אלכסנדרי, שם קפ:, ולקחתם לכם). מהו בעלי אסופות אימתי הם נטועים באדם הזה אימתי בזמן שבעליהן נאספין מהן כל זמן שרבו קיים הוא היה מפליג כל זמן שאני נצרך הרי רבי לפני ואני שואלו מת רבו הרי יגע ביום ובלילה לקיים תלמודו (פסיק' רבי, ביום השמיני, ח:). — ובמשמ' הָלַךְ לוֹ, weggehen; s'en aller; to go away: הלכת בסעודה יוצא להסך את רגליו נוטל ידו אחת, לדבר עם חבירו והפליג נוטל שתי ידיו (תוספת' ברכ' ד יח). בעל הבית שהיה מיסב ואוכל, קראו חבירו לדבר עמו אין צריך לברך למפרע וכשהוא חוזר אין צריך לברך כתחילה, הפליג צריך לברך למפרע וכשהוא חוזר צריך לברך כתחילה. פועלין שהיו עודרין בתאנים וגודרין בתמרים ומוסקין בזיתים, אף על פי שמפסיקין ואוכלין מפסיקין ואוכלין אין צריך לברך למפרע וכשהן חוזרין אין צריכין לברך כתחילה, הפליגו צריך לברך למפרע וכשהן חוזרין צריך לברך כתחילה (שם כ–כא). כהן גדול שיצא מן העזרה לדבר עם חבירו והפליג[2]) טעון טבילה (שם יומא א טז). היו חמריו ופועליו טעונין טהרות ועוברין לפניו אף שהפליגו יותר ממיל הרי אלו טהורין (שם טהר' ו טז). כל מי שאינו תוכף לגאולה תפילה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא והרחיק על פתחו של מלך יצא לידע מה הוא מבקש ומצאו שהפליג עוד הוא הפליג (ר' אמי, ירוש' ברכ' א א). — ויצא

---

1) [כך, בהשאלה מן היוצר היוצר כלים ואשר לא הצליח בו הוא שם הצדה, יש להבין את הספור על יצירת האשה.]

2) [עי' השמוש בפ"ע, להלן.]

3) [צ"ל: הורים, או: היקרים.]

4) [מלשון הדגמה ברור כי השמוש הזה בפ"ע הפליג נולד בקצור מן הפליג דרכו, ועיין זה הדבר בדרכי שמוש אחרים.]

1) [במד"ר (ויקר' ל): מלאכתו, ועי' לעיל.]

2) [פרושו: והלך לו לזמן מה. ובירוש' (יומא ג ג) הובאת הברייתא בנוסחאות: אם להפליג טעון טבילה אם לשעה טעון קידוש (וזאת באותה משמ'), או: אם הפליגו (וזאת טעות). ובבבלי זבח' (כ:) ניתן אותו מובן במלה אחרת: אם לשהות טעון טבילה אם לפי שעה וכו'.]

לדרך וכדו׳: גוי שהיה מעביר עם ישראל כדי יין ממקום למקום וכו׳ אם הודיעו שהוא מפליג כדי שישתום ויסתום ויגוב (ע״ז ה ג). הן עם כלביא יקום אין אומה בעולם ביוצא בהם הרי הם ישנים מן התורה ומן המצות ועומדין משנתן כאריות וחוטפין קריאת שמע וממליכין להקב״ה ונעשין כאריו׳ ומפליגין לדרך ארץ למשא ולמתן (מד״ר במד׳ כ). — וְהִפְלִיגָה הספינה בים, יצאה לדרכה[1]: מעשה שבאו מפרנדיסין והפליגה ספינתם בים רבן גמליאל ורבי אב״ע הלכו את כולה רבי יהושע ורבי עקיבא לא זזו מארבע אמות שרצו להחמיר על עצמן (ערובי׳ ד א). המניח יינו בספינה ונכנס לכרך אף על פי ששהה לזמן מרובה מותר ואם הודיעו או שהפליגה ספינתו הרי זה אסור (תוספת׳ ע״ז ז יג). ליםים הפליגה ספינתו (של אותו התלמיד שלגלג על ר׳ יוחנן) בים (סנה׳ ק.). — וְהִפְלִיג פלוני בספינה, הפליג בים: אין מפליגִין בים הגדול פחות משלשה ימים קודם לשבת (תוספת׳ שבת יג י). — וְהִפְלִיג על פלוני, עבר עליו בזלזול, לא שם עליו לב, unbeachtet lassen; ne pas faire attention; not mind: מה מקיים שמואל טעמא דרב ועדיהם המה שהן עתידין לבייש עובדיהן ליום הדין, ר׳ יוחנן בשם ר׳ הושעיה מוסיפין לה אבר, תלה עינויי ואיסתכל ביה, א״ל למה את מסתכל בי צרך לך צחק לך הפליג עליך[2] (ירוש׳ ערוב׳ ה א). צריך לך שחק לך לא צריך לך הפליג עלך (שם סנה׳ יא ו). אין נותנין מלכות למי שמפליג על דברים של אל ומי שעושה דברים של אל הוא נתון מלך (ר׳ יוחנן, מד״ר ויקר׳ יב). — וְהִפְלִיג, נטה הצדה, החטיא את המטרה בענין מן הענינים, fehlgehen; manquer le but; to go astray: מנחה שכללוה חמשה כהנות כשרה ואינו חושש שמא חסרה, פינה מכלי לכלי וּכשרה רבן שמעון בן גמליאל אומר אם הפליג[1] הרי זו פסולה (תוספת׳ אהיל׳ ד ז). ר׳ יוסי אומר אין חרום אלא הכוחל שתי עיניו כאחת אמרו לו הפלגת[2] אע״פ שאינו כוהל שתי עיניו כאחת (בכורו׳ מג:). — וְהִפְלִיג בדבר, בדברים או בחקירה וכדו׳, הפליג לעשות, הרחיק, הגדיל לעשות[3], weitgehen; aller loin; to go far: והרי כל שבחו של יוסף שהוא מפליג על כבוד אביו (ברלאי רבתי, אלבק, 225). וכבר הפליגו לגנות הכעס והרגזנות והחזק שבדבריהם אמרו כל מי שכועס כאילו עובד עכו״ם (פרוש הרמב״ם לאבות ב י). ויבאו במשל ההוא דברים רבים אשר אין כל מלה מהם מוספת ענין בענין ההוא הנמשל אבל הם ליפות המשל וסדר הדברים בו או להפליג בהסתיר הענין הנמשל (ר״ש א״ת, פתיח׳ הרמב״ם למו״נ). ואין זה אלא כדבר מי שאמר כי איש מן האנשים מרה והפליג בעול ולפיכך שינו ברייתו לטוב והושם כוכב בשמים (הוא, מו״נ א ב). וכשתכריח עיניך ותפליג בעיון וכו׳ לא יחלש ראותך על זה אשר לא תוכל עליו לבד אבל יחלש גם כן על מה שבכחך שתשיגהו (שם שם לב). וכשהפליגו בתשובה ועצם דלותם וגבר האויב עליהם רחמם ופסק רצונו מהתמיד עמלם ודלותם (שם מא). ואמנם השוגג יש בו חטא כי אלו הפליג להתישב ולהזהר לא באה שגגה לידו (שם ג מא). החכם הגדול ר׳ יהודה הלוי וכו׳ הפליג והעמיק מאד לבאר בתבונתו הגדולה גודל מעלת התורה האלהית על כל שאר התורות והחכמות (ר׳ יחיאל מפיסא, מנחת קנאות, 107). והחכם הגדול ר׳ אברהם בן עזרא ז״ל האמת כי הפליג מאד בעומק שכלו על עניני המציאות ובפרט בחכמה הלמודית כאשר יובן מתוך ספריו (שם 108). ומפני היות הצור התחלת ההרכבות דומם וצומח חי ומדבר, כשרצה להפליג בענין ההתחלה לענין

[1]) [היו שפרשו שמוש זה של הפליג מן πέλαγος ים ביונית, ואין הדבר כן.]

[2]) [הפרוש כבסנה׳: כשצרך לך, הסביר לך פנים, כשלא צרך לך עבר עליך בזלזול, ומפרשי הירושלמי לא עמדו על הוראת הפעל הפליג עליך, שהיא קרובה אל: ואל תהי מפליג לכל דבר. על פתגם עממי וקדום זה מיוסדים אף דברי בן סירא יג ו וכו׳: צרך לו עמך והשיע לך ושוחק לך והבטיחך וכו׳, המרחיב שם בענין החצי הראשון של הפתגם בלבד בכמה טורים, ולא שהירוש׳ לקח את הפתגם מדברי ב״ס ושיש לתקן בב״ס ע״פ הירושלמי (כדעת ליברמן בהירושלמי כפשוטו).]

[1]) [ולא כפרוש זר זהב ומנחת בכורים: ואם הפליג לכלי זה רחוק מזה חיישינן לחסרון עשרון.]

[2]) [כנראה הפרוש: החטאת, והוא היוצא ממשמע הפעל לכל צדדיו. ופרש רש״י: יותר מדי אמרת; רגמ״ח: פלומר חלקתה על דברי חכמים.]

[3]) [ע״פ פרושי המפרשים בתו״ם. עי׳ בהערה הקודמת.]

פרשה הענין שהוא התחלה כצור, הביטו אל צור חצבתם (ר״א הקלעי, ענ סחיים קנ). וכבר הפליגו לגנות כל חכמה זולתה (מעשס אפד, הקד׳, 5). והנך רואה בעיניך כמה הפליגו הנביאים ע״ה במאמרות טהורות מזקקות וקראו אל בני ישראל בחזקה לאמר שובו בנים שובבים (ר״י מקיר ליאון, כוס׳ לוס׳ א א). המשל מירמיהו בהתנבאותו על בבל באמרו על הארץ מרתים וכו׳ רצה להוכיח שסבת המפלה העצומה הבאת עליהם היתה על אשר הפליגו להרע לישראל (סס ד יט). ענין לצים ישולח לעולם על הדבור וכו׳ אלא שבסתם יאמר על המפליגים לדבר ר״ל יושבי קרנות המתלוצצים תמיד לא יחשו מלספר מומי בני אדם בחנפי לעגי ועוג (סס ד לג). וזהו המכוון בהלך עמד וישב לא ענינם באשר הם כי הוא מן הלשונות המפליגים (סס סס). וזאת הטענה נשתמשו בה שלשת רעי איוב שהם מפליגי באבדן הרשעי׳ והכרתת׳ (הוכנ מספט ומספט לדק לאיוב יו, כג.). וזהו תורף דברי ריבם ועם היות שכל אחד היה מפליג להאשים את חברו ומרבה בטענות וכו׳ (סו״ת ריב״ס תקו). לאחר ימים חלה ר׳ טרפון נכנסו חכמים לבקרו אמרה להם אמו התפללו שיחיה בני מחוליו זה שהפליג[1]) בכבודי, אמרו לה ומה היא ההפלגה בכבוד שעשה לך (ר״י אל-נקאוה, מנורת המאור, ענלאו ד, 21). — *וְהִפְלִיג בדבריו על אדם או ענין, הרחיק לכת יותר מדי, הגזים בו[2]), zu weit gehen, übertreiben; dire trop, exagérer; to go too far, exaggerate: והזהירו על השבועה בשם אפילו על האמת וכו׳ ומהפליג בשבח אדם ואם הוא ראוי לכך (ר״י א״ח, סו״ס, יסוד המעשה ה). והזהר מהרבות ממנו (מיין) ומהפליג בו ומחברת בני אדם אליו כי הוא המדוה הגדול לתורה ולעולם (סס, הפרישות ה). שהחקירה בהם (במצות) תתן מעלה גדולה ושכר בלתי נערך לחוקר ומתחכם לדעת משפטיהם בתכלית החקירה והחפוש

[1]) [ע״פ ירוש׳ (פאה א א), ושם נאמר: נוהג בי כבוד יותר מדאי.]

[2]) [המפרשים מבארים כך גם: לא כשמאי שלא נתן סייג לדבריו ולא כהלל שהפליג על מדותיו (ירוש׳ כדה א א). — בבבלי (סס ז.) במקום הפליג: הפריז. אבל אין כאן ענין להגזמה, אלא הכונה: אין ללכת כאן אחרי הלל, שנטה ממדותיו והחמיר. ועי׳ פרז, הערה.]

כי זה אות מיוחד על הפלגת אהבת המצות כשיפליגו הדקדוק והחקירה על מצותיו (מעשס אפד, הקד׳ 4). וכבר הפליגו עוד קצתם עד שאמרו שגם העסק במקרא הוא אבוד זמן (סס 5). כבר ביאר לך כי כשיפליגו במרי יעזבם השם יתברך אל מקרי הזמן ולא יפקדם על מעשיהם (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ד ג). כאלו תאמר שהמליץ יספיק למי שמכחיש דבר מה התבאר ענינו בחכמת הטבע שהענין הוא כמו שהתבאר שם וזה בהפליגו עם האיש ההוא בנעימות הספור וטוב ההלצה (ר׳ יהודה מסיר ליאון, כוס׳ לוס׳ א א). — *וְהִפְלִיג על פלוני, חלק על פלוני: הכל מודין בשפיכה די הכן וכהזייה די הכן ומה מפליגין[1]) בזריקה ר׳ מנא אמר זריקה כעין שפיכה ר׳ חנניה אמר זריקה כעין הזייה (ירוש׳ פסח׳ ה ו). הכל מודין בעליו שהוא סמוך מה מפליגין[1]) בעל, אבא שאול אומר על המערכ׳ סמוך למערכה ורבנן אמרין על המערכה על גגה של מערכה (סס ז א). — ובסהס״א: כמו שהפלפל קטן מכל מיני תבלין וחריף מכלם כך זה האמורא (שמואל) חריף מכל התנאין שהפליגו עליו (ערוך ערך פלפל). — *וְהִפְלִיג ממנו, נחלק ממנו, סר ממנו: עיטרא שטר חלוקה כשחלקו מתחילה, רק הבמות לא סרו מתרגמינן במתא לא עטרו לא הפליגו מהם (רס״י, ב״מ לט:) — הפע׳, *הֻפְלַג, בינ׳ מֻפְלָג, מופלג, מנתק, abstehend; détaché; detached: חוליות הבור והפלע שחן גבוהים עשרה טפחים למרפסת, פחות מכאן לחצר, במה דברים אמורים בסמוכה אבל במופלגת אפילו היא גבוהה עשרה טפחים לחצר (ערוב׳ ח ג). רבי בון ורבי בון בעון קומי ר׳ זעירא כמה יהא דיומד ולה יהא צריך פשוט א״ל פחות משלשה כסתום יותר משהה הופלג[2]) (ירוש׳ סס ב א). במופלגין מכותל זה בשנים ומכותל זה בארבעה (בבלי סס טו). בור שבין שתי הצירות מופלגת מכתל זה ארבעה ומכותל זה ארבעה זה מוציא זיו כל שהוא וממלא וזה מוציא זיו כל שהוא וממלא (ר׳ יהודה בעס המולא,

[1]) [אך ליברמן (הירושלמי כפשוטו): המלה ״ומה״ חסרה בכי״ל והושלמה בגליון והשלמה מוטעית היא, כי בירושלמי רגיל מאד: מפליגין—מה פליגין. ועי׳ לקמן פ״ז ה״א, ע״ב.]

[2]) [אולי צ״ל הוּפלג בשתי מלים, כי אין בנין זה נוהג בתו״ם אלא בבינ׳, מופלג.]

שם סה.). נויי סוכה המופלגין ממנה ארבעה רב נחמן אמר כשרה רב חסדא ורבה בר רב הונא אמרי פסולה וכו' אגנינהו רב נחמן בסוכה שנוייה מופלגין ממנה ארבעה טפחים (סוכה י:). — ובפהס"א: וסיכך בסכך על פי הצחת ונמצא סכך הכשר מופלג מן הדפנות לכל צד (רש"י, סוכ' ד.). אחרי דרך, מופלג מן המערב דאחרי לשון הפלגה וכו' מופלג משקיעתה והינו לצד מזרח סמוך לירדן מיד (הוא, סוט' לג:). אבל אם היה (הבור) מופלג אין ממלאין ממנו אלא אם כן היתה חולייתו גבוהה עשרה שנמצא הדלי כשיצא מן החוליה יצא למקום אחר (רמב"ם, שבת טו ט). במה דברים אמורים בשאינה מופלגת מן הכותל שלשה טפחים אבל אם היתה מופלגת מן הכותל שלשה טפחים אין ממלאין ממנה וכו' (שם שם יד). — *ומפלג בזמן: אחר נידתה היא מטמאה ואינה מטמאה בתחילה, אין לי אלא סמוך לנדתה, מופלג מנידתה מנין, תלמוד לומר או כי תזוב על נידתה. אין לי אלא מופלג מנידתה יום אחד, מנין שנים שלשה ארבעה וכו' (ספרא ויק, מצורע, פרק ח). ר' יודן אמר בכל מקום שנאמר אחרי סמוך, אחר מופלג. ור' הונא אמר בכל מקום שנאמר אחר סמוך, אחרי מופלג (מד"ר ברא' מד). — ובפהס"א: ולא היתה לו (לאברהם) הבטחה רק באחרי כן יצאו ברכוש גדול והוא מיד או מופלג כמה (רמב"ן, שמות יב מ). — *ומפלג, רחוק במקום: אמנם לקחנו המספר החמישי למה שאיננו לא קרוב ולא מופלג (ר"י מסיר ליאון, כוס' לופי א יג, 44). — *ומפלג כמשמ' יוצא מן הכלל, רב ביותר, גדול ביותר בדבר, בגיל ובדרגה[1]: פי' מופלג גדול בחכמה מופלג משאר חכמים (ר"ח, ערוב סג.). והוא דמפליג בזקנה שזקן מאד אז חולקין לו כבוד בבית המשתה יותר מן החכם וכו' אבל אם אינו מופלג בזקנה, החכם שהוא מופלג קודם לכבודו. שמעינן מהכא דחכם מופלג וזקן מופלג שאינו חכם כל כך כבחור, בישיבה הלך אחר חכמה להושיב החכם בראש ולדבר תחלה, במסיבה הלך אחר זקנה וכו' והיכא דלא מופלג לא האי בחכמה ולא האי בזקנה, נראה בעיני דבכל מקום הלך אחר זקנה, מדאמר רב אשי והוא דמופלג בחכמה והוא דמופלג בזקנה, דהיכא דהוו תרווייהו מופלגין הולכין בישיבה אחר החכם ובמסיבה אחר הזקן, מכלל דהיכא דלא הוו תרווייהו מופלגין לא האי ולא האי, הולכין בכל מקום אחר אחד מהן וכו' (רשב"ם, ב"ב קכ.). והנה הדרשנים המופלגים להמשיך לב שומעיהם היו מביאים בדרשותיהם משלים ואגדות וכו' ומאירים עיני התלמידים (ראב"ע, מעדני מלך י.). לא ימלאנו לבו לדבר אלא מופלג או מחליק (ר"י ח"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג, 43). אין מעמידין בסנהדרין בין בגדולה בין בקטנה אלא אנשים חכמים ונבונים מופלגין בחכמת התורה בעלי דעה מרובה (רמב"ם, סנהד' ב א). ודעהו שהוא מופלג (ר"ש ח"ח, מו"נ א מא). והמופלג הנאמר בזה הענין אמרו בתלים לך דומיה תהלה פי' השתיקה אצלך הוא השבח (שם א נט). אם התחלפו המלאכות כמו שיהיה אדם חכם ואם לא יהיה מופלג בחכמה ואדם אחר מרקד מהיר ברקוד הנה נאמר בחכם ההוא שהוא היותר קדם מן המרקד במעלה (מלות ההגיון יג). שהחום הטבעי יקרה לו התכה מעט מעט או כבוי יהיה מחום או מקור כשתית המים הקרים בריקות נפש ואחר המרחץ וההתעמלות והמשגל והמרטיבים המופלגים והמנגבים אחר המסים וההרקות המופלגות בזיעה ושתן ושלשול (קאנון א יד ד ג). קדחת הרקיות הנה תקרה מהתגעשות הליחות בעת השלשול תנועה לרוח מופלגת תבער בו קדחת לרב היגיעה (שם ד א כה). אבל אם החכם מופלג (בחכמה) והזקן אינו מופלג (בזקנה) חולקין כבוד בכל מקום לחכם (ר"א מלוניל, ארח' חיים ב, דין כבוד אב ואם ד). המופלג במלאכה יקרא אומן (רד"ק, שרשים, אמן). וכמו כן כשירצה להיות משורר מופלג.

1) [בערוב' דפוס ווילנא סג.: שאני רב אחא בר יעקב דמופלג, וכן כתוב בר"ח שם: מופלג, אבל ברש"י שם: דמפליג, וכך נראה נכון, הואיל והמלה נמצאת כאן בתוך משפט ארמי. בב"ב דפוס ווילנא קכ.: א"ר אשי והוא דמפליג בחכמה והוא דמפליג בזקנה וכן הגרסה ברשב"ם שם. אמנם ברגמ"ה כתוב: דמופלג, וכן ברשב"ם שם: מדאמר רב אשי והוא דמופלג בחכמה והוא דמופלג בזקנה. וכן מובאים דברי רב אשי בגרסה דמופלג ברי"ף קדוש' א (יד.) ובר"ן שם. ועכ"פ משמ' המלה הוא נבדל מחבריו. ובתוספתי חגי' ב ם נכונה גרסת הדפוס' ומופלא ולא כצוק"מ הגורס שם ומופלג, ועי' א. פלא, הפע'.]

במה דברים צריך שילמוד וידע באיזה דבר מהדברים יבחין לנפשו (רש"ע פלקירא, ראש' חכמה, 39). והחמישי בחבור הנגונים השלמים והם המונחים במאמרות השיריות המחוברות על ערך וסדר ואיכות מלאכתם כפי כל כוונה וכוונה מכוונות הנגון ויודיע הנגונים אשר בהם תהיינה מופלגות ונמרצות בהגיע אל הכוונה אשר בעבורה נעשו (שם 47). שיו' נתן לו לשון האנשים המורגלים המופלגים בהלצה לדעת לאמר הדברים הנמרצים בעת הראוי (ר"נ מסיר ליאון, נופ' צופי א א). ולזה מופלגי ההלצה היו בחירי האומה וסגולתה כמעט נשלמו בהם המעלות כלם (שם שם ב). יערוף כמטר ר"ל שידבר בסדור מופלג ובמאמרים מופסקים בהדרגה באופן יובנו בשלמות אצל השומעים במדרגת המטר היורד טפה אחר טפה בסדר נאות כפי ענינו (שם שם ד). ואחר הראיות שב אל הפתיחה ואמר שיגדל כחו וגבורתו כאשר דבר ושיזכור מדותיו המזקקות אשר בהם מנהיג ישראל ר"ל שהוא ארך אפים ורב כו' במדרגת מה שנעשה האדם מחבב בזכרו שבחיו מצד המדות המופלגות ההנה (שם שם יא). וכל זה ראוי לעשות בהשתדלות ורגילות מופלג עד שבזכרנו המקומות עם הצורות תכף נבא לזכור המאמרים אשר יחקור (שם שם יג). אז נפקחו עיני שכלי וראיתי כי היא הנותנת ובין ערבות אמריה וצחיותיה וכל חקת ההלצה ומשפטיה אשר יוכללו בספרי הקדש ובין כל מה שנמצא מזה אצל כל יתר האומות הבדל מופלג עד ידמו כאזוב אשר בקיר בערך אל הארז אשר בלבנון (שם שם). והנה התחייב מכל זה ר"ל מצד הצדק והיושר המופלג שיהיה לו הוד מלכות וכו' שכמו שהוא מופלג בתכונת הצדק יותר משאר האנשים כן התחייב על צד הגמול הראוי שיהיה לו שלטונות וממשלה על כלם (שם ב ד), והנימוסים מופלגי הפאר והתועלת הם הנימוסים הישרים אשר ירשמם הראשון במדינה ההיא או הנפקד עליה ממנו (שם שם יז). אמנם כל מה שאמר בגדר הכילי מוכיח על היותו במדרגת הרוע למטה מהנבל הרבה וזה מאחד משני פנים, אם שלא יגיע מתכונתו לעשות הרעות המפלגות שיעשהו הנבל אם גם כן שמח שיעשהו יעשהו בערמה ותעלומות והסתר (שם ד כא). ואני אביא לך בזה כמה משלים נכבדים ויקרים מדברי הנביאים הקדושים שהם היו המליצים המופלגים (שם שם כא). שהם אומות גדולות ונגברות בעלי יושר ומנהגים חשובים והתגורר בתוכם כבוד מופלג ותוספת עלוי (ידע' בדרשי-פניני, פרדס א, אולה"ם ג). וישתמשו באלה ההבלים שמוש מתמיד בכל זמן ויקחו מהם השעורים המופלגים ויהית סבה לחליים וקצור ימיהם (שם). והיו תולין כל הנהגתן בפועל הככבים וכשהתחילו לראות זאת ההצלחה המופלגה לזאת האומה השפלה וכו' (הוא, באורים 27). כל מה שוכר בספר מהרחקת החריצות המופלג על קנין העשר (ר"י ערלאמה, יד אבשלום על משלי כג, ד"ה ככל רביעי). ושהיא (הדעת הזאת) היתה אפיקורסות עצום ובעיטה מופלגת בדתות (ר"י אברבנאל, שמים חדשים, עיון ג, כט:). שבעבור השחוק יאמר על האדם המופלג כו שהוא מהלל ומשגע (ר"ם אלמולי, פתרון חלומות, יב.). כי הנפש תתענג בשירים המופלגים והנגונים הערבים (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, ה.). כי כבר נמצא דוגמת זה מקבלת החלוקה המופלגת אפי' בסוג החיוני (ספנהיים, יריעות שלמה א ג, ח:). הלומד מקרא הוא מופלג גדול בענינו (ריב"ל, תעודה בישראל א טו, 25). האדם ששם שכלו ועסקו מנעוריו על ענין אחד להשתלם בו הוא מופלג בו בלתי ספק (שם שם). יש מופלג בעיון תלמוד ונעדרה ממנו מלאכת למוד לאחרים להסביר לזולתו (שם שם).—ואמר המליץ: נסתפקתי עוד בענין התגין המופלגין בספרי התורות משונים חדשים גם ישנים ובאותיות עקומות ועקושות ושאר צורות בשינוי האותיות נדרשות (ר' שם טוב, בדי הארון, ספר תגין, 90). — °ותשובה מְפֻלֶּגֶת, תשובת הֶפְלֵג, תשובה שאינה עונה על הענין: ואמת שהשאלה היתה אם יצומו ואם לא יצומו והתשובה באת מופלגת שלא יוכל המבין להבין הבנה שלמה אם שהתמידם או בטלם (ר"א הקרלי, גן עדן, יום הכפורים ה, סג.). — °ומפלג כמו מְפַלֵּג, מְחַלֵּק בדעה: אלא אדרבא צותה תורה להעשות מלאכות ביום ראש חדש וע"כ תמצא הפסוקים מופלגים (שם קדה"ח יב, יג:). — °ובמשמ' מי שהפליג בספינה: ומופלג הוא בנהרות כדרך שהוא מופלג בשהוא בים (ר"י ברללוני, ספר העתים, ערבי שבתות).

—התפ', *התְפַּלֵּג, — פֻּלְּגוּ אותו, חלקו אותו: תני עץ

חיים מהלך חמש מאות שנה וכו' וכל פילוג מי בראשית מתפלגין מתחתיו (כצ' יודה ביר' אלעאי, ירוש' ברכ' א א). עץ חיים מהלך חמש מאות שנה וכל מימי בראשית מתפלגין ויוצאין מתחתיו (מד"ר שה"ש, אחת היא).—ובסהמ"א : ויחלק עליהם לפי פשוטו סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגים אחר הנרדפים כשבורחין זה לכאן וזה לכאן (רש"י, ברא' יד יה). לכבר התפלגנו הרבה מכונת החבור והערנו אמנם על אלה הענינים לרוב מה שהם מצוים בתשמיש ההמוני (ספנזיס, ידיעות שלמה א ד, כא). — ואמר הפיטן: ופלגי מים באמרתו התפלגו וענפי לבנון בחכמתו השתרגו (ר' יי הלוי, אלהים אל מי, דיואן ג, 291).

—פע', "פִּלֵּג, —פלגו אותו, חלקו אותו, ואמר הפיטן : פלגו לשבעה חלוצים וקבעו שמונה מליצים נגד שקודת נצים ותקופת שנת קצים (אין לוך, זולת שבת א חנכה).—ואמר המשורר הקראי : מאמינים ומחליפים כלם מפולגים בשפתם ומלולם (שלמון בן ירוחם, מלחמ' ה', 37).

— נ, "פָּלַג בפלוני, — כמו חלק על פלוני, ואמר הפיטן : פלגה נקרא דורם כי פלגו במיגדל דירם, צור פילגם ופרץ גדירם ופלגו זה על זה בדיבורם (יוצר, קרובות, זולת, יג). — וכמו פרש, ואמר הפיטן : פלאך אין לפלוג צורתך אין לצור (שם טו).

ב. "פָּלַג [1], קל לא נהוג.

— פעי', "פִּלֵּג, — זה בים, ins Meer stürzen ; précipiter dans la mer ; to plunge into the sea : סוס ורוכבו פילג במשואו ונמצא בקיאו היושב על כסאו (אלעזר בירבי קליר, אבון, קול אביב, ידיעות מכון שוקן ה, רפד).

ג. "פָּלַג, קל לא נהוג.

— נפע', "נִפְלַג, חלה במחלת הפֶּלֶג, שַׁתַּק : ורוב מיני דקרים בצד השמאלי ונפלגים בנגע פרלים (אסף הרופא, כ"י מינכן, 22). וגם יועיל לנכלחים ולנפלגים הם פרליטיקום (שם 65). ובכלל הנפלגים מרפאה (המעין) (ר' יי הדסי, אשכול, סח).

— פעי', "פִּלֵּג, בינ' מְפֻלָּג, מפולג, — כמו נִפְלַג, משתק : אם יכנע הגוף לבא לידי פלג להיות מפולג הוא הנגע הנקרא בלשון מקדון פרליסיאה המשבית חצי הגוף ממחצית הראש לעוות את העין להשותת עם הפה לצד אחר (אסף הרופא, כ"י מינכן 19). כל המכולחים והמפולגים בנגע פרליסיאה (שם 126). ואם עבר כה שנה ויפולג ויתכלח בו ימות (שם 134).

— הפע', "הִפְלִיג, —שִׁתֵּק : ואם העיזה הלענה למשול בו ותפליגהו בנגע פרליסיאה (שם 19).

— הפע', "הֻפְלַג, בינ' מֻפְלָג, מופלג, —כמו נִפְלַג, מְפֻלָּג : כל מופלג ומוכלח ומתוטה אם יחיה עד יום ד ירפא (שם 134).

א. פֶּלֶג [1], ס"ז, מ"ר פְּלָגִים, סמ' פַּלְגֵי, כנ' פְּלָגָיו, — מי גשמים וכדו' נוזלים ונמשכים דרך חריץ שחרצו להם בפני האדמה, Bach ; ruisseau ; rivulet, brook : והיה על כל הר גבוה ועל כל גבעה נשאה פלגים יבלי מים (ישע' ל כה). כפלגי מים בציון כצל סלע כבד בארץ עיפה (שם לב ב). והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבל (תהל' א ג). נהר פלגיו ישמחו עיר אלהים (שם מו ה). פקדת הארץ ותשקקה רבת תעשרנה פֶּלֶג אלהים מלא מים (שם סה י). יפצו מעינתיך חוצה ברחבות פלגי מים (משלי ה טז). פלגי מים לב מלך ביד יי' (שם כא א). — ובהשאלה לדמעות : פלגי מים תרד עיני על שבר בת עמי (איכה ג מח). פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך (תהל' קיט קלו). — ופלגי שֶׁמֶן : ברחץ הליכי בחמה וצור יצוק עמדי פלגי שמן (איוב כט ו).—ובסהמ"א : אענה את השמים לצוק אל השחקים מפלג הטוב התלויים במאמר והם יענו לצוק מים על הארץ (רש"י, הושע ב כג). — ואמר המשורר : אשר נפשם חיה וגם היה היה כפלג בציה וגם מים קרים (תלמידי מנחם, לגבור בתשובה, בעה"ס 5). ומהללו כירח בהלו ומעללו כמו פלג בצמא (יוסף בן חסדאי, הלכבי הן, שם 28). ושם שעשועיו במוקרי צלעיו ופלגי דמעיו כפלגי יארים (ר' יי הלוי, היוכלו סגרים, שם 96). ופלגי מים באמרתו התפלגו (הוא, אלהים אל מי, דיואן ג, 291). פלגיה

[1] [פעל שיצרו הפיטנים מן פֶּלֶג במשמ' יָם (עי' א. פֶּלֶג), ע"ש היונית πέλαγος.]

[1] [באשור' פַּלְגּוּ, תעלת מים, בערב' פַּלְג' [a] בכוש' פֶּלֶג, נחל, ועי' פָּלָג, הערה.]

[a] فلج

צהרים ומימיה מים אדירים מרפים כל מחץ ומחלת ומעלים רפואה ותעלה (ראב"ע, חי בן מקיץ, כהנא ב, 46). פלגים יורדים על רצפת אש ונגרים כמו דמעי במורד (ר"י חריזי, תחכ' מע, 381). — *פֶּלֶג הים, זרם המים שבים: כי כאשר תבא בפלג הים אין להשמר מן הסערה מפלגי הים ומגלי הים (יוסיפון, גינצבורג, סעג). — פֶּלֶג במשמ' ים, אוקיאנוס [1]: שוכבם לחדריך שכנם בעירך תשתכח בהדרך תפדם בבקיעת פלג עדריך (אתה מלך רחמים, זולת שבת זכור). וקוצים קצוצים בפלג גמוצים במפח לחוצים במטרה להצים (אז כל בריות, פיוט לשמחת תורה, מחז' איטל' ב, קלב:). — ובאותה משמ' *פֶּלֶג: והרקיע והבקיע פלג מיות להשברה ומחציתם בדכיתם יאדרו שם בתפארה (שלום שמך לעד, אופן הפסקה ב).

ב. *פֶּלֶג, פֶּלֶג, פְּלַג [2], ש"ז, — א) חצי, מחצה, חלק: Teil, Hälfte; partie; part: המבית פונדיון ואכל עליו חציו והלך למקום אחר והרי הוא יוצא באיסר אוכל עליו עוד פלג (מע"ש ד ח). המלוה את חבירו על המשכון ונכנסה השמיטה אע"פ שאינו שוה אלא פלג אינו משמט (רבן שמעון בן גמליאל, ב"מ מח:). — ואמר הפיטן: והסלע חציו בקע ורביע זוז והזוז מתחלק לפלג ותומשו מעה (ר"א קליר, אז ראית, סלוק שבת שקלים). — ופְלַג המנחה, מחצית זמן המנחה: תפלת המנחה עד הערב ר' יהודה אומר עד פלג המנחה (ברכ' ד א). ר' יהודה אומר עד פלג המנחה שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד פלג המנחה [3] (בבלי שם כו:). — ב) כמו פְּלֻגָּה, מחלקה בצבא: כל המוכיח את חבירו לשם שמים זוכה לפלגו [4] של הקב"ה שנאמר מוכיח אדם אחרי (שמואל בר נחמני, תנחו' משפטים ז).

1) [בהשפעת היונ' πέλαγος, ים, הבא אף בתו"ם ועי' פָּלַג, הִפע', הפליג בספינה, הערה.]

2) [במשנ' מנקד' ליוורנו פֶּלֶג, ובמבטא המקבל של אשכנזים וספרדים פֶּלֶג, ממ' פָּלַג, וכן בכ"י קויפמן, אך הנקוד הסורי פֶּלְגָּא מורה על פְּלַג בעבר'.]

3) [רש"י שם: פלג מנחה אחרונה חלק את ב' שעות ומחצה הנותרים ביום ותמצא פלג אחרון של מנחה מי"א שעות חסר רביע ולמעלה.]

4) [כבבלי (תמיד כח.): לחלקו של הקב"ה, אבל בגרסת הערוך ורגמ"ה: לפלגו, ורגמ"ה פרש שם: לפלגו לחלקו של מקום שנאמר מוכיח אדם אחרי כלומר הקב"ה גוררו אחריו לחלקו. ואחרים מבארים: למחיצתו, אך לשון הכתוב אחרי הנדרשת כאן אינה מתאימה אלא למשמ' פְּלֻגָּה צבאית, והכונה: הוא זוכה ללכת אחרי כפלגת צבא זו ההולכת אחרי המלך.]

*פֶּלֶג [1], ש"ז, — שתוק חלק הגוף, כסיחת האברים: Lähmung, paralysis: והוא (טול דגים) מוליד חולי הפלג והגרב והצרעת (ראב"ע, ראש' חכמה, כ"י פריז). ודלקת ותרחור וכלת ונתקים ודבר ופלג הוא פרליסיאה המעוות את הפנים המשנות חצי הגוף (אסף הרופא, 128). אדם שאחזתו פרליסיאה וישבות אחד משני צדיו אז יסור חום בשרו להיות קר כשלג ולא ישוב עוד לחומו ואם תקרה קדחת חדה ועזה דע כי יירפא מפולגו ומחוליו הראשון (שם 132). ומוליד (היין) חלאים רבים כמו הפלג [2] ולקות הפה ועקומו ושתיקה אשר הוא לכל הנתחים ולכל כחות הגוף מעיקה (ר"י זבארה, שעשועים ח, דודזון, 10). השמר מבשר שור כי הוא מקור כל מכאוב ומוליד כל כאב הידים והרגלים והמצפלים אשר הם קשר האברים ולקות הפה והפלג ועוצר המעים (שם ח, 99). בחולי הנקרא שקיקה ובלשון רבותינו צלחתא יש קוראין אותו פלג מפני שהוא בפלג אחד מפלגי הראש (נתן פלקירא, צרי הגוף, כ"י בריטי' מוז'). מן החלק האחד יתפצלו עצבים לצד הימין ומן החלק האחר יקרה חולי הפלג לאותו צד שיסתום (חצי הרלב"ג ... השמים ע, כט).

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [דודזון העיר שם: פלג הוא כאב חצי הראש מלשון אחדא ליה לדידיה רוח פלגא (פסח' קיא:). ויפה העיר ה' פרויסס שפירוש רש"י שם למלת צרדא שייך למלת פלגא וכן להיפך (ביבלים-תלמודישע מעדיצין עמ' 350, הערה 5). ח' רמש"ש יאמר כי פלג מלה ערבית, ומביא ראיה מס' זכרון דברי רומי דף מ"ט שנאמר שם: ויומת חציו בחלי הנקרא אלפלאג (המזכיר XIII, 134—135). עקום הפה הוא בלע"ז ריוזחק"אענה ובערבי לאקווה, הוא תחלת השחוק (מעשה טוביה, פז.) השתיקה היא אפופליקסיאה ונקרא ג"ב חשתוק (שם פג:), ע"כ. וכן נמצא בסורי' פַּלְגָּא ובערב' פאלע'א [a] במשמ' ז. ויש שכתבו בעבר' פלאגא באותה משמ'. ועי' הערת המחבר לערך חֲרִחֻר.]

a) فالج

*פַּלָּג, ס"ז, — הַמְפַלֵּג, מחלק החלקים בעת הסעודה, ואמר המשורר: על הדגה דאגה אבליג כי הפלג[1]) אותי דלג (רחב"ע, שירי עני, כהנא ח, 12).

פְּלַגָּה, ס"נ, מ"ר פְּלַגּוֹת, — א) כמו פְּלֻגָּה, פְּלֻגַּת צבא[2]), Abteilung, Trupp; division; groupe: בִּפְלַגּוֹת ראובן גדלים חקקי לב למה ישבת בין המשפתים לשמע שריקות עדרים לִפְלַגּוֹת ראובן גדולים חקרי לב (שפטי ה יה—יו). — ב) כמו א. פֶּלֶג, Bach; ruisseau; rivulet: אל ירא בִּפְלַגּוֹת נהרי נחלי דבש וחמאה[3]) (איוב כ יז). — ג) *פְּלַגָּה, *פְּלָגָּה[4]), פְּלָגָּה, כמו הִתְפַּלְּגוּת, מחלקת, בפרט על דור הפלגה: דור הפלגה אין להם חלק לעולם הבא (סנה' י ג). אמר הקב"ה הואיל והמים הללו לקו בהם דור המבול ודור אנוש ודור הפלגה לפיכך אל יכתב בהן כי טוב (מד"ר בראש' ד). אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד וכו' רבי יהודה אומר בג' דורות בדור אנוש ובדור המבול ובדור הפלגה, רבי נחמיה אומר בדור המבול ובדור הפלגה אבל בדור אנוש היה קטן (שם כו). הרי עשרה דורות מן המבול ועד הפלגה מאתים ושבעים ושתים שנה (סדר עולם, זוטא). עושה גדולות עד אין חקר בשעת המבול ונפלאות עד אין מספר בשעת הפלגה (א"ב דר"ע ביהמ"ד ילינק ג, 15).—ובסהמ"א: מן הארץ ההיא יצא אשור הוא בן יפת וזה היה אחר הפלגה (רמב"ע, בראש' י יא). — ואמר הפיטן: פלגה נקרא דורם כי פלגו במיגדל דירם (ינאי, קרובות, זולתי, יג).—*ועל מחלקת בכלל: נפלה ביניהם פלגה ארוכה והתחברו שיכתבו פלוני אומר ככה ופלוני ככה, ועל כל זה נסרחה חכמתם ונהפכה באמרם אין מורים מן המשנה הלכה (לקו"ק נספחים, 27).

פְּלֻגָּה, ס"נ, מ"ר פְּלֻגּוֹת, — א) פְּלֻגָּה מהעם וכדו', חבורה של אנשים מיחדים לענין אחד, Abteilung; classe; division: ועמדו בקדש לִפְלֻגּוֹת בית האבות לאחיכם בני העם וחלקת בית אב ללוים (דהי"ב לה ה). — ב) *פְּלֻגָּה, פלוגה, כמו פִּלּוּג, הִתְפַּלְּגוּת ומחלקת[1]): למה קרא למלאכי השרת חברים לפי שאין ביניהם איבה וקנאה ושנאה ותחרות ומינות ופלוגת דברים (בר קפרא. מד"ר שה"ש, היושבת).

*פְּלֻגּוֹת[1]), ס"נ, — כמו פִּלּוּג, הִתְפַּלְּגוּת ומחלקת, ואמר הפיטן: ואיכה אין בהליכתם ופלגות אין בחפתם (ר"א הקליר, כי אקח מועד, פלוק ג קנות).

*פְּלָגוּת, ס"נ, — מחלת הפֶּלֶג: ואני הוא שמחצתי אותם בעולם הזה בעורות עינים בחרישת אונים בחגירות רגלים בכלילות אצבעותים בפילגות אברים בערלת שפתים באילמות פה ולשון (א"ב דר"ע, ביהמ"ד ילינק ג, 17).

*פַּלְגָן, ס"ז, נק' פַּלְגָנִית, — אוהב פִּלּוּג ומחלקת, streitsüchtig, zänkisch; querelleur; quarrelsome: הנשים פלגניות ומשלחות מדנים (ר' אליעזר אשכנזי, פלא יועץ, טז). שהן דברניות וצרות עין ופלגניות (שם קלט).

---

1) [יש מנקדים פִּלֵּג, ואולי כון ראב"ע לנקוד זה כדי לחרוז על דִּלֵּג.]

2) [המחבר לא פרש. כמעט כל הקדמונים פרשו כלשון מחלקת והתפלגות. השבעים: εἰς τὰς μερίδας (פס' יה), εἰς διαιρέσεις (פס' יו), וולג': diviso contra se. רש"י: בחילוקי לבו; רד"ק: שנפלג ונחלק מעבר הירדן ולא בא למלחמה. אך י"ת: בזרעית ראובן; ריב"ג: במשפחותם, וזה קרוב יותר לפשט הפסוק. כי בהמשך אל: מני מכיר ירדו מחקקים ומזבולון משכים בשבט ספר ושרי בישכר עם דבורה וכו', אין גם בפלגות ראובן אלא: בפלגות הצבא של ראובן (באו) גדולים, חקקים חכמים. ועי' טורטשינר, Bundeslade, עמ' 63. ולא השתמטו מן תקרב אלא יושבי מרוז בלבד.]

3) [כונת הכתוב: אל ירא (ז"א רוה) בְּפַלְגֵי תְנַהֵר נחלי דבש וחמאה. תְּנַהֵר מל' נהרה (אור) הוא כמו יצהר, שמן למאור. עי' טורטשינר, ספר איוב, שם.]

4) דור הַפְּלָגָּה, כך נקוד הספרדים [ובמשני מנקדי ליוורנו: הַפְּלָגָּה], ולא דור הַפְּלָגָּה כמו האשכנזים. וראיה לדבר שכך קראו הספרדים הקדמונים ר"י הלוי וכדו', בכוזרי ב סח: שנשאר עליה עת הפלגה כתוב בערב' וקת אלפלגה ולא אלהפלגה. [ומבטא האשכנזים ודאי טעה הוא, אבל גם מבטא הספרדים חשפע מן הפרוש המקבל של המלה פְּלַגָּה בשפט' ה. אך בלשון חכמים משמש פלגה כשה"פ מן פִּלֵּג, הִתְפַּלֵּג כדגמת המקור הארמי פְּלָגָא, ועפ"כ נראה שצדקו המנקדים פְּלָגָּה.]

1) [עי' ערך פְּלוּגְתָּא.]

2) [בארמי שבתו"מ ובסור' מצויה המלה פְּלָגוּת במשמ' חצי וגם במשמ' התפלגות.]

פִּלֶגֶשׁ 1) 2), **פִּלֶגֶשׁ, פִּילֶגֶשׁ**,—סגו״ז, כנ׳ פִּילַגְשִׁי, פִּילַגְשׁוֹ, פִּילַגְשֵׁהוּ, נ״ר פִּלַגְשִׁים, פִּי־, סמי׳ פִּלַגְשֵׁי, כנ׳ פִּלַגְשֶׁיהָ, פִּילַגְשָׁיו, פִּלַגְשֵׁיהֶם, — א)אשה־שפחה, אשה חסרת הזכיות של אשה בת חורין, אשה לא נשואה בקדושים עפ״י החק: ופִילַגְשׁוֹ ושמה ראומה ותלד גם היא את טבח ואת גחם וכו׳ (בראש׳ כב כד). ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק ולבני הַפִּילַגְשִׁים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי (שם כה ה—ו). וילך ראובן וישכב את בלהה פִּילֶגֶשׁ אביו (שם לה כב). ויהי איש לוי גר בירכתי הר אפרים ויקח לו אשה פִּילֶגֶשׁ מבית לחם יהודה ותזנה עליו פִּילַגְשׁוֹ ותלך מאתו אל בית אביה (שפטי׳ יט א—ב). הנה בתי הבתולה ופִילַגְשֵׁהוּ אוציאה נא אותם ועשו להם הטוב בעיניכם וכו׳ ויחזק האיש בְּפִילַגְשׁוֹ ויצא אליהם החוץ וידעו אותה ויתעללו בה כל הלילה עד הבקר (שם שם כד—כה). ולשאול פִּלֶגֶשׁ ושמה רצפה בת איה ויאמר (איש בשת) אל אבנר מדוע באתה אל פִּילֶגֶשׁ אבי (ש״ב ג ז). ויקח דוד עוד פִּלַגְשִׁים ונשים מירושלם אחרי באו מחברון ויולדו עוד לדוד בנים ובנות (שם ה יג). ששים המה מלכות ושמנים פִּילַגְשִׁים ועלמות אין מספר אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה ברה היא ליולדתה ראוה בנות ויאשרוה מלכות ופִילַגְשִׁים ויהללוה (שה״ש ו ח—ט). בערב היא באה ובבקר היא שבה אל בית הנשים שני אל יד שעשגז סריס המלך שמר הַפִּילַגְשִׁים (אסתר ב יד). — ובתו״מ: אבשלום נתגאה בשערו לפיכך נתלה בשערו ולפי שבא על עשר פ ל ג ש י אביו לפיכך נתנו בו עשר לנביות (סוט׳ א ח). ואי זו היא אשה ואי זו היא פ ל ג ש רבי מאיר אומר אשה יש לה כתובה פ י ל ג ש אין לה כתובה ר׳ יודה אומר אחת זו ואחת זו יש לה כתובה אשה יש לה כתובה ותנאי כתובה פ י ל ג ש יש לה כתובה ואין לה תנאי כתובה (ירוש׳ כתוב׳ ה ב). לפנים עמו, בימי זמרי מיחה ובימי פ י ל ג ש בגבעה לא מיחה (ר׳ יוסי שם הורי׳ ג ה). מאי נשים ומאי פ ל ג ש י ם וכו׳ נשים בכתובה ובקידושין פ ל ג ש י ם בלא כתובה ובלא קידושין (רב, סנה׳ כא.). למלך שהיה לו אשה ו פ י ל ג ש כשהוא הולך אצל אשתו הוא הולך בפרהסיה וכשהוא הולך אצל שפחתו הולך במטמוניות (מד״ר בראש׳ כב). — ובספה״א: בנימוס הארץ בניתיו של אדם מ פ ל ג ש י ו נקראו שפחות (בראש׳ רבתי, אלבק, 119). — ואמר המשורר: אדני קרשים נעלמים אך בלשון בני חת הם מפורשים משכן שמו עד תעמד בהם הושב מלכות כם ו פ י ל ג ש י ם (ראב״ע, אדני, אגגר 27). — ״בן פִּלֶגֶשׁ, כנוי של גנאי לעמלק, ואמר הפיטן: ביציאת מצרים זנב בן פ ל ג ש עדת אל כי כן כתוב ויבא עמלק וילחם עם ישראל (הוא, אל תכונתך, שם 167).—ב) ואיש המשמש למשכבי אשה: ותרבה את תזנותיה וכו׳ ותעגבה על פִּלַגְשֵׁיהֶם אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם (יחזק׳ כג יט—כ).

פִּלַגְשׁוּת ש״נ,—מצב הַפִּלֶגֶשׁ: ותעגבה על פלגשיהם על פ ל ג ש ו ת ם להיות להם לפלגש (רש״י, יחזק׳ כג כ). כל הבועל אשה לשם זנות בלא קדושין לוקה מן התורה מפני שבעל קדשה לשם זנות ביום שנגע בה ובעלה ולא ייחדה לעצמו לשם פ ל ג ש ו ת דהיינו קדשה (אגודהס, ברכ׳ אירוס׳ ונשוא׳, קיג.). אפשר דלבני נח עצמם אין פלגש חברו אסורה דבעולת בעל יש להן כלומר בעולה לשם אישות ולא בעולת לשם פ ל ג ש ו ת (חסו׳ ריב״ש שלח).

פלד, ממנו ״פָּלָד, ״פֶּלֶד, פְּלָדָה.

״פָּלַד 1), קל לא נמצא.

— הפע׳, ״הִפְלִיד, — הֵאִיר דבר באש פְּלָדוֹת, ואמר הפיטן: טפה הגליד (אלהים) טפוחים ה פ ל י ד טרק והקליד טוען ומוליד (ר׳ מאיר בן יצחק, אילת השחר, יוצ׳ שבת ר״ח). עליו תופע נהרה ו י פ ל י ד אורו כפלד (ר׳ שמואל יזכה, מאורה וירח, סדיר׳ מהגני׳, מ״ל ויס, 56).

״פֶּלֶד, ש״ז,—א) כמו איש פְּלָדוֹת, ואמר הפיטן: הולך ואור על יושבי חלד בהגלות הלו לקדשו בחלד

1) [לפי כר העקר פִּלֶגֶשׁ בלי דגש בלמד.]

2) [לדעת כל החוקרים היום היא המלה פלגש ביונ׳, pellex ברומ׳, אשר חדרה ללשון החכמים בצורה פ ל ג ס ואף פלקתא, ועי׳ H. Lewy, Die semit. Fremdw. im Griech. עמ׳ 66. וכן בסור׳ פלקא, ובערב׳ מכאן השם פִלְקִיס a) כשם מלכת שבא באגדת הקראן. אך מקור השם טרם התברר. אם אפשר שמוצאו הראשון במצרית והפא שבראש המלה היא הא הידיעה המצרית, אפשר לחברו עם ש ג ל.]

a) بلقيس

1) [פעל שגזרו הפיטנים מן אש פְּלָדוֹת (נחו׳ ב ז).]

הראת עין עניו באצבע פלד ותפתח ותראהו את הילד (ר' יצחק הלוי, יוצר למועדים, שבת החדש, קרובץ חרג'ול). עודר ונחרש יסודך לשדה בור וניר לחכה ואכלה סביבך אש פלדיך (ליון לפירת, קינות ת"ב). עליו תופע נהרה ויפליד אורו כפלד (ר"ש יזכה, מהורה וירח, שריד' מהגבי', מ"ל ויס, 56). — ואמר המשורר: ולו הובא במלחמת כמו ים ממלא משפתו אל שפתו ואין תוכה לבד מגן מאדם ואש פלד קרב וברק חניתו (ר"ם הנגיד, הכרפה הזמן, שעה"ם 30). לכן שק תפור על גלדיך כי כליתה בהבל ימי חלדיך מחר יבלה כרקב שלדיך ונפשך תשרף בלהבי פלדיך (עזרה הבבלי, תוכח' מוסר ג, יו:). וציה גם חם גזלו מעפעפי זרמי דלף והמירו פלד מקום דלף (ר"י חריזי, תחכ' יו, 160). — ב) כמו פְּלָדָה בִּשְׁמ' ברזל פלדה, Stahl; acier; steel: משכבת הטל אשר ירב לרדת שמה גם מהאידים העולים מחלקי מלח אשר באדמה ירטב אויר הארץ ויעלה חלאה (ראסט) על כל כלי ברזל ופלד (שטאהל) (ס' צלוק, סביבי ב, יב:).

פְּלָדָה, ש"נ, מ"ר פְּלָדֹת [1]: מגן גבריהו מאדם אנשי חיל מתלעים באש פְּלָדֹת הרכב ביום הכינו (נחו' ב ד). — ואמר הפיטן: יען ועד סוסי פלדות במו רוכבים שנוסי לפידות מופת הראות בעיר נכבדות (יוסף בר שלמה, חודך, יול' שבת א חנכה). פאר אורה וכם נורא שביעית היא להעלאות ושם איטה

[1]) [כמה מפרשים ראו במלה פְּלָדֹת כאן הפוך אותיות של לַפִּידֹת. מנחם: כמו ולפיד אש; רד"ק: מן לפיד אש בדרך ההפך. אבל אחרים מביאים פרוש זה רק בלשון ואמרו (ריב"ג), ואולי (רחב"ע). ורש"י מודה: ולא ידעתי מהו פלדות ואומר אני שהוא מין המצחצחת ברזל יפה, ע"כ. ויש שראו כאן קרבה אל הערב' פֻלַאד a) שפרושה הברזל המקְשה, שאמנם מוצאה מפרסית. וכך הוא שמוש המלה היום. אולם השבעים (ἡνίαι) והוולגי' (habenae) תרגמו כלשון מושכות הרכב ומעין זה אף יונתן: פילי רתיכיהון. ונראה שבאמת אש־פלדות היא מלה אחת שפרושה מושכות הרכב, כנראה מלה אשורית פשוטה או מֻרכבת שהנביא משתמש בה בדבריו על נינוה. וכן נמצאות בנבואת נחום מלים אשוריות אחרות כגון מנזר (הוא מַנְזָז באשור'), טפסר (טֻפְשַׁר), וצ"ע. ובסהמ"א השתמשו במלת כפרושי המפרשים העברים.]

a) فولاد

ובדמסה פלדות אצטבלאות (כבודו אות, אופן שבת אחר שבוע'). הודות הוגים לך אן ואן פלדות זיקי חיות ושנאן (שלשו קדוש, קונט' הפיוטים, מק"כ, 8). — ואמר המשורר: יגועו עת ישמעו קול צעדות ירגזו כל יחזו אש פלדות (רחב"ע, אשמחה, איגר 65). וממי ישאנו בקרב תעודות ויקדח צור לשוני אש פלדות (ר"י חריזי, תחכ' יו, 163). לא יוכלו כבות פלדות אהבה מימי יאורים רחבי ידים (שלמה אוליויירו, אגרת אילת אהבים).

א. פלה [1]), ממנו א. פָּלָה.

ב. פלה, ממנו ב. פָּלָה.

ג. *פלה [2]), ממנו ג. *פָּלָה

א. פָּלָה, קל לא נמצא.

— נִפע', נִפְלֵינוּ, — נִפְלָה האיש מֵאחרים זולתו, נבדל מהם לטובה, ausgezeichnet werden; être distingué; to be distinguished: ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו וְנִפְלֵינוּ אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה (שמות לג יו).

— הִפע', הִפְלָה, הִפְלֵיתִי, יַפְלֶה, הַפְלֵה, — הִפְלָה דָּבָר, הבדילו, הפרישו לטובה, auszeichnen; distinguer; to distinguish: וְהִפְלֵיתִי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם ערב (שמות ח יח). ודעו כי הִפְלָה יי' חסיד לו (תהל' ד ד). הַפְלֵה חסדיך[3]) מושיע חוסים ממתקוממים בימינך (שם יז ז). — והפלה בין־דבר לדבר: וְהִפְלָה יי' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים ולא ימות מכל לבני ישראל דבר (שם ט ד). ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו למאיש ועד בהמה למען תדעון אשר יַפְלֶה יי' בין מצרים ובין ישראל (שם יא ז). — ובתו"ם במשמ' הבדיל בכלל: למה נאמר כי יפליא להביא את מי שיודע להפלות (ספרי במדי' כב). — ואמר הפיטן: וכל טומאה להפלות בשקץ ונבילות ואדם עם מכלות ומשקים נגרים (רסב"ג, אזהרות, שמור לבי). — ואמר המשורר: כבודה היא לנכבד התבונה ואף כי לנמלים הקטנים אשר אין די בבינתם להפלות צעירי הזבובים משמנים (הוא, עטה הוד, דוקס, 16). — ואמר

[1]) [קרוב אל א. פלא. עי' הערה שם.]

[2]) [עי' הערה לג. פָּלָה.]

[3]) צ"ל: חסידיך.

אליץ: אכן יי' בחכמתו הבדילם וחלק בהם זמנים ומועדים מהם ברך וקדש ומהם הפלה למלאכת (ב"ז ב"ס לג ח).

ב. פָּלָה, כמו א. פָּלָא, קל לא נהוג.

— נִפעַ', נִפְלֵיתִי: אודך על כי נוראות נִפְלֵיתִי[1] נפלאים מעשיך (תהל' קלט יד). — ואמר המשורר: רצים עלי מעגל צדק עלי גלגל מעין אנוש נפלה, הכל תהלתך מגיד וזולתך חסר ואתה מלא (ראב"ע, אל תכונתך, איגר 177). ויחפשו יודע ספר וחירות כל נכבדי תבל נגלים ונפלים (הוא, הודות עלי, שם 195).

— הִפעִ', *הִפְלָה, —וּפָלָה[2] בפלוני לעג לו, verspotten; se moquer de; to mock at, scoff: מה אתה מפלה בי (מד"ר בראש' לח). מכאן ולהבא לא תפלי בבני ירושלם[3] (שם איכה, רבתי בגוים).— "כמו הִפְלִיא, עשה נפלא: הפלית החבר במה שדמית אלא שהראש וחושיו לא שטעתי וכו' (כ"י א"מ, כוזרי ג כז).—ואמר המשורר: ואמעיט את תנומתי להרבות תבונתי והכמתי להפלות (רמב"ע, העוגות מענותי, אוצר נחמד ג, קפג).

ג. *פָּלָה, פ"י,—ביג' פַּלָּה בגדים או כלים, מנקה את הבגדים מכנים[4] ומפרעשים; lausen, entlausen; épouiller; to louse: אין פולין ברשות הרבים מפני הכבוד (תוספ' שבת טז כב). אין פולין לאור הנר ואין קורין לאור הנר (בבלי שם יב.).

1) ואולי כמו וְנִפְלִינוּ אני ועמך?

2) [עפ"י הארמ' אַפְלֵי ביה, המצוי מאד בתו"מ. המלונים מחברים פעל זה עם פלי במשמ' סדק (בהדי דקא פלי רישא, יומא פז.), שבא במקום פלח. אך אין להתעלם מן הדמיון אל: ותשב תִּתְפַּלָּא בי (איוב י יו), ועפ"י זה נראה שנולד שמוש הפעל במשמ' לעג בקצור לשוני של הִפְלָה (כמו הִפְלִיא) לַעַג בפלוני, הפלה בו דברים.]

3) [אמנם כל הספור שם נכתב ארמית.]

4) [וכן בארמ', ובסור' פלא, ובערב' פלי a), ונראה שפעל זה נגזר משם קדום של הכנים, כדגמת המלים הלעזיות וכמו פִּשְׁפֵּשׁ מן השם פִּשְׁפֵּשׁ, ורק בהשאלה השתמשו בפעלים אלו במשמ' חפוש מדקדק בכלל. ואין לפעל זה קשר אל א. פלה במשמ' ההפליה והבירור.]

a) فلى

— פִּעֵ', *פִּלָּה, —כמו פָּלָה[1]: לא יצא החייט במחטו סמוך לחשכה שמא ישכח ויצא, ולא הלבלר בקולמוסו ולא יפלה את כליו ולא יקרא לאור הנר (שבת א ג). המפלה את כליו מולל וזורק ובלבד שלא יהרוג (בבלי שם יב.).

א. *פִּלּוּג, ש"ז, — פעלת הִפלג פלגי מים: תני עין חיים מהלך ת"ק שנה וכו' וכל פילוג מי בראשית מתפלגין מתחתיו (ר' יודה ב"ר' אלעאי, ירוש' ברכ' א א). — "מצב המתפלגים והמתחלקים: וכל העובר על השתים ושמנה נטש ועזב תורת אל אמונה כפתרוני למטה בפלוג ובחלוק (כס' ברי כת, לקו"ק כספתי, 3).

ב. "פִּלּוּג, ש"ז, — מחלת הַפֶּלֶג: ויורה (מזל שבתי) על תשגעון כי רבו מהמרה השחורה וככח הפילוג והצרעת (ראב"ע, ספר הטעמים, כ"י פריז).

***פְּלוּגָה**, עי' פְּלֻגָּה.

"פְּלוּגְתָּה[2], ש"נ, — בחלקת, חלוק בדעות, Meinungsverschiedenheit, Kontroverse; divergence d'opinions, controverse; dissension, controversy: כפלים יקשה עלינו הלמוד ההוא אם מפני שנעלם המעין והמקור או מפאת הפלוגתות והמחלוקת (כ"א די מודינא, ארי נוהם, פרק אהרון, 96). וכן החלופים והפלוגתות שבין מדינהאי למערבאי אין גם אחד בהם בנקודות וטעמים (אליה בחור, מסורת המסורת, הקדמה ג).

"פְּלוֹחַ, ש"ז, —פְּלוֹחַ הראש[3], כאב בוקע ופולח בחצי הראש (hemicrania), Migräne; migraine; headache: וכאב הראש מתחלק מצד מקומו כי לפעמים יהי' באחד פלחי הראש ומה שיהי' מזה מורגל ושוקד נקרא פלוח הראש, ובערבית שקיקה ובלע' מקרניא (קאנון ג א ב א). הפלוח הוא כאב יתעורר באחד מפלחי הראש (שם ג א ב לג). בעלי פלוח הראש הנקרא מקרניא"ה קצתם יקראו הרגש הכאב חוץ מקדרת המוח וקצתם ימצאוהו ומגיע עד

1) [ועי' גם ג. פָּלָא, והערה לב. פָּלַח.]

2) [מן הארמ' פלוגתא.]

3) [ע"פ הערב' צדאע אל ראס a) בדיקת הראש, ועי' בערך סֶדֶק.]

a) صداع الراس

עומק הראש והכאב מגיע בחולי פלוח הראש עד הגדר שיבדיל בין שני פלחי הראש (פרקי משה ו יג). הנקרם ופלוח הראש וכאב הראש (נרבוני, אגרת חיים בחליי הפרקים, כ״י ביהמ״ד שכטר).

פָּלוּט, עי' פָּלַט.

פִּלּוּט, ס״ז, — פְּעֻלַּת הדבר הפּוֹלֵט, כמו פְּלִיטָה: ולא משום פילוט אסור דהא חרשים ולא בלעי מידי מצרכת לה טבילה (רש״י, ע״ז עה:).

פִּלּוּל[1], פילול, ס״ז,—א) פְּעֻלַּת מי שמתפלל, כמו תפלה, Beten, Gebet ; prière ; prayer : י׳ לשונות נקראת תפלה זעקה שועה נאקה צרה רנה ופגיעה נפול ופלול עתירה עמידה חילול חנון (ספרי דברי כו).—וכסהמ״א : דפילול דקרא לשון פיום הוא (רש״י יומא פז.). — ואמר הפיטן : פלול תמידים שמונה עשרה כמו שמונה עשרה חליות וכו' (ר״א הקליר, ואתה אזון, מוס' א' ר״ה, קדושה). פח אם הטרח פרחיו למרת פלולו יצרח בעדם יזכר (הוא, זכר תחלת, שם, זכרונות). נחשב כצג באיתון דחות בפלולי עקלתון (הוא מוסי יוה״כ). פילול סחתי לייחדך אזון כי אין בלעדיך (עבודת יוה״כ, Elbog., Stud., עמ' 157). רחום בעסך יופר פילולי לפניך יושפר (שם 179). ישר איש ומעללו אם ירבה פלולו ונשמע קולו (יצחק בן ראובן, פחדתי וגלרי, סעה״ם, 57). הגיגי בר יתחשב ויכון פלולי שמע יה סלחה דופי עקולי (יצחק, אריה ביער, סליח' יוס ד). יקבצו עתה מקהלים כיופי תאר מכלולים ושם תשמע פלולים כבוד שמך מעלים בשיר ובתחן מתפללים בחשבון ראש רגלים (אות זה החדש, יוצ' שבת החדש). רנתי תחשב קטורת וזבחי שלמים קולי רצה בעמך ישראל ובתפלת חין פלולי כמנחת הבקר (בקר אערוך, סליחי שחר' יוה״כ, מחז' איטל' ב, קא.). יוסף פצה מקסיו הצילהו מלחצון פלולו קבל בשמחה ועלצון (יוסף אמר מקדם, שם שם, קב.). אני נפשי תהלל לו בכל יום ותתעטף בפלולים ושיחה (במיטב שיר, פזמונים של פסח, אגרת לונה). גבור אתה ויכול להצילי ומי גרם לי לסתיר פלולי (פיוטים מבית המאסף, יעקב מן, הלוזה לח״י ו א, 4). בשיר מילולי אעתר לאלי הקשב פילולי שועי האזינה (ר״י גג'אדה, עולת תמיד, קכג). —ב) במשמ' משפט, ואמר הפיטן : בלבוש האחד כלי מלת והאחד קרעים אמור תאמר לו בפלולך ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך (אזהרות לרי״ל בר ראובן, יג:). — ובמשמ' חכמה, ואמר המשורר הקראי : אין עזי ברוב פלולי כי אם בעזרת אלי (סלמון בן ירוחים, מלחמות ה', דודזון 51).

[1] [עי' פלל, הערה.]

פְּלוּגִי, עי' פְּלֻגִּי.

פָּלוּס, עי' פָּלַס.

פִּלּוּס, מ״ר פִּלּוּסִים, ס״ז, — פְּעֻלַּת המפלס, השוקל בפלס : רצונו בעפר השיעור והפילוס בגופים הנבראים (ר״י א״ת, כוזרי ד כה). — ופלוס במשמ' שעור וחשבון : ומשקיו (של ה') גשמי נדבה ועולתו אשר יעלה מסלות שקולות ופלוסות פלוסין[1] של שנים עשר מנה וחלקים מתוולקים לבקרים ולרגעים במשמרותם (פסנהים, ארבע כוסות, כוס תנחומים א). — ואמר החכם הקראי : יפול שנים עשר בניסן ביום שבת קדש בפילוסן (סלמון בן ירוחים, מלחמ' ה' 63).—ובהשאלה פלוס משפט וצדק, ואמר הפיטן : היוצר יחד כסל נשפט ושוע ודל בפלוס ישפט (ר״א קליר, את חיל, קרובה א ר״ה). — ופלוס, שקול דבר כנגד דבר במחשבה : אתה הקב״ה מעגל רגלי הצדיק תפלס לאותו אורח, פילוס זה לשון קונטרפיי״ש בלע״ז כמלך היושב ומחשב ומשקל בלבו איזה יכשר הזה או זה (רש״י, ישע' כו ז).

א. **פִּלּוּשׁ**, ס״ז,—שה״פ מן א. פָּלַשׁ פִּע', — פְּעֻלַּת המתפלש בעפר : פתר בו (באיוב יו) דונש פלשתי בעפר ולא יתכן כי אין פילוש בעפר בקרן לבדו כי אם בכל הגוף (ר״ת, הכרעות, תשו' דונש, 83).

ב. **פִּלּוּשׁ**[2], ס״ז, — תכונת הדבר הַמְפֻלָּשׁ, החלול מראשו ועד סופו, שנקיבה עוברת דרכו : ובעקמומיתו צריך צורת פתח דפילוש שהוא מפולש לחבירו הוי כמפולש לר״ה (רש״י, עירוב' ו.). אין פילושיו מכוונין (הוא, שם ח:). דרך עיירות להיות פתחי פילושיהן לאורכם (הוא. שם כט:). ומבוי אסור משום פילוש (תוס' עירוב' ז:, ד״ה דאי). דבכלה לאמצע אין סברא לאסור משום פילוש וכו' ועוד דאי לא אסור אלא משו' פילוש ה״ל

[1] [פסנהים רומז בסוגרים לדברי המשנה (יומא ג ,) שדבריו מיוסדים עליהם.]

[2] [עי' ב. פָּלַשׁ, הערה.]

למימר מבוי שנפרץ במלואו לצידי חצר וכו' ומיהו מדאסר בצידי חצר משו' פילוש אין להוכיח דסבר דאינו נידון משום לחי (שם, ד"ה בעירבו). תרי אוני סריכין כסדרן כשרה אפילו יש פילוש וכו' אונה ואומה הסרוכות התירו הגאונים וי"א דוקא אם נדבקו בלי פלוש (ר' אברהם בן יצחק, האשכל, סדר יח, טרפות בקצרה). הכל מורים שאם בה פילוש כשרה (ראב"ד, תמים דעים, ד.). אם האומות או האונות סרוכין בשומן יותר מכדרכן ואין פילוש ביניהם כלל נהגינן להתיר (מרדכי, חול' תריז). אם אין לה (להנקב) פלוש כשרה (רבי' יונה, משפטי בדיק' הריאה). קרום היוצא מעיקר פלוש האונות ואין בקרום שום פלוש לצד האונות (שו"ת רשב"א ג). מה ששאלת בשם ר"ת שאם היתה כל הריאה דבוקה לדופן בלא שום פילוש ובלא שום פירוד שהיה מתיר בשם ר"ת לא אלא בשם גדולי אשכנז (שו"ת הרא"ש, כלל כ סי' יג). אונא הסרוכה לאונא או לאומה וכו' ואפילו היא באלכסון ואפילו יש בה פלוש (שו"ע יו"ד לט ד). — ב) שה"פ מן ב. פָּלַשׁ פע', חדירה ובקיעה: חכמת הכרת הפנים היותר בטוחה שבחכמות אשר תפלש במחשכיהם, ממנה פלוש אל הקנותה לאדם כח יוכל בו להגיע אל המושכלות (חי בן מקיץ, 5). וקושטו בעדי הרבקות ביצירות והפלוש במחשבות והבקיאות ברמיזות (שם 26). וע"ז הענין כתב מורנו ז"ל (הרמב"ם) בפכ"ה מהחלק חשלישי וכו' עד שאינם מודים שנקב הקרום הענבי וזכות הקרני מפני פלוש הכח הרואה כדי שישיג מה שישיג [1] (רש"ע פלקירא, מורה המורה א עג). ועל כן הוא דומה בלהבת האש העכורה ברטיבות המעורבת בה המונעת מטהירות התנועה ובאויר המעונן הנמנע מפלוש האור (הנ"ל, מקור חיים לרשב"ג 3 יד). וארצה לומר ברישומו פלוש רשומי העצמים השכליים בו (שם שם). וכשתעיין שאין לעצם הפשוט תכלה וכו' ותדקדק פלושו ושקעו בדבר הפוגש בו וכו' (שם ג יד). עד שיפגש (האור) גוף קשה כמו הארץ ואז יהיה האור נראה לחוש כי אין לו פלוש בחלקיה ויתפזר בהם (שם ג יח). כי הרצון כח האלהי מפלש בכל פלוש האור באויר

[1]) [בתרגומו של ר"ש א"ת (מו"נ ג כה): שנקב המחיצה הענבית ובהירות הקרנית הוא מפני עבור חרוח הרואה עד שישיג מה שישיג.]

והנפש בגוף והשכל בנפש (שם ה עג). והנפש בלי ספק היא זהורית וניצוצית מן הצורה הנבדלת מתפלשת בחמרים בפילוש רוחני ומעמידן על מכונן (ר"י לטיף, אגרת התשובה ז, קובץ על יד א, 50 — ג) ובמשמ' גִלּוּי, התגלות, ואמר הפיטן: רוגשים קרוא בגרון פלוש אטומי חברון מצוא מחלת ותרון (ר"א קליר, אסא דעי, מוסף יוה"כ). מהרו לאלוש וכל בצק מלוש ורגנו בפלוש עדי דק חלוש (הנ"ל, אזרח בע, קרוב' לפורים). זכות ומישור לפני כסאו זרעתיו סובלות עולם ומלואו חכתו יושט בפלוש הודו חסד ורחמים לפני כבודו (אל אדון, קובצ' הפיוטים, מק"ג, 5). אמור שם עשרת הדברות וקדושם עם עשרת שמות ופלושם (קובץ על יד יח, יט).

א. **פלח** [1]), ממנו א. פָּלַח, *פִּלֵּחַ, פֶּלַח, *פַּלְחָן.

ב. **פלח** [1]), ממנו ב. פָּלַח.

א. **פָּלַח**, פ"י, פֹּלֵחַ, — פָּלַח בָּאָרֶץ, חָרַשׁ אותה [2]), pflügen; labourer; to plough: כמו פֹלֵחַ ובקע בארץ נפזרו עצמינו לפי שאול (תהל' קמא ז). —ובתו"מ: משל למלך שהיה לו שדה והיה מבקש למוסרה לאריסים קרא לראשון ואמר לו תקבל אתה השדה הזו א"ל אין בי כח קשה הימני, וכן לשני ולשלישי ולרביעי ולא קבלוה ממנו וקרא לחמישי וא"ל תקבל אתה השדה הזו א"ל הן, על מנת לפולחה א"ל הן, משנכנס לתוכה הובירה (מד"ר שמות כז). — *פָּלַח לאלהים, עבד אלהים, dienen, anbeten; servir, adorer; to serve, worship: קלנרא

[1]) [עי' בהערה הבאה.]

[2]) [פעל זה בא בעבר' ובלשונות שמיות אחרות בשתי הוראות עקריות הקשורות זו בזו, אלא שאין להכריע איזו קודמת לחברתה: א) בקע, ב) עבד האדמה. מן ההוראה השניה, שהיא משמשת בארמ' ובערב' הֻשאל הפעל אף לעבודת האלהים בפלחן בבתי היראה, ומכאן באשור' פָּלַח במשמ' ירא, פחד. בעבר' שבמקרא בא פלח במשמ' החרישה והבקיעה כאחת מן המלאכות העקריות שבעבודת האדמה (פלח ובקע בארץ) ואף בלשון בקיעה בכלל, וכן בא אף פֶּלַח a) בערב' גם במשמ' זו. ואף ילדיהן תְּפַלַּחְנָה (איוב יט ג) וגם וַיְפַלַּח אל סיר הנזיד (מ"ב ד לט) הבינו רב המפרשים כלשון בקוע, פטירת הרחם, וכהתוך לפלחים מעל לסיר.]

a) فلح

אף על פי שהכל עושין אין אסור אלא **לפולחין** בלבד (תוספתי ע"ז ה ז). וזה אומר **לפלח** למזלות וזה אומר לחמה ולשמש אני **פולח** (תנחומא בובר, בראשי' יב). — ואמר הפיטן: צעוק נצעק מכאב לב ונסגוד **ונפלוח** אל אלהינו כי ירבה לסלוח (בנימין, אנוש במה, סליח', Synag. Poesien לצונץ, 73). הראם בם דין לדורות לבלתי **פלוח** לכל יצירות כי אם לקורא הדורות (משה ברבי קלונימוס, מה מועיל, קרוב' ח פסק). ופה שאמר לא אשלח הוא הפה חנן לשלח ענה בנאלח קומו צאו בדברכם **לפלח** (שם). האומרים אין לקבל אלות השתחוות לפניו **לפלח** ולבלתי הקדיש המרבה לסלח וגם לא לירא איום אלוה (ר' גרשם, אליך ה' אקרא, סליח' לד' עשי"ת מנהג פולין). — *וכמו פִּעֵ', פִּלַּח, בקע ודקר: בשעת השמד היו **הפולחין**[1] לובשין סנדלים מסומרים והיו עושין רושם בארץ והיו בנות ישראל יוצאות ורואות את סנדליהן רשומות בארץ והיו מתיראות ומפילות (דבר' רבה, ליברמן, 81). — ואמר המשורר: וברשפי אהבה כליותם **פולחת** (אד"ס, מס"ק א מלוס מזיון לילה). — *וכאב ראש פֶּלַח, כמו פְּלוּחַ הראש: זה החולה בו באב הראש מתמיד **ופלח** (כל מלאכת ההגיון, יז).

— פִּעֵ', יְפַלֵּח, — א) פִּלַּח החץ את כְּבֵדוֹ, בקעהו, spalten; fendre; to split, slit: עד יְפַלַּח חץ כבדו (משלי ז כג). יסבו עלי רביו יְפַלַּח כליותי ולא יחמל (איוב טז יג). — ובסהמ"א: ויבשהו בשמש **ופלחהו** פלחים קטנים (אסף 119). ובשם ר' סעדיה גאון מצאתי כי האותיות ביוצאם מן הפה ויפקידם ויניחם באויר **פלחוהו** כפלה ונתחדש ממנו דמויות מכוונות מפורדות מבוארות (ליקוטי ע"פ אבן יקרה א, כו, וירא). — ואמר הפיטן: חרולים זדו בפתרום ויפריכו שושנה חצי עשרת **פלחום** ותחך עם זו טלולים (רקע"ג, אלהים יה, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud., 123). **פלחתני** מרת פתן אכזר צפו מים על ראשי ואומר נגזר (אמרה אם, סליח' ת"ב, סדור רקע"ג, פט). שחחו ותגרו בפחד אבחם שוביהם רדפום והכום **לפלחם** (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ' שבת א' חנכה). ליש עמר חרמשו **פלחם** ובמלחמת תנופה נלחם (ליל שמורים, מעריב ליל ב פסח). — ואמר המשורר: ואם יכין בני קשתו **אפלח** בחצי לב זמן **פלח** כבדי (ר"ש הנגיד, עלה אלי, ברודי, 106). גופה רטוב ולח כשרביט בדלח טהור קדש ממלח לב רואיו **יפלח** ואש בקרבו ישלח (ר"י חריזי, תחכ' ו, 72). והורוני בשני חצים **פלחו** בם כבדי והגדילו אידי (שם מח, 376). חשבתיהו לחצי יום קרבי וכן היה לחצי **פלחני**, חשבתיהו לחרב וחנית לי וכן היה אבל בידי מעני (עדרוס הלוי, קטע כ"י גני"). — *וּפִלַּח פלוני את עסקיו חתך את עסקיו, הכריע וגמר אותם: רוצה אדם **לפלח**[1] עסקיו בבית הראשון שהוא פוגע וללון שם (ר' אלעזר בן שמוע, ירוש' מעשר' ב ג). — ב) פִּלְּחָה החיה ילדיה, ילדה אותם, werfen, gebären; mettre bas; to bring forth: תכרענה ילדיהן תְּפַלַּחְנָה חבליהם תשלחנה (איוב לט ג).

— נִפְעַ', נִפְלַח, — שֶׁפֻּלַּח אותו, נבקע ונדקר, ואמר הפיטן: מעצמותי המפצחות **נפלחות**[2] ממכעיסך וממריעיך נאמתי גלאתי נשא תרונך וזעמך (אליה בן שמעיה, את ה' בהמלאו, סליח' שחר' יוה"כ, מחז' איטלי' ב, קנ:).

— פֻּעַ', פֻּלַּח, — מי שֶׁפִּלְּחוּ אותו לפלחים: בענין זה זכר אלתמימי בספרו מרש"ד שהבצל אם **יפולח** ויונח בעת שתיית הרפואה המשלשלת יבטל האסטניסות וימנע הקיא (פרקי משה, סוף יג). קח קדירות של חרס ושמתה על הגחלים בקדירת

---

[1] [ליברמן מעיר: בערוך ערך פלח: בילמדנו והיה עקב פ' כי תאמר, דרכן של פולחין לובשין סנדלין מסומרין. וע"פ הענין נראה שהכונה לחיילים רומיים, עיין בעה"ש שם. ואולי זה כינוי של גנאי כלפי הגויים עובדי ע"ז, עיין ירושלמי ע"ז פ"א ה"ב, ל"ט ע"ג. והלשון כאן מגומגמת קצת, והכוונה שבשעת השמד היו מתיראות מפני הפולחין, אבל הפולחין היו לבושים סנדלים מסומרים גם שלא בשעת השמד, ע"כ. ואולם יותר נראה להבין פולחין כאן בלשון פולחים בחצים ובחרבות, ולא בעכו"ם סתם.]

[1] [כך הגרסה בדפוס ונציאה ובדפו' וילנה; בדפו' ויטומיר: **לפלה** (וכן לוו, וכן משביח ירושלמי, ולא יתכן אף מצד דקדוק המלה); בדפו' קרוטושין: לפנע, ופרוש שבגליון שם: לפנות עסקיו גרסינן; ור"ש גרם: לפנה. ונראה שהנוסח **לפגע** נולד כהשפעת **עסקיו** שלאחריו, והואיל ואי אפשר לאמר **לפלח** או **לפנה** ע"פ דקדוק לשון החכמים, נראה שהעקר **לפלח** (או לפנח), והכונה: רוצה אדם **לחתך** עסקיו בבת אחת כמפלח וגוזר בחרב. ועי' בשמוש העלים גזר, חתך במשמ' קרובה לזו.]

[2] [בסליח' לצו"ג, אשכנז: מְפֻלָּחוֹת.]

ויפולחו הפרסות קטנות פלחות וינתנו על הגחלים (אסף, 116). יוקח קולוקונטידה לחה ותפולח ארבעה פלחים ויונחו בכלי (קאנון ג יז ו). — ואמר הפיטן: פצועים ונפצעים ומפלח כבדם צנופים כדור עם מרכבות כבודם (משה בן קלונימוס, ובכן ויושע, סדר אחרון של פסח).

—התפ', ״הִתְפַּלַּח, — נבקע ונתחלק לפלחים: כשרוצין ללקט התמרים מביאין מגל ארוך ומשימין תובליא שהוא סל בראש עץ ארוך ומגביהין הסל כנגד התמרים וחותכין אותן במגל ונופלין בסל כדי שלא יפלו התמרים לארץ ויתבקעו ויתפלחו (רגמ״ה, ב״ב לג:; ערוך ערך תבליא). — ואמר הפיטן: כליות מתפלחים לחצים משתלחים ועיניהם מולחים במים הנגרים (אפרים בן יצחק, אלהי העברים, סליחי׳ יום׳ יוה״כ).

ב. פָּלַח, קל לא נמצא.

— פע׳, יְפַלַּח, — פִּלַּח הירקות וכדו׳ אל הסיר, השליכם לתוכו: וילקט ממנו פקעות שדה מלא בגדו ויבא וַיְפַלַּח אל סיר הנזיד (מ״ב ד לט).

״פְּלָח[1]), ש״ז, — אכר ערבי: ראובן ושמעון הם שותפים והיה להם עסק אחד עם שי״ך אחד וגם באותו המחוז שהיה אותו השי״ך שולט היו נותנים סי׳ ליף[2]) (פי׳ מעות בהקדמה) לפלחים (פי׳ כפריים) (חיים הרופא, מעשה חייא, שאלה יט, לז:). — ״בכלל אכר גם ופשוט.

פֶּלַח, ש״ז, — פֶּלַח רֶכֶב, האבן העליונה משתי אבני הריחים, ופֶלַח תַּחְתִּית, האבן התחתונה; Mühlstein; meule; millstone: ותשלך אשה אחת פֶּלַח רכב על ראש אבימלך ותרץ את גלגלתו (שפטי׳ ט נג). לבו יצוק כמו אבן ויצוק כְּפֶלַח תחתית (איוב מא יו). — פֶּלַח דְּבֵלָה, חצי דבלת תאנים, Hälfte, Stück; moitié, morceau; half, piece: ויתנו לו פֶּלַח דבלה ושני צמוקים (ש״א ל יב). — ובתו״מ: הלוקח מן העני וכן העני שנתנו לו פרוסות פת או פלחי דבילה מעשר מכל אחד ואחד ובתמרים ובגרוגרות כולל ונוטל (דמאי ה ה). — ובסהמ״א: מצא גרוגרות אם דרסו רוב הגרוגרות רוב האדם חייב לעשר שחזקתן מדבר שנגמרה מלאכתן וכן אם מצא פלחי דבילה שידוע שהם מדבר הגמור (רמב״ם, מעשר ג כח). פלחי דבילה לאחר שנדרסו בעיגול מחלקין העיגול לכמה פלחין ובפלח יש הרבה תאנים דבוקות יחד (ר״ש, מעשר׳ ג ד). — פֶּלַח רִמּוֹן, חצי רמון: כְּפֶלַח הרמון רקתך מבעד לצמתך (שה״ש ד ג). — ובסהמ״א: ותבא זבוב ותעמוד על רקתו והיה כפלח הרמון ותך אותו ותזיקהו (מעשה בוסתנאי, אמס״ד). — ואמר הפיטן: והן עתה דקרו כפלח[1]) רעיתך (ר״א קליר, אי כה, קינות ט״ב). — ״ופֶלַח הראש, קטע הראש המפלח, הנקטע מן הגוף: ויוסיפו לשפוך סוללה פעם שנית ותך האבן מגבורי יוסף על ראשו ותפלח את ראש האיש ותוליך את פלח ראש האיש עם האבן (יוסיפון גינצבורג, תג). — וברפואה, חלק מחלקי הראש: הפלות הוא כאב יתעורר באחד מפלחי הראש (קאנון ג א ב לג). — ״ופִלְחֵי הַמֹּחַ: ואחד משני פלחי המות (גרבוני, ארח חיים ג יג, כ״י ביהמ״ד סכטר) והפלח הימין לאדומה והשמאלי לשחורה (שם, בהלי׳ הראש). — ״ופֶלַח בגוף העוף השחוט, מקום מפלח וסדוק, Riss; déchirure, rupture; rent, tear: עוף שחוט וכו׳ ואם היו בו פלחים פלחים או שהיה מתובל בתבלין ונפל לחלב או לכותח הרי זה אסור (רמב״ם, מאכלות אסורות ט יט). ואם היו בו פלחים פלחים[2]) (לקוטים מספר המספיק לתנחום הירושלמי, בכר, קלה). — ״ופֶלַח במשמ׳ קטע וחתיכה בכלל: ומשרשי איריאוס ט׳ פלחים (אסף, 118).

ועי׳ ערך פִּלּוּחַ, פָּלַח.

״פִּלְחָה, ש״נ, מ״ר פְּלָחוֹת — כמו פֶּלַח: קח קדירה של חרס ושמתה על הגחלים בקדירה ויפולחו הפרסות קטנות פלחות וינתנו על הגחלים (אסף, 116).

***פֻּלְחָן**, פֻּלְחָן, פולחן[3]), — עבודה, עבודת הבורא, Dienst, Gottesdienst, Kultus; service (divin),

---

[1]) [נגזר מא. פלח עפ״י ש׳ הערבי פַּלָּאח a).]

[2]) [צ״ל: סלף b) במלה אחת.]

a) فلاّح b) سلف

[1]) [כלו׳ דקרו את רעיתך שרקתה כפלח הרמון, כלה״כ, אך יש בזה גם מהוראת הכתובים ומחצה וחלפה רקתו (שפט׳ ה כו), עד יפלח חץ כבדו (משלי ז כג).]

[2]) [ככר שם מעיר שהוא תרגום מן אית ביה פולי (פסח׳ עו.).]

[3]) [מן הארמ׳ שבתרגומים.]

culte ; (divine) service, cult : אלהך די אנת פלח ליה וכו' וכי יש פולחן בבבל האמה ת"ל ולעבדו זו תפלה כשם שעבודת מזבח קרויה עבודה כך תפלה קרויה עבודה (ספרי דברי מא; ומעין זה ירוש' ברכ' ד א). — ואמר הפיטן: נסתמה הבירה ונתרוקן טהר השלחן מזין ומזית סתר מעבודת פלחן (מחז', תענית צבור, סליח' לתעני' חומש').

פלט[1]), ממנו מִפְלָט, פָּלַט, פָּלֵט, פְּלֵיטָה, פָּלִיט, פְּלִיטָה.

פָּלַט, פ"ע, פָּלְטוּ. — א) פָּלַט האדם, נמלט מרודפיו, מהאויב, entkommen ; se sauver ; to escape : החרב בחוץ והדבר והרעב מבית אשר בשדה בחרב ימות ואשר בעיר רעב ודבר יאכלנו ופָלְטוּ פליטיהם והיו אל ההרים כיוני הגאיות (יחזק' ז יה–יו). — ובתו"מ: בירך התחילה בעבירה תחילה ואחר כך הבטן לפיכך תלקה הירך תחילה ואחר כך הבטן ושאר כל הגוף לא פלט (סוט' א ז). זה הוטר ביחידים מבמרובים שהיחידים בסקילה לפיכך ממונם פלט והמרובים בסייף לפיכך ממונם אבד (סנה' י ד). נכסי צדיקים שבתוכה (בעיר הנדחת) אובדין שבחוצה לה פליטין[2]) ושל רשעים בין שבתוכה בין שבחוצה לה הרי אלו אובדין (שם שם ה). מעשה שעשיתי מפרש בים הגדול וראיתי ספינה אחת ששקעה בים והייתי מצטער על תלמיד חכם אחד שהיה בתוכה וכשבאתי למגיזה של קפודקיא והתחיל מקדמני ושואל לי שאלות נימתי לו בני היאך פלטת נומה לי (ר' עקיבא, ירוש' יבמ' טז ג). החמרת והגמלת העוברת ממקום למקום לנו בתוכה (בעיר הנדחת) והודחו עמה, אם נשתהו שם ל' יום הן בסייף וממונן אבד פחות מכן הן בסקילה וממונן פלט (סנה' קיב.). ולולא אברהם לא פלט לוט מסדום (מד"ר במד' כ). וכיון שראה אותו (את עוג) נתיירא ואמר לא לחנם פלט זה מן אותן הגבורים מימות אברהם ועד עכשיו (דבר' רבה, ליברמן, 31). —*ובהשאלה: והוא נשאר מהגבורים שהרגו אמרפל וחביריו שנאמר ויכו את רפאים וזה הפסולת שלהם כפריצי זיתים שיוצאין ופליטים מתחת הגפת (תנחו' חקת כה). —*ובמשי' פָּלַט, יצא מעל השטח, היה גבה ממנו במקצת, hervorstehen ; saillir ; to project: מ"ד לא חוקק בפולט מקום הכתב כגון הדין דינרא מ"ד אפי' חוקק כגון הדין פנקסא (רב חסדא, ירוש' גטין ב ג). — ובסהמ"א: כל דבר שפולט נקרא בדבריהם זנב כאמרם שתים כנגד שתים ואחד יוצא זנב וידוע כי יקרא (זנב) לרחם שיפלוט לחוץ (רמ"ע פלקירה, המבקש, עח). —*ובהשאלה פָּלַט ממעשה פלוני, אין לו חלק בו: וזה מפעולת אדם והאלהים ממנו יפלוט (רקע"ג על חוי הבלכי, דודזון, 72).

— ב) פ"י, *פָּלַט פלוני דבר, הוציאו מפיו, הקיא אותו, auswerfen, ausspeien ; cracher, vomir ; to throw out, spit out: החושש בשניו לא יגמע את החומץ ויהא פולט אבל מגמע ופולט ובולע מטבל כדרכו ואינו חושש (תוספתי תרומ' ט יח; שם שבת יב ט). הרי שנתן לתוך פיו ושכח ולא בירך אם היו משקין פולטן אם היו אוכלין מסלקן לצדדין (רב הונא, ירוש' ברכ' ו א). היתה (הבהמה) מהלכת ופולטת עשבים מהו (ר' ירמיה, שם ב"ק א א). שכח והכנים אוכלין לתוך פיו בלא ברכה מסלקן לצד אחד ומברך תניא חדא בולען ותניא אידך פולטן ותניא אידך מסלקן (ברכ' נ:). —ובהשאלה: א"ל הקב"ה לשר של ים פלוט אותן ליבשה (רבה בר מרי, פסחי' קיח:). פושעי ישראל שעברו על התורה ועל המצות נפשן כלה וגופן בלה והן נעשין אפר וגיהנם פולטתן והרוח מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים (סדר עולם רבה, רענר, פרק ג, ט). —ובסהמ"א: הצרוי בתענית יכול למעום לתוך פיו עד כדי רביעית ויחזור ויפלטנו שאין

---

[1]) [השרש והפעל פָּלַט נמצא אף כמלה עברית פָּלַט במשמ' נמלט, במכתבי עמרנא מא"י 33,25,185. בערבי' הכתובה צורתו פלתa), אך בדבור פלטb), ובשבאי' בא כלת במשמ' מלט והציל. באשור' פָּלָט פרושו חיה, היה חי, פָּלָט (המקביל לפע' בעבר', פִּלֵּט) משמ' החיה, והשוה שמות אשוריים ובבליים כמו בלטשאצר, סנבלט, שבהם נמצא שרש זה. אך מבטא אחר של אותו שרש בעבר' הוא אף מלט, ועי' שם. ועקר משמ' השרש הוא כפ"י, הוציא, חלץ (מן הסכנה), וכפ"ע יצא, ומכאן שאף הפעל פָּלַט בתו"מ (פלט מפיו וכדו') אותו פעל הוא. וכן גם פָּלַט, במשמ' יצא מעל השטח וכדו', הוא מבטא אחר של פָּלַט, שבא אף במקומו לפעמים. בכוש' פָּלַט פרושו הפריד, וגם זה קרוב בענין.]

[2]) [בספרי דבר' צד הנוס': אבודים, פלוטים, ביכ' פעו'. ולפי הנוס' שלפנינו פְּלֵיטִים זה ביני' קל כמו אחדות מהדגמאות המובאות כאן ביחיד, פָּלַט.]

---

a) فلت b) فلط

זה חשוב תנאה (הלכות או"ח תקסז א). — ואמר הפיטן: פועל בחכמה פקד אדמה פלוט ביחומה פראים ובהמה (אל כסא, יוצ' שבת ברחשי). לאחרונה יסעו שבם שלט כי הענן משם פלט (ר"א הקליר, אזכיר סלה, קרוב' שבת זכור). — ובינ' פעו', *פלוט, שפלטו אותו: הסגולים לך מכל עם העמוסים כמיביטנך הפלוטים כמירחסך (ינאי, האומרים, קרוב' ליונים נוראים, זולאי, סא). — ופלטה שכבת זרע: זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע והמשמשת שראתה נדה צריכין טבילה ורבי יהודה פוטר (ברכ' ג ו). מניין לפולטת שכבת זרע ביום השלישי שהיא טמאה שנאמר היו נכונים לשלשת ימים (שבת ט ג). נכרית שפלטה שכבת זרע מישראל טמאה, בת ישראל שפלטה שכבת זרע מנכרי טהורה (מקוא' ח ד). הפולטת שכבת זרע מבפנים טמאה (תוספת' נדה ה יג). משמשת כל שלשה ימים אסורה לאכול בתרומה שאי אפשר לה שלא תפלוט (נדה מא:). — וכהשאלה פלט, במשמ' הפריש מתוכו שמן, דם וכדו', ausscheiden; sécréter, excréter; to secrete, excrete: הכבד אוסרת ואינה נאסרת מפני שהיא פולטת ואינה בולעת (תרומ' י יא). כל הזתים הגשמים יורדין עליהן והן פולטין את שמנן (ר' חנינה, ירוש' בכורי' א ג). כבולעו (הבשר את הדם) כך פולטו (פסח' עו.). שלשה דברים בכלי חרס בולע ואינו פולט ואינו מבאיש כל מה שבתוכו (אדר"נ מא).—ובסהמ"א: גיעול לשון מקיא ופולט (רש"י פסח' מד:, ד"ה גיעולי). כן צותה על יום הכפורים לענות אדם נפשו כדי שתפלט כל הלחות הנפסדות שנקבצו בה מתוך תשובה שלימה (ר' יעקב אנטולי, מלמד התלמידים, כלבים, קעט). — וכהשאלה, ואמר הפיטן: לבת לבי אף כי קולטת קרבתך לי טוב חולטת פולטת (שלמה הבבלי, אחשבה לדעת, זולת שבת ברחשית). — *ופלט נשמתו, הוציא את נשמתו: לא דומה הפולטה בחיק אמו (ארץ ישראל) לפולטה בחיק נכריה (עולא כהונא, ירוש' כלא' ט ד). — פלטה הסכין בשר, דלדלה קצת מן הבשר: בשר שפלטתו סכין (ר"ל, חול' קכא.). לא שנו אלא שפלטתו חיה אבל פלטתו סכין בטל (עולא בשם ר' יוחנן, שם קכד.). כשמפשיטין את הבהמה פעמים שהסכין פולט מן הבשר אצל העור (רש"י, חול' קכא., ד"ה בשר). — ג) *ובמשמ' הציל, הוציא: ולמה נקרא שמו פלטיאל שפלטו אל מן העבירה (ר' יוחנן, סנה' יט:). מיכאל היה המגיד שנאמר ובעל כנפים יגיד דבר ולמה נקרא שמו פליט בשעה שהפיל הקב"ה סמאל וכת שלו ממקום קדושתו אחז בכנפו וביקש להורידו עמו ופלטו הקב"ה מידו (פרקי דר"א כז). — ואמר הפיטן: פחדו יחיל פוטמים פיותם היות אטומים, פרחיו במשענותם חטומים פלוטים[1]) מרכל פטומים (ר"א הקליר, יום מיונים, שחר' יוה"כ, מחז' איטלי' ג, פ:).

— פעי', מפלטי, פלט, פלט־, פלטה, פלטני, פלטו, אפלטה, אפלטהו, תפלט, תפלטני, תפלטמו, יפלטהו, יפלטם, תפלט, — פלט את פלוני מאויביו, עשה שימלט מידם, retten; sauver; to save: יי' סלעי ומצודתי ומפלטי[2]) לי (ש"ב כב ב). יתפלטני מריבי עם (שם שם מד). קומה יי' קדמה פניו פלטה נפשי מרשע חרבך (תהל' יז יג). מפלטי מאיבי אף מן קמי תרוממני (שם יח מט). בך בטחו אבתינו בטחו ותפלטמו אליך זעקו ונמלטו (שם כב ה—ו). גל אל יי' יפלטהו יצילהו כי חפץ בו (שם שם ט). אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה (שם לב ז). ויעזרם יי' ויפלטם יפלטם מרשעים ויושיעם כי חסו בו (שם לז מ). מאיש מרמה ועולה תפלטני כי אתה אלהי מעזי (שם מג א). על און פלט־למו באף עמים הורד אלהים (שם נו ח). בצדקתך תצילני ותפלטני (שם עא ב). אלהי פלטני מיד רשע (שם שם ד). פלטו דל ואבין מיד רשעים הצילו (שם פב ד). כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי (שם צא יד). — ואמר הפיטן: ועוד סלה יסובבני פלט רני אם מצאתי חן בעיני המלך (מלך אחד, סליח' עריה). סתר לי תצור ממונה רני פלט לי תסובב (ר"י נג'ארה, עולת תמיד יח).— ואמר המשורר: קול אל קול קורא מבשר בזבול הרקיע רני פלט צבא עליון הריע (שלום הכהן, כיר דוד ז, 155).—פלטה האשה, הוציאה ולדה, ילדה: ואשר תפלט לחרב אתן (מיכ' ו יד). — והפרה: שורו עבר ולא יגעיל תפלט פרתו ולא תשכל (איוב כא י). — *ובמשמ' הוציא, כמו קל במשמ' ב): וגלגלי עיניו מפלטין ומוציאין לפידי אש (פרקי היכלות ד, סא.).

---

[1]) [במחזורים נוסח אשכנז (מוסף יוה"כ): פלטם עי' פעי'.]

[2]) אולי מפלטי.

—ובמשמ׳ פ״ע, פִּלֵּט את עצמו, התמלט: וְאִפַּלְּטָה לנצח משפטי [1]) (איוב כג ז).

➤ הפעי׳, הִפְלִיט, — א) הִפְלִיט האדם, עשה שהאשה תפלט, תלד: ותסג ולא תַפְלִיט ואשר תפלט לחרב אתן (מיכ׳ ו יד). — ב) הִפְלִיט [2]) הארי את טרפו: ושאג ככפירים וינהם ויאחז טרף וְיַפְלִיט ואין מציל (ישעי׳ ה כט). —°במשמ׳ הציל, ואמר הפיטן: אנא זכור מוסיף חלק שכם אחד, קוה להפליט המחנה האחד (רסע״ג, סדר הושענות, סדור רסע״ג, רמז). — *הִפְלִיט דבר או אדם, הוציא אותו, פִּלְטוֹ והקיאו: כל הילדים שהשליכו ליאור לא מתו אלא היאור הפליט אותם והשליך אותם למדבר מצרים (ר׳ שילה, פרקי דר״א מב). מי שהיה צריך טבילה היה הענן מפליטו חוץ ממחנה ישראל (שם מד). —ובסהמ״א: לא יוכלו פלט משא, להפליט מה שבמעיהם כשאר המוציאין כהוגן (רש״י, ישעי׳ מו ב). בעין בולעו לאיסור יפליטנו כדאמרן כבולעו כן פולטו (תוס׳, ע״ז, עה :, ד״ה כל דבר). כענין שבלעו שפת הדוד את האיסור יפליטהו (שם עו :, ד״ה כבולעו). — °הִפְלִיט לחלוחית מדבר, גרם לדבר שיפלט ויפריש את הלחלוחית: מדיח יורה גדולה ומגעילה ברותחין ומכשירה ושוטפה בצונן ומפליטה מחמץ תחילה ואח״כ מרתיח בהן בלא שיעור (שבלי הלקט, פסח רז). שהמלח אינו מפליט מהעץ כלום (הרוקח הפע). —°ומפליט כלי, עושה שהכלי יַפְלִיט: ומאן לימא לן שהמלח מפליט כלי איפשר שאין המלח מפליט אלא את האוכלין (רסב״א, תשו׳ קל).

➤ התפ׳, *הִתְפַּלֵּט, — נצל ונמלט: מעשה בשני אחים שהיה אחד במירון ואחד בגוש חלב נפלה דליקה בבית זה שהיה במירון ובאת אחותו מגוש חלב התחילה מגפפתו מחבקתו ומנשקתו ואומרת לית דא מבדת לי דהוה אחי באננקי ונתפלט ממנו (מד״ר שה״ש, מי יתנך כאח). עתיד היה המבול לבא לעולם ויתפלט [3]) ממנו נח ובניו (תנחו׳ שמות יז).

1) [מֻנקד מִשֹּׁפְטִי, אמנם יש גורסים בקריאת משבעים מִשֹּׁפְטִי.]

2) [בכ״י המחבר כאן סימן שאלה, רמז לקשי המובן. רב המפרשים מבארים: ויפליט את הטרף לעצמו.]

3) [וי״ג: ויפלט, נפע׳.]

— נפע׳, °נִפְלַט, — פֻּלַּט אותו: לא יורה בה זרע פסולת שיהא חוזר ונפלט מגופה בלא הריון (רש״י, איוב כא י). שיהו המים הנפלטין מן הקלי על ידי חום האור זבין ויוצאין לחוץ (תוס׳, פסח׳ מ. ד״ה סחיפה). שהמים נפלטין וחוזרין ונבלעין (שם שם, ד״ה זקיפה). דאותה בליעה משהתה בדופנו של כלי לילה אחת הופג טעמו ונתקלקל ותו לא משבחת לאוכל שהיא נפלטת לתוכו (שם מד :, ד״ה והכא). שיהא כל דמו כבר נפלט ממנו (תוס׳, חול׳ קיב.; ד״ה עד שיכלה).

— פֻּע׳, °פֻּלַּט, —שפלטו אותו, נצל ונמלט, ואמר הפיטן: ידועי שם בבור נשם ובנקיון רעיונים עת פֻּלְּטוּ [1]) ונתבלטו מכור ברזל סוינים (ידועי שם, חופן ז׳ פסח).

— הפע׳, °הֻפְלַט, ז״ל מֻפְלָט, —כמו פֻּע׳, ואמר הפיטן: לעת יוחה ולא ימלט יגונן עם גנון: מפלט (ר״א הקליר, אזכיר סלה, קרוב׳ שבת זכור).

פָּלִט, ש״ז, מ״ר פְּלֵטִים, פְּלִיטִים, — מי שֶׁפָּלַט, שנמלט, : Flüchtling ; fugitif, réfugié ; fugitive, refugee
אוי לך מואב אבדת עם כמוש נתן בניו פְּלֵיטִם ובנתיו בשבית (במד׳ כא כט). כי לא ישובו כי אם פְּלֵטִים (ירמ׳ מד יד). קול נסים וּפְלֵטִים מארץ בבל (שם נ כח). פְּלֵטִים מחרב אל תעמדו (שם נא נ). ושלחתי מהם פְּלֵיטִים אל הגוים (ישעי׳ סו יט). ועי׳ גם פָּלֵט.

פְּלֵטָה, פְּלִיטָה, ש״נ, סמי׳ פְּלֵיטַת, — שארית, מה שֶׁפָּלַט מהאויב וכדו׳: אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לִפְלֵיטָה (ברא׳ לב ט). ויאמר דוד לכל עבדיו אשר אתו בירושלם קומו ונברחה כי לא תהיה לנו פְלֵיטָה מפני אבשלום (ש״ב יח יד). ביום ההוא יהיה צמח יי׳ לצבי ולכבוד ופרי הארץ לגאון ולתפארת לִפְלֵיטַת ישראל (ישעי׳ ד ב). והיה ביום ההוא לא יוסיף עוד שאר ישראל וּפְלֵיטַת בית יעקב להשען על מכהו (שם י כ). ויספה פְלֵיטַת בית יהודה הנשארת שרש למטה ועשה פרי למעלה כי מירושלים תצא שארית וּפְלֵיטָה מהר ציון (שם לז לא-לב). והנה נותרה בה פְּלֵטָה המוצאים בנים ובנות (יחזק׳ יד כב). והיה כל אשר יקרא בשם יי׳ ימלט כי בהר ציון ובירושלם תהיה פְלֵיטָה (יואל׳

1) [פֻּלְּטוּ, כך מנקד במחזורים, ואולי צ״ל פִּלְּטוּ בקל.]

ג ה). ובהר ציון תהיה פְלֵיטָה והיה קדש (עבד׳ א יז). וישלח ידו בארצות וארץ מצרים לא תהיה לִפְלֵיטָה (דני׳ יא מב). ועתה כמעט רגע היתה תחנה מאת יי׳ אלהינו להשאיר לנו פְּלֵיטָה (עזר׳ ט ח). הלא תאנף בנו עד כלה לאין שארית וּפְלֵיטָה יי׳ אלהי ישראל צדיק אתה כי נשארנו פְלֵיטָה כהיום הזה (שם יד–יה). ואשאלם על היהודים הַפְּלֵיטָה אשר נשארו מן השבי (נחמ׳ א ב). ויכו את שארית הַפְּלֵיטָה לעמלק (דה״א ד מג). נכנעו לא אשחיתם ונתתי להם כמעט לִפְלֵיטָה (דה״ב יב ז). ויפנו אל ההמון והנם פגרים נפלים ארצה ואין פְלֵיטָה (שם כ כד). שובו אל יי׳ אלהי אברהם יצחק וישראל וישב אל הַפְּלֵיטָה הנשארת לכם מכף מלכי אשור (שם ל ו). — ובתו״מ: ומה שכר נטלו על כך שכבדו את אברהם. נותרה מהם פ ל ט ה, רחב וכל ביתה (מד״ז שה״ש א, בובר, 18). — ובתפלה: על הצדיקים ועל החסידים ועל זקני עמך בית ישראל ועל פ ל ט ת סופריהם וכו׳ יחמו נא רחמיך (תפלת י״ח).—ובספהמ״א: ולפי שבני הגולה אנו פ ל י ט ת ישראל עבדי אדוני המלך שרוים בשלוה בארץ מגורינו (מכתב ר׳ חסדאי אבן שפרוט למלך הכוזרים, בסוף ס׳ הכוזרי). — ואמר הפיטן: אלהינו שבשמים חוס וחמול על שאריתנו, אלהינו שבשמים חמול ורחם על פ ל י ט ת נ ו (הוספ׳ ותק׳ לסדר רע״ג, 22). ואמר המשורר: ופקדוני בידך גאוני שני אחים פ ל י ט ת הנשמה (יוסף אבן חסדאי, הלבני חן, שעה״ש 29). — וּפְלֵטָה מרעב: וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לִפְלֵיטָה גדולה (בראשׁ׳ מה ז). — וצמחים מִבָּרָד או מַארְבֶּה: ואכל את יתר הַפְּלֵטָה הנשארת לכם מן הברד (שמות י ה). כגן עדן הארץ לפניו ואחריו מדבר שממה וגם פְלֵיטָה לא היתה לו (יואל ב ג). — ובהשאלה בעניני מסחר, פשיטת הרגל, שמטת חובות Bankerott; faillite; bankruptcy: כמה בעלי חובות היו ל פ ל י ט ה (חקד׳ אבי בעל חות יאיר לספרו שמן המאור בסוף שו״ת חות יאיר). ומיד אח״ז באותו שבוע היו האחים הללו ל פ ל י ט ה גדולה ועצומה שנשארו חייבים לשררות וויעצים, אבדו העשר הגדול שירשו מאביהם וכילו את של אחרים סך עצום ונורא (יעב״ץ, מגלת ספר, 76). שפעם אחד היהודים העומדים בחניות נשברו ועשו פ ל י ט ה והכוללת חפסידו ממון רב (שו״ת נחלה דוד, כ״י, ב, רמח:).

*פְּלִי[1], ת״ז, — כמו פלאי, פֶּלִיא: וזה דבר פ ל י הוא ואינו ממנהגו של עולם (מדה״ג ויגש, כ״י תימנים). לפי שהיה בו דבר פ ל י שאינו ממנהגו של עולם צריך הכתוב להזכירו שכן הוא אומר תשע אמות ארכה (שם דבר׳ ג יא, הסגלה).—ובמשמ׳ נדיר: ו פ ל י הוא בנפעלים השני מן חרום והוא שרק יבא על הצווי כמו קֻם שֵׁב (הוריה הקורא, דרנבורג, 57). והוא פ ל י לא ימצא באחד ועשרים ספרים אלא בשבעה מקומות בלבד (שם 76). — ואמר הפיטן: ייטב בעיניך נעים שירי ומיטב מהללי הדוד אשר הרחיק נדד מני לרע מעללי ואחוק בכנף ידדותו והוא נורא ו פ ל (ר״י הלוי, ייטב בעיניך, אהבה). ידעו נסתר ו פ ל י יום קשירת יום בלילה בשמם יחד והפליא (שלום שבזי, מהדר חמן וכלה, שירי תימן, 200).

פֶּלִיא, *פְּלִיא, ת״ז, — נק׳ פְּלִיאָה, כמו נִפְלָא וּמֻפְלָא, wunderbar, unfassbar; miraculeux, mystérieux; miraculous, mysterious: ויאמר מנוח אל מלאך יי׳ מה שמך וכו׳ ויאמר לו מלאך יי׳ למה זה תשאל לשמי והוא פֶּלִיא[2] (שפט׳ יג יז–יח). פְּלִיאָה[3] דעת ממני נשגבה לא אוכל לה אנא אלך מרוחך ואנה מפניך אברח (תהל׳ קלט ה–ו).—ואמר הפיטן: פ ל י א י מעלה אין להם קפיצת רגל (ינאי, קרוב׳ לימים נוראים, זולאי, שמח). לא תשא לשוא שם פ ל י א משמות מפוענחים (רסע״ג, עשרת הדברות, סדור רסע״ג, שכ). הודו למולי שתי ואם הוא פ ל י א מכל עמלי נחתי והוא גורלי (רלב״ע, אל חי, אינגר 58). אם שמו פ ל י א רחמיו לבלי חק למולי (הוא, אל אמת, שם 88). ואשאלנו (את דניאל) על אדות הקץ לראות אם עבר אם עוד נבואותיו עתידות אנשי לב יאמרו לי מה זה תשאל והוא פ ל י א (אם אויבי, קונטרי הפיוטים, מק״כ, 36). פ ל י א י יקדישו שמי בטהרה סביבי מאד נשערה (אומן באמנו, קובץ על יד יא, טו). — ובמשמ׳ ש״ז, דבר פֶּלִיא, סוד, פֶּלֶא, ואמר הפיטן: קמי סרת כאשר זממו ומן הלשכה ילמדו פ ל י א ם (רסע״ג, הרי״ג מצות, סדור רסע״ג, קנ).

***פְּלִיאָה,** ש״נ, — א) דבר פֶּלִיא וְנִפְלָא, פֶּלֶא, Wunder, Unfassbares; miracle, merveille; miracle,

---

1) [עפ״י הכתיב הארמי שבתלמוד: דפלי ליה (חולי׳ יא:), ועוד.]

2) [כך הקרי, והכתיב פ ל א י. עי׳ ערך פלאי.]

3) [כך הקרי, הכתי׳ פ ל א י ה, עי׳ ערך פלאי.]

Wunder : **פליאה**[1]) ממך מה תדע וכו' במה שהורשיתה התבונן אין לך עסק בנסתרות (ר' לעזר בשם בר סירה, ירוש' חגיגה ב א). דבר אחר והוא פלאי א"ל המלאך איני יודע לומר לך שמי שלפי השליחות ששולח הקב"ה אותנו קורא לנו שם הוי והוא פליא לפי **פליאה** ו**פליאה** שעושה על ידינו הוא קורא לנו שם (מד"ר במד' י). בשלשים ושתים נתיבות **פליאות** חכמה חקק יה יי' צבאות שמו (ספר יצירה א א). — ובסהמ"א : אם נדברו חכמים על **פליאה** ולא תדע שתוק ואמור זה לא ידעתיהו (ר"ם הנגיד, בן משלי א כג). ו**פליאה** גדולה היתה זאת הלידה בעבור שכל בן אד' יוצא בשליא שהיא מכסה עליו והנה שתי השליות נפתחו רגע אחד (ראב"ע, בראש' כה כה). ומה שימצא ג"כ ברחשים בעופות ובדגים מ**פליאות** הולכות כולם על סדר מוגבל (אמו"ר לראב"ד, ו א). וממה שראוי לך לבחון בו עניני העולם שתסתכל תמיד באחרית הדברים שהם מתקשים עלינו ומזדמנים לנו ותראה בהם **פליאה** גדולה (ר"י א"ת, חו"ה, הבחינה ה). והצווי מתחלק לשני חלקים אחד מהם מצות הלבבות והם הדברים אשר יתכנו באמונת הלב וכו' ובמחשבה ב**פליאותיו** והבחינה בטובותיו (שם, עבודת האלהים ד). וחותם ברופא כל בשר ומפליא לעשות, למד על **פליאות** מה שברא בחיים מהכחות הדוחים והמחזיקים (הוא, כוזרי ג יא). שמעתי שאתם אומרים שהספירות ישתלשלו מדריגה אחר מדריגה עד שנתהוה עולם הגשמות הזה והוא **פליאה** בעיני לא אוכל לה (רמח"ל, חוקר ומקבל, 4). —ואמר הפיטן : תוודע ותיקתך ותפעניח **פליאתך** (יבאי, קרוב' ליומים נוראים, זולאי, שמח). מלך צר לכבודו בל יצורים **פליאת** מעשיו יודעים כאישון נצורים (קלונימוס, ובכן מי לא יראך מלך, סהרית יוה"כ, סירמן יע). — ואמר המשורר : ונסתר והוא ראה ונעלם ויראת בעיני גבורותיו ועל יד **פליאותיו** (ראב"ע, סירים כשגבים, כהנא 192). פקודי תמיד ישלים יזרוק ויקריב ראש ואברים **פליאות** קטרת ונרות כלולים פקודי יי' ישרים (הוא, אזכירה, איגר 233). פקיד אב משמאלו לאות ומימינו סגן קרואיו **פליאות** שם ועוזל לראות סוד יי ליראיו (שם). — ב) ופעלת מי שהוא מתפלא, שנפלא ממנו דבר : כי יפלא אין **פליאה** אלא כסייה שנאמר כי יפלא בעיני הש' הזה ואומר הממני יפלא כל דבר (מדרש הגדול, דבר' יז ח, הסגלה). — ובסהמ"א : ו**פליאה** גדולה מאד דשבק לקט שכחה ופיאה דאיירי בהו ונקט נבילת (תוס' יומא לו :). ורבינו אפרים זצ"ל השיב לו בלשון הזה אשר שמעת עלי שאני אוסר לכהן חזן לקרות כהן אחר, אמת ויציב פתגמא ו**פליאה** בעיני על כל כהן העושה כן שפוסל עצמו לכהונה (שבלי הלקט תפלה לה). — ואמר הפיטן : מי ישמע ולא יתמה **פליאה** החקוקה נשחט ושוחט כאחת שוים להחניקה (ילמק, אמונה אומן, קליר' ללום גדליה, מחזור איטל' ב, כט). — °ודבר יוצא מן הכלל, Ausnahme ; exception : והנה זכרו קצת רופאי הודו כי לפעמים יהי' הסבה בכאב הראש תולעת תולד בצדדי הראש וכו' ואפשר שיולד אצל הקרום המבדיל וגם כי יהי' ב**פליאה** (קאנון ג א ב ג). ואם יעתק ב**פליאה** לבעלת הצד תקל צרת הנשימה (שם ג י ד). כבר ראו רבים שנולדו בהם עורקים נכונים בעצם ובגררים ולא יולד זה בעם רב אך בנפרדים אחר נפרדים וב**פליאה**, אמנם העצבים והשריונים הנה לא ראה אדם זה מעולם שנולד באחד אפילו ב**פליאת** (רמב"ם, פרקי משה ג).

°**פְּלִיאוּת**, ש"נ, — תכונת מי שהוא פליא : שלשת חלקי המציאות אשר נבראו ממנו יתב' בחכמה ו**פליאות** (מנחם קראי, לקו"ק, נספח 49).

°**פְּלִיאִיָּה**, ש"נ,—כמו פְּלִיאָה, ואמר הפיטן : שנאן עליות וסוד **פליאיות** שיר מתלוליות יפצחו כי ימלוך (ר"א קליר, אנסיכה, מוסף א ר"ה).

א. *__פְּלִיגָה__, פליגא, ש"נ, — לקיחה לצד[1]) : ויקח קרח אין ויקח אלא לשון **פליגה** שלבו לקחו כענין שנאמר מה יקחך לבך (תנחו' קרח ב).

ב. °**פְּלִיגָה**, ש"נ, — כמו פֶּלֶג, מחלת השתוק : וממנו כח המניע לשדים המבטלים איברי האדם כמו הנכפים ובעלי ה**פליגה** הקטן והגדול וחסרי הדעת (ראב"ד, פי' יצירה ד ס).

פָּלִיט, ש"ז, מ"ר סמי' פְּלִיטֵי, כנ' פְּלִיטֵיכֶם, פְּלִיטָיו, פְּלִיטֵיהֶם, — מי שֶׁפָּלַט, שֶׁנִּמְלַט, Flüchtling ; fugitif, réfugié ; fugitive, refugee : ויבא הַפָּלִיט

1) [עי' עמ' 4922, הערה 8) ועמ' 4925.]

1) [עי, רש"י לפסוק.]

ויגד לאברם העברי (בראש' יד יג). ויכו אותם עד בלתי השאיר להם שריד ופָלִיט (יהוש' ח כב). והיה כי יאמרו פְּלִיטֵי אפרים אעברה ויאמרו לו אנשי גלעד האפרתי אתה (שפט' יב ה). ויאמר יהוא אם יש נפשכם אל יצא פָּלִיט מן העיר (מ"ב ט טו). ואחריתם בחרב אהרג לא ינוס להם נס ולא ימלט להם פָּלִיט (עמו' ט א). ולא יהיה להם שריד ופָלִיט מפני הרעה אשר אני מביא עליהם (ירמ' מב יז). ולא יהיה פָּלִיט ושריד לשארית יהודה הבאים לגור שם בארץ מצרים (שם מד יד). ופְלִיטֵי חרב ישבון מן ארץ מצרים ארץ יהודה (שם שם כח). ולא היה ביום אף יי' פָּלִיט ושריד (איכ' ב כב). ואל תעמד על הפרק להכרית את פְּלִיטָיו ואל תסגר שרידיו ביום צרה (עבד' א יד). ויהי בשתי עשרה שנה בעשרי בחמשה לחדש לגלותינו בא אלי הַפָּלִיט מירושלים לאמר הכתה העיר (יחזק' לג כא). והותרתי בהיות לכם פְּלִיטֵי חרב בגוים בהזרותיכם בארצות וזכרו פְלִיטֵיכֶם אותי בגוים אשר נשבו שם (שם ו ח–ט). ופלטו פְּלִיטֵיהֶם והיו אל ההרים כיוני הגאיות כלם המות (שם ז טז). הקבצו ובאו התנגשו יחדו פְּלִיטֵי הגוים (ישע' מה כ). — ואמר המשורר: ואלאה ראות קרת ירדפוני ומצאות כי השנאות עוד באשר פ ל י ט י מקנאות (ר"י הלוי, יה למיחלים, אהבה, שעה"ש 108). ואולם על בני סכלות חמסן אשר דמו להכרית את פ ל י ט ן ביען עבדו בהן עבדים ונשו בם אבל לבי שטמן (יצחק אבן עזרא, פניני שיר, שם 161).

פְּלֵיטָה, עי' פְּלֵיטָה ועי' גם פָּלַט, קל.

פְּלִיטָה, ש"נ, שה"פ מן פָּלַט, — פעלת מי שפולט דבר: כל געילה לשון פ ל י ט ת דבר הבלוע בדבר אחר (רש"י, ויקר' כו מא). וליפתן פ ל י ט ת ן שפולטין ומזיעין שמבגונית איסור שבלעו (הוא, ע"ז לה:, ד"ה וליפתן). נאסרת לפי שלאחר שגמרה פ ל י ט ת ה חוזרת ובולעת (הוא, חולי' קיא.).

א. פָּלִיל 1), ש"ז, ר"ר פְּלִילִים, פְּלִלִים, — שופט, דַּיָּן 2), Richter; juge; judge: ענוש יענש כאשר

1) [אין במקרא צורת היחיד, ואולי הנכון פְּלִיל.]

2) [כך ת"א: דייניא, וולגטה: judices, וכן לשון המכילתא משפטים: אין פלילים אלא דיינין; וכן פרש רש"י: שופטים, וגם באיוב (לא יא) עון פלילים: עון שמשפט יסורין ראויין לבא על ידו; ושם אף ראב"ע: כמו ונתן בפלילים שיוקח הדין ממנו, וכך רב המפרשים

ישית עליו בעל האשה ונתן בִּפְלִלִים 1) (שמות כא כב). כי לא כצורנו צורם ואיבינו פְּלִילִים 2) (דבר' לב לא). כי הוא זמה והיא עון פְּלִילִים 2) (איוב לא יא). — ובסהמ"א: כל השטרות שחותמיהן עכו"ם הרי אלו פסולין חוץ משטרי מקח וממכר ושטרי חוב וכו' והוא שיהיו עשויין בערכאות שלהם אבל במקום קבוץ פ ל י ל י ה ן בלא קיום השופט שלהם לא יועילו כלום (רמב"ם, מלוה ולוה כז א). ואמר הפיטן: אלהים או פ ל י ל י ם לא תקלל ולשלומם פגע באל ופלל (רב האי גאון, לקוטי קדמונים, 54). עד אן עדינה תהי שוכנה ברוב השקט ופני פרחי הלא כמו חרוליך תשב ברוב גאות לשפוט בני אל בכל המשפטים ותביא ב פ ל י ל י ך (ר"מ מרוטנבורג, שאלי שרופה, קינות ת"ב). מלחמוד אלה עין תעלים למה תהיה ב פ ל י ל י ם (המעמדות, סדר א שבועות). ישנו עם אחד מפוזר בין כל העמים נזר וכו' ב פ ל י ל י ם מכחישים דתך אינם עושים (ר"י נג'ארה, זמירות למקרא מגילה). — ואמר המשורר: רבודים אד וכליל כמו נגיד ו פ ל י ל כנראה בעלֿיל פניהם מזריחים (ישועה מדברות, שיר לחתונה, גנזי שכטר ג, 280). ולא יצדק אשר מיליו נכוחים במשפט אם ידינהו פ ל י ל ו (ר"ש הנגיד, בן משלי, 67). אם אין אנוש יוכח ועלינו ישו ידו היה אתה פ ל י ל דיננו (רמב"ע, כתר מעט, הולך כמנהג א, 169). פ ל י ל צדק ודיין אין כמותו בחכמתו ויקר מעלתו (ר"י חריזי, תחכמוני יד). רועי האליל שר ו פ ל י ל (יהודה הדסי, אשכל הכפר שסג, פי' סורר). — ¨ופָּלִיל במשמ' משפט, ואמר הפיטן: יחקור מבין פ ל י ל ויחפש במקור דעו כי הכל אפס וכעקור

וכן שמוש המלה בסהמ"א. אך השבעים תרגמו ἀνόητοι שהוא או חסרי דעת או פלואים, תמוהים. אך כמבואר בהערה לא. פלל, עקר משמ' השרש היא אחוד בברית, ולשון עון פלילים על יד זִמָּה (איוב שם) מורה על בגידה בברית שהמאחדים בה מחיבים לְפַלֵּל ולהיות ערבים זה לזה. ובתרגומו של טורטשינר (דבר' לב לא) Verräter, בוגדים. ע"פ הבטוי בדבר' השתמשו אף בסהמ"א במלה פלילים גם במשמ' פלילי אויבינו, שופטי הגויים. ועי' גם ב. פָּלִיל.]

1) [יש מבינים כאן פ ל י ל י ם במשמ' שם מפשט, כלו' ונתן בתמורה וכפצוי, וכך השתמשו במלה אף בסהמ"א. ולפי הנאמר בהערה הקודמת אפשר להבין: בחובת הערבות המוטלת על העם המאחד בברית פלילים.]

2) [עי' הערה לעיל.]

שרשו בטיט יתרפש (יהודה, שלשו קדוש עונים, קונט' הפיוטים, מק"ג, 7). — ˙˙ואיש פָּלִיל, כמו בעל דין: לא יקשה עליו אם ידבר באון או באמת או בשקר או בצדק חייב שלא להשיבו תשובת איש פלילו אבל לענותו תשובת מתגבר עליו (לקו"ק, נספח' 12). — ˙˙ובהשאלה, תאר לאויבים, ואמר הפיטן: פלאך פעול יראיך לנצרם היות יראת ה' אוצרם, הן פלילינו לידע בהתבצרם כי לא כצורנו צורם (שמעון בר יצחק, אותך אדרוש, מעריב ליל יום כפור).

ב. ˙˙פָּלִיל[1], ש"ז, — יועץ, חכם: ובמלכה הששית אנשים צדיקים בתם מחזיקים וכו' יושבי אהלים מורים ופלילים שופטים ושוטרים וכו' (ראב"ע, אגרת חי בן מקיץ, כהנא ב, 52). פליל אחד מכשף (שבחי ר' חיים ויטאל, שנת שס"ד). פליל אחד בקי בגורל החול (שם, שנת שס"ט). והפלילים שבהם (בהישמעאלים) בראותם שעד היום לא הצר להם בקשו לעשות שלום (חרבות ירושלם, ג). — ואמר הפיטן: לשא דע פלילים צגתי במסלולים להזכר בפלולים שוע גבורות מללים (ר"א קליר, ארשה, תפלת טל). פקד מחתה וחתה גחל וקידמוהו בבלי קטרת פלילים (רסע"ג, אלהים יה מקדם, עבודה, Elbog., Stud. 125). בורך לבלתי עד ויליל כבלה עדנו ונדרך ותפקדהו בבינת פליל יחד נער ורך (הוא, עבודה, סדור רסע"ג, רפב). והתרע באצילי עם פלילים דבק בהם ואל תט אל כסילים (רב האי גאון, לקו"ק, 52). — ואמר המשורר: פליל בכל קשרי תפליה גדול בכל עמי גדיליה משרה עלי שכמו כשירתו תגח בחוג שחק כסיליה (ר"ש הנגיד, הוא יחידתי, אוצר השיר, 50). יבכו פלילינו בשנער אחריו כי אולת ידם וכל חסרו (רשב"ג, בימי יקותיאל, ברודי, 19). דלתי שעריו בחכמה בבלי בריחים נעולים משא להביא בשבת בהם יצוו פלילים מצות נטילה בלולב לשמר ברב מעללים (ראב"ע, חידות, כהנא א, 88). הייתי בימי נעורי מתדפק על דלתי חכמים ומשכילים ושוקד על שערי המבינים והפלילים ללקוט בדלחי אמריהם ולשאוב ממעיני משליהם (ר"י חריזי, תחכמוני, 168).

ג. ˙˙פְּלִיל, מ"ר פְּלִילִים, — כמו פִּלּוּל, תפלה, ואמר הפיטן: פקד מחתה וחתה גחל וקידמוהו בבלי קטרת פלילים, פלילים עש ובא תיבל מנגד

---

1) [ע"פ פְּלִילִיָּה. עי' שם הערה.]

עדי צפונה פרז בין בדים מחתתו ועישן ויכסו צללים (רסע"ג, עבודה, סדור רסע"ג, ריב).

א. פְּלִילָה, ש"נ, — משפט, תחבולה (?)[1]: הביאו עצה עשי פְלִילָה שיתי כליל צלך בתוך צהרים (ישעי' טז ג). — ובספה"א: דע אתה אדוני כי אלהים היית במשפטי משפט אלהים שפטתני דין עליון דנתני אשר הוא העד הוא הדיין ולו הנסתרות והוא יודע תעלומות לב ולא צוה כן לנוחלי משפט לעשות פלילה (מנחם, תשו' תלמידי מנחם, XXIX). ובאשר לא נסור כפילת סנסנים וזלזלים כן לא נסור כפילת סלסלות כי הם שמות נכנים על הכפילה והתבונן ואל תפק הפלילה (תשו' דונש על מנחם, 21, סלסלות). והיה יונה מצטער על נבואתו שלא נתקיימה וכו, ויתפלל אל ה' אין התפלה הזאת אלא לשון פלילים כלומר מלשון פלילה לפני המקום (אברהם בר חייא, הגיון הנפש, כט.). והוי אומר כי הקב"ה גילה ליונה ברוח הקדש דבר הנחמה אשר הוא מתנחם על הרעה אשר קרא על נינוה וכו' ויחר לו מאד ויבקש פלילה ומשפט מלפני המקום (שם). —ואמר הפיטן: גברו מאד מצוקותינו בראה שגינו פלילות פוקותינו וכבגד עדים כל צדקותינו (אליה בר שמעיה, אתה אלקי, סליח' ה עשי"ת). — ואמר המשורר: מלך בעת ירצה לדלג בתחלה אז רשות אליו בדת ופלילה לעלות לבית מבצר ושם יעמד ואז לו יהיה מפלט ליום צוק וחבלה (ראב"ע, אשיר בקולי, כהנא א, 154). עששה עין בשר קצרו עפעפיה שוגה בראה ופלילתו שוא ואין (שלום הכהן, התם תמימת, כיר דוד, 24). — ˙˙ובמשמ' דין בהלכה: פלילת החייב שבועה לחברו ומת ולא נשבע אין חייבים בניו בשבועת אביהם (ר"י הדסי, אשכל הכפר, לא תחמוד, שמח פ).

---

1) [פְּלִילָה וכן פְּלִילִיָּה נזכרות במקרא כפעלות הכהנים והנביאים בראית העתידות, ועל כן נראה לחבר מלים אלו אל ראה פניך לא פִלָּלְתִּי; ופעל זה יש להפרידו מן פָּלַל ביתר הוראותיו ולחברו אל הערב' פַאל a) שמשמעותו קסם וסימן לעתיד (omen). לפי זה בא פִּלֵּל זה במקום פאלל, וכן פְּלִילָה, פְּלִילִיָּה במקום פאלילה, פאליליה. והפרשנים והמדקדקים העברים בימי הבינים הבינו גם מלים אלו כנגזרות מן פלילים במשמ' דין ומשפט, ואמנם יש שהרגישו בהן ממשמ' פליאה.]

a) فأل

ב. °פְּלִילָה, ש"נ פְּלִילוֹת, — כמו תפלה, Gebet; prière; prayer, ואמר הפיטן: שמע קולי אשר ישמע בקולות והאל המקבל התפלות וכו' והעונה לאהרן בקטרת וגם פינחס עניתו בפלילות (שמע קולי, מנח' י טבת).

***פְּלִילוּת,** ש"נ, — משפט, שפטים וכדו': ויעמוד פינחס ויפלל ותעצר המגפה וא"ר אלעזר ויתפלל לא נאמר אלא ויפלל מלמד שעשה פלילות[1] עם קונו (סנה' מד.). — ובספה"א: ועל חטא שחטאנו לפניך בפלילות (ודוי ליל יוה"כ). משום כי הוא הוצאת עלה למשפט כבר כשר כמוהו בפלילות (ספר היסר (העריות) ליסועה הקרחי, 56). ויצב עדים נאמנים לגרדון ולפלילות ולמשוטטי לילה (יעקב מן, ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, 36).

פְּלִילִי[2], ת"ז, — גם הוא עון פְּלִילִי כי כחשתי לאל ממעל (איוב לא כח). — ובספה"א: שעל התכונה היונית דוקא אמרה תורה כי היא חכמתכם ובינתכם לא על הפלילית והמשפטית (יהודה עסהאל, כספות לבית דוד ג יז, מג:). אכן פורנית פלילית (criminal) היא מצדנו להוציא על בית אב אחד בארץ ישראל סכום כסף כזה (ברסדסקי, בחין מערה, יב). — ואמר המשורר: חטאי לו יריחון כם שכני אזי ברחו ורחקו מגבולי טמא לבב אשר שובב וסובב לכבי בי עלי כל חטא פלילי (יצחק בן שאול, אלהי אל הדיכני, סעה"ס 56). ואור הנאצלי מהודר תוך מעוני ואבין סוד פלילי וישמח רעיוני (שלום שבזי, אלף אלפת קולי, שירי תימן, 155).

פְּלִילִיָּה, ש"נ, — כמו א. פְּלִילָה[3]: וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו כהן ונביא שגו בשכר נבלעו מן היין תעו מן השכר שגו בראה פקו פְּלִילִיָּה (ישע' כח ז). — ובספה"א: והשכל יעיד לדבריהם ביתרון המעלה ולכל אחד מהם תושיה ופליליה על אבן טבעתו (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסופים א ז). והב' ישר, איש שלא נתן לו אלהים לא שכל ולא תושיה ולא מוסר ולא פליליה והאמין לאנשי הצדק לבעלי הדעת ולבעלי האמת (לקו"ק, נספחים, 10). — ואמר הפיטן: בחר בציר פליליה אלי שלחו למחיה (ראב"ע, הוא אלוהי, איגר 176). סבבוהו פרחי לויה באצבע צרדה יכו נגדו סודרים ספרי פליליה יודו לה' חסדו (הוא, אזכירה סדר עבודה, שם 233). — ואמר המשורר: הזהר בני מזדון ומשגיה להבן מאנשי התושיה והפליליה (דונש, תשו' על רסע"ג 51). ואז תעשינה ידיו תושיה ויחיה הפליליה בצאצאי היהודיה (הוא, תשו' על מנחם, הקדמה, 6) וציץ פרח במטה התבונה עלי מעין פליליה וחכמה צעיר שנים משעשע במשנה ועלם רך מבאר תעלמה (יוסף בן חסדאי, הללבי חן, סעה"ס, 29). שמעו בני שכל פליליות בם תלמדו דעות ותשיות (ר"י חריזי, תחכמוני כ, 453). — °ובהשאלה על אדם חכם, כאלו בשתי מלים פְּלִיל־יָה, ואמר המשורר: הכמות פליליה ומקבר תרומיה ידידי בקשו נאלי צרי לכאב ולכויה (ר"ש הנגיד על מות רב האי גאון, הצמות, ברודי, 5).

א. °פְּלִישָׁה, ש"נ, — שה"פ מן א. פָּלַשׁ: הכפישני באפר ופרש לי פלישה וקשה הוא להבין מה זו פלישה (ר"י קמחי, ספר הגלוי, קיח).

ב. °°פְּלִישָׁה[1], ש"נ, — שה"פ מן ב. פָּלַשׁ, חדירה והגירה אל ארץ מן הארצות, Einwanderung; immigration: הפלישה ההגירה אל הארץ כמעט שפסקה כליל וההגירה מן הארץ גברה וגדלה במדה שלא היתה כמותה בשנים הקודמות (אב"י, האור שנה ב ה, קפ). — ונהוג בדבור אף במשמ' של פְּלִישַׁת צבא Invasion; invasion.

פלך[2], ממנו א. פֶּלֶךְ.

א. פֶּלֶךְ[3], ש"ז, פִּלְכְּךָ — א) כלי הַטְּוִיָּה, כעין מקל עב הראש בקצהו האחד, יסבהו הַטֹּוָה בין אצבעותיו

---

1) [אמנם אשר שהכונה פְּלִילוּת מן פְּלִילָה.]

2) [המחבר לא פרש, וכנראה הבין כמו עון פלילים: עון שבמשפט. ולפי הנאמר בהערה למלה פָּלִיל יהיה הפרוש: עון של בגידה. ובספה"א קבלה המלה את ההוראה criminal, שיש בו עברה על החק, ובמובן זה נהוג גם הבטוי משפט פלילי, במשמ' Strafrecht; droit criminel; criminal law.]

3) מחשבה, החלטה? [עי' א. פְּלִילָה, הערה. ובספה"א השתמשו במלה במשמ' עצה וחכמה.]

---

1) [עי' ב. פָּלַשׁ, הערה.]

2) [ספק אם היה שרש כזה בעבר'. עי' הערת לקמן.]

3) [בערב' פַלַךּ a), דבר עגל, פַלַכַּה b), פלך

---

a) فلك b) فلكة

בקצהו הדק ועי"ז ישור החוט, Spindel; fuseau; spindle : ואל יכרת מבית יואב זב ומצרע ומחזיק בַּפֶּלֶךְ[1]) ונפל בחרב וחסר לחם (ש"ב ג כט). ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פָלֶךְ (משלי לא יט). — ובתו"מ : המושיב את אשתו חנונית או שמנה אפוטרפא הרי זה משביעה כל זמן שירצה רבי אליעזר אומר אפילו על פלכה ועל עסתה (כתוב' ט ד). אין חכמתה של אשה אלא בפלכה דכתיב וכל אשה חכמת לב בידיה טוו (ר' לעזר, ירוש' סוטה ג ג). באבן (טווה אדם על ירכו תכלת לציציתו) אבל לא בפלך (ר' יהודה, מו"ק יט.). בין באבן בין בפלך (בם שם). אבל ג' ימים הראשונים אסור במלאכה ואפי' עני המתפרנס מן הצדקה, מכאן ואילך עושה בצינעא בתוך ביתו והאשה טווה בפלך בתוך ביתה (שם כא:). אין חכמה לאשה אלא בפלך וכן הוא אומר וכל אשה חכמת לב בידיה טוו (ר' אליעזר, יומא סו:). שאין לך אשה שלא נעשית אפוטרופיא שעה אחת בחיי בעלה על פילכה ועל עיסתה (כתוב' פו:). משל לאשה שהעשירה מפלכה[2]) אמרה הואיל ומן הפלך הזה נתעשרתי אינו זז מתחת ידי לעולם (מד"ר ברא' נו). — ובסהמ"א : סידקית כלי מלאכת נשים ועניים כגון פלכים מחטין וצינורות (רש"י, סוטה מ.). — ואמר המליץ : והמשל אומר הנשים עם הדברים הפלך[3]) (ר"י זבארה, שעשועים ח, דודזון, 87). — ב) "ובמשמ' מקל ומשענת, ואמר המשורר: ואיך יוכל חלך מחזיק בפלך ונחשב כהלך אשר דרכו ילך לעמד לפני מלך מעמיד רגל ופלך אדמה ומהלך על כנפי רוח (לוי אבן אלתבאן, בזכרך, ידיעות מכון שוקן ד, רס) יתבוננו ויבינו מתי שכל פעלתו וכו' וההולכים על פלכים כל איש על מסלתו (הוא, לבורא כל, שם רסב). — ובהשאלה, תפס פֶּלֶךְ של הודיה ושל שתיקה, נקט במטה של הודיה, נקט בצד

הטיה, ובאשור' פִּלַּקֻּ באותה משמ', ואולי שאולה המלה מאשור'.]

[1]) [במשמ' פֶּלֶךְ הטויה הבינו את המלה אף כאן התרג' הסורי, הוולג', עקילס, סומכוס וכמה מפרשים.]

[2]) [בגרי' הערוך : מפלחה, הפלה, בחית, ואינה אלא טעות.]

[3]) [דודזון : המאמר הזה הוא תרגום עברי מהפתגם הארמי : „אתתא בהדי שותא פילכא" (מגילה יד:).]

של הודיה וכדו'[1]) : לאה תפסה פלך הודיה ועמדו הימנה בעלי הודיה וכו' רחל תפסה פלך שתיקה ועמדו כל בניה בעלי מסטירין (ר' לוי, מד"ר ברא' עא). — ובסהמ"א : ובחנו החסידים לתועלת כוונת התפלה לאחוז בפלך השתיקה כי רוב ביטול הכוונה הוא בא מדברים בטלים (סעדת ימים א, ד:). סגולה ב' להיות אוחז בפלך השתיקה (שם ב, קא.). — "ופֶּלֶךְ של נחשת, וו של נחשת : צינורא פלך של נחשת שראשו כפוף ועשוי לשוור[2]) בו זהב (ר' מתנה, מנחות קז.). — ג) *ובמשמ' מטוה, כפי שהורד מן הַפֶּלֶךְ, פקעת חוטים[3]) : ולא ידעת שנקדימון בן גוריון כשעה שהיה יוצא מביתו לבית המקדש פילכי[4]) מילת היו מציעין לו תחתיו ובאים עניי ישראל ונוטלין אותו (כלה רבתי ב).

ב. **פֶּלֶךְ**[5]), ש"ז, כנ' פִּלְכּוֹ, — כמו גליל, Bezirk; district : רפיה בן חור שר חצי פֶּלֶךְ ירושלם (נחמי' ג ט). מלכיה בן רכב שר פֶּלֶךְ בית הכרם (שם שם יד). חשביה שר חצי פֶּלֶךְ קעילה לְפִלְכּוֹ (שם יז). — ובספר חשמונאים : ויגבה לבו (של אלכסנדרוס) וילכוד פלכים ומדינות הגוים העצימים (גוף העברי (?) של החשמונאים, א. שטיין). — ובתו"מ : לא היו עולין יחידים אלא פלכים פלכים (תוספ' בכורים ב ח). סנהדרין נוהגת בארץ ובחוצה לארץ וכו' אם כן למה נאמר שפטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אלא בארץ ישראל עושין אותן בכל עיר ועיר בחוצה לארץ עושין אותן פלכין פלכין (שם סנה' ג י). להיכן גולה לעיר מקלטו כמדבר גולה למחנה לויה ובן לוי גולה לפלך אחר ואם גולה לפלכו הרי זה קולטו (שם מכות ג יב). התקינו שיהו מושיבין (מלמדי תינוקות) בכל פלך ופלך (רב יהודה בשם

[1]) [גם במקרא משמשות תמוגות דומות, כגון : מטה לחם, כל משען לחם וכל משען מים, מקל נעם וחבלים וכדו', הואיל והשתמשו במקלות לשם הגורל, באפן שבחרו בין שני מקלות לשם הנ' ע"ה.]

[2]) [כך צ"ל. בנדפס : לשוות.]

[3]) [כך כנראה יש לפרש את המלה שהתקשו בה.]

[4]) [בכתוב' (סו:) : כלי מילת.]

[5]) [באשור' פִּלְגֻ, נבדל מן פִּלְגֻ שהו א. פֶּלֶךְ העברי. ונראה שב. פֶּלֶךְ שאול מאשור'.]

ירב, ב״ב כח.). בשעריך אתה מושיב בתי דינים בכל **פלך ופלך** ובכל עיר ועיר ובח״ל אתה מושיב בכל **פלך ופלך** ואי אתה מושיב בכל עיר ועיר (מכות ז.). בן לוי שהרג גולה **מפלך לפלך** ואם גלה **לפלכו פלכו** קולטו (זבח׳ קיז.). חכמים חם לבנית מדינות **ופלכים** ובתים לעשות כלי זין וכו׳ ולא חכמו מי עשה אותן ומי משיב את הרוח (מד״ז סה״ש א, בובר 17). — ובספה״א: ובנפות דור **פלכי** דור (רס״י, יהוש׳ יח ב). שוטרי עיר **ופלך** וכו׳ **ופלכם** קולט סולת וכו׳ ופולט פסולת (ספר הישר לרבנו תם, חלק פו״ש סימן עז). כי אותם שמגידים על **הפלכים** ועל המחוזות העיקר הוא ראיה שראו מקצתם (ר״י קמחי׳ הקדמה לספר הגלוי). הלא תראה צורך הירח והכוכבים אל אור השמש וכו׳ וצורך הארצות **והפלכים** וההכמות והמלאכות קצתם אל קצתם (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד ז). חייבין בית דין להעמיד שוטרים בכל מדינה ומדינה ובכל **פלך ופלך** שיהו מחזרין על החנויות ומצדקין את המאזנים ואת המדות ופוסקין השערים (רמב״ם, גניבה ח כ). שאפשר ויכול הוא שתראה הלבנה החדשה של שום תשרי **בפלך** ירושלים בסוף יום כ״ט (ר׳ יצחק הישראלי, יסוד עולם, כב:). בפרוורי ירושלים **בפלכי** ירושלים (ר״ש, קיף חלה). ולכן היה שם יורש **הפלכים** השוים אשר אמצעיתם וחמדתם ארץ כנען אדמת הנבואה (אברבנאל, מפעלות אלהים יא ד). — ואמר הפיטן: שפט בצדק כל **פלכינו** (אלעזר בן יעקב הבבלי, פוזננסקי, Babyl. Geonim עמ׳ 66). מי כמוכה וכו׳ מגוי א׳ גוי מושכם יען לגדלם בכל **פלכים** (שמואל יזכה, יולי לך לך, שריד׳ מהגני׳, מ״ל ז״ים, 53). — ואמר המשורר: כאל במרומים בארץ המלך ומושלים רבים המאורות הנמו כוכבים הנציבים שמש שר **פלך** איש איש ישמור דרכו זה הראה למו (יל״ג, שירים ה, 9). — ²ובהשאלה, פֶּלֶךְ, כמו שר פלך, ואמר הפיטן: **פלכים** נוגשים פנו סביב הארץ (ר״י גיאת, אבני קדש למוסף יוה״כ, Rel. Poesie לצו. זקש 13). כבוד מלכים וכל **פלכים** ללוותם הפחות והסגנים בשבחות וברננים בכל עת צאתם (מה יפית, זמיר׳ לליל שבת).

ב. **פֶּלֶךְ**, ש״ז, — שמים, כדור מכדורי השמים, גלגל שמימי [1], Sphäre; sphère; celestial sphère: על לויתן נחש בריח הוא הנקרא ג׳וזהר והיא תכונת הכנס **הפלכים** זה על זה דמהו אל תנין הים בעבור הכפלו והתעקלו (ר״י א״ת, סה״ש לריב״ג, שרש לוה). וסבות הפעלים האלה וההפעליות האלה כאשר תבקשם ימנע ממך השגתם ואפשר שתמצא סבות סבותם עד שתגיע אל **הפלכים** ואחר כך אל עלות **הפלכים** ואחר כן אל העלה הראשונה (הוא, כוזרי ה כ). אות וו תבא בתחלת התיבות ללווי כמו את השמים ואת הארץ גרן ויקב ודומה ולוו הלווי דרך בנקודתה אזכירו בחלק המלכים בעזרת רוכב על **פלכים** (הוריות הקורא, 21). ושם טבע **הפלך** בנתים ולא עולה ולא יורד אלא מסובב לפי שנברא כל אחד מהם בטבעו מהן קלין ומהן כבדין (ר״י עקנין, ספר מוסר ב עז). והקו המקיף את אורך הארץ על פני **הפלך** הרביעי משבעת **הפלכים** והוא האמצעי בישוב יש לו ד׳ נקודות כנגד ד׳ רבעי היום (יהודה מוסקטו, קול יהודה לכוזרי ב כ, כ:). — ואמר הפיטן: יזכינו האל רוכב בגאוותו על **פלכיו** אשר בידו מהלך מהיריו ונבוכיו ועל פיו יחנו ויסעו נגוהיו וחשוכיו (פיוט במדרי הגדול פ׳ נהר). **ופלך** רב למול מערב פעם בכל יום ופנה משתחוה ומחוה כי לכל יש קנה (ר״י הלוי, ימו לשון, דיואן ג, 76). הקבצו מתי מלאכים היום יום בשורה משחק ורום **ופלכים** אל תופע נהרה (הוא, קראו מלאכי שמים, לשים שלום, שם 34). — ואמר המשורר: ושמש מתהלך בתוכם כמלך וכלם על **פלך** אלהיך זרם (ר״ם הנגיד לר׳ שמואל בן יוסף בן אסמרה, ברודי, 23). גבורה יש בתהלכת **פלכים** וכל כוכב אשר להם יחבר והשכל אשר לבו מהלך עליהם מגבורתם יגבר (הוא, בן משלי, שעה״ש, 34). **פלכים** הם בקו צדק ירוצון ואין נפתל ועקש במרומים (ר״י הלוי לרמב״ע ידענוך כדד, דיואן א, 154). פלס מעגל כל **פלך** ירוץ עליו ויתהלך סובב סבב הולך עד כל ימי הארץ (יוסף אבן מוה ייר, אדון כל מעשיו, שעה״ש, 128). ברא אל **פלכים** בתים לשבעה מלכים הולכים על דרכים ישרו ואם הם הפוכים (ראב״ע, שעס, אגר, 59).

פַּלְכִּי, ת״ז, — שיך לפֶלֶךְ שמימי, sphärisch; sphérique; spherical: ויהיה כמו שיאמר אחד מן החכמים יעורו הדברים **הפלכיים** בנפשותיכם כאשר תעזור החרישה והשקאה את חורע בגידולו (ר״י א״ת, סקון מדס״כ [illegible]). מין

1) [בהשפעת המלה הערבית פלך a), שהיא פֶּלֶךְ העברי.]

a) فلك

האכעכועי אלא שהוא משך נצמד במה שיצא מן הקרניות יוצא מטנה ויאמר לו הפלכי והוא הדומה לגלגל הפלך הנצמד בפלך הנקרא וירטיל (קלכון ג ג ב ג).

פלל [1]), ממנו *מפלל, פלול, א. פליל, ב. ג. *פליל, א. פלילה, ב. *פלילה, *פלילות, פלילי, פליליה, פלל, פלל, תפלה, *תפלים.

פלל [2]) קל לא נמצא.

— פעי, פללו, פללת, פללתי, יפלל, — א) פלל האדם דבר, חשב, היה בדעתו כך או כך, האמין שיהיה כך או כך, to expect ; expecter ; erhoffen : ויאמר ישראל אל יוסף ראה פניך לא פללתי והנה הראה אתי אלהים גם את זרעך (ברא׳ מח יא). — ופלל דבר לפלוני, היה בדעתו שיהיה כך וכך לפלוני : גם את שאי כלמתך אשר פללת [3]) לאחותך (יחזק׳ יו נג). — ובסהמ״א : לא קיללתי חבירי ולא פ ל ל ת י לו רעה (רס״י, איוב יו יז). — *ועל דברים שבהוה או בעבר : ואף כי ידע הקיסר אלכסנדר וכו׳ כי כל מעשיו טובים לארץ רוסיא מאוד בכל זאת פ ל ל כי השעה צריכה לבטל דעתו מפני דעת עמו בטעם הזאת (רמ״ג, הלכסים ברוסיא, 41). אז עבר עליהם הרוח ו י פ ל ל ו כי להם משפט הבכורה בבזה הזאת (שם 109). ומזה פ ל ל ת י (דרך אומדנא והשערה בעלמא) שהיהודים הראשונים אשר באו לגור פה לא מארץ אשכנז יצאו כאשר יחשבו קצת (ריב״ל, תעודה בישראל ב ג, 34). — ב) פלל את פלוני, שפט אותו, דן אותו : to judge ; juger ; richten : אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים [1]) (ש״א ב כה). — ובסהמ״א : בנחמך שהיה לך לנחם אותם שמרון ובנותיה ביום אידן ולא ל פ ל ל ן ולדונן לומר יפה באה עליהן (ר״א בלגנצי, פי׳ יחזק׳ טז כה). — ג) פלל סתם, עשה משפט : ויצמדו לבעל פעור ויכו׳ ותפרץ בם מגפה ויעמד פנחס ויפלל [2]) ותעצר המגפה (תהל׳ קו כח—ל). — ובמליצה : התבוננו כמה חלוף בין בית שמאי ובין בית הלל אשר זה לזה יכריע ויחולל ושב אחד לאחד בלי פלל ל פ ל ל בהשענם בבת קול ולא מפי מחולל (לקו״ק, כספסי, 27). — ואמר המשורר : ומה יצדק ילוד יעקב ויזכה בעוד אויבו ידינהו ו פ ל ל (רס״ע פלקירא, המבקש יט). — ובמשמ׳ התפלל, ואמר הפיטן : היש מי י פ ל ל וישיב חמה ויוחק לדורות שמו לזכרון (יוסי בן יוסי, אפחד במעשי, מוסף ב ר״ה). פ ל ל תחנה לפני קונו מלא רחמים חוס כאב על בנו (ר״א קליר, אז במלאת, קינ׳ ת״ב). אלהים או פלילים לא תקלל ולשלומם פגע באל ו פ ל ל (רב האי גאון, שערי מוסר השכל, ורטהימר, ג.). ולא נברא אנוש כי אם ל פ ל ל לבוראו גם שמו כל יום להלל (שם יח). פ ל ל ת י לנורא ואיום ראות במום יום פקח קוח אסירך לפדיום (משלם בר קלונימוס, אפיק רנן, יול׳ ב פסח). יה רצה עבדת נחשלים בעמל ומנים נכשלים אך כפי יכלתם נמשלים לאשר ברום עולם עמדים ומ פ ל ל י ם (ר״י הלוי, הא לך, שעה״ש 101). מ פ ל ל יושב אהל הלן במקום משבח לרבוי פדרים יהל (בנימין, בת עמי לא תחסה, סדר יו״כ קטן). — ואמר המשורר : ומה יאמר אנוש חציר ימולל לבד חלות פני יוצרו ו פ ל ל (ר׳ זכריה, בתי הנפש, שעשועים דודזון, 167). — ואמר חמליץ : הניף ידו בקלע וישבר גאון גלית כי פ ל ל ליי ויתן עז בידו (ב״ז ב״ם מח ו).

— התפ׳, התפלל, התפללת, התפללתי, התפללו, התפללתם,

---

1) [עי׳ הערה לקמן.]

2) [כנראה הצטרפו שני שרשים בפעל עברי זה : א) פ ל ל במשמ׳ צפה לדבר שיבוא, שעקרו פאלל, מן פאל a) בערבי׳ שפרושו סימן מן השמים, סימן לעתיד, omen, ומכאן פליליה במשמ׳ ראית סימני השמים וקסמים ; ב) פ ל ל, שעקרו ברית בין בני אדם (ואלהים) חערבים זה לזה, מפללים זה לזה או מתפללים (מתערבים) זה בעד זה ומגנים איש על רעהו. החוטא בחובת הברית הוא חוטא עון פלילי או עון פלילים. ועי׳ פליל, פליליה, הערות.]

3) [ואחרים פרשו לשון צדוק, ואמר ריב״ג בספ״ש : ופרושו בעבור שצדקת אחותך כלומר ששמת אותה צדקת בנגדך בעבור התחברותך ברשע ובחמס יותר ממנה וכו׳.]

a) فأل

---

1) [עי׳ בהערה הבאה.]

2) [כלשון עשית משפט פרשו פעל זה כאן כמה מפרשים, כגון ראב״ע ורד״ק. אבל ת״י : וצלי, כלו׳ ו י ת פ ל ל, ועי׳ גם פלילה, פלילות. והשבעים והוולג׳ תרגמו בלשון פיוס (ἐξιλάσατο, placavit), והשוה את דברי רש״י (יומא פז.) : הכי נמי דפילול דקרא לשון פיוס הוא והכי קאמר אם יחטא איש לאיש ו פ י ל ל ו לחבירו וירצהו האלהים ימחול לו, ע״כ.]

מתפלל, מתפללים, התפלל, התפללו, התפללי, התפללו, אתפלל, אתפלל, אתפללה, תתפלל, יתפלל, תתפלל, נתפלל, ירפללו, יתפללו, — התפלל אל אלוה בעד פלוני, בקש מאלהים שיעשה משפט לטובת פלוני, התחנן לאלהים שיטה לו חסד וכדוי, beten ; prier ; to pray : ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחיה (ברא' כ ז). ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך (שם שם יז). ויצעק העם אל משה ויתפלל משה אל יי' ותשקע האש (במד' יא ב). התפלל אל יי' ויסר מעלינו את הנחש ויתפלל משה בעד העם (שם כא ז). ובאהרן התאנף יי' מאד להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההוא (דבר' ט כ). והיא מרת נפש ותתפלל על יי' ובכה תבכה (ש"א א י). והיה כי הרבתה להתפלל לפני יי' ועלי שמר את פיה (שם שם יב). ותתפלל חנה ותאמר (שם ב א). ויאמר שמואל קבצו את כל ישראל המצפתה ואתפלל בעדכם אל יי' (שם ז ה). ויאמר כל העם אל שמואל התפלל בעד עבדיך אל יי' אלהיך ואל נמות (שם יב יט). גם אנכי חלילה לי מחטא ליי' מחדל להתפלל בעדכם (שם שם כג). על כן מצא עבדך את לבו להתפלל אליך את התפלה הזאת (ש"ב ז כז). ופנית אל תפלת עבדך ואל תחנתו וכו' אשר עבדך מתפלל לפניך היום לשמע אל התפלה אשר יתפלל עבדך אל המקום הזה (מ"א ח כח–כט). והודו את שמך והתפללו והתחננו אליך בבית הזה (שם שם לג). ובא להתפלל אל הבית הזה (שם שם מב) ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל (ישע' יו יב). ואתה אל תתפלל בעד העם הזה (ירמ' ז יו). ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שמה והתפללו בעדה (שם כט ז). וקראתם אתי והלכתם והתפללתם אלי ושמעתי אליכם (שם שם יט). התפלל-נא בעדינו אל יי' אלהינו (ברוך, שם לז ג). הקשיבה לקול שועי מלכי ואלהי כי אליך אתפלל (תהל' ה ג). על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא (שם לב ו). ואיוב עבדי יתפלל עליכם (איוב מב ח). ויי' שב את שבית איוב בהתפללו בעד רעהו (שם שם י).—התפלל אל פלוני, לפלוני, כמו בעד פלוני, בדבר פלוני : אל הנער הזה התפללתי ויתן יי' לי את שאלתי (ש"א א כז). ואם ליי' יחטא איש מי יתפלל-לו (שם ב כה) [1].

[1]) [עי' בהערה לשרש פלל.]

כה אמר יי' אלהי ישראל אשר התפללת אלי אל סנחריב מלך אשור (ישע' לז כא). — ובתו"מ, גם על תפלת הודיה : רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה אמרו לו מה מקום לתפלה זו אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא תארע תקלה על ידי וביציאתי אני נותן הודיה על חלקי (ברכ' ד ב). המהלך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה (שם שם ד). המתפלל וטעה סימן רע לו (שם ה ה). נתפלל ומצא עצמו בשומע תפילה חוקה כיון (ר' אחא רובא, ירוש' שם ב ד). ספק נתפלל ספק לא נתפלל אל יתפלל (ר' יוחנן, שם ד ג). נתפלל ומצא עשרה בני אדם מתפללין מתפלל עמהן (רב, שם שם ו). העוסקים בהספד וכו' אין המת מוטל לפניהם הן יושבין וקורין והוא יושב ודומם הם עומדין ומתפללין והוא עומד ומצדיק עליו את הדין (ת"כ, ברכ' יט.). — ובספה"א : מצות עשה להתפלל בכל יום (רמב"ם, תפלה א א). המתפלל על הרוב הוא מבקש שינתן לו מה שראוי להנתן לו בדין (שד"ל, בית האוצר ב, 190).

— הפע', "הפליל,—כמו התפ', ואמר הפיטן : סגל לברך בשמך צורם שים באפך קטורת תמורם ניחומים להפליל ולהרגיש וועד נחת שולחנך ארות במצעד (משלם בן קלונימוס, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. 128). אל אל אשחיר ואפלילה עוד בי נשמה ואהללה בוקר בקומי אדרשה שמו לילי ויומי אזכור נאומו (רבי ושמחי, ה.).

"פֶּלֶל, ס"ז, — כמו פלול, תפלה : שכל לשון עתר הרבות פלל הוא (רש"י, שמות ח ה). — ואמר הפיטן : איכה אשא עון הג וחסם פי מפלל להג אותי נהג (ר"א קליר, איכה אספהו, קינ' ת"ב). פשע אם העצם ונגזר עצירת מים בתחן ופלל יפתו מגרע בנטפי מים (הוא, הכנס לארץ, תפלת גשם). בפיהו תחן ירחישו בצאתו לאהל ביום מצפהו פלל בקוצר בלחשו על שנתו ומשפטי פיהו (רסע"ג, עבודה, סדור רסע"ג, רפו). תאזין פלל רנון תחשב שי שנון (משלם בר קלונימוס, אטיף ארש, סירמן איטליא, לא). לפלל און הטה ולערך שוענו (אליה בר שמעיה, תמכו, שם מג). לשון למודים ודברים עתיקים מתקנים לך עזר ולתשיאך זועקים נושאים פלל עבורך ולא זועקים (פ' שמעון בר יצחק,

אמן, סדר ג שבוע'). פלל להסדיר כרגיל ושלם צום לקבוע שפתים לשלם (הוא, אפס מזיח, תפיס' מנחה יוה"כ). צור קוננו מכתירים צרכנו בפלל מעתירים (לאיכה ולאיכה יוצ' א פסח). פונה לדל לראותו פדל בהבינו לקראתו צעקתו ישמע בקריאתו (מנחם בן מכיר, אחור וקדם, זולת הפסק' א.). הוספנו בחטאינו חמה להבעיר המתנדבים כבני בית להפעיר מה יעצור כח רב וצעיר ודוי ופלל לקדיש ועיר (שלמה, אין מי יקרא, תפיס' יוס א). — ב) כמו פְּלִיל, פְּלִילִים במשמ' משפט ודין, ואמר החכם הקראי: התבוננו כמה הלוף בין בית שמאי ובין בית הלל אשר זה לזה יכריע ויחולל וישב אחד לאחד בלי פלל לפלל בהשענם בבת קול לא מפי מחולל (הלל בן אליקים, לקו"ק, נספח', 27). — ג) כמו פְּלִילָה במשמ' עצה וחכמה [1], ואמר הפיטן: גדול פלל גבורותיו נמלל גית וליל גדלו נסלל (שלמה הבבלי, אל נשא, יוצ' שבת ברחם').

א. *פָּלַם [2], קל לא נמצא.

— פע', בינ' *מְפֻלָּם, מפולם,—מכסה פילומא, בץ וטיט, דגים מְפֻלָּמִים: נכרי שהביא דורון לישראל אפילו דגים המפולמין ופירות בני יומן מותרין (ביצה כד:).—ואבנים מְפֻלָּמוֹת, האבנים המשקעות בפילומת בראשית: בהו אלו אבנים המפולמות[3] המשוקעות בתהום שמהן יוצאין מים (חגי' יב; ועיין זה בס' יצירה א יב, מגטובה סכ"ב). ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות (זבחי' כד.). — ובסהמ"א: וכמו שעשה אבנים מפולמות המשוקעות בתהום אשר מביניהם המים יוצאים כך כן עשה שתי הכליות וכו' (שבתי דונולו, חכמוני, יצירה ורבה, סד:). כי חיות הנה וגלות עליות בהכרעות סגוליות מרגליות ואבנים טובות מפולמות (ר"י מפיסה, מנחת קנאות, קושטן, 4).

ב. *פָּלַם [1], פ"ע,—פָּלַם דבר, נעלם הדבר מעינינו ומהבנתנו, ואמר הפיטן: לאותם ישאלו היש מושיע הלום ואם ישנו למה מצאתנו כל זאת בפלום (תקרא שפתי, תפיס' לת"ב, סדור רסע"ג, שכד).

— נפע', *נִפְלַם,—כמו קל: היורידין אינם נפלטים לא רחבים הרבה ולא נראין הרבה (ספי אלמנזור ג ג, כ"י ותיקן). — ואמר הפיטן: מאורות עינכם מה מאד נעלמו נטיון ידיכם מה נקפצו נפלמו (אזי כי הייתי, סדור רסע"ג, תיט).

פַּלְמוֹנִי, ש"ז, — מלה מרכבה משתי מלים פְּלֹנִי אַלְמֹנִי: ויאמר אחד קדוש לַפַּלְמוֹנִי המדבר (דני' ח יג).

פְּלֹנִי [2], פלוני, ש"ז, נק' *פְּלוֹנִית, — מלה משמשת לרמז על מי שאינך רוצה לנקב בשמו, ובאה

---

[1] [כך כנראה כונת הפיטן עפ"י הכתובים: הביאו עצה עשו פלילה (ישע' טז ג), גדל העצה ורב העליליה (ירמ' לב יט).]

[2] [נגזור מן פילומא, שהיא πήλωμα ביונ', טיט, בץ, בִּצָּה.]

[3] [בתרגום איוב (כח ג): אבנין מפלמן, ובזהר: והנה רוח גדולה מפרק הרים ומשבר סלעים וכו' אבנין מפולמין קליפא תקיפא כאבנא מפולמא וכו' (פנחס, רכז. ברעיא מהימנא). רסע"ג (בפרושו הערבי לס' יצירה) פרש כמו מפולחות (מפלעה a) בערב') כלומר מבקעות לפלחים, ור"י אברבנאל (מפעלות אלהים ג ח) אמר וז"ל: ואין פי' מפולמות נעלמות מגזרת פלמוני כמו שפי' הרלב"ג אבל ענינו אבנים גדולות אבנים חזקות ובריאות, ע"כ. ולפי זה השתמשו במלה בסהמ"א.]

a) مفلعة

---

[1] [נגזור מן פַּלְמוֹנִי, שהבינוהו במשמ' נעלם, לא ידוע.]

[2] [בארמי פְּלָן, בערב' פְלָאנ a) וגם פֻל b), ומכאן שהרגישו את הסיום ־וֹנִי כתוספת אל פל. והואיל ובמקרא באה המלה פְּלֹנִי תמיד על יד אַלְמֹנִי, שהיא תרכבת שלילית (אולי בעקר אַל־מָן במשמ' אַל־מִי, לא ידוע מי), אפשר שגם פל במלה פלוני מלת שלילה מרכבת היא כגון פַלַא c) בערב', וְלֹא בעבר', ולפי זה עקר כל הבטוי כנראה במשפט שלם: פַל־אָן אַל־מָן, כלו': ולא היכן ולא מי (ידוע לי), איני יודע אי־זה ומי הוא. ולפרוש זה מתאים הענין, כמו שיוצא אף מדברי המפרשים המבארים למשל בדני' ח יג: ועל שלא נודע שמו אמר לפלמוני כמו לפלוני (פרוש רסע"ג). ואמנם יש שמחברים פְּלֹנִי עם שרש פלא: ותרגם יונתן בן עוזיאל בס' שמואל כסי וטמיר כמו כי יפלא ממך דבר (רש"י, דני' שם). ואפשר שהפעל פלא, פלה עצמו נולד ממלת השלילה פלא, כי כן נולד גם לָאָה (לא יכל) מן לא, פָּלָה מן פַּל (עד בלתי שמים—עד בלות שמים) וכדו'. ועי' הערה לערך א. פלא ולערך אַלְמֹנִי.]

a) فلان b) فل c) فلا

בצרוף עם המלה אַלְמֹנִי: ובעז עלה השער וישב שם והנה הגואל עבר אשר דבר בעז ויאמר סורה שבה פה פְּלֹנִי אלמני ויסר וישב (רות ד א). — וגם למקום: ואת הנערים יודעתי אל מקום פְּלֹנִי אלמני ועתה מה יש תחת ידך (ש"א כא ג–ד). ויועץ אל עבדיו לאמר אל מקום פְּלֹנִי אלמני תחנתי (מ"ב ו ח). — ובתו"מ: מי שלקט את הפאה ואמר הרי זו לאיש פלוני עני רבי אליעזר אומר זכה לו (פאה ד ט). חבר ועם הארץ שירשו את אביהם עם הארץ יכול הוא לומר לו טול אתה חטים שבמקום פלוני ואני יין שבמקום פלוני (דמאי ו ט). המביא גט בארץ ישראל וחלה הרי זה משלחו ביד אחר ואם אמר לו טול לי הימנה חפץ פלוני לא ישלחנו ביד אחר (גיט' ג ה). בראשונה היה משנה שמו ושמה שם עירו ושם עירה התקין רבן גמליאל הזקן שיהא כותב איש פלוני וכל שם שיש לו, אשה פלונית וכל שם שיש לה מפני תקון העולם (שם ד ב). איש פלוני מגרש פלונית ופלוני פלונית והעדים מלמטה כולן כשרין וינתן לכל אחת ואחת (שם ט ה). האומר לשלוחו צא וקדש לי אשה פלונית במקום פלוני והלך וקדשה במקום אחר אינה מקודשת, הרי היא במקום פלוני וקדשה במקום אחר הרי זו מקודשת (קידוש' ב ד). האומר איש פלוני בני בכור לא יטול פי שנים איש פלוני בני לא יירש עם אחיו לא אמר כלום (ב"ב ח ה). מי שנמחק שטר חובו מעמיד עליו עדים ובא לפני בית דין ועושין לו קיום איש פלוני בן פלוני נמחק שטרו ביום פלוני ופלוני ופלוני עדיו (שם י ו). הגדול שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב (סנה' ג ז). וכרוז יוצא לפניו איש פלוני בן פלוני יוצא ליסקל על שעבר עבירה פלונית ופלוני ופלוני עדיו (שם ו א). לעולם הוא בר חורין עד שיאמר כל נכסי נתתי לפלוני עבדי חוץ מאחד ברבוא שבהם (ר' שמעון, תוספתי פאה א יג). אבל אין נאמן לומר מאיש פלוני גוי לקחתיו מאיש פלוני כותי לקחתיו (שם שם ד א). משל למה הדבר דומה לאחד שטען כלים ויצא מבית חבירו מצאו חבירו וא' לו מה זה פלוני אמ' לו טול חלקך ואל תגיד (שם ב"ק ז יג). גופו של שטר ביום פלוני בשבת פלוני בחדש פל' בשנת פל' ובמלכות פל' (שם ב"ב יא ב).

לא יאמר לו היכן אתה שרוי במקום עבודה זרה פלונית אתה ממתין לי אצל עבודה זרה פלונית (מכי' משפטים כ). אני פלוני שמיהודה ונשא אשה מיהודה כופין אותה לצאת (ירוש' כתוב' יג י). פלונית שפחתי עושה אני לה כתב שלא תשתעבד (שם קידוש' א ג). העבדים והשפחות אין קורין אותם אַבָּא פלוני ואמא פלונית ושל ר"ג היו קורין אותם אבא פלוני ואמא פלונית (ברכ' טז:). פלוני זה שפירש מן הציבור אל יראה בנחמת ציבור (תענ' יא.). אני פלוני ופלוני גירשנו נשותינו פלונית ופלונית נמצאו שתי נשים מתגרשות בגט אחד (רבינא, גיט' פז.). אבל אומר לו (הרופא שמדר הנאה ממנו) סם פלוני יפה לה סם פלוני רע לה (רב זוטרא בשם רב, נדר' מא:). ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני בית פלוני לפלוני שדה פלוני לפלוני (רב יהודה בשם רב, סוטה ב.). האומר לחבירו פרעתיך בפני פלוני ופלוני צריך שיבוא פלוני ופלוני ויעידו (רב אחא בר אהבה בשם רב, ב"ב קע.). לא שנו אלא בגון של בית פלוני שמשמשין מטותיהן בפני עבדיהן ושפחותיהם (ר' חנינא, נדה יז.). היה (אהרן) שומע על שנים שהן מריבין הלך אצל האחד ואמר לו פלוני שלום עליך רבי והוא אומר לו שלום עליך רבי ומורי וכו' (כלה רב' ג). למלך שהיו-לו שני איסטרטיגין אחד שליט ביום ואחד שליט בלילה זהיו שניהן מדיינין זה עם זה זה אומר וכו' קרא המלך לראשון ואמר לו פלוני יום יהא תחומך ולשיני אמר לו פלוני לילה יהא תחומך (מד"ר בראשי' ג). משל לאדם שנתן עליו משאוי גדול וקורא פלוני פלוני קרובי פרוק מעלי משוי זה (שם שמות ב). שכל הנשים לוטות כך תגיע ליך כשם שהגיע לפלונית וכו' שיהיו הכל נשבעות כך תגיע לי כמו שאירע לפלונית אם לא אעשה כך וכך (שם במד' ט). אוי לו לפלוני ולפלונית ששתו יין ונשתכרו ועברו עבירה ומתו (שם שם י). מעשה בספינה אחת שהיתה כולה של גוים והיה בתוכה יהודי אחד הגיעו לנס אחד אמרו לאותו יהודי פלוני טול מעות ועלה לנס הזה וקח לנו משם מאומה (ר' תנחומא, שם דבר' ב). פעם אחת הייתי עולת באיסטרטא של צפורי ובא אלי אדם אחד ויעקב איש כפר סכניא

שמו ואמר לי דבר אחד משום פלוני[1]) והנאני הדבר וכו' אמר לי כך אמר פלוני מצואה באו ולצואה יצאו (ר' אליעזר, מס קהל' א, כל הדברים). ואמר אברהם אברהם מפני מה קרא ב' פעמים לפי שאברהם אבינו ממהר והמלאך צוח כאדם מצוח ואומר פלוני פלוני (מדרש ויושע, ביהמ"ד ילינק א). — ובסהמ"א: דע שבזמן שהתביר על מלה פלונית ולפני האות שיש עליו התביר אות יש תחתיו שוא וכו' לפי תנאי זה יהיה המארכה עם התביר על מלה אחת (הוריות הקורא, דרנבורג, 100). כאדם האומר לחברו כל עסקיו של פלוני במלאכה פלונית כך כל שעשועיו של הקב"ה בתורה (רס"י, שמוה לג עז). ומי שיאמר שאיננו כי אם המשכיל המכיר המצוה המזהיר בארץ פלונית בזמן פלוני על אומה פלונית איננו כוזב ג"כ (ר"י ח"ה, הכוזרי ד ג). דע כי אינני רוצה בזה כי אם האלף הסוגית והב' הסוגית וכן שאר האותות אשר אקב בהם שם על הדרך הזה וגם כן כאשר אקב שם תחלת כל שער משערי האלף והבית וזולתם מן האותות באמרי האות הפלנית והאות הפלנית והאות הפלנית (הוה, סה"ם לריב"ג, הקד', 4). אנו בית דין החתומין למטה כך היה שהביא לפנינו פלוני בן פלוני שטר חוב או שטר משכונה שהיה לו על פלוני בן פלוני מכך וכך זהובים ופלוני ופלוני עידיו ומזמן ההלואה מזמן פלוני שהוא ביום פלוני לירח פלוני לשנת פלונית ואזהו שטר היה מקויים בראובן (ספר השטרות לר"י ברצלוני, 34). ואם ח"ו יפטר זה פל' קודם לזאת פלנית תהא פלנית זו יושבת בביתו וניזונת ומתפרנסת מנכסי בעלה (נוסח כתובה ירושלמית, סריד ועיר, קובץ על יד ה, עמ' ג). וזה מעשה הפלוני שעושה שיצלית לפי שעה ע"י עולה וביטול תפלות (פלא יועץ, ערך פרנסה, רכז.). — ואמר המשורר: אשרי אשר אין מקנאים בלבם בחטאים ומרגיזוי אל כי אם ביראת ה' כל היום כפלוני הנחמד בכל מושב וכל מעמד אשר דרכי אל למד מנעוריו עד היום (רלב"ע, האספו משכילים, איגר 202). —ומ"ר ‏פְּלוֹנִים, פלוניים, נקי' ‏פְּלוֹנִיּוֹת: שב הנה עד שיבואו הזקנים הפלונים והם זקני העיר (סלמון בן ירוחם, פרוש רות, ספר זכרון לפוזננסקי, 8). כי כל מה שתמצא לחכמים ז"ל כי השמים הפלוניים בהם כך וכך והשמים הפלוניים בהם כך וכך אין ענינו שבשמים גשמים אחרים בלתי השמים אבל ענינו שהכחות המהוות הענין הפלוני והשומרות סדורו יבואו מן השמים ההם (ר"מ א"מ, מו"נ א ע). שהיה אומר על החטאים הפלוניים שחטאת או על האמונת הדעות הפלונית שהיית מאמין (סוה, יקוו המים עז, 104). והלכו אל צרפת והלשינו את הכת האחרת לפני חכמי צרפת בדברי מינות וכפירה ושהם עוסקים בספרים פלוניים שרובו דברי מינות (אגרת הלל החסיד, חמדה גנוזה יע.; טעם זקנים עא). כפי ההסכמה שהסכימו המדברים לקשר ציוריהם עם מלות ומלות פלוניות ולפיכך ראוי לקצר במלות כשאין בהם צורך עצמיי (פזנהיס, ידיעות שלמה א, ג.). — ‏הַפְּלוֹנִית של אדם, אשתו, ואמר חמליץ: היכן היא הפלונית שלך (ס. אברמוביץ, ומסעות בנימין השלישי, 18, הפרדס ג).

פלם, ממנו פִּלֵּם, פֶּלֶם.

פָּלַם[1]), קל לא נמצא במקורות הקדומים.

---

[1]) [במקורות תלמודיים אחרים הנוס': ישוע בן פנטירי (תוספת' חולין ב כד), ישו הנוצרי (ע"ז יז:, עי' ד"ס). ויש שמצאו עוד בכמה מקומות במלים פלוני או פלן בארמ' כנוי לישו הנוצרי. עי' קלוזנר, ישו הנוצרי (תרפ"ב, עמ' 27), המעיר על האפשרות שהכנוי פלוני נכתב בזמן יותר מאחר לאחר שהתפשטה הנצרות וחששו להזכיר את שם ישו בפרוש.]

[1]) [אין לפעל זה כנראה כל קשר אל פלשׂ ופלשׁ בהוראותיהם השונות (ועי' שם), כמו כן אין לחברו (כדעת האופט ואחרים) עם פלס, נפע' נִפְלַס באשור', שפרושו הביט, הסתכל. לפי שמוש הפעל פלס במקרא (פלס ארח, מעגל, נתיב ובתקבלה אל מישרים) והשם פֶּלֶס במשמ' מאזנים, הוראתו בִּקֵּשׁ ויִשֵּׁר. ואולי יש לחברו עם פָּלַם, שממנו בערב' פַּלַשׁ[a]), תאנה, בעבר' בּוֹלֵס שקמים (עמו' ז יד), אם כונתו: כובש שקמים. ובצדק ראו רב המפרשים העברים פלס כלשון יָשׁוּר, ולא כלשון בקיעה ופריצה: ותפלס, ענין יושר וכן פלס מעגל רגליך ולזה נקרא מטה המאזנים פֶּלֶס לפי שהוא מישר המשקל וכו' (רד"ק, ישע' כו ז), ויש שגזרו את הפעל מן השם: פילוס זה לשון קונטרפיי"ש בלעז כמלך היושב ומחשב ומשקל בלבו (רש"י, ישע' כו ז).]

---

a) بلس

— פע', פִּלֵּס, מְפַלֵּס, תְּפַלֵּס, יְפַלֵּא, תְּפַלֵּסוּן,—פִּלֵּס מעגל, ארחו וכדו', ebnen, bahnen; aplanir, frayer; to level (down), pave: ארח לצדיק מישרים ישר מעגל צדיק תְּפַלֵּס (ישע' כו ז). ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים יְפַלֵּס נתיב לאפו לא חשך ממות נפשם (תהל' עח מט—נ). פַּלֵּס מעגל רגלך וכל דרכך יכנו (משלי ד כו). ארח חיים פן תְּפַלֵּס נעו מעגלתיה לא תדע (שם ה ו). כי נכח עיני יי' דרכי איש וכל מעגלתיו מְפַלֵּס (שם שם כא). —ובהשאלה, פִּלֵּס חמס בארץ: אף בלב עולת תפעלון בארץ חמס ידיכם תְּפַלֵּסוּן (תהל' נח ג).—ובסהמ"א: ויקיים תלמודך בידך לפלס מעלות חכמה (חסו' הגח' הרכבי, 235). וכן ראוי לכל אדם וכו' שיפלס וישקול כל דרכיו בטרם ישא רגליו וכו' אבל המפלס מעגל רגליו בטרם ישאם יכונו שתי דרכיו אם לגוף הדרך הראוי לו אם לנפש הדרך הראוי לה (ר"י אלטולי, מלמד התלמידים, תשא, עט.). שלא יבוא לפלס כל ארחות האמונה בדרכי ההיקש (המאירי, משני יז, למה זה). המפלס ארח חייו שלא לרדוף אחר התאוות (הוא, שם כח, כגיד). — ואמר המשורר: ומעגלך וגם רגלך תפלס גם לנתיבך (רמב"ע, משול ילד, דוקס). פלס מעגל כל פלך ירוץ עליו ויתהלך סובב סבב הולך עד כל ימי הארץ (יוסף בן אבותאביר, אדון כל מעשיו, מעה"ס 128). מדי שבל דוד דרכיו פלס מעגלהו והפליא עשות נוראות בגבורות ימין ישע (שלום הכהן, שר ללו, כיר דוד, 51). —*ובמשמ' שקל בְּפֶלֶס, שקל בדעת, סדר, שער וכדו', abwägen, erwägen; peser, considérer; to weigh, consider: מינה נבונים סודרי עתים פילס צורינו קיצי רגעים שבם מתקן אותם חדשים ומועדים (סופר' יט ט).—ובסהמ"א: ראוי לכל משכיל לשקול דבריו ולפלס העת ואם יתבוננו הטיב אז ידבר (ר"י בן כספי, פי' משלי טו כג).—ואמר הפיטן: כל אוצרות שלג ורוח פלס במשקלו (ר"א קליר, אז ראית, סלוק פנת שקלים). בנפשנו נפח מנשמת פיו הבוחה ופלס בשר חסידיו בפלס מאזנים נבוכה (רסע"ג, זכור חבוקת, סליחי ה"ב, סדור רסע"ג, שכח). פצומת להום פקד קר וחם פלס לתחום על פני תהום (שמעון בר יצחק, אדון אמנכי, יוצ' א' שבוע').

— קל, רק בינ' פָּעוּ', פָּלוּס, מ"ר פְּלוּסִים, — שָׁקוּל: ומשקיו גשמי נדבה ועולתו אשר יעלה מסלות שקולות ופלוסות פלוסין של שנים עשר מנת וחלקים מתחלקים לבקרים ולרגעים במשורותם (פסיקתא, אחרי כוסות, כוס תנחומים א).—ואמר הפיטן: לפלוסים ככוכבי מספר ושחים עד עפר בצעם ועווים יכפר (ר"א קליר, תקח דעי, מוס' יו"כ). מעתיק פלוסים[1] צר ובורא רוח ממדד ומשקל נזל עם רוח (הוא, אז מאז, קרוב' פנת שקלים).

— נפע', נִפְלַס, — שֶׁפִּלְּסוּ אותו, ואמר הפיטן: אתם מריתם תורתי ועבדתם אלהים אחרים ואני קנא קנאתי והשקתי אתכם מי המרים המאררים על הפלס מעגלי (אבינו הגמול, סליחי ספרד', שחר' ת"ב).

— פע', פֻּלַּס, בינ' מְפֻלָּס,—שקול בפלס, ואמר הקראי: במלים מפולסים ושקולים (שלמון בן ירוחם, מלחמ' ה', 67). — ואמר הפיטן: בועם אם עדה פולסה אפרו יעלה ראש ובצעם (רסע"ג, באדני יצדקו, עבודה סדור רסע"ג, רפג).

ב. פָּלַם[2], קל לא נמצא.

— התפ', הִתְפַּלֵּס,—התלבש בבגדי פילוסים: יש שהוא מתפלם ומתכסה בטלית צבועה הבא מן הגנבת ויש שהוא מקשה ערפו ובורח מחמת מרדים (ר' אבא מרי, מנחת קנאות, מכתב ה).

פֶּלֶס[3], ש"ז,— כלי משקל, Wage; balance; balance, scales: מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכל בשליש עפר הארץ ושקל בַּפֶּלֶס הרים וגבעות במאזנים (ישע' מ יב).—ובמליצה: פֶּלֶס ומאזני משפט

---

1) [כנוי להרים שנשקלו בפלס (ישע' מ יב). ושוי' מעתיק אותם (איוב ט ה), והמשך הוא עפ"י עמוי (ד יג). ואולי כוונתו לעבים המכילים מים במדה ומשקל (עפ"י איוב (כח כה): לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה) וההמשך עפ"י איוב (כו ח): צרר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם, והשוה גם: שם משקל לרוח בו לפלס מים וכו' עב וחזיז ונשיא ואד וענן מים וכו' עפים ודאים על פני רקיע השמים עומדים צרורים עד יורשו להריק מים (ר"א קליר, אקשטה כסל, הסלת גשם).]

2) [פעל עברי שנגזר מהשם בגדי פילוסין, בגדים שבאו מפילוסין, Pelusium שבמצרים, ובלשונות אירופה נגזרה משם מקום זה לדעת כמה מלמדים אף המלה Bluse, blouse.]

3) [אולי בעקרו המוט הישר של המאזנים, ועי' א. פָּלַס, הערה.]

לוי' מעשהו כל אבני כיס (משלי יו יא). — ואמר בן סירא: על שחק מאזנים ופלס ועל תמחות [1] איפה ואבן (ב"ס גני' מב ד).—ובתו"מ: פלס ומאזני משפט וכו' פלס זה המקרא (ר' חחא, ירוש' הורי' ג ז). — ובפהמ"א: וכן מה שהוא יותר קרוב אלינו מן הכלים שמשתמשים בהם המון בני אדם הפלס כי לולי השגת חוש ראותנו אותו לא היה מתקיים בנפשותינו שישקל שקל הצדק במאזנים שאחד מחלקיהם יותר ארוך מן השני (ר"י א"ת, מו"ה, עבודת האלהים ח). כי הפלס לא יתכן למחברו עד שידע קודם חכמת השעור וטבעי המנינים והשקלים (שם, חשבון הנפש ד). חוט מאזנים של זהבים של פלס ושל שוקלי ארגמן טוב שאוחז השוקל בו ותולה המאזנים מידו שלש אצבעות (רמב"ם, כלים כח ה). אין לוקחין משומרי פירות עצים או פירות אלא בזמן שהן יושבין ומוכרים והסלים והפלס לפניהם שהרי הדבר גלוי ויש לו קול ואין זה גניבה (הוא, גניבה ו ג). ומאזני עול וגזל הדלים ופלס מזויף ואיפה קטנה וצרות עין ממתנות העניים (ר' קלונימוס, בעלי חיים, מד:). הפלס (שנעלווואגע statera) וכו והוא שוקל על שני אופנים שנחבר בסוף קצהו ג איזה כובד א ובקצה ב נתלה החפץ הנשקל (ליכדה, ראשית למודים ג ד, 79).—ואמר המליץ: אהבת הכסיל ושנאת חכם לב העלו בחנים בפלס ומשקל מצאו כף שנאת חכם לב למול כף אהבת הכסיל נקלה כמץ קל (ר"ש הכגיד, בן משלי א לג). תקצר לשוני לספר רב חסדיו בעת ארבה בפלס אמרי מהלליו שקול (ר"י חריזי, תחכ' מו, 355). — *ובהשאלה, כמו שעור ומשקל, ואמר: הפיטן פלס כח התשובה כנגד כל הכחות ציין ערבות מגעת לכס אלהי הרוחות (אמס בעלי אשמה, סליח' ב' עשי"ת). עשה ירח עונג וחדש זורח פלס למועד פקודת מועדים לתעד (אהמה אור, יוצ' שבת ור"ח, מחז' איטלי' א, ס:). — *וכמו מִשְׁקָל בדקדוק, הצורה הדקדוקית של חשם: שגו ברואה וכו' רואה שם בפלס יורה ומלקוש (רד"ק, ישעי' כח ז). — *ובמשמ' שֶׁקֶל, ואמר הפיטן: פרשת זו להגות בקץ זה פלסיה להקדים לפלס צר ובוזת [2] (ר"א קליר, אז מאז, קרוב' שבת שקלים).

1) [בגליון: תמורת.]

2) [עפ"י דברי ריש לקיש: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהן לשקליו (מגי' יג:).]

*פִּלְסֵף [1], התפ', *הִתְפַּלְסֵף, נתפלסף,—היה לפילוסוף, חשב מחשבות פילוסופיות, philosophieren, spekulieren; philosopher, raisonner; to philosophize, speculate: בכל זה אמשך אחר אבא מורי ז"ל כאשר אמשך אחריו בבנות בנינים שלא ימצאו בספרינו כמו נתפלסף שאבננו מפילוסוף להמשך בו אחר לשון הערבי שבנה אותו ג"כ ממנו (ר"ש א"ת, פתיחת לתרג' מו"נ). אבל המאמר הזה דברי בו עם מי שנתפלסף כמו שזכרתי וידע חכמות אמתיות והוא מאמין לדברים התוריים נבוך בעניניהם אשר ערבבוהו בהם השמות המסופקים והמושאלים (הוא, פתיחת הרמב"ם למו"נ). שזה המאמר לא חובר אלא לפי שנתפלסף וידע מה שכבר התבאר מענין הנפש וכל כחותיה (שם א סח). ואף על פי שהמתפלספים טוענים בבטול כל זה בכפירה מהם דברי משה רבינו ושאר הנביאים אין דברים עם הכופרים בכל (רשב"א, תשו' י). ולמה זה יכחיש המתפלסף גם יהושע בשמש בגבעון דם וידום השמש וירח עמד כי הנה המאורות שמש ירח עמד זבולה ביום הרביעי ומי שעשה השמים בלי מאורות וברא אחר כך המאורות או תלאן בהם מהו התימה שישביתם מתנועתם כחפצו (אברבנאל, מפעלות אלהים א ד). והסתכל בזה המאמר ותראה ממנו שהנחת עולמות רבים זה אחר זה היה יותר מתישב אצל ארסטו מהנחת עולם אחד מחודש במה שעבר ונצחי במה שיבא במחשבת מתפלספי עמנו אלה (שם ח ד). ראה ראיתי קצת מחברי המתפלספים שחשיתו דבריהם כלפי רז"ל ויאמרו דברים אשר לא כן (ר"ע אלדבי, שבילי אמונה ח). או יצודדו או יתפלספו כי כלם בזה שוכנים יחד כי הם אוהבים יותר הדברים אשר חיים (ספר המדות לאריסטו ב יד). ונגד אלה המתפלספים והרומים לאלה יעצתי בקצת מאמרי לדבר (אליה דלמידיגו, בחינת הדת, הקדמה).

*פִּלְפּוּל, ש"ז, — א) הפיכה לכאן ולכאן [2], נתינת פנים לכל צד, וְכֹחַ ממצה את כל צדי

1) [נגזר מן היונ' פילוסופוס וקבל צורה עברית בלשוננו דגמת התפלפל.]

2) [כבר ראה ת. ילון, תרביץ ו, 223 וכו', כי זאת הוראת המלה, ואין כל קשר לה אל שם הצמח והתבלין פִּלְפֵּל, כמו שחשבו רבים ואף לו (Flora III, 50) הלך בדרכם, אלא היא נגזרת מן הפעל פִּלְפֵּל ממשמ' הפך לכאן

הדבר, allseitige Diskussion; discussion d'une question sous tous ses aspects; discussion from every point of view: והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים בלימוד בשמיעת האוזן וכו' בדקדוק חברים ובפלפול התלמידים (אב' ו ה). מעשר שני אין מוכרין אותו וכו' ר' יוסי בשם ר' זעירא ר' יודן בשם ר' יילא דברי הכל היא מפני פילפולו[2] (ירוש' מעשר שני א א). רבי ישמעאל מאחר שעה לפילפולו ורבי עקיבה מקדים שעה אחת לעיסוקו כדי שלא יכנסו למצוה משוכרין[3] (שם פסח' ה א). עתיר סלעין עתיר תקוע זהו בעל פלפול עתיר משח עתיר כמס זהו בעל שמועות (ב"ב קמה:). ומפלפולו של ר' חייא שנה לו כחל סתם (חול' קי.). במתניתין תנא אלף ושבע מאות קלין וחמורין וגזירות שוות ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה אמר רבי אבהו אעפ"כ החזירן עתניאל בן קנז מתוך פלפולו (תמורה טז.).—ובסהמ"א: כשם שבעל הסלעים יכול הוא לקנות כל כלים בסלעים אף כן בעל פלפול כל שמועה שתבוא לידו יכול לצרפה ולברר טעמה, ובעל שמועות גדול מכולם מפני שזה בעל הפלפול בשמועותיו של זה הוא מפלפל (תשו' ר' שרירא גאון, כספתי לאגרת רש"ג, הול' ב"מ לוין, כספח ז, עמ' VII). תבונה שהוא מבין דבר חדש מפילפול חכמתו (רש"י, חגי' יג.). ואני בקי בחותמים באגרת כי יש בהם מפולפלים ומתוך פלפולם שינו פי' רבותינו שאם ידקדקו הלכה כפירושם לא יתכוונו דבריהם ומתוך פלפול הוקשו (ר"ת ס' הישר, שו"ת סא). כי מרוב חכמתם ופלפולם יוציאו דבר מתוך דבר והם ידעו הפשט יותר מכל הדורות הבאים אחריהם (ראב"ע, יסוד מורא לא, יב.). אבל בידיעתי עוצם פלפולך וחדודך נקל עלי חבור קצר (הסגון העבור' ס' דברי חכמים, כג). ואל בינתך אל תישען הזהיר שלא יאמר אדם דעתי נאה ופלפולי משובח ומחודד איני צריך ללמוד עם אחרים לפי שלבי רחב מלבותם (ר"י עקנין, ס' מוסר ד יח). אמנם כתב האר"י זלה"ה שע"י הפלפול בהרמת קול שעושים החכמים משברים הקליפות כי האויר מלא קליפות הוא ומשתברים מכח הפלפול (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר ל ז). ויהיה פלפולך בדברי קדמוננו כלי אומנות לשאוב על ידו מים נאמנים מעמקי לבותיהם ולא יהיה לך הפלפול לכלי משחית לפעול על ידו מעשה חדודים (ר"י סטנוב, דברי ריבות ב ז, יב).—ואמר הפיטן: תחת פלפול יגיע לקח טוב פעלת צדיק פעלם לטוב (ר"א קליר, תחת פלפול, קרוב' לפורים). נדבו העם לשוב למחללם נאנחים בצום ובכי כלם נחמדים מפז הגו בפלפולם (יוסף בר שלמה, אודך כי, יוצ' שבת א חנכה). — ומ"ר פִּלְפּוּלִים: על כן לעשות רצונך השר חפצתי לבטל רצוני ואכתוב מעט כנרצה אליך יען ידעתי ברוב חכמתך וברוחב לבבך וגובה שכלך תוסיף בו דברים כפי פלפוליך (פרופיט דוראן, כלמת הגויים, הלוסה מארץ הגר ג, 103). וכל פלפוליך הם בנויים על כי ב חלשוני הם בסמג (תשוב' רלב"ה א, ו:).—ואמר הפיטן: גבה לב בליעל עובד אלילים וצוה למלאת פלאטרו מנעלים וקרא לעשרה חכמים גדולים מביני דת וטעמיה בפלפולים (יהודה, אלה אזכרה, שחר' ת"ב, סליח' ספרד'). — ואמר המשורר: אני מביט בחיק עפרה פליאה מעשה יוצרך והוא ירבה בפלפוליו והוא הקשה והוא פרך והרחיב בתוך עדה ונשא קול ופה ארך (עמנואל, מחברת ז, 56). — ולגנאי, הסכסכנות יתירה, הפיכה בדברים שלא כמשמעותם, Pilpul, Sophisterei; sophisterie, cavillation; sophistry: אם היה הפלפול עיק' לצעוק ולהרים קול (אורחי לדיקים, שער התורה, קב.). ואחר כשחולק אריסטו על סברות הקדמונים מצד פלפוליו אני קורא עליו לפום חורפא שבשתא (שו"ת בדבר למוד החכמות, ס' דברי חכמים, סז). כן טבע היהודים באריות גברו בפלפול של תהו והבל ואחד מגדוליהם הראה מעשה תקפו וגבורתו של החידוד לטהר את השרץ בק"ן טעמים (ר"י סטנוב, דברי ריבות, יח.). —ובמשמ' תכונת האדם המפלפל: שחכם ראוי שיהיה שפל ולא יחשוב אם הוא בקי שהגיע לקצה

ולכאן כלשון הפסיק' (עטרת הדבר', הולא' מא"ס, ק:), לגבור שהוא מפלפל בזיינו ומראה פנים לכל צד. ועי' פִּלְפֵּל (פ"ע), הערה: וכן בא הפעל והשם בארמ' התלמודית.]

[2] [אע"פ שלשון הירוש' סתומה, עכ"פ אין להוציא את המלה מהוראתה בכל מקום, ועי' פני משה שם.]

[3] [חשוה ירוש' (ברכ' ד א) על התמיד והקטרת: יצא שעה אחת לעיסוקו. ואע"פ שלשון הירוש' סתומה כאן, קשה לבאר פילפולו אף במקום זה אלא במשמעותו בכל מקום.]

הבקיאות ואם הוא מפולפל שהגיע לקצה הפלפול (רי"ל קאלו, תולדות ילחק, עב.).

***פִּלְפֵּל,** פִּלְפֵּל[1]), ס"ז, ר"ר פִּלְפְּלִים, פלפלין, — צמח ותבלין חריף, pepper ; poivre ; Pfeffer :

יוצאת אשה בחוטי שער בין משלה בין משל חברתה וכו׳ בפלפל ובגרגיר מלח ובכל דבר שתתן לתוך פיה (שבת ו ה). ושוחקין (ביום טוב) את הפלפלין ברחים שלהם (ביצה ב ח). הרחים של פלפלין טמאה משום ג׳ כלים (שם שם ט). הפילפלין הרי הן כתבלין (תוספת׳ יו"ט א טו). מלח בזול פילפלין ביוקר איפשר לעולם לחיות בלא פילפלין אי איפשר לעולם בלא מלח (ירוש׳ הורי׳ ג ז). השחליים והגרגיר שזרען לירק מתעשרין ירק וזרע וכו׳ זרע גרגיר למאי חזי א"ר יוחנן שכן ראשונים שלא היה להן פלפלין שוחקין אותו ומטבילין בו את הצלי (ערוב׳ כח:). למלך ששכר לו פועלים והכנים אותן לתוך פרדסו וכו׳ בערב קרא לכל אחד ואחד אמר לו תחת איזה אילן עשית אמר לו תחת זה אמר לו פלפל הוא שכרו זהוב אחד וכו׳ (מד"ר דבר׳ ו). ולא בד"ת בלבד היה שלמה תייר אלא על כל אשר נעשה תחת השמים כגון היאך ממתיקין את החרדל וכו׳ והיאך שותין את החמין יין ומים ופלפלין בשליש (שם קהל׳ א לג). ונטעתי בהן עץ כל פרי אפילו פלפלין (שם שם ב ה). בא לעבור נתקבצו המוכסין אמרו לו מה אתה טוען בתוך התיבה אמר להן שעורין אמרו לו אינן אלא חטין אמר להם טלו מכס של חיטין אמרו לו הן פלפלין אמר להן טלו מכס של פלפלין (תנחו׳ לך לך ה). ד"א בטנך ערימת חיטים א"ר הונא בשם ר׳ אידי וה"א ערימת אסטרובלית או ערימות פלפלים יפה משל חטים, הואיל והקב"ה מחבבם יקרא אותם ערימת פלפלין, אלא אפשר לעולם

1) [מן ההדית פִּפֲּל, פִּפֲּלִ, והשם בא לעברי דרך הפרס׳ והארם׳, וכן ליונ׳ πέπερι, לרומ׳ piper, ומכאן ללשונות אירופה. לפי מקור השם אפשר לראות עקר בנקוד פִּלְפֵּל על משקל גִּלְגַּל, אמנם רב המלונים מנקדים פִּלְפֵּל, ובסור׳ פִּלְפְּלָא; ובמשני מנק׳ ליוורנו (עקול יוס א ה, ועוד) פִּלְפֵּל, ובערב׳ פִּלְפִּל או פִּלְפֵּל a).]

a) فلفل

בלא איסטרובלית ובלא פלפלין, ואי אפשר לעולם בלא חיטים, ואם יחסר העולם איסטרובלית ופלפלין איכפת להם אבל אם חסר הוא חיטים אין להם חיים אפילו שעה אחת (פסיק׳ רב׳ כי תשא, לה.). דברי תורת נמשלו בקונדיטון מה קונדיטון הזה יש בו יין יש בו דבש יש בו פלפלין אף דברי תורה כן וכו׳ יש בו פלפלין אמרתך צרופה (ר׳ אבא פסיק׳ ר"כ, בחודש השלישי, בובר, קב:). — ובסהמ"א: כמו שהפלפל קטן מכל מיני תבלין וחריף מכלם כך זה האמורא חריף מכל התנאין שחפליגו עליו (ערוך ערך פלפל). נמצא שהמנה שוקל עשרים וחמשה דינרים למשקל הברזל וזהו ליטרא פלפלין שלנו (סדור רש"י תלד). ובארץ ההיא הפלפל שהם נוטעים האילנות שלהם על פני שדה כל העיר וכל אחד ואחד מהם יודע פרדסו ואילנות קטנות הם והפלפל לבן הוא אבל כשלוקטין אותו משימין אותו באגנות ונותנים עליו מים חמים ומיבשים אותו לשמש כדי שיתחזק ויתקיים והוא חוזר שחור (מסעות ר׳ בנימין, גרינהוט, 84). — ואמר המשורר: פלפל שום כל חמים ואל תוציאו דמים ואל תשתו המים פן תהרם מעים (רמב"ע, הנהגת הבריאות, שירים שונים, כהנא א, 183).—ומינים שונים של פִּלְפֵּל: פלפל ארוך[1]) נותנה אשה בפיה שריחה רע (רש"י, שבת סד:). והעשב אשר יאמר לו פלפל המים (קאלון ד ז ב ד). פלפל קטן, פלפל נרתקאות (שאטען פפעפער), פלפל יהודים (ר"ש בלוך, שבילי עולם ג, כה:).

א. ***פִּלְפֵּל,** פעו"י,—פִּלְפֵּל האדם בדבר, הפך (ב)דבר לכאן ולכאן[2]), hin und her wenden;

1) [וכן בארם׳: פלפלי אריכתא.]

2) [משמ׳ זו, אשר ראשונה הכיר אותה ח. ילון (תרביץ ו, 223 וכו׳), ברורה בכטוי: לגבור שהוא מפלפל בזיינו ומראה פנים לכל צד, וכן משמש פִּלְפֵּל (עי׳ הערה שם) באותה משמ׳ בתוך הצרוף (עיניה של הפרה) מפלבלות, כלו׳ מתהפכות לצדדין, ועל ידו נמצא אף בִּלְבֵּל את העין, וכן נמצא בסור׳ פלל, פלפל במקום בלל (במים ובשמן) שבעבר׳. מכאן שבלבל ופלפל שתי צורות של פעל אחד (בלל-פלל) הן, שעקר הוראתן בחש והפך לכאן ולכאן, ואחר כך נתיחדו לשמושיהן השונים. וממשמ׳ זו של הפיכה בדבר לכאן ולכאן (ולא משם הפִּלְפֵּל החריף, שאין כל פעל מזנו בתו"ם) נולד אף שמוש הפעל א. פִּלְפֵּל והשם

tourner çà et là; to turn to and fro: כל דבר שלא פלפלו[1]) בו יתומין אחר מיתת אביהם הבכור נוטל פי שנים (רבי, תוספת' ב"ב ז ה). לגבור שהוא מפלפל בזיינו ומראה פנים לכל צד (פסיק' רב', י' דברות פ' קמייתא, קי:). משל למלך שהיה לו מרגלית מושלכת בתוך העפר ובתוך הצרורות הוצרך המלך לפלפל[2]) בעפר ובצרורות להוציא את המרגלית מתוכן (תנחו' ויצא ח). — ופִלְפֵּל בדברי תורה, פִּלְפֵּל תורה, הפך בה והפך בה, דן בה לכל צדדיה, durchdisputieren; discuter à fond, débattre; to discuss thoroughly: בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה וכו' צפית לישועה פלפלת בחכמה הבנת דבר מתוך דבר (רבא, שבת לא.). רבונו של עולם לא פלפלתי תורה כמותו (כמו ר' חייא) (ריש לקיש, ב"מ פה:). הדורה היא ומשובחה שמועתן של ר' יוחנן ור"ש בן לקיש שהן יושבין ומפלפלין בה (מדר' שוח"ט תהל' ח טז). כי לא דבר רק הוא מכם אין לך בתורה אפילו אות אפילו תיבה ואין צריך לומר פיסוק שאין לו כמה טעמים שנ' כי לא דבר רק הוא מכם ואם רק הוא מכם לפי שלא התבוננתם בו ופלפלתם בטעמו כהוגן (מדר' תנאים הופמן, דבר' לב מז). — ובסהמ"א: ועלת השמועה וחזרו רבנן לפלפל בה (שו"ת גאו' מהרכ"י, 249). מפני שזה בעל הפלפול בשמועותיו של זה הוא מפלפל ולולי שמועה של זה מהו בעל פלפול מפלפל (תשו' רב שרירא גאון, בספחי' לאגרת רש"ג, בספח' ז', עמ' VII). אם עלה בדעתנו סברא ורצינו לידע אמתתה חקרנו עליה ופלפלנוה ברעיונינו ובחננוה עד שעמדנו על אמתתה (ר' יוסף עקנין, ספר מוסר ג טז). ופלפלו אלו החכמים להורות לכל זה מכח התורה (ר"א הקראי, גן עדן, חג המצות ה, מט:). — ובמשמ' של גנאי, מְפַלְפֵּל דבר בדבר, הופך דבר בדבר: והוא מן המפלפלים העושים מפול פיל ומפיל פול (שו"ת שמש לדקה, יו"ד כ).

— פע', בינ' מְפֻלְפָּל, מפולפל, — שהפכו ודנו בו כל צרכו[1]): אבל נראין דבריו של ר' יצחק ב"ר יהודה שתורתו תורה מפולפלת ומדוייקת מכל צידי צדדיה (מעשה הגאו', אפשטין, לג).

ב. פִּלְפֵּל, פ"י, — פִּלְפֵּל האדם דבר, שם פִּלְפֵּל בדבר, pfeffern; poivrer; to pepper.

— פע', פֻּלְפַּל, — שפֻּלְפְּלוּ אותו: והמרבה לאכל חריפות וכל טעם מפולפל וחרוך ימעט בו הזרע (אסף הרופא, כ"י מינכן, 15). — ובהשאלה, מי שחריף בפִּלְפּוּל התורה, שמצטין בדרכי הפלפול: לא כאדם המפולפל ומחודד ובעל סברא (רש"י, סנה' מג.). דחריף ומפולפל בתורה אף על פי שאין משנה ובריתא סדורין לו כנתינתן מהר סיני וכו' רב יוסף קרי ליה סיני לפי שהיו משניות ובריתות סדורות לו כנתינתן מהר סיני אבל לא היה מפולפל כרבה (הוא, הורי' יד). ופירוש משובש הוא מאדם חריף ומפולפל (הוא, חול' פא.). ואני בקי בחותמים באגרת כי יש מפולפלים[2]) ומתוך פלפולם שינו פי' רבותינו (ספר הישר לר"ת, חלק שו"ת סא). מי שמזג לבו חם יהיה על הרוב נדיב וגבור ויישוב נפשו מועט והוא מפולפל וטוב הציור (רש"ע פלקירא, המבקש, כ). על כן לקחתי מהמצות הכללים ומהאגדות והמדרשים הדברים שיותר מועילים לקצר הדרך למפולפלים[2]) ולהישיר לבות האוילים (ר"י אבוהב, מנוה"מ הקד'). שהחכם ראוי שיהיה שפל ולא יחשוב אם הוא בקי שהגיע לקצה הבקיאות ואם הוא מפולפל שהגיע לקצה הפלפול (רי"ל קארו, תולדות יצחק, עג.).

פִּלְפּוּל במשמ' הדיון ההלכי, כמאמרם על התורה: הפך בה והפך בה. ועי' ב. פִּלְפֵּל, הערה.]

[1]) [אין זה לשון ריב כדעת צוק"ם, אלא פרושו שלא הפכו וטרחו בו היתומים, וצדקו דברי מנחת בכורים: טרחו בעצמם. ואין דברי רבי אלא תוספת למה שאמר קודם: שהבכור נוטל פי שנים בשבח שהשביחו נכסים וכו', כלומר שהשביחו מעצמם, אבל כשטרחו היתומים, אינו נוטל.]

[2]) בערוך ערך פלפל: תרגום ועוללתי בעפר קרני (איוב יו יה) ופלפלית בעפרא איקרי ותרגום איש נבוב ילבב (שם יא יב) ובר נש מפלפל ידייק, ע"כ. [ואולם אין להניח שתרגמו איש נבוב כאילו איש מְפַלְפַּל וחריף, אלא גם מְפַלְפַּל ארמי זה פרושו הפכפך, ובספרים שלפנינו ע"י טעות הבנה של מפלפל: וגבר חריף. ולתרג' שם (יו יה) השוה דברי דונש על מנחם (עמ' 83) על ועוללתי: ופתרונו לפי הענין ופלשתי בעפר קרני. ועי' ת. ילון בתרביץ על דרך התרגום לאמר פלפל במקום א. פלש.]

[1]) [ועי' גם ב. פִּלְפֵּל, פע'.]

[2]) [במקום זה ובמקומ' אחרים בסהמ"א יש למלה אף ממשמ' של א. פִּלְפֵּל, מְפַלְפֵּל בתרג' איוב: הפכפך.]

— התפ׳, ״התפלפל, נעשה חריף ומחדד : שאין אדם מתפלפל אלא מתוך למוד חברו (רס״י, כדר׳ פא.).

*פִּלְפְּלָן, פלפלן, פילפלן, סות״ז, — היודע להפך ולפלפל בתורה : תני הסודרן קודם לפילפלן רב שמואל אחוי דר׳ ברכיה בעי אילו כרבי אמי א״ל מיתבעי מרבי אימי הוא הפילפלן (ירוש׳ הור׳ ג ז) [1].

״פִּלְפְּלָנִי, ת״ז, — שיש בו תכונת הפלפל : ואם תצטרך אל הכמוני או אל הפלפלני לפנות הליחות השקהו כמו שתראה קודם המאכל (קאנון א ג ג יו).

*פִּלְפֶּלֶת [2], ס״נ, — גרגר של פלפל, Pfefferkorn ; grain de poivre ; peppercorn : פלפלת כל שהוא ועטרן כל שהוא [3] (שבת ט ו).

פלץ

פלץ [1]), ממנו מפלצת, פלץ, ״פלץ, פלצות, ״תפלוץ, תפלצת.

פָּלַץ, קל לא נמצא.

— התפ׳, יתפלצון, — התפלצו העמודים וכדו׳, הודעזעו בחזקה והתמוטטו הנה והנה, erschüttert sein, beben; : être ébranlé, trembler; to shake (with fear), tremble המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון (איוב ט ו). — ואמר הפיטן : ועו ונתפלצו אבירים רשע כאסוף עדרים עבר בין הגזרים חבל ילדי שעשועים (אלהי אקראך, זולת שבת לפני שבוע׳). גבהי שמים איומים ילהבו לפני הכבוד לנצח נצבו ותתנצצו ורצו והתפלצו ושבו (חייא דאודי, גבהי שמים, שעה״ש 181). — ואמר המשורר : תקל בעינינו עדי יתפלצון בה מוסדי ארץ ויתפוררו (רשב״ג, ביומי יקותיאל, ברודי 15).

---

[1]) [בהוצאת הירושלמי הנספחת לבבלי הגרסה : תני הסדרן קודם לפלפלן וכו׳ אמר ליה מאי את בעי מן רבי אימי דהוא סדרן והוא הפלפלן.]

[2]) [וכן בארמ׳ פלפלתא] ובקטעי משני מנקדי׳ כ״י אדלר 8182 : פלפלת כל שחיא.

[3]) [רש״י מעיר : ואינו פלפל שלנו.]

[4]) [ברת, Wurzelunters. 37, מחברו עם פצל בסור׳ ובערב׳ a), שעקר שמושו כלשון סדיקה ובקיעה ובא אף במשמ׳ הודעזע.]

a) فسل

— פע׳, ״פלץ, — זעזע, erschüttern ; ébranler ; to shake : ואל יישן האדם במקום שהוא חם ביותר כדי שלא תרבה זיעת גופו ולא במקומות חקרים ביותר כדי שלא יפלצו הגוף אלא יישן במקום ממוצע (ר״א אלדבי, ש״א ה ו).

— פע׳, ״פלץ, — כמו התפ׳, ואמר הפיטן : בתוהו ובסערה יסודותיה (של הארץ) תלית ועת תשגיח בה עמודיה יפלצו [1]) (יוסי בן יוסי, אתה כוננת עולם ברב חסד, עבודה, מחז׳ איטל׳ ב, ריב.). פלצו פרחיה בזה יום ציגתם פני כם איום (ר״א הקליר, אח חיל, קרוב׳ א׳ ר״ה). לץ בבוא ללוצץ פלץ ונתלוצץ (הוא, אז קולך, קרוב׳ שבת זכור). פלצו ביום קרב באזרח ובמערב דמם מעורב קהל ועם רב (הוא, איך תכחמוני, קינ׳ ת״ב). טפלתי בנאד נפוח פלצתי בשאת ושפות (שמעון בר יצחק, אהוביך, יוצ׳ שבת חוה״מ פסח).

— הפע׳, ״הפליץ, — כמו פע׳, ואמר המליץ : ושמו תחת אבות בנים ממלאי מקום תמיד יען כי טוב מליץ עלובים להחליץ מיד מפליץ (ד״ה של יהודי מלכים וא״י, יעקב מן ב, 151).

״פֶּלֶץ, ס״ז, — כמו פלצות, פחד ורעדה, ואמר הפיטן : יוקשי בהתודתי בפלץ וצער יערב לך שיחי ונפשי אל תער (יוסף בן אביתור, אדמה, שעה״ש 18). שמרני כאישון מפלץ ובעתה שור בשפלותי ולכה לישועתה (משלם בר קלונימוס, אימיך, קרוב׳ יוה״כ). אמוני ארץ אמונתך שוחחים אומץ אלהותך בפלץ פוצחים (מחזור ויטרי, 449). פלץ ושבץ לבשוני בעת אחזה מוני שקטים וחם צדו צעדיך (מאיר בר׳ אלעזר, ציון לפירת, קינ׳ ת״ב). אתיצבה בפלץ לחלות פניך לרוממך (יוסף בן יצחק, אדון כחקת, סליח׳ ער״ה).

פַּלָּצוּת, ס״נ, — רעדה חזקה [2]), Erschütterung, Beben; ébranlement, choc, tressaillement ; shaking, trembling : תעה לבבי פלצות בעתתני את נשף חשקי שם לי לחרדה (ישע׳ כא ז). וחגרו שקים

---

[1]) שד״ל נקד יפלצו.

[2]) [יש שהתרגומים הקדומים נוטים ממשמ׳ הפשוטה של המלה כדי להביע את הענין. כך ת״י ביחזק׳ (ז יח) : אתכנעיתא ; והשבעים באיוב כא ו ὀδύναι, באמים ; ובישעי׳ (כא ז) : ἀνομία (נ״א ἁμαρτία), עברה וחטא ; וולגט שם : tenebrae, חשך. אך בשאר המקומות משמ׳ המלה.]

וכסתה אותם פלצות[1]) ואל כל פנים בושה ובכל ראשיהם קרחה (יחזק' ו יח). יראה ורעד יבוא בי ותכסני פלצות ואמר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה (תהל' כה ו–ז). ואם זכרתי ונבהלתי ואחז בשרי פלצות (איוב כא ו).—ובסה"מ"א: וילכו (תוקנים מפני זה כפופים ויתחדש להם חתת ופלצות בדרכים (כלב"ג, קהל' יב).—ואמר הפיטן: יען כנאמר לו ולקחו לטמא פלצות בעתתו ושת מי יתן טהור מטמא וכו' לו הגיד אל חקה חקתי (ר"א הקליר, אלורה ומפרשה, קרובה פנת פרה). פחד ופחת ופח ופלצות יבעיתו ארץ עת תקום למשפט זעום כל אפסי ארץ (הוא תהלות כבודך, מוסף א ר"ה). הטה אלהי אזנך לציר שלח וגם קומו ונקומה עליה למלחמה ושמע פלצות הומים בא העת אתו בביתו להלחמה (הוא, סעם, קינ' ת"ב). זלעפה ופלצות אחזוני במורא (שמעון בר יצחק, אתיתי, קרוב' ה ר"ה). —°ופלצות של החולה בקדחת: הפלצות יקרה אם לקירות שטח הגוף ואם למה שימצא האיברים רבי החוש מנשיכת המהירות וכו' ואמנם הקדחת הבלגמית היה פלצותה יהיה עמה קור כקור השלג (תרג' פרקי גלינוס, כ"י פריז). א"א (אמר אבוקרט) וכאשר יחיה באדם קדחת שורפת יקרה לו פלצות תחיב בו קדחתו, א"ג (אמר גלינוס) כבר ביארנו במאמר אשר קדם ובו בארתי ופרשתי ענין הפלצות כי הפלצות הנה יהיה מסרת ירוקה תנוע תנועה מהירה בגופות המרגישות (יעקב בן יוסף זברא, תרג' פרקי אבוקרט, כ"י ביהמ"ד פטער. 31). דפיקה הלב נקרא קרדיאקה ר"ל פלצות במי שיצא חוץ מגדרו תנועה רעידית תקרה ללב בסבה מה שיזיק ללב (כרבוני, אכח חיים, בחליי הלב, כ"י ביהמ"ד פטער, 7). כך דרך המוכים שכסבת ההכאה נחלשות פעולותיהם הטבעיות ומתילדות ליחות רעות ונפסדות בגושם המולידות בהם קדחת או פלצות ומתים (בר ששת, תשו' פלח). והזיעה הקרה והפלצות והסערה הבאים מתקדחות יבא משם (מהמתנים) ויתולדו בהם המחורים (ר"מ אלדבי, ש"א ד ג).

א. פלש[2]), ממנו א. °פלוש, א. °פלישה, א. פלש.

1) ואולי דבר מנפח הפנים ?

2) [עי' א. פלש, הערה.]

ב. *פלש[1]), ממנו °הפלשות[2]) ב. °פלוש, ב. °פלישה, ב. *פלש.

א. פלש[3]), קל לא נמצא במקורות

—הפע', התפלשי, התפלשו, התפלשתי[4]), יתפלשו, — התפלש האדם עפר, התפלש באפר, לצער ולאבל, sich wälzen ; se rouler ; to roll[5]): בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים כי פתאם יבא השודד עליך (ירמי' ו כו). הילילו הרעים וזעקו והתפלשו אדירי הצאן כי מלאו ימיכם לטבוח (שם כה לד). והשמיעו עליך בקולם ויזעקו מרה ויעלו עפר על ראשיהם באפר יתפלשו וחקריחו עליך קרחה (יחזק' כז ל–לא). בגת אל תגידו בכו אל תבכו בבית לעפרה עפר התפלשתי[4]) עברי לכם יושבת שפיר עריה בשת (מיכה א י–יא).—ובתו"מ: הפשוטת ששה חלוקים ושביעי קרעתה ונתפלשה באפר (ריש לקיש, גיט' נח.). שלאחר קריאת התורה עומד וראשו מתפלש באפר ובגדיו מפולשין וקורא בבכיה וביללה (סופר' יח ז). וכולן מתפלשין באפר ואין אומרים שלום זה לזה (שם שם ז). ובשעת הכעס נתעלה וישב בשמי מרום והכל צועקין ובוכין ואין נשמע קולן וגוזרין צום ומתפלשין באפר ומתכסים בשקים ומורידים דמעות (ד"א רב' ג). באותה שעה מה עשה משה לבש

1) [עי' ב. פלש, הערה.]

2) [כך מעשה טוביה, משמרת הבית ו, קיד:.]

3) [ממש כשמושי הבטוי התפלש בעפר בא באשו' הפעל פלפח כגון אנ אפר אתפלסח במשמ' כרע בעפר, צנח לארץ (עי' בוולוכיס), באגרית' (גינזברג, כתבי אגרית, 55) נמצא: ירד לכסא ית'ב להדם ול הדם ית'ב לארצ יצק עסר אנ לראשה עפר פלתית ל קדקדת, ע"מ ובעבר': ירד (האל) מן הכסא ישב על תהדום ומן ההדום ישב לארץ יצק יציקת (השוה בערב' ע'מר a)) של אונים (אבל) על ראשו עפר פלשות על קדקדו. ומכאן שעקר צורת הפעל הזה פלת' ובהרחבת פלת'ח, ואפשר שגם באשורי נמצא אף בצורה פלתא. ויש להפרידו מן ב. פלש במשמ' חדר ונקב, שצורתו אף באשור' פלש.]

4) כן הכתיב, והקרי: התפלשי.

5) [כ' חובן הפעל, ועי' בהערה a).]

שק ונתעטף שק ונתפלש באפר ועמד בתפלה ובתחנונים לפני הקדוש ב"ה (מד"ר דבר' יא). — ובסהמ"א : וחנניה הכהן הגדול עומד מתפלש באפר לבוש שק (יוסיפון יו). וסוס כי רחץ לטהרתו ואחרי טהרתו ישוב יתפלש בעפר יתגולל בקיא צואה (אסף ג ד כא). ורבותינו אמרו כי איוב היה מחציו ולמטה מתפלש באפר ליבש השחין (אוהב משפט ומשפט צדק לאיוב, פט.). לפי שהוא התפלש באפר בין עיניו (ר"י אברבנאל, מ"א כב). כי אין בין ביצת התרנגולת הבאה מן הזכר ליולדת מן המתפלשת בעפר שום הפרש (תולדות אדם ליוסף ישראל פורלין, בריע' מוז', פרשת תזריע). — ואמר הפיטן : עניה התקוששי זכרי והתאוששי עפר התפלשי (רמב"ע, אם תפקד שכחנו, דוקס 78). קדשה משלשת ואם באפר ובשק מתפלשת חרדה לדבר צור ויצרה מתרמית נצור (ר"י הלוי, הכתובה והללעה, סעה"ש 116). בן אל בין פלשת יתפלש באפר שממותיו בשפה מי יחוק בספר (רשב"ע, היה גואלנו, איגר 156). רבים אומרים לנפשי באפר התפלשי ולא תצא חפשי (אפרים בר יצחק, אלהים ה' חילי, סליחי' ליום ה עשי"ת). ונפשם מתפלשת בדמים מתבוססת (יהי רצון, לתענית צבור, מחז' איטלי' ב, כז.).—ואמר המשורר : מי יתנני מעפר קברו ובו יתגוללו פני ויתפלשו יתגוללו פני ועיני על מקום קבר מקודש בבכי יגשו (משלם בן שלמה, יהגו מזמותי, ס' דברי חכמים, עט). ולבשו שקים נאנחים ונאנקים ועל שבר ציון צועקים ובאפר מתפלשים ונאבקים (לקו"ק, נקפת', 31).

— פע', *פִּלֵּשׁ, — פִּלֵּשׁ טיט ועפר, גבל ולש אותו : ובאהרן כתיב (ויבכו וכו') כל בית ישראל ואפילו נשים ולא נשים בלבד אלא שהיו מפלשין טיט ועפר לטף (כלה רב' ג). — ובסהמ"א : ופתרונו (של ועוללתי) לפי הענין ופלשתי בעפר קרני (דונש על מנחם, ועוללתי, 83). — ואמר הפיטן : צלול בְּחָבוּ משליכי יאור זכרים פורע פלשם[1] סוף היות פכורים (משה בר קלונימוס, אמתולות, קרובץ' אמרון פסח).

— קל, רק ביני' פָּעוּ', *פָּלוּשׁ, — פָּלוּשׁ בעפר ואפר, מְתֻפַּלָּשׁ, ואמר המשורר : אללי לי עליך ילוד אשה ומחטאתיך נפשך לא יכבה אשה, תזעק בקול ענות

[1] [כפרוש מעשה ארג ולא כמטה לוי וכרוו"ה המפרשים מל' פלס ומשקל.]

חלושה וכבהמה בעפר ואפר פלושה (תוכח' מוסר לד :).

— פע', ביני' *מפלש, מפולש, — מגולל באפר : עומד וראשו מתפלש באפר ובגדיו מפולשין (סופר' יט ז). וראשי התינוקות מפולשין באפר (לקח טוב, אסתר, ותאמר זרש).

ב. *פָּלַשׁ [1]), קל לא נמצא בתו"ם [2].

— פע', *פִּלֵּשׁ, — פִּלֵּשׁ פלוני דבר או בדבר, חדר ועבר בו, נקב ובקע בו דרך, durchbohren, durchdringen ; forer, percer ; to pierce (through), press through : ניקב ולא פילש מבפנים כשר (ר' יצחק בר מלכה, ירוש' סוכה ג ו). — ובהשאלה, פִּלֵּשׁ את התורה [3], עשאה מפלשת כדד נובע חלב : נזכירה דודיך מיין זה רבי עקיבא, וכי אפשר לדד הזה להוציא יין, אלא מה הדד הזה נובע חלב, כך עמד ר' עקיבא ופלש

[1] [כאמור בהערה לא. פָּלַשׁ המקראי, שהוא בעקרו פלתי או פלת'ח באשורי, יש להבדיל בינו ובין ב. פָּלַשׁ שמ'שמ' חדר ובקע, וצורתו אף בארמ' ובאשורי פלש בקל ופע' ואף בשם פִּלְשֻׁ, חור, נקיבה וכדו', ואף בערב' פַּלַשַׁ a) במשמ' סדק ובקע. לעברי שבתו"ם בא הפעל הזה כנראה מן הארמ'. השם פָּלִישׁ, פָּלוּשׁ המורה על מבוא שבבנין, אינו שיך לשרש עברי זה, אלא הוא שאול מגרמ' קדומה, Polisch, עי' ברלינר Leben d. deutsch. Juden, עמ' 116.

יש גוזרים מפעל פָּלַשׁ זה אף את השם פלשתים, כלו' הפולשים שחדרו לארץ: ואינו נראה. אין הפעל ב. פלש נמצא בלשון המקרא, ואף בלשונות האחיות אינו בא אלא במשמ' נקיבה ובקיעה ולא בהוראה המחדשת בדורנו, חדר אל ארץ. שם הפלשתים (ולא פלשים) אינו אלא צורת היחס לשם ארצם, פְּלֶשֶׁת (פִּלַּסְתּ באשורי וכדו'), ובודאי לא קראו מראש לארץ בשם פלשת על שם חדירת עם שלא נקרא בשם זה מקדם. יותר נראה שנקראה ארץ השפלה פלשת בהפוך הגאים (עי' טורטשינר, לשוננו י, 30 - 37), או שהשם פלשת נגזר מן א. פלש המקראי (עי' הערה שם), שאף הוא בעקר לשון שפלות וירידה וכניעה, ולפי זה אין פלשת אלא כנען, ארץ השפלה.]

[2] [אמנם יתכן שבחלק מהדגמאות המובאות בפע' הכונה לבנין קל, אבל אין עדות לכך.]

[3] עי' בכר, AgT א, 266.

a) فلس

את התורה (מדר׳ זוטא, שה״ש, מיסרים לחניך). — ופִלֵּש אחרי פלוני, הלך עד הסוף במעשיו כְּלַפֵּי פלוני [1], bis zuende gehen; aller jusqu'au bout; to go to extremes: הם לא פלשו אחר מדת הדין והיא לא פלשה אחריהם, הם לא פלשו אחר מדת הדין שנא׳ ויהי העם כמתאוננים, מתאוננים אין כתיב כאן אלא כמתאוננים וכו׳, ומדת הדין לא פלשה אחריהם, היתה כאלמנה, היתה אלמנה אין כתיב כאן אלא כאלמנה (ר׳ אבא בר כהנא, מד״ר איכה, היתה כאלמנה; ומענין זה ר׳ איבו, שם, דרך קשתו). — פִּלֵּשׁ לפלוני, בקע ופתח לו דרך לעשות דבר [2]: עלי פלשת אתרועע, עלי פלשת התרועעי, עלי לפלש להם מעשים טובים [3] לעשותן ריעים אילו לאילו (ירוש׳ סנה׳ י ג). עלי לפלש להם מע״ט ולעשותן רעים אלו לאלו (מד״ר במד׳ יד). — ובפהמ״א: שעצם כל אחד מהגלגלים הוא זך וטהור וכו׳ וזה כדי שלא יעכבו את ניצוצי אור הכוכבים וזהריהם מלפלש ולעבור להאיר על הארץ (יסוד עולם, לר׳ יצחק הישראלי, יח.). ובזה לא יכלו קוי זהורי החמה ההם השופעים על צדה האחד המקביל לה ומזהירין אותו לפלש להם ולעבור להם לצדו האחד שכנגדו (שם כ:). כי עצמו מקיף בדברים ומפלש בהם (רמ״ע פלקירא, מקור חיים לרשב״ג א ח). ומשגת (הנפש) לכל הדברים בכחותיה המפלשים בכל (שם שם ד). עצם הנפש עצם דק וחזק ומפלש לכל הדברים (שם שם). ודומה בשמש כשתפלש המחיצות ותקרע איתם (שם ג יד). הרצון הוא המניע לכל הצורות הנשואות ביסוד והמפלש אותם אל התכלית הקצוית מהיסוד מפני היות הרצון מפלש ומקיף בכל (שם שם יח). כי מקצתה (העופרת) נתכת מדוקקת יפלש אותה הראות (שם שם כז). כי זה הכח מפלש בכל חלקי הגוף (שם ג י). חכמת הכרת הפנים היותר בטוחה שבחכמות אשר תפלש במחשביהם ממנה פלוש אל הקנוחה לאדם כח יוכל בו להגיע אל המושכלות (חי בן מקיץ 5). וגם היא (המחשבה) מפלשת ועוברת מן גבולי ההויה הכוללת (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי י כה). ומשם נבנה תורה שבכתב הנכנת ונארגת מכ״ב אותיות ובה מצטיירות וממנה מפלשות ועוברות ובאות ומצטיירות בה״א אחרונה שבשם (ר״מ בן גבאי, עבודת הקדש, חלק סתרי תורה לג). שרוב הדם ורבה הרוח ומניעהו מלפלש כל הגוף (יוסף בן צדיק, עולם הקטן ג ג). כי ידיעתו השגחתו ויכלתו מפלשות ומתפשטות בצבאות מעלה ומטה שמים לרום וארץ לעומק (ר״י מוסקאטו, כפולי יהודה ג, ט:). כי דע לך שהיא חרב עם היותה כחרב פיפיות שכ״כ חיתוכה שנון וחד שמפלשת וכורתת ב׳ עבריך (ר״מ אלשיך, רב פנינים על משלי ה ד). כי הלא מה נמרצו אמרי יושר שהם חזקים לפלש עד הלב ולהתקבל (הוא, חלקת מחוקק על איוב ו כה). אך עבים רבים ומסכים מפסיקים עד חומר עכירות העולם הזה ואיך יפלש הכל עד פרטי העולם הזה (שם כב יד). כי מה שחוייב שעצתו ית׳ תכון לעד הוא היות מחשבותיו עוברות ומפלשות כל הדורות (ר״ש אלמולי, פתר׳ חלומו׳, כז:). ובהיותו שם נראה לו שצואר העוף גדל עד שראשו מגיע השמימה והיה נוקב ומפלש את הרקיע (שם מח:). — ואמר הפיטן: פולש נתחים וראש חביתים וניסוך תירוש (Elbog, Stud. 178). לבי לחוקקיך בעליל מזוקקיך קובעי עתותם לפלש פקקיך (שמעון בר יצחק, תורה הקדושה, סליחי׳ לו״ג). — ובמשמ׳ גִּלָּה דבר, גִּלָּה את סודו, באר אותו [1], ואמר הפיטן: מלך פלש סוד המעמיקים לסתיר במעמקים יחשוף

---

1) [נחלקו המפרשים בפרוש הבטוי הזה והיו שהבינוהו כלשון חפוש ובלוש, והערוך מביא אף נ״א חופשו ת׳ פלשו, אך לפי הענין צדק יסטרוב שפרושו כתי כאן.]

2) [עי׳ בהערה הבאה.]

3) [הנוסח בירוש׳ ומד״ר: לפלש להם מעשים טובים, ובקצת הוצאות: לפלש להם מע״ט. המפרשים נדחקו לפרש גם כאן את הפעל פלש כמו בלש, כלו׳ לחפש להם זכות מעשים טובים, ובפדר״א יז הנוסח: לפלש עליהם זכות. אבל אין לראות את הקשר בין מעשים טובים אלו ובין עקר המשפט שהוא: עלי לפלש להם לעשותן ריעים אילו לאילו. וכן אין יסוד לדברים על מע״ט בלשון הפסוק עלי פלשת אתרועע, ואף בראשית הדברים לא נאמר אלא: אמר לון עלי לעשותן ריעים אילו לאילו. וע״כ נראה שעקר המאמר היה: עלי לפלש להם מעט, כלו׳ להבקיע להם במקצת את הדרך, ובמצעות הובן מעט כר״ת מע״ט, מעשים טובים. ומעתיקי פדר״א החליפו מעשים טובים לזכות: עלי לפלש עליהם זכות ולעשותם רעים אלו לאלו (פדר״א יז).]

1) [בעקרו: בקע וחדר עד הדבר, עד עמקו של דבר.]

זיגלה עמוקים (ר"א קליר, מלך אזור, יוצ' א' כ"ס). מש יום שלישי וחפיל חלשי במעוז פלשי ותילי ושלשי (הוא, לספרה אל חק, קרובי פורים). טהר צוף שלישי ישועים הרגיל לפלשי[1] כתב שלישים שלשי לעת געת בחדש השלישי (הוא, ארץ מטה, קרובי א' שבוע'). ואם תפלש[2] מעשימו יהיו נכלמים (מי יערוך, סלוק יוה"כ, מחז' איטלי ב, פז.). נכוחים פילש הדרושים בכל חפץ (קטע מסדר עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. עי' 175). פגע שעירים וגם לגורלות פז, פלשם והתום בגורל ולא בפה (אזכר סלה, עבודת יום כפור, מחז' איטלי ב, קל:). ומצותיו בדתך צוית וכתבת ושנית ושלשת ואזהרותיו פרשת ועונשיו פלשת וקרבנותיו קצבת וערך עבודותיו סדרת (משלם בר קלונימוס, מי יתנה, סלוק שחרי יוה"כ). למען גמר חכמה ובינה סופר מהיר מפלש[3] אמנה (הושענא למען תמים, הו"ר). סעודותיו ושבתותיו אשר שלש, כאיש ענו בדת פלש, במקרא חד היום שלש (מרדכי בר יצחק, מה יפית, זמירות ליל שבת). — °פִּלֵּשׁ כמו בלש, בדק וחקר: שאם אחרי עושרו באה עליו צרה אחת לא יקוץ ויהרהר ויחקור ויפלש[4] אחר מדת הדין (ר"מ אלשיך, איוב כח א).

— פעי, ביני *מְפֻלָּשׁ, מפולש, — א) שפלשו אותו, מנקב ומחוה מראשו ועד סופו, בפרט מבוא, מקום, שביל, תלם וכדו': היתה שדהו זרועה ירק והוא מבקש ליטע בתוכה שורה של ירק אחר רבי ישמעאל אומר עד שיהא התלם מפולש מראש השדה עד ראשו (כלא' ב ג). חריץ שהוא עובר בכרם עמוק עשרה ורחב ארבעה רבי אליעזר בן יעקב אומר אם היה מפולש מראש הכרם ועד סופו הרי זה נראה כבין שני כרמים וזורעים בתוכו ואם לאו הרי הוא כגת (שם ה ג). ולהיכן מצילין אותו למבוי שאינו מפולש בן בתירא אומר אף למפולש (שבת טז א). הבונה עליה על גבי שני בתים וכן גשרים המפולשים מטלטלין תחתיהן בשבת וכו', מערבין למבוי המפולש (ר' יהודה, עירובי' ט ד). הרוצה לעשות שדיהו שורות של תבואה ושורות של מינין הרבה עושה תלמים שלשה מפולשין מראש השדה ועד ראשו (תוספתא' כלא' ב א). היו משוכין מן הגדר שלשה טפחים לא יפחת משלשה תלמים מפולשין כדי שיהיו נראין כשורה כדרך היחיד ודרך הרבים (שם ב ו). איזו היא רשות הרבים סרטיא ופלטיא ומבואות המפולשין זו היא רשות הרבים גמורה (שם שבת א ג). חצר של רבים ומבואות שאינן מפולשין עירבו מותרין לא עירבו אסורין (שם שם א ה). בזמן שהן מפולשין רשות הרבים לכך ולכך (לשבת ולטומאה) (ר' אליעזר, שם טהרות ז ט). ארבע רשויות לשבת רשות היחיד רשות הרבים וכרמלית ומבואות שאינן מפולשין (ירוש' שבת א א). ניקב (האתרוג) נקב מפולש במשהו ושאינו מפולש בכאיסר (עולא בר חנינא, סוכ' לו.). פילון של אברהם אבינו מפולש היה (ר' אבהו, מד"ר בראש' מח). פולוונו של אבינו יצחק מפולש היה זה בא מכאן וזה בא מכאן (ר' חייבו, שם שם סו). — ומפלש למקום, לבור, לעיר וכדו': השבילים המפולשים לבורות ולשיחים ולמערות ולגיתות רשות היחיד לשבת ורשות הרבים לטמאה (טהר' ו ו). מצא בחור או בכותל חדש מחציו ולחוץ שלו מחציו ולפנים של בעל הבית אם היה מפולש כולו לחוץ אף מחציו ולפנים שלו ואם היה מפולש כולו לפנים אף מחציו ולחוץ של בעל הבית (תוספתא' ב"מ ב יג). מבואות המפולשין לים כמפולשין לבקעה (ירוש' עירובי' א א). כיצד מערבין מבואות המפולשין לרה"ר עושה צורת הפתח מכאן ולחי וקורה מכאן (בבלי שם ו:). מבואות המפולשות לעיר אחרת ובקשו בני העיר לסותמן בני אותה העיר מעכבין עליהן (ר' יוחנן, ב"ב יב.). מבואות המפולשין לר"ה ובקשו בני מבואות להעמיד להן דלתות בני ר"ה מעכבין עליהן (רב ענן בשם שמואל, שם). אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא תודיעני באי זה פילון מפולש לחיי העולם הבא (מד"ר ויקר' ל). — ומפלש מסוף העולם ועד סופו: לעולם אין רשות הרבים עד שתהא מפולש מסוף העולם ועד סופה (ר"ש לקיש, ירוש' עירובי' ח ח). וללבן שתי בנות בב' קורות מפולשות מסוף העולם ועד סופו זו העמידה.

---

1) [בדפו': לְפַלְשֵׁי בנגוד לחרוז, ואינו נראה.]

2) [מנקי תְּפַלֵּשׁ, ואולי הכונה: תשקל, כמו תְּפַלֵּס.]

3) בקצת דפוס': [תפלש בפנין.]

4) [עפ"י המאמר במד"ר איכה, עי' לעיל עמ' 4968 והערה שם.]

אלופים וזו תעמידה אלופים וכו׳ (מד״ר ברא״ש׳ ע).— ובפתש״א: חוט של לבן מקיף את גופו סביב חברבורית שלו פתוחה ומפולשת מזו אל זו (רש״י, בראש׳ לא י). בחורין שמפולשין מעבר לעבר כמו שעושין לצורך בנין (תוספ׳ ישנים, יומא יא., ד״ה הכל מודים). וחלונות אטמות שאינן מפולשות לעבר הלז (ר״א מבלגנצי, יחזק׳ מ עז). והאפרוח בתוך הביצה אשר אין בה מקום מפולש להכנס אליו ממנו דבר מחוצה (ר״י א״ת, הו״ה, הבטחון, פתיח׳). אי זו היא רה״ר מדברות ועיירות ושווקים ודרכים המפולשין להן (רמב״ם, שבת יד א). מבוי שיש לו שלשה כתלים הוא הנקרא מבוי סתום ומבוי שיש לו שני כתלים בלבד זה כנגד זה והעם נכנסין ברוח זו ויוצאין בשכנגדה הוא הנקרא מבוי המפולש (שם יז א). ניקבה הגרגרת נקב מפולש משני צדדיה כדי שיכנס איסר לרחבו נבלה (טור, שחיטה ג כד). הטחול ראשו האחד עבה והשני דק כבריית הלשון אם ניקב בראש העבה נקב מפולש טרפה (שם ו יט). אחד מבני מבוי שאינו מפולש שביקש להעשות רופא אומן או גרדי או מלמד תינוקות של עכו״ם בני מבוי מעכבין עליו מפני שמרבה עלידם הנכנסין והיוצאין (טור, שכנים ו יח). והעורקים הדופקים בכל הגוף הם מפולשים אל העורקים הבלתי דופקים לוקחים קצתם מקצת דם ורוח ממעברים מפולשים נעלמים מהראות וצרים (פרקי משה א). הנחירים הם בלי חוש הריח ומהלכם נחלק לשנים האחד מפולש לקצה הפה והאחד הולך עד שיגיע אצל הנקב שסמוך למוח (ר״מ אלדבי, ש״א ד א). ויש בלשון האדם שני גידין שיוצאין מתחת הגרון וכו׳ והם מפולשים אל הבשר הרך שבין הגרון והזקן (שם שם). דאפילו פתוח לרשות הרבים יכולין להעמיד לו דלתות אלא אם כן הוא מפולש בשני ראשין לרשות הרבים (טוח״מ קסב א, בשם ר״י ברצלוני). מחט הנמצא בעובי בית הכוסות וניקב׳ אותו נקב מפולש אם נמצ׳ עלי׳ קורט דם בידוע שזו נטרפה קודם שחיטה (שו״ע חו״מ רכד ב). שהרי לא הועיל בגדר זה מפני שהוא רחב ביותר ומפולש ואין צורת אותו הבנין מועלת עד שיעמיד דלתות (שם רעה כא). ותחקוק עליו שורות של חרכים מפולשים (ר״ש אלקיבולצי, פרג׳ הבושם ל, קח.).— ואמר הפיטן: באיפוד בחישב מקום על לב יקבע חחושן וכו׳ כזיו סקר עיני אנוש מפולשין (Elbog., Stud. 134).— ואמר המשורר: וקרע כל סגור לב אוילים ונפשותם מפולשות. חלולות בכל סתום וכל נעלם ועמום מגולות הן לקושיות עפילות (רשב״ג, תהלת אל, שירי שלמה לדוקס, 72). וכוכבא דשביט יקרקר כשרביט התוליו ויביט תנודות רקיעים ויחשוב משולש כמבוי מפולש וישוה לקוטר מרובע צלעים (שלמה בוגאפיד, תנו קול, דברי חכמים, פו).— ״וכתב מפלש: מם וסמך שללוחות בנס היו עומדין כיון שהכתב מפולש ויוצא מצד לצד לא נותר לטם וסמך כלום לעמד עליו (תשו׳ הגאו׳ הרכבי סנה). וכיון שהיו האותיות כולן בלוחות חרוצות חרותות מפולשות הרי אות האמצעי כגון הלובן שלהן אם יש במה להיסמך בהן עומד הלבן בלוח אבל מ״ם וסמ״ך שאין להן במה להיסמך בנס עומד הלבן שבתוכם שאילו נפל הלבן היה נראה מקומו נקב ואין בו צורת האות (ר׳ חננאל, שבת קד:). וכיון שהיתה ירכתי הכתב מפולשות מצד זה לצד זה קיימא דרב חסדא שהיה נראה מאחוריו הפוך כדרך הנקרא כתב שע״ג זכוכית מאחוריו (שם שם). והסוד הנכתר כי באו על הכונה זו והוא שיהיה הכתב מפולש ועובר מצד זה אל צד זה (ר״מ בן גבאי, ס׳ עבודת הקודש, סתרי התורה לב).— ב) ובמש׳מ׳ מפרסם: ומאציליה קראתיך ממפולשים שבה וזימנתיך (מד״ר בראש׳ מד).

— קל, ״פָּלַשׁ, כמו פִּע׳: וכמו שהמדע לא ישאיר בגוף לא עצם ולא אבר ולא ערקים ולא שחים (צ״ל שחוס[1]) ולא דבר קשה אלא דברותו פולשת בו כלומר ניחולו וניחוגו בוקע בו וכו׳ (תרג׳ פי׳ ספר יצירה לרסע״ג, נספרות קופמן לס׳ יצירה לברצלוני, 340). וכן גזרתו פולשת בכל (שם 341). מרוע כל שינוי התוה במים אדם נזוק מהם יותר מן ההוה כמאכלים לפי שהמים פולשים בחורי הגוף וממהרים לפלוש (טוביה כץ, מעשה טוביה, יפודי עולם ד, ס.). ומכאן אם יתקרר הראש יתעכב העישון הדמי מלפלוש דרך חורי העור שבראש ויוליד כאב (שם בית חדש א א, לה.).— ואמר הפיטן: שחקת גזבה ותחלוש שנאיך בבואם לפלוש (רסע״ג, הרי״ג מלות, קובץ מע״י גאו׳ ג, 28).— ונוחג הפעל כדבור במשמ׳ חדר לארץ, עי׳

1) [וי״א חפחוס.]

פלישה. — ופלש דרך או משעול[1]), ואמר הפיטן: משותי שחותי מכובד העול וכהצר לי הוספתי למעול ומנוסי סגר דלתותי לנעול ותחבוא נסתם ולא פ ל ש משעול (סליח' ליו"כ לתימנים, 32).

— הפעי, ״הפליש, כמו פע׳: ומצאתי תשובה בספרי קרטיזיוס האומר שהקיטוריי הם כ"כ דקים וחדים באופן ש מ פ ל י ש י ם בתוך הגשמים החזקים (טוביה בן, מעשה טוביה, עולם הגלגלים כח, כז.). איך יקרה שהאויר הגם מ פ ל י ש יותר מן אור הנר בגשמים אטומים מה שאין כח באור ל ה פ ל י ש ם לפי שטבע האור ל ה פ ל י ש הגשמים כי מעביר נצוציו בקווי הישרים ולכן בו היכלת לפעול ול ה פ ל י ש את הגשמים (שם יסודי עולם ג ו, עה:). רופאי ומננו עוסקים בשמנים חדים ה מ פ ל י ש י ם כל חדרי הגוף (שם גן נעול ז, קכ.). — והפליש דרך[1]), ואמר הפיטן: לא דרך כ ה פ ל י ש י גם ציה כהפרישי למסך ופנוי טרשי שמאלו תחת לראשי (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ׳ א׳ פסח).

— התפ׳, ״התפלש, כמו פע׳, התפלש הנתיב[1]): כי מרוחב דרכה י ת פ ל ש ו נתיבים ומעגלות צרים ודחופים ועיונות וחטאים אשר הדורך בם עד שאול ירד בנתיבותיה (ר"מ אלשיך, רב פנינים, משלי ה ו, דרך א).—וכמו פע׳ וקל, במשמ׳ חדר ובקע: והנפש בלי ספק היא זהורית וניצוצית מן הצורה הנבדלת מ ת פ ל ש ת בחמרים בפילוש רוחני (יצחק לטיף, אגרת התשובה, קובץ על יד א, 50). כן הנפש מתברקת ו מ ת פ ל ש ת בגוף (שם). האויר י ת פ ל ש במים לפיכך הדגים מקבלים קצת חיות והראיה הגדולה היא כשיתחממו המים חום חזק בקדירה יעלה האויר ה מ ת פ ל ש במים שבתוך הקדרה בסבת חומו למעלה (הוא, רב פעלים יב, ו:). חכמת ההגיון מ ת פ ל ש ת בשבע חכמות והיא אינה משתנה בהשתנותם (שם קע, כג:). ויבא ניצוץ השמש ויתפלש באמצע הזכוכית ויגיע האור לבית (ר׳ שם עוב, ס׳ האמונות ח ג). — התפלש, במשמ׳ נתבקע: כי הם (הברקים) מן העבים יצאו בימי הגשמים ש י ת פ ל ש ו העבים וממהרים לרוץ פוגשים ופוגעים אשה אל אחותה ויברקו ברקים (פי׳ יצירה לברצלוני, 163).

1) [כהשפעת פ ל ס נתיב שבמקרא].

פלש[1]), ממנו מפלש, ״פלש.

״פֶּלֶשׁ, ש"ז, מ"ר סמי׳ פלשי,—פלשי עב, כמו מפלשי עב, ואמר הפיטן: פ ל ש י עב ותבנית סולים עצבים בתבונם מעשה כשילים סוגדים להם ואליהם מתפללים (שמעון בר יצחק, מעמועים המה, סדר ב שבוע׳).

א. פָּן, עי׳ ב. פנים.

ב. פָּן[2]), מ"ר פנים,—גדוד אנשי צבא, Kriegerschar, Truppe; troupe; troop: האסף יאסף עליך כל ישראל וכו׳ כחול אשר על שפת הים ופניך הלכים בקרב (ש"ב יז יא). והציגני למשל עמים ותפת לפנים[3]) אהיה (איוב יז ו).

פֶּן-[4]), — מלת קשור בראש משפט טפל לקדום דבר שיוכל לקרות או להעשות, בפרט בנמוק מחוק לאסור או לצווי שנזכר מקדם, לבל, לבלתי, כדי שלא,

1) [שרש זה אין יסודו אלא באיוב (לז יו): התדע על מפלשי עב, ובמקום זה אין זו אלא ט"ס תחת מפרשי עב (כמו באותה פרשה, לו כט) בהשפעת מ פ ל א ו ת שבאותו פסוק, ועי׳ בהערה המפרטת של המחבר לערך מפלש.]

2) [כמו פִּנְא a) בערב׳ שפרושו גדוד צבא, ועי׳ בהערה הבאה.]

3) [לפי טורטשינר (ס׳ איוב, 217) פרוש הפסוק הוא והציגני להיות לשלל (משל, מקור מן שלל, וחשוה חבק׳ ב ח) לעמי מלחמה וכסדורות שרפה (תפת) לגדודי צבא השורפים ערים נלכדות. ומשמ׳ זו ברורה בכתובים המובאים כאן, ואפשר שיש לבאר כך אף בשמות לג יד—יה: פני ילכו והניחתי לך ויאמר אליו אם אין פניך (כלומר צבאותיך) הלכים אל תעלנו מזה.]

4) [המלה פן אינה כנראה אלא צורה מקצרת (בסמי׳ אל הפעל שאחריה) של תה"פ והשם פנים, פני במשמ׳ לפני, בפני, וכן בא באשור׳ פָן, פָנִ, פָנֵ, פָנַם במשמ׳ לפנים, לפני, כדגמת אֶל, עַד, עַל על יד הצורה הארכה אֱלֵי, עֲדֵי, עֲלֵי וכדו׳. ובאותה דרך קבלה אף המלה טֶרֶם, שגם עקר הוראתה היא בפני, לפני, את המשמ׳ של פֶּן: כ ט ר ם יתנגפו רגליכם (ירמ׳ יג יו) במשמ׳ פן, שמא, ל ק ד ו ם פני הרעה. ואעפ"י שנולד כל השרש פנה עם השם פנים (עי׳ שם) כהרחבה של מלות חווק כגון פַּ, פֹּה, פּוֹן, לא יהיה באפן זה קשר יש־ בין פֶּן בעבר׳ ובין פּוֹן הארמי הבא כהברת חווק אחר

a) فِنأ

damit nicht, dass nicht ; afin que ne, pour ne pas; lest, in order not to : ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פֶּן־תמתון (בראש׳ ג ג). הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם פֶּן־נפוץ על פני כל הארץ (שם יא ד). וגם הכהנים הנגשים אל יי׳ יתקדשו פֶּן־יפרץ בהם יי׳ (שמות יט כב). והכהנים והעם אל יהרסו לעלת אל יי׳ פֶּן־יפרץ בם (שם שם כד). דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פֶּן־נמות (שם כ יט). לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פֶּן־תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה (שם כג כט). לא ישבו בארצך פֶּן־יחטיאו אתך לי (שם שם לג). ומפתח אהל מועד לא תצאו פֶּן־תמתו (ויקר׳ י ז). סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה ולא תגעו בכל אשר להם פֶּן־תספו בכל חטאתם (במד׳ יו כו). אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו פֶּן־יאמרו וכו׳ מבלי יכלת יי להביאם אל הארץ אשר דבר להם ומשנאתו אותם הוציאם להמתם במדבר (דבר׳ ט כז—כח). פתי את אישך ויגד לנו את החידה פֶּן־נשרף אותך ואת בית אביך באש (שפט׳ יד יה). לכה ונשובה פֶּן־יחדל אבי מן האתנות ודאג לנו (ש״א ט ה). ועתה שלחו מהרה והגידו לדוד לאמר אל תלן הלילה בערבות המדבר וגם עבור תעבור פֶּן־יבלע למלך ולכל העם אשר אתו (ש״ב יז יו). ואגיד לך מאז בטרם תבוא השמעתיך פֶּן־תאמר עצבי עשם ופסלי ונסכי צום (ישע׳ מח ה). אל תחת מפניהם פֶּן־אחתך לפניהם (ירמ׳ א יז). נשקו בר פֶּן־יאנף ותאבדו דרך כי יבער במעט אפו (תהל׳ ב יב). כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך על כפים ישאונך פֶּן־תגף באבן רגלך (שם צא יא—יב). אל תוכח לץ פֶּן־ישנאך הוכח לחכם ויאהבך (משלי ט ח). אל תצא לרב מהר פֶּן מה תעשה באחריתה בהכלים אתך רעך ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל פֶּן־יחסדך שמע ודבתך לא תשוב (שם כה ח—יח). אל תען כסיל כאולתו פֶּן־תשוה לו גם אתה ענה כסיל כאולתו פֶּן־יהיה חכם בעיניו (שם כו ד—ה). — ולהורות על אפשרות בלתי רצויה או לבטא חשש ודאגה, שֶׁמָּא, שֶׁלֹּא : הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פֶּן־ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם (בראש׳ ג כב). ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פֶּן־תדבקני הרעה ומתי (שם כו ז). הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אתו פֶּן־יבוא והכני אם על בנים (שם לב יב). ואת בנימין אחי יוסף לא שלח יעקב את אחיו כי אמר פֶּן־יקראנו אסון (שם מב ד). כי איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי פֶּן אראה ברע אשר ימצא את אבי (שם מד לד). וכלכלתי אתך שם כי עוד חמש שנים רעב פֶּן־תורש אתה וביתך וכל אשר לך (שם מה יא). ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלהים פֶּן־ינחם העם בראתם מלחמה ושבו מצרימה (שמות יג יז). כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה פֶּן־אכלך בדרך (שם לג ג). וכל ישראל אשר סביבתיהם נסו לקלם כי אמרו פֶּן־תבלענו הארץ (במד׳ יו לד). דרשו את יי׳ וחיו פֶּן־יצלח כאש בית יוסף ואכלה ואין מכבה לבית אל (עמו׳ ה ו). כי אמרתי פֶּן־ישמחו לי במוט רגלי עלי הגדילו (תהל׳ לח יז). — וכמלת תנאי המורה על אפשרות לא רצויה, לפני הזכרת התוצאה הרעה : הבה נתחכמה לו פֶּן־ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ (שמות א י). רד העד בעם פֶּן־יהרסו אל יי׳ לראות ונפל ממנו רב (שם יט כא). פֶּן־תכרת ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלהיהם וזבחו לאלהיהם וקרא לך ואכלת מזבחו (שם לד יה). ארבעים יכנו לא יסיף פֶּן־יסיף להכתו על אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך (דבר׳ כה ד). דבש מצאת אכל דיך פֶּן־תשבענו והקאתו (משלי כה יו). — ועל שתי אפשריות לא רצויות : ראש ועשר אל תתן לי הטריפני לחם חקי פֶּן אשבע וכחשתי ואמרתי מי יי׳ ופֶן־אורש וגנבתי ותפשתי שם אלהי (שם ל ח—ט). — ועם המלה יֵשׁ, לבטא חשש על מה שקורה בו בזמן : פֶּן־יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם יי׳ אלהינו ללכת לעבד את אלהי הגוים ההם פֶּן־יש בכם שרש פרה ראש

המלה כמו אֵפוֹ אֵפוֹא בעברי׳ וארמ׳, בלי הוראה עצמית נכרת, בעוד שמשמ׳ של פֶּן היא תולדה של המשמ׳ (ל)פְּנֵים, מקדם, שנולדה אך עם המלה פְּנֵים. אמנם אין זה מן הנמנע שנולד שמוש המלה פֶּן דוקא כמלת חזוק אחרי בטויי אזהרה, כגון השמר לך פֶּן במשמ׳ השמר לך אפוא (פון), וכי לא נולדה הוראתה השלילית של פן אלא מתוך עקר הפעל הבא בשלילה. מן פֶּן גזרו כמה פרשנים את השרש א. פ ו ן, עי׳ שם הערה.]

ולענה (דבר' כט יז). חפשו וראו פֶּן־יש פה עמכם מעבדי יי' (מ"ב י כג).—ועם פעל בעבר לחשש שכבר קרה דבר לא רצוי: עתה ירע לנו שבע בן בכרי מן אבשלום אתה קח את עבדי אדניך ורדף אחריו פֶּן־מצא [1]) לו ערים בצרות והציל עיננו (ש"ב כ ו). הנה נא יש את עבדיך חמשים אנשים בני חיל ילכו נא ויבקשו את אדניך פֶּן־נשאו רוח יי' וישליכהו באחד ההרים או באחת הגיאות (מ"ב ב טז). — ולפני מלת מה: אל תצא לריב מהר פֶּן מה תעשה באחריתה בהכלים אתך רעך (משלי כה ח). —ובמשפט ראשי לאזהרה ולאסור [2]): פֶּן־יסית אתכם חזקיהו לאמר יי' יצילנו (ישע' לו יח). ופֶן־ירך לבבכם ותיראו בשמועה הנשמעת בארץ ובא בשנה השמועה ואחריו בשנה השמועה וחמס בארץ ומשל על משל (ירמ' נא מו). ארח חיים פֶּן־תפלס [3]) נעו מעגלתיה לא תדע (משלי ה ו). — ואחרי בטוי של אזהרה כגון הִשָּׁמֶר־לך פֶּן־ [4]): השמר לך פֶּן־תשיב את בני שמה (בראש' כד ו). השמר לך פֶּן־תדבר עם יעקב מטוב עד רע (שם לא כד). השמרו לכם פֶּן־תשכחו את ברית יי' אלהיכם אשר כרת עמכם ועשיתם לכם פסל תמונת כל אשר צוך יי' אלהיך (דבר' ד כג). השמרו לכם פֶּן־יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף יי' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר וכו' (שם יא יו—יז). השמר לך פֶּן־תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה (שם יב יג). השמר לך פֶּן־תעזב את הלוי כל ימיך על אדמתך (שם שם יט). השמר לך פֶּן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל יי' והיה בך חטא (שם יה ט). — ובהכפלת פֶּן־: השמר לך פֶּן־

1) [יש מן החדשים הגורסים יִמָּצֵא, בעתיד.]

2) [אמר ר' אבין אמר ר' אילעאי כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה (עירובי' לו.). השמר בלא תעשה פן בלא תעשה (ילק' שמע' דבר' תתפג).]

3) [אמנם רד"ק כתב: ופירוש פן תפלס בתמיה כלומר תחשוב שמא תפלס ארח חיים לא תעשה אלא נעו מעגלותיה וכו'; ובשולי התנ"ך הערת המחבר: ארחית א ם תפלס.]

4) [גם כאן המשפט הפותח במלה פֶּן־ משפט ראשי הוא כאלו נאמר: תשמר לך ו א ל. ועי' לעיל הערה 2.]

תכרת ברית ליושב הארץ אשר אתה בא עליה פֶּן־יהיה למוקש בקרבך (שמות לד יב). השמר לך פֶּן־תשכח את יי' אלהיך לבלתי שמר מצותיו ומשפטיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום פֶּן־תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת וכו' ורם לבבך ושכחת את יי' אלהיך (דבר' ח יא—יד). — פֶּן ופֶן: רק השמר לך ושמר נפשך מאד פֶּן־תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופֶן־יסורו מלבבך (שם ד ט). ונשמרתם מאד לנפשתיכם וכו' פֶּן תשחתון ועשיתם לכם פסל וכו' ופֶן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם (שם שם יה—יט). השמר לך פֶּן־תנקש אחריהם אחרי השמדם לפניך ופֶן־תדרש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו וכו' (שם יב ל).—ואמר בן סירא: אל תאמר מאל פשעי כי את אשר שנא לא עשה פ ן תאמר הוא התקילני כי אין צרך באנשי חמס (כ"ס גני' יה יא—יב). בת לאב מטמנת שקר ודאגתה תפריע שנתו בנעוריה פ ן תגור ובעולה פ ן תשנא בבתוליה פ ן תפותה ובבית בעלה לא תשטה בבית אביה פ ן תהרה ובבית אישה פ ן תעצר [1]) (שם מב ט—י). ובסהס"א: וחרדו לרגעים, לשברים פ ן גם עליהם יבא השבר (רס"י, יחזקי לב י). אם יש לך להוכיח את ישראל הוכיחן בעצמם וסוד של אברהם ושרה אל תגל לבזותם פ ן מה תעשה בבואם אברהם ושרה לפניך ואומרים מה חטאנו לך שאתה מכלימנו (הוש, סכהי' מד:, ד"ס כיבך). — ואמר הפיטן: הנזרו פ ן תשבעו לשוא ולשקר ולא תחללו שם אדון (רסע"ג, תרי"ג מלוות, סדור רסע"ג, קסו). צויתיך וכו' מחותיר תודה ומלחמץ מנחה ולא ילין חלב חוץ הקדש פ ן תעלה בכל מקום (שם קעח). ופרט הבציר עזוב לבלי תציר לדלים נארים, ואלימו הבט בהענק ובהעבט ותן פ ן תלבט נדבות ונדרים (רסב"ג, אזהרות, שמור לבי). ומצות לא תטה שמור פ ן בה תשטה (שם, בכל פדי). ולא תתן אכלך במרבית פ ן אכלך (שם). שמור פ ן תנשה דבר גיד הנשה (שם). נבל פ ן יתעולל בי ביום חפתי נמצאתי מחללת את אבי ומוצאת לשרפתי (מכחס בר' מכיר, אודך, יול' פנה ב חככה). חזק ונתחזק

1) [אין המלה פֶּן מצויה בלשון חכמי התלמוד. הפסקה המובאת כאן מב"ס נמצאת בשנויים בתלמוד (סנה' ק:) ובמקום פ ן הגוס' שם ש מ א.]

בעד עמנו ומשפחותינו פן תחללנה בנותינו ויתערבו בנו משחיתינו (שם). חכו לכם עצה פן תהיו לשמצה (ילחק בר' שלום, אין כמוך, זולת שבת א אחרי פסח).— ואמר המשורר: אקרא אדני ואירא עוני פן תחנוני יהיו טרח (ר"י הלוי, יעץ ומקים, שעס"ם 97).

פִּן[1], ש"ז, כנ' פִּנָּה, מ"ר פִּנִּים, — כמו פִּנָּה: וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר לב עבר בשוק אצל פִּנָּהּ ודרך ביתה יצעד (משלי ז ז–ח). — ובחומה: עד שער הַפִּנִּים (זכר' יד י). — ובתו"מ: לחם פנים וכו' שיהא לו פ נ י ם[2] (בן זומא, מנח' יא ז).—ובסהמ"א: המצרים והמינים כרגע יאבדו ויזרו בארבע פ י נ י ם (רסע"ג, ספר הגלוי, רכ).—ואמר הפיטן: תתן להבהב נותצי פניניך תקרא לשכרם כום כמום בפנך תבא כל רעתם לפניך (ר"א הקליר, שבת סורו מני, קינ' ת"ב). זכור אשר עשה צר בפנים שלף חרבו ובא לפני ולפנים נחלתנו בעת בטמא לחם הפנים וגדר פרוכת בעלת שתי פנים (זכור אשר עשה, קינ' ת"ב). ענה דולקים לסבב אדני הושיענו וקבצינו מארבע פ נ י (רסע"ג, ענה איומה, הושענא, סדור רסע"ג, שלה). ושלשלו לכל ארבע פ י נ י ם וישבו על מים (הוא, אכנין כליות, סדר יצירה, שם שלח).

פ"נ, ר"ת פה נקבר, פה נטמן.

פְּנַאי, עי' ב. פְּנַי.

פנג, ממנו ״פַּנָּג, פַּנַּג, ״פַּנַּגִיּוּת

״פַּנַּג[3], קַל לא נמצא.

—התפ', הִתְפַּנֵּג, פ"ע,—הִתְפַּנֵּג פלוני, התפנק בתפנוקים, השתעשע: מאז חבבני ובא להתפנג בבנו וקטנו (תשובות רש"י בקבולת קונטרסים יג, ו.).

פַּנַּג[4], ש"ז,—מין מאפה: יהודה וארץ ישראל המה רכליך בחטי מנית ופַנַּג ודבש ושמן וצרי נתנו מערבך (יחזק' כז יז). — ובסהמ"א: ויברך משכנותיך אסמיך ואוצרה ובגרן וביקב ובבית ובמגורה ובחטת וכסמת ו ב פ נ ג ובשעורה וכו' (מן, Texts and Studies א, 127).—״ובמשמ׳ דבש, נפת צופים, Honig; miel; honey: ומחלקי הנופת על הפנג את עון הדונג יפגיע (ידעי' הבדרשי לרשב"א, תשו' תיח). מתוק למציף ו פ נ ג (ר"ז אלצ'הרי, ספר המוסר, כ"י תימני, מחב' כב). —ואמר הפיטן: ואתפלל לפניו ובתפלה אתענג ובקעו דמעי ענניו ומתקו מציף ו פ נ ג (ר"י הלוי, יעירוני רעיוני, דיואן ג, 182).—ואמר המשורר: רעיתי הנך יפה חשקתי לראות פניך במסיבי שפתותיך פ נ ג יזוב את לב חושקיך רפא כי אפלו וקדרו קירות לכבי בראותי מקומך עזוב (רעיתי הנך יפה, רכי ושמחי, עח.). ובחדר משכבו רב החובל ינפש יראת בחלומו נהרי אפרסמון ו פ נ ג וכבר דמיונו על יום המחרת יתענג יום למלאת ספקו לבוא תאות נפש (יל"ג, במצולות ים, ג, 199). — ״ובמשמ׳ תפנוק: ותחת היכלי ענג ו פ נ ג בראש צורים אמת סורה וגולת (ר"ז אלצ'אהרי, ספר המוסר, כ"י תימני, מחב' ג).

״פַּנַּגִּיּוּת, ש"נ,—תכונת הפנג המתוק, מתיקות, Süsse; douceur; sweetness: טוב ארך אפים מגבה רוח, דבר זה אמר יעקב אבינו, שבכל יום ויום הוא מאריך את רוחו ואומר כל דברי פ נ ג י ו ת, מגבה רוח זה עשו הרשע שבכל יום ויום היה אוכל מצידו (פרקי דרבי אליעזר לה).

פנה[1], ממנו ״הַפְנָאָה, ״הִפָּנוּת, *פּוֹנֶה, פִּנָּה, ב. *פִּנָּה, *פָּנוּי, *פִּנּוּי, א. פְּנַי, ב. *פְּנַי, פְּנִיָּה, א. פָּנִים,

---

[1]) [במקרא לא נמצא אלא פִּנָּהּ בכנ', וכמה מפרשים מניחים כי עקרה פִּנָּתָהּ (לשון ריב"ג) ואחרים גוזרים פִּנָּהּ מן פֵּן, וז"ל רד"ק במכלול: ומן מִדָּהּ (איוב יא ט) פִּנָּהּ נאמר מַד פֵּן.]

[2]) [במשני מנק' ליוורנו: שיהיה לו פָּנִים, אך רש"י (מנח' לו.) כותב: שיהא לו פנים זויות והן הן הקרנות, וכן רגמ"ה: שיהו לו פ נ י ם קרנות וכן גרסת תוי"ט פ י נ י ם.]

[3]) [פעל נגזר מן פַּנַּג במשמ' תפנוק.]

[4]) [יונתן תרגם קוליא, הוא κολία, מאפה מתוק. השבעים מביאים במקום פנג כמה מלים שפרושן: במסחר לחם ומֹר וקציעה וראשית (דבש). הוולגטה balsamum (ועי' רש"י: ראיתי בספר יוסף הכהן עץ אפרסמון הוא פנג). הפשיט': דוחנא, דֹּחַן. אחרים ראו במלה שם מקום (עי' רד"ק), ובסהמ"א יש שהשתמשו בה במשמ' פ נ ק ע"פ דמיון המלים, וכן בב"ס הארמי' (ל כה): שדל נפשך ו פ נ ג לבך וברויתא ארחק מנך. אך באשור' נמצא פַּנַּג כשם למין קמח או מאפה, וכנראה היא המלה שהשתמש בה הנביא חחי בבבל.

ובתוך הארמית של הזהר (ויחי, ר"כ:): ופתורא בנחמא בגין דיתברך מכל סטרין מעילא ומתתא לעילא ברזא דכום של ברכה לאתחברא דוד מלכא באבהן ויתברך לתתא דיתברך לחם עוני ויהא לחם פ נ ג והא אוקמוה ויתברך וכו'.]

[1]) [בארמ' ובסורי' פנא במשמ' קרובה לעבר'

ב. פנים, *פנים[2]),*פנימה, פנימי, ֿפנימיות.

פנה, פ״ע, פנית, פניתי, פנו, פנה, פונה, פנות, פנה, פנות, לפנות, פנותם, פנה, פנו, אפנה, אפן, תפנה, תפן, יפנה, יפן, תפן, נפן, תפנו, יפנו, — א) פנה האדם הנה או הנה, הסב פניו מהצד שהיו מכוונות למולו, הסב פניו לצד אחר, פנה ממקום אחד וילך למקום אחר, sich wenden; se (re)tourner; to turn: ויפנו משם האנשים וילכו סדמה (בראש' יח כב). ויפן ויצא מעם פרעה (שם י ו). מחר פנו וסעו לכם המדבר דרך ים סוף (במד' יד כה). ויפנו אל אהל מועד והנה כסהו הענן (שם יז ז). ואתם פנו לכם וסעו המדברה דרך ים סוף (דבר' א מא). ונפן ונסע המדברה דרך ים סוף (שם ב א). ונפן ונעבר דרך מדבר מואב (שם שם ח). ואפן וארד מן ההר (שם ט טו). ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר יי׳ אלהיך בו ופנית בבקר והלכת לאהליך (שם טז ז). ויפנו אנשי העי אחריהם ויראו והנה עלה עשן העיר השמימה (יהוש׳ ח כ). ויפנו וילכו (שפט׳ יח כא). ויפנו לפני איש ישראל אל דרך המדבר (שם כ מב). ויצא המשחית ממחנה פלשתים שלשה ראשים הראש אחד יפנה אל דרך עפרה אל ארץ שועל והראש אחד יפנה דרך בית חרון והראש אחד יפנה דרך הגבול הנשקף על גי הצבעים המדברה (ש״א יג יז—יח). לך מזה ופנית לך קדמה (מ״א יז ג). ויפן יאשיהו וירא את הקברים אשר שם בהר (מ״ב כג טז). איש אל עמו יפנו ואיש אל ארצו ינוסו (ישע׳ יג יד). כי המקום אשר יפנה הראש אחריו ילכו (יחזק׳ י יא). לא יפנה דרך כרמים (איוב כד יח). ויפן אליו עזריהו כהן הראש וכל הכהנים והנה הוא מצרע במצחו (דה״ב כו כ). — ומליצה, פנה על ימין ועל שמאל: ועתה אם ישכם עשים חסד ואמת את אדני הגידו לי ואם לא הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל (בראש׳ כד מט). — ופנה כה וכה: ויפן כה וכה וירא כי אין איש (שמות ב יב). — ופנה אחריו: ויפן בנימן אחריו והנה עלה כליל העיר השמימה (שפט׳ כ מ). ויפן אחריו ויראני ויקרא אלי ואמר הנני (ש״ב א ז). ויפן אבנר אחריו ויאמר האתה זה עשהאל (שם ב כ). ויפן אחריו ויראם ויקללם (מ״ב ב כד). — כל אשר יפנה, כל מה שיעשה: ובכל אשר יפנה ירשיע (ש״א יד מז). למען תשכיל את כל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שם (מ״א ב ג). אבן חן השחד בעיני בעליו אל כל אשר יפנה ישכיל (משלי יז ח). — ופנה ממעשה למעשה אחר: ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות (קהל׳ ב יב). — ומליצה, פנה איש לדרכו, כל אחד הלך למקום שהוא רוצה, עסק רק בענינו: כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו (ישע׳ נג ו). כלם לדרכם פנו איש לבצעו מקצהו (שם נו יא). — פנה אל פלוני לדבר אליו: ויפן אליו יי׳ ויאמר לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין (שפט׳ ו יד). — ולהביט עליו: ויפן אהרן אל מרים והנה מצרעת (במד׳ יב י). — ולבקש ממנו עזרה או תשובה: פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ (ישע׳ מה כב). קרא נא היש עונך ואל מי מקדשים תפנה (איוב ה א). — פנה אל פלוני, שם אליו לבו לטובה או לרעה: ופניתי אליכם והפריתי אתכם והרביתי אתכם וכו׳ (ויקר׳ כו ט). כי הנני אליכם ופניתי אליכם ונעבדתם ונזרעתם (יחזק׳ לו ט). — פנה אל פלוני, רצה בפלוני, בחר בו, התקרב אליו: ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים (דבר׳ לא יח). כאהבת יי׳ את בני ישראל והם פנים אל אלהים אחרים (הוש׳ ג א). אשרי הגבר אשר שם יי׳ מבטחו ולא פנה אל רהבים ושטי כזב (תהל׳ מ ה). השמר אל תפן אל און כי על זה בחרת מעני (איוב לו כא). — והנפש פנתה אל, במשמ׳ זו: והנפש אשר תפנה אל האבות ואל הידענים לזנות אחריהם (ויקר׳ כ ו). — ופנה אל פלוני, הטה לו רצון: פנה אלי וחנני (תהל׳ כה טז). כרב רחמיך פנה אלי (שם סט יז). — ואל המנחה, קבלה ברצון: אל תפן אל מנחתם (במד׳ טז טו). מאין עוד פנות אל המנחה (מלא׳ ב יג). — ואל התפלה: ופנית אל תפלת עבדך ואל תחנתו יי׳ אלהים לשמע אל הרנה ואל התפלה (מ״א ח כח). פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם (תהל׳

בערב׳ פני a), אבד חלף ונעלם, בשבאית פנו, ובכוש׳ פנו, שלח; באשור׳ אין הפעל, אך אולי נמצא פעמים במכתבי עמרנה מא״י בהשפעת העברי. אין הפעל פנה בעקר אלא שמוש פעלי של אותו תה״פ פן, פנים הקדום (עי׳ א. פנים, הערה) המשתף לכל הלשונות; בטויים כגון הוא פנים, הם פנים (כלו׳ לפנים, לפנינו) תובנו: הוא פנה, הם פנו והלכו להם, וכדו׳.]

[2]) [אך עי׳ שם בהערה.]

---

a) فني

קב יח). — פנה אל פלוני, שם לבו אליו, השגיח בו, הקפיד על מעשהו: מה עבדך כי פנית אל הכלב המת אשר כמוני (ש"ב ט ח). — ואל הדבר: זכר לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו (דבר' ט כז). — פנה באיש או במעשה, עין בדבר, בדק אותו: ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל שעמלתי לעשות והנה הכל הבל ורעות רוח (קהל' ב יא). ועתה הואילו פנו בי ועל פניכם אם אכזב (איוב ו כח). — ופנה ערף לפלוני [1]: ולא יכלו בני ישראל לקום לפני איביהם ערף יפנו לפני איביהם (יהוש' ז יב). — ובמליצה במשמ' עזב אותו: אמרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתני כי פנו אלי ערף ולא פנים [2] (ירמ' ב כז). — ולבבו פנה, לא רצה לשמע: פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם יי' אלהינו ללכת לעבד את אלהי הגוים ההם (דבר' כט יז). ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחוית לאלהים אחרים ועבדתם (שם ל יז). — ופנה שמה, במשמ' מי שפניו מכונות שמה, גם לא בע"ח, zugekehrt sein; être tourné vers; to face: עמד (ים הנחשת) על שני עשר בקר (של נחשת) שלשה פנים צפונה ושלשה פנים ימה ושלשה פנים נגבה ושלשה פנים מזרחה (מ"א ז כה). — לשון ים וכדו': ויהי להם גבול נגב מקצה ים המלח מן הלשן הפנה נגבה (יהוש' יה ב). — והגבול: ועלה הגבול דברה מעמק עכור וצפונה פנה אל הגלגל (שם שם ז). — ודליות הגפן וכדו': ויצמח ויהי לגפן סרחת שפלת קומה לפנות דליות אליו ושרשיו תחתיו יהיו (יחזק' יז ו). — ובהשאלה, שער וכדו': אל פתח שער הפנימית הפונה צפונה (שם ח ג). אל שער בית יי' הקדמוני הפונה קדימה (שם יא א). — ולשכות: אל הלשכות הקדש אל הכהנים הפנות צפונה (שם מו יט). — ומעלות: ומעלתהו פנות קדים (שם מג יז). — ובתו"מ: עלה בכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית (זבח' ה ג). אל תפנו אל האלילים וכו' תחילתם אלילים הם אם פונה את אליהם את עושה

---

1) [יש שרואים קצור של פנה ערף גם בדגמאות כגון: ויפנו לפני איש ישראל (שפט' כ מב). ועי' גם דברי ריב"ג המובאים בהערה להפע' חפנו.]

2) [עי' א. פנים, הערה.]

אותן אלוהות (ספרא ויק, קדושים, פרשה א). ופנית בבקר כל פנות שאתה פונה מן בוקר ואילך (ספר' דבר' קלד). שנים שהתחילו באמצע השורה זה פונה [1] לצפון וזה פונה [1] לדרום ושכחו לפניהן ולאחריהן שלפניהן שכחה ושל אחריהן אינו שכחה (משנה פאה ו ג). מאי טעמא אל תפנו אל הי' ליש אל תפנה לעובדן (שם ע"ז ה א). אל תפנה לראותן ממש (ר' יהודה, שם שם). אל תפנו אל מדעתכם [2] (ר' חנין, שבת קמט.). כל פינות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין למזרח (זבח' סב:). כיון ששתה ופנה לילך אמר לה וכו' (מד"ר חיבה א, כבתי בגוים). ותשא אסתר את עיניה ותרא את פני המלך והנה עיניו באש בוערות מרוב החמה וכו' ויירא אלהינו וכו' ויפן לצער היתומה אשר בטחה בו ויתן לה חן (שם אסתר, ויהי ביום השלישי). — וכמהם"א: ואתהלא אותי קראת בפנותך אחרי עכו"ם (רש"י, ישעי' מג כב). אין זה מנהג אלא טעות הוא ממי שהורה להם כך ואין ראוי לפנות לדבר זה כלל (רמב"ם, אסורי ביאה יא יד). — ואמר הפיטן: תפן באון פיד טיט רפשנו, תביט בדכינו ועוד בל תכפישנו (ר"א קליר, קלובה, קרובי שבת שקלים). פנותי מהמוה יום, בקשתי פני איום, פדות מתי ופדיום (שבתי בן משה, אנעים, יוצ' א פסח, מחז' איטל' א, קד.). ולכל צד פונים (המלאכים) ולכל פנים מפנים (קנן על יד יא, כג). — *ובהשאלה, פנה מכל עסקיו, הניח את עסקיו השתחרר מהם: למלך שאמר לעבדיו פונה אני מכל עסקיי ועוסק עמכם ברעה (ספרא ויק, בחוקותי פרק ז). אם אתה עושה כן פונה אני מכל עסקי ואיני עוסק אלא בך (ספרי דבר' קמג). — *ובקצור, פנה פלוני, כמו פנה פלוני מעסקיו, מצא לו פנאי [3]: ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה (הלל, אב' ב ד). משלו משל למה הדבר דומה למלך ששכר פועלים הרבה והיה שם פועל אחד ועשה עמו מלאכה ימים הרבה נכנסו הפועלים

---

1) [ובמשנה שבמשניות ושבבבלי: פניו, וכן גם במדב"מ.]

2) [רש"י: אל אשר אתם עושים מדעת לבבכם: והערוך ערך פן: בזמן שאתם מסתכלין בהן אתם מפנין אל מדעתכם, ע"כ. לפי זה נראה שקרא: אל תפנו אל מדעתכם ועי', גם מו"נ ג נא.]

3) [עי' נפע', הערה.]

ליטול שכרם ונכנס אותו הפועל עמהם א"ל המלך לאותו הפועל בני אפנה לך, הרובים הללו שעשו עמי מלאכה ממועטת ואני נותן להם שכר מועט אבל את חשבון רב אני עתיד לחשוב עמך (ספרא ויק, בחוקותי פרק ב, לפני ופניתי אליכם והפריתי אתכם).—ובפהמ"א: תנוה נפשי מדאגות העולם, ואפנה לפרוע חובותי לבורא (כ"י א"מ, חו"ם הנטמון ה). יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי השמועה וכו' ויפנה כל ימיו לגמרא בלבד (רמב"ם, ת"ת א יב). ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה (שם, מלכים ז טו). — *וכמו נפע', פֹּנֶה לצרכו[1], לנקבים: יוצאים חוץ לפתח בית הבד ופונים[2] לאחורי הגדר והן טהורין (טהר' י ג). ארבעה מלקטין עשבין מ"מ ובלבד שלא ישרו ופונים לאחורי הגדר ר' לעזר בי ר' יוסי בשם ר' תנחום עד מקום שמתעטש ואין קולו נשמע (ירוש' ב"ב ה א). — ב) ופָּנָה היום במשמ' עבר חלף לו[3]: כי כל ימינו פָּנוּ בעברתך כלינו שנינו כמו הגה (תהל' צ ט). — וכהשאלה, פָּנָה היום וכדו', כבר ירד השמש הרבה: קדשו עליה מלחמה קומו ונעלה בצהרים אוי לנו כי פָנָה היום כי ינטו צללי ערב (ירמ' ו ד).—והערב, לִפְנות ערב[4]: ויצא יצחק לשוח בשדה לִפְנות ערב (בראש' כד סג). והיה לִפְנות ערב ירחץ במים (דבר' כג יב).—והבקר, לִפְנות בקר: וישב הים לִפְנות בקר לאיתנו (שמות יד כז). ותבא האשה לִפְנות הבקר (שפט' יט כו). יעזרה אלהים לִפְנות בקר (תהל' מו ו). — ובתו"מ: מה בין הערבים מיוחד משפנה יום אף יום משפנה יום משש שעות ולמעלה (ספרא ויק, אמור, פרק יא). משל למלך שהיה לו פרדס גדול ובנה בתוכו מגדל גבוה והשכיר

1) [כמו נִפע', עי' שם.]

2) [בברכ' סב. הנוס': ונפנין.]

3) [כך משמ' הפעל בערב', פנה והלך, חָלף ועבר. ובמשמ' זו בא הפעל כנראה אף באיוב (יד כ) על חיי האדם הנמשל לשכיר שנה: תתקפהו לנצח ויהלך משנה פניו (צ"ל: מְשַׁנֶּה פָּנוּ, פָּנָה) ותשלחהו. עי' טורטשינר, ס' איוב למקום.]

4) [בשמוש זה של (לְ)פְנות ערב אפשר להבין לִפְנות כמלת יחס במשמ' לִפְנֵי, כי כן משמש בכושי פְּנוֹת במשמ' למול, לצד.]

פועלין ופקדן שיהיו עסוקין במלאכה וכו' לפנות היום בא המלך וישב עליהן בדין (מדרש שוח"ט תהל' טז). — ואמר המשורר: רציתי לקרבתה עת שראיתיה עת ראתה אתי או כסתה אפה אנה פנותך אך והיום מאד פנה (רשב"ג, מי זאת, שעה"ש 38). — *ופָנָה אדם או דבר, הסתלק, הלך לו[1]: עמד דור אנוש ומרד בו, דור המבול ומרד בו, דור הפלגה ומרד בו, אמר הקב"ה יפנו אילו ויעמדו ויבאו אותן (המים) הה"ד ויהי הגשם על הארץ (מד"ר בראש' ה). בזמן שהצדיק בעיר הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה זיוה פנה הדרה (כ"י בר סימון, שם שם שם). — ואמר המשורר: ואיכה אחי אחר פנותם ואשאר בנסעם והם רוחי ונפשי ונשמתי (רשב"ג, ידידי שעו, ברודי 27). אך לבבי יקרע עת זכר מנעמי שיריו יום אשר נסע ופנה תחנה עליו עננה (ראב"ע, בעלי כיס, אגר 192).

— *פ"י, פִּנָּה, — כמו פע': הספינה של אוהבך תפוסת ולא הטריח עליה לפנותה ועכשו של אחרים הוא פונה ושלו אינה נפנית כדי הוא שתתפנה (פסיק' רב', וה' פקד את שרה, קעז.).—וכמו פע' במשמ' הניח את פלוני, לא עשה לו כלום: התורה לפניכם שהיא מצלת יותר מערי מקלט שערי מקלט אינן קולטות אלא לשוגגין והתורה פונה את השוגגין ואת המוזידין (דברים רבה, ליברמן, 62). — פִּנָּה דין, הטה אותו: אחשדרפניא וכו' אלו הארכונות שהן נהשדרין[2] ופונין דין לכל צד (ר' אחא, מד"ר שה"ש, אמרתי אעלה). — *ופִנָּה עצמו כמו מְפַנֶּה עצמו, פוֹנֶה מכל עסקיו: כשהוא עוסק במלחמה פונה עצמו מכל עסקים[3] (רש"י, שמות יח ג). — ועי' פִע' וערך פָּנוּי, וב. פון

— פִע', פִּנָּה, פִּנִּית, פִּנִּיתִי, פִּנּוּ, פַּנֵּה, — פִנָּה הבית, וכיוצא בזה, הוציא מה שהיה בו, עשה שיהיה הבית ריק, שלא יהיה מלא, שיהיה בו מקום למה שנצרך, : freimachen; dégager, affranchir; to clear, vacate בוא ברוך יי' למה תעמד בחוץ ואנכי פִּנִּיתִי הבית ומקום לגמלים (בראש' כד לא). וצוה הכהן ופִנּוּ את

1) [כדגמת הפסוק אנה פָנָה דודך (שה"ש ו א). ועי' גם פִע'.]

2) [ויסטרוב מתקן: נשחדין.]

3) [עי' לעיל: פָּנָה מכל ע']

חבית בטרם יבא הכהן לראות את הנגע ולא יטמא כל אשר בבית (ויקר' יד לו). — ובתוה"מ: מצא חבית והיא מלאה פירות וכתוב עליה תרומה הרי אלו חולין שאני אומר אשתקד היתה מלאה פירות תרומה ופנה (מע"ש ד' יא). המיחם שפינהו לא יתן לתוכו צונן בשביל שיחמו אבל נותן הוא לתוכו או לתוך הכוס כדי להפשירן (שבת ג ה). מפנין וכו' אבל לא את האוצר (שם יח א). אין מפנין את האוצר בתחילה בשבת אבל עושה בו שביל כדי שיהא נכנס ויוצא (תוספת' שם יד ד). וכשם שאין השוכר רשאי לפנות עד שעה שיודע כך אין המשכיר רשאי לפנות עד שעה שיודע (שם ב"מ ח כז). קבר הנמצא מפנין אותו, פנוהו מקומו טהור ואסור בהנאה וכו' קבר הידוע אין מפנין, פנוהו מקומו טהור ומותר בהנאה (שם אהיל' טז ע). אם היתה חצר של אשה איש מפנה, ושל איש אשה מפנה, של שניהם מי מפנה מפני מי (ירוש' גיטי' ח יא). וקברי בני חולדה היו בירושלם ולא נגע אדם בהן לפנותן מעולם (שם נזי' ט ג). בתלמיד שאמר לו רבו לך ופנה לי המקום לסעודה הלך ופנה לו (אביי, פסח עה.). לא יפנה אדם אמת המים וישקה לגינתו ולחורבתו בחולו של מועד (ר' יהודה, מו"ק ב.). קבר הנמצא מותר לפנותו, פינהו מקומו טהור ומותר בהנאה (סנה' מז:). בנוהג שבעולם אדם מפנה כלי מלא בתוך ריקן (מד"ר ברכות' ה). לחבית שהיא מלאה אבנים טובות ומרגליות ומוקפת צמיד פתיל והיא נתונה בזוית אחת ואין אדם יודע מה בתוכה בא אחד ופנה אותה וידעו הכל מה בתוכה (שם שה"ש א ז). הספינה של אוהבך תפוסה ולא הטריח עליה לפנותה (פסיק' רב', וה' פקד את שרה, קעז.). בא וראה נסיו ופלאיו של הקב"ה, העולם היה מים במים, אעפ"כ פינה לתוך מלא (שם, שוחר טוב כשב, קלג.). — ובספה"א: הנה קמה מלאכת הנרות מבלי מעלה ומבלי מטיב ומלאכת הזית מבלי כותש והשמן מבלי מפנה[1]) ויתר כל מלאכותיה מבלי משרתים (מחב' מנחם, גל, 55). ויחלקו שוכניה אל נעבד ולא יעבוד ואל משרת לא ישרתוהו אחרים ואל חבורה ישרתו הם לאחרים מצד כמו שזכרנו בכחות הנפש עד שיגיע אל מפנה[1]) המקומות שהוא עבד גמור כמו שהוא חכה חדותה למותרות בכחות הנפש (ר"א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי, 101). —ואמר המשורר: אם ילדי יום אותך ענו, בעוז נפש אותם ענה וכו' או ים ועפם לך יסתער, לו לבב רחב כחול פנה (רמב"ע, איכה יועצ, דוקס, 102). — ופנה דרך, שיהיה נקי, טוב ללכת בו: קול קורא במדבר פנו דרך יי' ישרו בערבה מסלה לאלהינו (ישע' מ ג). סלו סלו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי (שם נז יד). עברו עברו בשערים פנו דרך העם (שם סב י). — ופנה דרך לפני פלוני: הנני שלח מלאכי ופנה דרך לפני (מלא' ג א).—ואמר המשורר: לגבור בתעודה וכו' שאו שלום הרים ומהרו בשמחות בכל ארבע רוחות ופנו הארחות ועברו בשערים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, טעה"ש 5). חרפה יגל וגלה יגל ואזנו יגל פנו לאל מעגל (ר' יי הלוי, יפעת מלכי, שם 107).—ופנה את פ' וגו', העתיקו, סלקו מן המקום שהוא בו: הסיר יי' משפטיך פנה איבך (צפנ' ג יה). —ובתוה"מ, פנה קפה, כלים, אבנים, מת וכדו': מפנין אפילו ארבע וחמש קופות של תבן ושל תבואה מפני האורחים וכו' מפנין תרומה טהורה ודמאי ומעשר ראשון שניטלה תרומתו וכו' (שבת יח א). אין מפנין מבית לבית אבל מפנה הוא לחצרו, אין מביאין כלים מבית האומן, אם חושש להם מפנן לחצר אחרת (מו"ק ב ד). מי שהיה כותלו סמוך לגינת חבירו ונפל ואמר לו פנה אבניך אמר לו הגיעוך אין שומעין לו (ב"מ י ה). והבצק טהור ואם פינהו לכלי אחר טמא (אהל' ה ד). המפנה חרסין מתוך השוקת בשביל שתחזיק מים הרבה כשרין (פרה ז ח). בשנתנו דעתן לפנותו אבל אם לא נתן דעתו לפנותו משייסתם הגולל הראשון (ר' יונה ור' יוסה, ירוש' מו"ק ג ה). זאת אומרת מת מצוה מותר לפנותן (רב חסדא, שם ב"ב ה א). פינן ממיחם למיחם מהו (רב אשי, שבת לח:). בקשו תלמידיו (של נחום איש גמזו) לפנות מיטתו ואח"כ לפנות את הכלים, אמר להם בניי פנו את הכלים ואח"כ פנו את מיטתי (תעני' כא.). המפנה חצים מזוית לזוית ונמלך עליהם והוציאן פטור (בשם ר' יוחנן, כתוב' לא.).— ובספה"א: מכור אתה לפי שעשו פנה את כליו והלך לו שהסיר הקנאה מלבו, לא אלה לו (ברכה' רבתי, אלבק, 162). מגרה שפינה ממנה חיטי תרומה אין מחייבין אותו להיות יושב ומלקט אחת אחת ואח"כ יתן לתוכה חולין (רמב"ם

1) [כלוי: מנקה.]

פלוגה יא יד). וכן אם פינת חבצק או המשקין לכלי אחר מכלי שטף שבעלייה נטמאו במגע הכלי האחר (תוס׳, טיינות נת כג ד). והזרעונים שרואה שהם לחים וקרובים להתעפש מפנה אותם לאיכלם מיד (ר״י בן נחמיהם, פי׳ משלי י יח). ואם חושש שמא יגנבו מפנן לחצר אחרת אבל לא יביאם לביתו אלא בצנעא מפני החשד שאמרנו (הלבוש, חו״מ תקלד ח). — *וּפִנָּה את פלוני, הניח אותו, לא עשה לו מאומה: למלך שהיה לו בן ונדבק לליסטים ונתפש בנו עמהם, אמר המלך מה אעשה, אהרוג את הלסטים אי אפשר שהרי בני עמהם, בשביל בני הריני מפנה אותם עכשיו (מד״ר במדי׳ ה). לשני בני אדם שחטאו על המלך אחד קרתני ואחד בן פלטין, ראה ששניהם חטאו חטא אחד, פנה לקרתני ונתן לבן פלטין איפופסין, אמרו לו בני פלטין שלו, שניהם חטאו חטא אחד, לקרתני פנית לבן פלטין נתת איפופסין, אמר להם לקרתני פניתי שאינו יודע נימוסי מלכות, אבל בן פלטין בכל יום הוא עמי ויודע נימוסי מלכות מה הן (תנחו׳ ויקר׳ ו). עבר (אדם הראשון), הביא עליו איפופסין, בא השבת ופינהו (שם תזריע יח).—*פִּנָּה מים משדהו למקום אחר, הטה אותם הצדה: ראה אמת המים שוטפת ובאה לתוך שדהו עד שלא נכנסו המים לתוך שדהו רשאי לפנותן למקום אחר (ר׳ יוסי, ירוש׳ ב״ק ג ח). — *וּפִנָּה את לבו לבטלה: הנעור בלילה והמהלך בדרך יחידי והמפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו (ר׳ חנינא בן חכינאי, אב׳ ג ד). — *וּפִנָּה את לבו מענין אחד לענין אחר: ומהם שהבוטח באלהים יביאהו בטחונו לפנות את לבו מעניני העולם וליחד לבבו לעניני העבודה (ר״י א״ת, חו״ה, בטחון פתיח׳). ועל כן היו הפרושים בורחים מקרוביהם ומבתיהם אל ההרים כדי שיפנו לבותם לעבודת אלהים (שם שם ד). — *וּפִנָּה את מחשבתו באותה משמ׳: כשתפנה מחשבתך למאכל צריך וכו׳ כבר פסקת הדבוק ההוא אשר בינך ובין הש״י (ר״מ א״ת, מו״נ ג נא). איני מפנה מחשבתי ממנו (שם שם). — *וּפִנָּה פלוני את עסקיו ע״י פִּלַּח, ענ׳, הערה. — *פִּנָּה כמו פִּנָּה את מקומו, פנה: גרגשי פינה[1]) והאמין לו להב״ה והלך לו

1) [אגדה זו מובאת ברש״י (שמות לג ג; לד יא) ושם חנוסת: ופנה, ואולי הכונה בו לבנין קל.]

לאפריקי (ר׳ שמואל בר נחמן, ירוש׳ שביעי׳ ו א). כיון שראה (אשר) באים לחלק על חסב״ת פינה מארצו (מד״ר ברא׳ לז). ויסע משם אברהם, פינה מן ריח רע שהיו אומרין לוט בן אחי אברהם בא על שתי בנותיו (שם שם נג). יעקב אביכם מזדווג לו עשו וברח מפניו לא חזר ונפל בידו ופינהו מלפניו וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו (פסיק׳ רב׳, אבכי אבכי, קנא.).

— הפעי׳, הֻפְנָה, תְּפֻנְּתָה, הָפְנוּ, הָפְנֹתוֹ, מָפְנֶה, יָפֶן, — א) פ״י, הִפְנָה דָבָר, עשה שהדבר יִפְנֶה: וַיֶּפֶן זנב אל זנב (שפט׳ יה ד). והיה כְּהַפְנֹתוֹ שכמו ללכת מעם שמואל (ש״א י ט). איך הִפְנָה ערף מואב (ירמ׳ מח לט). — ב) פ״ע, הִפְנָה פלוני, כמו פָּנָה: ומנום נסו ולא הִפְנוּ מגור מסביב נאם יי׳ (ירמ׳ מו ה). גם שכיריה בקרבה בעגלי מרבק כי גם המה הִפְנוּ נסו יחדו לא עמדו (שם שם כא). לא הִפְנוּ אבות אל בנים מרפיון ידים (שם מז ג). והמה נסים עמדו ואין מַפְנֶה בזו כסף בזו זהב (נחו׳ ב ט-י). — ובתו״מ: אל תבקשו לטמאת בהם מלמד שאינם באים עליו על אדם אא״כ הפנה דעתו להם ונטמא בהם (ספרא ויק, קדושים פרק ז). — ובסהמ״א: עמהה מדת רחמים לפני מרע״ה וא״ל אבשרך בשורה טובה תשמח בה, הפנה נגד כסא רחמים פניך וראה, הפנה פניו כנגד כסא רחמים (ברא׳ רבתי, אלבק, 136). ויפן כה וכה, תפנה[1]) לכאן ולכאן (רש״י, שמות ב כ).—ואמר המשורר: אם אימינה אין לי מכיר או אשמאילה אין לי מפנת או אם אצעק חמס נגדם על צעקתי לא אענה (יוסף אבן ספל, איכה יועם, רמב״ע, דוקס, 102).

— הפע׳, הָפְנוּ, מָפְנֶה, — הָפְנַת האדם, פנה על כרחו: נסו הָפְנוּ[2]) העמיקו לשבת ישבי דדן (ירמ׳ מט ח).— והֻפְנָה השער, עשו שיֻפְנֶה, שיהיה פתוח לצד פלוני: שער העליון אשר מָפְנֶה צפונה (יחזק׳ ט ב).—ואמר המשורר: זכרתי רעים רבים אהבה לי כחשו, כשחק השעה לי פני תמיד בקשו, ובראות כי סר צלי פתאם עזבוני, הפנו נסו יחדו בגדו בי וימכרוני

1) [נ״א: פנה.]

2) [כבר תמהו המדקדקים על נקוד המלה, ואלה דברי ריב״ג: דע כי מה שישתנה מהתנועות קצתם אל קצתם בא הקמץ במקום הפתח כמו וחמלה לא תמלחת והתחל לא חתלת משפטו שיהיה כמו השבב אותם ארצת, ועוד נוסו הָפְנוּ, המשפט בהפנו שיהיה ההא בפתח כי הוא צווי מהפנה ערף (הרקמה, שער ח, 60).]

(סירי יל"ג ג, 21). — ביני *נִפְנָה, מוּפְנֶה, מי שנעשה פָּנוּי, משֻׁחרר: frei(gemacht); libre, dégagé; free, cleared, וביחוד האיש הפנוי מאשה: שלשה אחין, שנים מהן נשואים שתי אחיות ואחד מופנה, מת אחד מבעלי אחיות ועשה בה מופנה מאמר ואחר כך מת אחיו השני וכו' (יבמ' ג ס; עדיי ד ע).—*והמלה המֻפְנָה לדרשה מן הדרשות: שאין תלמוד לומר העברי שהרי כבר נאמר אחיך ומה תלמוד לומר העברי, מופנה להקיש ולדון ממנו גזרה שוה (מכי' משפטים א). או בן יגח שאין תלמוד לומר אלא מופנה להקיש ולדון גזירה שוה (שם שם י). ואחר ישתה הנזיר יין, וכי תנזיר שותה יין אלא מופנה לדין להקיש גזירה שוה, נאמר כאן נזיר ונאמר להלן נזיר (ספרי במדי כה). למה נאמר (אסור מלאכה), מופנה להקיש ולדון ממנו גזירה שוה (יומא פא.). נאמר עצרת בשביעי של פסח ונאמר עצרת בשמיני של חג מה להלן לתשלומין אף כאן לתשלומין מופנה (ר' יוחנן משום ר' ישמעאל, חגי' ע.). איני יודע שהוא רבוע מה תלמוד לומר רבוע יהיה, אלא מופנה להקיש לדון ממנו גזירה שוה (מד"ר במדי ו). — ובסהמ"א: ולפי מדרש ברייתא מקרא יתר הוא ומופנה לגזרת שוה ללמד על הענקתו של עבד עברי שהוא חמשה סלעים מכל מין ומין (רש"י, שמות לד כ). — *ומֻפְנֶה מצד אחד או משני צדדין: מופנה מצד אחד למידין ואין משיבין (שבת קד.). מופנה מצד אחד למדין ומשיבין (יבמ' ע:). וייצר מופנה משני צדדין, מופנה גבי אדם ומופנה גבי בהמה, ויברא גבי אדם מופנה, גבי תנינים אינו מופנה (נדה כב:). — "הֻפְנָה, שפנו אותו: איה הרוגי נבוכדנאצר שהרג בה והופנו כולם ואין אחד מצוי בה (בירושלם), על כרחנו ברוקה היא (רש"י, זבחים קיג.). — "והדרך מן האבנים: מופנית (הדרך) מן האבנים שבה (המאירי על משלי יה, דרך עלל).

— נִפְעַ', *נִפְנָה, — א) כמו קל: מצאוהו אנשי עירו ויצאו לקראתו ואמרו לו שלום עליך רבי, נפנה אליהם לאחוריו, אמר להם איזה הוא רבי (כלה רבתי י). נפנה רבי יהושע אחריו אמר לו רבי למה נפנית לאחריך (ד"א רבה ו). כיון שיצא (ישמעאל) לתרבות רעה לא נפנה (אברהם) אליו (מד"ר שמות א). למלך שהיו לו שתי בנות אחת גדולה ואחת קטנה ולא נפנה להשיאן והניחן המלך שנים הרבה (ר' יהודה ברבי סימון בשם ר' יהושע בן לוי, שם שמות, בן כעול). נפניתי לכאן ולכאן (מד"ר תהל' יח ס). —ובמשמ' פָּנָה והלך: מי שאין לו אשה נפנת לשם (תענ' לה.). — ובמשמ' יצא והלך לו: שלש פרסטיגיות שלח יהושע לארץ ישראל עד שלא יכנסו לארץ, מי שהוא רוצה להפנות יפנה[1], לחשלים ישלים, לעשות מלחמה יעשה (ר' שמואל בר נחמן, ירוש' שביע' ו א). — "נִפְנָה אחרי דבר, הלך אחריו, נמשך לו: שדבר זו גורם להפנות אחריה (אחרי עכו"ם) ולעשות כמה שהן עושין (רמב"ם, עכו"ם ב ג). וכל הנפנה אחריה בדרך שהוא עושה בו מעשה הרי זה לוקה ולא עבודת כוכבים בלבד הוא שאסור להפנות אחריה במחשבה אלא כל מחשבה וכו' (שם שם ג). — נִפְנָה מן העולם, נפטר מן העולם, hinscheiden, sterben; décéder, mourir; to pass away, to die: לא שהה שלשה ימים עד שנתנוהו בקבר בא אביו לפני רבן יוחנן בן זכאי אמר לו נפנה בני (תוספת' פרה ג ח). משל לאוהבו של מלך שהיה נפנה מן העולם והיו בניו סובבין את מטתו (מד"ר בראש' לח). — ב) כמו נתפנה, מצא לו פנאי, השתחרר[2]: אמר לו (הצדוקי) בן זכאי לכשאפנה לך אמר לו כשתפנה לא שהה שלשה ימים עד שנתנוהו בקבר בא אביו לפני רבן יוחנן בן זכאי אמר לו נפנה בני[3] (תוספת' פרה ג ח). לשקו ולתעניתו (הלך ראובן) כשנפנה הלך והציץ לאותו בור (ר' אליעזר, מד"ר בראש' פד). אדונו של עבד בוכה שברח עבדו לפניו ועבד משורר שנפנה מן השעבוד כך המצריים בוכין שברחו ישראל וכו' וישראל אומרים שירה שנפנו מן השעבוד (שם במד' ג). — ובסהמ"א: אך הוא מתאוה זה אלו היה מגיע למדרגת חנוך וכו' או למדרגת אליהו וזכור לטוב ולהפנות עד שיתיחד לחברת המלאכים ולא יהיה משתומם ביחידות ובבדידות (ר"י א"ה, כוזרי ג א). אין

---

1) [בהמשך הדברים נאמר: גרגשי פינה וכו' ועי' פִּע'.]

2) [אף בדברי הלל (אבי ב ד) המובאים לעיל בקל יש גורסים לִכְשֶׁאֶפָּנֶה, שמא לא תִפָּנֶה. ובפרקי אבות מנק' כ"י ביה"ס כונתנסי ברומא: לִכְשֶׁאִפָּנֶה. ונראה שבא הנפע' במקום בנין קל הקדום בשמוש זה כמו בפעל אָבַד המקראי, שבמקומו נאבד בלשון חכמים.]

3) [עי' למעלה.]

תכלית כונתם רק להתלמד ולהתעסק במצות השי"ת ולהפנות מעסקי העולם (ר"ם ח"ת, מו"כ ג כח).— *ונפנתה המחשבה: איזהו קוסם זה העושה מעשה משאר המעשיות כדי שישום ותפנה מחשבתו מכל הדברים עד שיאמר דברים שעתידים להיות וכו' ויש מי שנושא מקל בידו ונשען עליו ומכה בו עד שתפנה מחשבתו ומדבר (רמב"ם, עכו"ם יא ו). — ג) כמו התפנה, שפּנוּ אותו: מצא כלי טמון באשפה נוטל ומכריז שכן דרך אשפה ליפנות (ב"מ כה:). כיון שהיה מוציא כל מה שהי' לו בתוך ביתו וכו' היו אומרים ראיתם עין רעה שהיה בידו, מה הי' לו לא הי' רוצה להשאיל, מי גרם לו להפנות, ע"י שהיתה בו עין רעה (מד"ר דבר' ו). הספינה של אוהבך תפוסה ולא הטריח עליה לפנותה ועכשיו של אחרים הוא פונה ושלו אינה נפנית כדי הוא שתתפנה (פסיק' רב', וה' פקד את שרה, קעז.). — ובסהפ"א: לתפנות לבם להנקות מאותו טינוף (רש"י, סוט' ח ה). — ד) נִפְנָה פלוני לצרכו, נִפְנָה פלוני [1], יצא לעשות צרכיו, הריק את גופו: שאם יפנה אחד מהן לצורכו תתייחד עם שנים (ירוש' סוטה א ג). הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה יפנה ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא ק"ש ויתפלל (ר' יוחנן ברכ' יה.). כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן (הוא, שם). בחכ"ם עראי חולץ (תפליו) ונפנה לאלתר (ר' ששת, שם כג.). כשהוא נפנה מגלה לאחריו טפח ולפניו טפחים (שם כג:). הרוצה ליכנס לסעודת קבע מהלך י' פעמים ארבע אמות או ארבע פעמים עשר אמות ויפנה ואחר כך נכנס (שם שם). הנפנה ביהודה לא יפנה מזרח ומערב אלא צפון ודרום (שם סא:). אסור לפנות בשדה ניר בשבת (ר' הונא, שבת פא:). ואיזה קטן שאין צריך לאמו וכו' כל שנפנה ואין אמו מקנחתו (רב ר' ינאי, ערוב' פב.). ארבעה דברים העושה אותן דמו בראשו ומתחייב בנפשו אלו הן הנפנה בין דקל לכותל וכו' (ריש לקיש, פסח' קיא.). כשנפנין אין נפנין לא לפניהן ולא לצדדיהן אלא לאחוריהן (יומא עה:). באשפה העשויה להפנות בלילה ואינה עשויה להפנות ביום (רב ספרא, ב"ק לב:). היתה סנהדרין יושבת מתמיד השחר עד תמיד של בין הערבים ולא היה אחד מהם נפנה לצורכו (מד"ר במד' א). לא היו נצרכין להפנות כדרך בני אדם (שם שם ז). כיון שאוכל ואינו נפנה ומקלקל את המזון הראשון הוא מת (פסיק' רב', אנכי אנכי, קנב.). סתם הקב"ה את המעיינות שלהם אחד מהם לא הטיל מים ולא נפנה ולא הוציא ליחה מאפיו ולא דמעה מעיניו (שם, וה' פקד את שרה, קעו.).—ובסחמ"א: לפיכך כיון שעומד אדם משנתו ניפנה ומתקן עצמו ונוטל ידיו פניו ורגליו ומברך על הסדר (סו"ת הגאו' גני', 114). למד עצמך שתהא רגיל להקדים בשחרית עד שבני אדם ישנים וצא להפנות (רגמ"ה, תמיד כז:). כאסטמא לפרולא אציי"ר בלעז שמועיל לברזל כך מועיל לגוף יציאה להפנות (רש"י, ברכ' סב:, ד"ה כאסטמא). ואסור להפנות בתוך המחנה או על פני השדה בכל מקום אלא מצות עשה לתקן שם דרך מיוחדת להפנות בה (רמב"ם, מלכים ו יד).

— התפ', *הִתְפַּנָּה, נתפנה, — א) פִּנּוּ אותו והריקוהו: כל הקברות מתפנין חוץ מקבר המלך ומקבר הנביא (תוספת' ב"ב א יא). אף קבר המלך וקבר הנביא מתפנין (ר"ע, שם שם). קופות דרכן להתפנות מגורות אין דרכן להתפנות (ירוש' תרומ' ד יב). יקא שהקיא דברי תורה כספל הזה שהוא מתמלא בין שעתו ומתפנה בין שעתו (מד"ר במד' י). של אחרים הוא פונה ושלו אינה נפנית כדי הוא שתתפנה (פסיק' רב', וה' פקד את שרה, קעז.). — ובסהפ"א: שאשפה של רבים אינה עשויה להתפנות (רמב"ם, שבת יז ה). — ב) *הִתְפַּנָּה למקום, כמו פנה למקום: הם יתפנו להמקום המובחר הר גריזים (תולידה שומרונית, REJ Juil.-Sept. 1902, עמ' 71). — ובמשמ' פנה לכאן ולכאן: הפך הפנה וכו' מתחפכת מתפנה (מלון למח דוד לר"ד מן התפוחים, כד.).

א. **פִּנָּה** [1], ש"נ, סמי' פִּנַּת, כנ' פִּנָּתָהּ, ר"ר פִּנּוֹת, פִּנֹּתָיו, פִּנּוֹתָם, — א) פִּנָּה בבנין, המקצוע, הזוית, במקום

---

1) [עי' גם קל.]

---

1) [מן פנן, בערב' פַּנּ a), חלקה לסוגים שונים ואף ערוב דברים יחד, ולפי זה פִּנָּה בעקרו מקום המתעפות הקירות או מקום פגישתם זה בזה.]

a) فنّ

שנפגשים שני דפנות של שתי וערב [1], Winkel, Ecke; angle, coin ; angle, corner : ועשית קרנתיו (של המזבח) על ארבע פִּנֹּתָיו ממנו תהיין קרנתיו (שמות כז ב). —פִּנּוֹת העזרה : ולקחת מדמו ונתת על ארבע קרנותיו ואל ארבע פִּנּוֹת העזרה (יחזק' מג כ).—ושל מכונה : וארבע כתפות אל ארבע פִּנּוֹת המכנה האחת (מ"א ז לד). —ושל החומה, שער הַפִּנָּה : ויפרץ בחומת ירושלם בשער אפרים עד שער הַפִּנָּה ארבע מאות אמה (מ"ב יד יג). אחריו החזיק (בבנין החומה) בנוי בן חנדד מדה שנית מבית עזריה עד המקצוע ועד הַפִּנָּה (נחמ' ג כד). — פִּנַּת שער : וכל העמק הפגרים והדשן וכל השדמות עד נחל קדרון עד פִּנַּת שער הסוסים מזרחה קדש ליי׳ (ירמ' לא מ). — והבית : והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פִּנּוֹת הבית ויפול על הנערים וימותו (איוב א יט). — ופִנַּת גג : טוב לשבת על פִּנַּת גג מאשת מדנים ובית חבר (משלי כא ט).—כעין עמוד על הגג פִּפִּנָּה : יום שופר ותרועה על הערים הבצרת ועל הַפִּנּוֹת הגבהות (צפנ' א יו).—ודרך הבנאים לשים בפנה אבן גדולה, חזקה, יפה, ולכן הדבור אבן פִּנָּה : ולא יקחו ממך אבן לְפִנָּה ואבן למוסדות (ירמ' נא כו).—ומשל : אבן מאסו הבונים היתה לראש פִּנָּה (תהל' קיח כב).—ובמליצה אבן הַפִּנָּהּ של הארץ : על מה אדניה הטבעו או מי ירה אבן פִּנָּתָהּ (איוב לח ו). —קרן זוית בחוץ, ברחוב, במקום שנפגשים שני דרכים שתי וערב, וכיוצא בזה : המיה היא (האשה הזרה) וסררת בביתה לא ישכנו רגליה פעם בחוץ פעם ברחבות ואצל כל פִּנָּה תארב (משלי ז יב). ויעש לו מזבחות בכל פִּנָּה בירושלם (דהי"ב כח כד). — פִּנָּה וְיָתֵד : ממנו פִּנָּה ממנו יתד ממנו קשת מלחמה ממנו יצא כל נוגש יחדו (זכר' י ד). — ואמר בן סירא : גדול אחיו ותפארת עמו שמעון בן יוחנן הכהן וכו' אשר בימיו נבנה קיר פ נ ו ת מעוז כהיכל מלך (ב"ס גני' נ א—ב).—ובתו"מ : לשועל שמצא כרם והיה מסויג מכל פ נ ו ת י ו (גניזה, מד"ר קהלת, כתב יד). ד' רוחות בעולם רוח פ נ ת המזרח רוח פ נ ת המערב רוח פ נ ת הדרום רוח פ נ ת הצפון (פדר"א ג). רוח פ נ ת הצפון ברא ולא גמרו אמר שכל מי שיאמר שהוא אלוה יבוא ויגמור את

הפ נ ה הזאת שהנחתי וידעו הכל שהוא אלוה (שם שם). והלא כל אבן בחור וטוב אין נותנים אותו אלא על פ נ ו ת הבית ועליו הכתוב אומר אבן מאסו הבונים וכו' (שם כד).—ובסהמ"א : כי כל משולש שבעולם ידוע הוא וברור כי הוא בעל ו' פ י נ ו ת והן ג' צלעיו וג' זויותיו (יסוד עולם לר' יצחק הישראלי, ז.). שטובה גדולה לצדיק שמחמתו תארע טובה לאחרים שכל מעשי העליונים טובה מכל צד ומכל פ נ ה (תלמיד הרמב"ם, אגר' ושו"ת הרמב"ם, ד :). כי פ נ ו ת החלונות יהיו אבן כדכד או אפשר אויר החלונות יבנה בכדכד (רד"ק, ישע' נד יב). — ואמר הפיטן : תולה ארץ על בלימה בגבורה שת ממדים בקרב סגרירי סערה בהקצותו פ י נ ו ת וצדים (Elbog., Stud. 143). זרע מרעים ועם לא בינות ערו יסודותיך והרסו כל פ נ ו ת (יי' אלהים לנאות, זולת הפסקה ב). — ואמר המשורר : פנה לבם משכיל מסלתו מחטא ועלו מומן פורק. פ נ ה ומגדל יהיה לו אל מחיל זמן עצמות אנוש פורק (ר"י חריזי, תחכ' לג, 281).—ופִנּוֹת העולם : הבחינה בברואים היא העיון בפ נ ו ת העולם ותולדותיהם המחוברות מהם (ר"י א"ת, חו"ל, הבחינה ג). כי הפרישות פ נ ה מפ נ ו ת העולם וצורך המדברים אליה כצרכם אל שאר החכמות והמלאכות (שם, הפרישות א).—ואמר המשורר : נדיב ואזרח העת אשר זרח פ נ ו ת עולם פצחו רון (מנחם בן סרוק, תלמידי מנחם, XXIV). — פִּנּוֹת בתי השיר : ומזה קראו המשוררים הפ נ ו ת של בתי השיר חרוזים בעבור סדורם על אותות ידועות (ר"י א"ת, ספ"ש לרי"ג, רכז). —ובהשאלה, פִּנָּה בתורה, פִּנַּת התורה, האמונה והחכמה, כלל יסודי, עקרון באמונה, בחכמה וכדו' : אמונה בביאת הגואל שזה פ נ ה גדולה בתורה (לקוטים מפירושי ר"ח עה"ת, מגדל חננאל לה). כאשר חקרנו על מה שהצורך אליו יותר מפ נ ו ת דתנו ושרשיה מצאנו יחוד האלהים בלב שלם שרשה ויסודה (ר"י א"ת, חו"ל, היחוד א). ויש מי שסובר באמר החכם חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה שכיון אל אלה השבע פ נ ו ת אשר זכרנו (שם, הבחינה ד). ויחשבו שהדבר ההוא אין צורך בשום פנים לקיימו או לבטלו במה שיצטרך אליו מפ נ ו ת התורה (ר"ש א"ת, מו"נ א עא). באמרו כי יזיקנו ג"כ באחת הפ נ ו ת הגדולות שבאמונה שהיא תחיית המתים (ר"י ונפיסה, מנחת קנאות, קויפמן, 94). וכן יש בה רמזים

---

1) [היום נוהגים להבדיל בין פִּנָּה Ecke ; coin ; ומקצוע : Winkel ; angle וזוית ; corner Kante ; arête ; edg.]

גנוזים בעניני האמונות בקצת פינות תוריות (ר"מ המאירי, בית הבחירה, פתיחה). ובדרך נסתר רמז על פנת ההשגחה (הוא, משלי כב, עיני יי'). ראינו בזה הספר לחקור בשאלות יקרות וכו' נתלו בהם פנות גדולות מפינות אשר מביאות האדם אל הצלחתו המדעית (רלב"ג, מלחמ' השם, הקדי'). באופן ידיעתנו בפנה הזאת ואומר שהפנה הזאת מלבד מה שנתאמתה אצלנו מפאת הקבלה וכו' אחר שהתבאר תכלית הבאור שאין בכל מה שטענו כנגד הפנה הזאת דבר יבטל אותה (ר"ח קרשקש, אור ה' ג א ה). הרי שהרב הגדול שונא אותו וחביריו כי לא האמינו בעקר שהכל תלוי בו שהוא פינת החדוש (שו"ת מספר דברי חכמים, סו). אבל היתה כונתו (של הרלב"ג) להוכיח בטענות שכליות פנת חדוש העולם (ר"י אברבנאל, שמים חדשים ג, רדל"הים, כה.). שהנולדים בדת מזוייפת מחוייבים לחקור על פנתו אם הוא אמת אם לא (גיגר אל בלומנפלד, אוה"כ ג, ה). —ב) בהשאלה, פִּנּוֹת העם, חלקי העם היושבים בקצוי הארץ [1]: ותקהל העדה כאיש אחד למדן ועד באר שבע וארץ הגלעד אל יי' המצפה ויתיצבו פִּנּוֹת כל העם כל שבטי ישראל בקהל עם האלהים (שפטי כ א-ב). ויאמר שאול גשו הלם כל פִּנּוֹת העם ודעו וראו במה היתה החטאת הזאת היום (ש"א יד לח).—פִּנַּת השבט, היותר חשוב: התעו את מצרים פִּנַּת שבטיה (ישעי יט יג). — ובתפלה: מאורות נתן סביבות עזו פנות צבאיו קדושים רוממי שדי (ברכת יוצר, תפלת שחרית). — ואמר המשורר: הן כ עדתי השמות יום לשחק הרימות בחור מעם הרף כי מאד השחת בקחתך חרב והמת פנות כל העם (ר"י הלוי, מה לעס, שעה"ש 94).—וכהשאלה, כנוי לאדם גדול: אל הדרת פינת יקרת מעלת צפירת תפארת מרנו ורבנו יקירנו וכו' (ממכוך שלמה בר' אליהו הדיין, שריד' מהגני', מ"ל ויס, 13).

ב. *פִּנָּה, — כמו פּוֹנָה, פְּנִיָּה: כל פינות [2] שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין למזרח (יומא טו:; שם יז: ועוד).—ובסהמ"א: כי כל מדה טובה שהתחיל אדם להרגיל עצמו בה תעשה שורש למטה עד שכל פינות שהאדם פונה אחר זה במשך הימים המה רק לטובה (כ"ל חיות, מבוא האגדה בהקדמ' עין יעקב).

1) [י"ת: רישי כל עמא, ואחריו רש"י, רד"ק ואחרים: ראשי העם, אבל השבעים תרגמו φύλαι, שבטים, והוולג' anguli, כלו' פִּנּוֹת וזויות ממש.]

2) [כך בדפוס', אך הנכון כנראה פונה, עי' שם הערה, ועי' ד"ס.]

*פָּנוּי [1], ת"ז, נק' פְּנוּיָה, מ"ר פְּנוּיִים, פְּנוּיוֹת,—חפשי וריק, frei, leer; libre, vide; free, vacant: שאלו את בן זומא מפני מה אמרו בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו לאחי המזון אחד מברך לכולם אמ' להם הואיל ואין בית הבליעה פנוי (ברכ' מג.). אחד יחיד ואחד שיירא נותנין להן כל צרכן ובלבד שלא יהא בית סאתים פנוי (ערובי' טז:). בעת שנכנס (יוסף) לבית לעשות מלאכתו והיה הבית פנוי שלא היה שם אדם שיראהו וכו' (מד"ר במדב' יד). — ובסהמ"א: וכולן כשמתנבאים אבריהן מזדעזעין וכח הגוף כשל ועשתונותיהם מתטרפות ותשאר הדעת פנויה להבין מה שתראה (רמב"ם, יסודי התורה ז ב). — ובמשמ' הזמן, שעה פְּנוּיָה, שעת פנאי: שדה שניטייבה אין מקיימין אותה בשביעית וכו' שמאי הזקן אומר אילו היתה שעה פנויה גוזר אני עליה שלא תיורע (תוספתי שביע' ג י). שלא יראה בעה"ב שעה פנויה ויאמר לקרובו עני הרי זו פאה (שבת כג.). — ופָּנוּי לדבר, חפשי להשתמש בו לדבר זה או זה: ולא ירבה לו (המלך) סוסים אלא כדי מרכבתו אפילו סוס אחד פנוי להיות רץ לפניו כדרך שעושין שאר המלכים אסור (רמב"ם, מלכים ג ג). ד"א הנה יוצא המימה לטייל ולצוד שם עופות ע"י גוונין שנושא על ידו כשאר מלכים ושם תמצאנו פנוי לדבר עמו (חזקוני על התורה, שמות ז טו). — ופָּנוּי מדבר, חפשי וריק ממנו: לא הייתי מביט באיסטרולוגי אלא בשעה שהייתי פנוי מן התורה איסתי כשהייתי נכנס לבית המים (שמואל, מד"ר דבר' ח). — ובסהמ"א: וכאשר יהיה לב המאמין ריק מאהבת העולם ופנוי מתאוותיו מצד הכרה ובינה תתישב אהבת הבורא בלבו (ר"י א"ח, חו"ה, אהבת ה', פתיח'). דברי צורכך ומחשבות חפצך וכו' כשתלך בבית המרחץ או בבית הכסא או תחשוב בם כדי וכו' שלבך יהיה פנוי מהירהורי צורכך ותלמוד בלב שלם (ספר חסידים תתתתעד). — ופָּנוּי מעבודה וכדו' במשמ' פטור ממנה, לא חיב

1) [עי' גם ערך פִּנָּה.]

בה: שבט' של לוי פנוי היה מעבודת פרך אמר להם פרעה בשביל שאתם פנויים אתם אומרים נלכה נזבחה לאלהינו לכו לסבלותיכם (מד״ר שמות ה). — ופָנוּי מעבודה בסשמ׳ לא עסוק: אמר לו השאילני פרתך אמר לו אינה פנויה (נדר׳ ד ו). — ופָנוּי מאשה, לא נשוי, רָוָק, ledig, unverheiratet; non marié, célibataire; single, unmarried: שלשה אחין ושנים מהן נשואין שתי אחיות ואחד פנוי מת אחד מבעלי אחיות עמד פנוי הזה ולא הספיק לעשות בה מאמר ביבמתו עד שמתה אשתו של קיים ואחר כך מת וכו׳ הרי זו פטורה מן החליצה ומן הייבום (תוספת׳ יבמ׳ ה ד). לא ישא אדם אשה עד שתגדל בת אחותו או עד שימצא את ההוגנת לו שנ׳ ומלאה הארץ זמה ומה היא ר׳ אליע׳ או׳ זה הפנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות (שם קידוש׳ א ד). לפי שהיה יצר הרע יושב ומצערו (לבעז) כל הלילה ואומר אתה פנוי ומבקש אשה והיא פנויה ומבקשת איש (ספרי במדב׳ פח). כאן בפנויה וכאן באשת איש (ירוש׳ שבת יד ד). האשה שאמרה א״א אני ודורה ואמרה פנויה אני נאמנת (כתוב׳ כב.). ונשמרת מכל דבר רע שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו פנויה, באשת איש ואפילו מכוערת (ע״ז כ.). באותה שעה גזרו על הייחוד ועל הפנויה (רב יהודה בשם רב, סנה׳ כא:). גן נעול אלו הבתולות גל נעול אלו נשי האנשים מעין חתום אלו הפנויות (מד״ר במדב׳ ג). אימתי מכיר אמו בזמן שהממזר הוא מניאוף אשת איש לפי שהנואפת תולה איתה בבעלה אבל בשאר עריות פנויות הן משליכות את בניהן בשווקים מפני הבושה ואחרים מגדלים אותם ואותם ממזרים אינן מכירין לא אביהם ולא אמותיהם (שם שם ט). אמר לה (בעז לרות) מי את רות או אשה אמר׳ אשה, פנויה את או אשת איש אמרי׳ לו פנויה (שם רות, תלות לילה, כלם פרש׳ ו). אמר לה (יוסף לאשת פוטיפר) השתא הפנויות שלכם אסורות לנו, ביותר שאת אשת איש (תנחו׳ וישב ח). — ובסהמ״א: והלכה מלקין על הייחוד ואין אוסרין על הייחוד במה דברים אמורים בפנויה אבל באשת איש לאו (הלכות פסוקות לרב יהודאי גאון). — *ופָנוּי, ס״ז, מקום פנוי, חלל ריק: והם כדורים רבים אחד תוך השני אין פנוי ביניהם ולא רקות כלל (ר״ם א״ח, מו״נ א עג). והנה רחקים נבדלים עניגם המקום הפנוי לקבל רחקי גשם ואמרנו המקום פנוי שהמקום האמתי לגשם הוא הפנוי השוה לגשם אשר יטרידנו הגשם (ר״ח קרשקש, אור ה׳ א ג). ומהנה יראה כי המקום איננו הפנוי והרוחק אשר בין התכליות המקיפות וכו׳ והוא אשר יורז עליו בשם הרקות (קילורי אבן רשד על שמע טבעי לאריסטו, יג:).

*פִּנּוּי, פינוי, ש״ז, — פעלת מי שהוא מפנה, Leerung; vidange; clearing: וצוה הכהן ופנו את הבית וכו׳ עסק הוא (נ״א: זה) לפנוי (ר״ש, נגע׳ יב ה). — ובסהמ״א: וצוה הכהן ופנו, הצווי בכהן ופנוי בכל אדם (ילק׳ שמע׳ ויקר׳ תקסו). בטרם יבא הכהן לראות את הנגע ולא לראות את הפנוי (שם שם). תימה היאך נכנס יעקב מיד לבית לבן בלי פינוי התרפים (פענח רזא עפ״ת, אמשטרדם יז:, תולדות). —ואמר הפיטן: לא דרך כהפלישי גם ציה כהפרישו למסך ופנוי טרשי שמאלו תחת לראשי (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ׳ א׳ פסח).

*פִּנּוּק, ש״ז, —פעלת מי שהוא מפנק[1]) את פלוני או את עצמו: הרך הוא הענוג לשון פינוק (רש״י, דברי כח נד). ומי הסיר מלבם כל מורך ופנוק למען יוכלו סבול עזות הזמן ורגשותיו (פפנהים, ארבע כוסות, כוס תנחומים ד).—ואמר הפיטן: פתיגיל ועגיל בדלי ענוק פנוק קדלי פנים בפנים השדילי דודי לי (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ׳ א׳ פסח). זכור פנוק טובות רבות (תפלת סיבה לכבוד לונץ, 217). — ומ״ר פִּנּוּקִים, ואמר הפיטן: פרש ענן להאהילי מגיה בליל הלי פנוקים שלש האכילי (שמעון בר יצחק, אהוביך, יוצ׳ שבת חוהמ״ס). פדוית מצוען תשה הכנס לתושיה פנוקים שלשה חדשה ונתרפאה שלישיה (מאיר ביר׳ יצחק, אדיר ונאה, יוצ׳ שבת אחר שבועות). תולעי חמוקים בצמר מנוקים עונותיכם עלוקים במים מצוקים ומשוד פינוקים ומסעודני תפנוקים לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 181). הקוה בשלישי ופנה תיאטרון למשחקים והציץ אילנות תמור פרפריות ופנוקים (אמתי בר ש׳פטיה, אדון מגיד, סירמן, איטל׳, ו).

---

1) [עי׳ פִּנֵּק, הערה.]

א. פְּנַי, פְּנִי [1]), ש"ז, — צד הַפָּנִים[2]), צד שבנגד, Front, Vorderseits ; front ; face : וארבעים אמה היה הבית הוא ההיכל לִפְנָי (מ"א ו יז). — ובתו"מ : לִפְנַי וְלִפְנִים, לִפְנַי לִפְנִים[3]) בתוך תוכו של הבית וכדו' : ם ושלום אלא רבי חייה רבה לפנים ור' ישמעאל בר יוסי ל פ נ י ולפנים [4]) (רבי, ירוש' כתוב' יב ג). אמר להם (ר' אבא בר זבדא) זו אינה צריכה לפנים אמר רבא זו צריכה לפנים ו ל פ נ י לפנים [5]) (ב"מ ת.). — *ועל קדש הקדשים שבבית המקדש : ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ וכו' ומה טעמא יקרה היא מפנינים ואפילו מזה שהוא נכנס ל פ נ י לפנים (ירוש' סוף הוריות). פעם אחד נכנסתי להקטיר קטרת ל פ נ י ולפנים (ר' ישמעאל בן אלישע, ברכ' ז.). כשם שמזה ל פ נ י ולפנים כך מזה בהיכל, מה ל פ נ י ולפנים אחת למעלה ושבע למטה מדם הפר כך מזה בהיכל, וכשם ש ל פ נ י ולפנים אחת למעלה ושבע למטה מדם השעיר כך מזה בהיכל (ת"ל, יומא כו :). וכפר את מקדש הקדש זה ל פ נ י ולפנים (ס"כ, שם סא.). — ובסהס"א : שכל אשה צנועה זוכה ויולדת בן שישמש ל פ נ י ולפנים (פי' מס' מסקין לר"ש בן היתום, 34). כהן גדול וכו' נכנס ל פ נ י ולפנים כמלאך צבאות ומקטיר הקטרת (גלייכו, אמרי נועם, כז :). — ואמר הפיטן : זכור אשר עשה צר בפְנים שלף חרבו ובא ל פ נ י ולפנים (זכור אשר עשה, קיל' ת"ב). — ¨לִפְנִים לִפְנַי, ואמר הפיטן : וכמו פטום סמים מוקטר לפנים ל פ נ י אקריב כל מעיני לפני כסא מלכי (אמת כפני, בספר כנף רננים, ג :). ובבא יום לפנים ו ל פ נ י ארעה חבשן וגלעד (עד שמש, למהרי"ל, שם).

ב. *פְּנַי, פנאי, פנוי, ש"ז, — א) תכונת מי שהוא פָּנוּי וריק, ריקות, בטלות, Leerstehen, Unbeschäftigtsein ; oisiveté ; inoccupation : פְּנַאי הבית : לא נתבהל (יוסף) מ פ נ א י הבית אלא שנם והלך לו (מד"ר במד' יד). — ¨ומצב האדם הַפָּנוּי מעבודה : יש לך לקבל עת ה פ נ א י הזה בשמחה ושעת הבטלה הזאת אשר לא תוכל עליה בעת אחרת (ר"י א"ת, מו"ה, יסוד המעשה ה). כן צותה על יום השבת להתענג בו על יי' בידיעת דרכיו מתוך השביתה ו ה פ נ א י ולזה קרא אותו שבת קדש (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ז).—¨והמקום הַפָּנוּי : ו ה פ נ א י בעצם ככר יאמר בו גדול או קטן והוא משוער בחלק ממנו ואלו תדמה כלי קערורית הורק מן האויר ולא נתמלא אויר במקומו הנה ה פ נ א י ההוא יאמר בו גדול או קטן (חסדאי קרשקש, אור ה' ג א). — ¨וברפואה, המקום הַפָּנוּי שבין העצמות והעצלים והעצבים, מִלּוּאֵי הַפְּנַאי : ואמנם הגדול (הנגע) אשר אי אפשר לקבצו בין שיהי' סדק או פ נ א י מלא מוגלה (קאנון א ד כח). ואחרי (אחרי העצלים והעצבים והמיתרים וכו') הבשר והוא מלוי ה פ נ א י הנחת אלו האיברים בגוף וכחם אשר ישענו עליו (שם א א ה). וכן לא יתחבר העצב בגרדים (הם גראנדולשים) שעומדים במקום מלואי ה פ נ א י [1]) ומשעות [2]) (פרקי משה א). — ב) פְּנַאי כמו עת הַפְּנַאי, שאדם פנוי מעבודתו, Freizeit, Musse ; loisir, temps ; leisure, spare time : בלשת עכו"ם שנכנסה לעיר בשעת שלום חביות פתוחות אסורות סתומות מותרות בשעת מלחמה אלו ואלו מותרות לפי שאין פ נ א י לנסך (ע"ז ה ו). אין פ נ א י להטיל אירם (ירוש' שם ה ח). ונשאלים לנדרים, איבעיא להו כשלא היה לו פ נ א י או דילמא אפילו היה לו פ נ א י (שבת קנז.). והנזיר והמצורע מטומאתו לטהרתו וכו' בשלא היה להם פ נ א י או דילמא אף כשהיה להם פ נ א י (ר' ירמיה, מו"ק יז :). דאיזדקיקו ליה רבנן לבריה דרב זוטרא בריה דרב זעירא אפילו בנדרים שהיה להם פ נ א י מבעוד יום (נדרי עז.). הלכה נשאלין נדרים עומד יחידי ובלילה ובשבת ובקרובים ואפילו היה להן פ נ א י מבעוד יום (רבה בשם רב נחמן, שם עז :). א"ל (ר"א לר"ע וחבריו) ועד עכשיו למה לא באתם, אמרו לו לא

---

1) [במקומה לְפָנַי היא צורת הֶפסק, ושלא בהפסק צ"ל כנראה פְּנַי.]

2) [כך השבעים (κατὰ πρόσωπον), יונתן (לקבליה), רש"י (לפני הדביר) ומפרשים אחרים. ולפי זה אפשר שגם בצרוף לִפְנַי ולפנים כונת המלה לִפְנַי היא בעקר : לְפָנִים, לְנֹכַח. אך אפשר שגם לִפְנַי זה פרושו לִפְנִים, בהכפלה לחזוק, ועי' פְּנִים, הערה.]

3) [עי' בהערה הקודמת.]

4) [בירושי' כלאי' (ט ד) : ל פ נ י ל פ נ י ם.]

5) [עי' ד"ס.]

1) [כך בדפו' למברג ונכון. בדפו' וילנא בטעות ם פ נ א י, ועי' הערת המחבר לערך ג. גֵּרֶד.]

2) [צ"ל : ומשענות, ועי' הערה לערך ג. גֵּרֶד.]

היה לנו פנאי (סנה' סח.). לנסך אין פנאי לבעול יש פנאי (ע"ז עא.). שכל זמן שהיה לו פנאי להתעסק בונות ירדוף אחריה (מד"ר במד' י). — ובסהמ"א: ונתתי פני, פנאי שלי, פונה אני מכל עסקי להרע לכם[1] (רש"י, ויקר' כו יז). ועל כן זה הספר יהיה כמבוא לכל מי שיש לו פנאי להתעסק באותם החכמות בספרים המועתקים ללשון הקודש (רש"ט פלקירה, ראשית חכמה, 21). ואני חולה וטרוד ביום ובלילה שהרי אין לי פנאי (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 326). לאפס פנאי אעצור מלין (קובץ אגרות בוקסטורף, 41). ישבנו על המטה ואיש לא היה עמנו והיה לנו פנאי לשום עינינו בחדר הזה (א"ב גוטלובר, תמונות, 121). — ואמר הפיטן: שלומו יצוה לבלי גנאי הפוך ושנות לטובה הפנאי[2] (שלמה הבבלי, אם עוניכו, סליח' יום ב). — ואמר המשורר: פנאי יש לנעה ולסערה סועה ולרב לא שעה ידועה לפניים (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 22).

*פְּנִיאֵל,—שם מלאך הממֻנה על חדש תמוז: החומה השנית היא מאש ירוקה ואדומה והמלאך פניא"ל ממונה עליה (מדר' ג"ע כ"ב, החומה השניה, ביהמ"ד ילינק ג, 132). ואם נולד בחדש תמוז ששם מלאך שמולו פניאל ארור הוא מפיו ומפי כל משמרתו (חרם גדול, מימורבוך ישן של ויניה, בספ' ברכת אברהם לכבוד ברלינר).

*פְּנִיָּה[3], ש"נ,—שה"פ מן פָּנָה, פעלת מי שהוא פּוֹנֶה, מקום שאדם פונה, Wendung; tournée; turn(ing): ותנסהו בפניתך[4] הטבעי במקרה בלא כוונה תראה שרוב בני אדם אינם פונים עצמן במבעם בפניה

1) [עפ"י ספרא, בחוקותי פרק ד.]
2) [עי' בהערה הקודמת.]
3) [המלה היא מאחרת; אמנם בפסיק' רב' (אנכי אנכי, קמטו:) נאמר: לתלפיות תל שכל הפניות פונים בו, ומא"ש משתדל שם לקיים גרסה זו, אולם בכל שאר המקומות נדרש תלפיות: תל שכל הפיות פונים בו, ורק כך נכון, והרי במשמ' של פניה בא בתו"ס פּוֹנֶה או פָּנָה, עי' שם. ובלשון ימינו נהוגה המלה בפרט במשמ' פְּנִיָּה אל אלהים או אדם בדבור, Anrede, Anruf; adresse, invocat…; ובמשמ' כונה נסתרת לטובת עצמו, …רִיָּה.]
4) [נדפס: בפניותך.]

אחרת רק מזרח צפון מערב דרום ([illegible] יא). —ובמשמ' פְּנִיַּת הלב, כונה, נטיה: שיתכן היות לקצתם איזה פניה (ספר המדות לאריסטו ב). כי להיות פניות משה כלפי הרוחניים וכו' (ר"י אברבנאל מ"ב ג). וכן היו הפנים פנים לפי שפניות האדם מדרך חושיו היא כולה מאותו צד והעורף סותר אליו (הוא, שמים חדשים ב, יז:). שאין לערב בזה הבטחון פניה כלל בהשתדלות (ר"מ אלבילדא, ראשית דעת, קפו:). כי לא יתכן להרמיז לדבר אחר מכלל השמות שהרמזנו אשר קדם וכרם ואין לנו פניות להזכיר סתירתם (ר"א הקראי, ג"ע, טמאה וטהרה ה, קיא:). בנפול איש במבוכה פן יפת אשורו מני הדרך אשר יחזיק החוצה לגמרי בפניות רעות ויאבד (ר"מ אלשיך, רב פנינים על משלי ד כה, שלישי). אמנם בהיות לשון הצדיק משוללת פניה אז לב רשעים יהיה כמעט ליבטל מרוב עצמותם (שם י יח). והוא כי גם זכיותיו בלתי זכים כי אם בפניות חומריות כבצה הזאת שהיא מים עם רפש עפר (הוא, איוב ח יא). כי אמרתי זך לקחי בלי פניות יוהרא וכיוצא רק תורה לשמה (שם יא ד). וכ"ש המחניפין לאלמים ולעשירי עם ופניותם להתכבד בחניפות שלחם (חמדת הימים א טו, לז, ענש למי שאינו מוכיח). ועל הכל יהא לימודך לשמה לא לקנטר ולא להתגדל ולקרדום לאכול ממנה ולשום פניה גשמית כי אם ללמוד ליראה את ה' אלקיך ולדעת אותו ולעבדו (ר"א מודינא, לב האריה א ה). — "וּפְנִיַּת השמש: שני העגולים של פניות[1] השמש (ווענדצירקעל) עומדים במרחק שוה מן כ"ג מעלות (למודי הטבע, יאוועל, כו:). עוד נדמה לנו שני קוים מקבילים נגד קו המשוה הנקראים עגולי פניות[2] השמש (ווענדעקרייזען) (שם לד.).

א. פָּנִים[3], תה"פ, סמי' פְּנֵי, בכנ' פָּנַי, פָּנֶיךָ, פָּנַיִךְ, פָּנָיו, פָּנֶיהָ, פָּנֵינוּ, פְּנֵיכֶם, פְּנֵיהֶם,—כמו קֶדֶם,

1) [נדפס: פנויות.]
2) [נדפס: פנוית.]
3) [בעברי' שבמקרא באה המלה פָּנִים גם כתה"פ וגם כש"ע בצורת הרבוי, פָּנִים, פְּנֵי, בלבד, ששמשה גם במשמ' היחיד לפני אדם אחד, וגם כמ"ר לארבעת הפנים של החיות, ולא היתה לה צורת יחיד בלשון הקדומה. כי צורת הרבוי הדקדוקית (עי' טורטשינר, D Numerus im

קְדִימָה, בנגוד אל אָחוֹר, worn; devant, par devant; in (the) front, (be)fore : ויפרש איתה (את המגלה) לפני והיא כתובה פנים ואחור (יחזק׳ ב י). וירא יואב כי היתה פני המלחמה אליו פנים ואחור (דהי״א יט י). ויפנו יהודה והנה להם המלחמה פנים ואחור (דהי״ב יג יד). — ובנגוד אל ערף: אמרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתני כי פנו אלי ערף ולא פנים (ירמ׳ ב כז). ויפנו אלי ערף ולא פנים (סס לב לג). כרוח קדים אפיצם לפני אויב ערף ולא פנים אראם ביום אידם (סס יח יז). — ועם מ״ם היחס, מפנים: וירא יואב כי היתה אליו פני המלחמה מפנים ומאחור (ש״ב י ט). — ועם למ״ד היחס, לפנים: ולא שמעו ולא הטו את אזנם וילכו במעצות בשררות לבם הרע ויהיו לאחור ולא לפנים[1] (ירמ׳ ז כד). — ובתו״מ: כלה מסתכל בד׳ דברים וכו׳ ראוי לו כאלו לא בא לעולם מה למעלה מה למטה מה ל פ נ י ם ומה לאחור (חגי׳ ב א). — ולפנים, בזמן קדום[2], vormals; autrefois, jadis; formerly : רפאים ישבו בה לפנים (דבר׳ ב כ). ופינחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים (דהי״א ט כ). — *ולפנים במשמ׳ מקדם, לפני זאת, אף בעתיד, vorher, zuerst; avant, d'abord; before, first, ואמר בן סירא: בטרם תחקר אל תסלף בקר ל פ נ י ם ואחר תזיף (ב״ס גני׳ יא ז). — ובסמי׳ לפני, להורות מציאות דבר בקרבת פלוני ובאפן כאלו פלוני רואה את הדבר: ואברהם עודנו עמד לפני יי׳ (ברא׳ יח כב). — ולפני, להורות מציאות דבר קדם דבר אחר, קדימה במקום, שהוא קדם והשני אחריו: יעבר נא אדני לפני עבדו (ברא׳ לג יד). — ולפני, להורות הקדימה בזמן, מה שהוא קודם בזמן: לפני שחת יי׳ את סדם ואת עמרה (ברא׳ יג י). — *ובהכפלה, לפני פניו, במשמ׳ קודם לקודם: למ״ד בעון מזוזה מקרא נדרש לפניו ולא ל פ נ י פ נ י ו ולמ״ד בעון ביטול תורה מקרא נדרש לפניו ו ל פ נ י פ נ י ו (שבת לב:). שור שנגח ארבעה וחמשה שורים זה אחר זה ישלם לאחרון שבהם ואם יש בו מותר יחזיר לשלפניו ואם יש בו מותר יחזיר ל ש ל פ נ י פ נ י ו והאחרון אחרון נשכר (ב׳ מליכ, ב״ק ד א). — ועי׳ עוד ערך לפני. — ועם מם ולמד היחס, מלפנים, מראש, מזמן קדום: מי הגיד מראש ונדעה ומלפנים ונאמר צדיק (ישע׳ מא כו). — ובסמי׳ מלפני: ויצא קין מלפני יי׳ וישב בארץ נוד קדמת עדן (ברא׳ ד יז). והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלוים (דבר׳ יז יח). וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם

Problem d. Sprachentstehung, ברלין 1928), ואף צורת היחיד בלשון, לא נולדו במשמעות של יחיד ורבים, אלא הוראה זו של מספר נולדה על פי הדגמאות שבמציאות, שנראו פעם במ״ר ופעם במ״י. ושרידי המצב הקדום בלשון, כשעדיין לא היתה משמעות מספרית לצורות הדקדוקיות, הן אף צורות הרבוי כגון פנים, מים, שמים, חיים, זקונים (וכנגדן בכל הלשונות), הבאות בצורת רבוי בלבד (pluralia tantum) מבלי שיורו על כל מספר. ועל כן באה בכמה לשונות אף צורת היחיד על יד הרבוי בלי הבדל במספר, כגון חכמה — חכמות, ועוד, וכן בא אף במקום פנים העברי באשורי פנ (צורת יחיד) באותה משמעות, וכן נמצא בש״ז פרטי פנואל, פניאל כאילו ביחיד. שמוש המלה פנים כתה״פ במשמ׳ לפנים, מצד קדים, הוא קודם לשמוש פנים בשם עצם; ולמעשה אין השם פנים, פני האדם והבהמה וכדו׳, אלא אותו תה״פ שהשתמשו בו כדי לכנות חלק זה של הגוף (או של דבר אחר) שהוא לפנים, מצד פנים: הלפנים של הדבר. במשך הזמן גבר שמוש השם על שמוש תה״פ עד שנשתנתה על פיו אף הוראת כמה צרופים, כגון נשא פנים (עי׳ לקמן). כדי להראות את מהלך תולדותיה של המלה, ואף כדי לחלק את החמר הרב בשמושיה השונים של המלה, הפרד כאן בין תה״פ א. פנים ובין ש״ז ב. פנים אע״פ שלפי תולדותן אין כאן אלא מלה אחת, ואף בלשון החיה לא הרגישו בהבדל. אבל לפי תולדותיו גם הפעל פנה אותה מלה היא כמו פנים, פני; כי רק ההבנה השונה גרמה לכך שראו (הם) פנו שהוא בעקר כמו הם פנים, לפנים, מצד פנים, כמלה מיחדת במשמ׳ פעל, שהשתנה לפי זה בצורותיו בנטיה. ובעקר אין אף תה״פ פנים, וכצורתו באשור׳ פן, פנ, פנ, פנם, פנם, אלא הרחבה של פ, שממנו הסתעפו כמה מלות בעבר׳ ובלשונות האחיות כגון פ[a] בערבית, פה, אף, אפוא, ואולי פן בעברית, פון בארמ׳ ועוד.]

a) ف

1) [בדגמה כזו אפשר להכיר את המעבר מתארי הפעל א ח ו ר ו פ נ י ם לשמות א ח ו ר ו פ נ י ם.]

2) [ובכתבת הכנענית של כלמו, שורה יא נמצא: חמלכם הלפנים, כלו׳ המלכים הלפנים, שהיו לפנים.]

לכם ולא יענה יי' אתכם ביום ההוא (ש"א ח יח).—ועי' עוד ערך לְפָנֵי. — ובכנ': גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחזת קבר עמכם ואקברה מתי מִלְּפָנָי (בראש' כג ד). אמר אליהם לדרתיכם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל ליי' וטמאתו עליו ונכרתה הנפש ההיא מִלְּפָנַי אני יי' (ויקר' כב ג). הראית כי נכנע אחאב מִלְּפָנָי יען כי נכנע מפני לא אביא הרעה בימיו (מ"א כא כט). ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו לא יכרת ולא ישמד שמו מִלְּפָנָי (ישע' מח יט). כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף כי רוח מִלְּפָנַי יעטוף ונשמות אני עשיתי (שם נז יו). כי עיני על כל דרכיהם לא נסתרו מִלְּפָנָי ולא נצפן עונם מנגד עיני (ירמ' יו יז). ביום ההוא יצאו מלאכים מִלְּפָנַי בצים להחריד את כוש בטח (יחזק' ל ט). ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה את החוי את הכנעני ואת החתי מִלְּפָנֶיךָ לא אגרשנו מפניך בשנה אחת (שמות כג כח—כט). אל תאמר בלבבך בהדף יי' אלהיך אתם מִלְּפָנֶיךָ לאמר בצדקתי הביאני יי' לרשת את הארץ הזאת וברשעת הגוים האלה יי' מורישם מפניך (דבר' ט ד). שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו חמרך גזול מִלְּפָנֶיךָ ולא ישוב לך (שם כח לא). ועתה יי' ידעת את כל עצתם עלי למות אל תכפר על עונם וחטאתם מִלְּפָנֶיךָ אל תמחי ויהיו מכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם (ירמ' יח כג). אל תשליכני מִלְּפָנֶיךָ ורוח קדשך אל תקח ממני (תהל' נא יג). והעשר והכבוד מִלְּפָנֶיךָ ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל (דהי"א כט יב). והוריש יי' את כל הגוים האלה מִלִּפְנֵיכֶם וירשתם גוים גדלים ועצמים מכם (דבר' יא כג). — ועם בי"ת היחס, בשמוש של מלת יחס מֻרכבת, בִּפְנֵי, במשמ' לִפְנֵי, לעמת, נגד, בנכחות, vor, gegenüber; devant, en face de; before, in front of: ובפתחי הלשכות אשר דרך הדרום פתח בראש דרך דרך בִּפְנֵי הגדרת הגינה דרך הקדים בבואן (יחזק' מב יב). — ובכנ': ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם מתחת השמים לא יתיצב איש בְּפָנֶיךָ עד השמדך אתם (דבר' ז כד). ויורש יי' מפניכם גוים גדלים ועצומים ואתם לא עמד איש בִּפְנֵיכֶם עד היום הזה (יהוש' כג ט). וענה גאון ישראל בְּפָנָיו (הושע ה ה; ז י). ותקמטני לעד היה ויקם בי כחשי בְּפָנַי יענה (איוב יו ח). — ובתו"מ: חכם אינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין (אב' ה ז). תן לי מאתים זוז שיש לי בידך, אין לך בידי, ולא הודית לי בפני פלוני ופלוני (ירוש' שבוע' ד ו). איתמר בפני כמה נותנו לה ר' יוחנן ורבי חנינא חד אמר בפני שנים וחד אמר בפני שלשה (גיט' ה:). ד' דברים העושה אותן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים ואלו הן הפורץ גדר בפני בהמת חבירו והכופף קמתו של חבירו בפני הדליקה וכו' (ר' יהושע, ב"ק נה:). מפני מה אמרה תורה מודה מקצת הטענה ישבע, חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו וכו' (רבה, ב"מ ג.). המביא גט ממדינת הים ואמר בפני נכתב אבל לא בפני נחתם, בפני נחתם אבל לא בפני נכתב, בפני נכתב כלו ובפני נחתם חציו, בפני נכתב חציו ובפני נחתם כלו פסול (גיט' ב א). אם אמר הוא אמר לי שאני חייב לו וכו' לא אמר כלום עד שיאמר בפנינו הודה לו שהוא חייב לו מאתים זוז (סנה' ג ו). — ובסהמ"א: האוחז את העינים ומדמה בפני הרואים שעושה מעשה תמהון והוא לא עשה (רמב"ם, עכו"ם יא ט). אחד היה שואל לחבירו בפני רבים למה לא הייתה היום בבית הכנסת (ספר חסידים תתרכז). — *בִּפְנֵי עצמו, לפני עצמו, בעיני עצמו: ואל תהי רשע בפני עצמך (ר' שמעון, אב' ב יג).— *וּבִפְנֵי עצמו, כשהוא לעצמו, לבדו, לחוד, נבדל מאחרים: וכלן שנחלקו לשנים טמאים חוץ מן המקדח והרוקני בפני עצמה טהורה (כלים יג ד). אין שמין לפרה בפני עצמה ולולד בפני עצמו אלא שמין לולד ע"ג פרה (רבה, ב"ק מז.). בעשרה מאמרות נברא העולם וכו' א"ר יעקב בן קורשאי מאמר ניתן לרוח בפני עצמה (מד"ר בראש' יז). מפני שהיו ד' משפחות גרשון וקהת ומררי ומשה ואת קורא כל משפחה ומשפחה בפני עצמה ומחשב אותה (שם במד' ד). ועי' עוד ערך עֶצֶם. — ועם מם היחס, מִפְּנֵי, במשמ' לִפְנֵי, לִקְרַאת: מִפְּנֵי שיבה תקום (ויקר' יט לב). ואמרתם להם אשר נכרתו מימי הירדן מִפְּנֵי ארון ברית יי' בעברו בירדן נכרתו מי הירדן (יהוש' ד ז). ויהי כשמע כל מלכי האמרי אשר בעבר הירדן ימה וכל מלכי הכנעני אשר על הים את אשר הוביש יי' את מי הירדן מִפְּנֵי בני ישראל עד עברנו וימס לבבם ולא היה בם עוד רוח מִפְּנֵי בני ישראל (שם ה א). ויכנעו בני עמון מִפְּנֵי בני ישראל (שפטי' יא לג). ותאמר אל אביה אל יחר בעיני אדני כי לוא אוכל

לקום מפניך (ברא׳ לא לה). ונסו מנסת חרב ונפלו ואין רדף וכשלו איש באחיו כמפני חרב (ויקר׳ כו לז). ותאמר אל האנשים ידעתי כי נתן יי׳ לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמגו כל ישבי הארץ מפניכם כי שמענו את אשר הוביש יי׳ את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים וכו׳ ונשמע וימס לבבנו ולא היה עוד רוח באיש מפניכם (יהוש׳ ב ט–יא). מוליך לימין משה זרוע תפארתו בוקע מים מפניהם לעשות לו שם עולם (ישע׳ סג יב).—ובצירוף לפעלים המורים על תנועה במשמ׳ מאת פניו, מעם פניו, מלפניו: מפני שרי גברתי אנכי ברחת (ברא׳ טז ח). ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל (שמות יד כה). ויבקש שאול להכות בחנית בדוד ובקיר ויפטר מפני שאול ויך את החנית בקיר (ש״א יט י). ויען נבל את עבדי דוד ויאמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדניו (שם כה י). עשו ככל התועבות הגוים אשר הוריש יי׳ מפני בני ישראל (מ״א יד כד). — ובכנ׳: ותראני האתון ותט לפני זה שלש פעמים אולי נטתה מפני כי עתה גם אתכה הרגתי ואותה החייתי (במד׳ כב לג). אם תשוב ישראל נאם יי׳ אלי תשוב ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד (ירמ׳ ד א). הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר (ברא׳ ד יד). לא אגרשנו מפניך בשנה אחת וכו׳ מעט מעט אגרשנו מפניך (שמות כג כט–ל). ויהי בנסע הארן ויאמר משה קומה יי׳ ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך (במד׳ י לה). להוריש גוים גדלים ועצמים ממך מפניך (דבר׳ ד לח). להדף את כל איביך מפניך (שם ו יט). ונשל גוים רבים מפניך (שם ז א). אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח (תהל׳ קלט ז). ויטל שאול את החנית ויאמר אכה בדוד ובקיר ויסב דוד מפניו פעמים (ש״א יח יא). וימאס יי׳ בכל זרע ישראל ויענם ויתנם ביד שסים עד אשר השליכם מפניו (מ״ב יז כ). הנה יי׳ רכב על עב קל ובא מצרים ונעו אלילי מצרים מפניו (ישע׳ יט א). וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף (תהל׳ פט כד). סורו מני דרך הטו מני ארח השביתו מפנינו את קדוש ישראל (ישע׳ ל יא). אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם (ויקר׳ יח כד). ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם (שמות יד יט). ויקטרו שם בכל במות כגוים אשר הגלה יי׳ מפניהם (שם יז יא). — ובמשמ׳ מסבת מי או מה:

ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו אל התבה מפני מי המבול (ברא׳ ז ז). קצתי בחיי מפני בנות חת (שם כז מו). ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנתיו וכו׳ וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו כי היה רכושם רב משבת יחדו ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אתם מפני מקניהם (שם לו ו–ז). ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן כי כבד הוא מאד (שם מא לא). ולחם אין בכל הארץ כי כבד הרעב מאד ותלה ארץ מצרים וארץ כנען מפני הרעב (שם מז יג). ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו (שמות ג ז). ויעש יי׳ כן ויבא ערב כבד ביתה פרעה ובית עבדיו ובכל ארץ מצרים תשחת הארץ מפני הערב (שם ח כ). ולא יכלו החרטמים לעמד לפני משה מפני השחין כי היה השחין בחרטמים ובכל מצרים (שם ט יא). ישלח יי׳ בך את המארה את המהומה וכו׳ עד השמדך ועד אבדך מהר מפני רע מעלליך אשר עזבתני (דבר׳ כח כ). ויריחו סגרת ומסגרת מפני בני ישראל (יהוש׳ ו א). מפני מדין עשו להם בני ישראל את המנהרות אשר בהרים ואת המערות ואת המצדות (שפט׳ ו ב). וידל ישראל מאד מפני מדין (שם שם ו). והיה ביום ההוא יסור סבלו מעל שכמך ועלו מעל צוארך וחבל על מפני שמן (ישע׳ י כז). כי מפני חרבות נדדו מפני חרב נטושה ומפני קשת דרוכה ומפני כבד מלחמה (שם כא טו). אלף אחד מפני גערת אחד מפני גערת חמשה תנסו (שם ל יז). למען תזכרי ובשת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך (יחזק׳ טז סג). אין מתם בבשרי מפני זעמך אין שלום בעצמי מפני חטאתי (תהל׳ לח ד). הבאישו נמקו חבורתי מפני אולתי (שם שם ו). בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב (איכ׳ ה ט–י).—ועם מלת אשר: והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו יי׳ באש (שמות יט יח). — ובתו״מ: העובר לפני התבה לא יענה אחר הכהנים אמן מפני הטרוף (ברכ׳ ה ד). משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה ורחים ותנור וכו׳ וכלן לא אמרו אלא מפני דרכי שלום ומחזיקין ידי גוים בשביעית וכו׳ ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום (שביעי׳ ה ט). אין מדליקין בעטרן מפני כבוד השבת (שבת ב ב). על ששה חדשים השלוחין יוצאין על ניסן מפני הפסח על אב מפני התענית על אלול מפני ראש השנה על תשרי מפני תקנת

המועדות על כסלו מפני חנכה ועל אדר מפני הפורים וכשהיה בית המקדש קיים יוצאין אף על אייר מפני פסח קטן (ר״ה א ג). פרס עליה סדין מפני החמה או תחתיה מפני הנשר או שפרס על גבי חקנוף פסולה (סוכ׳ א ג). שתי יבמות זו אומרת מת בעלי וזו אומרת מת בעלי זו אסורה מפני בעלה של זו וזו אסורה מפני בעלה של זו (יבמ׳ טז ב). אלו לדבר שאין צורך לעולם בו היו עובדין היה מבטלו, הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות, יאבד עולמו מפני השוטים (ע״ז ד ז). מפני ארבעה דברים אמרה תורה לא יתן אדם פאת אלא בסוף שדהו, מפני גזל עניים ומפני בטול עניים ומפני מראית העין ומפני הרמאים (תוספת׳ פאה א ו). משל אומר לאשה אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק (ספרי במד׳ סט). אם רצה להחמיר אין שומעין לו, למה, מפני כבודו של מת או משום שאין לו מי שישא משואו (ירוש׳ ברכ׳ ג א). ההולך לעבוד ע״ז מצילין אותו בנפשו, אם מפני כבוד בשר ודם מצילין אותו בנפשו לא כל שכן מפני חי העולמים (ר״ש, שם סנה׳ ח ט). מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה מפני חשד ומפני המפולת ומפני המזיקין (ברכ׳ ג.). במוכר שדהו מפני רעתה (רב המנונא, ב״ב נא.).—ובשאלה *מפני מה, וכי מפני מה: מפני מה אמרו בתשעה ועשרים באלול ולא אמרו באחד בתשרי מפני שהוא יום טוב (שקל׳ ג א). שאל ר׳ ישמעאל את ר׳ יהושע כשהיו מהלכין בדרך מפני מה אסרו גבינות הגוים אמר לו מפני שמעמידין אותן בקיבה של נבילה (ר׳ יהודה, ע״ז ב ה). מפני מה הרחוקים מותרים מחצות היום ולהלן מפני שהן יודעין שאין בית דין מתעצלים בו (מנח׳ י ה). וכי מפני מה אין מפירין בבכור (ר׳ יוחנן בן נורי, תמור׳ א א). מפני מה ספק רשות היחיד טמא (תוספת׳ טהר׳ ו יז). תפלין צריכין גוף נקי מפני מה לא החזיקו בהן מפני הרמאים (ר׳ ינאי, ירוש׳ ברכ׳ ב ג). פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלם להתפלל בא אליהו זכור לטוב וכו׳ ואמר לי בני מפני מה נכנסת לחורבה זו אמרתי לו להתפלל (ר׳ יוסי, ברכ׳ ג.). מפני מה לא נאמרה נון באשרי מפני שיש בה מפלתן של ישראל (ר׳ יוחנן, שם ד:). אמר ליה (להלל) שאלה יש לי לשאול אמר ליה שאל בני שאל מפני מה ראשיהן של בבליים סגלגלות (שבת לא.). א״ל רבי חייא בר אבא לרבי אסי מפני מה עופות שבבבל שמנים א״ל כלך למדבר עזה ואראך שמנים מהן (שם קנה:). פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת עשתה לי פולין ביום ראשון אכלתים וכו׳ ביום שלישי הקדיחתן במלח, כיון שטעמתי משכתי ידי מהן, אמרה לי רבי מפני מה אינך סועד, אמרתי לה ככר סעדתי מבעוד יום וכו׳ (ר׳ יהושע בן חנניה, עירוב׳ נג:). מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח מפני שהפסח זמן תבואה הוא וכו׳ (ר׳ יהודה בשם ר״ע, ר״ה טז.). מפני מה אין קולו של אדם נשמע ביום כדרך שנשמע בלילה מפני גלגל חמה שמנסר ברקיע כחרש המנסר בארזים (ר׳ לוי, יומא כ:). מפני מה גרים בזמן הזה מעונין ויסורין באין עליהן, מפני שלא קיימו שבע מצות בני נח (ר׳ חנניה בנו של רבן גמליאל, יבמ׳ מח:). אמר להם (ר׳ יוחנן לר׳ אמי ור׳ אסי) מפני מה אי אתם יודעין לפיים כבן אידי חבירנו (יבמ׳ נו:). מפני מה אמרה תורה מודה מקצת הטענה ישבע חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו (רבה, כתוב׳ יח.). מבעלי בתים שבגליל העליון היו בית אבא ומפני מה חרבו שהיו מרעין בחורשין וכו׳ (ר׳ ישמעאל, ב״ק פ.). כשחרב הבית בשניה רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין, נטפל להן ר׳ יהושע אמר להן בני מפני מה אי אתם אוכלין בשר ואי אתם שותין יין (ב״ב ס:). פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה בני אדם שמגבלין עיסותיהם בטומאה אמר להם מפני מה אתם מגבלין עיסותיכם בטומאה (סנה׳ ה:). מפני מה אמרו מים אחרונים חובה שמלח סדומית יש שמסמא את העינים (רב יהודה בריה דרב חייא, חול׳ קה:). כיון ששמע רבי יוחנן בן זכאי שלח וקרא לאנשי ירושלים ואמר להם בני מפני מה אתם מחריבין את העיר הזאת (אדר״נ ד). פעם אחת היה מהלך רבי יהושע בשדה ומצא ריבה אחת אמרה לו מפני מה אתה מהלך בשדה (ד״א רבה ו). אמרו לו לנחש מפני מה אתה מצוי בין הגדרות אמר להם מפני שפרצתי גדרו של עולם (ר׳ שמואל בר נחמני, מד״ר ויקר׳ כו). ר׳ הושעיה שלח ואמר ליה לרבי סימון בשביל שאת שרוי בביתו של קצין מפני מה אין אתה מוכיחן (שם איכ׳, ולא זכר). — ובסהס״א: מפני מה נאמר בהעברת יעקב

גל ומצבה ובהעברת לבן לא נאמר אלא גל בלבד (ברא"ר רבתי, אלבק, 145). — *ומפני שֶׁ, כשמ"ש במלת קשור, משום שֶׁ, יען כי: הנותן לחמותו מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה מפני שהיא חשודה לחלוף את המתקלקל (דמאי ג ו). פועל שאינו מאמין לבעה"ב נוטל גרוגרת אחת וכו' וחושך גרוגרת אחת רשב"ג אומר לא יחשוך מפני שהוא ממעט מלאכתו של בעה"ב רבי יוסי אומר לא יחשוך מפני שהוא תנאי בית דין (שם ז ג). המוציא תבן כמלא פי פרה, עצה כמלא פי גמל וכו' ואין מצטרפין זה עם זה מפני שלא שָׁוו בשיעוריהן, המוציא אוכלים כגרוגרת חייב ומצטרפין זה עם זה מפני ששוו בשיעוריהן (שבת ז ד). האשה ששאלה מחברתה תבלין ומים ומלח לעיסתה הרי אלו כרגלי שתיהן רבי יהודה פוטר במים מפני שאין בהם ממש (ביצה ה ד). אין כותבין לא על הנייר המחוק ולא על הדיפתרא מפני שהוא יכול להזדייף (ר' יהודה בן בתירה, גיטי' ב ד). הכלב והגדי שקפצו מראש הגג ושברו את הכלים משלם נזק שלם מפני שהן מועדין (ב"ק ב ג). מוציא שם רע בעשרים ושלשה מפני[1] שיש בו דיני נפשות (סנה' א א). אין מעמידין בהמה בפונדקאות של גוים מפני שהן חשודין על הרביעה (ע"ז ב א). דם חטאת קודם לדם עולה מפני שהוא מרצה, איברי עולה קודמין לאמורי חטאת מפני שהן כליל לאשים, חטאת קודמת לאשם מפני שדמה נתן על ארבע קרנות ועל היסוד (זבח' י ב). שולח אדם לנכרי ירך שגיד הנשה בתוכה מפני שמקומו ניכר (חול' ז ב). אין פודים לא בעגל וכו' ולא בכלאים ולא בכוי ר' אליעזר מתיר בכלאים מפני שהוא שה ואוסר בכוי מפני שהוא ספק (בכור' א ה). האירוס טמא מושב מפני שהאלית יושבת עליו (ר' יהודה, כלים עו ז). לא יקנח שרף בעיקר מפני שמתריפו אבל מקנחו בעלים (תוספת' שביע' א ח). כל הנתלין וכל חנגררין ספקן טמא מפני שהן כמונחים (שם טהר' ג יד). מה פליגין בק"ש מפני שהיא עשויה פרקים פרקים אבל בהלל ובקריאת המגלה אוף רבי אלעזר מודי (ירוש' ברכ' ב א). מפני ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה מהיכן נבראת האורה (ר' שמעון בן יהוצדק, מד"ר ברא' ג). — ובסהמ"א: לפיכך מפני שהוא

1) [במשנ' מנק' ליוורנו: משום.]

יודע עצמו יודע הכל שהכל נסמך לו בהוויתו (רמב"ם, יסודי התורה ב י). — ובשאלה *וְכִי מִפְּנֵי שֶׁ: וכי מפני שסמכו ענין לו נוציא זה לסקילה (ר' יהודה, יבמ' ד.). לאדם נאמן שהיה בעיר וכל בני עירו היו מפקידין אצלו שלא בעדים ובא אדם א' והפקיד לו בעדים פעם א' שכח והפקיד אצלו שלו בעדים: אמרה לו אשתו בוא ונכפרנו אמר לה וכי מפני ששוטה זה עשה שלא כהוגן אנו נאבד את אמונתינו (ע"ז כה.). — *מִפְּנֵי שֶׁלֹּא, כדי שלא, למען לא, לבל, פן: וצריך שירגילהו (האב לבנו) במאכל הנקל וכו' מפני שלא יהיה נבהל להון וכו' ולא ילבישהו בגדים נאים מפני שלא יתגאה בנפשו (רס"ג פלקירה, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, סב). — ועם את, את פְּנֵי[1], כמו לִפְנֵי: כי משחתים אנחנו את המקום הזה כי גדלה צעקתם את פְּנֵי יי' וישלחנו יי' לשחתה (ברא' יט יג). וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פְּנֵי יי' (שם שם כז). ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען בבאו מפדן ארם ויחן את פְּנֵי העיר (שם לג יח). וטבל הכהן את אצבעו בדם והזה מן הדם שבע פעמים לפני יי' את פְּנֵי פרכת הקדש (ויקר' ד ו). וינחם את פְּנֵי מלך מואב וישבו עמו כל ימי היות דוד במצודה (ש"א כב ד). ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר למהומן וכו' שבעת הסריסים המשרתים את פְּנֵי המלך אחשורוש (אסתר א י). — ובכנ': אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פָּנֶיךָ (תהל' קמ יד). — ומֵאֵת פְּנֵי, כמשמ' מִלִּפְנֵי: ויהי אך יצא יצא יעקב מאת פְּנֵי יצחק אביו ועשו אחיו בא מצידו (ברא' כז ל). ויגרש אותם מאת פְּנֵי פרעה (שמות י יא). ואת המזבח הנחשת אשר לפני יי' ויקרב מאת פְּנֵי הבית מבין המזבח ומבין בית יי' ויתן אתו על ירך המזבח צפונה (מ"ב טז יד).

— וּפָנִים, בצרוף עם ש"ע, לציין את מי שהוא נמצא לפני מי שהוא אחר, מַלְאַךְ פָּנִים[2], המלאך העומד-

1) [גם באשור' נוהג אִתִּי פָּנ במשמ' לִפְנֵי, בצרופים דומים לדגמאות מן המקרא.]

2) [צרוף זה נוצר ע"פ שמות של השרים והפקידים העומדים לפני המלך לשרתו כגון באשור' מַנְזַז פָּנ, נַזַּז (ל)פָּנִים, ובקצור מַנְזַז, נַזַּז (לפני המלך), והוא הכתוב בנחום (ג יז): מִנְּזָרַיִךְ (ת' מנזזיך) ואמנם בפסוק בישע' (סג ט) מחלקים ומבטאים השכעים: לא

לפני האל: בכל צרתם לא צר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וינשאם כל ימי עולם (ישע' סג ט).—ובפרקי היכלות: כשמלאך הפנים נכנס לסלסל ולסדר לכסא כבודו ולהכין מושב לאביר יעקב (פרקי היכלות יג)—*שר הפנים: שלשה דברים סח לי סוריאל שר הפנים (ר' ישמעאל בן אלישע, ברכ' נא.).—ובפהמ"א: נכמרו רחמיו של הקב"ה ואמר למט"ט שר הפנים צדקת זו מצטערת לך ועמוד בפניה כדי שתתעבר הלילה הזאת ותלד קדוש וטהור (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר, כד). — לחם הפנים, הלחם שהיה מונח בבית המקדש לפני האל, לחם התמיד: ונתת על השלחן לחם פנים לפני תמיד (שמות כה ל). את השלחן וכו' ואת לחם הפנים (שם לה יג; לט לו). ויתן לו הכהן קדש כי לא היה שם לחם כי אם לחם הפנים המוסרים מלפני יי' לשום לחם חם ביום הלקחו (ש"א כ"א ז). ויעש שלמה את כל הכלים אשר בית יי' את מזבח הזהב ואת השלחן אשר עליו לחם הפנים זהב (מ"א ז מח).- ובתו"מ: יוצאין במצה עבה עד טפח כלחם הפנים (ירוש' פסח' ב ד). בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים וברדייתו ולא רצו ללמד שלחו והביאו אומנים מאלכסנדריאה והיו בקיאים במעשה לחם הפנים וברדייתו לא היו בקיאין (שם יומא ג ט).—שלחן הפנים, השלחן העומד לפני האל ושעליו לחם הפנים: ועל שלחן הפנים יפרשו בגד תכלת ונתנו עליו את הקערת ואת הכפת ואת המנקית ואת קשות הנסך ולחם התמיד עליו יהיה (במד' ד ז).

— ועם פעל, נשא פנים, שם (את פלוני או דבר) לפנים, העמיד אותו במקום הראשון, העדיף אותו, נתן לו יתרון[1], vorziehen, bevorzugen, voranstellen; préférer; to prefer: גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחן (דבר' כח נ). וכי תגישון עור לזבח אין רע וכי תגישו פסח וחלה אין רע הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך אמר יי' צבאות ועתה חלו נא פני אל ויחננו מידכם היתה זאת הישא מכם פנים אמר יי' צבאות (מלאכי א ח–ט). — נשא פנים ב[1]: אשר אינכם שמרים את דרכי ונשאים פנים בתורה (שם ב ט).—ואמר המשורר: ויתקבצו (תלמידי מנחם) המינים וישאו בפתר התורה פנים ויהיו לאחור וכו' (יהודי בן ששת. הקד' לתשוי, סעה"ס 8).— נשוא פנים, מכבד: זקן ונשוא פנים הוא הראש ונביא מורה שקר הוא הזנב (ישע' ט יד). — ובתו"מ, נשא פנים לפלוני: ומה אם ללוט נשאתי פנים בשביל אברהם אוהבי לך לא אשא פנים מפניך ומפני אבותיך (ספרי במדי מב). בשעה שראו גלגלי מרכבה ושרפי להבה שאמר הקדוש ברוך הוא לא תקבלו תפלתו של משה ולא נשא פנים וכו' אמרו ברוך כבוד ה' ממקומו (מד"ר דבר' יא). ואנו מוליכין לה דורויות והן נושאין לנו פנים בדין (מדה"ג דברי א יז, הסגלה). ועי' עוד ערך נשא. — ובאותה משמ' *לקח פנים, כפע' נלקח פנים, היה נשוא פנים ומכבד[2], ואמר בן סירא: מעט נוצרו על הארץ כ נו־ וגם הוא נלקח פנים (ב"ס גני' מט יד). — ובס"ג רשא פנים: כי אין עם יי' אלהינו עולה

צר ומלאך (אלא) פניו (הוא עצמו) הושיעם, ועי' ב. פנים במשמ' עצם, עצמות.]

[1]) [זאת הוראתו העקרית של הצרוף נשא פנים, כלו' נשא את פלוני או את הדבר ושם אותו (ל)פנים, לפני אדם אחר או דבר אחר, העדיף אותו, כהרכב המלים המקבילות בכל הלשונות vor-ziehen, prae-ferre וכדו', ואין אף נשוא פנים לפי זה אלא האדם הנשוא לפנים, שהעמד כראש. אף בשמוש עם כנויים, כגון שאת פניך, הכינה העקרית היא: הנשיאת לפנים שלך, deine Bevorzugung, thy preference, ורק אחרי שגבר שמוש המלה פנים במשמ' ש"ע, פני האדם, הבינו שאת פניך כאילו על נשיאת הפנים של האדם, עד שאמרו אף אשא פניו וכדו'. כדגמת ההתפתחות הזאת יש גם בלשונות שמיות אחרות כגון בארמי נסב (ב)אפי, ובאשו' פנם רשו, פנם נשו, ואף בבנין שפעל פנם ששו במשמ' זו של נתינת יתרון, בעקר נשיאה למקום בראש, ועל יד צרוף זה כמה צרופים מקבילים כגון אחם רשו, אדם ישו במשמ' נשא הצדה, כלו' שם הצדה, דחה לצד, זלזל והתרשל בפלוני או בדבר. וגם צרופים אלו היבנו אחר כך כאילו היתה כאן נשיאה של אברי הגוף. ובעברי נולד באפן דומה אף הצרוף נשא ראש, בעקר: נשא ושם בראש, ומכאן המשמעות הכפולה של נשא ראש שיוסף משתמש בה בפתרון חלומותיהם של שרי פרעה.]

[1]) [באיוב (יג י): אם בסתר פנים תשאון, הכונה לסתר פנים במשמ' מסוה; עי' ב. פנים.]

[2]) [כך יש להבין את דברי ב"ס לפי הענין ולא כפרושי המפרשים. והצרוף לקח פנים דומה במיחד לארמ' נסב אפי באותה משמ'.]

ומשא פָּנִים ומקח שחד (דה״ב יט ז).—ובתו״מ: ברוך כבוד יי׳ ממקומו שאין לפניו משוא פנים לא לקטן ולא לגדול (מד״ר דבר׳ יח). — ובסהמ״א: אמרה מדת הדין רבש״ע יש לפניך משוא פנים בדין (ברא׳ רבתי, אלבק, 178). ועי׳ עוד ערך מַשֹּׂא. —

*קֵרוּב פָּנִים: המתגייר לשם אהבה וכן איש מפני אשה וכו׳ אין מקבלין אותן, רב אמר הלכה גרים הן ואין דוחין אותן כדרך שדוחין את הגרים תחילה אבל מקבלין אותן וצריכין קירוב פנים (ירוש׳ קידוש׳ ד ח).

ב. פָּנִים [1], שז״כ [2] בת״ר במשני מ״י, סמי׳ פְּנֵי, כנ׳ פָּנַי, פָּנֶיךָ, פָּנַיִךְ, פָּנָיו, פָּנֶיהָ, פָּנֵינוּ, פְּנֵיכֶם, פְּנֵיהֶם, פָּנֵימוֹ, — א) החלק הקדמי של הראש, וביחוד של ראש האדם, Gesicht, Antlitz; visage, face; face, countenance: ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם וילכו אחרנית ויכסו את ערות אביהם ופְנֵיהֶם אחרנית וערות אביהם לא ראו (ברא׳ ט כג). וירא יעקב את פני לבן והנה איננו עמו כתמול שלשום (שם לא ב). ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה (שם לח יה). וירחץ פניו ויצא ויתאפק ויאמר שימו לחם (שם מג לא). וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו וכו׳ ויכל משה מדבר אתם ויתן על פניו מסוה וכו׳ וראו בני ישראל את פני משה כי קרן עור פני משה והשיב משה את המסוה על פניו (שמות לד ל—לה). ואם מפאת פניו ימרט ראשו גבח הוא טהור הוא (ויקר׳ יג מא). והמלך לאט את פניו ויזעק המלך קול גדול בני אבשלום אבשלום בני בני (ש״ב יט ה). ואליהו עלה אל ראש הכרמל ויגהר ארצה וישם פניו בין ברכו (מ״א יח מב). ויהי כשמע אליהו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פתח המערה (שם יט יג). ויהי ממחרת ויקח המכבר ויטבל במים ויפרש על פניו וימת (מ״ב ח יה). בלע המות לנצח ומחה אדני יי׳ דמעה מעל כל פנים (ישע׳ כה ח). נבזה וחדל אישים איש מכאבות וידוע חלי וכמסתר פנים ממנו (שם נג ג). שאלו נא וראו אם ילד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה ונהפכו כל פנים לירקון (ירמ׳ ל ו). ודמות פניהם פני אדם (יחזק׳ א י). הנה נתתי את פניך חזקים לעמת פניהם ואת מצחך חזק לעמת מצחם (שם ג ח). פניך תכסה ולא תראה את הארץ (שם יב ו). כלה לחמס יבוא מגמת פניהם קדימה ויאסף כחול שבי (חבק׳ א ט). כי כסה פניו בחלבו ויעש פימה עלי כסל (איוב טו כז). פני חמרמרה מני בכי ועל עפעפי צלמות (שם טז טז). ובשמעי את קול דבריו ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה (דני׳ י ט).—ובתו״מ: עשרה בני אדם מתעסקים באלונטית אחת פניהן ידיהן ורגליהן ומביאין אותה בידן (שבת כב ה). בשעה שמעביר (ר׳ יהודה הנשיא) ידיו על פניו מקבל עליו עול מלכות שמים (ר׳ חייא, ברכ׳ יג:). פניך דומין למגדלי חוורים ולמלוי ברבית (מטרוניתא לר׳ יהודה ברי אלעאי, שם נה.). ופניהן דומין לשולי קדרה (ר׳ יצחק בר אבין, ר״ה יז.). הנכנס לחנותו של נגר שלא ברשות ונתזה בקעת וטפחה על פניו ומת פטור (ב״ק לב:). ת״ר מים שנתגלו הרי זה לא ישפכם ברשות הרבים ולא ירחיץ בהן פניו ידיו ורגליו (ע״ז ל:). כיון שראה הקב״ה כך אמר לו משה שתי הפנים בכעס אני ואת כועסין עליהן (מד״ר דבר׳ ג). — ובסהמ״א: וצריך שתודיע מצבו ומעמדו באותו

---

[1] [כאמור בהערה לא. פָּנִים אין פָּנִים כשם עצם מ״ר בעקר אלא שמוש מיחד של תה״פ פָּנִים, מצד קדים, לְפָנִים, שמוש המורה לצד הקדמי של כל דבר, ולאו דוקא לצד הקדמי של ראש האדם, ובודאי נולד שמוש זה של פָּנִים כשם עצם באותו זמן בכמה דרכים: בפני האדם והבהמה, אף בנוגע לכל גופם ולאו דוקא ראשם בלבד; בפני השטח שלנגד עיני הרואה, פני ההר, השדה והבית, הים והיבשה; ואף למ״של במשמ׳ מפשטת, כגון רִמְצאות אדם או דבר לפני הרואה, נוכחות וכדו׳, ועל כן אין לגזור את הוראותיה השונות של המלה כמושאלות ממשמ׳ זו של פני (ראש) האדם דוקא. ואף סדור ההוראות בערך זה אינו יכל אפוא לשקף את תולדות המלה בהתפתחותה ממש. כי במשך הזמן גברה משמעות זו של פני הראש, התדירה ביותר, וכודאי נולדו אף ממשמ׳ זו כמה שמושים שבהשאלה שאין להבדילם היום מן השמושים המקוריים שנולדו ישר מתה״פ פָּנִים, ואף כמה מן השמושים המקוריים קבלו גון חדש בהשפעת השמוש הגובר. ועי׳ אף בהערה על נשא פנים, לעיל עמ׳ 4992. על צורת המלה במ״ר בלי מ״י (plurale tantum) עי׳ א. פָּנִים, הערה, בערך א. פָּנִים נסדרו כל שמושי המלה במשמ׳ של תה״פ, גם במלות היחס בִּפְנֵי, לִפְנֵי וכו׳, וגם בצרופים כגון מלאך פָּנִים. לחם פָּנִים וכדו׳, נָשָׂא פָּנִים, נְשׂוּא פָּנִים וכדו׳, שאין לבארם ע״פ שם עצם פָּנִים.]

[2] [במקרא פָּנִים תמיד זכר, אך בלשון החכמים נקבה, כנראה בהשפעת שמות חלקי הגוף הזוגיים, כגון ידים, רגלים.]

המקום כאלו תאמר עומד או יושב שוכב או מיסב או נפול על פניו וכיוצא בהם (ר״י ח״ת, כוס חן י). ואמר (החכם) כל מי שרבו פניו תמעט חכמתו (הוח, מבחר הפנינים, 6). אחרי כן הסכימו להוליכנו אל השופט ויקחו אותנו והעם יסחבונו על פנינו ועל עינינו והמכות בגבנו והרוק בפנינו (ר״י חריזי, תחכמוני כב, 213). וכתב אפלאטון מי שהוא דק הפנים יהיה מבין ומחשב הדברים וכו׳, ואם פניו קטנים מאד יהיה רע ובליעל ובעל מרמה וגונב דעת הבריות (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד ח). — ואמר המשורר: שמש בפניך וליל תפרשי על זהרו עב קווצותיך (ר״י הלוי, וזה לך לציה, שעה״ש, 92). עב תערף או יזלו עינים וברק שחקים או יקוד מעים ופני יהודה או מאור סהר וזת הוד זהרו או זהרי צהרים (שלמה בן מועלם לר״י הלוי, עב תערף, שם 130). — *ועל אלילים אלמים בדמיון לאדם: בביאה אחת שנכנס מנשה לבית קדשי הקדשים היתה חטיית לישראל שעשה צלם של ד׳ פנים והכניסו להיכל (מד״ר דברי ב). — ועל הלויתן: דלתי פָנָיו (של הלויתן[1]) מי פתח סביבות שניו אימה (איוב מא ו). —וכהשאלה לאלהים ומלאכים וכדו׳: ויאמר יעקב אל נא אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך כראות פְּנֵי אלהים ותרצני (ברא׳ לג י). ויאמר (יי׳ אל משה) לא תוכל לראת את פָּנָי כי לא יראני האדם וחי וכו׳ והסרתי את כפי וראית את אחרי ופָנַי לא יראו (שמות לג כ–כג). שרפים עמדים ממעל לו שש כנפים שש כנפים לאחד בשתים יכסה פָנָיו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף (ישע׳ ו ב). והיו הכרבים פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על הכפרת ופְנֵיהֶם איש אל אחיו אל הכפרת יהיו פְּנֵי הכרבים (שמות כה כ). ועשוי כרובים ותמרים ותמרה בין כרוב לכרוב ושנים פָנִים לכרוב (יחזק׳ מא יח). היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה ארבעה ארבעה פָנִים לאחד וכו׳ ודמות פְּנֵיהֶם המה הפנים אשר ראיתי על נהר כבר מראיהם ואותם איש אל עבר פָנָיו ילכו (שם י כ–כב). —וכתו״ם: כל הנשיאים לא נשתתפו במעשה העגל וכו׳ לפיכך זכו לראות פני השכינה (רבי, פדר״א מה). —ובספה״א: למעלה מהם יש אחד שר גדול ונורא, גבור ונכבד, אלוף ונערץ, ישיש ועז, ואפפניאל ה׳ שמו שיש לו ששה עשר פנים וכו׳ (היכלות, בית״מ ילינק ה, 178). — ופְנֵי בעלי חיים: והכבשים הפריד יעקב ויתן פְּנֵי הצאן אל עקד וכל חם בצאן לבן (ברא׳ ל מ). ופְנֵי אריה אל הימין לארבעתם ופְנֵי שור מהשמאול לארבעתן ופְנֵי נשר לארבעתן (יחזק׳ א י). ופְנֵי כפיר אל התמרה מפו (שם מא יט). ומן הגדי נבדלו אל דויד למצד מדברה גברי החיל אנשי צבא למלחמה ערכי צנה ורמח ופְנֵי אריה פניהם וכצבאים על ההרים למהר (דה״א יב ט). — *פנים, פָנִים של מטה, כנוי לערוה באשה: אחר זמן שאמרו אחר זמן לקיניח וה״א אחר זמן לבדיקה, אחר זמן כדי שתרד מן המטה ותדיח את פניה (תוספת נדה ג י). האשה יושבת וקוצה לה חלתה ערומה מפני שיכולה לכסות פניה בקרקע אבל לא האיש תרגמה רב נחמן בר יצחק כגון שהיו פניה טוחות בקרקע (ברכ׳ כד.). ת״ר אלו הן תכשיטי נשים כוחלת ופוקסת ומעבירה (סרק) על פניה ואיכא דאמרי מעברת סרק על פניה של מטה (מו״ק ט:). ת״ז גישך כל זמן שאעבור מכנגד פניך וכו׳ אמר רב הונא מאי פניך תשמיש ואמאי קרי ליה פניך לישנא מעליא נקט (גיט׳ עו:). — ובאיש: אנא חזיתיה לר׳ אבהו שהניח ידיו כנגד פניו של מטה וכו׳ (ר׳ זירא, שבת מא.). כל המניח ידיו כנגד פניו של מטה כאילו כופר בבריתו של אברהם אבינו (שם).

—ב) ובמשמ׳ צַד בגוף דומם, —הצד הקדמי, פְּנֵי האהל: וחברת את חמש היריעת לבד ואת שש היריעת לבד וכפלת את היריעה הששית אל מול פְּנֵי האהל (שמות כו ט). —פְּנֵי הבית: ורחב פְּנֵי הבית והגזרה לקדים מאה (יחזק׳ מא יד). וישבני אל פתח הבית והנה מים יצאים מתחת מפתן הבית קדימה כי פְנֵי הבית קדים (שם מז א). — וכתו״ם: אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית (ר׳ ינאי, ברכ׳ לה:). — פְּנֵי לבוש הלויתן: מי גלה פְּנֵי לבושו בכפל רסנו מי יבוא (איוב מא ה). — פְּנֵי הלוט: ובלע בהר הזה פְּנֵי הלוט הלוט על כל העמים והמסכה הנסוכה על כל הגוים (ישע׳ כה ז). — פְּנֵי המנורה: ועשית את נרתיה שבעה והעלה את נרתיה והאיר על עבר פָּנֶיהָ (שמות כה לז). —פני המצנפת: ושמת אותו על פתיל תכלת

[1]) [אין הלויתן חיה שבמציאות אלא בריה אלהית אגדית, משרתו של הבורא שמרד בו. עי׳ טורטשינר, ס׳ איוב. ועי׳ הערת המחבר עמ׳ 2642].

פחיה על המצנפת אל מול פני המצנפת יהיה (שם כח לז). — ובמשמ' הצד העליון, בפרט כשצד זה בלבד נראה לעיני המסתכל בו מלמעלה, פני האדמה: ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה (ברא' ב ו). ויסר נח את מכסה התבה וירא והנה חרבו פני האדמה (שם ח יג). הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו הלא אם שוה פניה וכו' (ישע' כח כד–כה). תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה (תהל' קד ל). — פני הארץ: הנה יי' בוקק הארץ ובולקה ועוה פניה והפיץ ישביה (ישע' כד א). — *פני קרקע: ה' שמות נקראו לו עב אד ענן נשיאים חזיז, עב שהוא מעבב את פני הקרקע (מד"ר ברא' יג). — *פני הגן, ואמר המשורר: מטר שחק בעת רדתו פני הגן לאט שוה ועל פניו כסות פסים ומשי הזמן שוה (רמב"ע, הגביר כספלו, תרשיש, שער"ש, 74). —*פני הקרמיד: וכמה גשמים ירדו ויהא אדם צריך לברך ר' חייא בשם רבי יוחנן בתחילה כדי רביעה ובסוף כדי שיודחו פני הקרמיד (ירוש' תעני' א ג). — *פני השוק: ת"ר שותה כפלים דמו בראשו א"ר יהודה אימתי בזמן שלא ראה פני השוק אבל ראה פני השוק הרשות בידו (פסח' קי.). — פני שדה: על שדה איש עצל עברתי וכו' והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרלים (משלי כד ל–לא). — פני תבל: הכינו לבניו מטבח בעון אבתם בל יקמו וירשו ארץ ומלאו פני תבל ערים (ישע' יד כא). הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל ומלאו פני תבל תנובה (שם כז ו). — פני תהום: כאבן מים יתחבאו ופני תהום יתלכדו[1] (איוב לח ל). — הצד הפונה אלינו, *פני חמה, פני לבנה: פני חמה דומה לשק (יומא כט.). פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה (ב"ב עה.). כל שרואה פני חמה זהו מן הגזע ושאינו רואה פני חמה זהו מן השרשים (שם פג.). החמה קרנותיו ופניו המביטות למטה של אש וקרנותיו ופניו המביטות למעלה של ברד (פדר"א ו). — כל שטח וצד, *פני כר, קופה וכדו': כל שיש לו פנים פניו תיבו (ר' יהודה, תוספת' כלים ב"ב ג א). — *פני כפת שאור: אם טח פניה בטיט בטלה (רב יצחק בר אשי בשם רב, פסח' מה:). — *פני פת וחררה: ואין נותנין פת לתנור עם חשיכה ולא חררה על גבי גחלים אלא כדי שיקרמו פניה (שבת א י). כדי שיקרמו פנים המדובקין בתנור (ר"ח, בבלי שם כ.). — פנים, צדדים, עמודות בלוח: שמענו כי ד' פנים היו כתובין בכל לוח ולוח (גנזי מצרים, הל' ס"ת, כא). — פני החרב, חדה: אם קהה הברזל והוא לא פנים[1]) קלקל וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה (קהל' י י). — ובתו"מ: לגיבור שהוא מפלפל בזיינו ומראה פנים לכל צד (ספיק' רב', י הדברות קמייתא, ק:).

—ג) ובהשאלה בדבורים מפשטים, *פני הדור: פני הדור כפני הכלב (סוט' מט:). — פני מחנה (הארכה): ואת הצפוני ארחיק מעליכם והדחתיו אל ארץ ציה ושממה את פניו אל הים הקדמוני וספו אל הים האחרון (יואל ב כ). — פני המלחמה, הצד שהמלחמה פונה שמה: וירא יואב כי היתה אליו פני המלחמה מפנים ומאחור ויבחר מכל בחורי בישראל ויערך לקראת ארם (ש"ב י ט). הבו את אוריה אל מול פני המלחמה החזקה ושבתם מאחריו ונכה ומת (שם יא טו). — *פני מזרח, מערב, צפון, דרום, צד, רוח: כל זמן שפני מזרח מאדימות זהו יום (ירוש' ברכ' א א). ממקום שהחמה זורחת באחד בתקופת תמוז עד מקום שהיא זורחת באחד בתקופת טבת אילו פני מזרח, ממקום שהחמה שוקעת באחד בתקופת טבת עד מקום שהיא שוקעת באחד בתקופת תמוז אילו פני המערב והשאר צפון ודרום, הדא הוא דכתיב הולך אל דרום וסובב אל צפון, הולך אל דרום ביום וסובב אל צפון בלילה, סובב סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח אילו פני המזרח והמערב (ר' יוסה, ירוש' ערוב' ה א). חמה יוצאה ביום ארוך ושוקעת ביום ארוך זה הוא פני צפון, חמה יוצאה ביום קצר ושוקעת ביום קצר זה הוא פני דרום (בבלי שם נו.).

— ד) פנים במשמ' טבע הפנים, פנים טובים או רעים, Miene; mine; look: ותלך האשה לדרכה ותאכל ופניה לא היו לה עוד (ש"א א יח). — ובתו"מ: בזמן שאדם עשיר יש לו פנים שמחים לראות את חבירו ובזמן שאדם עני אין לו פנים לראות מפני שהוא

---

[1] [אמנם הכונה בפסוק זה לא לצד העליון של תהום הים שבארץ אלא לים העליון, המים אשר מעל לשמים, שלפי השקפת הקדמונים עצורים שם מי הגשמים. ובזה הפלא שמים אלו מלכדים כאבן ואינם נשפכים ארצה. ולפי זה פני תהום כאן הם דוקא הצד התחתון הנראה לאדם.]

[1] [האם צ"ל פגים, כלו' לטש (קלקל מלשון נחשת קלל) את הפגום שבברזל?]

מתבייש מחבירו (מד"ר ברא"י לח). אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה באיזו פנים את מבקש ליכנס לארץ (שם במד' יט). לבן מלך שיצא לתרבות רעה והיה המלך משלח פדגוגו אחריו ואמר לו חזור בך בני והיה הבן משלחו ואומר לאביו באלו הפנים אני חוזר בי ואני מתבייש לפניך וכו' (ר' שמואל פרגריטא בשם ר' מאיר, שם דבר' ג). — ועי' לקמן בצרופים עם תאר. — ובמשמ' פָּנִים של כעס ואף, חרון פָּנִים[1]: תשיתמו כתנור אש לעת פָּנֶיךָ יי' באפו יבלעם ותאכלם אש (תהל' כא י). פְּנֵי יי' בעשי רע להכרית מארץ זכרם (שם לד יז). — ובמשמ' פָּנִים זועפים ונזעמים[2]: אם אמרי אשכחה שיחי אעזבה פָּנַי ואבליגה יגרתי כל עצבתי ידעתי כי לא תנקני (איוב ט כז–כח). ועי' עוד בצרופים עם תארים, ע' 5001: *פנים הדופות, *פנים זעומות, *פנים זעפים, *פנים חשכית, *פנים כעוסות, פנים נזעמים, פנים רעים וכדו'.

— ה) פָּנִים במשמ' נכחות, ככנוי לאלהים ומלך[3]: ויאמר (יי' אל משה) פָּנַי ילכו והנחתי לך ויאמר אליו אם אין פָּנֶיךָ הלכים אל תעלנו מזה[4] (שמות לג יד–יה). ותחת כי אהב (יי') את אבתיך ויבחר בזרעו אחריו ויוציאך בְּפָנָיו בכחו הגדול ממצרים (דבר' ד לז). פְּנֵי יי חלקם לא יוסיף להביטם[5] (איכה ד יו).

— ו) *פָּנִים, טעם: כדי שתהא התורה נדרשת מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור (ירוש' סנה' ד ב). גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאין בדורו של ר' מאיר כמותו ומפני מה לא קבעו הלכה כמותו שלא יכלו חביריו לעמוד על סוף דעתו שהוא אומר על טמא טהור ומרא' לו פנים, על טהור טמא ומראה לו פנים (ערוב' יג:). אמרה כנסת ישראל הביאני הקב"ה למרתף גדול של יין זה סיני ונתן לי משם התורה שנדרשת מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא (מד"ר שה"ש, הביאני). תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעין לדרוש את התורה במ"ט פנים טמא ובמ"ט פנים טהור (רב יהושע דסכנין בשם רבי לוי, תנחומא, חקת ד). — ובספה"א: אם הגדילו הבנות ובעל אמם אין נאמן ויש פנים לחשש כי פרוץ הוא וכו' וכשאין פנים לחשש וכו' אין חוששין (תשו' הגאו' הרכבי תכו). הרי הן בחזקת מכורין והרי הן עומדין בידי הלקוחות עד שתביא ראיה כי בטלין היו מאות מן הפנים שפרשנו למעלה (שם לט). עשינו זה בעבור כמת פנים וכו' ולכל אשר זכרתיו כל שכן אלה הפנים האחרונים כי הם הרעים והמגנים שבהם נמנעתי מהשלים כל סעיפי השרשים האלה בספרי זה (ר"י א"ת, הרקמה, הקדמה). ובמגדנות אין פנים לסבור בכאן שהם פירות (הול, פה"מ לרמב"ג, סרש מגד). וכמה פעמים פיסו אותי קצת הנדיבים וכו' להעתיק להם קצת מחבורי הגאונים וכו' ולא נתפייסתי להם מפני כמה פנים שצריך האדם להזהר מהם בענין הזה (היל, חו"ה, הקדמת המתרגם). כל הדברים המפסידים את היחוד וכו' כלם מפסידים הבחינה והשלשת פנים אשר הקדמנו זכרם בתחלת השער הזה גם הם מפסידיה (שם, הבחינה ו). מפני שההערה התקועת בשכל נחלשת מג' פנים התחייבנו לחזקה בהע"ה התוריה והאחד מהשלשה פנים הוא מפני שנברא האדם מדברים שונים זה מזה וכו' (שם, עבודת האלהים ג). וכן השרים ורואי המלך והסגנים אשר סביבותיהם כתות מעבדיהם ושמשיהם וב"י ומשתדלים בעבורם לחזור על סיבת קבוץ הממון מפנים טובים ורעים (שם, הבטחון ד). ומן הפנים האלה אחי כבד העולם על יושביו (שם, הכנון הנפש ג). וכן אם טען הטוען ואמר זה חייב לי מנה או מנה יש לי אצלו אומרים לו מאי זה פנים, הלוית אותו או הפקדת אצלו (רמב"ם, טוען ונטען ו ח). להקשים המופתיים תנאים אין פנים בזה המאמר לזכור אותם (מלות ההגיון ה). וגם חכמי הפילוסופים השתדלו בקיומו בפנים הרבה בראיות גדולות ראויות לסמוך עליהם (ר"י אבן לטיף, שער השמים כה, השחר שנה ב, 103). ודברי בעל הלכות גדולות ודברי רבינו יצחק זצ"ל נראין דהויין לגמרי שאין פנים לעשותן ככלי מתכת אלא או ככלי אבנים או ככלי חרש לאוסרן לגמרי (שבלי הלקט, פסח כז, סד.). ומן השקר שתהיה הראשונה היא המבוקשת.

---

1) [אפשר שבשמוש זה פָּנִים הוא קצור לשוני של: חרון פנים, חֳרִי פנים, כרגמת אַף במקום חרי אף, חרון אף.]

2) [כנראה קצור לשוני של: פנים נזעמים וכדו'.]

3) [כך משמשת גם בערבי' המלה חצ'רה a) שמשמעותה נכחות, המצאות במקום, כתאר כבוד בכנוי במקום שם האיש שמדבר בו.]

4) [ואולם עי' אפשרות אחרת בערך ב. פֵּן, הע' 3).]

5) [ואמנם אפשר שלפי הענין יש לחבר פְּנֵי יי' עם תכן הפסוק הקודם: לא יוספו לגור פני יי' שחלקם.]

a) حضرة

לשני פנים האחד שהוא כבר שם יתרון לחכם על העובד וכו' והשני שהחכמת במעשה אינה יותר נכבדת מהמעשה (ר"א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי, באור ח, עז). ומכל הפנים האלה הרחיקה התורה משכב הנדה (מנחם בן זרח, צידה לדרך ב א ב). ומקיים הגזירה מפנים השונים (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יח, ד"ה לדקה). ואמנם שאינו גוף בארוהו בכמה פנים (ר' יחיאל מפיסא, מנחת קנאות, 20). בנטותו אל התכלית הקצוי נזק יקרב באהלו מן הפנים שנזכיר (ר"י מוסקאטו, קול יהודה להכוזרי ג א). —ואמר הפיטן: כללני בעוז מדרשות בשבעים פנים נדרשות (שמעון בר יצחק, אהוביך, יוצר שבת חוה"מ פסח). — מִפָּנִים, — כמו מפָּנים שונים, מטעמים שונים: ובטל אצלי שיהיו הם עושים את עצמם מפנים אני זוכר מהם שלשה הפנים הראשונים וכו' והפנים השניים והפנים השלישיים וכו' (ר"י א"ת, או"ד א). וכבר יראה בהם (בדעות ובאמונות) שאין לרצון ולבחירה מבוא בהם כלל וזה מפנים ראשונה וכו' שנית וכו' ג' וכו' (ר"ח קרשקש, אור ה' ב ד). יש מן הקדמונים מי שהכחיש הידיעה ואמר שאי אפשר לאדם שישיג לידע דבר על אמתתו וזה מפנים אם בעבור שכל ידיעה לא תגיע אלא מידיעה קודמת וכו' ואם בעבור שהדבר שיודע בהקש לא ימלט מחלוקה וכו' ומאלו הב' פנים בטלו הידיעה (ר"י אלבו, עקרים א טז). ואינו נכון ולא אמיתי בעיני וזה מפנים הא' וכו' והפן השני וכו' (ר"י אברבנאל, מפעלי אלהי י י, סה:). עיקר שלמותו של אדם תלוי ועומד במעשה לבדו וזה מפנים האחד מכח הסברא ובו' (ר"י מוסקטו, נפוצות יהודה יח).

— ז) פָּנִים, פרוש, באור, מובן: אמר המעתיק דברים הללו מלשון ערב מצאתי בס' דיני הגט לר' דוד בן הגר אלו הפנים כעין שמצאתים בזה הספר (שערי צדק, תשו' הגאו' ג כב). ופתרון בנוי לתלפיות לתלוליות כמו תלול הוא יצא לשני פנים האחד מלכי בני ישראל שיכתבון תליית הנשק בטירתם דכתיב אלף המגן תלוי עליו (תשו' דונש על רסע"ג 72). רדנו, נבדלנו ממך כמו הרודה פת מן התנור כך מדרש ר' תנחומא ומנחם פי' רדנו לשון ירידה ועוד פנים אחרים (רש"י, ירמ' ב לא). והפנים הראשונים יותר ראוים (ר"י א"ת, סה"ם לריב"ג, שרש מלם). וכבר בארנו בספר הרקמה והישור המנע היות אל תתחר מבנין מתחרה בארז ונטינו בו שם אל היותו מן חרה על דמיון ואל תתגר בם כאשר הכשיר בו ר' יהודה והם פנים נכונים אלא שהטוב והכשר ממנו אצלי היותו קל מן מתחרה בארז (שם שרש חחר). ואלה פנים נכונים בו זולת הפנים אשר זכרנום בזולת המקום (הוא, הרקמה, 201). ונצורת לב יש לו פנים רבים נוכל לומר שהוא כמו כעיר נצורה כלומר מוקפת סביב לבה במיני התכשיט וכו' והפירוש השני הוא שנוכל לומר ונצורת לב שמורת לב כלומר חריפה ומחודדת ויודעת ושומרת עצמה שאדם לא יוכל לרמותה (פרוש משלי לזרחיה מברצלונה ז, השחר שנה ג, 218). מה שאמרה התורה וכי יטהר הזב מזובו יסבול זה המאמר שני פנים (ר"א הקראי, גן עדן, טמאה וטהרה ג, קי.).

— ח) פָּנִים, אֹפֶן: ואמצא את מלת כל גבר על אחת משתי פנים אם יסוד אם תוספת תמצאנה (האגרון לרסע"ג, ההקדמה העברית, הרכבי, כז). אבל עכשו מאחר שלא התנו בפירוש על שני הפנים האלו והגיע המקח באחריות לוי עמהם אין קדימת מכירת המקח הראשון מבטלת הראוי ללוי מן השני (שערי צדק, תשו' הגא' לו:). וקיבלו שתי פנים אילו ואילו בכל תנאי תורה ותנאי כתובה זו מראש ועד סוף (נוסח כתובה ירושלמית, סריד מעיר, קובץ על יד ה, 4). ושמעתי בה פירוש אחר בפנים אחרות (רב נסים גאון, סנה' כה.). אמרה הנפש זה יקשה עלי להפרד ממנו מפני אורך רגילותי בו. לכן הורני באיזה פנים יקל עלי בחסדך (ר"י א"ת, חה"ל, עבודת האלהים ה). ומהם כי הבוטח ביי' לא ימנענו רב הממון מבטות ביי' מפני שאיננו סומך על הממון והוא בעיניו כפקדון צווה להשתמש בו על פנים מיוחדים ובענינים מיוחדים לזמן קצוב (שם, הבטחון פתיחה). ואם יבא לו (לאדם) טרפו על פנים מאופני הסיבות אשר התעסק בהם ראוי לו שלא יבטח על הסיבה ההיא וישמח בה ויוסיף להחזיק בה ויטה לבו אליה כי יחלף בטחונו באלהיו (שם, הבטחון ז). וכן אם יבואהו טרפו בסיבה מבלי סיבה ובמקום מבלי מקום ועל ידי איש מבלתי איש אחר יאמר בלבו אשר יצרני על צורה ותבנית ותכונה ומדה מבלי שאר הצורות והתכונות והמדות לתקנת עניני הוא בחר לי שיבא טרפי על הפנים המספיקים לעניני מבלי שאר הפנים (שם שם). והשמיני, חשבון האדם עם נפשו במה שהוא חייב בו מיחוד

לבו לאלהים יתברך ויחוד הלב על שני פנים (סס, הסבון הכפס ג). יניעהו מי שירצה ויפעל על כמה פנים מאופני ההפעליות מחמקרה ותחפץ (הוא, כוזרי ד ג). אבל הפנים האמתיים אצלי והוא הדרך המופתי אשר אין בו ספק שיקויים מציאות השם ואחדותו והרחקת הגשמות בדרכי הפילוסופים (ר״ם א״ח, מו״נ א עא). השמיעה נופלת על שני פנים ממה שענינה הכנה והשתכלות בדבר כמו שמענה ואתה דע לך, וישמע אברהם לעפרון קבל עצתו, וזמנה שענינה שמיעת אוזן, השמע עם קול אלהים וישמע יהושע את קול העם ברעה (פי׳ משלי לזרחיה, הסחר סנה ב, 70). והחבר הוא על שלשה פנים האחד השתוף בחכמה ובלמוד והשני השתוף במנוחה וההרגשות הטבעיות והשלישי השתוף בתועלת (רס״ע פלקירא, ראשית חכמה, 17). ועוד למה שדקדקנו הפנים אשר עליהם אפשר שיצא מן האחד רבים מצאנום ארבעה פנים (אמו״ר לראב״ד, 63). אני הצעיר מצעירי התלמידים הקטן מן השרידי׳ בהיותי בבית עבדים מצאתי ההוראות והדינים מסודרים בכמה פנים (ר״י אבוהב, מנוה״מ, הקדמה). הספרים המחוברים בזאת החכמה הולכים על פנים שונים יש מהם וכו׳ ויש מהם וכו׳ (ר׳ דוד יחיא, לשון למודים, הקדמה, בתחלתה). הנה בהכרח יהיה בה על אחד משני פנים אם שיקבלו מציאות נוסף וכו׳ או שנאמר שנפסדו תכף וכו׳ (ר״י אברבנאל, שמים חדשים, עיון ג׳ כו). כי התארים הנמצאים בתורה הנאמרים בבורא ית׳ יבאו על שני פנים האחד הם שמות מיוחסות לו ית׳ הנקר׳ בלשון רז״ל מדות וכו׳ וקצת תארים נאמרו בו ית׳ כדי לשכך את האוזן לפי שאותן התארים נמשכים אחר הפעולו׳ הגשמיות כמו ראיה שמיעה וכו׳ (ר״י מסיקא, מכסת קנאות, 22). ובהשתנות אותו המורכב בפנים מתחלפים התהוו יסודות מתחלפי הצורות (ר״ע ספורנו, אור עמים, יסודות, יד). — עַל פָּנִים, עֲלֵי כָל פָּנִים, לְכָל הַפָּנִים, בכל אפן: קל וחמר אם נתרשל בשמירתן שהוא חייב על כל פנים (מדה״ג כ״י תימני, ויסב). הוו יודעין שזה שאסרה ההלכה אין נזקקין לנכסי היתומים לא נאסרה על כל פנים (סו״ת הרי״ף ע ז). ועלי כל פנים (אעפ״י שכבר פשט הספר בכ״מ) צריך אני לבאר לכם (אגרת הרמב״ם לחכמי מרסיליה, כ״י בזנתנסי רומא, כנראה נוף העברי שלו). ולפיכך אני אומר כי על כל פנים ראוי הוא להיותו מושל על כל הדברים שנתהוו בשם אלקים מחמת אמתתו (ר׳ יוסף ג׳יקטיליה, גנת אגוז ב, בביאור אמתת המערכות). ומהאמונות הם חיצונים יען כי למדו בחכמת הפילוסופיא הנקראת חכמת חיצונית כי על כל פנים נכרים וזרים הם מן האמת ואין להם על מה שיסמכו (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ח). אם לא שבאמת כבר הכרתם בעצמכם שהאמת אתי בכל תלונותי לכל הפנים את חטאי אני מזכיר (ישראל משה חזן, שארית הנחלה עא, כג). — מִכָּל הַפָּנִים: מכל הפנים למרת שאפילו אחת ארוכה ואחת קצרה בדפרישות (שבלי הלקט בשם ר״ת, תפלה סוף סי׳ כח). — בְּשׁוּם פָּנִים, בשום אפן: וראה שזה לא יתכן בשום פנים ולא יהיה (ר׳ יצחק הישראלי, יסוד עולם, נז.). והאפס לא יהיה ממנו מעשה ולא הנחה כי האפס לא יעשה דבר ונמנע שיהיה הדבר עושה את עצמו בשום פנים (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד ה). ואחרי כן חשוב בחנות הבורא יתעלה בהנהגתו את האדם אשר שם לו בטן אמו למצע וכו׳ הוכן לו במקום אשר לא יוכל אדם להגיע אליו בשום פנים (סס, הבחינה ה). ואם לא יגזור לו (הבורא לאדם) יותר מן המזון אם היו משתדלים כל אשר בשמים ובארץ להוסיף עליו לא היו יכולים בשום פנים ולא בשום סיבת (סס, הבטחון ד). וצריך שלא ירגישו ההמון בשום פנים במקום הסתירה ביניהם ושיעשה המחבר תחבולה להעלים אותו בכל צד (ר״ש א״ת, פתיחת הרמב״ם למו״נ). וחן (סודות התורה) גרגרי לב מעשין עליהם קליפות רבות, עד שיתעסקו בני אדם כלם בקליפות ההם וחשבו שאין תחתם לב בשום פנים (הוא, מו״נ א עא). ויחשבו שהדבר ההוא אין צורך בשום פנים לקיימו או לבטלו במה שיצטרך אליו מפנות התורה (סם סם). והשיב אלרא״זי אשר דבר כי כשיהיה החולי חזק מהחולה אין תוחלי׳ שיקים החולה מחליו ולא יועילהו רופא בשום פנים (רס״ע פלקירא, המבקש לד). ויבאר כמו כן כי אותם אשר ראשותם סכלית אין צריך שיקראו אותם מלכים בשום פנים (הוא, ראשית חכמה, 58). השוגג במומים אין לו חיוב בשום פנים (ר״א הקרא׳, גן עדן, מומים, קסט:). ועל כן משמעת הפירוש משתנים לכמה אופנים אשר ממנו לא יצא כוה בשום פנים (ר״י אבוהב, מנוה״מ, הקדמה). האמונה בדבר הוא הצטייר הדבר בנפש ציור חזק (עד שלא) תשער הנפש

בסתירתו בשום פנים (ר״י אלבו, עקרים א יט.). שהרי לא ישיגנו ית׳ שום מקרה בעצם כבודו בשום פנים (ר״ע אלדבי, שבילי אמונה א). — ובמשפט חיובי, במשמ׳ באילו פָנִים שהם: כשהאדם נהנה מן העולם הזה בשום פנים חייב לברך לאדון הכל אשר כל ההנאות באות מטובו (ר״י אבוהב, מנוה״מ ג ג ג ג). — פָנִים מההראות: והנה לדעת תמסטיום גם כן פנים מההראות, מהם וכו׳ ומהם וכו׳ (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ב). ימצא לו פנים מההראות (שם ג ב).

— ט) ״פָנִים, במובן מפשט, צד, בחינה: תחילה כי פתר ותשלח אמתה שפשטה אמה שלה וזה טעות מכמה פנים (תפו׳ דונש על רסע״ג 1). אבל היתרון לקהל מכמה פנים (ר״י א״ת כוזרי ג יט). ועל שני הפנים הם חייבים בקבלת התורה (הוא, מו״ה, עבודת האלהים ד). ואח״כ העלי על מחשבתך שאת הטיבות בכמותם לעבדך מקנת כספך והפנים אשר ייטבו בעיניך ממנו קבלי איתם עליך מבוראך (שם שם ה). וכאשר יתיאש ממך בפנים האלה ישתדל לפתותך מצד טוב עבודת הבורא (שם, יחוד המעשה ה). ואם לא ימצא היצר דרך לפתותך מהפנים האלה יתחכם לך במה שהוא יותר דק (שם שם). ודע שאתה בשתחייב לו דבר אחד יהיה רחקך ממנו בשני פנים (ר״מ א״ת, מו״נ א כט). שהחכמה נודעת משני פנים הא׳ חכמת ותושיה נודעת מן הבריאה והיצירה וכו׳ והשני חכמת ובינה שהיא התורה והחזות שניהם בנבואה (לקו״ק, נספח׳ 9). וכן נמצא בו תקון הגוף משני פנים האחד שינוח האדם שביעית ימי חייו ובזה יתמיד בריאות גופו וכו׳ והשני הוא שיום השבת הוא סבה לזרז האדם במלאכתו בשאר חימים (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים, יתרו, סע.). כי בכל פעל יפל בו הנעימות מב׳ פנים אם מצד הפעולה בעצמה וכו׳ ואם מצד הפועל וכו׳ ובפעולות האלהיות יפול בהם הנעימות והשלמות משתי אלו הפנים (ר״י אלבו, עקרים, הק׳מה). והמניעה מלכת אליהם הוא לי להיזק קצת מכמה פנים (שו״ת חות יאיר ע).

— י) ובהשאלה פְּנֵי העיר, פְּנֵי הארץ, ראשי העיר, האנשים החשובים שבעיר [1], גדולי העיר: ויחן את פני העיר, חנן את הפנים שבעיר התחיל משלח להם דורונות (מד״ר ברא׳ עט).

— ומ״י ״פָּן [1]: דע כי הגירושין מתקיימין על חמשה פנים הפן האחד וכו׳ [2] (תשו׳ הגאו׳ שערי צדק כב, בשם ר׳ דוד). שיש כאן ב׳ פנים פן האחד שאינו צריך לחזרה פן הב׳ שהוא חלף והלך לו ונדבק שלא במינו (הקנה, יבום). וידוע כי לכל חיה וחיה י״ו פנים ד׳ לכל רוח מארבע רוחות העולם ממה שכתוב וד׳ פנים לאחת יכלול לכל היה וכן לכל פן ופן (ר׳ בחיי, ברא׳ ג כד). ועומד גב האופן באמצעו בולט בגב הפנים עם החוטם באמצע הפנים ומיכן פן אחד ועינים ומיכן פן אחד ועינים (ר״א מבלגנצי, יחזק׳ א יח). ונמצאת כל מעלה מכל מעלות ידו״ד ית׳ שיש לה שתי פנים הפן האחד שמקבלת ממי שלמעלה ממנה והפן השני שבו משפעת טובו במי שלמט׳ ממנה (ר״י גיקטיליה, שערי אורה, מנטובה, כח:). בפן מן הפנים (מנחם בן זרח, צידה לדרך ב א ב). זהו הפן הראשון מהדמוי והמשל במראה הזאת (ר״י אברבנאל, זבח פסח על הגדה, ברוך שומר). הנה כאשר באו לפניו (האחים לפני יוסף) הכירם בפן הראשונה מההכרת והוא בראיית פנים (הוא, פ׳ מקץ, ויכר יוסף את אחיו). ואינו נכון ולא אמיתי בעיני וזה מפנים הא׳ וכו׳ והפן השני וכו׳ (הוא, מפעל׳ אלה׳ י י, פה:). אז

---

[1]) [קשה להבין את התפתחותה של משמעות זו, ראשי העיר ברבוי, גם מן א. פָנִים כתה״פ וגם מן ב. פָנִים כש״ע בהוראותיו השונות: פני האדם והבחנת וכדו׳, נוכחות וכדו׳. ואולם יתכן מאד, כי היה קים בתקופת המקרא אף ת״ז פְּנִי או פְּנִי במשמ׳ הנמצא לפנים, מצד פנים, העומד בראש. כי כן בא בכתבת כנענית (עי׳ ההערה בעמ׳ 4987) אף התאר המלכם הלפנים (המלכים הלפניים); וברבוי פָּנִים (ע״ד עִבְרִים ת׳ עבריים). ולפי זה יהיה פְּנִי העיר במקום פְּנִיֵי העיר, הבאים בראש שבעיר. ועל הפסוק והרעב היה על כל פני הארץ (ברא׳ מא נו) דרשו במד״ר: ראוי היה למקרא לומר על הארץ מה תלמוד לומר על פני, אמר רבי שמואל בר נחמן ללמדך שלא התחיל הרעב אלא בעשירי׳, שאין פני הארץ אלא עשירים וכו׳. בזמן שאדם עשיר יש לו פנים שמחים לראות את חבירו ובזמן שאדם עני אין לו פנים לראות מפני שהוא מתבייש מחבירו (מד״ר ברא׳ לח).

[1]) [צורת מ״י זו חדשו בסתמ״א כשהוכר הצרך בה בשמוש המפשט של פנים. אמנם אף מקדם ועל יד מ״י המחֻדש פָּן שמשת המלה אֹפֶן תבופות בתמורת למ״י החסר.]

[2]) זה לשון המעתיק, וצ״ע מי הוא.

שכוון לפן האחד או שכוון לפן יצי' וכו' (הקדמת מעדני יו"ט על הרא"ש לסדר זרעים, ד"ה ומעתה יקשה). וכל הפנים פונים כל אחד מהם לחיה הראויה לקבל ממנה כי בהתקרבה אצל מזרח הפן האחד שהוא פן אד"ם פוני לשם לקבל מהמקום ההוא באותו הפן ובהתקרבה אצל דרום הפן האחר אשר הוא פן האריה פינה לשם ומקבל מהמקום ההוא ובהתקרבה אצל צפון הפן האחר אשר הוא פן שו"ר פונה לשם ומקבל מן הצד ההוא (ר"י בן גבאי, עבודת הקדש, כחלק התכלית יט). מעות האדם בענין זה יהיה בא' משני הפנים הפן הא' מי שלא ידע בהם כלל שלא נתגלה לו שערי אורה וכו' הפן הב' הם אותם אשר נתגלה עליהם אופן הספירות ומציאותם ומכחישים אותם מפני רוע תבונתם (רי"א מודינה, ארי נוהם א). ולפן האחרון יש קצת רגלים לדבר להיות כי פסקה וסתה זה חודש ימים קודם הנשואין (ר"י עמדין, שאילת יעב"ץ ב קיא, לא:).

— בשמושי לשון, א) עם אות ל', *לפנים, למראית עין: הם לא עשו אלא לפנים אף הקב"ה לא עשה עמהן אלא לפנים (מגי' יג.).

— ב) בהכפלת המלה פנים, דבר פנים אל פנים, דבר פנים בפנים, דבר בלא מליץ, כמו פה אל פה: ודבר יי' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו (שמות לג יא). פנים בפנים דבר יי' עמכם בהר מתוך האש (דבר' ה ד). — ידעו פנים אל פנים: ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו יי' פנים אל פנים (שם לד י). — ראה את פלוני פנים אל פנים, כמו עין בעין: ויקרא יעקב שם המקום פניאל כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי (בראש' לב לא). וירא גדעון כי מלאך יי' הוא ויאמר גדעון אהה אדני יי' כי על כן ראיתי מלאך יי' פנים אל פנים (שפט' ו כב). — נשפט פנים אל פנים: והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים (יחזק' כ לה). — הפנים לפנים: כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם (משלי כז יט). — *פנים כנגד פנים: תניא אידך כה תברכו פנים כנגד פנים אתה אומר פנים כנגד פנים או אינו אלא פנים כנגד ערף ת"ל אמור להם כאדם האומר לחבירו (סוט' לח.). הכל משמשין פנים כנגד ערף חוץ משלשה שמשמשין פנים כנגד פנים ואלו הן דג ואדם ונחש (בכורו' ח.). — ובמהמש"א: דכל זמן שהן פונים פנים כנגד פנים פשיטא ליה דאסור (רש"י, ברכ' כז.).

— ג) עם שמות עצם, אור פנים, סבר פנים יפות, עי' ערך א. אור. — *אריכות פנים, עי' ערך אריכות. — בשת פנים, עי' ערך בשת. — *גלוי פנים, עזות וחצפה, עי' ערך גלוי. — *הארת פנים, עי' ערך הארה. — °הדר פנים, עי' ערך הדר. — *הדרת פנים: הדרת פנים זקן (שבת קנב.). ועי' עוד ערך הדרה. °הכר פנים: או שהיו פניו טוחות ואין בהן הכר פנים (רמב"ם, איסורי ביאה י יא). — הכרת פנים: קשי מראה הפנים ויחס הזלזול לכל אדם, ונרדף עם חצפה, Frechheit; arrogance; effrontery: עי' ע' א. הכרה. — *ובמשמ' סימנים שבהם אפשר להכ' הפנים: כתיב ויכו בהם אביה ועמו מכה גדולה מאד אמר ר' אבא שהעביר הכרת פניהם של ישראל הדא הוא דכתיב הכרת פניהם ענתה בם וגו' ות' החוט' (ירוש' יבמ' טז א). כל הלידות שבתורה עד שיצא ראשו ורובו ודי עד שתצא הכר' פניו (ר"ש בן לקיש, שם נדה ג ג). ועי' עוד ערך ב. הכרה. — °ובמשמ' חכמת הכרת פנים, שלפי שרטוטי הפנים שופטים על תכונת האיש וגורלו, Gesichtskunde; physiognomie; my-, עי' שם. — °הסברת פנים, עי' ערך °הסברה. — °זעם פנים, ואמר המליץ: הסברת פנים תחזיק האהבה וזעם פנים מעירה לבוש הקבול (ר"י ח"ס, מבחר הפנינים, 31). — °הלוי פנים: או שלקחו (את הכסף) יהודה מלוי על פי בית דין או בחלוי פנים[1] (תשו' הגאו' מנטובה סי' רכג). — °חציפת פנים: זדונך וחציפת פניך ידענו (שלמון בן ירוחים, מלחמ' ה', 68). — °יקהת פנים, קמטי הפנים, עי' ערך ג. יקהה. — °יקר פנים, ואמר המשורר: נקלותי בעיניהם בשומי יקר פני כמדרך פעמיהם (רמב"ע, דיואן נב בולל'). — מאור פנים, האור הנאצל מהפנים, עי' ערך מאור. — °ובמשמ' סבר פנים, רצון, הפך מזעף, עי' שם. — °מי פנים, בושה, שפלות, עי' ערך מים. — *מראה פנים, עי' ערך מראה. — °סבר פנים, הבעת מראה פניו של אדם המעידה על רגשותיו, תכונותיו ואפיו, Miene; mine; demeanour, עי' ערך ב. סבר. — *סבר פנים יפות, הבעת פנים של רצון, נחת ונעימות, עי' שם. — °סבר פנים רעות,

[1] [ועי' גם לקמן גלה פנים.]

עי' שם. — סתר פנים. מחסה ומגן, עי' ערך סתֶר.— ובמשמ' מסוה, עי' שם ועי' עוד ערך א. פנים, עמ' 4992 הערה 2 לנשא פנים.—"עדשי פנים, Sommersprossen; taches de rousseur; (summer) freckles, עי' ערך עדָש. — עז פנים, עי' ערך עז. — *עזות פנים, עי' ערך *עַזות. — *עטיפת פנים, עי' ערך א.*עטיפה. — *פרצוף[1]) פנים: אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם (יבמ' עז ג). דיו פרצוף פנים היה לו לאדם הראשון שנאמר אחור וקדם צרתני (ר' ירמיה בן אלעזר, ערוב' יח.). — *צורת פנים: צורת פנים שאמרו אחד מכל צורת הפנים חוץ מאונים (תוספת' נדה ד ז). סנדל צריך צורת פנים (בבלי שם כה:).— "קבלת פנים, נהוג בדבור ובספרות. — *קלסתר[2]) פנים: מיד נהפך קלסתר פנים של יצחק ונדמה לאברהם (ב"מ פז.). והקב"ה נותן בו רוח ונשמה וקלסתר פנים וכו' (נדה לא.). עד אשר לא תחשך השמש זה קלסתר פנים (מד"ר קהל' סדרא ג).—רֹך פנים: ואמרו אחרים שהוא (הכשת) רוך הפנים מהמעשים הכעורים (אברהם בן חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי בחור יט, 106). — רֹע פנים, כעס: טוב כעס משחוק כי ברע פנים ייטב לב (קהל' ז ג). — *תֹאר פנים: מאי לתרופה ר' שמואל בר נחמני אמר לתואר פנים של בעלי הפה (סנה' ק.).—*פנים של אימה: פנים של אימה למקרא (סופר' טז ג). — *פנים של זעם, עי' ערך זַעַם.

— ד) ועם תארים, — שהשם פנים בהם מתאר, *פנים בינוניות: פנים בפנים דבר ה' פנים תרי בפנים תרי הא ארבעה אפין פנים של אימה למקרא פנים בינוניות למשנה פנים שוחקות להש"ס פנים מסבירות לאגדה (ר' חנינא בר פפא, סופר' טז ג). — *פנים הדופיות, זועפות, עי' ערך הֲדַף.—*פנים הפוכות, ואמר בן סירא: מכאוב ונדדי שינה וצער ותשניק ופנים[3]) הפוכות עם איש כסיל (ב"ק גני' לד כ). —*פנים זעומות, ספיקות זעם, עי' ערך זַעַם. — פנים זעפים, דלים ומפיקים עצב, עי' ערך זַעַף.—*ובאותה משמ' פנים זעופות: הרבה נראה להם הקב"ה בסיני בפנים זעופות בפנים הדופות, בפנים מוריקות, בפנים שמחות (פסיק' רב', י' הדברות קמייתא, קא.). —*פנים זקופות, שאינן נטויות למטה ומפיקות אמץ ושמחה, עי' ערך זָקוף. — *פנים חדשות, איש חדש שלא היה מקדם במקום: אם באו פנים חדשות אומ' ברכת חתנים ואם לאו אין אומ' ברכת חתנים (ר' יהודה, תוספת' מגילה ד יד). מי שמתו מוטל לפניו וכו' ביום הראשון אינו נותן תפילין ביו' השני הו' נותן תפילין ואם באו פני' חדשות הוא חולצן כל שבעה (ר' אליעזר, ירוש' ברכ' ג א). — *ובמשמ' צורה חדשה, דבר חדש: ואמרית לן עליה פנים חדשות באו לכאן (ר' יוחנן, שבת קיב:). לבינתא ועבדית עפרא קני מאי אמרת דילמא הדר ועביד ליה לבינתא האי לבינתא אחריתי היא ופנים חדשות באו לכאן (ב"ק צו:). — *פנים חולניות, עי' ערך חולָני.—פנים חזקים, שאינם משתנים מבהלה וכדומה, עי' ערך חָזָק. —*פנים חשבות, פנים של כעס, עי' ערך חָשֵׁךְ. — *פנים טובים: א"ל בבקשה ממך הואיל שבפנים טובים אתה נותן עשה אותם כור של חיטים והשאילני תחתם חרובין ושעורים (אגדת בראשי' ו). — *פנים כבושות (בקרקע), עי' ערך כָּבַש. — *פנים כעוסות, עי' ערך כַּעַס. — *פנים מאירות, עי' ערך ב. אור.— *פנים מסבירות, פנים המביעים רצון וחבה ושעל ידם יקל על התלמיד להבין את תלמודו, עי' ערך *סָבַר. —"פנים מספרות, תאר לפנים המוארים ע"י רצון וחבה, פנים מסבירות, עי' ערך סָבַר. — פנים נזעמים: רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר (משלי כה כג). — *פנים נמוכות, עי' ערך נָמוּךְ. — "פנים צהבין, פנים יפים: ואינה צריכה לטוח את פניה ולחפות אותן בתמרוקין כי צהובין הן (תשו' הגאו' הרכבי סכו). —"ופנים צהבות, במשמ' פנים מאירות משמחה ומרצון: דרך לשון בני אדם שהחפץ והמרוצה במעשה אחר יביט אליו בפנים צהובות ומאירות (ר"י אכטולי, מלמד התלמידים, כלבים, קס:). — פנים רעים: ויבא אליהם יוסף בבקר וירא אתם והנם זעפים וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדניו לאמר מדוע פניכם רעים היום (בראש' מ ו—ז).—*פנים שוחקות: פנים שוחקות להש"ס (סופר' טז ג). — *פנים שמחות: הרבה נראה להם הקב"ה בסיני בפנים זעופות בפנים חדופות בפנים מוריקות בפנים שמחות (פסיק' רב', י' הדברות קמייתא קא.). — שחשם פנים סוסך לתאר הנסמך אליו.

[1]) [מלה שאולה מיונית πρόσωπον.]

[2]) [מלה שאולה מיונית שמקורה המדיק שנוי במחלקת.]

[3]) [נ"א: ופני.]

*בּוֹשׁ פָּנִים: בוש פ נ י ם לגן עדן (ר' יהודה, כלה ג ח). ועי' עוד ערך ב. בּוֹשׁ. — *טְחוּנֵי פָּנִים, עי' ערך טחן. —*עַז פָּנִים, עי' ערך עַז. — קְשֵׁה פָנִים: והבנים קשי פנים וחזקי לב (יחזק' ב ד).

— ה) ועם פעלים, —כשהשם פנים בא כנושא הפעולה, *נתאכמו פניו, עי' ערך אכם. — נהדרו פני פלוני, נשאו פניו, השגיחו בו, חסו עליו, עי' ערך א. הדר. — *התהללו פניו, התחילו לחיות מאירות, עי' ערך א. הלל. — *הזהירו פניו, עי' ערך זהר. — חורו פניו עי' ערך חור. — חמרמרו פניו, עי' ערך חמרמר. — חפו פניו: הדבר יצא מפי המלך ופני המן חפו [1] (אסתר ז ח). — חפרו פניו, עי' ערך חפר. —*נתכרכמו פניו, נעשו ירקים מבושה, וכדו', עי' ערך כרכם. — נפלו פניו, עי' ערך נפל. — *צהבו פניו, אורו משמחה: צהבו פ נ י ו של רבי (חול' ז:). צהבו פ נ י ו של יוסף הבבלי (מנח' יח.).—*פניו מצהילות: בשעה שבירך יעקב אבינו את יוסף יצא ופ נ י ו מצהילות (ר' עזריה, מד"ר בראשי' לז). — הפנים קבצו פארור: בוקה ומבוקה ומבלקה ולב נמס ופק ברכים וחלחלה בכל מתנים ופני כלם קבצו פארור (נחום ב יא). —*השחירו פניו: שהושחרו פ נ י ה ם של ישראל בימיו כשולי קדירה (שמואל, מגי' יא.). — ואמר הפיטן: השחרו פנינו והלבנו קודרים, מוט התמוטטנו ונעשינו פרורים (שמואל ברבי אברהם, סמכוך, סליח' ב עשי"ת). — שהשם פנים בא במשא, האיר פנים, במשמ' של רצון, עי' ערך ב. אור. — ובתו"מ במשמ' עשה שיתן אור, שיזהיר: אותם המלאכים שבישרו את שרה האירו פ נ י ה בזיות (מד"ר בראשי' נג). ועי' עוד ערך ב. אור. — *והאיר פנים בהלכה, הסביר פנים בהלכה: דבר אחר ונבון דבר שמבין דבר מתוך דבר איש תואר שמאיר פ נ י ם בהלכה (מד"ר רות פרש' ד). — *אכל פניו של פלוני, דבר לו קשות, הקניטו בדברים, קנטרו, עי' ערך אָכַל. —

*תאריך פָּנִים, תאריך אף, האריך נפשו, התאפק, התיחס בסבלנות: שלא יהא אחד (מן הנדונים) עומד ואחד יושב וכו' כנגד אחד מאריך פ נ י ם וכנגד אחד מעיז פנים (ירוש' שבועו' ד א). — בקש פני פלוני, השתדל להפיק רצון ממנו: לך אמר לבי בקשו פני את פניך יי' אבקש (תהל' כז ח). דרשו יי' ועזו בקשו פניו תמיד (שם קה ד). ועי' ערך בִּקֵּשׁ. —*גִּלָּה פָנִים [1]: הוסיפו עליהן הפורק עול והמפר ברית והמגלה פ נ י ם בתורה אין להן חלק לעולם הבא וכו' המגלה פ נ י ם בתורה זה שהוא אומר לא נתנה תורה מן השמים ולא כבר תניתה האומר אין תורה מן השמים. תנא רבי חנניה ענתוניא קומי רבי מנא זה שהוא עובר על דברי תורה בפרהסיא כגון יהויקים מלך יהודה וחביריו (ירוש' פאה א א). על כל עבירות שבתורה יום הכפורים מכפר חוץ מפורק עול ומיפר ברית ומגלה פ נ י ' בתורה וכו' (רבי, שם שבועו' א ט). והמגלה פ נ י ם בתורה שלא כהלכה [2] אף על פי

---

[1] [רֹב המפרשים מבארים באלו כסו משרתי המלך את פני המן לבל יראוהו (עי' ראב"ע), ואולם כנראה אין פני המן חפו, ואין אף בשו אכרים חפו ראשם (ירמ' יד ד), והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש (אסת' ו יב) לשון כסוי הראש והפנים מבשה. אין כאן אלא בטוי ציורי של בושה וצער של אדם המפרש בידיו על ראשו, וחופה את פניו מתוך בושה, כאילו רצה להתחבא מעיני הרואים.]

[1] [עי' הערה לקמן.]

[2] [הצרוף המגלה פנים בתורה שלא כהלכה לא מצא עדין את פרושו הנכון. רגילים להבינו כאילו כונתו: המגלה בתורה פנים (טעמים) שלא כהלכה. אך כבר מן הקדמונים הרגישו שעצם הבטוי ג ל ה פ נ י ם פרושו קרוב אל ה ע י ז פנים, ה ח צ י ף פנים (אך עי' לקמן). וכן אומר למשל הרמב"ם (אבו' ג יא): וענין מגלה פנים יגלה פנים ויעיז וכו'. וכן מנמק אף בכר Exegetische Terminologie I, 149 וכו' פרוש זה של גלה פנים על ידי דברי ר"א בן הורקנוס במכי' (מס' דעמלק א) על עמלק: בא בגלוי פנים, על ידי הבריתא (ערוב' סט.), האומרת: מוסר בגלוי פנים, ועל ידי ספרי (במדב' קיב), המבאר את דברי הכתוב והנפש אשר תעשה ביד רמה: זה המגלה פנים בתורה כמנשה בן חזקיה שהיה יושב ודורש בהגדת של דופי (ועי' גם רש"י לסנ' שם). וכדי לבאר משמ' זו של גלה פנים מזכיר בכר אף בטויים כגון בריש גלי כתרג' של ביד רמה. אלא הואיל וגם בכר, כמו המפרשים ההולכים לפי ההבנה הרגילה של הצרוף, רואה במלה ת ו ר ה בתוך המאמר המגלה פנים בתורה שלא כהלכה את תורת משה, התורה הקדושה, ע"כ אין לו אפשרות לקים את המלים ש ל א כ ה ל כ ה עם הבטוי העקרי המגלה פנים בתורה במשמ' המעז פנים בתורה; והואיל ושתי מלים אלו אינן מפורשות אלא בדברי ר"א המודעי באב' בלבד, רואה בכר בהן תוספת מאוחרת המיסדת בהבנה השניה של פנים במובן טעמים.

ואולם אין ג ל ה פ נ י ם ביתר דיוק אלא לשון תרגזה והכעסה, ובמובן זה בא הצרוף העברי כתרגום

שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא (ר' אלעזר המודעי, אב' ג יא). — *וגלה פני פלוני, במשמ' צִעֵר וביֵּש אותו: אחר ארבעים שנה רצה משה להזכיר לישראל ולומר להם זוכרים אתם שאמרתם במדבר היש ה' בקרבנו אם אין אלא אמר משה אם אני אומר לישראל כך הרי אני מגלה את פ נ י ה ם והמגלה פ נ י ם אין לו חלק לעוה"ב אלא אני אומר להם מעשה עמלק והם מבינים מה שכתוב לפניו (רבי פינחס, פדר"א מד). — הָדַר פָּנָיו של זקן וכדו', נהג בו מנהג ככבוד הראוי, ehren; honorer; to honour, עי' ערך א. הָדַר. — הדר פְּנֵי פלוני בריב, במשפט, וכדו', נשא לו פנים, הטה הכף לטובתו, עי' שם. — *ההליל פָּנִים, עי' ערך א. הלל. — *הפך פָּנָיו, ואמר בן סירא: חשקה נפשי בה ופ נ י לא לא אהפך ממנה (ב"ס גני' נא יט).— ובפסהמ"א: ונפן ונעבור לצד צפון הפכנו פ נ י ם להלוך רוח מזרחית (רס"י, דבר' ב ח). ועי' עוד ערך הָפַךְ. — חזק פָּנָיו, שלא יתביש, שלא יכנע, עי' ערך חָזַק. — חִלָּה פְּנֵי פלוני, בקש ממנו, התחנן לפניו, flehen; supplier; to implore, עי' ערך ב. חָלָה. — *החציף פָּנִים, כל המחציף פ נ י ו במלכות בית דוד מתחייב הוא

לצרוף ארמי גלי אנפין שנמצא כך בתעודה מסוף המאה החמישית לפנה"ס. כי כך יש להבין את הדברים במכתב שבתעודות יב (קולי 37, ש' 7—8): הן לו גלין אנפין על ארשם לכן לא כזנה הו... יאמר מלין קדם ארשם פיסן מהשדך אנפין וכו'; כלו' אלמלא כן היינו מגלים פנים אל ארשם לכן לא כזאת... יאמר דברים לפני ארשם כמרגיע פנים. הנגוד אל מהשדך אנפין מוכיח כי גלי אנפין, גלה פנים, פרושו מרגיז, מכעיס; וכן בא אף הבטוי מוסר בגלוי פנים במקום הבטוי הרגיל מוסר להכעיס. ואם אין בפרוש במקום אחר מגלה פנים בתורה שלא כהלכה, הענין שבמלים אלו נאמר באפן אחר בפרוש אף בספרי, המוסיף ואומר: כמנשה בן חזקיה שהיה יושב ודורש בהגדה של דופי כלו' שהיה דורש ומורה שלא כהלכה. והשוה: חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה (אב' ה ח). תלמיד שהורה אפילו כהלכה אין הוראתו הוראה וכו' (ירוש' שביע' ו א). ומכאן שאין לצרף יחד מגלה פנים בתורה, ואין תורה זו תורת משה, אלא תורתו של הדורש, המורה תורה שלא כהלכה, ובזה הוא מגלה פנים ומכעיס. פרוש כל הבטוי הוא אפוא: המרגיז בהוראה, בהורותו תורה שלא כהלכה, ומכאן שפנים בבטוי זה פרושו כעס ואף. המרגיז מגלה ומעורר פנים אצל חברו ועי' מיד בהמשך.]

(למעלה) (מד"ר קהל', טובה חכמה).— ובפסחמ"א: כיון שראה יעקב לעשו שהחציף פ נ י ו ובא עליהם והיה סורה בחצים להרגם אותה שעה עמד יעקב על חומת הבירה ודבר עם עשו אחיו דברי שלום ואהבה ורעות (ברא' רבתי, אלבק, 162). ועי' עוד ערך *חָצַף.—טחן פָּנָיו של פלוני, התנהג אתו בקושי, עלבו, חמסו, עי' ערך טָחַן. — היטיב פָּנִים, עשה שיהיו הפנים טובי מראה, עי' ערך יטב. — *הופיע פָּנִים נגד פלוני, העז פָּנָיו נגדו, עי' ערך יָפַע. — *הוקיע פָּנִים, ואמר המשורר: בכל חליפות הזמן פ נ י בלי מסוה לנגד קור וחם הוקעתי עד כי למשחית נהפך הודי וגם התנכרו פני ולא נודעתי (רמב"ע, אלחס ילוני, דיואן קאמ, כ"י גולד'). — *הוריק פָּנִים, הראה פנים ירקות, גלה אי רצון: וירק את חניכיו ר' יהודה ור' נחמיה ר"י אומר הן הוריקו פ נ י ם כנגד אברהם אמרו ה' מלכים לא יכלו לעמוד בהם ואנו יכולים לעמוד בהם ר"נ אמר אברהם הוריק פ נ י ם כנגדן אמר אצא אצא ואפול על קדוש שמו של מקום (מד"ר בראש' מג). *כבש פָּנָיו בקרקע, הסתירם מפני בושה, וכדו', עי' ערך כָּבַשׁ. — כפר פָּנָיו של פלוני במנחה וכדו', נתן לפלוני מנחה כדי לרצותו ולשכך חמתו, עי' ערך ב. כָּפַר. — *כִּרְכֵּם פָּנָיו כנגד פלוני, כִּוֵּן אותן לעומתו בחזקה, בכעס וחרון, עי' ערך כִּרְכֵּם.—*הלבין פְּנֵי חברו, ביש אותו מאד, עי' ערך לָבַן. — *המרה פָּנִים, ולמה נקרא שמו ממרא ר' עזריה בשם ר' יהודה שהמרה פ נ י ם באברהם (מד"ר בראש' מב). — *נטה פָּנָיו לכאן ולכאן: אמ' הקב"ה למשה אין ישראל יודעין ועושין את התורה אלא בעקב ונוטין פ נ י ה ם לכאן ולכאן ואח"כ באין אצלי (דב"ר, ליברמן, 72). —הכיר פְּנֵי פלוני במשפט וכדו', עשה בשבילו לפנים משורת הדין, עי' ערך ב. נָכַר. — הפיל פָּנָיו בפלוני, רגז עליו, עי' ערך נָפַל. — נשא פָּנָיו להביט בפני זולתו מבלי בושה, עי' ערך נָשָׂא.—נתן פָּנִים בפלוני לענשו, עי' ערך נָתַן. — סבב פְּנֵי הדבר, גלגל עד שיצא הדבר לפעל [1]: לבעבור סבב את פְּנֵי הדבר עשה עבדך יואב את הדבר הזה (ש"ב יד כ).—*סבר פָּנִים, האיר את הפנים לפלוני, הראה לו פנים של רצון וחבה, עי' ערך *סָבַר. — *הסביר פָּנִים, כמו סבר פָּנִים, עי' שם.

[1]) [עי' רש"י למקום.]

—חַצַּף פָּנִים, *העיז פנים, היה עז פנים, התחצף, to be impudent; être insolent; frech sein, עי' ערך עָזַז. — העמיד את פָּנָיו, התאמץ, עי' ערך א. עָמַד.—*וכמשמ' התנגד, מרד, עי' שם.—הצהיל פָּנִים: ויין ישמח לבב אנוש להצהיל פָּנִים משמן ולחם לבב אנוש יסעד (תהל' קד יה). — ובתו"מ: תנו רבנן חמשה דברים נאמרו בשום משביע ומשחין ומצהיל פ נ י ם ומרבה הזרע וכו' (ב"ק פב.). — *קִבֵּל פָּנִים: אילולא דיין אלא שהיה מקבל פ נ י רבו שכל המקביל פ נ י רבו כאילו מקבל פ נ י השכינה (רבי שמואל בשם רבי זעירא, ירוש' ערוב' ה א). ויבא אהרון וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה לפני האלהים וכי לפני האלהים אכלו אלא מיכן שהמקבל פ נ י חבירו כילו מקבל פ נ י שכינה (ר' ישמעאל, שם שם). ד' כתות אין מקבלות פ נ י שכינה כת לצים כת שקרנים כת חניפים כת מספרי לשון הרע (סנה' קג.). — ובספהמ"א: אמרו רבותינו בשעה שעמד (יעקב) לקבל פ נ י פרעה שאל לו פרעה בן מי אתה (ברא' רבתי, אלבק, 215).—*הקביל פָּנִים: מפני מה לא הקבלנו פ נ י ך ברגל (רבי לרבי שמעון בן חלפתא, שבת קנב.). ת"ר ההולך להקביל פ נ י אביו או פ נ י רבו או פ נ י מי שגדול ממנו עובר עד צוארו במים ואינו חושש (יומא עז:). מי שמבקש להקביל פ נ י מלך ב"ו לא דין הוא שילמוד איך יכנס ואיך יצא וכו' אתה שמבקש להקביל פ נ י ממ"ה הקב"ה לא דין הוא שתלמוד איך תכנס לבית קדש הקדשים וכו' (אדר"נ עו ג). — קִדֵּם פְּנֵי פלוני: קומה יי' קדמה פָּנָיו הכריעהו פלטה נפשי מרשע חרבך (תהל' יז יג). נקדמה פָּנָיו בתודה בזמרות נריע לו (שם צה ב). — *הראה פָּנִים, נִחֵם: מהו להראות לו פ נ י ם ר' יעקב בר אידי בשם רבי חנינה והלא אמרו אין אבל בשבת מפני מה אמרו להראות לו פ נ י ם לא מפני הכבוד (ירוש' מו"ק ג ה). אין מראין פ נ י ם לא בראש השנה ולא ביוה"כ א"ר שמואל בר רב יצחק יום הכפורים שחל להיות בשבת מראין בו פ נ י ם (שם ג ו). שמעו רבותינו ועלו אצל אשתו להראות לה פ נ י ם (מד"ר דבר' ב). — ובספהמ"א: אבנימוס הגרדי מתה אמו ועלה ר' מאיר להראות לו פ נ י ם ומצאן אבלים, לאחר זמן מת אביו ועלה ר"מ להראות לו פ נ י ם ומצאן יושבים ועוסקים במלאכתן (ילק' שמעי רות תרח). — *ובמשמ' עשה עצמו כאלו: והיה (שאול) מראה פ נ י ם שהוא עושה זה שלא במתכון (ר"י אברבנאל, ש"א יח, ויהי ממחרת וגו'). — התראה פָּנִים: אז שלח אמציה מלאכים אל יהואש בן יהואחז בן יהוא מלך ישראל לאמר לכה נתראה פָּנִים (מ"ב יד ח). ויעל יהואש מלך ישראל ויתראו פָּנִים הוא ואמציהו מלך יהודה בבית שמש אשר ליהודה וינגף יהודה לפני ישראל וינסו איש לאהלו (שם שם יא–יב).—ובספהמ"א: מפני מה לא הקבלנו פניך, למה לא באת אלינו להתראות פ נ י ם (ר"ח, שבת קנב.).—רָעַם פָּנִים: כל ישבי האיים שממו עליך ומלכיהם שערו שער רעמו פָּנִים (יחזק' כז לה). —השיב את פני פלוני: ותאמר שאלה אחת קטנה אנכי שאלת מאתך אל תשיב את פָּנָי ויאמר לה המלך שאלי אמי כי לא אשיב את פָּנָיִךְ (מ"א ב כ). ואיך תשיב את פְּנֵי פחת אחד עבדי אדני הקטנים ותבטח לך על מצרים לרכב ולפרשים (מ"ב יח כד). בעבור דוד עבדך אל תשב פְּנֵי משיחך (תהל' קלב י). —שִׁחֵר פְּנֵי פלוני: על כן יצאתי לקראתך לשחר פָּנֶיךָ ואמצאך (משלי ז יה). — *השחיר פָּנָיו: דברים שאדם עושה בילדותו משחירים פ נ י ו לעת זקנתו (שבת קנב.). כל המשחיר פ נ י ו על דברי תורה בעולם הזה הקב"ה מבהיק זיוו לעולם הבא (ר' יהודה ברבי סימון, סנה' ק.).—עם מלת יחס, ברך (קלל) עַל פְּנֵי פלוני, ברך אל פְּנֵי פלוני: ואולם שלח נא ידך וגע בכל אשר לו אם לא על פָּנֶיךָ יברכך (איוב א יא). אולם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו אם לא אל פָּנֶיךָ יברכך (שם ב ה). — הוכיח אל פְּנֵי פלוני: הן יקטלני לו איחל אך דרכי אל פָּנָיו אוכיח (שם יג יה).—הכעיס את פלוני על פָּנָיו: העם המכעיסים אתי על פָּנַי תמיד זבחים בגנות ומקטרים על הלבנים (ישע' סה ג). - הגיד עַל פָּנָיו: מי יגיד על פָּנָיו דרכו והוא עשה מי ישלם לו (איוב כא לא). — שִׁלֵּם אל פְּנֵי פלוני: וידעת כי יי' אלהיך הוא האלהים האל הנאמן שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותו לאלף דור ומשלם לשנאיו אל פָּנָיו להאבידו לא יאחר לשנאו אל פָּנָיו ישלם לו (דבר' ז ט–י). — נגד פְּנֵי פלוני, עי' ערך נֶגֶד.

— בטויים: *פָּנָיו משתנות ככרום: כיון שנצטרך אדם לבריות פ נ י ו משתנות ככרום (ברכ' ו:). — נשתנו פָּנָיו כחררה: ויחר לדוד על אשר פרץ ה' פרץ בעוזא א"ר אלעזר שנעשו פ נ י ו כחררה (סוטה לה.).—

*עשה פָנִים לדבר, נתן לו צורה ומראה, עשה פָנִים לשער וכדו׳: כופת שסירקו וכרכמו ועשאו פ נ י ם רבי עקיבא מטמא וחכמים מטהרין עד שיחוק בו (כלים כב ט). — ובסהמ״א: וכן בול של עץ אע״פ שסרקו וכרכמו ועשאהו פ נ י ם לשער וכיוצא בו אינו כלי ולא מקבל טומאה עד שיחוק בו (רמב״ם, כלים כה י). — *עשה פָנִים לאדמה: בשעה שהמטר יורד הוא עושה פ נ י ם לאדמה (ר׳ יהושע בן לוי, מד״ר ברא׳ יג). איש אדמה, שעשה פ נ י ם לאדמה ישבשבילו נתחללה האדמה (שם שם לו).

אֹזֶן.—אַף, אַפַּיִם.

גֵּהָה, מראה הפנים.

זָקָן, קצה פני האדם שתחת הפה והשער שב״.

חָוַר.—*חִוֵּר.

*חָסָט. חֲסָטִים, צמח של שחין או מורסה קטנה על הפנים. — חֹטֶם. — חָפָה, חפה הפנים בתמרוקים.

טוּחַ, טַח הפנים בתמרוקים.

יֵרָקוֹן, השתנות גון הפנים מפחד ומורא וכדו׳; *מחלה שמשנה גון פני האדם לירק.

לְחִי, לְחָיַיִם.

מַסְוֶה, דבר יכסו בו הפנים. — ***מַסְחֵף, כלי מגן, יכסה בו הלוחם את פניו. — מַסֵּכָה, *במשמ׳ סתר פנים. — מֵצַח, חלק הפנים, באדם ובבהמה, שלמעלה מהעינים עד תחלת השערות.

*נֶמֶש. נְמָשִׁים, כעין כתמים קטנים על עור הפנים, עדשי הפנים.

ב. *סֵבֶר, אפן התנהגותו של אדם המשתקף בתוי פניו.

—***סְמוּקָה, אדמימות הפנים. — *סַנְטֵר, סַנְטֵר. —*סָרָק, צבע צהב, תצבע בו האשה את פניה.

—*עַדְשָׁן, אדם שעורו מנגע בעדשי הפנים.

—עוֹר, הפנים. — *עַזְפָּן, עז פנים.—*עַזְפָּנוּת. עזות פנים.—עַיִן, עינים.

א. פֶּה.

צָעִיף, כסוי הפנים לנשים.

*רָעַל, ערביות יוצאות רעולות, מעטפות פניהן ברעלה.—רְעָלָה, עטיפת הפנים לנשים.

פָּנִים[1]. — א) עם אותיות היחס ועם הא הכוון, מִלִּפְנִים, פְּנִימָה, לִפְנִימָה, מִפְּנִימָה,—בתוך הדבר לתוך הדבר, drinnen, hinein; dedans; within, inward(s): הן לא הובא את דמה אל הקדש פְּנִימָה אכל תאכלו אתה (ויקר׳ י יח). וארז אל הבית פְּנִימָה מקלעת פקעים וכו׳ ודביר בתוך הבית מִפְּנִימָה הכין וכו׳ ויצף שלמה את הבית מִפְּנִימָה זהב סגור (מ״א ו יח–כא). ואת כל קירות הבית מסב קלע פתוחי מקלעות כרובים ותמרת ופטורי צצים מִלִּפְנִים ולחיצון ואת קרקע הבית צפה זהב לִפְנִימָה ולחיצון (שם שם כט–ל). וחלונות אטמות אל התאים ואל אליהמה לִפְנִימָה לשער סביב סביב וכן לאלמות וחלונות סביב סביב לִפְנִימָה ואל איל תמרים (יחזק׳ מ יו). ובא לִפְנִימָה וימד אל הפתח שתים אמות (שם מא ג). כל כבודה בת מלך פְּנִימָה[1]) ממשבצות זהב לבושה (תהל׳ מה יד). וכתו״מ: כד הוה עליל לבית ווערא הוה אמר (רבי) ייכנס ר׳ חייא רובא ל פ נ י ם, אמר לו רבי ישמעאל בי רבי יוסי ל פ נ י ם ממני, אמר לו חס ושלום אלא ר׳ חייה רובה ל פ נ י ם ורבי ישמעאל בי ר׳ יוסי לפני ל פ נ י ם (ירוש׳ כלא׳ ט ד). שהיתה שמאלו כלפי ל פ נ י ם (שם יומא ה ג). שהיה מתגלגל כלפי ל פ נ י ם (שם שם). שורה הרואה פ נ י מ ה פטורה

---

[1]) [מקור המלה לא התברר כל צרכו תואיל ואין דומה לה במשמ׳ קרובה בלשונות האחיות. נוהגים לגזור אותה מן פָּנָה. אך בדרך זו קשה להבין גם את הוראתה וגם את צורתה, ובפרט את נקודה פָּנִים, פְּנִימָה בנגוד אל פָּנִים, בעוד שתנועת הקמץ נשארת לפני הא הכוון במלים כגון קָדִימָה, צָפוֹנָה וכדו׳. ועל כן אפשר שיש לראות פְּנִים כשנוי מבטא של בְּנִים, כמו שנמצא בכתבות כנעניות בֵּן במקום בית היחס (כגון בכתבות אשמנעזר ט: ממלכת אדר אש משל ב נ ם, שמשמ׳ בעברי: מלך אדיר אשר ימשל בהם), ובעבר׳ וביתר הלשונות הקרובות בֵּין, בינים, בינות, בינתים, כהרחבות דומות של בית היחס.]

[1]) [הקדמונים הבינו אף כאן: בתוך הבית ולמדו מכאן על צניעות האשה שכבודה בבית וכדו׳, ואף הפרשנים נסו לקים את המלה במשמ׳ זו, למשל: וטעם פנימה שהיתה שוכנת לפנים בארמונה ולא היתה נראית לכל (רד״ק). אך אין משמ׳ זו יוצאת ידי הענין שהוא תפארת המלכה בלבושה, וע״כ חשבו כמה מן החדשים שצ״ל פְּנִינִים או פְּנִיָּה תחת פְּנִימָה, והמחבר בשולי התנ״ך סמן את הקריאה כל כבודה מֶלֶךְ פנינים משבצות זהב לבושך, ועי׳ הערתו לערך מל. ואולם אפשר כי באותיות פנימה נשמר שמו של מלך, אביה של המלכה, והשות פ נ מ ו, ששם של כמה ממלכי שמאל ויאדי בסוריה במאה השמינית לפני הספירה, שנשמר בכתבות.]

ושאינה רואה פ נ י מ ה חייבת (ברכ' יט:). זו אינה צריכה ל פ נ י ם [1] (רב אחא בר זבדא, ב"מ טז.). זה אדם הראשון שהיתה מחיצתו ל פ נ י ם ממלאכי השרת (רב הונא, מד"ר בראשי' כא). — ובמהמ"א: ופעם פנימה שהיתה שוכנת ל פ נ י ם בארמונת ולא היתה נראית לכל (ראב"ע, תהלי' מה יד). ואין צריך לומר גם אם אין פירוש הדין ברור להם שיאחרוהו עד שיתברר להם שזה אין צריך ל פ נ י ם אלא אפי' כשהדין ברור להם (המאירי, בית הבחירה על אב' א א). — ואמר הפיטן: ואל תביט אלי אשת עמיתך ושומה נא פ נ י מ ה רעיתך (רב האי גאון, לקוטי קדמוניס, 64). — ואמר המשורר: ויהי בהיותנו במעמד ההוא הנכבד ראינו עשר חופות בגלומי תכלת וארגמן מחופות ומ פ נ י מ ה זהב מופז מצופות (עמנו', מחב' כח). — *לִפְנִים מן הקלעים: ונאבלין (חטאת הצבור והיחיד) ל פ נ י ם מן הקלעים לזכרי כהונה (זבח' ה ג). — *מן הדלת וְלִפְנִים, בתוך הבית: כל הבגדים שלקחתי ליך לבוש אותן בפרהסיא אבל קוזמירין זה גנוב הוא אל תלבשי אותו אלא מן הדלת ו ל פ נ י ם (דב"ל ליברמן, 69). — *וזה לִפְנִים מזה: למלך שהיו לו שתי גנות זו ל פ נ י ם מזו (מכי' בשלח ד). שני בתים זה ל פ נ י ם מזה שניהם במכר שניהם במתנה אין להן דרך זה על זה (ב"ב סה.). — *לִפְנֵי וְלִפְנִים, לִפְנֵי לפנים, בתוך תיכו של הדבר: זו צריכה לפנים ולפני ל פ נ י ם (רבא, ב"מ טז.). ועי' עוד ערך א. פְּנִי. — *לִפְנִים משורת הדין, במדת החסד ולא במדת הדין: יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים ואכנס להם ל פ נ י ם משורת הדין (תפלת הקב"ה, רב זוטרא בשם רב, ברכ' ז.). והודעת להם זה בית חייהם, את הדרך זו גמילות חסדים, ילכו זו בקור חולים, בה זו קבורה, ואת המעשה זה הדין, אשר יעשון זו ל פ נ י ם משורת הדין (רב יוסף, ב"מ ל:). שהעמידו דיניהם על דין תורה ולא עבדו ל פ נ י ם משורת הדין (שם שם). — *מִבִּפְנִים, מִבִּפְנִים, בתוך הדבר: כל העוסק בתורה מ ב פ נ י ם תורתו מכרזת עליו מבחוץ (רבא, מו"ק טז:). אמר הקב"ה אינו דרך משה שנצטער במשכן יהא עומד מבחוץ ואני עומד מ ב פ נ י ם אלא הריני קורא אותו שיכנס (תנחו' בובר ויקר' א). — ואמר הפיטן: כי אלה יהו מ ב פ נ י ם ואלה מלפניהם מפנים (אלהים אל דמי, קלוק שבת זכור). — *נגיעת פְּנִים: אם תחב אדם טומאה בבוש והכניסה לתוך גרונו של אדם טהור ולא נגעה בלשונו וכו' לא נטמא הבולע משום מגע זה שהרי לא נגעה בבשרו שנגיעת פ נ י ם אינה נגיעה (רמב"ם, טומאת מת א ג). — *פְּנִים, בִּפְנִים, לִפְנִים, במשמ' בִּפְנִים המקדש, העזרה: יש בה ידיעה בתחילה ואין בה ידיעה בסוף שעיר שנעשה ב פ נ י ם ויום הכפורים תולה עד שיודע לו ויביא בעולה ויורד. אין בה ידיעה בתחילה אבל יש בה ידיעה בסוף שעיר הנעשה בחוץ ויוה"כ מכפר (שבוע' א ב–ג). מוקטרי פ נ י ם שהעלן לחוץ, מוקטרי חוץ שהעלן לחוץ (זבח' קז.). חד למוקטרי פ נ י ם שחסרו והעלו בחוץ וחד למוקטרי חוץ שחסרו והעלו בחוץ (ר' ישמעאל שם שם). ועי' עוד ערך א. פְּנִי. — *בִּפְנִים במשמ' הַכְּתִיב, הכתוב בגוף הספר, בנגוד אל בחוץ שהוא הקרי: אשר לא חמה, לו קרינן וכו' ועיר נקבה היא והוצרך לכתוב לה אלא מתוך שצריך לכתוב לא בִ פ נ י ם תקנו לו במסורת, זה נופל על זה (רש"י, ויקר' כה ל). יקרה היא מפניים דרשינן ליה יקרה היא מפניים כמו שכת' ב פ נ י ם ובחוץ קורין מפנינים שכל אשה צנועה זוכה ויולדת בן שישמש לפניי ולפנים (פי' מס' משקין לר"ם בן היתום, 34). —

ב) *פְּנִים, ש"ז [1]), מ"ר פְּנִימִים, פְּנִימִי, כמו תֹּוֶךְ, החלק התיכון של הדבר, Inneres, Kern; intérieur, dedans; interior, inside. ואמר המשורר: ולמה בזמן הקיץ פ נ י מ י גופנו חם (שאלות ראב"ע, כהנא ב, 30). — ונהוג גם במשמ' גוף הספר בנגוד אל הפרושים שסביבו.

א. *פְּנִימָה, ש"נ,—כמו פְּנִים במשמ' ב), החלק התיכון: כי מפני חוזק כח הדמיון שנתחזק בעת הרגשת החושים הפעולות ואצר אותם ב פ נ י מ ת ן או שדימה אותם בכח הדמיון בעת היקיצה בלא הרגש חיצון אך בפנימי (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה ו).

[1]) [רש"י: אינה צריכה כדי לתרצה להכניסה לפני בני הישיבה שאין בה; יודע לפרקה ותשובת הגאונים פורשין לגנאי דליכא קושיא מעליא אל תעלוה לו.]

[1]) [בהפיכת תה"פ פְּנִים לש"ע. כך נולדו שמות אין מספר בכל הלשונות מתה"פ ששמש לציין אחת מתכונותיו של הדבר הנקרא בשם זה. עי' על זה פורטשינר, Entstehung d. semit. Sprachtypus, הקדמה.]

ב. *פְּנִימָה, ש"נ, —כמו פְּנִין, פְּנִינָה: ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, מה הפנימה[1]) הזאת אינה נגלית לכל בריה כך אין לו רשות לשקע עצמך על דברי תורה אלא בפני אדם כשרין (קונדריס אחרון לר"פ הדרשן, בשם ר"ש בן יוסי, ירוש' גניז' מגריס, 337).

*פְּנִימוֹנִי, ת"ז, —הנמצא לִפְנֵי וְלִפְנִים: והיא מצוית בכל חלוקות לשלשה חלקים אנוש בהמי צמחי, אנוש ג' שלישים בהמי שני שלישים צמחים שלישים (צ"ל שליש א'), אנישי ג' חלקים פנימוני[2]) ותיכוני וחיציני, בהמי ב' חלקים חיציני ופנימי, צמחי חלקי אחת והוא חיצוני, והשלשה חלקים של האנושי החלק הפנימי היא משובחת ומעולה על השתים הניתרות (פי' ילירה לברללוני, 179).

פְּנִימִי, ת"ז, נק' פְּנִימִית, מ"ר פְּנִימִים, *פְּנִימִיִּים, פְּנִימִיּוֹת, — מה שהוא בִּפְנִים הדבר, הפך מן חיצון interior ; intérieur ; inner: ויתן את הכרובים בתוך הבית הַפְּנִימִי (מ"א ו כז). ויבן את החצר הַפְּנִימִית שלשה טורי גזית (שם שם לו). ויבא אתי אל חצר בית יי' הַפְּנִימִית (יחזק' ח יו). לפני אלם השער הַפְּנִימִי (שם מ יט). וההיכל הַפְּנִימִי ואלמי החצר (שם מא יה). ולפני הלשכות מהלך עשר אמות רחב אל הַפְּנִימִית דרך אמה אחת (שם מב ד). וחדריו הַפְּנִימִים ובית הכפרת (דהי"א כח יא). ופתח הבית דלתותיו הַפְּנִימִיּוֹת לקדש הקדשים (דהי"ב ד כב). — ובתו"מ: העומדים בשורה הפנימים פטורים והחיצונים חייבים (ברכ' ג ג). בהרת כגרים ומחיה כעדשה מקפתה וחוץ למחיה בהרת הפנימית לתסגיר והחיצונה להחליט (נגעי ו ח). חמש חצירות הפתוחות למבוי כולן משמשות עם החיצונה וכו' הפנימית שבכולן משמשת לעצמה ומשמשת עם כולן (תוספת, ב"מ יא יט). רצו בני פנימית לפתוח להם פתח במקום אחר יכולין לעכב על ידו (שם שם). למלך שהיו לו שתי גנות זו לפנים מזו מכר הפנימי ובא הלוקח ליכנס לגן הפנימי ולא הניחו השומר (מכיל בשלח ד). הואיל ונאמרו הזיות בפנים ונאמרו הזיות בחוץ אם למדתי לפנימיות שהם מעכבות זו את זו אף החיצוניות יהיו מעכבות זו את זו (ספרי במדי קכג). היה עומר אחד גדול עומד צד החיצון בצד הפנימי נידון כשורה עומר צד הפנימי בצד החיצון מהו שידון כשורה (ירוש' פאה ו ג). כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא מסרו לו (רבא בר רב הונא, שבת לא:). לעולם מותרות עד שיהו שנים בפנימית ואחד בחיצונת (שמואל, ערוב' עה:). שני בתים זה לפנים מזה שניהם במכר שניהם במתנה אין להן דרך זה על זה, כל שכן חיצון במתנה ופנימי במכר (ב"ב סה.). המוכר את החצר מכר בתים החיצונים ובתים הפנימיים ובית החולסאות (שם סז.). אל יסוד מזבח (העולה) ולא יסוד מזבח הפנימי (זבחי נא.). חומר בהזאה שהזאה ישנה בחטאות החיצונות ובחטאות הפנימיות וכו' (שם לו:). ויאמר אחד קדוש לפלמוני המדבר, רב הונא אמר לפלניה תרגם עקילס לפנימי דיבר זה אדם הראשון שהיתה מחיצתו לפנים ממלאכי השרת (מד"ר בראש' כא). מעשה בארבעה זקנים שהלכו למלכות הפנימית והיה לחן פילוסופוס אחד חבר שם (ד"א רב' ה). — ובספה"א: מעשה היה בנהרדעא באחד שאמר לחבירו מה את עושה בבית הזה אמר לו מסך לקחתיו ואכלתיו שני חזקה אמר לו בשיכני פנימיים[1]) הייתי, באל פני רב נחמן אמר לו בריר אבילתך (הלכות פסוקות לתלמיד רב יהודאי גאון, 67). וכאשר נוסיף ז' הפנימיות אשר באותיות הכפולות על הכ"ב אשר זכרם בעל ספר יצירת תעשינה אותיות הדבור כ"ט אותיות (פי' ילירה לדונש בן תמים, כב). ההרגשות הם חיצוניות והם ג"כ פנימיות, החיצוניות נקראות בכלל הרגש והפנימיות דמיון (כוס הן ג). והענין השני הוא המשכל עצמו אשר כבר השכילהו האדם ויקרא זה הענין גם כן הדבור הפנימי (מלות ההגיון יד). ליכנס בקירות מערכות אלדים חיים מושיע רב וגואל בחקירותם הפנימיים להפריד בין העצומים גאוני עולם (ר' יוחנן עריוים לר"י תפיסה. מנחת קנאות, 4).

---

[1]) [פירוש' ע"ז ב ח: מה הפימה הזאת, עי' ערך פִּימָה.]

[3]) [אמנם לא מן הנמנע הוא שהמלה פנימוני נולדה כאן בט"ס ע"פ תיכוני והיצוני (וכן אפשר להפך שהכונת בהמשך: בהמי ב' חלקים חיצוני ותיכוני וכו' של האנושי החלק הפנימוני), אך על כל פנים צורה מצלחת היא שכדאי לשתמש בה לדרגת הפלגה של פְּנִימִי.]

[1]) [בתלמו' (ב"ב כט:): בשבוני גוואי.]

האמתיות הם שני מינים האחד הוא אמת פנימי (סוביעקטיפע וואהרהייט) והשני הוא אמת חוציי (אוביעקטיפע וואהרהייט) (מוקדות חכל, קז). — °ובמשמ' נסתר ונעלם: והחלוף בין הנמצאים הנראים הוא נופל בצורות הנראות וכן החלוף בין הנמצאים הפנימיים אמנם נפל בצורות הפנימיות וכו' אך העצם הפנימי לא יקבל הצורות (רש"ט פלקירא, מקור חיים לרשב"ג א ז). כי כל מאמר אשר יש לו שני פנים ר"ל שיש לו ענין גלוי וידוע וענין נעלם צריך שיהיה החיצון נאה ככסף והפנימי נאה מן החיצון עד שיהיה הפנימי[1]) כשנעריכהו לחיצוני כערך הזהב אל הכסף (ר"י חריזי, פתיח' הרמב"ם למו"נ). חיצוניהם (של דברי הנביאים וכו') חכמה מועילה וכו' ופנימיותיהם[2]) חכמות בידיעות האמת על מתכונתה (שם). היסוד העשירי שיש בתורתינו פנימי וחצון (יסודות המשכיל לדוד בן יו"ט, דברי חכמים, נט). — °וספרים פְּנִימִיִּים, ספרים בחכמת הנסתר: נמצא בספרים הפנימיים וכו' (מחז' ויטרי קמד). מצאתי בספרים הפנימיים יתברך את השם צריך לכוין את לבו בהיה הווה ויהיה וכו' (המנהיג סי' מז). וראיתי וכו' בני אדם שהיו מגביהין את עצמם בשעת קדושה ויש לי סמך בספרים הפנימיים (שם נג). — ואמר הפיטן: ולא יאכל פנימית בזדון ובתרמית (רסג"ג, אזהרות, בכל סדי). פנימיה היתה דת שעשועים יומים באין מעינות נכבדי מים (הוא, שולמית סחרחרה, ליון ג, 145). וחיות עליות חיצוניות ופנימיות הליכותיך צופיות (הוא, כתר מלכות, יי' מי יעמיק). ברחמים יקר צעירי הצאן הקם הטריפם פנימי וחיצון[3]) (שמעון בר יצחק, יוצ' ב ר"ה).

°**פְּנִימִיּוּת**, ש"נ, — מה שהוא פְּנִימִי, כמו פְּנִים במשמ' ב): ואנו סוברים כי הקב"ה עושה נסים לצדיקים ונפלאות גדולות ולא רחוק ממנו שהוא מראה אותן בפנימיות מראות היכליו ומעמד מלאכיו (תשו' הגאו' ליק נט). הספירות והאורות העליונות וכו' נאצלים מפנימיות הבלתי בעל תכלית (ר"א אזידה, שער השמים ח). היות התורה ממשכת ומגלה חוצה משפע אורה המתייחס אל

---

1) [בתרג' ר"ש א"ת: תוכו טוב מנגלהו עד שיהיה תוכו וכו'.] 2) [שם: ותוכם.]

3) [מטה לוי: לחם לאכל ובגד ללבש.]

פנימיותה יקרא שחוק (ר"מ אלשיך, משלי ח ל). כדרך המשחק משמחת לבו שהוא מגלה בחיצוניות השחוק פנימיות הלב וערבותו (שם שם לא). וכשאני רואה ושומע הנה חנה הדברים שבים לפנימיותי ונאחדים עמה (רנ"ק, מוכה"ז שער יז).

פְּנִין, פְּנִינָה, מ"ר פְּנִינִים[1]), אבן יקרה, תכשיט, מרגלית, Edelstein, Juwel, Perle, Koralle; pierre précieuse, bijou, perle, corail; precious stone, jewel, pearl, coral: כי טובה חכמה מִפְּנִינִים וכל חפצים לא ישוו בה (משלי ח יא). יש זהב ורב פְּנִינִים וכלי יקר שפתי דעת (שם כ טו). אשת חיל מי ימצא ורחק מִפְּנִינִים מכרה (שם לא י). ראמות וגביש לא יזכר ומשך חכמה מִפְּנִינִים (איוב כח יח). זכו נזירית

---

1) [במקרא נמצא מ"ר פְּנִינִים בלבד, ופעם אחת (משלי ג יח) בכתי' פניים (הנקוד הוא של הקרי פְּנִינִים). השם הפרטי פְּנִנָּה (ש"א א ב, ד) אינו עדות מכרעת לצורת מ"י הואיל והוא נבדל מן פנינים בכתיב ובנקוד בדגש (כדגמת פִּלֶּגֶשׁ—פִּילֶגֶשׁ), אעפ"י שנראה כי הענין אחד. כנראה נגזרה המלה מן שרש פנן, הנמצא בע"ב' אף במשמ' קשט ושפר (פַּנֵּa)), ולפי זה הוראתה העקרית היא קשוט, תכשיט בכלל. השבעים, והוולג' ההולכים בעקבותיהם, מתרגמים בדרך כלל במשמ' אבנים טובות, אך הוולג' באיכה (ד ז) ebore antiquo, שנהבים ישנים; ובאיוב (כח יח) נדרשת המלה מפנינים גם בשבעים τὰ ἐσώτατα וגם בוולג' (de occultis, כלו' ממחשכים) כלשון מִפְּנֵי ומִפְּנִים, וכנראה על דרוש עתיק כזה מיוסד שמוש המלה בלשון הפיטנים במשמ' זו. במשמ' אבנים טובות (כיפי טבתא) מתרגם אף התרג' הארמי למשלי (המושפע מן הפשיטתא) וכן כמה פרשנים (עי' רד"ק), ואחרים רואים בפנינים שם לאבן ידועה, כגון מנחם: אבני שהם המה; וריב"ג (סה"ש שרש פנן): אבנים יקרות, אבל הטוב באמרו פנינים שירצה בו האבן הנקראת בערבי יאקות ויורה על זה אמרו אדמו עצם מפנינים ר"ל אליאקות שהוא אדום והוא אודם, ע"כ. והיה אף מי שראה בפנינים שם לזהב: אדמו עצם מפנינים, זהב קרוי פנינים לפי שמטמנין אותו כפנים (פירוש איכה מב' דברי חכמים, כא). אך התרג' הארמי לאיוב (כח יח) הוא: מרגלין, מרגליות, ובמשמ' זו נפוץ שמוש המלה בסהמ"א ובדבור. ואמנם ע"פ איכה ד ז (אדמו עצם מפנינים) מעדיפים כמה מן החדשים את הפרוש: Korallen. אך כמבואר לעיל נראה שעקר משמעות המלה היא תכשיט בכלל, ובפרט התכשיט המגוון בצבעים.]

a) فَنّ

משלג צחו מחלב אדמו עצם מפנינים (איכה ד ז). — ואמר בן סירא: אל תמאס אשה משכלת וטובת חן מפנינים (נ"ס גנ"י ז יט). היי שר[1] אויתי מפז ורות טובה מפנינים (סס ל יה). רבים היו חבולי זהב והכותח על פנינים (סס לד ו). — ובסהמ"א: אין לפלאות התבונה בכל פניני הדר ומי ערוך לה מן כוכבי גיה (רסע"ג, ספר הגלוי, בתוך הגוף הערבי, קפא). ויהי כאשר שמעתי ממנו אלה הדברים אשר מפנינים יקרים ידעתי כי חסר ממוסריו (ראב"ע, חי בן מקיץ, איגר, 140). אל תשליכו הפנינים לפני חזירים כי אינם עושים מאומה ואל תמסרו החכמה לפי שאינו יודע מעלתה כי היא יקרה מפנינים (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, 8). וכבר נוסה שמפסידים במגעם הדברים הדקים כפנינים[2] וחיינות (הוא, כוזרי ב ס). הנביאים אשר נפשותם זכות מקבלות לאורו יעבור בהם כעבור אור השמש בשוהם ובפנינים (סס ד טו). ה' אלהים נתן לי לשון למודים, למלאות ענינים חמודים, ביד השכל צמודים, והיו לאחדים, לקשור מפניני פליהם לצוארי הנגידים (ר"י חריזי, תחכ' הקד', 6). נאם הימן האזרחי הגד הגיד לי מחבר הספר הזה מפניני רעיונו ומליצות לשונו (סס א, 16). ואתה ידעת כי הספרים היקרים לא יחובבו פניניהם רק למביניהם (סס סס, 20). והחכמה בעיני בני עמנו כצרור אבן במרגמה או כזורק פניניו לרגלי הבהמה (סס סס). דעו כי השיר המעלה, אשר הוא בפנינים ממלא, ובכתם אופיר לא יסלא, מספרד שרד, ועל כל אפסי העולם נפרד (סס ג, 40). ור' משה בן עזרא מושה הפנינים ממליצות הרעיונים (סס סס, 41). ויאמר לו איזה ענק הראית אחד מבני ענק ויאמר לו ענק הפנינים אשר לקחת תמול מידי (ר"י זברא, שעשועים ה, דודזון, 49). עיניה כיונים ולחייה כשושנים ושפתותיה כחוט השנים ושניה כפנינים (סס יב, 134). כל ימיו דורש טוב לעמו בפניני מליו (תכמוס ירושלמי, הקד' לספר המספיק, ה). ובונתי בענין הזה שאהיה בזה אצל חברי כמגביה חרס מעל פנינים אשר לפניהם (ר"י אכטולי, מלמד התלמידים, צרלסיה, ה.). ולפי שידוע שהכתרים הנתונים בראשי

1) [נ"א: שאר.]

2) [במקור: באלג'ואהיר (כאבנים היקרות).]

המלכים יעשו מפנינים מחוברים ראוי לפי ענין זה להקרא לוית חן (סס נסא, קכה.). ואשר יקבל אורה קבול שלם יותר מכלם הם הפנינים והשוהם והאויר הצח והמים (פי' התורה לר' עמנואל סיגיליו, Merx, Archiv, עמ' 372). ומה נעמו רסיסי דמעותיך אשר כפנינים בינות עפעפיך התגלגלו עת מרי שיחי בחיקך שפכתי (שמשון בלוך, שבילי עולם ג, הקד', 3). הבאתי שכמי תחת משא גדול ונורא כזה וכו' ולהעלות הפנינים הנבואיים המושקעים בימי התורה ומצולותיה ולהראות העמים והשרים יפיה (מכתב גינצר אל בלומנפלד, אוצר נחמד ג, כד). — ואמר הפיטן: תתן להבהב נותצי פניניך תקרא לשכרם. כום כמום בפניך תבא כל רעתם לפניך (ר"א קליר, שבת קודם מני, קינ' ת"ג). אמרות האל טהורות. כפנינים היקרות (קונט' הפיוטים, מק"כ ד, 23). —ואמר המשורר: וכמעט אבדה מאין דורשה אשר היתה סגורה מפנינים (רשב"ג, הכפור או דרור, ברודי 3). אשר הציף צלוליה ודלה פניני מעמקיה ומשה (סס סס). וגבה מבני גילו כגבה בני איש מבהמות. או רמשים ויקרו מעלליו מעליהם כמו יקרו פנינים מחרשים (רמב"ע, הרים מר, סעה"ש 69). הנה דמעי בטרם. אקראה יענו אתי וידרשו עד לא שאלתי כדמית. פנינים ואם כדברי נקים עלי לחיי הכי מכבדי הם. בבכיתי (יהודה בן גיאת, מנין עפאים, סעה"ש 124). ועוד התכו בשאול בארץ חסון מיני פנינים וכל אבן יצוקה משובותיו (ראב"ע, נסס אל אסר אהר, כהנא א, 196). פניני שיר אשר לבי חריטן הישב משיב פרדותן לחוטן ליפות צוארי שרן בדרן וספירן וכל אבני בהטן (יצחק אבן עזרא, פניני שיר, סעה"ש 159). ופניני טל יברקו (אד"ס, ספ"ק, האניב א), — ומ"ר פְּנִינוֹת: אמר חכם אחד עצם ענין השכל דק ונפלא מכל הפנינות המושכלות ושלם יותר מכלם (ערוגת הבשם לרמב"ע, ליון ב, 175). — וכמשמ' פְּנִי וּפְנִים, הדרי חדרים, סוד צפון[1]), Innerstes, Verborgenheit; fond, secret; the innermost, secrecy ואמר הפיטן: ציר נאמן קראת לעלת פניניך[2]).

1) [כך, ולא ככנוי למלאכים יש להבין פנינים בדברי הפיטנים, ובמובן זה באה המלה כבר בתרגומים הקדומים, עי' בהערה לעיל.]

2) [צפוניך, ולא כמטח לוי: תואר לתורה עשויה יקרה היא מפנינים.]

בארחו חמורות וקלות, ענשין ואזהרות פרטות וכללות, שכר המצוות ושלום גמולות (ר' שמעון בר יצחק, חמכו, קרוב' ג שבוע'). שנה אין לפניו, שקט בפניניו[1] שבח טוב במצפוניו (מלך עליון, מוסף א ר"ה). זינה לעניו בפניני מעוגיו והגיה עיניו בפוץ מעיניו (ר"א קליר, אלורה ומשרשה, יולי פרח). — *ובמשמ' בני ישראל הצפונים, ואמר הפיטן: נחית פניניך[2] בעוז עמך להתנאות צוריהם חממת במכות להלאות (מי מלל, מעריב אחרון פסח). — ומ"י *פְּנִין, ואמר המשורר: גדרו ארחו והכבידו בריחו ולא יכלו הצפינו מנגה פנינו (ר"י הלוי ליהושע בן דוסא, שעה"ש, 100). ומציתי פנין לח משפת כוס אשר נמשל למעין הישועות (הוא, לך עיני, דיואן ב, 203). — ומ"י *פְּנִינָה, ואמר המשורר: אני כתר זמן ארץ עדינה ואדמתי פאר על כל מדינה, הכי כל הארצות כאבנים במרגמת ואנכי פנינת (ר"י חריזי, תחכ' מז, 375).

*פְּנִינִי, ת"ז, נק' פְּנִינִיָּה, — שיש בו מתכונת הַפְּנִינִים, כמו סַפִּירִי, בהיר וזך: כלם (המלאכים) גזרות פניניות וחיות עליות (רשב"ג, כתר מלכות, יי' מי יעמיק). השכל הפועל הוא תחלת ברואי רם ונשא והוא כח אשר נאצל מן החפץ והוא עצם פניני פשוט בהיר וזך (ערוגת הבשם לרמב"ע, ליון ב, 159). והנפש החכמה היא עצם פניני[3] ממלא חסרון גוף טבעי (שם שם). והוא (האדם) שנברא מתוקן בצורתו ונאה במלאכתו ושלם בעל נפש מדברת פנינייה חכמה קיימת (כ"י א"ח, תק' מדה"כ לרשב"ג, הקד'). הנפש החכמה הוא עצם פניני משלים חסרון טבעי מורכב מד' יסודות (ר' אברהם דקלוניה, תלמיד הרוקח, בספר שם טוב, גנזי הקבלה, ילינק, 84) גם לשר הפנים פני חמה בצאת השמש בגבורתו הוא אהרן קדוש ה' שיר המעלות האלקיות הפניניות אות ומופת בצבא שלו (אגר' ר"א היכיני, REJ XXVI, 214). — ואמר המשורר: ונפשנו פנינייה ועל כן גורנות אנחנו מפנינים (רשב"ג, עטה הוד, שירי שלמה לדוקס ע).

---

1) [כלו' בפנים מעונו ע"פ (איוב כה ב) עשה שלום במרמיו (בית לוי).]

2) [ולא כבטה לוי: נחית פניניך, אלו דברי התורה עש"ה יקרה היא מפנינים.]

3) שם בהערה: ר"ל דבר דק וצח כאשר כתב רס"ג בספרו אמונות ודעות מאמר ו' פרק ב' וזה לשונו שעצמה (הנשמה) עצם נקי בנקיות הגלגלים.

שירה כמו חותם עליו שמך חקוק ליום ולמדות תהי שלישיה שמש וירח מבין מאוריה ובבין פנינית רוח פנינית (הוא, נסן סחולה, שם כב).

פנן[1], ממנו פַּן, א. פִּנָּה, פְּנִין, *פְּנִינִי.

פנכ[2], ממנו: *פנוק, פִּנֵּק, תַּפְנוּק.

פָּנַק, קל לא נהוג.

— פעי, מְפַנֵּק[3], — פִּנֵּק את פלוני, הרגילו להיות רך, רָפֶה, רגיל לתענוגים ובטלה וכדו', verzärteln; dorloter, gâter; to pamper: מְפַנֵּק מנער עבדו ואחריתו יהית מנון (משלי כט כא). — ואמר בן סירא: חן ולקח ופניק[4] נפשך כי אין בשאול לבקש תענוג (ב"ס גני' יד יו). — ובתו"מ: משל למלך שהיו לו אפוטרופוסים במדינה והשלים להם את שלו ומסר להם את בנו ואמר להם כל זמן שבני עושה לי רצוני היו מערבים ומעדנים אותו ומפנקים אותו (ספרי דבר' מו). כל מי שמפנק את יצרו בנערותו סופו לחיות מנון עליו בזקנותו (ר' אבין, מד"ר בראשי כב). — ואמר הפיטן: בטל פלג מלא מאוגד פרי עץ השדה ממוגד פרש כפיו וסגד תפנק במזל קשת גד (אלוה לבכר, סדר טל, כ"י גריט"מ). — ואמר המשורר: זמן שר יחנק ועבד מפנק ובו צר ואויב כאריה יונק יחית ברשעו מחיב בפשעו סקילה שריפה והרג וחנק (עמנו', מחב' ח, 5). למי אוי ואבוי למי כהות עינים למי שבר רוח למי המית מעים למפנק בניו והמה בו פשעו (שלום הכהן, כיר דוד יז, 825). — ואמר המליץ: מפנק מנער בנו ירבה מכאוביו ולכל רעה ישטה לבו (ב"ז, ב"ס ל ז).

— סע', *פֻּנַּק, מְפֻנָּק, מפונק, — מי שפִּנְּקוּ אותו: כוואו על ציפרנו ועל (כף) רגלו וכו' הרי זה נותן לו דמי צערו אבל אם היה מרוכך מעודן מפונק כל שכן שכפול בו צערו (מכי' משפטים ח). חי שלשלו אותו (את

---

1) [עי' בהערות למלים פִּנָּה, פְּנִין.]

2) [עי' בהערה הבאה.]

3) [אף בארמי פַּנֵּק ובערב' פַּנַּק a) באותה משמ', ות"א וְהֶעָנֹג מאד (דבר' כח נד) ודמפנק לחדא. וי"־ עדינה (ישע' מז ח) מפנקתא.]

4) [נ"א: ופת.]

---

a) فنق

יהויקים) אלא שהיה מ פ ו נ ק ומת בידם (ריב"ל, מד"ר ויקר' יט).—ואמר הפיטן: מ פ ו נ ק בתחלה ואחריתו מנון, היתלונן סלה בפסת וגנון (אבגו אוונים, יוה"כ מימנים).—ואמר המליץ: מעי המו לנעמה המעינגת והענוגה ו ה מ פ ו נ ק ה (מפו, אהבת ציון ט, 68).

—התפ', הִתְפַּנֵּק,—פִּנֵּק את עצמו, ואמר הפיטן: תפלתו מרפא וצדקה, תלאיבות הצילם מצוקה, תפנוקים הרים ל ה ת פ נ ק ה, ולכל היד החזקה (אמרת רנן, ייל' לש"ת, מחז' איטל' ג, קפט:). ואמר המשורר: בלבוש עריגת פז ורקמת שש כבת מתענגה בלבוש ו מ ת פ נ ק ת כל יום חליפות הרקמות תחליף (ר"י הלוי, אהן כיל"ת, דיואן א, 82).

א. פַּס [1]), ש"ז מ"ר פַּסִּים: וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקנים הוא לו ועשה לו כתנת פַּסִּים (בראש' לז ג). ויפשיטו את יוסף את כתנתו את כתנת הַפַּסִּים אשר עליו (שם שם כג). ועליה כתנת פַּסִּים כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים (ש"ב יג ח).

—ובסהמ"ז: אראמות וגביש. פרשו בו שהוא מין ממיני השרד ו ה פ ס י ם (ר"י א"ת, סה"ש לריב"ג, גבש). —ואמר הפיטן: בכפל כתנת בַּד יכסה שארו יבו' בפז יפן מלא כל הארץ כבודו ויסיר דאגת כתנת ה פ ס י ם (יוסי בן יוסי, אתה כוננת עולם ברב חסד, עבודת יוה"כ, מחז' איטל' ג, ריד:). כי היתה סיבה סבה סלילה בכתונת בד לפני נורא עלילה סוד פ ס י ם תביר ומעבר (רשב"ג, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. 149). המיב וזרק והקטיר וכו' ופשט פ ס י ם ירד בקודש וטבל וקדש ועט פלוסים (רא"ן, אכפרה, סליח' מוס' יוה"כ). —ואמר המשורר: כתנות פ ס י ם לבש הגן יכסית רקמה מדי דשאו (רמב"ע, כתנות פסים, דוקס 97). וארין משבצות זהב לבושה ומשי כתנותיה ו פ ס י ם (הות, סכים מר, סעה"ש 69). מטר שחק בעת רדתו פני הגן לאט שוה ועל פניו בסות פ ס י ם ומשי הזמן שוה (הות, תרשים ג, 40).

ב. *פַּס [1]), ש"ז, מ"ר פַּסִּים, פַּסִּין,—קצה של דבר, חלק קיצוני בו, ביחוד פס יד, רגל ואצבע, Ende.

---

[1]) [המחבר לא פרש. ואמנם כל התרגומים והמפרשים רואים במלה פַּסִּים מ"ר של פס (משרש פ ס ס ועי' לקמן), מלה הנמצאת בלשון החכמים בעברי' ובארמ' במשמ' פַּס יד ופַס רגל, כף היד והרגל. בכתבות בנעניות (עי' סלושץ, אוצר הכתובות הפניקיות, 129 18 - 20 ; 142 11) בא פס כשם לתעריף מנת הכהנים בקרבנות, כנראה לא לוח סתם, אלא במשמ' פ י ס של כהנים אבל אולי מוטב לחבר פ ס זה עם פַּס במשמ' מס. בסורי' בא פס בפרט במשי גורל (עי' פִּיס, הערה), ועי' אף פִּסָּה. אך קשה למצא מכאן פרוש אפשרי לצרוף כְּתֹנֶת פַּסִּים, וע"כ נחלקו התרגומים והמפרשים בבאור המלה הזאת. ת"א (כיתונא דְפַסֵּי) אך מעתיק את המלה העברית, ואמנם אפשר שכינתי כאחת הדרשות במד"ר (בראש' פס): שהיתה מגעת עד פס ידו, דבר אחר שהיתה דקה וקלה ביותר ונטמנת בפס ידו, ע"כ. אך אין ליחס לת"א את הפרוש: כתנת בעלת שרוולים, שאין לו כל עדות קדומה. השבעים (χιτῶνα ποικίλον) והוולג' (tunicam polymitam) מבינים כתנת מגונת, צבעונית, בעלת צבעים רבים ושונים, ואולי הגיעו לפרוש זה באחת הדרכים שהלכו בהן אף הפרשנים העברים בימי הבינים שהבינו פַּסִּים במשמ' חלקים, חתיכות, כדגמת פַּסֵּי יד, פַּסּוֹת יד. וזה לשון ריב"ג: בגד של משי ונקרא מצורתו כלומר שכל זרת ממנו היה מצבע בפני עצמו נגזר מפס ידא ותרגום וכפות הידים ופסת ידהא וכמהו מי אפסים וכו'. ורש"י: לשון כלי מלת כמו כרפס ותכלת וכמו כתינת הפסים דתמר ואמנון. וראב"ע: כתונת מרוקמת פסים כמו פס ידא בלשון ארמית. רד"ק: היה מצבעים רבים שכל פס ממנו היה מצבע בפני עצמו וכו' ומזה יהיה פסת בר בארץ כלומר חלקת בר ואדוני אבי ז"ל פירשו במשמעו מענין פס ידא כלומר יזרעו כף מלא תבואה וכו' וכתב כי שרש פס ידא כתנת פסים פ ס ס והוא הנכון והדגש לאות, ע"כ. ואמנם כל הפרושים האלה רחוקים הם, כי אין פס בעקרו אלא קצה, חתיכה קטנה, ולא יתכן לאמר כתנת פסים במשמ' זו. וכן אין ממש בהצעות החדשים המחברים מלה זו—על סמך הפרוש המפקפק: צבעוני—עם שם העיף פַּסְפַּס (ברוז) באשור'. ואולם כנראה אין פַּסִּים מ"ר מן פַּס, אלא ש"ז על משקל צַדִּיק, פַּטִּישׁ משרש פ ס ם, פשם, שמשמ' באשור' עטף וחסם סביב סביב, ממש כמשמ' שמל a) בערב' שממנו שִׂמְלָה בעברי. וכמה שמות נגזרו משרש זה באשיר': פַּשְׁמוּ, פַּסְמְ, צעיף, רסן; פַּסְנַת, רשת, מחסום; נַפְּסַמ, רסן; וי"א שכלם מורים על בית ראש, המכסה את ראש האדם והבהמה, ונראה לאין ספק כי פַּסִּים הוא פַּסְמֻ האשורי במשמ' בית ראש, וכתנת פסים היא כתנת בעלת בית ראש.]

[1]) [ש"ז זה פַּס, ובצורת הנקבה פַּסָּה, פרושו העקרי הוא קץ, קצה, וכן קשור השם אל הפעל פ ס ס במשמ' כלה, הגיע לקץ, אֶפֶס, ואל השם והפעל אָפֵס,

---

a) شمل

העושה : Extremität ; bout, extremité ; end, extremity תפלתו עגולה סכנה ואין בה מצוה נתנה על מצחו או על פס ידו הרי זו דרך המינות (מגי' ד ח). בכתב שנטל הכותב שלו טמא מפני המוחק, ניטל המוחק שלו טמא מפני הכותב, נחלק לשנים ונשתיירו בכותב ובמוחק לקשרי אצבעותיו מגיע מלא פס ידו טמא פחות מכן טהור (תוספת' כלים ב"מ ג ד). או בקמצו יכול יקמוץ בראשי אצבעותיו תלמוד לומר מלא קומצו הא כיצד חופה את פס ידו במחבת ובמרחשת ומוחק באצבעו מלמעלן למטן (ירוש' יומא ה ב). מתרפס ברצי כסף, מתיר את הפס ומתרצה בכסף (ר' יהודה ב"ר קיינן, מד"ר ברחש' עם). מתרפס ברצי כסף, אע"פ שחטא אדם וכועסת עליו מתרת את הפס ונוטלת את הכסף והיא מתרצה לו (שם שמות לה). פסים. שהיתה מגעת עד פס ידו ד"א פסים שהיתה דקה וקלה ביותר ונטמנת בפס יד (שם ברחש' פד). ולא יתן פס ידו תחת שחיו ולא יתן תבשיל תחת המטה ולא ינעיץ סכין בתוך האתרוג או בתוך הצנון וכו' (מד"ג דברי ד ט, הסגלה). — ובסהמ"א: לך התרפס, התר לו פס יד לשלם לו ממונו (רש"י, משלי ו ג). או זו היא כתף, פסיגין המחוברות בשדרה זו על גבי זו, נסף ענבים המחוברות בשדרה ויורדות והוא שיהיו כל הענבים שבעוללות נוגעין בפס ידו (רמב"ם, מתנת עניים ד יח). מי שרגלו כולה שוה שנמצא רוחב פס אצבעותיו כרוחב עקיבו ובאילו היא חתיכה שוה, מי שרגלו עקומה דומה למגל שנמצא פס רגלו שיש בו האצבעית עם עקבו כאילו הם שני ראשי הקשת (הנ"ל, ביאת המקדש ח יג). החוקע לחבירו, שמחבר אצבעותיו בפס ידו ומכה אותו באגרוף (ר"ע מברטנורה, ב"ק ח ו). סטרו, שהכהו בפס ידו על לחיו (שם שם). — ואמר הפיטן: כבפל כתנת בד יכסה שארו מפסי יד עד עקיבת רגל בם יפן מלא כל הארץ כבודו ויסיר דאגת כתנת הפסים (יוסי בן יוסי, אתה כוננת עולם ברב חסד, עבודה, מחז' ליעל' ב, כיד:). פס יד כתבה לקעקע צול בפסח (אמץ, קרובי ב פסח). של זורר על פס [1], כבמדבר דק מחספס (ר"א קליר, חלים, תפלת טל).— ובהשאלה, קצת עץ או אבן, המשמש יתד או עמוד בבנין, בבאר וכדו': Latte, Palissade ; latte, palissade ; lath, palisade : עושין פסין לביראות ארבעה דיומדין נראין כשמנה (רבי יהודה, עירוב' ב ח). מותר להקריב לבאר ובלבד שתהא פרה ראשה ורובה בפנים ושותה, מותר להרחיק כל שהוא ובלבד שירבה בפסין (שם שם ב). מבוי שגבוה מעשרים אמה וכו' צריך למעט וכו' והרחב מעשרים אמות וכו' צריך למעט כיצד ממעטו עושה לו פס וממעטו עד עשר אמות (תוספת' שם א ח). כל מבוי מארבע אמות אין צריך כלום והרחב מעשר אמות מעמיד פס באמצע ונותן קירה על אחד מהן ודיו (רשב"ג, שם שם א ג). כותל שצידו אחד בנוס מחבירו ושווה מבפנים ונראה פס מבחוץ, שוות מבחוץ ונראה פס מבפנים נידון כלחיים (שם שם א י). ר' יהודה אומר בית סאתים מותר אמרו לו לר' יהודה אי אתה מודה בדיר וסהר ובמוקצה שאם ירצה לרבות ירבה אמר להן זו מחיצה ואילו פסין (שם שם ב ג). היתה שם אילן או גדר או חיצת הקנים נידונת

אפס, ועי' פסס, הערה, א. פספס, הערה. ואין פס יד ורגל או פסת יד בעקר אלא קצה היד והרגל, מגש כשמוש השם extremité בלעז, וכן בארמ' שבתי"ם. ובסור' פסא היא קצה, חתיכה קטנה, אבן קטנה המשמשת גורל. כאמור בהערה הקודמת אין כתנת הפסים קשורה לא אל השם ב. פס ולא אל השרש פסס.

דרשת חז"ל מצאה את המלה אף במקרא, בפרשה התרפס (משלי ו ג), מתרפס (תהל' סח לא) כשתי מלים: התר פס (יד), מתיר פס (עי' למעלה בדגמאות מתו"ס) ואחריהם אף רש"י, ובאמת מתאימה קריאה זו בשני הפסוקים שענינם הבאת דורון ברצי כסף או הצורך לשלם כסף הערבות למלוה. ועל כן אפשר שהיתה המלה פס אף בלשון המקרא ושמשה בפרט בצרוף התיר פס במשמ' התיר פלוני את פס ידו (השוה יתר ידו. איוב ו ט), פתח את ידו הקפוצה ונתן, ועי' גם ערך פסה, הערה.

בארמ' התלמודית נמצאת מלה פס במשמ' קרדום לחפר באדמה. אבל אין מלה זו במקורות עבריים ואין קשר לה אל א. פס או ב. פס, אלא צורתה הנכונה היא פס, ובעקר פאס משרש פאס, וכן בערב' פאס[a] באלף מבטאת באותה משמ'.]

a) فأس

[1] [בית לוי מפרש: מלשון פסת בר. ואולם דברי הפיטן מיוסדים על הדרוש של מחספס המובא במכי' (בשלח, ויסע מסה ג): רבי טרפון אומר אינו יורד אלא על האופסים וכו' ומכאן שגרם או הבין הפיטן אף במדרש: אפסים (כמו מי אפסים ביחזק') במשמ' פסים, פסי הרגלים.]

כפסין חיתה חצר פתוחה לכיניהם מותר לטלטל מן החצר לפסין ומן הפסין לחצר היו שתים שתיהן אסורות ומותר לטלטל בין הפסין (סס סס ג ד). הצר קטנה שאינה אלא כעשר אמות ניטל דופנת ברשׁ' הרבים ונשתייר בת פס מיכן ופס מיכן מותר (סס סס י ט). לא סוף דבר גדר אלא אפילו עשה פסין אם אין בין פס לחבירו שלשה טפחים נידונין כגדר אפילו קסה ואפי' קשין (ירוש' כלא' ד ב). עשה פסין כנגד שלש גפנים יש לו מחול (רבי זעירא, סס סס ד ג). (עשה) פסין כנגד הביניין ויש בעומד ארבעה והעומד רבה על הפרוץ, כנגד העומד מותר, כנגד הפרצה אסור, עשה פסין כנגד הגפנים ואין בעומד ארבעה והפרוץ רבה על העומד פשיטא כנגד העומד מותר, כנגד הפירצה אסור (סס סס ד ד). עושה פס של ג' אמות וכל שהוא מרחיקו מן הכותל שתי אמות (ר' בא ורב הונא בשם רב, סס עירוב' א א). חצר ניתרת בשני פסין וכלבד פס של ארבעה טפחים מיכן ופס של ארבעה טפחים מיכן (סס סס א ו). ולא ימלא אדם מים ויתן לפני בהמתו אבל ממלא הוא ושופך לפני בהמה ושותה מאיליה, מתקיף לה רב ענן אם כן מה הועילו פסי ביראות (בבלי סס כא.). לא הותרו פסי ביראות אלא לבאר מים חיים בלבד (רב יהודה בשם שמואל, סס כג.). א"ר יהודה סוכה העשויה כמבוי כשרה ואותו טפח מעמידו לכל רוח שירצה רבי סימון ואיתימא ריב"ל אמר עושה לו פס ארבעה ומשהו ומעמידו בפחות משלשה סמוך לדופן (סוכה ז.). — ובסהמ"א: שלשה מקומות המוקפין שלא לשם דירה זה בצד זה ופתוחים זה לזה שנים ההיצונים רחבים והאמצעי קצר שנמצאו לשנים החיצונים פסין מכאן ומכאן והיה יחיד בזה ויחיד בזה ויחיד בזה נעשו כשירא ונותנין להם כל צרכן (רמב"ם, שבת טז יד). מותר להקריב ארבע הזויות האלו לבאר והוא שתהיה פרה ראשה ורובה לפנים מן הפסין ושותה (סס יז כט). השמן משירד לעוקה אעפ"י שירד נוטל מן העקל ומן הממל. ומבין הפסין[1]) ונותן לקערה קטנה ולתמחוי לתוך התבשיל וכו' (הוא, מעשר ג טו). וכן אם סיכך על גבי פסי ביראות בר"ה שהן שמנה פסין נעוצו' בארב' רוחו' זו כנג' זו שכל אחת גומ' אמה לכאן ואמ'

[1]) [במשנה (מעשר' א ז): הפצין.]

לכאן וכו' כשרה הסוכה בשבת שבחג ומותר גם כן לטלטל בת (ר"מ יפה, הלבוש, אויח סוכה תרלז). — וקצת של דבר וחתיכה ממנו בכלל: מרביצין שדה לבן שלא לזורעה וזורעין לו פס פשתן ברביעית כדברי רבי אליעזר וחכמים אומרים לא זרעה פשתן יורענה מין אחר לא זרעה בשבת זה יורענה בשבת אחרת (שמחי ה ח). למה וישנאו אותו בשביל שיקרע הים לפניהם, פסים פס ים (מד"ר ברא"ש' פד). — ובסהמ"א: היה כולו צבוע ובו פס אחד לבן אפילו כגרים ונראה בו נגע יסגיר (רמב"ם, טומאת צרעת יב יג)[1]).

*פֵּס[2]), פים, ס"ז מ"ר פִּסִּים, פיסים, — מנת המלך והעיר, Steuer; impôt; tax: אם שהה שם שלשים יום הרי זה כאנשי אותה העיר לקופה, לכסות לששה חדשים, לפסי העיר לשנים עשר חודש (תוספת' פאה ד ט). כל אילו שאמרו יוצאין וחוזרין נותנין פסי העיר ומספקין מים ומזון במלחמה ומתקנין את הדרכים (סס סוטה ז כג). אם נתת מכיסך צדקה הקב"ה משמרך מן הפיסין ומן הזימיות מן הגולגוליות ומן הארנוניות (ירוש' פאה א א). כל אלו שאמרו יושבים בטלים בתוך העיר אינן נותנים פיסי העיר[3]) ואינן מספקים מים ומזון ואינן מתקנים את הדרכים (סס גנ"י סוטה ח, 215).

[1]) [במשמ' רצועה, רצועת ארג או עור וכדו', אשר על פיה נוהגים לקרא אף לבדי הברזל של הרכבת: פסי הרכבת, אין פַּס במקורות. על הוָּלֵד ההוראה הזאת השפיע כנראה מלבד הפרוש של כתנת פסים אף זכר המלה הסלוית pas, רצועה, המצויה אף בדבור היהודים.]

[2]) [היא המלה פִּיסָא בארמ' שבתו"מ, פַּסָּא בסור' (עי' גם בהערת לו אצל קרוים, Lehnw. II 450) שנולדה בצורת משנה של ב. פַּס במשמ' קצה, חתיכה קטנה, ושקבלה את ההוראות של חתיכת אדמה או אבן קטנת ששמשה אף גורל (ומכאן פֵּיס בתו"מ, ועי' שם הערה). מכאן בסור' משמ' הפעל פסס: חלק בגורל, חלק מנות, ומכאן אף פַּס במשמ' מנת המלך, המס. ואפשר שאף פרוש הכתי' צא והפס עלי מנת המלך (לעיל ערך א. פים, הפעי) הוא: תן במקומי את פִּסֵּי למנת המלך. ואף יתכן שהמלה מַס, מ"ר מִסִּים בלשון המקרא היא מבטא אחר של אותה המלה, כשם שגם הפעל מסס (נמס) יכול להתפרש מהוראת הפעל פסס (פַּסּוּ אמונים), כלה ואפס.]

[3]) [אין ספק שבתוספתא ובבריתית המובאות בירוש' ובבבלי הכונה המפורשת: למסי העיר, בהקבלת

פסג [1]), ממנו פָּסַג, א. פִּסְגָּה, ב. *פִּסְגָּה, *פִּסּוּג, *פְּסִיגָה.

פָּסַג, קל לא נמצא [2]) במקורות הקדומים.

— פִּעֵ׳, פַּסְּגוּ, —א) פִּסֵּג את הבנין [3]) : סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה שיתו לבכם לחילה פַּסְּגוּ ארמנותיה למען תספרו לדור אחרון (תהל׳ מח יג-יד). —ובסהמ״א : וכאשר באתי גבולותיה ו פ ס ג ת י ארמנותיה (של ירושלם) ונשקתי חרבותיה וחוננתי עפרותיה וכו׳ (ר״י חריזי, תחכ׳ כח, 242). קיימת דברי ו פ ס ג ת ארמוני ספרי (ר״ז אלגאזי, ספר המוסר, מחב׳ לה, כ״י היימנ׳). — ״ובמליצה, עלה מעלה מעלה : הרב המובהק הוא אהרן אשר נתן לנו תורת אמת ל פ ס ג שליבות דעת לעוט שמי בינה (הקד׳ ככד המחבר לסו״ח חורח חיים לר״א ססון). — ואמר הפיטן : שיתי לבך לחיל ערך גם פ ס ג י ארמנות (ר״י נג׳ארה, עולת תמיד, ס). —ב) *פִּסֵּג את ענפי הצמח וכדו׳, פִּשֵּׂק אותם זה מזה כאדם המפשק את רגליו [1]), auseinanderspreizen ; écarter ; to separate, spread asunder : אזוב שיש בו שלשה

אל לצדקת וכדו׳, וקרוב לכך גם נוסח התוספתא בספרים : לעניי העיר, וכן פרש בצדק לוניץ (ירוש׳ פאה א א) : מלת ארמית וכו׳ והוראתה חתיכה, חלק, ובהשאלה למין ממיני המסים, וכ״ה בסורית פסא, ע״כ. אבל בבבלי (ב״ב ח.) באים בקשר עם ההתחיבות בפסי העיר אף דברי האמוראים לגבי תיקוני החומה (לשורא וכו׳), ולפי זה פרשו הערוך ואחרים את המלה בשמוש זה כלשון פַּסֵּי עץ, קרשי עץ לחזק שערי העיר, ואחריהם הלכו אף המלונים.]

[1]) [בעקרו פ שׂ ג, ועי׳ בהערות לקמן.]

[2]) [אך עי׳ בהערה הבאה.]

[3]) [המחבר לא פרש, ודעות התרגומים והמפרשים מחלקות מאד בהבנת המלה. השבעים (καταδιέλεσθε) והוולג׳ (distribuite) תרגמו במשמ׳ חלקה, חַלְּקוּ את ארמנותיה (ועי׳ לקמן על משמ׳ הפעל בתו״ם), אך משמ׳ זו בודאי אינה מתאימה לענין. ממשמ׳ זו של חלקה הגיעו רב החדשים למשמ׳ חָצָה מקום בהליכה, עבר בו לארכו ולרחבו (durchwandern), אך אין כל יסוד לפרוש זה, הואיל ואין כל עדות אף על פ ס ג במשמ׳ חלק וחצה. הפרשנים העברים חברו פעל זה עם השם פִּסְגָּה (עי׳ שם הערה), שהבינוהו כלשון רמה גבוהה, ועל כן נסו למצא בדרכים שונות בפעל פסג משמ׳ רוממות או הֲרָמָה. מנחם : פסגו ארמנותיה ענין וקיפת הם. רש״י : הגביהו בירנותיה כמו אשדות הפסגה דמתרגמינן רמתא. ריב״ג : חזקום ובצרום שיהיו בצורים, וכן רד״ק. אך אף פרושים אלה דחוקים הם, כי כונת הכתוב היא לעורר את השומע ל ר א ו ת את גדולת ירושלם ולא לבנותה ולבצרה, לכונה זו של הפסוק כון יפה ראב״ע, האומר על פַּסְּגוּ ארמנותיה : ה ב י ט ו ארמנותיה ש ה ם פ ס ג ה. אבל הואיל ואין הפעל פַּסְּגוּ יכול להביע גם את הצווי הביטו (והרי כבר נאמר : שיתו לבכם) וגם את ההודעה העקרית שהם (הארמנות) פסגה, ברור שאין פ ס ג ו כאן צווי אלא פעל בעבר שנושאו הוא א ר מ נ ו ת י ה, כלומר : שיתו לבכם לחילה (והביטו כי) פ ס ג ו ארמנותיה. וכאזת כך הבין התרגום הארמי וז״ל : ד מ ן ל ע י ל בירניתיה, כלומר : במרום פסגה הם ארמנותיה, ואולי הלך ראב״ע בעקבות התרגום. ואשר לנקוד, אפשר לקימו גם בעבר עפ״י כי נִשַּׁנִי אלהים (בראש׳ מא נא), ואולי כונת הכתוב לבנין קל וצ״ל פָּסְגוּ, ולפי זה אין כאן צרוף : פִּסֵּג א ת הבנין, אלא פָּסַג הבנין, א״ע. ואולם אם צדק הראב״ע בבארו את מבנה המשפט שהם פסגה, לעצם הבנת משמ׳ הפעל אין לנו עדות, כי אין אף פִּסְגָּה (עי׳ ערך זה) לשון רמה סתם. וכמבאר לקמן משמ׳ הפעל בתו״מ היא לא כלשון חלקה אלא כלשון פִּשּׂוּק לצדדים. ולפי זה נראת לבאר פ ס ג ו (כמשמ׳ בנין קל) ארמנותיה כמו ר ח ב ו, נִתְפַּשְּׂקוּ ארמנותיה. וכשם שנזכר פסגו ארמנותיה כאן בקשר עם החומת (שיתו לבכם לחילה), כך מדבר בכמה מקומות במקרא (ירמ׳ כא כח ; נחמ׳ ג ח, ועוד) על החומת הרחבה. ובארמ׳ שבתו״מ נמצא הפעל פסג בבנין קל אף במשמ׳ פָּרַח הצדה, השתמט, נמלט : חד צייד קאים צייד ציפורן וכד הוה שמע ר׳ שמעון ברת קלא אמרת מן שמיא דימוס דימוס פ ס ג א, וכד הוה שמע ברת קלא אמרה ספקולה הות מתצדא ונלכדה (מד״ר בראש׳ עט).]

[1]) [כמה מפרשים והמלונים לא עמדו על הוראתו המקורית של השרש והפעל ועל כן לא דיקו בבאור המקורות ואף התקשו בכמה מהם ללא צרך. אין פ ס ג זה לשון חלקה ובקיעה סתם, אלא פִּסֵּג היא הצורת המאחרת של פ שׂ ג הקדום המקביל אל פִּשֵּׂק שבמקרא שהוא פִּסֵּק בלשון החכמים בעבר׳ וארמ׳, והוראתו פ שׂ ק, פ שׂ ג, פ ס ק את הרגלים או את ענפי הצמח לכאן ולכאן, וכן בערב׳ פַּשַּׁג׳ [a]), פִּשֵּׂק את הרגלים, (écarter les jambes, les tenir écartées). וכן נוהגים לפַסֵּג את ענפי העצים כלומר להרחיקם זה מזה כפשוק הרגלים, ואף ע״י קצוץ ענפים מיתרים שביניהם כדי להחדיר את השמש ביניהם ולהרבות בזה את הפריחה והבשלת הפרות. אך אין הקצוץ עקר משמ׳ הפעל בדעת

---

a) فشج

קלחים מפסגו ואוגדו, פסגו[1]) ולא אגדו, אגדו ולא פסגו, לא פסגו ולא אגדו כשר (פרה יא ט). חבירו שטעה תופסו בידו מפסגו בשדות ובכרמים עד שמגיע לעיר או לדרך וכו' הוא עצמו שתעה מפסיג בשדות ובכרמים עד שמגיע לעיר או לדרך (תוספת' ב"מ ב כח). מניין שאין מקרסמין ואין מזרדין ואין מפסגין באילן (מו"ק ג.). והתועה בין הכרמים מפסיג ועולה מפסיג ויורד (ב"ק פא.). מסתתי אבנים אין בהם משום גזל מפסגי אילנות מפסגי גפנים מנקפי היגי מנכשי זרעים ועודרי ירקות בזמן שבעה"ב מקפיד עליהן יש בהן משום גזל אין בעה"ב מקפיד עליהן הרי אלו שלו (שם קיט:). חייך שמתוך שינה אני מתעירר על אותו האיש ומפסגו מן העולם (מדר' פנים אחרים על אסת' נוסח' ב, ישנו עם). — ובספה"א: יער שכפו אילנות ופסגום[2]) סביב סביב פלויש"ר בלעז (רש"י, שמע' ט מו). ולא יפסג את האילנות וכן כל שאר עבודת האילן (רמב"ם, שמיטה ויובל א ה). כששהתה כל כך מה שלא הורגלה היה רץ במרוצה בדרך קצרה דרך גנות ופרדסים מפסג ועולה (פענח רזא עה"ת, ויקח, יג.). — ואמר הפיטן: על הרי בתר על אחד ההרים יראה לבחירים גמול פעל הרים דבים

רש"י ואחרים ואף זגורודסקי, מלון כל בו לתקלאות, 719. ולשם פסוג זה של הענפים משתמשים אף בסמיכות המחזיקות בענפים בפשוק, ועל כן אין אף סתירה לכך בפרוש רש"י (מו"ק ג:): סומכין האילן, ע"ב. ואף התועה בין הכרמים מפסיג ועולה מפסיג ויורד (ב"ק פא.), אין פרושו דוקא מנתק זמורות הנושבות המעכבות אותו (כפ"י שם) וכודאי לא כמשמ' הולך, צועד ועובר (כוי במלונו), אלא מפשק ומטה את הזמורות הצדה כדי שיוכל לעבר ביניהן. וממשמ' זו של השרש והפעל מובן מקור השם פְּסִיגָה, פסיגין של אשכל הגפן, לגבעול הענבים שפטורותיו מתפשקות ומתפסגות ממנו לכאן ולכאן. ואמנם נראה הדבר שגם השרש פסע במשמ' צעד, שהוא בלשון המקרא פשע (עי' שם), אינו אלא צורה שלישית של אותו שרש, שהרי הפוסע והולך מפשק ומפסג בלכתו את רגליו בכל פסיעה ופסיעה.]

1) [במשנ' מנקד' ליוורנו: פִּסְּגוּ.]

2) [בדפוס' ופסגים, אך צ"ל ופסגום, כלו' וזקפו את האילנות הקשורים יחד כמעין יער מלאכותי מסביב, והוא palisser בלעז. ושמוש זה בא בהתאם לפרוש רש"י לפעל המקראי: הגביהו.]

גמרים וכו' לפסג גז"י גזרים כיקר כרים (על הרי בתר, זולת א פסח).

— קל, פָּסַג, — כמו פע' במשמ' א), פְּסַג מגדל, עיר וכדו', ואמר הפיטן: רעים ברעה התמוגגו מגדל ועיר פסגו[1]) נשקפת עליהם ונפלגו והמו כמו יין (ראב"ע, אל מי נמשילך, יוה"כ סדור תימני; דיגר 228). — ובינ' פָּסוּג, פְּסוּג, פְּסוּגָה, — כמו מְפֻשָּׂק, מְפֻסָּג: עיקוריה מה היא שיתחתה (?) הבהמה ושחטה ונתעקרה רגליה באבן או ביתד או בקידה[2]) מושלכת בארץ, אם בארץ פסוגה[3]) וכו' (הלכות טרפות לאלדד הדני, לפצטין, הלכה ג 6). — ואמר הפיטן: והעונה במו בור ריק ליוסף בהמכרו למדינים וסוחרים ליונה תוך מעי דגת פסוגה[4]) (לאלל גאון, לאור יעקב, דודזון, HUCA III, 246).

— פעי, פִּסֵּג, — שֶׁפִּסְּגוּ אותו, ואמר המשורר: לו חכמו על צור אמת נשענו ובארמנות צדקי אשר פסגו (רמב"ע, דיואן א, בודלאנדר).

א. פִּסְגָּה, ש"נ, — הר, גבעה[5]), Berg. Anhöhe; montagne, colline; mountain, hill: ומבמות הגיא אשר

1) [מנקד: פִּסְּגוּ, וכך דורש גם החרוז.]

2) הערת המו"ל: צ"ל בקורה.

3) ובהערת המו"ל: אדמה שיש בה נקיקין עפ"י התרגום ויבתר ופסג.

4) [צונץ (Syn. Poes., 425) מביא מקום זה, אך אינו מבאר את משמ' המלה. דודזון, שאינו רואה דרך לבאר פְּסוּגָה עפ"י הוראת השרש בארמ' ובעבר', משיח את הילקוט (יונה תקנ): באותה שעה זימן לו הקב"ה דגה מעוברת, ע"כ, והוא מציע לגרס פרוגה במשמ' זו, עפ"י לשון מד"ר (במדי ז): בבקר נכנס לראותה ומצא אותה (את הגנה) שהפריגה. אבל אין הפריגה לשון עבור והריון אלא לשון קלקול בנן (עי' פָּרַג, הערה). ואולם לפי הנאמר בהערות לעיל, עקר משמ' שרש פסג הוא לשון פשוק של ידים, רגלים וכדו', ולשון פשוק משמש אף בשפתים: פשק שפתיו מחתה לו (משלי יג ג). וכן דגה פסוגה פרושו דגה שפִּסְּגָה, פשקה את שפתיה, הרחיבה פיה לבלע את יונה. ואולי אף דגה מעברת שבילק' אינו אלא פרוש בלתי מדיק במקום פסוגה.]

5) [השבעים מתרגמים בבמד' (כא כ; כג יד) ובדבר' (ג כז; ד מט): λαξευτήν, λελαξευμένον, כלו' הפסולה באבן (עי' לקמן), אך בשאר המקומות הם כותבים כשם פרטי Φασγα, וכן וולגי Phasga, וכן רואים רב ההדשים הַפִּסְגָּה כשם לרכסת ההרים בגבול

בשדה מואב ראש הַפִּסְגָּה ונשקפה על פני הישימן (במד' כא כ). ויקחהו שדה צפים אל ראש הַפִּסְגָּה ויבן שבעה מזבחות (שם כג יד). תחת אשדת הַפִּסְגָּה מזרחה (דבר' ג יז). עלה ראש הַפִּסְגָּה ושא עיניך ימה וצפנה ותימנה ומזרחה וראה בעיניך (שם שם כז).—ובספה"א: עוד רצוני לומר שיהיה מצודה ומצד פסגה לא מערה אמרו הוא מרומים ישכן מצדות סלעים משגבו כלומר במרומי הרים (ר"י א"ת, ספ"ש לריב"ג, תלד). וכן אשדת הפסגה וכו' והוא מדרון ההר או הפסגת ונקרא כן לפי שהמים היורדים על ההר או הפסגה נשפכים למטה דרך המדרון (רד"ק, ספ"ש, אשד). משכנה (של בירת אלגיר) במורד פסגה אחת כדמות חצי אגן הסהר (ר"ם בלוך, שבילי עולם ג, אלגיר, י.). טלעמזאן וכו' לפנים בירת המחוז על פסגה בתוך הארץ (שם יב). — ומ"ר ״פְּסָגוֹת: ומזה עוד ישבו במצדות בפסגות כלומר נכנסו שם במצוד מפני אויביהם (ר"י א"ת, ספ"ש לריב"ג, תלד). ומן הענין הזה נגזר לפסגות ולמבצרים מציר כמו ותבן צור מצור לה, יושבת במצור, (שם, צור). רכס ל"ר רכסים לפי פירוש קמחי הם פסגות וגבעות אשר בקושי ובמורת ועמל עוברי דרך יכולים לדרוך בהם ולעבור אותם פעמים רבות (ר"ד מן התפוחים, מלון למס דוד, קלא.).

ב. *פִּסְגָּה, פיסגה[1], ש"נ, — ענף קטן היוצא מן האשכל, פטוטרת, Stengelchen; tige; stalk: מה פסגה מופרשת מן האשכול ואינה מופרשת כך קבורתו של משה מותאמת מן ההר ואינה מותאמת והגיא ביניהם (ספרי דבר' שנז). מה פיסגא זו פרושה מן האשכול ואינה פרושה וכו' (מדר' תנאים. הופמן, דבר' לד א).

*פסד, ממנו *הִפְסֵד, ״מַפְסָד, *פֶּסֶד, ״פֶּסֶד, ״פְּסֵדָה.

*פָּסַד[1], פ"ע, בינ' פָּסֵד, מ"ר פְּסֵדִים, פסידין,—נשחת, נתקלקל, בלה ואבד, verderben; se gâter, dépérir; to become spoilt: מודי ר' עקיבא לחכמי' בלפת וצנינות שהן פסידין, וחיטין אינן פסידין (ירוש' מעשר' ה א). — ועתי' ״יִפְסַד, ואמר הפיטן: וביום המוכן לדין מי יצלח ומי יפסד (מלך אחד. סליח' ער"ה).

— נפע', *נִפְסַד, — א) כמו הִפְעִ' במשמ' נזק, סבל הפסד: יש זריז ונשכר ויש זריז ונפסד[2] יש שפל ונשכר ויש שפל ונפסד[2] (ת"ר, פסח' כ:). מאי גובה מן האחרון אין נפסד אלא אחרון (גיט' כ:). —ובספה"א: והמלך לא יהא נפסד בשום דבר מלכות המוטל עליהם לעשות (רס"י, דני' ו ג). מדה במדה, הוא הפסידו לחלק נחלתו והוא נפסד נחלת מלכות (תוס', יומא כב:, ד"ה מלי מגרעו). אין אדם נעשה שליח לאדם להיות נפסד על ידו (תוס', גיט' ע:, ד"ה יחזור). — ב) ״ובמשמ' נשחת, נתקלקל, אבד: המציא על החמר הזה ההוות והנפסד דברים בלתי הווים ונפסדים אלה הם במציאותם מתמידים להודיע שהכל על פי כונת מכון ורצון רוצה (מכתב רי מנחם הגולה, לקו"ק, כקבצ', 49). העמים מסורין בידם להיותם חיים והווין ונפסדין כמנהגו שלעולם (מדה"ג דבר' ד יט, הסגלה). החכמה קיימת לא תפסד ולמדו ע"ז המופתים (ר"י א"ת, תק' מדה"כ לרסב"ג, ח.).

המישור המואבי צפונית מזרחית לים המלח. ואולם שמוש המלה בהא הידיעה מורה על כך שאף השם הפרטי עדין הרגש במשמ' עקרית של המלה כשם כולל; ולפי הוראת הפעל פָּסַג (עי' שם, הערות) נראה, שעקר משמ' השם פִּסְגָּה הוא לא הר וגבעה אלא דוקא פסוג, פִּשּׂוּק, בקיע בין ראשי הרים המפסגים ומפשקים זה מזה, ולפי זה יש בודאי אף לתקן את זהוי הפסגה כשם מקום. ואף תרגום השבעים λαξευτήν, פסולה באבן, מיסד כנראה על הבנה כזאת של הפסגה במשמ' פסגה, פשוק בסלע. וכן נדרש השם פסגה במד"ר (במד' כ): ראש הפסגה ראש שיש פרצים שם מת משה וכו' יש פרצה גדולה מזו וכו'. ופרש מ"כ שם: דרש פסגה לשון פיסוק ופרצה. אמנם ת"א (רמתא) והפרשנים העבריב הבינו פסגה במשמ' הר, רמה וגבעה ולפי זה השתמשו במלה בספה"א. והיום נוהגים להשתמש במלת בהשפעת־ ראש הפסגה שבמקרא, במובן ראש ההר [.Gipfel; sommet; summit

[1] [עפ"י הארמי פְּסָגָא. אבל בעקר אין זו אלא א. פִּסְגָּה, ודרשת המדרש מיסדת על קרבה לשונית כפי משמ' העקרית של א. פִּסְגָּה. עי' שם בהערה.]

[1] [כן בארמ' שבתו"ם וכן פַּשַׁד[a] באותה משמ' בערב', אך אינו בסור' ובלשונות האחיות הקדומות. על כן לא מן הנמנע הוא שנולד הפעל עפ"י אחד משמושי הפעל היוני ψεύδω במשמ' שִׁקֵּר, רמה, קפח, בָּגַד וכדו', אולי ראשונה בבנין הִפְעִ', המצוי ביותר, שאח"כ נוסף לו בנינים אחרים.]

[2] [בתוספת' (יבמ' ד ס): ומפסיד.]

[a] فسد

וישאר חמין האנושי על ענינו ואם יפסדו אישיו (הוא, חו"ה, עבודת האלהים ג). ותחלת מה שיספק אותך בו היצר וישתדל לברר אותו אצלך הוא שנפשך אין לה קיום מבלי הגוף ושהיא נפסדת בהפסד גופך (שם, יחוד המעשה ה). ואיך עושים בדמם ונתחיתם מסלאכות חלוקות כולם בביאור מאת האלהים שלא יחסר מהם דבר קטן ויפסד הכל (הוא, כוזרי א לט). והם (הברואים) הווים ונפסדים תמיד כמו גופות האדם והבהמה והצמחים והמתכות (רמב"ם, יסודי התורה ג ג). לא כל הנפסד כשיפסד מיד יחזור לארבע היסודות (שם ד ד). להיות חיים יהיוים ואינם נפסדים כמנהגו של עולם (הוא, עכ"ס ג א). שכל נמצא בעל צורה אמנם הוא מה שהוא בצורתו וכשתפסד צורתו תפסד[1]) הויותו ותבטל (ר"ם א"ס, מו"נ א סט). וכל הוה נפסד אמנם יתהוה מן היסודות ואליהם יפסד (שם שם עג). נפסד הוא תאר מה שתפסד צורתו ותאבד בהשתנות החמר הנושאה (הוא, פי' המלים הזרות שם). דומיא דביצת שאינה נפסדת אם ימתין לה לערב אבל בדבר שהוא נפסד לא מחמירין עליה וכו' (ר"נ על הרי"ף, ביצה א, ג:). וכמו שתנועית הגופים תהיינה נפסדות כשהן מעטות או רבות כמו כן הפעלים הטובים הם נפסדים בריבוי או במיעוט (רב"ע פלקירא, ראשית חכמה, 13). השכל ההיולי אשר מצד עצמו הוא בלתי הווה ולא נפסד למה שאינו דבר כי אם אפשרות והכנה (ר"י מפיסא, מנחת קנאות, 56). וזה ההבדל שיש בין החוש והשכל שהשכל אינו משתנה ולא יפסד כמו החוש שישתנה או יפסד בקבלו המוחש (שם 59). הנמצאות לא ימנע הענין בם משלשה חלקים אם שיהיו כלן בלתי הוות ולא נפסדות או כולן הוות נפסדות או קצתם והם הווה נפסד וקצתם בלתי הווה ולא נפסד (ר"י אלבו, עקרים ב ה). כי לולי השינה היו נפסדות הרגשות מרוב השתמשם בם (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה ו). כי כל בלתי נפסד הוא קדמון (ר"ע ספורנו, אור עמים, יו:). שהנפש השכלית הנז' נפסדת באופן זה שאם היתה בלתי נפסדת היתה בהכרח עצם נבדל (שם מג.). — *ובמובן מוסרי, דעות נִפְסָדוֹת, דעות רעות:

[1]) [בתרג' ר"י תיבון: וכשתשחת צורתו תשחת וכו'.]

שלא ירחיק דעותיו מדעותיהם אלא אם ראה אנשי מדינתו נפסדו דעותיהם ודואג אם ישנו עמהם שמא לומד אורחותם ומהלך בדרכיהם הרעים ונטרד מדרך החיים צריך לצאת לאלתר מביניהם למדינת אחרת שמנהג יושביה יפה (ר"י עקנין, ספר מוסר ג ה). המוטבעים על הרע אם קרבת להם יפסידו אותך והדעות הנפסדות כשיגלה טעותם במופת או בבאור יסור מהנפש (רש"ט פלקירא, אגר' הויכוח, JQR NS I, עמ' 483).

—הִפְעִ', *הִפְסִיד, —א) הִפְסִיד פלוני דבר או בדבר, סבל הֶפְסֵד ונזק, Schaden erleiden, zu Schaden kommen, verlieren; essuyer des pertes, perdre; to suffer loss, to loose: הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה (ברכ' א ב). הפסח שנתערב בזבחים כולן ירעו עד שיסתאבו וימכרו ויביא בדמי היפה שבהן ממין זה ובדמי היפה שבהן ממין זה ויפסיד המותר מביתו (פסחי' ט ח). אם כן מה הפסיד הרמאי (ר' יוסי, ב"מ ג ד). מי שמת והניח בנים ובנות בזמן שהנכסים מרובין הבנים יירשו והבנות יזונו, נכסים מועטין הבנות יזונו והבנים ישאלו על הפתחים, אדמון אומר בשביל שאני זכר הפסדתי (ב"ב ט א). יש מראה נגעו לכהן ונשכר ויש מראה ומפסיד (נגעי' ח י). הנותן את עירובו בעיבורה של עיר אינו כלום. נתנו חוץ לתחום אפילו אמה משתכר אמה ומפסיד את כל העיר שמידת העיר עולה לו למידת התחום (תוספת' עירוב' ד יד). יש זריז ונשכר זריז ומפסיד[1]), שפל ונשכר שפל ומפסיד (שם יבמ' ד א). כל המוציא מעשרותיו כתיקנן אינו מפסיד כלום (ירוש' תרומ' ד ג). מצרפין שקלים דרכונות כו' ויעשו אותן מרגלית, שמא תוזל המרגלית ונמצא ההקדש מפסיד (שם שקל' ב א). לאדם שעשה סחורה בילדותו והפסיד ובזקנותו ונשתכר (אלישע בן אבויה, שם חגי' ב א). מאי לא תפסיד שלא הפסיד ברכות (מר עוקבא, ברכ' י:). פירות שיצאו חוץ לתחום וחזרו אפילו במזיד לא הפסידו את מקומן (רב ספרא, עירובי' מא:). אם כן יסתרו כל העקרות ויפקדו וזו הואיל ולא נסתרת הפסידה (רבי ישמעאל, סוטה כו.). עכשיו איני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל אבא

[1]) [בבבלי (פסח' כ:) ונפסד.]

(ההי' בן בזיכה, ע"ז כד.). וזו הואיל ולא בדקת הפסידה עונה (כדה ד:). למלך שעשה סחורה על ידי סרסור והפסיד על מי יש לו להתרעם לא על הסרסור (ר' חסי, מד"ר ברחס' כז). ארבעה הן שנדרו, שנים נדרו והפסידו ושנים נדרו ונשתכרו יעקב נדר והפסיד יפתח נדר והפסיד (סס סס ע). זו הפסידה וזו הפסידה, זו נשתכרה וזו נשתכרה, לאה הפסידה דודאי' ונשתכר' שני שבטי' ובכורה ורחל נשתכרה דודאים והפסידה שבטים ובכורה (סס סס עג). אם כן הפסידו הצדיקים שהם קבורים בחוץ לארץ (סס סס לז). אמר להם משה (לבני ישראל) התירו לכם כיסכם שלא יאמרו עבדים היו עניים הם הראו להם עושרכם וידעו שלא הפסדתם בשעבוד (סס במד' יע). אמר הקב"ה שמעו לי שאין אדם שומע לי ומפסיד. רבנן אמרין את מוצא יש שומע לאשתו ומפסיד ויש שומע לאשתו ומשתכר (סס דבר' ד). בנוהג שבעולם אדם עוסק בפרקמטיא עם חבירו והפסיד פירש ממנו ואינו רוצה לראותו (תנחו' בובר, חקת לג). אני משתכר ואתה מפסיד, אני כהן אוכל מבית המקדש ואתה גבעוני חוטב עצים ושואב מים למזבח (פסיק' רבי, ויהי בעת ספרתה, קל.). אמר הקדוש ברוך הוא בשעה שאני נוצח אני מפסיד ובשעה שאני נצוח אני משתכר, נצחתי לדור המבול והפסדתי שאבדתי כל אותן האוכלוסים וכו' (סס, בחדש השביעי, קסו:). בשביל הנאה שעה אחת אני מפסיד את שכרי בעולם הבא (מד"ר סה"ם גריכהוט ח ג). — ובספהמ"א: וחלך שמעו' ועשה סחורה והפסיד כמות שליש חממון (תסו' הגח' הרכבי רלה, 113). לא תצא אשה בחוטי צמר או בחוטי פשתן ולא בכבלים שיוצאין בהן הבנות ברגליהן כדי שלא יפסיעו פסיעה גסה שלא יפסידו בתוליהן (רמב"ס, שבת יע ו). הסוחרים פעמים מרויחים פעמים מפסידים וסחורת החכמה כלה ריוח (ר"י בן כממיחס, פי' משלי ב יד). ושלא יפסיד הזוז בשביל הפרוטרוט (פלח יועץ חות עירך, ויז, רכ). — ב) הִפְסִיד פלוני את פלוני, לפלוני. גרם הפסד ונזק לפלוני, schädigen, Schaden verursachen; causer des pertes à; to cause loss, to make loose; כלשת גוים נכנסה לעיר והייתי מתיירא שמא יפסידו את בני העיר ושחטנו להם עגל אחד והאכלנום (שמעון התימני, תוספת' יו"ט ג ו).

הגוזל את חבירו או שלווה ממנו או שהפסיד לו ביישוב לא יחזיר לו במדבר (סס ב"ק י ל). אמר אהרן נמציתי מפסיד לאחותי שאיני יכול לא לסוגרה ולא לטמאה ולא לטהרה (ספרי במד' קה). ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו, למה, שאין תפלה מפסדת[1] (ר' יוחנן, ירוש' ברכ' ח ח). אפילו הכא אינו מפסיד לישראל ממון שהוא צריך לשרוף עצים בפני עצמן וזו בפני עצמה (סס פסח' ח ח). מ"מ לא הפסידו ממון כיון דלא הוה בעי מיתן ליה ולא יהב ליה כמי שהפסידו ממון (סס שבוע' ד ע). מכבדין את הבית ואחר כך נוטלין לידים שאם אתה אומר נוטלין לידים תחלה נמצא אתה מפסיד את האוכלין (בית שמאי, ברכ' נב:). ואין מעמידין ציון במקום טומאה שלא להפסיד את המתרומות ואין מרחיקין ציון ממקום טומאה שלא להפסיד את ארץ ישראל (ת"כ, מו"ק ה:). שאין אדם טורח בסעודה ומפסידה (רבה, יבמ' קז.). מפני מה אמרו השרץ שנמצא במבוי מטמא למפרע וכו' מפני שחזקת בני ישראל בודקין מבואותיהן בשעת כבודיהם ואם לא בדקו הפסידוהו למפרע (ר' מאיר, נדה נו:). וכשהיה אחד מהם (מהמצרים) הולך ויושב על גבי המטה או על גבי האבן או על גבי סלע היו מפסידין את בגדיהם בדם (מד"ר שמות ט). — ובספהמ"א: כל שער מהם מיוחד לשרש אחד משרשיו כולל את גבוליו ומחלקותיו והענינים התלויים בו והפנים המפסידים אותו (ר"י א"ס, חו"ה, הקדי המחבר). אך מפסידי הבחינה והדברים התלויים בה אומר כי כל הדברים המפסידים את היחוד אשר הקדמנו זכרם בשער הראשון כלם מפסידים הבחינה (סס, הבחינה ו). והם מתעלמים מחובת הלבבות ואינם מתעוררים למפסידי המעשים (סס, עבודת האלהים ד). שלא נשארו ממפסידי העבודות ונכנס ההפסד עליהן ולא הכירו מאין (סס סס ד). ראוי לנו עתה לבאר מפסידי הבטחון באלהים ואומר כי מפסידי השערים הקודמים בספר הזה כלם מפסידים הבטחון (סס בטחון ז). הי' דברים מפסידים את השחיטה (רמב"ס, שחיטה ג א). אין כובשין בצלים של תרומה בחומץ של תרומה מפני שמפסיד החומץ

---

[1] [ויש מפרשים כמשמי א.]

(הוס', תרומות יא ז). קנס הוא לעכו״ם לפי שאינן זהירין במצות ואינן מסלקין הנזק ואם לא תחייב אותן על נזקי בהמתן אין משמרין אותה ומפסידין ממון הבריות (הוס', נזקי ממון ח ה). שהמוסר כרמו לשומר בין באריסות בין בשמירות חנם והתנה עמו שיחפיר או יזמור או יאבק משלו ופשע ולא עשה חייב כמי שהפסיד בידים וכן כל כיוצא בזה שהפסיד בידים חייב על כל פנים (הוס', שכירות ג ג). ולא ישן על אכילתו עד שימתין כמו שלש שעות שלא יעלו עשנים על המוח ויפסידו אותו (רס״ע פלקירא, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, ס). המוטבעים על הרע אם קרבת להם יפסידו אותך (הוס', אגרת הקלוס, JQR. NS I 483). מהם מחזיקים בדעת הזה אשר הוא מר מלענה ומפסידים יסודי האמונה וכו' (ר״י עמיסה, מנחת קנאות, 11). והרחק חברת הפתותים שהיא תפסידך המעלה והערך (ידעי' בדרשי, פרדס ג, חולה״ם ג). אין כח ביד המלוה לערער על המשלח ולומר הפסדתני מעותי שמסרתם ליד מי שאיני יכול להוציאם מידו (טוח״מ קכח ח).—ואמר המשורר: וראש בשם ושמן מר היוכל להפסידו אנוש אחר מסכו (רשב״ג, שלחתם על לבבי, סעה״ם 37).—והִפְסִיד נפש, אִבֵּד את נפש פלוני: הרי אתה כמהנן ממון ואי אתה אלא כמפסידן[1] נפשות (מסכ' מנקי ידים, בתוך הגדה מנק' ומלוירה כ״י בריט' מוז').—*הִפְסִיד על פלוני, כמו את פלוני, לפלוני: המקום יפרע מפלוני שהפסיד עלי אשתי (שערי לקח, תשו' הגא' ג ט). ושבור מלך פרס פחד שלא יפסידו עליו (האמגושים) ממלכתו (רשב״ל דורן, מגן אבות, חלק אלוה ממעל ג).—*והִפְסִיד על עצמו: היה לך למחות בפני עדים ותודיע אותם שפלוני גזל אותי למחר אתבענו בדין, הואיל ולא מחית אתה הפסדת על עצמך (רמב״ם, טוען ונטען יא ג).—*הִפְסִיד דבר אל לא דבר, שם יש לאין: שהם אומרים כי מן השקר שימציא השם דבר לא מדבר וא״א גם כן אצלם שיפסיד דבר אל לא דבר (ר״מ א״ח, מו״נ ב יג).

—פֻּעַ', *הֻפְסַד, — הִפְסִידוּ אותו: הוא הפסיד ממונו של כהן, שלא רצה ליתן לו שה בפדיונו מה שיזכה לו המקום לפיכך יופסד ממונו ממנו שיערפנו ולא יהנה ממנו (רגמ״ה, בכורות י:). הקטנים לא תתנקה

1) [ברפוס (ידים ג ג): כמפסיד נפשות.]

חליחה המופסדת שבהם (כ״י א״ס, תק' מדה״כ לרשב״ג, לח). ולא היה הצמח ההוא או החי ההוא או האבר ההוא דרך משל אלא מופסד או נעדר (הוס', כוזרי א עט).—וכמובן מוסרי, דעות מֻפְסָדוֹת, כמו נִפְסָדוֹת: ולפי זה נקראו הדעות האמתיות חיים והדעות המופסדות מות (ר״מ א״ח, מו״נ א מב).

—התפ', *הִתְפַּסֵּד, — כמו נִפְעַ' במשמ' נשחת, אבד: כי אלו היית יודע כמה העולמות מתפסדות על ידך בעת שאתה מפסיק מלהרהר בדברי תורה לא היית מפסיק אפי' רגע אחד (כ״י קארו, מגיד מישרים, כ״ב לסדר אי', אמשט״ד, א:).

*פֶּסֶד, ש״ז,—כמו הֶפְסֵד, Schaden; dommage; damage: בעבור הפסד[1] תמידי שהוא עתה בגופנו בהיות הפסד סבת ההויה (פבקתילון מינקתר, וכוס הגולרי עם היסודי).

*פְּסֵדָה[2], ש״נ,—כמו הֶפְסֵד, פֶּסֶד: ולהעמיד מכירה זו וכו' העמדה גמורה ושלמה בלא שום פסדתו בעולם (ר״י ברצלוני, ספר השטרות, 46). ולהעמיד חלוקה זו חלקו המגיע ברשותו העמדה גמורה ושלימה בלא שום פסדתו בעולם (שם 51). לא מיבעיא במקום שיש פסידא אם ימתין עד שיבוא לבית דין וכו' אלא אפילו במקום שאין פסידא כלל אם ימתין וכו' (סמ״ג מ״ע לג).

*פָּסָה[3], פ״ע, — כמו פָּשָׂה, התרחב, התפשט, רוח, הלך וגדל, sich ausbreiten, um sich greifen; s'étendre, gagner du terrain; to spread, gain ground: פעמים שתימור החמה עולה כדרכו תימור חלבנה פוסה על פני כל המנורה (תוספ' יוה״כ א טו). אלא שאין מקיעין במעלה עשן, שלבית אבטינס היתה מתמרת ועולה עד חקירות ואחר כך פוסת ויורדת למטה, של אלכסנדרין היתה פוסה מיד (שם שם ב ו). (ועץ החיים וגו') תני עץ שהוא פוסת

1) הֶפְסֵד, כך נקוד.

2) [ע״ס הארמי פסידא, ש״נ, במדה״ג ויצא (לפס' וילא יעקב) כתוב: מגיד הכתוב שכשיצא לא יצא עמו דבר בעולם אפילו פסדיות שאלו היו לו פסדיות לא היה נותן אבנים תחת ראשו, ע״כ, ומעין זה מיבא בערוך ערך פסדיות בשם ילמדנו, ואולם אין כאן אלא מ״ס תחת בי סדיות (איסדיות), כסתות לראש, ועי' בעת״ש ובמלונו של לוי.]

3) [עי' פָּשָׂה, הערה.]

על פני כל חחיום (מד"ר ברחש' עו). — ובסהמ"א: והיה אור הלבנה מפצע לכאן ולכאן כלומר היתה פוסה על פני כל המזרח (ר"ח, יומא כט.).

א. **פִּסָּה**, ש"נ, — רב, כמות רבה[1], Menge, Fülle; abondance; plenty, abundance: יהי פִּסַּת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פריו ויציצו מעיר כעשב הארץ (תהל' עב יו).

ב. *__פִּסָּה__, ש"נ, — פִּסַּת היד, כל היד עם האצבעות[2], ופִּסַּת הרגל עם אצבעותיה: מאתים וארבעים ושמונה אברים באדם, שלשים בפיסת הרגל ששה בכל אצבע וכו' שלשים בפיסת היד ששה בכל אצבע וכו' (אהל' א ח). רשאין כהנים ליתן בשיירי מנחות יין שמן ידבש ואסורין לחמץ כיצד הוא עושה פושט אצבעותיו על פיסת ידיו וכו'

1) [במשמ' זו הבינו את המלה בפס' זה ע"פ הענין רב המפרשים, ולפיכך חברו אותה אל פַּס היד במשמ' (בלתי מדיקת) כף יד רחבה, או אל פִּשָּׂה במשי התפשט. ואולם אין פס יד (עי' ב. פַּס, הערה) בעקר אלא קצה היד, המורה על מעוט ולא על רבוי, ואין פשה (במקרא רק בשין) בא אלא במשמ' הנגע האוכל מסביבו, גם זה לרעה ולמחסור, ולא לשפע התבואה, והרי הפעל פסס (פַּסּוּ אמונים) מורה על אפיסה. על כן יש מן החדשים המציעים לקרא שִׁפְעַת או מִפַּת (די) חחת פִּסַּת. ואמנם יותר קרוב היה לחשוב ע"פ משלי יד ד (באין [הצע: באון, כלו' בכח] אלפים אבוס בר) על קריאה או פרוש במובן אבסת בר, כי בן נמצא באשורי אַבְּסַת על יד אֵבּוּס באותה משמ'. ואולם כנראה אין כונת הכתוב כלל לבר במובן תבואה, כי אין בר אלא התבואה הברורה שהסירו את התבן ממנה, ולא הק זה שבשדה, ולמה יהיה שפע התבואה דוקא בראש ההרים? מלים אלו וכן הזכרת הלבנון בפסוק, מורות על כך כי המלך בגדלו נמשל כאן לראשי ההרים, ועל יד הלבנון נזכר כאן אף הר תָּבֹר, כדגמת כתבור בהרים וככרמל בים (ירמ' מו יח), תבור וחרמון בשמך ירננו (תהל' פט יג). ולפי זה יש לחלק את המלים: יהי (המלך) פַּס תָּבֹר בארץ, בראש ההרים (כלו' כקצה התבור, העומד כמו פַּס מורם בארץ, רם על ההרים מסביב לו) ירעש כלבנון פריו (כלו' בניו, ולא תבואת הארץ) וכו'.—ועי' ב. *פִּסָּה במשמ' לחם.]

2) [אין פִּסַּת יד אלא פַּס יד, וכן אף בארמ' פַּס ידא (דני' ה ה) על יד פסתא דידא בתו"ם. וכאמור בהערה למלה ב. פַּס, עקר מובנה: קצה, וכן פִּסַּת הַיָּד: קצה היד.]

(תוספת' מנח' א יז). יהי פיסת בר בארץ, שיהיו חטים מוציאים גלוסקאות כמלא פיסת יד. ירעש כלבנון פריו, שיהיו חטים שפות זו בזו ונושרות סולתן בארץ ואתה בא ונוטל הימנ(י)ה מלא פיסת זו של יד כדי פרנסתך (ספרי דברי שטו). הא כיצד חופה שלש אצבעותיו על פיסת ידו וקומץ (יומא מז.). בית יד של בגדי כהונה נארגת בפני עצמה ונדבקת עם הבגד ומגעת עד פיסת היד (שם עב:). דק מחוספס וכו' דבר שנימוח על פיסת היד (רים לקיש, שם עה:). לך התרפס ורהב רעך, אם ממון יש בידך התר לו פסת יד ואם לאו הרבה עליו ריעים (ר' יצחק, שם פז.). ואמרו לפניו רבש"ע הואיל ולא זכינו להיות גוברין נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך וזרקים כלפי מעלה יצתה כעין פיסת יד וקיבלתן מהם (תענ' כט.). וכמה שיעורו חזקיה אמר מלא פיסת היד, ר' יוחנן אמר מלא חפניו וכו' אמרי מלא פיסת היד ומלא קישרי אצבעותיו למעלה חד שיעורא הוא (כזיר כ:). העושה תפלתו עגולה סכנה שאין בה מצוה, נותנה על מצחו או על פיסת[1] ידו הרי זו דרך המינות (מסכת תפילין). וכשהם נושקין אין נושקין אלא פסת[2] היד (נסס ר"ע, פרקי רבינו הקדוש, ס' הלקוטים גריגהוט ג, ג). — ובסהמ"א: הא דעבידא כי אסתוורא, כעין השוק עד פיסת הרגל שחצית וקופה וחציה שבובה (ערוך ערך אסתוורא). כל שאין בשרו נראה מתחתיו, שהוא ארוך עד פיסת רגלו שלא יראה כשילך יחף (רשב"ס, ב"ב נז:). — ואמר הפיטן: מדת עולם במלא פסת יד ומדתה נתונה בימין וזרוע ויד (ר"א קליר, אז רא"ש, סלוק סדר שקל'). ומלכיות וזכרונות ושופרות שלשים כמו שלשים בפסת ידיהם (ואתה אזון, מוסף א' ר"ה). הדריך סוס למנוסתי, בים בקע לבסיפתי, המירו ומלא בפיסתי, לספתי (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). נתגאה לשתות בם תירושיו, הוא ושריו ועבדיו ונשיו ופלגשיו, ופסת יד כתבה פרושיו (ר' שמעון בר יצחק, אמרו, קרוב' ז פסח). פגרו סיפג שם, ולקח בגדיו ולבשם, פסות ידיו ורגשם, עם רגליו קדשם (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 178). במלאת פסת ברך תשאי ברך, אשלחך מבורך לברות בורך (רהנ"ע,

1) [בבבלי [מגי' כד:]: פס.]

2) [בבבלי (ברכ' ח:): על גב.]

אחות נגע, איגר 141). שים לבך אל כל זה ופקח עין, שור כי לא דבר רק הוא ולא אין, והחר פסת ידך[1]) כמו עין, כי כל קנין תבל הבל דמיונו (אלעזר מארי אהרן סעדיה ערלקי הכהן, ספר הפזמונים, ס:). — ״ופסת רגבים[2]), חתיכת רגבי אדמה: דשדא פיסא לדיקלא, ורק פיסת רגבים לדקל (רש״י, שבת עג:) בקוזות, מוט״ש נותן פיסת רגבים סביבות הגבולים להודיע שהוא כרם רבעי ואסור בלא פדיון (הוא, ב״ק סע.). — ״פסת במשמ׳ פת, לחם[3]), ואמר הפיטן: עדרים חשכילו מדע להחכימם, פסת משארות נשאו בחשכימם, צרורות בשמלותם על שכמם (יוסף טוב עלם יולאי חסזון, קרוב׳ לשבת הגדול). — ״ופסת נייר, חתיכת ניר, Stück Papier; bout de papier; slip of paper, נוהג בדבור ובספרות. — ״ופסת העגולה, חתיכה מתוך העגול, Kreisschnitt ופיסות העגולה הדומין הן שיקבלו זויות שוות ודע כי הפיסות הדומות הן שכל אחת מעגולתה כמו שהאחרת מעגולתה אם שליש שליש ואם רביע רביע (אקלידו ליהודה הכהן מאמר ג במדרש החכמה שלו).

ג. ״**פִּסָּה**, ש״נ, —סה״ש מן א. פָּסַס, כמו אֲפִיסָה, ואמר המשורר: האבילים וכו׳ הנוגים אשר הוקרו בקורות רעות וצרות מריעות וכו׳ בריחוק ישועות ונידוד תשועות, במיתת הכשרים וכו׳ וגמירת הזקנים ופיסת האמונים (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב. יעקב מן, 179).

״**פִּסּוּג**, ש״ז, —סה״ש מן פִּסֵּג[4]) פעלת המפסג, כִּפּוּחַ קצת ענפים מבין הענפים[5]): מפסגי אילנות כשיש בהם ענפים יותר מדאי קוצין אחת מבינתיים והיינו פיסוג לשון דילוג והרחבה (רש״י, ב״ק קיט:). — ״ובמשמ׳ נתחי בשר הקרבן[1]), ואמר הפיטן: יחשבו אמרינו כהקטר דמים וחלבים, צפצופנו יקבל כפסוגי פרים וכשבים (הוא, אז טרם נמתחו, קליר׳ לר״ג).

פָּסוּל[2]), ת״ז, נקי פְּסוּלָה, —לא ראוי, לא כשר, ביחוד לקרבן או לשרות במקדש, לעדות וכדו׳, untauglich, unwürdig; qui n'est pas propre, indigne; unfit, unworthy: סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה ר׳ יהודה מכשיר (סוכה א א). סוכה על גבי סוכה העליונה כשרה והתחתונה פסולה (שם שם ב). כל גט שנכתב שלא לשום אשה פסול (גיט׳ ג א). ואלו הן הפסולין המשחק בקוביא ותמלות ברבית וכו׳ (סנה׳ ג ג). החולך לקדש הרי זה נוטל מפתח ופותח וקרדום וחופר וסולם ומוליך ממקום למקום וכשר מפני שהוא עם הקדוש ואם משהוציא את האפר הגיף את הדלת אחריו פסול מפני שעשה עמו מלאכה (תוספת׳ פרה ו א). נעשה כשני כתי עדים כשרים לזה ופסולים לזה (ר׳ לעזר, ירוש׳ גיט׳ א א). כל עדות שהעידו מעשרה בניסן עד חמשה עשר בניסן למפריעה הרי אילו פסולות (ר׳ יוסי, שם ב״ק ז ד). — ובסהמ״א: אבל הפסול כל תאותו היא לדבר במומי בני אדם כי בעבור שהוא פסול רוצה לפסול (ר״י אבוהב, מנוה״מ כ א ד). — *פְּסוּל משפחה: אמר דוד לפני הקב״ה עד אימתי הם מתרגזים עלי ואומרים לא פסול משפחה הוא ולא מרות המואביה הוא וכו׳ ואף תמר שלקחה יהודה וקנכם לא מפסול משפחה היא. אלא בתו של שם בן נח מה אתם יש לכם יוחסים (ר׳ אבא ב״כ, מד״ר רות ח). — *פסול חבית: ויהי כשמוע לבן וגו׳ אמר אליעזר פסול חבית היה וכתיב ויקח העבד עשרה גמלים זה שהוא אהובו של בית עאכ״ו (שם ברא״ש ע). — פסול כהנה: איזו היא

1) [עיפ דרשת חז״ל על התִּיפַס. עי׳ ב. פַּס, הערה.]

2) [כן פיסא בתו״מ, פִּסָּא בסור׳, ומכאן המלה פיס (בעקר פַּס) במשמ׳ גורל, ועי׳ פַּיִס, הערה.]

3) [במשמ׳ זו נמצאת המלה בארמ׳ שבתו״מ: קופדה משלים לפיסתה ואין פיסתה משלים לקופדת (ירוש׳ שבת ז ו). והפיטן חבר עמה אף א. פִּסָּה. ועי׳ גם בדרשה על פסת בר (ספרי דבר׳ שטו) המובאת למעלה.].

4) [עי׳ שם.]

5) [כאמור בהערה לפעל פסג אין פִּסּוּג בעקר אלא פִּשּׂוּק, הטית הענפים להפרדתם, כאדם המפשק את רגליו זו מזו; ורק אחר כך גם דלולם ע״י כסוח, ואמנם המפרשים ראו עקר במשמ׳ חתיכת ענפים ולפי זה השמוש בסהמ״א, ובזה השתמשו אף בת״י המתרגם בבראש׳ יח י (ויבתר איתם בתוך) ועוד ופסג. יתהון במיצעא (ת״א: ופליג).]

1) [השוה את שמוש הפעל פסג בת״י לתורת כנזכר בהערה הקודמת.]

2) [מן ב. פָּסַל, עי׳ שם הערה.]

חללה כל שנולדה מן פסול כהונה (רב יהודה, קידוש' עז.). איזו היא חללה שעיקרה מדברי תורי ואין צריכין לפרש מדברי סופרים כל שנולדה מן פסולי כהונה (רב יצחק בר אבין, שם שם).—*פְּסוּלֵי הַמֻּקְדָּשִׁין: כל פסולי המוקדשין נמכרים באטליז ונשחטין באטליז ונשקלין בלטרא חוץ מן הבכור ומן המעשר שהנייתן לבעלים, פסולי המוקדשין הנייתן להקדש (בכורות ה א).

א. *פִּסּוּל, ש״ז,–שה״פ מן א. פִּסֵּל,—א) פְּעֻלַּת הַפַּסָּל הפוסל באבן או בעץ, Aushauen; sculptage; carving, chiselling: אין מכסין אלא בעפר וכו' תנא הוסיפו עליהן השחור והכחול ונקרת פסולין[1] (חולי' פח:). — ובסהמ״א: והיו א״כ מכלל עשרת הדברים האלה כתיבת הלוחות האחרונות וכתיבת ופיסול הלוחות הראשונות (ר״י אברבנאל, מפעלי אלה' י ו). דגוית משמע פיסול וסתות (ר״י עמדין, פירוש' על הרמב״ם, ביהב״ח א יג). — ב) כְּרִיתַת הַיָּבֵשׁ מן העץ: מסקלין עד ראש השנה מקרסמין מזרדין מפסלין עד ראש השנה, רבי יהושע אומר כזירודה ובפיסולה של חמישית כן של ששית רבי שמעון אומר כל זמן שאני רשאי בעבודת האילן רשאי אני בפיסולו (שביעית ב ג).

ב. *פְּסוּל, פְּסוּל[2]), ש״ז, — תְּכוּנַת מִי שֶׁהוּא פָּסוּל, מוּם הַפּוֹסֵל אדם או דבר: עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש לא הפילה אשה מריח בשר הקדש וכו' ולא נמצא פסול בעמר ובשתי הלחם (אב' ה ה). מקוה שאין בו ארבעים סאה ונפלו בו שלשה לוגין ונחלק לשנים פסול מפני שנקרא עליו שם פסול רבי יהושע מכשיר וכו' וחכ״א לעולם הוא בפסולו עד שיצא ממנו מלואו ועוד (מקוא' ג א). ר' חנניה בן גמליאל אומר לכך הסגן ממונה שאם יארע בו פסול ישמש תחתיו וכהן גדול חוזר לכהונה גדולה (תוספת' יוה״כ א ד). מקוה פסולו בגופו ובעל מום פסולו בגופו (ר' עקיבא, ירוש' תרומ' א ב). לשמו ושלא לשמו פסולו מגופו, לאוכליו ושלא לאוכליו פסולו מאחרים, לשמו ושלא לשמו אין את יכול לבור פסולו מתוך הכשירו (רבי יוחנן, שם פסח' ה ב). מעשה היה וכהנת היתה ולא חשו להן משום ריח פסול (רב יעקב בר אחא בשם רב הושעיה, שם גיט' ב ו). ת״ר אירע בו פסול ומינו אחר תחתיו ראשון חוזר לעבודתו, שני כל מצות כהונה גדולה עליו (ר' מאיר, יומא יב:). — ובסהמ״א: פרה שנולד בה פיסול תפדה (רמב״ם פרה אדומה א א). ואמר הרב פתחו וראו אם יש פיסול בתפילין אלו ובדקו ולא מצאו בו שום פיסול (לקוטים מדברי יוסף קמנרי. ברליכר

---

[1]) [ברמב״ם (שחיטה יד יג): פסילים, ויתכן שהכונה: פְּסוֹלִין, הפוסלים וחוצבים, מן פָּסוֹל, ש״ז.]

[2]) [הקריאה של האשכנזים: פְּסוּל, וכך כ״י קופמן. אך במשנ' מנק' ליוורנו: פְּסוּל וברמב״ם: פיסול.]

פְּסוּלוֹת, עי' פְּסִילוּת.

פְּסוֹלֶת, עי' פְּסֹלֶת.

*פָּסוּק[1]), ש״ז, — א) מַאֲמָר בְּתוֹךְ פָּרָשָׁה בְּפָרָשׁוֹת הַמִּקְרָא הַמֻּפְסָק מֵהֶמְשֵׁכוֹ בְּפִסּוּק הַטְּעָמִים, Bibelvers; vers, verset (de la Bible); verse (in the Bible): הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דבור אחד או אפילו אות אחת צריך לנהוג בו כבוד (אב' ו ג). כל ימיי הייתי קורא הפסוק הזה והיזה הטהור על הטמא ולא מצאתיו אלא באוצר יבנה בלבד (תוספת' דמאי א יד). הקורא את המגילה וטעה והשמיט בה פסוק אחד לא יתחיל ויקרא את אותו פסוק בפני עצמו אלא מתחיל מאותו פסוק וגומר עד סוף (שם מגי' ב ב). כתוב אחד אומר ירה וכתוב אחד אומר רמה כיצד יתקיימו ב' פסוקים הללו, ירה שהן יורדין לתהום רמה שהן עולין למרום (מכי' בשלח ד). הרי הוא אומר ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענ

---

[1]) [בעקר החלק המֻפְסָק לעצמו בתוך פרשה שבמקרא, כבינ' פָּעוּל מן פָּסַק. ועי' שם הערה, וגם פָּסוּק, הערה, שם זה, שצורתו מוכיחה כי נולד בעברי של החכמים, מצוי הוא בשמושים דומים אף בארמי של תו״מ, וכן יש ללמד על ראשית משמעותו של השם אף מבטויים ארמיים שבהם הוא בא על יד הפעל פסק, כגון: דכי אתא רב אחא בר אדא אמר במערבא פסקי ליה להאי קרא (שמות יט ט) לתלתא פסוקי (קידוש' ל.), או: כל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן ליה (תעני' כז: ועוד). —חמר רב על שמוש השם בתו״מ מובא ע״י בכר, Ex. Terminologie I, 152: II, 158–161. אבל בנקוד הבבלי מנק' פְּסוּק (כלוי פְּסוּק) וכן בכמה מקורות בסהמ״א (עי' ערך פְּסוּק), ואולי אף כך עקר, אף עפ״י שאין לשנות היום.]

כי מלא כבוד ה' את בית ה' מלמד שנתנה רשות למלאכים לחבל וכך הפסוק אומר ושכותי כפי עליך עד עברי מלמד שנתנה רשות למ אכים לחבל וכו' (ר"י הגלילי, מכלת ויק, מהיה'). מי ששמע פסוק אחד ושכחו יבוא וישננו מי ששמע פרשה אחת ושכחה יבוא וישננה (ספרי דבר' ד). גדולים מעשים אלו שהם בעת צרתם הצמיחו ג' פסוקים של צדוק הדין (שם שם כז). מן הפסוק הזה את למד ארבעה דברים וכו' (רבי יוסי בר חנינא, ירוש' ברכ' ד א). התינוקות מתקינין להן ראשי פסוקיהן לאור הנר (רשב"ג, שם שבת א ד). אין קורין פסוק על גבי מכה בשבת (שם שם י א). בוא וקרי את הפסוק הזה על בני שהוא מתבעת תן עליו ספר תן עליו תפלין בשביל שישן אסור (שם שם). ויבינו במקרא זה המסורת וכו' ויש אומרי אילו ראשי פסוקים (שם מגי' ד א). הוה יודע אחד את הפרש' קורא את כולה שבעה יודעין ג' פסוקין כולהון קראיי אחד יודע ג' פסוקים קרי וחזר וקרי (שם שם ד ג). השכים ונפל פסוק לתוך פיו הרי זו נבואה קטנה (רבי יוחנן ברכ' נז :). הקורא בתורה אל יפחות משלשה פסוקים (מגי' כג :). ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקב"ה אלא משה מפי עצמו זהו כי דבר ה' בזה (סנה' צט.). ת"ר הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין זמר והקורא פסוק בבית משתאות בלא זמנו מביא רעה לעולם (שם קא.). כשחזר דוד לירושלם בא אחיתופל ואמר לו דוד לא היה לך ללמד מפסוק קטן שהתינוקות קוראין ולבני קהת לא נתן (מד"ר במד' ד). שני אויבים לא נארו עד שהשלים עליהם שבעים פסוקים (שם שם יד). הפסוקים מוכיחים שהן שבע מסעות לאחור ללמדך שחזרו לאחוריהם (שם שם יט). חזרנו על כל המקרא ולא מצינו שנתנבא שלמה אלא קרוב לשמונה מאות פסוקים ואת אמרת שלשת אלפים אלא מלמד שכל פסוק ופסוק שנתנבא שלמה יש בו ב' ושלשה טעמים (ר' שמואל בר נחמני, שם קהל', כל זה). —ובסהמ"א: כי בעוד היו אבותינו שכנים בעיר הקדש לא נודע להם שיר שקול בלשון קדש רק ספר איוב ומשלי ותהלים הם פסוקים קצרים וקלים (ר"י חריזי, תחכ' יח, 178). הקורא את שמע לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו וכו' ויש מתירין אף בפרשה ראשונה מפסוק ראשון ואילך (המאירי, יומא א, יט:). — ואמר המשורר: כלמת הזמרה צעיר ימים יורה בטהרות הוא קורא וטועה בפסוקים (ראב"ע, כוזר, כהנה א, 26). — ובמליצה, פסק לי פסוקך, אמר לי את הפסוק שלמדת היום: כיון שהגיע מרדכי אצל התינוקות שאל לאחד מהן פסוק לי פסוקיך (מד"ר אסתר ז, אם על המלך טוב). — *וראשי פסוקים, במשמ' פסוקים בודדים, פסוק פסוק לעצמו: אין אדם רשאי לומר דבר כנגד רבו אלא אם כן ראה או שימש כיצד הוא עושה בתחילה רבו פות' לו ראשי פסוקים ומסכים (בשם רב, ירוש' חגי' ב א). ספר שפסקו ושנוקד ראשי פסוקים שבו אל יקרא בו (סופר' ג ז). -- *וסוף פָסוּק, שם הטעם הבא בסוף הפסוק בספרי המקרא המנקדים, סלוק, עי' ערך סוף. —ב) *פסוק במשמ' המקרא בכללו [1]: ו' נסים נעשו באותו היום לצדיקים ואלו הן צף הכבשן ונפרץ הכבשן ונמק יסודו ונהפך הצלם על פניו ונשרפו ארבע מלכיות והחיה יחזקאל את המתים וכולן מן המשנה אלא הללו ד' מלכיות מפורש מן הפסוק דכתיב גבריא אליך די הסקו לשדרך מישך ועבד נגו קטל המון שביבא די נורא וכו' (תנחו' נח י). אנכי ה' אלהיך, זה שאמר הפסוק רכב אלהים רבותים אלפי שנאן (פסיק' ר"כ, בחדש השלישי, ניבר קז.).—ובסהמ"א: ואם אינו תלמיד חכם והוא בעל פסוק יעסוק במקראות הקדושה (ראב"ן, המנהיג, 20). והלשון קצר אצלנו וטוב הוא להרחיבו כדמיון הנמצא בפסוק אך שלא נצא מדרך לשון הפסוק מכל (רד"ק מכ"ס, עזר). רזי לי רזי בדקדוק ובפסוקי (ר"א בחור, מסורת המסורת הקד' ג). כל ימי היית אדוק בפסוק ובדקדוק (הוא, תשבי ערך אדק). ותמהתי למה אנו קורין אותו גיהנם בפתח או בקמץ ולא נמצא בפסוק רק בחולם (שם ערך גיהנם).—ג) *פָסוּק, כשם לשיר קצר, שיש בו פחות מעשרה בתים: ופסוק יקרא השיר אשר בו פחות מעשרה בתים (ר' דוד יחיא, לשון למודים, שקל הקדש יו). ודע שנקרא דלת השורה הראשונה מהשיר והשנית נקראת סוגר ושתיהן יחד נקראו בית וכל שאינו בן עשרה בתים נקרא פסוק ובעל עשרה ולמעלה נקלא שירת (שלמה אוליוירו, דרשות גבלות, לז). ולא פרשתי לך אל ·

---

[1]) [ועי' גם בכר, REJ XV, 113; שם XVI, 217].

חצי הפסוק (אבטלוס מזרחי, אמרי שפר, קבלה על מלאכת השיר ו).

***פְּסוּק**, פיסוק, ש"ז, — שה"פ מן פָּסַק [1]), — א) פְּעֻלַּת מי שהוא מְפַסֵּק, מְפַשֵּׂק דברים ומרחיקם אלו מאלו [2]), פְּסוּק מתנות המזבח: התם פיסוק מתנות בעלמא הוא (יומא נו.). נאמר כאן סביב ונאמר להלן סביב מה להלן פיסוק וארבע מתנות אף כאן פיסוק וארבע מתנות (ר' ישמעאל, זבח' נג:). — "פְּעֻלַּת הַמְפַשֵּׂק רגליו, Spreizen; écartement, écarquillement; spreading out, sprawling: והוא דרך גנאי כאשה הזוכרת פיסוק רגלים במקום שאפשר לו להזכירו בלשון שבח (ר"ח, פסח' ג.). בזכר קראו מרכב ובאשה קראו מושב, פי' מרכב פיסוק רגלים ודרך גנאי באשה להזכירו (ערוך רכב). — "ובמשמ' הַפְסָקָה: אין מי רגלים כלים מן הגוף אלא בישיבה לפי שכשהקלות קרוב לפיסוק הוא דואג שלא יפלו נצוצות על רגליו ומפסיק (רש"י, ברכ' מ., ד"ה אין). בעון פיסוק מעשרות פסק שומן הדגן (הוא, סוטה מט., ד"ה מעשר). — "והמקום אשר משם מתפסקות האצבעות: מלא פיסת יד, מתחילת פיסוק האצבעות עד הזרוע (תוס' נזיר כ:). — "ומקום ההתפסקות בכלל: חבל דלי שנפסק באמצעיתו וכו' מחבר שני ראשי הפיסוק וע"ז וכורך עליהם פונדא או פסקיא (רש"י, שבת קי"ג.). — בהשאלה לגבי קריאת התורה, פְּסוּק טעמים, קביעת הפסק בין ענין לענין [3]): בעי רב חסדא האי קרא היכי כתיב וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות, כבשים, ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים, או דילמא אידי ואידי פרים הוו, למאי נפקא מינה סר ווסרא אמר לפיסוק טעמים וכו' (חגי' ו:). דאפילו במקום שנוטלין שכר, על המקרא שרי למשקל, על המדרש לא שרי למשקל, מאי שנא וכו' רב אמר שכר שימור ור' יוחנן אמר שכר פיסוק טעמים (נדר' לז.). ועי' עוד ערך טַעַם. — "ופסוק מאמר ארֹך להלקים קצרים: דע כי לבלתי הלאות אוזן השומע בהאריך דבור וכו' מצאו המליצים ענין המאמרים אשר קראום בשם פריאודי והם פיסוק הדבור הארוך בחלקים קצרים, כל א' יורה ענין שלם (רמח"ל, לשון למודים ח, כח:). — ב) ובמשמ' פָּסוּק, מאמר מְפֻסָּק שבמקרא: כי לא דבר רק הוא מכם, אין לך בתורה אפלו אות אפלו תיבה ואין צריך לומר פיסוק שאין לו כמה טעמים (מדרש תנאים הופמן, דבר' לב מז). אפילו לא קרא אלא שני פיסוקין שחרית ושני פיסוקין ערבית קיים לא ימוש (ר' שמעון בן יוחי, מדרש ל"ב מדות, ענלאו, 236). — ובספה"א: ראינו כהנים כשהן מברכין ובאין לברך פותחין אצבעותיהן וכו' שהוא סימן שאימת שכינה עליהן וכו' ועוד לשום אותו סימן לפיסוקין כי בברכה הראשונה מניחין אצבע הסמוכה לגודל וכו' (ערוך ערך חלון). ויודע בהם דרך הצירוף ומקום הפסקה באתנחה ובסוף פיסוק ודומה (הוריות הקורא, דרנבורג, 53). והיו על פה כותבין תיבות הפיסוק [1]) בלא מלכים ובלא טעמים (שם 54). הששי נקרא אתנחה, והוא מכל טעם נחה, ריוחה נודף כשמן המשחה, ממצעת הפיסוק ומרויחה (שם 72). שנים עשר הוא הסלוק, אשר בו ענין מחבירו חלוק, מוכיח כנר דלוק, שזה סוף הפיסוק (שם). — ג) "פְּעֻלַּת מי שהוא פוסק ומקציב סכום כסף: ערבון, מקצת המעות נתן לו על פיסוק מרובה (רש"י ב"מ מח:). ועל החפץ שפסק לו דמים ונתן לשלוחו למוכרו ואמר לשליח שיהא שלו מה שיוסיף למוכרו על פיסוק דמיו וכו' (תשו' ר"ח, מק"כ 55). ובעת גמר פיסוק הדמים היה גילוי הדעת ונתבטל הכל (שו"ת רש"ל, ' שאלה ג). ובכן נשא שמעון את בת ראובן וקבל מידו הפיסוק שנדר לו (חקלאי הכהן, פרחיית, שו"ת תורת

---

1) [עי' ערך פָּסַק.]

2) [משמעותה הראשונה של המלה היא זו של פְּסוּק, פְּשׂוּק רגלים, שפתים וכדו' (כמו פִּשֵּׂק בלשון המקרא) שאמנם לא נשמרה בתו"מ אלא שוב בספה"א. אך גם את פְּסוּק מתנות המזבח על ארבע קרנותיו יש לבאר בעקר ע"פ הוראה ראשונה זו ולא כלשון הפרדה והפסקה סתם.]

3) [כנראה זאת (הפסקה בקריאה לפי הטעמים, העניינים השונים) משמעותו של הכטוי בתו"מ, ואולי כנגדה אף הפסקה של רֶוַח מקום בין התיבות. ומחלקות דעות החכמים בשאלה מתי נקבעה אף נעימת הקריאה והטעמים המשמשים סימנים לפסוק הטעמים בענין ובנעימה. ועל פי פסוק הטעמים שבתורה נוהגים היום להשתמש במלה פְּסוּק במשמ' Interpunktion, קביעת סימני הפסק במשפט. ועי' גם פְּסָק, הערות.]

1) [לפי דעת דרנבורג בהערה למקום זה יש לבטא בכל מקום פְּסוּק תחת פָּסוּק במשמ' זו, וצ"ע.]

חסד כג). אותו מנהג שנהגו לברך טעות הוא ביד החזנים וכו׳ גם יש בו משום פיסוק טעות (ר״י עמדין, סדור יעב״ץ קד, סט.).

פסוקה, ש״נ, — שם לשיר קצר, שיש בו פחות מעשרה בתים: ונקרא כל הבתים שירה אם יהיו רבים יותר מעשרה, ואם יהיו מעטים נקראם פסוקה, וכל אלו השמות הם מועתקים והעתיקום המשוררים מלשון הערב (סעדיה אבן דנאן, ספר השרשים, מלאכ׳ השיר ניבויאור, 6).

פסח [1], ממנו א. פסח, פסח, פסח, *פסיחה.

פסח [2], פ״ע, פסחתי, פסחים, פסוח, — פסח על דבר, עבר עליו, לא עמד אצלו, לא דרך עליו, : überschreiten; passer pardessus; to step over והיה הדם לכם לאת על הבתים אשר אתם שם וראיתי את הדם ופסחתי עלכם ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכתי בארץ מצרים (שמות יב יג). ועבר יי׳ לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות ופסח יי׳ על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף (שם שם כג). ואמרתם זבח פסח הוא ליי׳ אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל (שם שם כז). כצפרים עפות כן יגן יי׳ צבאות על ירושלם גנון והציל פסוח והמליט (ישעי׳ לא ה). — ופסח על שתי הסעפים, מליצה, משל למי שמפקפק הנה והנה ואינו מכריע הכף לאחד מן הצדדים: עד מתי אתם פסחים על שתי הסעפים אם יי׳ האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו (מ״א יח כא). — ואמר הפיטן: כפסות וגנון בעדם תגנון (ר״א קליר, אזירים, קרובי׳ ב פסח). חפצת לפסות ולהגן המונך (ר׳ שמעון בן יצחק, אותותיך ראינו, קרובי׳ ז פסח). רקדו וחדו כל הלילה, רנן הנעימו לנורא עלילה, דחפם ופקדם בפסות וחמלה (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ׳ שב׳ א חנכה). — ואמר המשורר: אתמה להוד ידיו אשר תרו ועל קו קפצו בספר וגם שלחו גיל הנשמות הנשמות ועלי אישים אנושים מנגף פסחו (רמב״ע ליוסף בן קמניאל, אם קדמו, מעה״ם 65). — בינ׳ פעו׳, פסוח, — מי שפסחו עליו, ואמר הפיטן: הנך פסוחה במוף בסף ובמשקופות ובחגרון חלץ יצאתם ותדרכון (רקע״ג, אזהרות, סדור, רא). שמע מכמת פסחים אשר כסו פסוחים, היא צמתה כסלוחים, להציתם בקוצים כסוחים (קיקה עליה עקד, יוצ׳ שב׳ פרשי׳ החדש). חבא משוד שטן, פסוחיך בלי לסטן (ר״א קליר, אלים, תפלת טל).

— נפע׳, יפסח, — נהיה פסח: ויהי בחפזה לנוס ויפל ויפסח (ש״ב ד ד). — ובתו״מ: ר׳ חייה רבה הראה כריעה לפני רבי ונפסח ונתרפא ולוי בר סיסי הראה בריכה לפני ר׳ ונפסח ולא נתרפא (ירוש׳ סוכה ה ג). — ובסהמ״א: יועיל (שמן קיק) לפיסחים

---

[1] [עי׳ בהערות הבאות.]

[2] [במשמ׳ זו תרג׳ הוולג׳ transibo וכדו׳, וקרובה לכך דעת ר׳ יאשית (מכי׳ מס׳ דפסחא ז): אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי שהקב״ה מדלג על בתי בני ישראל במצרים, ולפי זה פרשנים הרבה כגון רש״י (שמות יב יא וכו׳): הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדלוג והפסיחה שהקב״ה היה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט וכו׳ ואני (ז״א רש״י, אך כנראה זאת ט״ס במקום ר׳ יאשיה שבמכילתא) אומר כל פסיחה לשון דלוג וקפיצה וכו׳ וכן כל הפסחים הולכים וקופצים, וכן פסוח והמליט, מדלגו וממלטו מבין המומתים. אבל ת״א מתרגם כל לשון פסח, ואף את השם פסח, במשמ׳ חיסה וחמלה: ותימרון דיכח חיס הוא קדם יי׳ דחס על בתי בני ישראל במצרים, וכן ר׳ יונתן במכילתא שם: ופסחתי עליכם, עליכם אני חס ואני איני חס על המצרים וכו׳, וכפרוש זה מביא אף רש״י, וכן ריב״ג בסה״ש: ענינו הרחמים והחנינה וממנו אצלי ויפסחו על המזבח אשר עשה ענינו התחננו ובקשו רחמים וכו׳ וענין אתם פוסחים נשענין וממנו נגזר פסח, מפני שאיננו יכול ללכת עד שישען ויתכן להיות ממנו ויפסחו על המזבח אשר עשה כלומר נשענו עליו מפני שיגעו מעמוד בתפלה ובתחנונים, ע״כ. והשבעים תרגמו את המלה ע״פ הענין ולא ע״פ משמ׳ מדיקת, ופסחתי (שמות יב יג) σκεπάσω כלו׳ אכסה, אסתיר על בתי ב״י, ובישעי׳ (לא ה) פסוח והציל περιποιήσεται, יסובב, יעשה סביב. ואולם אפשר שאין לסבך בברור משמ׳ הפעל פסח אף את שם חג הפסח, שאולי מקורו מאשור׳ (עי׳ פסח, הערה). כנראה יש לבאר את התאר פסח במשמ׳ סבילה (הפספח) מפעל פסח׳ [a] שנשמר במשמ׳ הוקיע, עקר את הרגל בערב׳, שכן באים שמות המומים עור, הגר, אלם וכדו׳ במשמ׳ של מעור, מחגר, מאלם, ולעמתם הפקח הוא המפקח שנפקחו עיניו, וממשמ׳ זו של עקר אפשר לגזור גם את ההוראה עקר רגליו, דלג, רקד, ואף זו של הוציא והציל, ועי׳ גם ב. פצח, הערה.]

---

[a] فسخ

אשר נפסחו מקרת הליחה (אסף 69). — *ובמשמ' שפסחו עליו, ואמר הפיטן: תהלתך ענו נפסחים על מצות ומרורים ופסחים (ינאי, אחכה לטומר, קרובי לפסח, זולאי, רפב).

—פעי', יפסחו,—פסח על המזבח, רקד מסביב לו [1]: ויפסחו על המזבח אשר עשה (מ"א יח כו).

—הפעי', *הפסיח,—הפסיח את פלוני, גרם לו שיפסח: כי זהו (השטן) המפסיח בני אדם על ב' הסעיפים כי פעמים יטו אחריו ופעמים אחרי הש"י (ר"י יעבץ, מאמר האחדות ג).

—התפ', *התפסח,—כמו נפעי' נפסח, נעשה פסח: יתפסחו הרגלים המהלכות חמשתחוות לרגלים שאינן מהלכות (מדרש הלל, ביהמ"ד ילינק ה).

פסח [2], ש"ז, פסח, מ"ר פסחים,—א) שה שהיו אוכלים היהודים בליל הג יציאת מצרים: ויקחו להם איש שה לבית אבת וכו' ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזת וכו' ואכלו את הבשר בלילה הזה וכו' וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא ליי' (שמות יב ג–יא). משכו וקחו לכם צאן למשפחתיכם ושחטו הפסח (שם שם כא). ואמרתם זבח פסח הוא ליי' (שם שם כז). איש איש כי יהיה טמא וכו' ועשה פסח ליי, וכו' על מצות ומררים יאכלהו וכו' ככל חקת הפסח יעשו אותו (במד' ט י–יב). ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח ליי' ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג וכו' (שם כח יו יז). וזבחת פסח ליי' אלהיך וכו' אל המקום אשר יבחר יי' אלהיך לשכן שמו שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים (דבר' יו ב–ו). וישחטו הפסח לכל בני הגולה וכו' ויאכלו וכו' ויעשו חג מצות שבעת ימים (עזר' ו כ–כב). וישחטו הפסח בארבעה עשר לחדש השני (דהי"ב ל יח). והלוים על שחיטת הפסחים לכל לא טהור (שם שם יז).—ב) החג שחוגגים היהודים בי"ד לחדש האביב לזכר יציאת מצרים שבו היו שוחטים בזמן שבית המקדש היה קים את הפסח: בראשון בארבעה עשר יום לחדש יהיה לכם הפסח חג שבעות ימים מצות יאכל ועשה הנשיא ביום ההוא בעדו ובעד כל עם הארץ פר חטאת (יחזקי מה כא–כב).— ובתו"מ: חמץ של עובד כוכבים שעבר עליו הפסח מותר בהנאה ושל ישראל אסור בהנאה (פסח' ב ב). אין מבשלין את הפסח לא במשקין ולא במי פירות אבל סכין ומטבילין אותו בהן (שם שם ח). מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים אוכלין (שם ד ד). הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת וכו' ובמקדש היו מביאים לפניו גופו של פסח (שם י ג). כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה ומרור, פסח על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים (רבן גמליאל, שם שם ה). כן ה' אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים וכו' ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים וכו' (שם שם ו). וכי פסח אחד יש לנו בשנה שדוחה את השבת והלא הרבה יותר ממאתים פסחים יש לנו בשנה שדוחין את השבת (הלל הבבלי, בבלי שם סו.). אמר הקב"ה שיעשו הפסח וכיון שעשה משה את הפסח גזר הקב"ה לארבע רוחות העולם ונושבות בגן עדן ומן הרוחות שבגן עדן הלכו ונדבקו באותו הפסח וכו' נתכנסו כל ישראל אצל משה אמרו לו בבקשה ממך האכילנו מפסחך מפני שהיו עייפים מן הריח הי' אומר הקב"ה אם אין אתם נימולין אין אתם אוכלין וכו' מיד נתנו עצמן ומלו ונתערב דם הפסח בדם המילה וכו' (מד"ר שמות יט)

[1] [עי' בהערה הקודמת.]

[2] [התורה מחברת את שמו של חג הפסח עם הפעל פסח: ואמרתם זבח פסח הוא ליי' אשר פסח על בתי בני ישראל (שמות יב כז), ולפי פרוש זה בארו חז"ל, אבות הכנסיה והפרשנים העברים. אך החדשים נסו נסיונות שונים לבאר השם, ומהם נראה זה של צמרן KAT, 610, שהורה ראשונה על האשור' פשח, שפרושו הרגיע, השקיט, ולפי זה חג הפסח, במשמ' הקרבן, הוא קרבן הבא להרגיע את האלהים, כלשון ניחוח שגם פרושו לשון הנחת הדעת. ויש להוסיף כי זמן הפסח, סוף ימות הגשמים הסוערים וראשית ימי החמה השקטים, הוא זמן חג של ראש השנה בבבל, ובסדר הפלחן של חג זה היו משמיעים את עלילת היצירה עם מלחמת האל בתהום הסוררת וההרגעה שבסופה, ואף היו פונים לאל בקריאת פשח, ז"א הרגע לך; ועי' בהערה לפעל פסח. השם פסח העברי עבר להרבה לשונות: בארמ' פסחא, סור' פצחא, יוני' $\pi\acute{\alpha}\alpha\chi\sigma$, גרמ' Passah, צרפ' Pâque(s), ושוב העתיקו את היוני' $\pi\acute{\alpha}\alpha\chi\sigma$ בסורי' פסכא, וממנו אף בלשון הברברים באפריקה tfaska במשמ' חג, יום טוב בכלל (עי' באחרונה דברי שטמפה ZA כרך 27, עמ' 128).]

— ובכהמ״א: ויעבור ימי החשך וישלח ה׳ את משה ואת אהרן אל בני ישראל לאמר חגו את חגיכם ועשיתם את פסחיכם כי הנני בא בחצי הלילה בתוך כל מצרים והרגתי את כל בכוריהם (ספר הישר, לנוח, עד:). ועל זה נקרא בשם פסח על צד החמלה והרחמים שחס וחמל על בכורי ישראל (ר״א הקלעי, גן עדן, פסח ה, מא.).—ואמר הפיטן: אמץ גבורותיך הפלאת בפסח, בראש כל מועדות נשאת פסח (ר״א קליר אמץ גבורותיך, קרוב׳ ב פסח). פסח אכלו פחוזים, ונפלאות חוזים בימי חג פסח וכו׳ (פסח אכלו פחוזים, מעריב א׳ פסח). — *פֶּסַח ראשון, הפסח שנעשה בי״ד בניסן, *פֶּסַח שני, הפסח שנעשה ע״י מי שהיה טמא או בדרך רחוקה וכדו׳ ולא עשה את הראשון, בי״ד באיר: מה בין פסח ראשון לשני, הראשון אסור בבל יראה ובל ימצא, והשני מצה וחמץ עמו בבית וכו׳ (פסח׳ ט ג). — *פֶּסַח גדול במשמ׳ פסח ראשון, *פֶּסַח קטן במשמ׳ פסח שני[1]: וכמצות פסח גדול כך מצות פסח קטן (מגיד תעני׳ ב). אף הוא (בן אנטינוס) העלה את בניו ובני ביתו לעשות פסח קטן בירושלם והחזירוהו שלא יעשה הדבר חובה (חלה ה יא).—*פֶּסַח מצרים, הפסח הראשון שעשו בני ישראל בארץ מצרים, *פֶּסַח דורות, הפסח שיעשו היהודים בכל דור ודור: מה בין פסח מצרים לפסח דורות, פסח מצרים מקחו מבעשור וטעון הזאה באגודת אזוב על המשקוף ועל שתי המזוזות ונאכל בחפזון בלילה אחת ופסח דורות נוהג כל שבעה (פסח׳ ט ה). — ואמר הפיטן: פסח אשרו באור החיים לאור, ולכל בני ישראל היה אור, פסח מצרים (יקותיאל בר יוסף, פסח אסרו, מעריב אחרון פסח). — *פֶּסַח מְעֻבִּין, עי׳ ערך מְעֻבָּה. — *פֶּסַח לעתיד, פסח לאחרית הימים, לימות המשיח, ואמר הפיטן: פסח באות זה עוד להתברך, קומי אורי כי בא אורך, פסח לעתיד (שם).—*ערב פֶּסַח, *ערב פְּסָחִים, היום שלפני פסח, י״ד בניסן: גר שנתגייר בערב פסח בית שמאי אומרים טובל ואוכל את פסחו לערב ובית הלל אומרים הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר (פסח׳ ח ח). וכן ערב פסחים בירושלם שחל להיות בשבת מניח טליתו אצלו ואוכל את פסחו ועושה עמו חשבון לאחר יום

1) [בארמ׳ פסחא רבא, פסחא זעירא.]

טוב (שבת כג א). ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך (פסח׳ י א). — *פְּסָחִים, שם המסכת השלישית בסדר מועד שנושאה העקרי עניני פסח.

אֲפִיקוֹמָן, פרוסה של מצה שיאכלו בתם סעודת הסדר של ליל ראשון של פסח.

*בְּדִיקָה, בדיקת חמץ לפני פסח. — *בִּעוּר, בעור חמץ לפני פסח.

*הַגָּדָה, הגדה של פסח, מה שקוראים בלילה הראשון של פסח בשעת הסדר. — *הַגְעָלָה, הגעלת כלים לפני פסח. — *הֲסִבָּה, בסעודה בלילה הראשון של פסח בשעת הסדר.

חַג, חג המצות, חג הפסח. — *חֲזֶרֶת, מן הירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח. — חָמֵץ. —*חֲרֹסֶת, תבול שמטבלין בו את המרור בסעודת הסדר בפסח.

כּוֹס, ארבע כוסות. — כוס של אליהו

מַצָּה, לחם לא חמץ לפסח. — *מַצָּה שמורה, *מצה משמרת. — מָרוֹר, עשב אחד מהעשבים המרים, יאכלוהו בסעודת הסדר בפסח.

*סֵדֶר, סדר המעשים בלילה הראשון של פסח.

קֻשְׁיָה, ארבע הקשיות שהבן שואל את אביו בסדר בפסח.

פִּסֵּחַ[1], ש״ז, ג״ר פִּסְחִים, — מי שרגלו האחת קצרה מהשניה, באדם ובבהמה, נכה רגלים[2], ; hinkend ; boiteux; lame, limping: כי כל איש אשר בו מום לא יקרב איש עור או פסח או חרם או שרוע (ויקר׳ כא יח). וכי יהיה בו (בבכור הבקר או הצאן) מום פסח או עור (דבר׳ טו כא). ויאמר (היבוסי) לדוד לאמר לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים וכו׳ על כן יאמרו עור ופסח לא יבוא אל הבית (ש״ב ה ו–ח). והוא פסח שתי רגליו (שם ט יג). כי אמר עבדך אחבשה לי החמור וארכב עליה ואלך את המלך כי פסח עבדך (שם יט כז). פסחים בזזו בז[3].

1) [עי׳ בהערה לפעל פָּסַח וב. פָּצַח.]

2) [וז״ל הספרא (אמור פרשה ג, ויס): פסח בין חגר בשתי רגליו בין חיגר ברגלו אחת, רגלו חלולה ועקומה ודומה למגל מנין תלמוד לומר פסח.]

3) [כך קורא שמואל (בכורות לט.) על מי שאינו מחדד ושואל שאלה מחֻדדת].

(ישע' לג כו). אז ידלג כאיל פִּסֵּחַ ותרן לשון אלם (שם לה ו). הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתים מירכתי ארץ בם עור וּפִסֵּחַ הרה וילדת יחדו (ירמ' לא ז). וכי תגישון עור לזבח אין רע וכי תגישו פִּסֵּחַ וחלה אין רע (מלא' א ח). דליו שקים מִפִּסֵּחַ ומשל בפי כסילים (משלי כו ז). עינים הייתי לעור ורגלים לַפִּסֵּחַ אני (איוב כט יה). — ובתו"מ: וכל מי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פ ס ח ועושה עצמו כאחד מהם אינו מת מן הזקנה עד שיהיה כאחד מהם (פאה ח ט). — ובסהמ"א: כתמורת ראיה סמיון, תמורת שמיעה חרשות וכו' (תמורת) הילוך פ ס ח (ראב"ד, פי' ספ' יצירה א ג, כ.). — ואמר המשורר: ואם כי לא שלום שלם יבקש בעודה מלאה עורים ו פ ס ח י ם למען בית אלהינו נבקש שלומה או בעד רעים ואחים (ר"י הלוי, דבריך במור עבר, דיואן ג, 164). — ובהשאלה טענה פִּסַּחַת, טענה צולעת, שלא תוכל לעמוד על רגלה: ואמר הוא לא נדע טענה זולתה והיא מהחלושות שיוכלו להיות ו מ ה פ ס ח ו ת אשר לא תוכלנה לעמוד על רגלם (רסב"ג, מאמר על ישמעאל, פרלס, כג).

פְּסִיג, עי' פְּסִיגָה, הערה.

***פְּסִיגָה**[1], ש"נ, מ"ר פְּסִיגִים, פסיגין, — פטוטרת קטנה היוצאת מן האשכול, ובה תלויים ענבים, Stielchen, Stengelchen ; petite tige ; small stalk, stem : פ ס י ג ה של אשכול שריקנה טהורה שייר בה גרגיר אחד טמאה (עוקצ' א ה). אי זו היא כתף, פ ס י ג י ן זו על גבי זו (ירוש' פאה ז ד). — ובסהמ"א: אי זו היא כתף, פ ס י ג י ן המחוברות בשדרה זו על גבי זו (רמב"ם, מתנות עניים ד יח).

***פְּסָיוֹן**, ש"ז, — כמו פִּשָּׂיוֹן, תכונת הדבר הפוסה, התפשטות, התרחבות, Ausbreitung ; propagation ; spread(ing) : עור הבשר מיטמא בשני שבועות ובשלשה סימנין בשער לבן ובמחיה ובפסיון (נגע' ג ג). לא שיהא של סיד דוהא הימנו אלא של שאת דוהא הימנו שאי אפשר ל פ ס י ו ן שיטמא

[1]) [מן פ ס ג, עי' שם הערה. והרבוי פסיגין בצורת הזכר בא על יד פסיגה. אך היום נוהג השם פסיג, מ"ר פְּסִיגִים במשמ' חלק מן החלקים שהצמח מתחלק בהם בראשית התהוותו, Keimblatt, cotyledo. תשוה ראשונה א. י. איינהורן, ישובה של הארץ, 209.]

בתחלה אבל אפשר ל פ ס י ו ן שיטמא בן יומו (תוספת' נגע' א ג). ה פ י ס י ו ן מטמא אף על פי שאינו מאותו מראה אלא ממראה אחר ובלבד שיהא מארבע מראות (שם שם א ד). חומר בבגדים שהעומד שני שבועות בבגדים טמא ו ה פ ס י ו ן הדחק בבגדים טמא (שם שם ז יד).

***פְּסִיחָה**, ש"נ, — שה"פ מן פָּסַח, פעֻלת הַפּוֹסֵחַ: אין פ ס י ח ת אלא חיים שנא' כצפרים עפות כן יגן יי' צבאות על ירושלים (מכי' מס' דפסחא ז). — ובסהמ"א: כל פ ס י ח ה לשון דלוג וקפיצה (רש"י, שמות יב יג). ובאר ענין ה פ ס י ח ה מה היא ואמר אשר פסח על בתי בני ישראל (ר' אברהם שלום, נוה שלום יא ג).

פְּסִיל[1], ש"ז, מ"ר פְּסִילִים, פְּסִלִים, סמי' פְּסִילֵי, כנ' פְּסִילֶיךָ, פְּסִילֶיהָ, פְּסִילֵיהֶם, פְּסִלֵיהֶם, — צורת חטובה וּפְסוּלָה בעץ או באבן וכדו', ובפרט כדי לעבדה עבודת אלוה, Schnitzbild, Götzenbild; statue, idole, simulacre ; graven (carved) image, idol : מזבחתיהם תתצו ומצבתם תשברו ואשירהם תגדעון וּפְסִילֵיהֶם תשרפון באש (דבר' ז ה) פְּסִילֵי אלהיהם תשרפון באש לא תחמד כסף וזהב עליהם (שם שם כה). ואהוד נמלט עד התמהמהם והוא עבר את הַפְּסִילִים[2] וימלט השעירתה (שפט' ג כו). ויהיו הגוים האלה יראים את יי' ואת פְּסִילֵיהֶם היו עבדים (מ"ב יז מא). כאשר מצאה ידי לממלכת האליל וּפְסִילֵיהֶם מירושלם ומשמרון (ישע' י י). נפלה נפלה בבל וכל פְּסִילֵי אלהיה שבר לארץ (שם כא ט). וטמאתם את צפוי פְּסִלֵי כספך ואת אפדת מסכת זהבך (שם ל כב). אני יי' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לַפְּסִילִים (שם מב ח). היי' אין בציון אם מלכה אין בה מדוע הכעסוני בִּפְסִלֵיהֶם בהבלי נכר (ירמ' ח יט). כי ארץ פְּסִלִים היא ובאימים יתהללו (שם נ לח). ופקדתי על פְּסִילֵי בבל וכל ארצה תבוש וכו' ופקדתי על פְּסִילֶיהָ

[1]) [אין פְּסִיל ביחיד במקרא, ואין פְּסִילִים אלא מ"ר של פֶּסֶל שאין לו צורת מ"ר אחרת בעבר' הקדומה. וכן בא חֲרִיטִים כמ"ר של חֶרֶט. ועי' פֶּסֶל, הערה.]

[2]) [במשמ' פְּסִלֵי אלילים תרגמו כאן אף השבעים והוולג', וכן רב המפרשים. אך ת"י: מחצביא ; וכן רד"ק: מקום שהיו פוסלים שם אבנים. וכן אברבנאל ואחרים. ויתכן שהוא שם מקום הנקרא עפ"י פסילי אלהים שהיו שם.]

ובכל ארצה יאנק חלל (שם נא יז-כב) לבעלים יזבחו ולפסלים יקטרון (הוש' יא ב). וכל פסיליה יכתו וכל אתנניה ישרפו באש (מיכ' א ז). והכרתי פסיליך ומצבותיך מקרבך ולא תשתחוה עוד למעשה ידיך (שם ה יב). ויכעיסוהו בבמותם ובפסיליהם יקניאוהו (תהל' עח נח). והעמיד (מנשה המלך) האשרים והפסלים לפני הכנעו (דה"ב לג יט). — ובתפלה: ויבלעוה לגיונות ויחללוה עובדי פסילים[1] (רחם ה', לת"ב, ירוש' תעני ב ב). ולא נתתו (את יום השבת) יי' אלהינו לגויי הארצות ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים[1] (סדור' לשבת). — ובספה"א: והנה עם רב הולכים הלום וענו ואמרו הנה הלכנו עם פסילינו לבקש על הרעב וכו' והיהודים הציצו מן החרבים וישפכו כלי עם שתן על הפסילים (שארית ישראל פרק יח). — ואמר הפיטן: פסילי פורכים לעמם להטו (ר"א קליר, אסירים, קרוב' ב פסח). ריק ותהו הם האלילים קטב שעירי בעלים צלמי מסכות ופסילים פעלת תבנית כל סמלים (תעוה, סדר א שבוע'). — ואמר המשורר: פסיל לא שת כאליל ועל אלה איליל ואהמה כחליל ואף בכנורים, ושת מכל מינים עצבים נתקנים ומעץ ואבנים פסילים נוצרים (הכיבותי כיבך, חסוי תלמידי מנחם, 12).

פְּסִילָה, ש"נ, — שה"פ מן א. פָּסַל: ואע"ג דגזית של תורה ודאי פסול משמע דכתיב לא תבנה גזית מכל מקום הכא מוכחי קרא דמיפרשא במידה ולא בפסילה (ר"י עמדין, מידוסים על הרמב"ם, בית הבחירה א יג). אחד הרוצה ללמוד אומנות פסילת אבנים וציור צורות אצל אומן (שו"ת חתם סופר יו"ד קכח).

***פְּסִילוּת**, ש"נ, — תכונת האדם או הדבר הַפָּסוּל, כמו ב. פסול, פְּסוּל, ; Unbrauchbarkeit ; inutilité; uselessness : שפסולים מן התורה פסילות מובהקת וא"צ להכריז עליהם שפלוני פסול לעדות (חסוי הגאו' שערי צדק, פט ע). ויתחברו אליו זקן פסילות וכו' ופני עכבר וכו' וסרים אדם וכו' (הוספה לספר הגלוי לרס"ג, הרכבי, רכז). שחין פסול פסילות[2] גסות הרוח ולעיגת לשון (ר"ח, ספק' ג:).

1) [נ"א: אלילים.]
2) [נ"א: פסולות.]

א. ***פְּסִיסָה**, ש"נ, מ"ר פְּסִיסוֹת, — פַּס עין, קרש עץ[1]: הרי שהיתה החצי חלוקה בפסיסות מהו (רבי אחירא, ירוש' עירובי ט א)[2].

ב. ***פְּסִיסָה**, ש"נ, — פעלת הפוסס, הבוסס ודש דבר: שבסיסה ופסיסה אחד הוא דכתיב רעים רבים שחתו כרמי בוססו את חלקתי ומתרגם דושישו (רה"ג, פירוש הגאו' טהרות, עוקצ' א ה) ינראין הדברים שהחריכה מרכבת בעין הפתיתה דהיא מעין פסיסה (ר"ח, שבת קנה:).

***פְּסִיעַ**, ש"ז, — כמו פסיעה, פֶּשַׂע, פֶּסַע, ואמר הפיטן: זוי שאול במחתרתו אף כי אציע, חזיתי והנך שם לחברה ולהפציע, טפש לבי והחרד כי לבין מות כפסיע (ילמק, יחביאנו, סליח' יום ה).

***פְּסִיעָה**[3], ש"נ, — כמו פֶּשַׂע, פֶּסַע, צעד, Schritt ; pas ; step : אשר לא תגלה ערותך עליו שלא ילך פסיעה גסה אלא גודל בצד עקב ועקב בצד גודל (מכי' מסכי דבחדש יא). אשר לא תגלה ערותך עליו, בואי אתה פוסע פסיעה יתירה אבל אתה פוסע פסיעה יתירה בהיכל ובקדש הקדשים (שם שם). (אתם) רואים שביל זה שתחלתו מישור בשתים ושלש פסיעות אתה מהלך במישור וסופו לצאת בקוצים ואתם רואים שביל זה שתחלתו קוצים בשתים ושלש פסיעות אתה מהלך בקוצים וסופו לצאת במישור (ספרי דברי נג). היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה (רב' חנינא בשם רב הונא, ברכ' ו:). ששה דברים גנאי לו לתלמיד חכם וכו' ויש אומרים אף לא יפסיע פסיעה גסה וכו' (ת"ר, שם מג:). פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם (שם). משפחה אחת היתה בירושלים שהיו פסיעותיהן גסות והיו בתולותיהן נושרות עשו להם כבלים והטילו שלשלת ביניהן שלא יהיו פסיעותיהן גסות ולא היו בתולותיהן נושרות (רבב"ח בשם ר' יוחנן, שבת סג:). היה מהלך ואינו יודע תחום שבת מהלך אלפים פסיעות בינוניות וזו היא תחום שבת (רב כהנא בשם שמואל, ערוב' מב). המתפלל צריך שיפסיע שלש פסיעות:

1) [עי' ב. פַּס, הערה.]
2) [ובירוש' (כלא' ה א) במקומו: אם היתה חצר חלוקה בפסיפס מהו.]
3) [עי' פשע, הערה.]

אחריו ואחר כך יתן שלום (ר' אלכסנדרי בשם ריב"ל, יומא נג:). דההיא אלמנה דהואי בי כנישתא בשיבבותה, כל יומא הוה אתיא ומצלה בי מדרשיה אמר לה בתי לא בית הכנסת בשיבבותך אמרה ליה רבי ולא שכר פסיעות יש לי (סוטה כב.). כל אדם שמתה אשתו בימיו וכו' פסיעותיו מתקצרות (ר' יוסי בר חנינא, סנה' כב.). פעם אחת היתה בתו (של רבי חנינא בן תרדיון) מהלכת לפני גדולי רומי אמרו כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו מיד דיקדקה בפסיעותיה (ר' יוחנן, ע"ז יח.). זו היתה תחלת זכותי לפני חכמים השכמתי ומצאתי הרוג א' והייתי מטפל בו בג' תחומי שבת עד שהבאתיו למקום קבורה וקברתיו וכשבאתי והרצתי דברי לפני חכמים אמרו לי על כל פסיעה ופסיעה שהיית פוסע מעלין עליך כאילו שפכת דמים (ר' עקיבא, שמחות ד לד). בשתי פסיעות אחת נתן בחיקם של צדיקים ואחת בוכה (רשב"ג לרבי ישמעאל, שם ח). תן דעתך עד שיצא ספיך חשוב מעשיך בדרך ארץ ותן שכר לפסיעותיך (דא"ז ג). אמר לו הקב"ה (לעוג על שהגיד לאברהם ע"ד לוט שנשבה) חייך שכר פסיעותיך אתה נוטל שאת מאריך ימים בעולם (מד"ר ברא"ש' מב). אל הארץ אשר אראך, ולמה לא גילה לו מיד, כדי לחבבה בעיניו וליתן לו שכר על כל דבור ודבור ועל כל פסיעה ופסיעה (שם שם נה). כשם שהזהיר הקדוש ברוך את הכהנים שלא יהו פוסעין פסיעות גסות על גבי המזבח אלא יהו מהלכין עקב בצד גודל כך הזהיר הקב"ה את הדיינין שלא יפסיעו פסיעות גסות בדין (ר' אבינת, שם ל). כתוב אחד אומר ויזבחו שבעה פרים ושבעה אילים וכתוב אחד אומר ויהי כי צעדו וגומר רבי חנינא ורבי מנא חד אמר על כל צעידה וצעידה שור ומריא ובסוף שבעה פרים ושבעה אילים וכו' רבנין אמרי מקרא חד פרוש לחבירו על כל ו' פסיעות ז' פרים וז' אילים רב פפא בר שמואל אמר על כל פסיעה ופסיעה שור ומריא על כל שש פסיעות שבעה פרים ושבעת אילים וכו' (שם במד' ד). לשקוד על דלתי אין כתיב אלא על דלתותי ב' דלתות ולמה כן שהקב"ה מונה פסיעותיך ונותן לך שכר (שם דבר' ז). אמר הקב"ה (למרודך בלאדן) אתה עמדת מכסאך ופסעת שלש פסיעות לכבודי חייך שאני מעמיד ממך ג' מלכים (שם סה"ש, מלאכי השומרים). מהו מהר צועה להפתח אלא מן אדם שהוא ממהר בפסיעתו בשביל להיפתח בשביל שלא ימות וממהר בפסיעתו לכאן ולכאן ורץ לכל מקום שלא יחסר לחמו (פסיק' רב', אנכי אנכי, קנא:). — ובספה"מ"א: ויש בשלוחי צבור מי שמחמיר על עצמו לפסוע אלא שהוא מבליע את פסיעותיו לבלתי היראות דלא ליחזי כי יוהרא (תסו' הגא' הרכבי רכו). טרויי טריוה לההוא גברא, כלומר הטרחת פסיעותיי בחנם (רגמ"ה, חול' כא.). מי שמחזר על מזונותיו בפסיעותיו לכאן ולכאן וירוץ לכל מקום לא יחסר לחמו (ברא"ש' רבתי, אלבק, 228). הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערות הוא (רש"י, שמות כ כג). לא תצא אשה בחוטי צמר או בחוטי פשתן וכו' ולא בכבלים שיוצאין בהן הבנות ברגליהן כדי שלא יפסיעו פסיעה גסה שלא יפסידו בתוליהן (רמב"ם, שבת יט ו). רוח יי' אותי העיר ללכת אחרי עקבותיהם ולרדוף חקתיהם ומצותיהם לא נסוג אחור לבי מדעותיהם ולא נרתעו רגלי מלפסוע אחר פסיעותיהם (ר"י מפיסא, מנחת קנאות, 5).

פְּסִיק, עי' פֶּסֶק.

*__פְּסִיקָה__, ש"נ, —א) חוט מפסק מפקעת הצמר: כמת יהא בפקעת ותהא מיטמאה בנגעים, כדי לארוג ממנה שלש על שלש וכו' היתה פסיקות אינה מיטמאה בנגעים, רבי יהודה אומר אפילו פסיקה אחת וקשרה אינה מיטמאה בנגעים (נגעי יא ח). הנוגע בפסיקות של שתי ושל ערב הרי זה אינו חיבור (תוספת' כלים ב"ב א ה). — ב) פעלת הפוסק חוטים מן הפקעת: מפסקן (את ראשי החוטים) והן כשרין אלמא פסיקתן זו היא עשייתן הכא נמי קציצתן זו היא עשייתן (סוכ' יא.). — ג) מקרה הדבר שנפסק ונשבר: כשתפסק אחת מאזניו (של סנדל) והוא טמא מדרס עדיין טומאתו עליו שבפסיקת אוזן אחת לא יצאה מתורת בלי (ר"ח, שבת קיב.). — ד) קציבת סכום כסף [1], הקצבה, וסכום הכסף הנפסק, קצבה וכדו': מתורגמנין הדרשנין שדורשין בשבת לצבור ועושין להן פסיקה נו... באילו שכר שבת הוא (הוא, פסח' כ:). והשטר הנ"ג הוא שטר פסיקא וכו' וזה נוסחה וכו' יודעים אנו עדים חתומי מטה וכו' שנזקקו ונתיישבו ראשי הקהל

---

[1]) [במד"ר (ויקר' לג): ואנן עבדין לך פסיקא.]

בעסק פלוני בן פלוני כך וכך זוזי בכל שנה ושנה וכו' ולא יהא רשות לראשי הקהל וכו' להוסיף על פסיקא זו כלום בעולם וכו' וכך נתננו על כל דיין ועל כל פרנס ועל כל אדם בעולם שלא יהא להם רשות לבטל פסיקא זו ושלא לזכור לשלטון כלל פסיקא זו כדי להוסיף עליו כלום וכו' אלא תהית פסיקא מקויימת לעולם (ר"י ברצלוני, ס' השטרות, 75). ועשו לו כל הקהל פסיקא גדולה וכבדוהו במלבושים יקרים (ראב"ד, ס' הקבלה). יתומה אחת שדכוה הקהל ליתום אחד הגון לה ועשו לה פסיקא חשובה וקנו לה קצת תכשיטים (תשב"ץ ג ר). ויחדשו לנו הברית וישלחו נדבותם ופסיקותם עם שאלותם (J.Q.R. Jan. 1918, עמ' 346). ובימים האלו באת שמועתו כי נפטר לבית עולמו וכו' ובי פסיקת אחינו נתקבין חצייה ומת והיא תחת ידו (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, נן, 356). וצוה בכבודך לחונים להכריז ולקבץ את אשר נשאר מן המת ותמצית הפסיקה ולתתו לשליחים (שם שם). אדוני שאל מה דעתי בענין הפסיקה שעושין לחונים בשבת בשביל אמירת מי שברך אם נכון הדבר משום ממצוא חפצך (ר"י עמדין, שאילת יעבץ קמא, קמ:) — ואמר המשורר: חזה בן אמוץ על בני הגולה, העושים חפציהם בשבת לחללה, ונוגשים פסיקות ועונשים את הקהלה, ואשר לא יתן נפשו קבועה (יפה הלוי, לקו"ק, כספא' 22). — ה) מכירה פסוקה לצמיתות: לצמיתת, לפסיקה, למכירה פסוקה עולמית (רש"י, ויקר' כה כג) [1].

א. פסל, ממנו מפסל, *מפסלת א.*פסול, פסיל, א. פסל, פסל, פסל.

ב. *פסל, ממנו *פסול, ב. *פסול, פסילות, ב. *פסל, פסלות, פסלנות, *פסלת.

פסל [2], פ"י, פסלו, פסל־, אפסל, יפסל, יפסלו. — פסל האדם באבן, בעץ וכיוצא בזה, כרת וחתך בכלי חד לעשות כלי או צורה וכדו', schnitzen, aushauen; sculpter; to carve, hew out: ויאמר יי' אל משה פסל־לך שני לחת אבנים כראשנים וכו' ויפסל שני לחת אבנים כראשונים (שמות לד א–ד). ואפסל שני לחת אבנים כראשונים (דבר' י ג). ויסעו אבנים גדלות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית ויפסלו בני שלמה ובני חירום והגבלים (מ"א ה לא–לב). מה הועיל פסל כי פסלו יצרו מסכה ומורה שקר (חבק' ב יח). — ובמדה"ז ועולם: באותה שעה נתרצה הקב"ה לישראל ואמר למשה לפסול לוחות שניות (סדר עולם רבה פרק ו, רטנר, טו.). — ובמהמ"א: ועניין אחר מאורי זיקות

---

[1] [בברייתא (מו"ק ד.): הפסיקות והבריכות שנתמלאו מים מעי"ט אסור להשקות מהן בחולו של מועד, אבל אין זו כנראה אלא היונ' והרומ' πισκίνη, piscina, בריכת דגים, הבאה אף בכתיב פיסקין, פיסקניות, בתו"ם.]

[2] [כמה מלמדים רואים בשתי ההוראות העקריות של פסל במקרא ובעבר' שלאחר המקרא, — פסל וחצב, ופסל כלא ראוי — אך התפתחות של הוראה יסודית אחת; הרי הפוסל באבן מסיר בעל כרחו את שברי האבן הנפסלת ופוסל אותם כפסלת. ואולם דוקא משמ' זו של פסול וחצוב באבן, שהיא לפי דעה זו העקרית, אינה נמצאת אלא בסורי (בהשפעת העברית?) ובעבר' המקראית; ולא מתוך משמ' זו אלא עפ"י הארמ' שבתו"ם שאין בה משמ' החצוב, באה אף לעבר' שבתו"ם ההוראה: פסל כלא ראוי, שאינה במקרא, ועי' ב. פסל. הערה. על כן אין קשר בין שני הפעלים. ואמנם אין א. פסל במשמ' חצב לא בערב' ולא באשור', אך יש באשור' שם עצם פסל במשמ' צפוי מתכת, מסכה. ועל כן יש לשער שגם השם פסל עקר הוראתו כמו מסכה: צפוי (מתכת) יצוק, ולא היה מראש הבדל במשמי שתי המלים פסל ומסכה, אלא, להפך, שמשו כזוג מלים למשג אחד, ככתוב: ויעשהו פסל ומסכה (שפט' יז ד), כלו' פסל נסוך, כי כן דברו על נסיכת פסל: הפסל נסך חרש (ישע' מ יט), ופסל נסך (שם מד י). וכן נאמר בתשובות תלמידי מנחם (עמ' 59): ואמרת בספרך כי גזרת על הפסל והפסילים ותאמר לא יעשו הפסילים לא מזהב ולא מכסף כי אם מעץ ואבן בלבד אבל העצבים מעץ ואבן כסף וזהב והעצב העשוי מכסף או מזהב לא יקרא פסל כי אם מסכה וכו' והלא כתוב אומר צפוי פסילי כספך ואת אפדת וכו', ע"כ. ואפשר לומר שרק מתוך הצרוף של נסך פסל קבלה אף המלה מסכה (שאיננה בעקר אלא נסוך מתכת) את ההוראה של צפוי, תמונה מצפה מתכת. ומשמ' זו של פסל באבן או בעץ מאחרת היא. ורק מן השם פסל נולד בעבר' הפעל א. פסל שמשמעותו הראשונה היתה עשת פסל, בין שפסל זה היה של מתכת ובין שהיה של עץ ואבן. בלשון חז"ל כבר לא הבחינו בין שני הפעלים, ומכאן דרשו: פסל לך — הפסולת שלך. ועי' בהערה לקמן.]

והם אותם הפוסלים בעצים ובאבנים שיוציאו איש מהם בחוזק פסלם בהם (רד"ק, סה"ש אזר). המפסלת והמקדת פי' כלי ברזל כעין מעצד רחב שהוא פוסל בו את העץ מן ויפסול שני לוחות (פריך ערך פסל). אע"פ שחביאו את האבנים וגדרום זאת הקורות ופסלום והתקינו הכל לבנין מוכרין הכל לפדיון שבויים (רמב"ס, מתנות עניים ח יא). וגם בזאת חבלי אמונתם בעוכריהם כי לפי חוקי דתם אסור להם לשנות מאומה מתמונת אליליהם מוסף על חסרון ידיעתם בהתפרדות כללי המושגים וכו' אשר בלעדה לא יצליח האומן לפסול או לצייר שום צירה נאותה (ר"מ בלוך, שבילי עולם ג, קיכא).—ואמר המשורר: ותוחיל כמטר לקחי יערוף, בהכות באבן או באגרוף, ועוד כי חולשתי אתה סבה, ומדוע אלי רבות, כי עד דק פסלתני וכעצי עולה בקעתני (מעשה הרב סס טוב בן ילחק אלדוטיאל, דברי חכמים, מט).

—וביב' פעו' *פְּסוּל: אלילים על שם שהן חלולים, פסל של שם שהן פסולין[1]), מסכה על שם שהן נסוכין (ילק' שמע' ויקרי תרד). אבן שלמה מסע, פירוש שהיו מסיעים האבנים שלמות מההר ולא שהיו בונין מאותן שהיו מוצאים פסולות (רד"ק, פה"ש נסע).

—פִעֵ', *פִּסֵּל[2]), — בִּפֵּל נטיעות, אילנות, גדע מהן את הענפים המיותרים: מסקלין עד ראש השנה, מקרסמין מזרדין מפסלין עד ראש השנה (שביע' ב ג). גידעו (את האילן) ופיסלו לשם עבודה זרה והחליף נוטל מה שהחליף (ע"ז ג ז). מטפחת של זפתין ושל יוצרין ושל מפסלי אילנות אין חוצצין (מקוא' ט ז). ישראל שפיסל את האשרה בין לצרכה ובין לצורכו אסור (תוספ' ע"ז ו ט). הנוטע המבריך המרכיב המקרסם המזרד המפסל המזהם וכו' וכל דבר שהוא להכחיל את הפירי חייב משום זורע (ירוש' שבת ז ב).—ובמהמ"א: ומזרדין ומפסלין ומזהמין את הנטיעות (רמב"ס, שמיטה ויובל ג ט).— וכמו קל: פסילי אלהיהם תשרפון באש, משפסלו נעשה אלוה (עולה, ע"ז נב.). פסלו לאלוה לא תחמוד, פסלי מאלוה ולקחת לך[3]) (שמואל סם סס).

—נִפְעַ', *נִפְסַל, — שפסלו אותי: אלילים על שם שהם חלולים, פסל על שם שהם נפסלים[1]), מסכה על שם שהם ניסוכים (ספרא ויס, קדושים פרשה א).—*אבן נִפְסֶלֶת: אבני גזית, נפסלות ומסותתות (רש"י, מ"א ה כח).

ב. *פָּסַל[2]), פ"י,—פָּסַל פלוני דבר או אדם, פָּסַל אותו מן הכהנה, פָּסַל אשה מכתבתה וכדו', כמל ודחה אותו כפסול, כלא ראוי, כבלתי מכשר, verwerfen, für unbrauchbar erklären; rejeter, récuser; to reject, to condemn as useless: שהעובר פוסל (את אמו מלאכל תרומה) ואינו מאכיל (ר' יוסי, יבמ' ז ג). הרי זה ראוי להיות כהן גדול עומד ומשמש על גבי המזבח מאכיל את אמו ופוסל (את) אם אמו וזאת אומרת לא כבני כהן גדול שהוא פוסלני מן התרומה (יבמ' ז ו). אמר עד אחד אני ראיתית שנטמאת לא היתה שותה ולא עוד אלא אפילו עבד אפילו שפחה הרי אלו נאמנין אף לפוסלה מכתובתה (סוטה ו ב). זה פוסל דיינו של זה וזה פוסל דיינו של זה (ר' מאיר, סנה' ג א). אם היו כשרין או מומחין אינו יכול לפוסלן (סס סס). המהלך במקום שהוא צריך להלך המחשבה פוסלת (את הקרבן) ובמקום שאינו צריך להלך אין המחשבה פוסלת (רבי אליעזר, זבח' א ד). רביעית מים שאובין בתחלה פוסלין את המקוה (הוא, מקוא' ב ד). הפסח איני נאכל אלא בלילה וכו' ואין המחשבה פוסלת בו משום פיגול עד שיעלה עמוד השחר (תוספת' פסחי' ה יג). שנים פוסלים בלוים ואין פוסלים בכהנים שהיה בדין ומה במקום שלא פסל מומים

---

[1]) [עי' לקמן נִפְעַ'.]

[2]) [בלשון החכמים משמש רק פִעֵ' במשמ' א. פָּסַל בעי"ר שהקל משמש רק בב. פָּסַל.]

[3]) [כפי' רש"י: פיסלו לאלוה, שיפה לע"א לא תחמוד; פסלו מאלוה, שבטלו מלשון פסולת ולקחת לך, דפסילי דרישא דקרא תרי גווני משמע, ע"כ. ר"ל שדרשת התלמו' מכונת כאן לשני הפעלים, א. פָּסַל וב. פָּסַל.]

[1]) [בילק' שמע' (ויקר' תרד): פסולין, עי' לעיל.]

[2]) [כמבֹאר בהערה לא. פָּסַל יש כאן פעל מיוחד שאין קשר לו אל פֶּסֶל ומסכה. ופעל ב. פָּסַל זה במשמ' דחה כפסול, כלא ראוי, נמצא גם בארמ' שבתו"ם, וקרובים אליו בערב' גם פשל a) (היה שפל היחס, זול, חסר ערך) וגם פשל b) (היה אדיש ולא מצלח).]

---

a) فسل b) فشـ

פסל שנים, כאן שפסל מומים אינו דין שיפסול שנים (ספרי במד' סג). וצריך שיהא כותב על הגויל במקום השיער ועל הקלף במקוי נחושתו, אם שינה פסל (שם מגי' א יח). תנא, אף ידים הבאות מחמת ספר פוסלות את התרומה (שם יד.). כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו וכו' על כולם אליהו כותב והקדוש ברוך הוא חותם אוי לו לפוסל את זרעו ולפוגם את משפחתו (קידוש' ע.). וכל הפוסל פסול ואינו מדבר בשבחא לעולם ואמר שמואל במומו פוסל (שם שם). מנין לעובד כוכבים שפוסל אלוהו שנאמר פסילי אלהיהם תשרפון באש (רב יוסף, ע"ז נב.). פוסל היה בן בתירא בפסח ששחטו בארבעה עשר שחרית וכו' (ר' יוחנן, זבח' יב.). בכל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים, ואלה מוסיף על הראשונים, כאן שנאמר את אלה פסל את הראשונים דור המבול (ר' אבהו, מד"ר בראש' ל). לפי שהחזירתו למשה על כל המצריות להניק אותו ופסל את כולן, ולמה פסלן, אמר הקב"ה הפה שעתיד לדבר עמי יינק דבר טמא (שם שמות א). אמר להם הקב"ה לגרים אתם מתיראים לפי שפסלתי אתכם ואמרתי בפסח כל בן נכר לא יאכל בו, למה לא תשאלו לגבעונים מה טובה עשיתי להם וכו' (שם שם יט). ומה אם לגבעונים שבאו אצלכם לא פסלתי, לבני אני פוסל (שם במד' ח). אני הוא שפסלתי כל הנשים בעבורך וכו' (שם איכה, אנ הגבר). חייך שאני פוסל את כל כלי שהבאתי עמי ובשביל אהבתך איני משתמש אלא בשלך (תנחו' בהעלותך ו). — ובהלכה, ר' פלוני פוסל, אומר שאדם זה או דבר זה פָסול, בנגוד אל ר' פלוני מכשיר: ב"ש מתירין הצרות לאחין וב"ה אוסרין, חלצו ב"ש פוסלין מן הכהונה - וב"ה מכשירין (יבמ' א ד). הגלודה רבי מאיר מכשיר וחכמים פוסלין (חול' ג ב). הפוסל פוסל בפנויה והמכשיר מכשיר אפי' באשת איש (ירוש' קדוש' ג יד). — ופִסְלָה המלכות את המטבע, הכריזה שהוא פסול: גזל מטבע ונסדק וכו' רב הונא אמר בשפסלתו מלכות אבל פסלתו מדינה אומר לו הרי שלך לפניך (שם ב"ק ט ג). אלא ה"ד נפסל שפסלתו מדינה זו ויוצאה במדינה אחרת (בבלי שם לז.). — ובסהמ"א: אם עושין אתם ע"ז אתם משחיתין נפשכם ופוסלין אותה (מדה"ג דבר' טז, הסגלה). שאין דעתו סומכת

על דברי העדים אע"פ שאינו יכול לפסלן (רמב"ם' סנה' כד ג). ואם הבעל דין אומר שהדיין שונאו ואין הדיין מודה לו אין הבעל דין יכול לפוסלו מלדונו (שוחו"מ ז ז). ראובן נתחייב שבועה לשמעון ושאל שמעון שיחרימו בבית הכנסת על מי שיודע אם ראובן עבר על השבועה כדי לפסלנו (שם לג ו). אבל פסולי עדות מחמת עבירה דאורייתא פסולים שהתורה פסלתם שלא להאמין להם (הלבוש, חה"ע יז ג). — ואמר הפיטן: יהר ליץ והעמיד מסלה, טכוס בחורי בזמה סלה, חמוקי ירכי בם לפסלה, זרע להרביע ולהתעיב סגלה (ר"א קליר, תמימים בעודם, קרוב' שבת זכור). — ואמר המשורר: והם מוצאי דבה ושונאים בלי סבה ויפסלו הפסולים במומם ובפסלותם כל השוכן אתם בתוך טומאותם (ר"י זבארה, שעשועים יג, דודזון, 143). — ועי' פָסול.

— נפעי, *נִפְסַל, — שפְּסָלוּ אותו, שנעשה פָסול: מומיהם של כהנים לא נמנעו מלהדליק את השמן שנִפסל בטבול יום כנר שנטמא בטמא מת אף על פי שמוסיפין טומאה על טומאתו (רבי עקיבא, פסח' א ו). שנים שקידשו שתי נשים ובשעת כניסתן לחופה החליפו את של זה לזה ואת של זה לזה הרי אלו חייבין משום אשת איש ואם היו אחין משום אשת אח וכו' ואם היו כהנות נפסלו מן התרומה (יבמ' ג י). היתה (האשה הנשואה לשני אנשים) בת ישראל נפסלת מן הכהונה, בת לוי מן המעשר, בת כהן מן התרומה (גיט' ח ח). יין והחמיץ משלם כשעת הגזילה, מטבע ונפסל, תרומה ונטמאת, חמץ שעבר עליו הפסח, בהמה ונעבדה בה עבירה או שנפסלה מעל גבי המזבח או שהיתה יוצאת ליסקל אומר לו הרי שלך לפניך (ב"ק ט ג). שהזבח נפסל בארבעה דברים בשחיטה ובקבול ובהלוך ובזריקה (זבח' א ד). דינר שנפסל והתקינו לתלותו בצואר קטנה טמא וכן סלע שנפסלה והתקינה להיות שוקל בה טמאה, עד כמה תפסל ויהא רשאי לקיימה עד שני דינרין (כלים יב ז). כל המיוחד לאוכל אדם טמא עד שיפסל מאוכל הכלב (טהר' ח ו). ולא תטמאו בהם ונטמתם בם, אם מיטמים אתם בהם נפסלים אתם מאחרי (ספרא ויק, אחרי, סוף פרק יג). שעד שלא נכנסו לארץ היו הלוים כשרים מבן שלשים שנה ועד בן חמשים שנה והכהנים משיביאו שתי שערות עד עולם אבל משנכנסו לארץ אין הלוים

נפסלים אלא בקול (ספרי במד' קנ). מטבע שנפסל והמלכות מקבלתו רבי יוסי בשם רבי יונתן כאסימון (ירוש' מעשר שני א ג). מהו עד שתסרח מאוכל אדם או שתיפסל[1]) מאוכל הכלב (שם חלה ד ו). עד שתיפסל (הקורה) מלעשות מלאכה (ר' חלבו בשם ר' הונא, שם שבת א בסוף). הפת שעיפשה ונפסלה מלאכול לאדם והכלב יכול לאכלה מטמאה טומאת אוכלין בכביצה (ת"ר, פסח' מה:). עד זומם אביי אמר למפרע הוא נפסל רבא אמר מיכן ולהבא הוא נפסל (קדו' כז.). סילה כל אבירי וכו' כאדם שאומר לחבירו נפסלה מטבע זו (שם קד:). נפסל (הדם) בשקיעת החמה (מנח' כ:). מים שנפסלו משתיית בהמה בכלים פסולין בקרקע כשרין (חול' קו.). מאימתי נפסלו האומות מלפני הקב"ה, משעה שנתן את התורה בסיני, שחזר על כל האומות שיקבלו תורתו ולא בקשו (דב"ר, ליברמן, 82). — הִפע', *הִפְסִיל, — כמו קל: אמרה לו כמה נצטער אותו צדיק כמה עבדים וכמה שפחות יש לו והן מפסילין באוכלין ומשקין שלו (מטרונה אחת לר' יוסי, מד"ר ויקר' כח). לאחד שהיה מפסיל בנשים ושטוף בזמה והוה אמר הידא איתתא אנא בעי לה (ר' שמעון בן יוחאי, מד"ר קהלת, שמח בחור). — ובסהמ"א: משום שאינן בני תורה יחמירו עליו לדקדק ויפסילוהו על חנם (רש"י, פסח' לח:, ד"ה ידקדקו)[2]). א"ר דוסא עדי שקר הן האיך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שיניה והפסילן (הקרא' סלמון בן ירוחם, מלחמ' ה', 80).

*פַּסָּל[3]), ש"ז, — החטב, הפוסל באבן או בעץ, : Schnitzer, Steinhauer; sculpteur; sculptor

פַּסָּל שטיינהויער (בן זאב, מלון גרמני־עברי).

פֶּסֶל[4]), ש"ז, פָּסֶל, כנ' פְּסִלִי, פִּסְלוֹ, פְּסִלָם, — כמו פסיל: לא תעשה לך פֶּסֶל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ לא תשתחוה להם ולא תעבדם (שמות כ ד—ה). לא תעשו לכם אלילם ופֶסֶל ומצבה לא תקימו לכם (ויקר' כו א). פן תשחתון ועשיתם לכם פֶּסֶל תמונת כל סמל תבנית זכר או נקבה (דבר' ד יו). ארור האיש אשר יעשה פֶסֶל ומסכה תועבת יי' מעשה ידי חרש (שם כז יה). הקדש הקדשתי את הכסף ליי' מידי לבני לעשות פֶּסֶל ומסכה (שפט' יז ג). ויקחו את פֶּסֶל האפוד ואת התרפים ואת המסכה (שם יח יח). ויקימו להם בני דן את הַפָּסֶל (שם שם ל). וישם את פֶּסֶל האשרה אשר עשה בבית (מ"ב כא ז). הַפֶּסֶל נסך חרש וצרף בזהב ירקענו וכו' עץ לא ירקב יבחר חרש חכם יבקש לו להכין פֶּסֶל לא ימוט (ישע' מ יט—כ). נסגו אחור יבשו בשת הבטחים בַּפָּסֶל האמרים למסכה אתם אלהינו (שם מב יז). יצרי פֶּסֶל כלם תהו וכו' מי יצר אל ופֶסֶל נסך לבלתי הועיל (שם מד ט—י). חציו (של העץ) שרף במו אש על חציו בשר יאכל יצלה צלי וישבע אף יחם ויאמר האח חמותי ראיתי אור ושאריתו לאל עשה לְפִסְלוֹ יסגוד לו וישתחו ויתפלל אליו ויאמר הצילני כי אלי אתה (שם שם יו—יז). לא ידעו הנשאים את עץ פִּסְלָם ומתפללים אל אל לא יושיע (שם מה כ). פן תאמר עצבי עשם ופִסְלִי ונסכי צום (שם מח ה). נבער כל אדם מדעת הביש כל צורף מִפָּסֶל כי שקר נסכו (ירמ' י יד). יבשו כל עבדי פֶּסֶל המתהללים באלילים (תהל' לז ז). וישם את פֶּסֶל הסמל אשר עשה בבית האלהים (דהי"ב לג ז). — ובתו"מ: מע' לשונות הוו באניה וכל אחד ואחד פסלו בידו שנאמר וייראו המלחים ויצעקו איש אל אלהיו (רבי חנניה, פדר"א י).

*פַּסְלוּת, ש"נ, — תכונת אדם או דבר שהוא פָּסוּל: כל שתחלתו או סופו בפסלות פסול, תחלתו וסופו בכשרות כשר (ב"ב קכה.). ומאי החזרת לי אבידתי דהדר ליה מיהא שום פסלות בעולם (מכת' יה.). היה אברהם מהרהר בלבו ואומר תאמר

---

1) [בדפוס': שתפסול.]

2) [על דברי התלמוד: שמא ידקדקו בו ויביאוהו לידי פסול (בשם ר' יוחנן, פסח' לח:).]

3) [מן א. פָּסַל. השם פסל בשמי יתד וכדו' (מרא ופסל וקרדום, פסל היוצא מן הסוכה) המצוי בתו"ם אינו עברי אלא מן היונ πάσσαλο.]

4) במקרא משמש פֶּסֶל במ"י, פְּסִילִים במ"ר, ועי' פסיל, הערה. כמבואר בהערה לפעל א. פָּסַל, אין משמ' פֶּסֶל במקרא תמונה החצובה מאבן או עץ בלבד, אלא אף מסכה נסוכה ממתכת, ואף ראשית הוראתה דוקא צִפּוּי מתכת כמשמ' המלה האשור' פַּסַלְ, ואפשר שהשם פֶּסֶל—פְּסִילִים שאול מן המלה האשורית, שגם מקורה אולי לא שמי. ואך מן השם פֶּסֶל נגזר הפעל א. פסל שאינו בשאר הלשונות האחיות, פרט לסורי.]

שמא פסלות היה בבני ולא נתקבל יצתה בת קול ואמרה לו אברהם אברהם לך אכול בשמחה לחמך וגו' (רבי יהודה בר' סימון, מד"ר קהל' סדרה תליתאה, לך אכול). — ובסהמ"א: ולענין חיוב נדוי או מלקות או פסלות גם בזאת עדותן קיימת (תשו' הגא' שערי צדק, פג). אימת קאמר דלא נשתפרה אי מעיקרא משעה שהפרישה ועד שמלקה מאי פסלות יכול למיהוי בה הא חיה הוות ומחיים לית בה פסלות (רגמ"ה, כרית' כו:). אבל בהוייתה אירע בה פסלות שזו לבסוף קודם פסלות מטמאה בגדים דאנן אמרינן דכל העוסקים בפרה מטמא ואחר פסולה היא תשובה כאין (הנ"ה, חול' כט:). תני פסולה, הואיל וכבר מימות משה ניתנה מדה זו וכו' שייך למיתני בה לשון פסלות וכו' מבוי דכל עיקריה מרבנן הוא לא שייך למימר ביה לשון פסלות (רש"י, עירוב' ג.). ועל זה פליאה גדולה בעינינו אשר הגיד לנו בעל הספר שבלא פסלות עבוד צואת כלבים אף אם היה מעובד במלח וקמח ועפיץ פסלוהו חכמי חבל אראגון (שו"ת הרא"ש הירחי, גנזי ירושלים ורטהיימר, לא). עשרה מיני פסלות הם כל מי שנמצא בו אחד מהן הרי הוא פסול לעדות (רמב"ם, עדות ט א). ובעבור שמתבאר מהם ג"כ פסלות דברים מזייפים אשר בידיהם (ר"ש א"ת, מו"נ, פתיחת המחבר). נמצא כל תלמיד חכם בחזקת כשרות עד שיפסל וכל עם הארץ בחזקת פסלות עד שיוחזק (עוזהו"מ לז יז). הם מוצאי דבה, ושונאים בלי סבה, ויפסלו הפסולים במומם ובפסלותם, כל השוכן אתם בתוך טומאותם (ר"י זבארה, שעשועים יג, דודזון, 143). ויש אשר נשחטה בלי פסלות והיא נבלה כגון מה שלא שלמו לו שבעת ימים (ר"א הקראי, גן עדן, טומאה וטהרה ו, קל:). אמנם אם הם שאובים הם מרות הטומאה ולפיכך פוסלין את המקוה ואיך תטהר האשה בהם, הנה לך טעם פסלות השאובין גם טעם פסלות החציצה (הריקוטי ע"פ אבן יקרה ג, לבוב תר"מ, כד:). והיתה מריבי מחרפת אותן בפניהם על שאינן מזרע ישראל ועל פסלותן (דברי מלכי בית שני). משה אלגזי שהיה משומד להכעיס ומחלל שבתות בפרהסיא וכו' ונתפש כמה פעמים בזונות וכו' ורצה לפסול איש קדוש וחסיד כל ימי חייו באותו חמין מן הפסלות אשר הם נפסלים בו (ר' אליה אשכנזי, הפסת אגדה, קבץ על יד ז, 8).

פְּסָלִי*, פסולי, ת"ז, — שייך לפסלת: הליחות מהן תועליות ומהן פסוליות, תועליות הן קילו"ס והדם והזרע אמנם מרה הירוקה ומרה שחורה ורבוי הלבנה הן פסולי; הדם (טוביה כן, מעשה טוביה ב ג א, ארץ החדשה, פג').

פַּסְלָנוּת*, ש"נ, — בנו פַּסְלוּת, תכונת מי שהוא פסול: וכן כל הפסול לעדות משום עבירה בין פסלנות של תורה כגון בעלי רבית ואוכלי נבלות וגזלנין בין פסלנות של דבריהם כגון משחק בקוביא ומפריחי יונים הרי הוא חשוד על השבועה ואין משביעין אותו (רמב"ם, טוען ונטען ב ג). ואשר חייב לבדוק אחר הנשים ואין בודקין אחר האנשים מפני כשהן מתקוטטין בייחוסין הוא דמבזו לפיכך אילו היה באנשים פסלנות היה נשמע אבל הנשים כשמתקוטטות בערייות הוא דמבזון אם איתא דאיכא מילתא לית לה קלא ולפיכך מוסיף לבדוק בנשים וכו' וכל זה מחוייב במשפחה שקרא עליה ערער והוא שיאמרו במשפחה פלונית יש בה פסלנות (ר"י קרקזי, פירוש המשניות להרמב"ם קידוש' ד ד). וכי יש פסלנות בעולם כמו פסלנות של חומשים ואפילו היה ספר תורה חסר אות אחת פסול (אבודרהם, סדר שחרית של חול ובירושת, נז:). ועוד שנינו שם בכמה פסלנות אין קורין בו (שם נח). — תכונת מי שנוהג לפסול ולבטל הכל, נוהג היום בדבור.

פְּסֹלֶת* [1], פסולת, ש"נ, — החלק הפסול הנשאר מדבר אחרי שבחרו ממנו את הראוי לשמוש, Abfall, Unbrauchbares; déchet, rognures; waste, refuse: שהיה יעקב מפחד כל ימיו ואומר אוי לי שמא תצא ממני פסולת כדרך שיצא מאבותי, אברהם יצא ממנו ישמעאל, יצחק יצא ממנו עשו אחי (ספרי דבר' לא). וחברון מה היתה פסולת של א"י וכו' אם חברון פסולת של א"י הרי היא משובחת ממשובחת של ארץ מצרים וכו' ק"ו לשבח של א"י, וא"ת מי שבנה זו לא בנה זו וכו', אפשר שבנה את הכעור ואח"כ בנה את הנאה, אלא בנה את הנאה ואח"כ בנה הכעור שפסולתו של ראשון

---

1) [השם נגזר מן ב. פסל, אך על התפתחות הוראתו השפיע אף א. פסל, ועי' בהערות לפעלים האלה.]

חכיב בשני (שם שם לז). מפסולת של לוחות העשיר משה (ר' חנוח בר ר' הנינה, ירוש' שקל' ה ג). בורר ואוכל אוכל מתוך הפסולת, בורר ומניח אוכל מתוך הפסולת, פסולת מתוך אוכל לא יברור (ר' המנונא, שבת עד.). **א"י שותה תחילה וכל** העולם כולו לבסוף וכו' משל לאדם שמגבל את הגבינה נוטל את האיכל ומניח את הפסולת (תענ' י.). **לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו** שנאמר כתב לך פסל לך מה פסולתן שלך אף כתבן שלך (רבי יוסי בר' חנינא, נדר' לח.). **ויבא** קין מפרי האדמה מנחה לה', מן הפסולת (מד"ר ברא' כב). מה התאנה הזו אין לה פסולת אלא עוקצה בלבד, העבר אותו ובטל המום, כך אמר הקב"ה לאברהם אין בך פסולת אלא הערלה, העבר אותה ובטל המום (ר' יודן, שם שם מו). למטרונה שאמר המלך עברי לפני ועברה לפניו ונתכרכמו פניה אמרה תאמר שנמצא בי פסולת א"ל המלך אין בך פסולת אלא ציפורן של אצבע קטנה שלך גדולה קימעא, העבירי אותו ובטל המום, כך אמר הקב"ה לא"א אין בך פסולת אלא הערלה הזאת העבר אותה ובטל המום (ר' לוי, שם). ויקח אדוני יוסף אותו, אמר ליה ידע אנא דלית הוא מנך אלא שלא לערב פסולת בבני (שם שם פז). ואף יעקב אבינו ייסר את בניו ורידה אותם ולמדם דרכיו שלא היה בהם פסולת (שם שמות א). נשיקה שנשק עשו ליעקב לא היה אלא לפסולת שנא' כסף סיגים מצופה על חרש (ר' שמואל בר נחמן, שם שם ה). מהו הגו סיגים מכסף, כ"ז שהפסולת הזו בכסף אינו מראה יופיו וכו' נסתננה הפסולת ממנו מיד הוא מראה שבחו (ר' תנחומא ב"ר אבא, שם במד' ז). מה חטים הללו פסולת שלהם נמדדות עמהם כך ישראל, מתוטב עציך עד שואב מימיך (רבי שמעון בן לקיש, שם שה"ש, ספרך). אלם היה (הגואל) מד"ת אמר הראשונים לא מתו אלא ע"י שנטלו אותן ואני הולך ליטלה, חס לי ליטלה, לית אנא מערבב זרעייתי, איני מערב פסולת בבני וכו' (ר' שמואל בר נחמן, שם רות ז). —ובסהמ"א: זכסית פגם הפא בפטלת, אשר עשה לכל סלת פסלת (רבי שלמה סרביט הזהב, כהנא, 18). והכת הדוחה הוא הדוחה הפסולת הנותרת אחר שיקח חכת המבשל צרכו מן המזון (ר"י א"ת, מו"ה, הנעתק ס). ונעדרה הסלת ונשארה הפסולת, ופסו החסידים

ונותרו המורדים (ר"י חריזי, תחכ' מו, 369). **כל אחד** מבני המיעים שפסולת המאכל סובבת בהן הן הנקראין דקין וכו' (תרגום הירושלמי. המספיק, ה[illegible]).

א. **פסס** [1], ממנו א. פָּסַס, ג. פַּסָּה.

ב. ***פסס,** ממנו ב. *פַּס, *פֵּס, ב. *פִּסָּה, א. *פְּסִיסָה, ב. ״פְּסִיסָה, ב. *פַּסַּס, א. *פִּסְפֵּס.

א. **פָּסַס,** פַּס [2], פ"ע, פַּסּוּ, — פַּס דבר, פַּסּוּ צדיקים וכיוצא בזה, כָּלוּ, אָפְסוּ, אין יותר, aufhören, verschwinden; cesser, disparaître; to cease, vanish: **הושיעה יי' כי גמר חסיד כי פַסּוּ אמונים מבני אדם** (תהל' יד ב). — ובסהמ"א: ונעדרה הסלת ונשארה הפסולת ופסו החסידים ונותרו המורדים (ר"י חריזי, תחכ' מו, 369). — ואמר הפיטן: פסו גודרי פרץ משיבי חמה קמי בפרץ אין (אבי' אמונה אבדה, סליחי חמישי). צרפית בציר רגנה תויאות להטל, ראותו כי פס בן התיר נדר טל (ר"א קליר, תפלת טל). צבאות פסו מלפניכם אל תקללום כי תרשים המה בקטוב (רסע"ג, אזהרות, סדור רסע"ג, ר). **שפטים** גדולים עשית בצען וכו' תעובים פסו באף להכניען תקפה חרדה עמלק וכנען (ר' יוסף טוב עלם, אלהים בלעדך, קרוב' שבת הגדול). סמך אשישי ענב מהול במים ופס מן הרפתים בקר וזבחי עובדיך (ר' אליעזר בן אלעזר, ליון לפירה, קינ' ת"ב). **פסו שומרי הסף** בדלתי ארון לקוב (אפרים בן יצחק, אם יוספים, סליח' מוס' יוה"כ). **האם פסו וגם אפסו לניחוחים בתמרתן** (שלום, סמך לעד, אופן הפסק' ב). **שמחתי ערבה וגלת** מקום מקדשי סתם רחשי ופס קרבן אשי (שמואל הכהן, איומתי שמתי, קונט' הפיוטים מח). — **ואמר המשורר: פסו אמונים וחסדים גמרו כימי יקותיאל אשר נגמרו** (רשב"ג, בימי יקותיאל [illegible]) [3].

---

1) [עי' בהערות לקמן.]

2) אולי כמו אָפַס.

3) [לכאורה באה צורת פעל פַּס אף במכי' (ויסע מסה ג): ולפי שהית (המן) יורד מן הרקיע יכול יהא יורד צונן תלמוד פס, יכול יהא יורד בקולות וכו' תלמוד לומר חם וכו'. אך מא"ש מעיר למלה פס: כמו שאמרו ביומא עה ע"ב דק מתוספס דבר שנימוח על פיסת היד, ע"כ. והורוויטץ־רבין בהוצאתם (עמ' 166) בחרו בתקון (שמא"ש רואהו כסרוס): יכול יהא יורד צונן תלמוד

ב. *פָּסַס [1], פ״י, — פָּסַס פלוני את התבואה, פִּסְפֵּס אותה, הפריד את חלקיה, פורר אותה לְפִסִּים, גרעינים גרעינים, zerteilen, zerbröckeln; démembrer, émietter; to dismember, crumble: קליפי פולין וקליפי תורמוסין שפססן הגוי המסיטן טמא שבשוקים הולכין אחר הרוב (תוספתי טהרי׳ ה ד). תבואה שפססה בגורן לא מטמאה ולא מיטמאה ולא מצטרפת (שם עוקצ׳ א ה). ויש מחליפים תחתיים לטמאים, שניים לו ולבניו ולטהורים, והעליונים לזבלים, כיצד הוא עושה, אלא כמין קטרקטין היה לו והיה פוססן [2] מן הצד (מד״כ בראש׳ לח). — ובסהמ״א: אם פסולת מרובה על האוכלין טהורה שפססן ממש דהוא מעשה (ר״ם טוק׳ יד.).

*פַּסַע, עי׳ פשׂע.

*פָּסַע [3], פעו״י, — כמו פָּשַׂע, צָעַד, הלך, schreiten, gehen; faire des pas, marcher; to stride, step, walk: שתים עשרה מעלות היו שם ופסען משה בפסיעה אחת (סוטה יג:). רגליו שלא פסעו בעבירה ייתון וירכבו על קרונין (קהל״ג, מד״ר בראש׳ ל). אמר להם (יוסף לאחיו) אל תפסעו [4] פסיעה גסה ואל תעמידו עצמכם מדברי תורה (שם שם לד). כשם שהזהיר הקדוש ברוך הוא את הכהנים שלא

לומר חס, והם מעירים: צ״ל ת״ל חס כאשר הוא במכילתא דרשב״י, דורש נוטריקון בהפוך איתיות מח מן מחספס, ע״כ. ואולם אין ת״ל נסמך אלא על מה שנאמר מפרש בכתוב, ואולי הנכון: תלמוד לומר מח פס (כדרשת חז״ל: נימות על פיסת היד) ונשמט בט״ס מח אחרי (לו) מר.]

1) [אפשר שפעל ב. פָּסַס זה הוא רק צורת פ״י מן א. פָּסַס שהוא פ״ע, ואמנם יתכן שנולד ב. פסס בפעל משני נגזר מן השם פַּס במשמ׳ קצה, והוראתו: חלק לקצוות. וכן בא בסור׳ פסס במשמ׳ חלק לבנות. ועי׳ גם א. פִּסְפֵּס, הערה. ויש שבדפוס׳ בא בסס במקום פסס, ועי׳ הערת המחבר לערך בַּסַס.]

2) [בילק׳ שמע׳ (בראש׳ כד): פותחן, אבל בערוך ערך פסן) כמו בדפוס: פוססן.]

3) [וכך בארמ׳ שבתו״ם פסע, ועי׳ ערך פשׂע, הערה.]

4) [כך בדפו׳ ויניציאה, ס״א: תפסיעו, ועי׳ הפע׳.]

יהו פוסעין פסיעות גסות על גבי המזבח אלא יהו מהלכין עקב בצד גודל כך חוהיר הקב״ה את הדיינין שלא יפסיעו וכו׳ (ר׳ תנחומא, פס שמות ל). — ובסהמ״א: ורחב (החריץ) ד׳ טפחים דפחות מכאן נוח לפסעו משפתו אל שפתו (רמב״ם, עירוב׳ לה:, ד״ס ורמב״ן). — *וּפָסַע לַאֲחוֹרָיו: וכשגומר התפלה כורע ופוסע [1] שלש פסיעות לאחוריו (רמב״ם, תפלה ה י). כך הם יוצאין מן המקדש כמי שפוסע אחר תפלה לאחוריו (טור, ביהב״ח ז ד). — וּפָסַע פלוני על ראשי עם קדש, עבר למעלה מהם כשהם יושבים, מה שנחשב למעשה של גאוה: מימי לא עשיתי קפנדריא לבית הכנסת ולא פסעתי על ראשי עם קודש ולא נשאתי כפי בלא ברכה (ר׳ אלעזר בן שמוע, מגי׳ כז:). מניין לדיין שלא יפסע על ראשי עם קודש שנאמר לא תעלה במעלות (ר׳ אלעזר, סנהי ז:). — ובסהמ״א: ומבקש דברים אלו על ידי הגוים כדי להתרבוב על אנשי דורו ולפסוע על ראשי עם קדש (תקנות קנדיאה וזכרונותיה, 39). — פָּסַע על מקום, עבר ודלג עליו: ופסחתי עליכם וכו׳ אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי, שהקב״ה מדלג על בתי בני ישראל במצרים (ר׳ יאשיה, מכיי מכי׳ דפסחא ז). — וּפָסַע על דת, עבר עליה: פחו, פסעת על דת חללת בכורתך זר נעשית (מד״כ בראש׳ לט). — ובסהמ״א: לא נסוג לבי מדעותיהם ולא נרתעו רגלי מלפסוע אחר פסיעותיהם (ר״י מציקה, מנחת קנאות, 5). ואולם כמה מעלות טובות למקום עלינו בפתיחת פתח התשובה פסעום חז״ל בפסיעה אחת (ר״י מוסקאטו, נפוצות יהודה, דרוש כח). — ואמר הפיטן: פסע חמשה עממים ללחמו לולי ידי כבדים אשר היו אמונה במלחמת רפידים (תלמות ביום לומי. קליר׳ ליי״ג באדר, סדור רקע״ג שלו). פסעי ברב כח לעשות תשובה כי אני רחום ארפא משובה (אפסו בעוני, יוה״כ תימני). פסע אויב בזון ואבד טובי ושם לאין ויהרג כל מחמדי עין (יצחק בר׳ שלום, אין כמוך באלמים, זולת, שבת א אחה״פ). — פעי, *פִּסֵּעַ, — כמו קל והפע׳: שאין הנשר בא על קנו בת אחת אלא מפסיע מאילן לאילן (מדרש תהלים הוסמן, דברי׳ לב יא). מי הוא זה שמפסע [2]

1) [בתלמוי (יומא נג:): המתפלל צריך שיפסיע וכו׳.]

2) [אפשר שצ״ל מפסיע בהפע׳. אמנם יש יתכן שהנכון בפע׳ גם בכמה מקומות שכתוב מפסיע.]

על ראשי עם קדוש (אגדן לר׳ ישמעאל בר׳ יוסי, יבמ׳ קה:). מי שצריך לו עם קדוש יפסע על ראשי עם קדוש, מי שאין צריך לו עם קדוש האיך יפסע על ראשי עם קדוש (ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי, שם שם). — ואמר הפיטן: זכור כמה פעמים בכבודי פשעתה חילפתה חוקים ועל דת פיסעתה (ר׳ שמואל יזכה, יול׳ לך לך, סליד׳ מהגני׳, מ״ל ויס, 52). — ובהשאלה, פִּסֵּעַ האילן, פשק ענפיו כאדם המפסע וצועד: סוכה מדובללת, שצילתה מרובה מחמתה כשירה וכו׳ באילן שדרכו לפסע (ירוש׳ סוכה א ח).

— פִּסְעֵ׳, *הִפְסִיעַ [1]), — כמו קל: אם הטה מפסיע בין קורה לחברתה כולם אילן אחד (ר׳ שמעון בן אלעזר, תוספת׳ כלא׳ ד ז). הגיע לצפון והפך פניו לדרום חוזר היה לאחוריו כדי שלא יהא נראה כמפסיע בין הבדים (ירוש׳ יומא ה ג). (קטן) שהוא רואה כתיפו של אביו ומפסיע (ר׳ יוחנן משם ר׳ ינאי, שם חגי׳ א ח). היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה (רב הונא ברכ׳ ו:). ויש אומרים אף לא יפסיע (תלמיד חכם) פסיעה גסה (שם מג:). בזמן שרבים צריכין להם מפסיעין על ראשי העם (הורי׳ יג:). כך הזהיר הקב״ה את הדיינין שלא יפסיעו פסיעות גסות בדין (ר׳ אביגא, מד״ר שמות ל). — ובפסחם״א: לא תצא אשה בחוטי צמר אז בחוטי פשתן וכו׳ ולא בכבלים שיוצאין בהן הבנות ברגליהן כדי שלא יפסיעו פסיעה גסה שלא יפסידו בתוליהן (רמב״ס, שבת יט ו). וכן אסור לו (לפרנס) לנהוג בחן קלות ראש אע״פ שהן עמי הארץ ולא יפסיע על ראשי עם הקדש (הוא, סנהדרין כה ג). — ואמר הפיטן: צג בקרב הבדים ולא היפסיע (קטע עבודת יוה״כ, Stud. Elbog., 163). — וְהִפְסִיעַ בתפירה, כִּלֵּב, תפר תפירה של דלוגים: בדרכו אחת אחת, מכלב מפסיע (ר׳ יוחנן, ירוש׳ מו״ק א ח). מאי מכליב וכו׳ מפסיע (הוא, בבלי שם י.).

*פֶּסַע, ש״ז, — כמו פֶּשַׂע, פסיעה צעד, Schritt; pas; step, ואמר [illegible] והפרו יהי מטה פסעיו ומסעיו לארבעת רבעיו (ראב״ע, אשורר שיר, כהנא א, 157).

*פִּסְפּוּס, ש״ז, — פעֻלת מי שמְפַסְפֵּס: ובא רב חסדא ופי׳ טעמא דרב הונא ואמר שהעמידו למשנתנו שמתירין ומפספסין הפקיעין והכפין שהם מקודם אוכל ויכולין להיאכל כמות שהן וכן ההתרה והפספוס לא להוסיף להם אלא הכשר לאכילה בלבד דייקינן מדבריו הללו דקסבר מותר למיטרח באוכל ומוסיף לו הכשר אבל אם אין יכול להיאכל כגון הזירין שהן דארזי אלא אחרי התר ופספוס אסור (ר״ח, שבת קנה:). הן הן פקיעין הן הן זירין, שניהם בקשים של שבלים ומה שהתיר בזה התיר בזה ודקתני אבל לא הזירין אפספוס קאי (רש״י, שם קנה.). וה״ק מתירין פקיעי עמיר, דכל זמן שהוא קשור לאו אוכלא הוא ומתירו לשוויי אוכלא ומשום צער בהמה שרי אבל פספוס לא דסגי ליה בהתרה ואיתעביד אוכלא ופספוסיה לתענוג בעלמא הוא וכו׳ ומפספסין את הכיפין דארזא דבלאו פספוס לא הוי אוכלא (הוא, שם). ואם נפלו שערות מתוך החפיפה והפיספוס אינו חושש אחר שאין כונתו להסירו (רא״ה, החנוך שעג). ע״ש הפספוס שהיתה מפספסת (את שערות ראשה) בידיה (שיורי טהרה הלכ׳ טבילה, בסוף שו״ע יו״ד הלכ׳ טבילה).

א. *פִּסְפֵּס, פ״י, — פִּסְפֵּס את הכיפין, את פקיעי העמיר, חלק אותם פסות פסות, פרר אותם להכשירם לאכילה לבהמה, כמו פַּסֵּס [1]): מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה ומפספסין את

---

[1]) [בתוספת׳ (בכורי׳ ה ז): פרסתו חלולה עקומת דומה למגל שוקו נתן באמצע רגלו מכיש מלמעלה ומפסיע מלמטה וכו׳ פסול, ע״כ. אך לפי פרוש מנחת בכורים הנוסח: ומפשיט, והשוה לשון הספרא המובא בערך פִּסֵּחַ, הערה 2).]

[1]) כן בערב׳ פצפץ a), separer, détacher. [משמ׳ הפעל פסס בסור׳ היא חלק לִמְנות, וכן בלשון זו פַּסָּא במשמ׳ מנה וכדו׳ (עי׳ ב. פַּס, פֵּס, פַּסֵּס, הערות), ואין פספס אלא צורת הכפלה לפעל זה במשמ׳ חלק לפסות פסות קטנות. ובמובן זה בא פספס אף בנגוד אל ספסף בירוש׳ (נזיר ה ג): נזיר שגילח בין בזוג בין בתער או שסיפסף כל שהוא חייב. נזיר חופף ומפספס אבל לא סורק. ואולם בט״ס יש שהתחלף פספס בספסף, ועי׳ גם ערך זה. בתרג׳ העברי של א״ת לחו״ה (יסוד המעשה ה) כתוב: משחקים בקוביא או מפספסים; ונדמה שיש כאן פעל פספס במשמ׳ שחק באבנים, אבל במקור הערבי במקום או מפספסים: ואלשטרנג׳, כלו׳ ובשחמט, ולפיכך הכונה: או בפסיפסים במשמ׳ בלוח התשבץ.]

a) فصفص

הכיפין אבל לא את הזירין (שבת כד ג). מ פ ס פ ס י ן את הכפין ובלבד שלא יתלוש (תוספת' שם כ יח). — פספס את שערות ראשו: נזיר חופף ומפספס אבל לא סורק (נזיר ו ג). תני הגיזברין היו מפספסין בקילקין (ירוש' שקל' ג ב). אית תניי תני מפספסין בקילקים, אית תניי תני אין מפספסין אמר רב חסדא מאן דאמר מפספסין בבריא, מאן דאמר אין מפספסין בחש (שם ביצה ד ב). — ופספס האריה את טרפו: פן יטרוף כאריה נפשי, מה האריה הזה יושב על טרפו ומפספסו כך היו דואג ואחיתופל (יושבין) עלי לפספסני (מדרש שוח"ט תהל' ז).

ב. ***פִּסְפֵּס,** פ"י, — פִּסְפֵּס באור, חרך והבהב דבר באש, כמו ב. סִפְסֵף [1]: אין מולגין הראש ואת הכרעים ואין תופלין אותן בחרסית ובאדמה אבל מפספסין אותן באור (תוספת' פסח' ה י).

פסק, ממנו *הֶפְסֵק, *הַפְסָקָה, *פּוֹסֵק, *פָּסוּק, *פִּסּוּק, *פְּסִיקָה, *פָּסֶק, *פֶּסֶק, *פִּסְקָה, פִּסְקָה, *פַּסְקָן.

***פָּסַק** [2] פ"י, — א) פָּסַק פלוני קנים היוצאים מן הערים, פסק השור את המוסרה וכדו', קטע, חתך וקרע אותה, durchreissen, abschneiden; déchirer, couper; to tear in two, cut off: הקנים היוצאים מן הערים וחס עליהן לפוסקן כנגדן מותר (כלא' ו ח). שור שפסק את המוסירה ויצא והזיק תם פטור, מועד חייב (ר' מאיר, תוספת' ב"ק ה ו). ובמשמ' פָּסַק את האכל בשניו: הבשר עודנו בין שיניהם, כיון שהיה נותנו לתוך פיו לא היה מתחיל לפוסקו עד שנשמתו יוצאה (ספרי במד' לח). — ופסק את גרגרת הבהמה, את הוושט, את הצואר: שחט את הוושט ופסק את הגרגרת או שחט את הגרגרת ופסק את הוושט וכו' או שהחליד את הסכין תחת השני ופסקו ר' ישבב אומר נבילה ר' עקיבא אומר טריפה (חול' ב ד). בא (בלעם) לומר מה טובו אהליך מואב משכנותיך עמון ופסק הקב"ה לצוארו ואמ' מה טובו אהליך יעקב וגו' (דבר' רבה, ליברמן, 3). — ובינ' פָּסוּע, פָּסוּק, בהמה פְּסוּקַת גרגרת, שנפסקה גרגרתה: אלו טריפות בבהמה, נקובת הוושט ופסוקת הגרגרת (שם ג א). — *ובהשאלה, פָּסַק חיי פלוני, קטע חייו: היה שם במבוי אחד מבני מבוי אומן וכו' ובא חבירו ועשה מרחץ אחרת כנגדו וכו' אינו יכול למנעו ולומר לו אתה פוסק חיי (רמב"ם, שכנים ו ח). — *ופסק העובד את הדרך, קטע וחצה אותה בעברו: איזהו מנחש האומר נפלה מקלי מידי, נפלה פת מפי וכו' ופסק צבי את הדרך וכו' (תוספת' שבת ז יג). — *ופָּסַק קו מקוי הציור, בהנדסה: המשונה בצלעות ובזויות ושני ארכן לבד ושני רחבן לבד והזויות עקומות כיצד מחשב אותה פוסקה שנים מזוית ומעמיד בשנים ומחשב כל אחד בפני עצמה כמדת המשולשת וכן היא המשיחה (משנת המדות ג ה). — *ובחכמת התשברת, צורה פּוֹסֶקֶת, figura sector: ושהגשמים הרכים השוים בצורתם פוסקים קצתם את קצתם וכו' והתעסקנו לדעת הצורות הפשוטות אחר הנקודות והקוים עד שידענו הצורה המשולשת והמרובעת והעגולה והנכנסת והפשוטה והפוסקת עד שהגענו לידיעת הצורה הפוסקת (כ"י ח"ח, חו"ד, הקד'). — ובהשאלה פָּסַק את פלוני עד שאין לו אפשרות להשיב תשובה, d. Wort abschneiden; couper court; to cut short: אלא אמר הקב"ה נחש זה רשע בעל תשובות הוא, אם אני אומר לו הוא אומר לי אתה צויתם ואני צויתים, למה הניחו ציווייך והלכו אחר ציוויי, אלא קפץ עליו ופוסקו [1], ויאמר יי' אלהים אל הנחש וגו' (מד"ר בראשי' כ). — *פָּסַק את סברו מפלוני, נתיאש ואמר אבד שברי: כשראה יעקב שנסתלקה ממנו רוח הקדש התחיל אומר ליוסף כמדומה לי שפסקתי סברי מבוראי

1) [ויתכן שאין כאן אלא ט"ס במקום ספסף. ועי' גם ירוש' (שבת ג ב): מהו מחרכין לין מפספסין לין.]

2) [הוא פָּשַׂק שבלשון המקרא (עי' שם בהערה) הנמצא שם בהוראת פִּשּׂוּק רגלים וכדו', ואף לפתיחת הפה לרוחה בצרוף פֹּשֵׂק שפתיו (משלי יג ג). ובשמוש זה דוקא היה אף פסק בלשון תו"מ, אלא ששם הפך פסק בהפוך הגאים בלשון או בט"ס שבכתב לפקס: כל שמרביצו (את הבהמה) ופוקס את צוארו (תוספת' שבת יח ב), ופוקס את פיה (בבלי שם קכח:), ועי' ערך פָּקַס. וכן נמצא להפך: אשה גודלת וכוחלת ופוסקת (ירוש' מו"ק א ז) במקום ופוקסת. ובארמ' שבתו"מ מצוי פסק במשמ' דומה לעבר'. ויש שנכתב מתפסק במקום מתפקק, עי' לספו התפ' הערה.]

1) [כך בהוצ' תיאודור (עמ' 183). אמנם נ"א: ופסק לו את דינו.]

עליך לכך אין הב"ה עונה אותי בבניך (ברא"ר רבתי, אלבק, 227). — ב) ופסק פסוק שבתורה, חלק אותו לחלקים: ותניא הקירא בתורה לא יפחות משלשה פסוקים ואיתמר עלה רב אמר דולג ושמואל אמר פוסק (מגי' כב.). צער גדול היה לי אצל רבי חנינא הגדול ולא התיר לי לפסוק אלא לתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשויין (רבי הכניה, שם שם). ואין מדלגין בתורה ועד כמה מדלגין עד כדי שלא יפסוק התורגמן (סוטה מח.). — פסק פסוק, אמר פסוק מפסוקי המקרא [1]: כיון שהגיע מרדכי אצל התינוקות שאל לאחד מהן פסוק לי פסוקיך (מד"ר אסתר ז, אם על המלך טוב). — ג) ופסק הלכה ודין, גזר, חתך והכריע אותם, החליט בהם, entscheiden; décider; to decide, הלכה פסוקה: אין עומדין להתפלל לא מתוך דין ולא מתוך דבר הלכה אלא מתוך הלכה פסוקה (ברכ' לא.). איה סופר את המגדלים, שהיה סופר ג' מאות הלכות פסוקות במגדל הפורח באויר (סנה' קו:). — ובסהמ"א: פסק דינו יהא פוסק בחרב (רה"ג, שיר שערי דיני ממונות, קבולת קונטר', כו:). פסקתי דינו (של עוג) כבר מימי יעקב (ברא"ר רבתי, אלבק, 215). שופטים, דיינים הפוסקים את הדין (רש"י, דבר' יו יח). כל דיין שבא לפניו דין והתחיל לדמותו בדין פסוק שכבר ידע אותו ויש במדינה גדול ממנו בחכמה ואינו הולך ונמלך בו הרי זה בכלל הרשעים שלבם גס בהוראה (רמב"ם, סנה' כ ח). ואפילו בשקולין הרי הדין פוסק עלינו (רמב"ן, הקד' מלחמ' ה'). דין זה פסוק מדרב (מרדכי, ב"מ רמב). ואולם דין השנים הפשוטות והמעוברות דין פסוק הוא שלא היו נמצאות שתים מעוברות ולא שלש פשוטות אלא לכל היותר שתי פשוטות ומעוברת אחת (ר"א הקרא', גן עדן, הבדל שנה משנה יח, כח). — ועי' ערך פוסק. — ופסק שבועה וכדו', גזר על פלוני שבועה וכו': ויפסק הוא שבועה זו להסת (רה"ג, שיר שערי שבועות, קבולת קונטר', כז:). — ופסק שינהגו כך או כך: ופסק רב אלפס שאין מועיל אלא אם כן אמר מת וקברתיו (סמ"ג מ"ע כ). ואל תאמר דווקא במה שנחלקו בבבא בתרא פוסק שם התלמוד שאותם סימני שמועות וכו' כי גם בכל התלמוד

[1] [ובארמי שבתו"מ נמצא אף פסיק סידרא בשמ' קרא סדר, פרשה בכתובים, בפרט בהפטרה.]

הלכה ברכה (שם שם עד). הננו מסכימים ופוסקים בקנס ברכה [1] (תקנות קנדיאה, עקי"ג, 8). אנחנו מסכימים ופוסקים בחיוב ברכה עליהם (שם 9). אנחנו מסכימים וגוזרים ופוסקים בקנס ברכה שנעשה בשכבר ושיעשה בכל זמן (שם 26). הנה כאשר נעשה החתון וכו' הלכו קצת מהקהל ונתרעמו יען שאין ראוי להיות שני מחותנים בשרות אחד יחדו, ופסקה השררה י"ק (ירום קרנה) לצאת אחד משניהם (שם 51). — ובהשאלה, פסק הרופא וכדו': וכן פסקו חכמי רופאים אחרנים (שמי מעין יתר יפים לשתיה) (ר"י לחלון, חולה"ח ח ד). — ומופת פוסק, מופת חותך, מופת מכריע: וזה מופת פוסק על שחסרון הבית איננו נבון (ר"י א"ת, הקדמה עז, 108) אך בעבור שלא היתה לי ראיה ברורה עליהם ומופת פוסק מן הגזרה וכו' (הוא, פה"ם לריב"ג, הקד', 7). — ומכירה פסוקה, מכירה מחלטת לצמיתות: לצמיתת, לפסיקה, למכירה פסוקה עולמית (רש"י, ויקר' כה כג). — ופסק מחיר, מדה ומשקל, קבע אותם: ולהעמיד בית זו בחזקתו ובחזקת הבאים מכחו עד משלם ימי השכירות שפסקתי עמו (ר"י ברצלוני, ס' השטרות, 112). אין הרשות קונה ולא הכלי ולא משיכת ולא הגבהה אלא אם כן פסק תחלה המדה בכך וכך וכו' (טו"ע חו"מ, ר ז). מכר לו בדברים בלבד ופסקו הדמים ורשם הלוקח רושם על המקח וכו' כל החוזר בו אח' שרשם מקבל מי שפרע (שם שם כד ו). — ופסק דברים כלפי מעלה, אמר דברים פוסקים, חותכים וקשים: שלש שמות יש לו (למלאך גבריאל) פיסקון איטמון סיגרון, פיסקון שפוסק דברים כלפי מעלה (סנה' מד:) — ופסק את דבריו, הכריע אותם, קבע אותם במפורש: שכיב מרע שאמר לפלוני מנה בידי ואמרו יתומים חזר ואמר לנו אבא פרעתי נאמנין, מה טעם כיון שלא חתך דבריו כסבור נזכר הוא, תנו מנה לפלוני ואמרו יתומים חזר ואמר לנו אבא פרעתי אינן נאמנים, אילולי לא היה זוכר יפה לא היה פוסק דבריו (הלכות פסוקות לתלמיד רב יהודאי גאון, 42). — ומאמר פוסק, משפט חותך, גזרה, הצהרה, (kategorische) Behauptung; assertion: וכלל הדבור המורכב מהספור והמסופר ממנו היה חיוב או שלילה ר"ל הנושא והנשוא יחד יקרא משפט

[1] [כענש של קללה וחרם.]

או גוזה ויקרא ג"כ המאמר הפוסק (מלות ההגיון ח). — ד) וּפִסֵּק לפלוני שכר, מזונות, מעות, צדקה, מחיר וכדוי, פסק לתת, הקציב והתחיב לתת לפלוני, anweisen, festsetzen ; assigner, constituer ; to grant, assign : המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחות לה משני קבין חטין או מארבעה קבין שעורים, אמר רבי יוסי לא פסק לה שעורים אלא רבי ישמעאל שהיה סמוך לאדום, ונותן לה חצי קב קטנית וכו' ואם אין לו פוסק לעומתן פירות ממקום אחר (כתוב' ס ח). הפוסק מעות לחתנו ומת חתנו אמרו חכמים יכול הוא שיאמר לאחיך הייתי רוצה ליתן ולך אי אפשי ליתן (שם ו ג). פסקה להכנים לו אלף דינר הוא פוסק כנגדן חמש עשרה מנה וכנגד השום הוא פוסק פחות חומש וכו' מה שחתן פוסק הוא פוסק פחות חומש (שם שם ג). הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל תשב עד שתלבין ראשה, אדמון אומר יכולה היא שתאמר אילו אני פסקתי לעצמי אשב עד שילבין ראשי עכשיו שאבא פסק עלי מה אני יכולה לעשות (שם יג ה). מעשה ברבי יוחנן בן מתיא שאמר לבנו צא ושכור לנו פיעלין הלך ופסק להם מזונות וכו' (ב"מ ז ח). מעשר עני אין פורעין הימנו מלוה וכו' ואין פוסקין הימנו צדקה וכו' (תוספת' פאה ד טו). אין בית דין פוסקין לאשה פירות שביעית אבל ניזונת היא משל בעלה (שם שביעי' ה כב). מפני ארבעה דברים בעלי בהים ישרי' נמסרין למלכות על ששוהין שטרות פרועין וכו' ועל שפוסקין ואין נותנין וכו' (שם סוכה ב ה). הפוסק צדקה עד שלא זכו בה פרנסין אין רשאי לשנותן לדבר אחר אלא מדעתן (מגי' ג ד). האיש פוסק על ידי בתו ואין האשה פוסקת על ידי בתה (שם כתוב' ו ח). מי שהלך למדינת הים ובאת אשתו ותובעת מזונות וכו' אם פסקו לה בית דין מה שפסקו פסקו (שם שם יג ח). הפוסק יינו לנכרי ופסק ומדד אף על פי שעתיד למחות את המחצלות ואת המדות מותר (שם ע"ז ז יז). וימנעו רביבים ומלקוש לא היה וכו' בעון פוסקי צדקה ברבים ואינן נותנין מניין, נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר (ירוש' קידוש' ד ח). סלע אחד פסקתי לך ונתתיה לך והלה אומר ב' סלעים פסקת' לי ולא נתתה לי כלום וכו' (שם שבוע' ז ח). מעשה בכלתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים סאתים יין לציקי קדירה מערב שבת לע"ש אמרה להן כך תפסקו לבנותיכם (כתוב' סה.). משל למלך שהשיא את בתו ופסק ליתן לה מדינה ושפחה אחת מטרונית ונתן לה שפחה כושית וכו' (ר' יהושע בן לוי, מד"ר שמות ג). מעשה ברבי חייא שעשה נדבה בבית המדרש הגדול שבטבריא ופסק אדם אחד ליטרא של זהב וכו' (שם דבר' ד). מעשה בר"א שהלך לבצרה והיה שם אדם א' נקרא אבין רמאה וכו' שהיה מרמה במצות שהיו הקהל פוסק ואחר כך פוסק כנגד כל הקהל וכו' (שם שם ד). — ובסהם"א : שמעון נטל מראובן ק"נ זהובים פרקמטיא בתורת שיתוף וכו' ופסק לו ראובן שכר עמלו ומזונו כדי שיטרח שמע' בממון (תשו' הגאו' הרכבי רלה, 113). מתוך גדולתך פסק לי ולזרעי פרנסה (בקשי' רבתי, אלבק, 270). ועל החפץ שפסק לו דמים ונתן לשלוחו למוכרו ואמר לשליח שיהא שלו מה שיוסף למוכרו על פיסוק דמיו וחזר בו ולא רצה למוכרו והשליח תובע מה שהוא שוה יותר מדמים שפסק (תשו' ר"ת, מק"נ, 55). יין זה אני מוכר לך, עבד זה אני מוכר לך ופסקו הדמים ורצה הלוקח ואמר קניתי ורצה המוכר ואמר מכרתי (רמב"ם, מכירה א א). אל תאמר לפני המלאך זה החזן שיאמר לך תן מה שפסקת ואת אומר לו שגגה היא ולא ידעתי מה שאמרתי (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ א, 27). היו המטלטלין ברשות הלוקח המשתמר לדעתו אי שהוא עומד בצד אותו רשות כיון שקבל עליו המוכר למכור קנה לוקח ואף על פי שעדיין לא מדד והוא שפסק דמים (שו"ע חו"מ, ר א). ולפסוק צדקה פשיטא דשרי (ר"י עמדין, סדור יעבץ קסא, קמ:). — וּפִסֵּק זמן לעבודה : כי לא פסקנו זמן למרידה (עוהו"מ רכה ד). — ה) וּפִסֵּק עם פלוני על מנת שיעשה או לא יעשה זה כך או כך, abmachen ; arranger ; to arrange : משכיר ישראל בהמתו לגוי ופוסק עמו על מנת שהגוי זנה (תוספת' דמאי א יז). המקבל שדה מן הגוי פוסק עמו על מנת שהגוי זורעה (שם שביעי' ג יג). נושא אדם אשה ופוסק עמה על מנת שלא לזון, על מנת שלא לפרנס ולא עוד אלא שאדם נושא אשה ופוסק עמה על מנת שתהא זנתו מפרנסתו ומלמדתו תורה (שם כתוב' ד ו). - פסקת להכנים לו שני סלעים נעשית מששה דינרים מה שחתן פוסק פחות חומש חוץ ממאתים לבתולה

ומנח לאלמנה (שם שם ו ה). המשיא את בתו סתם ופסק עם חתנו שיעמד ערום וילבישנו אין אומ' יעמד ערום וילבישנו אלא מכסה את הראוי לה (שם שם ו ז). שבח סעודה ביניהון כשפסק עמהן להאכילן דבשני חולין והאכילן דבשני תרומה (ר' אבהו בשם רבי יוסי בן חנינה, ירוש' תרומ' ו ג). כשהיה אחד מהן (מבית גרמו) נושא אשה ממקום אחר היה פוסק עמה על מנת שלא תתבשם (שם שקל' ה ב). ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא, פרט לשפסק עמו (ספרי דבר' רעט). אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם לשבת וכו' ופוסק עמו (עם הנכרי) על מנת לשבות ואינו שובת (רבי, שבת יט.). השוכר את הפועלים ופסק עמהם להשכים ולהעריב מקום שנהגו שלא להשכים ולהעריב אינו יכול לכופן (מד"ר ברא"ש' עב). פעם אחת באו חכמים אצלו (אצל דמה בן נתינה באשקלון) ליקח הימנו אבן אחת טובה וכו' ופסקו עמו באלף זהובים (שם דבר' א). — ובפהמ"א: מקבל שדה הוא שיפסוק עם בעל השדה לעבדה ולזרוע אותה ולתת לו חלק ממה שתוציא הארץ כגון חציו או השלישית (ר"י חריזי, פרוש המשני' לרמב"ם, דמאי ו א). על כותי שבקש את ראובן ושמעון להלוות לו שלשים זקוקים וכו' ונתרצו לו ופסקו עם כותי ברבית (מרדכי, כתובי רלו). — ז) ופסק (עם פלוני) על סחורה או על מחיר, גמר עם פלוני על מקח וממכר, קבע עמו מחיר הקנית: אין פוסקין על הפירות עד שיצא השער (ב"מ ה ז). המוכר יינו לגוי פסק עד שלא מדד דמיו מותרין מדד עד שלא פסק דמיו אסורין (ע"ז ה ז). אבל אם היו לקוטות והזלכות מארבע והוא אינו מוצא ליקח אלא משלוש הרי זה אינו פוסק עד שיצא השער ללוקח ולמוכר (תוספת' ב"מ ו א). ופוסק עמו על הגדיש של תבואה וכו' אף על פי שלא יצא השער אבל אחרים לא יקוצו על גביו (שם שם ו ג). אין פוסקין לא על האפרוחים ולא על הפרגיות ולא על הדגים שבטבריא וכו' (שם שם ו ה). מהו לפסוק בשער של סירקי ר' יוחנן אמר פוסקין (ירוש' שם ה ח). אין פוסקין על שער שבשוק (ר' אסי בשם ר' יוחנן, בבלי שם עב:). משך חמריו ופועליו והכניסן לתוך ביתו בין פסק עד שלא מדד ובין מדד עד שלא פסק שניהן יכולין לחזור בהן (ב"ב פח:). — ובפהט"א: לא מצאו אלא עגלה פוסקין עליה דמים ותהיה אצל בעליה עד שתגדיל ותעשה פרה (רמב"ם, פרה אדומה א א). ובזמן שפוסקי' על אחד מבני המס כסף ידוע כותבין הכי וראינו תקנה זו לכל פורעי המס וכו' (ר"י ברצלוני, ס' השטרות, 138). הפוסק על שער שבשוק וקיבל דמים ולא היה לו אותו המין שפסק עליו וכו' (שו"ע חו"מ, רד ג). — ופסק על פלוני דבר, גזר עליו דבר לטובה או לרעה: כל שכועס אפילו פוסקין עליו גדולה מן השמים מורידין אותו (ר' מני בר פטיש, פסח' סו:). —ופסק מס (מ)על פלוני: ובכן בא לפנינו פלוני בן פלוני ובקש ממנו כדי לפסוק מעליו מס ידוע בכל שנה ושנה ולהעמידו על סך ידוע כפי השגת ידו (ר"י ברצלוני, ס' השטרות, 138). ולא יהא רשות לא לנו ולא לאחד מבני קהלינו לחזור עליו ולשנות ממנו פסק זה שפסקנו עליו מהיום ועד כך וכך שנה (שם שם). — ופסק אותו, באותה משמ': ראובן היה דר בגירונה והיה חייב בתוכו' הקהל וכו' וקהל גירונה היו פוסקים אותו והיה פורע עמהם בחובות הקהל דבר קצוב בפשרה או בפסק (תשוי הר"ב גירונדי יא). —ופסק על עצמו דבר קצוב: המקבל שדה מחבירו ואחר שוכה בה הובירה שמין אותה כמה היא ראויה לעשות ונותן לו חלקו שהיה מגיע לו וכו' ומפני מה נתחייב לשלם מפני שלא פסק על עצמו דבר קצוב (רמב"ם, שכירות ח יג). — ו) ופסק על פלוני בדבר, החליט שיש בו הדבר: אמנם נפלם ביותר רע ממה שברחו ממנו הוא בהיותם בורחים מיחם אל השם עזיבה ושבחה ועתה פסקו עליו בסכלות והיות כל מה שבזה העולם התחתון נסתר ממנו לא ישיגהו (ר"ש א"ת, מו"נ ג עז). — ח) ופסק את פלוני, כמו הפסיק את פלוני או מעשה פלוני, einstellen, aufhören machen; (faire) cesser, suspendre; to stop, suspend: בעא מיניה אחי תנא דבי רבי חייא מרבי חייא בהלל ובמגילה מהו שיפסיק (לשאלת שלום) אמרינן ק"ו ק"ש דאורייתא פוסק הלל דרבנן מבעיא או דלמא פרסומי ניסא עדיף א"ל פוסק ואין בכך כלום (ברכ' יד.). ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל, בין פרק לפרק פוסק, באמצע הפרק אינו פוסק וימים שאין היחיד גומר בהן את ההלל אפי' באמצע הפרק פוסק (רבה, שם שם). סוף מעביר בת מלך ופוסק את הדמעה ומרבה שיער בעפעפים (ר' יוסי, שבת קנ). יום שפוסקת בו

ספרתו למנין שבעה (נדה לג.). — ובסהמ"א: מלח חרבה פוסק כח חדם ועושהו כמים והוא נעכר (רש"י, חול' קיב:, ד"ה ונשבייה). — *ופסק מפלוני את השכר: הלואי כאשה ברעה, שכל זמן שהוא נותן לה שכר היא נשמעת לו פסק הימנה שבר אומרת לו כלום הייתי משועבדת לך אלא בשביל השכר (ר' יהודה ב"ר סימון, מד"ר שמות לב).

—ופ"ע, א) פסק ממעשה, מדברי תורה וכדוי, חדל מלעסק בהם, aufhören (zu tun); cesser; to stop: כל קטן שהתחיל אביו לשקול על ידו שוב אינו פוסק (שקל' א ג). מיכן אמרו נתן מקצת מתנות שבפנים ונשפך הדם יביא דם אחר ויתחיל בתחלה במתנות שבפנים ר' אליעזר ור"ש אמרו אינו מתחיל אלא ממקום שפסק (ספרא ויק, אחרי פרשה ד). כיון שפוסק מדברי תורה כאלו הולך ומדבק בע"ז (ספרי דברי מג). עד שלא פסקו עובדי עבודה מהו שיהא מותר לעשות אשפה על פתח חצירו (ירוש' שביע' ג א). עד שלא פסקו עובדי עבודה מהו לצבור עפר בתוך שדהו כדרך המזבלים (ר' אבון, שם ס"ף פרק ג). נשייא דנהגן דלא למשתייא מן דאב עליל מנהג, שבו פסקה אבן שתייה (ר' זעירה, שם פסח' ד א). משרבו הגרפנין פסקו מלקרוע (ר' יוחנן, שם מו"ק ג ז). מה מיד (צריך התינוק להפסיק מלינק) או לכשיפסוק התינוק ואינו יכול לחזור (שם נדה א ס). מקום שרבי יוסי הגלילי מתחיל שם רבי עקיבא פוסק (יומא כח:). חמשה עשר באב מאי היא וכו' רבה ורב יוסף דאמרי תרווייהו יום שפוסקין בו מלכרות עצים למערכה (ב"ב קכא:). כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה מאכילין לו גחלי רתמים (ר' לוי, ע"ז ג:). —ובסהמ"א: כשמת משה בז' באדר פסק המן מלירד (רש"י, שמות יו לה). וינוחו וכו' וי"ת ופסקו כלומר ופסקו מלדבר עוד עד שישמעו תשובתו (הוא, ש"א כה ט). פסקו מן הצדקה והמשפט כמו שנאמר ההופכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו (הוא, הושי ב כא). ולא פסקו מלכי כנען מלהיות שוטנים לישראל עד שמת אחז (הוא, דהי"ב יט ד). ומתוך כך פסק חמום הזכרים מלהוליד והנקבות מלילד (הוא, קדוש' סד., ד"ה חבבוה). וכבר פסק מלדבר בטומאת בשר דהרי כתיב וכו' פסק מטומאת בשר והתחיל בטומאת הגוף (הוא, זבח' מג:, ד"ה הואיל ופתח). — ב) ופסק הגשם, הנהר, המעין, פסקה התורה וכדוי ממקום פלוני, פסק להיות, חדל להיות, aufhören (zu sein), nicht mehr sein; cesser, ne plus être; to stop, be no more: אין בונין מדרגות על פי הגאיות ערב שביעית משפסקו הגשמים מפני שהוא מתקנן לשביעית אבל בונה הוא בשביעית משפסקו גשמים מפני שהוא מתקנן למוצאי שביעית (שביעי ג ח). וכן שפסקו גשמים בין גשם לגשם ארבעים יום מתריעין עליהן מיד מפני שהיא מכת בצרת (תענ' ג א). משרבו המנאפים פסקו המים המרים (סוטה ט ט). כל העוסק בתורה לשמה זוכר לדברים הרבה וכו' ונעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק (ר' מאיר, אבי ו א). משמת ר' עקיבא בטלו זרועי תורה ופסקו מעיינות חכמה (תוספתי סוטה טו ג). החופר בצד המעיין כל זמן שהן כאין מחמת המעיין אף על פי שפוסקין וחוזרין ומושכין הרי הן כמי מעין (שם מקו' א יד). משפסקו הגשמים מלירד נמצאת נחה לששה עשר יום (סדר עולם רבה ד, רטנר, י:). משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי פסקה מהן רוח הקודש וכו' (ריב"ל, ירוש' סוטה ט יד). משמת ר' יהושע פסקו עצות טובות ומחשבות טובות מישראל (שם שם ט יז). בשעה שהיובל נוהג השמיטה נוהגת מדברי תורה, פסקו היובלות נוהג שמיטה מדבריהן (רבי, שם גיט' ד ג). אילו הן מי תמציות כל זמן שהגשמים יורדין וההרים בוצצין, פסקו גשמים אף על פי שההרים בוצצין הרי הן כמי תמציות, פסקו מלהיות בוצצין הרי הן כמי גבים (שם מו"ק א א). אם רואה אדם שתורה פוסקת מזרעו ישא בת תלמיד חכם (רבי ברכיה, יומא עא.). בריכה שנוטפת מים משדה בית השלחין זו מותר להשקות ממנה שדה בית השלחין אחרת וכו' אמר אביי והוא שלא פסק מעיין ראשון (ת"כ, מו"ק ד). עולת תמיד העשויה בהר סיני, רבי אלעזר אומר מעשיה נאמרו בסיני והיא עצמה לא קרבה, ר' עקיבא אומר קרבה ושוב לא פסקה (חגי' ו:). משעלו בני הגולה פסקו הזיקין והזועות והרוחות והרעמים וכו' (רבין בר אבא ואמרי לה ר' אבין בר שבא, חול' פו.). אל תקרי גוים אלא גיים, זה אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא חזרת ולא קישות ולא צנון לא בימות החמה ולא בימות הגשמים (רב יהודה בשם רב, ע"ז יא.). ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתי

(שם כב:). כל הנמשח בפך מלכותו פוסקת וכל הנמשח בקרן מלכותו קיימת (כלה רבתי ג). משל לאבטטי שהיתה מליאה מים והיו בה שני דיוסקוסים נאים כל זמן שהיתה מליאה מים לא היתה מלאכת דיוסקוסים נראית, כיון שפסקה וניער המים שבתוכה נראית מלאכת דיוסקוסים (רבי אליעזר בשם רבי יעקב, מד"ר בראש' י). כל ימים שהיתה שרה קיימת היה ענן קשור על פתח אהלה וכיון שמתה פסק אותו ענן וכו' כל ימים שהיתה שרה קיימת היו דלתות פתוחות לרוחה וכיון שמתה שרה פסקת אותה הרוחה וכו' (שם שם ס). אמרו מלאכי חשרת לפני הקדוש ברוך הוא מסילות שהתקנת לירושלים שלא יהו עוברי דרכים פוסקים מהם היאך היו לשממה (שם איכה פתיח'). אמר הקב"ה לירמיה אמור להם חייכם הואיל ושמרתם את המצוה הזו שאין משפחותיכם פוסקת מלפני לעולם (תנחו' בובר שמיני ע). — ובסהמ"א: אמרה הנפש לא פסק חפצי מהיותי רפה וכוספי כווב מעת העירו אותי דברי הימים הקדמונים שחלפו עד אשר נתבאר לי בדרך החכמה אמתת מה שוברתו (ר"י א"ת, סו"ס, עבודת האלהים ה). וכן יש לבית דין בכל מקום ובכל זמן להלקות אדם ששמועתו רעה וכו' והוא שיהיה קול שאינו פוסק (רמב"ם, סנהדרין כד ה). — ג) וכמו נִפְעַ׳: הכתפים אסורים בנעילת הסנדל שמא יפסוק סנדלו של אחד מהן ונמצא מתעכב מן המצוה (ירוש' ברכ' ג א).

—נִפְע׳, *נִפְסַק החבל, החוט וכדו׳, פסקו, נתקו, קרעו או קטעו אותו: אילן שנעקר ובו בריכה והוא חי ממנה חזרה הזקינה להיות כבריכה, הבריכה שנה אחר השנה ונפסקה מונה משעה שנפסקה[1]) וכו' וכן בריכה שנפסקה והיא מליאה פירות אם הוסיף במאתים אסור (ערלה א ה). סנדל שנפסקה אחת מאזניו או אחת מתרסיותיו יוצאין בו בשבת, שתים אסור מפני משאוי שבת, ניפסק עקיבו וניטל חוטמו או שנחלק לשנים אסור מפני משוי שבת (תוספת' שבת יג יד). מה שהחרש מוציא במעצד והניפסק במגירה הרי אילו שלו (שם ב"ק יא טו). מעשה באשה אחת שהיתה אורגת מפה בטהרה ובאתה לפני ר' ישמעאל וכו' אמרה לו רבי יודעת אני שנפסקת נימא וקשרתיה בפי וכו' (שם כלים ב"ב א ג). שלשל דלי למלאות ונפסק החבל מידו אם עד שלא הגיע למים חשב עליו מערה וצריך לנגב (שם פרה ה ח). מתופרי יריעות למדו נפסק היה קושרו חוזר ונפסק לעשותן קשרים קשרים אי אפשר אלא חוזר ומתיר את הראשון (ר' פנחס, ירוש' שבת ז ב).—ובהשאלה, נִפְסְקָה חומה, נבנתה חומה מפסקת: מיום שחרב ביהמ"ק נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים (ר' אלעזר, ברכ' לב:). — ובסהמ"א: כל מצרי שעלת עם יוסף לקבורתו של יעקב לא נפסק סנדלו של אחד מהם (ברא"ש' רבתי, אלבק, 258).—נִפְסַק הדין כי כן נפסק הדין בסוף קהלת לאמר סוף דבר וכו' (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה יח).—נִפְסַק, בָּלָה, שאינו מתמיד: ואני רואה כי ענין אות המן יותר נפלאת מכולם כי הדבר המתמיד יותר נפלא מן הנפסק (ר"י א"ת, או"ד, הקד'). ואלה נמשכו אחר המורגל מתנועות הבעלי חיים שהם תנועות חלקיות נפסקות וכו' שתכליות תנועותיהם תכליות חלושים נפסקים (אמו"ר לראב"ד א ח). והרגשים כולם הם חסרון בבחינת השכל וכו' ולפעמים הם נפסקים[1]) וחלושים כשאר האברים (ר"י חריזי, מו"נ א מו). —ונחוג בדבור במשמ' שהפסיקו אותו, נפסקה העבודה וכדו׳.

—הִפְע׳, *הִפְסִיק[2]), הִפְסִיקָה מחיצה וכדו׳ את הדרך, או בין אדם לאדם ובין דבר לדבר, קטעה את המקום שביניהם לשנים, חצתה ביניהם, in zwei teilen, scheiden; diviser en deux, séparer; to divide in two, separate: ואלו מפסיקים לפאה הנחל והשלולית ודרך היחיד ודרך הרבים וכו' והבור והניר וזרע אחר והקוצר לשחת מפסיק דברי רבי מאיר וחכמים אומרים אינו מפסיק אלא אם כן חרש (פאה ב א). אמת המים שאינה יכולה להקצר כאחת

---

1) [רמב"ם: ואמרו בכאן שאם נעקר האילן זהוא נ[illegible] מאותם הענפים היוצאים ממנה הטמונים בארץ וכו'.]

1) [בתרג' ר"ש א"ת: מתפסקים.]

2) [הבנינים פִעֵ' וִפֻעַ' לא היו כנראה בלשון תו"מ: במקום מפסקי גפנים שבתוספת' (ב"ק יא יח) הנבון כדעת רבים מפסגי כמו בבבלי (שם קיט:), וכן צ"ל בפסיק' דר"כ (בובר, קכח.): ופיסגוהו. ובמקום מחו לשתותן מפוסקין (ירוש' שבת ח א) הגי־סה הנכונה בשקלים (ג ב): בפיסקין, ובתוספת' פס"ז' המובאת ברוקח (סי' רסג) במלח הזרה: בפוסין.]

רבי יהודה אומר מַפְסֶקֶת (שם ב ב). הכל מפסיק לזרעים ואינו מפסיק לאילן אלא גדר ואם היה שער כותש אינו מפסיק (שם ב ג). אפי' חומה של ברזל הברכה מפסקתי (ר' חייא בר ווא, ירוש' ברכ' ה ד). מישה החולקת בתוך הבית ועצים ואבנים סדורים תחתיה ומפסקת אינה צריכה בדיקה (רשב"ג, פסח' ח.). המצר והחצב מפסיקין בנכסי הגר אבל לענין פאה וטומאה לא (ר' אסי בשם ר' יוחנן, ב"ב נה.).—ואמר הפיטן: שיער בחיה ובעקבו אוחז יצא תם, מלמד שאין אומה ולשון מפסקת בינותם (ר' שמואל יזכה, יול' תולדות, סריד' מהגני', מ"ל ויס, 64). — ובמשמי' הזמן: תני ההספד זכל העסוקין בהספד מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה, מעשי היה והפסיקו רבותינו לקרית שמע ולתפילה (ירוש' ברכ' ג ב). תני מים שלפני המזון רשות ושל אחר המזון חובה אלא שבראשונים נוטל ומפסיק ובשניים נוטל ואינו מפסיק (שם שם ח ב). כשם שמפסיקין לקרית שמע כך מפסיקין לתפילה ולתפלין ולשאר כל מצותיה של תורה (ר' חנניה בן עקיבה, שם שבת א א). נראין דברים בשגזרו כבר שלא להפסיק אבל אם גזרו מיד להפסיק עוברות ומיניקות מתענות בם (ר' שמואל בר רב יצחק, שם תעני א ט). לכל מפסיקין לראשי הדשים לחנוכה ולפורים בתעניות זבמעמדות וביום הכיפורים (שם מגילה ג ז). ראת דאיות הרבה והפסיקה שלש עונות ואחר כך דאת רבי מאיר אומר מטמא מעת לעת (שם נדה א ו). הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שבעה, שמונה בטלו הימנו גזרת שלשי' מפני שאמרו שבת עולה ואינה מפסקת וכו' (מו"ק ג ה). אם התחילו אין מפסיקין (ירוש' קידוש' א ז).— ובהשאלה, הִפְסִיק צדקה מביתו: וצור, זה אברהם, יעתק ממקומו, פנה ממקומו, לפי שחרב מקומה של סדום פסקו העוברים והשבים ואמר מה אני מפסיק צדקה מביתי הלך ונטע לו אוהל בגרר (ר' אבין, ב"ר ברא' נב).—והִפְסִיק את הענין: שאין ת"ל אלא להפסיק הענין (מכי' מסכ' דפסח' ג:). ואם, הרי זה מוסף על ענין ראשון, ולמה הפסיק ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין (ספרא ויק, ויקרא פרשתא א). לבד מנדריכם, ויאמר משה אל בני ישראל, להפסיק הענין (רבי ישמעאל, ספרי במד' קנג). ואינו כותב ואמרה האשה אמן אמן רבי יוסי אומר לא היה מפסיק (סוטה ב ג). ורבי יוסי הגלילי, פטר הפסיק הענין, ורבנן, וי"ו הדר ערביי קרא (בכורות ו.). שלא להפסיק בפרשתו של נחש (רבי יעקב דכפר חנין, מד"ר ברא' יח).—והִפְסִיק את פלוני או בפלוני במעשה, unterbrechen: interrompre; to interrupt: מתירא הייתי שמא יפסיקו בי עוברי דרכים (ר' יוסי, ברכ' ג.). — והִפְסִיק בקריאת התורה בין תיבה לתיבה: כיצד היו כורכין את שמע א"ר אחא אמר ר' זעירה א"ר לא שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אלא שלא היו מפסיקין בין תיבה לתיבה דברי ר"מ ר' יודה אומר מפסיקין היו אלא שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (ירוש' פסח' ד ח). — והִפְסִיק ממשנתו: המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה מה נאה ניר זה מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו (ר' שמעון, אב' ג ז). — והִפְסִיק בסעודה: פועלין שהיו עודרין בתאנים וכו' אף על פי שמפסיקין ואוכלין מפסיקין ואוכלין אין צריך לברך למפרע (תוספת' ברכ' ד כא). דתניא מפסיקין לשבתות דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר אין מפסיקין ומעשה ברשב"ג ור' יהודה ורבי יוסי שהיו מסובין בעכו וקדש עליהם היום א"ל רשב"ג לרבי יוסי ברבי רצונך נפסיק וניהוש לדברי יהודה חבירנו אמר לו בכל יום ויום אתה מחבב דבריי לפני ר' יהודה ועכשיו אתה מחבב דברי ר' יהודה בפני וכו' א"ל א"כ לא נפסיק וכו' (פסח' ק.). לא שנו אלא בסעודה המפסיק בה אבל בסעודה שאינו מפסיק בה מותר (רב יהודה, תענ' ל.). — *סעודה הַמַּפְסֶקֶת, עי' ערך סְעוּדָה. — והִפְסִיק מנהג או חק, בטל אותו: משרבו המנאפים פסקו המים המרים ורבי יוחנן בן זכאי הפסיקן (סוטה ט ט). — *והִפְסִיק, הניח פסקי הטעמים: יש מפרשים רבים מטעים את המפסיק וכו' ואני לפי דעתי אתמה מזה תמהון גדול וכו' כי הנה ראינו בכל המקרא לא הפסיק כי אם במקום ראוי והנה ראינו ששם הטעם הי' במלות ויקרא שם בשם ה' דבק שֵׁם עם השם ובפסוק ויתיצב עמו שם ויקרא בשם הפסיקו [1]) והוא האמת

---

[1]) [כלו' כאן בְשֵׁם בנסמך, וכאן ויקרא בְּשֵׁם.

כמו וקראתי בשם (רמב"ע, לחות, שער הרביעיים). — ואמרו חכמים בפתגם: הפסק מאליך ויהא שכר להפסקך ואל יפסיקוך אחרים ויהא שכר להפסקם [1] (בן עזאי, אדר"נ כה). אם ערבת על מנת לשלם ואם הלוית על מנת לתבוע ואם לוית על מנת לפרוע, הוי מהר להשיב ולהפסיק את החשבון [2] (דא"ז ג).

— הפע', בינ' מֻפְסָק. — שהפסיקו בו ואם טען טוען איך יתכן מלת בעד להיותה במקום מופסק התשובה כי משפט אתנח וסוף פסוק שוה (רמב"ע, לחות נג.)

— התפ', נִתפ', הִתְפַּסֵּק, נִתְפַּסֵּק, — כמו נפע' נִפְסַק: סנדל שנתפסקו אזניו ונתפסקו טרסיותיו או שפרש ממנו רוב כף אחת טהור (תוספת' כלים ב"ב ד ה). מנעל שנפרם וחופה את רוב הרגל ונתפסקו רצועותיו או שניטל האונטלית שבו טמא (שם שם שם ד ו). — ובסהמ"א: והחושים כלם חסרון בבחינת ההשגה ואפילו למי שלא ישיג אלא בהם להיותם מתפעלים מתפסקים [3] כואבים כשאר הכלים (ר"מ א"ת, מו"נ א מז). — ואמר הפיטן: רצועיהם לבר פניהם לכל חפציהן דרושים ואין לחזקם בהתפסקם אבל לעשותן חדשים (ידיד עליון, להגה עקב) [4].

*פֶּסֶק [1]) ס"ז, מ"ר פְּסָקִים, — קטיעה והפסקה בענינים שמדבר עליהם במקרא, רֶוַח בין המלים, וחסימן | המשמש רמז להפסקת בין המלים בדפוסים, Abtrennung, Abstand, Trennungszeichen, Pasek;

בנפרד ע"פ הטעמים. ובהוצ' ס' צחות ברלין תקכט מנֻקד בטעות: דבק שָׁם עם השֵׁם (עמ' נג.).]

[1]) [בהגהות מבואר: לצדקה, כאילו הכונה: פסוק והקצב לצדקה בטרם יחייבוך אחרים לפסוק; ואולם לא מצאנו במ"א הפסיק במובן זה של פסק, ואף לא הפסיק במשמ' גרם או חיב לפסק כסף. ונראה שאין כאן אלא צורה אחרת מפתגמו (המובא אחרי זה) של בן עזאי המזרז את הלוה: הוי ממהר להשיב ולהפסיק את החשבון. ועל הפסקת החשבון נאמר: הפסק מאליך ויהא שכר להפסקך וכו'.]

[2]) [כך כנראה הנוסח הנכון של הפתגם; בדפוסי הגמרא: הוי מחשב להשבה ולהפסיק, נוסחאות אחרות המובאות בהוצ' טברוגי ובהוצ' היגר: מחשב להפסיק, ממהר לפסוק, ממהר לחשב ולהפסיק.]

[3]) [בתרג' ר"י חריזי: נפסקים. עי' נִפְע'.]

[4]) [במד"ר (דברי' ה) כתוב: מעשה בר' מאיר שהיה יושב ודורש וכו' הלכה אותה אשה לביתה וכו' אמר לה בעלה אין את נכנסת לביתי עד שתלכי ותרוקי לעין אמרה לו אותה אשה אני באתי ללחוש רקקה בפניו וכו'. ואותו ספור מובא בארמ' אף במד"ר (ויקר' ט) ובירוש' (סוטה א ד), ובשני המקומות האלה נאמר במקום ועשה עצמו מתפסק: ועבד גרמיה חשש בעיניה, כאילו הבינו מתפסק כלשון חלי עינים, ולפי זה פרשו פרשנים ומלונים. ואולם אין להתאים משמ' כזו לפעל התפסק. וכנראה כתב כך בעל הנוסחה הארמ' לא כתרגום למלה מתפסק, בין שהבין אותה או לא, אלא עפ"י הענין, הואיל והתרופה המתבקשת היא לחישה על העין (ואמנם היו נוהגים ללחוש על העין כתרופה לכל מיני מחלות ואף לדברים רעים אחרים). אבל למעשה נראה שאין מתפסק כאן אלא ט"ס תחת: עשה עצמו מסתקף, כלו' עשה עצמו מבקש תואנה. הרי אין ר"מ יכול לבקש מסנה ישר שתירק לו בעין אלא ע"י תואנה כזאת. ולשון המדרש כאן היא ממש כלשון הספרי (דברי' סמע): תריבהו על מי מריבה, מקיפנטי' נסתקפת לו (עי' ערך סָקַף, ע' 4195 — כלו' תואנה בקשת לו). אם משה אמר שמעו נא המורים, אהרן ומרים מה עשו, ע"כ. ומלשון הספרי נכר יפה. כי פעל זה הסתקף נגזר מן היוני συκοφάντης המעליל עלילה, συκοφαντία וגם συκόφασις עלילה, תואנה, συκοφαντέω במשמ' העליל עלילה לפלוני, בקש תואנה. ואין לפעל זה קשר לאיזה שרש עברי. וצדק רש"י בדבריו על ת"א (ברא' מג יח): ולאסתקפא עלנא ולמקני יתנא לעבדין: להתעולל כדמתרגמי' עלילות דברי' תסקופי מלין ולא תרגמו אחר לשון המקרא.]

[1]) [כבר קרא ר"א בחור לקו הזקוף סימן להפסקה בין תיבה לתיבה. פָּסֵק (כבינו' פָּעֵל בארמ', פועל, פוסֵק בעבר') או פְּסִיק, ולפי זה נוהגים לקרא היום פסיק לקו הקטן המפריד בין חלקי המשפט המרכב (comma) בפִסּוּק (Interpunktion). ואולם במקורות הקדומים אין עדות אלא לכתיב פסק, מ"ר פסקים, סמי' פסקי, פיסקי, המורה על הצורה פֶּסֶק, ואך בנגינה מפסקת: פָּסֵק.]

חקו הנצב בין שתי מלים שמש לפי דעת Olshausen בדקדוק שלו (סי' 43) להורות כי היתה פה הערה על הגליון (כמו הכוכב שלנו). ומלבד זה, לפי דעת Praetorius, בקבץ ZDMG שנת 1899, היה לפנים לא רק נצב זקוף כי אם נטה הנה והנה, לפי משמעתו, רק שבימי המסורה כבר נשכח, ועשוהו בצורה אחת ושמש לפסוק ולהפריד בין המלים, וגם כמו שכבר העיר פרלס באנגלטן שלו, כמו סימ' ר"ת שלנו. ועי"ע לגרמיה, ועי' אדות זה בעתון .Frankels Monatsschr שנת

distance, division, separation : ויבינו במקרא אלו פיסקי[1]) טעמים (בפס רב, מגי׳ ג.). ויאמר משה משה, אתה מוצא באברהם אברהם יש בו פסק, יעקב יעקב יש בו פסק, שמואל שמואל יש בו פסק, אבל משה משה אין בו פסק וכו׳ (מד״ר שמות ב). — ובסהמ״א : ולפיכך יש הפסק נקודת פסק בין עשו ובין כלה כדי להפריד תיבה מחברתה (רס״י, ברא׳ יח כא).—ואמר המשורר : ובאר

מה טעמי פסקים ולגרמי (חסוי׳ דוכס, עוי׳ 2). — *ופֶסֶק במשמ׳ הפסק וסוף, d. Aufhören ; cessation : כל ימי נזרו קדוש הוא ליי, למה נאמר, לפי שהוא אומר עד מלאות הימים אין לי אלא שיש לו פסק לנזירתו נזיר עולם מנין ת״ל כל ימי נזרו להביא נזיר עולם (ספרי במד׳ כז). — *ופֶסֶק במשמ׳ דבר שנפסק ונקטע ממנו חלק, פסקי ערים של גפנים וכדו׳, Bruchteil ; fragment : פסקי ערים שמונה אמות ועוד, וכל מדות שאמרו חכמים בכרם אין בהם ועוד חוץ מפסקי ערים. אלו הן פסקי ערים, ערים שחרב מאמצעו ונשתיירו חמש גפנים מכאן וחמש גפנים מכאן (כלא׳ ו ו). אלו אוסרין ולא מקדשין, מותר חרבן הכרם, מותר מחול הכרם, מותר פסקי ערים, מותר אפיפירות (פס ז ג).—ובסהמ״א : מעשה באחד ששילח פיסקי שיראין לביתו אמר ר׳ אמי הראוי לבנים לבנים הראוי לבנות לבנות (הלכות פסוקות, לתלמיד רב יהודאי גאון, 90). פיסקי דקלים של בבל שהניחן סמוך לכותל למעטו אין צריך לקובען בקרקע (רש״י, עירוב׳ עה., ד״ה דקלים). הנפסק במגירה, פסקי עצים שהעץ ארוך ופוסקו (הוא, ב״ק קי״ט :, ד״ה הנפסק).

פְּסָק[1]), ש״ז, — דין פסוק, משפט חרוץ, Urteil, Entscheidung ; décision juridique ; judgment, decision, פְּסַק דִין : ומי נתבע ותובעו יש להכיר, דבר עדים פסק דינך להזכיר, ואם נדון פסק דינך יבקש, חדל בו מדבר מכשל ומוקש (רה״ג, שיר בערי דיני ממונות, קבולת קוכטר׳, כח.). ואם אינו מהיר בלשונם כדי להשיב להם יעמוד התורגמן להודיע אותם פסק הדין (רמב״ם, סנה׳ כא ח). שאל אחד מבעלי דינים לכתוב לו פסק דין כותבין לו וכו׳ (שם כב ח).—ובלי מלת דין : וכשראו קהלנו ושמעו הדבר הזה בפסקים והלכות וכו׳ (ראב״ד, האשכול, תפלה וקריאת שמע). ובעין זה פסק רבינו משה ולקח שיטתו כרבי יוסי ולא כרבנן וכו׳ וכן פסק כרבי יוסי

לא דק בדעת גרין, פסק בין ם ומלה מתחלת באלף או ב, וכן לפי׳ ר״ת ב״ר יח.

ואולם בלי ספק אין סימן הפסק משמש אלא כהמשך למנהג הקדום לשים נקודה מפרדת או קו מפריד בין כל מלה ומלה, כנהוג בכמה כתבות כנעניות וארמיות קדומות וכדרך השמרונים בספרי התורה שלהם, או להיות בכמה מקומות במשפט כנהוג במכתבי לכיש, ובפרט במקום שצרוף המלים בקריאה או בהגיה בעל פה יכיר לגרם לטעות הבנה ולסרוס הענין. כך למשל לפני א׳ לבל יבליע אותה הקורא עם האות שלפניה. וכהמשך של המנהג לשים נקודה מפסקת בין התיבות יש לראות גם את הדגש המדמה שבמקרי הדחיק והאתי מרחיק כגון עָשִׂיתָ לָּנוּ וכדו׳ אשר כבר העירו עליו גרין ואחרים שבמקומו באה בכתבי יד נקודה בין המלים או אף באות האחרונה של המלה הראשונה, ועל כן אין לו לדגש באות ולא כלום. לעמת זאת אין לנו כל הוכחה לשמוש הפסק כסימן לר״ת, לא מצד ענין הכתובים ולא מצד הכתבות הקדומות בעבר׳ ובארמי. אף בתעודות יב, שמרכים בהם קצורים כגון ש (שקל), ב (כרש) וכדו׳ אין סימן מיוחד לקצור. ובכלל אין להניח שחיה סימן הפסק בכתבי היד הקדומים של התורה שבידי ישראל מימי עזרא ואילך שהביא טופס חדש של התורה (עי׳ טורטשינר, כתב התורה, ירושלם תש״ג) עמו מבבל, שלאחריו הלכו ישראל, בנגוד לטופס הא״י שבידי הכותים. כבר בתקופה זו של עזרא, ולפני כן בתעודות יב הראשונות, נהגו לכתוב בהפסקה של רֶוַח בין המלים, אבל בלי נקודות מפרידות. ועל כן נראה שגם הבטוי באברהם אברהם יש בו פסק שבמדרשים אינו מורה אלא על הפסק ורוח בין המלים ולא על הסימן שהנהג רק עם יתר סימני הטעמים בזמן מאחר יותר ע״פ דגמת הנקודות המפרידות שנמצאו בספרים אחרים. הרי בספרי התורה המשמשים לקריאה בבית הכנסת עד היום, השומרים על צורת התורה הקדומה שבידי עזרא, אין אף סימן הַפֶּסֶק כשם שאין בהם סימני הטעמים האחרים. ועי׳ גם פָּסוּק, הערה, והשוה גם פִּסְקָה ודברי בכר הנזכרים בהערה לערך פָּסוּק.]

[1]) [בנדרי׳ (לז :) : זה פיסוק טעמים.]

[1]) [בעקר אין פְּסָק אלא פֶּסֶק, ואולם אף בסורי׳ נוהג פְּסָק (א) במשמ׳ דומה, וטוב לקבל הגיה נוהגת זו במשמ׳ משפט חרוץ לשם הבחנה מהוראות אחרות. ובתו״מ נמצאת הצורה הארמ׳ בלבד : פסקא דדינא (ב״ב קל:) וכדאי להבדיל בין פְּסַק־דין לגזר דין, המשמש ביחוד לענש הנגזר על האדם משמים.]

בדהיא וכו' מטבע מכח שני פסקים הללו שהיה כתוב בכפרים שלדם וכו' הלכה כר' יוסי מחבריו (כמ"ג מ"ע עד). אבל כיהבין לתובע פסק שלו (סמ"ע לג). וא"א הרא"ש לא הביאו בפסקיו ואינ' יודע למה (טוח"מ קנג יב). ונכתבו פסקים על ככת אם היו יכולים להתיר (ר"י הגיז, הלכות קטנות חו"ה קנ).— ובנגוד אל פשרה: ראובן היה דר בגירונה וכו' וקהל גירונה היו פוסקים איתו והיה פורע עמהם בחובות הקהל דבר קצוב בפשרה או בפסק (תשו' הר"נ גירונדי יח).

***פסקה**, ש"נ, — כמו פָּסֵק כים מטעמי המקרא: השמיני נקרא לגרמיה, וגם נקרא פסקת והוא שופר ומקל חקוקה בה אדוקה וזן אל זן מפיקה (הורית הקורא, דרנבורג, 72).

***פסקה**, ש"נ, ר"ר פְּסָקוֹת, פִּסְקָאוֹת, פִּסְקִיּוֹת, — א) חלק מפסוק או מפרשה שבספר: כנגד ג' פסוקים של התורה שבהם ששה סדרי משנה והן מן שתים שתים פסקה וכל פסקה ופסקה מן חמשה תיבות ואלו הם תורת ה' תמימה משיבת נפש, עדות ה' וגו', פקודי ה' וגו', מצות ה' וגו', יראת ה' וגו', משפטי ה' וגו' (מד"ר במד' יג).—ובפסהמ"א: וכפי חרשב"א ז"ל וכו' היתה שומא אמרת החבר ראש הפסקא הזאת (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי א סג). וכשיהיו שלשה ספרים הללו נפתחים לפניך בראש בניסתך לעיון הפסקא הלזו אז תצליח בה את דרכי עיונך ואז תשכיל (שם א עט). — ב) *חלק במדידה: והפחותין מן הא' כך אתה מחלקן, אמה אחת לשני חוטין זה מפסיק את זה באמצע מצלע ימין לצלע שמאל וכן מרום לתחת, נמצא הגג חלוק בד' פסקאות (משנת המדות א ז). — ג) קבוצת אנשים המפסקת ונפרדת לעצמה: כשהייתם בארצכם הייתם נעשים פסקיות פסקיות[1]) לע"ז כר"א ותתעבי את יפיך ותפשקי את רגליך לכל עובר (רבי יהודה ב"ר סימון, מד"ר ויקר' לג).

***פסקה**, פסקא[2]), ש"נ, — א) הקצבת כסף לצדקת או למזונות וכדו': מעשה בר"ל שהלך לבצרה והיה שם אדם אחד נקרא אבין רמאה ולא שהיה רמאי ח"ו אלא שהיה טורח במצות שהיה הקהל פוסק ואח"כ פוסק כנגד כל הקהל, עשה שם ר"ל פסקא ונתן כנגד כל הקהל (מד"ר דבר' ד).— ובפסהמ"א: ראובן השיא בתו לשמעון וכתב לה בכלל פסקת הנדוניא חצי כרם (שו"ת הרי"ף קלד). כי מלפני ה' הוא בורח, כי מפחדו פן יעשה צדקה או פסקה, ותהיה לו למכשול ולפוקה, על כן ימאס בית התפלה כאשר מאסו אבותיו התהלה, כי כן צוה עליו אביו הרשע וזקנו לבל יבוא לבית יוצרו וקונו ואל יתן לבורא חלק בהונו (ר"י חריזי, תחכמוני מו, 359). — ב) פִּסְקָה, ר"ר פְּסָקוֹת, — כמו פְּסָק, פסק דין: אחריות שטר שובר זה ופסקא זו קבלתי עלי ועל יורשי אחרי כחומר כל שוברין ושטרי פסקות[1]) ופשרות ותקנות שתקנו חכמים (ר"י ברצלוני, ס' השטרות, 38). ובענין זה באי זה ראיה נאמנת ובמה נאמנת בלא שבועה ובמה אינה נאמנת אלא בראיה ובמה נאמנת בשבועה, בזה חלק ג' פסקות הר"ר משה בספר נשים וזהו טופסו הרי שנמצא טעות וכו', הפסקא השני' ואם אמרה נתנוה לי וכו' הפיסקא השלישית אמרה לו אתה נתתה לי וכו' ע"כ ובאמת וברור הרבה קשה בפסקות הללו כי י"ל בפסקה הראשונה למה נאמנת בלא שבועה וכו' (ר"ש הספרדי, התרומות ו ד). ובפסקות של גאונים ראיתי (ר"י מטרלני, המכריע ס). וגם אם תתנהג ע"פ מנהגותי אעזרך לגמור כל חיבורך ופרושיך ופסקותיך מכל שגיאה וטעות ולהדפיסם ולפשטם בכל גבול ישראל (ר"י קארו, מגיד מישרים משפט', א:, כב אדר א).

***פסקון**, ת"ז, ונקב' פִּסְקוֹנִית, — שיש לו תֹקף לפסק, לגזור ולהכריע, בפרט כנוי של המלאך גבריאל: אמרה רוח פסקונית לפני הקב"ה רבש"ע אם יבא אברהם ושרה ויעמדו לפניך אתה אומר להם ומכלים אותם, ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל, ומי אית ליה רשותא כולי האי, אין, דא"ר יוסי בר חנינא שלש שמות יש לו פיסקון איטמון סיגרון, פיסקון שפוסק דברים כלפי מעלה, איטמון שאוטם עונותיהן של ישראל, סיגרון כיון שסוגר שוב אינו פותח (סנה' מד:).—ובפסהמ"א: רוח פסקונית

---

1) [ערוך: פסקאות פסקאות.]

2) [בעקר ש"ז בארמי פִּסְקָא, שהסך בעברי לקבה פדגסת גמרא, עובדא וכדו'.]

1) [אולם השוה: שטר פסיקתא (מו"ק יח:) ועי' ערך פְּסִיקָה.]

יש לה רשות לדבר לפני הקב"ה (מדרש תרי עשר, REJ XIV, 98). יברכך פסקון ואטמון (ר' שמעון הזקן בשאלתו לר"ת, תשו' ר"ת, מק"נ, 5). ונוהגין החזנים כשעומדים להתפלל לומר אחלה אני לכם פסקו"ן אטמו"ן סגרו"ן (ר"מ יפה, הלבוש או"ח תקפד א).—ואמר הפיטן: ואתם מטטרון, פסקון אטמון וסגרון (בכימין, לבעל התשלרה, אופן שבת ג אחה"פ).

***פַּסְקָן**, ש"ז,—כמו פּוֹסֵק, חכם התורה הלכה למעשה, מחבר ספר בהלכה, Dezisor; décideur; dec...: מאחר שנמצא בפסקני' אחד שאומר שעל זה נאמ' שמע בני וגו' (תשו' ר"י קולון, קמד). אמנם הפסקנים כתבו שכיון שאין זה אלא זכר בעלמא אל ישנה אדם (ר"י אברבנאל, זבח פסח על הגדה בסוף, שמורים לכל בני ישראל). מה תשתוחחי נפשי, מהרי שלש סאים מקמחה של תורה, בואי אל יער הפסקניי לכרות מפריהם (סו"ת בכיונין זאב א). הגם פשוטי כלי עץ האטלקים בפסקנים (ישראל משה חזן, שארית הנחלה לו). שיש לנו כאן באלגזאיי"ר (היא אלגיר) תקנה שלא נדין ע"פ שום פסקן אלא על פיו (של רמב"ם) (ר"ם בליך, שבילי עולם א, מלכים, כט:).— ואמר הפיטן: אבוי קרץ בא גם על ספרי תלמוד ופסקנים ופרשנים (יום טוב ליפמאן, קינה על ר' ישראל מיכל, לקורות הגזר' מהבי ו).

פעה [1]), ממנו אֶפְעֶה, *פּוֹעָה, פָּעָה, *פְּעִיָּה.

פָּעָה [2]), אֶפְעֶה,—פָּעֲתָה היולדת וכדו', צעקת וצרחה בקול שריקה (?), stöhnen, schreien; gémir, crier; to groan, cry: כיולדה אֶפְעֶה אשם ואשאף יחד (ישע' מב יד).—ובתו"מ: פועה שהיתה פועת ובוכה על אחיה (ספרי במד' עח). פועה זו מרים ולמה נקרא שמה פועה שהיתה פועה[3]) ומוציאה את הולד, ד"א פועה שהיתה פועה ברוח הקודש

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [פעל זה מורח בעבר' שבתו"ם, בארמ' ובסורי' (פעא) על קריאת האדם והבהמה, וקרוב אליו בענין גָּעָה (עי' שם), ונראה שנולד בחקוי הקול הנשמע בפעירת הפה בצעקה, ואולי קרוב הוא אף אל פּוּחַ, נָפַח.]

3) [ר"ח (מובא בתוס' שם, וכן גם ערוך ערך פע): לוחשת לחישה ויוצא הולד. רש"י (שם, ד"ה שהיתה פועה לולד): משעשעת אותו כדרך שמשחקים לתינוקות בדברים ערבים לשעשעו.]

ואומרת עתידה אמי שתלד בן שמושיע את ישראל (סוטה יא:). הששי יתרעם לעגלה אשתו, ולמה הוא קורא אותה עגלה, א"ר יהודה בר סימון שפעת[1]) כעגלה ומתה (מד"ר ברא' פב). מאפע, מק' פעיות שהאשה פועה בשעה שיושבת על המשבר (ר' לוי, שם ויקר' כז). ופעלכם מאפע כל פעולות טובות ונחמות שהקב"ה עתיד לעשות עם ישראל אינם אלא בשביל פועה שפעיתם לפני בסיני ואמרתם כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע (הוא, שם שם). פועה זו מרים שהיתה פועה באשה והולד יוצא (שם קהל' סדרה ג, טוב שם). ד"א שפעת בפני פרעה ואמרת לו אוי לך מיום הדין (שם שם). למה נקראת עגלת א"ר יהודה בר' סימון שפעתה כעגלה ומתה ורבנין אמרי על שפעתה לפניו ואמרה לו אבא לא היה לך להשיאני לאדם בעולם אלא ללסטים שלך השיאתני וכו' (מדרש שמואל כב). — ובספה"א: לאחד שחטף גדי והפשילו אחריו ופעה (מדש"ג שכטר, ברא' ד י). ופעלכם מאפע, אינכם אלא פועים ומרימים קול להטעות בדברי כזב (רש"י, ישע' מא כד). — ואמר הפיטן: אורח משפטי גונבי עלי, אודיע בכצעי ומעלי, אומללו סולות בקרעי מעילי, אפעה[2]) מי יתן שומע לי (ר"א קליר, אאדה עד חוג שמים, קינ' ת"ב). ערב אתא וגם בקר מחרבוני קיץ, פעות שחר מי יתן לי עוד חיץ (רסע"ג, אאא פיוס, קינות, סדור רסע"ג, תיג). פניתי אחר ההבל ונעכר עכרון, פקודה קרב ומלאני שברון, פעיתי בגרון כי בם מת אהרן (סלח, שחרי י"ז בתמוז, ממז' איעל' א, קסא). פעה לכן אם איתיאל יקרה פן יתבוה דת המלך ונשבע על כסא ישב בנך כבמחזה (ר' שמואל יזכה, זולת חיי שרה, שריד' מהגני', מ"ל וויס, 62). — ואמר המשורר: ויחד קשרו חבל כבודות עלי כל ראש ומבעד לצמה, ורעו כל פני רעיו ופעו כיולדת ליפעה הנעימה (רמב"ע על מות אחיו יוסף, הרלס לבסה, שעה"ש 67). לא מצאו אדים אדיהם לעלות, לא אמצו לנוד ודומם פעו (סוא, כעפי דמעות, ס' דברי חכמים, סג). המיה כהרה תפעה במעונות אריות, הגלות חזיר עם אפעה שעיר עם נביות, מה תוחיל, המשה

1) [עי' רש"י לדהי"א (ג ג). ובירושי' (סוכה ה ד; סנה' ב ד): שגעת.]

2) [אך בהוצאות אחרות: אפונה, ועי' א. פון.]

דעה ושמואל בניות (ר״י הלוי, קראו מלאכי שמים, דיואן ג, 38). ימי אצעק ואפעה, מבין שרף ואפעה, כי אין מרבץ ומרעה, לעדר כבר חלם ובשוב שבותו כחלם (הנ״ל, קראים בלבבו, שם 63). יפעו ילדי עת הדורים אהלוך, נהפך שמי להדר ועירי פעו (ראב״ע לר׳ שמואל אבן גאמע, גנזי שחקים, כהנא ב, 36). את תהגי ביונה, תנהמי בשחל, ותצפצפי בסיס, ובסוס תצהלי, תפעי ברוח, תשקי בנחל, תקראי בשרף, אף דבר תוכלי (יל״ג, דוד ומיכל ד, כל שירי יל״ג ג, 40). —עתי׳ תִּפְעֶה [1]), ואמר המשורר: תפע גוייתי כשכור תהמה (ר״ז אבן־אזהרי, ספר המוסר כ״י תימני, מחב׳ ל).

—הפע׳, *הִפְעָה, או פעי, *פְּעָה, בינ׳ מַפְעֶה, או מַפְעַה,— כמו קל: משל לאחד שנכנס למרעה וחטף גדי אחד והפשילו לאחוריו והיה בעל המרעה רץ אחריו א״ל מה בידך, א״ל אין בידי כלום, א״ל והרי הוא מפעה אחריך כך אמר הקב״ה לקין קול דמי אחיך וגו׳ (מד״ר בראש׳ כב).

—הפע׳, הֻפְעָה, הופעה, במשמ׳ נולד, ואמר הפיטן: בכור לכל צוענים הופעה מתו כאחד באיתה שעה (אלעזר בירבי קלונ, קול אביב, ידיעות מכון שוקן ה, רסב).

***פָּעוּט** [2]), שת״ז, מ״ר פְּעוּטוֹת [3]) או פְּעֹט, מ״ר פְּעֻטּוֹת, —קטן, אדם שלא בגר עדין, שאין לו עדין זכיות אזרח במדינה, minderjährig(er), unmündig; mineur; minor: הפעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין (גיט׳ ה ז). מדבריו של ברבי גלמוד קטנה חולצת בפעוטות (ר׳ אמי, יבמ׳ קה:). — ושיטת הפעוטות, השיטה, הדרך הנוהגת בפעוטות: וירדו לה בשיטת הפעוטות דתנינן תמן הפעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין (ר׳ שמואל בר רב יצחק, ירוש׳ ה ט). — ובסהמ״א: ולמטלטלין אין הוה עדותו עדות בזמן שיהא ממכרו ממכר במטלטלין שאילו מקח מטלטלין פעוטות בבן שש כבן שבע כבן שמונה כבן תשע כבן עשר כל אחד ואחד לפי חכמתו ולעיניין עדות אפילו במטלטלין עד שיהא בן שלוש עשרי שנה ויום אחד (הלכות פסוקות לתלמיד רב יהודאי גאון, 115). ובסוף פרק האיש מקדש טב למיתב טנדו מלמיתב ארמלו פי׳ ר״ח טוב לאשה לישב באישות ואפי׳ בעלה בעור ופעוט מלמיתב ארמלו (ערוך ערך טנדו). לפי דברי חשמחים ללא דבר פעוטות טועין בפשוטות (שבלי הלקט, תפלה כח). וגדולי ישראל לא היו חוששין למנהג להכות המן ואבירי ישראל יאותה להם למחות אף ביד הפעוטים והפעוטות שלא ינהגו קלות ראש בבית הכנסת בברחובות קריה (חמדת הימים ב ג, המגילה, עז.). — *ובהשאלה פָּעוּט, מ״ר פְּעוּטִים, קטן במעמד ובדרגה, gering; inférieur; inferior: אבוב שהיה אב לשרים גדולים זמר אנשים פעוטים [1]) אינו ערב להם אלא מחזירין עליו (ר״ח, יומא כ:). נחנו הפעוטים צעירי הצאן ראינו הצרות הגדולות המתרגשות בכל אשכנז (אגרת מהר״י סגל, הליכות קדם פאלק, אמסט׳, 80). אני הפעוט בן שמעון מבורך (הקד׳ יהושע בן שמעון לעין משפט על התלמוד). — *ועל דבר שאין בו רוח חיים: אם מצד ההנהגה המעוטה הפעוטה העניה היא הנהגה גלותית (רמ״ק, אלימה, עין כל, תורה כו). ובקש ממני לחוות דעתי הפעוטה ולברר דברי מעלתו בשאלתו כדי שידעו הצדדים שעל זאת השאלה באתה התשובה (שו״ת חתם סופר חו״מ קכח).

***פְּעוּטוּת**, ש״נ, — מצב הפעוט, שאמנם אינו עדין ברשות עצמו, אבל מגיל הילדות כבר יצא: בראותי קצת אנשים משאר מקומות בעונת הנשואין ועתות הפעוטות ידרשו ברבים בבתי כנסיות כאילו הם נשיאי עדה וראשי המטות (ר׳ אבא מרי, מנחת קנאות ה). במה דברים אמורים בקטנה שהגיעה לפעוטות שיש לה שבע שנים וכדאמר רבא בפרק התקבל הפעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין וכנגדן בקטנה מתגרשת בקידושי אביה אבל קודם שהגיעה לפעוטות אם אין לה אב שמת לאחר שנתארסה או נשאת אינה יכולה להתגרש בשום ענין (סמ״ג מ״ע נ). אם לוה בקטנותו אחר שהגיע לעונות הפעוטות והגדיל ומודה שלוה מחייב סיד (ר׳ שמואל הסרדי, התרומות לו ב). וכשתגדל עוד

---

1) [כמו תִּפֶן מן פנה.]

2) [המחבר בסוף ערך אדם מנקד פְּעֹט, פְּעֻטּוֹת, אך בכ״י במקומו הוא כותב פעוט, בסימן שאלה, ואמנם נוהגת המלה בדבור בנקוד פָּעוּט. ואף אפשר שעקרה פָּעוּט, מ״ר פְּעוּטוֹת, כי צורה זו של מ״ר נוהגת ביחוד בשמות על משקל זה. ועי׳ פעט, הערה, פִּיּוּט, הערה.]

3) [ובסהמ״א אף מ״ר פעוטים.]

1) בערוך ערך אבוב במקום זה: פחותים.

זמגיע לעונת הפעוטות נוסף לו נפש שלישית והיא נפש בחריות השכלית בכח מעשיו ובתשלום שלש עשרה שנה יש לה גם כח העיוני (עמנואל חי ריקי, משנת חסידים, המרכבה ב). קטן שטענו הגדול אם טענו בדבר שיש לו הנא' לקטן כגון עסק משא ומתן לאחר שהגיע לעונת הפעוטות והודה הקטן נפרעין מנכסיו (טו"ע חו"מ, שבועה לו). ותשאר אשתו אלמנה ובניה יתומים בעונת (ה)פעוטות הגדול שבהם (הקד' הספר הנותן קובץ אמרי שפר, על יד ה', שכיר מעיר, יג).

*פָּעוּל, סוה"ז, — כמו יצור, Geschöpf; creature: וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו (תו"א מלוך על כל העולם, תפלה לר"ה).— ובסהמ"א: ואם נאמר פועל, לא יתחייב מזה מציאות הפעול עמו, כי הפועל אפשר שיקדם לפעלו (ר"מ א"ת, מו"נ א סט). כמו שזה הדבר הפעול ופועלו הוא כך (שם שם). אלו ישוער העדר הפועל שהוא הש"ת יעדר הפעול (קרשקש על מו"נ, שם). בשנודע ממושכל ראשון ששום פעול לא פעל את עצמו (ר' הלל מוירונה, תגמולי הנפש יח).—ועי' פעל.

פעולה, עי' פְּעֻלָּה.

*פָּעוּר, ס"ז,—סה"פ מן פָּעַר. כמו פְּעִירָה, פניה לצרכים: הוציאה יראתה מתוך חיקה אמרה לו עבוד לזה אמר לה הלא יהודי אני א"ל ומאי איכפת לך כלום מבקשים ממך אלא פיעור (סנה' קי.).

*פעט [1]), ממנו *פָּעוּט, *פְּעוּטוּת.

*פְּעִיָּה, ס"נ,—צעקה, קריאה: מאפע, מקי פעיות שהאשה פועה בשעה שיושבת על המשבר (ר' לוי, מד"ר ויקרי כז). ופעלכם מאפע, א"ר לוי כל פעולות טובות ונעימות ונחמות שעתיד הקב"ה לעשות עם ישראל אינן אלא בשכר פעייה אחת שפעו ישראל בסיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (תנחומא אמור יח). — ובסהמ"א: אין בודקין מן המתאימות ולפנים, היינו שיניים הגדולים שעומדין לסוף הלחיים ששם אינו נראה המום אפי' נעקרו לא ע"י אכילה ולא ע"י פעייה (רגמ"ה, בכורות לט.). היתה אותה הבהמה כמו בן אדם שלא היה לה געיה ופעיה [2]) (כ"י ר"י בן ברזילי ברצלוני פרוש ס' יצירה). פעיה נופלת על ההרה (אברהם בדרשי, חותם תכנית פעיה). וכל שכן הכא שאם יערערו אנשי הקהל בענין שיגרום ביטול המציה דאין לחוש לפעייתן ועירעורם (תשו' מהרי"ק קכג). דלא חיישינן לפעייתו מדלא מצא איסור שנוי אלא בגוי דוקא (שם).

∞פָּעִיל, ת"ז,—בעל פְּעֻלָּה, זריז לִפְעֹל, tätig, aktiv; actif; active, נוהג בספרות ובדבור.

*פְּעִילוּת, ס"נ, — תכונת הפָּעִיל, זריזות, Aktivität; activité; activity: ראיית הלבנה בהידושה מעידה על חידוש העולם ובתקופותיה אל זמנו וכן נרמז בפעילות האילן ובפעילות עין החיים והקרן קיים (ר"י אבן לטיף, רב פעלים כג, ע:).—ומצוי מאד בדבור ובספרות העברית החדשה.

*פְּעִימָה, ס"נ,—א) פְּעִימַת רוח האדם בלבו, אי שקט נפשי, (seelische) Unruhe; inquiétude; unrest: ובנבוכדנצר אומר ותתפעם רוחו לפי שהיו שם שתי פעימות שכחת החלום והעלמת פתרונו (רש"י, ברא' מא ח). הרימה פעמיך למשואות נצח, הגבה פעימות ובהלות שלך שיהו לאויביך למשואות נצח (רש"י, תהל' עד ג). ותתפעם, לשון פעימת והלימה (רש"י, דני' ב א). ורוב חלומות הצודקים הם באים בפעימה (אוהב משפט ומשפט צדק, באורים: לאיוב, לפסוק פחד קראני ורעדה, כה:). שמסבת נרידת המלך ומפעימת רוחו גזר אומר להביא לפניו את ספר הזכרונות (ר' שלמה דורלאן, מגלת ספר בביאור ס' מפארת ישראל, קמג:). — ב) פְּעִימַת הפַּעֲמוֹן, Glockenschlag; coup de cloche; stroke (of a bell): ולא נודע בו פעימה אא"כ אם נאמר פעמון שיפול על השמעת קול של חיצון ע"כ יבלול שניהם (פענח רזא עה"ת, תלוה, אמצע' תצוה, לד.). והאורלוגין הוא מורה השעות של המגדל השמיע י"ב פעימות שעות בסדר (יאוועל, למודי הטבע, סח.).

*פְּעִירָה, ס"נ, סה"פ מן פָּעַר,—א) כמו פְּעוּר, הרקה, פניה לצרכים: תשובת הפלג השיבו דלא כן היה לו להשיבו מבעל פעור שאין עבודתו אלא בפעירה (ירוש' ע"ז ג ד). — ב) ¨מצב הדבר הפתוח לרוחה, העומד פעור: פעירה חילוף לסגירה (לקוט' עם' המלילה, בבכר, 12).

א. פעל [1]), ממנו ¨הִפָּעֲלָה, ¨הִפָּעֲלוּת, ¨הִפָּעֲלוּתִי, ¨הִתְפַּעֲלוּת, ¨הִתְפַּעֲלִי, ¨הִתְפַּעֲלוּתִי, מִפְעָל,

1) [עי' פָּעַל, הערה, ב. פעל, הערה.]

1) [קרוב אל מעט.]

2) [בדפו' (עמ' 103): געיא ופעיא.]

מפעלה, מפעלי, פועל, פעול, פעיל, פעילות, פעל, ב. פעל, א. פעל, ב. פעל, פעלי, פעליות.

פעל [1], פ״י, פעל, פעלת, פעלתי, פעלו, פעלה, פעל, פעלי, פעלי, אפעל, תפעל, תפעל־, תפעל, יפעל, תפעלון, — פעל האדם דבר, עשהו — to do ; faire ; tun : תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת יי׳ (שמות יה יז). כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל (במד׳ כג כג). פן יאמרו ידנו רמה ולא יי׳ פעל כל זאת (דבר׳ לב כז). כי גם כל מעשינו פעלת לנו (ישעי כו יב). וקם על בית מרעים ועל עזרת [2] פעלי און (שם לא ב). מי פעל ועשה קרא הדרות מראש (שם מא ד). גם מיום אני הוא ואין מידי מציל אפעל ומי ישיבנה (שם מג יג). גלעד קרית פעלי און עקבה מדם (הוש׳ ו ח). כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים ורעות שמרון כי פעלו שקר (שם ז א). הוי חשבי און ופעלי [3] רע על משכבותם באור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם (מיכ׳ ב א). כי פעל פעל בימיכם לא תאמינו כי יספר (חבק׳ א ה). בקשו את יי׳ כל ענוי הארץ אשר משפטו פעלו בקשו צדק בקשו ענוה (צפני׳ ב ג). שנאת כל פעלי און (תהל׳ ה ו). בור כרה ויחפרהו ויפל בשחת יפעל (שם ז יו). כי השתות יהרסון צדיק מה־פעל (שם יא ג). הולך תמים ופעל צדק ודבר אמת בלבבו (שם יה ב). מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת להוסים בך נגד בני אדם (שם לא כ). אלהים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו פעל פעלת בימיהם בימי קדם (שם מד ב). אף בלב [4] עולת תפעלון בארץ חמס ידיכם תפלסון (שם נח ג). אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו (שם קיט ג). כל פעל יי׳ למענהו וגם רשע ליום רעה (משלי יו ד). כן דרך אשה מנאפת אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און (שם ל כ). חטאתי מה אפעל לך נצר האדם (איוב ז כ). גבהי שמים מה־תפעל עמקה משאול מה תדע (שם יא ח). האמרים לאל סור ממנו ומה־יפעל שדי למו (שם כב יז). הן כל אלה יפעל־אל פעמים שלוש עם גבר (שם לג כט). אם עול פעלתי לא אסיף (שם לד לב). אם חטאת מה־תפעל־בו ורבו פשעיך מה תעשה לו (שם לה ו). מי פקד עליו דרכו ומי אמר פעלת עולה (שם לו כג). — ובמשמ׳ עשיית מלאכה: אף־יפעל־אל (מהעץ) וישתחו עשהו פסל ויסגד למו (ישע׳ מד יה). ולו הכין כלי מות חציו לדלקים יפעל (תהל׳ ז יד). — ובתו״מ: אע״ג דאת אמר כי בו שבת מכל מלאכתו, ממלאכת עולמו שבת ולא שבת לא ממלאכת הרשעים ולא ממלאכת הצדיקים, אלא פועל עם אלו ועם אלו (ר׳ פנחס בשם ר׳ הושעיה, מד״ר ברא׳ יא). גלוי וידוע לפני כסא כבודך אדון העולמים כי לא מגבהות לב ומרום עין עשיתי אשר לא השתחויתי להמן כי אם מיראתך פעלתי זאת לבלתי השתחוות (תפלת מרדכי, ספר אסתר, ותרגום אסתר). — ובספה״א: התחלת העולם ותכליתו אין ידיעה לאדם בהרגש כי אם בשכל והספור המקובל ואמנם בשכל מצד פועלו ומניעו (פרוש ילידה לאבוסהל בן תמים כז). ובמרומה בזה טעו המשנים אשר יאבדו כי שמו לעולם בי פועלים הא׳ מאיר והב׳ מחשיך (שם ל). ויקרא מאמר הקנין מאמר שיתפעל ומאמר שיפעל (ר״י א״ת, כוח מן י, כו:). וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה והם עצם וכמה וכו׳ ופועל ונפעל (סוח, חו״ם, היחוד ז). אלא שהכח המרגיש לא יפעול בעצמו כמו שיפעל המדבר אבל יצטרך אל הכח המניע (הוח, כוזרי ה יג). וכל מעשה יש ארבע סבות למציאותו ולהעשותו ולא ימלט מאחד מהם והם הפועל והחומר והצורה והתכלית (פתיחת כ״ם א״ת למו״נ). וצורה מלאכיית צריך פועלה אל כלים באשר יעשה אותה (שם שם). ואני אמשל לך משל בזה מן הענינים הנמצאים אתנו ר״ל שיחיה הפועל אחד ויתחייבו ממנו פעולות מתחלפות ואף על פי שלא יהיה בעל רצון, כ״ש אם היה פועל ברצון וכו׳, אשר ידע טבע האש ידע שבאיכות אחת פועלת תפעל כל אלו הפעולות (שם א נג). הפילוסופים כמו שידעת יקראו השם יתי׳ העלת הראשונה והסבה הראשונה ואלו הידועים במדברים יברחו מזה השם מאד ויקראו אותו פועל (שם שם,

---

[1] [נמצא אף בכתבות הכנעניות ובארמ׳ הקדומה ובשמות עצם אף בסורי, בערבי׳ פעל a), ובכתבות שבאיות מאחרות, אך אינו באשורי ובאוגריתי, ואף בלשון המקרא אינו נוהג אלא בסגנון מרומם בשירה ובנבואה. ובערב׳ באותה משמ׳ אף ג׳על b) בחלוף מעין זה כמו בין פעה וגעה בעבר׳.]

[2] עדת ?

[3] אולי צ״ל וזממי.

[4] אך כלכם (?). גרסת הפשיט׳: הא כלכון.

---

a) فعل b) جعل

סט). שכל מחודש יש לו סבה פועלת בחברת (שם ב יב). ואולם הנפש האנושית מצד שהיא נפש אנושית יחלקו כחותיה לכח חכם ולכח פועל וכו' ואולם הכח הפועל הוא כח וענין לנפש וכו' (ר' אברהם בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי ד, לא). כל פועל שיפעל בעת אחת ולא יפעל בעת אחרת בין שיהיה פועל בטבע כאש בין שיהיה פועל ברצון ובבחירה ככ"ח או האדם וכו' (פי' שם טוב על מו"נ ב יד). והתחלות המציאות ארבע החומר והצורה והפועל והתכלית (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה, 63). ינגחו בך הכוחות הפועלים על הנפעלים (הוא, המבקש כב). פועל בטבע יאמר על הדבר אשר יפעל בדבר ולא ידע מה שיפעל ולא במה שיפעל כמו האש וכו', פועל בחיוב יאמר על הדבר אשר יתחייב ממנו דבר כשמש אשר יתחייב ממנו האור, פועל ברצון יאמר על פעולת הבהמה בנפש המרגשת שהיא בכונה ורצון אבל לא בבחירה, פועל בבחירה יאמר על פעולת האדם כי היא בנפש המשכלת (ר"י בן ארויו בס' הגדרים). ימצא המשפט הורעיי מדבר מת הוא פועל לו ומזה הוא שמנית הפילוסוף בשני מהשמע חורע בסוג הסבה הפועלת א"כ או יהיה המלאך פועל הנפש ובורא אותה שהוא כוב או נברא מהגופני שהוא יותר כוב (ר' שלמה הקטן, חמדה גנוזה, א.). כי התועלת הנמשך מזה הלשון הוא גדול והכרחי לתורה להורות כי הפועל הפרטי' העליוני' והיודע אותם הוא בעצמו הפועל הכללי' התחתוני' והיודע אותם (ר"י אלבו, עקרים א יא). והיה אם בן הש"י פועל בכל אלו הפעולות אבל לא פועל קרוב כי אם פועל רחוק או פועל במקרה (ר"י אברבנאל עה"ת, וארא, ואני אקשה, קשו' ג). — ואמר הפיטן: בחבלי באחלי, במעלי בפעלי, מחללי וגאלי, בסבלי בעקלי נתיבות (ראב"ע, אני אני, סעה"ם 149). וזחרים טסים לא יפנו עורף, חינונם פעול ציווי ברגע וכהרף (ר' שמואל יוזבה, אופן ויהי, סדר' מהגני', מ"ל וייס, 55). — ועי' פּוֹעֵל. — *פָּעַל עם פלוני[1]) או אצל פלוני, עבד עמו כפועל: אמר הקב"ה אברהם פעל עמי בחצי הלילה, אף אני פועל עם בניו בחצי הלילה (מד"ר בראש' מג). בשני מקומות פעלו ישראל עם הקדוש ברוך הוא, בסיני פעלו בפיהם ולא פעלו בלבם וכו' בבבל פעלו בלבם ולא פעלו בפיהם (רבי ברכיה בשם רבי לוי, שם שה"ש, זאת קומתך). — ובפהס"א: יששכר, אמרה עתה שכל מי שפועל עם הב"ה יש לו שכר (בראש' רבתי, אלבק 140). — *פָּעַל אצלו, השפיע עליו, קבל ממנו את מבוקשו: ובשוחד היה יכול אדם לפעול אצלו כל מה שירצה (ההתאבקות ר"י עמדין עם ר"י אייבשיצר). — *פָּעַל בפלוני או בדבר, עשה בו פעֻלה נכרת, גרם בו רשם ושנוי[1]): כי הנפעל הוא פועל הפועל בעצמו (ר"י א"ת, הקדמה לריב"ג ו, 25). האל אשר לא ישיגהו שנוי ולא יפעל בו פועל ולא ישיגהו משיג (הוא, או"ד א). שהפועל המוגשם לא יוכל לפעול בזולתו עד שיפעל בנפשו וכו' ועוד כי כל פועל מוגשם צריך אל חומר וכו' ואל מקום וזמן וכו' ואל כלי שיפעל בו (שם ב). ואח"כ יתחילו להתנועע לשוב למקומותם ויצאו חלקים מן הארץ ג"כ מפני זה ממקומותם בחברת המים והאויר והאש והם בזה כולו פועלים קצתם בקצתם ומתפעלים קצתם מקצתם (ר"ש א"ת, מו"נ א עב). — *והַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל, כתרגום למונח היוני νοῦς ποιητικός, ועי' גם שֵׂכֶל: והשלם ידבק בו מן המין האלהי אור שהוא נקרא השכל הפועל, ידבק בו שכלו הנפעל דבקות התאחדות עד שיראה האיש ההוא כאלו הוא השכל ההוא הפועל אין ביניהם שנוי (ר"י א"ת, כוזרי א א). והתחייב שתהיה כל תנועה מנפש ולכל נפש שכל, והשכל ההוא הוא מלאך נפרד מחומר, וקראו השכלים, והם אלהים ומלאכים ועלות שניות וזולת זה מהשמות, ואחרית מדרגתם והקרוב מהם אצלנו השכל הפועל, אמרו כי הוא מנהיג העולם הזה התחתון (שם ה כח). ובן זה הדבר אשר יקראוהו הפילוסופים השכל הפועל הוא אשר יקראוהו אנשי דת הערב הרוח הנאמן והרוח הקודש (אמונה רמה לראב"ד ד א). והשכל הפועל הוא מתות מופשט מחומר נרשמת בנפש על דרך המגיע מחוצה לנפש והשכל הפועל הוא ענין אחר והוא דבר מופשט מכל חומר לגמרי וזה הוא ענינו מצד שהוא שכל אבל מצד היותו פועל עצם מטבעו שיוציא השכל החמרי מן הכח אל הפועל בהשגיחו עליו

---

1) [כמו עָשָׂה עם פלוני, עי' ערך זה.]

1) [פועל הוא שם לעושה דבר שנוי באחר, איזה שינוי שיהיה ממיני השנויים (ר"ם א"ת, פי' המלים הזרות בסוף מו"נ).]

(פי׳ משלי לזרחי מברצלו׳ ח, השחר שנה ג, 73). ויהיה אמצעי בין השכל הנפעל ובין השכל הפועל ולא יהיה בינו ובין השכל הנפעל דבר אחר ויהיה השכל הנפעל כחמר לשכל הנאצל (רש״ט פלקירא, המעלות ח). ולזה יאמר ן׳ רשד בפירושיו שהשכל הפועל הוא צורה או כצורה לשכל ההיולי ואולי שלהיות כי בשכל ההיולי ימצא דבר דומה לחמר ודבר דומה לצורה אמר ששכל הפועל הוא כצורה אליו לא בהחלט אבל על דרך הדמיון וזה הוא השכל הפועל אשר הוא חלק מן השכל ההיולי ומאיר אותו ויוציא הכללי׳ מן הכח אל הפועל, ואולם דעת ן׳ סינא ואבוחמד אלגזיאל והנמשכי׳ אחריהם יאמרו שהשכל הפועל הוא האחרון שבשכלי׳ נבדלי׳ וכו׳ (ר״י מסיקה, מנחת קנאות, 67). והנה גדולי הפילוסופים חשבו שהשכל הפועל הזה נבדל מהגוף (יש״ר מקנדיא, נובלות חכמה, יז:). — ״ופוֹעֵל במשט׳ נושא דקדוקי פעיל במשפט Subjekt; sujet; subject, בנין שלא הֻזכר פוֹעֲלוֹ, בנין סביל, passiv(um): והייתי סבור כי הסנה איננו אבל כמהו פעל עובר לא הוזכר פועלו (שלשה ספרי דקדוק לר״י חיוג, נוע, 17). הפועל אשר לא הוזכר פועלו מן הפעלים האלה הכבדים בהשיב הנח הנוסף אשר אחר ההא בהפעיל ואחר אותיות א י׳ נ׳ ת׳ בלשון עתיד וו נחה מונע אשר לפניה בשרק לפי שכל פועל לא הוזכר פועלו הנגזר מן הפעיל וכו׳ לא יהיה לעולם כי אם יהיה קבוץ ההא בשרק וכן העתיד לנוספות (שם 38). כי הבנין הזה ר״ל בנין מה שלא הוזכר פועלו מהפועל שאינו מוסף מוציא הפעלים הקלים אל הכובד (ר״י ח״ת, הרקמה לריב״ג יז, 92). על המנהג הזה (הדגשת עין הפעל) נוהג מה שלא יוזכר פועלו מן הכבדות אלא אם תמנע מזה עלת אהחע״ר (שם שם). ואם יהיה מה שלא הוזכר פועלו מן הכבד אשר על בנין הפעיל יהיה על דמיון הופעל (שם שם). ופלי הוא בנפעלים השני מן הרום והוא שרק יבא על הצווי כמו קֻם שֻׁב ויבא על הפעל שלא נקרא שם פועלו כמו סֻפַּר קֻבַּר (הורים הקורא ג, דרכנבורג, 57). — ובינ׳ פָעוּ׳, ״פָּעוּל, מקבל הפעלה, הַמֻּשָׂא, Objekt; objet; object: ולא יתעבר הנפעל אל פעול אלא שבנינו יש שיהיה עוד לזולת ענין הנפעל ויתעבר אל פעול (הרקמה יד, 98). ויש פועל יוצא לשנים פעולים כמו ראובן האכיל את שמעון לחם (רלב״ג, לחות, שער הפעלים, ל:). —״פּוֹעֵל במשט׳ צורת פֹּעַל המורה על עֹשֵׂה הפעלה, participium: והפועל מן הפעל הקל יהיה פועל בצרי כמו אומר (הרקמה יז, 87). הפועל ממנו יהיה קל על מפעלל כמו מכרכר מקדקר וכו׳ (שם 92). — ״פָּעוּל במשט׳ צורת פֹּעַל המורה על מקבל הפעולה, partic. passivi: הפעול מן הקל יהיה על פעול כמו שמור לך, רכב בחור (שם 88). הפעול מהם יהיה על מפועלל כמו מכרבל במעיל דק מחספס וכו׳ (שם 92). והפעול בתוספת מ״ם מְשֻׁלָּךְ מְשֻׁבָּב וכו׳ (רלב״ע, לחות, מז.). — ועי׳ ערך פָּעוּל ועי׳ בינוני.

— נפעי ״נִפְעַל, — א) נִפְעַל דבר, נעשה הדבר: כשירצה לערוך דת אמת אל דת המזוייפת הנפעלת יחשיב שיש ביניהם ערך ודמיון (רמב״ם, אגרת תימן). וכן התכלית בשלוח איננו התחלה לדת האלהית במה שהיא אלהי׳ אבל הוא התחלה לכל הפעולות האנושיות הנפעלות ברצון (ר״י אלבו, עקרים א ט). בהיות הפועל חכם לא יפעל דבר עד שישיגנו בכללו וחלקיו והדברים העומדים באותו הדבר הנפעל בכח קודם צאתו לידי מעשה שא״כ אין ידיעת הפועל שלימה באותו דבר הנפעל (ר״י אבן לטיף, שער השמים כג, השחר שנה ג, 99). — ב) נִפְעַל פלוני או דבר, פֻּעַל בו, פעלו עליו, קבל פְּעֻלָּה: ואם היה מאמרי ומחשבת דעתי וסברי באמרי פועלים בלתי נפעלים שב אל העצם הראשון הנעלם מכל אישון הדעת בו שלא יקבלו ממנו פְּעֻלָּה (מנחת קנאות, לקו״ק כספי׳ 48). והחלק השלישי בשם מעשים שתמיד זה החלק נפעל ומתפעל בלתי היותו פועל בגזרת רב פעלים והשנים בלתי נפעלים ומתפעלים ברצון אשר אין כמוהו באלים (הנ״ל, שם 49). וכל פועל הוא התחלה לנפעל ממנו (אגורת דינים בן שמים, פירוש יצירה, לונדון, כז). וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה והם עצם וכמה וכו׳ ופועל ונפעל (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד ז). ושהאויר וכל הגופים נפעלים לרצונו ומצטיירים בדבורו כאשר הצטיירו השמים והארץ (הנ״ל, כוזרי ג ז). וכל אשר ישנו על הלשון לא תפעל להם הנפש ולא ימצא להם כניעה ולא חנינה (שם ג ח). ואצל עליו צורה יתרה נקראת השכל ההיולאני הנפעל (שם ה י). כי האש גוף דק חם פועל והקורה גוף מתחלחלת נפעל ומדרך הדק הפועל שיעשה בנפעלו והחם.

היבש שיחמם ויכלה לחות הנפעל (שם שם כ). ועז וקשה יאמר על בעל כח טבעי שהוא ממהר לפעול וקשה להפעל (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, בראשית ח:). לא שהוא יתעלה יפעל ויהמו רחמיו (ר"מ א"ת, מו"נ א כד). שהם לא יפעלו מבלי שיפעלו (ר' אברהם בר חסדאי, ספר היסודות לר"י הישראלי, ל). שיפעל, והוא ענין יק"ה מהנעת המניע למתנועע בהנעת המזונות והתרופות לאדם מן החולי אל הבריאות ובהפך (אמונה רמה לראב"ד א א). והמקרה פעולה הנקרה והיא פעולה מפועל והעושה פועל והנפעל בו מתפעל (מאמר לאבונצר אלפראבי במהות הנפש, חמדה גנוזה, מה:). והאיכו' בכלל הו' התכונ' אש' ישאלו בה מאיש איך הוא והוא יתחלק לארבע סוגים הקנין והענין ומה שיאמר בכח טבעי ולא בכח טבעי והאיכות הנפעלת המתפעלת (כל מלאכת ההגיון, מאמרות, ז). הנפש אינה בעלת חמר תוכל להפעל מן האיכיות (ר"י מסיקא, מנחת קנאות, 73). כמו החום שיוליד חמימות רבות כפי נושאיו ינפעליו (ר' הלל מוירונא, תגמולי הנפש, ח.). האדם נפעל כפי פעולותיו ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עוסק בהם (רא"ה, חנוך, מצוה טז). — ג) נִפְעַל, צורת פֹּעַל המורה על קבלת הפעלה, סביל, passiv(um) : ובמענות האלה סוד גדול מסודות הלשון והוא שטבעה פועל ונבעו מצפוניו אשר הביאו שמואל נפעל (ר"י א"ת, הרקמה, הקד', VI). — ד) נִפְעַל השם או התאר, בא כפֹעל, נהפך לפֹעל בדקדוק : והן הוא מתיבות הענינים, לא תקבץ הנון ולא תפעל לאמר ממנה הן, והין, תהינו, כאשר לא תקבץ את השמים אתים ולא תפעל לאמר מן את יאית, תאיתו (דונש, תשו' על מנחם, ותהינו, 59). והנה הוא אחד מן הפעלים אשר יפעלון מהם זכרים בפעלים העוברים בתוספת ה"א, והנקבות בתוספת ת"ו זה"א, כאמרנו אבתה הנקבה, אבה הזכר (שם, תגה, 60). כל הפעלים השניים אם בתוספות למ"ד יפעלון לעדי עד לא יפתחון עלי משקל ולהג וכה יפעלון לבא בהר יי' וכו' (שם, ולהג, 74). וכאשר נפעל מערב לערוב כן נפעל מבקר ולבקר (תשו' תלמידי דונש, 31). טרם יהיה בארץ, כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא ואינו לשון קודם ואינו נפעל לומר הטרים כאשר יאמר הקדים (רש"י, בראשית ב ה). תשובית קשובות על דברי דונש אשר פתר אותו (את המלה לבקר) לשון בקר, כי לא יפעל לשון בוקר, גם אם יפעל לא ימצא משקל קל (ר"ת, הכרע' על דונש, תשו' דונש, 54). — וְנִפְעֲלָה אות מאותיות הא"ב, באה בתוך צורת הפֹּעַל שהרחב בה : התבונן לכל מלה אם נפעל האות בה באחד ממיני הפעלים דע כי לא יסור האות האחרון מן יסוד המלה ההיא לעולם, כמו כי כל סאון סואן ברעש אשר הוא מן הפעלים פועל כמשקל שוכן ירושלים וכאשר לא יסור נון שוכן לא יסור נון סואן (דונש, תשו' על מנחם, סאן, 29).

—פע', ״פֻּעַל.—שֶׁפֻּעֲלוּ עליו : כי הם אמנם יפעלו אחר שיפועלו מן הטבע (ר"א בר חסדאי, ס' היסודות לר"י הישראלי, ל).

— הפע', ״הִפְעִיל, א) הִפְעִיל את פלוני או את הדבר, פָּעַל בו פעלה[1]) : affizieren ; affecter ; to affect השגה חי' השגתי על מה שהפעיל והתפעל בכל העמוד כאילו חדש דבר פלא לכוון וכו' (ר' יאיר בכרך, שו"ת חות יאיר א, השג' ח). והוא המכיר פעולותיו על אמיתתם הוא בעצמו שהפעילם והמציאם (ר"א אזקרי, חרדים ה). ההפעלה שהדברים החצונים מפעילים בנו (הקד' המחבר ר"י ברי"ל לתהלים). — ב) הִפְעִיל את הלב, הביאו לידי התפעלות : לחפסיק ממשנתם בהליכתם בדרך ולפנות לצד אחד להנות את העין ולהפעיל את הלב ברגשת הדרת הטבע עד שיהיה עומד וקורא מה נאה אילן זה (ר"א לויסון, מע"י ג, יב.). — ג) הִפְעִיל שם או תאר, עשה ממנו פֹעל בלשון : או יוכל אחד מן המדברים להפעיל נופת (דונש, תשו' דונש על מנחם, כפתי, 22). ומדוע חרה לדונש ומדוע עלתה חמתו על אשר הפעיל לשון פת אחר אשר מצא לעות את יעף (הכרע' ר"ת, תשו' דונש על מנחם, לעות, 79). ומי שיטען ויאמר כי מן זאת המלה עצמה כלומר ובשל מבושל נוכל להפעיל ולעשות עבר וכו' (קונטרס הדקדוק, פוזנאנסקי). — וְהִפְעִיל אות מאותיות הא"ב, הביאה בתוך צורת הפֹּעַל להרחיבו : ונוני שלמן ומעווניה אשר דמית אלי נוני סאן ויצען וקטן לא נוכל להפעילם לאמר מן שלמן ישלמן ולא מן מעווניה יעוז (דונש, תשו' על מנחם, סאן, 29).

---

[1]) [ונהוג היום במשמ' גרם לפלוני או לדבר שיפעל, aktivieren ; activer ; activate.]

— הִפְעִ', *הִתְפָּעֵל, הִתְפַּעֵל, — א) הִתְפַּעֵל פלוני או דבר, פָּעֲלוּ בו, השתנה ע"י פעֻלת פועל[1]: ובשלמות תכלית החכמה נשלמת ובלתי נגיעה ותנועה מעשיה פועלת בלתי היות בעצמה נפעלת ומתפעלת (מנחם הגולה, לקו"ק, נספח' 48). שכל האדם משכיל בכח וכשיצא מן הכח אל הפועל ישיג הצורות מופשטות מחומריהם ואחר כך יעלה למדרגה אחרת וישיג הדבר שהוא סבת צאתו מן הכח אל הפועל והוא השכל הפועל אשר הוא סבת שכלו המתפעל וזו היא המדרגה העליוני' שבשכל האנושי (ר"י א"ח, רוח חן ג, ח:). וכן ילמד הנהגות טובות מעשיות בחוזק כח המדמה אשר בו קיבל כח אלוהי באמצעו' השכל הפועל ובאמצעו' השכל שלו המתפעל (שם ד, יג:). ויקרא מאמר הקנין מאמר שיתפעל ומאמר שיפעל (שם י, כו:). וכל אלו השנוים הם מתפעלים בעצם (שם שם, כח:). כל מתפעל יש לו פועל זולתו כאשר אמרנו וכן תאמר בצור' המלאכותיו' כמו שתאמר מהעץ ההוא התפעל הכסא ההוא (שם שם, כט:). כי הכח המרגיש מתפעל והמשכיל פועל (הוח, כוזרי ה יב). הכחות הראשנים יפעלו והשניים להם יתפעלו (הקד' בתי הנפש לר"י זכחרה, שעשועי דוידזון, 158). וכל עת שהכלים ההם טרודים בפעולתם הנפש מתפעלת להם והיא יגעה ומעונה ונלאית מעשות פעלה (ר"י אכנולי, מלמד התלמידים, קדושים, קד:). ואינו (הבורא) מתפעל שתשיגהו איכות ההפעליות (ר"ש א"ת, מו"נ א כב). ויצאו חלקים מן הארץ ג"כ מפני זה ממקומותם בחברת המים והאויר והאש והם בזה כולו פועלים קצתם בקצתם ומתפעלים קצתם מקצתם (שם שם עב). ואמרנו הוא (השכל ההיולי) כח מתפעל הוא מקום הסוג הכולל לחוש ולשכל (ר"י ונפיקא, מנחת קנאות, 55). כל כח שהוא מתפעל מבלתי הפסד כליי בכח ובפועל בעצם ובמקרה, א"א שיקויים במציאות בשום נושא (שם 59). הנה יתבאר מכל זה שזה השכל לא יחלק בהחלק הגוף כלומ' שאינו גוף או רוח בגוף אבל הוא מתפעל מהמושכלות כמו שהחוש יתפעל מהחושי' אבל הוא בלתי מעורב עם חמר ובזה יבדל מהחושי' (שם 60). כשיקרה לאדם מקרה שמחה או כבוד היא (הנפש) תתפעל אל ות-ותצהל ותעלוז ויגברו כל כוחותיה וכשיקרה לו ההפך תתפעל גם אל ההפך (ר' הלל מוירונה, תגמולי הנפש א ג, ו:). ושיתפעל הוא שנוי הדבר מעניין לעניין (כל מלאכת ההגיון, במאמר שיתפעל). ולא ימלט כל דבר נעתק משני דברים פועל ומתפעל כדי שתהיה מן הפועל הפעולה ומהמתפעל התוש-בכאב (ר"א בר חסדאי, ס' היסודות לר"י הישראלי, ג). שהטבעיות יש להם הפכיים יפעלו קצתם בקצתם ויתפעלו קצתם מקצתם וכו' כי החמימות תפעל בקרירות ותתפעל מן הקרירות והיובש יפעל בלחות ויתפעל ממנו, ואולם הסגולה אינה כן מפני שהיא אין לה הפך שתפעל בו ותתפעל ממנו (שם לח—לג). כי נושא הפועל הוא הפועל ונושא ההתפעלות הוא המתפעל (המז"ר לרלב"ג א ח). והפועל לזה החוש הוא מה שיתחדש באויר אצל הגמר הכאת המכה למוכה והמתפעל ממנו הוא העצב השטוח בקצה פנימיות האוזן (שם א ו). אל-יקשה עליך מעתה רבוי המצות בענין זכירת ניסי מצרים שהוא עמוד גדול בתורתנו כי ברבות עסקינו בהם נתפעל אל הדבר כמו שאמרנו (רא"ה, חנוך, מלוה עז). ויש מהם הפך אלו והם ב"ח שא"א להם לחיות ולהתקיים בזולת חבורה וקבוץ ושההתחברות הכרחי להם בקיום מציאותם כמו מין האדם כי לדקותו ושווי מזגו יתפעל מן הקור ומן החום ומכל א' מן ההפכים (ר"י אלבו, עקרים א ה). ומרגילים אותם (את הילדים) לסבול קור וחום וכו' כי מהמורגל לא יתפעל הגוף (ר"י הכהן, מ"ב גבולות ב ז), וכל מתפעל יקבל שנוי וחשם ית' רחוק מאופני השנוי (ר"א הקרא', עץ החיים עו). אמרים כי החושים מתפעלים ומשיגים מן רגשיהם (שם שם). ולא התחייב מזה אם כן חדוש רצון ולא חדוש ידיעה ולא ימשך מזה בטול טבע האפשר כדברי החכם הות-כי לא תלו התנאי במתפעל אלא בפועל לשנותו ברצונו (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהים יח). והתפעל הטבע מדברי הנביא (הוא, פירוש מ"ב נ). והצלם הוא באמת הפרק הקושר ומחבר הנבדל במורגש והוא הגוף המתפעל ומצטייר מכל מה שלמעלה ממנו כאשה המתפעלת מצטיירת ומשתלמת מזולתה בנודע (רמ"ע מפאנו, אמרות טהורות, חקור דין, ד יד). שכל גשמי לא יפעל בלתי זמן תנועה בנושא

---

[1]) [המתפעל שם למקבל השנוי (ר"ש א"ת, פי' המלות הזרות בסוף מו"נ).]

יתפעל (ר"ע ספורנו, אור עמים, כה:). חוש הראות מתענג באור נערך וממוצע ומתפעל מאור גדול הורס גבול היחס והערך הנאות כמו שיקרה לו בהביטו אל אור השמש (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה א, ג.). ובמדרגת העובי והדקות במזג תמתחדש מהרכבת היסודות מכח היסודי הזה אשר יתפעלו בו כחותם קצתם מקצתם כן יהיה ענין הצורה החלה עליו (הוא, קול יהודה על הכוזרי א ח). כי כל מתאצל בהתאצלותו יתפעל וא"כ יתפעל מאשר הוא בפועל רם ונשא ובעל היכולת ממנו (שער השמים לר"א אירירה, ה ג, מה:). שהחלום הנבואיי יש לו יתרון בהרגש כח הדמיון עד שיתפעל ממנו כל כך כאלו היה בהקיץ (ר"ם אלמושלי, פתרון חלומות, ו:). וכשקרב אל המחנה וראה העגל ומחולות חרה אפו וישבר את הלוחות, הרי שנתפעל מחוש העין יותר ממה שנתפעל מחוש השמיעה אע"פ שכבר היה יודע הדבר באמת בלי ספק כלל (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר טז). הולך ומתפעל מעט מעט עד הגיעו לנבראים עצמם (רמח"ל, חוקר ומקבל, 6). וחפצת בזה אם שנוי סדר עולם הפועל או שנוי מזגך המתפעל ובשתיהן הקשית לשאול (ר"ם ספנהיים, ארבע כוסות, כוס תנחומים ג). — ואמר המשורר: כל המצוים מלבדו הם מתפעלים סרים למשמעתו חשים ומגבלים ומכרחים הם לעבוד איש איש עבודתו (עמנואל הרומי, אפתח בכנור, תרגום על י"ג עקרים, מחב' ז, 37). — ובהשאלה, הִתְפָּעֵל ברוחו, התרשם, התרגש: והנה אלו הדברים קשים מאד אל שכנגדו עד שהם יורדים אל חדרי בטנו ויתפעל לבו מהם התפעלות רב (רלב"ג, משלי יח ח). כמו שידבר אדמוני הפנים מתפעל בהפעלות הפחד כאשר רצה להגיד שהוא מפחד (ר"י מסיר ליאון, נופ' צופ' א יב). להגיד ששאול הִתְפַּעֵל מאד מדברי הנשים השאננות המחוללות (ר"י אברבנאל, ש"א יח, ויהי מאחרת ותלכם). שההמון מִתְפַּעֵל מהדבר המוחש יותר מהמושכל (הוא, מ"א יב). והנה המלך התפעל מאד מדברי האלה (הוא, מ"ב ו ל). הלכו לפני השופטים וספרו הדברִים והם האמינו ונתפעלו מאד (ר"ם אבן ויגה, שבט יהודה, עמד יד). הם (הספורים) מושכים את לב האדם לְהִתְפַּעֵל מהם (ר"א לויפל, שע"י ג, יד:). — ואָמַר המשורר: אך מתקונים מעמדות ותהלים אֵינן מִתְפַּעֲלוֹת נשמות הפלילים (יל"ג, שני יוסף בן שמעון, כל שירי יל"ג ד, 129). — ובמשמ' התקבל בהתפעלות: ר' אליעזר הגדול ז"ל שצוה לחורקנוס בנו בדרכי קונו וכיון לזה סמוך למיתתו כי הדברים אז מתפעלים לשומעיהם (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר ראש פרק עז). — ובמשמ' התעורר לִפְעֻלָּה: וחגע בעצמך באשר עינינו רואות בכמה מעלות כפולות ומכופלות מצירים לנו ומתאכזרים ומתפעלים עלינו לכלותנו חיו (פענח רזא עה"ת, בחוקותי, מח:). — ב) הִתְפָּעֵל, בדקדוק, נהיה פָּעַל, נוצר פֹּעַל: הוסדה, שנתיסדה, וכל תיבה שתחלת יסודה יו"ד, כגון יסד, ילד, ידע, יסר, כשהיא מתפעלת תבא הוי"ו במקום היו"ד, כמו הוסדה, הולדה וכו' (רש"י, שמות ט יח). שאין וי"ן מעיקר התיבה אלא כמו שאון מן שאה וכו' לא יתפעל עם הנון לומר סואן אלא סואה וכו' (הוא, ישע' ט ד). ונחתה קשת נחושה זרועותי, ונחתה לשון דריכת קשת וכו' ופעל שלו נחת וכשמתפעל בא דגש ומחסר את הנו"ן וכו' (הוא, תהלים יח לה). ונו"ן של נגף נשך נדר נקם כשמתפעל יאמר ניגף נישך נידר ניקם כמו ננגף ננשך ננדר ננקם שהדגש בא בתיבה במקום נו"ן וכו' אף כאן יאמר נחתו כמו נגשו נתנו מגזרת נחת נתן נגש והנו"ן יסוד נופל לכנס דגש במקומה כשהיא מתפעל (שם לח ג). וטוב לנו לדמות ויחרגו לחרגת מותא אחר אשר אין לו חבר לא בשם דבר ולא במתפעל בלשון עברית מלדמותו לחגירא אשר נמצא לו שם דבר ומתפעל בלשון עברית (ר"מ, הכרעות על דונש, בתשו' דונש, ויסגרו, 62). ומגזרת מעשה ופעלה יתפעלו פעלים רבים (ר"א בדרשי, חותם תכנית).

ב. **פעל**[1],—דגמה לכל שרש משרשי הלשון העברית אשר על פיה נוהגים לבנות את משקלן של

---

[1] [הֻפרד כאן השרש פעל בשמושו כדגמה למשקל השמות והפעלים מן א. פָּעַל, הואיל ואין כאן פעל זה באחת ממשמעיותיו אלא דגמה חסרת משמעות בלבד, שאף נִתְּנוּ לה צורות מצורות שונות שלא הָיו לשרש פעל העקרי מעולם. ובשמוש זה הלכו המדקדקים העברים אחר בעלי הדקדוק הערבי שבחרו באותו שרש פעל [a] ראשונה כדגמה לפעל, כסוג זה של מלים המביע פעלה. רשימות של משקלי שמות המשמשים בעברית שבמקרא נערכו בידי מדקדקים קדמונים ואחרונים, עי'

---

[a] فعل

צורות השם והפֹּעַל בלשון, ולפי זה נקראות שלש אותיות השרש פא הפעל, עין הפעל, למד הפעל[1]: ופתר זכרו זאת והתאששו מלשון ייאוש ומעה בזו טעות גדולה לפי שלשון ייאוש עברי מן המלה המשולשת המסתכן פה שלפעל ממנה והי היוד (תשו' דונש על רסע"ג 51). וכזכר הפעלים אשר ראש אותיותיהם, והיא במקום פא פעל, אות מאותיות הסתר או אלף או יוד, כי מלת פעל היא שלש אותיות וכו' ומשם נלקח משקל ודמיון לכל הפעלים, על כן האות אשר תחלתם כמו שין שמר ואלף אמר נקראת פא הפעל כי היא למול פא פעל וכו' (שלשה ספרי דקדוק לר"י חיוג, נוט, 4). פעמים רבות תשמעני שאומר פא הפועל ועין הפועל ולמד הפועל ודע כי כונתי בזה לקצוב לכל הפעלים חחולפים קליהם וכבדיהם וכל הבא מהם (סה"ש לריב"ג, הקד', 3). וככר חלקו השמות והפעלים על משקל פעל ואם היו בנין התיבה מארבע אותיות יוסיפו על משקל פעל למד אחד ותהיה פעלל. כגון ארץ האלף במקום פי פעל והריש במקום עין פעל והצד במקום למד פעל, וכן עשה אמר בחר קרא ודומה, ונקרא האות הראשון פי הפעל והשני עין הפעל והשלישי למד הפעל וכו' (הוריה הקורא, דרנבורג 38). — בניני הפֹּעַל, פָּעַל (קל), נִפְעַל, פִּעֵל, פֻּעַל, הִפְעִיל, הָפְעַל, הִתְפַּעֵל: ויש מן הפעלים שלא נמצא ממנו כי אם בנין פעל לבדו או הפעיל לבדו או פעל לבדו או פעל לבדו (שלשה ספרי דקדוק לר"י חיוג, נוט, 13). ודע כי כל נפעל יחלק בראשית מחלקותיו לשתי מחלקות, או שהיה פתרונו נפעל כבר או שהיה פתרונו נפעל ועומד בכל זמן, ונפעל שהוא לשעבר יחלק עוד לשתי מחלקות וכו' (שם 18). וכן אומר בהכרית והשמיד ומה שהוא דומה להם כי משקלו הפעיל (סה"ש לריב"ג הקד' 8). והדמיון בזה שאומר בנשבר שמשקלו נפעל ואשים לעמת נון נשבר נון נפעל (שם שם). ואומר בהתגדל

חרקמה לריב"ג שער יא—יג (עמ' 57-76), מכלול לרד"ק שער דקדוק השמות (הוצ' ליק עמ' קנג—קסג), מעשה אפוד של פריפוט דוראן (הוצ' וין תרכ"ה, עמ' 126-136)].

[1]) [כדי לאפשר את הגית המלה מבטאים אותה כבטויה של המלה פֹּעַל, אף על פי שאין בזה כונה לא לא. פֹּעַל ולא לב. פֹּעַל.]

שמשקלו התפעל ואשים הא ותו התגדל לעמת הא ותו התפעל (שם שם). והנה כל אלה הם מבנין הקל הנקרא בנין פָּעַל (רחב"ע, לחות, שער הפעלים, כט.). המדקדקים אמרו כי פָּעַל משקל קל כמו שמר גמר שאג וכו' (שם, שער הבנינים, לד:). —ומכאן כפֹּעַל ממש, הִתְפַּעֵל, בא בבנין הִתפ'[1]) וכדו': ולכן לא תתפעל כל מלה אשר בראשיתה זיי"ן כתי"ו אחריו לעולם (תשו' דונש על מנחם, 9). רק התי"ו מתחלף בט' בהתפעלה עם צד"י וכו' כמו אלה מה נצטדק (תשו' תלמידי מנחם, 38). ותבה שתחלתה סמך או שין כשהיא מתפעלת התיו מפרדת את אותיות העקר (רש"י, בראש' מד טז). יגוד יגודנו וכו' וכשהוא מתפעל או מפעיל אחרים הוא כפול כמו יתגודד וכו' (הוא, שם מט יט). וכל תיבה שתחלת יסודה צדי כשהיא מתפעלת בלשון מתפעל או נתפעל באת טית בתוכה (הוא, יהוש' ט ד). דלא נסתרי עבדיה, שלא ירגיל להיות בטל ויתעצל, נסתרי התי"ו משמשת כדרך המתפעלים בתיבת שי"ן וסמ"ך כאשר יתפעל שר ויאמר תשתרר שהתי"ו מתמצעת להפסיק אותיות השרש וכו' (הוא, ב"מ סה.). אשר אמר דונש כי טי"ת ודל"ת במשרתים יען כי שתיהם במתפעלים כי יאמר מן צדק נצטדק מן זמן הזדמינתון, אף לזאת יודה מנחם כי במתפעלים תבאנה (ר"ת, הכרע', תשו' דונש, 9). —ובבנינים אחרים מחוץ לשבעת הנ"ל: והנה מדקדק גדול אומר שהם (קוֹמֵם, שׁוֹבֵב, כּוֹנֵן) על משקל פּוֹעֵל והוא בנין ככד נוסף ולא אמר כלום כי אם ישנוה מלת קם משלש אותיות הנה קומם היא על משקל פִּעֲלֵל כי הוא"ו הנה תחת עי"ן הפועל וכו' ואני אינני מודה כלל שיש בנין ככד הוא פּוֹעֵל (רחב"ע, לחות, הפעלים הסניים, לז.). — וצורות הפֹּעַל לפי שנוי הבנינים, הזמנים, הגוף והכנויים: וימח לשון וַיִּפְעַל הוא ואינו לשון וַיְפָעֵל (רש"י, בראש' ז כג). ועל כרחי אני זקוק לפרש תלינו בלשון תפעילו מפני דגשותו וקרייתו שאלו היה רפה הייתי מפרשו בלשון תפעלו (הוא, שמות טז ז). פעול פָּעֵל תורה על יחיד נסתר שפעולתו הי' בזמן אחד (רד"ק, מכלול, הפעלים, ד:). ונקדמת למ"ד הפעל לפ"א הפעל שלא לחבר שני עייני"ן כאחד שמשפט ילועעו בפלם יכוננו

[1]) [ועי' גם ערך פָּעַל, הִתפ'.]

זמשקלו יִלְפְּעֲלוּ אם היתה בו עי"ן הפעל אך נפלה ממנו עי"ן הפעל גם מהנשימה ומשקלו יִלְפְּלוּ (שם קח.–קח:). — משקלי השמות לסוגיהם: והנה מקצת המלים אשר יבואון מלעיל על משקל פֶּעֶל וכהיות המלה על משקל פעל היא פתוחה ארץ ברך בשם (חסוי תלמידי מנחם, 52). והנני בא במלים אשר יהיו מלעיל על משקל פּוֹעֶל (שם 54). והנה אבאר מקצת המשקל אשר יהיו מלרע על משקל פָּעָל והם קמוצים (שם 55). ויבא על פְּעֻלָּה כמו עלפה תפתה וכו' (הוריה הקורא, דרנבורג, 41). ונמצא גם פֵּעַל כמו הילל בן שחר וכן משקל פְּעֵלָה מגדל סונה (חלקת השם מג). וכן נרדף משקל פֹּעֶל עם פֵּעַל כמו סֹבֶךְ סְבַךְ וכו' וכן נרדף עם פָּעָל, מָשָׁל מֹשֶׁל (שם סה, הערה). עפ"י דגמא זה ישקל גם משקל פֹּעֹלֶת בקרת, שבלת, צפרת (בדרז"ל) וכן צפרן ע"מ פִּעֹלֶן (שם קז). ויש גם פְּעִילוֹן, כמו ישימון (שם פ). — וכדגמה לנקוד, שלא כשרש: ויבא על פְּעִיל כמו עלית, חתיתם (הוריה הקורא, דרנבורג, 41).

פֹּעַל, ס"ז, כנ' פָּעֳלִי, פָּעָלְךָ, פָּעֳלֵךְ, פָּעֳלֵךָ, פָּעֳלוֹ, פָּעֳלוֹ, פָּעֳלָהּ, פָּעָלְכֶם, פָּעֳלָם, נ"ר פְּעָלִים, — א) כמו מַעֲשֶׂה, מה שעשה האדם, Tat; action, acte; action: הצור תמים פָּעֳלוֹ כי כל דרכיו משפט (דבר' לב ד). ברך יי' חילו ופֹעַל ידיו תרצה (שם לג יא). ובניהו בן יהוידע בן איש חי [1]) רב פְּעָלִים מקבצאל (ש"ב כג כ). והיה החסן לנערת ופֹעֲלוֹ [2]) לניצוץ ובערו שניהם יחדו ואין מכבה (ישע' א לא). והיה כנור ונבל תף וחליל ויין משתיהם ואת פֹּעַל יי' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו (שם ה יב). הן אתם מאין ופָעָלְכֶם מאפע (שם מא כד). היאמר חמר ליצרו מה תעשה ופָעָלְךָ [3]) אין ידים לו וכו' האתיות שאלוני על בני ועל פֹּעַל ידי תצוני אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי וכו' (שם מה יא–יב). מעשיהם מעשי און ופֹעַל חמס בכפיהם (שם נט ו). ושלמתי להם בְּפָעֳלָם וכמעשה ידיהם (ירמ' כה יד). שלמו לה כְּפָעֳלָהּ ככל אשר עשתה עשו לה (שם נ כט). ראו בגוים והביטו והתמהו תמהו כי פֹעַל פעל בימיכם לא תאמינו כי יספר (חבק' א ה). יי' פָּעָלְךָ בקרב שנים חייהו (שם ג ב). יי' משפט עשה בְּפֹעַל כפיו נוקש רשע (תהל' ט יז). תן להם כְּפָעֳלָם וכרע מעלליהם כמעשה ידיהם תן להם השב גמולם להם (שם כח ד). אלהים באזננו שמענו אבותינו ספרו לנו פֹּעַל פעלת בימיהם בימי קדם אתה ידך גוים הורשת וכו' (שם מד ב–ג). וייראו כל אדם ויגידו פֹּעַל אלהים ומעשהו השכילו (שם סד י). והגיתי בכל פָּעֳלֶךָ ובעלילותיך אשיחה (שם עז יג). יראה אל עבדך פָעֳלֶךָ והדרך על בניהם (שם צ יז). כי שמחתני יי' בְּפָעֳלֶךָ במעשי ידיך ארנן (שם צב ה). אשר נסוני אבותיכם בחנוני גם ראו פָעֳלִי (שם צה ט). יצא אדם לְפָעֳלוֹ ולעבדתו עדי ערב (שם קד כג). הוד והדר פָּעֳלוֹ וצדקתו עמדת לעד (שם קיא ג). גם במעלליו יתנכר נער אם זך ואם ישר פָּעֳלוֹ (משלי כ יא). והשיב לאדם כְּפָעֳלוֹ (שם כד יב). כי פֹעַל אדם ישלם לו וכארח איש ימצאנו (איוב לד יא). ויגד להם פָּעֳלָם [1]) ופשעיהם כי יתגברו (שם לו ט). זכר כי תשגיא פָּעֳלוֹ אשר שררו אנשים (שם שם כד). — ובע"ח [2]): הן פראים במדבר יצאו בְּפָעֳלָם (שם כד ה). — ולא בע"ח, הענן, הרוח וכו': והוא מסבות מתהפך בתחבולותיו לְפָעֳלָם כל אשר יצום על פני תבל ארצה (שם לז יב). — ב) השכר תמורת העבודה, Lohn; récompense; reward: ברעהו יעבד חנם ופֹעֲלוֹ [3]) לא יתן לו (ירמ' כב יג). הלא צבא לאנוש עלי ארץ וכימי שכיר ימיו כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פָעֳלוֹ (איוב ז א–ב). — ואמר בן סירא: עד ישיב לאנוש פעלו וגמול אדם כמזמתו (נ"ק גני' לב כד). — ובתו"ס: מעשה בהלל הזקן שהיה עומד על פתחה של ירושלים ובני אדם יוצאים לפעלם (ד"ר"ר: ג"ב

---

1) בדהי"א (יא כב): חָיִל.

2) אולי זה פֹּעַל? [יונתן תרגם מלשון פֹּעַל: ועובד ידהון, ועי' גם דברי רד"ק לקמן בהערה לפסוק ופֹעֲלוֹ לא יתן לו (ירמ' כב יג). אולם כמה מפרשים פרשוהו מלשון פועל, העושה אותו. כך רש"י וז"ל: החסון, התוקף וכו' ופעלו, והעושה אותו תוקף יהיה לניצוץ אש וכו' ת"י ועובד ידהון ואין זה אחר לי' העברית שא"כ היה לו לינקד ופעלו חטף קמץ ויהא נבאר לשון פעול עכשיו שהוא נקוד מלאפום נבאר לי' פועל. רד"ק: ואמר ופועלו לניצוץ כי העושה אותו פסל הוא גרם לו הבערה כמו שהנצוץ מבעיר הנערת.]

3) הכלי העשוי?

---

1) [בשולי התנ"ך של המחבר בכתב ידו: מַעֲלָם.]

2) [ועי' טורטשינר ס' איוב למקום.]

3) לא פָעֳלוֹ? [רד"ק (ספר"ש פעל) כותב: היה משפטו ופָעֳלוֹ וכו' ואדוני אבי ז"ל כתב כי ופעלו כא במשפט ואיננו שם אלא פעל ופירוש ופעלו שעבד עמו לא יתן לו שכירותו וכו'.]

ם, שכער, 64).—וכסחמ"א : הנשמה לך והגוף פעלך חוסה על עמלך (סומע תפלה, מעריב יוה"כ). שהם מרחיקים שיהיו שני פועלים[1]) מפועל אחד (ר"י א"ת, או"ד א). אבל יש ליסודות ולשמש ולירח ולכוכבים פעלים על דרך החימום והקירור וההרטבה והיובש (הוא, כוזרי א עז). וקצת האשעריה אמרו שיש ליכולת הנבראת בפוֻעל קצת מעשה בפועל ויש לה בו חתלות וכו' והרצון הזה הנברא לפי דעת כולם והיכולת הנבראת בו וכן הפעל הנברא לפי דעת קצתם כלם הם מקרים וכו' (ר"ם א"ת, מו"נ א עג, ההקדמה הששית). כי נושא הפעל הוא הפועל ונושא ההתפעלות הוא המתפעל (אמו"ר לרא"ד א א). כי אין הפרש שיהיה האדם פעלו פעל הבהמה ובין שיהיה בהמה יצירתה יצירת האדם (רס"ע פלקירא, ראשית הכמה, 76). שהטבע באדם והנפש האנושית זכחות אלו השנים ופעליהם הם כולם והכחות השכליים המעשיים מפני שלמות השכל העיוני וכו' (שם 91). והיות לאדם עתות קצובות לזה הפעל (המשגל) כי רבויו מפסיד הגוף (הוא, אגר' החלום, JQR NS I, עמ' 472). והעיקר הראשון שהוא סור מרע מתחלק לשני חלקים הראשון בפועל שמתאוה תחלה וחשני בדבור (ר"י אבוהב, מנוה"מ, הקד', יג). כי בהיות מיני נמצאים רבים מאד שיש להם סדר וקיום בתנועת אותו המניע כאשר יעיד החוש יתחייב שאותו המניע יעשה זה על אחד משני פנים אם שיעשה בכוונה ועיון מאתו לקיום אותם המינים וסדרם כמו פועל חפץ בקיום פעליו וסדרם וכו' (ר"ע ספורנו, אור עמים, כט.).—ואמר הפיטן : רב פעלך ונעלם סודך, במכון שבתך תעמיד הודך (ראב"ע, ומעשה אלהים, איגר 187). פער האחד לרגל ברעו בשפתו, פעלו הושב בראשו ולא רעננה כפתו (יוסף, אכ"ן חסדך, יוצ' שבת ב אחה"פ). אך את זאת חקרנות בדעת ומצאנוה כי אין בתבל הועל לאנוש כי בטוב פעל(יצחק בן גיאת, ומה יתרון, סעה"ש 22). — *נמצא בפֹעַל וכדו', נמצא למעשה, ממש ולא בכח בלבד[1]) : אך האחד האמת יאמר גם כן על שני פנים האחד מהם במחשבה והשני בפעל וכו' והענין השני אשר הוא אחד אמתי נמצא בפעל הוא ענין אשר לא יתרבה ולא ישתנה ולא יתחלף (ר"י א"ת, סו"ה, היסוד ס). אם תהיה העלה בכח העלול בכח, ואם תהית בפעל העלול בפעל (הוא, כוזרי ד יג). כי האדם קודם שישכיל דבר הוא משכיל בכח וכשישכיל דבר אחד וכו' אז הוא משכיל בפעל (ר"ם א"ת, מו"נ א סח). כשהשכיל צורת זה האילן הרמוז אליו והפשיט צורתו מחומר שלו וצייר הצורה המופשטת שזה הוא פעל השכל אז הוא משכיל בפעל והשכל אשר עלה בידו בפעל הוא צורת האילן המופשטת אשר בשכלו (שם שם). ואחר שנברא החברותא נקרא אדם וזהו אמרו יתברך זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם וזה כי קודם היה שלם בכח ואחר שב שלם בפועל (ר"י מפיקא, מנחת קנאות, 1). ואמנם התוארים היוצאים מה' יתי' משמותיו או כנוייו שהם מהאופן הראשון וכו' הם דברים מתעצמים במחשבת האנשים מבלי פעולה חושיית אבל כאשר יוציאום מן הכח אל הפועל יוציאום בהמשכת פעולות מעשיות גשמיות וה' יתי' הם לעולם בו בפועל (שם 28). פֹּעַל, הא' בלתי בעַל תכלית בפעל בעצמו והב' הבלתי בעַל תכלית בכח וזהו אשר נתאמת מציאותו לבד בלתי החלק השני ר"ל האמתי בשם לא במציאות חוץ לנפש (פי' נרבוני למו"נ ג עג). כשיפרד (האיש השלם) מן השכל בשום עת רצוני לומר בהתעסקו בענינים הגשמיים שהם זולתי השכל וזולתי העבודות האלהיות והשכל הנמצא בו בפעל חזר להיות בכח תסתלק ההשגחה באותו זמן שהוא נפרד מן השכל (ר"י אבן לטיף, שער השמים כד, השחר שנה ג, 102). והמתנועע בה אין לו כח על השינוי אבל ענינו דומה אל הפעל הגמור (ר"ח קרשקש, אור ה' א, באור ההקדמה הי"ד). ומבואר כי רבים מן הנמצאים יהיו נִמצאים בכח ובלתי נמצאים בפועל כצמחים בזרע והעופות בבצים (אמונה רמה לראב"ד ב א). — *ועשה דבר בפֹעַל, כגון כתב בפֹעַל, האיר בפֹעַל וכדו' : ואמרנו במי שהוא ער ולפניו הקלמוס והדיו והקלף שהוא כותב בכח אבל הוא כח קרוב מאד ולא נקראהו כותב בפעל כי אם בעת שיכתוב (מלות הגיון יא). וכשם שהשמש היא מאירת את הרוח שמגיע אל העין מחמות ומאורת יאיר בפועל וכו' כך ערך המלאך גבריאל אשר הוא המדע הפועל אל נפש האדם (ר"י עקנין, ס' מוסר ג

1) [כלו': פְּעָלִים.]

2) [דבר בפעל הוא הדבר שיצא לידי מעשה ר"ש א"ת, פי' המלים הזרות בסוף מו"נ.]

כא). — ״ידוע בפֹעַל: שקודם ההקש היה הדבר ידוע בכח בהקדמות ועל ידי ההקש שב ידוע בפועל (ר״י אלבו, עקרים א טז). — ״בא לידי פֹּעַל, יצא אל הפֹּעַל, יצא מן הכח אל הפֹּעַל: ולא יוכל השכל האנושי להשיג מהן ר״ל מהותן מהצורות הנפרדות רק השכל הפועל שהוא אחרון שבשכלים הנפרדים והוא המוציא שכל האדם מן הכח אל הפועל (ר״י א״ת, רוח חן ג). הנה האישים הנמצאים בזמן החולף עד העת הזאת אין תכלית להם ומה שאין לו תכלית לא יבא אל הפועל ואיך יצאו האישים ההם אל הפועל והם אין להם תכלית מרום (הוא, כוזרי ה יח א). וכל מה שיצא מן הכח אל הפעל אי אפשר לו מבלתי מוציא זולתו נמצא בפעל שיוציאהו (ר״ש א״ת, מו״נ א נה). וההליכה מן הכח אל הפעל היא תנועה (אמו״ר לראב״ד ב 7). ולא בא הדבר לידי פועל (פחד יצחק ערך בר מתא). — ״הוציא לפֹּעַל: כי בכח השכל למנות אלפים ואלפי אלפים כפולים עד לאין תכלית זה בכח אבל שיוציאהו אל גבול הפועל לא (ר״י א״ח, כוזרי ה יח א). שבתחלה נבראו במציאות בחני ואחר כך עשאם כשהוצאם לפועל בצורותיהם (ראב״ח הנשיא, מגלת המגלה, הביא בשמו ר״י אברבנאל בראש׳ א א). ונתן לו השם יתברך שלמותו בכח והמציא לו הכלים אשר בהם אפשר שיוציאוהו אל הפועל (רלב״ג, איוב יא). — ״יציאה מן הכח אל הפֹּעַל: שכל תנועה שנוי ויציאה מן הכח אל הפועל (ר״ש א״ת, מו״נ ב׳ הקד׳ ה). — ועי׳ גם ערך פֹּחַ, עמ׳ 2318.

ב. ״פֹּעַל [1]), ש״ז, מ״ר פְּעָלִים, — בדקדוק, כל מלה מהמלים של הלשון שמורה על איזה מעשה, אמר, הלך וכו׳, Zeitwort; verbe; verb: וכל המבטא מחולק על שלשה חלקים שמות ופועלים ותיבות הענינים וכל הפעלים על שלשה חלקים פועל שעבר ופועל שלא נגמר ופועל עתיד (מכתב דונש למנחם, תשו׳ דונש על מנחם, 5). ותמוגגנו מן הפועל המסתכן עינו (דונש, תשו׳ דונש על רסע״ג 46). ואמר בפתרון שם בנימן צעיר רודם הפתח שלהן והחריב בפירוש מלה זו כל פעל מסתכן הלמד בלווי (שם 56). דע כי כל שם וכל פועל מן ג׳ אותיות הבא על משקל פועל הוא מלעיל (תשו׳ תלמידי מנחם, 54). ואם בא על המשקל הזה שם או פועל והיה האות השני או השלישי מחמלת ההיא וכו׳ אחת מאותיות הגרון נהפך הפתח קטן לפתח גדול וכו׳ (שם שם). ולא יתכן לומר צדה לשון הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה״א בפועל שלה ושם דבר בה ציד וזה שם דבר בו צדיית ופועל שלו צודה וזה פועל שלו צד (רש״י, שמות כא יג). והמם, נקוד קמץ כולו לפי שאין מ״ם אחרונה מן היסוד והרי הוא כמו וְהֵם אותם אכל והמם גלגל עגלתו כולו יסוד לפיכך חציו קמץ וחציו פתח כשאר פעל של שלש אותיות (הוא, דבר׳ ז כג). פעמים רבות תשמעני שאומר פא הפועל ועין הפועל ולמד הפועל ודע כי כונתי בזה לקצוב לכל הפעלים החולפים קליהם וכבדיהם וכל הבא מהם מפועל עתיד ושם וזולת זה דמיון מן פועל רצוני לומר מן לשון פעל (ר״י א״ח, ספ״ש לריב״ג, הקד׳ 3). אמר מרון בן גנאח דע כי התחלות הדבור כולו עברי ערבי וזולתם מן הלשונות שלש והם שמות ופעלים ומלות הטעמים (הוא, הרקמה א, 1). ואם כן המקור אשר הוא עין המקרה הוא יותר קדמון משתי הבונות הנלקחות ממנו לזמן החולף והעתיד רצוני לומר הפועל החולף והעתיד (שם שם, 2). אם כן הפעלים הם הם נלקחים ממקוריהם לא המקורים מהפעלים וכן הפועל והפעול נלקחים מהמקור אשר הוא שם המקרה (שם שם, 3). אנשים ראו חסרון מי שקדם זכרם והשתדלו לדעת עילות הנקוד והטעמים וחברו אליהם דעַת שמוש הלשון ודקדוקו ודעת השמות והפעלים (הוא, חו״ה, עבודת האלהים 7). וקבצתי כל הפעלים הנמצאים בשרשיהם אותיות האלה בכל המקרא (שלשה ספרי דקדוק לר״י חיוג, נוט, 3). אחל בעזרת ה׳ לפרש אלה הפעלים ואקדם מכלל אשר ראשיתם והוא לעמת פ״א פעל אלף (שם 12). חפשתי ובקרתי פעלי הכפל שהעין והלמד מהם אות אחת כפולה וכו׳ ואחר כן אכנוס כל הפעלים הנמצאים במקרא (שם 99). והנה השם

---

[1]) כך מנקד בספר מרפא לשון מר״מ בן חביב. ואצל דבלמש (מקנה אברם, מולא האותיות) פֹּעַל, מ״ר פְּעָלִים, וגם פְּעָלִים וצ״ל פְּעָלִים. ויש מנקדים מלה זו פֹּעַל כדי להפריד בינה ובין פֹּעַל במשמ׳ מעשה, ואולם רב המדקדקים משתמשים בצורה המקבלת פֹּעַל, שיסודה בערב׳ פִּעְל a).]

a) فعل

השלישי גם הוא מזאת הגזירה והוא שם עצם נגזר מ פ ו ע ל (ראב״ע, ס' השם, קבוצת קינטרסים, ח). התבה אשר יקראה מדקדק הערב ה פ ע ל היא אשר נקראה אנחנו הקנין (מלות ההגיון יג). ומה שנאמר בו כי אינו מורה על הזמן להבדיל אותו מ ה פ ו ע ל שהוא מורה על הזמן (רס״ע פלקירא, ראשית חכמה, 24). והמינים יש מהם שמות ויש מהם פ ע ל י ם ויש מהם מדבקות (שם שם). דע והבן כי כל דבור שבעולם בכל הלשונות כולם לשון אשורי או יוני וכו' ושאר כל הלשונות אינו אלא שם או פ ע ל או אות מחבר (הוריה הקורא, דרנבורג, 11). השם ו ה פ ו ע ל ומלות הטעם (ר״א דבלמש, מקנה אברם א). — ואמר המשורר: לכל תהיה בשם פ ו ע ל ומלה, כמו עור מגשש באפלה (השכל וידוע, שיר בסוף מכלול להרד״ק). — פֹּעַל יוצא, פֹּעַל עומד, פֹּעַל מִתְעַבֵּר: כאשר הקריב, מחנהו, אי הוא מ ה פ ע ל י ם העומדים כי ימצאו פ ע ל י ם שיצאו ויעמדו (ראב״ע, ברא׳ יב יא). החלק האחד פ ו ע ל עומד והטעם שלא יפעל הפועל באחר רק פועלו הוא בעצמו כמו קם עמד ישב, והחלק השני פ ו ע ל יוצא והטעם שיצא פועל אל אחר ואיננו בו כלל כמו בו לדבר הרג לקח נתן (הוח, לחות, שער הפעלים, כט). ויש פ ו ע ל יוצא לשנים פעולים כמו ראובן האכיל את שמעון לחם (שם ל:). וראשו לעב יגיע, ובא ממנו פ ו ע ל יוצא כמו מגיעי בית בבית (רס״ע פלקירא, ראשית חכמה, 62).—ועי' עוד ערך יָצָא, עָמַד, א. עָבַר, התפ'. — שֵׁם הַפֹּעַל, צורת המקור המתחבר של הַפֹּעַל, infinitivus constructus: יש אומ' כי השם שפט השופטים כי על ידם בא רעב בארץ ישראל ויש מדקדק שאומר שאיננו שם ה פ ו ע ל כי אם שם (ראב״ע, רות א א).—ועי' ערך שֵׁם.

פְּעֻלָּה, ש״נ, סמי' פְּעֻלַּת, כנ' פְּעֻלָּתִי, פְּעֻלָּתְךָ, פְּעֻלָּתוֹ, פְּעֻלַּתְכֶם, פְּעֻלָּתָם, ר״ר פְּעֻלּוֹת, ־לֹּת, — א) כמו פֹּעַל במשמ' שכר העבודה[1]), Lohn; récompense; reward: לא תעשק את רעך ולא תגזל לא תלין פְּעֻלַּת שכיר אתך עד בקר (ויקר' יט יג). הנה שכרו אתו ופְעֻלָּתוֹ לפניו (ישע' מ י). אכן משפטי את יי' ופְעֻלָּתִי את אלהי (שם מט ד). כי אני יי' אהב משפט שנא גזל בעולה ונתתי פְעֻלָּתָם באמת וברית עולם אכרות להם (שם סא ח). עונתיכם ועונת אבותיכם יחדו אמר יי' אשר קטרו על ההרים ועל הגבעות חרפוני ומדתי פְעֻלָּתָם ראשנה על חיקם (שם סה ז). פְּעֻלָּתוֹ אשר עבד בה נתתי לו את ארץ מצרים (יחזק' כט כ). וילבש קללה כמדו ותבא כמים בקרבו וכו' זאת פְּעֻלַּת שטני מאת יי' (תהל' קט יח–כ). רשע עשה פְּעֻלַּת שקר וזרע צדקת שכר אמת (משלי יא יח). — ובתו״מ: ר״א הצור, התקיף, תמים פעלו, פ ע ו ל ת ם של באי העולם שלמה לפניו, מתן שכרם של צדיקים ומתן פורענותם של רשעים (ספרי דברי שז). יצא אדם לפועלו, יצאו ישראל לקבל פ ע ו ל ת ן מן הקב״ה (מדר' שוח״ט לתהל' קד כג). — ב) כמו פֹּעַל במשמ' מעשה, Tat, Handlung, Tätigkeit; action, activité; action, activity: כה אמר יי' (לרחל המבכה על בניה) מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לִפְעֻלָּתֵךְ נאם יי' ושבו מארץ אויב ויש תקוה לאחריתך נאם יי' ושבו בנים לגבולם (ירמי' לא יה–יז). לִפְעֻלּוֹת אדם בדבר שפתיך אני שמרתי ארחות פריץ (תהל' יז ד). תן להם כפעלם וכרע מעלליהם כמעשה ידיהם תן להם השב גמולם להם כי לא יבינו אל פְּעֻלֹּת יי' ואל מעשה ידיו (שם כח ד–ה). פְּעֻלַּת[1]) צדיק לחיים תבואת רשע לחטאת (משלי י טז). ועתה חזקו ואל ירפו ידיכם כי יש שכר לִפְעֻלַּתְכֶם (דהי״ב טו ז). — ובתו״מ: פ ע ו ל ת ו שלימה על כל באי העולם ואין להרהר אחר מדותיו (ספרי דברי שז). כי עשית זאת וכו' בשביל זו כל פ ע ו ל ה שלך לא בשביל זו (רבי הושעיה, מד״ר ברא׳ כ). אפעל ומי ישיבנה, כל פ ע ו ל ו ת ומחשבות שפעלתי עם דור המבול מי אמר לי לא עשית כשורה (שם שם לו). כל פ ע ו ל ו ת טובות ונחמות שהקב״ה עתיד לעשות עם ישראל אינם אלא בשביל פועה שפעיתם לפני בסיני (ר' לוי, שם ויקר' כז). יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בעל הבית שכן רות אומרת לנעמי שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז, אשר עשת

---

[1]) [בכתבות הכנעניות (עי' סלוטש, אוצר הכתובות הפניקיות, עמ' 80 ועוד) מצוי שם ירח פ ע ל ת, שזמנו בסוף הקיץ או בראשית החרף, ואולי יש לבארו כירח תשלום השכר לשכיר שנה. ובשטרות אשוריים קדומים נמצאת המלה פֻּאלָת (ו״א פֻּעלָת או פֻּעלַת) במשמ' קרובה, ואולי מונח זה שאול הוא מלשון שמית מערבית.]

[1]) ואולי [במשמ'] שכר?

עמי אין כתיב כאן אלא אשר עשיתי, אמרה לה הרבה פעולות וטובות עשיתי עמו היום בשביל פרוטה שנתן לי (ר׳ יהושע, שם שם לד). בעון קומי ר׳ יוחנן מהו פעולתי אמר להם על שפעל פעולה גדולה בתורה, מת פעולה גדולה פעל שהיה מדליק לפני הארון נר אחד שחרית ונר אחד ערבית (שם במד׳ ד). עשה דברים לשם פעולתם[1] ודבר בהם בשמם (דא״ז ג). כי השתות יהרסון צדיק מה פעל, אם הצדיקים שהשתיתו עולמך וכו׳ ועמדו הרשעים ופיגרו אותם, צדיק העולם הוא הקב״ה מה פעולה הניחו לך בעולמך וכו׳ ומה אם השיתין שהם קרומים על התהום עמדו רשעים ופיגרו אותם, צדיק העולם מה פעולה פעלת (מד״ר שוח״ט לתהל׳ יא ג). — *וכמשמ׳ עבודת הפּוֹעֵל, הפועל ועושה עם בעל הבית: בפעולה שאעשה עימיך, אם עשה עימה בשוה פרוטה מקודשת ואם לאו אינה מקודשת, על מנת שאעשה עימיך בפעולה ועל מנת שאעשה עימיך מחר, אם עשה עמה כדרך הפועלים מקודשת ואם לאו אינה מקודשת (תוספת׳ קידוש׳ ג ח). האומר לפועל הילך מנה זה ויהא בידך שתעשה עימי בפעולה לגורן מדינר ליום והיה יפה סלע ביום אסור (שם ב״מ ו טו). משל למלך שהיה מהלך בדרך ראה בן טובים אחד ומסר לו עבד אחד לשמשו, שוב ראה בן טובים אחד מעודן ומפונק ועוסק בפעולה ומכירים את אבותיו, אמר גזירה שאני עושה בידי ומאכילך (ספרי דבר׳ לח). מאי שנא בחולו של מועד דנפקינן (על הכלאים) א״ר יעקב א״ר יוחנן משום שכר פעולה דמוולי גבן (מו״ק ו.). נוהג שבעולם אדם נותן שדהו לאריסות והוא נותן זרע ונותן פעולה והוא חולק עמו בשוה (ר׳ נחמיה, מד״ר שמות מח). — ובסהמ״א: היה אדם רואה חלום צדק והיה האדם ההוא בפעלתו ובמדרגתו במעוט ההמשכה אחר התאוה הבהמית ובעל נפש חסידה תהינה חלומותיו צודקות על הרוב (פירוש יצירה לאבוסהל דונש בן תמים, לח). ומה שכנגדה שינה וקיצה, שחוק בכי וכו׳ ואלו כב׳ פעולות חצוניות וקרא אותם חפצים (שם נג). שפעולות הגוף בעלות תכלית ופעולות הנפש בלתי בעלות תכלית (ר״י הל׳, כוזרי ה יב). הפעולות יחלקו לפי בחינת תכליתם לארבעה חלקים, אם פעולת הבל, או פעולת שחוק, או פעולת ריק, או פעולת טובה. אמנם הפעולה אשר יאמר לה ריק היא הפעולת שיכוין בה פועלה תכלית אחת ולא תגיע התכלית ההיא (ר״מ מ״מ, מו״נ ג כה). אך פעולותיה (של הנפש) אינם נגלות אלא באמצעות הגוף (ר״י מסיקה, מנחת קנאות, 55). ודבר רוע אכזריות הפעולת הזאת פונה הוא אל תכלית הגרעון (תקנות קנדיאה, 12). ורבים ירפאו שבר פעולתם על נקלת בהתנצלם כי נמנע ללכת בכנסת כי החזן הוא אויבו (שם 17). אנחנו גוזרים על הקונדושטבולו וכו׳ שימסרנו ביד השררה י״ק (ירום קרנה) בגלל פעולת הניאוף והוצאת שם רע על בתולת ישראל (שם 21). ועדת ישראל אוהבי אלהים ותורתו ישימו לבם על דרכיו ופעוליתיו (שם 22). — ואמר המשורר: על אשר לא קדמו נפסלו בני לוט, והפכתת ותשיתהו בעבור ערות הלוט, ותשקר על אל כי הוא השכיבו לקלוט, וזה מפעולת אדם והאלהים ממנו יפלוט (רסע״ג על חוי הבלכי, דודזון, 72). כים אשא לך טובה תהי בזור מספרה, ותפית כהוכר פעלתי כאזכרה (ר׳ שמואל הנגיד, אולי לרבי יצחק בן כלפון, אחי מוסר, ברודי, 38). — *ויצא לפְּעֻלה, כמו יצא לפֹּעַל, ואמר המשורר: וצרת הזמן היתה בכח עדי כי יצאה בי לפעלה (עמנואל, מחב׳ ח). — *פְּעֻלה על אדם או דבר, רֹשם, Einwirkung; impression: כי הוא (הבורא) קרוב מכל קרוב מצד פעולותיו ורחוק מכל רחוק מצד דמות עצם כבודו והמשלו (ר״י א״ח, חו״ה, היחוד י). — *ארבע פְּעֻלּוֹת החשבון, ארבע מלאכות החשבון, חבור, חסור, כפל, חלוק, die vier Rechnungsarten, quatre (premières) règles (de l'arithmétique); the four first rules of arithmetic, נהוג בדבור ובספרות. —ג) *פְּעֻלָּה במשמ׳ צורה מצורות הלשון הבנויות מאותיות פע״ל של שרש עברי בין בפֹּעַל בין בשם, (grammatische) Form; forme; form: שאין תגרה אלא כמו למה תתגרה ברעה, אל תתגרו בם, שהפועל שלו גרה כמו קוה אוה צוה שפעולתם תקוה תאוה מצוה (רש״י, תהל׳ לט יא). ורוב המדקדקים מפרשים פעולת ידון מלשון מדון

---

[1] [בבבלי בשם ר׳ אליעזר בר׳ צדוק (נדרי סב.): פעלם, ופרשו המפרשים (רש״י ור״נ): פועלם, כלו׳ הקב״ה.]

שהיא מריבה (ראב"ע הנסיה, הגיון הנפש, י:) כי פעולת שם והמצטרף ממנה מתפרש בלשון הקודש על שבעה פנים (שם יט:). לא תמצא בכל מקום מה שיתפעל ממנו בפעלה ובדקדוק וקצת מן השמות (ר"א בדרשי, חותם תכנית, אמר).

פְּעָלִי, פועלי, פעליי, ת"ז, — שיך אל פֹּעַל, מתיחס אל פעלה, פָּעִיל, פּוֹעֵל, aktuell, aktiv; actuel, actif; actual, active: המדות האלהיות וכו' מתחלקות לשני חלקים עצמיות ופעליות (ר"י א"ש, חו"ה, היחוד י). המדות האלהיות הפעליות הם המדות אשר יסופר בהן הבורא יתברך מצד פעולותיו (שם שם). והסיבות פועליות ותכליתיות אשר הניעוני תנועה מקומית לצאת חוץ לגדרי וחוץ לזמני להרחיב הדבור בדבר נראה שחוק לכל העמי' (ראב"ע, מעדני מלך, פתיחה). הקב"ה המציא ראשונה התחלות הדברים כלם במציאות כחני, קודם צאתם למעשה פעליי ושהקב"ה קרא לנתינת המציאות הכחני בריאה וליציאה לפועל קרא עשייה (ראב"ח הנשיא, מגלת המגלה, מובא בפי' אברבנאל לבראשי'). וכאשר חובר הכוח הפעליי בכח התפעליי וכ"א משתי הכחות שלם היה ההתפעלות מגיע בהכרח (שם טוב על מו"נ ב, הקד' כו). המהות אשר באופן הוא בלתי מוגבל ידחת ממנו כל גבול כחניי ופועלי תאריי שלליו וכו' (ר"י אנוהב, מער הסמים לר"א אירירה ג א). ואלה שלשה אופני הבלתי תכליות (נאה לדעת) בלתי תכליות מהעצמות שלמות וכח פועליי וכו' (שם שם). כל סבה פעליית קודמת בטבע ובזמן לדבר הנפעל (ר"א הקרחי, עץ החיים לד). שהאדם נמצא בעבור קיום העולם בכללו ושמהו סבה פעליית (שם שם). וכבר הוכחתי שא"א לפרש ויהי אור אלא שהי' נמצא בפועל ושלאותו אור פעליי קרא יום (ר"י אברבנאל, בראשי' א, שאלה ט). ומלת ברא תורה על המצאת היש מאין ועל התהוות הדבר הפעליי אחר האפס הגמור (שם לפסי' א). וכן ביום ברוא אלקים אדם בדמות אלקים עשה אותו שבראו בכח תחלה ואחר כך הוציאו למעשה וכן הוא אומר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו שקדם לשון הבריאה שהוא כפי המציאות הכחני שנתן תחלה ואחר כך הפעליי (הוא, מפעלי אלהי' ג ה). וכל זה לקוח מהמקרים המושגים בחוש מפני שדרכם להמצא חוץ מהם במקום וקודם אליהם בזמן דברים אחרים הכרח ושימצא אפשרותם קודם למציאותם הפעליי (שם ה ג). לא שנתהוה מהיולי אחר ולא מחצורה הפעליית ולא גם כן שנתהוה מעצמו (שם ה ג). הקנאה והתאוה והכבוד שאין להם מציאות פעליי כי אם בדמיון (הוא, נחלת אבות ד כא). יש הפרש בין החלוקה העיונית להחלוקה הפעלית, החלוקה העיונית היא שאנו מציירין אפשרות המצא דבר הממשיך רגע והממשיך חצי רגע והממשיך שליש או רביע רגע וכו' והחלוקה הפעלית היא שאנו מגבילי' את עצמנו לשנמשוך בענין איז' סך זמן כמו יום או שעה וכו' (פנחס, יריעת שלמה א ג, ח.).

—**פְּעָלִיּוּת**, ש"נ, — תכונת מה שהוא פְּעָלִי: אמנם שאר הגלגלי' והמאורות וכן המורכבים מהיסודות לא נבראו בפעליותם ביום הראשון אבל נתן ית' באותן ההתחלות הראשונות שברא בתחלה כח להוציא מהם בשאר הימים שאר ההויות (ר"י אברבנאל, בראשי' א א). ואם נודה שיתהוו העצמים הרוחניי' שהם פעל גמור מלא דבר בהיותם רחוקים בתכלית המרחק מההעדר אף שוכני בתי חמר הגשמים שאין פעליותם כל כך והם בטבעם יותר קרובים אל ההעדר שהוא יותר אפשר וקרוב בהם שיתהוו מההעדר ההוא (הוא, מפעלי אלהי' ג ד). כי הנה חיוב המציאות הוא הפעליות המוחלט והאמת הגמור (הוא, ראש אמנה כ).

פעם, ממנו הִפָּעֲמוּת, הִתְפַּעֲמוּת, פַּעַם, פַּעַם, פַּעֲמָה, פַּעֲמֹן.

פָּעַם [1]), קל לא נמצא.

—פעי', לְפַעֲמוֹ,—פִּעֵם את פלוני, stossen, beunruhigen; pousser, inquiéter; to push, disturb: ותחל רוח יי' לְפַעֲמוֹ [2]) במחנה דן (שפט' יג כה). — ובתו"מ:

---

[1]) [עי' בהערה לש"ע פַּעַם.]

[2]) [כך רב המפרשים היום. ואולם השבעים מתרגמים לפעמו συνεκπορεύεσθαι αὐτῷ ללכת עמו, אולי מן פעם במשמ' צעד, רגל, והוולג' esse cum eo, להיות עמו, לפי הענין בלבד. וריב"ג (החלה הנבואה לבא אליו, רוצה לומר פעם ראשונה), רש"י (לבא בקרבו לפעמים), רלב"ג (שפעם היה חושב להלחם עם פלשתים ופעם חושב להמנע מזה כפעמון זה שמכה אילך ואילך) גוזרים את הפעל מן המשמ' פעם, פעמים. ורד"ק ע"פ ת"א: לפעמו, לחזקו, הפך בנין נפעל והתפעל ממנו שהוא הסרת הכח ושבירת האיברים, ע"כ, ומביא גם את דרשת רז"ל: שהיתה רוח נבואת מקשקשת לפניו כזוג.]

ואת הפעם וכו' זו היא שהיתה מפעמתני כל הלילה כולה (מד"ר ברא' יח). — ובסהמ"א: שהאשה מפעמת את האיש לכל עבודה ועבודה (מדרש לקח טוב, ברא' ב כג). אולי לא הקיש בך אצבע אלהים לפעמך מתוק שנתך לפעמים (פנהייס, ד' כוסות, כוס ביד ה' ב). שרוח הזמן המפעם בלבבות אנשי הדורות עושה אותם ככלים בידו ומשתמש בהם לצרכו (ר"א לויפל, סע"י ג, יד:).—ואמר הפיטן: כח מופתים נתן לעניו ותחל רוחו לפעמו, כאשר בא ובשר המוניו כי פקד יי' את עמו (רא"ב"ע, אזכירה סדר עבודה, איגר 233).

—נפע', תִּפָּעֵם, נִפְעַמְתִּי,—נִפְעֲמָה רוחו של פלוני בקרבו, הזדעזעה, נבהלה: וייקץ פרעה והנה חלום ויהי בבקר וַתִּפָּעֶם רוחו וישלח ויקרא את כל חרטמי מצרים ואת כל חכמיה ויספר פרעה להם את חלמו (ברא' מא ז ח). ויאמר להם המלך חלום חלמתי וַתִּפָּעֶם רוחי לדעת את החלום (דני' ב ג).—ובסהמ"א: שוכר (שמואל בתוכחתו) מהשופטים אחד נביא ממדרגה שפלה, ירבעל גדעון, ואחד נפעם השכל כשמשון ואחד משכיל ונבון כיפתח (ר"י אברבנאל, ש"א יב). שאין מעצור לה' להושיע ברב או במעט בנביא מובהק או נביא קטן המעלה שופט חכם או שופט סכל ונפעם התכונה (שם). — ואמר הפיטן: סיני דלוק מאימתך והוא תיה אות לדורות הנפעמים (רסע"ג, אזהרות, סדור רסע"ג, ריח). וכי אתיצב למולו, אני נפעם במהללו (רמב"ע, מזמור קול עובר, דוקס, 62). מלכותך בעד שמך נואמת, סומך הוא לנופל ומאשר נפעמת (רא"ב"ע, כבוד אמונתך, מחיה, איגר 254). — ואמר המשורר: אמנם בשל זאת לא עדן שקטה רוחי, עדן נפעמתי (רמח"ל, מגדל עז ג א).

—התפ', תִּתְפָּעֶם, — כמו נפע': חלם נבכדנצר חלמות וַתִּתְפָּעֶם רוחו ושנתו נהיתה עליו (דני' ב א). — ובתו"מ: אחות שמורות עיני נפעמתי ולא אדבר, איני ישנה שכל מידותי בלילה אלא אני מתפעמת והולכת מרוב צער (מדרש שוח"ט לתהל' עז ה).—ובסהמ"א: ותתפעם רוחי עלי ונפשי נבהלה מאד ואקום וחמתי בערה בי (רא"ב"ע, הקד' א לפרושו עה"ת, כהנא ב, 92). שזה ממה שיורה על שכבר נתפעמו אותם היחסים ממי שהוא יותר נדיב מהם ויותר נכבד (רלב"ג, מלחמות ה' ה ג ב). מאנשים יתפעמו לדבר דבר ידברו בו וינבאו בו ממה שיהיה והם לא יבינו מה שיאמרו (שם שם). — ואמר המשורר: לה (לתבל) יעמיק אוהב באר שחת ויד חושק עלי גבה ישו מרגמת, אמרו לבניה הכי נפשי מאד הומה לרגלם ומתפעמת (רמב"ע, דיואן קכה, ברודי). — °וְהִתְפַּעֲמָה האות במלה, באה בה פעמים, זו אחר זו, sich wiederholen; se répéter; to recur twice: זה החלוף אשר נמצא בין שני המלמדים אהרן בן משה בן אשר ומשה בן נפתלי ירחמם אל, וכשר להקדים מן המלות אשר התחלפו בהם אשר בהם שתי אותיות תתפעם[1]) במלה כמו יששכר ווולתה (הורית הקורא, דרנבורג, 109).

— הפע', הִפְעִים את רוח פלוני,—פִּעֵם אותו בכח, ואמר המשורר: אכה כעל פעם ואיישיר פעמו, אפעים גאון רוחו בבוז פעמים (ר"י פראנסיס, בשיר קינתו על מות הגאון ר' שמעיה די מדינה, מתק שפתים, מק"נ, 93). —ובמשמ' עשה את הדבר שתי פעמים: מתמידים ומפעימים מברכים ומקדישים שמך קדוש (ינאי, מה מבורך, קרוב' לס' דברים, זולאי, רמ).

פַּעַם[2]), פַּעַם, סגו"ז, מ"ז פַּעֲמַיִם, פְּעָמִים, מ"ר פְּעָמִים, כנ' פַּעֲמִי, פְּעָמַי, פַּעַמְךָ, פְּעָמַיִךְ, פְּעָמָיו, — מספר הזמנים שאדם עושה דבר או שהדבר נעשה בהם, למשל אם אכל אדם בבקר ולא אכל יותר באותו היום לא בצהרים ולא בערב, אכול אכל רק פעם אחת, אך אם אכל באותו היום גם בצהרים ולא אכל יותר כל אותו היום, אכול אכל בזה היום פַּעֲמַיִם, ואם אכל גם בערב באותו היום, אכול אכל בזה היום שלש פעמים, mal; fois; time: ויעקבני זה פַעֲמַיִם את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי (ברא' כז לו). וישתחו ארצה שבע פְּעָמִים (שם לג ג), ר"ל השתחוה

---

[1]) [עי' הערת דרנבורג למקום.]

[2]) [הוראתה הראשונה של המלה היא כנראה קול צעד האדם, ואפשר שנולדה המלה במשמ' זו בחקוי הקול הנשמע בדריכת הרגל, ועי' בהערה לערך בּ. פִּטְפֵּט. ממשמ' זו של צעד ודריכה נולדה: א) המשמ' של רגל (האדם); כי כשאמרו: הנה צעדים, נקל היה להבין: הנה רגלים, ובמשמ' זו של רגל עקר שמוש המלה פעם בכתבות הכנעניות והמלה פען באוגרית'. ב) פַּעַם במשמ' זמנים של חזרת מעשה; כנראה מפני שאף סמנו לפעמים את המספרים בדריסת הרגל, וכן באה אף המלה רגל במשמ' זו, שלש רגלים כמו שלש פעמים.]

וחזור והשתחוה וחזור עוד והשתחוה וחזור עוד והשתחוה וחזור עוד והשתחוה וחזור עוד והשתחוה וחזור עוד והשתחוה. — ועל השנות החלום אל פרעה פעמים כי נכון הדבר מעם האלהים (שם מא לב), ר"ל כי חלם וחזור וחלם עוד. — כי לולא התמהמהנו כי עתה שבנו זה פעמים (שם מג י), ר"ל שהיו ככר מספיקים לשוב ולחזור ולשוב עוד. — ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת (שמות ח כח). כי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך (שם ט יד). שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדן יי׳ (שם כג יז), ר"ל בפסח, שבועות וסכות. — והזה מן הדם שבע פעמים לפני יי׳ (ויקר׳ ד ו). ויך את הסלע במטהו פעמים (במד׳ כ יא). והנה ברכת ברך זה שלש פעמים (שם כד י). יי׳ אלהי אבותיכם יסף עליכם ככם אלף פעמים (דבר׳ א יא). וישמע יי אלי גם בפעם ההוא (שם ט יט). שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני יי אלהיך במקום אשר יבחר בחג המצות ובחג השבעות ובחג הסכות (שם יו יו). וסבתם את העיר כל אנשי המלחמה הקיף את העיר פעם אחת כה תעשה ששת ימים וכו׳ וביום השביעי תסבו את העיר שבע פעמים (יהוש׳ ו ג–ד) ויהי ביום השביעי וישכמו בעלות השחר ויסבו את העיר כמשפט הזה שבע פעמים רק ביום ההוא סבבו את העיר שבע פעמים ויהי בפעם השביעית תקעו הכהנים בשופרות (שם שם יה יו). זה שלש פעמים התלת בי ולא הגדת לי במה כחך גדול (שפט׳ יו יה). ויסב דוד מפניו פעמים (ש"א יח יא). ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים (שם כ מא). אכנו נא בחנית ובארץ פעם אחת ולא אשנה לו (שם כו ח). לא טובה העצה אשר יעץ אחיתפל בפעם הזאת (ש"ב יז ז). והעלה שלמה שלש פעמים בשנה עלות ושלמים על המזבח אשר בנה ליי׳ (מ"א ט כה). כי נטה לבבו מעם יי׳ אלהי ישראל הנראה אליו פעמים (שם יא ט). ויאמר אל נערו עלה נא הבט דרך ים ויעל ויבט ויאמר אין מאומה ויאמר שב שבע פעמים (שם יח מג). ויאמר אליו המלך עד כמה פעמים אני משביעך אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם יי׳ (שם כב יו). ויזורר הנער עד שבע פעמים (מ"ב ד לה). הלוך ורחצת שבע פעמים בירדן (שם ה י). ויאמר למלך ישראל הך ארצה ויך שלש פעמים ויעמד ויקצף עליו איש האלהים ויאמר להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה ועתה שלש פעמים תכה את ארם (שם יג יח–יט). הנני קולע את יושבי הארץ בפעם הזאת והצרתי להם למען ימצאו (ירמ׳ י יח). בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי (שם יו כא). לא תקום פעמים צרה (נחו׳ א ט). פעמים רבות יצילם והמה ימרו בעצתם וימכו בעונם (תהל׳ קו מג). זה עשר פעמים תכלימוני (איוב יט ג). הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר (שם לג כט). כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם את קללת אחרים (קהל׳ ז כב). וישלח, אלי כדבר הזה ארבע פעמים ואשיב אותם כדבר הזה וישלח אלי סנבלט כדבר הזה פעם חמישית את נערו (נחמ׳ ו ד–ה). וילינו הרכלים ומכרי כל ממכר מחוץ לירושלם פעם ושתים (שם יג כ). — זאת הפעם במשמ׳ בפעם הזאת: ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי (ברא׳ ב כג). — ובלי זאת, באותת משמ׳: עתה הפעם ילוה אישי אלי (שם כט לד). הפעם אודה את יי׳ (שם שם לה). ותאמר לאה זבדני אלהים אתי זבד טוב הפעם יזבלני אישי כי ילדתי לו ששה בנים (שם ל כ). חטאתי הפעם יי׳ הצדיק ואני ועמי הרשעים (שמות ט כז). ויאמר להם שמשון נקיתי הפעם מפלשתים כי עשה אני עמם רעה (שפט׳ יה ג). עלו הפעם כי הגיד לה את כל לבו (שם יו יח). — במשמ׳ עכשיו, עתה: אמותה הפעם אחרי ראתי את פניך כי עודך חי (ברא׳ מו ל). — אך הפעם: אל נא יחר לאדני ואדברה אך הפעם אולי ימצאון שם עשרה (שם יח לב). ועתה שא נא חטאתי אך הפעם והעתירו ליי׳ אלהיכם (שמות י יז). זכרני נא וחזקני נא אך הפעם הזה האלהים ואנקמה נקם אחת משתי עיני מפלשתים (שפט׳ יו כח). — פעם פה פעם שם, פעם אחת פה ופעם שנית שם: המיה היא וסררת בביתה לא ישכנו רגליה פעם בחוץ פעם ברחבת ואצל כל פנה תארב (משלי ז יא–יב). — כפעם בפעם, ככל פעם, כמו הפעמים הקודמות: וירא בלעם כי טוב בעיני יי, לברך את ישראל ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו (במד׳ כד א). ויקץ (שמשון) משנתו ויאמר אצא כפעם בפעם ואנער (שפט׳ יו כ). ויעלו בני ישראל אל בני בנימן ביום השלישי ויערכו אל הגבעה כפעם בפעם ויצאו בני בנימן לקראת העם הנתקו מן העיר ויחלו להכות מהעם חללים כפעם בפעם במסלות (שם כ ל–לא). ויבא יי׳ ויתיצב ויקרא כפעם בפעם שמואל (ש"א ג י).

וישב המלך על מושבו כְּפַעַם בְּפַעַם אל מושב הקיר (שם כ כה). — פַּעַם אחת, כמו בבת אחת, יחד: ואת כל המלכים האלה ואת ארצם לכד יהושע פַּעַם אחת כי יי' אלהי ישראל נלחם לישראל (יהוש' י מב). — בְּפַעַם אחת, כמו"כ: הוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל בְּפַעַם אחת (דהי"א יא יא). — וּפַעַם אחת בטשמ' פתאם, ברגע אחד: מי שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פַּעַם אחת כי חלה גם ילדה ציון את בניה (ישע' סו ח). — ובמספרים, מספר פלוני כך וכך פְּעָמִים: ויאמר המלך אל יואב שר החיל אשר אתו שוט נא בכל שבטי ישראל מדן ועד באר שבע ופקדו את העם וידעתי את מספר העם ויאמר יואב אל המלך ויוסף יי' אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פְּעָמִים ועיני אדני המלך ראות (ש"ב כד ב—ג). ומחזה אל מחזה שלש פְּעָמִים (מ"א ז ד). והצלעות צלע אל צלע שלוש ושלשים פְּעָמִים ובאות בקיר אשר לבית (יחזק' מא ו). ואלו חיה אלף שנים פַּעֲמַיִם וטובה לא ראת הלא אל מקום אחד הכל הולך (קהל' ו ו).—ובתו"מ: שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים (פסחי' י ד). שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת (מה נשתנה, הגדה של פסח). היה עושה מצוה אחת כל היום אינו מברך אלא פעם אחת, היה מפסיק ועושה מברך על כל פעם ופעם אחת ואחת (תוספת' ברכ' ז טו). הנכנס לחנותו של בשם והריח ריח אפילו ישב שם כל היום כלו אינו מברך אלא פעם א', נכנס ויצא נכנס ויצא מברך על כל פעם ופעם (בבלי שם נג). פעמים שולחין לה (למורדת על בעלה) מבית דין, אחת קודם הכרזה ואחת לאחר הכרזה (רמי בר חמא, כתוב' סג:). פעמים מדבר עמם, אחת בספר ואחת במלחמה (ת"כ, סוטה מג.). אלמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים פעם אחת בחדש[1]) דים (תנא דבי רבי ישמעאל, ברכת הלבנה). — ובספור, *פַּעַם אחת, פעם מן הפעמים, בזמן מן הזמנים: פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום (ר' יוסי בן קסמא, אב' ו ט). פעם אחת מצאו את אחי אמא ישן ושרפו את ביתו (רבי אליעזר בן יעקב, מדות א

1) [בסנה' (מ.): בכ׳ חודש וחדש.]

ב). פעם אחת היינו יושבין לפני רבי שמעון ואמר לנו ענו כולכם ואמרו חלוץ הנעל חלוץ הנעל (רבי יהודה, ספרי דבר' רלא). פעם אחת היתה בתו (של אדם חסיד) עוברת לינשא ושטפה נהר (ירוש' דמאי א ג). שפעם אחת הייתי עובר לפני בית קודש הקדשי' רוכב על סוסי ביי"ה שהל להיות בשבת ושמעתי בת קול יוצא' מבית קודש הקדשים וכו' וכל דא מן הן אתת ליה אלא פעם אחת היה יושב ושונה בבקעת גינוסר וכו' (אחר, שם חגי' ב א). שמונים זוג של תלמידים היו לו להלל הזקן וכו' פעם אחת חלה ונכנסו כולן לבקרו וכו' (שם נדר' ה ז). פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת וכו' (ר' יוסי, ברכ' ג.). פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים וכו' (ר' ישמעאל בן אלישע, שם ז.). פעם אחת נתארחתי אני ורבי למקום אחד והביאו לפנינו ביצים מצומקות כעוזרדין ואכלנו מהן הרבה (רב שמא בר חנינא, שבת לח.). שפעם אחת גזרה המלכות גזרה על ישראל שכל המניח תפילין ינקרו את מוחו וכו' (שם מט.). פעם אחת הלכתי לנציבין מצאתי זקן אחד אמרתי לו כלום אתה בקי בר"י בן בתירא וכו' (ר' יוסי, יבמ' קב.). פעם אחת הייתי מהלך בספינה אחת שנשברה והייתי מצער על תלמיד חכם שבה וכו' (ר"ג, שם קכא.). ובי היה המעשה, פעם אחת הדלקתי את הנר בלילי שבת ובאתי ומצאתי אותו במוצאי שבת דלוק ולא חסר כלום (ר' אליעזר, מד"ר ברא' יא). מעשה באחד שהיה לו נכסים הרבה והיתה נפשו רעה ולא נתן מצוה מימיו, פעם אחת נשתטה ונטל אש והצית בבתים שלו וכו' (פסיק' רב', עשר תעשר, קכז.). — *שוב פַּעַם: שוב פעם היו עולים לירושלם הגיעו לצופים וקרעו בגדיהם וכו' (ספרי דבר' מג). — *פַּעַם וּפַעֲמַיִם: כבר היה שמעון בן זמא עומד ותוהא עבר ר' יהושע שאל בשלומו פעם ופעמיים[1]) ולא השיבו, בשלישית השיבו בבהילות (מד"ר ברא' ב). — *פְּעָמִים ושלש: וכן עשו הראשים ונתועדו פעמים ושלוש ונשאו ונתנו בצורכי ציבורם (תקנות קנדיאה, הרטוס-קאסטו, 3). — ובסהמ"א: ויחפש לבן, זה היה פעם משונה[2]) שנכנס לשם לאחר שיצא (ברא' רבתי, אלבק,

1) [נ"א: פעם ושתים.]

2) [פעם שנית.]

18). ועתה שמע לקול דברי יוי, פעם אחת נסכלת עתה הוהר בעצמך (רש"י, ש"א טו א). הלא יואב התחיל פעם אחרת למנות העם למעלה מעשרים ולא כלה (פי' רש"י לדהי"א כז כד). שנים אומרין בפנינו גנב, משל אביו מעות לקנות בשר ויין בפעם שניית אחר שלקה (רש"י, סנה' פו:). אבל איסור הנתבשל בה פעמים הרבה ואם לא העלה ניצוצות כל שעה העלה פעם אחת (הוא, ע"ז עו:, ד"ה כך בשעת פליטה). ברישא דלא עבר עדיין אלא פעם אחת תני הרגיש דמשמע שהיה יודע ונותן אל לבו שהיה עובר אבל לא נרתע מן העבירה ועשאה, ובפעם שניה תני לא בזות לידו שאפילו על לבו אין עילה שתהא עבירה (הוא, ערכין ל:, ד"ה נעשית לו כהיתר). — ובמשמ' בבת אחת, כמו במקרא: בצר לי אקרא ה' וישמע וגו', כך דרך לשון הווה מדבר לשון עבר ולשון עתיד בפעם אחת (הוא, ש"ב כב ז). — *ובכל פַּעַם: אדון אחד ששמו רופוס והיה מפטפט בדברי תורה כנגד ר"ע והיה ר"ע מנצחו בכל פעם (הוא, נדרי' נ:, ד"ה ומן). ומי חסר כולי האי, דקאמרת אלף הככר, הכניסו אלף פעמים לכור עד שיעמוד על ככר אלמא בכל פעם חסר ככר (הוא, מנח' כט.). ובכל פעם ששותה מברך (הוא, החורש יג). — *וּפַעֲמֵי פְּעָמִים: הקטיר קומצה פעמים כשרה אמר רבי יהושע בן לוי פעמים ולא פעמי פעמים ור' יוחנן אמר פעמים ואפילו פעמי פעמים (מנח' כו.).—ובסהמ"א: יסף ה' עליכם ככם אלף פעמים, פעמי פעמים (מדה"ג דבר' א יא, הסגלה). — *פְּעָמִים שֶׁ, במשמ' יש פעמים שׁ: כהן גדול פעמים שהוא פוסל (יבמ' ז ו). וכי באיזו שעה הממונה בא לא כל העתים שוות, פעמים שהוא בא מקריאת הגבר או סמוך לו מלפניו או מלאחריו (תמיד א ב). פעמים שאדם קורא אותה שתי פעמים בלילה, אחת עד שלא עלה עמוד השחר ואחת משיעלה עמוד השחר (ר' שמעון, תוספת' ברכ' א ב). פעמים שהכתמים מביאים את האשה לידי זיבה (שם נדה ג ה). והתעלמת, פעמים שאתה מתעלם ופעמים שאי אתה מתעלם (ספרי דבר' רכב). פעמים שהשנים מאפילות ותמרים מטילות שאור לאחר ראש השנה של עולם וחן מתעשרות לשעבר (ר' זעירא, ירוש' שביע' ה א). פעמים שהיא שוקעת תחת הגלגל והיא דרוסה והיא נראית שאינה דרוסה (שם מעש"ות ג ה). פעמים שהוא נעשה כיוצא בהם, פעמים שהן נעשים כיוצא בו (ר' סימון, שם פסחי' ה ו). אם כדעת הוו שאמר אבא פעמים שהוא מקדים שמים לארץ, פעמים שהוא מקדים ארץ לשמים (ר' לעזר, שם חגי' ב א). נשבעתי ואקיימה, פעמים שאינו מקיים (חנינה בן אחי ר' יהושע, ירוש' נדר' ג א). פעמים שאדם הולך לכרמו לידע אם הגיעו ענבים לבצירה וכו' (רב נחמן שבת יז.). פעמים שאדם בא מן השדה בערב וחבילתו על כתיפו ומעלה ומניחה על גבי סוכתו כדי ליבשה ונמלך עליה לסיכוך (ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן, סוכה יב.). פעמים שאדם נשבע על טענת עצמו (ר"א בן יעקב, כתוב' יח.). פעמים שהבעלים משלמין כמה פרות לשוכר (ר' זירא, ב"מ לה:). אע"פ שרפת בקר היא, פעמים שאדם עושה דירתו כרפת בקר (ב"ב לח:). פעמים שהיא (החמורה) פוחתת (לולד) ופעמים שהיא מוספת (מד"ר בראש' כ). בנוהג שבעולם אדם רוכב על החמור פעמים שסורח עליו ומכהו, פעמים ששוחק עליו ומכהו (שם ויקר' טו). אדם חייב לחבירו הולכים אצל דיין, פעמים שהוא עושה שלום ביניהם ופעמים שאינו עושה שלום ביניהם (פסיק' רב', עניה סוערה, קמט.). —*ובלי שֶׁ, באותה משמ' בפרט בגגוד, פעמים כך, פעמים כך: יכול כל מרשיעים לוקים ת"ל והיה אם בן הכות הרשע פעמים לוקה ופעמים אינו לוקה (ספרי דבר' רפו). כל ימים שהיה שמעון הצדיק קיים היה נר מערבי דולק, משמת שמעון הצדיק פעמים כבה פעמים דלק (ירוש' יומא ו ג). לוקחין מנשים זיתים במועד בגליל העליון שפעמים אדם בוש למכור על פתח ביתו ונותן לאשתו ומוכרת (רשב"ג, ב"ק קיט.). מה סמים הללו מהן ירוקין, מהן אדומים, מהן שחורים, מהן לבנים, כך שמים פעמים ירוקין, פעמים אדומים, פעמים שחורים, פעמים לבנים (מד"ר בראש' ד). המתהפכת, שהם מתהפכים, פעמים אנשים, פעמים נשים, פעמים רוחות, פעמים מלאכים (שם שם כא). רבי חנינא בר פפא שאל לרבי שמואל בר נחמן מהו דכתיב ואני תפלתי לך ה' עת רצון, אמר לו שערי תפלה פעמים פתוחים פעמים נעולים (שם דבר' ב). אי מה לבנה זו פעמים חסרה פעמים יתרה יכול אף ישראל בן ת"ל ברה כחמה (שם שה"ש, מי זאת

הנשקפה). מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב זכו׳ וחלא פעמים הללו פעמים מגולין פעמים מכוסין זכו׳ (שם שם, מה יפו פעמיך). — ובסהמ״א: עשיר ישכב, ימות בעשרו ופעמים שלא יאסף לקבורה (רש״י, איוב כז יט). שלם וכעת, מקומות הם וכעת כמו וכענת, פעמים קורהו כך ופעמים כך (הוא, עזרא ד יז). ועל, כמו ועליו מטה מנשה, בסמוך, וכן פתרונו סמוך לבנין ידו והמקרא לא דקדק בלשונו, פעמים שהוא אומר על ידו ופעמים שהוא אומר עליו (הוא, במד׳ ג ג). פעמים יהיה רצון המדבר לקצר דבורו במקום שלא תקצר ההבנה וכו׳ ופעמים יהיה רצון המדבר לקצר דבורו שלא יובן רצונו (ר״א הקראי, גן עדן, שחיטה, פתיח׳, פא:). ופעמים יהיה היום קודר בלא חמה וימשך לזה שיחללו שבת (תקנות קנדיאה, 9). — *ובאותה משמ׳ לִפְעָמִים: לפעמו, לבא בקרבו לפעמים (רש״י, שפט׳ יג כה). האי מדויל והאי לא מדויל, דרך היאורים לייבש כשהנהר שהם נמשכין ממנו מתמעט לפעמים (הוא, ב״ב יג:). ולפעמים טרם יודע בקהל אודות הבשר ההוא אם נשחט ונבדק בכשרות (תקנות קנדיאה, 26). — *אותן פְּעָמִים, *פְּעָמִים אחרים: וחנותי את אשר אחֹן, אותן פעמים שארצה לחון (רש״י, שמות לג יט). ואת הפעם, מכלל דפעמים אחרים שמש ולא עלו בדעתו (הוא, יבמ׳ סג.). — ואמר הפיטן: ליחד אל איום שתי פעמים ביום להתפלל יום יום ערבים ושחרים (רשב״ג, אזהרות, שמור לבי). קראי לאל מעונה, בכל פעם ועונה (הוא, שכחי יגונך, קונטר׳ הפיוטים סט, מק״נ, 43). דלים ואביונים מיחדי פעמים בהתחננם היום בעד גשמי מים והרויחם ואמר לצרותיהם די (דוד אבן בקודה, פיוט לגשם, ידיעות מכון שוקן ד, רלג). — *פַּעֲמֵי רְגָלִים, שלש רגלים, פסח, שבועות וסכות: מה היונה הזאת תמה כך ישראל נאים בהילוכן כשהן עולין לפעמי רגלים (מד״ר שה״ש, הנך יפה). מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב, א״ר יודן אפילו הדיוט מקלס בלשון זה גנאי היא לו ואת אומר מה יפו פעמיך, אלא אינו מדבר אלא מפעמי רגלים (שם שם, מה יפו). מעשה באחד ששכח לנעול דלתי ביתו ועלה לפעמי רגלים וכשבא מצא הנחש קשור בטבעות דלתותיו (שם שם). בני איני תובע מכם דבר אלא כשיולד לאחד מכם

בן בכור יהא מקדישו לשמי וכו׳ וכשאתם עולין לפעמי רגלים תהיו מעלין אותו וכל זכרים שלכם להראות לפני (שם שם). ושם נעלה ונראה ונשתחוה לפניך בשלש פעמי רגלינו ככתוב בתורתך וכו׳ (תו״א מלך רחמן, מוסף שלש רגלים). — ב) במשמ׳ העקרית, ש״כ, נרדף עם רֶגֶל, נהוג יותר במליצה, Fuss; pied; foot: בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא מדוע אחרו פַּעֲמֵי מרכבותיו (שפט׳ ה כח). תרמסנה רגל רגלי עני פַּעֲמֵי דלים (ישע׳ כו ו). ואחרב בכף פְּעָמַי כל יארי מצור (שם לז כה). מה יפו פְעָמַיִךְ בנעלים בת נדיב (שה״ש ז ב). תמך אשרי במעגלותיך בל נמטו פְעָמָי (תהל׳ יז ה). רשת הכינו לִפְעָמַי כפף נפשי כרו לפני שיחה (שם נז ז). ישמח צדיק כי חזה נקם פְּעָמָיו ירחץ בדם הרשע (שם נח יא). הרימה פְעָמֶיךָ למשאות נצח (שם עד ג). צדק לפניו יהלך וישם לדרך פְּעָמָיו (שם פה יד). פְּעָמַי הכן באמרתך (שם קיט קלג). שמרני יי׳ מידי רשע מאיש חמסים תנצרני אשר חשבו לדחות פְּעָמָי (שם קמ ה). גבר מחליק על רעהו רשת פורש על פְּעָמָיו (משלי כט ה). — ובתו״מ: שפתותיך יביעו דעת וכליותיך תעלוזנה מישרים ופעמיך ירוצו לשמוע דברי עתיק יומין (ברכת חכמים בצאתם מביהמ״ד, ברכ׳ יז.). — ובסהמ״א: חשתי ואבא לא אחרו רגלי חרבוני קיץ ולא מהמהו פעמי סופות סער ולא בוששו צעדי חגורי שלח (מנחם, אגרת אל רב חסדאי, תשו׳ תלמידי מנחם XXXIII). ואולם אחרי אשר יעור משנתו יתן אל לבו לשים פעמיו אל מעון דביר אלהינו (תקנות קנדיאה, 10). — ואמר הפיטן: לעבדו ולאהבו בלב ולדבקה בו ולתמוך בנתיבו פעמים ואשורים (רשב״ג, אזהרות, שמור לבי). ולימינם (של ישראל) רעם, ולשמאלם זעם, לבל תשטה פעם ותמוט רגליהם (רמב״ע דיואן נג, בודליאנה). הן אם אחרו פעמי מרכבותי ונעצרו יחד נכמרו נחומי עליכם וגברו (ר״י הלוי, יה למיחלים, שעה״ם 109). — ואמר המשורר: אשר מדי הולכים פעמיו בדרכים מאורות נחשבים והיו נקדרים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, תשובות על דונש, 3). כנור דמות פעם ליד פחד בלי שוק דבקו יחד ולא נתחו (רמב״ע, אם קדחו שעה״ם 65). שור כי יפיפיה רבידיה רצפת אחשורש בידיה תרקע בכף פעם לך פעם רצפי צעדיה (קטע כ״י גנזי קהיר ביד דר׳ שפירא ושינגטון, לפי דעפו

רסנ"ג): ביני ובינך ים דמעות יהמו גליו ולא אוכל עבר אליך אך לוא פעמיך לעברו קרבו או נבקעו מימיו לכף רגליך (ר"י הלוי, מה לך לביה, סעה"ס 92) הלא גלח בתער השכירה זקן כל איש ושער הפעמים (דיוחן אלעזר בן יעקב הבבלי, פוזננסקי, Babyl. Geonim, 62). — ג) כלי מלאכה, בעין פטיש קטן: ויחזק חרש את צרף מחליק פטיש את הולם פַּעַם [1]) (ישעי' מא ז). — ובתו"מ: היא דהוא אמר זאת הפעם עצם מעצמי זו היא של אותה פעם, זו היא שהיא עתידה להקיש עלי כזוג (מד"ר ברא' יח). — ובסהמ"א: חרשי ברזל יסעו על הרוב בארץ ועמהם ישאו מפוח ופעם (אמבו"ם) ויעשו מלאכתם בשבתם לארץ (ר"פ בלוך, סבילי עולם ב, כ:). — ואמר המשורר: עלי רקת זמן הרע עצתי שם כמו פעם (רמב"ע, תרשיש ח רכז, 23).

פַּעֲמָה [2]), ש"נ, מ"ר כנ' פַּעֲמֹתָיו, — רגל, כרע, עמוד של כלי או מכונה, Fuss, Pfeiler; piéd, pilastre; foot, pillar [3]): ויצקת לו (להארון) ארבע טבעת זהב ונתת על ארבע פַּעֲמֹתָיו ושתי טבעות על צלעו האחת ושתי טבעות על צלעו השנית (שמות כה יב). ויצק לו (להארון) ארבע טבעת זהב על ארבע פַּעֲמֹתָיו ושתי טבעת על צלעו האחת ושתי טבעת על צלעו השנית (שם לז ג). וארבעה אופני נחשת למכונה האחת וסרני נחשת וארבעה פַּעֲמֹתָיו כתפות להם (מ"א ז ל). — ובתו"מ במשמ' רגל או צעד: מעשה באחד שהיה כותב ברכות והלך ר' ישמעאל לבודקו כיון שהרגיש בקול פעמותיו של ר' ישמעאל נטל תכריך של ברכות וזרקן לתוך ספל של מים (ירוש' שבת יו). — ואמר המשורר: בחבלי חעני תשב אחווה עניה פעמותיה כבולות, מפרק עול פרק

1) [י"ת הולם פעם, דמטפח בקורנסא, וכן רב המפרשים, אך השבעים והוולג' תרגמו בלשון פַּעַם אחת, ביחד.]

2) [אין פעמה במ"י במקרא, ורב המפרשים רואים במ"ר פעמות צורת רבוי של פַּעַם, המשמשת בשמושים מקבילים לאלו של ידות מן יָד.]

3) [כן ת"י (איזתורוי) וראב"ע (רגלים), ורב המפרשים פרשו זויות. אונקלוס: זויותיה; ריב"ג: צדדיו וזויותיו; רש"י: כתרגומו וכו'; שבעים: κλίτη בלוי צלעות; וולגטה: angulos.]

עול צוארנה והמוטות תמוטט באילות (רסב"ג, JQR יולי 1913, עמ' 72).

פַּעֲמֹן, פעמון, ש"ז, מ"ר פַּעֲמֹנִים, סמי' פַּעֲמֹנֵי, — כלי להשמיע קול, כעין כוס של מתכת ובתוכו זוג כעין לשון מטלטל, וכשמניעים הכלי הזוג מקיש בדפני הכוס ומצלצל, Glocke; cloche; bell: ועשית על שוליו רמני תכלת וארגמן ותולעת שני על שוליו סביב ופַעֲמֹנֵי זהב בתוכם סביב פַּעֲמֹן זהב ורמון פַּעֲמֹן זהב ורמון (שמות כח לג–לד). ויעשו פַּעֲמֹנֵי זהב טהור ויתנו את הַפַּעֲמֹנִים בתוך הרמנים על שולי המעיל סביב בתוך הרמנים פַּעֲמֹן ורמן פַּעֲמֹן ורמן (שם לט כה–כו). — ובתו"מ: למה הדבר דומה לפעמון זהב והגיל שלו מן מרגליות (מד"ר ויקר' כז). — ואמר הפיטן: דודי לכה נסב אלי גנים, לארות נרדים כם ושושנים, כמה תהי יעלה בבין תנים, הקץ לכנורי ופעמוני, וכסוף ליין רקחי ורמוני (הוצה לפסח, הגדה מלוירה וונק', כ"י בריט' מוז', 13). — ואמר המשורר: כי אשנה תהלותיו בפי כפעמונים ישירוהו מתי מוסר ויהגו בצדקותיו ימי עולם ושנים (רסב"ג, כי אשנה תהלותיו, שירי שלמה, דוקס, 18). ואת יונה חבצלת שרונים, ושוליך מלאים פעמונים, ורמוני מעיליך זהובות, אשר ידעו מעילי אהרנים (הוא, ואת יונה, סעה"ס 37). גבור לבשם מעיל חכמה, וחסד כרמון לו והתם פעמונו (אליעזר בן יעקב הבבלי, פוזננסקי, Babyl. Geon., 76). לך התם והישר כפעמונים לשוליך ונדבתך ידועה בך והיא ממך ואליך (ר"י הלוי, סגבתני כדיבתך, סעה"ס 91). ואתרעם גבירי ממך לך, ואשמיע לך קול פעמוני, ואזני ארצעה אל אהבתך, ואל עול חשקי אטה גרוני (עדרוס הלוי, קטע כ"י גני' ספירה). — ־וחלון פַּעֲמוֹן, אחד מן שלש מאות וששים וחמש חלונות הרקיע, נקדות מדמות בגלגל הרקיע שמהם השמש כאלו יוצא בכל יום [1]): מקום שה־מה זורחת בו בתקופת תמוז והוא חלון פעמון והולך וסובב לאחוריו ומהלך כל היום המזרח והדרום ועולה ושוקעת כנגדו במערב (ר"ח, עירוב' נו.).

1) [עי' ערך חַלּוֹן (1592) ודברי הירוש' (ר"ה ב ה): שלש מאות וששים וחמש חלונות ברא הקב"ה שישתמש בהן העולם מאה ושמונים ושתים במזרח ומאה ושמונים ושתים במערב ואחת באמצעו של רקיע.]

*גִיל. — *זוּג. — מְצִלָּה. — *נְקִישָׁה. — *עִנְבָּל. — צְלִיל. — *צִלְצוּל. — *צִלְצֵל. — *קַרְקֵשׁ. — *קִרְקֵשׁ. — *קִשְׁקֵשׁ.

***פִּעְנָה** [1]), ג"כ מְפַעֲנֶה, — כמו פִּעְנֵחַ, ואמר הפיטן: סוד השם ליריאיו פשטנים ורבנים, עמקיה ורזיה דולים מבורות ספונים, פירות פיהם משביעים מכופנים, צפונות מגלים וספונות מפענים (ר' אליעזר בן נתן, מרשות מחוקקים, MGWJ 1895, עמ' 35).

***פִּעְנוּחַ** [2]), ש"ז, — שה"פ מן פִּעְנֵחַ, פעלת מי שהוא מְפַעֲנֵחַ, גִּלּוּי צפונות, באור סודות: ונוסיף דברינו פירוש ופיענוח כמות שאמרנו לטוען לו וכו' (דונש, תשו' על רסע"ג 102). — ואמר הפיטן: שפך שיחו ללוקח רוחו וצורו הבטיחו בטובת פענוחו ובן מאה ועשרים כהלך לנוחו לא כהתה עינו ולא נס לחה (ינאי, קטע גני' JQR 1910 יולי, עמ' 109).

***פִּעְנֵחַ** [3]), פִּעְנַח, פ"י, — פִּעְנֵחַ פלוני צפונות, גלה ובאר סודות, הפיץ עליהם אור, enthüllen, aufhellen, dévoiler, éclaircir; to unveil, elucidate: המעורר ישנים והמקיץ נרדמים מחיה מתים ורופא חולים פוקח עורים וזוקף כפופים המשיח אלמים והמפענח נעלמים (נשמת כל חי, שחרי' שבת ויו"ט, ספרד'). בעל הרחמים יאיר עיניך במאור תורה ויאזרך חיל ועצמה לפענח סתומיה (תשו' הגא' הרכבי תנג). לדלות בארות עמוקים לפענח ... תושייה להשקות עדרים (תשו' ר' שלמה, הלכות מסדר נשים, מעשה הגאונים קח). ראשית חכמה סודם לפענח ליראי ה' סודות ספרים סתומים חתומים לפרש יותר מקדמוני (שבתי דונולו, חכמוני, הוצא ע"י שד"ל, כרם חמד ח, 100). ואני כבר פיענחתי בעידותי מן הנמצא בכתוב כי הן תיבות כולן רוכבות על העושים בצירופן (דונש, תשו' על רסע"ג 124). לפרש מסתריה (של התורה) לפענח רזי תעלומיה לגלות ולפרסם עמקי צפוניה (ספר אלדד הדני, שאלת אנשי קירואן מר' צמח גאון, אפשטין). מצות יי' לצמאים מרווים מורים ומפענחים (יהודה הדסי, התימה אשכל הכפר). מחפשים מפשפשים סתרי תורה בחדרי חדרים: מפענחים צפונותיה ונבעו מצפוניה (ר"מ מרוטנבורג, שערי תשובה תעו). מפענחי צפונות כהחרש והמסגר (תשובות חכמי רומי לחכמי פריס, ציה"ח לשד"ל ח). הלא לאלהים פתרונים המפענח נעלמים (סו"ת פרח מטה אהרן קכג, כ:). — ואמר הפיטן: סדור המרכבת חזה בתעצומות, עניו המפענח צפונות וסתומות (יוסי בן יוסי, מובא בסה"ש לריב"ג, פענח). רעבים לפענח דתיה פענח מדותיה, צמאים גמות חרותיה גלה להם עדותיה (ר"א קליר, קפאון סק, קרוב' שבת פרה). אין להבין תקף מפעלתיך אין לפענח עמק פלאותיך (הוא, אין לשוחה, סלוק שבת פרה). ירח אשר לא פענח לראשונים, כמום לצפון חדשים גם ישנים, לראש הושם לארבעה ראשי שנים (הוא, אדון מקדם, קרוב' שבת החדש). מן ההר למעוניו מהר וקרא לענו נקדש שבעה בעננים נחגו לפענח לו עניניו (הוא, מן ההר, קרובי א שבוע'). ראה ערום ועריה ונאנח, ולעקודו סוד זה פענח (הוא, איכה את אשר, קינ' ט"ב). עורכי מערכך מישרי הדורים, מפענחי צפוניך ומגלי מסתורים (הוא, החרישו, שם). נורא שוכן מרומים סולח לפשעי אשמים ומפענח נעלמים (הוא, אחר לאלהים, סחרית לוס כפור, מחזי איטלי ב, פד.). מי יגלה עומק סלסולך, מי יפענח נצות מסלסלך (הוא, מי ימלל, סלוק מוסף לוס כפור, שם. שם קכה.). ובשלישו לפענח ולעבר, ולערבי חדשיו בערבי ישועה לגבר (אלעזר ברבי אבון, ובני ליון, ידיעות מכון שוקן ה, רעח). כי נתן לכם ירח אשר פענח לראשונים, יען כי הוא ראש למקראי זמנים (שם רעט). מחור פענח רזים מדות מפריזים (משלם בר קלונימוס, אפיק רנן, יוצ' ב...

1) [פעל שיצרו הפיטן לצרך החרוז.]

2) [עי' פִּעְנֵחַ, הערה.]

3) [בשמו המצרי של יוסף צָפְנַת־פַּעְנֵחַ (בראשי' מא מה), שעקר הוראתו אולי: האל אומר (ש)יחיה, הבינו קדמונינו צפנת כמלה עברית במשמ' צפונות, וכנראה כִּוֵּן לכך אף הנקוד, והואיל ויוסף הוא פותר רזי החלום, נראה להם כפרוש כל השם: מגלה צפונות, דטמירן גלין ליה (ת"א). ולפי זה השתמשו ביחוד בפיוט בפעל המחדש במשמ' זו. והיום נוהגים ליחד שמוש הפעל להוראה: פתר כתב רזים, entziffern; déchiffrer; decipher. ואלה דברי ריב"ג: ואמר התרגום בצפנת פענח גברא דטמטרן גלין ליה והלכו כל הפיטנין על הענין הזה וכו' (סה"ש פענח). וראב"ע (בראשי' מא מה): אם זו המלה מצרית לא ידענו פירושה ואם היא מתורגמת לא ידענו שם יוסף וכו', ע"כ. ועי' השמוש בצרוף צפנת פענח במשמ' דבר צפון. ובא גם פַּעְנֵחַ בלבד בכנוי ליוסף: הושענא וכו' למען פענח בנוף נתכנת (ישע"ג הושענות, סדור רסע"ג, רמג).

פסח). ליל שמורים פ ע נ ח צפנת מעבדיו (מחיר, ליל שמורים אדיר, מעריב ב פסח). באר תורתו למפענחים הקשיבו (יהודה, אשאל לאלהי, יוצ' שבת חוה"מ סכות). אלהג אלמד השם השמיני לאום עמוסה, להג נשא אפענח במלה פרושה (סדר רב עמרם גאון ב, תיקון ליל שבת צין ד"ס ליו"כ). עמוד החן עמוד ברשות אלהים מגלה רז מפענח סתורות וברשות כל נבוני ואצילי קהלנו ויתר החבורות (בערס יערוך לבי אמרות, פיוטים לחתן, קדור מנהג ארם צובה). — ואמר המשורר: ואהבתי לבן פרת יהוסף עלי כל אהבה גדלה ועצמה לגור אריה וילד שעשועים וצפנת פענח כל סתומה (יוסף אבן חסדאי, הכלבי מן, עמע"ס 29). ארון דת אש וחכמה ראש ישיבה מפענח בחכמתו צפונות (אליעזר בן יעקב הבבלי, Babyl. Geonim, פוזננסקי, 72). זכם יוסף וכו' אשר נקרא מפענח צפונים (ד"ס של יהודי מלכים וא"י ב, יעקב מן, 76). קראוך פני המהללים גדולה כל בני קדר וחנך בחן דויד ביום מלך בחברון וחן יוסף ביום פענח ספונך (שם שם 265). ידיד בחייך שמע נא שירי בהגיונה אם את מפענח צפונה תשמע ותבינה (ר' סעדיה בן יוסף המאוחר, מטמוני מסתרים, כח). מה לך לבבי וכו' חפש באנה ואנה ועשה כראשונה ושאל מפענח בבינה נשיא לתימנה (שמריה, מה לך, שירי תימן, 22). — ופִּעְנַח אור על דבר, ואמר המשורר: עליהם יפענח אור ומימיו מטהרי פניהם בעדן אור וכלך תעטרי (יוסף בן ישראל, אויומה בהר המור, שירי תימן, 55). — ופִּעְנַח את הפצע, גלה אותו, ואמר הפיטן: אם פג פיצעו יפענחינו (ינאי, קרובי לס' ויקרא, זולאתי, קמא). — צָפְנַת פַּעְנֵחַ במשמ' דבר נסתר שנתגלה: שם כתם אופיר ושהם יקר וספיר וברזל ונחשת ופטדה וברקת ובדיל ועפרת זדר וסחרת ותרשיש זבדלח גפרית ומלח וכל צפנת פ ע נ ח [1] (רמב"ע, חי בן מקיץ, כהנא ב, 49).

— פע', *פֻּעְנַח, — שפענחו אותו: ושמא תאמר שהיתה (התורה) כתובה על ספר עדיין לא נבראו בהמה והיה לפשוט מהם עור לעשות גויל לכתוב עליו, ואם תאמר על כסף וזהב או מיני מתכות עדיין לא נבראו לא נזדככו ולא פ ע נ ח ו (מדרש כונן, ביהמ"ד ילינק ב). — ואמר הפיטן: ספונים פ ע נ ח ו [2] מאימת דר שמים

1) [איגר (עמ' 141): וכל מיני פענח.]

2) [מנק': פֻּעְנָחוּ.]

שאת קול ה' על המים (ר"א קליר, אלופים, תשלום סיבה ללונץ, 204).

א. *פַּעְפּוּעַ [1] ש"ז, ג"ר פעפועין, — מין ממיני הירקות, Meersenf; cakile [2]: שמואל בר שילת בשם רב פ ע פ ו ע י ן וגדגדניות וחלוגלוגות מערבין בהן, בעון קומוי אילין אינון אמר לון קקולי והנדקוקי ופרפחיניה (ירוש' ערוב' ג א, וכעין זה שם שלה א ה, בבלי ערוב' כח).

ב. *פַּעְפּוּעַ [3], ש"ז, — א) פַּעְפּוּעֵי הברזל, חלקי הברזל המפעפעים ומרככים באש [4]: והלא מצרף, כשכלי מתכות חם ונותן לתוכו צונן מחזקים את הכלי וזו היא גמר מלאכת הצורפין שרתיחת האור מפעפעתו וקרוב להשבר והמים מצרפין פ ע פ ו ע י ו (רש"י, שבת מא:). — ב) דבר המפעפע, בוקע ועולה בנוזל: כתב ה"ר אליעזר ממיץ שמה שחמץ בפסח במשהו היינו דוקא בדבר לח אבל יבש כגון חטה הנמצאת בצלי חותך מקום פ ע פ ו ע ו לפי אומד דעתו ודיו (מרדכי, פסחים תקנב). וכל דבר שיש לו פ ע פ ו ע שנפל למקום ידוע מהחתיכה בצלי אף על פי שיש בחתיכה לבטל האיסור צריך נטילת מקום (שו"ע יו"ד קה ה). דבר שיש לו פ ע פ ו ע בצלי אם היה אחד חם ואחד צונן התחתון גובר (שם שם ו).

*פִּעְפַּע [5], פִּעְפֵּעַ, פ"י, — כמו פִּצְפֵּץ, בקע לבקיעים, zerschlagen, zerspalten; briser, fendre; to shatter, split: הנוטע בעציץ שאינו נקוב חייב בערלה ר' יוסי אמ' מפני שהשרשין מ פ ע פ ע י ן אותו (ירוש' ערלה א ב). החופר החורץ וכו' המפעפע וכל דבר שהוא להנייי קרקע חייב משום חורש (שם שבת ז ב). שאלו את רבי אליעזר דורות האחרונים

1) [אין השם בעקר אלא צמח המפעפע, בוקע ועולה מן האדמה, ועי' פִּעְפַּע הערה, והערה לערך א. פֶּטֶר, פִּטְרָה.]

2) [כך לפי לֹו, Flora IV, 78, ועי' שם.]

3) [בתו"ם באה המלה כמקור ארמי פַּעְפּוּעֵי: שריקא טויא שרי, פ ע פ ו ע י ביעי אסור (רב חסדא, שבת קט.), ולפי זה נוצרה צורת שה"פ בעברי.]

4) [עי' פִּעְפֵּעַ, (עמ' 5073) הערה 1.]

5) [מן הארמ' פעפע, הנמצא בתו"ם, והוא פצפץ בעברי' שבמקרא (עי' שם), וכן בסורי' פ ע (ע) במקום פציץ, נפץ בעברי', וכן בא אף בעבע (עי' שם) במקום בצבץ במשמ' קרובה אל פעפע.]

בשרים מן הראשונים, אמר להן עדיכם (בבית הבחירה יוכיח(ו), אבותינו העבירו את התקרה, ויגל את מסך יהודה, אבל אנו פעפענו את הכתלים' האומרים ערו ערו עד היסוד בה (סס יומא א ח). עשרה דברים קשים נבראו בעולם הר קשה ברזל מחתכו, ברזל קשה אור [1]) מפעפעו, אור קשה מים מכבין אותו וכו' (ר"י, ב"ב י.). מים ראשונים נוטלין בין בחמין בין בצונן, אחרונים אין נוטלין אלא בצונן מפני שחמין מפעפעין את הידים [2]) ואין מעבירין את הזוהמא (חול' קה.). — ובסהמ"א במשמ' רכך, התיך [3]) : והלא מצרף, בשכלי מתכות חם ונותן לתוכו צונן מחוקים את הכלי וזו היא גמר מלאכת הצורפין שרתיחת האור מפעפעתו וקרוב להשבר והמים מצרפין פעפועיו (רש"י, שבת מא:). מדוע הברזל אש מפעפעו ואין אש מפעפע את האבן, לפי שהברזל נוח לכפוף בעבור לחותו משא"כ באבנים שאין בהם לחות כלל ולזה מתלהבים ונשרפים אבל אינם נתכים (עוזיה כץ, מעשה טוביה ה ב, עג.). — וכפ"ע, פִּעְפַּע הריח, פִּעְפַּע הארס, בקע לו דרך, חלחל והתפשט לכל הצדדים: אמו (של אלישע בן אבויה) כשהיתה מעוברת בו היתה עוברת על בתי ע"ז והריחה מאותו המין והיה אותו הריח מפעפע בגופה כאירסה של חכינה (ירוש' חגי' ב א). היה שם צרצור מלא יין מן היין העמוני וכו' והיה ריחו מפעפע (סס סנה' י ב). ג' מיני ארס הן, של בחור שוקע, של בינוני מפעפע [4]) ושל זקן צף (רב ספרא משום ר' יהושע דרומא, ע"ז כ:). וברגליהן תעכסנה וכו' היתה מביאה שפופרת של ביצה והיתה ממלאה אותה אפרסמון ונותנת אותה תחת עקיבה במנעלה וכשהיתה רואה כת של בחורים היתה רופסת עליה והיה אותו הריח מפעפע בהן כארס של עכנא (מד"ר ויקרי טז). היו מתענגים (ישראל במדבר) בנאות דשאים של באר והיה ריחן מפעפע בכל העולם (ר"ש בן יוסי לר"א בנו של ר"ש בן יוחאי, סס דבר' ז). היו מביאים גדיים וצולין אותן במערבה של עיר והיתה אותו הריח מפעפע בהם והיו מתים (סס איכה, א"ב: רביעית, עוזים היו סללי הרב). לריח שמניך טובים, ביוסף בן יעקב והכתוב מדבר, בשעה שמכרו אותו אחיו היה ריח בגדיו מפעפע בכל הדרך (מדרי שה"ש, גרינהוט א ג). — וּפִעְפַּע הַחֵלֶב, פִּעְפַּע הַבִּשּׁוּל וכדו', חדר והתפשט בבשר או בכלי: והאמר רב הונא גדי שצלאו בחלבו אסור לאכול אפילו מראש אזנו, שאני חלב דמפעפע (חול' לג:). מי דמי, דם לא מפעפע, בישול מפעפע (רב יצחק בר יהודה לרמי בר חמא, זבח' לו:). — ובסהמ"א: ששומן הטרפה נדבק לאלתר ומפעפע למים ונבלע בדבר קל (מרדכי, שבת שז). ואפילו אם יש שומן בבשר שבתוך הציר לא אמרינן דנעשה נבלה מחמת הדם וחוזר ואוסר מה שחוץ לציר דשומן מפעפע דכיון דדם הבלוע בשמנונית אין מפעפע גם השמנונית אינו אוסר (הוא, חולין תרעב). מפני שהופכים את העוף בשפוד בשעת צלייה ומפעפע עד מאוד (רי"ל מולכה, איר זרוע, כח:). אם נגע כבר חמץ בכבר מצה ושניה' המין ואין שם דבר המפעפען לא אסר אלא מקום מגעו בלבד לפי שאינו מבליע יותר (שו"ע או"ח תמז א). במה דברים אמורים שאין הכלי אוסר אלא כדי נטילה בירך עם גידו וביוצא בו דבר כחוש שאין בו כח לפעפע בכל החתיכה אבל גדי שמן שצלאו בחלבו אם אין בכל הגדי ששים כנגד כל החלב שבו אסור לאכול אפילו מראש אזנו שכיון שהוא שמן מפעפע בכולו (סס יו"ד קה ס). במה דברים אמורים כשבלעה איסור שאינו מפעפע אבל אם בלעה מן הדברים המפעפעין בטבען כגון שומן אוסרת חברתה (סס סס ז). — וּפִעְפַּע, בקע ועלה, צף והתרומם למעלה: מיד התחיל ארונו של יוסף לפעפע ועולה מן התהומות כקנה אחד (מד"ר דבר' יא). — ובסהמ"א: כאצבעתא בקירה, פי' רק כשמניח אצבעו בתוכו נעשה גומא וכשמגביה מפעפע ועולה ומתמלאת הגומא כאלו לא נשקעה בתוכה אצבע ולא היתה:

---

[1]) [ובמד"ר לקהל' ז ב (על י"ד דברים קשים): ברזל קשה והאש מפעפעתו, וכנראה הכונה כמשמ' הפעל פעפע בתו"מ: האש בוקעת וחודרת לתוכו. והמפרשים פרשו פעפע כלשון רכוך ואף הכניסוהו במשמ' זו לשימוש הלשון בסהמ"א, ואין זה מתאים לחוראת הפעל.]

[2]) [כלו' בוקעים את הידים ומחדירים את הזוהם לתוכן, במקום להעבירו. ואף רש"י המפרש מפעפעין, מרככין את הידים, ממשיך: ומבליעין בהן את זוהם התבשיל.]

[3]) [עי' בהערה 1.]

[4]) [חודר ובוקע לכל הצדדים. ורש"י: מפעפע בינתיים.]

גומא בתוכו (ר"ח, ערוב' נג.). — ״וּפְעְפֵּע האור, בקע ופרץ והתפשט: כי לא יצא דרך חחור רק האורות הבאים מלמעלה אבל הבאים מזעיר עצמו היו מ פ ע פ ע י ם ומכבצים כנז' (נפתלי צ"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, לט). ומן האור ש פ ע פ ע ו ויצאו מנצח דזעיר ונכנסו ברחל נבנת ונשלם וכו' (שם שם). — ״פִּעְפֵּע הביצה, טרף אותה בקערה [1]).

— התפ', מִפַּעְפֵּעַ: מה האגוז הזה אם הקשתו כלו מ פ ע פ ע, כך ישראל נוחים כאגוז (מד"ז שה"ש ו, בובר, 37).

פער,

מסנו ״הַפְעָרָה, *פְּעוּר, *פְּעִירָה, פַּעַר.

פָּעַר [2]), פ"י, פָּעַרְתִּי, פָּעֲרָה, פָּעֲרוּ, — פָּעַר את פיו פתחו לרוחה, כמו בתאוה לבלע דבר, aufsperren (d. Mund); ouvrir largement, bayer; to gape: לכן הרחיבה שאול נפשה וּפָעֲרָה פיה לבלי חק וירד חדרה וחמונה ושאונה ועלז בה (ישע' ה יד). פי פָּעַרְתִּי ואשאפה (תהל' קיט קלא). ויחלו כמטר לי ופיהם פָּעֲרוּ למלקוש (איוב כט כג).—וּפָעַר על פלוני בפיו בקצף: פָּעֲרוּ עלי בפיהם בחרפה הכו לחיי יחד עלי יתמלאון (שם טז י).—ובתו"מ: פ ע ר (עשו) פיו כגמל ואמר אפתח פי ואתה מכנים (ר' יצחק בר זעירא, תנחו' פנחס יג). — ואמר הפיטן: הזכר לערים נוה נארו, צרים אשר חומות ערערו, ועד היסוד ערו ערו, פימו דברו בגאות ו פ ע ר ו (ר"א קליר, אלילי מרעי, קרוב' שבת זכור). צר ואויב הלטיש עיניו, פיהו פ ע ר לשאוף ענו (משלם, במתי מספר, סליח' תענית אסתר). ארשת שפתי פציתי ו א פ ע ר, נצבתי להלל במקהל מצער (ר"י בן אביתור, ארשת ספתי, שעה"ש 13). אתעוררה אתגברה על שורה משתוררה פה פ ע ר ה על סוערה (כאב"ע, איפה בכי, איגר 144). עלי שחקו, ודתי רחקו, וחוק שוא חקקו, לא דברו יי', פ ע ר ו פיהם כארי נוהם, סלוח להם לא יאבה יי' (הוא, אל אל אקרא, שם 165). — ואמר המשורר: יבכו צמאיה עלי ענן אשר פיהם למלקוש יערף פ ע ר ו (רשב"ג, בימי יקותיאל, ברודי, 19). — *פָּעַר עצמו, פָּעַר פיו: מיד כעס עליו מנשה (על ישעיה) ואמר להם תפשוהו רצו אחריו לתופשו ברח מפניהם, פ ע ר ה חחרובית עצמה ובלעה אותו (פסיק' רבי' ויקח אליהו, יד.). — *וּפָעַר, פָּעַר עצמו (לבעל פעור), פָּעַר פיו של מטה, פנה לצרכיו: ה פ ו ע ר עצמו לבעל פעור זו היא עבודתו והזורק אבן למרקוליס זו הוא עבודתו (סנה' ז ו). איכה יעבדו, למעוטי מאי וכי תימא למעוטי ה פ ו ע ר עצמו לזובחים, מהשתחואה נפקא, מה השתחואה דרך כיבוד אף כל דרך כיבוד אלא למעוטי ה פ ו ע ר עצמו לטרקולים ס"ד אמינא הואיל ועבודתו בזיון הוא אף כל בזיון קמ"ל (סנה' סא.). מעשה בסבטא בן אלס שהשכיר חמורו לנכרית אחת כיון שהגיעה לפעור אמרה לו המתן עד שאכנס ואצא, לאחר שיצאה אמר לה אף את המתיני עד שאכנס ואצא אמרה לו ולא יהודי אתה אמר לה ומאי איכפת ליך נכנס פ ע ר בפניו וקינח בחוטמו והיו משרתי עכו"ם מקלסין לו ואומרים מעולם לא היה אדם שעבדו לזו בכך (ת"כ, שם סד.).—ובסחמ"א: עבודות הרבה קבעו עובדי כוכבים לכל צלם וצלם ולכל צורה וצורה ועבודת זה אינה כעבודת זה כגון פעור שעבודתו ש פ ו ע ר אדם עצמו לו ומרקולים שעבודתו שיזרוק לו אבנים או יסקל מלפניו אבנים (רמב"ם, עכו"ם ג ג). — ואמר המשורר: וּמֵעֶה שם עלי פתחה לשוער, בצאת המאכל המיד משער, בכל עת יהיה סגור ויער פתוח פיו בעת צאתו ו י פ ע ר (ר"י זברא, בתי הנפש, בספר שעשועים דודזון, 160). — ״וּפָעֲרָה ירך לגבר, ואמר הפיטן: היא (הסוטה) פ ע ר ה לנכרי ירך, לכן ציעורה בא (בהנפיל ירך) (ינאי, היא אסרה, קרובי לספר במדבר, זולאי, קסג). — ״פֹּעֶרֶת, שאול הפוערת פיה, ואמר הפיטן: טבע חותם ברית שם בשארו, בה חפן פ ו ע ר ת ואז תקפץ פיה (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יו"כ, קבץ מע"י גאו' ג, 4). יום מימים הוחס, יום כפור המיוחס, יודעיו חמול וחס, יוקשיו ל פ ו ע ר ת הם (ר"א קליר, יום מימים, מוסף יו"כ).

—פע', *פִּעֵר, — כמו קל: פעור יוכיח ש מ פ ע ר י ן לפניו בכל יום ואינו בטל (רנב, ע"ז מד:).

—הפע', ״הִפְעִיר, — כמו קל, ואמר הפיטן: חוספנו בחטאינו חמה להבעיר, המתנדבים כבני בית ל ה פ ע י ר, ומה יעצור כח רב וצעיר, ודוי ופלט לקדיש ועיר (שלמה, אין מי יקרא בצדק, סליח' ליום א).

---

[1]) [ע"פ הארמ', עי' ב. פְּעְפּוּעַ, הערה 3.]

[2]) [וכן פער בסורי, פע'ר a) בערבי במשמ' זו, ובאוגרית' (גינזברג, כתבי אוגרית 74, 11): ו י פ ע ר ש מ ת ה ם במשמ' ויקרא שמותם.]

---

a) فغر

קָטתי אני ואעיר, ברשות רב וצעיר, יח פי בחין אפעיר[1]) ותעל לי רחמים (יצחק בן קפרון, יגרתי מפני סמים, סעה״ס 7). מנין סדר חדשים בעשרה בו העיר, נהי ויליל במו פי אפעיר, סדר פרעניות בתוך לבבי יבעיר, בבא אלי הפליט לאמר הכתה העיר (יוסף, אזכרה מלוק, סליח׳ י טבת).

פֵּף, ונ״ר פֵּפִין, עי׳ פֵּא.[2])

פְּפְיוֹר, פִּפְיָר, עי׳ פִּיפְיוֹר.

*פֶּצֶד[3]), ש״ז, — מעין מים, גבא מים, Quelle; fontaine; spring ואמר הפיטן: מה נעים מלכי זדודי הכין מעינות ופצד במדבר הזריח מאורי ספק לצרבי ולחמי (שלום שבזי, ספ יהוד, שירי תימן, 207).

א. פצה[4]), ממנו *מִפְצָה, א. פְּצָה;

ב. פצה[4]), ממנו ב. פְּצָה, *פִּצּוּי, *פִּצְּיוֹן.

א. פָּצָה[5]), פ״י, פָּצְתָה, פָּצִיתָה, פָּצִיתִי, פָּצוּ, פְּצֵה, פְּצֵה, יִפְצֶה,—פָּצָה, את פיו, פתחהו, לבלע, לאכל, לדבר, öffnen; ouvrir; to open: ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פָּצְתָה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך (בראש׳ ד יא). ופָצְתָה האדמה את פיה ובלעה אתם ואת כל אשר להם וירדו חיים שאלה (במד׳ יו ל). אשר פָּצְתָה האדמה את פיה ותבלעם (דבר׳ יא ו). ואנכי פָּצִיתִי פי אל יי׳ (בנדרי אשר נדרתי) ולא אוכל לשוב ותאמר אליו אבי פָּצִיתָה את פיך אל יי׳ עשה לי כאשר יצא מפיך (שפט׳ יא לה–לו). ולא היה נדד כנף ופֹצֶה פה ומצפצף (ישעי׳ י יד). פְּצֵה פיך ואכל את אשר אני נותן אליך (יחזק׳ ב ח). פָּצוּ עלי פיהם אריה טרף ושאג (תהל׳ כב יד). ואיוב הבל יִפְצֶה פיהו בבלי דעת מלין יכביר (איוב לה יו). פָּצוּ עליך פיהם כל איביך שרקו ויחרקו שן אמרו בלענו (איכ׳ ב יו). פָּצוּ עלינו פיהם כל איבינו (שם ג מו). — ואמר הפיטן: פתחתי שערי תהלה, פציתי פי אל יי׳, צדקתך בשרתי תחלה, צדיק אתה יי׳ (רא״פ, אזכירה, איגר 233). חוקי אמצי ופה פצי לערוך מהלל (ספר הפזמונים לאלעזר אחרי אהרן סעדיה עראקי כהן, כז:). — ואמר המשורר: ואף פיהו פצה, ברצותו רצה, ואותם לא חצה בספרי לגזרים (דונש, תשוי דונש על מנחם, 4). התרף שמע ואת פיו פצה, נפש כל חי בקיץ קצה (ראב״ע, אל אחד, איגר 122). —*ופָּצָה לשון, באותה משמ׳, ואמר הפיטן: פוצה לשון הוצאת רע, צופד כנביאה אשר גוייה צורע (ינאי, אמנס, קרובי ס׳ ויקרא, זולאי, קמ). — *ובקצור, פָּצָה במשמ׳ פָּצָה פיו ואמר: חייבים אנו לפצות כי באותה השנה היה מיום שלישי חרוצות (שלמון בן ירוחים, מלחמי ה׳, 58). פוצים הם המכחישים (יהודה הדסי, אשכ׳ הכפר ס״י סעד, סוף פלא יב). — ואמר הפיטן: פצו[1]) מה אנוש להזכר במעלה, פאר מבטחה להוריד ממעלה (ר״א קליר, מן הסר, קרובי א שבוע׳). טפלות ערות שוא פוצים יהירים ובעין קרצים (הוא, אטוס, סדר א שבוע׳). פצו חורי יער איה חסידיה, פצו מעשה ערוה לנדיה, פרשה ציון בידיה (הוא, שבת סורו מני, קינ׳ ת״ב) פצו ודים לפני מי תחלה, עם כבד עון פקד וילאה (הוא, איכה תאלתי, שם). ארשת שפתי פציתי ואפער, נצבתי להללך במקהל מצער (יוסף בן אביתור, ארשת ספתי, סעה״ס 13). נבל קוצים לוחצים בני תם נוצצים ורוצצים עשותם קרוצים פוצים נחנו נעבור חלוצים לפני ה׳ (קטע סידור כמנה׳ אמגלית JQR IV, 58). פצו חזק ונתחזק בעד עמנו ומשפחותינו

[1]) [לשם החרוז במקום הקל אפער.]

[2]) [בספ׳ דא״ר ב לפנינו בדפוס׳: ההוגים ביונים והמנסין והמפפין בידיהם והבועטין ברגליהם והמהלכין בראש אצבעותיהן עליהן הכתוב אומר אל תבואני רגל גאוה ויד רשעים אל תנידני, ע״כ. ולפי גרסה זו היו שהשתמשו בפעל זה במבטא פִּפֵּת בידים במשמ׳ עשה תנועות בידים בשעת הדבור או הוכוח. אולם המחבר ברשימותיו מעיר כי גם בספר תולדות אדם של יוסף ישראל פורלין (כ״י בריט״ם) וגם בספר מעלות המדות (עי׳ בירת מגדל עז לר״י עמדין, קל:) הגרסה המנפנפים, ואין ספק כי כך נכון, ובהוצ׳ היגר (ע׳ 282) מובאות גם נוסח׳: מגפפין, מניפין.]

[3]) [עפ״י הארמ׳ פציד א, פרצידא.]

[4]) [עי׳ בהערה לקמן.]

[5]) כן בארמ׳ ובסור׳ פצא, פצי, ובעקר אף ב. פְּצָה במשמ׳ הציל, אותו פעל הוא, וכן בא הפעל בארמ׳ ובסור׳ ובערב׳ פצי[a]) במשמ׳ סדק וגם (בבנין הדגוש) גאל והציל. ואותו מעבר מצוי בכמה שרשים כגון פטר, פקח, ועוד.]

[a]) فصى

[6]) [הפיטנים יצרו על יד פָּצָה גם צורת פעל ב. פוץ (עי׳ ערך זה), וגם ממנו אפשר לגזור צורות כגון פָּצו (בשנוי ההטעמת) אלא שבאן סדרו בשרש העקרי שאין לנטות ממנו ללא צרך.]

(ר' משלם בר קלונימוס, הודך כי עניתני, יוצ' שבת ב חנכה). סבבום עשרה עדים בסבה טריה, פצו צאי כלה ענפה ופוריה (ר"י עוז עלם, אז בארשת, זולת שבת הגדול). וזקני כבוד אספו קבצו, זה צום למו פצו, חברו לילך לממנו נלחצו, חבאו ונשמטו והאחים רצו (יהודה בר מנחם, אני חומה, יוצ' שבת הגדול, מחז' איטל' א, ל:). קראתי קהל עדתי, ולא אבו שמוע תורתי, ראה אותנו פצו לעמתי, ולא עניתים מחמתי (הכל אכהו, יוצ' שבת איכה, שם שם קסד.).—ואמר המשורר: וחן שקר פצה, לפניו לא ימצא, והצדק רצה ואוהב מישרים (לגבור בתעודה, תשו' תלמידי מנחם, 7). אמר אלי ימים חדלו להרע כי אל בנחומים פצח והביע (ראב"ע, אחן חדה, שירי חחכים, כהנא א, 126).

— וּפָצוּ השפתים, נפתחו ודברו: אשר פָּצוּ שפתי ודבר פי בצר לי (תהל' סו יד). — ואמר הפיטן: ראה תם חלומותיו, ונדר פצו שפתיו, מה תתן משלך עשר אעשרנו לך (ראב"ע, אל נאדר, איגר 223). — ואמר המשורר: ובן דוד אתן קלסה בארצות, על ההבלים ששפתיו פוצות (יהודי בן ששת, הקד' לתשו' על תלמידי מנחם, 17).

— הפע', הֻפְצָה, — כמו קל, ואמר הפיטן: רות שפתיו הפצה מפיהו, צדיק הוא יי' כי מריתי פיהו (ר"ש קליר, איכה אלי, קינ' ת"ב). — ועי' ב. פוץ.

ב. פָּצָה [1], פ"י, פוֹצֶה, פְּצֵנִי. — פָּצָה את פלוני מצרת וכדו', הצילו, retten; sauver; to save: שלח ידיך ממרום פְּצֵנִי והצילני ממים רבים מיד בני נכר (תהל' קמד ז). הנותן תשועה למלכים הַפּוֹצֶה את דוד עבדו מחרב רעה פְּצֵנִי והצילני מיד בני נכר (שם שם י-יא). — ואמר בן סירא: חשכת בשרי משחת ומיד שאול הצלת רגלי פציתני משוט דבת לשון ומשפתי שטי כזב (ב"ס גני' נא ב).—ובסהמ"א: ולכל בני ישראל עמך יורדי הים באניות פצם והצילם ממים רבים (חמדת הימים א, י:).— ואמר הפיטן: פץ לי מחשילי, מה דודך משלי, פוצי מרפש ומדלי, דודי לי (ר' משלם בר קלונימוס, אפיק רנן, יוצ' ב פסח). האל ירצה אנקת צעקים ואתם יפצה כי בו חשקים (רמב"ע, אין בפי מלה, שעה"ש 76). רעה עמך גם רצה, אלהים ומצר פצה, ושימה לקצי קצה, חגור חרבך צור וצא (ראב"ע, לאט על, איגר 153). רצה והיצא

---

1) [עי' א. פצה, הערה.]

לעמך פצח, פדהו מן ידי עבדות, רבות חסדו לבן ידידו לנהגהו מכבדות, יחלצהו ויפצהו יריצהו מבור ודות (אפרים בר' יצחק, אשר יצר, מאורה שבת ב חנכה). טבעו בבוץ ואין פוצה, טורפו מקצה אל קצה (אזון חסן, סליח' שני בתרא).—ואמר המשורר: ויש פוצה ויש דרש דמי דל, ויש גמל ויש שכר לתורה (ר"ש הנגיד, אלוה עז, ברודי, 124). אני עֹבר בתוך מים, דלני מסגורתי, אני הלך במוקד אש, פצני מבערתי (הוא, רחם היום, שעה"ש 35).—ואמר המליץ: חפץ יי' עליו ייטב ופצהו מעפר ומאשפה (ב"ז, ב"ש יא טו). כל נבלה וגאון שנא ופצה מהם אוהביו (שם טו יג). — ובינ' פִּצּוּי, °פִּצּוּי, מכירה פְּצוּיָה, שהמוכר עשה כל הַפִּצּוּיִים הנצרכים: מכירת חלוטה נקיה ופצויה מכל מין אפותיקי וחיוב (פחד יצחק ערך מכירה על מנת, קח:).

—פִּעֵ', °פִּצָּה,—פִּצָּה תביעת ממון או שוה ממון מעל פלוני, ביחוד במקרה שמכר לפלוני דבר שיצאו עליו אח"כ מערערים, פִּצָּה את פלוני מערבות [1], entschädigen; compenser; compensate: ואין רשות לאחד מיורשי לטעון עליה ולא לערער עליה ולא להריב עמה ולא להנצות ולא לערער עליה וכו' כי פיציתיה ובירותיה ושיפתיה וניקיתיה וזיכיתיה בכל פנים של זכות (תשו' הגאו' הרכבי שע, 186). שאם מכר לאחרי כן שדה לאחר אחר שקבל לזה אחריות שמשועבד לפצותו גובה אותן משועבדין שמכר לאחרים בשיעור הקרקע שטרפה ממנו (רגמ"ה, ב"ב מא:). ועל היתומים ועל באי כחם לפצות ולהדית (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 16). וכן אם יצא על שדה זו שום כתב וקיום בעולם על פלוני זה בעל האשה ועל יורשיו אחריו ולסלקו ולפצותו מעל פלוני

---

1) [במשמ' הציל ממש, המתאימה להוראת הקל בא הפעל בארמ' שבתו"מ כגון: אי אתיא אם ומערערא לא מפצינא לך, כלו' אם באה האם ומערערת לא אציל אותך (כתוב' לח:), או: דינא הוא דמפצי ליה מיניה (שם לג.), כלו' דין הוא שיציל את החפץ מן הגזלן. ורק מקרה מיוחד הוא שהמְפַצה מציל את פלוני מתביעת ממון. ובמד"ר (במד' יז): ולמה זכה כנען שנקראת הארץ על שמו, כיון ששמע שישראל באין פצה את המקום אמר הקב"ה אתה °פציתה את המקום תקרא הארץ על שמך וכו', ככר העיר מ"כ: ובכל מקום גרסינן פינת, כלו' פִּנָּה את המקום. וכך כנראה צ"ל אף כאן.]

זה חלוקה ומעל יורשיו אחריו (שם 63). דינא הוא דאזיל שמעון ומפצי ליה, כשם שאילו מכר שמעון זה לאיש אחר באחריות ובא ב"ח דראובן וטורפה היה שמעון מ פ צ ה ו [1]) ועל ראובן לא יוכל לחזור שהרי שלא באחריות לקחה ממנו כך כשמכרה לראובן עצמו י פ צ ה [1]) לו (רש"י, כתוב' לב.). ולא יוכל הקבלן לדחותו ולומר פ צ נ י מן הערבות (לבוש חו"מ קכג יב).

— פע', פֻּצָּה, ביני' מְפֻצֶּה, — מי שֶׁפִּצּוּ אותו: ושאר חזקות שחזקו חכמים מן המפצה למפצה וכו' ונטל את ממונו מידו שלא כדין שלא בפני המפוצה (רב האי גאון, משפטי השבועות קכב).

פִּצּוּי, ש"ז, — פעֻלת המפצה, שה"פ מן ב. פצה, Entschädigung; compensation, לְשון פִּצּוּי: ואם הוא בלשון מחילה הרי הוא והמחילה שוין אלא שהן חלוקין כאן בחשבון שכתבנו להלכותיהן שזה לשון פ י צ ו י ופירעון וזו לשון מחילה שמוחל ואפילו מה שלא קיבל ממנו (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 9). — וּשְׁטַר פִּצּוּי: והשטר הרביעי הוא שטר אביזריא והוא שטר פ צ ו י ואינו יוצא מכלל שטר המחילה מיהו המחילה הוא על דבר ידיע שעשה לו פשרה ומחל אבל שטר אביזריא היא מחילת כל טענות ותביעות בעולם כגון שיקבל ממנו משלם (שם 8). וכל מי שיבוא מארבע רוחות העולם יהודי או ארמאי קרוב או רחוק בכתב או על פה דיקום ויטעון וישתעי ויערער שום ערעור בעולם על פלוני הנז' מחמת פ י צ ו י זה ואביזריא זו כלום בדי לבטל שטר פ י צ ו י זה כולו או רובו או מקצתו יהיו דבריו בטלים ומבוטלים ותשובין כחרס הנשבר שאין בו ממש, עלי ועל באי כחי לפצות ולהדיח ולסלק מעליו ומעל באי כחו כל עורר וטוען שבעולם שיערער על שטר פ י צ ו י זה כלום ולהעמיד שטר פ י צ ו י זה ושטר אביזריא זו בחזקתו וכו' ושטר פ י צ ו י זה ואביזריא זו קבלתי עלי וכו' באחריות ובחומר כל שטרי פ י צ ו י י ן ואביזראין (שם 9). וכתבו עליו שטר פ צ ו י מוחזק בערבות (תשו' הגא' הרכבי סי, 177).

פִּצּוּל, ש"ז,—פעֻלת מי שהוא מפצל מקלות, מקלף ותושף את קלפתן: גם ענין ספור פ י צ ו ל המקלות אשר פצל יעקב ברהטים שבם סודות טבעיים עמוקים בלי ספק יראו פליאות אצל הבלתי יודעים סודם (ר"א ביבאגו, דרך אמונה, ע.). — ובמשמ' סעיף מן סעיפים היוצאים בראש כלי וקרני חיה וכדו', Geweihsprosse; andouiller; antler: אלא משום הכי הוו סניפין שהן מפוצלין שעל גבי פ צ ו ל ן מיכן ומיכן מונחין הקנים (רגמ"ה, מנח' לד:). ומנקיתיו, וכו' סניפים כמין יתדות זהב עומדין בארץ וכו' ומפוצלים שלשה פ צ ו ל י ם זה למעלה מזה וראשי הקנים שבין לחם ללחם סמוכין על אותן פ צ ו ל י ן (רש"י, שמות כה כט, וכעין זה תוס, מנח' לד:). לולבי גפנים, אותן פ י צ ו ל י ן הגדלין בגפן וקורין ווידילייש (תוס, שבת פח.). כאילת שכ"ז שמגדלת קרניה מפצילות בכל שנה ושנה נוסף בה פ י צ ו ל אחר (תוס, יומא כט.). כיתנא נמי מפציל, כשכותשין אותו נחלק לכמה פ י צ ו ל י ן (תוס, שם עה:). המפוצלים, לתת ראשי הקנים באותן פ י צ ו ל י ן והרבה פ י צ ו ל י ן יש בהן למנין הקנים (תוס, מנח' לו.). עד בין הפרשות, עד מקום שהוא מתפרש ומתפצל פ צ ו ל י ן, כנגד הירכים הוא מתחיל ליפצל ויוצא ראש א' לירך זו ואחד לזו והאמצעי יורד לזנב ולמטה מאותן פ י צ ו ל י ן כנגד שתי אצבעות הוא חוזר ומתפצל עיד לג' וכו' (תוס, חולי נה:). היכא דמיפצלא לא דינא ולא דיינא, כלומר אין להרהר ולחזור אחר סימן אחר שאין פ י צ ו ל בקרני בהמה (תוס, שם כט:). בעי לחטוטי בתרייהו, עד שימצא במספר הזה, וראשן אחד מחובר בשדרה וראשי הפצולין נרבקין תחת החזה בראשי הצלעות (תוס, שם מג.). [1])

פִּצּוּעַ, ש"ז, — שה"פ מן פִּצַּע, פעֻלת המפצע אגוזים וכדו': שהוא מותר בשבת, כגון פ י צ ו ע האגוזים שהן הכנת מאכל ואינה מלאכה מותר (ר"ש, שבת קכג.). ויש לומר דלא אמר רב יהודה אלא דומיא דפ י צ ו ע אגוזים שהיא מלאכה גרועה לגבי קורנס שמיוחד למלאכה חשובה וכו' אבל כלי קיואי ושרגא דמישחא מותר לטלטל לצורך גופן דמלאכת שלהן חשובה יותר מפ י צ ו ע אגוזים (תוס' שבת קכב: ד"ה כמה).

---

1) [כנפות עברי של לשון הגמרא.]

1) [בדברי הערוך ערך פצל: מאי משמע דהאי אגם לישנא דבוצלגא הוא וכולן לשון פ י צ ו ל הוא ועל שם כך נקראו בצלים שמסתרים לצצות ולבצול מעצמן, ע"כ, צ"ל ביצול, שה"פ מן בִּצֵּל.]

פִּצּוּר, פיצור, ש"ז, — שה"פ מן ב. פִּצַּר, פְּעֻלַּת הפּוֹצֵר: ומה אם הבריאה והיצירה כך חם כורעים וברוב שידול ופיצור הזג שבים ונחקקים במחשבות היוצר על אחת כמה וכמה וכו' (תרגום חו"ד ג, מיוחס לר' ברכיה הנקדן, MGWJ 1870, עמ' 453).

א. פצח [1], ממנו א. פָּצַח, ‏*פֶּצַח, ‏*פִּצְחָה, ‏*פִּצִּיחַ, ‏*פְּצִיחָה.

ב. פצח [2], ממנו ב. פָּצַח.

א. פָּצַח, פ"י, פָּצְחוּ, פִּצְחִי, פִּצְחוּ, יִפְצְחוּ, — פָּצַח רִנָּה, החחיל לזמר ולרנן בקול, jauchzen; jubeln; pousser des cris de joie, jubiler; to shout merrily, jubilate: פִּצְחוּ רנה (במפלת מלך בבל) (ישע' יד ז). רנו שמים כי עשה יי' הריעו תחתיות ארץ פִּצְחוּ הרים רנה יער וכל עץ בו (שם מד כג). רנו שמים וגילי ארץ יפצחו [3] הרים רנה (שם מט יג). פִּצְחוּ רננו יחדו חרבות ירושלם כי נחם יי' עמו גאל ירושלם (שם נב ט). רני עקרה לא ילדה פִּצְחִי רנה וצהלי לא חלה (שם נד א). כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יִפְצְחוּ לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף (שם נה יב). הריעו ליי' כל הארץ פִּצְחוּ ורננו וזמרו (תהל' צח ד). ובסהמ"א: ותחצוב מן האור מאורות וכוכבים קבועים בגלגלי רום מושלים ביום ובלילה פוצחים ביום שירה לעושם ונותנים ומירות בלילה לקונם (ר' בחיי אבן פקודה, בקשה בסוף חו"ה). — ואמר הפיטן: רננות לך משיחים, תודה וקול זמרה פוצחים (ר"א קליר, בעשר מכות, סלוק ב פסח). פדוים חוה במשביות, פצוח שירים תפור בכיות (הוא, ונפסר עם, מוסף שבת החדש). התנערי עניה לענות ושיר פצחי, התנהלי צביה אט לתוך מעון נוחי

[1] [בסורי פצח, שמח, היה שמח ועליז, פציחא, בהיר וגם שמח, עליז, ובערב' פצח a) היה בהיר, פציח b) בהיר הקול, בעל קול רם, ובארמי שבתו"מ פְּצִיחָא בהיר (בצבע), וכן מתרגמים בצדק השבעים והוולג' כלשון הרמת קול בשמחה, וכן רב הפרשנים, ואמנם יש שערבבו פעל זה עם ב. פצח. ועי' ב. פָּצַח, הערה.]

[2] [עי' הערה לב. פָּצַח.]

[3] כך הכתיב, והקרי: וּפִצְחוּ.

a) فصح b) فصيح

(ראב"ע, איך יעמד, איגר 129). אקרא קריאה ביהירה מפונה, לשם אשר בו היא מכונה, וכל קרבי יפצחו רנה, בהרימי קולי ואקרא (הוא, אקרא, שם 235). ושיר פוצחים ולך שוחחים ואומרים כי אין כאל (ר"י זבארה [4]), ארראלים וחשמלים, אופן שבת א' אחה"פ). שיר תשבחות לנצח נצחים, בקריאתם זה לזה שוחחים, בעניתם ובנעימתם זה אל זה פוצחים, בשלוש קדשות בקדש מפציחים (מי ימלל גבורות, סלוק מוסף לום כפור, מחז' איטל' ב, קכו.). לקצה ארץ נגעה שמחה גם נשמע במעונים קול ששון וכל לשון פצחה שירים עוד ורננים (שלמה, שיר חדש נשיר זה היום, פזמונים לנילה, סדור ארם צובה, תשצ"ג.). לחודות לו אפצח רננה עד נצח, למען הוא נצח לבבי גם תקפי (ר"י נג'ארה, עולת תמיד, סקד'). וזכרון אשר נבא לך בנהר כבר, אזכר ואתבונן וחן לוקח, יום התחית רוחך כי תעבר, אעלה להר ציון ושיר פוצח (שלום שבזי, ני כשקני, שירי תימן, 114). — ואמר המשורר: בשירתי אפצח, בני צדק וצח, מתוקן ומצוחצח, במלים נחברים (יהודי בן ששת, תשו' תלמידי דונש, 8). פאת עולם יאחז שיר נבונים, ונביא מבלי ציים ואיים, יתנו שוכני עי בם זמירים, ורנה יפצחו ציים ואיים (רמב"ע, התרשיש י עו, 85). על כל כבור חפה אשמיע שיר צח אשר אפצח ובן אביע (יוסף בן יהודה זאבק בעל רב פעלים, בספר ביב ספתים, כ"י Jews College, לונדון). — ‏*פִּצַּח, קרא בקול רם, שר, התפלל, ואמר הפיטן: ענה פוצחי הלל בכפות תמרים (רס"ג, הושענות, סדור רס"ג, רמד). העל המירו רע בבעל, וזה ללא זה פצחו במעל, ונחו בחרון אף לנגף וגעל, חל בעדם חבר והצרי תעל (ר"א קליר, אז מאז, קרובי שבת שקלים). עד יתן רשות מלך עולם וחשים עד ימליכוהו עם עולם, ואז יִפַצְחוּ לפאר אלהי עולם (הוא, אז ראית, שם). נשף בחוין יצריחו, ספיסים אשר יצליחו, נאות דשן יפצחו, ויטבול ויתעלסו (קטע עבודת יוה"כ, Elbog. Stud., 178). יצר פוצחים, יחודו לנצחים, ימן קדוחים, יסר נדחים (ר' שלמה הבבלי, אל כשא, יוצ' שבת ברלם'). וצח נצח נצחים, וצחצח צחצות מצחצחים, אצו פוצחים ומנצחים למרום וקדוש (ויוסע אל, אופן ז פסח).

[4] [איגר (דיואן רא"ע 217) הביא פיוט זה בשנויים בשם ראב"ע.]

ישמעני אלהים בקראי לנגדו, וסליחה יבשר לזרע ידידו, פוצחי ליחד שם כבודו, הודו ליי כי טוב כי לעולם חסדו (ישמעני, לתענית צבור, מחז' איטלי ב, רג:).

—*פִּצֵּחַ בדבור, דבר בלשון ברורה [1]), ואמר המליץ: ואין כמוה בהירה גמורה בשפה ברורה ובמלים נגלים בלשונו הצח אשר נצח בכל אשר פצח (ירא ירחם יד, כג:). והלשון היתר מעולה לפצוח טוב הדבר הוא השוה בארכו וברחבו (קאנון ג). וכשיהיה הלשון הגדול רחב מאד או קטן בנכווץ לא יהי' בעליו יכול לפצח הדבור (שם ג ו א). ואם אין געיה אצלם לא יפתחו לעולם אבל גוללם ולא יפצחו במלם (הורית הקורא, דרנבורג, 67). — *ובמשמ' התחיל: והכתב הוא הפוצח בדבור, ר"ל מתחיל (דברי המלמד אבואלפרג בספר היסר (הערִיות) של ישוע בן יהודה הקראי [2])). אחרי שיש לנו שביל ודרך לדעת שהבדל החדשים בראיית הירח כפי הרמזים שהקדמנו מרצון המדבר בתורה מעקר בריאתו וכו' מה טעם לפצוח בו במצוח (ר"א הקראי, גן עדן, קדה"ח ד, ו.).

—נִפְעַל, *נִפְצַח,—נפצחה המלה, בטאו אותה, הגו אותה בדבור: כי געיה להם סמוכה ועמהם משוכה ובהו תמוכה ושמורה וערוכה והם לא נפתחים ובפה לא נפצחים (הורית הקורא, דרנבורג, 67).

—פִּעֵל, *פִּצֵּחַ,—כמו קל, ואמר הפיטן: כל ברואי בריה בפצח מפצחים (ר' שמעון בר יצחק, כל שנאני, קרובי ב ר"ה). מבית פצח [3]) צוארי חרוזי, קומי לך רעיתי ארץ הכנעני והפריזי, יפתי ולכי לך (בס' דברי חפץ, 18).

—פֻּעַל, *פֻּצַּח, בינ' מְפֻצָּח, שקראו אותו בקול רם, ואמר הפיטן: מקום שירים מפוצחים, וקרבנים מסולחים, חזירים גם מזובחים, תמור אלים מנותחים (מ' דרעי הקראי, לקו"ק, סז.).

—הִפְעִיל, *הִפְצִיחַ, — כמו קל, קרא בקול. ג"ר, התפלל, ואמר הפיטן: קול דודי יוללת הצריח, הנני הנני הפציח (ינאי, קול דודי, קרובי' לפסח, זולאי, רעה).

1) [בהשפע' הערבי' פציח a).]

2) מאח יא לספה"נ. רק לא נתברר אם זה לשונו בעצמו או לשונו של מתרגם הספר, תלמיד של ישוע. [ואולי נגזרה משמ' זו מב. פצח.]

3) [מנקד פִּצֵּחַ, ואולי צ"ל פָּצַח בקל.]

a) فصيح

למלאכים הפציח ציר ולמחיצה עלה (ר"א קליר, אביגדור, הפטרת שובה ללונץ, 202). תוקפך חיוו והודיות ערכו, תהילה בכנף היפציחוך ושמך ברכו (עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. 186). אנשי אמונת אבדו ואין מאמין בך להבטיחה, כאליהו אשר עמד בהר הכרמל להפציחה (אנשי אמונה, סליחי' מנהג יוה"כ). הלל ועוז ורננה אפציח בגיל ורינה הדרת אלחי מעונה וכו' (אחימעץ, גינזבורג, MGWJ 1896, עמ' 552). ויפציח שיר כסא פני עון נושא ויתרעם הכסא להוד מתנשא (מי ימלל גבורות, סלוק מוסף ליום כפור, מחז' איטלי ב, קכח:). שיר תשבחות לנצח נצחים, בקריאתם זה לזה שוחחים, בעניתם (ובנעימתם) זת אל זת פוצחים, בשלש קדשות בקדש מפציחים ושלוש קדושה לקדוש משלשים ומפציחים (שם שם קכו.). פה אחד יפציחו עם עולם, הזכירו לברכת מנחיל דת העולם (לשמחת תורה, שם שם קלג.). חולחלתי ונפשי שחה, טוב ומטיב הלולך אפציחה, כי עמך הסליחה (בשם אלהי אברהם אפתחה. ערבית לכפור, סדור ארם צובה, תקסד.). יונתי התבונני עורי, בו אשיר שירה לאל צורי, ברוך הוא מפציח מבוארי [1]), ייחודו הוא מחמד שרשי (שלום שבזי, יום שבת, שירי תימן, 165). — ואמר המשורר: ואז שיר יענו לאל ורון אפציחה שירה אמרתיה לשר כל היקום שירו למצרים אשר השלחה (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 268).

ב. **פָּצַח** [2]), קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פָּעַל, פָּצֵחַ,—פצח את העצם, בִּקְעָהּ ופתחה להוציא מתנה המוח וכדו', aufbrechen, aufknacken; rompre, casser; to break open, crack: ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו ואת עצמתיהם פִּצֵּחוּ ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת (מיכ' ג ג).

—נִפְעַל, *נִפְצַח,— פצחו אותו, נשבר, נבקע: שני חוטין שלאש יצתה מבית קדש הקדשים, ניפצחו [3])

1) [נ"א: מפוארי.]

2) [פעל פצח זה במשמ' שבר ובקע נמצא כנראה אף באשור' פַּצָּחוּ, בערב' פציח' a), בכוש' פַּצַּח במשמ' זו, וקרובים אליו פצע (עי' שם, הערה), וגם פִּסֵּחַ (עי' שם הערה) במשמ' נכה רגלים, וגם פצוחי עינא בתו"מ פרושו קריעת עין בפוך.]

3) [בדפוס (פרשת שמיני): ונחלקו.]

a) فضخ

לארבעה, ניכנסו שנים בחוטמו שלוח ושנים בחוטמו שלוה (ספרא, פרשת נדב ואביהו, העתקת ליור-אוריח בבית"ע שכתב מכ"י בנקוד עליון של ותיקן).

—קל, רק בינ' פָצוּי, *פָּצוּחַ, בִּרְךְ פָּצוּחַ [1]), פתוח, פרוי, בלי חומה: בפצחין, כרבין פצוחין ופתוחין מאין חומה (רש"י, במד' יג יט).

—פִעֵ', *פִּצֵּחַ, בינ' מְפַצֵּחַ,—א) שפִצחו אותו, שבור, פצוע, ואמר הפיטן: מעצמותי המפצחות והמפלחות מסכעיסיך וממזעימיך, נמתי נלאיתי נשא חרונך וזעמך (אליה בר שמעיה, את ה' בהמלאו, סליח' לום גדליה). הגיה לשבעתים מאפל מאורם, כי פוצחו עצמותם והופשט עורם (אשחר תבועתך נולר חסדים, שחרי' כפור, סדור ארם צובה, תקלא.). — ב) בִּרְךְ מְפַצֵּחַ, כמו פָּצוּחַ: בחצויהם, כרכים שאין להם חומה, ותרגמו בפציחיון, שהם מפוצחים, לשון פתיחה כמו פצחו ורננו (רש"י, בראשי כה יג).

*פֶּצַח, ש"ז, — פעֻלת חפוצח, קריאה בקול, שיר, תפלה, ואמר הפיטן: פיצח עז ענותך לא ימלל כי עזות לבו ימלל צר אשר בעיניו התהלל בסר לעיניך יתחלל (ינאי, השכם בבקר והתילב, קרוב' לס' שמות, זולתי, סד). והתיצב בפצח פועל פלא לפני פץ פקת פליליה, ותתיצב בצהלת ציווי צור לפני צר צורר צורים (הוא, שם שם). נא לא תכחד לתנות פיצחה, להכניע מיצחה, להוריד ניצחח (הוא, ואשה כי תזוחר בזוב, לס' ויקרי, שם קנח). אי כה אמר כורת בפצח בברית בין הכתרים כה יהיה לנצח, והן עתה בלעו עצמי ברצח, למה אלהים זנחת לנצח (ר"א קליר, אי כה אמר, קינ' ת"ב). כי זכור זכרתי הודי והדרי ביום עמידת חורב ושמעי פצח (רסע"ג אזהרות, סדור רסע"ג, כז). מוסרים לו זקני כהונה והמה חכמים מחוכמים, מחוכמים נצח ישביעוהו מלשנות דת בפצח נעימות צרדה יסובבוהו נעימות בימינך נצח (ר"י בן אביתור, עבודה, קובץ מע"י גאו' ג, 22). אזי שיח סוד סלודך אסלסלה, אזי פאר פציון פצחך אפעלה (הוא, תחכן ישראל, שעה"ש 14). סדר חגיגי כשי יתשר, עתר פצחי כוילת חשר (משלם בר קלונימוס, אימיך נשאתי, קרוב' יוה"כ). כל ברואי בריה בפצח מפצחים (שמעון בר יצחק, כל שנאני שחק, קרובה צ ר"ה). אם העוו פני מלכם בעזות פנים ומצח, נא

1) [בוכריה (ג ח): פרזות תשב, ת"י: פצחין איתיב.]

כל מדה נכונה אתחנן לו בפצח (שלמה, שלש עשרה' סליח' ער"ה). עמיתך מערוף ברצח, הזהיר חיום בפצח (אלהים בהכחילך, יוצ' ב שבוע', מחז' איטל' א, קנה.). פצח אשר פץ לאטומי חברון, פקוד פקדתי פקדני וירון (פלא, קרוב' יז תמוז, שם שם קסא.). חכושים נדושים כדוש קצח, הרימו ראש וגם מצח, ושירו ביום זה בטוב פצח, לאל אשר לו הנצח (חבושים כדושים כדוש קלח, פזמונים של פסח, סדור ארם צובה, חסכ.). לרצון לנו נותן ציץ על מצח, והוכנו כלי שיר למרניני פצח (ר' דויד בן בסיה, אחותי בפסחי, רלהבי, חרבי"ן יד, חסג, 206). — ואמר המשורר: ושמע וקרא בפצח, למען תדבר לנצח (דונש, תשו' על מנחם, ששם, 95). — ובמשמ' פתיחת פה לבלע, ואמר הפיטן: תרומת הארץ גולה גבול צח, זר האוכלה לאוהרת צח, תרומת כהן טמא בלע בפצח, בלע המות לנצח (ר' אליהו הזקן, אזהרות, קובץ מע"י גאו' ג, 64).

*פִּצְחָה, ש"נ, — פעֻלת הַפּוֹצֵחַ, השר בקול: בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל גילה שישה שמחה רינה פצחה צהלה עלצה עלוה חדוה תרועה (מד"ר שה"ש, נגילה ונשמחה).

*פִּצְיוֹן, ש"ז, — פְּצִיַּת פֶּה, פתיחת פה בדבור, ואמר הפיטן: אזי שיח סוד סלודך. אסלסלה, אזי פאר פציון פצחך אפעלה (ר"י בן אביתור, תחכן ישראל, שעה"ש 14).

*פְּצִיחַ, ש"ז,—כמו פֶּצַח, קריאה בקול, ואמר הפיטן: גרימו להסיר מסובי ולהחשותם מפציחים צדק ילין בה ועתה מרצחים (רסע"ג, סדור רסע"ג, שלא).

*פְּצִיחַ [1]), ת"ז,—בהיר בצבע: סוס בעל גון פציח (יל"ג, קפילת הדרך).

*פְּצִיחָה, ש"נ,—כמו פֶּצַח, קריאה בקול, שיר, תפלה: והלא כל העולם ומלאו ברא בשיחה, לא ייעף ולא ייגע וישפטמו כפציחה (רסע"ג על חוי הבלכי, דוידזון, 52). ותלמידי הרחבה פצחו בפציחה ויתן שבחה וזימרה חביבה (יוחסין של אחימעץ מאיטליה, ניבויאור, Mediaeval Chronicles, 113).—ואמר הפיטן: ושמך מרומם על כל ברכה ותהלה וכו' על כל צפצוף וצהלה, על כל פאר ופציחה (מי יתנה, סלוק יוה"כ).

1) [עפ"י הארמי. ואמר רש"י על וברדים (בראשי לא י): בתרגומו ופציחין פיישי"ד בלעו, חוט של לבן מקיף את גופו סביב, חברבורית שלו פתוחה ומפולשת מזו אל זו, ע"כ. ועי' א. פצח הערה.]

***פָּצִים** [1]), ס״ז, עמוד מעץ או אבן בבנין, Säule, Pfosten; colonne, poteau; column, post: חרס כדי ליתן בין פצים לחבירו (רבי יהודה, שבת ח ז). עפר כדי ליתן בין פצים לחבירו (נגעי׳ יב ד). מצא בין פצים לפצים מן האגיף ולחוץ שלו, מן האגיף ולפנים של בעל הבית (תוספת׳ ב״מ ב ד ב־ט״ס׳). פתח שבחצר אף על פי שסתמו יש לו חזקה, פרץ את פציміו אין לו חזקה (שם ב״ב ב יג). אם יש בין דופנותיהן (של הכלים) לפצימין פותי טפח ובינהן לארץ פותי טפח טומאה בתוכם הבית טהור (שם אהיל׳ י ה). קבר שסתם פתחו אינו מטמא מכל סביביו, פרץ את פצימיו וחזר וסתמו מטמא מכל סביביו (שם שם טו יד). רבי מנא בעי היתה צלוחית מליאה ונתונה בין פצים לחבירו נטבלה, או מאחר שהיא נתונה במקום שלא נגמרה מלאכתו לא נטבלה (ירוש׳ מעשר׳ א ו). דמשתחווה לבית אסרו וכו׳ כיצד הוא עושה מפרק את פצימיו והוא מותר (שם ע״ז ג ט). סיכך ע״ג אכסדרה שיש לה פצימין כשרה (סוכה יח.). אכסדרה פטורה מן המזוזה לפי שאין לה פצימין (רבא בר שילא, מנחי׳ לג:). בית שאין לו אלא פצים אחד ר״מ מחייב במזוזה וחכמים פוטרין (מנחי׳ לד.). גננא שיש לה פצים מן החצר נותן דרך יציאתו מן הגנה לחצר ואם יש לה בית שער נותן מכאן ומכאן (מס׳ מזוזה ב). — ובספה״א: בפתח בית הנסתם בפירוץ פצימין (ר״ח, שבת קמו:). ובונין עליה על פני כולה חלונות גדולות על גבי פצימין כעין אותם שקורין קלושטי״ר (רגמ״ה, ב״ב יא:). ופעמים שעושין לה (לאכסדרה) אמה אחת פצים מכאן ואמה אחת פצים מכאן (ערוך ערך אכסדרה). ויש פצימין מאבנים שחרוצים ואינם כשל עץ ששל עץ מחובר הכל אבל של אבנים יש מהם שאינן מחובר הכל

1) [מן הארמ׳ שבתו״מ ובת״י (ירמיה לו כג) וחוות כד קרי יהודי תלת פצין (נ״א פצים) וארבע כתרג׳ דלתות. במשנה מנק׳ ליוורנו מנקד פְּצִים, ויש מנקדים פַּצִּים, והשם נגזר כנראה מן השרש פצם במשמ׳ שבר וחלק, והערוך (ערך פצם) כתב וז״ל: נִראין הדברים כי הלחיים והמזוזות והנסרים בשביל כן נקראו פצימין בשביל שהן משוין ומיושרין.] ור״ת (פסו׳ לו, מק״כ, 201) כתב וז״ל: ופי׳ פצימין כעין מזוזות שלנו שהדלת תלוי באחת ונוקש באחת.

שנותן אבן אחת חרוצה בסוף כותל האחד ומניח מקום אבן אחרת חלול ונותן אבן אחרת ומניח א׳ חלל מלא אבן פצים וכך עושה כל הפצימין מראש בותל האכסדרה עד הקרקע (פסו׳ ר״ת, מק״כ, 202). מפני שהפצימין להעמיד התקרה הם עשויים ולא משום מזוזות נעשו (רמב״ם, מזוזה ו ג). והמקשקש בזיתים אם להברות את האילן אסור ואם לסתום את הפצימים מותר (הוא, שמיטה ויובל א ז). שהדבורה היא משרץ העוף והיא יותר בקיאת בבנין המעונות מהאומני׳ שבכם וזה שהי׳ תבנת ביתה מפצי׳ עגולי׳ ותבנה עליות זו על גב זו וכו׳ (קלונימוס, בעלי חיים ה ג, ג.). נמצא שסוכה זו אין לה אלא ב׳ כתלים ואם יש פצימין פי׳ שני עמודים בולטים ברוח אחי מכאן ואחד מכאן כשרי (הלכות או״ח תכל ח).

***פָּצִין**, [1]) ס״ז, —כמו פָּצִים: הניחה בפצין או שטלת עליה מלבן, אם יש שם טפח צריך מזוזת אחרת אם לאו אינו צריך מזוזה אחרת (מנח׳ לג:).

***פְּצִיעָה**, ס״נ, — א) פְעֻלת הפוצע והבוקע: הצד חלזון והפוצעו אינו חייב אלא אחת, ר״י אומר חייב שתים שהיה ר׳ יהודה אומר פציעת בכלל דישה (ת״כ, שבת עה.). אפי׳ ר׳ אלעזר לא קמיבעיא ליה אלא חבלה דאפחתה מכספה אבל פציעת דלא אפחתה מכספה לא קמיבעיא ליה (ב״ק סה.). — ב) וכמו פֶּצַע: מלמד שעשה קין בהבל אחיו חבורות חבורות, פציעות פציעות שלא היה יודע מהיכן נשמה יוצאה (ר׳ יהודה בריה דר׳ חייא, סנה׳ לז:). — ובספה״א: קורנס של אגוזים המיוחד לפציעת אגוזים (רש״י, שבת קכב:). ויום הכפורים שחל להיות בשבת אסור בקניבת ירק ובפציעת אגוזים ובפריכת רמונים כל היום (רמב״ם, שביתת עשור א ג).

א. פְּצִירָה, ס״נ, — סַך מה שהוטל על אדם לשלם בעד מלאכה וכיוצא בזה, Bezahlung; paiement; payment [2]): והיתה הַפְּצִירָה פים למחרשות ולאתים ולשלש קלשון ולהקרדמים ולהציב הדרבן (ש״א יג כא).

1) [עי׳ פָּצִים, הע־ה.]

2) [ועי׳ בהערה למלה פים ולהלן בערך ב. פְּצִירָה.]

ב. **פְּצִירָה**, פצירה פים, — בִּמשמ' שופין, מגרדת [1]), חריצים : Feile ; lime ; file, הוא מורג חרוץ מלא חריצים כמין פצירה פים שקורין לימ"א (רש"י, ש"ב יג כא). הסובין היוצאין מן המגרר שגוררין בכלי חד כגון רוקני את העץ ופצירה את הנחשת (שלמה ברי שמואל, ספר המליצה, בכר, 27). שחולת, אבק הנחשת שיוצא מתחת הפצירה (שם 35). והיתה באזני כמחט בבשר החי וכפצירה פים (יש"ר שקנדיא, אגרת אחוז, נלא מספים גיגר, עמ' 3). הפצירה פים (פיילע) אשר יעשו המה טובה מהנעשה בבריטאניא (ר"ש בלוך, שבילי עולם ב, כה.). ומה רבה עמל האדם לאסוף לזרות ולחבר ענינים שונים מהמון בעלי האסופות אשר דעותיהם ולשונותם שונות וכו' ולעבור בפצירה פים פעמים ושלש בסך מליצותיו ולהמריטן למען היות להן ברק (שם ג, הקד', 7). מבחר פצירות לא יפעלו לחסר ממנו (מן היהלום) כל מאומה והוא עצמו יגזור כל שאר אבנים יקרות וזכוכית לגזרים (שיכהק, תולדות הארץ, המולקים, ז). — ואמר המשורר : שיניו הדים כפצירפים, ואמרותיו כנחשים השרפים, יפתה את הבריות בלחש, וכנחש ישוך בלא לחש (עזרא הבבלי, תוכחי מוסר ב, יג.). — ובהשאלה, ואמר הפיטן : קמתי פצירה פים ללטוש לחותר, ולאור מכה בסתר עמית, מלשני בסתר רעהו אותו אצמית (רסע"ג, האזהרות, קדור רסע"ג, רו).

ג. **פְּצִירָה**, ש"נ, —שה"פ מן ב. פָּצַר, פעלת הפוצר [2]) : ודפקום יום אחד, קול דודי דופק, ענינו הנחין והפצירה (ר"י א"ח, שה"ש לריב"ג, שרש דפק). ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול, נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום (רש"י, ברא' ל ח). כי מדרכי הנדיב לפצור בקרואיו בכל מיני פצירה (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, לך לך, יד :). אין ספק שמאתם יצא הדבר ובהשתדלות רבה ובפצירה גדולה מהם נהית הדבר הזה (שם שלח, קלט :). ומצאנו לו ע"ה מדות הנדיבות בשומו ביתו פתוח לרוחה לכל עובר ושב ופצירתו בהם להביאם אל ביתו (רש"ע פלקירא, המעלות א, 31). — ואמר המשורר : וכתב צוררי אליו בנחץ, כתב חוק ודם מאין פצירה (ר' שמואל הנגיד, אלוה עוז, ברודי, 128).

פצל [1]), ממנו ״הִתְפַּצְּלוּת, ״מְפֻצָּל, *פִּצּוּל, פָּצַל, ״פֶּצֶל, פְּצָלָה.

פָּצַל, קל לא נמצא במקורות הקדומים [2]).

—פע', פִּצֵּל, יְפַצֵּל, — פִּצֵּל בָּעֵץ, עשה בו פְּצָלוֹת, קלף בו הקלפה, חשף רצועות בקלפה, ; abschälen ; peler ; to peel off [3]) : ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון וַיְפַצֵּל בהן פצלות מחשף הלבן אשר על המקלות ויצג את המקלות אשר פִּצֵּל ברהטים בשקתות המים (בראשי ל לז–לח). — ובסהם"א : ואת הבית יקציע, מגזרת מקצעות וכו' וי"א שיפצלו המקצוע ואין זה נכון כי ככר פשה הנגע בבית רק יקציע כל

---

[1]) [עי' פִּים, הערה. כך הבינו את המלה בש"א (יג כא) כמה מפרשים כמו ת"י, ריב"ג, רש"י ואחרים, ור' מנחם בר חלבו כתב : שתיבה זו חלוקה לשתי תיבות פצירה ופים לבד, פציר פתרונו קופיץ, פים פתר פיות של קופיץ פים היו עושין שתי פיות לשמש בה (פי' ר' מנחם בר חלבו, הצפה שנה ב, 290). על יסוד הבנה זו של פצירה פים בכתוב משתמש אף הזהר בש"ז פְּצִיר במשמ' דומה לזו : אתא נח ותקין קרדומין ופצירי בעלמא (ויקה, לו :)].

[2]) [פצירה, ענינה השקידה על הדבר וההתדבקות בו והעמידה בו שלא לסור ממנו הן במחשבה הן בפעלה (ר' אברהם בדרשי, חותם תכנית).]

[1]) [פצל בארמ' ובסורי, בעברי התלמודית, ואף בערבי' a) פרושו סדק, בקע, פלג לצדדים, וקרוב לשרש זה בצל (המתחלף עם פצל בנוסחאות הפעל בארמ' שבתלמוד), הבא בכל הלשונות השמיות כש"ז לבצל המתחלק קלפות קלפות, ורק משם הבצל נגזר כנראה הפעל המקראי פִּצֵּל במשמ' הסיר הקלפה, וגם במשמ' זו של הפעל בא בצל בכושית. לפי זה משמ' הפעל שבתו"ם היא המקורית, המשתפת לכל הלשונות הקרובות אף שאיננה באה במקרא, ואך בטעות פרשו פרשנים אחדים את הכתוב על פיה.]

[2]) [ועי' הִפע', הערה.]

[3]) [כן כל התרגומים הקדומים ואף רב הפרשנים, כגון רש"י ואחרים. אך דברי ריב"ג (סה"ש, פצל) : חקק בהם או קבע בהם והפצול הוא כמו כריתה וחלוק והפרדת דבר מחובר, ע"כ, ובזה נכרת השפעת הערב' והארמ', ועל פי ריב"ג גם הראב"ע : פצל, הטעם כרת כריתות קטנות, ומכאן גם חזקוני עה"ת : ויפצל, אין לו דמיון והוא לשון חילוק בלשון תלמוד.]

---

a) فصل

חבית (רלב"ע, ויקר' יד מח).—ואמר הפיטן: למען חֲלָק מפצל מקלות בשקתות המים (רסע"ג, תענה חמוכים, מוסענות להוסע"ר). מפצל ברהטי מקלות בהטי, הליץ שבטי הקוראים את משפטי (רסב"ג, סזוסי סליטי, מנחת יוה"כ). טוב עֵרה מֻנצלת, עֶגלה גֵוי מפצלת[1], טלאיו סך כבחוצלת, אני חבצלת (מסלס בר קלוניימוס, חסיק ככן, יול' ב פסח). — ואמר המשורר: ואם תרצה ראות דמיון זקנו ראה עמק אשר גרעו כשבים, ראה ענף אשר היה מכוסה ברב עלים פצלוהו חגבים (קה"ס לריב"ג, פלב).—ואמר המליץ: חרש כי יכרת עץ יקציעהו יפצלהו מסביב ובחכמתו יעשה כלי לשרת בו בבית (רכה"ו, חכמת סלמה יג יג). — *ופִצֵּל עצים בקרדם, אבנים וכדוי, בקע וחלק אותם לחלקים: מעשה בכהן אחד שהיה עומד ומפצל[3] עצים בלשכת דיר העצים (ירוסי סקל' ו ח). — ובסהמ"א: חכמים הראשונים מהם מי שהיה מפצל העצים לבשל בהן ומהן מי שהיה מבשל או מולח בשר וכו' (רמב"ס, סבת ל ו). לא יפתח אדם מחצב בתחלה לתוך שדהו בשביעית וכו' ואם התחיל מקודם שביעית ופצל ממנה שבע ועשרים אבנים וכו' ה"ז מותר לנקר ממנו בשביעית כל מה שירצה (הוא, סמיטה ויובל ב ו). כשבונין ההיכל והעזרה בונין באבנים גדולות ואם לא מצאו אבנים בונין בלבנים ואין מפצלין את אבני הבנין בהר הבית אלא מפצלין אותן ומסתתין אותן מבחוץ ואחר כך מכניסין אותן לבנין (הוא, בית הבחירה א ס). או ששאל קדום לפצל בו עצים ונשבר בעת שפצל בו מחמת הבקוע וכל כיוצא בזה ה"ז פטור (הוא, סאלה ופקדון א א). המפצל זמורות הגפן או שריגי אילנות וכפות תמרים בנכסי הגר, אם דעתו לעבוד האילן קנה ואם דעתו להאכיל העצים לבהמה לא קנה (סו"ע חו"מ, רעה יז). — *הזנב מְפֻצָּל את העצם[3], עצם הזנב מְפֻצֶּלֶת: נפגם הזנב מן העצם אבל לא מן הפרק או שראש הזנב מפצל את

[1]) [מחלקת ומפזרת.]

[2]) [כך בהוצ' וילנא. אמנם בירוש' הוצ' קרוטושין: ומפציע, ועי' פָּצַע, הִפע'.]

[3]) [כך פרש רמב"ם, וז"ל: שיהא קצה של זנב בשתי זנבות ובכל אחד משתיהן עצם, ע"כ. וכן התוס' (בנגוד לרש"י, עי"ש) ורעב"ס ואחרים.]

העצם[1] או שיש בשר בין חוליא לחוליא (בכורו' ו ס).—ובהשאלה, *פִּצֵּל הָעֹל, שבר העל, פרק אותו: ואמר הפיטן: שים אמריו בלבבך, ועולו אל תפצל, עזוב הכלי חלדך, ועדי מאוייו נצל (מדה"ג לפר' ספטים, MGWJ 1894, עמ' 564).

—פעו', *פֻּצַּל, בינ' מְפֻצָּל, מְבֻקָּע וּמְחֻלָּק: ארבעה סניפים של זהב היו שם על שלחן הפנים מפוצלין[2] מראשיהן שהיו סומכים בהן שנים לסדר זה ושנים לסדר זה (מנח' יא ו). והרי עז דחרוקות וחלבו אסור, מפוצלות בעינן, והרי צבי דאין מפוצלות וחלבו מותר, חבורות בעינן (חול' נט:). ואם מפוצלת כמו מחולקת זו מזו ואפילו מעבו וחור דובקן אמרינן ודאי סירכא הוא (תסו' רב למח גאון, מן הגני', JQR XVII, עמ' 273). שנים עשר גבולי אלכסן מפצלין לששה סדרים (רסע"ג, בנוסח' פרוש הערבי לס"ירה ד ב). ויש מפרשים עץ גדול ארוך נתון על עץ מפוצל ובראשו האחד של אותו עץ גדול תלוי חבל עם הדלי עַל גבי הבור (ערוך ערך ביר). מאן דאית ליה מעברתא בדקניה, שזקנו מחולק ומפוצל ויש בין שני שבִּילות כמין מעבר (רס"י, סנה' קנ:). מקלט היה כתוב על פרשת דרכים, בכל מקום שהיו שני דרכים מפוצלים אחד פונה לעיר מקלט היה עץ תקוע באותו הדך וכתוב בו מקלט (הוא, מכות י:). וכמו מעשה הלבנה היה זה שצייר שתי עיירות ירושלם לדרום ורבת בני עמון למזרח ובכל צייר לצפון, וצייר שני דרכים מפוצלים יוצאין מבבל אחד לרבה ואחד לירושלים למען יראו העם וישאלו וישימו על לב (ר"א בלגנלי, יחזק' כא כה). כל מין שהוא מפרים פרסה ומעלה גרה ויש לו קרנים מפוצלות כגון האיל הרי זה חיה טהורה בודאי (רמב"ס, מאכלות אסורות א י). — *וכלים מְפֻצָּלִים[3],

[1]) [כך הנוס' במשנה שבבבלי (בכורו' לט:) ב בנ"א חסר את העצם; ובמשנה שבמשני': מפציל עצם.]

[2]) [במדב"מ הגרסה: מופצלים.]

[3]) [בכר (לקוט' מס' המפסיק, 89) מעיר על הקרבה בין הבטויים כלים מפוצלים, שלחן מפוצל ובין הערב' אואני מפצלה, מאידה מפצלה, במשמ' כלים של פרקים, שלחן מרכב מחלקים נפרדים. הוא מציין כי השרשים פצל ופרק (מפאצל בערבי, פרקים בעברי) נרדפים בשתי הלשונות. וכי מנורה של פרקים משמ' כמו מנורה מפוצלת.]

כלים של פרקים: ואין מחוירין מנורה של חוליות ולא כסא המפוצל ולא שולחן המפוצל וכיוצא בהן מפני שנראה כבונה (הוח, סנח כב כו). אם היתה ראש הזנב מפוצל לשנים בשני עצמים (הוח, חסורי הנזנח ב ד). החצוצרת שמפוצלת חליות חליות, אם אין יודע להחזירה אלא אומן ח״ז מקבל טומאה כשהיא מחוברת (הוח, כלים י טו). כלים שהן מפוצלין כגון מנורה של חוליות וכסא ושלחן שהן עשויין חתיכות חתיכות מעמידין אותן בי״ט (הלכוס חו״מ תקיט ב). — ואמר המשורר: אל תשקוט ללקוט חבצלת מפוצלת (סה״ס לריב״ג, פלל). בקרבו עליות מפצלות, פצלות לבנות ומגבלות (רחב״ע, חמודה, כהכח ח, 90).

— הפע׳, *הִפְצִיל, הִפְצִיל לכאן ולכאן, התחלק, התפלג לצדדים[1], sich teilen, gabeln; se diviser, bifurquer; to divide, fork, branch: מה אילה זו קרנית מפצילות לכאן ולכאן אף שחר זה מפציע לכאן ולכאן (ר׳ חבהו, יומח כט.). מה אילה זו כל זמן שמגדלת קרניה מפצילות אף צדיקים כל זמן שמרבין בתפלה תפלתן נשמעת (ר׳ בנימן בר יפת בסס ר׳ חלעזר, סס סס). אלו הן סימני בגרות, ר׳ יוחנן בן ברוקה אומר משיכסיף ראש החוטם, משיכסיף אוקונה לה, אלא א״ר אשי משיפציל ראש החוטם[2] (כדה מז.). — ואמר הפיטן: די קרני אילת כהפציל גם הצופה טליו, דץ וקרץ התמיד ולקח הדם אליו (ר׳ חליעזר בן כתן, חכפרה, סליח׳ מוסי יוה״כ).

— הפע׳, *הֻפְצַל, בינ׳ מֻפְצָל, — מפלג לכאן ולכאן, geteilt, gegabelt; divisé, bifurqué; divided, forked: נחתכה זנב מן העצם ולא מן הפרק או שהיה ראש הזנב מופצל[3] לשני עצמות וכו׳ הרי זה לא ישחט (סוספת׳ בכורו׳ ד ז). — ובסתס״א: חמשת חוטים של כסלים שנים משמאל מתפזרים לשלשה שלשה, ושלשה מימין מופצלין לשנים וכו׳ (וסח״ר, ויקר׳, ג).

[1] [וכן בארמי שבתו״ס: חוטין שבעוקץ אסורין, חמשא חוטי אית בה בכפלא, תלתא מימינא ותרתי משמאלא, תלתא מפצלי לתרי תרי, תרי מפצלי לתלתא תלתא (רב יהודס, חול׳ מג.).]

[2] [של דד תאשת, וצ״ע.]

[3] [תרא״ש (בכורות לט:) גורס בתוספתא: מפוצל.]

— קל, בינ׳ פעו׳, *פָּצוּל: ואת הבית יקציע, מגורת מקצעות וכן מר ואהלות קציעות, וטעמו פצולות (רחב״ע, ויק׳ יד מח).

— נפע׳, *נִפְצַל: כנגד הירכים הוא מתחיל ליפצל ויוצא ראש א׳ לירך זו ואחד לזו והאמצעי יורד לזנב וכו׳ (רס״י, חול׳ מה:, ד״ה עד בין הפרסוס). והעצם של בוקא דאטמא דוחק הבשר ומדובק ודוחק בו את מוח החוט הנפצל עליו עד שנעשה דק ואינו ניכר (הוח, סס סס, ד״ה בליטן עפי).

— התפ׳, נתפ׳, *הִתְפַּצֵּל, *נִתְפַּצֵּל, — פֻּצְּלוּ וחלקו אותו לחלקים: עד שהוא מלא ענבים שמו אשכול ואם נפסג ממנו מקצת האשכול ונתפצל ממנו ויש לו כתף או נטף שמו פסיגה (פי׳ הגאו׳ עקל׳ ח ס). ואע״ג דהדר אגיד להו איהו, הענפים של מעלה כדי להשכיבן מפני שמתפצלין לכאן ולכאן ונזקפין למעלה ואין סותמים הנקב (רס״י, סוכ׳ יג.). מיפציל, הגימא מתפצלת ומתחלקת לשנים על גבי בהמה מאליה (הוח, זבחי׳ יח:). תלתא קני הוו, לאחר שהקנה נכנס לחזה מתפצל לשלשה (הוח, חול׳ מה:). עד בין הפרשות, עד מקום שהוא מתפרש ומתפצל פצולין (הוח, סס סס). וכל זמן שהן צמותין וקשורין השלשה יחד קרי צומת עד מקום שמתפשטין ומתפצלין זה מזה (הוח, סס עו., ד״ה דאגרמח ולבר). כמין אפקתא דדיקלא, שהדקל למטה יחיד ומתפצל מלמעלה וכו׳ (הוח, כדה כז.). חמשת חוטין יש בכסלים שלשה מן הימין ושנים מן השמאל, השלשה שמן הימין מתפצל כל אחד מהם לשנים שנים והשנים שמן השמאל מתפצלין לשלשה שלשה וכולן משום חלב (רמב״ם, מאכלום אסורות ז יח). חוט השדרה הוא יוצא מן המוח והולך על פני כל השדרה והאליה עד סוף הזנב ומתפצל לג׳ פיצולין וכו׳ (סבלי הלקט, טרפות ב). אמר אמימר משמיה דרב נחמן משנכנסת הגרגרת בתוך החזה מתפצלת לג׳ קנים הקנה האחד לריאה והשני לכבד והשלישי בתוך החזה[1] (סמ״ג מ״ע סג).

פֶּצֶל, ש״ז, — סעיף מסעיפי העץ המפצל: דדרו בדיגלא, עץ מפוצל בראשו וקושר בו משא שני בני אדם ומכנים צוארו בין שני פצליו ומוטל על ב׳ כתפיו וכו׳ (רס״י, ב״מ פג.). — ואמר הפיטן: אנא

[1] [בתלמוד (חול׳ מה:): תלתא קני הוו חד פריש לליבא וחד פריש לריאה וחד פריש לכבדא.]

זכור תם חז סולם בעולים ויורדים שלשה, המפצל ברהטים פ צ ל י ם[1] שלשה (רסע"ג, אנא אל הנקדש, הושענות יום ג, סדור רסע"ג, רנח).

פְּצָלָה, ש"נ, נ"ר פְּצָלוֹת,—מקום בעץ שהוסרה משם הקלפה ונחשף עצם העץ הלבן, abgeschälte Stelle; endroit pelé; peeled place: ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון ויפצל בהן פְּצָלוֹת לבנות מחשף הלָבן אשר על המקלות (בראשי ל לז). — ובסהמ"א: מראהו (של נשר הדגים) שחרחר כהה ועל ראשו וצוארו ירוק (געלבליך) כ פ צ ל ו ת שחרחרי כהה ולבנות עליהם (פינהק, תולדות הארץ ח, קיד). — ואמר המשורר: בקרבו עליות מפצלות פ צ ל ו ת לבנות ומגבלות (רמד"ע, אחודה, כהנא א, 90).

פצם, ממנו *פְּצִים, פָּצַם.

פָּצַם[2], פ"י, פְּצַמְתָּהּ, — פָּצַם דבר, שברהו, בקעהו, פָּצַם את הארץ, בקע אותה, כמו הרעש וכיוצא בזה, spalten; fendre; to crack: הרעשתה ארץ פְּצַמְתָּהּ רפה שבריה כי מטה (תהל' ס ד). — ובסהמ"א: בלי עמל ויגיעה רבה יוציאו לחם מן הארץ, ממחרשת לא ידעו רק בגרזן כהה י פ צ מ ו הארץ מעט (ר"פ בלוך, שבילי עולם ג, כ:). אה שושנה את פורדת פ צ מ ת את לבבי ומי ירפא שבריו (אברהם מפו, אהבת ציון יד). פוררתני בתועבותיך פ צ מ ת נ י בחמאות לשון רמיה (שם כג). — ואמר הפיטן: קורות בתינו

1) [נ"א: פצלות, (עי' סדור רסע"ג, שם), נ"א: פצולת (MGWJ 1893, 558).]

2) [כן כל התרגומים והמפרשים ובאותה משמ' פצם a) בערב', ובת"י בא ופְצִים ליה חרכין במקום וקרע לו חלוני (ירמ' כב יד), וקרובה משמ' הפעל לזו של פ צ ע, בין שהקרבה מקורית ובין שהשפיע דמיון המלים לקרב את הוראותיהן. והשוה דברי רש"י: פ צ מ ת ה, שברת אותה וראיתי בדברי דונש שהוא לשון ערבי אבל לא פירש איתו וביסודו של רבי משה הדרשן פירשו לשון קריעה וראיה הביא לדבר וקרע לו חלוני מתרגם ופצים אך אני (רש"י) אומר ופצים שתרגם יונתן לשון תקון חלון הוא ככל הפתחים שיש להן פצימין, ע"כ. במד"ר (רות פרשה א) כתוב: באותה שעה נחלקה ארץ ישראל והיתה הלוקה חביבה עליהם יותר מדאי והיו ישראל עוסקין במלאכתן זה עוסק בשדהו וזה עוסק בכרמו וזה עוסק בזיתיו וזה עוסק כ פ ו צ מ ו, ע"כ. אבל במד"ר קהל' (פרשה ג, טוב שם) ובילק"ש (יהוש' לה) כתוב: וזה עוסק ב פ ח מ ו, וכך נכון.]

a) فصم

פ צ מ ת ה וקירות ליבינו העצמתה (ינאי, קדושתא בריש השירים, קרובי לפסח, זולאי, רעד). מחנה גבורה אשר כח מעצימים עצום, משובבים בינתים בדברי כבושים: בחרט ל פ צ ו ם (מנחם ברבי מכיר, אסחר אל אל, יוצר שבת הסוכה). — בינ' פָּעוּ', *פְּצוּמָה, בנוי לארץ[1], ואמר הפיטן: פ צ ו מ ה להום, פקד קר וחם, פלס לתהום, על פני תהום (שמעון בר יצחק, אדון אמונים, יוצר א שבועות). סקר תעלמות ומכוננם במערכת, עורר זרעך החשופה לממלכת, פ צ ו מ ה להתיר מאוקי מהפכת, צעקת ונאקת תעתר בסכת (ר"י בן אביתור, אלהים אזן, הושענה, בעה"מ 15). — ואמר המשורר: ואל תשיאכם תבל בהבלה, כמי לחצה ופתה הצנומה, ואל תבטיהכם על פחזיתה, ימי יבטח עלי ארץ פ צ ו מ ה (קטע כ"י גנז' קהיר, ביד הסירא).

—נפע', *נִפְצַם,— פצמו אותו, שברו ובקעו איתו, ואמר המשורר: וביום פקידת הנשמה, תשוב גויה נ פ צ מ ת (שלום שבזי, עין וכב, שירי תימן, 118).

—פֻּע', *פֻּצַּם, — כמו נִפע', ואמר הפיטן: פ צ מ ת רקועת שעולים[2], עמים אחוזים בהלים, סער צירים וחבלים (ר"א קליר, תמו קול, סדר א שבועות). פלצנו מרוב תלאות פ צ מ נ ו מכובד תחלואות (אדון בינה, סליח' ב עש"ת, ליעח).

פצע[3], ממנו ∞מִפְצַע, *פְּצוּעַ, *פְּצִיעָה, פֶּצַע, פָּצַע, *פַּצְעִיל, *פִּצְעִית.

פָּצַע, פ"י, פְּצָעוּנִי, פְּצוּעַ[4], פָּצֹעַ,—פָּצַע אותו, עשה בו פֶּצַע, verwunden: blesser; to wound: לא יבא

1) [על יסוד הכתוב (תהל' ס ד).]

2) [נשברה הארץ הרקועה על פני המים המדודים בשעל.]

3) [אמנם נמצא פצע (בהשפעת העברית או כשנוי מבטא של פצח) במשמ' קרובה אף בארמ' התלמודית, אבל בעקר אין הצדי שבשרש זה אלא צ' a) מקורית הקרובה לדלת. וכן מקביל לשרש פצע בארמ' פ ד ע (עי' בהערות לשרש פדע), וכן קרובים בעבר' ב צ ע (במשמ' בציעת הלחם), המקביל אל בצ'ע b) בערב', ואף מ צ ע במשמ' שבירה לחצאים שממנו אמצע. ואין להכריע אם קרבת המשמ' של פצע אל פצח, פצל, פצם וכדו' מקורית היא או שהשפיע דמיון השרשים לקרב את הוראותיהם.]

4) [ביבמ' (עה:): אמר רב יהודה אמר שמואל פצוע דכא בידי שמים כשר אמר רבא היינו דקרינן פצוע ולא קרינן הפצוע, ע"כ, ועי' פירש"י. ואולם

a) ض b) بضع

פצוּעַ דכה[1]) וכרות שפכה בקהל יי' (דבר' כג ב). ויכהו האיש הכה וּפָצֹעַ (מ"א כ לז). מצאני השמרים הסבבים בעיר הכוני פְּצָעוּנִי נשאו את רדידי מעלי שמרי החמות (שה"ש ה ז).—ובתו"מ: כויה תחת כויה, אם תאמר שפצעו והוציא את מוחו והלא ככר נאמר פצע תחת פצע וכו' אלא כוואו על ציפרנו ועל כף רגלו (מכי' משפטים ח, מסכ' נזיקין). פצועין בולעין ופולטין וחוזרין ובולעין, שלימין בולעין ופולטין ועוד אינן בולעין (ירוש' תרומ' י ו). שפצעה בפניה (ר' יוסי בר חנינא, כתוב' עג:). המשויירים שבסעודה נכנס בהן יין ופצעו זה את זה והרגו זה את זה (פסח' ח). כיון שנכנסו עמהם בלילה נפלה קטטה ביניהן ועמדו והכו אלו את אלו, לבקר חלכו אצלה דין רישיה פצוע, דין ידיה פצוע (מד"ר במד' ג). או מכה רבה שומע אני יפצענו במקלות, ת"ל והפילו השופט והכהו (מדרש תהלים הופמן, דבר' כה ג). — ובסחמ"א: וכי איש אשר הרגתיו לפצעי הוא נהרג, וכי אני פצעתיו מויד שיהא הפצע קרוי על שמי (רש"י, ברא' ד כג). — ואמר הפיטן: פתחתי, כבודו חמק מלבא, מצאוני, לוחמי פצעוני בנוו (משלם בר קלונימוס, גן נעול אוה, אופן ב' פסח). עיפתה אף היא קלעתם לבית מצודם, פצועים ונפצעים ומפלת כבדם (מומחים, יוצ' אחרון פסח). — *פָּצַע חוט, בקע אותו כדי לעשותו דק יותר: אבות מלאכות ארבעים הסר אחת הזורע והחורש והקוצר וכו' והאורג שני חוטין והפוצע שני חוטין הקושר והמתיר וכו' (שבת ז ב). סכוכית אחרים אומ' כדי לפצוע בה שתי נימין כאחת (תוספת' שם ח כח). מיתיבי חסידים הראשונים כיון שארגו בה ג' היו מטילין לה תכלת אימא כיון שפצעו בה ג' היו מטילין לה תכלת (מנח' מ:). — *פָּצַע חלזון, בקעו להוציא את דמו: הצד חלזון והפוצעו אינו חיב אלא אחת (שבת עה.). — *פָּצַע זיתים, בקע אותם לרככם ולהכשירם לאכילה: זיתים משיכניסו רביעית לסאה פוצע ואוכל בשדה, הכניסו חצי לוג כותש וסך בשדה (שביע' ד ט). וזיתי חולין שכבשן עם זיתי תרומה, פצועי חולין עם פצועי תרומה, פצועי הולין עם שלימי תרומה או במי תרומה אסור אבל שלימי חולין עם פצועי תרומה מותר (תרומ' י ז). הפוצע זיתים בידים טמאות טימאן (טהר' ט ה). היה אוכל זיתים פצועים ותמרים רטובות, כל שהוא רוצה למוץ את גרעינתו ונפל על בגדיו ועל ככר של תרומת טמא (טבו"י ג ו). הזית שפצעו בידים טמאות לא הוכשר (תוספת' שם י יח). בעו מיניה מרב ששת מהו לפצוע זיתים בשבת אמר להו וכי בחול מי התירו, קסבר משום הפסד אוכלין (שבת כ:). — *פָּצַע תאנים, בצע אותן לשנים: אומר לכם מפני מה אני משכים ללקוט תאנתי, שכיון שהחמה זורחת על התאנים הן מתליעות וכו' נטלו מהן ופצעו אותם ומצאום מותלעות (מד"ר שה"ש, דודי ירד).

—נפע', *נִפְצַע,—מי שפצעו אותו: איזהו פצוע דכא כל שנפצעו הביצים שלו (יבמ' ח ב). לאחד שנגנב נרתיקו של רופא, עם כשהוא יוצא נפצע בנו וכו' (ר' יודה בן פזי, ירוש' ברכ' ה ב). באותה שעה קפצת קטיגורי' לפני כסא הכבוד אמרה לפניו רבון העולם אי זה מהן נהרג על שמך, אי זה מהן נפצע מוחו על שמך וכו' (מד"ר איכה, א"ב חנינא, ולא זכרן). —ואמר הפיטן: פצועים ונפצעים ומפלת כבדם (מומחים, יוצ' אחרון פסח).

—פעל, פִּצֵּעַ,—*פִּצֵּעַ מוחו או ראשו של אדם, בקעהו: גירה בהם סניגורים והיו מכין אותם ומפצעין את מוחיהם בגיזירין וכו' (ירוש' סנה' י ב). איזהו הרעת אחרים אכה פלוני ואפצע את מוחו (ב"ק כח:). הרבה בנים יש לי, בשעה שהן יושבין על שולחני זה מברך לאלהי פלוני וזה מברך לאלהי פלוני ואינם עומדים משם עד שמפצעין את מוחן אלו את אלו וכו' (מד"ר ויקר' ד). כל מי שהיה בורח מהן היו מכין אותו ומפצעין את ראשו ונוטלין את כסותו (מדרש שה"ש, גריניהוט ה ז, לט.). — *פִּצֵּעַ אגוז, פצח את האגוז, שבר את הקלפה למען הוציא הלב. *פִּצֵּעַ קנה, בקע ושבר אותו: נוטל אדם קורנס לפצע[1]) בו את האגוזים וקרדום לחתוך בו את הדבילה וכו' (שבת יז ב). מפצעין באגוזין ומחתכין כדבילה משבת לאותו שבת (תוספת' שם יב טו). אין מפצעין את הקנה לצלות בו מליח אבל מפצעין אגוזין

בערוך (ערך פצע) בשם ר"ח: ולא קרינן פציע פי' פציע בידי שמים אבל פצוע כמו פרוע כדכתיב פי פרעו אהרן והוא דבר שנעשה בידי אדם.]

[1]) [עי' הערת המחבר לערך דַּכָּה.]

[1]) [נ"א: לפצוע.]

במטפחת ואינו חושש משום קריעה (שם יו״ע ג טז).
מעשר טבל שנתערב בחולין (אוסר בכל שהוא) וכו׳ רבי הלל בן פזי בעי ויפצע, אמר רבי יונה ומותר לפצע וכו׳ (ירוש׳ דמאי ז ז). — *פִּצֵּעַ זיתים, בזיתים, כמו פָּצַע זיתים: זית שפיצעו בידים מסואבות לא הוכשרו, לסופגן במלח הוכשרו (ירוש׳ מעשר׳ א ז). המפצע בזיתים בידים מסואבות הוכשר, לסופתן במלח לא הוכשר (שבת קמה.). — *פִּצֵּעַ העשן לכאן ולכאן, התפלג לכאן ולכאן[1]: ועשנו עולה כמקל ואינו מפצע לכאן ולכאן (אבודרהם, שחרי׳ של חול, מה.).

—הפע׳, *הִפְצִיעַ, כמו קל פָּצַע, גרם לִפְצֹעַ: מה הקומקום הזה כיוה ומפציע ומפהם בו כך אני יורד לו (יהושע בן קבסיו, ירוש׳ פסח׳ ו א).—ואמר הפיטן: זוי שאול במחתרתו אף כי אציע, חזיתי והנך שם לחברה ולהפציע (ילקח, יחביאלי, קליר׳ יום ה). — *הִפְצִיעַ את מוחו: כהן ששמש בטומאה אין אחיו הכהנים מביאין אותו לבית דין אלא פרחי כהונה מוציאין אותו חוץ לעזרה ומפציעין את מוחו בגזירין (סנה׳ ט ו). — *הִפְצִיעַ לכאן ולכאן: תימור של לבנה מתמר ועולה כמקל, תימור של חמה מפציע לכאן ולכאן תנא דבי רבי ישמעאל יום המעונן היה ומפציע לכאן ולכאן (יומא כח:). למנצח על אילת השחר, מה אילה זו קרניה מפצילות לכאן ולכאן אף שחר זה מפציע לכאן ולכאן (שם כט.). של הללו מתמר ועולה (עשן הקטרת) במקל, של הללו מפציע לכאן ולכאן (שם לח.). — *הִפְצִיעַ עצים, בקע אותם: מעשה בכהן אחד בעל מום שהיה עומד ומפציע[2] עצים בלישכת דיר העצים (ירוש׳ שקל׳ ו א).

—התפ׳, *הִתְפַּצֵּעַ, נִתְפַּצְּעוּ האגוזים, פִּצְּעוּ אותם: נתפצעו האגוזים, נתפרדו הרמונים וכו׳ יעלו באחד ומאתים (ערלה ג ח).

[1] [כמשמי זו באים במקורות גם מפצע ומפציע וגם מפסע ומפסיע ואף מפציל ומפוצל (עי׳ פעלים אלו במקומם), ואמנם יתכן כי מקור הביטוי אך בצורה אחת, אבל למעשה אפשר היה ליצור ביטוי כזה מכל הפעלים האלה לפי משמעותם המיוחדת, ועל כן אין לראות נוסחאות אלו כשבושים אלא כאפשריות שונות שבלשון שזכותן לכולן.]

[2] [בהוצ׳ וילנא: מפצל.]

—פעו׳, *פֻּצַּע, ב״ג מְפֻצָּע, כמו נִפְעַ׳, נִפְצַע בִּפְצַע: בהמה או עוף שראינוהו מלוכלך בדם וכו׳ ותתול יוצא ובא באותו לול של תרנגולין ויש שם תרנגולין שאינן מפוצעות חוששין לספק דרוסה (והזהיר שמיני, מו).

—הפע׳, הָפְצַע, הופצע,—כמו נפע׳ נִפְצַע: על שם קיסר נלחמתי והופצעתי פצעים כאשר עיניכם רואות (יוסיפון, גינצבורג, רלו). ויפול פתאום כל הבית על המלך ועל אנשי ביתו ולא נהרג המלך ולא הופצע המלך ולא ביתו (שם רסה).

פֶּצַע, פִּצְעוֹ, ס״ז, פִּצְעִי, מ״ר פְּצָעִים, סמי׳ פִּצְעֵי, כנ׳ פְּצָעַי,
—פֶּצַע בגוף בע״ח, מקום בגוף בע״ח שנפתח הבשר ע״י מַכָּה עַזָּה, בכלי חד וכדו׳, שיוצא משם דם, לֵחָה, Wunde; blessure; wound: כי איש הרגתי לְפִצְעִי וילד לחברתי (בראש׳ ד כג). כויה תחת כויה פֶּצַע תחת פָּצַע חבורה תחת חבורה (שמות כא כה). מכף רגל ועד ראש אין בו מתם פֶּצַע וחבורה ומכה טריה לא זרו ולא חבשו ולא רככה בשמן (ישעי׳ א ו). חברות פֶּצַע תמריק ברע ומכות חדרי בטן (משלי כ ל). למי אוי למי אבוי למי מדונים למי שיח למי פְּצָעִים חנם למי חכללות עינים למאחרים על היין לבאים לחקור ממסך (שם כג כט—ל). נאמנים פִּצְעֵי אוהב ונעתרות נשיקות שונא (שם כז ו). אשר בשערה ישופני והרבה פְּצָעַי חנם (איוב ט יז). — ואמר בן סירא: לא כל איש להביא אל בית ומה רבו פצעי רוכל כעוף אחוז בכלוב לב גאה וכמרגל יראה ערוה (ב״ם גני׳ יא כט)[1]. — ובתו״מ: אמר להן (למך לנשיו) כי איש הרגתי לפצעי, שיבואו עלי פצעים בשבילו, וילד לחבורתי, שיבואו עלי חבורות בשבילו, אתמהא (מד״ר בראש׳ כג). — ובספה״א: שכמת פצעים נופלים בראשו של אדם ואינו מת וכיון שקרום מוחו ניקב מיד הוא מת (סו״ת הגאו׳ מתוך הגניי, 33). פרי שיחלא[2] פצע האזן (ר״ח, שבת קז.). דמי

[1] [בבבלי (יבמ׳ סג:) הנוסח: רבים היו פצעי רוכל המרגילים לדבר ערוה כניצוץ מבעיר גחלת ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה וכו׳, אך לפי נוסחת הגני׳ יש לגרוס ולבאר אף בתלמוד: רבים הפצעים שנגרמו ע״י הרוכל (ההולך רכיל) הַמַּרְגִּלִם (במק׳ המרגילים), הרואה דבר ערוה ומספר אותו.]

[2] [בדפוס נתחלקה המלה שיחלא בטעות לשתי מלים בשתי שורות.]

אחיך וכו׳ שעשה בו פ צ ע י ם [1]) הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה (רש״י, בראש׳ ד י). פדעתא, פ צ ע מכת חרב (הוא, ע״ז כח.). והבויה הוא לשון שרפה וכו׳ פ צ ע שבירת העצם וכו׳ (ר״א הקראי, גן עדן, מומים, קפ.). — ואמר הפיטן : כי תמוק בעון בצעה, קציפת הסתר הוא פ י צ ע ה, נא לא תכחד לתנות פיצחה, להכניע מיצחה, להוריד ניצחה (ינאי, ואתה כי תאומר בזוב, קרוב׳ לספר ויקרא, זולאי, קנח). — ואמר המשורר : בשורי עצבך אדאג ואגיל, בדעתי אחריתך כי תשוקה, והאהב פ צ ע י ו נאמנים, ולא יפיק פ צ ע י ו לך לפוקה (יצחק בן כלפון, כדיבותך רהבה, סעה״ם 27). ועל פיך לדודיך נשיקות ובימינך לצריך פ צ ע י ם, וגדופים לך נגעו אלי לב וזמן בגד כמו חצים תקועים (ר״ש הנגיד אולי לר״י בן כלפון, דבריך בתוך לבי נטועים, ברודי, 41). — ופתגם : ירפאו פ צ ע י ם ולא דברים רעים (כתבי לונץ ג, 266).

***פַּצְעִיל,** ס״ז ומ״ר פַּצְעִילִים [2]), — פַּצְעִילֵי תמרה, תמרים לא בשלים כל צרכם ששוטחים אותם כנגד השמש כדי להבשילם, halbreife Datteln; dattes à demi mûres; halfripe dates : פ צ ע י ל י [3]) תמרה לר׳ שמעון מהו (ר׳ שמעון ב״ל, שבת מה:).

***פִּצְעִית,** ס״נ, מ״ר פִּצְעִיּוֹת, — פֶּצַע קטן : דלא היו בראשו פ צ ע י ו ת (ירוש׳ כלאי׳ ט י).

פִּצְפֵּץ [4]), פ״י, יְפַצְפְּצֵנִי, — פוצץ ובקע לחתיכות קטנות, zerschmettern; fracasser; to shatter : שלו הייתי ויפרפרני ואחז בערפי וַיְפַצְפְּצֵנִי ויקימני

---

[1]) [ע״פ סנה׳ (לז:), ושם : פציעות.]

[2]) [בארמ׳ שבירוש׳ נמצא במקום זה אף פ צ ו ל י י א, פיצולייא, אך אין זו כנראה אלא הגיה מטשטשת במקום פצעולייא, המורה על פַּצְעוֹל ע״מ גַּבְעוֹל כצורה המקורית של המלה. ואמנם אפשר ששם זה של תמרים שלא בשלו כל צרכם נגזר מן פצע, אבל לא במשמ׳ של תמרים פצועים אלא של תמרים קשים שצריך לפצעם כפצוע אגוזים או זיתים.]

[3]) [ערוך : פי׳ בתשובות פגי תמרה שהכנים פירות ונמתקו יפה יפה ועדיין לא בשלו ולא נעשו תמרים פוצעין אותן אחד אחד לשנים בסכין ומעלין אותן לגג ליבשן ומכניסן לקיום. רש״י : תמרים הנלקטין קודם בישולן וכונסין אותם בסלים שעושין מלולבין והן מתבשלות מאליהן.]

[4]) [מן פ צ ץ, עי׳ שם. והוא פַּעְפַּע שבארמ׳ ובעברי׳ שבתו״ם, עי׳ שם הערה.]

לו למטרה (איוב יו יב). — ואמר הפיטן : הרמוני ופרפרוני ופ צ פ צ ו נ י מרדפי ומגדפי ומנגפי (ר״י הלוי, אהה אדני אלהים, סעה״ם 115).

פצין [1]), ממנו פִּצְפֵּץ, פִּצֵּץ, פֻּצַּץ, ״פצצה

פָּצַץ, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— פוע׳, פּוֹצֵץ, יְפֹצֵץ, — כמו פִּצְפֵּץ : הלא כה דברי כאש נאם יי׳ וכפטיש יְפֹצֵץ סלע (ירמיה כג כט). — ובתו״מ : עתידה בת קול להיות מ פ ו צ צ ת באהל צדיקים ואומרת כל מי שפעל עם אל יבוא ויטול שכרו (ר׳ ירמיה בן אלעזר, ירוש׳ שבת ו ח). צא מהן שמונה עשרה שנה שהיתה בת קול מ פ ו צ צ ת ואומרת לנבוכדנצר עבדא בישא סוק חרוב ביתא דמרך וכו׳ (מד״ר שה״ש, פתיחה הנעם). רוכב הייתי על החמור ומטייל אחורי בית הכנסת ביום הכפורים שחל להיות בשבת ושמעתי בת קול מ פ ו צ צ ת ואומרת שובו בנים שובבים וכו׳ (אלישע בן אבויה, מד״ר רות פרש׳ ו, ליני הלילה). — ובספה״א : ובת קול מ פ ו צ צ ת שנית לבו לאדום ועשו שם נקמתי (פסיק׳ זוט׳ פ׳ בלק, ביהמ״ד ילינק , 142). בכל יום ויום היתה בת קול יוצאת ומ פ ו צ צ ת [2]) בכל עולם ואומרת עתיד צדיק אחד לעמוד (ילקוט שמעוני פ״א עח). — ואמר הפיטן : אין קוצין בן קוצין קצוצי לקצין בדבור מ פ ו צ ץ רצוצי לרצין (ר״א קליר, אז קולך, קרובי זכור). בל תתחבר ללצים וכו׳ השוננים לשונם כחצים ופימו י פ ו צ ץ נצוצים (הוא, אטום ספתיך, סדר א סגוצי). קנינך גלגל ירוצין וברק ינצין באונך ורוח מ פ צ ץ סלעים ירצין בגאונך (ר״י בן גיאת, קנינך, סעה״ם 19). רחום יחן חנם וצדקה ירצה תשובותיכם, שאון קולו י פ ו צ ץ בכל מחנות מושבותיכם (מנחם בר׳ מכיר, אדעה כי אין זולתך, זולת שבת שובה). דגלי דבקים יאירו ב פ ו צ צ ו בסיני (זורקות אראלים יקדישו, אופן שבת לפני שבוע׳). — ואמר המשורר : וים מתרצץ וקרים י פ צ ץ ארזים ויפין רוח קצפיו (ר״י הלוי, יעץ ומקים, סעה״ם 97). ותקדח אש מוצה מאבניו וכפטיש תפוצץ את שמיריו (יצחק בן רא״ע, המנך, כהנה ב, 125).

---

[1]) [הוא פצ׳ a) בערבי, פעע בארמ׳, וממנו פַּצְפֵּץ ופַעְפַּע, עי׳ שם ; וקרוב אליו נ פ ץ, א. פ ו ץ.]

[2]) [במדר׳ שמואל ג : מתפוצצת.]

---

a) فضّ

—פִּתְפּוֹ', הִתְפּוֹצֵץ, יִתְפּוֹצְצוּ, — שפוצצו אותו, התבקע לחתיכות קטנות: עמד וימדד ארץ ראה ויתר גוים וַיִּתְפֹּצְצוּ הררי עד שחו גבעות עולם הליכות עולם לו (חבקי' ג ו). — וכתו"ם: אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא נמוח ואם ברזל הוא מתפוצץ (דבי רבי ישמעאל, קדוש' ל:). — ובסהמ"א: הגשם אשר ישתבר בכמה מקומות בבת אחת כאשר נשבור רק חלק ממנו יקרא עצם מתפוצץ (איין שפריהענדער קערפער) כמו זכוכית כל מיני חרס לחם יבש דק או מצה וכדומה (ליגלה, רפאית לאונדיס ב ח, 12). — ואמר הפיטן: לא תשא לשוא שם שבוכים נוצץ הנוכר על שן סלע והוא מתפוצץ (רסע"ג, לא תשא, סדר כעלכה, סדור רסע"ג, שב).

—קל, *פָּצַץ, — כמו פוֹעֵ': בכף סלעים הם ירצו בי לפוצצים פטישים יחליקו (בן עירי, בגוף הערבי של ס' הגלוי לרסע"ג, הרכבי, קעח). —ואמר הפיטן: והמשל ופחד באברה נוצצים ומראה בזק בכחם פוצצים רוגשים ומרעישים בקול מחצצים (מי ימלל גבורות, קלוק מוסף לוס כפור, מחז' איטל' ב, קכו).

—פעֵ', *פִּצֵּץ, — כמו פוֹעֵ', ואמר הפיטן: שופר פצץ קולו בעברי נהרים חירות להשמיע יהודה ואפרים (ר' כמעין בר יצחק, מלך אמון, יוצ' ב ר"ה).

*פְּצָץ, ש"ז, ר"ר פְּצָצִים, — שֶׁבֶר, רסיס הנבקע מן הסלע כשמפוצצים אותו, ואמר הפיטן: מי תוקע בפטיש ומפוצץ סלע אף כן דברך לכמה פצצים יחקר (רסע"ג, אזהרות, סדור רסע"ג, כיד).

*פְּצָצָה, ש"נ, — בית קבול המָלא חמר מפוצץ, Bombe, Mine; bomb(e), mine[1]: האפיסטיליות או הגאלריות האלה (במעבה האדמה) הן מבוא לבית הפצצות[2] (מאמר כ. קוקולוב, בפרק דברי סיעים, הצפירה 1904, גל' 258).

א. פצר[3], ממנו א. פְּצִירָה.

1) [היום מבדילים בין פצצה, Bombe ובין מוקש, Mine.]

2) [בהערה שם: מינענפיסטעס, פצצה—מינע (עפ"י קביעתו של בן־יהודה).]

3) [אין פ צ ר אלא התפתחות של ב צ ר (שממנו מבצר, עיר בצורה, וכדו') במשמ' החזוק, היה קשה, ועי' בהערות דלקמן, ועי' פצירה, הערה, פים, הערה, א. פטר, הערה.]

ב. פצר ממנו *הֶפְצֵר, *הַפְצָרָה, *מִפְצָר, *פִּצּוּר, ג. *פְּצִירָה, פָּצַר, *פָּצָר.

פָּצַר,[1] פ"ע, יִפְצַר, יִפְצְרוּ, — פָּצַר בפלוני, הרבה לבקש ממנו, בקש ממנו בקשה חזקה, dringen; insister; to insist: ויאמר הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם והשכמתם והלכתם לדרככם ויאמרו לא כי ברחוב נלין, וַיִּפְצַר בם מאד ויסרו אליו (בראש' יט ב-ג). ויקראו (אנשי העיר) אל לוט ויאמרו לו איה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו וכו' ויאמר אל נא אחי תרעו וכו' ויאמרו גש הלאה וכו' וַיִּפְצְרוּ באיש בלוט מאד ויגשו לשבר הדלת (שם שם ה-ט). ויאמר יעקב אל נא אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי וכו' קח נא את ברכתי אשר הבאת לך כי חנני אלהים וכי יש לי כל וַיִּפְצַר בו ויקח (שם לג י-יא). ויאמר אבי הנערה אל האיש הואל נא ולין ויטב לבך ויקם האיש ללכת וַיִּפְצַר בו חתנו וישב וילן שם (שפט' יט ו-ז). ויאמרו אליו הנה נא יש את עבדיך חמשים אנשים בני חיל ילכו נא ויבקשו את אדניך וכו' ויאמר לא תשלחו וַיִּפְצְרוּ בו עד בש ויאמר שלחו (מ"ב ב יו-יז). ויאמר הנה נא ידעתי וכו' ועתה קח נא ברכה מאת עבדך ויאמר חי יי' אשר עמדתי לפניו אם אקח וַיִּפְצַר־בו לקחת וימאן (שם ה טו-טז). —ובסהמ"א: והאיך תהיה ההגעה בתיקונם עם מה שפגעו בי קצת אוהבי ופצרו בי על הדבר הזה להיות לי ולהם למזכרת (ר"י א"ת, תק' מדה"נ לרסב"ג, פתיחה, יז). היו מבקשין ממנו שישא קרובתו והוא ממאן ופצרו בו ונדר או נשבע שלא תהנה בו לעולם וכו' (רמב"ם, נדרים ח ע). לא היו (חכמים הראשונים) יושבין בדין אלא עד שמכבידין עליהם את העם והזקנים ופוצרים בהם (הוה, סנהדרין ג ז). כי מדרכי הנדיב לפצור בקרואיו בכל מיני פצירות (ר"י אבוהב, מלמד התלמידים, לך לך, יד:). שהם השתדלו מעצמם ופצרו במשה רבינו לשלוח אנשים לראות הדרך בלבד (שם, שלח, קלט:). עד דברי אל נפש'

1) [אין במשמ' זו במקרא אלא בנין קל בלבד, אשר אמנם אינו בא שם אלא בצורות העבר, ועל כן נהגו להשתמש בסהמ"א בעבר גם בצורות הפעי': הפציר בו, אף על פי שאין הפעי' במשמ' זו בלשון הקדושה. וגדולי ישראל כהרמב"ם השתמשו בעקר בקל ולא בהפע' במובן זה.]

ואל ביתי את דברי אדוני המלך ואפצור בם על הדבר הזה (פצר היטב נס, ויהי בלילה). ופצרו בי מאד להעתיקו אליהם ללשון הקודש וכו' ועדין החכמים הגדולים פוצרים בי להעתיק הס' הזה (ר' שלמה בן איוב, הקד' להרג' ס' המצות, שריד מעיר, קובץ על יד ה, 22). צריכין הדיינין לפצור בבעלי הדיני' אולי יחזרו בהם כדי שלא ישבעו כלל (טוחזו"מ ס' כח). פצר בי אחד מרעי ומאוהבי לחבר לו מאמר קצר בעניני המדות (ידעי בדרשי, הפרדס, אולפ"ס ג). אל נא תפצרי בי בת נדיב לקחת מנחת זכרון מידך (מפו, אהבת ציון ז, 29). — *ובמשמ' התאמץ, לחץ: ודפקום יום אחר, קול דודי דופק, ענינו הנחץ והפצירה ומזנו מתדפקים על הדלת כלומר פוצרים לדחות את הדלת ולשברו (ר"י א"מ, ספ"ש לריב"ג, דפק). ואולי תפצר השמש לעמוד על הארץ וישרפה עד"ב כשרוף האש העצומה העצים המעטים (ר"ש א"ס, אותות השמים, כ"י כוזנתנסקי וכ"י פריז). וכאשר יפצרו בעיון לדברים המאירים או לדברים הדקים (הוה, מו"נ א לב). ואל תפצר[1] להשיג מה שלא תוכל להשיג וכו' ואם תפצור להשיג יותר מיכלתך וכו' תהיה חסר מכל החסרים (כ"י חריזי, מו"נ א לח). הנוקם והנוטר והפוצר והמתגרה מפני חוזק חום קרביו (אקף, 5). ובעת יציאת צואה לא תפצר פי המבעת באונס (כ"י לאלון, אולפ"ס א, ס:). ואנו רואין שהשלהבת ההיא תפצר לעלות למעלה ליסודה שהוא גלגל יסוד האש (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ס). וראו שעכ"פ היה פוצר לדבר עמהם (ר"י אברבנאל עה"ת, ויצב, ויעקב אהב). — *ופָצַר עליו במשמ' פָּצַר בו: והשואל מחבירו אשר אין אתם ובעת כי יאמרו אין אתם לא יחדל מהם ויפצר עליהם (מכנוס כלילה ודימנה, Orient u. Occident I, 669). — ואמר הפיטן: דרך תוחת על יתר וכו פצרי[2] ואצרי רוע יצרי מיצרי (אני נחקתי, קינ', נספח' לסדור רסע"ג, חטו). בתיקף ובגודל אפצר והובילו מעשרותיכם מלבצר אל בית האוצר (את עמי, יול' בבת חוהמ"ס, מחז' איטלי' ב, קטו). — ואמר המשורר: לא אדעה זאת כאשר לא ידעו כל אנשי לבב אשר נזכרי אם הנפשות הגויות מאסו או הנשמות לעלות

1) [ר"ש א"ת תרגם: ולא תשתדל.]
2) [כלו' פַּצַר אותי, פצר בי.]

יפצרו (רסב"ג, בימי יקותיאל, ברודי, 12). מנחלי גפרית דמעות ישאבו כי את לבבי יולו לקדוח. צפרו למרר בבכי בקר כמו ערב בשוה פצרו לזרוח (רמב"ע, על אן בגלות, דיואן נעו, ברודי). ידעתיך לעולם כי להרחיק אהבים תפצר, להרחיב לבך ארוץ והוא סגור כהותם צר (ראב"ע, כאלו מסכה, כהנא א, 169). ומשרתו ביראת ציר קשורה ואחר בוראו ירוץ ויפצר (ר"י חריזי, תחכ' יא, 115). אפצר להמלט ויצרי רודפי תמיד כשטן על ימיני שוטני (שם יג, 138). פרחיה יאירון עד חשבתים כמו נרות בראשי דאמירים ועל שחק אשר ירד ויפצר לכבותם והם יותר מאירים (שם מט, 138).

—הפע', הִפְצַר[1],—הִפְצִיר האדם, סֵרֵב, מֵאֵן, ולא עשה מה שנצטוה: ויאמר שמואל החפץ ליי' בעלות וזבחים כשמע בקול יי' וכו' כי חטאת קסם מרי ... ותרפים הַפְצַר יען מאסת את דבר יי' וימאסך ממלך (ש"א יה כג—כד).—ובספה"א: כתבת כי נזהר הי... מן הנוצר ולא מחכמה שאלת על זה להפצר כי יוצר הכל גבורת ידו לא תקצר ולא יירא ולא יגור מן האדם הנעצר (רסע"ג על חוי הבלכי, דווידזון, 38). לכן יבוא האל הגדול ויקרבנו אל הר אחד ויראנו גדלו ויאמר לנו שנעזוב דת משה ונקח דת ישו ותראה המלך אם נפציר בדבר (ר"ש אבן ויגרא, שבט יהודה, הנובר, 18). שדעתן של נשים קלה ובזה החטא דעתו קלה מחוה שחוה הפצירה עם הנחש שלא לעבור על מצות השם ית' ואדם לא הפציר עם חוה כלל אלא ותתן גם לאישה ויאכל (ר"י קארו, תולדות יצחק, יד). — *הִפְצִיר לו, כמו פָּצַר בו: הפצירו לו מאוד שימחול לו אמר הריני מוחל לו ובלבד שלא יהא רגיל לומר כן (דא"כ ז). — *הִפְצִיר, הִפְצִיר בּוֹ, אותו, באותה משמ': כיון שאני שותה הכוס אני

1) [כאמור בהערות הקידמות אין פצר בעקר אלא בצר, היה חזק וקשה, ועל כן אין הפציר בהפע' אלא הִקְשָׁה, וכשם שבא במקרא הִקְשָׁה במקום הקשת עֹרֶף, כך אין הַפְצַר, בהקבלה אל טְרָף, אלא הפצרת עֹרֶף, הקשיות עֹרֶף. אך השבעים (ἐπάγουσιν) ותי"י (כל אנש דפצר ומוסיף על מילי נביא) תרגמו כלשון תוספת, וכן רש"י: הפצר לשון תוספת וכן ויפצר בו (בר"ש לג יא), הרבה עליו דברים. וריב"ג אומר: פצר וכו' הכל מענין שקידה על הדבר מאין הנחה, ע"כ, והוא ממש כלשון הוולגטה: nolle asquiescere.]

מסיים בדעתי שלא לשתות כוס אחר וכבר פסק השתיה ונאסרתי לשתות וכשמפצירין אותי אחר כך לשתות כאלו אני מתחיל לפיכך אני צריך לברך בתחלה (ר"ח, פסחי' קג:). ומה ששחק לא רצה לומר לה אעפ"כ הפצירה בו עד שאמר לה (רש"י, נדרי' כ:). כל החומד עבדו או אמתו או ביתו וכליו של חבירו אי דבר שאפשר לו שיקנהו ממנו והכביר עליו ברעים והפציר בו עד שלקחו ממנו אף על פי שנתן לו דמים רבים הרי זה עובר בלא תעשה (רמב"ם, גזלה ואבדה א ט). הא למדת שהמתאוה עובר בלאו אחד והקונה דבר שהתאוה בהפצר שהפציר בבעלים או בבקשה מהן עובר בשני לאוין (שם שם יב). כי ראה שהיו מסרבין באביו אמר אין טוב אלא שאדור בנ"ש [1]) כדי להשקיט מעליו ההפצרות שהיו מפצירין בו (שו"ת מהרי"ט ב, סאלה כד). ובעל מחשבות כי רוב הפצר האוהבים הביאו לחות דעי גם אני (תשו' מהר"י קולון פח). הוי זהיר שלא להפציר על שום דבר ושלא תכפול הדבור שני פעמים בדברך עם שום אדם (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר עז). —ואמר הפיטן: למה לבוא עמי יפציר, כלה קיץ עבר קציר, הן מאז אסלד בציר עד ישלח לי ציר נאמן (ישראל נג'ארה, ירמיק נדוד, ספר הפזמוני תימני, לג.). — °ובמשמ' לָחַץ וְדָחַק: ואם גבול שדה וכרם וגן הוא ובו אילנים מרחיקים ומפצירים לגבול אחיו חברו הסמוך לו, אין על חברו הסמוך לו לאסר לו ברות והשחת אילניך (יהודה הדסי, אשכול סער). אמנם אחרי הפצירוני תחנוניך נלחצתי בהמציא שאלתך חברתי לך מעט דברים וכו' (ר"י פסניני, ספרדס, הקד'). ובהיות האש היסודי דואג תמיד שלא יתן רקנות בגשמים אז מפציר בחלקים חדקים המפוזרים שיתחברו יחדיו (טוביה כץ, מעשה טוביה ה ג, עב.). — °ובמשמ' התאמץ: קמה ואת האשה ממטתה ורצתה להוציא אש מן האבן ומן הברזל והסרטוט השרוף לא קבל הניצוצות של האש והפצירה עד מאד ולא עלתה בידה (משלי ב"ר יעקב אלחנן, ממק המלך, שער תיקוני התשובה, יז.). ובראות כי אין תקות פורחת (חנפש) באויר העולם לבקש מקום מנוחה למצו' מרגוע לה מפצרת לעלות למעל' (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר כח). דכל בהמה שיש בקרבה איזה נפש מגולגלת אם רוצים לשולחה לדבר הרשות מפצרת שלא לילך כי הנפש מגולגלת בקרבה מכריחה שלא תלך (שם לו). ולכן יעקב אע"ה לא הפציר ליקח בהמת בעל ברחה (שם שם). — °וְהִפְצִיר אֶת עַצְמוֹ, באותה משמ': אפילו אם נמצא וכו' שהם נמנעים כפי פשוטם ראוי לנו להפציר את עצמנו לבאר דבריהם באופן יסכימו להאמת (ר"א דלמידיגו, בחינת הדת). ובכלל כאשר הכונה להמעיט ולהרחיק נכחיש במה שחשבו מעלה שיהיה הענין כן, אדרבה נפציר עצמנו להוכיח שהוא פחיתות (ר"י מסיר ליאון, נופ' צופ' ב יד, 68). עטישה היא פעולת המוח שיפציר לשלות דרך הנחרים איזה לחות שיזיק ויכביד אותו (ר' דוד מן התפוחים, מגן דוד, קכב.). — °ובמשמ' הִרְבָּה, ביחוד הרבה דברים: ויעתר, הרבה והפציר בתפלה (רש"י, בראשי' כה כא). שאם לא רצו הבעלים למכור אע"פ שהרבה להם בדמים והפציר ברעים יבא לידי גזל (רמב"ם, גזלה ואבדה א יא). ועבר לפני התיבה והפציר בתפלתו וכמעט השיח דברי' כלפי מעלה (יוסף סמברי, לקוטי דברי יוסף, ברלינר, 54). —ואמר המליץ: טוב מעט דברים בלב נבון מהפצר שיח בלא דעת (ב"ז, ב"ש ז יד). — °וברפואה, שעול מַפְצִיר, חזק ומתמיד: והסבות הקרובות לכל זה (לרקיקת דם) חבורה וכו' או שעול מפציר (קאנון ג י יג יא).

— נפע', °נִפְצַר,— פָּצְרוּ בוֹ: וחייבו אותו שיתן לו מה שיש עליו מן חדין ולא רצה ושנפצר ואינם יכולים להוציא ממנו וכו' (תשו' הגא' שערי צדק, פד:). — ובמשמ' נִלְחַץ, נִדְחַק: הזהר המלך המצליח שלא תחיה לח ותפצר ולא יבש ותשבר, ולא מתוק ותפצץ ולא מר ותמאס (ר' מנחם המאירי, משיב נפש, פסט חכמי הצרפים). —ואמר הפיטן: הלא עליכם יש מיצר, יום גוש עפר נפצר ויעמוד במקום צר (ר' יצחק בן ראובן אלברגלוני, מחזור מיורקי, אזהרות ב, קפט).

— התפ', °הִתְפַּצֵּר, — נִתְפַּצֵּר לפלוני, נתן לו לפצר בו. נתרצה לו: ויעתר, הרבה והפציר בתפלה, ויעתר לו, נתפצר ונתפתה לו (רש"י, בראשי' כה כא). אך לרוב הפצרות ובקשות תחנונים שביקש בכה והתחנן כהרר"ג במהרר"ם הנ"ל להטות עליו חוט של חסד ולכנוס עמו לפנים משורת הדין, בכן נתפצר ונתפיים כמהרר"ם לעשות לו חסד חסדים יותר ויותר מן הראוי והנה נתפשרו בדרך חזה (פנקס קקקז, MGWJ 1894, עמ' 565).

---

[1]) בנזירות שמשון.

א. פקד [1]), מִמֶּנּוּ מִפְקָד, פָּקַד, ״פָּקֵד, ״פֹּקֵד, פְּקֻדָּה, פִּקָּדוֹן, פִּקְדַת, פָּקוּד, פִּקּוּד, פָּקִיד, *פְּקִידָה, *תַּפְקִיד.

ב. פקד [2]), מִמֶּנּוּ מִפְקָד [2]), ב. פָּקַד.

פָּקַד, ס״י, פָּקַדְתָּ, פָּקַדְתִּי, פְּקַדְתִּיו, פְּקַדְתִּים, פָּקְדוּ, פְּקָדוּ, פְּקָדוּךָ, פְּקַדְתֶּם, פְּקַדְנוּ, פֹּקֵד, פּוֹ־, פְּקֹד, פִּקְדִי, פָּקְדֵנִי, פִּקְדוּ, אֶפְקֹד, ־קוֹד, ־קָד־, תִּפְקֹד, תִּפְקְדוּ, תִּפְקְדֵנוּ, תִּפְקְדִי, יִפְקֹד, ־קוֹד, יִפְקְדֵנִי, יִפְקְדֵם, יִפְקְדוּ ־קֹה, פְּקֻדִים, פְּקוּדֵי, פְּקֻדֵי, פְּקֻדָיו, פְּקֻדֵיכֶם, ־הֶם, ־וּדֵ־, — א) פָּקַד את פלוני, זְכָרוֹ, חשב עליו, העלהו על דעתו, gedenken : se souvenir; to bear in mind : ויי׳ פָּקַד את שרה כאשר אמר ויעש יי׳ לשרה כאשר דבר (בראש׳ כא א). ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת ואלהים פָּקֹד יִפְקֹד אתכם והעלה אתכם מן הארץ הזאת אל הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב (שם נ כד). לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אלהים יי׳ אלהי אבותיכם נראה אלי אלהי אברהם יצחק ויעקב לאמר פָּקֹד פָּקַדְתִּי אתכם ואת העשוי לכם במצרים ואמר אעלה אתכם מעני מצרים (שמות ג יו–יז). ויאמן העם וישמעו כי פָקַד יי את בני ישראל וכי ראה את ענים (שם ד לא). כי פָקַד יי׳ את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות (ש״א ב כא). כה אמר יי׳ צבאות פָּקַדְתִּי את אשר עשה עמלק לישראל אשר שם לו בדרך בעלתו ממצרים (שם יה ב). והיה מקץ שבעים שנה יִפְקֹד יי׳ את צר ושבה לאתננה (ישע׳ כג יז). לא יאמרו עוד ארון ברית יי׳ ולא יעלה על לב ולא יזכרו בו ולא יִפְקֹדוּ ולא יעשה עוד (ירמ׳ ג יו). אתה ידעת יי׳ זכרני ופָקְדֵנִי והנקם לי מרדפי אל לארך אפך תקחני (שם יה יה). כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אֶפְקֹד אתכם והקמתי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם

אל המקום הזה (שם כט י). וַתִּפְקְדִי את זמת נעוריך (יחזק׳ כג כא). כי יִפְקְדֵם יי׳ אלהיהם ושב שבותם (צפנ׳ ב ז). מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תִפְקְדֶנּוּ (תהל׳ ח ה). פָּקַדְתָּ הארץ ותשקקה רבת תעשרנה פלג אלהים מלא מים (שם סה י). אלהים צבאות שוב נא הבט משמים וראה ופְקֹד גפן זאת (שם פ יה). זכרני יי׳ ברצון עמך פָּקְדֵנִי בישועתך (שם קו ד). כי שמעה בשדה מואב כי פָקַד יי׳ את עמו לתת להם לחם (רות א ו). — פָּקַד האדם את האלהים והתפלל אליו: יי׳ בצר פְּקָדוּךָ צקון לחש מוסרך למו (ישע׳ כו יו). — ב) ופָקַד את פלוני, זכר אותו לכבדו בבקור, בא לראותו [1]), besuchen ; visiter ; to visit : ויהי מימים בימי קציר חטים וַיִּפְקֹד שמשון את אשתו בגדי העזים ויאמר אבאה אל אשתי החדרה (שפט׳ יה א). ואת אחיך תִּפְקֹד לשלום ואת ערבתם תקח (ש״א יז יח). — ג) פָּקַד את פלוני, זכר אותו לבוא עליו בדבר רע לשם ענש, heimsuchen; affliger, punir ; to visit (upon), punish : לכן פָּקַדְתָּ ותשמידם ותאבד כל זכר למו (ישע׳ כו יד). לכן יפלו בנפלים בעת פְּקַדְתִּים יכשלו אמר יי׳ (ירמ׳ ו יה). אתה יי׳ אלהים צבאות אלהי ישראל הקיצה לִפְקֹד כל הגוים אל תחן כל בגדי און (תהל׳ נט ו). — ופָקַד על פלוני, באותה משמ׳: ביום ההוא יִפְקֹד יי׳ בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש ברח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים (ישע׳ כז א). ופָקַדְתִּי על היושבים בארץ מצרים כאשר פָּקַדְתִּי על ירושלם בחרב ברעב ובדבר (ירמ׳ מד יג). לא אֶפְקוֹד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזנות יפרדו ועם הקדשות יזבחו (הוש׳ ד יד). וריב ליי׳ עם יהודה ולִפְקֹד על יעקב כדרכיו כמעלליו ישיב לו (שם יב ג). כי ביום פקדי פשעי ישראל ופָקַדְתִּי על מזבחות בית אל ונגדעו קרנות המזבח ונפלו לארץ (עמו׳ ג יד). ופָקַדְתִּי על כל הדולג על המפתן ביום ההוא הממלאים בית אדניהם חמס ומרמה (צפנ׳ א ט). — ופָקַד אל פלוני: הנני פֹּקֵד אל

---

1) [שרש זה נמצא בצורות שונות בשם ובפעל ובצרופים רבים בכל הלשונות השמיות פרט לאוגריתי׳ בהוראות קרובות לאלה הנוהגות בעבר׳. באשור׳ יש גם ב פ ד במשמ׳ קרובות לאלו של פקד. ואמנם אפשר ששמושי לשון מיחדים וגם מונחי משפט (כגון פִּקָּדוֹן, באשור׳ פִּקְדּוּ) וכדו׳ נולדו באחת הלשונות בלבד ונתקבלו אך אח״כ בלשון אחרת. ועי׳ להלן, נפע׳, הערה.]

2) [עי׳ הערה לפעל ב. פָּקַד.]

1) [פָּקַד במשמ׳ זו בעקר לשון כִּבּוּד הוא, זכר את פלוני וכבד אותו בבקורו. ובמשמ׳ קרובה לזו בא ז כ ר במכתבי לכיש בנסחה המאשרת קבלת מכתב: מי עבדך כלב כי זכר אדני את עבדה (לכיש II), כלו׳ כתב אליו.]

מלך בבל ואל ארצו כאשר פקדתי אל מלך אשור (ירמי' נ יח). — פקד אל ועל: הנני פוקד אל אמון מנא ועל פרעה ועל מצרים ועל אלהיה ועל מלכיה ועל פרעה ועל הבטחים בו (שם מו כה). — פקד עון וחטא על פלוני, זכר חחטא לנקם אותו על עושהו, ahnden, heimzahlen; venger, payer; to revenge, repay: כי יי' אלהיך אל קנא פקד עון אבת על בנים על שלשים ועל רבעים לשנאי ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי (שמות כ ה). וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם (שם לב לד). ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה ותקא הארץ את ישביה (ויקר' יח כה). ותפקד עלי עון האשה היום (ש"ב ג ח). ופקדתי על תבל רעה ועל רשעים עונם (ישע' יג יא). כי הנה יי' יצא ממקומו לפקד עון ישב הארץ עליו (שם כו כא). ויי' לא רצם עתה יזכר עונם ויפקד חטאתם (ירמ' יד; ודומה לו הוש' ח יג, שם ט ט). ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא (הוש' א ד). ופקדתי עליה את ימי הבעלים אשר תקטיר להם (שם ב טו). ופקדתי עליו דרכיו ומעלליו אשיב לו (שם ד ט). רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקד עליכם את כל עונתיכם (עמו' ג ב). ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם (תהל' פט לג). — ופקד בפלוני על עון, על חטא: העל אלה לא־אפקד־בם נאם יי' אם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי (ירמי' ט ח). — ופקד על מעשה פלוני: אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו (ישע' י יב). — ובימי סעוד', *פקוד הענש, פקודה הצרה, שפקדו בו את הפקדה, שנעשתה שליחותו: וצרות רבות וגזרות קשות מתחדשות, עד שהראשונה פקודה שניה ממהרת לבא (ר' יוחנן, סנה' לז.). — ד) ופקד את פלוני, בא אליו לבחן אותו, לחקרו ולבדקו: בחנת לבי פקדת לילה צרפתני בל תמצא זמתי בל יעבר פי (תהל' יז ג). ותפקדנו לבקרים לרגעים תבחננו (איוב ז יח). — ה) ופקד את פלוני, בא אל מקומו לבקש אותו, : aufsuchen, suchen; chercher; to search (for), seek: אם פקד יפקדני אביך ואמרת נשאל נשאל ממני דוד לרוץ בית לחם עירו (ש"א כ ו). ויאמר פקדו נא את הארורה הזאת וקברוה כי בת מלך היא וילכו לקברה ולא מצאו בה כי אם הגלגלת והרגלים וכפות הידים (מ"ב ט לד–לה). כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער לא יבקש והנשברת לא ירפא הנצבה לא יכלכל (זכרי' יא טז). — ו) ופקד את פלוני או דבר, בא אליו ולא מצאו, חסר דברו, : vermissen; ne pas trouver, manquer; to miss: והאנשים טבים לנו מאד ולא הכלמנו ולא פקדנו מאומה כל ימי התהלכנו אתם בהיותנו בשדה (ש"א כה טו). דרשו מעל ספר יי' וקראו אחת מהנה לא נעדרה אשה רעותה לא פקדו (ישע' לד טז). — ז) פקד את אנשי הצבא, בא אליהם לבקר אותם כבקרת רועה עדרו, ספר ומנה אותם, mustern, zahlen; inspecter, compter; to muster, count: כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו ליי' בפקד אתם ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם (שמות ל יב). מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא בישראל תפקדו אתם לצבאתם אתה ואהרן (במדי' א ג). פקדיהם למטה ראובן ששה וארבעים אלף וחמש מאות לבני שמעון תולדתם למשפחתם לבית אבותם פקדיו במספר שמות לגלגלתם כל זכר מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא פקדיהם למטה שמעון תשעה וחמשים אלף ושלש מאות (שם שם כא–כג). אלה הפקדים אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל שנים עשר איש (שם שם מד). וצבאו ופקדיהם ארבעה ושבעים אלף ושש מאות וכו' וצבאו ופקדיו ארבעה וחמשים אלף וארבע מאות (שם ב ד–ו). פקד את בני לוי לבית אבתם למשפחתם כל זכר מבן חדש ומעלה תפקדם (שם ג טו). במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקדיכם לכל מספרכם מבן עשרים שנה ומעלה (שם יד כט). לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו איש לפי פקדיו יתן נחלתו (שם כו נד). ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן הכהן אשר פקדו את בני ישראל בערבות מואב על ירדן ירחו (שם שם סד). וישכם יהושע בבקר ויפקד את העם (יהוש' ח י). ויצאו כאיש אחד ויפקדם בבזק ויהיו בני ישראל שלש מאות אלף ואיש יהודה שלשים אלף (ש"א יא ז–ח). ויאמר שאול לעם אשר אתו פקדו נא וראו מי הלך מעמנו ויפקדו והנה אין יונתן ונשא כליו (שם יד יז). וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים מאתים אלף רגלי ועשרת אלפים את איש יהודה (שם טו ד). ויאמר המלך אל יואב שר החיל אשר אתו שוט נא בכל שבטי ישראל מדן ועד באר שבע ופקדו את העם וידעתי את מספר העם וכו' ויצא יואב ושרי החיל לפני המלך לפקד את העם את ישראל (ש"ב כד ב–ד). ויפקד (א אב) את

נערי שרי המדינות ויהיו מאתים שנים ושלשים ואחריהם פקד את כל העם כל בני ישראל שבעת אלפים (מ״א כ טו). אלה בני לוי לבית אבותיהם ראשי האבות לפקודיהם במספר שמות לגלגלתם (דהי״א כג כד). — ועי׳ פקוד. — ח) פקד על פלוני לעשות דבר, ופקד עליו דבר, צוה עליו לעשות דבר, הטיל עליו דבר, beauftragen; charger; to charge: על פי אהרן ובניו תהיה כל עבדת בני הגרשני לכל משאם ולכל עבדתם ופקדתם עליהם במשמרת את כל משאם (במד׳ ד כז). ובשמת תפקדו את כלי משמרת משאם (שם שם לב). כל ממלכות הארץ נתן לי יי׳ אלהי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלם אשר ביהודה (עזרא א ב; דהי״ב לו כג). מי פקד עליו דרכו ומי אמר פעלת עולה (איוב לו כג). —פקד נוהו, צוה לביתו: וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך [1]) ולא תחטא (שם ה כד). — ט) כמו הפע׳, הפקיד, פקד את פלוני על בני אדם או על דבר, עשה אותו פקיד עליהם, מנה אותו עליהם, ernennen; charger, nommer; to appoint: ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם וישרת אתם (בראש׳ מ ד). ואת אהרן ואת בניו תפקד ושמרו את כהנתם והזר הקרב יומת (במד׳ ג י). יפקד יי׳ אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה (שם כז טז). — ופקד שרי צבא, מנה אנשים לשרי צבא: והיה ככלת השטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם (דברי׳ כ ט). קדשו עליה גוים השמיעו עליה ממלכות אררט מני ואשכנז פקדו עליה טפסר העלו סוס כילק סמר (ירמי׳ נא כז). — ובהשאלה, פקד את החרב, את הכלבים וכדו׳: ופקדתי עליהם ארבע משפחות נאם יי׳ את החרב להרג ואת הכלבים לסחב ואת עוף השמים ואת בהמת הארץ לאכל ולהשחית (שם טו ג).— ובינ׳ פעו׳, פקוד, מי שמנו אותו על בני אדם או לעבודה: ויקרבו אל משה הפקדים אשר לאלפי הצבא שרי האלפים ושרי המאות (במד׳ לא מח). — פקודי חיל, שרי צבא: ויקצף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מצבא המלחמה (שם שם יד). ויצו יהוידע הכהן את שרי המאיות פקדי

1) [כנראה ואת כונת הכתוב: ותספיק לצוות על ביתך ולא תמות כחוטא בלא עתך. עי׳ טורטשינר, ספר איוב למקום.]

החיל ויאמר אליהם וכו׳ (מ״ב יא טו). ויוצא יהוידע הכהן את שרי המאות פקודי החיל ויאמר אליהם וכו׳ (דהי״ב כג יד).— י) וכמשמ׳ שם את הדבר למשמרת, לפקדון: ויבא אל העפל ויקח מידם ויפקד בבית [1]) (מ״ב ה כד).— ובתו״מ: כשם שהפורענות פוקדתה (את הסוטה) כך הפורענות פוקדתו (את הבועל) (ספרי במד׳ טו). עד שאתה מפקדני על בני פקוד בני עלי שלא ינהגו בי מנהג בזיון ושלא ימירו את כבודי באלהי נכר (שם קנב). וכן היתומים לא יפרעו אלא בשבועה, שבועה שלא פקדנו אבא ולא אמר לנו אבא שלא מצינו בין שטרותיו של אבא ששטר זה פרוע (שבוע׳ מה.). מה לי שלא פקדני אבא ומה לי שלא פקדני אחי (רבא, שם מח:). ואת אסיריו לא פתח אלו העקרות שהן אסורות בתוך בתיהן ועלובות וכיון שהקב״ה פוקדן בבנים הן נזקפות (מד״ר בראש׳ עא). מה הקב״ה פוקד עקרות אף צדיקים פוקדים עקרות (שם שה״ש, נגילה ונשמחה). אמר לה הקב״ה (לשרה) את הונית את עצמך חייך בלשון שאמרת בו אני פוקדך וכו׳ אמר הקב״ה אברהם התפלל לפני על אבימלך הרשע ונתמלאתי רחמים עליו הריני פוקד לאברהם עמו (תנחו׳ וירא יד). ואף חנה על שהייתה תדירה להיות עולה ומתפללת בבית המקדש ומתחננת לפני הקדוש ברוך הוא שמע תפלתה ופקדה (פסיק׳ רבי׳, כי פקד ה׳ את חנה, קעט.). —ובתפלה: זכרנו ה׳ אלהינו בו לטובה ופקדנו בו לברכה (תו״ת יעלה ויבא). אתה זוכר מעשי עולם ופוקד כל יצורי קדם (תפה זוכר, מוסף ר״ה). וגם את נח באהבה זכרת ותפקדהו בדבר ישועת ורחמים בהביאך את מי המבול וכו׳ (שם). וזכרנו בזכרון טוב לפניך ופקדנו בפקדת ישועה ורחמים משמי שמי קדם (תו״ת זכרנו, שם).—*פקד האיש את האשה, בא אליה לתשמיש: כל היודע באשתו שהיא יראת שמים ואינו פוקדה נקרא חוטא (ריב״ל, יבמ׳ סב:). חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהוא יוצא לדרך (הוא, שם שם).—*ופקד את המת, על המת, בקר ובדק אותו בקברו שמא הוא חי: יוצאין לבית הקברות ופוקדין על המתים עד שלשה ימים

1) [כך פרשו רב המפרשים (רב״ג ואחרים), ויש שפרשו במשמ׳ מנה וספר או שמנה אדם כפקיד לקחת את הכסף ולקנות בו דברים שונים (קלב״ג).]

זאין הושיטין משום דרכי האמורי, מעשה שפקדו אחד והיה עשרים וחמשה שנים ואח"כ מת (שמח' ח). —ובמשמ' הִפְקִיד בְּפִקָּדוֹן, פקד אצלו: כך אמר הקב"ה, בעל פקדונות אני, כל מה שאדם פוקד[1] אצלי אני נותן לו (ר' אחא בשם ר"ל, פסיק' רב', כי פקד ה' את חנה, קפא.). אמר להם הקב"ה (לאברהם ושרה) חייכם נפשות פקדתם אצלי נפשות אני פורע לכם (שם שם קפא.). — ובינ' פעו', פָּקוּד, *במשמ' מֻפְקָד כפקדון: שכל זמן שאדם נתון בחיים נפשו פקודה ביד קונו (ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי, ספרי במד' קלט). ותוצא הארץ, דבר שהיה פקוד בידיה (ר' ברכיה, מד"ר בראש' יב). כבר היתה הנבואה פקודה בידו ביד חגי זכריה ומלאכי (ר' שמואל בר נחמני, פסיק' ר"כ, דברי ירמיהו, בוזבר, קטז.). נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידיך ועל נשמותינו הפקודות לך (מודים, תפלת י"ח). — ובפתה"א במשמ' שונות כנ"ל: וזכור מה שהעירותיך עליו מהם (מי' שרשי הכניעה) ושימנו נגד עיניך וחשוב בו תמיד והשתדל לקנותו ופקדהו עם נפשך ומדותיך תדיר (ר"י א"ח, חו"ה, הכניעה י). כל שבעת הימים נפשו של אדם פוקדת לגופו ומתאבלת עליו (זהר חיי שרה, מדרש הנעלם, קכב:). וכל אדם צריך לפקוד את אשתו בליל טבילתה (שו"ע או"ח רמ ח). — ואמר הפיטן: צאצאיה (של שרה) בן פקוד לטוב היום (ר"א קליר, ובכן וה' פקד, קרוב' א ר"ה). אם אשר בצדק נתישנה וכו' גוחה פקדה בראש השנה (שם שם).

—נִפע', נִפְקַד, נִפְקְדָה, הִפָּקֵד, תִּפָּקֵד, יִפָּקֵד, ־קֵד, תִּפָּקֵד, יִפָּקְדוּ, ־קְדוּ, — א) נִפְקַד האדם, זכרו אותו לבוא אליו להביא עליו את המכשת לו לטובה או לרעה: אם כמות כל האנשים ימתון אלה ופקדת כל האדם יִפָּקֵד עליהם לא יי' שלחני (במד' יו כט). ואספו אספה אסיר אל בור וסגרו על מסגר ומרב ימים יִפָּקֵדוּ (ישע' כד כב). מעם יי' צבאות תִּפָּקֵד ברעם וברעש ובקול גדול סופה וסערה ולהב אש אוכלה (שם כט ו). מימים רבים תִּפָּקֵד[2] באחרית השנים תבוא אל ארץ משובבת מחרב וכו' (יחזק' לח ח). ושבע ילין בל יִפָּקֵד רע (משלי יט כג). —ובתוס': וזה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון וכו' ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות (תקיעתא דרבי, ירוש' ר"ה א ג). — *ונִפְקְדָה העקרה או העקר, זכו לבנים: ונקתה ונזרעה זרע, מלמד שאם היתה עקרה נפקדת (ר' ישמעאל, ברכ' לא:). אם כן ילכו כל העקרות כולן ויסתתרו וזו שלא קלקלה נפקדת (ר' עקיבא, שם שם). זו שנכנסה לביתו של פרעה ולביתו של אבימלך ויוצאת טהורה אינו דין שתפקד (ר' יצחק, מד"ר בראש' נג). ראובן בשמחה, שמעון מה איכפת ליה, כך שרה נפקדה אחרים מה איכפת להם, אלא בשעה שנפקדה אמנו שרה הרבה עקרות נפקדו עמה (ר' שמואל ב"ר יצחק, שם שם). זו חנה שהרבה היתה מצטערת שנא' והיא מרת נפש היא לעצמה כיון שנפקדה לא פקדה האלהים אלא לעצמה (שם שמות יט). מעשה באשה אחת בצידן ששהתה עשר שנים עם בעלה ולא ילדה וכו' הלכו להם אצל רבי שמעון בן יוחאי והתפלל עליהם ונפקדו (שם שה"ש, נגילה ונשמחה). בועז היה בן שמונים שנה ולא נפקד וכו' רות בת ארבעים שנה היתה ולא נפקדה וכו' שניהם לא נפקדו אלא מברכותיהן של צדיקים (שם רות פרש' ו, ויאמר ברוכה את). כל עקרות שהיו בעולם נפקדו עם שרה ועוברו עמה (ר' שמואל בר' יצחק, פסיק' רב', וה' פקד את שרה, קמז.). ועכשיו נתפלל אברהם ונפקדה אשתו של אבימלך ואמהותיו (שם שם). סרט לו סריטה על הכותל ואמר לו כשתגיע החמה לכאן תהי נפקדת. וכיון שהגיע החמה נפקדה שרה (תנחו' וירא יג).

—ובתפלה: יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו ופקדוננו וכו' (או"א יעלה ויבא). מי לא נפקד כהיום הזה (אתה זוכר, מוסף ר"ה).

—ואמר הפיטן: שעונים עליה בה להפקדה וכו' תמוכים בדשן שה עקדה תשר אשר בו נפקדת (ר"א קליר, את חיל, קרוב' א ר"ה). חלות פני צח שקדת (שרה) טרם קראה מיד נפקדה (הוא, אם אשר, שם).

— ב) נִפְקַד פלוני, באו אליו ולא מצאוהו[1], ונִפְקַד

---

1) [ובאותה פרשה גם: שכל שאדם מפקיד אצלי אני נותן לו.]

2) [לפי הפסוק שלפני זה (הִכֹּן והכן לך וכו') הכונה היא: תְּזֻמַּן להביא עליך את המכשת לך, ולא: תקבל פקדה, תצוה, וכדו'. ויונתן תרגם: תמני משריותך, בלו' תְּפַקֵּד מחנותיך.]

1) [אין לפנינו במשמ' זו של נפקד פלוני או נפקד מקומו אלא קצור לשוני במשמ' נפקד פלוני או המקום בבקור ולא נמצא המבקש שם, ובכמה כתובים כגון ונפקדת כי יפקד מושבך (ש"א כ יח).]

במקומו, מושבו של פלוני, באו אל המקום ולא מצאו את פלוני שם, נעדר, נחסר: עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידנו ולא נִפְקַד ממנו איש (במדי לא מט). למה וכו' היתה זאת בישראל להִפָּקֵד היום מישראל שבט אחד (שפטי כא ג). מחר חדש ונִפְקַדְתָּ כי יִפָּקֵד מושבך (ש"א כ יח). ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול וַיִּפָּקֵד מקום דוד (שם כה). עתה הרעים אשר לך היו עמנו ולא הכלמנום ולא נִפְקַד להם מאומה כל ימי היותם בכרמל (שם כה ז). ודוד אמר אך לשקר שמרתי את כל אשר לזה במדבר ולא נפקד מכל אשר לו מאומה וישב לי רעה תחת טובה (שם שם כא). ויואב שב מאחרי אבנר ויקבץ את כל העם וַיִּפָּקְדוּ מעבדי דוד תשעה עשר איש ועשהאל (ש"ב ב ל). ויאמר שמר את האיש הזה אם הִפָּקֵד יִפָּקֵד והיתה נפשך תחת נפשו או ככר כסף תשקול (מ"א כ לט). ועתה כל נביאי הבעל כל עבדיו וכל כהניו קראו אלי איש אל־יִפָּקֵד כי זבח גדול לי לבעל כל אשר יִפָּקֵד לא יחיה (מ"ב י יט). ולא ייראו עוד ולא יחתו ולא יִפָּקֵדוּ נאם יי' (ירמ' כג ד). — ג) נִפְקַד, נתמנה למשרה: ויהי כאשר נבנתה החומה ואעמיד הדלתות וַיִּפָּקְדוּ השוערים והמשררים והנביאים (נחמי' ז א). וַיִּפָּקְדוּ ביום ההוא אנשים על הנשכות לאוצרות לתרומות לראשית ולמעשרות (שם יב מד). — ד) *נִפְקַד, שפָּקְדוּ אותו, ספרו ומנו אותו: וטעמא מפרש במס' שקלים דכתיב כל העובר על הפקודים ושבט לוי לא נפקד (רש"י, מנח' כא:, ד"ה איכו מועל). וכהנים לא נפקדו (תוס', שם מו:, ד"ה איכו מועל). — ואמר הפיטן: שמור פקודים ונפקדים ושוקדים להיות משקדים ולך קודים (כ"א קליר, מי יוכל, קרוב' פרשת שקלים). — ה) זניני, *נִפְקָד, מי שהפקידו בידו דבר לפקדון, Depositar : dépositaire ; depository, trustee: על דעת שהנפקד מוסרו לאשתו ולבניו הגדולים (רש"י, ב"מ לו:, ד"ה על דעת).

[בהמשך לדברי דוד אם פקד יפקדני אביך (שם שם ו) אפשר עדיין להבין: אם יבא אביך אלי, יבואו אליך כי יבואו אל מושבך (לבקש אותך), וממילא נבין שלא ימצאוך שם. ועל פי שמוש זה של ויפקד מקום דוד (שם שם כה) במשמ' ויעדר דוד, כותב למשל ראב"ע גם: חסר מקום דבר, במשמ' נעדר דבר, מקומו חסר אותו. עי' בפרושו לשה"ש: שאהבה נפשי, חסר מקום הקריאה כמו אתה (א ז), כעדר הקצובות, חסר מקום רחלים כמו ומאכלו בריאה שענינו שה בריאה (שם ד ב).]

אם הפקידו המלוה (את השטר) אצל אחד אע"פ שיוצא מתחת יד הנפקד אין הלוה נאמן לומר פרעתי (טוח"מ מח ד). נפקד שתפש בפקדון לתופשו לבעל חוב במקום שאינו חב לאחרים מועיל לו תפישתו לענין זה (בשם רמב"ן, שם קה ו). לפיכך עצה טובה ללוה או לנפקד שלא יתנו לשליח אלא אם כן בא בהרשאה (שם קכב א, בשם הרא"ש). שיכול לומר אתה נח לי והשני קשה לי ממך ואיני רוצה להיות לוה או נפקד שלו (שם קכו א). מי שהפקידו בידו שטרות ומת המפקיד וטוען הנפקד מחיים תפסתי אותם למשכון בשביל חוב שיש לי על המפקיד וכו' (שו"ע חו"מ קד א). אין הנפקד יכול לעכב הפקדון בשבילו (שם קה ו). אין הנפקד רשאי לשלוח יד בפקדון (שם רלב א). היה הנפקד שולחני או חנוני והופקד אצלו מעות וכו' (שם שם ז). אם הפקיד אדם מפתח ביתו אצל אדם אחר אין הנפקד חייב לבודקו שאין דרך הנפקד לצאת וליכנס לתוכו (לבוש, חו"מ תלז א). ועתה באו שני בני ראובן הנזכרים ממצרים ושואלים הפקדונות מהנפקדים הנז' והנפקדים שאלו את פי אם יש להם רשות לתת הפקדונות (רמ"א ששון, שו"ת תורת אמת כג, עו:).

—פע', מְפַקֵּד, — פִּקֵּד את צבאו, העביר את צבאו לפניו כבקרת רועה עדרו, הסדיר אותו, mustern ; inspecter ; to muster: קול שאון ממלכות גוים נאספים יי' צבאות מְפַקֵּד צבא מלחמה (ישע' יג ד). —*וּפִקֵּד על פלוני, פִּקֵּד את פלוני על דבר, צוה אותו לטפל בדבר, befehlen, befehligen ; commander ; to command [1]): פיקד המקום לישראל להיטיב לגרים ולנהוג בהם ענוה (ספרי במדי עח). משל למלך בשר ודם שמסר בנו לפדגוג והיה יושב ומפקדו ואומר לו הנראה שלא יאכל מאכל רע ולא ישתה משקה רע (ר' שמעון, שם שם פז). למלך שהיתה אשתו נפטרה מן העולם, היתה מפקדתו על בניה אמרה לו בבקשה ממך הזהר לי בבני, אמר לה עד שאת מפקדתני על בני פקדי בני עלי שלא ימרדו בי ושלא ינהגו בי מנהג בזיון כך אמר לו הקב"ה (למשה) עד שאתה מפקדני על בני פקיד בני עלי שלא ינהגו בי מנהג בזיון ושלא ימירו את כבודי באלהי הנכר (שם שם קמב). משל למלך ששיגר

1) [ועי' גם קל במשמ' ז'.]

את בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקדו אומר לו אל תאכל יותר מצרכך וכו' (שם דבר' ווג). והתניא שלא פיקדנו[1]) אבא ושלא אמר לנו אבא ושלא מצינו שטר בין שטרותיו (ירוש' ב"מ א ח). אדם הראשון דומה לאדם שנשא את הגיורת היה יושב מפקדת אמר לה בתי אל תאכלי פת בשעה שידיך טמאות וכו' (רסב"א, אדר"נ א). — ובבהמ"א: ואמר רבא מי ששכר פועלין ושלמה מלאכתן בחצי היום אם יש מלאכה שכמותה או קטנה ממנה מפקדן[2]), אם קשה ממנה אינו מפקדן (הלכות פסוקות לתלמיד רב יהודאי גאון, 57). — ואמר הפיטן: פיקדתה לעניו נחלת ארץ (יניי, ארץ מאזלות, קרוב' לסי במדבר, אולי, רכו).

— פע', פקד, פקדתי, — שפקדו אותו: אלה פקודי המשכן משכן העדות אשר פקד על פי משה עבודת הלוים ביד איתמר בן אהרן הכהן (שמות לח כא). — ונלקח ממנו דבר: אני אמרתי בדמי ימי אלכה בשערי שאול פקדתי[3]) יתר שנותי (ישע' לח י). — ואמר הפיטן: פקד זמנם וגע קץ עתם ומאז ועד עתה נמסר לתולדותם לפרות ולרבות וסוף למות אחריתם (אמתי, אדון מגיד, סילוק, איטליה, ח). מוקש העמדתי ונפשי לבדתי ואיך לא אבדתי וחיי פוקדתי (ראב"ע, איך אזלתי, איגר, 174). — ובמשמ' מצוה, שפקדו עליו: בין ער בין ישן בין סועד מפוקד היה השמש שלא ימנע שום אדם מליכנס אצלי (חמדת ימים ב, לימי השובה, פרק ג, קושטי, קלה:).

— הפע', הפקיד, הפקדתי, הפקידו, הפקד, אפקיד, יפקיד, יפקד, יפקדו, הפקדתו, הפקדתיה, יפקדהו, יפקידם, — א) הפקיד דבר את פלוני, ביד פלוני, שם אותו אצלו בפקדון לשמירה, deponieren; déposer; to deposit: וישמעו כל שרי החילים אשר בשדה המה ואנשיהם

1) [בבבלי (שבוע' מה.): פקדנו, ועי' קל.]
2) [בתלמו' (ב"מ עז.) בארמי: מפקיד להו.]
3) [המפרשים (רש"י, רד"ק ואחרים) פרשוהו מלשון חסר והעדר, ת"י מלשון זכירה לטובה (על דכרני למב), ואולם כונת הפסוק היא כנראה: קפדתי יתר שנותי, כלו' נתקתי את חבל שנותי, כלשון הכתוב בהמשך: קפדתי כארג חיי (שם שם יב), והשבעים מתרגמים גם פקדתי וגם קפדתי באותו פעל במשמ' השארתי. והשות אף טורטשינר, ס' איוב, 220 על מורש קפוד (ישע' יד כג).]

כי הפקיד מלך בבל את גדליהו בן אחיקם בארץ וכי הפקיד אתו אנשים ונשים וטף ומדלת הארץ אשר לא הגלו בבלה (ירמ' מ ז). בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי יי' אל אמת (תהל' לא ו). — והפקיד דבר על יד פלוני, נתן לפלוני את השמירה עליו: ויעש המלך רחבעם תחתם מגני נחשת והפקיד על יד שרי הרצים השמרים פתח בית המלך (מ"א יד כז). — והפקיד דבר במקום פלוני: בא על עית עבר במגרון למכמש יפקיד[1]) כליו (ישע' י כח). ויבאו אל המלך חצרה ואת המגלה הפקדו בלשכת אלישמע הספר (ירמ' לו כ). — והפקיד את האדם: ויצוה המלך צדקיהו ויפקדו את ירמיהו בחצר המטרה ונתן לו ככר לחם ליום מחוץ האופים עד תם כל הלחם מן העיר (שם לז כא). — ובתו"מ: המפקיד פירותיו אצל הכותי או אצל עם הארץ בחזקתן למעשרות ולשביעית (דמאי ג ד). הגוזל את חבירו או שלוה הימנו או שהפקיד לו בישוב לא יחזיר לו במדבר (ב"ק י ו). האומר לחבירו גזלתיך הלויתני הפקדת אצלי ואיני יודע אם החזרתי לך וכו' חייב לשלם, אבל אם אמר לו איני יודע אם גזלתיך אם הלויתני אם הפקדת אצלי, פטור מלשלם (שם שם ז). המפקיד אצל חבירו בהמה או כלים ונגנבו או שאבדו וכו' משלם תשלומי כפל (ב"מ ג א). לא' נאמן שהיה בעיר והיו הכל מפקידים אצלו פקדון (ספרי דבר' שנו). הפקיד אצלו (את החמץ) אסור, ייחד לו בית מותר (ירוש' פסחי' א ג). כשם שאה אומר במוצא כך אתה אומר במפקיד (שם ב"מ ג י). נכרי שנכנס לחצירו של ישראל ובציקו בידו אין זקוק לבער, הפקידו אצלו זקוק לבער (תו"כ, פסח' ו.). אל יכנס אדם יחיד לבית הכנסת שמלאך המות מפקיד שם כליו (ב"ק ס:). המפקיד אצל חבירו בעדים א"צ להחזיר לו בעדים (ב"ב מה:). המפקיד אצל חבירו בשטר ואמר לו החזרתיו לך נאמן (רב הונא בר אבין, שם ע:). שהיו נותנים עיניהם בבעלי

1) [קשה לקבל את הפרוש הנהוג שהלמד בתיבת למכמש במקום בית, כאלו היה כתוב: במכמש יפקיד כליו. ואולי הכונה, נגד פסוק הטעמים: עבר כמגרון למכמש, כלו' במגרון אשר למכמש, במורד המים הנגרים של מכמש, ושם יפקיד כליו. ובזאת תתישב גם השאלה, שלפי ש"א (יד ב–ה) מגרון היא כנראה דרומית ולא צפונית מ המעברות.]

ממון ומפקידים אצלו אפרסמון ומניחים אותו בבית גנזיהם (רנ"ח, סנה' קט.). לשנים שהפקידו אצל רועה שמניח רועה ביניהם ומסתלק וכו' לאחד שהפקיד אצל בעל הבית שהמוציא מחבירו עליו הראיה (כ' ק"מ, בכורו' יח:). ומפני מה האיש מפקיד זרע באשה ואין האשה מפקדת זרע באיש (מד"ר בראש' יז). בעל פקדונות אני, עמלק הפקיד אצלי חבילות של קוצים וכו' שרה הפקידה אצלי מצוות ומעשים טובים (שם שם נג). וכשבא (ישראל) לישן מפקיד רוחו להקב"ה (שם במד' כ). לאחד שהפקיד פקדון אצל אוהבו, מת אוהבו שהפקיד הפקדון אצלו, עמד בנו של אותו שהפקיד הפקדון והיה מכבד לאותו שהפקיד הפקדון אצלו ומכבד לאשתו (שם דבר' י). — ומצוי מאד בסהמ"א.— ב) הִפְקִיד את פלוני על דבר, עשה אותו ממנה על דבר זה: ויהי מאז הִפְקִיד אתו בביתו ועל כל אשר יש לו ויברך יי' את בית המצרי בגלל יוסף (בראש' לט ה). ואתה הַפְקֵד את הלוים על משכן העדת ועל כל כליו ועל כל אשר לו (במד' א נ). וירא שלמה את הנער כי עשה מלאכה הוא וַיַּפְקֵד[1] אתו לכל סבל בית יוסף (מ"א יא כח). ראה הִפְקַדְתִּיךָ היום הזה על הגוים ועל הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע (ירמי' א י). וישבה אל גדליה בן אחיקם בן שפן אשר הִפְקִיד מלך בבל בערי יהודה ושב אתו וכו' וישמעו כל שרי החילים אשר בשדה המה ואנשיהם כי הִפְקִיד מלך בבל את גדליה בן אחיקם (שם מ ה–ז). הַפְקֵד עליו רשע ושטן יעמד על ימינו (תהל' קט ו). — הִפְקִיד פְּקִידִים: יעשה פרעה וְיַפְקֵד פקדים על הארץ וחמש את ארץ מצרים בשבע שני השבע (בראש' מא לד). וְיַפְקֵד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו (אסתר ב ג). —ושומרים: על חומותיך ירושלם הִפְקַדְתִּי שמרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו (ישע' סב ו). — ובהשאלה: וְהִפְקַדְתִּי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבת נפש (ויקר' כו טז).

—הפעו', הָפְקַד, בינ' מ"ר מֻפְקָדִים, — א) הָפְקַד הַפִּקָּדוֹן, נתן למשמרת: והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזלה

[1] [ריב"ג בספה"ש מנה פסוק זה בין הדגמאות שבבנין קל, והעיר על כך רד"ק בשרשיו וז"ל: וכתב רבי יונה עם בנין הקל ויפקד אתו לכל סבל בית יוסף.]

אשר גזל או את העשק אשר עשק או את הפקדון אשר הָפְקַד אתו או את האבדה אשר מצא (ויקר' ה כג). כרתו עצה ושפכו על ירושלם סללה היא העיר הָפְקַד[1]) כלה עשק בקרבה (ירמ' ו ו). — ובתו"מ: אוכלין על המופקד אבל לא על המצור (מכיע' ט ד). ברשות המוכר (נקנין המטלטלין) עד שיגביה או עד שיוציא מרשות הבעלים, ברשות זה המופקדין אצלו עד שיקבל עליו או עד שישכיר את מקומו (תוספתי קידוש' א ח). והגשישין של קיטליאקי אף על פי שמופקדין ומונחין בארבע זוויות הבית טמאין (שם כלים ב"מ ח ג). מעות גוי שהיו מופקדין אצל ישראל אסור ללוות בריבית (ירוש' ב"מ ה ז). אתה מוצא שהיה הדבר מופקד אצלו כל י"ב חדש (מד"ר ויקר' לג). אמר לו הקב"ה הלוחות לא היו מופקדים אצלך את שברת אותן (שם דבר' ג). וישאלו איש מאת רעהו, את מוצא זה הדבר היה מופקד אצלם שנים עשר חדש (שם שה"ש, גן נעול). —ובסהמ"א: מופקדין הן (המשקין) בתוך הזג ואינן חיבור לו אלא כמי שנותנן בכלי (רש"י, פסח' לג:, ד"ה קשנר). היה הנפקד שולחני או חנוני והופקד אצלו מעות וכו' (טו"ע חו"מ רצב ז). —ב) האיש מֻפְקָד, ממנה כפקיד: ונתנו את הכסף המתכן על יד עשי המלאכה הַמֻּפְקָדִים[2]) בית יי' (מ"ב יב יב). ויתנה על יד עשי המלאכה הַמֻּפְקָדִים בבית[3]) יי' (שם כב ה). והאנשים עשים באמונה במלאכה ועליהם מֻפְקָדִים יחת ועבדיהו הלוים וכו' (דהי"ב לד יב). ויתיכו את הכסף הנמצא בבית יי' ויתנוהו על יד הַמֻּפְקָדִים ועל יד עושי המלאכה (שם שם יז). — ובסהמ"א: ידוע יהיה לך כי שמענו כאשר הופקדת נגיד בגליל ושמחנו מאד (יוסיפון, גינצבורג, רלח). כצופה המופקד לראות את החרב בא להזהיר את העם והוא עור מלראות את החרב באת ואלם מלהזהיר את העם (רש"י, יחזקאל כו י).

[1] [רב המפרשים והמדקדקים פרשו נגד הדקדוק: העיר הפקד, שבאה פקודתה (רש"י), ואולם אין זה מתאים להמשך הפסוק. ונראה שאין כאן אלא חלקת מלים שלא ככונת הכותב, וצ"ל: היא העיר (אשר) הָפְקַד כל־העשק בקרבה, (כי) כהקיר בור מימיה כן הקירה רעתה וכו'.]

[2] [כך קרי, והכתיב: הפקדים.]

[3] [קרי: בית.]

ראה היאך הופקדו אלו הכחות על הגוף לשמש אותו במה שיש בו תקנתו (ר"י ח"ח, חו"ה, הבחינה ה). כפקיד אשר יתחזק על מופקדיו (ר"י אברבנאל, מעיני הישועה ג, כח.).

— התפ', התפקדו, יתפקד, יתפקדו, — התפקד, מנה וספר את עצמו, מנו וספרו אותו: ויתפקדו בני בנימן ביום ההוא מהערים עשרים וששה אלף איש שלף חרב לבד מישבי הגבעה התפקדו שבע מאות איש בחור (שפט' כ טו). ויתפקד העם והנה אין שם איש מיושבי יבש גלעד (שם כא ט). — ואמר הפיטן: ולי מה יקרו עלי הפקודים אלה הפקודים והמתפקדים (ר"א קליר, וני יוכל, קרובי שקלים). — ובמשמ' שפקדוהו לשלום: ואני מחלה פניו שיתפקד בשלום ביתו מפקידה לפקידה (אגרת ר"א היכיני, REJ XXVI, עמ' 215).

— התפ', התפקדו, — התפקד, שפקדו, ספרו ומנו אותו: והלוים למטה אבתם לא התפקדו בתוכם (במד' א מז). והלוים לא התפקדו בתוך בני ישראל (שם ב לג). ויהיו פקדיהם שלשה ועשרים אלף כל זכר מבן חדש ומעלה כי לא התפקדו בתוך בני ישראל כי לא נתן להם נחלה בתוך בני ישראל (שם כו סב). ובני ישראל התפקדו וכלכלו וילכו לקראתם (מ"א כ כז).

ב. **פָּקַד** [1], פ"ע, — כמו יקד, חרה, בער, entbrennen; s'enflammer; to blaze up: ועתה כי אין פקד אפו ולא ידע בפש מאד (איוב לה טו).

פֶּקֶד, ש"ז, — כמו פקידה, ואמר הפיטן: ביהק עולם במושלי יום ולילה היות לפקד ימים ולרגעי עתים (יוסי בן יוסי, אספר גדולות, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud., עמ' 118). ברית פלאו פעלת פקד פרי פתחתה (ינאי, ברית אתו, קרובי לס' בראשית, זולאי, לג). פצומה להום פקד קר וחם פלם לתהום על פני תהום (שמעון בר יצחק, אדון אמנני, יוצ' א שבוע').

[1] [פקד זה לשון יקידה ובערה הוא (כך טורטשינר, ס' איוב, 411, אלא ששם נחשבה המלה כמרכבת מן פ ו־קד), ולנראה אין כאן אלא שנוי מבטא במקום נקד (כמו בערב'[a]), וכן יש לבאר כנראה מפקד במשמ' מוקד: ולקחת את הפר החטאת ושרפו במפקד הבית מחוץ למקדש (יחזק' מג כא). אמנם מפקד במקום של מקדש נמצא אף בכתבת כנענית מאדיל שבקיפרוס (קלוזן, אוצר הכתובות הפניקיות, 88, 4 וכו'): פקד המפקד ז (זה) והשלמת אש למפקד וכו', וצ"ע.]

[a] وقد

בומהיך לנוחיך השב בפקד נחמות (אליה בר שמעיה, אבא הוד, סליחי' יום ז, ליטא). — ובמשמ' פקדון: קיחת עלית עקד היא נצבה בפקד, תויכת בתרי שקד רשפי לוד ליקד (ר"א קליר, אתית, קרובי' שבת החדש). — ובמשמ' חסר והעדר: ולי נראה לשון חדקי קרן כלומר לשון פקידת מקום בפקד מקומי ובפגמי (רש"י, כתוב' סא., ד"ה נחריקאי).

***פֶּקֶד**, פוקד, ש"ז, — כמו פקיד, נציב, מושל: והקים לה המלכה כלופטירע פוקד במצרים ויבוא אע'טם מלך אדום ויהרוג את פוקד כלופטירע (תולדה שומרונית, REJ 1902, עמ' 76).

פְּקֻדָּה, *פקודה, ש"נ, סמי' פקדת, בכנ' פקדתך, פקדתו, פקדתם, ר"ר פקדות, ־דת, — א) זכרון שזוכרים את פלוני לרעה, ענש, Heimsuchung; châtiment, affliction; visitation: אם כמות כל האנשים ימתון אלה ופקדת כל האדם יפקד עליהם לא יי' שלחני (במד' טז כט). יום מצפיך פקדתך באת עתה תהיה מבוכתם (מיכה ז ד). — ובמשמ' זו יום פקדה, עת פקדה, וכדו', הזמן שנועד לענש: ומה תעשו ליום פקדה ולשואה ממרחק תבוא (ישעי' י ג). הבישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבשו והכלם לא ידעו לכן יפלו בנפלים בעת פקדתם יכשלו אמר יי' (ירמ' ח יב). הבל המה מעשה תעתעים בעת פקדתם יאבדו (שם י טו). ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה אל אנשי ענתות שנת פקדתם (שם יא כג). כי יום אידם בא עליהם עת פקדתם (שם מו כא). באו ימי הפקדה באו ימי השלם וכו' על רב עונך (הוש' ט ז). — וזכירה לטובה: חיים וחסד עשית עמדי ופקדתך שמרה רוחי (איוב י יב). — ובסהמ"א: כי זכר כל היצור לפניך בא מעשה איש ופקדתו ועלילות מצעדי גבר (תפלת זכרונות, מוסף ר"ה). וזכרנו בזכרון טוב לפניך ופקדנו בפקדת ישועה ורחמים בשמי שמי קדם (שם שם). בפקודת שאר העון אני יודע מה בלבי לעשות לך (רש"י, שמות לב ה). ואין לך פקודה שאין בה מפקודת העגל שנאמר וביום פקדי ופקדתי (שם, במד' יט כח). אמנם בהיות הזמן עת פקודת והגיע השעה אשר נתקיים יעוד הנביא וכו' הוצרכנו להעלות בספר אלו העניינים (ר"י ג'יקטיליה, גנת אגוז, בביאור היות האותיות נפרדות זמ"ז, סג.). — ואמר הפיטן: אז בבוא יום פקודת גיא המחזה בחרות אף יי' ברשפי אזה (אז בנוגה, סליחי' י טבת, ספרד'). — ואמר המשורר: ימחר יום

פקדתי ויאבד יום ילידתי וחיש אובל אלי עפר (ר"ם הנגיד, יומהר יוסף, קינה על מות אחיו, ברודי, 72).
—*שַׁעַר פְּקֻדָּה, שער בבהרת שפקד ובקר אותו הכהן 1): שער פ ק ו ד ה עקביא בן מהללאל מטמא וחכמים מטהרים, איזה הוא שער פ ק ו ד ה מי שהיתה בו בהרת ובה שער לבן וחזרה (נגע' ה ג). איזה הוא שער פ ק ו ד ה מי שהיתה בו בהרת כגרים ובה שתי שערות והלך היטנה כחצי גרים והניחו לשער לבן במקום הבהרת וחזר (ר' עקיבא, שם שם).—ב) עבודת הַפָּקִיד, עבודה שנפקדה על אדם, Funktion ; fonction ; function : ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן פְּקֻדַּת שמרי משמרת הקדש (במד' ג לב). וּפְקֻדַּת משמרת בני מררי קרשי המשכן ובריחיו ועמדיו ואדניו וכל כליו וכל עבודתו (שם שם לו). וּפְקֻדַּת אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור וקטרת הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה פְּקֻדַּת כל המשכן וכל אשר בו בקדש ובכליו (שם ד יו). ויחלקם דויד וצדוק מן בני אלעזר ואחימלך מן בני איתמר לִפְקֻדָּתָם בעבדתם (דהי"א כד ג). אלה פְקֻדָּתָם לעבדתם לבוא לבית יי' כמשפטם ביד אהרן אביהם (שם שם יט). ויהי יחת הראש וזיזה השני ויעוש ובריעה לא הרבו בנים ויהיו לבית אב לִפְקֻדָּה אחת (שם כג יא). לחברוני חשביהו ואחיו כל בני חיל אלף ושבע מאות על פְּקֻדַּת ישראל מעבר לירדן מערבה (שם כו ל). ואלה פְקֻדָּתָם לבית אבותיהם ליהודה שרי אלפים עדנה השר ועמו גבורי חיל שלש מאות אלף (דהי"ב יז יד). ויהי לעזיהו חיל עשה מלחמה יוצאי צבא לגדוד במספר פְּקֻדָּתָם ביד יעואל הסופר ומעשיהו השוטר (שם כו יא). — ובמשמ' קבוצית, מי שממנים למש"ה או לשמירה, פְּקִידִים : ושמתי פְקֻדָּתֵךְ שלום ונגשיך צדקה (ישע' ס יז). ויהי בעת יביא את הארון אל פְּקֻדַּת המלך ביד הלוים (דהי"ב כד יא). — ומ"ר פְּקֻדּוֹת, באותה משמ': וישם הכהן פְּקֻדֹּת על בית יי' (מ"ב יא יח). ויקרא באזני קול גדול לאמר קרבו פְּקֻדּוֹת העיר ואיש כלי משחתו בידו (יחזק' ט א). והיו במקדשי משרתים פְּקֻדּוֹת אל שערי הבית ומשרתים את הבית (שם מד יא). וישם יהוידע פְּקֻדֹּת בית יי' ביד הכהנים הלוים אשר חלק דויד על בית יי' (דהי"ב כג יח). — ובית הַפְּקֻדּוֹת, בית הנשמר ע"י הַפְּקֻדּוֹת, בית סהר: ויאסרהו בנחשתים ויבאהו מלך בבל בבלה ויתנהו בבית הַפְּקֻדֹּת עד יום מותו (ירמי' נב יא). — ג) הון ועשר הנשמר: על כן יתרה עשה וּפְקֻדָּתָם 1) על נחל הערבים ישאום (ישע' טו ז). יהיו ימיו מעטים פְּקֻדָּתוֹ 2) יקח אחר (תהל' קט ח). — ואמר המשורר: ויולד אנוש ערם וילך ונפשו מעטל תכל ערמה ויעזב כל פ ק ד ת ו לאחר ולא ישא ביום לכתו מאומה (רמב"ע, חרדה לבשה, שעה"ש 68).—ונהוג היום במשמ' צו.

פִּקָּדוֹן 3), ש"ז, מ"ר *פִּקְדוֹנוֹת,—מה שֶׁהֻפְקַד למשמרת בידי אדם או במקום מן המקומות, Deposit ; dépôt ; deposit : והיה האכל לְפִקָּדוֹן לארץ לשבע שני השבע אשר תהיינה בארץ מצרים ולא תכרת הארץ ברעב (בראש' מא לו). נפש כי תחטא ומעלה מעל ביי' וכחש בעמיתו בְּפִקָּדוֹן או בתשומת יד או בגזל או עשק את עמיתו וכו' והשיב את הגזלה אשר גזל או את העשק אשר עשק או את הַפִּקָּדוֹן אשר הפקד אתו או את האבדה אשר מצא (ויקר' ה כא—כג). —ובתו"מ : היכן פ ק ד ו נ י, אמר לו אבד, משביעך אני ואמר אמן וכו' היכן פ ק ד ו נ י, אמר לו נגנב, משביעך אני ואמר אמן וכו' (ב"ק ט ז—ח). שבועת ה פ ק ד ו ן נוהגת באנשים ובנשים ברחוקים ובקרובים בכשרים ובפסולים בפני בית דין ושלא בפני בית דין מפי עצמו ומפי אחרים אינו חייב עד שיכפור בו בבית דין וכו' וחייב על זדון השבועה ועל שגגתה

---

1) [המפרשים פרשו מלי פִּקָּדוֹן, וז"ל הרמב"ם : ואמנם יקרא זה שער פקודה על דמיון היות הבהרת הפקידה אותו במקומו והלכה לה עד שתחזור ותמצא אותו, ע"כ.]

1) [רֹב המפרשים פרשו כאן במשמ' הון ועשר. כך ראב"ע : מגזרת פקדון; רד"ק : נקרא הממון פקודה לפי שהאדם פקיד ונגיד עליו, ע"כ. אבל רש"י פרשו במשמ' ב) כמו פקידות וז"ל : והוא לשון מינוי כמו ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן כלומר ארצם שפקדתם עלית תלקח מהם, ע"כ.]

2) [דעת המפרשים חלוקה. ריב"ג : סגולתו ומה שהצפין כלומר ממונו. רש"י : גדולתו וכו' כמו ויפקד המלך פקידים, ומעין זה השבעים ותרגו'. ראב"ע : אמר יהושע כי פקודתו היא אשתו ולפי דעתי כי הוא ופקודת כל האדם והטעם שתהיה מיתתו בידי אדם ויש אומרים כי פקודתו היא נפשו שהוא כמו פקדון, ע"כ. וי"ת מלשון מנין וספירה: מנין שנוי.]

3) [בארמ' פִּקְדוֹנָא וגם פִּקְדָנָא, פוקדנא, ובאשור' פִּקְדוּ, ועי' פקד, הערה. ועל בטוי כגון פוקדן מיסד גם החדוד שבמדר"ר (בראש' לג) : לית שכיח פקדון אלא פוק־דין בלו' צא משם.]

עם זדון הפקדון (שבוע׳ ה ח). שבועת הפקדון כיצד, אמר לו תן לי פקדוני שיש לי בידך, שבועה שאין לך בידי וכו׳ הרי זה חייב (שם שם ב). תן לי פקדון ותשומת יד גזל ואבדה שיש לי בידך (שם שם ג). אין מקבלין פיקדונות לא מן הנשים ולא מן העבדים ולא מן הקטנים (תוספת׳ ב״ק יא ח). מקבלי פקדונות והרועים והשכיר אין להן חזקה (שם ב״ב ג ה). שאם אמר לו תן לי פיקדון שהפקדתי אצל אביך, והוא אומר לו לא הפקדת, משביעך אני ואמר אמן, לאחר מכאן נזכר, שומע אני שהוא חייב (ספרי במד׳ ג). לאחד נאמן שהיה בעיר והיו הכל מפקידים אצלו פקדון וכשבא א׳ מהן לתבוע את שלו היה מוציא ונותן לו לפי שידע היכן הוא (שם דברי שנז). מצדדי׳ הוה יבמין פקדון היו (התפלין) בידו (ירוש׳ ברכ׳ ב ג). בותין נאמנין על הפיקדון (ר׳ אבהו, שם דמאי ג ד). פרגמטיא נגבית מנכסי יתומין קטנים וכו׳ אם אין עדים יודעין נעשית כפיקדון, כך אנו אומרים פיקדון לא יגבה מנכסי יתומין קטנים (ירוש׳ שו״ק ג ג). יכול יטמין (חמצו בפסח) ויקבל פקדונות מן הנכרי ת״ל לא ימצא (פסח׳ ה י). יתרחק משלשה דברים מן המיאון ומן הפקדונות ומן הערבונות (בר קפרא, יבמ׳ קט.). לאחד שהיה בידו פקדון ומבקש אדם נאמן שיפקידנו אצלו (ר׳ יהושע, מד״ר בראש׳ יז). ברח מן הפקדונות ומן המאונים ומלעשות ערבות בין אדם לחבירו (ר׳ חנינה, שם שם לג). מה מסון הקל כל הכופר בפקדון כאילו כופר בהקב״ה וכו׳ הכופר בפקדון הגוף על אחת כמה וכמה (שם במד׳ ט). לאחד שהפקיד פקדון אצל אוהבו (ר׳ חנינא, שם דבר׳ י). כל היכן שפקדוני מונח שיהא שמור יפה (הוא, שם שם). נבדק שאול ולא נמצא נאמן בפקדונו (תנחו׳ במד׳ כו). אמרה לו (לאדריינוס) וכו׳ פקדון אחד יש לו אצלך תן לו פקדונו ועשה עצמך אלוה, אמר לה ומה פקדונו, אמרה לו הנפש (שם שופטים יב). — *בַּעַל פִּקָּדוֹן, בעל פקדונות מי שמפקידים אצלו: וברח מן המיאונין ומלהיות ערב ובעל פיקדון (ירוש׳ יבמ׳ יג ח). בעל פיקדונות אני, עמלק הפקיד אצלי חבילות של קוצים וכו׳ שרה הפקידה אצלי מצות ומעשים טובים (ר׳ אחא עד״ר בראש׳ נג). לאדם שהיה בשר וצנוע והיו הכל מפקידין אצלו פקדונות וכו׳ פעם אחת בא אדם והפקיד אצלו פקדונו שאל לו ואמ׳ ליה מה שמך, אמר ליה שמי יוסי, הלך לו, לאחר זמן בא ליטול פקדונו ושכח שמו של אותו האיש וא״ל שמעון, אותו בעל הפקדון הבין וידע ששכח שמו (דב״ר, ליברמן, 75). אמר הקב״ה לישראל בעל פקדונות אני שכל שאדם מפקיד אצלי אני נותן לו, למה הדבר דומה, לאחד שהיה בעל הפקדונות והיו הבריות מפקידות אצלו וכו׳ (ר׳ אחא בשם ר״ש בן לקיש, פסיק׳ רב׳, כי פקד ה׳ את חנה, קפח.). — וכסהמ״א: ויש שתהיה (הטובה) על דרך הפקדון אצלו עד שיתן לו האל יתברך בן צדיק יהיה ראוי לו (ר״י א״ח, חו״ה, הבטחון ג). הקיצה אהי משינת פתיותך וחמול על נפשך שהיא הנכבדת שבפקדונות הבורא (שם התשובה, י). כיצד דרך השומרים, הכל לפי הפקדון, יש פקדון שדרך שמירתו להניחו בבית שער וכו׳ ויש פקדון שדרך שמירתו להניחו בחצר וכו׳ ויש פקדון שדרך שמירתו להניחו בבית וכו׳ (רמב״ם, שאלה ופקדון ד ב). וה״ה לשאר פקדונות שלא יגע בהם אעפ״י שהוא יודע בודאי שיוזלו בזמן פלוני או יאנוס אותם המלך (שו״ע חו״מ רלב יח). כי דודי מרי שמואל היה לו אצל בני אדם הרבה פקדונות ושאילות וחובות וכסף וזהב וכלים וכאשר נאסף לנוחו לא הניח יורש זולתי (ד״ה של יהודי מלכים וא״י ב, יעקב מן, 149). יום אחד בא ונכנס אצלה בבית ויאמר אל העבד קח את הפקדון (הדלי) ולך לשאב מים (ספר מעשיות, REJ 1896 Oct., עמ׳ 235). — ואמר הפיטן: צפה רוח בקרבנו לפקדון גבינו, וכמעט עין תפקח ואת ערבתו תקח (ר״י אבן גיאת, מה יתרון, תוכחה, סעה״ס 22). כמו שמך לפקדון בלבי תהי רוחי בידך פקדוני (רשב״ג, סמוני, קונטרי הפיוט׳ מק״כ, 47). — ואמר המשורר: ופקדוני בידך גאוני שני אחים פליטת הנשמה אשר חמה בנחלתם כורים ואדמתם בעיניהם באדמת (יוסף אבן חסדאי, הללבי חן, אל ר״ש הנגיד, סעה״ס 29). עזבתיך בכור אבי לפקדון ביד גחי, ואבטח כי אלי שלום תהי הולך למבטיחי (ר״ש הנגיד, אהה סבסי, על מות אחיו, ברודי, 77). אל תאמין בפקדון ומקחת איש רכיל אשר לאחרים סוד יהי חושף (הוא, בן משלי, הרכבי, 122). אנוש חשב הכי נפשו למקנה וכי אותה בעז לקח ושבה, ואמנם היא כפקדון ומחר

תהי חוורה למפקידה ושבה (ספר הענק[1]) ו סה, בספר זכרון לברליגר, 328).— "וכמו זִכָּרוֹן: ויפקד ויזכר וכרוננו ופקדוננו וזכרון אבותינו וכו' לפניך לפליטה לטובה (תו"מ יעלה ויבא, תפלה).— *ופסוק שנזכר בהם ענין פְּקִידָה: פקדונות כזכרונות וכן הוא אומר וה' פקד את שרה ואומר פקד פקדתי אתכם וכו' (תוספת' ר"ה ד ו).

פְּקִדֻת, "פְּקִידוּת, ש"נ,—כמו פְּקֻדָּה במשמ' ב), בעל פְּקִדֻת, בעל משרה, פָּקִיד: ושם בעל פְּקִדֻת ושמו יראייה בן שלמיה בן חנניה (ירמי' לז יג). — ובסהמ"א: ועוד שיתכן להיות להלבנה פקידות על האחד והשני אין כח לה בעבור מולדו (ראב"ע, ספר המאורות, כ"י ברלין). ואמר הסיר אלכסנדר פקיד מפקידות הטובה והשליטו על פקידות פחותה ממנה, ובשעה נכנס ואמר לו המלך איך ראית פקידותך, ואמר אדוני המלך אין הפקידות הטובה מתקנת האדם (מוסרי הפילוסופים, 31). שכל הכחות העליונים כל אחד ממונה על פקידותו והפעולות בעולם הזה משתלשלות בסבתם (ר"י קארו, תולדות יצחק, תצוה, נג:). ובעת ההיא שמנהו המלך על אותו פקידות תכף שיצא מירושלם וכו' (ר"י אברבנאל, נ"א יח). וכין דא לדא עבר שנת הפקידות של ראובן וחבריו והופקדו אחרים תחתיהם (עמנואל חי ריקי, אדרת אליהו ס"ות י). — ומ"ר "פְּקִידִיּוֹת: המפקד הוא מאמר כאשר התבאר חלוקת המשמרות והפקדיות הראויות לאיש ואיש כפי מעלתו (ר"י אמיר ליאון כפת לופיס ד ונח, 178).

***פִּקָּה** [2], ש"נ, ומ"ר פִּקִּין, פיקין, וגם פִּיקוֹת,—כמו פֶּקֶק או פקעת שבפלך ובכלים אחרים, Propf, Wirtel; bouchon, peson; stopper, whorl: פיקה של מתכת רבי עקיבא מטמא וחכמים מטהרין (כלים יא ו). הנוגע בפיקה עד שלא פירעה טמא משפירעת טהור (שם כא א). כוש של רובן לא יזה לא על הכוש ולא על הפיקה ואם הזה מוזה וכו' עור של עריסה שהוא מחובר לפיקות חבור (פרה יב ח). נודות יין ושמן שיעורן כפיקה גדולה שלהן ואיזו היא פיקה גדולה שלהן הנכנס דרך פיהם (תוספת' כלים ב"מ ז ג). אין לנפלים פתיחת הקבר עד שעגלו ראש כפיקה של שתי דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר כפיקה של ערב (שם אהיל' ה ח). מלבין (של מטה) שהוא מלביש בפיקות, תינוק טמא טומאת שבעה, מסורג בחבלים, תינוק טמא טומאת ערב (שם שם יג ה). גוש הבא מבית הפרס מארץ העמים שיעורו כפיקה גדולה של סקאין שהוא כתותם המרצופין וישנו בצד העליון של מגופת החבית הלחמית (בכורות כב.). — ובסהמ"א: מלבן המטה אם היה מלובש בפיקות ויש לו רגלים שמחברן עם המטה הרי זה מתטמא עם המטה שהרי נותנין אותו בפני המטה והרי הוא כאחת מאבריה (רמב"ם, כלים ד ג). — ובהשאלה, פִּקָּה של גרגרת, הבליטה הנראית כפוקקת את הגרון, והנקראת אף שפוי כובע, Kehlkopf, Adamsapfel; nœud de la gorge, pomme d'Adam; larynx, Adam's apple: איזהו לחי, מן הפרק של לחי עד פיקה של גרגרת (חול' י ד). איזה הוא זקן, מן הפרק של לחי עד פיקה של גרגרת (נגעי י ט). — ובסהמ"א: והלחיים מן הפרק של לחי ועד פיקה של גרגרת טבעת גדולה עם הלשון שביניהן הכל לכהן (רמב"ם, בכורים ט יח). המושך הוא מושך המאכל בעת שהעור החיצון עולה אל הפיקה כנגד הפה (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ג). — וּפִקָּה של צואר, קשר בראש השדרה: איזו היא קרחת, מן הקדקוד השופע לאחוריו עד פיקה של צואר (נגעי י י). — ופִקָּה של פירקא, כמו פִּקָּה של צואר: מפיקה של פירקא ולמעלה זה הוא הראש, מפיקה של פירקא ולמטה אף על פי שמגדל השיער הרי הוא כעור הבשר לכל דבר (תוספת' נגעי ד יב). —ופִקָּה שבארכובה, עצם קטנה עגולה בולטת בארכובה: חמשה (עצמות) בארכובה שנים מכאן ושנים מכאן והפיקה באמצע (שם אהיל' א ו). — ופִקָּה, עבוי, קשר בגוף בעל חי בכ"ל: המקיש בקרסוליו ובארכבותיו ובעל פיקה וכו' פיקת

---

[1] ספק אם הוא לר"י חריזי, עכ"פ הוא מאותו חומן.

[2] [רגמ"ה (בכורות כב.). כותב: עד שיהא ראשו עגול כפיקה כלומר שתהא גמורה צורתו ופרצוף פניו ושיהא ראשו גדול כפקעיות של צמר וכו'. ומעין זה כנראה גם רש"י (חול' קלד:): עד פיקה של גרגרת, עד שיפוי כובע שהוא פקעיתא ופתחא של קנה. וכן בפירוש הגאונים: פיקא של מתכת, פי' כמין חֲטָם של גמל וכמין תחתית המלפפין כשהן פותחין אותו וכו' ועיקר הדיבור מן פקעיות של שתי וכו'. ואמנם אפשר שנתאחדו כאן שתי מלים, אחת מן פקק, ואחת במקום פִּקְעָה, פְּקַעַת, וקשה להפריד ביניהן.]

יוצאה מגודלו וכו' (בכורות ז ו). שרוע שנשמטה ירכו, פיקת יוצא מגודלו וכו' מנין ת"ל או שרוע (ספרא זיס, אמור, פרשה ג). מאי ספיפיות אמר רב יהודה אמר שמואל משום ר' אליעזר ברבי צדוק כך היו מפרשין בירושלים כפרידה שכורעת להטיל מימיה ונראית פיקה מתוך פיקה (בכורות כג.). בעל הפיקין שיש לו כסתות הרבה, שופנר שאין לו כסתות כל עיקר (ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן, שם מה.) מעיה של אשה עשויה קינין קינין פיקין פיקין חבילין חבילין (ר' סימון, מד"ר ויקר' יד).

פָּקוּד [1], או פְּקוּד, ש"ז, רק מ"ר פְּקֻדִים, סמי' פְּקֻדֵי, בכנ' פְּקֻדָיו, — שה"פ כמו פְּקִידָה, עריכת מפקד ומנין, פעלת הַפֹּקֵד: אלה פְקוּדֵי המשכן משכן העדת אשר פקד על פי משה עבודת הלוים ביד איתמר בן אהרן הכהן (שמות לח כא). על פי יי' פקד אותם ביד משה איש איש על עבודתו ועל משאו וּפְקֻדָיו אשר צוה יי' את משה (במד' ד מט). ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבתם הם נשיאי המטת הם העמדים על הַפְּקֻדִים (שם ז ב). — *חומש הַפְּקוּדִים [2], ספר במדבר [3]: ובעשור שבחומש הפקודים קורא (הכהן הגדול) על פה ומברך עליה שמנה ברכות (יומא ז א). שכל האמור בחומש הפקודים קרב במדבר וכל האמור בתורת כהנים לא קרב במדבר (ר' שמעון, מנחו' ד). — ובסהמ"א: ספר רביעי וידבר הוא ספר חמש הפקודים (דקדוקי הטעמים לבן אשר, 57). — ואמר הפיטן: מי יוכל לשער כל הפקודים אשר בחבל ובחלש לא נפקדים ברית כרותה למו מאז בפקודים לבל יחסר המזג מחֻמּשׁ (ר"ל מבטן?) פקודים (ר"א קליר, מי יוכל, קרובי שבת שקלים).

פִּקּוּד, ש"ז, מ"ר סמי' פִּקּוּדֵי, בכנ' פִּקֻּדֶיךָ פִּקּוּדֶיךָ, פִּקֻּדָיו, פִּקּוּדָיו,—מצוה, מה שֶׁפָּקַד, ביחוד מה שֶׁפָּקַד אלהים, Gebot; commandement; command: פִּקּוּדֵי יי' ישרים משמחי לב מצות יי' ברה מאירת עינים (תהל' יט ט). וחסד יי' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים לשמרי בריתו ולזכרי פִקֻּדָיו לעשותם (שם קג יז–יח). מעשי ידיו אמת ומשפט נאמנים כל פִּקּוּדָיו (שם קיא ז). אתה צויתה פִקֻּדֶיךָ לשמר מאד (שם קיט ד). בְּפִקֻּדֶיךָ אשיחה ואביטה ארחתיך (שם שם טו). דרך פִּקּוּדֶיךָ הבינני ואשיחה בנפלאותיך (שם שם כז). חבר אני לכל אשר יראוך ולשמרי פִּקּוּדֶיךָ (שם שם סג). לך אני הושיעני כי פִקּוּדֶיךָ דרשתי (שם שם צד). מִפִּקּוּדֶיךָ אתבונן על כן שנאתי כל ארח שקר (שם שם קד). פִּקֻּדֶיךָ לא שכחתי (שם שם קמא). תהי ידך לעזרני כי פִקּוּדֶיךָ בחרתי (שם שם קעג). — ובתו"מ: אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע למה מת אדם הראשון, אמר להם לפי שלא עשה פקודי, והרי משה עשה פקודיך, אמר להם גזירה היא מלפני (ספרי דבר' שלט).—ואמר הפיטן: אם בפקודיך מתעצלת ומרפה על כל פשעיה אהבתך תהא מחפה (ילמדך רבי מאיר, ישראל עמך, סליח' לשני).—*ובמשמ' פְּקִידוּת: ושאול שנבדק ולא נמצא נאה בפיקודו אלא ויחל שאול והעם. החזירו לאחריו וניטלה הימנו מלכותו (מד"ר במד' א). — *ובמשמ' פְּקִידָה, זכירה, ואמר הפיטן: פיקוד אשר אליו נגלה צימדם ולהם גילה, קץ גע לשוב מגולה (יניי, קרובי לכ' בראשית, זולתי, מג). — חומש הַפִּקּוּדִים, עי' פָּקוּד, הערה.

פקודה, עי' פְּקֻדָּה.

***פִּקּוּחַ** [1], ש"ז, שה"פ מן פָּקַח, — א) פעלת המפקח על דבר, השגחה, Beaufsichtigung; inspection: מפקחין פיקוח (נפש ופיקוח) [2] רבים בשבת והולכין לבתי כנסיות לפקח על עיסקי רבים בשבת (ר' יעקב בר אידי בשם רבי יוחנן, שבת קנ.). — ב) פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ, השגחה בכל מקרה שיש בו סכנת נפשות, כגון מי שנפלה עליו מפלת, שצריך לפתח את הגל בשחוששין שמא הוא חי, ומכאן הצלת נפש בכלל, Lebensrettung; sauvetage; life-saving: אין יונקין לא מן הנכרית ולא מן בהמה טמאה ואם היה דבר של סכנה אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש (תוספת' שבת ט כג). מנין לפיקוח נפש שדוחה את השבת. שנאמר את שבתותי תשמרו, יכול אפילו במילה ובעבודה ובפיקוח נפש ת"ל אך, פעמים שאתה

---

1) [ועי' פָּקַד קל במשמ' ז.]

2) [וגם חמש הַפְּקֻדִים: על ספר הישר וכו' זה חומש הפיקודים (ירוש' סוטה א י).]

3) [השם מקביל ליוני Ἀριθμοί", רומי Numeri.]

1) [להתפתחות ההוראות השונות של המלה עי' בהערה לפֹעל פָּקַח, פע'.]

2) [שתי המלים שבסוגרים אינן בכ"י מינכן ובכמה דפיסים, ועי' דקדוקי סופרים.]

שיבת, פעמים שאין אחה שובת (ר׳ יוסי, שם שם עו־ עו). ואין לך שעומד בפני פ י ק ו ח נפש אלא שלשה דברים עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכת דמים (שם שם עי יז). רציחה דוחה את העבודה ואין פ ק ו ח נפש דוחה את העבודה וכו׳ (מכי׳ משפטים ד). מיכן אתה דן ל פ י ק ו ח נפש לומר מה ע״ז מיוחדת שהיא מטמא׳ את הארץ ומחללת את השם ומסלקת את השכינה ודוחין בה את הספק כל שכן ל פ י ק ו ח נפש שידחה את הספק (ירוש׳ סנה׳ ח ח). מפקחין פ ק ו ח נפש בשבת והזריז ה״ז משובח (ת״כ, יומא פד:). אין הולכין ב פ י ק ו ח נפש אחר הרוב (ר׳ יהודה נשם שמואל, כתוב׳ טו:). — ״ופִקּוּחַ בלבד במשמ׳ וו: התחילו לפקוח ובדקו בחוטמו ומצאוהו חי משלימין ב פ י ק ו ח ו (המאירי ליומא ה, פה.). אבל במפולת אין גזירה שהרי אין כאן חשש איסור תורה שנתיר את ה פ י ק ו ח בשבילו (שם שם). אבל אם בדק דרך מרגלותיו כגון שנזדמן לו ה פ י ק ו ח כן ואע״פ שבדק עד טיבורו או לבו ומצאו מת אין סומך בכך עד שיגיע לחוטמו (שם שם).

פְּקוּעָה, עי׳ פְּקָעָה.

פְּקוּעָה, בן־פקועה, עי׳ פָּקַע.

א. ״פִּקּוּק, ש״ז, שה״פ מן א. פָּקַק, — פעלת הפּוֹקֵק, הסותם חלון, נקב וכדו׳: עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה פי׳ פיקפוק וולתי פ י ק ו ק דקיימא לן פ י ק ו ק סתימה בדגרסינן פקק החלון, ופיקפוק פתיחה וכו׳ (ערוך ערך פק).

ב. ״פִּקּוּק, ש״ז—שה״פ מן ב. פָּקַק, פעלת החוליות המתפקקות, ואמר הפיטן: יכפר ירצה כאז בהעליותי, בהיות אריאל בבחן עליותי, הן ידעת פ ק ו ק חליותי [1], כי אתה קנית כליותי (שמעון בר יצחק, אותך אדרוש, מעריב ליל כפור).

***פְּקוֹקֶלֶת**, פְּקוֹקֶרֶת [2], ש״נ, — סעיף, קנוקנת, פרק קטן מן הפרקים שאבר בגוף מסתעף ומתחלק בהם: שעל הכסלים זה חלב שבין פ ק ו ק ר ו ת שהוא מחטט אחריו כל מקום שהוא ונוטל (ר׳ יוסי הגלילי, תוספת׳ חול׳ ט יד). אשר על הכסלים, זה החלב שבין ה פ ק ו ק ל ו ת (רבי עקיבא, ספרא ויא ויקרא, דיבורא דנדבה, פרשה יד).

״פִּקּוּר, ש״ז, —שה״פ מן פָּקַר, מעשה או מחשבה של פוקר ומתפקר, Häresie, Ketzerei; hérésie; heresy: יעיין כבוד אדוננו אם יש פ ק ו ר וכפירת בזאת האמונה (ידעיה בדרשי לרשב״א היח). ו ה פ י ק ו ר הזה הביאו מטיאו בראש האוואנגילייאו שלו בפרק הראשון כב—כג להביא ממנו ראיה על הבתולה (אפידי, כלימת הגוים, הלופה ואלרך הגר ג, 109). וזאת היתה סבת פ ק ו ר ם למרבה (אגרי ר״א היבוני, REJ XXVI, 212). התלמוד ענה בחכמתו, ה פ י ק ו ר ממך היא תולדתו (ריב התלמוד והפלסופיה, כנסת ישראל תריטח). — ואמר המשורר: ולזמנים קרא בספר זמנים, ישמעתי מתי פ ק ו ר לדעתי, ולפרקים שאל לך בפרקים, רחקי סוד ובמו טבע דבוקים (לעזיקים, אוצר נחמד ג, 84).

פקח [1], ממנו *פִּקּוּחַ, פָּקַח, פִּקֵּחַ, *פְּקִחוּת, פְּקַח־קוֹחַ, ״פְּקִיחָה.

פָּקַח, פ״י, פָּקַחְתָּ, פִּקַּח, פְּקַחוֹת, פָּקוּחַ, פְּקֹחַ, פֹּקֵחַ, אֶפְקַח, יִפְקַח, — פָּתַח, öffnen; ouvrir; to open, — א) פָּקַח האדם את עיניו: ויזורר הנער עד שבע

---

[1]) [במעשה ארג שם: ופי׳ פקיק החליות ידוע מרז״ל שאמרו שצריך לברוע עד שיתפקקו כל החליות שבשדרה (ברכ׳ כח:), ועי׳ ערך ב. פָּקַק.]

[2]) [בארמ׳ שבמד״ר (ברא׳ עח): האי פ ק ו ק ל ת א דגידא שריא. מקור השם לא נתברר; אמנם ברור כי פקוקרת או פקוקלת היא צורת הכפלה במשמ׳ ההקטנה, כדגמת מטוטלת, פטוטרת (עי׳ שם הערה), קנוקנה, שפופרת מן מָטִיל, פָּטוֹר, קָנֶה, שׁוֹפָר וכדו׳, ועל כן אין לגזור גם פקוקלת, פקוקרת משרש או מפעל, אלא משם עצם במשמ׳ קָנֶה או סעיף. ועל כן נראה שעקר המלה פְּקוֹקֶרֶת בריש, כהפוך הגאים של פרורקת, כלוי פרק קטן.]

[1]) [אין פקח בא בעבר׳ הקדומה אלא בצרופים פָּקַח עין, פָּקַח אזן וכשות״ז פִּקֵּחַ, מי שעיניו (ואזניו) פקוחות, ובסורי׳ ובערבי׳ [a]) בא הפעל אף במשמ׳ פרח והציץ. לעמת זאת אין פקח בא בכל שמוש אחר בהוראת פתח דוקה, ואולי אך דמיון המלים גרם להבנת פקח במשמ׳ פתח, בעוד שאת השמוש העקרי (פקח עין) יש להבין במשמ׳ בקע, פקע וכדו׳, והשוה גם־פכת שגם הוא אולי אך שנוי מבטא של פקח. באשור׳ בא פקו בבנינים אחדים במשמ׳ שם דעתו, ואולי בעקר שם עיניו, אל אלהים ואדם, וכנראה אותו שרש פקח לפנינו בשמוש החית שלא בטאוה בלשון זו.]

[a]) فقح

עמים ויפקח הנער את עיניו (מ״ב ד לה). הטה יי, אזנך ושמע פקח יי׳ עיניך וראה ושמע את דברי סנחריב (שם יט יו). אל תאהב שנה פן תורש פקח עיניך שבע לחם (משלי כ יג). עשיר ישכב ולא יאסף עיניו פקח[1] ואיננו (איוב כז יט). הטה אלהי אזנך ושמע פקחה[2] עיניך וראה שממתינו והעיר אשר נקרא שמך עליה (דני׳ ט יח).—ואמר הפיטן: צפה רוח בקרבנו לפקדון גבינו וכמעט עין תפקח ואת ערבתו תקת (ר״י אבן גיאת, מה יתרון, סעה״ש 22). ועין פקח ונקם קח מאצר ומדישן (רסב״ג, סעס נאסר, סליח׳ יז תמוז). — "ופקח אדם את עין שכלו, ואמר המשורר: ועין שכלי אשר נעצם פקחתיו למען כי בפוך שכלו קרעתיו (ר״י זגרא, שעשועים, פקד׳, דודזון, 5) — ופקח עיניו על אדם או דבר, השגיח עליו: ביום ההוא נאם יי׳ אכה כל סוס בתמהון ורכבו בשגעון ועל בית יהודה אפקח את עיני[3] וכל סוס העמים אכה בעורון (זכרי׳ יב ד). אף על זה פקחת עינך ואתי תביא במשפט עמך (איוב יד ג).— ב) פקח אלהים את עיניו של אדם, עשה שיראה: ויפקח אלהים את עיניה (של הגר) ותרא באר מים (בראשי׳ כא יט). ויתפלל אלישע ויאמר יי׳ פקח-נא את עיניו ויראה ויפקח יי׳ את עיני הנער וירא (מ״ב ו יז). ויהי כבאם שמרון ויאמר אלישע יי׳ פקח את עיני אלה ויראו ויפקח יי׳ את עיניהם ויראו והנה בתוך שמרון (שם שם כ). — ובלא מלת עין: יי פקח עורים יי׳ זקף כפופים (תהל׳ קמו ח). — ובהשאלה, פקח עינים עורות, השיב לאור השמש את האסירים היושבים בבור מחשכים שעיניהם לא ראו שם אור[4]: לפקח עינים עורות להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי חשך (ישע׳ מב ז). — ואמר הפיטן: אך עד יעבר זעם חבי אחר עיניך אפקחה, ושבותך אשיב משבי ואקבץ עדה נדחה (רשב״ע, אילה, אינגר 149). —"ובלא תיבת עין, ואמר המשורר: הנה שלח ולקח פקח ושחת צמת ופרת הדוך ודרוך עלי אפינו (רשב״ג, הלפור או דרור, ברודי, 5). — ג) בינ׳ פעו׳, העינים פקוחות על דבר, רואות אותו היטב: גדל העצה ורב העליליה אשר עיניך פקחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו (ירמ׳ לב יט). — "ראה בעין פקוחה, ראה היטב: ויצטייר לך כל ענין נעלם בנפשך ותראה צורות האמתות בעינים פקוחות (ר״ב א״פ, חו״ה, חשבון הנפש ד). איננו שוקע (האור) אלא בעיני מי שאינו רואה אותנו בעין פקוחה ומביא ראיה מדלותנו ועניינו ופזורנו שנשקע אורנו (הנ״ל, כוזרי ד כא). — ד) פקח אזנים: ראית רבות ולא תשמר פקח אזנים ולא ישמע (ישע׳ מב כ). — ופקח אדם אזנו של אחר לקרא לפניו דבר: הפקח אדם אזן עבדך לספר אשר שלחתה אל עבדך אמש (תעודות לכיש ג 4—6).

— נפע׳, נפקחו, נפקחו, תפקחנה, — נפקחו עיני העור, נפתחו עיניו עד שיכול לראות: אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה (ישע׳ לה ה). — ובהשאלה, נפקחו עיני האדם חסר הידיעה עד שידע, נעשה פקח: כי ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים ידעי טוב ורע (בראשי׳ ג ה). ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירמם הם (שם שם ז). — ובתו״ש, נפקח האלם, נפקחה אזנו ויכל לשמע: כשילדה שרה, כל סומא שהיה בעולם נפתח וכל פסח שוה וכל אלם נפקח וכל שוטה נתרפא (פסיק׳ רב׳, וה׳ פקד את שרה, קעז.).

—פעי׳, *פקח, פקח, — א) פקח על אדם או על דבר, החזיק את עיניו פקוחות אליו, השגיח עליו, beaufsichtigen, ordnen; surveiller, arranger; to supervise, arrange: מחשיכין על התחום לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת להביא לו ארון ותכריכין (שבת כג ד). אדם שמפקח על ניכסי אשתו יש לו חזקה שדרך הבעלין לפקח על ניכסי נשותיהן (ירוש׳ ב״ב ג ה). מפקחין פיקוח רבים[1] בשבת (ר׳ יוחנן, שבת קנ.). הולכין לטרטייאות ולקרקיאות לפקח על עסקי רבים בשבת (ר׳ שמואל בר נחמני בשם ר׳ יונתן, כתוב׳ ה.). שסוף זה (הסורר ומורה) עתיד לגמור את כל נכסי אביו והוא חוזר ומבקש ולא ימצא וכו׳ ויוצא ומפקח על הדרכים ומאבד נפשות הרבה (מדר׳ תנאים הופמן, דבר׳ כא כא). — "ופקח בדבר

1) [אין כאן ישכב לשון שכיבה לישון, אלא לשון צבירת הון. עי׳ טורטשינר, ס׳ איוב למקום.]

2) [כך הכתיב, והקרי: פקח.]

3) [אמנם לפי הענין אולי הכונה: אפקח את עיניו או עיניהם.]

4) [עי׳ פקח-קוח, הערה.]

1) [בדפוס׳: מפקחין פיקוח נפש ופיקוח רבים. ועי׳ ד״ס והערה לערך פקוח.]

עין בדבר: נתנו כח ורשות לאנשי חוועד לפקח בעניני הסכמות המתוקנות וכו׳ (ספד ילחק, הסכמות). —ואמר הפיטן: גדולי כהונה משוחי רקוחים גבורי כח מלומדי לקחים דבירת פנימה נפרשים נלקחים דתי המלך לערוך מפקחים (ר׳ שמעון בר ילחק איך אסא, סליח׳ מוס׳ יוה״כ). — ופִקֵּחַ על המת את הגל, פקח בגל, השגיח עליו, וכדי לראות שמא עודנו חי, אף פתח את הגל [1], zur Beaufsichtigung öffnen; : ouvrir pour inspection; to open up for inspection האונן והמפקח את הגל ובן מי שהבטיחוהו להוציאו מבית האסורים והחולה והזקן שהן יכולין לאכול כזית שוחטין עליהן (את הפסח), על כולן אין שוחטין עליהן בפני עצמן שמא יביאו את הפסח לידי פסול, לפיכך אם אירע בהן פסול פטורין מלעשות פסח שני חוץ מן המפקח בגל שהוא טמא מתחלתו (פסח׳ ח ו). שופר של ראש השנה אין מעבירין עליו את התחום ואין מפקחין עליו את הגל (ר״ה ד ס). המפקח בגל אינו אוכל בדמעו (אהל׳ טו ד). היה מפקח בגל ונתכוון להעלותו ולהעלות צרור של זהובים עמו מותר (ר׳ יוסי בי ר׳ בון, ירוש׳ שבת יג ו). מצא בה תינוק מושלך, אם רוב עכו״ם עכו״ם, אם רוב ישראל ישראל וכו׳, ואמר רב לא שנו אלא להחיותו אבל ליוחסין לא, ושמואל אמר לפקח עליו את הגל (כתוב׳ טו:). — ופִקֵּחַ את המפלת: ומי שהלך להציל באלו שפרשנו ועד שהוא בא לשם

[1]) [מפרשים ומלונאים בארו כאלו פתיחת הגל היא ראשית הוראת הפעל פקח בתו״ס, ואולם מתוך הדגמאות ברור שאין פִּקֵּחַ בעקר אלא פקח עינים, השגיח על דבר ועשה כל מה שנחוץ לשם השגחה זו, וכך באים הבטויים לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת (שבת כג ד) וכדו׳ במקורות ביחד, על אף ההבדל שבמעשים לשם פקוח זה וזה. וכן אין פִּקּוּחַ־נפש בעקר אלא פקוח והשגחה על הנפש, וכך נזכרים במקורות ביחד: הולכין וכו׳ לפקח על עסקי רבים וכו׳ מפקחין פקוח נפש בשבת ועוד, כדברים קרובים זה לזה. אין הבדל אלא במעשים הנחוצים לשם פקוח זה או זה. המפקחים על עסקי כלה מכינים הכנות כדי להקביל את פניה, המפקח על עסקי המת מטפל בצרכיו, והמפקח פקוח נפש שומר ומציל בסכנת נפשות ואף בספק סכנה, ומקרה של פקוח נפש הוא אף המפקח על המת בגל, הפותח את הגל לראות שמא הקבור חי וכדו׳. ועי׳ פָּקַד על המת.]

חוץ הגאים או שסכרו את הנהר או שכיבו את הדליקה או שפקחו את המפלת הרי הוא כאנשי העיר (והזהיר, שמות יב). — ופִקֵּחַ על ספק נפשות: מפקחין על ספק נפשות בשבת והזריז הרי זה משובח (תוספת׳ שבת טו יא). — ג) פִּקֵּחַ אלהים את האדם, עשה אותו פִּקֵּחַ: כיוצא בו ולאסורים פקח קוח, מפקח לישראל ומקהה לאוה״ע (מדר׳ שה״ש גריכהוט ה טז, מא.). — ופִקֵּחַ היין את הלב: הרגיל ביין אפילו לבו אטום כבתולה יין מפקחו (רב הונא בר׳ דרב יהושע, ב״ב יב:). — ובסהמ״א: שמפקח (היין) לבו בחכמה (רש״י, יומא עו:, ד״ה נעשה כאס). פקחין, פקחוני, עשאוני פקח (הוא, שם. ד״ה פקחין). כי המעט ממנו מפקח הלבבות והרב ממנו משגע שותהו (ר״י בן כזויאס, פי׳ משלי כג כ).

—התפ׳, *התְפַּקֵּחַ,—נִתְפַּקֵּחַ העִוֵּר או החרש, נעשה פִּקֵּחַ, רואה ושומע: פקח ונתחרש וחזר ונתפקח, פתוח ונסתמא וחזר ונתפתח, שפוי ונשתטה וחזר ונשתפה כשר (גיט׳ ז ו). נתפקח החרש נשתפה השוטה והגדיל הקטן חזר (השור) לתמותו (ר׳ מאיר, ב״ק ד ד). חרש ונתפקחה שוטה ונשתפה אין להם כתובה (תוספת׳ כתוב׳ א ג). היכן מצינו שהיו חגרין עד הפרק וכשהגיע הפרק נתפשטו ושהיו חרשין עד הפרק וכשהגיע הפרק נתפקחו (ר׳ עקיבא, שם עד׳ א יד). והוא שבא עליה משנתפקח ומשנשתפת (ר׳ חנינא, ירוש׳ כתוב׳ ע יג). חרש ושוטה שנשאו פקחות אע״פ שנתפקח חרש ונשתפה שוטה אין להם עליהם כלום (יבמ׳ קיג.). בשעה שנפקדה אמנו שרה הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חרשים נתפקחו [1]) הרבה סומים נתפתחו הרבה שוטים נשתפו (מד״ר ברא׳ נג). מעשה בשני בני אדם וכו׳ אחד פקח ואחד סומא וכו׳ זה שהיה פקח נסתמא וזה שהיה סומא נתפקח (שם במד׳ יח). — ונִתְפַּקְּחוּ עיניו, נפקחו: כיון שאכל אדם מפירות האילן ראה עצמו ערום ונתפקחו עיניו וקהו שיניו (פרקי דר״א יג). — *נִתְפַּקֵּחַ, נעשה פִּקֵּחַ בשכלו: ברצועה של מנעל הכהו ואל תכהו יותר מדאי שבשביל רוב הכאות אין מתפקח (רגמ״ה, ב״ב כא.). על כן נקרא ר׳ אליעזר הקליר שאכל עוגה שהיה כתוב בה קמיעא ונתפקח (ערוך ערך קלר). וישראל לא

[1]) [עי׳ נִפְעָ׳.]

בתפקח לידע בשור (רש"י, ישע' א ג). יכניסנו (את בנו ללמוד תורה) לפי שמתפקח (הוא, כתוב' ג., ד"ה דבריא).

—פע', ״פַּקֵּחַ,—שחרר מעבדות, הַתֵּר מרצועתו[1]), ואמר הפיטן: שנת החמשים ונטשתה וגם הרצוע בה יפקח (רקע"ג, תרי"ג מלווה, סדור רסע"ג, קכט).

פִּקֵּחַ[2]), הוס"ז, מ"ר פִּקְּחִים, — א) מי שעיניו פקוחות לראות, שיוכל לראות בעיניו, לא עִוֵּר, sehend; voyant; seeing: ויאמר יי' אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פִקֵּחַ או עור הלא אנכי יי' (שמות ד יא). — ובהשאלה: ושחד לא תקח כי השחד יעור פִּקְחִים[3]) ויסלף דברי צדיקים (שם כג ח). — ובתו"מ: משל למה הדבר דומה לפקח וסומא שהיו מהלכין בדרך, אמר לו פקח לסומא כשתכנס לתוך הבית צא והדלק לי את הנר הזה והאיר לי וכו' (מד"ר במדי' טו). מעשה בשני בני אדם שהיו מהלכין בדרך, אחד פיקח ואחד סומא, ישבו לאכול, פשטו ידיהם לעשבי השדה ואכלו, וזה שהיה פיקח נסתמא וזה שהיה סומא נתפקח וכו' (תנחו' בובר חקת א). — ובספהמ"א: וכן אם ראו אנשים באים כנגדם מהם פקחים ומהם סומים ואמר אחד הריני נזיר שאלו פקחין ואמר אחד הריני נזיר שאין אלו פקחין וכו' הרי כולם נזירים (רמב"ם, נזירות ב יב). — *ופִקֵּחַ, נק' פִּקַּחַת, פִּקְּחָה, בנגוד לחֵרֵשׁ, מי שאזניו פקוחות לשמוע, שיוכל לשמוע באזניו, hörend; entendant; hearing: חרש שנשא פקחת ופקח שנשא חרשת אם רצה יוציא ואם רצה יקיים (יבמ' יד א). פקח שנשא פקחת ונתחרשה אם רצה יוציא ואם רצה יקיים (שם שם). שני אחים חרשים נשואים לשתי אחיות חרשות או לשתי אחיות פקחות או לשתי אחיות אחת חרשת ואחת פקחת או שתי אחיות חרשות נשואות לשני אחים פקחים או לשני אחין ־רשין או לשני אחין אחד חרש ואחד פקח הרי אלו פטורות כן החליצה ומן היבום (שם יד ג). הכל כשירין להביא את הגט חוץ מחרש שוטה וקטן וסומא ונכרי וכו' אבל פיקח ונתחרש וחזר ונתפקח, פתוח ונסתמא וחזר ונתפתח, שפוי ונשתטה וחזר ונשתפה כשר (גיט' ב ה–ו). בת ישראל פיקחת שנתארשה לכהן פיקח ולא הספיק לכונסה עד שנתחרש אינה אוכלת בתרומה (תוספת' יבמ' י א). פיקחת לפיקח ולו אח פיקח, פיקחת לחרש ולו את פיקח או חולץ או מייבם (שם שם יג ז). פיקחת וחרשת ביאת הפיקחת פוטרי' את החרשת וכו' (ירוש' שם יג י). המדבר ואינו שומע זהו חרש, שומע ואינו מדבר זה אלם, זה וזה הרי הן כפקחין לכל דבריהם (חגי' ב:). — ג) ובנגוד לאלם, מי שלשונו ושפתיו פתוחות, שיוכל לדבר: אמר המלך ומה אלו שהן אלמין כך מקלסין אותי, אם היו פקחין על אחת כמה וכמה (מד"ר איכה, א"ב קדמאה, פרשה ליין). — ד) ובנגוד לחרש. שוטה וקטן, שלם בחושיו ובדעתו, vollsinnig; ayant toute ses facultés; having all his faculties: שור של פקח שנגח שור של חרש שוטה וקטן חיב ושל חרש שוטה וקטן שנגח שור של פקח פטיר (ב"ק ד ד). החרשת והשוטה והסומא ושנטרפה דעתה, אם יש להן פקחות מתקנות אותן והן אוכלות בתרומה (נדה ב א). חכל כשירין לכתוב את הגט חוץ מחרש שוטה וקטן א"ר הונא והוא שיהא פיקח עומד על גביו (ירוש' תרומ' א א). השולח את הבערה ביד חרש שוטה וקטן פטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים, שלח ביד פקח הפקח חייב (ב"ק ו ד). — ה) ובנגוד לשוטה (המטורף בדעתו), שיש בו דעת, שפוי בדעתו, bei Sinnen, bei Verstand; étant dans son bon sens; having his wits about him: פעמים שוטה פעמים חלים הרי הוא כפיקח לכל דבר בשעה שהוא שוטה הרי הוא כשוטה לכל דבריו ובשעה שהוא חלום הרי הוא כפיקח לכל דבר (ירוש' תרומ' א א). זאת תורת היולדת בין פקחת בין שוטה (נדר' לה:). אשתו שוטה היכי דמי, אי דאכלה כשהיא שוטה, לאו בת קרבן היא ואי דאכלה כשהיא פקחת ונשתטית הא א"ר ירמיה אמר ר' אבהו אמר רבי יוחנן אכל חלב והפריש קרבן ונשתטה וחזר ונשתפה פסול (שם לו.)—ו) ובנגוד

---

1) [ע"פ לשון הכתוב (ישע' סא א): לקרא לשבוים דרור ולאסורים פקח קוח.]

2) [עקר משמ' המלה היא כמו מְפֻקָּח, מי שפקחו את עיניו, וכן בארמ' פְּקִיחַ, וגם מְפַתֵּחַ באותה משמ', ועי' מה שנאמר על צורת המלים כגון אִלֵּם, עִוֵּר בהערה לערך פִּסֵּחַ.]

3) [ובמקום זה בדברים (יז יט): יעור עיני חכמים.]

לשכור חמסורף באותה שעה: שיכור הרי הוא כפיקח לכל דבר (תוספת' תרומ' ג א). — ז) וּפִקֵּחַ הדעת, פִּקֵּחַ בדעת, בעל דעת יתרה, klug; intelligent; shrewd, clever: יעור עיני פקחים, אלו פקחי הדעת שהן מטהרין ומטמאין מדעת עצמן (מכי' משפטים, מסכתא דכספא כ). חמש עשרה מדות נאמרו בת"ח ואלו הן נאה בביאתו, חסיד בישיבתו וכו' פקח בדעת[1]) חכם בדרכיו וכו' (דא"ז ג). — ובלי המלה דעת, באותה משמ', בנגוד לשוטה וטפש: מצילין סל מלא ככרות וכו' ואומר לאחרים ביאו והצילו לכם ואם היו פקחין עושין עמו חשבון אחר השבת (שבת קיז ב). הפקחים היו כותבין על מנת שאזון את בתך חמש שנים כל זמן שאת עמי (כתוב' יב ב). עד שאתם מתקנים את השוטות בואו ותקנו את הפקחות (ר' יהושע, נדה ו יד). הסמרט על בשרו ר' אליע' מחייב וחכמ' פוטרין, א' להם ר' אליע' והלא בן סְטדא לא למד אלא בכך אמרו לו מפני שוטה אחד נאבד את כל הפיקחין (תוספת' שבת יא טו). היה מקריב שתי הלחם ונטמאו בידו אומרין לו הוי פקח ושתוק (שם מנח' ג ד). ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל, הרשעים והטפשים שבהם היו אומרים מפני דווין וכסופים חללו אנו בורחין, הפקחים שבהם היו אומרים אנוסה מפני ישראל כי יי' נלחם להם במצרים (מכי' בשלח מסכתא ג, פרשה ה). הרשעים שבהם היו מטורפין בקש, הבינוניים כאבן, הפקחים בעופרת (שם שם מסכתא דשירתא, פרשה ה). מה טעמהון דבית שמאי, מפני אובדן אוכלין, ומה טעמון דבית הלל, אם השמש פיקח הרי זה מעביר פירורין פחות מכזית ונוטלין לידים ואחר כך מכבדין את הבית (ירוש' ברכ' ח ג). אשה פיקחת מדיחה כוס כן, קערה כן, תמחוי כן (ר' ירמיה ר' זעירא בשם ר' חייה בר אבי, שם תרומ' ג ג). אשה פיקחה מדיחה כוס כאן, קערה כאן, תמחוי כאן (הוא, שם שבת טו ג). הריני נזיר ועלי לגלח נזיר ושמע חבירו ואמר ואני ואמר ועלי לגלח נזיר אם היו פיקחין מגלחין זה את זה (שם נזיר ב ה). רוב ׳ממזרין פקחין רוב עבדים גאים רוב בני אבות בויישנים (אבא אורין איש ציידן משום אבא שאול, שם קדוש' ד יא). אמרו לו (הדגים לשועל) אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות, לא פקח אתה אלא טפש אתה (ברכ' סא:). מפני מה ראשיהן של בבליים סגלגלות וכו' מפני שאין להם חיות פקחות (שבת לא.). משל למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן, פיקחין שבהן קישטו את עצמן וישבו על פתח בית המלך וכו' טיפשין שבהן הלכו למלאכתן וכו' (רבי יוחנן בן זכאי, שם קנג.). אמרו לו לר"י לדבריך פקחת תנשא, שוטה לא תנשא וכו' (יבמ' קטז:). פיקחות שבהן אומרות ספותה אין לה צער (רב נחמן בשם רבה בר אבוה, כתוב' לט:). וחכמים אומרים זה היה פיקח שמכר לו את הקרקע מפני שהוא יכול למשכנו עליו (ב"ב קנז.). ורעם גבורותיו מי יתבונן וכו' נתבונן אין כתיב כאן אלא יתבונן, הפקחים יודעים רמזו והגיונו (רב הונא, מד"ר בראש' יב). משל לחרישת קנים שלא היה יכול אדם להכנים בתוכה שכל מי שהיה נכנס לתוכה היה טועה, מה עשה פקח אחד כסח ונכנס כסח ונכנס (רב נחמן, שם שם). משל לפלטין גדולה שהיו לה פתחין הרבה שכל מי שהיה נכנס לתוכה היה טועה, מה עשה פקח אחד נטל פקעת של גמי וקשרה כנגד הפתח ונכנס דרך הפקעת ויצא דרך הפקעת (הוא, שם שם). משל לנפח שהיה פתוח באמצע פלטיא ופתח בנו זהבי פתוח כנגדו וראה חבילות חבילות של קוצים נכנסו למדינה אמר אנה יכנסו כל החבילות הללו והיה שם פקח אחד א"ל מאלו אתה מתיירא, גיץ אחד יוצא משלך וגיץ אחד משל בנך ואתה שורפן (ר' לוי, שם שם פד). אותו המלך היה פקח, מה עשה להן, הרכיב חגר ע"ג סומא והתחילו מהלכין (ר' ישמעאל, שם ויקר' ד). משל לאחד שאיבד את בנו יהלך לתובעו בין הקברות, פיקח אחד שראה אותו אמר לו בנך שאיבדת חי או מת, אמר לו חי, אמר לו שוטה שבעולם דרכן של מתים להיות נתבעין אצל חיים וכו' (ר' לוי, שם שם ו). בתלולית זו של עפר, מי שטיפש מהו אומר מי יכול לקצות את זו, מי שפקח מהו אומר הריני קוצץ שתי משפלות היום שתי משפלות למחר עד שאני קוצץ את כולה וכו' (ר' חנין דציפורין, שם שם יט). וקרח שפקח היה מה ראה לשטות הזו, אלא עינו הטעתו וכו' (שם במד' יח). כל הדברים האלו פיים משה לקרח ואין את מוצא שהשיבו דבר לפי שהית פקח ברשעו (שם שם שם). לאדם שבא לקוץ את האילן, מי שאינו בקי קוצץ את הנופים כל ענף

---

[1]) [נ"א: בדעתו, ג"א: חכם בדעת.]

יענף ומתייגע והפיקח מגלה את השרשין וקוצין (שם שם כ). — וביחס לבהמה: בשור פקח שעלתה לו נשיכה בגבו וקא בעי למקלייה ואיגנדר בקוטמא (רב אי״ש, ב״ק לה.). — ובסהמ״א; וזה דומה לפקח שהוא הילך בדרך והוא רוצה ללכת אל א־ין רחוקה והדרך מתחלקת לדרכים רבים מסופקים (ר״י א״ה, חו״ה, היחוד ב). כתב אחד מהי אלו (עכו״ם, עבד, חרש, שוטה וקטן) טופס הגט והניח מקום התורף שהוא מקום האיש ומקום האשה ומקום הזמן ומקים הרי את מותרת לכל אדם, וכתבן הפקח הגדול הישראלי לשמו ה״ז גט כשר (רמב״ם, גירושין ג י). וישלחו בכל גבול האי ההיא ויאספו כל נגידיהם ומליציהם ופקחיהם ויועצי כדת מה יעשות על המצאת הזאת (ר׳ קלונימוס, בעלי חיים, ג:). אם על המלך טוב שיצוה להביא ולאסוף יחד שופטי השרים ופקחיהם ומליציהם ויודעי דת ודין (שם יב [1]). וכאשר הרגישו פקחיהם באלה הספיקות הניחו הקדמה אחת כוזבת להעזר בה בכל דבריהם (אפודי, כלימת הגוים, הגופה ומלכן הגר ג, 110). ומזה הצד ימצאו אנשים בעיר אחת או במחוז אחד יותר חריפים ויותר פקחים מאנשי ארץ אחרת (ר״י אלבו, עקרים א כה). אמר המלך אלפונשו הטוב הרופא ובלי ספק מפקחי היהודיי היה (ר״ש אבן ויגגא, שבט יהודה, הנודר, 12). אמר המלך בעקר הענין יש להקשות כי במה נראה מהם שהם פקחים אמר טומאש יוכל אדוננו לנסותי, יקראו לפניו שלשה מהם מהיותר[2] טפשים ויראה תשובתם מתישבת בכל דבר (שם 120). ואחר שהיו נשלטים בתירה היו שומעים חכמות הללו מפקחיהם לתכלית שירויחו ממונות ויוכלו לקיים תירתם בכבוד (שו״ת בדבר למוד החכמות, קסל דברי חכמים, עמ׳ כח). וכן אינו חייב על מיתת הבהמה או על חבטת׳ בתל אלא אם היתה הבהמה קטנה או חרשת או שוטה או סומא או שנפלה בלילה אבל אם היתה פיקחת ונפלה ביום ומתה פטור (בו״ע חו״מ, נזקי ממון תי יע). — °וצמח פִּקֵּחַ בנגוד לצמח שוטה: ר׳ ירמיה פתר מתניתין בעלי לוף שוטה שלא נצטוינו לעקור אלא לוף פיקח שאין ביעור לעיקרו אפילו תלשו בשביעית (ר״י בן מלכי צדק, שביעי׳ ה ג). כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וכו׳ ואיזה זה עלה הלוף השוטה, הא עלה הלוף הפיקח לא דההוא לא מישתכח (הוא, שם ז ה).

°**פִּקְּחוּת**, ש״נ,—תכונת הַפִּקֵּחַ, החכם, חכמה, חריפות הדעת: וכן שתי אחיות חרשות, לא איכפת לן בפקחות של בעלים דהן לא נכנסו אלא ברמיזה לפיכך פטורות מן החליצה (רש״י, גיט׳ עא:). וכן השכל לאדם והחשיבות ושמירת הדת ענינים יקנה אותם הפקחות ואם נעדר הפקחות נעדרו אלה (חויוה רמה לרא״ב״ד ו ב). הפקחות תהיה מתום הלב ומחדות המחשבה אשר במוח (ר״י זבארה, שעשועים ט, דודזון, 112). והעצה תוסיף לבעל בינה פקחות ופלפול ותמציא לנבוכים הישרה (קלונימוס, בעלי חיים, יג.). שהעבד המשכיל לפעמים מצד פקחותו ימשול על הבן המביש (ר״י ערחמה, יד אבשלום על משלי יז, ד״ה עבד). ויש להם בזה עיון דק ופקחות יתרה (ר״י מפיסק, חיי עולם, הלוסם לס״י סנה ו א, 21). הדברים הצריכים למלחמות והם ד הא׳ הפקחות והתבונה להחבולות והמצאות תכוניות וכו׳ (ר״ש אבן ויגגא, שבט יהודה, הנודר, 8). ונמשכו מלחמות חזקות והיו מתמעטי׳ והולכי׳ כי הרע מפסיד את עצמו ומה היה מועיל פקחותם אשר אמר אדונינו אם חכמתם להרע את עצמם (שם 21). אין פקחות כפקחות יהודי (שם 35). אמר המלך מנואל כמה מהפקחות והערמה מעורבת בידיעת ומצח קשה היו הדברים ההם (שם 36). אמר המלך הראית ניקולאו פקחות היהודים וחכם זה ראוי לדורון וכבוד (שם 54). אמר המלך עוד אמר המספר שנבחרו לפקחים מנין להם פקחות זה השיב המשנה פקחות שלהם הוא ערמית וזה נמשך משרשם הוא יעקב אביהם (שם 120). והמה יראו כן יתמהו מהפקחות המופלא הזה (ישראל משה חזן, שארית הנחלה, 17). הרי הגענו לענינים הנסתרים שבצומת ועדין אין אתה מתעורר זה כולו חדש בטבע פקחותך (שם 36). כי בספרנו מעין גנים שדברנו בו על לשונות של שכל ובינה ערמה פקחות ותחבולה וכיוצא יסדנו דבר חדש כי הודענו שיש חמש כחות פנימיות בנפש וכו׳ (רמח״ל, יין לבנון, פי׳ על אבות ב יג).

---

[1]) [ואפשר שבשני המקומות האלה כונת ר׳ קלונימוס לש״ז פִּקֵּחַ, מ״ר פִּקְּחִים בשמ׳ מְפַקֵּחַ, כמו שהמלה נוהגת בדבור היום.

[2]) [כך כנראה צ״ל. ובדפוס: מהיותם.]

פְּקַח־כֹּחַ [1], ס״ז, — החלמה, הבראה: ויגש הו׳ ויאמר, אומר היין מלכתי על חבל מימות נח, אתן ליעף ולאין אונים **פ ק ח כ ח**, וכל אשר אזקין אוסיף כח (עמנואל, מחברת כה, 197).

פְּקַח־קוֹחַ, ס״ז, — פְּקִיחַת עינים שהיו כְּעִוְּרוֹת במחשכי אפל, כסמל לגאולתם, Befreiung : Erlösung ; délivrance ; deliverance : רוח אדני יו׳ עלי יען מ׳ת יו׳ אתי לבשר ענוים שלחני לחבש לנשברי לב לקרא לשבוים דרור ולאסורים **פְּקַח־קוֹחַ** [2] (ישע׳ סא א). — ובסהמ״א: ע׳ שתי ידיו פרושות כלפי מעלה ורגליו מוטות שהוא דומה לאסיר שעיניו כלפי מעלה שהוא קורא להם **פ ק ח - ק ו ח** (הורית הקורא, דרנבורג, 10). — ואמר הפיטן [3]: אילו כמה יובלות ולא געו **פ ק ח ק ו ח י**, אימים מערימים עלי מקחי (כ״א קליר, איכה אאיכה, קרובו׳ ת״ב). **פ ק ח ק ו ח** קרא אסיריך חפוין (שלמה הבבלי, אם עוניכו, סליח׳ יוה א). **פ ק ח ק ו ח** אסיריך לפדיים עד שיפיח היום (משולם בר קלונימוס, אפיק רנן, יוצ׳ ב פסח). יריביה אעניק שבי ומלקוח, כהניה ומרקחיה אשר רקחה רקוח, לשבי עולם מאין **פ ק ח ק ו ח**, מבחר חצאן לקוח (אז, סליח׳ י ענה פסכד׳). — ואמר המשורר: ויוכח ביום יקרב לעמו **פ ק ח ק ו ח** ויקבוץ נפוציתיו ויום התיות מתיו (ראב״ע, בנס אל, כהנא א, 204). אני רצתי כאיש ירוץ לבשר וגם לקרא **פ ק ח ק ו ח** אסורים וכל רכם וכל עקוב וכל הר עברתימו במסלולים ישרים (JQR NS I-II, עמ׳ 246). הן בא היום שקוינהו מנוח, ובטרם השמש העולה שמת, תתם את דרכה תרד הימה, תמצא השבויה חפש **ו פ ק ח ק ח** (שירי ילי״ג ו, 55). — ות״ז, כמו פְּקַח, או במשמ׳ גואל, ואמר הפיטן: גדל כח **פ ק ח כ ח** משוטט כל במבטו (אביר הגביר, יוצ׳ שבת ר״ח). — ובהפרדת המלה לשתי תבות, פְּקַח כפעל וקוֹחַ כש״ז [1], ואמר המשורר [2]: יען לכל דורש תיה גר ונברש באר ויפרש **ו י פ ק ח ק ו ח י** (מיכאל בהקדמת לריב״ג יא, 66). — ואמר הפיטן: **ק ו ח ת פ ק ח** בני תמותה להותר, רומס קומם שמם לטובה לחותר (אליה בן שמעיה, אפס הוד, סליח׳ יוה ז, ליעה).

פָּקִיד, ס״ז, סמי׳ פְּקִיד, כנ׳ פְּקִידוֹ, ת״ר פְּקִידִים, פְּקִדִים, — מי שפקדו אותו על דבר זה, ממנה למשרה או עבודה, official ; fonctionnaire : Beamter : יעשה פרעה ויפקד פְּקִדִים על הארץ וחמ״ש את ארץ מצרים בשבע שני השבע (בראש׳ מא לד). ויאמר געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו הלא בן ירבעל וזבל פְּקִידוֹ (שפט׳ ט כח). ומן העיר לקח סרים אחד אשר הוא פָקִיד על אנשי המלחמה (מ״ב כה יט). וישמע פשחור בן אמר הכהן והוא פָקִיד נגיד בבית יו׳ את ירמיהו נבא את הדברים האלה (ירמ׳ כ א). יו׳ נתנך כהן תחת יהוידע הכהן להיות פְּקִדִים בית יו׳ (שם כט כו). ויפקד המלך פְּקִידִים בכל מדינות מלכותו (אסתר ב ג). ופְקִיד הלוים בירושלם עזי בן בני בן חשביה בן מתניה בין מיכא (נחמ׳ יא כב). וישמיעו המשררים ויזרחיהו הַפָּקִיד (שם יב מב). וכראותם כי רב הכסף ובא סופר המלך ופְקִיד כהן הראש (דה״ב כד יא). פְּקִידִים מיד כונניהו ושמעי אחיו במפקד יחזקיהו המלך ועזריהו נגיד בית האלהים (שם לא יג). — ובספר יצירה: שלשה אבות ותולדותיהן ושבעה כוכבים וצבאותיהן ושנים עשר גבולי אלכסונין, וראיה לדבר עדים נאמנין עולם שנה נפש חק שנים עשר ושבעה ושלשה **ו פ ק י ד ן** [3] בתלי וגלגל ולב (יצירה ו א). — ובסהמ״א: נדע מזה כי **ה פ ק י ד** שלו

---

[1]) [יצירת המשורר ע״פ דגמת פקח־קוח.]

[2]) [כבר ראו קדמונים שבנגוד לשמושם של כמה פיטנים אין כאן אלא מלה אחת בהכפלת אותיות השרש כדגמת אדמדם, שחרחר וכדו׳, ואלה דברי ריב״ג בס׳ השרשים (שרש פקח): אבל ולאסורים פקח קוח היא מלה נכפלת בהכפל פתלתל והוא מקור ופתלתל תאר אלא שפקח קוח אע״פ שהיא מלה אחת היא כתובה שתי מלות וכו׳. ועי׳ גם ר״י בן בלעם, רש״י ורד״ק ואחרים. ואולם קשה להבין את משמ׳ המלה המוכפלת מן הפעל **פ ק ח** במשמ׳ פתח, הואיל ואין במקרא אלא אך ורק פקח עין או אזן במשמ׳ ראה או שמע, ועל כן נראה יותר שעקר כונת המלה פקח־קוח במקרא היא ראית אור, כי האסירים ישבו בחשך בתוך חבור, וכן אמר אותו נביא באותו צרוף (מב ז): לפקוח עינים עורות (כלו׳, עיני האסירים שהיו כעורות) להוציא ממסגר אסיר מבית כלא **י ש ב י ח ש ך**.]

[3]) [ועי׳ צונץ, Synag. Poesie, עמ׳ 430.]

---

[1]) [עי׳ צונץ שם.]

[2]) לפי דעת דרנבורג בגוף הערבי הוא יצחק בן שאול מאליסנה. [והעיר ריב״ג: וטעה המשורר וכו׳ וחשב אותם שתי מלות.]

[3]) [כך בנוסח הרגיל (דפוי וכסה),] ובדפוי לונדון: חוק עשרה ו׳ וג׳ וי״ב **פ ק י ד י ם** בתלי וגלגל ולב.

(של בעו) חיות וריז, מהיר לא היה (תרגי' פרוש רות לסלמון בן ירוחם הקראי, ספר זכרון לפוזננסקי, סו). כי היה לבעו פקידים אנשים מופרדים משקיפים הקיצרים ויראו בצרכם (סס סס). בפרק כל קרבנות הצבור כיצד הוא בודק הגזבר יושב והקנה בידו זרק הגיר והקיש בקנה, פי' הפקיד יושב והקנה בידו (ערוך ערך גרגה). או תהיה הלבנה עם שבתאי והוא הפקיד הממונה על מולד אחד החולים (ראב"ע, ספ' המאורות, כ"י ברלין). והוא (הגוף) כחצר המלך שיש בו עבדים ונציבים פקידים על ביתו (ר"י א"ת, חו"ה, הבחינה ה). אחד צעק אל המלך, אדוני פקידך עשקני ויחרף אותו המלך (ר"י זבארה, שעשועים ז, דודזון, 97). עירונים או פקידים שלחו אחריו או שהלך מעצמו אליהם מחמת חוב שיש לו על ארמאים והאריכו עמו בדברים ויכוח ופשרות (תרומת הדשן ב, ה). ראובן היה פקיד חברה אחת והלוה סך מה ממעות הקדש החברה ההיא (עמנואל חי ריקי, אדרת אליהו שו"ת י). ראובן ושמעון היו דרים בעיר אחת והם סוחרים והיו להם שני פקידים בעיר אחרת כל אחד ואחד פקידו בפני עצמו, ויהי היום ונתחברו שני הפקידים הנזכרים וכתבו לראובן ושמעון על סחורה רמווה שנתיקרה (שו"ת דברי ריבות שמח). בהיות שלאה קנתה מראובן על ידי פקידה שמעון את ביתו העומד במקום פלוי בסך כך וכך היום בפנינו בא שמעון ואמר לנו וכו' (שו"ת רשד"ם חו"מ רמח). אחר ימים הוצרך ההקדש למעות ובא לוי שהיה פקיד כולל של ראובן ופרע החוב ההוא (רח"א ששון, שו"ת תורת אמת עה, לז.). — ואמר הפיטן: זכור פקיד שתות טובל חמש טבילות במים (זכור אב, תפלת גשם). — ואמר המשורר: ולבי להטו מאש ונתנו עלי עיני לבל אישן פקידים (רשב"ג, אהה כי נ"מן, ברודי, 28). — ואמר המליץ: ופקידי המחיה בסמאלענסק שמעו כי קרבו הרעבים לבוא וישלחו לקראתם המון עגלות נושאות בר ולחם ומזון (רמא"ג, הלרפתים ברוסיא, 80).

א. *פְּקִידָה, ש"נ, – סה"פ מן א. פָּקַד במשמ' שונות, —א) זכירה, ובפרט זכירה לטובה: בר"ה נפקדה שרה, רחל ולאה מנלן, א"ר אלעזר אתיא פקידה פקידה אתיא זכירה זכירה וכו' כתיב בחנה כי פקד ה' את חנה וכתיב בשרה וה' פקד את שרה (ר"ה יא.). נאמר פקידה באשה ונאמר פקידה בגשמים (ריש לקיש משום בר קפרא, תעני' ח:). כיון שבא משה ואמר פקדתי אתכם מיד ויאמן העם, במה האמינו, כי שמעו הפקידה וכו' ויקדו על הפקידה, וישתחוו על כי ראה את ענים (מד"ר שמות ה). בשעה שישראל עושין רצונו של הקב"ה פקידה אחת הוא פוקד הארץ ומיד היא עושה (סס ויקר' לה). יש פקידה לבנים שנא' כי פקד ה' את חנה וכו', יש פקידה לשמירה ופקודתך שמרה רוחי, ויש פקידה של שלום שנא' ושמתי פקדתך שלום (סס במד' ד). יש פקידה לברכה וכו' יש פקידה של ליקוט עצמות וכו' ויש פקידה של אמנה וכו' ויש פקידה של רוח וכו' ויש פקידה של מלחמה וכו' ויש פקידה של לוחצים וכו' יש פקידה של ערלים וכו' יש פקידה של לובשי כלאים וכו' ויש פקידה לפרוע מן ע"ז וכו' יש פקידה על העדרים וכו' וכו' ויש פקידה של בנים וכו' (פסיק' רב', וה' פקד את שרה, קעא:). אמרו לו ישראל רבנו משה לא עדין זמן פקידה מה כחי כי איחל ומה קצי כי אאריך (ר' חייא בר אבא, פסיק' ר"כ, פרשת החדש, בובר מה:). — ובפסהמ"א: באו ולמדו כל נביא וגואל שיבא לכם ויאמר הגיעה עת גאולתכם ואומר בלשון פקידה מוכפלת שהוא גואל של אמת וכו', ומנין אתה אומר שזה סימן של פקידה מוכפלת מסר יעקב ליוסף בעת פטירתו (בראשי' רבתי, אלבק, 262). נ"ב שנה היו מחרבות ירושלים בגלות צדקיהו עד פקידת כורש שעלו לבנות הבית שהרי לסוף ע' שנה לגלות יהויקים היתה הפקידה (רש"י, יומא נד., ד"ה כ"ב שנה). יש לתמוה איך טעה דניאל שהיה נביא וחכם בשבעים שנה י"ט שנה ואמר כי חשבון שבעים שנה למלכות בבל כאשר חרבה ירושלים ואז היתה הפקידה (ראב"ע בשם ר"י הלוי, פי' דניאל ט ב). ובסוף שבעים שנה יהיה לה פקידה כמו שירת הזונה כי הזונה אחרי שתהיה נשכחת זמן רב ורואה הזונים עוברים ולא יפנו אליה היא מרימה קולה בשיר כדי שיבואו אליה וכו' (רד"ק, ישע' כג יח). פקידה החלושה שפוקדו על ידי כורש (ר"י אברבנאל, הקד' לפי' נביאים ראשונים). —ואמר הפיטן: ויתחזק ברזון בפקידת לפאר פרחיו וישב בצהר בצהל לצדק צבאיו (ינאי, ויתחזק, קרוב' לס' בראש', זולאי, עג). — ב) מנין וספירת: יש פקידה לבכורות שנא' פקוד כל בכור זכר (מד"ר

צונ' ד). ויש פקידה של מנין אלה הפקודים אשר פקד (פסיק' רבי, וה' פקד את שרה, קעח:).—ג) ובמשמ' ביאה אל אשה[1]: וא"ל אנטונינוס לרבי נשמה מאימתי ניתנה באדם, משעת פקידה או משעת יצירה, א"ל אפשר התיכה של בשר עומדת ג' ימים בלא מלח ואינה מסרחת, אלא משעת פקידה (סנה' צא:). — ד) במשמ' בדיקה: שמאי אומר כל הנשים דיין שעתן, הלל אומר מפקידה לפקידה ואפילו לימים הרבה, וחכ"א וכו' מעת לעת ממעטת על יד מפקידה לפקידה, ומפקידה לפקידה ממעטת על יד מעת לעת (עדיות א א; נדה א א). כיצד מעת לעת ממעט על יד מפקידה לפקידה, בדקה עצמה אחר השבת ומצאת טהורה וישבה לה יום השני ויום השלישי ולא בדקה וברביעי בדקה ומצאת טמא הרי זו אינה מטמא מעת לעת אלא מפקידה לפקידה (תוספת' שם א א). ולא כפקידה היא למעט מעת לעת ותנינן הפקידה היא ממעט מעת לעת (ירוש' שם ג ג). — ה) °כמשמ' ענש ודין, יום פקידה כמו יום פְּקֻדָּה, ואמר הפיטן: מלך גדול אסלדה, משפט אם תערוך ביום פקידה, זכור דילג לעקידה (אלעזר בירבי אבון, מלך אמץ, זולת שבת ור"ה, ידיעות המכון שוקן ה, רפח). וביום פקידת הנשמה תשוב גְּוִיָּה נפצמה (שלום שבזי, עין ולב, שירי תימן, 118). — ו) °כמו פְּקִידוּת: כשממנין אדם על פקידת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור (רס"י, שמות כח מא).

ב. °פְּקִידָה, ש"נ, — אשה ממֻנה למשרה או לעבודה: כי היה לבעז פקידים אנשים מופרדים משקיפים הקוצרים ויראו בצרכם והיה לו גם נערות פקידות על הנשים המלקטות או על הקוצרות שלא יבא ביניהם מריבה ומחלקות (חבג' פרוש רות לסלמון בן ירוחם הקראי, ספר זכרון לפוזננסקי, סו).

פְּקִידוּת, עי' פְּקִדֻת.

°פְּקִיחָה, ש"נ, — פְּקִיחַת עין, פְּעֻלַּת הפּוֹקֵחַ עין: ויאמר הך נא וגו', על הקללה לא הזכיר את השם אבל על הפקיחה הזכיר את השם על שתיהן על של נער ועל של גדוד (רס"י, מ"ב ו יח).

---

[1]) [אמנם רש"י (סנה' צא:) פרש: משעה שהמלאך פוקד הטפה ומביאה לפני המקום מה תהא עליה. ועי' קרוים Antoninus und Rabbi, עמ' 63.]

ותדע ממה שאומר בשומע לשון פקיחה וכן אטימת העין קורא עורון (ר"א בלגנגי, יחזק' לא ג). והרב המורה כתב בפרק שני חלק א מספרו שלא יאמר פקיחת עין כי אם על גלות הידיעה (ר"י אברבנאל, מ"ב ו). — פְּקִיחַת הַלֵּב: וזה ראיה כי פקח איננו נאמר על ראות עינים אבל הוא פקיחת הלב (ר"ת קרשקש על מו"נ א ב).

א. *פָּקִיעַ, או הֶפְקֵעַ, הפקיע[1]), ש"ז, — א) דִּשּׁוּן, סלוק הדשן, טהור מאפר ופיח: אלו הן הממונין

---

[1]) [מלה זו לא הובנה לא בצורתה ולא במשמעותה. אמוראי בבל כבר לא יכלו למצא דרך לבאר אותה בהוראה שוה ומתאימה בשני המקומות העקריים שבדברי התנאים. אמנם היו שחשבו כי הפקיע הוא הפתילה, אבל אחרים דחו פרוש זה, הואיל ולא יכלו לישב את דברי הבריתה האומרת: לוקה מן הממונה בפקיע. ואלה דברי הגמרה (בבלי יומא כג.): מאי פקיע, אמר רב יהודה מדוורתא (גרסת הערוך, נ"א: מדרא), א"ר פפא מטרקא דטייעי דפסיק רישיה. אמר אביי מריש הוה אמינא הא דתני בן ביבאי ממונה על הפקיע פתילתא כדתנן מבלאי מכנסי כהנים ומהמייניהן מהן היו מפקיעין ובהן היו מדליקין, כיון דשמענא להא דתניא ולא עוד אלא שלוקה מן הממונה בפקיע אמינא מאי פקיע נגדא. ופרש רש"י מטרקא דטייעי רצועות ישמעאלים העשוים שוט לסוסים, נגדא, רצועות מלקות; והערוך: מדוורתא, פי' פקיע מדוורתא והיא מטרקא והיא כמין חבל מפושל (צ"ל מפותל או מפתיל, וכן מובא בר"ח) תלוי במקל כגון הרצועה שב"ד מכין בה ופי' הממונה בפקיע הממונה להכות בזה הפקיע, ובתשו' הגא' (הרכבי של): והפקיע שהיה במקדש היה דומה למטרקא דטיאעי, הם הערביים, והוא שקוראין אותו מביצרה וקוראין אותו מקרעה, והוא כמו שתלוי בו פשתן מופקע ומופשל בחבל, ע"כ (ועי' עוד לקמן), ולפי זה במפרשים מאחרים ובמלונים.

ואולם אין להניח בשום אופן שהיה מְמֻנֶּה מיוחד להכות בשוט, וכן אין להפריד את הממונה על הפקיע שבמשנה מן הממונה בפקיע שבבריתה. ואמנם בירוש' (יומא ב ב) כתוב אף: ארביע הממונה מכה אותו בפקיע, אבל אין ספק שעקר הנוסח צ"ל כמו בהמשך שם: מכה אותו הממונה בפקיע, שפרושו הממונה על הפקיע. ולא זו בלבד שהיו שהבינו במשנה הפקיע במובן פתילה (וגם פרושו של רב יהודה מדיורתא, המפיתלות, כונתו: פתילות) ולא בלשון מלקות (ואת בלבד היא הוראת המלה נגדא ואף מטרק בערב' אינה שוט, רצועה אלא פטיש); אלא שבירושלמי אין מי שמערער על והוי זה של הממונה על הפקיע עם המתמנה עלי הפתילות. ולא עוד אלא שבשני המקומות בירושלם

שחיו במקדש יוחנן בן פנחס על החותמות, אחיה על חנסכים וכו' בן גבור על נעילת שערים, בן בבי [1]) על הפקיע [2]) וכו' (שקלי ה א). בן גבר על נעילת שערים וכו' בן בבי על הפקיע שהיה מזייג את הפתילות וכו' (ירוש' שם ה ב). א"ר יוסא אין מן הדא לית שמע מינה כלום דתנינן תמן בן בבי על הפקיע שהיה מזייג את הפתילות (שם יומא ב ג). יהתניא אין מוציאין לא שליש ולא גודל מפני הרמאין יאם הוציא שליש מונין לו, גודל אין מונין לו ולא עוד שלוקה מן הממונה בפקיע וכו' (בבלי שם כג.). — ב) בית הפקיע, בית הֶפְקֵעַ של הקלע, המקום בקלע אשר משם מפקיעים את האבן [3]) : הקלע וכו'

מובאת אף המשנה עצמה עם התוספת המפורשת: דתנינן תמן בן בבי על הפקיע שהיה מזייג (לא מזווג בבקצת ספרים) את הפתילות.

ואולם מכאן אף פתרון הסתירה שבין המשנה לבריתה, כי מ ז י י ג זה לשון ט ה ו ר ונקוי הוא, וכך בקרוב כבר לוי במלונו, מלשון זוג, זגג, זגוגית, בארמ' שבתלמוד: דזיג (כלי' שהוא צלול וטהור) כזגא (כזכוכית) חיורא. ולא הפתילות עצמן אלא נקוי הפתילית מן הפיח והאפר שעלה בהן, ז י ו ג הפתילות, דשון הפתילות, הוא שנקרא ה פ ק י ע, הֶפְקֵעַ, וזאת ללא ספק צורתה הנכונה של המלה. ואמנם כן נקרא אף ד ש ו ן ה מ ז ב ח: הפקיע, הֶפְקֵעַ; כי הוא הענין שמדבר עליו במשנה (יומא ב ב) ביחד עם דשון הנרות: מי מדשן את המזבח הפנימי, מי מדשן את המנורה. ועל כן מובאת בגמרה לאותה משנה אף הבריתה האומרת שהרמאי העובר על תקנת חכמים בדשון המזבח לוקה מן הממנה בפקיע (צ"ל בהפקיע), כלו' מן הממנה על ההֶפְקֵעַ, על דשון המזבח, ולפי זה אין הפקיע לא פתילה ולא רצועת אלא הֶפְקֵעַ כשם הפעולה, כדגמת נעילת שערים הקודמת לו במשנה, ומרבים המקרים שהא בראש תיבה נחשבה בטעות כהא הידיעה, עי' ערך חסחוס — סחוס, חף, מ"ר חפין — הפין, פין, ולהפך. ועי' פֶּקַע, הפע'.]

[1]) [נ"א ביבאי, במדב"ם: בבי.]

[2]) [במשני מנק' ליוורנו: הַפְּקִיעַ.]

[3]) [גם כאן אין לבטא הַפְּקִיעַ או הַפְּקִיַע, הַפְּקִיעַ, אלא הֶפְקֵעַ, ואין כאן הפקיע רצועה, כפרוש המפרשים והמלונים, אלה הפקיע, הֶפְקֵעַ הוא שם הפעלה, פעלת המפקיע את האבן, הגורם לה שתפקע מן הקלע. ועי' בהערה הכאה.]

נפסק בית אצבע שלה טהורה, בית הפקיע [1]) שלה טמאה (עדיי ג ס). הקלע וכו' נפסק בית הפקיע [2]) שלה טמאה (תוספת' כלים ב"ב ד יד).

ב. *פָּקִיעַ [3]), ת"ז, — כמו ב. פָּקִיעַ, בָּקִי(א), kundig, erfahren; initié, versé; versed, familiar: יחיד מומחה היינו דחשיב כרב נחמן בדורו ופקיע במשנה ובתלמוד ופקיע נמי בשקול הדעת ומעיין בדינין (רב שרירא גאון, מובא בטוש"מ ג). נחית לעומקא דדינא ורומא דשמעתא פקיע ומומחת כשמואל בדיני (שו"ת פרח מטה אהרן קכב, רי').

*פְּקִיעַ, ש"ז, מ"ר פקיעים, פקיעין, — א) קטע מן הקטעים שפקעו ויצאו מדבר בשעת שרפתו באש וכדו', Sprengstück; fragment détaché; splinter: ושרף את הפרה, להביא את הפקיעים [4]), מכאן אמרו הבשר כל שהוא יחזור ואם לא החזיר פסל (ספרי חקת קכד). — ב) פְּקִיעֵי עמיר, קנים, קש או שבלים, שהפקיעו אותם מן העמיר: מתירין פקיעי [5]) עמיר לפני בהמה ומפספסין את הכיפין אבל לא את הזירין (שבת כד ב). א"ר הונא הן הן פקיעין הן הן כיפין, פקיעין תרי כיפין תלתא זירין דארזי, יהו"ק מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה ומפספסין והוא הדין לכיפין, אבל לא את הזירין לא לפספס ולא להתיר וכו' (בבלי שם קנה.) [6]). סיכך בחבלין ובפקיעי

[1]) [לפי ההקבלה אל בית אצבע ברור שאין הא של בית הפקיע הא הידיעה.]

[2]) [כך כנראה צ"ל. בהוצאת צוק"מ: הפקיעה, נ"א הפיקוע. בדפוס ווילנה: הפקוע.]

[3]) [מן הארמ' שבתלמו': שאני רבנן דפקיע שמייהו (יבמ' לז:) והשתמשו בה גם בסהמ"א: לא פקיע לו, דלא פקיעי בממונא (תשו' גאו' מן הגני', JQR XX, 102).]

[4]) [השוה תוספת' פרה (ג יא–יב): פֶּקַע מעירה ומעזרה ומבשרה הוץ לגיתה יחזיר וכו' פקע מקרנה ומטלפה ומפרסה אין צריך להחזיר וכו', ועי' ערך פֶּקַע.]

[5]) [במשנ' מנקד' בנקוד העליון: פְּקִיעֵי עמיר. עי' פורת, לשון חכמים, 120.]

[6]) [המפרשים, שאחריהם הלכו אף המלונים, ראו במלת פקיע בעקר לשון פתילה או רצועה (ועי' לעיל א. פְּקִיעַ או הפקע, הערה) ועל כן לא עמדו על הוראת המלה ברב שמושיה. כך למשל מפרש כאן רש"י את דברי רב הונא, כאילו כונתו לקשירה בשנים או שלשה מקומות: כולן קשין של שבלין הן טיהו פקיעין תרי שאינן קשורין אלא בשני ראשים, כיפין תלת, קשורין

עמיר פסולה (תוספת' סוכה א ד). דשאי בעל הבית לרעב ולסגף את פרתו כדי שתאכל הרבה בשעה שדשה ורשאי השוכר להאכילה פ ק י ע עמיר כדי שלא תאכל הרבה בשעה שהיא דשה (שם ב"מ ח ז). אמר לו אנס הושיט לי פ ק י ע עמיר זה או אשכול ענבים זה והושיט לו חייב (ב"ק קיז.). — וכסהמ"א: ומותר להאכיל לבהמת עראי מן הטבל ואפילו בתוך הבית ומאכיל פ ק י ע י עמיר עד שיעשה חבילות (רמב"ם מעשר ג ב).

*פְּקִיעָה, ש"נ, — א) כמו בְּקִיעָה, התבקעות, מקום בקיעת וסדק: נפל לתוכו עכשוב שובאי ביבאי דגה[1]) וצפרדע ונתבקעו וכו' והכל מודים ב פ ק י ע ת ה[2]) שאינה פיסלת (תוספת' פרה ט ו). — וכסהמ"א: מפני שצריך לחסמן ולא משום חשש פ ק י ע ה אלא דודאי משוי ליה מנא בהיסק זה (רש"י, ביצה לד., ד"ה מפני). עד שיפוי כובע שהיא פ ק י ע ת ה ופתחה של קנה (רעב"ט, חולין י ד, ד"ה עד פיקה של גרגרת). וכר אלתמימי בספרו הנקרא א"ל מכשא"ר[3]) ר"ל המישר, זה הענין מרפיאות הפקיעה קודם שתישן יוקח אני"ז אבה"ל וכו' (פרקי משה ט, ל:). — ב) *ובמשמ' בִּטּוּל: להכי אהני פ ק י ע ה דכיון שעלה לא ירד (רש"י, זבח' פג., ד"ה אלא). —*ובמשמ' בַּטָּלָה, שכר פקיעה כמו שכר בַּטָּלָה: או שנתן לה לזונה שכר פ ק י ע ת ה[4]) שכר מה שבטלה ממלאכתה ולא שכר ביאה (תוס', תמורה כט:, ד"ה הבלתות לו). — ג) כמו פְּקַעַת, פַּקְעִית, עי' ערך זה. [1])

*פְּקִיעוּת, ש"נ, — פְּעֻלַּת הַפּוֹקֵעַ, הנבקע: תנן התם איברים שפקעו וכו' ומתוך פ ק י ע ו ת ן קופצין ונופלין מן המערכה (רש"י, יומא כ., ד"ה אהיכא).

*פְּקִיקָה, ש"נ, —שם"פ מן פָּקַק, פעֻלת הפוקק, סתימת כלי בפקק: ב פ ק י ק ה לא בעינן של מצוה (תוס' שבת קנז:, ד"ה מדידה). דשל מצוה לא מעלה ולא מוריד ב פ ק י ק ה וכו' ופ ק י ק ה שיש בה משום בנין לא שייך לו' גבה דמשום מצוה נתיר (עיקר תויו"ט סוף מס' שבת).

*פִּקָּקָה, ש"ז, — הגורם לפיקה ומכשול, ואמר המשורר: שאלוני בעת השליך עפרים לתוך חלב ושם אותו לפוקה, השיבותים ואיך לא תדעו את אשר הרע והוא ר' פ ק י ק ה (דיואן אלעזר הבבלי, גרודי כז) [2]).

*פקל[3]), ממנו *תַּקָּל.

*פָּקַל, קל לא נמצא.

—פע', *פִּקֵּל בבצלים, הפריד בין הבצלים ובין הקלפות, הסיר הקלפות שנשרו: איזהו גרנן למעשרות וכו' הבצלים מ ש י פ ק ל[4]) אם אינו מפקל משיעמיד

גי וכו'; וכן כדברי ר"ח: בא רב הונא לפרש משנתנו ואמר הפקיעין והכיפין שניהם אגודות קשורות הן אלא הפקיעין ב' אגודות בפקיע והכפין ג' אגודות בכף. ובתוספת' ב"מ ובבלי ב"ק (עי' בפנים) נמצא אף פקיע עמיר ביחיד, אך העקר במ"ר. אבל עקר משמ' של פקיעי עמיר היא מעין משמ' הפקיעים מבשר הפרה, כלו' דבר' שפקעו או שהפקיעו מן העמיר, ואין כונת רב הונא אלא לשני קשים מדבקים יחד או לשלשה, כי כן דרך הקשים הפוקעים מן העמיר להיות דבקים יחד, ועל כן מתירין אותם לפני הבהמה. ועי' גם פֶּקַע.]

[1]) [כך בהוצ' צוק"ם, וכנראה יש כאן הכפלת האותיות ש ו ב מתיבת עכשוב וצ"ל: עכשוב או ביצי דגה יצפרדע, ובדפוס' הגירסה: השואבו מובאי דג וצפרדע.]

[2]) [כלו' כשיתבקע. נ"א בבקיעתה, בבקיעינה, בבקיעצה.]

[3]) [צ"ל: בואשיר [a]), מחורים בערב'.]

[4]) [בגמרה (תמורה כט:): שבר לחפקעתה, ובתוספת' (שם ד ח): שבר פקעתה.]

[1]) [פ ק י ע ה במשמ' רצועה, ברש"י (יומא כג.) אינה אלא ט"ס וצ"ל פ ק י ע; ועי' ערך א. פְּקִיעַ, הערה.]

[2]) [מלה שיצר המשורר במשמ' זו מצרוף ר"ת פק"ק, פה קהלת קדש. עי' לשוננו יא, 275.]

[3]) [עי' בהערה הבאה.]

[4]) [כך במשנ' שבהוצ' הבבלי. נ"א משיפקלו ובמשנ' מנק' ליוורנו: מְשֶׁיְּפַקְּלוּ, נִפְע'. ואינו נראה. ופרש הרמב"ם: משיפקל ענייני משיכרת עלין שלו ויסיר הנתלה בהם, ע"כ. ור"ש: כמו משיקלף שיסיר הקליפה ויש מפרשים משיעשה אותם אגודה ובירושלמי מפרש מן דיורים פורגרה שעוקרים הבצלים עם השרשים ואח"כ מסירין מעליהם הקליפות הרעים והשרשים ובעוקצין תנן התחיל לפרק באגוזים ולפקל בבצלים, ע"כ. ועל כל פנים אין לראות פ ק ל במשמ' ק ל ף ממש, שאלמלא כן היו אומרים משיקלף, כרגיל בבצלים. ומצד הענין אין צרך לקלף את הבצלים לשם גמר מעשיהם לגרן כשם שאין צרך לקלף לשם זה את האגוזים, אלא לפרק, כלו' להסיר את הקלפה החיצונה הרכה הנופלת מעצמה מן האגוז אחר שנתכבשת. וכן נראה

[a]) بواسير

ערימה (מעשר' א ו). התחיל לפרק באגוזים ולפקל בבצלים אינו חבור (עוקצ' ג ה).

***פְּקוֹס** [1], סמנו *פָּקַס.

***פָּקַס,** פ״י, — פָּקַס את פי הבהמה, שם רסן ומתג בפיה, : zäumen ; brider ; to bridle וישם ה' דבר בפי בלעם, שעיקם פיו ופקמו [2] כאדם הקובע מסמר בלוח (מד״ר במד' כ). ויקר אלהים אל בלעם וכו' כאדם שנותן כלינוס בפי בהמה ופוקסה להיכן שירצה, כך הקב״ה פוקס את פיו (שם שם). כשבא בלעם לקלל את ישראל פקס הקב״ה את לשונו והתחיל לברך (תנחו' בלק כד). וישם ה' דבר בפי בלעם, תקע בפיו ופקמו (ילמדנו, מובא בערוך ערך פקס). — ובפהמ״א: כשהיה שומע שאינו נרשה לקלל אמר מה אני חוזר אצל בלק לצערו ונתן לו הקב״ה רסן ותכה בפיו כאדם הפוקס [3] בהמה בחכה להוליכה אל אשר ירצה (רש״י במד' כג טז).

א. *פָּקַס [4] פ״י, — פָּקְסָה האשה את פניה, צבעה אותם בפיקס, או סרקה את שערה, ,schminken : kämmen ; mettre du rouge, peigner ; to rouge, comb הנוטל צפרניו זו בזו או בשניו וכן שערו וכו' וכן הגודלת וכן הכוחלת וכן הפוקסת, ר' אליעזר

שמשיפקל פרושו משיסיר את הקלפה היבשה שנשארה מן האגוזים לחוד ואת האגוזים לחוד, ופרוש זה מתאמת ע״י הערב' פַקַל a) שפרושו זרה את התבואה לרוח במזרה, ששמו משרש זה מִפְקָלָה b). ולפי זה ברור שאין פקל לשון קלוף, אלא היו שנהגו לנקות את הבצלים מן הקלפות והעלים היבשות ע״י זריה לרוח, כדרך שזורים את התבואה, והוא הנקרא פקל.]

1) [בערב' פִיקְס או פַקְס c), מחסום הכלב וכדו'.]

2) [בדפוס': ופיקמו, ואולי הכונה לפע'. בילקו' שמע' ועקמו, אבל צ״ל ופקמו, בבנין קל, וכך בתנחו' (בלק טז).]

3) [בדפוסים ואף אצל ברלינר: הפוקס (בסמ״ך). וטעות היא.]

4) [בפעל זה שכתו״מ נתאחדו שני פעלים שנגזרו מן היוני: א) מן פיקס, φῦκος (ועי' א. פוּךְ), צבע אדם; ב) מן πέκω, סָרַק במסרק. ועל צרוף שתי ההוראות יחד השפיע גם שמוש השרש סרק בתו״מ, המאחד גם הוא את משמ' הצבע והסריקה במסרק, אשר שמשו שניהם בתכשיטי האשה, וקשה להבחין בכל מקום לאיזו פעלה הכונה.]

a) فقل b) مفقلة c) فقم

חייב חטאת וחכמים אוסרין משום שבות (שבת י ו). הגודלת והכוחלת והפוקסת לעצמה פטורה, לאחרות חייבת (רשב״א משום ר' אליעזר, תוספת' שם ט יג). הפוקסת חייבת משום צובעה (ירוש' שם י ז). ואילו הן תכשיטי אשה גודלת וכוחלת ופוקסת ונוטלת את שערה ואת צפרניה (שם מו״ק א ז). הרי שמת חמיו או חמותו או אח' מקרובי אשתו אינו כופה לא לכחול ולא לפקוס אלא נוהג עמה כדרך שהיא נוהגת וכן היא שמת חמיה וכו' אינה לא כוחלת ולא פוקסת וכו' (שם שם ג ה). גודלת משום אורגת, כוחלת משום כותבת, פוקסת משום טווה (ר' חנין בשם ר' יוסי בר' חנינה, שבת לד:). כוחלת משום צובעת, גודלת ופוקסת משום בונה (ר' לוי, שם לה.). אלו הן תכשיטי נשים כוחלת ופוקסת ומעבירה סרק על פניה (ת״ר, מו״ק ט:). שלא אכחול שלא אפקוס ושלא אשמש מטתי יפר משום דברים שבינו ובינה (נדר' פא:). — ובפהמ״א: ותעניגה לו כוחלת ופוקסת, יפיפית רבנו ושונאך תעה (קטע מזמן הגאו', קמברידגה סבטר, 71).

ב. פָּקַס [1], פ״י,—פָּקַס את פי הבהמה או את צווארה, פִּשֵּׂק אותו, פתח אותו בחוקה, ;aufreissen : ouvrir de force ; to force open איזו היא המראה, כל שמרביצו ופוקס את צוארו ונותן מים וכרשינין באחד (תוספת' שבת יח ג). המראה, מרביצה ופוקס את פיה ומאכילה כרשינין ומים בבת אחת, הלעטה, מאכילה מעומד ומשקה מעומד ונותנין כרשינין בפני עצמן ומים בפני עצמן (בבלי שם קנה:).

ג. *פָּקַס [2], קל לא נמצא.

—פע' *פִּקֵּס,—פִּקֵּס את הקשואים ואת הדלועים, הסיר את הפקס שבהם: איזהו גרנן למעשרות הקשואין והדלועים משיפקסו [3], ואם אינו מפקס משיעמיד

---

1) [אין פקס זה אלא פָּסַק, במקרא פִּשֵּׂק, פֹּשֵׂק שפתיו (משלי יג ג), ויתכן שאין כאן אלא טעות המעתיקים. עי' פָּסַק, הערות. ואמנם אפשר שיש כאן הפוך הגאים בלשון, ומה שכתוב ברש״י (במד' כג טז): הפוקס בהמה אינו אלא ט״ס תחת הפוסק, ועי' פָּקַס.]

2) [פעל הנגזור מן היונ' πέκος, צמר שבצמת וכדו', ועי' בהערה הבאה.]

3) [כך בסדב״ם וכך (משיפקס) בכ״י פרמה, וכך נכון, כנראה מן ההמשך: ואם אינו מפקס. ובדפוס׳

ערימה, אבטיח משישלק, ואם אינו משלק עד שיעשה מוקצה (מעשר' א ה). תורמין הקישואין והדילועין אף על פי שלא שילק אבטיחין והמלפפונות אף על פי שלא פיקס [1] (תוספת' שם א ו). הוה מפקס ראשון ראשון ומשלק ראשון ראשון לא נטבלו עד שיפקס כל צורכו וישלק כל צורכו, פיקס ושילק ברשות ההקדש ופדיו וכו' (ירוש' שם שם). תניא מפקסין את הדלועין בשבת (ביצ' יג:, כ"י מינכן).

פקע [2], ממנו *הֶפְקֵעַ [3], *הַפְקָעָה, *פְּקִיעַ, א. *פָּקִיעַ, ב. *פְּקִיעַ, *פְּקִיעָה, *פְּקִיעוּת, *פַּקָּע, א. פֶּקַע, ב. *פֶּקַע, ג. *פָּקַע, *פַּקַּע, פְּקָעָה, *פַּקְעִית־פַּקַּעַת.

***פָּקַע**, פ"ע, — א) פָּקַע הפשתן, נבקע פקעות פקעות, פָּקְעָה הקורה וכדו', auseinanderbrechen, sich teilen; se rompre, se partager; to break asunder, divide, split: כשהיו יושבין ואוכלין ופקעה עליהן הקורה, רבי שמעון אומר עוקרין הן חלקן ואוכלין במקום אחר (ירוש' פסח' ז יב). ובשעה שהוא יודע שהפשתן שלו רעה אינו מספיק לקיש עליה אחת עד שהיא פוקעת (ר' יוסי בן חנינא, מד"ר ברא"ש' לב). הפשתני הזה כשפשתנו לוקה אינו מקיש עליו ביותר מפני שהיא פוקעת (ר' יוחנן, שם שם כה). ר' יהושע בן לוי וכו' ראה שם עמודים של שיש מכוסים בטיפיטיאות בשרב שלא יפקעו ובצנה שלא יקרשו (שם ויקר' כז). — ובסהמ"א: כשמטלאין כד חיטין או שעורין ביומות הגורן וגפין את הכד יפקע ביומות הגשמים מחמת תפיחת התבואה (רש"י, ב"מ מ., ד"ה לפקע). — ופָּקְעָה הגחלת, הקטרת וכדו' נבקעה מן הגוש וקפצה הצדה [1], abspringen, sich ablösen; se detacher; to crack off, come off: וכולם שפקעו מעל גבי המזבח לא יחזיר, וכן גחלת שפקעה מעל גבי המזבח, אברים שפקעו מעל גבי המזבח קודם לחצות יחזיר ומועלין בהם (זבח' ע ו). פקע מקרנה ומטלפה ומפרסה אין צריך להחזיר (תוספת' פרה ג יג). ומה עולה פקעו איברים מעל גבי המזבח מחזירם למערכה אף תמורה כיוצא בה (ספרי דבר' עח). פעמים שהיא (הגרוגרת) פוקעת תחת הגלגל והיא דרוסה והיא נראית שאינה דרוסה (ר' שאול, ירוש' מעש' ג ה). קטרת שפקעה מעל גבי המזבח אפילו קרטין שבה אין מחזירין אותן (מנח' כו:). — ובאותה משמ' פקעו המנגנות, פקע תנין וכו': וכשמעלים את העד לפני שלמה היו מנגנות פוקעים גלגלות הוזרים אריות נוהמין נשרים פורחין טווסין רצים וכו' וכשהגלוהו וכו' ולא היה (נבוכדנאצר) יודע מנגנון פרש רגלו פקע תנין של כסף שהיה חוזר בתוך המנגנון והכה אותו על יריכו (מדרש פנים אחרים על אסתר, נוסח ב, בובר, 29). — ובסהמ"א: פוקעין שפקעו מעל האש (רש"י, יומא מה:, ד"ה עיכולי). — ב) ובהשאלה פָּקַע האסור הפגול, הקדשה [2], נבקע והוסר מעל הדבר: שלמים שלקחן בכסף מעשר פקעה מהן קדושת מעשר (בשם ר' יוסי בן חנינא, ירוש' מע"ש ג ג). קדושת דמים פקעה בכדי, קדושת הגוף לא פקעה בכדי (רבה, נדר' כט.). הפיגול והנותר והטמא שהעלן לגבי מזבח פקע איסור מהן (ר' יצחק בשם ר' יוחנן, זבח' מג:).

המשניי וכן בבבלי (ביצה יג:, ב"מ פח:): משיפקסו כלו' משיפקסו את הדלועין; ואם לא פקסו (ביצה שם). ובמשני מנק' ליוורנו: מִשֶּׁיְּפַקְּסוּ בנפע' ואינו מתאים להמשך, וכן בכל הענין מדבר על פעלת אדם המפקס והמעמיד ערמה וכו' ולא על התפתחות הצמח. ובבבלי (ב"מ פח:) מבואר: משיפקסו משינטל פקס שלהן (בירושי (מעשר' א ח): פקסוסיה) ופרשו המפרשים, שיסירו את השערות או היבלות שבקשואים שלא בשלו כל צרכם, או שתשרנה שערות אלו מעצמן. אולם נשירה זו אינה מעשה נכר מצד האדם, וגם בהתאם למה שנאמר בהערה לערך פקל, גם פִּקֵּס בקשואים ובדלועים אינו הסרת הפקס מעצם הפרי אלא הסרת כל הפקס והעלים שכבר נשרו מבין הפרות לפני הבאתם לאסם או לשוק ולפי זה נראה שבאן שרש עברי במשמ' זקק וטהר המקביל לערב' פַקַּשׂ a) במשמ' זקק טמאה.]

1) [נ"א: פיקין.]

2) [אין פקע אלא שנוי מבטא של בקע (עי' שם, הערות), ורב שמושיו בא שרש זה לעבר' מן הארמ'; וכן בסור' פקע במקום בקע שבעבר', ובערב' פקע b) וגם פקא c) במשמ' קרובה; ואף פקח בעבר' אינו אלא שנוי מבטא של פקע, בקע, ועי' פְּקָעָה, הערה.]

3) [עי' א. פָּקִיעַ, הערה.]

a) فقس b) فقع c) فقأ

---

1) [וכן בארמ': אי איתה דאינקיב עילאה, תתאה אגב רוכביה מיפקע פקע (חול' נו.).]

2) [וכן בארמ': פקע ליה שעבודיה (ב"ק מט:) ובעברית שבסהמ"א פָּקַע השעבוד.]

קומץ פיגול שהעלו לגבי מזבח פ ק ע פיגולו ממנו (עולא, מעילה ג:). ואם לוית ע״מ לפרוע שביר, אלא אם הלוית ע״מ שלא לפרוע פ ק ע (החוב) א״כ נמצא ממונו אבד (כלה רבי ה). — וּפָקְעוּ הקדושין בן האשה: קידש אחד מן השוק את אחת מהן ובא היבם וחלץ לה ובא עליה ו פ ק ע ו ממנה קידושין חלץ לחבירתה ובא עליה למפריעה חלו עליה קידושין (ירוש׳ יבמ׳ ח ח). תנאי היה בלבי לכשאטמא ת י פ ק ע נזירותי ממני תחול עלי נזירות אחרת (שם נזיר ס ח). שלא תאמר הואיל ויצא לחירות ת פ ק ע ממנו נזירות בטומאה (שם שם ט ח). — ובסהמ״א: המשכיר בית לחבירו וחזר והקדישו הרי זה קדש ו פ ק ע ה השכירות ואם דר בו השוכר מעל (רמב״ם, ערכין וחרמין ו ל). ואין שמעון יכול למחול ללוי שהרי פ ק ע השעבוד שיש לשמעון על לוי (טוחו״מ פו ה). מניתי שליח אחר בשביל שנתעצלת ו פ ק ע שליחותך ממך (סו״ת בנימין זאב תלח). — ג) ובּ״י, פִּקְּעוּ ואבים את הצאן, בקעו והפיצו אותן[1]: למלך שהיה לו צאן ונכנסו ואבים בתוכם ו פ ק ע ו ה, אמ׳ המלך לרועה מנה את הצאן לידע כמה הברו (פסיק׳ ר״כ, שקלים, בובר יח.). — וּפָּקַע, פ״ע, נתפקעה גרסו: כי הא דההוא דאתא לקמיה דרבי א״ל אשתך אשתי ובניך בני, א״ל רצונך שתשתה כוס של יין, שתה ו פ ק ע (שבת ל:).—ובינ׳ פָּעוּ׳, כק׳ פְּקוּעָה, הבהמה הַפְּקוּעָה, שפקעו את בטנה והוציאו ממנה את הולד, בֶּן־פְּקוּעָה, ולד הבהמה שהוצא מבטן אמו הפקועה: עד כאן לא קאמר ר׳ מאיר בן פ ק ו ע ת טעון שחיטה ה״מ היכא דיצא לאויר העולם (חולי עד.). בן פ ק ו ע ה הבא על בהמה מעלייתא הולד אין לו תקנה (רב משרשיא, שם עה:). הכל מודים בקלוט בן פ ק ו ע ה שמותר (אביי, שם שם). מהו לפדות בבן פ ק ו ע ת (בכורות יב.). — ״ועל בן אדם: שהמלך הראשון שלהם (של הרומיים) היה בן פ ק ו ע ה שמתה אמו בלדתה אותו ובקעו את כריסה והוציאו הילד חי ועל כן נקרא ציסר (כ״ד מן הספוסים, מלון לאגס דוד, נכריות, כג., ערך קסר). — וְעַיִן פְּקוּעָה, עין קרועה ופתוחה לרוחה: וכיון שהיה אותו אדם מבקש לירד במרכבה היה ענפיא״ל השר פותח דלתות היכל

1) [מעין זה שמוש בינ׳ פְּעוּ׳ בארמ׳, פְּקִיעַ: שאני רבנן דפ ק י ע שמייהו, במשמ׳ נפוץ.]

השביעי והיה אותו אדם נכנס ועומד על מפתן פתח היכל הז׳ וחיות הקדש נושאות בו תקי״ב עינים וכל עין ועין מעיני חיות הקדש פ ק ו ע ה כשיעור כברה גדולה של נוצרים (פרקי היכלות כד ג). — ״ושק פקוע שק קשור ו פ ק ו ע ועגול של אבן או של עופרת בתוכו (רב״י, גיט׳ מז., ד״ה סייאח).

— נִפְעֵ׳, *נִפְקַע, — כמו נבקע, נִפְקְעָה האזן, נפתחה האזן הערלה לשמע, הכשר הלב להבין[1]: שמא ת פ ק ע[2] האזן של שומע, יכול כמו שהעבד מסגל מאחר רבו וכו׳ ת״ל כי לי כל הארץ (ר״י בן קרחה, פסיק׳ רב׳, יהודה ויסרלאל, מו:). — ״נִפְקַע השעבוד וכדו׳, כמו פקע בקל: והוריד ראובן על זכיתי כהן וביון שכן נ פ ק ע שעבוד שמעון מאותן שטרות וזכת ראובן בכל זכות הכתובה (תשו׳ גאו׳, בית התלמוד ב 226). וכותים גירי אמת חשיב להו ואין ארץ ישראל נ פ ק ע ת מקדושתה על ידיהם (רש״י, גיט׳ כה., ד״ה מבין) דהקפידה תורה לחזור שלא ת פ ק ע אחוזה מיורשים לפי שיפה כח מוכר שאין נחלתו נ פ ק ע ת שהרי חוזרת לו ביובל (תוס׳ קידוש׳ כ:, ד״ה לפי שמליכו). ואם יבא שבת ברביעי לפרישה אין הואתו נ פ ק ע ת אלא יום א׳ (המאירי ליומא ח:).

—פִּעֵ׳, *פִּקַּע,—כמו בקע: ויקוץ, שלא ל פ ק ע[3] תחת הבשר (ר׳ יוחנן, ירוש׳ פסח׳ ז יח).

—הִפְעִ׳, *הִפְקִיעַ, — א) הִפְקִיעַ את הביצה בסודרין, הבקיע, סחט וסנן את הביצה דרך סודר חם, durchzwängen; faire passer de force; to force through: אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל ולא י פ ק י ע נ ה[4] בסודרין ורבי יוסי

1) [עי׳ טורטשינר, שבך את האזן שבר את האזן, לשוננו יא, 261.]

2) [בשבי׳ (מסי דבחדש 3): כדי שתבקע אזן.]

3) [ואולי זה בנין קל.]

4) [מכל המשך הענין מוכח שגם מעשה המפקיע ביצה בסודרין כמו הנתינה בצד המיחם וההטמנה בחול ובאבק דרכים (המתחממים ע״י השמש) הוא מעשה שיש בו כדי חמום הביצה עד שהחכמים חוששים משום בשול או צליה, בעוד שר׳ יוסי מתיר. ואמנם קשה לשון הפעל יפקיענה בסודרין, והמפרשים לא עמדו על כונתו המדויקת. הרמב״ם מדבר על הענין אך בדרך כלל בלי לבאר את המלה, וז״ל: וכשהיה הסודר חם והוחם לשמש לא תתגלגל בו הביצה ולא חלק ר׳ יוסי בסודר שהוחם באש שאסור לצלות וכו׳, ע״כ. וכן מתעלם הטור מן הקשי שבמלה באמרו: אסור ליתן בו (בסודר) ביצה.]

מתיר (סנה׳ ג ג). — **וְהִפְקִיעַ בדם**, הבקיע לו דרך, עבר: נוחרין היו עדרות באיסטרטית של מלך והיו עולי רגלים **מ פ ק י ע י ן** בדם עד רכובותיהם ולא השו להם משום טומאה (שמעון בן פתירה, תוספת׳ עדי׳ ג ג). —ב) והבקיע במחיצה וכדו׳, הבקיע ופרץ פרץ, durchbrechen; percer; to break through: נכנס לתוך החופה התחיל לשבר את הקנקנים **מ פ ק י ע**[2] בחיצאות מקרע בכיליות (ר׳ פנחס, מד״ר ברלש׳ כח). —**וְהִפְקִיעַ** טוליאר: **ה פ ק י ע ו** את טוליאר ונוטל היסנו לידים או שנטל מן הסילון שיש בו כדי קבלת רביעית ידיו טהורות (תוספת׳ ידים ח יד). — **וְהִפְקִיעַ** את טליתו בחבלים, העביר בטליתו מקלעות של חבלים, durchflechten; entrelacer; to intertwine, interlace: בוא וראה טליתו של אותו רשע מהו שהכל **מ פ ק י ע י ן** בחבלי צמר ובחבלי פשתן וזה בחבלי בוץ וארגמן (ר׳ שמואל בר נחמן, מד״ר אסתר, חור כרפס). — **הִפְקִיעַ** בסכין: לפיכך אסור בשבת ליטול סכין **ל ה פ ק י ע** או לחתוך בה (ר״ח, ביצה לג.). —ואמר הפיטן: גבורותיו גדלים שְׁתַיִם[1]) **כ ה פ ק י ע** ושת מים ממים בדולים גם שת מבדיל לרקיע (ר״י אבן אביתור, אלהים אל, מעה״ס 12). — ג) **הִפְקִיעַ** את השער, פרץ את המחיר הקצוב בשוק[2]), den Marktpreis durchbrechen, hochtreiben; pousser, faire hausser le prix; to force up the price: אין גוזרין תענית על הצבור בתחלה בחמישי שלא **ל ה פ ק י ע** השערים (תענ׳ ב ט). ומה ראו לומר ברכת השנים בתשיעית א״ר אלכסנדרי כנגד **מפקיעי** שערים (מגי׳ יז:). אוצרי פירות ומלוי רבית ומקטיני איפה **ו מ פ ק י ע י** שערים עליהן הכתוב אומר לאמר מתי יעבור החודש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעוות מאזני מרמה (ב״ב צ:). —ובסהמ״א: וכל **ה מ פ ק י ע** שערים או שאצר פירות בארץ או במקום שרובו ישראל הרי זה כמלוה ברבית (רמב״ם, מכירה יד ו). כל **ה מ פ ק י ע** שערים שמוכר יותר מהראוי ראשים להלקותו ולענשו כפי הראוי לו (טו״ע חו״מ רלא כח). —ואמר הפיטן: ולא תאכל טרפה ותועבה הדופה ולא תקטין איפה

כדי שתצלה (או״ח סיח ג) במקום לא יפקיענה. ומפרשים אלו המבארים יפקיענה עפ״י משמ׳ הפעל כלשון שבירה ובקיעה לא בארו שבירה זו למה היא באה, כגון רש״י: לא ישברנה על סודר שהוחם בחמה כדי שתצלה מחומו של סודר, ע״כ (ובלשון זה גם רעב״ט). ותוי״ט: ופירושו לא ישברנה וכו׳ ובערוך ערך פקע מפרש שמביאים כודר או מטלית ומניחין אותן בשמש עד שמתחממי׳ יפה וכורכין הביצה בהן ושונין ומשלשין עד שתתגלגל (ע״כ לשון הערוך) ונ״ל שהפקיעה היא הגלגול שבביצה שע״י גלגולה של הביצה ר״ל שמתגלגלי׳ בתוך קליפתה ושבכך היא נצלית היא שקורא אותה פקיעה על שם שמתבקעת לביקועים בתוך קליפתה במה שמתגלגלה וכו׳, ע״כ. והואיל ואין בזה כדי לבאר את הפקיעה באמת נאמר בנימוקי הגרי״ב על תוי״ט: נ״ב המעיין שם בערוך יראה שכוונתו שמה שכורכין נקרא פקע כמו פקעת של גמי וכו׳. ואולם מצד הלשון והענין אין לקבל פרוש זה כאלו יפקיענה משמעותו: יעשנה כמין פקעת בסודרין.

פרושו הנכון של יפקיענה יוצא לנו מתוך השמוש שבו נזכרה הסודרין אף במקום אחר במשנה: נותנין מים על גבי שמרים בשביל שיצלו (כלו׳ שיזדקקו, יעשו צלולים, בעברם דרך השמרים) ומסננין (נ״א מצננין) את היין בסודרין ובכפיפה מצרית ונותנין ביצה במסננת של חרדל וכו׳ (שבת כ ג). מכאן שהיו **מ ס נ נ י ן** דרך סודרין, והואיל והביצה אינה נזילה ממש כמים אלא סמיכה במקצת, על כן צריך **ל ה פ ק י ע** אותה, להבקיע לה דרך בסחיטה, וכאן מונח מְיֻחד **ל ה פ ק ע ת** ביצה דרך סודר. ומובן שבסחיטה בכח דרך סודר חם מתחממת הביצה, ויש חשש מה לבשול. ושמוש זה של **ה פ ק י ע** הוא ממש כזה של הבקיע במקרא: ויקח אותו שבע מאות איש שלף חרב **ל ה ב ק י ע** (כלו׳ להבקיע לו דרך) אל מלך אדום ולא יכלו (מ״ב ג כו) ועי׳ לקמן הפקיע בדם, וכן הפקיע את השער, שפרושו בעקר: פָּרַץ את השער, וכן מפקיע בחיצאות וכו׳.]

[2]) [נ״א: מבקיע, מכפיע, מבויע.]

[1]) [מ״ר מן שְׁתִי, עפ״י דברי רב: היה מרחיב והולך כשתי פקעיות של שתי (חגיגה יב.).]

[2]) [עקר משמ׳ הבטוי הפקיע את השער היא פרץ את השער, כדגמת פָּרַץ גדר, ואפשר שכל משמ׳ המלה שַׁעַר בהוראת מחיר (שממנה נגזרו בעבר׳ ובארמ׳ של המקורות היהודיים אף שעור, שיעורא והפעל שער) לא נולדה אלא מתוך שמושי לשון כגון הפקיע שער, פרץ את השער, שער הבית והעיר ממש, כתמונה לפורץ גדר העיבר על מדה וחק. אם כך הדבר, כי אז שער, שעור, במשמ׳ חדשה זו אך שאולים הם בארמ׳, כי שַׁעַר (הבית) בארמ׳ הוא תרע (שעקר משמעתו: פרצה); וראיה לדעה זו היא בזאת, שאין שער בצורה זו ובמשמ׳ של מחיר ותשבון בסורי׳ של לא־יהודים. ולפי זה יש לראות אף שׂער a) (מחיר) והפעל שׂער b) בערב׳ במלים שאולות מארמי׳ של יהודים.]

a) سعر b) سعّر

להפקיע שערים (רסב"ג, בלל סדי, לזהרות). — ד) הִפְקִיעַ מבלאי בגדים, הבקיע פקעות פקעות מבגדים בלויים כדי להשתמש בפקעות לשמוש אחר, ביחוד כדי לעשות מהן פתילות לנרות, auftrennen; détisser, defaire; to rip open, undo: מבלאי מכנסי כהנים ומהמייניהן מהן היו מפקיעין[1]) ובהן היו מדליקין (סוכי ה ג). בגדי כהונה שבלו מפקיעין אותן ומהן היו עישין פתילות למקדש (רבה בר מתנה, סבת כח.).—ובספה"א: והפקעה בלשון ישמעלי אלפתל כמו שמפקיעין צמר של גפן או פשתן או' סמרטוט יעושין פתילות לנירות (תסוי הגאו' הרכבי סל, 158). — וִהִפְקִיעַ חותמות: מודים חכמים לר"מ בחותמות שבקרקע שמפקפקין בו ומפקיעין ומתירין וחותכין בשבת (ירוסי סבת טו ג; סס בילה ד ג; סס תגי' ה ם). חותמות שבקרקע בשבת מתיר אבל לא מפקיע[2]) ולא חותך, ביום טוב מתיר ומפקיע וחותך (בילה לח.). חותמות שבקרקע מתיר אבל לא מפקיע ולא חותך, שבכלים מתיר ומפקיע וחותך (סמוחל, סס סס). — וחותלות של גרוגרות: חותלות של גרוגרות ושל תמרים מתיר ומפקיע וחותך, ותניא אידך מתיר אבל לא מפקיע[3]) ולא חותך (סבת קמו.). — ובספה"א: וחותמות של קרקע כגון דלת של בור שקשור בו בחבל יכול להתירו דלאו של קיימא הוא שהרי להתיר תמיד עשוי אבל לא מפקיע וחותך משום דהוי סותר (לבוס חו"ח תקיט ג).—ה) ובהשאלה, הִפְקִיעַ דבר או אדם מידי שעבוד, מידי מעשר וכדו', הִפְקִיעַ שעבוד, שחרר את הדבר או האדם, התיר את השעבוד מעליו[4]): אין קניין לגוי בארץ ישראל להפקיעו מידי מעשר (ר' מליר, ירוסי דמאי ה ט). הקדש חמץ ושחרור מפקיעין מידי שיעבוד (רבה, יבמ' מו.). אם הפקיעה בהמתם של לוים בהמה של ישראל[5]) דין הוא שתפקיע את של עצמן (חביי, בכורו' ד.).

—ובספה"א: עבד הנמכר לגוי וכו' לקנות את רבו שהפקיעו מן המצוה (תסו' גאון, סרידי מהגני', מ"ל ויס, 27). מפריש טלה משום ספק ומפקיע עליו קדושת פטר חמור (רס"י, בכורו' ע., ד"ה מפריס). וכן אם נדר נדר שכופין עליו את העבדים וכו' ואמר לו רבו מופר לך יצא לחירות, שכיון שלא כפה אותו במקום שיש לכפותו גילה דעתו שהפקיע שעבודו (רמב"ם, עבדים ח יז). שור היה עומד להריגה מפני שהוא מזיק את הבריות ואילן העומד לקציצה מפני שהוא מזיק את הרבים וקדם א' ושחט שור זה וקצץ אילן זה שלא מדעת הבעלים חייב לשלם לבעלים כמו שיראו הדיינים שהרי הפקיעם מלעשות מצוה (סו"ע חו"מ ספב ח). — וְהִפְקִיעַ את עצמו מיד פלוני, השתחרר: שלא תהא כל אחת ואחת הולכת ותולה עצמה בנכרי ומפקעת עצמה מיד בעלה (רב משרסיה, גיט' פח:). — ואמר המליץ: על כן ירא למוש ממקומו אשר הפקד בו מטעם קיסר כי היה רב לו גם הוא להפקיע את נפשו (רמח"ג, הלרפתים ברוסיה, 85). — וְהִפְקִיעַ ממון מחברו, הוציאו מידו: אע"פ שגלה דעתו שאין רוצה לתת לה מזונותיה כיון שהן חוב עליו לא כל הימנו להפקיע ממון אחרים, ובית דין מוציאין ממנו בעל כרחו (ס' העטרות לר"י ברללוני 62). — וְהִפְקִיעַ מראה היין, הוציאו, הסירו: אלא אם כן שפך מהן עד שירבו ליכנס לתוכו ממי המקוה כדי להפקיע כל מראה היין הימנו שהמים הנכנסים לתוכו יש בהן שיעור להפקיע כל מראה היין הימנו (רס"י, זבח' עח: ד"ס והטבילו). — וְהִפְקִיעַ מעשר, הפחית ממנו: ואם היה תורם שנית היה המעשר מקילקל שמפקיעו וממעט בו (פענח רזא עה"ת, פלח, לומסע', כח.). — וְהִפְקִיעַ תקנת חכמים, הִפְקִיעַ כח, דין, זכות וכדו', עשה שתפקע התקנה, הכח וכו': לא אמרו בגמ' יחוד (הפתח) מפקיע שאר הרוחות אלא בחפירה דסופלי, והיחוד הוא תיקון כניסה ויציאה, אבל בית שיש לו פתחים הרבה מארבע רוחות מה תיקון הם צריכין (רלב"ד, השגות על רמב"ם, סככים ב ב). כל אחד מערים להפקיע תקנת חכמים ויעשו דבריהם כחוכא ואטלולא, נחזי' נמי דחשו רבנן להערמה שלא יפקיעו כח המצרנות בכך (ר"מ מרוטנבורג, סערי תסו' ח"ג קלט). ראובן שהיה חייב לשמעון מלוה על פה ונתן כל אשר לו ללוי להפקיע חוב שמעון

---

1) [בירושלמי למשנה זו:] מהו מפקיעין, תירגם ר' חגיי קומי ר' יוסה מפשילים. [ועי' פשל, הפע', ורש"י פירש: קורעין.]

2) [רש"י: לא מפקיע החבל לסתור עבותו וגדילתו.]

3) [רש"י: סותר שרשירות החבל בכלי

4) [צירוף זה מצוי גם בארמ' שבתו"ם.]

5) [בק־שת בכורה.]

(בשם הרמ"ם, טוחו"מ לט יג). שכל מי שמכוין להערים ולהפקיע תקנת הכמים ולעשות עול לחברו לכדום חכמים בערמם (שם שם כג).

—הִפעִ', *הִפְקִיעַ, הופקע, — הִפְקִיעוּ אותו, נתבטל: לא היה להם (להלויים) נחלת שדות וכרמים אלא ערים לשבת ומגרשיהם לפיכך הם להם במקום שדות ויש להם גאולה כשדות כדי שלא תופקע נחלתם מהם (רש"י, ויקרי כה לג). ושיטת כספים כמו כן מופקעים מטלוה ללות (תוס' קידוש' לח:, ד"ה השמטה). בעיר שיש תקנת שכל מי שימכר קרקע לחבירו יכריז שלשים יום וכל מי שאינו מראה זכות תוך זמן זה יהא זכותו מופקע (רשב"ה תשו' תתלד). ואם לא הודיע לברורים או למוקדמין כמו שנזכר למעלה בתוך זמן זה שיהא זכותו מופקע ולא יהא לו רשות לתבעו לעולם (ריב"ש, ספר בר ששת, תשו' שפח). בקהל שתקנו ועשו תקנה ביניהם והיזוק גדול שכל מי שיקדש כלא עשרה או כיוצא בזה יהיו הקרושין מופקעין והדמים יהיו הפקר (לבוש אה"ע כח כג).—וחוט מֻפְקָע מצמר, חוט שהפקיעו אותו מן הצמר: ובאותו החוט המופקע מכין את הלוקח והמכה אותו את המקל בידו (תשו' הגאו' הרכבי סי' 158).

א. פֶּקַע [1]), ס"ז, מ"ר פְּקָעִים,—שתיל, פטור, הפוקע כלו' בוקע מן הקרקע או מגוף הצמח המשמש קשוט כבנין, shoot, sprout; rejeton; Blütentrieb: וארז אל הבית פנימה מקלעת פְּקָעִים ופטורי ציצים (מ"א ו יח). וּפְקָעִים מתחת לשפתו סביב סבבים אתו עשר באמה מקפים את הים סביב שני טורים הַפְּקָעִים יצקים ביצקתו (שם ז כד).—ואמר המשורר: ועוד תשתה עסים רמון ותשכב במטות שן ומקלעת פקעים, ועוד תכה כמכה הכך את זמנך או תנגע נגעים (ר"ש הנגיד, דבריך בתוך לבי, ברודי, 42).

ב. *פֶּקַע, ס"ז, — א) רעם ורעש, התפוצצות, ואמר בן סירא: וירעם מן השמים יי' בפקע אדיר [1]) נשמע קולו ויכנע נציבי צר ויאבד את כל סרני פלשתים (ב"ס גבי' מו יז). — ב) בקיע, סדק, כמו פֶּקַע במשמ' ג), split; fente; Spalte: ממגדל צבעיא קצצום (את עצי השטים) והביאום עמהן למצרים ולא נמצא בהם לא קשר ולא פקע (ר' לוי, מד"ר ברא' לד).—ובסהמ"א: ודאי כשמכין על דבר קשה אפשר שישבר שלא במקום המכה וזהו הנקרא פקע והשבר בכ"מ שהוא נכר מקומו אע"ג שחזר ונקשר (שו"ת מהרי"ט ב ע, ויכילאה טז.). — ג) פְּעֻלַּת הדבר הפוקע, פקיעה: השורף בעצמות והמחתך בגידין אין בו משום שבירת העצם וכו' אביי אמר משום פקע רבא אמר משום הפסד קדשים (פסח' פד:).—*ופקע במשמ' גורי עץ: גוירין פקעין אשעל"ש בלע"ז (רש"י, סנה' פח:).

ג. *פֶּקַע, ס"ז,—כמו פְּקַעַת: פוסק מן הפקע שטוויה לשם ציצית ארבעה חוטין וישער שכל חוט וחוט מאותן ארבעה לכשתכפול לשנים יהיה שיעורו של כל חוט מן השמנה בין גדיל ובין ענף שיעור זרת (שבלי הלקט, קל:).

***פֹּקַע**, ס"ז, מ"ר פָּקָעִים, פוקעין,— כמו פְּקִיעַ במשמ' א, קטע שפקע מדבר בעת התבקעו באש וכדוי [2]): (ושרף את הפרה), להביא את הפוקעין [3]), מכאן אמרו הבשר כל שהוא יחזיר ואם לא החזיר פסל (ילק' שמעי במד' תשנח). עיכולי עולה, פוקעין שפקעו מעל האש (רש"י, יומא מה:, ד"ה עיכולי).

---

1) [כמבאר בהערות לערכים פְּטוֹרֶת ב. פָּטוּר, פִּטוֹר, א. פֶּטֶר, פֶּטֶר, פִּטְרָה, נוצרו גם בעבר' כמו בשאר לשונות כמה מלים במשמ' שתיל הצמח, נצר וציץ, מן ההוראה העקרית בָּקַע, פָּרַץ מן הקרקע או מגוף הצמח. וכן אין גם פֶּקַע ואין אף פַּקֻּעָה בעקר אלא הפטוטרת, הפטרת, הדבר הבוקע וצומח; ולא מקור המלה אלא שמושה בלשון, שנתיחד במשך הדורות לפטורת זו או זו, הוא שקבע לאט לאט את משמעותן המדויקת של המלים כשמות לצמחים ידועים, בעוד ששמות אחרים נתיחדו לזולתם. ואמנם כמה מפרשים הלכו בדרך ההפוכה לבאר פֶּקַע עפ"י פַּקֻּעֹת השדה שראו בהן צמח מיחד (עי' הערה לערך פַּקֻּעָה). כך ריב"ג: ופקעים וכו' הם הפקועות וכו'; רד"ק: והם צורות פקועות שדה. וי"ת: וגלף חיזו ביעין, ולפי זה רלב"ג: בצורת ביצים. ורש"י פרש; כמין כפתורים. ור"י אברבנאל: שהפקעים היו גופים עגולים והיו להם ראשי הבקר (של ים הנחשת) והיו דבקים בים ממעל וכו'.]

1) [בתרג' הסורי: ופקעא חסינא אשמע קולה.]

2) [וכן בארמי שבתו"מ: ור"ג נמי הכתיב עולת על מוקדה, החוא לאהדורי פוקעין הוא דאתא וכו' (זבח' פג:).]

3) [בספרי (במד' קכד): הפקיעים, ובר"ש (פרה ג ט) בשם הספרי: הפקעין.]

פַּקָּעָה, ש"נ, מ"ר פַּקָּעֹת, *פקועה, פקועות, — פרי רע של צמח ידוע או של צמחים שונים מצמחי השדה[1]: ויצא אחד אל השדה ללקט ארת וימצא גפן שדה וילקט ממנה פַּקֻּעֹת שדה מלא בגדו (מ"ב ד לט). — ובתו"מ: וחכמים מתירין (להדליק ביו"ט) בכל השמנים בשמן שומשמין בשמן אגוזים בשמן צנונות בשמן דגים בשמן **פקועות** בעיטרן ובנפט (שבת ב ב). מחצלת הקש ושפופרת הקש ר' עקיבא מטמא ור' יוחנן בן נורי מטהר, ר' שמעון אומר אף של **פקועות** כיוצא בהן (כלים יז יז). — ובסהמ"א: ודע כי תמצאה רוב מאכלים והם לגוף בצירים וחבלים כמו תכשיל אשר שהה בכלים ודגים הישנים הגדולים **ופקועות** מאם גם הגבינה אשר תהיה מלוחה גם ישנה (ר"י חריזי, רפואות הגויה). דגים שנמוחו בשמן **פקועות** עלקם בערבי (אבודרהם, סדר מעריב של שבת ופירושה, כג:).

***פַּקַּעִית**, פַּקָּעִית, פְּקַעַת[1], פַּקַּעַת[2], ש"נ, מ"ר פַּקְעִיּוֹת[3], פַּקָּעִיּוֹת[4]. — כמו פְּקַעַת[5], תתיכת שנבקעה או שהבקיעו אותה מגיש יותר גדול, ביחוד פקעת של חוטי צמר או פשתן וכדוי, Splitter, Knäuel; fragment, pelote; splinter, clew: הכדור **והפקעת** של גמי שנתנן על פי החבית אם מרח מן הצדדין לא הציל עד שימרח מלמעלן ומלמטן (כלים י ד). החמת שיעורה **בפקעיות** של שתי אם אינה מקבלת של שתי אע"פ שמקבלת של ערב טמאה (שם יז ב). כמה יהא **בפקעת**[6] ותהא מיטמאה בנגעים, כדי לארוג ממנה שלש על שלש שתי וערב (נגע' יא ח). המעלה מן **הפקעת** לחברתה, מן הסליל לחברו, מן הכוכד העליונה לכוכד התחתונה וכן שני דפי חלוק שנראה נגע כאחד מהן הרי השני

---

1) [רב מפרשי המקרא היום הולכים אחרי הוולג' (colocynthidas) ורואים בפקעות שדה (מ"ב ד לט) את הקולוקוינטה (cucumis colocynthis), מין קשות מרה, המשמשת אף ברפואה, או את ירוקת החמור, קשות החמור (Ecballium officinale, Springgurke) המצויה מאד בארץ, ומהמפרשים העברים היו שבארו: פטריות, כי כן בא אף פקע, פקעה בערב', בעקר במשמ' פטריות, ואמנם אף במשמ' קולוקוינטה. ואלה דברי רש"י: פקועות שדה הוא בוליי"ן (צ"ל בולו"ן, ברו' boletus, פטריות) סם המות וכו'. וריב"ג: והמפרשים אמרו שהם גידים (תרג' של לענה בארמ' גידין) ובערב' חנטיל (ז"א קולוקוינטה) וכו' ומה שמרחיק היות פקועות שדה גידין כי לענה הוא שמפרשין בו גידין אלא אם יש לו שני שמות ר"ל לענה ופקעות, ואולם סברת חכמינו בשמן פקעות שהוא שמן הגידין (והוא קולוקוינטיר"ש) ועם כל זה זה הנה פקועות שדה לא יהיה גידין כלל וכו', ע"כ. ורד"ק: תרגם יונתן וכו' וי"מ גפן כמשמעו ומפרשים פקועות פטריות הידוע בדברי רבותינו ז"ל וגדלו הפטריות ההם אצל הגפן ומצאנו בפי' הגאונים ז"ל פקועות שדה כעין אבטיחים קטנים והם מרים ועושין מורע שלהם שמן הוא שאמרו רז"ל בשמן פקועות והוא הנקרא בלשון ישמעאל חנדל אם כן לזה הפירוש ירצה לומר גפן שדה שהקנה ההוא שגדלין בו אלה הפקועית הוא כעין גפן ונקרא גפן שדה (ימעין זה גם בפי' הסרסים). ורלב"ג: פירשו קצת המפרשים שהם קשואין סריקגומ"רו בלעז והם בתכלית הרוע והסכנה לאוכל מהם וקצתם פירשו שהם הנקראים קולקוינטידא"ש והם גם כן כמו סם המות. ועי' גם לו, Flora IV, עמ' 50 ועוד. ואלה המבארים ירוקת חמור מסתמכים על תכונת הצמח הזה שקשואיו מתפקעים כשיגעו בהם וזורקים את זרעם.

ואולם כל הפרושים האלה מצריכים להפריד בפסוק בין גפן השדה כצמח בפני עצמו ובין פקעות השדה (כך בפרוש מנחם, ריב"ג, ועי' רס"י) או לבאר גפן שלא כמשמעותה בכל מקום, כי לפי הפשט נקראו פרות הגפן עצמה כאן פקעות. וכן באה המלה **פקיעא** בסור' במשמ' פרי בסר או פרי מקלקל בכלל, כך בתרג' נֹבֶלֶת, (ישע' לד ד), פַּגֶּיהָ (שה"ש ב יג, וע"ד), ואף בערבי **פקע** פרושו: סוג **גרוע** של פטריות. ולפי זה אין פקעית שדה במקרא אלא פרות גרועים וקטנים בכלל, פרות גרועים של גפן השדה ואף של צמח אחר. ואף במשנה שמן פקועית בנגוד לשמן זית הוא שמן של כל מיני פרות קטנים וגרועים ולאו דוקא של צמח זה או זה.

ומצד הלשון אין פקעה אלא (השוה את הנאמר על פְּטֹרֶת, פְּטֹשֶׁרֶת) דבר הפוקע בוקע מן הקרקע או מן הצמח, ואין ללמוד מכאן על תכונת צמח ידוע. ובת"י פקעי חקלא באותה משמ', והשבעים תרגמו κολοκύνθην ἀγρίαν. כלו' פְּקַעַת (של חוטים) בר, וכנראה אף בטאי את המלה בנקוד זה.]

1) [כנראה צורת היחיד היא פְּקַעַת, ועפ"י מ"ר פקעיות נוספה צורת יחיד חדשה פקעית. ולפי ההגיה השונה של הרבוי בטאו אף ביחיד פַּקְעִית או פַּקָּעִית.]

2) [כך מנקד במשנה מנק' ליוורנו ובכ"י קופמן (כלים י ד; נגעי יא ח–ט).]

3) [כך במשנ' מנקד' ליוורנו (כלים יז ב).]

4) [כך מנקד בכ"י פרמה ובכ"י קופמן (כלים יז ב) וכן בקטע כ"י מנקד בודלי' (שם שם).]

5) [עי' ערך זה, עמ' 597.]

6) [בכ"י קופמן: בבקעת.]

טהור (שם שם ט). אין לוקחין מן הגרדי לא קוצין ולא אירין ולא פאניקנין ולא שיורי פ ק ע י ו ת[1], אבל לוקחין מהם בגד מנומר שתי טווי ואריג (תוספת' ב"ק יא יא). חמת הדשה אף על פי מקבל רימונין טהורה, תפרה ונקרעה שיעורה ברימונים, ר' אליעזר אומר בפקעיות של שתי מארבע למנה שהוא ארבעים בסלע (שם כלים ב"מ ו ו). הליצין[2] שבפקעת[3] מצטרפין זה עם זה ופושין מזה לזה (שם נגע' ה י). בשעה שברא הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך כשתי פקעיות של שתי (רב יהודה בשם רב, חגי' יב.). נטל הב"ה שתי פקעיות[4] אחד של אש ואחד של שלג ופתכן זה בזה ומהן נברא העולם (ר' יוחנן, מד"ר בראשי' י). לפלטין גדולה שהיה בה פתחים הרבה שכל מי שהיה נכנס לתוכה היה תועה, מה עשה פיקח אחד נטל פקעת של גמי וקשרה כנגד הפתח, התחילו הכל נכנסין ויוצאין דרך הפקעת (רב נחמן שם שם יב; ודומה לזה שם שה"ש א וקהל' ב). — ובסהמ"א: וכל בגד ובגד שהיו פקעיות של שתי או של ערב שגילם משבצות קרעו כל בגד ובגד וכרכו שתי הכריכות אחת של שתי ואחת של ערב והזירום לבעלים (מדרש יונה, קובץ מדרשים קטנים מכ"י די רוסי). נימין שיש בצמר אסור לעשותן לבדן ציצית סימן פקיעיות שלשתי ושלערב חלוקין רב ושמואל (בו"ח הגאו', גנזי מצרים, גינצבורג ב, 331). פיקה גדולה, פקעית גדולה (רגמ"ה, בכורות כב.). שתי פקעיות המעורות זו לזו בחוט וכן השתי שמקצתו לפוף על הכובד העליונה וכו' (רמב"ם, טומאת צרעת יג ט). כמה שיעור הנקב שינקב כלי העור ויטהר, החמת משתנקב כמוציא פקעיות של שתי (הוא, כלים ז ו).

א. *פִּקְפּוּק, ש"ז, — פִּיפּוּקֵי דברים, פטפוטי דברים על פלוני[5], פטפוט דבה ושם רע: ולא תהיה זאת לך לפוקה, א"ר לעזר פיקפוקי דברים היה שם (ירוש' סנה' ב ג). לפוקה, פיקפוקי דברים היה שם, א"ל (אביגיל לדוד) כד תיפוק פקפקותך יהו אומרים עליך שופך דמים את, ולמכשול עון, אתה עומד להיכשל באשת איש וכו' ולשפוך דם, עומד אתה למלוך על ישראל והן אומרים עליך שופך דמי' היה וכו' (ר' לוי, שם שם). פיקפוקי דברים היו שם, אמרה ליה אודהר מפיקיתא דנפשא[1]) (ר' אלעזר, מדרש שמואל כג). — ובמשמ' הוצאת דברים מן הפה, אמירת דיבורים בכלל, ואמר הפיטן: שדולים ופיוסים ופקפוקי דברים לחתי פץ ודיבה, גר ותושב וכו' (ר' שמואל יזכה, יוצ' חיי שרה, סדורי מהגני' מ"ל ויס, 59).

ב. *פִּקְפּוּק, ש"ז, — פעלת האדם הַמְפַקְפֵּק דבר, מערער ומזעזע אותו: תקרה שאין עליה מעזיבה נסרים שהבית מקורה בהן ואין עליהם טיט מפקפק, פותח ומרחיב וכו' וכל דהוא מעשה מכשיר ואפילו פקפוק (ר"ח, סוכ' טו.). ר"מ אומר נוטל אחת מבינתיים, אבל לא יפקפק שאין פיקפוק מועיל לו (רש"י, שם שם). — ובהשאלה פעלת הַמְפַקְפֵּק, המערער חק ומדה, ואמר הפיטן: פקפוק הנין ומדות היה תמים ולצדק את הדין באמתו תכובב (ר"י בר ראובן, אזהרות, יב:). — ובמשמ' של הִסוס וספק[2]: וזה הוציא מלבם הפקפוק (רסב"א אל ר' שמואל סלמי, דברי הספן, 9).

---

[1]) [בבבלי (ב"ק קיט:): פקיעות.]

[2]) [עי' ערך ג. לִיץ, הערה.]

[3]) [נ"א: ש ב ב ק ע ת.]

[4]) [נ"א: פקיעות, פקיעיות, בקעיות.]

[5]) [מפרשים ומלונאים לא הכירו כאן ובפעל ב. פִּקְפֵּק (עי' שם) שרש פקק, פקפק, המצוי בכמה צורות אף בסור' במשמ' פטפוטי דברים, כגון פַּקֵּק, פטפט; פַקָּקָא, פַּקְקָנָא, פטפטן; פַּקְקוּתָא, פטפטנות, ובפרט מַלֵּי מְפַקְקָנְתָא, דברי פטפוט, שהוא פקפוקי דברים ממש. והרי מדברי הירוש': כד תיפוק פקפקותך יהו אומרים עליך, כלו' כאשר תצא פקפוקת (ז"א דבורים) עליך יהו אומרים, יוצא בפרוש שפקפוקים אלו לשון דבור ודברים הם. וכן נמצא הפעל: אל תפקפק בפיך ואל תאמר (מדרי תהל' כג) ממש כשמוש הפעל פקק, בסורי, עי' ב. פִּקְפֵּק, הערה.]

[1]) [כאן נתאחדו שתי דרשות, אחת הדורשת פוקה: פקפוקי דברים כמו בירוש', ואחת הדורשת את המלה עפ"י הארמ' נפק: פוקיתא דנפשא, הוצאת הנפש, במשמ' שפיכות דמים. ועי' בהערה הקודמת.]

[2]) [למשמ' זו עי' הערה לערך א. פִּקְפֵּק. והרמב"ם בפרושו למס' עדיות (ה ו) על דברי המשנה, שפקפק בטהרת ידים: ופירוש מלת פקפוק על בוריו הוא הדבר שאין לו קיום והוא רופף.]

א. *פִּקְפֵּק [1]), פיו"ע, — פִּקְפֵּק את התקרה, עשת שתפוק ותהיה רופפת, נענע וזעזע אותה, erschüttern, lockern; ébranler, relâcher; to shake, loosen: תקרה שאין עליה מעזיבה רבי יהודה אומר בית שמאי אומרים מפקפק ונוטל אחת מבינתים ובית הלל אומרים מפקפק או נוטל אחת מבינתים, רבי מאיר אומר נוטל אחת מבינתים ואינו מפקפק (סוכ׳ א ז). ישבה על גבי דימוס או שהיה מפקפיק בה ונפלה, ארדיכל חייב (תוספת׳ ב"מ יא ה). — ובסהמ"א: בית המקורה בנסרים שאין עליהם מעזיבת ובא להכשירו לשם סוכה די בזה שיפקפק, פי׳ שיסיר כל המסמרים לשם עשיית סוכה (טור או"ח תרלא ט). — ואת החותמות שבקרקע: מודה ר׳ מאיר בחותמות שבקרקעות שמפקפקין ומתירין ומפקיעין אבל לא חותכין (תוספת׳ יו"ט ג יג). — ובהשאלה, פִּקְפֵּק בדבר הלכה וחק וכדו׳, ערער בהלכה, בחק ובמסורת, נסה למוטטו, rütteln (an e. Gesetz); remuer, attaquer; to shake, undermine: ואת מי נידו, אליעזר בן חנוך שפקפק בטהרת הידים (עדיות ה ו). המפקפק בדבר אפילו מדברי סופרים צריך נידוי (ירוש׳ מו"ק ג א). — ובסהמ"א: ואם חכמי התלמוד הגאונים הראשונים והאחרונים לא פיקפקו במלאכת שיעור הגויל, מי הוא זה אשר יוכל לפקפק בו בלא ראיה (גנזי נסתרים, הל׳ ס"ת כ). הרי שגזרו בית דין גזירה ודימו שרוב הקהל יכולין לעמוד בה ואחר שגזרוה פקפקו העם בה ולא פשטה ברוב הקהל הרי זו בטלה (רמב"ם. ממרים ב ו). והקבלה הזאת אבותינו ספרו לנו ואי אפשר לפקפק בה ולחשוד אותם שינחילונו שקר (ר"י אלבו, עקרים א יט). — *פִּקְפֵּק הלב, פִּקְפְּקָה הנפש, הסס, תהה, היה בספק [2]) zweifeln; douter; to doubt: והאמת בתחלת מחשבת המשכיל כי יפקפק לבו וירחקנו שכלו כרחוק מזרח ממערב (ס׳ האמונות לר׳ סס טוב ה א). כי היה עיקר מגמתו ביאור הדברים וישובם עד שידחו רוב הספקות להשיב נפש המפקפק

1) [צורת הכפלה מן א. פוק, עי׳ שם הערה.]

2) [אין לשמוש זה, הרווח היום, יסוד במקורות הקדומים, וכנראה נולד מתוך הפע׳, מפֻקפק, עי׳ בהערה הבאה. ואולי השפיעת אף טעות הבנת בבטוי שבמד׳ תהל׳, המובא לקמן.]

(ר"י מוסקאטו, כפולות יסודם, הקד׳). — *ופִקְפֵּק בדבר שבפיו ואינו מוציאו, מנסה כאילו להוציא מלה מפיו ואינו מוציאה: אם הם (עני ובעל הבית) באין אצלך לדין מה אתה עושה, ואתה מפקפק בדבר [1]) ואין אתה יכול להוציאו [2]) (מדר׳ תהל׳ כג).

—פעי, *פֻּקְפַּק, בינ׳ מְפֻקְפָּק, מי שפקפקו אותו, שנתערער תקפו, נתרופפה זכותו: ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו, ר׳ אבהו אמר לפי שהיו הברכות מפוקפקות בידו והיכן נתאיששו בידו, כאן (מד"ר בראש׳ סז). — *ומְפֻקְפָּק, בשמשי מְסֻפָּק, מֻטל בספק [3]): הנה הדרוש הזה מפוקפק בין הפוסקים אם יש לדמות הגוים בזמן הזה לתנוק בן יומו דאפילו לרב אינו אוסר כ"א בשתייה אך לא בהנאה (סו"ת ר"מ מפדואה עו, סס.). על כן חזרו התחלותיה ויסודותיה להיות מסופקות ותולדותיהן כיוצא בהן מפוקפקות (ר"י עמדין, סאילת יעבץ א מח). ואתה יודע שדין זה מפוקפק הרבה ביד הפוסקים עצמן (סס סס מו).

—התפ׳, *הִתְפַּקְפֵּק, —כמו פֻע׳, נזדעזע, נתערער: המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקפקו [4]) כל חליות שבשדרה (ר׳ תנחום בשם ריב"ל, ברכ׳ כח:). ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר, ולמה לא אמר לו פר אלא עגל, לפי שע"י העגל נתפקפקה [5]) הכהונה בידך ובעגל היא מתבססת בידך (תנחומא שמיני ז).

ב. *פִּקְפֵּק, — פִּקְפֵּק בפיו, הפיק דברים בפיו, דִּבֵּר: חשוק שפתותיך זו בזו ואל תבהל להשיב, מ"ט אמר עולא ואיתימא רב שמואל בר אבא גזירה חדשה היא ואין מפקפקין [6]) בה (ע"ז לה.) אל

1) [אין כאן פקפק בדבר לשון פקפוק וספק אלא הדברים נאמרו בתמונה, משל לאדם המפקפק, המנענע ומזעזע דבר שבקרקע כדי להוציאו, ואינו יכול. ועי׳ גם ב. פקפק, הע׳ה.]

2) [כלוי אתה מתאמץ (לא: מהסס) לדון את העני למיתה, ואין אתה יכול.]

3) [כאן מובן המעבר למשמ׳ חדשה זו. הרי זכות שנתערערה היא מֻטלת בספק.]

4) [כך גרסת הערוך וכך נכון יותר. חשוה את דברי ר"ח המובאים בהערה לע׳ך פקק, התפ׳.]

5) [במקום אחר (תנחו׳ אחרי ח): שנתפקקת הכהונה ביד אהרן.]

6) [כאן ברורה ביותר משמ׳ זו של פִּקְפֵּק בפקפוקי דברים: אין מדברים עלית. וכך יש בגמרה בארמ׳: כי גזרי גזירתא במערבא לא מגלי טעמא עד תריסר

תפקפק בפיך ואל תאמר[1] בשביל שאתה מלך אין אדם מוכיחני (מדרי תהל' כג, בובר, קמד.)

א. *פוק[2], ממנו *פִּקָּה, א. *פִּקּוּק, א. *פָּקַק, *פֶּקֶק.

ב. *פוק[3], ממנו ב. *פִּקּוּק, ב. *פָּקַק.

א. *פָּקַק[4], פ"י, —פָּקַק כלי חלול או נקב, סתם איתו, verstopfen ; boucher ; to stop up, plug up : פקק החלון בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקין בו ואם לאו אין פוקקין בו (ר' אליעזר, שבת יז ז). פוקקין את המאור ומודדין את המטלית ואת המקוה, ומעשה בימי אביו של ר' צדוק ובימי אבא שאול בן בטנית שפקקו את המאור בטפיח וקשרו את המקידה בגמי לידע אם יש בגיגית פותח טפח אם לאו, ומדבריהם למדנו שפוקקין ומודדין וקושרין בשבת (שם כד ה). משפך של עץ ושל חרס שפקקו בופת ר' אלעזר בן עזריה מטמא (כלים ג ח). חבית שנקבה וסתמוה שמרים הצילוה, פקקה[5] בזמורה עד שימרח מן הצדדין (שם י ו). פחות מש־שה על שלשה שהתקינו לפוק בו את המרחץ לנער בו את הקדרה לקנח בו את הרחים בין מוכן בין שאינו מוכן טמא (ר' אליעזר, שם כח ב). היו זיתיו נתונים בגג וירדו עליהן גשמים אם שמח בכי יתן, ר' יהודה אומר אי אפשר שלא לשמות, אלא אם פקק את הצנור או אם חלחל לתוכן (מכשיר' ג ו). מכסין (לגין) ולא פוקקין, אם היה פקק חוצץ הרי זה מותר (תוספת' תרומ' ז טז). אבל יוצאה (הבהמה) באגד שעל גבי המכה וכו' ופוקקין[1] לה זוג ומטיילת בחצר (שם שבת ד ה). הפוקק את החלון בסירא והקושר ברזל בכרעי המיטה של חיה וכו' הרי זה מדרכי האמורי (שם שם ו ז). נותנין כלי מיקר וכלי מתכות על גבי כריסו של מת ופוקקין את הנקבים (שם שם יז יח). ר' מאיר אוי סילונות שבכרכין מחזיקין סאתים אף על פי נקובין שופכין לתוכן מים בשבת וחכמ' אוסרין עד שיפוקו (שם עירוב' ט יח). פוקקין את הכיב בסודרין ובכל דבר המטלטל כדי שלא יציפו המים את הכלים ואת האוכלין (שם שם יא י). כיוה צד מדיחין את העזרה פוקקין אותה ומרגילין אמת המים עד שנעשית נקייה כחלב (שם פסח' ג יב). קנה שהתקינו להיות פוקק בו החלון נימר אם היה קשור ותלוי פוקקין בו וכו' (ירוש' שבת יז ז). מעשה באחד שניקבה חביתו ופקקה בסנדלו (רב יהודה, ירוש' חגיגה ג ח). מעשה במרחץ של בני ברק שפקקו נקביו בעיו"ט, למחר נכנס ראב"ע ור"ע והזיעו בו (רב יהודה, שבת מ.). תניא אמר להן ר' יהודה לחכמים לדבריכם למה פוקקין את העזרה, אמרו שבח הוא לבני אהרן שילכו עד ארכובותיהם בדם (פסח' סה:). אין קושרין את לחייו (של גוסס) אין פוקקין את נקביו (שמח' א ג). — וני"ל פָּעוּ', פָּקוּק, נקי פְּקוּקָה, — שֶׁפְּקָקוּ אותו: אין חמור יוצא במרדעת בזמן שאינה קשורה לו ולא בזוג אע"פ שהוא פקוק וכו' (שבת ה ד). כוורת פחותה ופקוקה בקש ומשולשלת לאויר התנור השרץ בתוכה התנור טמא, השרץ בתנור אוכלין שבתוכה טמאין (כלים ח ח). מהט תחוכה בה או שהיתה פקוקה בסל או בקופה טהורה (תוספת' כלים ב"ב ו ו). מודה ר' אליעזר ור' שמעון בטומאה תחת הפקוק טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת (שם אהיל' י ו). המשמרת של

ירחי שתא. ע"כ. ורש"י כותב: ואין מפקפקין בה, ואין מפרשין טעמה כדמפרש ואזיל, מפקפקין לשו חטיטה בדבר סתום לפשפשו ובלעז פורייד כמו מפקפק ונוטל אחת מבינתיים, ע"כ.]

1) [בצורה זו מובאת במדרש בין שאר דרשות על דברי אביגיל אל דוד (ולא תהיה זאת לך לפוקה, ש"א כה לא) אף הדרשה, שצורתה בירוש' (סנה' ב ג): פיקפוקי דברים היה שם, א"ל (אביגיל) כד תיפוק פקפוקתך יהו אומרים עליך שופך דמים את (עי' א. פִּקְפּוּק, הערה 5). וגם כאן נדרשת פוקה כשמוש הפעל פקק במשמ' מפפמ בסורי: אל תפקפק (ז"א תפטפט) בפיך ואל תאמר. ואמנם אפשר שבעלי המדרש הרחיקו את הדרשה מלשון הירוש' וקרבו אותה למשמ' של א. פִּקְפֵּק, ועי' בהערות לפעל זה על דרשה אחרת באותו מקום במדרש.]

2) [לא התברר מקור השרש שאינו נמצא במשמ' קרובה בלשונות האחיות.]

3) [כמו פִּקְפֵּק, צורת הכפלה מן פוק, ואולי מבטא משמש של פקפק.]

4) [עי' הערה לש־ש.]

5) [כמשנ' מנק' ליוורנו מנקד כאן פִּקְּקָהּ, אך אין עדות אחרת לבנין פִּעֵ'.]

1) [במוכין או בצמר שלא ישמיע קול (מנחת בכורים).]

יין ר' נחמיה אומ' אם היתה פקוקה מלמעלה אע"פ שהיא פתוחה מלמטן וכו' מות' (ירוש' תרומ' ח ה). לגין בתיקו מותר, מכוס' ואינו פקוק אסור, פקוק ואינו מכוסה אם היה פקקו חוץ מותר (שם שם). צריכין הספלים להיות פקוקין בשעת הניסוך (יוסי בר אסיין בשם ר"ש בן לקיש, שם סוכה ד ו). לוקחין גת בעוטה מן העובד כוכבים וכו' א"ר הונא בגת פקוקה ומלאה (ע"ז נה:). — ובספה"א: ולא תצא בהמה בקרסטל שבפיה ולא בסנדל שברגלה וכו' ופוקק לה זוג שבצוארה ומטיילת בו בחצר (רמב"ם, שבת כ יג). פחות משלשה על שלשה שהתקינו לפקוק בו את המרחץ ולנער בו את הקדירה ולקנח בו את הריחיים וכיוצא באלו (הוא, כלים כב כב).— ובהשאלה: זה הפסק בא במחתרת על דברי רבינו הגדול ז"ל לפיכך נתן לנו להצילו שהוא פקקה למשנתנו ולגמרה שעליה בהלכות (רמב"ן, מלחמו' ה', הלכות פסח' ד, סי' תסכז).— ואמר הפיטן: אצולת אמן בצריף זקוקה, בנבכיה זאת בלט פקוקה גלימה עלימה ונקוקה, דבורה על אפן חקוקה (אלולת אמן, קרובי פרה).— ואמר המליץ: מטלית כל שהיא חלוני רקיע פוקקת (ר"א לויבל, מע"י ג ב, שיר בהקדמה).

—התפ', עי' ב. פָּקַק.

ב. *פָּקַק[1], קל לא נמצא בתו"ם.

—התפ' *הִתְפַּקֵּק, נתפקק,—כמו הִתְפַּקְפֵּק מן ב. פִּקְפֵּק, הזדעזע, התמוטט: קורות בית הבד בזמן שנפרצת טהורה, ר' יהודה אומר אף קורות הבלנין בזמן שמתפקקת[2], אם אינה מתפקקת טהורה (תוספת' זבים ד ז). המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו[3] כל חוליות שבשדרה (ר' תנחום בשם

---

1) [עי' הערה לשרש.]

2) [כך צוק"מ עפ"י כ"י. בדפוס': ר' יוסי אומר אף על קירות הבלנים בזמן שהיא מפקפקת ואינה נשמטת וכתב הגר"א בבאורו: פי' שהיא מתנענע אע"פ שאינה נשמטת ממקומה.]

3) [רש"י: שיראו הפקקים הם הקשרים כמו ששנינו (ב"ב פ:) בקנים ובגפנים מן הפקק שלמעלה והיא הקשר שחלל הקנה פקוק וסתום שם, ע"כ. אבל בערוך: עד שיתפקפקו כל חוליות שבשדרה, ומביא את דברי ר"ח: פיקפיק זולתי פיקוק. דקיימא לן פיקוק סתימה כדגרסינן פקק החלון ופיקפוק פתיחה כדגרסינן בפ"ק בסוכ' מפקפק ונוטל אחד מבינתים וכו'. ואולם אפשר לקיים אף יתפקקו במשמ' של יתפקפקו.]

ריב"ל, ברכ' כח:). כיון שנשא אדם אשה עונותיו מתפקקין[1] שנא' מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה' (ר' חמא בר חנינא, יבמ' סג:).—ובספה"א: וזכרת כי על צרעת נעמן כתב הרלב"ג כי עת האסף המצורע נקראת אסיפה לפי שעל ידי צרעתו היו כחותיו מתדלדלים ומתפקקים כל חליותיו ואיבריו (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה לג).—ובהשאלה: זה מושך אותי אצלו מכאן וזה מושך אותי אצלו מכאן עד שמתפקקין כל חוליות נשמתי (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער תיקוני תשובה, עז:).

—קל, *פָּקַק,—הזדעזע, ואמר הפיטן: הדור יזמו דעת סוד ודפקו, השבעתי אתכם שמעו ופקקו[2], יען בשמעם זאת נתמקמקו ועל כפים ספקו (ר"א קליר, קינה את אשר, קינ' ת"ב).

***פֶּקֶק** פקק[3], ס"ז,—א) דבר המשמש סתימה בכלי חלול או בנקב, Stöpsel, Propf; bouchon; stop, plug: פקק החלון ר' אליעזר אומר בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקין בו (שבת יז ז). מכסין (לגין) ולא פוקקין, אם היה פקק חוצץ הרי זה מותר (תוספת' תרומ' ז טז). נוטל פקק איספקלריא שיערו מלא האגרוף (שם אהיל' יד ח). תרין אמורין, חד אמ' כדי שינטל בפיקקו וחרנה אמ' כדי שלא יכנס לתוכו ראש הכרכר (ירוש' תרומ' ח ה). לגין בתיקו מותר, מכוס' ואינו פקוק אסור, פקוק ואינו מכוסה אם היה פקקו חוץ מותר (שם שם). ויגש יעקב ויגל את האבן, אמר ר' יוחנן כזה שהוא מעביר פקק מעל פי צלוחית (מד"ר ברא"ש ע). למה היה יוסף דומה, לצלוחית שהיה עליה פקק ולא היה ריחה ניכר (מדרש שה"ש גרינהוט א ג). — ובספה"א: מסוכריא דנויתא, פקק של צמיד חבית (רגמ"ה, בכורו' כה.).— ואמר המשורר: אסרו להתחתן לשאת וגם ליתן עם כל בני איתן מלכך ושריך, מאמר אשר נחקק צורף ונזדקק עובר כמו הפקק מעל צלוחיך (פנחס לוחם, ליון

---

1) [רש"י: נסתמין לשון ויפק כמו פוקקין הנקבים, ע"כ. ואולם נראה יותר לבאר כמו מתפקפקין, מתערערים, מתמוטטים.]

2) [כלשון וינועו ויעמדו מרחוק, ובער מבאר מלי א. פָּקַק, שמתמו פיותיהם.]

3) [במשנ' מנק' ליוורנו ובכ"י קופמן מנק' פֵּיק, סמי' פִּקַק, וכך נהוג בדבור, אך המחבר נקד פֶּקֶק (עמ' 185).]

עליך אהמי, החלון מחברת ס, מחלקה שניה, 45). עברתי על ביתו תחת האלון וראהו מבעד לפקק החלון יושב ומונה בכספו אל אור הירח (כל שירי יל"ג ו, 114). — "ובהשאלה, פלש את פְּקָקֵי התורה, פתר את הדברים הסתומים שבה, ואמר הפיטן: לבי לחוקקיך בעליל מזוקקיך קובעי עתותם לפרש פקקיך (שמעון בר יצחק, תורה הקדושה, סליחי לו"ג). — ב) וכעין קשר מסביב הגזע או הענף: וקוטמין נטיעה בכ"ם חוץ מגרופיות של זית פי' ר' תנחום ור' ברייס משום זקן אחד בזית כביצה, בקנים וכגפנים מן הפקק ולמעלה ושאר כל האילנות מן איבו של אילן ולא מן חודו של אילן וכו' (ב"ק פא.). הלוקח אילן מחבירו לקוץ מגביהו מן הקרקע טפח וקוצץ, בסדן השקמה שני טפחים, בבתולת השקמה ג' טפחים, בקנים ובגפנים מן הפקק ולמעלה (תעני' כה:).—ובספה"א: פירוש אחר גרפית מדה היא כגון פקק הקנים והגפנים (ערוך ערך גרפית).

***פכר** [1]), ממנו *הֶפְקֵר, "הַפְקָרוּת, *פּוֹקֵר, "פְּקוּר, *פֶּקֶר.

***פָּקַר**, — א) פ"י, פָּקַר עצמו, כמו הִפְקִיר עצמו: וזכרת את אמתך, מלמד שפקרה עצמה וכיון שפקרה עצמה פגמה הכתוב (ירוש' סוט' ב ג). — "ופקר אדם דבר, פָּקְרָה היד כסף וזהב, הפקירה, פזרה בנדיבות, ואמר המשורר: והוא נותן בלא שאלו וגם לבזור יד פקרה זהב אלף במשקלו בעיניהו כמו גרה (סו"ס הגלוי, גניזת מצרים, גינצבורג ב, 178).— ב) פ"ע, פָּקְרוּ המינים [1]) וכדו', הפקירו עצמם מן התורה ומצוותיה, וזלזלו וכפרו בתורה, או באו בטענות של כפירה: כל מקום שפקרו [2]) המינין תשובתן בצידן (ר' שמלאי [3]), ירוש' ברכ' ט א). לעולם יהא אדם זהיר בתשובותיו שמתוך תשובה שהשיבו אהרן למשה פקרו המערערים שנאמר ואשליכהו באש ויצא העגל הזה (ר"ש בן אלעזר, מגי' כה:). — ובספה"א: ונכון הדבר לפותרו עוד על דוד עצמו לתשובת המאנים יפקרו בו שאחר שלקח את בת שבע אמר מזמור זה (רש"י, תהל' כה ג). הואיל ופקרו העם בדבר צריכין לחזק ולענוש כפי מה שיראה להם (רמב"ם, סנה' כו ו). כבר נתיסד דעת הפילוסופים האמתיים על שסבת המציאות כלו והתחלתו הראשונה ית' וית' הוא אחד וכו' וזה אחר שגששו בעורים אלפי שנים וטעה מהם מי שטעה ופקר מי שפקר (אמו"ר לרלב"ד ב ד ג, עמ' 62). על דבר פלוני שגדפוהו בפוקר באיסור יי"ן מפני שביקש ממנו אותו בעל מלחמה שישתה יי"ן עמו או יקטע אזנו (סו"ס חות יאיר קסג). פוקרים [4]) על מעשה הכרובים, והלא הם צלמים (יוסף המקנא, בס' ברכת אברהם לבני ברלינר, 83). פוקרים איך תאמרו שהתורה נדרשת כמשמעות המקרא (שם 84). שמעתי כי אפיקורוס פקר ואמר, כתי' אשה כי תזריע, מי היתה אותה אשה שהזריעה (שם שם). עוד פוקרים לומר, היאך עשה משה נחש הנחשת והלא היא דמות הצלם (שם 85). הנה עתה כמ לפרט לאלף הששי בא משומד אחד ממונפיילר

---

[1]) [שרש פקר זה, שניצר בעבר' ובארמי שבתו"ם, לא נולד ממקור אחד, אלא נתאחדו בו כמה יסודות שלא כלם הם עברים-שמיים באמת. הראשון הוא השם הֶפְקֵר, או כצורתו הנוהגת במקורות מא"י, הֶבְקֵר (עי' עמ' 1029), שעקר משמעותו: מקום מרעה בקר, מדבר, שאינו רשות בעלים, ואף מן השם הֶבְקֵר-הֶפְקֵר נגזר פעל בהפעי, הִבְקִיר (עמ' 661), הִפְקִיר, עשה לְהֶפְקֵר. ושמוש בנינים אחרים של פעל זה מאחר הוא, וכן אין פקר או בקר במשמ' מקבילה בלשונות האחיות. מעין משמ' זו של הפקר והפקרות רוחנית מצאו העברים גם בשם הפילוסוף היוני אפיקורוס (עי' ערך זה) שהפך לשם לכופר ומין בכלל, ועל קשר זה מעיר אף רש"י (סנהי' לח:, ד"ה מגלה פנים): דאפיקורוס היינו דאית ביה אפקירותא בעלמא, ע"כ. וכך נוספו לפעל צורות במשמ' הפך לכופר, הפקיר דרכיו ממוסר ודת, וקשה להבחין בהוראה המדויקת בכל מקום. קרובה למשמ' השניה של פקר היא הוראת הפעל פקר בסורי: השתגע, ונראה שאין כאן בסורי אלא אותה התפתחות ע"פ השם אפיקורוס; השוה את ההערה לערך ב. פרס. אבל במקצת מקומות קדומים בא פקר ממש במשמ' טען וערער כמו שהעיר אף המחבר בהערה למקום אחד. והנה משמ' זו, טען כנגד, ערער על טענה, היא משמ' הפעל פקר בכמה צורות באשור', ואפשר שבאן מקור שלישי לשמוש השרש פקר בתו"ם.]

[1]) [וכן בארמ' שבתו"מ: אפיקורוס ישראל כל שכן דפקר טפי (סנה' לח:).]

[2]) [בדפוס' בטעות: שפרקו. אבל במקורות אחרים (בבלי סנה' לח:, מדה"ג דבר' ד ז, הסגלה): שפקרו.]

[3]) [בבבלי (סנה' לח:): ר' יוחנן, וכן בסרה"ג (דבר' ד ז).]

[4]) טוענים [ועי' בהערה לשרש.]

מגלה רזי תורה ופוקר על ההגדות של תלמידנו (ויכוחים, כ״י בביה״ס ויטוריו עמנואילו). והחוקרים קדמונים שהיו פוקרים מאשר לבם בקרבם וכו׳ כמה יגיעי׳ נתייגעו לקרב מעשה עולם אל הטבע שנאת הדת והאמונה (כפ״ז לבית דוד א א, ה:).—ואמר הפיטן: פקרנו באזון כבן הפכן וסרבן (סלומה, אמרנו כנזרנו, סליחי׳ ד עשי״ת). — וביני׳ פָּעוּי, ״פָּקוּר, כמו מֻפְקָר, ואמר המשורר: אוי בם נעקר עקר תבונה וִיבשו האשלים השתולות והיו האסורות כפקורות והיו הכשרות כפסולות (רסב״ג, קטעים מהגניזה, JQR July 1913, עמ׳ 73).—ועי׳ ערך פּוֹקֵר.

—הפע׳, *הִפְקִיר, preisgeben, herrenlos erklären; abandonner; to abandon: בראשונה היו עוקרין ומשליכין לפניהם משרבו עוכרי עבירה היו עוקרין ומשליכין על הדרכים. התקינו שיהו מפקירין כל השדה כולה (ר׳ יהודה, שקל׳ א ב). המפקיר את שדהו שנים ושלשה ימים יכול לחזור בו (תוספת׳ מעש״ר ג יא). בחמשה עשר בו שלוחי בית דין יוצאין ומפקירין את הכלאים (שם שקל׳ א ג). כרם רבעי היה לו לר״א במזרח לוד בצד כפר טבי ובקש להפקירו לעניים (ביצה ה:). כל הנודר אין דעתו על מה שהפקיר (נדרי׳ מג:). המפקיר את שדהו כל ש״שה ימים יכול לחזור בו (שם שם).—ובהשאלה, הפקיר עצמו או אחרים לזנות: לפי שבנותן של גוים משׂרות עצמן ממקום ערותן ומפקירות עצמן ממקום אחר (ריש לקיש, מד״ר בראש׳ ס). הפקיר (עשו) עצמו כשדה, אמרו ישראל לפני הקב״ה רבון כל העולמים לא דיינו שנשתעבדנו לע׳ אומות אלא אף לזו שנבעלת כנשים (ר׳ חייא, שם שם סג) להודיעך שנאתן של מדינים עד היכן היתה שבת מלך הפקירו לקלון וכו׳ צור גדול שבכלם והיה מלך והפקיר בתו. מי לא היה מפקיר, ולפי שבזה את עצמו והפקיר בתו בקלון גרעו הכתוב וכתבו שלישי (תנחו׳ פנחס ב). — ״וְהִפְקִיר עצמו למיתה, התחיב בנפשו: כיון שהחזיקו במחלוקת הפקירו עצמם למיתה (רש״י, במד׳ יז ו). — ״הִפְקִיר בפלוני, נהג בו מנהג הפקר, זלזל בו: מי שנתחייב נידוי מפני שהפקיר בבית דין ורצו בית דין למחול על כבודן ולא נדוהו הרשות בידן, והוא שלא יהיה בדבר הפסד בכבוד הבורא כגון שהיו העם מבעטין בדברי תורה ובדיינים (רמב״ם, סנהד׳ כו ו).

—הָפעל׳, *הֻפְקַר, הופקר, בל׳ מופקר, — דבר שהפקירו אותו: אינו הפקר עד שיופקר[2] אף לעשירים כשמיטה (בית הלל, פאה ו א). המפקיר את שדהו שנים ושלשה ימים יכול לחזור בו, אם אמר הרי שדי מופקרת יום אחד שבת אחת חודש אחד שנה אחת שבוע אחת עד שלא זכה בינו לבין אחר יכול לחזור בו וכו׳ (תוספת׳ מעש״ר ג יא). מפני מה הכל קופצין לישא את הגיורת ואין הכל קופצין לישא את המשוחררת, מפני שהגיורת היא היתה בחזקת המשתמרת והשפחה המשוחררת היא היתה בכלל המופקרת (תוספת׳ הורי׳ ב יא). אוכלין על המופקר ואין אוכלין על השמור (ירוש׳ פסח׳ ד ב). כיון שעושה אדם את עצמו כמדבר שהוא מופקר לכל, תורה ניתנה לו במתנה (רבא, נדרי׳ נה.). מה מדבר מופקר לכל, אף ביתו של יואב מופקר לכל (רב יהודה בשם רב, סנהד׳ מט.). שהלך בשעת בכור כל מיני איפוריא ולא הביא אלא דבר שהוא מן המופקר, להודיעך שהיו שמורים מגזל הארץ (מד״ר בראש׳ עב). ולמה נתנה התורה במדבר, לומר מה המדבר מופקר לכל בני אדם, אף דברי תורה מופקרין לכל מי שירצה ללמוד (תנחו׳ ויקר׳ ח).
—ובספה״א: לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעות לשלוט בהן (רס״י, בראש׳ ט ה). שאף זו (הנשאת לעבד) מופקרת לבעילת זנות היא (הוא, דבר׳ כג יח). והלשון שער המצפון ואם הלשון יהיה מופקר ולא יישיב לשמור מה שיש במצפונים יהיה שער האוצר פתוח (כ״י א״ת, מו״ה, הפרישות ה). ואלה הדברים לא הניחה אותם התורה מופקרים אבל כלם תחת מסורת (הוא, כוזרי ב כ). ואל תטעון כמה שיקרה למעשים ובעתות מעותות ובדרך המקרה מאבוד המשתדל והנצל המופקר הפתי (שם ה כ).

—התפ׳, ״הִתְפַּקֵּר, — היה לפיקר: גנבי דבבל שפגעו ברב מנשי נתפקרו לחרף אדם גדול (רס״י, ע״ז כו.) ואני לכבוד רבינו שמתי אל לבי זה ימים רבים לחקור על כל המקומות שאפשר להתפקר למען עליו שקר וקבצתי כל הנפזרים והסירותי כל הספיקות הנופלים עליהן (מכתב על ספרי הרמב״ם, חמדה גנוזה, כ.). הנה אי אפשר שלא יכחיש בעצם המאמר דעות

---

[2] [נ״א: שיובקר.]

המתפקדים המכחישים היות דבר ומנהיג לעולם בכלל (ר"י ערלמה, חזות קשה שער ח). שהמתפקרים באמונה יחשבו שאין להשגחה האלהית עסק באלה הענינים (הוא, יד אבשלום על משלי כג, ד"ה כלל רביעי). שהיה ירא כי הייסורין העצומים ההם בהתמדתם יתפקר עדי אובד (אלשיך לאיוב יא י). והנה הבא להתפקר כטורנוס רופוס מענין זה ילמוד לומר וכו' (שם כד ה). — ואמר המשורר: אבי כלך מדברותיך חדל פן ישמעו זרים ויתפקרו על דעתך כי הנפשות יאבדו לא ידעון שדון ולא ישערו (ר' משלם בר' שלמה, יהגו מזמותי, שירים מקובלים בס' דברי חכמים, עו).

—נִפְעַ', נִפְקַר, אמונה נִפְקֶרֶת, אמונה של פוקרים: והקשה להם כח קושיות מלבו בדויות וכו' עליהן בנה אמונתו הנפקרת צרעת ממארת (ספר מריבת קדש נגד ש"ל, יח).

פֶּקֶר, ש"ז, — כמו הֶפְקֵרוּת, כפירה: ופלוסופיה כלה שקר כי נבנית על מינות ופקר (ריב התלמוד והפלוסופיה, כנסת ישראל, תרמ"ח).

פַּר, פָּר [1]), ש"ז, מ"ר פָּרִים, בכנ' פָּרֶיהָ, — היחיד מן העדר, בפרט בעדר הבקר (ובנקבה פָּרָה, עי' ערך זה [2]), Ochs, Stier; (mâle)boeuf, taureau; ox, bull: גמלים מיניקות ובניהם שלשים פרות ארבעים ופָרִים עשרה אתנת עשרים ועירם עשרה (בראש' לב יו). ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים ליי' פָּרִים (שמות כד ה). והקרבת את הַפָּר לפני אהל מועד וסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש הַפָּר ושחטת את הַפָּר לפני יי' וכו' ולקחת מדם הַפָּר ונתתה על קרנת המזבח וכו' ואת בשר הַפָּר ואת ערו ואת פרשו תשרף באש מחוץ למחנה (שם כט י—יד). והביא את הַפָּר אל פתח אהל מועד לפני יי' וסמך את ידו על ראש הַפָּר ושחט את הַפָּר לפני יי' (ויקר' ד ד). ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבעה מזבחות והכן לי בזה שבעה פָרִים ושבעה אילים ויעש בלק כאשר דבר בלעם ויעל בלק ובלעם פָּר ואיל במזבח (במד' כג א—ב). ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לַפָּר האחד (שם כח יב). ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לַפָּר האחד לשלשה עשר פָרִים (שם כט יד). ותעלהו עמה כאשר גמלתו בְּפָרִים שלשה [3]) ואיפה אחת קמח ונבל יין ותביאהו בית יי' שלו והנער נער וישחטו את הַפָּר (ש"א א כד—כה). ויתנו לנו שנים פָרִים ויבחרו להם הַפָּר האחד וינתחהו וישימו על העצים ואש לא ישימו ואני אעשה את הַפָּר האחד ונתתי על העצים ואש לא אשים (מ"א א יח כג). למה לי רב זבחיכם יאמר יי' שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פָרִים וכבשים ועתודים לא חפצתי (ישע' א יא). ושבעת ימי החג יעשה עולה ליי' שבעת פָרִים ושבעת אילים תמימם ליום שבעת הימים וחטאת שעיר עזים ליום

---

1) [הנקוד פָּר בקמץ בא בדרך כלל בהפסק או עם הא הידיעה ובמקומות בודדים כגון במדב' כג ב, ועוד, והביא רד"ק (מכלול, ליק, קסג.): פַּר פתח ופרי דבלק קמצין וכל הַפָּר לַפָּר קמצין.]

2) [אין פַּר (וכן בנקי' פָּרָה) מראש שם לזכר של הבקר בלבד, ועל כן בא בסור' פַּרְתָּא, בערבי' פֻרַיר, פֻרָאר, פֻרוּר a) במשמ' שה מן הכבשים, צבי קטן, על יד פַר b) בערב' במשמ' עגל, וכן בארמי' של יהודים פָּרְתָּא במשמ' פרה מן הבקר. בכתבות הכנעניות ובאוגריתי' לא נמצאה המלה. בבאור השם פר משרש פרר (אשר הוראתו בעברי' ובאשור' היא שבר ובערבי' רוץ) יש להתחשב באפשרות שהמלה נולדה במ"ר (כמו אֶלֶף במשמ' צֹנָה ואלפים כלם, שעקר משמעותו בקר הרבה). והנראה ביותר שעקר פרושו: משבר הרחם, פטר הרחם של הבקר ושל הבהמה בכלל. על כל פנים אין פַר מדגיש את מין הזכר כמו שׁוֹר (אשר אמנם גם ממנו נמצאת הנקבה שורה בכתבת ארמית מסוג'ין).

גם חכמי התלמוד הרגישו שהוראת המלה פר כל יחיד (זכר) שבבקר, ורק לשם קביעת הפר לקרבן למדו מתוך הצרוף פר בן בקר כי לקרבן דרוש גיל ידוע, ואלה דברי הספרא: פר יכול זקן תלמוד לומר בן, אי בן יכול קטן ת"ל פר. הא כיצד בן שלש כדברי חכמים, ר' מאיר אומר אף בני ארבע ובני חמש כשרין אלא שאין מביאין זקנים מפני הכבוד (ויקרא, דבורא דחובה פרק ג). ובבבלי (ר"ה י.): פר האמור בתורה סתם בן עשרים וארבעה חדש ויום אחד דברי ר"מ וכו' שהית ר"מ אומר כל מקום שנאמר עגל בתורה סתם בן שנה בן בקר בן שתים פר בן שלש, ע"כ. ובדגמאות מן המקרא נמצא: ופר השני שבע שנים (שפט' ו כה). ואמר ריב"ג: ומה שספר הנה על הפר שהוא בן בקר מורה שלא היה גדול בשנים וכו' אבל כשאומרין פר סתם אינו חייב שיהיה קטן (סה"ש, פר). והיו שגזרו מכאן πόρτις ביונ', Farre, Färse, בגרמני'.]

3) [השבעים קראו בְּפַר מְשֻׁלָּשׁ, עי' פרוש סגל.]

a) فرير، فرار، فرور b) فر

ומנחה איפה לַפָּר ואיפה לאיל יעשה (יחזק' מה כג–כד). כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פָרִים שפתנו [1] (הוש' יד ג). לא אקח מביתך פָּר ממכלאתיך עתודים (תהל' נ ט). אז תחפץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פָרִים (שם נא כא). ועתה קחו לכם שבעה פָרִים ושבעה אילים ולכו אל עבדי איוב והעליתם עולה בעדכם (איוב מב ח). הבאים מהשבי בני הגולה הקריבו עלות לאלהי ישראל פָּרִים שנים עשר על כל ישראל אילים תשעים וכו' (עזרא ח לה). כי חזקיהו מלך יהודה הרים לקהל אלף פָּרִים ושבעת אלפים צאן והשרים הרימו לקהל פָּרִים אלף וצאן עשרת אלפים (דהי"ב ל כד). — פַּר בן בקר: לקח פַּר אחד בן בקר ואילם שנים תמימם (שמות כט א). והקריב על חטאתו אשר חטא פַּר בן בקר תמים ליי' לחטאת (ויקר' ד ג). פַּר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה (במדי' ז יה). ולקחו פַּר בן בקר ומנחתו סלת בלולה בשמן ופַר שני בן בקר תקח לחטאת (שם ח ח). ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליי' פָּרִים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם (שם כח יא). ונתתה אל הכהנים הלוים וכו' פַּר בן בקר לחטאת (יחזק' מג יט). — פַּר חטאת, הַפָּר שקרב לחטאת: ופַר חטאת תעשה ליום על הכפורים וחטאת על המזבח בכפרך עליו (שמות כט לו). ואת כל חלב פַּר החטאת ירים ממנו (ויקר' ד ח). ולקחת את הַפָּר החטאת ושרפו במפקד הבית מחוץ למקדש (יחזק' מג כא). — פַּר־הַשּׁוֹר: קח את פַּר־השור אשר לאביך ופר השני שבע שנים (שפט' ו כה). — שׁוֹר פָּר: ותיטב ליי' משור פָּר מקרן מפריס (תהל' סט לב). — ובהשאלה על בני אדם גבורים [2]: כי זבח ליי' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום וירדו ראמים עמם ופָרִים עם אבירים ורותה ארצם מדם ועפרם מחלב ידשן (ישעי' לד ו–ז). בשר גבורים תאכלו ודם נשיאי הארץ תשתו כרים אילים ועתודים פָּרִים מריאי בשן כלם (יחזק' לט יח). סבבוני פָּרִים רבים אבירי בשן כתרוני (תהל' כב יג). — ובתו"מ: פרים בני שתים שנאמר ופר שני בן בקר תקח לחטאת (פרה א ב). ובמה הם (הכהנים) מתכפרים, מוטב שיתכפרו בפרו של אחיהם (ספרא ויק, אחרי, פרשה ג). נאמר למעלה מתן דמים בשעיר ונאמר מתן דמים בפר למעלה (שם שם). אמר להם (חוני המעגל) כך מקובלני שאין מתפללין על רוב הטובה אעפ"כ הביאו לי פר הודאה, הביאו לו פר הודאה סמך שתי ידיו עליו וכו' (ת"ר, תענ' כג.). א"ל אליהו פר פר אל תירא לך לך עמהם ואל ימצאו עלילה (מד"ר במדי' כג). אמר הקב"ה למדו מפרו של אליהו ומן העורבים ואל תפנו אל האלילים להסתכל בהם (שם שם). ז' עבירות היו בקרבנו של גדעון, עציו עצי אשרה ואבנים פסולות ופר רבוקצה ושור הנעבד ושור ואיל ואיסור במה (כ' אגדה בר כהנה, דבר' רבה, ליברמן, 72).

א. **פרא** [1], ממנו פֵּרֵא.

ב. **פרא** [2], ממנו פֶּרֶא, פְּרָאוֹת, פִּרְאִי.

פָּרָא, קל לא נהוג.

— הפעי', יַפְרִיא, — הִפְרִיא, עשה פרי: כי הוא בין אחים יַפְרִיא [3], יבוא קדים רוח יי' ממדבר עלה ויבוש מקורו ויחרב מעינו הוא ישסה אוצר כל כלי חמדה (הוש' יג יה). — ובספה"מ: אמנם הי' דבריו מפי הגבורה בלשון מפריא [4] ובמלות נושאות פניטי וחיצון (כ' הלל מוירונה, תגמולי הנפש ג, ליון ג). מי הוא זה ואיזה הוא אשר במרום השכל ימריא ובין אחי התבונה יפריא

---

1) [אולי הכונה: ונשלמה פַּר מִשְּׂפָתֵינוּ, מלי שפות הבקר (ש"ב יז כט). והסתבר בתנ"ך שלו רשם בסימן שאלה: דברי, פרי?]

2) [ת"י מתרגם כך אף בירמ' (נ כז) ועוד.]

1) [עי' הערה לפעל פֵּרֵא.]

2) [עי' הערה לערך פֶּרֶא.]

3) [רֹב המפרשים מבארים כמו יַפְרֶה מ, פרה יעשה פרי כרגמת הת"יא מן חלה, ולפי זה מבאר רש"י אף את לשון ת"י (ועוכדין מקלקלין אסגיאו) כלשון פורה ראש ולענה. אך הוא מוסיף: ואני אומר אחים לשון ותרעינה באחו וכו', יפריא, מפרית וצומח באחו בין אחים בין הגדל בפלגי מים אשר תמיד יפריא וכו', ע"כ. וריב"ג בשרשיו (ערך פרא): ואפשר להיות מהענין הזה (מן השם פֶּרֶא) כי הוא בין אחים יפריא כלומר שידמה למין הזה. ואולם השבעים והוולג' תרגמו בלשון הבחנה או חלוקה בין אחים (διαστελεῖ, dividet) ולפי זה גם הפרוש השני המובא ברש"י, וז"ל: כי הוא בין אחים יפריא ירבעם הוא בן שהפריא אחוותו של ישראל על ידו נחלקו לשני ממלכות, יפריא לשון פרא אדם, ע"כ.]

4) [אולי צ"ל מרפא?]

(עמנו׳, מחב׳ יב, 90). — ואמר הפיטן: האדמה חציר הפריא ועוף במרום המריא ועץ עשה פרי ועשב לעבדת האדם (רסב״ג, מי כמוך סכן, סעה״ס 48). יה בשלישי הטריח ברי, הדשיא דשאים והפריא עץ פרי עשה פרי (ר״י טוב עלם, אאמיר מסתתר, יוצ׳ שבת הגדול).

פֶּרֶא [1], פֶּרֶה, ס״ז, מ״ר פְּרָאִים, — חמור הבר, ערוד, Wildesel, Onager; âne sauvage, onagre; wild ass: עגל ובחן היה בער מערות עד עולם משוש פראים מרעה עדרים (ישע׳ לב יד). בכרה קלה משרכת דרכיה פרה למד מדבר [2] באות נפשו שאפה רוח תאנתה מי ישיבנה (ירמ׳ ב כג–כד). ופראים עמדו על שפים שאפו רוח כתנים (שם יד ו). כי המה עלו אשור פרא בודד לו אפרים התנו אהבים (הוש׳ ח ט). ישקו כל חיתו שדי ישברו פראים צמאם (תהל׳ קד יא). הינהק פרא עלי דשא אם יגעה שור על בלילו (איוב ו ה). ואיש נבוב ילבב ועיר פרא אדם יולד [3] (שם יא יב). הן פראים [4] במדבר יצאו בפעלם משחרי לטרף ערבה לו לחם לנערים (שם כד ה). מי שלח פרא חפשי ומסרות עריד מי פתח (שם לט ה).—ובהשאלה, פרא אדם, אדם בלי דעת שאינו מן הישוב, שטבעו כטבע הפרא: והוא יהיה פרא אדם [1] ידו בכל ויד כל בו (ברא׳ יו יב). — ואמר בן סירא: מאכל ארי פראי מדבר כן מרעית עשיר דלים (ב״ס גני׳ יג יט). — ובסהמ״א: נכספה וגם כלתה נפשי בימי תענוג נפשי ובהיותי כפרא חפשי להתעלס בצללי הגנים ולרעות בשושנים (ר״י חריזי, תחכ׳ מט, 380). בה (כשפתי ובלשוני) אכבוש כפירים כצפורים ואלכוד שחלים כרחלים ואטרף פראים כטלאים (הוא, אגרת לשון הזהב, בס׳ דברי חפץ). ממקום תחתי על יופיו וטובו וכו׳ ויעלים ועפרים ופראים בין שיחים ינהקו ומריאים בין דשאים ינאקו (ר״י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 21). אותם שתעבור השמש על קדקדם והם המקומות שרחבם פחות מתקופת הנטיה והם כוש טבעם חם ודעותיהם בהמות כמו פראים במדבר (ר״י הכהן מטוליטולה, אותות השמים, מאמר ג). בעבור כי המחוז החדש המתרחק מהקוטב כי״ו מעלות לא ישבו בו בני אדם כי אם מעט והם פראי אדם כבהמות נדמו (שער השמים לר״א אירירה ו ט, ורש פר״כ, נג.). — ואמר המשורר: וחבל בלעדי פניו שממה בעיני ואנשיה פראיו, משומם אשכבה עמם ואגיל בבית קברו ואשלה עם רפאיו (רמב״ע, לסמס נא, קטע כ״י ביד ספירא). הן פראים הם (דגוים) ואיך ידמו אלי יעלה על הצבי התרפקה (ר״י הלוי, יעלת חן, סעה״ס 107). ידועת חלאים משולת פראים חלוצת עדיים לבושת בלויים אזורה נתק ומחגרת שק חבושה (הוא, הכעוסה והנלעגה, שם 116). אלי אסיף פזורה בין פרא ולביא (רחב״ע, אלי אסיף, אינר 135). —ותוא״ז, פרא, במשמ׳ אדם או בע״ח דומה לפרא, לא מן הישוב, חסר תרבות, wild; sauvage; wild: המין השני הפראים אשר אינם נכבשים תחת יד

---

1) [בערבי פרא a), אך באשורי פרו פרושו פרד, אך פרים (שהוא אולי מהריבוי הכנעני־עברי פראים) משמש באשורי כמ״י, ופרושו פרא, חמור הבר, והשוה את שם המלך פראם (יהוש׳ י ג). ואין פרא בלשון הקדומה אלא שם החיה הזאת בלבד, ואך על פי טבע הפרא המתֹאר כבן המדבר וע״פ הצרוף פרא אדם והדמיון אל פרע, נוהגים בסהמ״א להשתמש במלה במשמ׳ מחסר תרבות וכדו׳.]

2) [הקשיים שבכתובים האלה נגרמו ע״י חלקת הפסוקים שלא במקומה. הכונה היא: בכרה קלה המשרכת (ו״א הקושרת) את דרכיה בפרא (הש ה פתח במקום בפתח ועוד, ועי׳ הערה לערך פ ולערך פים) למוד מדבר, כלומר הרודפת אחרי מי שאינו בן מינה; על כן באות נפשה שאפה (היא, הבכרה) רוח וכו׳, בנקבה.]

3) [הכונה בשאלה: כלום האיש הוא נבוב, (ניב, נצר) אשר ילבבו (יולידו, יצמיחו) עיר, וכלום פרא מדבר יוליד את האדם, עד שתחשב אותי כבהמה? עי׳ טורטשינר, ס׳ איוב לפסוק.]

4) [המסורת והנקוד מצאו כאן את פראי המדבר, אמנם הענין מורה כי על בני אדם מדבר, הבורחים למדבר, הערקים ציה (שם ל ג), ובמשמ׳ זו יש לגרוס: הנזרים במדבר, מן נפר שמשמעותו ברח, עי׳ טורטשינר, ס׳ איוב לפסוק.]

a) فرأ

1) [הכתוב משתמש כאן בצרוף פרא אדם בהשאלה, וכן צאן אדם (יחזק׳ לו לח), אך בודאי נולד הבטוי בתקופה שהאמינה במציאות בריות מערבות כאלה, שחצין אדם וחצין חיה, כידוע מן הספרות וממה שנמצא בחפירות אף אצל עמי המזרח הקרוב. ונאמר על פרא אדם במדרש: שהכל גדלים ביישוב והוא גדל במדבר (ר׳ יוחנן, מד״ר ברא׳ מה). שהכל בוזזים ממון והוא בוזז נפשות (ר״ש לקיש, שם שם).]

האדם (אסף הרופא, 28). בשר הפראים החיה שאינה נכבשת ביד האדם מסוסך לא חם ולא קר (סס 24). וילך (אלכסנדר) משם אל סלוואקין וימצא שם אנשים פראים שוכנים ביערים (יוסיפון פרק י). ויצו אלכסנדרוס ויבעירו אש ביער ויברחו הפראים מפני האש (סס סס). כי מדבר בענין אותם השוכבים במדברות ולא במקום ישוב ואוכלים שרשי העשבים וְהם פראים אנשים[1]) (ר"י קמחי, ספר הגלוי, 41).— ואמר המליץ: בקר ממינים שונים בהם גם שורי ביפעל פראים (ר"ם בלוך, סבילי עולם א, ג.). תושביהם פראים עובדי אלילים ואוהבי מדון (סס ב, כג.). רוב אדמתם תשאה שממה משובבות ועצלות תושביה הפראים בנמוסיהם (סס ג, ב.). תושבי חצי האי הנזכר עובדי אלילים הרבה התנצרו פראים במדותיהם ומנהגיהם אך לא כשכניהם (סס סס ה:). ועל יד מי איפוא ינטושו עולינו על יד איש בער אשר לא ידע לשון וספר איש פרא באין תרבות ומוסר (ריב"ל, תעודה בישראל א טו, 26). ותהי ראשית דרכו לארוח לחברה את הנערים הפראים (גוטלובר, ממלרים, 128). שערות שחורות בלתי סרוקות תסבינה אֶת פניהן הפראות כפני הצוענים (סס 158).—ועל לא כע"ח, פֶּלח פרא וכדו': ובכחות חוקים ופראים מסערים והומים וכו' (הקדי המבאר ר"י ברי"ל לתהלי). ותהיינה תנועותיה לפעמים יפות אבל על הרוב פראות (גוטלובר, ממלרים, 117). — ועי' פִּרְאִי. — *תה"פ פֶּרֶא, גָּדַל פרא, גִּדֵּל (צמחים, שער) פרא, כמו גדל פֶּרַע, גדל בלי טפול, ואמר המליץ: בקצת המקוֹמות יגדלו קני צוקר פרא (ר"ם בלוך, סבילי עולם ב, יב:). מין תבואה הגדלים פרא (סס סס יז.).

פֵּאָה[2]), ש"נ, כמו פֵּאָרָה, עי' שם. — ואמר הפיטן:

פדני מצר וכו' פראתי הסיר התז נטישות,
לוֹ במערצה תסעף פארה (ר"י נגיארה, עולת חדש ג).

***פִּרְאוּת**, ש"נ, — תכונת הַפִּרְאִי, Wildheit ; barbarie; wildness : על פניהם רוח הפראות מרחפת (ר"ם בלוך, סבילי עולם א, יז:). ולכן עם כל הפראות אשר בתכונתם טובים הם מהאכרים הנזכרים (סס סס). כי גלגלת כזה אות נאמן הוא על סכלותו ופראותו (גוטלובר, ממלרים, 27). ששניהם (הים והמדבר) מאז מעולם עומדים בפראותם (סס 165).

***פִּרְאִי**, ת"ז, נק' פִּרְאִית, —שיש בו מטבע הפרא, חסר תרבות, לא מן הישוב, wild, barbarisch ; sauvage, barbare; wild, barbaric : כי כשאר רוב לאומי אפריקה יעמוד גם הוא עדן במצב הפראי ובשפל מדרגת שלמות האנושי (ר"ם בלוך, סבילי עולם א, א.). ולא ידע כי אגריון ἄγριον היוני אין פרושו בשום מקום קול אדיר וחזק לבד אבל תמיד מתלוה ונטפל בו הרעיון של יערי פראי בלי תרבות וסדר (ווילד, ראה, אונקולטיווירט) (ישראל באהמער אל שניאור זקש, כרם חמד ח, 14).—ועל צֶמַח, שלא טפלו בו: הפראי וכו' גדל על הרים חררים בגובה אמה ריחו נעים וטעמו עז ובשמי (י. שיינהק, תולדות הארץ ב, סט). הגני הפראי והארסי הם ב' מינים מעוללי תמהון לאוכלם (סס סס סה). — ועי' פֶּרֶא.

פַּרְבָּר, ש"ז,—כמו פַּרְוָר[1]), סוללה הבנויה מסביב למקדש: לַפַּרְבָּר למערב ארבעה למעלה שנים לַפַּרְבָּר (דהי"א כו יח).

***פרג**[2]), ממנו *פָּרַג.

***פָּרַג**, קל לא נמצא.

—הִפְעִ', *הִפְרִיג, — הִפְרִיגָה הגנה, (כאלו) התחלפה[3]),

---

[1]) [עפ"י הצרוף פרא אדם (ברא' טז יב).]

[2]) [במקרא מנקדת המלה בקרי פֵּאָרָה לצורותיה השונות, ואין עדות לנקוד פראה. בדגמה המובאת מר"י נג'ארה מנקי' פְּרָאתִי.]

---

[1]) [מן הפרס' פַּרְוָאר, פַּרְוָאר וכדו', ועי' הערתו המפרטת של ב. גיגר בתוספת הערוך השלם, עמ' שלה. ובתלמ' (זבחי' נה:) נדרש: מאי לפרבר וכו' כמאי דאמר כלפי־בר, ע"כ. והוא עפ"י היו' פרא, παρά, שמשמ' כלפי.]

[2]) [שרש זה אינו בלשון המקרא, וכנראה עבר ללשון החכמים מן הארמ' שבתרגומים, ועי' בהערה הבאה.

ואמר בן סירא: דאגת מחיה תפריע נומה ומחלה חזקה (נ"א: ומחלי חזק) תפריג שנה (ב"ס גני' לד ב); אבל ככר העירו על כך, כי בלי ספק צ"ל תפיג (ר"ל תָּפִיג, הִפְע' מן פוג), ונשתבשה המלה בהשפעת תפריע.]

[3]) [כך בצדק מ"ב (על מד"ר במד' ז): שהפריגה שהחליפה את עצמה מטובה לרעה, לא נמר ת"י לא פרג, ודרש תפריחי (ישע' יז יא) כמו תפריגי. ואין לבאר כלשון קלקול מיוחד של התבואה. ואין להשוות לכאן את הבריתה המובאת בירוש' תענ' (ג ו): מתריעין על פרגיא של פשתן, שנתלבטו בה מפרשיה, כי ככר העיר בעל קרבן העדה בשירי קרבן שם על הנוסח שבבבלי (ב"ב לא:) וז"ל: מתריעין על פרקמטיא אפִילו בשבת

השתנתה לרעה, wie ausgewechselt sein; être (comme) echangé; to be quite changed: למלך שהיה לו גינה אחת מלאה בכרוב נאה ומשובח וכו׳ בבקר נכנס לראות ומצא אותה שהפריגה, א״ל תיפח רוחך בערב היית נאה ומשובחת ובבקר הרי הפרגת (מד״ר במד׳ ז).

*פֶּרֶג או פְּרָג, ס״ז, מ״ר פְּרָגִים, פרגין, — מין תבואה panicum miliaceum[1]: האורז והדוחן והפרגין והשומשמין שהשרישו לפני ר״ה מתעשרין לשעבר ומיתרין בשביעית (שביעי׳ ב ז). מה לחם האמור להלן חמשת המינין אף לחם האמור כאן חמשת המינין וכו׳ יצאו אורז ודוחן והפרגים[2] והשומשמים שאינן באין לידי מצה וחמץ אלא לידי סרחון (ספרי במד׳ קי). הא מה אני מרבה את האורז ואת הדוחן ואת הפרגין ואת השומשמים (שם דבר׳ קה). — ובסהמ״א: והשני מהן הוא הנקרא קטנית וכו׳ כגון הפול והאפונים והעדשים והדוחן והאורז והשומשמין והפרגין והספיר וכיוצא בהן (רמב״ם כלאים א ח).

*פַּרְגִית[3], ס״נ, מ״ר פרגיות, — כמו פְּרִיגָה, אפרוח של תרנגלת, Kucken; poussin, chicken: אין פוסקין לא על האפרוחים ולא על הפרגיות ולא על הדגים שבטבריא (תוספת׳ ב״מ ו ה). הביאו לפניו כרוב ודורמסקין ופרגיות וכו׳ קצץ ובירך על הפרגיות (ברכ׳ לט.). רבי אמי אשכח פרגיות שחוטות בין טבריא לציפורי (ב״מ כ״ד:). —ובסהמ״א: פרגיות מה הן אומרות, יודוך ה׳ כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך (פרק שירה, שיר לעופות).

*פִּרְגֵּל[1], — הכה בפרגול, בשוט, ואמר הפיטן: נעים וטוב מה מתוק מתרגל מצוי לרצוי אב לבן ופרגל (שלמה הבבלי, השכנה לדעת, זולת שבת בראשי׳).

א. פרד[2]. ממנו הִפָּרְדָה, הִתְפָּרְדוּת, מְפֹרָד, מְפָרֵד, נִפְרָד, א. פֵּרַד, ב. *פֶּרֶד, ב. פִּרְדָּה, ג. פְּרֻדָּה.

ב. פרד[3], ממנו ב. פֶּרֶד, א. פֶּרֶד, פִּרְדָּה.

א. פָּרַד, פ״י, רק בינ׳ פעו׳ נקי׳ מ״ר פְּרֻדוֹת, — חִלֵּק, הבדיל, trennen, teilen; séparer, diviser; to separate, divide: ופניהם (של החיות) פְּרֻדוֹת מלמעלה שתים חוברות איש ושתים מכסות את גויתיהנה (יחזק׳ א יא). — ובתו״מ: אוכל פרוד אינו מצטרף (ר׳ יוסה, טהר׳ ח ח). נמצא (השרץ) ע״ג (זיתים) פרודים והוא נוגע בכביצה טמא, פרודים ע״ג פרודים אף על פי שהוא נוגע בכביצה אין טמא אלא מקום מגעו (שם ט ט). וכפות תמרים, ר׳ טרפון אומר כפות, ואם פרוד יכפתנו (ספרא ויק, אמור פרק טז). רואין את (הקציעות) העליונות כאילו הן פרודות (ר״מ בשם ר״א, זבח׳ עג.). —*וימים פְּרוּדִים לא רצופים: לפורים שלשה ימי הצום אין מתענין אותם רצופין אלא פרודין שני וחמישי ושני (סופרי׳ יז ד). — ובסהמ״א: בור שבין שתי תצירות הפרודות זו מזו ומפסיק ביניהן כעין מבוי קטן (רש״י, ערובי׳ פה., ד״ה בור). — ואמר הפיטן: זכור צג בפרק להסגיר שרידי, קם בראש דרכים לסעוד את רודי, רדף ומסר בידם פרודי רפודי (ר״א קליר, זכור איש, קרובי׳ שבת זכור). קנינך ארבע יסודות לפנים פרודות באונך (רי״ל גיאת, קנינך, סעה״ם 19). ותוך שתיהן

ארי״י כגון כלי פשתן בבבל; ולפיכך צ״ל שם פרגמטיא במקום פרגיא. וכן קריים בתוספת הערוך, ואולם לֹו (Flora I, עמ׳ 459) רואה עקר בגרסה פודגרא, podagra lini, עשב דק העולה על הפשתן ומשחית אותו.]

[1]) [רב מפרשי המשנה והתלמוד פרשו או כמין דחן או (כמעית) papaver (Mohn; pavot; poppy), וכך השמוש בסהמ״א ואף היום. אך לפי Hrozny, בספרו Das Getreide im alten Babylonien (עמ׳ 34) בא שם זה מן ההודית priyangu, ועי׳ לֹו, Flora II, עמ׳ 364 וכו׳.]

[2]) [במקום אחר (ספרי במד׳ קמד): והפרגום, בשבוי (מס׳ דמאי מ): והפרגין.]

[3]) [המלה באה בסור׳ בצורה פְּרוּגָה כערבי׳ פַרוּגי a) במשמ׳ זו, ורב החוקרים חושבים אותה כשמית, וכן אף לֹו; והשוה את הערת לֹו בספרו של קרויס Lehnw. II, עמ׳ 477. ואולם למעשה אין הוראת המלה וצורתה מתבארת משרש פרג בשמית, ואף אין המלה בשום לשון שמית עתיקה. וכנראה אין זו אלא היוני׳ πτέρυξ, πτέρυγος, שפרושה עוף בעל כנף, ובפרט עוף צעיר, וממנו שם אף הפעל πτερυγίζω במשמ׳ עפעף כמו אפרוח וכדומ׳.]

a) فروج

[1]) [פעל שנגזר מן המלה הרומית־יונית פרגול, flagellum φλαγέλλιον, שוט למלקות, הנמצא בתו״מ.]

[2]) [שרש זה נמצא במשמ׳ קרובה בכמה בנינים אף בארמ׳ ובערבי׳ a), וקרוב אליו באשורי׳ פָּרָדוּ במשמ׳ חרד וברח, וממנו אף פריד, פִּרִיד, במשמ׳ רץ וגם רגל.]

[3]) [עי׳ בהערה לפעל ב. פָּרַד.]

a) فرد

וביניהן הרוח והמימה כל פרדות ונצמדות הם יסודות להמה (ר"י הלוי, יהו לשון, דיואן ג, 76).—ואמר המשורר: פניני שיר אשר לבי חריטן היש משיב פרדותן לחוטן, ליפות צוארי שרן בדרן וספירן וכל אבני בהטן (ילחק אבן עזרא, פניני שיר, סעה"ס 159). וקהלת עלי שמך מקרא ביען כי בך נודעו דבריו, השיבות פרודתן לחוטן ואספת בדלחיו ודריו (הוא, הממך הזמן, רלב"ע כהנא 3, 126). — °ובמשמ' שאינו מצטרף לזוג: בכל יום ויום היה המן יורד להם לישראל פרודות פרודות ובשבת זוגות זוגות (הלכות גדולות, 122). — °ידעות פרודות, שכלים נפרדים: הצורה הזאת וכו' יודעת ומשגת הדעות הפרודות מן הגולמים ויודעת בורא הכל ועומדת לעולם (רמב"ם, יסודי התורה ד ט). — ועי' °פָּרֻד, כמו נִפְרַד, ואמר הפיטן: זע ויחרד וזרז וירד בשמעו כי מרר עדרו ו פרד (ינאי, יקרא סוף, קרוב' לפ' סמות, זולאי קטו).

—נפע', נִפְרְדוּ, נִפְרְדוּ, נִפְרָד, נִפְרָדִים, הִפָּרֵד°, הִפָּרֵד, יִפָּרֵד, יִפָּרְדוּ, יִפָּרֵדוּ, — א) נִפְרַד פלוני מפלוני, נפרד מעל פלוני, מעמו, התרחק ממנו, sich trennen, entfernen; se séparer, éloigner; to separate, go away: הלא כל הארץ לפניך הִפָּרֶד נא מעלי אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה (בראש' יג ט). ויסע לוט מקדם וַיִּפָּרְדוּ איש מעל אחיו (שם שם יא). ויי' אמר אל אברם אחרי הִפָּרֶד־לוט מעמו וכו' (שם שם יד). וחבר הקני נִפְרָד מקין מבני חבב חתן משה (שפט' ד יא). שאול ויהונתן הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נִפְרָדוּ (ש"ב א כג). הון יסיף רעים רבים ודל מרעהו יִפָּרֵד [1] (משלי יט ד). — ובתו"ם: לתאוה יבקש נפרד זה לוט שנפרד מאברהם (הורי' י:). וכשאתם נפרדים מתורתו אתם נעשים כסוסים נפרדים במלחמה ולא תהיה לשינאיכם תקומה (מדה"ג דבר', ראש פי ראה, הסגלה, 124). — ב) שהפרידו וחלקו אותו לחלקים, נִפְרַד הנהר: ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ומשם יִפָּרֵד והיה לארבעה ראשים (בראש' ב י). וְנִפְרְדוּ גוים, נפוצו, נתחלקו לארצותיהם, לשבטיהם וכדו': מאלה נִפְרְדוּ איי הגוים בארצותם איש לשנו למשפחתם בגויהם (שם י ה). אלה משפחת בני נח לתולדתם בגויהם ומאלה נפרדו הגוים בארץ אחר המבול (שם שם לב). שני

---

1) [כלו' מרעהו יפרד ממנו.]

גיים בבטנך ושני לאמים ממעיך יִפָּרֵדוּ ולאם מלאם יאמץ (שם כה כג).—נתפזרו האנשים לכאן ולכאן: ואנחנו נִפְרָדִים על החומה רחוקים איש מאחיו (נחמ' ד יג). —ובתו"ם, נפרדו העלים: נפרצו עליו (של הלולב) פסול, נפרדו עליו כשר (סוכ' ג ח). — ג) °ובנגוד אל נחבר ומרכב: והגוף אחד והמאורעים תשעה והן וכו', ישיבה, כל שהוא נפרד ונחבר ומתהפך לכל צד (חובת הלבבות, דרכנבורג, 12). הסוגים והמינים והחלקים והמדות המיוחדות והמלות הנפרדות והמורכבות בדרכים הנחלקים מההרכבות וההקשות המחוברות וכו' (ר"י א"ת, כוזרי ה יב). המלות המורות בלשון כל אומה שני מינים נפרדות ומורכבות, והנפרדות כמו הלבן והשחור והאדום והדומה לזה, המורכבות כאמרנו האדם חי או ראובן חכם (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה, 23). — °ובמשמ' נִתָּן להפרד, שאפשר להפרידו, trennbar; séparable; separable: ומן הראיות על הפרד הנפש מהגוף ושאיננה צריכה אליו וכו' (ר"י א"ת, כוזרי ה יב), והוא (המקרה) שני מינין, האחד מקרה מתמיד בלתי נפרד מהדבר שהוא נמצא בו וכו' כשחור שאינו נפרד מהעורב והפחם וכו', והשני מקרה נפרד ימצא עת ויפקד אחרת ונושאו קיים (ר"ש א"ת, פי' המלים הזרות בסוף מו"נ). וזה אמנם יתאמת בדברים אשר כאשר יצדקו נפרדים יצדקו מורכבים (קלונימוס בן רסד לס' ההטעאה). — ד) °נִפְרָד במשמ' עצם רוחני. שכל נִפְרָד, צורה נִפְרֶדֶת [1]), דעה נפרדת: השכל לרוב דקותו לא ישיג רק דברים שאינם גשמיים כצורות הנפרדות (רוח חן ה). שיש נבראות גם כן עצומות אי איפשר לאדם להשיגם כפי מה שהם והם הדעות הנפרדות (ר"ש א"ת, מו"נ א לז), ואבאר ראיותיהם במציאות השכלים הנפרדים ואבאר השתוותם ליסוד תורתנו ר"ל מציאות המלאכים (שם ב ב). שהשפע המגיע ממנו יתעלה להמציא שכלים נפרדים ישפע מן השכלים גם כן להמציא

---

1) [וגם: צורות נפרדות זו מזו (רמב"ם, יסודי התורה ב ג), הצורות הטהורות הנפרדות מן הגולמים שלא נתחברו בגולם כלל (שם ד יב). לפי זה נִפְרָד הוא קצור במקום נפרד מן החמר, הגלם. וכן הגדיר ר"ש א"ת: שכל נפרד ושכל נבדל שמות נרדפים לשם יתי' והמלאכים, והנ־צה בנפרד, נפרד מן החומר (פי' המלות הזרות בסוף מו"נ).]

קצתם אל קצתם עד השכל הפועל. ואצלו תפסק המצאת הנפרדים, וכל נפרד תשגע ממנו ג״כ המצאה אחת (שם שם יא). ואמנם יאמר לפעולות הצורות הנשואות בחמרים ולפעולת הנפרד פעולת בשתוף השם, ולזה לא יתחייב מהיות הנפרד בלתי עושה בעת אחת אשר יעשהו אחר כן (שם שם יח). — ואמר הפיטן: רשמו צורות נפרדו חקי אמונות, עצמו עד לא יגדו וברוב תבונות חכמו כי בם ילדו כל התמונות (ראב״ע, כל אשר יוכל, איגר 71). — ה) °נפרד במשמ' אישי, פרטי: לא הצורה הכללית אבל הנפרדת (באור אאמסטיאוס על מאמר הנרכסס באות למד מס' מה שאחר הטבע, הוצ' לנדויאור, יא). — ו) °נפרד במשמ' פשוט, כמו פרדי (עי' שם): והנפרד הוא אשר אין לו טבעים מתחלפים (מאמר אלגזלי בתשובת שאלות, הוצ' מלטר, ל). שהנפש אינה הווה מהתמזג יסודות הגוף לפי שהדבר המתחדש מהתמזג נפרדים אם שיגבר בו אחד מהנפרדים או יותר מאחד וישארו האחדים על צורותם, הנה תהיה הצורה המגעת כפי זה, ואם שינוצחו הנפרדים עד שלא ישאר אחד על צורתו ותחודש מזה צורה מאמצעיותם (ר״י א״ח, כוזרי ה יב). — ז) °מספר נפרד, שאינו זוגי, א, ג, ה, ז ועוד, עי' ערך נפרד. — ח) °בדקדוק, הצורה המחלטת של התבה בלי חבור עם הכנויים, ושם נפרד, ההפך מן סמוך ונסמך, וצורת המלה בהפסק, עי' ערך נפרד.

— פעו', בינ' מפרד, — מפזר, שנפרדו חלקיו זה מזה: ישנו עם אחד מפזר ומפרד בין העמים בכל מדינות מלכיתך (אסתר ג ח). — ובתו״מ: ל״ש אלא (גרוגרות) דרוסות אבל מפורדת לא (ר' הושעיא, שבת קמו.). חלב הבת שהוא שלם והתיכו טמא, היה מפורד והתיכו טהור (נזיר כ:). — ובסהמ״א: והגוף לא יצא מאסף ומפרד, פעם יתאסף ופעם יתפרד, ותו המאסף שלא יהיה רחוק בין שני גרמים, ותו המפרד שיהיה רחוק ביניהם (ראב״ע, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כהנא ב, 58). ראיתי את הגוף המאסף מפרד תחת היותו מחובר (שם שם). — °ובמשמ' מליצה לא שקולה ולא הרוזה, עי' ערך מפרד. — ועני' °פרד, כמו נפרד, ואמר הפיטן: פרחה נפשו אל מעונה וכו' פרדה מתוך נדנה (רסע״ג, אם לפי במכך, תוכחה, סדור רסע״ג, תז).

— הפע', הפריד, מפריד, יפריד, יפרידו, הפרידו, — תהפך מן חבר, הרחיק, הבדיל, כמו קל: והכשבים הפריד יעקב ויתן פני הצאן אל עקד וכל חום בצאן לבן וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן (בראש' ל מ). בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבלת עמים למספר בני ישראל (דבר' לב ח). ויהי המה הלכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש ויפרדו בין שניהם (מ״ב ב יא). איש תהפכות ישלח מדון ונרגן מפריד אלוף (משלי טז כח). מדנים ישבית הגורל ובין עצומים יפריד (שם יח יח). כי אל אשר תלכי אלך ובאשר תליני אלין עמך עמי ואלהיך אלהי באשר תמותי אמות ושם אקבר כה יעשה יי' לי וכה יסיף כי המות יפריד ביני ובינך (רות א יז). — ובמדרש: ונרגן יפריד אלוף וכו' זה הנחש וכו' שהפריד אלופו של עולם (מד״ר בראש' כ). — °ובמשמ' פ״ע, מתפשט: (נהר פרת) שמפריד[1] והולך עד שיכול לגרפו במגרפה (ילק' שמעי' דבר' תתא).

— התפ', התפרדו, יתפרדו, יתפרדו, — כמו נפע', התרחקו איש מאחיו והתפזרו: כי הנה איביך יי' כי הנה איביך יאבדו יתפרדו כל פעלי און (תהל' צב י). ליש אבד מבלי טרף ובני לביא יתפרדו[2] (איוב ד יא). איש באחיהו ידבקו יתלכדו ולא יתפרדו (שם מא ט). — והתפרדו העצמות: כמים נשפכתי והתפרדו כל עצמותי היה לבי כדונג נמס בתוך מעי (תהל' כב יד). — ובתו״מ: נתפצעו האגוזים נתפרדו הרמונים נתפתחו החביות נתחתכו הדלועים נתפרסו הככרות יעלו באחד ומאתים (ערלה ג ח). אין שם כהן נתפרדה חבילה[3] (אבי', גיט' נט:). (כשמת אנטונינוס) אמר רבי נתפרדה חבילה (ע״ז י:). וכל עובדי עבודה זרה יתפרדו כמוץ לפני רוח (מדר' תהל' לב י). — ובסהמ״א: והגוף לא יצא מאסף ומפרד פעם יתאסף ופעם יתפרד (ראב״ע, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כהנא ב, 58). ואי אפשר התקבץ החלקים ההם ופרודם אלא בתנועתם הנה בהכרח יצטרכו לקיום הרקות עד שיוכלו החלקים ההם להתקבץ ולהתפרד ותתכן תנועת המתנועע ברקות ההוא אשר אין גשם בו ולא עצם מהעצמים ההם (ר״מ א״מ, מו״נ א עג). הכפה חקקוהו שהוא כל דבר שאי אפשר שישוער כלו בחלק ממנו וכו' וכל אלה נחלקים לשני מינין, כמה מתדבק

---

1) [ועי' א. פרה, הפ״ג' הערה.] 2) [כלו' אשר יתפרדו (ראב״ע).] 3) [רש״י: נפסק הקשר.]

כמה מתפרד וכו' וחקקו הכמה המתפרד שהוא מה שאי אפשר שימצא באמצעית דבר ממנו גבול שיושם תכלית משותפת לשני חלקיו אשר סביב התכלית ההוא (הול, פרום המלים הזרות בסוף ימו״כ). — *ובדקדוק, הִתְפָּרֵד, בא בנִפְרַד, בלשון יחיד: חיים לשון רבים ולא יתפרדו (כלב״ע, ברלסי׳ כג ח).

—פע׳, *פֵּרַד, פֵּרֵד,—פֵּרֵד את הרמון, קרע או חתך את קלפת הרמון, כדי שיהיו גרעיניו פתוחים לשמש ויתיבשו [1]), (zum Trocknen) aufmachen; ouvrir; to open up: הרמון שפרדו חבור עד שיקיש עליו בקנה (עיקצ׳ ג ו). מפרדין [2]) רימונין לעשותן פרד וסוחטין ענבים לעשותן צימוקים (תוספת׳ שביעי׳ ו כט). מפצעין באגוזין ומפרדין ברימונים ומדיחין בכבושין ביום הכיפ׳ עם חשיכה ואינו חושש שמא מתקן מקודש לחול (שם שבת יב טז).—ובגרוגרות: מה דייש מיוחד דבר שלא נגמרה מלאכתו אף כל דבר שלא נגמרה מלאכתו, יצא הבודל [3]) בתמרים והמפרד בגרוגרות והיין משיקפה והשמ משירד לעוקה (ירוש׳ מעשר׳ ג ו). ופֵרֵד את הביצה במסננת, פתח אותה ונתנה במסננת [4]): כיני מתני׳ מפרדין ביצה במסננת של חרדל (ירוש׳ שבת כ ג).

ב. פָּרַד, קל לא נמצא.

—פע׳, יְפָרֵדוּ, — פֵּרֵד עם זונות, הזדוג עמהן לא לשם פריה אלא לשם זנות בלבד: לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזונות יְפָרֵדוּ [1]) ועם הקדשות יזבחו ועם לא יבין ילבט (הוש׳ ד יד).

---

[1]) [כתב הר״ש במעשר׳ (ח ו) וז״ל: רגילין ליבש בחמה תאנים וענבים ורמונים, כי היכי דתאנים נקראין גרוגרות וענבים צמוקים כך רמונים נקראים פרד, ע״כ. וכעדות לדבריו הוא מביא את לשון התוספ׳ בתרומ׳ (ג טז) והמשנה בערלה (ג ח) ועוקצ׳ (ג ו). ואין לפרש כדברי הרמב״ם שאמר כי פרד הוא גרגר הרמון (מעשר׳ ח ו), אלא כל הרמונים לאחר שפרדו ויבשו אותם נקראים פרד.]

[2]) [כך בערוך ערך פרד, ובצוק״מ ובדפוסי: מפררין.]

[3]) [כדפו׳ קרוטושין הבדיל, אבל בירושי׳ ב״מ (ג ג): הבודל.]

[4]) [כנראה זה פרוש הפעל פרד כאן, כדגמת מפרדין רמונים, ועל כן אין הבדל בענין לגבי נוסח המשנה שם: נותנים ביצה במסננת של חרדל (שבת כ ג). ובירושלמי כפשוטו (עמ׳ 214) מביא ליברמן מתוך קטע כ״י ליידן שבידי י״נ אפשטין: כיני מתניתה במפרכת ביצה, ומתוך מלאכת שלמה: מפררין, במקום מפרדין; ואינו נראה.]

[1]) [מפרשים ומלונים גוזרים גם שמוש זה מן א. פרד, אע״פ שמחלקים הם בבאיר משמ׳ הפעל. השבעים תרגמו עפ״י הענין συνεφύροντο, יתערבבו; הוולג׳: conversabantur, יתחברו, יתנהגו. וי״ת: מסתיען, ועל זה רש״י: מלשון סיעה כלומר מתחברין אתם לשתות יין, ע״כ. והוא מזכיר גם את דברי מנחם: עבשו פרדות עם הזונות יפרדו ענין שתיות ונכבים הם נראים שני המלים האלה קרובי ענין הם. (מחב׳ ערך פרד). וריב״ג: מתיחדים ונפרשים; וראב״ע: ומלת יפרדו אנשים יודעים (צ״ל מהנשים ורעים?) עם זונת אחת. והמחבר כתב במלון בהערה לערך לבט, וז״ל: ועל כרחנו צריכים לאמר כי הפעל ילבט מקביל לשני הפעלים האחרים שבפסוק זה, עם הזונות יפרדו ועם הקדשות יזבחו, ושהכונה בהם היא של התרועעות והשתעשעות של זמה, ע״כ. ואמנם ברשימות המחבר נמצאת אף הערה: יפרדו נריף עם יזבחו במקום יקטרו, ורמז אל ההקבלה בין יזבחו ובין יקטרו במקים אחר (הוש׳ יא ב) ואל דברי נ. בריל (Jahrb. V, עמ 15) בענין זה. וכפי שנראה יש גם בזה צד נכון. ואולם רד״ק אחרי אמרו: כי הם יפרידו עצמם מנשיהם וזונים עם הזונות וכו׳, ממשיך: יפרדו מן (הבנין) הרגש, מעשה פרד שאינו מוליד, כך הם ישכבו עם הנשים בדרך שלא יולידו כער ואונן, ע״כ. וכן ר׳ יוסף קמחי (בס׳ הגלוי עמ׳ 142), וז״ל: והיה לו לחברו עם הפרד והגמל שאין בבהמות ששוף ומה כמו הפרד על כן אמר יפרדו, ע״כ.

ולמעשה יש כאן ענין של זנות קשורה לזבח כמנהג עובדי האלילים בתקופת המקרא, וזה גם ענין הקדשות הנזכרות בפסוק. וגם הפעל והשרש פרד במשמ׳ זו אינו א. פרד, אלא שרש אחר, המקביל אל האשור׳ פַּרְדֻא, שפרושו התקדש בקדשת פולחן האלים, וכן ההזדוגות עם הקדשות ביום החג היא אצלם פעלה מקבילה אל יְזַבֵּחוּ וקשורה לזבח. והואיל והזדוגות זו עם הקדשות לא יכלה להביא לידי הולדה, על כן נקרא גם הַפֶּרֶד, בן ההזדוגות של סוס וחמורה, שאינו מוליד בדרך כלל, בשם פרד. ואולי נקראו פֶּרֶד, פִּרְדָּה בעקר הקדֵשים והקדֵשות באדם שלא הולידו, והשוה את שמוש המלה פֶּרֶד, פִּרְדָּה, בבטויים עממיים כגון: ואברהם פרדה עקרה ואינו מוליד (מד״ר ברלסי׳ מח). ומכאן כנראה אף פרוש לפסוק לתאוה יבקש נפרד (משלי יח א), כלו׳ הַנִּפְרָד, הַקָּדֵשׁ, העקור שאינו מוליד, הוא אמנם מבקש למלא את תאותו אבל לכל דבר תושיה ותועלת יתבזה, שהרי אין בו כח להוליד.]

—כפש', כיני נִפְרָד,—קדש, עקר שאין בו כח להוליד [1] : לתאוה יבקש נִפְרָד בכל תושיה יתגלע (משלי יח א).

א. פֶּרֶד [2], ש"ז, בכנ' פִּרְדּוֹ, מ"ר פְּרָדִים, פִּרְדֵיהֶם, — Maultier; mulet; mule : ויקמו כל בני המלך וירכבו איש על פרדו וינסו (ש"ב יג כט). ואבשלום רכב על הַפֶּרֶד ויבא הַפֶּרֶד תחת שובך האלה הגדולה ויחזק ראשו באלה ויתן בין השמים ובין הארץ והַפֶּרֶד אשר תחתיו עבר (שם יח ט). אולי נמצא חציר ונחיה סוס ופרד ולא נכרית מן בהמה (מ"א יח ה). והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ליי' בסוסים וברכב ובצבים ובפְּרָדִים ובכרכרות (ישע' סו כ). מבית תוגרמה סוסים ופרשים ופְרָדִים נתנו עזבוניך (יחזק' כז יד). וכן תהיה מגפת הסוס הַפֶּרֶד הגמל והחמור וכל הבהמה (זכר' יד טו). אל תהיו כסוס כְּפֶרֶד אין הבין (תהל' לב ט). וגם הקרובים אליהם עד יששכר וזבלון ונפתלי מביאים להם בחמורים ובגמלים ובפְּרָדִים ובבקר (דהי"א יב מ). —צֶמֶד פְּרָדִים : יתן נא לעבדך משא צמד פְּרָדִים אדמה (מ"ב ה יז). — ובתו"מ: הסוס והפרד, הפרד והחמור, החמור והערוד אע"פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא' א ו). פרדה שתבעה זכר אין מרביעין אותה לא מן הסוס ולא מן החמור אלא מן הפרד (תוספת' כלא' א ח). לא יקשור סוס לפרד ופרד לחמור וחמור לערוד מפני שמנהיגין זה את זה (שם שם ה ה). ובמוצאי שבת נתן הקב"ה דיעה באדם הראשון וכו' והביא שתי בהמות והרכיב זו בזו ויצא מהן פרד (ר' יוסי, פסח' נד.). פרד בימי ענה היה שנאמר הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר (רשב"ג, שם שם).

ב. *פֶּרֶד, ש"ז,—פרד הרמונים, רמונים שֶׁפֵּרְדוּ ויבשו אותם, רמונים מְפֻרָּשִׁים [1] : הפרד והצמוקין והחרובין משיעמיד ערימה (מעשר' א ו). מפרדין רימונין לעשותן פרד [2] וסוחטין ענבים לעשותן צימוקים (תוספת' שביע' ו כט).—ובסהמ"א : הפרד והצימוקין והחרובין משיעמיד ערימה בראש גגו (רמב"ם, מעשר ג יג).

ג. *פֶּרֶד, ש"ז,—סה"מ מן א. פֶּרֶד, כמו פֵּרוּד : לא נשאר עתה כי אם המחלוקת הששית מן השש והוא שיהיה מפורד או מחובר לענין והאוסף והפרד הוא הענין (רלב"ע, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כהנא ב, 59). — ואמר המשורר : ולא חבר אנוש כי אם לפרד להוציא מלאם אחד לאמים, ולולא נפרדו מאז בני איש אזי לא מלאה ארץ עצמים (ר"י הלוי לרמב"ע, ידענוק כדד, דיואן א, 154). — *ובנגוד לזוג, זוג או פרד, מספר שאינו יוצא לצרוף זוגות [3], ungerade Zahl; nombre impair; odd number : הוא (האחד) עלת כל זוג וכל אחד ומכפילתו נהיה כל מנין זוג או פרד (רבנו נסים, פרוש ילירה, קונט' המסורה, דוקס).

פִּרְדָּה, ש"נ, סמי' פִּרְדַּת מ"ר פְּרָדוֹת, Mauleselin; mule; she-mule : ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדניכם והרכבתם את שלמה בני על הַפִּרְדָּה אשר לי והורדתם אותו אל גחון (מ"א א לג). וירכבו את שלמה על פִּרְדַּת המלך דוד וילכו אתו על גיחון (שם שם לח).—ובתו"מ: לא יקשור סוס לפרד ופרד לחמור וכו' בן סוסיא ובן חמורה כאחד אסורין זה עם זה, ותני' אומ' כל הפרדות כולן מין אחד הן (תוספת' כלא' ה ה). אסור לרכוב על גבי פירדה מקל וחומר, ומה אם במקום שמותר ללבוש שני חלוקין כאחד הרי זה אסור בתערובתן, מקום שאסור לנהוג שתי בהמות כאחד אינו דין שיהא אסור בתערובתן (איכי הבבלי, שם שם ה ו). וזה אחד מן הדברים שנבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הם הקשת והמן והבאר וכו' ר' נחמיה אומר אף האור והפרדה (ספרי דבר' שנה). הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר וכו' מה עשה ענה, זימן חמורה והעלה עליה סוס זכר

---

1) [עי' בהערה הקודמת.]

2) [כנראה בעקר: מי שאין בו כח להוליד, אף מן האדם, ואך בשמוש מיוחד לגבי בן האתון מן הסוס או להפך. ועי' ב. פָּרַד, הערה. ואמנם יש שמשוים לשם זה את האשור' פִּרְדּוּ במשמ' ברח, רוץ, והגוזרים מכאן אף בַּרִיד a), שליח מהיר בפרס' וערב', ואפילו את הרומית paraveredus, veredus, ומכאן בגרמני' Pferd, סוס, אך אין זו אלא טעות, כי אין באשור' שם במשמ' פֶּרֶד משרש זה, והוא נקרא פָּר(א).]

a) بريد

---

3) [ועי' א. פָּרַד, פִּע', הערה 1 בעמ' 5135.]

2) [כן בערוך ערך פרד, ובהוצאות צוק"מ פרר, ועי' א. פָּרַר, פִּע', הערה 2.]

3) [ע"פ הערבי' פַרְד a).]

a) فرد

ויצא מרן פרדת (ירוש' ברכ' ס ו). מימיו לא יאמר לך אדם שעקצו חברבר והיה, נשכו כלב שוטה וחיה, שבעטתו פרדה וחיה, ובלבד פרדה לבנה (שם שם). מעשה בפרדה משל בית רבי שמתה וטיהרו את דמיה משום נבילה (ר' סימון בשם ריב"ל, שם שקלי ס א). מפורד, כפרדה[1]) זו שאינה עושה פירות (מגי' יג:). פרדה שהכעה אין מרביעין עליה לא סוס ולא חמור (ר' יהודה, חולי' עט.). היו אומרים להם רועי לוט (לרועי אברהם) כך אמר הקב"ה לאברהם לזרעך אתן את הארץ הזאת ואברהם פרדה עקרה ואינו מוליד, למחר הוא מת ולוט בן אחיו יורשו (ר' ברכיה בשם ר' יהודה בר ר' סימון, מד"ר בראשי' מא). הפרד נא מעלי, אמר רבי חלבו הבדל נא אין כתיב כאן אלא הפרד, מה הפרדה הזו אינה קולטת זרע, כך א"א לאותו האיש (לוט) להתערב בזרעו של אברהם (שם שם). ויגדל האיש וילך הלוך וגדל, אמר ר' חנין עד שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך (שם שם סד).

א. פרדה, פרודה, ש"נ, מ"ר פרדות, חבית יין[2]), Weinfass; tonneau à vin; wine cask: הלא נגד עינינו אכל נכרת כבית אלהינו שמחה וגיל עבשו פרדות תחת מגרפתיהם נשמו אצרות נהרסו ממגרות כי הביש דגן (יואל א יו–יז). — ובסהמ"א: גוי המהדק סדק ותוחב מטלית או נעורת בין הפרודות אם נגע ביין בסכינו או בטלית אסור או תוחב כנף בגדו לפי נקב החבית ג"כ אסור (הרוקח הלב).

ב. פרדה, פרודה, ש"נ, — חלק קטן, קטע קטנטן, גרגיר זרע[3]), Teilchen, Körnchen; particule, granule; particle, granule: והם אבני החול שהם פרודות קטנות (רד"ק, ספ"ש מעה). —ואמר המליץ: לא יפרחו פרודות תחת מגרפותיהם טרם יבקעו ואמת לא תצמח עד ישרש הכזב מעל תלמי הרעיון (ר"י קטנוב, משלי אסף כב כא). ראש זמרת הארץ ומסחרה הפלפל הנזכר אשר יקרא גם פרודות גן עדן ע"ש ריחו הנעים והוא ממין הבושם וכו' אשר יגדל על שוכה דקה כזמורה ותשלשל סביב גזע אילן או מקל עליה נרתקאות אשר בהם הפרודות הקטנות כגרגרי הקנבום (ר"ם בלוק, שבילי עולם ג, ארץ הפלפל, כח:). —ונוהגים להשתמש במלה זו במשמ' Molekül; molecule, ועי' א. פרד, ביג' סעו'.

ג. פרדה, ש"נ, כמו פירוד, פרידת: מקום הצדק שמה האהבה והחברת ומקום הרשע שמה השנאה והפרדה (ר"י קטנוב, גם הוא משלי אסף כט ה).

פרדי, פרדי, פרדי, ת"ז, — עצם פרדי, עצם שאינו מתחלק יותר, Atom; atome; atom, וגם עצם מן העצמים הנפרד לעצמו: ההקדמה הראשונה לקיים העצם הפרדי (ר"ם א"ת, מו"נ א עג). אמרו התנועה היא העתק עצם פרדי מן החלקים ההם מעצם הפרדי אל עצם פרדי סמוך לו (שם שם). ההקדמה החמישית היא אמרם שהעצם הפרדי תשלם עמידת מציאותו במקרים ההם ולא ימלט מהם ובאור זאת ההקדמה וענינה שהם יאמרו שאלו העצמים הפרדים אשר יבראם השם כל עצם פרדי מהם בעל מקרים לא ימלט מהם וכו' (שם שם). חלק מהמדברים וכו' מאמונתם שהשם ברא העולם וכו' מחלקים קטנים קדומים קוראים אותם עצמים פרדים, אין לחלק מהם שעור לרוב קטנותו וכו' (ר"ש א"ת, פי' המלים הזרות). ונראה לי יותר לומר שהוא (השכל) פרדי לפי גודל היינו לפי מקום כלומר שאין לו כלי מיוחד בגוף (ר' הלל מוירונא, תגמו' הנפש א, ליון ז). קראוהו המדברים העצם הפרידי ר"ל נפרד בעצמו (נרבוני, מו"נ א נא). ועוד נניח גשמים פרדיים זה אצל זה וכו' וע"כ חייבו הגשם הפרדיי והוא חלק שאינו מתחלק וכו' וזה הדבר תראה בחוש שהעצם הפרדי אין לו מציאות (רשב"ל דורן, מגן אבות, חלק יעקב ד, לח.). הנה התבאר מדבריו אמתת מה שפירשתי בכונת המדברים ר"ל שלא נתכונו לדבר מהגשם הבלתי מתחלק הנקרא פרידי כי אם מהרכבת גשמי העולם עליונים ותחתונים כחלקיהם (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהי' ט ה).

---

[1]) [כך צ"ל. בדפוסים: כפרידה.]

[2]) [המחבר בהערה לא. מגרפה (עמ' 2791) האריך בברור המלים הקשות: עבשו פרדות תחת מגרפתיהם, והביא את דעות המפרשים הראשונים והאחרונים על פרדות, ע' שם ובהערה לערך עבש. מסקנתו הנסמכת אף על ת"י, גרבי חמר, היא, כי פרדות פרושה מין של חביות יין, וכך מביא גם רש"י (הוש' ד יד) בשם מנחם.]

[3]) [לפי המפרשים שבארו פרדות שבמקרא במשמ' גרגרי זרע.]

כי הם (החוקרים) מניחים הזמן היותו נמצא פרדי מצוי בפני עצמו והוא כמו כלי מחזיק הדברים שנותנים בתוכו (רמ״פ, יריעות שלמה ח ג, ח:) [1].

*פַּרְדָּנִי, ת״ז, נק׳ פַּרְדָּנִית [2],—אשה פרדנית, כמו יצאנית במשמ׳ שנוהגת להפרד מביתה ולצאת לחוץ: שהרי דינה בת יעקב בשביל שהיתה רגילה פרדנית גרמה תקלה לעצמה, מנין ממה שקראו בענין ותצא דינה (תנחו׳ וישלח ה). אם אברא אותה (את האשה) מן הראש תהיה רוחה גסה וכו׳ מן הידים תהיה גונבת, מן הרגלים תהיה פרדנית וכו׳ לא בראה מן הרגל שלא תהא פרדנית, עמדה לאה והיתה פרדנית שנאמר ותצא לאה (שם וישב ו).

פַּרְדֵּס [3], ש״ז, ר״ר פַּרְדֵּסִים,—א) גן אילנות, ובפרט גן אילני פרי, Garten, Park; jardin, parc; garden, park: שלחיך פַּרְדֵּס רמונים עם פרי מגדים כפרים עם נרדים (שה״ש ד יג). עשיתי לי גנות וּפַרְדֵּסִים ונטעתי בהם עץ כל פרי (קהל׳ ב ה). ואגרת אל אסף שמר הַפַּרְדֵּס אשר למלך אשר יתן לי עצים לקרות את שערי הבירה אשר לבית ולחומת העיר ולבית אשר אבוא אליו (נחמי׳ ב ח). — ובתו״מ: עד אימתי עניים נכנסין לפרדסות עד שתרד רביעה שניה (שביע׳ ט ז). כיצד אוכלין נשרים בשבת היו פותחין גינותיהם ופרדסותיהם לעניים שהיו בשני בצרות (תוספת׳ פסח׳ ב כח). החיה שקיננה בפרדס צריכה זימון מפני שאינה ברשות אדם (שם יו״ט ח י). לפרדס של מלך ועלייה בנויה על גביו כח עליו על אדם אלא להציץ ובלבד שלא יזוז עיניו ממנו (שם שם ב ו). שדה אחוזה להקל ולהחמיר כיצד אחד המקדיש בפרדסות ספוסטא ובחולית של מחוזא נותן חמשים סלע לבית כור ר׳ יהודה אומר אף המקדיש בפרדסות ירחו ובחולית של יבנה נותן חמשים סלע לבית כור (שם ערכ׳ ב ח). פרדס אני מוכר לך אע״פ שאין בו רימונים הגיעו שלא מכר לו אלא שמא והוא דמתקרי פרדסא (ב״מ קד.). משל לאחד שהיה עובר לפני פרדסו של מלך, ראה חבילה של קוצים וירד ונטלה והציץ המלך וראה אותו התחיל מטמן מפניו א״ל מפני מה אתה מטמן מפני, פועלים הייתי צריך שיקושו אותה, עכשיו שקששת אותה בא וטול שכרך (מד״ר ברלש׳ מד). ויטע אשל בבאר שבע וכו׳ אשל, פרדס, שאל מה תשאל, תאנים וענבים ורמונים (ר׳ יהודה, שם שם כד). למלך שהיה לו פרדס נטוע שורה של תאנים ושל גפנים ושל רמונים ושל תפוחים ומסר לארים והלך לו, לאחר ימים בא המלך והציץ בפרדס לידע מה עשה ומצאו מלא חוחין ודרדרין הביא קצצים לקוצו והציץ באותן החוחין וראה בו שושנה אחת של ורד, נטלה והריח בה ושבת נפשו עליה, אמר המלך בשביל

[1] [בכר (לקוטים מספר המספיק לתנחום ירושלמי, 144) מעיר על הבטוי עור הפרדי שתנחום מביא בשם הרמב״ם בכתאב אלכאפי ערך עור וערך פרד במשמ׳ העור שהנפח חוגרו לפניו על חזהו ועל רגליו להסיר מעליו את הניצוצות. את מקום הבטוי הנ״ל ברמב״ם לא מצא בכר, ואולי הוא באחד מכתביו שאינם בידינו היום. ולא נמצאה מלת פרדי במשמ׳ נפח לא בעבר׳ ולא בערב׳, ואולי טעות היא וכונת הרמב״ם לעור הנקרא פדרי a) בערב׳, הוא עור היעלים, chamois בלעז, ולא ידיע אם כון תנחום לדעת הרמב״ם באמרו שזה עור שהשתמשו בו הנפחים.]

[2] [בתנחו׳ נדפס: פדרנית, אבל הערוך (ערך פרס) מביא בשם ילמדנו את הגרסה פרסנית, נ״א פרדנית, נ״א נפקנית.]

[3] [מן הפרס׳ הקדומה פַּירִדֵּז, שמשמעותה בעקר גדר מקיפה, ומעין זאת אף משמ׳ המלה הרומית hortus שתמורתה Garten, jardin, garden וכדו׳ בלשונות ארופה; וכמלה שאולה באה בצורה παράδεισος במשמ׳ גן ואף גן חיות ביוני, וכך תרגמו השבעים גם ויטע יי׳ אלהים גן בעדן (ברלש׳ ב ח): παράδεισον ἐν Ἔδεν. ומכאן גם שם הגן Paradies, paradise בלשונות המערב; ובערב׳ נשמעה הצורה פַּרַאדִיס b) כמ״ר ונוספה לה צורת מ״י פִּרְדּוֹס c) במשמ׳ גן, עמק פורה ואף גן־עדן. ונראה שהמלה עברה לעבר׳ דרך הבבלית המאחרת, שגם שם נמצאה בצורה פַּרְדִּיס, והארמ׳; וכן בארמ׳ של התרגומים ובסיר׳ פרדיסא. בשני המקומות שבמקרא מדבר במיוחד על גנות ופרדסים שנטוע בהם עץ כל פרי או על פרדס רמונים. ועל כן מגדיר הראב״ע: והגן יש בו אילנים רבים ממינים רבים והפרדס הוא ממין אחד, ע״כ. אמנם בתו״מ נזכרים בפרוש אף פרדסים שיש בהם מינים שונים כגון תאנים גפנים רמונים וגם תפוחים. ור״י בדרשי (הפרדס הקד׳, חולה״מ ג) אומר: כי הפרדס קטן לעולם מן הגן ויעשוהו בעליו לטייל לבד לא להרויח ממנו מנטעיו, ע״כ. והיום נוהגים לקרא כך בפרט את הפרדס של תפוחי הזהב ואף נגזרו מכאן שמות: פַּרְדְּסָן, בעל פרדס, פַּרְדְּסָנוּת, עסקו של הפרדסן.]

a) فدري b) فراديس c) فردوس

שושנה זו ינצל כל הפרדס (רבי עזריה בשם ר' יהודה ב"ר סימון, שם ויקר' כג). למלך שהיה לו פרדס נתנו לארים והיה בתוך אותו פרדס אילן אחד של סם חיים ואילן אחד של סם המות, אמר הארים אני אעבוד ואשלים ומה שהמלך רוצה לעשות לו בפרדסו יעשה (שם במדי' יח). — ובסהס"א: אחר כן צוה הימן להוליך להם לפרדס מעדנים ויאכלו וישתו תחת הגפנים (רס"ע פלקירא, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, ע). והנה הוא הולך בזה המדבר בעצמו והנה נבקעו נהרות ומעינים ובו פרדסים וגנים בכל מיני האילנות (הוא, המבקש, כג). ובראותו יופי המקום וחמדתו ונעמו ותכונתו וכו' ודשאיו ופרדסיו והדסיו ואיליו וצבאיו שמח שמחה גדולה (ר"י זבארה, שעשועים ב, דודזון, 21). משל העולם אצל כתות האנשים כפרדס נאה ונהג בעליו שישקהו בכל יום פעם אחת וכו' ויום אחד הלך בעל הפרדס לעסקיו וצוה בנו שישקה הגן (ידעיה בדרשי, הפרדס א, 4, אוצה"ס ג). — ואמר המשורר: דודי לכה אתי לערוגת רעננים לשתות בת כרם לקיל הורים עם יונים, ונהי בתוך פרדס לחיך חונים לרעות בגנים וללקוט שושנים (ר"מ דרעי הקראי, לקו"ק כא). — *ובמליצה: ארבעה נכנסו לפרדס בן עזאי ובן זומא, אחר ורבי עקיבא, בן עזאי הציץ ומת וכו' בן זומא הציץ ונפגע וכו' אחר הציץ וקיצץ את הנטיעות וכו' ר' עקיבא נכנס בשלום ויצא בשלום (תוספתי חגי' ב ג; ומענין זה ירוש' שם ב א, בבלי שם יד:). — ובסהס"א: ועניני ארבעה פרקים אלו וכו' הם שחכמים הראשונים קוראין אותו פרדס כמו שאמרו ארבעה נכנסו לפרדס וכו' ואני אומר שאין ראוי לטייל בפרדס אלא מי שנתמלא כריסו לחם ובשר וכו' (רמב"ם, יסודי התורה ד יג). ואפשר שהדורות השלשה שהזכיר אחר זה הוא לרמוז על שליש כתות מהנכנסים לפרדס ונכשלים בו (ר"י אכטולי, מלמד התלמידים, ברא', ד:). — ב) *ור"ת פרד"ס פשט, רמז, דרוש, סוד [1]): והנה ארבעה המה בחינות התורה וסימנם פרד"ס סו"ד דר"ש רמ"ז פש"ט (אלשיך לאיוב כח טז). צריך שיעסוק בתורה פשט רמז דרוש סוד סימנו פרד"ס (ר"מ פאפירש, אור הישר עמוד התורה ט, בסדור תפלה למשה לר"מ קורדווירו). — ומצוי בספרי דרוש וקבלה.

1) [עפ"י הזהר: פשטין ראיות דרשות סודות (זהר ח"ג, קי.). פשטא דרשא רמז רזין סתימין (שם שם רב.). ועי' בכר, ZAW XIII, עמ' 262.]

*פַּרְדֵּס, סעי', פַּרְדֵּס, ביני' מְפַרְדֵּס, — נרמז בדרך פרד"ס, ואמר הפיטן: ידע רמז הקודות לעם מעפר ומהדם, כתב הסתר אסתיר ומור דרור [1]) מפורדס (תנחם ברי מכיר, אדם בקום, סליח' תענ' אסתר).

*פַּרְדֵּסִי, ת"ז, — דבר השיך לפרדס, הגדל בפרדס: זיתים נחלקו לפרדסי ומדברי (ס' המספיק לר' יצחק הישראלי). כאשר ימצא עובד האדמה אילן שפריו טוב במדבר ומעתיקו אל אדמה נעבדת, מטבעה שיצליח בה בשרש ההוא ומגדלו שם וישוב פרדסי אחר שהיה מדברי (ר"י א"ת, כוזרי ב יד). וענין שם לווי שם מחובר למקום כמו שנאמר במיני העשבים הנהרי והפרדסי והמדברי (פי' התפסי' להרמב"ם, נגע' יד ו). והצמח כלו ממנו ביתי וממנו פרדסי וממנו מדברי (קלונימוס בן קלונ'. הלמחים, מיוחס לאריסטו). יש מהם (מהצמחים) גניי ויש מהם מדבריי ויש מהם פרדסי ויש הרריי ויש ימיי ויש אגמיי (רסב"ל דוכן, מגן הבות חלק יעקב ג).

פרה, ממנו א. פָּרָה, *פרוי, פְּרִי, *פְּרִיָּה, *פִּרְיוֹן, פֹּרֶת.

א. **פָּרָה** [1]), פעי"; פָּרוּ, פְּרִינוּ. פְּרִיתֶם. פֹּרֶה, פֹּרִיָּה, פְּרֵה פְּרוּ, תִּפְרֶה, יִפְרֶה, יִפְרוּ, — פָּרָה הצמח, עשה פרי, Frucht tragen; porter des fruits; to bear fruit: פן יש בכם שרש פֹּרֶה ראש ולענה (דבר' כט

1) [עפ"י דברי התלמיד: אסתר מן התורה מנין ואנכי הסתר הסתיר. מרדכי מן התורה מנין דכתיב מר דרור ומתרגמינן מירא דכיא (חולין ע:).]

2) [בארמ' פרא, פרי, וכן בכושי פְּרֵי, והשם פְּרִי נמצא בכתיב פר אף בכתבות כנעניות ובאוגרית': יבל ארץ ופר עצם (יבול ארץ ופרי עצים) (גינזברג, כתבי אוגרית, 48), וכן אפשר לראות שם זה באשורי פִּרְא, פִּרְא, פִּר, במשמ' פרי הבטן. ומכאן ברור שהפעל נגזר מן השם, שהוא בלבד משתף לרב הלשונות השמיות. ואפשר שהשם בצורת הרבוי פֵּרוֹת שיך בעקר לשרש יפר, ופר הנמצא בערבי a) במשמ' היה הרבה, רבה; אך לא צדק פּרת (Etym. Stud, 12 וכו') שרצה להפריד בין פעל ששרשו פרו (ושהוא מקביל אל ופר רע־בי) במשמ' רבה, ובין פרה שעקרו פרי במשמ' עשה פרי.]

a) وفر

יח). ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה[1] (ישע' יא א). על שדים ספדים על שדי חמד על גפן פריה (שם לב יב). אמך כגפן בדמך על מים שתולה פריה וענפה היתה ממים רבים (יחזק' יט י). אשתך כגפן פריה בירכתי ביתך בניך כשתלי זיתים סביב לשלחנך (תהל' קכח ג). — ועי' גם פרת. — פריה במשמ' עץ פרה: ונשאר בו עללות כנקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר ארבעה חמשה בסעפיה פריה[2] נאם יי' אלהי ישראל (ישע' יז ו). — ובהשאלה על בעלי חיים, אדם ובהמה: כי עתה הרחיב יי' לנו ופרינו בארץ (ברא' כו כב). מעט מעט אגרשנו (את החוי, הכנעני וכו') מלפניך עד אשר תפרה ונחלת את הארץ (שמות כג ל). — פרה ורבה: ויברך אותם אלהים לאמר פרו ורבו ומלאו את המים בימים והעוף ירב בארץ (ברא' א כב). ויברך אתם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה (שם שם כח). ושרצו בארץ ופרו ורבו על הארץ (שם ח יז). ואתם פרו ורבו שרצו בא״ץ ורבו בה (שם ט ז). ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך (שם לה יא). וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גשן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד (שם מז כז). והיה כי תרבו ופריתם בארץ בימים ההמה וכו' (ירמ' ג טז). ואני אקבץ את שארית צאני מכל הארצות אשר הדחתי אתם שם והשבתי אתהן על נוהן ופרו ורבו (שם כג ג). והרביתי עליכם אדם ובהמה ורבו ופרו (יחזק' לו יא). — ובהשאלה על ישע וצדקה: הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד (ישע' מה ח). — ואמר בן־סירא: אל תתאוה תואר נערי שוא ואל תשמח בבני עולה וגם אם פרו אל תבע בם אם אין אתם יראת יי' (ב״ס גני' טז א-ב). — ובתו״מ: יכול הוא לישא אשה אחרת ולפרות ולרבות הימנה (סוט' ד ג). פרו ורבי כתרגגולים (גיט' כז.). והנהר הרביעי הוא פרת זה אדום שהיפירה והיצירה לע״למו, פרת שפרת ורבת מברכתו של זקן (מד״ר ברא' ט ז). —וביני *פרה, מ״ר פרין, פרות: אוכלין ושותין (השדים) כבני אדם, פרין ורבין כבני אדם ומתים כבני אדם (ת״כ, חגי' טז.). פרת שפרה ורבה עד שעיברין אותו בספינות. פרת שמימיו פרין ורבין (ר' יודן, מד״ר ברא' טז). ויאמר למך לנשיו וכו' תבען לתשמיש אמרו לו למחר מבול בא, נשמע לך ונהיה פרות ורבות למארה (ר״י בר' סימון, שם שם כג). כך נח. צא מן התיבה, ולא קיבל עליו לצאת, אמר אצא ואהא פרה ורבה למארה (שם שם לד). כשם שהמטה אינה אלא לפריה ורביה, כך כל מה שהיה בבי' המקדש היה פרה ורבה (שם במד' יא). כיצד היו ישראל פרין ורבין, היה אדם משיא בנו וכו' עד שהוא רואה בנים לבניו (שם איכה א, רבתי בגוים) — ובספה״א: גמזיות של הקדש פי' הן נצרים הפרים משרשי אילנות (ר״ח, פסח' נו:). ומפני שישחקו (השנים) בלעיסה הן פרין וגדלין תמיד (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד א). — ואמר הפיטן: עזרוני כהני שבט שלישי על מלכות שלישית, פרת פרתה וניתן לה ארכה (קטע פיוט מרקע״ג, סעדיאנה לשכטר, 50). שורש פורה שרשת ונחל נובע יבשת הרצחת וגם ירשת וכל דבר לא יכחד מן המלך (רשב״ע, מי כמוך, איגר 230). — ואמר המשורר: ולכן אל תתרע אשר מוסר יפרע והרוחות יזרע וסופות לו פורים (דונש, דעה לבי, חבו על מנחם, 1). וגפן בעלת כנף וסרחת ופרית קצירים לה אלי מים ובתהמות ובנשיה אשר נותרה ימי חרף וזרע מפרי עריה התמאם (ר״ש הנגיד, הבמות פליליה, על מות רב האי, ברודי, 11). היה יקותיאל כזית רענן או כארזים בלבנון פרו (רשב״ג, בימי יקותיאל, ברודי, 17).

—הפע', הפרתי, הפריתי, יפר, הפרני, מפרך, יפרך, — עשה שיפרה, שיוליד בנים: והפרתי אתך במאד מאד ונתתיך לגוים (ברא' יז ו). הנה ברכתי אתו והפריתי אתו והרביתי אתו במאד מאד שנים עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדול (שם שם כ). ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים (שם כח ג.) כי הפרני אלהים בארץ עניי (שם מא נב). הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים (שם מח ד). ופניתי אליכם והפרתי אתכם והרבתי אתכם (ויקר' כו ט). ויפר את עמו מאד ויעצמהו מצריו (תהל' קה כד). —ועי' פרא. — ובתו״מ במשמ' גרם לכח פריה: שדגים קטנים מפרין ומרבין ומברין כל גופו

---

1) [יש גורסים: יפרח, ועי' ZAW XVIII, עמ' 345.]

2) [יש קוראים: בסעפי הפריה.]

של אדם (רב, ברכ׳ מ.) [1]. — ובסהמ״א: שלח הקב״ה מגפה בצאנו של לבן באותו היום שהניחו יעקב ונשתיירו מעט מהרבה כדי להפרות צאן לב על ידו (ברא״ר רבתי, אלבק, 129). על פרי גודל לבב מלך אשור, על אשר הפרה והרבה גודל לבב מלך אשור להתהלל בכחו על שקר (רש״י, ישע׳ י יב). ויבטח על הבורא יתברך להפרותה (את האדמה) ולשמרה מן הפגעים ותרבה תבואתה (ר״י א״ת, חו״ה, הבטחון ד). — *וכמו קל: לא יתן פריו, כשהוא מפרה משיר פירותיו (רש״י, ויקר׳ כו כ).

ב. **פָּרָה** [2], ש״נ. כבי פָּרָתוֹ, מ״ר פָּרוֹת — נקבה מן פַּר, הנקבה מן הבקר, cow; vache; Kuh: פָּרוֹת ארבעים ופרים עשרה (ברא״ש לב יו). והנה מן היאר עלת שבע פָּרוֹת יפות מראה ובריאת בשר ותרעינה באחו (שם מא ב). ופָרה ודב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן (ישע׳ יא ז). שורו עבר ולא יגעל תפלט פָּרתוֹ ולא תשכל (איוב כא י). — פָּרָה אֲדֻמָּה, פרה אדמה ששרפו אותה ובאפרה טהרו את הטמאים: דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פָּרה אדמה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עָליה על וכו׳ (במדי יט ב). — ועי׳ אָדֹם. — פָּרוֹת עָלוֹת, מיניקות: ועתה קחו ועשו עגלה חדשה אחת ושתי פָּרוֹת עלות אשר לא עלה עליהם על ואסרתם את הפרות בעגלה והשיבתם בניהם מאחריהם הביתה (ש״א ו ז) — פָּרָה סוֹרֵרָה: כי כְּפָרָה סררה סרר ישראל עתה ירעם יי׳ ככבש במרחב (הוש׳ ד יו). — ובהשאלה, בכנוי לאשה שמנה, אוהבת תפנוקים: שמעו הדבר הזה פָּרוֹת הבשן אשר בהר שמרון, העשקות דלים הרצצות אביונים האמרות לאדניהם הביאה ונשתה (עמו׳ ד א). —ובתוי״מ: בית שמאי אומרים לא ימכור לו (להחשיד על השביעית) פרה חורשת בשביעית ובית הלל מתירין מפני שהוא יכיל לשחטה (שביע׳ ה ח). אין חמור יוצא במרדעת וכו׳ ואין העגל יוצא בגימון ולא פרה בעור הקופד ולא ברצועה שבין קרניה (שבת ה ד). שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה בצדה ואין ידוע אם עד שלא נגחה ילדה אם משנגחה ילדה משלם חצי נזק לפרה ורביע נזק לולד (ב״ק ה א). השוכר פרה מחבירו והשאילה לאחר ומתה כדרכה ישבע השוכר שמתה כדרכה והשואל ישלם לשוכר אמר רבי יוסי כיצד הלה עושה סחורה בפרתו של חבירו אלא תחזור פרה לבעלים (ב״מ ג ב). איזו היא אבידה מצא חמור או פרה רועין בדרך אין זו אבידה, חמיר וכליו הפוכי פרה רצה בין הכרמים הרי זו אבידה (שם ב ט). שמין פרה וחמור וכל דבר שדרכו לעשות ולאכול למחצה (שם ה ה). רבי אליעזר אומר עגלה (ערופה) בת שנתה ופרה (אדומה) בת שתים וחכמים אומרים עגלה בת שתים ופרה בת שלש או בת ארבע, רבי מאיר אומר אף בת חמש כשרה הזקנה וכו׳ (פרה א א). פרה (אדומה) שקרניה וטלפיה שחורים יגוד, גלגל העין והשינים והלשון אינם פוסלין בפרה (שם ב ב). גמר מלהזות, קינח את ידו בגופה של פרה (שם ג ט). השורף פרה ופרים ותמשלח את השעיר מטמא בגדים פרה ופרים ושעיר המשתלח עצמן אינן מטמאין בגדים (שם ח ג). פרת כהן שהיית שומה אצל ישראל וילדה בכור, בכור לכהן דברי ר׳ יהודה, וחכמים אוסרים בכור לשניהם, אמר להם רבי יהודה אתם מודים בפירות שדה שהן שלו, אמרו לו אם שדה גופה שלו פרת גופה לשניהם, אם פרה היתה גופה שלו, בכור לכהן (תוספתי דמאי ז י). המוכר פרה לחבירו על מנת שיש בה מומין ואמר לו נגרנית היא, נשכנית היא, בעטנית היא, רבצנית היא וכו׳ (שם ב״ב ד ו). ג׳ שמות יש לו, מרדע, דרבן ומלמד, מרדע שהוא מורה דיעה בפרה, דרבן שהוא משרה בינה בפרה, מלמד שהוא מלמד את הפרה לחרוש בשביל ליתן חיים לבעליה (ירוש׳ סנה׳ י א). אם לפרתו עושה אדם דרבן, ליצרו הרע שהוא מעבירו מחיי העולם הזה ומחיי העולם הבא על אחת כמה וכמה (רבי תנחו׳ בר חנינה, שם שם). עם בזהוא חורש בתוך חצי שדהו שקעה פרתו ונשברה, ירד להעלותה וכו׳ ומצא פימא, אמר לטובתי נשברה רגל פרתי (שם הורי׳ ג ז). —ואמר הפיטן: יבא אפר פרה להלבין טנוף בן פרה (כ״א קליר, אזורה ומפרסה, קרוב׳ פרס). לחג

---

[1] [בספרי (דברי ו) ובמדי״ר (ברא״ר ט:): נהר פרת שמפרה והולך עד שכלה מגרפה לגרפו, ע״כ. אך הנוסח הנכון: מתפרת (כמו במדה״ג, דבר׳), או כמו נ״א (במד״ר): שמפריד. ועי׳ פְּרָת.]

[2] [עי׳ בהערה לערך פר ולערך פֹּרָת, ובכתבי אוגרית (גינזברג, 64): יאהב עגלת בדבר (כלו׳: בַּדֹּבֶר) פרת בשר (בשדה) וכו׳.]

וכריה ומלאכי נגלה, ולהם אל במהזה גלה, קץ זמן פרה ועגלה (הוא אלילי עם, שם). — *פָּרָה, שם מסכת בסדר טהרות הדנה בהלכות פרה אדומה. —*פְּרַת חַטָּאת, במשמ׳ פרה אדֻמה: פרת חטאת המעוברת כשרה (רבי אליעזר, פרה ב א). פרת חטאת ששחטה שלא לשמה וכו׳ פסולה (שם ד א). — ״פָּרַת הַיָּם, Seekuh; vache marine; sea-cow: פרת הים (זעע קוה) דומת בתארה להתנין הגדול (וואל־פיש) ראשה מרובע, ארכה לפעמים כ״ג רגל, משקלה ה׳ אלפים ליטראות בערך, עורה עב מאד ורובו קרח ובשרה מעדנים (כ״ם בלוך, שבילי עולם ג, ו.). — ״קַרְנֵי פָרָה, שם טעם מטעמי המקרא שסימנו דומה לקרני פרה: ונקרא פזר גדול ונקרא קרני פרה (הורית הקורא דרכנבורג, 77). קרני פרה מניף בשתי אצבעותיו למעלה (שם 108).

״פֵּ־ךְה, פירה, ש״נ, —כמו חֲפַרְפֵּרָה [1]): ושניהם (חפרפרות ועטלפים) בריה שאין לה עינים אלא שמין הפירות והיא האישות משכנה בחפירה עמוקה בעפר להיות בעפר יסודה והעטלף תעוף באויר שיסודה מן האויר ויש לה חפירה ג״ב בארץ (הגר״א, באור ישעי׳ ב כ).

פֶּרֶה, עי׳ פֶּרֶא.

״פֵּרוּד, ש״ז, — שה״פ מן א. פָּרַד, א) מעשה המפריד בין דבר לדבר ובין אדם לאדם, הפרדה, Trennung, Teilung; separation, division: ומהם מי שאמר שהם (היסודות) ששה והם יסודות הארבעה הנזכרים והחיבור והפירוד (ס׳ היסודות לר״י הישראלי, סג). ואופן המפריש לשוכני הקו השוה נפרד בעינינו משאר אופנים המפרישים וכו׳ והפירוד הזה הוא שכל האופנים והעגולות וכו׳ נחלקות באופן המפריש הזה לשני חלקים שוים וכו׳ (ראב״ח הנשיא, צורת הארץ, ו). והזוית השטוחה היא פרוד שני קום שנפגשו על נקידה אחת ונפרדו מעליה לשני צדדין שאינו על נוכח אחד (הוא, המשיחה והתשברת א, 8). וכיון שנתברר שאינו גוף וגוייה יתברר שלא יארע לו אחד ממאורעות הגופות לא חיבור ולא פירוד וכו׳ (רמב״ם, יסודי התורה א יא). שההויה אצלם (אצל המדברים) הוא הקבוץ וההפסד הוא הפרוד ולא יקראוהו הפסד אבל יאמרו ההויה הוא קבוץ ופרוד ותנועה ונוח (ר״ם א״ת, מו״נ א עג). ואמנם לפי דעת הפלוסופים לא יאמינו שהקו מורכב מנקודות והשטח מקוים והגוף משטחים ואם יבדיל בהם הפלוסוף הוא על צד ההתר לא על צד החלוק והפרוד (ר׳ אהרן הקראי, עץ חיים 7). מציאות הדק לפי דעת אנשי המחקר אינה רק מושכלת שהרי על דרך החליק והפרוד יגיע אל החלק שאינו מתחלק (שם שם). —ואמר הפיטן: קנינך עזוז וגבור ופרוד וחבור באונך (ר״ל בן גיאת, קנינך ארבע יסודות, סעה״ם 20). בלי ערך בלי דמיון בלי שנוי והתמורה, בלי חבור בלי פירוד גדול כח והגבורה (אדון עולם, נוסח ספרד). — ב) מצד האדם הנפרד מחברו: ואנשקה לכל רעי ואבכה עליהם ובצלעי גחלי פרודי ועל פני מי נחליהם (ר״י זבארה, שעשועים ב, דודזון, 35). ושתו עלי ציצים וקול סיסים לשיר עלי טוב הזמן חברו יין ברמעתי עלי פרוד רעים וכפני אהבים חפרו (ר״ם הנגיד, הנה ימי הקר, שם 33). לבבי קץ ומאס את יריבו והוניחו ולא שמע בקולו, ואיך יריב אשר המס לבבו יקוד פרוד וכחסן אכלו, ומוכיחו עלי דמעו ישלח כאב פרוד אלהים לך ולא לו (הוא, לבבי קץ, גרודי 68). ויונה על אביר תקונן עלי פרוד אחיתה אשר נדה ותהמה כהמיהי (רשב״ג, ידידי שעו, גרודי, 26). לפרודך ידיד נפשי שמואל אני נבהל ורעיוני חרדים, למען יום נדד נשאר לבבי והיה עם לבבך לאחדים (הוא אהה לי מזמן, שם 29). הה לבב עזב בציק פרוד ינתקו חוטיו (ראב״ע, מגדול אמון, כהנא א 53). הה לפרוד הנחילני נחלת יגון ומגנה, דוד ידעתיו מלפנים חק אהבים לא ישנה (היא, בעלי ביני, שם 55). איה על מפקדי אוי כי בא עת אידו, יקלל ייפ פרודו יקבהו ארורי יום (היא, האספו מסכילים שם 136). ימי פרודך מה ארכו לי כאלו נתקעה שמש בסיון ואולם הזמן בא בין שנינו ויצא הנדד אתי לשטן (יצחק אבן עזרא, פניני שיר, שם 161). יפתח אל ידי חברה ויקפץ ידי פרוד אשר כיום פשטן, וישיבו ימי חרפי כקדם ואז אשא עון פשען וחוטן (היא, שם שם 162). הורש לבבי מצלעי כי ביום בכיי לפרודי טרדו דלף, אולי ישיבוהו למורשיו מעט שירים ורון יביא לשר האלף (ר״י זבארה, שעשועים, הקד׳, דודזון, 6). ומה עלמה בעין חשוק ראותה ואביה בתיכה עת יהי רד, תהי דומה לעין הושק נגפו חלי פרוד ונשאר נד ונפרד (לקוטי קדמוניות סג). בפרוד

[1]) [עי׳ שם הערה.]

את וסור רע ונוד נום ורוב חולי ועוצם המצרות, ואיבה יהי לו לב וכל אל סבבוהו ועליו נאגרות (ד"ס של יהודי מלריס וח"י 3, יעקב מן, 15). — ובקבלה, עולם הפרוד: חלק האצילות והיא נשמה נקראה בשם אלקות וחלק הב' אינם אלוקית ונקראי' עולם הפירוד (רמח"ל, חוקר ומקבל, 2).

פְּרוּדָה, עי' פְּרֻדָה, ועי' א. פֶּרֶד, ביני פָּעוּ.

*__פֵּרוּדִי__, ת"ז, — מְפֹרָד, מתפרד: החלוקה הצרופית ולא החלוקה הפרודית (מאמר במערכה לר' משה בן יוסף כג'אדם).

*__פַּרְוָה__, ס"נ, בֵּית הַפַּרְוָה, לשכת בית הפרוה, לשכת הפרוה, שם אחת הלשכות בבית המקדש[1]: הביאוהו (את הכהן הגדול) לבית הפרוה ובקודש היתה, פרסו סדין של בוץ בינו לבין העם וכו' (יומא ג ו). שש לשכות היו בעזרה שלש בצפון ושלש בדרום, שבצפון לשכת המלח לשכת הפרוה לשכת המדיחין וכו' לשכת הפרוה שם היו מולחין עורות קדשים ועל גגה היה בית הטבילה לכהן גדול ביום הכפורים, לשכת המדיחין שם היו מדיחין קרבי הקדשים ומשם מסבה עולה לגג בית הפרוה (מדות ה ג). בראשונה היו מכניסין עורות קדשים ללשכת בית הפרוה והיו מחלקין אותן בערבין לכל בית אב שבאותו היום (תוספתי זבח' יא טז). ורהיץ בשרו במים במקום קדוש, בלשכת בית הפרוה (ספרא ויס, אחרי פרק ו). — ואמר הפיטן: חש (כה"ג) לגג פרוה לבית טבילת קדש (יוסי בן יוסי, אתה כוננת עולם ברב חסד, עבודת יוה"כ, מחז' איטל' 3, רטו). נסך מנהו בשיר מופלא עלי עשור ועלי נבל בנצח ירוין ולא ישלה לפרוה ויקדש וירחץ צח (רסע"ג, באלכי ילדקו, עבוד' יוה"כ, קובץ מע"י גאו' 3, 15). חמש טבילות ועשי' קדושים טובל ומסתפיג בו ביום כולו בקודש בית הפרוה חוץ מן הראשונה שהיתה בחול על גבי שער המים (עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. עמ' 114). שאין לנו לא תאב לשכת כהן בה להפנות וכו' לא כבוד פרווה לטבילת אחת בשנה וכו' (שם, 187).

פְּרָזִי, ת"ז, מ"ר פְּרָזִים, — א) כמו פְּרָזִי, היושב בעיר שאינה מקפת חומה: על כן היהודים הפרוזים[1] היושבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב (אסתר ט יט). — ובתו"מ: פרוז היה באותה שעה (ר' פינחס, ירוש' מגי' ג ג). דפרוז בן יומו נקרא פרוז (בבלי שם יט.). ב) *ובמשמ' עיר מערי הַפְּרָזִי, עיר שאינה מקפת חומה: מערי הפרזי, פרוזות ופתוחות בלא חומה (רש"י, דבר' ג ה). עיר שאין לה חומה ומתוך כך ישיבתה נפוץ ופרוז ומרוחקין משכונה לשכינה (הוא, מגי' ב:, ד"ה הפרזים). — ג) *ובתורת ההגיון, משפט סתמי שאינו נגדר בהקף, judicium indeterminatum: ואם לא תתחבר לנושא של גזרה חומה כלל כאמרנו האדם כותב נקרא זו הגזרה סתמית, ר"ל שהיא פרוזה[2] ולא נקשרה בחומה וכו' ויהיה חלקי הגזרות ששה בהכרח, או מחייבת כללית או שוללת כללית או מחייבת פרטית או שוללת פרטית או פרוזה[2] או אישית (אמיעוז הרופא, תרג' מלות ההגיון 3, בס' היובל להרמן כהן).

*__פְּ-רָז__[3], ס"ז, —ראש פרוז, כמו ראש פרזים: סרסור זרוז מרץ ראש פרוז הרץ סלול שלום ותריש (שלמה הבבלי, אור ישע, יול' א' פסח).

*__פֵּרוּט__, ס"ז, —שה"פ מן ב. פֵּרֵט, פעלת הַפּוֹרֵט מעות: הרי שהיה דינר זהב שוה כ"ד דינרי כסף

---

[1]) [לפי הנאמר בכמה מקורות שהיו מכניסים (נ"א: מניחים) עורות קדשים בלשכת בית הפרוה, אין כל קשי לבאר פַּרְוָה במשמ' פרוה[a]) בערבי שהיא אדרת עור, Pelz; fourrure; fur, ובמשמ' זו נוהגת המלה בדבור היום. אך כבר אמוראי בבל לא הבינו את המלה והעתיקי לכאן את ההערה הלשונית שעקר כונתה כנראה למלה פרוה אחרת בארמי' ולא בעברי': מאי פרווה אמגושי (יומא לה.), ואולם אותו שריד של באורי מלים קדומים מובא גם לשם העוף פרוא בארמ': פרוא אסיר וסימנך פרוא אמגושא (חול' סב:). כי כן נהגו עורכי התלמוד להביא הערות בלשניות על מלים גם שלא במקום הצרך, ועי' לשוננו יא (עמ' 264 וכו') על הערות התלמוד בפרוש המלה משכוכית. וכן היו שפרשו פרוה כשם עצם פרטי, ואינו נראה. ובתשובות הגאונים מהגניזה (גינצבורג 3, 183): וששאלת אם פרווה פירוש פקידם לסילטן, צ"ל אספרווה במקום אם פרווה, והכוונה למה שנא' בכתוב (ג:): אספרווא דיריה בשלישי קאתו.]

a) فروة

[1]) [כך הכתיב, והקרי: הַפְּרָזִים.]

[2]) [כתרג' ר"מ א"ת: סתום.]

[3]) [כך מנק' במחז' אשכנ' בדגמה המובאת כאן. [illegible] איטלי' (3, קיב.) מנק' פְּרוֹז.]

ובפרטה בבי או בב"ח שזו היא שתית בשיה ממש חרי מקח הפירוט קיים (לבוש חו"מ רכז טז).

פְּרוּטָה, ש"נ, — מטבע מעוטת ערך, שהיא אך חלק פרוט של המטבע הגדולה[1] Kleingeld, kleine Münze; (petite) monnaie; change, small coin: האשה נקנית וכו' בפרוטה וכו' וכמה היא פרוטה אחד משמונה באיסר האיטלקי (קידוש' א א). נתן לו שתי פרוטות אמר לו הבא לי ארוג והלך והביא לו בפרוטה אתרוג ובפרוטה רמון שניהם מעלו (מעילי ו ד). פרוטה של הקדש שנפלה לתוך הכים או שאמר פרוטה בכים זה הקדש כיון שהוציא את הראשונה מעל דברי ר"ע וחכ"א עד שיוציא את כל הכים (שם שם ו). ויניקהו דבש מסלע (ושמן מחלמיש צור) אלו מציקים שהחזיקו בה בארץ ישראל והם קשים להוציא מהם פרוטה בציר (ספרי דברי שיז). נסמכין על שיתופי חצירות בשבת הראשונה מדוחק, ר' יוסה בירבי בון בשם רב יהודה כדון אנשי בר דליה שאינן מפקידין על פרוטתן (ירוש' ערוב' ו). שכן עני חופר גומא להצניע בה פרוטותיו (ר' ירמיה, שבת קב:). דילמא אידי ואידי בפרוטות[2] שנו דליכא עלייהו טבעא (עולא, ב"מ מו.). א"ר כהנא זאת אומרת אין אונאה לפרוטות ולוי אמר יש אונאה לפרוטות (שם נה.). מאי דכתיב וילבש צדקה בשריון לומר לך מה שריון זה כל קליפה וקליפה מצטרפת לשריון גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול, רבי חנינא אמר מהכא וכבגד עדים כל צדקותינו מה בגד זה כל נימא וניסא מצטרפת לבגד גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול (ב"ב ט:). כל הנותן פרוטה לעני, מתברך בו' ברכות (ר' יצחק, שם שם). מאי מעשה ידיו ברכת, אמר רבי שמואל בר רב יצחק כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך (שם טו:). בקטן כגדול תשמעון, אמר ר"ל שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה (סנה' ח.). מי שיש לו פרוטה בתיך כיסו יריצנה לחנווני (ר' יוחנן, חול' פד.). כל מי שנותן פרוטה לעני הקב"ה נותן לו פרוטות (רבי פנחס בשם רבי ראובן, מד"ר ויקר' לד). — חצי פרוטה: נהנה בכהצי פרוטה ופגם בכחצי פרוטה וכו' הרי זה לא מעל (מעילי ה ב). איוב וותרן בממונו היה, מנהגו של עולם נותן חצי פרוטה לחנוני, איוב ויתרה משלו (ר' אבא בר שמואל, ב"ב טו:). — שוה פרוטה: חמש פרוטות הן, ההודאה שוה פרוטה והאשה מתקדשת בשוה פרוטה והנהנה בשוה פרוטה מן ההקדש מעל והמוצא שוה פרוטה חייב להכריז והגוזל את חבירו שוה פרוטה ונשבע לו יוליכנו אחריו אפילו למדי (ב"מ ד ז). „כל מי שהוא גוזל את חבירו שוה פרוטה מעלין עליו כאילו הורגו (ר' יוחנן, מד"ר ויקר' כב). — פחות משוה פרוטה: בן נח נהרג על פחות משוה פרוטה (ר' חייא בר אבא בשם רבי יוחנן, ערוב' סב.). — ופרוטה במשמ' כסף, מעות, בכלל: ד' פרוטות אין בהן סימן ברכה לעולם, שכר כותבין ושכר מתורגמנין ושכר יתומין ומעות הבאות ממדינת הים (ת"ר, פסח' נ:). אין בן דוד בא עד שתכלה פרוטה מן הכים (ת"ר, סנה' צז.). לשעבר היתה פרוטה מצויה והיה אדם מתאוה לשמוע דבר משנה והלכה ותלמוד ועכשיו שאין הפרוטה מצויה וביותר שהן חולים מן השעבוד אין מבקשין לשמוע אלא דבר ברכות ונחמות (ר' לוי, מד"ר שה"ש, סמוכי באשישות). — פרוטה קטנה: מנין לפרוטות קטנות שהן מצטרפות לחשבון מרובה ת"ל אחת לאחת למצוא חשבון (ירוש' סוטה א ז). — פרוטה דרב יוסף, שפטור לתת פרוטה של צדקה בעת השבת אבידה מחמת העוסק במצוה: אבל נכסי בעל אבידה אסורין על מחזיר, לא קא מהדר ליה, דקא מהני ליה פרוטה דרב יוסף (רב אשי או רב אסי, נדר' לג:). —ובסהמ"א: מעשה בשטר אחד שהיה כתוב בו שת מאה וחד זווא, שלח לו רב שרביא לאביי שית מאה פשיטי וחד זווא או שית מאה סלעים וחד זוז או שית מאה סל זוזים וזוז, שלח לו בפרוטות אין לספיקה שפרוטות אין כותבין אותו בשטר (הלכות פסוקות לתלמיד רב יהודאי גאון, 53). מעשה בשטר שהיה כתוב בו שש מאות וזוז אחד והרי הדבר ספק אם שש מאות זוז וזוז אחד או שש מאות אסתירא וזוז, אמרו חכמים יטול שש מאות אסתירא וזוז שיד בעל השטר על התחתונה, א"כ למה לא נאמר

---

1) [במשמ' זו בארמ' שבתו"מ פריטא, ועי' ב. פרט.]

2) [כך הגרסה בערוך, ובהוצאות: בפרוטטות.]

שש מאות פרוטה[1]) וזוז, לפי שהפרוטות כולל אותן חסופר זוזין ואחר כך כותבן (רמב"ם, מלוה ולוה כז טו). ואמר לו ראובן לא אין לך פרוטה קטנה עוד שיש לי עדים שבזמן שקניתי ממך היין לא היה שוה כי אם שלשה דינרים (תשו' יעקב אלפסי, פאר הדור קסג). — ואמר המשורר בפתגם: הפרוטה אינה תהלה, וגרה איננה מעלה (עמנואל, מחברת א, 9).

***פְּרוּטִית.** ש"נ, מ"ר פרוטיות, — מין בהמה שנולדה מהרבעת כלאים[2]) עם סוס או חמור: הפרוטיות אסורות והרמך מותר (כלא' ח ה).

***פְּרוֹטְרוֹט,** או פְּרוֹטְרוּט[3]), תוס"ז, — כסף או דבר אחר המנוי פרוט פרוט, פרוטה לפרוטה[4]), : ins einzelne, geteilt; détaillé fractional; אין מחללי כסף ופירות על כסף אלא אם כן יש עמו

1) [בתלמ' (ב"ב קסו:): שית מאה פריטי.]

2) [הפרוטיות נזכרות במשנה אחר כל הנולדים מן הסוס וכל הנולדים מן החמור ולפני הרמך ואדני השדה. ובארו המפרשים שהן מין ממיני הפרדות שאין אפשר לעמוד על סימניהן, ועל כן אסורות הן זע"ז. וקשה לקבל פרוש זה גם מצד הענין, שהרי גם הנולדים מן הסוס וגם הנולדים מן החמור כבר נאמרו, ואם אין לדעת ממי נולדו, מובן שאסורים הם מספק. ומצד הלשון. כלום יקרא שם מיחד לפרדות אלו שאין אנו יודעים ממי נולדו? ובשום כך כנראה כתב הרמב"ם: שם פרוטיות נופל על איזה מין שיהיה מהרבעה מין סוס ומין חמור על איזה דרך שיהערבו, ע"כ. אך זה בנגוד למשנה, המתירה כל בני סוס(ה) וכן כל בני חמור(ה) זה עם זה, ואין בזה אף פרוש למלה פרוטיות, שאינה מתבארת כך משרש פרט להוראותיו ואולם ההמשך: הפרוטיות אסורות והרמך מותר ואדני השדה חיה וכו', מורה שכאן מדבר על מינים יוצאים מן הכלל, ואף על מינים אגדיים שהאמיני במציאותם. ועל כן נראה שגם הפרוטיות הן מין סוס או חמור בלתי רגיל שאמיר על כל פנים עם סוס ועם חמור. ועל כן אפשר שאין כאן מלה שמית, אלא הכונה למלה היוני' πτερωτός בעל כנפים, כפי שהאמיני במציאות סוסים בעלי כנפים. ואו"ה בודאי אסורים עם סוס או חמור רגיל, ועי' בהערה לערך פְּרִינִית.]

3) [המלה היא הכפלה מקצרת של פְּרוּט פְּרוּט, ועל כן נראה שהנקוד הנכון הוא פְּרוֹטְרוּט, וכן בוקסטורף במלונו.]

4) [ואת משמ' המלה, שהיא בעקר ביני פָּעוּ' ולא ש"ז, וכן בארמ' שבתו"ם, ועי' הערה לקמן.]

פרוטרט[1]) (ר' מאיר, תוספת' מע"ש ג י). הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר ואמ' לו הילך מנה ואינו יכול לעמוד על הפרוטרוט אסור, ראה פירות שהוקרו ואמ' לו הילך מנה ויכול לעמוד על הפרוטרוט מותר (שם ב"מ ד יז). המכנס מעות וכו' ר' יוסה בשם רבי לעזר, מה פליגין במכנס פרוטרוט אבל באומר אילו לשקלי כל עמא מודיי שהמותר נדבה, ר' חזקיה ר' ביבי בשם רבי לעזר, מה פליגין במכנס פרוטרוט אבל באומר אילו לשקלי כל עמא מודיי שהמותר הולין (ירוש שקל' ב ג). לשנים שנכנסו לעיר, ביד זה עשתות של זהב וביד זה פרוטרוט, זה שבידו עשתות של זהב אינו מוציא וחיה וזה שבידו פרוטרוט מוציא וחיה (ר' שמואל בריה דרבי יוסי בר רבי בון, שם הורי' ג ז). כאן שבעים ואחד מנה, ואת האלף ושבע מאות וחמשה ושבעים עשה ווים לעמודים, ולא מנאן הכתוב אלא בפרוטרוט[2]), ש"מ מנה של קודש כפול היה (בכורות ה.). פונדיון זה מה טיבו, קילבון לפרוטרוט (שם נ.). משל אדם הולך לקסרין צריך למאה זוז או למאתים זוז הוצאה, אם נוטלן הוא פרוטרוט הן מיגעין אותו ואינו יכול לעמוד בהן אלא מצרפן סלעים והוא פורע ומוציא בכל מקום שירצה (מדרש תנחים הופמן, דברי לג ג). — וחמשה עשר אלף ופרוטרוט, חמשה עשר אלף וע"ד כמה יתידות: בכל ערב תשעה באב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר צאו לחפר צאו לחפר והיו יוצאין וחופרין להן קברות וישנים ובשחר היו עומדין ומוצאין עצמן חסירין חמשה עשר אלף ופרוטרוט[3]) (ירוש תענ' ד יל). לא הסרת דבר, אלא דֶבֶר, שכל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היה מלאך המות מכתת בהן חמשה עשר אלף ופרוטרוט, וכמה היא פרוטרוט. תפ"ט (מדרש תהלים כג, בובר, ק.). — ופריטריט, כמשמ' סכום שאפשר לעמוד עליו בחשבון פריטרוט: דינר זהב פרוטרוט,

1) [נ"א: פראטרוט.]

2) [בירוש' (שקל' א נ"ק) במקום זה בארמ': א"ל והכתיב ואת האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים והיידא לון סלקין שבעים וחד ליטרין ואתעביד ליה פרוטרוט וכו', כלו' במשקל של ליטרין אלה 71 ליטרין ונעשה עוד עודף של כסף פריט.]

3) [במדרש שמואל (לג): בפרוטרוט.]

דינרי זהב אינן פרוטרוט (ר' יעקב בר אבינא, ירוש' שבוע' ו ג). — ובספהמ"א: הייתם אומרים לאחר הוא (משה) ממנה עלינו אלף (דינים) חסר פרוטרוט (מדה"ג דבר' א יד, הסגלה). הפורטים על פי הנבל, מנחם חברו עם ופרט כרסך, ורואה אני את דבריו, שהמשורר על פי כלי זמר מחתך את הדבור בפרוטרוט[1]) הכל לפי נעימות קול הכלי ל־גביה ולהנמיך (רס"י, עמוי ו ה). ואם בא לפרוע תוך הזמן בפרוטרוט דינר דינר אין המלוה יכול לעכב' (טוחו"מ עד ז). — *ומ"ר פְּרוֹטְרוֹטִים: לפיכך לא נכנם בפרוטרוטים אלא י"א איסר אוכל דאמרינן חד איסר מעשר ראשון עיכב שת וכו' ואיסר שלמעשר שני שחילל וט' איסרין חולין נשארו (ר"י בן מלכי צדק, מע"ש ד ח).

*פֵּרוּי, פירוי, ש"ז, —שם"פ מן א. פָּרָה, כמו פְּרִיָּה, פִּרְיוֹן: את מוצא שמדות טובות של הקב"ה בהשפע בפירוי וריבוי, הטוב ברבוי תחסד ברבוי (מד"ר אסתר בסוף).

פַּרְוַיִם, ש"ז במ"ז, פַּרְוָיִם, — זהב פַּרְוַיִם[2]), מין ממיני הזהב; והזהב זהב פַּרְוָיִם (דהי"ב ג ו). — ובתו"מ: שבעה זהבים הן, זהב טוב זהב טהור זהב סגור זהב מופז זהב מזוקק זהב שחוט זהב פרויים (ירוש' יומא ד ד). — *ובלא מלת זהב באותה משמ' ואמר הפיטן: טם ושחטו וקבל הדם הוא בעצמו, ומן לממרס בו שלא יקרש דמו, ירוץ במחתת פרוים קלה למזבח למרומו, יחתה לוחשות במעזבו וחוריד עמו (ראב"ן, אכפרה, סליחי מוסי יוה"כ).

*פֵּרוּךְ, ש"ג, מ"ר פֵּרוּכִים[3]), פירוכין, — גֶּרֶשׂ, גריסים, Graupen; orge perlé; barley groats, ואמר הפיטן: יורה ומלקוש באבם פורכים בח תת באביבים

---

1) [כלו': כאלו פרוט לפרוטות, כשמוש המלה בתו"ם.]

2) [לפי התרגומים הקדומים ולפי דעת רב המפרשים פַּרְוַיִם שם ארץ, ואולי כמו אופיר (אפריקה), ובא בצורת מ"ז ככמה שמות ארצות כגון מצרים, נהרים וכדו'. אך בתו"ם פרשוהו בדרך דרוש: אדים דומה לדמו של פר (ריש לקיש, ירוש' יומא ד ד), זהב שהוא עושה פירות (שם שם). ובספהמ"א השתמשו במלה במשמ' זהב טוב בכלל.]

3) [עפ"י הארמ' שבתרג': אביב קלי בגור פירוכן רכיכן (אונקלוס, ויקר' ב יד).]

רכים כרמל לחקליא אביב פרוכים (ר"א קליר, הכס מוסי שבת החדש).

פֵּרוּס, עי' ג. פֵּרֵס, הערה.

א. פְּרוּסָה, ש"נ[1]), — התיכה שנפרסה מככר הלחם, פת לחם, Stück Brot; morceau du pain; piece of bread: הלוקח מן העני וכן העני שנתנו לו פרוסות פת או פלחי דבילה מעשר מכל אחד ואחד (דמאי ה ה). בשר הקדש שקרם עליו הקיפה, נגע טבול יום בקיפה התיכות מותרות וכו' וכן בקטניות שקרמו על גבי פרוסות (טבו"י ב ה). הכוסס חטין מברך עליהן בורא מיני זרעים, אפאן ובשלן בזמן שהפרוסות קיימות מברך עליהן המוציא לחם מן הארץ וכו' (תוספת' ברכ' ד ו). הביאו להם וכו' מליח ופרוסה מברך על המליח ופוטר את הפרוסה וכו' רבן שמעון בן גמליאל אומר פרוסות סימן גדול לאורחים כל זמן שהאורחין רואין את הפרוסות יודעין שדבר אחר בא אחריהן (שם שם ד יג-יד). פרוסה של גלוסקין ושלימה של בעל הבית מברך על השלימה של בעל הבית וכו' (שם שם ד טו). קישות של תרומה שנתערבה במאה קישות של חולין וכן פרוסות של לחם הפנים שנתערבו במאה פרוסות של חולין הרי אלו יעלו וכו' אם נגעו פרוסות זו בזו טימאו זו את זו (שם תרומ' ה יד). פועלים שהיו מסובין ואוכלין והותירו פרוסות או שהיו אורחין מסובין ואוכלין והותירו פרוסות ונתנום לשמש וכו' מעשר לכל אחד ואחד (שם דמאי ה ז). עני שנתנו לו פרוסות וגרוגרות מעשר מכל אחד ואחד (שם שם ה ח). הבן שהיה אוכל משל אביו וכן העבד שהיה אוכל משל רבו קוצץ ונותן פרוסה לבנו ולעבדו של אוהבו ואינו חושש משום גוזלו של בעל הבית שכך נהגו (שם ב"ק יא ד). השמש מברך על כל כוס וכוס ואינו מברך על כל פרוסה ופרוסה (ירוש' ברכות ו ג). כמה יגע אדם הראשון עד שלא אכל פרוסה, חרש זרע ניכש וכו' ואח"כ אכל פרוסה (בן זומא, שם שם ט ב). הוא (עזרא) התקין שיהו אופין פת בערבי שבתות שתהיה פרוסה מצויה לעני (שם מגי' ד א). אמר להם (העני) תנו לי פרוסה אחת ולא השגיחו

---

1) בעקר בינ' פָּעוּ, הפת הפרוסה בנגוד לפת השלמה, ועי' בדגמאות, ובערך א. פָּרַס.]

עליו, דחק ונכנס אצל המלך א"ל אדוני המלך מכל כעידה שעשית קשה בעיניך ליתן לי פרוסת אחת (ר' אלעזר ברכ' לא:). לא יפרוס אדם פרוסה לאורחין אלא אם כן אוכל עמהם (ת"כ, ר"ה כט:). אמרו עליו על ר' פנחס בן יאיר מימיו לא בצע על פרוסה שאינה שלו (חול' ז:). לא יתן אדם פרוסה לתוך פיו של שמש אא"כ יודע בו שנטל ידיו והשמש מברך על כל כוס וכוס ואינו מברך על כל פרוסה ופרוסה (ר' זירא בשם רב, שם קז:). לא יפרוס אדם פרוסה על גבי הקערה וכו' אבל מקנח אדם קערה בפרוסה וכו' ולא ישוך אדם מפרוסה ויחזירנה לתוך הקערה ולא ישוך מפרוסה ויתננה לחבירו (דא"ר ט). מעשה ברבי עקיבא שנתארח אצל אדם אחד נטל את הפרוסה וסמך בה את הקערה, חטפה ר"ע ואכלה אמר לו רבי אין לך פרוסה שתאכל אלא פרוסה שאני סומך בה את הקערה וכו' (שם שם). אם אכל אדם פרוסת אחר פרוסה לא שנייה דוחה את הראשונה (ר' תחליפא דקסריא, מד"ר ויקר' יד). שכשם שעשה הקדוש ברוך הוא כמה ניסים לגאול את ישראל ממצרים כן הוא עושה בפרוסה הזו שאדם נותן לתוך פיו (פסיק' רב' לג, אנכי אנכי, קנג.). — ובזהמ"א: לא יבצע פרוסה קטנה מפני שנראה כצר עין ולא פרוסה יותר מכביצה מפני שנראה כרעבתן (אבודרהם, סדר הלכות המוציא ופירושה, לט:). — ואמר חפימן: טיב חנם תושיט לנו ימין סעד פרוסת פתח, כהקיש רש שואל חסד לו קח טיב תען (סלמה הבבלי, אך בך לבד, סליח' מוס' יו"כ). מה טעם בוצע בפרוסת ככרות חררים, כי אין ככר שלמה בבלי עניים וחסרים (בכיונו בר שמואל, כך גזרו רבותינו' רשות לשבת הגדול, מחז' איטל' א, לא.). יקשו צרי עין בבצע ומאנו פרוסה לרעב לבצע והאריכו וקצרו את המצע (משה ברבי קלונימוס, מה מועיל, קרוב' אהרון פפח). טובי עין הם הצדיקים שהרבה יעשו ומעט יאמרו, יסוב פרוסה במה להם ושמנה עשר קבים סלותים הוצברו, ואקח' פת לי וגו' (ר' שמואל יזכה, יולר וירא, סריד' מהגני', מ"ל וייס, 54). — ואמר המשורר: הישכיל מי אשר יתן פרוסה לשועלים בתוך סוכת שח־ים (ר"ש הנגיד, בן משלי, 38).

2. *פְּרוֹכֶת, ש"נ, — מסך פְּרוֹשׁ, וילון, Vorhang; rideau; curtain: משל למלך בשר ודם

שהיה משיא את בנו ותלה בחופת בנו פרוסות שחורות, אמרו לו בני פלטין שלו אדוננו המלך מפני מה אין אתה תולה פרוסות לבנות (מדרש הגדול, דברי' ה כ, הסגלה).

פְּרוּעַ, עי' פָּרַע.

***פֵּרוּעַ**, ש"ז, — שה"פ מן פָּרַע, א) פֵּרוּעַ ראש, מצב הראש הפרוע, גלוי הראש, Entblössung; découvrement; uncovering: ראשה פרוע דאורייתא היא דכתיב ופרע את ראש האשה ותנא דבי רבי ישמעאל אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש (כתוב' עב.). קלתה אין בה משום פרוע ראש (רבי אסי בשם רבי יוחנן, שם עב:). — ב) גלוי חלק אחר בגוף: מאי כל זמן וכו' שאין חבירו רואה את פרועו (ברכ' סב.). — ובסהמ"א: וצא בשעה שאין בני אדם מצויין בחוץ שאם לא תעשה כן תצטרך להתרחק מן בני אדם עד כדי שלא יראו פרועך וכשאתה מקדים ומחשיך תוכל להפנות באיזה מקום שתרצה (רגמ"ה, תמיד כז:). כדרך שנפנה ביום, לענין פרוע טפח ומפחיים (רש"י, ברכ' סב.). ורבא סידר לבניו שורה אחת למזרח ושורה אחת למערב כדי שישב עליהם לנקביו ויהיה פרועו מלפניו ומלאחריו לצפון ולדרום (סמ"ג מ"ע סי' קפד). ומדרכי הצניעות הוא ג"כ שלא ילכו שני בני אדם יחד לבית הכסא אחד שלא יראה האחד פירועו של חבירו או ישמע עיטושו (הלבוש או"ח ג ג).

***פֵּרוּף**, ש"ז, — מקום שהקלעים או הפרוכות פרופים זה לזה, מקום הרכיסה: והוא נכנס דרך דרום לפתחה של חיצונה ומהלך בין שתי הפרוכית עד שמגיע לפירוף הפנימית שבצד צפון (המאירי ליומא ה א, מז.).

פָּרוּץ, עי' פָּרַץ.

***פֵּרוּק** [1], פירוק, ש"ז, — שה"פ מן פָּרַק, א) פעלת הפורק את הבנין, המשכן וכליו, המזבח, Abbau; démontage; dismounting: הנותן על גבי המזבח בשעת פירוקה או בשעת שגלה הרוח את היריעה לא עשה כלום (תוספת' זבח' יג ג). על דעתיה דרב, יוחנן היה שם שבע עמידות וששה פירוקין, על דעתיה דר' חייה היה שם ארבע עשרה עמידות ושלש

---

[1]) מן הארמ': פֵּרוּקָא.

עשרה פירוקין (ירוש' יומא א א). ואף בשעת פרוקו והקמתו (של המשכן) איני חפץ באחרים שיפרקוהו ויקימוהו אלא הם (מד"ר במדי' א). פירוקן (של הארון השלחן, המנורת) בשעת מסעות בעמידתן בשעת חניית מסעות (שם שם ד). — וּפֵרוּק המשא: א"ר הונא אכסדרה אין ד' אמות, טעמא מאי, משום פירוק משאו (ב"ב יח:). — ובסהמ"א: לא נאמר דין גוד או אגוד בד' אמות של פירוק משא ולא במר שצריכים ליציאה וביאה (סי"ע חו"מ קעא יג). — ּוּפֵרוּק האברים המתפרקים. ופרוק החבור באברים: שאין הטעם תלוי אלא בפירוק אברים, בין יונק בין שאינו יונק דיה שעתה (רש"י, נדה ע., ד"ה קמ"ל). פרוק החבור באברים הגדולים ירפא בהשואה והקשירה הנאותה (קאנון א ד כח). — וּפֵרוּק עֹל, פריקת על: ואין זה (תנועת הראש) קבלת עול מלכות שמים אבל פירוק עול וראוי להוכיח על זה תוכחה רבה (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, ואתחנן, קנט.). ודין לחפש מאיזה זמן היה פרוק העול הזה אחר שבזמן בית שני יש הודאה גדולה כי היו עושים ע"פ הראיה (ר"א הקראי, ג"ע, קדה"ח ד, ה.). — וּפֵרוּק הקלפה: נמצ' הזורה הבורר והמרקד כולן מעבירין פסולת המעורבת באוכל ואינה מחוברת ואינה כגון קליפה שצריכה פירוק כגון עפרורית שצריך ניפוץ אלא מעורבת בלבד (ערוך ערך דס). — ּובהשאלה פֵּרוּק הקֻשיה, הסרת הקשיה ע"י פתירתה. Lösung (e. Frage); solution : ובטל פירוקינו הראשון שאמרנו ופירקנו פירוק אחר (תשו' הגא', הרכבי תכה, 219). ובא רב אשי לפרק פירוק אחר מפשוטה של משנותינו (שו"ת הגא' מן הגני, גינצבורג ב, 10). והפירוק הזה הוא ההלכה שאין אנו חייבין לברך על הריח ברכה אחרונה ודיינו לברך לפניו (ר"ם בן חפני גאון, שערי ברכה, בית תלמ' ג, 379). ודעתנו בפלאון חכמותיו וחדרי תבונותיו וקושייו ופירוקיו ותרביציו[1]) וכחו בתורה יותר מדעת זולתנו (מכתב מימי הגאו', הקדם ג א–ב, 3). וחזרנו לפרק פירוק אחר (ר"ח, שבת עג.). ומפני מה לא פירק פירוק זה לגבי חולב עז (הוא, שם קמה.). ולא מצא פירוק לדבריו (הוא, ביצה ג.). שלא פירקנו זה הפירוק להראות שעדותן מעשה אלא להראות שעדותן אינה מעשה (רי"ף, סנה' פרק ז, עז:). ובתלמוד ארץ ישראל פרקו פירוק אחר חביב (רבנו נסים על שבת, גולדנתאל, כט.). והקשו קושיות שיש להשיב ופירוקים שראויים לתרץ הם והאמוראים שעמהם (רש"י, ב"מ פו., ד"ה סוף הוראה). אנשים שהוסיפו על כל מה שזכרנו בעיון התלמוד והשתדלו בגרסות וקריאת הלכותיו מבלי פרוק קושיותיו ופתח סתומותיו (ר"י א"ח, חו"ה, עבודת האלהים ד). צריך להתבונן בקישיא ובתשובתנו בפירוקה, וקודם שאזכור הקושיא ופרוקה אמר כי כבר ידע כל עברי וכו' (ר"ש א"ח, מו"כ א ב). ואמרו בפירוק הקושיא ההיא המקרה אין קיום לו (שם שם עג). ושם שאלנו שאילה ראויה להזכירה הנה עם פרוקה דרך קצרה להיותה מעין שאילתך גם היא (הוא, יקוו המים כ, 128). לפיכך צריך אתה להשתדל לדעת פירוק הקושיות וסילוק הספיקות ביגיעת התלמוד (ר"י אבן עקנין, פי' מוסר ב יח). וכן נהגו בשאר מקומות להעלותו בדיחוי או בפירוק עד שתסתייע הדבר (רז"ה, ספר הצבא, מדה כ). לפי שיש בהם ובכל אחת מהם כמה פרוקים ותירוצים נברים ומפירסמים לכל בן דעת (ר"ש אלמולי, פתרון חלומות, יח:). — ואמר המליץ: ושבקושיותיו ופרוקיו (של התלמוד) בשאלותיו ותשובותיו מן העוות והעקמומיות (ר"א לויסל, סע"י ג, הסקסה לעוכה, יד:). — ב) ּהַפְרָדוּת חלקי הדבר זה מזה, פזור חלקי הדבר, Aufgelöstheit, Lockerheit; incoherence, dissolution; looseness : וכשיהיה היסוד רקיק פשוט רחוק מהפזור והפרוק תשוה לו האחדות ותסכים עמו (מקור חיים לרשב"ג ב כח). — ג) ּפֵּרוּק החוש בין דבר לדבר, יכלת החוש להבדיל בין דבר לדבר, הבחנה, Unterscheidung(svermögen); discernement; discernment : ושים הגוף הקש ליסוד ושים הגוון הקש לצורה, וכן שים פרוק החוש בין הגוון והגוף והשגתי לצורת הגוון בעצמו הקש לפרוק השכל בין היסוד והצורה והשגתו לצורה בעצמה (שם ה ד). ואחר כך תעיין בפרוק עצם השכל באותה הצורה מזולתו (שם שם ו). ופרק כל אחד מהם מאחר בשכלך פרוק אמתי (שם שם עג). — ובמשמ' הבדל, הפרש: וצריך שתדע כי מי שהטיב לדעת פרוק אלו הצורות והכיר כל אחד מאלו העצמים מהאחר הגיע לתכלית הידיעה והתענוג (שם שם כז)

---

[1]) [נ"א: ותירוציו,] עי' אפשטין, Z. Gesch. u. Liter., עמ' 165.

פרור[1], ס"ז, —סיר, קדרה לבשול, Topf; pot: שטו העם ולקטו וטחנו ברחים או דכו במדכה ובשלו בפרור ועשו אתו עגות (במד' יא ח). וגדעון בא ויעש גדי עזים ואיפת קמח מצות הבשר שם בסל והמרק שם בפרור (שפטי ו יט). ובא נער הכהן כבשל הבשר והמזלג שלש השנים בידו והכה בכיור או בדוד או בקלחת או בפרור כל אשר יעלה המזלג יקח הכהן בו (ש"א ב יד).—ואמר בן סירא: מה יתחבר פרור אל סיר אשר הוא נוקש בו והוא נשבר (ב"ס גני' יג ב). —*עץ הפרור, כף עץ לבחש בפרור: תבלין נדוכין במדוך של עץ והמלח בפך ובעץ הפרור (ב"ס, בילה א ז).

פרור[2], ס"ז, מ"ר פרורים, —כמו פרבר: וישבת את הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה לשמש מבא בית יי' אל לשכת נתן מלך הסרים אשר בפרורים (מ"ב כג יא).

***פרור**[3], פירור, ס"ז, — א) שה"פ מן פרר, פעלת המפרר והמשבר, Zerbröckeln; émiettement; crumbling: חמץ דלשאר נהרות קאזיל בעי פירור (פסחי כח.). — ב) מ"ר פרורים, פירורין, פתים פתים קטנות שהפת מתפררת בהן, Brösel, (Brot)krumen; miette; crumb (of bread): מעבירין מעל השלחן פירורין פחות מכזית ושער של אפונין ושער עדשין מפני שהוא מאכל בהמה (שבת כא ג). אם היה שמש תלמיד חכם מלקט פרורין שיש בהן כזית (בית הלל, תוספת' ברכ' ו ד). שחק את הפת ועשאו פירורין, גרוגרות ועשאן דבילה מעשר מאחד על הכל (שם דמאי ה ח). המערה מכלי לכלי ונמצא שרץ וכו' נמצא על גבי פרורין ונגע ככביצה טמא (שם טהר' יא ג). פירורין שאין בהן כזית מותר לאבדן (ר' יוחנן. ברכ' נב:). פתות יכול לשנים תלמוד לומר פתים, אי פתים יכול יעשנה פירורין תלמוד לומר אותה, אותה לפתיתים ולא פתיתה לפתיתים (ת"כ, מנח' עה:). ולא ילקט אדם פירורין אפילו על גבי השולחן מפני שהוא ממחה דעת הבריות

1) [מן פאר, פור a), רתח בערבי (הערת המחבר שולי המלון של גזניוס—בוהל). [ועי' פארור, הערה.]

2) [עי' פרבר, הערה.]

3) [בארמ' פרורא.]

a) فار, فور

(דא"ר ט). — ובהשאלה על פרור הים: עשרה נסים נעשו לישראל על הים, נבקע הים וכו' נעשה פרורין שנאמר אתה פוררת בעזך ים (מכי' בשלח ד). ונעשו המים פרורים (תנחו' בשלח י). — ג) בשמש' מאכל העשוי מפרורים[1], דיסה, Schmarrn, Brei; bouillie, purée; pap, pudding: פיתא ופירור אומר על הפירור במקום שעושין את הפירור עיקר אבל במקום שאין עושין את הפירור לא בדא (רב, ירוש' ברכ' ו ז).

***פרוש.** סות"ז, מ"ר פרושים, פרושין, —א. מי שפרש והתרחק, ביחוד מי שפרש מן התאוות והעברות: קדושים תהיו, פרושים היו (ספרא ויק, קדושים פרשה א). משחרב בית המקדש רבו פרושים בישראל ולא היו אוכלין בשר ולא היו שותין יין (תוספת' סוטה טו יא). אמר הקב"ה למשה לך אמור לישראל, בני כשם שאני פרוש כך תהיו פרושים כשם שאני קדוש כך תהיו קדושים (מד"ר ויקר' כד). —ובסהמ"א: וכבר נאמר על קצת הפרושים שהיו כל ימיהם בתשובה מפני שהיו מחדשים בכל יום תשובה בעבור תוספת הכרתם בגדולת האלהים (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהים ג). ונאמר על אחד מן הפרושים כי הלך אל ארץ רחוקה לבקש הטרף בתחלת פרישותו, ופגע באדם אחד מעובדי כו"ם בעיר אשר הלך אליה, אמר לו הפרוש כמה אתם בתכלית העורון ומעוט ההבנה בעבודתכם לכו"ם (שם, הבטחון, פתיח'). ועל כן היו הפרושים בורחים מקרוביהם וממכתיהם אל ההרים כדי שיפנו לבותם לעבודת אלהים (שם שם ד). ולפי שנצטרך המין האנושי לנהוג בפרישות אשר בו תקנתו בעולם הזה בקחת הצורך ממנו היה בדין להיות בעולם פרושים גמורים (שם, הפרישות א). אבל לכמה כתות נחלקו הפרושים בפרישות וכו' (שם שם ג). הפרוש צהלתו בפניו ואבלו בלבו, לבו רחב מאד ונפשו שפלה מאד (שם שם ד). והיה מן הפרושים אוכל לחם אנשים ושותה יין ענושים וגונב לבות האנשים (ר"י זבארה, ס' שעשועים ו, דודזון, 62). ופרושים אחרים אשר פורשים בלבם מן הטוב

1) [וכן בארמ' פירורא דאישכפי (פסחי מב:), דיסת הסנדלרים והרצענים המשמשת דבק.]

2) [בינ' פעו מן א. פרש.]

ודבקים ברע (שם שם). ועל כן אמר אחד מהפרושים למלך מהמלכים, דע שמלכותי הוא יותר גדול ועצום ממלכותך, אמר המלך ואיך, אמר הפרוש מפני כי מי שאתה עבדו הוא עבדי (ר״א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי, 21). כי ראיתי אבא מרי ורבינו משולם שהיו פרושים ומתחסדים (נגד מדורת עכו״ם) וכן הרבה גדולי עולם (מרדכי, שבת רכ). הפרושים הכוזבים שהם מכפנים בעלי גאוה ומשפה ולחוץ מראים שפלות (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ד, ר׳ יוחנן בן ברוקא). — פָּרוּשׁ מאדם או מדבר: אמר לאשכל כלוי אני ממך, פרוש אני ממך, מנוע אני ממנו, הריני נזיר ממנו, הרי זה נזיר (ירוש׳ נזיר ב א). וכשם שאדם פורש את עצמו מן פירות ערלה כך המקולקלין בשפחות פרושין מן הכשרים ליום הדין (מד״ר במד, י). ק״ל שנה עשה אדם הראשון פרוש ממטתו (דנ״ר, ליברמן, 10).—ובסהמ״א: שלא יתאוה תאוה רבה למאכלים ומשקים והמשגל ויהיה בטבע פרוש מהצחוק (רש״ע פלקירא, המעלות א, 16). — ואשה פְּרוּשָׁה: חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה ומכות פרושין הרי אלו מבלי עולם (ר׳ יהושע, סוטה ג ד). אשה פרושה זו שהיא יושבת ומלעבת בדברי תורה (ירוש׳ שם שם ג ג). — ובסהמ״א: איש פרוש ואוכל חוליו בטהרה יקח לו אשה פרושה ויודעת הלכות טהרה ומתנהגת עמו בטהרה (ספר חסידים תתרפו). לפי שהיתה (בת יפתח) עתידה להיות פרושה בבית אחד לא תצא משם כל ימי חייה (ר״י אברבנאל, פי׳ שפט׳ יא). וגירש (אאוליו שילפו) לאחיו הגדול והרג בן אחיו הגדול ולבתו של אחיו עשה אותה פרושה, אבל היא ילדה לרומו ורומילו (ר״א זכות, יוחסין השלם, מאמר ו, הזמן הרביעי, פיליפובסקי, 237). והיה בן שד אחד ואמו בת מלך והיתה מונגא פרושה ולא שכבה עם איש אלא בחלום נדמה לה שהיא שוכבת עם איש (שם, הזמן התשיעי, 247).— ומי שֶׁפֵּרַשׁ מן הצבור: כולל של מינים בשל פרושין ושל גרים בשל זקנים ושל דוד בשל ירושלם (תוספת׳ ברכ׳ ג כה). — ודבר פָּרוּשׁ מן הלב: וכל שפרש, מן הרוב פרוש הוא[1]) ומותר (והזהיר, ויקר׳ ד). — ב) איש מִכַּת הפרושים, אחת הכתות

[1]) [עפ״י הארמ׳ שבתלמו׳: כל דפריש מרובא פריש (זבחי׳ עג.).]

הגדולות בימי בית שני, Pharisäer; Pharisien; Pharisee: בגדי עם הארץ מדרס לפרושים (חגי׳ ב ז). ומעשה שהטבילו את המנורה, והיו הצדוקים אומרין בואו וראו פרושים שמטבילין מאור הלבנה (תוספת׳ שם ג לה). לא יאכל זב פרוש עם זב עם הארץ (בית שמאי, ירוש׳ שבת א ה). אל תתיראי מן הפרושין ולא ממי שאינן פרושין אלא מן הצבועין שדומין לפרושין שמעשיהן כמעשה זמרי ומבקשין שכר כפנחס (ינאי המלך לאשתו, סוט׳ כב:). — וסוגים שונים של פְּרוּשִׁים: שבעה[1]) פרושין הן, פרוש שיכמי[2]), פרוש ניקפי[3]), פרוש קיזאי[4]), פרוש מנכייה[5]), פרוש אדע חובתי ואעשנה[6]), פרוש יראה[7]), פרוש אהבה[8])

[1]) [כאדר״נ (לז): שמונה, ועי׳ להלן.]

[2]) [בירוש׳ (ברכ׳ ט ז; סוטה ה ז) פרשו, שטוען מצוות על שכמו, כלו׳ שנושא אותן לראוה ומתגאה בהן. ובבבלי (סוט׳ כב:) אמרו: זה העושה מעשה שכם, ופי׳ רש״י: שמלו שלא לשם שמים, אף זה מעשיו להנאתו שיכבדוהו בני אדם ולא לשם שמים, ע״כ.]

[3]) [בירוש׳ (שם שם): אקיף לי ואנא עביד מצוה, כלו׳ שדורש שיתנו לו בהקפה זמן או שיקיפו למענו את הדרך מפני שהוא עוסק במצוה. ובבבלי (שם שם) זה המנקיף את רגליו, ופירש״י: מהלך בשפלות עקב בצד גודל ואינו מ־ים רגליו מן הארץ ומתוך כך מנקף אצבעותיו באבנים.]

[4]) [נ״א קיזי, קיזיי, ואמרו בירוש׳, שעושה מצות אחת ועברה אחת ומקזז ומנכה את העברות מחשבון המצוות. ובבבלי אמר רב נחמן בר יצחק: זה המקיז דם לכתלים, כלו׳ עושה עצמו כעוצם עיניו שלא יסתכל בנשים ומתוך כך מכה ראשו בכותל והדם יוצא (רש״י).]

[5]) [נ״א מה הנכייה. ופרשו בירוש׳ (שם שם) שהוא נוהג להתפאר שהוא מנכה ממה שיש לו לעשית מצוות. ובבבלי (סוטה כב:) הנוס׳: פרוש מדוכיא ואמר רבה בר שילא על זה: דמשפא כי מדוכיא, שהולך כפוף כמדוכה (רש״י: בוכנא עשוי כמקבת וראשו כפוף).]

[6]) [בבבלי: מה חובתי ואעשנה. בירושלמי פרשו שהוא אומר מה חובה וחטא עשיתי, שאעשה מצוה תמורתם. ובבבלי, שהוא אומר: מה חייב אני לעשות עוד ולא עשיתי, כאילו קים הכל.]

[7]) [בירוש׳ פרשו שהוא ירא שמים כאיוב. ובבבלי הנוסח: פרוש מיראה, ופרש רש״י, שהוא ירא את העֹנש.]

[8]) [בירוש׳ פרשו שהוא איהב ה׳ כאברהם. ובבבלי: פרוש מאהבה. ופרש רש״י: מאהבת שכר המצוות ולא לאהבת מצות הבורא.]

ירוש' ברכ' ט ז; שם סוטה ה ז). אין לך חביב מכולם אלא פרוש אהבה באברהם (שם שם). ח' פרושין הם, פרוש שכמי, פרוש נכפאי, פרוש מקצואי, פרוש מכובאי, פרוש מלאכה היתה לו, פרוש מחובתו עשאני, ופרוש מן היצרא, ופרוש מן היראה (אדר"נ לז [1])). — וּמַכַּת פרושים, מַכּוֹת פרושים, כנוי של גנאי למי שעושים עצמם כפרושים [2]): חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה ומכות פרושין הרי אלו מבלי עולם (ר' יהושע, סוטה ג ד). זה מכת פרושים [3]) נגעו בו (רבי, ירוש' פאה ח ח). — ועי' מַכָּה. — ובסהמ"א: ותאמר לו (אלכסנדרה) אתה ידעתה את האיבה אשר היתה לך עם הפרושים ועתה בניך הם קטנים ועתה אות' יעזרת מי תעזבני (יוסיפון גיננבורג, קנו). רק רבי הפרושים העירו מריבות ומנחות (?) עם שרי הצדוקים (שם קלח). ויכבד מאד את הלל הזקן שר הפרושים ואת שמאי תלמידו (שם רסח). והנה אחת מכל הכתות האלו היתה נקראת פרושים כלומר מובדלים אלמעתזלה, והיו נוהגים ע"פ התורה כפי מה שפרשוה החכמים שקדמו להם (לקוטי קדמוניות ז).

***פֵּרוּשׁ** [4]), פירוש, ש"ז, –סה"פ מן א. פֵּרַשׁ, — א) הבעה ברורה, מפֹרשת, של דבור, הבעת דברים ממש כמות שהם, ausdrückliche Angabe; declaration formelle; explicit statement: אין לך חרב של שלום אלא חרב של פרעה נכה ושטפה את אותו צדיק וזה הוא יאשיהו וכו'. היכן פירושו של דבר, רוח אפינו משיח יי' נלכד בשחיתותם (תוספתא תעני' ב י). אם אמרו בשעת מיתה ינתן (הפקדון) לפלוני שהן שלו יעשה מפורש כפירושו (שם ב"ק יא א). ככר ומקל ירדו כרוכין מן השמים. אמר להם הקב"ה לישראל, אם תעשו את התורה הרי ככר לאכול, ואם לאו הרי מקל ללקות בו, והיכן פירושו של דבר, אם תאבו ושמעתם וכו' (רשב"י, ספרי דבר' מ), וכולן שאמרו בשעת מותן וינתנו לפלוני שהן שלו יעשה

[1]) [עי"ש בשנויי נוסחאות ובהערת שכטר.]

[2]) [בירוש' (סוטה ג ג) פרשו: זה שהוא נותן עצה ליתומים להבריח מזונות מן האלמנה, ע"כ. ושם וגם בבבלי (סוטה כב:) הובאו דוגמאות לכך.]

[3]) [על אנשים שנתנו דינר לעני שהיו לו מאתים זוז חסר דינר, ועי"כ שללו ממנו את הזכות ליהנות ממתנות עניים.]

[4]) [וכן בארמ' פרושא, פירושא, באותן משמ'.]

פירוש לפירושן (ב"ב נב.). —וכמשמ' הדבר המפֹרש בנגוד אל סְתָם, הדבר הסתום: ושאר כל הדברים סתמן מותר (למכר לגוי) ופירושן אסור (ע"ז א ה). ועם ב בכלל"ם, בפֵרוּשׁ, במפֹרש, ברור, ausdrücklich; formellement; explicitly: מוכר לו פירות (אפילו) בשעת הזרע ומשאיל לו פאתו וכו' אף על פי שהוא יודע שיש לו פועלים, וכולן בפירוש אסורין (שביעי' ה ח). אין מוציאין שמן שרפה ופירות שביעית מהארץ לחוצה לארץ, א"ר שמעון שמעתי בפירוש שמוציאין לסוריא ואין מוציאין לחוצה לארץ (שם ו ה). כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לידון בדבר חדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפירוש (ספרא, ראש פ' ויקרא, י"ג מדות של ר' ישמעאל). מוציאין את כל אדם ומשאילין את הגדול שבהן ואומרים לו אמור מה ששמעת בפירוש והוא אומר והדיינים עומדים על רגליהם וקורעים ולא מאחים (שם ויק, אמור פרשה יד). ומי פירש לנו בפירוש שארבע מינין הללו שהן אתרוג וכו' (תנחו' בובר, אמור כט). — ובסהמ"א: שאחרי שבאר לנו ארסטו' בפירוש הכחות אשר לא יובדלו ויופרשו מן הנפש אשר הם המרגשת והצומחת וכו' (ר"י מציקה, מנחת קנאות, 69). — "ובאותה משמ' בְּפֵרוּשִׁים, ואמר המשורר: ויקראו ספר לְקים כל מהר כתכתה בפרושים ויכתבו עלי שטר מחזק שריר בתוספת וחדושים (ר"י חריזי, תחכ' ו, 73). — ב) בֵּאוּר, האומר כאלו בפרוש מה שלא מפרש עד כה [1]), Erklärung; explication: וסתמו לאו בפירושו הוא [2]) (ר' מנא, ירוש' גיטי' ה י). אי מהימנא לך עשה כפירושה ואם לאו עשה פירוש לפירושה (ב"ב נב.). על דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים (חיוב זקן ממרה) (ר' יהודה, סנה' פז.). — ובסהמ"א: פירושה כתב אלהינו בדת מוסר בי בדת שוכנת נפש כל בשר (רסע"ג על חוי הבלכי ב, 54). ובעת אשר התבוננו באגרות ידענו רוב חכמתכם אשר אתם יודעים בכבודכם, כי פירוש אלף אינם מכירים, קל וחומר מכניסים עצמם במה שלא הנחילם חי העולמים (הוא, פי' הגלוי, הרכבי,

[1]) [מקור המשמ' הזאת ברור ביותר בדברי הירוש' (ב"ק ט יא): יעשה פירוש לפירושו, ועוד.]

[2]) [כלו': וכי המשאיל כלים לחברו בשביעית סתם אינו כאלו פרש לאיזו מלאכה השאילם ?]

רעז). מום זה ומום אחר אין זה מקח טעות, פירוש, פרה זו לא היתה לא רבצנית ולא נשכנית ולא בעטנית אבל היה בה מום אחר שאינו נכר (רי"ף, ב"מ, מגו:). בשם האל הגדול והנורא אחל לפרש פרוש התורה (ראב"ע, הקדמה א' לפרושו על התורה, כהנא ג, 63). הודע לדיינין פירוש הדברים והם יודיעיך אם אתה חיב או אין אתה חייב (רמב"ם, טוען ונטען ו ח). חלילה שתורתם התירי להם אבל היהודים בעלי חמדה ועשו פירוש להנאתם (ר"ש אבן ויגאה, שבט יהודה, הנובר, 12). — ואמר המשורר: שלישי בם סעדיה המכונן זקן תורה ופרושים ודינים ופתרונות חמודות מזהבים ופקודים משמחים והגונים (ד"ס של יהודי מצרים וא"י, יעקב מן, ג, 76). — ומצוי מאד בספרות הפרשנות וההלכה, וגם בקצור פ"י, וגם במשמ' ספר המכיל באורים לספר מספרי המקרא וכדו'. — °ובמשמ' באור על דרך משל והשאלה: והוא מאמר יסבול הפירוש[1] מאד (ר"ש א"ת, מו"נ ג כו). — °ופרוש שֵׁם, הגדרה, definitio: או יהיה (התאר) פירוש שם כאלו תאמר האדם הוא החי המדבר וכו' ענין זה התואר פירוש שם לא זולת זה, כאלו תאמר שהדבר אשר שמו אדם הוא הדבר המורכב מן החיים והדבור (שם א נא). החלק הראשון (של התארים) שיתואר הדבר בגדרו כמו שיתואר האדם בשהוא החי המדבר, זה התאר הוא המורה על מהות הדבר ואמתתו, כבר בארנו שהוא פירוש שם לא דבר אחר (שם שם נב). — ג) °פרושים במשמ' פרטי המצוות והחקים: תכנת שבת רצית קרבנותיה צוית פרושיה עם סדורי נסכיה (מוסף לשבת). — וכשם לדת ישראל: וכל שכן כי ענייני מושיענו אף על פי שאינם חוץ לשכל אינם קרובים אל השכל, ולכן נקראת אמונתנו פירוש ולא דת (ר"ש אבן ויגאה, שבט יהודה, הנובר, 18).

°**פְּרוּשׁ**, ש"ז, — השטח, המשטח, הפנים של גוף הנדסי, Fläche; surface, plan; surface: והשטח או הפרוש שהוא חצוב מן ופרשו השאלה הוא ערך שיש לו שיעור באורך וברוחב ואין לו עומק ותכליותיו מכל רוחותיו הם קוים כלם, והגו או הגולם הוא ערך אשר לו אורך ורוחב ועומק או קומה, ותכליותיו מכל צדדיו ורוחותיו הם שטחים ופרושים (ראב"ם רכסיה, המשיחה והתשבורת א, 8). וכן הפרוש הישר הוא הנמשך כנגד הקוים אשר על תכליותיו וזהו הנקרא שטח (שם שם).

1) [וצריך שיובן פירוש בזה המקום כשיפורש המלה לענין פנימי, לא כפי מה שתורה עליו המלה מצד הלשון (רש"ט פלקירא, מורה המורה, למקום). פרוש, ידוע בלשוננו, ואולם שבתיו בהעתקה רזאת במקום מלה שענינה ביאור בדבר שלא כפשוטו וכו', ואולי הושמה (המ"ה) בלשוננו משותפת לפירוש שהוא כפשוטו ולפירוש שהוא שלא כפשוטו (ר"ש א"ת, פירוש המלים הזרות בספר מו"נ).]

א. **פרז**[1], מִמֶּנּוּ פְּרָזוֹ, א. פְּרָז, פְּרָז (או פְּרָז), פְּרוֹזָה, פְּרָזוֹן, פְּרָזִי.

ב. ***פרז**, מִמֶּנּוּ ב. *פָּרוּז.

א. ***פָּרַז**, קל לא נמצא[2]), ועי' פָּרוּז.

— הפע', *הִפְרִיז, — הפריז אדם על מדותיו, הפליג, העביר על מדותיו, עבר על גבולותיו ודרכיו שהיה רגיל לנהוג בהם, hinausgehen über; dépasser; to go beyond: לא כדברי שמאי שלא עשה סייג לדבריו ולא כדברי הלל שהפריז על מדותיו[3] (נדה ז:). — ובסהמ"א: אמר לא אאשם על מה שהפרזתי על מדותי למעלה כי אחר כל זכויתי אלה אמרתי בלבי עם קני אגוע (ר"מ אלשיך, איוב כט יח). — והפריז על

1) [משמ' השרש במקרא היא ברב המקומות ישוב בני אדם לבטח, בלי צרך בחומה להגן עליהם, ובמובן זה אין השרש בלשונות האחיות. ואמנם אפשר שהמשמ' הזאת התפתחה מהוראות אחרות, כגון אלו שבערבי, כמו פרז a), מישור שבין הרים (ולפי זה ריב"ג על פרזון: ערי המישור שאין להם לא מבצר ולא חומה), או פרז b) במשמ' גורל, חלוקה, ומכאן שיטת המִפְרָז c) בחקלאות הערבית בא"י, שעל פיה תחלק אדמת הכפר לעבוד בגורל. ויש שהשוו את השרש אל פרץ, כאילו עיר פרזי היא עיר פרוצה אין חומה, אך אין זה נראה ביותר. ואולי יש להשוות ברז d) בערבי, שמשמעותו יצא גלוי לאור השמש, וממנו בָּרָאז e), במשמ' שדה פרוזות ממש.]

2) [בעבודה לרסע"ג (סדור רסע"ג, תיב) כתיב: פִּרַז בין בדים מחתתו וכו'. ואולם לפי הענין והמקומות המקבילים בסדרי עבודה אחרים נראה שצ"ל: פִּזֵּר.]

3) [בירוש', ראש נדה: הפליג על מדותיו, ועי' פ"לג, הפע', הערה.]

a) b) فرز c) مفروز d) برز e) براز

מדותיו של הקב"ה: מפני מה נענש אברהם אבינו וכו' מפני שהפריז [1]) על מדותיו של הקב"ה שנא' במה אדע כי אירשנה (שמואל, נדר' לב.).—ובסהמ"א: והלא יוכיח סופו שהפריז על מדותיו יתברך והרבה לדבר סרה על תחלתו (ר"מ חגסיך, חיוב לה עז). — והִפְרִיז על שדה, על חנות, על ספינה, עבר על דמי השדה בחכירה, הגדיל את דמי החכירה, נתן יותר: מפריז על שדהו ואינו חושש משום רבית כיצד השיכר את השדה מחבירו בעשרה כורים חטין לשנה ואומר לו תן לי מאתים זוז ואפרנסנה ואני אעלה לך שנים עשר כורין לשנה מותר אבל אין מפריז לא על חנות ולא על ספינה (ת"כ, ב"מ סט:). —ובסהמ"א: ואין להפריז נומיה קישוריה ועדיה (מחז' ויטרי הפב). ואין מגמתי ותכליתי רק להונות הבריות להשיא להם בתם לאשה ולהפריז להם נדוניא ופרנסה (הלכות חו"מ הקד', ג.).—ואמר הפיטן: טהור פענח רזים, חכמי מדות מפריזים, טעמי תורות חורזים (מסלס ברכי קלונימוס, חסיק רכן, יולי ב פסח). — "וְהִפְרִיז את זכותו של האדם, übertreiben; exagerer; exaggerate: אהבתך העזה לשפת קדשנו הפריזה זכותי בעיניך (חגרות יל"ג ח ג).

—נפע', "נִפְרַז, ביני' נִפְרָז, — כמו פָּרוּז, פְּרָזִי, ואמר הפיטן: דפק ללון במקום נפרז, הפליא שדי לגלות לו רז, וירא סולם עד זבול נגרז, לא נהיתה ולא נראתה כזאת (רסב"ג, חים חס. חסלוס חבודהס). —ובהשאלה, דברים נפרזים, לא מגבלים: המשל הראשון ממשליך הנער והצפור לא ישר בעיני כי ענינו קטן, נשואו דל האיכות, ודבריו רבים ונפרזים (חגרות יל"ג ח ב).

ב. *פָּ־ז [1]), קל לא נמצא.

— הִפעי,*הִפְרִיז,—הפריז באצבעותיו, הקיש באצבעותיו, שקשק בהן, schnalzen, schnippen; claquer; to snap: לפי שהיו ליצני' שבאיתו הדור מגלגלין בפיהם ומפריזין באצבעותיהם ואומרים החזון אשר הוא חוזה וגו' (מד"ר קהל' פרשה ב, אין אדם).

פְּ־זָ, או פֶּרֶז, ס"ז, רק מ"ר פְּרָזִים [1]): יצאת לישע עמך לישע את משיחך מחצת ראש מבית רשע ערות יסוד עד צואר סלה נקבת במטיו ראש פְּרָזָו יסערו להפיצני עליצתם כמו לאכל עני במסתר (חבק' ג יג–יד). — ואמר הפיטן: נטית קשתך ראש פרזיו לנקיב, קריות ומבצרים נחשבו לרקיב, מלפני אלוה יעקב (ר' שמעון בר יצחק, ויושע, יולי ז פסח). —ואמר המשורר: נטה העט כמו מטה עלי ים תעודה עד תגל סודו ורזיו, והך בו ראש מקנא עד כלותו ונקב: במטיו ראש פרזיו (ר"י חריזי, תחכמוני ט, 97). — "פֶּרֶז במשמ' גבור, שם אחד הכלים במשחק השחמט [2]) הבא במקום המלכה של היום, ואמר המשורר: כמו פרז לכל פנים יהי שב ומלחמתו כמלחמתו תחשב, והפרז יהי מטה פסעיו ומסעיו לארבעת רבעיו והפיל בקרב הולך וקרב והוא נצב על הצד כאורב

1) [רש"י: שהגדיל לשאל על מדותיו של הקב"ה שאמר במה אדע. אבל לפי זה הבטוי קשה, ואינו כלל כדרך הבטוי הקודם, ואף לא כצרוף הרגיל ביותר העביר על מדותיו, שכונתו תמיד למדותיו של הנושא עצמו ולא למדותיו של אחר. וקרוב לחשוב שהמלים של הקב"ה תוספת מפרשת הן, של מי שהבין במשמ': שהטיל ספק במדותיו של הקב"ה, או שיש לקרא: שהפריז על מדותיו אל הקב"ה. ועקר כונת המאמר תהיה אף כא כלפי מדותיו אל אברהם, שהפריז על מדותיו, כלו' שיצא מדרכו הרגילה, דרך האמונה, בדבריו כלפי הקב"ה.]

2) [פעל הפריז זה בא במקום הרזיף, ונגזר מן ארוזפתא, מרזפתא, מרזופא בארמ' ובסורי' במשמ' פטיש. השוה למשל: שמע קל ארופתא (גיטי נו:). וכן בא אפרזתא תחת ארזפתא כשם צמח.]

1) [מלה סתומה שפרושה אינו ידוע. השבעים תרגמו מושלים (δυναστῶν) והוולגי' לוחמים (bellatorum), ות"י בדרוש: רישי משרית פרעה, ופרש רש"י: ראשי עריו וטירותיו כמו פרזות תשב ירושלם וכו'. והראב"ע: על הרשע לבדו נקבת ראשו שהוא ראש ומלך על פרזיו, ומעין זה הערוך ערך אנדרפתא: פרזין והן הרשעים. ורד"ק: כלומר חיילותיו וקראם פרזיו לפי שיבואו לרוב והם יושבים סביבות ירושלים בפרזים יושבי הפרזות וכו'. והחדשים מנסים לתקן הנוסח ללא הצלחה. ובסהמ"א השתמשו במלה ע"פ הכתוב במשמ' רשעים או חילים. ומה שנראה ביותר הוא שהמלה פרזו באה כהשלמה אל להפיצני, כלו' להפיץ אותי לכל רוח, ללא חומה וגדר מפריעות. ועי' גם פְּרָזִי. והמחבר רשם בהערותיו בגליון התנ"ך שלו: פרזו ויסערו להפיצני, בערבי פרז הרות, עבר.]

2) [אמנם השם טו בשמוש זה הוא פרסי' אבל חכמי ימי הבינים זהו אותו כנראה עם (ראש) פרזיו הנזכר בכתוב, כמלה עברית.]

כמו פרז הליכתו אבל יש לזה יתרון למה שהוא משלש (רמב״ע, אסורר שיר, כהנת א, 157).

פְּרָזָה, או פְּרָזָה, ש״נ, רק מ״ר פְּרָזוֹת, — מישור פתוח בלי חומה המקפת אותו להגן עליו, offenes Land; pays ouvert; open country : ארץ פְּרָזוֹת, עיר פְּרָזוֹת : ואמרת אעלה על ארץ פְּרָזוֹת אבוא השקטים ישבי לבטח כלם ישבים באין חומה ובריח ודלתים אין להם (יחזק׳ לח יא). על כן היהודים הפרוזים היושבים בערי הַפְּרָזוֹת עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב (אסתר ט יט). — פְּרָזוֹת, תה״פ, העיר ישבה פרזות, היתה בלי חומה : פְּרָזוֹת תשב ירושלם מרב אדם ובהמה בתוכה ואני אהיה לה נאם יי׳ חומת אש סביב (זכר׳ ב ח–ט). — ובסהמ״א : וזה השם עוד לפרזות אשר הם חוץ לעיר, ומגרש לערים, ומגרשי הערים (רד״ק, סה״ש ערך גרש). — ואמר הפיטן : פרזות מושב צבאך, סבב כחז נביאך (מסלה בירבי קלינימוס, הודך, זולת ב פסח). נוגה כצאתו על פרזות נחתה ליר(איך נס), גס נאמנים ציה יצוה (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 149).

פְּרָזוֹן, ש״ז, בכנ׳ פְּרְזוֹנוֹ, — ישיבה בארץ פְּרָזוֹת, ישוב חפשי ובטוח ללא חומה ומגן : חדלו פְרָזוֹן [1] בישראל חדלו (שפט׳ ה ז). שם יתנו צדקות יי׳ צדקת פִּרְזֹנוֹ [2] בישראל אז ירדו לשערים עם יי׳ (שם שם יא). — ואמר הפיטן : נחשת עם תקרב ותוציא מפרזון, כדברת בחורב על יד ציר בחזון (ר״י הלוי, אסר יקד, גנזי ירושלם א, נז). פרזוני כנען רגשו וחלו, פאתי מואב ברעד חלחלו, פחתי אלופי אדום או נבהלו (אתה האחרת, יוצ׳ ז פסח, מחז׳ איטל׳ א, קיט:). — ואמר המליץ : ואעבור עליו ואראה דמות אדם בתוך הבאים אז חדלו פרזון ברצוני ועצרתי מרעיד אני והטבע אשר ארשתי לי זה חמשת ימים (רש״פ, ד׳ כוסות, כוס ביד ה׳ א).

פְּרָזִי, תוא״ז, מ״ר פְּרָזִים, — יושב במקום שאינו מוקף חומה, יושב המישור : כל אלה ערים בצרות חומה גבהה דלתים ובריח לבד מערי הַפְּרָזִי הרבה מאד (דבר׳ ג ה). ועכברי הזהב מספר כל ערי פלשתים לחמשת הסרנים מעיר מבצר ועד כפר הַפְּרָזִי ועד אבל הגדולה אשר הניחו עליה את ארון יי׳ (ש״א ו יח). על כן היהודים הַפְּרָזִים [1] הישבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב (אסתר ט יט). — ובסהמ״א : ויש כאן שאלה מה ראו אנשי כנסת הגדולה לחלוק מציה זו לימים חלוקים ולקבוע יום מיוחד לפרזים ויום מיוחד לכרכים וכו (ר״נ על הרי״ף, מגי׳ תחלת פרק א). — ואמר המשורר : ולכדנו מדינותם וארצם וקרקרנו בנקם קר וטירה, וירשנו פרזים [2] עם כפרים וכבשנו בבת עיר ובירה (ר״ש הנגיד, אלוה עז, בדידי, 136). עדי יתביר אשר הפריד ויאמר לחרבות הנדוד שובו פרזים (רמב״ע, דיואן, ס, בודלי). — *ובמשמ׳ אִכָּר : שלא אחרוש שדה בפרתך עולמית ואח״כ השאילה לו רואין אם הוא פרזי ודרכו לחרוש שדהו הוא אסור לחרוש שדהו באותה פרה (רש״י, נדר׳ מג., ד״ה קונם). טולומיאו אמר בטרם תדבר הדבר הכר עם מי תדבר וכו׳ עם המון העם כל אומן באומנתו, עם בני כפר והפרזים מהחרישה וקצירה וכל המתיחם לשדה (רי״א מודינא, למה לדיק מ, לט.).

***פִּרְזֵל**, התפ׳, כתפ׳ נִתְפַּרְזֵל, — הפך לברזל, ואמר המשורר : שמעתי חכמת בני אוול, ואני בן בין אויבי נגול, יקר בספי חשך ונתפרזל, לולי צור מחסי בעזרתי (ר״ש שבזי, אהבת דוד, שירי תימן, 134).

א. **פרח** [3], ממנו אֶפְרֹחַ, א. פָּרַח, פֶּרַח, ג. *פְּרִיחָה

---

[1]) [הכונה : חדלו לשבת בפרזון, ואין פרזון נושא המשפט, ואין לראות במלה שם קבוצי במשמ׳ גבורים ומושלים כתרגי השבעים (δυναστοί) והוולג׳ (fortes). ות״י ורֹב המפרשים העברים פרשו כלשון ערי הפרזי, פרזות, וכן נאמר במדרש (ילק״ש שפט׳ ה) : העיירות הקטנות שחרבו בימי סיסרא כיון שעמדה דבורה נעשו אמהות.]

[2]) [נראה הכונה : צדקתו (נצחונו) שהשיב פרזון, ישוב חפשי, בישראל.]

[1]) [כתיב : פרוזים, עי׳ פָּרוּז.]

[2]) [כלו׳ מקומות פרזים]

[3]) [ביתר הלשונות השמיות נמצאים שמות עצם משרש זה כגון בסור׳ פַּרְחָא (פרח), ערבי פַּרְחֻ [a], נצר העץ, אשור׳ פִּרְחֻ במשמ׳ נצר הצמח והאדם, וכן אף במצר׳ פרת במשמ׳ פֶּרַח העברי. אך לפעל פרח לא נמצאה הקבלה בשמוש קדום ביתר הלשונות, וע״כ מסתבר כי הפעל פרח במשמ׳ זו נגזר מן השם, אחרי הפרד העברי׳ מיתר הלשונות.

מקור השרש הוא אפוא בש״ז במשמ׳ נצר הצמח והחי, אך במובן זה אין להפריד פרח העברי, פֵּרַח

---

[a]) فرخ

ב. **פרח** [1], מִמֶּנּוּ ב. פָּרַח, פִּרְחַת, א.*פְרִיחָה.

ג. ***פרח** [2], מִמֶּנּוּ הַפְרָחָה, מַפְרַחַת, ג. פֶּרַח, פֶּרַח, ב.*פְרִיחָה.

א. **פָּרַח**, פ"ע. פְּרִיחָה, פְּרִחָה, פְּרַח, פְּרַח, פִּרְחַת, פְּרוֹחַ, *פִּרְחַ, פִּרְחָה, יִפְרַח, יִפְרָ־, תִּפְרַח, תִּפְרַח, תִּפְרַח, יִפְרְחוּ, יִפְרָחוּ, תִּפְרַחְנָה, — הוציא פרחים וציצים, blühen; fleurir; to blossom, flourish: ובגפן שלשה שריגם והיא כפֹרַחַת עלתה נצה הבשילו אשכלתיה ענבים (בראש' מ י). והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יִפְרָח (במדב' יז כ). ישֻׂשׂוּם מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת פָּרֹחַ תִּפְרַח [3] ותגל אף גילת ורנן (ישעי' לה א—ב). אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל לראות הֲפָרְחָה הגפן הנצו הרמונים (שה"ש ו יא). — ובהשאלה, פרח האדם או העם כדגמת עץ פורח: הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל ומלאו פני תבל תנובה (ישעי' כז ו). אהיה כטל לישראל יִפְרַח כשושנה ויך שרשיו כלבנון (הוש' יד ו). יִפְרַח בימיו צדיק ורב שלום עד בלי ירח (תהל' עב ז). בִּפְרֹחַ רשעים כמו עשב ויציצו כל פעלי און להשמדם עדי עד (שם צב ח). צדיק כתמר יִפְרָח כארז בלבנון ישגה (שם שם יג). — והעצמות: וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה (ישעי' סו יד). —ועל דברים מפשטים: יצאה הצפרה צץ המטה פרח

האשורי מן אִפְרָח, ואף לא מן פִּרְחֵי כהונה שבתו"מ, ולפי זה יש להבין אף את הבטוי קטן פּוֹרֵחַ.]

[1] [מלבד העברי נמצא שרש זה במשמ' גדילת הצרעת אך בארמ' ובסור', ואולי גם שם רק ע"פ העבר' שבמקרא. ובדעת רבים אין משמ' זו אלא ההפתחות של ג. פרח. אך אין זה נראה ביותר כי על פי כל שמוש הפעל משמעותו לרעה.]

[2] [שרש ג. פרח זה אינו אלא מבטא אחר, ארמי בעקר, של ברח המקראי, וכן בא פָּרַח כמה פעמים במשמ' פרח ממש כמו: ויברח כצל ולא יעמד (איוב יד ב). וכך קרובים השרשים המביעים הוראות אלו אף בלשונות אחרות, כגון fliehen-fliegen, to flee-fly וכדו'. לפי זה מקביל פרח כמו ברח אל ברח a) בערב' ואין אֶפְרֹחַ (שהוא פראח' b) בערב') משרש זה. ועי' א. פרח, הערה.]

[3] [במקום זה יש אולי להניח כדעת פֶּרְלֶס (JQR 1911, עמ' 103) פעל ד. פָּרַח, שפרושו שמח, היה עליז וששׂ, המקביל אל פרח c) בערב'.]

a) برح b) فراخ c) فرح

הזדון (יחזק' ז י). דברו דברים אלות שוא כרת ברית ופרח כראש משפט על תלמי שדי (הוש' י ד). — ובתו"מ: אילו הן מי תמציות, כל זמן שהגשמים יורדין וההרים בוצצין וכו' פסקו מלהיות בוצצין הרי הן כמי גבאים, עד איכן חייה בר בון בשם ר' יוחנן עד כדי שתפרח הבריות [1] (ירוש' מו"ק א ח). פרחה הבריות [1] ולא פסקו למפריעו הוא נעשה כמעיין או מיכן ולבא (ר' ירמיה, שם שם). — *וקטן פּוֹרֵחַ: קטן פורח מזמנין עליו (ר' יוחנן, ברכ' מז:). —ובפסהמ"א: ולהשלים לתפלה ולברכת המזון קטן פורח מצטרף (והזהיר, ויקרא קכ, בחקתי).

—הפעי', הִפְרַחְתִּי, תַּפְרִיחִי, יַפְרִח, יַפְרִיחָה, יַפְרִיחוּ, — א) פ"י, עשה שהעץ או הזרע יפרח: ביום נטעך תשגשגי ובבקר זרעך תַּפְרִיחִי נד קציר ביום נחלה וכאב אנוש (ישעי' יז יא). וידעו כל עצי השדה כי אני יי' השפלתי עץ גבה הגבהתי עץ שפל הובשתי עץ לח והִפְרַחְתִּי עץ יבש (יחזק' יז כד). —ב) פ"ע, כמו פָּרַח: שתולים בבית יי' בחצרות אלהינו יַפְרִיחוּ (תהל' צב יד). בית רשעים ישמד ואהל ישרים יַפְרִיחַ (משלי יד יא). מריח מים יַפְרִחַ ועשה קציר כמו נטע (איוב יד ט). — ובתו"מ: מוריד גשמים וטללים מפריח דשאים ועונה חיות (מד"ר שמות ה). מה שושנה זו יוצא עליה שרב הרי היא כמושה יצא טל הרי היא מפרחת כך כל זמן שצלו של עשו קיים בביכול ישראל נראין כאילו הם כמושין בעולם הזה, אבל לעתיד לבא יעבור צלו של עשו וישראל מרטיבין והולכים (רבי אבין, שם ויקר' כג).

—פעי', "פֵּרַח, ציני מְפֹרָח, ואמר הפיטן: פרוחיה מפורחים בדעה ונראו עד נהר דעה וסורא (ר' ישמעאל אלנקאוה, מנורת המאור, פיוט בראש הספר).

ב. **פָּרַח**, פ"ע, פְּרִחָה, פְּרַח, פִּרְחַת, פָּרוֹחַ, תִּפְרַח, פִּרְחָה הצרעת, פָּרַח השחין וכדו', יצא וכסה את העור או את הקיר וכדו', ausbrechen; se répandre, se développer; to break out: והיה על האדם ועל הבהמה לשחין פֹּרֵחַ אבעבעת בכל ארץ מצרים (שמות ט ט). ואם פָּרוֹחַ תִּפְרַח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו (ויקר' יג יב).

[1] [לפי לֶו, Flora I, עמ' 42 הגרסה הנכונה: דַּבְרִית (ולא חברות, ולא הבריות), צמח הברית ממין ה־mesembryanthemum, הוא צמח המופיע אחרי הגשם.]

נֶגַע צרעת הוא בשחין פָּרָחָה (שם שם כ). בהק הוא פָּרַח בעור (שם שם לט). וכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אדמדם צרעת פֹּרַחַת הוא (שם שם מג). ואם ישוב הנגע וּפָרַח בבית (שם יד מג). — ובתו"מ: בהרת כגרים ובה מחיה כעדשה, פ ר ח ה בכולו ואחר כך הלכה לה המחיה או שהלכה לה המחיה ואחר כך פ ר ח ה בכולו טהור (נגע' ח ג). שתי בהרות אחת טמאה ואחת טהורה, פ ר ח ה מזו לזו לעור הבשר ולא מעור הבשר לתוכן טהור (תוספת' שם ג יח). והפורח בבגדים טמא (שם שם ז יד). והפורח בבתים טמא (שם שם ז טו). — ועי' פֹּרַחַת.

ג. *פָּרַח, פ"ע, — א) פָּרַח העוף, הזבוב וכדו', עף: fliegen; voler; to fly: מי שקנא לאשתו ונסתרה אפילו שמע מעוף הפורח יוציא ויתן כתובה (ר' אליעזר, סוטה ו א). ראה אותן רצין אחר המציאה, אחר צבי שבור, אחר גוזלות שלא פ ר ח ו[1]) ואמר זכתה לי שדי, זכתה לו (ב"מ א ד). אלו לא מביאין (טומאה) ולא חוצצין, הזרעים והירקות המחוברים לקרקע וכו' והדולג ממקום למקום והקופץ ממקום למקום והעוף הפורח והטלית המנפנפת וספינה שהיא שטה על פני המים (אהל' ח ה). תרנגול שהיה פ ו ר ח ממקום למקום והזיק בגופו משלם נזק שלם (תוספת' ב"ק ב א). שנייא היא בגוזלין שדרכן לפרוח (ירוש' מע"ש ד ט). יש לך אדם שפורח זבוב על גבי כוסו והוא נוטלו ושופכו ואינו טועמו (ר' מאיר, שם סוטה א ז). מתני' בנהיל שגזלו מן ההליכה ובפורח (ר' יוחנן, שם ב"ק י ג). אמרו עליו על יונתן בן עוזיאל בשעה שיושב ועוסק בתורה כל עוף שפורח עליו נשרף (ב"ב קלד.). ורוח אלהים מנשבת אין כתוב כאן אלא מרחפת, כעוף שפורה[2]) ומרפרף בכנפיו וכנפיו נוגעות ואין נוגעות (מד"ר בראש' ב). מה עוף אינו פורח אלא בכנפים אף ישראל אינן יכולין לעמוד אלא בזקנים (ר"ע, שם שמות ה). אמרה לפניו (הנפש) רבון העולמים אני לא חטאתי, הגוף הוא שחטא, משעה שיצאתי ממנו כצפור טהורה פורחת באוירה אני (ר' ישמעאל, שם ויקר' ד). מה הדבורה הזו פורחת כך היו פורחים עליכם (שם במד' יז). אמר (משה) לפניו רבש"ע ואם לאו הניח אותי בעה"ז כעוף זה שהוא פורח בכל ד' רוחות העולם ומלקט מזונו בכל יום ולעת הערב חוזר לקינו (שם דבר' יא). —ובפהמ"א: רבא בדק את החץ לר' יואש בר תחליפא ושחט בה צפור כשהוא פורח (והזהיר, ויקר', יג). — ואמר הפיטן: פץ הצרץ אדירים, פורחים, שחים, טמאים וטהורים (חוגתי, אסיחה, יול' פבת ד אחה"פ). —ואמר המשורר: נשמתי ברחה ברוח, וכעוף פ ר ח ה פ ר ו ח, נדמתה ליונת נח, אשר לא מצאה מנוח (ר"י חריזי, אגרת לשון הזהב בס' דברי חפץ). — ומלאך או שד: כיון שיצא פרעה והמצריים לרדוף אחריהם תלו עיניהם לשמים וראו שרן של מצרים פורח באויר (מד"ר שמות כא). יש מזיק שהוא פורח באויר כעוף וקושט כחץ (ר' ברכיה, שם במד' יב). — ואדם: ואותו רשע (בלעם) אם תראו אותו שעושה כשפים ופורח באויר העולם הראו לו את הציץ שכתוב בו קדש להי והוא נופל (שם שם כב). —ודברים דומים: אין אנו יודעין אם פורחין הן באויר ואם שטין ברקיע ואם מהלכין הן כדרכן (ר' שמעון בן יוחאי, שם בראש' ו). יוד שנטל הקדוש ברוך הוא משרי היה טס ופורח לפני כסאו של הקדוש ברוך הוא (שם שם מז). נתנמנם יוסי בן יועזר איש צרדה וראה מטתו פורחת באויר (שם שם סה). בניין הייתי בונה והאבנים היו פורחות ועולות מעצמם (פסיק' רב', ותפלם כל המלאכה, כה.). — ובדגמה לדבר שאינו אפשרי: נשבע על דבר שאי אפשר, אם לא ראיתי גמל פורח באויר, אם לא ראיתי נחש כקורת בית הבד (שבוע' ג ח). דתנינן גמל פורח באויר, ניתני עכבר פורח באויר (ר' יודן אבוי דר' מתנייה, ירוש' שם ג ט). —ובתנאי שאי אפשר להפרו: על מנת שלא תפרחי באויר ועל מנת שלא תעברי ים הגדול ברגלייך הרי זה גט (תוספת' גיט' ז ח). — ובמליצה: מי שהלך למדינת הים ואבדה דרך שדהו אדמון אומר ילך בקצרה וחכ"א יקנה לו דרך במאה מנה או יפרח באויר (כתוב' יג ז). אין אדם רוצה שיטול מעות ויפרח באויר (ב"ב קד:). כתיב צדיקים ירשו ארץ וגו' ורשעים מה יעשו, פורחים באויר, אלא הרשעים לא השכינו שכינה בארץ (מד"ר בראש' יט). אם ראית חנף ורשע מנהיג את הדור נוח לו לדור

---

1) [במדמ"ב: הפריחו, בירוש' גני' (ע' 255): פירחו ובירוש' קרוטושין פיריחו.]

2) [כך בהוצ' תיאודור, בדפוס' הרגילים: כעוף הזה שהוא מרפרף וכו'. ואולם יש גם נ"א כעוף המרחף, ובזה כנראה עקר הדרוש.]

לפרות באויר ולא להשתמש בו (ר׳ יוחנן, שם דבר׳ ה). המשכן הזה שאתם עושים פורח הוא באויר, עשו לו עגלות כדי שיהא נטען בהם (ר״ם, שם שה״ש, יפה את). נוח להן לבריות להגדיל להן כנפים ולפרוח באויר ואל ימסרו וישתעבדו תחת יד מלך חנף (ר׳ שמעון בן לקיש, שם אסתר א, ויהי). — ובהשאלה לדברים שאין להם על מה שיסמכו: התר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו (חגי׳ א ח). יכול מפני שזה אומר טעם אחד וזה אומר טעם שני שמא דבריהם פורחים הם, תלמוד לומר וכמסמרות נטועים (ר׳ ברכיה הכהן, מד״ר במדי יד). —וכתב פורח, כתב שמצד ההלכה אין לו מקום אחיזה: כתבו על כוס של זהב ואמ׳ ליה מקום הכתב שליך ובין השיטים שלו ויש [1]) כתב פורח [2]) נקרע הרי כשר וכו׳ (ירוש׳ גיטי ב, גכי׳, 223). — ושליבות פורחת, בֶּבֶשׁ פורח, שיש חלל ואויר בין שליבה לשליבה, בין כבש לקרקע: סולם ששליבותיו פורחות, אם יש בשליבה התחתונה ד׳ מטעט וכו׳ (רבה בר אבוה, עירוב׳ עז:). נמצא פורח (הכבש) אמה על יסוד ואמה על סובב (זבח׳ כז.). — ומגדל הפורח באויר: איה סופר את המגדלים, שהיו שונין ג׳ מאות הלכות במגדל הפורח באויר [3]) (חגי׳ טו:). — ועינים פורחות, נפתחות ונעצמות תדיר: כחול שבתוך העין אינו חוצץ ושעל גבי העין חוצץ, אם היו עיניה פורחות אפי׳ על גבי העין אינו חוצץ (שמואל, נדה סז.). — וּפְרַח הדג, שם: ובדגים כל שיש לו סנפיר וקשקשת וכו׳ ואלו הן קשקשין, הקבועין בו, וסנפירין, הפורח בהן (חול׳ ג ז). — ב) בשמ׳ פָּרַח והלך, ברח, עף ונסתלק, השלהבת פָּרְחָה:

1) [כנראה קצור במקום: ויוצא ש.]

2) [בדפוסים נשתבשה המלה פורח והפכה: עורה, ומכאן נוסח הספרים: ויש כתב עור הנקרע הרי כשר נתקרע הרי זה פסול.]

3) [ואולם אלה דברי רש״י: י״מ שדורשין גובהו של למ״ד ודורשין בו כל זאת וי״א מגדל דור הפלגה ולי נראה מגדל הפתוח לאויר גרסינן והן מהלכות אהלות מגדל של עץ שקירין משטיי״ר (ז״א mestier) ועומד בפתח ופתחו פתוח לבקעה או לחצר שהוא אויר במסכת אהלות (ד א) ישנה משנה מגדל העומד באויר, ע״כ. ואמנם משמ׳ זו של מגדל (כלי שדה חבה ומגדל) פתוח לאויר, אפשר למצא גם בטלה פורח. עי׳ בדגמה שלפני כן.]

כשהשלהבת נעקרת מן הגחלת פורחת והולכת היא למעלה (מד״ר במד׳ יד). — ושאר דברים דוממים: הלוחות היו מבקשין לפרוח והיה משה תופשן (ר׳ יוחנן, ירוש׳ תענ׳ ד ח). וכשראו את התפים ואת המחולות ואת העגל ברחו הכתובים ופרחו הלוחות (פדר״א מה). וכי אבנים יש בבבל, אלא מארץ ישראל פרחה לה לשעה ובאת וישבה לה על פי הבור (מד״ר שה״ש, שיר). —וּפְרַח הטל וכדו׳, התנדף: אמר לו הקב״ה (לאברהם) לך טל ילדותך, מה טל זה פורח, אף עונותיך פורחים (שם ברא׳ לט). — ואמר הפייטן: משול (האדם) כחרס הנשבר, כחציר יבש וכציץ נובל, כצל עובר וכענן כלה וכרוח נושבת וכאבק פורח וכחלום יעוף (ונתנה תקף, מוסף ר״ה). —ואמר המשורר: אוי כי ברח, אוי כי פרח הבן יקיר הבן נעים (ר׳ עמנואל פרחנסים למות בנו, מבוא למתק שפתים, מק״נ, 26). — ופרח הכתב: הלוחות היו משאוי ארבעים סאה והכתב היה סובלן, כיון שפרח הכתב כבדו על ידיו של משה ונפלו ונשתברו (ר׳ עזרה בשם ר׳ יהודה בי ר׳ סימון, ירוש׳ תענ׳ ד ה). אף שמותיהם (של קרח ועדתו) פרחו מתוך טמסותיהם (רבי ברכיה בשם רבי חלבו, שם קהה׳ י ח). אמרו לו תלמידיו רבי מה אתה רואה, אמר להן גוילין [1]) נשרפין ואותיות פורחות (ע״ז יח.). נסתכל בהן וראה שפרח כתב מעליהן אמר היאך אני נותן להם לישראל את הלוחות שאין בהם ממש אלא אאחוז ואשברם (אדר״נ ב). ומחה אל מי המרים לפי שבעון ישראל שיבר את הלוחות ופרח הכתב מעליהם ובאותה מחיית הכתב שתו ישראל עונשם במים (מד״ר במד׳ ט). —וּפָרְחָה הנשמה, יצאה הנשמה, התעלף האדם ונשאר בלי נשמה: לא הספיק לומר עד שפרחה נשמתו (ירוש׳ ברכ׳ ט ז). והיו (האחים) מסתכלין בארבע פינות הבית, אמר להם מה אתם רואים, אני יוסף אחיכם, מיד פרחה נשמתן שנאמר ולא יכלו אחיו (מד״ר ברא׳ לג). בשעה ששמעו ישראל בסיני אנכי פרחה נשמתן (רבי עזריה ורבי אחא בשם רבי יוחנן, שם שה״ש, סבו מעמקים). למלך שדיבר כנגד בנו ונתירא ונשמטה נפשו ממנו וכו׳, כך כשדיבר הקב״ה אנכי ה׳ אלהיך מיד פרחה נשמתן וכו׳ (שם שם). — ובסהמ״א: ותקם האשה

1) [כך הגרסה בעין יעקב; ובבבלי: גליון.]

בעוד לילה ופרחה נשמתה ונתעלפה מרוב פחדה (ר"ש אבן ויראגא, שבט יהודה, הנובר, 34).—ואמר הפיטן: מגפה האם ופרחה רוחה, ונפשה השלימה לטבח ארוחה כארחה, אם הבנים שמחה (קלונימוס, אמרתי שעו, קינ׳ ת"ב). — ועל ענינים מפשטים, פְּרָחָה הזיקה, הטמאה וכדו׳. פקעה, בטלה: כל העושה מאמר ביבמתו פרחה ממנו זיקת יבמין וחלה עליה זיקת אירוסין (רבה, יבמ׳ כט:). וטומאתו עליו, מי שטומאה פורחת ממנו, יצא בשר שאין טומאה פורחת ממנו (זבח׳ מג:). — ובסהמ"א: מיום שגלינו מארצנו פרחה ממנו כל חכמה ואיך נדע לפתור חלום (ר"ש אבן ויראגא, שבט יהודה, הנובר, 116). — אמר המשורר: והא שיר דוד בך ישמח לבבו ומורשיו לך פרחים ומשים (רמח"ע, הריח מר, מעה"ס 70). — *אורחים ופוֹרְחִים[1]: אל מי ראוי להטות אזן ולשמוע אם לאורחים ופורחים יושבי קרנות וכו׳ (כ"א נויפלד, שלום על ישראל ג, 13).

—פִּעֵ׳, *פֵּרֵחַ,—כמו קל: ראה אותם רצים אחר (ה)צ[בי]ה אחר צבי שבור אחר גוזלות שלא פירחו ואמר זכת לי שדי. זכת לו, היה צבי רץ כדרכו או שהיו גוזלות מפרחים[2] ואמר זכת לי שדי לא אמר כלום (ירוש׳ ב"מ א ד, גיני, 355). אין מעברין את השנה לא מפני הגדיים ולא מפני הטלאים ולא מפני הגוזלות שלא פירחו אבל עושין אותן סעד לשנה (ת"כ, סנה׳ יא.).

—הִפְעִ׳. *הִפְרִיחַ,—עשה שיפרח, שיעוף: אלו הן הפסולין המשחק בקביא ומלוה ברבית ומפריחי יונים וסוחרי שביעית ועבדים (ר"ה א ח). הלוקח פירות שובך מחבירו מפריח בריכה ראשונה (ב"ב ה ג). רקק והפריחתו הרוח חייב משום זורה (ירוש׳ שבת ז ג). מעשה בר׳ אלעזר בן עוריה ור׳ עקיבה שהיו באין בספינה ועשה לו ר׳ עקיבה סוכה בראש הספינה ובאת הרוח והפריחתה (שם סוכה ב ז). מכיון שנראה הרוק שהוא יוצא מתוך פיה של הרוקקת בחליצה אפי׳ הפריחתו הרוח כשר (שם יבמ׳ יב ו). הניח אבנו בר"ה ובאת הרוח והפריחתה לרשות היחיד ובא אחר ונתקל בה מהו שיהא חייב בנזקו וכו׳ (ר׳ חנינה, שם ב"ק ג א). אפילו אמר מעביר הרוח ומפריח הטל אין מחזירין אותו (ר׳ חנינא, תעני׳ ג:). לך לך, שני פעמים אחד מארם נהרים ומארם נחור ואחד שהפריחו מבין הבתרים והביאו לחרן (ר׳ נחמיה, מד"ר ברא׳ לט). כל אותו היום היה עשו צד צבאי׳ וכופתן ומלאך בא ומתירן, ועופו׳ ומכבכן ומלאך בא ומפריחן (שם שם סז). הארץ שלו והפירות שלו והוא מוריד גשמים ומפריח טללים כדי לגדלה (שם שמות מח). אמר לו משה רבש"ע העגל הזה טוב הוא לסייע לך וכו׳ אם אתה מוריד גשמים הוא מפריח טללים, אתה מוציא את הרוחות והוא את הברקים (שם דבר׳ א). ד"א לאלהים לאל חי, שהוא מבטיח על גבי חיינו להוריד גשמים בעונתם ולהפריח טללים בזמנם בשביל היינו (פסיק׳ רב׳, והיה מדי חדש, א:). אבל הקב"ה אינו כן אלא משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומפריח טללים ומגדל צמחים (פסיק׳ ר״כ, עשר תעשר, בובר, לט.). א"ל (משה להקב"ה) וכשם שאתה עתיד לעשות לאליהו להפריחו בסופה ובסערה להעלותו, שנא׳ והנה רכב אש, כך עשה לי והפריחני ואיני עובר את הירדן (דב"ר ליברמן, 47). —וְהִפְרִיחַ גדרו בקוצים: המפריח גדרו בקוצים ובצרורות לרשות הרבים ובא אחר והוזק בהן הרי זה פטור (תוספת׳ ב"ק ב ה). לא שנו אלא במפריח אבל במצמצם פטור (ר׳ יוחנן, שם בבלי כט:). — ובסהמ"א: שנודבקה מאליה שהרוח הפריח שם ובל משדות אחרות (רגמ"ה, ב"ב קכד.). בית הפרס מנפח אדם, מנפח ומפריה עפר תיחות (ר"ח, עירוב׳ ל:). וכיצד משלח האם, אוחז בכנפיה ומפריחה (רמב"ם, שחיטה יג ה). — ואמר הפיטן: סוגב כהן במזרח, ועיניו למערב היפרת, נוכח ארון מאורח, ניחלה סיברו בצרת (עבודת יוה"כ Elbog., Stud., עמ׳ 173). יראה יֹראה פעלת בנות בוטחות, כחום היום ערומות לשמש נשטחות, יפה בנשים מבקעי כרם נמתחות, מבין רגליה שליא ולד מפריחות (דוד בירבי שלמה, אלהים אל דמי, סליחי מוסף יו"כ). אלהי עו׳ יוי בו׳ קצ׳ הארץ, מפריח נשמות בערב ומחזיר בבקר באמונתו (ר׳ שמואל יזכה, יול׳ לך לך, שרידי׳ מהגניזה, מ"ל וייס, 52). — *וְהִפְרִיחַ, פ"ע. כמו קל, פָּרַח: צמתך לשון דבר המצמצם השער שלא יפריח לצאת (רש״י שה"ש ד א). יעוי׳ פע׳.

[1] [ע"פ הארמ׳: ארחי ופרחי (כתובי׳ פה.).]

[2] [ברפוס׳: מפריחין.]

פֶּרַח [1]), ש"ז, פְּרָח, בכנ' פִּרְחָה, פִּרְחָם, מ"ר פְּרָחִים, פִּרְחֶיהָ, ציץ, נץ הצמח, Blume, Blüte; fleur; flower, blossom : והנה פרח מטה אהרן לבית לוי ויצא פֶרַח ויצץ ציץ ויגמל שקדים (במד' יז כג). לכן כאכל קש לשון אש וחשש להבה ירפה שרשם כמק יהיה ופִרְחָם כאבק יעלה (ישע' ה כד). כי לפני קציר כתם פֶּרַח ובסר גמל יהיה נצה וכרת הזלזלים במזמרות ואת הנטישות הסיר התז (שם יח ה). — ובמשא' כוללת, כל הצמח: גוער בים ויבשהו וכל הנהרות החריב אמלל בשן וכרמל ופֶרַח לבנון אמלל (נחו' א ד). — וקישוט בצורת פֶּרַח: מקשה תיעשה המנורה ירכה וקנה גביעיה כפתריה ופְרָחֶיהָ ממנה יהיו וכו' שלשה גבעים משקדים בקנה האחד כפתר ופֶרַח ושלשה גבעים משקדים בקנה האחד כפתר ופָרַח כן לששת הקנים היצאים מן המנרה ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופְרָחֶיהָ (שמות כה לג-ד). וזה מעשה המנרה מקשה זהב עד ירכה עד פִּרְחָהּ מקשה הוא (במד' ח ד). ועביו (של הים) טפח ושפתו כמעשה שפת כוס פֶּרַח שושן (מ"א ז כו). ואת המנרות חמש מימין וחמש משמאל לפני הדביר זהב סגור והַפֶּרַח והנרת והמלקחים זהב (שם שם מט). —ובתו"מ: הפרח היוצא מן הערים רואין אתו כאלו מטוטלת תלויה בו, כנגדו אסור (כלא' ו ט). —ודכור, *כפתור וָפֶרַח, לדבר נאה מאד, עי' כַּפְתּוֹר. —ובספה"א: והפרחתי לו כענפים ופרחים משאר דברי החכמים (כז"ה, המאור, הקד'). בטבע פרחי הזתים להיות שנים מה שאין כן בפרח אחר (ר"י אבשולי, מלמד התלמידים, בהעלותך, קלו:). —ואמר הפיטן: בית יער הלבנון מלבלב מגדים וגומל, זהב פרוים פרות פרחיו עוד מהאשל (מאיר, אור ליום הכפ, מעריב ליל ב פסח). עד אן עדינה תהי שוכנה ברוב השקט ופני פרחי הלא כמו חרוליך (ר"מ מרוטנבורג, שאלי שרופה, קינ' ת"ב). —ואמר המשורר: אחר אשר יגמל חסדים כסיל ישוב מהר ותגמולי חסדיו ברע יוביש, כום אשר ימטיר נדבית עלי דשא וכתם פרחיו בא בברד ואלגביש (ר"ש הנגיד, בן משלי, הרכבי, 118). והצמיח בטל מליו צמחיו, והפריח בטי שכלו פרחיו (ר"י חריזי, תחכ' ג, 44). — *ובנגוד לפרי, ואמר המשורר: ואל תשיאך חכמת יונית אשר אין לה פרי כי אם פרחים (ר"י הלוי, דבריך במור עובר, דיואן ב, 164). — ובהשאלה, *פִּרְחֵי שושנים, *פִּרְחֵי עדנים, *שושני פֶרַח, כנוי לישראל, ואמר הפיטן: למדים מהם פרחי שושנים, זמנים וקצים חדשים גם ישנים (בנימין, אלהינו אלהים אמת, מחז' איטלי' א, סג:). האויב בקומו לעורר מדנים ודמה להכרית פרחי עדנים וזמם לשקול לגנזי אדונים חליפי מאת ככרי אדנים (שמעון בר יצחק, אתה האל, סליח' תעני' אסתר). ויושע שושני פרח מוריח מאורים, שמרם כאישון ברדפו אחורים (הוא, ויושע, יוצ' ז פסח). — *ופרחי הלענה, כנוי לאנשים רשעים: ואלה מוסיף על הראשונים סבלות מצרי כתות של מלאכי קבלא הם פרחי הלענה השוקדים על למודם הנק' שולארים ובלעז אישטודיאנט"י אלה הדבורים עוקצים ומקיצים כקוצים (מכתב משנת תי"ד בענין עלילת הדם, MGWJ 1894, עמ' 95). — *פֶּרַח של מנורה, בית הקבול לשמן שבראש המנורה: כיוצא בו קני מנורה טהורין, הפרח והבסים טמאין (כלים יא ז). החדות שבבית ומנורה בתוכו והפרח שלה יוצא וכפישה נתונה עליו וכו' בית שמאי אומרים החדות טהור ומנורה טמאה וכו' (אהל' יא ח). מנורה ברשות הרב' גבוהה עשרה טפחים ופרח שבראשה רוחב ארבעה הנוטל ממנה והנותן על גבה חייב (תוספת' שבת י ז). נטלו פרחה של מנורה ופצעו את מוחו (מד"ר שה"ש, מלאכי השומרים), —ובספה"א: ובית שקעו של נר וכו' כלי שהן מניחין למעלה מן הפרח של מנורה ועל אותו כלי מניחין הנר והוא לשני דברים, אחד שלא יתלכלך הפרח של מנורה ואחד שיקבל שמן הנשפך מן הנר (רה"ג פרוש כלים ב ז). — *וְפֶרַח של עמוד, כֹּתֶרֶת, קישוט עִגּל על ראש העמוד, Kapitäl; chapiteau; capital: טומאה תחת העמוד, טומאה בוקעת ועולה, בוקעת ויורדת, כלים שתחת הפרח טהורים וכו' הטומאה והכלים שתחת הפרח אם יש שם פותח טפח טמאין ואם לאו טהורין (אהל ו ו-ז). פרחים (של המנורה) למה הן דומין כמין פרחי העמודין (מנח' כח:). ונות היה לאחשורוש לעשות לו עמודים של כסף וזהב מלהביא עמודים של שיש מפרקאונסין למדי וכו' א"ר מתנה אני ישנתי על פרחו של אחד מה והוה מלא קימה ופשוט ידים ורגלים (מד"ר אסתר, פרשה ב, הור כרפס). — ובספה"א: ואם היה פרח יוצא

1) [עי' בהערה לערך א. פרח, ולקמן בהערת על פרחי כהנה.]

מעמוד זה וכלים תחת הפרח הכלים טהורים שאגו מטמא אלא כנגד הטומאה (רמב"ם, טומאת מת, כה א). —*פִּרְחֵי כְהֻנָּה, צעירי כהנה [1]: בקש להתנמנם פרחי כהונה מכין לפניו באצבע צרדה וכו' (יומא א ז). כהן ששמש בטומאה אין אחיו הכהנים מביאין אותו לבית דין אלא פרחי כהונה מוציאין אותו חוץ לעזרה ומפציעין את מוחו בגזירין (סנה' ט ו). בית המוקד כפה ובית גדול היה מוקף רובדים של אבן וזקני בית אב ישינים שם ומפתחות העזרה בידם ופרחי כהונה איש כסתו בארץ (מדות א ח). אם היה שערה (של סוטה) נאה לא היה סותרו מפני פרחי כהונה (ר' יהודה, תוספתי סוטה א ז). לול קטן היה בין האולם למזבח ולמערבו של כבש, אחד לששים ושבעים שנה פרחי כהונה יורדין לשם ומלקטין משם יין קרוש כעגולי דבלה (ר' אלעזר בר' צדוק, שם מעי' א טז). בשתי קלפיות נתחלקה ארץ ישראל, אחת שהגורלות נתונין בתוכה ואחת ששמות השבטים בתוכה, ושני פרחי כהונה עומדים, מה שזה מעלה וזה מעלה זכה (ירוש' יומא ד א). שמונים אלף פירחי כהונה נהרגו על דמו של זכריה (ר' יוחנן, שם תעני' ד ח). שמונים אלף פירחי כהונה ברחו להם לתוך קלתותים של בית המקדש וכולהם נשרפו ומכולם לא נשתייר אלא יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול (הוא, שם שם). שמא תימצא טהורה ויתגרו בה פירחיי כהונה (שם סוטה א ה). משחרב הבית בראשונה נתקבצו כיתות כיתות של פירחי כהונה ומפתחות ההיכל בידן ועלו לגג ההיכל ואמרו רבש"ע וכו' (ת"ר, תעני' כט.). — ואמר הפיטן: ככו תככה מחשת ספרים, כנהרג כהן ונביא ביום הכפורים, ועל דמו נשחטו פרחים כצפירים, ונדו כצפרים כהני צפורים (ר"א קליר, איכה ישבה חבלת השרון, קינ' ת"ב). והרג המונים משותי שמנים באווי נמנים פרחי כהנים אלפים שמונים (הוא, איך הנחמוני הבל, שם). זכור ה' לאבית ופרחים אשר הרג רשע שר הטבחים (זכור ה', ערבית ת"ב, ספרדי). —*פִּרְחֵי כהונים: ויהי היום וילך ישוע וישחק בכדור עם פרחי כהינים נגד לשכת הגזית בהר הבית (תולדות ישוע, 19). וישלח המלך פרחי כהונים לבית פורה ויהי כאשר באו פ"כ ויאמרו אליו אנו בריונים וכו' (שם 68). —*פִּרְחֵי דוכן, כאותה משמ', ואמר הפיטן: שיר ישוררו לו פרחי דוכן, כפה וחך ערב ונעימות צרדה (יוסי בן יוסי, אתה כוננת עולם ברב חסד, עבודה, מחז' איטלי' ב, ריז.). — *ופִרְחֵי לויה, ואמר הפיטן: סבבוהו פרחי לויה, באצבע צרדה יכו נגדו, סודרים ספרי פליליה, יודו ליי' חסדו (ראב"ע, אזכירה, סדר עבודה, איגר 223). —*ובמשמ' ילדים צעירים בכלל, ואמר הפיטן: טענו לחטוף מצה בלילי פסחים כדי שלא יישנו הפרחים (ר"י טוב עלם, אלהי הרוחות, קרוב' שבת הגדול). נבזזו חנויות מזוינות ואין מגין, פרחי ורבי ביד צרם מגן (בנימין, ברית כרותה, סליחי' למוסי' יוה"כ). —*בענין יחוסי המשפחה, בנים, בני בנים וכו', בלשון הקראים, descendentes: אסור לשחוט העקר עם הפרח ביום אחד שנאמר ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד (ר"א הקראי, גן עדן, שחיטה ג, סג.). ואם היה השם מורה באסור לא היה משתדל החכם להוציא עלה לאסורים מתוך עלת שאר לאמר מצד שהם עקר ופרח על עקר ופרח והם שני שארים על שני שארים (שם, עריות ב, קל:). ואולם קרובי האדם הם לשלשה מעלות פרחים עקרים וכנפים ואין שלשתם במעלה אחת אלא שכל הקרוב זוכה מן הרחוק ממנו (שם, ירושה, קסה.). בהכחד הפרחים הכתוב הזכיר הכנפים באמרו ונתתם את נחלתו לאחיו (שם שם ד, קסח:). והנחלה הולכת מן העקר אל הפרח וכו' אכן אנחנו לומדים מכח הכתוב שהעקרים נוחלים את הפרחים קודם הכנפים (שם שם). ונמצא שהפרחים קרובים מן הכנפים ועל כן יירשו העקרים קודם הכנפים ולמה לא יירשו העקרים קודם הפרחים מפני שהפרחים קודמים מן העקרים (שם שם, קסט.). והלא זה החכם נ"ע הרבה מאמריו וכו' להחזיק שפרחי המת עומדים במקומו שיירשו בראוי במוחזק ואיך היה פוסק שאם מת האב ונשארה האם תהיה נוחלת את הכל ופרחי האב הזוכים בירושתו בראוי ובמוחזק ישארו (שם שם, קע.). שכל הזוכה בירושתו יעמוד במקומו בין מפרח בין מעקר בין מכנף (אליהו בשייצי, סדר ירושות ב ג). הפרחים רודפות אחרי העיקרים (לקוטי קדמוניות, נספחים, 89).

---

1) [כאמור בהערה לערך א. פֶּרַח, מקור השרש בשם פֶּרַח, שמשמעותו גם בלשונות אחרות אף הצעיר של אדם ובהמה ועוף (אֶפְרֹחַ), ועל כן שמוש זה שבתו"מ קדום הוא. ועי' גם קטן פּוֹרַת בערך א. פרח.]

—פְּרָחֵי הנשים כנוי לדמי הוסת, וביחוד דמי הוסת הראשונים [1]) : גם מעוררים (הזרעונים) שתן ופרח הנשים (ספר המקצדים לר״י הישראלי, כ״י). וגם יועיל לפרחי הנשים קלמנט מדברי וכו׳ (נרבוני, אורח חיים, כ״י ביהמ״ד שכטר). תחלת העת כאשר יצא הזרע מן הזכר ופרחי האשה הוא על הרוב אחר מלאת י״ד שנה ואז יצמחו שערותיו כבית הבשת (שער השמים לאבי הרלב״ג ח א, כז). ופעמים יתילדו בהם (בהפנים) כמין עדשים וזה פעמים יקרה משלהבת השמש ופעמים יקרה לבתולות כאשר פרחיהן שהן מן השחורה אינן יוצאין בזמנן ומתפשטין בכל הגוף אמ:ם יהא נכר בפנים (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד א). וכתב גאלינוס שראה אשה שנפסקו פרחיה ארבעה חדשים ונרזו פניה מאד והפסידה חפץ המאכל (שם ד ג). — פֶּרַח, שם מטבע, כתרגי של הלעוית fiorino [2]) : שמעון שחייב עצמו לאשתו באלף פרחים אם לא ילך אצלה אחרי עבור שנה (תשו׳ הר״י מינאץ קו). ראובן הלוה לשמעון ולצלעתו ע״פ שטר הודאה עד סך מאה וחמשה פרחי׳ להשביחם (תשו׳ הר״כ גירונדי פ). שמו ת״ק פרחים ערבות שאם יבא ..א יעשו לו שום עכבה ולא רצה לבא כי היה רוצה לעגן הבחורה (תשו׳ ריב״ש קכז). על דבר שמעון שתובע מלאה חמותו מאה פרחי׳ שנשתעבדה לו בשער מצרי (תשו׳ מהר״י קולון ים). מי שאבד לו פרח היתכן שבעצבונו וכעסו ישבר כלי ששוה אלף פרחים (ר״א אזקרי, ס׳ חרדים עא.). וזה דומה לאדם שאבד מרגלית והיה בוכה עליה בחושבו שהיתה שוה אלף פרחים ומנחמים אותו ואומרים לו לא תבכה שלא היתה שוה אלא עשר אלף פרחים (תולדות יצחק להרי״ל קארו, אמסטי, לד.).

פְּרָח, ש״ז, מ״ר פְּרָחִים, - שד הפורח באויר : והמכתב והלוחות וכו׳ אף המזיקין רוחין ושידים ולילין ורשפים ופרחים וכו׳ (מחזור ויטרי, 541).

***פְּרַחְבְּלִין**, פרחלבן [3]), ש״ז, — שם צמח שלא נקבע :

---

[1]) [ע״פ השמוש של flores ברומית של ימי הבינים, וכן באנגלית flowers.]

[2]) [הנקרא ע״פ העיר פלורנץ שבאיטליה, ולסמל מצוירת עליו צורת פרח.]

[3]) [כמקורות נמצאות הנוסחאות : פרחבלין, פרחבינ׳, פרחבילה, פרח לבן. ועל כל פנים אין כאן פרח לבן בשתי מלים. ועי׳ לֹו, Flora IV, עמ׳ 73, 146.]

עיקר חריב ועיקר הגא ועלי האוג ופרחבלין והאורז אין להם ביעור ולדמיהן ביעור (תוספת׳ שביעי׳ ה ז). הפרחלבן [1]) והאורז אין עליה קדושת שביעי׳ (ירוש׳ שם ז א). למלך ששכר לו פועלים והכניס אות: לתוך פרדסו וכו׳ בערב קרא לכל אחד ואחד אמר לו תחת איזה אילן עשית, אמר לו תחת זה, אמר לו פלפל הוא, שכרו זהוב אחד, קרא לאחר אמר לו תחת איזה אילן עשית אמר לו תחות זה, אמר לו פרחלבן [1]) הוא, שכרו הצי זהב וכו׳ (מד״ר דבר׳ ו).

פִּרְחוֹחִי, ת״ז, — דומה לְפִרְחָח, לצעיר ריק ונבזה, ואמר המשורר : אל תשקוט ללקוט חבצלת מפוצלת ונער ובער הוחי ומלוחי ופרחוחי (ספ״ם לריב״ג, פלל).

פִּרְחָח [2]), ש״ז, — לכאורה במשמ׳ צעירים ריקים ונבזים : כי יתרו פתח ויענני ורסן מפני שלחו על ימין פִּרְחָח [3]) יקומו רגלי שלחו ויסלו עלי ארחות אידם (איוב ל יא-יב). —ובסהמ״א : על ימין פרחח [4]) יקומו ועל שמאל בני נבל יקומו וירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד (ר״י זבארה, שעשועים יג, דודזון, 142). —ואמר המשורר : מה לבני פרחח לעוד נום וחח ולמו לא יאות (מובא בשרשי ריב״ג, פרח, וגם במחב׳ הערוך לר״ש פרחון בשם מנחם בן סרוק).

---

[1]) [בהוצאות : פרח לב׳, בשתי מלים.]

[2]) [נ״א : פִּרְחַת, פִּרְחָה, ועי׳ מחב׳ הערוך להפרחון, ערך זה.]

[3]) [אין ספק שלא צדקה כאן המסורת בחלקת המלים. כל הענין מתאר אנשים ריקים כרגמת סוסים שהשליכו רסן ומוסרות מלפני איוב אדונם. כך : כי יתרו (חבלי) פתח ויענני (צ״ל : יתרי פתחו וַעֲנָנִי, עפ״י הערבי ענאן a), מושכה ורסן) ורסן מפני שלחו. וכך גם : עָלֵימוֹ נֶפֶר חָח (כלו׳ עליהם אבד חָח ומתג של הסוס) רֶגֶל יְשַׁלֵּחוּ (הם משלחים את רגלם לרוץ לאשר ירצו). ועי׳ טורטשינר, ס׳ איוב למקום.
ואמנם לפי הנקוד וחלקת המלים לא היתה דרך אלא לבאר בקרוב : קטנים ונערים, ולפי זה השמוש בסהמ״א. והשבעים, שהנקוד לא היה לפניהם, תרגמו כאלו קראו על יְמִין פרחים (βλαστῶν), וכל זה נגד כונת הכתובים.]

[4]) [נדפס : פרחה. ועי׳ בהערה 2.]

---

a) عنان

ויעמוד (הזקן) על חוף הנהר ויאמר הוי פרחח אוילי בין חסר טעם (סירי יל״ג ספר ח' משל 18).

א. פַּרַחַת [1], ש״נ, מ״ר פְּרָחוֹת, — מין ממיני הצרעת: ואם תראה עוד בבגד או בשתי או בערב או בכל כלי עור פֹּרַחַת הוא (ויקר' יג נז). לכ כה אמר אדני יי' הנני אל כסתותיכנה אשר אתנה מצדדות שם את הנפשות לְפֹרְחוֹת וקרעתי אתם מעל זרועתיכם ושלחתי את הנפשות אשר אתם מצדדות את נפשים לְפֹרְחֹת וקרעתי את מספחותיכם והצלתי את עמי מידכן ולא יהיו עוד בידכן למצדה [2] (יחזק' יג כ—כא).

ב. *פַּרַחַת, ש״נ, מ״ר פְּרָחוֹת, — העכים הדקים: מאי חזיזים אמר רב יהודה פורחות, אמר רבי יוחנן סימן למטר פורחות, מאי פורחות אמר רב פפא עיבא קלישא תותי עיבא סמיכתא (תעני' ט :).

א. פרט [3], ממנו א. פָּרַט.

ב. פרט [4] ממני ״הַפְרָטָה, ״פְּרוּט, *פְּרוּטָה, *פְּרוֹטְרוֹט, ב. *פְּרַט, פֶּרֶט, א. ב. *פְּרָט, ״פְּרָטוּת, ״פְּרָטִי, ״פְּרָטִיּוּת.

א. פָּרַט [5], פ״ע, פּוֹרְטִים, — פָּרַט על פי הנבל, נגן עליו: הַפֹּרְטִים [6] על פי הנבל כדויד חשבו להם כלי שיר (עמו' ו ה). — ובפה״א: ויכן אותו לחוד חידות ולמשול משלים ולהכין כל מתכונת ולחרוז כל מחרוזת אשר יערכו בו הפורטים וכל שרי שיר על הידות (רסע״ג, הקד' עברית להאגרון, הרכבי, נה). אהה לשר ושירותיו אשר שר אשר על פי נבלי לא פרטן (יצחק בן רחב״ע, פניני שיר, סעה״ס 161). — ואמר הפיטן: נואלו החכמים מהשיח גבורוך, וילעג לשון הפורטים מהם בטפעלותיך (רסע״ג, מגן ומסיז, סדור רסע״ג, סעח).

***פָּרַט** [1], פ״י, — א) פָּרַט ברמון, פָּרַט את גרגירי הרמון, פֵּרֵד אותם, absondern, trennen; séparer, détacher; to separate, to detach: האומר לחבירו הילך איסר זה בעשר תאנים שאבור לי בורר ואוכל, באשכול שאבור לי מגרגר ואוכל, ברמון שאבור לי פורט ואוכל (מעשר' ב ו). גפן שהיא נטועה בחצר ניטל את כל האשכול וכן ברמון וכן באבטיח דברי רבי טרפון, ר' עקיבא אומר מגרגר באשכול ופורט ברמון וסופת באבטיח (שם ג ט). — פָּרַט את פיו [2], הפריד והרחיב את פיו לדבר: הפורטים על פי הנבל, שהיו פורטים פיהם בדברי נבלות

---

[1] [בעקר קצור של צרעת פֹּרַחַת, עי' ב. פָּרַח.]

[2] [גם פֹּרְחוֹת וגם כסתות וגם מספחות מצינות כאן מיני נגעים וצרעת, כלשון פרחת הוא (ויקר' יג נז), וכסתה הצרעת את כל עור הנגע (שם שם יב), ספחת או בהרת (שם שם ב), מספחת הוא (שם שם ו), וכן באה המלה כסתות במשמ' פקות ובועות בתו״מ: בעל הפיקין, שיש לו כסתות הרבה (בכור' מה.). וזה מעשה המכשפות: הן עושות להן סימני צרעת ונגעים ומטילות מחלות אלו בכשפיהן על אנשים הפים מפשע. ועי' טורטשינר, קבץ החברה העברית לחקירת א״י תרצ״ד, עמ' 257—260.).]

[3] [עי' בהערה לערך א. פָּרַט.]

[4] [נמצא במשמ' קרובה אף בארמי' ובסורי', ובערבי' פַּרַטַ a) פרושו נקף פירות מעל העץ, וכנראה קרוב השרש אל מרט. ושני השרשים בלי ספק קרובים אל פרד.]

[5] [עי' בהערה הבאה.]

[6] [יש שרואים בשמוש הפעל פרט כאן בטוי של גנאי למריטת המיתרים על גבי הנבל, כ״ו על גבי סיר ממש שמתחו עליו נימים כדי לעשות מעין כלי נגון, ובכוון זה היה אפילו מי שהציע לגרס: פר ויד (במקום: כדויד) חשבו להם כלי שיר; ואם פרט כאן בטוי של לעג למי שאינו יודע לנגן באמת, כי אז צדק ריב״ג בשרשיו באמרו: ומהענין הזה (פרט הנזכר בשעת בצירה) אצלי הפרטים על פי הנבל מפני שפורטין הדבור ופוסקין הנעימות ואיננו רחוק לומר בו הפולטים (כלו' פאלטין a), חסרי מחשבה, בערב') והם האומרים השיר לשעתם מבלי מחשבה וכו', ע״כ. ויש בערבי' גם (עי' Dozy) פַארַט b) במשמ' מנגן עפ״י דמיונו ללא הכנה. ואף אפשר לראות בפעל זה צורת משנה של מרט, כאלו פרט המנגן במיתרים כדגמת מריטת נוצות ושערות. ולפי כל הדרך הזאת אפשר לראות בפעל זה אך משמעות מיוחדת של ב. פרט. ואולם בלשון השמרונים (עי' מונטגומרי, JBL 1906, עמ' 51) בא פרט במשמ' זמר זמירות, שר מזמורים בכלל, ועל כן אפשר שיש כאן פעל מיוחד, ואין המקום היחידי שבמקרא מספיק לקבע את הוראתו המדויקת.]

[1] [עי' הערה לשרש ב. פרט.]

[2] [השוה כאותה משמ' בסור': אתפרטו שניתון.]

---

a) فرط

a) فالطون b) فارط

(מד"ר ויקר' כ). זה מורט וזה שורט וזה פורט ושן חורק (שמואל, שכנו לסוכס, אהבה לפרשת ויראו). —־פִּרֵט שפתותיו, סדק ובקע אותן [1]) : היו מונחין שעורים אחרי הכותל והכנים (הבכור) ראשו ופרט שפתותיו (הלכות פסוקות לתלמיד יהודאי גאון, 10). — ב) פִּרֵט מעות, החליף מטבע גדולה במטבעות קטנות, כאלו פרט והפריד בה חלקים קטנים, in Kleingeld umwechseln ; changer en (petite) monnaie ; to change (for small coins) : מוכר לו פירות אפילו בשעת הזרע וכו' ופורט לו מעות אף על פי שהוא יודע שיש לו פועלים (שביעי ה ח). אין פורטין לא מתיבת המוכסין ולא מכים של גבאין (ב"ק י יח). הפורט סלע ממעות מעשר שני בית שמאי אומרים בכל הסלע מעות ובית הלל אומרים בשקל כסף ובשקל מעות (עדיי א ט). פסקה להכניס לו זהב הרי זהב ככלים ודינרי זהב הרי הן ככספים, אמ' רבן שמעון בן גמליאל כן הדבר מקום שנהגו שלא לפרוט דינרי זהב אלא מונחים כמות שהן ודינרי זהב הרי הן ככלים (תוספת' כתוב' ו ה). גבאי צדקה פורטין לאחרים ואין פורטין לעצמן (שם ב"מ ג ט). אין אדם אומר לחברו פרוט לי סלע זו אלא ערוף לי סלע זו (ספרי דבר' סו). משל לאדם שהלך לקיסרי וצריך מאה זוז או מאתים זוז הוצאה נוטלם פרט מיינעים אותו ואין יודע מה לעשות אבל אם מצרפם ועושה אותו סלעים פורט ומוציא בכל מקום שירצה (שם שם). טובה גדולה חלק הקב"ה לעולמו אדם פורט זהוב אחד והוא מוציא ממנו כמה יציאות (ר' אבהו, מד"ר בראש' טז). לשלחני שאמר לתלמידו אם יבואו לך סלעים לפרוט פרוט ואם תבוא מרגלית תביאה אלי (שם במדי כא). ד"א יערף כמטר לקחי וכו' כאדם שהוא אומ' לחבירי עריף לי את הסלע הזה ואין עריפה אלא פרוט לי כך תהא כונס דברי תורה כללים ופורט ומוציא כמפים הללו של מטר (מדרש תהלים, הופמן, דבר' לב ב). — ובינ' פּוֹרֵט מ"ר פּוֹרְטִים, פורטין, מי שדרכו לפרוט כסף, שלחני : הגבאין והחרמין והפורטין והמוכסין עליהם הכתוב אומר הונך ועזבוניך מערבך מלחיך וכו' (דא"כ ג). — ג) במשא ומתן התלמודי, פִּרֵט הכתוב, פֵּרֵשׁ וכתב בפרוטרוט einzeln anführen ; détailler ; to specify, detail : על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת, אם מתקימת העדות בשנים למה פרט הכתוב בשלשה, אלא להקיש שלשה לשנים (מכות א ז). משמע שניהם כאחת ומשמע אחד ואחד בפני עצמו עד שיפרוט לך הכתוב (רבי יונתן, מכי' משפטים, מסכתא דנזיקין ה). הואיל ונאמרו צוואות בתורה סתם ופרט באחת מהם שאינה אלא מיד בשעת מעשה ולדורות, אף פורטני בכל הצוואות שבתורה שלא יהיו אלא מיד בשעת מעשה ולדורות (רבי ישמעאל, ספרי במדי א). הואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט באחת מהם שאינו אלא באלה ובשבועה, אף פורטני בכל השבועות שבתורה שלא יהיו אלא באלה ובשבועה (שם שם יד). הואיל ונאמרו דברות בתורה סתם ופרט באחת מהם שהנשיאים קודמי', אף פורטני בכל דברות שבתורה שיהיו נשיאים קודמי' (שם שם עג). יש פרשיות שכולל בתחלה ופורט בסוף, פורט בתחלה וכולל בסוף וזו כוללה בתחלה וכוללה בסוף ופורט באמצעו (שם שם קיח). לא סוף דבר כולל אלא אפי' פורט (ירוש' שבועי' ג ד). כל מקום שנאמר עד הרי כאן שנים עד שיפרוט לך הכתוב אחד (סוטה לא :). מאחר שפרטן אחד אחד חזר יכללן, זאת התורה לעולה ולמנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים (מדרש שה"ש, גריןהוט, א י). — ובסהמ"א : זה כלל שצריך לפרוט אותו אבל אמת הוא (ר"י א"ת, כוזרי א נג). — בינ' פָּעוּ', ־פָּרוּט, מ"ר נק' פְּרוּטוֹת, ואמר הפיטן : החשופות אטורות, הפרוטות אצורות, הכלולות עצורות, הקלות חמורות וכו' (ר"א קליר, אין לפוסח, סלוק פרה). —ועי' פְּרוּטָה, פְּרוֹטְרוֹט. — ד) וּפֵרֵט את מעשיו, פרש ומנה את מעשיו כשלחני הפורט מעות : תני צריך (המתודה) לפרוט את מעשיו, דברי ר' יהודה בן בתירה, ר' עקיבה אומר אינו צריך לפרוט את מעשיו (ירוש' יומא ח ט). אית תניי תני צריך לפרוט את הנדר, אית תניי תני אינו צריך לפרוט את הנדר (שם נדר' ה ד). מעשה באשה אחת שבאת אצל ר' אליעזר להתגייר אמרה לו ר' קרבני אמר לה פרטי את מעשיך וכו' (מד"ר קהל' סדרא א, כל הדברים). — ובסהמ"א : ואם נבוא לפרוט, עשות ספרים הרבה, ועוד שצריכין עיון וכו'

1) [ע"פ הארמ' : דפרטית שפוותיה (ב"ק קיז.), והשוה התפ'.]

(מסוי' מבאו' הרכבי חכמ, 221). ויש מי שאומר שאם למעלה היה פורט והולך ולמטה כתוב סכום הכל כך וכך ופיחת או הוסיף בזה אנו אומרים ודאי טעה (סו"ע חו"מ מג ה). — ואמר הפיטן: ולבי יתעורר להשיב ולברר דבר המשתרר עלי כל הפותרים, וזה הוא בן לבראש אשר בשוא ירט וחשב כי פרט וכלל באמרים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, מסוי' תלמידי מנחם, 7).

— נפעי, *נִפְרַט, — א) נפרט הגרגר מן האשכול, נפרד ונתפזר: ופרט כרמך, אין פרט אלא מחמת הבציר מיכן אמרו היה בוצר עקץ את האשכולות הוסבך בעלים ונפל בארץ ונפרט ה"ז שלבעה"ב (ספרא ויק, קדוש' פרק ג). דברי ר' יודן נכללין בקרבן אחד ונפרטין בג' קרבנות וכו' נפרטין לג' קרבנות פרוטה שליש פרוט' חיטין שליש שעורין פרוט' שליש כוסמין וכו' (ירוש' שבוע' ה ה). — ובספהמ"א: אי זהו פרט, זה גרגר אחד או שני גרגרים הנפרטים מן האשכול בשעת הבצירה (רמב"ם, מתנות עניים ד טו). ואם תהיה השעורה רטובה ביותר לא תפרט ר"ל בהיותו בצורת ירוק, אך כשישיג בצורת פיסתק"י או בצורת זהב ויותר תפרט בצורת זהב משתפרט בצורת פיסתק"י (ר"א הקראי, גן עדן, הבדל שנה משנה ו, יח:). ונראה כי העומר מן היבש אע"פ שבנגב יהודה יקצרוהו רטוב בעבור שהחום מתגבר לשם פן יפרט הגרגיר (שם שם י, כ:). ולסבת זה תשאר (הנפש) אחר הפסד הגוף נפרטת לפי מציאותה ונבדלת מנפש אחרת (ר' שלמה הקטן, חמדה גנוזה, ג.). — ב) נתבאר ונתפרש: אלו נפרט שמה של ע"ז לא ספקו להם כל עורות שבעולם (רבי ילקו, ספרי דבר' מג). כשאדם נפטר מן העולם באים כל מעשיו ונפרטים לפניו (שם שם טז). כל המתפלל לאחר הצבור מעשיו נפרטין (מד"ר איכה, אלפא ביתא תליתאה, גדר בעדי). — ובספהמ"א: ואמנם בענין המלקות יש חילוק בהם שכל הנפרטים בלאו אחד אין לוקין עליהם אלא מלקות אחד (רא"ה, חנוך, מלוה ז).

— פעי', *פֵּרֵט, בינ' מְפֹרָט, — מפֹרָד, נגוד למחבר: טלית שהתח ל בת לקרעה עד שלא נקרע רובה הנוגע אפילו במפורט מכאן ומכאן אינו חיבור, משנקרע רובה הנוגע אפילו במחובר חיבור (תוספת' כלים ב"ב ה י). — ואמר הפיטן: גובלת טוב שעלת בגורל צדיק פורטו יחפיח לחחקקה (ר' שמואל יזכם, יולי תולדות, סריד' מהגניי, מ"ל וייס, 63).

— התפ', *הִתְפָּרֵט, — נתבקע ונתפרד: מפני מה פרסות רגליהם של בני אפריקה רחבות מכל בני אדם וכו' שמקומם בין בצעי המים והן מהלכין ביום ובלילה בתוך המים פרסותיהן מתפרטות מן המים לפיכך הם רהבות מכל בני אדם (אדר"נ נוסחא ב, פרק כט).

— פע', *פֵּרֵט, בינ' מְפָרֵט. — פֵּרֵט הצבי, השמיע קולו[1]: שור גועה וכו' כבש חונב, זאב זורד, צבי מפרט וכו' (פרק שלמה, בית"מ ילינק ה, 35).

— הפעי', *הִפְרִיט, — כמו קל, פָּרַט: או נתן כלל גדול לענינים שהיו מפוזרין או הפריט כלל גדול אשר תחתיו ענינים צריכין להפריט או להוסיף (ראב"ע הנסיון, פי' העבור ג א).

— הפע', *הֻפְרַט, עתי' יופרט, — יֻפרד: שכלים יתנו טבע כללי כפי טבעם ויופרט מחברים (אגי' הנפש והלחשים, בנבואה, כ"י פריז).

פֶּרֶט, ס"ז, — פֶּרֶט הכרם, גרגרי הענבים שנפרשו מאשכלותיהם ונשרו בשעת הבצירה: וכרמך לא תעולל ופֶרֶט כרמך לא תלקט (ויקרי יט י). — ובתוי"ם: שני גרגרים פרט ושלשה אינן פרט (פאה ו ה). איזהו פרט הנושר בשעת הבצירה (שם ז ג). ופרט כרמך, אין פרט אלא מחמת הבציר (ספרי ויק, קדושים פרק ג) פרט בנשירתו קדש (ירוש' פאה ז ג). — *ופרט רמונים: והבעור שבהן פניו דומים כדמיונו של יוסף וכדמותו של ר' יוחנן וכפרט רמונים[2] בכוס של כסף מוקף נגד השמש (מחזור ויטרי, עמ' 735).

א. *פְּרָט[3], ס"ז, מ"ר פְּרָטִים, פרטין, פְּרָטוֹת, — Einzelnes, Einzelheit; détail; detail, item ז, בשלש עשרה מדות התורה נדרשת וכו' מכלל ופרט, מפרט וכלל, מכלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מכלל שהוא צריך לפרט ומפרט שהוא צריך לכלל וכו' מכלל ופרט כיצד, מן הבהמה כלל, מן הבקר ומן הצאן פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, מפרט וכלל כיצד, כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה פרט, וכל בהמה לשמור כלל, כלל ופרט

---

1) [ואולי מא. פרט.]

2) [עי' ב"ם פד.]

3) [כך חנקוד בכל מקום, ולפי זה יש לנקד אף במ"ר נסמ' פְּרָטֵי, ולא פִּרְטֵי. ואמנם אפשר ששמשת המלה אף בצורה פֶרֶט על יד פְּרָט.]

וכלל נעשה כלל מוסף על הפרט, מכלל ופרט וכלל כיצד, ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך כלל, בבקר ובצאן ביין ובשכר פרט, ובכל אשר תשאלך נפשך חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט לומר לך מה הפרט מפורש דבר שהוא וולד וולדות הארץ וגדולי קרקע אף אין לי אלא כל דבר שהוא וולד וולדות הארץ וגדולי קרקע, יצאו כמהין ופטריות (רבי ישמעאל, ספרא ראש ויקר' א). לעולם יהא אדם כונס דברי תורה כללים שאם כונסן פרטים מייגעים אותו (רבי יהודה, ספרי דבר' שו). ומן המבול עד שנולד יצחק שצ"ב שנה וזה פרטן אלה תולדות שם שם בן מאת שנה וכו' (סדר עולם רבה א, רטנר, ג:). לא תעשה כל מלאכה כלל, לא תבערו אש בכל משבותיכם פרט וכו', לא תעבדם כלל, לא תשתחוה להם פרט (ירוש' שבת ז ב). לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל, זה ר' עקיבה שהתקין מדרש הלכות והגדות וכו' מה שהתקין, זה כללין ופרטין (ר' יונה, שם שקל' ה א). ר' ישמעאל אומר כללות נאמרו בסיני ופרטות באהל מועד ור' עקיבא אומר כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו באהל מועד ונשתלשו בע־בות מואב (חגי' ו:). כללו של ר' מאיר פרטו של ר' יהודה, כללו של רבי יהודה פרטו של רבי מאיר (שמואל, שבוע' לח.). כלל ופרט, עשה את הכלל מוספת לפרט והכל בכלל, כל אבן יקרה מסוכתך כלל, אודם פטדה תרשיש ויהלום וגומר פרט, הכל בכלל כל אבן יקרה מסוכתך (ר' חמא בר חנינא ור"ש בן לקיש, מד"ר בראש' יח). שלכך הוציא בפרטם כ"ב אלף וג' מאות ובכלל כ"ב אלף ולא יותר (שם במד' ד). נמצאו בלוים יתרים על כ"ב אלף ג' מאות כמו שהוא מחשב במנין ראשון בפרטן (שם שם). — ואמר הפיטן: ציר נאמן קראת לעלת פניניך, בארתו חמורות וקלות ענשין ואזהרות פרטות וכללות, שכר המצות ושלום גמולות (ר' שמעון בר יצחק, חמכו, קרוב' ב שבוע'). — ובסהמ"א: מנהג החושבים שהם בעלי סוד החשבון לכתב באגרת הפרטים ובראש האגרת יכתבו הכלל הנחבר מן הפרטים (ראב"ע, שמות ל יב). כי המדבר פעם ידבר עם הפרטים ופעם בדרך כלל (הוא, שפת יתר, 36). דע כי שם אדם שהוא פרט נבדל מן הכלל שהוא מקרה נשוא בנשמת האדם (הוא, ס' השם א, קבוצת קונטרסים).

וההפרש השני שתואר השם יאמר בלשון רבים כמו חכמים ונבונים ולא יתכן לומר מן יצחק יצחקים ומן יעקב יעקבים, ואין טענה ממלת ישראלים ישמעאלים כי הפרט שב כלל (שם ב). ובפרשת תוצא הארץ נפש חיה תמצא סודות מציאות הב"ח למיניהם, כלליהם ופרטיהם (ר"י מפיסא, מנחת קנאות, 10). וכ"ש בדברי צוויה אזהרותיה דקדוקיה ופרטותיה שהם כלם סודות צפונים (שם 11). ודבריהם ופְרָטֵיהֶם[1]) רבים (דון וידאל שלמה, אגרת חשן משפט, תפארת שיבה ללונץ). כתב (בשטר) סכום הכל כך וכך ופיחת או הוסיף בה אנו אומרים ודאי טעה בחשבון ואחר הפרט אנו הולכים (טוש"מ, הלואות מב ח). — פְּרָט, איש מאישי המין, : Einzelwesen, Individuum ; individu ; individual כי העיון איננו מעיין כי אם בכללי הדברים ומיניהם ואיננו מעיין באישיהם ופרטיהם (ר"י א"ת, אמונות ודעות ב). וענין המין שהוא כולל שפל ממנו וצריך להיות מקבץ תחתיו אישים ר"ל פרטים (רוח חן י, כו.). ואפלטון חשב שיש צורות כלליות נפרדות מחומר בפועל, שהם סבות ידיעת כל אישים הנמצאים והמינים נקראים (אידיאי) וכו', שהש"י ב"ה מביט בהם ובורא כל הפרטים (ר' הלל מוירונא, תגמולי הנפש, י:). — ואמר המשורר: אחד ויחודו מאד נעלם מי יעמוד על סוד אמתתו, אחד ולא במין אשר יכלול תחתיו פרטים באגדתו (עמנואל, מחב' ז, 38). — פְּרָט, במשמ' פרוט הזמן, התאריך: והיה זה כך וכך ימים לחדש פלוני לשנה פלוני לפרט היצירה (תשו' הר"ב גירונדי, כח.). כתובה הכתובה בטעות בפרט אם נתאחר הפרט כשרה ואם מוקדם פסולה (ר"מ מרוטנבורג, שערי תשובה ט). — ואמר הפיטן: ציון לפרט וארשת[2]), צרה אל אחותה נגשת (יצחק ברבי שלום, אין כמוך, זולת שבת א אחה"פ). — פְּרָט קָטָן, פרוט מספר השנים מבריאת העולם בהשמטת האלפים, או האלפים והמאות, כגון שנת תש"ג או ש"ג במקום ה' תש"ג: אם השמיט הסופר ולא כתב לבריאת עולם וגם לא כתב חמשת אלפים כשר ואפילו השמיט גם המאות ולא כתב אלא

---

[1]) כך מנקד שם.

[2]) [בגמטריא תתק"ז. היא שנת ד' אלפים ותתק"ז אשר אז היתה הצרה הגדולה ההיא על ישראל (נער).]

הפרט הקטן כשר (טו"ע חו"מ מג ג). — *פרט גדול, פרוט מספר השנים מבריאת העולם בהזכרת האלפים. — *ועם ב, בפרט, ואמר המשורר: עוזי לספר את פעלת אל בפרט וספרי את כלליה (ר"ש הנגיד, הנה יחידתי, נרודי, 49). — *ובפרט, במש' ביחוד, נהוג בדבור ובספרות. — *דרך פרט: השלישי לבאר בו דרך פרט עבודת יום הכפורים בבאור רחב ושלמות (המחירי ליומא, פתיח'). — *פרטי פרטים: שהנה אי אפשר שיזכרו כל פרטי פרטים מאשר אפשר שיראה האדם בחלום (ר"ש אלמולי, פתרון חלומות, מז:).

ב. *פְּרָט, תה"פ, — פרט לדבר פלי, להוציא דבר פלי, בנגוד אל לרבות דבר פלוני[1]), mit Ausschliessung von, ausgenommen; à l'exception de, excepté; with the exception of, except: ארוסה ושומרת יבם לא שותות ולא נוטלות כתובה שנאמר אשר תשטה אשה תחת אישה, פרט לארוסה ושומרת יבם (סוטה ד א). נכסים שאין בהן מעילה, פרט לשור של ישראל שנגח לשור של הקדש וכו' (תוספת' ב"ק ה א). וידיו לא שטף במים מה תלמוד לומר, לפי שנאמר ורחץ את בשרו במים יכול אף בית הסתרים תלמוד לומר וידיו, מה ידיו בנראה פרט לבית הסתרים אף כל בנראה פרט לבית הסתרים (ספרא ויק. מצורע פרק ד). ואיש פרט לקטן, או יכול שאני מוציא בן תשע שנים ויום אחד תלמוד לומר ואיש (סם סם פרק ו). בשבתך בביתך פרט לעוסקים במצות, ובלכתך בדרך, פרט לחתנים (ירוש' ברכ' א ו). דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה, פרט לגוי. מאת כל איש, פרט לקטן, אשר ידבנו לבו, פרט לחרש ולשוטה, וזאת התרומה אשר תקחו מאתם, פרט לתורם את שאינו שלו (סם תרומ' א א). אתם פרט לשותפין, אתם פרט לאפיטרופין, אתם פרט לתורם את שאינו שלו (סם סם). אשר לו חומה, פרט לבית הבנוי לחומה (סם מעשר' ב ט). אשר יי' אלהיך נותן לך, פרט לחוצה לארץ, לרשתה, פרט לירושלם שהיא לכל השבטים (סם סוטה ט א). תמן אינון אמרין פרט לטמון וכא

1) [אין שמוש זה של „פרט לדבר" מתבאר יפה מתוך השם פרט במשמעותו בתו"מ. וקרובה ההשערה, שאין כאן בעקר אלא הפעל פֵּרַט (הכתוב) לדבר, כלו' הפריד את הדבר לחוד, ולא כלל אותו בכלל. ואמנם אפשר שנולד השמוש בארמ', ולפי זה יש לנקד פְּרַט בפתח.]

אינון אמרין לרבות את הטמון, תמן שדך בגלוי פרט לטמון וקציר' בגלוי פרט לטמון מיעוט אחר מיעוט לרבות את הטמון (סם סם ט ג). ביתך, ביתך המיוחד לך, פרט לבית התבן ולבית הבקר ולבית העצים ולבית האוצרות שפטורין מן המזוזה (יומא יא.). בת אשת אביך, מי שיש לו אישות לאביך בה, פרט לאחותו משפחה ונכרית (יבמ' כג.). מלחם אביה תאכל, לחם הקנוי לאביה, פרט לחזה ושוק דמשלחן גבוה קא זכו (בב פסח, סם פז.). ומצא, פרט למצוי, שלא ימכור ברחוק ויגאל בקרוב, ברעה ויגאל ביפה (מכות ח.). מן בני היונה ולא כל בני היונה, פרט לתחילת הציהוב (חולי' כב:). כל צפור כל כנף, אמר רבי אלעזר בשם רבי אסי לחבריה פרט למורטי' ולקטעי' שהן פסולין לקרבנות בני נח (מד"ר ברא' לג).

*פַּרְטוּת, ש"נ, — תכונת המעשה הפרטי, בפרטות, תה"פ במשמ' ביחוד, דבר בפרטות אל פלוני, דבר הוא ולא אחר, דבר אליו ולא אל אחרים: אמר המלך הלואי שתדעו להשיב כי לא לאהבת נצוח באתי ודי לכם כבוד כי בפרטות דברתי עמכם (ר"ש בן ויגנא, שבט יהודה, הנזכר, 26). ויחר למשה מאד מפני כי דיבר משה אל קרח בפרטות[1]) כדכתיב ויאמר משה אל קרח שמעו נא (פענח רזא עה"ת, חומש', נח:, קרח).

*פְּרָטִי. פרטיי. ת"ז, נק' פרטית, מ"ר פרטיים, פרטיות, — השייך לפרט ולא לכלל, מיחד בנגוד אל כללי, speziell, individuell; special, individuel; special, individual: חשבונות הללו פעמים הם מכוונים עם חשבונות של מעלה פעמים יש שאינם מכוונים זה כנגד זה ולא דקדק המקרא בחשבונות כל כך אבל הכלל שוה וכו' ועל זה הכלל סמך כותב הספר ולא דקדק בחשבון הפרטיות כל כך (רש"י, נחמ' ז ז). אם שיהיה השם בלתי יודע דבר מאלו הענינים האישיים ר"ל הפרטיים ובלתי משיג אותם וכו' (ר"ם א"ת, מו"נ ג טז). שהידיעה בחדושים והם הפרטיים בלא ספק תחייב לו קצת שנוי מפני שהוא התחדשות ידיעה אחר ידיעה (סם סם). שאין בכל המציאות דבר במקרה כלל לא כללי ולא פרטי (סם סם יז, הדעת הג'). איש שם משותף וכו' והוא איש במקום פרטי או אחד (הוא, פי' המלים הזרות).

1) [נדפס: בפרטית.]

ולפעמים תהיה הגזרה המחייבת מחייבת הנשוא למקצת הנושא וכו' זו נקרא אותה מחייבת פרטית[1] (אמיעוז הרופא, מלות ההגיון). ואולם הכללי הוא מצטרף לפרטי במה שהוא כללי וכו' ולזה יחויב שלא ימצא הכללי מה שלא ימצא הפרטי (רלב"ג, מלחמ' השם א ע). ומצאנו שהתנועות שתים לפי דעת חכמי התכונה הראשונים, האחת ממזרח למערב והיא התנועה הכללית לגלגל העליון וכו' והאחרת ממערב למזרח והיא התנועה הפרטית לכל גלגל וגלגל זולתי הגלגל העליון (ר"א הקרחי, ג"ע, קדוה"ח א, ג.). שהשכל יביט בענינים עצמיים וכלליים בלתי חלקיים וההרגש בדברים חמריים פרטיים ומקריים (לקו"ק, כספא', 50). וההשערה הזאת אין ספק שאינה מסורה לכל אדם ונמצא אותו אומר במקומות רבים מספר המדות שהפעולות הפרטיות ראוי שישוערו והוא לא ביאר ההשערה בהם (ר"י אלבו, עקרים א ח). מציאות השכר והעונש הפרטי וההשגחה בפרטים המתחדשים (שם שם יא). שאין ראוי למנות בשורש ולא בעקר שום מצוה פרטית ממצות התורה (שם שם יד). באמרנו שהמניע הראשון יניע תניעה יומיית לא נרצה בזה שלא יניע שאר התנועות הפרטיות כי להיותו המניע הכולל הנה יוכללו בו כל הגרמי' שמימיי' (ר"י מסיקא, מנחת קנאות, 31). ומה שנראה לי בזה וכו' שהלשון העברית אשר בידינו היום הוא הלשון שדברו בה ההורים הראשונים מפאת שמות הפרטיי' העצמיים האישיים שהם נגזרים מהפעלות ומהשמות הכוללים לפי שהשמות העצמים הראשוני' שהם שמות פרטיים אשר לאיש ואיש מבני אדם אינם מועתקים מלשון אל לשון וכו' (ר"י אברבנאל עה"ת, בראש', לזאת יקרא אשה). שהיא (התורה) ספרה הענינים הנכריים וזכרה שמות האנשים הפרטיים מהאומות (שם שם). ולכן ראוי שתקרא אשה כלומר פרטית ומיוחדת כיון שהית' חלק מאיש פרטי רמוז ואבר מאבריו (שם שם). והדרך הראוי להתפלל אל הש"י הוא לבקש רצונו בדברים כלליים לא בדברים מוגבלים פרטיים (רפאל נורצי, מרפא לנפש, לא.). שעל כל בעל תורת משה הוא להאמין ביאת הגואל מדברי הנביאים מנבואית פרטיות המורות על ביאתו (שם לט:)[1].

[1]) [בתרג' ר"ם א"ת: מחייב חלקיי.]

פְּרָטִיּוּת, ש"נ, — תכונת הדבר הפרטי: אמנם זה שאין הראשון יתב' מושכל לזולתו כפי מה שהוא אצל עצמו הוא מפני קוצר הזולת ההוא ופרטיותו (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א). שהוא יודע הפרשים מצד הפרטיות שבו (ר"י אלבו, עקרים א יא). שכל אחד ואחד מישראל ימצאוהו בגלות הזה משעבוד מלכיות בפרטיותו מה שקרה לאומה בכללה (ר"י אברבנאל, זבח פסח על ההגדה, בכל דור ודור). וענין הכתוב לזאת הנקבה ראוי לקרא אשה ולא לנקבת ב"ח אחרת לפי שלזאת קרה הדבר הגדול הזה כי מאיש לוקחה זאת וכו' ולזה ראוי שתשתתף אליו בשם פרטיותו (הוא עה"ת, בראש', לזאת יקרא אשה). כל עוד שיוסיף השכל להפשיט פרטיותן של דברים ולעשותם כללות (רנ"ק, מונה"ז, הולי רבידוביץ, רפה).

פְּרִי[2]), ש"ז, פְּרִי, בכנ' פִּרְיִי, פִּרְיְךָ, פִּרְיֵךְ, פִּרְיוֹ, פִּרְיָהּ, פֶּרִיכֶם, פִּרְיָם, פִּרְיָמוֹ, פִּרְיְהֶם, פִּרְיָן, פִּרְיָהֶן, — א) תנובת הצמח, Frucht; fruit. פְּרִי הָעֵץ: הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע אשר על פני כל הארץ ואת כל העץ אשר בו פְרִי עץ זרע זרע (בראש' א כט). מִפְּרִי עץ הגן נאכל וּמִפְּרִי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמתון (שם ג ב–ג). ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל ותקח מִפִּרְיוֹ ותאכל (שם שם ו). ויאכל (הארבה) את כל עשב הארץ ואת פְּרִי העץ אשר הותיר הברד (שמות י יה). וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פִּרְיוֹ שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל ובשנה הרביעת יהיה כל פִּרְיוֹ קדש הלולים ליי' ובשנה החמישת תאכלו את פִּרְיוֹ להוסיף לכם תבואתו (ויקר'

[1]) [היום משמש ת"ז פְּרָטִי לא רק בנגוד אל כְּלָלִי אלא במיחד בנגוד אל רִשְׁמִי, ממשלתי צבורי, במשמ' privat(e), ואולי יש בזה גם מהשפעת המלה הזרה הדומה בצלצולה למלה העברית.]

[2]) [על מקור המלה והקבלותיה בשפות האחיות עי' בהערה לא. פָּרָה. השם פְּרִי בא במקרא, לפחות לפי נקודנו, אך במ"י, המשמש גם במשמ' כוללת במקום מ"ר, בתקופת התנאים כבר רגילה צורת מ"ר פֵּרוֹת.]

יע כג–כה). ונחתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו (סס כו ד). וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ ליי' הוא (סס כז ל). ובשנה השלישית זרעו וקצרו ונטעו כרמים ואכלו פרים (מ"ב יע כט). זית רענן יפה פרי תאר[1]) קרא יי שמך (ירמ' יא יו). והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו וכו' ולא ימיש מעשות פרי (סס יז ח). בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את פרין (סס כט ה). אל שדה טוב אל מים רבים היא (הגפן) שתולה לעשות ענף ולשאת פרי להיות לגפן אדרת (יחזק' יז ח). הלא את שרשיה ינתק ואת פריה יקוסס ויבש (סס סס ט). ותתש בחמה לארץ השלכה ורוח הקדים הוביש פריה (סס יט יב). ונתן עץ השדה את פריו והארץ תתן יבולה (סס לד כז). והרביתי את פרי העץ ותנובת השדה (סס לו ל). ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתם פריו לחדשיו יבכר כי מימיו מן המקדש המה יוצאים והיו פריו למאכל ועלהו לתרופה (סס מז יב). גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו[2]) כרב לפריו הרבה למזבחות כטוב לארצו הטיבו מצבות (הוש' י א). אל תיראו בהמות שדי כי דשאו נאות מדבר כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם (יואל ב כב). ונטעו כרמים ושתו את יינם ועשו גנות ואכלו את פריהם (עמו' ט יד). כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם (זכר' ח יב). והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול (תהל' א ג). יהי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פריו ויציצו מעיר כעשב הארץ (סס עב יו). נצר תאנה יאכל פריה ושמר אדניו יכבד (משלי כז יח). כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי (שה"ש ב ג). שלחיך פרדס רמונים עם פרי מגדים כפרים עם נרדים (סס ד יג). כרם היה לשלמה בבעל המון נתן את הכרם לנטרים איש יביא בפריו אלף כסף כרמי שלי לפני האלף לך שלמה ומאתים לנטרים את פריו (סס ח יא–יב). ולהביא את בכורי אדמתנו ובכורי כל פרי כל עץ שנה בשנה לבית יי' (נחמ' י לו). — ובהשאלה על אדם או צבור בדמיון לעץ: ויספה פליטת בית יהודה הנשארה שרש למטה ועשה פרי למעלה[1]) (מ"ב יט ל). נטעתם (את הרשעים) גם שרשו ילכו גם עשו פרי (ירמ' יב ב). הכה אפרים שרשם יבש פרי בל יעשון (הוש' ט יו). ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו וחסן הוא כאלונים ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת (עמו' ב ט). — עץ פרי, עץ המצמיח פרי: תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עשה פרי למינו אשר זרעו בו על הארץ (בראש' א יא). ההרים וכל גבעות עץ פרי וכל ארזים (תהל' קמח ט). ועי' עץ. — פרי האדמה, פרי הארץ: ויבא קין מפרי האדמה מנחה ליי' (בראש' ד ג). ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע (ויקר' כה יט). וילכו ויבאו אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישראל וכו' ויראום את פרי הארץ (במד' יג כו). ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר יי' אלהיך נתן לך ושמת בטנא (דבר' כו ב). פרי אדמתך וכל יגיעך יאכל עם אשר לא ידעת (סס כח לג). ביום ההוא יהיה צמח יי' לצבי ולכבוד ופרי הארץ לגאון ולתפארת לפליטת ישראל (ישע' ד ב). הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה על האדם ועל הבהמה ועל עץ השדה ועל פרי האדמה (ירמ' ז כ). וגערתי לכם באכל ולא ישחת לכם את פרי האדמה ולא תשכל לכם הגפן בשדה (מלא' ג יא). ויאכל (הארבה) כל עשב בארצם ויאכל פרי אדמתם (תהל' קה לה). — פרי תבואה: ויזרעו שדות ויטעו כרמים ויעשו פרי תבואה (סס קז לז). — ארץ פרי, ארץ פוריה: ישם נהרות למדבר ומצאי מים לצמאון ארץ פרי למלחה (סס סס לג לד). — ופרי מעשיו של האל הבורא, כל פרות הצמח שברא: משקה הרים מעליותיו מפרי מעשיך תשבע הארץ מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבדת האדם להוציא לחם מן הארץ (סס קד יג–יד). — ובהשואת תכונות מפשטות לצמח, פרי הצדקה והחכמה: כי הפכתם לראש משפט ופרי צדקה ללענה (עמו' ו יב). טוב פריי (של החכמה) מחרוץ ומפז ותבואתי מכסף נבחר (משלי ח יט). — ובתו"מ: כיצד

---

[1]) [השוה פרי על יד תאר במשפט המובא מתוך כתבת כנענית בהערה לקמן.]

[2]) [הכונה: את הגפן בוקק (מריק) ישראל ועושה לו פרי ממנה.]

[1]) [השוה בכתבת הכנענית של תבנת מלך צידון, 11–12: אם אדמם המת אל יכן לם שרש למט ופר למעל ותאר בחים; כלו' אם בני אדם (פשוטים, בנגוד למלך) הם אל יהי להם שרש למטה ופרי למעלת ותאר בחיים.]

מברכין על הפירות על פירות האילן אומר בורא פרי העץ וכו׳ ועל פירות הארץ אומר בורא פרי האדמה וכו׳ ועל הירקות אומר בורא פרי האדמה (ברכ׳ ו א). עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית בית שמאי אומרים כל זמן שהוא יפה לפרי (שביע׳ א א). אין מבשלין ירק של שביעית בשמן של תרומה שלא יביאנו לידי פסול רבי שמעון מתיר ואחרון אחרון נתפס בשביעית והפרי עצמו אסור (שם ס ז). העלים והלולבים ומי גפנים וסמדר מותרים בערלת וברבעי ובנזיר ואסורים באשרה רבי יוסי אומר הסמדר אסור מפני שהוא פרי (ערלה א ז). מה בינו למשמר פירותיו לעצים כשם שהוא רוצה בפריו כך הוא רוצה בעצמו ברם הכא רוצה הוא בפריו ואין רוצה בעצמו ועוד מן הדא דא״ר חנינה פרי אם אומר עצמו אין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח (ירוש׳ שם א א). כל דבר שהיה מבחיל את הפירי חיי׳ משום זורע (ירוש׳ שבת א). — ומ״ר *פֵּרוֹת, פירות: המפקיד פירותיו אצל הכותי או אצל עם הארץ בחזקתן למעשרות ולשביעית, אצל הנכרי כפירותיו (דמאי ג ד). אין מחשיכין על התחום לשכור פועלים ולהביא פירות אבל מחשיך הוא לשמור ומביא פירות בידו (שבת כג ג). כור פירות יש לי בידך, אין לך בידי אלא לתך קטנית חייב שהקטניות בכלל פירות (שבוע׳ ו ג). עשרה פירות לי בידך אין לך בידי אלא כור אחד וכו׳ חייב (תוספת׳ שם ה טו). ועץ השדה לא יתן פריו, שלא יהיה העץ חונט את פירותיו וכשעה שהוא מפריח יהיה מקליח את פירותיו (ספרא ויק, בחוקותי פרק ה). שפירות ההר הן קלים ופירות הבקעה שמנים (ספרי דבר׳ לט). דברי הכל היא פירות האילן בכלל פירות האדמה ואין פירות האדמה בכלל פירות העץ (ר׳ יוסי, ירוש׳ ברכ׳ ו ב). מימיהם של בעלי בתים לא נמנעו להיות מתארחין אצל בעלי בתים חביריהם אעפ״כ נוהגין היו בפירותיהן מתוקנין בתוך בתיהן (ר׳ יודה, שם דמאי ג ב). המוציא פירות בדרך ונטלן לאכלן ונמלך להצניע לא יצניע עד שיעשר (שם שם ג ג). מעשה שנתערבו לו פירות קבולין בפירותי וכו׳ (ר׳ שמעון שזורי, שם שם ס ע). ולמה אמרו תאנים, על ידי שפירותיהן גסין והן עושות הרבה וכו׳ (שם שביע׳ א ג). לא עקר פירותיו מה הן וכו׳ הורי רבי לא ישפכו פירותיו (שם שם ב ו). אילן שהוא מנבל פירותיו סוקרין אותן בסיקרא וטטעינין אותו אבנים (שם מע״ש ה א). עריבת הירדן למה היא טמיאה מפני שמטלין אותה פירות ומוליכין אותה מן הים ליבשה ומן היבשה לים (ר׳ יעקב בר אידי בשם ר׳ יוחנן, שם שבת א). רב חסדא אמר על הארץ ועל פירותיה ור׳ יוחנן אמר על הארץ ועל הפירות (סיום ברכה אחרונה, ברכ׳ מד.). איזהו חדש שהארץ מוציאה דשאים ואילן מלא פירות הוי אומר זה תשרי (ר׳ אליעזר, ר״ה יא.). תאנה תאנה הוציאי פירותיך ויאכלו פועלי אבא (בנו של ר׳ יוסי דמן יוקרת, תעני׳ כד.). כיון שעמד לילך אמר לאילן מה לי לברכך וכו׳ שיהו פירותיך מתוקין מתוקין הם וכו׳ (ר׳ לוי בשם ר׳ יוחנן, מד״ר במד׳ ג). משיב רוחות ומעלה ענגים ומוריד גשמים ומפריח טללים ומגדל צמחים ומדשן פירות (פסיק׳ ר״ב, עשר תעשר, זוגה, לג.). — *מי פירות: במגבל עיסתו במי פירות (ירוש׳ דמאי ה א). — ובסהמ״א: כשאוכלין התמרים אין יכול לאוכלו כולו ונשאר על קשייתא קצת מן הפירי וזהו ציפא (רגמ״ה, חול׳ כ:). המקצה הוא המקום המוכן להקצות בו בו פירות כדי ליבשן כדי שתגמר מלאכתן וכו׳ פ״א פירות שלא נגמרה מלאכתן קרי מוקצה (ערוך ערך מקצה). עירבו פירות בלא שומא ומכרום ונשאו ונתנו בדמיהם הרי אלו מחשבין הפירות כמה היו שוים בעת שנשתתפו ומחשבין השכר או ההפסד (שו״ע חו״מ קעו ד). והשוכר בפירות הוא נקרא חוכר (שם שם סב א). הפרי ידמה לגזעו והגזע לפריו (פענח רזא עה״ת, יב.). ובהיותי במנהיים רצו לאסור הפרי הארץ שקורין ערד עפפל או קארטופלין מפני שעושין מהם קמח (שאילת יעבץ ב קמז). — ואמר הפיטן: בית יער הלבנון מלבלב מגדים וגומל, זהב פרוים פרות פרחיו עוד מהאמל (מחזור, חול, מעריב ליל ב פסח). —ואמר המשורר: אני כל עת אבקש את שלומם והמה בקשו נפשי לקחתה ואמנם כי פרי העץ בשרשו והמשל אמת כאם כבתה (רשב״ג, לך נפשי, שעה״ש 40). גלה פני מדברות ויצמח דשא ועצי פרות (ר״י הלוי, מי דומה, מ״כ קיד). לך ושאל לגמלים ורחלים, לי ציצים לי פרות לי עלם

(ראב"ע, אל אחד, כהנה א, 111). — ב) פרי בטן, ולדות האדם, ילדים, צאצאים: התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן (בראש' ל ב). ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך ופרי אדמתך וכו' (דבר' ז יג). ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך (סם כח ד). ואכלת פרי בטנך בשר בניך ובנתיך אשר נתן לך יי' אלהיך (סם סם נג). וקשתות נערים תרטשנה ופרי בטן לא ירחמו על בנים לא תחוס עינם (ישע' יג יח). הנה נחלת יי' בנים שכר פרי הבטן (תהל' קכז ג). נשבע יי' לדוד אמת לא ישוב ממנה מפרי בטנך אשית לכסא לך (סם קלב יא). ועי' בטן. — ובלי המלה בטן: פרימו (של האויבים) מארץ תאבד וזרעם מבני אדם (סם כא יא). ראה יי' והביטה למי עוללת כה אם תאכלנה נשים פרים עללי טפחים אם יהרג במקדש יי' כהן ונביא (איכה ב כ). — ופרי בהמה: והותרך יי לטובה בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך על האדמה אשר נשבע יי' לאבתיך לתת לך (דבר' כח יא). — ופרי נחש: כי משרש נחש יצא צפע ופריו שרף מעופף (ישע' יד כט). — ובתו"מ: למאי נפקא מינה למיגרא פרי עם האם[1]), אי אמרת מיפשט פשיטה ליה פרי עם האם שרי אלא אי אמרת ספוקי מספקא ליה פרי עם האם אסור (חול' עט.). — ואמר הפיטן: נאור בראותך בדם מתבוסס נגפת פורכים פרים[2]) לקוסס (ר' שמעון בר יצחק, שבעי יה, קרוב' ז פסח). — ג) בהשאלה, פרי מעשהו והתנהגותו של אדם או של צבור, תוצאת המעשה, גמולו לשכר או לענש, פרי דרכו: ויאכלו מפרי דרכם וממעצתיהם ישבעו (משלי א לא). — פרי מחשבתו: הנה אנכי מביא רעה אל העם הזה פרי מחשבותם (ירמ' ו יט). — פרי מעללים: אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (ישע' ג י). ולתת לאיש כדרכו כפרי מעלליו (ירמ' יז י). ופקדתי עליכם כפרי מעלליכם (סם כא יד). והיתה הארץ לשממה על ישביה מפרי מעלליהם (מיכה ז יג). — פרי ידיו, פרי כפיו של אדם, תוצאת מעשיו: זממה שדה ותקחהו מפרי כפיה נטע כרם (משלי לא טז). תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה (סם סם לא). — פרי, בלי תוספת מלה, במשמ' גמול: ויאמר אדם אך פרי לצדיק אך יש אלהים שפטים בארץ (תהל' נח יב). — פרי פה, תוצאת דבורו של אדם: מפרי פי איש ישבע טוב וגמול ידי אדם ישוב לו (משלי יב יד). מפרי פי איש תשבע בטנו תבואת שפתיו ישבע (סם יח כ). — ופרי הלשון: מות וחיים ביד לשון ואהביה יאכל פריה (סם סם כא). — ובסהמ"א: פרי ההסתפקות המנוחה ופרי השפלות האהבה (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, 20). פרי הטהירות חרטה ופרי העקשות העזות ופרי הגאוה השנאה ופרי העצלות הכשלון (סם 60). — ואמר המשורר: קח נא מפי מורה צדק תורה וזנח חכמה זרה כי יש פרי נצב לזאת אך זאת במץ רוח זרה (רמב"ע, תרשיש י, 85). תדמה לעץ רענן וצלה צל צרות והמות פרי דתה (ר"י חריזי, ענק ריט, ס' היובל להרכבי, 349). אהה ואוי ואבוי לנו על פרידתו, מי יאכילנו מפרי דתו (ר"ז אלנ'אהרי, ס' המוסר, מטמוני מסתרים א, קבץ על יד ה, 23). — ד) פרי במשמ' פאר שבראש האילן, תפארת, שיא של דבר: והיה כי יבצע אדני את כל מעשהו בהר ציון ובירושלם אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו (ישע' י יב). לכן בזאת יכפר עון יעקב וזה כל פרי הסר חטאתו בשומו כל אבני מזבח כאבני גיר מנפצות לא יקמו אשרים וחמנים (סם כז ט). — ה) *פירות הקרקע, מה שגדל על הקרקע בנגוד לקרקע עצמו: שניה לזה ולזה אסורה לזה ולזה, אין לה לא כתובה ולא פירות ולא מזונות ולא בלאות, והולד כשר וכופין אותו להוציא (יבמ' ע ג). האב זכאי בבתו בקידושיה בכסף בשטר ובביאה וזכאי במציאתה ובמעשה ידיה ובהפרת נדריה ומקבל את גיטה ואינו אוכל פירות בחייה, נשאת יתר עליו הבעל שאוכל פירות בחייה וחייב במזונותיה בפרקונה ובקבורתה (כתוב' ד ד). הכותב לאשתו דין ודברים אין לי בנכסיך הרי זה אוכל פירות בחייה וכו', כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן הרי זה אינו אוכל פירות בחייה (סם ט א). קנין פירות כקנין הגוף דמי[1]) (גיט' מז:). — ובנגוד אל קרן[2]) הכנסות ורוחים מסכום כסף, רבית וכדו', Einkünfte, Zinsen; revenus, rentes; income, interests: המלת והחול הרי זה פירות, פיר של גפרית

1) [פרד בן סוס נקבה להרביע על סוס נקבה רש"י).]

2) [הכונה למכת בכורות.]

1) [נמצא גם בהשאלה על שפחה וולדותיה (שבת קלה:).]

2) [עי' ערך זה.]

מחפירות של צריף ר"מ אומר קרן וחכ"א פירות (כתוב' עט :). — ובהשאלה על מעשי מצוה או עברה: אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם (פאה א א). זכות יש לה קרן ויש לה פירות שנא' אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, עבירה יש לה קרן ואין לה פירות שנ' אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו, מה אני מקיים ויאכלו מפרי דרכם וממועצותיהם ישבעו, אלא עבירה שעושה פירות יש לה פירות ושאינה עושה פירות אין לה פירות (תוספת' פא א ב–ג). ידע אבא יודן ובא אצלם ונתן להם אלף זהובים אמר להם עשתה תפילתכם פירות (מד"ר דבר' ד). — *ופֵּרֵי פֵּרוֹת, פרות של קרקע שנקנה בפרות של קרקע אחר: לעולם אוכל (הבעל) פירי פירות עד שיכתוב לה דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן ובפירי פירותיהן עד עולם, כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן ובפירי פירותיהן בחייך ובמיתך אינו אוכל פירות בחייה ואם מתה אי"ו יורשה (כתוב' ט א). אלו הן פירות ואלו הן פירי פירות, הכניסה לו קרקע ועשתה פירות הרי הן פירות, מכר פירות ולקח מהן קרקע ועשתה פירות הרי הן פירי פירות (בבלי שם פג :).—ובהשאלה: אמר להן (אבא יודן) עשתה תפלתכם פירות ופירי פירות (מד"ר ויקר' ה).

א) שמות ופעלים כלליים:

*אוּב.—אָרָה.—*אֲפִיָּה.—אָפִיל.—אֶשְׁכֹּל.—בָּאַשׁ, הִבְאִישׁ.—*בָּחַל.—*בְּרִיכָה.—בָּשֵׁל.—גָּמַל.—זִמְרָה. — חָנַט.—*חֶנֶט.—*חֲנָטָה.—*כָּבַשׁ.—לָקַט.—נוּב.—*עִגּוּל, עגול של דבלה.—תָּלַע, *התליע.—תָּרַף, *הִתְרִיף.

ב) חלקי הפרי:

*גַּלְעִין.—*גַּלְעֵן.—*גַּלְעֵנָה.—*גַּרְעִין.—*גַּרְעִינָה.—זָג.—*חֶדֶר.—*חַרְצִין.—חַרְצַן.—*חַרְצָנָה. — *כְּשׁוּת.—*מְגוּרָה.—מָעָה.—*עֹקֶץ. — *פְּטוֹטֶרֶת.—*פִּטְמָה.—*צִיף.—*צִיפָּה.—*קְלִפָּה. — *שַׁלְקוּק.

ג) מַצְבֵי הפרי:

אָשִׁישׁ.—אֲשִׁישָׁה.—*בְּאוּשָׁה.—*בֹּחַל.—בֹּסֶר.—בֵּסֶר.—בִּכּוּרָה.—*בַּכִּיר.—בַּכָּרָה.—*גַּדְגְּדָנִית.—*גְּרוֹגֶרֶת.—דְּבֵלָה.—*חֲנִיט.—*יַבֶּשֶׁת, פרות יבשים.—*כַּבֶּשֶׁת, פרות כבושים. —*כַּפְנִית. — מְלֵאָה.—מִרְקַחַת.—נְבֵלֶת.—*סְיָפָה.— סְמָדַר. — עָרְלָה.—פַּג.—*פַּגָּה.— פֶּלַח.— פֶּרֶט. – *צִמּוּק.—*צֶמֶל.—קָצִיעָה.—*רִבָּה.

ד) מיני הפרי:

*אֶבְיוֹנָה.—אֲבִיּוֹנָה.—אֱגוֹז, אגוז הודו, אגוז פלכי. — *אָגָס.—*אוּג. — *אֲחוֹן. — *אִלְסָר. — *אֶשְׁכֹּלִית.—אֶתְרוֹג. — בָּאְשׁ. —*בֹּטֶם.— בֹּטֶן — גַּרְגַּר.—זַיִת.—*חַבּוּשׁ —*חֻזְרָר.—*חָרוּב.—*חֹרֶף. —*כֶּרֶז.—*לוּז.—*מוּז. — *מִשְׁמֵשׁ. —*עֻזְרָר.—עֵנָב.—*עֲנָבָה.—עַרְמוֹן.—*פָּגָע.—*פֶּטֶל, תות צפוני, —פַּקֻּעָה.—*פָּרִישׁ. — *צָבָר.—*קֶשֶׁט.—רִמּוֹן. — *שְׁזִיף.—שָׁקֵד. -תְּאֵנָה.—*תּוּת, תות האדמה, תות הגִּנָּה, *תות כְּנַעֲנִי, תות השדה, —תָּמָר. — *תַּמְרָה. —תַּפּוּחַ, *תַּפּוּחַ זָהָב.

א. ***פְּרִידָה**, ש"נ, — א) התיכה נפרדת מאשכול או מגוש, יחידה אחת [1]), Stück, Einzelding; morceau, pièce; piece. — פרידה של ענב או של רמון: אכל פרידה אחת של ענב או פרידה אחת של רימון טעון ברכה לפניה ולאחריה (ר' יוחנן, ירוש' ברכ' ו א). רימון שניקרה בו אפי' פרידה אחת כולה חיבור למעשר (שם מעשר' א ג). — ושל תלתן: התלתן משתצמח וכו' אלא ברוב כל פרידה ופרידה איתאמרת (שם שם א ג). — ושל גלעינים: חותל שהוא מלא גלעינים אם מכונסות ברובן אם מפוזרות ברוב כל פרידה ופרידה (ר' בא בשם ר' חייא בר אשי, שם שבת א, בסוף). — ופרידת עפר ופרידת רקב, חתיכה של עפר או של בשר רקוב: מלא תרוד רקב שנפל לתיכו עפר כל שהוא טמא ור"ש מטהר מ"ט דר"ש וכו' א"א שלא ירבו שתי פרידות עפר על פרידה אחת של רקב וחסיר ליה (נדה כז.). — *ופרידה של הַמָּן: שהמן יורד בכל יום פרידה [2]) אחת ובערב שבת הי' יורד שתי פרידות (ר' ילחק, והזהיר, שמות ע, בשלח). — ב) *שה"פ מן א. פָּרַד, מעשה האדם הנפרד

---

[1]) [כ בא אף בארמ' שבתו"מ ובסורי פְּרִדְתָּא בהוראות דומות.]

[2]) [בהלכי גדולי (122): פרודות פרודות, ועי' א פָּרַד.]

מחברו, departure; départ; Scheiden, Abschied: עצרת הוא, עצרתי אתכם אצלי, כמלך שזמן את בניו לסעודה לכך וכך ימים כיון שהגיע זמנן ליפטר אמר בני בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד קשה עלי פְּרידתכם (רש"י, ויקרי כג לו). אבל כי לא אזמון לא פקע חובת זימון מהן אף לפני פרידתם (תוס. ברכי כ:, ד"ה מעה). וכן אם תרצי שתקל בעיניך פרידה מה שפרידתו קשה שימי אל לבך והשתמשי בבינתך בשקול מה שיש בין הטובה אשר תגיע אליך בהפרדך ממנו והרעה אשר תמצא אותך בהתמידך חברתו (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהים ה). והשבעה עשר, השתכלותו בעת שתטה נפשו לחברת בני אדם ולהשתעשע בהם במעלות הבדידות והפרידה מבני אדם וכו' (שם, חשבון הנפש ג). אבל הבדידות והפרידה מבני אדם סיבת ההצלה מכל מה שזכרנו מן העברות (שם שם). קח מוסר אב מלב נכאב לפְרידתך כים הומה (הוא, גולה, דרך עונים של אדלמן). וכאשר גזר השם בפרידה ופנית אל אשר פנית וכו' ועוררתני פרידתך לחבר המאמר הזה (ר"ם א"ת, מו"נ, פתיח' המתרגם). בטרם רגבי הנדודים בחברת הידידים דבקו ועפרות החברה למוצק הפרידה[1]) הוצקו וכו' (ר"י חריזי, תחכ' יו, 159). פרידת השושה טובה מחברת הדעתן (ר"י זבארה, שעשועים ח, דודזון, 97). ואין מכאיב כפרידת החושק (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ז). — ואמר המשורר: מחל נא לעמיתך חטָא וחובה ושובה אל תהי משובה ולא תבגד ולא תבחר מרידה ואל תאהב ימותיך פרידה (רה"ג, לקוטי קדמונים, 61). ואל תנשי פרידת ידידך ותשובי ותבכי על פרידה (ר"ש הנגיד, ואל תנשי, ברודי, 102). אם הפרידה על שנינו נגזרה עמדי מעט עד אחזה פניך (ר"י הלוי, מה לך צביה, סעה"ש 92). דמו לרחקי אל מעבדתך לחצי ודחקי טוב מפרידתך (הוא, יודעי יגוני, שם 109). אם עת הפרידה קרבה אט עלי ידידי, שים נא ידך על כסלי פן ימס כבדי (הוא, יום קם הידיד, דיואן א, 186). ובליל פרידה אשר ארך ולב החלי עלו שחריו והעלו את ארבתי (יהודה בן גיאת, מבין עפאים, סעה"ש 124). כי פרידתו חלבינה שערה עד לא הזקינה (ראב"ע, בעלי ריבי, כהנא

[1]) [בהשפעת פרידת עפר שבתו"ם.]

א, 34). הנותן טובת היצר פרידתו וחברת הישר פרי דתו (ר"י חריזי, תחכי לג, 275). יחשב אנוש כי תעמד חברת חבל וישכח יום פרידתה (הוא, הענק ריג, ס' היובל להרכבי, 349). וישמר מהרת בחברתם הנשמות הנשְׁמית מחלי פרידתם (ר' יוסף בר' תנחום הירושלמי במכתבו לר' דויד בן אברהם בן רמב"ם, מטמוני מסתרים א, קבץ על יד ה, 18). וזרוע ליתושיע לבלתי זכוב פרידת דודים ורע שמן ששני יבאיש (מעשה דון שם טוב, דברי חכמים, אשכנזי, מז). פרידתכם במר נפש אבכה ואקרע את סגור לבי במדי (ד"ה של יהודי מגרים וא"י ב, יעקב מן, 18). הלך למנוחות ועזב אותנו לאנחות אהה ואוי ואבוי לנו על פרידתו מי יאכילנו מפרי דתו (מספר המוסר לר"ז אלצ'אהרי, מטמוני מסתרים, 23). — ג) ״ובמשמ׳ מצב הדבר הנפרד: והענין השני מהאחד המקרי הוא האחד הנאמר על האיש האחד לא מתרבה ו״א כולל דברים רבים בנראה ממנו אך הוא רב בעצמו מצד חבורו מחמר וצורה ועצם ומקרה והוא מקבל ההויה וההפסד והחלוק והחבור והפרידה והשנוי וכו' (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד ה). — ד) ״ובמשמ׳ הפרדה, הבחנה, distinction; Unterscheidung: אמר החבר איני רוצה לומר אלא מעלה תפריד את בעליה פרידה עצמית כהפרד הצמח מן הדומם והפרד האדם מן הבהמה אבל הפרידה ברב ומעט אין לה תכלית מפני שהיא פרידה מקרית ואינה מעלה על דרך אמת (הוא, כוזרי א לט). — ה) ״ובמשמ׳ צורת הנפרד בדקדוק: ולא תמצא חילוק בכל המקרא בְּאֶרֶץ זרעיה בסמיכה ולא כפרידה ואין להם שינוי בנקודתן כדרך שאר תיבות הסמוכות כמו אֶרֶץ מצרים נמצא בהסמכו למצרים ננקד כלו בסגול באלו הוא עומד בפני עצמו וכו' (ספר דקדוק לר"י חיוג, דוקס, 187). — ו) ״ובנגוד להרוזה שבפיוט, סגנון הדבור הפשוט שאינו בחרוזים, כמו סִפּוּר, Prosa; prose: ואף כי לא דבר כזאת בחרוזה ולא בפרידה (תשו' תלמידי דונש, 37).

ב. *פְּרִידָה[1]) ש"נ, מ"ר פְּרִידוֹת וגם פְּרִידִים, פרידין, — יונה, בן יונה, בת יונה, Taube, Täubchen;

[1]) [המלונים רואים אף במלה זו אך שמוש מיחד של א. פרידה, ואולם קשה לבאר את שם הצפור כאלי נולד כשם היחידה מקן האפרוחים. ואכן אפשר

pigeon, dove ; pigeon(neau), colombelle : אין שנים מתנדבים עשרון אחד אבל מתנדבים עולה ושלמים ובעוף אפילו פרידה אחת (מנח׳ יג ה). האשה שאמרה הרי עלי קן כשאלד זכר ילדה זכר מביאת שתי קנים אחת לנדרה ואחת לחובתה נתנתן לכהן והכהן צריך לעשות שלש פרידות[1]) מלמעלן ואחד מלמטן ולא עשה כן וכו׳ צריכה להביא עוד פרידה אחת וכו׳ פירשה נדרה צריכה להביא עוד שלש פרידות[2]) וכו׳ (קנים ג ו). גר שמתערב אוכל בזבחים עד שיביא קינו הביא פרידה אחת אוכל בזבחים לערב (תוספת׳ שקל׳ ג כ). אמר להביא פרידה אחת אינו יכול שלא מצינו פרידה אחת קריבה בכל התורה כולה מכאן אמרו כל הקינין שבתורה חציין עולה חציין לחטאת וכו׳ (ספרי במדי׳ קח). והא אין פדיון לעוף א״ר פפא כגון שלקח פרידה אחת (יומא מח:). יולדת מביאה אחת תחת אחת פרידה אחת ועוף תחת כבש, מצו ע שתי פרידין תחת שני כבשים וכו׳ (כריתו׳ י:). יכ. ל יביא פרידה אחת מזו ופרידה א׳ מזו תלמוד לומר שתי תורים או שני בני יונה (מד״ר במד׳ י). —ובהשאלה של חבה לאדם או אמה: שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהן רות המואביה ונעמה העמונית והלא דברים ק״ו ומה בשביל ב׳ פרידות טובות חס הקב״ה על ב׳ אומות גדולות ולא החריבן, בתו של רבי אם כשרה היא וראויה היא לצאת מסנה דבר טוב על אחת כמה וכמה דהוה חיה (עולא, ב״ק לח:). פרידה אחת יש לי ביניכם (על ר״א בר״ש שלא נקבר) ואי אתם רוצים להביאה אצלי (ר״ש בן יוחאי, ב״מ פד:). פרידה אחת יש לי ביניכם (רבי, בנו של רשב״ג) ואתם מבקשים לאבדה הימני (רשב״ג, שם שם). מלמד שהיה נח הצדיק מוכיח בהם ואומר להם עשו תשובה ואם לאו הקב״ה מביא עליכם את המבול וכו׳ אמרו לו ומי מעכב, אמר להם פרידה אחת (מתושלח) יש לי להוציא מכם (רבי יוסי דמן קסרי, סנה׳ קח.).

שעל פי הבנה עצמית ראו הקדמונים מלה עברית בשם יוני כגון πτέριδες (מ״ר) במשמ׳ בעלי כנפים, ועי׳ בהערות למלים פְּרָגִית וּפְרוּטִית.]

1) [במשנה מנק׳ ליוורנו: פְּרִידִין, וכן בבבלי.]

2) במשנ׳ מנק׳: פְּרִידִים.

פְּרִיָּה, עי׳ א. פָּרָה, קל.

*פְּרִיָּה או פְּרִיָּה[1]), ש״נ–שה״פ מן א. פָּרָה, עשית פרי. ביחוד בצרוף פְּרִיָּה וּרְבִיָּה, במשמ׳ התרבות האדם, ובהשאלה בלשון יפה במשמ׳ הִזְדַּוְּגוּת איש איש ואשה[2]) לשם פריה ורביה: לא יבטל אדם מפריה ורביה אלא אם כן יש לו בנים (יבמ׳ ו ו). מי שחציו עבד וחציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד דברי ב״ה, אמרו להם ב״ש תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם, לישא שפחה אינו יכול שכבר חציו בן חורין, בת חורין אינו יכול שכבר חציו עבד, ליבטל, והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה וכו׳ (גיט׳ ד ה). אין נושאין נשים במועד, שמעון בר בא בשם ר׳ יוחנן מפני ביטול פרייה ורבייה (ירוש׳ מו״ק א ז). שהעבד מצווה על פרייה ורבייה וכל שהוא מצווה על פרייה ורבייה אסור לו לישא במועד (שם שם). חיבב הקב״ה פריית ורבייה יותר מבית המקדש (ר׳ אבין, שם כתוב׳ ה א). עשו הניית פריה ורביה, כהניית כספים (שם שם ו ד). אמר ליה (ישעיהו לחזקיהו) משום דלא עסקת בפריה ורביה (ברכ׳ י.). בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה, קבעת עתים לתורה, עסקת בפריה ורביה צפית לישועה (רבא, שבת לא.). שאין השכינה שורה על פחות משני אלפים ושני רבבות מישראל, הרי שהיו ישראל שני אלפים ושני רבבות חסר אחד וזה לא עסק בפריה ורביה לא נמצא זה גורם לשכינה שתסתלק מישראל (יבמ׳ סד.). כמה פריה ורביה ביטלה רשעה זו מישראל (רבי, ב״מ פד:). א״כ בטלת בנות ישראל מפריה ורביה (שמאי אל הלל, נדה ג:).

---

1) [פְּרִיָּה ע״מ קְנִיָּה, עֲשִׂיָּה בודאי נכון לפי הדקדוק, אבל במשנ׳ מנק׳: פְּרִיָּה, וכן הכתיב בכמה נוסחאות פיריה (תוספת׳ יבמ׳ ח ד), וכן בדבור הרגיל, וגם נקוד זה אפשרי הוא ע״ד בְּנִיָּה, בְּרִיָּה מן בנה, ברה.]

2) [בעקרו שה״פ למה שנאמר בתורה כברכה או לדעת החכמים כמצוה: פרו ורבו (בראשית א כח). הכמינו חברו עם מֻשג זה אף את המלה פְּרִיָּה, פוריה מן היוני (φορεῖον) במשמ׳ מטה, אפריון: פוריא שפרין ורבין עליה (כתוב׳ י:), ועל דרשה זו מֻיסדים דברי רש״י (שה״ש ג יו): וכן המקדש קרוי מטה וכו׳ על שהם פרוין ורבוין של ישראל; אמנם בדפוס׳: פריין ורביין, בטעות.]

כל מי שהוא מבטל פריה ורביה מעלה עליו הכתוב כאילו הוא ממעט את הדמות (ר׳ אלעזר בן עזריה, מד״ר ברא׳ לד). לפי שהדרך גורמת לאדם לג׳ דברים, ממעטת פריה ורביה, ממעטת את היציאה וממעטת את השם (ר׳ ברכיה, שם במד׳ יח). — ואמר הפיטן: שרת היתה על כל בריה ולא סרת בכל דבר ערייה עצורה היתה בפירייה וריבייה עד פרחה כגפן פוריה (יניי, אסר ביוסלה, קרובי׳ לס׳ בראשית, זולאי, לח). —°וכמשמ׳ דְרִבּוּת בשפע Fruchtbarkeit; fécondité; fertility: יברכנו יוצרנו יוצר כל בפריה[1]) ורביה בעושר בבריאות וכו׳ (סדר הבדלה למוצ״ש, ליהודים, מחז׳ איטלי׳ ח, כו.).—°ועל התרבות המתגים והחידקים: פרית המתגים ורביתם תעלה יפה עד מאד בבליל או במרק העשוי לפי הדקטור לאפלר (ילחק טוביס הדיפטיריה או האסכרה, 5).—°וּפִרְיָה בלבד בלא רביה, באותן משמ׳: אבל פריית האדם ומלאו את הארץ היא לפי הבחירה הנתונה לאדם באשר הוא אדם (ר״י אכטולי, מלמד התלמידים, ויסב, לג.). אמנם איך פרית הגוף וגדולו אם מצד הצירה לבד או מצד החומר והצורה וכו׳ (ר׳ הלל מוירונה, פרוש הכ״ה הקדמות של מורה, תגמו׳ הנפש, לד.). תנועת ההויה וההפסד שהיא בעצם ותנועת הפריה וההסרון שהיא בכמית ותנועת ההלוף שהיא באיכות (שם שם, לו). וכן אין פריה ואין חסרון מבלתי שיקדים לו הויה והפסד (שם שם). מנהג הרועה כשהוא נוהג צאן למקום רחוק למצוא מרעה דשא ואינו מוצא לקנות לו מזון לפי שנתרחק מן היישוב לוקח לו מאילי הצאן שאינם ראוין לפריה ואוכלן (חזקוני על התורה, בראשי׳ לא לח).

א. *פְּרִיחָה, ש״נ–שה״פ מן ב. פָּרַח, מעשה השחין הפורח באדם, Ausschlag, Ausbruch; éruption; eruption: כל פריחת ראשי איברים שבפריחתן טהרו טמא כשיחזרו טמאים וכו׳ כל הראוי ליטמא בנגע הבהרת מעכב את הפריחה כל שאינו ראוי ליטמא בנגע הבהרת אינו מעכב את הפריחה (נגע׳ ח ד–ה). (בהרת) ראשונה אינה זוקקת לטמא בשער לבן ובפסיון ואינה מעכבת את הפריחה (תוספתי שם ג טו). שער לבן החוזר אחר פריחת[1]) החליט מחייה שער לבן והפסיון או אחר פריחת הסגר טהור (שם שם ג ט). — ובבגדים: מנין לפריחה בבגדים שהיא טהורה וכו׳ (ר׳ נתן בן אבטולמוס, זבח׳ מט:). — ובכהמ״א: דכל הראוי לטמא בנגע הבהרת מעכב פריחת הבהרת (ר״ש, נגע׳ י ט). ואם פרוח תפרח הצרעת, פריחה זו לשון פרישות ר״ל אם נתפשט אז הלובן וכו׳ (ר״א הקראי, גן עדן, טמאה וטהרה ב, קיז.).

ב. °פְּרִיחָה, ש״נ,-שה״פ מן א. פָּרַח, מעשה הצמח הפורח: ועל שאול הוא אומר שעמד בתחלת פריחתן וזריחתן של ישראל (רש״י, בראש׳ מט כז).

ג. °פְּרִיחָה, ש״נ,-שה״פ מן ג. פָּרַח, טיסה, פעֻלת הפורח ועף, Flug, Fliegen; vol; flight, flying: בין כך ובין כך אינו חוצץ לפי שפריחתח (של העין)[2]) מעבירתו ואינו על ע״ג העין ואין בו ממש (רש״י, נדה סז., ד״ה פורחות). שהעברתי אתכם את הים ביבשה כנשרים שעוברים ימים דרך פריחה (רשב״ם, שמות יט ד). דפריחה א׳ מיכאל פורח כל שטח הארץ וגבריאל בשתים ואליהו בד׳ פריחות ועכ״פ ששת תופס קצת מקום (ברכת חגים, מאמרים יקרים להאדמו״ר דובער ג, יז:). הרי עכ״פ ששת כדור הארץ תופס קצת מקום שיעבור בין בפריחה א׳ או שתים (שם יז, מה.). — פְּרִיחַת לב, פריחת הנפש, ההעטפות נפש[3]): עטיפה, לשון באב ופריחת לב מתוך צרה (רש״י, ע״ז ז:, ד״ה עטיפה). — ופריחת שלבי הסֻלם, רֶוַח אויר שבין השלבים העומדים פנויים מלמעלה ומלמטה כאלו פורחים באויר[4]): סולם ששליביתיו פורחות וכו׳ ופריחת זו ופריחת זו מצטרפת לד׳ טפחים (ר״ח, ערוב׳ עז:). — וּפְרִיחַת הלב, ברפואה, במשמ׳ נתינת הלב בין אויר פורח, שם מחלה: ויקרה ללב מן המקרים והחלאים אל

---

1) מנק׳: [כפריָה.]

1) [בצוק״ט: פריחד.]

2) [עי׳ ג. פָּרַח, עינים פורחות.]

3) [עפ״י לשון התלמוד (גיט׳ סט:) בארמ׳: א״ל רב אחי מדיפתי ירבינא וכל שכן דפרח לביה א״ל אנא ליוקרא דליב׳ אמרי לפירחא דליבא ליתי תלת בחשייאתא וכו׳. ופרש רש״י שם: לפירחא דליבא שלבו פורח פשמייר (pâmer, התעלף) בלעז. ובמקום אחר (מעי׳ כ:): פרח ליביה בצפרא.]

4) [עי׳ ג. פָּרַח.]

נפקאן והוא פריחת הלב ויתילד טרטיבה מתאספת סביבו ורוח, אמנם הרוח ההוא יהיה דם מפני שהוא מרחף סביבות הלב וחושק לשאוף האויר הקר (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד ב).

א. *פְּרִיךְ, ת״ז, — כמו מִפָּרֵךְ, מבטל בענינו ע״י הנחת הפכו: לפי שרב סעדיה נ״ע פירש בו השמר והשתמר וקידם השמר ואיך יאמר אחרי כן אל תירא ואל תירא הוא כמות לא תגור יצא מזה הדבר דברי האומר השמר ואל תשמר וזה פריך אבל אני אומר וכו׳ (דונש, תשו׳ על רסע״ג 121).

ב. *פְּרִיךְ, ש״ז, מ״ר פְּרִיכִים, — חתיכות קטנות של דבר הנפרך: שתהא נפרכת, נעשית פריכים ופתיתים כשמשמשין בה (רעב״ע, בכורות ו ח).

*פְּרִיכָה, ש״נ, — שה״פ מן א. פָּרַךְ, פעלת האדם הפורך ושובר [1]), ובהשאלה במשמ׳ פְּרִיכַת הגוף בעבודה קשה: ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך, רבי אלעזר אמר בפה רך, רבי שמואל בר נחמני אמר בפריכה (סוטה יא:). מודה ר׳ אלעזר שהוא בפריכה (ר׳ אויא, מד״ר שמות א). — ואמר הפיטן: שקדתי ושקעתי וטבעתי בפריכת מוני שנת רדמתי היא אם לא תקדמני (רסע״ג, אזהרה אס, סליחי ח״ב, קדור רסע״ג, של). — *ובמשמ׳ העקרית, שבירת אגוזים ורמונים וכדו׳: ויום הכפורים שחל להיות בשבת אסור בקניבת ירק ובפציעת אגוזים ובפריכת רמונים כל היום (רמב״ם, שביתת עשור א ג).

*פְּרִימָה, ש״נ, — שה״פ מן פָּרַם, פעלת הפורם והקורע: אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא פריעה ופרימה (מגי׳ א ז). חזר להיות מצורע מוסגר מטמא בביאה ופטור מן הפריעה ומן הפרימה ומן התגלחת ומן הצפרים (כלים א ה). ונכנס בגדיו טלטמא משכב ומושב ומלטמא בביאה, וטהר מן הפריעה ומן הפרימה ומן התגלחת ומן הציפרים (ספרא ויק, תזריע פרק ט). תלמוד לומר את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום שאינו בפריעה ופרימה כל עיקר (ר׳ יהודה, הורי׳ יב:). מה לזכר שכן טעון פריעה ופרימה ואסור בתשמיש המטה (נדה לד:). — ובסהמ״א: קרע בגופו של בגד שלא במקום התפר, פרימה במקום התפר (ערוך ערך פרס). יש הפרש בין קריעה לפרימה כי הקריעה בבגד גופו שלא במקום התפר והפרימה במקום התפר (שרשי רד״ק, פרס). פרימה מן הצדדין קריעה באורך (רעב״ע, סוט׳ א ה). — ואמר הפיטן: פריעה ופרימה על תורה תמימה אויה לי (מנחם בר׳ מכיר, אבל אעורר, קינ׳ ה״ב).

א. *פְּרִיסָה, ש״נ, — שה״פ מן א. פָּרַס, פעלת הפורס את הלחם: צריך שתכלה ברכת המוציא עם פריסת הפרוסה מן הפת (רש״י, ברכ׳ לט., ד״ה צריך). — ופְּרִיסַת עצמות, שבירתן: בית דפרס, על שם פריסה שהעצמות נפרסים במדרס רגלים או ע״י מחרישה (תוס׳ נדה נז., ד״ה בית הפרס). — ובמשמ׳ שבירה וחלקה: ופרסין שתי פריסות משמ׳ וזו היא פריסת כלכותא ויהיבת למדי ופרס (רש״י, סנה׳ כג., ד״ה ופרקין).

ב. *פְּרִיסָה, ש״נ, — פְּרִיסַת נִדָּה, מקרה האשה שפרסה נדה: דעינה פתח לפריסת נדה מלי יום ללי יום (רש״י, עירוב׳ מו., ד״ה כל חבה).

ג. *פְּרִיסָה, ש״נ, — שה״פ מן ב. פָּרַס, כמו פְּרִישָׂה, פעלת הפורש בגד, רשת, מפה וכדו׳, Ausbreiten; déploiement; spreading: ואקשינן אי הכי אדתני ומזהיר בפריסת ע״ג הכוורת ובלבד שלא יתכוין לצוד ליפלוג עליה (ר״ח, שבת מג:). ומרפא בכנפיה, דימה פריסת האור לפריסת הכנף (שרשי רד״ק׳ כנף). דפריסת השלחן אפשר שהיא מותרת (בעל רשב״א, ר״כ על הרי״ף, שבת פרק כ, כו:, ד״ה וכהנו). והר״ר יעקב מטרוי״ש שאל שאלת חלום אם יוצא אדם בג׳ סעודות להפסיק בסעודת שחרית בפריסת מפה ובה״ם והשיבו שאינו יוצא (רי״ב לנדא, האגור חו). — ופריסת (כנף) שקוצים: ועל כנף שקוצים משמם, על פריסת השקוצים יהיה אדם משומם ותמה (שרשי רדק, כנף). — ובהשאלה פְּרִיסַת שלום [1]): ואיגרות רשות, בירושלמי מפרש פריסת שלום ויש מפרשים וכו׳ (תוס׳ מו״ק יח:, ד״ה ואיגרות).

ד. *פְּרִיסָה, ש״נ, — שה״פ מן ג. פָּרַס, פעלת הפורס ומכריז, פְּרִיסַת שמע [2]), קריאת שמע

---

[1]) [פריכה היא הפרדת גשם אל חלקים קטנים דקים בשעור (ס׳ הגדרים).]

[1]) [כלשון הירושי (מו״ק ג ג): איגרות של רשות זו שאילת שלום, ועי׳ פְּרִישָׂה.]

[2]) [עי׳ הערה לג. פרס.]

ישראל בקול[1]: ואח"כ יתחיל מיד פריסת שמע ויוצר אור ואין להפסיק ביניהם (לבוש, או"ח כד ג).

*פְּרִיעָה[2], ש"נ,—שה"פ מן פָּרַע, פעֻלת הַפּוֹרֵעַ. א) גדול השער פֶּרַע: אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא פריעה ופרימה (מגי' א ז). חזר להיות מצורע מוסגר מטמא בביאה ופטור מן הפריעה ומן הפרימה ומן התגלחת ומן הצפרים (כלים א ה). ראשיכם אל תפרעו אל תגדילו פרע, יכול אל תפרעו מן הכובע, הרי אתה דן, נאמר כאן פריעה ונאמר להלן פריעה, מה פריעה האמורה להלן גידול שיער אף פריעה האמורה כאן גידול שיער (ספרא ויק, שמיני, סוף מכילתא דמילואים). אין פריעה אלא גידול שער (ר' אליעזר, מו"ק טו.). את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום שאינו בפריעה ופרימה כל עיקר (ר' יהודה, הורי' יב:). מה לזכר שכן טעון פריעה ופרימה ואסור בתשמיש המטה וכו' (נדה לד:). — ואמר הפיטן: פריעה ופרימה על תורה תמימה אויה לי (מנחם צבי מכיר, אבל אעורר, קינ' ת"ב). — ב) פְּרִיעַת ראש, במש' גלוי הראש: פריעת ראש חזרת קרע וקיפת המיטה חובה, נעילת סנדל תשמיש המיטה רחיצה רשות (שמואל, ירוש' מו"ק ג ה). — וּפְרִיעַת ראש הסוטה[2]: כהן נפנה לאחוריה ופורעה כדי לקיים בה מצות פריעה (ר' ישמעאל, ספרי במד' יא). — ואמר הפיטן: גדול נהדר בנזר המלוכה בהגביהו ראש במצנפת שש גם בה ינקה דופי פריעת ראש ויעביר כלימת אשה זונת מצח (יוסי בן יוסי, אתה כוננת עולם ברב חסד, עבודת יוה"כ, מחז' איטלי' ב, כיד:). — ג) פְּרִיעָה במשמ' קריעת עור הערלה אחרי המילה[2]: מיכן לשני מילות אחת למילה ואחת לפריעה (ר' יודה בן פזי, ירוש' שבת יט ב). מיכן לשתי מילות אחת לפריעה ואחת לציצין (שם כלל ג יד). המל ימול מילה ופריעה מילה וציצין (מד"ר ברא"ש מו). מה יפית בנטע רבעי ומה נעמת במילה מה יפית בפריעה ומה נעמת בתפלה (שם

[1]) [במאמר בארמ' בסדר רע"ג: ולאלתר מיבעי ליה לאינש לאתהולי בפריסת שמע ביוצר אור ואסור לאישתעויי בין ישתבח לפריסת שמע (סדר רע"ג השלם א, סע:).]

[2]) [עי' פרע הערות.]

שה"ש, מה יפית). — ד) פְּרִיעַת חוב[1], פריעת בעל חוב, פריעת מס, פריעת שכר, תשלום דמי החוב, או המס או השכר: ומה אם דבר שהוא פריעת החוב כתוב בו למען ייטב לך ולמען יאריכון ימיך, דבר שיש בו חסרון כיס וסיכון נפשות לא כל שכן (ר' אבון, ירוש' פאה א א), גדול הוא דבר שהוא בפריעת חוב מדבר שאינו בפריעת חוב (ר' לוי שם שם). פריעת בעל חוב מצוה (רב פפא, כתוב' פו.). — ובספה"א: וכל פריעה שתפרע לו שלא בפני עדים אינה פריעה אלא אל תפרעו לו כלום אלא בפני עדים (ס' השטרות לברצלוני, 14). ומפני שאנו חוששין עוד חשש אחד כי שמא לאחר פריעת שטר זה המחודש יוציא ראובן אותו שטר הראשון שימצא ויגבה פעם שניה (שם 33). ושעבודו ואחריותו כמותן מיהו לענין פריעתו לפי שלא פירש בהודאתו מתי יתבעם ממנו המלוה ולא יכלו העדים לכתוב ענין זה בשטר אצטריכן לפרוש מה דין הפריעה ומתי יתבעם ממנו (שם 42). שכל השטרות אין נאמן אדם על פריעתן אלא בשטר או בעדים וזו אפילו בשבועה נאמן בפריעתה (שם 73). משביעין את האלמנה או את הבעל חוב ומגבין להם את חובו ומה שנשתייר מן הנכסים לאחר פריעתן מניחין אותו בית דין אצל נאמן (שם 91). כי פריעת המס נוהג לעולם ואי איפשר להם להסתלק לעולם מהמס (עוה"מ ז בסוף). וכן מי שיש לו עדים בפריעתו לא יבא לדין עם המורשה בזמן שיש לו חלק בתביעתו אם הוא קרוב לעדים (טו"ע חו"מ קכג יג).—ואמר הפיטן: וכל מודה ונפטר מפריעה בכפרו אין להזקיקו שבועה (רה"ג, שערי שבועות, קבולת קונטר', כט.). ואם גרם ויש עדים בכמה פריעתו שלימה לו ותמה (שם לו:). פעלת הרובים מעוט מלאכת, פריעת השכר רבה והולכת (שלמה הבבלי, אין כמדת בשר, סליחי יוס ד). שמירה זו בפשיעה למי החוב בפריעה ונדעה בשלמי הרעה (ר"יל בר ראובן, שמדתי מילרי, שעה"ם 58). — ה) *ובמשמ' עזיבה: ולא אפרע, לא אהיר אתכם מקשריכם, כן לשון פריעה בכל מקום לשון עזיבה והנחה (ר' אליעזר מבלגנצי, יחזק' כד יד). — ו) *פְּרִיעַת מוסר, פריצת מוסר, ואמר הפיטן: פועל כמרחק עשת

[1]) [עי' פרע, הערות.]

חסד עם כשר צלול וזון והעבר וכבוש **פריעת** מוסר (אליה בן שמעיה, אגא העא, קליא' שחרי יוה"כ).

°פְּרִיעוּת [1], ש"נ, —תכונת מי שהוא פרוע, פריצות: כי פרוע כי פרעו אהרן, עבודת כוכבים, וה"ק בהבטל [2] **פריעות** עבודת כוכבים שתשתקע ותשתכח ולא יזכר עונם משום התנדב עם הוא (רש"י, שבת קיט:).

°פְּרִיפָה, ש"נ, —שה"פ מן פרף [3]: כל „מחבר **בגד** לחבירו קרי פריפה (רש"י, שבת סה.). רבי יוסי היא, דאמר בםתני' לא היתה שם אלא פרוכת אחת ואצל הכותל הצפוני היה ראשה כפול ופרופה בקרס זהב כלפי החוץ וכו' ורבי יוסי דאמר אין שם אלא אחת **פריפתה** בצפון היא (הוא, יומא כא:). למיעל להדיא, לילך אצל הכותל הצפוני כל אורך ההיכל וכל שעה עיניו נזונות מבית קדשי הקדשים דרך **הפריפה** שכנגדו (הוא, שם נב). מהלך ביניהן, נכנס **בפריפת** הדרום ומהלך ביניהן עד שמגיע **לפריפת** הצפון (הוא, שם נב:). וזאת **הפריפה** היא בשבת כי אין בה קשר אלא **פריפת** החוט בלבד (פרוש המשניות להרמב"ם, שבת ו ז).

פָּרִיץ [4]. שות"ז, מ"ר פָּרִצִים, פָּרִיצִים, סמי פָּרִיצֵי, — בעקר אדם, ובפרט עבד, המתפרץ מתחת אדוניו, פורע מוסר, פורק על [5], ;zügellos, ausgelassen: effréné; licentious: המערת פָּרִצִים היה הבית הזה אשר נקרא שמי עליו בעיניכם (ירמ' ז יא). והסבתי פני מהם וחללו את צפוני ובאו בה פָּרִיצִים וחללוה (יחזק' ז כב). והוליד בן פָּרִיץ שפך דם (שם יח י). ובני פָּרִיצֵי עמך ינשאו להעמיד הזון ונכשלו (דני' יא יד). — ובספר חשמונאים: בימים ההם (מלכות אנטיוכוס) יצאו מבני ישראל רשעי ארץ **ופריצים** ויאמרו נלכה ונכרתה ברית עם העמים אשר סביבותינו (ספר חשמונים, הוצ' אברהם שולר, ברלין 1910). — ובתו"מ: ויאכל וישת, הכניס עמו כת של **פריצים** אמרין ניכול דידי' וניחוך עליו (מד"ר ברא' סג). — *פריצי הדור: אין דור שאין בו ליצנים, מה היו **פריצי** הדור עושין היו הולכין אצל חלונותיו של דוד ואו' לו דוד אימת יבנה בית המקדש (ירוש' ברכ' ב א). — ובספהמ"א: שאע"פ שחָפֵר מיצר הרבה יש לו אימת ממשלה והליסטין **ופריצי** העם יראין ממנה (ערוך ערך חבר). עד אשר שמע שמעי אחד מן **הפריצים** ואיש מן העריצים ובא בחצית הלילה ונקב קירות ביתי והוציאני מבית אמי ומחדר הורתי (ר"י חריזי, תחכמוני לא, 256). מעשה בנערה שהיתה משודכת לכהן ולא נתקדשה ובא **פריץ** אחד בבית הנערה עם שני עדים ונכנס עמה בדברים ונתן לה טבעת ולא הזכיר שום קדושין עד לאחר שעה (מרדכי, קדושין תקל). וכאשר לא יאור הנר בתוך המים כן לא תאור החכמה **בפריצים** ועזי נפש (ר"י זבארה, שעשועים ח, דודזון, 93). אכן גברו **הפריצים** עליהם לא במספרם ופקדיהם ולא בעשרם והוניהם וכו' כי אם בעזותם ומרמתם ותוכם (שם יג, 145). ויהי כראות המלך כלשצר וישלח את כל צבא הגבורי' ואלף שריו מן שרי כשדים ועמהם אגודת **הפריצים** אשר בהיכל המלך וכו' (יוסיפון, גינצבורג, יד). ויבא דניאל וישתחו למלך ויאמר לו בי אדוני המלך הנה זקנתי ואין בי כח לעמוד ולצאת ולבא במשפט המלוכה ויכניעוני **פריצי** עמך באיבתם כי בבור האריות הורידוני זה פעמים וכו' (שם לד). ויהי בעת ההיא יצא מירושלם איש שודד בחור ושמו חזקיה שר **הפריצים** והיה האיש ההוא **פריץ** ושודד אשר

---

1) [נוסח עין יעקב: פרעות, ז"א פְּרָעוּת באותה משמ', ואין כאן מ"ר של פרעה או פריעה.]

2) [אולי צ"ל בעקר: והקב"ה בִטל, וצ"ע.]

3) [עי' ערך זה.]

4) [פָּרִיץ ע"מ אַפִּיר, כַּבִּיר, וע"כ מ"ר פָּרִיצִים, פָּרִיצֵי, משמש לגבי האדם, ולא כן פְּרִיץ חַיּוֹת (עי' פְּרִיץ) ע"מ אֲבִיר, כְּסִיל, שהנקוד הבחינו, כשם שהבחין בין אֲבִיר (לגבי אלהים) וְאַבִּיר (לאדם ולבהמה), בין חַי אלהים לְחֵי פַּרְעֹה, בין חֲזִיר טמא לְהַזִיר (שע"פ), וכדו'. וכאן נכרת אף כונתם, שהרי האדם מתפרץ, מפריץ את עצמו מדעת, בעוד שהחיה פריצה מעצם טבעה.]

5) [על משמ' זו של המלה מורה ביחוד דברי נבל (ש"א כה י): היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדניו, ולכך (ולא למשמ' אכזרי, שופך דם וכדו') מתאים אף שמוש המלה בתו"מ ובספהמ"א. עבדים מתפרצים, פריצים, כאלה שבעליהם חפשו אחריהם, התחבאו במערות ולזה רמז ירמיה (ז יא) באמרו: המערת פריצים היה הבית הזה, כמו שגם דויד ואנשיו (אשר נבל משוה אותם לפריצים) מתחבאים במערות. ודומה לכך התפתחות ההוראות של פקר מן הפקר במשמ' בלי בעלים, אע"פ שבשרש פקר (עי' שם הערות) השפיע אף הדמיון אל שע"ע אפ רוס. והשוה גם בלעז מלים כגון ausgelassen, ועי' פרע, הערה.]

במרוצתו השחית כל ארם (שם רלח). ויהי איש שונא לרעהו וישכור עליו רוצח מן הפריצים בידו חרב קטנה בעלת פיפיות הנקרא סכין (שם ססד). ושם איש ושמו שמעון איש פריץ וגבור ועריץ וגבה קומה ורחב לבב בעל זרוע ואיש כח ואמיץ לבב וכו' (שם סעז). ועודנו מרקד ומחרף רומנים והנה פריץ רומי יורהו בחץ וימיתהו (שם תקטז).— ואמר הפיטן: עשו מגדל פריצים ונכלה שפתם עריצים ומשם היו נפוצים יושבי העיר ההיא (כלב"ע, אחד רבה לאונכך, איגר 225). באו אכן פריצים ללשן בחרי אף המלך לעשן (יוסף בר שלמה אודך, יול' שבת א חנכה). פריצים עד יסוד ערו ובלבם אמרו לא יראה יה (איך לזמר, זול' שבת איכה, מחז' איטל' א, קסד:). דרש שה אבד מיד פריץ ומאבד אשר כלנו ואשר דמה לנו (דוד אבן בקודה, ה' אם הרבינו, ידיעות מכון שוקן ד, רלג). — ואמר המליץ: עם פריץ אל תלך פן יקרך אסון כי ברוח לבו הולך הוא ואתה באולתו תאבד (צ"ז, צ"ס ס יס).—"כנוי לאצילי פולניה, נקי' פְּרִיצָה: מי שימסור ממון וכש"כ גוף של ישראל וכש"כ רבים ביד גוים הן אצל שרות והן אצל מוכסים והן אצל פריצים והן אצל סוחרים וכו' (פנקס קהלקא שנת שכ"ה, אוצה"ם ד, 595). לא יהיה שום איש או אשה אצל שר או פריץ או גוי לפעול שיקח בהקפה משר או פריץ או גוי אחר שום סחורה שבעולם (שם שם, 596). מה עשו הזדים הרשעים, הפריצים הרגו בהריגת פלאים, ואנסו הפריצות יפיפיות כמו תלאים (לוק העתים, גזרת תח, 12).

פָּרִיץ, ש"ז, — פְּרִיץ חיות, חיה פרועה, היה רעה[1], w ld; sauvage; wild: לא יהיה שם אריה ופריץ חיות בל יעלנה לא תמצא שם (ישע' לה ט). —*ולגבי הצמח, פְּרִיצֵי זיתים וענבים, גדולים פרועים של זיתים וענבים[2] Wildtrieb; sauvageon; wild shoot: פריצי זיתים וענבים בית שמאי מטמאין ובית הלל מטהרין (עוקצ' ג ו). אלו הן פריצי זיתים וענבים אלו היוצאין מתחת הקורה ומתחת הגפת ומתחת הזגין (תוספת' שם שם). מאי פריצי זיתים א"ר הונא רשעי זיתים (ב"מ קה.). והוא (עוג) נשאר מן הגבורים שהרגן אמרפל וחבריו וכו' וזה הפסולת שלהם כפריצי זיתים הפלטים מתוך הגפת (מד"ר במד' יט).

פְּרִיצָה, ש"נ, — א) שה"פ מן פָּרַץ: אבל כשברך (הקב"ה) ליעקב היו כל ברכותיו תוספות על הראשונות שנאמר והיה זרעך וגו' ופרצת ימה וקדמה, ברכו בעפר הארץ ובפריצת ד' רוחות העולם (ברא"ר רבתי, אלבק, 251). דלו, ע"י פריצת נחל זה, ומאנוש נָעו (רס"י, איוב כח ד). ולפי שדבר בלשון פריצת גדר הזכיר בתשלומין לשון נשיכת נחש שהוא דר בחורי נקבי כתלי בתים פרוצים (הוא, קהל' י ח). דכל שפרץ פצימיו מחשבתו ניכרת מתוך מעשיו שהוא מסלק עצמו ומפקיר זכותו בחצר לשכניו שאלמלא כן היה סותם בלא פריצת פצימין (מגיד משנה על רמב"ם שכנים ג ז). כלם ענין אחד והוא ענין ההריסה והנתיצה אבל לרוב הדברים ושפעם ידמם לפריצה כמו ומקנהו פרץ בארץ (רד"ק, סה"ש, פרץ). ויפשטו על הגמלים ענין הפריצה וההליכה לשלל שלל (שם פשט). הבוטח באלקי' מזומן לקבל חסד כדכתיב הבוטח בה' חסד יסובבנהו ולא אמר יסובבנהו אלא בשביל איש' בוטח צריך לפרוץ כמה פריצות שאינם טובים לו בעולם הזה צריך להוכיח את הרבים וכו' (אורחות צדיקים, שער השמחה). — בדקדוק, אות הפְּרִיצָה, כלו' הגה הפורץ ומתפשט[1], כשם להגה השין: ודע כי הריש ואם היא משתתפת עם אותיות השריקה שהם הזין והסמך והצדי ואם היא משתתפת גם כן עם אות הפריצה שהיא השין בשהיא נשמטת שמוט כי מוצאה קרוב לאות הלמד והנון (ר"י א"ח, הרקמה ג, 6). — ב) מקום הפריצה, הפִּרְצָה: והיהודים נצבים על פריצת מקום אשר נגרו מהם רומנים וכו' ויבא סכיאנו וידבק אחרי היהודים במקום פריצת החומה

1) [עי' בהערה לערך פָּרִיץ, והשוה דברי רד"ק בסה"ש ערך פרץ: ופריץ חיות בל יעלנה, ומשקל אחר ובאו בה פריצים וחללוה וכו'.]

2) [רב המפרשים פרשו: זיתים וענבים שנתקשו באילן קדם שנתבשלו, ואולם נראה יותר לבאר: גדולים הפורצים והבוקעים מזרעי הזיתים והענבים, אפילו כשהם כתושים בבית הבד. וראוי לקרא בשם זה פריצים את גדולי הצמח הפורצים מן הגזע, הנקראים בפי המון העם חזירים. ואין דברי רב הונא (ב"מ קה.) אלא נסיון לבאר את פריצי הצמח, שאין בהם חפץ, כדגמת פְּרִיצִים, רשעים באדם.]

1) [השוה הערת וילנסקי בהוצאתו (עמ' לז): ע(־בית): והחרף אלהפש"י, מונח אצל סיבויהי, שאינו מצוי אצל המדקדקים הערבים האחרים.]

(יוסיפון, גינלבורג, תקג). ויהי בלילה ההוא וייעדו כי אנשים מבחורי טיטוס וכו' ויאמרו הכה ונבואה מפאת פריצת העיר וכו' ויעלו מפריצת העיר לילה (שם שם).

***פְּרִיצָה**, אשת שר פולני, עי' פָּרִיץ.

***פְּרִיצוּת** [1], ש"נ,—תכונת הַפָּרִיץ, Ausgelassenheit; moeurs effrénées; licentiousness: וזה האשה אם טווה וורד בשוק שהוא צמר אדום כדי להראות פניה כנגדו שנופל זהרורו על פניה הרי זה עזות מצח ופריצות (הסו' הגח' הרכבי, 124). אבל זכרי גברי וענין נשי קצת פריצות יש דקול באשה ערוה (רש"י, סוטה מח.). יתהללו קצתם בשקריהם ב זרמותם וקצתם בשגעונותם וקצתם ברכילותם וקצתם בעזותם ופריצותם (ר"י זבחרה, סעשועים יג, דודזון, 142).— ובמשמ' גדול וצמיחה מהירים: דאיברו ביה עשבים, דכתיב תדשא הארץ, והוא דבר שפרה ורבה מאד וממהר לגדל ולצמוח דהוא ענין פריצות אשווי"א בלע"ז (רש"י, שבת קנו.).

***פְּרִיקָה**, ש"נ, —שה"פ מן פָּרַק, הסרת המטען, Abladung; déchargement; unloading: אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור ולהפרשת הר סיני ולתשלומי כפל ולהשבת אבדה לפריקה לחסימה לכלאים ולשבת (ב"ק ה ז). עזוב תעזוב עמו זו פריקה הקם תקים עמו זו טעינה (ר' יהודה בן בתירה, ספרי דבר' רכב). — ואמר המשורר: חשבתי על שני גבי במשא וכל מעון מנחתו פריקה וסרה אחרי זאת כל תביעה והיתה בה למשטיני שתיקה (כ"ס הנגיד לר"י בן כלפון, ידידותך, ברודי, 33).—ופריקת תמרים מן המכבדות: אמר רב פפא האי מאן דשדא פיסא לדיקלא ואתר תמרי חייב שתים אחת משום תולש ואחת משום מפרק רב אשי אמר אין דרך תלישה בכך ואין דרך פריקה בכך (שבת עג:). —ופריקה, פֵּרוּק דבר לפרקיו: פירוקן בשעת מסעות כעמידתן בשעת חניית מסעות, מה בשעת הקמת משכן ארון תחלה וכו' אף בשעת פריקתן ארון תחלה ואחריו שלחן ואחריו מנורה ואחריו מזבח הזהב ואחריו מזבח העולה (מד"ר במד' ד). — פְּרִיקַת עֹל, ואמר הפיטן: על חטא שחטאנו לפניך בפריקת על (יכחי, על חטא, תפלת יוה"כ).

1) [ע"פ הארמ': פְּרִיצוּתָא. ואולי צ"ל פְּרִיצוּת מן פָּרִיץ.]

א. ***פְּרִישׁ**, ש"ז,—מפריש ומיחד, פָּרִישׁ לקדרה, שמיחד רק לבשול ולא לאבלו חי: פרישין א"ר יונה אספרגלין ולמה נקרא שמן פרישין שאין לך מין אילן פריש לקדרה אלא מין זה בלבד (ירוש' כלא' א ד).

ב. ***פְּרִישׁ**, ש"ז,—פרי עץ ידוע ממין התפוח, חבוש [1]), Quitte; coing; quince: ובאילן האגסים והקרוסתמלין והפרישים והעוזרדים [2]) אינן כלאים זה בזה (כלא' א ד). מאימתי הפירות חייבין במעשרות התאנים משיבחילו וכו' האגסים והקרסטומלין והפרישין והעוזרדים [2]) משיקרחו (מעשר' א ג–ג). עוקצי האגסין והקרוסטומלין והפרישין והעוזרדין וכו' הרי אלו מיטמאין ומטמאין ולא מצטרפין (עקצ' א ו). ושאר כל פירות האילן כגון העוגסין והקרוסטמילין והפרישין והעוזרדין אוכלין ממה שבהר על שבעמק וממה שבעמק על שבהר (תוספת' שביעי ז יו). אין בידו אתרוג לא יטול בידו פריש (שם סוכ' ב ט). סוחטין בפגעין ובפרישין ובעוזרדין וכו' (שבת קמד:). — ובסהמ"א: האוכל אגסים או פרישים חיים טובים יחיה (ד"ס אלמולי, פתרון חלומות, לט:). ואם קנה זה אתרוג וזה פריש או שקני כאחד אתרוג ורימון ופריש מתפיסת הבית אינו יוצא באתרוג עד שיתנו לו חלקם במתנ' (הלבוש, או"ח תרכח ט).

ג. ***פְּרִישׁ**, ש"ז,—עקץ, דרבן שברגל הרוכב: ועל כן נקרא רוכב הסוס פרש על שם הפרישים שברגליו להפריש הסוס (ר"י קמחי, ספר הגלוי, קטו). ומזה הענין נקרא פרש בעבור הפרישין אשר ברגליו (בפרוש המיוחס לראב"ע, משלי כג לב). ומן הלשון הזה נקראו רוכבי סוסים פרשים לפי שמפרישין בפרישין שברגליהם (רד"ק, ספע' ג לח).

***פְּרִישָׁה**, ש"נ,—פעֻלת החוט והשפה שפרשו ונבדלו מן הבגד ופעֻלת אדם שפרש ונתרחק מדבר או מן הצבור וכדו': מטלית שטלאה על הקופה צריכה

1) [עי' הערת המחבר לערך חַבּוּשׁ.]

2) [צ"ל בכל מקום: עוזררים.]

3) [וזה לשון רש"י (משלי כג לב): יפריש, לי עקיצה פויינ"ט בלעז, במלמד הבקר תרגים בפרש תורי, ע"כ. וכן בסור' פְּרָשָׁא, עקץ, דרבן. ואולי מיֻסדים על דמיון זה של פרוש אל פֵּרֵשׁ דברי הקהלת (יב יא): דברי חכמים כדרבונות וכמשמרות נטועים, ועי' Brülls Jahrb. III, עמ' 46.]

מחשבה אחר פרישתה (תוספת׳ כלים ב״ב ו ב). והתקדשתם והייתם קדושים, זו קדושת פרישת ע״א (ספרא ויק, קדוש׳ פרק ט). ר׳ יוחנן אמר מתרון על הכל כדי פרישה ופרישה והוא לוקה, ר׳ לעזר אומר אינו מקבל עד שיפרוש ויחזור (ירוש׳ נזיר ג ה). היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי פירש מיד מהו שיהא חייב וכו׳ א״ר יוסי קורא אני עליו אל תקרב אל תפרוש קריבה פרישה (שם הור׳ ב ה). שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני היה דורש כל אתים שבתורה כיון שהגיע לאת ה׳ אלהיך תירא פירש אמרו לו תלמידיו רבי כל אתים שדרשת מה תהא עליהן אמר להם כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה (פסח׳ כב:). שבעת ימים קודם שריפת הפרה היו מפרישין כהן השורף את הפרה מביתו וכו׳ מנא ה״מ וכו׳ יליף צוה צוה וכו׳ מה להלן פרה אף כאן פרה ומה כאן פרישה אף להלן פרישה (יומא ב.). שם פרישה אחת היא (רבא, שם מד:). אבל שלש על שלש הבאות מבגד גדול בשעת פרישתן מאביהן מקבלות טומאה מאביהן (עולא, חול׳ עב:).—ובסהמ״א: וישק לו, מלמד שצריך אדם לנשק את מתו על פרישתו (בראש׳ רבתי, אלבק, 257). אין נזירה בכל מקום אלא פרישה אף כאן שפרש מן היין (רס״י, במד׳ ו ב). ודע כי מפרישתך מבני אדם יקנה לך השנאה וקרבתך אליהם תקנה לך החבר הרע (רס״ע פלקירא, המבקש, מה). — ואמר הפיטן: כהיום בזוכרי זאת תחלת פרישתי לקדשה, כשרון מעשה אשר הראני על לוח חרושה (ריי״ל בר ראובן, אזהרות, ב:). — ״ובמשמ׳ הפרשה: איך תתיך פרישת הקיבה החלב הקפוא באצטומכא והדם הקפוא בריאת (רס״ע פלקירא, המבקש, לח). — ואמר המשורר: ואם לא נפרשו מצוף אמריו הלא יפריש כצפעני פרישה (רשב״ג, הלפור או דרור, ברודי, 3).

*פְּרִישׁוּת, ש״נ, — א) תכונת הַפָּרוּשׁ מן התאוות והעברות וכדו׳, מצבו של הפרוש, דינו: רוצה אשה בקב ותפלות מתשעה קבין ופרישות (ר׳ יהושע, סוטה ג ד). משמת ר״ג הזקן בטל כבוד התורה ומתה טהרה ופרישות (שם ט טו). זריזות מביאה לידי נקיות ונקיות מביאה לידי טהרה וטהרה מביאה לידי פרישות ופרישות מביאה לידי קדושה (ר׳ פנחס בן יאיר, שם שם בריתא). נדרים סייג לפרישות, סייג לחכמה שתיקה (ר׳ עקיבא, אב׳ ג יג). אין נזירות בכל מקום אלא פרישות (מד״ר במד׳ י). — וטהרת פְּרִישׁוּת, טהרה לגבי הפרוש הנבדל מטמאת עמי הארצות ואוכל חולין בטהרה: ספק החולין זו טהרת פרישות (עזר׳ ד יב).—ובסהמ״א: ואמר איש אחד לחכם תיעצני שאלמד הפרישות שהיא מלאכה נכבדה, אמר הם חייך הוציאם כמו שתרצה (ר״י זבארה, ס׳ שעשועים ז, דודזון, 76). ונאמר על אחד מן הפרושים כי הלך אל ארץ רחוקה לבקש הטרף בתחלת פרישותו וכו׳ ושב לארצו וקבל הפרישות מן העת ההיא ולא יצא מעירו אחר כך (ר״י א״ח, חו״ה, הבטחון, פתיח׳). שינהג במדות אנשי הפרישות המואסים בעולם הזה (שם שם ד), מפני שהקדמנו לדבר בחשבון האדם עם נפשו והיתה הפרישות מן העולם אחד מאופני החשבון (שם הפרישות, פתיח׳). וגדר הפרישות בלשון סתם חסימת תאות הנפש והמנע מן הדבר הנפרש ממנו עם היכולת עליו והזדמנותו (שם שם א). והפרישות הכוללת היא הנהוג בה לתקנת גופינו והסדרת עניננו כמו הנהגת המלכים בדתי המדינות והנהגת הרופאים לבריאים ולחולים והנהגת כל איש שכל את נפשו בחסימת תאותו (שם שם). ולפי שנצטרך המין האנושי לנהוג בפרישות אשר בו תקנתו בעולם הזה וכו׳ היה בדין להיות בעולם פרושים גמורים (שם שם). אבל מה גדר הפרישות המיוחדת וצורך אנשי התורה אליה נחלקו החכמים בגדרה, מהם מי שאמר הפרישות עזיבת כל מה שטורד מן האלהים, ואמר אחר הפרישות מאום בעולם וקצר המאויים ואמר אחר הפרישות מנוחת הנפש וחסימת רעיוניה מכל מה שהוא להם למנוחה, ואמר אחר הפרישות בטחון באלהים, ואמר אחר הפרישות כסות בשר הערוה ושבר הרעבון ומאוס בזולתם, ואמר אחר הפרישות עזוב אהבת הבריאים ואהוב הבדידות, ואמר אחר הפרישות ההודאה על הטובה וסבל הנסיון, ואמר אחר הפרישות מניעת הנפש מכל מנוחה ותענוג גופני אלא הטבע אשר לא תוכל לעמוד בלעדיו ויוציא זולתו מן הנפש, וזה הגדר יותר ראוי לפרישות הנוהגת בתירתנו משאר הגדרים אשר זכרנו (שם שם ג). והם מחניפים באמונה ובפרישות בעבור שיבטחו בני אדם בהם ויפקידו אצלם ממוניהם (שם

שם ג). ולכו אשר ראש הפרישות תקון הפרנסה, ונאמר עוד ראש הפרישות תקון המחשבה (שם שם ה). וציוה אותם להתקדש הקדושה הצפונה והגלוית ושם הדבר הנחוץ בה הפרישות מן הנשים והזמון לשמוע דברי האלהים (הוא, כוזרי א פז). מי שהכנים עצמו להנזר בפרישות כבר הכנים נפשו ביסורין ותחלואי נפשי וגשמי (שם ג א). הפרישות מן העולם רפואה לכל יגון (ר"י חריזי, תחכ' מד, 339). ואין זה סיתר למה שנאמר בחכמה המדינית כי הפרישות רע כולו אלא שזה רע בעצמו (רש"ט פלקירא, המעלות ג, 44). לבוש פרישות וההבודדות מבני אדם תלבשהו על ההמון ולא יתחברו עמך (הוא, המבקש, מה). דע לך כי הפרישות בארץ הזאת הם פרישות תלמידים שלא שמשו כל צרכן ורצו ליחנק ונתלו באילן גדול (שו"ת הרא"ש - כז). שהיא (יראת חטא) מדה אמצעית בין התענוג במאכל והמשתה והמשגל ושאר התענוגים ובין הפרישות יותר מדאי (ר"י אלבו, עקרים ד ס). שלא תנשא (בת יפתח) וגם תלך לבחור מקום ישיבתה בפרישות (ר"י אברבנאל, שפט' יא). ואריסטו אמר הפרישות דרך מביאה לכל המעלות (רי"א מודינה, לנח לדיק לה). אחר הכ' שנים של הפרישות שעשה במצרים נתגלה אליו אליהו (כתבי שבח האר"י בספר תעלומות חכמה ליש"ר מקנדיא). — °ובית פְּרִישׁוּת, מנזר במשמ' כ): וכוונתי שמזה למדו אומות אדום לעשות בתי פרישות לנשים שיכנסו שמה ולא יצאו משם כל ימיהם ולא יראו איש בעוד בחיים חיותם (ר"י אברבנאל, שפט' יא). — פְּרִישׁוּת דרך ארץ, במשמ' פרישות מאשה ומתשמיש: וירא את עניינו, ואמרינן זו פרישות דרך ארץ (יומא עד:). — ובפסהמ"א: שפירש יעקב ממנה (מלאה) מתשמיש המטה, ואין ראה אלא פרישות דרך ארץ וכו' הוי כי ראה ה' בעניי זו פרישות תשמיש המטה (בראשי רבתי, אלבק, 140) — ב) כמו פְּרִישָׁה, פעֻלת הפורש מחברו ונפרד ממנו: כל נשיקה לתפלות בר מן תלת, נשיקה של גדולה, נשיקה של פרקים, נשיקה של פרישות וכו' נשיקה של פרישות ותשק ערפה לחמותה (מד"ר בראש' ע; שם שמות ה; שם רות ג).

°**פְּרִישָׁה**, ש"נ, — כמו ג. פְּרִיכָה, פעֻלת הפורש והשוטח: והארון היה עומד כמקום פרישת שני הכרובים (רש"י, דהי"ב ג יג). ומעמיד קושי הרוח דרומית בפרישות[1]) כנפיו (הוא, איוב לט כו). נכנס תחת כנפי הנשר ומעכבו מפרישת כנפיו (הוא, שבת ע"ז:, ד"ה סנונית). הרקיע היא הפרישה והרדוד (רד"ק, ישע' מב ה). האהל הוא פרישת היריעות (הוא, חבק' ג ז). ועניינם בענין פרישה אלא שענין פרישה מלמעלה ברוב (הוא, שה"ש, ילע). — ואמר הפיטן: סתר שבתך לפני ולפנים עלימו נתון עלי פנים פרישת הודך בכל פנים (מאיר בן משה, אלהי האלהים, פתיחה לתענית, סירמן, איטליא, פו). — °פרישת שלום, כמו שאלת שלום: וכבר היה בין אבותינו אגרות ופרישת שלום[2]) (מנחם ב"ס, מכתב ר' חסדאי אל מלך כוזר, בסוף הכוזרי, הוצ' לפרוני, לד).

°**פְּרִישׁוּת**, ש"נ, — התפשטות והתרחבות: פריחה זו לשון פרישות ר"ל אם נתפשט או הלובן וכו' (ר"א הקרחי, גן עדן, טומאה וטהרה ג, קיז.).

א. פרך[3]), ממנו כ. °פָּרַךְ, ב. °פָּרֵךְ, א. פֶּרֶךְ, פָּרֹכֶת.

ב. *פרך[4]) ממנו °הַפְרָכָה, *מַפְרֵכָה, °פֵּרוּךְ, *פְּרִיכָה, א. *פָּרַךְ, א. *פָּרֵךְ, ב. *פֶּרֶךְ, ג. °פֶּרֶךְ, °פִּרְכָה, °פַּרְכָן.

א. *פָּרַךְ[5]), פ"י, — פָּרַךְ דבר, שבר ופורר אותו, zerbrechen, zerbröckeln; briser, émietter; to shatter, crumble: פורכן[6]) (את המנחות) עד שמחזירן לסלתן (דבי ר' ישמעאל, ברכ' לז:). מה הכסף הזה נצרף ונעשה כלי ושוב נצרף ונעשה כלי וכן פעמים הרבה ובאחרונה האדם פורכו בידו ואינו נעשה עוד למלאכה כן ישראל וכו' (מד"ר שמות לא). — ואמר הפיטן: הנם ימים המבורכים יורה ומלקוש

1) [ואולי צ"ל בפרישות כמו פריסותא בארמ'.]

2) [על פי לשון התפלה: פורס סוכת שלום, הנזכרת בשם ר' אבון בירושלמי, ועי' ג. פְּרִיסָה, ב. פֶּרֶס.]

3) עי' בהערות לערכים א. פֶּרֶךְ, פָּרֹכֶת.]

4) [עי' בהערה הבאה.]

5) [בארמ' פְּרַךְ במשמ' זו, וכן בסור', ובערבית فرك a), ואפשר ששרש זה קרוב אל בֶּרֶךְ, ברכים במקום פריכת הרגל. כנראה אך מקרה הוא הדמיון לשרש ההודו־אירופי, ברומי' frango, fregi, fractus, ביוני' ῥήγνυμι באנגלי' break, בגרמ' brechen וכו'.]

6) [אין כתו"ם מבנין קל אלא בינ' פוע' בלבד. ואף כאן ברש"י הגרסה: מפרכן, פִּעֵ', כך בדפו' א־ישמ' ואחרים, וכך גם בתלמוד (מנחו' עה:), עי' פִּעֵ'.]

a) فرك

באכם פורכים (ר"א קליר. הנס, מוסף שבת החדש). על גביו עלה ובעט מפרקתו לפרוך לקיים ואתה על במותימו תדרך (בנימין בן זרח, אבטרה, סליחי תענ' אסת', מחז' איטל' א, פד:). — וּפָרַךְ את האדם, הרגו, ואמר הפיטן: זבולי חרבה מתמיטי פרכה (ר"א קליר, אדרת ממלכה, קרוב' א ר"ה). ישרהו רחב וארוך מזרח כלפיו ערוך ימית צרים ויפרוך (יהודה בן מנחם, אמרה רכן, יוצ' ש"א, מחז' איטל' ב, קסט.). תרגל פיליו לשרוכה וקשתותיו לדרוכה כלי קרב לערוכה ובחוזק עם לפרוכה (משה, אזכור מעללי, יוצ' שבת ב חנכה, מחז' איטל' א, ע.). — ובינ' פעו', ״פָּרוּךְ, שבור: גרוני הונשת קרוא ארוכה, קוה נחת והנה פרוכה, נודדתי כצפור נידד ודרבי נפרכה מפני קשת דריכה (קלונימוס בן יהודה, אדברה תחנונים, סחר' יוה"כ). — ובהשאלה, ״רוח גבורה פְּרוּכָה, שבורה ונכנעת [1]): ותיקן את אבריהם כפי הצורך לכל אחד מהם, לאוכלי העשב רוח נמוכה וגבורה מעוטה ופרוכה ולעוף השמים נתן להם אבר וכנף לעלות בהן ולפרוח (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש, ע.).

— נפע', *נִפְרַךְ, — שפרכו ושברו אותו, שנתן לחשבר: נפגמה אזנו (של הבכור) וכו' נקבה מלא כרשינה או שיבשה, איזו היא יבשה וכו' רבי יוסי בן משולם אומר יבשה שתהא נפרכת (בכורות ו א). עד כמה (תיבש), ר' יוסי בן המשולם אומר עד כדי שתפרך (תוספת' שם ד א). חותכין יבלת במקדש אבל לא במדינה ואם בכלי כאן וכאן אסור, הכא את אמ' דוחה וכא את אמר אינו דוחה וכו' ר"ש בן לקיש בשם ר' סובייה כאן בנפרכת וכאן בשאינה נפרכת (ירוש' פסח' ו א). יבשת כדי שתהא נפרכת בצפורן (ר' יוסי בן המשולם, חול' מו:). — ובסהמ"א: עצים יבשים דקים שנפרכין ברגל או ביד כשעולין או כשיורדין מן האילן (ר"ח, עירוב' ק:). אם נמצא ממנה (מן הריאה) מקום יבש עד שיפרך בצפורן הרי זו כחסר וטריפה (רמב"ם, שחיטה ח ז). בשר המת שנפרך ונעשה כקמח טהור (הוא, טומאת מת ג י). — ״וְנִפְרַךְ האדם, נפצע והומת, ואמר הפיטן: יהודית בת בארי ברוכה במענה רך כיעל בכל מערך בידה צורר נפרך (מנחם ברבי מכיר, אין מושיע, זולת שבת ב חנכה). — ״וְנִפְרַךְ קל וחמר, נשבר תקפו, הוכח כבטל: כי כשעלה הלל מבבל הוצרכה להם הלכות פסח אם דוחה את השבת אם לאו ודרשו קל וחומר ונפרך ושאלו את הלל ודרש להם מפי שמעיה כמועדו ואפילו בשבת (רבנ"א, מאמר על ישמעאל, פרלס, טו).

— פִּעֵ', *פֵּרֵךְ [1]), פֵּרַךְ, — כמו קל: מעשה בשקמה שבכפר סבא שהיו מוחזקין בו טומאה בדקוהו ולא מצאו תחתיו כלום, פעם אחת באת הרוח ופרכתו משרשיו (ר' מאיר, תוספת' נדה א ה). מוללין מלילות ומפרכין קטניות ביום טוב (רנח, ביצ' יג:). לא יהבהב באור ויאכל ולא יכמור באדמה ויאכל ולא יפריך ע"ג הסלע ויאכל אבל מפריך על יד על יד ואוכל (ב"מ פט:). מפרכן [2]) (את המנחה) עד שמחזירן לסלתן (דבי ר' ישמעאל, מנח' עה.). — ובסהמ"א: וכן מפצעין באגוזין ומפרכין [3]) ברמונים מן המנחה ולמעלה מפני עגמת נפש (רמב"ם, שביתת עשור א ג). לפי שלוקטין ומפרכין היום מעט ולמחר מעט (ריטב"א לר"ה יג.). והמראכה מפרכת ומשברת את הגוף (רעב"ט, אב' ב א). — ״ובהשאלה, סתר ראיות והוכחות [4]): וזורני לפרך פירכא אחרת (ר"ח, ב"מ ד). הקורא לאברהם אברם עובר בעשה לפי שנתלוה עמו בגיות ואין לפרך מאשר בחרת באברם וכו' (חזקוני עה"ת, ברא' יז ה). — ואמר המשורר: והוא ירבה בפלפוליו והוא הקשת והוא פרך (עמנו', ומחב' ו, 56).

— הִפְעִ', ״הִפְרִיךְ, — כמו קל יִפְעִ': אסור לפועל למוץ הענבים ובן אסי' לו להבהב השבולים באור או

---

[1]) [אמנם יש במשמ' זו גם ממשמ' ב. פָּרַךְ, שראו בו לפי הבנת התלמוד והפרשנים אותו שרש. ועפ"י משמ' כפולה זו ראוי להשתמש בפעל פרך לגבי חיה ובהמה ששוברים את רוחה ומשעבדים אותה לרצין האדם, בהוראת bändigen, dompter. וכן משמש בכמה לשונות אף למשמ' זו פעל כגון to break, brechen שעקר הוראתו: שבר, פרך.]

[1]) בתוספת' שבת (ג יח): סכין ומדיחין ומפרכין באדם אבל לא בבהמה, ומובא בירוש' (כבת יט): ותני כן אין מגרדין וכו' ולא מפרכין, ע"כ. אבל התוספת' באה אף בב"א (שבת נג:): מפרכסין (כלו' מפרקסין), וכך נכון.]

[2]) [עי' לעיל קל.]

[3]) [בתלמו' (שבת קטו.): ומפרכסין, ומצוי גם הבטוי מפרדין (או: מפררין) רמונים (תוספת' שביעי ו סוף הפרק).]

[4]) [עי' גם פֵּרֵק, פִּעֵ'.]

להפריך[1]) ע"ג הסלע אפילו אין מתבטל מטלאכתו בהכהוב או בהפרכה (שו"ע חו"מ שלז יג). — ואמר הפיטן: בעשר מכות פתרוסים הפרכת וארכה למו הארכת (ר"א קליר, בעשר, קרוב' ג פסח). לחבוש ולהאריך חרבון חרב מפריך (שוא, אפיק מען, גשם).
—התפ', "הִתְפָּרֵךְ. — כמו נִפְע': ואל תנית את העור במקום הבל חום שלא יתפרך[2]) (תשו' הגא' הרכבי שמ, 145). כרשיני בבלייתא שהוא אדמה שהיא קרוב להתפרך[3]) ולהתכתת (ר"ח, שבת פא.). היתה צואה יבשה כחרש אסור לקרות כנגדה, ואם היתה יבשה יותר מחרש עד שאם זרקה תתפרך הרי היא כעפר ומותר לקרות כנגדה (רמב"ם, ק"ש ג ז). ושזה המין הצהוב המהיר להתפרך הוא צבר והוא מר (אוצ"ר לראב"ד א ו, 28). — וְנִתְפָּרְכָה הטענה, התשובה נסתרה, הוכחה אפסותה: יש מי שאומר זאת התשובה השיב ר' יהושע ברישא ונתפרכה ואחר כך השיב התשובה הראשונה (ר"ח, פסח' סט.).

ב. "פָּרַךְ[4]), פ"י,—פָּרַךְ את האדם, העביד אותו בְּפֶרֶךְ, ואמר הפיטן: פצת תנוך הטו ואל תחטאו פסילי פורכים לעמם להמו (ר"א קליר, מה אילו, קרוב' ב פסח). גם גבר עלי פורכי ובנאקי סתם חרבי (שוא, איכה אספתו, קינ' ת"ב). נשקד נטל על פורכינו ויתעב שי עורבינו (שם שם). וינחם לבטח וים כסה פורכם רגלם המדברה וארבעים ספק צרכם (שלמה הבבלי, אחשבה לדעת, זולי שבת בראשית). נאור בראותך בדם מתבוסס נגפת פורכים פרים לקוסם (ר' שמעון בר יצחק, סבעי יה, קרוב' ז פסח). פורכי עסך אשר לבל שוחחים צפר וערב למה מצליתים (בנימין בר זרח, איך נפתח, סליח' יוה א). גלות ארך ולבי הרך דרך ופרך נחשרך וצידו חרך (ר' מנחם בר' מכיר, אבל אעורר, קינ' ת"ב). מקול מפולת שאון פורבים נרעשו איים ויושבי כרכים

1) [בתלמו' (ב"מ פט:) לא יפריך, והוא פִּע', עי' שם.]
2) [בזוור לפתגם ארמי המובא בתלמו' (סנה' ק:) בשם בן סירא.]
3) [עי' כַּבָּר, לקוטים מסי' המספיק, 136.]
4) [פעל זה נגזר בסהמ"א מן א. פֶּרֶךְ, אשר אמנם קשרוהו בהוראתו אף אל א. פָּרַךְ בששמי שבר את הגוף בעבודה, ועי' בהערת לערך א. פֶּרֶךְ.]

(משה בר קלונימוס, מקול, סדר אחרון פסח). דבר בקדשו לחדי ולהעליזי דבות פורכי ממשטן מרזי (יהודה בן מנחם, אבי חומה, יוצ' שבת הגדול). פסח פורכים נסו לפניהם כי ה' נלחם להם (יקותיאל בר יוסף, מעריב אחרון פסח). אם העוינו נגדך דרך לנו בקדם אפך הארך ידך באף תטה עלי פורך המעביד צאנך כמו פרך (סונה ה' את שביתנו, סליח' שבת שובה, סדור ארם צובה, תקמז:). — ובינ' פעו', פָּרוּךְ[1]), שעבדו בו בפרך: ישראל במצרים פרוכים בעבודת חמר ולבנים לא למדו מלאכת כסף וזהב (רמב"ן, שמות לא ג). כי אין הכונה בק"ש רק לזכיר בפה הנסים שעשה לנו האל ית' שהוציאנו ממצרים אחר שהיינו עבדים לפרעה פרוכים בלי כח ותחת סבלות מלך קשה (רסב"א, מאמר על ישמעאל, פרלמ, לט). — ואמר הפיטן: הנני טרב עוני לשנינה ומכל היוצאות אין לי חנינת ומכל פרוכים אני לפלא ומכל מענים אני למופת (ר"י בן אביתור, את מי זנחת, שעה"ש 14). ואם פרוכים יהיו ברוכים כל רואיהם יכירו (רסב"ג, שני זיתים, אזהרת שבת א סככה). נאם כל לשון שבת מלך מלכים אשר חסדו נצח מסובב עם פרוכים (לוי אלתבאן, מי כמוך, ידיעות מכון שוקן ד, רסו). שלחת פרוכה בעל פרת מסתולל (בנימין בן זרח, אתי מלבנון, יוצ' שבת הגדול). רפיונך החוקתי בגבורת שלח, על פרוכים אותך לשלח (אמן ספך, פיוט לפ"א, קבץ על יד יא, יב) פרוכים אחוה רעדה בתתו אמר כטל פרחה נשמתם כאסופי מקטל (יערף, כמות לטל, הגדה מלוירה ומנק', כ"י בריטי' מוזי).
—נִפְע', "נִפְרַךְ, — שֶׁפֻּרְכוּ אותו, שהעבידו אותו בפרך, ואמר הפיטן: קומה להדריר אימה נפרכת, רחשה יחשב כמנחת מרבכת (יוסף בן אביתור, אלהים אמץ, הושענא, שעה"ש 15). דריבת אשר נפרכתם, דמוי אשר נדמיהם, דלוי אשר נעליתם, אתם ראיתם (יהודה בר מנחם, אור ישראל, יוצ' א שבוע', מחזי איטלי א, קמז:).
—הפע', "הִפְרִיךְ,—כמו קל, ואמר הפיטן: זכרון שבועת ברוכים, הנחלת למבורכים, להושיעם מיד מפריכים (אות זה, יוצ' פ' החדש). בטיט הפריכם ועבש וכות אונם הרטיט (רקע"ג, באדני ילדקו, עבודה, קבץ מעשי גאו' ג, 13). הרולים זדו בפתרוס ויפריכו

1) [ראב"ע מתנגד לשמוש זה, וז"ל (שמות א יג): ולאמר בפיוט פרוכים אינו נכון כלל.]

שושנה חצי עשרת פ־חום ותסך עם ח טלולים (הוא, אלהים יה, עבודה, Elbog., Stud, עמ׳ 123). ויושע אל אמונה אימה אחת, וירא בצרתה ומפריכה יחת (ר׳ שמעון בר יצחק, ויושע אל, יוצר ז פסח). צור עולמם בעוזרי, פתח מסגר אסירי, עויני ומפריכי וצוררי, סגרו היותם בעוכרי (הוא, אתך, קרוב׳ ז פסח). כהושעת טהורים ממפריכמו במלבן, ירדו במצולת כמו אבן (כהושעת אל האמון, הושענא, סדור עבודת ישראל, 370). דהרת בת מפריך, על יד היאור להדריך, ימי להאריך (אז מרחם, לשמחת תורה, מחז, איטל׳ ב, קלב:). סוא מפריכה בראותה תמהה בעיניה הלא זאת הנמבזה והנקלה השיבה לסגניה (בנימין בן זרח, אתי מלבנון, יוצ׳ שבת הגדול). גברה על׳ למאד יד המעסה, רדה באף ובחרון מפריך ושסה (הוא, אחרים, סליחה, צרודי, מבהר, ריד).

א. *פָּרָךְ, ס״ז, מ״ר פְּרָכִים, — מקלות ברזל המהוים מכבר בכירים [1]), Roststäbe, Gitterstäbe; barreaux d'une grille; grate-bars: הייתוכין טמאים והפרכין [2]) טהורין (כלים יב ג). ואלו הן היתוכין אלו שהחנווני מנער בהן את הקדרה, אלו הן הפרכין אלו הקבועין בקירות (תוספת׳ שם ב״מ ב י). — ופרכים של קטניות, ערוגות של קטניות, כדמות כברות של כירים: מתוך שעשויין פרכין פרכין [3]) אולי רבנן בתר השרשה (רבה, ר״ה יג:).

ב. *פֶּרֶךְ, ס״ז, — כמו פְּרֹכֶת, מָסָךְ, ואמר הפיטן: גילת הפרכים ימים בתככים סדר בערכים (מאיר בר משה, אור עט אדרת, קונטר׳ הפיוט׳ ד, 2).

א. פֶּרֶךְ, ס״ז, פֶּרֶךְ, — עבודה בְּפֶרֶךְ, עבודת כפיה, עבודת קשה [1]), Zwangsarbeit; travaux forcés; forced

[1]) [לוי במלונו מבאר את המלה מן א. פָּרָךְ, כאלו הפרכים הם שמפרכים בהם את הגחלים. אבל באשור׳ פִּרִכּ פרושו בריח, מוט המשמש סוגר, ומשמש׳ כזו היא הוראת הפרך שבתו״מ, בין שנשמרה כאן אף בעבר׳ משמ׳ השרש הקדומה שהיא סגר, נעל (עי׳ א. פָּרֹךְ, הערה) ובין שהמלה שאולה מלשון בבל ואשור.]

[2]) פְּרָכין, כך נקוד במשנ׳ עם גוף פרוש הערבי של הרמב״ם וכן במשנ׳ מנקדות כת״י פרמה. [ובפי׳ הרמב״ם: ברזלים הקבועין במוקד לשמור אותו מן השרפה במהירות זמן.]

[3]) [רש״י מפרש: מתוך שגורנן עשוי מעט מעט שאין נלקטין כאחד אלא היום לוקטין ומפרכין מעט ולמחר מעט וכו׳ פרכין פרכין, לשון זה נופל בקטניות כדאמרי׳ במסכת ביצה (דף יג:) מוללין מלילות ומפרכין קטניות בי״ט, ע״כ. ואולם אין הלשון „מתוך שעשויין פרכין פרכין״ עולה יפה עם הפרוש שלפיו היה צ״ל מתוך שנפרכין (או נקצרין) פרכין פרכין, ועשויין מורה על צורת הקטניות ממש, שהן מסודרות כמו פרכין על כירים ממש, כלו׳ בשורות וערוגות המהוות צורת כברה, וכל שורה ושורה נקצרת לעצמה בשעת הצרך. ואין להשוות את הנאמר בביצה (יג:): אושפיזיכניה דרבא בר רב חנן הוה ליה אכורי־תא דחרדלא א״ל מהו לפרוכי ומיכל מינייהו ביו״ט, לא הוה בידיה, אתא לקמיה דרבא א״ל מוללין מלילות ומפרכין קטניות ביו״ט, ע״כ, שהרי לא על קציר מְדבר כאן, אלא על פריכת (שבירת) תרמילי הקטניות שבגרן או בבית. — לכאורה נמצא שרש פרך בארמ׳ אף במשמ׳ כרך, המתאימה אף לכריכת חבילות של קטניות, בת״י לבראש׳ (לז ז): והא אנחנא מפרכין פירוכין בגו חקלא והא קמת פורכתי וכו׳. ואולם רש״י (ב״מ כח.) והערוך (עי׳ לוי, מלון לתרגומים ערך כריכא) מביאים את התרגום בנוסח: אנחנא מכרכין כריכן, וכך בלי ספק נכון.]

[1]) [התרגומים הקדמונים ראו במלה פֶּרֶךְ לפי הענין לשון קשיות ואכזריות. כך השבעים βίᾳ (באכזריות, בכח), ת״א: בְּקַשְׁיוּ, וכן כמה פרשנים כגון ריב״ג בשרשיו: בענף [a]) כלו׳ באכזריות (ר״י א״ת לא דק בתרגמו: בכבדות). פרשנים אחרים קושרים למֻשג זה, כדעה אחת שבתו״ם, את משמ׳ של א. פָּרָךְ. כך רד״ק: בקשי וברצין, ורש״י: בעבודה קשה המפרכת ומשברת את הגוף. ראב״ע אומר במלים כלליות: נתן רשות למצרים ולשריהם להעבידם יותר מחק העבדים וזהו בפרך וכו׳. דרשה אחרת כתו״מ דורשת בפרך: בְּפֶה רַךְ (סוטה יא:, ועוד), ועפ״י דרוש זה הוולג׳: illudentes, כלו׳ לועגים, בלעג. ואולם היום אפשר לבאר את המלה ביתר דיוק עפ״י הכתבות הכנעניות והאשור׳. בכתבת כנענית מכתי שבאי קפרוס, המונה את ההוצאות בבית מקדש העשתרת (קלוסן, אוצר הכתובות הפניקיות 66 5 6) נאמר: לבנם אש בן אית בית עשתרת כת (כלו׳: לבונים אשר בנו את בית העשתרת של כתי) קפא... (מטבעית כך וכך) לפרכם ולאדמם אש על דל, כלו׳ לפורכים ולאנשים אשר על העבידה (זה פרוש המלה דל, שהוא דֶּלּ, המלה הרגילה לעבודת עבד באשור׳), ולפי זה הפורכים הם הנוגשים הרודים בעבדים. ובאשור׳ משמש אֲנֻ פִּרְכִּת ו״א בפרכת כמו בְּפֶרֶךְ שבמקרא, למשל בגלילת אכרחדן S III 22: (הרשע) אשר את שדותיהם של בני בבל וברסיף בפרכת לקחת

[a]) عنف

Labour: ויעבדו מצרים את בני ישראל בְּפָרֶךְ[1]) וימררו את חייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה את כל עבדתם אשר עבדו בהם בְּפָרֶךְ (שמות א יג–יד). וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבד בו עבדת עבד וכו׳ לא תרדה בו בְּפָרֶךְ (ויקר׳ כה לט–מג). כשכיר שנה בשנה יהיה עמו לא ירדנו בְּפֶרֶךְ לעיניך (שם שם נג). את הנחלות לא חזקתם ואת החולה לא רפאתם וכו ובחזקה רדיתם אתם וּבְפָרֶךְ (יחזק׳ לד ד). — ובספה"א: ויהי כמלכו ויתגר מלחמה עצומה בגוי מוקדון ויך בהם מכה רבה מאד וירד בפרך בגוי מוקדון (יוסיפון, גינצבורג, ס). יען עשות פלשתים בנקמה, בשנאה ובפרך כאדם הנוקם נקמתו באויבו (רש"י, יחזק׳ כה יה). כל עבד עברי אסור לעבוד בו בפרך ואיזו היא עבודת פרך זו: עבודה שאין לה קצבה (רמב"ם, עבדים א ו). ויעבידום לצרכיהם לרכיבה למשא ולחרישה ולמשיך העגלות וזולת זה, ויטריחום בפרך וייגעום באכזריות גדול יותר מיכלתם (ר׳ קלונימוס, בעלי חיים, ג.). ודרך אמת יצא ויושר בברחו מקצוות ואל אמצע בשומו מגמתו להעביד[2]) ליצר רע בפרך אשר נח לבבו בהוגיעו וחייו במיתתו (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה, סיר בראש הספר, 3). ומה הם הדברים והתכונות המתנגדים לשבעה גופי עבירה המתחילים בפה רך ומשלימים בפרך (אברהם יגל, לקח טוב, ט:). — ואמר הפיטן: צררום בפרך נאקו ונושעו בכושר הררי קדם (יוסי בן יוסי, אפחד במעשי, זכרונות, מוסף ב ר"ה). פרך מרדות ומקפוץ יד ישלחון לא יקשה בעיניך נכפיך יצליחון (אזהרות לר׳ אליה הזקן, קובץ מע"י גאוי ב, 66). והקרבת גרי צדק לגור יחד ולקים חקים כמחשי מפרך ציענים (אבחנה, מוסף א שבוע׳). זכור דבר עתק בכל ערך על חמוקי ירך לדרורי מפרך הקדים ויצא בדרך לזנב כל ברך (זכור את אשר עשה, יוצ׳ שבת זכור). פדיתנו אז מקשה פרך למה תניחנו בעל פרא (ר"י בן אביתור, את מי זכתה, סעה"ס 15). מלכי .ים לחצוך בפרך יתנו שיים לראות הדרך (רמב"ע, אין בפי מלה, שם 76). יהירים בפרך רדיה נצרים חנם מעבדיה בעניה זכרה מחמדיה אשר היו מימי קדם (יצחק משכראן, אסורה בגלות, שם 87). חמסי על צבי נתנני שבי בפרך ירד בי (ר"י הלוי, פני אדם, שם 90). שמחה גדולה שמחם ומפרך עבדות שלחם (הוא, את נתיבי, שם 111). לחוצה בארך גלות משכלת מענה בפרך מראה ונגאלת (לוי אלתבאן, לחולה, אהבה, שם 121). בצאתי מפרכי יהי שלום סוכי לרחבי ולארכי (ראב"ע, ראי יונתי, אגר 137). השלכו ביאר כל הילודים וכל האבות בפרך נעבדים (הוא, אותות אל, שם 224). כבואו אל תנין ענת שלח מפרך שבויה כמה האכלתה לענה (הוא, אזכירה, שם 233). אז בצאתי מפרך בא נחש עלי דרך (יהירים, סליחי תענ׳ אסתר, ספר׳). גרושים מן גו גאו ועמך בפרך דכאו משנאיך ראש נשאו (יצחק בר׳ שלום, אין כמוך באלמים, זולת שבת א אחה"פ). רצוצים בפרך ובלבבם מורך לך כורעים ברך (אפרים בר׳ יצחק, אלהי העברים, סליח׳ מוס׳ יוה"כ). איך מדחי אל דחי ומפרך אל רך נדדתי עד אשר כשל בי כל ברך (איך ידידות, שחרי ת"ב, ספרד׳). יריבי בוססים בפרך ורוחי נבקה ממרך ספקתי על ירך (ר"י טוב עלם, אריות הדיחו, זולת שבת ג אחה"פ). גאל נא נעצרים בפרך צריהם (אבנו אמונים, יוה"כ תימנ׳). קומה עבד עולם וספיק על ירך, אם לא עתה מתי תצא מפרך, איך לא יביא מות בלבך מורך (קינ׳ ת"ב, סדור תימנ׳). נפשי התבונני כי דרכי מות דרכך ומיד המחבלים תצעקי מעבודת פרכך (עזרא הבבלי, תוכחי׳ מוסר, כז:). עבודתי במורך היום כמה בפרך כלוא ולא אצא (איך לזמר, זולת שבת איכה, מחז׳ איטל׳ א, קפד:).

ב. *פֶּרֶךְ. ש"ז, — כמו פריכה, אגוז פרך, שקד פרך, אגוז או שקד הנפרך כאלו מעצמו. אגוז או שקד שקלפתו דקה ורכה[1]): אינו מקדש אלא ששה

ולעצמו הסב, ופרושו כנראה איננו בחזקה אלא ביחס של עבודת פרך ונגישה. ועקר השרש פרך המצוי מאד באשור׳ הוא סגר, נעל, ומזה למשל אף נַפְרִכ במשמ׳ מנעול; ומכאן שעבודת פרך בעקר (כמו דֻּלְ באשור׳) עבודת עבדים כלואים בכור הכלא, והרבה רמזים למצב זה של העבדים אף במקרא. ועי׳ פָּרֹכֶת, הערה, פָּרָה, הערה.]

1) [רבי אליעזר אומר בפה רך, ר׳ שמואל בר נחמני אומר בפריכה (סוטה יא:, מד"ר שמות א).]

2) [כצ"ל, נדפס: להעביר.]

1) [כך לפי ההבנה הרגילה של המלה המיוסדת על דברי מד"ר ופסיקי רב׳. ואולם אלה דברי בוכר (בהערה לפסיק׳ ר"כ, את קרבני לחמי, כט:): בערוך ערך באדן פי׳ פרך שם מקום ע׳ אודות המקום הזה ראה תבואות הארץ (ל:), ע"כ. וכן בספר בר ששת

דברים בלבד ורבי עקיבא אומר שבעה ואלו הן אגוזי פ ר ך ורמוני בדן וחביות סתומות וכו' (ערלה ג ז). ר' יונה בעי הא שקידי פ ר ך לא וכו' (ירוש' שם ג ו). ולא היה שולחנו חסר מכל מטעמים שבעולם אלא אגוזי פ ר ך בלבד (ר' דוסתאי, מד"ר במדי' כח). מה האגוז הזה יש בו אגוזי פ ר ך אגוזים בינונים ואגוזים קנשרנין כך ישראל וכו' (שם שה"ש, אל גנת אגוז). האגוז הזה יש בו שלשה מינים אגוזי פ ר ך ובינונים וקטרונים, של פ ר ך שנפרך מעצמו וכו' (ר' לוי, פסיק' רב', יהודה ויעראל, מג :).

ג. *פָּרֵךְ, ס"ז, — כמו פִּרְכָה: יהי שם יי' מבורך אשר תורתו לפני ערך וכו' חקרתיה ברחב וארך דרשתיה בלב ואף ארך בחכמה בינה בלי פ ר ך (ידידיי הטעמים 2).

*פִּרְכָה, פירכא [1]), ס"נ, — טענה מפרכת וסותרת, : Widerlegung Einwand; réfutation. objection

יש בדבריו פ י ר כ ו ת הרבה (תשוי הגא' שערי צדק, מג.). וחזרנו לפרך פ י ר כ א אחרת (ר"ח, ב"מ ד.). ויש על הפירוש הזה פ י ר כ א ולא חפצנו להאריך (הוא, מגלת המגלה, ח). אינו אלא לשון פ י ר כ ו ת וקושיות שהיו מקשים ומפרכים בה קושיות הרבה (רמב"ן, בראש' מט י, ולו יקהת עמים). מהם מי שפירש הלכות יחידות מהם מי שפירש פ י ר כ ו ת יחידות שנתקשו בימיו ומהם מי שפי' מסכתות וסדרים (אורחי צדיקים, שער התורה, ק.). כי הנה יש על הטענה הזאת פ י ר כ א רבה והיא שכשנאמר שהנה מה שלא יתהוה איזה דבר שיוזדמן מאיזה דבר שיוזדמן הוא מפני הצורה שיש בנמצא וכו' (ר"י אברבנאל, מפעלי אלה' - ג). חריף בקשייתו ובקי בסוגייתו כגבור במלחמה בקשת רמייתו ומותיב לפרקתו ומתני לפ ר כ ת ו (אברהם גביסון, עמר השכחה, בסוף). ולפי פירוש קצתם נתיישבו הפ י ר כ ו ת והרי היא דומה להם (הלבוש, או"ע כו ב). וצבא השכל הם עיוני' והקשיו תמצא בהם דוגמת מלחמה בקושיות ופ ר כ ו ת ותריצים (ר"י מוסקאטו, כפולות יהודה י). כי הק"ו שבנה הוא ז"ל אינו אמת ופ ר כ ת ו עמו כי הפרש גדול יש בין האומר שדקדוק זה פלוני אינו מן השמים

(תשובה תמח) : שאלת מהו אגוזי פרך ורמוני בדן, פרך ובדן שמות מקומות הם והאגוזים שבפרך חשובות מאד.]

[1]) [בתו"מ רק בארמ' פרכא, פירכא, [illegible] מ"ר פירכי.]

ואמרו משה מעצמו ובין האומר שאפשר שברצון הבורא ית' אשר שתתחדש התורה (אמונת חכמים, טעם זקנים, כח :). והיה כאשר נודע לו מהשידוך הנז' אזי חרה אפו וכל בני ביתו זו אשתו ואיימו וגיזמו עליו בכמה איומים וגיזומים לפעמים בפרך ולפעמים בפ י ר כ ה עד שלא יוכל להשיב פניהם ריקם (סו"ק שער אפרים עב, נח.).

*פִּרְכּוּם, פִּירְקוּם, ס"ז, — שה"פ מן א. פִּרְכֵּם [1]), פעלת המפרכם, המיפה דבר : שיש פ י ר ק ו ם באוכלין (ירוש' ב"מ ד ט). לא כחל ולא שרק ולא פ י ר כ ו ם ויעלת חן (כתוב' יז.).

ב. *פִּרְכּוּם, ס"ז, — שה"פ מן ב. פִּרְכֵּם[2]) פעלת המפרכם ומפרפר באבריו : חיה גסה הרי היא כבהמה דקה לפ י ר כ ו ם (רב יהודה בשם רב אבו סמואל, ע"ז עז :). גועה כשעת שחיטה אין זה פ י ר כ ו ם (ר"מ, חול' לח). אפילו הטילה ריעי וכשכשה בזנבה אין זה פ י ר כ ו ם (ר' אליעזר בר' יוסי בשם ר' יוסי, שם שם). פ י ר כ ו ם שאמרו בסוף שחיטה (רב חסדא, שם שם). — ובסהמ"א : אין אנו שואלין דפ ר כ ו ם גמור הוא ומותרת (והזהיר, ויקרי, ית). ועוף אפילו לא ריפרף אלא בגפו ולא כשכש אלא בזנבו הרי זה פ י ר כ ו ם (הלכות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון, 141). וצריך שיהיה הפ ר כ ו ם בסוף השחיטה אבל בתחלתה אינו מועיל (רמב"ם, מאכלות אסורות ד יד). — ואמר הפיטן : ידיו ורגליו קשר וענבה פן בפ ר כ ו ם יפסל לעולת חובה (בנימין, אהבת עזה, סליח' ה עשי"ם).

*פַּרְכִּיל, פַּרְכִּיר, ס"ז, — פרכיל של ענבים, זמורת גפן באשכלותיה, השריג שהאשכולות תלויין בו[3]) : מצא בראשו (של מרקולים) מעות, כסות או

[1]) [עי' ערך זה, הערה. השם נמצא גם בארמ' שבתו"ם : פ י ר כ ו ם דאדם מאי היא וכו' (ב"מ ס :).]

[2]) [עי' ערך זה, הערה.]

[3]) [זה לשון הרמב"ם (טמאת אוכלין ס כ), וזה פרושה הנכון של המלה לפי תכן המקירות, ומעין זה פרוש הגאון (המיחס לרה"ג) והערוך, ולא ענף, שתיל וכדו' כדעת אחרים. וכן לֶו (Flora I, עמ' 74) המבאר ביתר דיוק שהפרכיר או הפרכיל הוא חתיכת זמירה (שהיא יד הפרכיר) שממנה יוצאת יד צדדית, היא יד האשכל עם האשכל שבה; ובקשוט הסכה נאחז הפרכיל (האשכל עם ידו) ע"י יד הפרכיל, חתיכת הזמורה, בסכך

בלים, הרי אלו מיתרין, פרכילי ענבים ועטרות של שבלים וייִנות ושמנים וסלתות וכל דבר שכיוצא בו קרב על גבי המזבח אסור (ע"ז ד ב). אלו מיטמאין ומטמאין ולא מצטרפים שרשי השום והבצלים וכו', ויד הפרכיל טפח מכאן וטפח מכאן: יד האשכול כל שהוא וכו' (עוקצ' א ג). איזהו מחיר כלב אלו חלופי כלב וכו' החליף עמו פרכילי ענבים ועטרות של שובלין ייִנות שמנים וסלתות כל דבר שהוא כיוצא בו קרב לגבי מזבח אסורה (תוספת' תמורה ד ד). סככה כהלכתה ועטרה בקרמים ובסדינין המצויירין ותלה בה אגוזים אפרסקין שקדים ורמונים ופרכילי ענבים ועטרות של שבלים וכו' אסור להסתפק מהן עד מוצאי יו"ט האחרון של חג (שבת כב.). סופי תאינים ובהן תאינים, פרכילין ובהן ענבים, קשין ובהן שיבלים, מכבדות ובהן תמרים כולן אם פסולת מרובה על האוכלין כשרה ואם לאו פסולה (סוכה יג:). נכנס בידו פרכיל של ענבים כדי שידעו הכל שבא מן הכרם (מד"ר שמות טו).

°**פַּרְכָן**, ש"ז, — הַמְפַרֵךְ, הטוען ומקשה קשיה: דחכי דעת הפרכן דאמאי לא קאמר וכו' (מהרי"לי הלכות לולב).

א. *פִּרְכֵּס, פִּרְקֵס, פ"י,—פִּרְכֵּס את האדם, את עצמו או איזה דבר, יִפָּה אותו יותר מכפי טבעו האמתי [1]. verschönern; embellir; to embellish: א. מפרכסין [1] לא את האדם ולא את הבהמה ולא את הכלים (ב"מ ד יב). עמד ופירכס את עצמו וסיפר את שערו, אמר לו המלך לך אני נותן מתנה (ספרי, דבר' שמג). זונות מפרכסות זו את זו, תלמידי חכמים לא כל שכן (ר"ש בן יוחי, שבת לג.). סכין ומפרכסין [2] לאדם ואין סכין ומפרכסין לבהמה (שם קנ:). כיחלה ופירכסה (האלמנה) אין לה מזונות (רב יוסף, כתוב' נד.). — ובפתח"א: הגיעו קרוב לירושלים שלחו לפניהם שלוחין להודיע לאנשי ירושלים ועטרו את בכוריהם ופרכסו אותן (רמב"ם, בכורים ד טז). לרבות כל דבר של הקדש שאין מפרכסין אותו ואין ממתינין בו לשוק (הוא, ערכין וחרמין ג יט). אין מפרכסין את האדם ולא את הבהמה ולא את הכלים הישנים כדי שיראו כחדשים, אבל מפרכסין החדשים כגון שישוף ויגהץ וייפה כל צרכיו (הוא, מכירה יח ב). שאסור לפרכס את הסקה (פלא יועץ). נדה לא תכחל ולא תפרכס (פחד יצחק ערך נדה, לא).—ואמר הפיטן: ולקח צלעו (של אדה"ר) וקשטה כנערה הרחיצה וסכה פרכסה וקלע שערה (אמתי, אדון מגיד, סירמן, איעליה, ז).

—פעלי, °הִתְפַּרְכֵּס, -- פִּרְכֵּס את עצמו: ואין צריכה (הכלה) להתפרכס כמו ששנינו אין מפרכסין לא את האדם וכו' (תשו' הגא' הרכבי סנו, 180).

ב. *פִּרְכֵּס, פ"ע,—התנענע באבריו [3], sich bewegen; zappeln; s'agitre, se debatter; to jerk,

---

הכפה לבל יפל. ואשר למקור המלה צדק לֵוִי, שהעיר (אף אצל קרויס, Lehnw. II 489) על קרבת המלה אל הסור' פורכלא, קשר, אגוד, ובפעל פרכל, קָשַׁר, אגד, קלע, פעל שנוצר (עי' ברוקלמן, Grundriss I, 665) מן פכרכר, צורת הכפלה מן פכר (פעל, קָשַׁר, קָלַע), פַּכְּרָא (ש"ע, קֶשֶׁר אגוד), ולפי זה הצודה פרכיר היא הראשונה, וכן דעת לֵוִי, ועל ידה פרכיל כמו בסורי' פורכלא.]

1) [לא הוראתו ולא מקורו של פעל זה התבררו כל צרכם. בארו אותו כאלו משמעותו צבע בצבע דוקא, אבל אין משמי זו יוצאת מן המקורות. אמנם הצביעה היא אחד האמצעים שבהם אפשר ליפות, לפרכס, למשל את העבד המובא למכירה, כדי לעשותו כאלו צעיר ויפה יותר, ובמובן זה נזכר מעשה אותו העבד הזקן שצבע ראשו וזקנו (ב"מ ס:); ודוקה משם ראיה, שהמלה פרכס בלבד אינה מורה על צביעה דוקא והיה צריך לבאר, פרכוס דאדם מה הוא: כי הא דעבדא סבא דאזל צבעיה לרישיה ולדיקניה וכו'. אבל גם לבישת פאה נכרית, למשל, היתה נחשבת פרכוס; וכן מדבר על פרכוס של אופליון; וכן משתמש הרמב"ם בפעל זה במשמי בוללת, באמרו: אבל מפרכסין וכו' כגון שישוף ויגהץ וייפה כל צרכיו (מכירה יח ב). ועל כל פנים אין לבקש את מקור המלה (שכנראה נגזרה מיוני או מרומי) ביוני περκάζω, השחיר, שאינו מתאים אף בצורה ובהוראה; ולמקור האמתי של הפעל עי' בהערה לערך ב. פִּרְכֵּס.]

1) [כך במשנה שבמשניות ושבבבלי, במשנת שבירושל': מפרקסין וכן גם בגמ' שם, ובמשנ' דפ' נאפולי.]

2) [הערוך גרס: ומפרכין, ופרש: מגרדין; ועי' א. פָּרַךְ, הערה.]

3) [מלוני התלמוד מבארים פעל זה מן היוני φρίξις, שה"פ מן φρίσσω, φρίξω, שהוא לשון סמור קפאון ורעידת צמרמרת. ואולם באור זה יסודו בטעות בהבנת הפעל ב. פִּרְכֵּס, שאין פרושו לא סמור ולא

sprawl: השוחט את המסוכנת רבן (שמעון בן) גמליאל אומר עד שתפרכס ביד וברגל, רבי אליעזר אומר דיה אם זינקה, אמר רבי שמעון (אף) השוחט בלילה ולמחר השכים ומצא כתלים מלאים דם כשרה שזינקה וכמדת רבי אליעזר, וחכ"א עד שתפרכס ביד או ברגל או עד שתכשכש בזנבה (חול׳ ב ו). דרסה וטרפה בכותל או שריצצתה בהמה ומפרכסת ושהתה מעת לעת ושחטה כשרה (שם ג ג). וכן בהמה וחיה אינן מטמאין עד שתצא נפשם׳ היתזו ראשיהם אף על פי שמפרכסים מטמאין כגון זנב של הלטאה שהיא מפרכסת (אהלי א ו). השוחט בהמה טמאה לנכרי והיא מפרכסת מטמאת טומאת אוכלין אבל לא טומאת נבלות עד שתמות או עד שיתיז את ראשה (טהר׳ א ד). הכנים ראשי ורובו לפנים ושחט פסל כאילו לא נכנס כולו: מן[1]) פירכסה יצאת להיץ והחזירה לפנים פסולה (תוספת׳ זבח׳ ו ה). פירכסה ליקרב בפנים והחזירה כשרה (שם שם א כח). חלל לא מפרפר חלל לא מפרכס, ראוהו מפרפר כאן ובא לאחר זמן ולא מצאו אני אומר נעשו לו ניסים וחייה, ראוהו מפרכס כאן ובא ומצאו מת במקום אחר מודדין ממקום שנמצא (בשם ר׳ זעורה, גני׳ ירוש׳ סוטה ע א, 217). פרכסה (הבהמה בשעת שחיטה) ויצתה לדרום וחזרה כשרה (זבח׳ כו.). שחט בה שנים או רוב ב׳ ועדיין הוא מפרכסת הרי היא כחיה לכל דבריה (חולי ל.). בשעה שהיתה עוברת על בתי כנסיות ובתי מדרשות יעקב מפרכס לצאת וכו׳ ובשעה שהיא עוברת על בתי ע"ז עשו רץ ומפרכס לצאת (מד"ר בראש׳ סג). שכל העופות בשעה שהן נשחטין מפרכסות והיונה הזאת בשעה שהיא נשחטת אינה מפרכסת (מדרש שה"ש, גריגהוט, א עו).—ובספה"א: אם מעוברת תשעה ומתה בשבת ומפרכס הולד בבטנה מחללין עליה את השבת או אין מחללין (והזהיר, שמות קכו, ויקהל). ההוא פירכוס לאו פירכוס דאית ביה חיות הוא אלא הוי כזנב הלטאה שמפרכסת אחר שנהתך הזנב ממנה (רגמ"ה, ערכי ז.). נשחט רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה אף ע"פ שעדיין הן מפרכסין הרי הן כמתים (רמב"ם, טומאת מת כ ג). ולמי ינגן החזן ברגל מעכסת ויד מפרכסת, רק לקירות בית הכנסת (ר"י חריזי, תחכ׳ כז, 224). כי מבלעדי אדוני איש לא ירים ידיו ורגליו בבית המדרש ולא יפרכס (ס׳ הישר לר"ת, חלק שו"ת סע א). אם מתו ואם נהרגו ועדיין הוא מפרכס אחרי שאין תקות חיים ממנו מטמא דמיון בהמה שחוטה שעדיין מפרכסת ואם נגע בו הטמא נטמא (ר"א הקרלי גן עדן, טמאה וטהרה ד, ק:).—ואמר הפייטן: מפרפרים הילדים וזה על זה מפרכסים מטהרים שחוט אחרים ובדמיהם מתבוססים (דוד בר׳ שלמה, אלהים אל דמי, סליחי מוס׳ יוה"כ). — ובהשאלה פִּרְכְּסָה הנפש, התגעגעה: משל לחולה שנכנס אצלו הרופא ואמר לו אל תשתה יין והיתה נפשו מפרכסת לשתות יין (ר׳ חייא, מדה"ג סכטר, תולדות, ויהי כי זקן יצחק). — פִּרְכֵּס בדבר, עשה בדבר מעשה,

[1]) [הגר"א מוחק את התיבה מן, ובצדק.]

רעידה אלא בנגוד אל פִּרְפֵּר, דוקא הנעת ידים ורגלים ממש, פעלה בידים וברגלים, תנועה המבעת אף ברומ׳ וכבנותיה ע"י הפעל agitare, agiter, שעקרו עשה מעשה. פעל פְּעֻלָּה, וכן נקראת תנועת ידים actio, gestus במשמ׳ זו ומכאן שנגזר הפעל פִּרְכֵּס במשמ׳ זו מן פרכסים, פרקסים. πρᾶξις, מעשה פעלה ביונ׳, מלה המצויה מאד אף בסור׳. מלה שגורה זו שעברה אף לכל הלשונות האירופיות נולד הפעל פרכס במשמ׳, agitare, עשה עשיה, הניע ידים ורגלים.

והואיל וזהו מקור הפעל פרכס, ומשמעותו העקרית היא פרכסס, עשה פרכסים, עשה מעשה בדבר, ברור שאף א. פִּרְכֵּס במשמ׳ יָפָּה אינו בעקר אלא אותו פעל במשמ׳ הראשונה. עשה פרכסים, מעשה מרמה בדבר, עִבֵּד את הדבר. וכן אפשר לבאר ממש בכמה שמושים כגון בדבר פרכוס לאוכלים שהוא עבוד המאכלים, וכן משמ׳ הפעל aufmachen בגרמני׳ (שעקרו עשה) קשוט הבא לרמות, ביחוד לגבי פרכוס האשה. וראיה מכרעת למקור זה של הפעל הוא הנאמר בירוש׳ (ע"ז א): אין תימר משם עיתור אסור אין תימר משם פרקסים (צ"ל: פרקסים) מותר, ע"כ, ששם משמשת המלה המקורית פְּרָקְסִים ממש במשמ׳ זו של פרקים, פרכוס, ומכאן ששני הפעלים א. וב. פִּרְכֵּס בעקר אחד הם. ולפי זה משתנה אף באורם של כמה מקורות.

הפעל פרכס, אף בבנינים נגזרים, נמצא גם בסור׳ וגם שם לא עמדו המלונים בדייק על הוראותיו השונות ואין כאן המקום להאריך בזה.]

התעסק בו: למלך שתפש את שונאיו והרגן והיו בני המדינה מפרכסין בדם שונאיו, פעם אחת הקניטוהו ודחפן והוציאן חוץ לפלטין, אמרו אין המלך נוכר לנו אותו הדם שהיינו מפרכסין בדם שונאיו (ר׳ יודן, מד״ר איכה ג, ולא זכר). חגרים בהם מה היו אומרין, מי יראה לנו את הדם של זכריה שנלך ונפרכס בה (שם ד, כעו עורים). ומפני מה אני מולך, מפני שאתם מפרכסים במעשים טובים ובתלמוד תורה (סדר אליהו רבה ג, הול אים שליס, 13). — פִּרְכֵּס בדבר, הסס, התמהמה: שאילו מלך בשר ודם גזר עליו דבר שהוא מצער יותר מזה לא היה יכול לפרכס בדבר (רמב״ם, ממרים ו ז). שהגאון בעל ההלכות אטרה ולא היה גאון שיפרכס בדבר (שו״ת מהרי״ט ב יא, יז). והוא הסכמת רוב האחרונים ומי יפרכס באתרי כל הני רבוותא (ר״י עמדין, מגילת יעבץ א כט, מד.).

פָּרֹכֶת,[1] ש״נ, מ״ר *פרוכות, פרכיות, — יריעה, מסך, וילון, Vorhang; rideau; curtain: ועשית פָרֹכֶת תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר (שמות כו לא). ונתתה את הַפָּרֹכֶת תחת הקרסים והבאת שמה מבית לַפָּרֹכֶת את ארון העדות והבדילה הַפָּרֹכֶת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים (שם שם לג). את הארן ואת בדיו את הכפרת ואת פָּרֹכֶת המסך (שם לה יב). ויהי מאת ככר הכסף לצקת את אדני הקדש ואת אדני הַפָּרֹכֶת (שם לח כז). ושמת שם את ארון העדות וסכת על הארן את הַפָּרֹכֶת (שם מ ג). וטבל הכהן את אצבעו בדם והזה שבע פעמים לפני יי׳ את פני פָּרֹכֶת הקדש (ויקר׳ ד ו). אך אל הַפָּרֹכֶת לא יבא ואל המזבח לא יגש כי מום בו (שם כא כג). מחוץ לְפָרֹכֶת העדת באהל מועד יערך אותו אהרן מערב עד בקר לפני יי׳ תמיד (שם כד ג). — ובמקדש שלמה: ויעש את הַפָּרֹכֶת תכלת וארגמן וכרמיל ובוץ ויעל עליו כרובים (דהי״ב ג יד). — ובתו״מ: פרוכת עבית טפח ועל שבעים ושנים נימין נארגת ועל כל נימא ונימא עשרים וארבעה חוטין, ארכה ארבעים אמה ורחבה עשרים אמה ומשמונים ושתים רבוא נעשית ושתים עושין בכל שנה ושלש מאות כהנים מטבילין אותה (רשב״ג משום רבי שמעון בן הסגן, שקל׳ ח ה). פרוכת אורכה ארבעים אמה ורוחבה עשרים אמה היתה נארגת תכלת וארגמן ושש משזר מעשה רקם והיתה פרוסה על פיתחו של היכל מבחוץ וכו׳ (תוספת׳ שם ג יג). שתי פרכות היו שם אחת פרוסה ואחת מקופלת נטמאת פרוסה פורסין את המקופלת (ר׳ חנניה בן אנטיגנס, שם שם ג טו). בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגללין להם את הפרוכת ומראין להם את הכרובים וכו׳ (רב קטינא, יומא כד.). במקדש ראשון מי הואי פרוכת וכו׳ לעולם במקדש ראשון ומאי פרוכת פרוכת דבבי דאמר רבי זירא אמר רב י״ג פרוכות היו במקדש וכו׳ (שם שם). נשים האורגות בפרכות נוטלות שכרן מתרומת הלשכה ואני אומר מקדשי בדק הבית הואיל ופרכות תחת בניין עשויות (רב נחמן בשם רב, כתוב׳ קו.). ושבט של אש בידו ופרוכת פרוסה לפניו ושבעה מלאכים שנבראו מתחלה משרתים לפניו לפנים מן הפרוכת והוא הנקרא פרגוד (פדר״א ד). למלך שהיה לו אסטרלוגוס והיה משיא בנו אשה ותלה בחופת בנו פרכיות שחורות ולא פרכיות לבנות (שם מא). — ובסה״מ: פרוכת שעל הארון שמניחים בו הספרים כמטפחות הספרים (רמב״ם, תפלה יא טו). וחשבלת הפרגוד

[1]) [מתכן הכתובים ברורה משמ׳ המלה, שאף כל התרגומים והפרשנים מסכימים עליה, השבעים καταπέτασμα; וולג׳ velum; רש״י: לשון מחיצה ובלשון חכמים פרגוד, דבר המבדיל בין המלך ובין העם; רד״ק: יריעה שהיתה מסך לארון להבדיל בינו ובין אהל מועד ובדברי רבותינו (פדר״א מח) ותלה בחופת בנו פרכיות שחורות, פירוש יריעות שחורות כאהלי קדר, ע״כ. ולפי הנאמר בהערה לערך א. פֶּרֶךְ היה בלשונות השמיות פעל פרך במשמ׳ סגר. נעל, ומזה נגזר השם פָּרֹכֶת. ואמנם אין פָּרֹכֶת נזכרת במקרא בשמוש של חֹלין אלא במשכן ובמקדש בלבד, אבל אין זה אלא אחד המקרים המרובים שמלת קדומה נשמרה בשמוש של קדשה בעוד שנעלמה מלשון החֹלין הכללית. באכדית נמצאת אף המלה פַּרַכּוּ, שפרושה אהל האל, דְּביר וכדו׳, ומסנה כנראה שאולה פִּרְכָּא, תרג׳ של פִּטְּה בסורי, ומקורה הראִשון של מלה זו כנראה מן השומרית בַּרַ(ג), ולפי זה איננה שמית, ואכן חשבו על קשר לשוני בין מלה זו לפרכת שבמקדש, אבל לפי הנאמר לעיל יש להניח שאין קשר אמתי למלה זרה זו אל המלה פָּרֹכֶת העברית, שפירושה מסך, וילון, מחיצה, ולא אהל, משכן אלים. הנקיד פָּרֹכֶת הוא כמשקל כַּפֹּרֶת, ואפשר שמלים אלו השפיעו זו על זו במבטאן. פריכתא שבתרגומים איננה מלה ארמית מקורית אלא שאולה מן העברית. לנקוד מ״ר עי׳ בהערה לערך פְּרֹפֶרֶת.]

שמניחין על הפתחים כמו פ ר ו כ ת (הוס. כלים כח ג). הנוטה פ ר ו כ ת וכיוצא בה צריך ליזהר שלא יעשה אהל בשעה שנוטה אותה לפיכך אם היא פ ר ו כ ת גדולה ואין אדם אחד יכול לקושרה בבת אחת אסור לנטותה אדם אחד (לבוש, או"ח סבת שטו יב). ואחר כך נעשו פרסה אחת דהיינו פ ר ו כ ת בין עולם האצילות לעולם הבריאה (נפתלי בר' יעקב אלחנן, עמק המלך, קעח:). — ואמר הפיטן: מהלך בין ה פ ר כ ת עד באו לדביר, בין בדי ארון מחתת האש החביר (אליעזר ברבי נתן, לכפרה, סליח' מוס' יוה"כ). פ ר ו כ ת יו כמשפט כפורת ועשיותיו, בא למזבח סגור וטהר וכלל קרנותיו (שם שם). קדם לאשו בין שת, פ ר כ ו ת[1] קם בין שדים ולא יבישם (יוחנן הכהן בן יהושע, אזכר סלה, עבודה ליוה"כ, מחז' איטל' ב, קל:).— *ובמשם' סַרְעֶפֶת. טַרְפֵּשׁ, מסך מבדיל בין הלב והכבד[2], Zwerchfell; diaphragm(e): והנתיב הו' יגיע קצו' אל הלשון ואל הגרון וכו' ויתפשט לטרפש הכבד והיא ה פ ר ו כ ת המבדלת בין הקדש ובין קדש הקדשים ר"ל בין כלי המאכל לכלי הנשימה (פי' ס' יצירה לראב"ד, א א, יד:). פ ר כ ת המבדלת בין איברי הלב והחזה (ר"י לחלון, אולה"ח ג יז). ואם ישתין אדום ודק וכן יתמיד זה סימן רע כי רומז היות חום גדול בכבד או בבטן או ב פ ר כ ת (שם ג ג). אם נולד בהם עיפוש וכו' וכובד ב פ ר ו כ ת הלב וכו' (טוביה כץ, מעשה טוביה, בית חדש ו, קד:). מתכונתה של העור הוא שהיא מונחת תחת המושקולי של הבטן שנת' למעלה והיא שטוחה תחת ה פ ר ו כ ת דיאפרגמ"א שנת' לעיל ופרוסה על כל חלקי המעיים (ר' ברוך משקלאוו, עמודי השמים, חלק המלאכת אדם יג, ברלין, כד:).

פרם, ממנו *פְּרִימָה, פֶּרֶם, *פָּרֵם.

פָּרַם[3], פ"י, פְּרֻמִים, יִפְרֹם, תִּפְרֹמוּ, — פָּרַם את בגדיו, קרע אותם לאות אבל, zerreissen; déchirer; to tear, rend: ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תִפְרֹמוּ (ויקר' י ו). והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פְּרֻמִים וראשו יהיה פרוע (שם יג מה). והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומלא את ידו ללבש את הבגדים את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יִפְרֹם (שם כא י). — ובתו"מ: האיש פורע ו פ ו ר ם ואין האשה פורעת ו פ ו ר מ ת (סוטה ג ח). כהן גדול פ ו ר ם מלמטה וההדיוט מלמעלה (הור' ג ה). כדרך שבני אדם פורעים ו פ ו ר מ י ם על מיתיהם (ספרא ויק, אמור פרק א). ומניין היוצאה וראשה פרוע צדדיה פ ר ו מ י ן (שיכול לגרשה) וכו' ת"ל כי מצא בה ערות דבר (ירוש' גיט' ט י). זו היא מדת אדם רע שרואה את אשתו יוצאה וראשה פרוע וטווה בשוק ו פ ר ו מ ה משני צדדיה (בבלי שם צ:).—ובספהמ"א: הלא לעיניך הלמיני, ל פ ר ו ם ביום מנוחת קדש מדי ולמרוט שערי ביום שבת קדש (אגרת מנחם בן סרוק אל ר' חסדאי, תשו' תלמידי מנחם, xxx).—ואמר הפיטן: ולא יגדל פרע ולא י פ ר ו ם קרע ולא יחלל זרע ומקדש מבצרים (רסב"ג, אזהרות, בלל שדי). אתה תקרום והוא י פ ר ו ם עד יפשיטך ע'רום (רמב"ע, ברכי נפשי, דוקס 70, סדור רומני). חקק נירות במרום, מלבוש ערפל ל פ ר ו ם, כמנורה קבועה בדרום (ר"י הלוי, אלהים בקדש, דיואן ג, 91). קשרם התיר ל פ ר ו ם לגמלם הערים ערום, כפות שריהם במגרום, צבא המרום במרום (מנחם בר' מכיר, אזן מושיע, יוצ' שבת ב חנכה). טף אויל והשיב דברי מרמה, טובת חן שאמרתם מצאתיה ערומה, ירודה עד עפר פרועה פ ר ו מ ה ידיה אסורות אבל חכמה בערמה (ר"י טוב עלם, אז כאמרתם, זולת שבת הגדול). — ואמר המשורר: ופה עמק ורחב כמערה תער נהר אלי תוכו בצמא, ובשפתות כנאד על נאד נפוחים וביניהם כפי תחרא פ ר מ ה (ר"ש הנגיד, הלכסל, ברודי, 118). קדם ידענוה מתפרת בסות שקר ושרין האמת פ ו ר מ ת (רמב"ע, דיואן, בודל', קכה). המאס מאסה נפשו יהודה ואם אזנו לצעקתו סתמה, אהה נקרע סגור לבי לבניו וסות שברי למעניהם פ ר מ ה (הוא, חכדה לנפש, מעה"ם 67). דמעית עליו אזרום ומדי עליו א פ ר ו ם ואלכה שולל וערום ואשים שק לבושי (ד"ח של יהודי מלכים ות"י ב, מן, 28). — *וּפֵּרֵם את הירק חתך

---

[1] [מנקד פְּרָכוֹת.]

[2] [ועי' זהר פ' בראשית (לג:). א"ר יצחק קרומא אית באמציעות מעיהי דב"נ דאיהו פסיק מתתא לעילא וכו' ועל רזא דא כתיב והבדילה הפרוכת וכו'.]

[3] [גם בארמ' ובסורי ובערב' פַּרַםַ[a]), ועי' בדברי החכמים המובאים בערך פְּרִימָה.]

---

[a]) فرم

אותי [1]: דיום הכפורים שרי בקניבת ירק תלוש לנחק העלין מן הקלחין כדי להשוותם שיהיו מוכנים להתבן ולפרמן (רש"י, שבת קיד:, ד"ה וליהקע).

—נִפְע', *נִפְרַם,—נקרע: וכהן אוחז בבגדיה אם נקרעו נקרעו ואם נפרמו נפרמו (סוטה א ה). חלוק של צמר שנפרם ופירפו בחוט של פשתן ושל צמר אם תפרן אסור משום כלאים (תוספתי כלא' ה יד). חלצה בסנדל שניפחת ומקבל את רוב הרגל, במנעול שנפרם [2]) וחופה את רוב הרגל וכו' חליצתה כשירה (שם יבמ' יב י).

—פִּעֵ', *פֵּרֵם,—כמו קל: כהן גדול שפרע או שפירם או שנטמא לאחד מן הקרובים הרי זה חייב (שם מכות ד יז). אֲבָל שלא פרע ושלא פירם חייב מיתה (רב אחליפאה בר אביימי בשם שמואל, מו"ק כד.).

—פֻּעַ', *פֹּרַם, בינ מְפֹרָם, — כמו פָּרוּם: אין לי אלא היוצאת משם ערוה, מניין היוצא' וראשה פרוע וצדדיה מפורמין וזריעיתיה חלוצות, ת"ל כי מצא בה ערות דבר (ירוש' סוטה א ח).

—הִפְעִ', *הִפְרִים,—כמו קל, פָּרַם, ואמר הפיטן: לשמע זאת תצלנה אזנים, לזכר זאת את מדי אפרימה (ולא כוי, קינ' ת"ב).

*פֶּרֶם, ש"ז, — פרימה, ואמר הפיטן: לקחת כל אלה החוטא אל תיאש כי עיניו בך תצפינה, ואם בפרע ופרם ומעטה שפם בדירת עשך ומחנותיך תשפינה וכו' (רסע"ג, אבכי את אובלה, אזהרות, קובץ מע"י גאו' ב, 51).

*פַּרְמוּעָה [3]), ש"נ, — מין ממיני הקטניות, תורמוס צהוב, gelbe Lupine; lupin jaune; yellow lupin: התורמוס והפלוסלוס פרמועה ואין כלאים זה בזה (ירוש' כלא' א ג).

*פָּרַן [4]), קל לא נמצא.

---

1) [וכן בארמ' פירמא דסילקא, פירמא דכרתי (גיט' סט.).]

2) [נ"א: שנפרם, עי' א. פֵּרַם נִפְע'.]

3) [נ"א פירמועה, באור זרוע (כלאים רמד): פרמוטה; ר"ש (עי' ערוך השלם, ערך זה): פרמותה. ולדעת לֶו (Flora) צ"ל פרסועה, הואיל ויש בסור' פרסתא כשם למין ממיני הקטניות, ואינו מוכח.]

4) [פעל שנגזר מן היונ' φέρνη, מהר, המצוי בצורת פרן, פורנא וכדו' בתו"מ, פרניתא בסור'. וכן נגזר אף בסור' הפעל פרני במשמ' זו. ועי' בהערות תבאות, וגם פרנת, הערה.]

—הִפְעִ', *הִפְרִין, — נתן מהר או נדוניה: ויברכו את רבקה, דווים ושפופין היו ולא היו מפרינין [1]) אלא בפה (ר' אייבו, מד"ר ברא"ש' ס). ויזבח יעקב זבח בהר וישכם לבן וכו' ויברך אותם וכו' דוים וסגופים הי' בעל כרחם ולא היו מפרינים [2]) אלא בפה (הוא, שם סב עד). — הִפְרִין על שדה, על חנות וספינה וכדו' נתן תוכפת במתנה [3]), darausgeben: donner en sus; to add: שמין עגל עם אמו וסיח עם אמו ומפרין [4]) על שדהו ואינו חושש משום רבית (רשב"ג, ב"מ ה ה). מפרין על שדהו כיצד, קיבל הימנו שדה בעשרה כורין חיטין ואמר לו תן לי מאתים דינר ואיפרנסה ואני נותן לך שנים עשר כור בשנה מותר, אבל אין מפרין לא על ספינתו ולא על חנותו ולא על דבר שאינו עושה ואוכל (הוא, תוספת' שם ה יג). ר' יוחנ אמר מפני שהשדה מצויה להתברך וכו' מאן דמר מפני שהשדה מצויה להתברך מפרין על חנות וספינה (ירוש' שם ה ו). אין מפרין על חנות וספינה ועל דבר שאינו עושה בגופו (שם שם). — ובסה"מ"א: פעמים שמפרין על החנות ועל הספינה (סו"ת הגאו' גני', גינזבורג, 361).

*פִּרְנוּס, ש"ז,—שה"פ מן פִּרְנֵס: ובשובע כלכלתנו, בשנת שובע נשאתנו להרים ראשינו עד שגברה ידינו בעושר וכבוד והרמת קרן וטכסיסי על כל אומה ולשון, כמו ספר מזונות בספר פרנסה וכלכלה פירנוס וכילכול פורנישמש ב' (מחזור ויטרי, 149). שבזמן שהאדם עשיר יחיה את עצמו בלי צער ובלי יגיעה גדולה ובלי מחשב' בעולם הזה בענייני

---

1) [במדה"ג (הוצ' שכטר לספ' אחותנו את היי): מפריכין, וטעות היא]

2) [גי' הע־וך (ערך מפרים): מפריסין, לדעת בעל מוסף הערוך מל' פֵּרַס, אך כנראה היא טעות.]

3) [גם שמוש זה של הפעל בהפעי' ובמשמ' זו נגזר בלי ספק מן היונ' φέρνη, שעקר מובנה מה שנתן כמתן לואי (יכן בלעז Mitgift) בנכסים, בכלים ובעבדים. ומובן שאין לגזור מפרין זה מן פרה (כדעת רש"י, ב"מ סט:). ואמנם נמצא במקום מפרין בשמוש זה בנ"א אף מפריז (עי' א. פָּרַז), שגם הוא לשון תוספת, אך יתכן שבכל מקום יש לגרס מפרין, ועי' פְּרָנִית, הערה.]

4) [נ"א וגם במשנה שבבבלי (ב"מ סט:) הגי' מפריז וכך גורס גם רש"י שם, ועי' בהערה הקודמת.]

הפירנום ובכילכול וכל מחיית בני אדם (מעלות המדות, מעל' העושר, ם:). ומן הזריזות שיהא אדם מתקן כל מה שיצטרך לו בעניני הפירנום והכלכו, כדי הצורך (סס קג.). — ובמשמ' מדה: ומקום הכיתל שהוא י' אמות נפרש למטה פירנוסן (ר"ח מבלגבלי, יחזקי מג ג).

פִּרְנוּק, ש"ז, —סה"ס מן פִּרְנֵק, פִּנּוּק, תַּפְנוּק, ואמר הפיטן: עריץ רודף רקים ונווד ועל רגילתו בפירנוק אב ומלעסיו (ר' שמואל יזכה, יול' תולדות, שריד' מהגני', מ"ל ויס, 64).

* **פַּרְנָס**, ש"ז, מ"ר פַּרְנָסִים, פרנסין, פרנסות, — סוכן, זן ומכלכל, Verwalter; administrateur; administrator: המדיר את אשתו מליהנות לו עד שלשים יום יעמיד פרנס יתר מכן יוציא ויתן כתובה (כתוב' ז א). ויעמיד פרנס כהדא איש פלוני מודר ממני הנייה ואיני יודע מה אעשה יעמיד פרנס (ירוש' שם שם). — ובמשמ' גבאי, מנהיג, ראש העדה: מי שמתמנה פרנס על הציבור אפילו קל שבקלים שקול הוא כאביר שבאבירים (תוספת' ר"ה ב ג). אין גובין כסות בכסות ואין פודין שבוי בשבוי ואין ממחין ביד הפרנסים על כך (שם שקל' א יג). פרנסים שהותירו מעות לעניים לא יהו לוקחין בהם פירות למחצית שכר (שם שם ב ח). ר' יוסי אומר בני הכנסת לא יקחו את הרחבה אמר ר' יהודה במה דברים אמורים בזמן שהיתנו עמהן פרנסי אותה העיר, לא היתנו עמהן פרנסי אותה העיר רשאין לשנותו לכל דבר שירצו (שם מגי' ג א). פרנסין שפסקו צדקה בעירן נותנין אותה לעניי עירן, בעיר אחרת נותנין אותה לעניי אותה העיר (שם שם ג ד). המתגנב מאחר חבירו הולך ושונה פירקו וכו' סוף שמתמנה פרנס על הציבור ומזכה את הרבים ומשלם כל מה שבידו (שם ב"ק ז יג). אלא שאמר לו השיבני אם אתה ממנה פרנסים אם לאו וכו' (ספרי במד' קה). מנין אתה אומר שהראהו המקום למשה כל הפרנסים העתידים לשמש את ישראל מיום שיצאו מן המדבר עד שיחיו המתים שנאמר צאי לך בעקבי הצאן אלו תלמידי חכמים שהן עקבו של עולם (שם שם קלט). ויהי בעת שסרחת הצאן ולא שמעה לדברי אדוניה שנאה רועי כבשיה ופרנסיה הטובים ורחקת מהם (פסיק' רב', ויהי בעת שסרחה, קכח:). שלשה פרנסים טובים עמדו להן לישראל ואלו הן משה ואהרן ומרים (סדר עולם רבה י, רטנר, כג.). זה ספר תולדות האדם, מלמד שהראהו הקב"ה לאדם הראשון דור דור ומנהיגיו דור דור ונביאיו דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו דור דור ופרנסיו וכו' (שם ל, עו.). ואפי' תימר משהעשיר תיפתר שהיה פרנס ויד הפרנס כיד העני (ירוש' מע"ש ה ו). אילו הם היחידי' אילו שהן מתמנין פרנסין על הציבור (שם תענ' א ד). ולא עמד אשכול עד שעמד רבי עקיבה וכל הזוגות לא היו אשכולות אלא אילו שימשו פרנסות ואלו לא שמשו פרנסות (שם סוטה ט י). אוי לו לדור שאתה פרנסו שאי אתה יודע בצערן של תלמידי חכמים במה הם מתפרנסים ובמה הם נזונים (רבי יהושע לרבן גמליאל, ברכ' כח.). ראו פרנס שהעמיד עליהם, בקש גדולה לעצמו ולא בקש עליהם רחמים (שם לב.). איזהו ת"ח שממנין אותו פרנס על הצבור זה ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר (שבת קיד.). ארבעה אין הדעת סובלתן אלו הן דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף ופרנס מתגאה על הצבור בחנם (פסחי קיג:). כל פרנס המטיל אימה יתרה על הצבור שלא לשם שמים אינו רואה בן תלמיד חכם (ר' יהודה בשם רב, ר"ה יז.). כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור מתעשר (רב נהולחי בר חידי בשם שמואל, יומא כב:). כולם נתנו מרועה אחד, אל אחד נתנן, פרנס אחד אמרן מפי אדון כל המעשים (חגי' ג:). הוסיפו עליהם (על י' הכוסות בבית האבל) ארבעה, אחד כנגד חזני העיר ואחד כנגד פרנסי העיר ואחד כנגד בית המקדש ואחד כנגד רבן גמליאל (כתוב' ח:). כיון שנתמנה אדם פרנס על הציבור אסור בעשיית מלאכה בפני שלשה (רב הונא בר חידי בשם שמואל, קידוש' ע.). כל פרנס שמנהיג את הצבור בנחת זוכה ומנהגם לעוה"ב (ר' אלעזר, סנה' לב.). אם נכשל אדם בעבירה חייב מיתה בידי שמים, מהו יעשה ויחיה אם היה למוד לקרות דף אחד קורא שני דפים, ואם היה למוד לשנות פ"א ישנה שנים, ואם אינו למוד לקרות ולשנו' מה יעשה ויחיה, ילך ויעשה פרנס על הצבור וגבאי של צדקה והוא חי (רב הונא, מד"ר ויקר' כה). — ובסהמ"א: כמו שאמרו כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור מלמטה נעשה רשע מלמעלה (פי' הרמב"ם לאבות א י). וצעטיל ההיא נעשה ע"י פרנס חשיש הגמון פרנס (Judenbischof)

ופרנס החידש ושניהם חתימים עליו לראיית (Wormser Minhagbücher לה. הזמטין, עמ' XXVIII). שאלה ע"ד פרנס המדינה ששלחוהו בני המדינה בשכר שקצבו לו אל המלכות להשתדל אצל המלך (סו"ת חות יאיר כו).—ואמר המשורר: כי נמכרנו לצמיתות בידי חסרי בינה בידי גוברים אכזרים ופרנסים שוטים רבנים מחמירים ומלמדים הדיוטים (יל"ג, על דא קא בכינא, שירי יל"ג א, 133).

*פִּרְנֵס [1], פ"י — א) פִּרְנֵס את פלוני, המציא לו את הנחוץ לו למחיתו, זן וכלכל אותו, für jmds. Lebensunterlhalt sorgen; entretenir; to sustain: וכל מי שצריך ליטול ואינו נוטל אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו (פאה ח ט). וכן המשיא את היתומה לא יפחתו לה מחמשים זוז, אם יש בכיס מפרנסין איתה לפי כבודה (כתוב' ו ה). האומר כתבו גט ותנו לאשתי וכו' הרי אלו יכתבו ויתנו, פטרוה, פרנסוה, עשו לה כנימוס, עשו לה כראוי לא אמר כלום (גיט' ו ה). יתום ויתומה צריכה פרנסה מפרנסין את היתומה תחילה ואחר כך מפרנסין את היתים (תוספת' כתוב' ו ח). מפרנסין עניי גויים מפני דרכי שלום (שם גיט' ה ד). היו חמרין ופועלין עומדין עליו בשוק ואמר לשולחני תן לי בדינר מעות ואפרנסם (שם ב"מ ד ט). אמר להם המקום (לישראל) אם כשהייתם בארץ ערבה ושוחה זנתי ופרנסתי אתכם, כשאתם נכנסים בארץ טובה ורחבה בארץ זבת חלב ודבש עאכו"כ שאזון ואפרנס אתכם (ספרי במד' פט). כיון שראתה את רבן יוחנן בן זכאי נתעטפת בשערה ועמדה לפניו ואמרה לו רבי פרנסני וכו' (שם דבר' שה). עיר שיש בה גוים וישראל מעמידין גבאי גוים וגבאי ישראל וגובין משל גוים ומשל ישראל ומפרנסין עניי גויים ועניי ישראל וכו' (ירוש' גיט' ה ט). מצווים ישראל לפרנס בני חורין יותר מעבדים וכו' (ר' חחא, שם ב"ק ח ה). מצווין ישראל לפרנס עבדים קיטעין יותר מן השלימין (הוא, שם שם). אלהינו אבינו רענו זוננו פרנסנו ובכלכלנו והרויחנו וכו' (ברכת המזון, וכעין זה ירוש' שבת טו ג; מד"ר ויקר' לד). בא עני אחד ועמד לי בדרך ואמר לי פרנסני, אמרתי לו המתן עד שאפרק מן החמור (נחום איש גמזו, תעני' כא). מעשה שמתה בתו של יוסף הכהן ואמר לאחותה בבית הקברות לכי ופרנסי את בני אחותך (עו"ק כג.). דחק יונתן בן עמרם ונכנס א"ל רבי פרנסני: א"ל בני קרית א"ל לאו, שנית א"ל לאו, א"כ במה אפרנסך א"ל פרנסני ככלב וכעורב (ב"ב ח.). יש לו לבעל הדין להשיבך ולומר לך אם אלהיכם אוהב עניים הוא מפני מה אינו מפרנסן, אמור לו כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנם (ר"מ, שם י.). שמא עני בא לידך ולא פרנסתו (ח"ה בר רב ודפתי לרב פפא, שם שם). בארצנו היינו מפרנסים לאחרים עכשיו צריכין אנו לפרנסתיך (מד"ר ברא' לג). ביום טובתו של חברך שמח עמו וביום רעה ראה היאך לפרנס את העניים שתקבל עליהם שכר (ר' תנחום בר חייא, שם קהל' פרשה ז, ביום טוב). — ובסהמ"א: שהצדיק מפרנס את כל בני אדם בצדקותיו כמו שהמעין מפרנס ומשקה בני אדם כלם ומרוה אותם מצמאונם (ר' זרחיה הברצלוני, פי' משלי כה, המחבר שנה ג, 303). — ב) פִּרְנֵס את עצמו, הכין את עצמו בבגדים וצרכי אכל וכדומה: נותנין לבת לה שנים עשר חדש משתבעה הבעל לפרנס את עצמה וכשם

[1] [מקור השרש הזה, הנמצא באותה משמ' אף בסורי' ומשם הושאל אף פֻּרְנָס בצורה פרנאס a) לערבי', טרם התברר. ג. הופמן ואחרים (עי' גם ברוקלמן במלונו הסורי ובספרו Grundriss I, עמ' 561) גזרו אותו מן א פרס, ואינו נראה. כמו כן אין טעם לבאור המקשר שרש זה עם פרש b) בערבי', שהוא פרשׂ אי"ב. פרס בעבר', במשמ' הרבצת (פריסת) הצאן במרעה. יותר נראה שפעל רִבָּעִי זה נגזר מיוני' או רומ', כמו טכס, פקס, פרכס וכדו', שהסמ"ך שבסופם מורה על מוצאם זה. ואכן בכוון זה נסו לבאר פרנס מן πρόνοος, והיר, מחשב, ואף אפשר היה לחשב על מלים כגון φρόντις, φρόνις, (שממנה הפעל φροντίζω) או φρόνησις, במשמ' חשב, מחשבה, ואף דאגה לדבר או לאדם. ואולם יותר קרוב לבאר פרנס בצירה מרחבת בשנוי הגאים (dissimilatio) מן פנס כדגמת כרסם מן כסם, ערגל מן עגל, שרביט מן שבט, דרמשק מן דמשק, וביחוד פרנק מן פנק וכדו', ולבאר פנס זה מן הרומ' pensum, משקל החמר (למשל הצמר) שקוצבים לפועל לשם מלאכה; penso, pensito. שקל, קצב, שלם; pensio, תשלום קצוב המגיע לפלוני. ולפי זה ראשית משמ' הפעל פרנס היא: נתן pensum המגיע לפלוני בין בכסף ובמזונות (וכן התפתחה הוראת pensio, pension, בלשונות אירופה), ובין בחמר לעבודה, וצ"ע.]

a) فرناس b) فرش

שנותנין לאשה כך נותנין לאיש לפרנס את עצמו (כתוב׳ ה ב).— ג) פִּרְנֵס, במשמ׳ רָעָה, שִׁמֵּשׁ, היה פַּרְנָס: יהושע פרנס את ישראל עשרים ושמונה שנה (סדר עולם רבה יג, רטנר, כה:). עלי פרנס את ישראל ארבעים שנה (שם יג, כח:). — ד) פִּרְנֵס את השדה, נתן לשדה את הנחוץ לה, טִיֵּב וְזִבֵּל אותה ועשה לה כל צרכה: קיבל היטנו שדה בעשרה כורי חיטין ואמר לו תן לי מאתים דינר ואיפרנסה ואני נותן לך שנים עשר כור בשנה מותר (רשב״ג, תוספת׳ ב״מ ה יג). למלך שהי׳ לו שדה בור אמר לארים לך פרנסה ועש׳ אות׳ כרם, הלך הארים ופרנסה אותה שדה ונטעה כרם וכו׳ (מד״ר שמות מג). — ה) פִּרְנֵס מלאכה, סִפֵּק מלאכה: גמר חריש בחצות יום לא יאמר לו בוא ונכש לי בשדה אחרת, שיאמר לו פרנס[1]) לי מלאכה מתוך שלך או תן לי שכרי במה שעשיתי (תוספת׳ ב״מ ז ו). ופִּרְנֵס את המנחות, סִפֵּק את המדה הדרושה לצרכן: אם כן יכול לפרנס כולן ברביעית אלא שאין מדה במקדש משמשת תחת חברתה (ר׳ שמעון, תוספת׳ מנח׳ י ד). — ו) פִּרְנֵס, סִדֵּר ותִכֵּן, פרש מדותיו: פירנסתה ארון לאורכו צא ופרנס ארון לרחבו (ב״ב יד.).— ובסהמ״א: זה פירנס[2]) אורך הלוחות אפרנס הרוחב של לוח (תשו׳ הגא׳, גני׳, JQR XVII, עמ׳ 279). פירנסת צ׳ אמה של אורך הכותל (רס״י, יחזק׳ מא ו). הרי פירנס לך כל הבית כלו מבפנים ומחוץ (ר״א מבלגנצי, שם מא כ). ויש שואלים אף לכשתפרנס רחב העזרה לפי רחב השנוי במדות אתה מוצא שרחבו של מזבח נכנס לצד הצפוני (המאירי ליומא טז.).

—התפ׳, הִתְפַּרְנֵס,—פרנס את עצמו, מצא מחיתו: ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער, והלא לא נבראו אלא לשמשני ואני נבראתי לשמש את קוני, אינו דין שאתפרנס שלא בצער אלא שהרעותי מעשי וקפחתי את פרנסתי וכו׳ (רבי שמעון בן אלעזר, קידוש׳ ד יד). אין הגדולים מתפרנסין על הקטנים ולא הקטנים נזונין על הגדולים אלא חולקין בשוה (ב״ב ח ז). האומר איני מתפרנס משל אחרים שוקדין עליו ומפרנסי אותו (תוספת׳ פאה ד יב). כשם שהיתה לשכת חשאין במקדש כך היתה בכל עיר ועיר מפני שעניים בני טובים מתפרנסין לתוכי בחשאי (שם שקל׳ ב טז). מי שמת והניח בנים ובנות בזמן שהנכסים מרובין הבנים יירשו והבנות ניזונות ומתפרנסין וכו׳ (שם כתוב׳ ו ח). בזמן שישראל ברצון לפני המקום מה נאמר בהם את קרבני לחמי כבנים שמתפרנסין מאביהן (שם מנח׳ ז ט). לא תשא פני דל, שלא תאמר עני הוא זה הואיל ואני והעשיר הזה חייבים לפרנסו אזכנו ונמצא מתפרנס בנקיות (ספרא ויק, קדוש׳ פרק ד). מה פעל לו הב״ה זימן לו סוכה אחת של נצפה ועלת לתוכה וגדרתא מטנה היה ניזון וממנה היה מתפרנס כל ימיו (ירוש׳ סנה עו ג). נושא אדם אשה וכו׳ שתהא זונתו ומפרנסתו ומלמדתו תורה (שם כתוב׳ ה ב). האומר תנו לבניי שקל בשבת והן ראויין ליטול סלע נותנין להן שקל והשאר מתפרנס מן הצדקה וחכמים אומרים גובין והולכין עד שיכלו הנכסים והשאר יתפרנסו מן הצדקה (שם שם ו ז). רשות ביד האש׳ לומר אי אפשי להתפרנס מאחר אלא מבעלי (שם שם ז ח). מ״ם אדם מתפרנס (ר״מ, שם קדוש׳ ד יח). שלמד לו אומנות קטנה ליהיות מתפרנס ממנה (ירוש׳ גני׳, שם שם, 238). נכנסו חכמי ישראל אצלו אמרו לו אדוננו המלך עמך ישראל צריכין פרנסה אמר להם לכו והתפרנסו זה מזה (ר׳ שמעון חסידא, ברכ׳ ג:). אוי לו לדור שאתה פרנסו שאי אתה יודע בצערן של תלמידי חכמים במה הם מתפרנסים ובמה הם נזונים (ר׳ יהושע לרבן גמליאל, שם כח.). יתום ויתומה שבאו להתפרנס מפרנסין את היתומה ואח״כ מפרנסין את היתום (כתוב׳ סז.). ארבעה (תורים) אני צד בכל יום ואני מקריב שנים ומתפרנס משנים וכו׳ (מד״ר ויקר׳ ג). מעשה ברבי פנחס בן יאיר שהיה דר בעיר אחת בדרו׳ והלכו אנשים להתפרנס שם והיו בידן שתי סאין של שעורים והפקידו אצלו וכו׳ (שם דבר׳ ג). - ובסהמ״א: ובעבור כי החדר האחד משני חדרי הלב (צר) מהכיל הדם אשר הוא פרנסתו והמות איננו מתפרנס כי אם משאריתו יחלשו שניהם ותמעט בינת הלב ומחשבת המות (ר״י זבארה, שעשועים ב, דודזון, 20). —ואמר המשורר: והוא מיטב דמי כבד ושבחו, וכו

1) [כנראה בעקר: שקול לי את החמר למלאכה, ועי׳ בהערה הקודמת.]

2) [כך צ״ל, ובדפוס: פירטם. ואף משמ׳ ... מורה על מקור המלה.]

מתפרנסו הלב ומוחי (הוה, בתי הכנסת, בסוף סעסועים, דודזו, 166). — ובהשאלה, כמשמ׳ התפ״ש והתבאר: מביא אני חטאת ואשם שאין להם פרנסה אלא במקומן, ומוציא אני את בכור ומעשר שיכולין להתפרנס בכל מקום (מדה״ג דבר׳, הסגלה, 137). —*ובמשמ׳ התפרש במדתו ובשעורו: רוחב העזרה כולה מן הצפון לדרום קל״ה אמות, וכיצד הי׳ מתפרנסות, מכותל דרומי עד הכבש י״ב אמה וחצי וכו׳ (המאירי ליומא טז:). וכיצד ההיכל מתפרנס לרחבו להשבון מאה אמה וכו׳ (שם שם). —פע׳, *פִּרְנֵס, בינ׳ מְפַרְנֵס, — בעל פרנסה, עשיר: כשיהיה אדם בא מחוצה לארץ מפורנס[1]) צריך לקנות מקום בא״י (מדה״ג כ״י תימני, וישלח). טעון בעילימן[2]) ומפורנס בנכסים (שם וישב).

*פַּרְנָסָה, ש״נ, — א) צרכי האדם הנצרכים לחייו, Lebensunterhalt; subsistance; livelihood: ולא היו יושבין מעורבבין אלא זהבים בפני עצמן וכספים בפני עצמן וכו׳ כדי שיהא אכסנאי בא ומיטפל לאומנתו ומשם היתה פרנסתו יוצאה (ר׳ יהודה, תוספתי סוכה ד ו). כשם שמתריעין על הגשמים בשאר שני שבוע כך מתריעין עליהן בשביעית מפני פרנסת אחרים (שם תענ׳ ב ח). לפתח ביתו היה יושב ומלקט פרנסתו ופרנסת ביתו (ספרי במד׳ פט). פעם אחת הייתי מהלך מכזיב לצור ומצאתי זקן אחד ושאלתיו בשלום אמרתי לו פרנסתך במה הוא אמר לי מהלוון וכו׳ (ר׳ יוסי, שם דבר׳ שנד). ותפקדנו לבקרים זו פרנסתו, לרגעים תבחננו זו אכילתו (ירוש׳ ר״ה א ג). מאן דאמר גיבין פרנסה מן המשועבדין פרנסת בנות קודמות (שם כתוב׳ יג ג). המקדיש מעשה ידי עבדו יוצא לו מהן פרנסה והשאר הקדש (שם ב״ק ט ד). כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו אמרו לו אדונינו המלך עמך ישראל צריכים פרנסה אמר להם לכו והתפרנסו זה מזה (ברכ׳ ג:). יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתתן לנו חיים ארוכים חיים של שלום חיים של טובה חיים של ברכה חיים של פרנסה וכו׳ (תפלת רב, שם טז:). יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתתן לכל א׳ וא׳ כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה (תפלת ר׳ אלעזר בר׳ צדוק, שם כט:). ושאלה בברכת השנים מ״ט אמר רב יוסף מתוך שהיא פרנסה לפיכך קבעוה בברכת פרנסה (שם לג.). הרואה נחש בחלום פרנסתו מזומנת לו נשכו נכפלה לו הרגו אבדה פרנסתו (תנא לפני רב ששת, שם נז.). כל המשתף שם שמים בצערו כופלין לו פרנסתו (רב הונא בר ברכיה בשם רבי אלעזר הקפר, שם סג.). פרנסתו מצופפת לו כצפור (ר׳ שמואל בר נחמני, שם שם). היה מהלך בדרך או במדבר ואינו יודע איםתי שבת מונה ששה ומשמר יום אחד וכו׳ אמר רבא בכל יום ויום עושה לו כדי פרנסתו בר מההוא יומא, וההוא יומא לימות, דעביד מאתמול שתי פרנסות (שבת סט:). מוחרם לא שונה ולא שונין לו וכו׳ ועושה לו חנות קטנה בשביל פרנסתו (מו״ק טו.). כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו וכו׳ ולאחרים בטובה וכו׳ ר׳ יוסי אומר כותב ומוכר כדרכו כדי פרנסתו (שם יט.). הניחה לו בנים קטנים מותר לישא לאלתר מפני פרנסתן (ר׳ יהודה, שם כג.). אמרו עליו על הלל הזקן שבכל יום ויום היה עושה ומשתכר בטרפעיק חציו היה נותן לשומר בית המדרש וחציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו (יומא לה:). מכרו שניהם לפרנסה זה היה מעשה לפני רשב״ג ואמר הבעל מוציא מיד הלקוחות (יבמ׳ סו:). למך שבעס על בנו אמר לאפוטרופוס שלו אל תתן לו פרנסתו עד שיבכה ויתחנן לפניך (מגי׳ תענית יב). קשה היא פרנסה כפלים כלידה, בלידה כתיב בעצב תלדי בנים ובפרנסה כתיב בעצבון תאכלנה (ר׳ אסי׳ מד״ר ברא׳ כ). הקיש גאולה לפרנסה ופרנסה לגאולה וכו׳ מה גאולה פלאים אף פרנסה פלאים מה פרנסה בכל יום אף גאולה בכל יום (רבי אלעזר, שם שם). ירוד ירדנו, ירידה היא לנו, בארצנו היינו מפרנסים לאחרים עכשיו צריכין אנו לפרנסותיך (שם שם לג). —ופרנסת בע״ח, צרכי בע״ח: ובהמה טמאה שנפלה לבאר עושין לה פרנסתה במקומה בשביל שלא תמות (תוספתי שבת יד ג). אותו ואת בנו שנפל לבאר ר׳ אליעזר אומר

[1]) [כך כנראה צ״ל ולא מפ׳רכס.]

[2]) [אולי צ״ל טעון בעול ימין. בלו׳ בא בימים, והוא ע״פ הערב׳ טאען (הודר) פי אל־סן a), בא בשנים.]

a) طاعان في السن

מעלה את הראשון על מנת לשחוט ושוחטו והשיני עושה לו פרנסה במקומו בשביל שלא ימות (סס יו"ט ג ב). עושין פרנסה לנחיל של דבורים בשביל שלא יברח (סס סס ג ד).—ובמשמ' תקנה: שהבכור והמעשר יש להם פרנסה במקומן (בחוץ לארץ, שירעו עד שיסתאבו ויאכלו שם) (ר"ש, תמורה ג ה). —ופרנסת דבר, צרכי הדבר, מה ששיך ונצרך לדבר, כגון פרנסת לינה, צרכי הלינה, כר וכסת: אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מכבר בפונדיון וכו' לן נותנין לו פרנסת לינה, שבת נותנין לו מזון שלש סעודות (פאה ח ז). — ובמשמ' צרכי חתונה, סעודת חתונה: מעשה בהלל הזקן שעשה סעודה לאדם א' ובא עני ועמד על פתחו ואמר אשה אני צריך להכניס היום ואין לי פרנסה כלום, נטלה אשתו כל הסעודה ונתנה לו (דא"ר ו). — ובמשמ' פרנוס נדוניה: לפרנסה שמין באב (שמואל, כתוב' סח.). מיתיבי הבנות ניזונות ומתפרנסות וכו' מאי לאו פרנסת הבעל אר"נ בר יצחק לא בפרנסת עצמה (סס סס). —ובסהמ"א: אבינו מלכנו כתבנו בספר פרנסה וכלכלה (תפלת א"מ). דנהי דגידולי הארץ איקרי (עורות של בע"ח) על שם שהארץ מגדלתן במרעה ופרנסה אבל גידולים מן הארץ לא איקרי (רש"י, סוכה יא:, ד"ה כי הגיגה). וכאשר יוכיחנו מוכיח ויורנו מורה ויאמר עד מתי תתעלם מחשוב בצידתך ועניני בית מועדך יאמר לו עד שיהיה לי די פרנסתי וספוקי (ר"י א"ח, חו"ה, הכטחון ה). האנשים בטבעם אוהבים מה שהורגלו בו ונוטים אליו עד שאתה תראה אנשי הכפר כפי מה שהם ממעוט רחיצת ראשם וגופם והעדר ההנאות וצוק הפרנסה ימאסו המדינות ולא יהנו בהנאותם וכו' (ר"מ א"ח, מו"נ א לח). ובעבור כי החדר האחד משני חדרי הלב (צר) מהכיל הדם אשר הוא פרנסתו והמות איננו מתפרנס כי אם משאריתו יחלשו שניהם וכו' (ר"י זכחרה, סעטעים ב, דודזון, 20). הרואה חזיר פרנסה טובה מזומנת לו (ר"ש אלמולי, פתרון חלומות, נח:). — ב) ובמשמ' פַּרְנָסוּת, שלטון הַפַּרְנָס: כי נפלתי מפטירתו של משה קטתי מפרנסתו של יהושע בשעה שהפיל ליא מלכים (מד"ר דבר' יא). — ג) במשמ' חכמת הכלכלה, Ökonomie; économie; economics: המעשיי הוא ידיעת תקון המעשה ומתחלק לג' מינים והג' המוסר המדינות והפרנסה (רמב"ל,

ס' הכניון ג).

***פַּרְנָסוּת**, ש"נ, — מִשְׂרַת הַפַּרְנָס: ויצאו מן הפרנסות הרופא כמה"ר יעקב וכו' אפס כי נשאר להם שם הפרנסות בין הישמעאלים (חרבות ירושלים, ע:). ועתה לך נחה את העם, חזור לפרנסות שלך (חזקוני עפ"ח, שמות לא לד).

***פִּרְנֵק**, פ"י,—עִדֵּן וּפִנֵּק[1]: וכרביבים עלי עשב, מה רביבים הללו יורדין על העשבים ומעדנין אותן ומפרנקים אותן כך דברי תורה מעדנין איתך ומפרנקין אותך (מדרש תנאים הופמן, דבר' לב ב, 184).

-התפ', הִתְפַּרְנֵק: כל חיטטין ופרניקין שישראל מחטין ומתפרנקין בעולם הזה בזכות מילה שנתנה בין ירכים (ר' יוחנן, מד"ר שה"ש, מה יפו).

***פִּרְנֵת**, התפ', *הִתְפַּרְנֵת[2], — קבע לעצמו תוספת, דרש יותר: מעשה שהיו מחזרין שנה אחת ומבקשים פרה אדומה תמימה, באו אצל עובד כוכבים ומצאו אצלו, אמרו לו מכור אותה לנו, ראה אותן שהיו צריכין לה הרבה התחיל מתפרנית עליה, אמרו לו בכמה, אמר להם במאה זהובים (תנחו' בובר, חקת ג).

א. פרס[3], ממנו א. *פְּרוּסָה, א. *פְּרִיסָה, א. פְּרָס, א. פֶּרֶס, ב. פֶּרֶס, א.*פָּרָס, א. פְּרָסָה, *פַּרְסָן, *פַּרְסְתָן.

ב. *פרס[4], ממנו ב. *פְּרוּסָה, ג. *פְּרִיסָה, ב. *פְּרָס, ב. פָּרָס, ב. *פְּרָסָה.

ג. *פרס[5], ממנו ד. *פְּרִיסָה, ג. *פְּרָס.

ד.*פרס[6], ממנו ב.*פְּרִיסָה, ד. *פְּרָס.

---

1) [עי' בהערה לערך פַּרְנָס.]

2) [כשם שנגזור הפעל פֵּרֵן בקל ובהפע' מן פרנא, φέρνη ביונ', כך נגזר במשמ' קרובה התפרנת מצורת הנקבה פרניתא, המצויה בסור', ושם של יד השם גם פעל בצירת פרני, נתן נדוניה.]

3) [כך גם בארמ' ובערבי' פַּרַשׁ a) והוא קרוב אל פרץ, ועי' גם ב. פָּרַשׁ.]

4) [עי' א. פרשׁ, הערה.]

5) [עי' הערה לפעל ג. פָּרַס.]

6) [עי' הערה לפעל ד. פָּרַס.]

a) فرس

א. **פָּרַם** [1]), פ״י, פָּרֹס, יִפְרֹס, — פָּרַס לחם לפלוני, שבר, הפריש על ידי שבירה וחתוך מככר לחם ונתן לו, to break ;casser ;brechen: הלא פָרֹס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערם וכסיתו ומבשרך לא תתעלם (ישע׳ נח ז). — ובלא מלת לחם: ומתו גדלים וקטנים בארץ הזאת לא יקברו ולא יספדו להם ולא יתגדד ולא יקרח להם ולא יִפְרְסוּ להם על אבל לנחמו על מת ולא ישקו אותם כוס תנחומים על אביו ועל אמו (ירמ׳ טז ו–ז). — ובתו״מ: אין מברכין על הפת אלא בשעה שהוא פורס (ר׳ חייא, ירוש׳ ברכ׳ ו ח). לא יפרוס אדם פרוסה לאורחין אלא אם כן אוכל עמהם אבל פורס הוא לבניו ולבני ביתו כדי לחנכן במצות (ת״ר, ר״ה כט:). כל הבזיכין שבמקדש לא היו להן שוליים חוץ מבזיכי לבונה של לחם הפנים שמא יניחום ויפרום הלחם (ת״ר, פסח, סד:). מאי מצה נא וכו׳ כל שפורסה ואין חוטין נמשכין הימנה (רב יהודה בשם שמואל, מנח׳ עח:). לא יהא אדם מיסב בפני מי שגדול ממנו, בא לפרום את הככר בוצע במקום הצלי וכו׳ (דא״ז ו). — ואמר המשורר: נודו לאם השיר בשער תערוך שלחן בפת סלת ואין לה פורס, ובכו עלי ארמון ילדיה אשר קרם בשפלות יד ילדים קרם (רמב״ע, אוי כי פניני שיר, דוקס, 103). ו(מאכי)ל לגורם ובמקומו פורם ואת פתו פ:רם לכל גרסניים (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 22). — ובינ׳ פָּעוּ׳, *פָּרוּס, שפרסו אותו, ובפרט פְּרוּסָה, פת שפרסו אותה בנגוד אל שלמה, ועי׳ גם ערך א. פְּרוּסָה: ככר הוא ערוב, אפילו מאפה סאה והיא פרוסה אין מערבין בה, ככר כאיסר והוא שלם מערבין בו (ערובי׳ ז י). והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה להי׳, אחד שלא יטול פרוס, מכל קרבן שיהיו כל הקרבנות שוין (מנח׳ ז ג). פרוסה של גלוסקין ושלמה של בעל הבית מברך על השלמה של בעל הבית וכו׳ פרוסה של חטין ושלמה של שעורין מברך על פרוסה של חטין (תוספת׳ ברכ׳ ד יח). הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלמה ובוצע (רב פפא, בבלי שם לט:). מה עני שדרכו בפרוסה אף כאן בפרוסה (פסח׳ קטו:). הלא תפרוש אין כתיב כאן אלא הלא פרוס, ככר היא פרוסה שמראש השנה נגזר על אדם מה שמשתכר ומה שמתחסר (ר״ס, מד״ר ויקר׳ לד). — ובהשאלה: פרס למה קורין אותו פרס, שקיבלה את המלכות פרוסות אחד בימי תרדה ואחד בימי אדריכאן ואחד לעתיד לבא (מד״ר אסתר א, בשנת שלש). —*על כלים פְּרוּסִים, שבורים: מפני מה סוור של נחתומין הפרום טמא, מפני שהוא קורץ ומוליך עליו מקרצות לתנור (ר׳ שמעון, תוספת׳ כלים ב״מ ה ד). — *פַּרְסָה פְּרוּסָה, סדוקה: אם היתה אחת מרגליו וידיו פרסתה עגולה כשל חמור אע״פ שהיא סדוקה ופרוסה (פסול) (רמב״ם, איסורי המזבח ה).

— הפע׳, הִפְרִיסָה, הִפְרִיס, מַפְרִיס, מַפְרֶסֶת, מַפְרִסֵי, מַפְרִיסֵי, יַפְרִיס, — א) הִפְרִיס פַּרְסָה, היתה לו פרסת פרוסה ומחו קת לשתים, היו לו טלפים סדוקות, gespaltene Klauen haben; avoir le sabot fendu; to have cloven hoofs: כל מַפְרֶסֶת פרסה ושסעת שסע פרסת מעלת גרה בבהמה אתה תאכלו אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וּמִמַּפְרִסֵי הפרסה את הגמל כי מעלת גרה הוא ופרסה איננו מַפְרִיס טמא הוא לכם ואת השפן כי מעלה גרה הוא ופרסה לא יַפְרִיס טמא הוא לכם ואת הארנבת כי מעלת גרה הוא ופרסה לא הִפְרִיסָה טמאה היא לכם ואת החזיר כי מַפְרִיס פרסה הוא ושסע שסע פרסה והוא גרה לא יגר טמא הוא לכם (ויקר׳ יא ג–ז). אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וּמִמַּפְרִיסֵי הפרסה השסועה את הגמל ואת הארנבת ואת השפן כי מעלה גרה המה ופרסה לא הִפְרִיסוּ טמאים הם לכם (דבר׳ יד ז). — ובלא מלת פרסה: ותיטב ליי׳ משור פר מקרן מַפְרִיס (תהל׳ סט לב). — ובתו״מ: והלא חזיר מפריס ומשוסע (ספרא ויק, שמיני פרשה ד). שליט בעולמו יודע שאין לך דבר שמפריס פרסה וטמא אלא חזיר, לפיכך פרט בו הכתוב הוא (דבי ר׳ ישמעאל, חול׳ נט.). — *ובמשמ׳ העמיד את פרסותיו: עגל שנולד ביו״ט שוחטין אותו בי״ט וכו׳ הכא במאי עסקינן שהפרים על גבי קרקע (חול׳ כח:). — ובסהמ״א: ואם יצא העובר חי אחר שחיטה והפרים על גבי קרקע אין שוחטין אותו ביום אחד (רמב״ם, שחיטה יב יא). — ב) *כמו קל: זה שהיה מחלק לחם הפנים הוא עומד על הרובד שבאולם מפרים ומניח וכל אחד ואחד בא ונוטל חלקו (תוספת׳ מנח׳ יא יג). — ובהשא ה, *הִפְרִים מצוה, עבר על המצוה, ואמר הפיטן: מצוה

[1]) [עי׳ הערה לשרש.]

כהפרים (אדה״ר) מורד מערים מזרחי ההרים מנות התרים (מחיר בר יצחק, חילת השחר, יוצ׳ שבת ר״ח)[1].

—נפע׳, *נִפְרַם, — א) נשבר לפרוסות: עד שלא שחטה ונפרם הלחם יביא לחם אחר וישחט עליו וכשרה (תוספת׳ מנח׳ ה כז). הוקטרו הבזיכין ואחר כך נפרם הלחם כשר (שם שם יח טז). ורקיק מצה אחת, מן הסל היה, שאם נפרם או חסר פסול (ספרי במד׳ לו). עד שלא פרקה נפר לחמה (של המנחה) הלחם פסול ואין מקטיר עליו את הבזיכין, משפרקה נפרם לחמה הלחם פסול ומקטיר עליו את הבזיכין (מנח׳ ח.). - ואֹכֶל שֶׁנִּפְרַם: אוכל שנפרם[2] ומעורר מקצת, ר׳ מאיר אומר אם אוחז בגדול והקטן עולה עמו הרי הוא כמוהו, ר׳ יהודה אומר אם אוחז בקטן והגדול עולה עמו הרי הוא כמוהו (עקו׳ ג ח). — וּמִנְעָל שֶׁנִּפְרַם[3]: סנדל שנפחת ומקבל את רוב הרגל מנעל שנפרם וחופה את רוב הרגל ונתפסקו רציעותיו או שניטל האונטלית שבו טמא, נפחת ואינו מקבל את רוב הרגל נפרם ואינו חופה את רוב הרגל ונתפסקו אזניו טהור (תוספת׳ כלים ב״ב ד ו). — ובסהמ״א: בית הפרס, על שם פריסה שהעצמות נפרסים במדרס רגלים או ע״י מחרישה (תוס׳ נדה כז., ד״ה בית). — ב) דרכו עליו בפרסה וברגל: מה גפן זו בתחלה היא נפרסת[4] ברגל ואח״כ עולה לשלחן מלכים כך ישראל נראין כאלו מאוסים בעולם הזה וכו׳ אבל לעתיד לבא ונתנך ה׳ עליון (מד״ר ויקר׳ לו).

—התפ׳, *נִתְפָּרֵם כמו נפע׳, נִתְפָּרְסוּ הככרות, עגולי קציעות וכדו׳: נתפצעו האגוזים נתפרדו הרמונים נתפתחו החביות נתחתכו הדלועין נתפרסו הככרות יעלו באחד ומאתים (ערלה ג ח). נתפרסו עיגוליו (של בעל הבית) נתפתחו חביותיו הרי אלו (הפועלים) לא יאכלו, אם לא הודיען מעשר ומאכילן (ב״מ ז ז). — ובסהמ״א: קציעות שדרסן בעיגולין ונגמר מלאכת למעשר ונפלו ונתפרסו וצריך לחזור ולדורס; (רש״י, שם לב:, ד״ה נתפרסו).

ב. *פָּרַם, פ״י, — כמו א. פָּרַשׂ, עי׳ שם, פָּרַם סדין, מפה, בגד, סודר, מחצלת וכדו׳: פורסין עור של גדי על גבי שידה תיבה ומגדל שאחז בהן האור (ר׳ שמעון בן ננס, שבת טז ה). פרסו כדין של בוץ בינו לבין העם (יומא ג ד). אבל פורס[1] הוא (את הסדין) על גבי נקליטי המטה (סוכה א ג). לא היו נכנסין להר הבית להשתחוות עד שהיו פורסין להן כלי מילת תחת רגליהן ונכנסין ומשתחוין וחוזרין לבתיהם בשמחה (ספרי דברי סה). נחיל של דבורין פורסין עליה סדין בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (ר׳ הושעיה, ירוש׳ שבת ד א). פורסין מחצלת על גבי שיפוף בשבת (רב, שם מו״ק ב ה). נפל לו עליה פרס[2] טליתו מעבירין אותו היטינה (ירוש׳ גיט׳ ט ג). נפל דופנה (של סכה) לא יעמיד בה אדם ובהמה וכלים ולא יזקיף את המטה לפרוס עליה סדין (ערובי׳ מד.). פעם אחת שכחו ולא הביאו ספר תורה מבעו״י, למחר פרסו סדין על העמודים והביאו ספר תורה וקראו בו (רב דימי, שם פו:). אין הלכה לא כרבי יהודה ולא כרבי יוסי אלא פורס מפה ומקדש (רב יהודה בשם שמואל, פסח׳ ק.). היא פרסה לו סודרין נאין על ראשה לפיכך כהן נוטל כפה מעל ראשה ומניחו תחת רגליה (סוטה ח:). ומעין היוצא בתחלה בני העיר מסתפקין ממנו ומחכין בימה של טבריה ובלבד שלא יפרוס קלע ויעמיד את הספינה (ב״ק פא.). ולא יפרוס אדם את המטה במקום הרך אלא במקום הקשה (דא״ר ו). ואף בשעה שהיו נוסעים לא היו פורסין עליו לא בגד ארגמן ולא תולעת שני ולא בגד כליל תכלת (מד״ר במד׳ ד). ועמודיו אלו ארבעה עמודי שטים שפורסים עליהם הפרוכת (שם שם ו). יהושע הרבה שרתך והרבה חלק לך כבוד והוא היה משכים ומעריב בבית הועד שלך הוא היה מסדר את הספסלים והוא פורס את המחצלאות (שם שם כא). — וּפָרַם מצודה, נשב, חרם וכדו׳: אין

---

1) [במד״ר (ברחש׳ כב) דרשו על הפסוק ויצא קין: יצא כמפרים וכמרמה בבוראו, ודעת כמה חכמים היא שהכינה: כחזיר המראה את פרסותיו ואומר שכשר הוא, והערוך (ערך מפרים) חברו עם: ולא היו מפריסים אלא בפה (עי׳ פָּרַן, הערה). אך יש כמה שנויי נוסח, והנראה ביותר הוא כמערים, כגרסת ילק׳ שמע׳, ועי׳ הערת תיאודור למקום).]

2) [י״ג: שנפרם (עי׳ רעב״ט), אך מתוך הנוס׳ בתוספת׳ (שבו״י ב ו): נפרץ, נראה שהנכון נפרם.]

3) [עי׳ פָּרַם, נִפע׳.] 4) [ואולי צ״ל: נרפסת.]

---

1) [עי׳ לקמן פִּע׳.]

2) [במשנה (פאה ד ג) ׳ ופירש, בירוש׳ (שם): ופירס. עי׳ א. פָּרַשׂ, פִּע׳.]

פ ו ר ס י ן[1]) מצודות חיה ועופות ודגים אלא כדי שיצודו מבעוד יום (ב"ש, משנה שבת יז:). אין פ ו ר ס י ן נשבין ליונים אלא אם כן היה רחוק מן הישוב שלשים ריס (ב"ק ז ז). אין אדם פ ו ר ס חרמו ומעמיד ספינתו בתוך של חבירו (תוספתי שם ח יז). כ פ ו ר ס (את המצודות) בחרשין (ר' יוסי ביר' בון, ירושי נגי', שבת א. 69). שאין פ ו ר ס י ן בתוכן (בתוך ערי מקלט) מצודות ואין מפשילין לתוכן חבלים כדי שלא תהא רגל גואל הדם מצויה שם (מכות י.). — וּפְרַם אהל, סכה וכדו': הנוטע אוהלין בשבת חייב משום בונה, א"ר זעירא אינו אלא כ פ ו ר ס ן ומקפלן בשבת (ירושי שבת כ). — ובהשאלה: שכל הברכות וטובות ונחמות שהקדוש ברוך הוא מביאן על ישראל חותמין בשלום, בק"ש פ ו ר ס סכת שלום בתפלה עושה שלום (ר' לוי, מד"ר ויקרי ט[2])). — וּפְרַם פרוזדגמאות, שלח והפיץ פקדות: מלך בשר ודם פ ו ר ס פרוזיגמאות במדינה ואומר פלן קוטום וכו' (מדרש ילמדנו, שמות לא יח, מובא בערוך ערך פרזדגמא). — ובסהמ"א: יום שאין בו נשיבת רוח במקום שבני אדם בקיאים פ ו ר ס י ן סדין בין הדקלים ואין מתנענע ועומדים בין שני דקלים הקרובים זה לזה ורואין איך ינועו חריותיהם זה אצל זה (בשם תשובות, ערוך ערך סח). פ ו ר ס עור ע"ג הדייש כדי שלא תאכל (הפרה), כל זה וכיוצא בו אסור ואינו לוקה (רמב"ם, שכירות יג ג). — ואמר הפיטן: בוץ סדין פ ר ס ו למסך בינו לבין העם מוסך (ר' משולם בן קלונימוס, אתוחה כפלאותיך עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. עמ' 129). כל עוף דורס כ:ף פ ו ר ס נשר פרס עם עזניה (רעיוני כא חדש, פזמון לש"ח, מחזי איטלי ב, קלח.). — בינ' פָּעוּל, פָּרוּס, נק' פְּרוּסָה, כמו פָּרוּשׂ, שפרשו אותו: הכל נתון בערבון ומצודה פ ר ו ס ה על כל החיים החנות פתוחה והחנוני מקיף וכו' (אבות ג טז). אלו חוצצין ולא מביאין מסכת פ ר ו ס ה וחבלי המטה והמשפלות והמסריג שבחלונות (אהלי ח ד). מחצלות פ ר ו ס ו ת שבפיתחי חנויות ברשות הרבים אם היו קשורות ותלויות פותחין ונועלין בהן ואם לאו אין פותחין ונועלין בהן (תוספתי עירוב יא י"י). פרוכת אורכה ארבעים אמה ורוחבה עשרים אמה היתה נארגת תכלת וארגמן ושש משזר מעשה רקם והיתה פ ר ו ס ה על פיתחו של היכל מבחוץ (שם שקלי ג יג). שתי פרכות היו שם אחת פ ר ו ס ה ואחת מקופלת, נטמאת פ ר ו ס ה פורסין את המקופלת (ר' חנניה בן חכינאי, שם שם ג טו). כיון דהיא (הכילה) פ ר ו ס ה מאתמול נעשה כפותח ונועל בשבת (ר' יוסי, ירוש' שבת כ). הכל מודים שאין עושין אהל עראי בשבת אלא מצאו סדינין פ ר ו ס י ן על העמודים והביאו ספר תורה וקראו בו (עירוב' פו:). זה ידו של הקב"ה ש פ ר ו ס ה תחת כנפי החיות כדי לקבל בעלי תשובה (ר"ש בן לקיש, פסחי קיט.). וכל האומות היו עתידות לשמוע והן מתכנסות ובאות על פוגה ועל עכו והם בוכים על סכיבות עכו פ ר ו ס ו ת (מד"ז שה"ש ה, בובר, 34). — ובסהמ"א: בלילי שבת ראיתים (את הכילות) שהם פ ר ו ס ו ת ולבקר ראיתים מושלכים לארץ (רש"י, שבת קלח., ד"ה דמחורתא). אילו היה עליה בר או כסת או בגד פ ר ו ס עליה מערב שבת כשיעור טפח למחר מותר לפרוס על כל המטה (ר"נ על הרי"ף, שבת כ, כו:, ד"ה ומטה). — ואמר הפיטן: מהלך ארבע מאות פרסה נע ונד מכוורת לפרסה, סע מ:עיר והכמין פ ר ו ס ה[1]) ע:ף ויגע מבושיו לסרסה (ר"א קליר, אזכיר סלה, קרובי שבת זכור). ואלו כל הימים דיו ואגמים קולמוסים ובני אדם לבלרים ויריעות ארצות פ ר ו ס י ם וכו' אינן מספיקין לחקור פלאות ונסים (ר' שמעון בר יצחק, חסדי ה', פלוק ז פסח). — פְּרוּסִים, כנוי לְשָׁמַיִם, ואמר הפיטן: בכן נפש בו יוצר מכון פ ר ו ס י ם ונחלו (את השבת) לעמו אשר בצלו חוסים (בנימן בן זרח, אלהינו אלהים אמת, יולי שבת בראשית, מחזי איטלי א, קד.). לא כל הרוצה לשום לו שם משיב כי אם במאמר נוטה פ ר ו ס י ם (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ג, יעקב מן, 152). — ובמשמ' פָּרוּם ועודף מעל לדבר שתחתיו[2]): פיה (של הבהמה) דומה לשל חזיר

---

[1]) [כך במשנה שבבבלי, אך במשניות (א ו): פ ו ר ש י ן.]

[2]) [בירוש' (ברכ' ד ה) בשם ר' אבין, ושם בדפוס': פורש, ובכ"י רומי: פורס, ועי' פְּרִישָׂה ב. פְּרִיסָה.]

---

[1]) [כלו' רשת פרוסה.]

[2]) [דברי הרמב"ם מסכמים בעקרי' את הנאמר בארמי' בגמרה (בכורו' מ.): ופיו דומה כשל חזיר, אמר רב פפא לא תימא דשפיד ופרים אלא כיון דפרים אף על גב דלא שפיד. ופרש רש"י: פרים, ששפה עליונה לחיים העליונות עודפות על התחתונות.]

פרום אע"פ שאינו מחודד כשפוד (רמנ"ס, חיקורי המזנח ג ג). — ועי' ב. פְּרוּסָה.

—נפע', *נִפְרַס,—שֶׁפֵּרְשׁוּ אותו: היו יושבין ונפרסה מחיצה ביניהן, לדברי האומר פסח נאכל בשתי חבירות אוכלין, לדברי האומר אין פסח נאכל בשתי חבורות אין אוכלין (פסח' פו:). — וכסהמ"א: בית הפרס הזה (שחרשו אותו) מותר לנטוע בו כל נטע לפי שהשרשים יורדים לםטה משלשה, ולמטה משלשה בבית הפרס טהור שהרי הקבר נפרס[1]) על פני השדה (רמנ"ס, טומאת מת י ח). אח"כ נפרסה פרסה כמו מסך תחת האצילות (רמח"ל, פתחי חכמה ג, יג).

—פע', *פֵּרֵס, פֵּרַס, פירס, — כמו קל: פירס עליה סדין מפני החמה או תחתיה מפני הנשר או שפירס על גבי הקינוף פסילה אבל פורס הוא על גבי נקליטי המטה (סוכה ח ג). או שפירס על גבי קינופות פסולה (בבלי כם י). היא (סוטה) פירסה[2]) סדין לפיכך כהן נוטל כפה מעל ראשה (תוספתי סוטה ג ג). — וכסהמ"א: קורה שפירס עליה מחצלת הרי ביטלה שהרי אינה ניכרת (רמנ"ס, שנת יז כג). — ועי' גם א. פֵּרֵשׁ, פע'.

—התפ', *נִתְפָּרַס, — כמו נפע': איזהו בית הפרס זה המקום שנחרש בו קבר שהרי נתדקדקו עצמות המת בתוך העפר ונתפרסו[1]) בכל השדה וגזרו טומאה על כל השדה שנחרש בה הקבר (רמנ"ס, טומאת מת י ח).

ג. *פָּרַס[3]), פעו',—הכריז בצבור, הצהיר[4]), (öffentlich) verkünden; proclamer; to proclaim, —

א) פָּרַס את שמע, פָּרַס על שמע, הכריז והצהיר בצבור בקול שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד[1]): אין פורסין את שמע ואין עוברין לפני התיבה ואין נושאין את כפיהם וכו' פחות מעשרה (מגי' ד ג).

---

[1]) [השוה בפרוש המשנ' לרמב"ם (אהל' יח ג): כאשר נחרש הקבר הנה כבר נתפזר על פני כל הארץ ולזה יטעו בו האילן להמשך שרשו תחת הארץ וכו', ועי' ג. פָּרַס, פָּרַס, הערה.]

[2]) [בבבלי (סוטה ח:): פרסה לו סודרי' נאין, עי' קל.]

[3]) [עי' בהערה הבאה.]

[4]) [בבאור הצרוף פָּרַס על שמע, פרס את שמע, עסקו חכמים ומפרשים מרבים, קדמונים ואחרונים, ועי' בחמר הרב המובא במחקריו של אלבוגן (JQR 1907, עמ' 922 וכו'; Stud. עמ' 3 וכו'; D. jüd. Gottesdienst עמ' 496 וכו') ואת זה במאמריו של פינקלשטיין (JQRNS XXII, עמ' 387 וכו'; שם XXIII, עמ' 29 וכו') על משמ' הפעל פָּרַס בצרופים פורס על שמע, בפרוס עצרת, בפרוס הפסח, בפרוס החג. ובלי ספק צדק פינקלשטיין בהוכחותיו שמשמ' הפעל פָּרַס בצרופים אלו היא הכריז, הצהיר בפמבי. לבאור מקור ההוראה הזאת מורה פינקלשטיין על משלי (יג טז): וכסיל יִפְרֹשׂ אולת (עי' ערך א. פָּרַשׂ), אך גם מצד הלשון וגם מצד הענין קשה לקבל קשר זה. אין ספק שפעל עברי זה, פרס, נגזר מן היוני פרהסיא παρρησία, כשם שנגזר פָּרַן מן φέρνη, סָקַף, הסתקף מן συκοφαντία (עי' פסק, הערה בעמ' 5046). וכן אין גם פרסם (אך עי' שם בהערה) אלא צורה אחרת של פעל זה. וכשם שנמצאה על יד פָּרַן, פרנת, בסיו' הצירה פרני מיוני φέρνη, כך נולד על יד הצורות שבעברי' פָּרַס, פִּרְסֵם, בסורי' פרסי במשמ' הכריז מן παρρησία, וכן משמש בעברי' של הקראים ניכ' פָּעוּי, פָּרוּס במשמ' גלוי ומפורסם.

ומכאן שאין ג. פָּרַס זה אלא: הכריז בפרהסית.

ואמנם המפרשים הקדמונים הבינו את פריסת שמע לא כקריאת שמע דוקא, אלא כאמירת ברכות שמע וביחוד ברכת יוצר אור וברכי הקודמת לה. יש שקשרו את זה עם דברי ת"י (ש"א ט יג) יפרים נכסתא (נ"א: יפרים מזונא ועיד) כתרג' של יברך הזבח. כך הערוך ואחרים. ויש שפרשו מלשון פרס במשמ' חצי, שאומר מחצית הברכות שלפני שמע; כך רש"י ואחרים. ועי' ספר המכתם על מס' מגלה לר' דוד ב"ר לוי (הוצ' גרוסברג, יח:). ולפי זה יש להבין את שמוש צרוף זה בספרות ההלכה.]

[1]) [במקורות נמצא גם פָּרַס על שמע, וגם פָּרַס את שמע, ופינקלשטיין מוכיח שהצורה את שמע מצויה במקורות הקדומים לא פחות ואולי יותר מן הראשונה השגורה היום. ואמנם אין הצורה פרס על שמע מטעית, כי כן אפשר לאמר אף הכריז דבר, פרס דבר, וגם הכריז על דבר, פרס על דבר, כהבחנה זו, שהכריז דבר פרושו: אמר מלים אלו בפרהסיה, בעוד שהכריז על דבר כונתו לענין, כלו' הכריז שדבר כך וכך. וכן נראה שהאומר פרס את שמע התכון לאמר: פלוני אמר את שמע בקול; ואלו האומר פרס על שמע כונתו: פלוני הכריז על תכן שמע, השמיע כי ה' אלהינו ה' אחד. ואמנם גם לפי זה אפשר שהצורה פרס את שמע קדמה לחברתה. וכן מקביל לזה הצרוף בפרוס החג וכדו', כלו' בפרס את החג. ומתכן המקורות נראה שהיתה לקדמונים דרך ידעה להכריז את שמע בקול ובנעימה ואולי אף בתרגום (ז"א בבאור) ולא כל אדם ידע לפרס כהלכה.]

המפטיר בנביא הוא פורס על שמע והוא עובר לפני התיבה והוא נושא את כפיו (שם שם ח). קטן קורא בתורה ומתרגם אבל אינו פורס על שמע ואינו עובר לפני התיבה ואינו נושא את כפיו, פוחח פורס את שמע ומתרגם אבל אינו קורא בתורה ואינו עובר לפני התיבה ואינו נושא את כפיו, סומא פורס את שמע ומתרגם, רבי יהודה אומר כל שלא ראה מאורות מימיו אינו פורס על שמע (שם שם ו). תפורס על שמע והמברך על הפירות ועל המצוות לא יענה אחר עצמו אמן (תוספת׳ שם ד כז). הפורס את שמע והעובר לפני התיבה והנושא את כפיו וכו׳ לא יענה אחר עצמו אמן (ירוש׳ ברכ׳ ה ד). המפטיר בנביא הוא פורס על שמע, באיזה שמע אמרו בשמע של ספר תורה (סופר׳ יד ח). ויש אומרים פורס את שמע שיאמר יוצר אור וקדוש (שם שם יד). וקטן שאינו פורס את שמע אין יכול לאמר קדוש כיוצא [1]) ביחיד אבל בצבור עונה עמהן וגדול פורס את שמע יכול לאמר קדוש (שם טז יב). וכיצד אמרו שירה וכו׳ כסופר הפורס על שמע בבית הכנסת שהוא פותח תחילה והן עונין אחריו (ר׳ נחמיה, סוטה ל:). בנוהג שבעולם עשרה בני אדם נכנסין לבית הכנסת ואין אחד מהן יכול לפרוס על שמע ולעבור לפני התיבה ואחד מהם יודע דומה כשושנה בין החוחים (מד״ר ויקר׳ כג; כם שה״ש ח, כשושנה). אם היה קולך ערב הוי פורס על שמע ועובר לפני התיבה (תנחו׳ בובר, ראה ט).—ובספה״א: וכיון שבטלה גזרה והיו פורסין על שמע כתקנה ומתפללים בקשו לסלקה (את שמע שבקדשת שבת וכו״ט) כל עיקר שהרי חזרה ק״ש למקומה (בשם רב סר שלום גאון, סדר רע״ג תפלה א, קלט:). וכן לא יהיה אחד מברך ברכת שמע והכל שומעים ועונין אחריו אמן אלא בעשרה וזה הוא הנקרא פורס על שמע (רמב״ם, תפלה ח ה). ובמדינות אלו אין נוהג הפורס על שמע לומר כל ברכת יוצר אור אלא אומר קדיש וברכו (לבוש או״ח סט א). — ב) פָּרַס את הפסח, העצרת, החג, הכריז את בוא הפסח, הכריז על החג [2]), רק בצורת מקור, בִּפְרֹס: בשלשה פרקים בשנה תורמין את הלשכה בפרוס הפסח בפרוס עצרת בפרוס החג [1]) והן גרנות למעשר בהמה (ר׳ עקיבא, שקל׳ ג א). שלש גרנות למעשר בהמה בפרס הפסח בפרס העצרת בפרס החג (הוא, בכורות ט ה). ומתריעין על האילן בפרוס הפסח (תוספת׳ תענ׳ ב ח). בשלשה פרקים מוכרין את הזרע בפני הזרע ובשעת הזרע ובפרוס הפסח (ר׳ יהודה, שם ב״מ ד יח). ובג׳ פרקים מוכרין את היין בפר הפסח ובפרס העצרת ובפרס החג (שם שם. נוסח הדפו׳ וכ״י וינה). מתריעין על האילנית בפרוס הפסח, על הבורות שיחין ומערות אפילו בפרוס החג (ת״ר, תענ׳ יט:). — ג) בינ׳ פָּעוּ׳, פָּרוּס, גלוי ומְפֻרסם: פרוס ומפורסם העד על כי עשה ה׳ ישועה עמם (יהודה הדסי, אשכל הכפר רכט אות פ).

ד. *פָּרַס [1]), פ״י,—פָּרְסָה האשה נִדָּה, נטמאה בטמאת הנדה: הוציאוה (את הסוטה) שלא תטמא העזרה וכו׳ אמר אביי, שמא תפרוס נידת (סוטה כ:).

—פִּעֵ׳, *פֵּרֵס,—פֵּרְסָה נדה, כמו קל: שאם פירסה נידה לא היתה שותה (ספרי במד׳ יז). לפיכך חלה

---

1) [הגר״א גורס: ביוצר, בלוי בברכת יוצר אור.]

2) [עי׳ בהערות לעיל; ויש שמנקדים בִּפְרוֹס (משנה מנקי׳ ליוורנו שקל׳ ג א; וכן בוקסטורף במלונו), ואינו נראה ביותר, הואיל ואין הפעל ג. פָּרַס נמצא בבנין פעֵ׳. ויש שנקדו בִּפְרָס (משנה מנקי׳ ליוורנו, בכורות ט ה), פְּרוֹס (יסטרוב במלונו), פְּרוֹס (לוי).]

1) [בירוש׳ למשנה זו: א״ר אבהו כל הן דתנינן פרס פלגא, פלגא דל׳ יום קודם למועד, ע״כ, כלומר חמשה עשר יום קודם החג. ועפ״י זה הבינו את הבטוי המפרשים הקדמונים.].

2) [קשה לבאר פעל פָּרַס זה באור טבעי מאחד השרשים פרס במשמ׳ שבירה וחלקה, פרישה ושטיחה וכדו׳. ואמנם הרמב״ם כותב פרשה נדה, תפרוש נדה (עי׳ ערך א. פָּרַשׂ) בשין, ואילו היה כתיב זה במקורות הקדומים, כי אז היה צרך להניח פעל כזה בלשון. ואולם אין כתיב זה בא בדברי הרמב״ם אלא במקום פרס שבמקורות, וכנראה הבין הרמב״ם פרס זה כלשון פרישה ושטיחה, ועל כן כתב בכתיב המקראי המדיק יותר, פרשׂ בשין שמאלית. ואמנם יתכן שפרסה נדה כמשמ׳ ראשונה הוא פֵּרְשָׂה (האשה) מטת נדה (שכן מִפְרַשׁ, שהיא מִפְרָאשׁ, פִּרְשֶׁה בערב׳ a) במשמ׳ מטה פרושה), ואולי זוהי כונת הרמב״ם, אך אין פרוש זה נראה ביותר; והואיל וקשה לקבל הבנה זו, מוטב להעמיד פעל זה לחוד ללא קשר לשרשים הדומים לו ואולי מקורו מיונ׳ ἀπόρρυσις, זיבה.]

a) مفراش، فرشة

הוא או שחלתה היא או שפירסה נדה אינו מעלה לה מזונות (רב יהודה בשם שמואל, כתובי ג.). נכנסה לחופה ופירסה נדה מאי, את"ל חיבת חופה קונה חופה דחזיא לביאה אבל חופה דלא חזיא לביאה לא (רב אשי, שם ני.). אברהם אבינו אוכל חולין בטהרה היה ושרה אמנו איתו היום פירסה נדה (אגדים מקבלה בשם ר"ע, ב"מ פז.). ותתחלחל המלכה, וא"ר, מלמד שפרסה נדה (נדה על). פירסה (שרה) נדה ונטמאת העיסה (אגדים מקבלה בשם ר"ע, מד"ר בראש' מח). — ובסהמ"א: ולחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה שחזר לה אורח כנשים אותו היום ונטמאת העיסה (רש"י, בראשי יח ח).

א **פֶּרֶס**, ס"ז, — שם אחד העופות הטורפים הגדולים [1]: ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו שקץ הם את הנשר ואת הַפֶּרֶס ואת העזניה (ויקר' יא יג). וזה אשר לא תאכלו מהם הנשר וְהַפֶּרֶס והעזניה (דבר' יד יב). — ובסהמ"א: י"ו (הצורה הי"ו) צורת הפרס והוא הנשר המעופף ובערבי אלנסר אלטאיר (ראב"ע הנסיא, חשבון המהלכות יג, בריט' מוז'). הפרס היא הקטן מכל העיטים או עופות הדורסים וגם החזק מכלם (ליכדא, ראשית למודים א ה עז:). — ואמר המשורר: וירא אפך קצוי ארמה כאלו אפך רחם ופרסו, והיית כעזנית עזאזל ידמית קאת מדבר וכוסו (רשב"ג, בחר מהחלי, בדידי, 6). שטו ועטו בתלאות והיו על כנף רוח עמוסים, בניהם עזבו בבד כעורב וילדיהם המיתום כפרסים (היא, רביבי דמעך. דוקס כה). ירוצצו אבק רגליו להשיג ואיך צפור יהי רדף פרסים (רמב"ע, הריח מר, מעה"ס 69).

ב. **פֶּרֶס**, ס"ז, מ"ר כני פַּרְסֵיהֶן, — כמו א. פַּרְסָה: כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער לא יבקש והנשברת לא ירפא הנצבה לא יכלכל ובשר הבריאה יאכל וּפַרְסֵיהֶן יפרק (זכרי יא יו).

ג. ***פֶּ־ם** [1], פְּרָס, ס"ז, — בית הַפְּרָס, שטח שדה טמא שאין לעבר בו [2]: מערכין לנזיר ביין ולישראל

---

1) [השבעים (γρύπα) והוולגי (gryphem) מתרגמים במלה כללית, המסמנת נשר או עיט (vultur) בכלל, וכן ריב"ג: שם עוף גדול ובלשון ערבי עֻקאב, ורד"ק: עוף גדול שוכן במדבר, כדברי רבותינו ז"ל (חול' סג.), ובת"א ער, ת"י עריא, שאין פרושו המדיק ידוע. והיה שוהה את הפרס עם נשר הים (כוכרט) ורבים (עי' בהערת Lebrecht-Biesenthal בהוצאת ס' השרשים לרד"ק) חושבים שהוא העוף הנקרא ossifragus Beinbrecher, שובר עצמות; ואולם זהוי זה יסודו בלמוד מן השם פֶּרֶס כלשון שבירה, — ומי יאמר לנו מה מוצאו האמתי של שם זה?]

1) [כך מנקד במשנ' מנקר', ויש מנקדים פְּרָס, וכך נוהג בדבור; ואו"ם עי' בהערה הבאה.]

2) [מפרשים ומלונאים לא עמדו על משמעיתה המדיקת וע' מקורה של המלה הזאת. יש שמבארים אותה מן פְּרָס במשמ' חצי ע"פ הנוסח המשבש שבספרים בבבלי (מו"ק ה:): וכמה הוא עושה (בית הפרס) חצי מענה. ואולם הנכון (עי' דקדוקי סופרים) כבמשנה: מלא מענה: רש"י מבאר הפרס מן פרס במשמ' שבירה, כלו' שבירת עצמות בחרישה, ומעין זה בתוס', עי' א. פְּרִיסָה. אבל כונת המשנה היא לא למה שהחורש עושה בחרישה עצמה אלא לשינוי, לדין שהוא גורם לשדה מצד טהרתו או טמאתו. ותשובה זו סותרת אף את דברי הרמב"ם בפריש המשניות: ולזה יקרא בית הפרס לפי שהקבר פרוש על הכל מענין ההתפשטות והמשך (בערב': לאנבסאט אלקבר עלי גמיעה מן מעני אלבסט ואלמד). ובן טעו אף החוקרים שגזרו מלה זו מן היונ' φόρος במשמ' חצר (forum) ביונ', כאילו החורש בינה בית חצר מסביב לקבר — והרי אין בית כאן אלא שם אחר לחלק של השדה. כמו בית סאה, בית כור וכדו', ואין הפרס אלא כנוי המסמן את הבית כטמא. ואולם, אשר לצורת המלה, לא שמו לב לכך כי ברב המקורות הקדומים כתוב לא בית פרס אלא בית הפרס אף במקום שאין כל ענין להא הידיעה: החורש את הקבר הרי זה עושה בית הפרס, וכו', עד שם הוא עושה בית הפרס, וכו', שדה בית הפרס על גבי טהורה וכו'. ומכאן שהא זו היא חלק מן המלה עצמת ועי' מה שנאמר בהערה לערך א. פָּקִיעַ, או הֶפְקֵעַ על המלים המרכבות שראו בהא שלהן בטעות את הא הידיעה, וע"י כך שבשו אותן. ואשר לענין, ברור שהמלה הפרס באה להביע את התכונה הניתנת לבית שדה זה ע"י החרישה לצד הדין, לטמאה או לטהרה, וביחוד לחשש זה שמא יטמא העובר בה, ולקביעת מקום כזה כבית שלא יעבר בו הכהן, הנזהר מטמאה. ועל כן נראה שהמלה הפרס היא היוני ἄπορος, (מקום) שאין לעבר בו. הרי בתקופה זו כתבו ה"א במקום אלף בכמה וכמה מלים זרות כגון הדיוט שהיא ἰδιώτης וכו' וכו'. ולמשמ' זו רומזת גם אחת הדעות המובאות בתוס' (נדה כז., ד"ה בית הפרס), אף שאינה עומדת על מקורה הלשוני של המלה מיונ', וז"ל: א"נ לשון בית הפרס על שם שפרסיות רגלי אדם נמנעות מלילך שם מפני הטומאה.]

בתרומה וכו' ולכהן בבית הפרס (עירוב' ג א). נאמן אדם לומר זה כתב ידו של אבא וכו' ושהמקום הזה בית הפרס ועד כאן היינו באין בשבת וכו' (כתוב' ב י). אבל הסככות והפרעות ובית הפרס וכו' על אלו אין הנזיר מגלח (נזיר ז ג). החורש את הקבר הרי זה עושה בית הפרס עד כמה הוא עושה מלא מענה מאה אמה בית ארבעה כאין, רבי יוסי אומר בית חמש במורד, ובמעלה נותן רובע כרשינים על בורך המחרישה עד מקום שיצמחו שלשה כרשינין זו בצד זו עד שם הוא עושה בית הפרס, רבי יוסי אומר במורד ולא במעלה, היה חורש והטיח בסלע או בגדר או שניער המחרישה עד שם היא עושה בית הפרס, רבי אליעזר אומר בית פרס עושה בית פרס, רבי יהושע אומר פעמים עושה פעמים אינו עושה כיצד חרש חצי מענה וחזר וחרש חציה וכן הצדדין הרי זה עושה בית פרס וכו', החורש מלטימיא מצבירות העצמות משדה שאבד הקבר בתוכה או שנמצא בה קבר, החורש את שאינו שלו וכן עכו"ם שחרש אינו עושה אותה בית פרס שאין בית פרס לכותיים, שדה בית הפרס על גבי טהורה ששטפו גשמים מבית פרס לטהורה אפילו אדומה והלבינוה או לבנה והאדימוה אין עושין אותה בית הפרס וכו' עפר בית הפרס ועפר חוצה לארץ שבא בירק מצטרפים כחומם המרצופים וכו' (אהל' יז א–ה). שלשה בית פרסות הן החורש את הקבר נטעת כל נטע ואינה נזרעת כל זרע וכו' (שם יח ג). שדה שמוחזקין בה שהיא בית הפרס אפילו היא בת ארבעת כורין אפילו משיכה היא ממקום הטומאה ואפילו טהור מקפת מארבע רוחותיה הרי היא בחזקת בית הפרס (תוספת' שם יז ה). מנפח אדם בית הפרס והולך (רב יהודה בשם שמואל, כתוב' כח:). כ"ג שהוא מוט"א או שנכנס לבית הקברות הרי זה לוקה ארבעים, אע"פ שנכנסו למדור העכו"ם לארץ העכו"ם ולבית הפרס או שיצא לחוץ לארץ מלקין אותו מכת מרדות (שמחו' ד כג). (מצאוהו) בין שדה אילן לשדה פרס קוברו בשדה אילן (שם ד לג). משל לכהן שהי' לו גינה של תאנים ובאותה גינה היה בית הפרס וכו' (ר' נסים, מד"ר שמות טו).—ובמהש"א: איזהו בית הפרס זה המקום שנחרש בו קבר שהרי נתרקדקו עצמות המת בתוך העפר ונתפרסו בכל השדה וגזרו טומאה על כל השדה שנחרש בה קבר (רמב"ם, טומאת מת י יא).

א. *פְּרָס, פְּרָס 1), ס"ז, — חלק, חצי, Teil, Hälfte; part.e, moitié; part, half —א) פְּרָס במשמ' חצי משקל, חצי מנה: אין פוחתין לעניים בגורן מחצי קב חטים וקב שעורים וכו' וקב גרוגרות או מנה דבילה ר' עקיבא אומר פרס (פאה ח ה). חמש רחלות גזוזות מנה מנה ופרס 2) חייבות בראשית הגז (רבי דוסא, עדי' ג ג). בכל יום מקריב פרס בשחרית ופרס בין הערבים (יומא ד ד). מנה לאביך בידי והאכלתיו פרס הרי זה נשבע (רבי אליעזר בן יעקב, שבוע' מג.) — ובהשאלה, מנה בן פרס, בן גדול לאב קטן: יבא מנה בן פרס אצל מנה בן מנה ואל יבא מנה בן מנה אצל מנה בן פרס (רב נחמן בר יצחק לרב נחמן בר רב חסדא, תענ' כא:). שניהם (בלעם ובלק) היו מנה בן פרס שהיו עושין עצמן גדולים מאבותיהם (תנחומא בלק יג). — פְּרָס מן ככר הלחם, חצי ככר, שעור ידוע של לחם ושאר מאכלים: שתה רביעית יין ונכנס למקדש ושהה כדי אכילת פרס רבי אליעזר אומר אם הפסיק בה או שנתן לתוכו מים כל שהוא פטור (כריתו' ג ג). כל האוכלין מצטרפין לפסול את הגויה בכחצי פרס, במזון שתי סעודות לערוב, בכביצה לטמא טומאת אוכלין וכו' (מעי' ד ה). מי שנכנס לבית המנוגע וכו' היה לבוש בכליו וסנדליו ברגליו וטבעותיו בידיו הוא טמא מיד והן טהורין עד שישהה כדי אכילת פרס פת חטין (נגע' יג ט). האוכל בבית המנוגע פרס מג' לקב (פרה א א). באכילת פרסים הדבר תלוי אילו אכל חצי זית בתוך כדי פרס זה וחצי זית בתוך כדי פרס זה שמא כלום הוא (ירוש' הור' ג ג). כמה שיעור חצי פרס ב' ביצים חסר קימעא ד"ר יהודה ר' יוסי אומר ב' ביצים שוחקות (עירוב' פג.). הנה לכותח הבבלי דלית ביה כזית בכדי

1) [מן הארמי' פְּרָס, הבא אף במקרא, אם כונת הכתוב במלים מנא מנא תקל ופרסין (דני' ה כה) לשמות המשקלים, הנדרשים בהמשך. וכן נמצאת המלה במשמ' חלק ושבר ככר בתעודות יב הארמיות מימי מלכות פרס ואף באשו' פַּרְסַן כשם למשקל, חצי שקל, ואין ספק שנגזרה המלה מן א. פרס במשמ' שבר וחלק.]

2) [בכ"י קופמן מנקד: מְנָה מְנָה וּפְרָס.]

אכילת פרס (פסח' מז.). — ובפהמ"א: מאמר בעלי הקבלה שעור האוכל כביצה שמטמא אוכל אחר ומשקה וידים וביצה וחצי שקוראים איתו חצי פרס שמטמא לאוכל (כ"ח הקרלי, גן עדן, טומאה וטהרה יב, קה:) 1). — *ובמליצה, פרס השכל, חצי השכל, ואמר המשורר: יתפארו המה בשירותם ולא זכרו פרס שכלי אשר נובע (עמנו' מחב' ה, 4). — ב) פְּרָס, במשמ' החלק המגיע לפלוני, שכר 2), Anteil, Lohn; part, salaire; share, wages: אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם (אנטיגנוס איש סוכו, אבו' א ג). בשעה שהעבד משמש את רבו כל צרכו הוא תובע פרסו ממנו (ירוש' מעש' א א). שהירעתי מעשי וקיפחתי פרסיו 3) (שם קידוש' ד יא, גנז', 238). אין העבד תובע פרסו אלא סמוך לפרסו (שם שם). מי שיש לו י' נשים מקבלות פרס מבעליהן וי' עבדים מקבלין פרס מרביהן (ת"ר, ערוב' עג.). לעבד שמבקש פרס מרבו אמר להם תנו לו ואל אשמע קולו (תענ' כה:). כעבד שנוטל פרס מרבו וחוזר לאחוריו ומשתחוה (רב אחא בר יעקב, ב"ב כה.). — והמלה משמשת היום במשמ' שכר כבוד הנתן לאדם על פעלה מצינת, Preis; prix; price.

ב. *פְּרָס, ש"ז, — א) פְּרַס המִטָּה, שטיח: כסות הלילה ופרסי המטה הרי אלו פטורין מן הציצית (מסכת ציצית). מה עשתה בת פרעה כמין פרס שטחה לו למעלה ממנו וקבעו לו כל מיני אבנים טובות ומרגליות וכו' (מד"ר במד' י). — ב) החלק הפרוס של הרשת: מעלה את פרסו 4) מערב יום טוב ובא ביום טוב ומצאו שמקולקל הרי זה מותר (ר' שמעון בן אלעזר, תוספת' יו"ט ג א).

1) [פְּרַס המנחה, במשמ' פלג המנחה, מחצית זמן המנחה, מובא בס' המספיק לתנחום הירושלמי (ערך פרס), וכבר העיר בכר (לקוטים מס' המספיק, עמ' 144) שאין הבטוי פרס המנחה נמצא לא בתלמו' ולא ברמבי"ם.]

2) [היו שראו בשם בהוראה זו מלה אחרת, שאולה מיונ' ורומ', ואין זאת אלא טעות.]

3) [בדפו': פרנסתי.]

4) [בדפו': כל שפרסוהו.]

פַּרְסָה, ש"נ, מ"ר פְּרָסוֹת,—סֹת, פַּרְסֹת, פַּרְסֹתֶיהָ *פַּרְסִיּוֹת,—החלק התחתון של רגל בהמה 1) הנוגע בארץ, טֶלֶף, Klaue, Huf; sabot; hoof: כל מפרסת פרסה ושסעת שסע פרסֹת מעלת גרה בבהמה אותה תאכלו אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה את הגמל כי מעלה גרה הוא ופרסה איננו מפריס טמא הוא לכם (ויקר' יא ג–ד). אשר חציו שנונים וכל קשתותיו דרכות פרסות סוסיו כצר נחשבו וגלגליו כסופה (ישע' ה כח). מקול שעטת פרסות אביריו מרעש לרכבו המון גלגליו לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים (ירמי' מז ג). בפרסות סוסיו ירמס את כל חוצותיך (יחזק' כו יא). והאבדתי את כל בהמתה מעל מים רבים ולא תדלחם רגל אדם עוד ופרסות בהמה לא תדלחם (שם לב יג). קומי ודושי בת ציון כי קרנך אשים ברזל ופרסתיך אשים נחושה והדקות עמים רבים (מיכה ד יג). — ובמליצה, לא תשאר פרסה, לא תשאר אף בהמה א"ת: וגם מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה כי ממנו נקח לעבד את יי' אלהינו (שמות י כו). — ובתו"מ: ראשי להקל את הפרסה ולגבות שכרו הימנה (תוספת' ב"מ ג כב). וקלוט, פרסת רגלו דומה לשל סוס (פסחא ויק, אמור פרק ז). לא באו ימון קלין עד שמת ויש אומרים יצא חוטמו מזנק חולעים וכמין פרסת עגל עלת בתוך מצחו (ירוש' יומא א ה). אמר (איוב) לפניו, רבש"ע בראת שור פרסותיו סדוקות בראת חמור פרסותיו קלוטות בראת גן עדן בראת גיהנם (רבא, ב"ב טז.). ואיזהו עיקור שאין בה טריפה, המנשר פרסותיה מן הארכובה ולמטה (ע"ז יא:). — *ובהשאלה, פַּרְסַת חמור, גומא שנעשתה בקרקע ע"י רגל בהמה: מטבילין בחריצין ובנעיצין ובפרסת החמור המעורבת בבקעה (מקוא' ה ו). גשמיות על פי חמקיה וכן פרסות רגלי הבהמה אם היו מעורבין בשפופרת הנוד מטבילין ואם לאו אין מטבילין (תוספת' שם ה א). — *ופַרְסַת אדם: היתה שדהו זרועה ירק והוא מבקש ליטע בתוכה שורה של ירק אחר רבי ישמעאל אומר עד שיהא התלם מפולש מראש השדה עד ראשו וכו' רבי יהודה אומר רוחב כמלא רוחב

1) [כנראה ראשונה הפרסה הסדוקה של בקר וצאן וכו', מן א. פרס.

פַּרְסָה כמדת ארך לא נגזרה משום שרש עברי או שמי, אלא מקורה מפרסית פַּרְסַנְג.]

הפ׳רסה (כלא׳ ג ג׳). הרואה כרם וכו׳ על עקבה ועל ראש גודלה טמאה, על שוקה ועל **פרסותיה** מבפנים טמאה מבחוץ טהורה (נדה ח א). איזה הוא מרות אשך וכו׳ ר׳ ישמעאל אומר **זה השחוף פרסתו חלולה** עקומה דומה למגל וכו׳ (תוספת׳ בכורות ה ז). **עור** שעשאו שטיח להיות נותנו על **לבו** בשעת הקציר מפני השרב **אם יש בו חמשה** על חמשה טמא אם לאו טהור, לעקבו **ולפרסותיו** **אם** חופה את רוב הרגל טמא ואם לאו טהור (שם כלים ב״ב ד ז). במה דברים אמורים בגבי שאפשר לשתות בה ולא יהא מקום **פרסות** רגליו נכרות (שם מקוא׳ א ו). אלו זכו ישראל כיון שעלו **פרסות** רגליהם מן הים היו נכנסים לארץ (ספרי דבר׳ ב). שרוע שנשמטה ירכו, פיקח יוצא מגודלו עקיבו יוצא לאחוריו **פרסתו** רחבה כשל **אוז** מנין ת״ל **או** שרוע (ספרא ויק, אמור פרשה ג). **אמו של רבי** טרפון ירדה לטייל לתוך חצרה בשבת ונפסק קורדייקין שלה והלך רבי טרפון והניח שתי ידיו תחת **פרסותיה** והיתה מהלכת עליהן עד שהגיעה למיטתה (ירוש׳ פאה א א). מעשה באחד שהיה כותב ברכות והלך רבי ישמעאל לבודקו, כיון שהרגיש קול **פרסיותיו** של רבי ישמעאל נטל תכריך של שטרות וזרקו לתוך הספל של מים (סופר׳ טו ד). **עוג הוא אליעזר ופרסות** רגליו (של) אברהם אבינו היה טומנו בכף ידו (שם כא ט). קבע פניו לארץ וראה **פרסות** רגלים יונקים ועוללים שהיו מהלכים בשבי (פסיק׳ רב׳, ויהי בעת ספרחה, קלא:). — וכסהמ״א: **מאתים** **וארבעים** אברים שבאדם שלשים **בפרסת**[1] **הרגל** ששה בכל אצבע עשרה בקורסול וכו׳ (הלכות פסוק׳ לתלמיד רב יהודאי גאון, 129). **והוא עץ ארוך** ותקוק **בו** חבקים מקום נתינת **פרסת** הרגל ומושיטין אותו מן הספינה ליבשה ויורדין ועולין עליו (ערוך ערך אסכלה). **שיש שפרסותיה** סדוקות מלמעלה ואינן שסועות ומובדלות לגמרי (רש״י, ויקר׳ יא ג). מכירין **בו** (באדם) **לפי** מעשיו **שפרסותיו** קשות ואינו מצטער ביחדות הדרכים (הוא, שבת קא., ד״ה קבדל). **וכן אם** נמצא על שוקה או על **פרסותיה** מבפנים **והם** המקומות הנדבקות זו כזו בעת שתעמוד ותדבוק **רגל** לרגל ושוק לשוק הרי זו טמאה וכו׳ אבל אם נמצא **הדם** על שוקה ועל **פרסותיה** מבחוץ **או** מן הצדדין ואין צריך לומר אם נמצא מן הירכים **ולמעלה** הרי זו טהורה (רמב״ם, איסורי ביאה ט ח). **בעלת** חמש רגלים או אין לה אלא שלש רגלים אם **היתה** אחת מרגליו וידיו **פרסתה** עגולה כשל חמור **אף** על פי שהיא סדוקה ופרושה וכו׳ (הוא, איסורי המזבח ב ה). **ועל** מה שנוהגין לתקן את **פרסות** **הסוסים** בנגרי ברזל מצאתי וכו׳ (שבלי הלקט חו״מ רכג). — **והשתמשו** במלה זו גם במשמ׳ נעלי ברזל **על** הַפַּרְסָה. — *בית הַפְּרָסוֹת, **עור** בית הפרסות, **העור** שֶׁפַּרְסָה נתונה בו: אלו שעורותיהן כבשרן וכו׳ **ר״י** אומר אף עור חזיר הבר ועור חטוטרת של גמל **הרכה** ועור הראש של עגל הרך ועור בית **הפרסות**[1]) **ועור** בית הבושת וכו׳ (חולי ט ב). **ועור** **בית** **הפרסות**, מאי בית **הפרסות**, רב אמר בית **הפרסות** ממש, ר׳ חנינא אומר רכובה הנמכרת עם הראש (שם בבלי קכב:).

ב. ״**פַּרְסָה**[2]), פרסא, ש״נ, — מסך ומחיצה פְּרוּשָׂה, בספרות הקבלה: **ויש בין כל עולם ועולם** הפסק פרגוד ופרוכת **ופרסה** שלא יעלה מי שאינו ראוי לעלות יותר (נפתלי בר׳ יעקב אלחנן, עמק המלך, יז:). **ולכן** א״ס תיקן **הפרס״ה** בין אדם קדמאה סתימאה לבין א״ק סתם וכל אחד נעשה **פרסא** לחבירו (שם מג:). ואילולי **הפרסא** והפרוכת שבין עולמות א״ס לאצילות היה נשפע שפע רב לבלי תכלית (שם מה.). נתפשט החוט בתוך אדם קדמאה **ונעשה** **פרס״ה** פי׳ פרוכת שהוא מסך וכו׳ (שם מה:). **והוא** הנקרא פרוכת בלשון המקרא ופרגוד בלשון הגמרא וכו׳ **ופרסה** בלשון הזוהר (שם קסח.). **אח״כ** בפנים האור בקע **הפרסה** וחזר הכן אחר שנתחדש בשרשו לרדת למטה (רמח״ל, פתחי חכמה ב, ח:). והנה עד כאן נתקן עולם האצילות, **אח״כ** נפרסה **פרסה** כמו מסך תחת האצילות (שם שם יג.).

פַּרְסָאָה, פַּרְסִיָּה, **עי׳** פַּרְשָׁע.

***פִּרְסוּם**, ש״ז, — גִּלּוּי, הודעת דבר בקהל: **מפרסמין** את החניפים מפני חילול השם שני וכו׳

---

1) [במשנה (חכל׳ א ח): כפיסת הרגל.]

1) [בדפוס׳ גם שבמשנ׳ וגם שבבבלי (חולי קכב.) **ועור הפרסות** בלא המלה בית. אבל בציוי דברי המשנה בגמרה ובדברי הגמרה: ועור **בית** הפרסות וכן בכ״י בגוף המשנה, ועי׳ ד״ס.]

2) [עפ״י הארמ׳: כליתא דפרסא (חולי ה:).]

הוא ימות, בפרסומו (תוספתי יוה״כ ה יג). כך היו בני ירושלם עובדים לכוכבים בפרסום ולא במטמונים (פסיק׳ רב׳, והאמר ליון, קמג.).—ובספהמ״א: וישכיל המשכיל בירור חיוב קבלת עבודת האלהים עם בירור הראיות ופרסום העדים ואמתת המופתים (ר״י א״ת, חו״ה, עבודת האלהים, פתיח׳). אבל זכר יום עטירת הירדן וכו׳ בעבור פרסומם אצל ההמון הוא, כוזרי ג סג). ובספר הנצות ביאר ההקש אשר שתי הקדמותיו או אחת מהן לקוחה על צד הפרסום, ולפי שרוב הדברים המפורסמים הם קרובים לאמת יהיה זה את כן ההלק השלישי שהוא רובו אמת (ר״מ בן חביב, דרכי נעם, ד:).

פַּרְסוּיָּה, עי׳ פַּרְסוּעָה.

***פִּרְסֵם**[1], פ״י, — פרסם פלוני דבר, הודיע אותו ברבים, verkünden, kundmachen; proclamer, publier; to proclaim, publish: מפרסמין את החניפים מפני חילול השם שנ׳ ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ונתתי מכי לפניו הוא ימות, בפרסומו (תוספתי יוה״כ ה יג). דרבי היה מפרסם עצמו שני ימים בשנה, רוחץ בשבעה עשר בתמוז ונוטע נטיעות בפורים (ירוש׳ מגי׳ א א). לפיכך תלת לו התורה את כל אילו שיחזור בגללן שלא לפרסם את החטאים (שם סוטה א ט). ואימר, שהסרו לאל במעשיהן הרעים׳ ר׳ אבון בשם ר׳ פינחס, פירסמו עצמן כאימרא בחלוק (שם קידוש׳ ד א). מתניתא אמרה כן משפחת בני צריפה היתה בעבר הירדן וריהקה בן ציון בזרוע, ועוד אחרת היתי שם וקרבוה בני ציון בזרוע ולא ביקשו חכמים לפרסמן, אבל חכמים מוסרין אותו לבניהן ותלמידיהם פעמיים בשבוע (ר״ש בן לקיש, שם שם). שכשמעל עכן בחרם התחיל יהושע מפייס לפני הקב״ה ואומ׳ רבון של עולם הודיעיני מי זה האיש, אמר לו הקב״ה איני מפרסם כל בריה ולא עוד אלא נמצאתי אומר לשון הרע (שם סנה׳ ו ג). מי שמייחד ביתו לו שאינו רוצה להשאיל כליו ואומר שאין לו, הקב״ה מפרסמו כשמפנה את ביתו, פרט למשאיל כליו (יומא יא:). אינה מטמאה (בהמה גסה) לא במגע ולא במשא, ומאחר דאינה מטמאה וכו׳ אמאי תקבר, כדי לפרסמה שנפטרה מן הבכורה (בכורות כג.). מה כלה זו כל זמן שהיא בבית אביה מצנעת עצמה וכשהיא יוצאת מפרסמת עצמה (דא״ז יז). וכן עשה משה שנ׳ וירדו כל עבדיך אלה אלי, לא אמר עליו אלא על עבדיו וכו׳ ולכך לא פרסם אותו כדי לחלוק כבוד למלכות (מד״ר שמות ז). כיון שחרבה ירושלם בתשעה באב חרבה וכשמראה ליחזקאל הוא מראה לו בעשרים בחדש, למה, שלא לפרסם באי זה יום חרבה, אבל מי שהוא בא לגדל ישראל מפרסם אי זה יום אי זה מקום אי זה חדש וכו׳ (שם במד׳ א). היא (הסוטה) עשתה בסתר, המקום פירסמה בגלוי (שם שם ט). לבן טובים שנמצא גינב כלים מבית המרחץ ולא היה רוצה בעל הגניבה לפרסמו וכו׳ (שם שם יח). שהיו מעשיהן בסתר ופרסמתים בגלוי (מדרי תהלים, הוצמן, דבר׳ כד יח). — וּפִרְסֵם או פִּרְסֵם את השער, גלה אותו: אמר ירמיה אומר לכם למה אני דומה לכהן גדול שעלה גורלו להשקות מים המרים

---

[1]) [פעל זה קרוב הוא ללא ספק אל פרסי המשמש בסור׳, ובהתפ׳, אתפרסי אף בלשון התרגומים באותה משמ׳, ושהוא נגזר מן פרהסיה, παρρησία או גם πάρρησις ביונ׳ שהוראתו דבור בגלוי, ואך צורה מקצרת של אותו פעל הוא ג. פרס, עי׳ שם. ואולם קשה להבין את הוספת המם בסוף השרש שאין לה יסוד לא ביונ׳ ולא בעבר׳. ואע״פ שנמצא פעל זה בכמה בנינים ובצירת השם כגון פִּרְסוּם, פרסומא בארמ׳ בכתיב זה במקורות הרבה, ולפי זה אין ספק שבתקופה קדומה כבר בטאו את המלה לפי אותיות אלו, בכל זאת אין להתעלם מן החשש, שראשית צורתה היתה פרסס בסמך מן πάρρησις, פרסים, הנמצאת ביונ׳ על יד παρρησία, פרהסיה, ובטעות קדומה קראו וכתבו, ולבסוף אף אמרו פרסם במקום פרסס. הרי כך כתבו וקראו אף לסטים, לסטם בשם ובפעל במקום לססים, ληστής וגם כאן מורה הכתיב לסטין על קדמות הטעות, וגם כאן נמצא במקום הפעל לסטם בסור׳ לסטי כמו פרסי במקום פרסם שבתו״מ. ואמנם במקום לסטים שבספרים נמצא אף לסטים בסמך שהוא הנכון, אבל הואיל ולא חשדו בנכונות הכתיב פרסם, אף לא דקדקו לבדק את המקורות כל צרכם. ולמעשה אפילו נמצא הכתיב פרסם למשל בילקי שמעו׳ (ירמי׳ סא): ופרסם את שערה (עי׳ הערה לקמן), ואולי כך גם במקומות אחרים שלא חשו בהם. ואף אפשר שטעות זו היא קדומה מאד, ונולדה בתקופה שבה כל מם היתה סתומה ודומה לסמך (עי׳ טורטשינר, מגלפת לוטים אמרוס, לשוננו י, 98 וכו׳).]

וקרבו את האשה אצלו ופרע ראשה ופרסם[1]) את שערה וכו' (פסיקי רבי, ויהי בעת הקרבה, קכט:).—ובהשאלה, פִּרְסֵם בקלון, הפקיר לקלון, לזנות: ולפי שבזה (צור) את עצמו ופירסם את בתו בקלון גרעו הכתוב וכתבו שלישי (מד"ר במדי' כא). — ובסהמ"א: והם (האמה הישראלית) התחילו לפרסם עיצם אלהותו ונתנו נפשם על יחודו כאשר בא הענין באברהם אבינו ע"ה (ר"י תפיסא, מנחת קנאות, קופמן, 99). — ואמר הפיטן: וכל שרעפים וכל הרהורים נלאים לשים בו שעורים מלשערהו ומלהגבילהו ומלתארהו ומלפרסמהו (שיר היחוד ליום ה).—°הַא הַמְפֻרְסֶמֶת, הא הידיעה: ואין הה"א במלת ההיטב מלשון תביה כי אם מלשון הודעת הדבר וגילוי והיא נקראת ה"א המודיעה והמפרסמת (ראב"ע הנסיא, הגיון הנפש, כט). —פעו', *פֹּרְסַם, בינ' מְפֹרְסָם. מפורסם, — שפרסמו אותו, שפרסם את עצמו, ידוע וגלוי לכל, שהכל רואים אותו: פשתן שצבעה בחרס לא יעשה ממנה אימרה מפורסמה (ירוש' כלא' ט ג). יובל מפורסם הוא (שם שביע' ה א). מהו בעליל, מפורסם (שם ר"ה א ה). אין ממזר חיי אלא שלשים יום אימתי בזמן שאינו מפורסם אבל אם היה מפורסם חיי הוא (רב הונא בשם רב, ירוש' קידוש' ג יד). אם גנב מפורסם הוא לא עשו בו תקנת השוק (רבא, ב"ק קטו.) והא חנן בישא מפורסם הוא ועשו בו תקנת השוק (שם שם). חם וכלב שמשו בתיבה לפיכך יצא חם מפוחם וכלב מפורסם[2]) בתשמישו (ר' חייא, מד"ר בראשי' לו). צדקה שאתה מביא על העולם מפורסמת בהרים הללו (שם במדי' א).—ובסהמ"א: וטעה בסברתו זאת טעות מפורסם (ראב"ח הנשיא, מגלת המגלה ג, מה:). ולפיכך צריכין למנהיג וצריך לחלוק לו כבוד ולירא ממנו ושלא לחלוק עליו וזו היא הסבה ההמונית המפורסמת אפי' בהנהגת קצת בעלי חיים (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, קכח, קמג.). מי שרוצין ליישר אותו בדבר האלהים וכו' צריך לברר אצלו דברים מפורסמים שאין מדחה להם (ר"י א"ת, כוזרי א ו). הלא זה (הנסים שנעשו לישראל) דבר ידוע ומפורסם ואין בכל זה צד סברא שהיה בתחבולה ולא בדמיון (שם שם ט). ולא היתה החכמה ביון אלא מעת שגברו ונעתקה החכמה אליהם מפרס ואל פרס מכשדים וקמו בהם הפילוסופים המפורסמים בימים ההם (שם שם סג). כי הצורה המפורסמת אצל ההמון אשר היא תמונת הדבר ותארו שמה המיוחד בה בלשון עברי תאר (ר"ש א"ת, מו"נ א א). — ואמר הפיטן: יחיד ערץ יסד ארץ ברב חכמה ותושיה ענותו וגדלתו מפרסמת וגלויה (יחיד ערץ, אפן שבת ב אחה"פ).—°וכשם עצם, במשמ' דעה מְסֻכֶּמֶת שאינה צריכה להוכחות: ואולם המפורסמות עלי אדמות הם מעלה שניה בבחינה (מנחם קראי, בזמן רכע"ג, לקו"ק נספחי' 51). ואילו היה הפילוסוף באומה שינחל מקובלות ומפורסמות שאינו יכול לדחות אותם וכו' (ר"י א"ת, כוזרי א סה). המין השני הם המפורסמות והם העצות הגלויות שנתפשטו בכל האומית או ברובם (רוח חן ו). אמנם המגונה והנאה הוא במפורסמות לא במושכלות (ר"ש א"ת, מו"נ א ב). המפורסמות אין צריכין ראיה (מובא ע"י דוקס באולר כרמל ב, 113; צונץ, Gesam. Schr. III, עמ' 261). המפורסמות הם הדעות שנתפשטו ברוב העולם (ר"א הקראי, עץ חיים פ, 104). יש להשיב כי הדברים הנודעים יודעו בשלש בחינות ואלו הם המושכ"ל המורג"ש והמפורס"ם, והמקובל כולל שלשתם הרי ארבע בחינות (הוא, גן עדן, קדוה"מ י, יא.). כי אפשר שישתנה המפורסם בעת מה וישוב הנאה מגונה והמגונה נאה (ר"י אלבו, עקרים א ח). מן המפורסמות שאין צריך עליהן ראיה (ר"ע מן האדומים, מאור עינים לד).—ואמר המשורר: שמשו חכמתם במפורסמות וקראו בשמותם עלי אדמות ובזו לידיעת המושכלות הנעימות (עמנו', מחבר' כח, 233). —התפ', *הִתְפָּרְסֵם, נתפרסם, —כמו פע': לפי שהתפללו בצינעה ולא נענו לפיכך יצאו לחוץ ויתפרסמו (ר' יהושע בן לוי, ירוש' תעני' ב א). כל זמן שאורו של גדול קיים אין אורו של קטן מתפרסם, שקע אורו של גדול מתפרסם אורו של קטן (רב נחמן, מד"ר בראשי' ו). אין הממזר חי יותר מלי יום אימתי בזמן שאינו מפירסם אבל אם נתפרסם[1]) חי הוא

[1]) [מאיר איש שלום תקן כך עפ"י הילקוט (ימ' שא), והוא רואה בצורה פרסם פעל מיחד במשמ' סתר והרס, אבל עי' בהערה הקודמת. בדפוסי' הנוס': ופרסמה כטרם, ובילקי' (שם) בקצת דפוס': ופרסם.]

[2]) [בירוש' (תעני' א ו): מפורצם.]

[1]) [בירוש' (קידוש' ג יד): אם ... מפורסם, עי' פע'.]

(רב הונא בשם רב, שם ויקר' לב). ולמה לא נתפרסמה נבואתן (של נביאי בית אל), שלא היה צורך לדורות, אמור מעתה כל נבואה ששעתה והיתה צורך לדורות נתפרסמה וכל נבואה שהיתה שעתה ולא היתה בה צורך לדורות לא נתפרסמה אבל לעתיד לבא הקב"ה מביאן ומפרסם נבואתן (שם שה"ש, כפת תעופנה). — ובספה"א: הסימנים שבהם תתברר הכניעה מן הנכנע וכו' כשיתפרסם ענינו אצל בני אדם בטובה או ברעה (ר"י ח"ת, חו"ה, הכניעה ז). אני רואה אותך מגנה הפילוסופים ומיחס אליהם הפך מה שנתפרסמו בו (הוא, כוזרי ד יח). מאחר שנתפרסם שהוא כופר בתורה שבע"פ מורידין אותו ולא מעלין והרי הוא כשאר כל האפיקורסין (רמב"ם, ממרים ג ג). כי יש משפטים התפרסמו אצל אומה אחת ולא התפרסמו אצל אומה אחרת (ר"י ח"ת, מלות ההגיון ח). ובסבת התפרסם הנס הגדול הזה כל ישראל אשר נשבו לאשור או שברחו לכוש וכו' שבו לארץ ישראל (ר"י אלבו, עקרים א א).

*פִּרְסְמוּת, ש"נ, — תכונת המפרסם: דגול מרבבה איזה כנדגלות ענינו הרוממות והפרסמות ברוממות הדגל ופרסומו (ר"י ח"ת, קה"ם לריב"ג, דגל).

*פַּרְסָן, פּוֹרְסָן, ת"ז, נק' פַּרְסָנִית, — המרבה ללכת בפרסות רגליו, יצאן. פרדן: אמר (הקב"ה) לא אבנה אותה (את האשה) מן הראש וכו' ולא מן הרגל וכו' שלא תהא פרסנית[1]) אלא ממקום שהוא צנוע באדם וכו' אעפ"כ ותפרעו כל עצתי לא בראתי אותה מן הראש וכו' ולא מן הרגל והרי היא פרסנית (בשם ר' לוי, מד"ר ברא' יח). ארבע מדות נאמרו בנשים וכו' ר' לוי אמר אף גנבות ופרסניות, גנבות ותגנוב רחל את וגו' פרסניות[2]) ותצא דינה (שם שם מה, הוצ' תיאודור). ולא מן הרגל שלא תהא פרסנית[3]) (ילמדנו, מובא בערוך ערך פרם).

*פַּרְסְתָן[4]), ת"ז, — בעל פרסות גדולות: שור ברסתן ופרסתן (רב יהודה, חול' ס).

---

[1]) [נ"א: פורסנית, פרדנית, פורדנית, עי' תיאודור.]

[2]) [עי' שנויי נוסחאות אצל תיאודור.]

[3]) [הערוך מביא שם: ס"א פרדנית ס"א נפקנית. ועי' לעיל ערך פַּרְדָּנִי.]

[4]) [הנקוד עפ"י בַּרְסְתָן (עי' ערך זה) ויש מנקדים פַּרְסְתָן.]

א. פרע[1]), ממנו *פְּרִיעָה, *פְּרִיעוּת, א. פֶּרַע.

ב. פרע[2]), ממנו *פֵּרוּעַ, *פְּרִיעָה, ב. פֶּרַע, א. פֶּרַע פְּרוֹעַ־פְּרָעוֹת, א. פַּרְעָה, ב. *פַּרְעָה.

---

[1]) [המלים הנכתבות באותיות השרש פרע והנראות כנגזרות משרש אחד שיכות, כעדות הלשונות הקרובות, לשרשים שונים.

א. פרע, עקר הוראתו עָזַב, הֵרִיק, והוא המקביל לארמ' וסור' פרע במשמ' גלה וחשף, שהיא הרווחת אף בעברי של תו"מ, ולערב' פרע[a]), היה ריק, ובבנינים נגזרים במשמ' הריק (כלי) ויצק (מים, דם, מתכת). ורק לגבי שמושים אלו של א. פרע, ולא לגבי גדל פרע, ראש פרעות, נכונים דברי ר"א מבלגנצי: לשון פריעה בכל מקום (במקרא) לשון עזיבה והנחה היא (פרושו ליחזק' כד יד). ולגבי השמוש המקראי מדיקים דבריו אלו יותר מרב דברי הפרשנים האחרים ומלשון התרגומים הקדומים שהלכו בבאור הכתובים אחרי שמושים אחרים ואף אחרי המשמעות הנוהגת בתו"מ בהשפעת הארמ', כן השבעים שתרגמו פָּרֻעַ הוא, כי פְרָעֹה (שמות לב כה): διεσκέδασεν γὰρ αὐτούς ,διεσκέδασται, לשון הפצה; הוו ג' nudatus, spoliaverat enim eum, חשוף כי חשפו; ת"א: בטיל הוא ארי בטילינון; רש"י: פרוע מגולה נתגלה שמצו כמו ופרע את ראש האשה; ועי' ריב"ג בסה"ש, ההולך גם הוא אחר המשמ' גלה ומבאר מכאן את כל שמושי פרע במקרא. אך כאמור אין משמ' עקרית זו של עזב (במקרא) וגלה (בארמ' ובתו"מ) אלא זו של פרע'[a]) בערב' הנבדל מן פרע[b]) (עי' הערה לב. פרע), וגם באשור' מקביל לו פרג (שכן בא במקום עין על יד ריש לפעמים באשור' גימל, כגון רַג—רע, רגם—רעם), שממנו תה"פ פִּרְגָּנִשׁ, בפרט בצרוף כגון: כל הית השדה רבצה פִּרְגָּנִשׁ (כלו' פרועה, לאין עוצר) בארץ. ועי' בהערות לב. פרע, ד. פֶּרַע.]

[2]) [שרש זה, שקדמונים צרפו אותו עם שאר שמושי פרע שבמקרא נבדל הוא מן א. פרע (פרע'[a]) בערב', פרג באשור', והוא בא גם בערב' בצורה פַּרְע[b]) במשמ' שער הראש (ביחוד של אשה) וענף האילן, וגם בצורת פעל במשמ' עלה (על הר), היה בעל שפע שערות בראשו וכדו', ומקביל אליו בסורי פַּרְעָא במשמ' זֶרַע ופֶּרַח, פֶּרַע במשמ' העלה עלים, פֶּרַח וכדו'; ובאשורי פֶּרְא במשמ' זֶרַע (אף של אדם ובהמה), פִּרְתּ, שער הראש. ולפי זה קרוב השרש אל פרח (עי' במלון הסורי של ברוקלמן לערך זה). ומכאן שאף ראש פְּרָעוֹת פרושו ראש בעל שערות. ועי' א. פַּרְעָה, הערה, ב. פֶּרַע, הערה, פְּרוֹעַ־פְּרָעוֹת, הערה.]

---

[a]) فرغ [b]) فرع

ג. **פרע** [1], ממני ג. פרע.

ד. ***פרע** [2], ממנו *מפרע, *פריעה, ד. *פרע, ד. "פרעה, *פרעון, "פרען, *פרענות.

א. **פרע** [3], פ"י, פורע, פרע, אפרע, תפרעו, תפרעו, פרעה, פרעהו, — א) פרע האדם את הדרך, עזב אותה, הניח אותה ריקה, לא הלך בה, verlassen, meiden; quitter, éviter; to leave, avoid: **בארח רשעים אל תבא ואל תאשר בדרך רעים פרעהו אל תעבר בו שטה מעליו ועבר** (משלי ד יד–יח). — פרע עצה, מוסר וכדו': **ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם** (שם א כה). **שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו** (שם ח לג). **ריש וקלון פורע מוסר ושמר תוכחת יכבד** (שם יג יח). **פורע מוסר מואס נפשו ושומע תוכחת קונה לב** (שם לב). — ובספהמ"א: **הנה ידעתי כי מוסר פ ר ע ת י ובשתי ונכלמתי על אשר אשמתי** (ר"י חריזי, תחכ' כג, 215). **אל נא אחי תרעו ושכל ומוסר אל ת פ ר ע ו והשמרו מן החרם כי כל העובר עליו לא יחיה** (ר"י זכרה, שעשועים יג, דודזון. 143). **ור' יוסף נ"ע אמר כי זה מורה על רוב הזנות ועל פ ר ו ע מוסר** (ר"א הקרחי, גן עדן, עריות ז, קלה.). **בן נעות המרדות ר"ל בן האשה המעותת ו פ ו ר ע ת מוסר אתה** (ר"י אברבנאל, ש"א כ). — ואמר הפיטן: **שוכן בחיק תרדמות עורה פקח עינים ו פ ר ע דרכי אדמות ואשר נתיב שמים** (סדר רע"ג ב, סדר סליח', 18). **ועד אן ישועה אהיה מהכה ואני פ ר ו ע ה מצל וסכה** (לוי אלתבאן, למולה באחך, סעה"ס 121). **ידענו יי' רשענו ידענו כי הפרנו בריתך ועצתך פ ר ע נ ו גם הקשינו עורף ומוסר לא שמענו** (שלום שלום אקרא, סליח' לו"ג, סדור ארם צובה, תקכה:). **אקרא טוב טיבו לא יגרע אשמור חוקי או א פ ר ע על כן בטוב יברע קולי אל הי אקרא** (ראב"ע, אקרא, איגר 235). — ואמר המשורר: **ולכן אל תתרע אשר מוסר י פ ר ע והרוחות יזרע וסופות לו פרים** (דונש, דעה לבי, חשוי על מנחם, 1). **הלוך בתום ובטח באל ועצת מתי קסם פ ר ע** (ר"ש הנגיד, בן משלי, האסיף תרכ"ד, 145). **ואמרה די לי הלך על מהלכי ימים וכמה אהיה פ ו ר ע נבהל בחטאו** (רסב"ג, לבי באימת, ברודי, 12). **נאוו בנות עירי בהוד תפארת מתעטרות מוסר ולא**

---

1) [עי' ג. פרע, הערה.]

2) [עי' ד. פרע, הערה.] 3) [עי' הערה לשרש.]

ת פ ר ע נ ה (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, יז.). — *פרע זכר הדבר, לא שת לבו אליו, שכחו, ואמר בן סירא: **אל תשית עליו לב עוד פ ר ע זכרו וזכור אחרית** (ב"ס גני' לח כ). — ב) פרע את האדם או את העם, עזב אותו לנפשו שילך ללא תורה וללא מוסר, ובי"ני פעו', פרע, האדם או העם שנעזב ללא תורה ומוסר: **וירא משה את העם כי פרע הוא כי פרעה אהרן** [1] **לשמצה בקמיהם** (שמות לב כה). — ואמר בן סירא: **מלך פ ר ו ע ישחית עמו ועיר נושבת בשכל שריה** (ב"ס גני' י ג). **ובימי משה עשה חסד הוא וכלב בן יפנה להתיצב ב פ ר ע קהל להשיב חרון מעדה ולהשבית דבה רעה** (שם מו ז). — ובספהמ"א: **אמר משה לאהרן מה עשיתה לעם הזה פ ר ע ת אותם כאשה פ ר ו ע ה מזנות** (פדר"א מה). **פ ר ע ת נ י בהרהורך ומעשים לא יעשו עשית עמדי** (לקו"ק ק). **וה"פ דקרא בפרוע פרעות מלשון כי פרוע הוא וגו כלומר כשהם פ ר ו ע י ם ולא עשו מה שמוטל עליהם לעשות אז יתנדבו העם לברך את יי'** (לבוש, או"ח קע א). — ואמר הפיטן: **דמיתי לסוטה פ ר ו ע ה מנאפת וחללה, הייתי בעדים והושמתי כשמלה מגוללה** (אליה בר שמעיה, את יי' בהמצאו, סליח' שחרי יוה"כ, מחז' איטל' ב, קב.). **ההוללה זוללה חוללה וכסוטה פ ר ו ע ה ונזרית כמו דוה ונטמאת כצרועה** (הוא, אפס הוד, סליח' יוס ז). — ואמר המליץ: **רובם ככלם פ ר ו ע י ם במעשיהם ותהלוכותיהם** (ר"ש זלוך, סבילי עולם א, ה:). **אכן אלהי משפט ה' ואם החל לגלות לנו עמוקות מני חשך נבטח בו כי יוציא הדבר לאור ונחפשו מזמות אנשי החמס אשר פ ר ע ו את נעמה לשמצה** (מפו, אהבת ציון יא, 92). **הן חומות קריה בשעירים רוקדים לנגדי והמגדלים כבני ענק יתרידוני ויבעתוני פ ר ו ע אנכי וכזאב ערבות הייתי תועה באישון ליל** (שם כד 175). — "ובהשאלה: **אמנם הנמשל פ ר ו ע הוא כי פ ר ע ו החבר בקריאתו למפרע ממאן דסליק מיניה** (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי א קע). — "וגן פרוע, עזוב, ואמר המליץ: **ירדנו מסוסינו על יד גן פ ר ו ע ולפניו גלגל חוזר בכח שור אחד למשוך מים ולהובילם בתעלות קטנות להשקית את הגן** (גוטלובר, ממצרים, 43). — ג) *גלה, חשף, פרע את הראש [2], entblössen; découvrir; to uncover: **נאמן**

---

1) [דברי התרגומים והפרשנים עי' בהערה לשרש.]

2) [לבאור הבטוי במקרא עי' ב. פרע.]

אדם לומר וכו' זכור אני בפלונית שיצתה בהינומא וראשה פרוע (כתוב' ב י). ואלו יוצאות שלא בכתובה העוברות על דת משה ויהודית וכו' ואיזו היא דת יהודית יוצאה וראשה פרוע וטווה בשוק (שם ז ו). פרע ראש האשה בשוק נותן ארבע מאות זוז (ב"ק ח ו). מאימתי התרתה, א"ר הונא משפרעה ראשה בשוק (סנה' כח:). מעשה באדם אחד שעבר על דברי ר"ע ופרע ראשה של אשה בשוק ובאתה לפני ר"ע וחייבו ליתן לה ד' מאות זוז (אדר"נ ג). יצאתה מתוך ביתה ופרועה[1] ראשה בשוק והיתה מטפחת ומנחת ידה על ראשה וכו' (שם שם). יפה עשה (משה) שהסתיר פניו וכו' אבל נדב ואביהו פרעו ראשיהן וזנו עיניהן מזיו השכינה (ר' הושעיה רבה, מד"ר שמות ג). לכתבין של מלך שנכנסו למדינה וכל מדינה ומדינה שהיו כתבין מגיעין היו בני המדינה עומדין על רגליהן ופורעין את ראשיהן וקוראין אותם באימה ביראה ברתת בזיע (שם ויקר' יח). כך שלא יאמר הכהן אני פורע ראש האשה ורוחו גסה עליו לכך נאמר לפני ה' ופרע, ופרע למה, שדרך בנות ישראל ראשיהן מכוסית, ולכך היה פרע ראשה ואומר לה את פרשת מדרך בנות ישראל שדרכן להיות מכוסות ראשיהן והלכת בדרכי הגוים שהן מהלכות ראשיהן פרועות, הרי לך מה שרצית (שם במד' ט). ופרע את ראש האשה, כהן נפנה לאחריה ופורעה כדי לקיים בה מצות פריעה (ר' ישמעאל, שם שם). ולא אמרתי לכם שתהיו קורין אותה (את ק"ש) לא עומדין על רגליכם ולא פורעין את ראשכם אלא בשבתך בביתך וכו' (פסיק' כ"כ, טוב או כסב. בובר, עז:). — ובסהמ"א: שער של אשה שדרכה לכסותו אסור לקרות כנגדה (ק"ש) אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש מותר (שו"ע או"ח עה ב). — ואמר המשורר: כסעיף הדס תטה צביה עת תרקיד ופרע שערה תפרע, תמית בחציה ומדמי אותם משכרת ולא תפרע (רמב"ע, תרשיש ג, 37). נאוו בנות עירי בהוד תפארת מתעטרות מוסר ולא תפרענה, אכן שער ראשן תגלינה כי צהוב אדמדם הוא וראש תפרענה, אולי נזירות הן ולכן תמיד ראש לא תגלחנה אבל תפרענה (ר"מ בן חביב, דרכי נועם, יז). — ושאר חלקי דג"ף: אלא מה ת"ל אחוריהם אל היכל יי', מלמד שהיו פורעין עצמן והיו מתריזין כלפי מטה (יומא עז.). הנכנס לבית הכסא לא יחזיר פניו למערבו ולא לאחוריו אלא לצדדין ולא יפרע עצמו עד שישב (דא"ר ז). ולא האמינו לו עד שפרע עצמו הראה להם המילה (מד"ר בראש' לג). — ואמר הפיטן: טמנה וסתרה מפרוע ירך, טמא כהגרל גפנה להרכך, טוב פץ לה קומי אורי כי בא אורך (ר"א קליר, לפניו, קרוב' פורים). ראיתיך בכבליך בצער עליך, פשוטה מעיליך פרועה קדליך ופעמוני זהב עלי תלתליך (אלעזר, סגלתי איומה כשלתי, אהבה שבת ד אחה"פ). — פָּרַע מעזיבה, עליה, הניח את המעזיבה, או את העליה מגלה ללא כסוי: נעשה נא עליית קיר קטנה, רב ושמואל, חד אמר עליה פרועה היתה וקירוה, וחד אמר אכסדרה גדולה היתה וחלקוה לשנים (ברכ' י). כפה עליו גיגית ופרע עליו מעזיבה, רבא ורב זירא חד אמר חייב וחד אמר פטור (סנה' עז). — *פָּרַע וקרע את התורה, גִּלָּה אותה וקרעה, ואמר הפיטן: רוחי רפתה על תורה המפלאה ראיתיה פרועה וקרועה ובאש קלואה (משה בר שמואל, אל ימעט. סלי' יום ז). — ד) וביחוד *פָּרַע את המילה, גלה את העטרה ע"י קריעת העור הדק שתחת הערלה: עושין כל צרכי מילה בשבת, מוהלין ופורעין ומוצצין ונותנין עליה אספלנית וכמון (שבת יט ב). מל ולא פרע[1] את המילה כאילו לא מל (שם שם ו). משה מוהל ואהרן פורע ויהושע משקה (מד"ר במד' יח). האגוז הזה נקלף שני קלפים לכך משל ישראל בו, א"ר אבין שהם מוהלים ופורעים (פסיק' רבי, יהודה וישראל, מב.). — ובסהמ"א: כיצד מוהלין, חותכין את כל העור המחפה את העטרה עד שתתגלה כל העטרה ואח"כ פורעין את הקרום הרך שלמטה מן העור בצפורן ומחזירו לכאן ולכאן עד שיראה בשר העטרה (רמב"ם, מילה ב ב).—ואמר הפיטן: ילוד לשמונה ימים ימול בשר ערלתו לטהר ולבור, ידידות בריתי למול ולפרוע כי בשכרה העליתיך מבור (ר"י"ל בר ראובן, אזהרות, ז:). אמנו יריכם לחתוך ולפרוע אל ירך לבכם מבכי ודמוע (יוסף בן יהודה זאלק, שיר לברית מילה בספ' כיב ספרים, כ"י Jews. College). —נִפְעַל, יִפָּרַע, — א) נִפְרַע העם, נעזב לנפשו ללכת

1) [בבבלי (ב"ק ל:): גילתה את ראשה.]

1) [ס"א: פירע, פעל.]

בדרכי לבו: באין חזון יפרע עם ושמר תורה אשרהו (משלי כט יח). — ואמר הפיטן: גחלו בקר למכשול להם גלו פיהם ופערו ונפרעו לשמצה בקמיהם (יוזן בר מסתיה, גלמודים, קרובי לי"ז בתמוז, מחז' איטלי' א, קנז:). — ב) *נגלה, נחשף, גלה גופו בהפנותו לנקביו: שאין נפרעין[1]) מעומד אלא מיושב (ר"ע ברכ' סב.). — °ובמשמ' נגלה בכלל, נחשף: הוחכל גוינו ונפרע פארנו[2]) זבול מקדשנו חרב בעונינו (אשמנו מכל עם, סדר רע"ג הפלס ב, קנו.). — °נפרד, נקרע: ואם האזנים הקטנות (של הריאה) דבוקות וכו' הפיח בהן רוח ונפרעו מאליהן ונתפרדו וכו' ואם סירכא ביניהן בין אזן לאזן ולא נפרעו וכו' (הלכוה טרפות לאלדד הדני ב ז, אפשטין).

—הפע', הפריע, תפריעו, — א) הפריע את פלוני מדבר, גרם שפלוני יעזב את הדבר: למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו לכו לסבלתיכם (שמות ה ד). —הפריע בדבר, גרם לעזובה בדבר: כי הכניע יי' את יהודה בעבור אחז מלך ישראל כי הפריע ביהודה ומעול מעל ביי' (דהי"ב כח יט). — הפריע את השנה, לא הניח לישן, ואמר בן סירא: שקד עשר ימחה שאר ודאגתו תפריע שנה (ב"ס גני' לד א). דאגת מחיה תפריע נומה ומחלי חזק הפריג שנה[3]) (שם שם ב). בת לאב מטמנת שקר ודאגתה תפריע שנה (שם מב ט). — °והפריע את האדם או את הדבר, לא הניחו לעשות מעשיו, הפסיק את הדבר או המעשה, stören; déranger, troubler; to disturb, trouble, ואמר המליץ: מראש ברא אלהים יצוריו ופלג אותם במשטרם וכו' לא יפריעו זה את זה ולעדי עד פיו לא יעבורו (ב"ז, ב"ס יו כח-כה). חמסי עליך עוץ כי בבואך הפרעת דבריה עמדי (ומפו, אהבת ציון ד, 25). — ב) *גלה וחשף: אחוריהם אל היכל ה', מלמד שהיו מפריעין[2]) עצמם ומתריזין עצמם כלפי מעלה (קידוש' עב:). בשעה שילדה שרה את יצחק היו אומות העולם אומרים בנה של שפחה הוא ועושה היא עצמה כאילו היא מניקה אותו, באותה שעה אמר לה, שרה מה את עומדת אין חשעה הזו של צניעות אלא עמדי והפריע(י) עצמך בשביל קדושת הש"ם, עמדה שרה והפריעה עצמת והיו שני דדיה מוריקים חלב כשני זינוקים של מים (פסיק' רב', כי פקד ס' את חנה, קפ.). — °ובמשמ' הפריד: נדבק הטחול לצלעים אם באת להפריעהו ולא יתפרע עד שנשאר ממנו דבוקה לצלעים פסול (הלכות טרפות לאלדד הדני א כ, אפשטין, 85).

—פע', *פרע, פירע, — א) פרע את פקת הפלך, התיר מעליה את המטוה וגלה אותה: הנוגע בפיקה עד שלא פירעה טמא משפירעה טהור (כלים כא א). — פרע חלק מן הגוף, גלה, כמו קל והפע': ראיתיו יושב וצידו כלפי מערב ולא פירע עד שישב ולא ישב עד ששיפשף (ר"ע, ירוש' ברכ' ט ה). ומגפפות ומנשקות אותו ומפרעות פניהם, הן מפרעות ומלך הכבוד מכסה פניו (פרקי היכלות יא, ביהמ"ד ילינק ג, 92). — ב) קרע, וביחוד סרם: שקנאי (פוטיפר) לעצמו בא גבריאל ופירעו (רב, סוטה יג:).

—פעי', *פרע, בינ' מפרע, נקי' מפורעת, שחיטה מפרעת[1]): השוחט בשנים ושלשה מקומות[2]) שחיטתו כשרה, כי אמריתה קמיה דשמואל אמר לי בעינן שחיטה מפורעת וליכא (רב יהודה, חול' ל.). מניין לשחיטה שהיא מפורעת שנא' חץ שחוט לשונם מרמה דבר (ריש לקיש, שם שם). —ואדם מפרע, ערם: בשעה שרדפו עבדי אבשלום אחריהם (אחרי אחימעץ ויונתן) רצו ונכנסו לביתו של שמעי, מה עשתה אותה הצדקת (אשת שמעי), הכניסה אותם בתוך הבאר ופירעה את עצמה וישבה על פי הבאר כדי שתציל את שני הצדיקים מן המיתה, כיון שנכנסו עבדי אבשלום וראו אותה שהיא מפורעת חזרו לאחוריהם, אמרו אפשר שני צדיקים חבויין בתוך הבור ואשה חשובה כזו מפורעת עליה (מדרש שמואל לב).

—הפעי', °הפרע, הופרע, — נגלה, ואמר הפיטן: כי צדקותיך כהררי אל מפרעים (כי תודם יחכו, סמר' יוה"כ).

—התפ', °התפרע, — נקרע ונפרד: נדבק הטחול לצלעים אם באת להפריעהו ולא יתפרע עד שנשאר ממנו

---

1) [עי' ד"ם.]

2) [נ"א: אווינו, ואולי צ"ל גוינו.]

3) [שנויי נוס' עי' סמנד, ועי' הערה לעיל עמ' 5131 לערך פרג.]

4) [במק"א (יומא עז.) פורעין, עי' קל.]

---

1) [רש"י (חול' ל., ד"ה מפורעת): מגולה ונכרת דהיינו במקום אחד.]

2) [הכונה למקומות בגוף הבהמה, וז"ל רש"י: שחתך כאן וחזר והתחיל לשחוט למטה או למעלה.]

דבוקה לצלעים פסול (הלכות ערבות להלדד הדני ח כ, הפשטין, 85).

ב. פָּרַע [1] פ״י, יִפְרַע, תִּפְרָעוּ, פָּרוּעַ, — פָּרַע פלוני את ראשו, עשה שער ראשו [2]: ראשיכם לא תִפְרָעוּ ובגדיכם לא תפרמו (ויקר׳ י ו). והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרמים וראשו יהיה פָּרוּעַ ועל שפם יעטה (שם יג מה). והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומלא את ידו ללבוש את הבגדים את ראשו לא יִפְרָע ובגדיו לא יפרם (שם כא י). והעמיד הכהן את האשה לפני יי׳ ופָרַע את ראש האשה (במד׳ ה יח). — ובתו״ם במשמ׳ גדל את שערו [3]: האיש (המצֹרע) פ ו ר ע ופורם ואין האשה פ ו ר ע ת ופורמת (סוטה ג ח). בחמשה דברים בין האולם ולמזבח שוה להיכל, שאין בעלי מומין ו פ ר ו ע י ראש ושתויי יין ושלא רחוץ ידים ורגלים נכנסין לשם (ר׳ יוסי, כלים א ט). כהן גדול ש פ ר ע או שפירם או שניטמא לאחד מן הקרובים הרי זה חייב (תוספת׳ מכות ד יז). ו פ ר ו ע י ראש ושתויי יין ששימשו כולן במיתה (שם כרית׳ א ה). אבל שלא פ ר ע [1] ושלא פירם חייב מיתה (רב האליפה בר אבימי בשם שמואל, מו״ק כז.). ובעת ההיא היתה אסתר נפחדת מאד מפני הרעה אשר צמחה בישראל ותפשוט בגדי מלכותה ואת עדי תפארתה ותלבש שק ו ת פ ר ע שער ראשה וכו׳ (מד״ר אסתר, והאמר אסתר). — ואמר המשורר: לא אספו אליו להשית יד עלי עיניו ולא פ ר ע ו ולא קרעו (רמב״ע, נטפי דמעות, ס׳ דברי חכמים, סג). אולי נזירות הן ולכן תמיד ראש לא תגלחנה אבל ת פ ר ע נ ה (ר״מ בן חביב, דרכי נעם, יז.).

— פע׳, פֵּרַע, פירע, עי׳ קל, הערה.

ג. פָּרַע [2], פ״ע, אֶפְרַע, — סָלַח, מָחַל, verzeihen; pardonner; to pardon, forgive: אני יי׳ דברתי באה ועשיתי לא אֶפְרַע ולא אחוס ולא אנחם (יחזק׳ כד יד).

ד. *פָּרַע, פ״י, — פָּרַע אדם חוב, השיב, שלם [3],

---

1) [עי׳ הערה לשרש.]

2) [הקדמונים שגזרו פעל זה מן א. פ ר ע במשמ׳ גלה ושהבינו אף גדל פרע במשמ׳ גדל פרוע או מגלה, לא יכלו לעמד על משמעותו הנכונה. ואלה דברי הספרי (במד׳ כה): נאמר כאן (בסוטה) פרוע ונאמר להלן (בנזיר) פרוע, מה פרוע האמור להלן גידול שער אף פרוע האמור כאן גידול שער ע״כ. ואף רב החדשים דרשוהו במשמ׳ גדל השער ללא טפול, — אולם זאת על פי ההבנה של גדל פֶּרַע כאלו פרושו גדל פָּרוּעַ מן א. פ ר ע. ואולם למעשה אין פֶּרַע אלא שער הראש, מן ב. פ ר ע, והפעל ב. פָּרַע, פָּרַע את ראש או את ראש האשה, אינו אלא פעל נגזר מן השם פֶּרַע במשמ׳ שער, כלו׳ עשה (מה שאדם נוהג לעשית) בשערותיו או בשערות של אדם אחר, ואין ספק שלא גלוי ולא גדול פרוע (שאין בו מעשה) מתאימים לכך. והנה פריעת הראש ופריסת הבגדים באים בהקבלה גמורה כמנהגי אבלות, שעל הכהן להמנע מהם. וכמנהגי אבל כאלה נזכרים באותה הקבלה: ויקרע את מעילו ו י ג ז את ראשו (איוב א כ), ומכאן נראה שאין פָּרַע ראש בעקר אלא גזז את שער הראש. ואמנם אין גזיזת השער ופריעתו לגבי האבל והמצרע גלוח ממש, הסרת כ ל השער, כשם שאין פריסת הבגדים קריעה שלמה של הבגדים, אלא גזיזה וקריעה עד כדי שנוי המראה הרגיל של ראש מסֻדר בשערותיו ושל בגדים שלמים. וכן מבחין הנביא: וראשם לא יגלחו (הכהנים) ופרע לא ישלחו (יחזק׳ מד כ), ושתי דרכים אלו, אף שלוח פרע כפי משמ׳ הפעל שַׁלַּח, הן כנראה דרכים להסרת שערות, ששתיהן אסורות לפי דבריו, ורק: כסום יכסמו את ראשיהם. ואין לעמד על משמעותו המדיקת של כסם, ואם באמת אף כסם לשון גזיזה הוא, או, למשל, לשון קשירת השערות, וצ״ע.]

3) [כך הבינו חז״ל אף פעל פָּרַע זה שבמקרא וז״ל הספרא (ויק, שמיני מכיל׳ דמילואים בסוף): ראשיכם אל תפרעו, אל תגדילו פרע, יכול אל תפרעו מן הכובע, הרי אתה דן נאמר כאן פריעה ונאמר להלן פריעה, מה פריעה האמורה להלן גידול שיער אף פריעה האמורה כאן גידול שיער, ע״כ. ובענין פריעת ראש המצרע נחלקו בדעותיהם. לפי ר׳ אליעזר: יהא פרוע לגדל פרע (שם תזריע פרק יב), ולפי ר׳ עקיבא: דברים שהם חוץ מגופו, כלומר שעל כסוי הראש מדֻבר. את פריעת ראש הסוטה הבינו כגלוי הראש, כמוכח מן הדגמאות שהובאו בערך א. פָּרַע, והיו שהבינוה גם כסתירת השערות (סוטה ח.).]

1) [בשבלי הלקט (שמחות סימ׳ ג) מובא במאמר זה: שלא פ י ר ע, פע׳.]

2) [מפרשים ומדקדקים בארו אף פעל זה מן א. פָּרַע, אבל אין משמ׳ השרש מתאימה כאן, וכנראה כאן פעל אחר המקביל אל ע׳פר [a] בערבי שפרושו סלח, מחל.]

3) [במשמ׳ זו, השיב, שלם, נקם, בא פ ר ע אף בארמ׳ של יהודים ולא יהודים, ומכאן הֻשאל השרש בהוראה זו לעבר׳ שבתו״מ, וכנראה צודקים המחברים

a) غفر

: zurückgeben, zahlen ; rendre, payer ; to return, pay

היתה כתובתה אלף זוז ואמר לה התקבלת כתובתיך והיא אומרת לא התקבלתי ועד אחד מעידה שהיא פרועה לא תפרע אלא בשבועה (כתוב' ט ח). המודר הנאה מחבירו שוקל את שקלו ופורע את חובו ומחזיר לו את אבידתו (נדר' ג ג). מי שפרע מקצת חובו והשליש את שטרו ואמר לו אם לא נתתי לך מכאן ועד יום פלוני תן לו שטרו וכו' (ב"ב י ה). שנים שהיו בעיר אחת שם אחד יוסף בן שמעון ושם אחר יוסף בן שמעון וכו' נמצא לאחד בין שטרותיו שטרו של יוסף בן שמעון פרוע שטרות שניהם פרועין (שם י ז). מעשר עני אין פורעין הימנו מלוה וחוב ואין משלמין הימנו גמולים וכו' (תוספת' פאה ד טז). לווה הימנו אלף דינר בשטר ופרען לו ומבקש ללוות הימנו שנייה הרי זה לא יחזיר לו שטרו הראשון וכו' (שם גיט' ב ט). גזל ופרע את חובו גזל ושילח סיבלונות לבית חמיו הרי זה חייב (שם ב"ק י יט). שנים שהיו תופסין בשטר זה אומר שלי הוא ואבד הימני וזה אומר בידי היה ופרעתיו לך יתקיים השטר בחותמי (כבי, שם ב"מ א טז). אם שביעית שאין פורעין חוב מדמיה מותר למוכרה, מעשר שני שפורעין חוב מדמיו אינו דין שיהא מותר למוכרו (ירוש' מע"ש א א). שטר שלווה בו ופרעו אל ילוה בו באותו היום (ר' יוחנן, שם כתוב' ט יג). לאדם שיצא עליו שטר חוב, קודם שפרעו היה עצב, לאחר שפרעו שמח (ברכ' ז.). אמר להם הקב"ה לישראל, בני לוו עלי וקדשו קדושת היום והאמינו בי ואני פורע (ר' יוחנן משום ר"א בר"ש, ביצה טו:). אסור לו לאדם שישהה שטר פרוע בתוך ביתו (ריב"ל, כתוב' יט:). הקובע זמן לחבירו ואמר לו פרעתיך בתוך זמני אינו נאמן, ולואי שיפרע בזמנו (ריש לקיש, ב"ב ה.). הלוהו ואני ערב, הלוהו ואני פורע, הלוהו ואני חייב. הלוהו ואני אתן, כולן לשון ערבות הן (רב הונא, שם קעד.). בשביל ד' דברים ממון בעלי בתים נמסר למלכות על משהי שטרות פרועים ועל מלוי ברבית וכו' (דא"ר ג). וילך למסעיו וכו' אמר ר' אלעזר ב"ר מנחם הלך לפרוע הקפותיו (מד"ר בראשי' מח). — ובהשאלה, פָּרַע תענית, צם את הצום שהיה חייב לצום: לוה אדם תעניתו ופורע (רב יהודה בשם רב, תענ' יב:). — ובסהמ"א: אמר לנו הרי דבר שלו מזומן יעשה לי חיזוק ואפרע אותו מיד, הוציא זהובים ופרעו בפנינו (ר"י ברצלוני, ס' השטרות, 38). ותנו לו לפלוני בר פלוני להיות בידו לזכות מחמת שפרעני מאה זהובים של פלוני כמו שהרשני (שם שם). תנוח נפשי מדאגות העולם ואפנה לפרוע חובותי לבורא (ר"י א"ת, חו"ה, הבטחון ה). ועת תלוה פרע קודם תביעה (מוסר ר"י א"ת, דרך טובים). ויסחר בעל הבשר אליו והחזיק בשוליו ואמר לו אנה תלך וחוכך לא פרעת (ר"י חריזי, תחכ' כח, 207). ואל תמציא מקום למשמיצים להשמיץ ולאמר עד לא יחפש על דיני אחרים יחפש חובות על עצמו ויפרע אשר עליו (ד"ס של יהודי מצרים ולא"י ב, יעקב מן, 121). כי זנתה מאחרי ארצי ואם נומר זמני ואני הושע יואל ויקח הזמן חוני ואך נשוי לבדו יהיה פורע (עמנואל, מחברת א, 5). — ואמר הפיטן: ואם התנה פרעני בעדים וזה טען פרעתיך יחידים (רה"ג, שערי שבועות, קבוצ' קונטר' לג.). ואל ישים אל לבו הכים רק תאין בזז, ישמח וירוח ואם לוה הצור יפרע את חובו (יהונתן, יום שנה, זמירי ליל שבת). — וּפֵרַע לו, גמל לו חסד, השיב לו טובה: ומה אם אילו שלא עשו חסד לא בידיהן ולא ברגליהן ראו מה פרע להן הקב"ה, ישראל שהן עושין חסד בידיהן וברגליהן עם גדוליהן ועם קטניהן על אחת כמה וכמה (ירוש' סוטה א י. אמר הקב"ה לשם אתה כסית ערות אביך חייך שאני פורע לך (מד"ר בראש' לו). ד' דברים טובים היו ללוט בעבור אברם וכו' וכנגדו היו בניו צריכים לפרוע לנו טובות, לא דיין שלא פרעו לנו טובות אלא רעות (שם שם מא). אמר לו הקב"ה אתה אמרת יוקח נא מעט מים חייך שאני פורעה לבניך (שם שם מח). ויקחהו כתיב, מי היה זה שמעון ואימתי פרע לו להלן ויקח מאתם את שמעון (שם שם פד). ומה פרע הקב"ה לבניו, המן יורד להם והבאר עולה להם והשליו מצוי להם וכו' (שם ויקר' לז). וכי אין אנו יודעין שאם לא נטמאה האשה שהיא טהורה מה תלמוד לומר וטהורה היא אלא מוי שהמקום פורע לה תחת ניוולה וכו' (ר' יהודה בר

פרע זה עם פרץ [a] בערב', שמשמעותו מצוה וחובה ובפעל, מלא מצוה, ועיי' ג. פֵּרֵץ, הערה.]

a) فرض

ר׳ אליעזר, שם במדי׳ ע). אמר הקב״ה גמילות אני פורע וכו׳ (רבי שמואל בר רבי גדליה, שם דבר׳ א). ואתם בני אושא שקדמתם רבותינו במאכלכם ומשקיכם ומטותיכם הקב״ה יפרע לכם שכר טוב (שם שה״ש, סמכוני). אע״פ שהיה (עשו) רשע לא קפח הקב״ה שכרו וכו׳, ומה פרע לו הקב״ה נתן לו שלוה בעה״ז וכו׳ (דב״ר ליברמן, 23). — וּפָרַע לפלוני, גמל לו רע: אמר לו הקב״ה משה אתה אומר שלח נא ביד תשלח חייך שאני צוררה לך בכנפיך, אימתי פרע לו וכו׳ (מד״ר ויקר׳ יא). בא וראה מה פרע להם הקדוש ברוך הוא לאלו שתי אומות כתיב בתורה לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ (ר׳ אלעזר, שם שה״ש, סמכוני). אמר לו הקב״ה (למשה) אני מפתה אותך ואתה אומר שלח, חייך אני פורעה לך (תנחומא שמיני ג). — ואמר הפיטן: ובפרעות תפרע המוציא שם רע ואיש זב ומצורע בהזות נטהרים (רסב״ג, אזהרות, שמור לבי). ישעי וכבודי משגבי ומנוסי, ונצב לריב על אונסי, סוככי באברתו יי׳ נסי, פורע וגובה דין קנסי (ר״י טוב עלם, ישעי וכבודי, קרוב׳ שבת הגדול). הנים ים וקרעו, וצר בסאסאה פרעו, הקדים פניו והכריעו (משלם ברבי קלונימוס, אפיק, יוצ׳ ב פסח). בד בבד פרע שאונם, ונפץ מול נפץ דנם, ובטלה עצתם כפלג לשונם (משה ברבי קלונימוס, מה מועיל, קרובי אחרון פסח). מותחת גבהי מרומים, נוטעת אדני הדומים, סוערת שאון ימים, עורפת המון קמים, פורעת דין ענמים (הוא, אלוהים, סדר אחרון פסח). השימני צולע על ירכי, פרי דרכי אלי חיקי פורע (רמב״ע, מרי שגיון, דוקס, 66). — ואמר המשורר: חוקר כליות איש ישלם להם כפרי חסידותן וכן תפרענה (ר״מ בן חביב, דרכי נעם, יז.). — וּפָרַע מפלוני, נקם ממנו: מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד להפרע ממי שאינו עומד בדבורו [1] (ב״מ ד ב). אמר יונה יודע אני שהגוים קרובי תשובה הן והריני הולך ומתנבא עליהם והם עושין תשובה והב״ה בא ופורע משונאיהן של ישראל וכו׳ (ר׳ יונה, ירוש׳ סנה׳ יא ז). אבל באחרונה כשפרע הקב״ה משונאיהם של ישראל לא פרע אלא כשבעים ושתים אותיות (אדר״נ יג). הם חטאו בגלגל העין שהוא דומה למים אף הקב״ה לא פרע מהם אלא במים (מד״ר ברא׳ לג). אמרו ישראל לפני הקב״ה רבון כל העולמים לא דיינו שנשתעבדנו לע׳ אומות אלא אף לזו שנבעלת כנשים אמר להם הקב״ה אף אני בו בלשון אני פורע הימנה (שם שם סג). אמר לו הקב״ה (למשה) אלו המכות אשר שמתי בידך עשה אותם לפני פרעה על ידי המטה הזה ואני אחזק את לבו כדי לפרוע דינם מהם (שם שמות ה)׳ שאלולי הצרעה היאך היה הקב״ה פורע מן האמוריים ואילולי הצפרדע היאך היה פורע מן המצריים (שם שם י). כשפרע הקב״ה מדור המבול לא פרע אלא יחידי שנאמר הנני מביא את המבול מים וכן מאנשי סדום לא פרע אלא יחידי וכו׳ וכן כשפרע מן המצריים יחידי וכו׳ וכן פרע מן האמוריים יחידי וכו׳ וכן מסנחריב פרע יחידי וכו׳ (שם במדי׳ יא). מה פרע מהם ויגף יי׳ את העם על אשר עשו את העגל (שם שם טו). לעולם אין בעל הרחמים פורע מן הנפשות תחלה (רבי הוניא ורב יהושע בר׳ אבין ור׳ זבדא, שם רות, וימותו גם שניהם). ובסהמ״א: וזהו כל לשון קנאה אוחז בנצחונו ופורע מאויביו (רס״י, שמות לד יד). — ובכנוי לאלהים המשלם גמול לחוטא: ארצה שעיר שדה אדום, הוא ארום ותבשילו אדום, ארצו אדומה, גבוריו אדומים, לבושיו אדומים, פירע ממנו אדום בלבוש אדום וכו׳, פורע ממנו אדום, דידי צח ואדום (ר״ל, מד״ר ברא׳ סג). — ואמר הפיטן: צלול כחבו משליכי יאור זכרים, פורע פלשם סיף היות סכירים (תחנולות, קרובי אחרון פסח). — מִי שֶׁפָּרַע [1], מונח חקי, כלל בדין התלמודי: כיצד מקבל מי שפרע, אוררין אותו בבית דין ואומרים מי שפרע מאנשי דור המבול וכו׳ (שו״ע חו״מ כד ד). מכר לו בדברים בלבד ופסקו הדמים ורשם הלוקח רושם על המקח כדי שיהיה לו סימן ידוע שהוא שלו אף על פי שלא נתן מהדמים כלום כל החוזר בו אחר שרשם מקבל מי שפרע (שם שם כד ו).

—נפע׳, נִפְרַע, — א) נִפְרַע האדם, פָּרְעוּ לו, גבה וקבל את חובו: המוציא שטר על חברו והלה מוציא שמכר לו את השדה אדמון אומר יכול הוא שיאמר אלו הייתי חייב לך היה לך להפרע את שלך כשמכרת

---

[1] [עי׳ גם לקמן.]

[1] [כלו׳: מי שפרע מאנשי דור המבול וכו׳; עי׳ לעיל.]

לו את השדה (כתוב' יג ח). אין אלמנה נפרעת מנכסי יתומים אלא בשבועה (גיט' ד ג). אין נפרעין מנכסים משועבדים במקום שיש נכסים בני חורין ואפילו הן זיבורית, אין נפרעין מנכסי יתומים אלא מן הזיבורית (שם ה ב). האומר לבנו קונם אי אתה נהנה משלי וכו' בחייו ובמותו אם מת לא יירשנו וכו' ואם אין לו לוה ובעלי החוב באים ונפרעים (ב"ק ט י). מצא שטרי חוב אם יש בהן אחריות נכסים לא יחזיר שבית דין נפרעין מהן, אין בהם אחריות נכסים יחזיר שאין בית דין נפרעין מהן, וחכ"א בין כך ובין כך לא יחזיר מפני שבית דין נפרעין מהן (ב"מ א ו). המלוה את חבירו ע"י ערב לא יפרע מן הערב ואם אמר לי על מנת שאפרע ממי שארצה יפרע מן הערב (ב"ב י ז). לפני אידיהן של עובדי אלילים שלשה ימים אסור לשאת ולתת עמהם, להשאילן ולשאל מהן, להלוותן וללוות מהן, לפורען ולהפרע מהן, רבי יהודה אומר נפרעין מהן מפני שהוא מיצר לי (ע"ז א א). הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת וכו' והגבאים מחזירין תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו (ר' עקיבא, אב' ג טז). אחד נכסים שיש להם אחריות ואחד נכסים שאין להם אחריות נפרעין מהם למזון (רבי, תוספת' כתוב' ד יח). כל מלוה שבשטר אין נפרעין הימנו ושאינה בשטר נפרעין הימנו מפני שהוא כמציל מידם (ר' יהושע בן קרחה, שם ע"ז א א). אמר לו הקדוש ברוך הוא למלאך טול לי רב שבהם שיש בו ליפרע מהם כמה חובות, באותה שעה מת אבישי בן צרויה ששקול כרובה של סנהדרין (רבי אלעזר, ברכ' סב:). הבא ליפרע מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה (ב"ב ה:). המוציא שטר חוב על חבירו מלוה אומר לא נפרעתי כלום ולוה אומר פרעתי מחצה והעדים מעידין שפרע כולו הרי זה נשבע וגובה מחצה מנכסים בני חורין (רבי אבא לר' יוסף בר חמא, שם קכח:). לאדם שנושה משני בני אדם אחד אוהבו ואחד שונאו, אוהבו נפרע ממנו מעט מעט, שונאו נפרע ממנו בבת אחת (ר' אבהו, ע"ז ד.). ממך נפרעין אין נפרעין ממטונך (מדרש תהלים, הוסמן, דבר' כג כג). — ובמהמ"א: הילכך עשו חכמים חציו מלוה וחציו פקדון חציו מלוה שאם נאנס נפרע מחצה וחציו פקדון שאם יש בו הנאה נאמר פקדון ברשות רבו עומד (הלכות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון, 39). מי שבא ואמ' אבד שטר חובי אעפ"י שאמרו עדים אנו כתבנו וחתמנו וכו' אין כותבין שיש לחוש שמא נפרע והחזיר את השטר (ר"י ברצלוני, ס' השטרות, 33). כי הממשכן את חבירו הוא ממשכן אותו לאחת משלש עילות אחת מהן וכו' שמא יקפץ ידו על מה שיש לו אצלו ולא יוכל להפרע ממנו וכו' (ר"י א"ת, מו"ה, הבטחון ו). אשה מבנית ערב מת בנה וכאשר קברתהו אמרה בני בני היית הלואת מלוה ומתנת נותן ופקדון מפקיד והיום נפרע המלוה מהלואתו ולקח המפקיד ערבתו וקבל הנותן מתנתו (ר"י חריזי, תחכ' מה, 343). — ואמר הפיטן: כלכלני בציה מסבבת ונפרע נשיון מגבת, כנסני לארץ נושבת הביאני אל בית (שמעון בר יצחק, אזוניך יול' סבת חוה"מ פסח). — נִפְרַע האל מן החוטא, פָּרַע לו כגמולו, כמו פרע ממנו: מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד להפרע ממי שאינו עומד בדבורו (ב"מ ד ב). כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי (ר' יוחנן בן ברוקה, אבו' ד ד). בעשרה מאמרות נברא העולם ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העילם שנברא בעשרה מאמרות (שם ה א). על אלו דברים נפרעין מן האדם בעולם הזה והקרן קיימת לו בעילם הבא על עבודה זרה ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ועל לשון הרע כנגד כולם (תוספת' פאה א יג). וכן את מוצא שלא נפרע המקום מאנשי דור המבול ומאנשי סדום אלא ברוח קדים עזה וכו' וכן את מוצא שאין הקב"ה עתיד ליפרע מן הרשעים בגיהנם אלא ברוח קדים (מכי' בשלח ומסכת' ב ד). הם חשבו לאבד את בני במים איני נפרע מהם אלא במים (שם שם ו). דבר אחר אני יי' אלהיך אל קנא, בקנאה אני נפרע מן עבודה זרה אבל רחום וחנון אני בדברים אחרים (שם יתרו, מסכתא דבחדש ו). סימן טוב לאדם שנפרעים ממנו לאחר מיתתו (ר' נתן, ספרי במד' קיב). אמר להם הקב"ה בטיבה שהיטבתי לכם אתם מתגאים, בה אני אפרע מכם (שם דבר' מג). מי

גרם להם ליפרע מאלו כעס של אומות העולם שהיה כנוס לתוך מעיהם (שם שם סכג). כשם שנפרעין מן העובד כך נפרעין מן הנעבד (ר' יודה בר פזי, ירוש' חגי' ב א). רבון העולמים הרבה חטאתי לפניך ולא נפרעת ממני אחד מני אלף (צדוק הדין של האבל, ברכ' יט.). ליתן שכר לאלו בכפליים ולהפרע מאלו בכפליים (ר"ש בן לקיש, מד"ר ברא' ע). אילו ואילו מדקדק עמהם וכו' משפיע שלוה לרשעים ונותן להם שכר מצוות קלות שעשו בעולם הזה כדי להפרע מהם לעתיד לבא (רבי עקיבא, שם שם לג). — ובספה"א: מה מקום היה לכל התורה כולה ובאי זה דין ואיזה משפט נפרע מן הרשע או משלם שכר לצדיק (רמב"ם, תשובה ה ד). יש חטא שהדין נותן שנפרעים ממנו על חטאו בעולם הזה בגופו או בממונו או בבניו הקטנים (שם ו א). אף על פי שהוא מאריך אפו להם כמו שהאריך לקין לסוף הנה הוא נפרע מהם כמו שנפרע מקין (ר"י אלבו, עקרים ד יח). — ואמר המשורר: אבל יש בטח במרבה סלח וחיל וכח למוציא אסירים. ואם דן ונפרע ויוסיף ויגרע עלי טוב ועל רע שפטיו ישרים (ר"י הלוי, היכלו פגרים, שעה"ש 97). — וְנִפְרַע את הדם, נקם את נקמת הדם השפיך: בסיף הקדוש ברוך הוא עתיד ליפרע מסך את דמינו (מד"ר איכה א, מעשה בתריב). — וְנִפְרַע לראובן משמעון, נקם משמעון את נקמת ראובן: הרב את ריבנו והדן את דיננו והנוקם את נקמתנו והנפרע לנו מצרינו והמשלם גמול לכל אויבי נפשנו בא"י הנפרע לישראל מכל צריהם (ברכה אחרי קריאת המגילה, מגי' כא:). אמרו ישראל באותה שעה כלום הוציאנו הקב"ה ממצרים אלא בשביל הי' דברים וכו' להפרע לנו מן המצרים וכו' (רבי יהודה, מד"ר שמות כד). — וְנִפְרַע לפלוני, במשמ' נִפְרַע מפלוני, ענש אותו: שבטים גרמו לאביהם לקרוע והיכן נפרע להם במצרים שנא' ויקרעו שמלותם וגו' יוסף גרם לשבטים לקרוע, עמד בן בנו ונפרע לו שנאמר ויקרע יהושע שמלותיו, בנימין גרם לשבטים לקרוע והיכן נפרע לו בשושן הבירה, שנאמר ויקרע מרדכי את בגדיו (רבי פנחס בשם רבי הושעיה, שם ברא' פד). — ב) ״נִפְרַע השטר, שֶׁפָּרְעוּ אותו: שטר שנכתב על הלואה אחת ונפרע אינו יכול לחזור וללוות בו (שו"ע חו"מ מח א). — ״וְנִפְרַע האדם, נענש: ויקרב משה את משפטן, נתעלמה הלכה ממנו וכאן נפרע[1]) על שנטל עטרה לומר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי (רש"י, במד' כז ה). — ואמר הפיטן: האלך גן ביתן אשר לא עמלת בו ומכל פריו אל תגרע אך עץ הדעת טוב ורע קל מהרה תפרע נפש אשר תגע בו (ר"י הלוי, אפתחה שערי, דיואן ג, 55). עשר הוכה בלתי חנינה, פוקר נפרע ברוב אנינה, צמאי ישע הודרו ברנה וילכו מאתו בשלום (בנימן, אתיו אמוכים לפסח, מחז' איטלי' א, קכה.). יאספו לירושלים כל המצירים ושם יפרעו, מצוי דינם ישפטו מקום אשר הרעו (מנחם בש מכיר, אל שדי, יוצ' שבת נחמו).

-הִפְעִ, ״הֻפְרַע, הופרע, — כמו נִפְע' במשמ' ב), נגבה: ואמר הפיטן: סח ילד בתלף, דמעות כתנין זולף, עוללי אשר טפחתי בעלף, איך גוז מני בחלף, ואיך תפרע מני דמים בדמים כמה אלף (כ"א קליר, אז בהלוך, קינ' ת"ב).

·הִתְפַ', ״הִתְפָּרַע, נִתְפָּרַע, — כמו נִפְע' במשמ' א), נגבה וקבל את חובו: ואם היה השופט יוצא לקראת הכחש העדויות ויכחיש כל הדברים לא יתפרע העשוק מן העושק ויצטרך העשוק לתבוע דינו בדין (אמונה רמה לראב"ד ה, 70). וכשהשלימו המלאכה עמד אחד מהם ונתפרע מן הכותי מה שעשו שניהם (שו"ת הרא"ש קד ג). ובאו שני עדים שלוה ממנו מנה ופרעו והלוה אומ' לא נתפרעתי הרי זה חייב לשלם (שו"ע חו"מ עט א). ואחר טהרת כל חשבונותם נמצא ביניהם שנתפרע ממנה כל מזונותיה עד היום ההוא עד פרישה אחרונה (ר' אהרן ששון, שו"ת תורת אמת כב, לז:) ויהי כראותו כי לא יכול לו להתפרע מראובן הביא את ראובן בעש"ג ויתנהו בבית הסוהר (שו"ת פרח מטה אהרן קד, קעו.).

ח. ״פֶּרַע, ש"י, — פֶּרַע פְּרָעוֹת בפלוני, א) עשה מעשי נקם, גזל שדד ורצח[2]): המורדים פרעו בהם (ביהודים) פרעות (לוק העתים, לקורות הגזרות, 16). — ואמר המשורר: זמן הרע ולא אחר לך כי זמן יפרע בנשאים פרעים (ר"ש הנגיד, דבריך בתוך לבי, בכודי, 41). — ונהוג בדבור ובספרות העברית החדשה.

---

1) [כתלמוי (סנה' ח.): על דבר זה נענש משה.]

2) [הפעל בשמושו זה נוצר עפ"י הבנת הכתוב: בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת (שפטי ה ב), ועי' הערה לערך: פְּרַע־פְּרָעוֹת.]

א. פֶּרַע, ס״ז, — שער הראש [1]), Kopfhaar; cheveux, hair of the head, גַּדֵּל פֶּרַע, גדל את שער ראשו ולא גלחו: כל ימי נדר נזרו תער לא יעבר על ראשו עד מלאת הימם אשר יזיר לי״י קדש יהיה גדל פֶּרַע שער ראשו (במד׳ ו ה). — וְשַׁלַּח פֶּרַע [2]): וראשם לא יגלחו (הכהנים) וּפֶרַע לא ישלחו כסום יכסמו את ראשיהם (יחזק׳ מד כ).—ובתו״מ [3]): הריני כזה הריני - מסלסל הריני מכלכל הרי עלי לשלוח פרע הרי זה נזיר (נזיר א א). כמה הוא גידול שיער פרע, שלשים יום (ירוש׳ שם א ג). על אביו ועל אמו (חייב לגדל שערו) עד שישלח פרע או עד שיגערו בו חביריו (שם מו״ק ג ח). אלו הנזירים שתופשים עניה בעצמן שנוזרים מן היין ומגדלים פרע כדי לענות עצמן ולהשמר מן העבירה הקב״ה נותן להם חן (מד״ר במד׳ יח). — ובספה״א: על כל המתים כולן מספר לאחר שלשים יום, על אביו ועל אמו מגדל פרע עד שיגערו בו חביריו (הלכות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון 124). — *וכלי הפעלים הנ״ל במשמ׳ שער שגדל פרוע: אין לו אלא מי שיש לו פ־ע, מי שאין לו פרע מנין ת״ל שער ראשו משהיא (ר׳ ילחק ב״ח, מד״ר במד׳ י).—ובספה״א: ולא יגלח השער מכנגד פניו מאזן לאזן ויניח הפרע מלאחריו כדרך שעושין הן (רמב״ם, עכו״ם יא א).—ואמר המשורר: כמעיף הרם תמה צביה עת תרקד ופרע שערה תפריע (רמב״ע. תרשיש 3, 37).— ובהשאלה לאפלה המכסה ארץ ואמר המשורר: עדי ארו פני מורח ופרע מאפל פרעתי (זהות, פזמים ילורי אהבים, הו״ג ג, 44).—*ובמשמ׳ פְּרִיעָה, מה״ש מן ב. פָּרַע, מעשה הַפִּירַע שער ראשו, ואמר הפיטן: ואם בפרע ופרם ומעטה שפם בדירת ערשך ומחניתיך תשפינה וכו׳ (רקע״ג, אבני אש אוכלה, אזהרות. קבץ מע״י גאו׳ 3, 51).

1) [ואת משמ׳ המלה לפי עדות השפות הקרובות לעבר׳, ואין למלה כל קשר אל א. פרע במשמ׳ עזב או גלה. ועי׳ ב. פרע, הערה לשרש ולפעל. והקדמונים הבינו את הצרוף גדל פרע במשמ׳ גדל פָּרוּעַ, ללא טפול ונזיזה.]

2) [התרג׳ והמפרשים הקדמונים הבינוהו כמו גדל פרע, אילם עי׳ הערה לב. פָּרַע.]

3) [עי׳ בהערות הקודמות.]

ב. *פֶּרַע, ס״ז, מ״ר פְּרָעִים, — כמו ג. פְּרָעָה [1]), ואמר המשורר: זמן הרע ולא אחר לך כי זמן יפרע בנשאים פרעים (ר״ש הנגיד, דביר בחוך לבי, גרודי, 41).

פְּרֹעַ־פְּרָעוֹת [2]): בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת בישראל בהתנדב עם ברכו יי׳ (שפט׳ ה ב).

1) [עי׳ שם ובהערות לערכים ה.פֶּרַע, פְּרֹעַ־פְּרָעוֹת.]

2) [גם בצורתו וגם במשמעותו לא הובן בטוי זה. השבעים תרגמיהו במשמ׳ חשיפה וגלוי: ἀποκαλυμμα ἀπεκλύφθη, נתגלה גלוי בישראל; הוולג׳ בתרגום חפשי: qui sponte obtulistis de Israel animas vestras ad periculum, כלו׳ אשר ברצון נדבתם את נפשותיכם לסכנה; ת״י: כד מרדו בית ישראל באוריתא. ורש״י פרש: כשבא פרצות על ישראל שפרצו בהם העכו״ם על עזבם את ה׳ והתנדב העם לשוב בתשובה וכו׳; וריב״ג בשרשיו: מראש פרעות אויב נקמת האויב, דומה לדברי רבותינו ז״ל והנפרע לנו מצרינו ויכשר מאד להיות כמהו בפרוע פרעות בישראל, ע״כ; ומעין זה רד״ק: בנקים נקמות; ורלב״ג כתב: הוא מענין השבתה וביטול והרצון בזה כי עם היות ישראל מושבתים ומבוטלים מהגבורה מפני לחץ סיסרא ויבין והיו מפני זה בתכלית החולשה ראוי מפני זה לברך השי״ת כשהתנדבו עם ישראל לעלות עליהם למלחמה וכו׳, ע״כ. ומעין אלו גם דברי החדשים, החושבים בטעות אף ע׳ גדול השערות או על ראש פרעות (כתרג׳ השבעים ראש מושלים) וכדו׳. ואף בתרג׳ הגרמני של טורטשינר לא ירדנו לסוף כונתו של בטוי זה.

ואולם אשר לצורת הבטוי עלינו להכיר שאין כאן באמת שתי מלים, שיש להפרידן כפעל (בִּפְרֹעַ) וכשם עצם (פְּרָעוֹת), אלא מלה אחת כפולת השרש, כדגמת חברבורות, חפר־פרות וכדו׳, שגם זו האחרונה כתיבה בספרים כשתי מלים נפרדות. וכן יש להבין אף צרופים כגון שׁוֹב שְׁבוּת בעקר לא כפעל ושם, אלא כמקור של פעל מכפל, כגון שבשב, גלגל וכדו׳, ואין בְּשׁוּב שְׁבוּת אלא כשבשבות, בְּשַׁבְשֵׁב, כלו׳ כשהשיב ה׳ את ישראל. וכך אף כאן מלה אחת כפרעפרעות, ומלה (מכפלת) זו באה כפסיק ברקבלה גמורה אל בהתנדב: בפרעפ־עות בישראל—בהתנדב עם — ברכו יי׳. ומתוך כל מבנה הפסיק ברור, שאין בהתנדב עם ואין בפרע פרעות בישראל תאור הזמן וכדו׳, אלא השלמות הן לפעל ברכו ה׳, כלו׳: כיצד תברכו את ה׳? בהתנדב עם וכו׳. ועל כן ברור שאין משמ׳ בהתנדב עם שונה מ׳ כל התנדבות שבמקרא שפירושה התרוממות הלב, כלו׳: ברכו את ה׳ בהתרוממות לב, מתוך נדיבות רוח מלאה, מתוך שמחה מלאה.

א. **פַּרְעָה,** ש"נ, ר"ר סמי' פַּרְעוֹת,—כמו א. פֶּרַע, שער הראש[1]: אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר מדם חלל ושביה מראש פַּרְעוֹת אויב (דבר' לב מב).

ב. ***פַּרְעָה,** ש"נ, ר"ר פְּרָעוֹת, — אבן היוצאת מן הגדר[2]: אבל הסככות והפרעות ובית הפרם ותרץ העמים והגולל והדופק ורביעית דם וכו׳ על אלו אין הנזיר מגלח ומזה בשלישי ובשביעי ואינו סותר את הקודמין ומתחיל ומונה מיד (נזיר ז ג). הזיזין והגזוריות והשובכות והשקיפים והסלעים והגהרים והשננים והסככות והפרעות[1] שהן יכולין לקבל מעזיבה רכה (מביאין את הטומאה וחוצצין) (ר׳ מאיר, אהלי׳ ח ב). אלו הן הסככות אילן שהוא מיסך על הארץ, והפרעות היוצאות מן הגדר (שם שם). הן סככות הן פרעות (ירוש׳ ע"ז ג י). ואין מציינין על הוודאות אבל מציינין על הספיקות, ואלו הן הספיקות סככות ופרעות ובית הפרם (ת"כ, מו"ק ה:). סככות אילן המיסך על הארץ, פרעות אבנים פרעות היוצאות מן הגדר (שם שם). נאמן הכותי על נטע רבעי וכו׳ אבל לא על הסככות ולא על הפרעות ולא על ארץ העמים ולא על בית הפרם מפני שנחשדו בהם (כותים ח).—ובסהמ"א: או שהאהיל עליו ועל השריגים היוצאים מן האילנות או הפרעות היוצאות מן הגדר או מטה או גמל וכיוצא בו וכו׳ הרי זה אינו סותר (רמב"ם, נזירות ז ו). אבנים היוצאות מן הגדר הסוככות על הארץ והן הנקראין פרעות אם יכולין לקבל מעזיבה בינונית והן עומדין הרי אלו מביאין וחוצצין מן התורה (הוא, טומאת מת יג ג).

ג. ***פַּרְעָה**[2], ש"נ, ר"ר פְּרָעוֹת,—נקמה, ואמר הפיטן:

ויקום לישע בהנית ובמסע יחיש לפרוע פרעות בישראל (ר"י בן גבירה, עולת שבת מג).—ואמר המליץ: עד ידין יי׳ דין עמו וישיש לכם בפרעות אויב (ב"ז, ב"ם לה יה).—ובמשמ׳ ענש, ואמר הפיטן: ובפרעות[3] תפרע המוציא שם רע (רסב"ג, אזהרות, שמור לבי). — ובמשמ׳ מהומה, השחתה, התנפלות שודדים ורוצחים: והשמרי מן היצר הרע אשר בך פרעות פרע וכארי שכב כרע (ר"י חריזי, תחכ׳ יג, 235). המורדים פרעו בהם (ביהודים) פרעות (לוק

והנה נמצא אף בסורי פעל פרע בהכפלה כזאת, ושם אמנם מקצר לצורת פרפע, אתפרפע, מלא פיו בתרועה, שמח מאד, התענג. ולפי זה פרושו של המשפט: בתרועות שמחה (כפרע פרעות) בישראל, בהתרוממות לב (בהתנדב) העם ברכו ה׳. והרי זאת פתיחה נכונה לשירת נצחון.

אמנם גם מקור הפעל פרפע, אתפרפע, בסור, (והוא פרפא, אתפרפא, בסנדעית) לא התברר כל צרכו, והפרוש המוצע ע"י נלדקה בדקדוק המנדעי (עמ׳ 85) שהוא ממשמ׳ שטף, אינו נראה; אבל לפי משמ׳ הפעל קרוב הוא אל פרח[a] בערב׳ במשמ׳ שמח, ולפי זה יש להשוות בפרע פרעות ממש לערב׳ פַּרַח פַּרַח[b] וכדו׳. ועל כן שיך פְּרֹעַ־פְּרָעוֹת לשרש ב. פרע, שהוא ענין פריחה, וקרוב אל פרח.

אך בסהמ"א השתמשו בצרוף זה ואף בחלקיו לפי הכנת התרגומים והמפרשים, ועי׳ ה. פֶּרַע, ג. פַּרְעָה, ב. פֶּרַע.]

[1]) [כאמור בהערה לשרש ב. פרע נמצא פרע בזכר ובנק׳ (פִּרְתְּ במקום פרעת באשור׳) בלשונות הקרובות במשמ׳ שער הראש, ועל כן אין ראש פַּרְעוֹת אויב אלא ראש האויב בשערותיו. ואמנם המתרגמים והמפרשים ערבבו מלה זו עם מלים אחרות. כן השבעים: ἀπὸ κεφαλῆς ἀρχόντων ἐχθρῶν, כלו׳ מראש מושלי האויבים, משם פרעה מלך מצרים השאול ממצרית; וולגי׳: nudati inimicorum capitis, כלו׳ מן הראש הגלוי של האויב; ורש"י פרש: מפשע תחלת פרצות האויב כי כשהקב"ה נפרע מן האומות פוקד עליהם עונם ועון אבותיהם מראשית פרצה שפרצו בישראל; וראב"ע: כמו בפרוע פרעות גם קדמונינו אמרו הנפרע, ע"כ, ובמקום אחר מסכים הראב"ע לדברי רסע"ג שפרש פרעות כמו פורענות (ספת יתר עד, 29). ומעין זה גם ריב"ג ורד"ק, וז"ל רד"ק: וענין אחר מראש פרעות אויב נקמת האויב וכן בפרוע פרעות בישראל והפעל הכבד כי הפריע ביהודה ותרגום נקום נקמת בני ישראל אתפרע פורענות, ע"כ. ואף בין החדשים היו שהלכו אחרי השבעים או עפ"י הבנה מטעית של גֹּדֶל פֶּרַע, ופרשו מה שפרשו. ועי׳ בהערה הבאה.]

[2]) [אולי בראשית משמעותה כמו א. פַּרְעָה, כדגמת פַּרְעוֹת הראש, היוצאות בראש האדם, ולפי זה אין כאן אלא שמוש משאל של אותה המלה.]

[1]) [בסה"ש של רד"ק מובאת משנה זו ובמקום פרעות נדפס: פרכות.]

[2]) [עי׳ פְּרֹעַ פְּרָעוֹת, הערה. ויש בו גם ממשמ׳ ד. פרע.]

[3]) [ואולי ד. פַּרְעָה.]

---

[a]) فرح [b]) بفرح فرح

סעחים, לקורות הגזרות, 16). **כי חפצתי להראות** להקוראים מחנה בני הנעורים ודרכי לכם בטרם **ה פ ר ע ו ת** ואחריהן וכו׳ וכל **א**׳ה היו קודם **ה פ ר ע ו ת, ו ה פ ר ע ו ת** רק אמצו את רוחם וכו׳ נטל עלי לדבר בתחלה על אדות ההתרגשות בלב התלמידים בטרם באו **ה פ ר ע ו ת** כהקדמה לכל אשר אכתוב אחרי כן (פרץ סמולנסקין, מכתב גרלם ספול נקס זריח).

ד. *פְּרָעָה, ס״נ, מ״ר פְּרָעוֹת, — כמי פֵּרָעוֹן, תשלום: וכשהגיע המלך דון אנדריא למדינת בורגז תבע לציבור חמשים וא״ף כפולות והיו בצרה גדולה, ולהשלים **ה פ ר ע ו ת** מכרו כל העטרות ותפוחים של כסף של ספרי תורות זולתי של ספר עזרא שלא מכרוהו (ר״ש אבן וירגא, שבט יהודה, הכוכר, 131). **אין לי עתה מעות לא טובות ולא רעות לפרוע פרעות** (ר״ז אלצ׳אהרי, ספר המוסר מחב׳ לח, כ״י תימני).

***פֵּרָעוֹן** [1], פירעין, ס״ז, מ״ר פֵּרָעוֹנוֹת, — **תשלום,** Bezahlung; payement; payment: **אל יהא לך פ י ר ע ו ן** אלא מזה (ר׳ חנינא, ירוש׳ כתוב׳, בסוף). כותי לענין **פ ר ע ו ן** לעולם מיצר (רבינא, מו״ק ט:). מוטב ללכת למידה שיש לה **פ ר ע ו ן** ממדה שאין לה **פ ר ע ו ן** (מד״ר קהל׳, סדרא חנייכא, טוב ללכת). — ובכהמ״א: ולשמחת מיריעות מותר (לאכל להכנס) לאלתר, והא תני לשמחה שלשים ולמיריעות שלשים, אל תתמה, זה בארשייתא וזה **ב פ י ר ע ו ן** [2] (הלכות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון, 124). הנני נותן את פרעה הפרע [3], מהו הפרע, שקבל **פ ר ע ו ן** מהקב״ה (ילק׳ שמעו׳ שמות קס). ושקול עון ועון עם עונש ועינש ממה שבא במקרא ובדברי רבותינו ומה שמשיבין אותו ברשובה ומה שאין משיבין ותנאי התשובה ומה שיבא מן הצרות על דרך הבחינה והנסיון ועל **דרך ה פ ר ע ו ן** מעון שקדם וכו׳ (ר״י א״ס, כוזרי ה כא). וראינו תקנה זו לכל פורעי המס וכו׳ וכדי להקל מעליהם ושיפרעו מן המסים ומן **ה פ ר ע ו נ ו ת** כפי יכולתן וכו׳ ופטרנוהו מכל **פ ר ע ו נ ו ת** ותשחורות וכו׳ שיצא עלינו מחמת השלטון (כ״י ברצלוני, ס׳ השטרות, 138). באחד שלוה על משכון או בשטר עשרה דינרין ועשה לו הרבה **פ ר ע ו נ ו ת** ואמר לו פרעתיך פעם ראשונה וכו׳ (רשב״א, תשו׳ תתקעז). והלא טוען שפרע הכל חוץ **מ ה פ ר ע ו ן** האחרון (הוא). וברחוב העיר של ליאון יש מעט זהב לערך מה שצריך לעשית **ה פ ר ע ו נ ו ת** מעריכים ערך המרקי במקומות ההם לחשבון ס״א או ס״א וחצי (ר׳ יחיאל נסים מפיזא, חיי עולם טו, הלופה לחכ״י סנה ו א, 21). ונשאר **פ ר ע ו ן** אחד אשר לא הגיע זמנו עדיין לפרוע כנהוג בינינו (תשו׳ מהר״י קולון סב). שטר שיש בו גרר מאחריו או ביני שיטי במקום שנהגו לכתוב **ה פ ר ע ו ן** מאחריו אי ביני שיטי כשר (טו״ע חו״מ מד ו). אפילו אמר לו לוה בשעת **פ ר ע ו ן** הילך מעות אלו בשביל חוב פלוני ומלוה קבל ושתק יבול לומר אחר כך וכו׳ (שם שם כח ז). היא גמולו **ו פ ר ע ו נ ו** אשר ישוב בראשו במדה נכונה (פענח רזא עה״ת, שופטים, אמסט׳, קח.). והנה קמו שאר בני העיר לומר שיפרעו על כל משא כך מעות כדי לסייע **ל פ ר ע ו נ ו ת** העיר (כ״א ששון, שו״ת תורת אמת סט, סט:). איש עשיר לימים היה פורע **פ ר ע ו נ ו ת י ו** מענין המלות ועול צבור ועתה מטה ידו ואין משאת לפרוע כי אם מאתים זוז לשנה כי עני הוא (שו״ת פרח מטה אהרן כג, קא.). — ואמר הפיטן: פֵּרָעוֹן אלתי עפה להאניקה כי כל הגונב מזה כמוה **נקה** (רסע״ג, סדר לעצרת, סדור רסע״ג, שלב).

***פַּרְעָן,** תוס״ז, נק׳ פַּרְעָנִיּוֹת, — **מי שחייב לשלם, מי שקבל על עצמו לפרע חוב:** ומיד לקחו מידו אותו השיעור ונתנוהו ביד התובע ונהיה בפני כלם הוא ואחיו **פ ר ע נ י ם** קבלנים לסלק ולהפיץ מעל שמעון זה כל מין ערעור שבעולם מאותו השבוי ומכל באי כחו (שו״ת מהרשד״ם יו״ד עג). עד אשר יצא לחפשי לוי אשר נשבה עם שמעון הנז׳ ונהית ערב **ו פ ר ע ן** בעד פדיונו (שם שם). ונהיה מעתה עד קבלן **ו פ ר ע ן** לשמעון הנז׳ ולבאי כחו בעד אחיו הנז׳ וכו׳ (שם שם). נכנסו ר׳ יאודה ור׳ מרדכי ערבים קבלנים **ו פ ר ע נ י ם** לר׳ שאלתיאל הנז׳ (כ״א ששון, שו״ת תורת אמת כ, עד.). וליפות כחו של שמעון נכנסת פלנית אשת ראובן הנז׳ בעד בעלה הנזכר ערבנית קבלנית

---

[1] [מן ד. פָּרַע, וכן בארמ׳ פורענא.]

[2] [עפ״י התלמוד (מו״ק כב:): הא כאריסותא הא בפורענתא, ופרש רש״י (שם): בפורענתא, **שמשלם** להם סעודות שנעשו לו.]

[3] [במ״רא (ירמי׳ מד ל): חפרע, ובמד״ר (שמות ס) דרשו: מהו הפרע כענין שנאמר ופרע את ראש האשה.]

פ ר ע נ י ת וכל הכח שיהיה לו על ראובן בעלה יהיה עליה כמו כן (שם קכא, קלה).

*פְּרְעָנוּת[1]), ש"נ, מ"ר פֻּרְעָנִיּוֹת, — עֹנֶשׁ רע, רעה, צרה, הבאה על החוטא, Strafe, Unglück; punition, malheur; punishment, misfortune: הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתיאש מן הפורענות (נתאי הארבלי, אבות א ז). תשובה ומעשים טובים כתרים בפני הפורענות[2] (רבי אליעזר בן יעקב, שם ד יא). שבעה מיני פורעניות באין לעולם על שבעה גופי עבירות (שם ה ח). שעלה תהום התחתון ותהום העליון והיו המים נלחמים בהם בכל מיני פורעניות (מכי' מסכתא דשירתא ה). וכשנהרגו רבי שמעון ורבי ישמעאל אמר להם ר"ע לתלמידיו התקינו עצמכם לפורענות וכו' גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שפורענות גדולה עתידה לבא בדורינו (שם מסכתא דנזיקין יח). כל הזכרונות שבתורה לטובה וזו לפורענות (רב טרפון, ספרי במד' ח). אם היתה טמאה פורענות פוקדתה מיד (שם שם). אבר שהתחיל בעבירה ממנו יתחיל הפורענות (שם שם יח). ידע מה בחשוכא, זו מתן פורענותן של רשעים בגיהנם, ונהורא עמיה שרי, זה מתן שכרם של צדיקים לעתיד לבוא (סדר עולם רבה ל, רעגר, עה:). מפני מה התקינו שומע תפלה ברכה חמש עשרה, כנגד ה' למבול ישב שהיא כולה את הפורענות מלבוא לעולם (ר' תנחומא, ירוש' ברכ' ב ד). בדין היה שיהו מתענין בעשירי שבו נשרף בית אלהינו ולמה בתשיעי, שבו התחילה הפורענות (רבי ירמיה בשם ר' חייא בר בא, שם תענ' ד ט). ושמע שתי רוחות שמספרות זו לזו אמרה חדא לחברתה חברתי בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם (ברכ' יח:). ושאר כל מיני פורעניות המתרגשות כגון חיכוך חגב זבוב וצירעה ויתושין ושילוח נחשים ועקרבים לא היו מתריעין אלא צועקין (תענ' יד.). רבש"ע עמך ישראל שהוצאת ממצרים אינן יכולין לעמוד לא ברוב טובה ולא ברוב פורענות (חוני המעגל, שם כג.). רבון העולמים פדה והצל מלט הושע עמך ישראל מן הדבר ומן החרב ומן הביזה ומן השדפון ומן הירקון ומכל מיני פורעניות המתרגשות ובאות לעולם (יהודה בר נחמני, כתוב' ח:). אין פורענות באה לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם (ר"ש בר נחמני בשם ר' יוחנן, ב"ק ס.). בעת פקודתם יאבדו, תנא משום רבי יוסי עת מזומנת לפורענות (שם קב.). ד"א גם בלילה לא שכב לבו זה הקב"ה מלהביא עליהם פרענות ביום ופרענות בלילה (מד"ר ברא' כז). הן האדם היה מתיקן למיתה, נחש היה מתוקן לפורענות, קין היה מתוקן לגלות, איוב היה מתיקן ליסורין (ר' חנינא ור' יוחנן, שם שם ל). וכאב אנוש זה הפורענות ששלחתם ירושה לדורות שבכו בליל ט' באב וכו' (שם במד' טז). מואב סיר רחצי, אמר ר"ש בן חלפתא אמר הקב"ה שופת אני למואב יורה של פורענות (שם דבר' ג). — ואמר הפיטן: סדר פרעניות בתוך לבבי יבעיר, בבא אלי הפליט לאמר הכתה העיר (יוסף, אזכרה מלוך, סליחי' י טבת). ולא תירא מיום פחד וכו' מגזרות מלכיות ממיני פרעניות ממקרה ופגע מכל מחלה ומכל נגע וכו' (רמב"ע, הלכלה חרדוף, דוקס, 69). — מִדַּת פֻּרְעָנוּת: ומה אם מדת פורענות מעוטה כשיחיד צועק על הרבים כך, מדה טובה ורבים מתפללים על היחיד על אחת כמה וכמה (מכי' מסכתא דנזיקין יח). — מתת פֻּרְעָנוּת: פעולתן של באי העולם שלימה לפניו, מתן שכרן של צדיקים ומתת[1] פורענתן שלרשעים (מדרי תהלים, הוזמן, דבר' לג ד, 187). לשעבר לא הייתם יודעים מתן שכרן של צדיקים ומתת פורענותן של רשעים לעתיד לבא, עכשיו אתם יודעין מתן שכרן של צדיקים ומתת פורענותן של רשעים לעתיד לבא (מדה"ג שמות, 238).

פַּרְעֹשׁ[2]), פרעוש, ש"ז, מ"ר *פַּרְעֹשִׁים, — שרץ קטן המקפץ על גוף אדם ובהמה, עוקץ אותו ומוצץ דמו, Floh; puce; flea: אחרי מי יצא מלך

---

1) [מן הארמי' והסור' פֻּרְעָנוּתָא, ושם אף כמשמ' העקרית: גמול, תשלום, נקם, ואך מכאן נקמת האל, ענש, רעה, צרה.]

2) במשני' אבו' בסדור תימני בנקוד עליון כ"י בריט' מוז': פֻּרְעֲנוּת.

---

1) [בספרי (דבר' שז): ומאחר, בילק' שמע' (תתקמז): ומתן. ועי' הערת מא"ש לספרי והערת הופמן במדרי תנאים ודברי ח. ילון (תרביץ ג. 139; ג. 141).

2) [באשור' פֻּרְשַׁעוּ, פֻּרְשַׁא, בסור' פורתענא, פורטענא, בערב' ברע'ות a).]

a) برغوث

ישראל אחרי מי אתה רודף אחרי כלב מת אחרי פַּרְעֹשׁ אחד (ש"א כד יה). כי יצא מלך ישראל לבקש את פַּרְעֹשׁ אחד כאשר ירדף הקורא בהרים (שם כו כ). — ובתו"מ: והרי פ ר ע ו ש דפרה ורבה ותניא הצד פ ר ע ו ש בשבת רבי אליעזר מחייב ורבי יהושע פוטר (שבת קז:). ארורה האדמה בעבורך, שתהא מעלה לך דברים ארורים כגון יתושין וזבובין ו פ ר ע ו ש י ן (מד"ר בראש' ה). גם אויביו, לרבות מזיקי ביתו כגון יתושים ו פ ר ע ו ש י ם וזבובים (רבי ברכיה, שם שם כד). אפילו דברים שאת רואה בעולם מיותרין כגון זכובים ו פ ר ע ו ש י ם ויתושין אף הם בכלל ברייתו על עולם (רבנן, שם קהל' פדרא א, ויתרון ארץ). — ובספהמ"א: וההקדמה השלישית כי הבורא יתברך נותן לכל הומר הטובה שבצורות וכו' וכי חכמתו ב פ ר ע ו ש וביתוש על הדמיון איננה מקצרת מחכמתו בסדור הגלגלים (ר"י א"ה, כוזרי ה כ). ויען ויאמר על ה פ ר ע ו ש, כושי ולא מבני חם שחור כפחם וכו' (ר"י חריזי, תחכי ז, 50). והיו שם פ ר ע ו ש י ם גדולים כמו בני יונה (יוסיפון, גינצבורג, לז). אם פ ר ע ו ש על בשר אדם ועוקצת אותו מותר להסירה ולהשליכה ואין חייב משום צד פ ר ע ו ש (ר' ברוך בן יצחק, התרומה, הלכ' שבת ריח). — ואמר המשורר: יאנקו בם נערים וישישים, מאבלים נחמדים נכאשים וזבובי מות גם פ ר ע ש י ם גם אבות מבנים נפרשים (ראב"ע, אל אחד, כהנא א, 112). בן אדם מה מאד עצמה שאתו, ישתרר על אריה בחניתו, יך פ ר ע ש גם כנים בחמתו (הוא, אל בורא, שם 113). שבתי בבלי זמר ורננים, בשבתך בכי בכל זמנים, ועלי משכבי ורד ושושנים, ועלי משכבך פ ר ע ו ש י ם ובנים (מחלוקת עשיר ועני, ספר שעשועים, דודזון, CXXI). —°פרעש עפר: רמש המרתוף (קעללער וואורם) ו פ ר ע ו ש עפר (ערד פלאה) (ליגדא, ראשית למודים א ו, כג.).

*פָּ־ף[1]), פ"י, — פֵּרַף אדם דבר, חבר אותו בקרס, בלוי'אה, בפורפא, anheften; attacher; to attach, pin: ערביות יוצאות רעולות ומדיות פ ר ו פ ו ת (שבת ו ו). פ ו ר פ ת על האבן ועל האגוז ועל המטבע ובלבד שלא ת פ ר ו ף לכתחלה בשבת (שם ו ז). (הפרכת) החיצונה היתה פ ר ו פ ה מן הדרום והפנימית מן הצפון (יומא ה א). פ ו ר פ ת כתחילה בדבר הניטל בשבת (תוספת' שבת ד יג). האשה מהו שתערים ו ת פ ר ו ף על האגוז להוציא לבנה קטן בשבת (אביי, שם בבלי סה:) — ובספהמ"א: יוצאות הנשים בקיסמין שבאזניהן וברעלות שבצוארן או שבכסותן ובדדיד ה פ ר ו ף וכו' (רמב"ם, שבת יט יב). בגד צמר שנפרם מותר ל פ ר ו ף אותו בחוטי פשתן (הוא, כלאים י י) הבהילתני עלמה יפה וכו' מן העליונים חטופה ובין הערוגות כסותה פ ר ו פ ה (ר"ז אלנ'אהרי, ספר סמוסר יו, כ"י תימני). ויוצאה פ ר ו פ ה והוא שמתעטפת בטלית שיש בראשו הא' רצועה וקושרת אגוז או אבן שיחדה לכך בראשה השני וכורכת הרצועה באגוז או באבן אפי' בשבת כדי שלא יפול הטלית אבל על המטבע אסור ל פ ר ו ף בשבת דלאו בר טילטול הוא ולא מהני ביה יחיד ואם פ ר פ ה עליו מאתמול מותר לצאת בו בשבת (הלבוש, או"ח שג כג). ואתב"י ברוב המקומות שהם מתיחדים ומתקשרים על ידיהם (ע"י העתונים) בקשרים דקים רוחניים ו פ ר ו פ י ם בלולאות קדש (ר"א לויפל, שע"י ג, השקפה לטובה, יז:). —°פְּרוּפָה, ככנוי לפרכת המקדש, ואמר הפיטן: טעה בתחלה ונודע בסופה, טריתו חיצון וכפור לתרופה, יודע כפרתו נכונה וצרופה, ישוה לנכנס לפנים פ ר ו פ ה (ר' שמעון בר יצחק, איך אשא, סליחי מוסי יוה"כ).

—פִּע', *פֵּרֵף,—כמו פֵּרַף: חלוק של צמר שנפרם ו פ י ר פ ו בחוט של פשתן ושל צמר וכו' (תוספת' כלאי' ה יד). — ואמר הפיטן: דעתו נקיה כנתישבה אותיות לצרף, דקרק נתיבותם בשלשים ושתים ל פ ר ף (אליר ברבי יצחק, אדיר ונאה, יוצ' שבת אחר שבועות).

—נִפְע', °נִפְרַף, שֶׁפֵּרְפוּ אותו: גדילי משרתו ביראה שורשו ולולאות גדולתו בענוה נ פ ר פ ו (קטע מזמן הגא', סעדיאנא שכטר, 68).

א.*פִּרְפּוּר, ש"ז, —שה"פ מן פִּרְפֵּר, פעֻלת המפרפר באבריו: וישמע אלהים את נאקתם, רבי הונא רבה דצפורין אומר (נאק) לשון פ ר פ ו ר הוא, הדא הוא

---

[1]) [פעל עברי שנגזר מן היונ' πόρπη, פורפה, קרס, כדגמת הפעל היוני πορπάζω, ונגזר ממנו גם ש"כ פְּרִיפָה, עי' ערך זה.]

דכתיב ונאק נאקת חלל (מד"ר איכה פתיח'). — ובסהמ"א: אפילו נשחטו ב' סימנים אינו מטמא עד שימות לגמרי בלא שום פרפור ובלא שום תנועה (המאירי ליומא כג.).

ב. **°פִּרְפּוּר**, ס"ז, — פעלת המפרר פרורים פרורים: כלה חשיבין וכו' ויש שפותרין כלא (צ"ל לה) הוא הפרפור הנראה בעין (צ"ל בעת) זריחת השמש כאילו פורחין בו באוירו פירורין דקין כעפר (בפי' המיוחס לרסע"ג, דהי"א ד לג).

°פַּרְפִּירָה, ס"נ,—כמו פִּרְפֶּרֶת. ואמר הפיטן: למלך בכל יום מרובים [1]) בשרה, ולחתן כחתונתו מוסיפים מטעמים ופרפירה (רא"ג, אל עליון, רשות לחתנים, MGWJ 1895, עמ' 34).

פִּרְפֵּר[2]), פ"י, יְפַרְפְּרֵנִי, — א) הטיל, טלטל, הניע הנה והנה, נענע, schütteln; secouer, agiter; to shake: שלו הייתי וַיְפַרְפְּרֵנִי ואחז בערפי ויפצפצני ויקימני לו למטרה (איוב יו יב). — ואמר הפיטן: הדמוני ופרפרוני ופצפצוני מרדפי ומגדפי ומנגפי (ר"י הלוי, אהה אדני אלהים, סלוק שבת חזון, סעה"ס 115) —ב) *פרפר ביצה על גבי דג, הטיל ביצה (מפרפרת ומרפרפת) וכדו' על גבי דג או מאכ אחר [1]): ומודים (בית הלל) שאם בישל שני מינין בקדירה אל שפירפר ביצה על גבי דגה ושחיתך קפליט תחת דגה שהן שני תבשילין (תוספת' יו"ט ב ד). הכל מודין שאם פירפר ביצה על גבי המליח וכו' שהן שני תבשילין (ירוש' ביצה ב א). ושוין (ב"ש וב"ה) שאם פרפר ביצה ונתן לתוך הדג [2]) או שרסק קפלוטות ונתן לתוך הדג שהן שני תבשילין (רמב"ם, בבלי שם יז:). — וּפִרְפֵּר גלוסקין, פִּרְפֵּר (ביצה או חלב) על גבי הגלוסקין, או פרפר, הטיל גלוסקין לתוך החלב [3]): לא יתן אדם מים על גבי ספוג יבש ויתן על גבי מכתו אבל נותן על גבי רגליו והן יורדין לספוג, נותן אדם מוך יבש וספוג יבש על גבי מכתו אבל לא גמי יבש ולא כתיתין יבישין על גבי מכתו, נותנין מים לתוך קמח קלי ובלבד שלא יגדל, מפרפרין גלוסקין לחולה בשבת ובלבד שלא יחבץ, אבל מחבץ הוא מעשה קדירה ואיכל (תוספת' שבת יב יד). — °ובמשמ' שבר לפרורים, רסק [4]): וכן הברזל מנוקב שמפרפרין עליו את הפת שקורין ריב"איזן בכל אילו אין הגעלה מועיל בהן (ספר מהרי"ל, הלכות הגעלה). — ג) פ"ע, פרפר הנהרג, הניע וטלטל אבריו הנה והנה, התנענע, um sich

---

1) [צ"ל: מרבים.]

2) [רב המפרשים מבארים את הפעל במקרא כענין שבירה לפרורים מן פרר, פור, בהקבלה אל ויפצפצני הבא אחריו, וכן מבארים פִּרְפֵּר ביצה וכדו' בלשון חז"ל. ואולם כמבאר לקמן אין אף פרפר ביצה לשון שבירה. ואין כל עדות למשמ' כזאת של פרפר בעבר' או בארמי שבמקורות הקדומים. ואף בכתוב באיוב בא וַיְפַרְפְּרֵנִי לפני וַיְפַצְפְּצֵנִי כפעלה קודמת, והתמונה היא (עי' טורטשינר, ספר איוב, למקום) זו של דג או עוף המפרפר שמנענעים אותו ובסוף מנפצים את ראשו על אבני החוף. לעומת זאת מצוי פִּרְפֵּר כפ"ע, פרפר החלל, הנהרג, ושמוש זה אינו אלא קצור של פ"י פִּרְפֵּר את אבריו, הניע את אבריו, וכן בערבי פַרְפַרَ a), טלטל, הניע (העוף את כנפיו), מן פרר b), רץ בערב'. ומכאן יש לבאר אף יתר שמושי הפעל, שאינו במקורות הקדומים אלא אחד, ועי' בהערות הבאות, וגם פִּרְפֶּרֶת, הערה. ואמנם בסהמ"א יש שהשתמשו בפעל כהבנת רב המפרשים באיוב.]

a) فرفر b) فرّ

1) [אין פִּרְפֵּר ביצה על גבי הדג לשון שבירה. אלא לשון הטלת דבר מפרפר ומרפרף על הדג. הרי לא ביצים שלוקות שיש צרך לשברן לפרורים שמים על הדג לפני הבשול, אלא יוצקים עליו את הביצה החיה, והדג מתבשל אתה יחד. ועל כן, הואיל וּפִרְפֵּר עצמו לשון הטלה הוא, אין צרך להוסיף ולאמר מפרפרים ומטילים. ושמים וכדו'. וכך בא אף בתוספת': מפרפרין גלוסקין לחולה בשבת ובלבד שלא יחבץ, בהקבלה אל: נותנין מים לתוך קמח קלי ובלבד שלא יגבל. ועל כן אין פרושו לשון שבירה, אלא פרפור, רכוך ורפרוף הגלוסקין בנוזל, כנראה בעקר בחלב, ועל כן חוששים שלא יחבץ. ואמנם בבבלי (ביצה יז:) בלבד, בנגוד ליתר המקורות, מובאת הכריתה בלשון: פרפר את הביצה ונתן לתוך הדג, במקום פרפר ביצה על הדג, אבל ברור שאין כאן אלא טעות של מעתיקים קדומים על פי ההמשך: או שרסק קפלוטות (וזה שום) ונתן לתוך הדג. ועי' פִּרְפֶּרֶת, הערה.]

2) [צ"ל: פרפר ביצה על הדג, ועי' בהערה הקודמת.]

3) [עי' בהערות הקודמות.]

4) [עפ"י הבנה כזו של השמוש התלמודי.]

schlagen, zucken, zappeln; tressaillir, palpiter; to twitch, quiver, palpitate [1]: מעשה בשני אחים כהנים שהיו שוין ורצין ועולין בכבש וקדם אחד מהן את חבירו לתוך ארבע אמות נטל את הסכין ונתן בלבו וכו' ואחר כך בא אביו של תינוק ואמ' להן אחינו אני כפרתכם, מ פ ר פ ר היה בני וסכין לא נטמאת (תוספת' שבוע' א ד). לקה מכת מות ו מ פ ר פ ר ויצא הימנו רביעית דם ועקרוהו בחזקת שהוא חי והוליכוהו למקום אחר וכו' (שם אהילו' ד יג). ראוהו רודף אחר חבירו להרגו והסייף בידו וכו' והעליםו עדים עיניהם ואחר כך מצאוהו הרוג מ פ ר פ ר והסייף מנטף דם מיד ההורג וכ' וכו', וככר היה יהודה בן טבאי נכנס לחורבה ומצא שם הרוג ו מ פ ר פ ר והסייף מנטף דם מיד ההורג (מכי' מסכתא דכספא כ). מה שרץ הקל הרי הוא מטמא כשהוא מ פ ר פ ר, מת החמור אינו דין שיטמא אפילו מ פ ר פ ר (ספרי במד' קכה). חלל לא מ פ ר פ ר חלל לא מפרכס, ראיהו מ פ ר פ ר כאן ובא לאחר זמן ולא מצאו, אני אומ' נעשו לו ניסים וחייה (בשם ר' זעורה, ירוש' גני' סוטה ט א, 217). חלל ולא חנוק חלל ולא מ פ ר פ ר, באדמה ולא טמון בגל (ת"כ, סוטה מה:). למלך שהיה לו שני בנים כעס על הראשון ונטל את המקל וחבטו ו פ ר פ ר ומת (ר"ש בן לקיש, מד"ר איכה, פתיח'). —ואמר הפיטן: מ פ ר פ ר י ם הילדים וזה על זה מפרכסים ממהרים שחוט אחרים ובדמיהם מתבוססים (דוד בר' שלמה, אלהים אל דמי, סליח' מוסף יוה"כ). — ואמר המשורר: כן הרבה להג והילד במים שוכב ומפרפר בין מות לחיים (שירי יל"ג ג, משל יח, עמ' 37). — ובהשאלה, פִּרְפְּרָה הנפש: אף על פי שהכה אותם מכת מות מחצי הלילה, היתה נפשם מ פ ר פ ר ת בהם עד הבוקר (ר' יוחנן, בר"ר מכי' פמ"ח).

***פַּרְפַּר**, ש"ז, —חרק מעופף בעל כנפים דקות ורחבות, Schmetterling; papillon; butterfly, מצוי בדבור ובספרות העברית החדשה.

***פַּ-פֶּרֶת** [3], ש"נ, מ"ר פַּרְפְּרָאוֹת, פרפרות, פרפריות [1], —מאכל טעים שנאכל ע הפת בסעודה ואף בלעדיה לפני עקר הסעודה או אחריה [2] Zukost (zum Brot), Vorspeise, Nachtisch; ce qu'on mange avec le pain, hors-d'oeuvre, dessert; dish served with bread, appetizer, dessert: ברך על ה פ ר פ ר ת שלפני המזון פטר את ה פ ר פ ר ת שלאחר המזון, ברך על הפת פטר את ה פ ר פ ר ת, על ה פ ר פ ר ת לא פטר את הפת (ברכ' ו ה). מונה אדם את אורחיו ואת פ ר פ ר ו ת י ו [3] מפיו אבל לא מן הכתב, ומפים (שבת כג ג). הביאו לפניו מטבל בחזרת עד

---

[1]) [עי' הערות לעיל.]

[2]) [יש גוזרים מלה זו מן פִּרְפֵּר, פרר, במשמ' שבר, כאלו עקר הפרפרת מאכל עשוי מפירורי לחם וירקות (עי' פֵּרוּר), וכראיה לכך מזכיר לוי במלונו אף את הכיסנין (בעקר: כ ס נ י ן), שהוא רואה בהם, כפרוש קדום אחד, קליות שנאכלו בסעודה אחר המזון. ואולם אין כל קשר בין כסנין לפרפרת (ועי' הערת המחבר בערך כִּסָּן), ואף נראה שאין כסנין שם למאכל כלל, אלא יש להבין לפי הענין: פת הבאה כסנין אחר המזון, פת הבאה אחר המזון כתורת ξένιον, מנה לאורח, וכן כסאנין בסור' במשמ' זו. ואחרים (עי' קרוים Lehnw. II, עמ' 494) רואים בכלה פרפרת, מ"ר פרפראות, מלה שאולה מן יוני περιφορία, אך גם זה אינו יוצא ידי שמוש המלה במקורות.

ואולם אין פרפרת בעקר אלא שה"פ מן פִּרְפֵּר, המשמש בתו"מ אף כבינת של המטבח, פרפר ביצה על גבי דגה (עי' פִּרְפֵּר, הערות) במשמ' הטיל ביצה (מפרפרת) על גבי הדג כדי להוסיף לו נותן טעם; ואף בא בתו"מ הצרוף פרפרת הפת (עי' בדגמאות להלן, ובמקומו בנ"א בטעות: פרפר את הפת). והכונה ברורה: דבר נותן טעם שמפרפרים אותו על הפת. ומכאן עקר משמ' המלה פְּרֶפֶת: לפות שמלפתים לַפַּת, לשם טעם. וכן הבטוי: תקופות וגמטריאות פ ר פ ר א ו ת לחכמה, דברים הנותנים תוספת טעם ותבלין לחכמה.]

[1]) [רד"ק (מכלול, ליק, קסא.): ורז"ל אמרי קבוץ פְּרֹכֶת, פְּרָכִיּוֹת שחורות, חברו אותו כחבור מלכיות או תחתיות כמו שיתבאר וכן אמרו קבוץ פרפרת פְּרְפְּרִיּוֹת, ע"כ. וריב"ג (רקמה ז, 47) אמר: עקרו פ ר פ ר ת ו ת והמירו התיו ביוד וכבר המירו היוד הזאת באלף ואמרו פרפראות.]

[2]) [רש"י (ברכ' מב., ד"ה ברך) פרש: ונוהגין היו להביא קודם אכילה כוס יין וכו' ומביאין לפניהם פרפראות להמשיך אכילה כגון פרגיות ודגים ואח"כ מביאין השלחן ולאחר גמר הסעודה יושבים ושותים ואוכלים ומה הן אוכלים פרפראות כגון כיסני דמעלי ללבא ולחמניות והוא יין ופרפרת שלאחר המזון, ע"כ. ורמב"ם (שם ו ה): ופרפרת שם ללפתן ולכל מיני מטעמים שאכלו בו הלחם, ע"כ. ועי' גם רש"י בשאר מקומות (שבת קמח:, סוכה כז.).]

[3]) [בפי' ר"ח הגרסה: פ ר פ ר י ו ת י ו.]

שמגיע לפרפרת[1]) הפת (פסחי' י ג). הביאו להם פרפראות כל אחד ואחד מברך לעצמו (תוספתי' ברכ' ד ח). אם בירך על הפרפרת תחלה כל עמא מודיי דלא פטר את הפת ולא מעשה קדרה (ירוש' שם ו ה). הביאו להן לידים אף על פי שנטל ידו אחת צריך ליטול שתי ידיו, הביאו להם פרפרת אחד מברך על ידי כולן, ואין רשות לאורח ליכנס אחר שלש פרפראות (שם שם ז ו). בכל יום ויום אתה ממשיך כמה פרפראות לכבוד עצמך ועכשיו אי אתה ממשיך פרפרת אחת לכבוד קונך (ר' אליעזר. סוכ' כז.). אל תגזול דל כי דל הוא, זה התורמוס שנכנס עם הפרפרת, לא יאמר אדם יש לפני אגוזים ותמרים עליהם אני אומר הברכה תחילה ואניח את התורמוס (בשם ר' לוי, תנחו' במד' כג). — ובהשאלה: קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות, תקופות וגמטריאות פרפראות[2]) לחכמה (ר' אלעזר בן חסמא, אבו' ג יח).—ובסהמ"א: ופירושו כיון שיראה אדם קורא כמה אורחים צריך להביא כמה פרפריות אצלו וכו (ר"ס, סנה קמט.). כי הלחם הוא המזון הטבעי לאדם ושאר המאכלים הם הפרפראות (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, קסז., סשטים). והמבזה את המועדות, פי' שאינו מזמן להם סעודות ואינו מוציא הוצאות לכבודן ואינו קונה פרפראות ומלבושים לאשתו ולבניו כפי השגת ידו (ר"י עקנין, ס' מוסר ג טו). וגם אביא מאשר שמעתי מנוטריקון וגימטריאות אשר הם לחכמה פרפראית (אבודרהם, הקד'). וקובעין עצמן לאכול פירות ופרפראות ולשתות יין (שם. קטז.). לסוד הדת האמיתית הנצחית והמוסר פרפרת ובלעדי זה סכלות (ר' ידעיה בדרשי. פרדס ג, אגה"ס נ). כמו הפרפראית שרגילין לאכול בסוף הסעודה לקנות דרך תענוג (רע"ב"ע, אבו' ג יח). — °ובמליצה במשמ' דרוש וחדיש בתורה, חדוד: הדרשנים אמרו על דרך פרפרת (כ"י, רסי', כ"י קמברידג, דף 74). ואפשר לומר בזה פרפרת כי נודע כי ידו"ד כולל עשר ושם אלה"י עולה עשר במספר קטן (ר' אליהו די וידאש, ראשית חכמה, הקדושה א). רבינו יעקב בעל הטורים כתבתי אני הדל בשה"ג ח"ב אות כ"ט דיש לו חיבור על התורה והפרפראות שנדפסו הם בחיבור הנזכר בתחילת כל פרשה (חיד"א, ככר לאדן, כד.). אמנם שלא להשיבו ריקם אכתוב פרפרת אחת וכו' (חתם סופר, או"ח קנב). — ואמר הפיטן: שרויה (התורה) על הראש כציץ ונזר, תרונה פרהסיא כגבירה בת מלך, תפוץ פרפרִיותיה כמעין המתגבר (מאיר כוגה, פיוט לסמיכי עלרח, מחז' איטלי' ב, קפה:).

[1]) [נ"א: לפרפר את.]

[2]) [הערוך וריב"ג (רקמה ז, 47): פרפריות.]

א. **פָּרַץ**[1]), ממנו מִפְרָץ, פָּרִיץ, פְּרִיץ, °פְּרִיצָה, °פְּרִיצוּת, א. פֶּרֶץ, פֶּרֶץ. פֶּרֶץ, פִּרְצָה, °פִּרְצוֹן.

ב. **פרץ**[2]), ממנו ב. פָּרַץ, ב. °פֶּרֶץ.

ג. **פרץ**[3]), ממנו ג. פָּרַץ.

א. **פָּרַץ**, ס"י, פָּרַצְתָּ, פָּרְצוּ, פָּרְצוּ, פֹּרֵץ, תִּפְרְצִי, יִפְרֹץ, יִפְרָץ־, תִּפְרָץ־, יִפְרְצוּ, פְּרוּצָה, פֹּרְצִים, פְּרוּצִים, פָּרֹץ, פָּרֹץ, פָּרוֹץ, פִּרְצָתוֹ, יִפְרְצֵנִי, — א) שָׁבַר וְהָרַס, brechen, zerstören; briser, detruire; break, destroy. פָּרַץ גדר, פָּרַץ בחומה: ויבאו ירושלם וַיִּפְרֹץ בחומת ירושלם בשער אפרים עד שער הפנה ארבע מאות אמה (מ"ב יד יג). הסר משוכתו והיה לבער פָּרֹץ גדרו והיה למרמס (ישעי' ה ה). למה פָּרַצְתָּ גדריה וארוה כל עברי דרך (תהל' פ יג). פָּרַצְתָּ כל גדרתיו שמת מבצריו מחתה (שם פט מא). עת להרוג ועת לרפוא

[1]) [שרש זה נמצא אף בארמי' של יהודים (כנראה מן העבר'), ובאשורי פרצ במשמ' קריבה (וגם במשמ' שֶׁקֶר, הכזיב), ובערב' מקבילים לו גם פרצ a), חתך ובקע, וגם פרצ' b), חתך חֶתֶךְ בדבר, פרצ'ה c), פרצה בחומה וכדו'; ובמבטא זה קרוב השרש הערבי אל פרד (יכן רקד, רקצ d) בערב'). וכנראה יצאה אף המשמ' של פָּרַץ לרב, התפשט, אשר פֶּרת (Etym. Stud., עמ' 7) מפריד אותה כשרש בפני עצמו, מן ההוראה הראשונה פָּרַץ גדר וחומה, עבר על גדותיו. ובמובן זה יש לראות אף בשרש ברץ (עי' שם), שממני מִבְרָץ במשמ' פירץ ליב, גדוש, אך מבטא אחר של פרץ, והשוה גם באשורי פָּרָצ, פרצה בשמן, בועת אויר בשמן הצף בגביע, בכללים לנחוש בשמן. מצד אחר אפשר אולי לראות קרבה ידועה בין פרץ ובין שרשים אחרים כגון א. פרס, פרק, ואולי אף פוץ (נפרץ־נפוץ), פצץ.]

[2]) [עי' הערות לשרש פצר.]

[3]) [עי' הערה לג. פָּרַץ.]

a) فرص b) فرض c) فرضة d) رقص

עת לִפְרוֹץ ועת לבנות (קהלת ג ג). חפר גומץ בו יפול ופֹרֵץ גדר ישכנו נחש (שם י ח). גם אשר הם בונים אם יעלה שועל ופָרַץ חומת אבניהם (נחמ' ג לה). ויצא וילחם בפלשתים ויִפְרֹץ את חומת גת ואת חומת יבנה ואת חומת אשדוד (דהי"ב כו ו). — וּפָרַץ בית, פָּרַץ את שעריו ונכנס: כי עתליהו המרשעת בניה פָרְצוּ את בית האלהים וגם כל קדשי בית יי' עשו לבעלים (שם כד ז). — וּפָרַץ פָּרֶץ: ויהי כמשיב ידו והנה יצא אחיו ותאמר מה פָּרַצְתָּ עליך פרץ (בראש' לח כט). — וּפָרַץ נַחַל: פָּרַץ נחל מעם גר [1] הנשכחים מני רגל (איוב כח ד). — ואת מעשיו של אדם: בהתחברך עם אחזיהו פָּרַץ יי' את מעשיך וישברו אניות ולא עצרו ללכת אל תרשיש (דהי"ב כ לז). — ובינ' פָעוּ', פָּרוּץ, נקי' פְּרוּצָה, מ"ר פְּרוּצִים: עיר פְּרוּצָה אין חומה איש אשר אין מעצר לרוחו (משלי כה כח). ואצאה בשער הגיא לילה ואל פני עין התנין ואל שער האשפת ואהי שׂבר בחומת ירושלם אשר הם פְּרוּצִים ושעריה אכלו באש (נחמ' ב יג). כי עלתה ארוכה לחומת ירושלם כי החלו הַפְּרֻצִים [2] להסתם (שם ד א). ויתחזק ויבן את כל החומה הַפְּרוּצָה ויעל על המגדלות וכו' (דהי"ב לב ה). —וכפ"ע: עלה הפרץ לפניהם פָּרְצוּ ויעברו שער ויצאו בו ויעבר מלכם לפניהם ויי' בראשם (מיכה ב יג). —בתו"מ: נפרצו בו (בגדר) פרצות הרבה אם העומד מרובה על הפרוץ מותר ואם הפרוץ מרובה על העומד כנגד הפרצה אסור (כלא' ד ד). ומוציא (המלך) למלחמת הרשות על פי בית דין של שבעים ואחד ופורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו (סנה' ב ד). בסמוך לספר אפילו אחת לא יעשו (עיר הנדחת) כדי שלא יפרצו גוים ויחריבו את ארץ ישראל (תוספת' שם יד ח). במה דברים אמורים בפרוצה אבל במגופפת הרי הוא בקבר סתום ומטמא מכל סביביה (שם אהיל' ה ז). הפורץ על מנת לגדור והתנה אף על פי שגדר כשר (ר' יוסי, שם פרה ז ז). עושין פצין לבירואות וכו', לפי שהפרוץ רבה על העומד הוא עושה דיומדין אבל לא פשוטין (ירוש' עירוב' ב א). היתה גדורה משלש רוחותיו ופרוצה מרוח אחת ויצאת (הצאן) ממקום הפרצה מהו (ירוש' ב"ק ו א). ופורצין פרצות בגנותיהן ובפרדסותיהן להאכיל נשר לעניים בשני בצירת בשבתית וימים טובים (ת"כ, פסח' נו.). נעל גדר פרץ כל שהו הרי זו חזקה (ב"ב נג:). — ובסהמ"א: ולבנות היכל קדש הקדשים ולכונן הארמון על משפטו ולבנות פרוצת ירושלם (יוסיפון, גינצבורג, מה). — ואמר המשורר: והחיה משתותיה מקורים והפיץ מנפיציה עננים והעמיד מפרוציה שערים וחלק מחלקותיה לפנים (רסב"ג, עטה הוד, שירי שלמה, דוקס ט, 17). — ועי' ערך פָּצִים. — וּפָרַץ הַבֶּכִי, והנחל, ואמר המשורר: ותני לציון יום אשר בכיה יפרץ כמו פרצו נחליה על בת יהודה האסורה בין רודים ומכבידים כבליה (ר"ש הנגיד, הנס יחידתי, ברודי, 49). — *ובהשאלה, פָּרַץ גדרו של עולם, של חכמים, עבר על חק, על תקנת חכמים שהם כגדר וכסיג לעולם: שכל הפורץ גדירן של חכמים לסוף פורענות בא עליו (ר' ישמעאל, תוספת חול' ב כג). אשריך בן דמה שיצאת בשלום מן העולם ולא פרצת [1] גדירן של חכמים (הנ"ל, ירוש' שבת יד ד). אמרו לי לנחש מפני מה אתה מצוי בין הגדרות אמר להם מפני שפרצתי גדרו של עולם (ר' שמואל בר נחמני, מד"ר ויקר' כו). הנחש פרץ גדרו של עולם תחלה לפיכך נעשה ספקלטור לכל פורצי גדרות (ר' שמעון בן יוחאי, שם שם). — *ובאותה משמ' פָּרַץ פָּרֶץ: וזה חרבן הלשון חלילה לנו לפתור דבר שיובילנו להפר נקידה אחת מלשון הקדש וכו' הזהר בני ואל תפרוץ בפתרון הרבה פרץ (הסו' דונש על רסע"ג 4). — ובלא מלת פֶּרֶץ: חלילה לנו מלפרוץ בפתרון מילה אחת מדברי אלהים חיים (שם 1). — ואמר המשורר: שמע לא אבו ועדיו לא שבו ובלב חשבו מזמות יצוריהם וכלם פרצו ובאמונה קצו וכל רגע רצו להרע פעֻטיהם (רמב"ע, דיואן בודליאנה, נג). — ובינ' פָעוּ', פָּרוּץ, נקי' פְּרוּצָה, מ"ר פְּרוּצִים, פְּרוּצוֹת, כמו פָּרִיץ, האדם הפורץ גדרו של עולם [2], המתפרץ מתחת החֹק, וביחוד פָּרוּץ בזנות, בשחוק, בנדרים וכדו': אף לא

---

[1] [כנראה נשמטו כמה מלים, והכונה בקרוב: פרץ חל אין עֹבֵר נָוֶה נעזב מעם גר הנשכחים מני רגל (עי' טירשׁינר ס' איוב לפסוק).]

[2] [לפי הנקוד כמו המקומות הפרוצים, ויש מנקדים הַפְּרָצִים.]

[1] [בתוספתי (חול' ב כג): פירצת גזירן.]

[2] [בנגוד אל גדור מן הערוה וכדו'. אמנם רמב"ם בפרוש המשנה (דמאי ב ג) פרש: פרוץ בנדרים מרבה בשבועות. ממשמ' ב) של פעל זה.]

יגדל בהמה דקה ולא יהא **פרוץ** בנדרים ובשחוק ולא יהיה מטמא למתים ומשמש בביהמ״ד (ר׳ יהודה, דמאי ב ג). שלא יהו בנות ישראל **פרוצות** בעריות (תוספת׳ גיט׳ ד ג). אין דור שאין בו ליצנים, מה הון **פרוצי**[1]) הדור עושים היו הולכים אצל חלונותיו של דוד ואומרין לו דויד אימתי יבנה בית המקדש (ירוש׳ גני׳ ברכ׳ ה, 6). בראשונה היה אומרו (את השם המפרש) בקול גבוה, משרבו **הפרוצין**[2]) היה אומרו בקול נמוך (ירוש׳ יומא ג ז). והיתה האשה לאלה בקרב עמה, בזמן שעמה שלום לא בזמן שעמה **פרוצים** (שם סוטה ט ט). לא יתייחד איש אחד עם שתי נשים וכו׳ בד״א בכשירין אבל **בפרוצין** לא תתייחד אפי׳ במאה איש (ר׳ אבון, שם קידוש׳ ד יא). גיחזי אדם גיבור בתורה היה אלא שהיו בו ג׳ דברים עין צרה **ופרוץ** בערוה ולא היה מודה בתחיי המתים (שם סנה׳ י ב). לא שנו אלא בדורות הראשונים שאין בנות ישראל **פרוצות** בכשפים אבל בדורות האחרונים שבנות ישראל **פרוצות** בכשפים מעבירין (על האוכלין) (ר׳ יוחנן משום ר״ש בן יוסי, עירובי סד:). רוב עכו״ם **פרוצים** בעריות (רבן גמליאל ור׳ אליעזר, כתוב׳ יג:). כאן **בפרוצה** כאן בצנועה (שם לו.). אשת מזנה בניה כשרין רוב בעילות אחר הבעל, בעי רב עמרם, היתה **פרוצה** ביותר מהו (סוטה כז.). גדר גדול גדרה תמר באותה שעה אמרו לבנות מלכים כך לבנות הדיוטות על אחת כמה וכמה, אם לצנועות כך **לפרוצות** על אחת כמה וכמה (ר׳ יהושע בן קרחה, סנה׳ כח.). אל תהי **פרוץ** בנדרים שהנדרים מביאים לידי שבועות (כלה רבתי ג). ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי וכו׳ אפילו אדם **פרוץ** אינו אומר כלשון הזה (ר׳ חייא, מד״ר בראשי ע) כלום, שישראל **פרוצין** בעריות שכינה מסתלקת מהם (ר׳ ישמעאל ב״ר יוסי, שם במדי ז). וחוטא ילכד בה, זה שהוא רואה את אשתו שהיא קולנית ורגלה רמה **ופרוצה** בשחוק ואינו מקנא בה, לפי שדרכן של בנות ישראל לא קולניות ולא רגל רמה ולא **פרוצות** בשחוק (שם שם ט). בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שינו את שמם ולא שינו את לשונם ולא אמרו לשון הרע ולא נמצא בהן אחד **פרוץ** בערוה[1]) (רב הונא בשם בר קפרא, שם שה״ש, גן נעול). ויבואו שדה מואב ויהיו שם, בתחילה באו להם בעיירות מצאו אותם **פרוצים** בעבירות אחר כך באו להם לכרכים מצאו אותם מדוחקין בפים ואחר כך חזרו להם בעיירות (שם רות, ושם ה״ים אלימלך). כל מי **שפרוץ** בנדרים כמי שנוטל את החרב ודוקרה לתוך מעיו (דב״ר, ליברמן, 45). — ובסהמ״א: שאין אדם רשאי לתקן תכשיטים לבניו הפריצים ולבנותיו **הפרוצות** ולא האיש לאשתו כשהיא **פרוצה** (ספר חסידים תתתתקלד). אם היית נאה אל תהי **פרוץ** בעריות שלא יהו בריות אומרים איש פלוני נאה ואינו גדור מן הערוה (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי ג ט). אבל החשוד על העריות שרגיל עם העריות ומתייחד עמהם וקול יוצא עליו **שפרוץ** בהם כשר לעדות אחת ופסול לעדות אשה בין להכניסה לבעלה בין להוציאה מבעלה (טוחו״מ לד ט). — ואמר המשורר: והימים כאכזרים **פרוצים** ואין מי יעמד לפני חמתם (ר״י חריזי, הענק קיב, פי׳ היובל להרכבי). ומן הפלא איך לא היה בזמן כליון חרוץ לרב היות הדור **פרוץ** (עמנו׳, מחב׳ יז, 108). —

ב) בהשאלה, פֵּרֵץ את האדם והעם, פרץ בהם פרצה, הרס אותם: ויבם שם דוד ויאמר פָּרַץ יי׳ את איבי לפני כפרץ מים (ש״ב ה כ). אלהים זנחתנו פְּרַצְתָּנוּ אנפת תשובב לנו (תהל׳ ס ג). יִפְרְצֵנִי פרץ על פני פרץ ירץ עלי כגבור (איו׳ טז יד). — וּפָרַץ בּוֹ, באותה משמ׳: וגם הכהנים הנגשים אל יי׳ יתקדשו פן יִפְרֹץ בהם יי׳ וכו׳ והכהנים והעם אל יהרסו לעלת אל יי׳ פן יִפְרָץ־בם (שמות יט כב-כד). ויחר אף יי׳ בעזה ויכהו שם האלהים על השל וימת שם עם ארון האלהים ויחר לדוד על אשר פָּרַץ יי׳ פרץ בעזה (ש״ב ו ז-ח). ויכעיסו במעלליהם וַתִּפְרָץ־בם מגפה ויעמד פנחס ויפלל ותעצר המגפה (תהל׳ קו כט-ל). פָּרַץ יי׳ אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט (דהי״א טו יג). — ואמר הפיטן: דרך קשתו וכלה בחרץ וכברזל עשל שמי ערץ **פרצני** שלש עשרה פרץ

1) [כך גם במס׳ משקין ג (ירוש׳ גני׳, עמ׳ 204), אך בדפוס׳ בשני המקומות: **פריצי**. אולם בירושי שקלי׳ (ג ז) בדפוס׳: מה היו **פרוצי** הדור עושין, ואמנם אפשר שהיתה בלשונם אף הצורה פָּרוּץ, בארמ׳ פְּרוּצָא, בסשמ׳ פורץ גדר, פָּרִיץ.]

2) [בקונדרים אחרון לר׳ שמעון הדרשן (ירוש׳ גני׳, 311): **הפריצים**.]

1) [ובמקום אחר (מד״ר ויקר׳ לב): פרוץ ערוה.]

(כ"ה קליר, איכה תפארתי, קינ' ח"ב). — ג) פ"ע, פָּרַץ במשמ' פָּרַץ את הגבול, התפשט, התרבה, sich ausbreiten, vermehren; se répandre, s'accroître; to spread abroad, increase: והיה זרעך כעפר הארץ ופָרַצְתָּ ימה וקדמה וצפנה ונגבה ונברכו בך כל משפחת האדמה ובזרעך (ברא' כח יד). כי מעט אשר היה לפני ויִּפְרֹץ לרב ויברך יי' אתך לרגלי (שם ל ל). ויִּפְרֹץ האיש ויהי לו צאן רבות ושפחות ועבדים וגמלים וחמרים (שם שם מג). וכאשר יענו אתו כן ירבה וכן יִפְרֹץ (שמות א יב). כי ימין ושמאול תִּפְרֹצִי וזרעך גוים יירש וערים נשמות יושיבו (ישעי' נד ג). ואכלו ולא ישבעו הזנו ולא יִפְרֹצוּ (הוש' ד י). מעשה ידיו ברכת ומקנהו פָּרַץ בארץ (איו' א י). אלה הבאים בשמות נשיאים במשפחותם ובית אבותיהם פָּרְצוּ לרב (דהי"א ד לח). — ופ"י, פָּרַץ היקב תירוש, הרבה תירוש: וימלאו אסמיך שבע ותירוש יקביך יִפְרֹצוּ (משלי ג י). — ובתו"מ: בוא וראה עד היכן פרצה טהרה בישראל שלא שנינו לא יאכל הטהור עם הטמאה אלא לא יאכל הזב עם הזבה (ר"ש בן אלעזר, שבת יג.). — ואמר הפיטן: פרצו לגור בארץ ובני מף חרצו חרץ לאכל עניים מארץ ואביונים מאדם (רסב"ג, מי כמוך שכן, סעה"ס 48). — וביג' פָּעוּ', פָּרוּץ, במשמ' רב מאד, בלתי מֻגבל: לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלי מצרים מגעת עד ארבע קצות העולם (רש"י, ברא' מט כו).

—פֻּע', מְפֹרָצֶת, — פֹּרְצָה החומה, נבקעה ונהרסה: הנשארים אשר נשארו מן השבי שם במדינה ברעה גדלה ובחרפה וחומת ירושלם מְפֹרָצֶת ושעריה נצתו באש (נחמ' א ג). — ובסדר': רואה (שומר השביעית) ששדהו מופקרת ואילנותיו מופקרים והסייגים מפורצים[1] ורואה פירותיו נאכלים וכובש את יצרו ואינו מדבר (ר' יצחק נפחא, תנחו' ויקר' א).

—התפ', מִתְפָּרְצִים,—הִתְפָּרֵץ העבד, פָּרַץ לו פֶּרֶץ לצאת לחפשי, פרק על אדניו: מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים המִּתְפָּרְצִים איש מפני אדניו (ש"א כה י). —*ובמשמ' היה פָרוּץ בעבֵרה, בערוה: אכלט שאל ללוי סריסא מותר לשתות ואסור לרחוץ (בחמין שהוחמו בי"ט) א"ל אם תראה סרים מחבק עם אשתך שמא אינו רע לך, א"ל אין א"ל ומכי הוא לה כלום, אמר לו שלא תתפרץ, א"ל והכא שלא יתפרצו (ירוש' שבת ג ד).—ובסהמ"א: וכאן אנו תולין הולד שנתעברה ממנו אחר הנישואין שהיא רגילה ומצויה אצל בעלה בהיתר שהוא הרוב ולא נתפרצה או ולא תולין אותו בעובר של אירוסין שהיא באיסור (שו"ת הר"מ מקלדוויה לג).—"וכמו נפעי', נקרע ונבקע: שתריץ הבהמה ותדלוג ותתפרץ הסירכא ונכנס הרוח בנקב (ס' התורה קנ, 122).

—נִפעי', *נִפְרַץ, — א) נִפְרְצָה הגדר, החומה, המחיצה, נבקעה, נהרסה: וגדר שנפרץ עד עשר אמות הרי היא כפתח יתר מכן כנגד הפרצה אסור (כלא' ד ד). מחיצת הכרם שנפרצה אומרים לו גדור, גדרה ונפרצה אומרים לו גדור, נתייאש הימנה הרי זה קידש וחייב באחריותה (תוספ' שם ג ג). חימת העיר שנפרצה גודרין איתה, גדרה ונפרצה אין גודרין איתה (שם מו"ק א ז). נפרצה (המחיצה) מרוח אחת נותן לחי וקורה מיכן, נפרצה מיכן ומיכן נותן לחי וקורה מיכן ועושה צורת הפתח מיכן (ירוש' עירוב' א). — ונִפְרַץ הדיר, נפרצה דלתו: הכונס צאן לדיר ונעל בפניה כראוי ויצאה והזיקה פטור וכו' נפרצה בלילה או שפרצוה לסטים ויצאה והזיקה פטור (ב"ק ו א).—ונִפְרְצָה החצר לחצר אחרת, נפרצה המחיצה שביניהן ונפתח פתח מאחת לשניה, וכן מקוה וכדו': חצר גדולה שנפרצה לקטנה גדולה מותרת וקטנה אסורה מפני שהיא כפתחה של גדולה (עירובי ט ב). חצר שנפרצה לרשות הרבים המכנים מתוכה לרשות היחיד או מרשות היחיד לתוכה חייב (שם שם). כתל שבין שני מקואות שנסדק לשתי מצטרף ולערב אין מצטרף עד שיהא במקום אחד כשפופרת הניד, רבי יהודה אומר חלוף הדברים נפרצו זה בתוך זה על רום כקליפת השום ועל רוחב כשפופרת הנוד (מקוא' ו ט). — ונִפְרְצָה פִּרְצָה, או נקב: נפרצו בו (כגדר) פרצות הרבה אם העומד מרובה על הפרוץ מותר ואם הפרוץ מרובה על העומד כנגד הפרצה אסור (כלא' ד ד). לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על מסננת של חרדל שנפרצו בה שלשה נקבין מלמטה זה בצד זה שהיא טהורה (תוספ' כ"מ ד טז).—וכלים שונים: סרוד

---

1) [בתנחו' בובר (שם שם): מופרצין. המע'.]

של נחתוטין טמא ושל בעלי בתים טהור, נפפו מארבע רוחותיו טמא, נפרץ מרוח אחת טהור (כלים עו ב). הרחוש שנפרץ ושנוטל עוקצו טהור (תוספת' שם ב"מ ה ט). קורות בית הבד בזמן שנפרצת טהורה (שם זבים ד ז). — נִפְרְצוּ העלים, נפרדו ביותר עד שאינם מחברים כלל: נקטם ראשו (של הלולב) נפרצו עליו פסול, נפרדו עליו כשר (סוכה ג ה). לולב העשוי כמין חרות ושנפרצו רוב עליו פסול (תוספ' שם ב ז). — וּפֵּרוֹת: אתרוג שנפרץ ותחבו בכוש או בקיסם אינו חיבור שאין חיבורי אדם חבור (שם אהילי ד ג). — ושיטה של שֵׂעָר: שני נתקים זה בצד זה ושטה של שער מפסקת ביניהן נפרץ ממקים אחד טמא, משני מקומות טהור וכו' נפרץ ממקום אחד כגרים טמא (נגע' יו), שתי בהרות והוט של מחיה ביניהן ניפרץ מכאן מקים שערה אחת ומכאן מקום שערה אחת טמא משום פסיון וטמא משום מחייה (תוספת' שם ב ה). — ובסהמ"א: אמר רבא לא שנו דאין מעכבין אלא שלא פרץ את פציטיו, היאיל שאין נפרצין חזקה יש לפותחו (רגמ"ה, ב"ב יב). וזהו מאמרם בקדיש החדש דוד מלך ישראל חי וקיים והמשילו לירח הנכנית לעתים ונפרצת לעתים (ריקנטי חלק ב, לב"ב תר"מ, נ.). — ואמר המשורר: לשון קדש הכרית אשר היא לשארית בשקלו העברית במשקלים זרים, אשר בם נתצים פתוחים וקמיצים ויהי נפרצים גררות וגדרים (תלמידי מנחם, לגב"ר בתעידה, סעה"ס 7). — ובמליצה: כי לא כאמנת המצריות העבריות כי חיות הנה לא נפרצו עלי דעיתיה ולא נחלקו תייומתי פנותיה כאשר יקרה בחכמה האנישית (ר"י מפיסח, מנחת קנאות, 9). — ב) נִפְרַץ, היה פָּרוּץ בעריות וכדו': שלא יפרצו בנות ישראל בזמה (ירוש' כתובי' א ח). בזכות ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שינו את שמותן וכו' ולא נפרצו בעריות וכו' מימות אברהם לא נפרץ אחד בזנות כיון שבאו לשמים ושתו מימיו נפרצו בזנות (מד"ר במדי' כ). — וְנִפְרְצָה הערוה: בשכם נפרצת הערוה וגדרת אותה (ר' פנחס, שם בראש' לז). — ובסהמ"א: שכל זמן שישראל מתגדרים בדברים האלה שמחה גדולה לפני המקום בכך ובעת שהן נפרצין כביכול מכחישין את מעלן (והזהיר, במד',

קלח). — ג) *כמו קל במשמ' ג), התפשט, נפוץ[1]: וכל כלב לשונו עלי יחרץ ולכן אין חזון שירי נפרץ (עמנו', מחב' ח, 8). ועי"ד המאמר הזה הנפרץ מאד בספרותנו עי' מה שאסף רמש"ש וכו' (דוד קופמן, הערה במנחת קנאות לר"י מפיסח, 62).

—פִּעֵ', *פֵּרֵץ, פירץ — כמו קל: אשריך בן דמה שיצאת בשלום ולא פירצת[2]) גזירן של חכמים שכל הפורץ גדירן של חכמים לסוף פורענות בא עליו (תוספת' חול' ב כג).

—הִפְעִ', *הִפְרִיץ, — א) כמו קל במשמ' ג). התרבה וגדל: מי מחכה ליעקב שעבר במקלי שיפריץ ויעשיר (מד"ר בראש' פח). — ואמר הפיטן: מחלציהם אדמה הישריצה נטיעתם בארץ הפריצת (ינאי, אות, קרוב' לפי בראשית, זולתי, ז) — ב) הִפְרִיץ אדם או צמח, עשה שיפרץ, יפרה וירבה: כל מה שהם נותנין לב לענות כן לב הקב"ה להרבית ולהפריץ שנאמר כן ירבה וכן יפרץ (רש"י, שמות א יב). והכי קאמר קרא ענבים יהיו לך המפריצים יקביך ביין (תוס', יומא עו:, ד"ה ירבו). — ואמר הפיטן: שיתנו ברכה בריצך רב דגן ותירוש בהפריצך (ר"א קליר' טל תן, תפלת טל). חכמו קלי מרץ וכו' גן נעול השרץ שתוק אסוף הפרץ ומה ספק ארץ (שלמה הבבלי, אין צור חלף, זולת שבת א חנכה). קדוש מארצו קצע קרוצו קוממיות הפריצו קשטו ממעריצי (הנ"ל, אל נשא, יול' שבת בראש'). — ובמשמ' הפִּיץ: כתב מרברי אשר דבר לעמו לחלקו אשר נפל לו בנעימים זה דברים אחרים בלשון קדש והפריצם ברבים (בחינת הספרים ומלחמת סופרים, ליון תר"ח, 60).

—הָפְעַ', *הָפְרַץ[3]). — כמו נִפְעַ': והפרצה הראשונה הרעה אשר הופרצה בישראל או היא פרצת אנטיוכס הרשע (יוסיפון פרק סה). — ואמר הפיטן: הופרצתי פרצה על פרצה (רסע"ג, קרובי לי"ז בתמוז, סדור רסע"ג, תיט). הפרצה סכת גן נחמד מקדם כי

---

[1]) [עפ"י ההבנה המקבלת של חזון נִפְרָץ (ש"א ג א), עי' ג. פָּרַץ, נִפְעַ'.]

[2]) [במקום אחר (ירוש' שבת יד ד; מד"ר קהל' א, כל הדברים): פרצת, קל. אך עפ"י צורת פִּעֵ' ניצר בסהמ"א שה"ש פֵּרוּץ, פעלת הפורץ וְהַמְפָרֵץ: כפתח בית הנסתם בפירוץ פצימין (ר"ח, שבת קיז:).]

[3]) [עי' פִּעֵ', הערה.]

בתוכו נרגן רב לקול אל רדם (ר"י הלוי, יהמו שוסנים, דיואן ג, 17).

ב. **פָּרַץ**, פ"ע, יִפְרֹץ־, יִפְרְצוּ, — כמו פָּצַר: וימאן ויאמר לא אכל וַיִּפְרְצוּ בו עבדיו וגם האשה וישמע לקלם (ש"א כח כג). ויאמר המלך אל אבשלום אל בני אל נא נלך כלנו ולא נכבד עליך וַיִּפְרָץ־בו ולא אבה ללכת ויאמר אבשלום ולא ילך נא אתנו אמנון אחי ויאמר לו המלך למה ילך עמך וַיִּפְרָץ־בו אבשלום וישלח אתו את אמנון ואת כל בני המלך (ש"ב יג כה–כז). ויאמר נעמן הואל קח ככרים וַיִּפְרָץ־בו ויצר ככרים כסף בשני חרטים וכו' (מ"ב ה כג). — ואמר המשורר: אמור לאדוניך אל יפרץ עלי [1] פרץ (אד"ס הכהן, חמת ותמוגה מסזה י, כל שירי אד"ס ומיכ"ל ג, 189).

—הפעי. *הִפְרִיץ, — כמו קל: אמדוהו שאין יכול לקבל אלא שלש (מלקות) אפילו עומד ומפריץ אין מוסיפין לו (תוספת' מכות ה יג).

ג. **פָּרַץ** [2], פ"י, יִפְרֹץ, פְּרֹץ, — פָּרַץ דְּבַר דת ודין, נתן פְּקֻדָּה, dekretieren, erlassen; décréter, emettre; to decree, issue: ויאמר לעם ליושבי ירושלם לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת יי' וְכִפְרֹץ [3] הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר וכל תבואת שדה ומעשר הכל לרב הביאו (דהי"ב לא ד–ה). — וּפָרַץ המלך את פלוני, פָּקַד וּמִנָּה אותו: ויעמד לראש רחבעם את אביה בן מעכה לנגיד באחיו כי להמליכו ויבן וַיִּפְרֹץ מכל בניו לכל ארצות יהודה ובנימן לכל ערי המצרות ויתן להם המזון לרב וישאל המון נשים (שם יא כב–כג).

1) [עפ"י הפסוק (בראש' לח כט).]

2) [המפרשים והמתרגמים נדחקו לבאר את כל המקומות המובאים כאן מן א. פרץ, אך לא הצליחו למצא בדרך זו פרוש מסתבר היוצא ידי ענין הכתובים, ועל כן נסו החדשים תקונים מרחיקים, כגון נִרְצְתָה במקום נִפְרְצָה (דהי"א יג ב) וכדו'. ואולם באשור' משמש פָּרְצֻ כמלה הרגילה במשמ' מצות אלהים, הוראה דתית, נֹהַג דתי, וכן בערבי פַּרְץ' a) הוא מצוה וחק, והפעל פַרַץ' a) פרושו: נתן חק ומשפט, קבע דין וכדו', ואין ספק שאותו פעל נשמר כאן בעבר'. ועי' גם ד. פֶּרֶץ, הערה.]

3) [הכונה: כפרץ המלך את הדבר.]

a) فرض

—נפע', נִפְרְצָה, נִפְרָץ, — נִפְרָץ הדבר או החזון, נתנו בפקדה מאת האל: ודבר יי' היה יקר בימים ההם אין חזון נִפְרָץ (ש"א ג א). ויאמר דויד לכל קהל ישראל אם עליכם טוב ומן יי' אלהינו נִפְרְצָה [1] נשלחה על אחינו הנשארים בכל ארצות ישראל ועמהם הכהנים והלוים בערי מגרשיהם ויקבצו אלינו (דהי"א יג ב).

פֶּרֶץ, ש"ז, פֶּרֶץ, ר"ר פְּרָצִים, כנ' פִּרְצֵיהֶן, — מקום שנפרץ ונשבר, שֶׁבֶר ובקוע, הֶרֶס, Durchbruch, Riss; brèche, rupture; breach, crack. — פֶּרֶץ בחומה: לכן יהיה לכם העון הזה כְּפֶרֶץ נפל נבעה בחומה נשגבה אשר פתאם לפתע יבא שברה (ישע' ל יג). וּפְרָצִים [2] תצאנה אשה נגדה (עמו' ד ג). כי בניתי את החומה ולא נותר בה פָּרֶץ (נחמי' ו א). — פֶּרֶץ ברחם: ויהי כמשיב ידו והנה יצא אחיו ותאמר מה פרצת עליך פָּרֶץ (בראש' לח כט). — פֶּרֶץ מים, זרם מים הפורצים והורסים: פרץ יי' את איבי לפני כְּפֶרֶץ מים (ש"ב ה כ). כְּפֶרֶץ רחב [3] יאתיו (איוב ל יד). — פֶּרֶץ על פני פָּרֶץ, פֶּרֶץ אחרי פֶּרֶץ, פֶּרֶץ גדול: יפרצני פֶּרֶץ על פני פָּרֶץ ירץ עלי כגבור (שם טז יד). — סגר פֶּרֶץ, גָּדַר פֶּרֶץ, בנה וסתם אותו: שלמה בנה את המלוא סגר את פֶּרֶץ עיר דוד אביו (מ"א יא כז). ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם וקרא לך גדר פֶּרֶץ משובב נתיבות לשבת (ישע' נח יב). ביום ההוא אקים את סכת דויד הנפלת וגדרתי את פִּרְצֵיהֶן והרסתיו אקים ובניתיה כימי עולם (עמו' ט יא). — עָמַד בַּפֶּרֶץ, הגן והציל, כגבור העומד בפרץ החומה להגן על העיר: ואבקש מהם איש גדר גדר ועמד בַּפֶּרֶץ לפני בעד הארץ לבלתי שחתה (יחזק' כב ל). ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בַּפֶּרֶץ לפניו להשיב חמתו מהשחית (תהל' קו כג). — ואמר בן סירא: וגם פינחס בן אלעזר בגבורה נהדר שלישי בקנא

1) [לפי הענין יש לחבר: ומן יי' אלהינו נפרצה, ולא כבעלי הטעמים שחברו נפרצה אל נשלחה שאחריו והבינוהו כעתיד מן הקל.]

2) [כמו ובפרצים, כדגמת פֶּתַח אהלו במקום בפתח.]

3) [אין רחב זה בלשון ס' איוב אלא רֹחַב מַיִם (לז י), וכן שם (לו טז) רַחַב לא מוצק תחתיה, היא תהום מים עליונים, שאין רקיע מוצק תחתיה לעצר אותה, והיא עלולה להתפרץ על האדם החוטא. ועי' טורטשינר, ס' איוב.]

אלוה כל ויעמד בפרץ עמו (ב"ש גני' מה כג). — ובסהמ"א: והם אנשים חכמים וקדושים בעלי מצוות עומדים בפרץ לכל אחיהם הקרובים והרחוקים (מסעות רבי בנימין, גרינהוט, 4). — ואמר המשורר: ונפשו גדרה פרצי שחקים והפריץ ממקום עיש גדריו (רסב"ג, כשרש ענף, ברודי, תכחר, לו). — ובהשאלה, פֶּרֶץ בעם, בארם, צרה פתאמית, איד, מכה גדולה: כי עשה יי' פֶּרֶץ בשבטי ישראל (שפט' כא יה). ויחר לדוד על אשר פרץ יי' פֶּרֶץ בעזה (ש"ב ו ח). אין פֶּרֶץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחבתינו (תהל' קמד יד). —ובסהמ"א: חשבתי כל פרץ סני שים אדם עלי ארץ וכמוני בכל באבים לא מצאתי (מנחם בן סרוק למחקלי' בן ספרוט, סעה"ס 2). — ואמר הפיטן: לכל תכלה יש קץ ואין קץ לפרצי, כלו שנותי ואין מתום למחצי (רסב"ג, סביה עניה, גחלה שבת א מחה"ס). ראה לחצי רפא מחצי גדור פרצי ומים ציא לאור תוציא (ראב"ע, אכי תמה, איגר 63). — ואמר המשורר: בזה אביט תמונתך בכל עת וזה יקד עלי שברי ופרצי (ר"ם הנגיד, אהוב נפשי ומאויי, ברודי, 49). — ופְּרָצִים בתחתית הושט: מקום השחיטה מן החי הוא הצואר וכל הצואר כשר לשחיטה כיצד בושט מתחלת המקום שכשחותכין אותו מתכווץ עד מקום שישעיר ויתחיל להיות פרצין פרצין ככרס (רמב"ם, שחיטה א ה). ודע כי מקום השחיטה למטה בוושט עד מקום שמשעיר ומתחיל להיות פרצים פרצים בכרס (הקנה, הי' דברים הפיסלים בשחיטה, קעי:).

ב. *פֶּרֶץ, ס"ז,—הפצרה, ואמר המשורר: אמיר לאדיניך אל יפרץ עלי פרץ (לר"ש הכהן, אמת ואמונה מחזה י, כל שירי לר"ש ומיכ"ל ג, 189).

פֹּרֵץ, ס"ז,—העתּוּד ההלך בראש העדר [1]) Leithammel; sonnailler; leader of the flock: אָסֹף אאסף יעקב כלך קבץ אקבץ שארית ישראל יחד אשימנו כצאן בצרה כעדר בתוך הדברו תהימנה מאדם עלה הַפֹּרֵץ לפניהם פרצו ויעברו שער ויצאו בו (מיכה ב יב–יג).

פִּרְצָה, ס"נ, מ"ר פְּרָצוֹת, — א) כמו פֶּרֶץ, בְּקִיעַ, שֶׁבֶר, ובהשאלה: לא עליתם בַּפְּרָצוֹת ותגדרו גדר על בית ישראל לעמד במלחמה ביום יי' (יחזק' יג ה). —ובתו"מ: וגדר שנפרץ עד עשר אמות הרי הוא כפתח, יתר מכן כנגד הפרצה אסור, נפרצו בו פרצות הרבה, אם העומד מרובה על הפרוץ מותר ואם הפרוץ מרובה על העומד כנגד הפרצה אסור (כלא' ד ז). ומקרין את הפירצה במועד ובשביעית בונה כדרכו (מו"ק א ז). לפנים ממנו (מחומת הר הבית) סורג גבוה עשרה טפחים ושלש עשרה פרצות היו בו שפרצום מלכי יון (מדות ב ג). בעיר, מלמד שפרצה קוראה לגנב (ספרי דברי רמג). פירצה דחוקה נכנסי' בה בשב' אפי' משרת צרורו' (שמואל, ירוש' ברכ' ב ו). מעשה בחסיד אחד שיצא לטייל בכרמו בשבת וראה שם פירצה אחת וחשב לגדרה (שם שבת עו ג). היתה גדורה משלש רוחותיו ופרוצה מרוח אחת ויוצאת ממקום הפרצה מהו (שם ב"ק ו א). ואלו שלא ברצון חכמים גודשין לפני העומר ופורצין פרצות בגנותיהן ובפרדסותיהן להאכיל נשר לעניים בשני בצורת בשבתות וימים טובים (פסחי' נו). שאין ניתנין פרצה לפני הכשר וכל שכן לפני הגנב (תנחומא בובר, מלורע יג). ונביאים שהעמיד מן האומות ניתנים פרצה לאבד את הבריות מן העולם הבא (שם בלק א). — ובסהמ"א: שנית קם בגרים הרשע ויבוא לירושלים בקע החומה וינתק המבוא וישבר במקדש שלש עשרה פרצות (מגלת אנטיוכס מח). אחרי כן באו בני חשמוני לבית המקדש ויבנו השערים הנשברים ויסגרו הפרצות (שם סו). — ואמר הפיטן: גדור פרצת היכלי, דגול מהר חבלילי, יי' היה עוזר לי (אדיר איום, זמירי למיל"ס). — *ובהשאלה: אמר לפניו רבונו של עולם אם הללי בחיים אינם יכולים לעמוד להן בפירצה הזו, יעמדו המתים (מד"ר דבר' ג). — *ובהשאלה במשמ' אסון, מות: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתגדור פרצותינו ופרצות כל עמך בית ישראל ברחמים (ת"כ, לדוק הדיק, ברכ' יח.). גודר פרצות בישראל הוא יגדור את הפרצה הזאת בישראל לחיים (מר זוטרא, תפלה בבית האבל, שם מו:). — *ובהשאלה במשמ' פריצת גדר המוסר: כל פרצה שאינה מן הגדולים אינה פרצה (ר"ש בן יוחאי, מד"ר בראש' כו). —ובסהמ"א: מפני שהחשבונות בולם כאחד ניתנו מרועה אחד ולא ראינו קלקול בזה ולא פירצה כזאת (קטעי וכוח בן מאיר JQR NS V, עמ' 547). — *ובמשמ' מפלגה, כת, סדו ופירשו מן התורה ונפרצו מהם שתי פרצות

[1]) [עי' טורטשינר, לשוננו יא, 265—266].

צדוקים וביתוסין (אדר"נ ה). — ב) *ובמשמ' התפשטות והתרבות: הזנו ולא יפרוצו, כל ביאה שאין בה פירצה אינה אלא בעילת זנות (רב הונא, יבמ' סא:).

פִּרְצוֹן, ש"ז, — כמו פֶּרֶץ, ואמר הפיטן: סיים ארבעים וארבע לרצין, סדורות כדת בלי פרצון (משלם בן קלונימוס, תהומה, Elbog., Stud. 130). רפו ידי עם עניי הצאן, רדו בהם שונאיהם בעני ולחצון, קום כי עליך לגדור פרצון, קוחם פקח וקרא שנת רצון (אליה בר שמעיה, תחנות, סליח' ג עש"ת).

פְּרֻצָּם, ע' פְּרִסָּם.

פרק [1]). משנו *מִפְרָק, מִפְרֶקֶת, *פֵּרוּק, *פְּרִיקָה, פֶּרֶק, פָּרָק, "פִּרְקָה, *פִּרְקוֹן, "פִּרְקִי, א. "פִּרְקוֹן, ב. "פִּרְקָן.

פָּרַק, פ"י, — א) פָּרַק מעליו את העֹל, קרע אותו מעליו, התירו בכח והשליכו מעליו, abreissen; arracher, rompre; to cast off: והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך (בראשי' כז מ). —*כהשאלה, פָּרַק ממנו על תורה, על שמים וכדו': וכל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ (רבי נחוניא בן הקנה, אבות ג ה). על כל עבירות שבתורה יום הכיפורים מכפר חוץ מפורק עול וכו' (רבי, ירוש' שבוע' א כ). שאע"פ שנכנס (יוסף) לאותה גדולה לא פרק עול שמים מעליו והיה ירא להקב"ה (מד"ר במד' יד). — ובסהמ"א: לפי שאין אלו מכלל ישראל כיון שפרקו עול ופירשו מן הציבור (ריטב"א לר"ה יז.). — *ופָּרַק יראה, פָּרַק ביראה, מיראה, חדל מיראת שמים: וכן היא מדת הצדיקים אעפ"י שהקב"ה מבטיחן אין פורקים ביראה [2]) (מד"ר במד' יט). — *ופָּרַק את עונותיו: העם היושב בה נשוא עון וכו' אין אנו יודעין אם פורקים עונותיהם עליה ואם נושאין עונותיהן עליה וכשהוא אומ' כי ארצם מלאה אשם מקדוש ישראל הוי שפורקין עונותיהן עליה (מדרש תהלים הוצאת, דבר' לג מג, 204). — *ופָּרַק את המשא, את החבילה וכדו' מאדם ומבהמה, פָּרַק את החמור או מן החמור, את העגלה והספינה' הוריד מהם את המשא abladen; décharger; to unload: פרק וטען, פרק וטען אפילו ארבע וחמש פעמים חייב וכו' הניח וישב לו ואמר הואיל ועליך מצוה אם רצונך לפרוק פרוק פטור וכו' מצוה מן התורה לפרוק אבל לא לטעון (ב"מ ב י). פועלין אוכלין בהליכתן מאומן לאומן ובחזירתן מן הגת ובחמיר כשהיא פורקת (שם ז ד). כתף אעפ"י שמשאו על כתיפו הריזה קורא אבל בשעה שפורק וטוען לא יקרא לפי שאין לבו מכון (תוספת' ברכ' ב ז). עגלה ברשות הרבים גבוהה עשרה טפחים אחד הפורק ואחד הטוען חייב (שם שבת יא ח). שתי ספינות שהיו באות זו כנגד זו אחת פרוקה ואחת טעונה מעבירין את הפרוקה מפני הטעינה, שתיהן פרוקות שתיהן טעונות עושות פשרה ביניהם (שם ב"ק ב יא). אם היה חמור נופל פורק עמו אפילו מאה פעם (שם ב"מ ב כ). פורק אינו יכול לטעון, טוען אינו יכול לפרוק (מכי' בשלח, משפטים ב ד) (חמור) אחד פרוק ואחד טעון מעבירין את הפרוק מפני הטעון, היו שניהן טעוני' שניהן פרוקין יעשו פשרה ביניהן, שתי עגלות שתי ספינו' אחת ריקני' ואחת טעונ' מעבירין פרוק' מפני הטעונה, שתיהן פרוקות או טעונו' יעשו פשרה ביניהן (ירוש' ב"ק ג ה). אם ראה חמרין שמששמשין ובאין או שפרק ספינתו בלמן וכו' (שם ב"מ ו ח). עלו ומצאו עליו (על הלל) רום שלש אמות שלג פרקוהו והרחיצוהו וסכוהו והושיבוהו כנגד המדורה (יומא לה:). אמרתי לו המתן עד שאפרק מן החמור לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו (נחום איש גם זו, תענ' כא.). משל לאדם שנתן עליו משאוי גדול וקורא פלוני פלוני קרובי פרוק מעלי משוי זה (מד"ר שמות ג). מה נקבה זו טוענת ופורקת טוענת ופורקת וחוזרת ופורקת ושוב אינה טוענת כך ישראל משתעבדין ונגאלין וכו' (שם שה"ש, תמורה אכי). — ובסהמ"א: היו השקים גדולים ומלאים כלי זכוכית וביוצא בהם פורק בנחת (רמב"ם, שבת כא י). כגון חבית בשפת הנהר אינו סימן שהכל פורקים חביותיהם שם (טושו"מ, אבידה ומציאה רסו יג). —

---

1) [פרק בארמ' משמש' גאל ופדה, וממנו פרוקא, גואל; פרקי, גאולה, בערב' פרק a) הפריד, סרק, ובשבאית וכושית במשמ' גאל. וכנראה קרוב השרש קרבה מקורית או לפי התקרבות מאחרת אל ב. פרד, פריץ, פרד.]

2) [נ"א: מיראה. ובתנחו' (חקת כט): אינן פורקין יראה.]

a) فرق

°ובהשאלה: זכור מה שעשיתי לך מה פרקתי ממך מה הטלתי עליך, פרקתי ממך וימררו את חייהם והיטלתי עליך זכור את יום השבת (מדה"ג דבר' ה טו, הסגלה). — *וּפֵרֵק וילון או כילה, התיר והוריד אותם: כילת חתנים מותר לנשותה ומותר לפרקה בשבת (שמואל בשם רבי חייא, שבת מו.). ווילון מותר לנשותו ומותר לפרקו (רב בשם ר' חייא, שם קלח.) — *וּפֵרֵק לחם מדפוס האופים וכדו', התיר והוציא אותו: כיצד מכניסין לחם הפנים ערב שבת היה פורק מדפוס ונותנה על גבי השלחן (תוספת' מנח' יא יא). שלשה זיתים ובו שלשה שמנים הזית הראשון מגרגרו בראש הזית וכונסן לתוך הבד וטוחנו בריחים ונותנם בסלים וטוענם בקורה והיוצא מהם ראשון פורקם וטוחנם וכו' (ספרא ויק, אמור פרשה יג). זר שסידר את המערכה חייב, כיצד הוא עושה פורקה וחוזר וסודרה, מאי אהני ליה, אלא פורקה זר וסודרה כהן (ר' אסי בשם רבי יוחנן, יומא כז:). עד שלא פרקה נפרס לחמה הלחם פסול ואין מקטיר עליו את הבזיכין, משפרקה נפרס לחמה הלחם פסול ומקטיר עליו את הבזיכין (מנח' ס:). *וּפֵרֵק מנעל מן האמום: ופורקין (במועד) מנעל מן האימום ובלבד שלא יחזיר (תוספת' מו"ק ב יא). —°וּפֵרֵק תבה או כלי לחלקיהם, zerlegen; démonter; to take to pieces: הגוזל עצים ודבקם במסמרים ועשה מהם תיבה אינו שינוי שהרי אפשר לפרקן וחוזרים לוחות כשהיו (שו"ע חו"מ, גזלה שם ה).— °ובהשאלה פֵּרֵק המות את החיים: אבל המות הוא מבטל את החיים ופורקה ואינו מביא תחתיה דבר שיש לו צורה (ראב"ח, הגיון הנפש ד, לח.). — ב) פֵּרֵק את האדם מעל העבדות, גאל ושחרר אותו, befreien; délivrer; to deliver: יי' אלהי בך חסיתי הושיעני מכל רדפי והצילני פן יטרף כאריה נפשי פֹּרֵק ואין מציל[1] (תהל' ז ג). שבשפלנו זכר לנו וכו' וַיִּפְרְקֵנוּ מצרינו (שם קלו כג–כד). עבדים משלו בנו פֹּרֵק אין מידם (איכה ה ח). — ובתו"מ: ויאמר לאברם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך, ידוע שאני מפזרן, תדע שאני מכנסן, ידוע שאני ממשכנן, תדע שאני פורקן, ידוע שאני משעבדן, תדע שאני גואלן (מד"ר ברא' מד). — ואמר הפיטן: חמול על עבדיך, ופרוק ידידיך, בחוזק ידיך, ובזרועך הנטויה (אשוב אל ביתי, סליח' תימנ'). ראה עניי אלי, בגלותי צר לי, והתירה כבלי ופרקני (אלהי אזכירה, שם).—ואמר המליץ: פרקתני מיד מבקשי רעתי וממוקשי בליעל דליתני (ב"ז, ב"ב סנה ה).—ג) °פֵּרֵק, כמו טרף[1], ואמר הפיטן: אלוף נחת ומנחת מאין נחת כארי פורק, ומבשם אתם יך עם געתם יאמר געתם קץ ואין פורק (שמואל הנגיד לשונם, אהבה לפי וירא).

—פִּעֵ', פֵּרְקוּ, מְפָרֵק, יְפָרֵק,—פָּרֵק ונתק בכח, פָּרֵק כליל: ויאמר אליהם אהרן פָּרְקוּ נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנתיכם והביאו אלי (שמות לב ב). והנה יי' עבר ורוח גדולה וחזק מְפָרֵק הרים ומשבר סלעים לפני יי' (מ"א יט יא). כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער לא יבקש והנשברת לא ירפא הנצבה לא יכלכל ובשר הבריאה יאכל ופרסיהן יְפָרֵק (זכר' יא טז).—*פֵּרֵק את חמורו, את משאו וכדו', כמו קל: היה עליו (על החמור) שליף מלא נכנס תחתיו ומפרקו (ר' שמעון, תוספת' שבת יח א). ושיהא זה מפרק עציו ומציל פשתנו של חבירו (ר' יוחנן בן ברוקא, שם ב"ק י כו). מביא אדם את אבניו ומפרקן על פתח ביתו ברשות הרבים (שם ב"מ יא ח). אילו מי שנכנס לחורבתו של חבירו ופירק חבילתו לשעה ובקש ליטלו שמא אין שומעין לו (רב נחמן בר יצחק, ירוש' ב"ק ע א). משך חמריו ופועליו והכניסן לתוך ביתו וכו' שניהן יכולין לחזור בהן, פירקן והכניסן לתוך ביתו וכו' אין שניהן יכולין לחזור בהן (ב"ב פו.).—*פֵּרֵק את המשכן וכדו', התיר

---

[1]) [לפי הענין לכאורה פרק כאן לשון טריפת טרף, וכן ת"י (יפשח) וקרוב לכך ראב"ע המבאר את המלה כלשון פסיקת המפרקת: כי האריה יפסיק המפרקת, ואבן קשה לראות כאן פרק, שהוא במקום אחר לשון פרקן והצלה, כנגוד אל הצלה: פֹּרֵק ואין מציל, וקשי זה נסו השבעים להרחיק בתרגמם כאלו היה כתוב: ואין פרק, ואחריהם הלכו רב החדשים, ואף המחבר רשם כך בגליון התנ"ך לגרוס ואין פרק, במקום פרק ואין מציל. ואולם אין צרך בתקון, כי בכמה מקומות בשירת המקרא באות מלים כדבור או קריאה בתוך מאמר, מבלי שתרמז לכך מלה כגון ויאמר, ויקרא, או לאמר; כך למשל באיוב (יז יב): לילה ליום ישימו אור קרוב מפני חשך, שכונתו „אור קרוב!" יאמרו, יקראו, לנגד החשך המאפיל עלי. וכן כאן פֹּרֵק, במשמ' מציל, לשון קריאה היא; „פֹּרֵק!" אקרא ואין מציל.]

[1]) [ע"פ הבנת הכתוב בתהל' ז ג.]

אותו לחלקיו, זִפֵּרק פלכת וכדו׳ zerlegen, abmontieren; démonter; to take to pieces: כל ז׳ ימי המילואים היה משה מעמיד את המשכן בכל בקר ובקר ומקריב עליו קרבנות ומפרקו ובשמיני העמידו ולא פרקו (סדר עולם רבה ז, רטנר, טז). אמר הקב״ה למשה בשעה שיהו מפרקין את המשכן לא יהיו בני קהת מפרקין את הפרכת מפני הארון (מד״ר במד׳ ט). ולא יבאו לראות כבלע וגו׳ מלמד כשהיו באין לטעון את הארון היו מפרקין את הפרכת מפניו והיו זנים עיניהם מן הארון (שם שם ה). כל ז׳ ימי המלואים היה משה מעמיד המשכן ומפרקו בכל יום שתי פעמים ואם תאמר שהיה אחד משבטו של לוי נותן לו יד, לאו, אלא אמרו חכמים היה קובעו ומפרקו ולא סייעו אחד מישראל (ר׳ חייא בר יוסף, שם שם יב). — *וכלים אחרים: המפרק את המטה להטבילה והנוגע בחבלין [1] טהור (כלים יט א). ומטהרין את המצורע ומפרקין[2] את המנעל מעל גבי האימום (ירוש׳ שקל׳ א א). וכיון שהיה עובר את איתו המשמר היה מפרקן (את השלכין) ומעלת איתן לירושלם (שם תעני׳ ד ו). המשתחווה לבית אסרו וכו׳ כיצד הוא עושה מפרק את פציטיו והוא מותר (שם ע״ז ג ט). — ובסהמ״א: החציצרת שמפוצלת חליות חליות אם אין יודע להרזירה אלא אומן ה״ז מקבלת טומאה כשהיא מחוברת ואם יכולין הכל לפרקה ולהחזירה אינה מקבלת טומאה (רמב״ם, כלים י טו). — *ופֵּרק הלחם, כמו קל: נטמא לחמה בין משפרקה ובין עד שלא פירקה הלחם פסול (תוספת׳ מנח׳ יא טז). — *ופֵּרק מאכל מן העלים שהוא מסודר עליו: הדגין והגבינין המסודרין על גבי עלין ועל גבי קנים מפריק ואוכל ובלבד שלא יחזיר (שם שבת יב טו). — ופֵּרק עלים מן האילן: מיבלין מפרקין מאבקין מעשנין עד ראש השנה (שביע׳ ב ג). מיבלין, מעבירין את היבולת, מפרקין בעלין וכו׳ (ירוש׳ שם ב ג). — ובסהמ״א: אין נוטעין בשביעית אפילו אילן סרק ולא יחתוך היבולת מן האילנות ולא יפרק מן העלים והבדים היבשים (רמב״ם, שמיטה ויובל א ה). — *ופֵּרק למילה, חתך את המילה, ואמר הפיטן: קט ושן

1) [עי׳ פַּחַל, הערה.]

2) [כמו קל.]

חרק ונאצות שרק, ומורה באפו הרק וחרבו הברק, למילה פרק וכלפי מעלה זרק, ולשם שמן תורק בעוות ירוק ירק (ר״א קליר, אן קולן, קרוב׳ שבת זכור). — *ופֵּרק באגוזים [1]: התתרים האגוז השקד והתמרה התקשקשין משתערין לכמות שהן, המתחך לבשל כיון שקרצו חיבור לכבוש ולשלוק ולהניח על השלחן חיבור עד שיתחיל לפרק (תוספת׳ עקצ׳ ב ח). התחיל לפרק באגוזין ולקלף בבצלים אף על פי שיש לפניו מאה כור אינו חיבור (שם שם ב יג) — *ופֵּרק היונק: גונח יונק חלב בשבת מ״ט יונק מפרק כלאחר יד ובמקום צערא לא גזרו רבנן (ר׳ מריניס, כתוב׳ ס). — *ופֵּרק בהמה חיה ועוף מן המצודה, התיר והציל אותם: המפרק בהמה חיה ועוף מן המצודה פטור (תוספת׳ שבת יב ה). — *ופֵּרק דבר ממקומו: ותקע כף ירך יעקב וכו׳ פירקה ממקומה (ר׳ נחמן בר יעקב, מד״ר שה״ש, מי זאת עולה). — ״ובמשמ׳ שבר לשתי חתיכות נבדלות: לא יבדיל, אינו מפרקו לגמרי לשתי חתיכות אלא קורעו מגבו (רש״י, ויקר׳ א יז). — ״ופֵּרק על, כמו קל, ואמר הפיטן: בחבלי העני תשב אחוזה עניה פעמותיה כבולות, מפרק עול פרק עול צוארנה והמוטות תמוטט באוילות (רסב״ג, לקוטים מגניזה, JQR NS IV, עמ׳ 72). — ״ופֵּרק את הקשי, התיר ופתר אותו, (e. Schwierigkeit) lösen; résoudre ; to solve: והקשו קצת חכמי הישיבה שבימים האלה לפנינו שני קושיין ושניהן פירקנום ומצאנום כי הקשום רבנן דהחם ופירקום אחד מהן (תשו׳ הגאו׳ הרכבי רמז, 123). ובטל פירוקנו הראשון שאמרנו בטמלא ופירקנו: פירוק אחר (שם תכה, 219). ומפני מה לא פירק פירוק זה (ר״ח, שבת קמה.). ונדחה זה הק״ו וחזרנו לפרק דרך אחרת (תוס׳, ב״מ ג:) בא רב כמא ופירק פירוק אחר (תוס׳, שם י:) לפי שהיו יושבין תמיד בבית המדרש יחד ומקשין ומפרקין וכו׳ (רש״י, ב״מ לג., ד״ה עומדין). ושברתי כל אותן הראיות שאומרים הפילוסופים שהם ראיות שהעולם לא נברא וגם פרקתי כל הקושיות שהקשו עלינו על שאנו אומרים שהבורא ית׳ ברא הכל יש מאין (אגר׳ הרמב״ם לחכמי מרסליא, אגרות הרמב״ם, ליפסיא, ג, 25). וכאשר השלים שאלותיו ופרקתי כל קושיותיו העניקני כל איש מטובותיו (ר״י חריזי, תחכ׳

1) [עי׳ פקל, הערה.]

לו, 299). בעת שיעיין בהם (בספרי מינין) לא ילמדם לחקור אותם אלא לפרק קשיותיהם ולהשיב עליהם (ר"י עקנין, ס' מוסר ג יח). ואומר לאיש הבוכה ושניו חורק ומה קושייתך אני אפרק (ר"ז אלגאזי, קצ' המוסר, כ"י מימני, מחב' א). מי יגלה לנו כל סתום מי יבין לנו כל חתום ומי יפרק לנו כל קושיא נשארנו ערום ועריה (שם, מעמוני מסמריס, 25).—ואמר הפיטן: מי יקצה בגבעות ומי יסחת בהרים, מי יפרק הויות ומי יתריץ שברים (החריסו, קינ' מ"ג).— ״ובמשמ' הבדיל, הכחין, הפריש, unterscheiden, sondern; distinguer, separer ; to distinguish, separate כי השכל יפרק המורכבות ויבדיל חלקיהם ויפשיטם (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). וצד העיון בזה שתחשוב כי השכל יודע בעצמו שהוא בעל צורה ושבאותה הצורה יפורק מזולתו, ותצטרך בעמדך על צורת השכל וידיעתך שאותה הצורה תפרק אותו מזולתו למציאות היסוד הנושא לאותה הצורה (מקור חיים לרשב"ג ה ו). כי היא (הנפש) תפרק צורת האיכות והכמות מצורת העצם ואחר כך תפרק צורת העצם מצורת הטבע וצורת הטבע מצורת הנפש וצורת הנפש מצורת השכל וצורת השכל מהיסוד הראשון (שם שם כז). ופרק כל אחד מהם מהאחד בשכלך פרוק אמתי (שם שם עג).

התפ', הִתְפָּרְקוּ, הִתְפָּרְקוּ, יִתְפָּרְקוּ. — פָּרַק והסיר מעל עצמו: ואמר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי (שמות לב כד). וַיִּתְפָּרְקוּ כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם (שם לב ג). — ובהשאלה, הִתְפָּרֵק הצמח את עֲדִי עָלָיו: ותתש בחמה לארץ השלכה ורוח הקדים הוביש פריה התפרקו ויבשו מטה עזה אש אכלתהו (יחזק' יט יב). — *ונתפרקו כלים וכדו', פֵּרְקֵי אותם: כל הכלים ניטלין בשבת ודלתותיהן עמהן אף על פי שנתפרקו בשבת שאינן דומין לדלתות הבית לפי שאינן מן המוכן (שבת יז א). קטלא שחליות שלה של אילמוג ואוחזות באונקלאות של מתכת הרי אלו טהורות שאינן עשויות אלא לחיזוק, נתפרקה כל אחת ואחת טהורה בפני עצמה (תוספת' כלים ב"מ א ט). מספרת של פרקים הרי זו טמאה, נתפרקה זו טמאה בפני עצמה וזו טמאה בפני עצמה (שם שם ג ב). שלחן שגררו התחתון טמא והעליון טהור מתפרק ומקבל טומאה (שם שם ב"ב א ט). בטבעות הארון יהי הבדים, יכול לא יהיו זזין ממקומן ת"ל והובא את בדיו בטבעות, אי והובא את בדיו יכול יהיו נכנסין ויוצאין ת"ל בטבעות הארון יהיו הבדים, הא כיצד מתפרקין ואין נשמטין (יומא עב.). — *ונתפרקו אברי הגוף וכדו': דם נעכר ונעשה חלב דברי ר"מ, רבי יוסי אומר אבריה מתפרקין ואין נפשה חוזרת עליה עד עשרים וארבע חדש (נדה ט.). — *ובהשאלה, נִתְפָּרֵק יינו מעליו, פג יינו, נתפכח השותה מיינו: וייקץ נח מיינו, נתפרק יינו מעליו, וידע את אשר עשה לו בנו הקטן וכו' (מד"ר ברא' לו).—ובפהמ"א: כמטה המפורשת במסכתא דכלים בטהרות שהיא מתפרקת וכו' (תשו' הגאו' הרכבי, 180). וכיון ששבת אוחז בקנה של ריאה ומנענעה יפה יפה מתפרק הלב מיד מן הריאה ואינו צריך לפסקו ביד אלא הוא בעצמו מתפרק מיד (שו"ת הגאונים גנזי, גינזברג ג, 31). מפני מה כשנתפרקו אפי' על הארץ למה מניחין אותן ובין לצירף גופן ובין לצירף מקומן שרי (ר"ח, שבת קלח:). הייטינן משום פקע כלומר כששובר העצם אינו מתפרק עמו נסירה אלא נסדק וכו' (הנ"ל, פסחי' פה.). אחד באחד יגשו גויהם ורוח לא תיבל לבוא ביניהם איש באחיהו ידובקו יתלכדו ולא יתפרקו (ראב"ע, חי בן מקיץ, הוצא' עמ' 142). שמא יתפרק הקרום מצד הריאה ויקרע העור (משפטי צדיקי הריאה לרבני יונה). והנה הנתח הראשון יתפרק לששה פרקים (ספר זכות אדם פתיח', 2, במחברת יין לבנון). — ואמר הפיטן: אבני יקר על הר צבי התפרקו, באו ימי שלום עדי התחזקו (ראב"ע, אבני יקר, הוצ' 14). סחי שמתנו מכים וליקים, עצומי גום ואכולי ילקים, פצ־עי חבורות ואברים מתפרקים (אליה בר שמעיה, הויתיק, סליח' יום ב).—״והתפרקו קוים, או דרכים זה מזה, התפרדו זה מזה: וכשיפנה לו מרכז האחד ויסור מעל הרום או השפל מיד יתפרקו להם הקו המניע והקו המורה (ר"י הישראלי, יסוד עולם, מו:). ובשאר עתי החדש יתפרקו להם הקוים האלה ויחזרו זה מעל זה (שם כז:). ויש מפרשים על הפרק בראשי הדרכים, מקום שיתפרקו ממנו הדרכים (רד"ק, שה"ש, פרק). — ״כַּמּוּת מִתְפָּרֶקֶת, מתחלקת ומתפרדת: מאמר הכמות הוא בתארך הגוף בשיעורו בשלש רחקיו כאמרך הארוך או הקצר הרחב או הצר הגבוה או הנמוך וזהו כמות המתדבק או כאמרך האחד או השלשה וזהו כמות המתפרק (רוח חן י). וכמו שהמנין אינו

עצם המנויים כן אין האחדות עצם הדבר המתאחד כי אלו כולם מקרים מסוג הכמות המתפרק (ר"ש א"ט, מו"כ א כז). ולפי שהדבר אחד מחלקי הכמות המתפרק כדרך המספר יאמר על הלבלר ועל החכם סופר לפי שהם מונים האותיות אחת אחת (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, יט:, ח"י). — °וְהִתְפָּרֵק העם העם לפרקות וכתות: ויתפרקו כל בני ישראל שלשה פרקים (תולדה שומרונים, REJ Juil.-Sept. 1902, עמ' 75). —°ונתפרק הקשי, הותר ונפתר: וכשאתה מסיר מן האמצע סתם גוי אנס הוא נתפרקו כל הקושיות (תשו' הגאו' הרכבי תקל, 162).

—נפע', *נִפְרַק, — כמו הִתְפָּרֵק, נִפְרְקָה ידו, יצאה עצם היד מפרקה: מי שנפרקה ידו או רגלו לא יטרפס בצונן אבל רוחץ הוא כדרכו ואם נתרפא נתרפא (שבת כב ו). — ונִפְרַק חלק הנוס ממנו: נוס שהוא עשוי בקדרה מלמטן וכעדשה מלמעלן ונפרק בקדרה טמא משום כלי בית קבול (כלים יא ט). — ונִפְרְקוּ ספרים, נמחו אותיותיהם מעליהם: ספרי מינין שמטילין איבה וקנאה ותחרות בין ישראל לאביהם שבשמים על אחת כמה וכמה שיפרקו[1] הן ואזכרותיהם (תוספתא שבת יג ה). — ובסהמ"א: חלזוני צפרדע שהן נפרקין (ר' נחשון גאון, בקוף תשו' גאו', קסל, מח:). מי שנפרקה חוליא של מפרקת צוארו ונופלת בגרונו תולין אותו בראשו שיהא צוארו נפשט (רש"י, שבת סו:, ד"ה ליחנק). ומן התירץ הזה תמצא כל הטענות אשר טענו עליהם נפרקות (רלב"ג, לורת הארץ פסח כה).— ואמר המשורר: דע כי אנחנו עם ברוחם נפרקו הרים וכלו בחרות אפנו, טרם ראית תבל ידענוה וגם דבר בלי לשון אמת טפנו (רשב"ג, הלפור או דרור, ברודי, 5).

—פע', *פֵּרֵק, בינ' מְפָרֵק, — שֶׁפֵּרְקוּ אותו: תחת משאו, ולא מפורק (ב"מ לג.).—ובסהמ"א: ויתפרקו, לשון פריקת משא כשנטלים מאזניהם נמצאו הם מפורקים מנזמיהם (רש"י, שמות לב ג). וכשיהיו כל הצורות לעצם השכל יהיו מפורקות אצל השכל (מקור חיים לרשב"ג ג ז). וצד העיון בזה שתחשוב כי השכל יודע בעצמו שהוא בעל צורה ושבאותה הצורה יפורק מזולתו (שם ה ו).

—הפע', °הִפְרִיק, — כמו פִּעֵ', פֵּרֵק: איזהו הזרוע מן הפרק של ארכובה עד כף של יד, פירוש ממקום שמפריקין הטבחין הרגל עד הכף (ערוך ערך פרק).

—הפע', °הֻפְרַק, — הֻבְדַּל, ואמר הפיטן: במוח אבנט ומכנסים יופרק ואפוד וחושן לא יוזח משובצים חרוץ ירקרק טרם כתנת ומעיל אין מוח (רקע"ג, באלהי ילדקו, עבודה, קנן מע"י גאו' ג, 14).

1) [נ"א: שימחו.]

פרק[1], ופרק,—כתיב (ישע' סה ד) במקום וּמְרַק (קרי), סמ' של מָרָק, עי' ערך זה.

פֶּרֶק ס"ז.—א) טֶרֶף, גָּזֵל, חמס[2]), Raub; rapine; robbery: הוי עיר דמים כלה כחש פֶּרֶק מלאה לא ימיש טרף (נחו' ג א). — ב) פרשת דרכים, מקום שהדרך מתחלק לשנים או יותר[3]), Scheideweg; carrefour; parting of ways: ואל תעמד על הַפֶּרֶק להכרית את פליטיו ואל תסגר שרידיו ביום צרה (עובד' א יד). — ואמר הפיטן: זכור צג בפרק להסגיר שרידי, קם בראש דרכים לסעוד את רודי (ר"א קליר, זכור אים, קרוב' שבת זכור). — ג) *מקום חבור אברים בגוף האדם והבהמה, Gelenk, Verbindungsstelle; articulation, joint(ure), פֶּרֶק האצבע, פֶּרֶק ביד וברגל וכדו': איזהו הזרוע מן הפרק של ארכובה עד כף של יד והוא של נזיר וכנגדו ברגל שוק, ר' יהודה אומר שוק מן הפרק של ארכובה עד סובך של רגל (חול' י ז). הידים מיטמאות ומיטהרות עד הפרק (ידים ב ג). ועל

1) [אין להניח שחיתה מלה פֶּרֶק בלשון, אלא צדק הקרי ומרק, וכן התרגומים הקדמונים והמפרשים העברים שהלכו אחר הקרי, שהנקוד מכון אליו.]

2) [כך בקרוב רב התרגומים והמפרשים (נחו' ג א). השבעים: ἀδικίας; עֹוֶל; וולג': dilaceratione, טרף; ת"י: בזא; ריב"ג: שבר; רש"י ורד"ק: גזל; אך ראב"ע פרשו במשמ' ב): כלה בכל פרק מקום דרכים ברחובותיה היא מלאה כחש.]

3) [כך פרשו כמה מפרשים (עובד' א יד), כגון ראב"ע: מקום יתפרקו ממנו הדרכים; וכן רד"ק, וכן גם הגררת המחבר בשיכים לערך בָּדַל, ומעין זה תרגמו השבעים διεκβολάς, מעברים. אך הוולג': exitibus, מוֹצָאִים, וקרוב לזה רש"י: מקום שהבורחים יוצאים דרך שם לימלט. ואף לא מן הנמנע הוא להבין אף כאן פֶּרֶק במשמ' טרף, גזל וחמס כדגמת לא תעמד על דם רעך (ויקר' יט יז), כלו' לא תעמד ותראה את הטרף ואף תכרית את הפליטים.

ובדבור נהוג היום הצרוף עמד על הפרק במליצה במשמ' היה על סדר היום, עמד לדיון.]

בהן ידו הימנית, זו פרק האמצעי (ספרא ויק, לו, מכיל' דמילואים פרשה א). ורחצו אהרן ובניו וכו' ביד עד הפרק וברגל עד הסובך (ירוש' יבמ' יב א). כעל אוב זה המדבר בין הפרקים ומבין אצילי ידיו (ת"כ, סנה' סה:). נטילת ידים לחולין עד הפרק לתרומה עד הפרק, קידוש ידים ורגלים במקדש עד הפרק (ת"כ, חול' קו.). — ובית הַפֶּרֶק, מקום בו נמצא הפֶּרֶק: איזהו הזרוע נוטלו מבית הפרק וכל הפרק עמו (תוספת' שם ט יא).—ופֶּרֶק של לחי: איזהו לחי מן הפרק של לחי עד פיקה של גרגרת (חול' י ד). איזה הוא זקן מן הפרק של לחי עד פיקה של גרגרת (נגע' י ט). — ושל צואר: ת"ר איזהו צורת דרקון פירש רשב"א כל שיש לו ציצין בין פרקיו, מחוי רב אסי, בין פרקי צואר (ע"ז מג.). —ושאר פִּרְקֵי הגוף: אבר שיצא מקצתו חותך עד שמגיע לעצם וקולף עד שמגיע לפרק וחותך ובמוקדשין קוצץ בקופיץ (פסח' ז יב). למה היו שניהן דומין, לאחד שהיה בידו סכין ואינו מכיר את הפרקים, וחבירו מכיר את הפרקים ואין בידו סכין (תנחו' בלק יא).— וחלק בגוף בכלל: האיש מכסין אותו פרק[1] א' מלפניו והאשה שני פרקים בין מלפניה בין מלאחריה מפני שכולה ערוה (ר' יהודה, סנה' מה.). — ובסהמ"א: שוק מן הפרק של ארכובה הנסבכת עם הראש עד הפרק האמצעי שהוא סובך של רגל (רס"י, ויקר' ז לא). ואח"כ זכר שרגליהם (של ארבע החיות) ישרים ר"ל שאין בהם פרקים (ר"ש א"ת, מו"נ ג ב). ומים הניבעים משורש אילן הלז טובים לשתיית הרפואה וכו' ועוד בכאב הפרקים סגולה היא (טוביה כז, מעשה טוביה, בית חדש א א, לה:). — ובהשאלה, פֶּרֶק של כלי, שלחן, מנורה, פסל וכדו', המחברים אברים אברים כדגמת חבור הגוף בפרקים: מספרת של פרקים הרי זו טמאה, נתפרקה, זו טמאה בפני עצמה וזו טמאה בפני עצמה (תוספת' כלים ב"מ ג ב). מצבה ע"ש שהם עומדים, עצבים ע"ש שנעשים פרקים פרקים (ספרא ויק, קדושים פרשה א). בשולחן של שיש ושל פרקים שאינו מקבל טומאה (ירוש' ברכ' ח ג). מפני שהוא (הטולייר) עשוי פרקים פרקים והוא מתיירא שמא נתאכל דיבוקו והוא מוסיף מים (שם שבת ג א). רב המנונא הורי לריש גלותא להתיר שולחן של פרקים בשבת (שם שם יב א). ואין זוקפין את המנורה ביום טוב, הדא דאת אמר במנורה של פרקים[1] (שם ביצ' ב ו). שולחן של מקדש של פרקים הוה (רבין בר מיכאל, פסח' קט:). אדם מישראל שיש לו מנורה שעשויה פרקים פרקים מהו לטלטלה בשבת (מד"ר דבר' ג). — ופְּרָקִים שעל הגמל, שני חלקי הכִּיסִים שעליו[2]: וזו היא הליכתו (של הגמל) ושני פרקין שעליו אחד של יין ואחד של חומץ (מד"ז איכה א ד, בובר, 60; ילק' שמעוני איכה תתקכד). — ובסהמ"א: ואם היתה (ע"ז) של פרקים והדיוט יכול להחזירם צריך לבטל כל פרק ופרק מפרקיה (רמב"ם, עכו"ם ח יא). — ד) *פסקה מפסקאות המקרא המכילה ענין בפני עצמו, כגון מזמור תהלים וכדו'[3]: בפרקים (של קריאת שמע) שואל מפני הכבוד ומשיב ובאמצע שואל מפני היראה ומשיב ד"ר מאיר, ר' יהודה אומר באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד, בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם. אלו הן בין הפרקים בין ברכה ראשונה לשניה וכו' בין שמע לוהיה אם שמע בין והיה אם שמע לויאמר וכו' (ברכ' ב א—ב). ודברו הלוים בשיר, הגיעו לפרק תקעו והשתחוו

1) [רש"י פרש: מעט ממנו מלפניו ויש אומר פרק חתיכת בגד ולשון פרק בתרוויהו לישני טור"גצון (troçon, חתיכה).]

1) [בבבלי (ביצה כב.): של חליות.]

2) [בבד"ר (איכה א): תרין זיקין, שני נאדות, וקשה לפרש פרקים במשמ' כזו או במשמ' משא מלשון פריקת מטען. ואם אין כאן ט"ס, יש לבאר את המלה כלשון חלק, אחד משני הכיסים המהוים את הפחלין (עי' פֹּחל, הערה) שעל הבהמה.]

3) [היום קוראים בשם פֶּרֶק את הcapitulum (Kapitel; châpitre; chapter) שבספרי התנ"ך, ואמנם חלקה ומניה זו לפרקים ופסוקים שבספרים היום מאחרת היא, עשויה בסוף ימי הבינים, ראשונה בתרג' הרומי, ורק לשם זהוי הפסוקים המוזכרים בדברי הנוצרים העברה אח"כ גם לספרי היהודים במקום החלקה הישנה לפרשיות. אולם בעקר הסתמכה גם חלקה חדשה זו על החלקת היוצאת מענין הדברים, וכך למשל נחלקו מזמורי התהלים גם במסורת היהודית לק"נ שירים המקבילים בדרך כלל לחלקה שבספרים העברים היום. ואמנם אין פרק במקורות תלמודיים עדיין מונח קבוע בחלקת המקרא, אלא פסקה ענינית בתוך פרשה בכלל, כגון פסקת מפסקאות התורה הנקראות עם שמע, וכדו'.]

העם, **על כל פרק** תקיעה ועל כל תקיעה השתחויה (תמיד ז ג). מפני שהיא (קריאת שמע) עשויה **פרקים פרקים** אבל בהלל ובקריאת המגילה אוף רבי אלעזר מודי (ירוש' ברכ' ב א). ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל **בין פרק לפרק** פוסק, **באמצע הפרק** אינו פוסק (רבה, ברכ' יד.). קרא וטעה ואינו יודע להיכן טעה, באמצע הפרק יחזור לראש, **בין פרק לפרק** יחזור **לפרק** ראשון (שם טז.). ובזמן שחל ר"ה להיות בחמישי בשבת שהשירה שלו הרנינו לאלהים עוזנו לא היה אומר בשחרית הרנינו. מפני שחוזר וכופל **את הפרק** (ר"ה ל:). מה ראו חכמים לחלק **בין הפרקים** הללו (ר' נחמיה, שם לח.). כ"ד ספרים הוסיף עליהם י"א מן תרי עשר חוץ מן יונה שהוא בפני עצמו וששה סדרים וט' **פרקים** בתורת כהנים, הרי נ' (מד"ר במד' יח). התחילו מלאכי השרת משליכים **פירקם** לפני הקב"ה מה אנוש כי תזכרנו וכו' (פסיק' רב', עשר תעשר, קכח.) — וּפֶרֶק מפרקי המשנה: הלומד מחבירו **פרק** אחד או הלכה אחת או פסוק אחד צריך לנהוג בו כבוד (אבו' ו ג). למד ב' או ג' דברים ביום, ב' וג' **פרקים** בשבת, ב' וג' פרשיות בחודש, נמצא עשיר (ר"ש בן יוחי, ספרי דבר' מח). האומר אשכים ואשנה **פרק** זה אשנה מסכתא זו נדר גדול נדר לאלהי ישראל (רב, נדר' ח.). צריך אדם להיות נוטל משל לומר **פרקו** או אגדתו או מדרשו בשעה שהוא מבקש לאמרם בצבור (מד"ר שמות מ). מי שהוא טפש אומר אימתי אקרא כל התורה ומי שהוא פיקח מהו עושה, שונה **פרק** אחד בכל יום ויום עד שמסיים כל התורה כולה (שם דבר' ח). מי שהוא טפש אומר מי הוא יכול ללמד כל התורה, נזיקין שלשים **פרקים** כלים שלשים **פרקים**, והחכם אומר הריני לומד שתי הלכות היום ושתים למחר עד שאני לומדה כולה (שם שה"ש, ראשו כתם). - ובהשאלה, לדברים שאינם כתובים בספר: כיצד סדר משנה, משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן ושנה לו משה **פירקו**, נסתלק אהרן וישב לשמאל משה נכנסו בניו ושנה להן **פירקן** וכו' (ת"כ, עירובי' נד:). — ופרק במעשה מרכבה, בהלכות דרך ארץ וכדו': רבי השניני **פרק** אחד במעשה המרכבה (ר' לעזר בן ערך לריב"ז, ירוש' חגי' ב א). רבינו שנה לנו **פרק** אחד בהלכות דרך ארץ (תלמידי ר' יהודה, ברכ' כב.). —**ראש**

פֶּרֶק, מ"ר **רָאשֵׁי פְרָקִים**, תחלת הפרק במקרא, במשנה וכו': מהו מתקן (החזן לתינוקות) **ראשי פרקים** פסקין (ירוש' שבת א ג). והוא שענה **ראשי פרקים** (של ההלל) (ר' אבא בר הנה, שם סוכ' ג יב). זהו **ראשו של פרק** (רב המנונא ורב זעירא, שם יבמ' י ח). ולא במרכבה ביחיד, תני רבי חייא אבל מוסרין לו **ראשי פרקים** (חגי' יג.). אין מוסרין **ראשי פרקים** (במעשה מרכבה) אלא לאב ב"ד ולכל מי שלבו דואג בקרבו (ר' זירא, שם שם). שכשיושבין ועוסקין בתורה וטעה אחד מהם הלכה או **ראש הפרק** או שיאמר על טמא טהור או על טהור טמא וכו' שכשחברו מחזירו וקורא עמו יש להם שכר טוב (אדר"נ ח). ישב וכו' כ"ד חדשים ואין חוזר לאחריו נמצא משכח **ראשי פרקים**, ומתוך שאמר על טמא טהור וכו' ומשכח ראשי מסכתותיו **וראשי פרקיו** סוף שיושב ודומם (אלישע בן אבויה, שם כד). — **עשה את פלוני ראש פרק**, רשם אותו בראש הפרק בספר, בפנקס וכדו': ידע אבא יודן ובא אצלם ונתן להם אלף זהובים וכו' אמרו לו אף אנו היינו יודעים במעשיך הטובים ועשינו אותך **ראש פרק** (מד"ר דבר' ד). — ובסהמ"א אף במשמ' פֶּרֶק שבספרים שונים: **זה הפרק** חזוק למה שקדמו והוא יותר זר ויותר מורה על חכמת האלהות (פרוש ילירה לדונש בן תמים, לד). וכבר הודעני שלא באנו בכל אלו החשבונות שעשינו **בפרקים** אלו אלא לדעת ראיית הירח (רמב"ם, קדוש החודש טו ג). כל ההרחקות האמורות **בפרקים** של מעלה אם לא הרחיק וראה חבירו ושתק הרי זה מחל (הוא, שכנים יא ד). כי כל מתחיל מבני אדם שאין לו מאומה מן העיון יקבל תועלת בקצת **פרקי** זה המאמר וכו', ואמנם המבלבלים שמוחם מוהם בדעות שאינם אמיתיות וכו' הם יברחו **מפרקים** רבים ממנו (ר"ש א"ת, פתיח' רמב"ם למו"נ). אבל האומר לחבירו שנה לי **פרקך** ואני אשנה לך **פרקי** נמצאו שניהם ביד כל אחד ואחד (ר' בן נחמיאש, פי' משלי כ יד). זאת המסכתא ר"ל מסכת יומא היא מסדר מועד והורגלו בלימודה אחר מסכת ראש השנה וכו' והיא כוללת שמונה **פרקים** (המאירי ליומא, פתיח'). —ואמר הפיטן: הפחד לא יכחד באמצעו שאלותיו ברית יקים בין **פרקים** (של ק"ש) להשיב לכל שלומותיו (פחי פעמים, אהבה שבת נמצו). רנן שבת והודאה לשם עם

שני פרקים מן ההלל (ר' זרחיה הלוי, אזהרות לפסח, הגדה מלוירה ומנוקי' כ"י בריט' מוז'). — ואמר המשורר: תהלות השמעת ותורה ידעת מהרה נגעת למקרא ופרקים (ראב"ע, נדוד הסיר, כהנא א, 27). —"ושמות ספרים שונים, פִּרְקֵי אבות כשם למסכת אבות, פִּרְקֵי ר' אליעזר, שמונה פְּרָקִים, פִּרְקֵי משה להרמב"ם וכו': ואע"פ שכתב בפרקים דר"א בן הורקנוס ר' מונה אמר כיצד חייב אדם להבדיל בכוס של יין וכו' (סדר רע"ג השלם ב, כט:). אם חל ט' באב בשבת ונדחה עד א' בשבת או שחל בא' בשבת אין אומרים פרקים באותה שבת שהם במקים למוד תורה (לבוש, או"ח תקנג ב). — ובהשאלה, ידע פֶּרֶק בחכמה זו או זו, ידע בה ידיעה של ממש, נוהג בדבור.—ראשי פְּרָקִים של ספור א' ענין במשמ' תמצית הדברים העקריים שבו, נוהג בדבור.—פֶּרֶק במשמ' למוד פֶּרֶק בתורה ומשנה, פִּרְקוֹ של אדם נאה [1]), פִּרְקוֹ טוב או רע, למודו טוב או רע: כל מי שחכם ועניו ושפוי וירא חטא ופרקו טוב ורוח הבריות נוחה הימנו וכו' (תוספת' חגי' ב ט). אין מורידין לפני התיבה אלא אדם הרגיל, איזהו רגיל רבי יהודה אומר מטופל ואין לו ויש לו יגיעה בשדה וביתו ריקם ופרקו נאה ושפל ברך ומרוצה לעם וכו' (תעני' טז.). אל יהי פקדונך ופרקך רע שאין שבחה של תורה (דא"ז א). אל יהי פרקך רע וכו' יהא פרקך יפה שבן שבחן של חכמים (כלה רבתי ג). חשבון יפה ופרק טוב יש הבטחה (שם 7). — ובסהמ"א: אנשי חיל אלו שהם גבורים במצות וכובשין יצרן עד שלא יהיה להן שום גנאי ויהיה פרקן טוב (מדה"ג דבר א טו, הסגלה). זקן ופרקו נאה שפל ברך ומרוצה לעם ויש לו נעימה וקולו ערב (סדר רע"ג השלם ב עז:). בני יהי פרקכם נאה ושמועתכם נאה וכו' כי כל מי שפרקו רע ושמועתו מגונה לא ימצא חברים (ר' יחיאל הרופא, מעלות המדות,

[1]) [אביי מבאר (תעני' טז:): ופרקו נאה, זה שלא יצא עליו שם רע בילדותו, ולפי זה מפרשים קרוים (REJ 1898, Juil., עמ' 52) ובכר (AgT II, עמ' 199) פרק במשמ' זמן הילדות. ואולם אין פֶּרֶק אלא הזמן שאחר הילדות. וקשה לישב את הלשון פרקו (זמני) נאה או טוב במשמ' יצא עליו שם טוב בילדותו. וטבעי יותר להבין פרק כאן כלשון למוד פרק, שהרי תלמוד תורה נאה יש בודאי לדרש ממי שיורד לפני התיבה, וצ"ע.]

בס' בירת מגדל עז לר"י עמדין, קלב.). ויקטין עצמו להנאות פרקו ויכבד גדולים ממנו אשר קדמוהו בלימוד ובישוב (ד"ה של יהודי מלרים וא"י ב, יעקב מן, 151). —"ובמשמ' דרשה: אם היתה עיראו כפר שהוא מריחק ממדינתו ארבעת אלפים אמה ויש באותו מקום פרק או דבר מצוה כגון אבל או חתן וכו' ומבקש לילך למחר בשבת לשם, מערב השבת נוטל מזון שתי סעודות (והזהיר שמות יא, בשלח). ומפרש בגמ' דמס' שבת איך הוציאו מצעות לרב לישב עליהן בפרק ולא ישב עליהן מפני כבודן שלרבותינו (תשוי הגאוי הרכבי רעד, 138). —"יום הַפֶּרֶק: הרב שהוא מקריא ברצונו לתלמידים בכל עת שירצה ואיזו מסכתא שירצה והם היו קבועים לבא תמיד ונשמט להן ממסכתא למסכתא הרי הן שאולין אצלו ואין הוא שאול להם, וביום הפרק שהכל באין לשמוע ענין אותו מועד הרי הוא שאול להם והם אינן שאולין לו (רמב"ס, שאלה ופקדון ב 7). —"ומנהג הַפְּרָקִים: כי כל יושבי האדמות ההמה לא ידעו מנהג הפרקים קל וחומר מנהג הישיבה (מכתב מזמן הגאונים, הקדם שנה ג א–ב, 2). —"ראשׁ הַפֶּרֶק, ראשון לשוני ההלכות [1]): מרנא ורבנא פרחיה ראש הפרק וכו' החכם המבין כל סתום (ד"ה של יהודי מלרים וא"י ב, יעקב מן, 173). ישא יקירנו ראש הפרק שלום רב ממנו ומכל בני ישיבתנו (שם שם). ראשי הסדרים וראשי המדרשים והפרקים והסיומין והסיעות (Eppenstein, Gesch. u. Literatur, עמ' 18). — ה) *פֶּרֶק במשמ' הזמ, פֶּרֶק בשנה, בחיים וכדו', Zeitabschnitt; période, époque; period, epoch: בשלשה פרקים בשנה תורמין את הלשכה בפרוס הפסח בפרוס עצרת בפרוס החג והן גרנות למעשר (ר' עקיבא, שקל' ג א). בשלשה פרקים בשנה היו כל המשמרות שוות באימורי הרגלים ובחילוק לחם הפנים ובעצרת אומרים לו הילך מצה הילך חמץ (סוכ' ה ז). בארבעה פרקים העולם נדון, בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן בראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו וכו' ובחג נדונין על המים (ר"ה א ב). בשלשה פרקים בשנה נושאין את כפיהן ארבע פעמים ביום בשחרית במוסף

[1]) [וכן בארמ' ריש פירקא, ועי' אפנשטין Gesch. u. Liter., עמ' 14 וכו'. ובתלמו' (כתובי' סב.): בני פרקי, ופרש"י שם: תלמידים שהרב מצוי להם בעירן ושונין פירקם ולנים בביתם.]

במנחה ובנעילת שערים, בתעניות ובמעמדות וביום הכפורים (תענ' ד א). בשלשה פרקים בודקין את היין, בקדים של מוצאי החג ובהוצאת ססדר ובשעת כניסת מים בבוסר (ר' יהודה, גיט' ג א). בארבעה פרקים הדבר מתיבה. ברביעית ובשביעית ובמוצאי שביעית ובמוצאי החג שבכל שנה ושנה (אבו' ה ט). באיסוי שני פרקים היא מחניתא (ר' חנניה בן גמליאל, ירוש' שביע' ג א). רבן גמליאל ובית דינו נמנו על שני פרקים הללו ובטלום (שם בר קפרא, מו"ק ג:). זו (הספינה) שהיתה יוצאה מן הלמן לא צריכין לשטות עצה שאי, יודעין באיזה פרק עומדת כמה ימים מזדווגת לה וכו' נולד אדם ואין שמחין שאין יודעים באיזה פרק ומעשים יעמוד אם צדיק ואם רשע אם טוב ואם רע (מד"ר קהל', טוב שם).—ובמשמ' זמן ידוע, לפרקים, לזמנים מרחקים בלבד, לזמנים לא קרובים: הרואה את הים הגדול אומר ברוך שעשה את הים הגדול בזמן שרואהו לפרקים (ר' יהודה, ברכ' ט ג). וכמה הוא פרק, אחד לשלשים יום (ירוש' שם שם). משל למלך שבא אצל בניו לפרקים כל אחד ואחד אמר אצלי הוא שורה וכו' (ספרי דבר' שמז). משל לאוהבו של מלך שבא אצלו לפרקים, אמר המלך כבו את הנרות כבו הפנסין שאני מבקש לדבר עם אוהבי בצינעה (מדר' ברא' סח). כג נשיקה לתפלות בר מן תלת נשיקה של גדולה נשיקה של פרקים[1] נשיקה של פרישות יכו', נשיקה של פרקים וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו (שם שם ע). — ופרקי לדה: והן גרנות של מעשר בהמה. אמר רבי יוחנן מפני שהן פירקי לידה (ירוש' שקל' ג א). — ובמשמ' חג ומועד: מסתברא מילתיה דר' אלעזר (שצריך אדם להסדיר תפלתו) בברכות של ר"ה ושל יה"כ ושל פרקים אבל דכל השנה לא (ר' אבא, ר"ה לה.). — פרק, זמן תקופה בדברי הימים: בו בפרק נולדה רבקה (סדר עולם רבה א, רטנר, ד.). אבינו יעקב היה בשעה שנתברך בן ס"ג שנה בו בפרק מת ישמעאל (שם ב, ה.). מלמד שכלן נתנבאו בפרק אחד (שם כ, מז:). תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק ואלו הן הושע ישעיהו עמוס ומיכה (ר' יוחנן, פסח' פז.). — בין הפרקים, תקופות ידועות בחיי אדם: פורסא דדמא כל תלתין יומין ובין הפרקים[1] ממעט ובין הפרקים יחזור וימעט (שמואל, שבת קכט:).—ובמשמ' גילו של אדם, מספר שנותיו, זמן מותו: הגיע אדם לפרק אבותיו קודם לה' שנים ולאחר ה' שנים ידאג מן המיתה (ר' יהושע בן קרחה, מד"ר ברא' סה). א"ל (מלאך המות) וכו' אותו האיש שהיית סועד אצלו ואמר לכם מן היין הזה אני מישן לשמחת בני והרי הגיע פרקו ליטול אחר ל' יום, אמר (ר"ש בן חלפתא) לו הראה לי את פרקי, אמר לו לא עליך ולא על כיוצא בך אני שולט (שם דבר' ט). ואתה משיב בנים שהן בפרק אבותיהן פקד עון אבת על בנים, שאינן בפרק אבותיהן לא יומתו אבות על בנים, כיצד את מוצא שאין בית דין שלמעלה קונס אלא מבן עשרים שנה ומעלה (מדר' תהלים, הופמן, דבר' כד טז). — ובסהמ"א: שזה נמצא עיד בשנה בד' פרקיה ר"ל קור וחום וקיץ וחורף והם ד' תקופות השנה (פרים יליגה לאבוקאל דונש בן תמים, נט). בה' חרמים מעל עכן בד' פרקים כנגד ד' ידות (ברא' רבתי, אלבק, 182). הלוך ונסוע, לפרקים, יושב כאן חדש או יותר ונוסע משם ונוטה אהלו במקום אחר (רש"י, ברא' יב ט). ויצחק היה בן קכ"ג אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא מתה בת קכ"ז והריני בן חמש שנים סמוך לפרקה, לפיכך לא ידעתי יום מותי, שמא לפרק אמי שמא לפרק אבא (הוא, שם כז ב). וכבר טענו על היהודים וחשבו כי עיקר תורתם אבד ושאינם על שורש אחד בעבור שיפול להם פסח קודם הכנס פרק האביב כפי חשבונם בתקופה (ר"י ה"ל, כוזרי ד כט). דע כי אלו הפרקים אצל חכמי הכוכבים כי אצל חכמי הכוכבים הם זמני העתקות השמש ברובע רובע מגלגל המזלות מתחילים מהנקודה האביבית (קאזון א ב ג ג). כי פרקי שנה מתחלפים (אמו"ר לראב"ד ב ד, 59). ומה שאמר למועדים הוא לפרקים מלשון למועד אשר יעדו הואיל ועל ידיהם ר"ל ע"י מרוצת גלגליהם ונסיעתם בהם על המנהג שאמרנו הוא מתחלק הזמן לפרקים ולעיתים ידועים (ר"י הישראלי, יסוד עולם, לו:). החרף יחרפני למות וכו' הסתו יסית צנה וסגריר וכו' וגם

1) [כנראה בעקר: נשיקה שלפרקים, הבאה לפרקים, נשיקת בני אדם הרואים זה את זה אך לזמנים לא קרובים, הנפגשים אחרי שלא ראו זה את זה זמן רב.]

1) [פרש"י: פרקי שנותיו כגון לאחר מ' שנה.]

בהיות טבעי הפרקים האלה על תכלית סדורם (ר״י בדרשי, בחינת עולם יב). ואולם השנה נחלקת לארבעת פרקים (ר״א הקראי, גן עדן, הבדל שנה משנה א, יד.) או מפני פרק הקיץ שחום האויר יתיך הכח הרגיל לעזור ליציאת העובר (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ה א). הלא דרך הרגיל אצל חבירו הרבה לבלתי השתעשע בו כאשר בראותו אותו לפרקים (ר״מ אלשיך, משלי ה ל). שתלמד ממנו ידיעת מלאכת העבור בהוצאת המולדות וידיעת הפרקים והמועדות וראשי החדשים לכל עת (חשבון העבור, בס׳ דברי חכמים, כג). — ואמר הפיטן: הנה זה בא לפרקים זמן לגאול רצוצי ארקים (ר״א קליר, פסח זה באה, מוסף שבת החדש). ענה צועקים למטרות עוז בראשי פרקים פרקים ארבעה היכנת לדון דין עשוקים (רקע״ג; ענת אליבי ישעך, הושענות ליום ג, סדור אוצר לובה, תרמז; סדור רקע״ג, רמד). — ו) *פֶּרֶק זה בחיי האדם שהוא משתנה בו מנער לאיש, מנערה לאשה, זמן ההתבגרות, Pubertät; puberté; puberty: תינוקות סמוך לפירקן מחנכין אותן לפני שנה ולפני שתים בשביל שיהו רגילין במצות (תוספת׳ יוה״כ ה ב). לא יבא אדם על יבמתו עד שתגיע לפירקה (ר׳ מאיר, שם יבמ׳ ו ט). עד הפרק זוכה לו (האב לבנו) מיכאן ואילך זוכה לעצמו (שם עדי׳ א יד). היכן מצינו שהיו חגרין עד הפרק וכשהגיע הפרק נתפשטו ושהיו חרשין עד הפרק וכשהגיע הפרק נתפקחו וכו׳, היאך זוכה לו עד אותה שעה (ר״ע, שם שם). שהוא גדול בתורה שלא בפירקו ומבזה את הגדולים ממנו (ר׳ סימון, ירוש׳ סוטה ג ג). בנות ישראל שהגיעו לפירקן ולא הגיעו לשנים, בנות עניים טופלות אותן בסיד, בנות עשירים טופלות אותן בסולת, בנות מלכים טופלות אותן בשמן המור (ר׳ יהודה, שבת פ:). והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה והמשיאן סמוך לפירקן עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך (יבמ׳ סב:). לפני הפרק ולאחר הפרק נשים בודקות אותן, תוך הפרק אין נשים בודקות אותן (ר׳ יהודה, נדה מח:) אף תוך הפרק נשים בודקות אותן (ר׳ שמעון, שם שם). והמשיא אשה לבנו סמוך לפרקו קודם שיבא לידי חטא וכו׳ (דא״ר ג). — עמד על פִּרְקוֹ, כמו הגיע לפרקו: כל זמן שהיה הבן קטן היה אביו משמר את הכל, הגדיל הבן ועמד על פרקו אמר לו אביו כל זמן שהיית קטן אני הייתי משמר את הכל עכשיו שעמדת על פרקך הרי הכל מסור לך (מד״ר שמות טו). משעמדו בניו על פרקן אמר להם וכו׳ (שם שם ל). למלך שהיה לו בן ועמד הבן על פרקו ביקש להשיאו ולא היה לו אנגיטירין חדשה, אמר המלך אין כבודו של בני כן (ר׳ יהודה בר סימון, פסיק׳ ר״כ, בהדש השלישי, בובר, קו:). — ואמר הפיטן: ובקומתה גדלת ועמדה על פירקה (מחז׳ ויטרי תפב). עת דודים בהגיע ופרק אישות עקב ענוה עניו נתבקש בדרישות עדת קדש לקדש בקדשה ופרישות (ר׳ מאיר בר יצחק, אדיר ונאה, יוצ׳ שבת אחר שבועות). — ז) *פרק בין דבר לדבר, הבדל, Unterschied; difference: אין פרק בין שימול אותו בעת ההיא אל אשר ימול אותו קודם העת ההיא (ספר המצות לענן, הרכבי, 122). כי אין בין שני המינים האלה פרק (פרוש רות לשלמון בן ירוחם, ספר זכרון לפוזננסקי, לג). ואין בין אור השמש ואור הנפש פרק מבואר (נסים בר שלמה, תרג׳ ס׳ הגבולים ליצחק הישראלי הרופא, ס׳ היובל לשטיינשניידר, 136). הדבור בכח הרוחני והפרק שבין הרוח והנפש וכו׳ ואם ישאלני שואל מה פרק בין הנפש והרוח נשיב לו כי הפרק יהיה משתי פיאות, הרוח היא עצם גושמני והנפש היא עצם רוחני (שם 138). בחקיקת הדברים ותכליותם והפרק בין החקיקה והתכלית (שם 141). כי לו לא היה פרק בין ב׳ הדברים אבל היו שוים לא היה תיה מענה לשאלה (יעקב בן שמעון, תרג׳ ספר הגדרות לישועה בן יהודה הקראי, LFDWDJ. Bericht 18, עמ׳ IV). העתים והמשפטים והפרקים שבין הדברים להפריד בין דבר לדבר (שם שם). ואין פרק בין שהוא ברשות פלוני או ברשות אחר (שם שם XI). כי אין פרק בין הדיבור בלשון ובין נענוע האיברים (שם שם XII). ואין פרק בין מי שאמר כי זה רע מדרך השכל ובין מי שאמר כי רע ממנו להרות באויר (הוא, שם שם 75). מה הפרק שנתן בין האדם ובין הבהמה (ר״א הקראי, עץ החיים כ). שיהיה פרק בין מה שיצוה הוא ומה שיצוה זולתו (שם ס). — ובמשמ׳ התכונה הסגלית של דבר: האדם הוא החי המשכיל המת כי החי מורה על סוגו וכו׳ והשכלי והמיתה הן פרקיו (נסים בר שלמה, תרג׳ ס׳ הגבולים ליצחק הישראלי הרופא, ס׳ היובל לשטיינשניידר, 181). אינך צריך מחידיעה בנאמרות ליותר מחידיעה בסוגיהם

ומיניהם ופרקיהם וסגולותיהם וכו׳ (מקור חיים לרשב״ג ג יד). המהות מורכב משני דברים והם הנגנס והפרק (שם ה ל). — ח) ״כמו פִּרְקָה, מפלגה וכת: ויהיו בני ישראל בימיו שלשים פרקים (תולידה שמרונית, REJ 1902 Avr., עמ׳ 205). ויתפרקו כל בני ישראל שלשה פרקים והם א׳ אתקרא שמה הצדוקים וכו׳ (שם שם Juil.-Sept., עמ׳ 75).

״**פִּרְקֵד** [1], פע׳, פִּרְקֵד, בינ׳ מְפַרְקֵד, — נפל על גבו, שכב על גבו: ולשון מטריד לשון נפול ומפורקד (תשו׳ הגאו׳ אסף, 106).

א. *__פַּרְקְדָן__ [2], פַּרְקְדָן, פורקדן, ת״ז ותה״פ, — שוכב על הגב: פרקדן לא יקרא ק״ש (ברכ׳ יג:). פרקדן לא שמיה הסיבה (פסח׳ קח.). — ובסהמ״א: שנמצא רוק בכילה למעלה איכא למימר ששכבת פורקדנית בשעת תשמיש רקקה למעלה מן הכילה (ערוך ערך רק). ואני שוכב פרקדן מרוב העיפות (רמב״ם לר״ש א״ת). כי הפרקדן בטנו על גבו והשוכב על בטנו בהפך זה (אמו״ר לראב״ד א א). ושוכבים על גב כמו פרקדנים (פרוזי אבן פינה,

---

[1] [מן הארמ׳ שבתו״ם, ובסור׳ אתפרקד, שכב פרקדן או אפרקד (על פרקד), על הגב. ונראית דעתו של יוסף פרלס (REJ 1903, עמ׳ 353) שלפיה נגזרה המלה מן היונ׳ πρόσκεφα, האחור. וכן נוצרו אף בלשונות אחרות פעלים חדשים משמות אברי הגוף כגון בגרמנ׳ Bürzel, מן purzeln, בשם׳ נפל על הגב, מן burzeln, האחור. ואף ב. פַּרְקְדָן בשם למין ממיני הקטניות אינו בעקר אלא א. פרקדן, ונקרא כך על פי דמיון הצורה, כשם שגם אפון עקרו לפי לֵו ואחרים אֲפוּן, אף, חטם, עפ״י דמיון חיצוני זה.

ובמדר״ר (בראש׳ מה) בכמה נוסחי (עי׳ תיאודור שם, וערוך ערך פרקד): כדי שתהיינה מתרפקדות על בעליהן בנויהן, צ״ל כברפוס: מתרפקות. במלון צמח דוד לר״ד מן התפוחים מובא ערך פִּרְקֵד, ומבאר שם: שכב על שדרו.]

[2] (מן הארמ׳, ועי׳ בהערה הקודמת. ואלה דברי שבלי הלקט (פסח סי׳ ריח, עמ׳ לג:): ופתרון פרקדן יש מפרשין אותו שוכב על מתניו ופניו למעלה ודייקי בר קדל ששוכב על ערפו, ויש מפרשים ששוכב על פניו ומתניו למעלה ודייקי בר קידה, ע״כ. וכפרוש רסע״ג לספר ברכ׳ (הוצ׳ ורטהימר, ז:): פורקדן ינאם עלי אלקפא יעני עלי אלמפצלין אלאימן ואלאיסר, ז״א: פורקדן יישן על גבו לאמר על שני המפצלים הימני והשמאלי.]

הרב׳ שלמה רופא, כ״י ברלין). הלכתי לבקר בחורה אחת וכו׳ ומצאתי חיותה מוטלת על מטתה פרקדנית (פלטלא הקבלה, דרוש על האדם וכוחות רעות, זאלקווא, סט:).

ב. *__פַּרְקְדָן__, פרקדן, פורקדן [1], ש״ז, — מין ממיני הקטניות (lathyrus), ; gesse ; Platterbse : chick-pea, vetch: הפול והספיר הפורקדן והשופח ופול הלבן והשעועית אינם כלאים זה בזה (כלאים א א).

״**פַּרְקְדָנוּת**, פרקדנות, ש״נ, — שכיבה על הגב: והאדם יותר יעתק משאר בעלי חיים במצב כמו העמידה והישיבה והשכיבה והפרקדנות (כל מלאכת ההגיון, מ.). ואלו התכונות (של המשועמם הדומה למת) תכונות המתים מצורף להם הפרקדנות והשתיחה (ר״י חריזי, מאמר הקבורה של גליינוס).

״**פִּרְקָה**, ש״נ, — כת, מפלגה, ; Abteilung, Sekte section, secte: ויהיו בני ישראל בימיו שלשים פרקים, פרקה עשו כתועבות הגויים וכו׳ (תולידה שומרונית, REJ 1902 Avr., עמ׳ 205). ויתפרקו כל בני ישראל שלשה פרקים והם א׳ אתקרא שמה הצדוקים, ב׳ אתקרא שמה הפרושים, ג׳ אתקרא שמה החסידים וזאת הפרסה היא עדת השומרים (שם שם Juil.-Sept., עמ׳ 75). והם בני יוסף הצדיק המתקראים פרקת החסידים וכו׳ ותהי להם עזר על מלחמות פרקת הפרושים (שם 76). — ובמשמ׳ יחידה בצבא, Division ; division.

*__פֻּרְקוֹן__, ש״ז, — פִּדְיוֹן, ; Auslösung, Loskauf rachat ; redemption: האב זכאי בבתו בקדושיה וכו׳ יתר עליו הבעל שאוכל פירות בחייה וחייב במזונותיה בפרקונה ובקבורתה (כתוב׳ ד ד). תקנו מזונותיה תחת מעשה ידיה ופירקונה תחת פירות וקבורתה תחת כתובתה (שם בבלי מז:). — ובסהמ״א: כיון דחייב הבעל בפרקונה ופדה את האשה נתחייב הבעל לפרוע (תשו׳ ר״מ מרוטנבורג ד סמח)

פֻּרְקוּס, עי׳ פִּרְכּוּס.

״**פִּרְקִי**, ת״ז, — לפרקים, משמש פֶּרֶק: ומה שיחסר מגופם (של החוליות) בהם הושמו תוספותם הפרקיות קצרות רחבות ומה שתחת העשרה הנה

---

[1] [עי׳ בהערות הקודמות.]

תוספותם הפרקיות המכיתות למעלה הם אשר בהם גוּמות החבור וכו' (קאנון אבן סינא א א א ט).

א. *פֻּרְקָן, פִּרְקָן, פּוּרְקָן, ס"ז, —גאולה, תשועה, Rettung; délivrance, deliverance: ובחנוכה מתפלל שמונה עשרה ובהודאה מזכיר על הנסים ועל הגבורות ועל הפדות ועל הפרקן שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה (סדר רע"ג השלם ג, פב.). ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה (שם שם). — ואמר הפיטן: ועוד ארבע תהי שותה בשמחה ואפילו לאל תשאל שאלה ואז תאכל מיסב על שמאלך ותודה אל עלי פורקן גאולה (ביד כוס קמה, פזמון לפסח, סדור מנהג ארם צובה, תסיד:). — ואמר המשורר: ולמה נעשה פרקן על ידי נביא נרדם ולמה זה בני אדם בראשית רבו על הון (שלום הרלבי"ע, כהנא ב, 27).

ב. *פֻּרְקָן, פּוּרקָן, ס"ז, — פרוד, פלוג: ובשנה העשירית למלכותו קם על הפורקן אשר בין עדת בני ישראל (תולדה שומרונית REJ Jul.-Sept. 1902, עמ' 74). לחקור על הפרקן אשר ביניהם (שם שם).

א. פ־ר, ממנו פַּר, ב. פָּרָה, א. *פִּרְפּוּר, פִּרְפֵּר, א. פָּרַר.

ב. *פרר, ממנו *פֵּרוּר, ב. *פִּרְפּוּר, ב. *פָּרַר.

א. פָּרַר, קל רק מקו' פּוֹר, — נדנד, זעזע 1), rütteln; secouer; to shake: רעה התרעעה הארץ פור התפוררה ארץ מוט התמוטטה ארץ (ישעי' כד יט).

—פוע', פּוֹרַרְתָּ,— פּוֹרֵר את הדבר, נִדְנְדוֹ וזעזעו 1): אתה פוררת בעוז ים שברת ראשי תנינים על המים (תהל' עד יג). — ובסהמ"א: יפורר בתוכחותיו סלעי הלבבות ויזיל דמעות העינים (ר"י חריזי, תחכ' ג, 28). —ואמר המשורר: למי אלך ומי אביט ואל מי אני אפנה ועל שם מי אשורה, ועזבתי בנו דויד אשר הוא לכל סלע כמו פטיש מפורר (ד"ה של יהודי מלרים יא"י ג, יעקב מן, 15). — ואמר המליץ: זוררתני בתיעבותיך פצמתני בחמאות לשון רמיה (משו, אהבת ליון כג, 169).

—התפו', הִתְפּוֹרְרָה,—הִתְפּוֹרְרָה הארץ, פּוֹרְרוּ אותה: רעה התרעעה הארץ פור הִתְפּוֹרְרָה ארץ מוט התמוטטה ארץ (ישעי' כד יט). — ובסהמ"א: מקצת הארץ משתנית ומתפוררת ונעשית מים (רמב"ם, יסודי התורה ד ה). — ואמר הפיטן: רשע הפושט עת הגיע למקום תפילין מצות ברה, צעק צעקה ונזדעזע עולם וארץ התפוררה (ארזי הלבנון, קינ' ת"ב). — ואמר המשורר: תקל בעינינו עדי יתפלצון לה מוסדי ארץ ויתפוררו (רשב"ג, בימי יקותיאל, ברודי, 15).

—פוע', פּוֹרַר, שֶׁפּוֹרְרוּ אותו: הים וגליו בעוז פוררו הירדן הובשת וברגל עברו (רגמ"ה, איה כל, סליחו' יום ז).

ב. *פָּרַר, קל לא נמצא 1).

—פעי', *פֵּרַר,—שבר לפרורים 2): רבי יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה וחכמים אומרים אף מפרר וזורה לרוח או מטיל לים (פסח' ב א). לא אמר (ר' מאיר שמתר להאכיל חמץ לבהמה) אלא מפרר מכיון שפיררו בטל (ר' יוסה, ירוש' שם שם). עכבר נכנס וככר בפיו ונכנס אחריו ומצא פירורין צריך בדיקה מפני שאין דרכו של עכבר לפרר וכו', תינוק נכנס וככר בידו ונכנס אחריו ומצא פירורין א"צ בדיקה מפני שדרכו של תינוק לפרר (רבה, בבלי שם י:). היה מהלך במדבר מפרר וזורה לרוח, היה מהלך בספינה מפרר ומטיל לים (שם כח). — ואמר הפיטן: שבר עצמותי זורר ומפרר סלה כל אבירי הטבור והשדר (מי יתן, קינ' ת"ב).

—פע', *פֹּרַר, בינ' מְפֹרָר, שֶׁפֹּרְרוּ אותו: ואם אינם לא מבושלים ולא מחוברין אלא שהן מפוררים דק דק אע"פ שאין בהם כזית ולא תואר לחם מברך המוציא (אבודרהם, סדר ברכת המוליא ופירושה, קח.).

—התפ', *הִתְפָּרֵר,—נשבר לפרורים: מפני שמתפרר בתוך הפה ואינו נקשר לפיכך אינו מקנח (רש"י, סוכ' קה., ד"ה בדסערי לח).

---

1) [כך פרש המחבר בס־ונו הקטן וזוהי גם דעת כמה מן החדשים. וכך גם ת"י (ישעי' כד יט): מנד תנוד. והשבעים תרגמו ἀπορίᾳ ἀπορηθήσεται, כלו' תסבל סבל קשה, ומעין זה הוולגי' contritione conteretur, והפרשנים העברים בארו במשמ' תשבר לפרורים, ובמשמ' זו נוהגת המלה בסהמ"א.]

2) [עי' בהערה הקודמת.]

1) [עי' גם ערך א. פור, הפע' הֵפִיר וגם הֵפֵר, כאלו מן ב. פרר, וכן באשורי פרר בשמ' זו.]

2) [בתוספתא' (שביעי' ו כט): מפררין רימונין לעשיתן פרר (כך בדוצ' צוק"מ) וצ"ל מפרדין, פרד, עי' הערות לערכים א. פָּרַד, פעי', א. פָּרַח, פעי'.]

א. פרש [1]), ממנו ״מפרש, ״פרוש, א. פרש. א. פרשה, ״פרשן, ״פרשנות.

ב. פרש [2]), ממנו ב. פרש, פרש.

ג. פרש [3]), ממנו ג. פרש, ה. ״פרש, פרש, ״פרשות.

ד. *פרש [4]), ממנו *הפרש, *הפרשה, *פרוש, *פרישה, *פרישות. ד. *פרש, ב. *פרשה.

א. פרש [5]), פ״י, פרש,—ברר והבהיר, אמר את הדבר ברור לאין ספק, erklären; expliquer; to explain: ויניחהו במשמר לפרש להם על פי יי׳ (ויקר׳ כד יב). — ובתו״מ: כלל שאתה מוסיף על הפרט אי אתה יכול לדונו כעין הפרט להוציאו מן הכלל עד שיפרוש לך הכתוב כדרך שפירש לך בנזיר (ספרי במד׳ כד). כי יפליא כשיפרוש לנדור פרט למהרהר בלב (מד״ר במד׳ י) — ״ובמשמ׳ באר: ואם יש מקום שרוצים לפרוש להם (את הפרק בתורה) יעמוד אחד חוץ ממתרגם ויפרש להם בלשונם (סדר רע״ג הפלס ב, לד:). ותשובת הגאונים פורשין לגנאי דליכא קושיא מעליא אל תעלוה לגו (רמ״י, ב״מ עז., ד״ה אינה).

—נפעי, נפרשות, — היו הצאן נפרשות, כמו נפרשות, פרוסות על גבי השדה [6]): כבקרת רעה עדרו ביום היותו בתוך צאנו נפרשות כן אבקר את צאני והצלתי אתהם מכל המקומת אשר נפצו שם ביום ענן וערפל (יחזק׳ לד יב).

—פעי, פרש, מפרש, — שפרשו וברור אותו: ויניחו אותו במשמר כי לא פרש מה יעשה לו (במד׳ טו לד). ויקראו בספר בתורת האלהים מפרש [7]) ושום שכל ויבינו במקרא (נחמ׳ ח ח). — ובתו״מ: שלא אמרו למשה היאך נצא למדבר ואין לנו צדה לדרך אלא האמינו והלכו אחר משה ועליהם מפורש בקבלה הלוך וקראת באזני ירושלים (מכי׳ מסכתא דפסחא יד). מה הפרט מפורש פרי ופסולת פרי אף אין לי אלא פרי ופסולת פרי להביא החרצנים ואת הזגים שהם פרי ופסולת פרי, או מה הפרט מפורש פרי גמור אף אין לי אלא פרי גמור וכו׳ (ספרי במד׳ כד). יברכך יי׳, בברכה המפורשת, וכן הוא אומר ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה וכו׳ (שם שם מ). והדברים עתיקים, כל אחד ואחד מפורש במקומו (שם שם עח). מה הפרט מפורש דבר שהוא וולד וולדות הארץ אין לי אלא דבר שהוא ולד וולדות הארץ (ירוש׳ מע״ש א ז). ועליו הוא מפורש בקבלה גולמי ראו עיניך וכו׳ (ר׳ יוחנן, שם נדה ג ג). גדולה מצות מילה ששלש עשרה בריתות נכרתו עליה מן הפסוקין המפורשין (ר׳ ישמעאל, תנחו׳ לך לך יז). א״ר ירמיה בר אלעזר חמשים ושתים שנה הקב״ה מעיד באנשי סדום ומזעזע עליהן את ההרים כדי שיעשו תשובה, אמר רשב״י מקרא מפורש הוא המעתיק הרים ולא ידעו וכו׳ (שם ויקא׳ י).—ובספהמ״א: ואמר הגאון ולא פורש לנו מהו (ערוך ערך פז). למה כתוב אחד, לפי שהיה הקב״ה יחיד בעולמו וכו׳ כך מפורש בב״ר (רש״י, בראש׳ א ה). כמו שמפורש באגדת חלק (הוא, שם ד יט). באור משלים סתומים שבאו בספרי הנביאים ולא פורש שהם משל (ר״מ א״מ, פתיח׳ הרמב״ם למו״נ). לא מבעיא אם עשאו אפותיקי מפורש שאמר לא יהא לך פרעון אלא מזו וכו׳ אלא אפילו לא עשאו אפותיקי מפורש (טוחו״מ קז). —ואמר הפיטן: ראינוך תרעי רעיה מליך לא מפורשים (רא״בע, אי״ה עופר, אוצר 165).—*ובנגוד אל סתום או סתם: שתים (מצוות) מפורשות ואחת סתומה תלמד סתומה ממפורשה, מה מפורשה שבע אף סתומה שבע (תוספתא שבועי׳ א ה). נאמר כאן סוס סתום ונאמר להלן סוס מפורש וכו׳ מה מפורש בחמשה מכות אף סתום בחמשה מכות (איסי בן עקביא, מכי׳ מסכתא דפיסחא ז). נמצאנו למדים קן סתומה וקן מפורשה (ספרי במד׳ ל). נלמוד סתום מן המפורש (ר׳ הושעיא, ירוש׳ שקלי׳ ג ג). ומה סתומות שלכם כך מפורשות על אחת כמה

---

1) [עי׳ בהערה לא. פרש.]

2) [עי בהערה לב. פרש.]

3) [עי׳ הערה לערך פרש.]

4) [עי׳ בהערה לד. פרש.]

5) [באותה משמ׳ אף בארמ׳, ואולי אין כאן בעקר אלא מבטא אחר של פרש, פרס, כרגמת כנש על יד כנס, ולפי זה עקר משמ׳ הפעל: פשט ושטח את הדבר, ואכן בערב׳ בא במשמ׳ זו פשר [a]) בהפוך הגאים ועי׳ גם פשר, הערות.]

6) [עי׳ בהערה הקודמת. רב החדשים גורסים כאן נפרשות בשין שמאלית.]

7) (בתלמו׳ (מגי׳ ג.) אמרו על זה: מפורש זה תרגום.]

---

a) فسر

צמה (ר' יהושע, חגי' כב:). לפניות בין בסתם בין במפורש לאחריה במפורש אין בסתם לא (רבא, יבמ' מו.). דברים הללו סתומין כאן ומפורשין במקום אחר (מד"ר רות פרשה ב). — ואמר הפיטן: אצורה ומפרשה, עצורה ולא מפרשה זאת חקת הפרשה (ר"א קליר, אלורה, קרובה שבת פרה). — שם המפֹרָש[1], שם אלהים באותיותיו יהוה: כה תברכו את בני ישראל, בשם המפורש, אתה אומר בשם המפורש או אינו אלא בכנוי, ת"ל ושמו את שמי על בני ישראל, בשם המפורש, ובמדינה בכנוי (ר' יאשיה, ספרי במד' לט). שם המפורש אסור לומר בגבולים (שם שם). מה עשה משה הזכיר עליו שם המפורש וברח (ר' מאיר, מד"ר דברי יא). זיין שנתן להם בחורב שם המפורש חקוק עליו וכשחטאו ניטל מהן (רשב"י, שם שה"ש, גן נעול) — ובפהמ"א: ועטרה נתונה בראשו וכתר שם המפורש על מצחו (פדר"א ד). והיו תוקעין והלוים משוררים ומזמרים ומנדין את הכותיים בסוד שם המפורש (שם לח). והראהו ברית מילה וארון יוסף והמטה שחקק עליו שם המפורש ולא קבל (שם מג).

—וכהתה"פ *מְפֹרָשׁ, כמו בְּפֵרוּשׁ: קבל (פקדונות) מן הקטן עושה לו בהם סגולה, מת יחזיר לאביו וכולם אם אמרו בשעת מיתה ינתן לפלוני שהן שלו יעשה מפורש כפירושו (תוספתי ב"ק יא א). ואם אמר מה שירשתי מבית אבי אימא הן יעשה מפורש כפירושו (שם ב"ב ט ב).

—פִעֵי, *פֵּרֵשׁ, פָּרֵשׁ,—כמו קל, אמר באפן ברור לאין ספק: הרי עלי עשרון יביא אחד, עשרונים יביא שנים, פירשתי ואיני יודע מה פירשתי יביא ששים עשרון (מנח' יג א). פירשתי מנחה ואיני יודע מה פירשתי הרי זה מביא חמש מנחות לחמשה מינין (תוספת' שם יב יא). יכול יתפלל אדם כל היום כולו, פירש בדניאל וזמנין תלתין ביומא וכו' יכול יהא משמיע לאזניו, פירש בחנה חנה היא מדברת על לבה וכו' (שם ברכ' ג ו). פועלים שהיו עושין אצל בעל הבית וכו' משיירין כדי פיאה ואינה פיאה עד שיפרשנה בעל הבית לשום פאה (שם פאה ב ז). מוכר לו יין ואינו חושש שמא מנסכו לעבודה זרה ואם פירש לו אפילו מים ומלח אסור למכור לו (שם ע"ז ב כא). כל שאין לו בבשר אין לו בעורות חוץ מן העולה שפירש בה הכתוב עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה (שם זבח' יא ז). מהו צריך לפרש זה גיטיך וזה קידושך, והכא זה פריון מעשר שני (ירוש' מע"ש ד ז). מאי שנא מכר ומאי שנא מתנה, פירש יהודה בן נקוסא לפני רבי זה פירש וזה לא פירש, האי זה פירש וזה לא פירש הוא, אלא זה היה לו לפרש וזה לא היה לו לפרש (ב"ב עא.). אף הוא פירש בשפתיו ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (מד"ר בראש' לח). לא פירש הקב"ה שכר מצות בתורה (תנחו' תלא ב). — וּפֵרֵשׁ את שמו, אמר או כתב וחתם אותו בְּפֵרוּשׁ: תקנה גדולה התקינו שיהו עדים מפרשין שמותיהן בגיטין (גיט' לו.). — וּפֵרֵשׁ את הַשֵּׁם, בטא את שם אלהים ככתבו: המגדף אינו חייב עד שיפרש את השם (סנה' ז ה). — וּפֵרֵשׁ את הכתוב את הענין, ההלכה וכדו', בֵּאֵר, תרץ (וגם הבדיל): א"ר יהושע שמעתי שתמורת הפסח קריבה ותמורת הפסח אינה קריבה ואין לי לפרש, אמר רבי עקיבא אני אפרש, הפסח שנמצא קודם שחיטת הפסח ירעה עד שיסתאב וימכר ויקח בדמיו שלמים, וכן תמורתו, אחר שחיטת הפסח קרב שלמים וכן תמורתו (פסח' ט ו). אמר ר' יהושע שמעתי שהסרים חולץ וחולצין לאשתו והסרים לא חולץ ולא חולצין לאשתו ואין לי לפרש, א"ר עקיבא אני אפרש, סרים אדם חולץ וחולצין לאשתו מפני שהיתה לו שעת הכושר, סרים חמה לא חולץ ולא חולצין לאשתו מפני שלא היתה לו שעת הכושר (יבמ' ח ד). אחר זמן כדי שתרד מן המטה ותדיח את פניה, פירשו ר' אלעזר בר' צדוק כדי שתושיט ידיה תטול העד מתחת הכר או מתחת הדלוסקום (תוספת'

---

[1]) [שמוש הפעל פרש על יד השם בלשון החכמים (עד שיפרש את השם, עי' לקמן, פִעי) אינו משאיר כל ספק, שיש להבין שֵׁם הַמְפֹרָשׁ מן א. פֵּרֵשׁ במשמי השם ההגוי מְפֹרָשׁ ככתיב האותיות, ומשמי זו אנו מוצאים גם בסדר עבודת יוה"כ של האשכנז' והאיטלי': והכהנים והעם העומדים בעזרה כשהיו שומעים את השם הנכבד והנורא מפורש יוצא מפי כהן גדול וכו' (בנוסחי ספרד': את שם המפורש וכו'). ואין גם שם המיחד בעקר אלא השם המבטא בצורתו המיחדת עד שאין ספק שהכונה לאל המיחד. ורק אחר כך נדרש השם הזה כא"ו יש בו אף כל הכונות של ג. פרש, השם הנפרש, הנבדל וכדו', וטעו המלמדים שהלכו אחרי פרוש זה.]

נדה ג ו). אמר לו (לבן עזאי) ר׳ יוסי הגלילי שניהו, א״ל אין שונים לחכם, א״ל פרשיהו א״ל אין מפרשים לחכם, הזר ר׳ יוסי הגלילי ופירש[1]) וכו׳ (ספרא ויק, מצורע פרק ה). אדם גדול היה ובקי במשנתינו היה ופירשה (ר׳ אבהו, ירוש׳ שבת ג א). כך פירשה רבי הושעיה אבי המשנה בכופר של אחר מיתה שנו (ריש לקיש, שם ב״ק ד ז). אני הוא ששמעתי ולא היה לי לפרש ואתה דורש ומסכים שמועה (ר׳ טרפון לר״ע שם, הורי׳ ג ד). ולא היתה הלכה שהיתה תלויה בבית המדרש שלא פירשוה (ברכי כח.). כי סליק ר׳ זירא מימי פרשה ברוח אחת בארבעה משתי רוחות משהו לכאן ומשהו לכאן (עירוב׳ יב.). אם קרית לא שנית ואם שנית לא שילשת ואם שילשת לא פירשו לך (רבי לר׳ חייא, מו״ק עז:). קשה הדבר לאומרו ואי אפשר לפרשו (ר״ש בן יוחאי, מד״ר ברא״ש׳ כב). פרש לי פסוק זה (ר׳ אליעזר לר׳ יהושע, מדר׳ משלי ו). מי כהחכם זה הקב״ה שכתוב ה׳ בחכמה יסד ארץ, ומי יודע פשר דבר שפירש תורה למשה (פסיק׳ רבי פרה, קא.). —ובזהמ״א: כי כן כל עלילות יוצרינו ראוי לפרש (רסע״ג על חוי הבלבי, דודזון, 74). כמו למע״ן ספו״ת הרו״ה א״ת ה״צי יש שמפרשין מלשון הוספה וכו׳ ויש שמפרשין מלשון ספייה (תשו׳ הגאו׳ הרכבי רמח, 125). ובא ר׳ אבא לפרש כי מודים בברכות שלראש השנה ויום הכפורים (שם רכז, 131). ויפרש ישו את השם הגדול ויבוא הרוח ויוליכנו בין שמים לארץ (תולדות ישו). היה עליהם (על השֻתפים) חוב לאחר, אם פירשו שאינם אחראים זה לזה חולקים וכשיגיע זמן החוב לפרוע יתן כל אחד חלקו (שו״ע חו״מ קעו כ). —ועי׳ מְפָרֵשׁ.

—התפ׳, *הִתְפָּרֵשׁ, נתפרש, — כמו פע׳: ולמה לא נתפרשו שמותן של זקנים, אלא ללמד שכל שלשה ושלשה שעמדו בית דין על ישראל הרי הוא כבית דינו של משה (ר״ה ב ט). וישמע את הקול שאין ת״ל הקול ומה ת״ל הקול המתפרש בכתובים, ומהו המתפרש בכתובים קול ה׳ בכח וכו׳ (ספרא ויק, ויקר׳ פרק ב). מיכן רמז לשיר מן התורה אלא שנתפרש ע״י עזרא (ר׳ נתן, ספרי במד׳ קעז). לפי שנאמר ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים וכו׳ ולא נתפרשו שמותן (שם דבר׳ שנד). מדבר שאיננו מתפרש במקומו ומתפרש במקום אחר (מדה י״ז מל״ב מדות של ר״א בר׳ יוסי הגלילי). לעולם אין תורה מתפרשת אלא למי שאינו קפדן (כלה רבתי ה). אנשי השם וכו׳ אנשים שנתפרשו שמותן מלמעלן (ר׳ לוי בשם ר׳ שמואל, מד״ר ברא״ש׳ כו). בד׳ מקומות נאמר בלשון הזה עשה, בג׳ נתפרש ובאחד לא נתפרש (ר׳ איסי, שם שם לא). אף על פי שנתנה תורה מסיני לא נענשו ישראל עליה עד שנתפרשה להם באהל מועד, לדיוטגמה שהיא כתובה ומחותמת ונכנסה למדינה ולא נתחייבו עליה בני המדינה עד שנתפרשה להם במדינה (ר׳ אלעזר. שם שה״ש, בתפוח). — ובספהמ״א: זכרון עיה ידעתי הודעתי מתפרש כי כן כל עלילות יוצדינו ראוי לפרש (רסע״ג על חוי הבלבי, דודזון, 74). לשונם צח וערב וברור מללו והמתפרשים בלשון עלג וקצר רוח בעניותנו שלא עמדנו בסודם להושיב דבר על מכונו (תשו׳ רש״י ו, קבוצת קונטרסים. ד.). וכן אם יביא לידו שם אחר שהוא מתפרש על פנים רבים יהיה צריך להודיע על איזה ענין ועל איזה פנים הוא מביא את השם ההוא (רלב״ג הגשיה, המפיקה והתשבבת א א, 7).

ב. פָּרַשׁ, קל לא נמצא.

—הפע׳, יַפְרִשׁ, — הִפְרִישׁ. הוציא פֶּרֶשׁ וצואה[1]) : אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים אחריתו כנחש ישך וכצפעני יַפְרִשׁ (משלי כג לא–לב). —ואמר הפיטן: ירא מחטאו מחפיר ומביש יפחד

1) [נדפס: ופירוש.]

1) [המפרשים הקדמונים בארו פעל זה עפ״י ההקבלה אל ישך כלשון נשיכה או עקיצה ועי׳ פֵּרֵשׁ. הערה, ושיכים לערך אכילה, עמ׳ 208; השבעים (διαχεῖται αὐτῷ ὁ ἰός) והוולגי׳ (venena diffundet) הבינוהו כלשון הפרשת ארס; ת״י (דפריח) הבינו כמו פרש כנפים. ואולם אין להעת״ם ממשמ׳ השרש צפע שבשם הצפעוני (השוה צפיעי הבקר ועוד) שלפיה הרגישו ביחוד בלכלוך ובטנוף הנגרם ע״י חיה זו, ולפי זה יש לקבוע את טבעה. על כן נראה לחבר יַפְרִשׁ עם פֶּרֶשׁ, שאיננו לשון הפרשה מן ד. פרש אלא קרוב אל פרת׳ a) בערבי, פרתא בארמ׳, והוא פִּרְשׁ באשור׳ באותה משמעות.]

a) فرث

מעון כצפעני יפריש ענהו כי אבד צדיק תם יגיש ואין איש שם על לב (רמב״ע, אזרח רענן, טעה״ש 83). — ואמר המשורר: ויפריש כצפעוני ויקשר ולא יניא וישך ואם ישק פצעים נשיקותיו (ראב״ע, בשם אל, כהנא א, 200). — ובסהמ״א במשמ׳ עקץ[1], נשך: והאיש שומע ומחריש אבל בקערות כצפעוני יפריש (ר״י חריזי, תחכ׳ ג, 38). מצא אשה מצא לו בשת הפנים חרפתו לא תמח ימצא בוז וקלונים היא תשוך כנחש תפריש כצפעונים (עמנו׳, מחב׳ א, 12). במלמד הבקר שהיא כלי, שבראש הדרבן שבו מפרישין הבקר שנקרא בלע״ז אגוליאדה (ר״י אברבנאל, שופטי׳ ג). ואם פרעש הפרישך ערפהו (ר״י קטנוב, חשק ב עח י). גם את העקרבים ישעשעו ילדים קטנים ויבלעום חיים ולא יכשלו בם וכו׳ איך ובמה יצודו מפרישים כאלה ויחנכום לכל ירעו גם אם יהיו לברות למו (ר״ש בלוך, שבילי עולם א, כח.).

ג. **פָּרָשׁ**[2], ש״ז, מ״ר כנ׳ פְּרָשָׁיו, — כמו ג. פְּרִישׁ, דרבן שברגלי הרוכב: והמם גלגל עגלתו ופָרָשָׁיו לא ידקנו (ישע׳ כח כח). משפעת סוסיו יכסך אבקם מקול פָּרָשׁ וגלגל ורכב תרעשנה חומותיך בבואו בשעריך כמבואי עיר מבקעה (יחזק׳ כו י). — ובסהמ״א: וידקרונו בפרשים שברגליהם ויסרונו למות יגעים והחניתות בנחירינו (קלונימוס, בעלי חיים, ט:). ומזה הענין יקרא רוכב פרש לפי שמפרש הסוס בפרשין[3] שברגליו להריץ אותו (ר״י בן נחמיאש, משלי כג לג). — ובמשמ׳ חד, שן: וכן בחרוץ גם כן ישמר שלא יעבירנו על התבואה זמן רב כדי שלא ידיקו פרשי החרוץ הזרע ופרשיו הם השנים מהחרוץ שבהם נכתת החבן מעל הזרע (רד״ק, ישע׳ כח כח).

ד. ***פָּרַשׁ**[4], פ״ע, — א) פָּרַשׁ ממקום פלוני או מאדם פלוני, נפרד והלך ממנו, התרחק ממנו, sich absondern, entfernen; se séparer, s'éloigner; to separate, go away: הוא (הכהן הגדול) פורש ובוכה והן (זקני בי״ד) פורשים ובוכין (יומא א ה). למה הוא פורש ובוכה מפנה שצריך להשביעו ולמה הן פורשין ובוכין מפני שצרכו להשביעו (תוספת׳ שם א ח). פרוש לאחריך שמא תטמא (רשב״ג, שם פרה יב יב). מי גרם ללוט ליפרש[1] מן הצדיק ההוא הוי אומר זו מריבה (ספרי דבר׳ כפו). הרי שהיה עסוק עם המת בקבר והגיע עונת ק״ש הרי זה פורש למקום טהרה ולובש תפילין וקורא את שמע ומתפלל (ירושל׳ ברכ׳ ג ג). לשנים שיצאו אחד מטבריא ואחד מציפורין ופגעו זה בזה בחדא משכנא, לא הספיקו לפרוש זה מזה עד שהלך זה מיל וזה מיל, נמצאו רחוקין זה מזה שני מילין (ר״ש בן לקיש, שם שם ט א). וטמא טמא יקרא, כדי שתהא הטומאה קורא לך בפיה ואומרת לך פרש (שם מע״ש ה א) בשעת הרגל הטהורין מהלכין שיבולת והטמאין מהלכין מן הצד והטמאין מהלכין סתם והטהורין אומר להן פרושו (שם שקל׳ ח א). פורשים מן המזונה ואין פורשין מביתה (שמואל, שם סוטה א ז). ספדוה (את ויבה בר נחמני) תלתא יומי ותלתא לילותא נפל פיתקא כל הפורש יהא בנידוי, ספדוה שבעה יום נפל פיתקא לכו לביתכם לשלום (ב״מ פו.). גבאי צדקה אינן רשאין לפרוש זה מזה אבל פורש זה לשער וזה לחנות (ת״ר ב״ב ח:). בנן של קדושים מהלך עליהן ואנן נפרוש מהן ((ר׳ יוחנן, ע״ז כ.). וכדרך שהם פורשים מן ההיכל בשעת הקטרה כך היו פורשין מבין האולם בשעת הקטרה (ר׳ יוסי, מד״ר במד׳ ז). מאחר שנדבקתי בו (בהקב״ה) יכולת אני (כנס״י) לפרוש ממנו, מאחר שנדבק בי יכול הוא לפרוש ממני (שם שה״ש, אנה הלך). — פָּרַשׁ מן האשה, התרחק ממנה, נמנע או חדל מהזדוגות: אבל לא שמענו שאמר המקום לפרוש מן האשה, אלא היו נכונים והיו נכונים לגזירה שוה, מה נכונים כאן לפרוש מן האשה אף והיו נכונים האמור להלן לפרוש מן האשה (מכי׳, בחדש ג). מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה ובועל

---

1) [עפ״י הבנת הקדמונים את הפעל במקרא.]

2) [עי׳ פְּרָשׁ, הערה. ובארמ׳ פרשא, תרג׳ מלמד הבקר. וכנראה בא הנקוד פָּרָשׁ (יחזק׳ כו י) כדי להבדיל בין שם זה ובין פָּרָשׁ.]

3) [בספר הגלוי לר״י קמחי (עמ׳ 115) הפרישים.]

4) [שרש זה אינו בא בצורה זו ובמשמעותו לא בעברי׳ שבמקרא ולא בערבי׳, אך באשור׳ בא פָּרָס וגם פָּרָשׁ במשמ׳ הפריד והפסיק וכדו׳. ובארמ׳ של יהודים ולא יהודים פרש כמו בלשון תו״ם, וכנראה מכאן עבר השרש לעברי׳ של חז״ל. ואפשר לפי זה שאינו בעקר אלא א. פרם שחזר במבטא אחר ללשון.]

1) [ואולי נִפְעַ׳.]

בעילת מצוה ופורש (כתוב' ד.). שהיה לו לפרוש בהנאה מועטת ופירש בהנאה מרובה (שבוע' יח.). מיכן אזהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לווסתן (ר' יאשיה, שם יח:). שהיתה אומרת לו (שרה לפרעה) אשת איש אני ולא היה פורש (ר' לוי, מד"ר ברא' מא). בנוהג שבעולם אדם נושא אשה בן ל' שנה בן מ' שנה משמוציא יציאותיו הוא בא לזקק לה והיא אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ופורש ממנה מיד (הוא, שם שה"ש, ערכך אגן הסהר). —והאשה מן האיש: הנבעלת לערל קשה לפרוש (רב הונא, שם ברא' פ). — ופֵּרַשׁ מתורה או מדבר עֲבֵרָה וכדו': ומה אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו מקבל שכר, גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן, הפורש מהן על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות (מכות ג טו). הזהרו שלא יטעה אתכם יצר הרע ותפרשו מן התורה שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק לע"ז (ספרי דבר' מג). או הודע אליו חטאתו והביא השב מידיעתו חייב על שגגתו, יצא זה שאפי' יודע אינו פורש (ירוש' תרומ' ח א). כל הפורש מדברי תורה אש אוכלתו (רב, ב"ב עט.). מה דגים שבים כיון שעולין ליבשה מיד מתים, אף בני אדם כיון שפורשין מדברי תורה ומן המצות מיד מתים (ע"ז ג:). אם יודע תלמיד ברבו שיודע להחזיר לו טעם בין, ואם לאו תבין את אשר לפניך ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה פרוש הימנו (חול' ו.). מי שלבו חכם יודע הוא שאם יעבור על המצות יבא העת שיעשה הקב"ה משפט בו, והוא פורש מן העבירה (מד"ר במד' יד). הואיל ואין בע"ז ממש למה קורא אותן אלוהות, א"ר פנחס בר חמא כדי ליתן שכר לכל מי שפורש ממנה (שם דבר' ב). —ופֵּרַשׁ מן הצבור, מדרכי צבור, לא נהג כמנהג הצבור, לא השתתף בחיי הצבור: אל תפרוש[1]) מן הצבור (הלל, אבות ב ד). כל הפורש מדרכי צבור אין מתעסקין עמו בכל דבר (שמח' ב י). את פרשת שדרך בנות ישראל שדרכן להיות מכוסות והלכת בדרך הגוים שהן מהלכות ראשיהן פרועות (מד"ר במד' ט). — פֵּרַשׁ לדרכי ישראל, שב מדרכו והתחיל ללכת בדרכי ישראל: בנות הצדוקין בזמן שנוהגות ללכת בדרכי אבותם הרי אלו כבותיות, פרשו לדרכי ישראל הרי אלו כישראל (תוספת' נדה א ג). — ועל דברים דוממים: איספלנית שפרשה מן האגד מחזירה עם האגד (שם שבת ה ד). מקרצת שהיתה שלישית והשיך לה אחרות כולן שלישית בקדש, פרשו שלישית כולן טהורות (שם טהר' א ג). אם משתפרוש גרעינה (של תמר) מתוך האוכל בשילה היא כל צורכה (ר' יונה, ירוש' מעשר' א ג). שקידים המרים הרי אלו פטורין ומתוקין אינן חייבין עד שתפרוש קליפתן החיצונה (ר' ישמעאל ב"ר יוסי משום אביו, שם שם א ד). מה המסמר הזה אי איפשר לו לפרוש מן הדלת בלא עץ כך אי איפשר לפרוש מן הפעור בלא נפשות (ר' לעזר, שם סנה' י ב). טבעת של עבודת כוכבים שנתערבה במאה טבעות ופרשו ארבעים למקום אחד וששים למקום אחר, פרשה אחת מארבעים אינה אוסרת, אחת מששים אוסרת (רב, זבח' עד.). ישראל ששחט בהמה טמאה לנכרי, שחט בה ב' או רוב ב' ומפרכסת מטמאה טומאת אוכלין אבל לא טומאת נבלה, אבר הפורש ממנה כפורש מן החי ובשר הפורש ממנה כבשר הפורש מן החי (רב אושעיא, חול' קכא:). — טֻמאה הַפּוֹרֶשֶׁת מן האדם, טמאה שמקורה בגוף האדם: עשר טומאות פורשות מן האדם, מחוסר כפורים אסור בקודש וכותר בתרומה ובמעשר וכו' (כלים א ה). —ומליצה: כל הפורש ממך כפורש מחייו (ר' טרפון לר"ע, תוספת' מקוא' א יע; ירוש' תרומ' ח ב; שם יומא א א; שם מגי' א יג, ועוד). — וכפעל חוזר, פֵּרַשׁ את עצמו[1]): אמר הקב"ה אתה רצית לפרוש עצמך מבני אדם וכו' (מכי', מסכתא דשירתא ו). וכשם שאדם פורש את עצמו מן פירות ערלה כך מקולקלין בשפחות פרושין מן הכשרים ליום הדין (מד"ר במד' י). — ובספה"מ"א: אלו שלחתי ואמרתי לו תן עיניך שהן מרמין לך לא היה פורש (ר' יוחנ', ברא' רבתי, אלבק, 133). כמ"ש על קצת החסידים שהיו פורשים משבעים שערים משערי המותר מיראתם שער אחד משערי

[1]) [נ"א: אל תפרוש עצמך, כפעל חוזר.]

[1]) [אין כאן בעקר שמוש כפעל יוצא, אלא תוספת ליתר ביאור לפ"ע. במשני' שבתלמוד בבלי ובמדב"ם: אל תפרוש עצמך מן הציבור (הלל, אבו' ב ד); בדפו' המשניות: אל תפרוש, פ"ע; עי' לעיל.]

האסור (ר״י א״ת, חו״ה, התשובה ה). ופרוש מסותרי השכע כפי יכולתך ואל תאמין לשמוע מה שלא יועילך שמעו (שם, הפרישות ה). וכמו זאת תהיה העבודה שאין צריך עמה לפרוש ולהנזר (הוא, כוזרי ג כג). שכל הפורש[1] מן הצבור אינו רואה בנחמת הצבור (רעב״ע, אבו׳ ב ד).—ואמר הפיטן: טורף אפו שמא ירדפו חתתם בפרשו לילך ירא גם מסכנת דרכים (ר׳ שמואל יזכה, יולי וילא, סדיר׳ והגבי׳, מ״ל ויס, 69). —וביני׳ פעו׳, פָּרוּשׁ, שהבדילו והפרישו אותו: כך חמקילקלין בשפחות פרושין מן הכשרים ליום הדין (מד״ר במדי׳ י). —ועי׳ פָּרוּשׁ. —ב) פָּרַשׁ בספינה, בים, לים, הפליג לנסיעה בספינה: היוצאין בשיירת והפורשין בספינה לפני שלשים יום אין צריך לבדוק. בתוך שלשים יום בודק ומשכים והולך לדרכו (תוספת׳ פסח׳ ד ח). מעשה באחד שנדר ולא שלם את נדרו והלך לפרוש בים הגדול ושקעה ספינתו ומת בים (רב הונא, מד״ר ויקר׳ לז). הרבה פורשין לים ורובן חוזרין, יחידים הם שהולכים ולא חוזרין (שם במדי׳ ט). אם מבקש לפרוש כמו מצור לצידון מותר לו לפרוש אפילו בערב שבת (שם שם טז). לא מפה שאדם יוצא ועמל בסחורה והולך ממזרח למערב נעשה עשיר, אפילו פורש בספינות והולך ממזרח למערב וחוזר על המדברות ועל ההרים אינו נעשה עשיר (שם שם כב). מעשה בר׳ אליעזר ור׳ יהושע שהיו פורשין בים הגדול, נכנסה הספינה למקום שהמים לא היו מהלכין וכו׳ (שם קהלת, כל הנחלים). — וּפָרְשָׁה הספינה לים, הפליגה: מעשה בספינה אחת של גוים שהיתה פורשת לים[2] הגדול (ר׳ תנחומא, ירוש׳ ברכ׳ ט א). משל לשני ספינות פורשות לים הגדול אחת יוצאת מן הלמן ואחת נכנסת ללמן (מד״ר קהל׳, טוב שם). — ובפהמ״א: אינו רוצה (העצל) להיות מהולכי מדבריות שמא יטרפוהו חיות ולא מפורשי ימים שמא תשבר הספינה ונמצא טובע (ר״י בן כספי, משלי כב יג).—ועי׳ פְּעִ׳.

—נפע׳, *נִפְרַשׁ, כמו קל, התרחק ונפרד: אמר הקב״ה (לנבוכדנצר) אתה רצית לפרוש עצמך מבני אדם, סוף בני אדם נפרשין ממך (מכי׳, ומסכתא דשירתא ו).

—*ובמשמ׳ התרחק מתאוות: עד שכל מי שנבדל ונפרש יאמר עליו ששב פילוסוף או הולך על דעת הפילוסופים (ר״י א״ת, כוזרי ד יח). — *ובמשמ׳ הפרש, הִבָּדֵל: אבל לא נפרש (הדם) מן האבר ומובלע באבר הוא מותר לאכלו (והזהיר, ויקר׳, א).— *ובמשמ׳ היה פרוש לעצמו, הִפָּרֵד: וכל נפרד מוגבל וכל מוגבל יש לו תכלית וכו׳ (הוא, חו״ה, היחוד ז). כאשר הים כשהוא סוער כל מימיו נגרשים ונרעשים ואין נכרהים ולא נפרשים, כן נפשות הרשעים מתערבות יחד ומתלבלבות (ראב״ח הנשיא, הגיון הנפש ג, יב:).—ואמר הפיטן: ומחנות נפרשים לארבעת ראשים, להלל נגשים לקדש הקדשים (ר״י בן גיאת, יקרי׳ להלל, סעה״ס 24). נכון ללבוש שמנה תמימים מכפר ביום תענית עוני, נפרש משבעה ימים לפני בוא יום יי׳ (ראב״ע, אזכירה, איגר 233). והשב בן אשר מחיקך נגרש אל מקום הודו אשר מאבותיו ירש, ייסד היכל ויישב עיר ומגרש, ישב עולם לפני אלהים ואל יהי עוד נפרש (פיוט ברכת פרשת ואתחנן במדה״ג דבר׳, הסגלה). — *ובמשמ׳ היה נבדל, שׁוֹנֶה. ואמר המשורר: ואם לא נפרשו מציף אמריו הלא יפריש כצפעני פרישה (רשב״ג, הלפור או דרור, ברודי, 3).

—פִּעֵ׳, *פֵּרַשׁ, פֵּרֵשׁ, פירש, — א) כמו קל, פֵּרַשׁ מאדם, מן האשה, האשה מן האיש, פֵּרַשׁ מפריה ורביה, מן הצבור וכדו׳: מנין היתה מרים יודעת שפירש משה מפריה ורביה, אלא שראתה צפורה שאינה מתקשטת בתכשיטי נשים (ספרי במד׳ לט). סיעה של כהנים עוברת ופירש אחד מהן ובעל הרי מצינו שתוקי כהן גדול (ר׳ יוחנן, ירוש׳ כתוב׳ א ט). אמר לו הקב״ה להושע לא היה לך ללמוד ממשה רבך שכיון שדברתי עמו פירש מן האשה אף אתה בדול עצמך הימנה (פסח׳ פז:). פלוני זה שפירש מן הציבור אל יראת בנחמת צבור (תעני׳ יא.). כל מאה ושלשים שנה שפירשה חוה מאדם היו רוחות הזכרים מתחממין ממנה והיא יולדת מהם (ר׳ סימון, מד״ר בראש׳ כ) אמר (אדה״ר) הואיל וכך אני מוליד והן הולכין לבארה, מה עשה, פירש ממטתו ק״ל שנה (הוא, דב״ר, ליברמן, 10). למה לא יתן עליה לבונה, לפי שהלבונה זכר לאמהות הוא שנאמר אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה וזו פירשה מדרכיהם, לפיכך תהא מזכרת עון ולא מזכרת זכות (תנחו׳ נשא

1) [בתלמו׳ (תעני׳ יא.): זה שפירש וכו׳.]

2) [כך בקונדרים אחרון לר״ש הדרשן (ירוש׳ גני׳, 324). בדפו׳: מים; לונץ: בים.]

ג). בזמן שאתם עושים את המצות אתם מקודשים ואימתכם מוטלת על העכו"ם, פירשתם מן המצות ועשיתם העבירות מיד מחוללין אתם (שם שלח טו). כשראה משה שאין בו (בקרח) תועלת פירש הימנו (שם קרח ו). הואיל ופירשו אלו מבניך אל תסתכל בחלקם תניחנו האש לא תאכלנו (שם שם ז). שבשעה שראה הקב"ה כל אותם הדורות שהיו עכו"ם ואברהם עמד ופירש מהם ולא השוה להם וכו' (פסיק' רב', אנכי אנכי, קנ.). משל לשנים שפירשו זה מזה על הדרך זה הלך לו מיל לצפון וזה הלך לו מיל לדרום (מדה"ג בר' ד ט, הסגלה). — ובמליצה: זה פירש למיתה וזה פירש לחיים (קידוש' כג:)[1]. שנה ופֵרַשׁ, עסק בתורה ואח"כ עזב אותה ויצא לתרבות רעה: גדולה שנאה ששונאין עמי הארץ לתלמיד חכם יותר משנאה ששונאים עכו"ם את ישראל, ונשותיהן יותר מהן, תנא, שנה ופירש יותר מכולם (פסח' מט:). — ועל דברים שאינם בע"ח: האסלה טמאה מדרס וטמא מת, פרשה[2] העור טמא מדרס (כלים כב י). חרש שפירש מדופנה של קדרה וכו' כדרך קבלתה טמאה שלא כדרך קבלתה טהורת (תוספת' שם ב"ק ג ח). האגוז הזה כל זמן שעצו דבוק לפריו הוא משומר, פירש הימנו משליכים אותו לאשפות, כך ישראל וכו' (פסיק' רב', יהודה וישראל, מז.). — וכפעל חוזר, פֵּרֵשׁ עצמו כמו פֵּרַשׁ: מיד הוציא (עמרם) את יוכבד ופירש עצמו מתשמיש המטה וגרש את אשתו כשהיא מעוברת מג' חדשים (ילק"ש שמות ח). — ובמשמ' חדל, הפסיק, aufhören; cesser; to cease, פֵּרַשׁ היונק, חדל לינק, פֵּרַשׁ האיש מן האשה, הפסיק את התשמיש: יונק והולך אפילו ארבע וחמש שנים, פירש אין מחזירין אותו (ר' יהושע, ירוש' כתוב' ה ו). בר"א בזמן שפירש מתוך בריו אבל אם פירש מתוך חלייו מחזירין אותו מיד (ר' חזקיה, שם שם). היה משמש עם הטהורה אמרה לו נטמאתי ופירש מיד חייב מפני שיציאתו הנאה לו כביאתו (שבוע' יז:). — ופֵרַשׁ בים. פֵּרְשָׁה הספינה בים: בראשונה היו אומרים היוצא בקולר ואמר כתבו גט לאשתי הרי אלו יכתבו ויתנו, חזרו לומר אף המפרש והיוצא בשיירא (גיט' ו ה). הנודר מיורדי הים מותר ביושבי היבשה, מיושבי היבשה אסור ביורדי הים וכו' לא כאלו שהולכין מעכו ליפו אלא במי שדרכו לפרש[1] (נדר' ג ו). היוצאין בשיירא והמפרשין בספינה קורין עמהן בארבעה עשר (תוספת' מגיל' א ב). ואם פירש (הספן) למקום שאין בני אדם מפרישין[2] אין צריכין להעמיד לו ספינה אחרת (שם ב"מ יא כו). בשלשה מקומות השטן מצוי לקטרג, המהלך בדרך בעצמו והישן בבית אפל לעצמו והמפרש לים הגדול (ר' לוי, ירוש' שבת ב ג). היוצא לפרש קודם שלשים יום אינו צריך לבדוק (שם פסח' א א). אבותינו נהגו שלא לפרש[3] בים הגדול (שם שם ד א). אסור לפרש (במועד) לים הגדול (ר' יודה, שם מו"ק ג א). מעשה שעשיתי מפרש בים הגדול (ר"ע, שם יבמ' טז ד). מעשה בר' אליעזר ור' יהושע שהיו מפרשים[4] בים הגדול (מד"ר ברא' יג). ע"י שהיה זבולן מפרש מיישוב ועוסק בפרקמטיא (שם ויקר' כה). מעשה בספינה אחת גדולה מפרשת לים הגדול נטלה הרוח והוליכה למקום שאין בו מים מהלכין (שם קהל' סלק למטן). — מְפָרְשֵׁי יַמִּים, ההולכים בים: חיזרתי על כל מפרשי ימים ואמרו לי כולבא שמו (של הכלך) (רשב"ג, ירוש' שבת ב א). מפרשי ימים והולכי מדברות קוראין כדרכן בארבעה עשר (שם מגי' ב ג). אנשי מעמדות ואנשי משמר היו מתענין בכל יום, בשני על מפרשי הים וכו' בשלישי על מהלכי דרכים וכו' (סופר' יז ה). רמז למפרשי ימים שיהיו נזכרים את בחיהם ובאים מיד (ר' אחא בר יוסן, מד"ר ברא' כג). לפי שבעולם הזה גשמים טרדות לעולם, יוצאי דרכים מצירין בהם מפרשי ימים מצירין בהם (שם ויקר' לה). — מְפָרֶשֶׁת, הספינה המפרשת בים: אפילו מפרשות שהיו בים[5] היו ניצולות בזכותו של אברהם (ר' חנינא, שם ברא' לט,

---

1) [ועי' גם ב. פְּרָשָׁה, פָּרָשַׁת העבור, הערה.]

2) [במשנ' מנק' ליוורנו מנק': פְּרָשָׁה, אך אולי צ"ל פּרשה, בקל.]

---

1) [מנקד כפע' בקטע כ"י משני' מנק' גני' בביה"מ שבטר (לְפָרֵשׁ) ובמשנ' מנק' ליוורנו (לִפְרֹשׁ).]

2) [בדפו': פורשין, קל.]

3) [בירוש' גני' (עמ' 111): ליפרש, אולי קל.]

4) [כך בהוצ' תיאודור (עמ' 118); בדפו': מפרישים, הפע'.]

5) [בדפו': אפי' ספינות שהיו מפרשות בים הגדול.]

הולח׳ תיאודור, 376). — וכסהמ״א: יודוך ה׳ אלהינו יורדי הים באניית עושי מלאכה במים רבים סוחרים מפרשי ים ברכולותם (הוספ׳ ותקוני לסדר רע״ג, 24). —ב) במשמ׳ פ״י, כמו הִפעי, הפריש והבדיל: לשני אתליטין שהיו עומדין ומתגוששין לפני המלך, אילו רצה המלך פירשן ולא רצה המלך לפרשן, נתחוק אחד מהן על חבירו והרגו (ר״ש בן יוחאי, מד״ר ברא׳ כב). — ועי׳ פִּשֵּׁר פע׳.

—הפעי׳, *הִפְרִישׁ,—הפריד, הבדיל, העמיד לחוד, הסיר, absondern; séparer; to separate[1], הִפְרִישׁ תרומה, מעשר, פאה, קרבן וכדו׳: הדמאי מערבין בו ומשתתפין בו ומברכין עליו ומזמנין עליו ומפרישין אותו ערום בין השמשות (דמאי א ד). הנחתומין לא חייבו אותן חכמים להפריש אלא כדי תרומת מעשר וחלה (שם ב ד). המפריש מקצת תרומה ומעשרות מוציא ממנו תרומה עליו אבל לא למקום אחר (תרומ׳ ד א). כיצד מפרישין חלה בטומאה ביום טוב (פסח׳ ג ג). לא זהו חמץ שמוזהרים עליו בבל יראה ובבל ימצא אלא מפרשתה[2] ומנחתה עד הערב ואם החמיצה החמיצה (ר׳ יהושע, שם שם). המלוה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני להיות מפריש עליהן מחלקן מפריש עליהן בחזקת שהן קיימין ואינו חושש שמא מת הכהן או הלוי או העני (גיט׳ ג ז). המניח פירות להיות מפריש עליהן תרומה ומעשרות, מעות להיות מפריש עליהן מעשר שני, מפריש עליהן בחזקת שהן קיימין, אם אבדו הרי זה חושש מעת לעת (שם שם ח). המפריש פיאה משדה לחבירתה לא קדשה (ר׳ יוסי בר חנינא, ירוש׳ פאה ב א). ואינו מפריש מן הקציר לא על הקציר ולא על הקמה (שם שם ב ז). כדין היה תרומת מעשר של דמאי שלא יפריש עליה חומש ולמה אמרו שיפריש, מפני גדירה, שאם את אומר לו שלא יפריש אף הוא אינו נוהג בה בקדושה, וכדין היה מעשר שני של דמאי שיפריש

1) נוהגים להשתמש היום בפעל הִפְרִישׁ, ובשה״פ הַפְרָשָׁה במשמ׳ פליטת חמר מוצק או נוזל, ausscheiden; secréter; to secrete, וכנראה השפיעו על הולדת משמ׳ זו גם ד. פָּרַשׁ וגם פֵּרֵשׁ. במקורות הקדומים לא נמצאה משמ׳ זו ממש ואמנם קרוב אליה ב. פ ר ש.]

2) [במשנ׳ מנק׳ ליוורנו: מפרישתה ומניחתה.]

עליו חומש, ולמה אמרו שלא יפריש, מפני גדירה שאם אומר את לו שיפריש אף הוא אינו מפריש כל עיקר (שם דמאי א ג). רבותינו שבגולה היו מפרישין תרומה ומעשרות עד שבאו הרובין ובטלו אותן (ר׳ יוחנן, שם חלה ד י). בשעה שגזרו על הדמאי רוב העם מפרישין אותו לתוך בתיהן (שם ערלה ב א). שכן אדם מפריש על בתו קטנה וכו שכן אדם מפריש על אשתו חרשת (שם פסח׳ ח א). הפריש פסחו ואמר על מנת שלא יומנה אחר עמי אין אחר נמנה עמו (רב הונא, שם שם ח ד). בעלה (של סוטה) מהו שיפריש עליה חוץ מדעתה (שם סוטה ב א). מי שהוא מפריש יתודה ומי שאינו מפריש לא יתודה (שם שם ט יא). הפרישו קרבנן ואמרו הרי אנו הולכין לכפור כב״ד וכו׳ (שם שבוע׳ ד ד). שיצא הוולד תחילה והפריש לו קרבן (שם נדה ג ד). מי הפריש לי תרומה עד שלא נתתי לו גורן, מי הפריש לפני חלה עד שלא נתתי לו עיסה וכו׳ (מד״ר ויקר׳ כז). כיצד את מכבדו מהונך מפריש לקט שכחה ופאה (ר׳ יודן, מדה״ג דבר׳ ה טז, הסגלה).—ועל דברים אחרים: מטלית שטלייה על הקופה מטמאה אחד ופוסלת אחד, הפרישה מן הקופה הקופה מטמאה אחד ופוסלת אחד והמטלית טהורה, טלייה על הבגד מטמא שנים ופוסלת אחד, הפרישה מן הבגד הבגד מטמא אחד ופוסל אחד וכו׳ (כלים כח ו). מפריש שלשת מנים (מן הקטרת) מערב יום הכיפורים ומחזירן למכתשת כדי למלאות ממנה חפניו כדי לקיים בה דקה מן הדקה (ירוש׳ יומא ד ה). אמר לו הפרשתי לתוכה רביעית קודש נאמן (שם חגי׳ ג ה). עשה לו שני סדינין אחד לשכיבה ואחד לעורות עד שיפרישם בטהרה, ר״ש מטהר עד שיפרישם בטומאה (שם גיט׳ ג א). הבדילו (את האור) לצדיקים לעתיד לבא, למלך שהיה לו מנה יפה והפרישה לבנו (מד״ר ברא׳ ג). טבח הייתי וכל בהמה יפה שהייתי רואה כל ימות השבת הייתי מפרישה לשבת (שם שם יא). — ועל עיר: שלש עיירות הפריש משה בעבר הירדן ומשבאו לארץ הפרישו עוד שלש (ירוש׳ מכות ב ז).—וְהִפְרִישׁ בין דבר לדבר, או בין אדם לאדם: מה צפעון זה מפריש[1] בין

1) [כדרשה על הכתוב (משלי כג לב) עי׳ ב. פָּרַשׁ, הערה.]

מיתה לחיים כך הפריש היין בין אדם לחוה וכו׳ כך הפריש היין בין נח לבניו לעבדות וכו׳ כך הפריש היין בין לוט לבנותיו לממזרות וכו׳ כך הפריש היין בין אהרן ובניו למיתה (מד״ר ויקר׳ יב). —ובהשאלה עשה הֶפְרֵש והבדל ענַיני: הפריש הכתוב בין העושה מאהבה לעושה מיראה (ספרי דבר׳ לב). — וְהִפְרִישׁ את האדם מביתו, מאדם אחר: שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פלהדרין (יומא א א). ומפרישין את החתן מן הכלה לילי שבת תחלה מפני שהוא עושה חבורה (כתוב׳ ג:). — וְהִפְרִישׁ את האדם, הרחיקו: שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה (ר׳ יוחנן, נדר׳ לב.). — ואת הדָבר: כיון שהפרשתו (את הקדש) מן הבית אין אתה נזקק לכל דבר (ספרי דבר׳ סג). — ובהשאלה הִפְרִישׁ את בנו לתורה, הקדישו ללמוד התורה בלבד: אם נתקיים לי בן הזה לתורה אני מפרישו (אבויה אבי אלישע, ירוש׳ חגי׳ ב א).—וְהִפְרִישׁ האדם עצמו מאחיו, פָּרַשׁ מהם: ומי גרם להם (לראובן גד וחצי שבט מנשה), על שהפרישו עצמם מן אחיהם בשביל קנינם (מד״ר במד׳ כב). — וְהִפְרִישָׁה האשה הנדה[1]: נדה שבדקה עצמה יום שביעי ומצאתה טהורה ובין השמשות לא הפרישה ולאחר ימים בדקה ומצאתה טמאה הרי היא בחזקת טהורה (נדה י ב). — וכמו קל, הִפְרִישׁ במשמ׳ פָּרַשׁ והתרחק: אע״פ שאתם לא עמי שתבקשו להפריש[2] ממני אני לא אהיה לכם אין דעתי משתוית עמכם אלא בעל כרחכם תהיו עמי (מד״ר במד׳ ב). — וְהִפְרִישׁ לַיָּם, כמו קל ופע׳[3]: אין מפרישין לים הגדול לא בערב שבת ולא בחמישי בשבת (ירוש׳ שבת א ח).—ובסהמ״א: כשם שמפרישין חלה מן העיסה כך הפרישתו אשתו (של און בן פלת) ונצל (ברא׳ רבתי, אלבק, 233). קטן שבא לכבות אין שומעין לו והוא שיהיה עושה על דעת אביו אבל מדעת עצמו אין בית דין מצווין להפרישו (רמב״ם, שבת יב ז). מטה הטמאה מדרס וכרך לה מזרן חבל טמא מדרס והפרישו המטה מדרס בשהיתה והמזרן מגע מדרס (הוא, כלים כא י). וכאשר יבא המבקש לזקק מבוקשו וכבר מצא הקולות משובשים מסופקים וכו׳ והפריש מהם תחלה קול הקשת הגרמים וכו׳ ואח״כ יפריש מהם קולות החיים שאינם מדברים וכו׳ ויעלה וכו׳ אל קולות בני אדם וכו׳ עד שיפריש מהם הקול הטבעי וכו׳ ויעלה וכו אל קול האדם הלמודי וכו׳ ויפריש ממנו האותיות הנפרדות וכו׳ ואחר כן יפריש מהם כל שם נפרד וכו׳ ואח״כ יפריש וכו׳ כל חלק שאיננו הגדה וכו׳ (ר״י א״ת, או״ד. פקד׳). הכבד משכנו בצד ימין מהקיבה ותועלתו להפריש[1] חלקי המיץ מתוך הדם אשר יוכשרו להשנות למרה (ליכדא, לאסיא למודים א ע, מב:). — ואמר הפיטן: טלול הקדיש טיעתו השריש טמונים להגריש טרוד ולהפריש (שלמה הבבלי, אל נשא, יוצ׳ שבת ברא״ית). ראה איש נבוב נמשל בזבוב ריח מר יבאיש וישכח סופו יום תוך גופו המון רמה יפריש (ראב״ע, אפתח שפתי, איגר 206).

—הפע׳, הֻפְרַשׁ, בינ׳ מֻפְרָשׁ, מופרש, — שהפריש את עצמו, שהפרישו אותו: האומר לחבירו מודרני ממך מופרשני ממך מרוחקני ממך שאיני אוכל לך שאיני טועם לך אסור (נדר׳ א א). בא וראה כמה מופרשין דרכי הקדוש ברוך הוא מדרכי בשר ודם. בשר ודם במתוק מרפא את המר אבל הקב״ה מרפא את המר במר (רשב״ג, מכי׳ ויסע א). — *נבדל בעומד בפני עצמו: וזה העצם לא ישאר עצמו מופרש מצורות המושכלות עד שיהיה לו מהות מופרש ולצורות שבו מהות מופרש אבל זה העצם נפשו ישוב איתה הצורה (השכל והמושכלות לאלפראבי). שכל שתי גזרות מופרשות לא יתחייב מהם דבר אחר כל עיקר (אמיטוז הרופא, תרג׳ מלות ההגיון ו).

—התפ׳, *הִתְפָּרֵשׁ,—כמו קל, נִפְרַד: מעשה באשה אחת בצידן ששהתה עשר שנים עם בעלה ולא ילדה, אתון גבי רבי שמעון בן יוחאי בעיין למשתבקא דין מדין, אמר להון חייכון כשם שנזדווגתם זה לזה במאכל ובמשתה כך אין אתם מתפרשים אלא מתוך מאכל ומשתה (מד״ר שה״ש, נגילה ונשמחה).—ובסהמ״א: אין האחים מתפרשים אלא מתוך הטות (סדר״א כד).—ואמר הפיטן: מדמיעים עין בביקושים עת

---

1) [רש״י ואחרים (נדה י ב): לא בדקה עצמה להפריש בטהרה.]

2) [ואולי נפע׳, לְהִפָּרֵשׁ.]

3) [עי׳ פע׳ והערות שם.]

1) [עי׳ הערה 1) לעיל, עמ׳ 5250.]

מהכהן מתפרשים, הוא דורש נדרשים והם לפניו דורשים (עבודת יוה״כ, Elbog., Stud., עמ' 172). — ״ובמשמ' נִבְדַּל, היה הפרש והבדל בינו ובין אחר; ועוד היה מתחייב מזה בטול אחר והוא שלא היה יתרון לנפש הצדיק על נפש הרשע לפיכך יש לנו להאמין שהן מתפרשות זו מזו בעצמות השגחן (יסודות המשכיל לדוד ב״ר יו״ט ה, בס' דברי חכמים, כח).

—פע', ״פֹּרַשׁ, בינ' מְפֹרָשׁ, — כמו הַפעי, שהפרישו אותו: כשאסרו דם האיברים לא אסרו אלא במפורש מן האברים אבל לא נפרש מן האבר ומובלע באבר הוא מותר לאכלו באותו אבר (והזהיר, ויקרא, ח). תרומיה, מפורשת, תרומה היא שם הפרשה, תרומיה מפורשת והיתה להם הרצועה הזאת מפורשת מתרומת הארץ, מן התרומה הגדולה שהותרמה מן הארץ (רש״י, יחזק' מח יב).

ה. ״פָּ־רַשׁ [1]), קל לא נמצא.

—הפע', ״הִפְרִישׁ, — הִפְרִישׁ את הסוס, זרז אותו בִּפָרָשׁ ודרבן: ועל כן נקרא רוכב הסוס פרש על שם הפרישים שברגליו להפריש הסוס (ר״י קמחי, ס' הגלוי, 115).

—התפ, ״הִהְפָּרֵשׁ, — נעשה לְפָרָשׁ, לאביר: יש לדעת כי קצין אשקלוט היו לו ב' בנים גבורים שנתפרשו מיד המלך מזמן קרוב וכו' ולהם זינים אדומים כלם מצבע אחד אדום כי כן מנהג המתפרשים שלא ישאו זין בשנה ראשונה אלא מצבע אחד ונקרא הפרש כל אותה השנה הפרש החדש (מלך ארטוס, הולר טוב, ברלינר,).

פָּרָשׁ [2]), ש״ז, סמ' פְּרַשׁ, מ״ר פָּרָשִׁים, בכנ' פָּרָשָׁיו, — א) סוס, horse; cheval; Pferd: סוסים וּפָרָשִׁים ופרדים נתנו עזבוניך (יחזק' כז יד). כמראה סוסים מראהו וּכְפָרָשִׁים כן ירוצון יואל ב ד). — ב) רוכב על סוס, בפרט במלחמה, Reiter; cavalier, homme à cheval; horseman: וילכד דוד ממנו אלף ושבע מאות פָּרָשִׁים ועשרים אלף רגלי ויעקר דוד את כל הרכב ויותר ממנו מאה רכב (ש״ב ח ד). וימ"ט בן הדד מלך ארם על סוס וּפָרָשִׁים (מ״א כ כ). מקול פָּרָשׁ ורמה קשת ברחת כל העיר (ירמי' ד כט). אסרו הסוסים ועלו הַפָּרָשִׁים (שם מו ד). לבשי תכלת פחות וסגנים בחורי חמד כלם פָּרָשִׁים רכבי סוסים (יחזק' כג ו). והוצאתי איתך ואת כל חילך סוסים וּפָרָשִׁים לבשי מכלול כלם (שם לח ד). ואת בית יהודה ארחם והושעתים ביי' אלהיהם ולא אושיעם בקשת ובחרב ובמלחמה בסוסים וּבְפָרָשִׁים (הוש' א ז). קול שוט וקול רעש

---

1) [עי' פָּרָשׁ, הערה.]

2) [אמנם הצורה העברית פָּרָשׁ מקבילה בשמית קדומה לשתי מלים: א) פָּרָשׁ, בערב' פַּרַס a) על משקל דָּבָר סוסה, נקבת הסוס; ב) פָּרָשׁ על משקל גַּנָּב, חָרָשׁ, שהוא רוכב הסוס, ונראה שבכמה מקומות במקרא הכונה לסוסים (פָּרָשׁ, מ״ר היה צ״ל פְּרָשִׁים) ולא לרוכבים; ואלה דברי ריב״ג בס' השרשים (ערך פרש): פרש מעלה, כל סום רכב פרעה ופרשיו וחילו, ברכבו ובפרשיו, ויכסו את הרכב ואת הפרשים, צמד פרשים, כלם סוסים. ויש שנפל הלשון הזה על רוכביהם כמו מקול פרש ורומה קשת, פרשים רוכבי סוסים, ועלו הפרשים וכו' והעקר במלות האל דגשות הרש, ע״כ. ואמנם נקודנו במ״ר בכל מקום פָּרָשִׁים, רוכבי הסוס בלבד, אבל קשה לקים הכנה זו למשל בש״ב (א ו): והנה הרכב ובעלי הַפָּרָשִׁים הדביקהו, ששם בודאי הכונה (בעלי) הסוסים או הסוסות, ולא בעלי הרוכבים. ועי' להלן ג. פְּרַשׁ במשמ' דרבן או עקץ הסוס. ואשר למקור המלה פָּרָשׁ כשם לסוס ורוכבו, מרֻבות השערות החוקרים, מבלי שנמצא פרוש מניח את הדעת. קשה לגזור פָּרָשׁ מאחד השרשים פרש או פרש שבעבר'; יש אמנם קשר בין פְּרַשׁ (ארמ' פרשא, אשורי פֻּרְשׁוּ) פְּרִישׁ, דרבן הבקר ועקץ הסוס ובין פָּ־שׁ כשם לסוס ולרוכבו, אבל נראה שאך מן פָּרָשׁ נגזר שם המקל או העקץ שהפָּרָשׁ, רוכב הסוס, משתמש בו, ולא להפך. כמו כן קשה לגזור את שם הסוס משם עם וארץ פרס, שישראל לא באו במגע קרוב עמם בתקופה הקדומה. ואכן באשור' משמש הפעל פֻּרְשׁ (שהוא פרש בעבר'), ושעקר משמעותו פרש כנפיו, עף, פָּרַח), גם במשמ' ברח, רץ מהר. וממלים במשמ' כזאת נולדו שמות לסוס אף בלשונות אחרות כגון horse באנגל', Ross בגרמ', השיכים אל hurry באנגל'; hurtig, hurre בגרמני'; curro, רץ ברומ', currus, עגלה. וכן שמות הָעֲגָלָה וְהָעֶגְלָה הרתומה לעגלה. עקר משמעותן: מהר (השתא בעגלא, וכן עג'לה b) בערבי', מהירות), ועל כן אפשר שמבטא זה של הפעל פרש בשין ימנית הוא במקור של השם פָּרָשִׁים לסוסים המהירים.]

---

a) فرس

a) عجلة

אופן וסוס דהר ומרכבה מרקדה פָּרָשׁ מעלה[1]) ולהב חרב וברק חנית וכו' (נחום ג ג–ג)—ורכב וּפָרָשִׁים: ויעל עמו גם רכב גם פָּרָשִׁים (ברא' נ ט). וירדפו מצרים אחריהם וישיגו אותם חנים על הים כל סוס רכב פרעה וּפָרָשָׁיו וחילו (שמות יד ט). ופלשתים נאספו להלחם עם ישראל שלשים אלף רכב וששת אלפים פָּרָשִׁים (ש"א יג ה). ואדניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלך ויעש לו רכב וּפָרָשִׁים וחמשים איש רצים לפניו (מ"א א ה). ואת כל ערי המסכנות אשר היו לשלמה ואת ערי הרכב ואת ערי הַפָּרָשִׁים (שם ט יט). כי לא השאיר ליהואחז עם כי אם חמשים פָּרָשִׁים ועשרה רכב ועשרת אלפים רגלי (מ"ב יג ז). ועילם נשא אשפה ברכב אדם פָּרָשִׁים וקיר ערה מגן ויהי מבחר עמקיך מלאו רכב וְהַפָּרָשִׁים שת שתו השערה (ישע' כב ו–ז). הוי הירדים מצרים לעזרה ועל סוסים ישענו ויבטחו על רכב כי רב ועל פָּרָשִׁים כי עצמו מאד (שם לא א). הנני מביא אל צר נבוכדראצר מלך בבל מצפון מלך מלכים בסוס וברכב וּבְפָרָשִׁים וקהל ועם רב (יחזק' כו ז). ובעת קץ יתנגח עמו מלך הנגב וישתער עליו מלך הצפון ברכב וּבְפָרָשִׁים ובאניות רבות (דני' יא מ). הלא הכושים והלובים היו לחיל לרב לרכב וּלְפָרָשִׁים להרבה מאד (דה"ב טז ח). — ובהשאלה: ויהי המה הלכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש ויפרדו בין שניהם ויעל אליהו בסערה השמים ואלישע ראה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל וּפָרָשָׁיו (מ"ב ב יא–יב). ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו וירד אליו יואש מלך ישראל ויבך על פניו ויאמר אבי אבי רכב ישראל וּפָרָשָׁיו (שם יג יד). — וְחֵיל וּפָרָשִׁים: כי בשתי לקחת מן המלך חיל וּפָרָשִׁים לעזרנו מאויב בדרך (עזרא ח כב). וישלח עמי המלך שרי חיל וּפָרָשִׁים (נחמ' ב ט). — ובתו"מ: כבר היה ריב"ז עולה למעון יהודה ראה ריבה אחת מלקטת שעירים מתחת גללי הסוס, אמר להם ריב"ז ראיתם ריבה זו מה היא, אמרו לו עברית, סוס זה של מי הוא, אמרו לו פ ר ש ערבי אחד (מכי', בחדש א).—°יבמשמ' אביר, Ritter; chevalier; knight: הייתי נכבד מן השרים והפרשים וההגמונים והבומרים והגלחים (לוחת ר"י א"ח, דרך טובים). ויהיו פ ר ש י ם מחולפי התכונה כל אחד מחבירו וזה שיהיה מהם מי שלובש שריונות ואחרים במלבושי ברזל ואחרים במגפים (סוד הסודות ע, 63). והאוכלים בשר השוורים הם הפרשים ובעלי הזרוע (ר"י אבן לטיף, אגרת התשובה, ברלין תרמ"ה, 49). ויהי יום אחד תלה הקיסר שר אחד פ ר ש גדול אשר מרד בו (ר"י זבארה, ס' שעשועים ג, דודזון, 32). שיניח הבית יד תחת אצילי ידיו וזרועו שוות תחתיה כדרך שהפרשים עושים בהבאת הרומח להקל בטרחו (המאירי ליומא מד:). קח לך כ' ככרות ותחלקם לפרשים ולעירונים ולכפרים, לפרש שתי ככרות ולעירון ככר אח' ולכפרי חצי ככר וכו' (ירחמיאל בן שלמה, מידית, JQR XI, עמ' 370). כמו שהיו עושים מלכים לפרשים חשובים שנותנים להם מעט קרקע והם הולכים וכובשים בגבורתם כל סביבותם (חזקוני עה"ת, ברא' כח יג). — ואמר הפיטן: בשבוץ מכנסי בד כעין פ ר ש י ם תחלה יכסה חמוקי ירכיו, כם יכסה פשע ערית שטים ויגלה לנו זכות גן נעול (יוסי בן יוסי, אתה כוננת עולם ברב חסד, עבודה, מחז' איטלי' ב, ריד.). בגדי מכסיהו פשט והחשך בטח רחץ וזהבים חוסך, גנז חמוקיו במכנסי טוהר גוון פ ר ש י ם רצים בדיהר (משולם בן קלונימוס, אתוחה כפלאותיך, עבודה, Elbog., Stud. 129). שר כל פלך ופלך ולגיונו עטור כובע ולבוש שריונו פ ר ש ורכב מצמדת על מתנו ציער ברגל וקולע באבנו (משה בן קלונימוס מחנה, סדר ח פסח). — °יושם לפרש באבני השחמט: ומשני צדיה' פ ר ש מאהבה את אדוניו לא יעזוב (ראב"ע, מעדני מלך, פחית'). והשני לו הוא בשם פ ר ש והוא השר הוא ראש הפ ר ש י ם רוכבי הסוסי' (שם יג.). והפ ר ש מעלה על המרכבה מרקד ומדלג פנים ואחור על ראשי האנשים אנשי המלחמה וכו' (שם יג:) ויתן חינו מלפניהם שני פ ר ש י ם נכונים סוסים מזוינים (שם יג:).

פֶּרֶשׁ[1]), ס"ז, פִּרְשׁוֹ, פִּרְשָׁהּ, פִּרְשָׁם,—הצואה המפרשת מבעי בעלי החיים, Kot; excrements; excrements: ואת בשר הפר ואת ערו ואת פִּרְשׁוֹ

---

[1]) [עי' הערת המחבר לערך ב. מַעֲלֶה, עמ' 3172. יעי' גם הערה לערך פָּרָשׁ.]

[1]) [עי' ב. פֶּרֶשׁ, הערה. ואלה דברי ריב"ג (ספ"ש, פרש): הוא הזבל אשר בכרס והוא נגזר מן הענין הקודם לזה כי הבהמה מפזרת זבלה ומהענין הזה קראוהו הערב פרת'ה כי חפרת אצלם הוא הפזור והנשירה וכו'.]

תשרף באש מחוץ למחנה (שמות כט יד). ואת עור הפר ואת כל בשרו על ראשו ועל כרעיו וקרבו ופרשו (ויקרא ד יא). ושרף את הפרה לעיניו את ערה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרף (במד' יט ה). וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם (מלאכי ב ג). — ובתו"מ: השוחט בהמה לע"ז אפי' פירשה אסור (ר' יוחנן, ירוש' ע"ז ב ח). פירשה גופה היא (ר' יוסי, שם שם). ותשבר כד על המבוע זה הכרס, ונרוץ הגלגל אל הבור זה פרש (שבת קנא:). — ובספה"א: והריח נכנס לתוך נפותי הרעב וכריסם נבקעת ופרשם זב (רש"י, איכה ד ט).

פרשגן, עי' פרשגן.

פרשדן, ש"ז, פרשדנה [1]): וישלח אהוד את יד שמאלו ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו ויבא גם הנצב אחר הלהב ויסגר החלב בעד הלהב כי לא שלף החרב מבטנו ויצא הפרשדנה ויצא אהוד המסדרונה ויסגר דלתות העליה בעדו ונעל (שפטי' ג כא–כג).

א. **פרשה**, ש"נ, סמי' פרשת, —אמירה מפרשת, באור ענין לפרטיו, genaue Angabe; information détaillée; particulars: ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך (אסתר ד ז). וכל מעשה תקפו וגבורתו ופרשת גדלת מרדכי אשר גדלו המלך הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס (שם י ב).

ב. ***פרשה**, או פרשה, ש"נ, מ"ר פרשיות, פסקה ענינית מסימת בספר, ביחוד בספר התורה ואף בנביאים וכתובים [1]), Abschnitt; partie,

---

[1]) [השבעים תרגמו את המלים ויצא הפרשדנה ויצא אהוד המסדרונה, καὶ ἐξῆλθεν Ἀὼδ τὴν προστάδα καὶ ἐξῆλθεν τοὺς διατεταγμένους, כלו' פרשדנה — פרוזדור, והמסדרונה כאלו כתוב המסדרין (ועי' הערת המחבר לערך מסדרון); והוולג' המבארת את הענין בכמה מלים אומרת במקום ויצא הפרשדנה: statimque per secreta naturae alvi stercora proruperunt, מלשון פרש, וכנראה הלכה באותה דרך שהלך בה ת"י, שרש"י מבארו: תרגם יונתן ונפק אוכליה שפיך, עשאן כשתי תיבות ושי"ן משמשת לשתיהן ויצא הפרש שדונה, נשפך, שפך, שדא כתרגומו, ע"כ, ואחריהם כמה מפרשים. אך הסורי: ונפק מסרהבאית (ויצא מהר) ונפק אהוד לכסוסטרון (לפרוזדור). וריב"ג (סה"ש. פרש) אומר: וראוי להיות מקום ידוע אבל התרגום נהג בו מנהג פרש וכו'. וראב"ע בשפת יתר (סי' לג, ללאוות): ויאמר ר' אדונים שנוסף הו' על צלם ואמר הפרשדונה מן פרש ומה יעשה בד' ואינו כי אם מהעקרים וכו'. ורד"ק אחר הזכירו את ת"י: וי"מ הפרשדונה, מקום ישיבת הפרשים והמסדרונה מקום ישיבת העם הבאים אל המלך והמקום עשוי סדרים סדרים לשבת שם אבל אחר שאמר ויצא אהוד המסדרונה ידמה כי ויצא הראשון אינו אמור על אהוד ודעת התרגום נכונה ותרגם המסדרונה לאכסדרה, ע"כ. אבל למעשה אין בזה ראיה, כי כמה פעמים מסתים פסוק במקרא סתם, בלי הזכרת הנושא שכבר קדם זכרו בספור, אך הפסוק הבא, הפותח בהתפתחות חדשה בספור, מזכיר בראש את שם האיש שהוא גבור המארע, ולפני תרגום השבעים אפילו הנוסח להפך: ויצא אהוד הפרשדונה ויצא המסדרונה. ואין כונה בבאלה. ובלי ספק אין כל הפרוש הזה אלא דרש הבא להבזות את האויב, כדרשות על פרעה ועל בעל פעור, וכפי שדרשו אף מסיך את רגליו כלשון נקיה ללא צרך. אין הפרשדנה שתי מלים, שהרי אין דנה או אפילו שדנה בעברית, ולפחות במבנה המלה הפרשדונה הוא כמו המסדרונה, ש"ז עם סיום הכוון, המורה על מקום אשר לשם יצא. ואין היוצא גם כאן לא הפרש (שאינו נזכר בפסוק) ולא הלהב (שאינו יוצא למקום מיוחד) אלא אהוד. הפרשדונה והמסדרונה שניהם מורים אפוא על מקום, ועל פי הענין על מקום שבורחים דרכו. וכבר העירו כמה מן החדשים על המלה האשורי' פרשדנ, שבארוה כלשון חֹר, נקב וכדומה. ואולם הפעל פרשד המצוי באשור' פרושו נס, ברח, ורגיל תה"פ מן הנפע' נפרשדש, במנוסה, בבריחה, ועל כן פרשדון בעבר' פרשדנ באשור' הם דרך לבריחה, דרך סתרים כמנהרה בקרקע, דרך מערות המסתרת, שסדרה בבית המלך למען יברח שם בשעת סכנה (עי' ירמ' נב ז, ושם שער במשמ' חֹר, פרצה). ובמובן זה יש לבאר גם את המלה המסדרונה, כי אף סדרים בא במקרא (איוב י כב) אך במשמ' כזו ולא כסדור סדר: צלמות ולא סדרים (עי' טורטשינר ס' איוב) שפרושו: צלמות וחשך שאין סדרים לברות מפניהם כלשון הפס' (שם לז יט): לא נערך מפני חשך. ולפי זה יהיה מסדרון ופרשדון ביתר דיוק מוצא לבריחה, Notausgang; emergencv exit; sortie des ecours.]

[1]) [מלה ב. פרשה זו אין קשר לה אל א. פרשה שבמקרא, שהיא לשון פרוש, אמירה ברורה, אלא היא לשון פרישה והתפלגות חלק מחלק, פלוג לפרשיות וחלקים. ועל כן אין אפילו לאמר בברור אם יש לנקד

chapter, section; chapitre : ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כלה (פסח׳ י ד). אלו נאמרין בכל לשון פרשת סוטה, וידוי מעשר וכו׳ ואלו נאמרין בלשון הקדש מקרא ביכורים וכו׳ ופרשת המלך ופרשת עגלה ערופה וכו׳ (סוטה ז א–ב). ספר שנמחק ונשתייר בו שמנים וחמש אותיות כפרשת ויהי בנסוע הארון מטמא את הידים (ידים ג ה). תינוקות ורב מתקינין פרשיותיהן לילי שבת לאור הנר (רשב״ג, תוספת׳ שבת א יב). מגלגלין זכות על ידי זכאי וכו׳ להעמיד הימנו פרשיות של זכות הראויות לעמיד הימנו, וחובה על ידי חייב להעמיד הימנו פרשיות של חובה הראויות לעמוד הימנו (שם יוה״כ ה יב). פרשה גדולה קורין אותה בשנים וקטנה ביחיד (שם תענ׳ ד ז). ונישאין ונותנין בפרשת העינין כל הלילה ואם היה רוצח נושאין ונותנין בפרשת רוצח ואם היה מגלה עריות נושאין ונותנין בפרשת גילוי עריות (שם סנה׳ ט א). ר׳ עקיבא אומר כל פרשה שהיא סמוכה לחברתה למדה הימנה, ר׳ אומר הרבה פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב וכו׳ כיוצא בו אתה אומר אתם לא עמי ואומר והיה מספר בני ישראל כחול הים וכו׳ (ספרי במד׳ קלא). כתב וכו׳ פרשה סתומה פתוחה, פתוחה סתומה וכו׳ הרי אלו יגנזו (שם דבר׳ לו). מניין לקריאת הפרשה רבי אידי בשם רבי יצחק ויעש מה תלמוד לומר כאשר צוה ה׳ את משה מיכן לקריאת הפרשה (ירוש׳ יומא ז א). היתה הפרשה של חמשה פסוקים קורא את כולה (שם מגי׳ ד ה). לא פרשת נירות כהרי פרשת שילוח טמאין (שם ב״ק א א). לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור (רב הונא בר יהודה בשם רבי אמי, ברכ׳ ח.). כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בה באשרי וסיים בה באשרי (רבי שמואל בר נחמני, שם י.). בקשו לקבוע פרשת בלק בק״ש ומפני מה לא קבעיה משום טורח צבור (ר׳ יהודה בר זבידא, שם יב:). יכול תהא כל הפרשה צריכה כיונה ת״ל האלה עד כאן צריכה כוונה (שם יג.). איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה, בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחתיך (בר קפרא, שם סג.). רבי יצחק ורבי יוחנן ורבי יודן גיורי הלכו לשמוע תורה מר״ש בן יוחאי, אית דאמרי פרשת נדרים ואית דאמרי פרשת נסכים (מד״ר ברא׳ לה). ר׳ יוחנן בן תורתא פעם אחת בא לפני רבי עקיבא אמר לו עמוד וקרא בתורה אמר להם לא עברתי על הפרשה (שם שמות מ). ד״א מיוסדים על אדני פז אלו פרשיותיה של תורה שהן נדרשות לפניהם ולאחריהם (שם ויקר׳ כה). מה גלים הללו בין גל גדול לגל גדול גלים קטנים כך בין כל דבור ודבור פרשיותיה ודקדוקיה של תורה היו כתובים (ר׳ יוחנן בשם חנינא, שם שם, ידיו גלילי זהב). שלש פרשיות כתב לנו משה בתורה וכל אחת ואחת יש בה מששים ששים מצות ואלו הן פרשת פסחים, פרשת נזיקים, פרשת קדושים תהיו (ר׳ יוחנן בשם ר׳ שמעון בן יוחאי, פסיק רב׳, החודש, עו.). — ובספה״א: לפי שהפרשה עסיקת ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען וכו׳ לפיכך הוצרך לומר כאן וחם הוא אבי כנען (רש״י, ברא׳ ט יח). שאין כותבין את התורה פרשיות פרשיות (רמב״ם מזוזה ז א).—ואמר הפיטן: פרשה זאת להגות בקץ זה, פלסיה להקדים לפלס צר ובווה (ר״א קליר, מעתיק פלוסים, קרוב׳ שקלים). אצורה ומפרשה, עצורה ולא מפרשה, זאת חקת הפרשה, בכל שנה מתפרשה (הוא, אלורה ומפרשה, קרוב׳ פרה). חכמי לבב חכמו קבוע ולתקנה, ארבע פרשיות תמיד לקרות ברננה, לעתים מזמנים שנה בשנה (משה בן חבוב, את פני מלך, יול׳ הפסקה שניה).—ואמר המשורר: נאם אברם אסיר תקוה, אשר פתח עני יתרו, עדי הלך חצי לבו, וענה הנדוד יתרו, וזה פרש בפרשה, תחלתה דבר יתרו (ראב״ע, כאם אברם, כהנא א, 9). וראשית פרשה עלי פיהו קשה אשר היא נדרשה בפי התינוקות (הוא, כדוד הקיר׳ שם 27). — *ראשי פרשיות, התחלות

אף מלה זו פָּרָשָׁה דוקא, או אם נקוד זה, הנמצא אף במשנ׳ מנק׳ ובמסרת הבבלית, יסודו בטעות ההולכים אחר נקוד המלה המקראית. ובאמת שגורה בפי האשכנזים ההגיה פָּרָשָׁה, פָּרָשִׁיּוֹת, ואולי כך נכון. ובנקוד הבבלי (עי׳ פורת, לשון חכמים. 141), שאין בו סימן לסגול ובמקומו בא פתח, מנקד בסמי׳ פַּרָשַׁת, וי״א פְּרָשַׁת, ע״מ יַבָּשָׁה — יַבֶּשֶׁת, וצ״ע.

ואשר לענין אין הפרשה בשמושה בתו״מ מזדהה עם אחת החלקות המסמנות בספרי המקרא, אלא כך נקרא כל חלק עניני, בין גדול בין קטן.]

הפרשיות, המלים או הפסוקים שהפרשיות מתחילות בהן: מאי לאו לקרות, לא, לסדר ראשי פ ר ש י ו ת וכן אמר רבה בר שמואל אבל מסדר הוא ראשי פ ר ש י ו ת י ו, וכולה פרשה לא וכו׳ (סנה׳ יב:). — *עֵרוּב פרשיות, עי׳ *עֵרוּב. — *פָּרָשַׁת השבוע, סדר מסדרי התורה הנקרא בבית הכנסת באותו שבוע. —*פָּרָשָׁה, מ״ר פְּרָשׁוֹת, התפצלות, הסתעפות, בין הפרשיות, פי הפרשה: עד היכן חוט השדרה אמר רב יהודה אמר שמואל עד בין ה פ ר ש ו ת (חולי׳ מה:). בעי רב פפא את״ל עד ולא עד בכלל פי פ ר ש ת מהו, בעי רבי ירמיה את״ל עד ועד בכלל פ ר ש ה עצמה מהו, ת״ש ה פ ר ש ה תידון ככשר מאי לאו פ ר ש ה ראשונה ושניה, לא, שלישית (שם מו.). — וכסהמ״א: עד בין ה פ ר ש ו ת דומה (חוט השדרה) לחרות של דיקלי (והזהיר, ויקרא מג: שמיני). עד היכן חוט השדרה תחלתו מבחוץ לפולין שבתחלת העורף עד סוף פ ר ש ה שניה שלא ישאר אחריה אלא פ ר ש ה שלישית הסמוכה לתחלת האליה, ושלש פ ר ש י ו ת הן ואלו הן שלשה עצמות דבוקין זה בזה למטה מחליות של שדרה (רמב״ם, שחיטה ט ג–ד). — *פָּרָשַׁת דְּרָכִים, מקום שהדרכים מתפרשות בו, אֵם הדרכים: המבכרת שהפילה שליא וכו׳ ואין קוברין אותה ב פ ר ש ת דרכים וכו׳ (חולי׳ ד ז). כותבין מקלט מקלט על פ ר ש ת דרכים כדי שיהא רואה וגולה לערי מקלט (ר׳ אליעזר בן יעקב, תוספת׳ מכות ג ה). אין לך דרך שאין בה עקמימיות וכו׳ ואין לך דרך שאין בה פ ר ש ו ת (ספרי דבר׳ כ). משל לאחד שהיה יושב ב פ ר ש ת דרכים והיו לפניו שני שבילים וכו׳ (שם שם נג). בן סורר ומורה וכו׳ צפה הקב״ה שסוף זה עתיד לגמר נכסי אביו ואת ניכסי אמו ויושב לו ב פ ר ש ת דרכים ומקפח את הבריות והורג את הנפשות וכו׳ (ירוש׳ סנה׳ ח ז). פעם אחת הייתי מהלך בדרך וראיתי תינוק יושב על פ ר ש ת דרכים ואמרתי לו באיזה דרך נלך לעיר (ר׳ יהושע, עירובי׳ נג:). שהיתה (לאה) שומעת על פ ר ש ת דרכים בני אדם שהיו אומרים וכו׳ (ב״ב קכג.). כשגרשו (אברהם לישמעאל) ישב ב פ ר ש ת דרכים והיה מלסטם את הבריות (מד״ר שמות א). אבא תחנה חסידא נכנס לעירו ערב שבת עם חשיכה וכו׳ ומצא מוכה שחין אחד מוטל ב פ ר ש ת דרכים (שם קהל׳, פרשה תליתאה, לך אכול). לציר נבוה שהיה עומד ב פ ר ש ת דרכים והיו בני אדם נכשלין בו וכו׳ (ר׳ פינחס, פסיק׳ ר״כ, שובה, בובר, קסז.). — *פָּרָשַׁת ימים, פעֻלת האדם הפורש בים: קוינו לראות נחת ומרגוע ולנוח מיגע הסחורה והליכת מדברות ו פ ר ש ת ימים (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 169). — ואמר הפיטן: פ ר ש ת דרכים כגע עם משלח, צדדם מארח פלשת טוב וסלת (משה בר קלונימוס, אימת נוראותיך, קרוב׳ ס פסח). — *וּפָרָשַׁת הָעִבּוּר, זמן פרישת השכינה מישראל, רחוק קץ הגאולה [1]: המהלך במקום סכנה

---

[1]) [לעיל, בערך א. עִבּוּר עמ׳ 4269 ובהערה שם לא פֹרש הביטוי פ ר ש ת ה ע ב ו ר, ואף נזכרו גרסת כ״י פירמה (ה צ י ב ו ר) ופירושי האמוראים בבבלי ובירושלמי. ר׳ אחא בירושלמי הבין לפי זה: כל שש״צ ע ו ב ר לפני התבה תובע; האמוראים שבבבלי, לפי שיטה אחת: בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה ע ו ב ר ת (אין כאן עברה כנראה אלא תוספת לבאור הענין, ועקר הפרוש במלה עוברת, מעֻברת, הדורשת את השם עבור); ולפי שיטה אחרת: בשעה שהם ע ו ב ר י ם על דברי תורה. ומעין זה למשל רעב״ט: בשעה שהם פ ו ר ש י ם ל ע ב ר ה, וכדומה.

באהרונה דן בשאלה ר׳ לוי גינצבורג, פירושים וחדושים בירושלמי, חלק ג׳ (ניו־יורק תש״א), עמ׳ 848 וכו׳. מתוך העובדה ששלשת האמוראים כולם דורשים את המלה ע ב ו ר, ולא צבור, הוא מוכיח בצדק שאין ממש בגרסה צבור (ואולי נולדה הגרסה בהשפעת המלים שליח צ י ב ו ר שבדברי ר׳ אחא בירושלמי). אחר כך דוחה ג. בצדק את כל הפרושים שנסו קדמונים ואחרונים לבאור הצרוף פרשת העבור, וז״ל: ויש מהם שאמרו שפרשת העבור היא כמו פרשת דרכים, שכן אדם מתפלל תפלת הדרך כשהוא עומד בפרשת דרכים, ויש שאמרו שעבור משמעו כאן כהרבה מקומות אחרים: עבורה של עיר, וכו׳, ובסוף העבור, במקום שהוא מתחלק וכו׳, שם מתחלת הסכנה ובו אדם מתפלל. וכל אלה הדברים אינם אלא דברי נביאות, ולא עוד אלא שהדעת נוטה שאין אדם מתפלל כשהוא עומד בפרשת דרכים והעיברים ושבים מטרידים אותו, וכו׳, ע״כ. ואחר כך מביע ג. את דעתו שעבור (על משקל גִּבּוֹר) פרושו עיבר דרכים, וז״ל: ואמרו במשנה שהמהלך במקום סכנה, הוא מתפלל בראשונה על הצבור, ואומר: הושע את עמך את ישראל, ומוסיף ואומר: בכל פרשת העבור יהיו צרכיהם לפניך, ופירושו, שכל בקשה ובקשה פ ר ט י ת של עוברי דרכים - זה מתפלל שינצל מליסטים וזה מתפלל שלא יפגעו בו חיות רעות — תבוא לפניך

מתפלל תפלה קצרה ואומר הושע ה׳ את עמך את שארית ישראל, בכל פ ר ש ת העבור יהיו צרכיהם לפניך (ר׳ יהושע, ברכ׳ ד ד).

פְּרִשּׁוּז, ס״ז,—פעֻלת הִתְפַּרְשֵׁז, ואמר הפיטן: צעה בכה כעין הקרת, ו ב פ ר ש ו ז [1]) ענן בטחסה נתארה (ר״א קליר, אבי גדור כסגס, תפארת סיבה ללונץ, 202).

פִּרְשׁוֹן, ס״ז,—כמו פֵּרוּשׁ במשמ׳ דבור ברור בתפלה, ואמר הפיטן: להלל פני אחרון וראשון, לתבוע חכמה ב פ י ר ש ו ן לאדם מערכי לב (ומיי מענה לשון) (ר״א קליר, אדפק בלהרים, רסות, Elbog., Stud. עמ׳ 120). המידעי בינת פ ר ש ו ן, המתגברים בנחל קישון (רסע״ג, אסק, רסות, סדור רסע״ג, סלו).

פָּרָשׁוּת, ס״נ,—מלאכת הַפָּרָשׁ, רוכב הסוס: כי כל שתי מלאכות שהאחת קידמת לאחרת קדימה טבעית כמלאכת הרסן למלאכת ה פ ר ש ו ת או כמלאכת האריגה למלאכת החייטים שהמלאכה הקידמת היא פחותה במדרגה מן האחרת וכו׳ (ר״י אלבו, עקרים ג כח). אחר זה אמר המלך אל פקידיו תנו לב לדעת כמה נפקדו מפרשי הטבלא בזה החפוש וימצאו שנפקדו מהמ״ב שמתו במלחמת החיפוש בגבורת כלי זיין ו פ ר ש ו ת (מלך ארטוס, תרגוס משנת לט, חוצר טוב לברליינר). ויצו לעשות סיבוב אחד באחו של עיר וינצישטרי ליום ניעד למען למד דרכי מלחמה וגבורות פ ר ש ו ת אל אלו הפרשים החדשים (סס). — ובמשמ׳ מעמד הפרשים, האבירים, knighthood; chevalerie; Ritterstand: והמלכה חלתה פניו מאד שיביאה עמו אל הסבוב מתאותה לראות הקבוץ הגדול מן ה פ ר ש ו ת (סס). אלטיכסיא, סימני ה פ ר ש ו ת במלבושים ובכל דבר (מלון למח דוד, ככריוס, אלטיכסיא).

פַּרְשֵׁז, ס״י, פַּרְשֵׁז [2]), — כמו פֵּרֵשׂ: מאחז פני כסה פַּרְשֵׁז עליו עננו (איוב כו ט). — ובסהמ״א:

ותעשה צרכיהם ותמלא משאליתם. ופרשה כאן היא כמו פרשת הכסף באסתר (ד ז) וכו׳, במקום תפלת עוברי דרכים וכו׳.

אבל גם פרוש זה, כאילו דרש ר׳ יהושע שיוסיף המתפלל בתפלה קצרה, הבאה במקום תפלת י״ח, דוקה בקשה מיחדת על עוברי דרכים, יוצאת בלשון משנה זו: בכל פרשת העבור, כלו׳ בכל תפילת העובר בדרך יהיו צרכיהם (של עוברי דרכים דוקה, ולא של כל ישראל) לפניך, איננה מניחה את הדעת.

ואולם תמוה הוא שכפירוש הביטוי פ ר ש ת ה ע ב ו ר בתפלת ר׳ יהושע התעלמו מן העיבדה שאין פרשה כאן אלא שה״פ לשמוש הפעל פ ר ש על יד ע ב ו ר, הנמצא במ״א בלשון התנאים. במד״ר (ויקר׳ יע) נאמר: ר׳ יוחנן בשם ר׳ אליעזר בנו של ריה״ג אומר ומה אם האשה הזו ע״י שפרשה שנים שלשה ימים התירה קורא אותה נדה אנו ש פ י ר ש נ ו מבית חיינו ומבית קדשנו ותפארתינו כמה ימים וכמה שנים כמה קיצין וכמה ע י ב ו ר י ם עאכ״ו, ע״כ. אין כאן עיבורים על יד קיצין עיבור שנים סתם, אלא עבור הקץ, חישוב שנות קץ הגאולה, וזמן בוא הגאולה המקוה לפי חשבון זה או זה. והרי כך באה המלה גם במד״ר (סה״ס ב): קול דודי הנה זה בא וכו׳ זה משה בשעה שבא ואמר לישראל בחדש זה אתם נגאלין, אמרו לו משה רבינו היאך אנו נגאלין, והלא אמר הקב״ה לאברהם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ועדיין אין בידינו אלא רד״ו שנים. אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונותיכם, אלא מדלג על ההרים וגו׳ אין הרים וגבעות האמורין כאן אלא ק צ י ם ו ע י ב ו ר י ן, מדלג על החשבונות ועל הקצים ו ע י ב ו ר י ן, ע״כ.

לפי זה פ י ר ש ו ישראל מבית חייהם כמה ע י ב ו ר י ם, עיבור אחרי עיבור של גלות, וגלות זו המצפה לגאולה שאיננה באה, היא הנקראת אפוא פ ר ש ת או פ ר י ש ת (כך אצל בוקשטורף) העבור, פרישת ישראל ממקור חייהם ומעבור הגאלה האמתי. וזו תפלת ר׳ יהושע שבכל זמן פרישת העבור, בכל זמן רחוק ישראל מבית חייהם יהיו צרכיהם לפני הקב״ה. ויפה תפלה זו ליהודי המהלך בגלות במקום הסכנה. ואף יש להבין שעל מקום סכנה מיחדת דבר כאן ר׳ יהושע, על מקים רדיפה וגזרות השמד שאי אפשר להתפלל בו תפלה מלאה. ולפי זה צדקו אמוראי בבל שבארו פרשת העבור כזמן התעברותו ורחוקו של הקב״ה מעמו, אלא שלא נתנו, ואולי אף לא ידעו עוד, את פרושה המדיק של המלה עבור בתוך הצרוף פרשת העבור, שענינו זמן פרישת השכינה ופרישת עבור הגאלה, קץ הגאלה מישראל. — וכדאי להשתמש בבטוי זה גם בזמננו.]

[1]) [מנק׳: וּבִפְרְשׁוּז.]

[2]) [ס״א פַּרְשֵׁז, אין לו חבר וענינו פרש והדומה לו (לשין ראב״ע) לפי דעת כל המתרגמים והמפרשים. ואין להכריע אם פ ר ש ז אך ט״ס במקום פרש, בהשפעת מאחז שלפניו, או באמת צורה לשונית הבאה במקום פרשש בהכפלת השי״ן. ורד״ק (מכלול, ליק, קלד.)

ויברך את כל עמו ישראל בברכות כפולות ומעולות ויפרשז עליהם ענני הברכות והשלומות (מכתב דוד ראש הגולה, גנזי נסתרות קבק ג, 123). השר אשר פרשז ענני הוד ושם חפת יקר חסד לעד נמתחת (ד"ס של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 267). וכן הדין ביום המעונן כי האד אשר פרשז עליו עננו מתחלק לכמה גוונים כפי איכות דקותו ועכירותו (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ב ז, יב). — ואמר הפיטן: בשום הכין כסא מלכותו, פרשז עננו ודק נטה לאהל (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות אלוה, עבודה ליוה"כ, ברודי, מבחר, כז). צורר כי יסטין יפרשז ענן כסא, קול שופר לעת יעל מאחז פני כסא (ר"א קליר, וחיות, קדושי' מוסף ר"ה). הבדיל לעם הקדוש ופרשז עליו עננו (שמואל בן משה, שוכן עד וקדוש, פזמו' למתן תורה, סדור ארם צובה, תשלד). — ואמר המשורר: יקשר חן וחסד על גברת, במעגל חן וחסד ימשכני, מפרשז בענן עבי שחקים, לרעיתי והיא תפיק רצוני (ר"ש שבזי, אילת חן, שירי תימן, 103). היא מקררת לאשם, היא כמו מלכם בראשם, ועננים לבושם, פרשזה תמיד להפליא, מעשה צורה בגילה, הוא מנת כוסי וחבלי (הוא, מהדר חתן וכלה, שם, 201). — ואמר המליץ: פרשז ענגך והקדר עליהם שמש צדקך ביום אור (ר"י קטגוב, חפץ ג מג יז). — *ובמשמ' פֵּרֵשׂ ובאר, ואמר הפיטן: פרשזתה להם תורת המנחת וכו' (רסע"ג, אזהרות, סדור רסע"ג, רה).

— פעי, *פֻּרְשַׁז, בינ' מְפֻרְשָׁז, — שֶׁפֻּרְשַׁז אותו, שֶׁפֻּרְשַׁז עליו, ואמר המשורר: בינו ידידי זאת ותוכו לחזות, סכות מפורשזות באור קדמוני (ר"ש שבזי, כים הדס, שירי תימן, 121).

***פַּרְשָׁן,** ש"ז, — מְפָרֵשׁ ומבאר Ausleger; commentateur; commentator: גירסא זו הכתובה בספרים משובשת היא ועל ידי פרשנים טועין שלא היו בקיאין בשמועה ופירשוה בשיבוש בתוך הגירסא (רש"י, כריתו' ד., ד"ה והכא). כי כאשר חזיתי פרשנים התבוננתי בשמש תחלה מפי המולד אשר היה זכר לפיכך קראתיה סימן החיים (ראב"ע, משפטי המולד, 121). וכן פירשו כל הפרשנים וכו' (רסב"א). ראיתי לפרשן אחד מהם כשרצה לפרש התורה אמר כי בשני הספרים הראשונים יש לי לבאר כפי מה שיורה הכתוב על פי שסובל המאמר אך בשלשה הספרים התנה שלא יטה מטה שפירשו רבותיו (ר"א הקראי, גן עדן, שחיטה, פתיחי, פג.). — ואמר הפיטן: אבוי קרץ בא גם על ספרי תלמוד ופסקנים ופרשנים (יום טוב ליפמאן, קינה על ר' יחיאל מיכל, לקורות הגזר' מתנ' ו). — ובחבור, פַּרְשַׁן-דָּתָא (פרשנדתא), תאר לרש"י מְפָרֵשׁ דָּתָא, ואמר המשורר: פרוש נורא שם לתורה על כן נקרא פרשן דתא (ראב"ע, כוכב דבר, כהנה א, 59).

***פַּרְשָׁנוּת,** ש"נ, — מלאכת הפרשן, ספרות הפרושים, נוהג בספרות החדשה.

***פַּרְשָׁע,** ש"ז, — עץ מצרי, persea, (mimusops), של יונים ורומים, פַּרְסְאָה בלשון התלמוד[1]: הפרסאות[2] שביעית שלהן מוצאי שביעית שהן עושות לשתי שנים (ר' יהודה, שביע' ה א). כל גולמי כלי עץ טמאים חוץ משל פרשע מפני שהם מחוסרים שליקה (תוספת' כלים ב"מ ב יט).

א. פרש[3], ממנו מִפְרָשׂ, *פְּרִישָׂה, *פְּרִישׂוּת, א. פֶּרֶשׂ.

ב. פרש, ממנו ב. פֶּרֶשׂ.

א. פָּרַשׂ, פ"י, פָּרַשְׂתָּ, פָּרְשׂוּ, פּוֹרֵשׂ, פְּרוֹשׂ, אֶפְרֹשׂ, אֶפְרוֹשׂ, אֶפְרְשָׂה, יִפְרֹשׂ, פָּרֹשׂ, פְּרוּשָׂה, פְּרֻשׂוֹת, יִפְרְשׂוּ,— פרש העוף את כנפיו, שֶׁטַּח אותן לְעוּף:

כותב: פרשז עליו עננו. אשר כי הפתח מקום חירק והוא נבנה על בנין פעל כמו וְקַרְקַר כל בני שת שהפתח מקום חירק ואפשר שיהיה פרשז מקום בנין פִּעֵל ויש אומרים כי היא מלה מורכבת משלש תיבות פָּרֵשׂ שדי זיו, על כל פנים תבנה כל בנין פעל ממנו, ע"כ.]

[1] [פַּרְשָׁע היא צורתו המקורית של השם, שמקור' במצרית, אם לא שהיה אף בשמית, שהמצרית היתה קרובה לה, והיונים והרומים העתיקו את השם בצורה persea, וממנה פַּרְסְאָה שבתלמוד. ועי' לֶוִ Flora II, 240; III, 348, 517.]

[2] [כך גם בתוספת' (שביע' ד ח), אך בירוש' גנז' (עמ' 51): הפרסיות, ובמדב"מ הפרסאיות.]

[3] [היא ב. פרס בכתיב ל"ב המקורות התלמודיים בהעתקות שלפנינו וכארמ', פרש a) בערבי, ובאשור' פַּרָשׁ, נפע' נַפְרָשׁ במשמ' פרש כנפיו, עף וברח, ועי' להלן, ועי' בהערות לב. פרס, וא. פֶּרֶשׂ.]

a) فرش

יִפְרֹשׂ כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו (דבר' לב יא). המבינתך יאבר נץ יִפְרֹשׂ כנפיו לתימן (איוב לט כו). —והכרובים: והיו הכרבים פֹּרְשֵׂי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על הכפרת (שמות כה כ).—ובהשאלה, פָּרַשׂ האיש כְּנָפוֹ על האשה, בא אתה בברית הנשואים, לְקָחָהּ לו לאשה: ואראך והנה עתך עת דדים וָאֶפְרֹשׂ כנפי עליך ואכסה ערותך ואשבע לך ואבוא בברית אתך נאם אדני יי' ותהיי לי (יחזק' יו ח). וּפָרַשְׂתָּ כנפך על אמתך כי גאל אתה (רות ג ט). ועי' כָּנָף. — פָּרַשׂ בגד, שמלה, מסך וכדו', שָׁטַח אותם: ונתנו עליו כסוי עור תחש וּפָרְשׂוּ בגד כליל תכלת מלמעלה (במד' ד ו)' וּפָרְשׂוּ השמלה לפני זקני העיר (דבר' כב יז). ותקח האשה ותִּפְרֹשׂ את המסך על פני הבאר ותשטח עליו הרפות (ש"ב יז יט).—פָּרַשׂ נס בספינה: נטשו חבליך בל יחזקו כן תרנם בל פָּרְשׂוּ נס (ישע' לג כג).— פָּרַשׂ את הספר, פתח את המגלה לקראה: ויקח חזקיהו את הספרים מיד המלאכים ויקראם ויעל בית יי' וַיִּפְרְשֵׂהוּ חזקיהו לפני יי' (מ"ב יט יד). — פָּרַשׂ רֶשֶׁת, מִכְמֹרֶת, שטח אותות לצוד בה בעלי חיים: ואנו הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חכה וּפֹרְשֵׂי מכמרת על פני מים אמללו (ישע' יט ח). וּפָרַשְׂתִּי את רשתי עליו ונתפש במצודתי (יחזק' יב יג). פָּרַשׂ רשת לרגלי השיבני אחור (איכה א יג). — פָּרַשׂ מִכְבָּר: ויהי ממחרת ויקח המכבר ויטבל במים וַיִּפְרֹשׂ על פניו וימת (מ"ב ח יה). — פָּרַשׂ אהל: וַיִּפְרֹשׂ את האהל על המשכן וישם את מכסה האהל עליו מלמעלה (שמות מ יט). — פָּרַשׂ כפו לעני, פתח את ידו לתת לו: כפה פָּרְשָׂה לעני וידיה שלחה לאביון (משלי לא כ). — וּפָרַשׂ את כפיו זו על יד זו שטוחות ופתוחות לאל לתפלה: כצאתי את העיר אֶפְרֹשׂ את כפי אל יי' (שמות ט כט). כל תפלה כל תחנה אשר תהיה לכל האדם לכל עַמְּךָ ישראל אשר ידעון איש נגע לבבו וּפָרַשׂ כפיו אל הבית הזה (מ"א ח לח). קם מלפני מזבח יי' מכרע על ברכיו וכפיו פְרֻשׂוֹת השמים (שם שם נד). אם שכחנו שם אלהינו וַנִּפְרֹשׂ כפינו לאל זר (תהל' מד כא). — פָּרַשׂ ידו לשדד ולחמס: ידו פָּרַשׂ צר על כל מחמדיה (איכה א י). פָּרַשׂ ענן: פָּרַשׂ ענן למסך ואש להאיר לילה (תהל' קה לט). — פָּרַשׂ אורו בענן [1]: הן פָּרַשׂ עליו אורו ושרשי הים כסה (איוב לו ל). — ושחר (כמשמ' שְׁחוֹר) פָּרֻשׂ: יום ענן וערפל כשחר פָּרֻשׂ על ההרים (יואל ב ב). — ובהשאלה, פָּרַשׂ אולת, גלה, עשה בגלוי אולת: כל ערום יעשה בדעת וכסיל יִפְרֹשׂ אולת (משלי יג טז). — ובתו"מ: אין פּוֹרְשִׂין מצודות חיה ועופות ודגים אלא כדי שיצוד מבעוד יום (ב"ש שבת א ו). הפורש מצודה לבהמה חיה ועוף אף על פי שנכנסו לתוכה פטור (תוספת' שם יב ה). התחיל הבן מצטער מפני החמה פרש עליו אביו בגדו (מכיי בשלח, מסכתא ג ד). פורשין מחצלת על גבי שיפופות של לבינים בשבת (ר' ירמיה בשם רב, ירוש' שבת ז א).—*ובהשאלה, פָּרַשׂ סכת שלום: בקרית שמע, פורש סוכת שלום עלינו ועל עמו ישראל ועל ירושלם (רבי אבון, שם ברכ' ד ה). מעשה בר' יהושע שהיה אכסניא אצלו בא אדם אחד נתן לו אכילה ושתיה והעלהו לעליה ונטל סולם מתחתיו מה עשה אדם זה עמד בחצי הלילה פרש טליתו ונטל את הכלים וכרכן בטליתו ובקש לירד ונפל ונשברה מפרקתו (כלה רבתי ט). עד שהזאב בא לצאן פרשו לו מצודה (מד"ר שמות כב). — ועי' ב. פָּרַס. —ובהס"א: מביאין ספר תורה ופורשין אותו לפניהם ונעשין כמין גורן עגולה וכו' ופורשין את כפיהן לאביהם שבשמים (סדר"א ח). פרישטוגיאת שלו פרושה מיום אל יום ומחדש לחדש (גרקס' רבתי, חלבק, 167). וכל בית מעטר במיני שביסים ומפרשי רקמה עליו פרושים (ר"י הכיזי, תחכ' ג, 36). — ואמר הפיטן: מהלך ארבע מאות פרסה נע ונד מכמורות לפרשה (ר"א קליר, אזכיר סלה, קרוב' זכור). — ואמר המשורר: אשר כִּבָּם נתנו על מלכים וכשחק על תבל פרשו (רשב"ג, בחר מהמלי, ברודי, 7). ואם אינם הלא כנפות הדרם עלי אפי תהלתם פרשים (רמב"ע, הריח מר, מעה"ש 69). מראה דמות אדם עלי ספיר בעת אראה שפתיך עלי שניך, שמש בפניך וליל תפרשי על זהרו עבי קוצותיך (ר"י הלוי, מה לך צביה, שם 92). רע משיא האשה בכחשו

---

[1] [אין זה אור להאיר, אלא לשון אררויך אאר, מאֵרתו וקללתו של האל לרשע, שהבורא פורש אותה בנגד עיני החוטא בענן החשך (ולא אור המרוש מתחת פני השמים, ובזה הוא מכסה את תחתית (שרשי) הים העליון שבשמים לכל יראוהו, עי' טורטשינר, ס' איוב.]

פ ר ש רשתו ולכד נפשו על כן יחולו על ראשו כל הקללות האלה (רמב"ע, תוכחות מל, חינר, 224). ומשכן בין אשר יד אל פ ר ש ו בתוך קרסי זממי ללאתיו (ר"י חריזי, תחכ' טז, 162). — *ופרוש במשמ' ספור ומפרד, ואמר המשורר: ויסים קרבו עצם לעצמו ודבקו בשרים הפ ר ו ש י ם, שמחות נעלו על הררי מור ועל גבעות לבונה הם כנוסים (ראב"ע, הריח מר, סעה"ם 69) [1].

—נִפְע', יִפָּרְשׂוּ,—נִפְרַשׂ, ברח, נס [2]: ואת כל מברחו בכל אֲגַפָּיו בחרב יפלו והנשארים לכל רוח יִפָּרֵשׂוּ (יחזק' יז כא). — *ובמשמ' שֶׁפֵּרְשׂוּ אותו: עמוד הענן היה מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהודה כמין סוכה ולא היה נ פ ר ש עד שמשה אומר שובה יי' רבבות אלפי ישראל (רש"י, במד' י יח). כמהר צפור לרוץ אל הפח ואינו יודע כי הפח נ פ ר ש שם בנפשו של צפור (הוא, משלי ז כג).

—פִּעֵ', פֵּרַשׂ, פֵּרְשָׂה, פֵּרַשְׂתִּי, יְפָרֵשׂ, תְּפָרֵשׂ, פָּרֵשׂ, פָּרִשְׂכֶם, — א) פֵּרַשׂ את כפיו, הרים אותן שטוחות ופתוחות לתפלה: וּבְפָרִשְׂכֶם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שמע (ישע' א יח). — וַיְפָרֵשׂ ידיו בגעגועים: פֵּרַשְׂתִּי ידי אליך נפשי כארץ עיפה לך סלה (תהל' קמג ו). — וּפֵרַשׂ האל את ידו לאדם, הושיט לו את ידו: פֵּרַשְׂתִּי ידי כל היום אל עם סורר (ישע' סה ב). ופֵרַשׂ האדם הסוכל כידיו, הושיט אותן הנה והנה אולי ימצא תומך: פֵּרְשָׂה ציון בידיה אין מנחם לה (איכה א יז). — וּפֵרַשׂ השוחה את ידיו לשחות, פשט אותן: וּפֵרַשׂ ידיו בקרבו כאשר יְפָרֵשׂ השחה לשחות (ישע' כה יא). — ב) פזר, הפיץ: כי כארבע רוחות השמים פֵּרַשְׂתִּי אתכם (זכר' ב י). בְּפָרֵשׂ שדי מלכים בה תשלג בצלמון (תהל' סח יה). — ובתו"ם: נטל מקצת פאה וזרק על השאר אין לו בה כלום, נפל לו עליה ו פ י ר ש [3] טליתו עליה מעבירין אותו ממנה (פאה ד ג).

[1] [כ-מכ"ם מצוי אף פְּרִישָׁה נדה (עי' ד. פָּרַשׁ, הערה): והן אומרין הוציאוה (את הסוטה) כדי שלא תפ רו ש נדה והנדות מטמאות עזרת נשים (רמב"ם, סוטה ג טז).]

[2] [יחזקאל הבבלי משתמש בפעל כהוראת נִפְרַשׂ בלשון בבל, עף, ברח, ועי' בהערה לשרש.]

[3] [בירוש' ופירס, ובמקום אחר (ירוש' גיט' ט ג): פרס, עי' ב. פָּרַס, קל.]

ב. פְּרֶשׁ, ש"ע, פִּרְשׁוֹ, פִּרְשָׁם, — כמו א. פֶּרֶס: וּפָרְשׂוּ כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת (מיכה ג ג).

עוללים שאלו לחם פֹּרֵשׂ אין להם (איכה ד ד).

—נִפְע', *נִפְרַשׁ, נִפְרַס, נִשְׁבַּר: יוצאין במצה נא כדי שתיפרש [1] ולא תיעשה גידין גידין (ירוש' פסח' ב ז).

ג. *פָּרֵשׁ, פ"י, —כמו ג. פָּרַס: כל שלא ראה מאורות מימיו לא י פ ר ו ש את שמע, הא אם ראה פ ו ר ש (ירוש' מגות ג ה). היושב בבית אפל לא י פ ר ו ש את שמע (שם שם).

פרת

[2], ממנו א. פָּרַת, פֹּרָת.

א. פָּרַת [2], קל לא נמצא.

—פִּעֵ', פֵּרַת,—הלך ורץ, עי' פֹּרָת.

ב. *פָּרַת [3], קל לא נמצא.

—פִּעֵ', *פֵּרַת, פירות, —פֵּרַת בפלוני, השפיל והבזה אותו כפרש ורפש: זה שלא קנה לו ב' פרוטות מימיו הוא פ י ר ת בממונו של עולם ואומר הכל הבלים (מד"ר קהל', את הכל עשה).

ג. *פָּרַת [4], קל לא נמצא.

—התפ', *הִתְפָּרֵת, —הִתְפָּרֵת הנהר, הפך לכמה יאורים: נהר פרת, מגיד שמתפרת [5] והולך עד שהוא כלה במגרפה (מדה"ג דבר' א ז, הקבלה).

פֹּרָת

[6]: בן פֹּרָת יוסף בן פֹּרָת עלי עין בנות צעדה עלי שור (ברא' מט כב). —*בנוי ליוסף, ואמר

[1] [בכ"י לידן: שתיפרס, ובבבלי (פסח' לז): כל שפורסה וכו', ועי' ליברמן, הירושלמי כפשוטו, 407.]

[2] [עי' פֹּרָת, הערה.]

[3] [פעל זה נגזר כנראה מן הארמ' פ ר ת שהוא כמו ב. פ ר ש בעבר', ובארמי' שבמדרש: והוון תמשה מ-כין יתבין ומפרתין ליה כנבוכד נצר קדם לצדקיהו ואמרי לי' לא יאיא ליה מלכותא לנבוכד נצר אלא לך יאיא מלכותא (מד"ר איכה, ישבו לארץ).]

[4] [פעל המקרב את משמ' השרש פ ר ד אל צורת שם הנהר פְּרָת, ועי' בהערה הבאה.]

[5] [נ"א: מ פ ר ה (ספרי דבר' ו; מד"ר ברא' טז), מ פ ר י ד (מד"ר שם שם, תיוודור; ילק' שמע' דבר' תתח), עי' הערה בעמ' 5141.]

[6] [רב התרגומים והמפרשים הקדומים (אחרת רש"י המפרש: בן חן והוא לשון ארמי אפריון נמטית וכו') הבינו מלה זו כלשון פריה וצמיחה, אלא שנחלקו

הפיטן: איש אשר מכר פורת למידינים ונותן ביד אחים מדנים בגד יהודה בבינענים וכו' (יגלי, אים אשר מכר, ר״י לפי ברלפי, זולאי, כג). ועל אמרו דרכי נסתרה נכסה מנו פורת בסתירה (ר״א קליר, אמץ אדירי, מוסי א ר״ה). זימן אורחת ישמעאלים עלילה לפורת לבד יאבד (ר' שמואל יזכה, אופן ויסב, שרידי מהגני', נ״ל וייס, 79). — ״בן פֹּרָת, בן יפה [1]), ואמר המשורר: והמשרה לויה עלי ראש יאשיה כמעין תשיה הלא הוא בן פרת (ר״י חריזי, תחכ' א, 23). — ״וכמשמ' ענף פּוֹרֶה [1]), ואמר הפיטן: אל ציון אשיב שבותך שם אפריון שתילי בן פורת וסנסן רטוב שם ועשב צומח (ר״י נגיארה, יפה נוף, ספר פזמונים תימני, לט).—ונוהג הכטוי בן פרת יוסף כסגלה נגד עין הרעה אצל הספרדים ויהודי המזרח [2]).

כהכנת הצורה. כמה מהם מבינים פֹּרָת כמו פֹּרִיָּת (ראב״ע: ודקדוק פורת פועלת וכו' כמו איבה גם אויבת וכו'), אחרים השוו אף פֹּארָה, פֹּארוֹת (שלפי מנחם היא מן פרי, פריה). ואמנם הנקוד בֵּן ולא בֶּן איננו מתאים לכך ואין לקבל את דברי ראב״ע, שלפנינו מלה בֵּן אחרת שהיא נקבה, במשמ' סעיף וענף, וכן אין ממש בהצעות החדשים. וגם מתּ־בֿ ת המשפטים שבפסוק יש לראות שאין לצרף בֵּן פֹּרָת ליוסף, כאלו הכונה לתאר את יוסף כבן פרת. הרי עקר מבנה הפסוק (שחלק ממנו מובא פעמים לשם הדגשה) בתקבלת הוא: בן פרת עלי עין — בנות צעדה עלי שור. ומכאן שהמלה פ־ת היא פעל מקביל אל צעדה: כשם שצעדו הבנות עלי שור, כך פרת הבן עלי עין. אין יוסף בפסוק אלא לשון קריאה אל יוסף, כרגמת כמה כתובים כגון: עד יעבר עמך י״י עד יעבר עם זו קנית (שמות יה יו), נשאו נהרות י״י נשאו נהרות קולם (תהל' לג ח), עד מתי רשעים י״י עד מתי רשעים יעלזו (שם לד ג). ומכאן שיש לראות פרת כפעל במשמ' קרובה אל צעדה שבאותו פסוק, בודאי במשמ' זו של פָּרַד באשור' שהיא רָץ בחרדה. ואין כל הפסוק אלא הקדמה לתאור הקרב הבא מיד: הבן רץ בחרדה למקום הקרב על העין, והבנות הסקרניות, שלא יכלו לבוא שמה, צעדו על החומה כדי לראות מרחוק (וכן בתאורי חיונים), והנה מעשה הקרב: וימררהו ורבו וישטמהו בעלי חצים וכו'. ואמנם בן זה שמדבר עליו, הוא כנראה יוסף].

[1]) [על פי פרושי מפרשים שונים לפסוק.]

פְּרְתְּם

[3]), ס״ז, רק מ״ר פַּרְתְּמִים, איש נכבד או זקן בבבל ובפרס: בשנת שלש למלכו עשה משתה לכל שריו ועבדיו חיל פרס ומדי הַפַּרְתְּמִים ושרי המדינות לפניו (אסתר א ג). ונתון הלבוש והסוס על יד איש משרי המלך הַפַּרְתְּמִים והלבשו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו והרכבהו על הסוס ברחוב העיר (שם ו ט). ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו להביא מבני ישראל ומזרע המלוכה ומן הַפַּרְתְּמִים (דני' א ג). ובסהמ״א: נהוא (זרבבל) מן הפרתמים מזרע המלוכה (יוסיפון, גינצבורג, לה).

[1]) [עי' בהערה הקודמת.]

[2]) [עפ״י דברי התלמוד (ברכ' כ.) שאין עין הרע שולטת בזרעו של יוסף, עי' בערך עַיִן.]

[3]) [יש גוזרים אֶת המלה מפרס' קדומה פַּרְתַּם, הנמצא בכתיב ארמי (פהלוי) פרתום, שהוא מקביל אל πρῶτος, ראשון ביוני. אך אחרים (עי' דברי P. Haupt, AJP XVII, עמ' 490) משוים לזה את האשורי פַּרְשְׁמֻ, פַּרְשֻׁמֻ, זקן, שָׂב, וגם חבר במועצת הזקנים, שגם היא במכמא ארמי פרתם. מלה זו פרשם באה באשורי גם כתאר במשמ' (שערות) של שיבה, וגם כפעל, שׂב, הפך שיבה. ועל כן אפשר שאין כאן אלא הרחבת השרש ב. פרש שממנו פֶּרֶשׁ, שהוא פרת בארמי, שגם עקרו כנראה צבע אפור, לא יפה, שכן אף דשרש שׂוב, סיב, יש בו משמ' זו של בעיר וסאוב, וכנראה אף שיבה במקרא פרושה גם סאוב ולא שער לבן בפס וגם שיבה זרקה בו והוא לא ידע (הוש' ז ט).]

תם כרך עשירי (יא)

מלון הלשון העברית
הישנה והחדשה

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך אחד עשר

בהוצאת חמדה ואהוד בן־יהודה
תלפיות – ירושלים, ישראל

THESAURUS

TOTIUS HEBRAITATIS

ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA

HIEROSOLYMITANO

VOL. XI

Published by Hemda and Ehud Ben Yehuda

Talpiot—Jerusalem

I S R A L

מלון הלשון העברית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ״ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה, וכמו״כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים אשר מצא אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכי שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות באו בו חקירות והויות בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כללים, המלות השיכות להם עפ״י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המבקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן-יהודה

ירושלמי

כרך אחד עשר

שנה שלישית למדינת ישראל

בהוצאת חמדה ואהוד בן־יהודה
תלפיות – ירושלים, ישראל

הוצאה מיוחדת להסתדרות המורים העברים בישראל

A COMPLETE DICTIONARY

of

ANCIENT AND MODERN HEBREW

by

ELIEZER BEN YEHUDA

of Jerusalem

Published by Hemda and Ehud Ben Yehuda

Talpiot—Jerusalem

I S R A L

Popular Edition

specially published for

Hebrew Teachers' Organisation in Eretz-Israel

ל כ ב ו ד

נשיא ההסתדרות הציונית העולמית
והסוכנות היהודית לארץ־ישראל

פרופ׳ חיים וייצמן

ברגשי כבוד והערצה
משפחת ה מ ח ב ר

דפוס „גרפיקה" תל־אביב, רח' הרצל 23

הודעת המו״ל

בטעות נשמטה לצערנו מראש הכרך הקודם הערת העורך, הקובעת את חלקה של המערכת בכרך, והרינו מבקשים סליחה על כך ומביאים הערה זו כאן.

הערת העורך לכרך י״

עקר תכנו של כרך זה, שנערך על ידי, מיסד על כתב־ידו של המחבר, המכיל את המלים המקראיות (פרט לערכים: א. פֶּה, ב. פֶּה, פָּן, פֵּן, א. פָּנִים, ב. פָּנִים, ומן א. פָּקַד עד פַּרְתְּמִים), ועל החמר הרב מתוך תלמוד ומדרשים ומן הספרות המאחרת שנאסף ע״י המחבר ובהשגחתו. ואלו אני אחראי א) לערכים המקראיים הנזכרים לעיל, שלא היו בכ״י המחבר שבידנו, ב) לסדור החמר שאחר המקרא ולבאור המלים וההוראות החדשות על יסוד הנמוקים הנתנים בהערותי, ג) לכמה ערכים ולהוראות חדשות שנשאבו ממקורות או שהוצאו ממחקרי חכמים, שנתפרסמו אך אחרי שהלך המחבר מאתנו.

הערותי שמתחת לקו, המנמקות ומבארות את הגדרת המלים והשרשים והקובעות בזה את תחומי עבודתי, מסמנות בסוגרים מרבעים [ ] כדי להבדילן מהערותיו של המחבר, הבאות בלי סוגרים. לערכים אחדים בראשית הכרך השתמשנו גם בסדור ראשון ובמקצת הערות של עורך הכרכים ח—ט, פרופ׳ מ. צ. ס ג ל, והערות אלו הושמו בסוגרים כפולים [[ ]].

מטרת העריכה היתה להשלים את מלונו של המחבר בכוונו וברוחו. ועל כן לא נכללו אף בכרך זה של המלון כל חדושי מלים של הדור האחרון, ואף לא כמה מלים המצויות אף במקורות הקדומים, שאינן עבריות באמת; וגם במקום שלא הוער על כך בפרוש, ידע הקורא, שמלים כאלה שהשמטו, לועזיות הן לדעתנו, ואף אם נבנתה מהן צורה עברית ממש, או במקום שאולי בכל זאת מלה עברית לפנינו, כללנו אותן, ויהי זה מספק. כמו כן הבאנו את דעת המחבר בכל מקום שמצאנו רמז לזה ביותר כתביו בדפוס ובכ״י. ואף לא נסינו וגם לא יכלנו להקיף ממש את כל החומר דרב באוצר הלשון העברית שנתגלה בדור האחרון, אך השתדלנו להשתמש בהופעות החשובות ביותר, ואף במלונים הגדולים והקטנים ובמחקרים היסודיים שנתפרסמו בשנים האחרונות.

כי יום ליום יביע אמר ולילה ללילה יחוה דעת. וזאת היתה אף דרך המחבר ללמד תמיד וללמד מכל אדם.ועדות לכך העתקה של מכתב מיד המחבר אל פרופ׳ מ ר ג ל י ת ז״ל בפילדלפיה, שנמצא בכתביו, ושנרמז עליו בהערה לערך פ, וזה גוף המכתב:

„חדר קכב בבית הספרים הכללי פה ניו יורק,

בחדש הרביעי להכרזת חרותנו על ידי אנגליה, ר״ח ניסן תרע״ח.

לכבוד החכם הנעלה ד״ר מרגלית.

אדוני,

אני צריך למאור חכמתו להאיר עיני בשאלה קשה שאני מתלבט בה זה זמן מה.

כתב אני עתה את ערך האות פ, ומבקש אני לברר את הברתה הקדומה של אות זו.

והנה ידוע הוא, כי השבעים העתיקו כמעט בכל מקום את האות פ באות φ ביונית והעתקת שם האות פ במגלת איכ׳ כמו״כ Φή ומלבד זה ידועה עדותו המפרשת של הירונימוס כי אין ליהודים קול האות π היונית זולת במלה אפדנו.

גם יוסף בן מתתיהו, מלבד השמות העברים שבאו כצורתם בתרגום השבעים שבהם אפשר לחשדו שהוא נגרר אחרי דרך העתקתם של השבעים, העתיק באות φ היונית האות פ גם בשמות שלא נזכרו בהתרגום היוני, בפרט חשוב בבחינה זו השם פְּרוּשִׁים, שהוא הזכירו הראשון והעתיק Φαρισαῖοι; אם כן, כך באמת היו מוציאים היהודים בזמנו של יוסף בירושלם. רק השם פסח העתיק יוסף πασχα לפי רב הנוסחאות, במקום של השבעים.

והנה רציתי לברר איך העתיק אות זו עקילס, ומה שמצאתי אני הוא שגם הוא העתיק האות פ בהאות φ היונ׳ באלה המלים: פרעה, פלשתים, מצפה, פענח, פי החירות פסגה, פתור, פרזונו, רצפה, פלתי, פרוח, קרן הפוך, פנג, פלמוני, —

רק פשחור העתיק באות π ובהמלה אפדנו יש שנויי נוסחאות, קצת הספר׳ באות π

בעדות הירונ׳ וקצתם באות φ.

והנה רצוני לשאל את אדוני, אם יודע הוא יותר העתקות של עקילס של האות פ? אולי הייתי צריך לפנות בזה יותר להאדון רידל [? צ״ל רידר], שמחקרו בתרגום עקילס שנתפרסם בהקבץ JQR באמת חשוב מאד. אך אין אני מכירו ולא הסתיע לי לבוא אתו במגע ומשא עד כה. אולי ירצה אדוני להיות המתוך בינינו.

ואולם, גם אדוני בודאי יוכל להאיר עיני בשאלה זו.

ואגב, הצע אציע לפניו קצת פקפוקים בענין זה שאני מתקשה בהם ומבקש מאדוני לעין בהם ולהודיעני דעתו.

בכלל, קצת קשה לחשב שבלשון העברית הקדומה היה רק הקול φ ולא π, אעפ״י שכך הדבר בערבית. ומה שעוד יותר תמוה הוא, שכנראה שבכנענית הקדומה היה להפך רק הקול π, ולא הקול φ, שהיונים הוסיפו בהאלפבית שלהם רק אחר כך. בדבר הברת האות π ביונ׳ כנראה אין ספק שמעולם היתה כמו פּ, כך Blass.

אם הנוסחה של העתקת השם פסח אצל יוסף בהאות π היא אמתית, — ולזה יש קצת ראיה בקריאת השם של חג הפסח אצל לא יהודים, — איך העתיק עקילס השם הזה בהאות φ, ואיך העיד הירונ׳ כי אין להיהודים הקול π זולתי בהמלה אפדנו?״

ע״כ דברי בן־יהודה.

לא ידוע לנו אם נתקבלה תשובה למכתב זה, ואפילו אם הגיע לידי המלמד הנ״ל. אבל עדות בו לשאיפתו הכבירה של המחבר לעמוד על סוד השאלה החשובה הזאת, שגם אני, שנים רבות אחר כך, נסיתי למצא פתרון לה במחקר הנזכר בהערה הנ״ל.

בכל עבודתי באסוף החמר, בסדור המלים וההוראות ובבאור המקומות הקשים במקורות, נעזרתי עזרה חשובה ע״י שני מזכירי המערכת, ה״ה מ. מ ד ן וד. י א י ר בקריאת ההגהה סיעו לנו מר דוד ז כ א י, שקרא את כל הערכים, דר׳ ח. פ ל א ו ם, שבדק ביחוד את התרגומים הלועזיים, ופרופ׳ דר׳ ג. ו י י ל, שהשוה הבאות מערבית. וגם הסתיענו בברור מנחים רפואיים בעצת הרופאים דר׳ מ. ז. מ נ ט נ ר ודר׳ י. ל. ר ו ק ח. לכלם נתונה תודתנו העמקה.

ירושלים, נר ב׳ של חנכה תש״ד

הערה מאת העורך לכרך יא

בעריכת כרך זה היה לפנינו: כ״י המחבר מהחלק המקראי של אות צ׳, והפתקאות מתלמוד ומדרשים ומספרות המאחרת כמו לכל הכרכים הקודמים.

ואלו אני אחראי:

א) לחלק המקראי של סוף אות פ׳, ובשל אות צ׳: לערכים צֵא, צֹאן, א. צָבָא, ב צָבָה, ג. צָבָה, ב. צָדָה, קַל, א. צַדִּיק, ב. צֶדֶק, צְדָקָה, צֹוָה, פֹּעַ, צָפוֹן, צָרְפַת, צָרְתָה ובאות ק׳: לכל הערכים מן המקרא.

ב) לסדורו של כל החמר שאחר המקרא.

ג) למלים ודגמאות שנוספו, בפרט מתוך ספרים ומקורות אחרים, שהופיעו ושנתגלו אחרי מותו של המחבר.

ד) להערותי המסמנות בסוגרים מרבעים. 1)

ירושלים ר״ח שבט, תש״ה **נ. ה. טורטשינר**

1) בנוגע לדרכי המלון, כלליו, וסימניו, ע׳ בהערת המחבר שבכרכים הקודמים.

ספרים אלה יש להוסיף לרשימת הספרים שבכרך י׳, ב״מבוא הגדול״ וברשימת ראשי־תבות שבכל הכרכים הקודמים:

אוצר הגאונים א—יב, ב. מ. לוין / אוצר לשון המשנה, ח. י. קסובסקי / המשוררים בני דורם של משה אבן עזרא ויהודה הלוי, ח. שירמן, ידיעות מכון שוקן / מגלת המגלה לראב״ח הנשיא, הוצ׳ ז. פוזננסקי. מדרש הגדול של שמות, הוצ׳ ד. צ. הופמן / מחברות עמנואל א—ח, הוצ׳ ח. ברודי. / מתיבות, הוצ׳ ב. מ. לוין. / סדר קידושין ונישואין, א. ח. פריימן / ספר המעשיות, הוצ׳ מ. גסטר / קבץ על יד יג, מקיצי נרדמים / שירי שלמה בן יהודה אבן גבירול ב, הוצ׳ ח. נ. ביאליק וי. ח. רבניצקי / תשובות

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער הפא

— סוף —

פַּשׁ, ס״ז, — אִחוּר וַחֲדִילָה[1], Verzögerung, Ausbleiben; délai, absence; delay, deficiency: ועתה כי אין פקד אפו ולא ידע בַּפַּשׁ מאד (איוב לה יה). — ובסהמ״א[2]: שבת הוא תכל למעשה אשר הרבה ב פ ש (אות מברלאסית, פיוט לברכת המזון לשבת, מחז׳ ויטרי תלז). —ואמר המשורר: תמול השיר נרפש ולא ידע ב פ ש בידיך חופש ואספת גדחו (עמנו׳, מחב׳ יב, 91).

פָּשָׁא[3], קל לא נמצא.

—הפעי, הִפְשִׁיא, — הִרְבָּה וְהִפְרָה, ואמר הפיטן: לראשי הנשי לח הדשיא להרבות ו ל ה פ ש י א למוריע ולמדשיא (שלמה הבבלי, אל נשא, יולי שבת בראשית).

פְּשׁוּחַ, ס״ז, — שה״פ מן פָּשַׁח, הפעלה שנעשתה לַפָּשׁוּחַ, למי שנפשח, ואמר הפיטן: ישתו בכוסי השמחים ב פ ש ו ח י אשר אמרו לנפשי באכזריות שחי, והקם אמרתך להחיות רוחי (אחזתי נפלאת, יוה״כ, סדור תימני בנקוד עליון). — וכְאֵב מפשת, בוקע: ונדבר עתה ברפוי ה פ ש ו ח ונאמר כי לפי שהיה ה פ ש ו ח פרוק חבור עמוק אחורי העור וכו׳ (קאנון א ד כח).

א. ***פָּשׁוּט**, ת״ז, — א) פתוח, מתוח ולא מגולל וסגור, ישר, לא עקֹם, gestreckt, gerade; étendu, droit; stretched, straight: (קורה) עקומה רואין אותה כאילו היא פ ש ו ט ה (ערוב׳ א ה). שופר של ראש השנה של יעל פ ש ו ט (ר״ה ג ג). — אות פְּשׁוּטָה אחת מאותיות ך ן ף ץ הארֻכות והישרות כצורתן בסוף התבה, בנגוד אל אות כְּפוּפָה כ נ פ צ: כתב לאלפים עיינין ולעיינים אלפים וכו׳ לכפופים פ ש ו ט י ם ו ל פ ש ו ט י ם כפופים וכו׳ הרי אלו יגנזו (ספרי דברי לו). — דרך פשוּטָה, דרך ישרה וקצרה:

---

[1] [זאת משמ׳ השרש והפעל פָּשׁ (מן פוש), פַּוֵּשׁ, בסורי, והוא המקביל אל בּוֹשֵׁשׁ בעבר׳ המקראית. זכונת הכתוב: ועתה כי אין (שכר וענש מיד) פקד (כלוי יָקַד, עי׳ ב. פקד) אפו של איוב, ולא ידע מאד למה בושש מעשה הגמול. ועי׳ טורטשינר, ס׳ איוב, לפסוק. והקדמונים פרשו ותרגמו מלשון פוש או נפש במקרא, ואין פרושיהם יוצאים ידי הענין. ובסהמ״א השתמשו בצרוף לא ידע בפש במשמ׳ לא ידע כלום.]

[2] [עי׳ בהערה הקודמת.]

[3] [פעל שגזר הפיטן מן הארמי׳ פ ו ש במשמ׳ רבוי (עי׳ א. פוש, הערה 4), ואולי אף בהשפעת פשׂה (בשין שמאלית) לשם החרוז.]

לא הביאן הקב"ה דרך **פשוטה** לא"י אלא דרך המדבר (מכי' בשלח ראש פס' ג). — פְּשׁוּטֵי כלים, כלים פְּשׁוּטִים, שאין להם בית קבול: כלי עץ וכלי עור וכלי עצם וכלי זכוכית **פשוטיהן** טהורים ומקבליהן טמאים (כלים ב א). **פשוטי** כלי מתכת כגון השלחן הטבלה וכו' [1] (תוספת' שם ב"מ ד א). צרור המרגלית בזמן שבתוכו טמא, **פשוטו** טהור (שם שם ב"ב ד ג). המשנה בכלי עור מן **הפשוט** **לפשוט** טמא, מן **הפשוט** לקיבול, מן הקיבול **לפשוט**, מן הקיבול לקיבול טהור (שם שם ו א). ומה אם כלי עץ שטימא **פשוטים** טיהר אהלים כלי חרס שטיהר **פשוטים** אינו דין שנטהר אהלים (ספרא ויק, שמיני פרשה ז). מה אנן קיימין אם במגריפה של מתכת והלא **פשוטי** כלי מתכת טמאין (ירוש' חגי' ב ה). **ופשוטי** כלי עץ אינן מקבלין טומאה (שבת קכג:). — "ובהתול: הגם **פשוטי** כלי עץ האטלקים בפסקנים (ישראל' משה חזן, שארית הנחלה, י). — פָּשׁוּט, בנגוד לחִגֵּר, שרגליו ישרות, לא עקמות: שהיו **פשוטים** [2] עד הפרק וכשהגיע הפרק נתחגרו (תוספת' עדיו' א יד). — ובסהמ"א: אם היה **פשוט** בראשון וחגר בשני מי אמרינן וכו' (תוספות חגי' ט., ד"ה כיון). — פְּשׁוּטָה, תקיעה פשוטה, קול ממשך של השופר, בנגוד לשברים ולתרועה שיש בהם הפסקות: תוקע **פשוטה** אחת ואין מריע (תוספת' חול' א כו). צריך להריע מתוך **פשוטה** (ר' זעורה בשם ר' אבא בר אילעי בשם רב, ירוש' ר"ה ד ט). היה זה צריך **לפשוטה** ראשונה וזה צריך **לפשוטה** אחרונה תקיעה אחת מוציאה יד שניהן (ר' יוסה, שם מגי' ב ב). ומניין **שפשוטה** לפניה ת"ל והעברת שופר תרועה, ומניין **שפשוטה** לאחריה ת"ל תעבירו שופר (ר"ה לד:). — ב) שָׁטוּחַ, כגון גֵּט פָּשׁוּט, שטר שאינו תפור ומקֻשָּׁר, בנגוד לגט מקֻשָּׁר: גט **פשוט** עדיו מתוכו ומקושר עדיו מאחוריו (ב"ב י א). וכתוב בספר, זה **פשוט**, והתום, זה מקושר, והעד שנים, עדים שלשה, הא כיצד, שנים **לפשוט**, שלשה למקושר (בבלי שם קס:). — פָּנָיו של אדם פְּשׁוּטִים לחברו, במשמ' הסביר לו פנים יפות [1]: ואם לא יתן אדם לחבירו כלום ופניו **פשוטים** לו, כאלו נתן לו ממון הרבה לכך נאמר והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות (אדר"נ נוסחה ב, סוף פרק יג). — "זוית פְּשׁוּטָה: זוית שטוחה, מישורית, זוית שבמישור: זוית מוגשמת שיקיפו בה ארבע זויות **פשוטות** נצבות וכו' מכת המנעע (ר"מ א"ה, מו"נ ג טו). — "פָּשׁוּט, במשמ' מִשְׁטָח, בהנדסה: **הפשוט** הוא שיש לו ארך ורוחב בלבד ושני קצוות **הפשוט** קוים (יהודה הכהן, כללות של אקלידוס א). **הפשוט** השטוח הוא המתוח בהקבלה הקוים שבשני קצוות מקצתן לקצתן (שם). — ג) בנגוד לכפול, einfach; simple; single: לשון פָּשׁוּט: הוא קלסה בלשון כפול, הנך יפה רעיתי הנך יפה וכו' היא קלסתו בלשון **פשוט** הנך יפה דודי אף נעים (ר' אבהו, מד"ר שה"ש, הנך יפה). — עמודים פְּשׁוּטִים, בנגוד לדיומדין, שהם עמודים כפולים: לפי שהפרוץ רבה על העומד הוא עושה דיומדין אבל לא **פשוטין** (ירוש' ערוב' ב א). — אותיות פְּשׁוּטוֹת, לא כפולות: כ"ב אותיות יסוד שלש אמות ושבע כפולות וי"ב **פשוטות** ורוח אחת מהן (ס' יצירה א י). — ירשה פְּשׁוּטָה, ירשת בן שאינו בכור, הלוקח רק חלק אחד בירשה, בנגוד לירשה כפולה, ירשת הבכור: נא' משפט לעניין (ירשה) כפולה ונא' משפט לעניין **פשוטה** מה לעניין **פשוטה** את רואה את הבן כילו קיים ליטול פשיטות אביו, אף לענין כפילה את רואה את הבן כילו קיים ליטול כפילת אביו (ר"ש לקיש בשם בר דלייה, ירוש' ב"ב ח ד). — — פָּשׁוּט, במשמ' בן לא בכור, הלוקח חלק אחד בירשה, בנגוד לבכור הלוקח חלק כפול: מקיש חלק בכורה לחלק **פשוט** (רבי, בבלי שם קכד.). בכור **ופשוט** שהניח להן אביהן ענבים ובצרום, זיתים ומסקום, בכור נוטל פי שנים (רב יהודה בשם שמואל, שם קכו.). בכור שנטל **כפשוט** ויתר (רב אסי, שם שם). ומה **פשוט** שיפה כחו שנוטל בראוי כבמוחזק התורה נתנה רשות לאב להנחיל לכל מי שירצה, בכור שהורע כחו שאינו נוטל בראוי כבמוחזק לא כל שכן (שם קל:). שנכנסו **פשוטי** הלוים תחת בכורי ישראל (מד"ר

1) [כן גרסת הערוך וכן מגיה הגר"א, ובהוצאות הגרסה לקויה.]

2) [כן גרסת הדפוס; ובהוצאת צוק"מ: פושטין.]

1) [חשוה בערב' בשט a) במשמ' שמח, ירצה.]

a) بسط

במד' ו). — ובפהס״א: בכור שמת בחיי אביו והניח בכור ופשוטים ובאו לירש בנכסי אבי אביהם וכו' (הלכות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון, 47). — מספר פָּשׁוּט, מספר נפרד, אי־זוגי, א', ג', ה', בנגוד לזוג, ב', ד', ו', ; ungerade Zahl; nombre impair; odd number : כאדם שכופר שהכל יותר מן החלק ושהשלשה מספר פשוט (עולם קטן, הורוויץ, ם). שהחשבון מורכב בעצמו מזוגות ופשוטים והאחד עלת כל זוג ופשוט (שם כ). — ״שנה פְּשׁוּטָה, שנה של שנים עשר חדש, בנגוד לשנה מְעֻבֶּרֶת או כְּבוּשָׁה, Gemeinjahr; année commune; ordinary year : ג״ט ר״ד בשנה פשוטה גרוש (סימן לקביעת שנים). ואסקינן הא אתרוג ראש השנה שלה ט״ו בשבט דחדשים ולא שלתקופה בין בפשוטה ובין במעוברת (תשו' הגאו' הרכבי רמג, 119). ובשנה הפשוטה לא בן חקם וכו' (גוף ספי המועד' לרסע״ג, סעדיאנה שכטר, 9). והשנה הבאה שהיא שנת תתנ״ד לחשבון הבית פשוטה (רסע״ג, ספר הגלוי ריט). והיו קוראין (הגוים הראשונים) לשנת הלבנה אשר יש בה י״ב חדש שם וכו' פשוטה חצוב מן ופשט את בגדיו, כלומר שנה שאין בה כסוי ולא שום תוספת וכו' והשנה אשר מונים בה י״ג חדש קוראין לה חכמי הגוים שם וכו' כבושה כלומר סתורה או מכוסה חצוב מן תרגום מחשקים כסף מכבשין כסף, ואנו קוראין לה מעוברת (ראב״ח הנשיא, ס' העבור, 39). מהן שנים מונה בהן שנ״ד (יום) וקורא כל אחד מהן שנה פשוטה (הוא, חשבון המהלכות ח). ואם היתה שנת בצרת בארץ ישראל ומסביב והנה אין זרע אף כי אביב הנקבע השנה פשוטה או מעוברת (ראב״ע, הקדמה ראשונה לפרושו על התורה, כהנא ב, 67). — ואמר הפיטן: שומת כבושה בשלישי וכסדרן אם מכחי ועד גחי חדושה, סכום פשוטה אם מבח״י ועד גטר״ד כסדרן לקדשה (יוסף אלנהרואני, הרבעה שערים, כרם חמד ט, מא). — ועל שנת שמש של שס״ה יום: ולפי זה נהגו האומות המונים לחמה ולסדר השנים ולעשותם שלש שנים רצופות משס״ה יום ויקראו פשוטות והרביעית משס״ו ויקראו אותה כבושה (ר״י הישראלי, יסוד עולם לט:). — ד) ״בנגוד לְמֻרְכָּב [1], einfach, nicht zusammengesetzt; simple : שהמלאכים והנפש פשוטים ואינם מורכבין (מאמר מחבור ר' דוד אלמקץ, הליכות קדם, עח). שהגופות הממירות את צורתן ואין כחן להוסיף על מדתן הן הגופות הפשוטות מכל אשר בארץ (ראב״ח הנשיא, הגיון הנפש א, א:). והיא תראה אותם לנו וכו' על דרך ההרכבה אחר שנעמוד על הפשוט מהם והתעסקנו לדעת הצורות הפשוטות וכו' עד שידענו הצורה המשולשת והמרובעת והעגולה והנכנסת והפשוטה והפוסקת (ר״י א״ת, או״ד, הקדי). וההרכבה והחבור נראים בכל העולם ובכל חלקיו בשרשיו ובענפיו בפשוטו ובמורכבו (הוא, חו״ה, היחוד ו). שהנפש עצם פשוט רוחני (שם, אהבת ה' א). כל נמצא גשמי הוא מורכב מחומר וצורה ואף הפשוטים שבהם ר״ל הגלגלים וארבע היסודות, אמנם נקראו פשוטים בערך אל המורכבים יותר מהם כדומם וצומח וחי ומדבר וכו' (כוח חן מ). השני החקירה בגופים הפשוטים אם הם נמצאים וכו' (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה, 50). כי צורת השכל אחדות פשוטה וצורת הכמות הרבה אחדיות מורכבות (מקור חיים לרשב״ג ג יג). ושני אלה המינים הם הגשמים הפשוטים אחרי כן המורכבים וכו' (אמו״ר לראב״ד א א, 5). אמנם מה שרצה לומר אבן גבירול מהמצא החומר והצורה במלאכים הנה כבר חויב לפשוט הרכבה וזה בטל (שם א ג, 12). וקיום האהבה מעצמו הוא הגמול הנצחי והוא התענוג הגמור הפשוט מבלי צער ומבלי עינוי (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים ואתחנן, קסב:). כי אמנם כל נבדל הוא פשוט וכל פשוט הוא מצד עצמו בלתי נפסד (ר״ע ספורנו, אור עמים, מה.). נתהוו הד' יסודות הידועים כל א' מחומר פשוט הנקרא היולי (עמנואל חי ריקי, משנת חסידים, עשיה גופנית, פרק א). אנו יודעים שהקב״ה פשוט הוא בתכלית הפשיטות ולא ישיגוהו כל מקרי הגוף (רמח״ל, חוקר ומקבל, 8). — ״פְּשׁוּטִים, יסודות, Elemente, éléments; elements : הגלגל והצמח והחי והפשוטים המתנועעים בטבע (ס' אלמבריזי לכ״ח הקדמות המורה, כ״י). — ״שיר פָּשׁוּט: ויקראו פשוט לשיר שכולו יתדות או כולו תנועות (ר״מ בן חביב, מרפא לשון דרכי נעם, י.). ונקראו פשוטים להיותם בלתי בעלי יתדות (שם י:). — ״הברה פְּשׁוּטָה, הברה בת אות ותנועה בלבד, offene Silbe; syllabe ouverte; open syllable : וההברות על שני מינים,

[1] [פשוט ענינו שאינו מורכב מדברים רבים רק הוא אחד (ר״מ א״ת, פרוש המלות הזרות).]

(א) הברה פשוטה (איינפאכע זילבע), (ב) חברה מרכבת וכו' וכל חנועה שאחריה נח נסתר בין בפועל ובין בכח היא הברה פשוטה, לפי שאין בהברה ההיא רק אות אחת מרגשת בטבטא וכו' (בן זאב, תלמוד לשון עברי, מבוא, כלל י). — ה) במשמ' בָּרוּר, מובן, ללא צרך בפרוש: אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך וכו' כך פשוט לך שאינו בא להרוג וכו' (רש"י, שמות כב ב). ולא זכיתי לשאול את פי רבי' יעקב בדבר זה כי היו נוהגים בו היתר במקומינו והיה לי דבר פשוט (תוס', ביצה כד:, ד"ה ולערב). רצוני הפשוט הוא שתשמרו דתי ואם לאו הרי החרב (שבט יהודה, הכוכב, 3). — ועי' בערך בֵּיצָה עמ' 529: פשוט כביצה בכותח.

ב. *פָּשׁוּט[1]), ש"ז, — מטבע פחותת ערך, כמו פרוטה, חלק ממטבע גדולה: שרואין מלאכתו של חנוני שהיה עושה קודם לכן כאילו היה תופר ונוטל פשוט בכל יום שמוצא לתפור (שו"ת הרי"ף קעט). הנני משכיר לך זוז היום בפשוט דהיינו זוז מדינה דהיינו שמיני שבצורי (רש"י, ב"מ סט:, ד"ה מוגר זוזא בפשיטא ליומא). הפסדתי כבר ט' דינרין וח' פשוטים שהיה חיב לי השר שאינו רוצה לפרעם (תשו' ר"ת, תק"נ, 63). ואולי בעבור זאת יסכימו לעשות צדקה מדרה"ם אחד או מפשוט אחד (אגרת הרמב"ם לבנו, ורשא, ג.). הנה הוא מתחלק אל מה שיתחלק עד החלק הקטן כאלו תאמר פשוט או מעה (ר"י ערלאמה, יד אבשלום על משלי יג, ד"ה אור לדיקים). ועוד הכבידו עלם שיתן כל בית לגלת העיר ששה פשוטים (ר"ש אבן ויגא, שבט יהודה שנת קעה). גוי שהולך בבית התועבה ואמר ליהודי תחליף לי זה הפשוט לתקרובת ע"ז, לא יתן לו (ס' חסידים תתקקסג). אמר אחד אני גורם בלא הפסד וחסרון שלי שמברכים אותי תדיר, בכיסי מחציות, כשצריכים אומרים ליתן להם שני מחציות בפשוט וכו' (שם תתתתשמח). פשוט אחד הנקרא פעניג (תקנות ליטא, האסיף תרכד, 167). כי בכל פעם שתביאו אליהם דף אחד מהמחזור דפוס כהלכתו וכו' יתנו לכם ארבעה פשוטים לקנות הנייר (דברי המדפיסים מחזור עם סדרת קדש, ויניציה שנת התרלו). —ועי' ב. פְּשָׁט, פְּשִׁיט.

[1]) [ע"פ הארמ' פשיטי דספרא (ב"מ עז: ועוד).]

*פִּשּׁוּט, ש"ז, —פעֻלת המפשט, הפושט את זרעותיו, ידיו או רגליו, Ausstrecken; extension; stretching: איזה הוא הספד, על לב שנ' על שדיים סופדים, טיפוח בידים, קילוס זה פישוט זרועות (תוספתי מו"ק ב יז). כרם גדול היה לאדריינוס הרשע וכו' והקיפו גדר מהרוגי ביתר מלא קומה ופישוט ידיים (ירוש' תענ' ד ח). כמה הוא קרוב, רב אמר ארבע אמות וכו' והתנינן בפישוט ידים וכו' (שם גיטי' ח ג). כשם שנתנו פישוט ידיים בטהרות כך נתנו פישוט ידיים ביין נסך (רב ששת, שם ע"ז ה ז). השתחויה גופה כדרכה הוא דאסור דאית בה פישוט ידים ורגלים הא השתחויה דלית בה פישוט ידים ורגלים שריא (תוס' ז.). —ובסהמ"א: שבו איש תחתיו אלו ארבע אמות, שלש אמות שלו ואמה אחת כדי פישוט ידיו ורגליו (והזהיר, שמות י, בשלח). לפי שהמוח הוא שורש העצבים והתחלתם ובעצבים ישלמו הפעולות הבאות מהבחירה אשר הם כמו הפישוט והקיבוץ, ואם לא יתקבץ החזה לא יצא ממנו האויר החם ואם לא יתפשט לא יכנס לתוכו אויר קר וכו' (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד). —*ובמשמ' מצב הדבר המתפשט: בא העכו"ם או הישראל והוציא הריאה קודם שתבדק והרי היא קיימת נופחין אותה ואף על פי שאין אנו יודעין אם היו שם צמחין או לא היו מפני פישוט המנהג (רמב"ם, שחיטה יא יד).

*פְּשׁוּט, פְּשׁוּט[1]), ש"ז, — פשוטו של מקרא, ישובו ובאורו לפי פרוש המלים: מ"ט דר"א דאמר

[1]) [רגילים לראות במלה זו את הבינו' פָּעוּ' פָּשׁוּט מן פָּשַׁט, שהפך ש"ז במשמ' הטעם הפשוט של הכתוב. ואולם א) פשוט זה בא כצורה דקדוקית של פְּשָׁט ממש, עד שפשוט בלבד משמש בכנויים כגון פשוטו של מקרא וכדו', וממש במקום פשטא דקרא בארמ' שבבבלי כתוב בירוש' (סנה' א א ועוד) פשוטיה דקרא, וב) כתיב זה פשוט אף בארמ' (שאין בה בינו' פָּעוּל אלא פְּעִיל), מלמד שאין לראות את המלה כבינ' פָּעוּ' של הפעל, אלא כמבטא א"י פְּשׁוּט או אפילו פְּשׁוּט במקום פְּשָׁט. ומבטא א"י זה הוא שעבר לעברי' של תו"ם, בעוד שאין פְּשָׁט בלשונם אלא בארמ'. ואף לענין אין פשוטיה דקרא או פשטא דקרא (עי' בכר, Exeg. Term. II עמ' 173) בשמושו בתלמוד המובן הפשוט של הכתובים, אלא פרוש ברוח הדרש דוקה. ואף לפי מקור המלה

תכשיטין הן לו, דכתיב חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך, א״ל רב כהנא לבר בריה דרב הונא האי בדברי תורה כתיב, א״ל אין מקרא יוצא מידי פ ש ו ט ו (שבת סג.).—ובסהמ״א : בראשית ברא, אין המקרא הזה אומר אלא דרשני וכו׳ ואם באת לפרשו כ פ ש ו ט ו כך פרשהו בראשית בריאת שמים וארץ (רש״י, ברא׳ א א). ויקח אחת מצלעותיו וגו׳, מדרש אגדה וכו׳ ו פ ש ו ט ו של מקרא כאן הודיעך שנבראו שניהם בששי וכו׳ (הוא, שם א כז). ואני לא באתי אלא ל פ ש ו ט ו של מקרא ולאגדה המישבת דברי המקרא דבר דבור על אפניו (הוא, שם ג ח). ונברכו בך, יש אגדות רבות, וזהו פ ש ו ט ו וכו׳ (הוא, שם יב ג). ויחלק עליהם, לפי פ ש ו ט ו סרס המקרא וכו׳ (הוא, שם יד יה). ולפי פ ש ו ט ו כמשמעו (הוא, שמות ב יב). לכך אני אומר יתישב המקרא על פ ש ו ט ו דבר דבור על אפניו והדרשה תדרש (הוא, שם ו יא). אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פ ש ו ט ו ומשמעו (הוא, הקד׳ לשה״ש). אך זהו עיקר פ ש ו ט ו לפי דרך המקראות שרגיל להקדים ולפרש דבר שאין צריך בשביל דבר הנזכר לפניו במקום אחר (רשב״ם, הוצ׳ רוזין, בראש׳ א א). הוא ענה, שנזכר בימי משה על שם גבורתו וכו׳ לפי פ ש ו ט ו אין לדקדק יותר (הוא, שם לו כד). והראשונים מתוך חסידותם נתעסקו לנטות אחרי הדרשות שהן עיקר ומתוך כך לא הורגלו בעומק פ ש ו ט ו של מקרא (הוא, שם לז א). חשן, לפי ענינו ו פ ש ו ט ו כעין נרתק וכיס (הוא, שמות כח ד). ואשר שם לבו לדבר יוצרינו אל יזוז מנימוקי זקני רבינו שלמה ואל ימוש מהם כי רוב הלכות ודרשות שבהם קרובים ל פ ש ו ט י המקראות (הוא, שם בסוף הספר). ואם האכל יאכל, חכמים עקרוהו מ פ ש ו ט ו ופירשוהו במחשב לאכול מזבחו ביום השלישי וכו׳ (הוא, ויקר׳ ז יח). וזהו מוסר ואמתת פ ש ו ט ו אבל האגדת שאו׳ וכו׳ אין זה לפי הפשט (הוא, שם י ג). ובכלל המאמר הזה כוונת שניה והוא ביאור משלים סתומים מאד שבאו בספרי הנביאים ולא פורש שהם משל אבל יראה לסכל ולנבהל שהם כ פ ש ו ט י ה ם ואין תוך בהם וכשיתבונן בהם היודע בהם באמת ויקחם על פ ש ו ט י ה ם תתחדש לו גם כן מבוכה גדולה (ר״מ א״מ, מו״נ פתיח׳, ד״ה המאמר הזה). וקצת ממצות התורת כיוצא בזה ומפשיטין אותן מ פ ש ו ט י ה ן ומלבישין אותן רמזי הגוף (רמב״א, מאמר על ישמעאל, פרלס, כו). —ומצוי הבטוי פשוטו כמשמעו, ר״ל דבר פשוט וברור כמו ששומעים אותו. — °פְּשׁוּטוֹ של נהר עי׳ פֶּשֶׁט, פֶּשֶׁט, פשט הנהר.

°**פְּשׁוּטִי**, ת״ז, — מליצה פְּשׁוּטִית, שיכת לסגנון הפשוט, המפרד, בנגוד לסגנון הפיוט והשירה: ההבדל שבין המליצה ה פ ש ו ט י ת והשיר וכו׳ (הקדמת המבאר בכיל לתהלים).—וכמו פָּשׁוּט, לא מרכב : בנין גופם ה פ ש ו ט י ובלתי מורכב וחוסרם העב יציבום על המערכה העוברת מתולדת הצמחים להמוצקים (סינסקי, תולדות הארץ ב, לג).

°**פְּשׁוּטִיּוּת**, ש״נ, — תכונת הדבר הַפָּשׁוּט : שהוא מבואר במורכב הפסד הנפרד אל פ ש ו ט י ו ת שכל אחד ישוב אל עצמותו הפשוט (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ג ב ג).

°**פְּשׁוּר**, ש״ז,—שה״פ מן פָּשַׁר, א) חמום מים עד כדי היותם פושרים : המבשל בחמי טבריא חייב דהא מעשה דרבי לאחר גזירה הזה, פירוש לאחר שגזרו על הזיעה על ידי חמין שהוחמו אפילו פ י ש ו ר פן יבשל (ספר התרומה, שבת רלג). — ב) כמו פְּשָׁרָה, הסכמה : לכן האותיות הכתובות בכלל הלשונות והאומות אינם אלא חוקות מושמות ב פ י ש ו ר בין העם לחיות ראיה על האומר, כלומר על הדיבור (רביעו נסים, פרוש יצירה, קונטרוס המסורת, דוקס). שהוא מושם בהסכמה ו ב פ י ש ו ר (שם). כן דין המצורפות שהם בבחינת

פֶּשֶׁט, המשמשת אף בסור׳ במשמ׳ דומה, הוראתה : פ ש י ט ה, ת ר ו ץ ו י ש ו ר של הכתוב, שאינו מתישב מעצמו במובנו הפשוט, וכך שמוש הפעל פשט בארמ׳ ובעבר׳ שבתו״מ. ואפילו משמ׳ המאמר אין מקרא יוצא מידי פשוטו במקורות התלמודיים איננה דוקא למובן הפשוט ממש אלא ל פ ש ט, במשמ׳ פרוש ה מ ק ב ל שאין לזוז ממנו, ורק בסהמ״א הבינוהו בכוון לפשט ממש, וצ״ע. במד״ר (ויקר׳ טז) נאמר על הפסוק מי האיש החפץ חיים (תהל׳ לד יג) : אמר רבי ינאי כל ימי הייתי קורא הפסוק הזה ולא הייתי יודע היכן (בדפוס ויניציה : היכן הוא) פ ש ו ט עד שבא רוכל זה והודיעו, ע״כ. ואולם הלשון המגמגמת מראה על ט״ס קדומה שהרי אין ה י כ ן אלא שאלה למקום. וכנראה הנכון : ולא הייתי יודע ה י ך נ פ ש ו ט, כלו׳ ביצד נבאר.]

טוב ורע על צד ההסכמה והפשור (כ"ח הקלאי, עץ החיים פ). — ג) כמו פשר, פתרון, פרוש: ואשרי אנשיו יושבי לשמוע מתק דרשיו ופירוקיו ופישוריו ופירושיו (ד"ה של יהודי מלכים וא"י ב, יעקב מן, 23).

פשח [1], ממנו פשוח, פשח, פשיחה.

פשח, קל לא נמצא במקרא.

—פעי, ויפשחני, — פשח, נתק וכרת [2], פשח את פלוני, נתק אותו מאדם: דרכי סורר ויפשחני שמני שומם (איכה ג יא). — ובמשמ' קרע וטרף, ואמר הפיטן: ומחבת נחשת באור רתח ויפשח הראשון נתח נתח ועור ראשו חשף בתותח (יוסף בן שלמה, אודך כי, יוצר שבת א חנכה). סהרחר שלחני וגולה ממנוחי ובשבי פשחני ביד עבדי ואחי (זמירות אפלאה, אחרון פסח, קרונץ ארג'ול). — כאב מפשח, כאב קורע ומפרק בשרירים: וסבת הכאב המפשח הוא חומר נכנס בין העצל וקרומו ומותח הקרום ומפרק חבור הקרום בעצל (קאנון א ג ג ג כ).

—קל,* פשח, —פשח את הענף, נתק ענף ממקום חבורו לארת: מעשה בשנים שהיו רצים אחר הגיים, נתלה אחד מהם בזית ופשחו ורדף אחר הגיים והזר, ואמר לו חבירו יישר כחך אריה (תוספת' יבמ' יד ט). עמנו היה בשיירא ונפל עלינו גיים וניתלה הוא בייחור של תאינה ופשהו [3] והחזיר הגיים לאחוריו, אמרתי לו משבחנך אני ארי (שם שם י). — ופשח את האדם, כמו פע', טרף ובקע אותו, ואמר הפיטן: פושהי המו כהמות זרם מיכל, צמתו בבור חיי ויתנוני למאכל (אני בבגדי, סליחי יז תמוז, ספרדי). — ובינ' פעו', פשוח, מי שפשחו אותו, ואמר הפיטן: אולי ירחם שארית יוסף שפלים ונבזים פשוחי שסף [4] שבויי חנם מכורי בלא כסף (מלאכי רחמים סליחות לשני קמא).

—נפעי, *נפשח, נפשח האילן, נתק ונתלש: אילן שנפשח [1] קושרין אותו בשביעית לא שיעלה אלא שלא יוסיף (שביע' ד ו). אילן שנפשח [2] ובו פירות הרי הן כתלושין, יבשו הרי הן כמחוברין (חולי קכז:). —והענף: יחור של תאנה שנפשח ומעורה בקליפה, ר' יהודה מטהר וחכמים אומרים אם יכול לחיות (עוקצ' ג ח). מעשה בשיחין בקלח אחד של חרדל שהיו בו שלשה קבין ונפשח אחד מהן וסיככו בו סוכת היוצרין וכו' (ירוש' פאה ז ד). —ואמר הפיטן: פנה אל כנתנו אשר הנה נפשחת (ר' שמואל יוכה, מאורה חיי שרה, שריד' מהגני', ת"ל וייס, 61).

—הפעי, הפשח, —פשחו אותו, נפשח: כיון שמצוותן (של הדפים) שלא יהיו קטומין בסופן ומופשחין אלא גוזזין מן הקרקע אין אנו מוצאין בהן כשיעור שלשת טפחים עבות אלא בקושי (שבלי הלקט סי' שכח). — ואמר הפיטן: שופטינו מחוקקינו אובדות צאן תדרוש, מוניהם הדימום וישקום מי ראש, על גבם האריכו מענית כפרה לחרוש, יחוריך [3] הופשחו וצורר רענן כברוש (אליה בן שמעיה, אלהי נושאי, סליח' ג עפי"ת).

—התפי, התפשח, — נכרת, נבקע, נתק: אם יקרת לעצלים שיתפשחו יקרה בחלקיהם ספרוק החבור (קאנון ד ד ג ג).

פשט [4], ממנו *הפשט, *הפשטה, *התפשטות, *א. ב. פשוט, *פשוט, *פשוט, פשוטי פשוטיות, פשט, פשט, א. פשט, ב. פשט, פשטה, פשטות, פשטי, פשטיות, פשטן, פשיט, *פשיטה, *פשיטות.

פשט, פיו"ע, פשטתי, פשטת, פשטו, פשטים, פשטה, יפשט, יפשטו, יפשטו, — א) פשט את

---

[1] [עי' בהערה הבאה.]

[2] [במשמ' זו נמצא השרש והפעל גם בארמ' וסורי. ועי' פשע, הערה.]

[3] [לעשות ממנו מקל (רש"י, יבמ' קכב:).]

[4] [עפ"י ת"י המתרגם וישסף (ש"א יג לג): ופשח.]

---

[1] [הכונה: שנפשח מקצתו, שהתחיל להפשח כעדות ההמשך: שלא יוסיף, והרמב"ם והר"ש פרשו: נבקע, נסדק.]

[2] [רש"י: נתלש ממנו ענף.]

[3] [בדפו': יחודיך.]

[4] [בארמ' ובסו' פשט, ובערב' בשט [a]) באותת משמ'. אבל גם הפעל הושיט (עי' לעיל עמ' 2184), ובסור' אושט וגם שושט, לא נולד באמת משרש ישט, אלא הוא מבטא מרכב של הפשיט, הבשיט, כדגמת כוכב, לולב, במקום כבכב, לבלב, וכן גם בעבר' הולל, הוללות, במקום הכלל מן הכל; בערבי שוש [b]) במקום שבש, והרבה כאלה. ועי' גם פטש, הערה.]

---

[a]) بسط [b]) شوش

הבגד[1]), ablegen; ôter; to take off: ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים (ויקר' ו ד). ובא אהרן אל אהל מועד ופשט את בגדי הבד אשר לבש בבאו אל הקדש (שם יו כג). ויפשט גם הוא את בגדיו ויתנבא גם הוא לפני שמואל ויפל ערם כל היום ההוא וכל הלילה (ש"א יט כד). וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים והסירו את מעיליהם ואת בגדי רקמתם יפשטו חרדות ילבשו על הארץ ישבו וחרדו לרגעים ושממו עליך (יחזק' כו יו). ובצאתם אל החצר החיצונה אל החצר החיצונה אל העם יפשטו את בגדיהם אשר המה משרתם בם והניחו אותם בלשכות הקדש ולבשו בגדים אחרים ולא יקדשו את העם בבגדיהם (שם מד יט). ואין אני ואחי ונערי ואנשי המשמר אשר אחרי אין אנחנו פשטים בגדינו (נחמ' ד יז). —ואת הכתנת: פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם (שה"ש ה ג). — ובלא שם הבגד כפ"ע: פשטה וערה וחגורה על חלצים (ישע' לב יא). — ובתו"ם: פרסו סדין של בוץ בינו לבין העם פשט ירד וטבל עלה ונסתפג. הביאו לו בגדי זהב ולבש וכו' (יומא ג ד). מה לבישה לובש ואח"כ מקדש, אף פשיטה פושט ואח"כ מקדש (בבלי שם לא.). היתה פושטת (את החלוק) ומתכסה בו בלילה כל מקום שנמצא בו כתם טמאה מפני שהוא חוזר (נדה ח א). מאימתי טהרתו (של התנור) אמר ר' הלפתא איש כפר חנניא אני שאלתי את שמעון בן חנניא ששאל את בנו של ר' חנניא בן תרדיון ואמר משיסיענו ממקומו, ובתו אומרת משיפשט את חלוקו (תוספת' כלים ב"ק ד יז). המוצא כלאים בבגדו פושטן אפי' בשוק (רב יהודה בשם רב, ברכ' יט:). ולמה היו מתי יחזקאל דומים, לזה שהוא נכנס למרחץ מה שהוא פושט ראשון הוא לובש אחרון (ר' יוחנן מד"ר ברא' יד). — ואמר המשורר: פשטה ששוניה בלוים אחריו אך לבשה יגון כסות עינים (שלמה אבן מעלס, עב הערך, מעה"ש 130). —וביחי' מעו', *פשוט, מי שפשט את בגדו: (קדש ידיו ורגליו) אחת פשוט ואחת לבוש, שתיהן לבא (שמואל, ירוש' יומא ג ו). — *ופשט את הבהמה והחיה מעורה, הפשיט

[1]) [אין עקר משמ' הפעל בשמוש זה לשון הסרה וחליצה, אלא לשון פרישת הבגד אחר היותו גלום מקפל מסביב לגוף האדם העטוף בו.]

מעלית את העור[1]): מה צבי זה כשפושטין אותו מעורו ואח"כ מחזירין את הבשר לעור ואין העור מחזיקו, כך ארץ ישראל (מדה"ג דבר' ב ז, הסגלה). — *פשט את העור, כמו הפשיט את העור, ואמר הפיטן: ותפשוט עורו ובשרו עשתה כבשר זבחים לנתחיה לשנים עשר נתחים (רי"י גג'אתה. אלה אזכרה, עולת חדש כה). קומה פשוט עורי כמו עור תחש (הוא, כספי לך הערג, שם מו). — ונוהג בדבור הבטוי פשט עור במשמ' לקח מחיר יקר, לקח כל הונו של אדם, נצל אותו. — *ופשט צורת ולבש צורה, שנה את צורתו לאחרת: והשנוי ימצא לעצם מצד עצמו והוא שיפשט צורה וילבש צורה עד שישתנה עצמו (כוזר מן י). וכן ימצא מקצת היסוד הגשמי פושט למקצת הצורות ולובש למקצתם (מקור חיים לרשב"ג ה לב). — ב) פשט הגדוד, הצבא, במקום פלוני, על מקום פלוני או אל מקום פלוני[2]), פשט ידו עליהם, שלח ידו בהם, התנפל עליהם, überfallen; assaillir; envahir; to attack, invade: והיה בבקר כזרח השמש תשכים ופשטת על[3]) העיר (שפט' ט לג). ויעל דוד ואנשיו ויפשטו אל הגשורי והגרזי והעמלקי (ש"א כז ח). ויאמר אכיש אל פשטתם היום ויאמר דוד על נגב יהודה ועל נגב הירחמאלי ואל נגב הקיני (שם שם י). ויהי בבא דוד ואנשיו צקלג ביום השלישי ועמלקי פשטו אל נגב ואל צקלג ויכו את צקלג וישרפו אותה באש (שם ל א). אנחנו פשטנו נגב הכרתי ועל אשר ליהודה ועל נגב כלב ואת צקלג שרפנו באש (שם שם יד). וגנב יבוא פשט גדוד בחוץ (הוש' ז א). כשדים שמו שלשה ראשים ויפשטו על הגמלים ויקחום ואת הנערים הכו לפי חרב (איוב א יז). ופלשתים באו ויפשטו בעמק רפאים (דהי"א יד ט). ובני הגדוד אשר השיב אמציהו מלכת עמו למלחמה ויפשטו בערי יהודה משמרון ועד בית חורון ויכו מהם שלשת אלפים ויבזו בזה רבה (דהי"ב כה יג). —והארבה: הרבית רכליך מכוכבי השמים ילק פשט[4]) ויעף (נחו' ג יו). — ובתו"ם: ק"פ שנה עד שלא חרב

[1]) [בארמי: פשוט נבילתא בשוקא (פסחי' קיג.).]

[2]) [אין כאן שמוש של פשט כפ"ע אלא קצור הבטוי המלא, הנמצא אך בתו"ם: פשט ידו.]

[3]) [כך למערבאי: למדנחאי: אל.]

[4]) [אולי הכונה: פשט כנפיו, פרש כנפיו.]

חבית פשטה המלכות על ישראל (ר' ישמעאל בר' יוסי בשם אביו, שבת עו.). — ובסהמ"א: ולוקח (המלך) השדות והזיתים והכרמים לעבדיו כשילכו למלחמה ויפשטו על מקומות אלו אם אין להם מה יאכלו אלא משם (רמב"ם, מלכים ד ו). לפטים אתם שבהיותכם עבדים בארץ מצרים קמתם וכו' וברחתם וכו' ופשטתם בארץ וכבשתם ארצות העמים היושבים עליה (ר"י אברבנאל, מפעלי אלה' א ד). — ואמר המשורר: די לי בצבאות זמן אשר פשטו בזו כבודי ודין עול כי שפטו (ראב"ע, מכלול אמון, איגר 191). — *פָּשַׁט את היד, שלח את ידו, הושיט אותה פתוחה: העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים, פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעל הבית או שנטל מתוכה והוציא, העני חייב ובעל הבית פטור, פשט בעל הבית את ידו לחוץ וכו' בעל הבית חייב והעני פטור (שבת א א). כל שהעליון יכול לפשוט את ידו וליטול הרי הוא שלו והשאר של תחתון (ר' שמעון, ב"מ י ו). המברך פושט ידו ראשון, רצה לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו הרשות בידו (תוספת' ברכ' ה ס). תינוק שנמצא עומד בצד כיפת של בצק בצד חבית של משקין וכו' אם יכול לפשוט ידיו וליגע טמא ואם לאו טהור (ר' יוסי, שם טהר' ג יב). אינה טמא אלא אותה מטה ועד מקום שהוא (עם הארץ) יכול לפשוט את ידו וליגע מאותה מטה (שם שם ח ג). יש בן אדם שהוא פושט את ידו וחוזר וקופצה (ספרי דברי קטז). איזו היא שכחה בערים כל שאינו יכול לפשוט את ידיו וליטלה, ברגליות משיעבור הימנה (שם שם רפה). כל זית שאת יכול לפשוט ידך וליטלו אינו שכחה (ר' חייא, ירוש' פאה ה ב). הצנועי' היו מושכין את ידיהן והגרגרנים היו פושטין את ידיהן (שם יומא ו ג). כל מי שהוא פושט את ידו ליטול נותנין לו (שם מגי' א ו). שבתי הית' והלכתי אחר ר' טרפון לביתו, אמר לי, יהודה בני תן לי סנדלי ונתתי לו ופשט ידו לחלון ונתן לי ממנה מקל וכו' (ר' יודה, שם סוטה ב א). ואי זהו לאחר זמן כדי שתפשוט את ידה ותיטול את העד מתחת הכר (ר' יוסי, שם נדה ב ג). אמר לו (ר' אליעזר) יוסי פשוט ידיך וקבל עיניך, פשט ידו וקבל עיניו (חגי' ג:). היתה ידו כפופה ופשטתה, דבר שהמיתה עושה, פשוטה וכפפה דבר שאין המיתה עושה (רב ענן, חול' לח.). מי גרם להם שיהיו עניים, על ידי שלא פשטו ידיהם לעניים (מד"ר ויקר' לד). משל למלך שעשה סעודה והזמין אורחים ונח השרץ לתוך התמחוי ופשט המלך את ידו ופשטו הכל את ידיהם, שאלו משך המלך את ידו משכו הכל את ידיהם (ר' ברכיה, שם במד' יג). ישבו לאכול פשטו ידיהם לעשבי השדה ואכלו (שם שם יח). בן שתים ושלש דומה להזיר שפושט ידיו בביבין (ר' שמעון בן אלעזר, שם קהל' א, הבל הבלים). — ובסהמ"א: ואם אין לו יין פושט את ידו לאור האש ומסתכל בצפורניו שהן לבנות מן הגוף ואומר בורא מאורי האש (פדר"א כ). כי ימינך פשוטה לקבל שבים (סליחי' לך ה' הצדקה). — ואמר הפיטן: פשטתי את ידי הרפה ופשט לי ידו החזקה (ינאי, מה יפו, קרובי' לפסח, זולאי, רעז). — ואמר המשורר: יפתח אל ידי חברה ויקפץ ידי פרוד אשר ביום פשטן (יצחק בן ראב"ע, פניני שיר, סעה"ש 162). — ונהוג בדבור הבטוי פָּשַׁט יד, במשמ' בקש נדבות, פּוֹשֵׁט יד קבצן. — *וּפָּשַׁט ידו לפלוני, שלח ידו לעשות לו רעה: ארבעת נקראים רשעים, הפושט ידו לחבירו להכותו אף על פי שלא הכהו נקרא רשע (מד"ר במד' יח). — *וּפָּשַׁט בו יד, באותה משמ' וכל מי שחטא והחטיא את הרבים וכו' ושנתנו חיתיתם בארץ החיים ושפשטו ידיהם בזבול, גיהנם נינעלת בפניהם ונידונין בה לדורי דורות (תוספת' סנה' יג ס). מה מגדף מיוחד שפשט ידו בעיקר והוא נתלה כך כל הפושט ידו בעיקר הוא נתלה (ספרי דבר' רכא). והיו עוברין ושבין אומרי' מה חטאו וכו' והיו אומרי' להן על שפשטו ידיהן בגירים ארורים[1] (ר' הושעיה, ירוש' סנה' ו ט). כל מי שפשטו ידיהם ברבים, בו יד, אף על פי שחזרו וקרבו אותו סופו ליטול את שלו מתחת ידיהם (שם שם י א). עתיד הוא לפשוט ידו בבית המקדש (מד"ר בראש' סז). הן גרמו לי לפשט ידי בעולמי (ר' עזריה בשם ר' יהודה בר' סימון שם שה"ש, הסני עיניך). לך התבונן במלכים הראשונים שעברו על שפשטו ידיהם בישראל מה עלתה בהם כמו פרעה וסנחריב (שם אסתר, אח על המלך טוב). מי שעונותיו גורמים וחכמים פושטין

[1] [במד"ר (במד' ס): גרורים.]

פשט

בו יד אף על פי שהוא חוזר בו רישמו ניכר (שם קהל', דברי חכמים). קשה לפני הקב"ה לפשוט ידו באדם זה אלא סתרה אותו וטלקה ביתו (תנחו' בובר, תזריע יד). — *וּפָשַׁט ידיו בגדוד, שלח ידו במעשה של גדוד שודדים, התנפל על ערים וארצות[1]: אמרו לו אין הקומץ משביע את הארי וכו' אמר להם לכו פשטו ידיכם בגדוד (סנהד' עז.).—*וּפָשַׁט ידו בגזל, וּפָשַׁט בנאוף וכדו': מכאן לצדיקים שאין פושטין ידיהן בגזל (רב, שם לט:). אמר להם הקב"ה, על שאר עבירות הייתי מאריך אפי עמכם, כיון שפשטתם בניאוף קומו ולכו (מד"ר במד' ט). ד' ידות כתיב כאן כנגד ד' חרמים שבנו של זרה עתיד לפשוט ידו בהם (ר' יודן, ברחש' רבתי, אלבק, 182). —*ואת הכף שמעל לערוה: ואלו הן סימני של בוגרת וכו' משתפשט את הכף (תוספת' נדה ו ז). צמיל מלמעלה, פשטה את הכף מלמטה (שם שם). —*וּפָשַׁט את הצואר, הפה, וכדו': משאוי שנתן על פתח החנות חציו בפנים וחציו בחוץ, פשטה פרה פיה לתוכו ואכלה הרי זו פטורת (תוספת' ב"ק א ז). כל מה שהפרה פושטת צוארה הגמל עוקם צוארו (ירוש' עירוב' ב ג). מה יונה זו פושטת צווארה לשחיטה כך ישראל וכו' (מד"ר שה"ש, הנך יפה). שכל ימים שהיה בית המקדש בנוי וקיים היה צוארן של ישראל פשוט בין אומות העולם וכיון שחרב בית המקדש כביכול נכפף צוארן של ישראל (שם שם, כמגדל דוד). לא עכבתי על דבריך ונעקדתי ברצון לבי על גבי המזבח ופשטתי את צוארי תחת הסכין (שם איכה, פתיח'). מה בהמה זו פושטה צוארה לשחיטה כך הצדיקים (שם קהל', אמרתי אני). — *ואת הרֶגֶל: טמא שפשט את רגלו לבין משקין טהורין ספק נגע ספק לא נגע ספקו טמא (טהר' ד ט). נכנס ומצא רגלו של אביו פושטה על התיבה שהיתה אבן טובה בתוכה והיה ישן (מד"ר דבר' א).—*ובהשאלה, חדל לשלם את חובותיו[2]: הפוסק מעות לחתנו

1) [עי' בהערה לשמוש הפעל במקרא.]

2) [רש"י (כתובו' קח:) פרש את הבטוי פָּשַׁט את הרגל: לשון בזיון הוא ואמר נואש שאינו חש לדבריו טול טיט שעל גבי רגלי ואני שמעתי תלה אותי על עץ ואין לי מה ליתן, ע"כ. והרמב"ם בפרושו למשנה שם: פשט הרגל פירוש על אריכות הליכתו, ע"כ, כלומר שפשט את רגלו והלך בדרך רחוקה ואיננו. ואולי נולד הבטוי בספור, במשל שועלים וכדו', שאינו בידנו.]

ופשט לו את הרגל תשב עד שתלבין ראשה (כתוב' יג ה). — *וּפָשַׁט את הרגל לברח: ומרוב פחד אדני הארץ פשטו הרגל וכו' קצתם ברחו מעבר הים וכו (ד"ס של יהודי מלכיס וא"י ב, יעקב מן, 74). — *וּפָשַׁט את עצמו: מלך שיצא לו למדבר והביאו לו מטת קצרה התחיל מצטער בעצמו ומדחק באיבריו, כיון שנכנס למדינה הביאו לו מטה ארוכה התחיל פושט עצמו ומותח איבריו (ר' יהודה בר' סימון, מד"ר שה"ש הנך יפה דודי). — *ואת הצנורה וכדו': צינורה שפשטה טהורה כפפה הזרה לטומאתה (כלים יג ה). —ואמר הפיטן: הנם התשיעי, פשט והאריך הברזל בדבוקי כברזל בברזל (ינאי, לסכך ממחק, קרוב' לפ' פנחס, זולאי, רכד). — *ובהשאלה, פִּשֵּׁט עקמומית שבלב, יִשֵּׁר את הלב: לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב (ריב"ל, ברכ' נט.).—*וּפָשַׁט את לבו בתשובה: כדי שיפשטו לבם בתשובה פיו (של השופר) מצופה זהב (ר' יונה, ירוש' ר"ה ג ג). —*וּפָשְׁטָה השמש את אורה: והם דומים בעולם לשמש שפושטת אורה בעולם (ר"י א"ח, סו"ה, ספריסות ב). — *פִּשֵּׁט את הספר, פֵּרַשׁ ופתח אותו: ספר שאחז בו האור מצד אחד נותן מים מצד השני ואם כבה כבה, אחז בו האור משני צדדין פושטו וקורא בו ואם כבה כבה (רב, ירוש' שבת טז). ר' ור' חייא רבא ור' ישמעאל בי ר' יוסה היו יושבין ופושטין[1] במגילת קינות ערב תשעה באב שחל להיות בשבת מן המנחה ולמעלה (שם שם).—ג) *פִּשֵּׁט, פֵּרַשׁ ובאר דברי תורה: חזרו ופשטו לו כל אותה הרות (ירוש' מעשר' א ב). ר' ינאי היה יושב ופושט בפתח עירו, ראה נחש מרתית ובא לעיר וכו' (מד"ר במד' יח). לא תהא רוחך גסה לומר דבר לפני הצבור עד שתפשוט אותה בינך ובין עצמך שנים שלשה פעמים (תנחו' יתרו טו). היה לומד (משה) אותה (את התורה) ביום ופושט אותה בלילה בינו לבין עצמו (תנחו' בובר, כי תשא יט). — ד) *פִּשֵּׁט דברים, אמרם פעם אחת, אמרם בפשטות: מקום שנהגו לכפול (פסוקי התלל) יכפול, לפשוט יפשוט, לברך אחריו יברך אחריו, הכל כמנהג המדינה (סוכה ג יא). ר' אלעזר בן פרטא היה פושט בה דברים, ר' היה

1) [כנראה נשמטה המלה וקורין, ולא כדעת המפרשים שתבינו כמשמ' שלהלן.]

בוטל בה דברים (תוספת׳ פסח׳ י ט). — ה) *כמו נִפַּע׳, שפשטו אותו, נפשט: חתך את ראשו (של נקנור) וקטע את ידיו ותחבן בעץ וכתב עליהן מלמטה, הפה שדבר באשמה, היד שפשטה[1]) בגאוה, ותליין בקונטוס כנגד ירושלים (ירוש׳ גניי תעני׳ ב, 180). — ו) *ובמשמ׳ נָפוֹץ, התפשט: אין בן דוד בא עד שתפשוט מלכות ארם בכל העולם כולו תשעה חדשים (בב, יומא י.). —ובסהמ״א: והודיעני איך קמה תורתכם ואיך פשטה ונראתה (ר״י ה״ל, כוזרי א ם). אם אירע דבר זה (ארבה או שדפון) לרוב השדות של אותה העיר מנכה לו מחכירו וכו׳ ואם לא פשטה המכה ברוב השדות אינו מנכה לו מחכירו (רמב״ם, שכירות ח ה). בית דין שגזרו גזרה או תקנו תקנה והנהיגו מנהג ופשט הדבר בכל ישראל ועמד אחריהם בית דין אחר ובקש לבטל דברים הראשונים וכו׳ אינו יכול עד שיהיה גדול מן הראשונים בחכמה ובמנין (הוא, ממרים ב ב). הרי שגזרו בית דין גזירה ודימו שרוב הקהל יכולין לעמוד בה ואחר שגזרוה פקפקו הם בה ולא פשטה ברוב הקהל הרי זו בטלה (שם שם ב ו). גזרו ודימו שפשטה בכל ישראל ועמד הדבר כן שנים רבות ולאחר זמן עמד בית דין אחר ובדק בכל ישראל וראה שאין אותה הגזרה פושטת בכל ישראל יש לו רשות לבטל (שם שם ב ז). וסדר הכל בלשון עברית ובשפה ברורה וכו׳ וכל עניניו בנוים ומסודרים על יסוד מצוה ומצוה מתרי״ג מצות וכו׳ ופשט תחבור הזה בקצוי הארץ וישמעו אליו בני ישראל (הקד׳ שער השמים לאבן לטיף, המסר ב, 96). —ז) *ופִשֵּׁט את החֹדש, עשה אותו חסר ולא מעֻבר ומלא: והנה החדש אם עברוהו או פשטוהו מפני החשבון לא מפני הראייה קוראים אותו יום קביעה ולא יום קדוש (ר״א סקרלי, גן עדן, קדוה״ח ט, י.). טעם הצורך הוא העיון בחכמת התכונה כפי שצריך לעבר או לפשט (שם שם, י:). — ואת השנה: וע״פ האביב היו מעברים השנה או פושטים (שם שם ו, ז:). השנה הלזו צריכה עבור מפני התקופה והאביב ופירות האילן ואף מפני הגדיים שעדיין לא נולדו והגוזלים שלא פרחו לא שהם העיקר לעבר או לפשט וכו׳ (שם, סגדל סנה מסכה ב, טו:). ואשר נשענו על הקציר שיגיע להביא העומר לעבר או לפשט והניחו צורת האביב דבריהם בטלים (שם שם ו, יט:). — ואמר הפיטן: נמסר בידם למלאות ולחסר פעמים, לקבוע ולדחות ולפשוט ולעבר מטעמים (מנחם בברבי מכיר, אור זרוע, יוצר להפסקה ראשונה).

—פִּעֵ׳, פִּשֵּׁט,—א) פִּשֵּׁט את החלל, הפשיט אותו, פִּשֵּׁט בגדיו מעליו: ויהי ממחרת ויבאו פלשתים לְפַשֵּׁט את החללים וכו׳ ויכרתו את ראשו ויפשטו את כליו וכו׳ (ש״א לא ח–ט). הוא קם ויך בפלשתים וכו׳ והעם ישבו אחריו אך לְפַשֵּׁט (ש״ב כג י). — ב) *פִּשֵּׁט את ידו, כמו קל: אי זהו תגר שביעית זה שיושב ובטל כל שני שבוע, כיון שבא שביעית התחיל מפשט[1]) ידיו ונושא ונותן בפירות שביעית (ירוש׳ סנה׳ ג ו). — ג) *במשמ׳ יִשֵּׁר, פִּשֵּׁט את הקמטים: סדין המקומט מפשטין[2]) את קומטיו ורואין את נגעו (תוספת׳ נגע׳ א ח).

—הִפְעִ׳, הִפְשִׁיט, הִפְשִׁיטוּ, מַפְשִׁיטִים, הַפְשֵׁט, תַּפְשִׁיט, יַפְשֵׁטוּ, תַּפְשִׁיטוּן, יַפְשִׁטוּ, יַפְשִׁיטוּ, הִפְשִׁיט, הִפְשִׁיטוּךָ, אַפְשִׁיטֶנָּה, יַפְשִׁיטֻהוּ,—א) הִפְשִׁיט את פלוני את בגדיו, הסיר את הבגדים מעל גופו של פלוני, entkleiden; dévêtir; to undress: וַיַּפְשִׁיטוּ את יוסף את כתנתו את כתנת הפסים אשר עליו (בראש׳ לז כג). וְהַפְשֵׁט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו (במד׳ כ כו). ונתתי אתך בידם והרסו גבך ונתצו רמתיך וְהִפְשִׁיטוּ אותך בגדיך ולקחו כלי תפארתך והניחוך עירם ועריה (יחזק׳ יז לט). וְהִפְשִׁיטוּךְ את בגדיך ולקחו כלי תפארתך (שם כג כו). —וְהִפְשִׁיט את פלוני, בלי הזכרת הבגד: וימצאו את שאול ואת בניו נפלים בהר גלבע וַיַּפְשִׁיטֻהוּ וישאו את ראשו ואת כליו (דהי״א י ט). — הִפְשִׁיט אותו עָרֹם: פן אַפְשִׁיטֶנָּה ערמה והצגתיה כיום הולדה (הוש׳ ב ה). — וְהִפְשִׁיט את הכלי, הבגד: וימצאו את שאול וכו׳ ויכרתו את ראשו וַיַּפְשִׁטוּ את כליו (ש״א לא ח–ט). —והפשיט בגדי פלוני: כי תחבל אחיך חנם ובגדי ערומים תַּפְשִׁיט (איוב כב ו). — ובהשאלה: כבודי מעלי הִפְשִׁיט ויסר עטרת ראשי (שם יט ט). — ובתו״מ: היה רחוק מבית הסקילה ארבע אמות מפשיטין אותו את בגדיו (סנה׳ ו ג). מעשה באדם אחד שהיה מסיח לפי תומו ואמר זכורני

---

1) [בדפוי: שפשטוה.]

1) [במקומות מקבילים (תוספת׳ סנה׳ ס ב; ירוש׳ ר״ס א ט): מפשיט.]

2) [רמב״ם (טומאת צרעת יג ז): מפשיטין.]

בשאני תינוק ומורכב על כתיפו של אבא והוציאוני מבית הספר והפשיטוני את כותנתי והטבילוני לאכול בתרומה לערב (רב יהודה בשם שמואל, כתוב׳ כו.). — *והפשיט את התבה, הפשיט מעל התבה את מכסה: אין שליח צבור רשאי להפשיט את התיבה בצבור מפני כבוד צבור (ריב״ל, סוטה לט:).—ב) הפשיט את הבהמה, קרע את עורה מעליה, abhäuten; écorcher; to skin: והפשיט את העלה ונתח אותה לנתחיה (ויקר׳ א ו). רק הכהנים היו למעט ולא יכלו להפשיט את כל העלות (דהי״ב כט לד) וישחטו הפסח ויזרקו הכהנים מידם והלוים מפשיטים (שם לה יא). —והפשיט את העור: ואשר אכלו שאר עמו ועורם מעליהם הפשיטו ואת עצמתיהם פצחו (מיכה ג ג).— ובתו״מ: אבות מלאכות ארבעים חסר אחת וכו׳, הצד צבי, השוחטו והמפשיטו המולחו והמעבדו וכו׳ (שבת ז ב). כיצד תולין ומפשיטין, אונקליות של ברזל היו קבועין בכותלים ובעמודין שבהן תולין ומפשיטין, וכל מי שאין לו מקום לתלות ולהפשיט, מקלות דקים חלקים היו שם, ומניח על כתיפו ועל כתף חבירו ותולה ומפשיט (פסח׳ ה ט). המפשיט בבהמה ובחיה בטהורה ובטמאה בדקה ובגסה לשטיח כדי אחיזה ולחמת עד שיפשיט את החזה (חולי׳ ט ג). היה מפשיט ויורד עד שהוא מגיע לחזה (תמיד ד ב). מקום שנהגו להפשיט את הראש אינו רשאי להפשיט את הלחי (תוספת׳ חולי׳ ט ז). ארבעה עשר שחל להיות בשבת מפשיטין את הפסח עד החזה (ר׳ ישמעאל, שבת קטז:). משל לגדי שברח מן המרעה ונכנס אצל אשה אלמנה, מה עשתה עמדה ושחטתו והפשיטתו ונתנתו בתוך חמטה וכסת עליו סדין (ר׳ לוי, מד״ר ברא׳ לא). נטל (אברהם) האיל והפשיטו ואמר כך תהא רואה כאלו עורו של יצחק הפשטתי לפניך (שם במדי׳ יז). כיון ששמעה הרשעה כך, אמרה להן הפשיטו לו צורת פניו. ויפשיטו אותו (את ר׳ ישמעאל) ממקום זקנו עד שהגיעו למקום הנחת תפלין (מד״ר שה״ש, גריכהוט, א ג, ד:). — ג) *הפשיט החזיר את טלפיו, פשט אותם, שלחם: מה חזיר הזה בשעה שהוא רובץ הוא מפשיט את טלפיו כלומר שאני טהור כך מלכות הרשעה הזאת גוזלת וחומסת נראית כאלו מצעת את הבימה (מד״ר ברא׳ סה). ועי׳ פשט.

— ד) *הפשיט, במשמ׳ הסיר במחשבתו מעל הדבר את צורתו הגשמית, או את המקרים מן העצם, abstrahieren; abstraire; to abstract: יודיע חלקיהם ויפשיטם ויראה אותם על אמתתם (ר״י א״ח, חו״ד י יג). כשהשכיל צורת זה האילן הרמוז אליו והפשיט צורתו מהומר שלו וכו׳ אז הוא משכיל בפעל (ר״ש א״ח, מו״נ א סח). כי השכל ינתק המורכבות ויודיע חלקיהם ויפשיטם ויראה אותם על אמתותם ובסבותם (ר״י חריזי, מו״נ א עג, ההקדמה העשיריה). ולא יוכל המחשב בשום פנים להבדיל בהשגתו מן החמר ואלו הפשיט איזו צורה שתהיה בתכלית הפשיטות (שם שם). כי השגתו בכל איש מאישי האנשים משותף להם וכן בכל מין הוא קבוץ נפרדים אין דרך לדבר אחר שיקבצם והוא ג״כ יפשיטם מן החמרים הפשטה שאין כמוה (אמו״ר לראב״ד א ז, 87). כי הוא תלוי במחשבת השכל המפשיט הגשמים ומקריהם (מכסת קנאות, קופמן, 24). ואחר שיפשיט בשכלו הצורות החמריות מנושאיהם עד שישובו הוא והם דבר א׳ (שם 37). וזה כי אנחנו קודם נפשיט הצורות מהחמרים אשר אינו דבר אלא להשיב אותם מושכלות בפועל אחר שהיו מושכלות בכוה (שם 57). — והפשיט צורה ולבש או הלביש צורה אחרת: כל מתחדש היה אחר שלא היה ואפילו היה החמר שלו נמצא ואמנם הפשיט צורה ולבש צורה אחרת יהיה טבעו אחר התחדשו והשלמו ונוחו בלתי טבעו בעת התהוותו וכו׳ (ר״ש א״ח, מו״נ ב יז). והמשכיל יפשיט הענינים ממעשה ההעברות הגסות וילבשם מעטה נעימות (ערוגת הבשם לרמב״ע, ליון ב, 187).—והפשיט דברי תורה מפשוטיהם, הוציאם ממשמעותם הפשוטה: וקצת ממצות התורה כיוצא בזה ומפשיטין אותן מפשוטיהן ומלבישין אותן רמזי הזיוף (רסב״ג, מאמר על ישמעאל, פרלס, כו).

—התפע׳, יתפשט, — א) התפשט את המעיל, פשט אותו מעל עצמו: ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו ויתנהו לדוד (ש״א יח ד). — *ובהשאלה: ולא יזכור חכמה אם יהגה בה כל ימיו ולא יועילנו נסיון וכו׳ אך הוא קרוב להתפשט מן האנושית (ר״י א״ח, חו״ה, הבחינה ה). שהבוטח באלהים תביאנו הבטחתו עליו שלא יעבוד זולתו ושלא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם וכו׳ אבל יתפשט מבגדי טובותם

זמורח הודאתם יחובת תגמולם (סס, הבטחון, פתיחי'). ומאשר עמד משה בהר מ' ימים ונתפשט גופו מלבוש החמרי ונתלבש מענן כבוד השכינה וכו' (מנחת קנאות, קופמן, 25). ב) *נִתְפַּשֵּׁט, נִתְמַתַּח, נתפשטה הכף של ערות הזכר או הנקבה: עד אימתי הבת ממאנת עד שתביא שתי שערות וכו' ר"ש אומר עד שתתפשט הכף (ירוש' יבמ' א ב). מאימתי הוא נעשה איש משיזיד, מאימתי הוא מזיד משתתפשט הכף (ר"ש בן לקיש, שם סנה' ח א).

—נִתְפַּשְּׁטוּ הקמטים, נתישרו, נעשו חלקים: אחר שנתבלה חכשר ורבו הקמטין נתעדן הבשר ונתפשטו הקמטין וחזר יופי למקומו (רב חסדא, ב"מ פז.).

—ובהעלים: העלין שלהן בבקר מתפתחין ומתפשטין ומבין חשמשות מתכווצין ונראין כסתומין (ר"ח, שבת לה:). — נִתְפַּשֵּׁט הַחִגֵּר, נעשתה רגלו פשוטה וישרה כאחד האדם: היכן מצינו שהיו חגרין עד הפרק וכשהגיע הפרק נתפשטו ושהיו הרשין עד הפרק וכשהגיע הפרק נתפקחו וכו' (ר' עקיבא, תוספת' עדי' א יד). חיגר ביום ראשון ונתפשט ביום שני (חגי' ב.). בחיגר שאינו יכול להתפשט וסומא שאינו יכול לתתפתח (סס ו.). — ג) *במשמ' התרחב, נפוץ: אין בן דוד בא עד שתתפשט[1] המלכות על ישראל תשעה חדשים (רב, סנה' לח:). — ובסהמ"א: אלו החמשה הרגשות שרשם בתוך המוח וממנו יתפשטו כל אחד ואחד למקומו חמיוחד לו (כוח הן ב). כי מפני זכותו וספירותו נבנם הרוח חנפשי בכל חלקיו ומתפשט בכל המוח (ר' גרסון אבי רלב"ג, שער השמים ט, כט:). הפרק חחמישי לבאר במה שהשבו להעזר בו הבאים אחריהם המאמינים בישו בחולקם על התורה ובהריסתה לפי דעתם הרעועה והפחותה והמגונה ואיך נתפשטה אמונתו בגוים (פרופיאט דוראן, כלימת הגוים, הלופה מארץ הגר ג, 103). אמר משה דרכי הכחות אני יודע אבל איני יודע האיך המחשבה מתפשטת בהם (מנחת קנאות, קופמן, 25). בין ההרים יתפשטו עמקים (קלמן שולמן, מוסדי ארץ, איטליה, ממלכת רומא). איטליה מתפשטת מפאת צפונית מערבית לפאת דרומית מזרחית (סס).

—ובמשמ' הִרְפָּה במעשה או בדבור: הנמשך אחר ההנאות הגופניות והמתפשט בהם יותר מן הראוי יהיה לו קשה להפרד מהם (פי' משלי לר' זרחיה מברצלונה, הסחר ב, 171). כאשר ראה (ברק) שהיא (דבורה) נתפשטה בדברים אחרים שאינם מעצם השיר וכו' (ר"י אברבנאל, שופט' ד, עורי עורי).

—נִפְעַל, *נִפְשַׁט, — א) שהפשיטו בגדיו מעליו: מהם הרגו ומהם כפתו ידיהם לאחוריהם ומהם אסורים בכבלי ברזל ומהם נפשטים ערומים ומהם מתו בדרך (מד"ר איכה, פתיחי'). — ב) נִפְשַׁט חקמט, עפו התפ', נתישר, נעשה חָלָק: והקמט שנפשט הרי הוא כעור הבשר לכל דבר (תוספת' נגעי ב יג). נראה נגע בין נסר לכותל ובין יריעה לקורות אין נזקק לו. סלקו הרי הוא בקמוט שנפשט וכבית סתרים שנתגלה (סס סס ו ט).—והכים הקשור בשנצות: כיס של שנצות שניטלו שנציו טמא, נפשט טהור, טלה עליו את המטלת מלמטן טמא (כלים כו ב).—ג) נִפְשַׁט הבגד, הפשיטו אותו מעל הגוף: מה היה לבושו של אדם הראשון עור של צפורן וענן כבוד מכוסה עליו, כיון שאכל מפירות האילן נפשט עור צפורן מעליו וראה עצמו ערום (פדר"א יד). — ד) נִפְשְׁטָה הבהמה, הפשיטו מעליה את עורה: ויפיחו בבשר הבהמה הנפשטת ויבא רוק הגוי בין העור לבשר (פהל בן מללים הכהן, לקו"ק כספח' 32). — ה) נִפְשַׁט הנחל, נתרחב: ממיו נאמנים כנחל על פני ארץ נפשט (מכתב, פרידי' מהגניי' מ"ל וייס, 20).

—פָּעוּל, בינ' *מְפֻשָּׁט, — מְיֻשָּׁר ומתוח, הרגל מְפֻשֶּׁטֶת: אי זהו מושכב כדרכו, רגליו מפושטות וידיו על לבו וכו' (ירוש' נזיר ט ג).

—הִפְעִיל, *הִפְשֵׁט, הופשט,—הֻפְשַׁט העור, הפשיטו אותו: ניתז (דם חטאת) על העור, עד שלא הופשט אינו טעון כבוס, משהופשט טעון כבוס דברי רבי יהודה, ר' אליעזר אומר אף משהופשט אינו טעון בכוס אלא מקום הדם (זבח' יא ג).—והֻפְשְׁטָה תכונה או התכונות מדבר וכדו', הוסרת מעליו: שהגשם יתלבן פעם ואחר יפשיט לבנו וישחר או יקנה צבע אחר ופעמים יתחמם ופעמים הופשט ממנו התמימות והוא בכל זה נשאר על גשמיותו (אמו"ר לראב"ד א ז, 47). — והֻפְשַׁט האדם מדבר, נשלל ונלקח הדבר ממנו: נענש (אדה"ר) מיד כי

[1] [כך בדפוסי: אך בכ"י פרמה ובדפוס שונציני: שתפשוט, ועי' קל, פשט' ו.]

תופשט מן החשגה השכלות ונתלבש בתאוה הגופנית (ר' בחיי, ברכא', והייחס כאלהים). — ואמר הפיטן: ואשת נעורים אוי כי חיש נמאסת וממחמד עין הופשטה חושכה וממעון מקדשה ומיפה נוף נטרדה (איך ידידות נפש, סחר' ת"ב, קפרד'). —"והפשט מתאוה וקנאה, נקה מחן: שלא יעבור עליו בשילות רק יתבונן בו במתון התבוננות מופשטות מתאוה וקנאה (ר' הלל מוירונה, תגמ' הנפש, ח:): — "מפשט, מופשט, במשמ' ההפך מן מוחש, שאינו נתפש בחושים אלא בשכל בלבד, abstract; abstrait; abstrakt: ותשוב גם במדרגת המלאכותית הנפרדת מן הגופות וכו' והם שכלים מופשטים מחמרים קדומים עם חסבה הראשונה ואינם יראים הכליון (ר"י ה"ת, כוזרי ה ה). אך הכריע הקשותיו הנוטים אל הקדמות במחשבתו המופשטת (שה שם שה). וכשיצא מן הכח אל הפעל ישיג הצורות מופשטות מחומריהם (כוח חן ג). כשהשכיל צורת זה האילן הרמוז אליו והפשיט צורתו מחומר שלו וצייר הצורה המופשטת שזה הוא פעל השכל אז הוא משכיל בפעל והשכל אשר עלה בידו בפעל הוא צורת האילן המופשטת אשר בשכלו (ר"ש א"ת, מו"נ א סח). והגזורים הם השמות הנאמרים תחלה על עניינים מופשטים במחשבה מהחומר, כמו הלובן הנאמר על עניין מופשט במחשבה, ואחר כך ישנו אותם אל הלבן ויורה על מציאות ענין הלובן בחומר (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה, 25). והעיונית (חכמת החשבון העיונית) חוקרת המספרים על דרך כלל מצד שהם מופשטים במחשבה מהגופות ומכל נספר (שם 41). ידענו בשכל שאין דבר מאלה לצורה אנושית כל עוד שיקחה השכל מופשטת ערומה מכל זה (המו"ר לראב"ד א ז, 35). ואלו המושכלות הם חזקות יותר מהראשונות להיותם מופשטות בעצמם (מנחת קנאות, קופמן, 64). הנה הפילוסוף ביאר במופת חותך המנע מציאות ההיולי מופשט ורק מצורה (ר"י אברבנאל, מפעלי אלה' ב ז). ולכן באה בהם מלת הוית בלבד שענינו מיוחם אליו יתברך נגזר משם הויתו המופשטת ומציאותו המוחלט (שם ח ה). ולא נתן מציאותם חוץ לנפש כפי מה שהושכלו מופשטים מן החומר במציאות ובגדר (ר"י מוסקטו, כפולות יהודה יג, לו:). —"חפשט במשמ' התבאר, התפרש: ויופשט לך [1] מדברי ר' יוחנן שאמר השוחט את הבהמה וכו' (והזהיר, ויקרא סא:, תזריע).

"פְּשָׁט, פֶּשֶׁט [1]), ס"ז, מ"ר פְּשָׁטִים, פְּשָׁטוֹת, —א) המובן הפשוט בדברי התורה, בנגוד לדרש[2]: כל סאון סאן ברעש, יש פותרין אותו לשון סאה ומדת אך לפי פשט לשון המקרא לא יתכן לפרש מגזרתו וכו' (רש"י, ישעי ט ד). אפך כמגדל הלבנון, איני יכול לפרשו לשון חוטם לא לעניין פשט ולא לעניין דוגמ' וכו' (הוא, שה"ש ז ה). ופשט המקרא כשם שרות צפון תחולל גשם כך פנים נועמים מפני לשון שקר (הוא, תענ' ז:, ד"ה רוח). ואף אני שמואל ב"ר מאיר חתנו זצ"ל נתווכחתי עמו ולפניו והודה לי שאילו היה לו פנאי היה צריך לעשות פרושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום (רשב"ם, ברא' לז ב). ועונתה, לפי הפשט לשון מעון כי המ"ם של מעון כמו מ"ם של מסום ושל מלון שאינו עיקר (הוא, שמות כא י). פעם יפרשו הכתוב כמשפטו, על דרך פשטו, ופעם ידרשו בו דרש, לסוד עמוק או מפרש (ראב"ע, הקדמה שניה לפרושו על התורה, כתנא ב, 80). כי יש מקומות שידרשו בו קדמונינו לזכר ולאסמכתא בעלמא, והם ידעו הפשט כי להם נתנה כל חכמה (שם שם, 82). ועוד כי על דרך הפשט לא נקראה האשה שאר (שם שם, 83). כוונת המאמר הזה להעיר איש בעל דת שחורגלה בנפשו ועלתה בהאמנתו אמתת תורתנו וכו' והציקוהו פשטי התורה וכו' (ר"ש א"ת, מו"נ, פתיח'). וכל אחת מאלה הכתות הביאה ראי' לדברי' כפי מחשבתה וכפי מה שהבינה משטח פשטי המקרא והמשנה והתלמוד והאגדות (ר' הלל מוירונא, תגמ' הנפש ב, ליון א, כ.). שזה התנאי הו' הוא שיהיה מבין מדעתו או מזולתו פשטי השמות ההם שהוא יודע כמו עיני יי' ויד יי' שר"ל עין ויד ממש לכן יתחדש לו מבוכה גדולה אם ימשך אחר הפשטים ההם או אם ימשך אחר השכל ויניח הפשטים חחם (פרוש אפודי למו"נ, פתיח'). ויחפאו בני ישראל על יי' בדברים לא שערום אבותיהם וכו' ודי להם להתחיל בפסוק א' או במאמ'

---

[1]) [בתלמוד (כדס כג:) בארמ': ותפשוט ליה מהא דר' יוחנן וכו'.]

[1]) [כך בנקוד התימנים.]

[2]) [ע"פ הארמ' שבתו"ש, ושם בעבר' פְּשׁוֹט, פְּשׁוּט, שאמנם מובנו כל באור, גם דרוש, עי' ערך פְּשׁוּט.]

חכמים ז"ל ולהביא פשטים בדברי מוסר ולהרכיב ביניהם דברי חז"ל וכו' (מכתב חיים בן מוסה, בית תלמוד ב, 118). אמנם פי' בן יעיש יותר נראה לי שלפי פשט הלשון הכל חוזר לאביב הצפוני (רס"ע ספרוש, עין כל, כ"י ביהמ"ד סכטר, 67 :). וכמה נאה הלוך זה לפי הפשט הזה (ר"י ערחמה, יד חבשלום על משלי יח, ד"ה טוב רש). הנה פשטו של מקרא אפשר לפרש על האשה הטבעית (ר"מ חלשיך, משלי ה יח, דרך ג).—ואמר המשורר: אשר נותן לב לפשטים, גם בכללים גם בפרטים, אז יתכונן למה נכתב וי"ו עם אלה המשפטים (רחב"ע, בתחלת פרוש שמות כא ח). ועזרני להתחכם בדתך, ואדעם יהו על פי סדורים, כמו עד כה עזרתני בטובך, לפרש עוד פשט כל הספרים (הוח, לדור דורים, כהנא ח, 36). תמימה היא משיבה לנפשות, ברוב עדות משפטים וחקים, וחנן בה יחידים השרידים, פשטיה וסודות העמוקים (ר"ז חלנ'חהרי, חסר כעה, מטמוני מסתרים, 14, קבץ על יד ה). חית מבדיל בין גדול וגדל ושורת מה לבין קטון וקטן והמשכיל אשר גלה ופשט קשי סודן והקשיא את פשטן (ילחק חבן עזרח, פניני שיר, סעה"ס 161). זכור ענין נקודה שלמטה, עשה עצמך לבעלי סוד משרת, יחוון לך בפֶּשֶׁט והלכות, עדי תשיג לדלתי ים סגורות (כ"ס סבזי, חהובי חיק, סירי סימן, 97). סוד ומשרה מסר לו ופשט שמעו (הוח, סוסביכים סס, 205). כי במנחת ששלחתי יש פשט ויש סוד, את הפשט כבר תדעי אך סודי לא תמצאי עד הגיעך אל היסוד (יל"ג, לסרה ספירח, כל סיריו ה, 125).—ב) פֶּשֶׁט הנהר, דרכו הפשוטה והטבעית של הנהר[1]: אם אינן סוכרים את הנהר אלא דולין והולכים והנהר מושך כפשטו[2]) וכו' (רס"י, גיט' ס :, ד"ה במיזל). נהרא נהרא ופשטיה, אין פשטי הנהר דומין, זה חריף וזה עומד (הוח, חול' כז.).

[1]) [רש"י מבאר בזה את לשון הגמרה הארמית: נ־רא כפשטיה ליזיל (גיט' ס :), נהרא נהרא ופשטיה (חול' כו :), שאיננה לא לשון זרם ולא לשון התפשטות, אלא: דרכו הפשוטה והטבעית של הנהר, כל עוד לא השוהו בני אדם והכריחוהו ללכת שלא כטבעו. ועל כן גם בדברי רש"י פשט הנהר פרושו טבעו הפשוט, והנהר הולך כפשטו, כדרכו הטבעית מבלי שינוי בידי אדם, דומה לפשוטו של מקרא מבלי שידרשו בו דרשות, והמבאר כפשוטו כורמו לא פרש כפשוטו.] ©

[2]) [נ"א: כפשוטו.]

א. **פֶּשֶׁט**, ס"ז, מ"ר פַּשְׁטִין,—טעם מטעמי המקרא, פַּשְׁטָה: ומחלוקות בקריאת המלה הזאת, בן אשר קורא אותה מלעיל בשני פשטין ובן נפתלי מלרע בפשט אחד לבד ויש ספרים בפשט אחד לבד ולא מחלפין (רד"ק, מכלול, הפעלים, ליק' סו.). כי לא תוסיפי יקראו לך רכה וענגה, שניהם בפשט אחד לבד והמסורת עליהם שנים בטעם מלרע (סס סז.). בקריאת בן אשר כשני פשטין ובקריאת בן נפתלי מלרע בפשט אחד לבד (הוח, סה"ס, יפה). חילופים רבים ראיתי במלה זו בנקודות ובטעמים וארבעה המה, הא' בחילופי ב"א וב"נ שבדפוס וכן ראיתי בכ"י לבן אשר וַיֵּתֵא כולו סגול ובשני פשטין ולב"נ וַיֵּתֵא כולו צרי ובפשט אחד לבד וכו' (מנחת סי, דברי לג).

ב. **פֶּשֶׁט**, ס"ז, מ"ר פְּשָׁטִים,—שם מטבע, כמו ב. פְּשׁוּט פְּשִׁיט: שהריאל הוא שוה כ' דינרין של של פשטים דקים ואינו עולה ויורד לעולם (תשו' הריב"ש סו).

פַּשְׁטָה, ס"נ,—שם אחד הטעמים המפסיקים, בן זוגו של המהפך, וצורתו ֙ ובא על האות האחרונה בתבה, ואם מקומו מלעיל יבוא כפול ֙ ֙: אחד עשר היא פשטה, בחיך ובלשון סכוטה, לעולם לאחור נוטה, ובשני פעמים פשוטה (דקדוקי הטעמים לבן חשר יז, 18). הרביעי נקרא פשטה והוא היתיב בחיך ובלשון מבטה ובשני פעמים פשוטה (הוריות הקורה, דרכבורג, 72). ואם מין אחד היה, צריך אתה לקרותו באחד משני טעמים שאין מפסיקין כגון פשטא או רביע (רש"י חגיגה ו :, ד"ה לפסוקי).

פַּשְׁטוּת, ס"נ,—תכונת הדבר הפשוט, נהוג בספרות ובדבור.

פַּשְׁטִי, פשטיי, ת"ז,—שיש בו מתכונת הפְּשָׁט, השיך לפשט: ועוד בעבור מעוט השקפתם על פרושי רבנו סעדיה ופירושי רבנו שמואל בן חפני ז"ל הפשטיים (כ"י ח"מ, הקדמה, הקד', VIII). רמז בזה כי זה לא אמרוהו על דרך תלמודיי אבל פשטיי (נרבוני פרוש למו"נ, ח עח). שיש לו כמעט חיבור שלם על כל התורה שבע"פ להביא אותה בכור הוכוח הפשטי (ישראל משה חזן, שארית הנחלה, יח). ועל דרך הפשטיי אמר לא יערכנה פטדת כוש שהוא גוון מקבץ הראות יותר משאר אבנים הנזכרים

שהוא מעין הפשט (ר״מ אלשיך, איוב כח יט).—ותה״פ: כי הלא אין ספק כי לא פשטיות שאלוהו מלאכי השרת רק על פי דרכה הרוחני (שוח מסלי ח ל). — ובמשמ׳ דבור פשוט, מְפֹרָד, בנגוד למליצה ושיר: ראש דבר בהגדה פשטית תוכחת מוסר על לב דונש וכו׳ (תשו׳ תלמידי מנחם, 19).

*פַּשְׁטִיּוּת, ס״נ,—תכונת הדבר הפשוט. כמו פַּשְׁטוּת: למה הלבישני בגדי התגשמות ופשטיות ויתנני למטה לארץ ולא חחשיבנו (ר״מ אלשיך, משלי ח ל).

*פַּשְׁטָן, ס״ז, — מפרש התורה על דרך הפְּשָׁט: פשטנים אחרים לא עמדו על העיקר (רשב״ם, בראש׳ לז ב). וכן פרשה רבי משה הכהן ובן בלעם וזולתם מן הפשטנים (ר״י אלבו, עקרים א ח). והפשטנים פרשו כי תבל הארץ הנושבת (ר״י בן נחמיאש, משלי ח כו). ישמחו השמים ותגל הארץ יגילו הפשטנים וישירו המקובלים וכו׳ (הקד׳ פר״ע בוזאגלו לס׳ הזהר). תמי׳ גדולי מצאתי במגלה זו לא הרגיש בה עוד אחד מהפשטנים ומהמקובלים מדוע אצל אחשורוש כתוב ויאמר ביוד (תעודה בישראל א יד, 22).

*פְּשִׁיחָה, ס״נ, — פְּעֻלת הפושח, המנתק והמפלג: פשחן מן האילן עד שניתקן ומתוך שאין קְצִיצָתָן ניכרת כל כך ששוכבין ראשי פשיחתן אצל האילן לא הוי עשיה מעליא (רש״י, סוכה יא :, ד״ה דשלפינהו).

*פְּשִׁיט, ס״ז, מ״ר פְּשִׁיטִים, פְּשִׁיטוֹת[1], — שם מטבע קטנה, כמו פְּשׁוּט: כי המוכר שקנה חמדה בה׳ פשיטות רוצה להרויח עליו השתות (רגמ״ה, ב״ב ל.). שאם היו ה׳ אחין והיו מופרשין זה מזה כל אחד ואחד להוצאתו מסתפקים בי׳ פשיטים ליום ועכשיו בשהם בהוצאה אחת דיו להם ח׳ פשיטין (שוא, שם קמד:). שלא לקחו מן הסחורה אלא פשיטים רעים בחשבון הטובים שנתנו (ערוך ערך אסתירא). אם אחד נותן זקוק ואחד אומר אני אתן זקוק ועשרה פשיטים אין לשמוע לו בדבר מועט (ס׳ חסידים תתתסלג). מעשה בחסיד אי שהיה מקבץ מעיר לעיר מן הצדקה וכו׳ והיה משכיר סופר מאותם פשיטים לכתב לו פירושים חדושים ותוספות (שם תתתתקלט).

*פְּשִׁיטָה, ס״נ, — א) פְּעֻלת הפושט את בגדיו: הקיש פשיטה ללבישה, מה לבישה בקידוש ידים ורגלים, אף פשיטה צריך קידוש ידים ורגלים (ספרא ויק, אחרי פרק ו). — ב) פְּעֻלת הפושט והמִפַשט את אבריו: וכאן וכאן לא היתה שחיה אלא כריעה ופשיטה בלבד (תוספת׳ שקל׳ ב יז). — ״ואת קו הבנין: וקו ינטה, ענין פשיטה ומתיחה (רד״ק, ספ״ש, נטה).

*פְּשִׁיטוּת, ס״נ, — א) מעמדו ודינו של הבן הַפָּשׁוּט, שאינו בכור, וחלקו הפשוט בירֻשה בנגוד לבכורה או לִכְפִילָה: מה לענין פשוטה את רואה את הבן כילו קיים ליטול פשיטות אביו אף לעניין כפילה אתה רואה את הבן כילו קיים ליטול כפילת אביו (ריש לקיש בשם אבא בר דלייה, ירוש׳ ב״ב ח ג). — ובסהמ״א: ראובן הבא לירש מכח יעקב בנכסי יצחק לא יטול אלא חלק פשיטותו של אביו וכו׳ שהבן במקום אב עומד בין לחלק בכורה בין לחלק פשיטות (רשב״ם, ב״ב קטז :, ד״ה ושהיה ללפחד). בכור שנטל חלק באחת מן השדות באחד מאחיו: חלק פשיטות (שוא, שם קכו.). והא דכתב לא יוכל לבכר היינו דוקא חלק בכורה אבל חלק פשיטות יכול (תוס׳ יבמ׳ לו., ד״ה משום). אבל בחלק הפשיטות אינו יכול לסלק עצמו ולומר לבעלי חחובות חנת הנכסים לפניכם (עומו״מ רעח יא, בשם ר׳ יוסף הלוי). — ב) ״תכונת הפשוט והאחיד הנקי מכל תרכבת: ואמר אחד הפילוסופים מי שקצר שכלו להבין ענין הפשיטות החזיק בשמות אשר דברו בהם הספרים הנתונים מאת הבורא וכו׳ (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד י). אבל רמז למה שיהיה אחר המות שתשוב הנפש בצורת המלאכים בענין פשיטותה ודקותה (שם, הבטחון ד). ואיך יהיה ענין דעותינו כשישתדלו להשיג הנקי מחמר הפשוט בתכלית הפשיטות המחוייב המציאות אשר אין עלה לו (ר״ש א״ת, מו״נ א כח). המופת על המנע ההרכבה בו יתעלה אבל הפשיטות הגמורה בתכלית האחרונה (שם שם נ). להוציא דבר גשמי מכח פשיטותו הגמורה (הקד׳ ראב״ד לספר יצירה). והגשמים הממוזגים מאלה התמוגות קרוב מן השווי

[1]) [ע״פ הארמ׳ פְּשִׁיט, שהוא פָּשׁוּט, בעברי.]

כזרעי הצמחים שבים מן פשיטות איכיות היסודות בהם (המו"ר לרהב"ד ה ו, 21). מה שנאמר מאין רוצה לומר שאין לו שותף כי הכל מכחו אבל אותו אין יותר הוא יש מכל היישות שבעולם אבל מתוך שהוא פשוט וכל הפשוטים מורכבים נגד פשיטותו נקרא כנגדם אין (ר' דוד בר' אברהם, מקורת הבריח, קבץ על יד יא, לא). טרם נהיה שום דבר היה הכל גלוי לפניו ומצוייר במחשבתו על דרך הפשיטות (שם שם, לג). מי הוא זה אשר בטבעו המיוחד לעלות שמים מצד קלותו המוחלט ועוצם פשיטותו כמו האש (ר"י ערחמה, יד אבשלום על משלי ל, ד"ה דברי אגור). יסוד האויר השני לו בפשיטות וקלות (שם שם) ולזה אמרו והחליטו המאמר שמחוייב המציאות ית' אינו גוף ולא כח בגוף והוא בתכלית הפשיטות (מנחת קנאות, קופמן, 20). אבל הבורא פשוט הוא תכלית הפשיטות (שבט יהודה, הזובר, 121). — יבפה"ס, במשמ' פשיטת הכדור, חשוב שטוו: וכן הוג החוזים הנקרא אצטרול"ב בערבי לא יתכן למחברו אלא אחר עמדו על חכמת השיעור ועל המכרוטאת [1] ותנועות הגלגלים ו שיטות הכדור (ר"י א"ת, מו"ה, המבון הכמה, ז).

*פְּשִׁילָה, ש"נ, —שה"פ מן הִפְשִׁיל: יעט, מעיל צדקה יעטני, עוטה אור, ועל שפם יעטה, פ' לשון עטיפה ופשילה (המרחון, מחברת הערוך, יעט).

*פְּשִׁיעָה, ש"נ, —שה"פ מן פָּשַׁע, פעלת הפושע, מעשה רשלנות, Nachlässigkeit; négligence; negligence: תשעים ותשעה מתים בפשיעה ואחד בידי שמים (ירוש' שבת יד ג). תחילתו בפשיעה וסופו באונס (ב"מ מג.). פשיה בבעלים וכו' רב אחא ורבינא, חד אמר חייב וחד אמר פטור (שם לה.). לא שנו אלא שחלה בפשיעה אבל באונס נתרפא מן האמצע, היכי דמי בפשיעה כדרבי חנינא דאמר רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים (ב"ב קמד:). — ובסהמ"א: חוץ מצינים ופחים, שפעמים שבאין בפשיעה (רש"י, כתוב' ל.). מן הפשיעה יכול לשמור עצמו (תוס' שם שם, ד"ה הכל בידי). שמעט הוא שתשלם תפלה ליחיד מבלי שגגה ופשיעה (ר"י א"ת, כוזרי ג יט). חלה אחד מהם

[1]) [כך על פי הערב' a) ובהוצאות נשתבשה המה.]

a) مخروطات

(מן השותפים) באונם אם יש קצבה לרפואתו מתרפא בשלו וכו' ואם חלה בפשיעה כגון שהלך בשלג בחורף או בחום בימות החמה וכיוצא בזה אפי' אין לו קצבה מתרפא בשלו (טוחו"מ קעו ג). הלא אף אם נפל בלא פשיעתו לא ישמח כדכתיב בנפול אויביך וכו' (חורמ' לדיקים, האכזריות, כג:). — ואמר הפיטן: ראו משפטי ודיני שלחתם יד בפקדוני אן כל ראתה עיני, שמירה זו בפשיעה למי החוב בפריעה ונדעה בשלמי הרעה (ילחק בן כלוזן, פחדתי מילדי, תוכחה, סעה"ס 58).

*פְּשִׁיעוּת, ש"נ, —כמו פְּשִׁיעָה: סוף דבר שלא נמצא חכם מחכמי ישראל שקורא דורות השמד גוים גמורים ולא רשעים גמורים מפני שפשיעותם באונם היתה (סעדיה בן מימון אבן דנאן, ממדה גנוזה, שאלה ע"ד האנוסים, יו.).

*פְּשִׁירָה, ש"נ, - שה"פ מן פָּשַׁר, פְּשִׁירַת הקדחת, תכונתה להיות פושרת ולא חמה ביותר: הקדחת היומית היא אותה שתקרה עונתה ביום ופשירתה בלילה (קאנון ד א ג כו).

*פשל [1]), ממנו *הַפְשָׁלָה, *פְּשַׁל, *פְּשִׁילָה

*פָּשַׁל, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—הפעי, *הִפְשִׁיל [2]), — א) הִפְשִׁיל חבלים, הִפְשִׁיל בחבלים, גִּדֵּל ופתל, שזר וטוה, (Seile) drehen; corder; to twist, make (ropes): בית הכנסת שחרב אין מספידין בתוכו ואין מפשילים בתוכו חבלים ואין פורשין לתוכו מצודות וכו' (רבי יהודה, מגי' ג ג). מפשילין (הזב והטהור) בחבלין וחכמים אומרים עד שיהיה זה מושך הילך וזה מושך הילך (זב' ג ג). ואין מפשילין לתוכן (לתוך ערי מקלט) חבלים

[1]) [עי בהערה הבאה.]

[2]) הפעל פשל בא בלשון חז"ל בשתי הוראות שקשה לראות קשר ביניהן: א) במשמ' פתל, שזר, טוה, וזאת משמ' הפעל אף בסור'. ב) במשמ' הפשיל דבר לאחוריו במקל, הניח את הדבר שיהיה תלוי. ולפי צורתו ושמושו המיחד הזה של הפעל יתכן אולי שחברו כאן עם הפעל השמי הפשיל, הנמצא אף בסור', פעל אחר, שעקרו ביונ' ὑποστέλλω, הבא בשמושים כגון ὑπέστειλε τὰ ἱστία, הפשיל את מפרשי הספינה שיהיו תלויים במקלות התרן, הוריד את הקלעים תלויים לאחוריהם ברוח ,וצ"ע.]

ואין עושין בתוכן כלי זכוכית שלא לתרגיל רגל גואל הדם לשם (תוספתי מכות ג ט). מהו מפקיעין, תירגם ר׳ חגיו קומי ר׳ יוסה מפשילים (ירוש׳ סוכה ה ג). מאי מסרגין ומאי מסתחין, כי אתא רב דימי אמר פליגי בה ר׳ חייא בר אבא ור׳ אסי וכו׳ איני והא תני רב תחליפא בר שאול ושוין שאין מפשילין חבלים לכתחילה וכו׳ (מו״ק י.). ושוין שאין פורסין בתוכן (בתוך ערי המקלט) מצודות ואין מפשילין לתוכן חבלים כדי שלא תהא רגל גואל הדם מצויה שם (מכות י.).—ובסהמ״א: סיב הגדל סביב הדקלים ומייבשין אותו ונחלק לרצועות ומפשילין ממנו חבלים (רש״י חולי׳ כח:, ד״ה כגרא).—ב) הִפְשִׁיל כלים קפה וכדו׳ במקל או בעץ לאחוריו, שם אותם תלויים לאחוריו, nachhängen lassen; laisser traîner (derrière soi); to (let) droop (behind): מוכרי כסות מוכרין כדרכן ובלבד שלא יתכוונו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים והצנועים מפשילין במקל לאחוריהן (כלאים ט ה). המוליך את התבן לא יפשיל[1]) את הקופה לאחוריו אבל מביאה הוא בידו (צילה ד א). טען והזיע והיה ריחו קשה אמר קונם צמר ופשתים עולים עלי, מותר להתכסות ואסור להפשיל לאחוריו (נדר׳ ז ג). המפקיד מעות אצל חבירו, צררן והפשילן לאחוריו וכו׳ חייב שלא שמר כדרך השומרים (ב״מ ג י). הרמונים שאמרו שלשה אחוזין זה בזה, רבן שמעון בן גמליאל אומר בנפה ובכברה כדי שיטול ויהלך ובקופה כדי שיפשיל לאחוריו (כלים יז ד). נותנין בקפוף ובמחוק ומפשילין לאחוריו (תוספתי חול׳ ס ד). קח לך את יהושע בן נון, וכי מפשיל היה משה בני אדם לאחריו אלא אמרלו הקדוש ברוך הוא קחם בדברים שלא יהיה לבם לדבר אחר (ספרא ויס, לו, מכילתא דמילואים פרשה א). מכלל שנאמר לא יעלה עליך יכול לא יפשיל את הקופה לאחריו ת״ל לא תלבש (שם, קדושים פרק ד). דייסקי שהיא מליאה ספרי׳ או שהיו בתוכה עצמו׳ המת הרי זה מפשילן מאחוריו ורוכב (ירוש׳ ברכ׳ ג ה). נעל שלא כראוי, קשר שלא כראוי, הפשילן לאחוריו, נתן בראש גבו ונגנבו חייב לשלם (שם ב״מ ג יא). כל אחד ואחד נותן

1) [בקטע כ״י משנ׳ מנקי מהגני׳, ביה״מ שבמצר נמצא: לא יְפַשֵׁל, והכונה לפעי.]

פסחו בעורו ומפשיל לאחוריו (פסח׳ סה:). ע, ארז ואזוב ושני תולעת שהפשיל בהן קיפתו לאחוריו פסולין (רבי אלעזר, סוטה טו:). הנושא משאוי על כתפו והגיע זמן תפלה, פחות מארבעה קבין מפשילן לאחוריו ומתפלל (ב״ם קה:). עד היכן לא ישנה אדם באכסניא שלו רב אמר עד הבאר ושמואל אמר עד שיפשיל[1]) כליו לאחוריו (ערכ׳ טז:). לעירוני שהיה עובר לפני חנותו של זגג והיה לפניו קופה מלאה כוסות ודייטרוטין והפשיל במקלו ושיברן (מד״ר ברא׳ יט). לאחד שנכנס למרעה וחטף גדי אחד והפשילו לאחוריו וכו׳ (שם שם כב).— ובפרט, הִפְשִׁיל כליו מאחריו והלך, הִפְשִׁיל דברים לאחוריו ויצא וכדו׳: הגיעה חמה לרגליו של ר׳ אליעזר נטל סדין ופירס על גבי סוכה הפשיל ר׳ אליעי׳ רגליו[2]) והלך לו (תוספתי סוכה א ט). ומעשה באדם אחד שירד מגליל העליון ונשכר אצל ב״ה אחד בדרום שלש שנים, ערב יה״כ אמר לו תן לי שכרי וכו׳ אמר לו אין לי וכו׳ הפשיל כליו לאחוריו והלך לביתו בפחי נפש (שבת קכז:). — ובהשאלה: ויצא קין מלפני ה׳, מהיכן יצא, ר׳ יודן בשם ר׳ איבו אמר הפשיל דברים לאחוריו ויצא כגונב דעת העליונה (מד״ר ברא׳ כב). — והִפְשִׁיל רצועה תחת זנב הבהמה: יוצא חמור באוכף בזמן שקשור בו לחמטו ובלבד שלא יקשור את המסרכו ויפשיל[3]) את הרצועה תחת זנבו (רשב״ג, תוספתי שבת ד ג). שאלמלא לא נתקלל נחש כל אחד ואחד מישראל היו מזדמנין לו שני נחשים טובים אחד משגרו לצפון וא׳ משגרו לדרום להביא לו סנדלבונים טובים ואבנים טובות ומרגליות ולא עוד אלא שמפשילין רצועה תחת זנבו ומוציא בה עפר לגנתו ולחורבתו (ר״ש בן מנסיא, סנה׳ נט:). — והִפְשִׁיל ידו לאחוריו: האומר אל תפשיל ידך לאחוריך שלא תאסר עלינו מלאכה הרי זה מדרכי האמרי (תוספתי שבת ו ט). — והִפְשִׁילוֹ לפניו: נתנו במקטירו והפשילו לפניו בפונדתו וכו׳ הרי זה נשבע ויוצא (שם ב״מ ס יג). — ובסהמ״א: סרוחי טבולים, קושרים בעין רדידים בראשם ומשלשלין ומפשילין ראש הרדיד

1) [כך הגרסה ברגמ״ה וברש״י; אך בגמ׳: שיפשלו. ובשיטה מקובצת: שיפשילו.]

2) [צ״ל כליו, לכליו.]

3) [בבבלי (שבת נג.) הגרסה: שלא יפשול.]

לאחוריהם והוא הסרת (ר"ח בלגגלי, יחזקי כג יח). [1]

—פִּסע', *הִפְשֵׁל, ב"ני מַפְשֵׁל, מוּפְשָׁל — שֶׁהִפְשִׁילוּ אותו: היתה קופתו מ ו פ ש ל ת לו מאחוריו ברשות הרבים וכו' (תוספת' ב"ק א ז). לא יכנס אדם להר הבית לא במקלו שבידו ולא במנעלו שברגלו ולא במעות הצרורים לו בסדינו ובפונדתו מ ו פ ש ל ת לאחוריו (ברכ' סב:). — ובסהמ"א: ונמצאת טליתו מקופלת מחנה ומהנה ו מ ו פ ש ל ת על כתפיו וחלל כנגד השדרה ונראה כמין מרוב (כ"ס, סכה קמז.). בתי ידים מתמשכין ו מ ו פ ש ל י ם לאחוריהם וזרועות יהודים מתגלין (מקעות בניימין הפלישי, הפרדם ג, 61).

—קל, *פָּשַׁל, כמו הִפעי, הִפְשִׁיל, ואמר הפיטן: עון בעלי תשובה יכבש ויעביר ל פ ש ו ל, פשעי זדונות עשה כחטא שגיאות לרשול (מנחם בר' מכיר, אדמה, זולת שבת תשובה). — ועי' הִפעי, הערות.

—נִפעי', *נִפְשַׁל,—כמו הִפעי, ואמר הפיטן: משפטיו חיות כפולים תוך שלש אצבע, המשלשל יהי נ פ ש ל כדי אצבעות ארבע (שלמה, שם מאות, אהבה שלם).

פשע

[2], ממנו *פְּשִׁיעָה, פֶּשַׁע, פָּשֹׁעַ, פָּשֵׁעַ.

פָּשַׁע, פ"ע, פָּשַׁעְתָּ, פָּשָׁעַתְּ, פְּשַׁעְתֶּם, פָּשְׁעוּ, פְּשָׁעוּ, פְּשַׁע, פֹּשְׁעִים, פוֹשְׁעִים, פֹּשְׁעוּ, יִפְשַׁע, יִפְשָׁע, תִּפְשַׁע, יִפְשְׁעוּ, פְּשֹׁע, פֹשֵׁעַ, — פָּשַׁע העם או המלך מתחת יד עם אחר, פָּשַׁע בעם או במלך, מרד בו, בגד בו, וַיִּפְשְׁעוּ: abfallen; abandonner; to desert ישראל בבית דוד עד היום הזה (מ"א יב יט). וַיִּפְשַׁע מואב בישראל אחרי מות אחאב (מ"ב א א). ויהי במות אחאב וַיִּפְשַׁע מלך מואב במלך ישראל (סס ג ה). בימיו פָּשַׁע אדום מתחת יד יהודה וימלכו עליהם מלך וכו' וַיִּפְשַׁע אדום מתחת יד יהודה עד היום הזה אז תִּפְשַׁע לבנה בעת ההיא (סס ח כ—כב). — וּפָשַׁע העם או האדם באלהים: וסלחת לעמך אשר חטאו לך ולכל פשעיהם אשר פָּשְׁעוּ בך (מ"א ח נ). בנים גדלתי ורוממתי והם פָּשְׁעוּ בי (ישעי' א ב). אביך הראשון חטא ומליציך פָּשְׁעוּ בי (סס מג כז). פָּשֹׁעַ וכחש בה' ונסוג מאחר אלהינו דבר עשק וסרה הרו והגו מלב דברי שקר (סס נט יג). הכהנים לא אמרו איה ה' ותפשי התורה לא ידעוני והרעים פָּשְׁעוּ בי והנביאים נבאו בבעל ואחרי לא יועילו הלכו (ירמ' ב ח). למה תריבו אלי כלכם פְּשַׁעְתֶּם בי נאם ה' (סס סס כט). אך דעי עונך כי בה' אלהיך פָּשָׁעַתְּ ותפזרי את דרכיך לזרים תחת כל עץ רענן ובקולי לא שמעתם נאם ה' (סס ג יג). וסלחתי לכל עונותיהם אשר חטאו לי ואשר פָּשְׁעוּ בי (סס לג ח). שולח אני אותך אל בני ישראל אל גוים המורדים אשר מרדו בי המה ואבותם פָּשְׁעוּ בי עד עצם היום הזה (יחזקי ב ג). אוי להם כי נדדו ממני שד להם כי פָּשְׁעוּ בי (הוש' ז יג). ביום ההוא לא תבושי מכל עלילותיך אשר פָּשַׁעַתְּ בי (צפנ' ג יא). — וּפָשַׁע על התורה, עבר על דבריה: יען עברו בריתי ועל תורתי פָּשָׁעוּ (הוש' ח א). — וּפָשַׁע על דבר, למען הדבר: ועל פת לחם יִפְשַׁע גבר (משלי כח כא).—וכדבר: השליכו מעליכם את כל פשעיכם אשר פְּשַׁעְתֶּם בם (יחזק' יח לא). כי הרבינו לִפְשֹׁעַ בדבר הזה (עזר' י יג). —ובלי השלמה: באו בית אל וּפִשְׁעוּ הגלגל הרבו לִפְשֹׁעַ והביאו לבקר זבחיכם לשלשת ימים מעשרתיכם (עמו' ד ד). נחנו פָּשַׁעְנוּ ומרינו אתה לא סלחת (איכ' ג מב).—ובינ' פוֹעֵ': ושבר פֹּשְׁעִים וחטאים יחדו ועזבי ה' יכלו (ישע' א כח). השיבו פוֹשְׁעִים על לב. (סס מו ח). כי ידעתי בגוד תבגוד וּפֹשֵׁעַ מבטן קרא לך (סס מח ח). תחת אשר הערה למות נפשו ואת פֹּשְׁעִים נמנה והוא חטא רבים נשא וְלַפֹּשְׁעִים יפגיע (סס נג יב). וברותי מכם המרדים וְהַפּוֹשְׁעִים בי מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישראל לא יבוא (יחזק' כ לח). כי ישרים דרכי ה' וצדקים ילכו בם ופֹשְׁעִים יכשלו בם

---

[1] [בילקוט המכירי לתהלי' (פו יג) מובא בשם תנחומא: ירד יעקב וכו' וצפה את עשו נכנס ו ה פ ש י ל עצמו ונטמן אחורי הפתח. אך כנראה צ"ל: ו ה ש פ י ל עצמו.

בעבודה לרסע"ג (באלדי ילדקו, קבץ מע"י גאו' ב, 10; סדור לסע"ג, רפח) נמצא: בבית בלא מים השיל, ויחשוף בי הנהבית, בוערת מאתמול ה פ ש י ל, ושער ומראה אש בית, ע"כ, והוא על דרך לשון הכתוב (ישעי' ל לג): כי ערוך מאתמול תפתה וכו' נשמת ה' כנחל גפרית ב ע ר ה בה. אך משמ' הפעל הפשיל אינה ברורה, ויתכן שיש כאן ט"ס, וצ"ל: ה כ ש י ל].

[2] [ע"פ משמ' השרש, כפי שהיא יוצאת משמושים כגון בימיו פָּשַׁע אדום מתחת יד יהודה (מ"ב ח כ), היא כנראה לשון נִתּוּק ורחוק, ועל כן אפשר ש פ ש ע קרוב אל פ ש ח, ואולי אף אל פ ש ע במשמ' רחוק ופשוק הרגלים בפסיעה, עד שיש לראות בשרש זה אך מבטא מיחד של פשע בהתפתחות מדינית ודתית. ומתאים לכך פ ס ע בסור', הבא גם במשמ' פסע פסיעות וגם בזו של פשע וחטא; וכן התפתחו גם בלשונות אחרות מלים במשמ' פסע וצעד להוראת עבר עברה, כגון Ausschreitung; excès; excess.]

(הוש' יד י). ופֹשְׁעִים נשמדו יחדו אחרית רשָׁעִים נכרתה ותשועת צדיקים מיי וכו' (תהל' לז לח–לט). אלמדה פֹשְׁעִים דרכיך וחטאים אליך ישובו (שם נא יח). ולאחרית מלכותם כהתם הַפֹּשְׁעִים יעמד מלך עז פנים ומבין חידות (דני' ח כג). — ובתו"מ: שלא פשעת בדבר אלא היא הטעתך (מד"ר בראש' פז). שהראה הקב"ה למשה וכו' דור דור ושופטיו דור דור ומנהיגיו דור דור ופושעיו דור דור וצדיקיו (שם במד' כג). ועל ידי שמטרונית היתה יודעת שהמלך היה מחבבה יותר מדאי היתה פושעת על כבודו של מלך ומפלגת את גזירותיו (פסיק' רב', ותאמר ציון, קמד.). כשתהא אומר לפושעים למה לא עשיתם תשובה, אם תקבלני כל הפושעים משלימין לך ומסתכלין בי הכל, ואני העד העיד שאתה מקבל את השבים (מדר' שוח"ט לתהל' נא). — ובסהמ"א: סלח לנו אבינו כי חטאנו מחול לנו מלכנו כי פשענו כי אל טוב וסלח אתה (תפלת י"ח). במי שמתחמם באש שאם ישב רחוק ממנו יהנה בחומו ויקבל תועלת באורו ואם יפשע בעצמו ויוסיף להתקרב אליו ישרף וישוב לו התועלת לנזק (פרוש הרמב"ם לאבו' ב י). — ואמר הפיטן: אני אשמתי ופשוע צדק נא דינהו ואל יצא רשוע צדק המציאהו (חסדך בל תמוש, סליחי' נעילה, סדור אוצר התפלות, ת"ים.). — *פּוֹשְׁעֵי ישראל ופּוֹשְׁעֵי אמות העולם: פושעי ישראל בגופן פושעי אומות העולם בגופן יורדין לגיהנם ונידונין בה י"ב חודש (תוספת' סנה' יג ד). אמרה כנס"י אף על פי שדלה אני מן המצות לי נאה להושיע פושעי ישראל בגופן (רבה, ר"ה יז.). תא חזי מה בין פושעי ישראל לנביאי אומות העולם (גיט' כז.).—*פָּשַׁע השומר, התרשל ולא שמר כראוי, vernachlässigen; négliger; to neglect: שומר חנם כיון שאמר פשעתי מקנה ליה כפילא (רב פפא, ב"מ לד.). פשע בה ויצאת לאגם ומתה כדרכה וכו' (שם לו:). — *ועל מי שהתרשל בענינים אחרים וגרם לתקלה ע"י זה, בתפלה, בערוב, בהליכה בדרך: ושל מוספין כל היום, א"ר יוחנן, ונקרא (המתפלל מוסף אחר שבע שעות) פושע (ברכ' כח.). פושע את (משאל למי שלא הניח ערוב תבשילין, ביצה טז:). נתקל פושע הוא (ר"מ, ב"ק לא.). למימרא דסבר ר"מ נתקל לאו פושע הוא (ב"מ פב:). — ובזהמ"א: וכן אם פשע ולא בדק הסכין או שאבדה הסכין עד שלא יבדוק שחיטתו כשרה (רמב"ם שחיטה א כה). שהמוסר כרמו לשומר בין באריסות בין בשמירות חנם וכו' ופשע ולא עשה חייב כמי שהפסיד בידים (הוא, שכירות ב ג). אבל אם שלח לו ע"י מי שהוחזק כפרן או במקום סכנת דרכים שאין הרבים רגילין להעביר שם ממונם הרי פשע וחייב (טוחו"מ קכא א). ראובן שאל משמעון משכון שמשכן בידו, השיב שמעון בנך הקטן בא ושאל אותו בשמך ונתתיו לו, וראובן אומר שלא בא לידו, שמעון פושע הוא שמסרו ליד בן ראובן אפילו אם היה גדול (שו"ע חו"מ עב לא). הפקיד אצלו פירות שאינם מדודין ועירבן עם פירותיו ולא מדדן ה"ז פושע (שם רצב יד).— *וּפָשַׁע האדם בנפשו, לא נשמר לנפשו, לא נהג בזהירות[1]: אתם פשעתם בנפשותיכם מפני מה לא הנחתם בבתיכם תבואה של שנים ושלש וארבע שנים (מד"ר בראש' לא). — *וּפָשַׁע בפלוני, התרשל בעבודתו עם פלוני, פָּשַׁע בתינוקות[2]: ומלמד תינוקו' שפשע בתינוקו' ולא למד או למד בטעות וכל כיוצא באלו האומנים שאי אפשר שיחזירו ההפסד שהפסידו מסלקין אותן בלא התראה (רמב"ם, שכירות י ז). —נפע', נִפְשַׁע, — מי שפושעים ומורדים בו: מדינים ישבית הגורל ובין עצומים יפריד אח נִפְשָׁע מקרית עז ומדונים כבריח ארמון[3] (משלי יח יח–יט).—*נִפְשַׁע הדבר מהיות, נִפְשַׁע הדבר ולא היה, הכזיב את תקות

---

[1] [עי' בהערה הבאה.]

[2] [עפ"י הארמ' שבתלמו': דהוה פשע בינוקי (מכות טז:), וכן נמצא בארמ' גם פשע בנפשיה, התרשל בעניני עצמו, לא נשמר לנפשו: פשעת בנפשך ושקלת מינאי טפי (ב"ק סה.).]

[3] [המפרשים התלבטו בפרוש המלה והמשל, והשבעים והוולג' תרגמו כאלו היה כתוב נושע תחת נפשע. ואולם כנראה אין אח כאן לשון אחים ואחיות, אלא אח הגחלים ככתוב ואת האח לפניו מבערת (ירמ' לו כב), והכונה היא: אח שהגחלים מורדות ונלחמות בו (אש הגחלים הבוערות והמים הרותחים שבסיר) יותר ממלחמת קריה נצורה, וכנראה אין כאן אלא המשך לפסוק הקודם שמשון בו חדוד בכונה שניה: ובין עצומים יפריד, כלו' ובין עֵץ וּמַיִם יפריד האח, בין העצים הבוערים והמים הרותחים יפריד האח שביניהם, והוא נפשע מקרית עז. וחדוד כזה גם בראשית הפסוק: מדינים ישבית הגור"ל, שכונתו: מדינים ישבית הגורש לץ; השוה: גרש לץ ויצא מדון וישבת דין וקלון (משלי כב י).]

המקוה ולא היה: בשת דבר הבא על ענין שחשב המתבייש שיהיה ונפשע מהיות (ר"א בדרשי, סוטס חכנים, בושה). לפי שכוב יאמר על דבר הנועד להיות ויפשע ולא יהיה וכו' אל תיעד לה דבר שיפשע מהיות (שס, כשס). — ובמשמ' הקל, ואמר הפיטן: טהור עינים מראות רעים יצוריו בוחן בכל עתים ורגעים כלות בחמה בו נפשעים להביא שבר לחטאים ופושעים (ר' שמעון בר יצחק, חמשי, סדר ב' שבועות).

הִפְשִׁיעַ, הפעי', הִפְשִׁיעַ,—הִפְשִׁיעַ את פלוני, החטיאו, גרם לו שיפשע: וה' המיתו (את מנילאוס) באכזריותיו ובעונותיו כי הרבה הפשיע[1] והרשיע לעשות תועבות רבות לפני מזבח ה' (יוסיפון כד, פרג, מד.). מדוע הפשיעם והכשילם (כלמון, תגזייל. 211). — ובמשמ' הרשיע, האשים, אמר על פלוני שפשע, חשב לו לפֶשַׁע: אל פניו אוכיח, לדעת מה יפשיעני (רס"י, איוב יג יח). ואני בבואי מפדן באותו הדרך לאחר שברכני הקב"ה מתה רחל בדרך בעוד הרבה דרך עד הישוב לבן קברתיה בדרך כי לא היה פנאי לקברה אצל לאה במערת המכפלה, ושלא יפשיעהו יוסף על אמו הוצרך לומר כן (רשב"ס, בראש' מח ז). אפילו חמור אחד לא נשאתי מהם כשאר משתוררים על הצבור ואם כן למה מפשיעים אותי בשררה (סוס, במד' יו יח).—ואמר הפיטן: הון סוערה וסוערת ומלשני הבליעה צאנך מלהפשיעה פן אראה ברעה באבדן מולדתי (יצחק, יושב בסתר, סליח' ד' עפ"ח).

פֶּשַׁע, ש"ז, פִּשְׁעִי, בכנ' פִּשְׁעִי, פִּשְׁעוֹ, פִּשְׁעָהּ, פִּשְׁעֲכֶם, פִּשְׁעָם, מ"ר פְּשָׁעִים, סמי' פִּשְׁעֵי, בכנ' פְּשָׁעַי, פְּשָׁעֶיךָ, פְּשָׁעָיו, פְּשָׁעֶיהָ, פִּשְׁעֵיכֶם, פִּשְׁעֵיהֶם, — פעלת הפושע והבוגד באלהים, חטא ועון, Abfall, Sünde; désertion, péché; desertion, sin: ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי מה חטאתי כי דלקת אחרי (בראש' לא לו). אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך (שם נ יז). השמר מפניו ושמע בקלו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם (שמות כג כא). נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה ונקה לא ינקה (שם לד ז). והתודה עליו את כל עונת בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם (ויקר' יו כא). דע וראה כי אין בידי רעה ופשע ולא חטאתי לך (ש"א כד יב). שא נא לפשע אמתך (שם כה כח). נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כמלונה וכבד עליה פשעה ונפלה ולא תוסיף קום (ישע' כד כ). אנכי אנכי הוא מחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכר (שם מג כה). והוא מחלל מפשענו מדכא מעונותינו מוסר שלומנו עליו ובחברתו נרפא לנו (שם נג ה). קרא בגרון אל תחשך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם (שם נח א). והרשע כי ישוב מכל חטאתו וכו' כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו (יחזק' יח כב). ויראה וישוב מכל פשעיו אשר עשה (שם שם כח). צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו (שם לג יב). על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה לא אשיבנו על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו ויטרף לעד אפו ועברתו שמרה נצח (עמוס א יא). הירצה יי' באלפי אילים ברבבות נחלי שמן האתן בכורי פשעי[1] פרי בטני חטאת נפשי (מיכה ו ז). מי אל כמוך נשא עון ועבר על פשע לשארית נחלתו לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא (שם ז יח). האשימם אלהים יפלו ממעצותיהם ברב פשעיהם הדיחמו כי מרו בך (תהלי ה יא). גם מזדים חשך עבדך אל ימשלו בי אז איתם ונקת מפשע רב (שם יט יד). חטאת נעורי ופשעי אל תזכר כחסדך זכר לי אתה למען טובך יי' (שם כה ז). כי הנה ארבו לנפשי יגורו עלי עזים לא פשעי ולא חטאתי יי' (שם נט ד). דברי עונות גברו מני פשעינו אתה תכפרם (שם סה ד). אם חקתי יחללו ומצותי לא ישמרו ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם (שם פט לב–לג). כרחק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו (שם קג יב). שנאה תעורר מדנים ועל כל פשעים תכסה אהבה (משלי י יב). מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועזב ירחם (שם כח יג). גוזל אביו ואמו ואמר אין פשע חבר הוא לאיש משחית (שם שם כד). אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם (איו' ח ד). היו צריה לראש איביה שלו כי יי' הוגה על רב פשעיה (איכ' א ה). שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך לכלא הפשע

---

1) [בהוצ' גינצבורג (עמי קכח) אין הפשיע.]

1) [במקום בִּפְשָׁעַי, כמו פָּתַח במקום פֶּתַח, ועוד.]

ולהתם חטאית ולכפר עון ולהביא צדק עלמים (דני׳ ט כד).— ופשע באדם, הגורם לנזק ממון: על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כב ח). — פשע שפתים, מה שחטא ופשע האדם בדבור פה: בפשע שפתים מוקש רע (משלי יב יג).—רב פשע, מי שמרבה לפשע: איש אף יגרת מדון ובעל חמה רב פשע (שם כט כב). — ילד פשע: הלא אתם ילדי פשע זרע שקר (ישעי׳ נז ד).— שבי פשע, מי ששבו מפשעיהם: ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם יי׳ (שם נט כ) — ובתו״מ: אנא השם כפר נא לעונות ולפשעים ולחטאים שעויתי ושפשעתי ושחטאתי לפניך אני וביתי (ודוי כהן גדול, יומא ג ח). פשעים אלו המרדים וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי וכו׳ (בבלי שם לו:). אמר לה הרי זה גיטך, אמרה לו מה פשעי, אמר לה צאי מביתי שמוגת לי כום פשור (תנחו׳ וישב ד). — ובספה״א: ור׳ יהודה סבר לשדורי ממש שדרי׳ לתינוק, מה פשע יש לחנווני בכך (רגמ״ה, ב״ב פז:). שנלקח ממנו אבן ומוליד אבל כשלקח אשה ואינו מוליד בידוע שפשע שלו (ספר חסידים תתתתסיב). —ואמר הפיטן: בשבוץ מכנסי בד כעין פרשים תחלה יכסה חמוקי ירכיו בם יכסה פשע ערות שטים ויגלה לנו זכות גן נעול (יוסי בן יוסי, אתה כוננת עולם ברב חסד, עבודת יוה״כ, מחז׳ איטל׳ ב, ריד:). —ואמר המשורר: לרבים הוא חבר ועל פשעם עבר ובנחת דבר בשבתו בשערים (דונש, דעה לבי, מעה״ש 5). דמעתי עזרתי על כבד מעותי ואשר הרעתי, הרעתי בילדותי ומפשעי שחרותי נהייתי ונחליתי (רמב״ע, תזמרת סירתי, שם 81).

***פשפוש**, ש״ז,—שה״פ מן פשפש, פעלת המפשפש והמחפש [1]: סדר הפשפוש הוא שיחקור שמא עבר על איזה דבר (ספר דברי הימים ודעת חכמה א ב). ואחר כך יקדש שאר היום בפשפוש מעשיו ולשוב מהם (חמדת הימים ב, קז.). ועל כרחך לא נתקנו תעניות אלו אלא לפשפוש המעשים ולקבל עליו דרכי תשובה (שם שם, קל.).

[1] [עפ״י הארמ׳ שבתרגומים.]

א. ***פשפש** [1], ש״ז, — רמש קטן מסריח ומוצץ דם החי ומיץ הצמח, וביחוד המין המוצץ דם האדם בלילה, Wanze, Bettwanze; punaise; bug, bed-bug: אמרו לו וכו׳ טמא חיית וטמאת היתה תרומה או נודע שהוא טבל ומעשר ראשון שלא נטלה תרומתו ומעשר שני והקדש שלא נפדו או שטעם טעם פשפש לתוך פיו הרי זה יפלוט (תרומ׳ ח ב). עוד הן (שקצים ורמשים) יש בהן צורך, זבוב לצירעה, פשפש לעלוקתה, נחש לחפפית, שבלול לחזזית, סממית לעקרב (ר׳ יהודיי, ירוש׳ ברכ׳ ט ג). בהמה בבהמה תאכלו ולא עוף בבהמה תאכלו ולא שקץ באכילת ולא סוף דבר פישפש, אלא כל דבר שנפשו של אדם חתה ממנו (שם תרומ׳ ח ג). תולה (את כתם הדם) בפשפש ועד כתורמוס (ר״נ בר יצחק, נדה נח:). פשפש זה ארכו כרחבו וטעמו כריחו, ברית כרותה לו שכל המוללו מריח בו (ת״כ, שם שם).—ובספה״א: אם יבולעו שבעה פשפשים הנולדים בזמן הקיץ במטות ויהיו חיים יועילו לנשיכת הנחש הממית ואם יושם עפרם בפי האמה ירפא חולי קושי ההשתנה (סלעי הגבורים ג). מי שבלע עלוקה כדי שישליכנה יקחו פשפשים ויתנו אותם על אש ויפתח פיו ויקבל אותו עשן ויפול העלוקה (ר׳ אליהו הכהן, שבט מוסר יח). אמנם ברמשים מכאיבים ינגעו גב חזה בכל תושבי ארצות החמות זבובים כנים וכו׳ פשפשים (וואנצען) וכו׳ (ר״מ בלוך, שבילי עולם א, עז).

ב. ***פשפש** [2], ש״נ, — פתח קט, דלת קטנה, פתח בדלת, Türchen, Nebentür; petite porte,

[1] [בסור׳ פשפשא, ועי׳ פשפש, הערה. במשני מנק׳ כ״י פרמה מנק׳ פשפיש, ובכ״י קופמן פישפש, ובדפו׳ ליוורנו פשפש, ובמדב״ם נדפס: פשפיש.]

[2] [לא התברר מקור המלה שגם המדקדק הסורי בר־בהלול מביא אותה במשמ׳ דלת קטנה שבגדולה, אף שלא נמצאה בשום מקור בלשון הסורית. ויתכן שגם מלה פשפש זו, כמו פשפש, פסיפס, במשמ׳ אבן תשבץ, משבצת אבנים (שהיא מיונ׳ ψῆφος) שאולה היא מיוני או רומ׳. ואכן נמצא פשפש או פסיפס גם במשמ׳ עמוד: ראשי פסיפסין מבדילין בין קדש לחול (מדות א ו) ובארמ׳ די בידיה תלין פשפושין דארעא (תרג׳ תהל׳ לה ד). ושתי הוראות אלו, של דלת קטנה ושל עמוד השער׳, יש גם לרומ׳ postis, ועל כן אפשר שבטאו בהדמות ההגאים pospis במקום postis.

במזרח שער נקנור, : guichet; little door, wicket ושני פשפשין היו לו אחד בימינו ואחד בשמאלו (שקל׳ ו ג). נטל את המפתח ופתח את הפשפש ונכנס מבית המוקד לעזרה וכו׳ (תמי׳ א ג). בא לו לפשפש הצפוני ושני פשפשין היו לו לשער הגדול אחד בצפון ואחד בדרום וכו׳ נטל את המפתח ופתח את הפשפש נכנס לתא ומן התא אל ההיכל עד שהוא מגיע לשער הגדול (שם ג ז). זה (השער) שהיה פתוח לעזרה פשפש קטן היה לו שבו נכנסין לבלוש את העזרה (מדות א ז). שני פשפשין[1] היו בבית החליפות וגובהן שמנה כדי להכשיר את כל העזרה כולה לאכילת קדשי קדשים ולשחיטת קדשים קלים (ר׳ יוסי ב״ר יהודה, זבח׳ נה:). והאומן אינו בונה אותה (את הפלטין) מדעת עצמו אלא דיפתראות ופינקסאות יש לו לדעת היאך הוא עושה חדרים היאך הוא עושה פשפשין וכו׳ (מד״ר בראש׳ א). פתח לו הקב״ה פשפש מתחת כסא כבודו ואמר לך רד (בשם ר׳ אבא בר אידו, שם שמות מג). למלך שאמר לבני המדינה שיבנו פלטר ובנו אותו והיו בני המדינה עומדים על פתח פלטר ומצעקים ואומרים יכנס המלך לפלטר, מה עשה נכנס בפשפש ושלח להם הכרוז אל תצעקו שכבר באתי לפלטר (שם במד׳ יג). שעתיד הקב״ה לעשות שער גדול לביהמ״ק ושני פשפשים מאבן טובה אחת של מרגליות (פסיק׳ רב׳, עניה סוערה, קמט.). — ובפהמ״ש: הפשפש והוא שער הקטן ושני פשפשין היו להיכל מצדי השער הגדול שבאמצע (רמב״ם, ביהב״ח ד ו). — ואמר הפיטן: פשפשים ושערים ארצה נגררים (אלעזר׳ הקלו, קינ׳ ח״ב).

***פִּשְׁפֵּשׁ**[2]), פיו״ע, — פִּשְׁפֵּשׁ בדבר או במקום, חִפֵּשׂ בו יפה יפה, absuchen, nachforschen ; rechercher, fouiller ; to search, enquire : אבל אמרו אחד יצא מעיר פלונית מפשפשין באותה העיר, אם לא יצא משם אלא הוא תינשא אשתו (תוספת׳ יבמ׳ יד ח). ביהודה בראשונה היו השושבינין מפשפשין במקום החתן ובמקום הכלה[1] (ר׳ יודה, ירוש׳ כתוב׳ א א). אם בשפישפש ומצא הרי מצא אם בשלא מצא הרי פישפש ולא מצא (שם שם). מה שעירים הללו יורדים על עשבים ומפשפשין בהם[2] כדי שלא יתליעו, כך הוי מפשפש בדבר תורה כדי שלא תשכחם, א״ל רבי יעקב ברבי חנינה לרבי בא ונפשפש בהלכות[3] בשביל שלא יעלו חלודה (ספרי דבר׳ שו). בשר ודם מפשפש שטרותיו אם מצא שמתחייבים לו בני אדם הוא מוציא שטרותיו וגובה מהם ואם מצא שהוא חייב לאדם כובשו ואינו מוציאו (מדר׳ שמות כה). אמר שלמה על כל אלה עמדתי ופרשה של פרה אדומה חקרתי ושאלתי ופשפשתי אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (שם במד׳ יט). — ובהשאלה: פִּשְׁפֵּשׁ בעצמו או במעשיו, בדק את לבו ואת מעשיו שמא חטא, הרהר בתשובה: היה בא אצל הכהן והכהן אומר ואמר לו צא ופשפש בעצמך וחזור בך שאין הנגעים באין אלא על לשון הרע וכו׳ (תוספת׳ נגע׳ ו ז). אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנאמר נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה׳, פשפש ולא

והיא פשפש שכתו״מ. והשוה למשל πέντε, חמש ביוני, שעל ידו πέμπε, ולפי זה בגרמ׳ fünf, באנג׳ five וכו׳.
במשנ׳ מנק׳ ליוורנו מנקד פִּשְׁפֵּשׁ, פִּשְׁפְּשִׁין, ובכ״י קופמן: פִּשְׁפֵּשׁ, פִּשְׁפְּשִׁים, פִּשְׁפְּשִׁין.]

1) [הערת ד״ס: בכ״י ר׳ ב׳ פשופשין בכולן ובכ״י ק׳ פשיפשין ובסמוך פשפש ובכ״י ר׳ א׳ בסמוך פישפש, ע״כ. ובתוספת׳ (זבח׳ ז ח): פספסין. ובהמאירי ליומא (ד ג): הנכנס דרך גגות ופספסין.]

2) [יש מחברים פעל זה עם מִשְׁמֵשׁ, מן משש, ואולם אין להתעלם מן הקשר שבין הפעל הזה ובין ש״ז א. פִּשְׁפֵּשׁ. וכנראה קדם שם הרמש, המצוי אף בסורי, לפעל, שאינו בלשון זו אלא בארמי׳ של יהודים בלבד. ולפי זה פִּשְׁפֵּשׁ בעקר משמעותו הוא כמו ג. פִּלָּה (עי׳ הערות לערך זה), חפש רמשים ושרצים, טהר מרמשים. ואמנם אף השם רֶמֶשׂ, שהוא נַמְשׁ באשור׳ מן נמש, רמש, הלך וזחל, נִמְשֵׁשׁ, רומש ושורץ, בלשון זו, הוא גם כמו משמש (משמש ובא) מעבר׳, וכמובן זה אין פשפש(ים) אלא משמוש של שרצים. ובאשורי משרש זה גם נַמְשֶׁשֶׁת, שעקרו מַמְשֶׁשֶׁת, מין ממיני העכביש, והיא כנראה השממית (משלי ל כח).
בספרי (דבר׳ שים): משל לאדם אחד שהיה לו עגל והיה מפשפשו ומנרדו, צ״ל: משפשפו.]

1) [עי׳ בעמ׳ הבא הערה 2.]

2) [במדרי תנאים (הופמן, דבר׳ לב ב): ומנקין אותן ומפשפשין אותן.]

3) [שם: את ההלכות.]

מצא יתלה בבטול תורה (רבה לו רב חסדא, ברכ׳ ה.). בסנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, עכשיו שנברא יפשפש במעשיו, ואמרי לה ימשמש במעשיו (ערוב׳ יג:). ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו וגו׳, שהיו מפשפשים בעצמם למה אירע להם תפיסת מצרים (מד״ר במד׳ יג). — ופִשְׁפֵּשׁ את האדם, חפש בבגדיו ובכליו: ביהודה היו מפשפשין את החתן ואת הכלה [1]) שעה אחת קודם שיכנס לחופה [2]) (תוספת׳ כתוב׳ א ד). —ובאדם: נכנס לתרום את הלשכה מפשפשין בו בכניסה וביציאה ומדברין עמו משעה שנכנס ועד שעה שיצא (שם שקל׳ ג ח). —ובסהמ״א: מת עשה (פרעה) חזר ופשפש בספריו ולא מצא כתב משליחות (מדרש ויושע, פי דברי חכמים, ד). ודקדקו עם חכמי ארץ ישר׳ בסוד הציבור ופשפשו וחיפשו בזו עד שנתבוננו בו יפה יפה (קטעי וכוח בן מאיר, JQR NS V, עמ׳ 547). הואיל ולא פשפשו בדבר גובין מנכסין משועבדים (רגמ״ה, ב״ב מ ב.). והיה מפשפש כל מעיו אם יש בהן כאב והיה מתחלש ומתעלף כל כך עד שאשתו בוכה עליו ותולשת שערה מחמת דאגה (רש״י, נדרי׳ כ:, ד״ה שמואל). כיון דקבע הלכה אז אין לפשפש [3]) בדבר (רשב״ם, ב״ב קל:, ד״ה הלכה). אבל משהורה לעשות שוב אין לפשפש אחריו (תוס׳, שם שם, ד״ה ומר סבר). וכותבין שטר טירפא למלוה שילך ויפשפש אחר קרקעותיו של לוה (תוס׳, שם קסט., ד״ה והאמר רב נחמן). לא אשקול ולא אראה אחר פלוני כי כולם נאמנים ואיך אפשפש אחריהם ואחשוד אותם וכו׳ (ספר חסידים תתתתשלו). וראיתי אותו ששבו פניו זעם וםפשפש [4]) בזקנו ואמרתי בלבי אורייתא היא דמרתחא ליה (הקנה, ענין ודוי, כו:). כשנולד הנער מגדלות אותו בעריסה

1) [בירוש׳ (עי׳ לעיל): במקום החתן ובמקום הכלה.]

2) [בדפוס׳: בראשונה היו וכו׳ ג׳ ימים קודם לחופה, ופרש בעל מנחת בכורים: מחפשין ג׳ ימים קודם לחופה ושלא ינהגו מנהג רמאות שלא תכין מפה בדם והחתן שלא יכין מפה בלא דם ויחליף את המפה שעם הדם.]

3) [השוה גם א. פִּקְפֵּק, הערה.]

4) [אולי צ״ל: וםםשמש.]

ומניחות ידיהן על ראשו ומפשפשות [1]) ראש לפיכך ראשיהן עגולים (ר״י עקנין, ספר מוסר ב יד). חובה על האדם לפשפש במעשיו ולזכות את פעליו ולטהר טומאת לבו קודם שיגיעו לפני חוקר הלבבות ובוחן הכליות ויודע הנסתרות (שם שם יח). — ואמר הפיטן: פשפשתי כבית גנזי פנקסים וספרים פן אמצא החתן שאתם מספרים (ר״י טוב עלם, אז כאלפסם, זולי שבת הגדול). בפשפשנו מעשים והנם מכוערים רתת אחזתנו חבלים וצירים (שמואל, סחרכוך, סליח׳ ג פשי״ח).

פשר [2]), ממנו *אֶפְשָׁר, ̈אֶפְשָׁרוּת, ̈אֶפְשָׁרִי, ̈אֶפְשָׁרִיּוּת, *הֶפְשֵׁר, ̈הַפְשָׁרָה, ̈הִתְפַּשְּׁרוּת, ̈פִּשּׁוּר, ̈פְּשִׁירָה, *פָּשַׁר, *פִּשֵּׁר, א. פֵּשֶׁר, ב. ̈פֶּשֶׁר, ̈פֶּשֶׁר, *פְּשָׁרָה, ̈פִּשְׁרָה, ̈פִּשְׁרוֹן, ̈פַּשְׁרוּת, ̈פַּשְׁרָן.

***פָּשַׁר** [3]) פ״ע, —א) פָּשַׁר הַמָּן, התמסמס אחר היותו קר וקפוא בקרח, schmelzen, auftauen; se liquéfier, fondre; to melt, thaw: ונמס, כיון שחמה זורחת עליו היה פושר והולך ונחלים היו מושכין ממנו ומוליבין לים הגדול (מכי׳ בשלח, ויסע מסה ד). — וסיד: והלמד תורה בזקנותו למה הוא דומה, לסיד שהוא טוח על גבי לבנים, כיון שטיפה של מים תרי׳

1) [ומשפשפות?]

2) [השרשים פשר ופתר שוים חם בעקר הוראתם, שהיא חתרת דבר מוחש או מפשט, אף עפ״י שנתיחדו לשמושים מיחדים, ועל כן קשה לראות בשניהם שרשים שונים בראשיתם. אך אין יחסם זה כיחס שרשים אחרים, שבאים בעברית בשין, אבל בארמ׳ בתיו ובערבי בת׳ [a]), אלא עקר השרש הוא פשר, וכן הוא נמצא גם בארמ׳, בסור׳, וכן בערבי פשׂר [b]), ורק במשמ׳ פתר חלום נמצא פתר בעבר׳ המקראית ובכל שמושיו בארמ׳ של יהודים, בעוד שאף במשמ׳ זו בא בסור׳ פשר בלבד. ועל כן יש לראות במבטא פתר צורה נהוגה בא״י בלבד, ואולי מבטא שנולד בצרוף פש—פת דוקה. ודומה לכך דמיון השרשים פשל—פתל (עי׳ פָּשַׁל, הערה) במשמ׳ פְּתוּל פתילות וחבלים. ויש להפריד משרש זה את המלה הארמ׳ פתורא במשמ׳ שלחן, שהיא פַּשּׁוּר באשור׳, ומקורה בשומרית בַּנְשׁוּר. ואפשר ששרש זה קרוב הוא גם אל א. פרש, עי׳ שם הערה.]

3) [עי׳ בהערה לשרש.]

a) ث b) فسر

יורד עליו פושר והולך לו (אליסע בן אבויה, אדר״כ נוס׳ ב לה). — והשמן הקרוש: מביאה אשה פך של שמן ומניחתו כנגד המדורה לא בשביל שיתבשל אלא בשביל שיפשר (ר׳ יהודה, שבת מ:).—וביני׳ פּוֹשֵׁר, מ״ר, פּוֹשְׁרִים, פושרין, מים פּוֹשְׁרִים וכדו׳, משקאות שפגה קרירותם ושאינם לא צוננים ולא חמים[1]), lau(warm); tiède; lukewarm: אין שורין את החלתית בפושרין אבל נותנה לתוך החומץ (שבת כ ג). מים חיים ולא מים מלוחים ולא מים פושרים ולא מים מכזבים ולא מים מנטפים (ספרא ויק, מלורע פרק א). המים המובים פסולים אלו הם המובים המלוחים והפושרים, המים המכזבים פסולין, אלו הם המים המכזבים, המכזבים אחד בשבוע (פרה ח ט). לא שנו אלא בפושרין הא בצונין מותר (רב הונא, ירוש׳ שבת כ). אין לשין מצה ברותחין מפני שהן חולטין ולא בפושרין מפני שהן מחמיצין אבל לשין אותן בצונין (שם פסח׳ ב ז). כל המנחות נילושות בפושרין ומשמרן שלא יחמיצו (שם שם). המפלת כמין דגים וחגבים שקצים ורמשים אם יש עמהן דם טמיאה ואם לא טהורה ותטיל לפושרין (שם נדה ג ג). וכמה היא שרייתן בפושרין מעת לעת (שם שם). שומא יש לה בתוך מעיה שממנה מפלת כמין שערות אדומות, תטיל למים, אם נמוחו טמאה, אמר ריש לקיש ובפושרין (בבלי שם כב:). כיצד גלגל חמה ולבנה שוקעים ברקיע וכו׳ אמר ר׳ יוחנן נראין דברי ר׳ יהודה בר אלעאי דהוא אמר מאחורי הכפה ולמעלן ביומות החמה שכל העולם כולו רותח ומעיינות צוננין, ומלהון דרבנן דאמרין מאחורי הכיפה ולמטה ביומות הגשמים שכל העולם כולו צונן ומעיינות פושרין (מד״ר בראש׳ ו). מלחש ונכנס (יוסף) מלחש ויוצא, הוה אמר ליה מזוג רותחין והיו רותחין, פושרין והיו פושרין (רב הונא בשם רב אחא (שם שם פו). — ובהשאלה, נִכְוָה בְּפוֹשְׁרִין, הבין ברמז קל: מעשה שמתה שפחתו של רבי אליעזר ונכנסו תלמידיו לנחמו ולא קיבל, נכנס מפניהם לחצר ונכנסו אחריו, לבית ונכנסו אחריו, אמר להן כמדומה הייתי שאתם ניכוין בפושרין ואי אתם נכוין אפילו ברותחין (ירוש׳ ברכ׳ ב ח). — ונכוה בפושרים

[1]) [ועי׳ פִּשֵּׁר, הערה.]

במשמ׳ הכנים ידו למים פושרים, ובהשאלה הורה ודן בדברים קלים, בנגוד לרותחים שהם הדברים החמורים: רישיה דרישך יכוות ברותחין ואתה לא תיכו׳ אפי׳ בפושרין (שם נדה ג ג).—ובסה״מ: ואלה הכחות הארבעה יעבדום שתי איכיות החום והקור כדי שישלמו בחום התנועות אצל המשיכה והדחייה ובקור שברון החום עד שיהיה פושר ויאות להשקיט חמזון והחזיקו (אמו״ר לרלב״ד א ו, 25). ולכאן נברא הצואר כדי שיתרחק הדרך ביניהם וימזג האויר ההוא ויהיה פושר ויועיל ולא יזיק (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד ג).—ואמר המשורר: ואל נא ירחץ הוא ראשו בפושרים ולא מים מאד לחים וקרים (ר״י חריזי, רפואות הגויה). — *פּוֹשֶׁרֶת, הקדחת, לא היתה חמה ביותר: אין ראוי שתדין סבת צביעת השתן ואדמו על חום השקוי ויקרת הרבה קדחות פושרות (קאנון ג יד ז). והקדחת הזאת היא דבקה ולא תפשר לכללות הליחה ושקידתה עד הגבול או עד המות (שם ד א ב מד). קדחת שוקדת או מרכבת משוקדת ופושרת יחד (שם ד א ד יו).—ונוהג בדבור אף אדם פּוֹשֵׁר, שאינו מתחמם ומתפעל ביותר. — ב) פָּשַׁר אדם מפלוני, הִתִּר ממנו ומתביעתו ע״י הסכם של תשלום חלקי[1]) abfinden; arranger; to settle, pay off: פושר[2]) מן השני חזקה שהראשון בא וטורף, פושר[2]) מן הראשון וכו׳ פושר[2]) (ירוש׳ כתוב׳ י ו). — *ג) כמו פָּתַר, ואמר הפיטן: שלומיך תנחה במישור, תוכן עיקום חלומות תפשור (ינאי, אז ערות, קרוב׳ לס׳ בראשית, זולאי, כח).

—נִפְעַ׳, *נִפְשַׁר,—נִפְשְׁרָה הכד מכתפו של אדם[3]), הֻתְּרָה

[1]) [גם משמ׳ זו של פשרה שבמשפט עקרה התרת והצלה: פָּשַׁר או הִתְפַּשֵּׁר מן פלוני, נצל ממנו, ולא כאלו ענין של הסכם פושר שאינו נוטה לכאן או לכאן. ומענין זה בפע׳ פִּשֵּׁר את הכלב מפלוני, הצילו מן הכלב.]

[2]) [ס״א: פּוֹשֵׁר.]

[3]) רש״י מבאר כלשון התמסמסות: נימוחה הכד מעצמה על כתיפו דהוי אונס, נפשרה נימוחה מתרגמינן וחם השמש ונמס פשר, ע״כ. ואולם אין לשון תמסה מתאימה לענין הכד שאדם נושאו על כתפו. אך פשר בלשון תו״מ עקר הוראתו (עי׳ לעיל) התיר ושחרר, וכן כאן כאלו התירה הכד את עצמה ממקומה בכתף נושאה.]

ונשמטה מאליה: ר' יהודה אומר במתכוין חייב, ה"ד מתכוין אמר רבה במתכוין להורידה לכתף מכתיפו, אמר ליה אביי מכלל דמחייב ר' מאיר אפילו נפשרה, אמר ליה אין מחייב היה ר' מאיר אפילו אזנה בידו (ב"ק כח:). — ̈וכמו קל, התמסמס האֹכל, הטיט, השלג: שעל ידי הגרה האוכל נפשר ונמוח (רש"י, ויקר' יח ג). דומין לטוחי בנין בטיט שאינו מעובד כל צרכו שאין בו תבן והוא נפשר מאליו בבוא עליו גשמים (הנ"ל, יחזק' כב כח). ופשורי, מי שלגין נפשרים על שפת המים ואין מושכי הספינה יכולין לבוא באותו הדרך (הנ"ל, ע"ז לד:, ד"ה עקולי). וכיון דרותחין הן (מי המבול) היאך מהלכת (התבה) שאין ופתה נפשר (הנ"ל זבחי' קיג:, ד"ה וליטעמיך). — ̈ונִפְשַׁר הדבר אל שרשיו ויסודותיו, אפשר להתירו ולהפרידו ליסודותיו: כל הנמצאים עקרם ושרשם ארבעה שרשים אש ורוח ומים ועפר, מהן נהוו ואליהם הן נפשרין כמו שנתבאר במעשה בראשית (ר"י עקנין, ספר מוסר ג עז). — ̈נִפְשְׁרָה הדת, נאמר לה פֻּשַּׁר, נתפרשה, ואמר המשורר: וזכור בראשונה לאותיות וגם כל תולדותיהם בדת נפשרת (רסב"ג, שיר הענק, דוקס). — ואמר הפיטן: מה דודך מדוד לעתיד שאול נפשרים[1]) הם באמות הכשרים (סלחיק פרדס, יוצ' א פסח).

—פעי, פִּשֵּׁר, —א) הִתִּיר, שחרר, osmachen; détacher; to detach: חבילי של עצים וסיכה של קוצים שעשאו דלת לפירצה ולחצר וכו' אם היתה כבושה באבנים מראשה אינו רשאי ליגע בה ניתלו בה קרנין ודופקנין מפשר[2]) בידו בצינעא ובלבד שלא יקרע (תוספת' עירובי' יא יא). נכתבכו בגדיו בקוצים הרי זה מפשרן במקום צינעה ובלבד שלא יקרע (ירוש' שבת ז ג). כשם שמשוכה של קוצים מתחדקת בבגדיו של אדם את מפשר אותה מכאן ומתחדקת ממקום אחר, כך מלכות עשו גובה את הארנון מישראל עד שלא תגבה הרי הנולגולת באה ועד שהיא נגבית באה לעסק טרופין (תנחו' תסא א). לאחד שנכנס בלילה לגנוב ענבים מן הכרם והיה השומר אוהבו כיון שצפה אותו השומר ראה שאוהבו היה מה עשה, גירה בו הכלב שהיה עומד שם ופשרו הימנו, וכשהיה השומר מבקש להזכיר לאותו אוהבו שבא לגנוב ענבים היה אומר לו זכור אתה היאך פישרתי הימך את הכלב (ר' אחא, פסיק' רב', ווגי' אפרים, כה:). — ופִּשֵּׁר את פלוני מן האוצר, מן ה"ס מן האומנות, התיר ושחרר אותו מתשלום המסים: לא יאמר אדם לחבירו הילך מאתים דינר ושקול על ידי לאוצר אלא אומר הוא לו פשריניו[1]) כן האוצר, וכן לא יאמר אדם לחבירו הילך מאתים זוז ושקול על ידי לאומנות אלא אומר הוא לו פשריני[1]) מן האומנות (ירוש' דמאי ו יא). שכר את החמור והבריקה או שנשאת באנגריא וכו' אית תניי תני אנגריא כמיתה ואית תניי תני אומר לו הרי שלך לפניך, מאן דתני אנגריא כמיתה באותו שיכול לפשר, מן דמר אומר לו הרי שלך לפניך באותו שאין יכול לפשר (שם ב"מ ו ג). — ̈ופִּשֵּׁר עבור פלוני: ראובן שנתפס וגם אשתו נתפסה מצד אחר ומיסרין אותה ועמדו קרוביה ופשרו עבורה, אם יכולין להוציא דמי פדיונה מיד שמעון שיש בידו פקדון אחד משל ראובן בעלה (מרדכי, כתוב' רפח). — ועי' קל, משמ' ב). — ופִּשֵּׁר הקב"ה בדין, שחרר והקל בדין: בשעה שהקב"ה דן את ישראל דן אותן מעומד מקצר בדין ומפשר בדין, אבל כשהוא דן את אומות העולם דן מיושב מדקדק בדין ומאריך בדין (מד"ר ברא' פג). — ופִּשְּׁרוּ הַדַּיָּנִים, גמרו את המשפט בפשרה: יפה כח פשרה מכח הדין וכו' ששנים שדנו יכולין לחזור בהן ושנים שפישרו אין יכולין לחזור בהן (רסב"ג, תוספת' סנה' א ט). — ואמר הפיטן:

---

[1]) [מטה לוי מפרש: לעתיד לבוא ישאלו מכחישי התורה מה איתכם מכל אלהים ולמה אש של גיהנם בוער בנו ולכם כמים פושרין, משיבין הם לאומות העולם וכו' לפי שאנחנו הכשרים שבאומות, ע"כ; ומעשה ארג: י"מ הכשרים שבאומות שישאלו ויבקשו פשרה מהקב"ה יאמרו לעתיד בעין יפה מה דודך מדוד, ע"כ. ואמנם אפשר לפרש: לעתיד משוחררים (נפשרים) הם מאשה של גיהנם, הואיל והם הכשרים שבאמות.]

[2]) [בצוקי"מ: מפשיר.]

[1]) [בדפוס': פרשיני, ומלשון זו בארו המפרשים והמלונים, אבל ברור שצ"ל פשריני, כי כך אף בארמי' שבתו"מ בעניני תשלום: פשר פריטך (פסיק' ר"כ, שובה, בובר, קסד:), כלו' שלם פרוטותיך והשתחרר מהובך. ועל ג. ס: זו מורה אף הנוסח בתוספת' (דמאי ו ז) ובירושי כי"ס (עי' לוניץ): פטריני, ובבבלי (ע"ז עא.): מלטיני.]

פשר הדין ותבצע השורה צרוף כבֹר סיגים ומהר בדיל להסירת (אך במתח, קליס' ער"פ). — ועי' ב. פֵּשֶׁר. — ב) במשמ' הפיג את הצנה של דבר פלוני, ובהשאלה פִּשֵּׁר את חרונו, הפיג חֲמו, שִׁכֵּךְ כעסו: יום אחד היה חרון אפו של הקב"ה אילו עשו ישראל תשובה פשרו (ר' אחא, מד"ר איכה א, לא אליכם). — ג) פִּשֵּׁר דברי תורה, פתר והתיר אותם מקשייהם, מצא את פשרם: עד כאן שמעתי מכאן ואילך צא ופשר לעצמך (ר' יהושע בן לוי, פסיק' ר"כ, וזאת הברכה, בובר, קלח.).

—הפע', *הִפְשִׁיר,—א) הִפְשִׁיר את המים, חמם אותם עד שֶׁפָּשְׁרוּ: מיחם שפינהו לא יתן לתוכו צונן בשביל שיחמו אבל נותן הוא לתוכו או לתוך הכוס כדי להפשירן (שבת ג ה). מותר להפשיר במקום שהיד שולטת ואסור להפשיר במקום שאין היד שולטת (בשם רב יהודה, ירוש' שם ג ח). מתחמם אדם בנגד המדורה ויוצא ומשתטף בצונן ובלבד שלא ישתטף בצונן ויתחמם כנגד המדורה מפני שמפשיר מים שעליו (ת"כ, שבת מ:). הכי קאמר המיחם שפינהו ויש בו מים חמין לא יתן לתוכו מים מועטים בשביל שיחומו אבל נותן לתוכו מים מרובים כדי להפשירן (אביי, שם מח:). — וְהִפְשִׁיר את השמן הקרוש וכדו', המס אותו: ושמן שקרש אין מפשירין אותו (תוספת' ב"ב ה ד). — הִפְשִׁיר את הגחלים, עשה אותן פּוֹשְׁרוֹת אחר היותן בוערות, צנן אותן מקצת: עשה עמי צדקה ותן לי שני גחלים משלך שלא אכוה, מיד וישא ויתן אל האיש לבוש הבדים, רבי פנחס אמר הפשירן[1]) ונתנן לו (מד"ר ויקר' כו).—ואת המים, במשמ' צִנֵּן אותם, ובהשאלה הִפְשִׁיר את האדם, החליש את כחו: אשר קרך וכו' אשר קירך, הפשירך עשה אותך קר כמים וכו', א"ר הונא למה"ד לאמבטי רותחת שהיו הכל בורחים הימנה, בא אחד וקפץ לתוכה והפשירה, מיד באו הכל ורהצו בתוכה (פסיק' רכ', זכור, כג.).—ובסהמ"א: לשון קור וחום צננך והפשירך מרתיחתך (רס"י, דברי כה יח). — °ובהשאלה על העברת מדת הדין: כי טרם תבראני מסכה יינה ביום הקודם והפשירה מדת הדין ברחמים (ר"ש אלפיך, משלי ט ג).—°ובמשמ'

---

1) [כך גם בתנחו' (אמור ג) ; ובבבלי (יומא עז.): בצמצנא.]

פ"ע, כמו קל, נתחמם: ותרגומו של נמס פשר לשון פושרים, על ידי השמש מתחמם ומפשירי' דישטנפרי"ר בלע"ז (רש"י, שמות יז כח). — ב) הִפְשִׁיר עם פלוני בדין, עשה עמו פשרה: אברהם אבינו עשה יצר רע טוב, ומה טעמא ומצאת את לבבו נאמן לפניך, א"ר אחא והפשיר[1]) עמו וכרות עמו הברית, אבל דוד לא היה יכול בו והרגו בלבבו, מה טעמא ולבי חלל בקרבי (ירוש' סוטה ה ז).[2])—ובסהמ"א: נקבל נקמה ונפשירה (שלמון בן ירוחם, מלחמות ה', 68).

—התפ', *הִתְפַּשֵּׁר, נִתְפַּשֵּׁר,—א) מי שֶׁפִּשְּׁרוּ, התירו ושחררו אותו: כיון שיצא (קין) פגע בו אדם הראשון, א"ל מה נעשה בדינך, א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי[3]) (מד"ר בראש' כב). — °וְנִתְפַּשֵּׁר עם פלוני במשפט, עשה עמו פשרה: ושמנו לה אנו בית דין בכתובתה במה שנתפשרנו עמה (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 38). ונתפשרו עמהן בממון (רשב"ם, ב"ק קעז:, ד"ה לטורפה). שאינו רוצה לישב בדין אא"כ מתפשרין זה עם זה (הרא"ש, אבות ד ז). אבל שכר טרחו לא יעלה על דמי המקח ולא יקח ממנו אלא כמו שנתפשר עמו שיתן לו ריוח (שו"ע חו"מ רכז כח). — °וְהִתְפַּשֵּׁר השלג, נמס: ממי הגשמים מתגדל (פרת) ביומי ניסן כשמתפשרין השלגים והמטר (ערוך ערך כף). — והמלח: מלח חזק שאינו מתפשר (שם ערך בן).—ובהשאלה: והיא (הקערה) מלאה הזות אשר בזכרה שמחת לבי מתפשרת[4]) (ר"י זבארה, השעשועים, ברזל, יין לבכון, 25). — ב) נִתְפַּשֵּׁר השם, נִתַּן פשרו ופרושו: ונתפשרו שמות, ישראל על שם היסורין, ישרון על שם שאמרו שירה על הים (מד"ז בה"ש א, בובר, 6).

---

1) [בירושי ברכ' (ט ז): והפסיד, ועי' לונץ שם.]

2) [בס' פתרון חלומות לר"ש אלמולי (עמ' ז.): אבל עדיין יש לשאול שכיון שלא שלחו ה' כלל מה לו להכנים עצמו בזה מצד קל והומר ולהפשיר עליו כל כך לאמיתו ישתוק ולא יאמר כלום, ע"כ, ונראה שצ"ל ולהפציר כלו' להרבות דברים.]

3) [כלו' ונשתחררתי מעונש, וכך הנוס' גם במד"ר ויקר' י ובמד"ר תהל' ק', אולם בפסיק' ר"כ (שובה, בובר, קס:) ובמד"ר בראש' הוצ' תיאודור (עמ' 220): ופישרתי, ועי' בהערות בובר ותיאודור, אך הנוסח שלפנינו נראה נכון.]

4) [דודזון (עמ' 82): מתפזרת.]

—הפעי, ״הֻפְשַׁר, — הפשירו אותו, הֻפְשַׁר השלג, נמס, הֻפְשַׁר העב והענן, ירד בגשם או בשלג: כי על יד השמש הופשרו השלגים שבכל ההרים והסביבות (ר״מ אלשיך, איוב ו יז). ואם הגשם הוא בטבע ולא בהשגחה מה היה לעב שלא הופשר בפעם הראשון וילך הלוך עד עבור תפלה וישוב למקומו (הוא, שם לו כז).

*פָּשׁוֹר, [1]) פשור, ת״ז,—כמו פּוֹשֵׁר, קצת חם, לא קר: אמר לה צאי מביתי שמזגת לי כוס פשור אמרה לו כבר היית יודע שאני עתידה למזוג לך כוס פשור שכתבת הגט והביאתו בידך (תנחו׳ וישב ז).

א. פֵּשֶׁר, ש״ז, — באור, פרוש: מי כהחכם ומי יודע פֵּשֶׁר דבר חכמת אדם תאיר פניו. ועז פניו ישנא (קהל׳ ח א).—ובסהמ״א: הלא לנחול ולהנחיל כאלה הפשרים הוא חסרון וקלון לנערים ואף לנקראים מבינים ושרים (דונש, תשו׳ על מנחם, ערך ארכאל, 49). התבונן בני בפשרים כי ערום תערים (הוא, תשו׳ על רסע״ג 7). ואחר שינוי המילות הביא פשר שאין לו טעם ואני אפתרנו פתרון שרוצהו כל איש שכל ונבון (שם 22). ורב זאת הקנאה והתאוה הולכת וסובבת בין מחבירי ספר ומתקני פשר המתקראים בשם המוסר (תשו׳ תלמידי מנחם, 19). אך כי הבדיל בינו (בין לא) ובין לו אשר פשרו לפלוני נכתב באלף בכל המקרא כי אם במקומות מועטים שנכתב בוו כמו ולו יעשה אבי (ספר דקדוק לר״י חיוג, דוקס, 26). מתוך חכמתו שהיה חכם ביראת שמים נתגלו לו רזי פשרים (רש״י, קהל׳ ח א). ויען המלך והשרים שמענו דברי חידותיכם אך תמלצו פשר דבריכם ונשמע (יוסיפון, גינצבורג, לח). —ואמר המשורר: והוא כתר ספרי והמקים פשרי והמרים זכרי עלי כל השרים (דונש, דעה לבי, סעה״ס 5). ופשר מסת די כברכת אל שדי כדי כת ידי במתן ונדרים (הוא, תשו׳ על מנחם, 3). ושובים ושבבים בפתרונם שוים ופשרו כשביבים לאש הכיורים (שם 5). והוא כח אין בו להבין מכתבו ואף כי להשיבו בפתרון ופשרים (תשו׳ תלמידי מנחם, 11). ופתר הפותה כמבעיר חחותה ושנה את דתי אלהים כפשרים (יהודי בן ששת, תשו׳ תלמידי דונש על תלמידי מנחם, 11). אתל במלים צרופים בענינים וקוקים למאד מתוקנים ואת פשרי אאמץ כרבי יונים (הקדי, שם 17).—ואמר המליץ: רשע יסלף דת בפשר מעקל למען הצדק בארחותיו (צ״ז, צ״ם לג כ). — ״ופֵשֶׁר הקץ, ואמר הפיטן: נבואת חקץ פשרה לכל פשר נצבה מיחלת שחרה וערבת (רסב״ג, סולניק יקנה, פזמוי למוסי יוה״כ, ספרדי).

ב. ״פְּשָׁר, פֵּשֶׁר, ש״ז,—כמו פְּשָׁרָה: מי כמשה עושה פשרים [1]) בין ישראל לאביהם שבשמים (רש״י, קהל׳ ח א). וגם בכלל תקנותיו והסכמותיו אשר תקן ואזן וחקר פה מצרים היא הסכמת הפשר שפשר בין ב׳ קהלות עם קדש (לקוטי דברי יוסף סמברי, ברלינר, 75). ובעוד התמהמהו נקראו ויאתיו כל נושי הבורח להוציא למענהו את הפשר המתקבל אשר שערתי לפניו במכתבי הנ״ל, ויהי חפץ מרביתם נוטה להרצות אל הפשר הנ״ל (רמח״ג, קרית ספר מכתב עז).

״פֹּשֶׁר, ש״ז,—תכונת הדבר הַפּוֹשֵׁר, בין חם לקר: מן הדברים ההפכים מהם מה שבינם אמצעים כחום וקור כי ביניהם הפשר, ומהם מה שאין אמצעי ביניהם כזוג ונפרד במספר (מלות ההגיון יח).

*פְּשָׁרָה, ש״נ, — א) סכום כסף הנתן לאדם לשם התרה ושחרור מתביעה גדולה, פִּצּוּי, Abfindung ; indemnité ; arrangement: כיון שהלך משה אצלם אמר להם היד ה׳ תקצר הן הכת צור ויזובו מימיו ונחלים ישטופו הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו, אמרו פשרה היא זו אין בו כח לתת אלינו שאלתינו (ספרי במדי׳ לה). — ובסהמ״א: ואם יטול ממנו שמע׳ חצי הממון בפשרה יפטר ראובן מן השבועה (תשו׳ גאוני מן הגני׳, JQR XX, עמ׳ 103). — ב) הסכם בין בני אדם לשם התרה מתביעה מדהיקה, Vergleich ; accommodement (d'une affaire) ; agreement: מי שהיה נשוי שתי נשים ומכר את שדהו וכתבה ראשונה ללוקח דין ודברים אין לי עמך, השניה מוציאה מהלוקח וראשונה מן השניה והלוקח מן הראשונה וחוזרת חלילה עד שיעשו פשרה ביניהם וכן בעל חוב וכן אשה בעלת חוב (כתוב׳ י ו). מעבירין את הריקן

---

[1]) [המנונים מנקדים פְּשׁוֹר כבינ׳ פָּעוּ׳ מן פָּשַׁר, ואולם אין צורה עבר׳ זו אלא עפ״י הארמ׳ פשורי (חול׳ מו :, שם לז :, ועוד), אין בינ׳ על משקל פָּעוּל בארמ׳, ולפנינו ת״ז על משקל שָׁחוֹר, אָדֹם וכדו׳.]

[1]) [עי׳ פְּשָׁרָה.]

מפני הרכוב, היו שניהם טעונין ושניהם רכובין ושניהם ריקנים עושין פ ש ר ה ביניהם (תוספת׳ ב״ק ב י). זה אומר מאתים שלי וזה אומר מאתים שלי נותן לזה מנה ולזה מנה והשאר לא יתן להם עד שיעשו פ ש ר ה ביניהם (שם ב״מ ג ה). כשם שהדין בשלשה כך פ ש ר ה בשלשה (שם סנה׳ א ט). אף ה פ ש ר ה צריכה הכרעת הדעת (ירוש׳ שם א א). מי כהקדוש ברוך הוא שיודע לעשות פ ש ר ה בין שני צדיקים בין חזקיה לישעיה (רב המנונא, ברכ׳ י.). ויפה כח פ ש ר ה מכח הדין ששנים שדנו בעלי דינין יכולין לחזור בהן ושנים שעשו פ ש ר ה[1]) אין בעלי דינין יכולין לחזור בהן (רשב״ג, סנה׳ ה:). ביצוע בשלשה דר״מ וחכ״א פ ש ר ה ביחיד (שם ו). פ ש ר ה צריכה קנין (שם שם). היו שתיהן קרובות שתיהן רחוקות הטל פ ש ר ה ביניהן (מי תהא מפני מי) ומעלות שכר זו לזו (שם לב:).—ובסהמ״א: ואף אילו היתה ה פ ש ר ה על מנת שיחזרו את השיריים ההם לזה ויתנו שמנים והזובים לזה וכו׳ (תשו׳ הגא׳ הרכבי לא, 17). שנים שיש ביניהם דברים של ממון והיו בני אדם ביניהם לעשות להם פ ש ר ה ובקשו ממי שיש לו ממון אצל חבירו בכל לשונות של בקשה ועזב מן ממונו דבר או שעזב כולו והחיל וקנה מידו שכן וכן ממון היה לך ועזבתי ואם לא קנו מידו יכול לחזור בו שהרי הלכה שפשרה צריכה קניין (הלכות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון, 51). בהשתנות שתים זו ישרה היה מטיל כנגד זה פ ש ר ה (רה״ג, ספר שערי דיני ממונות, קבולת קונטרסים, כב:). הבא בהרשאה שמחל לזה הנתבע או שמכר לו או שמחל לו על השבועה או שעשה עמו פ ש ר ה לא עשה כלום (רמב״ם, שלוחין ג ט). עירונים או פקידים שלחו אחריו או שהלך מעצמו אליהם מחמת חוב שיש לו על ארמאים והאריכו עמו בדברים ויכוח ופ ש ר ו ת (תרומת הדשן ה, פידרדא תקל״ה, ב.). הנה לא הרוחנו בת (בפילוסופיה) כי אם חידושי ריבות וחבילות קטטות אשר נמצאו בינות כתותם ומורת הסופרים והדיינים אשר השתדלו במשפטיהם ופ ש ר ו ת ם סוף דבר עשו הם לפילוסופיא מה שעשי הכמינו הפשרנים לתורה (כ״י ערלמה, חזות קשה שער ה). וכ״ש שהיו טובים

[1]) [בירושׁי (סנה׳ א א) ובתוספת׳ (שם א ט): שנים שפ י ש ר ו.]

מהם במה שנתחלפו להם ב פ ש ר ו ת ם בין תורתם המדומה והפילוסופיא (שם שם). הוו עלי עדים וסהדים איך באתי בפ ש ר ה עם מרת קראקוסה שתתן לי בנו מיכאל שיעמוד עמי ללמוד מלאכת התפירה (ספר מעיר, עמ׳ 5, קבץ על יד ה). ויאמרו כי לא שאלתי טבילת ישו אלא לשיבואו לפ ש ר ה של ממון (שבט יהודה, הנזכר, 29). שהיה צריך לברוח מפני בעלי חוביו או מפני אויביו ואחר כך עשה פ ש ר ה עם בעלי חוביו ואויביו וכו׳ (שו״ע חו״מ רמו ג). — ״שטר פִּשְׁרָה: והשטר השנים וחמשים הוא שטר פ ש ר ת (ס׳ השטרות לר״י ברצלוני, 73).

*פְּשָׁרָה, ש״נ,—פשירת חם החולה, רפוי[1]), ואמר בן סירא: אשר יצלח לו פ ש ר ה ורפאות למען מחיה (ב״ס גני׳ לח יד).

״פִּשְׁרוֹן, ש״ז,—כמו פִּתְרוֹן או פֵּשֶׁר: סיח שבת וינפש השבית והנפיש פתרונו, ויעל וירד העלה והוריד פ ש ר ו נ ו (רסע״ג על חוי הגלגי, דודזון, 48). ומי יודע פשר דבר, פ ש ר ו ן של דבר (רש״י, קהל׳ ח א). זה ספר יצירה הנקוב על שם אברהם אבינו אשר בימיו רוב הכופרים בה׳ האמינו ומדרשו עמוק וסתום פ ש ר ו נ ו נעול וסתום (פרוש יצירה לר״י ברצלוני, 268). והנה אגיד לך את פ ש ר ו ן אותותיו עד תומם (אסף, 147). ופ ש ר ו ן היום הרת עולם יש שמפרשין אותו על לשון המקרא וכו׳ (שבלי הלקט ר״ה, סוף סי׳ רל). ועל הראשונים הוא מצטער שהוצרך לעשותו מצד ה פ ש ר ו נ י ם (תשו׳ מהר״י קולון קיח).—ואמר הפיטן: ישר נתיב עקלנו ומאסנו פ ש ר ו ן (אליה בר שמעיה, אלהי בשתי, סליח׳ ב עשי״ת).

״פַּשְׁרוּת, פושרות, ש״נ, — תכונת הדבר הפּוֹשֵׁר: ואפשר שירוחץ (הילוד) פעמים ביום או שלש ויעתק בהדרגה אל מה שהוא יתר נוטה אל ה פ ו ש ר ו ת (קאנון א ג א, בשמירת הילוד).

״פַּשְׁרָן[2]), ש״ז, — דַּיָּן שנברר ע״י בעלי הדין לדון ולְפַשֵּׁר: כל מי שלא ישלם מה שיאמרו

[1]) [בבן־סירא היוני ἀνάπαυσιν, כלו׳ הנפש החולה, אך בעקר כנראה פשירת החום. ויש מבארים הכרת פשר המחלה, אבחנה (diagnosis), או שמנקדים פְּשׂוֹרָה (של החלי), ואינו מסתבר.]

[2]) [אולו עקרו פַּשְׁרָן מבנין פִּעֵ׳, במשמ׳ המפשר בין בעלי דין. וכיום נחוגת המלה פַּשְׁרָן במשמ׳ מי שדרכו להסכים לפשרות ולִוִּתּוּרִים; ופַּשְׁרָנוּת, תכונת הפַּשְׁרָן].

הפשרנים (רשב"א תתלא). נפל מחלוקת בין הכתות אחר שפסק הפשרן דינו או פשרתו כי אחד מן הבעלי דין שלא נתפיים מפשר' הפשרן טוען שמעולם לא קבל עליו זה הפשרן (ספר בר ששת שכג). והלכתא פשרה צריכה קנין, ר"י מסופק אם הקנין מיד קודם שיאמרו פשרנים ואז צריך קנין ואפי' במחול לך או אם הקנין לאחר שיאמרו הפשרנים (מרדכי, סנה' תרעט). לפי דברי הפשרני' אשר קבלו עליהם החלקים בקניין וגם בחרם (תשובות מהרי"ק עט). ויש הילוק בין פשרה לדין דבדין אזלינן בתר הרוב ובפשרה אם רבים הם הפשרנים צריך שיסכימו כולם (נמוקי יוסף על הרי"ף סנה' ה:, ד"ה אמר). שהפשרנין יכולים להיות עדין וה"ה לדיינין (שם שם). פשרנים או דיינים או אפוטרופוסים כשרים להעיד (טו"ע חו"מ לז ח). כי כתב מ"כ היותך מבורר לדיין ולפשרן (שו"ת ר"מ פדואה מד). ונכנסו פשרנים בין ראובן ושמעון לענין מכירת החזקה הנז' פעם אחרי וחזרו ונתפשרו (תשובות האלשיך ט). כשנכנס הגביר הפשרן ופשר בד' מאות גסי"ם (שו"ת פרח מטה אהרן קד, קכב.). האפוטרופ' והשותף החי קבלו ביניהם ב' פשרנים וכתבו שטר פשרה (שם עד, קלט.). עד שנכנסו פשרנים ביניהם ופשרו אותם באופן שיתן לו סך מה וישבע לו שלא יתבע ממנו עוד יותר (שו"ת בנימין זאב, דיני שבועות, רעו). — ובמשמ' פַּרְשָׁן: עשו הם לפילוסופיה מה שעשו חכמינו הפשרנים לתורה והנה באמת הנהיה כדבר הזה באחד מדיני ממונות היה נשאר תרעומת נפלא לאחד מבעלי הדין אשר כן עשו וכו' (ר"י ערלאמה, חזות קשה, שער ח). — ובמשמ' נותן אפשרות: ונותנין לו מקום ואפשרות להגיע אל שלימותו העליון באמצעות התורה האלהית אשר היא פשרנית גדולה להמציא האדם אל שלמותו (רפאל כורלי, אורח חיים, יד:).

פשש [1]), ממנו פַּשׁ.

פשת [2]), ממנו פֵּשֶׁת, פִּשְׁתָּה, *פִּשְׁתָּן, *פִּשְׁתָּנִי.

פֵּשֶׁת, או פֵּשֶׁת [1]), ש"ז, כנ' פִּשְׁתִּי, מ"ר פִּשְׁתִּים, — כמו פִּשְׁתָּה: אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי ומימי צמרי ופִשְׁתִּי שמני ושקויי (הוש' ב ז). לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו והצלתי צמרי ופִשְׁתִּי לכסות את ערותה (שם שם יא).— ומ"ר: והבגד כי יהיה בו נגע צרעת בבגד צמר או בבגד פִּשְׁתִּים (ויקר' יג מז). לא תלבש שעטנז צמר ופִשְׁתִּים יחדו (דבר' כב יא). ותהיינה העבתים אשר על זרועותיו כַּפִּשְׁתִּים אשר בערו באש וימסו אסוריו מעל ידיו (שפט' טו יד). ובשו עבדי פִּשְׁתִּים שריקות וארגים חורי (ישע' יט ט). הלוך וקנית לך אזור פִּשְׁתִּים ושמתו על

---

1) [עי' פַּשׁ הערה.]

2) [במלים פֵּשֶׁת, פִּשְׁתָּה, פִּשְׁתָּן, (עי' בהערה הבאה), הנמצאות בעבר' בלבד, מרגשת כנראה גם התיו בשרשות, אף על פי שיתכן כי נולדה המלה הראשונה פֶּשֶׁת בצורת מקור של יפש, ופש, וכדומה. ואם כך הוא, אולי קשורה המלה פשת (מן יפש) אל האשורי' אֶפֵּשׁ, עשה, שממנו גם השם אִפְּשֵׁת, והמשמש במיחד בקשר עם אֶקֶל (חקלא, חלקת שדה), אֶפֵּשׁ אֶקְלֶ, עֶפֵּד שדה, אִפְּשֵׁת אֶקְלִי, עבוד שדה, תבואת שדה. וכדו', שממנו יכל היה לצאת שמוש המלה פשת במשמ' תבואת שדה, ואח"כ בפרט מין תבואה מיחד, כגון פשתה. ואמנם אף אפשר כי משמעותה הקדומה של פשת היתה בגד, לבוש, וקרובה היא אל פשט במשמ' פרשׂ, שטח; ואף לא מן הנמנע הוא כי מקור הצמח מארץ אחרת ומשם בא שמו לעברית.

ביתר הלשונות השמיות, וגם בכנענית של הצידונים, משמש במקום פשת השרש כתה, כתן, שממנו אף כֻּתֹּנֶת, ועי' כתן. ואמנם מזכיר לֶו (באחרונה Flora II, עמ' 210) כצורה פונית φοιστ, אך מבלי לסמן את מקורו.]

1) [במקרא נמצא רק פִּשְׁתִּי בכנוי, ובמ"ר פִּשְׁתִּים, ואין להכריע אם יש לנקד פֵּשֶׁת, ע"מ צֶדֶק, צִדְקִי, או פֵּשֶׁת. ושמוש הצורות פשת, פשתים, ואף פשתה במקרא הוא ללא הבדל בענין, שכן אין מ"י ומ"ר ממש בשמות חמרים כגון אש ומים, חטה וחטים, שעורה ושעורים. ובכתבת גֶּזֶר (המובאת בכרך המבוא, עמ' 47) נמנים בזה אחר זה: ירחו אסף, ירחו זרע, ירחו לקש, ירחו עצד פשת, ירח קצר שערם וכו'. והנה החדש שהוא לפני ירח קציר השעורים, הוא הדש אדר שהוא זמן זריעת הפשתים (לֶו, Flora II, 212), ואך בזמן שהשעורה אביב (בניסן), הפשתה היא גבעול, ועדין לא הגיע זמן עצד (חציד) הפשתה. ועל כן אפשר שאין פשת בכתבת זו פשתה; ועי' גם בהערה הקודמת. ואולי גם פשתי העץ שבמקרא מורים על כך כי לא צמח אחד בלבד נקרא פשת.]

מתניך ובמים לא תביאהו (ירמי' יג א). והנה איש מראהו כמראה נחשת ופתיל פִּשְׁתִּים בידו וקנה המדה והוא עמד בשער (יחזק' מ ג). פארי פִּשְׁתִּים יהיו על ראשם ומכנסי פִּשְׁתִּים יהיו על מתניהם (שם מד יח). —פִּשְׁתֵּי העץ: והיא העלתם הגגה ותטמנם בְּפִשְׁתֵּי העץ הערכות לה על הגג (יהוש' ב ו).

פִּשְׁתָּה, [1]), ש"נ,—צמח נזרע בשדה, שמגבעוליו המנפצים טווים הוטים, שארגו מהם בד לבגדים, Flachs; lin; flax: וְהַפִּשְׁתָּה והשערה נכתה כי השערה אביב וְהַפִּשְׁתָּה גבעל (שמות ט לא). — וכמשמ' פתילה עשויה פשתים, שישימוה בשמן וידליקוה למאור: קנה רצוץ לא ישבור וּפִשְׁתָּה כהה לא יכבנה (ישעי' מב ג). המוציא רכב וסוס חיל ועזוז יחדו שכבו בל יקומו דעכו כַּפִּשְׁתָּה כבו (שם מג יז).

***פִּשְׁתָּן** [1]), ש"ז,—כמו פִּשְׁתָּה: שני הוצני פשתן שכחה ושלשה אינן שכחה (פאה ו ה). שלו חטים ושל חברו הטים מותר לסמוך לו תלם של פשתן וכו' רבי שמעון אומר אחד זרע פשתן ואחד מכל המינין (כלא' ב ז). צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה, אם רוב מן הגמלים מותר וכו' וכן הפשתן והקנבוס שטרפן זה בזה (שם ט א). פיף של צמר בשל פשתן אסור מפני שהם חוזרין באריג וכו' לא יקשור סרט של צמר בשל פשתן להגור בו את מתניו (שם שם ט). אין נותנין אונין של פשתן לתוך התנור אלא כדי שיהבילו מבעוד יום (ב"ם, שבת א ו). כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן וכל היוצא מן העץ אינו מטמא טומאת אהלים אלא פשתן (שם ב ג). מביאין כלונסאות של ארז ארוכין וקנים ועצי שמן ונעורת של פשתן וכו' (ר"ה ב ג). מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד (מו"ק ב ג). זה בא בחביתו וזה בא בקורתו, נשברה כדו של זה בקורתו של זה פטור וכו' וכן זה בא בנרו וזה בפשתנו (ב"ק ג ה). גמל שהיה טעון פשתן ועבר ברשות הרבים ונכנס פשתנו לתוך החנות ודלקה בנרו של חנוני והדליק את הבירה, בעל הגמל חייב (שם ו ו). המקבל שדה מחבירו לשנים מועטות לא יזרענה פשתן (ב"מ ט ט). כטווה בפשתן לשמאלית (רבי יהודה, נגע' ב ד). האונין של פשתן (מיטמאין בנגעים) משיתלבנו (הוא, שם יא ח). פרק זה את עציו והציל פשתנו של חבירו נותן לו שכרו דמי השב אבידה (תוספת' ב"ק י כו). המקבל כרם מחבירו חייב ליטפל בה עד שיעשנו יין, זיתים עד שיעשם ציבור, פשתן עד שיעשנו קרצין (שם ב"מ ט יע). אל נהל איתן וכו' יכול יהא אסור מלהדוק שם פשתן ומלנקר שם אם האבנים ת"ל לא יזרע וכו' (ספרי דבר' כז). ולא בחוסן, רבי חיננא בשם רבי פנחס פשתן שלא נגערה (ירוש' שבת ב א). שאין לך עושה שלהבת אלא פשתן בלבד (ר' שמעון בר כב ילחק, שם שם). אלו דברים העושין לאבל בימי אבלו, זיתיו הפוכין טוענין לו וכדו לגוף ופשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן היורה וכו' רבי יהודה אומר אף זורעין לו שדת ניר ושדה העומדה לפשתן (מו"ק יא:). מי שהניח לו אביו מעות הרבה ורוצה לאבדן ילבש בגדי פשתן וישתמש בכלי זכוכית וישכור פועלים ואל ישב עמהן (ר' יוחנן, ב"מ כט:). כל זמן שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש ואין דובשנו מדביש אמרתי שמא חס ושלום קיבל רבי עולמו וכו' (ר"ע, סנה' קא.). שלא נינער פשתן שלו אלא עם הקוצים שלו (מדר' אגדת בראשי' יז). — עושי פִּשְׁתָּן: קסיה של זורי גרנות, של הולכי דרכים, של עושי פשתן טמאה (כלים טז ו).—כלי פִּשְׁתָּן, בגדי פשתים: לוקחין מן הנשים כלי צמר ביהודה וכלי פשתן בגליל (ב"ק י ט). כלי פשתן הדקין הבאי' מבית שן ככלי צבעונין הן (ר' זעירא

---

[1]) [עי' בהערות לערכים פשת, פֶּשֶׁת, פִּשְׁתָּן. והרד"ק (מכלול, ליק, קנא.) כותב: ופשתה יקבץ בלשון זכרים פשתים וכן מן חטה חטים ובכנוי נגרעה ממנו ה"א הנקבה ולא הומרה תי"ו כמשפט משקלו ואמרו צמרי ופשתי והי' לו לומר ופשתתי על המנהג ונהגו מו מנהג סכה כמו ויהמום כגן שכו וכו' ורז"ל נשתמשו בו עם נו"ן בסוף באמרם כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן וכן נשתמשו בו עם הכנוי בנו"ן גמל העובר והדליק פשתנו את הבירה או יהי' פשתים פִּשְׁתֵּי משקל אחר פִּשְׁתֶּה בסגול על משקל לִבְנֶה, ע"כ.]

[2]) [לדעת לֶו (Flora II, עמ' 219) נולדה צורה זו בלשון החכמים במקום פשתה המקראית כדמוי אל אל כִּתָּן, אך נטיה זו לסים את המלים בנו"ן במקום התנועה הפתוחה נכרת גם בצורות כגון מעלן, מַטָּן, חלן, במקום מעלה, מטה, הלאה, וכדוי.]

ירוש׳ כתוב׳ ז ס). בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו עד שהיו קרוביו מניחין אותו ובורחין עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות ראש בעצמו ויצא בכלי פשתן ונהגו העם אחריו לצאת בכלי פשתן (מו״ק כז:). כלי פשתן הגמין הבאין מארבל אם פחמו אחד מחן מה הן ומה דמיהן (רבי שמואל בר נחמן, מד״ר קהל׳ סדרה א, כי ברב). — פִּשְׁתָּן של ים: ופשתים, הייתי אומר אפילו פשתן של ים, אפי׳ קנבס, תלמוד לומר צמר ופשתים וכו׳ (ירוש׳ כלא׳ ט ב).—ומ״ר, ״פִּשְׁתָּנִים, ואמר המשורר: עזוב הצמרים וצמר גפנים, וקח מבגדים לבוש פשתנים (חרוזי אבן סינא, תרגום שלמה רופא).

*פִּשְׁתָּנִי, ש״ז,—מי שעוסק בפִּשְׁתָּן, עושה או מוכר פשתן: מעשה בתינוקת שנכנסה ליטול פשתן מן הפשתני וכו׳ (ר׳ חנינה, ירוש׳ יבמ׳ יב א). הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה, כל שהוא כותשה היא משתבחת וכו׳ (רי יוסי בן חנינא, מד״ר בראש׳ לב).

פשה[1], ממנו פָּשָׂה, *פִּשְׂיוֹן.

פָּשָׂה, פ״ע, פָּשְׂתָה, פָּשׂתָה, יִפְשֶׂה, תִּפְשֶׂה, פָּשׂה, — התרחב והתרבה, הלך וגדל לכל עבריו: והנה הנגע עמד בעיניו לא פָּשָׂה הנגע בעור (ויקר׳ יג ה). ואם פָּשׂה הִפְשֶׂה המספחת בעור (שם שם ז). ואם תחתיה תעמד הבהרת לא פָּשָׂתָה (שם שם כג). והנה לא פָּשָׂה הנתק בעור (שם שם לד). והנה פָּשָׂה הנגע בבית (שם יד מד). — ובתו״מ: כנסה ופשתה (הבהרת) פשתה וכנסה ר׳ עקיבא מטמא והחכמי׳ מטהרין (נגע׳ ד ז). רבתה המחיה טמאה, נתמעטה רבי מאיר מטמא והחכמים מטהרין שאין הנגע פושה לתוכה (שם ו ג). קיטא שיש בה פספסים צבועים ולבנים פושין מזה לזה וכו׳ (שם יא ז). בגד שנראה בו נגע ועשאו שתי, שתי ועשאו בגד יראה כתחלה, נראה נגע בנימין הכדין טהור, פשה[2] מן הנימין לנימין הסדין טמא

---

[1] [הוא פסה ברב המקורות התלמודיים, עי׳ שם; בערב׳ פשא a) באותה משמ׳.]

[2] [כך בנוס׳ הדפו׳ ונכון. בצוק״ם: פשח, אלוי במלונו הבינו מלשון נתוק וכריתה.]

---

a) فشا

(תוספת׳ שם ה יב).—ובסהמ״א: המפקיד אצל חבירו פירות והרקיבו, דבש ונפסד, יין והחמיץ, עושה תקנה לבעל הפקדון ומוכרן בב״ד, אע״פ שעמדו בהפסדן ואין ההפסד פושה בהן הרי הקנקנים והסלים מוסיפין הפסד (רמב״ם, שאלה ז ב). — ואמר הפיטן: אל עון וחטא נשא, אם פשה יפשה ועשית לו מכסה (אפרים בר יצחק, אלהים יי, סליח׳ ה עשי״ת). — ואמר המשורר: אמאם בלילי עדי סהר בעיני דמות נגע ופשה בעור כושי כבהרת, ובעת ראותי לשון אש תהלך אשמחה אולי תהי בעלות שחר מבשרת (ר״י הלוי, עין כדיבה, מעה״ם 89). — ובינ׳ פָּשׂוּ, ״פָּשׂוּי, שהתרחב והתפזר: פזורה פשויה ושקודה קדורה שחורה נעה ונדה (ר״י הדסי, אשכול הכפר, ישראל ויהודה, שיר בסוף הספר). שאלתיהו לשלוח לי נדבה, רחבה גם ורבה גם פשויה, ויתן לי כפי גודל כבודו וישים את שאלתי שעויה (ד״ה של יהודי מלכים וא״י ב, יעקב מן, 13). — ״וּפָשָׂה כפ״י במשמ׳ הוסיף, הִרְבָּה, ואמר הפיטן: פשות[1] חטאת על חטאת רצונו בתאות גופו, והטהו ופתהו זמנו במעט צופו (יוסף, ימי ילדות, תקון ליל א׳ כ״ה, סדר רע״ג ב, כו.).

*פִּשְׂיוֹן, ש״ז, — כמו פִּסְיוֹן, תכונת הדבר הַפּוֹשֶׂה, התפשטות, התרחבות, Ausbreitung; spread(ing); propagation: יש בשער לבן מה שאין בפשיון ויש בפשיון מה שאין בשער לבן וכו׳ (נגע׳ ד א). החליטו בפשיון, הלך הפשיון וחזר הפשיון וכו׳ (שם ה ב). בהרת ובה פשיון פרחה בכולו טהור (שם ח ג).—ואמר הפיטן: המלשין שת פיהו לא תשא שמע שוא במלולים, לכן ינוגע בעור הבשר מיד ובהרת להסגיר פעמים או בפשיונת להכלים (רסע״ג, אזהרות, קבץ מעי״ גאו׳, ב, עמ׳ 51). טחבוהו אלה ולא שב בוהק לטהר בו יגבר, חקי שחין ומכוה להכות בם בפשיון למתעבר, יסגר בנתק פעמים וירא פשיונו אולי ישוב ויתעבר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר (הוא, שם שם). — ״והשתמשו במלה זו בחכמת החשבון במשמ׳ differential[2] (הז״ם יסודי חכמת השעור).

---

[1] [עפ״י הכתוב: ספות חטאת על חטאת (ישע׳ ל א), ושנה הפיטן לצרך הסימן יוסף בראשי החרוזים.]

[2] [היום משתמשים למשג זה במלה נִגְזֶרֶת.]

פשע, ממנו פָּשַׂע, פֶּשַׂע.

פָּשַׂע, פ"ע, אֶפְשְׂעָה,—כמו פָּסַע, צָעַד, דָּרַךְ: מי יתנני שמיר שית במלחמה אֶפְשְׂעָה בה אציתנה יחד (ישע' כז ד). — ועי' פָּסַע.

פֶּשַׂע, ש"ז—כמו פֶּסַע, פְּסִיעָה, צעד שאדם צועד ברגלו: חי יי' וחי נפשך כי כְפֶשַׂע ביני ובין המות (ש"א כ ג).—ואמר המשורר: וכבר יבש לבי, חושי בטלו, לא חשתי דבר, כל היה נשיתי, הדלו גלגלי המכונה חדלו, עוד פשע וכלא הייתי הייתי (יל"ג, על כרכך אתה חי, כל שיריו א, 25).

פשק [1], ממני פָּשַׂק.

פָּשַׂק, פ"י, פִּשֵּׂק, — פָּשַׂק שפתיו, פתח פיו והרבה לדבר: נצר פיו שמר נפשו פֹּשֵׂק שפתיו מחתה לו (משלי יג ג). — ואמר הפיטן: שפת אמת יכון בישישים, עד ארגיעה לשון טפשים, פושקי שפה מחתה ענושים, צרות רודפים וענש מבקשים (במעון בן יצחק, אמרי כזב, קרוב' שבוע'). נשו כלמתם וחרפתם, בכן שפתי משובתם בלעג פשקו, ויספקו כף בעונם שקעו, רשפי להבים נשקו (אפתח פי להודות, רשות לשבת איכה, ספרד'). — ואמר המליץ: פושק שפתיו בהמון ולעת יתן אין כל מאומה (צ"ז, צ"ס יח ז). — אך רב לנו דבר מהתלות יבשות ושדופות קדים כי חובקי ידים ופושקי שפתים לא יצליחו (מפו, אהבת ציון עז, 128). — פִּשְּׂקָה רגליה, כמו פִּע', ואמר הפיטן: הלא תכלם מצח אשה זונה היה לך הפושקת רגליה לכל עובר בבקשך ממנו הקיה ועקב (רמב"ע הלכלת הרדוף, דוקס, 69).

—פִּע', עתי' תְּפַשְּׂקִי—פִּשְּׂקָה את רגליה, הרחיבה לרוחה, כנוי למשכב זנות: ותתעבי את יפיך וַתְּפַשְּׂקִי את רגליך לכל עובר (יחזק' יז כה).

פַּת [2], ש"נ, כנ' פִּתִּי, פִּתְּךָ, פִּתֵּךְ, פִּתּוֹ, מ"ר פִּתִּים,—פַּת לחם, פרוסת לחם: ואקחה פת לחם וסעדו לבכם (בראש' יח ה). והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחוות לו לאגורת כסף וככר לחם ואמר ספחני נא אל אחת הכהנות לאכל פַּת לחם (ש"א ב לו). ועל פַּת לחם יפשע גבר (משלי כח כא). — ובלא מלת לחם: ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה ותגדל עמו ועם בניו יחרו מִפִּתּוֹ תאכל ומכסו תשתה ובחיקו תשכב ותהי לו כבת (ש"ב יב ג). פִּתְּךָ אכלת תקיאנה (משלי כג ח). ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם ואכלת מן הלחם וטבלת פִּתֵּךְ בחמץ (רות ב יד). — פַּת חרבה: טוב פַּת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב (משלי יז א). — וכמ"ר במשמ' פרורים קטנים: פתות אותה פִּתִּים ויצקת עליה שמן (ויקר' ב ו). תפיני מנחת פִּתִּים תקריב (שם ו יד). משליך קרחו כְפִתִּים לפני קרתו מי יעמד (תהל' קמז יז). — ובתו"מ: הפגים משיזריחו אוכל בהם פתו בשדה (שביע' ד ז). הרודה פת חמה ונתנה על פי חבית של יין של תרומה רבי מאיר אוסר ורבי יהודה מתיר (תרומ' י ג). תנור שהסיקו בכמון של תרומה ואפה בו את הפת הפת מותרת (שם שם ד). אין נותנין פת לתנור עם חשכה ולא חררה על גבי גחלים אלא כדי שיקרמו פניה מבעוד יום (שבת א י). עד שלא יתחילו במלאכה צא ואמור להם על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד (ב"מ ז א). אלו דברים של עובדי אלילים אסורין וכו' חלב וכו' והפת והשמן שלהן (ע"ז ב ה). נחתום שהוא עושה בטומאה לא לשין ולא עורכין עמו אבל מוליכין עמו פת לפלטר (שם ד ט). כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן והיי צער תחיה ובתורה אתה עמל (אב' ו ד). מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שבני אדם נכנסין לאכול פיתן בלילי שבתות (ר"ג, תוספת' ברכ' א א). אפילו ראה את הפת ואמר ברוך שברא פת זו, כמה היא נאה, זו ברכתה (הוא, שם שם ד ז).

---

1) [בארמ' ובסור' פסק, וכן בעבר' שבתו"מ (עי' פסק, הערות), וקרוב השרש אל פסג, פשׂע, פסע. ובערב' הכתובה והמדברת באים פשׂח, פשׂה', ואף פרשׂח, פרשח' a), במשמ' פשׂק רגליו.]

2) [עי' פתת, הערה.

בדבור נוהגת גם הצורה פִּתָּה להלות הלחם השטוחות הנקראות בערב' רע'יף a).

בירוש' [דמאי ב א] נאמר: הקשואין וכו' התורמסין ופת חלה, ויש גורסים ופתחלה מלה אחת, ולונץ בהוצאה שלו מציע: והתהלה, שהיא תחלא, שחלין, Gartenkresse, lepidium, ואמנם לֶו, Flora I, עמ' 508 דוחה תקון זה, ובמקום אחר (שם II, 456) הוא מזכירו ללא הכרעה, ואולי בכל זאת כך נכון.]

---

a) فشح, فشخ, فرشح, فرشخ

a) رغيف

אורח וע מה הוא אומר וכי מה אכלתי לו, פת אחת אכלתי לו, חתיכה אחת אכלתי לו וכו׳ (בן זומא, שם שם ז ב). היה (העני) משתמש בכלי מילת נותנין לו כלי מילת, פת נותנין לו פת (שם פאה, ד י). כשהייתי למד תורה אצל ר׳ יוחנן בן החורנית ראיתיו שאכל פיתו חריבה שהיו שני בצרות (ר׳ אלעזר ברי צדוק, שם עדי׳ ב ב). זריזות הן הנשים בפת יותר מן התבשיל, מה בין פת ובה בין תבשיל, תבשיל דרכו לאכול רותח, פת אין דרכו לוכל רותחת (רבי יעקב בר אחא בשם רבי אסי, ירוש׳ שבת א י). פת חמה חמתה בצידה (שם שם). ממלאת היא אשה את התנור פת מפני שהפת יפה בשעה שהתנור מלא (ר״ש בן אלעזר, שם ביצה ב א). אין לך קרוי פת סתם אלא חיטין ושעורין בלבד (ר׳ יוחנן שם שם ז ב). ועל פירות הארץ הוא אומר בורא פרי האדמה חוץ מן הפת שעל הפת הוא אומר המוציא לחם מן הארץ (ברכ׳ לה.). ארבעה דברים נאמרו בפת, אין מניחין בשר חי על הפת ואין מעבירין כוס מלא על הפת ואין זורקין את הפת ואין סומכין את הקערה בפת (שם נ:). כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול (בן זומא, שם נח.). שורה אדם פיתו ביין ונותנו על גב העין בשבת (שמואל, שם קח:). הללו פיתן מתעפשת והללו אין פיתן מתעפשת (יומא לח.). אין אופין פת עבה בפסח וכמה פת עבה א״ר הונא טפח (ב״ש, ביצה כב:). כל מלאכת עבודה לא תעשו יצתה תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה (תנא דבי שמואל, ר״ה כט:). האומר לחבירו קונם שאני נהנה לך אם אי אתה מתארח אצלי ותאכל עמי פת חמה וכו׳ אף אלו נדרי זירוזין (ר׳ אליעזר בן יעקב, נדר׳ כד.). רשאין פועלין לטבל פיתם בציר כדי שיאכלו ענבים הרבה (ב״מ פט.). י״ג דברים נאמרו בפת שחרית, מצלת מן החמה ומן הצנה ומן הזיקין ומן המזיקין וכו׳ (ת״ר, שם קז:). פעם אחת יצא רבי לשדה והביא עובד כוכבים לפניו פת פורני מאפה סאה אמר רבי כמה נאה פת זו וכו׳ כסבורין העם התיר רבי הפת, ולא היא, רבי לא התיר את הפת וכו׳ פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה פת דחוק לתלמידים וכו׳ (ע״ז לה:). נתת פת לנער, הודע את אמו (משל הדיוט, שמם

א א). אמר להם יהודה הניחו לזקן עד שתכלת הפת (מד״ר בראש׳ לא).—ובמשל לתאות האיש לאשה: שאינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו (יומא יח:). — ומינים שונים של פת: מצא בה פת הולכין אחר רוב הנחתומין, ואם היתה פת עיסה הולכין אחר רוב אוכלי פת עיסה, ר׳ יהודה אומר אם היתה פת קיבר הולכין אחר רוב אוכלי פת קיבר (מכשיר׳ ב ח). מציל פת נקייה אין צריך להציל פת הדראה (תוספת׳ שבת יג ז). לחם עוני, פרט לחלות ואשישה, יכול לא יהיה אדם יוצא אלא בפת הדראה ת״ל תאכל עליו מצות, אפילו במצות של שלמה (ספרי דבר׳ קל). פת נקייה טמאה ופת קיבר טהורה, רבי חייא בר אבא בשם רבי אחא על איזה מהן שירצה יברך (ירוש׳ ברכ׳ ו א). בדברים הללו מזכירין אותן (את בית גרמו) לשבח שלא יצא ביד בניהם פת נקיה מעולם, שלא יהו אומרים ממעשה לחם הפנים הן אוכלין (שם שקל׳ ה ב). אם אמרו בזריזין יאמרו בשאינן זריזין, אם אמרו בפת עמילה יאמרו בפת שאינו עמילה (ר׳ יוסף, פסח׳ לז.). יוצאין בפת נקייה והדראה (שם מ.). שלשה דברים מרבין הזבל וכופפין את הקומה ונוטלין אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם אלו הן פת קיבר ושכר חדש וירק חי (שם מב.). המוליך וכו׳ קמח לנחתום ועשאו פת ניפולין (ב״ק לט:). שבועה שלא אוכל פת חיטין והושיט ידו לסל ליטול פת שעורין וכו׳ (שבוע׳ כו.). ה׳ דברים משיבים את הלימוד, פת פחמין וכל שכן פחמין עצמן (הורי׳ יג:). פת חטין או פת שעורים מי טב [1] אוכלה בלפתן (מד״ר, קהל׳ פרשה ב, כי העושק). ובפהמ״א: הלך לו לצרפת וקבלתו אשה אלמנה בכבוד גדול אמו של יונה היתה ומפתה וממשנה היו אוכלים ושותים (פדר״א לג). פת לישה, פת עריכה (ילק׳ שמעי׳ תהל׳ תרכב). מה בצע, כשישבו לאכול ובאו לבצוע את הפת בקשו לברך א״ל יהודה, אחינו אנו הורגים ועל הפת אנו מברכים (בראש׳ רבתי, אלבק, 175). הרי שבע פורעניות חרב מצור וכו׳ פת נפולת וכו׳, (רס״י ויקר׳ כו כו).— ומ״כ פִּתּוֹת: היכי דלקח קמח מכל בית ועֵרבוהו ואפאוהו פיתות שלמות כבר ערבו בבית ואף בפת

1) [במשנה (נגע׳ יג ט): פיסב ואיכלן.]

שלמה (מסוי גאו׳, ציח תלמוד ד, 119).

פַּת, ש״נ, כנ׳ פָּתְהֵן, — כמו פֵּאָה, פְּאַת הראש: יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטוות גרון ומשקרות עינים הלוך וטפף תלכנה וברגליהם תעכסנה ושפח אדני קדקד בנות ציון ויי׳ פָּתְהֵן[1]) יערה (ישעי׳ ג יו–יז).

פּת, עי׳ פַּת, פֹּתָה, והערות שם.

פתא[2]), ממנו פִּתְאֹם, *פתאֹמִי, *פִּתְאֹמִיּוּת.

פְּתָאוּת, ש״נ,—פְּתַיּוּת, סִכְלוּת: מזה נראה שהערמה והפתאות אינם בנושא אחד (פי׳ משלי לזרחיה הברצלוני, השחר שנה ג, 69).

פְּתָאִים, עי׳ פֶּתִי.

פִּתְאֹם[3]), פִּתְאוֹם, תה״פ, —כהפתעה, מבלי שידעו, מבלי שצפו לדבר, פתע, plötzlich; soudainement; suddenly: ויאמר יי׳ פִּתְאֹם אל משה ואל אהרן ואל מרים (במד׳ יב ד). ויבא אליהם יהושע פִּתְאֹם (יהוש׳ י ט). ותבא עליך פִּתְאֹם שאה לא תדעי (ישעי׳ מז יא). פִּתְאֹם שדדו אהלי רגע יריעתי (ירמ׳ ד כ). כי פִּתְאֹם יבא השדד עלינו (שם ו כו). ויורם אלהים חץ פִּתְאוֹם היו מכתם (תהל׳ סד ח). על כן פִּתְאֹם יבוא אידו פתע ישבר ואין מרפא (משלי ו יה). — ועם ב, בְּפִתְאֹם: וישמח יחזקיהו וכל העם על ההכין האלהים לעם כי בְּפִתְאֹם היה הדבר (דה״ב כט לו). — ועם מלת פֶּתַע: וכי ימות מת עליו בפתע פִּתְאֹם וטמא ראש נזרו (במד׳ ו ט). והיה כאבק דק המון זריך וכמץ עבר המון עריצים והיה לפתע פִּתְאֹם (ישעי׳ כט ה). לכן יהיה לכם העון הזה כפרץ נפל נבעה בחומה נשגבה אשר פִּתְאֹם לפתע יבא שברה (שם ל יג). — פחד פִּתְאֹם: אל תירא מפחד פִּתְאֹם ומשאת רשעים כי תבא (משלי ג כה). על כן סביבותיך פחים ויבהלך פחד פִּתְאֹם (איוב כב י).—ופִתְאֹם, במשמ׳ בלי ידיעה או מחשבה: הולך אחריה פִּתְאֹם כשור אל טבח יבא וכעכס אל מוסר אויל[1]) (משלי ז כב). כי לאויל יהרג כעש ולפתה תמית קנאה אני ראיתי אויל משריש ואקוב נוהו פִתְאֹם[2]) ירחקו בניו מישע וידכאו בשער ואין מציל (איוב ה ב–ז). — ובתו״מ: משל למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן וכו׳ בפתאום ביקש המלך את עבדיו וכו׳ (רבי יוחנן בן זכאי, שבת קנג., וכעין זה מד״ר קהל׳ פרשה תליתאה, בכל עת, בשם ר׳ יהודה הנשיא). שלשה שנאתי וארבעה לא אהבתי שר הנרגל בבית המשתאות וכו׳ והנכנס לבית חבירו פתאום (בשם בן סירא, נדה טז:).

***פִּתְאֹמִי,** פתאומי, ת״ז,—הדבר הבא פִּתְאֹם: המות הפתאומי אשר קרה לבכורי מצרים היה בשינוי מזגיהם אל קדחת חדה מופלגת שורפת והגרת הדם (אמו״ר לרלב״ג, 103). מי שמשים בלשונו סלף ועוות יגרום לעצמו סלף קשה ופתאומי כמו שבר העץ ברוח חזקה (רלב״ג, משלי יה ד). שמחה פתאומית (ר״י אברבנאל, ברא׳, ויפל ה׳ תרדמה). שלא היית

---

[1]) [לפי נקוד מערבאי: פָּתְהֵן, ומדנחאי: פָּתֵהֶן. התרגומים הקדומים תרגמו באפן חפשי את הענין ולא את המלה. השבעים: σχῆμα, בקרוב: דרכם ומנהגם: וולגי׳: crimen, פשע; ת״י: וה׳ יקרהן יעדין; וכנראה הלכו אחר דרוש. ומן הפרשנים רש״י: כליהן יערה, ל׳ ארמי הוא כמו פתיא אוכמא (כפרושו בבבלי פסח. כח., ועוד). ע״כ. אך ריב״ג מחבר את המלה עם הפותות לדלתות: ומהענין הזה אצלי וה׳ פתהן יערה, והיתה ההקשה שיהיה פותהן בוא״ו וקצרו והקלו וחברו המלה וההא בה לכנוי עם הנון והמלה הזאת כנוי לערוה וכו׳; וכן רד״ק: והוא כנוי לבית הערוה כלומר שתלכנה ערומות לפני האויב המוליך אותן בשביה, ע״כ. ומעין זה כמה מן החדשים. אך אחרים רואים כאן כתיב חסר במקום פְּאֻתְהֶן, פאת הראש, וההקבלה אל וקדקד מורה על צדקת דעה זו; השוה: ותאכל פאת מואב וקדקד בני שאון (ירמ׳ מח מה). ועי׳ פֹּתָה, הערה.]

[2]) [צורה מטשטשת של פתע, עי׳ שם ובהערה הבאה.]

[3]) [תת״פ בסיום האֹם, כמו רֵיקָם, חִנָּם, ועי׳ לצורות אלו טורטשינר, Entstehung d. semit. Sprachtypus, עמ׳ 1 וכו׳, ובא פִּתְאֹם במקום פתעם. וכן מצוי הצרוף פֶּתַע פִּתְאֹם, פתאם לפתע. וכן באשורי אִנַּ פִּת, אִנַּ פִּתְּם, וגם אַפִּת במקום אִנַּ פִּתּ במשמ׳ פתאם, ובמלה שאולה אפתי במשמ׳ תכף ומיד, בתעודות הארמיות מִיְב. ולפי הנאמר בהערה לשרש פתת יתכן שנגזר שרש זה מן פתאם.]

[1]) [הכונה: וּכְעֶכֶס אל מוסר אֱוִיל, מלשון וברגליהם תעכסנה (ישעי, ג יו).]

[2]) [הכונה לפי טורטשינר בפרושו: אני ראיתי אויל כעסן (משריש, וכן בערב׳ שׁרשׁ[a]), כעס) כזה והוא קלל (ויקב) נוהו מִבלי לחשב, ועל כן: ירחקו בניו מישע וכו׳.]

---

[a]) شرس

מעשהו (של אברהם בעקרה) פתאומי אבל בסתון (הוא, ענין העקדה, ויסכם אברהם בבקר). וכנראה בחרו במות הפתאומית להנצל מן הארוכה והיא מכת יסורין (שבט יהודה, הכוזר, 27). האומרים כי יש תנועה פתאומיית (יש"ר מקנדיה, אילים ג). שמענו וראינו מיתות פתאומיות בהרבה והרבה מבני אדם (ר' נחום עזרכי, המדה הימים א, כב.). היו אלה הויות פתאומיות לא הדרגיות (ספר המדות ב יד). תכליתם לפעול פעולה פתאמית (אגרות יל"ג א 7).

***פִּתְאֹמִיּוּת,** פתאומיות, ש"נ, — תכונת הדבר הבא פתאם, מצוי בספרות ובדבור.

פַּתְבַּג, פַּת־בַּג [1]), ש"ז, פַּת־בָּגוֹ, פַּת־בַּגָם, — פרפרת, מזונות: וימן להם המלך דבר יום ביומו מפַּת־בַּג המלך ומיין משתיו (דני' א ה). ויהי המלצר נשא את פַּת־בַּגָם ויין משתיהם ונתן להם זרענים (שם שם יז). ואכלי פַּת־בָּגוֹ ישברוהו וחילו ישטוף (שם יא כו). — ובסהמ"א: הנה כאשר ברא השי"ת אדם וילדיו ערומים ויחפים בלי נוצה ובלי צמר על גופם ועל עורם למגן בעדם מחום וקור ושם פת

בגם מפירות האלנות וכו' (קלונימוס, בעלי חיים, ו:). והנה הם עורכים לנגדם קצת דרושים אשר הם נחמדים למראה ויפת לבם אל פת בגם (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי ח ג). — ואמר הפיטן: ונחתי עדני תענוגם, משתיהם ופת בגם, וכל מועדי חגם (שמעון בר יצחק, אל אל חי ארכן, זולת לשבת ב אחה"פ). לענג יום שביעי אל סגולתו הלא צוה, בפת בג טוב ויין רקח, וללבוש בו כסות נאוה (ר"י נג'ארה, עולת תמיד קלח).

פִּתְגָּם, ש"ז, —פקודה, צו המלך, Verordnung; décret, ordre; decree, order: אשר אין נעשה פִּתְגָם מעשה הרעה מהרה (קהלי ח יא). אם על המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו וכו' ונשמע פִּתְגָם המלך אשר יעשה בכל מלכותו (אסתר א כ).— ואמר בן סירא: היה ממהר בשמועה ובארך רוח השב פתגם (ב"ס גני' ה יא). — ובמדרש: ונשמע פתגם המלך וגו' ר' לוי ור' יצחק, ר' לוי אמר פתגם גדול אנו עתידין לשמוע מזו שנכנסה למלכות, מהו, אבל גדול ליהודים, ור' יצחק אמר פתגם גדול אנו עתידים לשמוע מזו שנכנסה למלכות, מהו, שמחה וששון ליהודים, א"ר יהודה בר' סימון ונשמע פתגם מלך מלכי המלכים הקב"ה שאמר בחכמתו ובתבונתו מחה אמחה את זכר עמלק (מד"ר אסתר סוף פרשה ג, ונשמע פתגם). — ואמר הפיטן: פתגם מלכם לא איחרו צירים ומיד מיהרו (ינאי, אז כולד, קרובי לפ' שמות, זולתי, פא). — ונהוג בספרות ובדבור במשמ' בטוי או משל, Sinnspruch; proverb(e), epigram(me) [2]).

א. פתה [3]), ממנו *התפתות, *פתאות, א. פָּתָה, פֹּתֶה, *פִּתּוּי, פֶּתִי, פְּתַיּוּת.

---

[1]) [יש ספרים הכותבים פַּתְבַּג במלה אחת, זאחרים המחלקים וכותבים פַּת־בַּג. ואמנם בעל מנחת שי כותב: מפת־בג, ברוב ספרים כ"י מדוייקים כל פתבג שבענין ב' מלין ומקף ביניהון וכן משמע מהשרשים שרש בג ובן בס"א ס"ם נמסר ע"ז דין וכל לישנא תרתין מלין כתיב וקרי, ע"כ (מנחת שי, דני' א ה). וכן גינצבורג בשולי התנ"ך שלו (שם שם): מִפַּת־בַּג, בְּפַת־בַּג, כן ברוב ספרים כ"י וכו', בהללי מִפַּתְבַּג, בְּפַתְבַּג מלה חדא וכן דמ"ו, ע"כ. אך הכתיב בשתי תבות בא כהשפעת ההבנה העממית, כאלו שתי מלים עבריות לפנינו פַּת־בַּג, ועי' ערך בַּג והערת המחבר שם (עמ' 457). וכן מצאו כאן רֹב המפרשים העברים את פת הלחם, וכן גם הוולג' (de cibis), ואמנם בצדק מעיר רש"י: הוא שם מאכל בל' כשדים ויש פותרים פת בג לחם ואין נראה כן שהרי כתיב ויהי המלצר נושא את פת בגם ונותן להם זרעונים ואין זרעונים חליפי לחם אלא חליפי תבשיל, ע"כ. והשבעים מתרגמים τραπέζης, שלחן, וכדו'. והיום מבארים את המלה פַּתְבַּג, הבאה אף בסורי במשמ' מטעמים, מעדני מלך, מפרסית קדומה פַּתְבַּג במשמ' פרפרת הסעודה, מקביל ליונ' ποτίβαζις. אך בסהמ"א השתמשו במלה כפרושי רֹב המפרשים.]

[1]) [מן הפרס' הקדומה pratigama, ארמנ' patgam, פרס' חדשה paigâm, בעקר: המגיע (ליד פלוני).]

[2]) [בערוך (ערך ארא): מנהג מפריחי יונים שמעמידים שובכין ופתגמין, צ"ל ופיגמין, עי' פִּגּוּם.]

[3]) [החדשים מחברים שרש זה במשמ' פְּתַיּוּת ופְּתָאִים לערבי פַּתַי [a]), נער, עלם (אך בפרט עלם טוב ונדיב), כי כן בא אף נער במשמ' נער חסר נסיון ודעת. ואולם אין משמ' זו של פתי ופתיות בכל הלשונות הקרובות, ובערב' בא השרש דוקה לטובה במשמ' נדיבות

[a]) فتى

ב. פתה[1] ממנו ב. פתה, *פתוי, *פתי.

א. פתה[2], פ"ע, יפתה, יפת, — פתה הלב, היה פתי, חסר דעת, עד שעשה האדם דבר שלא יעשה: השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם (דבר' יא יו). ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי (איוב לא כז). — ועי' פתה.

—נפע'. נפתה, אפת, — קבל את דברי המפתה ועשה כהפצו: פתיתני יי' ואפת חזקתני ותוכל (ירמ' כ ז). — נפתה הלב על אשה, נמשך בפתיות אחרי אשה: אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי (איוב לא כז). — ובסהמ"א: ואלו היה להם היום הפרסום ההוא היית רואה אותנו ואתהם היום נפתים לשארית ההבלים מאצטגנינות ולחשים וקמיעות ונסיונות רחוקות מהטבע עם הרחקת התורה אותם (ר"י א"ה, כוזרי ד כג). ומי לנו בנפש סובלת שאיננה נפתית לדעות העוברות עליה מדעות הטבעיים והאצטגנינים (שם ה ג). כן המוטה בחלק פיהם והנפתה בנועם דבריהם (ראב"ע, חי בן מקיץ, איגר, 140). ימחול ה' ויכפר למי שנפתה אחר הדעת המזוייף הזה (ר"י מסיקא, מנחת קנאות, קויפמן, 96). — ואמר הפייטן: ואפת במדבר שפר אולי גאוני יפר ואנכי עפר ואפר (רמב"ע, אם הסדך פכתנו, דוקס 77). — ואמר המשורר: נפתה בתענוגיו הלא יבין כי הזמן חרש עלי גב הוא (ר"י חריזי (?), ספר הענק אות ג כד, בס' זכרון להרכבי, 323). אל תפת מחלקות לשונו וחכו רך משמן קרבו הוות מרמה וחך כלו מתעתע (שלום הכהן, כיר דוד ח, 159).—ואמר המליץ: בל ישט לבי ביפת עין במהמדי זוללים וסובאים בל אפת ולא יהיה לי עז מצה (ב"ז, ב"ס כג ו).

—פע', פתיתי, פתי, תפתה, יפתה, פתיתני, מפתיה, אפתנו, יפתוך, יפתוהו, פתתך,—פתה את האדם, עשה אותו לפתי עד שעשה מה שלא היה עושה אלו היתה בו דעת, betören, verführen; duper, séduire; to befool, mislead: ויאמר יי' מי יפתה את אחאב ויעל ויפל ברמת גלעד וכו' ויצא הרוח ויעמד לפני יי' ויאמר אני אפתנו וכו' אצא והייתי רוח שקר בפי כל נביאיו ויאמר תפתה וגם תוכל (מ"א כב כ—כב). פתיתני יי' ואפת חזקתני ותוכל (ירמ' כ ז). והנביא כי יפתה ודבר דבר אני יי' פתיתי את הנביא ההוא (יחזק' יד ט). לכן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר ודברתי על לבה (הוש' ב יו). בני אם יפתוך הטאים אל תבא אם יאמרו לכה אתנו וכו' (משלי א י—יא). איש חמס יפתה רעהו והוליכו בדרך לא טוב (שם יו כט). — והסיר את לבו עד שגלה סודו: פתי את אישך ויגד לנו את החידה (שפט' יד יה). פתי אותו וראי במה כחו גדול ובמה נוכל לו (שם יו יה). ידעת את אבנר בן נר כי לפתתך בא ולדעת את מוצאך ואת מבואך ולדעת את כל אשר אתה עשה (ש"ב ג כה). —ובמשמ' דבר דברי חנפה: ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו (תהל' עח לו). — ופתה אשה לשכב עמה: וכי יפתה איש בתולה אשר לא ארשה ושכב עמה מהר ימהרנה לו לאשה (שמות כב יה). — ובתו"מ: האונס והמפתה והשוטה לא פוסלים ולא מאכילים (יבמ' ז ה). האומר פיתיתי את בת של פלוני משלם בושת ופגם על פי עצמו ואינו משלם קנס (כתוב' ג ט). האונס והמפתה והמוציא

יתרה וגם בהוראה ברר שאלה בדת ודין; ועל כן אין לחבר פתה, פתי, פתאים בעבר' עם השרש הערבי, אלא כנראה מקור השרש בתה"פ פתאם (מן פתא, פתע) במשמ' מבלי להשב, וממנו הצורה פתאם, פתאים ואף פתיים, שהובנה כמ"ר ושנגזר ממנה מ"י פתי והפעל פתה. היה פתי, חסר מחשבה, ובבנין פע' פתה, עשה את פלוני לפתי וכדו'. ובכמה מקומות קרובה משמ' תה"פ פתאם לזו של פתאים עד כדי כך שאין להכריע למה הכונה כגון: אל תירא מפחד פתאם (משלי ג כה), הלך אחריה פתאם (שם ז כב).]

[1]) [מן הארמ' פתא, פתי במשמ' רחב, רחבות, אך יתכן מאד, שיש לבאר את כל המקומות שבמקרא המובאים בערך ב. פתה מן א. פתה, ועי' בהערה לשרש זה ולפעל א. פתה.]

[2]) [יתכן, שגם המקומות שבמקרא שראו בהם את השרש ב. פתה (עי' שם) במשמ' רחב ופתיחה, שיכים הם לא. פתה, שרק הוא לבדו נמצא לפי זה בלשון המקרא. כך פתה שפתיו (משלי כ יט) כמו אויל שפתים (שם ח), וכן דינו של והפתית בשפתיך (שם כד כח) במשמ' ודברת דברי פתיות. וגם בברכת נח לבניו (ברא' ט כז) יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם אפשר להבין עקר כונת הכתוב כאלו נקד יפת אלהים ליפת, כלו' יתפתה לו כאשה זו המתפתית לגבר לשכן באהלו, ולא בא הנקוד יפת אלא כתקון סופרים כדי להרחיק את הגשמות שבתמונה; כי אין עדות של ממש לשרש ב. פתה הארמי בעברית המקראית.]

שם רע בשלשה (סנה' ח א). אנסת ופיתיתה את בתי והוא אומר לא אנסתי ולא פיתיתי משביעך אני ואמ' אמן חיב (תוספתי שבוע' ג טז). שוטה היה זה שלא היה יודע לפתות (ספרי דבר' לז). תיפתר שפיתתו או שמחלה לו (ירוש' תרומ' ז א). מפתים אותו ליתן גט (רב הונא, שם קידוש' ג יג). פיתה אשה מותר בבתה (שם סנה' ע א). אמר הקב"ה מי פתאו לזה, אשה אמרה לו וכו' (בבלי, שם לח.). א"ל (למשה) בתחלה פיתוי פיתיתי אותך מכאן ואילך דברי אמת אני מדבר עמך (מד"ר שמות ג). ז' ימים קודם היה הקב"ה מפתה למשה שילך בשליחותו ולא היה רוצה לילך עד מעשה הסנה (שם שם). שהיה יינם מפתה[1]) את הגוף לזנות (ר' חנינא, שם ויקר' ה). מאחר שפתיתם אותו בסיני ואמרתם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע לסוף פי אמרתם לעגל אלה אלהיך ישראל (שם שם ו). כל אותו הלילה היה יצרו מפתהו (את בעז) בדברים ואומר לו את פנוי והיא פנויה, אתה מבקש אשה והיא מבקשת איש (ר' יודן, שם שם כג). שהן מכירין לפתות את בוראן בתרועה (שם שם כט). למה נקרא שמו פתואל, שפיתה להקב"ה בתפלהו (שם במד' י). ונערה יוצאה מקושטת ומבוסמת ומפתה אותו ואומרת לו למה אנו אוהבין אתכם ואתם שונאין אותנו (שם שם כ). כיון שראה המלך כך שנשמטה נפשו התחיל מגפף ומנשק אותו ומפתהו ואומר לו מה לך לא בני יחידי אתה לא אני אביך וכו' והקב"ה מסתיק בחכו הדבור ואומר להם לא בני אתם אנכי ה' אלהיכם עמי אתם חביבין אתם לפני והתחיל מפתה אותן עד שחזרה נשמתן (שם שה"ש, חכו ממתקים). ולמה הוא קוראן כן תפתיא שמפתין יצר הרע על זנות (שם שם, אמרתי). היאך הצדיקים מפתין להקב"ה וכו' (מדר' תהלים, הופמן, דבר' לג ו). פתה אותו בדברים לפי שהיה (אהרן) בורח מן השררה (תנחו' לו י). — ובסהמ"א: כי השונא הגדול שיש לך בעולם הוא יצרך וכו' האורב לפתות פסיעותיך ואתה ישן לו והוא ער לך (ר"י א"ח, חו"ה, יחוד המעשה ה). ואהר אשר בכל אלה קניתיה לחפת חחשק הכנסתיה לא פתיתיה ולא אנסתיה רק חשקה בי כי חשקתיה (כתב מאת ס'יד להרמב"ם, חמדה גנוזה, עז:). הלא שמעת מה עשה הנחש לאדם וחוה איך פתם והשיאם וממצות יוצרם הניאם עד אשר אל שערי מות הביאם (ר"י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 23). וכאשר ישבתו החושים היה זה הכח מתבודד להבליו ושקריו כל עוד שלא יגער בו גערת השכל ויפתה אותו (אמו"ר לראב"ד ה א, 70). ויהי כשמוע פומפיוס את הדברים האלה וישמח מאד ויאמר אל אנטיפטר לאמר אם כה חפצכם דומו לכם עד שאפתנו בדברים אולי יבא אלי אריסתובלוס כי ירא אנכי להתגרה עמו (יוסיפון, גינצבורג, ריד). לא תלך בשוק הזה ולא תכנס בבית זה ואשה זונה בתוכה והיא מפתה את הבריות בתארה (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ה א). — ואמר הפיטן: נביאיך תעו תרמית שוא חזות וכו' פתתים וכנגדי השיבו עזות (ר"א קליר, איכה תפארתי, קינ' ת"ב). גש כשה לעולה לרצותך נלכה עד כה פתו בעדותיך (הוא, אי כה אמר, שם). ויאסור את רכבו בעצמו כדי לזרזם ולפתותם ואת עמו לקח עמו בדברים לרמותם (ר' שמעון בר יצחק, חסדי ה', בלוק ז פסח). ענה (אדם) פתתני האשה צרעת ממארת היא (ראב"ע, אחד רבה אמונתך, איגר 225). ויצרי צוררי תמיד כמו שטן לעמתי יעצני ופתני במועצות לרעתי (הוא, לך אלי, כהנא א, 205). פתוך תאוותיך, יעלה טמון בחובך וכו' (יום יעלה, ערבית יוה"כ, מחז' איטל' ב, עג:). — ואמר המשורר: ואת קטת וריבות אלי משה במי מרה ופתית לישראל להמיר אל בבן פרה (ר"ש הנגיד, אחי מוסר, ברודי, 36). תואר אדמה כי ילדיה תְּפַתּ חנם ותקחם בעפעפיה (רמב"ע, עיונות תהום, דיואן בודל', סב). אֲפַת לבי בתוהלת ואראה באין תקוה יסופון (הוא, גבירי בלתך, שם לה). בני איש יבטחו על רב כבודם הכי פתה זמן אותם והונם ופתע קרבה עתם ואבדו ולא נפדו בכל עשרם והונם (ר"י חריזי (?), הענק אות ה, ס' זכרון להרכבי).[1])

---

[1]) [בירושי (סנה' י ב, דפו' קרוטושין): מפתח לזנות; ונראה שגם שם צ"ל מפתה.]

[1]) [בכ"ם גני' (יד יו) הוצי' סמנד: תן ולקח ופת נפשך כי אין בשאול לבקש תענוג, אולם אין זה אלא תקונו של המו"ל וצ"ל: ופנק. ובמקום אחר שם (ל כג): פת נפשך ופייג לבך וקצפון הרחק ממך, במקום פת צ"ל פוג, ועי' ערך פוג, פע', הערה.]

—פע', יפתה — פתה האדם, פתו אותו, כמו נפע': כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב הגידו ונגידנו כל אנוש שלמי שמרי צלעי אולי יפתה ונוכלה לו ונקחה נקמתנו ממנו (ירמ' כ י). והנביא כי יפתה ודבר דבר אני יי' פתיתי את הנביא ההוא (יחזק' יד ט). בארך אפים יפתה קצין[1]) ולשון רכה תשבר גרם (משלי כה יה). — *פתתה הנערה, פתו אותה למשכב, ואמר בן סירא: בת לאב מטמנת שקר ודאגתה תפריע שנה וכו' בבתוליה פן תפותה[2]) וכו' (ב"ס גני' מב ט).

—ונפ', *מפתה, מפותה, וסמי' מפתת אביו, מפתת בנו, מפתת עצמו, אשה שפתה אותה אביו, בנו, הוא עצמו: נושאין על האנוסה ועל המפותה וכו' נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו, אנוסת בנו ומפותת בנו, רבי יהודה אוסר באנוסת אביו ומפותת אביו (יבמ' יא א). אין מעשה קטנה כלום אלא כמפותה (ר' אליעזר, שם יג ב). כהן גדול לא ישא אנוסתו ומפותתו אבל נושא הוא את הממאנת (תוספת' שם א ג). היתה אנוסתו ומפותתו של אביו או שהיתה אחת מכל עריות לאביו פטור (שם קנה' י ב). בא הכתוב ללמד על המפותה שישלם עליה קנס (מכי' משפ' דנזיקין יז). אנוסת חבירו ומפותת חבירו לא יכנוס ואם כנס מוציאין מידו (ירוש' יבמ' י ד). אנוסת עצמו ומפותת עצמו לא ישא ואם נשא נשוי (ת"כ, יבמ' נט:). ואלו נערות שיש להן קנס הבא על אחותו וכו' רב פפא אמר במפותה ודברי הכל (קנה' עד.). — ובסהמ"א: ובעמדה בתוך חפתה תחתי זנתה ואחרי דודים אחרים פותתה (כתב מאת תלמיד להרמב"ם, חמדה גנוזה, עז:). ואעפי"כ מי שיתעכלו בבטנו המזונים הרעים לא יפותה בזה כי בארך ימים יולדו בגופו לחות רעות (רס"ע פלקירא, אגרי' החלום, JQR NS I, עמ' 475). הנה הפתאים נחלו אולת כי הם בלתי מעיינים בדרכים איך יגיעו אליו אבל במהירות יפותו לזה ואמנם החכמים ימתינו שימצאו הדעת (רלב"ג, משלי יד יח).—ואמר המשורר: תפתוני ואתם המפותים ותבזוני ולי נפש יקרה (ר"ש הנגיד, לבני תוך קרבי, הרכבי כא, 53).

—התפ', *התפתה, נתפתה, — נתפתתה הנערה, פתתה פתה אותה איש לשכב עמו: נערה שנתפתתה בושתה ופגמה וקנסה של אביה (כתוב' ד א). בת לאביה מטמונת שוא מפחדה לא ישן בלילה בקטנותה שמא תתפתה[1]) בנערותה שמא תזנה (בבא ב"ב, קיה' ק:). — ונתפתה האדם מחברו, ונתפתה בדבר או ע"י דבר או אחרי דבר, היה כפתי ועשה דבר מבלי לחשב: שכל המתפתה ביצרו יפול שם (לגיהנם) (ריב"ל, ערובי' יט.). כל המתפתה ביינו יש בו מדעת קונו שנאמר וירח ה' את ריח הניחוח (ר' חנינא, שם סה.). מפני מה האיש נוח להתפתות ואין האשה נוחה להתפתות (מד"ר ברא' יז). שלא הלכו לרעות אלא לאכול ולשתות ולהתפתות (שם במד' ג). ע"י היין נתפתו וזנו ולכך יגלו (שם שם י). אפילו דברים שהמלכות מתפתה בהם כגון תיאטראות (שם אסתר, פתיח'). — ובסהמ"א: מי ראוי להתפתות קטן עם הגדול או גדול עם הקטן, הוי אומר קטן עם הגדול, וכה"א וכי יפתה איש בתולת ממי נתפתית זו ממי שגדול ממנה, וכן ירמיה אומר פתיתני ואפת ממי נתפתה ירמיה ממי שגדול ממנו (מדה"ג דבר', הסגלה, 97). לפי שהנשים קלות להתפתות ויודעות לפתות את בעליהן לפיכך ואיכה אשית (רס"י, ברא' ג יה). הפתי לפי שלא למד חכמת מתפתה ביצרו (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי א ד). שעמינו למדו מכח האבות שלא יתפתו אחר הדברים שיכנס בהם שום ספק עד שיבהנוהו (רסב"א, בס' דברי חפץ, עדלמן, ח). בני אל תתפתה בדעתך ואל תקבל אונאה להאמין כי צדיק גמור ביצחק אבינו ע"ה והיה נכשל בדבר קטן (ר"י גיקטיליה, שערי אורה, מכטובה, מט.). אמנם קצת מאנשי אומתנו המתפתים אחרי זאת הדעת וכו' (ר"א הקראי, עץ החיים מז). במה שנענש על עברו מצות השם והתפתותו לנחש על ידי חוה (ר"י אלבו, עקרים א יז). שהתורה לא כיונה להעמידנו על חכמות הנמצאות כמו שחפצו המפתים והנמשכים אחרי היוני (ר"י אברבנאל, מפעל' אלהים א ג). אם לעצתי תשמע אל יקחך לבך להתפתות לבקש מנות אשר ייטיב לך זכירתך (ר"א מודינה, לב האריה א ה). — ואמר הפיטן: ראשך דרישות וחקירות יגל אל תתפתו מן הראשון בדברו (רסע"ג, אנכי אש אכלה, אזהרות, סדור רסע"ג, ריב).—ואמר המשורר: לא יחסר

1) [יש מציעים לגרס: קצף.]

2) [בבבלי (קנה' ק:) שמא תתפתה, עי' התפ'.]

1) [בב"ס גני': פן תפותה, עי' פע'.]

אביה מכאובים ויגונים ידאג פן תתפתה עת היא רכת שנים הגדילה תאנס מפחות וסגנים וכו׳ (עמנו׳, מלא חפה, מחבי ה, 12).

—הפע׳, מופת במקוי מפתה,—כמו מפתה: ואני מ: פת מפותיה האמנתי עד אשר שני רשעים בלחיה הבחנתי (סס).

ב. פָּתָה, פ״י, פּתה,—פתה האדם שפתיו, פתח אותן לדבר [1]: גולה סוד הולך רכיל ולפֹתה [2] שפתיו לא תתערב (משלי כ יט).

—הפע׳, הפתית [3], יַפְתְּ,—הפתה אלהים לפלוני, הרחיב לו, נתן לו רוחה: יַפְתְּ [4] אלהים ליפת וישכן באהלי שם ויהי כנען עבד למו (בראש׳ ט כז). — והפתה האדם בשפתיו, הרחיב שפתיו לדבר: אל תהיה עד חנם ברעך והפתית [5] בשפתיך אל האמר כאשר עשה לי כן אעשה לו (משלי כד כח—כט).

פֹּתָה, פותה [6], ש״נ, מ״ר פּתוֹת,—חור שציר הדלת נתון בו: והפתות לדלתות הבית הפנימי לקדש הקדשים לדלתי הבית להיכל זהב (מ״א ז נ). — ובתו״מ: כל כלי מתכת שיש לו שם בפני עצמו טמא חוץ מן הדלת ומן הנגר ומן המנעול והפותה שתחת הציר וכו׳ (כלים יא ג). והפותות לדלתות הבית, מהו פותות, רבי יצחק מגדלאה אמר זה פותה שתחת הציר (מד״ר במד׳ יב). אף הפותות שתחת הציר היו של זהב (רבי סימון, פסיק׳ רב׳, ותשלם כל המלאכה, כה:).

— ובמהמ״א: וכלם ידי אמונה ותבונה מניפים ופותות דלתות הפתיות מגיפים (ר׳ חריזי, תחכמוני עז, 160). — ובהשאלה לגוף האדם, ואמר המשורר: קימות כאטיר בשם נוטות, וכעשת שן להן פותות בהן ימס לב האריה, גם את הנמר בהן פותות (רמנ״ע חרשים 7, 46).

פֹּתֶה, ת״ז, נק׳ פּוֹתָה, — בינ׳ פוע׳ מן א. פתה, כמו פֶּתִי, העושה מעשים בלי לחשב: ויהי אפרים כיונה פותה אין לב מצרים קראו אשור הלכו (הוש׳ ז יא). כי לאויל יהרג כעש ופתה תמית קנאה (איוב ה ב). — ואמר בן סירא: עם פותה אל תסתייד כי לא יוכל לכסות סודך (ב״ס גני׳ ח יז). חסרי לב יבינו אלה וגבר פותה יחשב זאת (סס יו כג). רבים היו חבולי זהב והבוטח על פנינים כי תקלה היא לאויל וכל פותה יוקש בה (סס לד ו-ז). אך על אלה אל תבוש ואל תשא פנים וחטא וכו׳ על מוסר פותה וכסיל ושב כושל עונה בזנות (סס מב א-ח).—ובמדר׳: אמר הקב״ה אצלי הם כיונה פותה, כל מה שאני גוזר עליהם עושים ושומעים לי, אבל אצל אומות העולם הם קשים כחיות (מד״ר שמות כא). — ואמר הפיטן: ולולים הפרית אב והכיר עוך בבינה ואז הודיע שמך לפותים כספם זלים (רקע״ג, אלהים אל מקדם, עבודת יוה״כ, Elbog., Stud., עמ׳ 123). מגן אלקים גורשו פותים מעיקשי גא לחרוש כמיתים (ר׳ משולם בן קלונימוס, אשוחח נפלאותיך, עבודת יוה״כ, סס 127).—ואמר המשורר: אשר שת נמהרים מליצים ווהירים ופותים מוהירים ונרדמים ערים (אל מי חרפה, תפוי תלמידי דונש, 5). ואין טוב אם אהי שכב כפתים בלי לבב בבית מדות רביעים (ר״ש הנגיד, דבריך בתוך לבי, ברודי, 43). ותאות הגברים לאמרים והפתים לברברים אבוסים (רמב״ע, הריח מר, מעה״ם 70), פותים, טוב ארץ תת לי לא תוכלו למה לי

---

1) [אולם עי׳ בהערות הקודמות.]

2) [בשולי התנ״ך של המחבר: וּלְפַשֵּׂק.]

3) [הכתיב והפתית מורה על צורת הפע׳ והפתית, אך הנקוד כאלו מוציא את הא מן המלה, וכונתו כנראה לקרי כבנין פִעֵל וּפִתִּיתָ. והמפרשים והמדקדקים הקדמונים יש שגזרו את המלה מן פתת, לשון שבירה וחתוך (ריב״ג בשרשיו) ואמרו שמשפטו הֲפִתּוֹתָ (רד״ק, מכלול, ליק, קנג.) ואחרים ראו בה פִעֵל מן פתה עם הא השאלה (ר׳ משה קמחי, מובא במכלול סס, ובפרושו למשלי המיוחס לראב״ע), ולפי זה פרשוהו מלשון פתוי (המיוחס לראב״ע), או התפתות (רס״י).]

4) [כלשון הרחבה הבינו במקום זה את הפעל יַפְתְּ כמעט כל הקדמונים, כך התרגומים העתיקים ורש״י, ריב״ג, ראב״ע ואחרים, ועי׳ בהערה לא. פָּתָה.]

5) [עי׳ לעיל הערה 3), והערה לא. פָּתָה.]

6) [היו שראו כמ״י של פֹּתוֹת שבמקרא את הצורה פֹּת והברו לזה אף פתהן (עי׳ פֹּת, הערה) שבישע׳ (ג יז), כאלו עקר משמ׳ המלה היא ערות האשה, ואין כל יסוד לכך. ובמקורות התלמודיים משמשת המלה כמונח ידוע כמשמ׳ החור שציר הדלת סובב בו, וכן ריב״ג: המכונות (המקומות) שיסוב עליהם ציר הדלת מדברי המשנה והפותה שתחת הציר, ע״כ; ומעין זה רד״ק, רלב״ג ואחרים וכן וולג׳: cardines, ומעין זה השבעים: θυρώματα; והסורי כלשון צפוי: וקרמא דתרא; ות״י: סוגלסיא, בריחים; ורש״י: מפתחות שמעתי שמפתחין בהם את המנעול.]

שערי שמים תכגרו (ילא"ג, על כרכך אתה מי, שירי ילא"ג ח, 26). — ונק' *פּוֹתִיָּה, כמו פותה: ואני המופת מפותיה האמנתי עד אשר שני רשעים בלהית הבחנתי (עמנו', מחב' ז, 55).

פִּתּוּחַ, עי' א. פִּתַּח.

א. **פִּתּוּחַ** [1], ש"ז, כנ' פִּתּוּחָהּ, מ"ר פִּתּוּחִים, סמי' פִּתּוּחֵי, כנ' פִּתּוּחֶיהָ, ציור חרות באבן, בעץ או במתכת, eingegrabene Arbeit; gravure; engraving: מעשה חרש אבן פִּתּוּחֵי חותם תפתח את שתי האבנים (שמות כח יא). ועשית ציץ זהב טהור ופתחת עליו פִּתּוּחֵי חתם (שם שם לו). ואת כל קירות הבית מסב קלע פתוחי מקלעות כרובים ותמרת ופטורי צצים מלפנים ולחיצון (מ"א ו כט). כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים הנני מפתח פִּתֻּחָהּ (זכר' ג ט). ועת פִּתּוּחֶיהָ יחד בכשיל וכילפות יהלמון (תהל' עד ו). ועתה שלח לי איש חכם לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל ובארגון וכרמיל ותכלת וידע לפתח פִּתּוּחִים (דהי"ב ב ו). — ובתו"מ: העטרות והפתוחים מביאים את הטומאה בפותח טפח (אהלי יד א). שלש אשירות הן וכו' רבי אמי בשם רבי שמעון בן לקיש אמר פיתח בה פיתוחין אינה במילה לכן צריכה אפילו העביר הפיתוחים (ירוש' ע"ז ג ט). — ובסהמ"א: בקשת החכמה בימי הזקנה כתיו על החול ובקשת החכמה בימי הנערות כפתוח על האבן (ר' י' א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, 6). ויהי דבר שמואל ושמו פתוח קדש חרות על אבן בחן פנת יקרת וימלא טורים חשובים לוחות אבן כתובים (רלב"ע, מכתב ר"ש אבן יחמע, כהכא, 32). וכאשר באנו לשער ביתו אמר לי ראה אדוני זה השער ומסגרותיו פתוחי דלתותיו וכו' (ר"י חריזי, תחכ' לד, 285). שים לבך אדוני לזה האולם מה טובו וראה החלונים אשר בו ושים עיניך על יפי הקירות והקורות והכירות והטירות והשכיות והעליות ופתוחי המשכיות וכו (שם שם). והתבליות והכוונות אשר קיומם בגופים המלאכותיים כמו שפוי הבגד להתקשט בו וכו' ופתוחי המטה להטיב מראהו וכו' (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה, 49).

ב. ***פִּתּוּחַ**, ש"ז, — כמו פֶּתַח: כל כלי פתוח, כלי שמקבל טומאה דרך פתוחו (ר"א, ספרי במדי קכו). כל כלי פתוח, שומע אני אפילו כולו ת"ל פתוח, על פתוחו אמרתי ולא על כולו (אבא חנין משום ר' אליעזר, שם שם). — ובסה"פ מן פִּתַּח, פתוחת ידים ורגלים: ואיזהו שפיר מרוקם, היה אבא שאול אומר תחלת ברייתו ברושם וכו' פיתוח ידים ורגלים אין לו וכו' (תוספת' נדה ד י). — *פעלת המפתח, הפותח לתמיד: ופתחו שעריך תמיד, לי פתוח, ממשקלה לי כבד ע"ש שפתיחתן פתיחת עולם, פתיחת תמיד (רש"י, ישע' ס יא). — *ופתוח הארץ, חרישת הארץ: והעובד העצל יספיק לו בפתוח הארץ ובחרישה אחת וכו' ופעמים יזרע על הארץ מאין פתוח (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, שופטים קסה.).

1) [עי' ב. פִּתַּח, הערה.]

***פִּתּוּי**, פתוי הראש [1], שטוח הראש: (ראה) את הסומא ואת פתויי הראש ואת החגר וכו אומר ברוך דיין האמת (ברכ' נח:).

***פִּתּוּי** פיתוי, ש"ז, — מעשה המְפַתֶּה, — שדול ורצוי, Überredung, Verführung; persuasion, séduction; persuasion, seduction: נאמנת אשה או קטן לומר מכאן יצא נחיל זה, במה דברים אמורים בזמן שהעידו על מעמדן אבל אם יצאו והורו אין נאמנין שלא אמרו אלא מתוך הפתוי ומתוך היראה [2] (ר' יוחנן בן ברוקה, תוספת' כתוב' ג ג). משל לאדם שהלך לישא אשה אמר לה אביך מלך ואני מלך, אביך עשיר ואני עשיר, אביך מאכילך בשר דגים ומשקך יין ישן ואני מאכילך בשר דגים ומשקך יין ישן ואין זה פתוי (ספרי ד לז). בר"א שהעידו במאמרן אבל יצאו והורו אני אומר מפני יראה ופתוי אמרו (ירוש' כתוב' א יא). אין להן לא בקנסי הבת לא בפתויה ולא בחבליה (ר' חייה, שם שם ד א). פיתוי קטנה אונס הוא (יבמ' סא:). פתי יאמין לכל דבר וכו' ד"א אין פתי אלא לשון פתוי (מד"ר שמות ג). בשעה שנגלה הקב"ה על משה וכו', מה

1) [כך בכ"י מינכן, ובדפוסים פתויי הראש, ופי' רש"י (ברכ' נח:) ששערו בנמטא, כל שערו דבוק זה בזה פלטרי"ר בלעז (צ"ל פלטריר, באיטלקית feltrare, צרפת' feutrer, היה מלבד כלבד, זה בזה), ויותר נראה לבאר כרב המלונים מן ב. פתה, שטוח הראש. וכפרוש רסע"ג על ברכות גורס: פתי הראש.]

2) [כך בדפוס, ועי' שנויי נוסח' אצל צוק"ם.]

משה עשה נגלה עליו בקולו של אביו, אמר משה הנני מה אבא מבקש, אמר הקב"ה איני אביך אלא אלהי אביך, בפתוי באתי אליך כדי שלא תתירא (ר' יהושע הכהן בר נחמיה, שם שם). וכששמע משה כך שלא הזכיר אביו כשם שעשה בתחלה אמר לפניו רבש"ע וכו' לשעבר אמרת שמך על אבי ועכשיו סלקת אותו, א"ל בתחלה פתוי פתיתי אותך מיכן ואילך דברי אמת אני מדבר עמך (שם שם). — ובסהמ"א: שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי (רש"י, שמות כב יה). חבת פתוי שבחור מרצה את ארוסתו (הוא, שה"ש ב יג). שאם היו נביאי שקר אין הפתוי נופל עליהם שלא היו מתנבאים אלא מה שהיו בודים מלבן (מיוחס לרש"י, דה"י יח ה). ואם תקצר דעתך מזה יהיה פתויו (של היצר) לך יותר חזק (ר"י ח"ה, חו"ה, יחוד המעשה ה). עדיפת הדבור על השכל פתוי ועדיפת השכל על הדיבור גנות (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער השתיקה, 41). אבל ענין הפתוי הטיית רצון בשקר (רמב"ן, שמות כב יה). והפילוסופים אינם רואים מה שיחשבו אותם ההמון כי הנימוס הוא הפתוי והתחבולה (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה, 59). אשר תפילם ברשת הפתוי לבא אליה וכו' ותביא האנשים בפתויה לבא במקום אשר יפלו שם ביד הרוצחים (רלב"ג, משלי כג כח). לא הנזרים שית ההושק בראשו ולא החבוק האסור כי זה הכל מפתוי השד (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, כשא קכח.). האומר לחברו דברי חלקות ופתוי ולבו בל עמו ושפתיו שפתי שקר (שם שלא, קלח:). וכשראה סמאל זה הוסיף חמה וקנאה ויתעולל אליהם במרמות ובפתויין ותלוקות (קלונימוס, בעלי חיים יד.). שתאמר לו כל אלו הפיתויים ומיני היפויים כדי להביאו לביתה (פי' משלי לזרחיה מברצלונה, השחר שנה ג, 209). כל זה מפתהו יצרו לפתות עמו בעברה לשנוא מי שהקב"ה אוהב וכו' ואח"ז מפתהו למנוע ממנו מתן בסתר בפתוים אחרים (ספר מוסר לר' אליהו ה, יודע). פן יפתה לבבכם, לשון פתיות וכו' ואילו היה הוא לשון פיתוי היה לו לומר פן יפותה (חזקוני עה"ת, דבר, יא יז).—°ובמשמ' דעה מטעית שנתפתה אדם להאמין בה בלי לחשב: ואז יעיין במה שיעיין בידיעה אמיתית ולא בטעות ובפתוי (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה, 20). — °בַּת פִּתּוּי, נערה שנתפתתה: כל עוד שלא תבחן בדעתה שהיא בת פתוי תהא נדונית בחזקת אב זה (ר"א הקראי, גן עדן, נשים כח, קנח.). — ואמר הפיטן: בפתוי ופשיעה, איך חטא השיאה, אלה ישמיעה, ובה ישביעה (ינאי, ידעתה יוצרינו, זולאי, קפא). רעיתי צאי לך מבין ידי צרים, אשר מפתים לך בפתוי דברים (יצחק בן ראובן, אימתי יונה יעלת חן, אהבה לשבת לפני שבועות). לב הותל הטהו בפתוי שסהו וימש אלוה עשהו (הוא, פחדתי מילדי, תוכחה, סעה"ס 69). מרוד וטרוד בפתוי גרש און לאלוה, נורא לא יתבונן ביד פשעו לשלוה (מנחם ברבי מכיר, אדעה כי אין זולתך, זולת שבת תשובה). — ואמר החכם הקראי: חרות הרת בפתויו גם דבר מליל בבטויו, (שלמון בן ירוחים, מלחמ' ה', דודזון, 36).

°**פִּתּוּךְ**, ש"ז, —מִזּוּג, מזג האדם, Temperament; tempérament; temperament: לכל המזגים והפיתוכים (תרגו' פי' יצירה לרסע"ג ע"י משה בן יוסף). שהם (הבריות) גלאים והלשים מלהפך את הטבע ולשנות את הפתוכים לטבע אחר ולפתוך אחר (ר' ברכיה הנקדן, הול' גלגן, פסקה ט). ומפני מה נתקן גופו (של האדם) מארבע פתוכים קלי שהם דם וליחה וירוקה ושירוב (שם כד). ולא צבע צהוב נוטה מעט לאודם לפי שצינור הגבורה מתערב בו כל מיני פתוך (פי' יצירה לראב"ד ד ט, כג.). ועתה ראינו אותם הכמי הבל שהיו נותנים פתוך חמישי לגלגל (ר' משה הקו, כתב תמים, או"נ ג, פו).

°**פִּתּוּכִי**, ת"ז, — מזגי, טבעי: שיש ראיה טבענית והודאה פתוכית מבארים לנו איזהו המובחר מכל כלל היצורים (ר' ברכיה הנקדן, הול' גלגן, פסק' כח).

°**פִּתּוּל**, ש"ז, — שה"פ מן פִּתֵּל, פִּתּוּל החוטים, שזירת החוטים לפתילים: והיותר מעט ממה שבהכנת הסבות פתול החוטין אשר באולי יתפור בהם ההמה אשר באולי ישא כם המים (מאו"ר לראב"ד ג 45). — ועי' ערך הוט, עמ' 1462. — ובמשמ' עִקּוּש ועקשות, ואמר הפיטן: כמה אדע, פתול ידע, ופלולו נודע, בידע תדע (ר"א קליר, אזכה בע, קרוב' לפורים). הנת אהאנו לך בדכאות רוח ושברון לב ודות לפניך כל פתול ועקשות לב (בנימין, אמנת, סליחי' לו"ג). הוחגר אבני שש כולו, הקיפו בשילוש

כנחש בעיקולו, תוכן ליישר עקב מפיתולו, הכינו כאומן מראות היתולו (משולם בן קלונימוס, לסופח כסלחותיך, עבודה, Elbog., Stud. 126).

פתות[1], ס"ז, מ"ר סמי' פתותי, — התיכת לחם, פת לחם קטנה: ותחללנה אתי אל עמי בשעלי שערים ובפתותי לחם (יחזק' יג יט). — ובסהס"א: מגבן וכו' פיי המקפה גבינה ומקבץ פתותי החלב הקפוי לעשותם חריץ של גבינה (ערוך ערך גבן).

א. פתח[2], ממנו "התפתחות, מפתח, מפתת, *פותחת, *פתות, ב.*פתות, א. פתח, "פתח, פתח, פתח, *פתח, "פתחה, פתחה, פתחון, "פתחות, א.* פתיח*א"ג פתיחה, ∞תפתיה.

ב. פתח[3], ממנו *מפתח, א. פתוח, ב. פתח, *פתח.

א. פתח[4], פ"י, פתח, פתחתי, פתחת, פתחת, פתחו, פתחו, פתח, פותח, פתח, פתחי, פתחו, אפתח, אפתח, אפתחה, תפתח, תפתה, יפתח, יפתח, תפתח, נפתחה, יפתחו, יפתחו, פתוח, פתוחה, פתחת, פתחות, פתוחות, פתח, פתוח, לפתח, פתחי, פתחו, יפתחום, — התיר מה שהיה סגור, öffnen; ouvrir; to open, — א) פתח את הדלת והשער: ויחילו עד בוש והנה איננו פתח דלתות העליה ויקחו את המפתח ויפתחו והנה אדניהם נפל ארצה מת (ספט' כה). ויקם אדניה בבקר ויפתח דלתות הבית ויצא ללכת לדרכו (סס יט כז). וישכב שמואל עד הבקר ויפתח את דלתות בית יי' (ש"א ג יה). ולקחת פך השמן ויצקת על ראשו וכו' ופתחת הדלת ונסתה ולא תחכה (מ"ב ט ג). ויפתח הדלת וינם (סס סס י). פתחו שערים ויבא גוי צדיק שמר אמנים (ישע' כו ב). לרד לפניו גוים ומתני מלכים אפתח לפתח לפניו דלתים ושערים לא יסגרו (סס מה א). וכי יעשה הנשיא נדבה עולה או שלמים נדבה ליי' ופתח לו את השער הפנה קדים ועשה את עלתו ואת שלמיו כאשר יעשה ביום השבת ויצא וסגר את השער אחרי צאתו (יחזק' מו יב). פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה (תהל' קיח יט). בחוץ לא ילין גר דלתי לארח אפתח (איוב לא לב). ויהי כאשר צללו שערי ירושלם לפני השבת ואמרה ויסגרו הדלתות ואמרה אשר לא יפתחום עד אחר השבת (נחמ' יג יט). הוא בשנה הראשונה למלכו בחדש הראשון פתח את דלתות בית יי' ויחזקם (דהי"ב כט ג). — ובהשאלה: פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך (זכר' יא א). ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכל (תהל' עח כג-כד). — ובלא מלת דלת או שער: קול דודי דופק פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי וכו' קמתי אני לפתח לדודי וכו' פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר (שה"ש ה ב-ו). — ובהשאלה, פתח ואין סוגר, עשה הכל לפי רצונו ואין מי שימחה את פיו: ונתתי מפתח בית דוד על שכמו ופתח ואין סגר וסגר ואין פתח (ישע' כב כב). ועי' נפע'.—פתח, במשמ' פתח שערי העיר. אז יכה מנחם את תפסח ואת כל אשר בה ואת גבוליה מתרצה כי לא פתח ויך את כל ההרותיה בקע (מ"ב טו טז). ערי הנגב סגרו ואין פתח (ירמ' יג יט). — ופתח העיר, פתחה את שעריה לאויב הצר עליה: כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום והיה אם שלום תענך ופתחה לך וכו' (דבר' כ י-יא). — ובינ' פעו' עיר פתוחה, שנפתחו שעריה: ולא נשאר איש בעי ובית אל אשר לא יצא אחרי ישראל ויעזבו את העיר פתוחה וירדפו אחרי ישראל (יהוש' ח יז).—ופתח ארץ מעריה, עשאה פתוחה בלי ערים: לכן הנני פתח את כתף מואב מהערים מעריו מקצהו (יחזק' כה ט). — ופתח חלון ויהי מקץ ארבעים יום ויפתח נח את חלון התבה אשר עשה (בראש' ח ו). ויאמר פתח החלון קדמה ויפתח (מ"ב יג יז). — ובהשאלה, פתח האל את ארבות השמים: אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די (מלא' ג י). — ב) פתח כלי, כגון תבה, שק, אוצר וכדו': ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמרו במלון (בראש' מב כז). ויהי כי באנו אל המלון ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו (סס מג כא). ותרא את התבה בתוך הסוף ותשלח את אמתה ותקחה ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בכה (שמות ב ו). ויאמר אליה השקיני נא מעט מים

---

1) [גם בערב' נמצא פתאת a) במשמ' זו.]

2) [השרש נמצא כך בכל הלשונות האחיות, בכתבות כנעניות, אוגרית' (פתח), ארמ', ערב' (פתח b)), כוש' (פתח), ובאשור' פתו.]

3) [עי' הערה לפעל ב. פתח.]

4) [עי' בהערה לשרש.]

---

a) فتات b) فتح

כי צמאתי ותפתח את נאוד החלב ותשקהו ותכסהו (שפטי׳ ד יט). באו לה מקץ פתחו מאבסיה סלות כמו ערמים והחרימוה (ירמ׳ נ כו). — ובקצור הלשון: והרעב היה על כל פני הארץ ויפתח יוסף את כל אשר בהם וישבר למצרים (ברא׳ מא נו). מתי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר (עמו׳ ח ה).— כלי פתוח, כלי שאינו מכסה: וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו טמא הוא (במד׳ יט יה).—ובהשאלה, פתח האל את אוצרו: יפתח יי׳ לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך (דבר׳ כח יב). פתח יי׳ את אוצרו ויוצא את כלי זעמו (ירמ׳ נ כה). — ופתח בור שהיה סגור ומכסה[1]: וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר ולא יכסנו ונפל שמה שור או חמור (שמות כא לג). — ואת המערה: ויאמר יהושע פתחו את פי המערה והוציאו אלי את חמשת המלכים האלה מן המערה (יהוש׳ י כב). — ואת הקבר: הנה אני פתח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל וידעתם כי אני יי׳ בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי (יחזק׳ לז יב–יג). — וקבר פתוח: אשפתו כקבר פתוח כלם גבורים (ירמ׳ ה טז). כי אין בפיהו נכונה קרבם הוות קבר פתוח גרנם לשונם יחליקון (תהל׳ ה י). — ובהשאלה, פתח צור, עשה כאלו פתח ומוצא בצור: פתח צור ויזובו מים (שם קה מא). — וכן פתח נהרות וכדו׳: אפתח על שפיים נהרות ובתוך בקעות מעינות (ישע׳ מא יח).—פתח את הספר: ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם כי מעל כל העם היה וכפתחו עמדו כל העם (נחמ׳ ח ה). — ואגרת פתוחה, גלויה ולא סגורה וחתומה: וישלח אלי סנבלט כדבר הזה פעם חמישית את נערו ואגרת פתוחה בידו (שם ו ה). — ג) פתח האל את רחם האשה, נתן לה הריון ולדה: וירא יי׳ כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עקרה (בראש׳ כט לא). ויזכר אלהים את רחל וישמע אליה אלהים ויפתח את רחמה ותהר ותלד בן (שם ל כב–כג). — ד) פתח האל את פי האדם האלם או את פי הבהמה לדבר: ויפתח יי׳ את פי האתון ותאמר לבלעם מה עשיתי לך (במד׳ כב כח). ובדברי אותך אפתח את פיך ואמרת אליהם כה אמר אדני יי׳ השמע

1) [כך הבינו חכמי התלמוד (מכי׳ מסכ׳ דנזיקין יז; ב״ק נא.) את הכתוב וכי יפתח איש בור, וכך גם הפרשנים.]

ישמע והחדל יחדל (יחזק׳ ג כז). ויד יי׳ היתה אלי בערב לפני בוא הפליט ויפתח את פי עד בוא אלי בבקר (שם לג כב). — ואת שפתי האדם: אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך (תהל׳ נא יז). — ופתח האדם פיו לדבר או לאכל: נגש והוא נענה ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וכרחל לפני גזזיה נאלמה ולא יפתח פיו (ישע׳ נג ז). ואפתח את פי ויאכילני את המגלה הזאת (יחזק׳ ג ב). בימינו היה הקסם ירושלם לשום כרים לפתח פה ברצח להרים קול בתרועה (שם כא כז). ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו (תהל׳ לח יד). נאלמתי לא אפתח פי כי אתה עשית (שם לט י). אפתחה במשל פי אביעה חידות מני קדם (שם עח ב). כי פי רשע ופי מרמה עלי פתחו דברו אתי לשון שקר (שם קט ב). ראמות לאויל חכמות בשער לא יפתח פיהו (משלי כד ז). פתח פיך שפט צדק ודין עני ואביון (שם לא ט). פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה (שם שם כו). אחרי כן פתח איוב את פיהו ויקלל את יומו (איוב ג א). הנה נא פתחתי פי דברה לשוני בחכי (שם לג ב). — ופתח אדם שפתיו: אדברה וירוח לי אפתח שפתי ואענה (שם לב כ). — ובהשאלה לאלהים: ואולם מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך[1] (שם יא ה). — ופתח האדם פיו לאחר, דבר במקומו, טען את טענתו: פתח פיך לאלם אל דין כל בני חלוף (משלי לא ח).— ובהשאלה, פתחה הארץ את פיה ובלעה: ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם ואת בתיהם ואת כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש (במד׳ טז לב).—ובלא מלת פה: תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם (תהל׳ קו יז).—ופתחה הארץ, פתחה פיה לקבל את הגשם: הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד (ישע׳ מה ח). — ה) פתח את ידו, ההפך מן קפץ ידו, נתן משלו לאחרים: לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו (דבר׳ טו ז–ח). פתח תפתח את ידך לאחיך לעניך ולאבינך בארצך (שם שם יא).—ובהשאלה על האל: תתן להם ילקטון תפתח ידך ישבעון טוב (תהל׳ קד כח). פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון (שם קמה טז). — ו) עינים

1) [כאן נעשה פתח שפתיו כאילו פעל אחד אחיד, המשמש ב„עם״ עפ״י דגמת: דבר עם.]

פְּתוּחוֹת אל דבר לראותו ולשמר עליו: לִהיות עֵינֶךָ פְּתֻחֹת אל הבית הזה לילה ויום אל המקום אשר אמרת יהיה שמי שם לשמע אל התפלה אשר יתפלל עבדך אל המקום הזה (מ"א ח כט). להיות עיניך פְּתֻחֹת אל תחנת עבדך ואל תחנת עמך ישראל (שם שם נב). תהי נא אזנך קשבת ועיניך פְּתוּחוֹת לשמע אל תפלת עבדך אשר אנכי מתפלל (נחמ' א ו). עתה עיני יהיו פְּתֻחוֹת ואזני קשבות לתפלת המקום הזה (דהי"ב ז טו). — ז) וּפִתַּח האל אזן לפלוני, השמיע לו דבר[1]: אדני יי' פָּתַח לי אזן ואנכי לא מריתי (ישעי' נ ה). — ובלי מלת אזן: אטה למשל אזני אֶפְתַּח[2] בכנור חידתי (תהל' מט ה). — ח) פָּתַח את החרב, שלף אותה מתערה[3]: חרב פָּתְחוּ רשעים ודרכו קשתם להפיל עני ואביון לטבוח ישרי דרך (שם לז יד). — וביחס פָּעוּ', חרב פְּתוּחָה: חרב פְּתוּחָה לטבח מרוטה (יחזק' כא לג). ט) שרש פָּתוּחַ אל מים: שרשי פָּתוּחַ אלי מים וטל ילין בקצירי (איוב כט יט). — י) פָּתַח את האסירים, שחרר אותם ממאסר: שם תבל כמדבר ועריו הרס אסיריו לא פָתַח ביתה (ישעי' יד יז). — ובתו"מ: פּוֹתֵחַ של יד ליטול בה את הקוץ ושל סקאין לִפְתּוֹחַ בה את הדלת (שבת יז ב). לא יִפְתַּח אדם חלונות לחצר השותפין, לקח בית בחצר אחרת לא יִפְתָּחֶנָּה לחצר השותפין, בנה עליה ע"ג ביתו לא יִפְתָּחֶנָּה לחצר השותפין אלא אם רצה בונה החדר לפנים מביתו ובונה עליה ע"ג ביתו וּפוֹתְחָהּ לתוך ביתו, לא יִפְתַּח אדם להצר השותפין פתח כנגד פתח וחלון כנגד חלון וכו' אבל פּוֹתֵחַ הוא לר"ה פתח כנגד פתח וחלון כנגד חלון (ב"ב ג ז). המוכר את הבית לא מכר את היציע ואף על פי שהיא פְּתוּחָה לתוכו (שם ד א). לא יִפְתַּח אדם חנות כנגד חצירו של חבירו כדי שלא יהא יושב בחנותו ורואה מה בחצירו של חבירו (אבא שאול, שם שם ב טו). רבי על כל חבית וחבית שהיה פּוֹתֵחַ היה מברך עליה (ירוש' ברכ' ו ח). המשמרת של יין, ר' נחמיה אומר, אם היתה פקוקה מלמעלה אע"פ שהיא פְּתוּחָה מלמטן וכו' מותר (שם תרומ' ח ה). פעמים הרבה אכלתי אצל רבן גמליאל ולא היו מכניסין את המגמר במגופה אלא פרדיסקים היו מעשנין מערב י"ט וכיון שהיו האורחין נכנסי' היו פּוֹתְחִין אותן (ר' אלעזר בר' צדוק, שם ביצה ב ז). מצא ספרים קורא בהן אחת לשלשים יום וכו' ולא יקרא ויתרגם ולא יִפְתַּח בו יותר משלשה דפין (שם ב"מ ב י). מתירין בית הצואר בשבת אבל לא פּוֹתְחִין (שבת מח). הַפּוֹתֵחַ בית צואר בשבת חייב חטאת (רב, שם שם). למה הדבר דומה, לשלש חצירות פְּתוּחוֹת זו לזו וּפְתוּחוֹת לר"ה וכו' (ר' שמעון, ערוב' מט:). כיון שיצא (הולד) לאויר העולם נפתח (האבר) הסתום ונסתם הַפָּתוּחַ שאלמלא כן אין יכול לחיות אפילו שעה אחת (יבמ' עא:). מעשה באדם אחד שֶׁפָּתַח חלוניו לחצר השותפין ובא לפני רבי ישמעאל בר' יוסי אמר לו החזקת בני החזקת ובא לפני רבי חייא אמר יגעת וּפָתַחְתָּ יגע וסתום (ב"ב כט). כאן כִּפְתוּחוֹת (חביות פתוחות) כאן בסתומות (ע"ז מ.). כל מקום שנחשדו המעורבים בגוים פְּתוּחָה אסורה וסתומה מותרת, ר' מאיר אומר כל יינם מותר חוץ מן הַפְּתוּחָה שבשווקים וחכמים אומרים פְּתוּחָה בכל מקום אסורה סתומה מותרת (כותים ב). משל לנפח שהיה פָּתוּחַ באמצע פלטיא ופתח בנו זהבי פָּתוּחַ כנגדו וראה חבילות חבילות של קוצים נכנסו למדינה וכו' (ר' לוי, מד"ר בראש' פד). הפתח שאינו פָּתוּחַ למצוה פָּתוּחַ לרופא (הוא, פסיק' רב', יהודה וישראל, מב:). — *ובמליצה: פְּתַח פיך ויאירו דבריך (ר' יהודה בן בתירה לתלמיד מגמגם, ברכ' כב.).—*פָּתוּחַ, מי שמעיו פתוחים: מיהר צועה להפתח לא ימות לשחת וכו' אימתי אינו מת כשאינו חסר לחמו אבל אם היה פָּתוּחַ וחסר לחמו הרי הוא מת (בשם ר' חמא בר אבא, פסיק' רב', אנכי אנכי, קכג.). — *וכמו פִּקֵּחַ, פִּתֵּחַ, שלם בראיתו, הרואה בעיניו, seeing; voyant; sehend: חכל-

1) [כן באשור' פִּתּוּ (פָּע') אֻזְנָ, וכן גלה אזן, פקח אזן, ובתעודות לכיש 3, 4-5: הפקח אדם אזן עבדך לספר. ועי' נִפְע' וּפֻע'.]

2) [רגילים להבין אֶפְתַּח כאן כלשון פתיחה בדברים (כמו בתהל' עח ב) או כפתירת החידה, ואולם ראשית הכתוב, אטה למשל אזני, מורה על שמיעת דברים ולא על אמירתם. ומכאן שאין אֶפְתַּח אלא המשך אל אטה אזני אף אפתח אזני לשמע, והנה בכנור נשמעה החידה שלפנינו. ואכן הדברים הבאים בהמשך הם דברי העשירים ולא של המשורר.]

3) [וכן באשור' פַּטְ פִּתּוּ, נשק שלוף.]

כשירין להביא את הגט חוץ מחרש שוטה וקטן וסומא ועכו״ם וכו׳ אבל פקח ונתחרש וחזר ונתפקח, פתוח[1]) ונסתמא וחזר ונתפתח וכו׳ כשר (גיט׳ ב ה–ו). היה יודע לו בעדות עד שלא נעשה חתנו ונעשה חתנו, פקח ונתחרש, פתוח[2]) ונסתמא, שפוי ונשתטה, הרי זה פסול (ערכין יז:). — *ובהשאלה מצא האדם פֶּתַח פָּתוּחַ באשה, מצא שאינה בתולה: מצא הפתח פתוח אסור לקיימה משום ספק סוטה (בשם ר׳ אלעזר, ירוש׳ סוטה א א). האומר פתח פתוח מצאתי נאמן לאוסרה עליו (הוא, בבלי שם ט.). — *ופְּתוּחָה הנקבה לפני הזכר: תפתח ארץ, כנקיבה הזאת שהיא פותחת לפני הזכר (ירוש׳ תענ׳ א ג). —*ומַעְיָן (של האשה) פָּתוּחַ: נדה שבדקה עצמה יום ז׳ שחרית וכו׳ ולאחר ימים בדקה ומצאה טמאה וכו׳ הואיל והוחזק מעיין פתוח (נדה סח:). — *אות פְּתוּחָה בנגוד לאות סתומה, אות שאין קו סוגר אותה מכל צדדיה כגון מ שבראש תבה או באמצעה בנגוד לאות ם שבסוף התבה: כתב לאלפים עיינים וכו׳ ולסמכים טימים לסתומים פתוחים ולפתוחים סתומים וכו׳ הרי אלו יגנזו (ספרי דבר׳ לו). מם דשם כתום מם דשמעון פתוח (שבת קג:). מ״ם וסמ״ך שבלוחות בנס היו עומדין וכו׳ ואתו צופים ותקינו פתוחין באמצע תיבה וסתומין בסוף תיבה (מגיל׳ ג). למה נברא העולם בב׳, אלא מה ב׳ זה סתום מכל צדדיו ופתוח מלפניו כך אין לך רשות לומר מה למטה מה למעלה (מד״ר ברא׳ א). עשאה (את המזוזה) ווין זיינין ווין כפופים פשוטים פשוטים כפופים פתוחים סתומים סתומים פתוחים או שנכתבה עברית הרי זו פסולה (מזוזה א). — *פָּרָשָׁה פְּתוּחָה בנגוד לפרשה סתומה, פרשה במקרא שיש בינה ובין זו שאחריה רוח עד סוף השורה: כתב לאלפים עיינים וכו׳ פרשה סתומה פתוחה פתוחה סתומה וכו׳ הרי אלו יגנזו (ספרי דבר׳ לו). מזוזה אית תניי פתוחה אית תניי סתומה (ירוש׳ מגיל׳ א יא). פתוחה מראשה סתומה, פתוחה מסופה פתוחה, פתוחה מיכן ומיכן פתומה (שם שם).

1) [כמשנה שבירוש׳: פיתח, עי׳ פִּתֵּחַ.]

2) [במקום אחר (ב״ב קכח.): פיתח, עי׳ ערך פִּתֵּחַ.]

פתוחה שעשאה סתומה סתומה שעשאה פתוחה הרי זו יגנז (קופר׳ א יד).—ובסהס״א בהוראות שלעיל: ואל תצריכנו ה׳ אלהינו לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי הלואתם כי אם לידך המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה (ברכת המזון). ואפילו במקראות שה קבועין בכתוב יש שינוי בהן בין בבל לא״י בחסרות וביתירות ובפתוחות ובסתומות ובפסקי הטעמים ובמסורות בחיתוך הפסוקים (תשו׳ רב לאמה גאון, אלדד הדני לאפשטין, 7). על אודות העזרה אשר עזרו ועל אשר סילה את הערביים ויפתח את הדרך וילך המלך אליו ויצא אנטונינוס לקראתו וכו׳ (יוסיפון, גינצבורג, כסד). וירא כי אין לפתוח דרך כי אם בברזל אשר בידו (שם, תלט). — *וּפָתַח את לב האדם: הוא יפתח לבנו בתורתו וישם בלבנו אהבתו ויראתו (ובא לציון, תפלת שחרית). השער הראשון הקדמתי בו טעמים מחכמת השיעור וחכמת המנין כדי שיהיו הטעמים האלה פותחין את לב הקורא ומנהיגין את הלומד בדרך ישרה (ראב״ע הכסיה, המשיחה והתשבורת, הקד׳ 5). — *וּפָתַח את האשה, עשאה פֶּתַח פָּתוּחַ, ואשה פְּתוּחָה, בעולה[1]): ומה לבנות סתומות כלומר הבתולות הצנועות כך אירע להן, לבנות הדיוטות והן פתוחות פרוצות על אחת כמה וכמה (ר״ח, סנה׳ כא.). ואילולי זה שפתה אותה ונדר לה אלף שקרים ואם באפשר גם נשבע לה ונפרצה לו וקלקלה ופתחה ועשאה הפקר לכל יתן חמשים כסף ויפטור ולמה לא העריכה קב״ה בערך מאטומה לפתוחה ואז היה נמצא בן שר ונגיד והיה מעריכה ערך גדול וכו׳ (הקנה, סוד המפותה, קד.). — *זוית פְּתוּחָה, זוית גדולה מנצבה, זוית קהה, ומְשֻׁלֶּשֶׁת פְּתוּחָה, משלש בעל זוית פתוחה: שלש מדות במשלשות ואלו הן הנצבה החדה הפתוחה (מסכת המדות ד, שפירא, 50). נמצאת א׳ מן הזויות פתוחה ורחבה (שם שם, 49).—*ואדם פָּתוּחַ ומוכן להשיב לשואל: כי הוה בדיחא דעתיה הוה רגיל (אביי) למימר הכי, הריני פתוח ומוכן להשיב לשואלי דבר תורה כבן עזאי (רש״י, קדוש׳ כ., ד״ה אמר אביי). — *והברה פְּתוּחָה,

1) [אעפ״י שלא נמצא הבטוי בתו״ם, בכל זאת הוא קדום, שכן אף באשור׳ פַּתִיתֻ, פתוחה, כנוי הוא לאשה בעולה.]

הברה המסתיימת בתנועה ולא בעצור, כמו הברה פשוטה, בנגוד להברה סגורה, מרכבת, נוהג בדבור ובספרי דקדוק. — ונוהג בדבור ובעתונות העברית הבטוי פָּתַח אספה או ישיבה.

—*פָּתַח אדם פה לשטן, אמר דבר שקרא בו כאלו לשטן לבוא, נתן לו אפשרות להשחית: לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן (בשם ר' יוסי, ברכ' יט.). —ואמר המשורר: ואל תפתח לשטן פה ותאמר דבר רע פן לך ירע ויטר (רה"ג, לקוטי קדמונים, 56). — וּפָתַח פֶּתַח לאדם, נתן אפשרות והזדמנות: שהיה משה מחבט עצמו לפניהן ואומר להם אתם עוברים אני איני עובר ופותח להם פתח שמא יבקשו עליו רחמים ולא היו מבינין (ר' תנחומא, מד"ר דבר' ג). אתה פתחת לי פתח שאעמוד ואתפלל לפניך על בניך בשעה שסרחו במעשה העגל (מדה"ג דבר' ג כד, הסגלה). — ובלי המלה פֶּתַח, פָּתַח לאדם שאינו יודע מה לאמר ומה לעשות, פתח לו פה או דרך, הניע אותו והקל עליו למצא דרכו ולאמר או לעשות מה שדרוש, למד אותו: ואיזה הוא רבו שלימדו תורה ולא רבו שלימדו אומנות, ואיזהו זה שפתח לו[1]) תחילה (תוספת' ב"מ ב ל). בא לטמא פותחין לו, בא לטהר מסייעים אותו (ריש לקיש, שבת קד.). — פָּתַח לאדם שנדר נדר, השתדל למצא לו התר: ר"א אומר פותחין לאדם בכבוד אביו ואמו וחכמים אוסרים, א"ר צדוק עד שפותחין בו בכבוד אביו ואמו יפתחו לו בכבוד המקום (נדר' ט א). פותחין בנולד (ר' אליעזר, שם שם ב). פותחין לו מן הכתוב שבתורה ואומרים לו אלו היית יודע שאתה עובר על לא תקום ועל לא תטור וכו' (שם שם ד). פותחין לאדם בכתובת אשתו וכו' פותחין בימים טובים ובשבתות וכו' (שם שם ה–ו). —וּפָתַח לפלוני, דבר ראשון אליו: כך אמר הקב"ה לישראל המתינו לי עד שתגיע עונתה של אדום ואני דורך אותה שנאמר על אדום אשליך נעלי, פותח לכם ואתם עונים אחרי, לכך נאמר כרם חמר ענו לה (מד"ר שמות ל). ושאינו יודע לשאול את פתח לו שנאמר והגדת לבנך וכו' (הגדה של פסח). — ובסהמ"א: שפותחין לו שמא פרוזבול היה לך

1) [במקום אחר (תוספת' הורי'): שפתח בו.]

(עוסו"ת סז לה, בשם הרא"ש). — *וּפָתַח במלה, כפשוט, בענין או במעשה, התחיל בו[1]): ולמה נקרא שמו פתחיה שהיה פותח בדברים[2]) ודורשן (שקל' ה א). בית שמאי אומרים לא יפתח לו (לאָדָם) בנדר ובית הלל אומרים אף יפתח לו (נדר' ג ד). אלו ברכות שפותחין בהן בברוך, כל הברכות פותחין בהן בברוך ואם היתה ברכה סמוכה לחבירתה ... ק"ש ותפילה אין פותחין בהן בברוך (ירוש' ברכ' א ח). בשלא היו יודעין במה לפתוח[3]) כמו אם בגופו אם בממונו אם בנפש בניו ובנותיו (שם מו"ק ג ה). כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בה באשרי וסיים בה באשרי (ר' יוחנן, ברכ' י.). פותח בכד וסיים בחבית (ב"ק כז.). פותח בבור ומסיים בכותל (ב"ב יז:). אמר לו (לראובן) הקב"ה אתה פתחת תחלה בהצלת נפשות (מד"ר בראש' פד). מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה תחלה חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחילה (שם שם). כך דרכן של מספרי לשון הרע פותחין בטובה ומשלמין ברעה (שם במד' טז). הפותח פותח בדבר טוב והחותם חותם בדבר טוב (שם קהל' אל תבהל מפיו). — ובלי השלמה, פָּתַח אדם, התחיל, יצא ראשון לעשות דבר: המקדיש את שדהו בשעה שאינה יובל אומרים לו פתח אתה ראשון וכו' (ערכ' ח א). — ר' פלוני פָּתַח, התחיל את דרשתו בכתוב זה או זה[4]): מה היתה פרשתו (של ר' לעזר בן עזריה), הקהל את העם האנשים והנשים והטף, פתח בה אמר הואיל והאנשים באין ללמד והנשים לשמוע הטף למה באו וכו' (ירוש' חגי' א א). כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה וכו' פתחו כולם בכבוד אכסניא ודרשו, פתח ר' יהודה ראש המדברים בכל מקום בכבוד תורה ודרש וכו' (ברכ' סג:). ר' הושעיא רבה פתח ואהיה אצלו אמון וכו' (מד"ר בראש' א). וישלח יעקב מלאכים לפניו, רב פנחס בשם ר' ראובן פתח קומה ה' קדמה

1) [וכן בארמ': מאי פתח ליה ר"ג להההוא סבא, יש בוטה כמדקרות חרב וכו' (נדר' כב.).]

2) [נ"א: פותח דברים (מסכת ירוש' ומדב"מ).]

3) [את דברי התנחומים.]

4) [ועי' עוד בכר, Exeget. Terminol. II, עמ' 174 וכו'.]

פניו וכו' (שם שם עה). ויהי בימי שפוט השופטים, ר' יוחנן פתח ואמר שמעה עמי ואדברה (שם רות ח). ר' אבא בר כהנא פתח צהלי קולך וכו' ר' אבהו פתח והמה כאדם וכו' (שם איכ' פתיח'). — ופתח לזכות או לחובה, בזכות או בחובה, התחיל לטען טענות של זכות או חובה במשפט: דיני ממונות פותחין בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות פותחין לזכות ואין פותחין לחובה (סנה' ד א). אם נמצאו דבריהם מכוונין פותחין בזכות (שם ה ד). — פתח הכתוב, קבע את ההתחלה בלי לנעול ולקבוע את הסוף: וכי למה בא הכתוב לפתוח או לנעול והלא לא בא לנעול אלא לפתוח אם אומר אתה ימים עשרה אינו אלא מאה אלא מאתים אלא אלף אלא ריבוא, וכשאתה אומר ימים שנים פתחת (ר' נחמיה, ספרא ויק, מלורע זבים פרשה ה). — ולשון פתוח, ברור: שיהא לשונו פתוח ולא יטעו השומעין את דבריו (רש"י, סנה' ה:, ד"ה כותל). — מלה פתוחה, שנונה כחרב: כי יש עמי עוד תשובות מלים שנונים מחיצים פתוחים מחרבות מחסימם פה מאלימי לשון (אגרת מנחם לרב חסדאי, תשו' תלמידי מנחם, XXX). — אות פתוחה, הגויה, בנגוד לאות רפה, נחה: והא' היא אל"ף הפתוחה בל' העברי על הרוב, וכאשר תהיה רפה כדמות הא מן עשה ובנה תחשב מן האותיות הקלים (פי' ילירה לאבוסהל דונש בן תמים, מה). — ובמשמ' אות מנקדת פתח: ועוד פתר כאהלים נטע יי' אהלים כמו אהל וטעות גדולה היא זו ואילו היה אהל ממש כשפתר אז היתה האלף קמוצה ואינה אלא פתוחה כגון נפתי משכבי מור אהלים וקנמון (דונש, תשו' על רסע"ג 2). ולהשביל בשערים פתוחים וקמוצים גדולים וקטנים (הוא, תשו' על מנחם, 6). כמו אמר, כי האלף קמוץ כמו שוכרת והמם פתוח בעבור נפלו על שוכן (ספר דקדוק לר"י חיוג, דוקס, 179). כי פאי הפעלים האלה (שמתי, בנתי) והדומה להם פתוחות ואחריהם נחים רפים מבוארים (ר"י א"ת, הרקמה ל, 202). מספר, הראשון פ"א קמוצה בגדול ושם אדם הוא, מספר השני פ"א פתוחה ודבוק הוא (רש"י, עזרא ב ב). והנה יהיה האות שהוא לפניו פתוח בפתח גדול בעבור שיש אחריו נח נראה (ראב"ע, לחות, ה.). — ואמר המשורר: לשון קדש הכרית אשר היא לשארית בשקלו העברית במשקלים זרים אשר בם נתצים פתוחים וקמוצים ויהיו נפרצים גדרות וגדרים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, תשו' תלמידי מנחם, 7). ובדק בצחות קמוצות ופתוחות והשיב בם רוחות לגופות ופגרים (תלמידי דונש, אח מי חרפת, תשו' תלמידי דונש, 6). — ופתח את האות או המלה, נקד אותה פתח: ולא תשקול המלה עד פותחך אותה פתח גדול (תלמידי מנחם, 26). — ואות פתוחה, במשמ' אות מנקדת סגול[1]: ובהיות המלה על משקל פעל מלעיל היא פתוחה ארץ ברך בשם מלך נפש כל המלים האלה הבאים על מנינם פתוחים פתח קטן (שם 52). וכמוהו אדום האלף פתוח בעבור השוכן שהוא מבולע בדלת ועל כן נדגש (ספר דקדוק לר"י חיוג, דוקס, 179). לעלם ועד, לשון עולמות הוא והוי"ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה[2] אבל אני היודע ועד שהוי"ו בו שמוש קמוצה היא (רש"י שמות, יה יח).

---

[1]) [עפ"י דרכי הנקוד העליון שסימן הפתח בא בו גם במקום סגול, הנקרא גם פתח קטן, ועי' פתח, הערה.]

[2]) [דברי רש"י כשלעצמם ברורים הם, מוסבים על הנועת העין של ועד, וכונתם: עין זו של ועד פתוחה בפתח קטן (שהוא סגול), בעוד שבמקרה של היודע ועד (ירמ' כט כג) העין קמוצה בקמץ קטן (שהוא צירה). והרי ברור שלא ידבר כאן רש"י על נקוד וו החבור בקמץ, שקדמו לו כמה וכמה דגמאות בתורה לפני פסוק זה. ועל כן טעו מנחת שי לפסוק, וברלינר בהערתו בהוצאת רש"י, ואחרים שחשבו, כי כונת רש"י לנקוד הוו שהיא קמוצה בקמץ גדול בהיודע ועד בעוד שהיא פתוחה כאן בפתח (ועד), וקצת ספרים המנקדים כך במקום זה בטעות — ומה יעשו בכל שאר המקומות, והרי רק היודע ועד הוצא מן הכלל ולא כל לעולם ועד שבמקרא, וכן הערת המסורה: כל קריה ועד עין פתח קטן בר מן חד קמץ קטן ואנכי היודע ועד לפי שהוא מענין עד הגל הזה (דקד' הטעמ', 64). אך כמה כ"י נקדו בכמה מקומות (תהל' כא ה; שם מה ז; שם שם יח; עי' גינצבורג) ועד, בנגוד למסורה זו ולרש"י, ועי' לקמן. ועי' גם מה שכתב ה. אנגלנדר בשנתון HUCA XII–XIII, עמ' 517–521 נגד המבינים את דברי רש"י כאלו הוא מתכון לנקוד ועד ונגד הדעה שהשם פתח משמש בדברי רש"י גם במשמ' קמץ גדול.

ואמנם קשה לשון הראב"ע (שפרוש רש"י היה לפניו) לפסוק, וז"ל: ואל תתמה בעבור מלת עד שאינה

—נִפְעַ', נִפְתַּח, נִפְתְּחוּ. נִפְתְּחוּ, נִפְתָּח, יִפָּתַח, יִפָּתֵחַ, תִּפָּתַח, יִפָּתְחוּ, תִּפָּתַחְנָה, הִפָּתֵחַ, — שֶׁפָּתְחוּ אותו, נִפְתַּח השער, הדלת, הפה, מקור מים וכדו', וכהשאלה ארבות השמים: ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וארבות השמים נִפְתָּחוּ (ברא' ז יא). כי ארבות ממרום נִפְתָּחוּ וירעשו מוסדי ארץ (ישעי' כד יח). נִפְתְּחוּ השמים ואראה מראות אלהים (יחזק' א א). ביום ההוא יִפָּתַח פיך את הפליט ותדבר ולא תאלם עוד (שם כד כז). השער הזה סגור יהיה לא יִפָּתֵחַ ואיש לא יבא בו (שם מד ב). שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יִפָּתֵחַ וביום החדש יִפָּתֵחַ (שם מו א). שערי [1]) הנהרות נִפְתָּחוּ וההיכל נמוג (נחו' ב ז). הנה עמך נשים בקרבך לאיביך פתוח נִפְתְּחוּ שערי ארצך אכלה אש בריחיך (שם ג יג). ביום ההוא יהיה מקור נִפְתָּח לבית דויד ולישבי ירושלם לחטאת ולנדה (זכר' יג א). ויאמר להם לא יִפָּתְחוּ שערי ירושלם עד חם השמש ועד הם עמדים יגיפו הדלתות (נחמי' ז ג). — וְנִפְתַּח האזור: אין עיף ואין כושל בו לא ינום ולא יישן ולא נִפְתַּח אזור חלציו ולא נתק שרוך נעליו (ישע' ה כז). — והיין שבתוך הנאד: כי מלתי מלים הציקתני רוח בטני הנה בטני כיין לא יִפָּתֵחַ כאבות חדשים יבקע (איוב לב יח—יט). — ונפתחה הרעה: מצפון תִּפָּתַח [1]) הרעה על כל ישבי הארץ (ירמ' א יד). — ובמשמ' נגאל, יצא לחרות: מהר צעה לְהִפָּתֵחַ [2]) ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו (ישעי' נא יד). הן יהרוס ולא יבנה יסגר על איש ולא יִפָּתֵחַ [3]) (איוב יב יד). —ונִפְתְּחָה האזן [4]): אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תִּפָּתַחְנָה (ישעי' לה ה). — ובתו"מ: וברא בו (באדם) נקבים נקבים חללים חללים וכו' שאם יפתח אחד מהם או אם יסתם אחד מהם אי אפשר לעמוד לפניך (ברכות אשר יצר, ברכ' ס:). ג' ספרים נפתחין בר"ה, א' של רשעים גמורין וא' של צדיקים גמורין וא' של בינונים (ר' כרוספדאי בשם ר' יוחנן, ר"ה טז:). כיון שיצא (הולד) לאויר העולם נפתח (האבר) הסתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן אין יכול לחיות אפילו שעה

סמוכה כי הנה כתוב שוכן עד וקדוש שמו, ומשפט לשון הקדש בהיות התנועה באות הבא אחר וי"ו יפתחוהו כמו שור וכשב ועז, ובעבור זה נפתח ועד, והנה אמ' וָאֹכַל מכל (ברא' כז לג) ובסוף הפסוק הנחש השיאני וָאֹכֵל (שם ג יג), על כן אמר לעולם ועד, ע"כ, — שכאלו ראב"ע בעקבות רש"י קורא לנקוד הוו של ועד בקמץ בלשון פתיחה. אך דברי ראב"ע הקצרים כאן מפרשים יותר בפרושו האחר („הקצר"), וז"ל: וטעם לעולם ועד על דעת חכם ספרדי לעולם (צ"ל: לנעלם) ולנראה, ואחרים אמרו שהוא כמו היודע ועד שפי' והעד, הטעם שהוא מלך והוא עד על כל לב שימליכנו, והנכון בעיני שהוא דרך קצרה, וכן הוא לעולם ועד עולם, ובעבור היות הטעם באות ראשון כמו לחם ויין נפתח הוי"ו, ובעבור היות סוף פסוק היה העי"ן בקמץ קטן, ואם תאמר אנה מצאנו עַד שאיננו סמוך, הנה הוא שוכן עד, כן גם בא זה הפסוק מהשירה, והטעם שזה השם תאות לו המלוכה וכו' ע"כ.

ומדברי ראב"ע בפרושו הקצר נראה שהוא משתמש בפעל פתה (עי' לעיל) לא במשמ' נקד בפתח, אלא בהוראה כמא בתנועה בכלל, וקרובים לכך דברי שד"ל: וקרא פתיחה לקמץ, לא שהקמץ נקרא כן אלא שהוא פתיחה בערך אל השוא שאיננו תנועה, ע"כ. וכן מוכח גם מן הפרוש הקצר (היה העי"ן בקמץ קטן) וגם מן ההשואה אל וָאֹכַל (לעמת וָאֹכֵל) שבפרוש הארך, כי הנקוד שלפני ראב"ע היה כאן וָעֵד בצירה (קמץ קטן) תחת העין, וכך הנקוד במק"א בקצת כ"י (עי' לעיל), ונקוד זה הוא שגרם כנראה לכך שפרשו ועד זה כלשון היודע וָעֵד.]

[1]) [כנראה שְׁעָרֵי כאן, כבכמה מקומות אחרים, פרושו: פרצים, פרצי נהרות, מלשון פרץ מים. ושמוש זה של נִפְתַּח לפרץ מים מקרב את הדעה, שגם שם המעין מי נֶפְתּוֹחַ (יהוש' יח ט; יח טו) פרושו בעיקר מעין של מים מתפרצים, של פרץ מים. ואין לראות בו, כדעת אחרים, את שם הַנַּפְתֻּחִים (ברא' י יג) או זכר שמו של מרנפתח מלך מצרים.]

[1]) [עפ"י תכונת הסיר הנפוח ע"י איש, שפניו מפני צפונה, אפשר שהכונה במלה תִּפָּתַח לצורה של נפח או פוח (ויש מתקנים: תֻּפַּח), ואמנם שמשו כנראה צורות בהכנסת תיו הבנין לתוך הפעל, כגון הִשְׁתַּמֵּר בבנין התפ', כמו ביתר הלשונות השמיות, כן גם בעבר' הקדומה אף בשרשים רגילים, כעדות הלתחם במקום התלחם, נלחם, בכתבת מישע מלך מואב הכתובה עברית. ועי' גם ב. פָּתַח, הערה.]

[2]) אולי זה במשמ' נרפא, כמו איתפח בארמ' (הערת המחבר בשולי המלון של גזניוס).

[3]) [עי' קל, פתח ואין סוגר וכו'.]

[4]) [עי' קל משמ' ז), הערה.]

אחת (יבמ' עח:). — *ונפתח האדם, נפתחו מעיו ונקביו, עשה את צרכיו: מהו מהר צועה להפתח, אלא מן אדם שהוא ממהר בפסיעתו בשביל ל היפתח בשביל שלא ימות (פסיק' רב', אגדת אגדות, קנח:). — ובסהמ"א: ובדרש מפרש הפסוק כן איך תפחד מבן אדם שימות והנה בעודו בחיים הוא דבר הלוש מאד אפילו נקביו קשים עליו צריך למהר הוא ולהפתח בהלוך המעים כדי שלא ימות לשחת (רד"ק, ישע' נא יד). — *ונפתח העור, נפקחו עיניו וראה: כשילדה שרה כל סומא שהיה בעולם נפתח וכל פסח שוה וכל אלם נפקח וכל שוטה נתרפא (פסיק' רב', וה' פקד את שרה, קעג.). — *נפתח, פתחו והתחילו בו, הוחל: דבר זה נפתח בגדולים ונסתיים בקטנים (ר' אלעזר, ב"ב קכה:). — ונפתחה האות או המלה, נקדה בפתח: והיה הדין באין האלה להיותם בחרק כמו שמעו שמוע שקדו ושמרו, ונפתחו (במלה נחמו) בעבור אות הגרון אשר אחריהן (ר"י א"ת, סרסי ריב"ג, כחס). כי משפט לשון הקדש שיפתח האות שהוא לפני אות הגרון (ראב"ע, שמות יג ג). — ועי' קל.

—פעי', פתח, פתה, פתחת, פתחה, פתחו, כפתח, אפתח, תפתח, יפתח, פתח, פתחתיך, יפתחהו. — א) פתח דלהות, את דלתי פניו של הלויתן, פתח את פיו: דלתי פניו מי פתח סביבות שניו אימה (איוב מא ו). — ב) פתח את החרצבות, המוסרות וכדו', התיר אותם: הלא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע התר אגדות מוטה ושלח רצוצים חפשים וכל מוטה תנתקו (ישע' נח ו). אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי (תהל' קיו יו). מוסר מלכים פתח ויאסר אזור במתניהם (איוב יב יח). כי יתרו פתח[1]) ויענני ורסן מפני שלחו על ימין פרחח יקומו (שם ל יא). התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח (שם לח לא). מי שלח פרא חפשי ומוסרות ערוד מי פתח (שם לט ה). — ופתח את השק שלבש, התיר את קשריו כדי להסירו מעל עצמו או מעל אחר: לך ופתחת השק מעל מתניך ונעלך תחלץ מעל רגלך (ישע' כ ב). הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה (תהל' ל יב). — ופתח את הגורתו בשובו מן המלחמה: ויען מלך ישראל ויאמר דברו אל יתהלל חגר כמפתח (מ"א כ יא). — פתח את האדם או את מתניו, פתח את

1) [עי' ערך פרחח, עמ' 5161, הערה.]

הבהמה, התיר את החגורה או את החבלים והקשרים מעליהם: ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלים (ברא' כד לב). לרד לפני גוים ומתני מלכים אפתח (ישע' מה א). ועתה הנה פתחתיך היום מן האזקים אשר על ידך (ירמ' מ ד). כי השקיף ממרום קדשו יי' משמים אל ארץ הביט לשמע אנקת אסיר לפתח בני תמותה (תהל' קב כ–כא). ענו בכבל רגליו ברזל באה נפשו וכו' שלח מלך ויתירהו משל עמים ויפתחהו (שם קה יח–כ). — ג) פתח את האדמה[1]), חרש אותה בפעם הראשונה אחרי הגשם: הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו (ישע' כח כד). — ד) וכמו פ"ע, במשמ' כפע', נפתח[2]): גם לא שמעת גם לא ידעת גם מאז לא פתחה אזנך[3]) (שם מח ח). ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו (שם ס יא). נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן פתח הסמדר הנצו הרמונים (שה"ש ז יג). — ובתו"מ כמו קל: ועצים היו מסודרים שם עצי ארזים וארנים וברושים ועצי תאנה חלקה ועושין אותה כמין מגדל ומפתחין בה חלונות וחזיתה מערבה (פרה ג ח). ותשב בפתח עינים וכו' שפיתחה לו את העינים שאסרה לו פנויה אני וטהורה אני (ר' חייה, ירוש' סוטה א ד). שדו בסיד ופיתח[4]) בו חלונות לא היה חוזר (ירוש' גני', שם ח ז, 215). מביא תכלת וארגמן ותולעת שני שלא פיתחו[5]) פיהם (ת"כ, זבח' פח:). — ובסהמ"א:

1) [וכן באשורי פתו אקל, פתח שדה, חרש אותו אחר היותו בור.]

2) צורת הפע' העברי שמשה בתקופה קדומה אף במשמ' סבילה, ומקבילה היא לצורות סבילות בלשונות האחיות, ושריד משמוש זה הוא אף בשמות התאר כגון פקח, אלם, חגר, פסח, שמשמעותן כמו מפקח, מאלם, מחגר, מפסח וכו'. ועי' טורטשינר, ZDMG 1910, עמ' 284, על הופעה זו. והמדקדקים התלבטו בזה, ואלה דברי תלמידי מנחם: ואשר אמרת בפתרון ופתחו שעריך :נפתחו איננו כן כי אם ופתחו כאשר הוא ויחסר מהענין הפותח כמו אם יחרוש בבקרים יתחסר החורש וכו', ע"כ (תשו' תלמידי מנחם, 97). וריב"ג בדבריו על החירק: ושמוהו במקום השורק וכו' ופתחו שעריך, ע"כ (הרקמה ח, 51), וכן בעל הורית הקורא (עמ' 59).]

3) [עי' קל במשמ' ז) והערה שם.]

4) [ברפו': סדו בסיד ופתח.]

5) [נוס' כ"י: נפתחו, נתפתחו, ועי' ד"ס.]

כשיצמיד שור זכר עם נקבה יפתחו וישדדו את כל העמקים (סדר"א כח). מפתחות שמעתי שמפתחין בהם את המנעול (רס"י, מ"א ז כ). ועושין מערכה כמין מגדל ומפתחין בה חלונות כדי שתהיה האור מלבבת בהן (רמב"ם, פרה אדומה ג ב). — ואמר הפיטן: פתח הבכורים אם פִּתֵּחוּ הביאם ותקרא במקדשים (רסע"ג, תרי"ג מצוות, סדור רסע"ג, קס).—ואמר המשורר: שימי לדתך יום תפתח קשרה ותגיה אפלית ותני לציון יום אשר בכיה יפרץ כמו פרצו נחליה (ר"מ הנגיד, הכה יחידתי, ברודי, 49). גם ישבו דומם ושק לא פתחו על שערי צדק אשר נסגרו (רשב"ג, בימי יקותיאל, ברודי, 19). ראתה נפשי כי ישאו מפתח וחגר, תאגר ומי יוכל להפיץ, תפיץ ואין אגר (ראב"ע, אחלי לבי, איגר 70). נוקש בעול חטאך שבר עלך ביום ומוסרות רשעך פתח (ר"י חריזי, הענק אות פ רעז, ס' היובל להרכבי 348). דמות שד על פני אשה מפתח, נתחי בחזות יפיה תנתח, תסמר שערת ראשי לשׁונה, וקולה מוסרות לבי יפתח (ר"י זבארה, שעשועים יב, דודזון, 141). ויפתח כפתריו רפה המזיח ויתפשט המעיל אשר עליהו (יל"ג, משלי יהודה יח, שירי יל"ג ב, 86). — *פִּתֵּחַ במשמ' הִשְׁלִים ושכלל צורתו של דבר, entwickeln; dévelop-per; to develop, נוהג בדבור ובספרות העברית החדשה.

—התפ', הִתְפַּתְּחִי[1]), — הִתְפַּתֵּחַ השבוי מוסריו, פִּתֵּחַ מוסריו מעל עצמו התיר עצמו מהם: התנערי מעפר קומי שבי ירושלם הִתְפַּתְּחִי[1])מוסרי צוארך שביה בת ציון (ישע' נב ב). — *נִתְפַּתְּחָה כרסו של אדם, נפתחה ונבקעה: כל היד המרבה לבדוק בנשים משובחת ובאנשים תקצץ, ר' טרפון אומר תקצץ על טיבורו, אמר לו הרי כריסו נתפתחת, אמר להם אף אני לא נתכוונתי אלא לכך (תוספת' נדה ב ח).—*והחכית: נתפרסו עיגוליו נתפתחו חביותיו הרי אלו (הפועלים) לא יאכלו (ב"מ ז ז). — *נִתְפַּתְּחָה העין, התחילה לראות: לכל השרץ השורץ על הארץ, לרבות אפרוחים שלא נתפתחו עיניהם (בילה ו:). —*וְנִתְפַּתַּח הָעִוֵּר, נעשה פִּקֵּחַ, פִּתֵּחַ, שלם בחוש הראיה: קבל הקטן והגדיל חרש ונתפקח סומא ונתפתח שוטה ונשתפה נכרי ונתגייר פסול, אבל פקח ונתחרש ותזר ונתפקה פתוה ונסתמא וחזר ונתפתח שפוי ונשתטה וחזר ונשתפה כשר (גיט' ב ו). ושהיו סומין עד הפרק וכשהגיע הפרק נתפתחו (תוספת' עדי' א יד). בחיגר שאינו יכול להתפשט וסומא שאינו יכול להתפתח (חגי' ז.). כשילדה אמנו שרה כל העקרות נפקדו עמה וכל החרשים נתפקחו וכל הסומים נתפתחו[1]) (ר' לוי, פסיק' ר"כ, סוף אסים, בובר, קמו.). — ובסהמ"א גם במשמ' הִנְפַּ': והבשול הוא לחלות דבר מקושר ויבש כמו פירות עקושין ומקושרין שמתבשלין באש ומתפתחין ורכין (ספרי הגא' הרכבי קב, 28). ירקות השדה הן ידועין העלים שלהן בבקר מתפתחין ומתפשטין ומבין השמשות מתכווצין ונראין כסתומין (ר"ח, סבת לה:). ונראת החבל הגדול של ספינה כשממשמשין בו זמן ארוך הולך וחסור עד אשר יתפתח וישוב הלוש מכל חלוש (ר"י א"ח, חו"ה, התשובה ז). — ואמר המליץ: לנאץ שמך ולנבל בעברת זדון שושנה יפיפיה עוד טרם התפתחו עליה ופרחית הנצו (ר"ש בלוך, שבילי עולם, הקד' 2). וכשושנה ענוגת תתפתחי עתה ממסגרותיך (מפו, אהבת ציון כט).— *וְהִתְפַּתֵּחַ האדם והדבר, הלך והתהוה ולבש צורה, sich entwickeln; se développer; to develop. — ועי' הִתְפַּתְּחוּת.

—פֻּעַ, פֻּתַּח, — שֶׁפֻּתְּחוּ אותו, ואמר הפיטן: ערכתי מעדנות כימה מקושרות בערץ, סיימתי מושכות כסיל מפותחות בתרץ (רסע"ג, הלולי מבעה, סדור רסע"ג, ספח).

ב. **פָּתַח**[2]), קל לא נמצא.

---

[1]) [כך הקרי; כתיב: התפתחו.]

[1]) [עי' גם לעיל, נִפְעַ'.]

[2]) [השרש ב. פתח, במשמ' חרת באבן במתכת ובעץ, נבדל הוא בעדות הלשונות האחיות מן א. פתח, והא בערבי' פתח' a), וכן בלשון מַהְרָה בדרום ערב; ובערב' ממנו פתח'ה b), טבעת; ובאשורי' פַּתָּח (לעמת פִּתּוּ, המקביל אל א. פתח העברי) במשמ' נקב, קדד, נחר (את הבהמה), פִּתַּח, חר, נקב. ואמנם אפשר שבעברית השפיעו שני השרשים זה על זה, ואף יתכן כי פִּתֻּחָה במשמ' חרב שיכת לב. פתח ולא לא. פתח. ובכתבת כנענית מגבל (פלושן, אוצר הכתובות הפניקיות, עמ' 8, מס' 5, ש' 3) נאמר: ופעל אנך לרבתי בעלת

a) فتخ b) فتخة

—פע', פִּתַּח, פִּתְּחָה, מְפַתֵּחַ, תְּפַתַּח, יְפַתַּח, פַּתֵּחַ,—פִּתַּח באבן, במתכת וכו', חרות וחקק: ולקחת את שתי אבני שהם ופִתַּחְתָּ עליהם שמות בני ישראל וכו' מעשה חרש אבן פתוחי חתם תְּפַתַּח את שתי האבנים על שמות בני ישראל (שמות כח ט–יא). ועשית ציץ זהב טהור ופִתַּחְתָּ עליו פתוחי חתם קדש ליי' (שם שם לו). וַיְפַתַּח על הלחת ידתיה (של המכונה) ועל מסגרתיה כרובים אריות ותמרות כמער איש וליות סביב (מ"א ז לו). כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים הנני מְפַתֵּחַ פתחה (זכר' ג ט). ועתה שלח לי איש חכם לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל ובארגון וכרמיל ותכלת וידע לְפַתֵּחַ פתוחים (דהי"ב ב ו). ויחף את הבית הקרות הספים וקירותיו ודלתותיו זהב וּפִתַּח כרובים על הקירות (שם ג ז).— ובתו"ם: פ י ת ח בה (באשרה) פיתוחים אינה בטילה (ר' אמי, ירוש' ע"ז ג יא).[1]—ובסהס"א: אמנים נבונים במלאכתם כותבי מכתבות וחושבי מחשבות מרקחי רקוחים ומפתחי פתוחים (כאב"ע, חי בן מקיץ, כהנא ב, 51). ואמרו במשלים שהלמוד בילדות כמפתח על האבן והלמוד בזקנה ככותב על החול (ר"י בן כתניאלס, פי' אבות ד כה). — ועי' מְפַתֵּחַ.

—פע' מְפֻתָּח, — פֻּתְּחָה האבן, פִּתְּחוּ אותה, חקקו בה: ויעשו את אבני השהם מסבת משבצת זהב מְפֻתָּחֹת פתוחי חותם על שמות בני ישראל (שמות לט ו). — ובסהס"א: כי משכיות הם הגופות המפותחים בפתוחים משובכים ר"ל אשר בהם מקומות פתוחים דקי העינים מאד כמעשה הצורפים (ר"ם א"ט, פסיח' הרמב"ם למו"נ). והיה לאחד מן המלכים טבעת זהב והיה מפותח עליו הכבדת קום, וכשהיה אדם מאריך לשבת עמו היה מראה לו הטבעת ויקרא המכתב ויצא (ר"י זבארה, שעשועים ז, דודזון, 79). שזה בלי ספק יורה על חכמת הצורף ושלמותו בעשותו

גבל המזבח נחשת זן אש בח(צ)ר ז הפתח חריץ זן (פתוח חרוץ זה) אש על פנ פתח ז והערת חרץ אש בתכת אבן אש על פ ת ח חרץ זן. וכן בארמ' היהודית פִּתּוּחָא, כנראה כמלה שאולה מעברית. אך אולי כל המלים האלה שאולות הן מאשורי, ועקר צורת השרש ביתר הלשונות היא פ ת ח, ועי' ערך פֶּתַח, הערה.]

[1]) [ומפתחין בה חלונות (פרה ג ח), י"מ משרש זה, עי' א. פָּתַח, פע'.]

בברזל שהוא הומר רחוק משיקבל הציור והפתוח[1]) ציור נאה מפותח פתוחי חותם (ר"י אלנו, עקרים ג א). — ואמר המשורר: מסדר לעולם פתח הנראה כציץ המפתח אשר על מצח אהרן (אגרת מנחם מן הקהל, תשו' תלמידי מנחם, XXIV). דמות שד על פני אשה מפתח נתחי בחזות יופיה תנתח (ר"י זבארה, שעשועים, יב, דודזון, 141). וסביב החצר בירות ותוך הבירות פירות בתורי זהב מפתחים על הקירות (ר"י חריזי' תחכ' ג, 35).

—התפ', *הִתְפַּתֵּחַ,—הִתְפַּתְּחוּ האבנים, כמו פֻּעַ'[2]): שמיר זה ביריא הוא ומַמעשה בראשית נברא וכשנותנין אותו על גבי האבנים מתפתחות לפניו כלוחי פינקס והברזל נבקע לפניו ואין כל דבר יכול לעמוד לפניו (ר' יהודה, תוספת' סוטה טו א).

***פַּתָּח,** ש"ז,—מי שמלאכתו לְפַתֵּחַ אבנים וכדו', כמו מְפַתֵּחַ: אף בפתחין[3]) אבנים כן, כיצד הוא עושה נוטל מעות משולחני ונותן לחוצבין ולסתתין וכו' (ירוש' שקל' ד א).

***פַּתַּח,** פַּתַּח[4]), ש"ז, — שם אחת התנועות הקוליות בלשון העברית, שסימנה בנקוד הבבלי העליון כצורת אות עין שכובה מעל לאות, כזה: ״, ובנקוד הטברני קו מאזן קצר מתחת לאות, כזה: אַ, ומבטאה כמו a קצרה ברב חלשונות: וכל אחד (מאותיות אחה"ע) יש לו דרך בארבעה ועשרים ספרים וכו'

[1]) [דפוס' אחרים: הפתוח, כאלו זה בִנְיָ' פֻּעַ' במשמ' כמו פִּעֵ', ואינו נראה.]

[2]) [ואולי זה מן א. פָּתַח.]

[3]) [בכ"י ובגנז': במפתחי, עי' ד"ס.]

[4]) [שם זה לתנועת a הקצרה נולד ראשונה כמונח מסורתי בארמ', וכפי עדות הלשון הסור' צורתו העקרית היא פְּתָח, פְּתָחָא, וכן נמצא במסרת המונח מפתח פומא, פתיחת הפה, כבורה על כל הנועה הקרובה אל a והמבטאת בפתיחת הפה. בערבית קבלו כל השמות של שלש התנועות צורת הנקבה ומשקל שוה, ועל כן שם פַּתְחָה a). במבטא האשכנזים, המבדיל בין פתח לקמץ ובין תיו דגושה לרפויה, רגילים לבטא פַּתָח (נגד הדקדוק ומלעיל), והמדקדקים האחרונים נוהגים לנקד פַּתָח או פַּתַּח, אך הנכון כנראה פַּתָּח (עי' גם דברי' למברט ב-REJ Avr.-Juin 1902, עמ' 308).]

a) فتحة

אם בקמץ נכרים ואם בפתח נאמרים (דקדוק, הטעמים לבן אשר סי' ו, עמ' 6). וקמץ ופתח וחלם וסגל וחרק וצרי ושרק (גוף הערבי של ס' יצירה לרסע"ג). ודע כי הקמץ והפתח הכר גדול הן כי חדשים קמץ חדש וחדשים פתח לשון חידוש (דונש, תשו' על רסע"ג, 2). והכריתו קמץ חטף ושומו מקמץ פתח ומהאות התונה נע ומהנע חונה (תשו' תלמידי מנחם, 20). אין לך לומר פתח בשום אות אלא א"כ אל"ף או ה' סמוכין לו או ע"פ הנקודה שתחתיה והיא באה במקום אות כאילו כתוב ינאהם (רש"י, כתוב' סט :, ד"ה ינהם כתיב). והנכון בעיני שיאמר בכמו הצר הפר הרע כי הפתח בהם במקום הצירי (הקדמה ו, 41). אך ויֵּלַךְ ותִּשָּׁבַרְנָה מפני שקשה להעתיק השבר אל פתחא גדולה מבלי גלגול אבל העתיקוהו אל פת"ח (כוזרי ב פ). ושמירת כל נכרי מקמ"ץ ופת"ח וציר"י וסגו"ל יוצא מן ההקשה (שם ג לא). והנקוד על הרוב מורה על הנבלעות מהאותיות ועל ההנחות כמו הצרי והסגול והפתח והקמץ (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה, 28). והוא פתח והוא פותח הפה ומניף הלשון למטה (תורת הקורא, דרנבורג, 56). וכן ומשקל הכסף והזהב ראוי לפתח שהוא מצורף (שם, 58).—ומ"ר פְּתָחִים, פתחין, פן תשחת הלשון ויבטלו קמוציה ופתחיה וטעמיה ודקדוקיה (תשו' תלמידי מנחם, 27). ואודיע מקצת אודות קמצין ופתחין וקמץ חטף (שם, 52). ולמדתי על מקומות הקמצין והפתחין כמשפט (ספר דקדוק מר"י חיוג, דוקס, 19). ואלה הפתחים כלם נעתקים מצרי (הקדמה לריב"ג ו, 41). כאשר נמצא גם כן פתחים באתנח ובסוף פסוק (כוזרי ב פ). — ואמר המשורר במליצה: ראה כילי אשר ידו כסלע ולבו לעצור אותה יאמץ אנשים נוקדים ידו בפתח ואך הוא מהליף פתח בקמץ (ר"י חריזי, תחכ' כ, 397). לך הרוזנים כשוא וכו' ויד בלתך כמו שרק וידך לכל שואל כמו פַּתַח לדלים (אלעזר בן יעקב הבבלי, דיואן, גרודי, עמ' לד). — ופַתַח במשמ' סגול[1]: ואם תמצא לראשונים שקריאתם בפתח דע כי הם לסגול היו קורין פתח, כמו שתמצא בפסוק כן תהלתך על קצוי ארץ שהאלף נקודה בסגול והמסורה עליו ד' פתחין באתנח (ר' מנחם מלונזנו, מאמר הליכות שבא, בשתי הידות). — פַּתַח גדול (פתח שלנו) ופַתַח קטן (סגול): ואלה הג' הן או"י והחלש שבהן היא הא' ונקראת אצל הערב הפתיחה אצל העברים פתח גדול (פי' יצירה לאבוסהל דונש בן תמים, כ). הן בהביאך דורש במשקל אמר יהיה בפתח קטן והטעם מלעיל (תשו' תלמידי מנחם, 26). ואין מן קמץ גדול ופתח גדול כי אם הנקודה הנופלת תחת המשיכה (שם 52). ואם בא על המשקל הזה שם או פועל והיה האות השני או השלישי מהמלה ההיא אל"ף או ה"א או חי"ת או עי"ן אחת מהאותיות הגרון נהפך הפתח קטן לפתח גדול (שם 54). פעֻלת קמץ גדול ומעשה קמץ קטן ומפעל קמץ חטף ומלאכת פתח גדול ופתח קטן ועבודת פתח גדול הטף ופתח קטן חטף כאלה ישיג המשכיל לדעת שפת יתר (ספר דקדוק מר"י חיוג, דוקס, 130). את כל אֹכֶל, שם דבר הוא לפיכך טעמו באל"ף ונקוד בפתח קטן ואוכֵל שהוא פועל כגון כי כל אוכל חלב טעמו למטה בכף ונקוד קמץ קטן (רש"י ברכות' מא לה). ואין לומר ברך שם דבר שאם כן היה נקוד בפתח קטן וטעמו למעלה (הוא, במד' כג כא). לפיכך טעמו (של הַשָּׁמֶן) נקוד למעלה ומ"ם שלו נקוד פתח קטן לפי שהוא סוף פסוק נהפך השי"ן לינקד בקמץ גדול (הוא, יומא עה :, ד"ה לאם). כי היה (ויאמר) בתחלה בפת"ח קטן והנה עלה (בסוף פסוק) מדרגה אחת להיותו בפתח גדול ודי לו (ראב"ע, לחות, ב.). הפתח הקטן מורכב מקמץ קטן[1] ופתח גדול (שם, ג :). שמו סימן פתח קטן שלש נקודות כדמות משולש בחכמת המדות (שם ט.). גזל שם דבר הוא וטעמו למטה וכשהוא דבוק ננקד כולו בפת"ח קט"ן וטעמו למעלה (רשב"ם, קהלת ה ז, הוצ' יליניק). התנועות הנמצאות בלשוננ הן שבע וכו' והפתח גדול הפתח קטן והוא הסגול (ר"ד יחיא, לשון למודים, שקל הקדש ה). אֶי ושמה

---

[1] [בנקוד העליון הקדום, הא"י והבבלי, סימן אחד לפתח ולסגול, ועל כן קראו ראשונה בשם אחד, פתח, לשניהם, ואך אחר כך הבדילו בין פתח שלנו שהוא פתח גדול, לסגול, פתח קטן. ושמות אלו נהגו אחר כך גם במקום שהשתמשו בנקוד הטברני המבדיל בין פתח לסגול.]

[1] [כלומר הסגול מבטאו בין צירי (הנקרא קמץ קטן) ובין פתח.]

סגול והיא כתנועת הצירי אלא שהיא שפלה ממנה ונקראת גם כן פתח קטן לפי שעילתה בעלת הפתח ובמקומות רבים תבוא זו תמורת זו (רד"ק, מכלול, ליק, קלו.). כי המשוררים יקראו מלכים לקמץ גדול וקטן ופתח גדול וקטן וחולם וחירק ושורק (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, ז:). — פַּתַח גנוב(ה), פתח שאין לו יסוד במבנה המלה והוא נשמע בהמשך לתנועה אחרת במלה [1]), ובכ"י עתיקים נכתב בין האותיות [2]) ׳ ואם יבא אחת מאותיות הח"ע נח נראה בסוף ולפניהן אחת מארבע תנועות גדולות צירה חירק חולם ושורק הם ג"כ בלתי מכשרות להיות נח נראה אחרי הת"ג, ויבא תחתיהן פתח ונקרא פתח גנובה וכו' אחרי חירק וצירה נקרא הפתח גנובה ביו"ד וכו' ואחרי חולם ושורק נקרא הפתה גנובה בוי"ו וכו' (בן זאב, תל"ע ב יח). לכן לא תמצא פתח גנובה באלף (שם שם). הפתח הגנוב הבא בנקודנו תחת מפיק ה"א וחי"ת ועי"ן בסוף המלה אחר צירה חירק חולם ושורק אינו נוהג בהנקוד ההוא (ר"ש פינסקר, מבוא אל הנקוד האשורי, 17). בקבוץ הקטן נוהג הפתח גנובה בסוף התיבה (שם, 45). — חטף פתח [1]), שוא מרכב עם פתח כזה, אֲ: השומר אחי, לשון תימה הוא וכן כל ה"א הנקודה בחטף פתח (קס"י, ברא"ש ד ט). דמיון החטף פתח חרדה, החי"ת שהיא בחטף פתח הוא עבר כי הוא כמו רעדה, אלא שהרחיבו החי׳ להיותה אות גרונית (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, ה.). כשתעיין בסדר הראשון שהוא אדון עולם ובמספר עבדיו ומלכיו תמצא כי תצטרך לבלוע החטף פתח שבמלת נעשה כי אין שם צורך לעבד (שם ט.). ועי' חָטֵף. — ובאותה משמ' שְׁוָא וּפַתַח: כשאחת מאותיות הגרון ינקדו בשוא ופתח או שוא וסגול וכו' (ר"ד יחיא, לשון למודים, שקל הקדם יב). אם תרצה לדעת אם אלף אדון היא נקודה בשוא ופתח כשתתרבה או תסמך תשקלנה במלה תדמה אליה כמו מלת גדול וקטון וכו' (שם שם). — וַפַּתַח גדול חטף, וּפַתַח קטן חטף, עי' לעיל. — ובהשאלה, אמר בְּפַתַח ובקמץ, אמר באפן ברור: ואומרה אל הנער בפתח ובקמץ, לך אמור אל השולח אותך כי שירתו ערבה לי כריח ניהוח (עמנו', מחב' יג, 97).

פֶּתַח, ש"ז, פֶּתַח, עם הא המקום פֶּתְחָה, כנ' פִּתְחוֹ, פִּתְחָהּ, ר"ל פְּתָחִים, סמי' פִּתְחֵי, כנ' פְּתָחַי, פְּתָחֶיהָ, פְּתָחֵינוּ, פִּתְחֵיהֶם, ־הֶן, — א) מקום פָּתוּחַ להכנס ולצאת, Öffnung, Eingang; ouverture, entrée; opening, entrance, פֶּתַח השער, פֶּתַח הבית, האהל, התבה וכו': צהר תעשה לתבת ואל אמה תכלנה מלמעלה ופֶתַח התבה בצדה תשים (ברא"ש ו יו). וירא אליו יי׳ באלוני ממרא והוא ישב פֶּתַח [2]) האהל כחם היום (שם יח א). ושרה שמעת פֶּתַח [2]) האהל והוא אחריו (שם שם י). ויצא אלהם לוט הַפֶּתְחָה והדלת סגר אחריו (שם יט ו). ואת האנשים אשר פֶּתַח [2]) הבית הכו בסנורים מקטן ועד גדול וילאו למצוא הַפָּתַח (שם שם י). ותשב בְּפֶתַח [3]) עינים אשר על דרך

[1]) [יש חושבים (עי' דוד ילין, דקדוק הלשון העברית, 98), שעקר הצרוף הוא: פתח של אות גנובה (מתוך הכתב), וכן כתב בעל עט סופר וז"ל: אנו נוהגים לקרוא אל"ף אחת בתיבה שיש בסופה אחת מאותיות ח"ע כמו מִזְבֵּחַ אנו קורין מִזְבֵּאַח, מִקְצוֹעַ מִקְצוֹאַע וזאת האלף תקרא אות גנובה, ע"כ. (מובא במנחת שי, ברא"ש יח ז). ודבלמש במקנה אברם (מולא הנקודות): ושם נדבר על תנועת הגנובה וכו'; אבל שם להלן: כי קדמוני המדקדקים קראו התנועה הזאת תנועה גנובה, ואם אין הטעם כמו שחשבו מקצת המדקדקים וכו' מפני שנגנבה השוא שראוי להכתב באות חח"ע שבסוף התיבה כי מה שאמר לא יגרום קריאת אות אשר לא נכתבה, אך הטעם הוא לפי דעתי מפני שתנועת הפתח במוצא הזה היא כל כך רפה שנראת גנובה וכו' ע"כ. וכן קבלו המדקדקים הנוצרים מימי הבינים את המונח ברומ' Pathach furtivum, כלו' פַּתַח גָּנוּב, וכן ראוי לומר.]

[2]) [ואלה דברי ראב"ע: ויוסיפו בקריאה אל"ף פתוחה ועל כן יכתבו פת"ח בין האות שהוא קודם הה"א ובין הה"א כמו אֱלוֹ_ה, גָּבוֹ_ה וכו' (לחות, ד:).

על כן ישימו פתח קרוב תחת האות האחרון להורות על האלף והמנקדים תחת החית וחביריו שוא הוא טעות (מאזנים, ויניציאה, ריא.).

[1]) [חטף, ובארמי חיטפא, הוא שם קדום של השוא (ועי' בערך חָטֵף), ולא של השוא המרכב בתנועה. ואך חטף פתח, חטף סגול וכדו׳ פרושם שוא עם פתח, סגול ועוד.]

[2]) [במקום בְּפֶתַח, וכהנה רבות, ועי' ערך פ, הערה, ערך פֶּרֶא, הערה.]

[3]) [השבעים הבינו עינים כאן ובפסוק כא (היא

תמנתח (סס לח יד). ועשית מסך לפתח האהל (שמות כו לו). ואת אהרן ואת בניו תקריב אל פתח אהל מועד ורחצת אתם במים (סס כט ד). ואכל אהרן ובניו את בשר האיל ואת הלחם אשר בסל פתח אהל מועד (סס סס לב). ונתתה את מזבח העלה לפני פתח משכן אהל מועד (סס מ ו). ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית (ויקר' יד לח). וקלעי החצר ואת מסך פתח החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב (במד' ג כו). ואת קלעי החצר ואת מסך פתח שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב (סס ד כו). ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם (סס יו כז). והוציאו את הנער אל פתח בית אביה וסקלוה אנשי עירה באבנים ומתה (דבר' כב כא). ויורידו את נבלתו מן העץ וישליכו אותה אל פתח שער העיר (יהוש' ח כט). ונס (הרוצח) אל אחת מהערים האלה ועמד פתח שער העיר ודבר באזני זקני העיר ההיא את דבריו (סס כ ד). וירדפהו אבימלך וינס מפניו ויפלו חללים רבים עד פתח השער (שפט' ט מ). ויבא אבימלך עד המגדל וילחם בו ויגש עד פתח המגדל לשרפו באש (סס סס נב). ותבא האשה לפנות הבקר ותפל פתח בית האיש אשר אדוניה שם עד האור (סס יט כו). פתח הצלע התיכנה אל כתף הבית הימנית (מ"א ו ח). ואת פתח הדביר עשה דלתות עצי שמן (סס סס לא). וכן עשה לפתח ההיכל (סס סס לג). וכל הפתחים והמזוזות רבעים שקף (סס ז ה). ויהי כשמע אחיהו את קול רגליה באה בפתח ויאמר באי אשת ירבעם (סס יד ו). ויקם וילך צרפתה ויבא אל פתח העיר והנה שם אשה אלמנה מקששת עצים (סס יז י). ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה ישבים איש על כסאו מלבשים בגדים בגרן פתח שער שמרון (סס כב י). וארבעה אנשים היו מצרעים פתח השער (מ"ב ז ג). ואנו ואבלו פתחיה[1]) ונקתה לארץ תשב (ישע' ג כו). על הר נשפה שאו נס הרימו קול להם הניפו יד ויבאו פתחי נדיבים (סס יג ב). ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם ועל כל חומתיה סביב ועל כל ערי יהודה (ירמ' א טו). ותשא אתי רוח בין הארץ ובין השמים ותבא אתי ירושלמה במראות אלהים אל פתח שער הפנימית הפונה צפונה (יחזק' ח ג). ויבא אתי אל פתח החצר (סס סס ז). ואחתר בקיר והנה פתח אחד (סס סס ח). וימד את השער מגג התא לגגו רחב עשרים וחמש אמות פתח נגד פתח (סס מ יג). בראש המיות תקרא (החכמה) בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר (משלי א כא). הרחק מעליה דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה (סס ה ח). הלא חכמה תקרא וכו' ליד שערים לפי קרת מבוא פתחים תרנה (סס ח א–ג). אהב פשע אהב מצה מגביה פתחו[2]) מבקש שבר (סס יז יט). לכן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדברה ודברתי על לבה ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור לפתח תקוה[3]) וענתה שמה כימי נעוריה וכיום

בעינים) כשם מקום πρὸς ταῖς πύλαις Αἰνάν, ואחריהם הלכו רב החדשים המזהים את המקום עם העינם (יהושע יה לד), אבל לא כך המסרת העברית. ת"א: בפרשות עיינין, וכנראה כונתו כמו ת"י: בפרשת אורחין דכל עיינין מסתכלין תמן, ובפס' כא: בסכות עיינין על אורחא; ולפי זה אף וולג': in bivio itineris, וכן בפס' כא. ורש"י כותב: בפתיחת עינים בפרשת דרכים שעל דרך תמנתה, ורבותינו דרשו בפתחו של אברהם אבינו שכל עינים מצפות לראותו, ע"כ; וראב"ע: שם מקום, ויש אומרים כי שני מעינות מים היו בדרך ויש להם כדמות פתח ומשם יעבור יהודה בשובו אל מקומו. ורד"ק בס' השרשים: בפתח שהוא בגלוי ובפרהסיא שהיו עוברים ושבים דרך שם כמו שאמר על הדרך, ע"כ.]

[1]) [הכונה כנראה: בפתחיה, כלו' בשעריה (וכן רש"י: בכל שעריה יהא הספד), בהבלעת הפא, והיו שראו פתח כאן ובכמה מקומות אחרים במשמ' שדה פתוח (עי' א. פתח), ואינו נראה.]

[2]) [יש מבארים על מפתח הפה, כגון רש"י: מדבר בגאוה וכו', ראב"ע: רמז למפתח שפתים וכו', אך עקר התמונה לשער הבית.]

[3]) [התרגומים הקדומים והמפרשים, ראשונים ואחרונים, תרגמו ופרשו בדרוש: אהפך את עמק עכור לפתיחת תקות טובה; כן השבעים: διανοῖξαι σύνησιν. וולג': ad aperiendam spem; ת"י: לתחמודי נפש. רש"י: שמתוך אותן צרות תתן לך לשוב אלי, וכדו', ואולם אין כונת הפסוק אלא שיחזרו ישראל לחיות עוד פעם את מסע המדבר ואת עליתם לארץ: והלכתיה המדבר וכו' וענתה (מלשון ענוי וסבל) שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים. וכדגמות של הנעשה אז והעתיד להעשות שוב נזכר: ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור לפתח תקוה; וברורה הדגמה: את עמק עכור, את מעשה עכן המספר ביהוש' ז; ורמז לאותו ענין הוא גם: ונתתי לה את כרמיה משם, שכונתו בחלקה אחרת של האותיות: את כרמי המשם, כלו' את עכן בן כרמי אשר השמתיהו ושמתיו לשמה. ודגמה נוספת היא: ונתתי לה וכו' את עמק עכור

עלותה מארץ מצרים (הוש׳ ב יו–יז). אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי (איוב לא ט). כי אערוץ המון רבה ובוז משפחות יחתני ואדם ולא אצא פתח (שם שם לד). הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך (שה״ש ז יד).—פתח המערה: ויהי כשמע אליהו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פתח המערה והנה אליו קול (מ״א יט יג). — פתחי עולם, שערי השמים[1]: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד (תהל׳ כד ז). — ופתחי ארץ: ורעו את ארץ אשור בחרב ואת ארץ נמרוד בפתחיה[2] והציל מאשור כי יבוא בארצנו וכי ידרך בגבולנו (מיכה ה ה). — פתחי הפה, השפתים: אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף משכבת חיקך שמר פתחי פיך (שם ז ה).—ובתו״מ: כל הפתחים והשערים שהיו שם גובהן עשרים אמה ורחבן עשר אמות חוץ משל אולם, כל הפתחים שהיו שם היו להן דלתות חוץ משל אולם (מדות ב ג). עיר של רבים שחרבה ונשתיירו בו גודריות גבוהות עשרה טפחים אף על פי שאין צורות פתחיה ניכרין הרי זה מתעברת להיות בעיר (תוספת׳ עירוב׳ ז ד). פיתחי גינות שיש להן בית שער מבפנים פותחין ונועלין בהן מבפנים (שם שם י א). הפתח הפתוח למרפסת אין לו אלא ארבע אמות (שם ב״מ יא יב). לא יפתח אדם פתח על גבי פיתחו של חבירו (ר׳ מאיר, שם ב״ב ב יד). זיתים השלחין הנסכרין על פתחי מרחצאות אסורין באכילה ומותרין בהנאת (שם ע״ז ד מ). בתי בדין שפתחיהם לפנים וחללן לחוץ או פתחיהן לחוץ וחללן לפנים בית שמאי אומרים אין פודין בהם מעשר שני כאלו הם בפנים (שם ערכי׳ ה טו). וגלח הנזיר פתח אהל מועד, הא אין שם פתח פתוח לא היה מגלח (ספרי במד׳ לה). אי זו היא חצר, תני רבי ישמעאל כל שהשומר יושב על פיתחה ומשמר (ירוש׳ מעשר׳ ג ו). איסקופה שלפני הפתח, אחרים אומרים כל זמן שהפתח פתוח כולה כלפנים (שם שבת א א). לעולם יכנס אדם שני פתחים בבית הכנסת (רב חסדא, ברכ׳ ח.). כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאילו עשאו במה וכו׳ תרגמה רבי אבא במשכים לפתחו (שם יד.). כל פתח שאינו עשוי להכנים ולהוציא אינו פתח (שבת קמו.). משל לפלטין גדולה שהית לו פתחין הרבה שכל מי שהיה נכנס לתוכה היה טועה, מה עשה פקח אחד נטל פקעת של גמי וקשרה כנגד הפתח ונכנס דרך הפקעת ויצא דרך הפקעת (רב נחמן, מד״ר ברא׳ יב). מלמד שתלת (תמר) עיניה בפתח שכל העינים תלויות בו ואמרת יהי רצון מלפניך ה׳ אלהי שלא אצא מן הבית הזה ריקנית (ר׳ אמי, שם שם פה). — ובמליצה: לבן של ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים כפתחו של היכל ואנו כמלא מחט סידקית (ר׳ יוחנן, עירוב׳ נג.).—*פתח בית דין, כמו שער בית דין: אם היתה עיר של גוים סוקלין אותה על פתח בית דין (ירוש׳ כתובו׳ ד ה). — *פתח בית אב במשמ׳ דין הוצאה אל פתח בית האב לשם סקילה: הגיורת שנתגיירה בתה עמה וזנתה הרי זו בחנק, אין לה לא פתח בית אביה ולא מאה סלע, היתה הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה הרי זו בסקילה ואין לה לא פתח בית האב ולא מאה סלע, היתה הורתה ולידתה בקדושה הרי היא כבת ישראל לכל דבריה, יש לה אב ואין לה פתח בית האב, יש לה פתח בית האב ואין לה אב הרי זו בסקילה (כתוב׳ ד ג).—*ובהשאלה, לא עבר על פתחה של תורה, לא למד: ניכר הוא זה שלא עבר על פיתחה של תורה (ירוש׳ שבת ז ג). — פתח קרקע: שיצאו דשאים ועמדו על פתח

לפתח תקוה, כלו׳ עד פתח הבית, בעל תקות חוט השני בכלל, כרמז למספר ביהוש׳ (ב יח–כא). ושים לב שאין תקוה במשמ׳ זו חוט או פתיל בלבד כי אם גם כנוי ליריעת האהל, ולאהל או לבית כלו. וכן אומר איוב (יז יג וכו׳): אם אקוה (כלו׳ אמתח, אבנה) שאול ביתי בחשך רפדתי יצועי וכו׳ ואיה אפו תקותי (כלו׳ ביתי אשר קויתי) ותקותי (כמובן הרגיל) מי ישורנה, בשחוק מלים של תקוה בשתי משמעויות (עי׳ טורטשינר, ס׳ איוב, עמ׳ 584). ואפשר שמסורת הספור שלפני הושע היתה שונה מקצת מזו שנשמרה לנו בס׳ יהושע.]

1) [הכונה לשערי השמים, ועל כן: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם, כי שערי השמים נפתחים למעלה.]

2) [אמנם נראה, כדעת רבים, שכאן מלה במשמ׳ פתחות, חרבות, ואולי יש להכיר כאן צורה מיחדת פתחיה במשמ׳ פתחה, חרב.]

קרקע עד שבא אדם הראשון ובקש עליהם רחמים וירדו גשמים וצמחו (רב אסי, חול' סב:). — *ושאל אדם על הַפְּתָחִים או חזר, סבב על הפתחים, הלך מפתח לפתח: מי שמת והניח בנים ובנות וכו' נכסים מעוטין הבנות יזונו והבנים ישאלו[1] על הפתחים (ב"ב ט א). המסבבין על הפתחים אין נזקקין להן לכל דבר (ירוש' פאה ח ז). אלמנה ניזונת והבת תשאל על הפתחים (כתוב' מג.). משל לבן מלכים שקלקל עם א' מן השפחות כיון ששמע המלך טרדו והוציאו חוץ לפלטין והיה מחזר על פתחיהן של שפחות ולא היו מקבלות אותו (מד"ר ברא"ש' טו). אילו תרנגלתו של אחד מהם אבדה היה מחזיר עליה כמה פתחים להביאה (בשם ר' אבא, שם שם כד). ועי' חָזַר, סָבַב. — *וְסָתַם את הַפֶּתַח בפניו, בהשאל', נעל בפני עצמו את הדלת עד שאין שוכרים אותו כפועל: מלמדים את האדם שלא יהא רעבתן ויהא סותם את הפתח בפניו (ב"מ ז ה).— *ומצא פֶּתַח להכנס בו, מצא אפשרות והזדמנות ופתחון פה: מתוך דבריה (של חוה) מצא (הנחש) פתח להכנס בו, אמר לה אין צווי זה אלא עין רעה (פדר"א יג). — ומצא הנודר או הנזיר פֶּתַח לנדרו, מצא אפשרות להתיר נדר לעצמו וכדו': יודע אני שיש נזירים אבל איני יודע שהנזיר אסור לשתות יין וליטמא למתים, ר' שמעון אומ' אין לך פתח גדול מזה (תוספת' נזירי ב ג). כל הנדרים צריכין פתח ממקום אחר ואילו פתחן בצדן (ירוש' נדר' ג א). אפילו בסתם נמי ימתין שמא ימצא פתח לנדרו (כתוב' עא:). למאה והמשין (נזירים) מצא להם (שמעון בן שטה) פתח ומאה וחמשין לא מצא פתח (מד"ר ברא"ש' לא). — *וּפָתַח פֶּתַח במשמ' נתן אפשרות: אמר (משה) לפניו רבש"ע אתה פתחת לי פתח שאעמוד ואתפלל על בניך, עמדתי והתפללתי עליהם ושמעת תפלתי וסלחת לעוונם (ספרי דבר' כז). — *וּפָתַח פֶּתַח של תשובה וכדו': מלמד שפתח להן הקב"ה פתח של תשובה (ר' אבא בר כהנא, מד"ר ברא"ש' לח). פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות

וקרניות נכנסות בו (שם שה"ש, אני ישנה) —*ובהשאלה לדבר מעמיק ומרחיק, הבעת דברים שאין הפה יכול לאמרם: זה הפתח פתוח עד התהום שנאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (ר' אלעזר, שם קהל', את הכל). שמנין שמבקש פתחה של פרשה ואינו מוצא, שנאמר כסו פניו הרולים (מדה"ג דבר', הקבלה, 119).—ובסהמ"א: יודע היה, אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים (רש"י, ברא"ש' יו ח). בכל אשר הולך ובא היה לבו לזכותו של אותו ארים שאין לו פתחי זכיות ואומר בלבו הלואי ויטען כך וכך ויזכה בדין (תוס', כתוב' כה:, ד"ה בהדי דאזיל). ומתלחשים עם הדיינין לפתוח להם פתח בזכותו של זה ובחובתו של זה (תוס', סוטי' מז:, ד"ה לוחשי). ומי שבא והתיר דב"ז במצרים לא יפה עשה כי אפילו יהיה מותר פתח הוא לכמה קלקלות (ר"י ברצלוני, ספר העתים, ערבי פסחים א). קושרת אשה מפתחי החלוק אף על פי שיש לו שני פתחים (רמב"ם שבת י ג). זיז שהוא סובב את כל הבית ואוכל בפתח טפח מביא את הטומאה, היה אוכל בפתח פחות מטפח וטומאה בבית כלים שתחתיו טמאין (תוס', טומאת מת יז ג). והאי שקוף יש לפרש בשל פתח או בשל חלון (ר"ש, נגעי' יב ד). גזלן הבא לעשות תשובה ולהחזיר הגזלה אמרו חכמים אין מקבלין ממנו כדי לפתוח לו פתח לדרכי תשובה (טוחו"מ שסו א). ועכשיו היה דבר משה בתפלתו שאם יגיע ענשם לכך יהיה פתח לאומות ההולקים שאין העם חלק סבת הסבות ית' (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ח). ידו תקיפה שהיה יושב בפתח אדוני הארץ (פלא יועץ, קמח). סגור פתחך ושבח שכנך (שם רסו).—ואמר הפיטן: ומי יפתח סגור פתח בכל מעוה סגרתיהו (יבוא לחדרו, אהבה לפסח, הגדה מלוירס ומנקי', כ"י בריט' מוז'). — ואמר המשורר: אל תתמה על רחב תבל גם תתהלל בפתחיה כי שם חרב מות תרעה כל שוכן בה בפתחיה (רמב"ע, תרשיש ח, 68). — *עשה פֶּתַח לדבר: וירצו עכשיו יורשי יעקב זה להשביע ללאה זו ויעשו פתח לדבר לפי שכתב בצוואתו יעשו ב"ד מה שיראו (תשוי הגאו' כ, בית תלמו' ה, 254). — *פֶּתַח הבנת דבר: ופתח הבנת כלם תמצאנה בזה הפרק (כוח הן ה).—*והניח פֶּתַח לטוען: ורוצה לוי ליתן לאחיותיו מה שפסקו להם בלב שלם

---

[1] [במקום אחר (כתוב' יג יג): יחזרו על הפתחים.]

והיה רוצה ראובן שלא יניח פתח לטוען (תשו' הגאו' סי' קלז, ב"ח התלמוד ה, 253). — ב)*פֶּתַח במשמ' רחם האשה, פֶּתַח פָּתוּחַ, רחם של אשה בעולה, ״פֶּתַח נעול, של בתולה: ותחת פתיגיל מחגורת שק, פתחים המביאים לידי גילה יהיו למחגורת שק (רבה בר עולא, שבת סב:). וה' פתהן יערה וכו' שנעשו פתחיהן כיער (רב או שמואל, שם שם). בנותינו כזויות, אלו בתולות ישראל שאוגדות פתחיהן לבעליהן (רב, פסחי' פז). על ידי שבא (יהויקים) על אמו ועל כלתו ועל אשת אביו דא"ר יוחנן כללו של דבר בפתח שיצא בו נכנס (מד"ר ויקרא יט). ועי' א. פֶּתַח. — ובמשל: החדר לפנים מן הפרוזדור, העלייה נתונה על גבי החדר עד חצי פרוזדור ופיתחה של עלייה פתוח לפרוזדור (שמואל, ירוש' נדה ב ד). — ובסהמ"א: ומה הפרש בין בחור לנשוי, נשוי כיון דגמיר לה למילתא ידע בין פתח פתוח לשאינו פתוח ומהימן, בחור כיון דלא נסיב ליה כלל לא ידע בין פתח פתוח לפתח שאינו פתוח ולא מהימן (שו"ת הגאו' מן הגני' ב, גינצבורג, 160). קטורה זו הגר ונקראה קטורה שנאים מעשיה בקטרת ושקשרה פתחה[1]) שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם (רש"י, בראש' כה א). אינו יכול לטעון טענת בתולים בין שאומרת שבא עליה מן האירוסין בין שאומרת פתח נעול מצא (תוספ' כתוב' ט:, ד"ה אבל בגליל). — *פֶּתַח נדה, התחלת נִדּוּתָהּ של האשה הנדה, היום שבו היא מתחילה לספּר את ימי הטמאה[2]): קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות (ר"א בן חסמא, אבו' ג יח). אין פתח בטועה פחות משבעה ולא יתר על י"ז (ערכ' ב א). טועה שאמרה יום אחד טמא ראיתי, פתחה שבעה עשר וכו' (ת"ר, בבלי שם א.).

פֵּתַח[3]), ש"ז; פֵּתַח דבריך יאיר מבין פתיים (תהלי' קיט קל).

[1]) [עפ"י לשון המדר': ולמה נקרא שמה קטורה, שהיתה קשורה בנוד (תנחו' חיי שרה ח). ודרש קטורה מארמ', קטר—קשר.]

[2]) [רמב"ם (פי' המשנ ערכ' ב א): ופתח נקרא הזמן שהאשה עומדת אחר שפסק הדם ואז תבוא ווסת שניה.]

[3]) [רֹב המפרשים בארו מן א פתח, כלשון פתיחה והתחלה (רש"י: תחילת דבריך), שאמנם אינה במקום אחר במקרא, או כפתחון פה (ראב"ע), ומעין

פְּתַח, פְּתַח טפח, עי' פְּתִי.

***פִּתֵּחַ**, ת"ז, — כמו פָּתוּחַ, שלם בראיתו, הרואה בעיניו: פיקח שנתחרש וחזר ונתפקח, פיתח[1]) שנסתמה וחזר ונתפתח, שפוי ונשתטה וחזר ונשתפה כשר (משנה בירוש' גיטי' ב ו). היה יודע לו בעדות עד שלא נעשה חתנו ונעשה חתנו, פיקח ונתחרש פיתח[2]) ונסתמא[3]) שפוי ונשתטה פסול (ב"ב קכח.).

****פַּתְחָה**[4]), פתחא, ש"נ, — כמו פַּתַּח, שם תנועה מתנועות הלשון: שם הנקודות קמצה פתחה צרי סגול חלם שרק חרק (דקדוקי הטעמים לבן אשר סי' י, עמ' 12). ולמטה ממנה קמצה והיא במצב הגדול במחצה ולמטה ממנה פתחה לחריצה ואַי במצב האמצעי למליצה (שם סי' לו, עמ' 34). והקלה שבשלשתם (בשלוש אותיות אהוי) היא הא חנחה הנקראת בלשוננו פתח גדול נסתר שתנועת זו הפתחה או התנועה כמו שתקרא אותה אינה כי אם אויר יוצא מן הריאה (ר' יצחק הישראלי, פרוש ס' יצירה בקונטרוס המסורת של בן אשר לדוקס). כמו ויֵּלַךְ ויאמַר וזקַנתי ותשבַרנה וכו' ומפני שקשה להעתיק השבר אל פתחא גדולה[5]) מבלי גלגול, אבל העתיקוהו אל פתח (ר"י הל', כוזרי ב פ). מבלי ספק שהיה שמור בלבבות בפתחא והקמ"ץ והשב' והנטיה והשו"א והטעמים בלב הכהנים (שם ג לא), שאין מדברים באות מהאותיות בעוד שלא תמצא אלה ר"ל הפתחא לאלף וההא והקבוץ לוי"ו

זה גם השבעים (δήλωσις, באור); אך התרגום הארמי (גליף דבריך ינהר השיביא) הבין את השם מן ב. פתח כלשון חקיקה וכתיבה, ואולי כך נכון. וכסהמ"א השתמשו במלה כפרוש רש"י ביחוד בצרוף פֵּתַח דְּבָרִי במשמ' הקדמה קצרה לספר.]

[1]) [כך במשנת שבירושי' ובמדב"ם וכך בהלכות פסוקות, 49; בדפוסי המשניות ובבבלי: פתוח, ועי' א. פָּתַח.]

[2]) [במקום אחר (ערכ' יז:): פתוח, ובהלכות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון, עמ' 49: פתיה.]

[3]) [בכ"י מינכן: פקח ונסתמא פתח ונתחרש, ועי' ד"ס.]

[4]) [עפ"י הערבי פַּתְחַה a) והארמ' פְּתָחָא.]

[5]) [כן אף במקור: פתחה כברי, הכונה במקום זה כנראה לקמץ גדול, וצ"ע.]

a) فتحة

לואו והשבר ליו"ד (שם ד ג). מטה שחברו עליו האחרונים ואמרו זו היא צורת הקמצה וזו היא צורת הפתחה וכו' (הורים הקורא, דרנבורג, 53). וכן כל לשון אכילה, אם בשלש נקודות פעולה, בפתחה מלולה, בלי לשון כלולה (שם 67).

פְּתִחָה, ש"נ, מ"ר פְּתִחוֹת, — חרב פתוחה ושלופה [1], (gezücktes) Schwert ; épée (tirée) ; (drawn) sword: חלקו מחמאת פיו וקרב לבו רכו דבריו משמן והמה פְּתִחוֹת (תהלי נה כב).

פִּתְחוֹן, או פִּתְחוֹן, ש"ז, סמי' פִּתְחוֹן, — א) פעלת הפותח, פִּתְחוֹן פֶּה: למען תזכרי ובשת ולא יהיה לך עוד פִּתְחוֹן פה מפני כלמתך (יחזק' טז). ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך אתן פִּתְחוֹן פה בתוכם (שם כט כא).—*ובמשמ' תרוץ והתנצלות ומענה, Ausrede ; excuse, subterfuge ; pretext, excuse: כל מקום שנאמר קרבן אמור ביו"ד ה"א שלא ליתן פתחון פה למינין לרדות (ר' יוסי, ספרא ויק, דיבורא דנדבה, פרשתא ג). ג' כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות, כתר כהונה זכה אהרן ונטלו, כתר מלכות זכה דוד ונטלו, הרי כתר תורה מונח כדי שלא יתן פתחון פה לבאי העולם לומר אילו היה כתר מלכות וכתר כהונה מונחים הייתי זוכה בהן ונוטלן, הרי כתר תורה מונח לכל באי העולם וכו' (ספרי במדי קיט). שלא יהיה פתחון פה לבאי העולם לומר מעשים מקולקלים היו בהם בסתר לפיכך מתו (שם שם קלז). כדי שלא ליתן פתחון פה לבאי העולם לומר הרי שכר כל המצות, אלא אם בחקתי תלכו וכו' ונתתי גשמיכם בעתם (שם דבר' מג). שלא ליתן פתחון פה לרשעים לומר כל זמן שאנו חוטאים לפניו אנו מצטערים לפניו (שם שם שמ). עדיין יש לי פתחון פה עליך שאוציא ממך את מעותי שכבר שקעה חמה וגשמים ברשותי ירדו (תענ' כ.). לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פה לבעלי תשובה (ריב"ל, ע"ז ד:). למה לא (נברא העולם) באל"ף שלא ליתן פתחון פה למינין לומר היאך העולם יכול לעמוד שהוא נברא בלשון ארירה (מד"ר בראש' א). אני עתיד לעשות אתכם לחן בעיני מצרים כדי שישאילום וילכו מלאים כדי שלא יהא פתחון פה לאברהם לומר ועבדום וענו אותם קיים בהם, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם (שם שמות ג). לא תלכו לאכול בסעודתו של אחשורוש שלא הזמין אתכם כי אם ללמד עליכם קטיגוריא כדי שיהיה פתחון פה עם מדת הדין לקטרג עליכם לפני הקב"ה (שם אסתר, אם על המלך טוב). אם תשתק עכשיו שלא ללמד סניגוריא על אומתך סופך לשתוק לעתיד לבא ואין לך פתחון פה למה שאת יכולה לעשות טובה מימיך ולא עשית (שם שם, כי אם החרש תחרישי). אמר איוב אם לא עשיתי כן יתמו דברי ואל יהי לי פתחון פה לומר לפניך בערתי הקדש מן הבית (פסיק' ר"ב, עשר תעשר, זוכה, לח:), — ובסהמ"א: אם היו פני האחד (מן הכרובים) נגד העם ופני האחד אל אחיו היה פתחון פה לבעל דין לומר שנעשה לשם יראה, עכשיו בשפני שניהם איש אל אחיו וכו' ידוע כי לא היה שם רק לבנוי (חזקוני עה"ת, שמות כה כ). — *פִּתְחוֹן הדברים, מלה או מלים הבאות אך לשם פתיחת השיחה: מעם אַיֶּכָּה פתחון הדברים, והלא כן אי הבל אחיך וכו' (ראב"ע, בראש' ג ט). — ב) *שם מלאך: ובפתח הזה מבפנים יש שני מלאכים האחד שמו פתחון והשני שמו סגרון (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, קע.). ואלו הנקודות הם אופנים פועלים פעולתם ולפי כוונת המתפלל או הפועל בא פתחון שהוא שומר פתח המלך בעולם היצירה (שם קעב:).

---

[1]) [כך בצדק מנחם, ריב"ג, וראב"ע האומר: חרבות לטושות או שלופות כמו חרב פתחו רשעים, ע"כ. והוא מן א. פתח המשמש גם באשורי במשמ' שליפת חרב. ולא צדק רד"ק המחבר את המלה עם ב. פתח במשמ' פִּתּוּחֵי חותם. ובמשמ' חרב בארו גם ואת ארץ נמרד בִּפְתָחֶיהָ (מיכ' ה), וכאמור בהערה לערך פֶּתַח יתכן שכאן צורה מרחבת פְּתָחֶיהָ במשמ' של פְּתִחָה.

ואמנם התרגומים הקדומים תרגמו פְּתִחוֹת במשמ' הניתות ורמחים ולא חרבות. כך השבעים: βολίδες; הארמי: מורנין (לא מורוין כנ"א), מ"ר של מורניתא, חנית, רמח; וולג': iacula.

ובדרך אחרת הלך רש"י ואחרים אחריו, וז"ל: מנחם פתר לשון חרבות וכו' ואומר אני לשון קללה הוא בלשון ארמי כדאמר כתב אמימר פתיחא עלה והוא שטר שמתא, ע"כ. וזאת כפרושו בתלמוד (כ"ה לח:).]

***פַּתָּחוּת**, ס"נ, — תכונת האות המנקדת בפתח [1]: כי ממנהג העברים שלא יעתיקו הפתחות הנעתקת [2] מהצרי בתוך הדברים כמו פתחות ואהה בתוך ערלים תשבר ותשכב אשר היא נעתק מן הצרי, אל הקמצה לא באתנח ולא בסוף פסוק (הרקמה ז, הוצ' וילנסקי, לט). שדעתם בהעתקת שער ארץ מהפתחות אל הקמצות לפאר המלה ולהעתיקה אל מדריגה עליונה (שם שם). ואשר יֶזֶה הוא כמו יִטֶּה מבנין הקל, ובפתחות היוד מהכבד והאות המובלע נון (אבן גיקטיליא, פוזננסקי, 97). וטעם פתחות בי"ת במקום דברי משה והטעם במקום הידוע היום (ראב"ע, ברא' כח יא). ולי אני בנימין נראה פתר רבנו מפני פתחות ה"א העיט ואשר פתר לשון תימה (בספר הגלוי לר"י קמחי, 23). ותדע כי באמת לא הפך ר' יעקב את המקרא וקרא בפתחות לא בשלש נקודות (רסב"א, מאמר על ישמעאל, פרלס, מט). ונשאלתי על פתחות הלמ"ד ולא מצאתי מענה (ר' אליהו בחור, במוקים בשרשי רד"ק, ענה).

***פַּתְחִיאֵל**, ש"ז, — שם מלאך [3]: לצד צפון שנים אחריו ושמ' פתחיאל עטריאל וכל א' וא' ממונה על י"ב אלף ממונים אחרים (רמ"ק, פרדס רמונים כג א).

א. **פֶּתִי**, ש"ז, מ"ר פְּתָאִים [4], פְּתָיִים, פְּתָיִם, — חסר דעת, העושה מעשהו בלי מחשבה, תם, Tor; sot; fool: עדות יי' נאמנה מחכימת פתי (תהל' יט ח). פתח דבריך יאיר מבין פתיים (שם קיט קל). לתת לפתאים ערמה לנער דעת ומזמה (משלי א ד). כי משובת פתים תהרגם ושלות כסילים תאבדם (שם שם לב). וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר לב (שם ז ז). פתי יאמין לכל דבר וערום יבין לאשרו (שם יד טו). נחלו פתאים אולת וערומים יכתרו דעת (שם שם יח). לץ תכה ופתי יערם והוכיח לנבון יבין דעת (שם יט כה). בענש לץ יחכם פתי ובהשכיל לחכם יקח דעת (שם כא יא). — מי שאינו יודע לשמר עצמו: שמר פתאים יי' דלתי ולי יהושיע (תהל' קטז ו). — החוטא בשגגה: וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שגה ומפתי וכפרתם את הבית (יחזק' מה כ). — ובסהמ"א' מי שסובר זה הסברא סכל ופתי ועליו נאמר פתי יאמין לכל דבר (ר"י עקנין, ספר מוסר ב יח). הפתאים ביותר שאין מכירים דברים שסותרים זה את זה וכו' הרי אלו בכלל השוטים (טו"ע חו"מ לה י). — ואמר הפיטן: רד בדמעות כי נחשב לפתי, והם בכי יזילו כי לכך הצרכו (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, סדר עבודה מחז' איטלי' ב, ריד.). — ואמר המשורר: אם תוכל השיבני על מלולי, ערכה לפני התיצבה למולי, ואל תשב בחדר עם נערי ועולי, להתהלל נגד פתיי קהלי (לקוטי קדמוניות כפסחי, 27). ואם יפול זבוב עליו בחזקה, כמו פתי יהי נמלך מהרה (ראב"ע, מעיל יש לי, כהנא א, 11). — ומ"ר נק' *פְּתָאוֹת, ואמר המשורר: לחופש יצאו לילה צבאות ופתיות חשכו נפשות פתאות (הוא, אותות אל, איגר, 224). — *ונק' פְּתִיָּה, נהוג בספרות ובדבור.

ב. **פְּתִי**, ש"ז, — כמו פְּתַיּוּת: עד מתי פתים תאהבו פתי ולצים לצון חמדו להם וכסילים ישנאו דעת (משלי א כב). — ובסהמ"א: התאוות הגופניות המושכות האדם לאהוב פתי ולצים לצון חמדו להם (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, קלח, קמג.). — ובכנ' *פֶּתְיוֹ, ואמר המשורר: זדון פתי ופתהו בין יביאו באש תפתה בחרב אל נדנה (ידעיה הפניני, פיורי ברכה' 8).

***פֹּתִי** פותי, פֹּתַח, פותח [1]), ש"ז, — רחב, רֶוַח, Breite, Weite; largeur, ampleur; breadth, width:

---

1) [נמצא גם בגוף הערבי של כתאב אלמשתלחק לריב"ג, עמ' 133.]

2) [בהוצ' גולדברג (עמ' 41): הנעתקות, ואולי במקום זה כִּוֵּן במלה פתחות למ"ר מן פַּתַּח או פַּתָּחָה.]

3) [עפ"י הזהר (פקודי, רנה:), ושם (ויקהל, רא:) גם פתחיה.]

4) [ס"א: פְּתָאִים, אלף בחירק, יו נחה. ועי' בהערות לערכים פתא, פתה.]

1) [בכל המקומות שבתוספת' כ"י שלפני צוק"ם: פותי טפח, והוא כנראה הנכון. אולם בתוספת' שבדפוס' ובמשנה שבדפוס' ומדב"ם: פותח טפח. ומנקד במשנ' מנק' ליוורנו: פּוֹתַח וכן כתבו בסהמ"א, וכן בדבור. וכנראה אין זו אלא טעות במקום פותי שראוהו בקצור פות' (כן בירוש' חגיגה ב א, דפוס' קרוטושין) במקום פותח. ולשוא נסו אחרונים לתת למלת פותח זו צורה דקדוקית נוחה יותר בנקדם פֹּתַח.]

כזית מן המת פתחו בטפח והמת פתחו בארבעה טפחים להציל הטומאה על הפתחים, אבל להוציא הטומאה בפותח טפח (אהל' ג ו). ביב שהוא קמור תחת הבית יש בו פותח טפח ויש ביציאתו פותח טפח, טומאה בתוכו הבית טהור וכו' (שם שם ז). היתה (כוורת) ממלאה את כל הבית ואין בינה לבין הקורות פותח טפח, טומאה בתוכה הבית טמא וכו' (שם ט ט). חלון שהיה לאויר שיעורה מלא מקדח, בנה בית חוצה לה שיעורה בפותח טפח, נתן את התקרה באמצע החלון התחתון בפותח טפח והעליון מלא מקדח (שם יג ג). כלים שבינו לבין הארץ ושבינו לבין הכותל ושבינו לבין הקורות אם יש שם פותי טפח מטמאין ואם לא מטהרין (תוספת' שם ה ט). היתה (קדרה) נתונה על גבי שתי יתדות מבחוץ משוכה הימנה בפותי טפח אינה מצלת בפחות מטפח, ר' עקיבא אומר מצלת וחכמים אומרים אינה מצלת (שם שם ו ד). קורה שהיא נתונה מכותל לכותל וקדרה בה, אין פיה לקורה פותי טפח הרי זו מצלת, אם יש בין פיה לקורה פותי טפח אינה מצלת (שם שם ו ה). (פיהם של קנקנים) כלפי הטומאות מצילות עד שיהא בפיהן פותי טפח (שם שם ז ד). מחצלת אף על פי שלא תפרה ולא חשב עליה ואין בינה לארץ פותי טפח הרי זו מצלת, ואם יש בינה לארץ פותי טפח אינה מצלת (שם שם ח ג). אם אין פי העליונה לקורות פותי טפח ובין שוליה התחתונה לארץ פותי טפח טומאה בתוכה הבית טמא (שם שם י ב). הזיז מביא את הטומאה בכל שהוא, הגזרה והגובלית בפותח טפח (ירוש' שביעי' ג ה). מסתכל הייתי במעשה בראשית ואין בין מים העליונים למים התחתוני' אלא כמלא פותי' טפח (בן זומא, שם חגי' ב א). — ובספה"א: אם יש בה (בארבה) פותח טפח וטומאה בבית אף העליונה טמאה (רמב"ם, טומאת מת טז ד).

פְּתִיגִיל [1], ש"ז, — בגד תפארת, Prunkgewand; habit de parade; gorgeous dress: והיה תחת בשם מק יהיה ותחת חגורה נקפה ותחת מעשה מקשה קרחה ותחת פְּתִיגִיל מחגרת שק כי תחת יפי (ישע' ג כד). — ובספה"א: ועל כן בזה החדש ישמח כל לב ויגיל, בעת הערוגה ככלה לובשת פתיגיל, ועליה טבעת ועגיל (ר"י חריזי, תחכ' ה, 59). — ואמר המשורר: העת לפזז תעמיד שדה בלב במעשה החנית תעש, תושיט ימינה כוס וידה מתחת פתיגיל שד לאט תעש (רמב"ע, תרשיש ג, 87).

פְּתַיּוּת, ש"נ, — תכונת הַפֶּתִי, חסר דעת, Torheit; sottise; foolishness: אשת כסילות המיה פְּתַיּוּת ובל ידעה מה (משלי ט יג). — ובספה"א: והכסיל הפתי יחשוב הבורא ית' על דרך הנראה ממליצת הספר וכשהוא מקבל על עצמו עבודת אלהיו והוא משתדל לעשות לכבודו יש לו טענה גדולה מצד פתיותו ומעוט הבנתו (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד י). הקיצה אחי משינת פתיותך וחמול על נפשך שהיא הנכבדת שבפקדונות הבורא אצלך (שם, התשובה י). כמו שיחשבו הפתאים והמתרשלים אשר ייטב להם שישימו חסרונם ופתיותם שלמות וחכמה (ר"ש א"ת, מו"נ א לב). עזבתי אתכם בים הסכלות טובעים ובטיט הפתיות שוקעים (ר"י חריזי, תחכ' ג, 39). והיה פתיות נסתר בשתיקתו (שם כז, 225). אשר גלה לו אוילותו והודיע לכל העולם פתיותו (שם מו, 364). שתוציא האדם ממחשך הסכלות וממאפל הפתיות לנוגה החכמה (אברהם בר חייא, ספר התשוה). אמנם הפתיות דע שהוא מעוט הנסיון בעניני דרך ארץ (הוא, מאזני צדק לאלגזלי יז, 103). בן מלמדים לפתאים ערמה כדי שתעקר הפתיות מלבו ויחזור לדרך האמצעית (ר"י בן כספי, פי' משלי א ד). ועכשיו בדורינו זה קמו פתאים בתכלית פתיות וחסרון

---

1) [הוראת המלה, בגד תפארת של נשים וכדו', יוצאת בקרוב מתוך הענין, אך כל תרגומי המלה ופרושיה אינם אלא בנחוש. כך השבעים: τοῦ μεσοπορφύρου χιτῶνος, לבוש משבץ פרפורה; וולג': fascia pectorali, חגורת חזה; ות"י, בתרגום חפשי: וחלף דהואה מהלכן בגיוה, ותחת אשר הלכו בגאוה. ראב"ע: חלוק דק מרוקם יושם על כל המלבושים. רד"ק בפרושו: חגורת משי רחבה; ובספה"ש: לבוש שלובשין אותו לכבוד ולתפארת. ורב המפרשים ראו בפתיגיל מלה מרכבת במקום פתיל-גיל וכדו'. אבל כנראה מִנח קדום לפנינו, שאול כנראה מלשון אחרת, ואולי יש לזהותה עם היונ' ποικίλος מְרקם ומגֻוָּן, במבטא πτοικίλος, כמו πόλις – πτόλις וכדו'. ולוי במלון התרגומים מוצא קרבה בין פתיגיל לארמית פִּתְגָּא, כמשמ' לבוש, בגד.]

ההבנה ולא שמעו אל משה מקוצר רוח השגתם (ר״י אבן לטיף, הקד׳ שער השמים, המסף שנה ג, 96). מעט פתיות ומורך לבב וכילות הם מעלת באשה ובאנשים הוללות (עמנו׳, מחב׳ ח, 12). ונלאתי נשוא עוד הגדולות והנוראות המובאות שם מפתיות של תלמידיו שאמרו וספרו כן (רי״א מודינה, ארי נוהם ג כז, 65). היא האשה אשר נתת עם האדם כסילות ופתיות וכו׳ (רש״ס, ארבע כוסות, כוס ב׳ יד ה׳ א). ותאמר לה תמר רב לך פתיות התל בי (אברהם מפו, אהבת ציון ז). הרפי פתיות ענתה תמר (הוא, שם יח). — ואמר המשורר: בחכמה תעלה אל סוד נסיכים ותלך בין גבירים קוממיות, ולא קל בעניות איש תבונה ולא נכבד בעושר איש פתיות (ר״ש הנגיד, בן משלי ב, הרכבי, 132). וינצלו בידי פתיותם צבי עדים והם לא ידעו ידוע (רמח״ע, עיני סלעים, זוקס, 99). לחופש יצאו לילה צבאות ופתיות חשכו נפשות פתאות (רלב״ע, אותות אל, איגר 224).

א. *פְּתִיחַ[1]), ס״ז, שדה פתוח. gepflügtes Land; sol labouré; ploughed land: הרוצה לעשות שדהו משר משר מכל מין בש״א שלשה תלמים של פתיח ובה״א מלא העול השרוני (כלא׳ ב ו). אלו מפסיקין לפיאה הנהל והשלולית וכו׳ ושלשה תלמים של פתיח (תוספתי פאה א ח). ושל תבואה בירק אחד מראש השדה ועד ראשו עד רוחב שלשה טפחים של פתיח וכו׳ ושל תבואה על רוהב שלשה תלמים של פתיח (שם כלא׳ ב יג). בור וניר וזרע אחר בשלשה תלמים של פתיח (רבי יוחנן, ירוש׳ פאה ב א). מתחיל בשיעור בית רובע ומיצר והולך עד שלשה תלמין של פתיח (רבי, שם כלא׳ ב ז).

ב. *פְּתִיחַ[2]), ס״ז, — כְּתָב חֵרֶם וְנִדּוּי על מי שאינו פורע חובו וכדו׳: ומכם שמענו מה שנחקק בפתיחין אשר לכם והקשבתם לדבריהם ונעשו כשירים אצלכם (קטעי בן מאיר, JQR NS V 1915, עמ׳ 552). וקראנו הפתיחים שלכם בכל המקומות ועזרנו אתכם מאד מאד על שונאיכם (שם שם, עמ׳ 555). ובחזירתנו אל ארץ יש׳ ארץ מולדתנו צוינו בכל מדינה ומדינה ועיר ועיר לחזנים והיו קוראים הפתיחים שלכם ומנדים שנאיכם (תשובת בן מאיר בספר הגלוי לרסע״ג, רטו).

א. *פְּתִיחָה, ס״נ, — שה״פ מן פָּתַח, פעלת הפותח. das Öffnen; ouverture; opening: אין פחות משבע ולא יותר משלש עשרה לפתיחת שערים, האומר על פתיחתן אינו אומ׳ על נעילתן, האו׳ על נעילתן אינו או׳ על פתיחתן (תוספתי סוכה ד י). כי יפתח וכי יכרה, אם על פתיחה חייב על כרייה לא כ״ש, אלא שעל עסקי פתיחה ועל עסקי כרייה באה לו (ב״ק מט:). עשרה דברים נבראו בע״ש בין השמשות אלו הן באר ומן וקשת וכו׳ פתיחת פי האתון ופתיחת פי הארץ לבלוע את הרשעים (ת״ר, פסח׳ כד.). בזו פתיחה ובזו פתיחה וכו׳ בזו פתיחה יפתח ה׳ לך וכו׳ (מד״ר ברא׳ יג).—פְּתִיחַת הקבר, פתיחת הרחם: מאימתי פתיחת הקבר, אמר אביי משעה שתשב על המשבר וכו׳ (שבת קכט.). באפשר לפתיחת הקבר בלא דם קמיפלגי (נדה כא.). — ובהשאלה: פְּתִיחַת נדר, בקשת פתח הפרה בנדר, בקשת סבה לבטל את הנדר: מפני פתיחת נדר (ירוש׳ נדרי ט יא). ובסהמ״א: בפתח עינים, בפתיחת עינים, בפרשת דרכים (רש״י, ברא׳ לח יד). והיה פי ראשו, פי המעיל שבגבהו, הוא פתיחת בית הצואר (הוא, שמות כח לב). ופתחו שעריך תמיד וכו׳, ע״ש שפתיחתן פתיחת עולם, פתיחת תמיד (הוא, ישע׳ ס יא). פתיחת הזכות (הוא, סנה׳ לג., ד״ה מכן שפותחין). אלקום וכו׳ ונראה בעיני שהתיבה הזאת לשון ערבי שכל פתיחת תיבותיהן אל (הוא, שם סב:). וי״ל דלאו דוקא פתח באשרי וסיים באשרי אלא חתימה מעין פתיחה וכו׳ (תוס׳ ברכ׳ י.). — ואמר הפיטן: דבוק אהבת רע ופתיחת יד ונתון תתן לך מחילך (רי״ל בר לאוזן, אזהרות, י.).—*ובמשמ׳ הקדמה לספר: תמה הפתיחה (מחב׳ שמם, בסוף פתיחת סעסבר, 11). וראוי להקדים

---

1) [אולי בעקר פְּתִיחַ, בִּינ׳ פָּעוּ׳ בארמ׳, ועי׳ א. פֶּתַח במשמ׳ פתח שדה.]

2) [מן הארמ׳ שבתו״מ: כתבינן פתיחא עלויה (ב״ק קיב:), ופירש״י: שטר שמתא. ובערוך (ערך פתיחה): ולכך נקראת פתיחא דהיא כתבינן עלה בתחילה ואח״כ חשמתא דהיא אחרשתא והיא יותר חמורה ממנה. —ובמקום זה גם פתתא: נשאר לנו עוד לזקנים ולחכמים חמש שטרות וכו׳ ואינון יפתאק לנואתה ופתחא ושמותא ונדוייא והתרה (ר״י ברצלוני, ס׳ השטרות, 2).]

בפתיחת השער הזה וכו' (ר"י א"ח, חו"ה, עבודת האל פ', פתיחי). שיעתיק פתיחה זאת (הקד' ר' זכריה הלוי להמאור). לסבה אשר זכרנו בפתיחת החיבור (המאירי ליומא, בהתחלה). אמנם הפתיחה הוא מאמר כאשר יובן לב השומע להאזין ולהבין מה שיאמר וכו' (ר"י מקיר ליאון, כוס' לופי א ה, 17), והנה החלוקות הנזכרות תחייבנה הלוף גדול בפתיחות לפי הענינים אשר הפתיחות האלה בערכם ולזה אמר טוליאו שהפתיחה היא על אחת משתי פנים אם מה שממנה בנגלה ותקרא פתיחה סתם אם מה שממנה בהעלם ותקרא פתיחה נסתרת (הנ"ל, שם א ו, 19). — ואמר הפיטן: התחתונים מפתיחת ידך נזונים ומתכלכלים ועליונים מזיו הדרך שבעים ומתמלאים (משלם בן קלונימוס, מי יתנה, סלוק שחר' יוה"כ). — ˙˙ושם לסוג מסוגי הפיוטים הבא בפתיחת סדרה שלמה של פיוטים, כגון קינות או סליחות. ועי' פְּתִחָה.

ב. ˙˙פְּתִיחָה, ש"נ, — כמו ב. פְּתִיחַ: ה נוסח הפתיחה במות' תלתא כהדא הוינא ואפיק פלו' קדמנא שטר חוב דהוה ליה על פלו' ופתחנו ליה בדינא לקיומי שטריה וכו' (טוחו"מ, גבית חוב לח).

ג. ˙˙פְּתִיחָה, ש"נ, — כמו פַּתַח, פֶּתַח: ואלה הג' הן או"י והחלש שבהן היא הא' ונקראת אצל הערב הפתיחה ואצל העברים פתח גדול (דונש בן תמים, פי' יצירה כ). ומצאתי בדונש בשירו אשר שר טעית גדול בבנין הזה באומרו עדי נְעל רגלי ומכנסי שרדי, ויסר הנו"ן מפתיחתו ויתן תחתיו שב"א (תשו' תלמידי מנחם, 56). כי צדדי הדבור בעברית בדרך החלוקה משיגים קמוץ ופתיחה ושבר (כוזרי ב פ). — פְּתִיחָה קטנה, כמו פתח קטן, סגול: כי כל מלה עלי משקל הוצן שהטעם בא ממעל פתוחה בפתיחה קטנה לא תהיה נופלת על פועל כי אם על שם כמו בֹּסֶר גֹּמֶא וכו' (דונש על מנחם, ערך הולן, 59). כי אין דרך הלשון לומר זרוע השמן ולא זרוע שמן כי אם זרוע שמנה וזרוע רזה ולא יאמר זרוע רזון ולא שת שֶׁמֶן בפתיחה קטנה כמוהו נקוד הפסוק אשר הוא כמו כי אם אסוך שֶׁמֶן (תשו' תלמידי דונש, 19).

˙˙פְּתִיחוּת, ש"נ, — תכונת מה שהוא פתוח: והזיעה הקרה והפלצית והסערה הבאים מהקדחת יבא משם (מהמתנים) ויתילדו בהם המהורים והוא פתיחות פיות העורקים אשר בפי הטבעת עד שיגרה מהם דם (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד, סו:).

˙˙פְּתִיכָה, ש"נ, — שה"פ מן פָּתַךְ, בלילה, ערבוב: ענין פתיכה וערבובי יציקות משקין בדבר יבש והרטיבו (בעל מנחם, עטרת צבי לכבוד גכן, 106). אדמדם שבראשון ושני, סימן פתיכת אודם שבהם נכרת במקום אחר, כגון טיפת דם בחלב (רש"י, שבועות ו., ד"ה שבזה).

פָּתִיל [1], ת"ז, — קשור בִּפְתִיל: וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פָּתִיל עליו טמא הוא (במד' יט יה). —ובתו"מ: אין מקיפי' לא בבעץ ולא בעופרת מפני שהוא פתיל ואינו צמיד (כלים י ב). קדירה שהיא מליאה אוכלין ומשקין ומוקפת צמיד פתיל ונתונה בתוך התנור, שרץ בתנור אוכלין ומשקין שבקדרה הוי טמאין התנור טמא שאין צמיד פתיל לטומאה (תוספת' שם ב"ק ו י). חבית שכפאה על הפתיל ומירח שפתותיה על הכותל מצלת על מה שבתוכה ועל מה שכנגדה בכותל (שם שם ז ו). אין מקיפין בקסטרון מפני שהוא פתיל ואינו צמיד (שם שם ז ז). לאחד שהיה לו אשה בתוך ביתו, מה עשה אותו האיש, הלך והביא את ההבית והקיפה בצמיד פתיל והניחה בקרן זוית וכו' (אדר"נ א). לצלוחית של אפופילסימון מוקפת צמיד פתיל ומונח בזוית ולא היה ריחו נודף (ר' ברכיה, מד"ר ברא"ש' לט).

פְּתִיל [2], ש"ז, מ"ר פְּתִילִים, פְּתִלִים, כנ' פְּתִילְךָ, —חבל

---

[1]) [לפי הנקוד, המנקד צָמִיד בנפרד, יש לראות פָּתִיל כת"ז המשמש לואי לש"ע צמיד: צמיד שהוא פָּתִיל, קשור בפתיל, לכלי. וכך ת"א: מגופת שיע מקף עלוהי, ת"י: מגופתא מחברא ביה מקף על פומיה, רש"י: פתיל לשון מחובר בלשון עברי וכן נפתולי אלהים נפתלתי נתחברתי עם אחותי, ע"כ. ובכוון זה גם השבעים: ὅσα οὐχὶ δεσμὸν καταδέδεται ἐν αυτῷ, שאין קשר (צמיד) קשור עליו, ואמנם בוולג' operculum nec ligaturam, כלוי שאין צמיד ולא פתיל, ואף בספרי נאמר פתיל זה העודף צמיד זה הדופק וכו' כאלו היו כאן שני שמות עצם, ובכוון זה הלכו אף כמה מן החדשים, ועי' צמיד, הערה.]

[2]) [אין המלה באה במקרא במ"י אלא בסמ"י בלבד, ויתכן שעקרה פָּתִיל, ויש מחברים אותה עם צמיד פָּתִיל, ועי' בהערה הקודמת.]

דק שזור מחוטים, Faden, Schnur; fil, corde; thread, string: פְּתִיל תכלת: וירכסו את החשן מטבעתו אל טבעת האפד בִּפְתִיל תכלת להיות על חשב האפוד (שמות כח כח). ונתנו על ציצת הכנף פְּתִיל תכלת (במד׳ יה לח). — ואמר בן סירא: והיתה לך רשתה מכון עז וחבלתה בגדי כתם עדי זהב עולה ומוסרתיה תיל תכלת (ב״ס גני׳ ו כט–ל). —וּפְתִיל פשתים, קו המדה, חבל למדד בו: והנה איש מראהו כמראה נחשת וּפְתִיל פשתים בידו וקנה המדה (יחזק׳ מ ג).—וּפְתִיל נְעֹרֶת, פתילת נערת להדליק אש: וינתק את היתרים כאשר ינתק פְּתִיל הנערת בהריחו אש (שפט׳ ה ט). — וּפְתִיל זהב, חוט זהב: וירקעו את פחי הזהב וקצץ פְּתִילִים (שמות לט ג). —וּפְתִילִים, במשמ׳ חגורה, אזור למתנים ויאמר מה הערבון אשר אתן לך ותאמר חתמך וּפְתִילֶךָ ומטך אשר בידך (ברא׳ לח יח). ותאמר הכר נא למי החתמת וְהַפְּתִילִים והמטה האלה (שם שם כה). — ובסהמ״א: נראה לי שאלו שעושין נקבים בפי בתי ידים ויש להם חוט מחובר עם מחט שמכניסין באותן הנקבים ומהדקין על ידיהם, בין אם היה הפתיל מושם בנקבים מערב שבת מרוות והידקו בשבת, בין אם הכניסו בנקבים בשבת, אי, משום תופר (רבינו ישעיה, מובא בשבלי הלקט, שבת קח). הפתיל אינו חוט רק הוא פתול משלשה חוטים לפחות (ר״א הקרא׳, גן עדן, תפלה ו, פ.). — ואמר המשורר: הלא זאת היא פעלת אל אשר שת פעלתם פעלת הכסילים, ושת להם עבתים על ידיהם ועל לבם צמודים הפתילים, והיו מרכבותיהם לנפשם למכשלים וסוסיהם כבלים והבריתם ברות פיו כמו חוט ביד ארג וקצץ פתילים (ר״ש הנגיד, הלי תעש, ברודי, 152). בין מר ומתוק יעמוד לבי והם רוש הנדד ודבר נשיקותיך, אחרי דבריך כפתים רקעו אתו פתילים קצצו ידיך (ר״י הלוי, מה לך צביה, שעה״ש 92). — ״ובהשאלה, במשמ׳ קלוחי הגשמים הדומים לפתילים, ואמר המשורר: דומה חזיז קלות בהרעמו בעב לנפץ את נבליה, שמלה קרעה איש בגבה גם השליך אלי ארץ פתיליה (ר״ש הנגיד, הנה ידידתי, ברודי, 48). — ״פְּתִיל שֵׂעָר, ואמר המשורר: אשר יראה ויכיר באחרים, ואם נמצא פתיל שער בעינם, ולא יכיר בעצמו את אשר בו, עלי מה נפקחו עיניו ואינם (יכא

הלל, פירמן, איטליה, קכה).—״וּפְתִילֵי העצבים: העצב והמיתר והקשור וכו׳ והם נעדרי הדם וכשתתיכם ימחו וישובו פתילים וליפים הולכים בארך וכו׳ (פרקי משה א).—״ובהשאלה, פְּתִיל הרעיון, ואמר המשורר: ויטוה לשוני פתיל רעיוני ובגדי זמני בשירי אשרץ (ר״י תריזי, תחכ׳, הקד׳, 6).

***פְּתִילָה,** ש״נ, — חוט פשתים, שבו נשאב השמן הדולק במנורה, Docht; mèche; wick:

לא ימלא אדם את הקערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה בתוכה בשביל שתהא שואבת (שבת ב ד). המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני עובדי כוכבים וכו׳ פטור, כחס על הנר, כחס על השמן, כחס על הפתילה חייב ורבי יוסי פוטר בכולן חוץ מן הפתילה מפני שהוא עושה פחם (שם שם ה). נתן לו פרוטה אמר לו הבא לי בחציה נרות ובחציה פתילות הלך והביא לו בכולה נרות או בכולה פתילות וכו׳ שניהם לא מעלו (מעי׳ ו ג). ישראל שנכנס לתוך ביתו של כהן להדליק לו הנר טובל לו הפתילה בשמן (תוספת׳ תרומ׳ יט). נעורת של פשתן כדי לעשות ממנה פתילה קטנה לנר (שם שבת ט ה). שלשה דברים נאמרו בפתילה להחמיר ושלשה להקל וכו׳ (שם יו״ט כח). פתילה שהיא מלאה משקין טמאין ונגבו מבחוץ ונפלו לאויר התנור בשעת הסיקו טמא (שם כלים ב״ק ויט). ן בבי על הפקיע, שהיה מזייג את הפתילות[1] (ירוש׳ שקל׳ ה ב). נותן לה כר נר ופתילה כוס וחבית וקדירה (שם כתוב׳ ה יב). אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו ואין חוששין לפתילתו להחליפו עד שיכלה (סופרי כ ז). משל למלך שאבד זהוב מביתו או מרגלית טובה, לא על ידי פתילה באיסר הוא מוצא אותה (מד״ר שה״ש, ס״ר). אפי׳ נרות אפילו פתילות היה אליהו מעביר ממקום למקום כדי שלא יטריח לכל בריה (ר׳ יהודה בר אלעאי, שם שם, קמכוני). הנר הזה בזמן שהוא כבה מאליו יפה לו יפה לפתילת ובזמן שאיננו כבה מאליו רע לו רע לפתילת (רבי יהודה, שם שם, דודי יכד). — ומינים שונים של פתילות: פתילת הבגד שקפלה ולא הבהבה ר׳ אליעזר אומר טמאה היא ואין מדליקין בה (שם ב ג).

---

[1] [עי׳ בהערה לערך א. פָּקִיעַ, הֶפְקֵעַ.]

מצות הנשרפים היו משקעים אותו בזבל עד ארכבותיו וכו' ומדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו ויורדת לתוך מעיו וחומרת את בני מעיו (סנה' ז ב). מצות הנשרפין וכו' ר' קריספא בשם ר' יוחנן בפתילה של בעץ היא מתניתא וכו' א"ר יוסי בי"ר בון וכו' בפתילה של נפט היא מתניתי' (ירוש' סנה' ז ב). מאי פתילה א"ר מתנה פתילה של אבר (בבלי שם נב.).— ובצמחים: אפילו תימר בשדה ירק עצמו עוד הוא יש לו גבול משיביא שלש פתילות (ר' זעירא, ירוש' מעש' ש' ד). כי קאמר ר' חייא בפתילת דאספסתא (ב"ק כ.). — ובהשאלה: על שתי פתילות בנר אחד (נחתם הדין) (גיטי' כס.).—ובספה"א: מוחטין, מקנת הדשן של פתילת כשהוא עמום (רגמ"ה, מנחי' קז.). יש כמו שתי פתילות של חלב בעיקרי המתנים סמוך לראש הירך (רמב"ם, מאכלות אסורות ז ח). אשר יראה פעמים כעמוד אש רחב ופעמים כפתילה דולקת וכלהבה וכו' וכשיהיה קטן בארכו ורחבו יראה כפתילות דולקות (יוסף ישראל פורלין, תולדות אדם ג לז, בריט' מוזי'). —ואמר המשורר: וכל מרבהדברים הם לרע לו, ורב שמן יכבה הפתילה (ר"י חריזי, תחכ' כד, 226).—ואמר המליץ: גוו פתילה נפתלת ונשמתו שמן זית זך (מובא ביד אבשלום על משלי כז לר"י ערמאה, ד"ה כופריה). —ופתילה של צמח זה או זה, שער הזרע של הצמח, שיוכל גם לשמש פתילה לנר: אין מדליקין לא בלכש ולא בחוסן ולא בפתילת האידן[1]) ולא בפתילת המדבר[2]) (שבת ב א) —"וברפואה, כמין פתילה ישימוה בפי הטבעת וכדו, לחלי העצירות וכדו' Zäpfchen; suppositoire; -ory: אם תהיינה (הליחות) משפל הגוף נעשה החוקנות והפתילות (קאנון ג א א כג). וממה שמועיל מהסתימה הזוהמיית פתילה לקוחה מאליבורום וניטרום וישקד באזן שלשה ימים ותוציא (שם ב ד ם). ואמנם ההנהגות המריקות והמשלשלות המימיות

---

[1]) [עי' הערת המחבר לערך אידן, וכעת גם לו (Flora I, עמ' 283; שם III, עמ' 333; ושם IV, עמ' 120, ועוד). לפי לו יש לבטא פתילת האדן, והוא Seidenhaar des Populus- und Salixsamens.]

[2]) [עי' לו (שם I, 283; II, 481; IV, 73, ועוד). לפי זה פתילת המדבר היא שער חמשי של calotropis procera (Sodomsapfel), ולא של הרדוף (כרש"י) או של verbascum (כרמב"ם).]

והפתילות והחוקנים הנה הם יותר קרובים אל המים ויותר קלים על הטבע (שם ג יד יב). ופתילות והנה יקרא ג"כ פתילות המוכים הפתילים אשר יושמו בנגעים העמוקים (פרוש אבן רשד על פרקי אבן סינא). ואמנם הפתילות והם הנקראים בערבי שואפת גם הם תחבולה עשויה מהרופאים להעיר הטבע לדחות דבר מת וכו' ויש פתילות עשויות לחזק התושבת וכו' פתילה רכה מעירה הטבע וכו' פתילה חדה משלשלת (מפתח הרפואת). או תעשה פתילה מעפץ ולבונה מעורב בחומץ ותקבל ברחם עישון מפלפל ולבונה (ר"מ אלדבי, ש"א ד ב). ויעשו לילוד פתילה ממלח או מצואת עכברים (הוא, שם ה ב). ואסור לשים פתילה בפי הטבעת בדרך שנוהגים לעשות למי שהוא עצור (חמדת הימים א טו). —"פתילות הראש: ויש בעצמות הראש תפירו' רבות ארוכות נכנסות זו בזו כשתי מגורות והם שבעה עצמות שנקראים פתילות הראש והם מתקשרי' אלו באלו ומביניהי' יוצא העשן (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א).[1])

"פְּתִילָה, ש"נ, — שה"פ בן פָּתַל, פעלת הפותל חוטים: הפותל חבלים מן ההוצין וכו' הרי זה תולדת קושר וחייב ושיעורו כדי שיעמיד החבל בפתילתו בלא קשירה, שנמצאת מל' כת מתקיימת (רמב"ם, שבת י ח).

"פְּתִילוֹת, ש"נ, — בחכמת התכונה של ימי הבינים, נטית גבה הרום של הלבנה בגלגל ההקפה מסהלך מרכז ההקפה לצד מזרח או מערב: ובהיות המרחק בין שני המאורות מרחק שתות, שהוא ס' מעלה, או מרחק שליש, שהוא ק"ך מעלה, או מוסיף עליהם או חוסר מהם וכו' יהיה גובה רום ההקפה נפתל מקו היוצא ממרכז הארץ המגביל את רום ההקפה האמתי ויהיה נפתל לפאת מזרח או לפאת מערב וכו' ואני נותן לך משל מן הפתילות הזה וכו' בצורה הזו וכו' (ראב"ח הנשיא, צורת הארץ, כח:). ואלו היה המרכז לפאת מערב היה הפתילות

---

[1]) [ברוקח (סי' רכד): פתילה כלי שמתקנין בו פרורי לחם ותבשיל וכבד בירוש' דכלל גדול פתילה של תמרים, ע"כ, וכנראה ט"ס היא וצ"ל כמו בירוש' (שבת ז ב) פטילייא, והיא מלה יונ', עי' קרויס, Lehnw. 437.]

לפאת מזרח, ועמדו על הפתילות הזה כשהיו מקישין מהלך גוף הלבנה על עוקם גלגל ההקפה אל גובה רום ההקפה בשתות החודש ושלישיהו לא היה יוצא להם על המרחק מן הגובה האמתי הנחשב מן מרכז הארץ (הוא, שם, כג.). — פְּתִילוּת יתר כוכבי הלכת: והוי יודע כי קוטר גלגל ההקפה המגביל את גובה רום האמתי ואת שפלו בכל חמשה הכוכבים הוא נפתל ונוטה לפאת מזרח ומערב מהלך מרכז ההקפה וכו' וסדר הפתילות הזה הוא אם יהיה מרכז ההקפה על נקודת גובה הרום או שפל הרום מן האופן היוצא מרכז, אז לא יהיה לגובה רום ההקפה פתילות, אבל אם יהיה עומד בין שתי הנקודות האלו וכו' יהיה קוטר ההקפה הנגבל על מרכז אופן יוצא המרכז נפתל מן הגובה האמתי לפאת מזרח וכו' ואתה יכול להבין צורת הפתילות הזה מתוך הצורה אשר הראתיך במהלך הלבנה (הוא, שם לג:). והנהגה השנית נקרא פתילות ההקפה וכו' (הוא, שם לד:). זהו סדר פתילות גובה הרום ושפלו ויש לו פתילות אחד והוא פתילות שני המרחקים האמצעיים (הוא, שם שם).

*פְּתִילִי, ת"ז, —העשוי פתילים פתילים: כל האברים הבשריים אם פתיליים כבשר אשר בעצלים ואם שאין להם פתילים ככבד (קאנון א א ה).

*פְּתִין [1], ש"ז, — קורה מאֻזנת, מֻנחת על עמוד (הנקרא ראש) ומכסה על שני בתים, Quer-balken; traverse; cross-beam: בית הבנוי ראש ופתין, נראה (הנגע) בראש נוטל את כולו, נראה בפתין נוטל את שלו ומניח את של חבירו (רבי אליעזר, נגעי' יג ג).

*פְּתִיקָה, ש"נ, — פעלת הַפּוֹתֵק: וכן אילו ששנינו בברייתא פתיקת מים לגינה בע"ש והנחת מוגמר תחת הכלים וכו' כולן מותרין (הו"ז ג, ערב שבת קי' ג).

*פְּתִירָה, ש"נ,—פעלת הפותר חוטים, המתיר אותם: בשני משיחי החבל נפתרין ונפתלין בחבל וכו' נפתר מאה ושמנים ונפתל מאה ושמנים, סוף פתירה שלם (ברייתא דשמואל הקטן ג).

[1] [במשנ' מנק' ליוורנו: פְּתָין, ואצל בוקשטורף: פְּתִין, ואולי השם קרוב אל מִפְתָּן, אך יתכן שהכונה פְּתִין, מ"ר של פְּתִי במשמ' קורה שברלחב.]

*פְּתִית, ש"ז, מ"ר פתיתים, פתיתין, — (לוֹם) בּתות פתים פתים: הביאו לפניהם פתיתין ושלמין אמר רב הונא מברך על הפתיתין ופוטר את השלמין (ברכ' לט:). כל המשייר פתיתים על שלחנו כאילו עובד עבו"ם (ר' אלעזר, סנה' צב.). — ובסהמ"א: אבל יוצא הוא באגד שעל גבי הסכה וכו' פי' אגודת פתיתין שעל גבי הסכה (ערוך ערך אגד). מביאין לוח של אבן או של עץ ומעמידין אותו מוטה והמקום נמוך וסומכין אותו בעץ ומניחין תחת העץ מזון או פתיתין ובא העוף לאכול ונופל העץ והמדף עליו ונתפש העוף (שם ערך מדף). משליך קרחו כפתים, המים מגלידים ונעשין פתיתין פתיתין (רס"י, תהל' קמז יז). — ומשתמשים היום במלה זו במשמ' חתיכות בצק קטנות, שמבינים אותן לתבשיל.

*פְּתִיתָה, ש"נ, — שה"פ מן פָּתַת, פעלת הפותת לחם לפתים פתים: כל המנחות הנעשות בכלי טעונות פתיתה (מנח' ו ז). מנין לרבות ט"ו עבודות היציקות והבלילות והפתיתות והמליחות וכו' ת"ל מבני אהרן וכו' (מנח' יח:).—ובסהמ"א: ונראין הדברים שההריכה מרכבת בעין הפתיתה דהוא מעין פסיסה (ר"ח, שבת קמה:). כי הפתיתה בלשון ערבי הוא השבר והחתוך והבצוע והוא בלשון העברי כן (שפ"ש לריב"ג, פתת).—ואמר הפיטן: זביחה בצפון זריקה וקבלה פתיתה ומליקה יציקה ובלילה (ר' אליהו הזקן, אזהרות, קבץ מע"י גאו' ג, 58).

*פתך [1], ממנו *פִּתּוּךְ, *פִּתּוּכִי, *פְּתִיכָה, *פָּתַךְ.

*פָּתַךְ, פ"י,—בָּלַל, עֵרֵב יחד, mischen; méler; to mix: הפתוך שבשלג כיין המזוג בשלג, הפתוך שבסיד כדם המזוג בחלב (ר' ישמעאל, נגעי' א ב). הבגדים והעורות מטמאין בירקרק שבירוקין ובאדמדם שבאדומים וכו' ואיזה הוא אדמדם שבאדומים כזהורית יפה שבים והפסיון להם כיוצא בהן אין בהם מראה פתוך מראה גבוה שבהן כמראה צל בחמה

[1] [מן הארמ' שבתו"מ ובתרגומים, וכן בסורי' במשמ' עֵרֵב יחד, גִּוֵּן בגונים ובצבעים שונים, וכן מתרגם שעטנז פִּתְכָא או פתיכא וכדו'. ואמנם אין שרש זה במשמ' קרובה בערבי' ואינו כלל בלשונות השמיות הקדומות, ועל כן יתכן שבא לארמ' ומכאן לעבר' מיונ' או מרומ', ואולי נגזר מן pictus, מצבע בצבעים, מגֻוָּן וכדו', וצ"ע.]

(תוספת' שם א ס). חמור באדם שאין בבגדים ובבגדים שאין באדם שאדם סימן טומאה לטמא מתחלה לטמא במחיה לטמא בפתוך בארבע מראות זו על גב זו וכו' (שם שם ז יד). איסור דשמעת ליה לר' עקיבא בפתוך, בחלוק מי שמעת ליה (שבוע' ו.). נטל הקב"ה שתי פקיעות, אחת של אש ואחת של שלג ופתכן זה בזה ומהן נברא העולם (רבי יוחנן, מד"ר ברא' י). המלך שלמה, זה הקב"ה ששם שלום בין אש למים ופתכן זה בזה יעשה מהן רקיע (שם במדי' יב). ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד וכו' רבי יודה אמר צלוהיות של ברד מליאות אש, רבי נחמיה אמר אש וברד פתוכים זה בזה (שם שם). לא ירכב אדם על גבי פרדה מקל וחומר, ומה אם במקום שהתירה לו התורה ללבוש חלוקין משני מינין הריני אסור בפתוך, כאן שאסרה לי תורה לחרוש בשני מינין דין הוא שאהא אסור בפתוך (אסי בן עקביה, מדרש תנאים, הופמן, דברי כב י, 138).—ובסהמ"א: או בהרת לבנה אדמדמת, שאין הנגע לבן חלק אלא פתוך ומעורב בשתי מראות לובן ואודם (רש"י, ויקר' יג יט). מחית המכוה שנמינ"ט כשחיתה המכוה נהפכה לבהרת פתוכה או לבנה חלקה (הוא, שם שם כד). כגון שבדק עצמו ומצא שכבת זרע וגם זיבה על הבגד ולא נודע אם באה הזיבה לבדה והש"ז לבד ויסתור שבע, או פתך בה זיבה שבאו יחד ולא יסתור רק יום אחד (תוספות נזיר סו., ד"ה אמר). ותכלת האמורה בכל מקום היא הצמר הצבוע בעצם שמים שהוא פתוך מן הכוחל (רמב"ם, כלי המקדש ח יג). מי שאחת מעיניו משונה מחברתה בין במקומה בין במראה כגון שהיתה אחת שחורה ואחת פתוכה וכו' מ"מ פסול (הוא, ביאת המקדש ח ו). והמראה הזה שהוא מעורב מלבנונית ומעט אודם הוא הנקרא פתוך, וכיצד מראה הפתוך, בארבע מראות אלו וכו' (הוא, טומאת צרעת א ז). להשקותו כמן שקל כתות ופתוך בדבש (אסף, 36). לקוח כף אחת מלח ויוכת ויפתוך בדבש (שם 149). כגוון השושנים שהוא פתוך ומעורב מאדום ולבן (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה מה).—ואמר הפיטן: פתוכי אש טסים בשש כנפים ברום זבולך, בהלתם ורנתם עורכים תדיר למולך (ר"י זבארם, ארחלים וסמאלים, אופן סבת א אחה"פ). ידדון שנאני שלהבת, עם פתכים[1]) ותוכים מהסק צרבת (ר' יעקב, אופן סבת ד אחה"פ).

—נפע', נִפְתַּךְ, —שֶׁפָּתְכוּ אותו: אם יפתך ביין וינתן בכלי הרס טהור (אסף, 68).

—פעל, פִּתֵּךְ, בינ' מְפַתֵּךְ, כמו פָּתוּךְ, ואמר הפיטן: חיל שנאנים אשר גוייתם כתרשיש מים, חציבתם מאש מפותך במים (רסע"ג, אכוין כליות ולב, סדור רסע"ג, שלח).

פתל[2]), ממנו ˚מִפְתּוֹל, נַפְתּוּלִים, נַפְתָּל, ˚נִפְתָּלוֹת[3]), ˚פִּתּוּל, פְּתִיל. פְּתִיל, א. *פְּתִילָה, ב. ˚פְּתִילָה, ˚פְּתִילוּת, ˚פְּתִילִי, *פְּתַלְתֹּל, פְּתַלְתֹּל.

פָּתַל קל לא נמצא במקרא.

—נפע', נִפְתַּלְתִּי,—נִפְתַּל, התעקם ופנה הנה והנה, נאבק ונלחם: ותאמר רחל נפתולי אלהים נִפְתַּלְתִּי עם אחתי גם יכלתי ותקרא שמו נפתלי (ברא' ל ח)[4]). —

---

[1]) [בדפוסים מנקד: עם פְּתָכִים ותוֹכִים, וכר' (עבודת ישראל, 742) מפרש: פתכים לי ערוב, ותיכים מלי תוך; אך לפי זה אין כל פרוש בפרט למלה תוכים. ואולי יש לנקד פתוכים ותוכים, כלו' בלולים ויצוקים (מלי כהִתּוּךְ כסף) מאש שלהבת.]

[2]) [שרש זה נמצא במשמ' קלע, שזר וכדו' בכל הלשונות השמיות, בארמ', ערב' a), כושית ואשור' (פַּתָלֻ).]

[3]) [כי אין לי נארגות ונפתלות כלל עם אחי ואחיותי כמו שיש לי נארגות ונפתלות עם אבי ואמי (הקראי משה בשיילי, ספר עריות ב, הקדש שנה ג, 70).]

[4]) [הצרוף נפתולי אלהים נפתלתי (עי' גם בערך נַפְתּוּלִים, הערה) עם אחתי וגם יכלתי לא בא במקרא אלא לשם באור השם נפתלי, והואיל ואין עדות אחרת לשמושו התלבטו בו תרגומים ופרשנים ומצאו לו אך פרוש בקרוב לפי צרך הענין. השבעים תרגמו: συνεβάλετό μοι ὁ Θεός, καὶ συνανεστράφην τῇ ἀδελφῇ μου, כלו' פתלני (שְׁזָרַנִי) אלהים ושבתי להיות יחד עם אחותי; וולג': comparavit me Deus cum sorore mea, כלו' השוני האל עם אחותי; הסור': בעית מן מריא ואתכשפת עם חתי, כלו' בקשתי מאלהים והתחננתי עם אחותי, ומעין זה ת"א: קביל ה' בעותי באתחננותי בצלותי המידת דיהי לי ולד כאחתי, ע"כ. ואמנם בערב' משמש פעל זה, בצרוף אנפתל ען אל־צלאת b), אדרבה, במשמ' סים תפלתו, חדל מהתפלל. וריב"ג וראב"ע פרשו כענין מריבה והאבקות, ריב"ג:

---

a) فتل b) انفتل عن الصلاة

•בסהמ"א: נפתולי, שם מבנין נפעל וטעמו כאדם שיאבק עם אחר ויפתל לנצח אותו כדי להפילו זבן תתפל (רלב"ע, ברלש' ל ח). — °ונִפְתַּל, בתכונה, במשמ' נָטָה: יהיה גובה רום ההקפה נפתל מקו היוצא ממרכז הארץ המגביל את רום ההקפה האמתי ויהיה נפתל לפאת מזרח או לפאת מערב והגובה הזה הנפתל נקרא גובה הבינוני וכו' (רלב"ם הנשי"ל, צורת הלרן, כח:). — °מְרֻבָּע נִפְתָּל, מרבע שאין בו שני זוגות של צלעות מקבילות: והחמישי מרובע נפתל והוא אשר אין כל צלעותיו נכוחיות ולא זויותיו שוות והנפתלים נחלקים למינים רבים (רלב"ם הנשיל, המשיחה והתשבורת ל, 10). המרובעות הנפתלות אשר נשארנו לפרשם נחלקים בדרך הזה לשני מינים גדולים, המין האחד צורות אשר יש בהן שתי צלעות בלבד נכוחיות זו לזו, והם על ארבע תמונות, והמין הב' אין בו צלע שתהיה נכוחית לצלע אחרת בכלל (הנ"ל, שם ג, 51). — °וגם במשמי מרבע שיש בו שני זוגות צלעות מקבילות אבל ארבע זויותיו אינן שוות, מעין: ויש שד' צלעיו שווים זה לזה אבל ד' זויותיו אינם שווים כלומר אינן ניצבות והוא יקרא בשם מרובע נפתל (ר' ברוך משקלוב, עמודי השמים על קדום מסדם יד, ח:). —ועי' ערך נִפְתָּל, עמ' 3753.

—התפ', תִּתְפַּתָּל, —הִתְפַּתֵּל, התעקש והתעקם, הלך בדרך עקלקלות: עם נבר תתברר ועם עקש תתפתל [1] (תהל' יח כז).

—קל, *פָּתַל – שזר וקלע: עשה גדיל ופתלהו מתוכו (יבמ' ה:). ובני נפתלי שהם מפותלין [2] על ע"ב ניר שהיו פותלין את עבודת הניר (מד"ר ברלש' לד). פתיל, שהוא צריך לפותלן (שם במד' יז). — ובסהמ"א: בעינן כנף בשעת פתיל, בשעה שפותלו שתולה בו הפתילים בעינן כנף אחד ולא שנים (רש"י, סוכה יח:). הפותל הבלים מן ההוצין ומן ההלף וכו' הרי זה תולדת קושר וחייב וכו' וכן המפריד את הפתיל הרי זה תולדת מתיר וחייב והוא שלא יתכוין לקלקל בלבד ושיעורו כשיעור הפותל (רמב"ם, שבת ח). ובמעשה ההוא שהוא פותל יהיה טווי (הנ"ל, כלאים ט ט). — בינ' סָעוּ, °פָּתוּל, צמוד ומחבר: אם אין מגופת צמידתו פתולת עליו יפה בחבור טמא הוא, הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור (רש"י, במד' יט יח).

—פע', °פִּתֵּל, —פִּתֵּל חוטים, בהשאלה, התחיל להכין הכנות לעתיד רחוק ומספק: מה שמביא אל הכמת התכונה לבד ומהם מפתל החוטים ואמרו מפתל החוטים הוא שם קראו איש מחכמי הישמעאלים מדמה ענין האדם בעולם לענין איש עבד שהבטיחוהו להוציאו לחירות ולהמליכו ג"כ וזה כשאמרו לו אם תעלת לרגל ותחוג יהיה לך החירות והממלכה ואם תלך הדרך ויעיקך מעיק מהגיעו יהיה לך החירות לבד ואם לא תלך הדרך לא יהיה לך החירות הנה לו שלשה מינים מן ההשתדלות וכו' והיותר מעט ממה שבהכנת הסבות פתול החוטין אשר באולי יתפור בהם החמת אשר באולי ישא בם המים (המו"ל לרלב"ד ב ל, 45). וכמו שאם יכינו סבות החגיגה וההגעה אל תכלית המכוון לפעמים יהיה בהם מי שיתעסק

מריבה גדולה, ובעבור גדלה יחס אותה אל האלהים; ראב"ע: כאדם שיאבק עם אחר ויפתל לנצח אותו כדי להפילו, וכן תתפל (ש"ב כב כז), ע"כ, וכך נראה קרוב לענין, זולת יכלתי מורה על כך. ורש"י מביא כמה דעות: מנחם בן סרוק פרשו במחברת צמיד פתיל, חבורים מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים, ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול, נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי, גם יכלתי, הסכים על ידי, ואנקלוס תרגם לשון תפלה, כלו' נפתולי אלהים נפתלתי, נתפללתי בקשות החביבות לפניו, נתקבלתי ונעתרתי כאחותי. נפתלתי, נתקבלה תפלתי, ומדרשי אגדה יש רבים בלשון נוטריקון, ע"כ. ורד"ק (סה"ש, פתל): נתהפכתי ונשתדלתי עם אחותי לנצחה גם יכולתי, וסמך נפתולי אל מלת אלהים לגודל הנפתולים ועצמם על דרך מאפליה, שלהבת יה, עיר גדולה לאלהים, כהררי אל וכו', פתיל הנערת, פתיל תכלת, חוט כפול ושזור וכו' ויש מפרשים מזה נפתולי אלהים נפתלתי, כלומר נתחזקתי עם אחותי כי החוט כשיכפל ויהיה שזור הוא יותר חזק, ע"כ. וצורת שם הפעל נפתולי, הבלתי שכיחה, באה לבאר את השם נפתלי, כדגמת נַשַּׁנִי (במקום נִשַּׁנִי או חִשַּׁנִי) לבאור השם מְנַשֶּׁה.]

[1] [במקום המקביל (ש"ב כב כז): תִּתַּפָּל.]

[2] [נראה שצ"ל: שהם פותלין, ונכפלת המ"ם ממלת „שהם". ואולי אין גם „שהיו פותלין את עבודת הניר" (שאינו בכ"י) אלא נוסח אחר, שנשתבש מן „שהם פותלין על ע"ב ניר", כלשון המשנה (סקל' ס ה): ועל שבעים ושנים נימין נארגת.]

בפתל חחוטין לעולם אשר באולי המעט ממנו מספיק ורובו אין צריך לו (סס סס, 46). — ופתל במשמ' עקם וסלף, ואמר הפיטן: ערך בה חק לעם מפזר, עבור מלפתל עקש כמין וזר, פאר בקוריה באגד משזר, פעלתה בסגן בעדי משזר (ר״א קליר, אלולה אמן, קרובי פרה). — ואמר המליץ: על פניך יםתיק שפתיו ויהלל דבריך ואחרי גוך יפתל אותם (ב״ז ב״ם כז כה). — ופתל את הדעת: בשעה שבאו להכניסי לבעלי פתל את דעתי וכאילו פיתלו דעת העליונה (סכל טוב, ברא' ל ח).

— הפע', הפתל. — הפתל פתילות, שפתלו אותו לפתילות: ויקשרנו בצמר נקי שהופתל פתילות וישים עליו חתיכה טבולה בשמן (ר״מ אלדבי, ש״א ה).

***פתלן,** פתלן, פתלתלן, ש״ז, — מי שדרכו לפתל ולעקם: דור עקש ופתלתל, אמר משה לישראל עוקמנין אתם, פותלנין[1]) אתם וכו' (מדרש תהלים דבר' לב ה, הופמן, 188).

פתלתל, ת״ז, — עקש והפכפך, לא ישר, ; verschroben ; entortillé ; perverse : שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתל (דבר' לב ה). — ובסהמ״א: הדרך השנית בחרוה פתלתלים ואם הם ישראלים אשר חשבו כי עמדו על הנקדה בעצמה והם לא ידעו מקומה (ראב״ע, הקדמה א לפרושו על התורה, כהנא ג, 65). שיהיה לומד תורה לקיים במופת אלה העמודים הגדולים שלא יקלקלונו מאמונתנו האנשים הפתלתולים המכחישים את אלה (לקוטי קדמוניות, נספח' 48). — ואמר הפיטן: פתלתול המנקש ומעקש דרכים צרפהו ערפהו בלי היות סרוכים (שמעון בר יצחק, אויל, סליח' ער״ה). לכודה במוקש, פתלתל ועקש, נשאת סבל, מענת כבל, אחות חבל, ספרד ובבל ובגדי אבל לבשה (ר״י הלוי, אהה אדני אלהים, סלוק, שעה״ש 116). — ואמר המשורר: בין כל פתלתול וסכל לבו כלב תחכמוני (רשב״ג, שיר תלונה, דוקס, 2).

***פתם,** פ״י, — בא פתאם, הפתיע, überraschen; surprendre ; to surprise : שהיותיה מה היא, התחיל הטבח לטבח הבהמה ואנסהו אנס או נפלה המאכלת מידו וכו' או פתמהו אדם בדברים

1) [בספרי (דבר' שם) ובילק' שמע' (שם תתקמב, דפו' ורשה): פתלתלנים, ובילק' שמע' יחזק' (שסב, ורשה): פתלתלים. ונ״א: פתלנים, כמובא בהערת מא״ש לספרי.]

ושהה וכו' ופרוש פתמהו בא עליו פתאם וכו' כי פתאמיה שחט וחתך הסמנים בפעם אחת דומה לבהמה שטרפה כפיר פתאם וכו' (הלכ' טרפות לאלדד הדני, אפשטין, הלכה ז ג). שחט הנקבות וכו' אם יפתמם אותם המות וימותו (שם הלכה ג לא)[1].

א. פתן, ממנו מפתן, *פתין[2]).

ב. פתן, ממנו פתן[3]).

פתן, ש״ז, פתן[4]), מ״ר פתנים. — מין נחש ארסי מאד, Otter ; vipère ; adder, (coluber Baetaen) : חמת תנינם יינם וראש פתנים אכזר (דבר' לב לג). ושעשע יונק על חר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה (ישע' יא ח). חמת למו כדמות חמת נחש כמו פתן חרש יאטם אזנו אשר לא ישמע לקול מלחשים חובר חברים מחכם (תהל' נח ה—ו). על שחל ופתן תדרך תרמס כפיר ותנין (שם צא יג). לחמו במעיו נהפך מרורת פתנים בקרבו (איוב כ יד). ראש פתנים יינק תהרגהו לשון אפעה (שם שם טז). — ואמר בן סירא: חית שן ועקרב ופתן והרב נקמות להחרים רשעים (ב״ם גנ״י לט ל). — ובסהמ״א: ובגבול אלו האנשים כל מיני חי חמושים וכו' חמטים וחלדים וצבים תנינים ופתנים ועקרבים (ראב״ע, חי בן מקיץ, איגר, עמ' 141). הפתן ביצד מתעברת הנקבה, פותחת פיה ומכניס הזכר ראשו תוך פיה וחוהכה בשיניה ואוכלה ומתעברה וכו' ופתן זה הוא כמין רחש קטן והאוכל מבשרו מוסיף לו כח (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר יח). פתן (פיפער) משכנו לרוב

1) [בראשית חכמה לרש״ט פלקירא, עמ' 19 כתוב: ובעלי החמס בחקור סתריהם ובעלי הפתמות בענוה ובעלי הקלות בישוב הדעת וכו', אך בנ״א: הפתיות, הפתאות.]

2) [כתוספת' צוק״מ כלים ב״ב ד ח: עור חמור ועור חמר ועור הפתן וכו', והיו שראו כאן ש״ז פתן במשמ' צורף זהב. אך הנכון בדפוסים וכמו במשנה בתן, ועי' שם.]

3) [עי' בהערה הבאה.]

4) [כן בארמ' ובסור' פתנא, ומן הארמ' שאול השם לעבר', כי אלו היתה המלה מקורית בעבר', היתה צירתה בשם או בשן, כעדות הערב' בַּתַ'ן a), האשו' בשם והאוגריתי' בת'ן.]

a) بثن

בארץ מצרים ואינו מטיל ביצים כי אם יוליד חיים (לינדה, לחפיה למודים ה' ו, כ:). **הפתן** (בריללענ־שלאנגע) משפט ארכו כשלש אמות ועביו כזרוע איש צבע עורו על הרוב אמוץ אדמוני ומעטים אשר הם ממראה ירוק או לבן מאחרי צוארו הוא משוח מצבע אחר בתבנית זכוכית בתי עינים וע"כ נקרא בשמו וכו' (י. שינהק, תולדות הארץ, החיים, כה). — ואמר הפיטן: אשר בידו הצרי מה ל**פתנים** יחרד ומה לקול צאן ומריא יפחד באדירים ירד (ר"י הלוי, ישן בכנפי, מחורה לס"ה, דיואן ג, 152). עם **הפתנים** ברית כרתו מתיך ואין שטן אבל השלמו להם כפיריך (אברהם החוזה, ליון קחי, קינ' ח"ב). — ואמר המשורר: ותתהפך בתוך מעי לראש **פתן** אכילתי, ואוכל שכבך צמא בקבר עת שתיתי (ר"ש הנגיד, ימהר יס, ברודי, 73). ו**פתן** הזמן נשך עקבי והייתי משעשע לחוריו (רשב"ג, כתרם עץ, דוקס, 23). ואולי פי חשבתני לשטן ועל כן זחלה מראש **פתני**, ולו אהיה בעיר בין אתונות אזי מלאה כרסה מעדני (עמנואל, מחברת ז, 52). רמוני סעיף רוה שמרה מעינים כי הוציאה מאחר צעיף צפעוניה, אך נא מהם אל תירא אין רוש ב**פתניה** (יוסף אבן לדיק, JQR July 1913, עמ' 88).

פתע [1], ממנו °°הפתעה, °פתע, פתע, °פתעות

°פָּתַע, פ"י, — בא לפתע, überraschen; surprendre; to surprise: ואמנם הונהג כן שיארך המהלך (של האויר באזן) אליו פן י**פתע** פנימיה החום והקור המופלגים אבל יורדים עליה בהדרגה (קאנון ג ד א). ואמר הפיטן: יצודני **פותע** והוא בתתו מלתע, והייתי בעיניו כמתעתע (רשב"ג, מטר עלי, תוכחה ליל יוה"כ).

—הפעי, °הִפְתִּיעַ, — כמו קל: וגם אם **הפתיעו**

---

[1]) [פתע ופתא(ם) (עי' סם הערה) אחת הם בלשון במשמ' בלי ידיעה קודמת, ואין לדעת אם באמת נולד פתא כמבטא מטשטש של פתע או, אדרבה, פתע כהגיה נחצית, נמרצת של פתא. ואין השרש, פרט לעבר', אלא באשור', שאינה מבחינה בין אלף לעין. ואמנם היו שהשוו בע'תה a) בערב', שגם הוראתה פתאם ופתע, מן בע'ת b), בא פתאם, והוא קרוב אל בעת (עי' סם) בעבר', ואפשר לפי זה כי פתע הוא בעקר חפוך הגאים של פעת, בעת.]

a) بغته b) بغت

המות ולא הכירו (את הבכור) וכו' יכירו לבכור וינחילו ליורשים תשופטים ובתי דינים וכו' (יסודה הדסי, אשכל הכפר רנא). צדתה ו**הפתיעה** המיתה לאבות קודם יתכלכלו הבנים והבנות וכו' (סם רנב).

—הפעי, °הֻפְתַּע, — שבא עליו דבר לפתע, נהוג בדבור ובספרות.

פֶּתַע [1], תה"פ, — בלי ידיעה קודמת, כמו פִּתְאֹם: הלא פֶתַע יקומו נשכיך ויקצו מזעזעיך והיית למשסות למו (חבק' ב ז). על כן פתאם יבוא אידו פֶּתַע ישבר ואין מרפא (משלי ו יה). — ועם בְּ: וכי ימות מת עליו בְּפֶתַע פתאם (במד' ו ט). ואם בְּפֶתַע בלא איבה הדפו או השליך עליו כל כלי בלא צדיה (סם לה כב). — ועם לְ: והיה לְפֶתַע פתאם מעם יי' צבאות תפקד וכו' (ישע' כט ה–ו). לכן יהיה לכם העון הזה כפרץ נפל נבעה בחומה נשגבה אשר פתאם לְפֶתַע יבוא שברה (סם ל יג). — ואמר הפיטן: צפי גאון קנך יונת אלם, כי שת לאון אנשי חיל צלם, והמון שאון זרים כשעף חלם, ולחיק סאון רומס **פתע** שלם (יצחק בן גיאת, את מחזה, מחורה, סעה"ם 25). בערה חמתו ויתא ב**פתע**, בלה בשרי וחיתי שתע, ביערים חבאתי כבהמות להתע (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יולי שבת א חנכה). עטופים וצנופים לאחד שש כנפים, בם מכסים ובם טסים ב**פתע** חוג שמים (יעקב, ידודון ידודון, אופן שבת ד אחה"ם). — ואמר המשורר: הה על שער ככנף ערב הושם **פתע** ככנף יונת (רמב"ע, תרשים ה, 52).

°פִּתְעוּת, ש"נ, — תכונת הדבר הבא לְפֶתַע, פִּתְאֹמִיּוּת: כי כל (אחד) מבעלי כת יש לו להאמין שברא הקב"ה עולמו מן האין והאפס המוחלט, אבל אין עליו לא חובה ולא צורך לחקור ולדרוש איך בראו, ב**פתעות** או בהדרגה (כי"א מודינה, ארי־נוהם ג כז, 72).

***פִּתְפּוּת,** ש"ז, — פִּתְפּוּתֵי בֵיצִים [2], מעשה בשבירת ביצים ואכילתן: אמר ר' שמואל בר רב

---

[1]) [עי' בהערה הקודמת.]

[2]) [בטוי זה עדין לא מצא את פרושו, ואף לא כל המפרשים מבינים בצים כאן כמ"ר של ביצה, אלא יש שמפארים כלשון בֹּץ ובִצָּה, ופני משה מבאר וז"ל: פתפותי בצים כמו פצים מלשון הפצירה פים כלומר שהיה הנביא שקר הזה מפתה אותו ומפצירו בדברים הרבה וכו'. ואת משמ' הצרוף כלו יש מבארים כדברים מעורבים, ביצים מטורפות בתבשיל, משל לדווקים

יצחק (ונביא אחד זקן ישב בבית אל [1])), וזה אמציה כהן בית אל, א״ר יוסי פיתפותי בצים היו שם ואי זה זה, זה יהונתן בן גרשום בן מנשה, את מוצא בשעה שבא דוד ומצאו שהוא עובד ע״ז אמר לו אתה בן בנו של אותו הצדיק ואת עובד עבודה זרה, אמר לו מסורת בידי מאבי אבא מכור עצמך לעבודה זרה ואל תצטרך לבריות, אמר לו חס ושלום, לא אמר כן אלא מכור עצמך לעבודה שהיא זרה לך ואל תצטרך לבריות, כיון שראה דוד שהיה הממון חביב עליו מינהו קומים תיסוורין על בית המקדש (ירוש׳ סנה׳ יא ז). נכנס רבי מאיר ודרש, ונביא אחד זקן יושב בבית אל, ואיזה זה, זה אמציה כהן בית אל, אמר לו רבי יוסי, מאיר, פתפותי בצים יש כאן, אי זה זה, זה יונתן בן גרשם בן משה, הה״ד ויהונתן בן גרשם בן מנשה, נון תלויה במנשה, זכת בן משה ואם לאו בן מנשה וכו׳ (מד״ר שה״ש, סמכוני).

***פֶּתֶק,** ממנו ״פְּתִיקָה, *פָּתֵק.

***פָּתַק** [2]), פ״י, — פרץ ופתח המחצה, החוסמת על המים ונתן למים לצאת, פטר מים, freien Lauf lassen, entfesseln; donner libre cours à; to release: פּוֹתְקִין מים לגינה ערב שבת עם חשיכה והיא שותה והולכת בשבת (תוספתי שבת א כג). כגון אילו הפותקין ביביהן והגורפין מערותיהם ברש׳ הרבים בימות החמה שאין להן רשות וכו׳ (שם ב״ק ב ו). פתק אמת המים עליו ובאו עליו המים ושטפוהו

קטנים שיש לדקדק ולפקפק בדבר (לשון רש״י שם) או בדברים תפלים וכדו׳.

לשם ברור הבטוי יש לשים לב לכמה דברים: א) הוראת הפעל פתפת שיש לגזור פְּתְפוּת ממנו, היא בסורי׳ שבר לחתיכות קטנות (מן פתת) וכן בערבי׳ פתפת a) פרושו כתת והדק (ועי׳ לקמן), ועל כן אפשר להבין את המלים „פיתפותי בצים היו שם״ —במשמ׳ רסוקי ביצים, כתיתת ביצים חתיכות חתיכות. ב) שני המקורות שהצרוף פתפותי בצים בא שם, אינם אלא גלגול של מסורת אחת על יונתן בן גרשם בן מ(נ)שה, וכשם שנשמטו בירוש׳ סנה׳ כמה משפטים, הנמצאים במקום אחר, כך אין להבין אף את עקר הדברים אלא בצרוף כל המקורות יחד. כונת הדברים למסרת על יונתן בן גרשם בן מנשה (בנון תלויה), וכמה דברים מספרים עליו במד״ר, והדבר הראשון, דרשת הנון התלויה, נשמט בירוש׳ סנה׳ שלפנינו. ואולם, בלי הבטוי פתפותי בצים, אבל פרט לזה בשלמות, נמצאת הדרשה הזאת גם בירוש׳ ברכ׳ (ט ג) (ועל פיו בילק״ש לשופט׳ יח), גם על הנון התלויה וגם על מנויו של יונתן. ושם ניתן באמצע, בין שתי דרשות אלו, גם מעשה בעשר ביצים, המספר אף במקומנו בירוש׳ סנה׳, אלא שכאן הוא מובא אחרי שתי הדרשות האלה, וז״ל: בעון קומי רבי שמואל בר נחמן, כומר לע״ז והאריך ימים, אמר לון על שהיתה עינו צרה בע״ז שלו, הוה בר נש מייתי ליה תור או אימר או גדי לע״ז וא״ל פייסיה עלי והוא א״ל למה, וכי מה מועילה לך, אינה אוכלת ואינה שותה ולא מטיבה ולא מריעה. והוא אמר ליה היך נעביד והוא אמר ליה איזל ואייתי לי חד פינך דסולת ועשר ביעין עלוי ונא מפיים ליה עלך, כיון דהוא אזל ליה הוה אכיל לון, אהא חד בר פחין וא״ל כן, א״ל אם אינה מועילה כלום מפני מה את עביד הכא, א״ל בגין חיי, ע״כ. והנה מעשה זה, המבאר לנו כיצד היה יכול גם כומר לע״ז כיהונתן זה להיות זכאי (אם זכה, בן משה) על ידי זה שהיה מבזה אותה והיה אוכל את הביצים, שנועדו כקרבן לע״ז זו, הוא שנרמז עליו בבטוי: פתפותי ביצים היו שם, כלו׳ ענין שבירת ביצים ואכילתן לבל ישמשו קרבן לע״ז. ועי׳ לכל הדרשות האלה גם בבבלי ב״ב (קט:) ובפרוש הרשב״ם שם. ובמד״ר הספור בקצר, וענין עשר הביצים השמט. ג) כל הצרוף „פתפותי בצים היו שם (או: יש כאן)״ בא בהקבלה אל בטויים כגון: ויהי אחרי הדברים האלה, אחר הירהורי דברים שהיו שם, מי מהרהר, אברהם הרהר וכו׳ (מד״ר בראש׳ נה), הרהורי דברים היה שם, מי הרהר, יוסף הרהר וכו׳ (שם שם פז), פקפוקי דברים היה שם, א״ל כד תיפוק פקפקתך יהו אומרים עליך וכו׳ (ירוש׳ סנה׳ ב ג, עי׳ לעיל ערך א. פִּקְפּוּק).

התרג׳ הסורי למשלי (כד כח) (והפתית בשפתיך) כותב: ולא תפתפתיוהי בספותך (בתרג׳ שלנו, הקרוב לסורי: תשרגג, מלשון פתוי), וקשה הלשון.

הפעל פִּתְפֵּת נמצא בתו״ם רק בארמי׳ ובמקום מספק: הבריכה בסלע, הדא דתימא בהדין צלמא, ברם בהדין רכיכה מתפתפת הוא (ירוש׳ כלא׳ ז ח). אך גרסת הר״ש: מתפתחת.]

[1]) [מלים אלו שבסוגרים אינן בירוש׳ שבדפוסים והושלמו ע״פ ההבאה מירוש׳ בר״ח (סנה׳ פט:), וכן במד״ר המובא כאן אח״כ.]

[2]) [שרש זה שאול הוא כנראה בעברי׳ שבתו״ם מן הארמ׳, שהוא נמצא בה באותה משמ׳ (וכן בסורי׳ ובערב׳ פתק a) ואף במשמ׳ התיר וירה (חץ וכדו׳). אך באשור׳ פַּתָק פרושו צר צורה, עצב דמות.]

a) فتفت

a) فتق

(ירוש' סנה' ט ב). מקוה שיש בו עשרים ואחת סאה מי גשמים ממלא בכתף תשע עשרה סאה ופותקן למקוה והן טהורין וכו' (ר' אליעזר בן יעקב, תמורה יב.). לאמבטי שהיתה מלאה מים והיה בה ב' דיוסקוסים נאים, כל זמן שהיא מלאה מים לא היתה מלאכת דיוסקוסים נראה, כיון שפתקה[1] וניער המים מתוכה נראת מלאכת דיוסקוסים (ר' אליעזר, מד"ר ברא' י, תילודור, 75). בשעה שהיה (אדם הראשון) מושלם לבוראו ד' ראשי נהרות היה פותק במגרופית אחת (רבי סימון, מד"ר ברא' טז). משל לאיש שפתק אמת המים לתוך גנתו וילך לו, שאף שהוא ישן משקה אותה (מדרש שה"ש א ב, גרינהוט, ג.).

—נפע', *נִפְתַּק, — שפתקו אותו: שתי מקואות של עשרים עשרים סאה זה בצד זה ונפלו שלשת לוגין לתוך אחד מהן ונפתקו[2] ובאו לחברו כשר ור' יוסי אומר אם ניטלה מחיצה פסול וכו' (תוספת' מקוא' ג ו).

—פע', *פִּתֵּק, — כמו קל: מלחמה אין אתה עושה עמהן אבל אתה מפתק הנהרות שלהן ומצית את הגדישים שלהם באש (ר' יודן בשם ר' אייבו, מד"ר ברא' כח).

***פֶּתֶק**, פִּתְקָ-, פיתק, פיטק, פיתקי, ס"ז, מ"ר פְּתָקִים, פתקין, פיתקין, פיטקין, פתקיות — פסת קלף, ניר או חרס וכדו' לכתיבה או לגורל[3]; Zettel, Los; billet, sort; lot, ballot: האשה החוגרת בסינר בין מלפניה ובין מלאחריה חייבת וכו' רבי יהודה אומר אף מקבלי פתקין (שבת י ד). עשה משה תקנה, נטל ע' פתקים וכתב עליהם זקן ונטל שני פתקים חלקים ובללן והטילם לתוך קלפי, א"ל באו וטלו פתקיכם, כל מי שנטל פתק וכתוב עליו זקן היה אומר לו משה כבר קידשך המקום, וכל מי שהיה נוטל פתק שלא היה כתוב בתוכו זקן היה אומר לו משה מן השמים הוא, מה אני יכול לעשות לך וכו' (ספרי במד' לה). מכאן לנשים צדקניות שלא היו כפיתקה של חוה[1] (ר' יהודה בר זבינא, סוטה יב.). ויורבעם יצא מירושלים, א"ר חנינא בר פפא שיצא מפיתקה של ירושלים[2] (סנה' קב.). אף יוסף יודע היה שאחיו יורדין למצרים לשבר אוכל, מה עשה הושיב שומרים על כל הפתחים ואמר להם ראו כל מי שנכנס לשבור אוכל כתבו שמו ושם אביו, לערב הביאו פתקים, ועשו כך וכו', לערב הביאו לו את הפתקים, זה קורא ראובן בן יעקב ואח' קורא שמעון בן יעקב וכו' (מד"ר ברא' לא). אמרו המצריים כלום מלך עלינו עבד זה אלא בחכמתו, מה עשו לו, הביאו ע' פיתקין וכתבו עליהם שבעים לשון והיו משליכין אותן לפניו וקורא כל אחד ואחד בלשונו (שם במד' יע). ידודון ידודון, ר' יודן אמר ידודון, בהם ממדרין פיטקין, המד"א ועל עמי ידו גורל (שם שה"ש, כרם היה). זה הוא אחד מן המקומות שהיו מלאכי השרת מדרין פיתקין לפני הקדוש ברוך הוא וכו' (שם אסתר, בימים ההם)[3]. ראו מלאכי השרת שנתן הקב"ה תורה למשה, עמדו גם הם ונתנו לו מתנות אגרות ופתקין של רפואות לבני אדם (פדר"א מו). אסטרוגלוס גדול היה המן וכתב אגרות פתקין והפיל גורלות לידע בין יום ליום ובין מזל למזל ובין חדש לחדש וכו' (שם נ). בשעה שבא משה להעלות ארונו (של יוסף) כתב ד' פתקין של כסף וחרות עליהן דמות ארבע היות (מדרש שה"ש א יא, גרינהוט, יג.). כל אומות העולם הרי הן בפתקי שלך לעשות להן כרוע[!] מעלליהם ולדונן בתוך גיהנם, אומה זו של ישראל אינ' בפתקיות שלך ואין לך עסק בהן (א"ב דר"ע נסחה ב, אלב"ס, ביה"מ ילינק ג, 63).—ובפסהמ"א: והשבטים היו כתובים בשנים עשר פתקין וי"ב גבולין בי"ב פתקין ובללום בקלפי והנשיא מכנים ידו לתוכו ונוטל שני פתקין, עולה בידו פתק של שם שבטו ופתק של גבול המפורש לו (רס"י, במד' כו כד). ואצא לרפאתם ולכתוב להם פתקות ונוסחאות רפואות הליהם (אגרת הרמב"ם בקבץ בוקסטורף, 379). עוד ילמדני, כותי שיש לו משכון אצל ישראל ואומר-

---

1) [בדפו': שפסקה.]
2) [נ"א: ונפסקו.]
3) [אמנם מקור המלה פיתק מן היוני πιττάκιον, בן נמצא אף הכתיב פיטק, ובן בסור' פטקא על יד פתקא, אבל הרגשת הלשון קשרה את השם אל פתק, במשמ' שבר וחרס, ששמש אף גורל, ואף יצרו ממנו צורות עבריות ממש. ואמנם אפשר כי פתקין בכמה מקומות מ"י הוא, על פי הצורה היוני', כדגמת סנהדרין, סודרין וכדו'.]

---

1) [כלוי בגזרה שנגזרה עליה: בעצב תלדי בנים.]
2) [פרש רש"י: מכללה, שלא לחזור בה לעולם. ולא ליטול חלק בעבודה וכו'.]
3) [ועי' ב. דדה.]

שהוא בעשרה זהובים והישראל מוצא בפנקסו ובפתק המשכון ט"ו זהובים וכו' אם יכול לישבע על מסך פנקסו והפתק (סו"ת הרא"ש קג ג). ואחרי מות שמעון מצא פנקס מכתב ידו שהיה כתו' בו זכרון המשכונות שלקחתי מהאלף זהובים של ראובן למחצית שכר והמשכונות נמצאין באותו פנקס והיה כתוב בכל פתק ופתק שם ראובן והחזיר לראובן מעותיו וכו' (עוסו"מ לא ז). וכתוב בם כי נשלח להם פיתק מאת עדי בן מנשה (ד"ה של יהודי מצרים וח"י ב, יעקב מן, 153). אנחנו רוצים לשמוע דברי הפיתק (הזה) מפי כותבו (שם שם). ואקח ממנו חיין אחת לאהת בכל שבת מדה ולפעמי' גם בחול מדה או ח"ם על פתקים קטנים (סו"ת חות יאיר קסט). ובפרט בר"ה וביה"כ לפאר את בית ה' ולעורר את חלבבות ולשוב בתשובה נהגו לכתוב בחתיכות נייר פסוקים מעניינא דיומא וכו' ותולין אותן הפתקות סביב סביב למעלה מן התיבה (סו"ת מהרי"ט א ג, ויכיליה כנ"ה, ג.). — ואמר הפיטן: רזי גזירתו ופתקיה כמסה, חברו ונתחכמו למחות שם בהמסה, מוסרותי תנתק ויהיו למשסה (בנימן ברבי ישאל, ברית כרותה, סליח' מוס' יוה"כ). [1]

°פִּתְקָה, ש"נ, מ"ר פִּתְקוֹת, פִּתְקָאוֹת, — כמו פֶּתֶק במשמ' פסת ניר לכתיבה, נהוג בדבור ובספרות.

פתר

פתר [2] ממנו *פְּתִירָה, פְּתַר, °פֶּתֶר, פִּתְרוֹן.

פָּתַר, פ"י, פָּתַר, פּוֹתֵר, פֹּתֵר, יִפְתֹּר־, לִפְתֹּר,—פָּתַר חלום, באר ופרש את החלום, auslegen, deuten, erklären; expliquer, interpréter; to explain, interpret: ויאמרו אליו חלום חלמנו ופֹתֵר אין אתו (בראש' מ ח). וירא שר האפים כי טוב פָּתָר (שם שם יו). ונספר לו וַיִּפְתָּר־לנו את חלמתינו איש כחלמו פָּתָר ויהי כאשר פָּתַר־לנו כן היה (שם מא יב–יג). ויאמר פרעה אל יוסף חלום חלמתי ופֹתֵר אין אתו ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לִפְתֹּר אתו (שם שם יה). — ובתו"מ: א"ר יוחנן, הרואה חלום ונפשו עגומה ילך ויפתרנו בפני שלשה, יפתרנו והאמר רב חסדא חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקרייא אלא אימא יטיבנו בפני שלשה (ברכ' נה:). כ"ד פותרי חלומות היו בירושלם, פעם אחת חלמתי הלום והלכתי אצל כולם ומה שפתר לי זה לא פתר לי זה (כ' בנאה, שם שם).—ובסהמ"א: דע כי יקר תבל הלום חלם וטובתה לרעה אל בעלית פתור (כ"י חריזי, הענק ג, ריז). והגדלתיני ביחסך אותי למצרים יען כי הם אנשי המליצה, פותרי ההלומות והופשי תעלומות (יוסיפון, גינצבורג, סט). שמעתי כי איש אחד מן החכמים וכו' הוא חכם ונבון ונבר, ויודע פשר דבר, ויותר, כי הוא כל חלום עמוק וסתום פותר וכו' וירד הסרים אל ביתו וירכב על פרדתו, וישם לקראת הפותר מגמתו (כ"י זבארה, ס' שעשועים ג, דודזון, 87). — ואמר הפיטן: משתכר בכלי קדש נהרג בו בלילה, נושע מבור אריות פותר בעתותי לילה (ינאי, אז רוב נסים הפלאת, קרוב' לשבת הגדול). שנות אדם חלומים ומות פותר שוכן בבית שלומים וקצו חותר (רמב"ע, כל מעשה אדני, ברודי, מבחר, קלב). — °ופָּתַר מופת: ואז נראה מופת מהאלהים בירושלים עיר הקדש כי ראו בה מ' יום בין השמים ובין הארץ דמות סוסי אש ורוכביהם וכו' °ויפתרו חכמי ישראל את הפתרון המופת לאמר כי זה אות אשר צוררי יהודה וישראל יכרתו וכו' (יוסיפון ד יח, פרג, לג:).—*ופָּתַר, במשמ' תֵּרֵץ וְיִשֵּׁב מאמר או בטוי קשה במקרא או במשנה, בפרט על ידי שיהם אותו לאדם או למקרה מְיֻחד [1]:

---

[1] [הפתק, הבא בכמה מקומות בתו"מ במשמ' חנות, מחסן, מתחלף שם עם האפותק, אפותיק(י), ואינו אלא היוני ἀποθηκή.]

[2] [כמבאר בהערה לערך פשר יש לראות פתר כמבטא א"י של פשר, הבא באותה משמ' בכל הלשונות השמיות. ויתכן שגם עקר כונת המסורת המספרת על בלעם: וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה (במד' כב ה), היתה: בלעם, פותר ההלומות, החוזה והנביא. עי' טורטשינר, ס' איוב, עמ' 27 וכו'.]

[1] [וכן השמוש בארמ' שבתו"מ: מה מקיים רבי לעזר מאבתיך, פתר לה לעתיד לבוא (ירוש' שביע' ו א). מתני' פליגא על ר' יוחנן וכו' פתר לה בסופגנין שנעשו באור (שם חלה א ה). מה מקיים הדין תנייה ואף לאמתך תעשה כן, פתר לה בהענק (שם קידוש' א ג). אשרי משכיל אל דל וכו' ר' אלעזר פתר לה במי שהוא קובר מת מצות, ר' אבא פתר לה במי שהוא משכיל יצר טוב על יצר הרע, ר' אמי פתר לה במי שהוא משכיל ונותן פרוטה לעני, ורבנן פתרי לה במי שהוא מבריח מן המלכיות (מדרש תהלים מא ג, בובר, קל.). וכן —בארמ' או בעבר'— תיפתר:

כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים וכל מקום שנאמר ואלה מוסיף על הראשונים שבח, אלה תולדות השמים והארץ, פסל את הראשונים בתהו ובהו ובענין זה אתה פותר את כולם (ר' תנחו' תנחומ' שמות ג). שכל זמן שהקב"ה נפרע מן הרשעים שמו מתגדל בעולם שנאמר ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אותה שעה אני ה' וכו' ואתה פותר את כלן כדעת הזה תילי תילים של פסוקים (שם תלוה י). אברך את ה' אשר יעצני וכו' ר' שמואל בר נחמן היה פותרו באברהם (מדרש תהלים טז ז, בובר, 122). —ובספה"א אף במשמ' פֵּרֵשׁ או תרגם בכלל גם במקום שאין חידה או קשי מיֻחד, וממנו בינ' פּוֹתֵר, פַּרְשָׁן, המפרש את דברי המקרא וכדו' [1]: וששי לענין נשא אשה בארץ ישר' נותן לה ממעות ארץ ישראל ואמרת שנחלקו בה הפותרים וכו' (תשו' הגאו' הרכבי, 257). אחת [2] בדמיונת פתורים וברורים, לאחר חלוקי כל דבר ודבר אפתרם (ר' נסים הקראי, לקוטי קדמוניות, נספח' 8). והשוו הפותרים אף לאפאיהם וכו' ונראית המלה כי אינה פתורה כדת ולא דרושה כמשפט האותיות, כי סברו הפותרים כי האלף יסוד במלת ואין כה דת המלים וכו' והפותר אפאיהם, אם מגזרת אף ידיננו, שתי טעיות נקבצו בפתרונו (מנחם, מחב', אף, 29). תחלת כי פתר ותשלח את אמתה שפשטה אמה שלה וזה טעות מכמת פנים, תחילה כי אמתה רפי הוא, ואילו היה אמה ממש כשפתר היה דגש אמתה וכו' (דונש, תשו' על רסע"ג 1). ואחר שינוי המילות הביא פשר שאין לו טעם ואני אפתרנו פתרון שרוצהו כל איש שכל ונבון (הוא, שם 22). ולשון תנוך לא נודע לי והפותרים קורים לו טנדרו"ם (רש"י, ויקר' יד יד). ולצנינם, פותרין בו הפותרים לשון מסוכת קוצים וכו' (הוא, במדי' לג כה). תשפות, תכין, וכן שפות הסיר, וכן לעפר מות תשפתני, ויש לפתור את כולן ל' שימה וכו' (הוא, ישע' כו יב). ואומרים הפותרים צרפת הוא המלכות שקורין פרנצ"א בלע"ז וכו' (הוא, עובדי' א כ). ויש מן הפותרים המפרשים כי ה' יתן חכמה, כלומר החכמה היא מתנת שנותן הב"ה וכו' (ר"י ברצלוני, פי' יצירה, ז). והוא הביא תחלה את ספרי היהודים וכו' ויבקש להעתיקם ולתרגם מלשון עברית אל לשון יונית וכו' ואז שלח הוא אל ירושלם ויקח משם את אלעזר הכהן וכו' ויפתור לו את כל ספרי היהודים מלשון יהודית אל לשון יונית (יוסיפון ג יד, פרג, כט.). —ואמר הפיטן: אל עליון ונורא, הנחיל עמו בתורה, כשבעים לשון פתורה, תמימה ומבוארה (אל עליון ונורא, פיוט לש"ת, סדור אבס לוצה, תרעג:). — ואמר המשורר: ולבי יתעורר להשיב ולברר דבר המשתרר עלי כל הפותרים (לגבור בתעודה, תשו' תלמידי מנחם, 7) האם ציר מפאת מלך ונגיד באגרת פתוחה או סגורה יבואנו, הלא נחרד למולה, הנשקוט עד תהי לנו פתורה (עמנואל, מחב' ח, 61). — *פָּתוּר הלֵּב, תבונה ודעת, ואמר בן סירא: מוסר שכל ומושל אופנים לישוע בן אלעזר בן סירא אשר ניבא בפתור לבו ואשר הביע בתבונתו (ב"ס גני' נ כז).

—נפע', *נִפְתַּר, — שֶׁפְּתָרוּהוּ אותו, נִפְתַּר החלום: ג' חלומות מתקיימין, חלום של שחרית, וחלום שחלם לו חברו, וחלום שנפתר בתוך חלום (ר' יוחנן, ברכ' נה:). —¨ובתכונה: נקראו שניהם למקום אחד בשני משיחי החבל נפתרין ונפתלין בחבל וכו' נפתר מאה ושמונים ונפתל ק"פ (ברייתא דשמואל הקטן ג). —¨ונִפְתַּר, נִתְפָּרֵשׁ וְנִתְבָּאֵר: לעות אדם בריבו יי' לא ראה, נפתר בלשון תמיהה (תשו' תלמידי מנחם על דונש, 31). והם בצאת הפתרון ממעשה בני אדם נמצא היטב נפתר ודברך לאין נותר (שם 33). — ואמר המשורר: ואמר כי ארעית כארץ בעברית, ארע עמו ארעית בתחתית נפתרים (דונש, תשו' על מנחם, 17). ואיך ישיב עליו, ויאמר כי מליו, וחדיו ומשליו,

---

רבי הייא בר אדא בעא קומי רבי מנא, ממי לקח האיש הזה, נאמר מישראל דמאי, מן הגוי ודאי, תיפתר שהיה התגר גוי וישראל וגוי מטילין לפניו דמי (ירוש' דמאי ג א). תיפתר שעקרן עד שלא צמח (שם שביע' ה ז).]

[1] [הראב"ע (שפת יתר, ספית') התנגד לשמוש פתר במשמ' זו, ואלה דבריו על דונש: ולולי שידעתיו שהיה חכם בְּדורו הייתי אומר תחלת דברי פיהו סכלות, כי החל בתחלה לאמר ששגג הגאון בפתרון, וככה הוא אומר תמיד ועוד פתר, ואנה מצא בכל המקרא זאת הגזרה כי אם בטעם חלום, והנה יעשה מדברי הנביאים שדבריהם אמת כדברי חלום שיבקש פותר להם, והיה נכון יותר לאמר ועוד פירש או ביאר.]

[2] ר"ל ממצוה אחת בעשרת הדברים הוברר ונפתרו הרבה מצות.

בהכל נפתרים, והוא כח אין בו, להבין מכתבו, ואף כי להשיבו, בפתרון ופשרים (תשו' תלמידי מנחם על דונש, 11).

א. ״פֵּתֶר, ש״ז, מ״ר פְּתָרִים, — פֵּשֶׁר, פֵּרוּשׁ וּבֵאוּר: ויתקבצו המונים, וישאו בפתר התורה פנים, ויהיו לאחור ולא לפנים (יהודי בן ששת, הקד׳ לתשובותיו, תשו׳ תלמידי דונש, 17). ראיתי פתר בשם רבינו סעדיה (רש״י, דנ׳ ח יד). — ואמר המשורר: ולו בָן מפתריו ולא אץ באמריו, אזי היו דבריו נכוחים וישרים (תשו׳ תלמידי מנחם על דונש, 10). לשון בל בפתרון, בצדק ובכשרון, ולא מעורן ועצלת בפתרים (שם 13). אסוף פתר הזעק, וכן ויצעק, ואמר אין צועק, בקורא ־תרים (תשו׳ תלמידי דונש, 17).

ב. ״פֵּתֶר [1], ש״ז, — שלחן, ואמר הפיטן: חשק בשר תאוה כי ירהיב לך פתר, אמר ה׳ אכול והותר (ר׳ אליהו הזקן. אזהרות, קבץ מע״י גאו׳, 59).

פִּתְרוֹן או פִּתְּרוֹן, סמ׳ פִּתְרוֹן, ש״ז, כנ׳ פִּתְרֹנוֹ, מ״ר פִּתְרֹנִים, ״פִּתְרוֹנוֹת. — באור ופרוש לחלום, Deutung; interprétation; interpretation: ויחלמו חלום שניהם איש חלמו בלילה אחד איש כפִתרון חלמו (בראש׳ מ ה). ויאמר אליהם יוסף הלא לאלהים פִּתְרֹנִים ספרו נא לי (שם שם ח). ויאמר לו יוסף זה פִּתְרֹנוֹ שלשת השרגים שלשת ימים הם (שם שם יב). — ובתו״מ: כל החלומות הולכין אחר פתרוניהן וכו׳ (ר׳ יוחנן, ירוש׳ מעשר׳ ד ט). וירא שר האופים וכו׳ מלמד שכל אחד ואחד הראוהו חלומו ופתרון חלומו של חבירו (ר׳ אלעזר, ברכ׳ נה:). — ובסהמ״א: נבואת זכריה סתומה היא מאד כי יש בה מראות דומות לחלום הניתן לפתרון ואין אנו יכולים לעמוד על אמיתת פתרונו עד יבא מורה צדק, ולפי היכולת אתן לב ליישב המקראות אחר אחד מן הפתרונות הדומ׳ לו ואחר פתרונו של יונתן (רש״י, זכר׳ א א). ועוד מצאתי פתרונות נעתקות מספרי אומות (ר״ש אלמולי, פתרון חלומות, לד:). — ״חָכְמַת הַפִּתְרוֹן, חכמת פתרון החלומות: ומהם חכמת הפתרון, והכונה בה לקחת ראיות מהדמיונים החלומיים על מה שראתה אותן הנפש מהעולם הנסתרות ודומיהן (רש״ט פלקירא, ראשית החכמה, מב) שהחרטומים היו בקיאים בחכמת הפתרון (ר״ש אלמולי, פתרון חלומות, כד:). — ״ובמשמ׳ באור ופרוש לדברים סתומים בספר: שכל העובר על אלה שתי הדברות כאלו עובר על שמנה דברות האחרות וכו׳ כפתרוני למטה (נסי בר נח הקראי, פרוש עשר׳ הדברים, לקוטי קדמוניות, נספח׳, 3). ופירוש טפיח אנו אומרין כי זה המלה יש לה שלוש פתרונות בלשון רבינו (תשו׳ הגא׳ הרכבי רכב, 104). בהעתיקו, מעתיק טעמו וכו׳ ובאומרו כי זה פתרון תורת משה הרי זה בדאי (שם רמח, 125). ואילו כולן מדרשות הן ואגדות וכו׳ ויש למקרא הזה פתרונות אחרים (שם שנג, 179). כי סמכונהו לר׳ אמי ור׳ אסי שרו להו הכי, ופתרון השרוי הזה לא כחל ולא שרק ולא פרכום ויעלת חן, מתהלל הוא ביפיות שלכלה וכו׳ (שם שנו, 180). טעמי המחזה והבתרים לא היבנת עניינם וכו׳ הרף ואגידה לך את פתרונם (רסע״ג, השג׳ על חוי הבלכי, דודזון, 64). דע כי לכל האותיות יקרה דגש ורפה מבלעדי בגד כפת למראה פתרונם ושנויי ענינם (מנחם, מחב׳, פתיח׳, 3). ויש מלה אשר היא מושכת הענין ומבארת הפתרון ושכל סודו, וכה הוא פתרון הלשון ופשר המלים לפי מחלקותיהם ותוצאותיהם (הוא, שם, פתיחת ערך אב, 11). אבל אנקלוס בפתחו דברי פתרוניו הרחיב את הפתרון לבאר עניני וכו׳ להקריב פתרונו ללב וכו׳ (הוא, שם, אימן, 23). זה בתב מ׳ אדגים הלוי בר לבראט בתשובתו על רבי ומרי סעדיה וכו׳ אשר שגג בפתרון (דונש, תשו׳ על רסע״ג, פתיח׳). למנצח על מות לבן, ראיתי בפסוק זה פתרונים לפותרים וכלם פתרו עלמות שתי תיבות וכו׳ אבל נחלקו בפתרון לבן כל אחד לפי שכלו ואלה פתרוניהם וכו׳ (הוא, תשו׳ על מנחם, 15). והזהיר הקב״ה את ישראל על עשרת הדברות לשומרן ולעשותן ולעמוד על פתרונן ועל דיקדוקן ופירושן כללן ופרטן (והזהיר, שמות, כג:, יתרו). ת״ר העוסק במקרא, פי׳ במקרא בלבד ואין מתעסק גם בתלמוד מדה שאינה מדה היא, שהרי לא נתעסק גם בפתרון המצות, במשנה מדה שנוטלין עליה שכר, פי׳ המתעסק בפתרון המשנה שיש בה הרבה מן המצות שהן קבלה והן תלויות במשניות החיצונות וכשהוא מתעסק במשנה

1) [ע״פ הארמ׳ פתורא. ועי׳ פשר, הערה.]

צריך לעיין באותן הברייתות כולן ופתרוני החכמים יש לו בזה שכר מצוה, אבל המתעסק בתלמוד וכו' אין לך מדה גדולה מזו כי בתלמוד פתרון התורה והמשנה והמצוה שהן בקבלה הלכה למשה מסיני (ר"מ, ב"ק לג.). וכאשר היה האדם קורא ועשו להם ציצית היה אומר כי זו הציצית בשים אותה בכנף הטלית, מספר הוטיה ח' ויש בה ה' קשרים וידע כל פתרוני הציצית ועניניה וכו' וכן כל המצות כולן כאשר היו קוראין אותו היו יודעין לכמה ענינים מתחלקת כל מצוה ומצוה ומה תחתיה מהפתרון (הקד' ר"נ גאון לתלמוד). ואחר כך חברו תלמידיו ר' חייא ור' אושעיא התוספתא, יש בה תוספת באור ופתרון אבל עיקר מהמשנה (הוא, שם). ויועץ הוא (רב אשי) וחכמי דורו לכתוב פתרון המשנה פרק אחר פרק (הוא, שם). ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא וכו' (רש"י, שמות כג ה). כי תראה חמור שנאך וגו' הרי כי משמש לשון דלמא וכו' וכה פתרונו וכו' (הוא, שם שם ה).—°אנשי פתרון, °בעלי פתרון, פותרים ומפרשים, פרשנים: וכן רבו המלים אשר החליפו והחסירו אנשי פתרון (מנחם, מחב', הקד' 13). פתרו אנשי פתרון חלפו עם אניות אבה, ברחו הימים בריחת אניות הנושאות תבואה וכו' (הוא, שם, אבוי, 14). אספות, אומרים בעלי פתרון כי מלה זאת מגזרת סף השער (הוא, שם, אספות, 28).—°ספר פתרונות, ספר פרושים: תקן יהודה בן קוריש בספר פתרוניו ובאר אבחת חרב כמו אבעת חרב וכו' (הוא, שם, אבח, 12). וראיתי בספרי פתרונות ולא נתיישבו לי (רש"י, יחזק' כא יח). — °ספר הפתרון, כך קורא ר' יוסף ן' עקנין לס' המליצה περὶ ἑρμηνείας, De interpretatione של אריסטו. — ונוהג היום השמוש בבטוי פתרון הבעיה, השאלה, החידה, במשמ' התרת קשיים הגיוניים במדע או בחיי המעשה.

פַּתְשֶׁגֶן, פַּרְשֶׁגֶן [1]) ש"ז,—טפס, העתק, נוסח: פַּתְשֶׁגֶן הכתב להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים (אסת' ג יד). ואת פַּתְשֶׁגֶן כתב הדת אשר

[1]) [וכן אף בארמ' שבמקרא פרשגן (עזרא ד יא. כג; ה ו; ז יא), וכן בסור' פַּרְשַׁגְנָא, מנדע' פארשיגנא, והוא שאול מפרס' קדומה פַּצִין, פַּתְוִין במשמ' טֹפֶס, העתק.]

נתן בשושן להשמידם נתן לו (שם ד ח). וזה פַּרְשֶׁגֶן הנשתון אשר נתן המלך ארתחשסתא לעזרא הכהן הספר (עזרא ז יא). — ובספה"א: ואולי אכתוב פתשגן הכתב הזה בלשון ישמעאל למען שיקרא בו מי שלא ידע לשון יהודית (לקוטי קדמוניות, כספא', 25). כמו שאם היום הזה נמצא הספר אשר כתב משה פחד יקראנו ורעדה מפני קדושתו עם היות בתוכנו הפתשגן ממנו לאלפים ולרבבות (ר"י אברבנאל, מ"ב כ ב). פתשגן הכתב מספר הגלוי שנשתלח מקה"ק יע"א לעיר לתשובת מה שכתבו גאוצטין שח"ו כפרנו בתורת ה' תמימה עם שאר קה"ק (סריד מעיר, יח).—ואמר הפיטן: השבעת לקצין לכתוב לו פתשגן אך למוד ילמד לצדק, בי מלכים ימלוכו ורוזנים יחוקקו צדק (רסע"ג, אבכי אם אוכלה, אזהרות, קבץ מע"י גאו', 42) מלאת רחמים ותפדם בכסף כפורים על כן קראו לימים האלה פורים, פתשגן הריצו לחוות תהלות מחסמו, צלחו ביד רמה להודיע נסמו (אזכור מעללי־ק, סליחי' לום אסתר, סדור ארם צובה א, סרף). — °ובמשמ' תמצית התכן של ספור או מחזה: פתשגן המשל (רמח"ל, ברכאם ליסרים תהלה). — °ובמשמ' עלים לדוגמה, תסכית, Prospekt; prospect: חפצתי להדפים ס' מורה נבוכים בשלש לשונות וכו' כאשר תראינה עיני מעלחך בפתשגן הכתב אשר אני שלח למראה (מכתב יעקב רומן לבוקסטורף, REJ 1884, עמ' 93).

פתת [1]), ממנו פַּת, פְּתוֹת, פָּתִית, *פְּתִיתָה *פְּתַפּוּת, פָּתַת.

פָּתַת [1]), פ"י, פָּתוֹת, — חלק להלקים קטנים: פָּתוֹת אתה פתים ויצקת עליה שמן מנחה הוא (ויקר' ב ו).—ובתו"מ: היוצק, הבולל, הפותת וכו' פטור (זבח' יד ג). לא יצק, לא בלל, לא פתת וכו' או שפתתן פתים מרובות ולא משחן כשרות (מנח' ג ב). היה עומד ומקריב מנחות וכו' נטלן לאכלן מברך וכו' וכולן פותתן כזית (ברכ' לז:). ואה"ב אמרו זה לזה והיו זכורים אותן הימים שהיינו במצרים בשעה שהיינו מבשלין קדירות של בשר

[1]) [וכן בסור' ובערב' פַּתַּ [a]), ובכוש' פַּתַּתַ, שבר, פתת לפרורים, ועי' גם עמ' 5300, הערה 3).

[a]) فتّ

ויושבין ואוכלין פכסמין ופותין[1]) בתוך הזום של בשר (מד"ר במד' ז).--ובסהמ"א: כל אוכל הלב, אין צריך לומר בשאכלו כזית בבת אחת שהוא חייב, אלא פתתו פתיתין ואכל בסירוגין פחות מכזית עד שאכל כזית בכדי אכילת פרס חייב (והזהיר, ויקר' כג., סמיני). מרבכת תכיאנה, וכמהו ולמחבת ולמרבכת, רוצה ולמעשה המחבת ולמרבכת והיא הפתותה פתים, ובלשון הערבי רבך (סה"ם לריב"ג, רבך). — °פְתוּת, במשמ' שבור מעבודת בפרך, ואמר הפיטן:

1) [במקום פותתין.]

צואר עבדים בפרך אין פתות, לקונם כי לא נמכרו לצמיתות (ילחק, יקום בעניו, גאולה לשבת ה אחסה"ם).

—פעי, °פִּתֵּת, שִׁבֵּר, כמו פָּתַת: קלפת קרקבן היונה יש לה סגולה לבעלי האצטו' ולפתת החצץ (כרבוני, אלח חיים ג, בחליי האלטו', א). רבוי בשר הארנבת מפתת החצץ (הוא, סס סס). אמנם המפתתים החצץ וכו' (הוא, סס סס). 1)

1) [בילק"ש (דברי תתפז) כתוב: ולא התחר והמפותת, ופי' הז"ר: עד החוזר תוך כדי דבור או שאמר מפותה הייתי, אך בספרי (סס לב) תנוסח: חוזר ומצלתת, וכך נראה נכון.]

שער הצדי

ץ

צ

צ, — האות השמנה עשרה באלף בית העברית [1]), ושמה צַאדִי, צַד, צַדִי, צַדִּיק, עי' אלה הערכים [2]).

האות צ היא אחת מחמש אותיות שמוצאן הוא דרך הַשִּׁנַּיִם: ז ס צ שׁ שׂ, ומפני קול השריקה שנשמע בצאתה מהפה היא נכללת בין אותיות השריקה: אותיות השריקה שהם הזין והסמך והצדי (הקדמה לריב"ג מער ג, 6).

אות זו נכתבת בשתי צורות, בתחלת המלה ובאמצעיתה בצורה צ, ונקראת כפופה, ובסוף התבה בצורה ץ, ונקראת ארֻכה, פשוטה.

מה היתה הברת אות זו לפנים בימי חיי הלשון אין לברר בדיוק, וכמו"כ אין לברר אם היתה הברתה שוה בפי כל בני הארץ [3]). בזמננו יש חלוק בין הספרדים והאשכנזים [1]), שהראשונים מוציאים אותה דומה להברת הסמך [2]) והאחרונים דומה לקול מרכב מן ט ס.

---

[1]) בפרשיות מגלת איכה וכמו כן בקצת מזמורי תהלים הערוכים עפ"י סדר א"ב הפסוקים המתחילים באות צ באים בין הפסוקים המתחילים באות פ [או ע] ובין המתחילים באות ק. [בא"ב היוני, חשאול מכנענית, אין אות תמורת הצדי, ואף במספר משמשת תאות קופא, שהיא ק, בערך תשעים.]

[2]) [ועי' ביחוד צַדִי, הערה.]

[3]) אחרי שיבת גלות בבל היתה בודאי דומה להברת האות שׂ, ולכן קראו קצתם השם יצחק גם יִשְׂחָק (תהל' קה ט). [הכתיב יִשְׂחָק בשם הפרטי נמצא גם בכמה מקומות בספרי נביאים (עמו' ז ט; שם שם יו; ירמ' לג כו), וחלוף צ—שׂ הבא לא רק בשם הפרטי אלא בכל השרש שׂחק על יד צחק ובדו', מורה על כך שלא היתה הבדל במבטא ההגאים המסמנים בשתי אותיות אלו אלא בתהודה (resonance) הנחצית של הצ, אשר על יד הגה נחצי אחר כמו ת אי אפשר להבחין בה כראוי. בשאלת מבטא האות צ יש להתחשב גם א) בצורתה הקדומה של האות, שאינה בעקר אלא ז בתוספת קו מבדיל (דיאקריטי) מצד שמאל, כשם שגם שין וסמך בכתב הקדום אינם אלא שנויי הזין; ב) בעֻבדה שהצדי העברי בא במקום הגאים שונים בערב', בארמי ובאוגרית', והבדל בהגית הצדי נכר אף במלים ובשמות הפרטים שהֻשאלו ליוני בתקופה קדומה, כגון Σιδών, צידון, χρυσός, חרוץ, לעֻמת Τῦρος במקום צור וכדו', בתו"ם מעתק σ יוני או s רומי פעמים רבות בצדי. יש להניח שלפחות צ זו המקבילה לאות צ אף בערבי [a]) וארמ' וכוש', בֻמאה כסמך נחצית אף בתקופה המקראית הקדומה. ומרֻבים המקרים של חלוף סמך בצדי בתו"ם (פרסם—פרצם) וגם בסהמ"א של הספרדים (צעיף ת' סעיף, כתיב אריצטו על יד אריסטו, ועוד). ועי' בהערה הבאה.]

[1]) [מבטא היהודים בימינו (לפי אידלזון, MGWJ, 1913 עמ' 527 וכו', 697 וכו') הוא כמו צ a) הערב'— סמך נחצית — אצל יהודי תימן, בבל ומרוקו, הספרדים שבארצות דוברות ערבית והשומרונים; אך אצל היהודים האשכנזים, הספרדים שביון ותורקיה והפורטוגיזים ויהודי דגסטן ופרס כמו ts או tz. ועי' בהערה הבאה.]

[2]) [מבטא זה של הצדי בפי יהודי תמורה כסמך

---

[a]) ص

האות צדי היא שרשית בלבד, וכשהיא פ״פ, ת ההתפעל מתחלפת בהאות ט ונכנסת בין פ״פ לע״פ, צָדַק, בהתפ׳ הִצְטַדֵּק.

בלשון עברית בעצמה היא מתחלפת פעמים בהאות שׂ: צחק — שחק, וכמו״כ באות ז (עי׳ זה) ובאות ס (עי׳ זה).

ובשאר הלשונות האחיות באות במקומה, מלבד עצם זו האות גם קצת אותיות אחרות. בארמ׳ גם ע וגם ק, ובערב׳ צ׳ וגם ט׳[1]).

על פי מקומת של אות זו בסדר האלף בית שמשה אות זו במקום המספר תשעים: יצחק, י׳ מול עשרה נסיונות, צ׳ לתשעים שנה לשרה נולד, ח׳ לשמונה ימים נמול, ק מאה שנים היו לאברהם (מד״ר במדי׳ יח). — ואות ץ תשע מאות: חזור לך לאותיות הפשוטות, ק פשוטה ת״ק, מ״ם סתומה ת״ר, נו״ן פשוטה ת״ש, ף פשוטה ת״ת, ץ פשוטה תת״ק (ברהמ׳ רבתי, הלבק, עמ׳ 5).

צ אינה מתחברת בשרשי הלשון העברי׳ עם ז, ט, כ, ס, ש (מנחם).

א. **צֵא**[2]), ת״ז, — כמו צֹאִי מלכלך בצואה, טמא ומטנף: וטמאתם את צפוי פסילי כספך ואת אפדת מסכת זהבך תזרם כמו דוה צֵא[3]) תאמר לו (ישע׳ ל כב). — ובהכפלה לחזוק, צֵא־צֵא: וכה אמר שמעי בקללו צֵא צֵא[1]) איש הדמים ואיש הבליעל (ש״ב יז ז).

ב. ***צֵא**[2]), — מלת חסור, צֵא מדבר פלוני, חָסֵר ממנו, נִכֵּה ממנו, עי׳ יָצָא, עמ׳ 2110.

***צָאדִי**, ש״ז, —כמו צָדִי, שם האות צ, ואמר הפיטן: צ א ד י, צדקה יעשה למענו, קוף, קץ פדות ישלח להמונו (חלף חמלכ, רכי וממחי, ו:).

א. ***צָאָה**[3]), קל לא נמצא.

—פע, *צֵאָה, — צֵאָה את פלוני, חשב אותו לצֵא, לצוֹאָה, לדבר טמא ומאוס: תעב תתעבנו, צ א י ה ו נבליהו (ירוש׳ שבת ט ח; וכעין זה שם ע״ז ג ח). צא תאמר לו וכו׳, צ א י ה ו נבליהו, את שקורין אותו פני מלך קורין אותו פני כלב וכו׳ (בשם ר׳ אלעזר, שם שבת ט ח).

ב. ***צָאָה**[4]), פ״י, —כמו הוֹצִיא, ואמר הפיטן: צבאות קדושים לשוכן רומה צְאֵם[5]) מעמך ויחגו

נחצית הוא הנמצא אף בערב׳ ובבנות הלשון הארמ׳ והסור׳ שנשמרה להן מסרת, והוא שהיה קים גם בכנעני ובאשור׳ לפי ההעתקות ליוני ורומ׳; ואף בכוש׳, שהיא לשון שמית מאחרת, המשפעת מלשון עמים זרים, מבטא הצדי הפשוטה הוא ts, כמבטא יהודי אשכנז. ויש לשים לב שבקצת חלקי גרמניה הפכה אף הסמך להגה ts, עד שאמרו tsude, tsof במקום סעודה, סוף.]

[1]) ובארמ׳ צחק—גחך, צנה—ג׳נח a) בערב׳, ואולי גם שׂ שוכ b)—קוץ.

[הכונה: במקום הגה זה, שנכתב בעברי׳ שבמקרא באות צ (ושהוא הגה אחיד גם באשור׳), היו בשפה השמית הקדומה הגאים שונים. יש צ (עברית) שהיא צ בכל הלשונות (כגון צדק); יש צ שבערבי׳ היא צ׳ c) וחיא בארמ׳ קדומה ק ובארמ׳ מאחרת ע (כגון אֶרֶץ—ארצ׳ d)—ארקא—ארעא), ויש צ שהיא בערבי׳ ט׳ e) כגון צבי—ט׳בי f)—טביא).]

[2]) [עי׳ בהערות הבאות].

[3]) [דרשת החכמים (ירוש׳ שבת ט ח): ר׳ שמואל ר׳ אבהו בשם ר׳ אלעזר צא תאמר לו צואה תאמר לו

a) جنح b) شوك c) ض d) أرض e) ظ f) ظبي

כּוּנָה לאמת, אלא שאין צֵא ש״ז אלא ת״ז; כי אין כל ענין לאמר לע״ז שהיא תצא, ואין „תאמר לו״ אלא תקרא לו, ובהקבלה אל טמאת הדוה באת לשון טנוף ולא לשון יציאה. וכן הערת המסרת: לית לשון טנוף (מוצח ברד״ק), כלו׳ אין במקום אחר צא במשמ׳ זו של טנוף כמו כאן. ועי׳ בהערה הבאה.]

[1]) [אין משמ׳ צֵא כצווי של יצא מתאימה כאן, הרי כבר יצא דויד מירושלים והוא בורח במדבר. ואולם בהקבלה אל דמים שהוא לשון טמאה (כמו בישע׳ ד ד: אם רחץ יי׳ את צאת בנות ציון ואת דמי ירושלם ידיח מקרבה), ובחרוף גם בא צֵא כאן במשמ׳ מלכלך וצֹאִי. ועי׳ ב. צְאֳצָא, ועי׳ צ ו א, הערה.]

[2]) [רגילים להבין צא בשמוש זה כצווי קל מן יָצָא במשמ׳ פ״י. אך אין שמוש כזה נמצא בצורה אחרת. על כן נראה שלפנינו קצור לשוני במקום ציני׳ סוע׳, יוֹצֵא, או של לווי, הפע׳ הוֹצֵא ממנו כך וכך, כדגמת כָּם, צָג הבא בלשון הפיטנים במקום הביט, יצג וכדו׳, וצ״ע. וכן נמצא באמת בלשון הפיטנים גם צֵאָה במקום הוציא, עי׳ ב. צָאָה, פִּע׳].

[3]) [פעל זה נמצא גם בסור׳ וגם שם רק בבנין פַּעֵל ואֶתְפַּעַל בלבד, כפעל משני הנגזר מן השם ולא כשרשו שהוא צ ו א, עי׳ ערך זה.]

[4]) [פעל שיצרוהו הפיטנים במקום י צ א, וממנו גזרו גם את השם צֵאוּי. ועי׳ ב. צֵא, הערה.]

[5]) [כך מנֻקד בדפוסים.]

באימה (יהודה בן מנחם, אני חומה, יוצ׳ שבת הגדול, מחז׳ איטלי׳ א, ל:).

—פע׳, צֵאָה, — כמו קל, ואמר הפיטן: שישי שמע לגוי צֵאָנִי[1]) שבתם רמוס הצרי להדכיאני וכו׳ (כ״א קליר, שבת סורו מני, קינ׳ ת״ב).

צֵאָה[2]), ש״נ, סמי׳ צֵאַת, כנ׳ צֵאָתָהּ, — מה שנהיה מהמזון של בע״ח אחרי שנתעכל בהקבה ונדחה אל מחוץ להגוף, במקום המלה ההמונית חרא, Kot; excrement; excrément: ויתד תהיה לך על אזנך והיה בשבתך חוץ והפרתה בה ושבת וכסית את צֵאָתֶךָ (דבר׳ כג יד). ועגת שערים תאכלנה והיא בגללי צֵאַת האדם תעגנה לעיניהם (יחזק׳ ד יב). — ואמר המשורר: ומותר מאכל ילך במעיו ושם ישוב לצאה כל רגעיו (ר״י זבארה, בתי הנפש, בסוף ס׳ שעשועים, דודזון, 164)

צֹאָה, ש״נ, סמי׳, צֹאַת, כנ׳ צֹאָתוֹ, צוֹאֹתָם,—כמו צֵאָה, ובמליצה בענין החטאים והמעשים הרעים: אם רחץ אדני את צֹאַת בנות ציון ואת דמי ירושלם ידיח מקרבה ברוח[3]) משפט וברוח בער (ישע׳ ד ד). דור טהור בעיניו ומִצֹּאָתוֹ לא רחץ (משלי ל יב). — ובהרחבה, גם להקיא שיוצא דרך הפה: כי כל שלחנות מלאו קיא צֹאָה בלי מקום[4]) (ישע׳ כח ח).— ובמשמי העקרית: ויאמר רבשקה האל אדניך ואליך שלחני אדני לדבר את הדברים האלה הלא על האנשים הישבים על על החמה לאכל את צוֹאָתָם[5]) ולשתות את שיניהם עמכם (שם לו יב). — ובתו״מ: כופין קערה על גבי הנר בשביל שלא תאחוז בקורה ועל צואת של קטן ועל עקרב שלא תישך (שבת עז ז). כיצד מבטלה (את העבודה הזרה), קטע ראש אזנה, ראש חטמה וכו׳, השתין בפניה, גררה, זרק בה את הצואה הרי זו אינה בטלה (ע״ז ד ה). אחוזת הדם והמעושנת והמצוננת ושאכלה הרדופני ושאכלה צואת תרנגולים או ששתתה מים הרעים כשרה (חול׳ ג ה). אם היו רגליו מלוכלכות בטיט או בצואה רוחץ כדרכו ואינו חושש או מגררן כדי שלא יטנפו כליו (רבן שמעון בן גמל׳, תוספת׳ שבת טז יט). העושה מערות לרבים מרחיץ בהם פניו וידיו ורגליו, היו רגליו מלוכלכות בטיט או בצואת אסור (שם ב״מ יא לא). איזהו מקמץ, זה בורסי, ויש אומרים זה המקמץ צואה (שם כתוב׳ ז י, נוס׳ הדפוס׳). עומד הוא אדם על הצואה ומתפלל ובלבד שלא יהא בשרו נוגע בצואה (רב הונא, ירוש׳ חלה ב ד). צואה שתחת הכסא חיבור לטומאה (רבי, שם פסח׳ ג ב). צואה אין דרך בני אדם לטעות בו (שם בילה א ג). לא יקרא אדם ק״ש לא כנגד צואת אדם ולא כנגד צואת כלבים ולא כנגד צואת חזירים ולא כנגד צואת תרנגולים ולא כנגד צואת אשפה שריחה רע (ברכ׳ כה.). צואת עוברת אביי אמר מותר לקרות ק״ש וכו׳ (שם שם). פי חזיר כצואה עוברת דמי (רב פפא, שם שם). ולהג הרבה יגיעת בשר וכו׳, מלמד שכל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת (בשם רב אחא בר עולא, עירובי׳ כא:). כמו שבלול תמס יהלוך וכו׳, כשלשול הזה שהוא נמחה בצואת (מד״ר ברא׳ כא). משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך אמר המלך תבא אמו ותקנח את הצואה (ר׳ איבו, שם במד׳ יט).—ובספה״מ: קדוש איך לא יצרו אמרת מבית ומחוץ, וכלי מלא צואה מה יועיל בהיותו רחוץ (רסע״ג, השג׳ על חוי הבלכי, דודזון, 40). כשנעיין במה שיש תוך גוף האדם מן הלכלוכים והטנופים וכו׳ כי זוהמתו יותר כבדה מכל זוהמת כל נבלות שאר ב״ח וצואתו יותר מסרחת מצואת שאר בעלי חיים (ר״י א״ח, חו״ה, עבודת האלהים, פתיחה). אסרו חכמים מאכלות ומשקין שנפש רוב בני אדם קיהה מהן כגון מאכלות ומשקין שנתערב בהן קיא או צואה ולהה סרוחה וכיוצא בהן (רמב״ם,

---

1) [כך מנֻקד בדפוסים.]

2) סברו הקדמוני׳ כי מלה זו וכמו כן המלה צֹאָה שלאחריה נגזרו מן השרש יצא. אך קצת החדשים (דליץ ואחרים) אמרו כי נגזר משרש צא שבאתיופ׳ במשמ׳ רקב ובאשה. ואולי דומה לזה בערב׳ האצ a), מיוחד להעופות. [ועי׳ צוא, הערה.]

3) [לפי טורטישנר (ס׳ איוב, עמ׳ 181) הכונה: ידיח מקרבה בְּדוֹחַ (ז״א בשטף) משפט וּבְדוֹחַ בער; ומעין זה באיוב (יד ט): מריח מים יפרח, צ״ל מדיח מים.]

4) [ועי׳ גם צַו, הערה.]

5) כך הקרי במקום חראיהם שבכתיב (גם במ״ב יח כז) שנחשבה בזמן תקון הקרי למלה מגנה שאינו נאה להוציא מהפה.

---

a) هاص

מאכלות אסורות יז כט). — *צֵאת הָאֹזֶן, כעין שעוה, הנפרש מתוכה, *צֵאת הַחֹטֶם, כעין חמר ריירי הנפרש מתוכו: צנים פחים בדרך עקש וכו' ר' יוסי בר חנינא אמר זו צואה דאמר מר צואת החוטם וצואת האוזן רובן קשה ומיעוטן יפה (ב"מ קז:).— ובפהם"א: ועל זה דמעת העינים חריפה ומלוחת וצואת האזן מרה (שבתי דונולו, חכמוני ליצירה ה' ודפה, עג). צואת האוזן אם תשי' על נשיכת הדבורה יתרפא (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר יא). — *צֵאָה שתחת הצפורן, זהמה וחלאה: לפלוף שבעין וכו' ולכלוכי צואה שעל בשרו וצואה שתחת הצפורן וכו' לא טמא ולא מטמא (מקוא' ט ד). רבי יוסי ורבי יהודה חד אכיל דייסא באצבעתיה וחד אכיל בהוצא, א"ל דאכיל בהוצא לדאכיל באצבעתיה עד מתי אתה מאכילני צואתך וכו' (נדר' מט:).— *ומליצה: כתוב בתורתכם לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב, מה הן וכו' יעשה בהן מרחצאות ובתי כסאות וכו' כך אמר פלוני מצואה באו ולצואה יצאו [1] שנאמר כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ישובו (יעקב איש כפר סכניא לר' אליעזר, מד"ר קהל', כל הדברים יגעים).

***צָאוּי** [2], ת"ז, — כמו צֹאִי: כמה נותן לו משקל ה' סלעים ביהודה שהן י' סלעים בגליל, מלובן ולא צאוי [3], ולא שילבננו ויתננו לו אלא נותן לו צמר [4] צאוי כדי שילבננו ויעמוד בידו משקל ה' סלעים ביהודה שהן י' סלעים בגליל (תוספת' חול' י ה, נוס' הדפו').

***צָאוּי**, ש"ז,—שה"פ מן ב. צָאָה, יציאה, הוצאה, ואמר הפיטן: צאוי, רכש ואופן מנגוע שרף ואופן חיתם לשוד ולכפן וישב עליהם אופן (מנחם בר' מכיר, אין מושיע, זולת שבת ב חנכה).

1) [בבבלי (ע"ז יז.): ממקום הטנופת באו למקום הטנופת ילכו.]

2) [עי' בהערה הבאה.]

3) [כך בתוספת' שבדפוס', ואפשר שהכונה באמת לצורה צָאוּי. אמנם בהוצ' צוק"מ (חול' י ה): צוי, הבא במקום צואי, ואפשר שגם צאוי אינו אלא כתיב אחר במקום זה.]

4) [כצ"ל וכך צוק"מ. בדפוס' בשבוש: נוח, לצמר.]

צָאוֹן, עי' צאן.

צֹאִי [1], ת"ז, מ"ר צֹאִים, צוֹאִים,—בגד צֹאִי, מְטֻנָּף, מלכלך: ויהושע היה לבוש בגדים צואים ועומד לפני המלאך ויאמר אל העמדים לפניו לאמר הסירו הבגדים הַצֹּאִים מעליו (זכר' ג ג—ד).— ובתו"מ צואי, צוי: לוקחין ממנו (מן החשוד על הבכורות) עורות של נקבה ואין לוקחין ממנו צמר מלובן וצואי [2] אבל לוקחין ממנו טוי ובגדים (ר' אליעזר, בכורו' ז). וכמה נותנין לו משקל חמש סלעים ביהודה שהן עשר סלעים בגליל, מלובן (הצמר) ולא צואי [2] כדי לעשות ממנו בגד קטן (חול' יא ב). וכי דרכו של יהושע ללבוש בגדים צואים אלא מלמד שהיו בניו נושאים נשים שאינן הגונות לכהונה ולא מיחה בהן (סנה' צג.). ואם היו בגדיו צואין מדיחן בצונן אבל לא במי רגלים (שמח' ה ט). הייתי משמש את אבי בכלים צואים ובשהייתי הולך לשוק הייתי משליך אותן הכלים ולובש כלים נאים ויוצא בהן (רשב"ג, מד"ר דבר' א). —ובפהם"א: אסרו חכמים לאכול ולשתות בכלים הצואים שנפשו של אדם מתאוננת מהם (רמב"ם, מאכלות אסורות יז כט). מי שהיו לו גיזות רבות של ראשית הגז ורוצה לחלק לכהנים וכו' יתן לו מצמר הגיזה כשהוא צואי כדי שיהיה בו אחר הליבון חמש סלעים או יותר (הוא, בכורים י טז). אין לוקחין ממנו צמר אפילו מלובן ואין צריך לומר צואי (הוא, בכורות ג ח). ומכל מקום שחקים כשרים הם אף לעבודה אבל אם נטשטשו מכל וכל או נקרעו או נתקצרו בפחות מכדי מדתו פסולים ואם נעשו צואים אין מכבסין אותם (המאירי ליומא א יב:).—ואמר המשורר: פשוט בגדי נעורים הבלואים והצואים והלבש הלבנים (רש"ט פלקירא, המבקש, יח).

***צָאַל** [3], פ"ע,—הֵצַל, נתן צל ואמר הפיטן: מי פועל כפלאיך מי צואל כצנתך (מי אדיר, שחרי' יוה"כ).

1) [וכן בארמי' שבתו"ם צאי.]

2) [גי' הערוך: צוי, וכן בתוספת' (חול' י ה) הוצ' צוק"ם: נותן לו צמר צוי כדי שילבננו, ובדפוס' (שם שם): צאוי, צאוי, עי' ערך זה.]

3) [עי' בהערה לקמן.]

צָאֶל [1]) ס״ז, מ״ר צֶאֱלִים, — שם למין ממיני האילן, מאילנות הקוציים, ויגדל בעמקים, לט קוצי, zizyphus lotus : תחת צֶאֱלִים [2]) ישכב בסתר קנה ובצה יסכהו צֶאֱלִים [1]) צללו יסבוהו ערבי נחל (איוב מ כא–כב).—ובסהמ״א : יבולה וצאצאיה (של טריפולי) וכו׳ אגפים תפוחים וכו׳ צ א ל י ם (לאטאסביימע, איוב מ ך״א ך״ב וכן הוא בערבי) (ר״ס בלוך, סבילי עולם ג, ד).—ואמר הפיטן : תניף פנימי חלב ותרים דשן ועצי אור תבערה, שמן משחת קודש וקטרת סמים ואחת בשנה בקרני פנימי להערה, סמכוני צ א ל י קודש הלולי ובקע לגלגלת לא נעדרה כופר נפש איש עשרו ורש לא שמע גערה (רסע״ג, אזהרות, אנכי אש אוכלה, קונץ מע״י גאו׳ ג, 40). פועל בחכמה פקד אדמה פלוט ביחומה פראים ובהמה, צ א ל י ם יסוכיהו צפה לערכהו צדו לנכסהו צנועים לכוסהו (שלמה הבבלי, אל נשא, יוצר שבת ברחשית). — ואמר המשורר : רועה עדריו נער מה טוב מנת חלקו ומה נעמה וכו׳ בין צ א ל י ם ישכב והוא בוטח (רמ״ח לוצאטו, מגדל עז ג א).—°ובמשמ׳ צֵל [2]), ואמר המשורר : עת עיני ראשונה אתך חזיו נפל מעליםו מסך האפל כברות בן רגע צ א ל י ם נטיו בזורח חשמש מרום ושפל (יל״ג, חנה, שירי יל״ג א, 3). — °וצללי צבעים : בעל החומה (מויער שפעכם) משכנו האיראפ׳א הדרומי ואוהב לקנן ביותר על החומות ומגדלים גדלו כחצפור (שפערלינג) ומראהו אמוץ יפה ב צ א ל י ם שונים וכנפיו אדומי שושנה (סיגחאק, תולדות הארץ, החיים, קכו). מראה נוצותיו (של עוף המות) כלול שתרחר ואמוץ ב צ א ל י ם שונים (שם שם, קלה).

צאן [3]), ממנו צאן.

צֹאן [4]), ס״נ, ככי צֹאנִי, צֹאנְךָ, צֹאנוֹ, צֹאנֵנוּ, (צאוננו), צֹאנְכֶם, צֹנאֲכֶם, צֹאנָם, — א) שם קבוץ כללי

---

[1]) בערבי׳ צ׳אל a), והוא שם לאילן. ואמר אבו חניפה: אלצ׳אל שג׳רה מנ אלדק תכונ כאטראפ אליםנ תרתפע קדר אלד׳ראע תנבת נבת נבאת אלשרו ולהא ברעמת צפרא׳ ד׳פיח ג׳דא תאתיכ ריחאה מן קבל אנ תצל אליהא, [ובעברי: הצ׳אל הוא עץ מן הקטנים שימצא בקצות תימן, ירום כמדת אמה ויצמח כצמח צמחי הברוש ולו פרח צהב ריחני, יבואך ריחו בטרם תגיע אליו,] ע״כ. ואמר עוד אבו חניפה: אלצ׳אל ינבת פי אלשהול ואלועור, [ובעבר׳: הצאיל יגדל במישורים ובמדברות,] ע״כ. ואמר אחר: והו שג׳ר אלשדר מן שג׳ר אלשוכ פאד׳ אנבת עלי שט אלאנהאר קיל לה א ל ע ב ר י b), [ובעברי: והוא עץ מחלט מעצי הקוצים ואם יגדל בשפת הנהרות יקרא לו עברי b).] ע״כ. ו א ל ע ב ר י [כלו׳ הגדל בגדה] פרשו המלונים הערבים לאמר: מא נבת מן אלשדר עלי שטוט אלאנהאר ועט׳ם, [ובעברי: מה שיגדל מן הלט בגדות הנהרות והוא גדול,] ע״כ. ואפשר כי כאן חכונה בערבי נחל לזה האילן ואולי היה [כאן] באמת כתוב עברי נחל. — ואבן ג׳ני אמר: אלצ׳אל הוא אלשדר אלג׳בלי ואלג׳בלי ארק עוד מן אלנחרי, [ובעבר׳: הצ׳אל הוא הלט ההררי, וההררי הוא דק בעצו מן הנהרי],ע״כ. [והוא בארמ׳ ובסור׳ עאלא, עלא, ובלשונות האירופיות jujube(-tree) ; Brustbeerbaum ; ועי׳ לֹוֶ, Flora III, עמ׳ 184 וכו׳.]

[2]) [השבעים תרגמו: כל מיני (παντόδαπα) עצים, או עצים גדולים (μεγάλα), וכל יתר התרגומים הקדומים טלליא, צללים, וכדו׳. וכן רש״י, ראב״ע ואחרים.] ואמר ריב״ג, ז״ל: בעלי הפרוש מפרשים צאלים כמו צללים ולא היינו מונעים אותם בתמורת האלף מאחר מן הכפולים לולא הפסד הענין, והוא שאם היה כמו שחשבו לא היה צריך לצללו באמרו צאלים, שאין טעם למאמר האומר יסכוהו צללים צללו. ועוד כי אמרו יסבוהו ערבי נחל הוא ענין דומה לחלק הראשון אשר הוא יסכוהו צאלים צללו והוא שב עליו. אם כן הוא צאלים צמח כמו ערבי נחל, ואיננו רחוק בעיני שרוצים בו הצמח שקורין בערבי אלצ׳אל, וכאשר נשים אותו צמח כאשר אמרנו יישר צללו עם צאלים, ויהיה הענין יכסוהו הצאלים שמצללין עליו, וזהו אשר נבחר אנחנו בצאלים, והאלהים יודע האמת. וממה שמחזק סברתנו בו עוד אמרו תחת צאלים ישכב בסתר קנה ובצה, ואמרו בסתר קנה ובצה דומה לאמרו תחת צאלים ישכב והוא צמח כמהו, עכ״ל. [ובסהמ״א השתמשו במלה זו גם במובן אילן וגם במובן צל כמוכח ע״י הדגמאות, ואף גזרו מן השם פעל צָאַל במשמ׳ צלל.]

a) ضأل b) عبري

[1]) יש מפקפקים באמתת מלה זו.

[2]) [עי׳ בהערה לעיל.]

[3]) [עי׳ בהערה הבאה.]

[4]) בערב׳ צַ׳אן a), בארמ׳ וסור׳ ענא. באשור׳ צֵינ. ולא נתברר מקור משמ׳ זו. י״א בי הוא השרש הערב׳ צ׳ון b) במשמ׳ הרבה ילדים. [המלה צ א ן העבר׳ נמצאת בכתיב zu-u-ni גם בהערה (המביאת מלים מתוך הטפס העברי שממנו

a) ضأن b) ضون

למין הכבשים והעזים, Kleinvieh ; menu bétail ; small cattle : ויהי הבל רעה צאן וקין היה עבד אדמה וכו׳ והבל הבא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבהן וישע יי׳ אל הבל ואל מנחתו (בראש׳ ד ב—ד). ויקח אבימלך צאן ובקר ועבדים ושפחת ויתן לאברהם (שם כ יד). ויצב אברהם את שבע כבשת הצאן לבדהן (שם כא כח). והנה רחל בתו באה עם הצאן (שם כט ו). ויגל את האבן מעל פי הבאר וישק את צאן לבן אחי אמו (שם שם י). ויצג את המקלות אשר פצל ברהטים בשקתות המים אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן ויחמנה בבאן לשתות ויחמו הצאן אל המקלות ותלדן הצאן עקדים נקדים וטלאים והכשבים הפריד יעקב ויתן פני הצאן [1]) אל עקד וכל חום בצאן לבן וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן והיה בכל יחם הצאן המקשרות ושם יעקב את המקלות לעיני הצאן ברהטים ליחמנה במקלות ובהעטיף הצאן לא ישים והיה העטפים ללבן והקשרים ליעקב (שם ל לח—מג). ולבן הלך לגזז את צאנו (שם לא יט). רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי (שם שם לח). הבנות בנתי והבנים בני והצאן צאני וכל אשר אתה ראה לי הוא (שם שם מג). ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה (שם לב ו). יוסף בן שבע עשרה שנה היה רועה את אחיו בצאן (שם לז ב). לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשבני דבר (שם שם יד). כי תועבת מצרים כל רעה צאן (שם מו לד). בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו נלך (שמות י ט). משכו וקחו לכם צאן למשפחתיכם ושחטו הפסח (שם יב כא). אדם כי יקריב מכם קרבן ליי׳ מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם (ויקר׳ א ב). ואם מן הצאן קרבנו מן הכשבים או מן העזים לעלה זכר תמים יקריבנו (שם א י). והביא את אשמו ליי׳ על חטאתו אשר חטא נקבה מן הצאן כשבה או שעירת עזים לחטאת (שם ה ו). והביא את אשמו ליי׳ איל תמים מן הצאן (שם שם יח). וכל מעשר בקר וצאן כל אשר יעבר תחת השבט העשירי יהיה קדש ליי׳ (שם כז לב). הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם (במד׳ יא כב). ולא תהיה עדת יי׳ כצאן אשר אין להם רעה (שם כז יז). בנו לכם ערים לטפכם וגדרות לצנאכם [1]) (שם לב כד). העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך (דבר׳ טו יד). כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש ליי׳ אלהיך (שם שם יט). שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו חמרך גזול מלפניך ולא ישוב לך צאנך נתנות לאיביך ואין לך מושיע (שם כח לא). חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים (שם לב יד). צאנכם יעשר (המלך) ואתם תהיו לו לעבדים (ש״א ח יז). ומה קול הצאן הזה באזני וקול הבקר אשר אנכי שמע (שם טו יד). אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן להיות נגיד על עמי על ישראל (ש״ב ז ח). ודבש וחמאה וצאן ושפות בקר הגישו לדוד ולעם אשר אתו לאכול (שם יז כט). ראיתי את כל ישראל נפצים אל ההרים כצאן אשר אין להם רעה (מ״א כב יז). והיה כצבי מדח וכצאן ואין מקבץ (ישע׳ יג יד). כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו (שם נג ו). ואכל קצירך ולחמך יאכלו בניך ובנותיך יאכל צאנך ובקרך יאכל גפנך ותאנתך (ירמ׳ ה יז). התקם כצאן לטבחה והקדשם ליום הרגה (שם יב ג). עוד יהיה במקום הזה החרב מאין אדם ועד בהמה ובכל עריו נוה רעים מרבצים צאן וכו׳ (שם לג יב). צאן אבדות היה עמי רעיהם התעום וכו׳ נדו מתוך בבל ומארץ כשדים יצאו והיו כעתודים לפני צאן (שם נ ו—ח). בכלותך מחטא תקריב פר בן בקר תמים ואיל מן הצאן תמים (יחזק׳ מג כג). ושה אחת מן הצאן מן המאתים ממשקה ישראל [2]) למנחה

תרגמו הדברים) שבמכתב מעטרנא 263, שורה 12. בארמ׳ הקדומה צורתה ק ן (מעודות יב, קולי מס׳ 33), קנא ; ובאוגריתי צאן, והיא באה בלשון זו ובאשורי׳ בשמושים דומים לאלה שבעבר׳, כגון שלש צאן, צאן רבות וכדו׳.]

[1]) [ת״י: ויהב בריש ענא משכוכיתא כל ית דרגול וכו׳, כלו׳ ויתן בראש הצאן כמשכוכיות, כראשי העדר ההולכים לפני הצאן, אך אין זה תרגום המלים פ נ י ה צ א ן אלא באור הענין, ולאותו פרוש מתכון גם ת״א: ויהב בריש ענא כל דרגול וכו׳.]

[1]) [יש מן הקדמונים שראו בצנאכם צורה מן צנה (ע׳ ערך זה), כך ריב״ג ורד״ק ; וראב״ע כתב: אל״ף לצנאכם נוסף כמו והאזניחו נהרות.]

[2]) [לפי טורטשינר, Altbabyl. Tempelrechnungen, עמ׳ 5, אין כאן בדברי יחזק׳ הבבלי ש ה אלא כמו שאה, סאה במשמ׳ מדה (באשור׳: שאת), והכונה בעקר: ו מ ד ה (סאה) א ח ת מ ן ה מ א ת י ם ממשקה ישראל למנחה וכו׳. וכן שם בפס׳ י״א: האיפה והבת

ולעולה ולשלמים לכפר עליהם נאם אדני יי׳ (שם מה יה). השכבים על מטות שן וסרחים על ערשתם ואכלים כרים מִצֹּאן ועגלים מתוך מרבק (עמו׳ ו ד). גזר ממכלה צֹאן ואין בקר ברפתים (חבק׳ ג יז). לבשו כרים הַצֹּאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו (תהל׳ סה יד). וישגב אביון מעוני וישם כַּצֹּאן משפחות (שם קז מא). צֹאונֵנוּ [1]) מאליפות מרבבות בחוצותינו אלופינו מסבלים וכו׳ (שם קמד יג–יד). ידע תדע פני צֹאנֶךָ שית לבך לעדרים (משלי כז כג). צאי לך בעקבי הַצֹּאן ורעי את גדיתיך על משכנות הרעים (שה״ש א ח). ויתנו ידם להוציא נשיהם ואשמים איל צֹאן על אשמתם (עזר׳ י יט). ויקם אלישיב הכהן הגדול ואחיו הכהנים ויבנו את שער הַצֹּאן (נחמ׳ ג א). גם הערביאים מביאים לו צֹאן אילים שבעת אלפים ושבע מאות ותישים שבעת אלפים ושבע מאות (דה״ב יז יא). ובני ישראל ויהודה היושבים בערי יהודה גם הם מעשר בקר וָצֹאן ומעשר קדשים המקדשים לייי אלהיהם הביאו ויתנו ערמות ערמות (שם לא ו). וירם יאשיהו לבני העם צֹאן כבשים ובני עזים הכל לפסחים (שם לה ז). — ובמשמ׳ כבשים בלבד, בנגוד לעזים: והאיש גדול מאד ולו צֹאן שלשת אלפים ואלף עזים (ש״א כה ב). — שם גם ליחידות, שתי צֹאן, ולא יתרבה השם: חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צֹאן תחת השה (שמות כא לז). ויהי המלקוח יתר הבז אשר בזזו עם הצבא צֹאן שש מאות אלף ושבעים אלף וחמשת אלפים (במד׳ לא לב). ועל מי נטשת מעט הַצֹּאן ההנה במדבר (ש״א יז כח). ותמהר אביגיל ותקח מאתים לחם ושנים נבלי יין וחמש צֹאן עשוות וחמש סאים קלי וכו׳ (שם כה יח). והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צֹאן (ישע׳ ז כא). עד תעברנה הַצֹּאן על ידי מונה (ירמ׳ לג יג). הך את הרעה ותפוצין הַצֹּאן (זכר׳ יג ז). ויהי מקנהו שבעת אלפי צֹאן ושלשת אלפי גמלים וחמש מאות צמד בקר וחמש מאות אתונות ועבדה רבה מאד (איוב א ג). ואשר היה נעשה ליום אחד שור אחד צֹאן שש ברורות וצפרים נעשו לי (נחמ׳ ה יח). כי חזקיהו מלך יהודה הרים לקהל אלף פרים ושבעת אלפים צֹאן והשרים הרימו לקהל פרים אלף וְצֹאן עשרת אלפים (דה״ב ל כד). — בְּנֵי צֹאן, היחידות מן הצאן: ונהרו אל טוב יי׳ על דגן ועל תירש ועל יצהר ועל בני צֹאן ובקר (ירמ׳ לא יא). ההרים רקדו כאילים גבעות כבני צֹאן (תהל׳ קיד ד). — עֶדְרֵי צֹאן: וירא והנה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי צֹאן רבצים עליה (ברא׳ כט ב). מה נאנחה בהמה נבכו עדרי בקר כי אין מרעה להם גם עדרי הַצֹּאן נאשמו (יואל א יח). והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צֹאן אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל (מיכ׳ ה ז). — מִקְנֵה צֹאן: ויהי לו מקנה צֹאן ומקנה בקר ועבדה רבה (ברא׳ כו יד). ויתן להם יוסף לחם בסוסים ובמקנה הַצֹּאן ובמקנה הבקר ובחמרים (שם מז יז). קניתי לי עבדים ושפחות ובני בית היה לי גם מקנה בקר וָצֹאן הרבה היה לי (קהל׳ ב ז). וערים עשה לו ומקנה צֹאן ובקר לרב (דה״ב לב כט). — גדרות צֹאן, מכלאות צֹאן, נוה צֹאן: גדרת צֹאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו (במד׳ לב יו). ואת בית נמרה ואת בית הרן ערי מבצר וגדרת צֹאן (שם שם לו). והיה השרון לנוה צֹאן ועמק עכור לרבץ בקר לעמי אשר דרשוני (ישע׳ סה י). והיתה חבל הים נות כרת רעים וגדרות צֹאן (צפנ׳ ב ו). ויבחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאת צֹאן (תהל׳ עח ע). ועי׳ גְּדֵרָה, א. מִכְלָה, נָוֶה. — מרבץ צֹאן, מקום בו רובצות הצאן: ונתתה את רבה לנוה גמלים ואת בני עמון למרבץ צֹאן (יחזק׳ כה ה). — עַשְׁתְּרוֹת צֹאן, עי׳ עַשְׁתֹּרֶת, משמ׳ ב). — אַדִּירֵי הַצֹּאן, עי׳ אַדִּיר. — צעירי הַצֹּאן, הצעירים, הקטנים שבצאן: לכן שמעו עצת יי׳ אשר יעץ אל אדום וכו׳ אם לוא יסחבום צעירי הַצֹּאן אם לא ישים עליהם נוהם (ירמ׳ מט כ; ודומה לו שם נ מה). — עניי [1]) הַצֹּאן: וארעה את צֹאן ההרגת

תכן אחד יהיה לָשֵׂאת מעשר החמר הבת ועשירית החמר האיפה וכו׳, הכונה: האיפה והבת תכן אחד אחד יהיה למדה, לסאה, באלה, כי מעשר החמר היא הבת, ועשירית החמר היא גם האיפה. אך הואיל ולא הובנה המלה נוסף כאן מן הצאן, בנגוד אל משקה ישראל.]

[1]) [הערת המסורה: יתיר ו׳.]

[1]) [בשני המקומות המובאים גרסו השבעים: (ל) כן עניי (הצאן) כמלה אחת (ל) כנעניי הצאן, ותרגמו: εἰς τὴν Χαναανῖτιν, οἱ Χαναναῖοι, וכך כמה מן החדשים. ואין ספק שבפרשה זו המביאה כמה מלים מיחדות כגון חבלים (עי׳ פחל, הערה), אדר היקר אשר יקרתי מעליהם וכדו׳, בא גם כטוי מית

לכן עניי הַצֹּאן וכו' וידעו כן עניי הַצֹּאן השמרים אתי כי דבר יי' הוא (זכר' יא ז–יא). — צאן הַהֲרֵגָה, צאן שנועדו להרגה ולשחיטה: כה אמר יי' אלהי רעה את צאן ההרגה (שם שם ד). ועי' בפסוק שלעיל. —ובאותה משמ' צאן טִבְחָה: כי עליך הרגנו כל היום נחשבנו כְּצֹאן טבחה (תהל' מד כג). — וְצאן מאכל: תתננו כְּצֹאן מאכל ובגוים זריתנו (שם שם יב). —צאן קֳדָשִׁים, הצאן לקרבנות המקדש: כְּצֹאן קדשים כצאן ירושלם במועדיה כן תהיינה הערים החרבות מלאות צאן אדם (יחזק' לו לח).—צאן בָּצְרָה: אסף אאסף יעקב כלך קבץ אקבץ שארית ישראל יחד אשימנו כְּצֹאן בצרה [1] כעדר בתוך הדברו תהימנה מאדם (מיכ' ב יב). — גֵּז צאן, הצמר שגוזזו מעל הצאן: ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו (לכהן) (דבר' יח ד). — כַּלְבֵי הַצֹּאן, הכלבים השומרים את הצאן: ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צֹאנִי (איוב ל א). — ובהשאלה לאדם ועם: הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הַצֹּאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי (ש"ב כד יז). לכן כה אמר יי' אלהי ישראל על הרעים את עמי אתם הפצתם את צֹאנִי ותדחום ולא פקדתם אתם וכו' ואני אקבץ את

זה כְּנַעֲנֵיי הַצֹּאן, ולא במשמ' סוחרים, כרגיל, אלא במשמ' המפקדים על הצאן מצד בעליהן (שהוא האל), והמשלמים אף את שכר הרועה. והשוה את חשבונות ההכנסות מעדרי בקר וצאן של המקדש בבבל (טורטשינר, Altbabyl. Tempelrechnungen, עמ' 34 וכו'), לפיהם ממנים על הנוקדים (נָקִדֵי), רועי הצאן, חַזָּנֵי (ז"א פקידי) הכפרים (חַזָּנָתִי), וגבהים עליהם כַּשִּׁיִּים (כַּשִּׁי, כצ"ל), בני ארץ ה כ ש י י ם שמשלו אז בבבל. וכנראה גם כאן כ נ ע נ י י ה צ א ן הם בעקר הפקידים הגבהים שבארץ כ נ ע ן, אשר שמם נשאר להם גם בימי מלכות ישראל כתאר למפקחים על ענייני הצאן. ושים לב לכך שאף מישע מלך מואב המטפל בצאן בפקדת מלכי ישראל נקרא נֹקֵד, חוכר צאן: ומישע מלך מואב היה נֹקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אלים צמר (מ"ב ג ד).]

[1]) עי' בָּצְרָה, והערה שם. והשבעים תרגמו כאלו נקד בַּצָּרָה, ἐν θλίψει. ויש מציעים לגרס כצאן בְּצִירָה, כלוי בְּטִירָה, עפ"י הערב'. ונגד זה עי' P. Haupt, AJSL, 26, עמ' 234.]

שארית צֹאנִי מכל הארצות אשר הדחתי אתם שם (ירמ' כג ב–ג). הנני אני ודרשתי את צֹאנִי ובקרתים כבקרת רעה עדרו וכו' כן אבקר את צֹאנִי (יחזק' לד יא–יב).—צאן מרעית: ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם (שם שם לא). למה אלהים זנחת לנצח יעשן אפך בְּצֹאן מרעיתך (תהל' עד א). ואנחנו עמך וְצֹאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך (שם עט יג). כי יי' הוא האלהים הוא עשנו ולא אנחנו עמו וְצֹאן מרעיתו (שם ק ג). — וצאן יָד: כי הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו וְצֹאן ידו (שם צה ז). —וצאן נחלתו של אלהים: רעה עמך בשבטך צאן נחלתך (מיכ' ז יד). — צאן עמו: והושיעם יי' אלהיהם ביום ההוא כצאן עמו (זכר' ט יז). — וצאן אדם: כן תהיינה הערים החרבות מלאות צאן אדם [1] (יחזק' לו לח). — ובתו"מ [2]: הכונס צ א ן לדיר ונעל בפניה כראוי ויצאה והזיקה פטור (ב"ק ו א). ואינו מותר להושיב שומר ולא לנער את ה צ א ן (תוספת' שביע' ג כ). היו לו שתי צ א ן גוזז ומניח, גוזז ומניח (שם חול' י ו). הרוצה להעמיד צ א ן בתוך שדהו עושה סהר בית סאתים (ירוש' שביע' ג ג). כך אמ' אחז אם אין גדיים אין תיישים, אם אין תיישי' אין צ א ן, אם אין צ א ן אין רוע' וכו' (ר' חוניה בשם ר' לעזר, שם סנה' י ב). למלך שהיתה לו צ א ן והיתה יוצאת בשדה ונכנסת בערב, כן בכל יום, פעם א' נכנס צ-י א' עם ה צ א ן, הלך לו אצל העיזים, היה רועה עמהם, נכנסה ה צ א ן לדיר, נכנס עמהם וכו' אמרו לו, מרי, כמה תישים יש לך, כמה כבשים יש לך, כמה גדיים יש לך ואין את מזהירנו ועל הצבי הזה בכל יום ויום את מצוינו וכו' (מד"ר במד' ח). אמר לו הקדוש ברוך הוא (לירמיה) עמוד על שפת הירדן והרם קולך וקרא בן עמרם, בן עמרם, עמוד וראה צאנך שבלעום אויבים (שם איכה פתיח', ר' יוחנן פתח משא). ויהי

[1]) [בעקר אין הכונה אלא: מלאות אדם כצאן, כלשון הפסוק שלפני זה: ארבה אותם כַּצֹּאן אדם.]

[2]) [בנגוד לשמוש המלה במקרא עם תאר או פעל כמ"ר, משמשת צאן בלשון חחכמים עפ"ר כמ"י נק', והיא בהשפעת הארמי'. ואך במקום שהמלה באת עם מספר, מאה צאן וכדו', היא משמשת כמ"ר.]

שעת שסרחה הצאן ולא שמעה לדברי אדוניה שנאה רועי כבשיה ופרנסית הטובים ורחקה מהם (פסיק' רבי, ויהי בעת שסרחה, קכח:). למלך שהיה לו צאן וכעס עליה, סר את הצאן ומתיר את הדיר והוציא את הרועה, אחר זמן כנס את הצאן ובנה את הדיר וכו' (מדרש תהלים ע). — ובסהמ"א: אין בי כח לזון צאנו של אדם (פדר"א יג). כמו בצאן פהיה ובשור געייה כן בגמל נעריתא (ערוך ערך נער). — ואמר הפיטן: אלחי פתח אזנך לצעקי ושים עינך בעירך ובהמונך וחונן שאר צאנך אשר בין אדום נפרדו (ראב"ע, לאט על, אינר 153). לזעקת רועה בצאן תולדתו היתה בעלצון (אמרת רכן, יול' לש"ה, מחז' איטל' ב, קפט.) — ומ"ר צאנים, ואמר המשורר: עדרים מאסו רעה אמונה, ולולא אל ובחתימו כצאנים, ואלו נפלו ידי, עליהם נשאתים נפלו הם ביונים (רסב"ג, עטה יהוד, עבודי, מבחר, ק). — *צאן בַּרְזֶל, מֻשָּׂג ממלי במשפט, צאן של ברזל שאינה עלולה לכלות, כסמל לנכסים שהאחריות על מחזיקם להחזירם בשלמות [1], eisern Vieh; pecus ferreum: אין מקבלין צאן ברזל מישראל מפני שהוא רבית, אבל מקבלין צאן ברזל מן הנכרים (ב"מ ה ו). המקבל צאן ברזל מן הנכרי ולדות פטורין וולדי וולדות חייבין (בכור' ב ד). מקבל אדם צאן ברזל מאשתו והוולדות והגיזין שלו ואם מתו חייב באחריותן, ואיזהו צאן ברזל, היו לפניו מאה צאן ואמ' לו הרי הן עשויות עליך במאה של זהב, הוולדות והגיזין שלך ואתה העלה עלי סלע מכל אחד ואחד באחרונה אסור (תוספת' ב"מ ה יד). — שדה צאן ברזל: מקבלין צאן ברזל מן הגויים ושדה צאן ברזל אפילו מישראל (שם שם). — עבדי צאן ברזל: עבדי מלוג לא יאכלו בתרומה, עבדי צאן ברזל יאכלו (יבמ' ז א). בת ישראל שנישאת לכהן, הכניסה לו עבדי מלוג ועבדי צאן ברזל, עבדי מלוג אוכלין מכוחה ועבדי צאן ברזל אוכלין מכוחו, אילו הן עבדי מלוג, אם פחתו ואם הותירו הרי הן שלה, אילו הן עבדי צאן ברזל, אם פחתו ואם הותירו הרי הן שלו וכו' (תוספת' שם ט א). עבדי צאן ברזל יוצאין בשן ועין לאיש, אבל לא לאשה (רבי אמי, בבלי שם סו:).—נכסי צאן ברזל: ולא בלאות, א"ל רב הונא בר חייא לרב כהנא אמרת לן משמיה דשמואל לא שנו אלא נכסי מלוג אבל נכסי צאן ברזל אית לה (כתובי קא.).—ובסהמ"א: ובמקום שהכניסה לו מעות וישנן בעיניהן או שעושין בהם משא ומתן וידוע שאותן מעות של משא ומתן מן אותן מעות שהכניסה לו, נוטלת לאותו משא ומתן ורואה שיש בו הרי לבעל הוא, ואם אכלום כולו ולא נותר ממנו כלום באותו שעה שיוציא אין לה ליטול מן הבעל כלום, והוא שלא כתבן עליו, אבל כתבן עליו בכתובתה עשאתו עליו צאן ברזל ומשלם לה קרקע (הלכות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון, הלכות קידושים, 89).

א) שמות ופעלים כלליים:

אַיִל, הזכר בכבשים. — אַלְיָה, הזנב השמן של הכבשים.

גְּדִי, הקטן של הצאן. —*גִּדֵּל, גדל צאן, מְגַדֵּל צאן. — גְּדֵרָה, מקום מוקף גדר למרבץ הצאן. — *גְּדְרָה, גְּדְרוֹת, בהמה דקה. — גֵּז, גִּזָּה, הצמר הגזוז מהצאן. — גָּזָז, התך הצמר מהכבשים וכדומה.

*דִּיר, מקום בנוי שישמרו בו הצאן.—*דִּיֵּר, עשה דיר לצאן בשדהו לזבלה. —דַּקָּה, בְּהֵמָה דַקָּה, כמו הצאן, בנגוד לבהמה גסה כמו הפרה והחמור.

חָשִׂף, חֲשִׂף עזים, עדר של עזים.

יוֹבֵל, איל.

כָּבִיר, כעין שק עשוי מעור של כבש או של עז.

כֶּבֶשׂ, כִּבְשָׂה, כַּבְשָׂה. — כַּר, כבש שמן.—כֶּשֶׂב, כִּשְׂבָּה.

מִכְלָא, מִכְלָה, מקום שעוצרים את הצאן שם. —מִרְבָּץ, מקום שרבצת שם הצאן. — *מַשְׂכּוֹכִית.

---

1) [לשון רש"י (כתובי קא.): צאן שהוא קשה ומתקיים לה כברזל לפי שקיבל עליו אחריות, ע"כ.

מנת משפטי זה נמצא במשפט הרומי וכן במשפט הגרמני של ימי הבינים אך במקורות מאחרים, ומקורו הידוע הראשון הוא בלשון החכמים במשנה, ובעברית. לא נמצא דומה לו עד היום במשפט של עמי המזרח הקדומים—בעוד שהמנת נכסי מלוג, הבא כנגוד לו, לקוח הוא מן האכד' מלוג, — וגם אינו בא בתו"מ בארמ', ונראה שנולד בלשון רועי הצאן בא"י.]

הַפָּרֶץ, האיל או התיש ההולך בראש הצאן.

נָוֶה, נְוֵה צאן, — נוֹקֵד, א) מי שעֹסק בגדול צאן, — ב) *כבש מבן שנה ועד י״ג חדש. —*נַקְדוּד, מי שעוסק בגדול צאן.

עֵז, נקבת התיש. — עַשְׁתֹּרֶת, מה שיולד מהצאן בכל שנה. — עַתּוּד, זכר מן העזים.

*פָּעָה, *פְּעָה, פעה הגדי, צעק. —פָּרֶץ.

צֶמֶר, השער הצומח על עור הכבש. —צָפִיר, תיש.

רָחֵל, כבש.

שֶׂה. — שָׂעִיר, תיש, שְׂעִירָה, עז.

*תּוֹתָר, צמר מלֻכלך. — תַּיִשׁ, הזכר בעזים. —*תַּיְשָׁה, הנקבה בעזים. ועי׳ בְּהֵמָה.

ג) צבעי הצאן:

בָּרֹד, צבע מנֻמר ברצועות לבן וכהה. — חוּם, גון קרוב לשחור. — טָלוּא, שיש בעור מקומות מגון אחר לא כמו הגון הכללי. — נָקֹד, כבש וכדו׳, שיש בצמרו נקודות נקודות. — עָקֹד, שיש ברגלו למטה כעין טבעת של צבע שונה משאר הרגל.

צְאֹנֶה, עי׳ צֹנֶה.

צֶאֱצָא [1], ס״ז, מ״ר צֶאֱצָאִים, ־צָאֵי, כנ׳ ־צָאַי, ־צָאָיו, ־צָאֶיהָ, ־צָאֵיהֶם, א) צֶאֱצָאֵי הארץ, צאצאי תבל, כל הברואים, היצורים, Geschöpf; créature; creature: קרבו גוים לשמע ולאמים הקשיבו תשמע הארץ ומלאה תבל וכל צֶאֱצָאֶיהָ כי קצף לי״י על כל הגוים וחמה על כל צבאם (ישעי׳ לד א—ב). כה אמר האל י״י בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וְצֶאֱצָאֶיהָ נתן נשמה לעם עליה (שם מב ה). — ב) צֶאֱצָאֵי האדם, ילדיו, Kinder; enfants; children: כי אצק מים על צמא ונוזלים על יבשה אצק רוחי על זרעך וברכתי על צֶאֱצָאֶיךָ וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים זה יאמר לי״י אני וזה יקרא בשם יעקב (שם מד ג—ה). ויהי כחול זרעך וְצֶאֱצָאֵי מעיך כמעותיו (שם מח יט). ונודע בגוים זרעם וְצֶאֱצָאֵיהֶם בתוך העמים (שם סא ט). כי זרע ברוכי י״י המה וְצֶאֱצָאֵיהֶם אתם (שם סה כג). וידעת כי רב זרעך וְצֶאֱצָאֶיךָ כעשב הארץ (איוב ה כה). זרעם נכון לפניהם עמם וְצֶאֱצָאֵיהֶם לעיניהם (שם כא ח). אם ירבו בניו למו חרב וְצֶאֱצָאָיו לא ישבעו לחם (שם כז יד). אם תטה אשרי מני הדרך וכו׳ אזרעה ואחר יאכל וְצֶאֱצָאַי ישרשו (שם לא ח). — ודבור הַצֶּאֱצָאִים והצפעות, לאמר הַכֹּל, דברים חשובים ופחותים בערך [1]: ותקעתיו יתד במקום נאמן וכו׳ ותלו עליו כל כבוד בית אביו הַצֶּאֱצָאִים והצפעות כל כלי הקטן מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים (ישעי׳ כב כג—כד). — ואמר בן סירא: ותתן מום בכבודך ותחלל את יצועיך להביא אף על צאצאיך ואנחה על משכבך (צ״ס גני׳ מז כ). — ובתו״מ: המברך (על המילה) צריך לומר ברוך אשר קידש ידיד מבטן וחוק בשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קודש (ירוש׳ ברכ׳ ט ד). ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו

[1]) קבע בן זאב היחיד, אעפ״י שלא נמצא במקרא. הקדמו׳ ורב החדשים סברים שנגזר מן יצא. אך זה דחוק. אך בערבי׳ מלה זו ממש משמשת כמו בעברי׳, והיא המלה צ׳וצ׳ו a), וו במקום אלף המוה, ומשמ׳ פרשו המלונים הערב׳: אלאצל ואלמעדן או כת׳רה אלנשל וברכתה,—ובעברי׳: השרש ומכרת מתכות, או רב הילדים וברכתם. וגם צ׳יצ׳י, b) וכמו״כ צ׳יצ׳י אלצ׳אנ, צאצאי הצאן. וי״א גם צוצו בצאד רפה, במשמ׳ זו. כל זה בלשאן אלערב. [ועי׳ בהערה הבאה.]

a) ضُوضُوء b) صِئْصِيء

[1]) [שתי המלים הצאצאים והצפעות לא תרגמו בתרג׳ השבעים והוולג׳, והסורי כותב מיקרא משבחא, כלוי יקר ומשבח, ות״י: בניא ובני בניא מרברביא ועד דעדקיא מכהניא לבשי אפודא וכו׳, ואין בזה תרגום המלים אלא באור הנמשל בלבד. ומנחם (עי׳ רש״י) בערך צפע חבר הצאצאים והצפעות עם צפועי הבקר (יחזק׳ ד יה). וקשה להתעלם מקרבת המלים האלה, ביחוד הואיל ונמצא אף צא צא (עי׳ אֲ. צֵא, והערה שם), בשתי מלים במשמ׳ צֹאָה, ועי׳ גם צַו, צו לצו, הערה. ומצד אחר קשה להפריד בין צאצא לצאצא, ואין ענין כאן לבאר במשמ׳ צפעי בקר, ואף צַו לָצָו (ישע׳ כח י), שאפשר להבינו כלשון קיא צואה, בא שם בקשר עם בטווים המצינים ילדים קטנים גמולי מחלב עתיקי משדים, ועל כן נראה שגם צאצא במשמ׳ ילד קטן, הוכן בעבר׳ בצדק או בטעות, בעקר כבטוי גס, הקורא לתינוק לכלכן, טנפן, שעדין לא למד לשמר על טהרת הגוף. ואמנם בפסוק שלפנינו אין ענין לא לילדים ואף לא לצפיעי בקר וכדו׳, אלא ל„כל כלי הקטן". ומכאן שבהשאלה מן הילדים הקטנים והלכלכנים קראו לכלים קטנים, לגרוטאות וכדו׳ צאצאים וצפעות, וזאת משמ׳ המלה כאן, בקרוב להגדרת המחבר.]

יודעי שמך (ר' יוחנן, בבלי שם יא:). יהי רצון שיהו צאצאי מעיך כמותך (תענ' ו.). — ובספהמ"א: ומת מאד המשכילים יזהרו לבלתי שלוח המצות אל התנור על ידי הצאצאים והצפיעות הקטנות וכו' (חמדת הימים ג ב, לישת המלה). היה ראוי ליודעי דעת ומביני מדע לקבל האמת אף מן הצאצאים והצפיעות, יהיה מי שיהיה (שם ג ג, סדר הנהגת הדרוש). תוסיף אונים תרבה עצמה להשביעני מטוב אמריך ולהודיעני ממצב ושלום ביתך הצאצאים והצפיעות להשקיט צמאון רוחנו (קובץ אגרות בוקסטורף ו, 108).—ואמר הפיטן: ראה מעשה ידיו, וישכן גן מחמדיו, ולהרבות צאצאי ילדיו, יתן לו אשה וילדה לו (רלב"ע, מי כמוך, בעה"ש 151). — ואמר המשורר: בצאצאים תברכו נעימים, בבית האל שתולים כברושים (ר' יצחק אבן גיאת, יקר רום, שם 16).

צְאָת [1], ש"כ,—צְוָחָה, זעקת שבר, Wehgeschrei; cri; vociferation: עתה יחרדו האין יום מפלתך ונבהלו האיים אשר בים מִצֵּאתֵךְ [2] (יחזק' כו יח).

א. צָב [3], ש"ז,—שם למין ממיני השרץ, כמו הלטאה: וזה לכם הטמא בשרץ השרץ על הארץ החלד והעכבר וְהַצָּב [1] למינהו (ויקר' יא כט). — ובתו"ס: צב, זה הצב למיניהו, לרבות מינים של צב, חברבר ובן הנפילים וסלמנדרא (ספרא ויק, שמיני פרשה ס). פעם אחת הלכתי לוועד וראיתי נחש שהוא כרוך על הצב לימים יצא ערוד מביניהם (רב הונא בר חורפא, חול' קכז.). זה אחד מד' דברים שהראה הקב"ה למשה באצבעו וכו' וזעזע את הימים והראהו את בן הנפילים וכו' וזעזע את הישוב והראהו את הצב וכו' וזעזע את המדבר והראהו את הדואר וכו' וזעזע את האש והראהו את הסלמנדרא וכו' (מד"ר שמות טו).—ובספהמ"א: ובגבול אלו האנשים כל מיני חיה חבושים, שמה יונים וצפרים וכו' חמטים וחלדים וצבים תנינים ופתנים וכו' (רלב"ע, חי בן מקיץ, כהלא ג, 48).—ופשט השמוש בשם זה להשרץ המוקף כעין שריון קשה מאד כעין בית לו, ורק ראשו ורגליו בולטות החוצה והוא מכניס אותם בעת סכנה, הצב (שילדקרעטע): Schildkröte; tortue; turtle [2] ממינים שונים ובפרט צב הרפאים (ריזענשילדקרעטע) משקלו לפעמים ח' ככרים (צענטנער) בשרו מעדנים לאוכלו (ר"ש בלוך, שבילי עולם א, י:). צב המגן (שילדקרעטע) מיניה שלשה ושלשים הדומים בתוארם להצב הידוע (קרעטע) ונבדלים ממנו במכסה קשה בקרן הסובב את גופם: לא יוציאו ממנו כ"א ארבעת רגליהם וזנבם וראשם הקטן ע"י נקבים אשר אצל ראשם ואחורם וכו' (י. שינהאק, תולדות הארץ, החיים, קסח). צב הידוע (געמיינע קרעטע) לא נמצא יותר נתעב ומגועל לנפש האדם כמוהו אשר כמעט יחשוב כמות לו אם נגע בו מבלי לראות בידיו, צב מפוצל (קרייץ קרעטע) משכנו במנהרות רטובות תחת אבנים ושאר מקומות קשורים לחים

---

1) עי' הערה שלאחרי זה.

2) כך בנסחה המסורה, וראו בו הקדמונ' ורב החדשים המקור מן יצא, ופרשו במשמ' יציאת הספינה בים. אך זה דחוק, וכבר הגיה ארליך משאתך במקום מצאתך, מלשון השאת והשבר. אך אפשר להניח הגרסה כמו שהיא ולפרש המלה במשמ' הרשומה בפנים, ובערב' צַת a) במשמ' זעק וצוח, צת אלרגל צר, והוא זעק כמו ילל הרוח.

[במשמ' זו של קול (הצעקה), בהקבלה אל מקול מפלתך באנק חלל" וכו' (שם' יה), נמצא לא רק בערב' צֵות b), אלא גם בסור' צִיתָא, משרש צות זה הבא גם בלשון החכמים בארמ' ובעברי' בצורות כגון צוֹתת וְצִית, צִית, במשמ' שמע. ולמעשה מתאימה גם משמ' זו מִשְׁמַעֵךְ, משמועתך נבהלו האיים, יפה לענין, השוה: שמענו את שמעו רפו ידינו (ירמ' ו כד), כי שְׁמֻעָה רעה שמעו נמגו (שם מט כג), וכדו'.]

3) בערב' צ'בּ c), מה שאנו קוראים עתה לטאה. וארמ' צַבָּא, ובסור' עבא.

a) صتّ b) صوت c) ضبّ

---

1) ת"א צַבָּא, אך אינו ידוע לאיזה שרץ מן השרצים קראו בזמן ההוא בשם זה. היוני תרגם κροκόδειλος, והקדמונ' תרגמוהו בהשם צ'ב הערב'. [לפי לוֹ, Aram. Lurchnamen I, ZA XXVII), עמ' 145 וכו') לטאה גדולה, Dornschwanz, uromastix spinipes, הנקרא גם Landkrokodil, ועי' שם.]

2) [ויש קוראים לה היום שְׁלַחְפָה, והוא בערב' שלחפאה a), וכיוצא מן הדוגמאות היו שהשתמשו במלה צב במשמ' צְפַרְדֵּעַ, והבדילו ממנו את צב המגן במשמ' השלחפה.]

a) سلحفاة

זרעים וכו׳, צב האש (פייער קרעטע) חקטן במיני ארצנו נדלו כצפרדע העלה ונמצא לרוב באגמים ונהרות, גופו ממעל מכוסה ביבלות מַראה שחרחר אפל או אמוץ ועל בטנו ירוק בטלואים מַראה תכלת וכו׳ צב הקרני (געהארנטע קרעטע) היפה מכל מיניו ויותר בעיניו הגדולות ומשובצות מַראה תכלת אפל ושחור ומעליהם יתרוממו צמחים (אויסוואוכסע) עגולים אשר הם עפעפיו באמת (שם שם קלח–קלג).

ב. צָב [1], ש״ז, מ״ר צַבִּים, — עֶגְלַת צָב, עגלה מְחֻפָּה: שש עגלת צָב ושני עשר בקר (במד׳ ז ג). והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ליי׳ בסוסים וברכב ובַצַּבִּים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם אמר יי׳ (ישעי׳ סו כ). — ובתו״ם: שש עגלות צב, מהו צב, דומות לקליינין, צב, רבי ישמעאל אומר אין צב אלא מצויירות, צב, אין צב אלא מטוקסות שלא היו מחוסרות כלום, צב, רבי אומר אין צב אלא קמורות וכמנסקי פסקאות [2] היו מחופות ואע״פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ליי׳ וגו׳ צב, ר׳ שמעון אומר אין צב אלא צמודות וכו׳ (מד״ר במד׳ יב, וכעין זה שם סה״ם, ישה לח). — ובסהמ״א: והיו הנסרים עולים מעל המסגרו׳ עד כנגד קומת האופנים ומשופעים והולכים ככובע וכמין כסוי שבעגלות צבים (פרוש בעל לורת הבית, כדפס בתוך פרוש רש״י, מ״ח ז לז).

[1] לא נתברר מהות שקראו כך ולא מקור מלה זו. לפי התרג׳ הקדמ׳ מחפה, וכך השרוש בו?

[המלה מקבילה לאשור׳ צוּב. ועפ״ר צמב (במקום צב), עגלת משא, ובמצר׳ בא צב(א) במשמ׳ פגום המרכבה, כמלה שאולה מכנענית. ומן המשמ׳ עגלת משא, בעלת ארבעה אופנים, בנגוד לרכב שהוא בעל שני אופנים, התפתחה כנראה המשמ׳ ענלה בעלת ארבעה אופנים בכלל.

השבעים תרגמו: ἁμάξας λαμπηνικὰς, עגלה מחפה; וכן אונקלוס: עגלן כד מחפין; אבל ת״י עגלן כד מחפן ומטקסן, והוא צרוף שתי הדעות שבספרי: ׳אין צב אלא מטוקסים שלא היו מחוסרין כ׳ום, רבי אומר אין צב אלא מחופים וכו׳ (ספרי במד׳ מה); ותרגום ירושלמי: עגלן מזווגן, כלו׳ בעלות על (מלי זוג ζεῦγον ביונ׳, ולא כפרוש הרד״ק בשרשיו). והמפרשים העברים הביאו עוד אפשריות „לפי ענינו״.]

[2] [צ״ל כמו סקיפטאות, בלו׳ אלונקאות.]

—ואמר הפיטן: ותצו בת עש למשוך בצבח, וכוכבים וכסילים סביב לרכבה (ר״מ אלמקר, סי׳ נב). —ואמר המליץ: סוסים רוכבים בצבים משוכים מבני אדם אויל מושל עלי חכמי לב (ר״י סטנוב, משלי אסף ב כו כד).

צבא [1], ממנו מַצְבִּיא, „א. צָבָא, ב. צָבָא, ״צַבָּאִי, ״צְבָאִי, ״צְבָאִיּוּת.

א. צָבָא, ש״ז [2], סמי׳ צְבָא, כנ׳ צְבָאִי, צְבָאֲךָ, צְבָאוֹ, צְבָאָהּ, צְבָאָם, מ״ר צְבָאוֹת, סמי׳ צִבְאוֹת, כנ׳ צִבְאוֹתַי, צִבְאוֹתֵינוּ, צִבְאֹתֵינוּ, צִבְאוֹתֵיכֶם, צִבְאֹתָם, צְבָאָיו, — א) שם הקבוץ לחבורה פחות או יותר גדולה של אנשים ידעי מלחמה, מזוינים, עומדים הכן לצאת למלחמה, Heer; armée; army: ויאמר שרי סכות הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לִצְבָאֲךָ לחם (שפטי׳ ח ו). רבה צְבָאֲךָ וצאה (שם ט כט). ויואב וכל הַצָּבָא אשר אתו באו (ש״ב ג כג). וישמע דוד וישלח את יואב ואת כל הַצָּבָא הגבורים (שם י ז). ויואב אל כל הַצָּבָא ישראל ובניה בן יהוידע על הכרי ועל הפלתי (שם כ כג). ואל תחמלו על בחריה החרימו כל צְבָאָהּ (ירמ׳ נא ג). המלך אל יבוא עמך צְבָא ישראל כי אין יי׳ עם ישראל כל בני אפרים (דהי״ב כה ז).—צְבָא מלחמה, הצבא שבמלחמה, היוצא למלחמה: ומעבר לירדן מן הראובני והגדי וחצי שבט

[1] באתיופ׳ וגם בערב׳ הדרומ׳ [במשמ׳ נלחם, מלחמה]. באשורי צַבוּ, וי״א כי גם במצר׳ דומה לזה. ובערב׳ צַבַא אלעדו עליהם דַלַה, ר״ל נחג אותו (את האויב); ואצבא אלקום הג׳ם עליהם והו לא ישער במכאנה,—התנפל עליהם והוא לא ידע [מקומו]; וגם צבא עלי—התנפל פתאם.

[ובאוגריתי נמצא: צבא שפש (גינזברג, כתבי אוגרית, 116), צבא שהר (שם, 120), כלו׳ צבא השמש, צבא הירח, וגם במשמ׳ איש צבא, חַיָּל או עבד: צבא נרת אלם שפש אלם שפש, כלו׳ חַיָּל (של) שמש מאור האל (Virolleaud Danel I, עמ׳ 209). ואפשר שנצטרפו באותיות השרש צבא בעבר׳ שרשים שמיים אחרים. ועי׳ בהערות לקמן.]

[2] [המלה באה לכאורה בנק׳ בפס׳ כי מָלְאָה צבאה (ישעי׳ מ ב), וְצָבָא תִּנָּתֵן על התמיד בפשע ותשלך וכו׳ (דני׳ ח יב), אבל בודאי יש להבין כי מלאה (ירושלם) את צבאה; ולדעת רבים הכונה בדני׳: וצבא תִּנָּתֵן (במקו׳ תִּתֵּן, כבארמ׳) בהקבלה אל ותשלך.]

מנשה בכל כלי צָבָא מלחמת מאה ועשרים אלף (דהי״א יב לז). — גְּדוּד צָבָא: ועליהם לתלדותם לבית אבותם גדודי צבא מלחמה שלשים וששה אלף (דהי״א ז ד). — חֵיל הַצָּבָא: וינהג יואב את חיל הצבא וישחת את ארץ בני עמון ויבא ויצר את רבה (שם כ א). ועל ידם חיל צבא שלש מאות אלף ושבעת אלפים וחמש מאות עושה מלחמה בכח חיל לעזור למלך על האויב (דהי״ב כו יג). — וְאַנְשֵׁי הַצָּבָא, החילים: ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה (במד׳ לא כא). אנשי הצבא בזזו איש לו (שם שם נג). — וְעַם הַצָּבָא: ויהי המלקוח יתר הבז אשר בזזו עם הצבא צאן שש מאות אלף ושבעים אלף וחמשת אלפים וכו׳ (שם שם לב). — חֲלוּץ צָבָא, עי׳ לקמן ג). — אלפי הַצָּבָא, יחידות צבא: ויקרבו אל משה הפקדים אשר לאלפי הצבא שרי האלפים ושרי המאות (שם שם מח). — שַׂר־צָבָא, שר הממנה על צבא, מְפַקֵּד עליון: ויאמר אבימלך ופיכל שר צבאו אל אברהם וכו׳ (בראשי׳ כא כב). וימכרם יי׳ ביד יבין מלך כנען אשר מלך בחצור ושר צבאו סיסרא והוא יושב בחרשת הגוים (שפט׳ ד ב). ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין ואת רכבו ואת המונו (שם שם ז). וכראות שאול את דוד יצא לקראת הפלשתי אמר אל אבנר שר הצבא בן מי זה הנער אבנר (ש״א יז נה). ויקרא לכל בני המלך ולאביתר הכהן וליואב שר הצבא (מ״א א יט). ויקח רב טבחים את שריה כהן הראש וכו׳ ואת ספר שר הצבא המצבא את עם הארץ (ירמי׳ נב כד–כה). — ובתעודות לכיש: ולעבדך הגד לאמר ירד שר הצבא כניהו בן אלנתן לבא מצרימה (תעודות לכיש 3 13–16). — ומ״ר שָׂרֵי צְבָאוֹת: והיה ככלת השטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם (דבר׳ כ ט). וגם אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר ולעמשא בן יתר (מ״א ב ה). מן בני פרץ הראש לכל שרי הצבאות לחדש הראשון (דהי״א כז ג). — ומ״ר שָׂרֵי הַצָּבָא: ויקרא לכל בני המלך ולשרי הצבא ולאביתר הכהן והנם אכלים ושתים לפניו (מ״א א כה). ויבדל דוד ושרי הצבא לעבדה לבני אסף והימן וידותון הנביאים בכנרות בנבלים ובמצלתים (דהי״א כה א). — ראשי הַצָּבָא, באותה משמ׳: אלה מבני גד ראשי הצבא אחד למאה הקטן והגדול לאלף (שם יב יד). — נתן את פלוני על הַצָּבָא, מנה אותו לשר הצבא: ויתן המלך את בניהו בן יהוידע תחתיו על הצבא (מ״א ב לה). — ובקצור, פלוני על הַצָּבָא, פלי ממנה על הצבא, שר צבא: ויואב בן צרויה על הצבא (ש״ב ח יו). ובניהו בן יהוידע על הצבא (מ״א ד ד). — מַלְכֵי צְבָאוֹת: מלכי צבאות ידדון ידדון ונות בית תחלק שלל (תהל׳ סח יג). — וְצָבָא, ומ״ר צְבָאוֹת, בפרט במשמ׳ שבטי ישראל, במלחמה וגם בעת שלום: אשר אמר יי׳ להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם (שמות ו כו). כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים (שם יב יז). ויהי בעצם היום הזה הוציא יי׳ את בניישראל מארץ מצרים על צבאתם (שם שם נא). מבן עשרים שנה ומעלה וכו׳ תפקדו אתם לצבאתם אתה ואהרן (במדי׳ א ג). והנו בני ישראל איש על מחנהו ואיש על דגלו לצבאתם (שם שם נב). והחנים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה לצבאתם ונשיא לבני יהודה נחשון בן עמינדב וצבאו ופקדיהם ארבעה ושבעים אלף ושש מאות וכו׳ (שם ב ג–ד וכו׳). ויסע דגל מחנה יהודה בראשנה לצבאתם ועל צבאו נחשון בן עמינדב ועל צבא מטה בני יששכר נתנאל בן צוער וכו׳ (שם י יד–יה וכו׳). אף זנחת ותכלימנו ולא תצא בצבאותינו (תהל׳ מד י). — צִבְאוֹת יי׳: והוצאתי את צבאתי את עמי בני ישראל מארץ מצרים בשפטים גדולים (שמות ז ד). ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות יי׳ מארץ מצרים (שם יב מא). ועי׳ יי׳ צבאות, לקמן. — ועל עמים בכלל: כי קצף ליי׳ על כל הגוים וחמה על כל צבאם החרימם נתנם לטבח (ישע׳ לד ב). ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה צבי צבאות גוים [1] (ירמ׳ ג יט). — ואמר בן סירא: מי יאמין בגדוד צבא המדלג מעיר אל עיר (ב״ס גני׳ לו לא). — ובספה״א: אבל ענין ואחריב בכף פעמי מפני רב חילו וצבאותיו (ר״י א״ת, סה״ש לריב״ג, קול). והביאו לו כתב משר הצבא שיקבל אלפיים רוכבים על סוסים לעיר צפת (כפתלי ב״ר יעקב אלחנן, עמק המלך, תיקוני התשובה, יג:). חיל הוא שם כולל אישים רבים יהיו נקבצים או נפרדים וצבא יורה דוקא אישים רבים נקבצים יחדו (סד״ל, בית האוצר, 191). ולמה

[1]) [ועי׳ ב. צבי, הערה.]

הגוף דומה למלך שיש לו צ ב א י ם ויש עליהם ארבעה שרים וכו' (ריב"ל, תעודה בישראל ג ג, 70). —ואמר הפיטן: שברתי ימי צבאי, כי תשלח לי שר צ ב א י, ואם עד כה איהר (ר"י נג'ארה, אנא הושע, עולת תמיד כג). — ואמר המשורר: מה זה איחל ומה אחר אשר נגפו חילי וקנים צ ב א הרפי וילדותי (יהודה אבן גיאת, מבין עפאים, סעה"ם 124).—ב) צבאו של האל היוצא לקרב, צבא שאינו נראה רק קולו נשמע: קול המון בהרים דמות עם רב קול שאון ממלכות גוים נאספים יי' צבאות מפקד צבא מלחמה (ישע' יג ד). — ושר צבא יי': ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עמד לנגדו והרבו שלופה בידו וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו ויאמר לא כי אני שר צבא יי' עתה באתי וכו' ויאמר שר צבא יי' אל יהושע של נעלך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עמד עליו קדש הוא (יהוש' ה יג–יה).—ושר הצבא ככנוי לאלהים: ועד שר הצבא הגדיל וממנו הרים התמיד והשלך מכון מקדשו (דני' ח יא). — וצבא האל במשמ' כל בריותיו אשר ברא בשמים ובארץ, ובמ"ר צבאיו: ברכו יי' כל צבאיו משרתיו עשי רצונו (תהל' קג כא). הללוהו כל מלאכיו הללוהו כל צ ב א ו[1]) הללוהו שמש וירח וכו' (סס קמח ב–ג).—ויי' צבאות, כתאר לייי' אלהי ישראל[2]): ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה להשתחות ולזבח לייי' צבאות בשלה (ש"א א ג). יי' צבאות אם ראה תראה בעני אמתך וזכרתני ולא תשכח את אמתך וכו' (סס סס יג). כה אמר יי' צבאות פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל (סס יה ב). ויאמר דוד אל הפלשתי אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם יי' צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפת (סס יז מה). ויכל דוד מהעלות העולה והשלמים ויברך את העם בשם יי' צבאות (ש"ב ו יח). ויאמר אליהו חי יי' צבאות אשר עמדתי לפניו כי היום אראה אליו (מ"א יח טו). ויאמר אלישע חי יי' צבאות אשר עמדתי לפניו כי לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נשא אם אביט אליך ואם אראך (מ"ב ג יד). לולי יי' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו (ישע' א ט). כי כרם יי' צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשועיו (סס ה ז). ויגבה יי' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה (סס סס כד). וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש יי' צבאות מלא כל הארץ כבודו (סס ו ג). קנאת יי' צבאות תעשה זאת (סס ט ו; סס לז לב). בעברת יי' צבאות נעתם ארץ (סס ט יח). בעת ההיא יובל שי לייי' צבאות עם ממשך ומורט ומעם נורא מן הוא והלאה וכו' אל מקום שם יי' צבאות הר ציון (סס יח ז). ביום ההוא יהיה מצרים כנשים וחרד ופחד מפני תנופת יד יי' צבאות אשר הוא מניף עליו והיתה אדמת מצרים לחגא וכו' מפני עצת יי' צבאות אשר הוא יועץ עליו (סס יט יו–יז). ביום ההוא יהיה יי' צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו (סס כח ה). כן ירד יי' צבאות לצבא על הר ציון ועל גבעתה כצפרים עפות כן יגן יי' צבאות על ירושלם (סס לא ד–ה). כה אמר יי' מלך ישראל וגאלו יי' צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים (סס מד ו). גאלנו יי' צבאות שמו קדוש ישראל (סס מז ד). ואנכי יי' אלהיך רגע הים ויהמו גליו יי' צבאות שמו (סס נא טו). ומשא יי' לא תזכרו עוד כי המשא יהיה לאיש דברו והפכתם דברי אלהים חיים יי' צבאות אלהינו (ירמ' כג לו). מה ידידות משכנותיך יי' צבאות (תהל' פד ב).—ותאר יי' צבאות ישב הכרובים: ויקם וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא שם שם יי' צבאות ישב הכרבים עליו (ש"ב ו ב).—יי' צבאות אלהי ישראל:

1) [כך כתיב, והקרי צבאיו.]

2) [לפי טורטשינר (Bundeslade, עמ' 7 וכו') יש לראות כנ"א של הצרוף יי' צבאות גם יי' ר ב ב ו ת או יי' רבתים, הבא בכתובים: שובה יי' רבבות אלפי ישראל (במד' י לו), רכב אלהים (כך בא אלהים במקום יי' ברב המקומות במזמורים מב–עב) רבתים אלפי שנאן (תהל' סח יח). ובודאי שם זה קדום הוא, וכנראה נולד בזמן שעדין הבינו את השם יי' כשם כללי ולא פרטי, עד שיכלו לסמך אליו מלה אחרת: יי' (של) צבאות, כדגמות המון צבאות וכדו' (עי' טורטשינר, סס עמ' 73 וכו'). בשם זה בא צבאות (או רבבות) בעקר ככנוי לצבאו השמימי של האלהים, ואולי אלפי שנאן שבתהל' שם רומז לכך, ואך אחר כך הבינוהו במשמ' צבאות ישראל, כלשון הכתוב (במד' י לו): יי' רבבות אלפי ישראל. הצרופים יי' אלהי צבאות וכדו', המקלים על סמיכות השם אל צבאות ע"י הכנסת שם כללי אלהים, נראים על כל פנים כמאוחרים לגבי יי' צבאות הקדום יותר.]

כי אתה יי' צבאות אלהי ישראל גליתה את און עבדך לאמר וכו' (שם ז כז). יי' צבאות אלהי ישראל ישב הכרבים אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ אתה עשית את השמים ואת הארץ (ישע' לז טז). — ארון ברית יי' צבאות וכו': וישלח העם שלה וישאו משם את ארון ברית יי' צבאות ישב הכרבים (ש"א ד ד). — האדון יי' צבאות, המלך יי' צבאות: לכן נאם האדון יי צבאות אביר ישראל (ישע' א כד). כי הנה האדון יי' צבאות מסיר מירושלם ומיהודה כל משען ומשענה (שם ג א). כי את המלך יי' צבאות ראו עיני (שם ו ה). הנה האדון יי' צבאות מסעף פארה במערצה ורמי הקומה גדעים (שם י לג). וסכרתי את מצרים ביד אדנים קשה ומלך עז ימשל בם נאם האדון יי' צבאות (שם יט ד). — יי' אלהי צבאות: וילך דוד הלוך וגדול ויי' אלהי צבאות עמו (ש"ב ה י). לכן כה אמר יי' אלהי צבאות וכו' (ירמ' ה יד). נמצאו דבריך ואכלם ויהי דבריך לי לששון ולשמחת לבבי כי נקרא שמך עלי יי' אלהי צבאות (שם טו טז). לכן כה אמר יי' אלהי צבאות אלהי ישראל וכו' (שם לה יז). כי הנה יוצר הרים וברא רוח ומגיד לאדם מה שחו עשה שחר עיפה ודרך על במתי ארץ יי' אלהי צבאות שמו (עמו' ד יג). אולי יחנן יי' אלהי צבאות שארית יוסף (שם ה טו).— ויי' אלהי הצבאות: ויי' אלהי הצבאות יי' זכרו (הוש' יב ו).—אדני יי' אלהי הצבאות: שמעו והעידו בבית יעקב נאם אדני יי' אלהי הצבאות (עמו' ג יג). — אלהים צבאות: אלהים צבאות השיבנו והאר פניך ונושעה (תהל' פ ח).—יי' אלהים צבאות: יי' אלהים צבאות עד מתי עשנת בתפלת עמך (שם שם ה). — ובכתיב אדני יי' צבאות: מלכם תדכאו עמי ופני עניים תטחנו נאם אדני יי' צבאות (ישע' ג טו). כי כלה ונחרצה אדני יי' צבאות עשה בקרב כל הארץ (שם י כג). כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה לאדני יי' צבאות בגי חזיון (שם כב ה). כי זבח לאדני יי' צבאות בארץ צפון אל נהר פרת (ירמ' מו י). כי מלאכה היא לאדני יי' צבאות בארץ כשדים (שם נ כה). אל יבשו בי קויך אדני יי' צבאות אל יכלמו בי מבקשיך אלהי ישראל (תהל' סט ז). — ואדני יי' הצבאות: ואדני יי' הצבאות הנוגע בארץ ותמוג ואבלו כל יושבי בה (עמו' ט ה). — וצבא השמים, כמשמ' השמש והירח והכוכבים, שנעבדו גם כאלהים: ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם (דבר' ד יט). וילך ויעבד אלהים אחרים וישתחו להם ולשמש או לירח או לכל צבא השמים אשר לא צויתי (שם יז ג). ראיתי את יי' ישב על כסאו וכל צבא השמים עמד עליו מימינו ומשמאלו (מ"א כב יט). וישתחוו לכל צבא השמים ויעבדו את הבעל (מ"ב יז טז). וישתחו (מנשה) לכל צבא השמים ויעבד אתם וכו' ויבן מזבחות לכל צבא השמים בשתי חצרות בית יי' (שם כא ג—ה; דהי"ב לג ג—ה). והשבית את הכמרים וכו' ואת המקטרים לבעל לשמש ולירח ולמזלות ולכל צבא השמים (מ"ב כג ה). ונמקו כל צבא השמים ונגלו כספר השמים וכל צבאם יבול כנבל עלה מגפן וכנבלת מתאנה (ישע' לד ד). שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מרב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר (שם מ כו). אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי (שם מה יב). בעת ההיא נאם יי' ויוציאו את עצמות מלכי יהודה וכו' ושטחום לשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום ואשר הלכו אחריהם ואשר דרשום ואשר השתחוו להם (ירמ' ח א-ב). אשר לא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים כן ארבה את זרע דוד עבדי ואת הלוים משרתי אתי (שם לג כב). והכרתי מן המקום הזה וכו' ואת המשתחוים על הגגות לצבא השמים (צפני' א ד—ה). בדבר יי' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם (תהל' לג ו). אתה הוא יי' לבדך את עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם (נחמ' ט ו). — וצבא המרום, באותה משמ': והיה ביום ההוא יפקד יי' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה (ישע' כד כא).— וצבא השמים והארץ: ויכלו השמים והארץ וכל צבאם (בראש' ב א). — ובתו"מ: כיצד מזמנין וכו' ברבוא אומר נברך לה' אלהינו אלהי ישראל אלהי הצבאות יושב הכרובים (ברכ' ז ג). אמרה חנה: רבונו של עולם מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך שתתן לי בן אחד (ר' אלעזר, ברכ' לא:). ג' צבאים הן, צבא לשמים ולארץ וצבא לתלמידים וצבא ליסורין (ר' אלעזר, מד"ר

ברא"ש י). אם זכה צ ב א לו ואם לאו צ ב א עליו, בנה בנין ועלה בידו צ ב א לו, נפל ממנו זבת צ ב א עליו, אכל פתו והנייתו צ ב א לו, עמדה בתוך גרונו וחנקתו צ ב א עליו, הרבה צ ב א י ם מינה הקב"ה לאדם הזה לתבוע דקיון שלו, הרבה דובים הרבה אריות הרבה נחשים הרבה שרפים הרבה עקרבים וכו' (תנחומ, שם שם). — ואמר הפיטן: ולא זכרת צהלת צבי צדק אשר צפנת ל צ ב א י ך [1] (ר"א קליר, איכה אלת, קינ' ת"ב). צ ב א י מ ו (של השמים) רצים לעינימו ויורונו הנה אלהימו (ר"אב"ע, בשם אל. איגר 53).—ואמר המשורר: והבט שמימה וברך צור קדם, ראה את צ ב א ו ת ם וספר פלאותם ודע יוצר אותם וידע מספרם (ר"מ הנגיד, באשמורת, ברודי, 23).

— ג) צָבָא במשמ' עבודת הַצָּבָא, מלחמה, — יָצָא האדם בַּצָּבָא, יצא לַצָּבָא: וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה היצאים לַצָּבָא ובין כל העדה (במד' לא כז). ותהי המחצה חלק היצאים בַּצָּבָא מספר הצאן וכו' (שם שם לו). כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בַּצָּבָא ולא יעבר עליו לכל דבר (דבר' כד ה). — וביב' יוֹצֵא צָבָא [2]: מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צָבָא בישראל תפקדו אותם לצבאתם אתה ואהרן (במד' א ג). ויהיו בני ראובן וכו' כל זכר מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צָבָא (שם שם כ). כל אלה בני ידיעאל לראשי האבות גבורי חילים שבעה עשר אלף ומאתים יצאי צָבָא למלחמה (דהי"א ז יא). מזבלון יוצאי צָבָא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה חמשים אלף (שם יב לג).—שלח לַצָּבָא, קבץ המחנה לַצָּבָא: וישלח אתם משה אלף למטה לַצָּבָא אתם ואת פינחס בן אלעזר הכהן לַצָּבָא (במד' לא ו). ויקבצו פלשתים את מחניהם לַצָּבָא להלחם בישראל (ש"א כח א). — חָלוּץ לַצָּבָא, חֲלוּץ צָבָא [1], מזין לצאת למלחמה: וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה שנים עשר אלף חלוצי צָבָא (במד' לא ה). ועבדיך יעברו כל חלוץ צָבָא לפני יי' למלחמה (שם לב כז). כארבעים אלף חלוצי הַצָּבָא עברו לפני יי' למלחמה אל ערבות יריחו (יהוש' ד יג). ואלה מספרי ראשי החלוץ לַצָּבָא באו על דויד חברונה (דהי"א יב כג). ועי' ב. חָלַץ.

— וצְבָא המלחמה, עבודת הצבא במלחמה: ויקצף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מִצְּבָא המלחמה (במד' לא יד).—וצְבָא העבודה, זמן עבודה קצובה. ביחוד עבודת הלוים במקדש, בא לצבא, לִצְבֹא צבא: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל בא לַצָּבָא לעשות מלאכה באהל מועד (שם ד ג, ושם עוד). כל הבא לצבא צָבָא לעבד עבודת באהל מועד (שם שם כג). מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבוא לצבא צָבָא בעבדת אהל מועד ומבן חמשים שנה ישוב מִצְּבָא העבודה ולא יעבד עוד (שם ח כה—כו). — ושל השכיר הַשָּׂכִיר למספר שנות עבודה [2]: הלא צָבָא [3] לאנוש עלי ארץ וכימי שכיר ימיו (איוב ז א). תחדש עדיך נגדי ותרב כעשך עמדי חליפות וּצָבָא [4] עמי (שם י יז). אם ימות גבר היחיה כל ימי צְבָאִי [4] איחל עד בוא חליפתי (שם יד יד). — ובהשאלה לגורל העם: דברו על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צְבָאָהּ [5] כי נרצה עונה כי

---

1) [ואמנם אולי הכונה למ"ר של א. צְבִי.]

2) [כשם שהצרופים בבינ' פועל יושב אהל, יושב הכרובים וכדו' מקצרים הם במקו' יושב באהל, יושב מעל (לכנפי) הכרובים, וכדו', הואיל והסמיכות מביעה יחסים שונים בין סומך ונסמך, וכשם שאין מהם עדות לשמוש בפעל כגון יָשַׁב (את ה)אהל, יָשַׁב (את ה)כרובים, כך אין גם יוֹצֵא צָבָא, יוֹצְאֵי צָבָא בבינ' אלא קצור במקום יוצאים לצבא (במד' לא כז—כח), וכן בא חלוצי צבא במקום חלוצים לַצָּבָא, וטעות היא להניח שמוש בפעל יצא צָבָא כמובא במלונים.]

1) [עי' בהערה הקודמת.]

2) [בשמוש זה בא צָבָא בעקר במשמ' (חוזה) שכירות, והעבודה שהשכיר מתחיב לעשות במשך שכירות זו. ואמנם אפשר לבאר גם מכאן אף את משמעותה הרגילה של צבא, צבאות, בהוראת צבא שָׂכוּר, אנשים שכורים לצבא. ואולי זאת באמת הוראתו הראשונה של השרש, שממנה הסתעפו יתר ההוראות גם בלשונות האחיות, בעוד שקשה לבאר הוראה זו מתוך משמ' הצבא והמלחמה.]

3) [עיי בהערה הבאה.]

4) [לפי טורטשינר, ס' איוב, שיכים גם הקטעים שבפסוקים אלו (י יז, יד יד) לפסקה שבראשית פרק ז, והכונה: ימי האדם דומים לשכירות השכיר, בערב ימדדו לו את שכרו, וזמן ל ה ח ל י ף כ ח יש עמו אחרי מלוי צבאו (חליפות וצבא עמו, צ"ל). כעבד השואף לצל הערב וכשכיר המקוה לקבל שכר פעלו (ז ב) כן גם אני כל ימי צבאי איחל עד בוא חליפתי (יד יד) וכו'.]

5) [על השכיר שחטא, שפגר בעבודה, ל ר צ ו ת,

לקחה מיד יי׳ כפלים בכל חטאתיה (ישע׳ מ ב). — —ואמר בן סירא: אל תקוץ ב צ ב א מלאכת ועבדת כי מאל נחלקה (ב״ס גני׳ ז יה). — ובסהמ״א: הלא צבא לאנוש על הארץ, כי צ ב א וזמן קצוב נתן לאדם עלי ארץ שישלים בו את נפשו השכלית בעיון ובמעשה (חוהב מספט ומספט לדק לחיוב ז ח, סז:). — ואמר המשורר: אפת חייו (של האדם) עלי תבל כהבל, חלום ראה והמות שבריו, צ ב א חלדו כעוף יעוף ויפיו כנוצתו והלילות אבריו (רמב״ע, ירקיבי׳ דיוחן ס, בודל׳). די לי ב צ ב א ו ת וזמן מסר אשר פשטו בזו כבודי ודין עול בי שפטו (רחב״ע, מכדוד חמון, כהכה ח, 53). —וכמשמ׳ נעורים, זמן הבחרות [1]: באחד שהוא מעותד לכל יצמח זקנו ויהיה הנשאר משער אלו רקיק נקל להמרט ובאחרית ה צ ב א אם ליובש המזג וכו׳ (קחכון ד ז ח ג). כי והו (הרפואות הנזכרות למעלה) ישמר שער הבחרות עד אחרית ה צ ב א (סס ד ז ח יו). — ד) אולי במשמ׳ עבודת הקדש [2]) וכדוי וצבא תנתן על התמיד בפשע ותשלך אמת ארצה ועשתה והצליחה ואשמעה אחד קדוש מדבר וכו׳ עד מתי החזון התמיד והפשע שמם תת וקדש וצבא מרמס (דני׳ ח יב–יג). בשנת שלש לכורש מלך פרס דבר נגלה לדניאל אשר נקרא שמו בלטשאצר ואמת הדבר וצבא גדול ובין את הדבר ובינה לו במראה (סס י ח).

כלו׳ לשלם בעבודה את הזמן המסגר, וכרגמת השכיר אומר איוב. שעה מעליו ויחדל (כלו׳ ויפגר במלאכתו כמו חדל בערב׳), עד ירצה (אח״כ) כשביר יומו. וכדין השכיר נרונה גם ירושלים.]

[1]) [הקאנון משתמש במלה צבא הערב׳ [a]) במשמ׳ בחרות כאלו היתה זו מלה עבר׳, ועי׳ ג. צבי.]

[2]) [בשני המקומות המובאים כאן בא צבא בהקבלה אל קרבן התמיד כאלו נאמר וצבא ע ם התמיד תנתן בפשע, עד שישוכ להיות צבא גדול במקדש והתרגומים, עד כמה שאפשר להכיר את כונתם, והפרשנים בארו במשמ׳ כח או זמן, צבא המלאכים, או אפילו מן הארמ׳ צבא, צבי במשמ׳ רצה. ואמנם לפי הענין רק פרוש מעין הנתן כאן מתאים. ואכן שים לב לצרוף במראות הצבאת אשר צבאו פתח אהל מועד (שמות לח ח). ואפשר שבא הצבאת גם שם, וגם הנשים הצבאות פתח אהל מועד (ש״א ב כב) במשמ׳ העובדות עבודת הקדש וצ״ע.]

---

[a]) صبا

ב. **צָבָא**, פ״ע, צָבְאוּ, עתי׳ יִצְבְּאוּ, בינ׳ צֹבְאִים, צֹבְאוֹת, ומקור עם ל לִצְבֹּא, לִצְבֹא, —צָבָא על האויב, יצא למלחמה עליו, הסתדר לקראתו כמו צָבָא: וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה שנים עשר אלף חלוצי צבא וישלח אתם משה אלף למטה לצבא אתם ואת פינחס בן אלעזר הכהן לצבא וכלי הקדש וחצצרות התרועה בידו ויצבאו על מדין כאשר צוה יי׳ את משה ויהרגו כל זכר (במד׳ לא ה ז). והיה כחלום חזיון לילה המון כל הגוים הַצֹּבְאִים על אריאל וכו׳ כן יהיה המון כל הגוים הַצֹּבְאִים על הר ציון (ישע׳ כט ז ח). וזאת תהיה המגפה אשר יגף יי׳ את כל העמים אשר צָבְאוּ על ירושלם (זכר׳ יד יב). — ובמשמ׳ המתנדבים לצבא, העֹבדים בצבא: וממחצית בני ישראל אשר חצה משה מן האנשים הַצֹּבְאִים (במד׳ לא מב). —ובמשמ׳ חנה כמו מחנה של צבא: כן ירד יי׳ צבאות לִצְבֹּא על הר ציון ועל גבעתה (ישע׳ לא ד). —ובהרחבה, צָבָא פלוני בעבודת מן העבודות, התסכר והשתכר לעבודה קבועה לזמן קבוע. sich verdingen; se louer; to go into service: כל הבא לִצְבֹא צבא לעבד עבדה באהל מועד (במד׳ ד כג). מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבוא לִצְבֹא צבא בעבדת אהל מועד (סס ח כד). —הנשים הַצֹּבְאוֹת בפתח אהל מועד, שהיו עמדות שם לעבד עבודה קבועה: במראת הַצֹּבְאֹת אשר צָבְאוּ פתח אהל מועד (שמות לח ח) [1]). ואת אשר ישכבן את הנשים הַצֹּבְאוֹת פתח אהל מועד (ש״א ב כב). — ובסהמ״א: שגלשו מהר הגלעד וכו׳ ד״א כאותן ש צ ב א ו על מדין בעבר הירדן שהיא ארץ גלעד (מדרש ספ״ם ד ח, גריכהוט, לג.). ויהי היום ואני בארץ סבאים, ועברתי על בית הסובאים, ושם בחורים נצבאים, ועל בת הגפנים צ ו ב א י ם (ר״י חריזי, תחכ׳ לו, 297). ושאר חבריהם ה צ ו ב א י ם אחריהם כמו שוכרם יונה בן גנאח (קונטרוס הדקדוק, פוזנכסקי, 18). ויתקע בשופר ויערוך מלחמה מול חיל רומנים אשר היו צ ו ב א י ם במשמרותם לשמור את ירושלם (יוסיפון, גינצבורג, ספד). כי קצף על כל צבאם, ש י צ ב א ו גוי על גוי ובוז יהיה ההרג והטבח בהם (כד״ק, ישע׳ לד ב). — ואמר הפיטן: כתמול מפלאות ידך בעדי שים ל צ ֹ ב א ו ת, תשאיר אחרי,

---

[1]) [ועי׳ גם א. צָבָא, הערות.]

מברכות נעורי, אנקם בצרי (ר"י הלוי, יש למיחלים, אהבה, סעה"ש 108). חיל צ ו ב א י ם על אריאל ועל עמה לכלם, חיל יאחזון וימוגו חללם (יהודה בר מנחם, את יום, יוצ' לשבת נחמו, מחז' איטלי א, קלא). — ואמר המשורר: היום עלי נפשי יגונות צ ב א ו, היו לבבי ממרור שבע (עמנואל, מחב' א, 5). וראיתי אותה פושטת בגדי רקמתה ובעלת החדש נצב לעומתה ובמקום המים אשר הבינותי אל הנשים ה צ ו ב א ו ת טבלה בו ועיני רואות (הוא, מחב' כח, 222). עשו להם בחצריהם ובטירותם מקוואות כדי לשכב עם הנשים ה צ ו ב א ו ת (שם שם, 228). צבאותי שחקים גדלו צ ב א ת ה, שמת עלי ארץ יקום לעטרת, שרי אלפים בזבול נטעו, חנו לדגליהם וכן נסעו (שלמה אוליוירו, אודך ארוממך, אגרי אילת אהב', מ). עוד רוח חצת שם יפות שפי, עוד נשים צ ב א ו ת, עוד בחורי יפי, עוד אני שוט אל עיני תופיע (יל"ג, אדני על מים רבים, כל שיריו א, 20).

— הפע', הִצְבִּיא, מַצְבִּא, — הִצְבִּיא את עם הארץ, קראו לצבא, סדרו וערכו לצבא: ואת ספר שר הצבא הַמַּצְבִּא את עם הארץ (ירמ' נב כה; מ"ב כה יט). — ובסהמ"א: הלוך הלוך ה צ ב י א סענדעריל את עצמו והרים פעמי רגליו (ש"י אברמוביץ, מקטות בנימין השלישי, הפרדס ג, 67). — ואמר הפיטן: אל חי משוש לבי חילי ומשגבי שירים לך א צ ב י א מאות ורבואות (אל חי, לשבת פורים אלג'יל, קרובץ אלג'יל). — ואמר המשורר: בואי כבודה במנים יגון ב ה צ ב י א צבאות (רמח"ע, חרסים ג 36). וזמן ה צ ב י א צרות עליך (הוא, דיואן קכו). ובא ממערב לשכון במזרח וצבאות כל יקר אסף ו ה צ ב י א (ר"י חריזי, תחכ' מו, 362).

— נפע', נִצְבָּא, — נקהל, נאסף: ובעת לרדוף אחריו נ צ ב א ו, דפקו שעריו ובהם לא באו (ר"י חריזי, תחכ', הקד', 13). ראיתי עם רב באים ו נ צ ב א י ם בכל מסלה ונעשו בעגולה (הוא, שם ל, 251). ויהי היום ואני בארץ סבאים, ועברתי על בית הסובאים ושם בחורים נ צ ב א י ם, ועל בת הגפנים צובאים (הוא, שם לו, 297). וכאשר ראיתי כי במלאכת השיר באו לערוך מלחמתו נ צ ב א ו ידעתי כי אני גבירם וכו' (הוא, שם כ, 388). ויהי בראותם אותנו חשבו כי דבר גדול מצאו ומכל המקומות אשר נפוצו שם נ צ ב א ו (עמנו', מחב' כג, 175). — ואמר הפיטן: מלך לגדלתו אין חקר וקצבה, כבוד בהיכלו תבשר צבא נ צ ב א (מלך חר, ליוצ' יוה"כ).

— פעי, צֻבָּא, — אסף כצבא, ואמר הפיטן: צ ב א ו [1] כעדר גנת אגוזים, צלעים חיל ופחד אחוזים, צרח קול יי' שובר ארזים (ר"א קליר, אלופים, תפארת סיגא, לצונץ, 263).

— הִפעי, הִצְטַבָּא, — נאסף לצבא: ואמר הפיטן: כי מעט היו והרבה ה ו צ ב א ו לעת למשפחותם יצאו (ינאי, אוז לטובה, קרובץ לס' ברא', זולאי, ו).

ג. **צָבָא** [2], ש"ז, — גֶּשֶׁם: אדני יתן אמר[3] המבשר(ות)[4] צבא רב [5] (תהל' סח יב).

צַבָּאִי, ש"ז, — איש צבא, חיל: שר מאתנו היה צ ב א י [6] עלז אהב לשמוח ולשמח (יהודה שטיינברג, בימים ההם, השלח טו, 333).

צְבָאִי, ת"ז, — שיך לַצָּבָא, נוהג בדבור ובספרות.

צְבָאִיּוּת, ש"נ, — עניני הצבא, נוהג בספרות.

צְבָאִים, צְבָאוֹת, — עי' א. צְבִי, צְבִיָּה.

צבב [7], ממנו א. צָב.

א. **צבה** [8], ממנו צָבֶה. א. צָבָה, צָבוּי, צִבּוּי, צְבוּת.

---

[1] [מנקד צִבְּאוּ, ואמנם אולי הכונה צָבְאוּ או צָבָאוּ.]

[2] בערב' צאב a), ירד גשם, והשם צוֹב, צַיִּב b) ענן מוריד גשם.

[3] רעם (הערת המחבר בשולי הסכ"ך).

[4] [הסוגרים מאת המחבר.]

[5] [ורֹב הפרשנים פרשו מן א. צָבָא, וצ"ע.]

[6] [מנקד צַבָּאִי.]

[7] בערבי צִ'בּ c) ובסורי' עבב.

[בכסא ואיפודרומין של שלמה המלך (ביהמ"ד ילינק ה, 37) כתוב: עגלות אלו שני נשיאים היו מביאים. מרכבה צ ב ו ב ה שעל שני עגלות לארבעה סוסים כדי לעשות איפודרומין למלך, ושור לאחד, זה בן הנשיא שהיו רוכבין אותו במרכבה, ע"כ. אבל איזנשטין (אוצר מדרשים ג, 529) חדפים: מרכבה צ ב ו ע ה.]

[8] רק בעבר' במשמ' זו.

---

a) صاب b) صوب صيب c) ضب

ב. צבה[1], ממנו א. צבי, צביה.

ג. צבה[2], ממנו ד. ˚צבה, ˚צבי. ב. צבי, *צביון.

צבה, ת"ז, נקי' צבה,—בטנו צבה, נפוחה, geschwollen; enflé; swollen: בתת יי' את ירכך נפלת ואת בטנך צבה (במד' ה כא).—ובתו"מ: שמא כריסה נאה, צבה הוא (נדר' סו:).—ובסהמ"א: בעת נתוח אברי הילד הפנימיים נמצא לשונו הקטנה צבה כבצק (oedematös) (י. טוביס, הדיפתיריה, ז, 51).

א. צבה[3], פ"ע, צבתה,—צבתה בטנו, נהיתה צבה: ובאו בה המים המאררים למרים וצבתה בטנה ונפלה ירכה (במד' ה כז). — ובתו"מ: כוויו בשפוד על כף ידו וצבת, על כף רגלו וצבת (ר' ילמק, ירוש' ב"ק ח ח). — ובסהמ"א: וכי ס"ד שבהמ' שצבתה פיה שאינה יכולה לחיות ע"י הטראה והלעטה ניטא דטריפה (תפארת ישראל, חול' ג ג).

—הפע', הצבה, עם ל לצבות, — הצבה בטנו של פלוני, עשה שתצבה: ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל ירך[4] (במד' ה כב). — ובתו"מ גם במשמ' עשה כאלו היא צבה: המסמא את עינו והמצבת את כריסו ותקפת את שוקיו אין נפטר מן העולם עד שיתלה כך (תוספת' פאה ד יד).

—נפעי, *נצבה, — כמו צבה: אני אומר מים מגולי' שתת ונצבית (ר' תנחומא, ירוש' סוטה ה כ).

—פע' ˚צבה את הבשר, — עשה שיצבה: ויתקבצו כל אנשי הערים ההם ויוציאו את הנערה ההיא וימשחו אותה בדבש מכף רגלה ועד קדקדה כאשר דבר השופט ויתנו אותה לפני עדת הדבורים במקום מקבצם ויבואו עליה כל הדבורים ויעקצו אותה וצבו את כל בשרה (ס' הישר ויראה, לבוב, יח:).

ב. צבה, ס"ז,—כמו א. צבא: וחניתי לביתי מצבה[5] מעבר ומשב ולא יעבר עליהם עוד נגש (זכר' ט ח).

---

1) [עי' הערה לא. צבי.]

2) בערב' צבי[a], חפץ, רצה, וכן בארמ'.

3) רק בעבר'.

4) [אמנם כתיב האותיות מרשה אף את הקריאה בקל: לצבות ולנפל, ויש גורסים כך.]

5) [כך לפי נקוד המסרה. והשוה הערת המחבר בערך מצבה.]

---

a) صبي

ג. צבה, פ"ע, צביה—כמו ב. צבא: והיה כחלום חזיון לילה המון כל הגוים הצבאים על אריאל וכל צביה[1] ומצדתה והמציקים לה (ישע' כט ז).

ד. ˚צבה, פ"ע,—חפץ, רצה, ואמר הפיטן: האדמון כבש שלא חלה, צבה לקחתה לו ונתבהלת (ר"א קליר, אבן בוחן, קרובי א ר"ה).—ואמר המשורר: ויראהו בני בנים חכמים יראי אל כמו נפש צבויה ויחיהו אלהים הוא ובניו חזות שלם וציון הבנוית (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 13).

˚צבוי, ת"ז,—כמו צבה: וביצים צבויים בעף המנהג להקל לצורך (תפארת ישראל, חול' ג ג).

˚צבוי, ס"ז,—תפיחה. התנפחות: צבוי בטנה ונפול ירך (רש"י, סוטה ו., ד"ה בחותה).

צבוע, עי' צבע.

צבוע, ת"ז,— עוף צבוע וכיוצא בזה, בעל צבעים: העיט צבוע[2] נחלתי לי העיט סביב עליה (ירמ' יב ט). ועי' א. צבע.

צבוע, עי' צבעי.

˚צבועיות, ש"נ, — כמו צביעות, תכונת האיש הצבוע: ועוד יש לומר דהיה נראה כמתנדב לשם יהורא וצבועיות (פענח רזא עה"ת נו, לט.).

---

1) [אמנם תמוה „וכל צביה" במשמ' של צבאיה אחר „כל הגוים הצבאים על אריאל" ובצרוף עם ומצדתה, ונראה כאלו הגוים צבאים על אריאל ועל כל צביה ומצדתה, ואולי מלה לא ידועה לפנינו המציינת חלק של אריאל. והמחבר בשולי התנ"ך העיר בסימן שאלה: מצביה.]

2) כך בנסחה המסורה, והמליצה קשה. היוני תרגם במשמ' צבע, והוא חית הטרף הידועה. וקצת החדשים הגיהו הגהות מתחלפות. [כאמור בהערת המחבר, קשה לישב עיט צבוע במשמ' עוף בעל צבעים, בפסוק, וכן אין מקום לפרושים אחרים כגון עוף טורף או עוף בעל אצבעות ארכות וכדו'. והרי אף המלה צבע, מ"ר צבעים (שהוראתה במקרא אינה גון, עי' שם הערה) לא באה במקרא אלא כתאר לואי של שלל: הלא ימצאו יחלקו שלל וכו' שלל צבעים לסיסרא שלל צבעים רקמה צבע רקמתים לצוארי שלל (שפט' ה ל), וגם עיט לשון שלל הוא, כלשון הכתוב: ויעט (כת' ויעש) העם אל השלל (ש"א יד לב), ותעט אל השלל (שם יה יט), ומכאן שאין עיט צבוע אלא שלל צבעים, שלל מלחמה. וכונת הפסוק ברורה: האם שלל מלחמה נחלתי עד שהכל עטים עלית מסביב.

***צְבוֹעָן**, ת"ז,—שאין תוכו כברו: אף כאן בכסלון בני האדם כתות כתות הם וכו' כת הצבוענין הם כלי הקדש העסקנים באמונה (ס"י אגרמונים, מקטות בכימין השלישי, הפרדס ג, 51).

צָבוּר, עי' צִבֻּר.

צִבּוּר, עי' צִבֻּר.

***צִבּוּרִי**, ת"ז, — השיך לַצִּבּוּר. לכלל, לקהל, gemeinschaftlich, öffentlich; commun, publique; common, public, נהוג בדבור ובספרות.

***צִבּוּרִיּוּת**, ש"נ,—עניני הַצִּבּוּר והכלל, נהוג בדבור ובספרות.

א. *צָבוּת, ש"נ,—תכונת הדבר הַצָּבֶה, התנפחות, תפיחה, Anschwellung, Tumor; (in)tumescence, tumeur; intumescence, tumour: ודריש חרצובות בשני מלות, ענין הרהור וצבות (פרוש יפ"ת למד"ר ויקר' יז, מובא בעץ יוסף שם). אמנם עד כה תרמה האסכרה בהליכותיה לכל יתר מיני הדלקת, יען כי הכאב, האודם, הצבות (tumor) וכו' הלא הם הסימנים הנפגשים גם כן בשאר מיני דלקת (י' עוזים, הדיפטיריה ו, 20). מחלת האסכרה תופיע אצל האדם בשני מיני סימנים, הסימנים המקומיים יעלו בלוע וכו' והסימנים הכוללים וכו' הם הסה מעלת חום הגוף, כשלון פעולת הלב, צבות שקדי דם הלבן וכו' (שם ח, 52).

ב. צָבוּת, ש"נ,—מין קוץ: קוץ הנקרא צבות, יורק ויבושל בשמן (אסף, 58).

צבט [1], ממנו צָבַט, *צְבִיטָה.

צָבַט [2], פ"י, יִצְבֹּט, — צבט מאכל לפלוני. הגיש לו, נתן לו, anbieten; offrir; offer: ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם ואכלת מן הלחם וטבלת פתך בחמץ ותשב מצד הקצרים וַיִּצְבָּט לה קלי ותאכל (רות ב יד). — ובתו"מ במשמ' תפס ואחז, הושיט והגיש, ergreifen; saisir; to seize: מאי בית הצביטה איר יהודה אמר שמואל מקום שצובטו וכה"א ויצבט לה קלי (רב יהודה בשם שמואל, חגי' כב:). —ובסהמ"א: כי מי איש אוהב התרועע יאכל מטעמים ומגדנות לבדו לא יצבט גם לזולתו עמו (הקד' כליל המכבון). בצאת מלאך ה' לשוטט בפנות עדתינו וסבב המצפה ובידו רצפה להאיר נשפה ואילת אשמורת בקריו מנדנה יצבוט (הקד' ככד הורם אמה ששון, ויכילאה).—ואמר הפיטן: צוה והוציאו כף וכלי קטורת, צבט לכף בחפניו ולא ימוד (יוחנן הכהן בן יהושע, אזכר סלה, עבודה, מחז' איטל' ב, קל:). לו לצבוט תירגל להלעיטו כתאב מסרך דרך כבכרה (ר' שמואל יזכה, יול' פ' תולדות, סריד' מהגני', מ"ל ויס, 65).—ונוהג השמוש בפעל צָבַט במשמ' מריטת הבשר, zwicken, kneipen; pincer; to pinch, ובשם צוֹבֵט במשמ' משקפת הנאחזות בצביטה על האף, Zwicker; pince-nez.

—הפע', הִצְבִּיט,—הושיט והגיש, ואמר הפיטן: רעה עמך בשבטו, ודי מחסור העבט, ואת חקם הצבט, ולחם אבירים (אפרים בן יצחק, אלהי העברים, סליח' מוס' יוה"כ).

—הפע', הִצְבַּט,—שֶׁצְּבָטוּ אותו, ואמר הפיטן: קלי בל יצבט, בלי בחרב ילבט (ר"א קליר, תפלת טל).

***צֶבִי**, ת"ז, — שבע רצון, מְרֻצֶּה, ואמר המשורר: חבלים נפלו לי בנעימים ופני לבשו מראת צהובי וישנתי וערבה לי שנתי הקיצותי שבע רצון וצבי (יהודה אלחריזי, זמן הכה, תחכמוני ב, עג).

צִבְטָה, עי' צְבִיטָה.

א. צְבִי [1], ת"ז, מ"ר צְבָיִם, צְבָאִים [2], — חית השדה, דקה, מלאת חן, דקת הרגלים, לה עינים שחורות גדולות, קרנים עגולות, gazelle; Gazelle:

---

[1] בארמ' צבת, במשמ' הגיש לפלו' מאכל, עי' לפנינו.

[2] בארמית: בעינא דאצבית ליה נהמא (חול' ק). [אין צבט אלא מטבא אחר של צבת, ועי' שם, ותבדל השמוש בפעל הוא כשמוש הפעל לקח, לקח לעצמו או לקח והביא לאחר (ויקחו לי תרומה).]

[1] בערב' ט'ביא (a), בארמ' טביא. [באשור' צַבִיתֻ. צבי ואיל שני מיני gazella הם. הראשון כנראה המין האפר, שחר האף (g. Arabica), והשני המין החום (g. dorcas), ששניהם מצויים בארץ עד היום. ובסהמ"א השתמשו במלה גם במשמ' cervus, stag; cerf; Hirsch, ומינים קרובים לו.]

[2] [האל"ף נחה למשך והיו"ד נעה והיא למ"ד הפעל ויו"ד הרבים חסרה (רד"ק מכלול, ליק, קע"ד:). ועם כנוי הרבים בנות היו"ד וכצירי העי"ן הפעל להיותם כליוהם צְבִיהֶם (שם שם).]

a) ظبي

כאשר יאכל את הַצְּבִי ואת האיל כן תאכלנו (דברי יב כב). זאת הבהמה אשר תאכלו וכו׳ איל וּצְבִי ויחמור ואקו ודישן ותאו וזמר (שם יד ה–ו). והיה כִּצְבִי מֻדָּח וכצאן ואין מקבץ (ישעי׳ יג יד).—ולדמיון המהירות לרוץ: ועשהאל קל ברגליו כאחד הַצְּבָיִם אשר בשדה (ש״ב ב יח). הנצל כִּצְבִי מיד וכצפור מיד יקוש (משלי ו ה). גברי החיל אנשי צבא למלחמה ערכי צנה ורמח ופני אריה פניהם וְכִצְבָאיִם על ההרים למהר (דהי״א יב ח).—ודמיון למה שהוא יפה וחביב: דומה דודי לִצְבִי או לעפר האילים (שה״ש ב ט). סב דמה לך דודי לִצְבִי או לעפר האילים על הרי בתר (שם שם יז). — ובתו״ם: הזאב והכלב כלב הכופרי והשועל העזים והצבאים וכו׳ אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלאי׳ א ו). הצד צבי והשוחטו והמפשיטו המולחו וכו׳ (שבת ז ב). הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים (יהודה בן תימא, אבו׳ ה כ). החשוד על הבכורות אין לוקחין ממנו בשר[1] צבאים (בכורות ד ז). איזהו מנחש האומר נפלה מקלי מידי נפלת פת מפי וקרא איש פלוני מאחריו וקרא לי עורב ונבח בי כלב ועבר נחש לימיני ושועל לשמאלי ופסק צבי את הדרך לפני וכו׳ (תוספת׳ שבת ז יג). מטלטלין את החצב מפני שהוא מאכל לצביים ואת החרדל מפני שהוא מאכל ליונים (שם שם יד ח). כתבו (את הגט) על קרן של צבי חתכו חתמו ונתנו לה פסול (שם גיט׳ ב ד). עלי קולקסייא שאסור לגמות בהן מים מפני שהצבאין אוכלין אותן (ר׳ יוסי, ירוש׳ שביע׳ ז י). בשוחט צביים אין בה גיד הנשה (שם שבוע׳ ג ד). מה צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו אף א״י אינה מחזקת פירותיה, ד״א מה צבי זה קל מכל החיות אף א״י קלה מכל הארצות לבשל את פירותיה, אי מה צבי זה קל ואין בשרו שמן וכו׳ (כתוב׳ קיב.). והרי צבי דאין (הקרנים) מפוצלות וחלבו מותר (חול׳ נט:). הכנים עמו זמורות לפילים חצובות לצבאים וזכוכית לנעמיות (ר׳ אבא ב״ר כהנא, מד״ר ברא׳ לא). מה צבי זה בשעה שהוא ישן עינו אחת פתוחה ועינו אחת קמוצה וכו׳ (שם שה״ש, סוף). — *צִבָּאִים, במשמ׳ עור צבאים, כחמר לכתיבת ספרים עליו[1]: המוכר וכו׳ ספר של צבאים ונמצא של גויל או יש בו טעות בין דף לדף הרי זה אין מכור (תוספת׳ ב״ב ד ז). לא יעשה חציו גויל וחציו קלפים אבל עושה חציו גויל וחציו צבאים קלפים מפני שאינו מן המובחר (סופר׳ ב י). — *והניח אדם מעותיו על קֶרֶן הַצְּבִי[2], הניחם בסכנה, אִבְּדָם: מי שהלך למדינת הים ועמד אחד ופרנס את אשתו, חנן אמר אבד את מעותיו וכו׳ אמר רבן יוחנן בן זכאי יפה אמר חנן הניח מעותיו על קרן הצבי (כתוב׳ יג ג). — וכסהםה״א: שור גועה אריה שואג איל צוהל נמר צורח כבש חונב זאב זורד צבי מפרט[3] דוב מגמגם חמור מברים פיל נוהם ראם מצלצל גרפית מלבלב אדם מרנן שד מזמר זיז היה קורא וכו׳ (כסא ואיפודרומין של שלמה המלך, ביהמ״ד ילינק ה, 35). ובראותו יופי המקום וחמדתו ונעמו ותכונתו וכו׳ ופרדסיו והדסיו ואיליו וצבאיו שמח שמחה גדולה (ר״י זכהרה, תחכמוני ב, דורון, 21). פירש רבינו יעקב שהצבי שהוזכר באילו טריפות הוא אותו שאנו קורין עתה צבי שהרי אין עורו מחזיק את בשרו (סמ״ג מ״ע סג). יתומים שסמכו אצל ב״ה וזן אותן משלו לא הניח מעותיו על קרן הצבי (טו״ע חו״מ רל כה). צבי ננס (צווערג הירש) גדול כחתול חבית והוא הקטן מכל החיות אשר פרסותם סדוקות (ברוך לינדא, ראשית למודים א ו, יד:). — ואמר

---

[1]) [בתוספת׳ (בכורות ג י): עורות צבאים.]

[1]) [בלוי בספרו Stud. z. althebr. Buchwesen אינו מביא מלה זו ורק לענין הכתיבה על עור צבי הוא מעיר על פרנקל, Aram. Fremdw. עמ׳ 245, המזכיר כתיבה כזו בימי הקדם אצל הערבים. אולם השוה בבבלי (כתוב׳ קג:): א״ל ר׳ חייא אנא עבדי דלא משתכחה תורה מישראל דאייתינא כיתנא ושדיינא ומגדלנא נישבי וציידנא טביא ומאכילנא בישרא ליתמי ואריכנא מגילתא ממשכא דטביא וכו׳. ולפי זה היתה כתיבה כזאת דבר רגיל. ועי׳ בדגמה המובאת לעיל על כתיבה על קרן של צבי.]

[2]) [אפשר שבטוי זה נולד בתוך משל ממשלי החיות, שספר בו על הצבי כי רץ ולקח אתו ממעות חברו. ואף יתכן שאין קרן זו קרן מקרני הצבי ממש, אלא קרן המעות של הצבי, כלשון קרן ופרות, שהיא מלה אחרת, שעקר הוראתה עֲרֵמָה, צבור, כמו קֶרֶן באשור׳ במשמ׳ זו.]

[3]) עי׳ ב. פרט, הערות, ואולי הוא בלשון הפרטים על פי הנבל, ועי׳ א. פרט, הערה.]

המשורר: ותרוץ כצבי על הרמוזות כגבור בשפלה רץ בסוסו (רשב"ג, בחר מהחלי, ברודי, 6). ומי ירצה קנות מעם זמני בקרן הצבי יתן מחיריו (הוא, כסרס פן, ברודי מבחר, לז).—"שם של חבה בפי המשוררים לעלם בבחינת יפיו ונעמו 1), וגם בהשאלה לאלהים 2): איה צבי עלג ואנה פנה עפר מקטר מר דרור ולבונה (ר"ש הנגיד, איה לצבי, עטרת לצבי לגרץ, 116). סוב תחזה יין כמו ברכום כי הצבי אותו בטל מסך (רמב"ע, תרשיש ג, 33). צבי פניו פנינים קודרים אש וגביע בידו זיק מאור (שם שם 34). התנהה ופה נחסום מאלות על פרידת עפרים וצביי כפרים (שם ג, 39). אשא עון ימים ואסלח כל פשע זמן הרע אשר אשם, בלתי נתן פניו בצביי חן עד נדדו גם אהלם אשם (שם ד 41), יום אורחות פרוד בצביי נסעו אש תאוה תנם כלב האירו (שם ז, 60). הן פראים הם (אדום וערב) ואיך ידמו אלי יעלה על הצבי התרפקה (ר"י הלוי, יעלת חן, מעמ"ש 107). ירושלים למוגיך השקי את כוס מריך באה עת תענוגיך ושב הצבי אל חדריך (הוא, ירושלים, שם, 116). מה תאנהי יעלת צבי בי שמחי כי בך אשמחה (ראב"ע, אילת, איגר 149). בעון אבותי נהפך אבי עד לאורב ואקו למתי מועדי צבי חן יקרב (הוא, איך אני, שם 150). בחייך צבי חן אין לנפשי חסידות כחצי גרגר שעורה (עמנו, מחב' ח, 58). שאלתים ואיה עפרים וצביי חמודות ווני אפיקי עליה (אשר עדמי, שבת סמעו, ספרד'). צבי חן החליף גילי בחילי והשבית כל רנני גם ששוני (סירי חימן, עמ' 311). עיני צבי ענוני שמוני עבד באין מחיר (שם, 333).

ב. צְבִי 3), ש"ז, צָבִי, מ"ר סמי' צִבְאוֹת (?), — א) פאר, יפי גדול, Pracht, Herrlichkeit; gloire, splendeur; glory, splendour: הַצְּבִי 4) ישראל על במותיך חלל איך נפלו גבורים (ש"ב א יט). והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה (ישעי' יג יט). יי' צבאות יעצה לחלל גאון כל צבי להקל כל נכבדי ארץ (שם כג ט). מכנף הארץ זמרות שמענו צבי לצדיק (שם כד טז). הוי עטרת גאות שכורי אפרים וציץ נבל צבי תפארתו (שם כח א). ביום ההוא יהיה יי' צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו (שם שם ה). ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות 1) גוים (ירמ' ג יט). וצבי 2) עדיו לגאון שמהו וצלמי תועבותם שקוציהם עשו בו (יחזק' ז כ). ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם זבת חלב ודבש צבי היא לכל הארצות (שם כ ו).—ארץ הַצְּבִי, כנוי לא"י 3): ויעמד בארץ הצבי וכלה בידו (דני'

---

1) [עפ"י הפסוק: דומה דודי לצבי (שה"ש ב ט). וכודאי השפיע גם שמוש המלה צבי a), נער אהוב, בערבי.]

2) [עפ"י דרש חז"ל לשה"ש.]

3) [אולי מענין תשוקה שבשרש זה, וגם בערבי' צבא b), אלשוק, ר"ל תשוקה [כמו חמדה, וכן בא גם ארץ חמדה במקום ארץ צבי.]

4) כן לפי הנסחה המסורה, ולפי התרגומים הקדמונים ופרושי הקדמ' ורב החדשים. אך המליצה קשה, ולכן הגיהו קצת החדשים הגהות מתחלפות. אבל באמת אין כאן כלל המלה צבי אלא מ"ר סמי' מן השם הצב, ומ"ר סמי' הַצְּבִי, והיא בערבי' הצ'ב b), והוא הר בפרט בין העמקים, ובמקום ישראל צ"ל יזרעאל, ובמקום במותיך צ"ל במותיכם, והוא כפל מן הרי בגלבע, ופה: הַצְּבִי יזרעאל על במותיכם חלל איך נפלו גבורים.

[מאז כתב המחבר את דבריו אלו, נתברר (עי' טורטשינר, ידיעות החברה העברית א"י, תרצ"ד, 9 וכו'), כי עקר משמ' המלה במה, במות, היא גופה, וביחוד גופת המת, כמו חלל (ומכאן משמ' קבר, מקום זבחי מתים וכדו'), וכן למשל: ואתה על במותימו תדרך, פרושו: על גופותיהם של האויבים שהרגת. וכן אפשר להבין גם כאן: חמדת ישראל, על חלליך ההרוגים נוסף עוד חלל, הרי נפלו הגבורים.]

1) [אמנם אפשר לבאר צְבִי, חמדה, של כלל צבאות הגוים והמוניהם, ואף יתכן להבין צביצבאות כמלה אחת, צורת הכפלה מן השרש ב. צבה במשמ' רצון וחמדה, כדגמת חפרפרות, פרע־פרעות, הנכתבות גם הן כשתי מלים. ועי' פְּרַע־פְּרָעוֹת, הערה.]

2) המליצה קשה, והגיהו החדשים הגהות מתחלפות.

[הקשי שבפסוק הוא במלה לגאון, שאין הוראתה כאן גאון ותפארת. כי הכונה בקרוב: את חמדת עדיו לאליל, שמהו לאל, וצלמי תועבותם ושקוציהם עשו בו.]

3) דרשת הגמ': מה צבי זה וכו' (כתוב' קיב.). [עי' א. צבי.]

---

a) صبي b) صبا

a) هضب

יח יו). — ואמר המשורר: יקר רוח גביר רעים ואישים ותפארת נדיבי עם וראשים צבי הדור והוא שר השלשה ונכבד מהיות שר השלשים (ר"י בן גיאת, יקר רוח, סעה"ס 16). חשו ראות חכם אשר הוא לאחי שכל צבי (רמב"ע, תרשיש ה, 24). ויזרחו אוריו עלי לחיו וייף בהודו מצבי עדיו (שם ג, 85). בא זמן ציר נאמן לאמונים על שמו דמו כמו האבנים בצבי[1]) או בשבי לו נתונים (רלב"ע, לשמחה, איגר 65). רד יום צבי ארצות עד שמה היתה ובת אדום שכנת שמה (הנ"ל, עבר עלי, שם 159). מכון צבי בתעבי ואהבי דמות צבי וסחבי וירד בי בבית שבי באף לבי קרבות (הנ"ל, אכי אכי, סעה"ס 149). לו יהי אבר כיונה לי אעופה ואשכונה עד אשר אשימה עיני על צבי תתפיר לבנה (הנ"ל, בעלי ריבי, כהנא א, 55). יחיד הדור אשר הוליד ילדים אשר הם בזמן לפאר ולצבי (ר"י חריזי, תחכ' מו, 362). כבר קם מבני אל שר ונגיד צבי עדה וגחלתה וגרה (עמנו', מחב' ח, 58). — °ובמשמ' מראה גון נחמד, ואמר המשורר: הבא ילוד שורק אשר מאין לשון יפתנו נעים צביו (רמב"ע, דיואן עז, בודל'). — ב) פאת העולם צפונית מזרחית[2]): ותגדל יתר אל הנגב ואל המזרח ואל הַצֶּבִי (דני' ח ט). — ג) °במשמ' רצון: מעשה בראשית וכו' בצביונן נבראו וכו' בצביונן שהם רצו בחפץ וצבי לקבל הכל עליהן (ר"י ג'יקטיליה, שערי אורה, סג:).

ג. **צְבִי**[3]), ש"ז, — נער, בחרות, ואמר הפיטן: הסיתוהו ימי צביו וגאה בגאון עדיו (ר"י הלוי, אמונות יה, תוכחה, אשמורה ב' לעש"ת, סליחי' אויגניון).

°**צַבִּי**, צביי, ת"ז, — שיש בו מתכונת הַצָּב, דֶּפֶק צַבִּי: במיני הדפק המורכב המיוחד בשמו, הנה יש ממנו צביי, והוא המתחלף בחלק אחד כשיהי' מאוחר ואחר יפסק וימהר, ויש ממנו גליי והוא המתחלף בגדל חלקי העורק וקטנם או גבהם וברחב ובאחור וכו' וכאלו הם גלי מים נמשכים קצתם אחר קצתם על היש, ויש ממנו תולעי וכו' והנמליי וכו'

1) [כלו': בארץ ישראל.]

2) בערב' צבא a) וצאביה b), רוח ינשב בין צפונית למזרחית. [והמפרשים בארו בקצור במשמ' ארץ הצבי.]

3) [עפ"י הערב' צבא, צבי c).]

a) صبا b) صابِيَة c) صباء صبي

ויש ממנו מגריי וכו' וממנו המחטי וכו' (קאנון א ב א מאמר בדפק ג). — קַו צַבִּי, קו הדומה לקוי קלפת הַצָּב והמשמש קו עזר בבעיות הנדסיות כגון הכפלת הקביה ושִׁלּוּשׁ הזוית, שבלול ניקומדס, Muschellinie; conchoida Nicomedis: וכל עוד שתרבה למשוך קוים קרובים זה לזה תרשום קו הקונקיליא"ש יותר שלם ויפה שהוא העובר על קצוו' הקוי' השוי' הנ"ל וכו' שאני קורא אותו קו צביי שדומה לשרץ הצב ובלעז פשטו"דיני (יש"ר מקנדיה, אילים, מעין חתום, סה). בעזר הקו הצביי נחלוק הזוית ישרת הקוים לג' חלקים שוים בקלות רב (הנ"ל, שם שם).

צְבִי־צְבָאוֹת, עי' ב. צְבִי.

צְבִיָּה, ש"נ, מ"ר צְבָאוֹת, — הנקבה של הַצְּבִי: שני שדיך כשני עפרים תאומי צְבִיָּה הרעים בשושנים (שה"ש ד ה). — ומ"ר: השבעתי אתכם בנות ירושלם בִּצְבָאוֹת או באילות השדה (שם ב ז). — ובתו"מ: צביה תהא מותרת שהיא מתרת עצמה בשחיטה (ר' זעורה, ירוש' ביצה א א). איזהו כוי שנחלקו בו רבי אליעזר וחכמים, זה הבא מן התייש ומן הצביה וילדה וכו', הכל מודים בהיא צביה ובנה תייש שפטור (אם שחטם ביום אחד) (רב חסדא, חולי' עט:). — ובספה"א: ולמה נמשלת יוכבד כצביה, שרבתה צביותיהן של ישראל (ילק' שמע' שה"ש תתקפח). אבל העז שבא על הצביה אסור לשחוט אותה ואת בנה ואם שחט אינו לוקה (רמב"ם, שחיטה יב ח). היתה בת הצביה הזאת נקבה וילדה בן ושחט את הנקבה בת הצביה ואת בנה לוקה (שם שם ט). — °ובלשון המשוררים כנוי לנערה נחמדה[1]), ומ"ר צְבָאוֹת, צְבִיּוֹת: נעמו אצבעות צביה ודמו עת תשורר בתוף כחצים ועטים (רמב"ע, תרשיש ב, 35). זכרו כבשם וטעמו מתוק כרוק פי צבאות (שם שם, 36). כסעיף הדם תטה צביה עת תרקוד ופרע שערה תפרע (שם שם, 37). צבית חדרים וילדת גבירים וכפני מאורים מאירה ונאוה (שם ז, 42). צביה בעלת פנים כשמש ומתן דק עלי ירך מאד עב (שם שם, 46). מה לך צביה תמנעי ציריך מדוד צלעיו מלאו ציריך (ר"י הלוי, מה לך, סעה"ס 92). ירדוף אריה צביאת[2]) ארמון יתדוף

1) [וגם בהשאלה לעם ישראל, ועי' א. צְבִי בשמוש מקביל בזכה, והערה שם.]

2) [כך נדפס.]

עופר בחיקה אמון (הוא, ירדוף אריה, אגרי סד"ל, 499). התנערי עניה לענות ושיר פצחי, התנהלי צביה אט לתוך מעין נוחי (ראב"ע, איך יעמד, איגר 129). מעי לדברי צביה יהמו (הוא, אל לב, סס 139). אפדה בנפשי צבית חן אשר אחרה יום שוב דלתי (הוא, מכדוד אמון בחיק, כהכא א, 54). קומי צבית חן והשקיני בסות גדלות אחרי רקות (יעקב בן אלעזר, כקות, סעה"ס 163). הייתי שעשועי לבות צביות חן בי תגלנה (עמנו', מחב' ז, 31). וזמני עתה הלאני וצביות חן לי תבזינה (סס סס, 32). נדיבי עם קראוני לרפאות צביה חלתה ימים שמנה (סס יא, 81). לי צביה תמה מבני הישרים, מעלתה רמה נכתרה בכתרים (שירי תימן, עמ' 65). יפת צְבִיָּה[1] ראת עיני למולי הלכה (סס, 194).

*צִבְיוֹן, ס"ז, — רָצוֹן, חֵפֶץ, תשוקה, Wille, Lust; volonté, plaisir; will, pleasure: מאי לעטרת צבי ולצפירת תפארה, לעושין צביונו ולמצפין תפארתו (רבי אלעזר בסס רבי חנינא, מגי' טו:). מתים שבחוץ לארץ אינם חיים שנאמר ונתתי צבי בארץ חיים, ארץ שצביוני בה מתיה חיים, שאין צביוני בה אין מתיה חיים (ר' אלעזר, כתוב' קיא.). ואמר רב יהודה שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היתה לו במצחו וכו' ואמר רב יהודה שור שהקריב אדה"ר קרניו קודמות לפרסותיו וכו' מסייע ליה לריב"ל דאמר ריב"ל כל מעשה בראשית בקומתן נבראו, בדעתן נבראו, בצביונם[2] נבראו שנאמר ויכולו השמים והארץ וכל צבאם, אל תקרי צבאם אלא צביונם (חול' ס.). וצבא ליסורים מנין שנאמר הלא צבא לאנוש עלי ארץ וכל צביונו של אדם אינו אלא על הארץ, ומה הנייה לו, וכימי שכיר ימיו (ר' אלעזר, מד"ר ברא' י). כך אמר הקב"ה הואיל והארץ היא עשתה צביוני תחלת הרי אני נותן לה פרוקופי שלא תזוז ממנה לעולם (סס סס יב). ואת הצובבה, שעשה צביונו של הב"ה (סס סמות א). וי"י אלהי הצבאות י"י זכרו, שהוא עושה צביונו בבריותיו, ד"א אלהי הצבאות שהוא עושה צביונו במלאכיו, כשהוא מבקש הוא עושה אותם יושבים וכו' ופעמים עושה אותם עומדים וכו' ד"א וי"י אלהי הצבאות שהוא עושה צביונו בעולם, כשבקש הוציא לחם מן הארץ וכו' וכשבקש העלה מים מן הארץ וכו' (ר' סימון בסס רבי אלעזר, סס סס כה). עד שנזדעזעו שמים וארץ וסדרי בראשית ואמרו שמא הגיע צביונו של הקב"ה לחדש את עולמו, יצתה בת קול ואמרה עדיין לא הגיע צביונו של הקב"ה לחדש את עולמו (סס דברי יא). ר' חנינא אמר השביען באבות ובאמהות, בצבאות, אלו אבות שעשו צביוני ועשיתי צביוני בם וכו' ורבנן אמרי השביען בדורו של שמד, בצבאות, שעשו צביוני

---

[1] [כך לשם המשקל.]

[2] [נ"א: לדעתן לצביונם. בהוצאות הערוך שלפנינו (ערך לב) נזכרו ג' פרושים: א) לקומתן גדולים מלאים ולא קטנים שצריכין לגדל, לדעתן נבראו ולא בדעת התינוקות, לצביונן נבראו לתוארם כלו' ביפיותן שנא' וכל צבאם ופי' לצביונן (כר"א ר"ה יא.: רמב"ם, מו"נ ב ל). ב) כל מה שעתיד להיות לאחר זמן נברא עמו וכשנבראת בין בהמה בין אדם הראש נברא תחילה וכשנברא הראש היו הקרנים בראש ואח"כ נבראו הפרסות היינו לקומתן, לצביונן הקב"ה שאל להן רצונכם שאברא אתכם וכו' (וכן רגמ"ה, חול' ס.). ג) לצביונן, בהמה לצביונה וחיה לצביונה, גדולים להיות גדולים, קטנים להיות קטנים וכן כל מין ומין. ורש"י (חול' ס.) פרש: לדעתם, שהודיעם שיבראם והם ניאותו, לצביונם, בדמות שבחרו להם. ומעין זה רש"י בר"ה (יא.): לדעתם, שאלם אם חפצין להבראות ואמרו הן, בצביונם, בטעם כל אחד ואחד ובדפוס כל אחד ואחד. ובפרושו לתורה (ברא' א כה): תקנם (את הבריות) בצביונם בתקונן ובקומתן. ומענינת תשו' רה"ג (תשו' הגאו' הרכבי ססג, 199): וששי, הא דאמר ר' יהושע בן לוי כל מעשי בראשית בקומתן. נבראו לדעתן נבראו לצביונן נבראו, ואשכחן בפירושי הגאונים זק"ל שאמ' הקב"ה לכל בריה ממעשה בראשית היאך אתה רוצה שאבראך והוא אומר כך וכך והוא בוראו לצביונו, כלום יש בו ממש קודם שיברא שיהא לו צביון, ילמד' אדו'. פירוש זה דאשכחתון אין אנו יודעין אותו ולא סבירא לנא וקושיא דאקשית ליה איתיה, ואפילו למאן דאמ' מן הפילוסופין כי המינין שלבעלי חיים יש להם משלים ודמות דיוקני כמין חותם למטבעות וכו' אין למשלות ההם צביונות וכו' ושאנו אומ' דר' יהושע בן לוי הכי קאמ' לצביונן ולדעתן שלעכשו שצפה הקב"ה וגלוי לפניו כשיבראו מה תהי דעתן וצביונן ולפיהו בראן ועכשו אחר שנבראו אנו אומ' כי דעתן וצביונן שהיא עכשו למה נבראו מאו, ע"כ.

וכנראה פרוש הבטוי כפשוטו הוא: הקב"ה ברא את בעלי החיים (כשכבר הגיעו) לקומתם (המלאה), לדעתם (המלאה) ולרצונם (השלם והעצמאי). ואין בזה קשר לדברי רב יהודה אלא בכך, שנבראו בעלי החיים במינים ממינים שונים. ולפי הפרוש המבאר צביו כלשון תואר ויופי השתמשו במלה בסהמ"א.]

בעולם ושעשיתי צ ב י ו נ י בהן וכו' (שם שה"ש, הפטנתי). בצבאות וכו' במילה שבכם שהוא צ ב י ו נ ו (תנחומא בובר דבר' ג). אל תתן את פיך לחטיא את בשרך, ר' יהושע בן לוי אמר בפוסקי צדקה הכתוב מדבר, אל תתן את פיך ב צ י ב י ו ן [1] שאתה נותן ואין אתה נותן (מדרש תהלים כג). דבר אחר אין חרצובות למותם, אין הקב"ה מאחר צ ב י ו נ ם של רשעים אלא כל מה שהם מבקשין מן הקב"ה הוא עושה להם (שם עג) — ובסהמ"א: על כן ידגשון וירפיון יחזקו ויקלו, כרצון חלשון ו כ צ ב י ו ן החיך ומאווי השפה וחשק הפה (מחב' מנחם, מעלות הבית, מחב', 6). צבי, הוא נוי, דבר צ ב י ו ן שיש חפץ בו (רש"י ישע' ג ג). צבי צבאות גוים, צ ב י ו ן כל צבאות גוים (הוא, ירמ' ג יט). אני לדודי בכל צ ב י ו נ ו ועלי תשוקתו וחשקתו, כטוב בעיניו וכל אשר יאבה יעשה לי (רסב"ם, שה"ש ז יא). אני פלי החתן בר' פלי' מודה היום הזה בפניכם כי מדעתי ומרצוני ו מ צ ב י ו ן כנסתי לי לאשה זאת פלנית (נוסח כתובה ירושלמית, קובץ על יד ה, סדר מעיר, 8). ינהילך עולם כפי צ ב י ו נ ך (זכריה בן סעדיה אלצ'אהרי, ספר המוסר, כ"י תימני, מחב' יח).—ואמר הפיטן: פקד חרב בציון, למלטם מחרב צחיון, טל, פרות לברך ב צ ב י ו ן, בטל חרמון שיורד על הררי ציון (ר"א קליר, אלים ביום מחסן, תפלת טל). עשה עמי אות ב צ ב י ו ן, ולעתו חש עלי קשיון (הוא, איכה את אשר, קינ' ס"ג). קרבן חלבים להניף חזה ושוק למשרתי חביון, לשרוף נותר לבקר עור העולה לכהני צ ב י ו ן, צ ב י ו ן מנחת סלת מחבת ומרחשת חלות ורקיקיה להערך, ברית מלח ומכלת קדשים ומחלקות מנחות תדרך (רסע"ג, אתה יי' אלהיך, תרי"ג מצות, קבץ מע"י גאו' ב, 31). סידר עבודת היום, זורק ומקטיר ליום, ומקריב ומטיב ב צ ב י ו ן (מפריסין כהן, קטע מעבודה, Elbog. Stud. עמ' 172). צפצף כל שאלתך אמלא, צ ב י ו נ י אם תעשה מלבלה (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ' שבת א' חנוכה). לכל תבלה השגיח ממכון שבתו, ללבו ערב הכל ל צ ב י ו נ ו ולדעתו (מאיר בן ילחק, אדיר וכחה,

[1]) [במדר"ר (ויקר' טז) רק בקצור: ר' יהושע בן לוי פתר קריא באלו שפוסקים צדקה ברבים ואין נותנין, ומעין זה שם קהלי' לכתוב. ובובר במדרש תהלים מתקן: ב צ ב ו ר, וקשה הלשון. ואפשר להבין כפשוטו: ברצון, ב כ ו נ ה לתת, ואין אתה נותן.]

יוצ' שבת אחר שבוע').—"ובמשמ' מַרְאֶה, ובפרט מראה יפה, זִיו וְזֹהַר: וזהו שנא' ויכולו מכל מלאכתו אשר עשה שתי פעמי' כנגד עולי' העליון והעולי' האמצעי שכבר נעשו ועמדו על שלימותם ותכלית צ ב י ו נ ם בלי חילוף ובלי שינוי (ר"י הישראלי, יסוד עולם, הקדמת המחבר, ד:). יען היו דברי כל חכם אמתי ומה גם אם רוח יי' דבר בו יוצאים ב צ ב י ו נ ם עד אפס מקום להוסיף בם שלמות (אוהב משפט וספר משפט לדק, באורים לאיוב, כו:). ראוי אם כן שנדע באיזה מצב מהם יקומו האנשים בתחיה אם ב צ ב י ו נ ם בקומתם ובחרותם או בזקנתם (ר' אברבנאל, נחלת אבות ד). שא"א שיורגש ההתוך והרוזן בדבר כי אם למי שראת אותו ב צ ב י ו נ ו קודם ההתכה (הוא, מפעלות אלהים ח ג). והאיך צמצמה בהן החכמה העליונה ית' הכל לפי חילופי הזמנים ורוחות העולם והמדינות וכו' כיצד לקיים על ידיהן ישובו של עולם כלול בהדרו ו צ ב י ו נ ו כימי השמים על הארץ (אגרת החכמה, מודע לבינה, חג' ב). וברא את העולם בזיוו צ ב י ו נ ו וקומתו ואת האדם בתכונת איבריו (רמ"ע מפאנו, פלח הרמון, ס' הכנויים פ"א, סג:). ונפשי יודעת מאד כי היא ראתה והשיגה אותם מלפני החט' הקדום בזיום ו צ ב י ו נ ם וכלם היו נסקרים ממנה בסקירי' אחת מסוף העולם ועד סופו (הוא, מקור דין ד ג). ימיו ה' רוממה לעשות החיל הזה, מתגברת להעמיד עולם על צ ב י ו נ ו וליסוד ארץ על מכוניה (שלמה אוליוירו, אילת אהבים, ג.). או אולי מצא את עצמו בספרי זה מצויר ב צ ב י ו נ ו בין אלה קצת הבחורים המפוחמים אשר געלה בהם נפש כל משכיל אוהב אמת ומישרים (ריב"ל, באר ילחק, אגרת יח). מן הצד נקל לראות כל דבר ב צ ב י ו נ ו האמתי (יל"ג, אגרות ב רכ). אערכה אותה (את העיר בסלון) לפניכם ב צ ב י ו נ ה ובדמות תבניתה (פ"י אברמוביץ, בסתר רעם).—ואמר הפיטן: רואה אורך ב צ ב י ו נ ו, ישכח יקר ראתה עינו (ר"י נגארה, זמירות, עולת תמיד רכב). —ואמר המשורר: אשת חן זאת נצבת לקראתנו בקומתה ו ב צ ב י ו נ ה בעצמה ובשרה (יל"ג, קולו של יוד ג, כל שיריו ד, 11).—"ובמשמ' חשק פתאמי, חליפת מצב הרוח, Laune, Kaprize; caprice, נמצא בספרות.

*צְבִיטָה, ש"נ,—סה"ש מן צָבַט, בֵּית הַצְּבִיטָה, בית אחיזה בבלי [1]: מאי בית ה צ ב י ט ה

[1]) [עי' בערך שלאחר זה והערה שם.]

א"ר יהודה אמר שמואל מקום שצובטו וכן הוא אומר ויצבט לה קלי (חגי' כג:). — ובסהמ"א: צבט, ואין צביטת אלא לאכילת (שלמה בר שמואל, ס' המלילה ערך לבע, בכר, 13). — ונוהג היום השמוש במלה צביטה במשמ' מריטת חבשר בקצות האצבעות.

***צְבִיעָה,** ש"נ,—שה"פ מן א. צָבַע, פעֻלת הצובע, צבעין: das Färben; teinture; dyeing

קבעו צביעה מלאכה בפני עצמה (ר' ישמעאל בנו של יוחנן בן ברוקה, תוספת' שבת ט יח). לכם, כל שהוא צורך לכם ותני עלה כגון אכילה ושתיה וסיכה וצביעה (ירוש' שביעי' ז א). בגד גדול שצבעו ע"ם לחותו מה את עבד לה כמוסג' או כמוחלט, אין תעבדיניה כמוסגר מותי, אין תעבדיניה כמוחלט אסור, צבעו וחזר צבעו הקדית, נאמר אם היתה צריכה לצביעה הראשונ' אסור ואם לאו מותר (שם ערלה ג א). הצובעו, מה צביעה היתה במשכן, שהיו משרבטין בבהמה בעורות אלים מאדמי' (שם שבת ז ב). שמע מינה טעימה פסולה ושמע מינה דבעינן צביעה לשמה וכו' (מנח' מב:).—ובסהמ"א: פירוש חרת, הצביעה שצובעין בה העורות (ערוך ערך חרת). וכל משרת, לשון צביעה[1]) במים וכל משקה (רש"י, במד' ו ג). הלא תראה כי אשר יראה מיני צביעות יפריד במראית העין בין מין ומין (הקד' ישועה בן יהודה הקרלי לס' העריות, LFDWDJ XVIII, עמ' XIV). — בית הַצְּבִיעָה, מקום צָבוּעַ בכלי[2]): חומר בקדש מבתרומה שמטבילין כלים בתוך כלים לתרומה אבל לא לקדש, אחוריים ותוך ובית הצביעה בתרומה אבל לא בקדש (חגי' ג א). כל הכלים יש להם אחוריים ותוך ויש להם בית צביעה (כלים כה ז) כיצד, היו ידיו טהורות ואחורי הכוס טמאים אוחזו בבית צביעתו ואינו חושש שמא נטמאו

1) [כאן במשמ' טביעה וטבילה, ועי' הערה לקמן.]

2) [גם קביעת המלה בצורתה וגם משמעותה
ית ברור. במקורות באות הנסחאות בית הצביעה,
צביטה ואף בית הצבטה, ויש אפילו שהן מתחלפות
ותה פרשה של מקור אחד. לכאורה יש גם אפשרות
ז את כל הצורות האלה כאלו היו כלן חיות בלשון
צביטת כלי בידים או אחיזת כלי באצבעות,
להחליף ולהשתמש בשתי המלים הקרובות
לא הבדל ואף בזו על יד זו. ולכאורה אפשר
גם צביטה כשנוי לשוני במבטא במקום
ל ומבטא הטי"ת הוא כמו ת־ע או ע־ת
הדבר כך, ומאלפת הערתו של ו. ה.
י המשנה (חגי' ג א): אחורין ותוך
ומה אבל לא בקודש, וז"ל: הסופר
זולם אחר זמן מה (אם הסופר עצמו,
ז אחריו, לא ידענו עתה) מחק חלק
תקן האות בתקונה, ע"ב (מדב"מ,

עמ' 67b). והנה ע זו, כשהיא קטועה למטה, נראית כאות ט, ומכאן שנולד החלוף צביטה—צביעה מתוך דמיון האותיות האלה בלבד. קשה היה להכיר במלה לא שכיחה ומתומה זו, למה הכונה, וכבר בתקופה קדומה נחלקו על כך לא רק מה פרוש המלה, אלא אם יש לקרא צביטה או צביעה.

ומחלקת כפולה זו בקביעת הקריאה וכחבנה היא המשתקפת אף בדברי האמוראים בבבלי (חגי' כג:): מאי בית הצביטה, א"ר יהודה אמר שמואל מקום שצובטו וכן הוא אומר ויצבט לה קלי רבי אסי א"ר יוחנן מקום שנקיי הדעת צובעין (לגרסת עין לקמן).

והנה דברי רב יהודה בשם שמואל אינם מאפשרים כל פרוש טבעי לבטוי. אין זה מנהג הלשון לומר: צבט פלוני כלי במקום אחז כלי, וע"כ אין להניח שנולד מתוך שמוש זה הבטוי: בית הצביטה של כלי, ומשום כך אין להסכים לדברי הרמב"ם (פרוש המשניות, חגי' ג): והיו עושין בכליהם בעובי הכלי מקום שמכנים בו האצבע כדי לשים שם האצבע בעת השתיות ולא יצטרכו להכנים היד בכלי והוא הנקרא בית הצביטה, ע"כ.

ואשר לדברי רבי אסי בשם רבי יוחנן, הבינו אותם כאלו במלה צובעין הוא משתמש במשמ' אוחזין בידים או נוגעים בשפתים, ומכאן אף נ"א שותין במקום צובעין (הגרסה צובטין אינה אלא שבוש סתם), כאלו בית הצביעה שבכלי הוא המקום שנקיי הדעת שותים שם. ורש"י פרש: צובעין, מטבילין אוכלין בחרדל או בחומץ שחוקקין בשולי הקדרה בית קיבול לעצמו וגובה לו סביב ונותנין שם חומץ וחרדל, ע"כ. אך כל הפרושים האלה לדברי רבי יוחנן אינם אפשריים גם הם. אין זה מנהג הלשון לומר צבע פלוני כלי, לא במשמ' אחז בו באצבעותיו, שתה בו, חטביל בו מאכל בחרדל או בחומץ — ועל כן מן הנמנע הוא שנולד מכאן בטוי כגון בית הצביעה שבכלי.

לעמת זאת עֻבדה היא שהיו צובעים כלים בצבע ממש וכלים צבועים כאלה נמצאו לאין מספר, ובפרוש מדבר אף בתו"מ על כלי וזכוכית צבועים (עי' א. צָבַע), וטבעי הוא שנקרא המקום הצבוע שבכלי בית צביעה. וטבעי גם זה שנקיי הדעת לא היו צובעים בצבע דוקא מקום זה בכלי שהיו נוגעים בו בפיהם בשעת השתיה. ולפי זה כונת רבי יוחנן בדבריו היא: מאי בית הצביעה: חלק זה של הכלי שגם נקיי הדעת,

ישעיה
בית ה
בתוך ה
זו לראות
במשמעות
עד שיבלו
במשמעותן ז
היה לראות
צביעתא, הזאי
יחד; ואולם אין
לו במדב"מ לדבו
ובית הצביעה בתו
כתב הצביעה, ו
או איש אחר אשר כ
אחד ממנה, הגם שלא

ידיו באחורי הכוס (שם שם ח). כלי הקדש אין להם אחוריים ותוך ואין להם בית צביעה (שם שם ט). אחוריים ותוך ובית צביעה בתרומה אבל לא בקודש, אמ' ר' יוסי זה לשון כפול כל שיש לו אחוריים ותוך יש לו בית צביעה וכל שאין לו אחוריים ותוך אין לו בית הצביעה (תוספת' חגי' ג ה). לא הוזכרו בית הצביעה אלא לכסות שלא יהא שוה וראשון מטמא (ר' עקיבה, שם כלים ב"ב ג ח). משקין טמאין שיהו נותנין אבית צביעתו של כוס ונגע בהן ככר טהור נטמא הככר, משקין טהורין שיהו נותנין אבית צביעתו של כוס ונגע בהן ככר טמא נטמאו המשקין וכו' (שם שם ג ט). ר' טרפון אומר ערבה גדולה של עץ יש לה בית הצביעה, זה הכלל נטילתו באחת צביעתו באחת, נטילתו בשתים צביעתו בשתים, מקום אחיזתו שם צביעתו ר' יהודה אומר כלי שיש לו אוזן ואוזן ויד ואין לו בית הצביעה (שם שם ג יא). מתניתא דרבי מאיר אבל דברי חכמי' עושין כן אפילו בקודש שאין בית צביעה תוך, כלי קודש כולן תוך (ר' יונה, ירוש' חגי' ג א). בית צביעה שאמרו בין בפנים בין בחוץ כדרך שהנקיים תופסין בו (רבי יוחנן, שם שם).

צְבִיעוּת, ש"נ,—תכונת הַצָּבוּעַ, התחסדות שוא ושקר, Heuchelei; hypocrisie; hypocrisy, מלה נהוגה בדבור ובספרות.

א. *צְבִירָה, ש"נ,—ערמה צבורה, צִבּוּר, גַּל: החורש מלטמיא [1]), מצבירת העצמות, משדה שנאבד הקבר בתוכה וכו' אינו עושה אותה בית פרס (אהלו' יז ג).

ב. *צְבִירָה, ש"נ,—כמו א. צְפִירָה: הקופה משיעשה שתי צבירות לרוחב שלה חוץ מזה שעל גבי הערוג, הערק משיעשה בה צבירה אחת חוץ מזה שעל גבי הארוג (תוספת' כלים ב"מ ה יג).

צביתות, עי' צְבָת.

שנפשם סלדה מלשתות במקום הצבע, היו רגילים לצבע אותו, ודוקא לא במקום השתיה, שאותו הניחו בלי צבע. אבל לכל אדם ואף לאלה שלא היו נקיי הדעת דוקא, בית הצביעה, בנגוד לתוך ולאחורים של הכלי, הוא צד החיצון של הכלי שאותו קשטו בצבעים. וצ"ע.]

1) [בלו' ממחצבה, λατομία ביוני.]

א. צבע [1]), ממנו צָבוּעַ [2]), צְבוּעִיּוּת, צְבוּעָן, *צְבִיעָה, א. *צֶבַע, *צַבָּע, צֶבַע [2]), *צִבַּע, *צִבְעוֹן, צִבְעוֹנִי.

ב. צבע [3]), ממנו אֶצְבַּע, *אֶצְבָּעִי, ב. *צֶבַע.

ג. צבע [4]), ממנו צָבֹעַ, צִבֹעִי.

א. *צָבַע, פ"י,—שם צבע על דבר, משח את הדבר בצבע, טבל אותו בצבע, färben; teindre; to dye: הצבע צובע לעצמו ולא יצבע בשכר (שביע' ז ג). בגד שצבעו בקליפי ערלה ידלק וכו' הצובע מלא הסיט בקליפי ערלה וארגו בבגד ואין ידוע איזה הוא רמ"א ידלק הבגד וחכ"א יעלה באחד ומאתים (ערלה ג א—ב). אבות מלאכות וכו' והגוזז את הצמר המלבנו והמנפצו והצובעו והטווה והמסך וכו' (שבת ז ב). המוציא עצים כדי לבשל ביצה קלה וכו' קליפי אגוזים קליפי רמונים איסטים ופואה כדי לצבוע בהן בגד קטן בסבכה (שם ט ה). שיעור המלבן והמנפץ והצובע והטווה כמלא רוחב הסיט כפול (שם יג ד). הנותן צמר לצבע וכו' צבעו כאור וכו', לצבוע לו אדום וצבעו שחור, שחור וצבעו אדום וכו' (ב"ק ט ד). הצר צורה הראשון חייב משום כותב והשני חייב משום צובע (ירוש' שבת ז ב). — ובספה"א: ולפי זאת ההקדמה אמרו שוה הבגד אשר צבענוהו אדום במחשבתנו אין אנחנו הצובעים כלל אבל השם חדש המראה וכו' (ר"ש א"ת, מו"נ א עג).—ובינ' פוּעַ', צוֹבֵעַ, במשמ' ש"ז, כמו צַבָּע: מי סובין שנצרכין הצובעים (תפארת ישראל, פסחי' ג א).—ובינ' פָעוּ', צָבוּעַ, שצבעו אותו: אף מי שהיו ידיו צבועות אסטים ופואה לא ישא את כפיו, מפני שהעם מסתכלים בו (רבי יהודה, מגי' ד ז). של בית ר' גמליאל היו מוליכין כלי לבן שלהם לכובס נכרי שלשה ימים קודם לשבת וצבועין מערב שבת ולפי דרכינו למדנו שהלבנים קשין לכבסן יותר מן הצבועין (ר' אלעזר בר' צדוק,

---

1) בערבי צבע' a).

2) [ועי' בהערה למלה זו.]

3) בערבי צבע b) ולא נתברר מקורו ועקר משמעו.

4) בערבי צ׳בע c).

---

a) صبغ b) صبع c) ضبع

תוספת' שבת ח כג). יכול יהו מטמאים בין צבועים בין שאינן צבועים, ת"ל בבגד צמר או בבגד פשתים, מה פשתים כברייתו, אף צמר כברייתו, אוציא את הצבוע בידי אדם ולא אוציא את הצבוע בידי שמים, תלמוד לומר לפשתים ולצמר, מה פשתים לבנה, אף צמר לבנה (ספרא ויס, תזריע, נגע' פרק יג). וראיתם אותו, כדי שיהא ניכר בין הצבועין (ירוש' ברכ' א ה). אין מוליכין לבית האבל בכלי זכוכית צבועה מפני שהוא טוענו טענת חנם (שם דמאי ד ו). הדא דתימא בינו לבין עצמו אבל ברבים אפילו מצוה קלה לא ישמע לו, כגון לולינום ופפוס אחיו שנתנו להן מים בכלי זכוכית צבועה ולא קיבלו מהן (שם שביעי' ד ב). כלי פשתן הדקים הבאים מבית שאן ככלי צבועין הן (ר' זעירא, שם קדוש' ב ד). חייב אדם לעשות ציצית נאים ומזוזות נאות ולכתוב ס"ת נאה בדיו נאה וקולמוס נאה ולבלרין נאין ובקלפים נאים ועורות צבועים (סופר' ג יג). — ובסהמ"א: אודרא דנדא, מובין הצבועין בצבע שקורין פווילי"ד (רש"י, ע"ז כח :). ותכלת האמורה בכל מקום היא הצמר הצבוע בעצם שמים שהוא פתוך מן הכוחל (רמב"ם, כלי המקדש ח יג). — ואמר המשורר: בשפה מדמי לבי צבועה, ובת עין בבת עיני קרועה (רמב"ע, תרשיש ד, 47).—ובהשאלה, *צָבוּעַ, מי שמזיף ומסתיר את מראהו האמתי ומראה את עצמו בצבע אחר, מי שאין תוכו כברו, שמראה עצמו כחסיד וצדיק ללא אמת, מתחסד, hypocrite; Scheinheiliger, Heuchler: אל תתייראי מן הפרושין ולא ממי שאינן פרושין אלא מן הצבועין שדומין לפרושין שמעשיהן כמעשה זמרי ומבקשין שכר כפנחס (ינאי המלך לאשתו, סוטה כב :). — ובסהמ"א: ובאמרו מנסתרות נקני כיוון אל הכופרים בנסתר ומראים את עצמם נאמני ארץ מאמיני עקרי תורתנו אך הם מכת הצבועים המזוייפים מתוכם ואנשים כאלה צריכים שמור להשמר מאד מחברתם (ר"י מוסקאטו, כפולות יהודה כ). —ואמר המשורר: והם כמרעים, ונראים כרֵעים, הם הצבועים, בצבע נחשים (רמב"ע, אליכם אמונים, דיואן כ, בודל'). את מי אשלח מי ירד לי בגבורים את רבנינו הגאונים המאורים, את צדיקינו הקדושים בארץ, העשירים — גבורי ציד וטרף, המשכילים הנותנים לנו ערץ, הצבועים הטובלים ובידם שרץ (יל"ג, דור המדבר, כל שיריו ה).

—נפע', *נִצְבַּע,—צֻבַּע אותו, קבל את הצבע שהושם עליו: והמחיצה השלישית (שבעין) היא הקרנית לפי שהיא דומה לקרן לבן והיא קשה ולבנה וזכה ובהירת אלא שהיא נצבעת כעין המחיצה שתחתיה שהיא הענבית (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א). — ובינ' נִצְבָּע, גם במשמ' ת"ז, בעל צבע מן הצבעים: ובהסכמת מהם אמרו שזה הבגד הלבן אשר הושם ביורת האיסטים הנצבע לא האיסטים השחירו כי השחרות מקרה בגשם האיסטים לא יעבור לזולתו (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). — ובמשמ' רַב צְבָעִים, ואמר הפיטן: לך חיות עליות בתחתית כס הנקבע ואראלים וחשמלים אזורי זיו הנצבע (רשב"ג, סנאים שאננים, מחזור יוה"כ, ספרד').

—הפעי, *הֻצְבַּע [1], — כמו נִפע', ואמר המשורר: עת עת יחשב חטאי להתלבן אותי בשני יום ליום יוצבע (ר"י חריזי, תענק א ז, פי' היוצא להרכבי). — ואמר המליץ: הצבעים מהמכתבים אשר נמשחו בצבע ולא נחקקו בסלע יזהירו גם עתה כאלו בזמנינו הצבעו (ר"ש בלוך, שבילי עולם א, נג.).

—התפ', *הִצְטַבַּע [2], — שָׂם צֶבַע על עצמו: מניין כגון שלא יצטבע בו (בפרי ערלה) בפירי הראוי ליצטבע בו (רש"י, קידוש' נו :, ד"ה מניין).—ובמשמ' קבל את הצבע שהושם עליו, כמו נִפע': ופירוש לקלוט את העין שיקבל את הגוון והענין שיתחיל להצטבע (פרוש המשני' לרמב"ם, שבת א ו). ויקרא המחיצה הקרניית אלא שהיא מצטבעת בצבע המחיצה אשר תחתיה (רשב"ץ דוכן, מגן אבות, חלק יעקב ד, כא :). — ובהשאלה: בימי רבן שמעון בן גמליאל כשהיה שום צדיק הולך בלא תורה ובלי מצוה היו דוחקין אותו לעשות אבל בזמן הזה שהכסף מצטבע מן הסיגים לא יצטבעו מן הכסף (ספר חסידים תתתשפט). ואין כלי זה החוש מצטבע בזה

---

1) [בתוספת' כלים (ב"ב ו ו) גם הִפע': מצאת אחר הדלת או בסוחה וכו' טהורה ולעולם אינה טמאת עד שיצביענה לבגד, ע"כ. והגיה הגר"א: שיצניענה, עי' ערך צנע.]

2) [וכן בארמ' שבמקרא: ובטל שמיא יצטבע (דני' ד יב).]

בעצמו (רלב"ג מלחמ' ה' א ג).—ובפשמ' מוסרית, היה צָבוּעַ, לא היה תוכו כברו: לא אצטבע ולא אתכחש לדעותי (ברסדסקי, בלין מערס. עז).

ב. *צָבַע, קל לא נמצא.

—הִפעִ', *הִצְבִּיעַ, — הרים האצבע: וכל הקודם את חבירו לתוך ארבע אמות זכה, אם היו שנים שוין הממונה אומר להן הצביעו, ומה הן מוציאין אחת או שתים ואין מוציאין הגודל במקדש (יומא ב א).— ובסהמ"א: כיצד מפיסין, עומדין בהיקף ומסכימין על מניין שמונים מאה או אלף וכו' והממונה אומר להם הצביעו והן מוציאין אצבעותיהן אחת או שתים (רמב"ם, תמידים ומוספין ד ג). — ובהשאלה, הפיל גורל, חוה דעתו ע"י הרמת אצבע, ואמר הפיטן: ובהמלך לבראת יציר ראש טבעים בעדם חלו מלך ומשרתיו מצביעים ומאז בהלקו עלו מחלשים שבעים (ר' משה בר קלונימוס, אדני, קרוב' אחרון פסח). —°ונהוג היום בדבור ובספרות במשמ' עמד למנין להביע דעתו בעד הצעה שנדונה או בעד מֻעֲמָד בבחירות. —°וְהִצְבִּיעַ על פלוני, הראה עליו באצבע.

—נִפעִ', °נִצְבַּע,—כמו הִפעִ', ואמר הפיטן: נועלו וטבלו ועמדו עטרה והפיסו תחלה על תרומת דשן, נצבעו שנית על מעשה כבש (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רע). נצבעו בפיס להשתיק מדון (סדר עבודה, Elbog., Stud. עמ' 175).

*צַבָּע, ס"ז, — אומן שמלאכתו לִצְבֹּעַ בגדים וכדו': הצבע צובע לעצמו ולא יצבע בשכר (שביעי' ז ג). אלו עוברין בפסח, כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי וזיתום המצרי וזומן של צבעים ועמילן של טבחים וקולן של סופרים (פסחי' ג א). הנותן צמר לצבע והקדיחתו יורה נותן לו דמי צמרו (ב"ק ט ד). לא יפתח אדם חנות של נחתומין ושל צבעין תחת אוצרו של חבירו (ב"ב ב ג). מוסף היורה של שולקי זיתים טמא ושל צבעים טהור (כלים ה ה). הצבעין והפטמין לוקחין מורסן מכל מקום ואין נמנעין נבילה (תוספת' שביע' ה ח). צבעין קבעו צביעה מלאכה בפני עצמה (ר' ישמעאל בנו של ר"י בן ברוקה, שם שבת ע יח). רשאין הצמרין והצבעין לומר כל מקח שיבוא לעיר נהיה כולנו שותפין בו (שם ב"מ יא כד). הצמרין והצבעין ממלאין לשתות ואין ממלאין לסחורה (שם שם יא ל).

לא יצא החייט במחט שבכליו וכו' ולא הצבע בדוגמא שבאזנו (ירוש' שבת א ג). הצבעים שבירושלם היו עושין סחיטה מלאכה בפני עצמה (ר' ישמעאל בנו של ר"י בן ברוקה, שם שם ז ב). מביאין כלים מבית האומן כגון כד מבית הכדד וכו' אבל לא צמר מבית הצבע וכו' (מו"ק יג:). שלא ילמדנו (את העבד העברי) לא צבע ולא טבח וכו' (מס' עבדים ב).

צָבֹעַ[1], צבוע, ס"ז, מ"ר צְבֹעִים,—אחת מחיות הטרף, Hyäne; hyène; hyena: והראש אחד יפנה דרך הגבול הנשקף על גי הַצְּבֹעִים המדברה (ש"א יג יח). —ואמר בן סירא: מה יש שלום צבוע אל כלב מאין שלום עשיר אל רש (ב"ס גני' יג יח). — ובתו"ם: צבוע הזכר נעשה נקבה (ירוש' שבת א ג). הזאב והארי ודוב וכו' (הרי אלו מועדין), תני ר' מאיר אומר אף הצבוע. א"ר יוסי בי רבי אבין לא אמר רבי מאיר אלא בצבוע זכר שיש לו שעה שהוא קשה כארי (שם ב"ק א ה). הצבוע הזה מטפה של לובן הוא ויש לו שלש מאות וששים וחמשה מיני צבעונים (רב הונא בשם רב מתנא, מד"ר בראש' ז). — ובסהמ"א: גי הצבעים, שמצויין בו הצבועים (רש"י, ש"א יג יח). אין ראוי לאדם שיהיה גדול חימה כטיבעת חיות רעות והצבעים (ר"י א"ת, תקון מדה"נ לרשב"ג, מ). ושם הכלים מפיקים ראויים לרוחות ושם לצבועים מדת הגבורה וכלי הדריסה והטרף (הוא, כוזרי ג יא). היו מעטים יראים בורחים ומסתתרים מחיות השדה ומרוב הצבועים והיו נויהם בראשי ההרים (קלונימוס, בעלי חיים א א). הסו"ם הלך אל הארי"ה מלך הצבועי"ם שהם חיות טורפות (שם ב ד). — ואמר המשורר: עזבנום בערבה לצבועים ותנינים ונמר וחזירה (ר"ם הנגיד, אלוס עז, הרכבי, 40). כי לא יחי עלם עדי יטרוף כבש כפיר יער וצבוע[2] (רמב"ע תרשיש ה, 50).

---

[1]) בערבי צַ'בְעa), ולא נתברר מקור שרש זה ועקר משמעו. [ועי' צָבוּעַ, הערה, צָבַע, הערה.]

[2]) [מנקי': וְצָבוּעַ.]

---

[a]) ضبع

צֶבַע[1], ס"ז, מ"ר צְבָעִים, — צֶבַע הדבר, הגון שהדבר נראה לעינים אם אָדֹם או יָרֹק או צָהֹב, Farbe; colour, couleur, ובהרחבה, בגד צבוע באחד הצבעים: שלל צְבָעִים רקמה צֶבַע רקמתים (שפט' ה ל)[2]. — ובתו"מ: אף במשמ' עצם החֹמר שצובעים בו את הבד[3]: אחד המקדיש את נכסיו ואחד המעריך את עצמו אין לו לא בכסות אשתו ולא בכסות בניו ולא בצבע שצבען לשמן ולא בסנדלים הדשים שלקח לשמן (ערכי' ו ה). אף להדלקת הנר אף לצבוע בה צבע (ספרא ויק, דבור פרק ח). אבל אם היתה היורה קבועה אסורה מפני שהוא מתיירא שמא מתאכל ציבעו והוא מוסיף מוי (רב יהודה בשם שמואל, ירוש' שבת א ו). סימנין היו לכל נשיא ונשיא מפה וצבע על כל מפה ומפה כצבע של אבנים טובות שהיו על לבו של אהרן וכו' בנימין ישפה וצבע מפה שלו דומה לי"ב הצבעים (מד"ר במדי' ב). — *מֵי צֶבַע: מי הצבע פוסלין אותו (את המקוה) בשלשה לוגין ואינן פוסלין אותו בשנוי מראה (ר' יוסי, מקואו' ז ג). — ובסהמ"א: מוכין הצבועים בצבע שקורין פוויל"ד[4] (רש"י, ע"ז כח.

---

[1]) בערב' צִבְע' a) [ועי' בהערה הבאה.]

[2]) [על פי הוראת המלה צֶבַע בלשון החכמים פרשו ותרגמו כל המפרשים והמתרגמים אף שְׁלַל צְבָעִים שבמקרא. ואולם אין שרש צבע זה במשמ' צבע וגון במקרא, ולעמת זאת נמצא הבטוי עיט צבוע (ירמ' יב ט), וכמבֹאר בהערה לערך צָבוּעַ פרוש הבטוי הזה הוא שלל וטרף (מלשון ויעט העם אל השלל), ומכאן שגם שלל צבעים פרושו שלל וטרף ולא דוקה שלל בגדים מגוונים. ואף (שלל צבעים) רקמה אין פרושו רקמת בגדים, אלא היא מלה אחרת הנמצאת גם במז' (תהל' מה יה) לרקמות תובל למלך, וגם ביחזק' (יז ג) על הנשר, העוף הטורף אשר לו הרקמה, ואף היא פרושה שלל, מלקות וכדו'. ולפי זה נראה כי צבע שבמקרא (בצרופים: שלל צבעים, עיט צבוע) אין קשר לו אל צבע שבתו"מ (השאול מארמ'), אלא קרוב הוא אל צָבֹעַ, שם החיה השוללת והשודדת, בקרבת שם העוף הטורף עַיִט אל עיט צבוע, שלל צבעים, וצ"ע. ובסהמ"א השתמשו בצרוף שלל צבעים כהבנת התרגומים והמפרשים. ונהוג הבטוי אף במשמ' ת"ז, מְגֻוָּן, בעל צבעים רבים.]

[3]) [עי' גם ערך צֹבַע.] [4]) [כלו' violet, סגל.]

---

a) صبغ

ד"ה אודכא). אם עירה צבע נסיון ביורה את פוסל כל היורה (תוס, מנח' מב:, ד"ה טעימה). המוציא קליפי אגוזין וקליפי רמונים אסטים ופואה ושאר הצבעין כדי לצבוע בהן בגד קטן וכו' חייב (רמב"ם, שבת יח ח). וחריע הוא הצבע שצובעין בו הבגדים (תוס, שביעית ז א). שזה הבגד אשר צבענוהו אדום במחשבתנו וכו' השם חדש המראה ההוא בבגד בהתחברו לצבע האדום אשר נחשוב אנחנו שהצבע ההוא נכנס בבגד (ר"מ א"ת, מו"נ א עג). החכמה היא צבע הנפש ולא יתכן שיהית צבע הבגד טוב אם לא יהיה נקי (רש"ע פלקירא, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, עמ' כז). ואחר הכתיבה תיבשנה ואחר תעביר עליה טבעת כסף או זהב או אי זה צבע שתרצה וישאר הרושם (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ד). וזקנו נוטה לצבע הערמונים (מסה מיץ, בספר אילים ליש"ר מקנדיה). — ואמר המשורר: מסוה צבעים מעלי שער הסר ומשכית השקרים גל (רמב"ע, הרשים ה, 49). וישיא אמונתו וייגע לפתותו בהונו וגם בשלל צבעו[1] ורקמותיו (ראב"ע, בשם אל, כהנא א, 201). בבשולו וגם צבעו וריחו יבינון בחזותו והריחו (ר"י זבארה, בתי הנפש בסוף ס' שעשועים, דודזון, 165). — ובהשאלה, צִבְעֵי הנפש: לנפש צבעים רוחיים והם נראים בתנועת עפעפי העין (תקון מדה"נ לרשב"ג, יב). החכמה היא צבע הנפש (רש"ע פלקירא, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, עמ' כז). — ומליצה, שְׁלַל צְבָעִים[2] במשמ' הרבה צבעים: הבקר אור בצאת השמש בגבורתו וכו' יתן שלל צבעים לבנות ושריקות כמראה הזהב מעליהם מריקות (ר"י סטנוב, דברי ריבות, א:).

עקר מיני הצבעים:

אָדֹם. — °°אָכֹם, מגון האשכרוע, נוטה לשחור. — אָמֹץ. — °°אָפֹר. — בָּרֹד. — °°וָרֹד. — חוּם. — *חִוֵּר. — חַכְלִיל. — חָמוּץ. — יָרֹק. — כֵּהֶה. — °כָּחוֹל. — כָּתֹם. — לָבָן. — °סָגֹל. — *צָהֹב. — צָחוֹר. — *שָׁהֹם, שחרחר אדמדם, חום שחרחר. — *שָׁחֹף, אָפֹר, grey; gris; grau. — שָׁחֹר. — שָׂרֹק.

---

[1]) [מנק': צְבָעוֹ לשם המשקל, ואולי צ"ל צְבָעָיו.]

[2]) [עי' הערה לעיל.]

צֹבֵעַ, צובע, ס״ז, מ״ר צֹבְעִים, צובעים, — הדבר שבו צובעים, כמו צֶבַע במשמ׳ זו: כלל גדול אמרו בשביעית, כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים[1]) ואינו מתקיים בארץ יש לו שביעית (שביע׳ ז ח). וממין הצובעים[1]) ספיחי אסטים וקוצה יש להם שביעית ולדמיהן שביעית (שם שם).

צִבְעַד, עי׳ צִיבְחַד.

צִבְעוֹן, ס״ז, מ״ר צִבְעוֹנִים, צבעונין[2]), — א) כמו צֶבַע: שלא יאמר הרי אני נותן צבעונים וקלא אילן והם דומים לתכלת (ספרי במד׳ קטו). עניות עושין אותן (את הסרביטין) של מיני צבעונין, עשירות עושין אותן של כסף ושל זהב (רב הונא, שבת כז:). הצבוע הזה מטפה של לובן הוא ויש לו שלש מאות וששים וחמשה מיני צבעונים (הוא בשם רב מתנא, מד״ר ברא״ש ז). מה הכילה הזאת מצויירת במיני צבעונין כך היה המשכן במיני צבעונין תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר (שם במד׳ יג). מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין, שהתכלת דומה לרקיע והרקיע דומה לכסא הכבוד (ר״מ, שם שם יז). בא וראה הטווס שבו שלש מאות וששים וחמשה מיני צבעונין והוא נוצר מטיפה אחת של לובן (תנחו׳ בובר, תזריע ג). מיד כשעלה משה למרום פתח הקב״ה שבעה רקיעים והראהו ארבע ציבעונים שעשה מחם משכן וכו׳, אמר לפניו רבונו של עולם איני יודע דמות ארבע צבעונים, אמר לו חזור לימינך, חזר וראה גדוד מלאכים שלובשים לבוש דומה לים אמר לו זו היא תכלת וכו׳ אנשים לובשים לבוש אדום, אמר לו היא ארגמן וכו׳ (פסיק׳ רב׳, מתן תורה, לח:). אמר פרעה מי בכל הבהמות שלי קל לרדוף אחרי ישראל, אמרו לו סוסיא שלך מפני שהיתה צבעונין ולא היה כיוצא בה בעולם (מד״ז שה״ש א, בובר, 15). — בגדי צבעונין, כלי צבעונין: נדרה שלא לוכל בשר וכו׳ ושלא ללבוש בגדי צבעונין (ר׳ יוחנן בשם ר״ש בן יוצדק, ירוש׳ כתוב׳ ז ט). כלי פשתן הדקין הבאין מבית שן ככלי צבעונין הן (ר׳ זעירא, שם שם). ושמחת בחגך במה משמחם, ביין וכו׳ תני רב יוסף בבבל בבגדי צבעונין, בארץ ישראל בבגדי פשתן מגוהצין (פסחי׳ קט.). — ובסהס״א: והיו מלבישין אותנו צבעונין ומשימין בידינו שתי חתיכות אחת של חמאה ואחת של דבש וכשנעורות אמותינו רואות אותנו רחוצים וסוכים ומלובשים ממשי (מדרש ויושע, ס׳ דברי חכמים, ה). כתובת קעקע האמורת בתורה הוא שישרט על בשרו וימלא מקום השריטה כחול או דיו או שאר צבעונים הרושמים (רמב״ם, עכו״ם יב יא). שיהיו כתובים בדיו, למעט שאר מיני צבעונין כגון האדום והירוק וכיוצא בזה (הוא, תפילין א ה). כשתראה השתן כמראה טריה ומוגלה וכצבעון העופרת יורת על הצמח ועל השעול ועל חמרה (ר״י זבארה, מרקחת הסמן, מעמעיס דודזון, 172). כשתראה השתן צהוב וזך כמראה האש ודומה כצבעון הועפרן ועליו קצף רב יעיד על בעליו שעול ושדפון ורזון בגופו (שם, 173). אמר חנניה בן יצחק מצאתי במה שהעתקתי מגילות הקדמונים מגילות גוילים כתובות בזהב ובזולתו מן הצבעונים (מוסרי הפילוסופים א ג). — ב) כמו צָבוּעַ, אדם שאין תוכו כברו: הצבעונים שמראים עצמם כפרושים ונזירים וכרחוצים בשבע כיורים ושבע תועבות בלבות אגורים (ר״א מסטריזיג בספרו עולם הגדול, שנת תק״ס).

צִבְעוֹנִי, ס״ז, — שם פרח וצמח, Tulpe ; tulip(e), נוהג בדבור ובספרות.

צִבְעִי, ס״ז, — שיש בו תכונת הצָבֻעַ, בהמי, אכזרי: שהמינים אשר ימצאו למדות המגונות שלשה רבוי התאוה ולא יראת החטא והצבועית וכו׳ ואולם אשר הפך הצבועית הנה הוא ראוי שיאמר שהיא המעלה שהיא ממעל לטבע האנושי וכו׳ יתחייב שתהיה זאת התכונה מתהפכת לצבועיית לפי שכמו שאין לצבוע באמת רבוי התאוה וכו׳ נקרא האדם אשר יחזיק בזאת התכונה צבועי וכו׳ התענוגים הצבועיים כמו אשר יסופר מן האנשים שהם מבקעים בטני ההרות ויאכלו העוברים וכו׳ אשר קצתם

---

[1]) [כך בדפוס וכך גם במשנה שבבבלי ובירוש׳, ובמשנ׳ מנק׳ ליוורנו מנקד: הַצּוֹבְעִים, ובמדב״ם: הצבעים, ואולי הכונה: צוֹבְעִים, מ״ר של צוֹבֵעַ, חחמר הַצּוֹבֵעַ. ובגמ׳ ירושי שם: צבע לאדם וכו׳ צבע לבהמה וכו׳.]

[2]) [בעצם אין צבעוֹן, מ״י, בתו״מ, ואין אולי צבעונים אלא כמ״ר של צֶבַע, כדגמת זרע—זרעונים, סם—סממנים וכדו׳.]

יאהב אכילת הבשרים הנאים וקצתם עישים תבשילים ומאכלים מעוברי ילדיו למכור בהנות וכו' אמר (אריסטו) אלו הפעולות כולם צ ב ו ע י ו ת (יוסף כספי, ספר המוסר ו, כ"י וטיקן). ויבט האר"י אל הנמ"ר ויאמר לו אלו התכונות והטבעים שזכרו אלו הכתות מעצמם לא ינתנו אלא לחיילות המלכים מבני אדם ושלטוניהם ונגידיהם ושרי הצבא ומנהיגי המלחמות והם בזה יותר צריכים וענינם להם יותר נאור לפי שנפשותיהם צ ב ע י ו ת (קלונימוס, בעלי חיים ב ח, יע:).

צבר [1]), ממנו א. *צְבִירָה, צָבַר, *צָבֶר, צִבֹּר.

צָבַר, פ"י, יִצְבֹּר, תִּצְבָּר־, יִצְבְּרוּ, — צָבַר הרבה דברים יחד, אספם יחד במקום אחד, aufhäufen; tasser; to heap up: ויקבצו את כל אכל השנים הטבות הבאת האלה וַיִּצְבְּרוּ בר תחת יד פרעה (ברא' מא לה). וַיִּצְבֹּר יוסף בר כחול הים הרבה מאד (שם שם מט). וימתו הצפרדעים מן הבתים מן החצרת ומן השדת וַיִּצְבְּרוּ אתם חמרם חמרם (שמות ח ט–י). הוא לכל מבצר ישחק וַיִּצְבֹּר עפר וילכדה (חבק' א י). ותבן צור מצור לה וַתִּצְבָּר־כסף כעפר וחרוץ כטיט הוצות (זכר' ט ג). יִצְבֹּר ולא ידע מי אספם (תהל' לט ז). אם יִצְבֹּר כעפר כסף וכחמר יכין מלבוש (איוב כז טז). — ואמר בן סירא: ו ת צ ב ר כברזל זהב וכעפרת הרבית כסף (ב"ס גני' מז יח). — ובתו"מ: הבונה גדר בינו ובין ר"ה מותר להעמיק עד הסלע, מה יעשה בעפר, צ ו ב ר ו ומתקינו (ר' יהושע, שביעי' ג ט). צ ו ב ר ו בתוך שדהו כדרך המזבלין (ר' עקיבא, שם שם). צ ב ר את הקטורת על גבי הגחלים ונתמלא כל הבית כולו עשן (יומא ה א). מי שזכה במחתה צ ב ר את הגחלים על גבי המזבח ורדדן בשולי המחתה והשתחוה ויצא (תמיד ו ג). הלוקח מן הפלטר מעשר מכל דפוס ודפוס, אם היו מביאין ו צ ו ב ר י ן לפניו נוטל מכל קישות וקישות ומכל אגודה ואגודה ומכל תמרה ותמרה (תוספת' דמאי ה י). מביא אדם עפר ו צ ו ב ר ו על פתח ביתו ברשות הרבים לשרותו לטיט (שם ב"מ יא ו). בשעת זבלים מוציא אדם זיבלו ו צ ו ב ר ו על פתח ביתו ברשות הרבים כ־י שיישוף ברגלי אדם וברגלי בהמה שלשים יום (ר' יהודה, שם שם יא ח). צ ו ב ר את גרנו לתוכו ונמצא מעשר מזרעו על ירקו ומירקו על זרעו (ירוש' שביעי' ב ז). המוכר בית לחבירו כיון ש צ ב ר לתוכו פירות קנה (ר' אמי בשם ר' יוחנן, שם ב"ב ג א). הבורר צרורות מתוך כרייו של חבירו חייב לשפות לו, ר' בון בר כהנא אמר כאומר צ ב ו ר ואקנה (שם שם ג א). אוחז את הכוך בראשי אצבעותיו וי"א בשיניו ומעלה בגודלו עד שמגעת לבין אצילי ידיו וחוזר ומחזירה לתוך חפניו ו צ ו ב ר ה כדי שיהא עשנה שוהא לבא (יומא מט:). מעשה בימי שמעון בן שטח ובימי שלמצה המלכה שהיו גשמים יורדים בלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות וכו' ו צ ב ר ו מהם חכמים והניחום לדורות הבאים (מד"ר ויקר' לה). נפלה מרגלית מעל ראשו מה עשה, צ ב ר את העפר והביא מכברות וכבר את הצבר האחד ולא מצאה וכו' (שם רות, סוף). — וביני' פָּעוּ', *צָבוּר, שצברו אותו: מצא פירות צ ב ו ר י ן [1]) חייב להכריז (תוספת' ב"מ ב ו). עמדה ואכלה מפירות הצ ב ו ר י ן חייבת (ר"ש לקיש בשם ר' הושעיה, ירוש' ב"ק ב ג). הבורר צרורות מתוך כרייו של חבירו חייב לשפות לו ר' בון בר כהנא אמר באומר צבור ואקנה, אבל אם היו צ ב ו ר י ן משעה ראשונה לא בדא (שם ב"ב ג א). תבואה צ ב ו ר ה בזמן שהתחיל בה מע"ש מותר להסתפק ממנה בשבת (ת"כ, שבת קכז.). אבנים צ ב ו ר ו ת לגדר (ר' חייא, ב"ב סע.). היו מחזירין אותה (את הקטרת) למכתשת פעמים בשנה, בימות החמה פזורה שלא תתעפש, בימות הגשמים צ ב ו ר ה כדי שלא תפוג ריחה (ת"כ, כריתו' ו:). — ובספה"א: צבר של קורות פי' קורות צ ב ו ר ו ת זו על זו (ערוך ערך קורל). והוצרך לנענעו ולשוטחו (את הקש) לשכיבה שלא יהי' צ ב ו ר וקשה (רש"י, שבת נ., ד"ה קש). וכל הגופות צ ב ו ר ו ת בו (בעולם) כמכמנים כל דבר למה שצריך לו (ר"י א"ח, מו"ה, היסוד ו). —ואמר הפיטן: הועל אין לגבר בזהב וכסף צ ב ר

---

[1]) גם בארמ' וסור'. בערבי' קצת דומה לזה צ'בר[a]). [ובלשון אוגרית נמצא צברת במשמ' עדה, חבורה.]

[a]) ضبر

[1]) [ועי' צִבֹּר.]

ולא ישא יום מהומת מכל אשר לו מאומה (ר' ילחק אבן גיאת, מה יתרון, מעה"ס 22). יהלמני דבר עון אשר אצבור, נשמטו ימי עדנה ובא העת לקבור (ראב"ע, ובכן ה', איגר 252).

—נפע', *נִצְבַּר, — צֻבַּר אותו, נאסף, נקבץ: ובלבד פירות שראוין ליצבר (ר' שמואל ב"ר ילחק, ירוש' ב"ב ג א). משבח ושירה של יום ויום, מגילה ורינה של עתים ועתים ומהגיון היוצא מפי קדושים ומריגיון המתגבר מפי משרתים הרי אש וגבעות להבה נצברות ונגנזות וכו' (היכלות רב' ב, ביהמ"ד ילינק ג, 84). — ואמר הפיטן: אם תצברנה על אבן אחת תשעה קבין מוחי ילדים מונחים אללי לי (ר"א קליר, אם תאכלנה, קינ' ת"ב). והדם שנקפא הוא כשר אבן יהיה עבות נצבר כן הערבה מינה רבת על הנחל או במדבר (ארבעת מינים, סדור ארם לובה, תפלה:).

—הפע', *הִצְבַּר, הוצבר, — כמו נפע': אדם הראשון מכל העולם כולו הוצבר עפרו (ר' מאיר, סנה' לח.). שעה ראשונה הוצבר עפרו, שניית נעשה גולם וכו' (ר' יוחנן בר חנינא, שם לח:).

—הפע', *הִצְבִּיר, — כמו קל, ואמר הפיטן: וחנני חן מוצהב בנצול צול רהב, וכביר הצביר יהב (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א' פסח). — ואמר המשורר: את סוללותיך עלי תצבירי ואת זרועותי כחומרים תצבירי (עזרא הבבלי, תוכחי' מוסר יג, ס.).

צָבָר[1], ש"ז, — שם צמח שעליו העבים יוצאים כמעין כוכבית מן השרש, ושמיצו מר, עֲלְוַי, aloe; aloès; Aloe: כשיראה בקיאים מהרופאים שהשקו הולים נוטים למות סמים הנקראים בערבי שה"ם חנט"ל ובלעז קולקונטריד"א ואשקמוינא"ה והצבר ובלעז אלוא"י וכיוצא בהם (ר"מ א"מ, שמנה פרקים להרמב"ם ז). הצבר הוא אלוי חם וטוב לכל מיני נפוחים ולמעד הרגלים (אסף הרופא, כ"י מינכן, 31:). או ישים עליו פת חם או יטיף בו צבר בלול עם מים וימותו (התולעים) (ר"מ אלדני, שבילי אמונה ד א). ולסתום הכאה ולהצמיח בשר' תחבשנו בצבר ולובן ביצה (שם ד ג). בו ישפוט האדם שזאת העוגה הנראית הירוקה מחוץ הלבנה בפנים היא לחם והוא היותר נאות שבמזונות לו, ושזה המין הצהוב המהיר לחתפרק הוא צבר והוא מר (אמו"ר לרלב"ג א ו, 28).

צֶבֶר*[1], ש"ז, — עֲרֵמָה: צבר של קורות שחישב עליהן מאתמול מותר לטלטלן (ר' יוסי בן שאול, ירוש' שבת ד ב). צבר את העפר והביא מכברות וכבר את הצבר האחד ולא מצאה (את המרגלית) (מד"ר רות, סוף). — ובסהמ"א: תנן התם באהלות פ"ג וכו' וכן צבר[2] של קורות צבורות זו על זו (ר"ש סוכ' כ:). צברי קורות צבורות זו על זו אינו אהל (ר"ש, אהל' ג ז). — ואמר המשורר: חשקה... כדינר מן הצברים חשים כמותם משקל עקרים (חכוזי אבן סיגא, הנהגת הבריאות בזקנים).

צִבֻּר, *צִבּוּר, ש"ז, מ"ר צִבֻּרִים, *צִבּוּרִים, — א) מה שנצבר יחד, דברים צבורים יחד, כמו ערמה, heap; tas; Haufen: שימו אתם (את ראשי בני המלך המומתים) שני צִבֻּרִים פתח השער עד הבקר (יהוא, מ"ב י ח).—ובתו"מ: שני צבורי זיתים וחרובים שכחה ושלשה אינן שכחה (פאה ו ד). ואלו (מציאות) חייב להכריז מצא וכו' צבורי פירות צבורי מעות, שלשה מטבעות זה על גב זה וכו' (ב"מ ב ב). המקבל כרם מחבירו חייב ליטפל בה עד שיעשנו יין, זיתים עד שיעשם ציבור (תוספתי ב"מ ט יט). לא אמרה אלא ציבורין הא זיתים לא מה בין הציבורין מה בין הזתים (ירוש' פאה ו ד). צבור אחד של חמץ ולפניו שני בתים בדוקין ואתא עכבר ושקל וכו' (פסח' י.). עושה אדם שני ציבורי מלח ומניח עליהן קורה שהמלח מעמדת את הקורה והקורה מעמדת את המלח (ב"ב כ:). למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מעל ראשו עמד המלך וכו' ועשה צבורים[3] והביא מכברות וכבר את הראשונה ולא מצאה (ר' ברכיה בשם ר' נחמיה, מד"ר ברא' לט). חמור חמורתים, בלחי החמור לצבור

1) [עי' סֻוַּאר והערה שם, וגם צֻוַּאר, הערות.]

2) [בדפוסי המשנה (אהל' ג ז): סואר.]

3 [עי' לעיל ערך צֶבֶר.]

1) [מן הערב' צַבִּר a), והוא שם העֲלְוַי במקורות, ורק אחרי שהוכנס הצמח cactus האמריקני לארץ, התחילו לקרא גם לו בשם זה, ובמובן חדש זה נהוג השם היום בדבור, אף בכנוי לילד שגדל בארץ ישראל ולא למד מדרכי ארופה.]

a) صبر

ציבורין[1] רבים (רש"י, שפטי' יה יו). ציבורי זיתים ששכחן תחת האילן הרי זה מותר בהן משיפסקו העניים מלחזור אחריה (רמב"ם, מתנות עניים א יא). — ובהשאלה לקבץ דברי חכמה, ואמר הפיטן: צבור משלי חכמים וחידותם נהקקו בנבואה המה דברי דודים ערבים ותנת עליהם הרוח והמה בכתובים (אזהרות לרי"ב צב לאוין, כז:). — ב) *צִבּוּר במשמ' המון עם, עדה, קהל, Gemeinschaft, Öffentlichkeit; congregation, publique; public: על כל צרה שלא תבא על הציבור מתריעין הוץ מרוב גשמים (תעני' ג ח). אל תפרוש מן הצבור (הלל, אבו' ב ד). שהוראת כהן משיח לעצמו כהוראת בית דין לציבור (הורי' ב א). מה בין פרק ראשון (של שמע) ומה בין פרק שני וכו' א"ר עילא הראשון ליחיד והשני לציבור (ירוש' ברכ' ב א). כאן ביחיד וכאן בציבור (בשם ר' יוחנן, שם ה א). הדא דאמר בציבור אבל ביחיד תחנונים הן (שם שם ג). כל הלכה שהיא רופפת בבית דין ואין את יודע מה טיבה, צא וראה מה הציבור נוהג ונהוג (ר' אבין בשם ריב"ל, שם פאה ז ו). אלו נאמר כבית שמאי ויש ציבור כבית שמאי (ר' מנא, שם שם). מקובל אני שכל גזירה שב"ד גוזרין על הציבור ולא קיבלו רוב הציבור עליהן אינה גזירה (שם שבת א ד). היה ציבור שליש זבין, שליש טמאין, שליש טהורין וכו' (שם פסח' ז ו). אשה שעשת כתונת לבנה צריכה למסור לציבור (שם שקל' ד א). ואין הציבור נידון אלא אחר רובו (ר' זעורה, שם תעני' ג ד). כך היה מנהגו של ר"ע כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני טורח צבור (ר' יהודה, ברכ' לא.). אבל המינין והמסורות והאפיקורסים שכפרו בתורה וכו' ושפירשו מדרכי צבור וכו' יורדים לגיהנם (ב"ה, ר"ה יז.). למה צבור מתפללין (חכמים לרבן גמליאל, שם לד:). פלוני זה שפירש מן הציבור אל יראו בנחמת ציבור (ת"כ, תעני' יא.). מכאן שאין מעמידין מתורגמן על הציבור וכו' (ר' אבהו, מגי' יד.). אין הקורא רשאי לקרות כהנים עד שיכלה אמן מפי הצבור (רב חסדא, סוטה לט:). ושאר פורעניות המתרגשות ובאות על הציבור כגון חיכוך חגב זבוב וכו' לא היו מתריעין אלא צועקים (ב"ק פ:). הורה עם הצבור ועשה עם הצבור יכול יביא פר לעצמו וכו' (ת"כ, הורי' ז.). כל הפורש מדרכי צבור אין מתעסקין עמו (שמח' ב י). ונאספו שמה כל העדרים זה הציבור, וגללו את האבן שמשם היו שומעין את התורה (מד"ר ברא' ע). שמשאוי של צבור קשה ואין אדם יחיד יכול לישא משאן של צבור בעצמו (שם דבר' א). ויקריבו אותם לפני המשכן, מלמד שמסרום לצבור (שם שה"ש, יפה את). כל מי שהוא מנהיג שררה על הציבור בישראל ואינו נותן דעתו האיך הוא מנהיג את ישראל, סוף שהוא נופל ונוטל את שלו מתחת ידיהם (שם שם, אל גינת). ארבה בפרענות, הרבה העצים אלו הלגיונות, הדלק האש אלו המלכים, התם הבשר זה הצבור (שם איכה, פתיח'). — צָרְכֵי צִבּוּר, צרכיו ועניניו של הצבור: העוסק בצרכי ציבור כעוסק בדברי תורה (ר' ירמיה, ירוש' ברכ' ה א). המתעסק בצרכי צבור משכח תלמודו (מד"ר שמות ו). ס' הלכות למדני ר"י בן פדייה בחרישת הקבר וכולן נשתכחו ממני בשביל שהייתי עוסק בצרכי צבור (ר' יהושע בן לוי, שם שם). — קרבנות צִבּוּר, קרבנות שהצבור חייב להביאם: אימורי צבור יוכיחו שהן מותרין לשמן והשוחט לשמן חייב (ר"א, פסח' ו ה). חמשה דברים באין בטומאה ואינן נאכלין בטומאה וכו' זבחי שלמי צבור ושעירי ראשי חדשים (שם ז ד). חטאת הציבור והיחיד, אלו הן חטאות הציבור שעירי ראשי חדשים ושל מועדות וכו' (זבח' ה ג). הקטורת וכל קרבנות ציבור באין מתרומת הלשכה (כתוב' קו:). — — תַּעֲנִית צִבּוּר, צום שנגזר על הצבור כלו: בתשעה באב ובתענית ציבור בסיכה שהיא של תענוג אסור ושאינה של תענוג מותר (ירוש' מע"ש ב א). בעירובין ובתענית ציבור נהגו הכל כרבי מאיר (שם עירוב' ו ח). בתענית ציבור מרחיץ פניו ידיו ורגליו כדרכו (ר' זעורה בר חמא, שם יומא ח א). — שְׁלִיחַ צִבּוּר, ובקצור ש"ץ, העובר לפני התבה בבית הכנסת: המתפלל וטעה סימן רע לו ואם שליח צבור הוא סימן רע לשולחיו (ברכ' ה ה). כל מה שש"ץ עובר לפני התיבה ותובע צרכי עמך לפניך (ר' חמא בשם ר' חסא, ירוש' שם ד ד). אמרו לו לרבן גמליאל למה צבור מתפללין אמר להם כדי להסדיר שליח צבור תפילתו (ר"ה לד:). ועי' שָׁלִיחַ. — אֵימַת צִבּוּר,

---

1) [נ"א: לצבר צברים.]

יראה מפני הצבור: לעולם תהא אימת צבור עליך שהרי כהנים פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי שכינה (ר׳ יצחק סוטה מ.).—ונהוג היום במשמ׳ פחד של הנואם בעמדו לפני הקהל, וגם בארמ׳ אימתא דצבורא במשמ׳ זו. — ובסהמ״א: במה דברים אמורים שאין עיר מחולקת בציבורין ובחבורות (הלכות פסוקות לתלמידי ר׳ יהודאי גאון, 122). בחבר עיר וכו׳ פי׳ אחר צבור מקום שמתחברין בני העיר להתפלל בו (ערוך ערך חבר). הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם (רש״י, במד׳ יא כח). אין הציבור מתפללין תפלת נדבה לפי שאין הציבור מביאין קרבן נדבה (רמב״ם, תפלה א י). ופעם אחת דחקה השעה את הצבור בבית שני והקריבו תמיד של שחר בארבע שעות ביום (הוא, התמידין ומוספין א ג). הנוטע אילנות לבני המדינה שהפסיד וכו׳ והכופר שפעה בשטרות ומלמד תינוקות וכו׳ מסלקין אותן בלא התראה וכו׳ הואיל והעמידו אותן הצבור עליהם (הוא, שכירות י ז). וכלל שגור בפי הכל אין צבור עני[1] (חובת הימים ג ע יד.). צבור ר״ת צדיקים בינונים ורשעים (חיד״א, ככר לאדן, קלו :).

א. צבת [2], ממנו צֶבֶת, *צְבָת.

ב. *צבת [3], ממנו א. *צָבַת.

א. *צָבַת, פ״ע, — נתחבר ונתקשר: כל העולם כלו לא נברא אלא לצבות[4] לזה (ר׳ שמעון בן עזאי או בן זומא, ברכ׳ ו:; שבת ל:). — ובינ׳ פָּעוּ׳, *צָבוּת: שתי אותות אשר בתיבה אחת צבותות, זה לעומת זה עמותות (מיוחס לבן אשר, קונטרוס המסורה, 55; וכעין זה הורית הקורא, דרנבורג, 66). פי׳ צבתים מעובין אלו על אלו מלשון וגם שול תשולו לה מן הצבתים ולישנא דרבנן שנים מדובקין זה על זה נקראין צבותין מלשון צבת בצבת עשויה (ר״ח, ערוב׳ לה :). — ואמר המשורר: והקור והשלג צבותים, והזמן משליך קרחו כפתים (זכרי אלגואזי הרי ספר המוסר, כ״י תימני, מחב׳ א). — ועי׳ צָוַת.

---

[1]) [בתלמוי (ירוש׳ גיט׳ ג ז) בארמ׳: לית ציבור כוליה עתר לית ציבור כולי מיעני.]

[2]) בארמ׳ צבת? בערבי׳ צ׳בת [a], קבצ׳ בכפה, אחז בכפו, ואחז במהירות. [באשו׳ צַבָּת הוא הפעל הרגיל והמצוי מאד בהרבה צרופים, במשמ׳ אחז; וכן נמצא אף בדברי אחיקר שבתעודות יב הצרוף צבית עזקתה זי שנחאריב (מחזיק טבעתו של סנחריב) כתארו של אחיקר החכם. ואון צבט (עי׳ שם) אלא מבטא אחר של אותו השרש.]

[3]) [שרש זה הנמצא במקורות שבתו״מ בעבר׳ ובארמ׳, והבא שם אף בכתיב צות, צוות, ברכוך הבית לוו, אולי אינו בעקר אלא אותו שרש א. צבת במשמ׳ אחז, החזיק, אלא שמתוך השמוש בצורות כגון נאחז (זה בזה), התאחזו (יחד), נולדה בו המשמ׳ של חבור וקשור.]

[4]) [כך הנוס׳ בערוך (ערך לצת), ובדפוי: לצוות.]

---

a) ضبث

ב. *צָבַת [1]) פ״ע, — כמו צָבָה: צבתים הוא לשון רבים ויחיד צבת ותי״ו הוא במקום ה״א ונקרא צבתים כי הם עמרים זה על גבי זה צבותים ונפוחות (סלמון בן ירוחם, פרוש רות, ספ׳ זכר׳ פוזננסקי, פז). מורסא תתחדש בכלל הראש והפנים כאשר יצבות כולן (פרוש אבן רשד על חרוזי אבן סינא). ולכן הב״ה שחופש כל חדרי בטן רצה שתצבות בטנה ששם מחשבתה הרעה (תולדות יצחק להרי״ץ קארו, נשא, אמצע׳, ק״א :).

צֶבֶת [2]), ש״ז, מ״ר צְבָתִים, — מה שהקוצר תופס באחת ידו: וגם של תשלו לה מן הַצְּבָתִים ועזבתם ולקטה ולא תגערו בה (רות ב יו). — ובתו״מ: קוצרין מפני הנטיעות וכו׳ לא יעשה אותן כריכות אבל מניחם צבתים (מנח׳ י ע). — וּצְבָתִים שֶׁל תְּפִלִּין: המוצא תפלין מכניסן זוג זוג וכו׳ מצאן צבתים או כריכות מחשיך עליהן ומביאן וכו׳ (ערוב׳ י א). מוכרין לעם הארץ ספרים תפילין ומזוזות ואין לוקחין תפילין אלא מן המומחה ואם לקח ממי שאינו מומחה ומצא בידו שנים ושלשה צבתים של תפילין בודק הימנו תפילין אחת של יד או של ראש בצבת הראשון וכן בשיני וכן בשלישי וכן ברביעי (תוספת׳ ע״ז ג א). מצאן צבתים או כריכות וכו׳ מאי צבתים ומאי כריכות, אמר רב יהודה אמר רב הן הן צבתים הן הן כריכות, צבתים זווי זווי

---

[1]) [פעל שיצרו שלא כדקדוק מלשון הכתוב: לַצְבּוֹת בטן.]

[2]) [השבעים תרגמו: מן הצבורים (ἐκ τῶν βεβουνισμένων), והוולג׳: מלא היד, אגדה, (de vestris manipulis), ויונתן: מן אסיריא, ורש״י מפרש: עמרים קטנים, וריב״ג ורד״ק: אגודות. ואפשר לבאר מלשון אחיזה במשמ׳ שבלים נאחזות יחד, בלי שיכרכון.]

כריכות דכריכן טובא (ערוב' לז.). — ובסהמ"א: לא יעשה אותן (מה שקצר) כריכות כדרך הקוצרין אלא יניחם צבתים צבתים (רמב"ם, תמידין ומוספין ז טז).—ואמר המליץ: כצבת צמר בהר גבוה ורוח סערה לב סבל, על כל צרה רוחו נשברה (צ"ז, צ"ם כב יח).

***צְבָת**, צְבָת, ס"נ, מ"ר ״צְבָתִים, ״צְבָתוֹת, — מלקחים, כלי מלאכה מרכבים משתי ידות, שיהזיק בו הנפח את הברזל באש וכדו', Zange; pinces; tongs: אף אם הוא מת בידם לא היו מקיימין בו מצות שריפה, אלא פותחין את פיו בצבת שלא בטובתו ומדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו וכו' (רבי יהודה, סנה' ז ב). עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן פי הארץ ופי הבאר וכו' ויש אומרים אף המזיקין ואף צבת בצבת עשויה[1] (אב' ה ו). בצבת של ברזל היו פותחין את פיה, מדדין אותה ומשקין אותה בעל כרחה (ר' יהודה, תוספת' סוטה א ג). — צְבָת שֶׁל עֵץ: שרץ שנמצא במקדש, כהן מוציאו בהמיינו, שלא לשהות את הטומאה דברי רבי יוחנן בן ברוקה, רבי יהודה אומר בצבת של עץ, שלא לרבות את הטומאה (ערוב' י טז).—ובסהמ"א: ומלקחיה, הם הצבתים העשויין ליקח בהן הפתילה מתוך השמן (רש"י, שמות כה לח). ומלקחיה ומחתותיה חם הצבתות וכו' (ר"י א"ח, ספ"ם לריב"ג, לקח). כי הגוף בין ידים כמו הצבת ביד הנפח אשר עמו יוציא כלי למעשהו (ר' אהרן סלוי מברצלונה, ס' החנוך, משפטים עג). וילך המצר, ובידו צבת והוא צועק מכאב שניו וכו' קח הצבת בידיך והסר את שני (ר"ז אלנ'אהרי ס' המוסר, כ"י תימני', מחב' ג') יוהר להיות לו שתי צבתות (ספר מהרי"ל, הלכה הגעלה).—״ובמשמ' הקנה המאנך שבו תלויים המאזנים ובו נפש המאזנים: פי' נפש היינו הלשון שבתוך הצבת וכו' ואותו הצבת שאוחזין בו צריך להיות ארוך ג' טפחים והיינו תלויה באויר שבאותו הצבת תלויין המאזנים וכו' (ערוך ערך נפש).

[1]) [פתגם זה נמצא בתו"ם אף בארמ': צבתא בצבתא מיתעביד. צבתא קמייתא מה הוית, הא לוו בידיא הוות (ר' יהושע, תוספת' ערוב' יא כג), ומעין זה בם"א. ואולי יש בצורת הפתגם חדוד, כאלו בכונה שניה: הצבת בחברה (בצבתא), בזוג היא עשויה, ואין תועלת בה ביחיד.]

—ומ"ז ״צִבְתִים, כמו צְבָת: יתהפך העפעף (שצומחות בו שערות) ותאחזם (את השערות) בצבתיים ויעקרו מן השרש (ספ' כריתות, שער ג' בחליי העינים, כ"י וטיקן).

א. צַד[1]), ס"ז, כנ' צִדְּךָ, צִדָּהּ, צִדּוֹ, צִדָּהּ, עם ה המקום צִדָּה, מ"ר צִדִּים *צְדָדִים, סמי' צִדֵּי, כנ' צִדָּיו, צִדֵּיכֶם, צִדֵּיכֶם,—צַד ימין או צַד שמאל של גוף האדם, הלק הגוף ששם יד הימין וחלק הגוף ששם יד שמאל, וכן צד ימין או שמאל של כל גוף, של כל דבר, Seite; côté; side: ופתח התבה בְּצִדָּהּ תשים (בראש' ו יז). וששה קנים יצאים מִצִּדֶּיהָ (של המנורה) שלשת קני מנרה מִצִּדָּהּ האחד ושלשה קני מנרה מִצִּדָּהּ השני (שמות כה לב). והאמה מזה והאמה מזה בעדף בארך יריעת האהל יהיה סרוח על צִדֵּי המשכן מזה ומזה לכסתו (שם כו יג). ושתי טבעת זהב תעשה לו מתחת לזרו על שתי צלעתיו תעשה על שני צִדָּיו והיה לבתים לבדים (שם ל ד). והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינם בְּצִדֵּיכֶם (במד' לג נה). והיו לכם לפח ולמוקש ולשטט בְּצִדֵּיכֶם ולצננים בעיניכם (יהוש' כג יג). והיו לכם לְצִדִּים[2]) ואלהיהם יהיו לכם למוקש (שפט' ב ג). ואתה שכב על צִדְּךָ השמאלי ושמת את עון בית ישראל עליו וכו' ושכבת על צִדְּךָ הימני שנית ונשאת את עון בית יהודה וכו' והנה נתתי עליך עבותים ולא תהפך מִצִּדְּךָ אל צִדֶּךָ

[1]) [במלה צד העברית נתאחדו אולי שתי מלים שנגזרו משרשים שונים. אחת המקבילה לארמ' צַד, צִדָּא, צדדא, צֵיד, ובסור' צַאד במשמ' אֵצֶל, על־יד, ובערב' צַדּ a), פנה לצדדים, צַדַד b), קרבה, וקרוב לכך באשורי' זָת או צָת (במקום צִדְת) במשמ' הלק, צד אחד שבדבר; והשניה קרובה היא לערב' צ'ד c), שממנו צִ'ד c) במשמ' הפך, נגוד; ואולי ממשמ' זו של נגד, בנגוד, של המלה (לְ)צִדִּים, אשר הובן במשמ' מ"ר, נולדה צַד כמלת היחידה, צַד אחד שבנגוד. והשוה למשל Ende, end, במשמ' קצה בלעזית, שהיא מלת היחידה כלפי היוני ἀντί, כנגד, בנגוד.]

[2]) [יש משלימים עפ"י במדבר לג נה: לצנינם בצדיכם וכדו', ויש גורסים לצרים, אך לפי ההקבלה אל והיו לכם למוקש אפשר לבאר צדים אלו מלשון צוד וצַיִד, וצ"ע.]

a) صدّ b) صدد c) ضدّ

עד כלותך ימי מצורך (יחזק׳ ד ד–ח). — מִצַּד דבר פלוני, לא באמצע כי אם קרוב להצד: לקח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מִצַּד ארון ברית יי׳ אלהיכם (דבר׳ לא כו). ואת כלי הזהב אשר חשבתם לו אשם תשימו בארגז מִצִּדּוֹ (ש״א ו ח). — מִצַּד עיר פלוני, מֵעֵבֶר העיר: הרחק מאד מאדם העיר אשר מִצַּד צרתן (יהוש׳ ג יו). — מִצַּד פלוני, אצלו, אל צִדּוֹ: וישב אבנר מִצַּד שאול (ש״א כ כה). וילך שאול מִצַּד ההר מזה ודוד ואנשיו מִצַּד ההר מזה (שם כג כו). והנה עם רב הלכים מדרך אחריו מִצַּד ההר (שם יג לד). ותשב מִצַּד הקצרים (רות ב יד). יפל מִצִּדְּךָ אלף ורבבה מימינך (תהל׳ צא ז).—בְּצַד פלוני: ויחזקו איש בראש רעהו וחרבו בְּצַד רעהו (ש״ב ב יו).—צִדָּה, לְהַצַּד, לא לפנים ולא לאחור: ואני שלשת החצים צִדָּה אורה (ש״א כ כ). — על צַד: בניך מרחוק יבאו ובנתיך על צַד [1]) תאמנה (ישעי׳ ס ד). על צַד [1]) תנשאו ועל ברכים תשעשעו (שם סו יב). — הדף בצד: יען בְּצַד ובכתף תהדפו ובקרניכם תנגחו (יחזק׳ לד כא). —ובתו״מ: התוכף תכיפה אחת אינה חיבור ואין בה משום כלאים והשומטה בשבת פטור, עשה שני ראשיה לצד אחד חיבור ויש בה משום כלאים והשומטה בשבת חייב (כלאי׳ ט י). לא ימלא אדם קערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה בתוכה בשביל שתהא שואבת (שבת ב ד). אין נותנים ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל (שם ג ג). האבן שעל פי החבית מטה על צידה והיא נופלת, היתה בין החביות מגביהה ומטה על צידה והיא נופלת (שם כא ב). ולא יקבנה (את המגופה) מצדה, ואם היתה נקובה לא יתן עליה שעוה מפני שהוא ממרח (שם כב ג). שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה בצדה ואין ידוע אם עד שלא נגחה ילדה אם משנגחה ילדה משלם חצי נזק לפרה ורביע נזק לולד (ב״ק ה א). אף הוא העיד על כפר קטן שהיה בצד ירושלים וכו׳ (עדי׳ ב ג). אדם חלול הוא והצד העליון מביא את הטומאה (בית הלל, שם ד יב; אהל׳ יא ג). היתה מוטה על צדה כמין קתדרא כל המקבל עמה בזיתים מטמא במגע וכנגדו מטמא באויר (כלים ד ג). כסא שלא היו חפוייו יוצאין וניטלו טמא שכן דרכו להיות מטחו על צדו ויושב עליו (שם כב ה). היתה (הכוורת) ממלאת את כל הבית וכו׳ בין עומדת בין מוטה על צדה (אהל׳ ט ט). ארבעה טפחים קורה שעשאה גולל לקבר בין עומדת בין מוטה על צדה אין טמא אלא כנגד הפתח (בית הלל, שם טו ה). שהאיכר עובר והמרדע על כתפו והאהיל צדו אחד על הקבר וטמאוהו משום כלים המאהילים על המת (ר׳ טרפון, שם טז א). אינו נוטל אבנים מצד זה ומביא לצד זה ולא עפר מצד זה ומביא לצד זה (נגע׳ יב ו). תנוק שנמצא בצד בית הקברות והשושנים בידו וכו׳ תנוק שנמצא בצד העסת והבצק בידו וכו׳ (טהר׳ ג ז–ח). האשה שנכנסת להוציא פת לעני ויצאת ומצאתו עומד בצד ככרות של תרומה וכו׳ (שם ז ט). כלי שהוא צר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע אינו טהור עד שיטנו על צדו, צלוחית שפיה שוקע אינה טהורה עד שינקבנה מצדה, קלמרין הדיוטות אינה טהורה עד שינקבנה מצדה, וקלמרין של יוסף הכהן היתה נקובת מצדה [1]) (מקוא׳ י א). שחטה בהמה חיה ועוף, נתעסקה בכתמים או שישבה בצד העסוקים בהן, הרגה מאכולת הרי זו תולה בה (נדה ח ג). הרי המעלה שק מלא פירות ונתנו על גבי הנהר חוששין אנו שמא ירדו מצד העליון לתחתון (מכשיר׳ א ד). היו פועלין עושין בצידו לא יהא ממלא ומשקה אותן אלא הולך כל אחד ואחד ושותה (תוספתי ב״מ יא ל). היה שם סלע על פני כל שדהו אם עוקר הוא את המחרישה מצד זה ונותנו מצד זה מפסיק, מצד אחר אינו מפסיק (חי״א בר אדא בשם ר״ש בן לקיש, ירוש׳ פאה ב ב). נטעו צד והתחתון לסייג והעליון למאכל, צד התחתון למאכל והעליון לסייג (ר״ש בן יקי׳, שם ערלה א א). מבוי שנפרץ מצידו כלפי ראשו (שם עירובי׳ א א). מבוי שצידו אחד גוי וצידו אחד ישראל וכו׳ (שם שם ו). צידי עגלה כמלא רחב עגלה (רבה, שבת נט.).—*הטה לצד זה או זה: בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שמצאו בו דברים מטים לצד מינות (ר׳ בנימין, מד״ר קהל׳, מה יתרון). — *התחיל מן הַצַּד: דיני ממונות

---

[1]) [במקומות אלו נראית משמ׳ המלה צַד כחלק מגוף האדם או כמַצָּע או מֶרְכָּב שנושאים ואומנים עליו את הילד, ואין הבאורים והצעות התקון מניחים את הדעת. ואולי מלה אחרת לפנינו במשמ׳ פורפורה וכדו׳, השוה: האמונים עלי תולע (איכ׳ ד ה).]

[1]) [ס״א: בצדה.]

תטומאות והטהרות מתחילין מן הגדול, דיני נפשות מתחילין מן הצד (סנה׳ ד ב). —*מן הַצַּד, במשמ׳ כלאחר יד: טלטול מן הצד שמיה טלטול (שבת מג:). —*דבר עם פלוני מן הַצַּד: המוצא את חבירו אבל כתוך י״ב חודש מדבר עמו תנחומים ואינו שואל בשלומו, לאחר י״ב חודש שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומים אבל מדבר עמו מן הצד (מו״ק כא:). —*כתוב בְּצִדּוֹ של פסוק בתורה: מלחמת עמלק שמע (יתרו) ובא שהיא כתובה בצדו (ר׳ יהושע, מכי׳, וישמע יתרו א). — *תשובתו בְּצִדּוֹ: כל מקום שפקרו הצדוקים תשובתן בצידן, נעשה אדם בצלמנו ואומר ויברא אלהים את האדם בצלמו (ר׳ יוחנן, סנה׳ לח:). בכל מקום שאתה מוצא פתחון פה למינין אתה מוצא תשובתה בצדה (ר׳ שמלאי, מד״ר בראש׳ ח). — *זה בְּצַד זה, זה על יד זה, סמוך זה לזה: הזקנים אומ׳ ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו, כהנים אומ׳ כפר לעמך ישראל אשר פדית ה׳, רוח הקדש אומ׳ ונכפר להם הדם, שלשה דברים זה בצד זה, מי שאמר זה לא אמר זה (תוספת׳ סוט׳ ט ב–ג). — ומ״כ *צְדָדִים, צדדין, מסלק לצדדין, מהלך לצדדין, מצדדין וכדו׳: גורפין מלפני הפטם ומסלקין לצדדין מפני הרעי (ר׳ דוסא, שבת כ ד). כן וכן אין מסלקין לצדדין (תוספת׳ שם עז ד). חטאת מיכן ועולה מיכן וסתומה באמצע, פרח מן האמצע לצדדין א׳ הילך וא׳ הילך לא הפסיד כלום וכו׳ חזר או שפרח מן האמצע לצדדין הרי כולן ימותו (קנים ב ה). שדרך בהמה להלך באמצע ובני אדם מצדדין, דרך הרואין להלך באמצע והסומין מצדדין (תוספת׳ ב״ק ב יב). מעשה ברבן גמליאל ורבי יהושע שהיו מהלכין בדרך והיו מסתלקין לצדדין מפני יתידות דרכים (ר׳ אבהו, ירוש׳ ברכ׳ כ ט). נתכוון להזות וכו׳ לפניו והזה על הצדדין שלפניו הזייתו כשירה (שם שם ה ד). סימני כלב שוטה, פיו פתוח רירו יורד אזניו סרוחות זנבו נתן בין שתי יריכותיו מהלך לצדדין והכלבים נובחין בו (שם יומא ח ה). אם היתה דרך ר״ה מפסקתן יסלקנה לצדדין (ר׳ יהודה, עירוב׳ כ.). הזבל שבחצר מסלקין אותו לצדדין (ת״ר, פסח׳ כה:). עכו״ם נפנה לדרך וישראל נפנה לצדדין (סנה׳ קד:). אין יצר הרע מהלך לצדדים אלא באמצע

פלטיא (ר׳ אמי, מד״ר בראש׳ כב). — *צְדָדִים במשמ׳ צְדֵי השמלה, הבגד: וכן היא שיוצאה ראשה פרוע ויצאו צדדיה פרומים וכו׳ תצא בלא כתובה מפני שלא נהגה עמו כדת משה וישראל (תוספת׳ כתוב׳ ז ו). המסתיח צדדיו בשבת חייב משום תופר (בשם רב, ירוש׳ כלא׳ ט ז). —*צְדָדֶיהָ של אמת המים, חלקי השדה שבצדדיה: אין עושין את האמה בתחילת במועד ובשביעית, אמר ר׳ זעירא מפני שהוא מכשיר את צדדיה לזריעה (שם שביע׳ ג ב). אמת המים שהיא מכשרת צדדיה לזריעה (ר׳ זעירא, שם שבת ז ב). — *וצִדְדֵי אילן וצדדי בהמה: אילן שנקצץ וכו פירות הרי אלו כתלושין וכו׳ שנסרק חצייה וחציית קיים הרי זה אינו חבור, נסרק האמצעי והצדדי קיים[1]) אין הצדדין חבור זה את זה, רמון שנימק חציו וחציו קיים הרי זה אינו חבור נסרק האמצעי והצדדין קיימין אין הצדדין חבור זה לזה (תוספת׳ עוקצ׳ ב יב). מותר להשתמש על צידדי בהמה בשבת, היא צידדי בהמה היא צידדי אילן (ר׳ שמעון בן אלעזר, ירוש׳ סוכ׳ ב ד). א״ל (אביי לרבא) קא משתמש מר בבעלי חיים (כששפשף את בנו על גבי חמור בשבת), א״ל צדדין הן וצדדין לא גזרו בהו רבנן (שבת קנד:). שמע מינה צדדין אסורין (רב פפא, חגי׳ טז:). — *וצדדים של פלוני, של מלאך, או אדם: אם יש עליו מלאך, אחד מאלף אין כתיב כאן אלא אחד מני אלף, מאלף לצדדין של אותו מלאך (ר׳ ליעזר בנו של ר״י הגלילי, ירוש׳ קדוש׳ א י). — *חזר על צִדְדֵי חכמים: חוזרני על כל צדדי חכמים ולא מצאתי אדם שהשוה מדותיו בקטנה כר״א (ר״י בשם שמואל, יבמ׳ קח.). — *צְדָדֶיהָ של עיר, עֲבָרֶיהָ: עתידה ירושלים להיות מתרחבת בכל צדדיה עד שתהא מגעת לשער דמשק (מד״ר שה״ש, לואכך). — *צִדֵּי הרחבה, צדי רשות הרבים וכדו׳: אכלה מתוך הרחבה משלם מה שנהנית, מצדי הרחבה משלם מה שהזיקה (ב״ק ב ב). מי שיש לו ב׳ בתים בשני צדי ר״ה עושה לחי מכאן ולחי מכאן וכו׳ (שבת ו.). — *צִדֵּי צְדָדִים: דכ״ע צדדין אסורין והבא בצידי צדדין קמיפלגי. מ״ס צידי צדדין אסורין ומ״ס

[1]) [כך בצוק״מ, אך צ״ל והצדדין קיימין כמו להלן. וכך בדפו׳.]

צידי צדדין מותרין (חגי', שם קכד.).—ובסהמ"א: רוח והצלה יעמוד ליהודים מצד אחר (Texts a. Studies I, מן 512). לא פרסמה הכתוב אלא מן הצד (ילק' שמע' תהלי' תתסח). הילך (משה) לצדדין, אמרו ראו בן עמרם מהלך לצדדין כדי שלא נעמוד מפניו (מדה"ג דבר' א יב, הסגלה). זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ (רש"י, שמות כו יז). אגרות יתנו לי סופריך על רשותך ודעתך חתומות בחותמך על פחות עבר הנהר של צד ארץ ישראל (סוה, נחמי' ב ז). שאינו מרכיבו עליו אלא מששפו על צידי גבו (הוס, שבת קכד:, ד"ה לדדין). דאם מפולש הוא מצידו לצידו פסול (הוס, סוכ' לו., ד"ה הכי עולה). ואפילו במקום שאינו עשוי להשתמש כגון צידי הבהמה והוא הדין צידי האילן (הוס, חגי' עז:, ד"ה שמע מינה). שנקב הדם את הככר כלומר עבר מצדו לצדו עד שנראה משני צדדין (הוס, חול' קיב., ד"ה והכי מילי). ולפי שהיו חוששין בבית שני שמא כהן גדול זה נוטה לצד מינות היו משביעין אותו וכו' (רמב"ם, עבודת יוה"כ א ז). אמה אחת רבועה שיש לה ארבעה צדדים ברוחב ואורך וכל צד וצד מהם קו שארכו אמה (לאב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשברת ג, 22). במדידת הקרקעות אשר יש להם יותר מארבעה צדדין[1] (שם שם). ונמצא גם כן אשר יתנועע מהם לצד אחד קצת יותר ממהר וקצתם יותר מאחר (אבי הרלב"ג, ספר השמים יא, מג.).—ואמר הפיטן: אין צר וצלע יצליעוך (שיר היחוד יום ג) צדדיך מקשטים עדים בלי תפשיט פאר הרחמים והפליחות הוד תכשיט (תענית לבור, סליח חמישי). — ואמר המשורר. בקרוב תתפרו צדי קרעי ועל צדי לבבי חיל בצדים[2] (ר"ם הנגיד, עלי מה אקרעה ברודי, 70). יפה מראה פקח עין ותראה שומן אשר שמתי לצדך בטרם יחזה אותו וירוץ לאכלה אשר ישב לצדך (רמב"ע, דיואן מד, בודלי), וכתבתי לכל צד טוב עליהם והמה כתבו עלי מרורות (הוס, תרשיש ו, 67). כל היום צדי חבקה ועת בא השמש חמקה ללכת לה ומר צעקה (ר"י הלוי, שלום ללביה, שעה"ם 94). זה רוחך צד מערב רקות הנרד בכנפיו והתפוח (ר"י הלוי, זה רוחך, דיואן ב' 171).—°מכל צַד וּפִנָּה: לא יוכל אדם לצאת מירושלם את רמלה וכל הדרכים בחזקת סכנה וכו' וליוצא ולבא אין שלום והשמועות מכל צד ופינה רעות (מכתב מא"י מהמאה הי"א, Texts a. Studies, מן 350). ולא נעלם מכם ענינו ודלות קהלנו העני הזה המשוך מכל צד הרצוץ מכל פנה אשר המס כבד עליו (מכתב ממצרים, שם, 370). לא נשאר לי ולא לאדם בעולם מחמתי וכו' שום כלום תביעה ובקשה מכל צד ומכל פינה לא אצל אהרן זה ולא אצל אחיו (שם, 377). — °פָּנָה אל צד: ואין לנו צד שנפנה אליו כי אם אל יי' אלהינו ואל חסדכם (שם, 370). — °הַצִּדָּה, במשמ' הסתלק ולך לצדדים, גש הלאה, נהוג בדבור בא"י. — ב) *בלשון ההלכה, צַד בדבר פלוני, חלק ותכונה בו, — צַד עֲבֵרָה, צַד כָּרֵת, וכדו': שיש בהן (בבת כהן גדול מאלמנה ובבת חלל) צד עבירה (יבמ' עז.). שכן יש בהן (בעריות ובממזר) צד כרת (שם עז:). מה גרושה שהיא קלה אסורה בשביל צד גירושין שבה, אשת איש שהיא חמורה לא כל שכן (גיט' פג.).—צַד תַּמּוּת, דין של שור תם: צד תמות במקומה עומדת (ר' יהודה, ב"ק לט:). — צַד רִבִּית, הלק של אסור רבית: צד אחד בריבית איכא בינייהו (חגי', ב"מ סג.).—צַד זכרות וצַד נקבות: צד זכרותו של זה פוסלת צד נקיבתו של זה (מן התרומה) (ירוש' יבמ' ח ו).—וצַד מֻזְבָּח, יש בדבר צד מזבח, הדבר ראוי לעלות על המזבח: שכן יש בו (בכרם ובקמה) צד מזבח ואתי נמי זית דאית ביה צד מזבח (ברכ' לה.). — הַצַּד הַשָּׁוֶה שבשני דברים, התכונה המשתפת להם: ארבעה אבות נזיקין השור והבור והמבעה וההבער, לא הרי השור כהרי המבעה ולא הרי המבעה כהרי השור וכו' הצד השוה שבהן שדרכן להזיק ושמירתן עליך (ב"ק א א). לא הרי מילה כהרי תלמוד תורה ולא הרי תלמוד תורה כהרי מילה ולא זה וזה כהרי פדייה ולא הרי פדייה כהרי זה וזה, הצד השוה שבהן שהוא מצות האב על הבן (מכי', מסכ' דפסחא יח). כן הצד השוה שבהן שהן בצו מיד ולדורות (ירוש' ב"ק א א). הצד השוה שבהן שכן נימולין ודוחין את הצרעת (שבת קלב:). לא ראי זה כראי זה, הצד השוה שבהן שאינן ברוב הקהל, אף אני אביא את הגר שאינו ברוב הקהל ובתו פסולה, מה להצד השוה שבהן

1) [באותו ספר במק"א (שער ג, 76): אשר צלעותן עודפות על ארבע צלעות.]

2) [במשמ' קוצים וצנינים, עפ"י הפסוק (שפטי' ב ג), עי' הערה לעיל.]

שכן יש בהם צד עבירות וכו׳ מה להצד השוה שבהן שכן פוסלים בביאתם (קידוש׳ עה.).— מָה הַצַּד, כנוי של המדה הנדרשת בשאלה מה להצד השוה שבהן: גר נמי פוסל בביאתו ומייתי לה במה הצד מהאי דינא (שם שם). — דבר שהוא חמור או קל מצד זה או זה, כלו׳ מבחינה זו או זו: לא אתינן מתניתא אלא דבר שהוא חומר משני צדדין וקל משני צדדין, ברם הכא חומר הוא מצד אחד וקל מצד אחד (ר׳ יוסי, ירוש׳ פאה ו ב).—מִכָּל צַד, במשמ׳ לכל דבר: והוא ימשל בך וכו׳ יכול ממשלה מכל צד, תלמוד לומר לא יחבל ריחים ורכב (ר״י הגלילי, מד״ר ברא״ש׳ כ). — צַד במשמ׳ אֹפֶן, דרך, באיזה צַד, כאיזה צַד, כיזה צַד: כיזה צד סדר היסב, בזמן שהן שתי מיטות גדול מיסב בראשו של ראשונה ושני לו למטה הימנו (תוספת׳ ברכ׳ ה ה). בנזק כיזצד[1], היכהו וקטע ידו וכו׳ (שם ב״ק ט ב). הרי אילו שמין לו, כי זה צד[1], קיבל הימנו קמה לקצור בשתי סלעים וכו׳ קצר חציה והניח חציה (שם ב״מ ז ח). פעמים (היה דוד קם) חצות לילה ופעמים קדמו עיני אשמורות, הא כאי זה צד, בשעה שהיה דוד סועד סעודת מלכים חצות לילה, ובשעה שהיה סועד סעודת עצמו קדמו עיני אשמורות (ירוש׳ ברכ׳ א א). באי זה צד[2] שותה בעציצו (שם כתוב׳ ג ו). באיזה צד[3] מעשרין, כונסן לדיר ועושה להם פתח קטן וכו׳ (בכור׳ נח:, במשנה). אמר הקב״ה בשביל חיבתם של ישראל שניתי סדרו של עולם, באיזה צד, כתבתי בתורה שיהא חמור נפדה בשה וכו׳ אני לא עשיתי כן אלא פדיתי שה בחמור (מד״ר במד׳ ד). על כל הכלים וכו׳ היו פורשים בגד תכלת וכו׳ באיזה צד היו עושין, היו נותנים על גופו של שלחן בגד תכלת וכו׳ (שם שם). באי זה צד נתקיימו שני כתובים הללו וכו׳ (שם שם יד). ועי׳ בערכים כְּאֵי, כְּאֵיזְצַד, כְּאֵיצַד, כֵּיזֶה, כֵּיצַד.—לְצַד שני, באפן אחר, דבר אחר: לביתו אי אתה נכנס אבל אתה נכנס לביתו של ערב וכו׳, לצד שני, לביתו אי אתה נכנס אבל אתה נכנס לשכר כתף לשכר חמר וכו׳ (ב״מ קטו.).—לִצְדָדִים, לשני אפנים, פתר לצדדין, לצדדין קתני, שָׁנָה את שני חלקי המאמר בשתי אפשריות, חציו באפן זה וחציו באפן אחר: ותנינן התקבל גט זה לאשתי או הולך גט זה לאשתי אם רצה להחזיר יחזיר, האשה שאמרה התקבל לי גיטי אם רצה להחזיר לא יחזיר, והעבד ראוי הוא להוליך את הגט, פתר לה לצדדין (ירוש׳ פאה ד ו). הוציאוהו והחזירוהו כאילו לא יצא, הוציאוהו והחזירוהו הוא דכאילו לא יצא אבל יצא לדעת לא, מהו דתימא לצדדין קתני, מי שהוציאוהו עכו״ם וחזר לדעת אין לו אלא ד׳ אמות אבל יצא לדעת והחזירוהו עכו״ם כאילו לא יצא קמ״ל (עירוב׳ מא:). לאכילת פירות כיצד, הרי שגזל שדה מחבירו והרי היא יוצאה מתחת ידו כשהוא גובה גובה את הקרן מנכסים משועבדים ופירות גובה מנכסים בני חורין וכו׳ וכו׳ רב אשי אמר לצדדין קתני, כגון שגזל שדה מחבירו מליאה פירות ואכל את הפירות ומכר את השדה, בא לוקח לגבות קרן גובה מנכסים משועבדים, בא נגזל לגבות פירות גובה מנכסים בני חורין (ב״מ יד:—טו.). תנן שכיר שעות גובה כל הלילה וכל היום וכו׳ אמר לך רב לצדדין קתני, שכיר שעות דיום גובה כל היום שכיר שעות דלילה גובה כל הלילה (שם קיא.). לצדדין קתני מידי דבר הגבהה בהגבהה מידי דבר משיכה במשיכה (ר״כ בר ילמק, ב״ב פו.). — בא עליו משני צדדים, טען אליו אחת משתי הטענות, ממה נפשך: בא עליו ר׳ מאיר משני צדדים, מה נפשך שלך הוא תניהו לי, אינו שלך תניהו לי שאגבנו (ר׳ ינאי, ירוש׳ ב״ק ד א). אלמנה ניזונית מנכסי יתומין ומעשי ידיה שלהן ואין חייבין בקבורתה, יורשיה יורשי כתובתה חייבין בקבורתה, ואיזוהי אלמנה שיש לה שני יורשים הוי אומר זו שומרת יבם, אמר רבא ולימא אח אני יורש אשתו אין אני קובר, א״ל אביי משום דבאין עליו משני צדדין, אם אחיו יורש יקבור את אשתו, אם אינו קובר את אשתו יתן כתובתה (כתוב׳ פא.).—ובסהמ״אג וכאי זה צד מודעא דגט ומתנה, שבא המגרש והנותן אצל העדים וכו׳ (תשו׳ הגא׳ הרכבי כ, 9). וכאי זה צד יתכוונו הדברים, כך פרשה אדוננו מאור עינינו רב יהודה גאון וכו׳ (שם שמא, 198). עוגבים המשחקים עם הנשים בצידי מיני ניאוף (רש״י, ירמי׳ ד ל). להודיעך כל צידי זמן התחלת כל תאחר שבו (הוא, ר״ה ו:, ד״ה למקבעיה). כדכתיב ואין מושיע לה, הא יש מושיע יושיענה בכל צידי תשועה (הוא, יומא פב., ד״ה מה נערה). וטרחתי מנעורי

1) [בדפו׳: כיצד.] 2) [במשנה שם: כיצד.]
3) [במשנה שבדפוסי המשניות: כיצד.]

שבכל צידי שיטת הש"ס לישבה כפי דבריהם ואיני יכול (הוא, סוכה מ., ד"ה ה"ג). ופרשו שני צידי טעמיה (של השאלה) לדרך זו וזו לדרך זו כדרך כל השאילות שבתלמוד (סדור רש"י קעד). שכל מקום שאמרנו בענין זה ביין שלנו שהוא אסור בשתייה ומותר בהנייה מפני צד נגיעה שנגע בו העכו"ם כשהיה העכו"ם עכו"ם (רמב"ם, מאכלות אסורות יג יא). אם ימצא שיש לזה העד צד הנאה בעדות וכו' הרי זה לא יעיד (הוא, עדות טז ד). כל הפסולין לדון פסולין להעיד וכו' ואלו הפסולין מהן מחמת קורבה וכו' ומהם מחמת שיש להם צד הנאה בדבר (טוחו"מ לג). ותימה גדול לזה האיש באיזה צד צייר היות ענין החדש אם יסכים היות החדש תלוי בירח באלו ההקפות (ר"א הקראי, גן עדן, קדוה"ח ב, ג:). אפילו יהיו רוב הצדדים נוטים לחובה, כיון שיש צד אפילו רחוק לידינו לזכות חייב אדם לדונו לזכות (רשב"ץ דורא, מגן אבות א ו). הוסיפה בו מצד וגרעה בה מצד (ר"י אברבנאל, שופט', הלעה לענין מנוח). ולדבריהם יתפרש הקרא לא תבוא אל ביתו לעבוט עבוטו וגו' לצדדין, לא תבוא אל ביתו אפי' ברצונו וגם לא תבוא לעבוט עבוטו בעל כרחו ואפי' בחוץ (פי' חסדי דוד על תוספתי ב"מ סוף פרק י). — ואמר המשורר: מכל צדדים כלו מחמדים משלם בלי חסרון (מנחם בן סרוק, אדני בן אדני, סעה"ם 1). — ואמר המליץ: כי יש שני דרכים בלמוד לבא בהם אל מחוז חפץ הלשון וידיעות יסודותיה וכללותיה המונחות בה וכל אחד מהם קל מצד וכבד מצד (בן זאב, הקד' תלמוד לשון עברי). כי כל העולם כולו למקומותיו ועתותיו כגוף אחד מחובר אברים וכלים מכלים שונים מתחלפי הפעולות ותכליות והצד השוה שבהן לקיים את הגוף על איתנו ומקומו (ר"ס פפנהיים, ארבע כוסות, כוס ב"ד ה' ו).—בתורת ההגיון במשמ' אפן מאפני המשפט: והצדדים הם דבורים יורו על צד מציאות נשוא לנושא, והצדדים הראשונים שלשה, האפשרי וכו', וההכרחי וכו', והמציאיי (כל מלאכת ההגיון, ס' המליצה). ובכל אחד ממיני אלו הגזרות אשר מנינו אותם מהם בלתי בעלת צד ומהם בעלות הצדדים (שם, י). ואם תחבר בנשוא המשפט מלה תורה על איכות מציאות נשואו לנושאו כמו אמרנו אפשר ונמנע וסובל והכרח ומחיב ומגנה ונאה וראוי וצריך ומה שדומה לחן וכו' אנחנו נקרא אלו המלות והדומה להן הצדדין (ר"מ א"מ, מלות ההגיון ג).—מִצַּד פלוני במשמ' מאת פלוני[1], מסבתו: בא הנה סוחר איש עב בצואר עתק והשלימנו עד מאד בעל פה מצידך ואמר כי נתת לו אגרת אחת שיביאנה אלי (ר' הלל מוירונה, מכתב ע"ד ספרי הרמב"ם, חמדה גנוזה, יח.). שהחתים אגרות מצד חכמי אשכנז דוברות סרה על דברי רבינו משה (שם יח:). וידיעתנו בלות ומטלאות קצרו מהשיג, איך ידיעתנו עם רחק היחש בינותינו מצדך ומצדנו (ר"י בדרשי, בחינת עולם ח ב). ואם שהם חסרי השכל בהחלט לא ימלט אדם מן התוכחה מצדן (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי ל, ד"ה שלשה המה). ולא נמשכו הגרושים כי אם בסבת קצת מעמי הארץ באמרם כי מצד היהודים ובואם למלכות נתייקרו מזונותיהם (שבט יהודה, הכוכב, 87). ולחסד ה' תצרף המעשה מצדך (רי"א מודינה, לב האריה א ה).—מִצַּד פלוני, מבחינת מה שתלוי בו, ומִצַּד עצמו וכדו', באותה משמ': והי' זאת המחשבה אעפ"י שאינה כ"כ רבת תהיזק מצד עצמה היא רבת ההיזק מצד מה שאפשר לה להמשך אחריה שאר אמונות נפסדות מאבידות (ר' הלל מוירונה, תגמ' הנפש, א:) מצדי הדבר קשה בהיותי בן מאה שיולד אבל כבר יעבור זה מנערה אחת אבל לא משרה שיש בה שתי המנעיות, האחד מצד עצמה ר"ל שהיא עקרה וכו' והיה אם כן הדבר בלתי אפשרי כפי המנהג הטבעי מצד הפועל (ר"י אברבנאל עה"ת, לך לך, סרי אפתך).—ובהשאלה, מצד העיון, מצד הקבלה, הטבע וכדו': ואמנם מצד הקבלה שהשם ית' ראשית מה שברא העולם מדור אדם הראשון וכו' (פרוש יליכה לאבוקהל דונש בן תמים, כח). יש לו טענה גדולה מצד פתיותו ומעוט הבנתו (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד י). וכל המכות וכו' כי הם בכונה מאת אלוה חפץ עושה חפצו בעת שיחפוץ לא מצד הטבע ולא מצד הכוכבים ולא במקרה (הוא, כוזרי א פג). אבל הרשעים

---

1) [שמוש זה והבא אחריו הם בעקר עפ"י הערב' מִן גִ'הַה[a]), אך מעין זה אף בארמ' שבמקרא: עלה להשבחא לדניאל מצד מלכותא (דני' ו ה).]

---

a) من جهة

החסרים אשר אין להם חלק ונחלה בשכל ולא בהכרעת המעשים הטובים הנעשים לשם שמים המחוייבים מהשכל האמתי והברורים **מצד** הבחירה המביאה לידי הכרעה שכלית וכו' (ר"י אבן לטיף, שער השמים כד, השער ב, 162). והאנוש הסכל **מצד** סכלותו השיבם (צ"ל חשבם) מזיקים במחשבתו (ר"י בדרשי, פרדס א, אולה"ם ג). ולהיות הדבר **מצד** העיון מסופק הוצרכה התורה לומ' בראשית ברא אלהים, כי **מצד** העיון לא נכריע מהחדוש המוחלט על הקדמות (מנחת קנאות, קופמן, 97) והנסיונות כמשוך הקלאמיט"א הברזל ושלשול האשקמוניא לבטן וכיוצא באלו שזה דבר נמצאהו כן לא **מצד** טבעי היסודות אשר מהם הורכב אבל **מצד** הצורה המינית אשר בהם (ר"י אלבו, עקרים א יז). שמזגי האנשים מתחלפים קצתם מקצתם **מצד** התחלפות מזגי האבות או **מצדדין** אחרים (שם שם כה). והטבעי יכחיש התחלות התכוני והנחותיו **מצד** העיון הטבעי (שם ד ב). הנה התשובה הזאת יתבאר בטולה **מצדדין**[1] (ר"י אברבנאל, שמים חדשים ב, כב.). אם טען הלוה שהוא מזוייף ואינו יכול לקיימו או שהלוה אלם או עני פטור המוחל **מצד** מחילתו (טוש"ע חו"מ סי לג). — "ועם פעל או משפט שלם, מִצַּד היותו, מצד שהוא וכו', מצד מה שהוא, אף במשמ' מפני ש, מסבה ש: לא נמצא במה שאנו רואים דמיון קרוב מהנפש המדברת והוא האדם השלם וזה **מצד** שהוא אדם, לא **מצד** שהוא גוף כי הוא משתתף בזה עם הצמח, ולא **מצד** שהוא חי וכו' (ר"י א"ת, כוזרי ד ג). אך הרופא אין עליו **מצד** שהוא רופא שידע האמת בשני אלו הענינים (קאנון א ס ו א). ואולם הנפש האנושית **מצד** שהיא נפש אנושית יחלקו כחותיה לכח חכם ולכח פועל (ר"א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי ד, 31). ואמנם ענין זה המדינות אשר הוא סגולה באדם ימצאו בו **מצד** היותו מתדבק ומתחבר עם זולתו (מנחת קנאות, קופמן, 1). כי החכמה **מצד** שהיא חכמה וממנה יודעו סבות הדברים וכו' ראוי לחקור ולרדוף אחריה (שם, 9). חלקו את המשיח הזה לשניים קרעים ועשו ממנו שתי בחינות, בחינת **מצד** מה שהוא אלוה ובחינה **מצד** שהוא אדם (פריפוט דוראן, כלימת הגוים א, הלופה מארץ הגר ג, 111). כי יש נמצא יחיד מושל על כל הנמצאים **מצד** היותו נושא אותם (ר"נ אלדבי, שבילי אמונה א א). אלה האנשים המבוזים העניים **מצד** שהם חסרי ממון (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יד, ד"ה גם לרעהו). וכל זה נמצא לדבורה **מצד** היותה פועל האל יתברך (ר"י אלבו, עקרים, הקד'). אם הבעל דת **מצד** היותו בעל דת רשאי או מחוייב לחקור על עקרי דתו ואמונתו אם הם אמתיים (שם א כד). וכל התאוות הראויות הם בחכמה **מצד** שהיא השגת האמת ושורש לעבודה האלהית (ר"י אבוהב, מנוה"מ, הקד' נר א, א:). אין ספק שלפעולות **מצד** מה שהן נפעלות שיש להן תכלית וכו' (רי"א ביבאגו, דרך אמונה א א). כי הם בעצמם ר"ל האבות שהיה להם להזהר מן הפשעים יותר מן הכלות **מצדדים** אם **מצד** שהם מלאי ימים יותר ובישישים חכמה אם **מצד** שלא תבער בם כל כך שלהבת הבחרות (ר"י מסיר ליאון, נפת צופי' ב יא, 86). — "מכל צִדֵּי צִדְדָיו של דבר וכדו': שתהא מהפך בכל **צדי צדדים** ובכל ענינים (רש"י, אבות ה כב). אבל נראין דבריו של ר' יצחק ב"ר יהודה שתורתו תורה מפולפלת ומדוייקת מכל **צידי צדדית** והוראתו מביא אורה לעולם (מעשה הגאונים, לב). — "על צַד במשמ' באפן, בדרך: ועל זה **הצד** בעצמו היה עונש סיחון מלך חשבון (ר"ש א"ת, שמנה פרקים להרמב"ם ח). ואמנם ההדמות לאל ית' הוא בלתי אפשרי א"כ איך יצוייר חשקו ולכן יראה שלא יגיעו על **צד** ההדמות לאל ית' (מנחת קנאות, קופמן, 32). כי יצחק נפחא שתקן החשבון הוא אמר על **צד** ההתנצלות לא לזדון ולא להכעיס (ר"א הקראי, גן עדן, קדוה"ש ז, ח.). ואמר על **צד** המשל כי אז ישמחו השמים ותגל הארץ במה שנעשה בה מהויות המין ה נושי (רלב"ג, דה"י טז לא וכו', אולה"ם ב). כי זה הספק אמנם יתחייב לפועל על **צד** החיוב אבל לא לפועל על **צד** הרצון (ר"י אלבו, עקרים א כג). וכאשר נאמר כי לא על **צד** העונש נפלו אלא בסבה טבעי' נדעה בינינו הדברים הצריכים למלחמות (שבט יהודה, הנובר, 8). כי אין חפץ האל בדברים שהם על **צד** ההכרח כי אם בנדבה (שם 22). וזה אם אחר המנוחה שאין תכלית לה כמו שאמר אנכסגורש ואם על **צד** בא זה אחר פור זה[1] כמו שיראה אבן דקלוס

---

1) ר"ל מהרבה צדדים.

1) [כלו' על פי סדר זה.]

(ר״י אברבנאל, מפעלי׳ אלה׳ ח ז).—°על כל צִדֵּי צְדָדָיו של דבר: וראינו לשון של גוף התקנות הנ״ל לעיין על כל צידדי צדדי׳ לזכות ולחובה (פנקס ק״ק מיץ משנת תיו, ב, אוצה״ס ג, 6). — ונוהג בדבור הבטוי על צד היותר טוב, וכר״ת עצהיוי״ט, במשמ׳ היטב, יפה מאד וכדו׳.—°בְּצַד, כמו על צד: והיא (האשה) מטרדת אותו ומכאבת אותו בצד שאין לו תחבולה (רלב״ג משלי כז). ולמדנו בזה שקצת חעונות הם בצד שימנעו הבחירה מן האדם לשוב מהם (הוא, דהי״ב כה עז, אוצה״ס ג). שבל התוארים וכו׳ ייוחסו אליו יתברך בצד שלא יקרה מזה חסרון בחוקו (ר״י אלבו, עקרים א עו). — °בשום צַד, בשום צַד מן הצדדים: כי בוראנו יוצר העולמים אין לו דמות ותמונה כל עיקר לא בשום צד מכל צדדין (פי׳ יצירה לברצלוני, ג). לפי שאין דרך לשאלה זו בשום צד מן הצדדין זולת זה (ר״י אבן לטיף, הקד׳ שער השמים, השער ב, 89). מבלי שיוכלו המשכירים וכו׳ להוציא את השוכר וכו׳ בטרם מלאת הזמן הנז׳ בשום צד בעולם (שו״ת פרח מטה אהרן א א). הפציר בו שמעון שלא יקח לאשה את פלונית בשום צד ואופן שבעולם (שם שם יז, מח.). — °ועם משפט לואי, בצד מה וכו׳: גם שהלבישני בגדי חול בצד מה לא נגרע ערכי מלפניו יתברך כי הלא ואהיה שעשועים יום יום (ר״מ אלשיך, משלי ח ל).—°צַד במשמ׳ צַד בדין, בעסק, בעל דין או בעלי דין, תובע או נתבע, קונה או מוכר וכדו׳, Partei ; parti ; party: ומה שנישתייר מן הנישיון אם יש צד שהוא ראוי לתת בדין מאומה ממה שהניח ראובן כגון תוספת כתובה או כיוצא בו ינתן השאר לצד ההוא כדין (תשו׳ הגאו׳ הרכבי תקן, 270). למשפטנו עמדו היום הצדדים האלופים הקצינים רוזני ד״א פולין יצ״ו ואלופי קצינים רוזנים מנהיגים דמדינות ליטא יצ״ו (פסק גדול שנפסק בק״ק לענטשני יל״ו כ״ד אדר תמ״א לפ״ק, אוסיף הרכ״ד, 158). שום צד מהצדדים הנ״ל לא שיירו שום טענה ותביעה ותשובה וסתירה בעסק משפט הנ״ל נגד הצד שכנגדו (שם שם, 159). —°צַד החתן או הכלה, קרובים ממשפחת החתן או הכלה: בכל נשואין ילכו שני אנשים מח׳ זו לצד החתן ולצד הכלה לבקש שיתנדבו מה לפי נדבת לבם לח׳ זו (פנקס קראקא שנת ש״א, אוצה״ס ז, 581).

—°צד שיש לאדם בדבר, פניה, נגיעה: שלא יעלה על לב שום אדם בעולם מבני הקהלה לתת דעתו בקבלת הרב לקבל איזה שיש לו צד או נגיעה (שו״ת פרח מטה אהרן א מד, לג.). — °ובמשמ׳ תחבולה: אנו מבקשים צד לדעת את הקו הזה התיכוני (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת סי׳ 165, עמ׳ 101). אתה צריך בכולם אל צד המעשה והתחבולות אשר עשית בקרקע התלוי בהר (שם סי׳ 170, עמ׳ 103). ובכל המין הזה השני מהקצוצות אתה צריך אל הצד והתחבולות אשר הראיתיך וכו׳ או לצד שהוא דומה לו (שם שם, עמ׳ 104). ללמד שחייב אדם להביא יסורין עליו או לאחוז צדדין לומר לגויה שלא יוכל לבוא עליה (ר״א מלוניל, ארחות חיים ב, הלכ׳ ביאות ח). מי שתובעין אותו ממון שהוא מוחזק בו אסור לבקש צדדים ותואנות להשמט (לבוש, חו״מ יב יב). וצדד צדדים רבים ונכבדים (הסכמת יעקב לביה הלוי על האיליס של יש״ר מקנדיא, 4:).

ב. *צַד, ש״ז, — כמו צַיִד, צֵידָה: כתיב ויצטירו וכתיב הצטיידנו, שנטלו עמהם צד ואמרו אלה שצדנו מארצנו (כלה רבתי ז).

ג. °צַד, צָד [1]), ש״ז,—כמו צָדִי, שם האות צ: ושימוש הטת עם הצד כמו נצטדק מן צדק ויצטירו מן ציר וכו׳ (תשו׳ דונש על רס״ג, 6). תנו רבנן כתב אלף ולמד מאלהים יוד והי מיו׳ אין נמחק, שין ודל משדי, צד ובי מצבאות נמחק (הלכות ס״ת, גנזי מלכים, כח). צ צד כפוף שכל צדיק כפוף לפני יוצרו וכופה את יצרו (הורית הקורא, דרנבורג, 11). רץ, האלף במקום פי פעל והריש במקום עין פעל והצד במקום למד פעל (שם, 39).

צדד [2]), ממנו א. צַד, *צִדֵּד, °צְדָדִי, °צִדּוּד, °צְדִידָה.

*צָדַד [2]), קל לא נמצא בתו״מ.

—פע׳, *צִדֵּד,—הטה והסב לצדדים, zur Seite tun, nach der Seite wenden ; tourner de côté ; to turn sideways, move aside: מטלית שנתנה על פי חבית ומירת שפתותיה עם דופנות החביות וצדדה מצלת

---

1) [עי׳ צָדִי, הערה.]

2) [עי׳ הערה לערך א. צַד.]

על מה שבחבית ועל מה שבינה לחבית וכו' (תוספת' כלים ב"ק ז י). החמת מעור הדג והנייר שהלביש בה את החבית וצדדה[1]) למטה הרי זה[2]) מצלת, עור הדג והנייר שהלביש בהן את החבית וצדדן למטה אף על פי שמירח בטיט מן הצדדין אינן מצילין וכו' (שם שם ז יא). וכן כהנים בעבודתן ולוים בדוכנן וישראל במעמדן כשהן נפטרין לא היו מחזירין פניהן והולכין אלא מצדדין[3]) פניהן והולכין וכן תלמיד הנפטר מרבו לא יחזיר פניו וילך אלא מצדד פניו והולך וכו' (יומא נג.). כשהוא מזה למעלה מצדד ידו למטה וכשהוא מזה למטה מצדד ידו למעלה (שם נה.). אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות, מלמד שהיו מצדדין פניהם כלפי נר אמצעי (מנח' לח:). — צִדֵּד את האבן, הטה אותה לכאן ולכאן להושיבה בקרקע יסוד הבנין: המצדד את האבן חייב (שמואל, שבת קב:). אבנים של בית הכסא מותר לצדדן ביום טוב (רב נחמן, ביצה לב:).—ובמשמ' ראה בעיניו לצדדים: ברא בו (באדם) ארבע בריות מלמעלה וארבע מלמטן, אוכל ושותה כבהמה, פרה ורבה כבהמה ומטיל גללים כבהמה ומת כבהמה, מלמעלן, עומד כמלאכי השרת, מדבר כמה"ש, יש בו דעת כמה"ש ורואה כמה"ש, ובהמה אינה רואה. אתמהא, אלא זה מצדד (ר' יהושע בר נחמיה בשם ר' חנינא בר יצחק ורבנן בשם ר"א, מד"ר בראש' ח). — ובמהמ"א: ובזמן שאדם עומד על שפתו ומסב פניו ומטה אותן ומצדיד[4]) אותן ומעמידן כנגד שיפועו כאילו הוא נכון על גביו (רה"ג, תשו' הגאו' הרכבי סיד, 148). ולפיכך המתפלל ורוצה שיתחכם יצדיד[4]) פניו כלפי דרום וכו' והרוצה שיתעשר יצדיד[4]) פניו כלפי צפון וכו' (רבינו חננו, שם תקסט, 261). אטלע, צדד[5]) לה רגל ימין (רש"י, יבמ' לט:). בלא צדיה, לשון צידוד שלא נתכון לצדד לצד שני (רוח, מכות ז:). דאין צריך להגביה הקערה אלא שמסלקה ומצדדה ומניחה לצד השולחן (מרדכי, פסח', סדר הפסח). —

1) [גרסת צוק"מ: וצדה; בדפוס: וצירף.]
2) [כך בדפוס. ובהוצאת צוק"ם הרי מצלת.]
3) [כר"ח הגרסה: מצדידים.]
4) [ואולי התכונו להפע' מַצְדִּיד, יַצְדִּיד, [illegible] אינו בתו"ם.]
5) [נ"א: חצר הצדד.]

ובמשמ' פנה לצדדים, ואמר הפיטן: מערה קטרת על גחלי אש, כסה ענן צדד ויצא (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודה, מחז' איטלי' ב, רטו.). — ובמשמ' חפש ומצא צד ומקום לדבר: אשר לא צדה, לא צדד למצוא לו צד מיתה (רש"י, שמות כא יג). רבי ישמעאל סובר שיש לנו לצדד צד ואופן שיונח בו למשפט האלהי (ר"י מוסקטו, כפולות יהודה מז). וכל הצדדים שיש לצדד בזה על זה (שו"ת חכם צבי עז). — ובמשמ' נטה לצד מן הצדדים, לדעה מן הדעות: ומה שצדדתי עד עתה לדמות הפתקים למטבעות ומעות או לפרקמטיא וסחורה לא מפני שאנו מדמי' נעשה מעשה לפסוק הדין עפ"י המונה וכו' (ר"ש מורפורגו, שמש צדקה, יו"ד א ד כג.). ועיין בס' לקט הקמח דף ל"ה ע"ב צדד בכל דרכי ההתר (חמדת הימים א פו לה.). אמנם לדעתי יש לצדד בנידון שלפני להתיר (חתם סופר יו"ד סיג). פתח דברי מעכ"ת נ"י לצדד להיתר (תשו' ר"ע איגר לב). ואם יש לצדד ולומר נדר שהותר מקצתו הותר כולו וכו' (פרח מטה אהרן א ה, ט:). — ובמשמ' התחכם, המציא תחבולה, to invent; inventor; ausklügeln: וכמו כן העקומות אשר על ראש הגבעה תצדד ותתעשת להוציא תשברתה על דרך השטח הישר (ראב"ח, חבור המשיחה והתשבורת, 79) והזריזים במשיחת הארץ צדדו לדעת את גובה הקרקעות התלויות בהרים ובגבעות וכו' (שם שם). ואנו מצדדין לדעת קו חב הנסתר מתוך שיעור קו אב הידוע על הדרך הזה וכו' (שם שם). כדי להזהירך ולהעיר את לבך לצדד ולחקור על גובה כל מוצק עד אשר תמצאהו (שם, 10). שצריך לצדד עצמו בתחבולות וערמות להיות מרפו מצוי לו (המאירי, בית הבחירה על אבי ב ג). וצדד צדדים רבים ונכבדים (יעקב לבית הלוי, הסכמה על אליס ליש"ר מקנדיא, 4). 1)

—פע צִדֵּד, בינ' מְצַדֵּד, מצודד,— מוסב הצדה: כרובים מעשה צעצועים הן ומצודדים[2]) פניהם כתלמיד

1) [לכאורה נמצא מצדד (מְצַדֵּד) כמנח דקדוקי אצל יהודה הדסי הקראי (אשכל הכפר א"ב לג וקכג). אך צדק פינסקר בדעתו, שאין כאן אלא ש"ם במקום מצדר a) מקור, בערבי.]
2) [בכ"י מינכן: ופניהם מוצדדין, ובילק"ש (מ"א ו' סי' קפא): ופניהם מוצדדים.]
a) مصدر

הנפטר מרבו (אונקלוס, נ"ב לט.). — ואמר הפיטן: היתה משוקדדת, מצודידת ומרודידת ושמונה עשר טפחים מטודדת (ינאי, אור מראה, קרובי לס' במד', זולאי, קסה).

—קל, בינ' פעו', *צָדוּד,—שיש לו צדדים, בעל צדדים, ואמר הפיטן: ותהולל בתוקף בתלתלי שנאן ברצי קלל בצדודי פנים (הוא, ותאפוד אדר, שם, רט). אשר אימתך בפותחי קדוש, בפוצחי ברוך, בצדודי ארבע, בצנופי שש שש ומוראך עליהם (כ"א קליר, אסר אימתך, מוסף יוה"כ).

—הפעי, *הִצְדִּיד,—הסב לצדדים, כמו פִע', ואמר הפיטן: שפך בה קטרת ותימר עשן והצדיד פניו ויצא כדרכו (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודה, קובץ מע"י גאו' ג, 8). — ובמשמ' נטה לצדדים: ואחרי רואינו את הצרות רעות האלה והצדדנו על כל הצדדים ופנינו לימין ואין סומך ולשמאל ואין עוזר וכו' (פנקס קראקא תפו, אוצה"ס ד, 631). ועי' פִע'.

—הפעי 1), *הֻצְדַּד, בינ' מְצֻדָּד, מוצדד,—מגבל בצדדים כתבי לונץ ג, 236 נוסח תרגום יונן של או"ד לרקע"ג, כ"י פריז).—ועי' פֻע',

—התפ', *הִצְטַדֵּד, — סר הצדה, הסתלק, נהוג בדבור ובספרות.

*צְדָדִי, ת"ז,—א) בהגיון, הֶקֵּשׁ צְדָדִי, מִשְׁפָּט צְדָדִי, הֶשֵּׂק לצד שבדבר, לאפן הדבר: בהפוך המשפטים הצדדיים ובצד התולדה בהיקשים הצדדיים (רלב"ג, ההיקש הישר, כת"י 2).—ב) הנמצא בצד דבר, שאינו מרכזי או עקרי, טפל, ביחוד ענין צדדי, משפט צדדי (בדקדוק), כמו ענין טפל, משפט טפל, נהוג בדבור ובספרות.

א. צדה 3), ממנו א. צָדָה, ד. *צָדָה, צְדִיָּה.

ב. צדה 1), ממנו ב. צָדָה, *צְדוֹ.

ג. *צדה, ממנו ג. *צָדָה.

א. צָדָה, פ"ע, צָדָה,—צָדָה לעשות דבר, הִתְכַּוֵּן, עשה הדבר בכונה ורצון, beabsichtigen; avoir l'lintention; to intend 2): מכה איש ומת מות יומת ואשר לא צָדָה והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום אשר ינום שמה (שמות כא יב–יג). דע וראה כי אין בידי רעה ופשע ולא חטאתי לך ואתה צֹדֶה את נפשי לקחתה (ש"א יד כב).—ובתו"מ: או השליך עליו בצדיה, שצדה לו ומתכוין לו וכו' או השליך עליו כל כלי בלא צדיה, שלא צדה לו ולא התכוין לו 3) (ספרי במד' קס). — ובסהמ"א: נגף אח ושאלו אלות למען יודה, ויתהולל בתשובתו כמסבב וצודה.

---

1) [בתוספת' נדרי' (ג ז), הוצאת צוק"מ כתוב: ביצד היה ר' יהודה אומ' הכל לפי הנדר היה טעין צמר והוצד וכו'. אבל בדפוסים: והוצר, ונ"א: והצר, והצר, ועי' בערך צָרַר.]

2) [ע"פ קלצקין, אוצר המונחים הפלוסופיים ג', 273. ואין המקור לפנינו.]

3) רק בעברי' [ובארמ' שבתו"ם]. בערבי' קצת דומה לו השרש קצד a) שמשמש במשמ' דומה קצת למשמ' צדה כעברי. [ויש שמשוים בערב' צַאדִי במשמ' תחניף לפלו'.]

1) בארמ' צדי [שמם וריק.]

2) [כך ריב"ג (ספה"ש, לדה), ורד"ק (ספה"ש, לדה), וכן תרגמו השבעים (שמות כא יג): ὁ δὲ οὐχ ἑκών. והולג', ת"א, ת"י לש"א, רש"י ורד"ק לש"א פרשוהו במשמ' ארב, וז"ל רש"י בשמות (כא יג): ואשר לא צדה, לא ארב לו ולא נתכוין, צדה ל' ארב וכן הוא אומר ואתה צודה את נפשי לקחתה ולא יתכן לומר צדה ל' הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה"א בפועל שלה ושם דבר בה ציד וזה שם דבר בו צדיה ופועל שלו צודה וזהו פועל שלו צד, ואומר אני פתרונו כתרגומו ודלא כמן ליה, ומנחם חברו בחלק צד ציד ואין אני מודה לו, ואם לפרשו באחת ממחלקות של צד נחברנו בחלק על צד תנשאו, צדה אורה, ומלין לצד עלאה ימלל, אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא לו שום צד מיתה, ואף זה יש להרהר עליו, מ"מ לשון אורב הוא, ע"כ. ומלשון זריקה לצד בלבד פרשו רש"י בפרושו למכות ז:, וז"ל: בלא צדיה, לשון צידוד, שלא נתכון לזרוק בצידו ובסמוך לו אלא למקום שזורק אבל לא היה יודע שיש שם אדם, ע"כ. ויש שחברוהו עם צוד ציד, כך השבעים לש"א (כד יג): καὶ σὺ δεσμεύεις τὴν ψυχήν μου, כלו' ואתה אוסר את נפשי, וכן כתב שד"ל: האורב מתחבא וכו' הצודה בא ביד רמה כמו הצייד (ואתה צודה את נפשי לקחתה). ובת"י (שמות כא יג): ודי לא איזדווג לית, אולי במשמ' הלך לצדו.—ושים לב לדמיון האותיות, כמן (–ארב) וכוון בפרושי המלה השונים.]

3) [כך בהוצאת מלבי"ם (במד' לה כב): ובהוצאת מא"ש: שצידה לו שמתכוון לו וכו' שלא צידה לו ושלא מתכוון לו.]

a) قصد

(רסע"ג. תשוב' על מוי הבלכי ב, דודזון, 40). הלא ידעת כי צדה את נפשך לקחתה כאשר לקח נפש אחיך (יוסיפון כז, פרג, מז.). צדה ורצה המשכיר לעשות המושכר מלאכתו גם בלילה והסכים המושכר וכו' יקיים תנאו בלי להעבירו וכו' (ר"י הדסי, אשכל הכפר פעח). אם המחזיק אלם וחזק אין בית דין מקבלין ממנו דבר שצודה (הנ"ל, שם שם). אם צדינו אל זכרו יארך הדבור (ר"ל אם רצינו, נתכונו) (ספר הישר) (העריות) לישועה בן יהודה הקראי, 76). אשר השכיבה הוא הצדוי (המכון) בו (בהנשואים) (שם שם). ואמר והזה על האהל ועל הכלים ועל כל הנפשות אשר היו שם וכולל קטן וגדול שוגה וצודה (ר"א הקראי, גן עדן, טמאה וטהרה ז, קכד:). מעשה שאין לו ספור נוסף על עשיתו כמו מעשה השוגג והישן, והמעשה שיש לו ספור נוסף על עשיתו כמו מעשה הצודה (הנ"ל, עץ חיים א).—ואמר הפיטן: דעה כי משפטי תורה חשוקים, ולחמשה חלקים הם חלוקים, ממונות גם קנסות גם עדיות, ולמלקיות ולנפשות צדויות (רס"ג, שערי דיני ממונות, קבוצת קונטרסים, יט.). והצודה והשונא והעוין לשוררה יקלע בכף קלע והפאמו ופארת (הנ"ל, מכתב, Texts a. Stud. I מן, 127). — ואמר המשורר: אזי צדיק לפא צדה לקחתו (ר' שלמה שרביט הזהב, לקוטי קדמונים, 18). — *ובמשמ' צָד: איש שדה, כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות (רש"י, בראש' כה כז). ותעשה אדם, לפני נבוכדנצר הפקר כדגי הים שכל הרוצה לצוד צודה מהם (הנ"ל, חבק' א יד). ועשו היה איש מחשבות ומרמות וצודה את לב כל האדם וגונב את דעתם (ס' הישר, תולדות, לבוב, כו:). הצודה דגים (פיש אטר) היא קטן קצת מהביבר הנזכר וגם יש לו זנב ארוך אבל מכוסה בשער רב כמו כל גופו ועורו גם הוא יקר (ליבדא, ראשית למודים א ו. טו:). — ואמר הפיטן: קוסם ארון ובדיה, והלבש אהרן מדיו, ורובה וצודה בצדיו, יאכל פרי מעבדיו, ואיש נוהם על מרדיו, לשון אש תאכל בדיו (ילקק, בא"ח מורה, סליח' ב עפ"ה). — ובמשמ' ארב, התנפל: כדין אמר רבינו לוי הלוי נ"ע שחכמי הרבנים צודים לחכמי הקראים כדי להוציא עליהם דבה (ר"א הקראי, גן עדן, הבדל שבה משכם ה, יח.) — ואמר המליץ: אשרי הגבר יהגה בחכמה וכו' הולך אחריה כתר וכאורב צודה על דרכה (צ"ז, ב"ס יד כד).

—הפע'. *הִצְדָּה,—כמו קל, הִתְכַּוֵּן: ונפריד בין חפצינו עם מי שהצדנו בו בדבור ופנינו אליו ובין חפצינו עם זולתנו (ס' הישר (העריות) לישועה בן יהודה הקראי, 9).

ב. צָדָה, פ"ע, צָדוּ, — צדו צעדי פלו' מלכת ברחוב, הורקו מן הרחוב, נעלמו: צָדוּ [1]) צעדינו מלכת ברחבתינו (איכה ד יח). — ועי' הִפְע' הערה.

—נפע', נִצְדּוּ, —נִצְדְּתָה העיר, נעשתה שְׁמָמָה, verheert werden; devenir désert; to become deserted: הכרתי גוים נשמו פנותם החרבתי חוצותם מבלי עובר נצדו עריהם מבלי איש מאין יושב (צפני' ג ו). — ובמדרש: עוים שהיצדו את העולם וכו' וגרמו לעולם שיצוד[2]) היך דאת אמר עוה עוה עוה אשימנה (מד"ר בראש' כו).

—הפע', *הִצְדָּה,—החריב: עוים שהיצדו[3]) את העולם (שם שם). אחמול כל מי שהיה מבקש ליקח לו ע"ז

---

[1]) [רב התרגומים והפרשנים הקדומים גורו גם שמוש זה מן א. צדה, פרט לוולגי': lubricaverunt, הכשילו (את הצעדים), והמתרגם הארמי: הוין צדיין שבילנא, מן ב. צְדָה, צדי בארמ', במשמ' שמם וחרב, ועי' לקמן. ואף היו גם מן הקדמונים שחשבו, כי בא צדו כאן במקום צָרוּ ברי"ש, כדגמת בלכתך לא יֵצַר צעדך (משלי ד יב), יֵצְרוּ צעדי אונו (איוב יח ז), ור"י הלוי (כוזרי ג כז) והראב"ע מזכירים פרוש זה ודוחים אותו. וא. גיגר (החלוץ ג, 74 וכו'; מאמרים, עמ' 15 וכו'), הדוחה תקון זה בצדק, חבר את לשון הכתוב עם ג. צדה, צדה לי, צדא לי, בעבר' ובארמ' של חז"ל במשמ' לבי חרד, ומפרש: צעדינו יראים מלכת ברחובותינו, אך קשה שמוש הפעל הזה כלפי הצעדים, ואף היה צ"ל צדה לצעדינו, ולא צדו צעדנו. ואולם ידוע שכמת פעלים שמשמעותם הרקה וכדוי' משמשים לא רק כלפי הכלי, הריק את הכד וכדו', אלא בהפוך, גם כלפי תכן הכלי, הריק את המים שבכד, וכן נאמר למשל גם כי נצו גם נעו (איכה ד יח) על בני אדם שבערים ובחוצות, וגם נעו מעגלתיה (משלי ה ו), כלו' נעו בני האדם מהם; ועל כן אפשר היה לאמר גם צדו רחובות מאדם, וגם צדו צעדינו מלכת ברחוב, כהבנת התרגום הארמי.]

[2]) [ודומה לזה בסמוך שם: אנשי חשם וכו' שהשימו את העולם וחושמו מן העולם וגרמו שישום העולם.]

[3]) [כך בהוצ' תיאודור (עמ' 254); נ"א שצדו, קל.]

היה הולך לירושלים וכו' ועכשיו באתם להצדות ע"ז שלי (תנחומא בובר, בהעלותך טז).—ואמר הפיטן: הם הגלום להביא חיות להצדאות, לכן ערוב בא בגבולם להצדות (ר"א קליר, בפסח, סלוק ג פסח).

—הפע',*הֻצְדָּה, הוצדה—החרב: עוים שהיצדו את העולם והוצדו מן העולם (מד"ר בראש' כו).

ג. *צָדָה, פ"ע,—צָדָה לוֹ,—דאגה ופחד בלבו, הוא ירא: מי שראה את החדש ואינו יכל להלך מוליכין אותו על החמור אפילו במטה, ואם צודה[1] להם לוקחין בידם מקלות (ר"ה א ט).

ד. צְדָה, או צֵדָה, ש"נ, — כמו צְדִיָּה: הלא ידעת כי צדה את נפשך לקחתה כאשר לקח נפש אחיך ואלהי השמים פדה את נפשך מצדתו והוא עודנו מחזיק ברשעתו (יוסיפון פרק כז, פרג, מז).

*צְדוּ[2] ש"ע וחה"ס,—חרבן, תהו, שממה: ענה נבוכדנצר ואמר להון הצדא שדרך מישך ועבד נגו, מהו הצדא וכו' רבי יוסי ב"ר חנינא אמר צדו, כה באתם לעשות ע"ז שלי צדו[1]), תרגום תוהו ובוהו צדיא (מד"ר ויקר' לג). אך לא בעי ישלח יד אם בפידו להן שוע, א"ר אבהו אין הקב"ה מכה אומה ומושיבה צדו[2]) אלא מביא פיד לזו ומשעשעה בזו וכו' (פסיק' דר"כ, נחמו, בובר, קכו:).

*צִדּוּד, ש"ז,—פְּעֻלַּת הַמְּצַדֵּד ומטה לצד: בלא צדויה, לשון צידוד שלא נתכון לצדד לצד שני (רש"י, מכות ז:). — פְּעֻלַּת הַמְּצַדֵּד ומושיב אבן ביסוד הבנין: תתא, יסוד החומה תחתית שמושיבין אבנים על הארץ בלא טיט בצדודי: ועפר כל עצמו אינו אלא לצדד את האבן שתשב בשוה ולא תטה לכאן ולכאן ויהא עפר סביב לה לסמוכה ובההוא אמר שמואל מילתיה ובריתא במיצעא, כל הבנין כולו שמן היסוד עד שורה העליונה בעי נמי טינא עם הצידוד (רש"י, סנה' קב:). — ופְּעֻלַּת הַמְּצַדֵּד ומוצא צד להכריע לזכות או לחובה או לדעה מן הדעות: אך יש לי צידוד להקל דיש לומר דוקא בקבוע על גבי קרקע דומה למרחצאות אבל בנ"ר וכו' יש לומר דאין זה דומה למרחצאות (תשו' ר"ע איגר א מ, בסוף).

*צִדּוּק, ש"ז, — צִדּוּק הַדִּין, פְּעֻלַּת הַמְּצַדֵּק עליו את הדין, המכיר בצדקת השופט והמשפט עליו: כשתפסו את רבי חנינה בן תרדיון נגזרה עליו גזירה לשרוף ספרו עליו, אמרו לו גזירה נגזרה עליך לשרוף ספרך עליך, קרא מקרא הזה הצור תמים פעלו, אמרו לאשתו וכו' קראה המקרא הזה אל אמונה ואין עול, אמרו לבתו וכו' קראה מקרא זה גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות וגו' לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, ר' אומר גדולים מעשים אלו שהם בעת צרתם הצמיחו ג' פסוקים של צדוק הדין מה שאין כן בכל הכתובים כוונו שלשתן את לבן וצדקו עליהם את הדין (ספר' דבר' שז). כמה גדולים צדיקים הללו שנזדמנו לְהֶן שלש מקראות של צדוק הדין בשעת צדוק הדין (בבי, ע"ז יח.). לך ה' הצדקה, צידוק הדין הוא, ולנו בושת הפנים שאנו מבעיסין לפניך כמה פעמים ואחת סובלינו (ר' יהושע בר נחמיה, פסיק' ר"כ, עשר תעשר,

---

[1]) [מפרשי התלמוד כלם בארו כלה זו מן א. צדה, במשמ' ארב. ואלה דברי רש"י (ר"ה כב.): ואם צודה להם, אם יש אורבים בדרך כמו ואתה צודה את נפשי והביתוסים והכותים הם היו אורבים להם לעכבם כדי להטעות את חכמים, ע"כ. וכן בדברי הגאונים: ושש' אם צודה להם לוקחין בידם מקלות, היכי גרסי רבנן במתיבתא, וכי מספקא מילתא אם צודה להן כגון צודה את נפשי מלשון צדיה (תשו' הגאו' הרכבי ספד. 199). אך לפרושו האמתי של הבטוי כִּוֵּן ללא ספק גייגר במאמרו הנזכר בהערה לעיל. לפי זה אין צודה להם אלא: יצר להם ותירא נפשם, והוא כלשון חז"ל בארמ': דצדי לן מקמי חיותא (ירוש' ברכ' א ח), וצדי לי מן נטוריא (מד"ר ויקר' יב, כגרסת הערוך ערך לד), ויש שנכתב בטעות צרת במקום צדה, כגון מד"ר בראש' צא, או צרת כגון מד"ר קהלת (ז יח), ועוד. והואיל ולשון המשנה אך דומה היא בצלצולה ללשון התורה ושונה במובנה, ע"כ אומר ר' יצחק בירוש' (ברכ' א י): דיברה התורה בכל לשון, והאיש משתאה לה, כל גרב שהוא מחזיק סאתים, ואם צודה להן לוקחין בידם מקלות, ע"כ: שהרי שלוש המלים משתאה, גרב, צודה באות שלא כמשמעותן הרגילה כפי החכמים. ועי' בדברי גיגר שהאריך בענין, ולפי דברי גיגר מבאר גם ש"י פין בהאוצר.]

[2]) [בעקר מן הארמ' צְדוֹ, צְדוּת, ואין לעמד על כך אם השתמשו במלה בעבר' בזכר או בנקבה.]

[1]) [כעין זה בתנחומא בובר (בהעלותך טז): ועכשיו באתם להצדות ע"ז שלי, עי' ב. צָדָה, הפע'.]

[2]) [נ"א: צרו.]

נזכר, כע.). — ובסהם״א: אמרת לו אשתו אם כדרך כל אדם היו מתים בניך הייתי אומרת צידוק הדין, עכשיו שמתו מיתה משונה אין זה בלא דבר וכו׳ (ערוך ערך חלד). בראש חדש קראו פסוקי צידוק הדין כשהן הולכין ואמרו קדיש של תחיית המתים (ר׳ משולם, מעשה הגאונים כח). כשיעבירו בלבולי המחשב על לבו אורך הגלות ופזור האומה ומה שהגיע אליה מהדלות והמיעוט יתנחם תחלה בצדוק הדין כאשר אמרתי ואחר כן בנכוי עונותיו (ר״י ה״ה, כוזרי יא ה). — *וצדוק במשמ׳ אִשּׁוּר, קיום הדבר, באמתו ובצדקו, Bestätigung; confirmation: כשבדק על זה מצא להם בו מעט קירוב ועומד עליו וצידק אותו ואחרי הצידוק חשב ומצא שמנת היום האחד מהלך האמצע ברוחב היא י״ג מעלות י״ג רגעים וכו׳ (ר״י הישראלי, יסוד עולם ג יב). — *ובמשמ׳ מציאת הצודק והנכון, שפוט הגיוני: וכן אמר אריסטו בשני השכל יצדק לעולם בהשיגו ענינים ואותה ההשגה תקרא ציורי ובהשיגו המורכבים פעם יצדק ופעם יחטא ואותה נקראת צידוק (ר׳ הלל מוירונה, תגמולי הנפש א ו). א״כ המלאכה עם היות שגם היא תעשה בכח דמיוני צריך שנאמר שאותו הדמיון יהי׳ מובא מן הצידוק (הוא, שם ב ג). וענין זה הדעת הוא הציורים והצידוקים אשר יהיו לנפש בהבנה (זרח׳ מברצלונה, פי׳ משלי, הסחר שנה ג, 72). ועוד יש הפרש בין כח הדמיון לכח המחשבה שהוא השכל, כי המחשבה ירדפנו צידוק והכרת ואין לבהמות בעלות הדמיון צידוק (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד א).

*צְדוֹקִי, צָדוֹקִי, או צַדּוּקִי[1]) סוה״ז, מ״ר צְדוֹקִים, צְדוּקִים, צַדּוּקִים, וגם צָדוּקוֹת, — אחד מסיעת הצדוקים, חבר באחת הכתות שהיו ביהודה בימי הבית השני, Sadducee; Saducéen; Sadduzäer: אין הערים זוממין נהרגים עד שיגמר הדין, שהרי הצדוקין אומרים עד שיהרג שנאמר נפש תחת נפש (מכות א ו). ומטמאים היו את הכהן השורף את הפרה מפני הצדוקין שלא יהיו אומרים במעורבי שמש היתה נעשית (פרה ג ז). אומרים צדוקים קובלין אנו עליכם פרושים שאתם אומרים כתבי הקדש מטמאין את הידים, ספרי המירם אינם מטמאין את הידים וכו׳ (ידים ד ו). אומרים צדוקין קובלין אנו עליכם פרושים שאתם מטהרין את הניצוק, אומרים הפרושים קובלין אנו עליכם צדוקין שאתם מטהרין את אמת המים הבאה מבית הקברות, אומרים צדוקים קובלין אנו עליכם פרושים שאתם אומרים שורי וחמורי שהזיקו חייבין ועבדי ואמתי שהזיקו פטורין וכו׳ (שם שם ז). אמר צדוקי גלילי קובל אני עליכם פרושים שאתם כותבין את המושל עם משה בגט וכו׳ (שם שם ח). בנות צדוקין בזמן שנהגו ללכת בדרכי אבותיהן הרי הן ככותיות, פרשו ללכת בדרכי ישראל הרי הן כישראליות (נדה ד ב). ומעשה שהטבילו את המנורה והיו הצדוקים אומרין בואו וראו פרושים שמטבילין מאור הלבנה (תוספת׳ חגי׳ ג לה). מעשה בצדוקה[1]) אחד שסח עם כהן גדול ונתזה צינורא מפיו ונפלה על בגדיו של כהן גדול והוריקו פניו של כהן גדול ובאו ושאלו את אשתו ואמרה אישי כהן אף על פי שאנו נשי צדוקיות[2]) כולן נשאלות לחכם, אמר ר׳ יוסי אנו בקיעין בצדוקיות[3]) יותר מן הכל שכולן נשאלות לחכם חוץ מן אחת שהיתה בהן ומתה[4]) (שם נדה ה ג). והביא אל מבית לפרוכת ונתן את הקטורת על האש לפני ה׳, שלא יתקן מבחוץ ויכניס מבפנים,

---

[1]) [יוסף בן מתתיהו כותב Σαδδουκαῖος וגם את שם אבי הכת Σαδδουκ, וגם במשנה כ״י קופמן מנֻקד צַדּוּקִין, וכן נמצא במסורת הבבלית (עי׳ פורת, לשון חכמים, 156) צַדּוּק על יד הנקוד צָדוֹק. ובמשני מנקי ליוורנו: צְדוּקִין. ואולם עי׳ גם בהערה הבאה. ואמנם Σαδδουκ במקום צָדוֹק הוא גם כתיב השבעים במקרא (יחזק׳ מ מו, ועוד), ואפשר שכך באו את השם המקראי גם כמה מן התנאים. על מקורה של כת זו, שבברית החדשה היא מזדהה עם כת הכהנים בני צדוק והחכמים יחסוה לצדוק מתלמידי אנטיגנוס איש סוכו, רבות השערות החוקרים בתולדות ישראל.]

[1]) [בדפוס: בצדוקי, וכן בבבלי (נדה לג:).]

[2]) [בדפוס: צדוקות. ובבבלי שם: צדוקים.]

[3]) [בדפוס: בצדוקות ובבבלי: בקיאין אנו בהן וכו׳.]

[4]) [הצורות צדוקה, צדוקות (שבמקומו כתבו אח״כ צדוקי, צדוקיות) באות כנראה כעקר לזכר (שים לב לכך שאין בצדוקות השני בבבלי), ואפשר שהן מורות על שמוש השם צָרוֹק, צְדוֹקָה, אולי בעקר בארמ׳, על משקל פְּרוֹז(א) לְקוֹח(א) מ״ר פְּרוֹזוֹת, לְקוֹחוֹת, וצ״ע.]

שהרי הצדוקים אומרים יתקן מבחוץ ויכניס מבפנים וכו' (ספרא ויק, אחרי פרק ג). חכמי גוים אומרי' בן ובת שוין כאחת וכו' הצדוקין אומרי' בת הבן והבת שניהן שוין וכו' (ירוש' ב"ב ח א). הוא פורש ובוכה שחשדוהו צדוקי והם פורשין ובוכין, דא"ר יהושע בן לוי כל החושד בכשרין לוקה בגופו, וכל כך למה שלא יתקן מבחוץ ויכניס כדרך שהצדוקין עושין, ת"ר מעשה בצדוקי אחד שהתקין מבחוץ והכניס, ביציאתו היה שמח שמחה גדולה, פגע בו אביו אמר לו בני אע"פ שצדוקין אנו מתיראין אנו מן הפרושים, אמר לו כל ימי הייתי מצטער על המקרא הזה כי בענן אראה על הכפורת, אמרתי מתי יבוא לידי ואקיימנו, עכשיו שבא לידי לא אקיימנו וכו' (יומא יט:)[1]. שאלו תלמידיו את רבי עקיבא עלה בשמאל מהו שיחזור לימין, אמר להן אל תתנו מקום לצדוקים לרדות (שם מ:)[2]. אין ב"ד חייבין עד שיורו בדבר שאין הצדוקין מודין בו אבל בדבר שהצדוקין מודין בו פטורין (כ' יהודה בשם שמואל, הור' ד.). אנטיגנוס איש סוכו וכו' היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא היו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהא מורא שמים עליכם כדי שיהא שכרכם כפול לעתיד לבא, אנטיגנוס איש סוכו היו לו שני תלמידים וכו' עמדו ודקדקו אחריהן ואמרו מה ראו אבותינו לומר דבר זה אפשר שיעשה פועל מלאכה כל היום ולא יטול שכרו ערבית, אלא אילו היו יודעין אבותינו שיש עולם אחר ויש תחיית המתים לא היו אומרים כך, עמדו ופירשו מן התורה ונפרצו מהם שתי פרצות צדוקים וביתוסין, צדוקים על שום צדוק, ביתוסין על שום ביתוס, והיו משתמשין בכלי כסף וכלי זהב כל ימיהם שלא היתה דעתן גסה עליהם אלא צדוקים אומרים מסורת היא ביד פרושים שהן מצערין עצמן בעולם הזה ובעולם הבא אין להם כלום (אדר"נ ה). — ובסהמ"א: ואריסתובלוס בנה הקטן מנתהו שר צבא כי היה נער יפה תואר ויפה מראה וקל ברגליו על כן מנתה אותו בראש הצדוקים להיות שר צבא (יוסיפון, גינצבורג, קלח).

1) [כעין זה בתוספתי (יוה"כ א ח) וירושי (יומא א ה), ובשני המקומות כתוב ביתוסין במקום צדוקין.]

2) [כעין זה בתוספת' (יוה"כ ג ז), ושם כתוב למינין במקום לצדוקים.]

***צָדִי**, או צָדֵי, ש"ז, מ"כ צָדִין, — שם האות צ[1]: מהו דין דכתיב מ"ם מ"ם נון נון צד"י צד"י פ"ה פ"ה כ"ף כ"ף, ממאמר למאמר, מנאמן לנאמן, מצדיק לצדיק, מפה לפה, מכף ידו של הקב"ה לכף ידו של משה (ירוש' מגי' א יא). צד"י כפופה וצד"י פשוטה, צדיק כפוף צדיק פשוט (שבת קד.). כיצד נעשית (השאלה באורים ותומים) רבי יוחנן אומר בולטות (האותיות), ריש לקיש אומר מצטרפות, והלא לא כתיב בהו צד"י, אמר רב שמואל ברבי יצחק אברהם יצחק ויעקב כתיב שם (יומא עג:). כתב אלף למד מאלהים, יה מיו' ה"ז אינו נמחק, שין דלת משדי, אלף דלת מאדני, צדי בית מצבאות ה"ז נמחק (ס"ת, סבועי לה:). ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח, אמר ר' יוחנן צפונו' מופיע ונחות ליה לאמרם וכו' ורבנן אמרין צד"י צופה, פ"א פודה, נון נביא, תיו תומך (מד"ר ברא"ש' צ). — ובסהמ"א: צד"י אל תקרי צדי אלא צדק, זה צדקו של הקב"ה שהוא עושה עם בשר ודם (א"ב

1) [כאמור בהערות לאות צ, אין תמורת אות זו בא"ב היוני והרומי, ועל כן אין לנו עדות אחרת אף לשם האות אלא במקורות התלמודיים, הכותבים צד"י ובמ"ר צדין, בסור' צָדֵא, ובערבי' צַאד a). ואין גם צורת האות הקדומה תמונה לדבר הנקרא בשם כזה, אלא האות צ הקדומה היא האות ז, בתוספת קו מבדיל (עי' צ, הערות); ואדרבה, נראה שהשם הקדום לא היה מלה מִמלות הלשון, אלא, כדוגמת חית, טית (גם ח וט אינן אלא הרכבות והרחבות של אותיות אחרות, ולא תמונות מלים), ראשונה צת, ואחר כך צָד בהשפעת המבטא הצלילי (הרך) של צ, קרוב לז נחצית. רק אחר כך נִסו להבין צד, צדי כמלה ממש, ובדרך זו גרם הדרש שבתו"מ (מהו דין דכתיב וכו' צד"י צד"י וכו' מצדיק לצדיק, וכדו'), ואולי גם קרבת הצ' אל הק' בא"ב, להרחבת השם בדבור העברי אל צדי"ק. אמנם הצורה הקצרה צד לא נמצאה במקורות קדומים בעבר', אלא רק בהשפעת הערב' צַאד.

לפי המקורות נכון לנקד צָדֵי (כסור' צָדָא), ולא צַדִי, המשפע מן צַדִי"ק המאוחר.]

a) صاد

דר״פ 5, ציה״מ ילינק ג, 43). נעימות אינן נמצאות אצל היהודים והיא הצד״י מאמרם קצב וש׳ מן עטים והגי״ן מן גינים״א (פרוש ילירה לדונש בן תמים, כב). המראה הג׳, גם צד״י נלוה עם השי״ן והסמ״ך, רק התי״ו מתחלף בט׳ בהתפעלה עם צד״י למען הראותה כי לולי נתחלפה בטי״ת נהפכה הצדי לסמ״ך בלשון כמו אלה מה נצטדק היה ראויה לומר נצתדק בתי״ו, ולא נוכל לדבר כן כי נשבר כח הצד״י ונחלפה לסמ״ך ויהי נסתדק, ובהראותינו הצד״י במבטא נחלש כח תי״ו ויהי מוצאה הטי״ת תלישות התי״ו והראות הצד״י, כי הצד״י מיסוד המלה והתי״ו איננה יסוד ולכן באה הט׳ בנצטדק וכו׳ (תשו׳ תלמידי מנחם, 38—39). מה נצטדק, לשון צדק, וכן כל תיבה שתחלת יסודה צד״י והיא באה לדבר בלשון מתפעל או נתפעל נותן טי״ת במקום תי״ו (רש״י, בראש׳ מד יו). אות טי״ת לעולם עיקר רק בשלשה מקומות הוא תחת תי״ו התפעל, נצטדק, ויצטירו, הצטידנו, ויאמרו כל המדקדקים כי החליפוהו העברים בעבור שידברו בצד״י ויוציאוהו בפה בדברי צחות (ראב״ע, ס׳ לחות, שער האותיות, יז). וכדגשותם צדי ירבו עצבותם מיראתם שתדמה לסמך, וזאת היא דעתם ברגשות צדי ומחבש לעצבותם (ר׳י ח״ח, הקדמה לריב״ג כב, 143). וכן צריך אדם להזהר להבדיל בין ד״ו ובי״ת רפה ובין סמ״ך לצד״י ובין כ״ף לקו״ף (רד״ק, מכלול, ליק, מג.) — ואמר המשורר: והעת דוברים שלום בפיהם, בלבותם בלי לחם וזין, וכל חסדם בחית דלת וצדקם בלמד בית ומם צדי וזין (ר׳י זבארה, שעשועים ו, דודזון, 63). — וצד״י במשמ׳ המספר תשעים, כמו צ׳: יוד עשרה כנגד עשרת הדיבורות, צד״י תשעים, אם שרה הבת תשעים שנה תלד וכו׳ (מד״ר בראש׳ נג). — ומ״ר צדין: ובתבתם, שתהא כתיבה תמה שלא יכתוב אלפין עיינין עיינין אלפין, ביתין כפין כפין ביתין, גמין צדין; צדין גמין וכו׳ (שבת קג:). —ועי׳ ב. צַדִּיק.

צְדִידָה, ש״נ. — פעלת הַמְצַדֵּד, הנוטה לצד: ושם צלע גם שם צד שניהם הנחתם הראשונה על הצדידה והנטיה מקו האמצע של גשם אם ע״צ ימין ושמאל ואם ע״צ פנים ואחור (פפנהים, יריעות שלמה ח ג ד, מו). ומהיות הוראת צד על הצדידה :הנטיה מכנגד הפני׳ הושאל ג״כ לכל הפעולות הנעשות בתחבולה מצד (הוא, שם שם מו:).

צְדִיָּה, ש״נ, ~ שה״פ מן א. צָדָה, כונה ורצון לעשות דבר [1]), Absicht; intention : ואם בשנאה יהדפנו או השליך עליו בִּצְדִיָּה וימת (במדי לה כ). ואם בפתע בלא איבה הדפו או השליך עליו כל כלי בלא צְדִיָּה (שם שם כב). — ובפהמ״א: צדיית הספר ומטרתו (כסי בן נח, לקוטי קדמוניות, ח). חפצנו בצדיה בדבור על גשם וגוף וכו׳ אלמלא היותינו חפצים בצדיה בו היה המשפט בכל בשנת (ספר סיסר (העריות) לישועה בן יהודה הקראי, 9). צדיתו היא כשדכנות לקדש איש אשה (יהודה הדסי, אשכל הכפר, פתיח׳ ד״ה הכוסה). צדייתם ראוי שידע האדם רשומו של ספר, הוא מסלול וטהרת ומענה הספר וכו׳ (שם שם כז). ידיעת סבתו וצדייתו וענינו שאמר ואריב עמם ואקללי ואכה מהם אנשים ואמרטם וכו׳ עד שישובו ויתקנו את אשר עוהו בתורת אל ומצותו (שם שעה, צאמלע). ומצדיית הנביא למדנו שהוא מותר ביום השבת כגון הטלטול ממה שאמר אבלוהו חיים וממה שנמנע מלהעשות בשבת וכו׳ (ר׳א הקראי, גן עדן, שבת יח, לד.). אך מה שיש לנו לומר שהאומה ידעה בתתך אלו הדברים מצדיית השליח ע״ה והעתיקו אותם האומה דור אחר דור (שם, פסיפס יז, מג.). והסגלנו על הקדש שהוא נגיעה בלא בינוני למה שידענו מצדיית הנביא (שם, ירושם, פתיחי, קסה:). אחרי כן באר הרוצח במתכון ממה שאמר ואם בשנאה יהדפנו וחלקו לשלשה חלקים בשנאה ובאיבה ובצדיה וכו׳ והצדיה הוא שרצה להרגו לא מפני שנאה אלא כדי לקחת ממונו (שם, נזיקים, קעז.). לא אכחד ממך כי בצדיה הסתרתי ממך עד כה את שלחי מאמרים בלשון אשכנז וכו׳ (ולינ, אגרות א יז). — ואמר הפיטן: על חטא שחטאנו לפניך ביצדיית ריע (ינאי, על חטא שחטאנו, קרובי׳ ליוה״כ, זולאי, שכב). מרטו כל שכניה כנפיה כצדיה גם ירקו בפניה וויי שם היה (ראב״ע, אלהי קדם, כהנא א, 174). — ואמר המשורר: אמר לאשר הציקוהו בזדונים ובצדיה וטמנו פח ללכדהו וארבו לו כמו חיה (ר״ש הנגיד, הבמות, ברודי, 11).

[1]) ועי׳ א. צָדָה, הערה.]

א. צַדִּיק תוס״ז, מ״ר צַדִּיקִם, צַדִּיקִים, צַדִּקִים, — **א)** מי שעושה צדק ומשפט, את הטוב והישר, בכל דרכיו, בנגוד לחוטא, רשע, פושע, gerecht, tugendhaft; juste, vertueux; just, virtuous: נח איש צַדִּיק תמים היה בדרתיו את האלהים התהלך נח (ברא׳ ו ט). ויאמר יי׳ לנח בא אתה וכל ביתך אל התבה כי אתך ראיתי צַדִּיק לפני בדור הזה (סס ז א). ויגש אברהם ויאמר האף תספה צַדִּיק עם רשע אולי יש חמשים צַדִּיקִם בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הַצַּדִּיקִם אשר בקרבה חללה לך מעשות כדבר הזה להמית צַדִּיק עם רשע והיה כַצַּדִּיק כרשע (סס יח כג–כה). אף כי אנשים רשעים הרגו את איש צַדִּיק בביתו על משכבו (ש״ב ד יא). והשיב יי׳ את דמו על ראשו אשר פגע בשני אנשים צַדִּקִים וטבים ממנו ויהרגם בחרב (מ״א ב לב). אמרו צַדִּיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (ישעי׳ ג י). מכנף הארץ זמרת שמענו צבי לַצַּדִּיק ואמר רזי לי רזי לי אוי לי בגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו (סס כד יו). הַצַּדִּיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הַצַּדִּיק (סס נז א). ובשוב צַדִּיק מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו הוא ימות וכו׳ ואתה כי הזהרתו צַדִּיק לבלתי חטא צַדִּיק והוא לא חטא חיו יחיה (יחז׳ ג כ–כא). הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה והכרתי צַדִּיק ורשע (סס כא ח). כי ישרים דרכי יי׳ וְצַדִּקִים ילכו בם ופשעים יכשלו בם (הוש׳ יד י). כי רשע מכתיר את הַצַּדִּיק על כן יצא משפט מעקל (חבק׳ א ד). למה תביט בגדים תחריש בבלע רשע צַדִּיק ממנו (סס א יג). הנה עפלה לא ישרה נפשו בו וְצַדִּיק באמונתו יחיה (סס ב ד). ושבתם וראיתם בין צַדִּיק לרשע בין עבד אלהים לאשר לא עבדו (מלא׳ ג יח). כי יודע יי׳ דרך צַדִּיקִים ודרך רשעים תאבד (תהל׳ א ו). כי השתות יהרסון צַדִּיק מה פעל (סס יא ג). תמותת רשע רעה ושנאי צַדִּיק יאשמו (סס לד כב). נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צַדִּיק נעזב וזרעו מבקש לחם (סס סס כה). ימחו מספר חיים ועם צַדִּיקִים אל יכתבו (סס סט כט). צַדִּיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה (סס צב יג). כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הַצַּדִּיקִים למען לא ישלחו הַצַּדִּיקִים בעולתה ידיהם (סס קכה ג). פעלת צַדִּיק לחיים תבואת רשע לחטאת (משלי י יו). כעבור סופה ואין רשע וְצַדִּיק יסוד עולם (סס סס כה). צַדִּיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו (סס יא ח). שחק לרעהו אהיה קרא לאלוה ויענהו שחוק צַדִּיק תמים (איוב יב ד). יש צדיק אבד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו אל תהי צַדִּיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תשומם (קהל׳ ז טו–יו). כי אדם אין צַדִּיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (סס סס כ). — צַדִּיק בעיניו, שחושב את עצמו לצדיק: וישבתו שלשת האנשים האלה מענות את איוב כי הוא צַדִּיק בעיניו (איוב לב א). — ובהקבלה לאביון[1]: על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו על מכרם בכסף צַדִּיק ואביון בעבור נעלים (עמו׳ ב ו). צוררי צַדִּיק לקחי כפר ואביונים בשער הטו (סס ה יב). — מלך צַדִּיק, שעושה משפט וצדקה: והקמתי לדוד צמח צַדִּיק[2] ומלך מלך והשכיל ועשה משפט וצדקה בארץ (ירמ׳ כג ה). — ועל האלהים: אל אמונה ואין עול צַדִּיק וישר הוא (דבר׳ לב ד). צַדִּיק אתה יי׳ כי אריב אליך (ירמ׳ יב א). יי׳ צַדִּיק בקרבה לא יעשה עולה בבקר בבקר משפטו יתן לאור לא נעדר (צפנ׳ ג ה). יגמר נא רע רשעים ותכונן צדיק ובחן לבות וכליות אלהים צַדִּיק (תהל׳ ז י). כי צַדִּיק יי׳ צדקות אהב (סס יא ז). חנון יי׳ וְצַדִּיק ואלהינו מרחם (סס קטז ה). צַדִּיק אתה יי׳ וישר משפטיך (סס קיט קלז). יי׳ צַדִּיק קצץ עבות רשעים (סס קכט ד). צַדִּיק יי׳ בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו (סס קמה יז). האף שונא משפט יחבוש ואם צַדִּיק כביר תרשיע (איוב לד יז). צַדִּיק אתה כי נשארנו פליטה כהיום הזה (עזר׳ ט טו). — חֻקִּים ומשפטים צַדִּיקִים, חקי ישר וצדק: ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צַדִּיקִם ככל התורה הזאת אשר אנכי נותן לפניכם היום (דבר׳ ד ח). — **ב)** צַדִּיק, כמו צודק במשפט זה או זה, באשמה זו או זו, כמו נָקִי: אדני הגוי גם צַדִּיק תהרג (ברא׳ כ ד). מדבר שקר תרחק ונקי וְצַדִּיק אל תהרג (שמות כג ז). כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום

---

[1]) [אמנם אפשר להבין אף בשמוש כגון זה: על מכרם בכסף צדיק, ענ י אעפ״י שהוא צ ד י ק ולא חטא, אבל לא מן הנמנע הוא שלא הָכרת מלה עברית קרומה צ ר י ק, המקבילה אל צ ר י ך, המשמשת בעברית של השמרונים במשמ׳ נ צ ר ך, עני, ועי׳ צ ר ך, הערות.]

[2]) [ועי׳ צֶמַח.]

והצדיקו את הַצַּדִּיק והרשיעו את הרשע (דבר' כה א). ויהי בבקר ויצא ויעמד ויאמר אל כל העם צַדִּקִים אתם הנה אני קשרתי על אדני ואהרגהו (מ"ב י ט). מצדיקי רשע עקב שחד וצדקת צַדִּיקִים יסירו ממנו (ישע' ה כג). צַדִּיק הראשון בריבו ובא רעהו וחקרו (משלי יח יז). וכרות עמו הברית וכו' ותקם את דבריך כי צַדִּיק אתה (נחמי' ט ח). ואתה צַדִּיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו (שם שם לג). כי צַדִּיק יי' אלהינו על כל מעשיו אשר עשה ולא שמענו בקולו (דני' ט יד).—צַדִּיק מפלוני, צדיק ביחס לבעל דינו: צַדִּיק אתה ממני כי אתה גמלתנו הטובה ואני גמלתיך הרעה (ש"א כד יז). — וביחס לאלהים: חטאתי הפעם יי' הַצַּדִּיק ואני ועמי הרשעים (שמות ט כז). צַדִּיק הוא יי' כי פיהו מריתי (איכה א יח). ויכנעו שרי ישראל והמלך ויאמרו צַדִּיק יי' (דה"ב יב ו). — ג) בּמשמ' מי שנתאמתו דבריו שנצח בדין או במלחמה: מי הגיד מראש ונדעה ומלפנים ונאמר צַדִּיק (ישע' מא כו). מי השמיע זאת מקדם מאז הגידה הלא אני יי' ואין עוד אלהים מבלעדי אל צַדִּיק ומושיע אין זולתי (שם מה כא). היקח מגבור מלקוח ואם שבי צַדִּיק ימלט כי כה אמר יי' גם שבי גבור יקח ומלקוח עריץ ימלט (שם מט כד—כה). הנה מלכך יבוא לך צַדִּיק ונושע הוא (זכר' ט ט). — ואמר בן סירא: ברכת אל בגרל צ ד י ק ובעת תקותו תפרח (ב"ס גני' יא כב). מה יחובר זאב אל כבש כן רשע ל צ ד י ק נאצל (שם יג יז). נח צ ד י ק נמצא תמים בעת כלה היה תחליף (שם מד יז). — ובתו"מ: כל העוסק בתורה לשמה וכו' ומכשרתו להיות צ ד י ק וחסיד ישר ונאמן ומרחקתו מן החטא וכו' (ר' מאיר, אבות ו א). צ ד י ק בצדקו תובע ומביא ראיות (ספרי דבר' טז). עתיד הקב"ה ליעשות ראש חולה ל צ ד י ק י ם לעתיד לבוא, מה טעמה שיתו לבכם לחילה, לחולה כתיב, ו ה צ ד י ק י ם מראין אותו באצבע ואומר כי זה אלהים אלהינו וכו' (ר' חנינה, ירוש' מו"ק ג ז). אמר לפניו (משה), רבונו של עולם, מפני מה יש צ ד י ק וטוב לו ויש צ ד י ק ורע לו, יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו, אמר לו, משה, צ ד י ק וטוב לו צ ד י ק בן צ ד י ק, צ ד י ק ורע לו צ ד י ק בן רשע, רשע וטוב לו רשע בן צ ד י ק, רשע ורע לו רשע בן רשע (ר' יוחנן משום ר' יוסי, ברכ' ז.).

צ ד י ק וטוב לו צ ד י ק גמור, צ ד י ק ורע לו צ ד י ק שאינו גמור (שם שם). שלא יאמר אותו צ ד י ק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם (ר' ינאי, ברכ' ט.—ט:). מי כהקדוש ברוך הוא שיודע לעשות פשרה בין שני צ ד י ק י ם בין חזקיהו לישעיהו (שם י.). כי החיים יודעים שימותו, אלו צ ד י ק י ם שבמיתתן נקראו חיים (ר' חייא, שם יח.). צ ד י ק י ם יצר טוב שופטן וכו' רשעים יצר רע שופטן וכו' בינונים זה וזה שופטן (ר"י הגלילי, שם סא:). עתיד הקב"ה לעשות סעודה ל צ ד י ק י ם ביום שיגמל חסדו לזרעו של יצחק (בשם רב אסי, פסח' קיט:). ג' ספרים נפתחין בר"ה אחד של רשעים גמורין ואחד של צ ד י ק י ם גמורין ואחד של בינוניים, צ ד י ק י ם גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר להיים, רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, בינוניים תלויין ועומדין מר"ה ועד יוה"כ (ר' יוחנן, ר"ה טז:). כל ימיו של אותו צ ד י ק היה מצטער על דבר זה (בשם ר' חנניה בן גמליאל, נדרי סב.). מתחילת בריית העולם צפה הקב"ה מעשיהם של צ ד י ק י ם ומעשיהן של רשעים (ר' ינאי, מד"ר ברא' ג). ניקב נקב מגיהנם והרתית כל העולם על יושביו לשעה קלה, אמר הקב"ה צ ד י ק י[1]) בצער והעולם בריוה (הוא, שם שם מח). הקב"ה מתיאש מן ה צ ד י ק י ם בעולם הזה אבל הוזר ומרחם עליהם (ר"ש בן לקיש, שם איכה ג). —*כתאר לאיש פלוני, שמעון הַצַּדִּיק וכדו': שמעון ה צ ד י ק היה משירי אנשי כנסת הגדולה (אבות א ב). אותה שנה שמת בה שמעון ה צ ד י ק אמר להם בשנה זו הוא מת (ת"ר, יומא לט:). לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה, זה מרדכי ה צ ד י ק וכו' (רב אבא בר כהנא, מגי' י:). אליהו ה צ ד י ק היה מחזיר על תפוחי רעב שבירושלים (סנה' סג:). — *צַדִּיקוֹ של עולם, כנוי לאלהים: (אמר אברהם) לא את הוא צ ד י ק ו של עולם, צרף עצמך עמהם (עם צדיקי סדום) ויעלו למנין חמשים (ר' יהודה בר סימון,

1) [הבטוי צ ד י ק ו (של האל) עבר בפי היהודים לערב, ושם הבינוהו כמשמ' צדיק a) בערבי, י ד י ד; ולפי זה נקרא אברהם בקראן: חיליל אללה b), ידיד האל, ועירו של אברהם, חברון, נקראת בערבי אלח'ליל c), הידיד.]

a) صديق b) خليل الله c) الخليل

מד"ר ברחשי מט). — *צַדִּיק עולמים, באותה משמ׳: זכר צדיק לברכה, אמר להם נביא לישראל בשעה שאני מזכיר צדיק עולמים אתם תנו ברכה (חנניה בן אחי ריב"ה, יומא לז.).—*ובהשאלה שם לְעַמּוּד של הארץ: הארץ על מה עומדת וכו׳ על עמוד אחד וצדיק שמו שנאמר וצדיק יסוד עולם (ר"א בן שמוע, חגי׳ יב:).— ובתפלה: על הצדיקים ועל החסידים ועל זקני עמך בית ישראל וכו׳ יהמו נא רחמיך (תפלת י"ח). בפי ישרים תתהלל ובדברי צדיקים תתברך ובלשון חסידים תתרומם ובקרב קדושים תתקדש (נשמת, שחרית שבת). ובכן צדיקים יראו וישמחו וישרים יעלזו וחסידים ברינה יגילו (תפלת ר"ה). אם טובים הם (החלומות) חזקם ואמצם ויתקימו בי ובהם כחלומות של יוסף הצדיק (רבונו של עולם, ברכת כהנים). — ובסהמ"א: מה אומר לאהובי הכהן הצדיק הטהור ר׳ פנחס (Texts and Stud.I, יעקב מן, 463). ואפילו לצדיקי עולם משלם מידה כנגד מידה, יעקב אבינו רימה באביו בעורות גדיי העזים ובניו רימו בו בגדי עזים (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 140). ומיד עומדין ישראל וכל צדיקי עולם ומבקשין רחמים לפני הקב"ה (שם שם, 184). ויש תחיית המתים אחרת בימות המשיח לצדיקי ישראל שמתו בגלות (ריטב"א למס׳ ר"ה פרק א, כג.). כי הצדיקים אוהבים הממון הרבה כאשר הונח לבונת השלמות (סו"ת בדבר למוד החכמות דברי חכמים, סט). תנא עמוד אחד מן הארץ עד לרקיע וצדיק שמו על שם הצדיקים, וכשישראל צדיקים, מתגבר ואם לאו מתחלש (ריקנטי עה"ת, ברחש׳, יד:). אם תראה רוע חסדר בעולם השפל בענין הרשעים שלוי עולם השגו חיל אשר תעוז ידם תרום ימינם לעשוק ולגזול וצדיקים יכשלו בם, אל תתמה וכו׳ (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה, דרוש מא). — *ובמשמ׳ רבי של חסידים, ואמר המשורר: האספר מלחמת אברם וכדרלעמר או גבורת הצדיק ביום ל"ג בעמר כי כבש את לילית אשת סמאל (יל"ג, עפה זו מה תהא עליה, כל שיריו א, 110). — *ול"ו צדיקים, שלשים וששה צדיקים שמצויים תמיד בעולם, נמצא בסהמ"א [1].—ולהגדלה ונחץ, *צדיקים מצדקים,

[1] [ע"פ דברי אביי (סוכה מה:): לא פחות עלמא מתלתין ושיתא צדיקי וכו׳.]

ע׳ צֶדֶק. — נק׳ *צַדֶּקֶת, מ"ר צדיקות: אם למרים הצדקת לא נשאתי לה פנים בדין ק"ו לשאר בני אדם (ספרי דברי א). יעלה הדס, זו אסתר הצדקת שנקראת הדסה (ר"ש בר נחמני, מגי׳ י:). והיתה הגר אומרת להם, שרי גברתי אין סיתרה כגלויה נראת צדקת ואינה צדקת, אלו היתה צדקת ראו כמה שנים שלא נתעברת ואני בלילה א׳ נתעברתי (ר׳ מאיר, מד"ר ברחש׳ מה). מעולם לא נזקק הקב"ה להשיח עם אשה אלא עם אותה הצדקת ואף היא ע"י עילה (בשם ר"א בר שמעון, שם שם). אביה רמאי ואחיה רמאי ואף אנשי מקומה כן, והצדקת הזו שהיא יוצאה מביניהם למה היא דומה, לשושנה בין החוחים (ר׳ יצחק, שם שם סג). יו"ד של שרה עלתה ונשתטחה לפני הקב"ה, אמרה לפניו, רבונו של עולם עקרתני משמה של אותה צדקת (ר׳ יהושע בן קרחה, שם ויקר׳ יט). ועליה (על רחל) נאמר כסף נבחר לשון צדיק, לשון צדקת (שם במד׳ יד). והנה נותרת בה פלטה, המוציאים אין כתיב כאן אלא המוצאים, בזכות הצדיקים והצדיקות הנביאים והנביאות שיעמדו ממנו (רבי, שם שה"ש, מסכני). שם אתן את דודי לך, שם אני נותנת הצדיקים והצדיקות והנביאים והנביאות שעמדו ממני (שם שם, נשכימה לכרמים). כל הבנים שהקב"ה עתיד ליתן לך יהיו מן הצדקת הזו (שם רות, ויהי ביתך).—ובסהמ"א: היתה (אשתו של נח) צדקת והולידה צדיקים (רמב"ן, ברחש׳ ד כ). עיני נגרה מים בלי הפגות על זאת, הצדקת אחותי ז"ל (לקוטים מפנקס ההקדש של ק"ק ורמיישא, מק"נ, 9). הצנועה הצדקת החסודה (נוסח מלבש מעדן מהמאה השש עשרה). והיה לאותו ר׳ יוחנן אשת יפה וצדקת מאד (ספר מעשיות, REJ 1896, 239). והיותר נכון אצלי שאברהם לא לקח עצי עולה מביתו פן תשאלהו הצדקת כמו ששאל בנה הנה האש והעצים ואית השה (ר"י אברבנאל עה"ת, וירא, ויבקע אברהם).

ב. *צַדִּיק, צָדֶק [1]), ש"ז,—כמו צָדִי, שם האות צ, ומ"ר צָדְקִים: כתב לאלפים עיינים ולעיינים אלפים וכו׳ לגמלים צדקים ולצדקים גמלים וכו׳ הרי אלו יגנזו (ספרי דבר׳ לו).—ובסהמ"א: הצדיק שהוא צורת הנון הנושאת אות היוד על שכמת

[1] [ואולם ע׳ צָדִי והערה שם.]

ומשניהם נעשה אות הצדיק והוא רמז על נון הנפילה שאין לה תקומה (ספר החיים, זכיות א ו, יב:). — ואמר המשורר: ושכחת לצדיק או התעלים אשר עלים להר משים עצלים, אזי צדיק לפא צדה לקחתו וכה דבר לאחיו בחמתו (ר' שלמה פרציע הזהב, לקוטי קדמונים, 18).

***צַדִּיקוּת**, ש"נ, — תכונת הַצַּדִּיק: כבר ידעתי על צדיקותכם ונדיבותכם עליתם על כל ביראת ה' ובענוה (מכתב לק"ק גירוה, Texts a. Stud. I, מן, 492).

***צדע**[1]) ממנו *צָדַע, *צֶדַע.

***צָדַע**, קל לא נמצא.
—הפע', *הִצְדִּיעַ, — שם ידו על צדעו לברכה צבאית, salutieren; saluer; to salute: חילים בדחנים היו אומרים עליו שהוא קם בכל בוקר ומצדיע כלפי ה„מונדיר" שלו התלוי לו שם על הקיר (יהודה שטיינברג, בימים ההם, השלח טו, 333).

***צֶדַע**[2]), ש"ז, מזו"ר צְדָעִים, או צְדָעַיִם, — צד המצח מתחת לפאות השער, רַקָּה, Schläfe; tempe; temple: פאת ראשכם, סוף ראשכם ואלו הם הצדעים מיכן ומיכן (ספרא ויק, קדושים פרק ו). פאת ראשו סוף ראשו, ואיזהו סוף ראשו, זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו (ס"נ, מכות כ:). למה הולד דומה במעי אמו, לפנקס שמקופל ומונח, ידיו על שתי צדעיו וכו' (רבי שמלאי, נדה ל:) — ובפהמ"א: והוגרני צדעי מפסח ועד עצרת, יש מפרש ואומר והוגרני צדעי פי' והוגר אני צדעי ראשי וכו' (ערוך ערך הגר). וסרביטין הן כמין שלשלאות של זהב וקבועין בטוטפת ותלויין מצדעיה ועד לחייה וכו' (שם ערך טטפת). גדולי הרופאים מקיזין באחד מעורקים שברקותים או צדעים עד עשר ליטרין ויותר ואמרו שאין בה סכנה (טוביה כץ, מעשה טוביה, בית מדם א א, לה:). וכאב הראש האכזר ודפיקה בצדעים וקיצה יתירה וכו' (שם, אשמרת הבית, הקד', קיב:).

1) [עי' צֶדַע, הערה.]

2) [כן בארמ' ובסור' צְדְעָא, בערב' צֻדְעַ a).]

a) صدغ

***צֶדֶף**, ש"ז, — בית החלזון, המרכב משתי קלפות, והחמר המזהיר שבהן[1]) Muschel, Perlmutter; conque, coquille, nacre (de perle); shell, conch, mother-of-pearl: ודע מהותו הוא צדף כלו מגן הדג (קלנון, לוח הסמים). האזן הוא אבר נברא לשמע והושם לה וכו' עקלקול כמו צדף (שם ג ד א). מחלב שעמד בלילה בצדף הוא כיסוי דג משבח מאד (נרבוני, אורח חיים, בהנהגת הילדים, כ"י ביהמ"ד שכטר).

***צִדֹּפֶת**, ש"נ, — חמר לכלי חרס הדומה לצֶדֶף, חַרְסִינָה, Porzellan; porcelaine; porcelain: פעל יפעל (אור האורית) על קצת גופים כמים משנה את סגולת האבחמץ, מדהה את גונה של הזכוכית ושל הצדפת (porcelaine) (המקפה שנה ז).

צדק[2]), ממנו *הִצְדִּיק, *הַצְדָּקָה, *הִצְטַדְּקוּת, *צִדּוּק, א. צַדִּיק, *צַדִּיקוּת, צָדַק, צֶדֶק, צְדָקָה, *צִדְקוּת, *צַדְקָן, *צַדְקָנִי.

צָדַק, פ"ע, צָדְקָה, צָדַקְתִּי, צָדַקְתְּ, צָדְקוּ, אֶצְדַּק, ־דָּק. תִּצְדַּק ־דָּק, יִצְדַּק, ־דָּק, יִצְדְּקוּ, ־דָּקוּ, תִּצְדַּקְנָה, —א) היה לו הַצֶּדֶק, Recht haben; avoir raison; to be right, — צָדַק מִפְּלוֹנִי, היה לו הַצֶּדֶק נגד פלוני, יותר מלפלוני: ויכר יהודה ויאמר צָדְקָה ממני כי על כן לא נתתיה לשלה בני (ברא' לח כו). — וסתם צָדַק: לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי למען תִּצְדַּק בדברך תזכה בשפטך (תהל' נא ו). —ב) היתה הָאֱמֶת כמו שהוא דבר, במה שהוא עשה: מי בהם יגיד זאת וראשנות ישמיענו יתנו עדיהם וְיִצְדָּקוּ וישמעו ויאמרו אמת (ישע' מג ט). אך אמרת באזני וקול מלין אשמע זך אני בלי פשע וכו' הן תנואות עלי ימצא וכו' הן זאת לא צָדַקְתָּ אענך (איוב לג ח–יב).

1) [ע"פ הערב' צדף, צדפה a), ובזמן החדש יש שהשתמשו במלים צְדֵפָה במשמ' oyster, צְדָפִי במשמ' shellfish.]

2) בערב' צדק b) [אף בערב' הדרומי, בכתבות כנענ', באוגרית' ובארמ' צדק, ממנו בארמ' מקראית צדקה, בתעודות יב אף צדיק כמו בעבר' ועוד, ובסורי' של בבל וא"י זדק, וכן בכתבות תדמור. באשורי' אין שרש זה, אבל מצוי הוא בשמות פרטיים של בני מערבא, ובמלה שאולה satakku, קרבן צדק.]

a) صدف، صدفة b) صدق

— ג) היה צדיק, הלך בדרך הצדק והיושר, gerecht sein; être juste; to be just: אם לכח אמיץ הנה ואם למשפט מי יועידני אם אצדק פי ירשיעני תם אני ויעקשני (שם ט יט–כ). אם רשעתי אללי לי וצדקתי לא אשא ראשי (שם י יה). מה אנוש כי יזכה וכי יצדק ילוד אשה (שם יה יד). החפץ לשדי כי תצדק ואם בצע כי תתם דרכיך (שם כב ג). כי אמר איוב צדקתי ואל הסיר משפטי (שם לד ה). — וצדק מפלוני, היה יותר צדיק: גם את שאי כלמתך אשר פללת לאחותך בחטאתיך אשר התעבת מהן תצדקנה ממך (יחזק' יו נב). — צדק עם פלוני, היה צדיק לעמת פלוני: ומה יצדק אנוש עם אל ומה יזכה ילוד אשה (איוב כה ד). — ודבר מפשט, רוחני, צדק המשפט, נעשה בצדק ובישר: משפטי יי' אמת צדקו יחדו (תהל' יט י).—ד) הוכיח כי צדק: הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק (ישעי' מג כו). הרב דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק (איוב יא ב). — צדק לפני פלוני: ואל תבוא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי (תהל' קמג ב). — צדק בפלוני, ע"י פלוני, בכחו, בעזרתו: ביי' יצדקו[1] ויתהללו כל זרע ישראל (ישעי' מה כה). — ובתו"מ: יכול אם צדק בדינך יצדק בדיני ת"ל כי לא אצדיק רשע (ירוש' סנה' ד ג).—ואמר הפיטן: אנוש איך יצדק פני יוצרו והכל גלוי לו תעלומו וסתרו (ר"א קליר, אנוש איך ילדק, מוס' יוה"כ). — ובמשמ' השב מחשבה נכונה, כון לאמת, היה נכון זאמת, וביו' סוע', צודק: וחמספר הצודק המקובל כבר אמת אצלנו היעודים (ר"י ה"ת, כוזרי ה יד). והגזירות שהם מאלו המפורסמות אין הם צודקות בכל ולא מכזבות בכל (רש"ט פלקירה, ראשית חכמה א, 12). כל משפט שיחזור נשואו לנושאו ונושאו לנשואו אם נשאר צודק כמה שהיה קראנו אותו הפוך המשפט או משפט מהופך (ר"מ א"ת, מלות ההגיון ה). כי בזה יוכנו לו הקדמות רבות בדרוש דרוש מאלו הדרושים ויקל לנו לברור הצודק מהם מהבלתי צודק (רלב"ג, מלחמ' ה', הקד'). מכל זה נתברר על כמה אופני' יצדק אמרנו שכל הפועל (מנחת קנאות קופמן, 66). אמנם (ההקדמה) הגדולה וכו' היא צודקת

— [1]) [בעקר במשמ' ינצחו, עי' צדיק בהוראה מקבילה.]

הנח הקטנה וכו' היא הכוזבת (אמו"ר לרלב"ד א ז, 37). הנה היות הגשם אם נח ואם מתנועע יצדק בגשם טבעי אבל בגשם נעדר מקבל טבע לא יצדקו עליו תנועה ומנוחה טבעית כמו שלא יצדקו על האבן ראות ועורון (ר"ח קרשקש, אור ה' ג א ג). אמנם לטענות החולק נשוב שגם שיצדק במוחלט שלא יתהוה דבר מלא דבר, מכל מקום לא יצדק אמרנו שלא יתהוה דבר כי אם מדבר אחר וכו' (ר"ע ספורנו, אור עמים, יז:). כי על כל דבר יצדק בהכרת אחת משתים אם שימצא ואם שלא ימצא (שם, כח:). ומזה יתחייב שלא יצדק שם אדם על כלם זולתי בשתוף השם בלבד (שם, מג.). שראשוני המדקדקים הוכיחו בראיות צודקות שזה הבנין רצוני הפעל המרובע לא הונח כי אם בגזרות שלא היה איפשר להשתמש בהן הכתוב בפעל הדגוש וכו' ואמתו עוד הסברא הזאת בטענה אחרת והיא גם כן צודקת (ר"ד יחיא, לשון למודים ג ג). אמרנו כי אם א"ס וסבה הראשונה הוא האחד הפשוט המתעלה למעלה על כל שכל ורצון לא יצדקו בו השכלה ומושכלים רצון ורצויים (שער השמים לר"א אירירא, ס א, לז:). ותמיד היה מתרעם הר' יעקב רוביו כי החשבונות שהיה שולח לו הר' משה הנזכר לא היו צודקות (שו"ת מוהרש"ס כח).

—נפעי, נצדק, — נצדק דבר, הושב לו צדקו, נתברר צדקו: עד ערב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק קדש (דני' ח יד). — ואמר הפיטן: הצופה לרשע וחפץ בהצדקו[1] (המחזור ביד, מוסף כ"ה).

—פעי', צדקה, תצדקי, צדקך, צדקו צדקתך,—צדק נפשו עשה את עצמו צדיק: צדקה נפשה משבה ישראל מבגדה יהודה (ירמ' ג יא). — צדק את פלוני, גרם שיהיה פלוני צדיק, שיראה צדיק: ושמרון כחצי חטאתיך לא חטאה ותרבי את תועבתיך מהנה ותצדקי את אחותך בכל תועבתיך אשר עשית וכו' וגם את בושי ושאי כלמתך בצדקתך אחותך (יחזק' יו נא–נב). — ובמשמ' אמר שהוא צדיק: באיוב חרה אפו על צדקו נפשו מאלהים (איוב לב ב). — ובמשמ' הצדיק: אם יש מלין השיבני דבר כי חפצתי צדקך (שם לג לב).

[1]) [כך במחזור נוס' אשכנז. בנוס' רומי: להצדיקו. ובפיוטי ינאי (זולאי, סלח): הצופה רשע וחפץ להצדיק.]

— ובתו"ם: אף מי שהתקין את התפילה הזאת על הסדר התקינה וכו' שפטתנו בצדק הכנע קמינו, הכנעת קמינו צדקינו במשפט, צידקתנו בנה ביתך ושמע עתירתנו ורצינו בתוכו (בסס ריב"ל, ירוש' ברכ' ב ד). אם את רואה הדין שיוצא לאמיתו חקריהו ואם לאו צדקיהו[1] (סס סנה' ד ח). א"ל הקב"ה לאברהם אהבת צדק ותשנא רשע, אהבת לצדק את בריותי, ותשנא רשע, מאנת לחייבן (מד"ר ברא' מט). מי גרם לישעיה לבא לכל השבח הזה על שצידק את ישראל ולימד עליהם זכות (פסיק' רב', אנכי אנכי, קכח.). — *צִדֵּק עליו את הדין, את מדת הדין, הודה ואמר שהדין דין צדק: כיון ששמע אהרן כך צדק עליו את הדין שתק וכו', אברהם צידק עליו את הדין שנאמר ואנכי עפר ואפר, יעקב צידק עליו את הדין שנאמר קטנתי מכל החסדים וכו', דוד צידק עליו את הדין שנאמר הבאישו נמקו חבורותי מפני אולתי וכו', ויעשו כדבר משה, צידקו עליהם את הדין ושתקו (ספרא וים, שמיני, מכי' דמילואים). כוונו שלשתן את לבן וצדקו עליהם את הדין (ספרי דבר' שז). צדקיהו שצידק עליו מדת הדין (ירוש' שקל' ו ח). צדק הדין עליך והוציא עצמך מן התרעומת (דא"ז ג). אמר (משה) הואיל ומן השם הוא צריך אני לצדק עלי את הדין (ר' מאיר, מד"ר דבר' יא). — *צִדֵּק את הדין במשמ' שפט בצדק: צדק את הדין[1] ואח"כ התכהו (ריש לקיש, סנה' ז:). — *צִדֵּק עם פלוני, עשה עמו צדקה וחסד: ולפועלי אתן צדק, זה הקב"ה שפעל פעולות טובות עם ישראל, וכדי ליתן להם פעולה טובה שכר שקיימו מצות אביהם לא ציום לחנות דגלים אלא כמצות אביהם, צידק עמהם שלא שנה הדבר שלא ליתן מחלוקת ביניהם (מד"ר במד' ב). — ובכלל במשמ' עשה צדקה ומשפט, עשה מעשים צודקים: צדק משלך ותן לו (ריש לקיש, ב"ב פח:).—*צִדֵּק את המאזנים והמשקלות עשה שיהיו מאזני צֶדֶק: צדק את המאזנים יפה וכו' צדק את המשקלות יפה וכו' צדק את האיפות יפה וכו' צדק את ההין יפה (ספרא וים, קדושים פרק ח).—ובתו"ם: שבנו אל יוצרנו וצדקנו משפטיו והודינו לפניו על כל מדותיו (מכתב רב נחמי גאון, Texts a. Stud. I, מן, 80). שהיו לו עשרה בנים ומתו בחייו וצידק דין יוצרו (מכתב רב שמואל בר חפני גאון, סס סס, 161). מצות עשה לצדק המאזנים והמשקלות והמדות יפה ולדקדק בהשבונן בשעת עשייתן (רמב"ס, גניבה ח א). שיהיו (השוטרים) מחזרין על החנויות ומצדקין את המאזנים ואת המדות ופוסקין את השערים (סס סס כ). לצדק המאזנים והמשקלות והמדות ולישר אותם (רא"ה, חנוך, מלוה רנט). — *צִדֵּק את הדבר, אִשֵּׁר אותו, קִיְּמוֹ: שנשבע על דבר ידוע שאין בו ספק לאדם שהוא כן וכו' שזה הדבר אין בו ספק לאדם שלם כדי לצדק הדבר בשבועה (רמב"ס, שבועות א ה).

—הִפְע', הִצְדִּיקוּ, מַצְדִּיק, הַצְדִּיק, הַצְדִּיקוּ, אַצְדִּיק, יַצְדִּיק, הִצְדַּקְתִּיו, מַצְדִּיקִי, מַצְדִּיקַי, — א) הִצְדִּיק את פלוני, אמר שלו הצדק, שהוא הצדיק, בריב בין שנים וכיוצא כזה: ונקי וצדיק אל תהרג כי לא אַצְדִּיק רשע (שמות כג ז). כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום וְהִצְדִּיקוּ את הצדיק והרשיעו את הרשע (דבר' כה א). ויאמר אבשלום מי ישמני שפט בארץ ועלי יבוא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט וְהִצְדַּקְתִּיו (ש"ב יב ד). ושפטת את עבדיך

---

[1]) [בכמק"א: אם ראית את הדין מרום' חקרהו ואם ראית את הדין יוצא לאמיתו צדקהו (ר' חנינא, מד"ר דבר' ה). אבל בהמשך הדברים בירוש' בא מעשה: רב הונא כד הוה חמי שהדין מכוונה הווה חקר וכד חמי הכין והכין הוה מכוון, ע"כ. אבל ברור שבדברי רב הונא אין לבטא שֶׁהַדִּין אלא שָׂהֲדִין, עדים, וכן מובא אותו מאמר (סס סס ג ח) בצורה זו: רב הונא כד הוה חמי סהדו בכוונא (כלו' כשראה שהעדים עשו קנוניה, התכונו לאמר באותן המלים, ועל כן היו חשודים בעיניו) הוה חקר וכד הוה חמי הכן (והכן) הוה מכון (כלו' כשראה שזה אמר בכה וזה אמר בכה ולא נדברו ביניהם, היה מאמין להם).

ומכאן ברור שגם נוסח המאמר העקרי של „אם את רוֹאה הדין שיוצא לאמיתו" לא נולד אלא מתוך טעות במלים שהדין מכוונה, שהבינו אותן שֶׁהַדִּין יוצא לאמתו, בעוד שפרושן האמתי: עדים שמעידים מתוך כונה יחדו. וכנראה רב הונא (ככתיב הרגיל בירוש') ולא רב הנגא או חנינא הוא בעל המאמר ובעל המעשה יחד. ועי' טורטשינר, לשוננו יג, 24 וכו' לענין זה. ולמשמ' זו של צדקחו השוה את שמוש הפעל צַדַּק a) בערב' במשמ' האמין, חשב לאמת.]

صدّق

---

[1]) [במדה"ג (דבר' א טז, הסגלה): צדק את הדין בלבך.]

להרשיע רשע לתת דרכו בראשו ולהצדיק צדיק לתת לו כצדקתו (מ"א ח לב). מצדיקי רשע עקב שחד (ישע' ה כג). קרוב מצדיקי מי יריב אתי (שם נ ח). שפטו דל ויתום עני ורש הצדיקו (תהל' פב ג). מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת יי' גם שניהם (משלי יז טו). חלילה לי אם אצדיק אתכם (איוב כז ה). —ב) הצדיק את פלוני, עשה אותו צדיק: והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים (דני' יב ג). — ובתו"מ: משום דהצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע והיה אם בן הכות הרשע, אלא עדים שהרשיעו את הצדיק ואתו עידי אחריני זהצדיקו את הצדיק דמעיקרא וכו' (מכו' ו.). לבשיקין אותו שנברא בדמותך באותה שעה אני בצדק אחזה פניך, באותה שעה אני מצדיקו מאותה הגזרה, באותה שעה הן האדם היה כאחד ממנו (מד"ר ברא' כח). המקום הזה (ירושלם) מצדיק את יושביו (שם שם מג). מקום שהצדקתים וקראתים אלהות שנאמר אני אמרתי אלהים אתם שמה הרשע, שמה הרשיעו ועשו את העגל והשתחוו לו (שם ויקר' ג). — *ובמשמ' האמין לפלוני: והיה שלמה מחזר על הפתחים שלש שנים ואמר אני שלמה בן דוד אני קהלת וכו' הלך לישן אצל זקנה אחת והיה בוכה כל אותו הלילה, אמרה ליה למה את בוכה, אמר לה אני מתביש לומר לך, למה שאין את מצדקת אותי (מד"ר שה"ש גרינהוט ג ז–ח, כט:). — *הצדיק עליו את הדין, כמו צדק עליו את הדין: ולמודים צדיקים שמצדיקים עליהם את הדין אברהם צידק עליו את הדין וכו' (ספרא ויק, שמיני, מכי' דמילואים). הן יושבין וקורין והוא (האבל) יושב ודומם, הם עומדין ומתפללין והוא עומד ומצדיק עליו את הדין (ברכ' יט.). בשעת פטירתו של אדם לבית עולמו כל מעשיו נפרטין לפניו וכו' ואומרים לו חתום וחותם וכו' ולא עוד אלא שמצדיק עליו את הדין ואומר להם יפה דנתוני (תעני' יא.). — *ובמשמ' דנים דין צדק, מדקדקים בו: כל המצדיק את עצמו מלמטה מצדיקין עליו הדין מלמעלה (ר' יוחנן, שם ח.). א"ל (נבוכדנאצר לצדקיהו) יתו יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי (הורי' יא:). ועי' פע' — *הצדיק את פלוני, נהג בו מנהג של צדקה: עני ורש הצדיקו, הצדיקוהו במתנותיו (ר"ם בר נחמן, ירוש' פאה סוף פרק ז). — ובפחמ"א: הצדקת לחכמים והודית שהן כדבריהם (מאמר על עבור שנים נגד רסע"ג, גנזי שכטר ב, 457). בין מחצות. מצדיקי הרבים ובראש בני עליה הוא מסב (מכתב אל רב האי גאון, Texts a. Stud. I, מן, 138). ולא נסה הב"ה אותך אלא על שהיית מצדיק עצמך ועובר על דברי חבריך (בראשית רבתי, אלבק, 146). שהם מצדיקים הצדיקים ומכזבים הכוזבים ממת שמבטל העמידה ומקיים האמתות (ר"י א"ח, או"ד א' והדעת הסכים עמו). —ואמר הפיטן: הצדיק ילדיהם אם נגדך תרשיע ובשר נא כי רציתם ונשאת חטאתם (רמצ"ע, חרדים לבית תפלתם, פזמון ליוה"כ, תשלום אבודרהם). — *משמ' אשר, הוכיח שהדבר צודק: והר' ברוך הנ"ל השיב שאין עליו להצדיק החשבונות (תשו' מהר"י קולון כג). — *ובמשמ' עשה את הדבר צודק ונכון: תמצא בשירה הזאת כי בעבור המשקל נדחקו האותיות והוצרך בהרבה מקומות להאריך ולהוסיף אותיות כדי להצדיק המשקל והנגון ובמקומות הוצרך לחסר אות או אותיות ג"כ מפני זה (ר"י אברבנאל עה"ת, בשלח, ואחרי סידענו). — הצדיק במשמ' הצדיק את הדין, קרא צדוק הדין: ובמעשה הגאונים וצ"ל מצאתי בחנוכה לא הצדיקו ולא הספידו (שבלי הלקט, חנוכה קלב). — *ובמשמ' בעל שכל, מדבר: ואעפ"י שאפשר לומר שהאחת הוא צורת הגוף זולתי במה שהוא גוף חי מתנפש והאחרת היא צורה אנושית במה שהוא חי מצדיק ולפ"ז לא יהיו ב' צורות עצמית מצד אחד (ר' הלל מוירונה, תגמו' הנפש א, ליון ו, יד.).

—התפ', נצטדק, — הצטדק פלוני, בקש שיודו בצדקו: התאמץ להראות צדקו sich rechtfertigen; s'excuser; to excuse oneself: ויאמר יהודה (ליוסף אחרי שנמצא הגביע הגנוב ביד בנימין) מה נאמר לאדני מה נדבר ומה נצטדק האלהים מצא את עון עבדיך הננו עבדים לאדני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו (ברא' מד יו). —ואמר בן סירא: אל תצטדק לפני אל ופני מלך אל תתבונן (ב"ס גני' ז ה). — ובפחמ"א: להיות וכו' על כל מי אשר יבקש ממנו דבר או יתאונן אתו או יצטדק אתו (תעודה ממלכים, Texts a. Stud. I, מן, 382). —*ובמשמ' יצא זכאי וצדיק בדין: ואעפ"י שאינו צדיק שלא נצטדק בבית דין

מכל מקום נקי הוא מדין מיתה וכו' וזה צדיק הוא שנצטדק בבית דין (רש"י, שמות כג ז). — ואמר הפיטן: כך קריביך יחזקו כך ורחומיך יצטדקו כך שוחריך יחשוקו (רה"ע, כך אומן, אוגר 241).

—פע', ב"נ' *מְצֻדָּק, מצודק, — שנמצא צודק: ויסלף דברי צדיקים, שונא דברים המצודקים הנאמרים בסיני (מכי' משפטים כ). — ובסהמ"א: דברי צדיקים דברים המצודקים, משפטי אמת (רש"י, שמות כג ח). וניתנו (הכחות החמריים) לצורך קיום הגוף כטבע ושישתמש בהם האדם במדה משוערת ומצודקת (ר' הלל מוירונה, תגמ' הנפש, מח.). ולשמור מצותיו על אמתתן כפי דיניהם המצודקים כי לכך נוצרנו (הקדי' גידולי תרומה). — "מדות ומשקלות מְצֻדָּקוֹת: צריך שיהו המדות והמשקלות ישרות מצודקות ולא ירמה בהן (טוח"מ רלא). — "צַדִּיק מְצֻדָּק, צדיק גמור: ברעה אשר אתם עושים אשר הרגתם צדיקים מצודקים[1] (יוסיפון פרק סה).

—הפעי, *הֻצְדַּק, ב"נ' מוצדק, — מֻצְדָּק לעבדות, ראוי להיות עבד: עבדא דנן מוצדק לעבדו[2] ופטיר ועטיר מן חרורי וכו' (רב יהודה, נוסח שטר ארמי של מכירת עבד, גיט' פו.). — "הֻצְדַּק, היה הדבר צודק ונכון: קשה איך יוצדק לחכיר הרגשת המאכל ע"י ראיה (ר"ח בן עטר, אוה"ח על התורה, ברא' ג, ו ותרא האשה כי טוב).

א. צֶדֶק, ש"ז, כנ' צִדְקִי, צִדְקְךָ, צִדְקָהּ, צִדְקֵךְ, צִדְקוֹ, צִדְקָם, צִדְקֵנוּ, — א) היושר והטוב שראוי ונכון לעשותו ולקבעו כחק: כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו ישבי תבל יחן רשע בל למד צדק בארץ נכחות יעול ובל יראה גאות יי' (ישע' כו ט–י). פגעת את שש ועשה צדק בדרכיך יזכרוך (שם סד ד). הולך תמים ופעל צדק ודבר אמת בלבבו (תהל' יה ב). חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף (שם פה יא–יב). בי מלכים ימלכו ורוזנים יחוקקו צדק (משלי ח יה). — ובמשמ' אמת, דבר אמת: אני יי' דבר צדק מגיד מישרים (ישע' מה יט). אהבת רע מטוב שקר מדבר צדק סלה (תהל' נב ה). יפיח אמונה יגיד צדק ועד שקרים מרמה (משלי יב יז). — ובצרוף לשמות עצם, כתמורת לתאר, צודק, ישר, נכון, אמתי, מאזני צדק וכדו': לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם (ויקר' יט לה–לו). אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וצדק יהיה לך (דבר' כה יה). מאזני צדק ואיפת צדק ובת צדק יהי לכם (יחזק' מה י). ישקלני במאזני צדק וידע אלוה תמתי (איוב לא ו). —וזבחי צדק: עמים הר יקראו שם יזבחו זבחי צדק (דבר' לג יט). זבחו זבחי צדק ובטחו אל יי' (תהל' ד ו). אז תחפץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים (שם נא כא). — מעגלי צדק, דרכים ישרות: ינחני במעגלי צדק למען שמו (שם כג ג). —שפתי צדק: רצון מלכים שפתי צדק ודבר ישרים יאהב (משלי יו יג). —ב) תכונת הצדיק, עשית הצדק: צדק צדק תרדף למען תחיה וירשת את הארץ אשר יי' אלהיך נתן לך (דבר' יו כ). איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים (ישע' א כא). והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת באהל דוד שפט ודרש משפט ומהר צדק (שם יו ה). שמעו אלי רדפי צדק מבקשי יי' (שם נא א). שמעו אלי ידעי צדק עם תורתי בלבם (שם שם ז). אין קרא בצדק ואין נשפט באמונה (שם נט ד). הוי בנה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבד חנם ופעלו לא יתן לו (ירמ' כב יג). ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו הוא ימות (יחזק' ג כ). וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים (הוש' ב כא). ועת לדרוש את יי' עד יבוא ויורה צדק לכם (שם י יב). בקשו צדק בקשו ענוה (צפנ' ב ג). שפטני יי' כצדקי וכתמי עלי (תהל' ז ט). יגמלני יי' כצדקי[1] כבר ידי ישיב לי (שם יח כא). וישב לי יי' כצדקי[1] (שם שם כה). והדרך צלח רכב על דבר אמת וענוה־צדק ותורך נוראות ימינך[2] (שם מה ה). צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך (שם פט יה). צדקתך צדק

1) [בהוצ' גינצבורג (עמ' תעח): צדיקים גמורים.]

2) [דינו פסוק לעבדות שאין שום ערעור במכירה (לשון רש"י).]

1) [כש"ב (כב כא–כה): כְּצִדְקָתִי.]

2) [עי' בהערה לערך עֲנָוָה; ואם נניח שבא הפסק אחרי "על דבר אמת וענוה", יש כנראה לחלק ולקרא: צִדְקוֹת יָדְךָ (במקום: צדק ותורך), נוראות ימינך, כהקבלה השכיחה בין ידך ובין ימינך.]

לְעולם ותורתך אמת (שם קיט קמב). כהניך ילבשו צֶדֶק וחסידיך ירננו (שם קלב ט). לקחת מוסר השכל צֶדֶק ומשפט ומישרים (משלי א ג). הגו רשע לפני מלך ויכון בַּצֶּדֶק כסאו (שם כה ה). האל יעות משפט ואם שדי יעות צֶדֶק (איוב ח ג). — שְׁפֹט צֶדֶק, בְּצֶדֶק: לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בְּצֶדֶק תשפט עמיתך (ויקר׳ יט יה). שמע בין אחיכם ושפטתם צֶדֶק בין איש ובין אחיו ובין גרו (דבר׳ א יו). ושפט בְּצֶדֶק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ וכו׳ והיה צֶדֶק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו (ישע׳ יא ד—ה). והוא ישפט תבל בְּצֶדֶק ידין לאמים במישרים (תהל׳ ט ט). פתח פיך שפט צֶדֶק ודין עני ואביון (משלי לא ט).—מִשְׁפַּט צֶדֶק: שפטים ושטרים תתן לך וכו׳ ושפטו את העם משפט צֶדֶק (דבר׳ יו יח). ישאלוני משפטי צֶדֶק קרבת אלהים יחפצון (ישע׳ נח ב). — שׁוֹפֵט צֶדֶק: ויי׳ צבאות שפט צֶדֶק בחן כליות ולב (ירמ׳ יא כ). כי עשית משפטי ודיני ישבת לכסא שופט צֶדֶק (תהל׳ ט ה). בי שרים ישרו ונדיבים כל שפטי צֶדֶק[1] (משלי ח יו). — עיר הצדק, נוה צדק: אחרי כן יקרא לך עיר הַצֶּדֶק קריה נאמנה (ישע׳ א כו). יברכך יי׳ נוה צֶדֶק הר הקדש (ירמ׳ לא כג). — מֶלֶךְ המלך לְצֶדֶק: הן לְצֶדֶק ימלך מלך ולשרים למשפט ישרו (ישע׳ לב א).—ג) במשמ׳ נצחון וישע: מי העיר ממזרח צֶדֶק יקראהו לרגלו יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו (ישע׳ מא ב). אמצתיך אף עזרתיך אף תמכתיך בימין צִדְקִי (שם שם י). אני יי׳ קראתיך בְּצֶדֶק ואחזק בידך (שם מב ו). יי׳ חפץ למען צִדְקוֹ יגדיל תורה ויאדיר (שם שם כא). הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צֶדֶק תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד (שם מה ח). קרוב צִדְקִי יצא ישעי וזרעי עמים ישפטו (שם נא ה). אז יבקע כשחר אורך וארכתך מהרה תצמח והלך לפניך צִדְקֶךָ כבוד יי׳ יאספך (שם נח ח). למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כנגה צִדְקָהּ וישועתה כלפיד יבער (שם סב א). בשרתי צֶדֶק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא יי׳ אתה ידעת (תהל׳ מ י). — ובכנוי

[1] [בספרים נוסחאות שונות, יש שקראו אֶרֶץ ת׳ צדק. ויש שהכתיב ארץ והקרי צדק, עי׳ מנחת שי ופרוש ר״י בן נחמיאש.]

ליי׳: בימיו תושע יהודה וישראל ישכן לבטח וזה שמו אשר יקראו יי׳ צִדְקֵנוּ (ירמ׳ כג ו). — נוה צֶדֶק, ככנוי לאלהים: תחת אשר חטאו ליי׳ נוה צֶדֶק ומקוה אבותיהם יי׳ (שם נ ז), — שערי צדק, שער שהצדיקים יבואו בו: פתחו לי שערי צֶדֶק אבא בם אודה יה (תהל׳ קיח יט).[1] —ובתו״מ: אינו יוצא ידי עולמו עד שיורהו צ ד ק בהוראתו (ספרי דבר׳ קמד). הבוחר בתורה ובמשה עבדו ובישראל עמו ובנביאי האמת ו ה צ ד ק (ברכה לפני קריאת ההפטרה, סופרי יג ט). האל הנאמן האומר ועושה מדבר ומקיים כי כל דבריו אמת ו צ ד ק (ברכה אחר ההפטרה, שם שם י). יודע היה צ ד ק ן של אחיו (ר״ש בר נחמן, מד״ר ברא״ש׳ לג). ולא היה לו (לאבנר) לענות והיה כאילם ולא חודה ב צ ד ק ו של דוד וכו׳ נעשית כאילם ולא אמרת צ ד ק דילי (מדר׳ שוח״ט תהל׳ נח). אמר לחם דוד, ב צ ד ק רדפתם אחרי שהתורה אמרה צדק צדק תרדוף, או ב צ ד ק שפטתם אותי שהתורה אמרה ב צ ד ק תשפוט עמיתך (שם שם).—*מְשִׁיחַ צֶדֶק, כנוי למשיחו של אלהים: שעתידים אבות העולם לעמוד בניסן ואומרים לו, אפרים משיח צ ד ק נ ו אף על פי שאנו אבותיך אתה גדול ממנו (פסיק׳ רב׳, סוף אסים, קסג). — ובתפלה: כדבר האמור בשירי עוזך על ידי דוד משיח צ ד ק ך (קדושה, שחרית שבת). משיח צ ד ק ך אמר לפניך שגיאות מי יבין וכו׳ (סליח׳).— גֵּר צֶדֶק: נבוזראדן גר צ ד ק היה (גיט׳ נז:). — ובתפלה: על הצדיקים ועל החסידים וכו׳ ועל גרי ה צ ד ק ועלינו יהמו נא רחמיך (תפלת י״ח).— ובסהמ״א: וטוב מלא וכו׳ ו צ ד ק שלם לא מנתח וכו׳ וגבורה לחשוב כקש תותח ושאר הטובות והתשועות וההצלחות תהיינה לאלוף האדיר ולאחיו החשובים וכו׳ (מכתב רב שרירא גאון, Texts a. Stud. I, מן, עמ׳ 98) והפילוסוף הידוע ליוונים אמר ו ה צ ד ק שהוא היושר הוא החזק השלמיות כלם (רס״ע פלקירא, אגרת הוכוח ב ט, JQR NS I, עמ׳ 486). ובנין ישאלת גירי ה צ ד ק קרויה תפלה וכו׳ (ר״י אלנקאוה, מנורת המאור ג, 133). ו צ ד ק זו תפלה (שם שם 141). הבט ימין וראה ה צ ד ק והמשפט במלך הדבורים אפי בלע״ז מבלבל

[1] [בכתבות כנענ׳ נמצאים הצרופים: מלך צדק, בן צדק, צמה צדק, (עי׳ סלושץ, אוצר הכתבות הפיניקיות, 375, ואמנם אפשר לקרא גם צַדִּיק.]

כל דבריו במשפט (רי"א מודינה, למה לדיק כ).—ואמר הפיטן: צדקו וכיזכו כותבים ומניחים ומעלים לחשבון (פיוטים לר"ש הסבר, גנזי שכטר ג, 115). — *כהן צֶדֶק, נהוג בסהמ"א וגם ברית כ"ץ, וגם כשם פרטי.—*הֵן צֶדֶק, לאו צדק, דבור אמתי הן או לאו[1]: אם כן למה נאמר והין צדק יהיה לך, לאו צדק והן צדק (ר' יוסי ברי יהודה, ספרא ויק, קדושים פרק ח). אמר ליתן מתנה לחבירו וביקש לחזור בו חוזר בו, קם ר' יוסי עם ר' יעקב בר זבדי א"ל ההן לאו צדק והין צדק, אמר בשעה שאמר הין של צדק היה (ירוש'ם ביע' י ז). שיהא הן שלך צדק ולאו שלך צדק (ב"מ מט.). — ובסהמ"א: כל אחד ואחד יפרע בתיבה על חן צדק: מבל נכסיו משאיו ומתניו (סו"ת סמס לדקה, חו"מ ג). — *ובסימן לאותיות שלא תבאנה כשמושיות אלא כאותיות השרש בלבד: טח[2]) ספר גזע צדק (מנחס, מחב', 1).

ב. *צֶדֶק[3]), ש"ז,—שם כוכב מכוכבי הלכת, Jupiter: אין לך תקופת ניסן שנופלת בצדק שאינה משברת את האילנות (סמואל, ערוב' נו.). ויש מזל שגומר הלוכו לשתים עשרה שנה והוא צדק (מד"ר ברלשי' י). מזל צדק היה מאיר לו (לאברהם) (ר' ברכיה, סס סס מג). ואחריו (אחרי שבתי) מה אתה בורא, צדק שעתיד הקדוש ברוך הוא להצדיק עליהם את הדין (פסיק' רב', מתן תורה, לו.). המליך אות ג' וקשר לו כתר וצר בו צדק בעולם יום שני בשנה ועין שמאל בנפש (ילירה ד ה). ואלו הן שבעה כוכבים בעולם חמה נוגה כוכב לבנה שבתאי צדק מאדים (סס סס יב). — ובסהמ"א: צדק ממונה על החיים ועל השלום ועל הטובה ועל השלוה ועל השקט ועל הכבוד ועל השררה (בריתא דסמואל הקטן ט). כל הכוכבים משרתים לשבעה כוכבים של שעות ושמן כל"ש צמח"ן וכו' והם משרתים לשבעת ימי השבוע

---

1) [וכן באשו' אֲנוּ כֵּנוּ, הן כן, הן צדק].

2) [נ"א: חט. ועי' רוזין, JQR VI, 481 וכו'.]

3) [בלשון בני אשור ובבל, שדתם דת כוכבים ומזלות, כִּתּ (נקי מן כֵּנוּ, כֵּן) וְמֵישַׁר, צדק ומישור, הם בני האל שמש, וכיוּנו (הוא כִּיּון צלמיכם, עמ' ה כו) באותה משמי הוא שם השבתאי, Saturnus. ולא נתברר מקור השמוש של צֶדֶק כשם לכוכב Jupiter.]

יום א' כוכב חמה יום ב' צדק לבנה וכו' (סדר"א ו). ולאחר ג' שנים של מחזור הקטן חוזר יום שלאחריו בתחילת ליל שני ראש מולד הלבנה בשעת צדק (סס ז). צדק על אשר הוא חם ולח וממוסך בכחו נתמנה על החיים ועל השלום (ר' סבתי דונולו, חכמוני לפרק ד' סל ס' ילירה). שעה ראשונה של ד' בשבת שימש שבתאי ובשנייה צדק ואחריו מאדים וכו' (רס"י, סבת קכט:, ד"ה דקיימא). ושנים העליונים שבתי וצדק מתחברים מעשרים לעשרים שנה (ראב"ע, חזיונות על סנת ד"א תתקי"ד לילירה, כהנא ג, 115). אמרו חכמי הספירות שככב צדק וכל הככבים חוץ מככב ונוגה גדולי' מהלבנה וכו' (הוא, ברלש' א יה). העורכים לגד שלחן והוא ככב צדק (הוא, סס ל יא). המרת השחורה מקורה ותוצאותיה מן הטחול וכו' והנוהג בה כוכב צדק (אסף, 11). והגלגל הששי הוא שבו קבוע כוכב הנק' צדק ובל"ל יופיט"ר (ר"י היסרלאלי, יסוד עולם ב א, יח:). ויבן היכל ליובים הוא כוכב צדק (יוסיפון, גינצבורג, יב). והבט וראה כוכב צדק ונגה איך יהלו אורם ווזהרם (סס עז). — ואמר המשורר: שאל כימה אשר תדע שבילו, שאל צדק למען הוא עמיתו, שאל סהר חצי ירח ויגיד לך תקפו, שאל שמש בצאתו (ר"ש הנגיד, הכרפא הזמן, ברודי, 56), מי יביע נוראותיך בהקיפך על גלגל מאדים גלגל ששי גלגל ומסבה עצומה ו"בה צדק ילין בה וגופו גדול מגוף הארץ חמשה ושבעים פעם וכו' (רשב"ג, כתר מלכות).—*גלגל צֶדֶק, גלגל השמים שכוכב צדק סובב שם: צריך אתה לידע שהגלגלים עשרה זה בתוך זה וכו' ששי גלגל צדק, שביעי גלגל שבתאי (פרוש הרמב"ם לר"ה, יין לבנון, 9). ומגלגל שבתאי כח השפיטה והבחינה ומגלגל צדק כח הנדיבות ומגלגל מאדים כח הגבופה והכעס (מכחס קנאות. קופמן, 55). גלגל צדק שיורה על כבוד וצדק וחסד ושלום (מבח' המאמרים לר' נתן רופא, סנס ה' סו).

צְדָקָה[1]), ש"נ, סמי' צִדְקַת, כנ' צִדְקָתִי, צִדְקָתְךָ,

---

1) [אין צורת הנקבה צְדָקָה בעקר אלא מבטא אחר של צֶדֶק. במקרה זה כבמקרים אחרים בתולדות הלשון, צרפה התנועה שבסוף המלה אליה (צדקת), בעוד שבמקרים אחרים צרפה למלה הבאה אחריה, עד שיצאה

־תה, צדקתך, צדקתו, צדקתם, מ״ר צדקות, ספי׳ צדקות, ־קת, כנ׳ צדקתיה, צדקתו[1]) צדקתינו; — א) כמו צדק, המעשה הנכון והטוב, בפרט בצרוף משפט וצדקה: כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך יי׳ לעשות צדקה ומשפט (בראש׳ יח יט). ויתא ראשי עם צדקת יי׳ עשה ומשפטיו עם ישראל (דבר׳ לג כא). שמרו משפט ועשו צדקה (ישע׳ נו א). ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון כגוי אשר צדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזב ישאלוני משפטי צדק קרבת אלהים יחפצון (סס נח ב). כי אני יי׳ עשה חסד משפט וצדקה בארץ (ירמ׳ ט כג). והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב המה בצדקתם ינצלו את נפשם (יחזק׳ יד יד). ואיש כי יהיה צדיק ועשה משפט וצדקה אל ההרים לא אכל ועיניו לא נשא אל גלולי בית ישראל ואת אשת רעהו לא טמא ואל אשה נדה לא יקרב ואיש לא יונה וכו׳ (סס יח ה–ז). — ומ״ר צדקות, באותה משמ׳[2]): הלך צדקות ודבר מישרים מאס בבצע מעשקות נער כפיו מתמך בשחד וכו׳ (ישע׳ לג יח). ונהי כטמא כלנו וכבגד עדים כל צדקתינו ונבל כעלה כלנו ועוננו כרוח ישאנו (סס סד ה). עשה צדקות יי׳ ומשפטים לכל עשוקים (תהל׳ קג ו). כי לא על צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים (דני׳ ט יח). — ובמשמ׳ תכונת הצדק, מדת הצדק והיֹשר, שבמעשיו ודבוריו של אדם: והאמן ביי׳ ויחשבה לו צדקה (בראש׳ טו ו). השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש ושכב בשלמתו וברכך ולך תהיה צדקה לפני יי׳ אלהיך (דבר׳ כד יג). ויי׳ ישיב לאיש את צדקתו ואת אמנתו אשר נתנך יי׳ היום ביד ולא אביתי לשלח ידי במשיח יי׳ (ש״א כו כג). ויעמד פינחס ויפלל ותעצר המגפה ותחשב לו לצדקה לדר ודר עד עולם (תהל׳ קו ל–לא). לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות (משלי י ב). צדקת תמים תישר דרכו וברשעתו יפל רשע צדקת ישרים תצילם ובהות בגדים ילכדו (סס יא ה–ו). רשע עשה פעלת שקר וזרע צדקה שכר אמת כן צדקה לחיים ומרדף רעה למותו (סס סס יח–יט). בארח צדקה חיים ודרך נתיבה אל מות (סס יב כח). צדקה תצר תם דרך ורשעה תסלף חטאת (סס יג ו). — צדקת השופט: ויהי דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו (ש״ב ח טו). ויקו למשפט והנה משפח לצדקה והנה צעקה (ישע׳ ה ז). למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אתה ולסעדה במשפט ובצדקה (סס ט ו). ההפכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו (עמו׳ ה ז). לשלמה אלהים משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך (תהל׳ עב א). — וצדקת האל: ויגבה יי׳ צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה (ישע׳ ה טז). ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת (סס כח יז). — ב) כמו אמת. אתה עשית עם עבדך דוד אבי חסד גדול כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה ובישרת לבב עמך (מ״א ג ו). כי אם יהיה עמך ישראל כחול הים שאר ישוב בו כליון חרוץ שוטף צדקה (ישע׳ י כב). בי נשבעתי יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב (סס מה כג). הנשבעים בשם יי׳ ובאלהי ישראל יזכירו לא באמת ולא בצדקה (סס מח א). —ובמשמ׳ צדקת טענותיו של אדם: בצדקתי החזקתי ולא ארפה לא יחרף לבבי מימי (איוב כז ו). — ג) במשמ׳ זכות המגיעה לאדם: מצדיקי רשע עקב שחד וצדקת צדיקים יסירו ממנו (סס ה כג). הוציא יי׳ את צדקתינו באו ונספרה בציון את מעשה יי׳ אלהינו (ירמ׳ נא י). צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת רשע עליו תהיה (יחזק׳ יח כ). הון ועשר בביתו וצדקתו עמדת לעד (סס קיב ג). עשר וכבוד אתי הון עתק וצדקה (משלי ח יח). אלהי השמים הוא יצליח לנו ואנחנו עבדיו נקום ובנינו ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלם (נחמ׳ ב כ). — ד) במשמ׳ ישע וטוב ונצחון: מקול מחצצים בין משאבים שם יתנו צדקות יי׳ צדקות פרזונו בישראל (שפט׳ ה יא). ועתה התיצבו ואשפטה אתכם לפני יי׳ את כל צדקות יי׳ אשר עשה אתכם ואת אבתיכם (ש״א יב ז). קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תאחר ונתתי בציון תשועה לישראל תפארתי (ישע׳ מו יג). כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט

צורת הזכר, חסרת הסיום. וכן בא גם מ״ר צדקות במקומות רבים במשמ׳ צדק וצדקה, שהרי אין מין ומספר ממש במשגים מפשטים כגון חסד ואמת וצדק, חיים ונעורים, חכמות וצדקות. ורק תולדות כל מלה ומלה בדברי ימי הלשון נתנו אח״כ לכל צורה וצורה את משמעותן המיחדת.]

1) [כתיב צדקתו, קרי צדקותיו.]

2) [עי׳ בהערה הקודמת.]

תרשיעי זאת נחלת עבדי יי' וצדקתם מאתי נאם יי' (שם נד יז). ובני ציון גילו ושמחו ביי' אלהיכם כי נתן לכם את המורה לצדקה וכו' (יואל ב כג). עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל למען דעת צדקות יי' (מיכ' ו ה). יי' נחני בצדקתך למען שוררי (תהל' ה ט). יבאו ויגידו צדקתו לעם נולד כי עשה (שם כב לב). ישא ברכה מאת יי' וצדקה מאלהי ישעו (שם כד ה). בשמך יגילון כל היום ובצדקתך ירומו (שם פט יז). הודיע יי' ישועתו לעיני הגוים גלה צדקתו (שם צח ב). זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו (שם קמה ז). — ואמר בן סירא: צדקת אב לא תמחה ותמור חטאת היא תנטע (ב"ס גני' ג יד). וחסד כעדן ברכה וצדקה לעד תכון (שם מ יז).—ובתו"מ: דעו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם וכו' (ר' אלעזר, ברכ' ז.). צדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרן לבין האומות (ר' אושעיא, פסח' פז:). ערבות שבו צדק משפט וצדקה גנזי חיים וגנזי שלום וגנזי ברכה (חגי' יב:). אחד לדין ואחד לצדקה (ר' עקיבא, שם יד.). — *ובמשמ' מתנות לעניים וכדו': מרבה צדקה מרבה שלום (אבו' ב ז). ארבע מדות בנותני צדקה, הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים, יתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו, יתן ויתנו אחרים חסיד, לא יתן ולא יתנו אחרים רשע (שם ה יג). מעשר עני אין פורעין הימנו מלוה וחוב וכו' ואין פוסקין הימנו צדקה אבל משלחין הימנו דבר של גמילות חסדים וכו' (תוספת' פאה ד טז). צדקה וגמילות חסדים שקולין כנגד כל מצות שבתורה אלא שהצדקה בחיים, גמילות חסדים בחיים ובמתים, צדקה בעניים, גמילות חסדים בעניים ובעשירים, צדקה בממונו, גמילות חסדים בגופו ובממונו (שם שם יט) ג' דברים מבטלין את הגזירה קשה ואילו הן תפילה וצדקה ותשוב' וכו' (ר' לעזר, ירוש' תעני' ב א). מוטב שיתפרנסו מן של אביהן ולא מן הצדקה (ר"ש בן יקים, שם גיט' ה ג). האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או שאהיה בן העוה"ב הרי זה צדיק גמור (פסח' ח.). אין הגשמים נעצרין אלא בשביל פוסקי צדקה ברבים ואין נותנין (רבי יוחנן, תעני' ח:). המקבל צדקה ואין צריך לכך סופו אינו נפטר מן העולם עד שיבא לידי כך (כתוב' סח.). אם שלמים וכן רבים וכן נגוזו ועבר וגו' אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמין יעשה מהן צדקה וכ"ש כשהן מרובין (רב עוירא בשם רב אמי ורב אסי, גיט' ז.). אפי' עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה (מר זוטרא, שם ז:). וילבש צדקה כשריון וכו' מה שריון זה כל קליפה וקליפה מצטרפ' לשריון גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול (בשם ר"א, ב"ב ט:). גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו וכו' (הוא, שם שם). כל תענית שמלינין בו את הצדקה כאילו שופך דמים (הוא בשם ר' יצחק, סנה' לה.). הרחמנין ומאכילי רעבים ומשקי צמאים ומלבישי ערומים ומחלקי צדקות עליהם הכתוב אומר אמרו צדיק כי טוב (דא"ר ב). מי מעמיד העליונים והתחתונים הצדקה שעושין ביד (רבי אבא בשם ר' ברכיה, מד"ר ויקר' כו). דודי שלח ידו מן החור, אמר רבי אמי כעני שמבקש צדקה (מד"ר שה"ש, פסקתי).—ובספה"א: עוד כתבת כי הקהל עשו הסכמה וכו' שכל מי שיבוא לדור בכאן עם הקהל שיתחייב לפרוע עמהם בכל הוצאותיהם וצדקותיהם במסי' ובכל צרכיהם (ריב"ש קלג). אין רגילות להקרא צדקה סתם אלא מה שמחלקין לעניים (תשו' ר"י קולון ז). ידוע הוא דבלשון בני אדם לא מיקרי צדקה אלא מה שנותנים לעניים למאכל ולמשתה וכסות וכיוצא בזה (שם ז י). על כן יאמרו המושלים בשר במלח תמלח ורכוש בצדקה (ר"י סענוג, אסף א כד).—*גבאי צדקה, מחלקי צדקה: וגבאי צדקה משיאין לכהונה וא"צ לבדוק אחריהן (קדוש' ד ה). יהא חלקי מגבאי צדקה ולא ממחלקי צדקה (רבי יוסי, שבת קיח:). ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, אלו גבאי צדקה (ב"ב ח:). ועי' *גַּבַּי, עמ' 678).—*ארנקי של צדקה: גבאי צדקה וכו' מצא מעות בשוק לא יתנם בתוך כיסו אלא נותן לתוך ארנקי של צדקה ולכשיבוא לביתו יטלם וכו' (ת"כ, שם שם). לא יתן אדם פרוטה לארנקי של צדקה אלא א"כ ממונה עליה (תלמיד חכם) כרבי חנינא בן תרדיון (ר"א בן יעקב, שם י:). — *קֻפָּה של צדקה: קופה של צדקה נגבית בשתים ומתחלקת בשלשה (ת"כ, שם ח:)אמרו עליו על בנימין הצדיק שהיה ממונה על קופה של צדקה, פעם אחת באת אשה לפניו בשני

צורת אחרת לו רבי פרנסני אמר לה העבודה שאין בקופה של צדקה כלום וכו' (שם יח.).—*מָעוֹת של צדקה: מעות של צדקה אין מונין אותן שתים שתים[1]) אלא אחת אחת (ת"כ, שם ח:). מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה והלקתים לעניים (ע"ז יז:). — *וִצְדָקָהָ, רמז למי שמראה צדקות יתרה: והזהר מן וצדקתך ואז יהיה לך ולזרעך כל טוב כל הימים (מעשיות, ביהמ"ד ילינק ו, מעשה טו, 146). ואמר הכומר להתליון שיסבב את האיש סביב לתולעים שלא ימית את התולעים וכו' אמר האיש בלבו, אף הכומר הוא מן הצבועים של וצדקתך (שם שם, 147).

***צִדְקוּת,** ש"נ, — תכונת האיש הצדיק והמצטדק, מלה עברית המשקעת בלשון היהודית האשכנזית.

***צִדְקִי,** ת"ז, — אמתי: וזה מופת צדקי על הסכמתם בחומר והתחלפם בצורה (עולם קטן, הורויץ, ז).

***צִדְקִיאֵל,** — שם מלאך הממונה על מזל צדק: והמלאך אשר הוא ממונה על הרקיע הוא ראש ושר על אותה המעלה וקבלו רז"ל שמותם קפציאל על רקיע שבתאי, צדקיאל על רקיע צדק וכו' (מנחת קנאות, 34). ופירש ה"ר מאיר כוכב כי זה הוא לפי סדר המזלות שמזל צדק משמש בשעה אחרונה של ערב שבת ומלאך שלו צדקיאל שמו (אבודרהם, סדר מעריב של שבת ופירושה, כד:). כרובים כרוביאל ממונה עליהם, שנאנים צדקיאל וגבריאל ממונה עליהם (מסכת אצילות ה, גנזי הקבלה ילינק). וצדקיאל המלאך שהוא שם מלביש אותה חלוקא דרבנן מהתורה והמצוות שעשה בעה"ז (כפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, שעשועי המלך לג, ח.).

***צַדְקָן,** ש"ז, נק' צַדְקָנִית, מ"ר צַדְקָנִיּוֹת[2]),—כמו צַדִּיק: הקב"ה מתאוה לשמוע שיחתן של צדקניות (ר' בירי, ירוש' סוטה ז ח). שיער הצדקנות שבתוכה מהו (ר"י בן חנינה, שם סנה' י ח). בנות צלפחד חכמניות הן דרשניות הן צדקניות הן וכו' צדקניות הן שלא נישאו אלא להגון להן וכו' מתוך שצדקניות הן נעשה להן נס כיוכבד (ב"ב קיט:). ותהר האשה ותלד בן אמר רבי יהודה וכו' מיכן לנשים צדקניות שלא היו בפיתקה של חוה (מד"ר שמות א). ד"א ותקרבנה בנות צלפחד וגו' גדולה להן וגדולה לאביהן גדולה למכיר וגדולה ליוסף שכך יצאו ממנו נשים חכמות וצדקניות (שם במדי כא).—ובסהמ"א: בצד צפון יש מסך פרוס מנוגה ואש ירקרק מפריד בין שאר רוחות הגן ושם היכלות גנוזות מן הצדקניות הכשרות שבישראל (סדר גן עדן כ"ב, ביהמ"ד ילינק ג, 135). בגן עדן לפאת צפון יש שבע מדורות מזומנות והיכלות הצדקניות שבישראל המזכות לאל בגמילות חסדים והמזכות תורה לבניהם, הדירה הראשונה אשר שם בתיה בת פרעה וכמה הם הצדקניות אשר שם וכו' (שם שם, 136). הרי אלו מבלי עולם, שאינן אלא נואפות ומכשפות ומראות עצמן כצדקניות שלא יבדקו אחריהן (רש"י, סוטה כב.). ונשים רבות צדקניות הלא תפלתן עמדה לישראל לחומת ישועה (יוסיפון, פרק פה). — ואמר הפיטן: פנות ועזרות מלאו זבחים, פדרים ואיברים הראש והרגל והנתחים, צרידי מנחות כמה עשרוני מוחים, צדקניות קיניהם המה עוללי מפוחים (דוד בירבי שלמה, אלהים אל דמי, סליח' מוסף יוה"כ).

צַדְקָנִי, ת"ז,—כמו צִדְקִי, אמתי: ובהשחת סברא זו ראיה צדקנית על אמתת דברנו בנה (עולם קטן, הורויץ, יב).

א. צהב [1]), ממנו א. צָהַב, צָהֹב, *צִהוּב, *צְהִיבוּת[2]).

ב. צהב [3]), ממנו ב. צָהַב, *צְהִיבָה.

א. צָהַב, קל לא נמצא במקרא.

---

1) [עי' ד"ס.]

2) [בעקר אין צ־קנית, מ"ר צדקניות, משמשת בתו"מ אלא כצורת הנקבה לצדיק, ורבות כאלה בלשון חז"ל. אך בארמי שבתו"מ בא צַדְקָן אף בזכר: יהי גבר צדקן וכו' וצדקן במצות (שבת קנו.).]

---

1) בערב' צ׳הב a), ממש כמו בעברי. [וקרוב השרש אל זהב, ועי' גם צלהב.]

2) [וגזרו בזמן החדש משרש א. צהב גם צַהֶבֶת, ש"נ, Gelbsucht; jaunisse; jaundice.]

3) [עי' בהערה הבאה.]

a) صهب

—הפע', בינ' מְצֻהָב, — מגון בגון הַצָּהֹב, נוטה לצהב: וכלי נחשת מֻצְהָב טובה (עזר' ח כז). —ובספהמ"א: תלמוד לומר בגדיו בגדים ומה תלמוד לומר אחרים פחותין מהן, כגון שחקים או מפשתן שאינו מוצהב ואין דמיהם יקרים וכו' (כת"י, יומא כג:). בחמרא במזגא, כיון הנראה מחוץ לכלי זכוכית ואף על פי שהזכוכית עבה כך היה הפשתן מוצהב ונראה בשרו מתוכה (הוא, שם לה:). וכל אחד מהם מהם ממהר ואתו כלי מצהב המשקה בידו כוס זהב (ר"י חריזי, תחכ' ג, 37). מה נחמד עט סופר ירקרק ומצהב (הוא, שם לב, 261). — ואמר הפיטן: ויהר קחת תרומה נשות לו אהל שאנן, הארון והשלחן והמנורה והמזבחות פז ומוצהב ירונן (רקע"ג, חכמי אם הוכלה, אזהרות, קובץ מע"י גאו', 39). וחנני חן מצהב, בנצול צול רהב, וכביר הצביר יהב, תורי זהב (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). ואלי קרבתיך באהב, קול השמעתיך מלהב, ותעדי עדי מצהב, תורי זהב (שמעון בר יצחק, אהוביך, יוצ' שבת חוה"מ פסח). זהרינו אז יוזהר ויוצהב כמחז מבריק ומצולהב (ר' שמואל יזכה, זולת וישב, שרידי מהגניי, מ"ל ווייס, 81).

—קל, *צָהַב,—צָהֲבוּ פני פלוני, אורו משמחה: צהבו פניו של רבי (חול' ז:). צהבו פניו של יוסף הבבלי (מנח' יח.). יתיב רבי טרפון וקא קשיא ליה מה בין קודם לעומר לקודם שתי הלחם, אמר לפניו יהודה בר נחמיה לא אם אמרת קודם לעומר שכן לא הותר מכללו אצל הדיוט תאמר קודם לשתי הלחם שהותר מכללו אצל הדיוט, שתק רבי טרפון, צהבו פניו של רבי יהודה בן נחמיה, אמר לו ר' עקיבא, יהודה, צהבו פניך שהשבת את זקן, תמהני אם תאריך ימים (שם סח:). — ובספהמ"א: אלגביש, אבני ברד, ולפי שצוהבות כאבן גביש שהיא אבן טובה לבנה קוראה אלגביש (ר"א בלגנלי, יחזק' יג יא). כאדם השמח ובשמחתו מגלה פנימיות לבו כי יצהבו בו פניו (ר"מ אלשיך, משלי ח). —ואמר הפיטן: יתן הוד לשרי אלפים ומאות בהתהלכי בישימון דוהב, ושתי סנהדריות בארץ הדר שופטים ושוטרים צוהב (רקע"ג, חכמי אם הוכלה, אזהרות, קובץ מע"י גאו' ג, 42).

—הפע', *הִצְהִיב, עשה צהב ומזהיר, שמח, ואמר בן סירא: שמץ מחלה יצהיב רופא (ב"ס גני' י י). — ובספהמ"א: לטש כל חרש נחשת, מצהיב ובערבי ציקל (כ"י א"מ, סה"ש לריב"ג, לטש). להצהיבו (את השער) ימשחנו בחלב תרנגול שנלוש עמו עפר דלעת (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ח). —וכמו קל: כל השערים שהיו שם נשתנו להיות של זהב חוץ משער נקנור מפני שנעשה בהן נס ויש אומרים מפני שנחשתן מצהיב (מדות ב ג). מאימתי תורים כשרים משיזהיבו ומאימתי בני יונה פסולין משיצהיבו (ספרא ויק', ויקר' פרק ח). בני יונה משיעלעלו אי עד שיצהיבו תורין משיפריחו אפילו הן זקנים (תוספת' חול' א טו). —ובספהמ"א: שדומה לפז, מצהיב כמרגלית (כת"י, יומא מה.). איכה יועם, איכה יוחשך יופיין ותוארן של ציון שהיה קלסתר פניהם מצהיב כזהב (ר"י קרא, פירוש איכה, בש' ד' חכמים, כא).

—פעי', *צֻהַב,—כמו הַפע': והגיהוץ הוא שהבגדים של צמר שפין ומחליקין אותם באבן של שיש או של זכוכית וגם הישנים מכבסים אותם במכבש ומצהבין אותם וחוזרים כחדשים (תשו' הריב"ש קז).

—התפ', *הִצְטַהֵב, נִצְטַהֵב, — כמו קל: ובו שער צהוב, מקום שער קשה ממקום בשר חלק ומשנצטהב בידוע שהבשר מת ונחלש (חזקוני עה"ת, ויקר' יג ל).

ב. *צָהַב[1], פ"ע,—צָהַב אדם עם פלוני, כנגד פלוני, צעק והתקוטט עם פלוני, חרפו ועלבו: anschreien, beleidigen; crier contre, offendre; to shout at, insult: משל לאחד שהיה עומד וצוהב כנגד בלייוסטוס בשוק אמרו לו השומעים שוטה שבעולם כנגד בלאייסטוס אתה עומד וצוהב מה אם רצה להכותך ולקרוע את כסותך ולהחבשך בבית האסורים אתה יכול לו וכו' (ספרי דבר' שט). משל לאחד שהיה עומד וצוהב כנגד אביו אמרו לו שוטה שבעולם כנגד מי אתה עומד וצוהב, כנגד אביך וכו' (שם שם). וכן איש

[1] [המלונים מחברים גם שמושים אלו עם א. צהב. ואולם א. צהב, בפרט בשמושו על יד פנים, צהבו פני פ', משמש לשמחה ולטובה ולא לכעס ועלבון; וכן בא ב. צהב, בעבר' ובארמ' שבתו"מ במשמ' צעקה של כעס ועלבון ממש, ובהוראה זו הוא מתחלף עם צוח (עי' בנוסחאות המובאות לכמה דגמאות), וכנראה אך מארמ' עבר לעבר', וכן נמצא צחב כלשון קטטה בשמרונית, והוא צח'ב[2] בערבי', כמשמ' צוח, צעק, הרים שאון. ועי' דברי בן חיים, תרביץ יב, 75 וכו'.]

[2] صخب

שהיה צוהב עם חבירו היה אהרן הולך אצלו ואומר לו בני למה צהבת את ריעך עכשיו בא אצלי בוכה ומתחרט ואומר אוי לי שצהבתי עם חבירי וכו׳ (אדר״נ שכטר, נסחה ב, פרק כד). —וזיכ׳ פָּעוּ׳, היה צָהוּב עם פלו׳ או לפלו׳, היה נעלב, היה בכעס, בקטטה עם פלוני: משל לשני כלבים שהיו בעדר והיו צהובין זה לזה וכו׳ (ר׳ יהושע, סנה׳ קה:). משל למה הדבר דומה לשני לגיונות שהיו נלחמין זה עם זה, לימים הגיע זמן מלחמתו של מלך ועשה המלך שלום ביניהן ועשו שליחות המלך ביחד, כך אש וברד צהובין זה לזה, כיון שהגיע זמן מלחמתה של מצרים עשה הקב״ה שלום ביניהם וכו׳ (מד״ר שמות יב).

-הִפעי, *הִצְהִיב, —הצהיב על המת, צעק עליו בצער: היוצא במטה רבים מצהיבין[1]) עליו, אינו יוצא במטה אין רבים מצהיבין[1]) עליו (ר׳ שמעון בן אלעזר, מו״ק כד:). — והצהיב את פלו׳, עלב אותו, בִּיְּשׁוֹ: שמעה אשתו ממנו יצאה לשוק ופגעה באשת חבירו אמרה לה כך וכך היה בעליך עושה, כך וכך מצהיבו, כך וכך מביישו (אדר״נ שכטר נסחה ב, פרק טו).

צָהֹב[2]) ת״ז, —גון, בפרט של השערות, בין אָדֹם ויָרֹק, קרוב לגון החֶלְמוֹן כשהוא נוטה לאדמימות, rotgelb; roux; blond: וּבוֹ שער צָהֹב דק (ויקר׳ יג ל). לא יבקר הכהן לשער הַצָּהֹב (שם שם לו). —ובתו״מ: שהיה בו שתי שערות אחת צהובה ואחת שחורה ואחת צהובה ואחת לבנה (ספרא ויק, תזריע פרק ח). מת מתוך השחוק סימן יפה לו וכו׳ פניו ירוקין סימן רע לו, פניו צהובין ואדומים סימן יפה לו (כתוב קג:). ר׳ יהודה הוה יתיב קמיה דר׳ טרפון א״ל ר״ט היום פניך צהובין אמר ליה אמש יצאו עבדיך לשדה והביאו לנו תרדין ואכלנום בלא מלח ואם אכלנום במלח כל שכן שהיו פנינו צהובין (נדר׳ מט:). —ובסהמ״א: מתהלל הוא ביפיה של כלה שאין צריכה לכחול עיניה כי יפות הן וכו׳ ואין צריכה לטוח את פניה ולחפות אותן בתמרוקין כי

1) [בכת״י מינכן: מצווחין.]
2) בערב׳ צַהִב a).

a) صهب

צהובין הן (תשוי הגאו׳ הרכבי שכו, 180). אי כמלוי ברבית כו׳, שהן מרויחין ביותר ופניהן צהובין ויפין (רש״י, נדר׳ מט:). משישפם בעור הדג, שמשפשף העצים של מטה הארוכות והקצרות בעור הדג כדי לעשותן צהובין וחלקים (הוא, שם כו:). שהחפץ והמרוצה במעשה אחר יביט אליו בפנים צהובות ומאירות (ר״י אכטולי, מלמד התלמידים, כלבים, קפ:). ואפי׳ אם יש לו כמה עבדים ושפחות יעשה הוא עצמו מצותם (של אביו ואמו) בלב טוב ובנפש חפצה ויראו׳ להם פנים צהובים וישמח בשירותם הרבה (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ז).

צְהַבְהַב, ת״ז,—שגונו קצת צהב, gelblich; jaunâtre; yellowish, וגם במשמ׳ גון השערות, blond, נהוג בדבור ובספרות.

צָהָה[1]), ממנו צָחֹה.

צָהָה, פ״ע,—היה צִחֵה צמא, גוע מצמא, verdursten; mourir de soif; to be parched with thirst, ואמר הפיטן: אשרי עין ראתה נוגה חוט בנהוגים, והכבוד מחופף כנגד צמים וצהים, והכהן נואם סליחת שוכן גבוהים ומראהו כמראה מלאך האלהים (רסב״ג, אשרי עין, עבודת יוה״כ, ספרד׳). ואל תבזה ענותם צמאים לך וצהים, דרשוך ביום זה והם צמאים ורהים (אשר לו כל תפלה, סלית׳ נעילה, סדור ארס צובה, תריט). —ואמר המשורר: חלו מלכים וצהו בפחד נשלהו (ר״ש שבזי, קבחאן עלאני, שירי תימן, 373).

***צְהוּב,** ציהוב, ש״ז, — הפיכת הצבע לצָהֹב, צביעה בצבע צהב, צבע צהב ומזהיר: יכול כל התורים יהיו כשרין וכל בני יונה יהו פסולים ת״ל מן התורים לא כל התורי׳, מן בני יונה ולא כל בני יונה, פרט לתחלת הצהוב שבזה ושבזה (ספרא ויק, ויקר׳ פרק ח). — ובסהמ״א: אי זהו גמר מלאכתן של פירות הקישואין והדילועין והאבטיחין משישפשף בידו ויסיר הציהוב שעליהן כמו שער דק וכו׳ (רמב״ם, מעשר ג ח).

צְהוּבִי, ת״ז, — כמו צָהֹב, ואמר המשורר: חבלים נפלו לי בנעימים ופני לבשו מראה צהובי

1) [מן הארמ׳ שבתו״ם צהא, צחי, המקביל אל צחה בעבר׳ המקראית.]

וישנתי וערבה לי שנתי הקצותי שבע רצון וצבי (יהודה אברבנאל, זמן חכה, אולר נחמד ב, עב).

***צְהִיבָה**, ש"נ,—קטטה וריב [1]), Streit, Zank; querelle, rixe; quarrel, brawl: ולא ימות ונפל למשכב, מגיד שהצהיבה מביאה לידי מיתה (מכי' משפטים, מסכתא דנזיקין ו).

***צְהִיבוּת**, ש"נ,—תכונת מי שהוא צָהֹב, צבע צָהֹב: ועניו הכל האדמימות והצהיבות (ר"י א"ח, ספ"ש לריב"ג, אדם). צהיבות השער יורה על השטות ורבוי הכעס (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א). והכרכומות והאודם יורה על השווי וכו' והכרכומות והצהיבות מורים על החם (קאנון א ג ג). ואע"פ שהיה חוטן כפול ששה מכל מקום מתוך צהיבותו וספיריותו היה נראה מתחתיו כיין צלול הנראה מתוך כלי זכוכית (המאירי ליומא לה:).

***צְהִילָה**, ש"נ,—פעלת הסוס הַצּוֹהֵל: ואחרי כן יפריש מהם קולות החיים שאינם מדברים כצהילה והנהיקה והגעייה והנעירה והדומה להם (הקדמת אוי"ב לרקמ"ג). דהר, מיוחד להרמת קול הסוס כמו שיורה ע"כ הצהילה על מין אחד ממינו (ר"י אבן כספי, שרשות כסף, דהר).

***צָהִיר** [2]), ת"ז,—בהיר, מאיר וזך, klar, hell; clair; clear, bright: היות עיקרים אלו בלתי מבוארים מפני גבורת המופתים החזקים כמו מציאות ה' ואחדותו ודומיהם מכל מקום אצל המטיבים לראות בעין יפה מנוקה מכל סיג ובשכל בהיר נהיר וצהיר הנסיון יוכיח על אמתתם (ר"י מוסקטו, נפוצות יהודה יט). עצם השמש חומר זך ומאיר צהיר ובהיר (שמשון כהן מודון, קול מוסר, הקד') — ואמר המליץ: נפת בשאון מים כבירים, סובאים עד פניהם צהירים, עיניהם כשחר פרוש בהרים (בן־זאב, מליצה לבורים).

א. צָהַל [3]), ממנו מִצְהָלָה *צְהִילָה, א. צָהַל, א. *צַהַל, *צָהֳלָה.

1) [כך בצדק מא"ש, ואת לשון כל הפסוק התנא דורש: וכי יריבון אנשים וכו'.]

2) [עי' צהר, הערות, ובנו מלה זו על משקל בָּהִיר ועפ"י נָהִיר במשמ' קרובה בארמ', וכנראה השפיעה גם המלה צְחֹרוֹת, שהבינוה בת"י במשמ' לבן.]

3) בערב' צהל a), [וכן בארמ' ובסור'.]

a) صهل

ב. צָהַל [1]), ממנו ב. צָהַל, ב. *צַהַל.

א. צָהַל, פ"ע, צָהֲלָה, צָהֲלוּ, תִּצְהֲלוּ, יִצְהֲלוּ, — צָהַל הסוס, השמיע קולו באפן המיוחד לו, צנף, wiehern; hennir; to neigh, ובהרחבה לבני אדם שצוהלים כסוס: סוסים מוזנים משכים היו איש אל אשת רעהו יִצְהָלוּ (ירמ' ה ח). כי תפושי בעגלה דשה ותצהלי [2]) כאברים (שם נ יא).—ובהשאלה במשמ' קול צחוק חזק מפני שמחה וכדו', jubeln; s'écrier de joie; jubilate: צַהֲלִי ורני יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל (ישע' יב ו). המה ישאו קולם ירנו בגאון יי' צהלו מים (שם כד יד). רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וְצַהֲלִי לא חלה כי רבים בני שוממה מבני בעולה (שם נד א). רנו ליעקב שמחה וְצַהֲלוּ בראש הגוים (ירמ' לא ו). והעיר שושן צָהֲלָה ושמחה (אסתר ח יה).—ובספה"א: שור גועה אריה שואג איל צוהל (כסא שלמה, ביה"מ ילינק ה ג, 35). — ואמר הפיטן: צהל כסוס מיזן וכרכר, צבאיו במשתה שמנים חשכר (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ' שבת א חנכה). — ואמר המשורר: וצהל לסוסים וצפצף לסיפים וגם מן הפסים כמו כן לעגורים (דונש, דעה לבי, שמר דונש על מנחם, 3). — וביכי' *צָהַל, מ"ר צְהָלִים, צוהל, שמח, ואמר המשורר: ולא תראה לבד רגש צהלים (ר"ש הנגיד, הלי תעש, גרודי, 147).

—פעי' צִהֵל, צַהֲלִי,—צִהֵל את קולו, עשה שֶׁיִּצְהַל קולו: צַהֲלִי [3]) קולך בת גלים הקשיבי לישה עניה ענתות (ישע' י ל). — ואמר הפיטן: פנה בתהלתך ורחם על על עדתך ההוגים בשעשוע דתך צהלם ביראתך ותטעם בקריתך ושם תצמצם שכינתך (זכור את אשר עשה, יוצ' שבת זכור).

—נפע', *נִצְהַל, — נפש נִצְהָלָה, שמחה עליזה, ואמר המשורר: נפשו בקול תודה מאד נצהלת (ר"י גב'ירול, כפשי לך תערג, עולם חדש לו).

—הפעי', *הִצְהִיל,—הצהיל את הסוס, עשה שיצהל: ורוכבים בסוסיהם ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסות סוסיהם (רש"י, דברי כ ג).

ב. צָהַל [4]), קל לא נמצא במקרא.

1) [עי' בהערה לפעל ב. צָהַל, צול, א. צלל.]

2) [כך הכתוב, הקרי: וְתִצְהֲלוּ.]

3) [ואחרים מבארים מבנין קל, צהלי בקולך.]

4) [ויש מחברים פעל זה עם צהר, ועי' שם. ואמנם אפשר להבין את הכתוב גם מן א. צהל, כלשון

—הפעי, הִצְהִיל, לְהַצְהִיל,—הִצְהִיל הפנים, עשה שיצהלו, שיהיו מאירים: ויין ישמח לבב אנוש לְהַצְהִיל פנים משמן (תהל' קד יה).— ובתו"ם: חמשה דברים נאמרו בשום, משביע ומשחין ומצהיל פנים ומרבה זרע והורג כנים שבבני מעים (ת"כ, נ"ק פג.). בשעה שבירך יעקב אבינו את יוסף יצא ופניו מצהילות (ר' עזריה, מד"ר ברא"ש' לז). ותצהיל פניה ותכם הדאגה אשר בלבה (שם אסתר, ויהי ביום השלישי).—ובסהמ"א: לכסכוסי ביתניתא, חלוק כתונת של פשתן שנכבסה והרי היא קשה ומשפשפה בין שתי ידיו והיא מתרככה ואף הליבון שלה מצהיל על ידי השפשוף, אולודי חיורא, הליבון מצהיל (רש"י, שבת קמ.). בני ציון היקרים שהיו פניהן מצהילות כמראה פז איך נהפך תארן לכלי חרס (ר"י קרא, פירוש איכה, בספר דברי חכמים, כא). — ואמר הפיטן: אזי יפי יקרת יהולך איהלה, אזי צפצוף צהר צדקתך אצהילה (ר"י בן אביתור, תתכן ישראל, סלוק, סעה"ש 14)—ואמר המשורר: להצהיל הפנים תנו עוד ערמונים (רא"ע, כדוד הסיר, כהנא א, 30).—וביני מַצְהִיל במשמ' שמן, ואמר הפיטן: יעצה לכי מכרי מצהיל איש בעדה עתר (ר' שמואל יזכה, מאורה ויכא, שרידי מהגני', מ"ל וויס, 57).

—קל, *צָהַל, צהל פלוני,—היה מזהיר: כדרך שהשושנה נאה בין החוחים כך ישראל נאים בין האומות, אימתי נאים בשעה שעלו ממצרים וצהלו כחבצלת (מד"ז שה"ש, בובר 25).—ביני' פעוּ, *צָהוּל, צהול כתות, זך כשמן כתות[1]): ואם ימצא על חלב הלב כמות שחין, תפתח אותה, אם יצא מהשחין מים צהולים כחותים ולא הבאישו כשר הוא (הלכות טרפות לאלדד הדני ג יג, אפשטין, 113). ואם תמצא זאת האבן או זאת המקום אשר נבוע ואחר זאת תתרפא ולא יצא ממנו דם, כי אם מים צהולים ולא הבאיש כשר (שם שם כא, 115).

א. *צַהַל, ש"ז, — כמו צָהֳלָה, ואמר הפיטן: פצת לנו שיברו, ולמכלכל סיברו, צהל שובע תשודו (ינאי, אמת עין רואה, קרוב' לספר ברא"ש', זולאי, ם). פענית קראו שמו בצהל (הוא, אהוב כי היה, קרוב' לס' ברא"ש', שם סב). וישב בצהר בצהל לצדק צבאיו, ויתחזק בקשט בקידה לקמם קהליו (הוא, ויתחזק באומן, קרוב' לס' ברא"ש', שם עג). צבי מהדום יעל ואדר משעל, צהל משמי מעל ירננו כי ימלוך (ר"א קליר, אנסיכה, מלכיות, מוסף א ר"ה). צהל נוגים צפן לתענוגים, צידו בקנוגים צלצל בחנוגים (אליר, אילת השחר, יוצ' שבת ר"ח).

ב. *צַהַל, ש"ז,—שמנונית, תכונת הדבר חשמן: עשת שן, ברזל עשת, שמנו עשתו, לעשתות שאנן ענין צהל הם (מנחם, מחב' עשת).

***צָהֳלָה,** צִהֲלָה, צהלה ש"נ, — תרועת הסוס ותרועת שמחה של אדם Gewieher, Jubel; hennissement, jubilation; neighing, jubilation: אל ירך לבבכם מפני צהלת סוסים וצחצות חרבות (סוטה ח א). באותו הלילה שהשלים שלמה מלאכת בית המקדש נשא את בתיה בת פרעה והיו שם צהלת שמחת בית המקדש וצהלת בת פרעה ועלתה צהלת שמחת בת פרעה יותר מצהלת בית המקדש (מד"ר במד' י). בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל גילה שישה וכו' צהלה עלצה וכו' (שם שה"ש, בגילה ובשמחה). — ובסהמ"א: חתכו (לחמור) בסייף ולא חספיק לגמור צהלתו עד שמת (ערוך ערך נער). הפרוש צהלתו בפניו ואבלו בלבו[1]) (ר"י א"ת, סו"ה, הפרישות ז). — ואמר הפיטן: פאר וכבוד נותנים לשמו, צהלת ורנה לזכר מלכותו (אל אדון, שחרי לשבת). ונהל נהלאה בקול רנה וצהלה אל המנוחה ואל הנחלת (רמב"ע, דות נפש, סליחה, סעה"ש 77). רני צהלת איומה, משגב לך אני וחומה (ראב"ע, בחרתי באהליבה, אגר 161). פתוכי אש טסים בשש כנפים ברום זבלך, צהלתם ורנתם ערכים תדיר למולך (ר"י זבארה, ארא‏לים, סעה"ש 169). איכה פצת בפחדך לפגר ביד פריצים פלאיך, ולא זכרת צהלת צבי צדק אשר צפנת לצבאיך (אליר, איכה אלת, קינ' ת"ב). — ואמר המשורר: תרכב עלי סום רעשה ארץ לצהלתו ואחריתך תהי נשא במוט (ר"י חריזי, הענק ג אות ב, בספ' זכרון להרכבי).

שמחה ותרועה, שהרי השמן כאן הוא שמן בֹּשֶׂם ולא שמן זית. ועל יסוד הפסוק בא שמוש הפעל בתו"ם.]

[1]) [ואין צרך לתקונו של א. אפשטין: ברורים.]

[1]) [בדגמה זו ובאחרות נכרת קרבת של א. צהל אל ב. צהל, בין שהם בעקר שרש אחד, ובין שנתקרבו בהרגשת הכותב.]

צהר [1]), ממנו ∞הַצְהָרָה [2]), יִצְהָר, ״צָהִיר, צַהַר, צֹהַר, צָהֳרַיִם.

צָהַר, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—הִפעי, יַצְהִירוּ,—א) הִצְהִיר פלוני, עשת יִצְהָר, שמן: בין שורתם יַצְהִירוּ [3]) יקבים דרכו ויצמאו (איוב כד יא).—ובסהמ״א: צמח נו״ק אשר יצהירו ממנו שמן (כ״ם בלוך, סבילי עולם ב, ארץ כוש, ד:). — ב) *הִצְהִיר הַשֶּׁמֶשׁ, הגיע למקומו בצהרים, ואמר בן סירא: שמש מביע בצאתו חמה מה נורא מעשה יי׳ בהצהירו ירתיח תבל לפני חרבו מי יתכלכל (ב״ס גני׳ מג ג). — ג) ״ובמשמ׳ האיר והבריק: ושחלת, שורש בשם הלק ומצהיר כצפורן (רש״י, שמות ל לד). זו פדחת, המצח שהוא הלק ומצהיר יותר מכל הפרצוף (הוא, שבת קכח:). וכשהוא (הירח) מתרחק מן החמה כמהלך הלבנה בחדש או מצהיר מהאור הנשפע עליו מן החמה (ר״י ניקעיכיה, גנת אגוז ב, אמסט׳, כא:).—ואמר המליץ: החכמה תאלף בניה ותצהיר לכל משכיליה (נ״ע כ״ס ד י). פה כל צפור כנף בין שורותם יצהירו, מבין עפאים יתנו קול יתרועעו אף ישירו (ר״י סטנוב, דברי ריבות, ב.). — ד) *וכפ״י, עשה שיאיר ויבריק [4]): וראשית שמנים ימשחו וכו׳ זה שמן אנפיקנון שהוא משיר את השער ומצהיר את הגוף (ר׳ יכאי, מד״ר ויקרי ה). — ובסהמ״א: ובעת ההיא מתיקר׳ ותתיפה ומתהדרת בהדרת גאון עוז תוקף הדרתה ואז העליון יסגלנה להצהיר זיוה להכניס׳ בהדרת זוהר ולצוררה בצרור החיים (ס׳ אורח׳ לדיקים, שער השמחה).

---

1) בערב׳ ט׳הר a), בארמ׳ טהר.

2) [המלה חדשה ע״י המחבר בקרוב בשנת 1910).]

3) כך הקדמונ׳ ורב החדשים. קצת החדשים מפרשים מענין צהרים, כמו בן סירא.

[עקר נושא הפסקת (ביחוד פס׳ ו, י—יא) הוא גורל אנשים שלא יצליחו בעבודתם, אשר אף כשישאו עמר התבואה הם רעבים, ואף כשידרכו יקבים יצמאו, ומכאן גם יצהירו לשון דריכת שמן יצהר היא, ועל כן טמון באותיות של בין שורתם בטוי המורה על כשלון עבודתם, אולי מפני נשירת זיתם (עי׳ טורטשינר, ס׳ איוב).]

4) [כמו הצהיל.]

---

a) ظهر

(לחם העדשים) ממעט את הדם וממעיט את המרירה ודוחה את הירקון ומצהיר את הפנים (אסף 33).—ואמר הפיטן: יה טהיר טומאת טינוף דמינו, ותלבין ותצהיר צואת אודמינו (ינאי, אורחות עהורות, קרובי לפי ויקר׳, זולאי, קכו). סבר לרוששי, צר בפור ששי, ועלה ואששי, בהצהיר עששי (ר״א קליר, אספרה אל חק, קרובי לפורים). ובערפל, מקום אפל, הלא יכפיל לתאירה, ובסביבו, בתוך רכובו, יקר נצה להצהירה (סלוס, סמך לעד, אופן הפסקה ב). תשא חטאינו כשלג וכצמר תצהירה, כאז על יד שלות ביד איש עתי המדברה (אליעזר ברבי נתן, אכפרה, סליחי מוסף יוה״כ). עזור לשובתים בשביעי בחריש ובקציר לעולמים. פוסעים בו פסיעה קטנה סועדים בו לברך שלש פעמים, צדקתם תצהיר כאור שבעת הימים, יי אלהי ישראל הבה תמים (משה, כל מקדש, זמירי ליל שבת). —ה) ״והצהיר את הדין, הוציא אותו לאור, ואמר הפיטן: המלא על צאצאימו רחמים, דיננו הצהר ולא נצא נכלמים (שמעון בר יצחק, חמים פעלך, יולי ב ר״ה). דרכי טובך לא תחדיל לעמוסים, דינם הצהר בצהרים להשים (יי אלהי הלבאות, סליחי שחר׳ יוה״כ). דורשי קרבתך בלב קרוע ורתות, דינם הצהר צדק קבל כנתות (שלמה, אורח לדקה, סליחי מנח׳ יוה״כ). — ו) ובמשמ׳ באר ופרש [1]): ואסור לאכול לאחר הביעור, א״א בחיי ראשי לא האיר ולא הצהיר מהו הביעור האוסר על כל אדם (השגות הראב״ד על הרמב״ם, שמיטה ויובל ז ג).—ז) בזמן החדש התחילו להשתמש בפעל זה במשמ׳ הוציא מפיו בפרוש, erklären; declarer; to déclare.

—קל, ״צָהַר, — האיר, הזהיר, ואמר הפיטן: כן צדקה מלולו צוהרים מהלך חבלו (יהודה בירבי מנחם, אמרת ככן, יולי לשמח״ת, מחז׳ איטל׳ ב, קפט.).—וההלכה צוהרת, היא מאירה וברורה [2]): אין הלכות כלאים צוהרות ומאירות לכם (כמ״י, קידושי לט., ד״ה לא להכיחו).—וביני פעו׳, צָהוּר, הלכה צהורה, כמו צְהִירָה: תו אכלו כו׳, בואו ולמדו הלכות צהורות [3])

---

1) [ומעין זה בארמ׳: והשתא מצהיר לן מה דאשכחן בכולה סוגיא דכולהו מודו בסדר החדשים (ריטב״א על ר״ה פא, ג:).]

2) [השוה נהיר לי במשמ׳ זו בתו״מ.]

3) [בדפוסים: צהובות, אך ברור שצ״ל צהורות, וכנראה אף לקמן: מתוורות. ועי׳ הפע׳, הצהיר, במשמ׳ באר ופרש.]

מרווחות אצל רבא (רש"י, ב"ב כב.).

—פע', ״צִהֵר, — כמו הִפע', ואמר הפיטן: ציהרתי לך ערבית ושחרית, לצאת ולשום לך שאירית (ינאי, אקירי מקומך, קרוב' לס' ברא', זולאי, ה). פדית בלהבות אש אשר חצב קולך, צהרת אור מקבלי לא יהיה לך (שמעון בר יצחק, אילת אהבים, יוצ' ב שבועות).

צֹהַר [1], ש"ז, —מכסה גבנוני בעין גב, Rücken; dos; back: צֹהַר [2] תעשה לתבה ואל אמה תכלנה מלמעלה (בראש' ו יו). — ובסהמ"א, במשמ' חלון: האחת מלאה בה ביפיה זהר, ולו היתה כימי נח עשאה לתיבה צהר (עמנואל, מחב' ג, 14). — ואמר המשורר: קחה ספר כמו צהר תקימו, וכנר אל נתיבתך תשיתו (זרחיה הלוי, ש"ר בפתיחת ספר המאור על הרי"ף ברא' האלפסי סדר זרעים). בלו בעיר מצור אותי כסהר, עד כי בחסדו אל פתח לי צהר (כהנת אברהם א לח, כג). וכמו בשדה אביב יציץ הפרח, בצהר דמות

[1]) בערב' טַ׳הר a).

[2]) רב הקדמוי' וכמו"כ קצת החדשים פתרו מלה זו מלשון צהרים, כך גם עקילס, ואמרו שהצהר היה כעין חלון. אך כבר הסכימו רב החדשים כי הכונה בצהר היתה למכסה גבנוני, והוא כמו המלה טַ׳הר a) בערב'.

[השרש צהר שמש בראשונה כלשון גבה, ומכאן טְ׳הר בערב' במשמ' גב, וכן באשו' צֵיִר, וכמלת היחס במשמ' על, מעל, למעלה. וכן באוגריתי' בט׳ר, לט׳ר במשמ' זו. ומכאן צהרים, בעקר למעלה, מקום גֹּבַהּ השמש וזמן עמידתה למעלה, שהוא גם הזמן שאורה חזק ומְרֻבה ביותר. ומכאן, מצהרי השמש. הירח והכוכבים, קִבֵּל השרש גם את משמ' הזריחה; כי תשומע את המלים: הצהיר (הגביה) השמש, הבין: הזהיר, האיר השמש וכדו'. על פי תכונתו להאיר נקרא גם השמן למאור יצהר, ובארמ' תנהיר, מלה שיש לראותה אף במקרא. עי' פְּלַגַּת הערה. ועי' בהערות הבאות. והשבעים תרגמו כפעל בבינוני, ἐπισυνάγων, מאַסֵּף, מקבץ תעשה את התבה, ואפשר שפרשו את המלה כמו צואר במשמ' צמוד (עי' צואר. הערות), כלומר תחתים שנים ושלשים. אך רב המפרשים העברים ראו קרבה בין צֹהַר וזֹהַר, ולפי זה אף השמוש בסהמ"א. וכן כותב אבן כספי (שרשות כסף, ערך להר, 33): צהר, מן זהר, קראו מזה שם לחלון ידוע אצלם שממנו יכנס זוהר ונוגה.]

a) ظهر

פרחים יארוג הקרת (לטרים, נשיא בישראל, ממלרים לגוטלובר, אב ובנו, 28). — ומ"ר ״צָהֳרַיִם, צוהרים: בו (בשמים) ארובות וצהרים (בתי הנפש והלחשים). חלונים שקפים, כמו צוהרים, יען כי בחוץ רחבים ומבפנים צרים ויפה מאירים (למח דוד, עבריות, שקף, רכג.). — ובמשמ' זֹהַר, מאור, לבון: התם מיחזי באולודי חיורא, שמקפיד על ליבונו וצוהרו של סודר יותר מכיתניתא (רש"י, שבת קמ.). מבפנים לקישורייך שערך נאה ומבהיק כצוהר ולבנונית (הוא, שה"ש ד א). — ואמר הפיטן: ויתחזק בפרזון בפקידה לפאר פרחיו, וישב בצהר בצהל לצדק צבאיו (ינאי, ויתחזק בלומו, קרוב' לס' ברא', זולאי, עג). אזי יפי יקרת יהולך איהלה, אזי צפצוף צהר צדקתך אצהילה (ר"י בן אביתור, אתכן, שעה"ש 14). קנינך חרם וסהר ואפל וצהר באונך, ועמק והר וברוש תדהר בגאונך (יצחק בן גיאת, קנינך, שם 19). הריץ דברו וחוג התגלגל, עשה צהר על גיא ועל הר, כוכבי זהר עצם טהר, ושמש וסהר חורים על גלגל (ר"י הלוי, ישעה, שם 107). פודה משחת שלח למחולת מחנים היום מרפא ותעלה, צוהר המצא לה מהשכה ופקוד על מעבידה יום חשך ואפלה (אליך אקרא, יוה"כ תימנים). צמיקת בשר אין באסיפתו, נוכח מהביט יראתו, צוהרו כבחייו לעלותו, ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו (יהודה בירבי מנחם, אמרת כנן, יוצ' לשמחת תורה, מחז' איטלי ב, קפט:). — ״וצֹהַר עינים במשמ' משקפים: צהר עינים בריללע (בן זאב, גרמני עברי). ובלעדי צהר העינים לא אכיר גם את מכרי אם מרחוק לפני יתיצב (ר"ש בלוך, אוה"ש ד, 259). — ״וצֹהַר במשמ' צָהֳרַיִם, ואמר הפיטן: שמך אל אברך בפי כל זמן, בבקר וצהר ועת אשם (ספתי, קונטי הפיוטים, מק"כ, 48). צגים במשמרות צהר [1]) ואשמורות צלצול גם זמירות צהל קול יריעו הולך וחזק (יצחק הקטן, ירוללו, אופן שבת חוה"מ סכות).

צָהֳרַיִם [2], ־רַיִם, — אמצע היום, כשהשמש במרום השמים, Mittag; midi; noon: כי אתי יאכלו

[1]) [בקצת מהזורים מְנֻקד צָהֳרַ.]

[2]) גם במואבי, בכתבת מישע [(שורה 15 כתוב: ואלתחם בה מבקע השחרת עד הצהרם, וכתיב זה בא בנגוד לצורת הרבוי, ואף הרבוי הזוגי, בכתבת זו, שהוא בנו"ן ולא במ"ם, כגון מאתן (־מאתים)

האנשים בַּצָּהֳרַיִם (ברא' מג יז). ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הַצָּהֳרַיִם לאמר הבעל עננו וכו' ויהי בַּצָּהֳרַיִם ויהתל בהם אליהו וכו' ויהי כעבר הַצָּהֳרַיִם ויתנבאו עד לעלות המנחה (מ"א יח כו—כט). וישב (הילד ההולה) על ברכיה עד הַצָּהֳרַיִם וימת (מ"ב ד כ). קומו ונעלה בַצָּהֳרַיִם אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב (ירמ' ו ד). ושמע זעקה בבקר ותרועה בעת צָהֳרָיִם (שם כ יז). ערב ובקר וְצָהֳרַיִם אשיחה ואהמה (תהל' נה יח). איכה תרעה איכה תרביץ בַּצָּהֳרָיִם (שה"ש א ז).— ולהורות השעה שהשמש מאיר בו בעצם תקפו: והיית ממשש בַּצָּהֳרַיִם כאשר ימשש העור באפלה (דבר' כח כט). שיתי כליל צלך בתוך צָהֳרָיִם (ישע' יו ג). והבאתי השמש בַּצָּהֳרָיִם והחשכתי לארץ ביום אור (עמו' ח ט). אשדוד בַּצָּהֳרַיִם יגרשוה (צפנ' ב ד). יומם יפגשו חשך וכלילה ימששו בַצָּהֳרָיִם (איוב ה יד). וּמִצָּהֳרַיִם יקום חלד תעפה כבקר תהיה (שם יא יז). -- מִשְׁכַּב הַצָּהֳרַיִם, שְׁנַת צָהֳרַיִם: והוא שכב את משכב הַצָּהֳרָיִם (ש"ב ד ה). — ובתו"מ: שינה של שחרית ויין של צ ה ר י ם ושיחת ילדים וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם (רבי דוסא בן הרכינס, אב' ג י). צהר תעשה לתיבה א"ר יוחנן אמר לו הקב"ה לנח קבע בה אבנים טובות ומרגליות כדי שיהיו מאירות לכם כ צ ה ר י ם (סנה' קח:). אמר לו (יוסף הבבלי לר' אלעזר בן שמוע) השוחט את הזבח להניח מדמו למחר מהו וכו' שחרית אמר לו כשר, צ ה ר י ם אמר לו כשר וכו' (מנח' יח.). נגלה לו אותו הרוה אמר ליה רבי הרי כמה שנים שאני נתון כאן ו ב צ ה ר י ם ובלילה וביום וכו' (תנחומא קדושים ט). טלו מקליכם ומגלכם וצאו עליו בשעת ה צ ה ר י ם

אש (ס' 20). ומכאן שעדין הרגש, שאין כאן צורת רבוי (וכן בארמ' טיהרא, בערב' טְ'הר a) ביחיד במשמ' זו) אלא תה"פ כמו י ו מ ם , ר י ק ם , ורק אחר כך הבינו גם צָהֳרַיִם, עַרְבַּיִם כמ"ז עד שאמרו ב י ן הערבַּיִם (עי' טורטשינר, Entstehung d. semit. Sprachtypus, עמ' 71 וכו') כי עקר משמ' צהרים היא (עי' ההערה לשרש) בהיות השמש למעלה, וכן ערב, ערבים פרושו בעקר ערב־שמש, ב ו א השמש, וכן שמורה צורה מלאה זו (אֱרֶב שֶׁמֶשׁ) ואף שמושו של הפעל ארב (ערב) בכלל במשמ' בא, נכנס, באשור'.]

---

a) ظهر

ואמרו שלנו נצח וכו' (שם שם).— קַו הַצָּהֳרַיִם, אחד הקוים המדמים העוברים על כדור הארץ מן הקטב האחד אל השני, Meridian; méridien; meridian.

א. צַו[1], צָו, — אחד מצרופי הקולות הכפולים צַו צַו שהיו האומנות משתמשות בהם לדבר להילד בשעה שהן היו מרדות אותו לורזו בהליכה: את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים כי צַו[2] לָצָו צַו לָצָו קו לקו קו לקו זעיר

---

[1]) עי' הערה שאחרי זו.

[2]) הקדמונ' וגם רב החדשים ראו במלה זו המלה צַו במשמ' מצוה [וכן השמוש היום], אך קושי המליצה בולט. ואולם בתחלת הפסוק מדבר על גמולי מחלב עתיקי משדים, וזה מרמז לנו כי אלה המלים הכפולות הן מלשון הדבור עם ילדים, ובזה כל המליצה מקבלת צורתה הטבעית. וכבר הדגישו גם קצת החדשים כי יש כאן צרופי קולות שאין להם משמע מיוחד, אלא שסברו כי הם חקויים לגמגום השכור.

[על פרוש אחר, המתאים יפה ללשון ולענין גם במקום זה וגם בישע' יח, ששם לא ידבר על ילדים, העיר ראשונה גיגר, ובעין דעתו יבהשלמת הענין טורטשינר (ביחוד במאסף דביר ג, 68), וז"ל: הענין שהנביא מדבר שם עליו, הוא שכרון „שכורי אפרים", ובתוך דבריו אלה הוא אומר (ח) כי כל שלחנות מלאו קִ י א צֹ אָ ה בלי מקום. ואם סמוך לזה הוא ממשיך, את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים כי צו לצו קו לקו זעיר שם זעיר שם, אין ספק בדבר, כי קו לקו וצו לצו הם המה קיא צואה שלפניהם; וזאת דעת הנביא: את מי אורה דעה? הן שכורים כלם וכילדים קטנים ממלאים הם כל מקום קיא צואה. ומשום שדברים אלה גסים הם ביותר, מוסיף הנביא — או יד אחרת — את הפסוק י"א: כי בלעגי שפה ובלשון אחרת (טמאה) ידבר אל העם הזה. מצד השפה אין להתפלא על חסרון אות א של קיא, צואת במלים קו וצו; כי כן אנו מוצאים גם שתו וקיו (כתיב: קיו) במקום קיאו. קציר אחר במקום צאה אנו מוצאים בישע' ל כב: „צֵא תאמר לו" מקביל אל „תזרם כמו דוה", שכבר בארו קדמונינו בצדק: צאה תאמר לו. והכפלת המלה כמו במלת צו לצו אנו מוצאים בקללת שמעי את דוד שמו' ב ט"ז ז: וכה אמר שמעי בקללו: צֵא צֵא איש הדמים ואיש הבליעל וכו'. ומשום כך גם מלת קַוְקָו שבפרק י"ח, ג־ז: גוי קַוְקָו וּמְבוּסָה, אותה מלה היא המורה על דבר נמאס ועל גֹעַל נפש, כי הרי גם מלת מבוסה בת לויתה של מלת קוקו מתפרשת ע"פ פי הפסוק במשלי כ"ז ז: נפש שבעה תָּבוּס נפת. הן

שם זעיר שם כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה וכו' והיה להם דבר יי' צַו לָצָו צַו לָצָו קו לקו קו לקו זעיר שם זעיר שם למען ילכו וכשלו אחור ונשברו ונוקשו ונלכדו (ישע' כח ט-יג). — ובפהמ"א במשמ' מעט מעט, קמעה קמעה: ולכן אני קושר קנה על קנה ואשיגנו וכן בענייני התורה צו לצו קו לקו (צרור המור, שלח). ושכר אמת לבאים אל שעריו כי הוא המורה את דרך עץ החיים צו לצו קו לקו (רמב"ה, הקד' משמ' הבית). וילך בכל עניניו קו לקו צו לצו (משל הקדמוני ה, י:). לכן חוציא אור מאור ע"י הרושם ומשגיח ע"י הרחקת האור קו לקו צו לצו (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער שעשועי המעשה עולמות, קעח.). כשם שמדריכים את היונק בהרגל ההנהגה צו לצו קו לקו זעיר שם זעיר שם (ר"י סטנוב, דברי ריבות יט, מח.). — ואמר המשורר: דרשו לירוא אל ולאהבו לאהוב את רע, לרדוף שלום וחדל מהיות מוסר פורע, צו לצו קו לקו מוסר חכמה הודיעו (ד"ר היוך, שירים לכבוד הקיסר יאזעפוס השני, בה"ע תקפ"ב, 107). — ובמשמ' מדה כנגד מדה, ואמר הפיטן: קו לקו כרעתו צו לצו כרשעתו, שבעתי מרורתו, נבריה עבודתו (יעקב בן נאים, אחות היא, קרונץ אהג'יל, קמד.). — ונהגו להשתמש במלה צו במשמ' צווי, מצוה בצרופים כגון צַו הזמן, צו השעה וכדו'.

ב. צַו [1]), צַו, ש"ז, — חטא ופשע, מעשה בושה, וכדומה: עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל הלך אחרי צו [2]) (הוש' ה יא). — ואמר המשורר: אל תתחבר עם עובדי הצו והרחק עצמך מאיש חמס וממליצי (עזרא הבבלי, חוכמ' מוסר יח, לב:).

צָו, עי' צוה, קל.

צוא, סמנו א. צֵא. צָאָה, צֹאָה, צֹאת [1]).

***צַוָּאָה**, צוואה, ש"נ, — מעשה המצוה ומפקד, צווי [3]), שהציווי מיד: Befehl; ordre; order, command בשעת מעשה ולדורות, מציווי הזה, מנין לכל הצוואות שבתורה, היה רבי ישמעאל אומר, הואיל ונאמרו צוואות בתורה סתם ופרט באחת מהן וכו' (ספרי במדי א). וכתבתם, הכל בכתב, אפילו צואות (רבי אושעיה, ברכי טו:). גבי סוטה אלות כותב, צואות אינו כותב (רבי יהודה, שם שם). האלה למעושי צואות וקבלות (סוטה יז.). אמר להם (יוסף), בשוק של זונות מה טיבכם וכו', לא כך צואת אביכם (מד"ר בראשי לה). — ובפהמ"א: בזורעים לא נאמר בצוואתם למינו אבל ביציאתם נאמר מזריע זרע למינהו (רש"י, חול' ס.). — ובדקדוק, כמו צִוּוּי, imperativus: כגון שכתב שלש אותיות שמר, אין הקורא יודע ענינה אם היא שְׁמֹר לשון צוואה או שמר לשון הגדה וספור (הוריס הקורא, דרנבורג, 53). — וצַוָּאַת אדם המצוה על ביתו לפני מותו [2]),

ישעיה שנא את הכושים ולא להללם בא אלא לגנותם. ע"כ. ועי' א. צֵא, הערה. לעמת זאת אין לבאר ב. צַו מענין זה, ועי' שם הערה.]

[1]) עי' הערה שאחרי זו.

[2]) השבעים: שוא, אך רב הקדמו' פרשו במשמ' מצוה. והחדשים הגיהו שו, כמו שוא. [אין פרושי המפרשים ואין תקון החדשים מניחים את הדעת ואין גם א. צו במשמ' המצעת בהערה שם בא בחשבון כאן לפי הענין. הרי נאמר כי עשוק, רצוץ משפט אפרים, כלומר כי עשקו ורצצו אותו במשפט, שלא כראוי לו, ואיך אפשר לנמק זאת בחטאו הוא? ונדמה שמעשה עֹשֶׁק ורצוץ ע"י אחר צריך להזכר כאן, ועל כן אולי היה עקר כונת הדברים: כי הואיל הלך אֶת רְצוֹ, כלו' רצוץ הוא אפרים, כי אחיו, כנראה אחיו עֵשָׂו, אדום הוא העז (הואיל) והלך ורצץ אותו. והשוה בדברי עמוס, בן זמנו של הושע (א יא) על אדום: על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו וכו', ואין כאן הלך אחרי במשמ' הרגילה, אלא הלך לעשות, כמו: וילך איש מבית לוי ויקח וכדו'.

ואשר לצורת השם אלה דברי רד"ק במכלול (שער דקדוק השמות, ליק, קעט.): ובכנוי צָו וכו', צָוְו וכו', צָוְךָ וכו' וקבוצם צָוִים וכו' צַוֵּיכֶם וכו'.]

[1]) [כאמור בהערות למלים אלו שיכות הן לשרש צוא או ציא, ואין שרש צאה בלשון הקדומה. וכשם שבא במקום קיא (צאה) אף קי בלי אלף, שתו וקיו, כן בא כנראה אף צו לצו קו לקו במקום צוא, קוא וכדו'.]

[2]) [ועי' בהערה הבאה.]

[3]) [בתו"מ אין המלה כמונח במשמ' זו ממש, ונהוג שם הבטוי מתנת שכיב מרע. ואמנם בבבלי (ב"ב קמז.) נדונה השאלה מנין למתנת שכיב מרע שהיא מן

Testament; testament: והאי דוקיא אחריתי נמי דדיקת היש הפרש בצואת שכיב מרע היכא דאמ' כתבו לחיים להיכא דאמ' כתבו סתם, לא צריכת לה, דמתנת שכיב מרע בשטר היכא דאינו מיפה את כוחו לא מהניא כלום וכו' (תשו' הגאו' הרכבי תקיג, 256). וכל אותן דקדוקין שדקדקתם בענין מתנת שכי מר' וצואתו עמדנו עליהם ועייננו בהם ומצאנום ענינים יפים וברורים (שם שם). וששי' האי דנהגו בני מקומנו לכתוב בצואת שכיב מרע אמ' לנו פלי היו עלי עדים בקנין וכתבו וחתמו מעכשו ותנו ביד פלי' וחששת שמא יהא שטר לאחר מיתה, אל תהוש לדבר זה וכו' (שם תקטו, 257). ודאת חזי דכל צואת שלא נתברר לעדים שמא מאותו חולי אותה צואה בטילה היא, כך הוא שאין עושין בצואה מעשה וכו' (שם תקיז, 257). והילכך צוואת שכיב מרע היכא שהיא בלא קנין אינה צריכה לשטר שהשטר לזכרון בעלמא כותבין אותו כי הצוואה היא העיקר ובה נקנית הכל באמירה בעלמא והשטר לזכייה בעלמא היא שנכתב (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 78). ואיתשיל חד מרבוואתא ראובן בריא ומהלך בשוק ועמד וכתב כל נכסיו בלשון צוואה ואמ' מתיירא אני שמא יארע לי מות פתאם והנני מצוה עתה שאם יארע עלי הקץ החקוק שיהיה ממונו כך זכך לפלוני התעמוד הצוואה הזו בין שהזכיר שם מיתה או לא וכו' (שם שם). — "וכשמות לאגרות מכתבים וכדו': צואת ר"י אבן תבון, צואת הרמב"ם לר' אברהם בנו, צואת הרא"ש, וכדו'. — "שטר צִוָּאָה: והשטר הארבעה וחמישים הוא שטר צוואה והוא צוואת שכיב מרע שקונה בצוואה בעלמא וכו' (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 75). וזהו נוסח שטר צוואת שכיב מרע וכו' (שם 75). נשאלתי אפוטרופום שעשה שטר משמוש בעדים ואחר זמן סמוך למיתתו עשה צואה וכתב רשימה ממה שיש

התורה, ושם מובאים דברי האמוראים הלומדים זאת מן הפסוקים: בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר ה' צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה (מ"ב כ א), או מן: ואחיתפל ראה כי לא נעשתה עצתו וכו' ויצו אל ביתו ויחנק (ש"ב יז כג), וכפרוש לענין נאמר בגמרה: בצואה בעלמא, וצ"ע. ואולם עי' גם בשמוש הפעל בתלמוד: צוה מחמת מיתה וכדו'.]

בידו מעזבון יתומים שנתמנה עליהם לאפוטרופוס (שאילת יעבץ ב קג, כב:). — ועי' צִוָּיָה.

צוֹאָה, צוֹאִי, עי' צֹאָה, צֹאִי.

צַוָּאר [1], ש"ז, סמי' צַוַּאר, ככ' צַוָּארִי, צַוָּארֵנוּ צַוָּארְךָ, ־רֵךְ, צַוָּארוֹ, ־רָהּ, צַוָּרָם, סמי' מ"ר צַוְּארֵי, ככ' צַוְּארֵיכֶם, צַוָּארָיו, צַוְּארֵיהֶם, צַוְּארֹתֵיכֶם, — צַוַּאר גוּף

[1]) אין ספק בדבר, כי שם זה נגזר משרש א. צור. שהיה בלשון השמית הקדומה במשמ' נטית וסִבָּה, ונשאר שמושו בערב' בשרש צור [a]) במשמ' נטיה, ובפרט נטית הצואר. אמר אלמנצור בלשאן אלערב, אחרי הביאו עדיות לפרוש צור המשמ' מיל (בערב', והוא נטיה), וז"ל: וח'צ בע'צהם בה אמאלת אלענק וכו' ופי חדית' עכרמה חמלה אלער'ש כלהם צור הו ג'מע אצור והוא אלמאיל אלענק לת'קל חמלה וקאל אלליתי אלצור אלמיל ואלרג'ל יַצור ענקה אלי אלשי אד'א מאל נחוה בענקה וכו' וצאר וג'הה יצור אקבל בה, — ובעברי' ויחדו קצתם את הפעל צור בענין נטית הצואר וכו', ובחדית' עכרמה נאמר (חמלת אלערש כלהם) צור, הוא רבוי של אצור, והוא מי שנוטה צוארו מפני כבד המשא, ואמר אלליתי שצור הוא נטיה, ואלרג'ל יצור ענקה אלי אלשי, פרושו האדם יטה את צוארו לעומת הדבר, וצור וג'הה פרושו: פנה פנים. ואמר ריב"ג: את'בת שאכנ אלמד פיה אלפא כמא אתיבת שאכנ אלמד מנ ויבאו חילם אלפי פי ויבאו חלאמה ורבמא אשקטוה מן אלחיט כמא צנעוא פי קולהם ואדיריהם לא הביאו צורם, ע"כ. ובעבר': נתקים נח המשך בו, האלף, כמו שנתקים נח המשך מן ויבאו חילם בהמלה חלאמה, ויש שהפילוה כמו שעשו בהפסוק לא הביאו צורם. וכך רד"ק: ונכתב בהם האלף למשך ונפלה מן ואדיריהם לא הביאו צורם, ע"כ. ורב חחדשים אמרו כי זה נעשה בכונה להבדיל בין מלה זו והשם צור, אך זה רחוק, כי למה עשו זאת דוקא בשם זה ולא בשמות אחרים. וכבר אמר Olshausen כי הכתיב המלא הזה מעיד כי לפנים היתה האלף יוצאת במבטא ואמר צַוַּאר, ואח"כ נחה האלף ונשארה בכתב כמו שנקבעה קודם שנחה, והסכים לזה גם Böttcher ואחרים. ואולם משמוש הלשון בשם זה הרבה ברבים, צוארי, צואריכם, אנו רואים כי העברים חשו בהצואר גוף קבוצי. טעם הדבר באר רד"ק: לפי שהוא שני צדדים הימין והשמאל, אך זה דחוק, כי גם לאברים אחרים יש שני צדדים ואינם באים בלשון קבוצי, ולכן יותר נכונה דעת קצת החדשים שמ"ר זה הוא שם התליות של הצואר שעל ידיהם הצואר יכל לסב הנה והנה,

[a]) صور

בע"ת, חלק הגוף שבין הראש והכתפים, Hals; neck ; cou : ואת עורת גדיי העזים הלבישה על ידיו ועל חלקת צַוָּארָיו (בראש' כז יז). וישם רבד הזהב על צַוָּארוֹ (שם מא מב). קרבו שימו את רגליכם על צַוְּארֵי המלכים האלה ויקרבו וישימו את רגליהם על צַוְּארֵיהֶם (יהוש' י כד). נאוו לחייך בתורים צַוָּארֵךְ בחרוזים (שה"ש א י). כמגדל דויד צַוָּארֵךְ (שם ד ד). צַוָּארֵךְ כמגדל השן (שם ז ה). — ושל בע"ת: ויקח את השהרנים אשר בְּצַוְּארֵי גמליהם (שפט' ח כא). ואפרים עגלה מלמדה אהבתי לדוש ואני עברתי על טוב צַוָּארָהּ (הוש' י יא). התתן לסוס גבורה התלביש צַוָּארוֹ רעמה (איוב לט יט). בְּצַוָּארוֹ (של לויתן) ילין עז (שם מא יד). — עַד צַוָּאר: וחלף (הנהר) ביהודה שטף ועבר עד צַוָּאר יגיע (ישע' ח ח). ורוחו כנחל שוטף עד צַוָּאר יחצה (שם ל כח). ערות יסוד עד צַוָּאר (חבק' ג יג). — נָפַל על צַוַּאר פלוני, ועל צַוְּארֵי פלוני, לחבקו, בָּכָה על צוארי פלוני, וכיוצא בזה: ויחבקהו ויפל על צ ו א ר ו[1] וישקהו ויבכו (בראש' לג ד). ויפל על צַוְּארֵי בנימן אחיו ויבך ובנימן בכה על צַוָּארָיו (שם מה יד). ויפל על צַוָּארָיו ויבך על צַוָּארָיו עוד (שם מו כט). — נרדף על צַוָּארוֹ: על צַוָּארֵנוּ נרדפנו יגענו לא הונח לנו (איכ' ה ה). — ומקום הָעֹל של הבהמה, ובמליצה שם עֻלּוֹ על צַוַּאר פלוני, הכניעו, שמהו לְעֶבֶד, ופרק עֹל פלוני מעל צַוָּארוֹ, השתחרר ממנו: ועל חרבך תחיה ואת אחיך תעבד והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צַוָּארֶךָ (בראש' כז מ). ונתן (האויב) על ברזל על צַוָּארֶךָ עד השמידו אותך (דבר' כח מח). והיה ביום ההוא יסור סבלו מעל שכמך ועלו מעל צַוָּארֶךָ (ישע' י כז). על ברזל נתתי על צַוַּאר כל הגוים האלה לעבד את נבוכדנאצר מלך בבל (ירמ' כח יד). — ושבר העל מעל צַוַּאר פלוני, שחררו: ככה אשבר את על נבכדנאצר מלך בבל בעוד שנתים ימים מעל צַוַּאר כל הגוים (חנניה, ירמ' כח יא). אחרי שבר חנניה הנביא את המוטה מעל צַוַּאר ירמיה הנביא (שם שם יב). והיה ביום ההוא נאם יי' צבאות אשבר עלו מעל צַוָּארֶךָ (שם ל ח). — נתן צַוָּארוֹ בעל פלוני, נכנע לפניו: והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו אתו את נבוכדנאצר מלך בבל ואת אשר לא יתן את צַוָּארוֹ בעל מלך בבל בחרב וברעב ובדבר אפקד על הגוי ההוא וכו' והגוי אשר יביא את צַוָּארוֹ בעל מלך בבל ועבדו והנחתיו על אדמתו (שם כז ח–יא). — ושם הַמּוֹטָה על צַוַּאר

[1] [כתיב, והקרי: צַוָּארָיו.]

לכן אפשר שבתחלה הנו את רגש הרבים הזה בצורת מספר הרבים השבור: צואר, משקל פעאל, ואח"כ בשמ"ר זה יצא מהשמוש בעבר' ורגש טבע הקבוצי של הצואר עודנו היה חי, הוסיפו סמן מ"ר החיצוני, והכתיב הראשון נשאר בעינו אצל רב הכותבים.

[המחבר הלך כאן אחר נסיונם של פליישר ואחרים בגזירת המלה. ואולם השם צ ו א ר, שאינו במשמ' צואר האדם והבהמה בלשונות האחיות, פרט לארמ', נמצא בערב' באותו כתיב צִוָּאר או צִוַּאר a) ממש, במשמ' קבוצת בקר (לשאן אל-ערב: אלקטיע מן אל בקר, וכן למשל בספר אל-מצבאח אל-מניר: זראית צוארא מן אל בקר וכו' אי קטיעא), וברור שמשמ' זו מורה על שמוש המלה צואר הקדומה במשמ' עול וצמד הקשור בצואר הבהמה, והרי כן משמשות גם בלשונות אחרות מלים כמו iugum, iugulum (מן iungo, קשר וחבר), ביוני' ζεῦγον (שממנו זוג בעברי' שבתו"ם), שעיקרן לשון קשור, במשמ' עֹל, ומכאן לא רק במשמ' בהמות קשורות יחד, אלא גם במשמ' צואר הבהמה והאדם ממש.

זאת, קשור וחבור, וגם צמד ועֹל היא אפוא המשמ' הראשונה של המלה, והיא המשתפת לערב' ולעברי' (עי' לקמן), ומכאן יש לבקש אף את מקורה. וברור שיש לבאר מכאן אף את שמושה בלשון החכמים בצרופים כגון צ ו א ר או צ ו ו ר של קורות, כלו' קשור של קורות. ובמשמ' זו בא צואר אף במקרא: ירוץ אליו בצואר בעבי גבי מגניו (איוב טו כו), כלו' בקשור של מגנים, קשורים יחד. וכן הבינו השבעים אף צֹהַר (עי' שם, הערה) שבמעשה התבה בלשון קשור של תחתים שנים שלשים.

ואף במשמ' זו של קבוצת בקר, כבערב', בא צואר (עי' ביחוד פרטים טורטסיני, לשוננו יג, עמ' 15 וכו') בשירת דבורה (שפט' ה ל): שלל צבעים (עי' לצבע, הערות) לסיסרא וכו' ל צ ו א ר י ש ל ל, שהכונה שם לשלל של בקר וצאן לזבח ולאכילה, עד לעדרים של בקר כשלל של סיסרא, כשלל דויד הנזכר בש"א (ל כ): ויקח דוד את כל הצאן והבקר נהגו לפני המקנה ההוא ויאמרו זה שלל דוד.

והואיל וראשית המלה צַוָּאר, או צַוָּר היא בלשון קשור וחבור, אפשר שיש לגזרה משרש ב. צ ו ר במשמ' צרר, קשר, וצ"ע. ואשר לשמוש הרבוי צוארים, צוארות, במשמ' היחיד, עי' גם בהערות למלים א. פָּנִים, ב. פָּנִים.]

a) صوار

פלוני, כמו העל: עשה לך מוסרות ומטות ונתתם על צַוָּארֶךָ (שם שם ב). — והביא את צַוָּארוֹ בעבודה, קבל עליו לעבד: ואדיריהם לא הביאו צַוָּרָם בעבדת אדניהם (נחמ' ג ה).—והתפתח מוֹסְרֵי צַוָּארוֹ: התנערי מעפר קומי שבי ירושלם התפתחו מוסרי צַוָּארֵךְ שביה בת ציון (ישע' נב ב). — חמיש צַוָּארוֹ מהרעה וכדו', השתמט מהעבדות, מהצרה: הנני חשב על המשפחה הזאת רעה אשר לא תמישו משם צַוְּארֹתֵיכֶם ולא תלכו רומה (מיכ' ב ג). — עלו הפשעים על צַוַּאר פלוני: נשקד על פשעי בידו ישתרגו עלו על צַוָּארִי הכשיל כחי (איכ' א יד). — דִּבֵּר בְּצַוָּאר, דִּבֵּר בְּגַאֲוָה, ביהירות: אל תרימו למרום קרנכם תדברו בְצַוָּאר עתק (תהל' עה ו). — ורץ אֵליו בְּצַוָּאר: כי נטה (הרשע) אל אל ידו ואל שדי יתגבר ירוץ אליו בְּצַוָּאר בעבי גבי מגניו [1] (איוב יה כה—כו). —ובתו"ם: אין חמור יוצא במרדעת וכו' ולא בסולם שבצוארו ולא ברצועה שברגלו (שבת ה ד). דינר שנפסל והתקינו לתלותו בצואר קטנה טמא (כלים יב ז). הטמאין שבעגלה, העול של מתכת וכו' והברזל שתחת צוארי בהמה (שם יד ד). עד מקום שהצואר[2] כשר לשחיטה כנגדו העורף כשר למליקה (רב יהודה בשם שמואל, ירוש' סוטה ט ה). הקב"ה אינו כן, שליט בים ושליט ביבשה ולא עוד אלא חרב על צואר האדם הקב"ה מצילו (ר' לעזר, שם ע"ז ג א). אפילו הרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (רבי יוחנן ורבי אלעזר, ברכ' י.). הבנות יוצאות בחוטין שבאזניהן אבל לא בחבקין שבצוואריהן (שבת נז.). ויפול על צוארי בנימין אחיו, כמה צוארין הוו ליה לבנימין וכו' (מגי' עז:).—ובספה"א: שמוטים, ארוכי צואר (רש"י, כתוב' ס:). מי שמתעסק בתורה לא יתכן שיהא צוארו עב וגופו שמן (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, 4). ומי יוכל להשיב ומי יוכל לסבול את עונותיו שהן כאש לבגד בחרב לצואר, כחץ ללב, ככבלים לרגלים וכו' (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ג, ענלאו, 95). ההורג את רעהו ורצחו נפש וכו' ילך בגלות שלש שנים וכו' ויקשור ידו אשר רצח בה בשלשלת בצוארו (שם שם, 116).—ואמר המשורר: והשפילו

[1] [עי' בהערה בעמוד הקודם, והמחבר רשם בגליון התנ"ך: בגבור; וכן הציע גרין.]

[2] בכתי' גניזת מצרים: שהצוור.

קומה ואל תלכו רומה בנפש רע הומה ועתק צוארים (אח מי חרפה, חפוי אלמידי דונש, 7). עלמת גולה צואר עופר, גם משמש גנבה לת תור (רמב"ע, תרשיש ז, 48). היה שערי כמו טורי דיו מעון נער כתובים והן נמחו בשיבתי, וכיד שתהר בצוארי ישו מחנק עד צאת כלהב חנית שיבה לנקמתי (יהודה אבן גיאת, מבין עפאים, סעה"ש 124). — *וצַוָּאר, מ"ר צַוָּארִים, צוארין, כמדה וכשעור: היה שוחט והתיז את הראש בבת אחת, אם יש בסכין מלא צואר כשרה (חול' ב ג). מלא צואר, חוץ לשני צוארין (בבלי שם לא.). — ובספה"א: וסכין ששוחט בה שור צריכה סכין להיות כשיעור שני צוורי בהמה אם דקה אם גסה שכששוחט בה אע"פ שהביא ולא הוליך או הוליך ולא הביא כשרה דא"ר זירא מלא צואר חוץ לצואר אחר שנעשו שתי צוארות וכן מלוא צואר חוץ לשני צוארין שנעשו שלש צוארות (הלכ' פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, שחיטה, 135). אם יש בסכין כמלא שני צוארים מצוארי הנשחט שהיטתו כשרה (רמב"ם, שחיטה ב ט). — *פָּשַׁט את צַוָּארוֹ: כשאמר לי אבא אלהים יראה לו השה לעולה בני לא עכבתי על דבריך ונעקדתי ברצון לבי על גבי המזבח ופשטתי את צוארי תחת הסכין וכו' (מדר' איכ' פתיח', משא גיא חזיון). — *נתן קולר על צוארו, נתן צוארו על שלשלאות וכדו': אילו היית יודע שהנודר כאילו נותן קולר על צוארו נודר היית, לקסטוריי' שהיתה עוברת וראה קולר פנוי והכנים' את ראשה לתוכו (רשב"ל, ירוש' נדר' ט א). לגבור שהיה הקולר בצוארו, נפנה מאותו הקולר, לאחר ימים ראה הקולר נתון בצוארו של אחר (מד"ר דבר' ו). והיה ירמיה רואה כת של בחורים נתונים בקולרין ונותן את ראשו עמהם ונבוזראדן בא ומעבירו מהן, וחוזר ורואה כת של זקנים שלולים בשלשלאות ונותן את צוארו עליהם ובא נבוזראדן ומעבירו מהן (שם איכ' פתיח', מבליגיתי עלי יגון). — *ובהשאלה, נתן קולר בצוארו, קולר תלוי בצוארו, הוא אחראי לדבר, והעביר קולר מצוארו, הסיר מעליו האחריות: עשרה שיושבין בדין קולר תלוי בצואר כולן (ריב"ל, סנה' ז:). על שהעביר קולר מצוארו ונתנו בצואר הרבים (מד"ר איכ' פתיח', ויהי לאבל כנורי). — *ובהשאלה, דמו תלוי בצואר פלוני, הוא אחראי למותו: הרי דמו תלוי בצואר

עדים (ירוש' סנה' ו ד). — *עָלַי וְעַל צַוָּארִי, עלי האחריות והענש: בעו מיניה מרב, הני בני בי רב דדיירי בבאגא מהו למיתי קדמא והשוכא לבי רב, אמר להו ניתו, עלי ועל צוארי (פסח' ח:). אמר רשב"ל משום גברא רבה ומנו ר' חייא, יין מבושל אין בו משום גילוי, אמרו לו נסמוך, מהוי להו ר' ינאי בר ישמעאל עלי ועל צוארי (ע"ז ל.). ונוהג בדבור ובספרות. — *כרותי צואר, כבטוי קללה: אמר להם חור (למרגלים) כרותי צואר[1]) אין אתם נזכרים מה נסים עשה לכם הקי' (והזהיר, שמות, קטו:). —*בית צואר, פתיחה בהחלוק, הכתנת, שהצואר נכנס בו: מתירין בית הצואר בשבת אבל לא פותחין (רב חנן בר חסדא, שבת מח.). הפותח בית הצואר בשבת חייב חטאת (רב יהודה בשם רב, שם שם). — ובסהמ"א: רשאי להופכו ולעשות לו אחוי, פי' להפך החלוק לחתכו ולתת בית הצואר שלו שולים והשולים יעשה בית שפה (ר"ח, מו"ק כו:). בחוט הפרבל, שקושרין בו בית הצואר שקורין מונטי"ל (רש"י, שבת קא:), אוהז בבגדיה, בבית הצואר שלה (הוא, סוטה ז.) ושעשב שתארו כך כשיקח אדם מעליו וישימהו בבית הצואר שלו יעלם מבני אדם וכו' (ר"ש א"ח, מו"כ ג כט). על המהפכת וכו' כלי שהוא עשוי שני עצים ועושין בנתים בית צואר ומכניסין שם צוארי האסורין (רד"ק, ירמ' כ ב). אסור לאדם להכנים ראשו לפנים מבית הצואר ויקרא ק"ש (אבן ירחי, המנהיג, דין טבילת בעלי קריין, סא). וישאר מקום הכנסת הראש הנקרא בית הצואר ,שלם (תשו' הריב"ש סה). אובו, פי החלוק שהוא בית הצואר (ר"א מקנות, מעין גנים לאיוב לב יט). — *וצואר של חבית: הממלא בחבית המים העולין באחריה ובחבל המכונן על צוארה ובחבל של צרכה אינן בכי יותן (תוספת' מכשירין ג ה). — *וְצַוַּאר הבגד, כמו בית צַוָּאר, דש בצואר הבגד: חומר, בוטו"ן בלע"ז והוא של זהב וחותמים בו שני צוארי חלוק לנוי (רש"י, סוטה טו.). העושה חגור מצואר של בגד ומצדו של סדין אינו מקבל טומאה עד שימלול שפתותיו (רמב"ם, כלים

[1]) [ע"פ לשון מד"ר (שמות מא) בארמ': קציעי צואריא, ומ"כ שם מפרש: קטיעי וכרותי צואר. אך אולי הכונה בצורה פעילה במשמ' קָצְעֵי צואריא, כָּרוֹתֵי צואר, רוצחים ופושעים.]

כב יז). שאם היה יכולת בידי הייתי אוחז את לב אחינו בני ישראל בצואר כסותם והייתי קושר אותם בכבלים של ברזל ובחבלי עבותות השי"ת (פלא יועץ, ערך קנאות, רמ). — *וצואר הרחם: וצואר הרחם כלו והוא המקום הארוך שמתקבץ ראשו בשעת העיבור כדי שלא יפול הולד ונפתח הרבה בשעת לידה קוראין אותו פרוזדור (רמב"ם, איסורי ביאה ה ג). הרחם הוא עצבי ויש לו צואר ובעקר הצואר הבצים (כסף פלקירא, אגרי הגוף, כ"י בריט' מוזי). כי כאשר יצא גשם גדול ממקום צר יחויב שימתחו העצלים אשר בצואר הרחם ויתחדשו מזה צירים וחבלים (ר' דוד מרוקא מרטיקא, זכות אדם, יין לבנון, 6). — *וצואר של בועה ושלפוחית: תכנים האצבע בשסע ותסיר ההיזק מפי המקוה וצוארת (קאנון ג יט א ו). והשתדל שיפול השסוע בצואר המקוה וכו' ולפעמים מזדמן הרבה שיעלה החצץ לצואר המקוה ואצל האמה (שם שם). והאבן בבחורים תמיד בכליות ולנערים במקוה מפני אשר צוארם קצר בהם וכו' ובנשים נולדת האבן מעט וכו' כי צואר המקוה שלהם הוא קצר (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד.). ואם תהיה המורסא בצואר המקוה ימצא החולה כבדות במקו' ההוא (שם שם). — וצואר הכליה: הכליות הם איברי' בשרי' עצביי' וכו' ולכל אחת מהן יש לה שני צוארים חלולים (שם שם). — *וצואר של אות: לפי שצוארו של למ"ד הוא משוך אחר כרעיה דרי' ולא מתחת רגליו (רגמ"ה, ב"ב קסג.). ומנואי הכתיבה שיהיו הלמדין ארוכות למעלה וצואריהם נטוי על קו היושר (לוחת רי"י א"ת, דרך טובים). למ"ד, יכתב הצואר בפשיטות והראש עב כמין וו ארוכה (אברהם דבלמש, מקנה אברם א). נון כפופה יהיה ראשה עב כמין יוד וצוארה גם כן עב (שם שם). צדי פשוטה דינה כדין הכפופה וכו' וצריך שידביק היוד בצוארה היטיב שלא תדמה ליוד מחוברת לנון פשוטה (שם שם). — *וצואר של קורות, סַוָּאר, צבור של קורות מסדרות זו על גבי זו: וכן מדבך של אבנים וכן צואר[1]) של קורות (אהלי ג ז). ועי' *סַוָּאר. — *צַוָּאר עָקֹם, שם עוף: ועוף אחד שנקרא צואר עקם ולשונו ארוך מאד והולך סמוך לחורי הנמלי' ומפיל עצמו לארץ

[1]) [עי' בהערה כעמ' 5410. והערה לערך סַוָּאר.]

כאלו הוא מת ומוציא את לשונו והנמלים הולכים על הלשון ובולע אותם יחד (שער השמים לאבי הרלב"ג, ד א, יז). — ״הופך הצואר, שם עוף, Wendehals; torcol; wry-neck: הופכי הצואר חרטומם עגול ולשונם ארוך והדוד וקשה בראשו כקרן ונקראו בשם מסגולתם אשר יוכלו להאריך ולהפוך צוארם בתבנית נחש וזחל לכל עבריהם עד אשר יגיע חרטומם לעתים באשר יסובבהו ממעל להם אחורנית על מעבה גבם (פיזיקה, תוה"א, העוף, קכג).

צַוָּארוֹן, עי' צַוְּרוֹן.

״צַוָּארִי, ת"ז, — שיך לצואר, של הצואר: החוליות הצואריות (קאנון א א א ס).

צוב, עי' *ציב.

***צוֹבָה**, ש"נ, — כמו ב. חֲצוֹבָה, מְצוּבָה: וכן ג' כפרים המשולשין כו' שמואל אמר בעשויים שורה בר קפרא אמר בעשויים צובה[1] (ירוש' ערובי' ה ג).

צוֹבַע, עי' א. צָבַע, צֹבַע.

***צוג**[2], פ"ע, — התיצב, התיצג, hintreten; se poster; stand up, ואמר הפיטן: זכור צג בפרק להסגיר שרידי, קם בראש דרכים לסעוד את רודי (ר"א קליר, זכור איש, קרובי' זכור). צגתי לחנן בעד צאן, צגים פנימי וחיצון (הוא, אדפק בלאכים, כבודה, Elbog. Stud. 120). צגות בכושר, וחקוק בם נשר, ואין מלבדך להגיד לאדם יושר (הוא, אהלת מחומים, שחרי' יוה"כ, מחז' איטלי ב, ל.). מפיה וישישיה בענוי עיפים, יצירתם שור ביחף יחפים, כלם צגים ולובן מוצעפים (משלם בר קלונימוס, אמלת, קרובי' יוה"כ). יי אלהי הצבאות צג בין ההדסים, אמנם ידענו כי אין בנו מעשים (יי אלהי הצבאות, סליחי' שחרי' יוה"כ). מאנקת אביונים הצגים לעמך, נאור תן תקותם למען כבוד שמך (הנה אדון הסליחות, שם). ואז צפה באלילים, היש ידיו גלילים, צגו עליו בפלילים, אין פנות בחללים (ר"י טוב עלם, ירדת להליל, קרובי' שבת הגדול). הבשר יין ודגים אל יחסר בתענוגים, ואם שלש אלה לפניך צגים, זה יהיה שכרו (יהונתן, יום שבת קדש, זמירי ליל שבת). — וכפ"י במשמ' הִצִּיג, ואמר הפיטן: בצועה בדי הארון יז אחת ושבע וישעה. צָגוּ בכן בישרון ולשחוט שעיר טהור צועה (רקע"ג, באלהי ילדקו, עבודה, סדור רקע"ג, רפו).

א. צוּד[1], ממנו מָצוֹד, מְצוֹדָה, צוּד, צַיָּד, צַיִד, צֵידָה.

ב. צוּד, עי' צִיד.

צוּד, פ"י, צָדוּ, צָד, צָדוּנוּ, צָדוּם, צוֹד, צוּד, צוּדָה, יָצוּד, תָּצוּד, תְּצוֹדֵדְנִי, יְצוֹדְדֻנוּ. — צָד דגים, עופות, חיות השדה, תפס אותם ברשת, בפח וכיוצא בזה, jagen, fischen, fangen; chasser, pêcher; to hunt, catch: ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה (בראשי' כז ג). וילך עשו השדה לָצוּד ציד להביא (שם שם ה). מי אפוא הוא הַצָּד ציד (שם שם לג). ואיש איש מבני ישראל וכו' אשר יָצוּד ציד חיה או עוף (ויקרי' יז יג). הֲתָצוּד ללביא טרף (איוב לח לט). — ובהרחבה במליצה לתפיסת בני אדם: ואחרי כן אשלח לרבים צידים וְצָדוּם מעל כל הר ומעל כל גבעה ומנקיקי הסלעים (ירמי' טז טז). כלם לדמים יארבו איש את אחיהו יָצוּדוּ חרם (מיכ' ז ב). ואשת איש נפש יקרה תָּצוּד (משלי ו כו). צוֹד צָדוּנִי כצפר אויבי חנם (איכ' ג נב). — ובתוה"מ: הצד צבי והשוחטו והמפשיטו וכו' (שבת ז ב). הצד צפור למגדל וצבי לבית חייב (רבי יהודה, שם יג ה). שמונה שרצים האמורים בתורה הצדן והחובל בהן חייב ושאר שקצים ורמשים החובל בהן פטור, הצדן לצורך חייב ושלא לצורך פטור (שם יד א). אין צדין דגים מן הביברים ביום טוב וכו' אבל צדין חיה ועוף וכו' (ביצה ג א). נאמן עם הארץ לומר כבשין אילו כבשתים בטהרה ולא ריבצתי עליהם את המשקין אבל אין נאמן לומר דגים אילו צדתים בטהרה ולא ניערתי עליהן את המכמרות (תוספתי ע"ז ד יא). כדרכו צד במצודה, שלא כדרכו תוהב בשפוד ומכה בקרדום וכו' (ירוש' מו"ק א ד). שכן צדי חלזון קושרין ומתירין (רבה, או כי איליאי, שבת עד). כל שאומר הבא מצודה ונצודנו (בשם שמואל, ביצה כד). צדי חיות עופות ודגים צדין בצינעה לצורך המועד, רבי יוסי אומר צדי עכו

---

1) [עין אפשטין, תרביץ ג, 132, וליברמן, הירושלמי כפשוטו, למקום.]

2) [פעל שיצרו הפיטנים מן יצג.]

1) [בערב' ציד a), בארמ' וסור' צוד.]

a) صيد

הן החמירו על עצמן שלא יהו צדין כל עיקר (מו"ק יג :). לאחד שהיה לו אשה בתוך ביתו, מה עשה אותו האיש, הלך והביא את החבית וכו' וצד את העקרב ונתנו על פי החבית וכו' (ר"ש בן יוחי, אדר"נ א). שהיתה אמנו שרה רואה אותו לישמעאל מכביש גנות וצד נשי אנשים ומענה אותן (ר"ע מד"ר בראש' נג). שהיתה אמנו שרה רואה את ישמעאל בונה בימסיות וצד חגבים ומקריב עליהם (רבי ישמעאל, שם שם). משל לצייד שהיה צד צפרים, צד את הראשונה, בא לצוד את השניה הלכה וישבה לה על איקונין של מלך וכו' (שם שמות כז). אשר היא מצודים וחרמים, שהיא צדה בים וביבשה (ר' יהודה, שם קהל' סדרא ב, ומולא אני). — ואמר הפיטן: על הר ציון צדו שאוני מדיני, צפו על ראשי זדוני, צמתו בנב לעמד זדוני, צוד נצרת לעורר מדני (ר"א קליר, שבת סורו מני, קינ' ס"ג). דבק דולק וצדני ברשתו, עלי ללטוש מחרשתו, דרך קשתו (הוא, איכה אשבחו, קינ' ח"ב). — ואמר המשורר: ופי דבר בצחות על לבב קדר וצדהו, ויזן את דבר על ענק מלכו רבדהו (רשב"ג, אהוב נפשי, ברודי, 46). —˚צד את הרעת: גבור ציד, צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום (רש"י, בראש' י ט). — ˚ובמשמ' צד את הצעד[1], ואמר המשורר: וילך כפוף קומה כאגמון, וצדו און צעדיו ופעמיו מדרוך את מסלותיו (ראב"ע, בשם [illegible], כהנא א, 201). צדו צעדי מוקשי חטאי עלי כמימי נחלה צפו (ר"י חריזי, תחכ' לג, 281). צעדי צד מלכת ברחובותי (ריב"ש, לפנת פננה 7).

—פוע', צֹודֵד, תְּצוֹדֵדְנָה, מְצוֹדְדוֹת, מְצֹדְדוֹת, — צֹודֵד נפשות, מין מעשי כשוף, שהיו הנשים המכשפות לפנים מתפארות שהן יכולות לצוד את הנפש אל תוך הכסת שהיתה בידיה ולהמית נפש חיה ולהחיות נפש מתה[2]: ואתה בן אדם שים פניך אל בנות עמך המתנבאות מלבהן והנבא עליהן ואמרת כה אמר אדני יי' הוי למתפרות כסתות על כל אצילי ידי ועשות המספחות על ראש כל קומה לְצוֹדֵד נפשות הנפשות תְּצוֹדֵדְנָה לעמי ונפשות לכנה תחיינה ותחללנה אתי אל עמי בשעלי שעורים ובפתותי לחם להמית נפשות אשר לא תמותנה ולחיות נפשות אשר לא תחיינה בכזבכם לעמי שמעי כזב לכן כה אמר אדני יי' הנני אל כסתותיכנה אשר אתנה מְצֹודְדוֹת שם[1] את הנפשות לפרחות וקרעתי אתם מעל זרועתיכם ושלחתי את הנפשות אשר אתם מְצֹדְדוֹת את נפשים לפרחות (יחזק' יג יז-כ). — ובסהמ"א: ואביט אליו והנה השינה תצודד אישוניו ועפעפיו רוצים לנשק בת עיניו (ר"י זבארה, שעשועים, י, דודזון, 116). וידברו אליו דברים קשים והמה מצודדים הנפשים, וירפאו בלי אמונה ורחם בשעלי שעורים ובפתותי לחם (שם שם, 122). ואומר אוי לנפשי כי חשבתיך מן חידידים, ואתה מבני השדים, אשר רוחות בני אדם מצודדים (שם יח, 128). — ואמר המשורר: יום יום צודדוני רגלי בפח איך לא ילכדוני (ראב"ע, על אח, איגר 136).

—נפע', *נִצּוֹד, ניצוד, נוֹצַד, — שצדו אותו: בית שמאי אומרים אין פורשין מצודות חיה ועופות ודגים אלא כדי שיצודו מבעוד יום (שבת א ו). אם נתקלקלה המצודה דבר בריא שניצודו מבעוד יום ואם לא נתקלקלה המצודה דבר בריא שלא ניצודו מבעוד יום (ירוש' שם ז א). הצד חגבין גזין צרעין ויתושין בשבת חייב דברי ר' מאיר וחכמים אומרים כל שבמינו ניצוד חייב וכל שאין במינו ניצוד פטור (בבלי שם קו :). בא ומצאן מקולקלין מעי"ט בידוע שמערב יום טוב נצודו ומותרין (רשב"א, ביצה כד :). ותשב מצד הקוצרים, שנוצדה ממנו המלכות לשעה, דאמר רב הונא כל אותן ששה חדשים שהיה דוד בורח מפני אבשלום לא עלו מן המנין וכו', ויצבט לה קלי, שחזרה לו מלכותו וכו' דבר אחר וכו' ותשב מצד הקוצרים שנוצדת לו מלכותו לשעה דאמר רבי יוחאי בר חנינא מלאך ירד בדמות שלמה וישב לו על כסאו וכו' דבר אחר וכו' ותשב מצד הקוצרים שנוצדת לו מלכותו לשעה דכתיב וכו' וילכדו את [מנשה בחוחים וכו' ד"א וכו' שעתידה מלכותו ליצד ממנו לשעה שנאמר וכו' ונלכדה העיר (מד"ר רות ה, ויאמר לה בועז). — ובסהמ"א: אבל צדין חיה ועוף, המכונסים

1) [ע"פ הבנת הפסוק באיכה, ועי' ב. צְדָה.]

2) [ועי' פֹּרַחַת, הערות.]

1) ת"י ופשיט' בם.

מאתמול קא סלקא דעתך השתא כיון דמוקפים גדר הוו להו כנצודין ועומדין וכו' (רש"י, ביצה כג:). רש"י פסק דבדבר הניצוד או הנלקט בי"ט ראשון של גליות דמספין בי"ט שני בכדי שיעשו ושרי וכו' (תוספות ערובי' לט:, ד"ה אי). ואל יהי ניצוד בשומעו בעוף אשר לבו נוטה אל הקול הערב (ר"י א"ת, תקון מדה"כ לרסב"ג ב יג). תדמה אל הצבי הירא מליצוד ברשת וכו' כן תעלה על רוחך פן תתעתד ליצוד במצודה אשר לא מחית בידו וכו' ותדמה באלו כבר נוצדת[1]) על הקודם ואם נזדמנת טרם יחטא הרשע באופן שלא נצודת עדיין אל תתעצל והנצל פן תנקש ותצוד ובזה שלא חטא עדין אמשילך לצפור כי תוכל להמלט בנקל וכו' כי אינך כצבי שהם תרתי לריעותא שאינו קל כצפור וגם הוא ביד כאשר ביד המוקש שלא נצוד וגם תקל לברוח כצפור לעוף (ר"מ אלשיך, רב פנינים, משלי ו ה). — ואמר הפיטן: שודד הושדד וברשתו נוצד[1]), מלשני נסחף נצמת ונרצד (שמעון בר יצחק, אתה האל, סליח' תעני' אסתר).

—התפ', נצטיד,—כמו נפע', ואמר המשורר: עדי נלכד בחבלי החלמות ונצטייד בפחי התנומה (יוסף בן חסדאי, הללבי חן, סעה"ס 27).

צוה [2]), ממנו מצוה, *צוואה, צוה, צוה, *צווי צויה.

צוה, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פע', צוה, צותה, צויתי, צוית, צויתה, צויתם, בכי' צוני, בהפס' צוני, צוך, בהפס' צוך, צוהו, צותה, צויתני, צויתנו, צויתיך, —תך, צויתיו, צויתיה, צויתים, —תם, אצוה, ואצו, תצוה, יצוה, יצו, יצוו, אצוך, —וך, אצונו, תצונו, יצונו, יצוך, יצוהו, יצום, תצוהו, תצוני, תצום, צוה, צו, צוו, צות, צוות, צותו, מצוה,

[1]) [כּר גורם: הוצד.]

[2]) בערב' וצי a). [ביתר הלשונות האחיות לא נמצא השרש. ובערב' משמש הפעל הנ"ל ביחוד במשמ' של צואת האדם לפני מותו, בעוד שהבנין המקביל להפע' העברי, אוצי b), שכיח יותר במשמ' הרגילה של צוה ופקד. ושים לב לכתיב ואוצאה (עזר' ח יז) במקום הקרי ואצוה, המראה שאולי היה אף בעבר' גם מבטא וצה במקום צוה כבערב'.]

a) وصى b) أوصى

מצות, מצוה, מצוה, מצוך, —וך, — צוה את פלוני לעשות דבר, פקד עליו, אמר לו לעשותו. to command; commander; befehlen: שנים שנים באו אל נח אל התבה זכר ונקבה כאשר צוה אלהים את נח (בראשי' ז ט). והבאים זכר ונקבה מכל בשר באו כאשר צוה אותו אלהים (שם שם יו). ועתה בני שמע בקלי לאשר אני מצוה אתך (שם כז ח). אתה תדבר את כל אשר אצוך (שמות ז ב). ויעש משה ואהרן כאשר צוה יי' אתם כן עשו (שם שם ו). אם את הדבר הזה תעשה וצוך[1]) אלהים ויכלת עמד וגם כל העם הזה על מקמו יבא בשלום (שם יח כג). ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור (שם כז כ). שמר לך את אשר אנכי מצוך היום וכו' השמר לך פן תכרת ברית ליושב הארץ וכו' (שם לד יא—יב). ויקח משה ואהרן את האנשים האלה ויתילדו על משפחתם לבית אבתם וכו' כאשר צוה יי' את משה וכו' (במד' א יז—יט). ואתי צוה יי' בעת ההוא ללמד אתכם חקים ומשפטים (דבר' ד יד). וזאת המצוה החקים והמשפטים אשר צוה יי' אלהיכם ללמד אתכם (שם ו א). עד תם כל הדבר אשר צוה יי' את יהושע לדבר אל העם (יהוש' ד י). צוה את הכהנים נשאי ארון העדות ויעלו מן הירדן (שם שם יו). כאשר צוה יי' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע (שם יא יה). כי עבדך יואב הוא צוני והוא שם בפי שפחתך את כל הדברים הא/ה (ש"ב יד יט) ואת הערבים צויתי לכלכלך שם (מ"א יז ד). שקר הנבאים נבאים בשמי לא שלחתים ולא צויתים ולא דברתי אליהם (ירמ' יד יד). וידברו דבר בשמי שקר אשר לוא צויתים (שם כט כג). עשיתי כאשר צויתני (יחזק' ט יא). והנבאתי כאשר צוני (שם לז י). — צוה את פלוני לאמר עשה דבר פלוני: צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העלה וכו' (ויקר' ו ב). ואצוה את שפטיכם בעת ההוא לאמר שמע בין אחיכם ושפטתם צדק וכו' (דבר' א יו). ואת

[1]) [הלשון קשה, ועל כן תרגמו השבעים: κατισχύσει σε ὁ Θεός, כלוי: אז יחזקך אלהים ותוכל עמד; והוולג': implebis imperium Dei, אז תמלא את מצות האלהים; ובמכילי' נאמר: צא והמלך בגבורה וצוך אלהים ויכלת עמוד וכו'; וראב"ע: ויתן לך השם רשות לעשותו. ואולי צ"ל יצרך או ירצך אלהים.]

העם צו לאמר אתם עברים בגבול אחיכם בני עשו וכו׳ אל תתגרו בם (שם ב ד—ה). ואת העם צוה יהושע לאמר לא תריעו ולא תשמיעו את קולכם (יהוש׳ ו י). כי באזנינו צוה המלך אתך ואת אבישי ואת אתי לאמר שמרו מי בנער באבשלום (ש״ב יח יב). ומלך ארם צוה את שרי הרכב אשר לו שלשים ושנים לאמר לא תלחמו את קטן ואת גדול כי אם את מלך ישראל לבדו (מ״א כב לא). — צוה ואמר: ויברך אתו ויצוהו ויאמר לו לא תקח אשה מבנות כנען (בראש׳ כח א). צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחוחי תשמרו להקריב לי במועדו (במד׳ כח ב). — *צוה את פלוני מצוה, חק, ברית, דרך, דבר וכדו׳: סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם עגל מסכה (שמות לב ח). ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום (דבר׳ ד מ). והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך (שם ו ו). והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום וכו׳ (שם יא יג). על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום (שם יה יה). כי השחת תשחתון וסרתם מן הדרך אשר צויתי אתכם וקראת אתכם הרעה וכו׳ (שם לא כט). וגם עברו את בריתי אשר צויתי אותם (יהוש׳ ז יא). יען אשר עברו הגוי הזה את בריתי אשר צויתי את אבותם (שפט׳ ב כ). לא שמרת את מצות יי׳ אלהיך אשר צוך (ש״א יג יג). המלך צוני דבר ויאמר אלי איש אל ידע מאומה את הדבר אשר אנכי שלחך ואשר צויתי (שם כא ג). זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים (מלא׳ ג כב).— וצוה את פלוני לבלתי עשות את הדבר, אסר עליו לעשותו: המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת (בראש׳ ג יא). פן תשכחו את ברית יי׳ אלהיכם אשר כרת עמכם ועשיתם לכם פסל תמונת כל אשר צוך יי׳ אלהיך (דבר׳ ד כג). ונשמע בקול יהונדב בן רכב אבינו לכל אשר צונו לבלתי שתות יין כל ימינו אנחנו נשינו בנינו ובנתנו וכו׳ (ירמ׳ לה ח). הלא צויתי את הנערים לבלתי נגעך (רות ב ט). —לא צוה אותו במשמ׳ צוה שלא יעשה: ויקריבו לפני יי׳ אש זרה אשר לא צוה אתם (ויקר׳ י א). — צוה את פלוני לפלוני אחר, צוהו על דבר האחר: ככל אשר צוה יי׳ את משה ללוים כן עשו להם בני ישראל (במד׳ ח כ). ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות לבני ישראל (שם לב כח). כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך (תהל׳ צא יא). — ואל פלוני: ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל מארץ מצרים (שמות ו יג). אלה המצות אשר צוה יי׳ את משה אל בני ישראל בהר סיני (ויקר׳ כז לד). וצוית אתם אל אדניהם לאמר כה אמר יי׳ וכו׳ (ירמ׳ כז ד). — ועל פלוני: ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אתו ואת אשתו ואת כל אשר לו (בראש׳ יב כ). כאשר צוה יי׳ את משה על הלוים כן עשו להם (במד׳ ח כב). בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו (ישע׳ י ו). האתיות שאלוני על בני ועל פעל ידי תצוני (שם מה יא). ותקרא אסתר להתך וכו׳ ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה (אסתר ד ה). — על־דבר פלוני: וכל העם שמעו בצות המלך את כל השרים על דבר אבשלום (ש״ב יח ה). כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח (ירמ׳ ז כב).—צוה לפלוני, כמו את פלוני: ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן הילוד היארה תשליכהו וכל הבת תחיון (שמות א כב). ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה[1]) לי אחי ועתה אם מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את אחי (ש״א כ כט). אני צויתי למקדשי גם קראתי גבורי לאפי עליזי גאותי (ישע׳ יג ג). את כל אשר צויתה להם לעשות לא עשו (ירמ׳ לב כג). ואת שבת קדשך הודעת להם ומצוות וחקים ותורה צוית להם ביד משה (נחמ׳ ט יד). ויצו דויד לכל שרי ישראל לעזר

[1]) [קשה לישב את הלשון והענין, ואין הדבר דומה לפסוקים כגון: והוא יכוננה עליון (תהל׳ פז ה), הואיל והעקר, תכן הצווי, לא נאמר, וגם אחי, ללא שם האח, קשה הוא. והשבעים (עי׳ בפרוסים) תרגמו כאלו כתוב היה: והא צוו לי אחי, וגם זה אינו מסתבר. ואמנם בהמשך אל: כי זבח משפחה לנו בעיר, אפשר לחשב כי הוא רומז לזבח זה, וכי צוה כאן ש״ע שלא הכר, כלו׳ הוא הזבח לי צוה אחי, וכן בהמשך: ואראה את אחי — ושים לב לכך כי השרש וצי[a]) בערב׳ המקביל אל צוה העברי בהוראתו הרגילה, פרושו גם: אחד יחד. אפשרות אחרת היא לראות במלה אחי זו פעל בצווי, במשמ׳ רוץ, מהר, כמו אוחי בארמ׳ שבתרגומים, וצ״ע.]

[a]) وصى

לשלמה בנו (דהי"א כב יז). — צוה אל פלוני, באותה משמ': ויצוו אל יוסף לאמר וכו' (ברא' נ יו). כאשר צוה יי' אל משה (שמות יו לד). וצוה אליו על הדבר הזה לבלתי לכת אחרי אלהים אחרים (מ"א יא י).—ועל פלוני: ויצו יי' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל (ברא' ב יו). ויצו עליו לאמר לא תקח אשה מבנות כנען (שם כח ו). ומדוע לא שמרת את שבעת יי' ואת המצוה אשר צויתי עליך (מ"א ב מג). יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וחקתי אשר צויתי עליך (שם יא יא). כי יונדב בן רכב אבינו צוה עלינו לאמר לא תשתו יין אתם ובניכם עד עולם (ירמ' לה ו). ועל הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו (עמו' ב יב). על כפים כסה אור ויצו עליה[1] במפגיע יגיד עליו רעו וכו' (איוב לו לב-לג). כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד (אסתר ב י). אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה כאשר צוה עליה מרדכי (שם שם כ). ויעש ככל אשר צותה עליו אסתר (שם ד יז). הן אעצר השמים ולא יהיה מטר והן אצוה על חגב לאכול הארץ (דהי"ב ז יג). — וצוה על פלוני מעשות דבר, אסר עליו: ואשיתהו בתה לא יזמר ולא יעדר ועלה שמיר ושית ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר (ישע' ה ו). — בינ' מצוה, מפקד: הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאמים (ישע' נה ד).—ב) ובלי להזכיר את מי אשר לו נתנת הפקדה, צוה דבר, צוה לעשות, צוה לאמר, צוה כך או כך: ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר ולהשיב כספיהם איש אל שקו ולתת להם צדה לדרך (ברא' מב כה). ויתן להם אחזה בארץ מצרים וכו' כאשר צוה פרעה (שם מז יא). ויעשו כן כאשר צוה יי' (שמות ז י). זה הדבר אשר צוה יי' לקטו ממנו איש לפי אכלו (שם יו יו). וכל חכם לב בכם יבאו ויעשו את כל אשר צוה יי' (שם לה י). כל איש ואשה אשר נדב לבם אתם להביא לכל המלאכה אשר צוה יי' לעשות ביד משה (שם שם כט). זה הדבר אשר צוה יי' תעשו (ויקר' ט ו). וצוה הכהן וכבסו את אשר בו הנגע (שם יג נד). ויעשו כן בני ישראל כאשר צוה יהושע (יהוש' ד ח). וכבוא השמש צוה יהושע ויורידו את נבלתו מן העץ (שם ח כט). ותאמר אליו הלא צוה יי' אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור (שפט' ד ו). למה תבעטו בזבחי ובמנחתי

[1] [עי' פגע, הפע', הערה.]

אשר צויתי מעון[1] (ש"א ב כט). ויאמר המלך אל האשה לכי לביתך ואני אצוה עליך (ש"ב יד ח). ועתה צוה ויכרתו לי ארזים מן הלבנון (מ"א ה כ). ואת בני המכים לא המית ככתוב בספר תורת משה אשר צוה יי' לאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות כי אם איש בחטאו יומת (מ"ב יד ו). ויהי ככלות ירמיהו לדבר את כל אשר צוה יי' לדבר אל כל העם (ירמ' כו ח). היה לי לצור מעון לבוא תמיד צוית[2] להושיעני כי סלעי ומצודתי אתה (תהל' עא ג). אתה צוית פקדיך לשמר מאד (שם קיט ד). צוית צדק עדתיך ואמונה מאד (שם שם קלח). כי ראתה גוים באו מקדשה אשר צויתה לא יבאו בקהל לך (איכה א י). וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כרעים ומשתחוים להמן כי כן צוה לו המלך (אסתר ג ב). — ובמשמ' שלילית, צוה שלא לעשות כך או כך: רק אל ארץ בני עמון לא קרבת כל יד נחל יבק וערי ההר וכל אשר צוה יי' אלהינו (דבר' ב לז). — ולא צוה, במשמ' צוה שלא יעשה הדבר: וילך ויעבד אלהים אחרים וישתחו להם ולשמש או לירח או לכל צבא השמים אשר לא צויתי (שם יז ג). ובנו במות התפת אשר בגיא בן הנם לשרף את בניהם ואת בנתיהם באש אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי (ירמ' ז לא). — צוה את המצוה ביד פלוני אל פלוני: את כל אשר צוה יי' אליכם ביד משה (במד' טו כג). אלה המצות והמשפטים אשר צוה יי' ביד משה אל בני ישראל (שם לו יג).—ובלי אל פלוני: ויעש אהרן ובניו את הדברים אשר צוה יי' ביד משה (ויקר' ח לו). וימצאו כתוב בתורה אשר צוה יי' ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסכות (נחמ' ח יד). — ג) ביחוד צוה אל ביתו או לביתו, נתן את פקדתיו האחרונות לפני מותו, מסר צואה אחרונה ליורשיו[3]: ויקם (אחיתפל)

[1] [עי' הערת המחבר לערך ג. מעון, וכנראה הנכון אף כאן אשר צרות מעון במשמ' אשר היית צר עין, כמו בפס' לב: והבטת צר מעון באותה משמ'.]

[2] [במקום תהלים לבוא תמיד צוית כתוב במק"א (תהל' לא ג): לבית מצודות, וכך נכון. הנסחה השניה נולדה מתוך לביתמצדות, בהפוך האותיות צד—רצ, בקריאת ו במקום י: לביתמרצות, ובמלוי אמות קריאה.]

[3] [עי' בהערה לשרש ולערך צואה.]

וילך אל ביתו אל עירו ויצו אל ביתו ויחנק וימת ויקבר בקבר אביו (ש"ב יז כג). בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר יי' צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה (מ"ב כ א). — צוה את בניו, במשמ' זו: כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך יי' לעשות צדקה ומשפט (בראש' יח יט). ויצו אותם ויאמר אליהם אני נאסף אל עמי קברו אותי אל אבתי (שם מט כט). ויכל יעקב לצות את בניו ויאסף רגליו אל המטה ויגוע ויאסף אל עמיו (שם שם לג). — וצוה לפני מותו, במשמ' זו: אביך צוה לפני מותו לאמר כה תאמרו ליוסף וכו' (שם נ יו–יז). — ד) צוה את פלוני להיות פחה, צוה את פלוני לנגיד, צוה אותו נגיד וכדו', מנה אותו למשרת פחה, נגיד וכדו', to instal; installer; einsetzen: והעמדת אותו (את יהושע) לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה וצוית אתו לעיניהם (במד' כז יט). בקש יי' לו איש כלבבו ויצוהו יי' לנגיד על עמו (ש"א יג יד). והיה כי יעשה יי' לאדני ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל (שם כה ל). לפני יי' אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו לצות אתי נגיד על עם יי' על ישראל (ש"ב ו כא). ולמן היום אשר צויתי שפטים על עמי ישראל והניחתי לך מכל איביך (שם ז יא). ובא וישב על כסאי והוא ימלך תחתי ואתו צויתי להיות נגיד על ישראל ועל יהודה (מ"א א לה). גם מיום אשר צוה אותי להיות פחם בארץ יהודה וכו' אני ואחי לחם הפחה לא אכלתי (נחמי' ה יד). ואצוה את חנני אחי ואת חנניה שר הבירה על ירושלם (שם ז ב). אך יתן לך יי' שכל ובינה ויצוך על ישראל (דהי"א כב יב). — ה) צוה את פלוני או צוה דבר, צוה אותו לבוא או להיות במקום זה או זה, שלח אותו: וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים (ויקר' כה כא). ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים משם אצוה את הנחש ונשכם ואם ילכו בשבי לפני איביהם משם אצוה את החרב והרגתם (עמו' ט ג–ד). קומה יי' באפך הנשא בעברות צוררי ועורה אלי משפט צוית (תהל' ז ז). יומם יצוה יי' חסדו ובלילה שירה[1]

עמי תפלה לאל חיי (שם מב ט). זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור (שם קה ח). פדות שלח לעמו צוה לעולם בריתו (שם קיא ט). כי שם צוה יי' את הברכה חיים עד העולם (שם קלג ג). — ו) וצוה דבר, גזר שיהיה הדבר, קבע וגרם שיולד ויהיה דבר: ויי' צוה להפר את עצת אחיתפל הטובה (ש"ב יז יד). ידו נטה על הים הרגיז ממלכות יי' צוה אל כנען לשמד מעזניה (ישעי' כג יא). אחת מהנה לא נעדרה אשה רעותה לא פקדו כי פי הוא צוה ורוחו הוא קבצן (שם לד יו). אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי (שם מה יב). הראשונות מאז הגדתי ומפי יצאו ואשמיעם פתאם עשיתי ותבאנה וכו' ואגיד לך מאז וכו' פן תאמר עצבי עשם ופסלי ונסכי צום (שם מח ה). הנני מצוה נאם יי' והשבתים אל העיר הזאת ונלחמו עליה ולכדוה ושרפה באש (ירמ' לד כב). איך תשקטי ויי' צוה לה (לחרב) אל אשקלון ואל חוף הים שם יעדה (שם מז ז). כי הנה יי' מצוה והכה הבית הגדול רסיסים והבית הקטן בקעים (עמו' ו יא). כי הנה אנכי מצוה והנעותי בכל הגוים את בית ישראל (שם ט ט). וצוה עליך יי' לא יזרע משמך עוד (נחו' א יד). כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמד (תהל' לג ט). אתה הוא מלכי אלהים צוה ישועות יעקב (שם מד ה). צוה אלהיך עזך עוזה אלהים זו פעלת לנו (שם סח כט). יהללו את שם יי' כי הוא צוה ונבראו (שם קמח ה). צוה יי' ליעקב סביביו צריו היתה ירושלם לנדה ביניהם (איכ' א יז). עשה יי' אשר זמם בצע אמרתו אשר צוה מימי קדם הרס ולא חמל (שם ב יז). מי זה אמר ותהי יי' לא צוה (שם ג לז). — ובתו"מ: כדי השליח לשולחיו, כדי המצוה למי שנצטות (ספרא ויק, סוף לו). אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה (ממוס, ברכי יא:). אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנוכה (שבת כג.). והיכן צונו, רב אויא אמר מלא תסור, רב נחמיה אמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך (שם שם). מצוה אחת ציונו ה' אלהינו וציציה שמה (מנח' מג:). רבי, צוה עלי ויעשוני גיורת (שם שם). אמר הקב"ה נחש זה רשע בעל תשובות ואם אומר אני לו עכשיו הוא אומר לי אתה צוית אותם ואני צויתי

---

[1] [גם שירה זה לשון חסד ורחמים הוא. וכן בא באוגרית' שירה בהקבלה אל חלם במשמ' חסד: בחלמי — בשרתי, וכדו'; והשוה טורטשינר, לשוננו יב, 10.]

אותם מפני מת הניחו צוויך והלכו להם אחר צווי (מד"ר ברא"ש' כ). אם אתה מצוני על אשתי צוה את אשתי עלי שתחא זהירה בכבודי (שם במד' כא). — *וצוה על דבר[1], על עשית דבר: אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפילין וכו' וצונו על נטילת ידים (ברכ' ס:). אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות ואסר לנו את הארוסות וכו' (בשם ר' יהודה, כתוב' ז:). אנו מוצאין בהרבה מקומות צוה הקב"ה על הנרות ועל הדלקתן בשמן זית (מד"ר במד' טו). למלך שהיה לו אפיקריסין והיה מצוה את עבדו ואמר לו נערה קפלה תן דעתך עליה, א"ל עבדו אדוני המלך מכל אפיקריסין שיש לך אין אתה מצוני אלא על זה (בשם ר"פ בר כהנא, פסיק' ר"כ, סקל"ס, בובר, טו:). — *צוה, במשמ' צוה לביתו, נתן פקודותיו האחרונות לפני מותו: שבוי זה שיצא שלא לדעת שאילו יצא לדעת היה מצויהו, נטוש זה שיצא לדעת, תדע לך שעילה היה רוצה להבריחו מנכסיו, הרי לדעת יצא ולא ציוהו (שמואל, ירוש' יבמ' טו ג). א"כ הוה מצוה מחמת מיתה ומצוה מחמת מיתה חוזר (ב"ב קנא:). — ובסהמ"א: ראובן צוה מחמת מיתה שינתנו כל נכסיו לעניים ולא פטר את היורשין בכלום (תשו' הגא' הרכבי רס, 133). כשצרין על עיר לתפשה אין מקיפין אותה מארבע רוחותיה וכו' שנאמר ויצבאו על מדין כאשר צוה ד' את משה, מפי השמועה למדנו שבכך צוהו (רמב"ם, מלכים ו ז). ויקרבו ימי הזקן למות וקרא לבנו הבחור וצוה לו קודם מותו (מעשיות, מעשה טו, ביהמ"ד יעלינק ו, 146). — *ובמשמ' נתן לאדם עצות טובות: ורצה אחד מתלמידיו לנסוע ואמר צוה אותי אדני החכם (מוסרי הפילוסופ' ב א' 20). — צוה את פלוני לאהר, מסרו בידו לשמרו: משל למלך שהיה לו עבד שלם תמים וכו' אמר מה אתן לעבד זה או מה אעשה לו, אצונו לאחי הגדול ליעצו ולשמרו וכו' (רמב"ן, בראש' כ"א). — וצוה מעשות דבר, אסר את הדבר, ואמר הפיטן: ציוני מאכול על הדם ומעשר באבל וטומאה (רסע"ג, אזהרות, קובץ מע"י גאו' ב, 53).

—פע', צוה, צויתי, צויתה, יצוה, —צוה לעשות, וכיוצא בזה, שפלוני צוהו: ואתה צויתה זאת עשו (בראש' מה יט), ויצא ודבר אל בני ישראל את אשר יצוה (שמות לד לד). כי כן צויתי (ויקר' ח לה). ויפקד אותם וכו' כאשר צוה (במד' ג יו). ואעש כן כאשר צויתי (יחזק' יב ז). —צוה בפלוני, שפלוני צוהו: ואדני צוה ביי' לתת את נחלת צלפחד אחינו לבנתיו (במד' לו ב). —בינ' *מצוה, מצווה: האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה (יבמ' ו ו). ישראל מצווין על קידוש השם ואין הגוים מצווין על קידוש השם (ר' אימי, ירוש' שביע' ד ב). ואין אשה מצוות על המצוות (שם קוד' א א). שכשם שישראל מצווין לפדות בן הורין כך הן מצווין לפדות את העבדים (רשב"ג, שם גיט' ד ד). מצווין ישראל לפרנס עבדים קיטעין יותר מן השלימין (ר' אחא, שם ב"ק ח ה). די מחסורו, אתה מצווה עליו לפרנסו ואי אתה מצווה עליו לאשרו (ת"כ, כתוב' סז:). גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה (ב"ק לח.). ומה שור שאי אתה מצווה להחיותו אתה מצווה על חסימתו, אדם שאתה מצווה להחיותו אינו דין שאתה מצווה על חסימתו (ב"מ פח:). —ובסהמ"א: קטן שבא לכבות וכו' אבל מדעת עצמו אין בית דין מצווין להפרישו (רמב"ם, שבת יב ז).

—התפ', *הצטוה, נצטוה, — כמו פע': כדי השליח לשולחיו, כדי המצוה למי שנצטוה (ספרא ויק, סוף לו). אילו המצות שנצטוינו מפי משה וכך אמר לנו משה וכו' (ירוש' מגי' א ז). שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ (ר"ש בן יוסי, קידוש' לח.). כל מצוה שנצטוו ישראל קודם כניסתן לארץ נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ (ר"א בר"ש, שם לח:). דברים אלו לא נצטוית עליהן ומלבך אתה בודאן (מד"ר במד' יח). מה האתון שאין לה זכות ולא ברית אבות נצטויתי לתבוע עלבונה מידך וכו' (שם שם כ). ובניך נצטוו את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו (תנחו' בובר, שמיני יג). —ובסהמ"א: בני נח נצטוו מלהקריב מחוסרי אברים וכו' אבל על מום אחר לא נצטוו (רש"י, תמורה ז.). אשה שלמדה תורה יש לה שכר אבל אינו כשכר האיש מפני שלא נצטוית (רמב"ם, ת"ת א יג). —ואמר הפיטן: אז מסיני נצטוו

1) [השוה במקרא רק: ולא צויתים וכו' על דברי עולה וזבח (ירמ' ז כב).]

עליה (מכלת שבת, מוסף שבת). ומשה עלה והושם בחותם ונצטוה לך אל העם וקדשתם היום ומחר צוה פרישתם (שמעון בר יצחק, ובירת השלישי, קרוב' ב שבוע'). — *נִצְטַוָּה הדבר, צוו את הדבר על פלוני: דברים שאלו לא נכתבו ראוין הם להצטוות (רמ"י, בראש' כו ה). נמצא העשה (של והשיב את הגזלה) נצטווה לאחר גזילה (הוא', חול' קמא., ד"ה והשיב).

—קל. *צַו, כמו פְּעִי, ואמר הפיטן: צו עונש מיתה לבאי עזרה להרחיץ ידים ורגלים בבואם (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודה, קובץ מע"י גאו' ג, 7). יה אשכל הכפר צו אל משול עֹפר זכרון משלי אפר כתב זאת וזכרון בספר (ר"א קליר, אץ קוצץ, קרוב' זכור). מרים ראשי וכבודי, לקח טוב הזבידי, מלאכיו צו לדדי (משולם בר' קלונימוס, אפיק רנן, יוצ' ב פסח). צרחה לו (יהודית להולופרנס) אינני טהורה, צו להעביר קול וגזרה, צרו מהגיע בעלמה המטהרה (יוסף בר שלמה, אודך, יוצ' שבת א חנכה).

***צַוָּה**, צָוָּא, צווא, ש"נ, — כמו צְוָחָה: וזו הצווא שמעה רות (הגג' פרוש רות לקרא"י שלמון בן ירוחם, ספר זכרון לפוזננסקי, פז).

***צִוּוּי**, ציווי, ש"ז, — שה"פ מן צִוָּה, פְּעֻלַּת הַמְצַוֶּה, מצוה ופקדה, Befehl; ordre; command: צו, הציווי מיד בשעת מעשה ולדורות, אתה אומר הציווי מיד בשעת מעשה או אינו אלא לאחר זמן ת"ל צו וגו' ויעשו כן בנ"י וגו', הא למדנו שהציווי מיד בשעת מעשה, ולדורות מנין וכו' הא למדנו שהציווי מיד בשעת מעשה ולדורות וכו' (ספרי במד' א). אין הציוי בכל מקום אלא זירוז (ר"י בן בתירא, שם שם). אין ציווי בכל מקום אלא חסרון כיס (ר"ש בן יוסי, שם שם). אין ציווי בכ"מ אלא אזהרה (רבי שם שם). כנגד י"ח ציוויין שכתב בפרשת משכן שני (מתפלל אדם י"ח ברכות) (בשם ר' יוחנן, ירוש' ברכ' ד ג). והרי דשאין כתיב בהן למיניהן, אין כתיב בציווי[1] אלא בהוצאה (שם כלא' א ז). הדא דאת אמר למצוה אבל לציווי[2] ויקרב את אהרן ואת בניו וירחץ אותם במים ואח"כ ויתן עליו את הכתנת ואח"כ ויקרב משה את אהרן ואת בניו וילבישם כתנות (רב חידי, שם יומא א א). ולמה נתקללה (האדמה) וכו' שעברה על הציווי שכך אמר לה הב"ה תדשא הארץ וגו' מה הפרי נאכל אף העץ נאכל והיא לא עשתה כן (ר' יהודה ב"ר שלום, מד"ר בראש' ה). אף הוסיפה על הציווי, ססכה לעשות רצון בוראה, עץ עושה פרי אפי' אילני סרק עשו פירות (ר' פינחס, שם שם). אתה צויתם ואני ציוויתים, למה הניחו ציווייך והלכו אחר ציוויי (שם שם כ, הול' פיאודור). מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכולת לעמוד בציוויך אפי' שעה אחת והרי בניך ממתינין לערלה ג' שנים (ר' יהודה בר פדייה, שם שם כא). ויתרוצצו הבנים וכו', זה מתיר ציוויו של זה וזה מתיר צוויו של זה (ר"ש לקיש, שם שם סג). וכן אתה מוצא במשה שהשגיב הקב"ה כחו ללכת בשליחותו ולעשות צוויו (שם שמות יב). אני פרעה וגו' שמעולם לא מרד על צוויו (שם במד' יד). לא היתה קריאה אלא לדברות בלבד, מנין אף לאמירות ולצוויים, אמר ר' שמעון ת"ל דבר וידבר לרבות אף לאמירות ולצווים (שם שם). אדם הראשון הכנסתי אותו לג"ע וצויתיו ועבר על צווי וכו' (שם איכ', פתיח', ר' אבהו פתח). —ובסהמ"א: וכ"ש בדברי צוויה אזהרותיה דקדוקיה ופרטותיה שהם כלם סודות צפונים וכו' (מכתת קנאות, קוסמן, 11). ואף תהיה שם נבואה להודיע העתידות או לצוות את האדם צווים פרטים שיעשה הוא ובניו וכו' לא יתחייבו האנשים להשמע אליו (ר"י אלבו, עקרים א טו). אע"פ שלוה ששלח למלוה חובו בציוויו ע"י שלוחו ונאבד פטור וכו' (טוחו"מ קכב א). —*ובמשמ' צורת הַצִּוּוּי בדקדוק, imperativus: והצווי מן הפועל הקל אשר עתידו יפעול וכו' יהיה פעול (ר"י א"ח, רקמה יד, 85). ותתן דוגמות הפועלים והיאך יהיו מהם הצווי והמניעה (רמ"ע פלקירה, ראשית חכמה, 28).

צוח[1], ממנו צָוַח, *צַוָּח, צְוָחָה, *צוֹחָן, *צְוִיחָה.

[1]) נדפס: בציוי.]

[2]) [לא לדוקא נאמר ולציווי שלא יפסיק בבגד אחר בין האבנטים אלא למצות האבנטים הוא דנאמר שמצוה שיהיו חגורים באבנט אהרן ובניו (פני משה).]

[1]) בערב' ציח [a], בארמ' צוח, [גם במשמ' קרא שלא בצעקה, כגון צוחין לפלן, קוראים לו בשם זה או זה; ובמשמ' קרא בא צוח אף באוגרית'.]

[a]) صاح

צָוַח, פ״ע, יִצְוָחוּ,—א. צָוַח מרֹב שמחה או מרב צער, זעק, הרים קולו, schreien; crier; to cry, shout: ירנו ישבי סלע מראש הרים יִצְוָחוּ (ישע׳ מב יא). — ובתו״ם: ד׳ כיתין נעשו על הים, אחת אומרת ליפול אל הים ואחת אומרת לשוב למצרים ואחת אומרת לעשות מלחמה כנגדן ואחת אומרת נצווח כנגדן (מכי׳ בשלח מסכ׳ ב ב). מתוך שהיו עומדין וצווחין קפץ שבטו של בנימין וירד לים תחִלה (ר׳ מאיר, שם שם ה). נענה פינחס באותה שעה ואמר אין כאן אדם שיהרֹג ויֵהרג (על ידיו) היכן הם אריות וכו׳ התחיל צווח, כיון שראה שהכל שותקים עמד מתוך סנהדרי שלו וכו׳ (ספרי במדי׳ קלא). לשני כלבים שהיו בעדר והיו צווחין[1] זה עם זה (שם שם קנז). ואל תערצו מקול הצווחה כדרך שא״ה עושים מגיפים ומריעים וצווחים ורמסים (שם דבר׳ קלב; וכעין זה סוטה מב:). אם באת על אדם צרה לא יצווח לא למיכאל ולא לגבריאל אלא לי יצווח ואני עונה לו מיד (ר׳ יודן, ירוש׳ ברכ׳ ט א). האנק דום, מיכן שהוא (האבל) צריך לצווח (ר׳ אבהו, שם מו״ק ג ה). אי זהו מת מצוה כל שהוא צווח ואין בני העיר באים (שם נזיר ז א)׳ שטף נהר חמורו והיה צווח ואו׳ לא נתייאשתי, ריש לקיש אמר כל זמן שצווח לא נתייאש (שם ב״ק י ה). סתם המלאך את פיהן ולא היו יכולין לצווח (שם סנה׳ י ב). היושב באיצטדין הרי זה שופך דמים, ר׳ נתן מתיר מפני שני דברים, משום שצווח ומציל את הנפשות וכו׳ (שם ע״ז א ז). א״ל (רבא לרב נחמן) מצא כאן ארנקי מהו, א״ל הרי אלו שלו, בא ישראל ונתן בה סימן מהו, א״ל הרי אלו שלו, והלא עומד וצווח, נעשה כצווח על ביתו שנפל ועל ספינתו שטבעה בים (ב״מ כד:). ד׳ צווחות צווחה עזרה וכו׳ (פ״ר, כרית׳ כח.). וכיון שבאו ברבריים להזדווג לו (לאברהם) התחילו הכל צווחים ווי, הדא הוא דכתיב ויהי בימי אמרפל (ר׳ אחא, מד״ר ברא׳ מב). הלך העבד לבקש את רבו בבית הקברות, התחיל צווח לבני אדם שעומדים שם לא ראיתם בכאן רבי (ר׳ לוי, שם שמות ה). התחיל משה צווח, יוסף הגיע השעה שאמרת פקוד יפקוד אלהים אתכם (שם שם כ). התחיל (איוב) צווח כנגד מדת הדין (שם שם לא). באותה שעה צווחה שרה ששה קולות כנגד ו׳ תקיעות (שם ויקר׳ כ). ואם היה (הלולב) גזול צווח לפני הקב״ה ואומר גזול אני חמוס אני, ומלאכי השרת אומרי׳ אוי לזה שנעשה סניגורו קטיגורו (שם שם ל). נטל זהוב אחד והשליך בתוכם והתחיל צווח ואומר האירו לי, זהב אחד היה לי ונפל ממני כאן (שם דבר׳ ב). התחיל אותו הילד לצווח, אדוני המלך למה אני חבוש בבית האסורים (ר׳ לוי, שם שם ט). למלך שכעס על מטרונה וגירה בה שכנים רעים והתחילה צווחת אדוני המלך הושיעני (שם שה״ש, מסכתי). מה עשתה היונה, התחילה צווחת ומטפחת באגפיה כדי שישמע לה בעל השובך ויבא ויצילה (דבי ר׳ ישמעאל, שם שם, יונתי). כזה שהוא צווח באזנו של חברו לא באחת אלא בשתים (ריש לקיש, שם, איכ׳ פתיח׳, ר׳ יהושע דסכנין). יצתה בתו בורחת וצווחת אוי לי אבא חמדת עיני (פסיק׳ רב׳, ויהי בעת ספרחם, קלא.). על אותו היום כתיב ירונו יושבי סלע מראש הרים יצוחו, אם ירונו למה יצווחו, אלא ירונו שיחיו ויצווחו על החיים שהיו מעכבין עליהם את הישועה בעולם הזה (מדר׳ שה״ש, גריכהוט, כג.). — *יִצְוַח בפלוני או על פלוני, גער בו, נתן עליו בקולו: ר׳ ור׳ יוסי בי ר׳ יהודה נכנסו לוכל בססוייפות וצווח בהן חשומר וכו׳ (בשם ר׳ יוחנן, ירוש׳ דמאי א א). בואו ונצווח על עקיבא בן יוסף שהיה אומר כל שאין לו ביאה בישראל הולד ממזר (ר׳ ישבב, קידוש׳ סח.). כיון שקרבו אצלו (אצל יוסף) צווח בהם, כיון ששמעו קולו נפלו על פניהם ונשתברו שיניהם (מד״ר ברא׳ לא). אמרו לו (למשה) הרי סלע, כשם שאתה רוצה להוציא מסלע אחר תוציא מזו, צווח עליהם שמעו נא המורים ונומ׳ (תנחו׳ בובר, חקת ל). — *במשמ׳ הִכְרִיז: היה צווח מראש ההר ואמר כל השומע קולו יכתוב גט לאשתו, יכתבו ויתנו (תוספת׳ גיט׳ ו ט). שעשו עצמן קדרין והיו צווחין הרי קדירות מי שירצה יבא ויקנה (מד״ר במד׳ טז). — *וצווחה רוח הקדש וכדו׳: ורוח הקודש צווחת בני אם ערבת לרעך וכו׳ (שם שמות כז). ורוח הקדש צווחה באשר דבר מלך שלטון (שם שם לב). אמר לו זמרי (למשה) אתה הוא הנאמן

[1] [ועי׳ ב. צהב, הערות.]

של תורה וכו' אף אשתך שנטלת אסורה היא לך וכו' ושלמה צווח העז רשע בפניו וכו' ורוח הקודש צווחת אשתוללו אבירי לב נמו שנתם (שם שם לג). לכה דודי נצא השדה, רוח הקדש צווחת ואומרת נצא ונטייל בדימוסין של עולם (שם שה"ש, לכה דודי). ויען המלך תנו לה את הילוד ורוח הקדש צווחת ואומרת היא אמו ודאי (שם קהל', אי לך ארץ). ושלמה צווח מקום המשפט שמה הרשע (תנחו' בובר, ויקר' ח). שכל השותה יין חבורות ופצעים ובושה וחרפה באות עליו ורוח הקדש צווחת למי אוי למי אבוי וכו' (שם, שמיני ז). וראש הישיבה מזכיר את השם ושומעין בת קול שצווחת ואומרת בלשון הזה ויאמר ה' אל משה ואל אהרן לאמר החדש הזה לכם (פדר"א ח). והנחש היה ערום מכל חית השדה והיה דמותו כמין גמל ועלה ורכב עליו והיתה התורה צווחת ואומרת סמאל עכשיו נברא (שם יג).—*והצדקה: צדקה היתה צווחת ואומרת אם אין אברהם עושה אותי אין מי שיעשה אותי (מד"ר ברא' מג). — ובסהמ"א: הכותב נכסיו לבניו וכתב לאשתו קרקע או מטלטלין בפניו ושתקה איבדה כתובתה ואם צווחה הרי צווחה (הלכות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון, 48). הכותב נכסיו לאחר וזכה לו על ידי אחר והיו בהן עבדים ושתק זה שנתנו לו ואח"כ צווח ה"ז ספק אם זה שצווח הוכיח סופו על תחילתו ועדיין לא יצאו מרשות ראשון או זה שצווח אחר ששתק חזר בו (רמב"ם, זכיות ע ו). המפקיד אצל חבירו כלים או פירות ובאו גנבים וגנבום בפניו ואילו היה צווח היו באין בני אדם ומצילין אותן הואיל ולא צווח הרי זה פושע (הנ"ל, שאלה ה ג). וקול אדיר עליהם צווחת, לא רציתם ממגד שמים מעל הא לכם באר שחת (עמנו', מחב' כח, 221). רמ"ח מצוות עשה כנגד רמ"ח אברים שבאדם שבכל יום ויום צווחים על האדם עשה אותנו שתחיה בזכותינו ותאריך ימים (ר"י בן כחמיאש, פי' משלי ד כג). באו שניהם אדוקים ושמטה (את הטלית) האחד מיד חברו וכו' חזר האחי ותקפה מיד התוקף אף על פי שצווח מתחלה ועד סוף יחלוקו כבתחלה (שו"ע חו"מ קלח ו–ז). מעשה באחד שרצה לישא אשה, אמרה לו איני נשאת לך עד שתכתוב לי נכסיך, שמע בנו הגדול וצוח על שמניחו ריקן (שם רמב י). וגם מה שנוהגים ליקח הבשר במקולין של ישראל ע"י השפחה גויה והיא מביאתו לבית ישראל מבלי סימן כמה פעמים צווחתי על זה ככרוכיא (שו"ת מים רבים, מלדולה, יו"ד ג). — ואמר הפיטן: יה בדקם לעינו ועדותם דקדק במענו והכל צוהו במעונו מקדש החדש בזמנו (ר"א קליר, אבי כל חוזה, קרוב' שבת החדש). דבריו וגזר דינו בשמעם החלו לצוח, השלחן ערוך והאילים נבחרים לטבוח (אודך ה', סליח' סדר' לר"כ' מחז' איטל' ב, קה.). — ואמר המשורר: יכם ולא יחלו ויהלמם ולא ידעו ועת קום בעדו יצוחו (רמב"ע, את קדמו, מעה"ם 64).—ב) *ובמשמ' קרא לפלוני בשם זה או זה[1]: אותן בנות ישראל שצווחת אותן אמהות אינן אמהות אלא אימחות, לוואי יהיה לי חלק עמהם לעתיד לבא (מד"ר במד' ד).

—פע', *צוּת, ב"ר מְצוַּח, מצוות, מצווית — כמו קל: הקול קולו של יעקב מצווח ממה שעשו לו הידים ידי עשו (ר' יהודה בר אלעי, שם ברא' סה). נתנו אותו בחמור של חרשים והיו מנסרים בו והיה מצווח ואומר ווי אוי אוי שהכעסתי לבוראי (שם שם). מיד עמד (כלב) על הספסל ושיתק כל ישראל שהיו מצווחין על משה (תנחו' בובר, שלח יט). באו המלאכים והיו בוכים ומצווחים לפני הקב"ה (פסיק' רב', בחדש השביעי, קעח.). — ומְצַוֵּחַ לתנור וכדו', צועק לתוכו: המצווחת לתנור בשביל שלא תינפל הפת וכו' הרי זה מדרכי האמורי (תוספת' שבת ו יד). המרקדת לכותח והמשתקת לעדשים והמצווחת לגריסין יש בו משום דרכי האמורי (בבלי שם סז:).— ואמר הפיטן: ועל תחן יְצַוְּחוּ לך קשוב ושמע אמריה (אלי ציון, קינ' ת"ב). — ועי' ב. צָהַב, חִפַּע'.

*צְוָח, ש"ז,—כמו צוחה, ואמר הפיטן: טוב ירד והגיד לחבריו במר ובצוח ואויב בא ומצאן יושבין ודורשין בטרות (אודך ה', סליח' סדר' לר"כ, מחז' איטל' ב, קה:). — ומ"ר צְוָחִים, ואמר הפיטן: אלה בקרני נבחים ואלה בקול צוחים ואנחנו בקול מי שבחים מפרק ומפוצץ סלעי צחיחים (שלמה הבבלי, חננו ה', סליח' יוס ז).

---

[1] [כמו בארמ'.]

צוחה, ס"נ, סמי' צוחת, כנ' צוחתך, מ"ר *ציחות, צווחות, — סה"פ מן צוח, לשמחה ולאבל: צוחה על היין בחוצות ערבה כל שמחה (ישעי כד יח). אבלה יהודה ושעריה אמללו קדרו לארץ וצוחת ירושלם עלתה (ירמ' יד ב). שמעו גוים קלונך וצוחתך מלאה הארץ כי גבור בגבור כשלו (שם מו יב). אלופינו מסבלים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחבתינו (תהלי קמד יד). — ובתו"מ: היה בא בדרך ושמע קול צווחה[1]) בעיר ואמר יהי רצון שלא יהיו אלו בני ביתי הרי זו תפלת שוא (ברכ' ע ג). וישלח חציו ויפיצם, כנגד חצים שלהם, וברקים ויהומם, כנגד צוחה שלהם (מכי' בשלח מסכ' ב ב). ואל תחפזו מקול הקרנות ואל תערצו מקול הצווחה[2]) (ספרי דבר' קלג). מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר וכו' (ת"כ, ברכ' ס.). ד' צווחות צווחה עזרה, צווחה אחת הוציאו מיכן בני עלי ופנחס שטימאו את ההיכל, צווחה שניה פתחו שערים ויכנס יוחנן בן נדבאי וכו' (ת"כ, כריח' כח.). עמדו והכו זה את זה מתוך השכרות, נפלה הצוחה בעיר ובא הלופר ותפשם ומסרם למלכות (מד"ר במד' י). אמר הקב"ה ב' צווחות צווחתי מפניכם, סופכם לצוות ארבע בשעבוד מלכיות (שם שם עז). מעשה באדם אחד שהיה חופר שיחין לרבים ובתו היתה הולכת בדרך ובאתה לעבור בנהר ושטפה, באו ואמרו לו לר' פנחס כך הגיע לבתו של פלוני, אמר להם אי אפשר וכו', מיד נפלה צוחה בעיר, באתה בתו של פלוני (שם דבר' ג). — ואמר הפיטן: רגש מקבר צוחה מסלע בתת יבשי עצם מעפר קול (יוסי בן יוסי, אנוסה, סופרות, מוסי' ב ר"ה). מערש יצועו קם לילה ובארץ פתרוס צוהה גדולה מאין בית בלא יללה (משה בר קלונימוס, מה מועיל, קרובי' אחרון פסח). קול עשוקיה שמע מיד עושקם, רגשתם וצוחתם[3]) לא תשיב ריקם (אז בצוא יום, סחר' י טבת, סליח' ספרד'). ציר חנן להניא חוברי פסיליהם, צוחת פימו לדום באבני אליליהם (אתה הארת, יול' ז פסח, מחז' איטלי' א, קכ:). — ואמר המשורר: וראשו בהנחה וסופו

1) [במדב"ם: קול צווחות.]
2) [במשנה (סוט' ח א): מפני קול צווחות.]
3) [מנקי: וצוחתם.]

לאנחה ושיח וצוחה ושאון ושברים (דינס, דעת לבי, שעה"ס 4).

***צוחן**, ש"ז, נק' צוחנית, — צעקן, מי שצוח, השתמשו במלה זו בספרות העברית החדשה.

***צויה**, צוויה, ס"נ, — כמו צואה, צווי: בראשונה אמרה רות כל אשר תאמרי אעשה ובצוויה שניה אמרה כל אשר תאמרי אלי אעשה (הוריה הקורא, דרנבורג, 130). — ואמר הפיטן: הזהרת שופטים כל שחד רשע לטות וצוית[1]) שוטרים לבל הכר פנים (אתה הנחלת, מוס' ב שבוע', מחז' איטלי' א, קנו:).

***צויחה**, ס"נ, — סה"פ מן צוח, פעלת הצווח: נאמנת (אלמנת עסה) לטהר עצמת בצויחת או בשתיקה (תוספ' כתוב' יד., ד"ה ת"ר).

צול[2]), ממנו *מצול, מצולה, מצולה, צול, צולה.

***צול**, ש"ז, — כמו צולה, מצולה, ואמר הפיטן: אבן חוג מצוק נשיה, תהום רבה צול שאיה בפנת ראש יסוד שלישיה, שתתו שעון בה לשעיה (ר"א קליר, אבן חוג, יול' א ר"ה). כהושעת טבועים בצול גזרים, יקרך עמם מעבירים, כן הושענא (הוא, כהושעת אלים בלוד, סדר הושענות). נפלה, עודינה בצול דכויה, עיני חכתה לחזון בן ברכיה (הוא, שבת סורו מני, קינ' ת"ב). טנף טהר ותדית כתמים, יוצלל בצול כבד אשמים (אך במתח, סליח' ער"ה). כאב תחבוש ובצול תכבוש עוני (אמנם כן, מעריב ליל כפור). והנני הן מוצהב בנצול צול רהב (שלמה הבבלי, אור ישע, יול' א פסח). גולתי שקלי מתת כפר נפש, טבעתי במי צול בטיט ורפש (אשכל אווי, יול', שבת שקלים). — *וצול הים, בתוך תאור דמותו של אלהים בקבלה: ובצול הים יכול להביט מקצה אל קצה פאות העולם יש משמים לארץ כי צול הים גבוהים ט"ו אמה מכל ההרים הגבוהים (רזיאל, אמשט' יב:).

צולה, ס"נ, — כמו מצולה, עי"ש, Tiefe; profondeur; depth: האמר לצולה חרבי ונהרתיך אוביש (ישעי מד כז). — ואמר המשורר: ולו אבכה לקורותי יבישון דמעי כל יאור מצור וצולה (עמנואל, מחב' א, 8).

1) [במחז' אשכנז (מוס' א שבוע'): וצוואת.]
2) רק עברי? [ויש מחברים שרש זה בצד"ק עם ב. צלל.]

צום [1]), ממנו צום, צום, *צִיְּמַן.

צוֹם, ש"ז, כנ' צֹמְכֶם, מ"ר צוֹמוֹת, — יום שאדם מונע את עצמו בו מאכילה ושתיה, לְשֵׁם שָׁמַיִם לְרַצּוֹת את האלהים או בשביל דבר אחר, ; das Fasten ; jeûne ; fast : ויבקש דוד את האלהים בעד הנער (החולה) ויצם דוד צום ובא ולן ושכב ארצה (ש"ב יב יו). קראו צום והשיבו את נבות בראש העם (איזבל, מ"א כא ט). הן ביום צֹמְכֶם תמצאו חפץ (ישעי' נח ג). הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכף כאגמן ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא צום ויום רצון לי"י הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע התר אגדות מוטה וכו' (שם שם ה–ו). וקראת במגלה אשר כתבת מפי את דבר י"י באזני העם בית י"י ביום צום (ירמי' לו ו). בחדש התשעי קראו צום לפני י"י כל העם בירושלם (שם שם ט). קדשו צום קראו עצרה (יואל א יד). שבו עדי בכל לבבכם ובצום ובבכי ובמספד (שם ב יב). ויאמינו אנשי נינוה באלהים ויקראו צום וילבשו שקים (יונה ג ה). צום הרביעי וצום החמשי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמעדים טובים (זכר' ח יט). ואני בחלותם לבושי שק עניתי בַצּוֹם נפשי (תהל' לה יג). ואבכה [2]) בַצּוֹם נפשי ותהי לחרפות לי (שם סט יא). ברכי כשלו מִצּוֹם ובשרי כחש משמן (שם קט כד) ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וְצוֹם ובכי ומספד שק ואפר יצע לרבים (אסתר ד ג). וכאשר קימו על נפשם ועל זרעם דברי הַצּוֹמוֹת וזעקתם (שם ט לא). לבקש תפלה ותחנונים בצום ושק ואפר (דני' ט ג). ואקרא שם צום על הנהר (עזר' ח כא). נאספו בני ישראל בְּצוֹם ובשקים ואדמה עליהם (נחמי' ט א). ויתן יהושפט את פניו לדרוש לי"י ויקרא צום על כל יהודה (דה"ב כ ג). — ובתו"מ [1]) : והשחירו שיניו מן התצומות ומן התעני' (ר' חנני', ירוש' גיטין ב ח). שלשת ימי הצום אין מתענין אותם רצופין אלא מפורזין שני וחמשי ושני (סופרי' יז ד). והילים יגבר יגזרו צומין ותעניות (מד"ר קהל', אם קהה הברזל). — ואמר הפיטן : סלחה לעם מאז עבדוך, ועל כל מדה ומדה יהודוך, עת צומם קראוך וייחדוך וכו, צום רצון תרצה בתשובות (רסע"ג, אזון, סליח' יוה"כ, סדור רסע"ג, רלב). — °צום תענית : עננו י"י עננו ביום צום תעניתנו [2]) (תפלת תענית). — °צום כפור, צום יום הכפורים, ואמר הפיטן : אליו בקשתי לכפר עון חטאתי, וביום צום כפור סליחתי יענה ויאמר סלחתי (קרוש אדיר בעליתו, אופן יוה"כ). — °וצום הֶעָשׂוֹר, באותה משמ', ואמר הפיטן : צפה בבת תמותה, צום העשור עמותה (ר"א קליר, צפה בבת תמותה, מוסף יוה"כ). מסמין בבבל אסור, ותקות אסירי בשור, ונקדישך בצום העשור, קדוש (הוא, כחסב, מוסף יוה"כ). — *וצום סתם, במשמ' צום יום הכפורים : אמר קונם בשר שאיני טועם עד שיהא הצום אינו אסור אלא עד לילי הצום (נדרי' ח ו). — ואמר הפיטן : אערוך שועי, בבית שועי, גליתי בצום פשעי (אערוך שועי, סדר הושענות). — °על הַצּוֹם, כמו על נפש ריקה, על בטן ריקה : ותשתה על הצום מעסיסי המגדים החמוצים (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה א).

צוֹם, פ"ע, צַמְתָּ, צַמְתִּי, צַמְתֶּם, צַמְתֻּנִי, צַמְנוּ, צָם, צוּם, צוּמוּ, אָצוּם, וַיָּצָם, וַיָּצוּם, וַנָּצוּמָה, תָּצוּמוּ, יָצֻמוּ, יָצוּמוּ, — צָם פלוני, היה בְּצוֹם, ישב בתענית : וישבו שם לפני י"י וַיָּצוּמוּ ביום ההוא עד הערב (שפט' כ כו). ויקבצו המצפתה וכו' וַיָּצוּמוּ ביום ההוא ויאמרו שם חטאנו לי"י (ש"א ז ו). ויקחו את עצמתיהם ויקברו תחת האשל ביבשה וַיָּצֻמוּ שבעת ימים (שם לא יג). ויספדו ויבכו וַיָּצֻמוּ עד הערב על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם י"י ועל בית ישראל כי נפלו בחרב (ש"ב א יב). ויאמרו עבדיו אליו (אל דוד) מה הדבר הזה אשר עשיתה בעבור הילד חי צַמְתָּ ותבך וכו' ויאמר בעוד הילד

---

[1]) בערב' צום [a]) [וכן בארמ' ובכוש' באותה משמ' של המנעות מאכילה ושתיה, וזאת אפוא משמ' הראשונה של המלה אף בעבר', ולא כדעת רד"ק, שד"ל ואחרים.]

[2]) כן בנוסחה המסורה, אך אין ספק בדבר כי צ"ל וָאֶעֱנֶה. [ואולי קרוב יותר לגרס : וָאֲדַכֶּה.]

[1]) [במקורות התו"ם נהוגה יותר המלה תַּעֲנִית, וצום, שאינו בתורה, בא לרב על יד תענית.]

---

[a]) صوم

[2]) [בסדור רסע"ג (עמי סיז) : ביום צום התענית הזה.]

חי צמתי ואבכה וכו' ועתה מת למה זה אני צם האוכל לחשיבו עוד (שם יב כא—כג). ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק (מ"א כא כז). למה צמנו ולא ראית וכו' הן לריב ומצה תצומו וכו' לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם (יש' נח ג—ד). כי יצמו אינני שמע אל רנתם (ירמ' יד יב). לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי וכו' גם אני ונערתי אצום כן (אסתר ד טז). ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת (עזר' ח כג). ואבכה ואתאבלה ימים ואהי צם ומתפלל לפני אלהי השמים (נחמ' א ד). —צמתני, צמתם לי, בשבילי, לטובתי: אמר על כל עם הארץ ואל הכהנים לאמר כי צמתם וספד בחמשי ובשביעי וזה שבעים שנה הצום צמתני אני וכי תאכלו וכי תשתו הלא אתם האכלים ואתם השתים (זכרי' ז ה—ו). — ובספה"א: וגם אסתר הצדקת צמתה שלשה ימים לילה ויום ותלבש שק ואפר וכו' (חמדת הימים ג, סט:). —ואמר הפיטן: על זאת איליל ואספוד אשים במו שק מלוני, אכוף כאגמון ואצום שני וחמישי שני (רסב"ג, נחר בקרלי, שירי שלמה, דוקס א). רבץ תינוקות לפניו ימים שלשה צמים ומכפנים, בקול יעקב לחלוש ידי עז פנים (מנחם ברבי מכיר, סליח' תעני אסתר). —ואמר המשורר: ואזכר את מלונך, צם בבית שחת, בברותי, ותתהפך בתוך מעי לראש פתן אכילתי (ר"ש הנגיד, ימהר יום ברודי, 73). — ובהשאלה: וכל כחותיו הגופיים צמים מהעינינים הטבעיים מתעסקים בתוריים כאלו אין בו טבע בהמי וכן יהיה צום החסיד בכל עת שיצום, שיענה בו הראות והשמע והלשון (ר"י ה"ל, כוזרי ג ה). —ורמעי הצם[1], שם לאחד המעים, עי' א. מעי, עמ' 3165 ואילך.

צומח, תוס"ז, — שם כללי לכל נמצא הצומח וגדל, בנגוד לחי ולמדבר מזה ולדומם מזה: ועשה הארבע תולדות דומם צומח חי מרגיש (ראב"ע, ספר המספר בקדרות ג). ויחלקו (הגשמים) לארבע מינים והם הדומם והצומח והחי והמדבר (ר"י ה"ל,

[1]) [והעיר בכר בהערות ותקונים לס' מוסר לר"י עקנין, עמ' 189, וז"ל: הצם (כלומר הצם בלה"ק) הוא העתקת המלה הערבית אלצאים (ספר אלכוזרי שם) בלשון יוני ורומי νῆστις jejunum (P. de Koning p. 725), ע"כ.]

כוזרי חן א). המין השני הוא הצומח באילנות ועשבי האדמה (הוא, שם שם). שהדברים הנמצאים חמשה שרשים המוצק והצומח ובעלי חיים והכוכבים ומלאכים (סוא, אמונות ודעות לרסע"ג ג). העולם הזה בכל אשר בו מקופא וצומח וחי (הוא חו"ה, עבודת האלהים ט). כי הנמצאות שלשת חי צומח דומם (רד"ק, ירמ' י א). —ועי' צמח.

צומח, עי' צמח.

***צומחי**, ת"ז, — מטבע הצומח: אחר כן נבראו התחתונים שהם כולם חמרים ושפלים והם שלשת הצורות ההיולאניות דוממית צומחית הרגשית (ר' דוד מרוקא מרעיקא, זכות אדם, יין לבנון, 9)

צומע, עי' צמע.

צומת, עי' צמת.

צונם, צונמא, עי' צנם, צנמה.

צונן, עי' צנן.

צועה, עי' צעה.

א. **צוף**[1]) ממנו א. צוף.

ב. **צוף**[2]), ממנו הצפה, ב. צוף.

ג. ***צוף**, ממנו ג. *צוף.

א. **צוף**[3]), ש"ז, מר צופים, —חלות הדבש, Honigwabe; honeycomb; rayon de miel: הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונפת צופים (תהל' יט יא). — צוף דבש: צוף דבש אמרי נעם מתוק לנפש ומרפא לעצם (משלי יו כד). — ובתו"מ: משחרב בית

[1]) רק בעבר'. [ועי' בהערות הבאות.]

[2]) [בארמ' טוף, ועי' בהערות לערכים צפון, ב. צפצף.]

[3]) לא נתברר מקורו. [יש מחברים ש"ע זה עם ב. צוף, במשמ' הדבש הצף למעלה (ועי' שמוש הפעל ב. צוף בתו"מ). ונראה יותר לחבר מלה זו, המשמשת תאר של שבח לדבש או לנפת (שגם פרושה דבש, והיא מלה נהוגה באשו', ובאוגרית' בצורה נבת במשמ' דבש) עם צפו בערב'[a]) במשמ' זך, טהור, וגם מיטב, משבח. ולפי זה יהיה פרושו של צוף דבש, נפת צופים: דבש זך, מיטב דבש.]

[a]) صفو

המקדש בטל השמיר ונופת צופים[1] (סוטה ט יב). — ובספהמ״א: ותעשה הדבורה מהצוף המוכן לעשות בו דבש אשישים אמנם לא מלא דבר תעשה אשישים כי אם מן הצוף (אמו״ר לראב״ד ו, כוזות הכפש, 29). הדבורים בפיהם צוף אבל עקצו בצדו (י״ע פרכסים, לבי מודס, 113). — ואמר המשורר: ואם לא נפרשו מצוף אמריו הלא יפריש כצפעני פרישה (רשב״ג, הלפור או דרור, ברודי, 3). תגיד שפתיה אז להשיבני, כאלו מריקה צוף בהם ומטיפה (הוא, מי זאת, סעה״ס 38). ענו שירים בשר קבץ חסדים בצוף מליו לכל שואל ותת הון (רמב״ע, הרסים א, 9). אשר טעמו כטעם צוף וזכרו מור ועינו נרד (סס ג, 34). אין לי השקט במכוני כי אנוד כאשר ינוד קנה, לולא משה מנים עצבי בשפת נפת ובצוף מענה (יוסף בן ססל, איכה יועס, סעה״ס 86). קחה מלים בכור דעת צרופים, ולרעכים מתוקים הם כצופים (ראב״ע, ספר לחות, בסופו). מנת חלקי וציר חזקי וצוף מתקי וכל חשקי בך דבקי (הוא, אני המה, אינר 83). מה יפית ומה נעמת בת חיקי בפניך חיים וצוף בשיניך (איומסי, איגר 138). שפתת צוף ולחיה מן ירקה כטל אורות ופניה כגנה (ר״י חריזי, תחכ׳ כ, 201). אמרתי אעלה על תמר ובצוף מעדניו אתימר (סס מט, 883). אהבת אלהים מה מאד ערבה לי מדבש ונפת צוף, אך עת אשר אזכר עונותי אמר לים דמעי בפני צוף (הוא, הענק, אות ל, הס׳ היובל להרכבי). ומי יינק שדי חכמה לבד את וימוץ בלתך צופה ויערה (עמנואל, מחב׳ ה, 61).

ב. צוּף, פ״ע, צָף, — צָפוּ המים על ראש פלוני, עלו ועברו מעל להראש, überschwemmen; inonder; to flood: צָפוּ מים על ראשי אמרתי נגזרתי (איכ׳ ג כד).—ובתו״ם: ירד לטבול במערה ונמצא מת צף על פי המערה טמא (כזיר ט ב). נמצא טמון בגל או תלוי באילן או צף על פני המים לא היו עורפין (סוט׳ ט ב). אף הוא (הלל) ראה גולגולת אחת

[1]) [עי׳ בערך נֹפֶת, מה שנדרש על זה בגמרה (סוטה מח:), והשוה לזה גם את דברי רבי יוסי: כל מי שאומר דברי תורה ברבים ואינן ערבין על שומעיהן כדבש זה שבא מצוף נוח לו שלא אמרן (מד״ר בס״ם, כפח).]

שצפה על פני המים אמר לה על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון (אב׳ ב ו). ומה בין מחבת למרחשת וכו׳ מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשים (נ״א רכים) ומחבת צפה ומעשיה קשים[1] (ר׳ חנניה בן גמליאל, מנח׳ ה ח; וכעין זה ספרא ויס, ויקרא פרק יב). שתי שקתות שבאבן אחת וכו׳ שהיו המים צפין על גביהן אפילו כקליפת השום וקידש את אחת מהן, המים שבשניה מקודשין (פרה ה ח). היה קדוש צף על פני המים רבי מאיר ורבי שמעון אומרים נוטל ומקדש (סס ו ב). אלו ספיקות שטיהרו חכמים ספק מים שאובין למקוה ספק טומאה צפה על פני

[1]) [ובגמרה (מנח׳ סג.): מרחשת עמוקה דכתיב וכל נעשה במרחשת, מחבת צפה דכתיב ועל מחבת.

והנה מדברי רחב״ג על המחבת ועל המרחשת, כפי שהם מובאים במשנה ובספרא (בלי פרוש הגמרה), נאמרו המלים עמוקה וצפה לכאורה על הכלים עצמם (ולא על הנעשה בהם), ועל כן התקשו המפרשים בפרוש המלה צפה, ופרשוה שלא כמשמעותה בכל מקום אחר. ואלה דברי רש״י (מנח׳ סג.): צפה, שאינה עמוקה אלא שוליה צפין אצל אוגניה ומתפזר השמן באוגני הכלי ולהכי קשה וכמו (סנה דף ה:) צף על פני המים, ע״כ.

ואולם אין התַּנאים מבארים אלא את לשון הכתוב: וכל נעשה במרחשת ועל מחבת, ועל כן יכלו לומר בקצור מרחשת או מחבת במשמ׳ כל נעשה במרחשת או על מחבת, וכך מובנים הדברים בהבנה טבעית: (מנחה) הנעשָׂה במרחשת היא עמוקה בכלי, והנעשה במחבת צפה למעלה. ודוקה פרוש טבעי זה יוצא ידי הבדל הלשון שהגמרה מצביעה עליו: (עמוק) במרחשת, (צף למַעְלָה) על מחבת.

ואשר להמשך הדברים, (מרחשת) מעשיה רוחשים (או רכים), (מחבת) מעשיה קשים, הרי פרוש הדברים תלוי בקביעת הגרסה הנכונה. וכנראה לא היה כאן נגוד בין רכים וקשים, אלא בין רוחשים, הבאה לבאר את השם מרחשת, ובין מלה אחרת, שהוחלפה במלה קשים, כשם שהוחלף רוחשים ברכים. ועל פי הענין אולי הנכון: (מרחשת) מעשיה רוחשים, כלו׳ משמיעים קול רהישה, (מחבת) מעשיה נוקשים או מקישים, כלשון השמעת קול נקישה (אולי משום שדרשו מחבת במשמ׳ מחבט, ועי׳ חֶבֶת במשמ׳ חֶבֶט), והוא שהבינו אח״כ במשמ׳ קשים, ועל כן החליפו גם רוחשין ברכין.

ולפי זה אין בלשון צף, צפה במשמ׳ שטוח, כמובא במלונים.

ואמנם ההבדל שבמנחת קשור הוא בהבדל שבכלים, ועל כן באו דברי רחב״ג על יד דברי ריה״ג. וצ״ע.]

המים וכו' (טהר' ד ז). הסייד ששכח עציץ בבור ונתמלא מים אם היו המים צפים על גביו כל שהן ישבר (מקוא' ב ח). המקפה והחמיטה של חולין ושמן של תרומה צף על גביהן ונגע טבול יום בשמן לא פסל אלא השמן (טבו"י ב ד). שמן שהוא צף על גבי היין ונגע טבול יום בשמן לא פסל אלא השמן (שם שם ה). הלך משה ועמד על נילוס נהר ואמ' יוסף יוסף הגיע השעה שהקב"ה גואל את ישראל ממצר' וכו' מיד צף ארונו של יוסף וכו' (תוספת' סוטה ד ז). ישראל העושה עם הגוי בגת הרי זה מעלה את הלחם לגבי התפות וכו' אף על פי שהיין צף על גבי ידיו מותר שאין דרכן מנסכין כן (שם ע"ז ז ג). השרץ שנמצא צף על שפת הבור של גת, לתרומה ספיקו טמא ולפועלין ספיקו טהור, מפני שספק טומאה צפה (שם טהר' יח יד). עריבה שירד דלף לתוכה הנתזין והצפין בכי יותן (שם מכשירין ג ו). שני הרוגים זה על גבי זה וכו' אין עורפין וכו' התחתון משום טמון והעליון משום צף (ירוש' סוטה ז ג). מעשה שא"ר יוסי לבנו בציפורין עלה והבא לנו גרוגרות מן העליה, עלה ומצא את העלייה צף עליה דבש (שם שם ז ד). ג' אירסין הן, ארס שוקע וארס צף וארס עומד כסבכה מלמעלה (שם תרומ' ח ה). אגוז בבלי וכלי צף ע"ג מים בתר אגוז אזלינן וכו' (רבה, שבת ה:). מאי מי מלח עזין, רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו כל שהביצה צפה בהן (שם קח:). שארס של נחש דומה לספוג וצף ועומד במקומו (ר' נחמיה, ב"ק קטו:). וטעונה (הגמל) שתי נודות אחד של יין ואחד של שמן, של יין מטפטף ושוקע ושל שמן מטפטף וצף (סנה' קד:). ביום רביעי חנו ישראל על שפת הים מנגב לים והיו המצרים צפים כנאדות על פני המים (ר' סימון, פדר"א מב). — *וצפה האניה בים: כאניה שהיא צפה בלב ים כך הארץ מרוקעת על המים (שם ה). —*ובדברים יבשים: סלע שצף על גבי הארץ ואיגור יוצא ממנו אם יש בו כשיעור הזה מותר ואם לאו אסור (תוספת' שביע' ג ג). נמצאו (המחט והטבעת) למעלה משפתה של חבית כנגד תוכה של חבית, בין שהטיט צף תחתיהן ובין שאין הטיט צף תחתיהן אם היו טמאין לא טמאו את החבית וכו' (שם כלים ב"ק ז ח). סנדל של עריסה שנחות ממעזיבה שיעורו בפותח טפח וכו' היה טיט צף תחתיו כל שהוא וכו' (שם אהיל' יג ד). כי תקצור קצירך וכו' פרט לשצפו עומרין לתוך שדה חבירו (ר' אלעזר בשם רבי אלעזר, סוטה מה.). דק משוקע הרי זה מום, צף אינו מום (בכורות לח:). ונופת צופים, כסלת שצפה על גבי נפה (מד"ר במד' יג). — *ובמשמ' הגבה: ששה נסים נעשו באותו היום ואלו הן צף הכבשן ונפרץ הכבשן ותומק סודו וכו' (ת"ר, סנה' לג:). — *ובמשמ' עף: על חלליהם, שהיה (בלעם) צף כנגד כל חלליהם והיה פינחס מראה לו את הציץ והוא שוקע ויורד (ירוש' סנה' י ב). — וצפה העליה בדבש או בשמן: מעשה שאמר ר' יוסי לבנו בציפורי עלה והבא לנו גרוגרות[1]) מן העלייה הלך ומצא את העלייה שצפה בדבש[2]) (ספרי דבר' שטז). —ובסהמ"א: הקש שעל המטה וכו' ובא לשכב עליו ומנענעו כדי שיהיי צף ורך לשכב (רש"י, שבת קמח.). מפני שתנועת הלהב תנועה לבקש לקרוע האויר ולעלות למעלה קרא אותו הגוף הצף על שאר הגופים (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה ג, 84). ואם יש מכשולים בנהר שעל ידי כן דבר הצף בו עומד שם וכו' לא הוי יאוש (סו"ע חו"מ רכט ז). — *בהשאלה, צף, לא רק במים, כי אם כל עליה למעלה: היה מקצץ תורמסין ומשליכן שם ונעשה נס וצף המת במקום שהוא שם (רש"י, שבת לד.).— ואמר המשורר: אך עת אשר אזכר עומתי אמר לים דמעי בפני צוף (ר"י חריזי, הענק רכו, סרג).

—הפע', הֵצִיף, — הֵצִיף את המים על פלוני, עשת שֶׁיָּצוּפוּ: ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו אשר הֵצִיף את מי ים סוף על פניהם (דבר' יא ד). —*ובהשאלה, הציף מוסר, חכמה וביוצא בזה, הרבה מאד, ואמר בן סירא: מה חכמת בנעריך ותצף כיאר מוסר (ב"ס נכי' מז יד).—*ובמשמ' פ"ע, הֵצִיפָה בְּרֵכָתוֹ, רבתה ופשטה בארץ, ואמר בן סירא: ברכתו כיאר הציפה וכנהר תבל ריותה (שם לט כב). — ובתו"מ: של בית ר' גמליאל היו ממלאין דלי עדשים ומציף מים ושולה והצרורות יורדות למטן והאוכלין למעלה (ר' אלעזר בר' לדוק, תוספת' יו"ט א כג, וכפין זה ביצה יד:). שמשעה שגזורתי על הים

---

1) [נ"א : ותים.]

2) [נ"א: בשמן. וחשוה המובא לעיל מירוש' פאה ז ד.]

שמא שנה את מדותיו ואומר אעלה ואציף את העולם (ספרי דבר׳ מו). חטאו אנשי דור המבול הציפם בזוקים על פני המים (שם שם שי). שורין את העקרים במים ומציף עליו שמן וקולט את הריח וקפחו (רבי יוסי, הורי׳ יא:). ב׳ פעמים כתיב הקורא למי הים כנגד פעמים שעלה הים והציף את העולם (מד״ר בראש׳ כג). אין זופק אלא ויצף, הציף עליהן הים והציף לי משפחות מחן (שם שם לט). למערה שהיא נתונה על שפת הים ועלה הים והציף המערה וכו׳ (פסיק׳ ר״כ ה, בובר, מח). — ובפהמ״א: שאין שורין את הכרשינין דהיינו שמציף עליהם מים בבלי כדי להסיר הפסולת (הלבוש או״ח סמן תיט ס). — *והציף דבר בנוזל, עשה שהדבר יָצוף על פני הנוזל: לא היו מדליקין האגוז אלא סומך עלית הפתילה להציפה שלא תטבע בשמן (רמ״י, שבת כא., ד״ה לא להקפות). ועוד כי היין מציף המאכל על פי האיסטומכא ולא יניחנו לירד לעמקה שהוא המקום החם (רמ״ע פלקירה, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, ס). וילך עוד (ישו) ויקח שני אבני ריחים ויצף אותם על פני המים (תולדות ישו). — *והציף את המגופה על פי החבית, השאיר אותה צפה על פיה מבלי להדק אותה: חביות של יין ושל שמן וכו׳ הרי אלו שלו וכו׳ אמר רב הושעיא במציף (ב״מ כג:). — *ובמשמ׳ הגביה [1]: מיד התירן הקב״ה והציף את הכבשן והעלה אותן (תנחומא בובר, נח טו). — ואמר הפיטן: יהרו עולם להציפה וגבולם חול השים (שלמה הבבלי, אמץ דר, יוצ׳ שבת ג אחה״פ). — ואמר המשורר: והוציא כל רכושה אשר הציף צלוליה ודלה פניני מעמקיה (רשב״ג, הלפור או דרור, ברודי, 3). [2]

—הפעו׳, הוּצף, ואמר הפיטן: מי ים סוף הוצפו, נבכיהם לראשם צפו, סלית צרים ונשטפו (ר׳ שמעון בר יצחק, אויבים נחלקו, יוצ׳ ז פסח).

צוֹפֶה, עי׳ צפה.

ג. ***צוּף*** [3], ש״ז, מ״ר צופים, — צופי צמר, כמו ציפי

1) [עי׳ קל, צף הכבשן.]

2) [ונוהג: הציף השוק בסחורה, הצפה, dumping.]

3) [השוה צוף a), צמר בערב׳.]

a) صوف

צמר: הגוזל עצים ועשאן כלים כו׳ הכא את מר ליבן כשינוי והכא את מר אין ליבון כשינוי, חן דתימר ליבון כשינוי בשעשאו צופים והן דתימר אין ליבון כשינוי כשהניחו כמות שהוא, מצינו ליבון בלא צופים, שמא יש צופים בלא ליבון וכו׳ (ירוש׳ ב״ק ט א).

א. **צוּץ** [1]), ממנו א. צוֹץ, צִיץ, צִיצָה, צִיצִת.

ב. **צוּץ** [2]), ממנו ב. צוֹץ.

א. **צוֹץ**, פ״ע, צָץ,—צץ הפרח, היה בו ציץ, ובהשאלה: העָוֶל, הרֶשַׁע: יצאה הצפרה צָץ המטה [3] פרח הזדון (יחזק׳ ז י). — ובפהמ״א, בהשאלה: בימי בית שני צץ המינות בישראל (רמב״ם, עבודת כוכב׳ א ז).

—הפע׳[4], יָצִיץ, וַיָּצֵץ, וְיָצִיצוּ, — הֵצִיץ האילן ציץ, הוציא הציץ, Blüten treiben; pousser des fleurs; to blossom sprout: והנה פרח מטה אהרן לבית לוי וַיָּצֵץ [5] ציץ ויגמל שקדים (במד׳ יז כג). בבקר יָצִיץ (הצמח) וחלף [6] לערב ימולל ויבש (תהל׳ צ ו). — ובהשאלה לאדם, היה בעצם כחו ואשרו: הבאים ישרש יעקב יָצִיץ ופרח ישראל ומלאו פני תבל תנובה (ישע׳ כז ו). יהי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פריו וְיָצִיצוּ מעיר [7] כעשב הארץ (תהל׳ עב יו). בפרח רשעים כמו עשב וַיָּצִיצוּ כל פעלי און (שם צב ח). אנוש כחציר ימיו כציץ השדה כן יָצִיץ (שם קג יה). אויביו אלביש בשת ועליו יָצִיץ נזרו (שם קלב יח). — ואמר בן סירא: אד כפור במלח ישכון ויציץ כתמר ציצים (ב״ס גני׳ מג יט). — ובתו״מ: מה סימנו של שקד זה, משעה שהוא מציץ [8] עד

1) רק בעברי. [ואולי השרש הוא ציץ.]

2) רק בעבר׳? [ואולי בעצם אך התפתחות של א. צוץ.]

3) המַטֶּה, כפל לזדון. [ועי׳ מַטֶּה הערות.]

4) [ואולי קל מן ציץ.]

5) [נ״א: וַיָּצֵץ.]

6) אולי ושלף, עי׳ זה.

7) [על המלך ועל זרעו יְדֻבַּר כאן (עי׳ גם ב. פִּסָּה, הערה), ועל פי פסוקים כגון ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו (ישע׳ מח יט) אפשר שצ״ל: וְצִיצַי (וצאצאו) מֵעָיו.]

8) [במקבילה (מד״ר קהל׳, וישב העפסל, סדר

שעה שהוא גומר כ"א יום (מד"ר איכ' פתיח', וזכור את בורא"ך). — ובסהמ"א: בפרות רשעים כמו עשב, בזמן שאתה רואה רשעים שרבו כמו עשב לכסות את פני הארץ ותציצו כל פועלי צורת חמ' ולבנ' וכו' (סדר"א יע). ד"א טיט זהו טיטו של עולם הבא שהצדיקים מציצין הימנו כתות כתות כעשבי השדה (א"ב דר"ע ט, ביהמ"ד ילינק ג, 31). — ואמר המשורר: ראה עולם כמו אולם ותבל דמות בקעת אנחנו חצירה, בבקרנו הכי נציץ ונחליף ולערב חכי נשכון חרירה (עמנואל, מחב' ח, 62).— *ובמשמ' הצמיח, גרם לדבר שיציץ ויצמח: אדרינוס שחיק עצמות שאל את ר' יהושע בן חנינא א"ל מהיכן הקב"ה מציץ[1]) את האדם לעתיד לבא, אמר ליה מלוז של שדרה (מד"ר ברא' כח). — ואמר הפיטן: הציץ לבונה ופרי מגדים, כפרים עם נרדים (ר"י טוב עלם, אאמיר מקסתר, יוצ' שבת הגדול). — ואמר המשורר: להציץ נצנים שחורים ולבנים וציצים כשנים בראשי האמירים (דונש, לקוטי קדמונים, 80).

— הפע', *הוּצַץ: ותוצץ[2]) הרעה על ידי אלעזר בן פועירה (קידוש' סו.).—ובסהמ"א: ואיך לא יסכון ויועיל עד להפליא מה שהוצץ ונתפרד משביב היושבי בשמים (ר"י מוסקטו, נפוצות יהודה יב). ונתן על ציצית הכנף פתיל תכלת והוא הדבר המוצץ אשר בו יושלם הרמז אל שני הענינים (הוא, שם יג).

ב. צוּץ, קל אינו במקרא.

—הפע', מֵצִיץ, — הֵצִיץ האדם דרך נקב וביוצא בזה הביט והסתכל דרך הנקב, gucken; regarder; to look, peep: הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן החלונות מֵצִיץ מן החרכים (שה"ש ב ט). — ובתו"ם: מרחיקין את הכותל מן החלונות ארבע אמות למעלה, מן הצדדין כדי שלא יראה, מלמטן כדי שלא יציץ (תוספת' ב"ב א ה). מעשה בשפחתו של מציק אחד ברמון שהטיל נפל לבור ובא כהן אחד והציץ לידע מה הפילה וכו' (שם אהיל' טז יג). ארבעה נכנסו לפרדס, אחד הציץ ומת, אחד הציץ ונפגע, אחד הציץ וקיצץ בנטיעות (ירוש' חגי' ב א). יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתציץ בבשתנו ותביט ברעתנו וכו' (רבי יוחנן, ברכ' טז:). והצצתי בו ונרתעתי ונפלתי לאחורי (ר"ה כב:). בראשונה היו קושרין לשון של זהורית על פתח אולם מבחוץ, הלבין היו שמחין, לא הלבין היו עצבין, התקינו שיהו קושרין אותו על פתח אולם מבפנים, ועדיין היו מציצין ורואין וכו' (שם לא:). הציצו עיניהן וראו דמות אדם בארובה (יומא לה:). אדם הראשון מיסב בגן עדן היה והיו מלאכי השרת צולין לו בשר ומסננין לו יין, הציץ בו נחש וראה בכבודו ונתקנא בו (ר' יהודה בן תימא, סנה' כט:). פעם אחת הלכתי למדינת קפוטקיא, באתה אשה לפני שמלה בנה ראשון ומת, שני ומת, שלישי הביאתו לפני, ראיתיו שהיה ירוק, הצצתי בו ולא היה בו דם ברית (רבי נתן הבבלי, חול' מז:). ועוד עשו אנשי ירושלים שולקין את התבן ואוכלין אותם וכו' הציץ אספסיינוס בצואתן וראה שאין בהן מין דגן (אדר"נ ו). אל תציץ לכרמו של אדם ואם הצצת אל תרד וכו' (בן זומא, שם נוסחא ב פרק לג). משל לאוהבו של מלך שהיה משתקע בטיט עבה, הציץ המלך וראה אותו, א"ל עד שאתה משתקע בטיט הלך עמי וכו' ולמה אברהם דומה, לאוהבו של מלך שראה את המלך מהלך במבואות האפלים, הציץ אוהבו והתחיל מאיר עליו דרך החלון, הציץ המלך וראה אותו וכו' (ר' נחמיה, מד"ר בראש' ל). משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת, אמר תאמר שהבירה הזו בלי מנהיג, הציץ עליו בעל הבירה א"ל אני בעל הבירה וכו' (ר' יצחק, שם שם לט). למלך שהיה מטייל בפתח פלטין שלו ותלה עיניו וראה בנו של אוהבו מציץ עליו בעד החלון וכו' (שם שם סה). בשעה שיצא יוסף למלוך על מצרים היו בנות מלכים מציצות עליו דרך החרכין (שם שם צח). אמר דוד רבון העולם כשאני עוסק בחקיך לא יהא רשות ליצר הרע להציץ בי (מד"ר שמות יט). כיון שבאו לירושלים היו כל הנשים מציצות על דוד מן הגגות ומן

אליהו): משעת שיניץ, וחלוף זה של יציץ—יניץ בא גם במקומות אחרים. ושים לב לכך שגם בכתב יג דומה אל צ.]

1) [נ"א מניץ.]

2) [פרש רש"י: לשון ויצץ ציץ ויגמול שקדים (במד' יז), ל"א בערה לשון נוצצים (יחזק' א) בניצוץ המבעיר גחלת, ע"כ. ועי' מה שכתב המחבר במבוא, עמ' 194, על לשון הספור הזה.]

שהחלונות (שם במד' ד). לאחר עשרים וששה דורות הציץ הקב"ה בעולמו לראות מה שעשה ומצאו מים במים (מד"ר שה"ש, כשושנה). גיהנם וגן עדן כמה ביניהם טפח, ר' יוחנן אמר כותל ורבנן אמרי שתיהן שוות כדי שיהיו מציצות זו מזו (שם קהל' סדרא ג, ביום טוב). — ובסהמ"א: יביאך המלך חדריו ודגלו עליך אהבה, תציץ במלך ביפיו ובכסאו ובהיכלו (תשו' הגאו' הרכבי סמד, 172). נתפתה הארי וקפץ על הגומץ ונפל בתוכו, בא לו שועל ועמד לו על שפת הגומץ מציץ עליו (שם ססב, 183). עבר עליה אדם אחד ושמע קולה ועמד על הבאר והציץ בה ולא היה יכול להבחין (ערוך ערך חלד). הצצתי לראות להבין עיקר ראיותיו (תשו' ר"ת, מק"ג, 155). וכאשר ילאה למצוא מענה יקצין בנסיעות ויצא לתרבות רעה או יציץ ונפגע (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, ח:). — ואמר הפיטן: ברוך יי' המציץ מחרך אשר הנחני בדרך אמת (יוצר בר יצחק הלוי, אמת אתה הוא, סליחי ער"ה). — ואמר המשורר: עופר אשר הציץ לפנינו כמו שחר וגביע בידו העלה (רמב"ע תרשיש ג, 30). מצא אשה מצא לו בעת הפנים חרפתו לא תמח ימצא בוז וקלונים, היא תשוך כנחש תפריש בצפעונים, תשקיף מן האשנב תציץ מחלונים (עמנואל, מחב' א, 12). — ואמר המליץ: אשרי הגבר יהגה בחכמה ואדם יתנהל בתבונה וכו' מציץ אל חלון ביתה ועל שעריה ישקוד (ב"ז, ב"ס יד כה). — *ובמשמ' האיר, זרח: ווו הצורה המתקיימת בעצמה וכו' מציץ וזורח אל הצורה החלולה ועוזר אותה להלביש את ההיולי כל הצורות אשר הוא יכול להתכסות בהן (ראב"ח, הגיון הנפש, ג.). וכמו שהעין עם היותו מוכן מכל צד אל הראיה מ"מ אם לא יציץ אור השמש או זולתו גוף מאיר על האויר הסמוך למובט לא בכח יגבר להשיגו כן היה מן ההכרח לשום שכל פועל מאיר לצורות הדמיוניות (ר"י מוסקאטו, כפולות יהודה יג).

—קל, *צָץ, —כמו הִפְעִ', הֵצִיץ, הביט. ואמר הפיטן: הקדים ויצא לדרך לזנב כל ברך לדוש בגאות ולהדרך וכבודך צץ מחרך בכל רחב וארך (זכור את אשר עשה, יוצ' שבת זכור).

ב. צוּץ, עי' ב. צִיץ.

צוק[1], ממנו מוּצָק, מָצוֹק, מְצוּקָה, א. צוֹק, א. צוּק, צוּקָה.

א. צוֹק, ש"ז, — כמו צוּקָה, מְצוּקָה: תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ וּבְצוֹק[2] העתים (דני' ט כה). — ובסהמ"א: ועל זה אמר עוד ואפלה מנדה כלומר אפלה מתפשטת וכוללת כלומר צוק העת והעני (ר"י א"ת, פרשי ריב"ג, עוף). כשימעט בעיניך מה שאתה נוחל וכור בו צוק העניות בצרות שעברו עלך ויהי דיה לך בשלות (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, 20). האנשים בטבעם אוהבים מה שהורגלו בו ונוטים אליו עד שאתה תראה אנשי הכפר כפי מה שהם ממעוט רחיצת ראשם וגופם והעדר ההנאות וצוק הפרנסה ימאסו המדינות ולא יהנו בהנאותם (ר"ש א"ת, מו"נ א לא). כמה סופרים יקרים וכו' מחמת צוק העתים וכובד הזמן משכירין עצמן רק עבור היציאה (מרדכי, ב"ב סי' תסח). המטלטלים את עצמם ומענים בדרך בחם ומוציאים הוצאות מרובות בצוק העתים (לתולדות ועד ד' הארצות, MGWJ 1867, עמ' 346). —ואמר הפיטן: פקח קוח קרא אסיריך תפוץ צוק העתים חשבונם קפוץ (שלמה הבבלי, אם עונינו, סליח' יום ג). — ואמר המשורר: לגן אשר נשא פרי חסר אמור מראש תבואותיו להבריאנו אוצר ומעין הם שתי ידיו לעת צוק רעבוננו ולצמאנו (רמב"ע, לכל איש, דוקס, 96). ונגלה כי בלב ולב הלכתם ונעתרות נשיקות שנשקתם ואיך נתרע אמרתם לאשר אל עזבו אך לצוק יומו שחקתם (הוא, התלמוד מזמן, שם, 105). ובעד עמו עם צוק ימים בחנית ישע יום יום ילחם (הוא, תרשיש א, 12). מראה אהב יום המרחב וביום צוק לא ישעה שוע (שם ו, 58). הה לבב עוב בצוק פרוד ינתקו חוטיו (ראב"ע, מנדוד אמון, כהנא א, 53). ראה ראיתי את עני הרש אשר השקט לא

---

1) בערב צ'יק a), [בארמ' עוק.]

2) כך בנסח' המסורה, אך נראה כי יש כאן איזה שבוש. [והשבעים תרגמו: וּבְקֵץ העתים.

מראשוני המדקדקים היו שחשבו את הבית במלה ובצוק כאות מהשרש. כך מנחם במחברתו (ערך בלק), והשיג עליו דונש (תשו' דונש, 92) ישרש בצרת היומים.]

---

a) ضيق

יוכל וכים נגרש יצעק מצוק העתים ולילה ויום לא יחרש (רס"ע פלקירה, המנקש, טז).והוחיל רתמי בוראך בצוקך ועת מגור וצר קוה לקונך (הוה, לרי היגון, 4). — "ומ"ר, ואמר המשורר: אשר תלעג בילדי יום וצוקיו תשחק בם ביום מהם פחדתם (רמנ"ע, הללמוד מזמן, דוקס, 105). ברחמיו יהי פנה לעבדו ואל יבזה ענותו בגרותו וצוקיו וקורותיו (רהב"ע, נמס הל, כהנה ה, 203).

ב. *צוֹק [1]), ס"ז, מ"ר צוֹקים, צוקין, — סלע ההר, וביהוד סלע הר זה שהיו מפילים ממנו את השעיר לעזאזל: עשר סוכות מירושלים ועד צוק תשעים ריס שבעה ומחצה לכל מיל וכו' ומלוין אותו מסוכת לסוכה חוץ מאחרון שבהן שאינו מגיע עמו לצוק אלא עומד מרחוק (יומה ו ד). ומאימתי מטמא בגדים וכו' ר' שמעון אומר משעת דחייתו לצוק (סס סס). עלתה (הבהמה) לראשי צוקין ונפלה הרי זה אונס, העלה (השומר) לראשי צוקין ונפלה ומתה אינו אונס (ב"מ ז י). לעזאזל, למקום הקשה בהרים, יכול ביישוב תלמוד לומר המדברה, ומנין שיהיה בצוק תלמוד לומר אל ארץ גזירה (ספרה ויס, אחרי פרק ב). אי לעזאזל יכבם בגדיו יכול לא יטמא בגדים עד שיגיע לצוק, תלמוד לומר והמשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו, הא כיצד, כיון שיצא חומת ירושלם מטמא בגדיו (ר' יהודה, סס סס פרשה ה). —ובספהמ"א: מתה הבהמה כדרכה ה"ז אונס והרועה פטור וכו' תקפתו ועלתה לראשי צוקין ותקפתו ונפלה הרי זה אונס (רמב"ם, שכירות ג ט). — ואמר הפיטן: בהגיעו לצוק לאחוריו דוחפו ומתגלגל לעצמו, בו אות בהתפזר אבריו כי רוצה ת' בעמו (רהב"ע, אזכירה, עבודת יוה"כ, היגר 233). צהוב חלשים טרף והעלה מקלפי צנת והגריל לשם גבוה ולצוק (ר' משולם בן קלונימוס, לעד לילך, עבודת יוה"כ אמיץ כח).

א. צוּק, קל לא נמצא [2]).

—הפע', הֵצִיקָה, הֲצִיקוֹתִי, הֱצִיקַתְהוּ, -קַתְנִי, יָצִיק, יְצִיקוּ, מֵצִיק, מְצִיקִים,—הֵצִיק לפלוני, עשה לו מְצוּקָה, נגש אותו: מתת לאחד מהם מבשר בניו אשר יאכל מבלי השאיר לו כל במצור ובמצוק אשר יָצִיק לך איבך בכל שעריך (דבר' כח נה). ותפחד תמיד כל היום מפני חמת הַמֵּצִיק כאשר כונן להשחית ואיה חמת הַמֵּצִיק (ישע' נא יג). ואיש בשר רעהו יאכלו במצור ובמצוק אשר יָצִיקוּ להם איביהם ומבקשי נפשם (ירמי' יט ט).—וְהֵצִיק לעיר, צר עליה, גרם מצוקה ליושביה: וַהֲצִיקוֹתִי לאריאל והיתה תאניה ואניה (ישע' כט ב). והיה כחלום חזון לילה המון כל היום הצבאים על אריאל וכל צביה ומצדתה וְהַמְּצִיקִים לה (סס סס ז). — וְהֵצִיקוּ בדבר, במעשה, והכריחו בזה לעשות דבר מהדברים: ותבך אשת שמשון עליו ותאמר רק שנאתני ולא אהבתני החידה חדתה לבני עמי ולי לא הגדתה וכו' ותבך עליו שבעת הימים אשר היה להם המשתה ויהי ביום השביעי ויגד לה כי הֱצִיקַתְהוּ ותגד החידה לבני עמה (שפט' יד טז–יז). ותאמר אליו איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי זה שלש פעמים התלת בי ולא הגדת לי במה כחך גדול ויהי כי הֵצִיקָה לו בדבריה כל הימים ותאלצהו ותקצר נפשו למות ויגד לה את כל לבו (סס יו יה–יז). — הֱצִיקוֹ רוּחַ בִּטְנוֹ, גרם לו הרוח בבטנו מצוקה, ובהשאלה, בענין הרוח הנפשי, הכריחו רוחו לדבר: כי מלתי מלים הֱצִיקַתְנִי רוח בטני וכו' אדברה וירוח לי (איוב לב יח–כ). — ובתו"מ: מלמד שהראהו א"י מיושבת על שלוותה וחזר והראהו מציקים לה (ספרי דבר' שנז). עד צוער, אלו מציקי ישראל כגון אלו הבלשים הדרים עם המלכות ועתידים לאבד עמהם (סס סס). כל המציק לישראל אינו עיף (סנה' קד:).—ובספהמ"א: ועיין בחכמת הפילוסופים וידע עניניהם ומשכו השכל האנושי להשכינו במשכנו והציקוהו פשטי התורה (ר"ם ח"ת, פתיח' הרמב"ס למו"נ). — ואמר המשורר: אמר לאשר הציקוהו בזדונים ובצדיה וטמנו פח ללכדהו וארבו לו כמו חיה (ר"ם הנגיד,

---

1) [כך הנקוד במשנה מנק' ליוורנו, ואף במסרת הבבלית, עי' פורת, לשון חכמים, עמ' 95.]

2) [עי' צָקוֹן, הערה].

בירושי' (שבת ג ה, סוף) נמצא: מעשה בחסיד אחי שהיה יושב ושונה אל תאמן בעצמך עד יום זקנותך, כגון אני, אתת חדא רוחא ונסיתיה, ושרי תהי ביה, אמרה ליה לא תצוק וכו'. ולפי זה אין זאת ארמ', שאין בה השרש צוק אלא עוק. אך אולי אין הגרסה נכונה, וצ"ע.]

הבמות, ברודי, 11). הציקתני תשוקתי לאל חי לשחר את מקום כסאות משיחי (ר"י הלוי, הליקחני, דיואן ג, 172).

ב. **צוק** [1], פ"י, יצוק, —כמו יצק: ברחץ הליכי בחמה וצור יצוק [2] עמדי פלגי שמן (איוב כט ו). —ובסהמ"א [3]: הכל כשירין ליתן לידים אפילו חרש שוטה וקטן, אם אין שם אחר מניח הכלי בין ברכיו וצק על ידיו או יטה ההבית על ידיו ויטול או נוטל ידו אחת וצק בזו על זו וחוזר וצק בראשונה על השנייה (רמב"ם, ברכות ו יג). — ואמר הפיטן: צג בקרב הבדים ולא היפסיע, צק ושם מחתה ועישן דקה (קטע עבודת יוה"כ, Elbog., Stud., עמ' 163).

צוקה, ש"נ, — כמו צרה [4], מעמד של דחק ולחץ, Bedrängnis; détresse; distress: ואל ארץ יביט והנה צרה וחשכה מעוף צוקה [5] ואפלה מנדח (ישעי' ח כג). בארץ צרה וצוקה לביא וליש מהם וכו' (שם ל ו). בבא כשאוה פחדכם ואידכם כסופה יאתה בבא עליכם צרה וצוקה (משלי א כז). — ואמר בן סירא: מרע אוהב מביט אל שלחן ובעת צוקה מנגד יעמד (ב"ס גני' לז ד). — ובתפלה: כי אתה ה' העונה בעת צרה פודה ומציל בעת צרה וצוקה (עננו, תפלת תעניות לצבור). — ואמר הפיטן: צוקת אימתה ופחד תפל עליהם (אתה האלת, יוצ' אחרון פסח). —ואמר המשורר: וצרתי לך תצר ולמאד יחידתי בצוקתך בצוקה (יצחק אבן כלפון, כדיבותך, שעה"ש 27). ויש מראה לך טובה ביום טוב ויום צוקה יהי חבר לצוקה, אשר אם תשאלו רקיק לאכלה אזי יתן בפניך רקיקה (ר"ם הנגיד, ידידותך, ברודי, 30).

---

[1]) עי' יצק.

[2]) אולי עלי. [לפי טורטשינר, ס' איוב, לפסוק, עמד בהקבלה אל הליך, הוא שם עצם במשמ' רגל, וכן גם כי ידע דרך עמדי (שם כג י) היא: דרך רגלי; ויתכן שיש לנקד יצוק במקום יצוק.]

[3]) [בתו"מ לא נמצא פעל זה. צורת הצווי צוק הנמצאת בכמה מקומות מכונת לקריאה צק, מן יצק.]

[4]) [והוא עקא, עקתא, בארמ'.]

[5]) המליצה דחוקה, ויש מגיהים הגהות מתחלפות. [כנראה הכונה: צרה וחשכה מעיף, צוקה ואפלה מנדת, כלו' מרב העיפים והכושלים.]

א. **צור** [1], ממנו מצור, מצורה, א. צור.

ב. **צור** [2], ממנו ב. צור.

ג. **צור** [3] ממנו ג. צור, צורה, *ציור, *ציורי, *ציר.

ד. **צור** [4], ממנו ד. צור.

ה. **צור** [5], ממנו צואר, צורן.

ו. **ציר** [6], ממנו ה. צור.

א. **צור**, פעו"י, צרתי, צרת, צרים, צורי, תצור, ויצר, נצור, יצרו, צור, · צר האויב על עיר ואל עיר ואת העיר, העמיד אנשי צבא סביב לה לבלי תת לה יוצא ובא, למען להכריח את יושביה להכנע לה: belagern; assiéger; to besiege: ואם לא תשלים (העיר) עמך ועשתה עמך מלחמה וצרת עליה (דבר' כ יב). כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה (שם שם יט). הנה געל בן עבד ואחיו באים שכמה והנם צרים [7] את העיר עליך (שפט' ט לא). וישלח דוד את יואב ואת עבדיו עמו ואת כל ישראל וישחתו את בני עמון ויצרו על רבה (ש"ב יא א). ונדב וכל ישראל צרים על גבתון (מ"א יה כז). ויעלה עמרי וכל ישראל עמו מגבתון ויצרו על תרצה (שם יו יז). ויעל ויצר על שמרון וילחם בה (שם כ א). ויעל ויצר על שמרון ויהי רעב גדול בשמרון והנה צרים עליה עד היות ראש חמור בשמנים כסף ורבע הקב חריונים בחמשה כסף (מ"ב ו כד–כה). ויעל שמרון ויצר עליה שלש שנים (שם יז ה). עלי עילם צורי מדי (ישע' כא ב). ואז חיל מלך בבל צרים על ירושלם (ירמ' לב ב). וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם ויעלו מעל ירושלם (שם לז ה). בשנה התשעית

---

[1]) גם בארמ'. בערבי' קצת קרוב לזה חצר a). [השרש קרוב אל ג. צרר במשמ' הצר, גרם שיהיה המקום צר.]

[2]) [עי' הערה לפעל ב. צור, א. צרר.]

[3]) [עי' הערה לפעל ג. צור.]

[4]) [עי' הערה לפעל ד. צור, ב. צרר.]

[5]) בערב' צור b), הטה הראש וכו', עי' צואר.]

[6]) [עי' בהערה לערך ה. צור.]

[7]) ויש גורסים: מעירים?

---

a) حصر b) صور

וכו׳ בא נבוכדראצר מלך בבל וכל חילו אל ירושלם ויצרו עליה (שם לט א). והיתה (העיר) במצור וצרת עליה (יחזק׳ ד ג). ויבא ויצר את רבה (דהי״א כ א). — וצר על פלוני ואל פלוני: וישמע שאול את כל העם למלחמה לצור אל דוד ואל אנשיו (ש״א כג ה). ויבאו ויצרו עליו (על שבע בן בכרי) באבלת בית המעכה (ש״ב כ יה). ויצרו על אחז ולא יכלו להלחם (מ״ב יו ה). הנני מסב את כלי המלחמה אשר בידכם אשר אתם נלחמים בם את מלך בבל ואת הכשדים הצרים עליכם מחוץ להומה (ירמ׳ כא ד). — צר מצב על העיר: וחניתי כדור עליך וצרתי עליך מצב והקימתי עליך מצרות (ישע׳ כט ג). אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז (שה״ש ח ט).—ובתו״ם: אין צרים על עיר של גוים פחות משלשה ימים קודם לשבת (ספרי דבר׳ רג). שמונים אלף רבוא בני אדם ושמונים אלף תוקעי קרנות היו צרין על ביתר (מד״ר איכה ב, בלע ה׳). — ובסהמ״א: כשצרין על עיר לתפשה אין מקיפין אותה מארבע רוחותיה (רמב״ם, מלכים ו ז).

— נפע׳, ב״ל כק׳ נצורה, — עיר נצורה שהיא במצור, שצר עליה האויב ולא יתן לצאת ולבוא: ונותרה בת ציון כסכה בכרם כמלונה במקשה כעיר נצורה [1] (ישע׳ א ח).

ב. **צור** [2]), פ״י, צרת, ויצר, יצורו, — כמו א. צרר, צר כסף בחריט וכיוצא בזה, שם הכסף בו, דחקו שמה קצת בכח ועשה אגדה, ; einbinden; envelopper; to tie up: ויקח מידם (את הזהב) ויצר אתו בחרט [3])

1) [עי׳ עמ׳ 3778, הערה 4).]

2) [אין ב. צור אלא שנוי מבטא של א. צרר, עי׳ שם. ועי׳ גם בהערה לשרש א. צור, ובערך צואר, הערות.]

3) [אין ויצר אלא לשון צרירה, ואין חרט אלא מ״י של חרטים במשמ׳ מטפחת גדולה, המשמשת גם עטיפה ובגד, וגם אפשר לצרר בה חפצים. ובישע׳ (ג כב—כג): והמטפחות והחריטים והגליונים וכו׳, לשון מעטפות ובגדים הם, ועל כן גם בפסוק קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט אנוש (שם ח א), גליון וחרט זה על יד זה, לשון מעטפה ובגד הם, והכונה: כתב על גליון זה, על חרט אנוש זה, על מעטפת אדם זו, שהן מיעדות למהר־שלל־חש־בז, הבן העתיד להולד. ועי׳ טורטשינר, דביר ב, 86 וכו׳.]

ויעשהו עגל מסכה (שמות לב ד). ונתת בכסף וצרת הכסף בידך והלכת אל המקום אשר יבחר יי׳ אלהיך בו (דבר׳ יד כה). ויצר ככרים כסף בשני חרטים (מ״ב ה כג). ויעל ספר המלך והכהן הגדול ויצרו וימנו את הכסף הנמצא בית יי׳ (שם יב יא). ולקחת משם מעט (שערות) במספר וצרת אותם בכנפיך (יחזק׳ ה ג). — ובתו״ם: למלך שעשה סעודה וצר [1]) כל מיני סעודה במפה, כיון שנכנסו האורחין ראו אותו ונפשם שביעה וישנו להן (ירוש׳ ע״ז ג א). כיצד מקרין, רב יוסף אמר בהוצא ודפנא, במתניתא תנא צר בצרור ואינו טח בטיט (מו״ק יא.). וכי לצור (את השטר) על פי צלוחיתו הוא צריך (רב ייבא סבא לרב נחמן, ב״ק מט:). א״ל (רב נחמן לרב ייבא) לצור ולצור (שם שם). כתיב ויוצר רוח אדם בקרבו, צר רוח של אדם בגופו (ר׳ חנינא, מד״ר קהל׳, אין חדש סליט). — ועי׳ א. צרר.

ג. **צור** [2]), פ״י, ויצר, צרתני,—צר דבר, נתן לו צורה, bilden; former; to form: ויצר את שני העמודים נחשת שמנה עשרת אמה קומת העמוד האחד וכו׳ (מ״א ז יה). אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה (תהל׳ קלט ה). — ובתו״ם: הצייר שהוא צר העולם תחילה וצר בו את האדם שנאמר וייצר ה׳ אלהים את האדם (ספרי דבר׳ שז). עד שיקדח את כולו (הכלי) עד שיגרור את כולו עד שיעכד את כולו עד שיצור כולו (ר״ש, שבת קג:). צר את העובר במעי אמו ומוציאו לאויר העולם (ר׳ לוי, מד״ר שמות ה). אין הקב״ה צר את האדם אלא מטפה של לבנות (ר׳ יוחנן, שם ויקר׳ יד). באותה שעה קרא הקב״ה למלאך הממונה על ההריון ואמר לו צא וצור אותן בכל קטורים [3]) של אבותן (ר׳ פנחס, שם שה״ש, גן נעול). והוא (הנואף) אינו יודע שמי שהוא יושב בסתרו של עולם יושב וצר בלקטירים שלו בדמותו בשביל לפרסמו (ר״ש בן לקיש, פסיק׳ רבתי, דיבורא שתיתאה, קכד:). לצייר שהוא יושב וצר

1) [קשה לבארו מן ג. צור.]

2) [פעל זה אינו אלא התפתחות של יצר (עי׳ שם הערות) וכן בארמ׳ צור, ובערב׳ צור a) במשמ׳ צר צורה וכדו׳.]

3) [צ״ל בכלקטירין, χαρακτήριον, מטבע, אפי.]

a) صور

בלקטירים של שלטון, עם כשהוא יושב וצר באו ואמרו לו נתחלף השלטון, מיד רפו ידיו, אמר של מי נצור של ראשון או של שני (ר״י בר סימון בשם ר׳ לוי בן פרטא, שם שם, קכה.). ודע וחשוב וצור[1]) והעמד דבר על בירורו (יצירה א ד). כ״ב אותיות יסדן חקקן חצבן שקלן המירן צרפן וצר בהן נפש כל היצור ונפש העתיד לצור (שם ב ג). — *ובפרט בבטוי צָר צוּרָה: יש לציירים סממנין שהן צרין צורות שחורות ולבנות ובינוניות (ר׳ עקיבא, נגעי ב א). הצר צורה עד שיצור את כולה, הצובע עד שיצבע את כולו וכו׳ (תוספת׳ שבת יא ג). הצר צורה הראשון חייב משום כותב והשני חייב משום צובע (ירוש׳ שם ז ב). מדת בשר ודם צר צורת על גבי הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעים, והקב״ה אינו כן צר צירה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה (ריב״ל, ברכ׳ י:). הצר צורת בכלי והמנפח בכלי זכוכית חייב משום מכה בפטיש (שבת עה:). חקודח כל שהוא חייב, המגרר כל שהוא, המעבד כל שהוא, הצר בכלי צורה כל שהוא (שם קג:). פעמים שספריז על חנות לצור בה צורה, ספינה לעשות לה איסקריא (רב נחמן בשם רבה בר אבוה, ב״מ סט:). העובר שהיא מתעבר מן האיש צר צורתו בתוך מ׳ יום, לאחר מ׳ יום הנואף בא עליה, והקב״ה עומד ותוהא של מי אצור של צורת הבעל או של צורת הנואף (ר׳ יצחק, מד״ר במדי ט). בְשר ודם צר צורה, הוא מדבר וצורתו אינה מדברת (תנחו׳ בובר, תזריע ג).

—פִעֵ׳ *צִיֵּר, צייר, — כמו קל: הכותב שני ניקודין ובא אחד וגמרן ועשאן שתי אותיות האחרון חייב, הכותב על הזוית מבפנים חייב ומבחוץ פטור, המצייר בקליפי פולין ובקליפי תורמוסין פטור (תוספת׳ שבת יא יד). אין לי אלא פותח וכורה, ציירו וכיירו וסיידו ועשה בו מעשה מניין, תלמוד לומר ולא יכסנו (מכי׳, מסכ׳ דנזיקין יא). בגד שחישב עליה לציירו[2]) (רבא, זבח׳ לד.). למלך שהיה משיא את בתו ועשה לה חופה ובית וסיידה וכיירה וציירה וראה אותה וערבה לו (ר׳ יוחנן, מד״ר ברא׳ ט). הצור הוא צייר נאה כביכול מתגאה בעולמו ואומר ראו בריה שבראתי וצורה שציירתי (ר׳ יצחק בר מריון, שם קהל׳, ופסיק׳ אני). —ובסהמ״א: ואף הדברים שאינם גשמיים הוא מדמה אותם גשמיים כמו הקוים והנקודות על דרך משל שנודע שאינם גשמיים ויציירם האדם בקולמוסו על תכונת דבר גשמי (כוזרי ה ד). אבן שחצבה מתחילה לעבודה אסורה בהנאה, היתה חצובה וציירה וכו׳ נוטל מה שחידש וכו׳ ושאר האבן מותר (רמב״ם, עכו״ם ח ד). ואחרי כן יביאהו (את הזרע) הכח האלקי אשר הוא כח המצייר ויעשה צורתו (ר״י זבארה, שעשועים ט, דודזון, 113). —ואמר המשורר: שם ראיתי עפרה ברה ומקטרת מור ולבונה, יום ציר חונן הצירות אותה מכל עסק פנה (עמנו׳, מחב׳ ד, 31). —*ובהשאלה, צִיֵּר במחשבתו, בדמיונו וכדו׳, (sich) vorstellen; (s')imaginer; to imagine, וכח מְצַיֵּר, imagination; Vorstellungskraft: וההרגש הפנימי והוא הדמיון משיג הענין ההוא ומציירו אותו ותופש תכונתו וכמותו בדמיונו עד שנשארו חקוקים שם (כוזרי ה ב). וידוע שהדמיון לפעמים ישגה ויצייר דברים שאינם נמצאים כלל או יצייר תכונת הדברים הנמצאים בהפך תכונתם (שם ה). אבל לשאר בני אדם שאינם מציירים בלבם מציאות רק בדמות המורגש יאמר להם שיש בעולם אלוה אחד שמושל בכל ומנהיג את הכל (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים, יתרו, סז:). ואנחנו אמנם בחרנו תחלה שתצייר המציאות בצורה המבוארת אשר לא יכחיש דבר ממה שזכרנוהו וזכרון סתם (ר״מ א״מ, מו״נ א, עג). ובאי זה מקום תצייר מציאותו (מקו״א לרשב״ג ב כא). הטוב כי נשמע באוננו מגלה פנים בתורה מציירים כל הספורים בחומר וצורה ועל המופתים שמענו דבור סרה (הקדי׳ ס׳ הירח, מנחת קנאות לר׳ אבא מרי, 123). אמנם בלל ההמון מבעלי תורתינו חושבים ומציירים הענין הפך זה ואינן שמים כוונתם לתכלית זו כי אם לתכליות אחרות גופיות (ר״י אבן לטיף, שער השמים כה, השחר ג, 108). גדר החלום הוא מה שיצייר הכח המדמה בעת השנה (ר׳ גרשון אבי הרלב״ג, שער השמים י). כי האדם ברודפו תאות גשמיות ישוב כבהמה שלא תצייר

---

[1]) [בכוזרי (ד כה) מובא מאמר זה, ולא צדקו המנקדים שם: וְצֵיֵּר, פִּע׳.]

[2]) [כך הגרסה ברש״י ובשיטה מקובצת, ובדפו׳: לצורה, כלו׳ לצורה, קל. ועי׳ ד״ס. ופרש רש״י: לציירו במעשה רוקם.]

לנפשת כ"א המאכל וחמשתח והמשגל (מאמר השכל לראב"ן, עז:). ותימה גדול לזה האיש באיזה צד צייר היות הענין חחדש אם יסכים היות החדש תלוי בירח באלו ההקפות (כ"א הקראי, גן עדן, קדוה"ח ג, ג:). שממנה (מן הנפש המרגשת) יצאו כחות ההושים החמשה ושאר הכחות הנפשיות כמצייר והמדמה (ר"י אלבו, עקרים ג לא). ככח אשר נקראהו מצייר והוא שומר הצורות הנעלמות ואוצר החושים (אמו"ר לראב"ד א ו, 29). ומבואר הוא שהוא בלתי אפשרי לצייר הדבר אשר תאר עצמי נמצא לו מזולת אותו התאר (מנחת קנאות, קופמן, 22). ואמנם בח המדמה אע"פ שאינו צריך לנכחיות המוחש הנה הוא יצייר כל מקרי הגשמי (שם, 37). כאשר יבא באחרונה להשיג ולצייר הצורות שהם בעצמם נבדלות מהחמרים וכו' (שם, 64). שמצייר בשכלו את כל אלה הדרכים ורואה את הנולד שיולד בסוף (רמח"ל, חוקר ומקבל, 18). — ונחוג הפעל בפרט במשמ' רשם צורה בעט או בצבעים וכדו', zeichnen, malen; dessiner, peindre; to draw, paint.

—פע', *צֻיַּר, בינ' מְצֻיָּר, מצוייר, — מה שצֻיְּרוּ בציור ובצבעים, שצירו בו צורות: מטפחות ספרים בין מצויירות ובין שאינן מצויירות טמאות כדברי בית שמאי, ב"ה אומרים מצויירות טהורות, שאינן מצויירות טמאות (כלים כח ד). סככה כהלכתה ועטרה בקרמים ובסדינין המצויירין ותלה בה אגוזים וכו' אסור להסתפק מהן עד מוצאי י"ט האחרון של חג (בילי ל:). מה הכילה הזאת מצויירת במיני צבעוני' כך היה המשכן מצוייר במיני צבעונין (ר' יוסף בר חמא, מד"ר במד' יג). נתנה אותן בבתים מצויירין דאמר ר' אבון רוצה אשה שתהא בבתים מצויירין ובגדים מצויירין מלאכול עגלים מפוטמין (שם אסתי', גם ושתי המלכה). — ובסהם"א: צב דומות (העגלות) לקליעות, צב מצויירות[1], צב מטוקסות וכו' (ילק' שמע' במד' תשיג). הנה האל ברא העולם כמו שהוא ובעלי חיים שלו וצמחיו מצויירים ולא יצטרך להקדים מצועים ולהרכיב חרכבות (ר"י א"ה, כוזרי ה יד). העולם מצויר, וכל מצויר מחודש (כונות הפילוסופים לאלגזלי). הא בחדתי (עוגיות חדשות) אסור (לחפר) דטירחא יתירא הוא, הא בעתיקי מותר שהרי אין שם טורח כל כך ומצויירין ועומדין הן אלא שמפנה עפר מתוכן, והפרש יש בין חופר לכתחילה למסיר עפר (פי' מס' משקין לר"מ בן היתום, 11). ואם לא היה שם פעולת זולת זאת נשאר העובר המצוייר על שעורו (אמו"ר לראב"ד א ו, 25). ואחרים העידו שראו צורת עץ המושיע מצוייר בזרועו (שבט יהודה, הכוזר, 4). המקום חלק כדי לעשות בו אותיות מצויירות (מבוא לספר מנחת קנאות, Avr., REJ 1893, עמ' 231). — ¨ושצֻיְּרוּ אותו במחשבה: כי לא יצוייר חצי אדם ולא חלק מהאדם אדם כמו שיצוייר חלק מהגשם גשם וחלק מהגוון גוון (ר"י א"ה, כוזרי ה יב). וכמו כן יאמר על הציור המצוייר בלב האדם דבור או אמירה (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, יתרו, סא.). ושהחכמה אשר איננה מלאכית כגון ידיעת האל ותאריו ומלאכיו היא מצויירת (ר"א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי, 147). וזה הדבור ר"ל הכח אשר בו יצויירו המושכלות הוא מעמיד לאמתת האדם (ר"מ א"ת, מלות ההגיון ו). ואמנם יצויר שיהי החמר דק מהצורה כאשר תדבק בו דבקות אינו בעצמו, ואולם כאשר תדבק בו דבקות בעצמו כמו הענין בצורת הגרמים השמימיים לא יצוייר זה בשום פנים (רלב"ג, מלחמי ה' א ג). ולפי שלא יצוייר לתנועה התחלה כמו שקדם הוכרח להניח שם התנועת מבולבלת בלתי בעלת סדר קודם הויית העולם (שם ו ג). שהתנועה הסבובית לא תצויר בה לא התחלה ולא תכלית (כ"א הקראי, גן עדן, קדוה"ח א, ג.). ואם יצוייר העדר המניע יצוייר העדרם (מנחת קנאות, קופמן, 18). כי מה שהוא בלתי אפשרי לא יצוייר חשקו (שם 32). ולא יצוייר שיהיה אדם מבעלי הדת או יתייחס אליה אם לא ידע עקרי הדת ההיא (ר"י אלבו, עקרים, הקדמ'). כי לא תכריח התורה להאמין דבר שהוא כנגד המושכלות הראשונות ולא דעת בדוי שלא יצוייר מציאותו אצל השכל אבל כל דבר שיצוייר מציאותו אצל השכל אעפ"י שלא יצוייר מציאותו אצל הטבע כתחיית המתים וכל הנסים שבאו בתורה ראוי ומחוייב להאמין בהם (שם א ג). מצד דבר יותר נכבד מן הגוף והוא הדעת אשר יצוייר בשכל (ר"א מודינה, למה לדיק א).

[1]) [במד"ר (שה"ש, יפה את רעיתי): צווינות.]

לפי שנושאה הוא תלוי בדברים מצויירים בשכל בלבד (ר״י מוסקאטו, נפוצות יהודה יג).

—התפ׳, הִצְטַיֵּר [1], נצטייר,—שצֻרָה את צורתו: הצורה בחומר הסובל לה או בדבר אשר מצטיירת בו וכו׳ (לאב״ח הנשיא, מגלת המגלה, ז). כי המים עמדו במאמרו ונצטיירו בחפצו, וכן יצטייר האויר המגיע אל אוזן הנביא כצורות האותיות שהם מורות על הענינים שהוא חפץ להשמיעם אל הנביא או אל ההמון (ר״י ה״ל, כוזרי א פט). וכל הגופים נפעלים לרצונו ומצטיירים בדברו כאשר הצטיירו השמים והארץ (שם ב ז). וכבוד ה׳ הוא הגוף הדק ההולך אחרי חפץ האלהים המצטייר כפי שירצה להראות על הנביא כפי הדעת הראשונה (שם ד ג). וכדור שאר הכוכבים הנבוכים מניע האויר ולרוב תנועתם והתחלפם ושובם וישרונם ועמידתם ירבה הצטייר האויר בהתחלפו והתקבצו והתפשטו בבהירות (כ״ם א״ת, מו״נ ב י). ומה שרציתי באמרי כח מתצמצם אין הכונה איזו מהות עצמי או מקריי ולא עצם בלי צורה ובכח אל הצורה או פעל ראשון שיצטייר וישתלם במיצוע השני (שער השמים לר״א אירירא ח יב).—ונִצְטַיֵּר בלב וכדו׳: אל תנוח דעתך על מה שנצטייר בלבך בתחלתך למודך מן הענינים המסופקים והסברות העמוקות (ר״י א״ת, מו״ה מפתן הנפש ג). וזה מכמה צדדים לא אאמינהו ולא נצטייר בלבבי (תשו׳ רשב״א תקמח). האמונה בדבר הוא הצטייר בנפש ציור חזק (ר״י אלבו, עקרים א יט). הקדמות שכליות ראשונות אשר אי אפשר הצטייר חלופם (קונץ ויכוחים, ה).

ד. צָרַר [2], פ״י, צַרֹתִי, תָּצַר, צָרִים, תְּצֻרֵם,—צָר את פלוני, דְּחָקוֹ, לְחָצוֹ, נְגָשׂוֹ: anfeinden, verfolgen; persécuter; to persecute: ואיבתי את איבך וְצַרְתִּי את צרריך (שמות כג כב). אל תָּצַר את מואב ואל תתגר בם מלחמה (דבר׳ ב ט). וקרבת מול בני עמון אל תְּצֻרֵם ואל תתגר בם (שם שם יט). להשמיד להרג ולאבד את כל חיל עם ומדינה הַצָּרִים אתם (אסתר ח יא).

1) [עי׳ גם ה. צִיר, התפ׳]

2) [פעל זה הוא מבטא אחר של ב. צָרַר, ועי׳ שם.]

ה. צוּר [1], צֻר, ש״ז, כנ׳ צוּרִי, צוּרֵנוּ, צוּרָם, מ״ר צֻרִים, צורות(?),—סלע גבוה, רחב, rock ; rocher ; Fels :
הנני עמד לפניך שם על הַצּוּר בחרב והכית בַצּוּר ויצאו ממנו מים (שמות יז ו). הנה מקום אתי ונצבת על הַצּוּר והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הַצּוּר ושכתי כפי עליך עד עברי (שם לג כא–כב). כי מראש צֻרִים אראנו ומגבעות אשורנו (במד׳ כג ט). המוציא לך מים מִצּוּר החלמיש (דבר׳ ח יה). וינקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור (שם לב יג). קח את הבשר ואת המצות והנח אל הסלע הלז וכו׳ ותעל האש מן הַצּוּר ותאכל את הבשר ואת המצות (שפטי ו כ–כא). ויקח מנוח את גדי העזים ואת המנחה ויעל על הַצּוּר לה׳ (שם יג יט). ויקרא למקום ההוא חלקת הַצֻּרִים [2] אשר בגבעון (ש״ב ב טז). ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הַצּוּר (שם כא י). בוא בַצּוּר והטמן בעפר (ישע׳ ב י). ובאו במערת צֻרִים ובמחלות עפר (שם שם יט). לבוא בנקרת הַצֻּרִים ובסעפי הסלעים (שם שם כא). ולא צמאו בחרבות הוליכם מים מִצּוּר הזיל למו ויבקע צור ויזבו מים (שם מח כא). הנני אליך ישבת העמק צור המישר (ירמ׳ כא יג). חמתו נתכה כאש וְהַצֻּרִים נתצו ממנו (נחו׳ א ו). מקצה הארץ אליך אקרא בעטף לבי בְּצוּר ירום ממני תנחני (תהל׳ סא ג). יבקע צֻרִים במדבר וישק כתהמות רבה (שם עח טו). הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטפו (שם שם כ). ויאכילהו מחלב חטה ומִצּוּר [3] דבש אשביעך (תהל׳ פא יז). פתח

1) [הוא טור, טורא בארמ׳, ואפשר ששרש זה קרוב אל צהר, טהר בארמ׳, במשמ׳ גֹּבַהּ ורום.]

2) [ספק הוא אם יש לגזור שם זה מן ה. צור ואלה דברי מ״צ סגל בפרושו לס׳ שמואל: חלקת הצרים, חלקת השדה של חודי החרבות מלשון צור חרבו (תהל׳ פט מד) ע״ש הצור ששימש בימים קדומים של תקופת האבן לחרב וסכין (השוה שמות ד כה, יהוש׳ ה ב), וכן פירשו ת״י ורש״י והר״י. ור׳ יונה בשרשיו מפרש: מקום מחלקת הגבורים החזקים ומלחמותם. וכן פירש רד״ק מלשון צור—סלע חזק. אבל זה נראה כעין דרש. ובע׳ מתרגם: μερὶς τῶν ἐπιβούλων—חלק האורבים. ונראה שגרס „חלקת הַצֹּדִים״ (ש״א כד יב), או „חלקת הַצָּרִים״. ויש מהחדשים שגורסים הַצִּדִּים ע״ש שכתוב „וחרבו בצד רעהו״, וזה רק דרוש חסר טעם, ע״כ.]

3) [כהערה בגליון התנ״ך מסכים המחבר להצעת התקון: ומצוף.]

צור ויזובו מים הלכו בציות נהר (שם קה מא). ההפכי הַצור אגם מים חלמיש למעינו מים (שם קיד ח). דרך הנשר בשמים דרך נחש עלי צור דרך אניה בלב ים ודרך גבר בעלמה (אגור בן יקה, משלי ל יט). ואולם הר נופל יבול וצור יעתק ממקומו (איוב יד יח). מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויחקו בעט ברזל ועפרת לעד בַּצור יחצבון (שם יט כג–כד). מזרם הרים ירטבו ומבלי מחסה חבקו צור (שם כד ח). בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים בַּצורות[1]) יארים בקע (שם כח ט–י). וירדו שלושה מן השלושים ראש על הַצר אל דויד אל מערת עדלם (דה״א יא יח).—צור מָעוֹז, ובהשאלה מגן ומחסה: היה לי לְצור מעוז לבית מצודות להושיעני (תהל׳ לא ג).—צור עֹז: על אלהים ישעי וכבודי צור עזי מחסי באלהים (שם סב ח). — צור, בהשאלה, כנוי לאלהים במשמ׳ מחסה וכח ועז להבוטח בו: הַצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט (דבר׳ לב ד). וישמן ישרון ויבעט שמנת עבית כשית ויטש אלוה עשהו וינבל צור ישעתו (שם שם יה). איכה ירדף אחד אלף ושנים יניסו רבבה אם לא כי צורם מכרם ויי׳ הסגירם כי לא כְצורנו צורם (שם שם ל–לא). אין קדוש כיי׳ כי אין בלתך ואין צור כאלהינו (ש״א ב ב). אלהי צורי אחסה בו מגני וקרן ישעי (ש״ב כב ג). כי מי אל מבלעדי יי׳ ומי צור מבלעדי אלהינו (שם שם לב). חי יי׳ וברוך צורי וירם אלהי צור ישעי (שם שם מז). אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל (שם כג ג). כי שכחת אלהי ישעך וְצור מעזך לא זכרת (ישעי׳ יז י). בטחו ביי׳ עדי עד כי ביה יי׳ צור עולמים (שם כו ד). ושמחת לבב כהולך בחליל לבוא בהר יי׳ אל צור ישראל (שם ל כט). הלא אתה מקדם ה׳ אלהי קדשי לא נמות ה׳ למשפט שמתו וְצור להוכיח יסדתו[2] (חבק׳ א יב).

[1]) [לדעת אחרים מן ב צ ר.]

[2]) [המחבר בס׳ התנ״ך שלו שם בסוגרים את המלים לא, יי׳, ובגליון הוא מעיר: נמות למשפט שמתו מקביל לוצור להוכיח וכו׳ ע״כ. ולפי נוסח המסורת וצור מקביל אל יי׳, כלשון פניה אל אלהים. ולפי הענין אפשר שהכונה: לאמנוּת (במק׳ לא נמות), יי׳, למשפט שמתו, וצור, להוכיח יסדתו. כידוע נחשב לא נמות באחד מי״ח תקוני הסופרים (עי׳ מכלתא פי׳) במקום לא תמות, ואין זה מתאים לפשט הכתוב.]

יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי׳ צורי וגואלי (תהל׳ יט יה). אליך יי׳ אקרא צורי אל תחרש ממני (שם כח א). וירדו בם ישרים לבקר וצורם[1]) לבלות שאול מזבול לו (שם מט יה). אך הוא צורי וישועתי משגבי וכו׳ (שם סב ג). צור לבבי וחלקי יי׳ לעולם (שם עג כו). ויזכרו כי אלהים צורם ואל עליון גאלם (שם עח לה). הוא יקראני אבי אתה אלי וצור ישועתי (שם פט כז). להגיד כי ישר יי׳ צורי ולא עלתה בו (שם צב יו). ויהי יי׳ לי למשגב ואלהי לְצור מחסי (שם צד כב). לכו נרננה ליי׳ נריעה לְצור ישענו (שם צה א). ברוך יי׳ צורי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה (שם קמד א).— צור חֻצַּבְתֶּם, אדם שממנו מקורכם, אבותיכם: הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם (ישעי׳ נא א–ב). — ובכתבת השלוח: ואלף אמה ומ(א)ת אמה היה גבה הצר על ראש החצב(ם) (כתבת השלח שורה 5–6). — ובתו״מ: שורשי תאינה רכים בוקעין בצור (רב יהודה, ירוש׳ ע״ז ג ו). בא ליתן היסוד במקום אחר והיו המים מהפכים עד שבא במקום אחר ומצא שם צור גדול, אמר כאן אני קובע את המדינה על הצורים הללו (מד״ר שמות טו). — ובסהמ״א: וכולם מנצחים וברן יחד משבחים לעולם עומדים ולצורם עובדים (רמב״ע, חי בן מקיץ, הוצ׳ הגר, עמ׳ 142). כי הצור הוא שם הכלל להר שיתצבו ממנו האבנים (ר״י אנטולי, מלמד התלמידים, ואתחנן, קנז:). והצור יודע כי לא כונתי בכונת חבורי זה לשם גדול כשם הגדולים להתפאר ולהתגדל בו (הקד׳ שער השמים לר״י אבן לטיף, הספר ג, 97). — ואמר הפיטן: צורת מטבע כחו אבי חוזה צוה צור לציר בן תת מתן זה (ר״א קליר, מעתיק, קרוב׳ שקלים). צפונה לטהרת עם אל עזר צוה צור לציר צר צרורה לאלעזר (הוא, ממרה, קרוב׳ פרה). וצר אלי סר וצור מני סר (ר״י הלוי, יונה כשאתה, גאלה שבה לפני שבוע׳). — ואמר המשורר: דמה לבבי כי יהי לו צור יום צר והוא שמח ליום צלעי (רמב״ע, תרשיש ו, 58). מה בערו אישים נתנו בהון צורם, לו חכמו רצו לעשות רצון צורם יהיה

[1]) [הלשון קשה, ועי׳ טורטשינר בספר קלוזנר עמ׳ 37 וכו׳. הכתיב: וצירם.]

לספלם יום כלות שאול צורם [1]) (סס ח, 75). בצור העט [2]) תהי הורג משנאים ובו כל אוהבים משוד תמלט (סס י, 91). מי יכיל עצמתך בבראך מזיו כבודך יפעת טהורה מצור הצור נגזרה וממקבת בור נוקרה (רשב"ג, כתר מלכות, מי יכיל). ואדם אשר ילד לעמל כפי יכלתו יחוה גאון צורו ויטיף גדלותיו (רמב"ע, בשם אל, כהנה א, 200). הצור נצחנו נעימותו הנעלם סודו ועצמותו (עמנו', מחב' ד, 39). — ˚ולשון שבועה, בְּצוּרִי, ואמר המשורר: אבל ידע זמן רב כי בזיתיו וכי אמאס תנואותיו בעודי ואם עלי במלכדתו יסובב, בצורי, אלכדנו תוך מצודי (ר"ם הנגיד, עלה אלי, נדודי, 106).—ועי' צֹר.

*צוּר, צואר, ס"ז, — צִיר של דקל, נצר הדקל [3])[a] Palmentrieb; jet de palmier; palm shoot:
המוציא שני נימין מזנב הסוס ומזנב הפרה חייב וכו' צורי דקל שתים, תורי דקל אחת (ת"כ, שבת ל:).—ובסהמ"א: ואמר רב חנן בר רבא צואר של דקל מסככין בו ואע"פ שאגודה, איגד בידי שמים לאו שמיה איגד [4]) (הלכי פסוקי לתלמי' רב יהודאי גאון,

1) [עפ"י לה"כ (תהלי מט יח), ויתכן שהמשורר התכון במלה צוּרָם זו למשמ' צוּרָתָם.]

2) [כנראה עפ"י לה"כ באיוב (יט כד): בעט ברזל וכו' בצור יחצבון.]

3) [במקום זה נאמר בסוכה (יג.): אמר רב גידל אמר רב האי אפקותא דדיקלא מסככין בהו אע"ג דאגידי אגד בידי שמים לא שמיה אגד, ע"כ. והרמב"ם (סוכה יח ג) כותב: נצרי דקל. ולֶו, פלורה II, 332 חושב צורי לט"ס בהשפעת תורי שלאחריו, ואולם עדות הגאון ור"ח סותרת דעה זו. והשוה בערב' צור, מ"ר אצואר [a]) במשמ' נֶטַע הדקל, וכן בארמ' שבתו"ם חבלי דצורי (ע"ז עה.) הם חבלי דקלים. ואמנם לפי פרוש קרבן העדה יש להבין כך אף בירוש' (שבת ז ד): הגודל כלי צורה חייב משום בונה, כלו' כלים עשויים מצורי הדקל. ואולם נראה שצ"ל צודה במשמ' מצודת הציד, וצ"ע.

אך אפשר שבאה אף במקרא המלה צור במשמ' שתיל הדקל בהוש' (ט יג): אפרים כאשר ראיתי לצור שתולה בנוה; ויתכן שגם „כאשר" זה לשון אֲשֵׁר ואֲשֵׁרים במשמ' אילן הוא: כלו' ראיתי את אפרים כאילן, ראיתי אותה (את אפרים) שתולה בנוה כדי לשמש שתיל לדקל.]

4) [אולי מסקור תלמודי.]

a) صور، اصور

הלכי סוכה, 24). אפקותא דדיקלי פירוש הצואר של דקל שנחתך מן הדקל והחריות עמו דבוקים (ר"ח, סוכה יג.). בחבלי דצורי, הכלים של צורי דקל (רש"י, ע"ז עה.).

צוּרָה, ס"נ, סמי' צוּרַת, מ"ר צוּרֹתָיו — א) צוּרַת דבר מהדברים, תארו, דמותו, Gestalt, Form; forme; form: צוּרַת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וכל צורתו [1]) ואת כל חקתיו וכל צורתו [1]) וכל תורתו הודע אותם (יחזק' מג יא).—ובתו"ם, צוּרַת פֶּתַח, צורת תבשיל וכדו': הפסח שיצא או שנטמא ישרף מיד, נטמאו הבעלים או שמתו תעובר צורתו וישרף בששה עשר (פסח' ז ט). המוכר את הבית לא מכר היציע וכו' ולא את הגג וכו', ר' יהודה אומר אם יש לו צורת פתח אף על פי שאינו גבוה עשרה טפחים אינו מכור (ב"ב ד א). ששם זורקין פסולי חטאת העוף שתעבר צורתה ותצא לבית השריפה (ר"י בר' יוחנן בן ברוקה, תוספת' זבחי' ז ו). לא פת שעיפשה ולא קנובת ירק ולא תבשיל שנתקלקל צורתו [2]) (ירוש' שביע' ח ב). ועל התבשיל שעבר צורתו אומר שהכל (ת"כ, ברכ' מ:). סנדל צריך צורת פנים (נדה כה:). — *וצוּרַת הַפָּנִים במשמ' פָּנִים: כיון ששמעה הרשעה אמרה לתן הפשיטו לו צורת פניו (מדר' סת"ם, גרינהוט א, 7:).—*ובהשאלה, אדם, בני אדם, אנשים של צוּרָה, במשמ' אנשים נכבדים וחשובים: בני אדם הללו אנשים של צורה [3]) הם (ר"ש בן יוסי, מו"ק ט.). אם יש זקן אומר זקן (דברי כבושין) ואם לאו אומר חכם ואם לאו אומר אדם של צורה [4]) (ת"כ, תעני' טז.). כיון שראה אותם שהם כלם בני אדם של צורה גזר והוציאו להם קתדראות והושיבן (מד"ר איכי ב, ישבו לארץ). — *צוּרַת הכתוב, פסוק כְּצוּרָתוֹ וכדו', מראהו החיצוני של הפסוק, בנגוד לתלמוד שלמדו בו החכמים [5]): המתרגם פסוק כצורתו הרי זה בדאי

1) [קרי: צורֹתָיו.]

2) [במק"א (ירוש' מע"ש ג ח): שעיברה צורתו.]

3) [רש"י: כלומר חכמים; ואולי בעיקר: שצורתם נתפרסמה בטטבעות ומוניטין.]

4) [פרש"י: בעל קומה.]

5) [ובארמ' שבתו"ם: אמר ר' אבא א"ר שמעון בן לקיש שני ת"ח המדגילים זה לזה בהלכה הקדוש ברוך הוא אוהבן שנאמר ודגלו עלי אהבה, אמר רבא

(ר' יהודה, קידוש' מע.). — ב) *צוּרָה במשמ' יִצּוּר שיצר היוצר וְצָר דמותו: הפכם אם כחומר היוצר יחשב, מדמין צורה ליוצרה, נטיעה לנוטעה (ר' הושעיא רבה, מד"ר ברא"ש' כז). גדול כחן של נביאים שמדמין צורה ליוצרה (ר' יודן, שם שם כז). — צָר צוּרָה: העובר שהוא מתעבר מן האיש צר צורתו בתוך מ' יום, לאחר מ' יום הנואף בא עליה והקב"ה עומד ותוהא ואומר של מי אצור של צורת הבעל או של צורת הנואף (ר' ילחק, שם במד' ע). ראו בריה שבראתי וצורה שציירתי (שם קהל', ופכיתי אני). — צורת הולד: נעשו המים זרע בתוך מעיהם ולא היו חסרות אלא צורת הולד בלבד (ר' הושעיא שם ברא"ש' ענ). — ועי' ג. צור. — ג) *במשמ' צִיּוּר של דבר, מצִיר בצבעים, בדיו וכדו', וגם במשמ' צלם ופסֶל: במוצא כלים ועליהם צורת חמה צורת לבנה צורת הדרקון יוליכם לים המלח (ע"ז ג ג). ובדקוהו (את הגל) ומצאו בו צורה, אמר להן (ר' שמעון) הואיל ולצורה הן עובדין נתיר להן את האילן (שם שם ז). יש לציירים סממנין שהן צרין צורות שחורות ולבנות ובינוניות (נגעי' ב א). כתב המהלך תחת הצורות ותחת הדיוקנאות אין מסתכלין בו (תוספת' שבת ז א)· בשר ודם צר צורה על גבי הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעים, והקב"ה אינו כן, צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה (ריב"ל ברכ' י.). וכל הצורות מותרין חוץ מצורת דרקון (ע"ז מג:). צורות[1]) ביתך שחורות או לבנות וכו' כשהיית מתעסק עמה נתנה עיניה בצורות הלבנות וילדה כיוצא בהן (ר' עקיבא למלך הערביים, מד"ר במד' ד). אדם צר צורה הוא מדבר וצורתו אינה מדברת והאדם עומד ומשבה צורתו וכו' ב"ו מבקש לצור צורה כמה סמנין הוא נותן עד שלא צר אותה הצורה (תנחו' תזריע ב). — ועי' ג. צוּר. — וצוּרַת מַטְבֵּעַ, הצורה החקוקה או הבולטת על המטבע: במטבע של מלכים הראשונים ניטר אם היה יוצא על גב צורתו מחלל (ר' חייה בשם ר' יוחנן, ירוש' מע"ש א ב). ולמה נקרא שמו נחום איש קודש קדשים, שלא הביט בצורת מטבע מימיו[1]) (שם ע"ז ג א). — מדין של צורות, עי' צִיּוּר, מ"כ צִיּוּרוֹת, ועי' גם מַדִּין. — ובספה"א: השער השני במדידת הארץ הבתים והשדות על חלופי צורתן בין מרובעות בין משולשות או מעוגלות וכל שאר מיני הצורות (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת, הקד', עמ' 6). והצורה הזאת נקראת קטומת ראש שוה (שם סי' 76, עמ' 51). במדידת הצורות אשר צלעותן עודפות על ארבע צלעות (שם סי' 124, עמ' 76). והצורה הזאת קורין לה מעוקב או צורת עקב (שם, עמ' 97). ויהי כאשר הגענו לקצתו וקרבנו לעבור אותו ואחזה צורות מופלאות ומראות נוראות (ראב"ע, חי בן מקיץ, אינר, עמ' 144). הנותן יש לכל הנמצאים וצורה ותמונה לכל הנבראים (פוא, משפטי הכולד, כהנא ב, 120). בעל חכמת השיעור לא יוכל ללמד תלמידו השיעור המחשבי בתחלת ענינו אבל מלמד אותו השיעור המורגש המצוייר בצדו בצורות הרשומות אשר סדר אותם איקלידי"ס בספרו שחבר בשיעור וכשיבין וכו' יורהו הבורא השיעור המחשבי ויתכן כלל מדעו ויוכל להוציא ממנו צורות מופלאות ומלאכה דקה (ר"י א"ת, סו"ה, חשבון הנפש ג). אחר כן הרכיב מן האחד על השני הרכבת אלכסונית עד שיהיו כצורת הכף היונית וכו' ואחר כן צייר מן החלקים ההם הרוחניים צורה אצטרובולית וכו' ואחר כן צייר מהם צורת שמיניה וכו' וכו' ואלה הצורות אשר טרחו בהבאתם לדמותם אל צורות הטבעיים האלה הנמצאים (הוא, או"ד א). כאשר נעימות הצורה אור הגוף כן נעימות המדות אור הנפש (הוא, תקון מדה"נ א). החלק השני קבל צורה אוירית וכו' החלק השלישי קבל צורה מימיית (כוח חן ז). ואחר שארכו הימים עמדו בבני אדם נביאי שקר וכו' והתחילו על דרך זו לעשות צורות וכו' ואומרים לכל העם שזו הצורה מטיבה ומריעה וכו' (רמב"ם, עכו"ם א ב). שמא תקל בעיניך טובה

והוא דידעי צורתא דשמעתא (שבת קג.), כלו' והוא שיודעים את צורתה ודרכה של ההלכה. וזאת גם כונת רש"י שפרש: צורתא, שורש הדבר קצת למדו מרבם, ע"כ. ולא כֻוַּן לומר שצורתא משמ' קצת או מעט.]

[1]) [במק"א (מד"ר ברא"ש' ענ) בנוסח שונה, ושם מראות במקום צורות.]

[1]) [ונהוג הבטוי צורת מטבע במשמ, מטבֵעַ, ובמליצה פלוני אינו מכיר צורת מטבע, במשמ' הוא שונא בצע.]

זו ותדמה שאין שכר המצות והיות האדם שלם בדרכי האמת אלא להיותו אוכל ושותה וכו' ובועל צורות נאות וכו' (הוא, תשובה ח ו). ואח"כ התבאר לאחר שאינה בעלת צורה שטותה (ר"ש א"ת, מו"נ א ס). חומר אחד מתחלף לחומר הגשם החמישי קבל ארבע צורות ראשונות ושב כארבעתם ארבעה גופים הארץ והמים והאויר והאש (שם שם עג). הנה הארכתי לשבת בעיר הזאת ורב מראות צורות משונות ונבזות (ר"י זבארה, שעשועים יג, דודזון, 142). ומשכתני בהבלי תעתועיך וכו' להתעדן באכילה ושתיה ולהתענג עם כל צורה יפה פיה (ר"י חריזי, תחכ' יג, 136). כי חטובים מהם יכנסו לג"ע ויתענגו שם במאכל ובמשתה ובתשמיש בצורות יפיפיות (רשב"ל דוקן, קסת ומגן, חו"ע לברליננר, 1881). — ואמר הפיטן: צורת מטבע כהז אבי חוזה, צוה ציר לציר כן תת מתן זה (ר"א קליר, מעתיק, קרוב' שקלים). יצר עולם תמורות כחשיכה כאורה, ובו תכנת צורות בלי ערך לך צורה (רי"ל אבן גיאת, יה כל, שעה"ש 17). הבט כל שח ומתנשא מי זה ילדם, צורות שמתי סביב כסא בכרוב ואדם, ודמות שור עם דמות אריה וכו' (ראב"ע, אככי לא יהיה, אגר 179). אקרא המחוקק צורות ונמצאו (הוא, אקרא אל לבי, שם 235). — ואמר המשורר: היוכל תת צורה אשר עוד לא נברא אבל האל קרא וגלה נסתרים (רשב"ג, תקלת החכמה, ברודי, 36). צורה החיתני איך מותי בשלה, צורת ראש אהבים להט עם כרבים על עדן נציבים (ראב"ע, לורה החיתני, כהנא א, 50). ויחד אחזה צורות משנות ואם רבו בלי חלקי שברים ואפריש הרחוקים מקרובים ואבדיל הלבנים משחורים (הוא, חדשים מעשי אל, שם שם, 61). שם ראיתי עפרה ברה ומקטרת מור ולבונה, יום ציר חונן הצורות אותה מכל עסק פנה (עמנו', מחב' ז, 31). —¨ובהשאלה לענינים מפשטים: ויבין הערכים וההקשות שבחכמת השעור וצורות. המופת אשר בחכמת הדבר (ר"י א"ת, חו"ה, הבחינה ה). כי הצורות ההנדסיות והמספריות והמשפטיות בלתי בעלות תכלית (הוא, כוזרי ה יג). — ¨על איזו צורָה, כמו באיזה אֹפן, כיצד: צריך להעיר על איזו צורה היו מתנהגים להבדיל שנה משנה (ר"א הקרא, גן עדן, הבדל שנה משנה א, יד.). —¨צורה במשמ' מזל כוכבים: כל הלק וחלק העלו לו שם על שם צורה זו שתראה בו מן הכוכבים שלמטה ממנו וכו' (רמב"ם, יסודי התורה ג ו). ואלו (טלה, שור, תאומים וכו') השנים עשר צורות לא היו מכוונות כנגד אותן החלקים וכו' (שם שם ז). ויהיה מספר הכדורים המצויירים ר"ל כדורי הצורות אשר בהם כוכבים כי כן היו הראשונים קוראים הכוכבים צורות (ר"ש א"ת, מו"נ ב ע). בעבור שנמצאו מטה קשורים בארבעים ושמונת צורות הגלגל שהיא מערכת העליונה (ר"א הקרא, גן עדן. חג השבועות ט, כז:). — ¨ובעלי הצוּרוֹת: כאשר עושים בעלי הצורות החושבים כי יוכלו להוריד כח העליונים למטה (ראב"ע, שמות כ ה). גם כן לא יתכן שיאמר שהם כינויים הרוחניים כמשפט בעלי הצורות והטליסמאות (רי"א מודינה, ארי נוהם ל, 77). —¨ובלשון הפילוסופים בפרט צוּרָה בנגוד אל חֹמר וכדו', התכונה המפשטת הטהורה, הקובעת את עצמותו של כל דבר בנגוד לזולתו [1], כתרגום של המונח היוני εἶδος, Form, Idee; forme, idée; form, idea: וממנו ית' הכל ברואים ועשויים שקצת מנבראיו ברא צורה קיימת ומכל חמר נקייה ומורמת (מנחם הגולה, לקו"ק, 48). לא נמצא להאמין שהיסודות והמקורים צריכים בצורתם עזר בעל שכל להרכיב הצורה בחמרים (הוא, שם, 49). על כן יש גם בכחן (של הנפשות) להשיג במושכלות ולדעת בצורות הנבדלות (הוא, שם, 53). ושני חלקי הצורה שיש ממנה צורה סתומה וחתומה וטהורה מהדבק אל

---

1) [וכן בערב' צורה[a]. ואלה דברי ר"ש א"ת: צורה מלה משותפת, ביאר הרב משתופה שתי מינים, הא' צורת האיברים הנראית בחושים וביוצא בה מן הצורות המלאכותיות. והשנית הצורה האמתית אשר לא תושג בחוש, והיא אשר בה מציאות בעל הצורה, בה יבדלו מין ממין ששניהם תחת סוג אחד, כנפש המשכלת באדם והנפש השורית בשור, אע"פ שלא נדע הדבר ההוא אשר הוא צורת השור האמתית, נדע באמת שבו ענין כזה בלא ספק, וחדשנו שתופה לענין אחר והוא היותה בענין תכונה או דרך, אמרנו צורה מצורות הנבואה במקום תכונה מתכונות הנבואה, וכבר עשיתי על האחר לבאור, נמשכתי בזה אחר לשון הערבי שקראו גם כן צורה, ע"כ (פירוש מהמלים הזרות). ועי' א. פֶּרֶד, נפע'. ועי' גם באוצר המונחים הפילוסופיים, י' קלצקין, ערך צוּרָה.]

---

a) صورة

תחיולי וקדושת מתחבר בו, והחלק השני צורת חלולה ופתוחה וראויה להדבק אל ההיולי ולהתחבר אליו ולהתהפך בו (ראב״ח הנשיא, הגיון הנפש, ג.). הצורה נאמרת על שלשה ענינים, האחת צורה פשוטה ואין הגוף נדבק בה וזהו האור הנברא ביום הראשון, והצורה השנית צורה מחוברת אל גוף ומכסה אותה ואינה נפרדת ממנו כל הימים והוא הרקיע הנברא ביום שני והצורה השלישית מתחברת אל הגוף כצורה השנית אלא שאין חבורה חזק וותיק אבל היא מתגלגלת ומתחלפת מצורה אל צורה על שני דרכים (שם, ד.). ויש דבר סמוך על יש ונשען עליו ולא ימצא לבדו והיא הצורה, גם היא על שני דרכים, האחת עומדת ולא תסור כצורת קדושים והחכמה בנשמה וכו' והדרך האחר מקרים וכו' (ראב״ע, שמות כה מ). צורותם שוקדות ונפשותם סולדות כי עליהם יורת אור ממעין טהור (הנ״ל, חי בן מקיץ, הוצ׳, עמ׳ 162). וכאשר נחקור על היסודות הארבעה נמצאם מחוברים מחמר וצורה (ר״י א״ת, מו״ה, היחוד ו). והצורה היא הצורה הראשונה הכללית אשר היא שרש כל צורה עצמית וכל צורה מקרית (שם שם). ואין בצורות העצמיות רב ומעט כי אין סום פחות סוסיות מאחר ולא אנוש יותר אנושיות מאחר (הנ״ל, כוזרי ה ד). ונקראו אלו הצורות שלמיות כי בהם ישלמו תכונות הדברים (שם שם יב). כי הבורא יתברך נותן לכל חומר הטובה שבצורות שאפשר לו לקבל (שם שם כה). והמדרגה השלישית הוא הכח אשר בו ישיג התחלת כל הדברים וצורתם העצמיות ויפשיט בשכלו הצורות מן החמרים הנושאים ואז יתאחד שכלו עם הצורה המופשטת וישוב הוא והיא דבר אחד (רוח חן ג). המדרגה הרביעית היא השגת הצורות הנפרדות בעיקר מציאותם (שם שם). וכשיצא מן הכח אל הפועל ישיג הצורות מופשטות מחומריהם (שם שם). וכן הקוים והשטחים הם הדברים מדומים כמו שהצורות הם מושכלות (שם ה). כל נמצא גשמי הוא מורכב מחומר וצורה (שם ח). נפש כל בשר היא צורתו שנתן לו האל והדעת היתרה המצויה בנפשו של אדם היא צורת האדם השלם בדעתו, ועל צורה זו נאמר בתורה נעשה אדם בצלמנו כדמותנו כלומר שתהיה לו צורה היודעת ומשגת הדעות שאין להם גולם (רמב״ם, יסודי התורה ד ח). אין צורת הנפש הזאת מחוברת מן היסודות כדי שתפרד להם (שם שם ט). אבל הנפש איננה תחת ממשלתם (של השמים) כי הנותן צורה הוא צורה כמו שביארו הפילוסופים (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים, הקד׳, א.). כי הבל הבלים הראשון בא לרמוז על החומר הראשון שקבל ד׳ צורות בדרך ההויה וההפסד (שם שם, א :). וכל מעשה יש ארבע סבות למציאותו ולהעשותו ולא ימלט מאחד מהם והם הפועל והחומר והצורה והתכלית (פתיחת ר״ש א״ת למו״נ). אמנם צלם הוא נופל על הצורה הטבעית ר״ל על הענין אשר בו נתעצם הדבר והיה מה שהוא וכו' יהיה א״כ צלם שם משתתף או מסתפק יאמר על הצורה המינית ועל הצורה המלאכיית (הנ״ל, מו״נ א א). ואפלטון ומי שקדם לו היה קורא החומר הנקבה והצורה הזכר (שם שם יז). וכן הצורות הטבעיות החוות הנפסדות נמצאם כשנחפשם כולם שאי איפשר שלא תקדם להם צורה אחרת תכין החומר הזה לקבלת זו הצורה, והצורה השנית ההיא תקדים לה גם כן אחרת עד שנגיע לצורה האחרונה אשר היא הכרחית במציאות אלו הצורות האמצעיות (שם שם סט). נקרא צורה בענינים הטבעיים העניין המעמיד לאותו המין המיוחד בו (ר״מ א״ת, מלות ההגיון ט). האדם מן הענינים הטבעיים, חומרו הוא החיות, וצורתו היא הכח המדבר, ותכליתו היא השגתו המושכלות, ופועלו הוא אשר נתן לו הצורה, רצוני לומר אותו הכח המדבר (שם שם). ויתחייב שיהיו הצורות האישיות הטבעיות קמות בצורה הכללית הטבעית, והצורה הכללית הטבעית קמה בצורה הכללית הגלגלית, והצורה הכללית הגלגלית קמה כצורה הכללית הגשמית והצורה הכללית הגשמית קמה בצורה הכללית הרוחנית (מקור חיים לרשב״ג ג ד). וכל הצורות השפלות נמצאות בצורות העליונות (שם שם כג). כי הצורות הן קיום כל הדברים (ר״י גיקטיליה, גנת אגוז ג, שער היחוד, לג :). כל הצורות הקודמות לצורה האנושית הן כמו הכנות וחומר אליה (ר״י אלבו, עקרים א יא). לא יוכלו הפילוסופים עם רוב חקירתם להשיג צורת הקטן שבצמחים וזולתם מהנמצאות (מעשה אפד, יג). צורות מתחדשות חוזרות חלילה על החומר תסתלק אחת ותחול אחרת

(אמו"ר לאלב"ד א ב, 9). וסוד יסוד הג"ע עם ד' נהרות אשר הם באמת רמז למעלה לצורות הטהורות (מנחת קנאות, קופמן, 10). הראשון הוא כמו עצמות גוף הנפש אשר הוא כמו צורה כללית לכל הצורות (שם, 65). ואמר שהשכל יוציא מושכליו שהם הצורות הכוללות בהפשיטו אותן מן הצורות הפרטיות אשר בדמיון הבאים אליו מן החוש (ר"י אברבנאל, מ"א ג, חכמת שלמה). שהמלאכים הרוחניים הם צורות הגרמיים השמימיים (הוא, מפעלי אלה' ג ג). הנה ביאר שצורת היסודות הם האיכיות הראשנים חום וקור לחות ויובש (הוא, לורת היסודות, אמצע'). שהנפש המשכלת צורת האדם והחיונית צורה לחי וכו' והצומחת צורה לצומחים (שם). ובעלי התורה יקרא הצורה האינושית ביחוד אדם והחומר אשר הוא מהשפלים יקראו אשה או חוה (זכות אדם, מחב' יין לבנון, 9). ויש מי שאמר שאפשר שנמצא בעולם דבר אחד לא ראה אותו שום אדם בעולם ונקרא הומר ראשון ודבר אחר נקרא צורה עצמית וכו' (אביעד סר שלום באזיליא, אמונת חכמים א). — ואמר הפיטן: ארחות אלוה עמדו, על סוד שנים נצמדו, צורות לצורך נפרדו שת בעבור יתאחדו (רמ"ע, ארחות אלוה, איגר, 96). צורות אמת בלי גו המה, עושות באין כלי (הוא, אמרו בני אלהים, שם 198). ועלה במחשבה תחלה בראש חמר וצורה והחפץ ואליו תשוקותיו, והוא ראש לכל חמר ושרש לכל צורה ואין לחמריו קץ ומספר לצורותיו (הוא, בשם אל, כהנא א, 193). ואז נתכנו אישים וצורות בעולמו בעצם מרוצתו וכח תנועותיו (שם שם, 194). — °ובנגוד אל שרש ויסוד: ואם יהיה זה נמצא בעושים מבני אדם אשר לא יחדשו במעשיהם זולתי צורה מקרית אך השרש והצורה עצמית אין להם בהם שום תחבולה ולא יכולת להדשם, ואשר חדש שרשי האדם וצורתו ותכונתו וסדר חבורו הוא החכם היודע בעניני תועלותיו ונזקיו והטוב לו בעולמו ואחריתו בלי ספק (ר"י א"ת, מו"ה, הנעתקן ג). ואין במציאות אלא שלשה כלומר היסוד הצורה והעצם הראשון (מקור חיים לרשב"ג א ג). שם היסוד נופל על הדבר המוכן לקבל הצורה שלא קבל אותה עדיין, ושם העצם נופל על היסוד שקבל צורת מה והיה באותה הצורה עצם מסוגל (שם שם עו). והיסוד אי אפשר שיהא נמצא ערום מהצורה (שם ד ז). והצורה היתה בידיעת הבורא ית' נפרדת ואחר כן התרכבה עם היסוד (שם ה לג). והרצון הפועל במעלת הכותב ותהית הצורה הפעולה במעלת הכתב והיסוד המונח לחם במעלת הלוח והדף (שם ה סב). — °ובנגוד אל גֹּלֶם וגוף: ברא האל למטה מגלגל הירח גולם אחד שאינו כגולם הגלגלים וברא ארבע צורות לגולם זה וכו' (רמב"ם, יסודי התורה ג י). נמצאו כל הגופים שלמטה מן הרקיע חוץ מארבעה יסודות האלו מחוברים מגולם וצורה (שם ד ח). לעולם אין אתה רואה גולם בלא צורה או צורה בלא גולם, אלא לב האדם הוא שמחלק גוף הנמצא בדעתו ויודע שהוא מחובר מגולם וצורה (שם שם ז). כמו המלאכים שהם צורה בלא גולם (שם שם ח). ומהם ברואים מגולם וצורה אבל משתנים (מגוף) אל גוף ומצורה לצורה (ר"י עקנין, ספר מוסר א יח). והאל נתן לכל גולם וגולם צורה ראויה לו (ר"י מוסקטו, קול יהודה לכוזרי א א). —°ואל הִיּוּלִי: והיו שני השרשים האלה שהם ההיולי והצורה גנוזים לפני המקום ועומדים על סדריהם עד העת אשר היה ראוי לפניו להוציאם (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש, ב.). — °צורות אפלטוניות, שחשבו שיש להן קיום כנפרדות מן החמר בשמים: הצורות האפלטוניות שהניחו אפלטון וסיעתו (ר"מ אלבילדא, ראשית דעת ג ב). הצורות האפלטוניות המפורסמות לחכמים (רנ"ק, מורה"ז יז, רבידובין, רפח). — °וצוּרָה של תיבת מלה או שרש[1]: ובעבור השתנות העינינים האלה ראיתי לנקוב שם השערים באותות הסוגיות כי אם הייתי נוקב במקום האלף והבית והלמד באמרי אבל ומקום האלף והבית והריש באמרי אבר ומקום האלף והואו והריש באמרי אור כאשר עשה זולתי מן המחברים אשר היו לפני לא הייתי נוקב שם כי אם במין אחד בלבד, כי אין הצורה הזאת נמלטת מענין מן הענינים (הקדי' ספרי ריב"ג, 4).—ונהוג היום במשמ' צורה מצורות המלים במבנה הלשון ודקדוקה, (grammatische) Form ; form(e).

---

[1]) [כתרגום הערב' צורת a), וכן במקור הערבי של ריב"ג.]

a) صورة

צוּרוֹן, עי׳ צַוְּרוֹן.

***צוּרִי**, צוּרִיִּת, ש״ז, — שיך לְצוּרָה, שיש בו מתכונת הצורה[1]), formal, ideell ; -el ; -al : עושה את כל היצור ובדרך זה גומר המעשים הטבעיים זה הצורים והמורגשים וכל הדברים השפלים (רמב״ן, פי׳ ילירה ב ו). היסוד אינו נמצא בעצמו מציאות צורי כלומר בפעל, אבל הוא נמצא בצורת (מקור חיים לרשב״ג ה מג). שלש עילות הם עילה טבעית עילה צורית עילה תכלית (מקורת ספרים, קבץ על יד יא, לח). וכבר קדם לנו בפרקים כי כל הלשון או רובו שהוא ככלו נאמר על המציאות החומרי הגופיי ועל המציאות הצוריי הנפשיי (ר״י כספי, שרשות כסף, ערך לבב, 20). הנה הוכחתי היטב בראיות מופתיות שהנפש היא בלתי גוף בלתי מקרה בלתי סגולה ונשאר לנו מכוח אותם הראיות השוללות שהיא עצם צורי לבד (ר׳ הלל מוירונה, תגמ׳ הנפש א ב, ג.). אמנם היא דבקה בגוף דבק צורי נותן שלימות לחומר (שם שם, ג:). לא נאמר כן אלא היותה כמו חלק מן החי ע״ד סבה צוריית או הפועלת (שם א ג, ד:). א״כ זה העצם החומרי צריכים לו ג׳ ענינים שבהם יצא להיות עצם מיני צוריי בפועל (שם שם, ו.). ההכנה הזאת שהיא משותפת לתיבה ולספסל היא צוריית או מיניית (שם שם, ו:). ובכלל צריך שימצא לו יתי׳ כל שלימות צוריי ויהיה מרוחק ומשולל מכל ענין חמריי (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה א). לא שם הכתוב תכלית הסבה מפני שישיגהו כאב והכאב רע והוא חמס אלא אמר סבה צוריית תכליתית מפני שהוא נברא בצלם אלהים על כן דין הרוצח יהיה ענשו כאשר עשה כן יעשה לו (ר״א הקראי, גן עדן, נזיקים קטו:). הידיעה הנכבדת האלהית והידיעה ההווה הנפסדת שהיא אנושית הכרח הוא שיתחלפו התחלפות צוריי (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ב, יב, עקב). והסבות ארבעה, צוריית והמריית ופועלת ותכליתיית (אמו״ר לרא״ד א ז). זה הכח יקח הצורות המעורבות עם החמר ויפשיט מהם הגשמים וישיב החלק הצוריי אליו, אז יקרא שכל נקנה לפי שהוא נקנה מהצורות אשר הפשיט חמריהם (מנחת קנאות, קופמן, 37). פרק ז׳ יבאר הישות הסובביי הצוריי והמשותף (ספר השמים לר״א אירגלא ד ז, כח:). כי החם המוחלט הוא סבת כל יתר החמים ואף אם קצתם מקבלים החום מהשמש או מסבה אחרת זולתו אשר איננה באופן צוריי המה, אינם מקבלים אותו כי אם בצד שהיא כוללת באופן סגוליי האש שהוא חם באופן צוריי ומוחלט (שם ז ז, קד.). ואילו היה ארסטו משער בסבה התכליתיית אשר נתתי כפי האמונה התוריית והסבה החמרית והצוריית וכו׳ אין ספק אצלי שהיה מודה בה הפילוסוף ונשען עליה (ר״י אברבנאל, מפעל׳ אלה׳ ח ד). והענין שאין לה לא אורך לא רוחב ולא עומק ולא מפני שיכולי להיות במציאות אלא נקרא נקודה צוריית ר״ל ציור שלילת גדרי הגוף ולא שיהיה במציאות (של״ה, בית ה׳, אמתע׳, ו.). ואלה המצואים הצוריים בלתי ראוים לשיובנסו בגדר הנמצאים כי הציור המחשבי גדול ורחב ידים יכול לבדות לו דברים שלא היו ולא נבראו (ר״ש פפנהים, יריעות שלמה א ג, ז:). ועל כן עזבו האחרונים הדרך הצוריי ההוא ובקשו להם יסודות אחרים במדות (רכ״ק, מוכה״ז ד).

צַוְּרוֹן[1]), *צַוָּארוֹן, ש״ז, מ״ר צַוְּרֹנַיִךְ, — א) כמו צַוָּאר: לִבַּבְתִּנִי אֲחֹתִי כַלָּה לִבַּבְתִּנִי בְּאַחַד מֵעֵינַיִךְ בְּאַחַד עֲנָק מִצַּוְּרֹנָיִךְ (שה״ש ד ט).—ואמר המשורר: בהגלות הדר שמש עליהם (על התור הסיס והעגור) יכסו צואר ניהם ענקים (רשב״ג, ישלם הקטיו, שירי שלמה, דוקס, 7). ודע כי הנך יחיד בדורך ושיריך כחרוזי צוארונים (הוא, עטה הוד, שם, 14). ולו שמש תשו נזר לראשי וסהר יהיה משהרני ואצעדה תהי עש על זרעי ובניה רבידי צורני (רמב״ע, הקילותי, שעה״ש 71). ותני מעילך אהבת האל ויראתו תני על צורנך כחלי (ר״י חריזי, הענק קמז). — ב) *ובזמן האחרון חלק החלוק המכסה את הצואר, Kragen ; col ; collar : גם בגד חם לו כמין אדרת שער כביכול, אבל העור ברובו כבר מוקרח,

1) [ונוהגים היום לאמר במשמ׳ זו צוּרָתִי, וכן בכלל לגבי שמות תאר אלה שאינם נגזרים מן השרש (צור) אלא משי״ע (צוּרָה) במובנו המיחד אך לו, כגון מִפְלַגְתִּי, מִשְׁפַּחְתִּי, קַדַּחְתִּי, תַּכְלִיתִי, ע״מ מִנְחָתִי, מַחֲלָתִי וכו׳. ובימי הבינים הלכו אחרי הערב׳ שאין בה אלא הצורה הנגזרת מן השרש בלבד.]

1) [אין המלה במקרא בצורת מ״י נפרד, והיום נהוגה הצורה צַוָּארוֹן.]

צואורונו חלק, לא עלה עליו מתחלת בריותו, כשהתקינו לו אדר היקר הזה ליום חתונתו היה אביו עליו השלום ותרן באותה שעה ומגלה רצונו להחיוט שלא לקפץ בצאורון; (ס"י אברמוביץ, מסעות בנימין השלישי, הפרדס ג, 16).

צוֹרֵף, עי' צָרַף.

צוֹרֵר, עי' צָרַר.

א. **צות** [1]), ממנו א. צות.

ב. ***צות** [2]), ממנו ב. *צות, *צִיתָן.

ג. ***צות** [3]), ממנו *צָוַת, *צַוָּת.

א. **צות**, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—הִפע', אֲצִיתֶנָּה, — הֵצִית דבר, כמו הִצִּית: מי יתנני שמיר שית במלחמה אפשעה בה אֲצִיתֶנָּה יחד (ישעי' כז 7).—ועי' יָצַת, הִפע' [4]).

—קל, *צָת,—כמו הִפע', ואמר הפיטן: פרה שחט ודם לא ערב, צת בה חריות ומוקדה הרב (ר"א קליר, אמרה שכונה, קרוב' פרה). פסו אמונים מבני אדם, צות נצתה בנו חמת דם (רסע"ג, אבפי אמונה כעלמו, סליח' יוה"כ, סדור רסע"ג, רל). צת החלבים והחי הטעין שגגת עם ועונותיו, צוה לעתי עשות לו כל חקותיו (רמב"ן, אכפרה, סליח' מוס' יוה"כ).

ב. ***צות** [5]), קל לא נמצא.

—הִפע', *הֵצִית, — הֵצִית לדברי פלוני, הקשיב, האזין, zuhören; écouter; to listen: בשעה שתלמידי חכמים יושבין ונכבשין אלו לאלו וכו' הקב"ה

---

1) כמו יצת, [עי' שם ועי' צתת.]

2) [עי' הערה לפעל ב. צות.]

3) [עי' צָוַת, הערה.]

4) [בדוגמאות מתו"מ בהִפע' אין להכריע אם התכונו למבטא הִצִּית, מַצִּית, מן יצת, או הֵצִית, מֵצִית מן צות, וכן בסהמ"א, ומוטב ללכת אחר הרֹב שהוא: יצת.]

5) [בארמ' שבתו"מ ובסור' בא צות או צית תכופות בבנין פַע' ואַפע', צייּת, אצית, במשמ' שמע בקול פלוני, נשמע לו, ובערב' צַוַּת a) פרושו קול, קריאה, וכפעל צַאתַ b), קרא, השמיע קול; עי' גם ערך צָאת, הערה.]

---

a) صوت b) صات

מצית לדבריהם שנאמר ויקשב ה' וישמע (מד"ר תהל' ל).

—פוע', *צוֹתֵת, — צוֹתֵת על דבר, קרא והכריז, הִשְׁמִיעַ עליו בקול, ausrufen; proclamer; to proclaim: כי ימצא (חלל), לא שתהא חוזר ומצותת עליו (ירוש' סוטה ט א).—ונוהג היום במשמ' הקשיב.

—פִע', *צַיֵּת, ציית,—צַיֵּת לפלוני, נשמע לו [1]): אע"פ שמורידים המסור מ"מ אסור להורגו בפעם ראשונה שנייה ושלישית עד שיתחזק במסור או שמתרין בו ולא צייּת (בשם ר' אשר מלוניל, טוחו"מ שפח). אמר אין בו מים לומר דאילולי כן היו כהורגים אותו בידים והרי הם רצו לציית למה שאמר ראובן ויד אל תשלחו בו (פענח רזא עה"ת, אמשע', יט:). וישמעו אחיו שפירושו שקבלו את דבריו וצייתו לו (שם שם). ובאו אלי שני אנשים בדבר איזה משפט ויצא א' מהם חייב ולא רצה לציית הדין מחמת שהיה איש אלם (אגרת שלום נפלא, שנת תרמ"א, קבולת קונטרסים, עו.).

***צָוַת** [2]) פ"ע,—צָוַת עם פלוני או לפלוני, או בפלוני, שמש לו חֲבֵרָה, התחבר עמו לשבת יחד: כל העולם כלו לא נברא אלא לצוות [3]) לזה (ר' שמעון בן עזאי או בן זומא, ברכ' ו:; שבת ל:).—ובסהמ"א: ומפני שהיו ההנאות הגופיות קודמות אל נפש האדם מנעוריו וצוותו בהם מתחלת ענינו חזק וגדול ונחוץ בם יותר (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת אלה' ג). ובמקום שנוטל שכר מי שישב עם החולה לצוות [4]) לו לא ישב שמעון אלא מבקרו ועומד (רמב"ם, נדרים ו ח). ולא תהיה (הבהמה) לבדה אלא היא ובהמת אחרת לצוות עמה וכו' (טוא, איסורי המזבח, ג יד).

—התפ', *הִצְטַוֵּת [5]), הצטוות,—כמו קל: כשיבא ביו"ט

---

1) [עפ"י הארמ' שבתו"מ.]

2) [פעל זה הוא מבטא ארמי רפה במקום ב. צבת שבעבר', עי' שם הערה.]

3) [כך בדפו', ובערוך (ערך לצת): לצבות, אמנם אפשר שכאן הכונה לש"ז צַוָּת.]

4) [ובספר המספיק לתנחום ירושלמי (ערך לצה) צריך שישב עם החולה לצבות בו, עי' הקדמת בכר, 26).]

5) [עפ"י הארמ' שבתו"מ: אימא דמיצטוותא אברתא (כ"ב ס.), וגי' הערוך שם: דמיצטבתא.]

ליטול תאפרוחין יראה תשובך שאין בו יונים הרבה ויתירא ליטול מהם, שמא כיון שלא ימצאו במי יצטוותו יברחו הנשארים (ר"ח, ביצה י.). מניח בריכה ראשונה שיולידו תאמהות כדי שיצטוותו האמהות עם הבריכה הראשונה ועם הבנות שעמהם ומניח ממה שיולידו הבנות שתי בריכות כדי שיצטוותו הבנות עם שתי הבריכות שהולידו (רמב"ם, מכירה כג יג).

*צְוָת או צֶוֶת[1]), ש"ז, — חֶבְרָה, ישיבת חברים יחד, Gesellschaft; compagnie; company: הפוקק את החלון בסירא והקושר ברזל בכרעי המיטה של חיה והעורך לפניה שולחן הרי זה מדרכי האמרי אבל פוקקין את החלון בגלופקרין או בעמיר ונותן לפנית ספל של מים וקושרין לח תרנגולת שתהא לה לצוות ולא מדרכי האמורי (תוספת' שבת ו ד). כל האילנות כאילו מסיחין עם הבריות, כל תאילנות לצוותן[2]) שלהבריות נבראו (מד"ר ברא' יג, הוצ' טיאודור, 114). — ובספה"א: ומפרית המוכר בריכה ראשונה לאחר שמכר לצורך צוות האמהות שלא יברחו האמהות (רגמ"ה, ב"ב פ.). דבהכי אית להו לאמהות צוות בבנות (שם שם). ולולא הדבור לא היה לאדם צוות בחבירו והיה כבהמה (ר"י א"ח, חו"ה, הבחינה ה). ומפני שהיה האדם צריך לאור בלילה לעשות בו קצת מעשיו ולהיות בו צוות לחולה העמיד לו הבורא במקומו מאור האש (שם שם). ואם יהיה נכרי יהיה צוותו באלהיו בעת השתוממתו ויבטח עליו בגבורתו (שם, הבטחון ד). כיחיד הבודד אשר אין לו צוות כי אם אדוניו (שם, חשבון הנפש ג). ולא יסור מנגד עיניך ויהיה צוותך בבדידות ויושב עמך במדברות (שם, אהבת ה' ג). וברחו מן הישוב אל המדברות והישימון וההרים הגבוהים מקום שאין צוות ולא חברה (שם, הפרישות ג). ומה יהיה ענין מי שרוצה ללכת בדרך רחוקה מבלי צדה, וירד אל בור המדבר מבלי צוות, ויבא לפני המלך שהקדימו להתרות בו מבלי מענה (הנ"ל, מבחר הפנינים, 69). עד שיתיחד לחברת

1) [בעקר כמו צֶבֶת, עי' שם, ובארמ' צוות, צוותא.]

2) [נדפס שם: להצוותן, נ"א: להנאתן, להנייתן, עי' שם. ואולי כך נכון.]

המלאכים ולא יהיה משתומם ביחידות ובבדידות אבל הם צותו ((הנ"ל, כוזרי ג א). והוא איננו דבק באור אלהי שימצא בו צוות כנביאים, ולא הגיע לחכמות שמספיקים להתעסק בהם ולמצוא עריבות כם שאר חייו בפילוסופים (שם שם). כהרבה מן החיות והעופות שאינם דורסים שהם משתתפים והולכים אגודות אגודות יחד על צד הצוות וההנאה (ר"י אלבו, עקרים א ה). שלא נברא (הרע) אלא להיות צוות אל הטוב (רמ"ע מפאנו, אמרי' טהור', חקור דין א כא). אבל הם צותו, ר"ל חברתו ושעשועיו מלשון אמז"ל על ירא שמים שכל העולם כלו נברא לצוות שלו (ר"י מוסקאטו, קול יהודה על הכוזרי ג א).

צְוָתָן, צְוָתָנִית, עי' צַיְתָן.

צַח[1]), ת"ז, מ"ר נק' צָחוֹת[2]), — א) נָקִי וְטָהוֹר, ובגון הפנים לבן, נקי, rein, weiss; pure, clair; pure white: דודי צַח ואדום (שה"ש ה י). — וְרוּחַ צַח, נקי וטהור: בעת תהיא יאמר לעם הזה ולירושלם רוח צַח[3]) שפים במדבר דרך בת עמי לוא לזרות ולוא להבר (ירמ' ד יא). — חֹם צַח[4]) : כחם צַח עלי אור

1) [עי' בהערות הבאות, וכן צחה, הערה.]

2) [ע"ם רְעוֹת; אמנם בכמה כ"י (עי' גינצבורג) ובספה"א נקדו צַחוֹת, והשתמשו אף בנק' גם בצורה צֶחָה.]

3) אולי חַם מאד? [המליצה קשה, ולפי הענין בא כאן צח במשמ' בינוני של פעל יוצא, והכונה: רוח מְיַבֵּשׁ בחֻמו את השפים, רוח הגורם לשנת בצרת עד שלא תהיה כל תבואה. לא לזרות ולא להבר. ויונתן תרגם: כרות טיהרין (צהרים) על רישי נגרין דמיין במדברא (ועי' בהערה הבאה). וריב"ג (קה"ש, לחח): ואפשר שיהיה מהענין הזה רוח צח שפיים, רצונו לומר הרוח הזכה והנקיה ואיפשר מהענין הראשון ויהיה פרושו רוח יבשות השפיים, כלומר הרוח הנושבת בגבעות הגבוהות היבשות וכו', ע"כ, ומעין זה רד"ק. ורש"י: מכבד ומטאטא אף את שדות יבלי המים לשיתם מדבר, ל"א צח ל' צמא דמתרגמינן צחיתא, ע"כ. והשבעים שכתבו πνεῦμα πλανήσεως ἐν τῇ ἐρήμῳ, כנראה לא תרגמו את המלה צח. והוולג': Ventus urens in viis quae sunt in deserto, כמשמ' בוער וכו'.]

4) גם זה אולי כך, בערב' צוח, צאח [ויש מבארים צח במשמ' צהרם (עי' גם ת"י לירמ' ד יא) והוא בערב' צ'חַי a).]

a) ضَحِي

בעב טל בחם קציר (ישע' לג 7). — ובתו"ם: אומות העולם אומרים לישראל מה דודך מדוד, מה אלוה הוא מאלוהות, מה פטרון הוא מפטרונין, ישראל אומרים להם דודי צ ח ואדום, צ ח לי בארץ מצרים ואדום למצרים, צ ח לי בארץ מצרים שנא' ועברתי בארץ מצרים וגו' ואדום למצרים שנא' ועבר ה' לנגוף את מצרים וכו' (מד"ר שה"ש, מה דודך). — ובסהב"א, במשמ' לבן, נקי: בממלכה הראשונה אנשים טהורים וקדושים וגבירים זכים וברים, גופיהם צעירים וקטנים ופניהם צ ח י ם ולבנים (ראב"ע, חי בן מקיץ, אינר, 142). וכן בימות הגשמים אם יהיה יום צ ח יראה הירח יותר ממה שיראה בימות החמה (רמב"ם, קדה"ח יח ג).—ב) צַח הדבור, ביני' צַחָה, מ"ר צָחוֹת, — דְּבַר צַח, ובפרט בענין הלשון, לשון נקיה, בלי גמגום, בלי תערובות: ולבב נמהרים יבין לדעת ולשון עלגים תמהר לדבר צָחוֹת (ישע' לג 7).—ובסהמ"א [1]: ובעלותם ממצרים בו (בלשון הקדש) דבר אלהינו אלינו דברי צ ח ו ת (רסע"ג, האגרון, ההקדמה העברית, נג). דברי ספר הגלוי הכמום ראוה וחסון מוסר אמרו צ ח ו ת הם אוצרו (הוא, ספר הגלוי, בגוף הערבי, קפא). אתן עז למלמד אדם דעת לחשוב מחשבות בורא ניב שפתים לדבר צָ ח ו ת (ראב"ע, הקד' לספר היסוד, 112). ויאמרו כל המדקדקים כי החליפוה העברים (את האות ת בטית) בעבור שידברו בצד"י ויוציאוה בפה בדברי צ ח ו ת (הוא, לחות, יז.). ויאמר רבי יונה המדקדק נ"ע כי עשו כן בעבור לדבר בלשון צ ח ו ת (שם, כא.). כי לפני כל דבור שידברו יקדימו השבועה והוא להם לשון צ ח ו ת (הוא, שמות כ ז). ויתכן אצלי בו נחת שלחנך מלא דשן שיהיה מענין נחת גדודיה כאלו אמר ופרי שלחנך כלומר מאכלך והוא אצלי צ ח מאד וטוב בו ומטה שהוא אצלי גם כן צ ח בו שיהיה פרושו ומותר שלחנך וכו' (ר"י א"ת, פסה"ש לריב"ג, כמח). ואם לשון ודקדוק מאמרים שלמות זת ולהיות צ ח דבורו וכו' (רש"ע פלקירא, הקד' המבקש, ז). ואלו הם (בעלי הצחות) המסתכלים במלות אותה האומה והמתקנים הנפסדות מהם ובמלה הקשה לדבר אותה ויעשוה קלה ולמה שאינה צ ח ה וישימוה צ ח ה (הוא, ראשית חכמה, ב 7, 29). גדיל קרי המפת על שם שארוגה ולשון צ ח הוא (רשב"ם, ב"ב נז:). כשאדם שולח איגרת לחבירו מותר שיכתוב לשון המקרא כדי לכתוב לשון צ ח בלא שירטוט (רבנו תם, תוס' גיט' ו:, ד"ה אמר). ובעוד היה מדבר עמי בלשון צ ח ו ת אמרתי ברוך זוכר כל הנשכחות (ר"י זבארה, שעשועים יא, דודזון, 125). — ואמר הפיטן: בעבי רום נכתב דבר צ ח ו ת ראו אל חי מושל בכל רוחות ובברקים שם נחזה שיחות (ראב"ע, בשם אל, אינר 53). באשון ליל שחתי נד בארבע רוחות מצבי נסחתי איך אדבר צ ח ו ת (הוא, אימרה עת, שם 120). וחכמה בטחות בחכמתך שתה וגם דבר צ ח ו ת ביד לשון תתה (הוא, אלהי הרוחות, שעה"ש 146). בלשון אלם מרפא העלה צ ח ו ת דבר אז וגדולות (אזכור מקדם, רשות לשבועות, מחזי איטל' א, קמז:). צ ח ו ת ניב שפתינו ישלם פרים כי אפס כסף שקלי כפורים (עין עלם, מוס' שקלים).—ואמר המשורר: ודבק ב צ ח ו ת קמוצות ופתוחות והשיב בם רוחות לגופות ופגרים (דונש, לדורש החכמות, תשו' דונש על מנחם, 2). ופי דבר ב צ ח ו ת על לבב קדר וצדהו (ר"ש הנגיד, אהוב נפשי, בכודי, 46). ללמד לכל נמהרי לב תבונות ועמקי שפתות לדבר ב צ ח ו ת (רמב"ע, תרשיש, 3). ושפתי עלגים צ ח ו ת ינובון לקומם ביניי גיל ההרוסים (הוא, הריח מר, שעה"ש 69). ויצפצפו בעלי כנף ויונת רחוקים לעגת פה ולי צ ח ו ת מדברת, תטיף רביב חן ותשכיב טל אהבים כמן עת מרסים ליל כבפיה מנערת (ר"י הלוי, עין גדיבה, שעה"ש 90). קח מכבד פה שפת צ ח ו ת יצוקה בפז (שם שם). גביר במשפחות גביר דבר צ ח ו ת גביר משיב רוחות לחיות נאנקים (ראב"ע, כדוד הסיר, כהנא א, 24). ומדבר יהודית המדבר עלי אפניו ועוד מאמר מערב ומענין ו צ ח ו ת י ו, וצעדו במועצה בחכמה ובמליצת ומוסר לשון יון משליו וחידותיו (הוא, בשם אל אשר

---

[1] [אלה דברי הרכבי (מבוא לספר האגרון, עמ' לד, הערה ח): רס"ג ר' יונה ובן בלעם יתרגמו את המלה צחות (ישע' לג 7) בערב' פצאחה. וכן ישתמש רס"ג בהקדמת ס' האגרון וס' הגלוי כמה פעמים במלית פצאחה ופציח להוראות הצחות, ע"כ. ואמנם שמוש המלה בסהמ"א משפע גם מן הערב' צח, צחיח [a] במשמ' בריא, נכון, וכן בא צָחוֹת לשון הקדש בדברי המדקדקים אף במשמ' נכונות, ולאו דוקא על פי לשון המקרא ושמושנו היום.]

[a] صحّ, صحيح

אמר, שם, 201). אצלו אצילי מאמר שחו כמו נגדו נגידי מענה כרעי, שמו לפיהם כף מתי צחות ביום אמר ודבריהם לפני לעו (הוא, שירים קלרים, דברי חכמים, סג). צחות לדבר על שפת מכתב ועט תרתי בלבי יום הייתי שקט דברי גבוחות משדי בין להיות אל אחרי הקוצרים דת לקט (הקד' מחבר סגלי הלקט). — ״צַח במשמ׳ מי שמדבר צָחוֹת, המדבר נכונה, המדבר יפה, שקורא בצחות המבטא: שלא פגעתי עד העת הזאת צח שאבטח בקבלתו בטחון גמור (ר״י א״ת, הרקמה כג, 142). מסיר שפה לנאמנים הם הצחים בלשונם המעמקים בחכמת הלשון (הוא, שרשי ריב״ג, אמן). החמישית (מהמעלות הנצרכות לאדם שיהיה ראש האמה) שיהיה צח ויכול לבאר מה שבלבו באור שלם (מרלה המקום כשמע מהספקה). — ״ושם ספר: ואמר בספר צחות לשון הקודש שחבר בשער החילופים וכו׳ (דונש, תשו׳ על רסע״ג 98). ואמר בכתב צחות לשון העברי שחיבר (שם 102). אחוז אורח סוקל ולדעת משקל לכל כבד וקל קרא ספר צחות (ראב״ע, הקד׳ ס׳ לחות). — ועי׳ צַחוּת.

צחה [1]), ממנו ״צָחָה, צִחֶה, ״צִחָיוֹן.

״צָחָה, פ״ע, — היה צָמֵא, ואמר הפיטן: גלתה מגוללת בגוולי דמעון, וצמאה וצחתה ואין שיקוי גמעון (רסע״ג, איכה מעביר, קליס׳ ת״ב, סדור רסע״ג, שכב).

צִחֶה [2]), ת״ז, סמי׳ צִחֵה — כמו צָמֵא: לכן גלה עמי מבלי־דעת וכבודו מתי רעב והמונו צִחֵה צמא (ישע׳ ה יג). — ואמר המליץ: כעיף בציה צחה צמא כל מים ישתה ובכל עץ ישען (ב״ז, ב״ס כו יג). — ״ומ״ר צִחִים, ואמר הפיטן: וילון פרס והעמיסו שחוקי מים, והבדיל בינו לבין בכיית מים, ושלשלו לכל ארבע פינים וישבו על מים, ומרום גנז בו משאיב ציחי מים (רסע״ג, אכוין כליות, סדר יצירה, סדור רסע״ג, שלח). צחים מגמיא בהכינו ערך ארוחות, יגיעי כח במצעי צלליו ישיגו רוחות (לפרס הנעים, גנזי שכטר ג, דוידזון, 299).

[1]) [בארמ׳ צחא, צחי, ואף צהא, צהי, באותה משמ׳, וקרוב השרש אלב. צחח במשמ׳ יבש.]

[2]) [וריב״ג (הרקמה ו, 38) כתב: והוספה ההא בצנה ואלפים (תהלים ח ח) וכו׳ ובצחה צמא (ישע׳ ה יג), ע״כ. וכנראה חשב שתעקר צִחֶ, כמו רַע, רָעָה.]

צְחוֹחַ, עי׳ צְחִי־צְחוֹת.

צְחוֹק, עי׳ צְחֹק.

צָחוֹר, עי׳ צָחֹר.

״צַחוּת [1]), ש״נ, מ״ר צחויות, — כמו צָחוֹת בלשון ובדבור: נערמו מים, אנקלוס תרגם לשון ערמימות ולשון צחות המקרא כמו ערמת המים (רש״י, שמות יה ח). והצחות בדבור והמהירות בחכמת הלשון לא תהיינה כי אם בעמוד על שרשיו ותכן שמושיו (ר״י א״ת, הרקמה לריב״ג, הקד׳, V). ודי לענין הזה יקר וגדלה ורוממות מה שיעד האלהים בו לנשא את עמו לעתיד בצחות והוא אמרו ולשון עלגים תמהר לדבר צחות וכו׳ והצחות לא תהיה כי אם בעמוד על מה שזכרנו מתקון חכמת שרשי הלשון והכרת שמושיה (הוא, שם שם, VI). והמפרש צריך לדעת ההשתתפות הזאת שבין הלשונות כדי שיהיה (תרגומו) בנוי על שרשי הצחות מיוסד על עמודי ההגעת (הוא, הס״ם לריב״ג, כמר). על כן משכתיך הסד, משפטו להיות משכתי אליך וחסרו המלה לצחות (הוא, שם, מסך). וזה האחרון עצמו, שבר את עצמותיו, והוא דומה למה שאומרים הערב עצמתי השה כלומר חתכתיה עצם עצם, וזה מקצור העברים וצחותם (הוא, שם, עלס). ואם בא לשבחו ולהודות לו על טוב שגמלו או חסד שעשה עמו בחרוז או במפורד או בכתב או בעל פה לא יניח מצחותו ומליצתו (הוא, סו״ה, תקנון הכנסת ג). וכמו אמרם בצחות גדולה הבטחה שהבטיח הקב״ה את נשים יותר מן האנשים וכו׳ (ר׳ הלל מוירונה, תגמולי הנפש, כה:). וידיעת סדרי ההרכבה תבאר בתחילת הרכבת המלות עד שיהיו מהם מאמרים ואחר כך תבאר צחות המאמרים וקלותם על הלשון (רמ״ע פלקירא, ראשית חכמה ג ג, 28). ודברים ערבים ומשלי הפילוסופים וצחיותיהם וחידותיהם (ברבוני, אגרת פייס, בקדמות עפוסיות, כ״י ביהמ״ד שכטר). כאשר תראה שני משוררים עוזר היום לאחד ומחר לשני ויעשו

[1]) [קשה להבחין בכל מקום אם כונו הכותבים לצַחוּת או צָחוֹת, אולם צורת מ״ר צחויות או הקבלת אל שם על משקל קַלּוּת מורות כי אמרו גם צַחוּת, שלא ע״ד המפוק.]

בכה לוולתך עד שירבו שומרי המרכבת ויתחדשו הצחיות (ר״י בדרשי, הפרדס מ, אולמ״ן ג). ושאלו לחכם מהו הצחות, אמר שידבר ולא ישנה ויקצר ולא ישנה (ר״י זבארה, שעשועים ז, דודזון, 66). ואולי שהם צחיות ונעלמו ממני (אפודי בהערות לס׳ הרקמה, דמו). ולהם יאתה להדמות לצורים חוצבו מהם אשר מכלל מעלותיהם הוא צחות הדבור ושלמות המליצה (הוא, מעשה אפד, הקד׳, 17). ראוי שתהיה הפתיחה טובת ההכנה בלשון בינוני מבלתי צחיות (ר״י מסיר ליאון, נופת צופים א ז, 23). אז נפקחו עיני שכלי וראיתי כי היא הנותנת ובין ערבות אמרית וצחיותיה וכל הקת ההלצה ומשפטיה אשר יוכללו בספרי הקדש ובין כל מה שנמצא מזה אצל כל יתר האומות הבדל מופלג (שם א יג, 48). המורכב משניהם הוא הרכבת שני הצחיות הנזכרים יחד עד תהיה התיבה הראשונה נשנת בראשונה והאחרונה באחרונה (שם ד ז, 148). הצחות הוא מאמר כאשר ענין אחד יאמר באופנים מתחלפים (שם ד כד, 184). — ואמר המשורר: חברו בך נעים חסדים והשכל כאשר חברו שתי עם ערבים, נגדך יכרעו יָונים בחכמות השחקים ואף בצחות ערבים (רמב״ע, תרשיש א, 21). כמה מכתב יחד עליו אוהב אך עין חומד ישעה, חרש ישמע צחות פיהו גם העור אליו ישעה (שם י, 87).

—וצחות הַלָּשׁוֹן, צַחוּת בַּלָּשׁוֹן, גם במשמ׳ דקדוק: וצחות לשון הוא לתנא למיקרי לאמצעיות ראשונות לאחרונות ואחרונות לראשונות (רש״י, תענ׳ יז., ד״ה נקוט). שותא דמר לא ידענא, שיחתו של אדוני איני מבין לדבר בצחות לשונו (הוא, קידוש׳ פ:). ויקם משה את המשכן וגו׳ מדרישיה וסיפיה דקרא בלשון הקמה דאפי׳ בצחות הלשון לא הורד שמע מיניה אין מורידין (הוא, מנח׳ לט.). סוף מקרא הוא בספר משלי ולצחות לשון תפס לו לשון המקרא (מחזור ויטרי, 529). ואל תתמה בעבור היות ערום אחרי ערומים הם שני טעמים כי באלה הצחות בלשון (ראב״ע, ברא׳ ג א). וחכמי הגוים קראו שמה (גראמאטיקא), וחכמי הישמעאלים קראו אותה אלנחו, וזה פרושם צחות הלשון (ר״י קמחי, ספר זכרון, 2). היה לו חולה מבקש עליו רחמים בברכת חולים כפי צחות לשונו (רמב״ם, תפלה ו ג).

ובא כן לתפארת המלה ולצחות הלשון (ר׳ זרחיה מברצלונה, פי׳ משלי כח, הספר ג, 76). ואני מייחל בעת ההיא לבואם או לראשם ונשיאם ואומר לו בחייך הראיני צחות לשונך ורוחב עניניך (זכר׳ בן סעד׳ אלצ׳אהרי, ספר מוסר מח, מעמוני מקחריס, 21). ויהי בראותי אגרת הגבירת וקראתי המליצה והשירה וראיתי הפלגת צחות לשונה (עמנואל, מחב׳ ג, 29). בהיות מרע״ה נשלם בכל השלמיות הוסר ממנו בהשגחה גמורה צחות הלשון וקלות הדבור למען לא יחשב שהמשיך לבות בני ישראל אחרי תורתו בכח דבריו (ר״י אברבנאל פמ״א, שמות, ויאמר משה וכו׳ לא איש דברים). ואיך יסוך בשרו בשמן המור ומיני ריח הטוב ואיך ישמח בצחות לשונו (ר׳ אליהו הכהן, שבט מוסר ג). — ובפרט במשמ׳ מליצה מקצרת: אשר מִגֵּן צריך, הוא צחות הלשון, כלומר מסירת המגן כמו את סוסיהם תעקר (אבן גיקטיליא, ברא׳ יד כ, פוזננסקי, 25). — דֶּרֶךְ צחות, עַל פִּי הַצַּחוּת: דגשות יו״ד העבריי׳ דרך צחות להראות יו״ד היחס (ראב״ע, שמות ג יח). נתתי לבי לתור ולדרוש דרך הצחות לברר וללבן הדבר (ר״י קמחי, ספר הגלוי, הקד׳). דרך צחות אמרו השח שיחת חולין עובר בעשה (המאירי ליומא א, יט:). דרך צחות שהצדיק צריך להוכיח את הלצים ויליץ להם מליצה טובה על ידי תוכחותיו (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי ג לד). ותחלת אומר דרך צחות כי ממה שכתבנו שעניני שלשת האבות יצוירו ויהקו שלמות הכחות הנפשיות כמו שזכרנו נוכל לומר כי בדבריו הראשונים עלה זכרונם לטוב (ר״י מוסקאטו, נפוצות יהודה י).—אַנְשֵׁי הַצַּחוּת, בַּעֲלֵי צַחוּת לָשׁוֹן: והתמיד לשבת עם אנשי הצחות ולמד לדבר עם כל כת מכתות בני אדם (ר״י א״מ, מו״ה, יסוד המעשה ה). וידיעת המלות המורכבות היא ידיעת המאמרות אשר הם מורכבות אצל זו האומה והם אשר חדשו אותם מליציהם ומשורריהם ודברו בהם בעלי הצחות המפורסמים אצלם (רס״ע פלקירה, ראשית חכמה ב ג, 27). ויתחדשו בהם בעלי קבלת המליצות והשירים וזכירות ההגדות אשר הגידו להם ויהיו הם בעלי הצחות ומליצה באותה האומה (שם, ב ז, 29). לא איש דברי׳ אנכי ר״ל כי לא אשלים כונתו יתברך להביא העם לעבודתו שצריך שיהי׳ בעל צחות

לשון (ר״י אבוהב, נהר פישון, האזינו, כג:). — וצַחוּת האויר, דקותו, צלילותו: ועוד שכבר היה ראוי אם הונח זה כן שיסור האות בעת צחות האויר ויתחזק ויתגדל בעת עובי האויר (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ב ופ, 217). — וצַחוּת, במשמ׳ מזג אויר יפה: השמש יורה הצחות באחד מאלה האופנים, האופן הראשון אם ביציאתו על הארץ היא זך ונקי בלתי עכירות העננים ובלתי תמונת האבוקה, חב׳ אם קדמהו השחר צח ובחיר וכו׳ (טוביה כ״ץ, מעשה טוביה, עולם הגלגלים עז, כג:), אם בשקיעתו נראים נצוציו זכים ואדומיים יגיד הצהות ואם שבורים ועכורים יבשרו הגשם (שם שם).

א. צחח, ממנו צַח, א. צָחַח, ב. ״צִחְצַח.

ב. צחח, ממנו צְחִיחַ, צְחִיחָה, צַחְצָחָה.

ג. *צחח, ממנו ב. ״צָחַח, *צַחְצוּחַ, *צְחְצוּחַ, א. *צִחְצֵחַ, *צִחְצוּחִית, ״צַחְצָחִית.

א. צָחַח, פ״ע, צָחוּ, — צַח הָאָדָם, היה צַח: זכו נזיריה משלג צַחוּ מחלב (איכ׳ ד ז). — ואמר המשורר: נפש אשר צחה תאהב איש שכל ותשנא כל בני כסל (רמב״ע, תרשיש א, 15). יפו ומאודם מאד צחו עלו חרוזיהם למספר לשם (שם שם, 28). —בינ׳ פעו׳, ״צָחוּחַ צחוחות, כמו צַח: והעומד בתחתית ההר רואה את כולן צחוחות וכשר הדבר בעיניו (רשב״ם, שה״ש ד א, הוצ׳ ילינק). רחלים וכו׳ שעלו מלובנות וצחוחות מן הרחצה (שם שם ב).

ב. ״צָחַח, פ״ע, —כמו א. צִחְצֵחַ, צחו דמים בדמים, שטף הדם, ואמר הפיטן: פתרום קרבה לעבור, חולחלה ונושאה תבור, צחו דמים בדמים חלש וגבור (אלעזר בירבי אבון, קול אביב, ידיעות מכון שוקן ה, רפד). —הפעי׳, ״הֵצַח הדם, — שטף ורחץ והדיח אותו: במה דברים אמורים (שאחרי שבעה ימי נדה הרי דם זבה) בשנים קדמוניות כמו שהנביאים והחכמים שהיו מציחים והיו מבחינים בין דם לדם אבל בזמן הזה כל דברינו טמאים הם וכו׳ (תשו׳ גאוני מז״מ, בית תלמוד ד, 124). — ואמר הפיטן: וכתמם וצאם מדיחים ומציחים (מי ימלל, מוס׳ לו״כ, מחז׳ איטל׳ ב, קכו.).

״צְחִי־צְחוֹחַ, ס״ז, —כמו צִחֶה, צָמֵא, ואמר הפיטן: דרוש ופקוד דלת שפלות שחוה, דל ...ים ומערבב צחי צחוח (שלמה הבבלי, הוספת ישראל, סליח׳ ב עשי״ת).

״צִחָיוֹן, ס״ז, — תכונת מי שהוא צִחֶה, צמאון ויובש ציה ומדבר, ואמר הפיטן: פקוד חרב בציון, למלטם מחרב צחיון (ר״א קליר, אליס ביום מסך, תפלת טל). צבאות רביבים המרביבים מים, צומחים בערבים על יבלי מים, ציה ממוגגים בנחת ולת מים, צחיון חרבון קיץ להשביע שבע מים (הוא, אקטעה כבל, תפלת גשם). חטא חו כי בעון נכתשנו, תמור כי בצהיון[1]) נזהמנו, חפדי יוי כי לא תמנו (הוא, איכה אספתו, קינ׳ ת״ב).

צְחִיחַ[2]), ס״ז, סמי׳ צְחִיחַ, מ״ר צְחִיחִים[3]), — אדמת טרשים שאין עליה עפר כלל, מקום שהשמש מיבשת אותו ומחממת אותו תמיד והוא קשה ואינו מניח למים להבלע לתוכו: כי דמה בתוכה היה על צְחִיחַ סלע שמתהו לא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עפר להעלות חמה לנקם נקם נתתי את דמה על צְחִיחַ סלע לבלתי הכסות (יחזק׳ כד ז—ח). ומחיתי עפרה ממנה ונתתי אותה לִצְחִיחַ סלע (שם כו ד). ונתתיך לִצְחִיחַ סלע משטח חרמים תהיה (שם שם יד). ואעמיד מתחתיות למקום מאחרי לחומה בַּצְּחִיחִם[8]) את העם למשפחות עם חרבתיהם רמחיהם וקשתתיהם (נחמ׳ ד ז). — ובפסה״א: דברי ה׳ כדרבונות וכפטיש יפוצץ סלעים וצחיחים (ר״י הדסי, אשכול הכפר, חתימת האשכל). אילן שעומד בחוצה לארץ ונופו נוטה לארץ וכו׳ היו מקצת שרשיו בארץ ומקצתן חוצה לארץ, אפילו היה צחיח סלע מבדיל ביניהן הרי טבל וחולין מעורבין זה בזה (רמב״ם, תרומות א כד). היתה הקרקע צחיח סלע שאין בה לא גדר וכו׳ הרי החזקה שקונה אותה שטיחת פירות או העמדת בהמה שם וכיוצא בזה משאר התשמיש (הוא, מכירה א טו). והכה במטהו ים עיני, עד נמס צחיח צר לזרמי ענני (ר״י חריזי, תחכ׳ יד, 151). ישב בראש צחיחו, וינשת לשונו מציחו, ירד לארץ נצחו, והצרעת תורת בנצחו (עזרא הבבלי, תוכחי מוס׳ ה, כב:). והיו יוצאים (המים) מן

---

1) [ואולי צ״ל בְּצִחוֹן, בסרחון והטא.]

2) [או צְחִיהַ.] בערב׳ צִ׳ח[a]), אדמה גלויה שהשמש מקפחת עליה.

3) כך הקרי, והכתיב צחהים, וקצת החדשים בצריחים, אך אין זה מכרע.—וכמו צִ׳ח בערב׳, מקום שהשמש מקפחת עליו.

a) ضح

הצורים והצחיחים והאבנים הם טובים (אסף הרופא, כ"י מינכן 29). ויורדים אל תחתיות ההרים ומושכים על האבנים והצחיחים (שם). ויצעקו אוי לנו אנה נלך ואנה נברח וחופרי' כל אחד קברו בחייו ושואלים את גשם למות ומתחבאים בצחיחים ובצריחין וכו' (אבקת רוכל א א, ויניציאה, ה). ובעצבון ויגון למדו עיניו לראות רק כפים וסלעים וצחיחים (גוטלובר, ממגלים ו). — ואמר הפיטן: זממו בנות בתי חצרים, על צחיח סלע מבצרים, מפני טמאת תהום מאצרים (ר"א קליר, אליליי עס, יוצ' פרה). אם תדבק לשון יונק לחך בצמאון צחיחים (הוא, אם תאכלנה, קינ' ת"ב). ישרני מעקוש וחיתים, חשכני מבול שוחחים, יקרני בגיא צחיחים, כשושנה בין החוחים (משלם ברבי קלונימוס, אפיק רנן, יוצ' ב פסח). אלה בקרני נבחים, ואלה בקול צוחים, ואנחנו בקול מי שבחים, מפרק ומפוצץ סלעי צחיחים (שלמה הבבלי, חננו, סליח' יום ז). — ואמר המשורר: ושם קדם עלי סלע סעפיו, אבל המס ברוח פיו צחיחו (רמח"ע, דיואן סח). — ואמר המליץ: רטפש השרון מטל ותחדש פני האדמה, ירטיב צחיח הארץ, שיח ונטע יחליפו כח (נ"ז, נ"ס מד כד).—°וצחיח, ת"ז: אחר כי רכבנו אבדה מעינינו הארץ הנושבת ונהיה מסוגרים מסביב בין גבעות צחיחות (גוטלובר, ממגלים, 47).

צְחִיחָה, ש"נ,—מקום צחיח: אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות אך סוררים שכנו צְחִיחָה[1]) (תהל' סח ז). — ובסהמ"א: גם ישכנו בצחיחה הלזו ארי, שחל, חזירי יער וכו' (ר"מ בלוך, שבילי עולם ב, מדבר זאהארא, יז.). — ואמר הפיטן: למענך קרוב לנשברים דכאי רוח נעזרים, למענך רם ונשא השכין צחיחה הסוררים (רקע"ג, למענך אדיר, הושענא, סדור רקע"ג, רמ).

°**צְחִיחוּת**, ש"נ,—תכונת הדבר שהוא צח, ברור ונכון, נכונות[1]): צחיחות דינו כלו לאברהם היה ראוי שירשהו ולמלך סדום לא נתנם כ"א ע"ד חסד (כ"י הדסי, אשה"כ שעב, קרוב לסופו).

א. צחן[2]), ממנו °צָחַן, °צַחַן, א. צַחֲנָה.

ב. *צחן, ממנו ב. *צַחֲנָה.

°**צָחַן**, פ"י,—טִנֵּף ולכלך, טִמֵּא, ובפרט בהשאלה חָטָא, **beschmutzen, sündigen; souiller, pécher; to soil, sin**, ואמר הפיטן: כולם צחנו אל תהכרום, הוכיחום בנחת ובהיך רטוב (רקע"ג, אנכי אם, אזהרות, סדור רקע"ג, ר). צור צדיה צרי צחנני, צמתו אבריי ועל קדקוד גחנני (הוא, אני נתקתי, קינ', שם תטז). כִּלָּה דור צֹחן, תכן לבות ובחן, ונח מצא חן בעיני אלהים ואדם (רסנ"ג, מי כמוך סכ, סעה"ס, 48). מאור כשדים בדור מבאיש וצֹחן נצל, ושכל טוב מצא וחן (רמב"ע, אזרח רענן, שם 82). למען אב נפקד ויבחן, בכלות דור צוחן (הושענות להוש"ר).—בינ' פָּעוּ' צָחוּן: בשחת תטבלני, להיות צחון ומגואל, כלומר אז תמצא לי עון רב (רס"י, איוב ט לא). — ואמר הפיטן: טנף צחוני רשע בשובם מפשע, טריתם תשעשע בקול שוע שופר (ר"א קליר, אפאר דעי, מוסף א ר"ה). מה יענה מלאך צחון נתעב ואלוח, נאוץ נאצה אולתו קשורה על לוח (אליה בר שמעיה, אנא מעא, סליח' שחר' יוה"כ).

—נִפְעַ', °נִצְחַן,—נתלכלך ונטמא בעון: ובשמנה באייר ביום שבת קמו האויבים על קהל שפייא"ר והרגו בהם עשר נפשות קדושות אשר קדשו את בוראם תחלה ביום שבת קודש ולא אבו להצחן בצחנתם (קונט' גזר' תתנו, 4). — ואמר הפיטן: צבאות ניגמו בהצחנם כשמצה, צדקם תפן וכופר נמצא (משולם בן קלונימוס, אשוחח נפלאותיך, Elbog., Stud. עמ' 127).

---

[1]) כך בנסחה המסורה, ופרשו רב הקדמו' והחדשים במשמ' זו. אך המליצה קשה, וקצת החדשים הגיהו הגהות מתחלפות. — ואולי במשמ' צחיח [a] בערב' בענין מעמד טוב, בטחון, שלום? [ובפס' יש כתוב, בדמיון רב לזה: ואף סוררים לשכון יה אלהים. והואיל ובכל החלק הזה של ס' התהלים נכתב כמה פעמים אלהים במקום יהוה שבמקור, אפשר שאין יה יהוה אלא קריאה אחרת במקום צחיחה, וצ"ע.— ובפד"ר(במד' ג): ואין צחיחה אלא לשון צמא.]

[a]) صحيح

---

[1]) [כנראה בהשפעת הערב' צַחִיח נכון, עי' צח, הערות.]

[2]) בערב' זנח' [a]), שנח' [b]). צנח' [c]) במשמ' זו. בסורי' צחנא.

[a]) زنخ [b]) سنخ [c]) صنخ

—פעי' *צִחֵן, טִמֵּא, כמו קל: למחר תפסום בעל כרחם וגררום אל התועים והרגו מקצתם ואותם שההיו ציהנום בעל כרחם שלא בטובתם ועשו בהם כרצונם (אלעזר בר נתן, QGJD II, עמ' 44). ובכפר כרפנא עשו ביהודים שבו כל רצונם וציחנום במי צחנתם ויתעוללו בהם (הוא, שם שם). גם חסיד היה שם ר' יצחק הלוי ויסרוהו ביסורים קשים וצהנוהו בעל כרחו (הוא, קונט' גזר' התתנו, 9).

—פע', צֻחַן, בינ' מְצֻחָן, מצוחן: ובעת לידתו יצא מצוחן (ספר תלדות ישו בקבץ Wagenseil, עמ' 7)[1].

*צַחַן, ש"ז, — צַחֲנָה, חֶלְאָה, ובהשאלה חֵטְא וְעָוֹן: הוי מוראה ונגאלה וכו' הוי שתהא לבו ולסתי ברואי ותהא מגואלת בצחן עוונה (רס"י, לפני ג א). שם היתה אשה חסידה אחת ושחטה עצמה על קדוש השם והיא היתה ראשונה לשוחטים ונשחטים אשר בכל הקהלות והנשארים נוצלו ע"י ההגמון בלא צחן (אלעזר בר נתן, קונט' גזר' התתנו, 4). — ואמר הפיטן: צפופים פני נאור משפטם תת לאור, צחן רע שאור בריב בל יזכר (ר"א קליר, זכר תחלת, מוסף א ר"ה). כשר ציר תחן, לוט באושי צחן (הוא, אזכה בט, קרוב' פורים). צחן טהר בקרבן ותחנה, שמח כלה בהטיית חנה (ר' אליהו הזקן, אמת יסגה, אזהר', קבץ שע"י גאו', 57). בכן אתאנו לך עלמים ושבים, רחץ מצחן והשלך שמום סאבים (רס"י, אז טרם, סליח' נו"ג). צחן הסר, וגם תכשר לבך חוסים, סלחתי (אמנם כן, מעריב ליל כפור). מתק מרר צחן רשעי, מחה ומחל כובד פשעי (הנה אלהי האלהים, סליח' שחר' יוה"כ). וחלתי ואירא בעד מחן, זעק לחוות לחוקר ובוחן, חסר חסד ויתור צהן, חן איך אמצא בתחן (שלמה הבבלי, אין מי יקרא, סליח' יום א). צלח ובא אצל פרו שנית, צחן מטהו פני צור התודה (משלש ברבי קלונימוס, אמיץ כח, עבודת יוה"כ). באי עדיו בתחן לנקותם מצחן, מאוים יתן, יכמור וגם יחון (שמעון בר יצחק, תורה הקדושה, סליח' לו"ג). ועם עצר עופר, דפי צחן כפר (הוא, אהוביך, יוצ' שבת חוה"מ פסח). ואתה אלהים תחזה, להתר צחן ודבה, ואם יצרו רע חוזה,

[1]) [במדר"ז שה"ש בובר, 10: מה שמן רפואה לאדם ומצחין את פניו כך דברי תורה רפואה לאדם, צ"ל: ומצהיל את פניו.]

להשכיבו למעצבה (בנימין בן אברהם מהענוים, בערס שמש, מחז' איטלי ב, קנז:).—ובמשמ' ריח רע, סרחון: האדים ישהתו ויסבבו צחן חזק (יחזקאל, למודי הטבע, סג.)—ואמר המליץ: אבן צחן באשפה איש עצל כל עובר ירחק מפניו (ב"ז, ב"ס כב א).

א. צַחֲנָה, ש"נ, — נרדף עם בָּאְשָׁה, ריח רע עולת מפגר וכיוצא בזה, Gestank; mauvaise odeur; stench: ועלה באשו (של הארבה) ותעל צַחֲנָתוֹ[2] (יואל ב כ).—ואמר המשורר: ותעל צהנת חלל באפו כריה קנמון בושם וקנה (רמב"ע, תרשיש א, 25). — *ובמשמ' לכלוך וטנפת[2]), ואמר בן סירא: יש רשש ואבד מהלך חסר כל ויותר אש עני ועין יי' צפתהו לטוב וינעריהו מעפר צחנת (ב"ס גני' יא יד–יה). — *ובהשאלה במשמ' טומאת החֵטְא: והרגו בהם עשר נפשות קדושות אשר קדשו את בוראם תחלה ביום שבת קודש ולא אבו להצחן בצחנתם (אלעזר בר נתן, קונט' גזר' התתנו, 4).— ואמר הפיטן: שמעו כי נוהמתי בצחנה, וסתם פני תחנה, ולא נתן לי רחמים ותנינה (ר"א קליר, איכה ישבה חבצלת, קינ' ח"ב). נשים בשרו כי בא עריץ, בקרקע הבית נעליו החריץ, שרים לפתו בבוא פריץ, בבית קדש הקדשים צחנתו השריץ (הוא, זכר אשר עשה, שם). ענה פדוייך ממשובה נצחת, צחנתם נמלחת וחטאתם נסלחת (רקע"ג, ענה אימה, הושענה סדור רקע"ג, רמו). טנף צחנתם מאנתי בם להשתתף (קלונימוס בר יהודה, אמרתי שעו, קינ' ס"ב). צחנתי התם נא, שור מראש אמנה, ציון קריה נאמנה, אקומה נא (משלם ברבי קלונימוס, אפיק רנן, יוצ' ב פסח). צנופה[3]) חטאתו גילה לצורו, צחנתו ושל מטהו יודה בדברו (הוא, אשוחח בנפלאותיך, Elbog., Stud., עמ' 130). — ומ"ר: פודם ומצילם הנשית חמול ושכחת חנות, צפית הבטת מעל ולעד זכרת צחנות (אליה בר שמעיה, יי' אלהי ישראל, סליח' ה עשי"ת). —

[1]) [ואלה דברי דונש (תשו' על מנחם, 91): ופתרת ותעל צחנתו ותעל זהימתו וטינופו, והזהימת והצחנה לא הם כטנוף, כי הצחנה והזוהמה הם שמות הריח הרע המבאיש באף, ע"כ. ועי' בהערה שלאחר זו.]

[2]) [כמשמ' השרש בארמ' ובתו"מ.]

[3]) [צ"ל: צפונה.]

ומי צחנה: וככפר כרפנא עשו ביהודים שבו כל רצונם וציחנום במי צחנתם ויתעוללו בהם (אלעזר בר כהן, QGJD II, עמ' 44).

ב. *צַחֲנָה [1], ש"נ, — צלחת, קערת, ובפרט תבשיל דגים קטנים מֻגָּשׁ בקערה: רבי יהודה מתיר (לשים בצל של תרומה) בצחנה שאינו אלא ליטול את הזוהמא (תרומ' י א). הנודר מן הצחנת אסור בטרית טרופה ומותר בציר ובמורייס (נדרי' ו ד). מנהג שבעולם אדם אוכל צחנה שנים שלשה פעמים ונפשו נקיפה עליו ממנה ואתם כמה שנים עובדין אותה (ר' שמעון בן כוזיבה, פסיק' ר"כ פל' דברי ירמיהו, בובר, קיא.) [2]

*צַחְצוּחַ, ש"ז, מ"ר צַחְצוּחִים, — צַחְצֹחַ חלב, שמן רוק, זיבה וכדו', מעט מן הנוזל, מעט חלב, שמן וכו' [3], : Tropfen; goutte; drop ומפני מה אמרו מוהל היוצא מעיקת בית הבד טמא, לפי שאי אפשר לו לצאת ידי צחצוחי שמן [1] (תוספת' טהר' י ג). יבמה שרקקה דם תחלוץ לפי שאי אפשר לדם בלא צחצוח רוק (יבמ' קה.). מטמא (שכבת זרע של זב) במשא, לפי שאי אפשר לה בלא ציחצוחי זובה (ר' יהושע, נזיר סו.). לפי שא"א לה (לגבינה) בלי צחצוחי חלב (ע"ז לה.). מאי מי האף, אמר רב בנגרוין דרך הפה לפי שא"א למי האף בלא צחצוחי חרוק (נדה נה:).—ובסהמ"א: אי אפשר לבוא דם בתולים בלא צחצוחי זובה (רב נטרונאי גאון, תשוי' גאוני' הרכבי סז, 31). פי' מוהל, המים היוצאים מעוקל בית הבד עת שטוען קורות בית הבד על הזיתים הטחונין והוא מי הזיתים ויש בהן צחצוחי שמן (ר"ש, שבת קמד:). כוס של חרס ששתה בו העכו"ם אסור לשתות בו, הדיחו פעם ראשונה ושניה ושלישית מותר שכבר הלכו צחצוחי היין שבו (רמב"ם, מאכל' אסור' יא יח). והנראה שיש לצדד להקל כי גם בחמאה יש צחצוחי חלב (ר"מ סגיז, הלכ' קטנ' א א). וי"א שצריך לברך ג"כ מיד אשר יצר על צרכיו שעשה כמו שיתבאר בסי' ו בע"ה ואף ע"פ שלא עשה צרכיו עכשיו אי אפש' שלא הטיל מים או יצא ממנו מעט צחצוחי מים (לבוש או"ח ד א).

*צִחְצוּחַ, ש"ז, — א) שה"פ מן צִחְצַח, פעלת המצחצח, הרוחץ ושוטף דבר במים או בנוזל אחר. צִחְצוּחַ חַרְבוֹת [3]: אל ירך לבבכם, מפני צהלת סוסים וצחצוח חרבות (סוט' ח א). ועליון יתן קולו, כנגד צחצוח הרבות [4] שלהם (מכי' בשלח ג). שמע קול קרנות והרתיע, זגפת תריסין והרתיע, צחצות

---

1) [המפרשים חברו מלה זו בטעות גמורה עם א. צחן, א. צַחֲנָה, אבל למעשה יש כאן מלה אחרת משרש אחר. בעוד שא. צחן מקביל בערבי' אל צנח', שנח', זנח' (עי' הערה שם), נגזרה מלה זו (השאולה בעקר מארמית) משרש שהוא צחנ a) בערב' ושהוא בעבר' צלח וממנו צלחת, כי צחנתא בארמ', צחניתא בסורי במשמ' תבשיל של דגים קטנים, בערבי' צחני, צחנאה b) וכדו', דגים קטנים כבושים במלח, הם בעקר צלחת או קערה שהתבשיל בתוכה, כמשמ' השרש צחנ a) בערבי'.]

2) [ובארמ' שבתו"ם: לית אורהא דבר נשא מימר לחבריה זבון לי טרי והוא זבין ליה צחנא, תמן קריין ליטריתא צחנה (ירוש' נדרי' ו ז). האי צחנתא דבב נהרא שריא (חגיי, סוכה יח.). ויואב יחיה את שאר העיר, אמר רב יהודה אפילו מוניני וצחנתא טעים פרים להו (סנה' מט). רבה בר בר חנה איקלע לאקרא דאגמא, קריבו ליה צחנתא וכו' (ע"ז לט.). ההוא ארבא דצחנתא דאתי לסיכרא, נפק רב הונא בר חיננא וחזא ביה קלפי ושרייה (שם מ.).]

3) [אין לזהות שם עצם זה עם צִחְצוּחַ שהוא שה"פ, אלא המלה מקבילה בדיוק לערב' צ'הצ'אח c), מים מעטים, ואלה דברי לשאן אלערב: ואלצ'חצ'ח ואלצ'חצ'אח אלמא אלקליל יכון פי אלע'דיר ועירה וכו' וקיל הוא אלמא אל ישיר וקיל הו מא לא ע'רק פיה ולא לה ע'מר וכו'. ובעברי': ותצ'חצ'ח והצ'חצ'אח המים המעטים שיהיו בבצה (או: בנחל) או בוולתה, נאמר הוא המים אשר לא יטבע בהם, ע"כ. וכמבֹאר שם באה המלה לא רק לגבי מים אלא גם לגבי חמרים אחרים. ועי' צִחְצֵחַ הערה.]

a) صحن b) صحنى، صحناة c) ضحضاح

---

1) [במק"א: שאי אפשר לו בלא ציחצוחי שמן.]

2) [צ"ל: צחצוחי, בלי יוד.]

3) [גמר מלאכת החרב הוא צִחְצוּחַ (שטיפת) החרב הלוהטת במים כדי לעשותה קשה, ובבוא החרב במים היא משמיעה קול רחישה, הוא קול צחצות חרבות.]

4) [בילק' שמע' (שמואל קס): צחצוח הזיין.]

חרבות והרתיע, ומים שותתין לו על ברכיו חוזר (מ״ר, קוהי׳ מד:). — ובפהמ״א: צחצוח הסיג מן המראה הוא מוחק (ר״מ, שבת קמע.). אבל אם צואה על בגדו ודאי אסור לתת עליה מים בשבת דזה מתכוין לצחצוח (אור זרוע, שבת סג). שאין הציחצוח תיקון ומותר (לבוש, או״ח שכג ט). ואם מכוין לצחצחו אסור אבל אם יש בו (בשמן) כדי לעבדו אף על פי שאינו מכוין לעבדו ולא לצחצחו אסור דה״ל פסיק רישיה לגבי ציחצוח (שם שם, שכז ז). — ואמר הפיטן: אז גאלה מפרך ורוחה נחת, וצח נצח נצחים וצחצח צחצוח מצחצחים (שמעון בר יצחק, ויושע אל אמונים, אופן ז פסח). — ˚ובהשאלה על חטא ועוון, ואמר הפיטן: צווי קיחתם (של ד׳ מינים) היום צחצוח בזה ראשון יום (ר״א קליר, אתאמי, קרובי׳ א סכות). עניבת האפוד בשני ושש משזר כפרה על פשע עבודת זר, פעמוני פז ורמוני ארגמן צחצוח רשע מלשני בם יוטבע ויוטמן (בנימין בן זרח, אבל אכתבו, סליחי׳ מוקי׳ יוה״כ). — ובמשמ׳ חרב מצחצחת או חץ מצחצח: חור פרעה והביא צחצוחין של ברזל ואף הקב״ה הביא ברקים שהן מצוחצחין (מדר׳ תהל׳ יח, וירכב על כרוב). — ב) ˚טהר, בהירות וצחות[1]: עדנה, צחצוח בשר (רש״י, ברא׳ יח יב). שהציחצוח והאור אמנם יראו באויר ובמים כשיהיו שוקטים ונחים כי אז יקבלו הניצוץ וישיבוהו אל הגשמים (ר״מ א״ם, אותות השמים, כ״י ביה״ס כזנהכסי). המרוק והצחצוח מן הקשת יראו כמראה היין (שם). — ואמר הפיטן: צחצוח חזיון הקשת המנהת בענן מים, ציה בשורה תובטח כי לא תגיח במים (רסע״ג, אכוין, סדר יצירה, סדור רסע״ג, שלט). צחצוח זבול נטוי ברות מערה צמודים בו גנזי גבורה (אל אלהים, יוצ׳ שבת לפני ר״ה). — ˚צחצוח הלשון, צחות לשון, לשון צחה ונכונה: ואם יאיצו בכחם, היוכלו במרחבי צחצוחם להוות כח היתרון (אגרת מנחם ב״ס אל רב חסדאי, תשוי תלמי׳ מנחם, XXIV). דע כי לשון הערב לא תקפוץ אות בין שתי תוגות במכתב או במבטא וזהו צחצוחם ובו יכון משקלם

[1] [אמנם בשמוש המלה ערבבו גם את משמ׳ צח, צחח המקראי עם צחַח שבתו״ם, שהוא משרש אחר, עי׳ שם, הערה.]

(תשוי תלמידי מנחם, 21). גם אמנם על צחצוח לשוני הלמודה מרוב ימים עלתה הלודה (מכתב ר׳ אבטול׳ לרמב״ם, חמדה גנוזה, כג:). אולי יעזרוני שדי להקל׳ המאמרים אשר דברו בהם המחברים בספרים בצחצוח לשונם (ר״א הקראי, גן עדן, הקד׳, ג.). — ˚צחצוח אמרים, ואמר הפיטן: פני ישרים דובר צחצוח אמרים אגבר (ר״י טוב עלם, אבא בחיל, קרוב׳ שבת הגדול). — ˚צחצוח הקול: עדיין צחצוח קולך הסותר מקשקשת באזנינו במה שנדרת בפיך (ישראל׳ משה חזן, אמרית הכהלה כ, ו.). — ˚צחצוח במשמ׳ פרוש ובאור: יש מדרשי אגדה רבים אבל זהו צחצוח פשוטו (רש״י, ברא׳ ו ג). — ואמר הפיטן: פרושו וטעמו צויתה במרה, צחצוח דתו להבין ולגמרה (ר״י טוב עלם, אלהים בלעדך, קרוב׳ שבת הגדול).

צִחְצוּחִית, ש״נ, — כמו צִחְצוּחַ, טפה קטנה, Tröpfchen; gouttelette; little drop: רקה (היבשה) דם וכו׳ אם יש בו צחצוחית של רוק כשר (רבי, ירוש׳ יבמ׳ יב ו). אם היה בו צחצוחית של רוק הרי הוא כשר ואם לאו הרי זה פסול (מד״ר ברא׳ פא).

א. *צִחְצֵחַ, פ״י, — א) צִחְצֵחַ את החרב וכדו׳ במים, צִחְצֵחַ את השפיר בשמן, שפף, רחץ, הדיח, נקה אותם[1] waschen, spülen, reinigen; laver, rincer, nettoyer; to wash, rinse, clean: לא שנו אלא לצחצחו (את המנעל) אבל לעבדו אסור (רב חסדא, שבת קמא:). ר׳ יוסי אוסר בשחור (מנעל שחור) מפני שצריך לצחצחו (בילה טו.). מים או יין מותר (לתן לתוך השופר) כדי לצחצחו, מי רגלים אסור מפני הכבוד (אבא שאול, ר״ה לג.). ומאימתי גמר מלאכתן (של הסיף והסכין וכו׳), ר׳

[1] [כאמור בהערה לערך צִחְצוּחַ אין לפעל תלמודי זה (שעקרו מארם׳) כל קשר אל צח, צחח שבמקרא, המקביל אל צחח a) בערב׳, אלא הקבלתו בערב׳ היא צ׳חצ׳ח b) שממנו גם צ׳חציח, צ׳חצ׳אח c), מעט מים וכדו׳. וכן בא בערב׳ (עי׳ לשאן אלערב) גם הפעל בשמושים כגון תצ׳חצ׳ח אלמא כלוי צחצחו, הודחו המים. וכנראה קרוב הפעל צ׳חצ׳ח (במבטא הערבי דחדח) אל דוח, דיח בעבר׳, בצורת ההכפלה דִחְדֵחַ, כלו׳ הֵדִיחַ ושִׁפֵּף. ועי׳ גם צִחְצוּחַ, הערות.]

a) صحح b) ضحضح c) ضحضاح

יוחנן אמר משיצרפם בכבשן, ר"ל אמר משיצחצחן במים (ב"מ סד.). ואין בודקין אותו (את השפיר) במים שהמים עזין וטורדין אותו אלא בודקין אותו בשמן שהשמן רך ומצחצחו (נדה כה:). אמר המלך אין זה כבודו של בני להשיאו בארגינטירין ישנה אלא אם אמתין עד שאעשה לו חדשה אני מאחר שמחתו של בני, מה עשה המלך, הביא נפחין ואומנין והיו מצחצחין בכלי נחושת[1] (תנחו' בובר, יתרו יג; וכעין זה פסיק' ר"כ, בחודש השליש', בובר, קו:).—ובסהמ"א: ופירוש הגיהוץ שמעברין על הבגד אחר שמנקין אותו בכביסה טבעת לצחצחו (תשו' הגא' הרכבי רמט, 126). ובא רב חונא ופירש כי התנאין החולקין במחלק במחליק בענבים פליגי במשקה העומד לצחצחו ואלו החולקין במפצע זיתים בידים מסואבות פליגי במשקה העומד לאיבוד (ר"ח, שבת קמה.). ור' יוסי אוסר במנעל שחור כמנהג מקומו שהיו מצחצחין אותו באתריה דר' יוסי במקום השיער ואין צריך אלא צחצות בלבד (הוא, ביצה טו.). ביצת הגיר קורין לדבר שמשחרין בו לצחצחו ולעשותו חלק וכו' (ערוך ערך גר). לוטש וכו' כלומר מחדד ומצחצח כל כלי אומנות נחשת וברזל (רש"י, בראשי' ד כב). תמרוקיהן הן דברים המצחצחין וכו' שמן ערב ומיני סמנין ובשמים המטהרין ומעדנין את הבשר (הוא, אסתר ב ג). משפשפין את הכלים בשבת לצחצחן (הוא, שבת כ., ד"ה חפין). שהאהל עשוי ללבן ולצחצח כבורית ומשיר שיער (הוא, שם כ:, ד"ה כל היכא). פליינ"ה של מצחצחי חרבות שמחליקין בם את תיק חסייף (הוא, קידוש' לה:, ד"ה מלקט). סך הוא את רגלו שמן ולובש מנעלו וכו' בד"א כשהיה השמן מועט כדי שיצחצח העור בלבד, אבל אם היה בבשרו שמן הרבה כדי שירכך העור הרי זה אסור מפני שהוא כמעבדו, והכל בחדשים אבל בישנים מותר (רמב"ם, שבת כג י). ואם יוטח (הקנמון) בדבש על הפנים יבהיקם וגם יצחצח המראה (אסף, 64:). אבל שיעור לצחצחו לא נראה אלא כמצחצח את גופו (רמב"ן, מלחמ' ס' על הריף שבת סוף פרק כ, נט.). מרקו הרמחים, מרקו אותם מהחלודה וצחצחו אותם (רד"ק, ירמי'

[1]) [נ"א בערוך (ערך ארגנטין), ושם: מה עשה, צחצחה ומרקה ונתנה לה.]

מו ד). הדחה היא העברת הדבר במים בלי ישנף כדי לצחצחו וכו' שטף העברת השנף המועט או לצחצח דבר נקי במים (אברהם בדרשי, חותם תכנית, מריקה). שמי הפנים המטיבים לפנים ומצחצחים אותם (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי כז, ד"ה לוסכיה). מותר לשפשף הכלים בכל דבר (בשבת) כדי לצחצחן (לבוש, או"ח שכג ט). גם יש להודיע שיזהרו שלא לשפשף את המנעלים בשבת בידו או על ידי בגד וכיוצ' לצחצח ולהצהיב את העור שזה נקרא מחליק וחייבים עליו משום ממחק (חמדת הימים א טו, לד.). כי נדמה הענין הזה וישוה למראת של זכוכית שמצחצחים אותו תחלה להסיר מעל פניו חלאה וחלודה (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה יח). — ואמר הפיטן בהשאלה: ואות לחשוף חתומים, ורמז לצחצח כתמים, טל ותר לתמימים, להאחות בו כתאומים (ר"א קליר, אליס, תפלת טל). וצחצח בצחצות צרופה להצטחצח (הוא, אלופים, תפארת טיבה לנוכן). טליתו כשלג מצחצח צח ובצחצחות יצחצח מצחצחים פעלם לנצח (הוא, מלך אזור, יוצ' א ר"ה). הכלים המשבחים כתמים מצחצחים אחד אחד לעבודתו חתכן הגבירן (מחזי' אחזו, קרוצ' לו"כ, מחזי' איטלי' ב, עט:). עומדים ממעל לעם זר מצחצחים, וכתמם וצאם מדיחים ומציחים (מי ימלל, סלוק מוסף יו"כ, שם ב, קכו.). — ב) פ"ע, צחצח בדברי תורה, שטף ושפע בדברי תורה[1]: כל שהוא אלם ולועט הימנו לשונו מתרפאה ומצחצחה מיד בדברי תורה (ריצ"ל, מד"ר דבר' א). — ואמר הפיטן: אצחציח דבר גבורות פועל קורא הדורות, אעניד לו עטרות כי הוא עוטה אורות (ר"א קליר, Elbog., Stud. עמ' 121). אצחצח גבורות פועל עשיית מים, אחוה ליודעים דיע גבורות מים (רסע"ג, אכוין, סדר יליצה, סדור רסע"ג, שלא). תהלות יצחצחו קהלת עם קדש (אל אדון, קונטר' הפיוטים, מק"כ, 5). —וכפ"י, במשמ' גרם שפלוני יצחצח, ידבר בשפע, ואמר הפיטן: אלהים חיש לעמך ישועה בעת רצון תצחצח את גרוני (ר"ם סבג, אילת חן, שירי תימן, 103).

[1]) [גם כאן אין לבאר: דבר צחות, כדעת המלונים, אלא צחצח זה גם הוא לשון שטיפה הוא, בדבור שוטף במעין הנובע. והשוה גם הטיף במשמ' דבר וכדו'. ואמנם בסתמ"א לא ידעו להבחין בין השרשים השונים.]

—פע', *צִחְצֵחַ, בינ' מְצַחְצֵחַ, מְצוּחְצָח.— שצִחְצְחוּ אותו, צח: כל הנביאים ראו מתוך איספקלריא מלוכלכת וכו' ומשה ראה מתוך איספקלריא מצוחצחת (מד"ר ויקר' א). ואף הקב"ה הביא ברקים שהם מצוחצחין (מדרי תהלי יח, וירכב על כרוב). [1] — ובפהמ"א: ספיר גזרתם, מצוחצח גזרתם כספיר (פרוש איכה לר' יוסף קרא, דברי חכמים, כח). ואמר רבינו האיי זכרו לברכה כי הכח נמשכת מהמצוחצת כמשך מחשבות הלב והצח כשתי מעיינות נמשכות מהן המדע והשכל (ר' שם טוב פלקירא, ס' האמונות ד ט, לד.). הספירה האחרונה הנקראת אדנ"י נקראת אספקלריאה שאינה מצוחצחת (ר"י גיקטיליא, שערי אורה, מנטובה, ל:). שהוא אור מאיר צח ומצוחצח בהיר ומבהיק (ר' טודרוס הלוי, אוצ' הכבוד. פרוש הגדות, פרק אלו קשרים). מי ימלל זכותו ואורו המצוחצח ונראה באורו בהרות קטנות לבנות (בריח מנוחה, ניקוד הטי, אמסט' יט.). שלחן עליו ערוך הלחם במפה פטורי ציצים ופרחים וכלים נאים מצוחצחים (שו"ת חוות יאיר סוף סי' רלח). אתה אצלת אורות פנימיות דקות מחשביות קדמוניות נעלמות אשר לא נקבו בשמות רק בשם אורות צחות מצוחצחות (רדב"ז, כתר מלכות, אור קדמון, א:). עשרה גוונים וכו' ההי אור מצוחצח וזהו אור מזוהר וכו' (רמ"ע מפאנו, פלח הרמון, יא ג, לט.). האדים העולים מן הארץ מכהים גלגל חמה ומונעים ניצוציה שלא יגיעו אלינו זכים ומצוחצחים כאשר הם בעצמם (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ג ז). אמנם גלוי ספוריה והם הלבוש המכסה עליו הוא חמר הפנ"ם שגם הוא מצוחצח ומבהיק מאור הפנימי (הוא, כפולות יהודה ז). — ואמר הפיטן: מלך טליתו כשלג מצחצח (ר"א קליר, מלך אזור, יוצ' א כ"ה).

—התפ', *הִצְטַחְצֵחַ, הִתְצַחְצֵחַ,— נעשה צח, הודח ורחץ: דהואיל שהוא מלוכלך, הרי בשריה בעלמא מתלבן ומתצחצח מפני שמעביר הלכלוך והטנוף (ריי"ץ מויכה, אור זרוע, שבת כט). לכן בחשבו בשם ידו"ד הנשמה מאירה ומתצחצחת בצחצוח נפלא (ר'

[1]) [במד"ר (נרא' לד): והן מצוחצחין בשיניה', ס"א מצחצחין, ועי' הע"ת אלבק בהוצ' שלו.]

אליהו די וידאש, ראשית חכמה, שער האהבה י, סט:). — ואמר הפיטן: וצחצח בצחצוח צרופה להצטחצח (ר"א קליר, אלופים, תפארת סינה לאוכן).

ב. *צַחְצַח,— צִחְצֵחַ ודקדק בלשון, צִחְצֵחַ לשונו, דבר בה צְחוֹת [1]), למד אותה לדבר צחות: סדרתי כל רז עדי התמותי כל חרוז האלמתי כל מצחצח ואחסום פה כל מחריז לבלתי הותיר לם מקום לדבר (אגרת מנחם לרב חסדאי, הוצ' תלמי' מנחם XXXIII). התבונן בני בשפת הקדש למצחצחיה, ונוסה מטעגליה ומנחתיה (דוכס, הוצ' על רסע"ג 11). אבל אין לנו להשליך דבר מן הדין השלום שדנוהו המדקדקין והמצחצחים (שם 95). תי שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך ולשוני תצחצח ולבי תבין ונפשי תעיר והגיוני תשיר וכו' (ר' בחיי, בקשה בסוף המקור הערבי של חו"ה בהוצ' דר' יהודה). תרתי כפי מוער השגת שרעף לצחצח לשון יהודית על תוכן יסודותיו ועקר שרשיו להעמיד משכלות (ספר דקדוק מר' יהודה חיוג, דוקס, 126). בג"ד כפ"ת האותיות האלה בהיותם סמוכים ליהו"א כלם רפים אך לא תקנו בה עקב פתרון כי אם לצחצח הלשון ולתוכן המבטא (שם, 133). ויפה לצחצח הלשון כפי הנעתם ושל האותיות) בפה ומושבם בלשון וכפי תוכן המלה וקרבת המלים הקרובים אליהם וכפי האותיות הדבוקות לה, וגם ככה הם נכונים לדגש ורפה לא לצחצח כי אם לעינינו (שם, 133). גם אמנם על צחצות לשוני הלמודה מרוב ימים עלתה חלודה. אולי אוכל לענות ואצחצחנה וחכם באחור ישבחנה (מכתב מר' אכטולי, חמדה גנוזה, כד.). לדקדק בלשוננו ולצחצח הגיוני תורתנו (ר"י קמחי, ספר זכרון, 2). — וצִחְצֵחַ את האות וכדו' הגה ובטא אותה כמבטא נכון: ויש שידגשו גם כן תעברים האות לבלי מה שזכרנו אך לצחצח האות ההיא הדגושה כאשר יראו שתתערב באות אחרת היא קרובה אליה במוצאה (ר"י א"ס, הקדמה לריב"ג כג, 143). צוו רז"ל לבאר זין תזכרו ועשיתם ולהראותה ולצחצח בה ולהראות סמך כי לעולם חסדו לצחצח בה גם כן (שם שם, 144). — ובמשמ' עשה שפלוני ידבר צחות, ואמר הפיטן: תעב צחנינו תדית לצחצח כל עלג (ר'

[1]) [עי' צחצוח במשמ' ב), וא. צִחְצֵחַ, הערות.]

מהלל יוכה, זולת ויצג, סריד׳ מהגני׳, מ״ל ויס, 81).
—פע׳, ˚צחצח, ביני מצחצח, ואמר המשורר: בשירתי אפצח בני צדק וצח מתוקן ומצוחצח במלים נבחרים (יסודי בן פעם, לֹס מי סרפה, תפוי סלמידי דוכס, 8).

˚צַחְצָח, ש״ז, מ״ר צחצחים, — כמו צחצחה במשמ׳ ב), ואמר הפיטן: ואז יפתח לך את ידו ישביעך בצחצחים (ר״י נג׳הרה, ימים פסלוס, עולם סמיד כו).

צַחְצָחָה, ש״נ, מ״ר צחצחות, — א) מקום של חרב, של מעט מים, שאין בו מזון מספיק [1], dürre Gegend; contrée aride; dry country: ונחך יי׳ תמיד והשביע בצחצחות נפשך ועצמתיך יחליץ והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (ישע׳ נח יא). — ובסהמ״א [2]: וישבע השר בחיי ראשו כי זה המעשה השביע בצחצחות נפשו (עמנו׳, מחב׳ כג, 180). יחי אבירנו ורועינו נכבדנו ושועינו רכבינו ופרשינו המשביע בצחצחות נפשנו המעלה עדי זהב על לבושנו (שם כה, 193). למען תגלנה עצמותי ואשביע בצחצחות נפשי (קובץ לֹגרות צוקסטורף, לֹגרת לו, 239). כי הכל מתוקן להם לפי חקם לאשביעם בצחצחות כיושבי ביתה (ר״ע מן סלֹדומים, מלֹור עינים לֹ, כג.). וישעיהו ע״ה אשר דברותיו צחות והשביע בצחצחות [3] נפשנו המשיל הקב״ה בנקמו מאדום לדורך בגת וכו׳ (עמנו׳ סרכסים, מחק ספחים, 87).—ואמר הפיטן: סגלת שבת לשמור בענוג להשביע בצחצחות נפוחי נשמות (לֹזהרות ר״ל בר רלֹובן, יג.). — ואמר המליץ: דבריך אמנון נעמו מאד וישביעו בצחצחות נפשי (מסו, לֹהבת ליון י, 80). — ב) ˚צחצחות במשמ׳ פרדות זהר וזיו נאצלות, בספרי הקבלה: לפניך נגלו כל תעלומות והמון נסתרות שמבראשית שהם סוד הצחצחות העליונות הנעלמות בשורש השרשים וכו׳ (ר׳ לֹליהו די וידלֹש, רלֹשית חכמה, שער הקדושה ז, קכח.) והיו אלה הצחצחות עומדות ברומו של עולם הנבדל למעלה יותר מן הטבע הרבה מאד עד אין חקר (רמ״ע מפלֹנו, לֹמר׳ טהורי׳, לֹם כל חי ג ג). השער האחד עשר הצחצחות (הוֹלֹ, פלֹם הרמון, שער יֹלֹ, לֹז.). ולהבין ענין מציאות הצחצחות הנז׳ צריך לדעת איך סמ״ה הוא יודע כל הנמצאות וכו׳ (הוֹלֹ, עפים רמוכים יֹלֹ ד, לט.). אחר שנתבאר שהצחצחות יהיו למעלה מכ״ע תהי׳ לנו להסתפק במה שאמרו בתיקונים וכו׳ (שם שם ז, לט:). כי כאשר עלה רצון לפניו להאצילם הנה נצטיירו מציאותם הצחצחות הדקות הנעלמות ומציאות הרק ההוא נשתלשלו המדריגות (ר׳ ישעיה הורוויץ, סל״ה, בית ה׳, לֹמפר׳, ד:). לפי שלא נודעו הצחצחות שבראשו כמה הם ומה הם (מגולֹל חי ריקי, משנת חסידים, מס׳ עסיק׳ לֹ). —ג) ˚במשמ׳ צחות הלשון: ואם (ילדה האשה) זכר הוא משיבך בצחצחות בן ילדה, לשון יפה ובמיטב הגיון ועיניו כלפי מעלה (לֹ״ב של בן סירלֹ, לֹות ה, לֹולֹר מדרשים ללֹייזנשטיין, 44). — ואמר הפיטן: ארחי ורבעי זריתני צרפתני בל תמצא, הי׳ חקרתני אח ואחות וצחצחות בלעג לשון אין בינה (ילפק, יחנילֹכו, סלֹיח׳ יוס ה). —ד) ˚אולי כמו צחצחה, מפת מים, ואמר הפיטן: עלימו תטף מלתם כמלקוש צחצחות (לֹפרם סכפים, גנזי שכטר ג, 298).

˚צַחְצָחִית, ש״נ, — כמו צחצוחית: נפל לתוכו שמן אע״פ שהקפיאהו הרי זה מתטמא ומטמא שלא ברצון לפי שאי אפשר לו לצאת ידי צחצחית (רמב״ם, טומלֹת לֹוכלין טו ד).

˚צַחְצָן, ש״ז, נק׳ צחצנית, — אולי כמו שחצן: מתוך שהנשים צחצניות מתירתן להראות (את התכשיטים) לחברותיהן ומהלכות בהן ארבע אמות, אבל אנשים שאינן צחצנין מותרין וכו׳ (התרומה, שבת רלט).

צחק [1], ממנו ˚מצחק, צחק, צחק, ˚צחקן.

---

[1]) [כך, כלשון צחיחה, יבש וצמאון, הבינו את המלה גם הפרשנים העברים וגם רב התרגומים הקדומים, אלא שהיו שחשבו על הארץ (ארץ צחיחה), על הזמן (ת״י: שני בצורתא), על צמאון הנפש לדבר (השבעים: ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχή σου, כאשר תתאוה נפשך) וכדו׳. אבל הוולג׳: splendoribus, כלו׳ צח־צחות, אורות צחים, זהרים, וגם במשמ׳ קרובה לזו דוקה באה המלה בסהמ״א, ושם אף במשמ׳ צחצוחי מים.]

[2]) [לפי ההבנה השונה בפסוק שבישעי׳.]

[3]) [קרוב למשמ׳ ג), עי׳ לקמן.]

---

[1]) בערבי ציחכ [a]), בסורי׳ גחך. [כן בלשון חז״ל גחך וגם דחך, וכן נולד מתוך עחך (המקביל לשרש

---

[a]) ضحك

צָחַק, פ״ע. צחקה, צחקתי, צחקת, יצחק, יצחק, תצחק, — צחק האדם, יצא מגרונו קול צחוק, to laugh ; rire ; lachen : ויפל אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד (ברא׳ יז יז). ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלתי היתה לי עדנה ואדני זקן ויאמר יי׳ אל אברהם למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי וכו׳ ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראה ויאמר לא כי צחקת (שם יח יב-יח). ותאמר שרה צחק עשה לי אלהים כל השמע יצחק לי (שם כא ו).—ובתו״מ: למה פת מ כל בי צרך לך צחק לך הפליג עליך [1]) (ירוש׳ ברכו׳ ט ח). באותה שעה התחיל עשו צווח ואמר בא וראה מה עשה לי התם הזה וכו׳ לא די שצחק לי עד שמכרתי לו את בכירתי והנה עתה לקח ברכתי (מד״ר דבר׳ א). — *צחק בפלוני, כמו לפלוני, לעג לו: אפשר שיש לזה שמן במאה רבוא, דומה שצחקו בו יהודים (ספרי דברי סכה). בני מדוע צחקת בי, לא כך אמרתי לך שבוה הדרך אכנס לעיר שהיא קצרה וארוכה (ר׳ יהושע, דא״ר ו). —*וכמו פעי, צחק, שחק: על כל רב ביתו לעשות לגדולי מלכות שיהא כל אחד ואחד רשאי לצחוק עם בניו ועם בני ביתו (מד״ר אסתר, והשמים כדת).— ובסהמ״א: ביושב אצל אביו לאכול צריך להושיב השלחן שיהא צד שבו קבוע הטבעת מבחוץ פן יצחוק התינוק בטבעת ויגנע השולחן (רסב״ס, ב״ב קנז:, ד״ה היכא דאיכא). כי לא טוב לצחוק באמנה בלי מעות על הדף בשום אופן (רי״א מודינה, אלדד ומידד, קול מקע, פרק ז). — ואמר המשורר: ויצחק אשר תצחק האדמה בלכתו בה ותעז ותתגאה בעזי בגאותי (רשב״ג, ידידי סעו, ברודי, 28). אם הזמן יצחק לך אל תהי מאמין בו (רמב״ע, תרשיש ה, 75). יעלת חן ממעונה רחקה, אהבה כעם ולמה צחקה, צחקה על בת אדום ובנות ערב המבקשות לחשק דוד חשקה (ר״י הלוי, יעלת חן, מעה״ם 107).

—פע׳, מצחק, צחק, צחק, יצחק, — צחק הילד וכדו׳, עסק במעשה של משחק, to play ; jouer ; spielen : ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה (ברא׳ כא ט-י). — ואדם בא בשנים: וישב העם לאכל ושתו ויקמו לצחק (שמות לב ו). — וצחק את פלוני, צחק יחד עמו: והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו (ברא׳ כו ח). — ולפני פלוני, שפלוני יראה: ויקראו לשמשון מבית האסירים ויצחק [1]) לפניהם (שפט׳ יו כה). — צחק בפלוני, התל בו, עשה בו מעשים לשם שעשועים או לעג: ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו בא אלי לשכב עמי (ברא׳ לט יד). בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי (שם שם יז).—היה כמצחק בעיני פלוני, חשב פלוני כי הלה אינו מתכון אלא כדי לצחק בו: ויצא לוט וידבר אל חתניו לקחי בנתיו ויאמר קומו צאו מן המקום הזה כי משחית יי׳ את העיר ויהי כמצחק בעיני חתניו (שם יט יד).—ובתו״מ: הרוצה שתבריח נכסיה מבעלה כיצד היא עושה, כותבת שטר פסים לאחרים דברי רשב״ג וחכ״א רצה מצחק בה עד שתכתוב לו מהיום ולכשארצה (כתוב׳ עט:). א״ל ישמעאל ליצחק נלך ונראה חלקינו בשדה והיה ישמעאל נוטל קשת וחצים ומורה כלפי יצחק ועושה עצמו כאילו מצחק (מסוס כי לוי, מד״ר ברא׳ נג). —וכמו קל: כשנולד יצחק היו אומ׳ נולד בן לאברהם שנוטל שני חלקים, והיה ישמעאל מצחק ואומר אני בכור ונוטל שני חלקים (ר״ש בן יוחי, תוספת׳ סוטה ו ו). התחילו הם בוכים ור׳ עקיבא מצחק, אמר להם ר׳ עקיבא אתם למה בכיתם, אמרו לו ואתה למה אתה מצחק (ספרי דברי מג). עקיבה לעולם אתה מתמיה שאתה מצחק ואנו בוכים (שם שם). לכך אני מצחק, ומה לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה (ר״ע, מכות כד:). —ואמר המשורר: והמות מצחק לנגדנו בפה רחב וארך (ר״ש הנגיד, יהוסף, ברודי, 62)), וזמן מצחק בם, הכי פתאום הפך חבורתי לגרושין (ר״י חריזי, תחכ׳ ו, 73). לקוט ששון לחי עפרה צבי חן ושור שמש בפניה מצחק (עמנו׳, מחב׳ ז, 56). — ואמר המליץ: חזות אפים ומלבוש יוכיחו מה מעשיו

צהק ביתר דיוק, אך לא נשמר במקורות) אחך, וצורה זו הרגשה כבנין אפע׳ של חוך, ונוהגות אף בעבר׳ היום צורות כגון חייך, חיוך, ומקור השרש הוא בחקוי קול הצחק.

כתיב אחר של אותו שרש הוא שחק, עי׳ שם. ובארמ׳ בא גם צחק, וכן באוגריתי.]

1) [עי׳ פלג, הפע׳, הערה בעמ׳ 4931.]

1) [ולפני זה באותו פסוק: קראו לשמשון וישחק לנו.]

צחקו ומהלכו יעידו מה ענינו (צ"ז, צ"ם יע לב).
—°וגרם שפלוני יִצְחַק, ואמר המשורר: ושועו יעליץ לב המאונח ונדבתו תצחק עין מבכה (לסוכן עד, גנזי סכטר ג, 317).

—הפע', ÷הִצְחִיק, — עורר צחוק, ובינ' מַצְחִיק, מעורר צחוק, מַגְחִךְ, lächerlich; ridicule: ridiculous, נהוג בדבור ובספרות העברית החדשה.

—התפ', ÷הִצְטַחֵק, — פרץ בצחוק, נהוג בדבור ובספרות העברית החדשה.

צְחֹק, ש"ז, — פעֻלה טבעית של קולות פהות או יותר חזקים נדחפים ע"י זעזועי מיתרי הקול זה אחרי זה מגרון האדם מפני שמחה או תמיהה של רצון או של לעג בצרוף כויצה מיֻחדה של הפנים, Gelächter; rire; laughter: ותאמר שרה צְחֹק עשה לי אלהים כל השמע יצחק לי (ברא' כא ו). כוס אחותך תשתי העמקה והרחבה תהיה לִצְחֹק וללעג (יחזק' כג לב),—*ובכלל, פֻעלת הצוחק והמְצַחֵק: מצחק, אין צחוק אלא עבודה זרה (ר' עקיבא, תוספתי סוטה ו ו). אין צחוק האמור כאן אלא ירושה, כשנולד יצחק היו אומ' נולד בן לאברהם שנוטל שני חלקים, והיה ישמעאל מצחק ואומר אני בכור ונוטל שני חלקים (ר"ש בן יוחי, שם שם). — ובספהמ"א: והשינה שהיא שלמות ההי בתקנת המזג והמלאכה לשלמות מחית האדם, והצחוק שהיא סגולה לאדם, וכן חרוגז (פרוש ס' יצירה לאבוסהל דונש בן תמים, סה).
—ועי' שְׂחוֹק.

°**צַחְקָן,** ש"ז, — מי שדרכו לצחק ולצַחֵק באחרים ולהתלוצץ בהם: יפה צורה שפניו עגולות ועיניו שחורות והוא צחקן (ראב"ע, ראשית חכמה, שער ד, מזל נוגה). — ומי שעוסק בְּמִשְׂחָק, שַׂחְקָן: ובאמת עצה טובה קא משמע לן יכתבוה הצחקנים על לבם תמיד כי לא טוב לצחוק באמנה בלי טעות על הדף בשום אופן (רי"א מודינה, אלדד ומידד, סור מרע, פרק ד). ומה תאמר על שיר יפה אף נעים ראתה עיני נגד הצחקנים מעשה ידי אחד מהגאונים מספר על רעתם (שם ה).

צחר [1]), ממנו צַחַר, °צָחַר, צָחֹר.

[1]) בערבי צחר, גם במשמ' גון לבן נוטה קצת לאדם.

צַחַר, ש"ז, צָחַר, — עצם גון הצָחֹר, לָבָן: דמשק סחרתך ברב מעשיך מרב כל הון ביין חלבון וצמר צַחַר [1]) (יחזק' כז יח). — ובספהמ"א: ותארתי את הצמר בכנויו ואמרתי והצחר תלבש (רסע"ג, ספר הגלוי, התרגום העברי, קסח). וחטאי נעורים היו כתולע אדומים והפכו כצמר צחר והלבינו הכתמים (רש"ע פלקירא, המבקש, ע.). — ואמר הפיטן: יום יבקע צדק כשחר, יום יבדיל בין תולע לצחר (ר"י הלוי, אלהי מעשיו, דיואן ג, 236). מאיר השחר, כִּתֵּר לצחר, ברכתי בחר, ברכו (מאיר ברבי משה, אור עט, קונטי הפיוטים ד, 3). גם את תהי כראי וצחר צמר, תטהרי נדה בשק חוגרת (כנף רננים, לג:). — ואמר המשורר: וחטאי הלבן כמו צמר צחר, ותאיר את אורי כמו אור השחר (ראב"ע, צאויבי, כהנא א, 31). כי נראה בעפעפי שחר, אז נדע מה ילד יום, יום ענן או יום צחר, רוח צח או תלאובת חם (יל"ג, הילדות והשחרות, כל שיריו ה, 71).

°**צַחַר** [2]), קל לא נמצא.

—פִע', צִחֵר את הצבע, — הלבין אותו, הפך אותו ללבן. ואמר הפיטן: להלבין כשלג שנים, לצחר כצמר אודמים (משולם בר קלונימוס, מי יחנה, יול' יוה"כ). — וכמו בִּקֵּר: ועתה אם אתה תשחר לבקר ולצחר (ל"י קמחי, ספר הגלוי, כו).

—הפע', הִצְחִיר, — כמו פִּע', הלבין, ואמר הפיטן: מחול ומחוק כל רשע והצחר כתמי מעילה (בנימן בן אברהם מהענוים, ביום הלבנת פשעי, מחז' איטל' ב, לה:). מערב עד אמש, את פניך אשחר, תנכפף כמו חרמש, את חטאתו הצחר (הוא, בת עמי, שם שם, קמז:).

צָחֹר, ת"ז, מ"ר נק' צְחֹרוֹת — אָתוֹן צְחֹרָה, לבנת השערות, weiss; blanc; white: רכבי אתנות צְחֹרוֹת [3]) ישבי על מדין (שפט' ה י). — ובספהמ"א:

[1]) כך בנסחה המסורה. ולא נתבררה בודאות כונת המלה. עקילס כנראה ראה בה שם מקום והעתיק Σοόρ והשבע' μιλήτου. וכך ת"י עמר מילת. [והיו ש]פרשו במשמ' לבן. [ועי' בהערות הבאות.]

[2]) [פעל שגזרו הפיטנים מן צַחַר, צָחֹר.]

[3]) ת"י דחשיקן בכל מיני ציורין. מעקילס לא נשאר תרגומו. [ולפי טורטשינר בספרו על ארון הקדש עמ' 28 ופרושו לאיוב עמ' 12 בהערה, גם צחרות,

צוֹעי העצים ההם צ ח ו ר י ם חם (כצבע הדשן) (גוטלובר, ממלכים, 42). — ואמר הפיטן: השחורות צ ח ו ר ו ת, החשופות אטורות (כ"א קליר, אין לסופס, יול' פרה). בני ביתך וחוריך, הנם חזר סחוריך, בית מדין צ ח ר י ך, משכני אחריך (שלמה הבבלי, אור ישע, יול' א פסח). — ואמר המשורר: מניף קוצות יצאו לקראת לילה ואם הלילה צ ח ו ר, אנשי לבבות יקבו לשם כי יקבו פניו בפני הור (רשב"ג, אל יגאלו, דוקס פז). וכל נפש במעלתה תכונן ותבדיל השחורה מ צ ח ו ר ה (עמנואל, מחב' ח, 62).

א. צִי [1]), ש"ז, מ"ר צִיִּים, צִים, — אֳנִיָּה, סְפִינָה: וישא משלו ויאמר אוי מי יחיה משמו אל וְצִים [2]) מיד כתים וענו אשור וענו עבר וגם הוא עדי אבד (במד' כד כג–כד). ויאמר לא תוסיפי עוד לעלוז המעשקה בתולת בת צידון כתיים קומי עברי גם שם לא ינוח לך הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשור יסדה לְצִיִּים [3]) הקימו בחיניו עוררו ארמנותיה שמה למפלה (ישעי' כג יב–יג). מקום נהרים יארים רחבי ידים בל תלך בו אני שיט וְצִי אדיר לא יעברנו (שם לג כא). ביום ההוא יצאו מלאכים מלפני בַּצִּים [1]) להחריד את כוש בטח (יחזק' ל ט). אתה רצצת ראשי לויתן תתננו מאכל לעם לְצִיִּים [2]) (תהל' עד יד.) ובאו בו צִיִּים כתים ונכאה ושב וזעם על ברית קודש (דני' יא ל). —ובסחמ"א: וקמתי ונסעתי מארצי, ועזבתי יה רבצי, ורכבתי על צ י (ר"י חריזי, תחכ' ג, 28). וירצפו יושבי רומה את קרקע הנהר ולא יבאו צ י י ם שם למלך בבל (יוסיפון, גינצבורג, יג). שבה אותם (את ארבעת החכמים) השליש אבן ראמאחין אשר שלחו המלך עבד אל רחמן מלך אספמיא ממונה על ה צ י י ם והדוגיות שלו לשלול שלל ולבוז בז בארץ אדום ובארץ יון (מאמר על סדר הדורות לרי סעדיה בן מימון ן' דאנאן, חמדה גנוזה, כט:). -- ואמר הפיטן: ראה לחצי, רפא מחצי, גדור פרצי, ושים צ י א לאור תוציא (ראב"ע, אני חמה, איגר 63). צ י איך יהלך מבלי רב חובל (עת שערי רחמים, סליחי לו"ג, סדור אלס לובה, תקכה.). — ואמר המשורר: לזכרו ירדו הים ואישים

זגם מדין (צ"ל מִדְיָן) וגם ש י ח ו (צ"ל שׁוּחוֹ, שׁוּחַ) שמות ארצות הם, והכונה: גם רוכבי האתונות של ארץ צחרות (היא צ ח ר שביחזקאל כז יח, ועי' בהערה הקודמת) וגם היושבים על בכרי מִדְיָן וגם הולכי דרכים בארץ שוח, כלם שם, בין משאבי המדבר, ישבחו את צדקות (נצחונות) ה' בקול תוקעים בחצצרות. והרי צ ח ר א a) בשפתי מדבר, גם כשם של ארץ מדבר ידועה (Sahara), שכיח אף בערבי.—ובבבלי (עירובי׳ כד:) נדרש: רוכבי אתונות אלו ת"ח שמהלכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה, צחורות שעושין אותה כצהרים וכו'. ובבבלי (ברכ' לא:) כתוב כפי נוסחת הספרים: מאי זרע אנשים וכו' ורבנן אמרי זרע שמובלע בין אנשים, כי אתא רב דימי אמר לא ארוך ולא גוץ ולא קטן ולא א ל ם ולא צ ח ו ר ולא ג י ח ו ר ולא חכם ולא טפש וכו'. אבל בגרסת כ"י מינכן (עי' ד"ס) ושל הערוך רק (אחר: ולא גוץ): לא א ו כ ם ולא ח י ו ו ר לא חכם ולא טפש. ובלי ספק אין צחור אלא ט"ס, אולי במקום גיחור הבא גם שם בגמרה אח"כ (כח:): ראה את חכושי ואת הלווקן ואת הגיחור וכו'.]

1) אמרו החדשים כי זו מלה מצרית עתיקה צאי, וכמו"כ בקפתית צָאִי.

2) כך נוסח המסורה, וקשה המליצה, ויש מגיהים הגהות מתחלפות.

3) [כל המאמר קשה, ועל כל פנים אין נושא במ"ר לפעלים הקימו, עוררו. ועל כן נראה שלמ"ד של לְ צ י י ם שרשית היא, והכונה: עם (של) לְצִיִּים (או של לְצִי־יָם) בנו והקימו את בחוניו וכו'. וברור ש„עם לציים" זה, הוא כנוי לעם שעל חוף הים או מנוסעי ימים, שישב בארץ בזמן קדום, כאשר „זה העם (היושב בה בעת) לא היה". ועי' בהערה 2 לקמן.]

1) כך בנוסח המסורה, וקשה המליצה, ויש מגיהים הגהות מתחלפות.

2) כך בנסח' המסורה, וכבר אמרו הקדמוני כי הנסחה משבשה. ואולי ע ם ל, אנשי הספינה, וציים במשמ' צי אדיר. [ואחרים נסו לחלק את האותיות לעם לציים בחלקה אחרת: לְעַמְלְצֵי יָם, כלוי ל(דגים) החלקים שבים, ע"פ הערבי אַמְלַצ a) במשמ' חָלָק (משרש מלץ); ואמנם קשה הצורה בעברי, וביחוד חלוף האי בעי.

ואולם אין הלויתן חיה מן החיות שבמציאות, אלא (עי' טורטשינר, ס' איוב לפרקים מ–מא) הוא דמות אלהית שבעבר, שר הים. משרתו ובן לויתו האלהי של האל הבורא. שצורתו צורת נחש, ושמרד ברבו ונהרג על ידו. ולאו דוקא לדגי הים, אלא לעם קדום, של נוסעי ימים, מזרע בני אדם או מבני האלהים, נתן האל את גופו למאכל, ועם זה הוא הנקרא ל צ י י ם (בלמ"ד שרשית), או לצִי־ים, והוא כנראה שנזכר אף בישע' כג יד (עי' בהערה הקודמת). וצ"ע.]

a) صحراء

a) أملس

דכבו צ י י ם, ובשמו צלחו מדבר וגזרו מהלכי ציים, ומפחדו עלי כל חי לפניו יכרעו ציים (רמב״ע, תרשיש ה, 24). אמרו לרוכבי צ י ם בים דמעי, גם דברו רכות לרב חובל (הוא, שם ז, 61). יזכר גבר בימי חייו כי למות הוא לקוח, ולאט יסע כל יום מסע אבן יחשב כי ינוח, דומה אל איש שקט על צ י אך ידא על כנפי רוח (יוסף גבה, מעה״ש 71). עבר נתיב אשר לא צ י עברו ברגליך ולא עיט ידעו, לבקש את מזוניך וכו׳ (עבר נתיב, גנזי שכטר ג, 210). —ואמר המליץ: לפי עדות האחרונים אין להם רק ח׳ צ י י אדיר (קריגסשיפע) ועשרה שודרות בים (קאפער שיפען) (כ״ם בלוך, שבילי עולם ב, ע:). בים חולם היה בשנת תקנ״ו י״ז אניות גדולות (ליניען שיפע) עשרים ספינות כ״א מחזקת ארבעים קני רעם (קאנאנען) וכ״ב אלף אנשים ובשנת תק״ם גם כ׳ צ י י אדיר (קריגס שיפען) טובים מאד (שם ג, ה.). — ובזמן החדש התחילו להשתמש במלה זו במשמ׳ קבוץ של ספינות של ארץ אחת, צי מסחרי, צי מלחמה, Flotte; flotte; fleet: ויהי כאשר היתה מצרים למס עובד לממשלת רומא ואעליוס גאליוס הפקיד נגיד אשר במצרים בנה צ י אדיר (איינע פלאטע) למען יוכל להוליך את צבאותיו אל ארץ ערב (גוטלובר, ממלכים, 175).

ב. **צִי**[1], ס״ז, מ״ר צִיִּים, —מין חיה דרה בחרבות וכיוצא בזה, ולא נתברר בודאות לאיזו מהן קראו לפנים בשם זה: ורבצו שם (בבבל החרבה) צִיִּים[2] ומלאו בתיהם אחים (ישע׳ יג כא). ופגשו (באדום החרבה) צִיִּים את איים ושעיר על רעהו יקרא (שם לד יד). לכן ישבו (בבבל החרבה) צִיִּים את איים וישבו בה בנות יענה (ירמ׳ נ לט). לפניו יכרעו צִיִּים[3] ואיביו עפר ילחכו (תהל׳ עב ט). —ואמר הפיטן: סחי ושחי מעי למפלת רמות, ושכנו צ י י רָמות במעון ירימות (רקע״ג, אני כתקתי, קינ׳, סדור רקע״ג, תעז). —

1) עי׳ הערה שלאחרי זו.

2) בזמן עקילס כבר לא ידעו לאיזו חיה היתה הכונה במלה זו, והעתיק המלה כצורתה SIIM. כך העיד הירונ׳. ויונתן תרגם תמון, אך לא נודע מה הוא, ופרשו שהיא הנמיה. אך אין כל זה אלא השערות בעולם. והעיד ריב״ג כי המפרשים הראשנים פרשו בהמלה הערב׳ צ ד י, והוא עוף הלילה שיושב בחרבות.

3) [והעיר המחבר בגליון התנ״ך: גויים או איים?]

ואמר המשורר: פאת עולם יאחו שיר נכונים, ונביא מבלי ציים ואיים, יתנו שוכני עי בם זמירים, ורנה יפצחו צ י י ם ואיים (רמב״ע, תרשיש י, 85).

*צִיב, ממני א. צִיב, ב. צִיב.

א. ***צִיב**, ס״ז, מ״ר ציבים, — כמו סיב, החוטים של הקרום הפנימי של עץ התמרה וכדו׳ שמתחת לקלפה, Bastfaser; tille; fibre: עור שיש עליו כזית בשר הנוגע ב צ י ב היוצא ממנו ובשערה שבנגדו טמא (חול׳ ט ז). מנין לעשות שאר כלים כבגדים, ת״ל טמא, יכול יטמא אדם וכלי חרס, ת״ל בגד, בגד הוא מטמא ואינו מטמא אדם וכלי חרס, מנין לרבות ה צ י ב היוצא ממנו ושערה שכנגדו, ת״ל טמא (ספרא ויק, שמיני פרשה ד). כי אין חרצובות למותם ובריא אולם וכו׳ אין להם צ י ב י ם של עונות שימותו בהם אלא אלו הבריאים ליום הדין (רבינ׳, מד״ר שמות יז). — ואמר המשורר: תתפאר בעגלות צביך, ותציק אותי בצוביך, ממני תלקט ציביך ותכשל בו צ י ב ך[1] (עמא סבבלי, מכמי עוסר יד, פו:). ועי׳ צִיב־חַד.

ב. ***צִיב**, קל לא נמצא.

—פע׳, *צִיב, —קשר בציב, בחבל של ציבים: כי אין חרצובות למותם ובריא אולם, לא הרהרתים[2] בחלאים ולא צ י ב י ת י ם (צ״ל ציבתים)[3] בעונות אלא ובריא אולם, עשיתים בריאים כאולם (מד״ר ויקר׳ יז).

1) [ע״פ הארמי שבתו״ם: ולא אמרן אלא דלא שדא ביה צ י ב י א אבל שדא ביה צ י ב י א לית לן בה (ב״מ כט:).]

2) [נ״א: הרהורתים, ערערתים.]

3) [בדפוסים: ציביתים, צביתים, אך כנראה הנכון ציבתים, כי את לשון הכתוב צ ו ב ו ת (שבתוך חרצבות) שהוא לשון קשירה, דורש התנא. ואמנם גם במקום ב ע ו נ ו ת נמצא נ״א: בעינות (ועי׳ עַיִן במשמ׳ חֹר, טבעת של עץ בעל, לעיל עמ׳ 4446), ואפשר לפרש אף הרהרתי כלשון חר. ומ״כ פרש: לא הרהרתים ופקדתים בחלאים רעים ולא צביתים מלשון וצבתה בטנה, ע״כ. והעיר ש׳ קרויס (השלוח כח, 208, בהערה): ועדיין אנו צריכים לפרושו של הערוך שפירש עונות מלשון חושן וכבלים ופירש „צביתים — לא אסרתים יחד״ (עי׳ סדוסי סרד״ל), והמליצה יפה עד מאד, כי החולי אוסר וחובש את האדם ככבלים ובמוסרות וכו׳.

ב. ציב,[1]) ס"ז, מ"ר ציבים,—שְׁבָבִים, קִסְמֵי עֵץ, ואמר המשורר: ממני תלקט ציביך ותבשל בו ציביך (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר יד, פו:).

***ציב־חד,** ציבחד, צִבְחַד, צבעד (ובט"ס ציבחר, צבהר),—צִיב אֶחָד מדבר, רק חוט אחד מן הפקעת, ובהשאלה: מעט, מקצת, (un) wenig; peu; a little, few: אם אין את מוותר ציבחד[2]) לית עולמך יכול קאים (מד"ר ויקר' י). אמר לו (החולה לרופא) אם שהית עוד צבחד[2]) נפשי נפסקת (מדרש תהלים ו). — ואמר הפיטן: צבחד[2]) הנאמר, די לנו למשמר (חכניה אליקים ליאיטי, אשמחה אעללה, לפורים קטן, אילת השחר, 96).

***ציג,** ס"ז, כמו ציגה,—צעד של האדם הַצָּג, המתיצג, ואמר המשורר: פרוף אריגנו, צדק ענה הגיגנו והאלף וצלע נהוגנו, לעתים וידרכו ציגינו[3]) (רסע"ג, אהל מכון בניני, הורים הקורא, דרנבורג, 140).

***ציגה,** ס"נ,—שה"פ מן צוג, פְּעֻלַּת הַצָּג, עמידה, ואמר הפיטן: פולצו פרחיה בזה יום ציגתם פני כם איום, קול דבובם ירחישו כהיום (ר"א קליר את חיל, קרוב' א ר"ה). פדני מחיל ורעד, פלטני ולא אמעד, צעדי הכן מבעד, ציגתי בבל צעד (רסע"ג, אזהרות, סדור רסע"ג, קנ). צבע זהורית קשר בראש, המשתלת, ציגתו אמן כנגד בית שלות (משולם בר קלונימוס, לעד לילך, עבודת יוה"כ, אמיץ כח). עשה ירח עונג וחדש זורת, פלם למועד, פקודת מועדים להעד, צעד חדשים ושבתות, ציגת ימים ושנים ועתות (אהמת אור, יול' פבת ר"ח, מחז' איטלי א, ס.). חי סוף מתכונתו למות מטעתו ולאבן יום צגתו[4]) בארץ מולדתו (יחיד מקדש, יול' פסח, הגדה מלויר ומנק', כ"י בריט' מוז').

ע"כ. אך לעצמת זאת יתכן שעקר הדרש: ערערתים בחלאים (כלוי במחלות) וציבתים בעינוי', כלו בעִנּוּיִים, וצ"ע. והפעל ציבתים נוצר לשם הדרש בלבד.]

[1]) [עפ"י הארמ' שבתו"מ.]

[2]) [בדפוס ברי"ש במקום דל"ת.]

[3]) [ז' שמין, שהוציא באחרונה שיר זה של רסע"ג על מספר אותיות הא"ב עפ"י כתבי יד (Saadya Studies, הוצ' רוזנטל, עמ' 206 וכו'), מבאר: אל ירושלם (הוא האלף והצלע, עפ"י יהושע יח כח) נהגנו, בהגינו (עפ"י נחשב כצג באיתון, מוסי יוה"כ) ידרכו שם לעתים קבועות. ואולם יותר מתאים לפרש: לעת המועדים ידרכו שם צעדינו.]

[4]) [מנקי: צִגְתּוֹ.]

ציד[1]), ממנו ב. צַיִד, א. צִיד, א. צֵידָה.

א. צַיִד[2]) ס"ז, צָיִד, סמי' צֵיד, כנ' צֵידִי, צֵידוֹ, — א) מלאכת מי שהולך לָצוּד חיה או עוף, Jagd; chasse; hunt(ing): ויהי עשו איש ידע צַיִד איש שדה (ברא' כה כז). ועשו אחיו בא מִצֵּידוֹ (שם כז ל). —גִּבּוֹר צַיִד, מי שהוא חרוץ ומהיר במלאכה זו: הוא (נמרוד) היה גבר צַיִד לפני יי' על כן יאמר כנמרד גבור צַיִד לפני יי' (שם י ט). —ב) מה שתפש האדם בְּצֵידוֹ: ויאהב יצחק את עשו כי צַיִד בפיו (שם כה כח). וצא השדה וצודה לי צָיִד[3]) (שם כז ג). וילך עשו השדה לצוד צַיִד להביא (שם שם ה). קום נא שבה ואכלה מִצֵּידִי בעבור תברכני נפשך (שם שם יט). הגשה לי ואכלה מִצֵּיד בני למען תברכך נפשי (שם שם כה). ואיש איש וכו' אשר יצוד צֵיד חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו וכסהו בעפר (ויקרא יז יג). לא יחרך רמיה צֵידוֹ[4]) והון אדם יקר חרוץ (משלי יב כז). — ובסהמ"א: אם לא ימצא (עשו) ציד יביא מן הגזל (רש"י, ברא' כז ה). מה דג זה הבא מן הציד[5]), רצה לאכלו צלי שלוק מבושל אכלו, כך אשתו של אדם וכו' (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ

[1]) בערבי' זוד a), וכן בארמ' וסורי;

[2]) בערב' ציד b).

[3]) כך הקרי, הכתיב: צידה.

[4]) [התקשו הפרשנים בפסוק זה; ואולם כל הפתגם קשור הוא אל הנאמר על האיש, שאשה זרה צדה את נפשו, כגון: ואשת איש נפש יקרה (בעקר: יְקָרָהּ, הא מפיק, את נפשו של האיש שהיא קוראת לו אהובה ויקרה) תצוד, היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה וכו' (משלי ו כו–כז). וכן נאמר כאן, ובשאלה: (כלום) לא יַחֲרֹךְ (האיש אשר אשה) רמית צידו? וכמו שנאמר שם בהמשך: ונמצא ישלם שבעתים את כל הון ביתו יתן (שם שם לא), כן כאן: והון אדם יקר חרוץ, כלומר וכל הונו של האדם ה"יקר" הזה כלה ונחרץ ואיננו.— ועי' גם במאמרים על פסוק זה המוכאים בדגמאות לערך צַיִד.]

[5]) [בתלמו' (נדר' כ:): מבית הצייד, ואולי גם כאן הכונה: מן הַצַּיָּד.]

a) زود b) صيد

י, 81). — ואמר הפיטן: דק קראות איש דמים לצוד ציד עשות לו מטעמים וכו' הבא מבוא בטרם ציד מציד יבוא תם במטעמיו חש לבוא (חיים עקוד, סנעתיח לי"ח סדריס, גנזי סכטר ג, 39). בציד דבק בוגד ומועל (ר' סמואל, סיר הסיריס, סס סס, 69). — ומ"ר, ואמר הפיטן: קוסם ארון ובדיו והלבש אהרן מדיו, ורובה וצודה בצידיו יאכל פרי מעבריו (בלחסמורת הבוקר, סליח' 3 עסי"ת).

ב. **צֵידָה**, ס"ז, צֵיד, כנ' צֵידָהּ, צֵידָם, — מה שהאדם לוקח אתו מזון וכדוי' לדרכו: וכל לחם צֵידָם יבש היה נקדים (יהוס' ע ה). ויקחו האנשים מִצֵּידָם (סס סס יד). — ובכלל מזון: זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אותיה צֵידָהּ ברך אברך אביוניה אשביע לחם (תהל' קלב יד—יה). מי יכין לערב צֵידוֹ[1] כי ילדו אל אל ישועו יתעו לבלי אכל (איוב לח מא). בימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים גתות בשבת ומביאים הערמות וכו' ואעיד ביום מכרם צַיִד (נחמי' יג יה). — ובסהמ"א: כשירצה הקב"ה לברך צמחה של ארץ וליתן צידן של בריות פותח אוצרות הטוב שבשמים וממטיר על הארץ (סדר"א ה).

א. **צִיֵּד**, קל לא נמצא.

—התפ', הִצְטַיֵּדְנוּ, — הִצְטַיֵּד האדם את הלחם וכדו', לקח אותו אתו לְצֵדָה לדרך: זה לחמנו חם הִצְטַיַּדְנוּ אתו מבתינו ביום צאתנו ללכת אליכם ועתה הנה יבש והיה נקדים (יהוס' ע יב). — ובסהמ"א: וזכו לבותם ונבחרו הצטידו היראה בדרך הרעה ונצלו ורכבו מרכבות המעשים והגיעו (ר"י ח"ח, חו"ה, הפרישות ז). — ואמר המשורר: ונחקורה ליוקר המציאות וזילותם ועתות המכירה, ונצטיד ונרכב האניות ואף אם יהיה בים סערה (עמנו', מחב' ח, 61). ולא נצטידה חכמה ויראה לצורך הנסיעה הגמורה (סס סס). — ובהשאלה: אין לי טוב כי אם להתערב עמו במלאמ.ו ובין כך אצטייד מיופי אשתו (סס, מחב' ז, 35). — ועי' ה. צִיר, הִתפ'.

—קל', *צָד, — כמו הִתפ': שנטלו עמהם צד ואמרו אלו שצדנו מארצנו (כלה רבתי ד).

—פעי', *צִיֵּד, צייד, — צִיֵּד את הספינה בחבלים וכדוי', הכין את הנחוץ לה[1]), ausrüsten; équipper; to equip: וצידו הספינה בחבלים יתירים (מהר"ס רוטנבורג, שערי תשוב' ג רלד).

[1] ואולי זה מן א. צַיִד.

ב. ***צִיֵּד**[2]), — כמו צוד, קל לא נמצא.

—פעי', *צִיֵּד, — צָד, רדף, נסה ללכד, ואמר הפיטן: עבדים חשך לי ליום אידם, חלקי ואביה בנאצם בחידם, חדשים מקרוב עמי בצידם, חסדו מקום עקרב תמו לידם, חשב לצידם בבול שמיני לגידם (ר"א קליר, זכור איכה, קרוב' ת"ב, מחז' איטל' א, קסט:). צהל נוגים צפן לתענוגים צִידוֹ בקנוגים צלצל וחנוגים (מחיר, אילת השחר, יול' סבת ר"ח).

—התפ', הִצְטַיֵּד, עי' צוד.

צַיָּד, ס"ז, מ"ר צַיָּדִים, — מי שעסקו הוא לצוד צַיִד, Jäger; chasseur; hunter: הנני שלח לדוגים רבים נאם יי' ודיגום ואחרי כן אשלח לרבים צַיָּדִים וצדום מעל כל הר ומעל כל גבעה ומנקיקי הסלעים (ירמ' יו יז). — ובתו"ם, אף מי שצד דגים וכדו': הציידין והדשושות והגרוסות עושין בצנעה לצורך המועד (מו"ק ג ה). יוגבים, אלו ציידי חלזון מסולמות של צור ועד חיפה (רב יוסף, סבת כו.). משל לצייד ששולה דגים מן הים וכו' (ב"ק מח:). מאי דכתיב לא יחרוך רמיה צידו. לא יחיה ולא יאריך ימים צייד הרמאי (בשם ר"א בן עזריה, ע"ז יט.). נאמן הצייד לומר עוף זה טהור מסר לי רבי (רב ילחק, חול' סג:)· לציפור שהיא נתונה ביד צייד וכו' (ר' חנינא, מד"ר ברא' יט). מהו מפח יקוש, ממצודתו של צייד (תנחו' בובר, נשא כד). — ובסהמ"א: לוח של ציידים שצדין בו העופות (ערוך ערך מדף). בראש חשפשף שבראש קנה של צידין (סס ערך ספסף). כי דרך הציידים שיצודו עופות שיעשו להם כויה בשרש הכנף וכו' ואותו הצייד שהוא בעל רמיה לא ישאל לו צידו בידו עד שיעשה לו כויה (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי יב כז). ואם היה

[1]) [ונוהג היום גם ש"ז צִיּוּר, ובפרט ציוד מלחמתי וכדו'.]

[2]) [והיו שהניחו שרש ציד (כבערבי) במקום צוד אף לש"ז צִיָּר, ולשם העם הצידוני, ואלה דברי ר"י חיוג: והשרש צָיד צידוני שהוא מן צַיָּד צידים (ספר דקדוק, דוקס, 58).]

ציד ואמר לו (הכורת מבית האסורים) כמל מצודתך והעבירני נותן לו כל מה שהתנה עמו (סו״ע חו״מ רסד ז).—ואמר הפיטן: מאור חשך וגם ששך כמו כדור צנפני וגם ציד שלח יד והצפיר והשעיר (פסנ״ג, סעה נחסר, קליחי יז חמוז). — ואמר המליץ: נודע לציידי חיות שהכלב הצידי כשהוא רודף וכו' (ר״י סענוב, משלי אסף ב יד ז, בנאור).

צידה, צדה, ש״נ, — כמו ב. ציד: ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר ולהשיב כספיהם איש אל שקו ולתת להם צדה לדרך ויעש להם כן (בראש' מב כה). כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם (שמות יב לט). הכינו לכם צדה כי בעוד שלשת ימים אתם עברים את הירדן הזה (יהוש' א יא). קחו בידכם צידה לדרך ולכו לקראתם (שם ט יא). ויקחו את צדה [1]) העם בידם (שפט' ז ח). ולקחנו עשרה אנשים למאה וכו' לקחת צדה לעם (שם כ י). וישאל לו ביי' וצידה נתן לו (ש״א כב י). לחם אבירים אכל איש צידה שלח להם לשבע (תהל' עח כה). — ובסהמ״א: זוודין קלילין ואורחא רחיקא, פי' צידה מעוטה והדרך רחוקה (ערוך ערך זווד). יקצר תוחלתו בעולם ויוחיל לאחריתו ויחשוב בצידתו לעת נסיעתו ויחשוב עם נפשו קודם יום החשבון (ר״י א״ח, חו״ה, משבון הנפש ג). ונפשותם מואסות בעולם ובהונו ונכספות לעולם הבא אל המות והם נזהרים ממנו הכינו צידתם לעת נסיעתם (שם, הפרישות ג).—ואמר המשורר: ואת בים רוכבה וקוצר בנתיבה ואין צדה רבה ולא מימי לחך (ר' סעדיה בר ברכות, וקולו תמאסי. שיר מוסר, גנזי שכטר ג, 204).—"ושם ספר צדה לדרך לר' מנחם בן זרח, שנועד לשם עיון וקריאה להולכי דרכים בעקר.

***צידה,** ש״נ, — שה״פ מן צוד, פעלת הצד דגים וחיות Jagen; Fischen; chasse, pêche; hunting, fishing: כל המחוסר צידה פטור ושאינו מחוסר צידה חייב (שבת יג ה). כל המחוסר צידה אסור ושאינו מחוסר צידה מותר (ביצה ג א). — ובסהמ״א: הצד דבר שדרך מינו לצוד אותו חייב כגון חיה ועופות ודגים והוא שיצוד אותן למקום שאינו מחוסר צידה וכו' אבל אם הפריח צפור לבית ונעל בפניו וכו' הרי זה פטור שאין זו צידה גמורה (רמב״ם, שבת י יט). — "ובמשמ' ציד אנשים בערמה: צידה היא מלה מושאלת אל הטעאת בעל הריב, וזה כי השואל בעבור שהוא מטעה הנשאל ויפייסהו בהודאת ההקדמות אשר יועיל בהם בביטול מה שכיון במולו יקרא זה הפעל צידה וכו' וכבר בא בלשוננו לצודד נפשות (ס' הגדרים).

***צידי,** ציידי, ת״ז, — השיך לציד ולציה, כלב צידי, Jagdhund; chien de chasse; hound: יש כלב בייתי והוא שומר בעליו מיד צר ואויב ויש כלב הציידי הרגיל בחמס וגזל (טוביה כץ, מעשה טוביה, עולם הקטן ב, קס.). נודע לציידי חיות שהכלב הצידי כשהוא רודף אחר החיה ירוץ על מיתר המשולש (ר״י סענוב, משלי אסף ב יד ז, בנאור).

***צידני,** ת״ז, — אוהב לצוד ולצודד את הבריות: ויהי עשו וכו' שודני צידני צד בבית צד בשדה (ר' אנהו, מד״ר בראש' סג).

ציה, ממנו "ציה, ציה, ציון.

"ציה, קל לא נמצא.

—פעו', "ציה,—נעשה כציה ושממה, ואמר הפיטן: כפיר מושלו משיה, כשנים חלקו מציה, כבוש עוינים ולעיה, ולדן אמר גור אריה (יהודה בירבי מנחם, אמרת רכן, יוצ' לשמח״ת, מחז' איטל' ב, קסט.).

ציה, ש״נ, מ״ר ציות,—יבש, חם השמש, Trockenheit; sécheresse; dryness: ישֻׂשוּם מדבר וציה ותגל ערבה (ישעי לה א). אשים מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים (שם מא יח). ויעל כיונק לפניו וכשרש מארץ ציה (שם נג ב). המוליך אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה בארץ ציה וצלמות (ירמ' ב ו). הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה (שם נ יב). היו עריה לשמה ארץ ציה וערבה (שם נא מג). ועתה שתולה במדבר בארץ ציה וצמא (יחזק' יט יג). ושמתיה כמדבר ושתה כארץ ציה והמתיה בצמא (הוש' ב ה). והדחתיו אל ארץ ציה ושממה (יוא' ב כ). וישם את נינוה לשממה ציה כמדבר (צפנ' ב יג). בארץ ציה ועיף בלי מים (תהל' סג ב). ויוסיפו עוד לחטא לו, למרות עליון בציה (שם עח יז). פתח צור ויזובו מים

---

1) אולי צֵדָת.

הלכו בַּצִּיּוֹת נהר (שם קה מ). צִיָּה גם חם יגזלו מימי שלג (איוב כד יט). בחסר ובכפן גלמוד הערקים צִיָּה אמש שואה ומשאה (שם ל ג). — ובספה״א: אולי חמסי יצמית פרי, וישבית מרי מבית המרי, ובעת תלמי ציה בדמעתי ירוין, על חמס לשדי יבכיון (מנחם בן סרוק, אדכי בן אדכי, תשו׳ תלמידי מנחם, XXVII). — ואמר המשורר: תמהרנה להיות, משחקות כל פיות, תרננה ציות, ומדבר ויערים (תלמידי מנחם, לגנור בתעודה, שם 3). אשר נפשם חיה, וגם היה היה כפלג בציה וגם מים קרים (הם, שם 4). ואוצרות ברד וקרח וציה ושלג גם חום ונוזלי שלג וקיטור וכפור וכו׳ הכל הכינות בעתו (רשב״ג, כתר מלכות, מי יגלה). ויסע ממקומו לרכוב אניות ולרדוף בציות ולהביא נפשו במעונות אריות (שם, יחי רלון). ופחד וחרד ודמעו במורד להשליך ספרד ולתור עברים, ולרכב אניות ולדרך בציות מענות אריות והררי נמרים (ר״י הלוי, היוכלו פגרים, סעה״ש 96). ואנשי לב מעו, והיום נמעטו, אבל שמנו לעטו, אשר ציה עורקים (ראב״ע, נדוד הסיר, כהנא א, 23). באתי לנוא אמון וחניתי בינם כמו הדג בתוך ציות (ר״י חריזי, תחכ׳ ג, 458) [1].

צִיּוּם, ש״ז, — שה״פ מן צִיֵּם, מצות הַצּוֹם. ואמר הפיטן: המכירים קושט קיוםך, המכירים צדק ציומך, המכירים פרוש פעמיך, המכירים עוז עולמך (ר״א קליר, המכירים, שחר׳ יוה״כ, מחזו׳ איטלי׳ ב, סו.).

צָיוֹן, ש״ז, —כמו צִיָּה: כחרב בְּצָיוֹן שאון זרים תכניע (ישעי כה ה). כפלגי מים בְּצָיוֹן כצל סלע כבד בארץ עיפה (שם לב ב). —ואמר הפיטן: פלגי ציון וצמאון, כלאתני נוקשה (רקע״ג, אני כתקתי, קינ׳, סדור רסע״ג, תעז). נשמת ידידי עליון, שכני ציון, תיחדך ישב חביון ומקשיב אביון (ר״י הלוי, נשמת, סעה״ש 102). — ואמר המשורר: מצוי כרפס תשקה בטנך, דמן תנקה, ולציון [2] יאמר, מן אשה השמר (ראב״ע, שמעו נא, כהנא א, 186).

---

[1] [ובדרוש במשמ׳ ספינה: אשה שהיתה צריכה לילך אצל חבירתה היתה הולכת מדגל לדגל בספינה שנאמר הלכו בציות נהר ואין ציות אלא ספינות (תנחו׳ חקת מח).]

[2] [כלו׳ לעת יֹבֶשׁ, כהוראה לשמירת הבריאות.]

צִיּוּן [1], ש״ז, מ״ר צִיּוּנִים, —אבן וכדו׳ שהושמה במקום לאות וסמן מה, לסמן מקום קבורה וכדו׳, כמו מַצֵּבָה, tombstone; tombeau; Grabmal: ויאמר מה הַצִּיּוּן הלז אשר אני ראה ויאמרו אליו אנשי העיר הקבר איש האלהים אשר בא מיהודה (מ״ב כג יז). ועברו העברים בארץ וראה עצם אדם ובנה אצלו צִיּוּן עד קברו אתו המקברים (יחזק׳ לט יה). — ולסימן על הדרך: הציבי לך צִיֻּנִים שמי לך תמרורים שתי לבך למסלה דרך הלכתי (ירמ׳ לא כ). — ובתו״ם: נאמנים על ציון קברות (נדה ז ה). ישראל שקיים כלאים בתוך שדיהו אין הכהנים נכנסין לתוך שדהו אלא רואין אותה כציון בית הקברות (תוספת׳ כלא׳ ג יו). אין מניחין את הציון במקום הטומאה אלא במקום טהרה הסמוך לטומאת (שם שקל׳ א ה). — *ומ״ר צִיּוּנוֹת: נאמן הכותי על נטע רבעי ועל הערלה ועל הציונות [2] (מסכת כותים א). —*וציונים לתורה, סימנים לזכר את דברי התורה: אין תורה נקנית אלא בסימנים שנאמר וכו׳ הציבי לך ציונים שימי לך וגו׳ עשו ציונים לתורה, ומאי משמע דהאי ציון לישנא דסימנא הוא דכתיב וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון (ערוב׳ נד:). —ובספה״א: הציון הלז הוקם על קבורת וכו׳ בשנת שבע מאות ושבעים ושמנה שנת לחרבן בית המקדש (מלבה ויכוזה, Ascoli, Inscriz. N 26). ציון הלז הוקם (כוסח מלבות רבות ביה״ק ארפורט, MGWJ 1884, עמ׳ 252). —ואמר הפיטן: פסע אויב בזין ואבד טובי ושם לאין, ויהרג כל מחמדי עין, ציון לפרט וארשת, צרה אל אחותה נגשת (ילחק ברבי שלום, אין כמוך, זולת פסח א אחה״פ). —ואמר המשורר: והרס בנינים, במו הארמונים, ושבר ציונים, והפיל תמרורים (דונש, תשו׳ על מנחם, 8). טובות אשר גמל

---

[1] לפי דעת קצת החדשי׳ הַשֵּׁם ציון נגזר מן ציה, כמשמ׳ צֻוַּה, צוי a) בערב׳, שפרשו המלונים הערב׳ חגר יבוג עלאמה פי אלטריק, ע״כ, — ובעבר׳ אבן תהיה סמן בדרך. וכך בסור׳ צויה; והפעל צִיֵּן נגזר מן השם, כאלו היה נון ציון מהשרש.
[והמלה הערב׳ באה אף במשמ׳ קבר.]

[2] [והוא במקום לשון המשנה (נדה ז ה). על ציון קברות.]

---

a) صوّة صوى

בציונים מאז עלי תבל ותמרורים (רמב״ע, תרסים ה, 28). וכמו ציונים חסופרים מונים כברות דרך רבה, ועין יפקח לבל ישכח כל נוסע הולך, תראה עינו בכל ציונו מה הלך ומה ילך (הדס, סס״ק ג). — ״ובמשמ׳ דגל: ציונך נפל מן המגדל (סלמון בן ירוחים, מלחמ׳ ה׳ 49).

***צִיּוֹנוּת**, ס״נ, — אהבת ציון, תנועת עם ישראל, שמטרתה התחיה לאֻמית בציון, Zionismus; sionisme; Zionism.

***צִיּוֹנִי**, תוס״ז, — שיך לציונות, חבר לתנועת הציונות, Zionist, zionistisch; sioniste; Zionist(ic).

***צִיּוֹנִיּוּת**, ס״נ, — תכונת מי שהוא ציוני, היותו ציוני, והשתמשו במלה זו גם במשמ׳ ציונות.

***צִיּוּר**, ס״ז, מ״ר צִיּוּרוֹת, — הצר צורות בחֹמר או בציור, בצבעים וכדו׳, כמו צִיֵּר: שלשה עריסות הן, העשויה לשכיבה טמאה מדרס, ושל בנות טמאה טמא מת ושל סיירין (צ״ל סיידין [1]) ושל ציורות טהורה מכלום (תוספת׳ כלים ב״ב ג ע). [2]

---

[1]) [בהקבלה הרגילה סיידים וצַיירים, עי׳ בערך סַיָּד.]

[2]) [במשנה [כלים כד יג] כתוב: שלשה סדינין הן, העשוי לשכיבה טמא מדרס, לווילון טמא מת, ושל צורות טהור מכלום, ע״כ. ופרשו המפרשים את המלה צורות כמ״ר של צורה, סדין המצֻיר בצורות וכדו׳; ואולם אין זה נגוד מתאים אל (סדין) לשכיבה, והדמיון אל התוספת׳ המובאת לפני כן, וגם שנוי הלשון: ושל צורית, מורה על כך שהכונה: ו(סדין) של (סַיָּדִין ושל) צַיּוֹרוֹת, ואפשר שנשמטה כאן אף המלה סידין, או אפילו סָדִין (בינ׳ מן סוד) ממש. כאותה משמ׳, מפני דמיונה אל סָדִין, מ״ר סדינים. וכן בא „שני סדינין, אחד לשכיבה ואחד לצורות״ (כך בגנ׳ מצרים, ובדפוסי לעורות) גם בירושי (גיט׳ ג א), וגם במה שנאמר בתוספתי (כלים ב״מ א טו): אמרו לאומן וכו׳ עשה לי שני סדינין, אחד לצורות ואחד לאוהלין, הרי אלו טמאין עד שעה שיפריש וכו׳ אבל אומן שהוא עושה ומניח זגין לבהמה וכו׳ סדינין לצורות וסדינין לאוהלין אם רוב מן הטמא טמא וכו׳, נכר חלוף דמלה „וילון״ ב„אוהלין״, וכן אין לסמוך על הכתיב לצורות, וצ״ע.]

***צִיּוּר**, ס״ז, — א) פְּעֻלַּת הַמְצַיֵּר, המצבע את הבית: העטרות והפתויין [1]) והציורין מביאין את הטומאה (ר׳ יוסי בר׳ יהודה, תוספת׳ אהיל׳ יד י). — ובסהמ״א: אם היה בקורה של מבוי כיור וציור עד שיהיו הכל מסתכלין בה אע״פ שהיא למעלה מכ׳ אמה כשרה (רמב״ם, סבת יז טו). — ״ציור בעט או בצבעים על הניר וכדו׳, Zeichnung, Bild; dessin, tableau; drawing, picture: צריך לחלוק בקרנא זול־כעין אותו ציור בד׳ חלקים. דמכל רוח יעשו ב׳ חלקים וכו׳ (רגמ״ה, ב״ב יג.). — ״צִיּוּר־אוֹר, צורה עשויה בפעֻלת האור, צלום, תצלום, עי׳ אוֹר, 115. — ב) ״ציור הלב והשכל, ציור רעיוני, פעֻלת המציר דבר או מֻשג במחשבתו, המֻשג המֻציר במחשבה, Vorstellung, Begriff; représentation, idée; conception, idea: הובאו אלי דעותיך וחכמותיך ורעיוני ציור שכלך וחבור נועם שפתיך וייטבו במאד מאד בעיני דבריך (מנחם הגילה, לקו״ק נספח׳, 47). איך אוכל שלא אחטא בפגיון לשוני ובחבור ציור רעיוני (הנ״ל, סם 48). על כן ראיתי לרשום בתחילה צורת חטבעים הארבעה אשר זכרנו קודם. וחקקתי אותם בתחילת ספרי זה על תכונת ציוריה כדי שיהיו קרובים להבין (ר״א ח״ח, תקון מדה״כ לרסב״ג יח). והיה זה אחר הגיע אלי כתביך וחרוזיך מן האסכנדריא קודם שאבחן ציורך (ר״ם א״ח, מו״נ, פתיחי). אמנם מה שאינו גשם ולא כח בגשם אינו דבר נמצא בשום פנים בתחלת ציור האדם ובלבד אצל הדמיון (סם א מו). המין החמישי מלות שחדשתי אני שתופם, כמלות ציור ומצייר הנמצא על מעשה הצורות המלאכותיות ואני שאלתיו להבנת הדבר כפי אמתתו בצורתו האמתית אשר בה מציאותו, נמשך בו אחר לשון הערבי (הנ״ל, פי׳ המלים הזרות). וכמו כן יאמר על הציור המצוייר בלב האדם דבור או אמירה (ר״י אבטולי, תלמוד התלמידים, קא., יתרו). אמרו בלבבכם על משכבכם, רצה בו ראין הכונה אלא בציור הלב וכו׳ (סוא, סם קכח., ואתחנן). הקריאה האמיתית אינה נמשכת אחר הפה רק אחר ציור הלב (הנ״ל, סם קסא:, סבת סוכה). והיה הציור הוא הבנת הדבר במה שיעמיד עצמותו וכו׳ ויהיה האמות הוא קיום הדבר והרחקתו

---

[1]) [צ״ל והפרחין או והפתוכין, כדעת המפרשים.]

(כל מלאכת ההגיון, מבוא, ג.). ואחר שכבר דברנו בדברים המשותפים למיני הציור והאמות הנה נאמר במה שייחד אחד אח׳ מהם (שם לד.). וענין זה הדעת הוא הציורים והצידוקים אשר יהיו לנפש בהכנת (זרחיה מברצלונה, פי׳ משלי א, השחר ג, 72). ואיני יכול לומר לך מה שפרשו בו אחרים כי אין דרכי לראות דעת המפרשים בשום ספר שאני מפרש כי בקחתי לי ציור מה שאמר זולתי לא יצוייר לי אחר כן ציור שני משולל מן הציור הראשון (שם יא ז׳ פס שם, 223). וזאת המלאכה מזה החיבור גם אם היא קטנות השיעור היא עלי גדולה לחולשת שכלי ומיעט ציורי וחוזק ראשיותה (ר׳ הלל מוירונה, תגמולי הנפש, א.). הנה אלו הענינים כלם מיחוד נפש החכמה הפילוסופית ומסגולתה שתדע קצתם על צד הציור וקצתם על הקבלה (מאזני העיונים לאלגזלי י, בסגולת נפש החכמה, אוי״כ ג, קלז). דע כי דברי הכתובים בדבר ההגדות דרך רמיזות וציורים גשמיים לצייר העניינים בנפשות (רסב״א, תשובה ס). אמר אהרן בן אליהו ז״ל אמנם שמתי כונתי ומחשבת דעתי לעיין בציור שכלי עודני בימי הבלי (ר״א הקראי, גן עדן, הקד׳, ג.) אבל יש לאבן רש״ד דעת אחרת בזה והוא דעת קדומי הפילוסופים, אכתוב אותו אחר שאכתוב מציאות המלאכים כדי לתת ציור אמתי אל המאמין איך ישתלשלו הדברים (ר״י אלבו, העקרים ב יא). ולא יהיה רצון כ״א עם ציור וכו׳ אשר לו ציור ורצון הוא בעל נפש (ר״י אברבנאל, שמים חדשים עיון ג, יג:). ולהיות הדבר עמוק מאד בציורו נקצר בו (מכתב קנאות, 26). והמצות הם שני סוגים עליונים והאחד הוא קיום האמונה בבורא יתבר׳ וציורה בשכל ע״ד האמתי וכו׳ (ר״י אבוהב, מנוה״מ ג ג ג ה, קיד:). 1)

צִיּוּרִי, ת״ז, — שיך לציור שבדמיון, vorgestellt, gedacht, ideell; imaginaire (-nary), ideal: ונאמר בעבור שהיו המבוקשות הנכספת ידיעתם בכל המלאכות המחשביות שני חלקים ציורי ואמותי וכו׳ (כל מלאכת ההגיון, מבוא, ג.). וכבר מצאנו בתורה המצוה באהבת הנפש לשם והיא ההשגחה העיונית והציורית (ר״י אנטולי, מלמד התלמידים, מא., ויגש). ולא יצוייר שיהיה אדם מבעלי הדת או יתייחס אליה אם לא ידע עקרי הדת ההיא או יציירם הבנה ציורית כדי שיאמין בהם, כמו שלא יקרא רופא מי שלא ידע התחלות הרפואה ולא מהנדס מי שלא ידע התחלות ההנדסה ידיעה אמיתית או לפחות ידיעה ציורית (ר״י אלבו, העקרים, הקד׳). וזה כאילו נצייר בשכלנו ליקח החלק מהנפש אשר יושרש מזרע האיש ודם האשה ונשי׳ אותו מקום החלק החמרי ונקח הדבר אשר יבא מחוץ ונשי׳ אותו מקום החלק הציורי ומשני אלה תבא הנפש דברית (מכתב קנאות, 53). ועל דרך זה מקבל דברי נבואתו ונחקקת בלבו הנבואה ההיא חקיקה ציורית רוחנית (ר״מ בן גבאי, עבודת הקדש, סתרי התורה כז). שמהבלתי תכליות האלהי הדוחה כל גבול ימשך התליות הנערך מהגביל (נאה לדעת) הכח הבלתי מוגבל או העצם בלתי מצוייר ומצטייר ומהצטרפות סבתו הנזכרת יתהווה הצטיירותו והיותו ציורי נפרד ושלם (א׳ הירירי, שער השמים יג, מו:). —ובמשמ׳ הסתכלותי, anschaulich; figuratif; illustrative, intuitive: ותשובתו זאת היא הלימוד הראשון ויקרא לימוד ציורי וזה לפי שעל ידו יבין התלמיד וידע צורת הדבר ששאל עליו (ר״י הישראלי, יסד עולם א א, ה.).

צִיּוּרִית, ס״נ, מ״ר צִיּוּרִיּוֹת, — תמונה ציורית, ציור דמיוני: שלא יצטרך השכל ההיולאני אל החוש בהשגת הגדרים, רוצה לומר בהשגת הציורית (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ז). ויהיו אלו הציוריות כמו שכל מושכל מהם (הוא, שם שם).

צִיּוּת, ס״ז, — שְׁמִיעָה, הַר צִיּוּת, הר השמיעה, הר סיני שממנו נשמע קול האל, ואמר הפיטן: הר ציות עשן בצותך על תם ומועד ודמי עבדים להאמית (רסע״ג, אככי את אוכלה, אזהרות, סדור רסע״ג, רו). —ונוהג היום במשמ׳ שמיעה לפקודה, עשית הדבר המצוה, Gehorsam; obéissance; obedience.

צִיחַ, ס״ז, מ״ר צִיחִים 1), — צָמָא, ואמר הפיטן: חשוב כניחוח דמו שנתמעט ברעב וציחים (יחיאל, יעקב אתה היית, אילת השחר יום ז). ואמר

---

1) [ועי׳ גם באוצר המונחים הפילוסופיים, קלצקין, ערך צִיּוּר.]

1) [אולי זה מ״ר מן צִחָה, במשמ׳ ש״ע מפשט.]

המשורר: ישב בראש צחיחו וינשת לשונו מציחו ירד לארץ נצחו והצרעת תורת במצחו (עזרא הבבלי, תוכחי מוסר ה, כג:).

צִיחִין [1], עי' ב. צַחֲנָה, הערה.

***צֵילָן,** ת"ז, נקי צֵילָנִית, צֵיילָנִית, — בְּתוּלָה צֵילָנִית, בתולה הצוהלת ועורגת לְגֶבֶר [2]: בתולה צ י י ל נ י ת [3] ואלמנה שובבית וקטן שלא כלו לו חדשיו הרי אלו מבלי עולם (ת"ר, סוט' כב.).

---

[1] [בנדר' נא: א"ל רבינא לרב אשי אמר הרי עלי צ י ח י ן מאי, תיבעי, ע"ב. ואולי היתה מלה כזאת (בסבטא צְחִין?) במשמ' דבר העשוי בצחנה, בצלחת, ואולי אין זה אלא שבוש או שנוי בסבטא, כדגמת נויק, גוית, פזית.]

[2] [עי' בהערה הבאה.]

[3] [צ י י ל נ י ת, כך גם הגרסה הנכונה בערוך, ובמאמר המקביל בירוש' (סוט' ג ג): הוסיפו עליהן בתולה צ י י מ נ י ת. והואיל והבינו צימנית במשמ' יושבת בצום, פרשו גם צ י י ל נ י ת כאלו היה כתוב צ ל י י נ י ת (ואף תקנו כן, וכך בדפוס'), מלו' יושבת בתפלה. ואולם חז"ל לא השתמשו בלשונם בפעל צ ו ם, ועל כן קשה להניח שגזרו ממנו צימנית במשם כזו; ובאמת גרסת הירוש' שבגנזי' (שרידי ירושלמי, 210) היא לא צייטנית אלא צ מ ו י י נ י ת (עי' לקמן), ואין למלת זו כל קשר אל צום.

ואשר לענין, כל הדברים הנאמרים בבריתה זו בבבלי וכן בירוש' נאמרים על צ מ א ו ן של א ה ב ה. וזהו ענין הקטן שלא כלו לו חדשיו, והוא מצפה ליום היותו ראוי לשאת אשה; והוא דבר האלמנה השובבית, שאבד לה בעלה והיא מתגעגעת לגבר. וכן אשה פ ר ו ש ה שבמשנה, שדברי הבריתה באים לפרשה, אשה פ ר ו ש ה מבעלה היא, ואף מ כ ו ת פ ר ו ש י ם (או כנ"א: מ כ ת פרושים, ואף בכתיב פירושים) כנראה: יסורי הפרישה או הפרושים מדרך ארץ הם, אע"פ שבטוי זה טעון ברור יסודי. ואשה פרושה זו בצערה היא יושבת ומלעבת בדברי תורה, ועל כן גם היא מבַלי (או כנ"א מבַלֵּי) עולם. וכנגד הקטן שלא כלו לו חדשיו, המצפה לזווגו, הובאה גם הבתולה ה צ מ ו י י נ י ת כלו' הצמאונית, הצמאה לגבר, וכתוליה הולכים ואובדים. והוא גם פרוש הבתולה הציילנית, כלו' הַצַּהֲלָנִית, הצוהלת לקראת גבר, כלשון הכתוב: איש אל אשת רעהו יצהלו (ירמ' ה ח), וכן משמש אף בסורי' הפעל צ ה ל (עי' במלונים) לצהילת האשה ברב תאותה ותשוקתה. ועי' גם צְמוֹיָן, צַמְיָן, הערה.]

***צָיַם** [1], פ"ע, —כמו צָם, נמנע מאכילה, ענה בצום נפשו, fasten; jeûner; to fast, ואמר הפיטן: שושן עמק איומה שבת שבתון לקימה שרש וענף סימה שוים יחד לְצִיּוּמָה (ר"א קליר, שושן עמק, מוס' יוה"כ).

צַיְמָן, צַיְמָנִית, עי' צְמוֹיָן, צַמְיָן [2].

***צִיֵּן,** פ"י, —צִיֵּן על הקבר או את הקבר וכדו', הציב ציון ומצבה על הקבר וכדו' [3]: כרם רבעי מ צ י י נ י ן אותו בקוזזות אדמה, ושל ערלה בחרסית, ושל קברות בסיד, וממחה ושופך (מע"ש ה א). ומתקנין את המקולקלות במועד וכו' ו מ צ י נ י ן את הקברות ויוצאין אף על הכלאים (מו"ק א ב). בית עבודה זרה מפחמין אותו בפיחמין, בית המנוגע מטילין עליו אפר מקלה, מקום הרוג מ צ י י נ י ן אותו בדם, מקום עגלה ערופה מ צ י י נ י ן אתו בחגירה של אבנים (תוספת' מע"ש ה יג). בחמשה עשר בו שלוחי בית דין יוצאין ו מ צ י י נ י ן את מקום הטומאה כדי שלא יהו הרבים נתקלין בו (תוספת' שקל"ס א ד). אין מ צ י י נ י ן לא את הסלע ולא את הגדר אלא על אבן וכו' ואין מ צ י י נ י ן אלא על השדרה ועל הגולגולת שהן מטמאין באהל (שם שם א ה). כיצד עושין לו, שלוחי בית דין יוצאין ומלקטין סימניו וחופרין וקוברין אותו ו מ צ י י נ י ן את מקומו (שם סוטה ט א). ועברו העברים בארץ וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון, מיכן ש מ צ י י נ י ן על העצמו', אדם, מיכן ש מ צ י י נ י ן על השורה ועל הגולגולת, ובנה, מיכן ש מ צ י י נ י ן על גבי אבן קבועה (רבי הילא בשם רי שמואל בר נחמן, ירוש' מע"ש ה א). אין ו מ צ י י נ י ן על הבשר שמא יתאכל הבשר (שם שם). ו מ צ י י נ י ן על הקברות, לא כבר צ י י נ ו מאדר, תיפתר שירד שטף של גשמים ושטפו (שם מ"ק א ב). אין מ צ י י נ י ן לא על כוית מן

---

[1] [כנראה עפ"י לשון הירוש' (סוטה ג ג): בתולה צ י י מ נ י ת, מ צ י י מ ה אובדת בתוליה; ובנוס' הגנזי' שם: צמויינית מוצייטה, והנכון כנראה מוצמייה, כלו' מִצְמָאָה, מן צמא, צמה.]

[2] [עי' בהערות הקודמות.]

[3] [זאת המשמ' העקרית של הפעל, שנגזר מן השם צִיּוּן (עי' שם שם סערה), ושעבר מלשון החכמים אף לארמי' של יהודים.]

המת ולא על עצם כשעורה ולא על דבר שאינו מטמא באהל אבל מ צ י י נ י ן על השדרה ועל הגולגולת על רוב בנין ועל רוב מנין המת, ואין מ צ י י נ י ן על הוודאות אבל מ צ י י נ י ן על הספיקות (ת״ר, מו״ק ה:). ועי׳ גם צִיֵּץ. — ״ובמשמ׳ רֶמֶז, נתן אות וסימן, ואמר הפיטן: ושרפי מעל עם כנף רננים וכו׳ פה אחד עונים, וזה את זה מכונים, וזה לזה מ צ י נ י ם (ר״א קליר, כי אקח, סלוק ג סוכות). — ונוהג היום צִיֵּן במשמ׳ סִמֵּן בסימן בכתב וכדו׳, bezeichnen; marquer; to mark, ואף במשמ׳ מפשטת צִיֵּן דבר לטובה או לרעה, הבליט אותו בדבור.

—פֻּעַ׳, *צֻיַּן, בינ׳ מְצֻיָּן, מצוין, מצויין — א) מי שציינוהו בציון: מצא אבן אחת מ צ ו י י נ ת אף על פי שאין מקיימין כן המאהיל עליו טהור (תוספת׳ סקל׳ א ד). מצא שדה מ צ ו י י נ ת ואין ידוע מה טיבה, אם יש בה אילן בידוע שנחרש קבר בתוכה (שם אהיל׳ יז יב). — ב) נבדל ומֻפלה בין אחרים לטובה ע״י סימן או ע״י תכונה מְיֻחדת [1], ausgezeichnet; excellent; remarkable: אע״פ שאני מגלה אתכם מן הארץ לח״ל היו מ צ ו י י נ י ם במצות וכו׳, הוא שירמיהו אמר הציבי לך ציונים, אלו המצות שישראל מ צ ו י י נ י ם בהם (ספרי דבר׳ מג). ויהי שם לגוי (גדול), מלמד שהיו ישראל מ צ ו י י נ י ם שם (שם שם שא). אוהב ה׳ שערי ציון מכל משכנות יעקב, אוהב ה׳ שערים המ צ ו י י נ י ם בהלכה יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות (רפרס בר פפא בשם רב חסדא, ברכ׳ ח.). מפני מה ת״ח שבבבל מ צ ו י י נ י ן לפי שאינן בני תורה (שבת קמה:). ופתילך, זו סנהדרין שהן מ צ ו י י נ י ן בפתיל (מד״ר ברא״ש פט). צאינה וראינה בנות ציון, בנים המ צ ו י י נ י ם לי בתגלחת במילה ובציצית (שם שה״ש, לאיכה ורא׳ינה). מה יונה זו מ צ ו י י נ ת כך ישראל מ צ ו י י נ י ן בתגלהת במילה ובציצית (שם שם, הנך יפה). צב, מ צ ו י י נ ו ת [2] צב, מטוכסות

[1] [משמ׳ זו של ציון לשבח, שהיא הנוהגת בתו״מ בבנין פֻּעַ׳, איננה באה בלשון החכמים במשמ׳ פעילה בבנין פִּעֵ׳, המשמש בדרך כלל במשמ׳ סימון הטֻמאה דוקה. וצ״ע.]

[2] [במד״ר יב הגרסה: אין צב אלא מ צ ו י י ר ו ת.]

(שם שם, יפה את רעיתי). — ובסהמ״א: מ צ ו י י נ ת, כלומ׳ מלובנת בסיד בידוע שעל טומאה צ ו י י נ ת (ר׳ שלמה בן היתום, פרוש מו״ק ו., 18). מ צ ו י נ י ם בחותם נכר (על בגדי היהודים) (הוס׳ יוסף אבן ויגנא בסוף שבט יהודה, סנה קעו). מ צ ו י נ י ם כעין עגלת (שם קעז). — ואמר הפיטן: פנת יקרת, ציון המ צ י נ ת, קדש קדשים (אבן סתיה, הושענה). — ועי׳ ב׳ צִיֵּן.

—הִתפ׳, *הִצְטַיֵּן, (נתק׳, הִתְצַיֵּן), — עשה עצמו מְצֻיָּן בדבר: הציבי לך ציונים, ה צ י י נ י במצות שהיו ישראל מצויינין בהם (מד״ר איכה, קראתי למאהבי). — ״הִצְטַיֵּן, הצטין בדבר, הראה עצמו מְצֻיָּן בדבר, sich auszeichnen; se distinguer; to distinguish oneself, נוהג בספרות ובדבור, ומזה אף הִצְטַיְּנוּת, אות הצטיינות, וכדו׳.

צִיֵּן, עי׳ צֵן, צִנָּה.

צִינָה, עי׳ צִנָּה.

צִינוֹק, עי׳ צִינֹק.

צִינוֹר, עי׳ צִנּוֹר.

צִינִים, עי׳ צִנִּים.

צִינִית, עי׳ צִנִּית.

צִינֹק [1], ש״ז, — חדר בית אסורים צר, אָפֵל, וכיוצא בזה, Karzer; cachot; gaol; יי׳ נתנך כהן תחת יהוידע הכהן להיות פקידים בית יי׳ לכל איש משגע ומתנבא ונתתה אתו אל המהפכת ואל הַצִּינֹק [2]

[1] שרש צנק, ועי׳ בהערה שלאחרי זו.

[2] בזמן עקילס ככר לא היה ידוע בדיוק פרוש מלה זו, ולכן הניחה בלי תרגום והעתיקה בכתב יוני כצורתה: σινώσ, ובקצת נסח׳ χώσινωσ, והירונ׳ העתיק בכתב רומי sinac. וכן העתיק יונתן המלה כמו שהיא: צ י נ ו ק א. רש״י פרש: סדן, אך לא אמר על סמך מה פרש כן. רד״ק: כלי מסגר לידים, — וגם זה בלי יסוד, ומלבד זה גם לפי רש״י וגם לפי רד״ק קשה השמוש ונתת אל הצינוק, והיה צריך לאמר ונתת הצינוק עליו, רב החדשי׳ דמו צינוק לזנאק a), שנאק b) בערב׳ במשמ׳ חבל, ענק על צואר הסוס, וכמו״כ לשרש צנכ c) במשמ׳ הציק, ואמרו כי צינוק הוא כבל ברזל על הצואר. אך השמוש אל האיזוק מתנגד גם לזה. ורגלים לדבר, כי האח האמתי בערבי לצינוק הוא שג׳נ d), שהוא בית אסורים, ולפי שמוש שג׳נ בערבי

a) زناق b) شناق c) صنك d) سجن

ועתה למה לא גערת בירמיהו הענתתי (סופ"יטו הכחבמי, ירמי' כט כו–כז). — ובתו"ס, צינוק של ירק, Bund ; botte ; bundle : אגוד של ירק שאגדו בשדה ועתיד לעשותו צ י נ ו ק לשוק, כיון שאגדו בשדה הרי זה חייב (תוספת' מעש"ר א ו). אגדו צ י נ ו ק גדול לשדה, אבל אם אגדו צ י נ ו ק קטן לשוק נטבל, רבי עזרא בעי אדיין לא נגמרה מלאכת השדה ואת אמר הכין, אלא כיני אגדו צ י נ ו ק גדול בשדה והוא עתיד לאוגדו צ י נ ו ק קטן לשוק נטבל (ירוש' מעשר' א ה).—ובסהמ"א: ובן צ י נ ו ק מסגר לידים (ר"י קמחי, ספר הגלוי, קמה).

***ציעה**, ש"נ, — כמו יָצוּעַ, מַצָּע, ואמר הפיטן: צ י ע ת תהשים עליהם מחסה (ינאי, אהוז כמו בלספרי, קרוב' לפ' במות, זולאי, קי).

***ציף**, ש"ז, צִיפָּה, ש"נ, מ"ר צִיפִּים. — כמו ב. צוף, צמר מרוט: יכבס, יכול אף ה צ י פ ה ת"ל בגד (ספרא ויק, שמיני פרשה ו). יוצאין בפוקרין ו ב צ י פ י צמר, אימתי בזמן שצבען לשמן וכרכן במשיהא (תוספת' שבת ה ג). פוסגין בגיזי צמר ו ב צ י פ י צמר ובלשונות של ארגמן ובמוכין (בבלי שם מח).

***ציפה**, ש"נ,—שה"פ מן צוף, מעשהו ומצבו של הדבר הצף למעלה: אם יהי' סבת ה צ י פ ה (של השמרים) החם הרב מאד, וכאשר לא יהי' זה הנה הצפים מהם יתר בטוחים (קהלון א ג, ג ג, ו). והנה נמשך אחר חולשת הכחות האלה צ י פ ת המאכל ואחור ירידתו (שם ג יג א יג).

א. ציץ[1] ש"ז, מ"ר צִצִּים, — תכשיט שבראש הכהן, Diadem ; diadème ; diadem : ועשית צִיץ זהב טהור ופתחת עליו פתוחי חתם קדש ליי' ושמת אתו על פתיל תכלת והיה על המצנפת אל מול פני המצנפת יהיה והיה על מצח אהרן (שמות כח לו–לח). ויעשו את צִיץ נזר הקדש זהב טהור וכו' ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מלמעלת (שם לט ל—לא). וישם את המצנפת על ראשו וישם על המצנפת אל מול פניו את צִיץ הזהב נזר הקדש (ויקר' ח ט). —ואמר ב"ס: מיושב כסא לגבה עד ליושב עפר ואפר מעוטה צניף ו צ י ץ ועד עוטה שמלת שי"ר (ב"ס גני' מ ד).—ובתו"ס: הפסח שנורק דמו ואח"כ נודע שהוא טמא ה צ י ץ מרצה וכו' (פסח' י ז). מוסיף עליו כ"ג חשן ואפוד ומעיל ו צ י ץ (יומ' ז ה). צ י ץ ומצנפתו של אהרן קודם לאבניטן של בנים (ר' חנינה, ירוש' שם א א). על חלליהם, שהיה (בלעם) צף כנגד כל חלליהם והיה פינחס מראה לו את ה צ י ץ והוא שוקע ויורד (שם סנה' י ג).—ובסהמ"א: וממבחר נשיאיה הנשיא רבי שלמה בן הנשיא הגדול רבי יוסף בן שושן זכרו לברכה, הוא צ י ץ הנזר, ואבן העזר (ר"י חריזי, תחכמוני מו, 350). — ואמר הפיטן: סובלו עולם ב צ י ץ יצמיד, רצות דם ונסך ומעלם על מצחו יהיה תמיד (שרידי עבודת יוה"כ, אלבוגן, הלוסה לח"י בודפשט, סנה ו, א, 69). — ואמר המשורר: כל אום עלי חבל תאהב היות לה ציץ, לביט למטה עוז פרח והוציא ציץ, הנו כמצנפת לדור וחסדו צ י ץ, תאהב ראות שמש דובר בפיהו ציץ (רמב"ע, תרשיש א, 24). ואם יש למליצת ראש אני צ י ץ, ואם לשון אני מענה לשונה (ר"י חריזי, תחכמוני ג, 44). שער ראשה בחרתימו לתתו צ י ץ עלי נזרך ואור לחיה לאור יוסך ולילה תהיה נרך (עמנואל, מחב' ז, 56).

ב. ציץ[1], ש"ז, מ"ר צִיצִם, צִצִּים (צִיצִים), — א) כמו נֵץ, העלים המגונים של הפרח, Blüte ; fleur ; blossom : והנה פרח מטה אהרן לבית לוי ויצא פרח ויצץ צִיץ ויגמל שקדים (במד' יז כג). — ב) וכל

גם במשמ' שֵם לחדר מחדרי הגיהנם נראה כי עקר משמ' הוא הדר צר ואפל.— אך צ י נ ו ק בענין אגד של י ר ק ו ת, ואולי בערב שנק[a]), במשמ' קשר הראש אל יתד גבוהה, וכמו"כ קשר הידים אל הצואר, —חלוף צ בש.

[באשו' נמצא הפעל סַנַק, וגם זַנַק, צַנַק, ואף בפעי' סַנֵּק (את הבקר) במשמ' קשר, אסר, ומזה מתבארות באפן טבעי גם משמ' זו של מ א ס ר שבמקרא וזו של קשור ואגוד שבתו"ס].

[1]) [היו שבארו מלה זו מן הפעל א. צוץ במשמ' ראה, דבר הנתון לראוה, אך כנראה אין כאן אלא שמוש מיחד של ב. צִיץ במשמ' פֶּרַח, כשם שגם עטרה וכדו' בעקר כליל וזר של פרחים הם שכדגמתם עשו אח"כ כתר ועטרה מזהב. ואמנם יתכן כי א. צִיץ וב. ציץ קרובים הם, ויש משוים אף ציצי במשמ' קשוט של פרח' במצר'.]

[1]) רק בעברי במשמ' זו. [ועי' בהערה הקודמת.]

---

a) شنق

הפריחה והצמיחה שבצמח: הוי עטרת גאות שכרי אפרים וְצִיץ נבל[1]) צבי תפארתו (ישע' כח א). כל הבשר חציר וכל חסדו כְּצִיץ השדה יבש חציר נבל צִיץ כי רוח יי' נשבה בו (שם מ ו—ז). אנוש כחציר ימיו כְּצִיץ השדה כן יציץ (תהל' קג יה). כְּצִיץ יצא וימל (איוב יד ב).—נתן צִיץ[2]) לפלוני, לסימן יציאתו ממקומו: תנו צִיץ למואב כי נצא תצא ועריה לשמה תהיינה מאין יושב בהן (ירמ' מח ט). — ג) במלאכת הפתוח בעץ וכדו', פטורי צִיצִים, עשויים בצורת צִיצִים: מקלעת פקעים ופטורי צִצִּים[3]) (מ"א ו יח). ואת כל קירות הבית מסב קלע פתוחי מקלעות כרובים ותמרות ופטורי צִצִּים (שם שם כט).—ואמר בן סירא: תואר לבנה יגהה עינים וממטרו יהמה לבב וגם כמלה ישפך ויציץ כספיר ציצים (ב"ס גני' מג יט). ובתו"ם: יבש הצירו של אבימלך ונבל ציצו (מד"ר ברא' נג). *ובהשאלה: הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל, תני רב יוסף אלו תלמידי חכמים שבבבל שעושין ציצין ופרחים לתורה (שבת קמה:). — ובכהם"א: נפסא כגון נפיא שמנפין בה את התבואה וכל דבר ארוך ורחב ויש בו ציצין ופרחין קוראין אותו נפיסא (ערוך ערך נפס). כן יי' אלהים הצמיח בעולמו החכמים כי הם כציץ ערוגה כשושנה חכמה סוגה (ר"י חריזי, מוקדי הפלסופ', פתיח'). והיה אומר לבעל המוסיקה תראה לנו זמן הציצים בציציו והערוגות במיני בשמיהם (שם א יט). ואמרו לו מה תאמר על הנשים אמר כי הם אילן חד ומר אשר ציציו נאים (שם ב א). והאדמה לבשה מן הציצים בגדי רקמה וכו' (הוא, תחכ' ה, 55). ושאר קהל דמשק חסידים והגונים, רק יש בין הפנינים אבנים, ותוך השושנים קמשונים, ובין הצדיקים מזיקים, ותוך הקדושים קדשים, ובתוך

---

[1]) [עי' צִיצָה, הערה.]

[2]) המליצה קשה, ופקפקו קצת החדשים באמתת הנוסה. השבעים תרגמו כמשמ' סימן, כאלו היה כתוב ציון, אך עקילס במשמ' פרח, יונתן במשמ' ציץ הזהב, כאלו היה כתוב הסירו הציץ ממואב. [אולי תנו ציץ מלה אחת היא, במקום תְּנוֹצֵץ, והיא הנדרשה: נצא תצא.]

[3]) [עי' ב. פֶּטֶר, הערות. והצורה צִצִּים אולי מורה על מ"י צץ.]

הסלת פסולת, ובין הציצים קוצים (שם מו, 355). ובראותו יופי המקום וחמדתו ונעמו ותכונתו ומוצאיו ומובאיו ועציו וציציו ודשאיו וכו' שמח שמחה גדולה (ר"י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 21). ראי נא גברת עדינה הזיתים תרעננים השתולים בהר הזה אשר יציצו ציץ למכביר, הישאו כל הציצים פרי (מפו, אהבת ציון י, 80).—ואמר הפיטן: ומה יתגאה חציר יבש נכת אש אוכלה אש, ומה יעוז ציץ גאה נכח אל גֵּאֹה גָאָה (ר"א קליר, אין לשוחח, סלוק פרה). —ואמר המשורר: בכל ענות עורגות, ואין להן פוגות, לרות הערגות, במים מגרים, להציץ נצנים, שחרים ולבנים, וצצים כשנים, בראשי האמירים (דונש, דעה לבי, שעה"ש 4). ושתו עלי ציצים וקול סיסים, לשיר עלי טוב הזמן חברו (ר"ש הנגיד, הנה ימי, שם 33). שתה כי הסתיו עבר והגשם כבר חלף, בצל אמיר עלי זמיר ועל ציץ צץ וגם חלף (רמב"ע, תרשיש א, 11). אמת עב ימינו תהכלים ענגים יעביםּ לנגדה חזקים כשמיר, וגמלי אבנים שקדים ושית כגן אל בעצים יהי ציץ ושמיר (שם שם, 27). השכם לגן בשֶּׁם אשר ציצי שיחיו רסים הלילה בלל (שם ג, 37). הנה העב הניק הגן ותלמיו שת כאבק שחק, עד כי שחקו פיות ציציו העת בכו עיני שחק (שם שם, 40). לי ציצים לי פרות לי עלים, לי שושן לי כפר ואהלים (ראב"ע, אל אחד, כהנא א, 411). ולבן בעיניהם ושחור בציציהם וירוק במראיהם ואדם בצמחותיו (הוא, בשם אל, שם שם, 196). בו שמח בו צמח ציץ נזרי (הוא, אתעורר, איגר 183). בינות ערוגות שב ימי ניסן, עת יעלה נצן ו"ם נסן, ועלוז עלי זמיר לקול אמיר, גם שיש להוד הציץ והסנסן (ר"י חריזי, תחכ' ה, 57). — ובמשמ' כנף[2]), ואמר המשורר: תנו ציץ לשירות ומלות נכוחות, לאוהז בתבל קצוות ורוחות (רמב"ע, תרשיש, 3). תנו ציץ לאגרת ביד רוכבי רכש, ורוצ: אלי ציון בספר ישלהו כר (שם א, 15).

ג. *צִיץ[2]), ש"ז,—ציצית, דלדול, בליטה, היוצאים בגוף האדם והחיה: אלו הן ציצין

---

[1]) [ע"פ הבנה כזאת בפסוק (ישע' מח ט), וכן ציץ בארמ'.]

[2]) [עי' ציצית, הערה, ואולי אין זאת אלא התפתחות של ב. ציץ אף במשמ' כנף.]

המעכבין את המילה, בשר החופה את רוב העטרת וכו' (שבת יט ו). צפורן שפרשה רובה וציצין שפרשו רובן נטלין בשבת (ר' שמע' בן אלעי, תוספת' שם ט יג). איזהו מן הדרקון שאסור, ר' שמעון בן אלעזר אומר כל שהציצין יוצאן מצוארו, אם היה הלק הרי זה מותר (תוספת' ע"ז ה ג). המול ימול, מיכן לשני מילות, אחת למילה ואחת לפריעה, אחת למילה ואחת לציצים (ירוש' שבת יט ג). — ובסהמ"א: ציץ של עור או משי וכיוצא בהן שתלה בהן חוטי צמר וחוטי פשתן מדולדלין על פני האדם כדי להפריה הזבובין אין בו משום כלאים (רמב"ם, כלאים י כ). וטוטפת הוא ציץ יקשרו אותו על המצח מאוזן לאוזן וכו' וככול חתיכה של בגד כמו מצנפת שקושרין אותה על המצח ונותנין הציץ עליה כדי שלא יזיק הציץ במצח והוא בפני עצמו וזולת הציץ תכשיט (פי' המשנ' לרמב"ם, שבת ו א). ונמצאו בהם חטים מבוקעות עד שהוציאו ציץ הנקרא גדיל (תשו' הר"ן גירונדי קד). [1]

ד. *צִיֵּץ [2]), קל לא נמצא.

—פע', *צִיֵּץ, צייץ — צִיֵּץ את הטלית [3]), שם בה ציציות, תלה בה ציצית: אמר רב אדא בר אהבה למעוט' ציצית לטליתו ומזוזה לפתחו, תניא נמי הכי, ושוין שאם צייץ טליתו ועשה מזוזה לפתחו שהוא חייב (שבת קלח.).—ובסהמ"א: כמעשה בחסיד אחד שהיה מעיין תדיר בטליתות בבית הכנסת איזה נקרע או ניתק חוט והיה תולה בה ציצית ומצייצה כהלכתה לפי שזכין לאדם שלא בפניו (ספר חסידים תתרלה).

—פע', *צִיֵּץ, בינ' מְצֻיָּץ, מצויץ, — (בגד) ששמו בו ציצית: כך היה מנהגו של ר' יהודה בר אלעאי, ע"ש מביאים לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין ודומה למלאך ה' צבאות והיו תלמידיו מחבין ממנו כנפי כסותן, אמר להן בני לא כך שניתי לכם סדין בציצית בית שמאי פוטרין וב"ה מחייבין והלכה כדברי ב"ה (שבת כה:). היוצא בטלית שאינה מצוייצת כהילכתה בשבת חייב חטאת, ציצית לגבי טלית חשיבי ולא בטלי, הני לא חשיבי ובטלי (רב הונא נשם רב, שם קלט:). הלוקח טלית מצוייצת מן השוק מישראל הרי היא בחזקתה, מן העובד כוכבים מן התגר כשרה, מן ההדיוט פסולהו ואע"פ שאמרו אין אדם רשאי למכור טלית מצוייצת לעובד כוכבים עד שיתיר ציציותיה (ת"ר, מנח' מג.). נתעטף הקב"ה בטלית מצוצת וכו' וקרא למיכאל ולגבריאל ועשה אותם כשלוחי החודש ואמר להם באיזו צד ראיתם את הלבנה וכו' אמר להם כסדר הזה שאתם ראיתם כך יהיו בני מעברים את השנה ע"י זקן וע"י עדים וע"י טלית מצוייצת (פסיק' רב', החודש, פח:). — ובסהמ"א: הישן בטלית בלילה, ר"ל בטלית מצוייצת, אין צריך לברך עליו בבקר (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ג, 68).

ה. *צִיֵּץ, קל לא נמצא.

— פע', *צִיֵּץ [1]), צייץ, — צִיְּצָה הצפור, ובהשאלה ציץ האדם, השמיע קול ציוץ, צפצף: השותקת לעדשים והמציצת [2]) לאוזן והמטפת לנר הרי זה מד' האמ' (תוספת' שבת ו טו). אם מצאתם שם תינוקות מציצין [3]) בקולם (מד"ר ברא' סה). צפור מצויץ [4]) ויודע על

---

[1]) [בתוספתי (סוטה ג 7) נאמר: היא חגרה לו בציצין (נ"א בצצין), לפיכך כהן מביא חבל מצרי וקושרו למעלה מדדיה, ע"כ, ויש שבארו בציצין מלשון ציץ, אך בבבלי (סוטה ח:): היא חגרת לו בצילצול, כלו' בחגורה, וכך צ"ל גם כאן.]

[2]) [כמו א. צוץ, ועי' שם הערה.]

[3]) [פעל צִיֵּץ זה נגזר אך מן השם צִיצִית ולא ישר מן השרש צוץ או ציץ. וכפרט בבנין פֻּע' מתחלף מְצֻיָּץ, טלית מצויצת וכדו', עם טלית מְצֻוְיֶנֶת (בציצית), וזאת מפני דמיון האותיות ינ אל צ. ואף לא מן הנמנע שכל שמוש הפעל ד. ציץ נולד בעקר מט"ם כזאת, בדעת ח. ילון (סרבץ ג, עמ' 458–459), המאריך שם בענין.]

---

[1]) [מן הארמ' שבתו"ם: כד שמע קל צפרין מציצין (מד"ר ויקרי' יח). המצפצפים, אלין המצייצין (שם שם ו, ובדפוסים בטעות: המציינין), ועי' גם ציצי.]

[2]) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ. ובכ"י וינה והמוצצת. ובנדפס: והמצננת לאורו.

[3]) [כך גרסת הערוך (ערך ליין) ולפנינו מצפצפין, וכן מובא בערוך שם בשם ספר אחר.]

[4]) [במכמא א"י מְצִיֵּץ במק' מְצַיֵּץ, כדגמת צוֹיָקֶן במק' צַיָּקֶן, נִצּוֹל במק' נִצָּל וכדו'.]

מה מצַוְיץ, חמור נוהק ויודע על מה נוהק (פס קסלי, דברי קהלת, מעשה ברבי חנינא).

א. צִיצָה, ס"נ סמי' צִיצַת, — כמו א. צִיץ: והיתה צִיצַת[1]) נבל צבי תפארתו אשר על ראש גיא שמנים כבכורה בטרם קיץ (ישע' כח ד). — ובתו"ם: יבשה ציצתו[2]) (של הלולב) מהו (ירוש' סוכ' ג ח). — ובסהמ"א: והכסף הוא המאיר כל מאפל כמו הירח וציצת[3]) התוגות נובלת ובין השמחות פורח (רס"ע פלקירא, המבקש, עז) — ואמר הפיטן: ואדם נחשב כציצת נֹבל מהר יבול כנבל עלה (ר"י הלוי, מי כמוך, ספה"ס 105) — *וכמו צִיצַת במשמ' ב, ואמר המשורר: ולו (להבחור) שיער מאד שחור וציצתו צרור חמור וזיו פניו ינצת אור (סעי יונה, סירי חימן, 78) [4]).

ב. *צִיצָה, ס"נ, — פה"פ מן ב. צִיץ, פעלת המציץ ומביט: אבל הציצה אינה כל כך, שענין הצצה הוא למקום רחוק ועל כן נקרא ציץ שמציצין לראותו (ר"א בדרשי, הותם תכנית, סנעה וכו').

***צִיצִי**[5]) או צוֹצִי, — הצפור מְצוֹצִי(ת), משמיעה קול: חמור נוהק והוא (שלמה) יודע מה נוחק, צפור מצוצי והוא יודע מה מצוצי (מד"ר סה"ש לפסוק ח).

[1]) יש מפקפקים באמתת נוסח זה והגיהו הגהות מתחלפות. למברט (REJ 1901 Avr., עמ' 264) מגיה: והיה הציץ הנבל. [ואין מקום לתקון. הקשי אינו במלה ציץ (פס' א: וציץ נבל צבי תפארתו) או ציצת (פס' ד: והיתה ציצת נֹבל צבי תפארתו), אלא כהבנת המלה נבל, שאיננה כאן מענין עלה נובל, אלא היא באה בהקבלה אל גאות (עטרת גאות — ציץ נבל); ואולי יש לחבר נבל זה עם האשורי' נַבְלֻ, כנף סוכך. לכנף הכרוב הסוכך שהאל רוכב עליו בסערה, מתכון אף מבול בפס': יי' למבול ישב וישב יי' מלך לעולם (תהלי כט י), באותה הקבלה כמו: יי' מלך ירגזו עמים ישב כרובים תנוט הארץ (שם צט ח).]

[2]) [כצ"ל, ובדפוס': ציציתו ותיו שגרסו: יבשו הוצין.]

[3]) [כצ"ל, ובדפוס': וציצית.]

[4]) [בירוש' יבמ' (טז ג) כתוב: מעשה בשנים שירדו לכפור מכמורת לירדן לציצותי (נ"א: לציתותי) וכו', ומן הענין יוצא שהכונה לעתותי ערב. ולדעת יסטרוב אין כאן אלא ט"ס.]

[5]) [כך כנראה צ"ל ולא צוצי, כי הפעל נגזר בחקוי קול ציוץ הצפרים, ועי' ה. צִיץ. אמנם בפור' צוֹצִי.]

צִיצִת[1]), *צִיצִית, ס"נ, מ"ר *צִיצִיּוֹת, — א) חוטים אגודים יחד ומחֻברים לכנף הבגד ותלוים למטה: Quaste, Troddel; houppe; tassel ועשו להם צִיצִת על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על צִיצִת הכנף פתיל תכלת והיה לכם לציצת (במד' יח ל-לט). — ובתו"ם[2]) בפרט במשמ' ציצית של מצוה שבטלית: כותב אדם תפלין ומזוזות לעצמו וטווה על ירכו תכלת לציציתו[3]) (ר' יהודה, מו"ק ג ד). סדין בציצית בית שמאי פוטרין ובית הלל מחייבין (עדיי ד י). ארבע ציציות מעכבות זו את זו שארבעתן מצוה אחת (מנח' ג ז). כלי עור מאימתי מקבלין טומאה וכו' סקורטיא משיחסום ויקנב ויעשה את ציצתה[4]) (כלים טז ד). ציצית של טמא על גבי טהור, ציציתו של טהור על גבי טמא אם עמד טמא טהור ואם עמד טהור טמא (תוספת' זבים ד ג). ר"ש פוטר את הנשים מן הציצית מפני שמצות עשה שהזמן גרמה נשים פטורות (ספרי במד' קטו). אין

[1]) ואמרו בגמ': אין ציצית אלא ענף וכן הוא אומר וישלח תבנית יד ויקחני בציצת ראשי (מנח' מב.) ותרגם ריב"ג ד'ואבה[a]) והוא ציצת הראש.

[לא ברור הוא אם ציצת הכנף שבטלית באמת בעקר לשון גדילים ושערות היא (וולג': fimbrias), כי הכתוב מבדיל בין ציצת הכנף ובין פתיל התכלת הנתן על הציצית; ואולי צדקו השבעים המתרגמים κράσπεδα, כלו' שפה, כנף הבגד. ובלשונות אירופה תרגמו את המלה כאילו נגזרה גם מלשון פתיל וגם מלשון צוץ, במשמ' צֵץ והביט: Schaufäden, פתילי ראוה וכדו'. ואולי עקרו החלק הצץ, יוצא ונראה מחוץ לבגד (ועי' ספרי, בדגמה המובאת למעלה), כי באמת שני השרשים ציץ, צוץ קרובים הם בעקר, וכן בא גם בלשונות אחרות למשל hervorschauen במשמ' נראה ובמשמ' בלט החוצה.]

[2]) [גם הכתיב ציצתו וכדו' שבתו"ם מתכון ודאי למבטא צִיצִתוֹ (ככתיב התורה) ולא אל ציצה, וגם להפך כתבו מעתיקים ציציתו במקום ציצתו, עי' א. צִיצָה.]

[3]) [במשנה שבירוש': לציצתו, וכן מדב"ם.]

[4]) [ערוך: ציציתיה.]

[a]) ذؤابة

ציצית אלא דבר היוצא ודבר כל שהוא[1]) (שם שם). שתהא גדילה יוצא מן הכנף וציצית מן הגדילים (שם שם). אם היתה מיוחדת ליום וללילה תהא חייבת בציצית (שם שם). שכל המקיים מצות ציצית מעלי׳ עליו כאלו הקביל פני שכינה (ר׳ מאיר, שם שם). בן ציצית הכסת שהיתה ציצתו נגררת על גבי כסתות (גיט׳ נו.). אין אדם רשאי למכור טלית מצוייצת לעכו״ם עד שיתיר ציציותיה (מנח׳ מג.). הכל חייבין בציצית כהנים לוים ישראלים גרים נשים ועבדים (ה״ר, שם שם). חביבין ישראל שסיבבן הקב״ה במצות תפילין בראשיהן ותפילין בזרועותיהן וציצית בבגדיהן ומזוזה לפתחיהן (ה״ר, שם שם). באו ד׳ ציציותיו וטפחו לו על פניו (ר׳ נתן, שם מד.).—*פָּרָשַׁת צִיצִית, הפרשה בתורה שבה נאמרה מצות ציצית: תקדום פרשת ציצית לפרשת והיה אם שמוע, אמרת תקדום פרשה שהיא נוהגת ביום ובלילה לפרשת ציצית שאינה נוהגת אלא ביום (ספרי במדי׳ קטו). —*וצִיצִית במשמ׳ טלית מְצֻיֶּצֶת: ומברך כל צפרא להתעטף בציצית (מנח׳ מג.).—ובסהמ״א: ומענין זה נקרא כל מראה צבוע ציצת כמו עשו להם ציצית לפי שמראה שלה משונה ממראה הבגד דהיינו מראה משונה ממראה החוט של תכלת הנתון בתוך הציצית ונתנו עצ״ה פתיל תכלת בכדי שיהיה נכר החוט ממראה הציצית והציצית ממראה הבגד (לקו״ק, קכו). כסות עבה של צמר וכו׳ וישנין תחתיהן בחורף ויש בהן ציציות כדי שיחממו האנשים (ערוך ערך גלפקר). פירוש סגוס בלשון ישמעאל ברנוס ובלשון לעז כפה ושל צמר היא וכולה ציציות (שם ערך סגום). שמיכה היא הכסות העב שיצאו עליו ציציות מן הצמר (פרשי׳ רד״ק, סמך). הצבועים הדומים לפרושים המחפים ראשיהם ומראים טליתיהם וציציותיהם ומאריכין בד׳ של אחד וצי׳ מציצית (ר״י זבארה, שעשועים ו, 63). — ואמר המשורר: איש אשר תפליו בכנפי יונה וציציותיו נגררות כבפולות שמנה, אדם קדוש זה אדם צנוע, ההוא יהיה גנב (יל״ג, עם

1) [כבבלי (מנח׳ מא:): אין ציצית אלא יוצא ואין ציצית אלא משהו.]

עקש ופתל, סירים ו). — ב) צִיצַת הראש[1]), שערות ארכות באמצע הקדקד, Büschel (Haare); toupet, touffe des cheveux au milieu de la tête; tuft: וישלח תבנית יד ויקחני בְּצִיצִת ראשי ותשא אתי רוח בין הארץ ובין השמים (יחזק׳ ח ג). — ובסהמ״א: פי׳ בלורית, ציצית של שער (ר״ח, מנח׳ כא.). ויאמר (חבקוק) אהה אלהי מי יוליכני שמה בעת הזאת ורחוק מטני הדרך, והנה מלאך נשאו בציצת ראשו וכו׳ (יוסיפון, גינצבורג, כה).—ואמר המשורר: ושמנו אגרותינו שתי צפרים חיות וזה יום טהרתו ואחזנו בציצת ראש זמן רע עדי הפר בעל כרחו בריתו (ר״ש הנגיד, הכרמל הזמן, ברודי, 58). עדי תאחוז ידך בציצית ראש חפצך (רמב״ע, תרשיש ט, 79).—*וראשי צִיצִיּוֹת השער: וכשהיא מגדלת שערה לא תקשרים לראשי ציציות שפעמים שני קשרין על נימה אחת והווה חציצה (הלכ׳ פסוקי׳ להלמי׳ רב יהודאי גאון, 103). וכשהיא סורקת את שערה לא תקשרם לראשי ציציות (והזהיר ויקרי׳, עא., מלורע). — *ציצית לשון[2]): גורסין שיתא סידרי על ציצת לשון (ס׳ הקבלה לראב״ד, הוצ׳ ניבויאור, 84).

צִיק, ש״ז, ת״ר צִיקִים, — צִיקֵי קדרה, תבלין הניצוק בקדרה לצרכי התבשיל: משל לבת מלך שהריחה ציקי קדירה, אם תאמר יש לה גנאי לא תאמר יש לה צער (רב ילקק, פסח׳ נו.). מלמד שירד להם לישראל עם המן ציקי קדירה (רב המא, יומא עה.). מעשה בכלתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים סאתים יין לציקי קדירה מערב שבת לערב שבת (ר׳ יוחנן, כתוב׳ סה.). לא נצרכה אלא שעשאן (את העור והשליא) ציקי קדירה (רבנ״א, חול׳ עז:). ודינר צורי של זהב היה יוצא לה (לבת נקדימון) מע״ש לע״ש לציקי קדירה (אדר״נ ו). ויהי לחם שלמה וכו׳ הללו לציקי קדירה אבל לסעודתו לא היתה בריה יכולה לעמוד (רב ילחק, פסיק׳ ר״כ, את קרבני לחמי, בובר, נח.).[3])

1) בערב׳ ההמונית שוש, שושה במשמ׳ זו.
2) [אולי במשמ׳ צִיוּץ לשון, צפצוף לשון?]
3) [בתחכ׳ לר״י חריזי כתוב: נרפא חלי לבם ורפשיאם כי הוא צבי חילם וציק חלים (א, 24),

א. *צִיקָה, ש"נ, — כמו צוקה, מצוקה: יפה לקרחת ולכל מי שיש לו צ י ק ה עד מות (חסק, 157).

ב. *צִיקָה, ש"נ, — כמו יְצִיקָה: השקל מ ה צ י ק ה מרומה ו מ ה צ י ק ה מְרוֹמָמוֹת אדוננו הדוכוס וכו' (אברהם הרופא, שלטי הגבורים, סא.). כידוע לאומני ה צ י ק ה (הוא, שם סא:).

***צִיקָן**, צייקן, צויקן, תוא"ז, — צר עין, קמצן, geizig, Geizhals; avaro; stingy, miser: ה צ י ק נ י ן שורפין אותו לפני הבירה בשביל להנות מעצי המערכה (פסח' ז ח). להודיע לבא אהריו שהוא צ ו י ק ן (רבי ירמיה בשם רבי הילא, ירוש' שם ז ח). — ובסהמ"א: פי' ורדינא מקום ואנשיה צ י ק נ י ם וצרי עין ומקפידין זה על זה בין ככר גדול לככר קטן (ערוך ערך ורדינא). אנשי ורדינא, צ י ק נ י ן היו (רש"י, ערוכ' מט.). ואנשים צ י ק נ י ן וצרי עין בממונן היו (הוא, בילה כז., ד"ה אמי ורדינאה). מה אומרים ה צ י ק נ י ם, בכל עת יהיו בגדיך לבנים[1] (עמנואל, מחב' ו, 50). ועל צ י ק ן אמר שלמה ע"ה אל תלחם את לחם רע עין (אורחות צדיקים, שער הקמצנות, כב:). לכן ידקדק אדם בעשרו בעצמו ויהיה נדיב במקום שראוי לו להתנדב, ובמקום שאין ראוי לו להתנדב יהיה צ י ק ן וכילי (שם שם, כג.) אבל הדבר ידוע שמקפידין מאד ומונין הימים והשעות על פיהן ישלם המעות ולא זו בלבד בחוב הנעשה על משך זמן יותר מלהצריך אלא אפילו הנעשה לשלם מיד בהראותו אינו יוצא מידי איסור אצל הסוחרים ה צ י ק נ י ן וקפדנין המדקדקים ורואין אם המוכר נדחק וצריך למעות דמוזיל גבייהו (ר"י עמדין, מאילת קציעה ח לה, לב:). אנא ה' ידעתי אורח הגונים, הרחיקני דרך צ י ק נ י ם, והורני נתיב ותרנות, הסר ידי מפורענות (יאיר בכרך, שו"ת חות יאיר, אגה ה' ידעתי, אסרי פי' רלט, לה.). ואנכי נסיתי לפתוח במפתח שלך ארגזים של אלה ה צ י ק נ י ן ואיננו הולמם (יל"ג, אגרות א כה, 105).

***צִיקָנוּת**, ש"נ, — תכונת הציקן, צרות עין, כילות, Geiz; avarice; stinginess: אנשי ורדאן היו ידועין ב צ י ק נ ו ת ובצרות עין (ר"ח, ערוב' מט.). ואי איניש תקיפא הוא דלא יהיב מתנה, פי' אדם חזק ב צ י ק נ ו ת שאינו מוותר לאדם בפרוטה (ערוך ערך תקף). וצריך האדם שיגביר המדה הזאת על אשר כנגדה ר"ל מדת ה צ י ק נ ו ת מפני שאין הגדולים בבני אדם המפורסמים בחשיבות רואים שמדת ה צ י ק נ ו ת משובחת (ר"י א"ת, הקון מדה"נ לרשב"ג יז, מג.). ואין ה צ י ק נ ו ת ממדת החשובים וראוי למי שהוא מן החשובים שיתרחק מן המדה הזאת ולא יתנהג בה בשום ענין (הוא, שם שם, מה.). ה צ י ק נ ו ת זאת המדה המגונה ברוב ענייניה (אורח' צדיקים, שער הקמצנות, כב:). הפורן אחר הפורנות, הציקן אחר ה צ י ק נ ו ת (שם, שער השקר, סג:). ראינו בספרים כי איש היה כילי בתכלית אשר ברוב צ י י ק נ ו ת ו אסף כסף וזהב ומעות אשר לא יספרו מרוב (ריי"א מודינה, לאם לדיק טו). — ואמר המשורר: והדאגה ו צ י ק נ ו ת וקנאה ושנאה וחרטה לעפרים (ר' לוי ב"ר גייס, בתי הנפש והלחשים).

א. צִיר, ש"ז, מ"ר צִירִים, סמי' צִירֵי, כנ' צִירַי, צִרֶיהָ, — כאבי היולדה קרוב לְהַלֵּדָה, Wehen e. Gebärenden; travail de l'enfantement; labour-pains: ונהפכו על האשה צִירֶיהָ, התחילו הכאבים: וכלתו אשת פינחס הרה ללת ותשמע את השמועה אל הלקח ארון האלהים ומת חמיה ואשה ותכרע ותלד כי נהפכו עליה צִרֶיהָ (ש"א ד יט). — ובהשאלה גם לזכר, במשמ' נבהל מאד: נהפכו צִירַי עלי ולא עצרתי כח (דני' י טז). — ואחזוה צִירִים, ובהשאלה לזכר אֲחָזוּהוּ צִירִים: על כן מלאו מתני חלחלה צִירִים אחזוני כְּצִירֵי יולדה (ישע' כא ג). ונבהלו צִירִים וחבלים יאחזון כיולדה יחילון (שם יג ח). — ובמדר': וכל אומות העולם מתרעשים ומתבהלים ונופלים על פניהם ויאחוז אותם צ י ר י ם כ צ י ר י יולדה (פסיק' רב', קומי אורי, קסב.). — ובסהמ"א, גם ביחיד, ואף במשמ' כאב בכלל: וכאשר השלמתי שירתי ראיתי כי בשירי לא ירפא צ י ר י ובהגיוני

בתקונים שם (עמ' 473) מצע לגרס: ו צ י ק חֶלִים, ואינו מסתבר. אך כנראו נתחלפו המלים הדומות, וצ"ל: והוא צוק חֵילָם וצבי חֲלָיִם, מלשון חלי כתם.]

[1] [כרודי כהוצאתו, עמ' קעג, באר: בגדים צבועים היה מחירם רב, ע"כ. ואולי הכונה שהציקנים מתאוים שבגדיהם יהיו תמיד לבנים ולא יצטרכו לכבסם או להחליפם.]

לא יסור יגוני ונגינתי לא תעביר עגמתי (ר״י חריזי, תחכ׳ ו, 77). ובשמעי מלוו בכיתי לצירו וחיליו וכו׳ (שם כג, 214). ובעודי מתחולל בצירי ונגעי וכו׳ שמעתי קול דופק (שם מ, 314). קורות הזמן תקעו בלבי ציר נאמן [1]) (שם מה, 376). מי שיעלים חליו וציריו נעדר מזורו וציריו (מוסרי הפלוסופים א ה).—ואמר המשורר: והנה שברו צירים עצמי ולמה תשברו כסות וכדים (ר״ש הנגיד, עלי מה אקרעה, צרודי, 70). שלח לך לבו מקום קדשו ושם ציריו כמו ציריו (רסב״ג, אולי דמעות, שירי שלמה יא, דוקס, 21). תרופה בפניו ומזור בעיניו וגלעד במעניו צרי בו לכל ציר (ראב״ע, חרסים א, 23). בקשו אנשי חשק וראו על תבל אם יולד זכר כי ימצא כל חושק צירי יולדה אם עפרו זכר (שם 7, 43). חפק צרי ומרפא להזק ציריה והנשא וצפה לעצם שבריה (הוא, ידות נפש, שעה״ם 77). מה לך צביה תמנעי צירך מדוד צלעיו מלאו ציריך (ר״י הלוי, מה לך, שעה״ם 92). מרפא נגעי צירך יהי צירך (ראב״ע, אחות נגע חורך, איגר 144). יבוא אדונך אז יביא לציריך צרי ויקנך וישלח אסיריך (הוא, יעלה יפת קול, שם 148). יודעיו פכל עברים לו יאתיו למצוא לצירים צרי בעת יחליו (הוא, איך ישליו, שם 190). צירים אחזוהו וקדחת בעת סעד בביתו אכסני פעמים (הוא, באתי ביום לוס, כהנא א, 15). לך שברי רפא שברי ואת צירי ומכתי (הוא, לך אלי, שם שם 204). בן איש בטח על צורך יום צירך כי בו יגעים ימצאו מנות (ר״י חריזי, תחכ׳ ע, 91). אשר יסוב זמן עליו בציריו יבקש לו צרי מרפא לציריו (שם לו, 360). אשר יבטח בתהפכות זמנו יהיה נוקש ויתחל בצירו (הוא, הענק, חוט ב, פי זכרון להרככי). ושמטתי לבקש מנדיביו ארוכה אל חלי לבי וציריו (הוא, איתיאל מחב׳ ח, העבד והשפחה, מלאכי השיר לביאליק, 72). באפו יש חמת מות לכל חי וברצונו אמת מרפא לכל ציר (חרוזי מעשפי׳, הולי צרודי, הקדם ב ג). דע כי הקיסך אל למושיע בדורי ותתבושת לצירי ולכאב זמני צרי (ד״ה של יסודי מלכים וא״י ב, יעקב מן, 263). צירי נדוד יאחזוני רעי חונוני חונוני (ר״י בנ׳אזה, לירי כדוד, עולת תמיד יט). ידיד נפשי בך חשקי, צרי תשלח לציר לבי (הוא, ידיד נפשי, שם לס). ציר אין מזור לו ופריה (ר״י פרכסים, מחק ספסים, 73). צורי, מאד צר לי, לציר אין צרי (שם 92).

ב. **צִיר** [1]), ש״ז, מ״ר צירים, צִירָהּ, — שָׁלִיחַ באיזו שליחות חשובה, Bote; messager; messenger:

השלח בים צירים ובכלי גמא על פני מים לכו מלאכים קלים וכו׳ (ישעי יח ב). ותשלחי צִרַיִךְ עד מרחק ותשפילי עד שאול (שם נז ט). שמועה שמענו מאת יי׳ וְצִיר בגוים שלח קומו ונקומה עליה למלחמה (עבד׳ א א). מלאך רשע יפל ברע וְצִיר אמונים מרפא (משלי יג ז). כצנת שלג ביום קציר ציר נאמן לשלחיו (שם כה יג). — ואמר הפיטן: ראה יראו בן צוררים רומס צורים בשלוח צירים (ר״א קליר, קמי קהלך, קרוב׳ פסח). ואמר המשורר: שלח לך לבו מקום קדשו ושם ציריו כמו ציריו ולא יצלחו (רסב״ג, אולי דמעות, שירי שלמה יא, דוקס, 21). מה לך צביה תמנעי צירך מדוד צלעיו מלאו ציריך (ר״י הלוי, מה לך, שעה״ם, 92). פתאם בא ציר לבצר בציר (הוא, יספעת מלכי, שם 107). מרפא נגעי צירך יהיה צירך כי רוכב על עירך יושיב עירך (ראב״ע, אחות נגע חורך, איגר 141). וישלח אל צירים בגויתך לצירים (הוא, תוכיחה בפי, שם 206). — ובפרט משה שלוחו של הקב״ה, או משה ואהרן, ואמר הפיטן: עד כי נגמרו (המצרים) רשעם כאשר גזרת ונאצו למול ציר אשר בחרת (ר״א קליר, בעשר מכות, סלוק ב פסח). צורת מטבע כחו אבי חוזה צוה צור לציר בן תת מתן זה (הוא, מעתיק, קרוב׳ שקלים). צפונה (פרה אדמה) לטהרת עם אל עזר, צוה צור לציר צר צרורה לאלעזר (הוא, ממרה, קרוב׳ פרה). לאה ציר ופחד, ותר מעת לעת ספור אחד (הוא, אבי כל חוזה, קרוב׳ החדש). ויאמרו במועל ידיהם זה יי׳ קוינו לו, וימללו צירים לצר, שלחנו אשר כל יצר, שלח עמו ממעצר (ראב״ע, מי כמוך אל, איגר 229). הציר הגברתו כאריה, הודעתו עתה אהיה ובשעבוד מלכיות אהיה (מנחם ברי מכיר, אחור וקדם, זולת הפסקה א).—

1) [עפ״י מכות נאמנות, חלים נאמנים (דבר׳ כח נט) ועפ״י ציר נאמן (משלי כה יג).]

1) [לדעת אחרים קרוב השם לערב׳ צאר, ציר [2], ואחרים מזהים את השם עם הארמ׳ עיר (דני׳ ד י וכו׳) במשמ׳ מלאך, וכך נראה יותר.]

2) صار، صير

שאמר המשורר: ארבעה עמדו על הים צור וציר צאן וצר, צר חציק לצאן, וצאן צעק לציר, וציר חנן לצור, וצור צוה לציר, צא וחלץ צאני מיד צר (ראב״ע, ארבעה עמדו, כהנא א, 167).—*ציר מות, מלאך המות, ואמר המשורר: כי בלשונו ובהגיונו צירי מות וצרי חיים להט חרב מתהפכת לשמר דרך החיים (ר״י הריזי, תחכ׳ א, 17). וציר מות בבא לשחית בשרו אוי לא ימצאו מרפא לצירו (רמ״ע פלקירא, הקדי׳ המבקש). — *ובמשמ׳ ציר ממלכה, Gesandter; ambassadeur; -dor: ויהי האיש לפנים ציר געואנדטער) ממדינת נארדאמעריקא (בכורי העתים תקפז, 45). גם ישלחו לשם עמי איראפא אשי בים מסחרים צירים (קאנזולען) אשר ישגיחו על מסחרם (ר״ם גלוק, מגילי עולם א, כב:). אנשי איראפא יעמדו ברבר המשפט תחת צירים מאת מלכיהם (שם ג, ט:).

צִיר, ש״ז, כנ׳ צִירָהּ, — צִיר הַדֶּלֶת [1]), בליטה מתחת ומלמעלה כעין ידה בהדלת שהיא נכנסת לתוך הצנור ועליהן הדלת סבבת, Türangel; pivot; hinge of a door: הדלת תסוב על צִירָהּ ועצל על מטתו (משלי כו יד). — ובתו״מ: מחזירין ציר התחתון במקדש אבל לא במדינה והעליון כאן וכאן אסור (עירוב׳ י יג). הציר והצינור והקורה והמנעול והמפתח שנשברו מתקנן במועד (מו״ק א י). כל כלי מתכות שיש לו שם בפני עצמו טמא חוץ מן הדלת ומן הנגר ומן המנעול והפותה שתחת הציר והציר והקורה והצינור שנעשו לקרקע (כלים יא ב). דלת הנגררת ומחצלת הנגררת וקנקן הנגרר בזמן שקשורין ותלויין נועלין בהן בשבת ואין צריך לומר ביום טוב, אמר אביי ביש להם ציר (עירוב׳ קא.). מירושלים ליריחו י׳ פרסאות וציר דלתות ההיכל נשמע בשמונה תחומי שבת (רבנ״א, יומא לט:). במה דברים אמורים (שאין מחזירין את התריסין ביו״ט) בשיש להן ציר, אבל אין ציר דברי הכל מותר (ביצ׳ לב:).—*וצִירִים בגוף האשה, חיק האשה: שמא באשה בדקתם שהוסיף לה הכתוב שני צירים זב׳ דלתות (ר׳ ישמעאל, בכור׳ מה.). כשם שצירים לבית כך צירים לאשה שנאמר ותכרע ותלד כי

1) בארמי ציר, צירין.

נהפכו עליה ציריה [1]) (ר׳ אלעזר, שם שם; ר׳ פקינא, מד״ר ויקר׳ יד). — *וצירי בשר באיש: ובאיש ליכא, והכתיב צירים אחזוני כצירי יולדה, צירי בשר, והכתיב אדני במראה נהפכו צירי, הכא נמי צירי בשר (אביי, בכורי מה.). — וכסהמ״א: שיהיו צירי הידות חרוצים מצדיהן (רש״י, שמות כו כד). וקראו אבנים בלשון שנים לענין הצירים שהם כפתח הרחם שהם שנים כמו שני צירי הדלת וכו׳ והצירים הם לאשה כצירי הרחם כי צירים שם משותף יאמר לצירי הדלת ויאמר לחבלים (שרשי רד״ק, אבן). — *ומ״ז צִירַיִם של הדלת: ואמר (ישו) לאמו כשלמדתי בבה״ם שמעתי רפואות השינים כך היא, תלך אם החולי ותניח דהיה בין ציריים לדלת והחולי יניק מדדיה וירפא, אמרה אמו קום בני ואני אניח דדי בין ציריים ואתה תניק, והלכה והניחה דדיה בין ציריים, ויקום ישוע ויסגור הדלת עם הדד וכו׳ (תולדות ישוע, 32).—ואמר הפיטן: חרציו בגלגלו וצירי צריחו ונשמע קולו בבקעת יריחו [2]) (מאיר בר׳ יצחק, תפלת תקח, סליחו׳ ער״ה). —ואמר המשורר: אמת לו צדקה תסובב כדלת והן הגביר לה לברו יהי ציר (רמב״ע, תרשיש א, 23). [3]) —*ובמשמ׳ קֹטב הארץ, Pol; pôle; pole: ושתי הנקודות של ראשי הבריח או הקוטר הן צירי העולם, האחד ציר הצפוני והשני ציר הדרומי, והמחקרים קורין לו קוטב הצפוני וקוטב הדרומי, אשר על השני הצירים האלו יסובבו כל התשעה גלגלים כולם (ר׳ דוד גאנז, נחמד ונעים א כח). שתרע

1) [כנראה הבינו בטוי זה במשמ׳ הפיכת אברים ממש. ועי׳ גם פרוים, Bibl.-Talmud. Medizin, עמ׳ 129.]

2) [עפ״י המספר בתלמו׳ (יומא לט:), עי׳ לעיל.]

3) [בירושי׳ (פסח׳ ח ח) כתוב: אסרטיוטות היו שומרי צירין בירושלים וטבלו ואכלו פסחיהן לערב, ע״כ, וכן במק״א (שם נזיר ח ג): איסטרטיו׳ ושומרי צירי׳ היו בירושלים וכו׳; ובתוספת׳ (פסח׳ ז יג): אצטרדיות ושומרי צורים היו בירושלים שהיו טובלין ואוכלין את פסחיהם לערב. ועל כל פנים קשה להניח (כדעת המלונים) שבטוי זה, הבא בהקבלה אל אסטרטיוטות, כלו׳ אנשי צבא, יתכון לשומרים על צירי הדלתות דוקא. ואולי הנכון: שומרי חצירין (השוה: חצר המשתמרת (ב״מ יא.), ובמקרא: וגם תשמר את חצרי (זכר׳ ג ז)) והואיל ובטאו הצירין, ראו כאן הא הידיעה, כבהרבה מקרים אחרים, והשמיטוה.]

שנמצאו בכדור הארץ בצד צפון שני מיני צירים הא' נקראת ציר העולם וכו' והציר השנית החדשה תקרא ציר מאגניט"ה (שם לח). וב' נקודות הקצוות אשר בפאת צפון ודרום המצויירים בדמיונך כאלו עליהם תנוע ותסוב מרוצתה המה יקראו צירי או קוטבי הארץ (ר"ש בלוך, שבילי עולם ג, דבר אל הקורא, 7).—"ובשטח, ציר הָעִגּוּל, מרכז העגול, Mittelpunkt, centre; Zentrum: ושטח העגול הוא המקיף אותו קו אחד ובאמצעיתו נקודה שכל הקוים הישרים היוצאים ממנה אל הקו המקיף הם שוים זה אל זה והנקודה הזאת נקראת ציר העגול ונקראה בלשון הערבי מרכז (לחכ"ם הכסיה, חבור המשיחה והתשבורת א, עמ' 9). אם יהיו שני קוים נפגשים בתוך העגול ולא יהיה אחד מהם עובר על ציר העגול וכו' (שם שם, 17). ובידוע שהקו הזה עובר על ציר העגול והוא קוטר להעגול (שם ג 66,7).—"ונהוגה היום המלה ציר במשמ' גליל ברזל שגלגל העגלה מסתובב עליו, סֶרֶן, axis; axe; Achse, וציר הארץ במשמ' סרן דמיוני שכדור הארץ מסתובב עליו.

ד. **צִיר**, ש"ז, מ"ר צִירִים,—פֶּסֶל: בושו וגם נכלמו כלם יחדו הלכו בכלמה חרשי צִירִים (ישע' מה יו). וירדו בם ישרים לבקר וצירם[1] לבלות שאול מזבל לו (תהל' מט יד).

ה. **צִיר**, קל לא נמצא.

—התפ', יִצְטַיֵּר, — הִצְטַיֵּר האדם, עשה עצמו ציר ושליח: ויעשו גם המה בערמה וילכו וַיִּצְטַיָּרוּ[2] ויקחו שקים לחמוריהם וכו' וילכו אל יהושע אל המחנה הגלגל ויאמרו אליו ואל איש ישראל מארץ רחוקה באנו ועתה כרתו לנו ברית (יהוש' ט ד—ו). —ואמר המשורר: יבכו מלכיה עלי ציר נאמן יועצו אתו ויצטירו (רשב"ג, בימי יקותיאל, בכודי, 19).

צִיר, צִיר, עי' צִר.

*__צַיָּר__, ש"ז,—אמן, יוצר הצר צורה, Bildner, Bildhauer; sculptor; sculpteur, ואף מצייר צורות בדיו ובצבעים, Zeichner, Maler; dessinateur, peintre; draftsman, painter: חוט המשקולת שנים עשר וכו' של סיידין ושל ציירין כל שהן (כלים כט ג). יש לציירים סממנין שהן צרין צורות שחורות ולבנות ובינוניות (נגע' ג א). מנהג בשר ודם צר צורה על גבי הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה, קרבים ובני מעים, והקדוש ברוך הוא אינו כן, צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה, קרבים ובני מעים, והיינו דאמרה חנה אין קדוש כה' כי אין בלתך ואין צור כאלהינו, מאי אין צור כאלהינו, אין צייר כאלהינו (ריב"ל, ברכו' י.). צייר גדול הוא אלהיכם אלא שמצא סממנים טובים שסייעו אותו, תוהו ובוהו וחושך ורוח ומים ותהומות (פילוסופוס אחד לרבן גמליאל, מד"ר בראשי' א). לשני ציירין, זה צר דמותו של זה וזה צר דמותו של זה (שם ויקר' יד). צור ילדך תשי, יוד של תשי זעירה, תש ידי הצייר, א"ר אבהו למה הדבר דומה לצייר שהיה צר איקונין של מלך, בא לגמור הפרצוף אבדו לו מת המלך ועמד מלך אחר, כיון ששמע הצייר כך נתרשלו ידיו התחיל אומר מה אעשה מאלו הסמנין אם אצור אותו בצורת המלך הראשון או בצורת השני (שם במד' ט). כתיב וייצר ה' אלהים את האדם, מה תלמוד לומר אשר יצר, אלא הצור הוא צייר נאה, כביכול מתגאה בעולמו ואומר ראו בריה שבראתי וצורה שציירתי (רבי יצחק בר מריון, שם קהל', ופניתי אני).—ובספהמ"א: ועין רואה תראת בה חזיונות נפלאים לא יתארם הצייר בשרד ולא יכתבם סופר מהיר בחרט אנוש (מפו, אהבת ציון י, 80).—∞צַיַּר־אוֹר, עושה צורות בפעולת האור, צַלָּם, Photograph; photographe(r).

*__צִירָה__, ש"נ, מ"ר צירים,—כמו ג. ציר, צִירַת הדלת וכדו', סיבוב הדלת על צירה והקול הנשמע בסיבובו[1]: וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן, והלא כל הקולות מן הרוח הם כצירת הדלת וכצירי העגלה[2] וכצירת גלגל הריחים וקול השופר אבל אינו דומה קול זה לקול דבור (כלכלוני-לילירה א, 179).

ציר:

[1] [כך הכתיב; קרי וְצוּרָם, עי' ה. צור.]

[2] כך בנסחה המסורה, ופרשו כך רב הקדמו' וקצת החדשים. אך קצת החדשים מגיהים ויצטידו כמו בפס' יב.

צירה:

[1] [השוה בלשון חז"ל: וציר דלתות ההיכל נשמע (יומא לט:).]

[2] [שיש בה ציר או צירה בכל גלגל וגלגל.]

צִירֶה, צֵירֵי, צֵרֵי, צֵרִי, צִרִי [1]) ש"ז, — שם אחת התנועות הקו/יות בלשון העברית, שסימנה בנקוד הבבלי העליון כצורת שתי נקדות זו על יד זו מעל לאות, כזה: אٚ, ובנקוד הטברני שתי נקדות מתחת לאות, כזה: אֵ: ומבטאה כמו e קצרה או ארֻכה [2]) ברֹב הלשונות, ונקרא גם קמץ קטן [3]), או שתי נקדות [4]): שם הנקדות קמצה פתחה צֵרֵי סגול חלם שרק חרק (דקד' הטעמ' לבן אשר סי' י, עמ' 12). וקמץ ופתח וחלם וסגל וחרק וצרי ושרק (גוף הערבי על פי' יצירה לרסע"ג). בצירי [5]) חד כתיב י וחד כתיב ה (מסורה לאסת' א יד). ואמר בהעתקת החרק אל הצֵרי למני אשור שהוא בחרק הועתק אל צֵרי באמרו סורו מֵני דרך הטו מֵני ארח, והועתק החרק אל הצרי ומכל קיבוץ כמו דרכִים ומלכִים ונהיה צרי באמרו דרכיה דרכֵי נעם וכו' (דונש, הספר על רסע"ג 107). אבל נעתק מן הקמץ אל הצרי שהוא מן קמץ גדול לקמץ קטון, ואילו היה אמת מה שאמר שהיו נעתקין מן החרק שהיא נקודה אחת אל הצרי שהוא שתי נקודות וכו' (שם שם). העלה הזאת וכו' המונעת מהקמצות במלות האלה ר"ל העתקת הצרי אל הפתח וכו' ונמנעו העברים מהשיב מה שיצא מן הצרי אל הפתח אל הקמצות מפני שדעתם בהעתקת שער ארץ וזולתו מהפתחות אל הקמצות לפאר המלה ולהעתיקה אל מדרגה עליונה, ובצרי חלק לפאור כי הוא קמץ קטן כאשר יש בסגול חלק לפתחות כי הוא פתח קטן וכאשר ירד מה שיצא מהצרי אל הפתח ממדרגתו, לא ראוי שישיבוהו אליה (ר"י א"ת, הרקמה [1]) ו, 41). ושמירת כל נכרי מקמ"ץ ופת"ח וציר"י וסגו"ל יוצא מן ההקשה (הוא, כוזרי ג לא). עדה שהיא לשון עדות הע' ננקדת בצירי שהיא קמוצה קטנה (שכל טוב, בראש' כא ל). כי אלה מן שְׁאֵל יֵרֵשׁ בצירי כי הצירי והסגול והחירק קרובים ויבא זה תמורת זה (נפס ר' יעקב בן אלעזר, רד"ק, מכלול, ליק, ז.) התנועות הם חמש וכו' השנית אֵי ושמה צירי ונקראת גם כן קמץ קטן (שם, קלו.). שם החמישי צירי וכו' והוא שתי נקודות זו בצד זו בשוה תחת האות וכו' ונקרא צירי שכן קוראין רבנן לשוקת שבוקעת מן הנהר צירתא לפי שהיא בוקעת ועוברת כן זה המלך בוקע בין השנים ועובר שם (הוריה הקורא, דרנבורג, 55). ומזין חסר אלף, גם הצרי אשר תחת המ"ם משפטו להביא יוד או אלף, ולפעמים תכנס האלף תחת היוד כמו והאזניחו נהרות כי הצרי אשר תחת הה"א יבוא עמו האלף בתנועה מורגשת (פי' משלי לר' זרחיה מברצלונה יז 7, הספר ג, 284). ותמורת חטף סגול שלנו יבוא צירה הטוף נחי [2]).

1) [הכתיב צֵירָה או צֵירֵי הוא הרווח היום, אך לפי העדיות הקדומות ביותר הכתיב המקורי הוא צֵרִי או צֶרִי ע"ם חֲצִי או לֶחִי, צורת הפסק מן צְרִי, חֲצִי, לְחִי או כבינ' ארמ' צְרֵי. וכנראה נולד השם כאחד התרגומים הארמיים למלה הערב' כַּשְׂרָה a), כלו' שֶׁבֶר (עי' גם ערך זה), כשם לתנועה i בערב', ונתיחד אך אח"כ לתנועה זו בפרט. ונגזר השם כדעת רבים מן צרי, צריא, במשמ' סדק וקרע אף בארמ' שבתו"מ ובסור'. ועקר משמעו של השם היא סדיקת השפתים (או השנים) בנגוד אל קבוץ (או קמוץ) שפתים, ופתח, שהוא פתיחת השפתים, ואל חירק, חרק, שהוא חריקת שנים.]

2) [על פי מקורו (השוה סֵפֶר — סִפְרִי, בֵּרַךְ — לעמת שִׁלֵּם,) הצירה הוא תולדת החירק, ובמבטא רֹב היהודים נבדל צירה מסגול הקרוב לפתח, והוא נבטא בנטית לחירק כe סגורה. אך אין לבטאו, אף כשאחריו יוד, כגון בֵּית כאלו בתוספת יוד, שהרי אין נקוד ליוד זו, ואף אינה נכתבת אלא לשם שמירת הצורה העקרית של המלה (בַּיִת), וכן לא יבטאו ויו במלה מוֹת, וכן בערב' המדברת המבטא בֵּת, מֹת.]

3) [עי' ערך קָמָץ.]

4) [אם בקמץ נכרים ואם בפתח נאמרים ואם בשלש נקדות קשורים ואם בשתי נקדות נכרים ואם באו ואו ואִי נפתרים (דקד' הטעמ' לבן אשר סי' י, עמ' 6).]

5) [בתכת לֵאי, לֵאה.]

a) كسرة

1) [גם בגוף הערבי של ספרי ריב"ג נמצא השם צרי בצורתו העברית בתוך משפטים ערביים (מסתלחק, 38; רסאלה אלתקריב ואלתסהיל, 284).]

2) [ר"ש פינסקר מתכון לצורת הצירה בנקוד הבבלי בבואה באחת משלש האפשריות: א) בהברה פשוטה או בהברה מרכבת מטעמת, ב) בבואה בהברה מרכבת מחמת דגש ובלתי מטעמת, שאז בא סימן החטף (השוא) מעל לסימן התנועה, ג) בבואה בהברה מרכבת מחמת נח ובלתי מטעמת, שאז בא סימן החטף מתחת לסימן התנועה; וכן קימות שלש הצורות בשאר סימני התנועות, עי' שם בלוח שאחרי עמ' 12.]

(ר"ם פינסקר, מבוא אל הנקוד האשורי, 17). צ י ר ה חטוף דגושי [1]) לא מצאתי יותר מן אלה הב׳ מלות (שם, 18). באנך ב צ י ר ה וחטף צ י ר ה [1]) (שם, 74). —ומ"ר, צֵירִים, ואמר המשורר: וקמץ הפתח ושמו ידים ויעל הקבוץ מעלה מעלה תחירק יאחזוהו ב צ י ר י ם (נשם קדמון, י.).

***צִירָן,** תוס"ז,—חולה באחת ממחלות העינים [2]): מכי שמש וזוגדם ו ה צ י ר ן ושנשרו ריסי עיניו פסול מפני מראית העין (בכורי ז ג). - נק׳ צִירָנִית, מ"ר צִירָנִיּוֹת, עינים צירניות: הצירן עיניו תרוטות ו צ י ר נ י ו ת דומעות דולפות טורדות (נגלי שם מז.).

***צֵית** [3]), תה"פ,—לצד, כלפי, towards ;vers ;gegen, ואמר הפיטן: פִּרְעַת דין ענמים, צודה מחבלים כרמים, קולעת עד צ י ת רמים, רוטשת עד חוג תהומים [4]) (מטה ברכי קלונימוס, אלוליס מפרך, יול׳ אהרון פסח). בהיכל רוטפש בצחנת חרמים, רפסו ידלה עד צ י ת מרומים (יוזן הכהן, כלכול לסס, מחז׳ איטלי׳ א, קס.).

***צַיְתָן,** ס"ז, נק׳ צַיְתָנִית, — אוהב להקשיב לשיחות אחרים, סקרן לשמע, neugierig; curieux; curious, eavesdropper: ארבע מדות בנשים, גרגרניות ו צ י י ת נ י ו ת [5]) וקנאיות ועצלניות וכו׳ צ י י ת נ י ו ת [5]) מנין, דכתיב ושרה שמעת, שהיתה

---

[1]) [עי׳ בהערה הקודמת.]

[2]) [הוראת המלה (עי׳ פרוים Biblisch-talmudische Medizin, עמ׳ 307; קוטלמן, Ophthalmologie עמ׳ 149) מוטלת בספק. לפי ת"י לבראש׳ כט יז, ועיני לאה רכות, הוון צ י ר נ י י ת ן, הוא כנראה שם כללי לחלשת העינים. ופרש רגמ"ה (בכורות מד.): צירניות, שעגול אותו מקום שהעין סונה בו, ע"כ. וכן פי׳ רש"י. והרמב"ם (פי׳ המשניות, בכורות ז ג): וצירן מי שעיניו דומעות או שנוזלים קצת עיניו תמיד וחוא מה שאמר בפירוש השם הזה דמעות זולפות. ועי׳ גם הערת בֻבר בלקוטים מס׳ המספיק לתנחום ירושלמי, עמ׳ קמה.]

[3]) [ע"פ הארמי שבתרגומים.]

[4]) [ע"פ מדרש תנחומא בובר (אמור ט): וכד זבינית לך חורבה וכל מה דאית בה זבינית מתהום ארעא עד צ י ת שמיא, ע"כ. ושכיחה המלה בתרגומים הארמיים.]

[5]) [כך לנכון בדברי׳ רבה, ליברמן; ובמד"ר שבדפוסים (דבר׳ ו): צ ו ו ת נ י ו ת.]

מציית למלאכים (ר׳ לוי, דבר׳ רבה ליברמן, 106). כשבא הקדוש ב"ה לבראת חוה היה מתבונן מהיכן לבראת אותה וכו׳ אמר הקב"ה לא אברא אותה וכו׳ ולא מן העין שלא תהא עינה רמה, ולא מן האזן שלא תהא צ י י ת נ י ת [1]) וכו׳ (ר׳ יהושע דסכנין, שם שם). — ובמשמ׳ חיובית, בעל משמעת, השומע לדברי האל וכדו׳, gehorsam; obéissant; obedient: ועל פתחינו כל מגדים, אלו המידות הטובות שלמדו ישראל ע"י הצרות והשמדות, חדשים גם ישנים, ישנים שהיו מעולם רחמנים, בישנים גומלי חסדים׳ חדשים, שנעשו סבלנים, מתונים צ י י ת נ י ם (מדרש שה"ש ז יד, גרינהוט, מו.).

צֵל [1]) ס"ז, כנ׳ צִלִּי, צִלְּךָ, צִלֵּךְ, צִלּוֹ, צִלָּהּ, צִלָּם, וגם כמו סלמים צִלְלוֹ, מ"ר צְלָלִים, סמי׳ צִלְלֵי [2]), — צל של דבר, הַבָּבוּאָה של הדבר וצורתו כמו שחור שתציר ממנו כשהוא עומד בפני השמש, Schatten; ombre; shadow: ויאמר אל זבל הנה עם יורד מראשי ההרים ויאמר אליו זבל את צֵל ההרים אתה ראה כאנשים (שפט׳ ט לו). הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אחרנית עשר מעלות (ישעי׳ לח ח). הלך הַצֵּל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות (הוא, מ"ב כ ט). נקל לַצֵּל לנטות עשר מעלות לא כי ישוב הַצֵּל אחרנית עשר מעלות (יחזקיהו, שם שם י). כסו הרים צִלָּהּ וענפיה ארזי אל (תהל׳ פ יא). — וצִלְלֵי ערב, שהם נוטים, נסים: אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צִלְלֵי ערב (ירמ׳ ו ד). עד שיפוח היום ונסו הַצְּלָלִים (שה"ש ב יז). — ומשל לדָּבָר עובר במהרה: ימי כְּצֵל נטוי ואני כעשב איבש (תהל׳ קב יב). כְּצֵל כנטותו נהלכתי נגערתי כארבה (שם קט כג). אדם להבל דמה ימיו כְּצֵל עובר (שם קמד ד). כי תמול אנחנו ולא נדע כי צֵל ימינו עלי ארץ (איוב ח ט). כציץ יצא (האדם) וימל ויברח כַּצֵּל ולא

---

[1]) [כך בדברי׳ רבה, ליברמן; ובמד"ר שבדפוסים (שם): צוותנית.]

[2]) בערב׳ טִילa). [בארמ׳ טללא, באשור׳ צִלֻּ, כאוגריתי׳ טיל. ובאת המלה בסמי׳ אף בצורה צַל בשם הפרטי בְּצַלְאֵל, וכן מבטא השבעים בשם צלפחד, Σαλπααδ, כלוי צַל־פַּחַד.]

[3]) [ובסהמ"א גם צִלִּי, עי׳ בדגמאות.]

---

a) ظل

יעמד (סס יד ב). כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי חיי הבלו ויעשם כַּצֵּל[1]) אשר מי יגיד לאדם מה יהיה אחריו תחת השמש (קהל׳ ו יב). וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כַּצֵּל[2]) אשר איננו ירא מלפני אלהים (קהל׳ ח יג). כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כַּצֵּל ימינו על הארץ ואין מקוה (דה״א כט יח). — ומפני שבמקום חֵצֶל אין חם שלט בכל עֻזּו יחמו בו אדם ובהמה והוא מקום נעם בחֹרב: ויאמר האטד אל העצים וכו׳ בֹּאו חסו בְצִלִּי (שפט׳ ט יח). וסכה תהיה לְצֵל יומם מחרב (ישע׳ ד ו). שמה קננה קפוז ותמלט ובקעה ודגרה בְצִלָּהּ[3]) (סס לד יח). בְּצֵל חשבון עמדו מכח נסים (ירמ׳ מח מה). והיה לארז אדיר ושכנו תחתיו כל צפור כל כנף בְּצֵל דליותיו תשכנה (יחזק׳ יז כג). בסעפתיו (של הארז) קננו כל עוף השמים ותחת פארתיו ילדו כל חית השדה וּבְצִלּוֹ ישבו כל גוים רבים (סס לא ו). וירדו מִצִּלּוֹ כל עמי הארץ ויטשהו (סס סס יב). תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צִלָּהּ (הוש׳ ד יג). ויעש לו שם סכה וישב תחתיה בַּצֵּל וכו׳ ויעל (הקיקיון) מעל ליונה להיות צֵל על ראשו להציל לו מרעתו (יונה ד ה—ו). יסכהו צאלים צִלְלוֹ יסבוהו ערבי נחל (איוב מ כב). כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בְּצִלּוֹ חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי (שה״ש ב ג).— בא בְּצֵל קורתו של פלוני, נכנס בביתו, מצא בו מחסה ומפלט: רק לאנשים האל אל תעשו דבר כי על כן באו בְּצֵל קורתי (ברא׳ יט ח). — ובהשאלה, חסה בְּצִלּוֹ של פלוני, היה לו למגן ולמחסה מפני אויב וכדו׳: לעוז במעוז פרעה ולחסות בְּצֵל מצרים (ישע׳ ל ב). ישבו ישבי בְצִלּוֹ יחיו דגן ויפרחו כגפן (הוש׳ יד ח). אשר אמרנו בְּצִלּוֹ נחיה בגוים (איכ׳ ד כ). ישב בסתר עליון בְּצֵל

1) [לפי טורטשינר (ס׳ איוב למרעי, עמ׳ 280), הכונה: כי מי יודע מה טוב לאדם וכו׳ ויעשם (או: ויעשנו), בְּשֶׁל אשר מי יגיד לאדם מה יהיה אחריו תחת השמש, כדגמת בשל אשר יעמל האדם (קהל׳ ח יז). ועי׳ בהערה שאחר זו.]

2) [גם כאן הכונה (לפי טורטשינר, שם): ולא יאריך ימים, בְּשֶׁל אשר איננו ירא, ועי׳ בהערה הקודמת.]

3) אולי בֵּיצֶיהָ [כדעת רבים.]

שדי יתלונן[2]) (תהל׳ צא א).— וּבְצֵל כְּנָפָיו במשמ׳ זו: שמרני כאישון בת עין בְּצֵל כנפיך תסתירני (תהל׳ יז ח). מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בְּצֵל כנפיך יחסיון (סס לו ח). כי בך חסיה נפשי וּבְצֵל כנפיך אחסה עד יעבר הוות (סס נז ב). כי היית עזרתה לי וּבְצֵל כנפיך ארנן (סס סג ח). — וּבְצֵל ידו החביאו, כסהו: וישם פי כחרב חדה בְּצֵל ידו החביאני וישימני לחץ ברור באשפתו הסתירני (ישע׳ מט ב). ואשם דברי בפיך וּבְצֵל ידי כסתיך (סס נא יו). — הוא צִלּוֹ של פלוני, הוא מחסה לו: יי׳ שמרך יי׳ צִלְּךָ על יד ימינך (תהל׳ קכא ה), — סר צִלּוֹ של פלוני מעליו, אפס כחו, לא יוכל להתקים: ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם סר צִלָּם מעליהם ויי׳ אתנו (במד׳ יד ט).— ועל חשכת הלילה: שיתי כליל צִלֵּךְ בתוך צהרים סתרי נדחים נודד אל תגלי (ישע׳ טז ג). — שאף צֵל לנוח שם: כעבד ישאף צֵל[2]) וכשכיר יקוה פעלו (איוב ז ב).— כַּצֵּל, דמיון לחלשת בלי כח: ותכה מכעש עיני ויצרי כַּצֵּל כלם[3]) (סס יז ז).--פלוני ישב לו בְּצֵל החכמה: טובה חכמה עם נחלה ויתר לראי השמש כי בְּצֵל החכמה בְּצֵל הכסף[4]) ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה (קהל׳ ז יב). — וכתו״מ: לא ישב בצילה (של אשרה) ואם ישב טהור (ע״ז ג ח). (אילן) העולה מן הגוע, שלו, ומן השרשין, של בעל הבית, בית השלחין כל האילן כנגד המשקולת מפני שהצל רעה[5]) לבית השלחין (ר׳ יהודה, תוספת׳ ב״ב א טו). מהו כחום היום, בשעה שאין צל לכל בריה[6]) (ר׳ תנחומא, ירוש׳ ברכ׳ ד ט). עד עשרים אמה את יושב בצילה של סוכה מעשרים אמה ולמעלן את יושב בצילן של

1) [וכן בשם הפרטי בְּצַלְאֵל, ובאשור׳ שמות פרטיים כגון אֲנִ־צִלִּ־בֵל, וכדו׳.]

2) [מתגעגע לצל הערב, שאז יקבל גם את שכרו (פעלו).]

3) [לפי טורטשינר (ס׳ איוב, לפסוק) בא יְצֻרַי במשמ׳ הצורות שלנגד עיני, מראות עיני כהות כצל.]

4) [לפי טורטשינר (ס׳ איוב למרעי, עמ׳ 280) הכונה: כי בעל החכמה (הוא ממילא) בעל הכסף ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה.]

5) [בבלי (ב״ב כו:): רע.]

6) [במד״ר (ברא׳ מח): בשעה שאין לבריות צל תחתיו.]

דפנות (ר' אבהו בשם ר' יוחנן, ירוש' סוכ' א א). כשאינו יושב ואוכל בצילן של דפנות (פסולה), אבל אם היה יושב ואוכל בצילן של דפנות כשירה (ר' בא בר ממל, שם שם). ולא דומה הבא טעון לבא ריקן זכאי היושב בצל ליושב בחמה (שם ב"מ ו א). הרואה את הצל זהו שורש, הרואה את החמה זהו גזע (דברי ר' ינאי, שם ב"ב ה א). צילת (של האשרה) אסור, צל צילת מותר. אי זהו צל צילה ואי זהו צילת וכו' כל שאילו תיפול והיא נוגעת בו זהו צילת, וכל שאילו תיפול ואינה נוגעת זהו צל צילה, מפני מה צילת אסור משום שהוא בהנאה, הרי הקבר אסור בהנאה וצילו מותר, הרי היכל הוא אסור בהנאה ורבן יוחנן בן זכאי היה יושב ושונה בצילו של היכל (שם ע"ז ג יג). איזו היא שעה שהשמש חם וצל צונן, הוי אומר בארבע שעות (ר' אחא בר יעקב, ברכ' כז.). אמר לו (משה לבצלאל) שמא בצל אל היית וידעת (ר' יוחנן, שם נה.). והרוצה לידע כמה גובהו של דקל מודד קומתו וצלו וצל קומתו (של דקל) וידע כמה גובה של דקל, הרוצה שלא תשרה חיה רעה בצל קבר נועץ קנה בדי שעות ביום ויראה להיכן צילו נוטה משפיע ועולה משפיע ויורד (עירוב' מג:). מצותו דתמיד משינטו צללי ערב (רבא, פסח' כח.). אכול בצל ושב בצל ולא תיכול אווזין ותרנגולין ויהא לבך רודף עליך (בשם ר' יהודה בן אילעי, פסח' קיד.). לאדם שהיה הולך במדבר והיה רעב ועיף וצמא ומצא אילן שפירותיו מתוקין וצילו נאה ואמת המים עוברת תחתיו, אכל מפירותיו ושתה ממימיו וישב בצילו[1], וכשביקש לילך אמר אילן אילן במה אברכך וכו' שיהא צילך נאה, הרי צילך נאה וכו' (תעני' ה:). לא נצרכה אלא לצל צילה, מכלל דבצל קומתה אם ישב טהור (ר' יוחנן, ע"ז מח:). כצל ימינו וכו' והלואי כצילו של כותל או כצילו של אילן, אלא כצילו של עוף בשעה שהוא עף (מד"ר בראש' מו). יושב בסתר הוא עליון על כל בריותיו, מהו בצל שדי, בצל אל, בצל רחום, בצל חנון אין כתיב כאן, אלא בצל שדי, בצל שעשה בצלאל[1] (ר"י ב"ר סימון, שם שמות לד). כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך להצילך, מהו להצילך וכו' להגן עליך להיות צל על ראשו (שם ויקר' כד). הקב"ה שהוא יושב בסתרו של עולם הוא רואה את הכל ואינו נראה הוא נתאוה ללון בצלינו (שם במד' יב). מה התפוח הזה הכל בורחין ממנו בשעת חשרב, ולמה כן, לפי שאין לו צל לישב בצילו, כך ברחו אומות העולם משבת בצל הקב"ה ביום מתן תורה (בשם ר' יוסי בן זמרא, שם שה"ש, כתפוח). ואינו מהלך (קטב מרירי) לא בחמה ולא בצל אלא בצל הסמוך לחמה (ר' לוי, שם איכה א, גלתה יהודה). שלמה אמר כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים ויעשם כצל, כאי זה צל, אם כצלו של כותל יש בו ממש, אם כצלו של דקל יש בו ממש, בא דוד ופירש ימיו כצל עובר (רב הונא בשם רב אחא, שם קהל' א, הבל הבלים). כצלן של דבורים שאין בו ממש (שמואל, שם שם). — *צַל הַפָּנִים, הבבואה שלהם: אלו כוסות דיוטרמטא של כלי זכוכית שרואין צל פניהם בהם יפין ויקרין ככלי זהב (ר' פנחס בשם ר' יצחק, מד"ר אסתר, והשקות). והמרפה ידים חזקות והמתחבה בצל עבודה זרה והמקבל מתנות מאומות העולם והמשגה עיור בדרך וכו' (בריתא דישועה, גנזי שכטר א, 213).—ובספה"א: סר צלם וכו' ד"א צלו של המקום סר מעליהם (רש"י, במד' יד ט). ופעמים שהצל רבה על המיצל ופעמים שהמיצל רבה על הצל כשחמה עומדת בגובה הרקיע צל כל דבר הוי קטן וכשחמה בשיפולו הוי צל ארוך, הילכך מודד אף צל קומתו, ולפי מה שיראה שירבה צל קומתו על קומתו ידע שריבוי צל הדקל על הדקל או כפלים או שליש או רביע (הוא, עירובי מג:, ד"ה וצל קומתו). הוי יודע כי הכלי שאנשי החכמה הזאת משתמשין בהם בחשבון הצל הם שני כלים, האחד מציגים אותו נצב על הארץ על זוית נצבת, וצל הקו הזה נפרש, והשני קו נטוי על עמוד נצב כגון יתד שהוא תקוע בראשו וקוראין

---

1) [במד"ר (במד' ג) נוסח אחר, ושם: ישב לו ונתקרר בצילו.]

1) [כך בדפוס, אך כנראה נשתבש הנוסח ועקר הדרוש של שדי נשמט. ואולי מיסד הדרוש על לשון הכתוב: והמלאכה (למשכן) היתה דים (שמות לו ז).]

לצלו צל השוחה (ראב"ע הנשיא, חשבון המהלכות ז, כ"י פריז). ודע כי הצל אשר הוא פחות ממנו (מן הדבר המצל) נקרא צל הישר, והצל היותר עליו נקרא צל הפוך (ראב"ע, כלי נחושת כ). בצללי החכמת חסתופפתי ואחסה (הנ"ל, ערוגת החכמה, כהנא ב, 58). עשה זאת אפוא בני והנצל בטרם יפוח היום וינום הצל (הנ"ל, חי בן מקיץ, איגר, 140). הדמיון הוא הצל והצל הוא השטן והשטן הוא יצר הרע, לפיכך כשיברח הצל אין שטן ואין פגע רע וזה סוד עמוק (ר"י לטיף, רב פעלים סח, כב.) אני בצללי היכלי מסתופפת, בחלון ביתי בעד אשנבי נשקפת (עמנו' מחב' ג, 20). כי כל דבר עליוני יש לו דוגמה וענין בזה העולם והוא אליו כצל אצל המיצל ואדוק בו (ריקנטי עם פי' אבן יקרה ב, כ., זיקרא). — ˚וחכמת הַצְּלָלִים כענף מחכמת ההנדסה Trigonometrie ;–ry : חכמת חלמודית הכוללת חכמת ההנדסה והצללים[1]) והראיה (ישראל זמושץ, נצח ישראל, הקד'). והנה חכמי הצללים[1]) המציאו דרך לעמוד על מדת הצל ההוה מן העמוד (שם, קונטרס אחרון, כז:). — ואמר הפיטן: הסכוכה בענן צל יומם, צלליה מסוככים כליל צל יומם (ר"א קליר, אווי, קרוב' ב סכות). לו דבקים ובצלו לנים, לנים מסתופפים בצל אל, משוכים אחרי אל (ר' משה בר קלונימוס, אלוליס, סדר אחרון פסח). סב תחזה צל יסך כלבו (רי"ל גיאת, אה מחזה, סעה"ש 25). לך המציאות אשר מצל מאורו[2]) נהיה כל הוה, אשר אמרנו בצלו נחיה (רשב"ג, כתר מלכות, נפלאים מעשיך). לכן אם תקטלני לך איחל ואם תבקש לעוני אברח ממך אליך ואתכסה מחמתך בצלך (שם, אלהי אם עוני). יפה מה ˚טבו אהליך עד כי ערבו סכות צלליך (ר"י הלוי, שמר מה מליל, דיואן ג, 139). ואמרו מכבידי עלי כי סר מעלי צלי (הנ"ל, ירושלים, סעה"ש 117). בו אדבר מדי היותי תחת צלליו מי יגלה מי תעצומו או מהלליו (ראב"ע, אל אמת, איגר 88). הי צדיק הוא כי אריב אליו ואם גרשני מצלליו עוד ישכנני באוהליו (הנ"ל, אלילים, שם 243). — ואמר המשורר: אל תשאלו על מה שפתי צללו כי מעלי ראשי צללים סרו, אבד יקותיאל אשר האבדים בו

1) [עי' לעיל בדגמאות המובאות מן הראב"ח והראב"ע.]

2) [מִצַּל מְאוֹרוֹ, כך בדפוס', וי"ג: מִצַּל מְאוֹרוֹ.]

עתקו חיל וגם גברו (רשב"ג, בימי יקותיאל, ברודי, 14). צלי אתן ענפי אלה גם מצעי אשית ככר (רמב"ע. הרסים ב, 82). הכון לצאת מצל בתים לישב תחת צלי שיחים (שם שם, 34). לשתות יליד כרם מוקק רק בין צללי אלה עלי אובל (שם ג, 37). כמה פגש חש אל חוטא יושב תחת צלי קורות (שם ח, 75). יצא אור יערוצו, לצללים ירוצו, ירוצו כגבורים אל מים הקרים (ראב"ע, אל אחד, כהנא א, 141). ישובון יסודותן כמראש לקדמותן ורוחו להיכלי אל וצלו נעימותיו (הנ"ל, בשם אל, שם שם, 202). —˚ובלשון הפילוסופים, בהשאלה, במשמי דמיון ותמונה בנגוד לעצם הדבר: והעצם הגשמי נמנע שישפיע עצמו לעובי הכמות ואפלתו, ואע"פ שהכמות ישפיע צלו על הגופים שהם נכחו (מקור חיים לרשב"ג ג יג). שהגופים מעצמם אין להם שום מהות ושום יופי וכו' ואין להם אלא צל מהמהות והיופי הבלתי גשמי (ר' יהודה אברבנאל, וכוח על האהבה, פב:).

צַל, עי' א. צֶלֶם.

*צלב[1]), ממנו ˚הִצְלָבָה[2]), *צְלַב[3]), *צָלוּב, *צְלִיבָה.

*צָלַב, פ"י, — תלה על עץ התליה כדי להמית, hängen, kreuzigen; pendre, crucifier; to hang, crucify: אין מעידין אלא עד שתצא נפשו, ואפילו ראוהו מגוייד וצלוב וחיה אוכלת בו (יבמ' טז ג). איזהו דם תבוסה, צלוב שדמו שותת ונמצא תחתיו רביעית דם, טמא (אהל' ג ה). היה צלוב או מגוייד ורמז ואמ' כתובו גט לאשתי כותבין ונותנין כל זמן שיש בו נשמה (תוספת' גיט' ז א). לשני אחים תאומים דומין זה לזה, אחד מלך על כל העולם כלו ואחד יצא לליסטייא, לאחר זמן נתפס זה שיצא לליסטיא היו צולבין אותו על הצלוב והיה כל עובר ושב אומ' דומה שהמלך צלוב (ר' מאיר, שם

1) [מן הארמי צלב, ומכאן כנראה עבר השרש בכמה צורות לערבי' ולכוש'. ועי' Nöldeke, Neue Beitr. עמ' 35. ואולי קרוב: שלב.]

2) [וכשתשוב ההקעה הנה הטוב שבקשירותיה שתקשור הכדור על השבר קשירה בסעיפים רחבים ימנעו הסרת מה שחזר וראוי שיעבור הצעיף עצמו אל סעיף אחר עליו בצליבת אל השכם האחר והנה יפול הצלבתו אל השכם העלול (קאמון ד ס א יא).]

3) [ויצרו משרש זה בזמן האחרון אף צורות כגו. הִצְטַלֵּב (עשה סימן צלב), הִצְטַלְּבוּת, מַצְלֵבָה, צַלְבָן, תַּצְלֹבֶת, ובטויים כגון מַסְעֵי הַצְּלָב, צְלַב־הַקֶּרֶס וכדו'.]

קה' ט ז). לליסטים שהיה עומד ומנאץ אחר פלטרין של מלך ואומר אם אמצא בן המלך אני תופסו והורגו וצולבו וממיתו מיתה חמורה (מכיי בשלח, מסכת' דשירתא ז). ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם, הושב דיינים והיו צולבים את חטאים כנגד השמש (ספרי במד' קלא). כי לא כצורינו צורם, לא כתוקף שאתה נותן לנו אתה נותן להם, כשאתה נותן להם את התוקף הם מתנהגים עמנו במדת אכזריות, הורגים ממנו ושורפים ממנו וצולבים ממנו (שם דבר' שכג). מי שהיה בעלה צלוב עמה בעיר, אשתו צלובה עמו בעיר, אביו ואמו צלובין עמו בעיר לא ישרה באותה העיר (שמח' ב יג). מרדכי אתמול היה מתוקן לצליבת ועכשיו הוא צולב את צולביו (מד"ר בראש' ל). הנצלבין צולְבין את צולביהן, הנהרגין הורגין את הורגיהן (רבי יוחנן בשם רבי אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי, שם שמות כ). לקיש לסטים בביר לצלובים (שם קהל' סדרא ב, ומולא אני). שני בני אדם באים לפניך בדין איש יהודי ואיש צר ואויב, יכול אתה לצאת ידי שניהם, אלא שאתה מרומם לזה וצולב לזה (שם אסתר ב, והשתיה כדת). כמה הרוגין הוא עתיד להרוג מכם, כמה צלובין הוא עתיד לצלב מכם (דברי רבה, ליברמן, 20). במקום שקיפח הליסטים שם צולבין אותו [1]), מן ירושלים קפחו ושבו לפיכך צלבו בירושלים (ר' שמואל בר נחמני, פסיק' ר"כ, פסקא אחריתא דקוכות, בובר, קפז.). — ובסהמ"א: הנה היהודים אשר הרגוהו וצלבוהו נגקמה מהם תחלה (ר' אליעזר בר נתן, קונט' גזר' תתנו, 3). ואתם מעידים על ישו שהוכה על פניו והכרזוהו בכל המדינה כי ביום ששי היה החבל בצוארו עד חצי היום קודם שנצלב על העץ כדבריהם וגם העמיסוהו קורה לצולבו עליה (נצחון הכומר, 10). — ואמר הפיטן: פור על מפילו שב להתימהו, צלוב מגר צולבו על כי דמהו (רסע"ג, אז בגורי, סליחי תעני אסתר, סדור רסע"ג, שלו). לוחם וניניו חותלו צלובים [1]) כבחרוזות דגים חורזו תתובים (משלם, במהי מספר, סליחי לתעני אסתר). — ״הַצָּלוּב כנוי לישו: טענו ובדו מלבם וכו' להעמיד תוק הצלוב, הוי ההופכים משפט ללענה שלא כמשפטיך (יהודה הדסי, קטעי אשכל הכפר, JQR III, עמ' 432). ואלעזר הנהרג בימי אנטיוכוס הרשע היה אחד מהם (משבעים הזקנים) וזה היה מעשה לפני תולדת הצלוב שלש מאות וארבעים ואחת שנה (סדר עולם, ניבויאר א, 174).

—נפעי,*נִצְלַב,—שֶׁצְּלָבוּ אותו: ניצלב אין מעידין עליו, נתגייד מעידין עליו (תוספת' יבמ' יד ב). לאחר שיצא לצלב, אביו בוכה עליו, אמו בוכה עליו ומתחבטת עליו וכו' (ספרי דבר' שח). ולא תאמין בחייך, זה שהוא יוצא להצלב (מד"ר אסתר, פתיח'). אימתי שככה חמתו, כשנצלב המן (שם שם ג, ויקלוף המלך). מה כתיב למעלה מן הענין ויתלו שניהם על עץ, אף סופו של אותו האיש ליצלב (שם שם, אחר הדברים האלה). — ובסהמ"א: רשע, גורלך שלך הוא להצלב על העץ (מדרש פנים אחרים על אסתר, בובר, נוסח א, הפיל פור). א"כ אי אפשר להם לפרש זה הפסוק על ישו הנוצרי לפי שהם עצמם אומרים שנתלה ונצלב מ"ב שנה קודם החורבן (יצחק בן אברהם הקראי, חזוק אמונה א מב). אמור אם המשיח נצלב וכל קרוביו נהרגו (נצחון הכומר א). ואתם מעידים על ישו שהוכה על פניו והכרזוהו בכל המדינה כי ביום ששי היה החבל בצוארו עד חצי היום קודם שנצלב על העץ כדבריהם (שם, 10). — ואמר הפיטן: חרפתם שומעים עלובים ולא עולבים, זר לא נשלבים ועליך נצלבים (שלמה הבבלי, חערוג אליך, סליחי יום ג עשי"ת). — ״וְנִצְלָב, כנוי לישו, ואמר הפיטן: ומה לכם להעלב, על עסקי עון נצלב, נשכחתם כמת מלב (ר' שמעון בן יצחק, אל אל, יוצ' שבת ב אחה"פ). הלכו במועצות ויתגרו איש חרבו על אודות הנצלב (סליחה למאיר בן אליאב, REJ 1881 Avr.-Juin, עמ' 222).

—הפע', ״הִצְלִיב, ע"כ' מִצְלָב, עי' קל הערה.

צָלָב, עי' צְלוֹב.

א. ***צלה** [1]), ממנו א. צָלָה, צָלִי.

ב. ***צלה** [2]), ממנו ב. ״צָלָה, *צְלוֹת.

---

[1]) [ובארמ' (מד"ר אסתר ג, ותמן מצלבם): מן דליסטאות מקפח, תמן מצטלב.]

[1]) [נ"א: מוצלבים, תפע'.]

[2]) [בארמי צלא, בערב' צלא [a]), בכושי צַלַי, וכן באוגריתו צלי.]

[3]) [מן הארמי שבתו"ם.]

---

[a]) صلا

צָלָה, פ"י, אָצְלֶה, יִצְלֶה, צְלוֹת, — צָלָה בָּשָׂר, הִתְקִינוֹ בָּאֵשׁ, על גבי גחלים וכדו' שלא יהיה חי, ויהיה ראוי לאכילה, braten; rôtir au feu; to grill, broil: גם בטרם יקטרון את החלב ובא נער הכהן ואמר לאיש הזבח תנה בשר לִצְלוֹת לכהן ולא יקח ממך בשר מבשל כי אם חי (ש"א ב יה). על חציו (של העץ הבֹּער) בשר יאכל יִצְלֶה צָלִי וישבע (ישעי' מד יו). חציו (של העץ) שרפתי במו אש ואף אפיתי על גחליו לחם אֶצְלֶה בשר ואכל (שם שם יט). — ואמר בן סירא: אל תצלה[1]) בגחלת רשע פן תכּער בשביב אשו (ב"ס גני' ח י). — וכתו"מ: אין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום (שבת א י). חשיכה, יצאו וצלו את פסחיהן (פסח' ה י) כיצד צולין את הפסח, מביאין שפוד של רמון וכו' (שם ז א). אין צולין את הפסח לא על השפוד ולא על האסכלא, אמר ר' צדוק מעשה ברבן גמליאל שאמר לטבי עבדו צא וצלה לנו את הפסח על האסכלא (שם שם ב). ואין חותכין הנייר לצלות בו מליח (ביצה ד ה). ואין מלבנין את הרעפים לצלות עליהן (שם שם ז). לאוכלו (את הפסח) אין את יכול דכתיב אל תאכלו ממנו נא, לצלותו אין את יכול שלא יהא כצולה בשבת, מתוך שאת אומר לו שהוא אסור אף הוא צולה אותו כל צורכו מבעוד יום (ר' יוסי, ירוש' שבת סוף פרק א). בערב אתה זובח, כבוא השמש אתה אוכל, מועד צאתך ממצרים אתה צולה (שם פסח' ה א). עד כדי למלאות לו חבית מים ולצלות לו דגה ולהדליק לו נר (שם ב"מ ז א). לא אמר ר' יהודה (שאין השחיטה כשרה עד שישחט את הורידים) אלא בעוף הואיל וצולהו כולו באחד (רב חסדא, חול' כח:). — ובכב' עב' *צָלָאוֹ, צָלְיוֹ, צלייו, צלה אותו וכו': בישלו (את הפסח) ואח"כ צלאו, צלאו ואחר כך בישלו הרי זה חייב (תוספת' פסח' ה ט). אין צולין את הפסח בשפוד של מתכת, ואם צלאו קולף את מקומו ואוכל את השאר (שם שם ה יא). צלייו שלם ותיתכו מהו מיחזורתיה ומשחנתיה (ר' ליעזר ביר' יוסי, ירוש' שבת סוף פרק א). צלייו בגדי של חולין וכו' צלייו בהבל של קדירה וכו' (שם פסח' ז א). אילו אמר לא תאכלו ממנו כי אם צלי אש ולא נאמר נא הייתי אומר היבהבו וצלייו מותר (שם שם ז ב). אם צלאן (את הדגים) עכו"ם סומך ישראל עליהם משום עירובי תבשילין (רב יוסף, ע"ז לח.). גדי שצלאו בחלבו אסור לאכול אפילו מראש אזנו (רב הונא, חול' לו:). — בינ' סֻעו', צָלוּי, צְלוּיָה, צְלוּיִם, ־יוֹת, שֶׁצָּלוּ אוֹתוֹ: ובכולם הכהנים רשאין לשנות באכילתן לאכלן צלויין שלוקין ומבושלין (זבחי' י ז). הקופרצין והקפטאות והמיטליא וחמין וקליות שלהן מותרין וביצה צלוית אסורת (תוספת' ע"ז ד יא). ועי' גם צָלִי, הערה. — ובסהמ"א: ירך שצלאה בגיד הנשה שבה קולף ואוכל עד שהוא מגיע לגיד ומשליכו, וכן בהמה שצלאת שלמה ולא חסיר לא חוטין ולא קרומות האסירות קולף ואוכל, וכיון שיגיע לדבר אסור חותכו ומשליכו (רמב"ם, מאכלות אסורות טו לב). ודגים קטנים שמלח ישראל או עכו"ם הרי הן כמו שנתבשלו מקצת בשול, ואם צלאן עכו"ם אחר כן מותרין (שם יז טז). וגדודי עוני באורם קלוני וצלוני (ר"י חריזי, תחכ' יג, 151). — ואמר המשורר: יה קום לעֹברי שקץ, צלמם הולך בצלם[1]) וצלם בגחלי צלם[2]) (ר"י הלוי, קרליס בלבב, דיואן ג, 64). ונלקח מחמד עיני ונותרתי בלי בבה, כבדי בעשן תכלה ולבי על יקוד יצלח (רשב"ג, תוחלתי נכזבה, אוצר 203). צלו עוד בן יונה קנו לו צמוקים (הנא, כדוד הסיר אוכי, כהכה א, 30). תשתיגה ממתקים תאכלנה משמנים תשכבנה על צרן תצלינה ערמונים (עמנו', מחב' א, 13). — *וצלת כלי חרס, שרפו וְלִבְּנוֹ באש: ודין אחד לכלי חומר שלא צלו אותם באור וכלי אבנים וכלי גללים וכו' (ר"א הקרקסי, גן עדן, טמאה וטהרה י, קד.).

— נפע', *נִצְלָה, עתי' מ"כ יִצָּלוּ, יצולו, — נִצְלָה הבשר וכדו', צָלוּ אותו: אין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום (שבת א י). ולא יטמיננת (את הביצה) בחול ובאבק דרכים בשביל שתצלה (שם ג ג). אסרו דבר שדרכו להתהפך עד כדי שיצלה כל צורכו מבעוד יום (ירוש' שם א). פסח שנצלה כל צרכו מותר להחזירו על גבי כירה שאינה קטומה (בשם ר' שמעון בר רבי, שם שם קרוב לסוף הפרק). גחלים לאויר התנור נצלה לחצי

---

1) [בכ"י: תצלח בנחלת, אך צ"ל תצלה בגחלת, ובן ביונ'.]

---

1) [מן ב. צֶלֶם עפ"י תהל' לט ז.]

2) [עפ"י ישע' מד יט.]

שעה, גחלים לאויר העולם נצלה לשעה (שם פסחי ז א). מה בין נצלה מקצתו מחמת התנור מה בין נצלה כולו מחמת התנור (שם שם). נצלית (הביצה אצל עכו״ם) שלא לדעת, נשמיענה מן הדא, מעשה שנפלה דליקה באשת קנים ובאגם תמרים והיו שם חגבים ונצלו, אתא עובדא קומי ר׳ מנא ואסר (שם ע״ז ב ט). לא שנו (שירך שנתבשל בה גיד הנשה אסורה) אלא שנתבשל בה אבל נצלה בה קולף ואוכל עד שמגיע לגיד (שמואל, חול׳ לו:).

ב. *צָלָה [1], קל לא נמצא.

—פִּעֵ׳, *צִלָּה, — צִלָּה על פלוני, התפלל בעדו: סרסרו עצמכם בעבורי עד שתפגעו בעפרון בן צוחר, אם מתפיים מוטב ואם לאו צלו עלי (שכל טוב, בראש׳ כג ח).

*צְלָּה, ש״נ, — כמו צֵל, המקום הנתון בַּצֵּל: סוכה וכו׳ ושאין לה שלש דפנות ושחמתה מרובה מצילתה פסולה (סוכ׳ א א). סוכה המדובללת ושצילתה מרובה מחמתה כשרה (שם ב ב). היתה גבוהה מעשרים אמה וחוצין יורדין בתוך כ׳ אמה אם צילתם מרובה מחמתם כשירה ואם לאו פסולה (בבלי שם ד.). לא שנו אלא לאילן שצילתו מרובה מחמתו, אבל חמתו מרובה מצילתו כשרה (רבא, שם שם ט:).

*צִלְהֵב [2], פִּעֵ׳, צִלְהֵב, בינ׳ מְצֻלְהָב, — כמו מֻצְהָב, מבריק: בכל יום היה ריחו (של המן) גודף ובשבת יותר, בכל יום היה מצולהב בזהב ובשבת יותר (מכי׳ בשלח, ויסע ב).

*צְלוֹב [3], ־צְלָב, ש״ז,—עץ התליה הערוך שתי וערב, Galgen, Kreuz; gibet, croix; gallows, cross: יוצאין בביצת החרגול ובשן שועל ובמסמר מן הצְלוב משום רפואה (שבת ו י). לשני אחים תאומים דומין זה לזה, אחד מלך על כל העולם כולו ואחד יצא לליסטייא, לאחר זמן נתפס זה שיצא לליסטייא והיו צולבין אותו על הצלוב (תוספתי סנה׳ ט ז). וישם על יצחק בנו, כזה שהוא טוען צלובו בכתפו (מד״ר בראש׳ נו). ויצחק היה טעון עצים כאדם שטעון את הצלוּב שלו (פסיק׳ רב׳ לא, ותאמר ציון, קמג:).— ובסהמ״א: אוי לכם דווים, אוי לכם סגופים, למחר יהו הורגין מכם, יהו שובין מכם, יהוא צולבין מכם על הצלוב (מדה״ג דבר׳ א כה, הסגלה). — ואמר הפיטן: פור נהפך באויבים לשלוט, צלוב הוכן אגגי לקלוט (ר׳ שמעון בן יצחק, אתה האל, סליח׳ תענ׳ אסתר). — ואמר המשורר: צלוב זקוף יהי סומך בדו (עמנואל פרכטים, לבי מודה, 104). ונהוגה המלה אף במשמ׳ שְׁתִי וָעֵרֶב בכלל.

*צְלוֹחַ, ש״ז, — כמו צְלֹחִית, ואמר הפיטן: אסרו להתחתן לשאת וגם ליתן עם כל בני איתן מלכך ושריך, מאמר אשר נחקק צרוף ונזדקק עובר כמו הפקק מעל צלוחיך (פיוט מפיטן שלא נודע, החלוץ ט ג, 45).

צְלוֹחִית, עי׳ צְלֹחִית.

צָלוּי, עי׳ א. צָלָה, צָלִי.

*צָלוּל [1], ת״ז, מ״ר צְלוּלִים, צְלוּלִין, נק׳ צְלוּלָה, — (נוזל) שצללו ושקטו השמרים שבו ועי״י כך נעשה זך ומזוקק, abgeklärt, klar; clarifié, claire; clarified, clear: תורמין יין צלול על שאינו צלול ולא שאינו צלול על הצלול (תוספתי תרומ׳ ד ג). יין עכור שנפל לתוך מאה לוגין צלולין אין מוציאין שמרים שבו (שם שם ו י) משערין אותן עכורין ואין משערין אותן צלולין (שם כדה ג יח). המפלת שפיר מלא מים וכו׳ אינה חוששת לוולד וכו׳ ואפי׳ צלולין (ריב״ל, ירוש׳ שם ג ג). מים צלולין ישב בהן עד צוארו וקורא וי״א עוכרן ברגלו (ת״כ, ברכ׳ כה:). נותן אדם יין צלול ומים צלולין לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש אבל עכורין לא (זעירי, שבת קלט:). מביא אדמה שמנה מבקעת בית כרם ומציף עליה מים בקליפת השום ואין שיעור למים משום דאין שיעור לעפר ואין בודקין אותן צלולין אלא עכורין (נדה כ.). צלולה היתה החבית ועכרתם אותה (רבנן, מד״ר בראש׳ פ)—ובסהמ״א:

---

[1]) [עפ״י הארמי שבתו״מ והערב׳.]

[2]) [הרחבת השרש צהב, בהשפעת שלהב; ובא גם בארמי שבתרגומים.]

[3]) [כנראה למבטא זה ולא לנקוד צָלוּב או צְלוֹב מתכון כתיב המלה בתו״מ, וכנגדה צליב, צליבא בסור׳ ובערב׳ [a]). הצורה צְלָב, הרוֹוַחת היום, איננה במקורות הקדומים. וכוודאי בחרו בה כדי להבדיל בין הצלב ובין מי שצלוב עליו, ועי׳ גם א. צֶלֶם, הערה.]

[a]) صليب

---

[1]) [בעקר בינוי פָּעוּ׳ מן א. צָלַל.]

זאברר הויך יהיה ענן הירה, לפי שהוא המעלה הענן והעב והאיד שתן כלם המים הצלול הערב מי אוקינוס כשאמרו חכמים (דונס, תסוי על רסע"ג 52). את זובו, כמו ריר שיוצא צלול, או החתים, שיוצא עב וסותם ״״ פי האמה וכו׳ (רס״י, ויקר׳ טו ג). יש מקומות שנת שיהיו כל פירות מנוקים וברורים מכל דבו ושיהיו היינות והשמנים צלולין (רמב״ס, מכירה יח יג). משמרת הוא שק שנותנין בתוכו שמרי היין והיין יורד ממני זך וצלול (פי׳ המסכ׳ לרמב״ס, סבת כ ח). יצלו. כמו יסננו כי הדבר הזך קוראין אותו צלול והוא הפך עכור (סס סכ ז). אם מכר לו הרבה שמן ביחד ונתן לו מעט מעט מתוך חביותיו ונתן לי הכל צלול אינו מנכה לו בשביל השמרים (עוסו״מ רכח כ). — ״וצלול מדבר, יין צלול משמרים וכדו׳: וכן יין שהוא צלול משמרים יכול לסנן במשמר׳ ואין כאן משום בורר (הלבוס, חו״ס סיע י) — —ובהשאלה: צליל, צלול כתיב, שהיה חדור צלול מן הצדיקים[1] (רס״י, ספט׳ ז יג).—״ובהשאלה, מראת צלול: השר חשלישי צללדסירו״ן גוונו כמראה חצלול (כסחלי ברי יעקב אלחנן, עמק המלך, סער קרית ארבע טו). שכל צלול[2]. דעת ומחשבה צלולה וכדו׳: ומיהו מספקא ליה אי דעתא צילותא היא, אותה קצת חדעת שיש לו אם צלולה וכו׳ אי לאו דעתו צלולה (רס״י, יבמ׳ קיג.). ומתחלקת הבנתם לשלשה חלקים האחד מהם אנשי חשכל הצלול והתבונות הזכות (ר״י א״ס, חו״ס, היחוד י). ויהיה ג״כ דעתי צלולה ומיושבת עלי להצדיק דיני (רלוזן נ״כ אברהס מירוסלס, דרך ישרה, ס׳ התסיכות, ע.). ואמר המשורר: ואין ראוי להתגלע בחכמה לבד נבון במחשבה צלולה (מסס בן חביב, דרכי כעס, טו.). —״ודעתו צלולח עם פלוני, דעתו שלמה עמו: כששמעו משה כך חשב בלבו ואמר שמא אין דעתו צלולה עמי ואינו רוצה להראות לי שום דבר (חזקוני על התורה, סמות לג יח).— ״וכמשמ׳ נוזל, liquid(e) ; flüssig : אסור למעך השלג

[1]) [ע״פ המדרש, ועי׳ א. צְלִיל, הערה.]

[2]) [אצל התבונים תרגום של הערבי׳ עקל צאפי a). והוא לפי הארמ׳ שבתו״ס: כל כמה דלא שתינא רביעתא דחמרא לא צילא דעתאי (רב נחמן, ערוב׳ סד.). ומיהו מספקא ליח אי דעתא צילותא אי לאו דעתא צילותא (יבמ׳ קיג.).]

a) عقل صافي

ולעשותו צלול כמו מים (התרומה, סבת רלד). שלג שמתחלה היה יבש ועב הוי נולד כשנמחה ונעשת צלול (סס סס רלס). ועי׳ א. צָלַל בינ׳ פָּעוּ׳.

ב. ״צָלוּל, ת״ז,—קול צלול, קול גבה ומצלצל: ויביאו ראייה מהגרמים הקטנים אשר כשיתנועעו תנועה ממהרים וישמע להם קעקוע עצום וצלול (ר״י גיקטיליה, גנת אגוז ג, סער היסוד, ל.). וקולות הזקנים חדין מקולות הישישים והבחורים לפי שאין מנענעין מן האויר כי אם מעט לפיכך יהא אותו החלק חד וצלול (ר״מ אלדבי, סבילי אמונה ד ג). — ואמר המשורר: וישתבש ולא ידע להשיב לבד קול אך והברה צלולה, ואין ראוי להתגלע בחכמת לבד נבון במחשבה צלולה (ר״מ בן חביב, דרכי כעס, טו.).

ג. צָלוּל, ת״ז,—שיש בו צֵל, מֵצֵל, ואמר המשורר: ויסתופף בצל הוד התבונה באיש יושב בתוך סוכה צלולה (סס סס).

צלול. עי׳ א. צְלִיל.

״צִלּוּל, ס״ז,—שכבת החמרים הצוללים למטה בעת זקוק שמרי הנוזל לקרקע הכלי, Niederschlag; sédiment; sediment : אמרתי התדע צילול השתן הלבן והחלק אשר יצלול לתחתית הזכוכית אם תוא סימן רפואת החולה כאשר ישוט על פני המים או איננו סימן טוב כל כך, והצילול השחור אשר יצלול הוא סימן רע מאד או כאשר ישוט איננו סימן רע, אמר לא אדע (ר״י זבארה, ס׳ סעסועים י, דודזון, 120). — ובמשמ׳ צלילת בני אדם לקרקע הים, טביעה בים, Untergehen, Ertrinken ; submersion ; drowning. ואמר הפיטן: צלול כחבו משליכי יאור זכרים. פורע פלשם סוף חיוח סכורים (משה בר קלונימוס, התבולות עם. יול׳ אחרון ססח).

״צְלוּלִי, ת״ז, — מתכונת הדבר הצלול, המעביר אור, שקוף, transparent ; durchscheinend: הבחינת השלישית שהלבנה היא חומר אטום וכו׳ אלו היתה ספירית או צלולית, או כאשר תבדיל בין השמש לבין הארץ ופנינו, כלום היתה מעכבת אור ווהר השמש מלעבור (טוביה כן, מעשה טוביה, עולם הגלגלים ח, מח.).

*צְלוֹת[1]), ס״נ, — תפלה: נמתי לו (לתלמיד חכם היאך עלית מן הים, אמר לי רבי בצלותך

[1]) [עפ״י הארמ׳.]

טרדני חגל לחבירו וחבירו לחבירו עד שהגיעוני ליבשה מד"ר קהל', סלם לסמך).—ואמר המשורר: והשה לב גברתך אל צלותי (יוסף בן שמואל לרפסי, לגים, סירמן, איטליה, רכט).

א. צלח[1], ממנו ˚הַצְלָחָה, צַלַּת.

ב. צלח[2], ממנו צְלָחָה, צְלֹחִית, צַלַּחַת.

צָלַח[3], פ"ע, צָלְחָה, צָלֵחָה, צָלְחוּ, צְלַח, תִּצְלְחִי, יִצְלַח, -לָח, תִּצְלַח, -לָה, — א) צָלַח הַדָּבָר, היה טוב, עָלָה יָפָה, היה הדבר כמו שהוא רצה, gelingen; réussir; to succeed: למה זה אתם עברים את פי יי' והיא לא תִצְלָח אל תעלו כי אין יי' בקרבכם (במדי' יד מא—מב). יראה זרע יאריך ימים וחפץ יי' בידו יִצְלָח (ישע' נג י). כל כלי יוצר עליך לא יִצְלָח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי (סס נד יז). מדוע דרך רשעים צָלֵחָה[4] שלו כל בגדי בגד (ירמ' יב א). ועל שלחן אחד כזב ידברו ולא תִצְלָח כי עוד קץ למועד (דני' יא כז).—וצָלַח האדם וכדו', היה לו טוב, השיג מאוייו: כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יִצְלַח בימיו כי לא יִצְלַח מזרעו איש ישב על כסא דוד ומשל עוד ביהודה (ירמ' כב ל). והנה שתולה (הגפן) הֲתִצְלָח הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש יבש (יחזק' יז י). וימרד בו לשלח מלאכיו מצרים לתת לו סוסים ועם רב הֲיִצְלָח הימלט העשה אלה (סס סס יח). והדרך[5] צְלַח רכב על דבר אמת וענוה צדק ותורך נוראות ימינך (תהל' מה ה). — ב) צָלַח הַדָּבָר למלאכה פלונית וכיוצא בזה, היה אפשר להשתמש בדבר זה למלאכה ההיא, tauglich sein;

[1]) בערב' צלח a) וכן בארמ'. [ועי' בהערה לקמן.]

[2]) עי' צַלַּחַת, ו הערה.]

[3]) בערב' צָלַח b) ברב המשמ' שהוא משמש בעבר'. בארמ' וסור' גם במשמ' פלג, בקע. [משמ' הפעל צלח בערב' היא גם היה טוב ונכון, ובבנין פע', תקן, היטיב, ולפי זה מסתברת הקרבה אל סלח בעבר'.

צלח בארמ' במשמ' בקע הוא, לדעת ברוקלמן במלונו הסורי, שרש אחר. ואמנם אין להסכים לדעתו ששרש זה קרוב לערב' צלה' b) במשמ' חָרַשׁ.]

[4]) [ולפי זה נוהגת הברכה: דרך צְלֵחָה, ואין לשבש: צָלֵחָה, שהוא עבר.]

[5]) [כנראה כפל לשון של הודך והדרך בפסוק שלפני זה, ועי' א. צֶדֶק, הערות.]

a) صلح b) صلح

être bon à; to be fit for: ואקח את האזור מן המקום אשר טמנתיו שמה והנה נשחת האזור לא יִצְלַח לכל (ירמ' יג ז). את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר הֲיִצְלַח למלאכה הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה אף כי אש אכלתהו ויחר ונעשה עוד למלאכה (יחזק' יה ד—ה). — וְצָלַח האדם לִמְלוּכָה וכיוצא בזה, היה נאות לזה, היו בו המעלות הנצרכות לזה: ותיפי במאד מאד וַתִּצְלְחִי למלוכה (סס יו יג). —ובתו"ם: יהי רצון שלא יבוש בעה"ב בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא, ורבי מוסיף בה דברים, ויצלח מאד בכל נכסיו וכו' (ברכת האורח לבעה"ב, ברכ' מו.). שאין לך חביב לפני הקדוש ברוך הוא כשליח שמשתלח לעשות מצוה ונותן נפשו כדי שיצלח[1] בשליחותו (מד"ר במדי' טז). — ואמר הפיטן: מעוגה ורכה צלחה למלוכה ומעניתה ארכה זה כמה ימים (אבן הרלסה, סליח' י טבת). — ואמר המשורר: ישקה אלהים הזמרה ממטר עזו ובדית עדי יצלחו (רמב"ע, אם קדמו, סעה"ם 64). צר לי עלי דודים לבכי אסרו בין אמתחותיהם ורכבו וצלחו, ויטשו חושק אשר נחל דמי עיניו חילים מאנוש לא צלחו (סוא, הרסים ז, 65). באויבי אל תתחר ואפך בו יחר, סביביו תאכל אש ואת תוכו נחר ולא יצלח לכל (ראב"ע, באויבי, כהנא א, 31). ואני עשיר צולח (אד"ס, דל מבין, סמ"ק א, 44).— ג) צָלְחָה רוח יי' על פלוני, באה עליו פתאם, התעורר בקרבו רוח גבורה, רוח נבואה, שגעון, וכדו': וַתִּצְלַח עליו רוח יי' וישסעהו (את כפיר האריות) כשסע הגדי (שפט' יד ו). וַתִּצְלַח עליו רוח יי' וירד אשקלון ויך מהם שלשים איש (סס סס יט). הוא בא עד לחי ופלשתים הריעו לקראתו וַתִּצְלַח עליו רוח יי' ותהיינה העבתים אשר על זרעתיו כפשתים אשר בערו באש (סס יה יד). ופגעת חבל נבאים ירדים מהבמה ולפניהם נבל ותף וחליל וכנור והמה מתנבאים וְצָלְחָה עליך רוח יי' והתנבית עמם (ש"א י ה—ו). וַתִּצְלַח רוח אלהים על שאול בשמעו את הדברים האלה ויחר אפו מאד (סס יא ו). וַתִּצְלַח רוח יי' אל דוד מהיום ההוא ומעלה (סס טז יג). ויהי ממחרת וַתִּצְלַח רוח אלהים רעה אל שאול וכו' ויטל שאול את חניתו ויאמר אכה בדוד ובקיר (סס יח י—יא). —

[1]) [עי' גם הִפְעִ', והערה שם.]

ד) צָלַח האדם נָהָר וכדו׳, עבר אותו: ואלף איש עמו וכו׳ ועשרים עבדיו אתו וְצָלְחוּ הירדן לפני המלך ועברה העברה לעביר את בית המלך (ש״ב יט יח—יט). — צָלַח בית וכדו׳ כָּאֵשׁ, בער: דרשו את יי׳ וחיו פן יִצְלַח [1] כאש בית יוסף ואכלה ואין מכבה לבית אל (עמוס ה ו). — ובמדרי: ו צ ל ח פרעה על הסוס והקב״ה צ ל ח כנגדו שנא׳ והדרך צלח רכב (מד״ז שה״ש ב, יונתי, בובר, 27). — ואמר הפיטן: צ ל ח ובא (הכהן הגדול) אצל פרו שנית (משלש בר׳ קלונימוס, אמיץ כח, עבודת יוה״כ). צ ל ח למזבח תפוח מתחת אודם, צברת נמלאה רשפים ולא אפר (אזכר סלה, עבודת יוה״כ, מחזי איטלי ב, קל:). — ואמר המשורר: אני גבר אשר צ ל ח ישימות בחזק יד ואזרוע נטויה (ר״ש הנגיד, הכל פיוס, ברודי, קרבים מאור הנגנו בברכת אברהם לכבוד ברליבר). לזכרו ירדו הים ואישים רכבו ציים ובשמו צ ל ח ו מדבר וגזרו מהלכי ציים (רמב״ע, תרשים א, 24). ויחשו חושק אשר נחל דמי עיניו חילים מאנוש לא צ ל ח ו (שם ז, 65). עדי עלה אלי הר האמונה וים התם בכף רגל צ ל ח ו (הוא, עלה משכיל, דיואן, ברודי, שם). ואל נחל מזמות כי צ ל ח ת י ו ברגלי בין ויאמרו כי דלתתיו (ר״י זבארה, טעטועים, הקד׳, דודזון, 4). על הררי משרת אכבוד כצבי דלג וירדן מעלות צ ו ל ח (עדרוס סלוי, קטע כ״י גני׳). — צָלַח כדבר פלוני, היה חשוב כמוהו: פלואי ימי תשובה כמוספי עשרה צ ו ל ח פגוע כמו פשוט יד יקבלנו סולח (מכנס בר׳ מכיר, אשמר אל אל, יולי שבת תשובה). — ה) בִּמשמ׳ בָּקַע וּפָלַג [2]: שני פרצופין בראו תחלה, אחד מלפניו ואחד מאחריו, ו צ ל ח ו לשנים ועשה מן האחד חוה (רש״י, ברכ׳ סא., ד״ה פרצופין). שהקור והנגיד מבקעין ו צ ו ל ח י ן הידים (הוא, משלי יט כד).

—ספעי, הִצְלִיחַ, הִצְלִיחָה, הִצְלַחְתָּ, הִצְלִיחוּ, מַצְלִיחַ, הַצְלֵחַ, הַצְלִיחָה, הַצְלִיחוּ, תַּצְלִיחַ, תַּצְלִיחִי, יַצְלִיחַ, יַצְלַח, תַּצְלַח, תַּצְלִיחוּ, יַצְלִיחוּ, — א) פ״ע, כמו קל א: ויהי יי׳ את יוסף ויהי איש מַצְלִיחַ [3] (ברא׳ לט ב).

שאל נא באלהים ונדעה הֲתַצְלִחַ [1] דרכנו אשר אנחנו הלכים עליה (שפט׳ יח ה). עלה רמת גלעד וְהַצְלַח ונתן יי׳ (את העיר) ביד המלך (מ״א כב יב). כי תלחמו את הכשדים לא תַצְלִיחוּ (ירמי׳ לב ה). והיה כעץ שתול על פלגי מים וכו׳ וכל אשר יעשה יַצְלִיחַ (תהל׳ א ג). אל תתחר בְּמַצְלִיחַ דרכו (שם לז ז) מכסה פשעיו לא יַצְלִיחַ ומודה ועזב ירחם (משלי כח יג). עתה בני יהי יי׳ עמך וְהִצְלַחְתָּ ובנית בית יי׳ אלהיך וכו׳ אז תַּצְלִיחַ אם תשמור לעשות את החקים ואת המשפטים וכו׳ (דהי״א כב יא—יג). וישב שלמה על כסא יי׳ למלך תחת דויד אביו וַיַּצְלַח וישמעו אליו כל ישראל (שם כט כג). כל הבא על לב שלמה לעשות בבית יי׳ ובביתו הִצְלִיחַ (דהי״ב ז יא). אל תלחמו עם יי׳ אלהי אבתיכם כי לא תַצְלִיחוּ (שם יג יב). ויבנו וַיַּצְלִיחוּ (שם יד ו). עלו וְהַצְלִיחוּ ונתנו בידכם (שם יח יד). האמינו ביי׳ אלהיכם ותאמנו האמינו בנביאיו וְהַצְלִיחוּ (שם כ כ). בכל לבבו עשה וְהִצְלִיחַ (שם לא כא). וַיַּצְלַח יחזקיהו בכל מעשהו (שם לב ל). ותשלך אמת ארצה ועשתה וְהִצְלִיחָה (דני׳ ח יב). ועצם כחו ולא בכחו ונפלאות ישחית וְהִצְלִיחַ ועשה והשחית עצומים ועם קדשים ועל שכלו וְהִצְלִיחַ מרמה בידו ובלבבו יגדיל ובשלוה ישחית רבים (שם שם כד—כה). וְהִצְלִיחַ עד כלה זעם כי נחרצה נעשתה (שם יא לו). — ובתו״מ: איתתי שישראל משליכין דברי תורה לארץ המלכות הרשעה הזאת גוזרת ו מ צ ל ח ת [2], מה טעמא, ותשלך אמת ארצה ועשתה והצליחה (ירוש׳ ר״ה ג ח). הנפטר מחברו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום, שהרי יתרו שאמר לו למשה לך לשלום עלה ו ה צ ל י ח, דוד שאמר לו לאבשלום לך בשלום הלך ונתלה (ר׳ אבון ברכ׳ סד.). כל העוסק בתורה נכסיו מ צ ל י ח י ן לו (ריב״ל, ע״ז יט:). והלכו ונתנו נפשם (פינחס וכלב) ו ה צ ל י ח ו [3] בשליחותן (מד״ר במד׳ טז). בשעה שהיה (אלישע בן אבויה) נכנס לבתי כנסיות ומדרשות

---

1) כך הנסחה המסורה והחדשים מפקפקים באמתתה. [ובי״ס גני׳ ח י: אל תצלח בנחלת רשע, הקריאה הנכונה: אל ת צ ל ח, עי׳ א. צְלֵחָה.]

2) [עפ״י הארמי שבתו״מ.]

3) [כנראה שמש הבטוי א י ש מ צ ל י ח במובן בלשון הקדמונים, וביחוד מתארים בבעלי הצלחה באלה המשכילים בכל דרכיהם, יעקב יוסף ודוד.]

1) כך הכתיב והנקוד, ואולי היתה הכונה גם כאן קל.]

2) [במק״א (מד״ר איכה, פתיח׳, פסקה כג אבא בר כהנא): גוזרת גזרה וגזירתה מ צ ל ח ת.]

3) [באותה פרשה לפני זה: כשלוח וכו׳ ונתנו נפשו כדי ש י צ ל ח בשליחותו, עי׳ קל.]

ורואה תינוקות שמצליחין בתורה, היה אומר עליהון וכו' (שם שה"ש א, הביאני המלך). מה הנטיעות הללו אם את מכסה שרשיהם בשעת נטיעתן הן מצליחות ואם לאו אין מצליחות, אבל האגוז הזה אם את מכסה שרשיו בשעת נטיעתו אינו מצליח וכו' (ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, שם, אל גינת אגוז). כגון ר' אלעזר בן ערך שהוא היה יועץ עצות ומתקיימות ומצליחות (מד"ר תהל' א). שנה זו חיטין יצליחו ויין יוזל (פסיקי רב', מתן תורה, לז.). — ובסהמ"א: מחזיקין ידי עכו"ם בשביעית בדברים בלבד, כגון שראהו חורש או זורע אומר לו תתחזק או תצליח וכיוצא בדברים אלו (רמב"ם, שמיטה ויובל ח ח). אין האמונה בכל דבר מביא אל ההצלחה כי אין האמונה בנמנעות ממה שישים האדם מצליח וכו' כי האמונה שראוי שתשים את האדם מצליח היא האמונה בדבר האמתי (ר"י אלבו, עקרים א כב). — ואמר המשורר: איגע להצליח ולא אוכל כי עותוני כוכבי שמי (ראב"ע, גלגל ומזלות, כהנה א, 10). — ב) פ"י, הִצְלִיחַ את הדבר, עשה שהדבר יִצְלַח: והאיש משתאה לה מחריש לדעת הַהִצְלִיחַ יי' דרכו אם לא (ברא' כד כא). יי' אשר התהלכתי לפניו ישלח מלאכו אתך וְהִצְלִיחַ דרכך (שם שם מ). אם ישך נא מַצְלִיחַ דרכי אשר אנכי הלך עליה (שם שם מב). וכל אשר הוא עשה יי' מַצְלִיחַ בידו (שם לט ג). ואשר הוא עשה יי' מַצְלִיחַ (שם שם כג). ולא תַצְלִיחַ את דרכיך (דבר' כח כט). כי אז תַּצְלִיחַ את דרכך ואז תשכיל (יהוש' א ח). אני אני דברתי אף קראתיו הבאתיו וְהִצְלִיחַ דרכו (ישע' מח יה). כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי וְהִצְלִיחַ אשר שלחתיו (שם נה יא). אנא יי' הושיעה נא אנא יי' הַצְלִיחָה נא (תהל' קיח כה). — וְהִצְלִיחַ לפלוני, במשמ' זו: אנא אדני תהי נא אזנך קשבת אל תפלת עבדך וכו' וְהַצְלִיחָה נא לעבדך היום ותנהו לרחמים להאיש הזה (נחמ' א יא). אלהי השמים הוא יַצְלִיחַ לנו (שם ב כ). ובימי דרשו את יי' הִצְלִיחוֹ האלהים (דהי"ב כו ה). — ובתו"מ: שני תלמידי חכמים המחדדין זה לזה בהלכה הקב"ה מצליח להם (ר' אלעזר, ברכ' סג.). — ובסהמ"א: ובשנת שתים נאמרה נבואה זו לחגי לזרזם לחזור ולבנות במלאכה ולא ייראו כי לא יבטלום העכו"ם שהקב"ה יצליחם (רש"י, חגי א א). בכל מה שיבקש ממנו מצליחו (הוא, משלי יז ח). משגיא את הגוים ומצליחם ולבם מתגאה בהצלחתם (הוא, איוב יב כג). כאשר הצליחו יד הקב"ה שהיתה ידו טובה עליו להצליחו בדרכיו (הוא, עזרי ז ט). להצליחנו על הדרך אשר הלכנו עליה (הוא, שם ח לא). ולהודות לפני הקב"ה שהצליחנו והעשירנו (הוא, קידוש' סו., ד"ה כשהיו). במדינה שאין בה חכם חשוב לתקן מעשה המדינה ולהצליח דרכי יושביה (רמב"ם, מכירה יד יא). — ואמר הפיטן: הצליחנו הצליח דרכינו הצליח למודנו ושלח ברכה רוחה והצלחה בכל מעשי ידינו (הבדלה למוצאי שבת, ספרד').

—הפע', בינ' *מֻצְלָח, מוצלח, — כמו קל: ויצלח מאד (בעה"ב) בכל נכסיו ויהיו נכסיו ונכסינו מוצלחים וקרובים לעיר (רבי, ברכת אורח לבעה"ב, ברכ' מו.). כל מי שהוא נכנס לעיר ומוצא נערות לפניו דרכו מוצלחת לפניו (ר' עקיבא, פדר"א לו). — ובסהמ"א: והוצלח מעשה זה בידיהם (רש"י, עזר' ה ה). והיה שם קהל גדול סביב לאלף בתים עשירים מלאים וחשובים ומוצלחים (שבט יהודה, הכוכב, 50). גם בתיכונית אפריקא וכו' גם שמה ימצאו ממלכות מוצלחות וארצות נושבות (ר"ם גלוך, שבילי עולם א, 4).

—נפע', נִצְלַח, — כמו קל והפע': החיים בעומדי' להתפלל על קברות המתים ונענ' מיד כי הנפש מודיע לרוח והרוח לנשמה ונשמה להקב"ה ומיד נצלחי' בתפלתם (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר לה). — ואמר הפיטן: טסים ביד רמה במסלול נצלח, ילדי קם וקח מקל מתלחלח (ר' יוסף אלברדאני, אומץ תכין, קרוב' ז פסח, גנזי שכטר ג, 131). — ואמר המשורר: שבתי וראיתי רפא ומתרשל סכל וגם עצל ידו נצלחת (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, יד.).

צְלָחָה[1], ש"נ, מ"ר צְלָחוֹת, — כלי בשול: בשלו בסירות ובדודים ובַצֵּלָחוֹת[2] ויריצו לכל בני העם (דהי"ב לה יג).

---

[1]) לא הודו הקדמו' והחדשים בערך מיוחד זה, ועי' הערה שלאחר זו.

[2]) הקדמו' והחדשים רואים במלה זו את המלת צַלַּחַת שלקמן, אבל פה אין ספק, כי הכונה היא לכלי בשול כעין קדרה. ובהיות שגם הנקוד אחר, מסתבר כי זו היא מלה בפ"ע, והיא מין כלי מכלי הבשול, בעין מחתת וכדו'.

צְלֹחִית[1],*צלוחית, ש"נ—כלי כעין קערה קטנה, Schale; vase: קחו לי צְלֹחִית חדשה ושימו שם מלח (מ"ב ב כ). — **ובתו"מ**: לא תצא אשה במחט נקובה וכו' ולא בצלוחית של פלייטון (בשבת) ואם יצאה חייבת חטאת (ר"מ, שבת ו ג). נייר מחוק כדי לכרוך על פי צלוחית קטנה של פלייטון (שם ח ב). השולח את בנו אצל חנוני ופונדיון בידו ומדד לו באיסר שמן ונתן לו את האיסר, שבר את הצלוחית ואבד את האיסר חנוני חייב (ב"ב ה ט). ומודים חכמים לר' יהודה בזמן שהצלוחית ביד התינוק ומדד החנוני לתוכה החנוני פטור (שם שם). המוכר יין לגוי וכו' נטל את המשפך ומדד לתוך צלוחיתו של גוי וחזר ומדד לתוך צלוחיתו של ישראל אם יש בו עכבת יין אסור (ע"ז ה ז). המים שבכד של זהב לא נהנין ולא מועלין, נתנו בצלוחית מועלין בהם (מעיל' ג ז). צלוחית קטנה שניטל פיה טמאה, וגדולה שניטל פיה טהורה (כלים ל ד). צלוחית שנפל לתוכה מים כל שהן, ר' אליעזר אומר יזה שתי הזיות וחכמים פוסלין (פרה ט א). ממלא אדם צלוחית של שֶמן ונותנו כנגד המדורה וכו' (ר' יהודה, תוספת' שבת ג ה). דברים שבידוע שנשתמש (הגוי) בהם כגון הכוסות והצלוחיות מדיחן בצונן (שם ע"ז ח ב). חבית וצלוחית עצמה מועלין בהן מפני שגופן הקדש (שם מעיל' א כד). הכוס והצלוחית שניקבו בין מלמעלה ובין מלמטה טהורין (שם כלים ב"ב ז י). צלוחית ששפתה שופעת לאחוריה מורידה דרך פיה והופכה ומטביל ומעלה אותה דרך שוליה (ר' עקיבא, שם שם כג). ממלא אדם צלוחית מחבית זו וצלוחית מחבית זו ונותן בשוקת אחת ומקדש (שם פרה ט ב). צלוחית שפיה צר מזין חימנה הזאה שנייה אבל לא הזאה ראשונה מפני שהמים נסחטין (ר' יהודה, שם שם יב ה). מימיהן של כהנים לא נמנעו מלהזות באזוב המוטבל ובצלוחית שפיה צר (רשב"ג משום ר' שמעון בן כהנא, שם שם ו). צלוחית שאוגנה מעוך לתוכה וכתפותיה גבוהים וכו' אין לו טהרת עולמית עד שיטנו (שם מקוא' ו כב). וזה אחד משלשה דברים שאליהו עתיד להעמיד לישראל צלוחית המן וצלוחית של מי נדה וצלוחית של שמן המשחה[1] (מכיי ויסע ה). וראו אותו יושב ודורש ביום הכיפורי' וצלוחית של מים בידו (ירוש' תרומ' ח ה). היתה צלוחית מלאה ונתונה בין פצים לחבירו נטבלה וכו' (ר' מנא, שם מעשרי' א ו). כמין צלוחית קטנה (ובה שמן המשחה) היה לו באפונדתו (ר' אבון בשם ר' אליעזר, שם שבת י ג). בנוהג שבעולם אדם נכשל בעבירה שחייבין עליו מיתה בידי שמים מת שורו אבדה תרנגולתו נשברה צלוחיתו נכשל באצבעו והחשבון מתמצה (שם סוטה א ז). הניח גחלת ברשות הרבים ובא אחד ונתקל בה וצלוחיתו בידו, נשרפו כליו ונשברה צלוחיתו, חייב על הצלוחית משום בור (רב, שם ב"ק א א). כוסות וקיתונות וצלוחיות מדית והולך כל היום כולו לפי שאין קבע לשתייה (שבת קיח.). ומדיחין קערות וכוסות וצלוחיות וקיתוניות בבית האבל (מו"ק כז.). וכי מאחר שאינו גובה אמאי יחזיר (את השטרות), א"ר נתן בר אושעיא לצור על פי צלוחיתו של מלוה, ונהדריה להו ללוה לצור על פי צלוחיתו של לוה (ב"מ יג.). לצלוחית של פלייטון שהיתה מונחת במקום הטנופת (ר' הושעיה, סנה' קח.). מעשה בתינוק אחד מבני ברק ששבר צלוחית בשבת (שמח' ב ה). למה היה אברהם דומה, לצלוחית של אפופילסימון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בזוית ולא היה ריחה נודף, כיון שהיתה מטולטלת היה ריחה נודף (ר' ברכיה, מד"ר ברא"ש לט). ויגש יעקב ויגל את האבן וכו' כאדם שמעביר את הפקק מעל פי הצלוחית (ר' יוחנן, שם קהל', שבתי ורא"ש). ויהי ברד ואש וכו' צלוחית של ברד מלאה אש (ר' יהודה, פסיק' ר"כ, ויהי בחצי הלילה, בובר, ג:). — ובסהמ"א: רבי אחי בר' יאשיה הות ליה אוספקא. דכספא בנהרדעא, פירוש צלוחית של כסף (ערוך ערך אספקא). וגם מבית המלך שלחו לו כ"ז אלף.

---

[1]) בערב' דומה לזה צְרַאחִיַּה a), והעם אומר צְלַאחִיַּה, במשמ' כלי ליין או קערה גדולה. בארמ' וסור' צלוחתא, כד למים וכעין סהר. [אין צְלֹחִית בעקר אלא מבטא אחר של צַלַּחַת, שהתיחד לכלי חרס בעל צורה מְיֻחדת, ועי' בהערה לערך צַלַּחַת.]

a) صراحيّة

---

[1]) [בתנחו' (בהעלת כח): צנצנת המן וצנצנת. שמן המשחה. וצלוחית המים.]

בחורים וכוסות של זהב מימינם ומשמאלם צלוחיות של זהב והיו מכריזים והולכים לפני מרדכי ואומרים ככה יעשה וכו' (חמדת הימים ב, פורים ד, פט:). — *צְלוֹחִית הַהֲרָקָה, Luftpumpe ; pompe pneumatique ; air-pump : ואם תקח שלפוחית קטנה ריקנית ותקשרנה היטב ותכניסנה תחת צלוחית ההרקה הנ"ל ואח"כ תרוקן משם את האויר, אזי תראה בחוש איך השלפוחית ההיא הולכת ומתפשטת מאיליה (מנחם מענדל, מודע לבינה, אגרת החכמה ו ס, הגה' א). — *שרי צְלוֹחִית, הגדת עתידות ונחוש בהשבעת שדים שבצלוחית, hydromancy: שרי צלוחית ושרי המים נקרא אידרומנציא (יוסף ישראל פורלין, תולדות אדם ג לא, כ"י בריט' מוז'). אמנם שאר החכמות כגון הניגרומנציה ופרומונציאה ושרי צלוחית חכמות מכחשות הן וגם אסורות (שם שם לב). דאינון שדין יהודאין דאתכפיין באורייתא ובשמהן דאורייתא ר"ל בהשבעת שרי צלוחית (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער קרית ארבע עז, פה.).

צַלַּחַת [1]), ש"נ, בהפ' צַלָּחֹת, — קְעָרָה יאכלו בה, : Schüssel, Teller ; plat, assiette ; plate, dish ומחיתי את ירושלם כאשר ימחה את הצלחת מחה והפך על פניה (מ"ב כא יג). טמן עצל ידו בַּצַּלַּחַת גם אל פיהו לא ישיבנה (משלי יט כד). טמן עצל ידו בַּצַּלַּחַת [2]) נלאה להשיבה אל פיו (שם כו טו). — ובסהמ"א: והבשר עודנו בין שניו והוא צעק לנגד היקום נתתני אדני בידי לא אוכל קום כאלו הוא נשה על הצלחת ובעל חוב על הקלחת (כ"י חריזי, תחכ' ג, 37). —ואמר המשורר: לבי מאד יהמה וכו' כראות אנוש זריז חריף ומשתדל לא תמצא ידו קתון וצלחת (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, יד.). — *ובמשמ' כיס בבגד: וכן בגד ששכח בו מעות בצלחת מותר לטלטלו (חמדת הימים א טו, ענין איסור מוקצה, לו.).

צָלִי [1]), ש"ז, סמי' צְלִי—מה שנִצְלָה על האש, Braten; rôti ; roast : ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש וכו' אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם צְלִי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו (שמות יב ח—ט). על חציו בשר יאכל יצלה צָלִי וישבע (ישעי' מד טז). — ובתו"מ, גם למינים שונים של צלי, צלי שפוד, צלי קדרה וכדו': מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים אוכלין (פסח' ד ד). אם חי הוא ידיחנו ואם צלי הוא יקלוף את החיצון (שם ז ב). זה וזה (פסח ראשון ושני) טעונין הלל בעשייתן ונאכלין צלי על מצות ומרורים (שם ט ג). שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל, הלילה הזה כלו צלי (שם י ד). חמשה דמים טמאים באשה וכו' בית שמאי אומרים אף כמימי תלתן וכמימי בשר צלי (נדה ב ו). צלי אש, ולא צלי שפוד, ולא צלי אסכלה, ולא צלי התנור (מכי', מסכתא דפסחא ו). צלי אש, ולא צלי שפוד, לא צלי קדיר', לא צלי אסכלה, לא צלי מתכת, ולא צלי כל דבר (ירוש' פסח' ז ב). איכא בינייהו צלי קדר (בבלי שם מא.). ובישולא בתרייתא הוה קרו ליה צלי קדר (מגי' ז:). באתרא דתנא דילן לצלי קרי ליה צלי ולמבושל קרו ליה מבושל, באתרא דרבי יאשיה אפילו צלי קרו מבושל (נדר' מט.).—ומ"ר *צלויין [2]): (הנודר) מן הצלי אינו אסור אלא מן הצלי של בשר, דר"י, צלי שאיני טועם אסור בכל הצלויין וכו' מליח שאיני טועם אסור בכל המלוחים (נדר' ו ג).

---

1) עי' הערה לערך הקודם, ובמשמ' כלי אכילה בערבי צַחְנ a), משמש גם בענין גביע וכדו', אך בפרט בדבור הרגיל במשמ' קערה קטנה שיאכלו ממנה. והפעל צחנ משמש גם כמו צלח במשמ' שלום, צחנ בינ כמו צלח בינ, עשה שלום בין.

2) עקילס תרגם μαλή, ר"ל בית השחי, והשבעים κόλπω, במשמ' חיק. וכך קצת המפרשים הקדמו'. אך כבר ריב"ג במשמ' קערה, וכן רֹב החדשים, והמשל הוא, כי העצל מכנים ידיו לְתוך הקערה כדי לקחת משם האכל, אך בעצלותו הוא כמו טמן אותה שם, כי נלאה להשיבה אל פיו.

3) [וקרוב שמוש זה לפרוש המובא ברש"י לפסוק במשלי (יט כד): קרע החלוק וכו'.]

a) صحن

1) [כאותו משקל קָלִי, ואמר רד"ק במכלול: ומזה המשקל רזי לי רזי לי (ישע' כד) וכו' ובכנוי צְלִיִי וכו' צליו, צליך וכו' וכן הקבוץ צְלָיִים, ע"כ. ובתו"מ בא צלי אף במשמ' צָלוּי, כנראה ע"פ הארמי צְלִי, צְלָי, ביו' פָּעִיל.]

2) [צורה זו משמשת רבוי של צלי, וכן מליח, מלוחים.]

—*ובמשמ׳ המקום האפוי יפה בככר לחם: בא לפרוס את הככר בוצע ממקום הצלי (דא״ז ו).

***צְלִיאוּת,** ש״נ — שה״פ מן צלה: יכול שאני מרבה את צליאותו [1]) (מדה״ג שמות, צא, יב יא).

צְלִיבָה, ש״נ,—שה״פ מן צָלַב, פְּעֻלַּת הַצּוֹלֵב, תְּלִיָּה: מי שהראנו במפלתן של בגתן ותרש וצליבתן הוא יראה לנו במפלתו של המן (מד״ר אסתר ז, אחר הדברים האלה). בתו של המן נשקפה מן החלון לראות בצליבה (שם שם, ויקח המן). — ובפהמ״א: וממנו תליית צליבא כמו את גויתו תקעו בחומת בית שן (ר״י א״ת, שה״ש לריב״ג, תקע). טענה לנוצרים שהם אומרים שהיהודים עשו לישו הנוצרי שפטים כגון ענוים וצליבה (ר׳ יצחק בר׳ אברהם הקראי, חזוק אמונה, מפתחות). לפיכך הם חולקים גם בזמן צליבת ישו הנוצרי (שם א מג). וזה היה מעשה לפני תולדת הצלוב שלש מאות וארבעים ואחת שנה, ולאחר הצליבה מאה ועשרים וארבע שנים בימי אדריינוס עמד עקילס והוא אונקלוס ותרגם מעברי לארמי וכו׳ (סדר עולם (ממאה השמינ׳), סדר חכמ׳ וקור׳ העתים, נויבואר כרך א, 174). ואין כאן שתי וערב אלא צליבה (גלגן בל״א) (ספר נצחון ישן, בקבץ Wagenseil, 35). — ובחכמת הנתוח: וכשתשוב ההקעה הנה הטוב שבקשירותיה שתקשור הכדור על השבר קשירה בסעיפים רחבים ימנעו הסרת מה שחזר וראוי שיעבור הצעיף עצמו או סעיף אחר עליו בצליבה אל השכם האחר והנה יפול הצלבתו אל השכם העלול (קאנון ד ה א יח).

***צְלִיָּה,** ש״נ,—שה״פ מן א. צָלָה, פְּעֻלַּת הצולה בשר וכדו׳: אלו דברים בפסח דוחין את השבת, שחיטתו וזריקת דמו ומיחוי קרביו והקטר חלביו, אבל צלייתו והדחת קרביו אינן דוחין את השבת (פסח׳ ו א). כבוא השמש לצלייתו, בערב לאכילתו (רבי שמעון בן יוחאי, מכי׳, מסכתא דפסחא ס). —וכמדת הזמן, כדי צלית דג קטן: שש תקיעות תוקעין ערב שבת וכו׳ ושוהה כדי צליית דג קטן או כדי להדביק פת בתנור ותוקע ומריע ותוקע ושובת (ת״כ, שבת לה:). — ובפהמ״א: למדנו וכו׳ שהצליה תקרא בשול ולזה אסרה התורה ובשל מבושל במים לפי שבאש גם כן יקרא בשול ר״ל הצליה (רלב״ג, דהי״ב לה, אולפ״ס ב).

[1]) [בספרי דברי קכח: צליתו.]

***צְלִיחָה,** ש״נ, — מעשה הצולח ועובר במים, ואמר הפיטן: צליחת ירדן בו להתוות, צפית שה לבית אבות (ר״א קליר, מרימי, קרוב׳ לפ׳ הפדש). צליחת אתוי נהרים, תצליח בו יהודה ואפרים (הוא, אלים ביום מסוכן, תפלת טל). — וצליחת אור אלהים על אדם או עם: והצלחתך וצליחת אורך (ר״ז אלצ׳אהרי, ס׳ המוסר, מחב׳ ס, כ״י תימני).

א. צְלִיל [1]), ש״ז,—כמו חררה, עֻגָה אפויה ע״ג גחלים, או ברמץ: ויבא גדעון (אל מחנה מדין) והנה איש מספר לרעהו חלום ויאמר הנה חלום חלמתי והנה צְלִיל [2]) לחם שערים מתהפך במחנה מדין ויבא עד האהל ויכהו ויפל ויהפכהו למעלה ונפל האהל ויען רעהו ויאמר אין זאת בלתי אם חרב גדעון בן יואש איש ישראל (שפט׳ ז יג–יד). — ובפהמ״א: תחתרת בבצות את נחל שוטף או בצליל שעורך את מנעמי צנפיו (רקע״ג, ספר הגלוי, קטע כ״י מהגני׳)—ואמר הפיטן: חטאת נעורי תצליל, וים יהפכו כצליל (יצחק, יושב בסתר, סליח׳ יום ו).

[1]) עי׳ הערה שאחרי זו. [ואולי צְלִיל. מפ״ח צְלִיל.]

[2]) כך הקרי, והכתיב צלול. ותרגמו השבעים במשמ׳ עֻגָה, וכמו כן עקילס ἐγκρυφίας, וכך גם ת״י: חרר. ולפי זה גם רב המפרשים הקדמוני. אך לא נתברר מקור מלה זו. רק ריב״ג פרש במשמ׳ קול צלצול, כמו בערבי׳ צליל a) וכך גם קצת החדשים.

[ודרשו במד״ר (ויקר׳ כח) ומעין זה בפסיק׳ ר״כ (פרשת העומר, בובר, עא.): מהו צליל שעורים, רבנן אמרי על שצלל עליהם אותו הדור מן הצדיקים, ובזכות מה ניצולו, בזכות לחם שעורים, ואיזו זו מצות העומר. וכתב רד״ק במכלול (דקדוק השמות, ליק, קעה.): וכן צליל לחם שעורים שרשו צָלָה, וכן בפרושו למקום: או יהיה מן צלי אש שרשו צלה כמו מן שרש הגה הגיגי וכו׳ ותמוהה דעתו. ואשר לעצם פרוש המלה קשה לראות ככר לחם או כיוצא בו כתמונת לחרב ומלחמה, והיו שחברו כתוב זה עם אז לָחֶם שערים בשירת דבורה (שפ׳ ה, והשבעים גם שם לֶחֶם שְׂעֹרִים), ופרשו מה שפרשו. וגם לפי זה נפתחות אפשריות נוספות לפרוש המלה צלול או צליל.]

a) صليل

ב. **צְלִיל**, ס״ז,—קול צלצול[1]: והוא שתחשוב באבן מושלכת מרחוק עשתה צליל והכתה אדם אחד השיג בחוש ראותו מראה האבן ודמותה והשיג בחוש שמעו צליל אבן וכו׳ (ר״י א״ת, מו״ה, היחוד י). ושע״ב שתארו כך כשיקח אדם מעליו וישימהו בבית הצואר שלו יעלם מבני אדם וכו׳ וכשיקשירו ממנו תחת השמים ישמעו בני אדם באויר הסמוך לנו צליל וקולות נוראות (ר״ש א״ת, מו״כ ג כט). כהתחדש (הקול) בגוף חלול בהפוך הברה וצליל בהיר בהרים (בחי הנפש והלחשים ד, כ״י פריז). ואשר ישתמשו ממנו בעלי זאת המלאכה (הנגינה) ברב מן הסוגים החזקים הוא אשר יובדלו שני המרחקים (בין הנעימות) ממרחקיו השלשה על יחס המוסיף שמינית ושמינית הכל והוא האמצעי מהמינים השלשה אשר זכרנום כי הם מצאוהו מהיותר חזק מהם הסכמה והיותר ערב מהם אל השמע ויקראוהו הקדמונים החזק בעל שתי ההברות ובעל שני הצלילים (ספר בחכמת המוסיקי׳ ב, כ״י פריז). —וצליל יין, קול יין משקשק בכד[2], ואמר המשורר: דופא אליל, אשמע חליל רן על צליל יין בפי כדי (ר״י הלוי לרמב״ע). — וצליל האזנים: צליל האזנים הוא קול לא יסור האדם לשמוע אותו מבחוץ (כתן פלקירא, לרי הגוף ג ב, חליי האזן).

צְלִילָה, ס״נ,—מעשה האדם הצולל במים, צלילת השטרים, המיט, השתן, הצוללים ושוקעים וכדו׳: על מה אדניה הטבעו, הטבעו בבוץ רגליה, הכל צלילה ושקיעה (ר״י א״ת, סה״ם לריב״ג, טבע). שהספינה הטובעת במים העריבים תעמיק לצלול וכו׳ יותר מצלילתה במים המלוחים (ר״ש א״ת, אותות השמים, נבועות, כ״י ביה״ס כזנתנסי). ואם תראה הצלילה (בהשתן) בלובן תורה על בריאות החולים (פרוש אבן רשד על ארוזי אבן סינא). קריעת ים סוף וצלילת המצרים בהנער השם את מצרים בתוך הים (ר״י אברבנאל, מפעלות אלהים י י). — ובהשאלה: חדוד המדע והורפיה ופלפוליה וצלילתו בפי החכמה וכו׳ (ר״י עקנין, ס׳ מוסר ב יג).

ב. **צְלִילָה**, ס״נ, — הד, קול חוזר, Echo, Widerhall; écho; echo: צלילה היא ההברה אשר התחדש מהאויר האחד בעינו כאשר נעצר בדבר אשר יקיפהו וימנעהו לצאת ויחזור נדחה בצדדי הדבר ההוא וכו׳ ויכפל הקול האחד בעינו על מספר הדחייה החיא ויסוב כאלו הוא עונה לקול (ס׳ הגדרים).—ובמשמ׳ קול, צלצול: והקול נאמר על כל דבר שיש בו צלילות או צלצלות (ראב״ח, מגלת המגלה, מב). — וצלילת האזנים: תאר לו (לכובד השמע) ולצלילה יכוף האזן וכו׳ (ארבוני, אורפ חייס ה א, כ״י ביהמ״ד סכטר). ואם (הכאב) מרות והאות הצלילה והעתק הכאב (סס, בחליי הראש א, כ״י ביהמ״ד סכטר).

ג. **צְלִילָה**, ס״נ, — כמו א. צְלִילוּת, זַכּוּת: והמים בעוד שהם לחים ואין שם רק קרישת לבד יקרא רפש והוא כעין ספיר וצלול וכשעוביו נוטה ליובש נקרא טיט עם צלילתו (ראב״ד ליצירה א יא, ורשה, לב:).

א. **צְלִילוּת**, ס״נ, — תכונת הדבר הצלול, זַכּוּת, Klarheit; clarété; clearness: כשם שאדם מאיר נר בביתו להאיר, כן כשברא עולמו בדבור צוה הקדוש ברוך הוא על צלילות המים להוציא אור להאיר לעולמו (רזיאל, ד״ה ברא׳שית, אמצעי, יב:). הבדיל הוא קרוב בטבעו לכסף ומתחלף ממנו בשלשה עניינים בריח, ברכות ובצלילות (שער השמים לאבי הרלב״ג ב ב א). וז״ש חז״ל בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא, ר״ל לאו בזכות וצלילות של אדם לבד תליא מילתא, אלא במזלא, לשון יזל מים מדליו (נועם אלימלך, תולדות, ויעתר). ועי״ז אין לו שום מניעה ויכול להיות מסירת נפשו בזכות ובצלילות ויגיע לאחדות האמיתי׳ (שם סקת).—וצלילות היין, זכותו משמרים: ואף זה היינו דווקא כשאין ענבים באותו מקום הצלילות וגם יש אומרים דבעינן שיגיע הצלילות עד שולי הגיגית (תשו׳ מהר״י קולון לב). —צלילות דעת: והתענוג לחכמים יפה כדי להרחיב דעתם ללמוד החכמה בצלילות דעת (ר״י בן כחמיאס, פי׳ משלי יט י).

ב. **צְלִילוּת**, ס״נ,— כמו ב. צְלִילָה, מחלת צלילת האזנים: ויועיל (הבצל) לכבדות האזן

---

1) [על פי הבנה כזו בפסוק (שמע׳ ז יג), ועי׳ א. צְלִיל, הערות.] 2) [הגדרתו של המחבר.]

זהמוגלא ולצלילות המתחדש באזנים (ר"מ אלדני, מבילי אמונה ה פרק ב).

צְלִילִי, ת"ז, —השיך לצליל: ויקראוהו הקדמונים החזק בעל שתי ההברות ובעל שני הצלילים לפי שכל מרחק משני מרחקיו הגדולים יקרא מרחק צלילי והברה (ספר בחכמת המוסיקי ב, כ"י פריז).

צְלִין, צלינית, עי' צִילָן.

צְלִיעָה, ש"נ, —תכונת הצולע, Hinken ; clochement; limping: יעקב ע"ה לפי האמת לא נאבק איש עמו בפועל מורגש ולא צולע כלל ובעבור זה נקשרה עם ההתאבקות הצליעה בזה המראה הנבואיי כדי לחזוק בו ענין האבקותו (אולר נחמד ב, קלב). וכן בספר אור יקר מלא חכמה וכליל יופי בצליעתו של יעקב אבינו עליו השלום (רמ"ע מפאנו, פלח הרמון יז א, מט:). ביום נרפא ירכי מצליעה (מנחם מלונזנו, עוזה חוכמה). לא אמות כי אחיה וכו' לא אמות על עוני בגזירת וכו' השמחים על צליעתי והעמדת רגלי בעוני (ר"י מוסקטו, נפוצות יהודה כח).

צְלִיפָה, ש"נ, — פעֻלת חמזה דם, כמצליף, ואמר הפיטן: ע"ל[1]) פנה להצליף דם פר פנה לשחוט שעיר עם והזה, ע"ל פעמים שבע ואחת יצליף צהלי כגופרו תוכן הזיות טרם צליפת שבע שם לטוהר מזבח צעד (רסב"ג, קטע מעבודה, Elbog., Stud. 138).

א. **צלל**[2]), ממנו א. *צָלוּל, צְלוּל, צְלוּלִי, א. ג. צְלִילָה, א. צְלִילוּת, א. צָלַל, ב. צִלְצֵל.

ב. **צלל**[3]), ממנו מְצִלָּה, מְצִלְתַּיִם, ב. צָלוּל, ב. צְלִילָה־וּת, צְלִילִי, ב. צָלַל, ואולי צְלִיל, ב. *צִלְצוּל, *צִלְצוּל, צִלְצֵל, א. *צִלְצֵל, א. צִלְצְלוּת.

ג. **צלל**[4]), ממנו צֵל, *צִלָּה, ג. צָלוּל. ג. צָלַל, צְלָלִי, ג. צִלְצֵל.

א. **צָלַל**, פ"ע צָלֲלוּ, —א) ירד פתאם לתוך עֹמק המים מפני כֹּבדו, versinken ; s'enfoncer ; to sink: נשפת ברוחך כסמו ים צָלֲלוּ כעפרת במים אדירים (שמות יט ה). — ואמר בן סירא: מכאוב ונדדי שנה

1) [עד לא.]

2) רק בעברי. [והשוה גם צול.]

3) [עי' ב. צָלַל, הערה.]

4) [עי' צֵל, הערה.]

וצער ותשניק ופני הפוכות עם איש כסיל, שנות חיים על קרב צוללו[1]) וקם בבקר ונפשו אתו (ב"ס גני' לד כ). — ובתו"ם: למה נקרא שמה (של בבל) צולה, ששם צללו מיתי דור המבול[2]) (ר' יוחנן; ירוש' ברכי' ד א). —*ובמליצה על מי שיגע הרבה ולא מצא כלום: צללת במים אדירים והעלית חרס בידך (ר' עקיבא, ב"ק לא.). —ובסהמ"א: וחבב עליהם להתעדן ולהתנשא בו (בעולם) עד אשר צללו במצולות ימיו וחייבם היצר לסבול צער גליהם (ר"י א"ח, חו"ה, הפרישות ב). ויש מי שדקדק הרבה ולא פגע בדרך הנכונה בחשבון ראית הירח אלא צלל במים אדירים והעלה חרס בידו (רמב"ם, קדוה"ח יא ג). ומי שיסכל השחיה יצלול (ר"ם א"ת, מו"כ א לד). כל הנביאים והחכמים אשר השיגו והעמיקו בעניני האלהים צללו במים אדירים והעלו חרס, בידם, כי לא ידעו ממנו דבר (מנחת קנאות, קופמן 22). — ואמר הפיטן: צלל כבודי כרפשי ואפלה במוקשי (ראב"ע, איך אכסלה, איגר 82). ולרדוף אחריה יצאו בני עולה, היא עברה בתוך ים ואויבתה צללה (הוא, מי כמוך, סס 178). קדושים ביבשה עברו, האמינו באל ושוררו, צללו צורריהם ושרו כי מיד האלהים היא (הוא, אחד רבה לאומתך, סס 225). —ואמר המשורר: חושו לאגן לו ירוצון בו ספינות צללו (רמב"ע, פרטים ג, 40). בקשר לבנה עלי מלכה והיא תחשב כי נע וצלל בים מערב כעופרת (ר"י הלוי, עין נדיבה, סעה"ם 89). כי אזכרה רבים אשר צללו תוך מי תהומותיו ואיש אל עבר פניו יהלכון (עמנו', מחב' ז, 34). —ואמר המליץ: ואשר נסה לעבור את הנהר רגלי במקום היותו מחופה בקרח, ונשברה חופת הקרח תחתיו ויצל (רמח"ג, הלרפסים ברוסיה, 99). —צוֹלֵל השוקע במים, ואמר הפיטן: תעות זורחים וצוללים[3]), שקוץ תועבות וגלולים, ריק ותהו הם

1) [היונ' תרגי במשמ' על קֶרֶב במשמ' האיש האוכל במדה, וקשה למצא משמ' זו בסלה. ושים לב לאשורי' שהפעל צלל משמש שם במשמ' שכב, ישן, ואולי יש לבאר אף כאן: השוקע ושוכב לישון ולא ככסיל המכלה לילה בנדודים.]

2) [במקום אחר (מד"ר איכה, פתיח', ר' יהושע דסיכנין): צללו מי המבול.]

3) [פרש רו"ה שהכונה לזורחים בשמים, כלומר המאורות, והצוללים במים, כלו' תבנית כל דגה אשר

האלילים (כ"ח קליר, פעוס, סדר ס סטע'). — ̈ונהוג השם צוֹלֶלֶת לספינה השטה מתחת למים. Untersee-boot ; sous-marin ; submarine boat.—̈ופ"י צָלַל, כמו הִצְלִיל, עשה שפלוני יִצְלֹל: עורכת (היד הגדולה) מסלה ישרה, פלאות ונוראות מאדירה, צוללת קמים בגבורה, קנאת מלחמת מעירה (סמעון בר ילחק, מחוללה, סדר ז פסס). — ̈ובהשאלה על חטאים ועוונות[1], ואמר הפיטן: תחן למלא רחמים ערך בעד צמים, צלול לניבכי ימים חטאים וגם אשמים (קטע עבודה יוה"כ, Elbog., Stud. עמ' 155). פועל כמדתך עשה חסר עם כל בשר, צלול זדון והעבר וכבוש פריעת מוסר (אליה בן סמעיה, אנא חטא, סליח' סחרי' יוה"כ). —וביב' פעו', ̈צֻלּוֹל, מי שצֻלַּל במים, ואמר המשורר: אזי לבש לבוש חמה ויצא כיום פרעה וחילו הצלולים (ר"ס הנגיד, הלי סעס, גרודי, 151). והוציא כל רכושה אשר הציף צלוליה ודלה פניני מעמקיה (רסב"ג, פלמור אז דוב, גרודי, 8). אשר יפרוץ בעיונו הלא הוא כמו אבן בעמקי ים צלולה (ר"מ בן סביב, דרכי כעס, טו.)—וכש"כ, ̈צְלוּלָה במשמ' גופת האדם הַצְּלוּלָה בעפר[2], וְגַן הַצְּלוּלוֹת במשמ' בית הקברות, ואמר המשורר: תפור שמחה אנחה וגם אבל תמור טובות וגילות וכו' ותחת צאלים גן הצלולות (אלעזר, בכו אחי, גנזי סכטר ג, 242). — ב)*צָלְלוּ המים, צָלַל ושקע העפר שבהם ועי"כ נעשו צְלוּלִים, זכים[3]: משערין אותן עכורין ואין משערין אותן צלולין, צללו לא יחזור ויעכרם (תוספת' נדה ג יח). ואין בודקין אותן צלולין אלא עכורין, צללו חוזר ועוכרן (בבלי סס כ.). — צָלְלָה העין, נעשתה צלולה: לעובר את העין וחוזרת וצוללת (ר' חייה, ירוס' כתוב' ח ג).—צָלַל מדבר פלוני, נעשה ריק ממנו, חסר אותו: מהו צליל, על שצלל עליהם אותו הדור[4] מן הצדיקים (פסיק' ר"כ, העומר, בובר, עח.).

במים (עפ"י דבר' ז יח–יט). ואפשר גם לבאר הכל על שמש ירח וכוכבים שהם זורחים ומאירים ואח"כ שוקעים וצוללים.]

[1] [עפ"י מיכה ז יט.]

[2] [ובאותו שיר: בכי אחי עלי נחטף בלא יומו ונלקח בלא עתו כנצלל במצולות.]

[3] [עי' גם א. צָלוּל.]

[4] [רש"י (סוטה ז יג): שהיה הדור צלול וכו'.]

— וכפ"י, צִלֵּל את החבית, עשה שֶׁיִּצְלֹל וישקט שמריה ויהיה יינה זך ומזוקק: עכורה היתה החבית וצללנו אותה (ר' יהודה בר סימון, מד"ר ברא' ס).
—ובסהמ"א: ואת נבלתם תשקצו לרבות יבחושין שסיננן, פי' בגד שצוֹלְלִין בו מה שירצו (ערוך ערך סנן). אם לקח בפידות ניסן שהיא קטנה מפני שככר צלל השמן אינו מקבל אלא השמרים בלבד (רמב"ס, מכירה יח י). ומסננין כמו צוללין היין בסודר (פי' המשנ' להרמב"ם, שבת כ ג). שמים הפירות במכתש וכותשים ולוקחים מימיהם ושמים את המים על האש וכו' וספירים קצפו ומורידים אותו מעל האש וצוללים אותו בבגד (פליטע הרופא, מפתח הרפואה, כ"י בריט' מוז'). ועוד ששתן העכור אם יזדכך ויצלול מעצמו או בצד האש יעיד על התחלת הבשול (טוביה כץ, מעשה טוביה ג, ארץ הפדפס ה ד, פז:).

—נפע', *נִצַּל, נִצֵּל, נִצְלַל, — א) שצללו אותו שנעשה צָלוּל: נותנין מים על גבי שמרים בשביל שיצלו[1] (שבת כ ג). באר שנפל לתוכה חרסית או אדמה ימתין לה עד שתצל[2] (פרה ח יא). יצללו המים המעורבים בעפר) ולא יעכרו (ירוס' נדה ב ו). — ובסהמ"א: השמן אסור לאכול ממנו עראי ולסוף ממנו עראי משירד לעוקה, פי' גומא שמתכנס

---

[1] [במשנ' מנק' ליוורנו: יִצַּלּוּ; בקטע כ"י משנ' מנק' מהגניזה (אדלר 2182): שִׁיצַּלּוּ, ובמשנה שבבבלי: שיצוללו, ועי' ד"ס. וכיוצא אף מדגמה זו, היה מקום לטעות בין יִצַּלּוּ מן א. צלה, לשון צליה, ובין יִצַּלּוּ מן א. צלל, ולפי זה אולי אף נסתמו לפעמים דברי ההלכה. כך למשל מנמקים הפוסקים למה אין מפקיעים (עי' פָּקַע, הפע', וההערה בעמ' 5177 וכו') ביצה בסודרין, בזה: בשביל שתצלה, כלו' משום שאז תִּצָּלֶה הביצה; אבל אפשר שביסוד הדברים פרוש קדום שאמר: אין מפקיעים (מבקיעים, מעבירים) ביצה בסודר בשביל שתצל, כלו' בכונה לצלול ולסנן אותה. מצד אחר אפשר שהיה אף בנין פִּע', במשמ' סנן בעבר' כמו בסור', ועי"כ בא לפעמים מצננים (ת' מצללים?) במקום מסננים, וכן מבאר למשל רמב"ם: ומסננין כמו צוללין (פי' המשנ' שבת כ ג).]

[2] [יש שנקדו שֶׁתַּצֵּל. שֶׁתְּצַל, הפע' ואינו נראה.] ובכ"י פי' הרמב"ם בערב' בבית הספרים בברלין מנק' שֶׁתַּצֵּל.

נצלל שם השמן (ר"י בן מלכי צדק, פי' מעשר' ה ו). ולוין מגיתו ששמריו מעורבין ולא ירדו שמריו לקרקעיהו ולא נצלל (ר"י עקנין, ס' מוסר ד כו). — ב) ובמשמ' הורד ושקע במים וכדו': וראיתי עוד אנשים שהם טבועים בהבלי שוא ונצללים בנבכי החבל ונבוכים במעמקי שבולת האון ומשתקעים במרחבי יין (תרג' חו"ד מיוחס לר' ברכיה הנקדן, MGWJ 1870, עמ' 411).—ואמר הפיטן: כובלי יכביל כפורך בצול נצלל (ר' שמואל השלישי, פיוט לשיר השירים, גנזי שכטר ג, 77). בים כנצללו כעופרת ונקמלו כקנה וסוף ראום מתים וכו' (יוסף אלברדאני, מוליך לימין, שם שם, 95). — ואמר המשורר: בכו אחי וכו' עלי נחטף כלא יומו ונלקח בלא עתו כנצלל במצולות (אלעזר, בכו אחי, שם שם, 241).

—התפ', *נִצְטַלֵּל, נִצְתַּלֵּל, — כמו קל, צָלַל ושקע: למה נקרא שמה (של בבל) מצולה, שכל מתי מבול נצטללו[1]) שם (ר' יוחנן, שבת קיג:).

—פעי, צִלֵּל,—הורד למים והשקע בהם: ובשאון מי המלכויות צוללנו[2]) וכהתוך כסף בתוך כור באשם כן נתכנו (רסע"ג, בקשה, סדור רסע"ג, עמ).

—הפעי, הִצְלִיל, — הוריד ושקע במים וכדו', עשה שיצלל: וראו ישראל והכירו כל אחד שונאיו ונטלו כל כספם וזהבם ולאחר שראו נקמתם הצלילם הקב"ה כמו אבן (מדרש ויושע, המומות יכקיומו, ביהמ"ד ילינק א, 46). כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאם וכו' היה צריך להשקיע את המצריים קרע את הים והצלילן בתוכו (רמב"ם, יסודי התורה ח א). יתלה בה שיכבדנה (שיעשה אותה כבדה) ויצלילנה למטה (משפטי צדיקת הריאה לרבי יונה). —ואמר הפיטן: נותן תשועה לעם נברא, מציל קמיהם בעברה (ר' משה בר קלונימוס, תודה, סדר אהרון פסח). מרכבות צרים עובדי האליל, נער בם להשקיע ולהצליל (אופל המוכי, יוצ' ח פסח, מחז' איטלי' א, קכו.). הצללת סוני והצלת הסוני (כשמח חוגגי, א פסח, קרובי אהג'יל). טפשת לב מקשה לבו והצללתו בים עם רכבו (שמואל, אז הכלים, גנזי שכטר ג, 27). עיניהם נשאו, והנה צרים באו, להצליל עצמם דאו, ובשרם אל תיראו (יוסף אלבנדאני, אמונת האסוכים, שם שם, 105). ומצרים כלו בתוך ים הצלילו (שם שם, 119). השפיל זדון קמים הלוחמים תמים הצליל בלב ימים כל סואן בשאון (על מה בני חבל, אור בקר פס, ויכילה, כז.). — ואמר המשורר: אשר הפילוך וגם השפילוך וים הצלילוך ובם אין לך מרים (יהודי בן ששת, את מי חרפת, תשו' תלמי' דונש, 8).—ובהשאלה, הִצְלִיל אלהים את החטאים, השליכם במצולות ים, כסה וכפר עליהם, ואמר הפיטן: שמצם העברת, דפים הצללת, קצפם השבת (ר"א קליר, ערב, קרובי ב פסח). כלה חטאינו והצלילה, למשנה ישע עם זו להנצלה (רסע"ג, איך כפתח פה, סליח' לתעניות, סדור רסע"ג, שמ). טיט נגרש תוכו תצליל, תוע זדון טמון ועליל (שלמה הבבלי, אם עונינו אנו, סליחי יוה א). חטאתינו במצולות ים תצליל (רגמ"ה, אמנם אנחנו, סליח' ד עשי"ת). חטאת נעורי תצליל, וים יהפכו כצליל (יצחק, יושב בסתר, סליח' יוה ו). והצליל בים כל עון נאלח, כי אתה ה' טוב וסלח (דרוש נא ידידך, סליח', סדור ארם צובא, תקלג:).

—הפע', הִצְלַל, – כמו פע', ואמר הפיטן: פרעה וחילו כהצללו אדום ומואב חלחלו, אז נבהלו (אופל המוכי, יוצ' ח פסח, מחז' איטל' א, קכו:). ועי' פע', הערה.

ב. צָלַל[1]), פ"ע, צָלְלוּ, תְּצִלֶּינָה, תְּצִלְנָה[2]),—צָלְלוּ אזנים, שמעו קול צִלְצוּל, או קול שאון, gellen; retentir; to tingle: הנה אנכי עשה דבר בישראל אשר כל שמעו תְּצִלֶּינָה שתי אזניו (ש"א ג יא). הנני מביא רעה על ירושלם ויהודה אשר כל שמעיו תְּצִלְנָה שתי אזניו (מ"ב כא יב; ומעין זה ירמ' יט ג). —והשפתים, צָלְלוּ מפני בהלה, זזו והקישו זו על זו והשמיעו קול: שמעתי ותרגז בטני לקול צָלְלוּ שפתי (חבק' ג טז).—ואמר המשורר: ועל שפתיו כאש צרבת להצליל (שלמון בן ירוחים הקראי, מלחמ' ה', 64). אל תשאלו על מה שפתי צללו כי מעלי ראשי

---

1) [בכת"י (שבת' קיג:) בדפוי: נצתללו, והמאמר נמסר בשם ריש לקיש. ועי' גם ד"ס. ובירוש' (ברכ' ד א): צללו, עי' לעיל, קל, והערה שם.]

2) [בסליחי אשכנזי לערב ר"ה (יהי רצון, ד"ס ואחס בי' חסנה): הוצללנו, הפעי.]

1) [גם בארמ' צל, צלל, ובערבי צַלَّ, צלצל b), ואף באוגר ת' משרש זה מצלתם, מצלתים.]

2) [ע"ם יִתַּמּוּ, ואחרים ראו בו בנין נִפְעַל.]

a) صلّ b) صلصل

צללים סרו (רמב"ג, ביוני יקותיאל, נרודי, 14). יש בו צרי לאשר לקול יגון שפתיו צ ל ל ו (רמב"ע, הרסים ג, 40). לקולם צ ל ל ו האזנים ותולנה דמעות העינים (עמנו', מחב' כח, 227).—ועי' ב. צָלוּל.

ג. צָלַל [1], פ"ע, צָלְלוּ,—צָלַל דבר, כִּסָּה צֵל, beschattet werden; être ombragé; to be shaded: ויהי כאשר צָלְלוּ שערי ירושלם לפני השבת ואמרה ויסגרו הדלתות (נחמ' יג יט). ואמר המשורר: כי צ ל ל ו כלם בענפי עץ וכי רוחי בשמים בם בנשף ישבו (רמב"ע, הרסים ג, 38). פנה ידידי לערוב יום וערוגות צ ל ל ו (שם שם 39).—ועי' ג. צָלוּל.

—הִפעי', מֵצַל,—הֵצַל הדבר, עשה צל: ארז בלבנון יפה ענף וחרש מֵצַל וגבה קומה (יחזק' לא ג).

---

[1] [עי' צֵל, הערה. ומשרש זה דרשו: ולפי שראתה במלאך נקראת שמה הצללפוני שהיא פונה במלאך ואין צ ל ל אלא מלאך וכו' למה נאמר ה צ ל ל ולא אמר הצל לפי ששתי פעמים נראה לה לאשה, אחת בעיר ואחת בשדה (מד"ר במד' י). והעיר רש"ל: והוא טוב מפני רוח רעה (חכמת שלמה, ב"ב א.).]

[2] [ובתו"ם: עתיד הקב"ה להוסיף על ירושלים עד שהסוס רץ ו מ צ י ל[2] (ריב"ל, פסח' נ.). כל ביזה שבוזזין ישראל עד שעה שהסוס רץ ו מ צ י ל יהיה קדש להי' (ר' יוחנן, שם שם). ופרש ר"ח וכן רש"י בשם ר' מכיר: חצי היום שהצל של סוס תחתיו (ר"ח), כשעור מרוצת הסוס עד חצי היום וכו' (רש"י). והיה מי שהעיר שאין כאן ענין צ ל אלא הַצָּלָה מן נ צ ל, הִפעי', ושהכונה לסוס שעליו מדבר במשנה (סנה' ו א), שהרוכב עליו היה חייב להעמיד ו ל ה צ י ל את הנדון המוצא לבית הסקילה, אם נמצא מי שיכול ללמד זכות עליו, וכונת מאמרו של ריב"ל לפי זה שעתידה ירושלם להתרחב עד מקום זה שבו היה בית הסקילה (כנסת ישראל, הרמ"ח, בית המדרש, 68). ואמנם במאמר המקביל בירוש' (פסח' ג ח; וכן בירוש' גנ"י, 109) המובא גם הוא בשם ריב"ל נאמר: עד מקום שהסוס רץ ואינו עושה צל. אבל אפשר שבאו המלים עושה צל כלשון פשוטה המבארת את הבטוי המקורי (הסוס) מ צ י ל, הקרוב למלים הנדרשות מצלות הסוס. ואולם מצד אחר שני הפרושים רחוקים, גם זה תחושב על סוס ידוע הנזכר בהלכה ועל מקום הסקילה שאינו מרחק וגם זה שהסוס עושה (ז"א נותן) צל או לאו. ואולי טבעי יותר להבין כאן מציל במשמ' מְצַהֵל, מְצַהֵל, כדגמת צילנית (עי' שם) במשמ' צהלנית, כלו' עד (במת) שהסוס המצהל יכול לרוץ בכלל, בלי הגבלה, כי הכונה לרבות ולא למעט, ודרש מצלות — מ צ ה ל ו ת.]

—ובסהמ"א: ונסו הצללים, הוא עת שרב והום היום, אני א צ י ל ך ואת עריבה עלי (רש"י, שה"ש ד ו). ופעמים שהצל רבה על ה מ י צ ל ופעמים שה מ י צ ל רבה על הצל, כשהחמה עומדת בגובה הרקיע צל כל דבר הוי קטן וכשחמה כשיפולו הוי צל ארוך (תוס', עירוב' מג:, ד"ה וכל קומתו). כי אין תמונה אשר לא תשנה דמות צלה לפי מעמד ומצב גוף המאיר והנאור לעומת גוף ה מ צ ל וכו' (ר"ד מפריזנהויזן, מוקדות תבל ג, טו.)[1]

— הָפעי', בינ' ˙מוּצַל[2], — מְכֻסֶּה צל: ובצהרים יגדל כח חחום עד שיהא השור מ ו צ ל בצל התאינה מחמת החום (רש"י, סנה' יח:). כי אין תמונה אשר לא תשנה דמות צלה וכו' זולת הכדור שנראה תמיד דמות צלו על גוף ה מ ו צ ל (ר"ד מפריזנהויזן, מוקדות תבל ג, טו.).

—פִּע', בינ' ˙מְצַלֵּל, — צִלֵּל, שם בציור צְלָלֵי צבעים, גִּוֵּן אותו בגוני גונים, schattieren: nuancer; to shade: במלאכת הציור (מאלערייא) לא באו אל מחוז השלמות כי לא יבינו לצייר ברשמי קוים דקים מאירים ו מ צ ל ל י ם. (ר"ש בלוך, שבילי עולם ג, ע.).

˙צְלָלִי, ת"ז, — שיש בו צל, מוצל: לפיכך נראה ות האויר במקומות ה צ ל ל י י ם הנראה מלהב. חגר בצל העפעף (ר"י לטיף, רב פעלים).

א. צלם [3], ממנו ˙צָלַם, א. צֶלֶם, ˙צַלְמָה, א. ˙צַלְמוֹן, ˙צַלְמָנִי.

ב. צלם [4], ממנו ב. צֶלֶם, ב. ˙צַלְמוֹן, *צַלְמוֹנָה, צַלְמָוֶת.

א. ˙צָלַם, קל לא נמצא [5].

---

[1] [ועל הפסוק (דבר' כג יה) ל ה צ י ל ך ולתת איביך לפניך, דרשו חז"ל: להגן עליך להיות צ ל על ראשך (מד"ר ויקר' כד).]

[2] [עי' צֵל, הערה 2 בעמ' 5482).]

[3] [עי' בהערה לערך א. צֶלֶם.]

[4] בערבי ט'לם a), [ובאשור' צַלְםָ, שחר, כהה.]

[5] [ונגזרו בזמן האחרון בנינים חדשים מפעל זה, עי' בהערה הבאה. וכן נמצא בארמ' שבתו"ם צַלֵּם במשמ' צַיֵּר: רבא שרא ל צ ל ו מ י נורי וכו' (ב"מ ס:).]

---

a) ظلم

—הסעי, "הִצְלִים,—עשה כדמות צֶלֶם: עשינו לה כוונים להעציבה, שהיו עושים דמות בצק כדמות הכוכב כמו כתבונם עצבים צלמים כתבניהם, ויהא להעציבה כלומר להצלימה לשון דמות צלם (הסו' רש"י, מלא חסנים, גיגר, 34). שהקב"ה במאמרו הקדוש ובמחשבתו הטהורה הצלים את צלמו והקרים את גופו (כלנ"ס הכסיה, מגלת המגלה, 55).

א. צֶלֶם [1], ס"ז, צַלְמוֹ, צַלְמֵנוּ, מ"ר סמי' צַלְמֵי, כנ' צְלָמָיו, צַלְמֵיכֶם,—א) צַלְמוֹ של דבר, של אדם, וכיוצא בזה, דמותו וצורתו הגופנית, plastisches Bild; image plastique; plastic image: ויאמר אלהים נעשה אדם בְּצַלְמֵנוּ כדמותנו וכו' ויברא אלהים את האדם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אלהים ברא אתו (ברא' א כו—כז). ויולד (אדם) בדמותו בְּצַלְמוֹ (שם ה ג). ועשיתם צַלְמֵי עפליכם וְצַלְמֵי עכבריכם (ש"א ו ה). וישימו את ארון יי' אל העגלה ואת הארגז ואת עכברי הזהב ואת צַלְמֵי טחריהם (שם שם יא). ותעשי לך צַלְמֵי זכר ותזני בם (יחזק' יו יז).—ובהרחבה גם צורת דבר מחקה בצבע וכדו': ותרא אנשי מחקה על הקיר צלמי כשדיים חקקים בששר (שם כג יד). — ב) בפרט צֶלֶם עשוי בעץ או באבן או בכסף וזהב, לעבדו עבודת האדם לאלהים, Götzenbild; idol(e): ואבדתם את כל משכיתם ואת כל צַלְמֵי מסכתם תאבדו ואת כל במותם תשמידו (במד' לג נב). ויבאו כל עם הארץ בית הבעל ויתצהו את מזבחתו ואת צְלָמָיו שברו היטב (מ"ב יא יח). וְצַלְמֵי תועבותם שקוציהם עשו בו (יחזק' ז כ). ונשאתם את סכות מלככם ואת כיון צַלְמֵיכֶם [1] כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם (עמו' ה כו). — ובתו"ס: בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות וכו' והעמיד צלם בהיכל (תענ' ד ו). כל הצלמים אסורים מפני שהן נעבדין פעם אחת בשנה (ר' מאיר, ע"ז ג א). המוצא שברי צלמים הרי אלו מותרין (שם שם ב). חביב אדם שנברא בצלם, חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם שנא' כי בצלם אלהים עשה את האדם (ר' עקיבא, אבות ג יד). ישראל וגוי שירשו בית גוי אינו רשאי שיאמר לו טול אתה צלמים ואני כילים וכו' (תוספת' דמאי ו יג). צלם של אבן היה נימוח ושל עץ היה נרקב (מכי", מסכ' דפסחא ז). ע"ז עברה עם ישראל בים וכו' ואי זה זה צלמו של מיכה (רבי אליעזר, שם שם יד). אפי' היו שם שני צלמין, אחד עשוי כמין דלופקי ואח' שאינו עשוי כמין דלופקי וכו' (ר' יוחנן, ירוש' דמאי ו ט). אדם שעבד עבודה זרה והעמיד צלם בהיכל אתה מקבלו בתשובה (ר' לוי, שם סנה' י ב). אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו והתקין לו ממנו בנין עדי עד (ברכת חתנים, רב יהודה, כתוב' ח.). על כל טיל וטיל היה עומד בורגן ועל כל בורגן ובורגן היה עומד צלם והיתה ידו עקומה ומראה היכן ערי מקלט (ר' אבין, מדר' תהל' כה י). צלם יהודיים הוא (מדר' תנא"ס, דבר' לב יז, הופמן, 195). לא דיים שעבר עמהם צלמו של מיכה אלא שהיו מקישין כלפי מעלה דברים (ר' יהודה ב"ר אילעאי, מד"ר שמות כד). היה אחד מהן חורש שדהו לוכסן מעמיד צלם באמצע כדי שיהו ראשי תלמים מראין לה (בשם ר' הושעיה, שם איכה פתיח', ר' יהושע דסיכנין). הייתם יודעים שיש לכם אלוה משזיב ומציל, למה הנחתם אלהיכם והשתחויתם לצלם שאין בו כח להציל וכו' (סדר"א לג). — *עושה צְלָמִים: מדת בשר ודם הולך אצל עושה צלמים ואומר לו עשה לי צורתו של אבא (מכי' מסכ' דשירתא ח).—ובסהמ"א: אני רואה צלם שיש ודמות פניה כאשה יפה וכו' הצלם הזה אשת בליעל היה ובשעה שידע הבליעל את הצלם ותהר ותלד זה ארמילס (פרקי היכלות לט). שהיו עושים (הגוים) צלמים והיו מאמינים שכל אחד מהם יחולו בו כחות הגלגלים (ר"י א"ח, כוזרי ד א). אך

---

[1] [בארמ' ובסור' צלמא ואף צלמתא, ובאשורי צַלְם, וכן צלם, צלמת בכתבות בערב' דרומית, אך בערב' הצפונית צַנַם a), ואמנם שם גם פעל צַלַם b) במשמ' חקק ופסל. והיו אף שחשבו, כי מלה זו השאלה מן האשור' ביתר השפות השמיות, וכי עקרה מן ב. צֵלֶם במשמ' תמונת צֵל, ואינו נראה.

וביָמינו גזרו משרש זה פעלים ושמות, כגון צִלֵּם במשמ' עשה ציור־אור, photographieren; photographier: to photograph; הִצְטַלֵּם, צִלֵּם את עצמו, נתן לאחרים לְצַלְּמוֹ, צִלּוּם, פעלת הַמְצַלֵּם; תַּצְלוּם, ציור־אור; צַלָּם, מי שאמנותו לְצַלֵּם; מַצְלֵמָה, מכונת צלום; צַלְמָנִיָּה, בית הַצַּלָּם וכדו'.]

a) صنم b) صلم

[1] המליצה קשה. [כיון וסכות בפס' זה הם שמות האלים כַּיְוָן וְסַכּוּת הידועים מאשור ובבל, ועי' בהערות לשמות אלו.]

היו העם מבקשים תועלות הצלמים ההם (שם שם כג). וחייבין אנו לעיין בהתחלת האדם וכו' והצורך המביא לעשותו על הצלם אשר הוא (הוא, מו"ם, הנחיגה ה). וכן נראה לי שלזה כיון החכם המסדר ברכת חתנים באמרו והתקין לו ממנו בנין עדי עד וכנוי ממנו שב אל צלם אלהים הנזכר (רוח חן ג). עבודות הרבה קבעו עובדי כוכבים לכל צלם וצלם ולכל צורה וצורה (רמב"ם, עכו"ם ג ג). שהכסיל שאינו יודע החכמה האלהית והמלאכה ההיא בראותו הצלם ההוא בדמות אדם בכל משטחו הגלוי ובתבניתו ובדמותו ובמראהו יחשוב שנעשה כמו שנעשה האדם (אגרת תימן להרמב"ם). וייעץ הצר האכזרי ויעש לו צלם דונג בתבנית איש (מעשה נורא משנת תת"ק וכ"ד לחרבן, אוצר טוב ברלינר 1878). ולא שנה זה העניין פעמים אלא חד להודיע כבוד הצלם שלא לנהוג בו קלות ראש וכו' (ר"י עקנין, ס' מוסר ג יח). הוגד לנו כי אמרת כי הצלמים לא יועילו ולא יזיקו (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסופים ב א). הצלמים שנחלקו אינן צורות על כלים ומטבע אלא צלמים ממש מעצים אבנים או מתכות וכו' (ראב"ד מנרבונא, האשכל, פרק כל הצלמים). ויפתחו הזקנים אותו ולא מצאו בו כי אם תיבה אחת קטנה בחלון צפונה ויפתחוה וימצאו בה צלם זהב אחד בדמות אדם ובידו שתי וערב (ר"י זכרא, מעשועים ו, דודזון, 62). ויהי למלך אוזדרובל בת ושמה אושפזיונה יפה מאד וירקמו את צלמה אנשי דורה על לבושיהם מרוב יפיה (יוסיפון פרק ג). ואתן זהב רב לאומנין ויבנו את צלמי ויקימו אותו בין הבית ובין קדש הקדשים ויהי צלמי לזכרון לי בבית חזה בית אלוה הגדול (שם פרק ה). ויצו ויעשו האומנים צלמי נחושת כתאר בני אדם והמה חלולים (שם פרק יא). ואת האליל אפולינוס צלם של זהב השליכו בתוך האש במצות המלך (שם, גינצבורג, קלג). וקחי את תבניתם (של אריסתובלוס ומרימי) רקום ריקמת צלם שניהם ושלחי בידי אל אנטונינוס והיה בראותו את צלמי הבחור והנערי הוא יעשה כל חפצם (שם, רעה). ויהי כמלוך כוסתוברום באדום ויבקש להוציא את אדום מתחת יד יהודה ויקם את צלם הקדמוני לאדום (שם, רלז). המוכיח את מי שאינו נובח והמלמד את מי שאינו למד כמנגן בין המתים או כצועק אל הצלמים (ר"י בן כתעילאם, פי' משלי ט ז). אנדרטא. פי' צלם מלכים העשוי לכבוד (ריטב"א לר"ה פרק ב, לג). ובמעט שאין מלון שהוא בית גוי שלא תמצא בו הרבה צלמים מצויירים או חקוקים בכותל (הכומת הדסן השני ו). כי לא היו יכולים כל כחות השטן לפגוע בי עד הסיר צלם אלהים מעל פני כל יוטל מצדו מורא עליהם (ר"מ אלשיך, איוב ב יא). — ואמר הפיטן: ובעון צלמים נעה גנתון צלמין (ר"א קליר, איכה ישבה מגללת הסרון, קינ' ת"ב). — ואמר המשורר: יה קום לעבדי שקץ צלמם הולך בצלם וצלם בגחלי צלם[1] (ר"י הלוי, קראים בלבב, דיואן ג, 64). כלם (כל היצורים) הלא ידמו צלמים לבשי שלמים (הוא, מודים לך, סעה"ם 103). ובהיכל לפני העמידו תועבותם ואת כל צלמי מסכותם[2] (ראב"ע, איך אוכל, אגר 175). ערבה שנתי לי ואהבתך דודי העירתני ראות צלמך (הוא, הרחקת, כהנא א, 79). — "ובמשמ' גוף האדם, ואמר הפיטן: גדולתו לאין קץ עצמה, יהללוהו גדודיו בסודם, גלם על צלם נשמה, כי לה' עין האדם (הוא, אזכירה, עבודת יוה"כ, אגר 233). — "ועל האדם בכלל: ה' נתן לישראל זה הכלי שהוא התורה שהוא מיישר ומנהיג הצלם הזה החביב[3] (מנחת קנאות, קופמן, 86). — בֵּית צֶלֶם: מעשה בדמשקיא שהיה שם בית צלם אחד והיה לו כומר שמו אבא גוליש והיה משמש לפני הצלם שנים הרבה וכו' (מדה"ג, שמות ב עז). — "חָכְמַת הַצְּלָמִים: ומהם חכמת הצלמים, והכונה בה למזוג הכוחות השחקיים בכוחות מקצת הגופים העפריים בדי שתהכר מזה כח פועל פעל זר (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ב ז, 53). — "לוּחַ צֶלֶם, ציור־אור[4], ואמר המשורר: כרע באח עמי התהלכת ובלות צלמך כיום כבדתני (יל"ג למחיר לערים, שירי יל"ג א, 128). — "ובמשמ' צלם ישו הנצלב, crucifix; Kruzifix: ולא יכלו לנצח האפיפיור עד שאחד מההגמונים נתיעץ במשרתיו שיעלילו על היהודים שאחד מהם גנב צלם אחד של כסף מבית תועבותם (שבט יהודה, הנובר, 125).

---

1) [כדגמת המספר במ"ב כג כ, ועי' א. צְלָת, הערות.]

2) [עפ"י במדי לג כב.]

3) [עפ"י אבות ג יד.]

4) [עי' הערה לעיל.]

מצאתי צורת הצלם על כתפי (יוסף הכהן, עמק הבכה, הול' לטריס, 58). וגם את האיש נושא הצלם הכה בחצי (שם, 61). — וגם במשמ' צְלָב בכלל. —*וּצְלָם ובקצור צַל, במשמ' מטבע קטנה מסמנת בצורת צלב, Kreuzer, נהג בפרט בפי יהודי אוסטריה, הונגריה וגרמניה הדרומית [2]).

ב. צֶלֶם [3]), ס״ז, — חשך ואפלה, ובהשאלה רֶשַׁע, חמס: אך בְּצֶלֶם [4]) יתהלך איש אך הבל יהמיון יצבר ולא ידע מי אספם (תהל' לט ז). — ואמר המשורר: לתועה באשון לילו ולאובד בעי צלמו, מהרה אור באור פניו ומורה לך יהי צלמו (רמב״ע, תרשים ח, 24). יה קום לעבדי שקץ, צלמם הולך בצלם וצלם בגהלי צלם (ר״י הלוי, קרלוס בלבב, דיואן ג, 64).

***צַלְמָה**, ס״נ, מ״ר צְלָמוֹת, — כמו א. צֶלֶם: משל למלך הנכנס למדינה והעמיד לו איקונין ועשו לו צלמים וטבעו לו מטבעות, לאחר זמן כיסו איקונותיו שברו את צלמותיו [5]) ופסלו את מטבעותיו ומיעטו בדמותו של מלך (ויקנטי עם פירוש תבן יקרה, ב, ט., יתרו).

א. *צַלְמוֹן [6]), ס״ז, — כמו א. צֶלֶם: משל למלך ב״ו שנכנס למדינה והעמיד לו איקונות ועשו לו צלמון [1]) וטבעו לו מטבעות, לאחר זמן קפאו איקונותיו ושברו צלמוניו [2]) ופסלו מטבעותיו ומיעטו בדמותו של מלך (והזהיר שמות, לח., יתרו). — ואמר המשורר: אמת נעלם יהיד עולם באין צלמון, והוא קדמון וכו׳ (רשב״ע, ערוגת החכמה, כהנה ג, 62).

ב. *צַלְמוֹן, ס״ז, — כמו ב. צֶלֶם, צַלְמָוֶת [3]), ובהשאלה גיהנם, שְׁאוֹל, ואמר הפיטן: תרדוף לצלמון יועצי על צפוניך, תתן להבהב נותצי פניניך (ר״א קליר, שבת סוכו, קינ׳ ת״ב). דחה אדמון (אדום הרשעה) בצל צלמון (מרדכי, מעוז צור ישועתי, זמר לחנכה).

***צַלְמוֹנָה**, ס״נ, — כמו ב. צַלְמוֹן [4]): משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חדש, ששה חדשים בחמה וששה חדשים בצינה וכו׳ ואח״כ הוא מוציאן לשלג וכו׳ והיכן הן משלימין את נפשותיהן, יהודה ב״ר אומר בשלג, הה״ד בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון, השלג היא צלמונה [5]) שלהם (פסיקי ר״כ, עשר תעשר, בובר, לז:; מעין זה תנהו׳ ראה יג; מדר׳ משלי לח). — *צַלְמוֹנַת מים, גיהנם של מים, ואמר הפיטן: טכם אוצרות שלג ואש וברד ומים טמונים לסערת חימה לצלמונת מים (ר״א קליר, אקסטס כבל, תפלת גשם) [6]).

***צַלְמוֹנִית**, ס״נ, — כנוי לבן יחיד, ילד יחיד [7]): דן נכנס בצלמוניתו אצל אביו ונתברך

---

1) [וכך נהגו לקרא אף לערים כגון Deutsch-Kreuz שבהונגריה בשם צֶלֶם.]

2) [ביחוד השתמשו במספר ח״י צַל בנדירת נדר בעליה לתורה.]

3) עי׳ הערה הבאה.

4) רֹב הקדמו׳ וגם רֹב החדשי׳ פרשו גם צֶלֶם זה במשמ׳ דמות וצורה, ואמרו כי הכונה כאן דמות לא ממשית. אך זה רחוק. אך ככר פרשו דונש במשמ׳ חשך והסכים לזה גם ריב״ג וכמו״כ רש״י. [ואולי צ״ל בצלמות הלך במק׳ בצלם יתהלך כדעת למברט (REJ Avr. 1894, עמ׳ 281).]

5) [במכי׳ (מקכ׳ דבהדם ח): צלמיו. ועי׳ א. צַלְמוֹן.]

6) [עפ״י לשון הכתוב: בפרש שדי מלכים בה תשלג בְּצַלְמוֹן (תהל׳ סח יה), וכן נמצא צלמנא, צילמנא בארמי׳ במשמ׳ צֶלֶם. ועי׳ ב. צַלְמוֹן, הערה. ואמנם בפסוק הבינו רֹב המפרשים צלמון כש״ע פרטי של ההר הידוע ממקום אחר (שפט׳ ט מח), אך כל הפסוק קשה. ואולי יש לצרף לענין אף את הפסוק שאחריו, בהקבלה של שדי במשמ׳ שָׂדַי, שָׂדֶה, אל הר, כגון: בפרש שָׂדַי מלכים בהת (במשמ׳ כסוי, סְפַת?) שֶׁלֶג, בצלמון הר אלהים הר בשן וכו׳, ולפי זה יהיה צלמון ש״ז כללי, אולי במשמ׳ חשכת מים מן ב. צֶלֶם, ויהיה שדי מלכים שם מקום, קשור אל מלכי צבאות שבפס׳ יג.]

1) [במכי׳ (מקכ׳ דבהדם ח): צלמים.]

2) [שם שם: צלמיו.]

3) [ועי׳ בערך הבא.]

4) [עפ״י מדרש לשון הכתוב בה תשלג בצלמון (תהל׳ סח יה): אל תקרי בצלמון אלא בצלמות, ומעין זה התרג׳ הארמי לפסוק.]

5) [כך בפסיק׳ ר״כ ובמדר׳ משלי. בתנחו׳: צלמות; בתנחו׳ בובר (ראה י): צלמונא.]

6) [השוה את התרג׳ הארמ׳ לפס׳ הבאת אל אוצרות שלג ואוצרות ברד תראה אשר חשכתי לעת צר (איוב לח כב—כג): די גניזית תלגא לעדן עקתא בגהנם.]

7) [כך פרש הערוך, ומשמ׳ זו יוצאת ברורה מן הענין, אלא שאין לקבל את פרוש הערוך מלי׳ יוני או רומי, וכן לא הֻצַּע פרוש אחר המניח את הדעת. ואמנם

בשבעים אלף, ובנימין נכנס בעשרה ימתברך בארבעים אלף (מד״ר ברא״ש׳ לד).

צלמות [1]), ש״כ, —חשך, אפלה, Finsternis ; obscurité ; darkness : ההם ההלכים בחשך ראו אור גדול ישבי בארץ צלמות אור נגה עליהם (ישע׳ ט א). המוליך אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה בארץ ציה וצלמות בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם (ירמ׳ ב ו). וקויתם לאור ושמה לצלמות (שם יג טז). עשה כימה וכסיל והפך לבקר צלמות וחשך ויום לילה החשיך (עמו׳ ה ח). גם כי אלך בגיא צלמות לא אירע רע כי אתה עמדי (תהל׳ כג ד). כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות (שם מד כ). ישבי חשך וצלמות אסירי עני וברזל וכו׳ יוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיהם ינתק (שם קז י—יד). יגאלהו חשך וצלמות תשכן עליו עננה (איוב ג ה). בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות (שם י כא). מגלה עמקות מני חשך ויצא לאור צלמות (שם יב כב). פני חמרמרו מני בכי ועל עפעפי צלמות (שם טז טז). כי יחדו בקר למו צלמות לא יכיר בלהות צלמות (שם כד יז). קץ שם לחשך ולכל תכלית הוא חוקר אבן אפל וצלמות [2]) (שם כח ג). אין חשך ואין צלמות להסתר שם פעלי און (שם לד כב). הנגלו לך שערי מות ושערי צלמות תראה (שם לח יז). — ובמדר׳ : זימן לו (הקב״ה לאדם) שתי אבנים אחת של אופל ואחת של צ ל מ ו ת (מדר׳ תהל׳ לב). — ואמר הפיטן : ובבא עתו יצא (האדם) מחצריו לחצר מות ומצל חדריו ל צ ל מ ו ת (רשב״ג, כתר מלכות, יחי רצון מלפניך). ויתן לפניך החיים והמות והאור ו ה צ ל מ ו ת (מקדור רומני, רמב״ע, דוקס, 71). הורוני בחצי מות וינהגוני ל צ ל מ ו ת, רטשתי ונטשתי וכו׳ (ר״י הלוי, אהה אדני, סלוק, מעה״ש 115). — ואמר המשורר : אחי עצה כמו שחר מאירה בעת צרה ל צ ל מ ו ת מדמה (יוסף בן חסדי, הללבי, מעה״ש 28).

צלמני, ת״ז, — השיך לצלם, לגוף, גופני : להופיע שלא נברא בו ביום הששי כי אם כחותיו ה צ ל מ נ י ו ת אשר הם מדרך הגולם והגוף (רלב״ג הכסיל, מגלת המגלה, 55).

א. צלע [1]) ממנו צליעה, א. צלע.

ב. צלע [2]), ממנו צלע, ב. צלע, *צלעה.

ג. צלע [3]), ממנו צלע.

צלע, פ״ע, צלע, צלעה, —צלע האדם על ירכו, היה נטה על ירכו האחת בהליכה, hinken ; boiter ; to limp : והוא צלע על ירכו (ברא״ש׳ לב לב). — והצאן, וכדו׳, ובמליצה גולי ישראל שנדחו מארצם : ביום ההוא נאם יי׳ אספה הצלעה [4]) והנדחה אקבצה וכו׳ ושמתי את הצלעה לשארית (מיכ׳ ד ו—ז). והושעתי את הצלעה והנדחה אקבץ (צפנ׳ ג יט). — ובתו״מ : מקרה אחד לצדיק ולרשע, לצדיק זה נח וכו׳ כשיצא מן התיבה הכישו הארי ושברו וכו׳

רגילים חז״ל לקרא לילד יחיד בלשון יונה וכדו׳ (כדגמת הכתוב : אחת היא יונתי תמתי), כגון : פרידה אחת יש לי (סנה׳ קח.), ואולי גם צלמונית בעקר שם צפור היא, כדגמת סנונית, ובהרחבה לחבה סלנונית, ובאשור׳ נמצא צלמך, ו״א צלמת כשם צפור.]

1) כך תנקוד המסור, וראו בו רב הקדמו׳ וכמו״כ רבים מן החדשים מלה מרכבת צל־מות. אך כמעט מכל המקומות שבאה שם מלה זו נראה שאינה אלא נרדפת עם חשך, ולכן כבר סברו קצת הקדמו׳, כי זה שם ע״מ פעלות. מן ב. צלם כמו בערב׳ ט׳לאמה a), ורגלים לדבר כי בתחלה היו אמרים צלמות ; אך אחר כך, מפני שהשרש צלם במשמ׳ חשך יצא מן השמוש הרגיל, נשתכשו המדברים, והרגישו במלה זו רמז להמלה מות והתחילו גם לאמר צלמות. וכבר התפלפל בזה ריב״ג בהשרשים.

2) [לפי טורטשינר, ס׳ איוב, נתערבבו כאן שני חצאי פסוקים, והכונה : קץ שם לחשך תכלית אפל וצלמות, ולכל אבן הוא חוקר וכו׳.]

a) ظلامة

1) בערב׳ ט׳לע a), בערמ׳ עלעא. ולפי Vollers, Volksspr. u. Schriftspr., עמ׳ 15, אמרו הפרסים בערב׳ צ׳אלע במקום ט׳אלע.

2) [עי׳ בהערות לערך צלע.]

3) בערב׳ צלע b).

4) [ואמר רד״ק במכלול (דקדוק הפעלים, ליק, יב :) : ובאה הנקבה בצירי על דרך היחיד ולא יראת בוגדה יהודה אחותה נוטרה את הכרמים בצירי יולדה, אספה הצלעה וכו׳ או יהיה וכו׳ צ ו ל ע ה וכו׳ תואר במשקל שוממה.]

a) ظلع b) صلع

ולרשע, זה פרעה נכה, כיון שבקש לישב על הכסא של שלמה לא היה יודע מנהגיו, הכישו ארי ושברו, זה מת צולע וזה מת צולע (ר׳ יוחנן בשם ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסף הגלילי, מד״ר ויק׳ כ). יש עושים את הדין במי שצולע (פסיק׳ רב׳ יג, מני אפרים). אמרו לו ישראל רבונו של עולם נכים עושים את הדין בצולעים (שם שם). — ובסהט״א: ובצלעי שמחו ונאספו נאספו עלי נכים, כשאני צולע מעט נאספו עלי (ילק״ש במד׳ תשפד, וישמע הכנעני). — ובהשאלה: אלא שגם הוא (מהר״ל בן חביב) צולע על ירכו כמו המתפלספים (יש״ר מקנדיה, מלרף לחכמה, ע:). — ואמר הפיטן: חכם וזכור את כל התלאה, ההשיגה ערת צולעה ונהלאה (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ׳ שבת א חנכה). —ואמר המשורר: אלך אני עמו כאיל בברית, אך הוא עלי ירך והוא צולע (אלעזר הבבלי, דיואן ברודי, רסג). — ובהשאלה, לשון צולעה וכדוי: רבים מהם לשונם לדבר בלשון הקדש צולעה. וקריאתם גרועה ורעה (כ״י חריזי, תחכ׳, הקד׳, 12). אך מליצתם בעת ההיא היתה גרועה, ולשונם בנתיב השיר צולעה (שם יח, 179). ונוהגים לאמר ע״ד הלועזית הֶקֵּשׁ צולע, השואה צלעת, כששני הצדדים, המשל והנמשל, אינם שוים, כדגמת רגלי הצולע.

—הפע׳, הִצְלִיעַ, ביני נק׳ מַצְלַעַת, — כמו קל: בצלעי שמחו וכו׳ כשאני מצלעת הם שמחים (פסיק׳ רב׳ יג, מני אפרים).

—נפע׳, נִצְלַע,—נעשה צולע: מקרה אחד וכו׳ לצדיק, כגון נח, לרשע, פרעה נכה, זה נצלע וזה נצלע[1] (רש״י, קהל׳ ט ב). הא והא גרמא ליה, החטא גרם לו שנצלע[2] בקידה (תוס׳, תענ׳ כה.). אחוי קידה, נועץ גודליו ונשען עליהם ושוחה עד שנושק את הרצפה וזוקף ומתוך שאינו יכל להשען על גודליו ואין ידיו מסייעות אותו בזקיפתו וצריך להתאמץ במתניו ומתוך כך נצלע[2] בבוקא דאטמא (תוס׳, מגי׳ כב:). ומה שלקה יעקב ונצלע לפי שהקב״ה הבטיחו והוא היה בורח (רשב״ם, ברא׳ לב כט). — ואמר הפיטן: עקלתון נושף קלע, ופיתום מכשף נצלע (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ׳ א פסח).

[1] [ע״פ המדרש, ושם בקל צולע. עי׳ למעלה.]
[2] [בגמרה בארמ׳: ואיטלע.]

צֵלָע[1] [2], ש״נ, סמי׳ צֵלַע, צֶלַע, כנ׳ צַלְעוֹ, מ״ר צְלָעִים, ־עוֹת, סמי׳ צַלְעֹת, ־עוֹת, כנ׳ צַלְעֹתָיו, — א) צֵלַע הָאָדָם, הַבְּהֵמָה, כל אחת מהעצמות הארכות הדקות בגוף בע״ח המחברות מאחור להשדרה ומפנים לעצם החזה, rib ; côte ; Rippe: ויפל יי׳ אלהים תרדמה על האדם ויישן ויקח אחת מצלעתיו ויסגר בשר תחתנה ויבן יי׳ אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה (ברא׳ ב כא–כב). — ואולי בהשאלה כנוי לאשה: יהי רעב אנו ואיד נכון לצלעו[3] (איוב יח יב). —ב) בהשאלה צֶלַע של בנין וכדו׳, צדו, בפרט הארך, side ; côté ; Langseite: ושתי טבעת על צלעו האחת (של הארון) ושתי טבעת על צלעו השנית וכו׳ והבאת את הבדים בטבעות על צלעת הארן (שמות כה יב–יד). ולצלע המשכן השנית לפאת צפון עשרים קרש (שם כו כ). ושמת את השלחן מחוץ לפרכת ואת המנרה נכח השלחן על צלע המשכן תימנה והשלחן תתן על צלע צפון (שם שם לה). והיו הבדים על שתי צלעת המזבח בשאת אתו (שם כז ז). ושתי טבעת זהב תעשה לו (להמזבח) מתחת לזרו על שתי צלעתיו תעשה על שני צדיו (שם ל ד). — וצלע ההר וכדו׳, צדו: ושמעי הלך בצלע ההר לעמתו (ש״ב טז יג). — ג) כמו תָּא[4], כעין חדר אצל צלע הבית: ויבן על קיר הבית יצוע סביב וכו׳ ויעש צלעות סביב (מ״א ו ה). פתח הצלע התיכנה אל כתף הבית הימנית (שם שם ח). וימד קיר הבית שש אמות ורחב הצלע[5] ארבע אמות סביב וכו׳ והצלעות צלע אל צלע שלוש ושלשים פעמים ובאות בקיר אשר לבית לצלעות סביב סביב וכו׳ ורחבה ונסבה למעלה לצלעות וכו׳ וראיתי לבית גבה סביב סביב מיסדות

[1] [כתב בעל חלקת השם (סי׳ כט): והנה בא צלע (ברא׳ ב) וכיו״ב בקמץ, ובא גם בפתח וצלע (יהוש׳ יח) והוא שע״צ פרטי לעיר והוא נפרד, אבל בצלע ההר (ש״ב טז) הוא מן פעל לפי שהוא מלעיל.]
[2] בערב׳ צ׳לע a) [ובארמ׳ עלאה, אשו׳ צֵיל.]
[3] [ואחרים מפרשים: לצדו, אצלו, או למכשול לו, מן א. צלע.]
[4] [ונאמר בגמרה: שלש שמות יש לו יציע צלע ותא (רב יוסף, ב״ב ס״א:).]
[5] הנוסח פה משבש. [במ״א (ו ה): ויבן על קיר הבית יצוע סביב וכו׳.]

a) ضلع

הַצְּלָעוֹת וכו׳ רחב הקיר אשר לַצֵּלָע אל החוץ חמש אמות ואשר מנח בית צְלָעוֹת אשר לבית (יחזק׳ מא ה–ט).—ד) לוח עץ לצפות בו בנין, Brett; planche; board: ויבן את קירות הבית מביתה בְּצַלְעוֹת ארזים מקרקע הבית עד קירות הספן צפה עץ מבית ויצף את קרקע הבית בְּצַלְעוֹת ברושים (מ״א ו יה). ושתי דלתות עצי ברושים שני צְלָעִים הדלת האחת גלילים ושני קלעים [1]) הדלת השנית גלילים (שם שם לד). — ובתו״ם: אלו טרפות בבהמה וכו׳ נפלה מן הגג ונשתברו רוב צ ל ע ו ת י ה (חול׳ ג א). היה חותך ויורד עד השדרה וכו׳ עד שהוא מגיע לשתי צ ל ע ו ת רכות וכו׳ בא לו לגרה והניה בה שתי צ ל ע ו ת מכאן ושתי צ ל ע ו ת מכאן וכו׳ בא לו לדופן השמאלית והניח (בה) שתי צ ל ע ו ת רכות מלמעלן ושתי צ ל ע ו ת רכות מלמטן וכו׳ (תמיד ד ג). רמ״ח אברים באדם וכו׳ אחד עשר צ ל ע ו ת וכו׳ (אהל׳ א ח). נשתברו רוב צ ל ע ו ת י ה פסולה, וכמה הן רוב צ ל ע ו ת י ה אחת עשרה צ ל ע ו ת בשדרה מכאן ואחת עשרה צ ל ע ו ת בשדרה מכאן (תוספת׳ חול׳ ג ח). ביום שיזעו שומרי הבית, אלו ארכובותיו, והתעותו אנשי החיל, אלו צ ל ע ו ת י ו (מד״ר ויקר׳ יח).—ובספה״א: וכל אדם אויבו בין צ ל ע י ו (ר״י א״ת, חו״ה, הקד׳). נשברו שש (צלעות של בחמה) מכאן ושש מכאן אם היו צ ל ע ו ת גדולות שיש בהן מוח טרפה (רמב״ם, שחיטה י ג). ומלאו האברים עפרים, והקרבים רגבים, ו ה צ ל ע י ם תולעים (ר״י חריזי, תחכ׳ ג, 80). ואומר אליו אשקה נא את אחי ורעי, אשר אש אהבתם בין צ ל ע י וכו׳ ואנשקה לכל רעי ואבכה עליהם, ו ב צ ל ע י גחלי פרודי (ר״י זבארה, ספר שעשועים ג, דודזון, 85).—ואמר המשורר: מכין ב צ ל ע ו ת י מכון שבתו ועל לחות לבבי אהלו תקע (רסב״ג, לבי באימה, ברודי, 23). יונים תעופינה כעב אל מערב, אתכם בהי האהבה השבעתי, לשאת שלומי אל ידידים רחקו, אך בין צ ל ע י אהלם תקעתי (רמב״ע, שאלה ילוני, דיואן קמה, גולד׳). אבקשנו והוא בינות צ ל ע י ואראנו ועיני לא עצומה, והוא קרוב ולא ישמע צעקה אבל רחוק כבין מזרח לימה (הוא, חררה לנפש, סעה״ש 67). כל שוד מאד נקל לנגד שוד רַע חשבתיהו כמו צ ל ע י, דמה לבבי כי יהיה לי צור יום צר והוא שמח ליום צלעי (הוא, תרשיש ו, 58). מה לך צביה תמנעי ציריך מדוד צ ל ע י ו מלאו ציריך (ר״י הלוי, מה לך, סעה״ש 92). לא אדעה אם בין צ ל ע י נעצר לבי ואם ילך למסעיך (הוא, שם שם). וכגחלי אש רתמים חם יקוד להטם כי רתחו מיקוד צ ל ע י ונופתי, מופת באש להטה לבי כמופת סנה לא תאכלני ולא תכבה בדמעתי, ישלט יקודה ב צ ל ע ו ת י עדי שותה כשחור לבבי וכשלג קוצתי (ר״י אבן גיאת, מבין עפאים, שם 124). וכן לבי אהזה לו נתתיו ולו שב אל צ ל ע י לא אחזתיו [1]) (ר״י זבארה, שעשועים, הקד׳, דודזון 2). הורש לבבי מ צ ל ע י כי ביום בכיי לפרודי טרדו דלף (שם 6). ושם ריאת בקצהו אחוזה, בחדרי ה צ ל ע ו ת היא גנוזה, ונפח עלי לבו קבועה (הוא, בתי הנפש, בס׳ שעשועים, דודזון, 159). וברא לב אנוש בשני חדרים, להבין בו ולדעת סתרים, ב צ ל ע ו ת השמאל שם לו סדרים (הוא, שם שם, 165). קירות לבבי נגעה היום והן חונה ב צ ל ע ו ת י ומסתכבת [2]) (אלעזר הבבלי, דיואן ברודי כא, ו:).—*וצלעות צודקות וכוזבות, צלעות אמתיות ומדמות: ה צ ל ע ו ת הצדקות יקרה לחם שבר משני הצדדים ואמנם הכוזבות יקרה להם שבר מצד אחד (קאנון ד ס ב ז). — *צלע של שום: ברא דתומא, כן תשום, צ ל ע של שום (רש״י, סנה׳ כט.). תומא יחידא, ראש שום שלא היה בו אלא צ ל ע אחד (הוא, ניע׳ סט.) [3]).—*בהנדסה, צלע המשלש והמרבע, ובצרופים שוה צלעות, מתחלק הצלעות, מרבה צלעות וכדו׳ [4]): המרבעת בג׳ פנים, ב צ ל ע בתוט ובגג, איזו היא ה צ ל ע, זה המחזיק

[1]) [השבעים, הפשי׳ והוולג׳ קראו גם כאן: צְלָעִים.]

[1]) [העיר דודזון: הכונה כי לו שב לבו אליו לא אחז בו. מקום הלב נקרא „צלעים" וכו׳.]

[2]) [על פי איוב [ח יז: על] גל שרשיו יסבכו בית אבנים יחזה, והכונה יחזה לו מקום בצלעותי.]

[3]) [הפרוש המובא בערוך (והנזכר ע״י הר״ש ואחרים) כי חלפות תרדין (עקצ׳ א ד) פי׳ עלים ו צ ל ע ו ת של תרדין, מיוסד הוא על הפירוש המיוחס לרה״ג לטהרות, אבל שם המלים צלעות התרדין וכו׳ הן הוספה, הבאה לא לבאר את המשנה, אלא לתרגם את הערב׳ שבפרוש אצלאע (ז״א אצ׳לאע) אל סלק (עי׳ אפשטין, פירוש הגאונים, 139), ואין כאן בטוי עברי. על פואת של צלעות עי׳ צֵלָע.]

[4]) [וכן בערב׳ צ׳לע [a]).]

[a]) ضلع

זופנותיו של גג וכו' (משנת המדות א, מהד' שטיינשני, בקבץ לחכמת החשבון). חמשה פנים יש במרובעות ואלו הן יש ישרה בצלעותיה ובזוויותיה ויש מי שהיא משוני' בצלעותיה וישרה בזוויותיה וכו' (שם ג). כי האלכסון בזמן ששני הצלעים שוין יוסיף שני חומשי צלע (חשוי הגלוי הככבי שיד, 147). ולפיכך הוצרכנו להוסיף וכו' כדי שיהא אורך הצלע של מרובע החקיק בתוכו ארבעה טפחים (אלפסי, סכה ג.). והשטח אשר כל קויו ישרים נחלק למשולש ולמרובע ולמרבה הצלעות, והמשלש הוא שטח אשר יש לו שלשה צדדים ושלש זויות ויקיפו אותו שלשה קוים וכל קו וקו מהם נקרא צלע (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 9). והמשלש נחלק לשלשה מינים, מהם משלש שכל צלעותיו שוות ונקרא משלש שוה הצלעות וכו' ומהם משלש שאין צלע מצלעותיו שוה לשנית ונקרא משלש מתחלף הצלעות וכו' וכל שתי צלעות מהמשלש עודפות לעולם על הצלע השלישית (הוא, שם שם, 10). הוי יודע כי כל תמונה שטוחה אשר צלעותיה ישרות מתחלקת למשלשים ישרים שהם חוסרים מן מנין הצלעות שנים (הוא, שם ב, 78). הכל גדול מן החלק וקטר מרובע גדול מצלעו (רוח חן ו). והמרובע בעל ארבע צלעים (ר"י עקנין, ס' מוסר ג כא). יש בהן (בצורות הנדסיות) בעל ג' צלעות ומהן בעלת הרבה צלעות, משלש שוה הצלעות והוא שלשת צלעיו שוין זה לזה (תקד' אוקלידוס, כ"י כאכסכוי, רומא). כבר ידעת שכל שטח ימנהו אחד מצלעיו כמספר אחרי הצלע השנית, על כן אם ידעת מספר השטח וידעת אחת מצלעותיו תוכל להוציא הצלע השנית (רלב"ג, מעשה חושב, 68). שהאלכסון מהמרובע אשר הוא כחבר הזוית הנצב ישוה מרובעו לב' מרובעי הצלעות (ר"א ביבאגו, דרך אמונה סג, מו). — °וְצֶלַע המעקב, ובהשאלה למספרים, היסוד המספרי שבהכפלתו בעצמו יוצא המעקב, בדמיון לצלע, מקצע בקביה: שכבר התבאר שכאשר מעוקב ימנה מעוקב הנה צלעו ימנה צלעו וכו' (רלב"ג, מעשה חושב, 86). — ואמר הפיטן: אין צד וצלע יצליעוך (שיר היחוד ג). — ואמר המשורר: ויחשוב משולש כמבוי מפולש, וישוה לקוטר מרובע צלעים (שלמה בונאפיד, שירים קלרים, ספר דברי חכמים, פו). — °ובתאור גבולות עיר או ארץ: וכן אם היתה העיר משולשת או שיש לה צלעות רבות מרבעין אות' ואח"כ מוציאין חוץ למרובע אלפים אמה לכל רוח (הלבוש, או"ח שצח ג). צלעו היותר רחב (של אפריקה) הוא הצפוני תחת קו המשוה (ר"מ בלוך, שבילי עולם א, 2). — °שְׁנֵי צֶלַע, דו-צלע, זוג צלעות: והמשלשת בדי פנים, בשני הצלע[1], בקבע, בעמוד, בגג, אלו הן שני צלע, וה השני משוכים ימין ויכין שנ' כי ימין ושמאל תפרוצי, והקבע זה ששני צלעים קבועים עליו וכו' (משנת המדות א). — ובהשאלה לענינים מופשטים: והדעת העשירי הדעת הידוע בקדמות והוא דעת מורכב מצלעות רבות וכו' (כ"י א"ה, או"ד א). — °וְצֶלַע הפסוק בשירת המקרא וכדו', דלת או סוגר, אחד מן המשפטים הקצרים הבאים בתקבולת, hemistich; hémistiche; Halbvers והוא (בל פסוק בספר בן סירא) מחובר לרוב משני צלעות, הצלע האחת משל והצלע השנית נמשל (בן זאב, הקדמה בן סירא).

א. **צֶלַע**[2], ש"ז, — צָרָה ואסון, Unglück; malheur; misfortune: וּבְצַלְעִי שמחו ונאספו (תהל' לה יה). פן ישמחו (אויבי) לי במוט רגלי עלי הגדילו כי אני לְצֶלַע נכון ומכאובי נגדי תמיד (שם לח יז–יח). — ובמשמ' כִּשָּׁלוֹן: כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב הגידו ונגידנו כל אנוש שלמי שמרי צַלְעִי אולי יפתה ונוכלה לו ונקחה נקמתנו ממנו (ירמ' כ י). — ואמר הפיטן: צבאות, כל פועל, לצלעם ירטו תעל (ר"א קליר, אכסיכה, מוסף א ר"ה). שונאיך הם ילבשו בשת, כמו בצלעי שמחו ביבשה (תמימים בעודם, יוצ' וכור). לאיד הכינו צלע[3], נמוש מדני גלע (שלמה הבבלי, אין צור. יוצ' שבת א חנכה). — ואמר המשורר: כל שוד מאד נקל לנגר שוד רע תשבתיהו כמו צלעי, דמה לבבי כי יהי לו צור יום צר והוא שמח ליום צלעי (רמב"ע, תרשיש ו, 58). חיה סלעי ביום צלעי (ראב"ע, אכי חמה, איגר 63). רבו נגעי

---

1) [בדמיון לִשְׁלֹשׁ קִלְּשׁוֹן (ש"א יג כא). עין הערת שפירא למשנת המדות, עמ' 15.]

2) אולי בפרט מחלה? [ואולי גם במשמ' זו בעקר שה"פ מן צֶלַע, מקרה שאדם צולע ונכשל, כשלון, כהקבלה שבכתוב: במוט רגלי.]

3) [במשמ' מכשול, ע"פ הבנה זו באיוב יח יב, ועי' צֶלַע, הערות.]

כמעט קט אני נספה, יראה צ ל ע י צר ילעג וירחיב פה (הוח, יעלה יסח, סס 148). כי יקרני אסון מכאוב וצ ל ע, ומעצר רעה נפשי נואשת, תבוא האמונה ובאוני לחשת קוה לאדני, הוא אל עשה פלא (יל״ג, סאמונה והדעח, פיריו ח, 105).

ב. צֶלַע [1]), ס״ז, —מקום קרח בראש: אמנם ה צ ל ע הוא אחר הגדול (של השער) לחסרון הלחות (נרבוני, אנח חיים א א א, נמאיי השער, כ״י ביה״מ סכטר).

*צַלָּע, ס״ז, מ״ר צַלָּעוֹת [2]), —מעבר עורות, Gerber; tanneur; tanner: וכן פואה של עודית בש״א עוקרין אותה במארופות של עץ וב״ה אומרים בקרדומות של מתכות, ומודים בפואה של צ ל ע ו ת שעוקרין אותה בקרדומות של מתכות (סביעי ה ז).

ב. צַלָּע, ס״י, — הגביל בצלעות, ואמר הפיטן: אין צד וצלע י צ ל י ע ו ך וארך לא ורחב ימציעוך (שיר היחוד, יום ג).

*צַלְעָה, ס״נ, — כמו צֵלָע: (הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע) כל זמן שהיה אדם היה כאחד, וכיון שנטלה ממנו צ ל ע ת ו, לדעת טוב ורע (רבי ברכיה בשם רבי חנין, מד״ר ברחש׳ כח). — ובסהס״א. כמשמ׳ אשה: כי מאיש לקחה, יצאת ממנו שלא כדרך הנוצרים כדי שלא תתפרץ במשכבה עם שאר אנשים רק לבעל בריתה שהוא איש שלת והיא צ ל ע ת ו (חזקוני עה״ח, ברחש׳ ב כג). ובעל הבית כטוב לבו בסעודתו ידבר נחומים אל הכבודה צ ל ע ת ו לאמר את הגבירה כמה יגעת היום, נפשי ירעה לי בראותי כמה תהמי ותהגי (אבן בחן, ונארבעה עשר, ויניליה, כה.).

---

1) [ע״פ הערב׳ צלע a).]

2) [כך צריך לנקד, והוא ע״פ הארמ׳ שבתו״ם צַלָּעָא, צַלָּאָא: דהוה שכיח בשוקא ד צ ל ע י (נדרי׳ כו:); והפואה (עי׳ שם, הערות; פּוּת, הערה) היא חמר הצבע האדום, השכיח ביותר בתקופה הקדומה, והוא ששמש אף בעשית עורות מְאָדָּמִים. ואחרים פרשו צלעות במשמ׳ סלעות, סלעים, או כשם מקום, ואינו נראה, ואולי בא הכתיב צלעות במקום צַלָּעִים ע״פ טעות הבנה, כאלו הכונה: צְלָעִים, צְלָעוֹת. וביתר הלשונות הקדומות נקראת הפואה הרגילה בכנוי: של צַבָּעִים.]

---

a) صلع

צלף [1]), ממנו: צְלִיפָה, *צָלָף, *צָלַף, צָלֹף.

*צָלָף [2]), סזו״נ, — שיח או אילן האֲבִיּוֹנָה, Kaper-strauch; câprier; caper-bush: ה צ ל ף מתעשר תמרות ואבינות וקפרס [3]) (ר׳ אליעזר, מעשר׳ ד ו). ה צ ל ף, בית שמאי אומרים כלאים ובית הילל אומ׳ אינו כלאים (תוספת׳ כלאי׳ ג יז) ה צ ל ף, בית שמאי אומרי׳ כלאים בכרם ואינו כלאים בזרעים, בית הילל אומרי׳ אינו כלאים לא בכרם ולא בזרעים (ירוש׳ שם ה ח). ששה ספיקות הן, ה צ ל ף באילן כבית שמאי, כלי חרס בכלי נתר כבית שמאי וכו׳ (ר׳ חייה בשם ר׳ יוחנן, שם שם ה ח). אין לך בא למחשבת פטור אלא שלשת המינין בלבד רימון ושקמים וצ ל ף (בשם ר״ש, שם ערלה א א). מעשה בחסיד אחד שנפרצ׳ לו פרץ בתוך שדהו ונמלך עליה לגודרה ונזכר ששבת הוא ונמנע אותו חסיד ולא גדרה ונעשה לו נס ועלתה בו צ ל ף וממנה היתה פרנסתו (ת״ר, שבת קנ:). שלשה עזין הן, ישראל באומות כלב בחיות תרנגול בעופות וי״א אף עז בבהמה דקה וי״א אף צ ל ף באילנות (ר״ש בן לקיש, ביצ׳ כה:). — ומ״ר צְלָפִין, מי צלפין: כל המשקין (שמתר לשתותם לרפואה בשבת) לאיתויי מאי, לאיתויי מי צ ל פ י ן בחומץ (שבת קי.). — ובסהס״א: וששׂ(אלהם) ישר(אל) שיש לו כרם נטוע ומלקטו ומאספו בכל יום מפני שמוציא פירות כ צ ל ף ואם אינו מלקטו ועוזב אותן בשבת וביום טוב הולך אותו היום לאיבוד וכו׳ (סו״ת הגאו׳ מן הגני׳, גינצבורג ג, 153). כבר [4]) בלשון הקדש צ ל ף (מפתח הרפואות, כ״י בריט׳ מוז׳). — ועי׳ נִצְפָּה.

*צָלַף [5]). קל לא נמצא.

— הִפְעִי׳ *הִצְלִיף, הבקיע, durchhauen; fendre; to hew

---

1) [עי׳ בהערות הבאות.]

2) [כש״ע פרטי כאת המלה אף במקרא (נחמ׳ ג ל), ועי׳ לקמן.]

3) [פי׳ הרמב״ם: יש ממנו שהוא הפרח והוא נקרא תמרות ויש ממנו פרי יבש כעץ ויש ממנו עלין והוא הנקרא קפריסין ויש ממנו פרי מבושל כל צרכו וכו׳ והוא הנקרא אביונות, ע״כ.]

4) [כַּבַּר a) בערבי׳.]

5) [מן הארמ׳, בסור׳ מצוי הפעל צלף במשמ׳

---

a) كبر

through: והזה ממנו (מן הדם) אחת למעלה ושבע למטה ולא היה מתכוין להזות לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף (יומא ה ג). — ובמשמ' הזה, ואמר הפיטן: סובב כדרכו ועמד בעמדו והצליף ממנו כמשפט דם פר (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה"כ, מחז' איטל' ב, קעז:). רצה רצון לכפר משותי הצליף על קיצון רצף השעיר החי (קטע עבודת יוה"כ, אלבוגן, הצופה לחכמת ישראל ו א, 71). קח של שעיר והצליף בשפר, קרא אחת ושבע במספר זבו' (משולם בן קלונימוס, אשוחח נפלאותיך, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. עמ' 130). ע"ל פנה להצליף דם פר, פנה לשחוט שעיר עם והזה, ע"ל פעמים שבע ואחת יצליף צהלי כגומרו תוכן הזיות, טרם צליפת שבע שם לטוהר מזבח וכו' (רסע"ג, קטע עבודה, שם, 138). קרב דם פר לכפורת והצליף קדמה יזה באצבע ולא בכלי (אזכר סלה, עבודה, מחז' איטל' ב, קל:). תעודת למעלה גם למטה מכל חכם נעלמה תורת מצליף משפטה וכו' ינח דם כדת נערכת ודם פר יטול כדת סיני. יז כמצליף על הפרכת אשר לפני ה' (רחב"ע, אזכירה, עבודת יוה"כ, איגר 233). — פעי, צֻלַּף, — כמו הפע', הֻזָּה דם, ואמר הפיטן: צלף אחת ושבע לכשרון (רסע"ג, באדני ילדקו, עבודת יוה"כ, קובץ מע"י נרו' ב, 16). צעיריו המהירו כף ומגס קטורת, צילף וחפן בכף ול' באיפה (קטע עבודה, Elbog., Stud. עמ' 163).

***צְלֶף**, ש"ז, מ"ר צְלָפִים, — הזית הדם כמצליף, ואמר הפיטן: ובכן היה לאין מחסר כל עין וכו' לא פרכת ולא צלפים, לא קטרת ולא רצפים (רסע"ג, ובכן היה, שירי רסע"ג ב, ביאליק ורבניצקי, 217).

א. ***צִלְצוּל** [1], ש"ז, מ"ר צִלְצוּלִים, צילצולין, — חגורת דקה, שלשלת קטנה לקשוט Gurt, Kettchen; ceinture, chainette; girdle, chainlet: דומה זו לצילצול קטן שארג בו שני חוטין על שלשה בתים (תוספת' שבת יב א). ותחת חגורה נקפה, מקום שהיו חגורות בצילצול נעשה נקפים נקפים (שבת סב:). אבל לא התחיל בה (במלאכה) קודם י"ד לא יתחיל בה בי"ד אפילו צילצול קטן אפילו שבכה קטנה וכו' (ר' מאיר, פסח' נה:). היא (הסוטה) חגרה לו בצילצול [2], לפיכך כהן מביא חבל המצרי וקושר לה למעלה מדדיה (סוטה ח:). לא שנו (שיכרך כהן על אצבעו שלקתה) אלא גמי, אבל צילצול קטן הוי יתור בגדים (ר' יהודה בר' חייא, זבחי' יט.). הלבישו באונקלי וחגרו בצילצול, העמידו אצל המזבח, אמר להם לאחיו הכהנים, ראו מה נדר זה וקיים לאהובתו, אותו היום שאשתמש בכהונה גדולה אלבוש באונקלי שליכי ואחגור בצילצול שליכי (מנח' קט:). בקשה (ושתי) ליכנס אפילו בצלצול כזונה ולא הניחו אותה (מד"ר אסתר, לפסוק את ושתי). — ובסהמ"א: צלצולין קטנים שעושין אותן העם בבית יד שלהן לצרור בהן מעות וכו' מותרין (משום כלאים) (רמב"ם, כלאים י יט). כרך (הכהן) על בשרו בגד שלא במקום בגדים כגון שכרכו על אצבעו או על עקבו, אם היה בו שלש אצבעות על שלש אצבעות הי"ז חוצץ ופוסל, פחות מכאן אינו חוצץ, ואם היה צלצול קטן הואיל והוא חשוב בגד בפני עצמו הרי זה פוסל ואע"פ שאין בו שלש על שלש (הנ"ל, כלי המקדש י ח).

ב. ***צִלְצוּל**, ש"ז, — כמו צִלְצַל בכלי נגון: צלצול [3] היה במקדש, של נחושת היה והיה קולו ערב (ת"כ, ערכ' י:).

***צִלְצוּל**, ש"ז, — שה"פ מן א. צִלְצֵל. קול הדבר המְצַלְצֵל, השמעת צליל, אף בדבור האדם. Klingen;

בקע, סדק, פצע, ואף הכה בשוט, וכך תרגם שם אף מִלָּה (הרמון) צלפא, ומכאן כנראה אף בלשון החכמים צָלָף כשם לשיח האביונה הבוקע מן האדמה. ובתרגומים הארמיים למקרא בא אצליף לא כתרגום מלה שבמקור אלא כתוספת: ארבעין יצליף וחסיר חד ילקיניה (ת"י, דבר' כה ג), יצליף בקורניסא היך גבר דמרים ידיה, בתרג' של: יודע כמביא למעלה (תהל' עד ה). ולפי שמוש השרש בסור' נראה שאין לבאר יצליף שבתרגומים ירים יד להכות, אלא כמשמ' יבקיע דבר, וגם יבקיע באויר דרך לפטיש, לשוט. אך בלשון המשנה אפשר לבאר כמצליף (יומא ה ג), כמי שמבקיע ממש. ואמנם בבבלי (שם נד:) בארו: מאי כמצליף וכו' כמנגדנא, כלו' כממנה להלקות, להכות בשוט, והוא עפ"י שמוש המלה בארמ' שבבבלי. ולפי משמ' זו משמש הפעל בדבור היום.]

1) [גם בארמ' שבתו"מ ושבתרגומים צלצולא, ואולי אין כאן אלא מבטא נחצי של שלשול, שלשלת.]

2) [ועי' עמ' 5471, הערה 1).]

3) [פרש רגמ"ה: צלצול, קורין צימבש ותן כעין ב גלולי נחושת ומכין זה בזה.]

נגינות טעמי מקרא של תורה ringing ; tintement : נביאים וכתובים בין בניקוד של ספר בין בהגבהת קול ובצלצול נעימות הנגינה (רש"י, ברכי סב., ד"ה טעמי תורה). אם יערב מרירת שור וכו' ותשים טפה באזן יועיל מהצלצול והמיה (רמב"ע, ספר סגקיונוס ג ב). אבל הקערירות יחייב המנע יציאת האויר המוכה וקשקושו וצלצולו[1]) עד שיהית האחת להברות רבות ויתחדש לו כדמות ההברה המתחדשות (אמו"ר לרמב"ד א ו, 28).— ואמר הפיטן: אלו אחר אלו מאדירים צלצולו ושלש קדושה ישלשו לו (משה בר קלונימוס, וכל העם, סלוק ב שבועות). איך דממו מחוליך ותצוצרי צלצוליך, תורה מה תהא עליך (היללי תעודה, גנזי שכטר ג, 265). מרבים היו בשמחה ובצלצולים, מה יפו פעמיך בנעלים (יחיאל בר יצחק, אכוו במלות, מעריב ב סכות). — ואמר המליץ: שאותו ההקש והצלצול המתהוה באויר ע"י הברת הדבור הוא עושה רושם באוזן המקבל ונפשו תרגיש ותשיג מה שהונח לפניה להשיג (פבנהים, יריעות שלמה א, הקד', ב.). ושמירת יושר ערך הקולות השלמים והשברים הוא העיקר והיסוד הראש זו שנעימו' הנגון טבוע עליו בלעדי עוד נעימות מקריות המצויות בנגון הכאת הקולות והתגלגלות היבבות ויופי הצלצול[2]) שבקול (קאדאנץ) (שם שם ב א, לח:). — ונחש הצלצול, מין ממיני הנחשים: נחש הצלצול (קלאפפער שלאנגע) מיניה חמשה הנקראים בשם זה על דבר קול הצלצול אשר ישמיעו בראותם מרחוק דבר אשר יחפצו להשיגו ולנשכו (י' סיכהק, תולדות הטבע, החיים, רח).

א. **צְלָצַל**[3]), ש"ז, — שם למין שרץ העוף שמשמיע קול צרצור בשדה, cricket ; grillon ; Grille :

1) [כך צ"ל, ובדפוי: וצלצלו.]

2) [כך צ"ל, עי' לוח הטעיות שבספר.]

3) [השמות צְלָצַל וגם צְרָצַר נולדו כחקוי לקול צרצר או צלצול בעלי חיים אלו וכן בא אף בערב' צרצר ע"כ צַרְאצַר a) במשמ' צְלָצַל בעבר'.

ואף היו שפרשו צְלָצַל, בטעות, באפן אחר, ואלה דברי אחד מחכמי הקראים: יירש הצלצל, יקרצה אלחזון וקיל אלפראש וקיל אלדוד, ע"כ, ובעבר': יכרסמנו החלזון, וי"א הפרפר, וי"א התולעת (לקו"ק, ריג).]

a) صرصر ، صراصر

כל עצך ופרי אדמתך יירש הַצְּלָצַל (דברי כח מב). — ועי' צְרָצַר[1]). — ובספה"א: נתנו אוצרותיהם כעזובים ולא העמידוהו לעולם על חשבונם פן יגנוב שבר רעבונם ולכן אין לתמוה אם הושם ראשו בצלצל ופרי אדמתו וכל יגיעו יירש הצלצל (עמנו', מסב' כח, 225). — ואמר הפיטן: (הושע נא) כרם מתולעת, לקש מארבה, מגד מצלצל, נפש בבהלה, שובע מסלעם וכו' (ר"א קליר, אדמה מארר, הושענות). — צְלָצַל הַכְּתָמִים, חפושית שבבית: צלצל הכתים שאין לו כנפים[2]) הנקרא חבשושתא היא כונפוסא[3]) (אסף, 111:, כ"י).

ב. **צְלָצַל**, שמי', צְלָצַל,—צִלְצַל כְּנָפַיִם[4]), מלה לא נתבררה משמעותה: הוי ארץ צִלְצַל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש (ישע' יח א).

ג. **צְלָצַל**, שמי' צִלְצַל, — צִלְצַל דגים, מלה לא נתבררת משמעותה[5]): התמלא בשכות עורו ובצלצל דגים ראשו (איוב מ לא). — ובמשמ' מצודה, רשת, ואמר הפיטן: קדש בעת יעיר ישקוט לקול עולה עד מי באש נקלה וכדג בתוך צלצל ישוב כאור מצל ילך לרוח יום (כתף רננים, סימו', כז.). — ובמשמ' הוה וקוץ[6]), ואמר המשורר: ערוגות ורדים תנה לך למצע ואל נא תשימם בצנות וצלצל (רמב"ע, פרסים ג, 38).

1) וצריך אולי להבדיל ביניהם? [ועי' בהערה הקודמת.]

2) [אולי כנגוד אל צִלְצַל כנפים שבלשון המקרא.]

3) [הוא חפושית בעבר'.]

4) [כדגמת עוף כָּנָף במשמ' עוף בעל כנף, אין כנראה גם צִלְצַל כְּנָפַיִם אלא צִלְצַל בעל כנפים, ומרבים החרקים ביחוד באדמת הבצות באפריקה שהנביא מדבר עליה. ובנראה הבינו כך גם קדמונים, עי' בדברי אסף הרופא על צלצל חבתים בערך הקודם.]

5) [כנראה מן צִלְצַל, ולפי טורטשינר בפרושו: חרקים שהשתמשו בהם כשרגונ (bait) כדי למשוך בהם את הדגים, שנדקרו בראשם בבלעם את הצלצל, כנהוג עד היום להשתמש לשם כך בתולעים, בדגים קטנים, ועוד, ע"כ. ואולם היו שבארו צלצל כשם כלי מְצוּדָה (עי' רד"ק), ואחרים כלשון חוח (עי' ראב"ע). ולפי זה השתמשו אף בספה"א.]

6) [עי' בסוף ההערה הקודמת.]

צְלְצַל, צֶלְצַל, ש״ר צֶלְצְלִים [1]), סמי׳ צִלְצְלֵי, — כלי מכלי הנגינה, מיתרים מתוחים על כלי חלול ומכים בקנים דקים על המיתרים, Zimbel; cymbal(e) : ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני יי׳ בכל עצי ברושים ובכנרות ובנבלים ובתפים ובמנענעים ובְצֶלְצְלִים (ש״ב ו ה). — צִלְצְלֵי שָׁמַע, צלצלי תְרוּעָה: הללוהו בְּצִלְצְלֵי שמע הללוהו בְּצִלְצְלֵי תרועה (תהל׳ קנ ה).—ובתו״ם: אלו הן הממונין שהיו במקדש, יוחנן בן פינחס על החותמות, אחיה על הנסכים וכו׳ בן ארזה על הצלצל וכו׳ (שקל׳ ה א). אין פותחין משתי חצוצרות ומוסיפין עד לעולם, אין פותחין מתשעה כנורות ומוסיפין עד לעולם, והצלצל לבד (ערכ׳ ב ה). מיריחו היו שומעין קול החליל, מיריחו היו שומעין קול הצלצל (תמיד ג ח). והקיש בן ארזא בצלצל ודברו הלוים בשיר (שם ז ג) צלצל שבמקדש של נחשת היה ומימות משה היה נפגם, שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים שתקנוהו ולא היה קולו ערב כמות שהיה (תוספת׳ ערכ׳ ב ג). התמלא בסוכות עורו ובצלצל דגים ראשו וכו׳ מקישים בצלצלו ואומר כל מי שעשה מצות דגילות יבא ויאכל מראשו וכו׳ (פסיק׳ כ״כ, פיסקא אחריתא דסוכות, בובר, קפח :). — ואמר הפיטן: על נהרות בבל עינינו בדמעות כלינו, פקדנוך אהליבה ואהלה על לב העלינו, צלצלי שמע החרשנו זכנרותינו תלינו, שם ישבנו גם בכינו (ר״י הלוי, מי כהן, מעה״ם 114). ארצה ויערב לי שרי וחללי, בכלי תפי וצלצלי (הוא, אל יעלז, דיואן ג, 134). — ואמר המשורר: ערוגות ורדים תנה לך למצע ואל נא תשימם בצנות וצלצל, וקול סים ועגור ויונה ותור טוב לך מנעים קול נבלים וצלצל (רמב״ע, התרשים ג. 38).—ועי׳ צִלְצוּל. הערה.—ˆונחש הצלצל, כמו נחש הצלצול. עי׳ נחש.

צִלְצַל, ש״ז, — כמו א. צִלְצוּל. חגורה: הלכו ומינו את נחוניון (לכהן גדול) וקינא בו שמעון אחיו והלך והלבישו אונקלה וחגרו צלצל [2]), אמר להן ראו מה נדר לאהובתי א״ל לכשאשמש בכהונה

[1]) לא נתברר טעם הסגול במקום החירק כאן. [כנראה נשמע החירק על יד הגה הצ׳ הנחצי לפעמים כסגול.]

[2]) [כבבלי (מנח׳ קט :): בצילצול.]

גדולה אלבש נקלה שליך ואחגור בצלצל שליך (ירוש׳ יומא ו ג). עתיד הקב״ה לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לויתן שנאמר התמלא בסוכות עורו, זכה עושין לו סוכה, לא זכה עושין לו צלצל [1]) שנאמר ובצלצל דגים ראשו וכו׳ לא זכה עושין לו ענק שנאמר וענקים לגרגרותיך וכו׳ לא זכה עושין לו קמיע שנאמר וחקשרני לנערותיך והשאר פורסו הקב״ה על חומות ירושלים וכו׳ (ר׳ יוחנן, ב״ב עה.).

*__צִלְצֵל,__ פ״ע, — השמיע קול צלצול כמו פעמון או צלצלים [2]) : צלצל של מקדש של משה היה ושל נחשת היה, נשבר ותקנוהו ולא היה מצלצל כמות שהיה (ירוש׳ סכה ה ו).—ˆוצלצל האדם בכפיו, הקיש בהן כמו בצלצלים: גמילות חסדים לאבלים מנין אנו למדין, מאיזבל, שהיה ביתה סמוך לשוק וכל חתן שהיה עובר היתה יוצאת מביתה ומצלצלת בכפיה ומקלסת בפיה וכו׳ (פדר״א יז). — ˆובמשמ׳ דבר ושר בקול צלצול, ואמר הפיטן: צבאות צאנך יצלצלו בקול (הוא, אדירי איומה, שחרית א ר״ה). קולו קרת יצלצלו בחליל (ר״י בן אביתור, אל אלהים, עבודה, קובץ מע״י גאו׳, 24). המצלצלים בצדק וצועקים ה׳ אחד (יוחנן הכהן בן יהושע, המאמירים באימה, מחז׳ איטלי ב, קכז.) קול תורה לצלצלה, נזר ועטרה לכללה (שמעון בר יצחק, שבת, סדר ז פסח). כהנים ולוים מצלצלים ומודים, החסידים ואנשי מעשה מרקדים (יחיאל בר יצחק, אכוו במצוות, מעריב ליל ב סכות). לשנן לרנן לתופף ולצלצל ולנצח בנגינות ולהנעים זמר (משלם בן קלונימוס, אמיץ כח, עבודה, סוף). הארץ לקראת עניו סלסלה, לרוקעה בסכמה בכנפיה צלצלה (קנץ על יד יא, י). יחוד שמו בקר וערב צלצלי, כל הנשמה יה תהלל הללי (לוי אבן אלתבאן, למה יחידתי, ידיעות מכון שוקן ד, רכח).—ואמר המשורר: בחודש סיון נתנה דת לנוהליה, והנה עתה נפל נבון פליליה, תורה מה תהא עליה, מי יצלצל חליליה (פיוטים ושירים, דודזון, גנזי שכטר ג, 261). — ובעל חי: שור גועה, אריה שואג וכו׳, פיל נוהם,

[1]) [כלשון חגורה יש להבין את המלה לפי הענין, ולא כלשון סֻכַּת צִל וכדו׳.]

[2]) [ובארמ׳ שבתו״ם במשמ׳ קול הצלְצַל והעַנְ המצרצר: חמיתין מן רחוק ושרי מצלצל (ירוש׳ סנהד׳ ח י).]

ראם מצלצל (כסא שלמה, ביהמ"ד ילינק ה, 35). — *וכפ"י במשמ' שִׁבֵּחַ וְהִלֵּל בקול צלצול: שמש וירח יצלצלוהו, הכוכבים ממסילותם יסלסלוהו, תבל ומלואה תהלותיו יהללוהו (עור אה"ע,' הקד'). —ואמר הפיטן: פליאים פצחו פה, צלצלו הכל צופה (ר"א קליר, אאפיד, שחר' א ר"ה). כל שנאן ושרף יסלסלוך, כל לגיון וצבא נצח יצלצלוך (רסע"ג, כל שנאן, סליח' יוה"כ, ביאליק ורבניצקי ג, 177). נצלצלך בצהלה, נקדישך בקריאה (משלם בר קלונימוס, נאמירך, שחרי יוה"כ). —התפ', *הִתְצַלְצֵל, — התצלצלה האזן, התחילה צוללה: דוגמת הפתאים האומרים שבהתצלצל אזנם השמאלי זוכרים אותם לרעה ובצלצל אזנם הימני זוכרים אתם לטובה (ספנהיים, ידיעות שלמה א, כ.).

ב. *צִלְצֵל, פ"י, —צִלְצֵל דבר, סנן וצלל אותו, עשה שיהיה הדבר צלול: ואם יהכך שניו בעיקר האגוז פעם בחמשה ימים ינקה הראש ויחדד השכל ויצלצל ההרגשות (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה פרק ג, אגוזים).

ג. *צִלְצֵל, פ"י, פעו' צִלְצַל, בינ' מְצֻלְצָל, — מכסה בצל[1]: הוי ארץ צלצל כנפים, ת"י דאתן לה כספינן וכו' ואני אומר לפי שהן שרויין במזרח והארץ חמה העופות נאספי' שם והיא מצולצלת בכנפי עופות (רש"י, ישע' יח א).

***צִלְצְלוּת,** ש"נ, — כמו צִלְצוּל: והקול נאמר על כל דבר שיש בו צלילות או צלצלות (ראב"ח הנשיא, מגלת המגלה, 42).

א. צלק[2], ממנו א. *צָלַק, צַלֶּקֶת.

ב. *צלק[3], ממנו ב. *צָלַק.

א. *צָלַק, קל לא נמצא. —הפע', *הִצְטַלֵּק, —הִצְטַלְּקָה הָרֵאָה, נסדקה[4], sich spalten; se fendre; to split: כשמצטלקת ריאה טריפה (הלכ' פסוק' לתלמי' יהודאי גאון, 143).

1) [כך נראה להבין את דברי רש"י, מלשון בצל כנפיך וכדו'.]

2) [עי' בהערה לפעל א. צָלַק.]

3) [כתיב אחר של סלק, כי על יד ק נשמע גם ס כמו צ. ועי' בהערות שאחר זו.]

4) [ע"פ הארמ' שבתו"ם: צלקיה מצלק, סדק ובקע אותו (את התנור), אצטליק רישיה, נבקע ראשו, וכן בערבי' צלק a), דקר, פצע וכדו'.]

a) صلق

ב. *צָלַק, פ"י, — צָלַק כלי וכדו' בזוית, כמו סִלֵּק: משל עשר נודות נפוחות ומונחות בטרקלין, צרך המלך למקומן, מה הוא עושה להן, מתירן ומוציא רוחן וצולקן[1] בזויות, כך דרך הקב"ה כל מי בראשית וצלקן[2] באוקינוס (מד"ר בראשית ה, תיאודור, 33).

***צַלֶּקֶת**[3] ש"נ, — סימן שנשאר ממפצע שנתרפא[4], Narbe; cicatrice; scar: השחין והמכוה וכו' היו מורדין מהורין, עשו קרום בקליפת השום, זו היא צרבת השחין האמורה בתורה, חזרו וחיו אף על פי שמקומן צלקת נדוני' כעור הבשר (נגע' ט ג). שחין יכול מורד ת"ל ונרפא, אי ונרפא יכול עד שיעשה צלקת ת"ל שחין, הא כיצד נרפא ולא נרפא וכן הוא אומר למטה צרבת השחין הוא, עד שתקרום בקליפת השום (ספרא ויק, תזריע פרק ו). מכות אש יכול מורדת ת"ל והיתה מחיית המכוה, יכול עד שתעשה צלקת ת"ל מכות אש, הא כיצד חייתה ולא חייתה וכן הוא אומר למטן צרבת המכוה היא, עד שתקרום בקליפת השום (שם שם פרק ז). נשכה כלב ונעשה מקומו צלקת ה"ז מום (ר' מקדא בשם ר' סילא, כתוב' עה.). בשר נעשה מקומו צלקת (אר בר רב אשי, נדה כה.). —ובפהמ"א: וכיון דמפרש כי חבורה זו אינה חוזרת שמעינן טינה כי עור הוא שאם נעשית בו חבורה ועשה מקומו צלקת וכיוצא בהו (ר"ח, שבת קז:). אפילו הסרו כשעורה מעור בשר חייב בחמשה דברים שהעור אינו הוזר אלא צלקת (שו"ע חו"מ, חובל תכ יד). ויש אשר מקץ שלשה או ארבעה ימים ישוב הקרום לאיתנו ופניו יתכסו לשכות רצפה חדשות, מבלי אשר ישאר עליו כל רושם וכל צלקת (ילמק טוביס, הדיפתיריה ו, 21).

צם, עי' צָמִים.

1) [במד"ר שבדפוס': ומסלקן.]

2) [במד"ר שבדפוס': ומילקן.]

3) צַלֶּקֶת ולא צְלֶקֶת, עי' שמות הנגעים בכה"ק לד"ר קצנלנסון, היקב, פרס להמליץ, דף 64.

4) [כנראה בעקר פדיקה, מן א. צלק.]

צמא, סמנו צמא, א. צמא, ב. צמא, צמאת, צמאון, ״צמאוני, ״צמאי, ״צמיאה, *צמין.

צמא, ש״ז, ככ׳ צמאי, צמאם, — החשוקה העזה לשתות, הרגש העז שבע״ח מרגיש שלא שתה דיו, Durst; soif; ; thirst: למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא (שמות יז ג). ועבדת את איביך וכו׳ ברעב ובצמא ובעירם ובחסר כל (דברי כח מח). ויצמא מאד וכו׳ ועתה אמות בצמא ונפלתי ביד הערלים (שפטי יט יח). וכבודו מתי רעב והמונו צחה צמא (ישע׳ ה יג). העניים והאביונים מבקשים מים ואין לשונם בצמא נשתה (שם מא יז). הן בגערתי אחריב ים אשים נהרות מדבר תבאש דגתם מאין מים ותמת בצמא (שם נ ב). ושמתיה כמדבר ושתה כארץ ציה והמתיה בצמא (הוש׳ ב ה). והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע את דברי יי׳ וכו׳ ביום ההוא תתעלפנה הבתולות היפות והבחורים בצמא (עמו׳ ח יא–יג). ויתנו בברותי ראש ולצמאי ישקוני חמץ (תהל׳ סט כב). ישקו כל חיתו שדי ישברו פראים צמאם (שם קד יא). דבק לשון יונק אל חכו בצמא (איכ׳ ד ד). ולחם משמים נתתה להם לרעבם ומים מסלע הוצאת להם לצמאם (נחמ׳ ט טו). הלא יחזקיהו מסית אתכם לתת אתכם למות ברעב ובצמא (דהי״ב לב יא). — ובהשאלה, ארץ צמא, ארץ שאין בה מים: ועתה שתולה במדבר בארץ ציה וצמא (יחזק׳ יט יג). — בהשאלה אולי במשמ׳ קלון: רדי מכבוד ושבי בצמא [2] ישבת בת דיבון (ירמ׳ מח יח). — ובתו״מ: השותה מים לצמאו אומר שהכל נהיה בדברו (ברכ׳ ו ח). יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם (יוסי בן יועזר, אבו׳ א ד). אמר (משה אל הגדי) אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני צמא (מד״ר שמות ב). ועיפה נפש ישמעאל בצמא, הלך והשליך עצמו תחת חרולי המדבר ואמר, רבון

[1]) בערבי ט׳מי a), בארמ׳ צחי, [ובאשור׳ צמ, צום, צמו, במשמ׳ צמא.]

[2]) [החדשים מציעים הצעית מתהלפות, ואולי כאן שם מקום; הכתיב: ישבי בצמא.]

[3]) [כך בדפוס׳, ועי׳ צמאה, הערה.]

a) ظمي

העולמים, אם יש לפניך רצון להשקות אותי מים השקני ולא תצא נפשי בצמא, כי משונה היא מיתת הצמא וקשה מכל המיתות (פדר״א ל). — ויאמר המשורר: ומהללו כירח בהלו ומעללו כמו פלג בצמא (יוסף בן חסדאי, הללני חן, בעה״ם 28). אשר דמה לאיל על אפיקי מים ולא יוכל שבור צמא (רלב״ע, קרא ציר זה, כתנא א, 76).

א. צמא, ת״ז, נק׳ צמאה, מ״ר צמאים, — צמא למים כמו רעב ללחם, מי שמרגיש חשיקה עזה לשתות, שנפשו שוקקה למים, durstig; qui a soif; thirsty: למען ספות הרוה את הצמאה [1]) (דבר׳ כט יט). העם רעב ועיף וצמא במדבר (ש״ב יז כט). לקראת צמא התיו מים (ישעי כא יד). כאשר יחלם הרעב והנה אוכל והקיץ ורקה נפשו וכאשר יחלם הצמא והנה שתה והקיץ והנה עיף ונפשו שוקקה (שם כט ח), להריק נפש רעב ומשקה צמא יחסיר (שם לב ו). כי אצק מים על צמא [2]) ונוזלים על יבשה אצק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאיך (שם מד ג). הוי כל צמא לכו למים (שם נה א). רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף (תהל׳ קז ה). אם רעב שנאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים (משלי כה כא). — ואמר בן סירא: עד מתי תחסרון מן אילו ואילו ונפשכם צמאת מאד תהיה (ב״ס גני׳ נא כד). — ובתו״מ: אמר לו (בלעם לבלק) עם זו שאתה שונא רעב הוא לאכילה וצמא הוא לשתיה (אדר״נ א). בשעה שהאילה היא צמאה היא חופרת גומא ומכנסת קרניה לתוכה וגועה וכו׳ וכשצמאות כל החיות מתכנסות אצלה (מדר׳ תהל׳ כב). לעולם הבא אמרו לו לאדם מה היה מלאכתך והוא אומר וכו׳ משקה צמאים הייתי, והם אומרים לו זה השער לה׳ משקה צמאים הכנס בו (שם קיח). — *ועל האדמה: ונתתי גשמיכם בעתם, לא שכורת (האדמה) ולא צמאה אלא בינונית (ת״כ, תעני׳ כג:). — ואמר הפיטן: הרוה את הצמאה להגדיל יספנו, ושריר לבבות ותור עינים כספנו (אחלה את פני, סליח׳ מנח׳ יוה״כ). ביציאת מצרים השקית צמאיך והאכלת רעביך (רלב״ע, אל תכונתך, אינר 177). אבירי בריאות

[1]) [עי׳ עמ׳ 4148, הערה 1).]

[2]) [יש מבינים: על מקום צמא.]

ארץ החישו לרצות בוראכם וחסדו יאמיצכם, ובנפשות צמאות לו שיר הגישו (הוה, מכלו רעיוני, שם 244).

ב. צָמֵא, פ״ע, צָמְאָה, צָמְאוּ, יִצְמָא, תִּצְמָא, יִצְמְאוּ, צָמִתִי (חסר א), וכמו כל״ה צָמֵת. — צָמֵא האדם, היה צָמֵא למים: ויחנו ברפידים ואין מים לשתת העם וכו' וַיִּצְמָא שם העם למים (שמות יז א—ג). השקיני נא מעט מים כי צָמִתִי (שפט' ד יט). ולא צָמְאוּ בחרבות הוליכם מים מצור הזיל למו (ישע' מח כא). יקדים דרכו וַיִּצְמָאוּ (איוב כד יא). הלא צויתי את הנערים לבלתי נגעך וְצָמִית והלכת אל הכלים ושתית מאשר ישאבון הנערים (רות ב ט). — ובהשאלה צָמְאָה נפשו לפלוני, השתוקקה אליו: צָמְאָה נפשי לאלהים לאל חי מתי אבוא ואראה פני אלהים (תהל' מב ג). אלהים אלי אתה אשחרך צָמְאָה לך נפשי כמה לך בשרי (שם סג ב). — ובתו״מ. כמה שיעור עיכול, א״ר יוחנן כל זמן שאינו רעב, וריש לקיש אמר כל זמן שיצמא מחמת אכילתו (ברכ' נג:). — ובמהמ״א: כאשר צמאתי[1]) לראות עוזך וכבודך וכו' תשבע נפשי במראות עזך וכבודך (רס״ג, תהל' סג ג). — ואמר המשורר: לכו שברו בלא הון אם רעבתם, שתו יין וחלב אם צמיתם (ר״י הלוי, אמור ללבא שמקים, MGWJ 1903, עמ' 248). — וניל' *צַמַא: וזה כמה אני הומה ועל מעין המליצה צמא[2]) (ר״י חריזי, תחכמוני ו).

—הפעי', *הִצְמִיא,—הִצְמִיא את האדם ואת הבהמה, גרם להם שיצמאו, שיגועו בצמא: להלחם עליה, ולא להרעיבה ולא להצמיאה ולא להמיתה מיתת תחלואים (ספרי דבר' קלט). — ובמהמ״א: ואם הרשע הרוצה לעשות תשובה מרעיב את בשרו ומצמיאו טוב יחשב לו (רחב״ח הנשיא, הגיון הנפש, עמוד ג, עו). כי יתאיוה (החולה) המים הרבה לשתות ולא יזיע מנע אותם מלשתות המים והצמיאו עד מאד (אסף, 150). — *וְהִצְמִיא המזון וכדו', עורר צָמָא: האויר החם מתיך ומרפה וכו' והוא מרבה הזיעה וממעט השתן ומחליש העכול ומצמיא (קאנון א ב ב ו). ולפעמים יהיה בסבת רפואות ומזונות יצמיאו בחרהצה או בהתחלות וכו' והנה מצמיא הדבר העב וכו' (שם ג יג ב א). ואמנם אותות ההווים

[1]) [ס״א: צמיתי.]

[2]) כך מנקד שם.

בסבות המצמיאות הנזכרות (שם שם). ויורחיק מי הפולים והזרעונים כי הם מצמיאים (שם שם). בכבד מצמיא או לסבה אחרת מצמיאה וכו' או שהמים בעצמם לא יועילו לצמא בהיותם המים בלתי קרים או שיש בהם איכות מצמיא ממליחיות או בורקיות או זולת זה (שם ג יד ד).

צִמְאָה, ש״נ,—כמו צָמָא: מנעי רגלך מיחף וגרונך מצמאה (ירמ' ב כה). — ובתו״מ: יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם ושותה בצמאה[2]) את דבריהם (יוסי בן יועזר, אבו א ד). מנעי עצמך מן החטא כדי שלא יבא רגלך לידי יחוף. מנעי לשונך מדברים בטלים כדי שלא יבא גרונך לידי צמאה[2]) (רב נחמן בר יצחק, יומא עז.). —ובמהמ״א: צימאה לאדם תחילה דכתיב והשקית את העדה ואת בעירם וכו' אבל באכילה הבהמה קודמת (ספר חסידים תתתתסנו). כמו שירגיש פת האצטומכא במה שיותך ממנו, וזו ההרגשה הנקרא רעבנות או צמאה, כי הרעבנות היא הרגשת בהתכת גרם החום והיבש, והצמאה היא הרגשת בהתכת הקר והרטוב (נתן פלקירא, צרי הגוף, כ״י בריט' מוזי). והרוצה לעיין ולרווח צמאת נפשו יחקור בספרי מפרשי אריסטו' (מנחת קנאות, קופמן 33).

צִמָּאוֹן, ש״ז. — א) ארץ של צָמָא, שאין בה מים: המוליכך במדבר הגדל והנורא נחש שרף ועקרב וְצִמָּאוֹן אשר אין מים (דבר' ח טו). והיה השרב לאגם וְצִמָּאוֹן למבועי מים (ישע' לה ז). ישם נהרות למדבר ומצאי מים לְצִמָּאוֹן (תהל' קז לג). — ואמר הפיטן. עשה וירם קדקד בני שאון, ודמי שברני בגיא צמאון (ר״א קליר, איכה אמרתי, קינ' ת״ב) פלגי ציון וצמאון כלאתני נוקשה (רסע״ג, אני נחקתי קינות, סדור רסע״ג חטז).—ומ״י *צִמָּאוֹנִים, ואמר הפיטן: שם (בגלות) ארכו לו ימים רבים בין

[1]) כך כ״י קופמן ויוסף אשכנזי (MGWJ 1898, עמ' 44), [וכן גרסת רש״י, כמו שמעיד] רשב״ץ דוראן במגן אבות: כתב רבינו שלמה כי בצמאה כתוב בכש״ה והוא כמו וגרונך מצמאה, ע״כ; [וכך בסדור רס״ז (עי' בֶּר, סדור עבודת ישראל, 272), וכך במשנת אבות, הוצ' שטרַק. ועי' ערך צָמָא.]

[2]) [בילק' שמע' (ירמ' רסו): צמאון.]

סלנים וסרבים בצמאונים ושרבים נהפך לשדו (ר"י נג'ארה, ישיל לבי, פזמונים פח, הול' מ"ל פרידלנדר, 66).— ב) *במשמ' צָמָא: מה דגים הללו גדלו במים, כיון שיורדה טפה אחת מלמעלה מקבלין אותה בצמאון כמו שלא טעמו טעם מים מימיהן, כך הן ישראל גדלין במים, בתורה. כיון שהן שומעין דבר חדש מן התורה הן מקבלין אותו בצמאון כמו שלא טעמו דבר תורה מימיהן (מד"ר בראש' לז). שלא תבא גרונך לידי צמאון[1]) (ילקו' שמעי, ירמ' רסו). —ובסהמ"א: ויצמא שם העם למים, מלמד שנגע בהן צמאון, ולהלן ויבאו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה, לא נגע בהן צמאון, אבל כאן נגע בהן צמאון (מדרש הגדול, שמות טז לו, 180). בצחצחות, בעת צמאון ובצורת (רס"י, ישעי נח יא). כאדם שהוא צמא ותאב ושותה לצמאון ולא כאדם שהוא שבע (הוס, תבוי א ד). — *ומ"ר, ואמר המשורר: תצמא (הנפש) לאיש שכל ולא תמצא אדם ירוה צמאוניה (רסב"ג, כפש אסר, שירי שלמה ז, דוקס, 10). והרום בתבונה עד לשבעה והשקום כי הרגום צמאונים (הוס, עטה הוד, שם ט, 17). שלח אלהים השכל אליה לפרוש כנפיו עליה ולהאיר באורו עורוניה ולרוות במימיו צמאוניה (ר"י חריזי, תחכ' הקדי, 5).

***צִמְאוֹנִי,** ת"ז, —נחש צִמְאוֹנִי, מין ממיני הנחשים: אמרו כי הנחש הצמאוניי ארכו זרת ועל גופו כתמים שחורים רבים וראשו קטן וצוארו עב (קאנון ד ו ג לח). — קַדַּחַת צִמְאוֹנִית, קדחת המעוררת צמא: קדחת יום צמאונית זאת קרובה מהרעבוניית והיא יותר נכונה שתחדש קדחת להעדר מה שתשקוט בו מן המים חום חזק באידים וכו' (שם ד א א לג). ועי' צִמְיוֹן.

***צָמָאִי,** ת"ז, — מתכונת הַמִּדְבָּר, ארץ הצמא: וכל כונתו לרכוב אניות ולדרוך בציות ולהתפשט במדברות הנוראות והצמאיות (קונץ ויכוחים, ילחק עקרים, הקדי, א:).

***צֶמֶג**[2]) ס"ז, — שרף הנוטף מעצי שטה וכדו', Gummi; gomme; gum: כשף זהו שרף שמעולה לדיו מכל דסרפין (צ"ל השרפין) ושמו צמג בערבי ובארמית קומא (פו"ת הגאו' מן הגניזה, גינצבורג ב, 322). התרופות המחלקיות ההלשות צומחות כמו צמג של ערבי (מאמר השלשול לאלוליד אבן רשד, גנזי ישראל בפריז, הול' גולדבלום, מחב' א). יכתוש לבונה ומצטכי וצמג ערבי ויערבם עם לובן ביצה וישים על מצחו (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א). או יכתוש אפר עלת הדם ויערבנו עם שעוה ושמן ורדים מותכים וימשח המקום או בצמג ערבי שחוק ומנופה ונילוש בלובן ביצה וכו' (שם שם ג). קח רמון וצלהו תחת האפר וכו' ותוציא ממנו המיץ וקח מי שושני' שלשה פעמים בכמות המיץ ומעט צמג ערב (רי"א מודינה, סוד ישרים, סגולה יח לעינים). —ומ"ר: ויתכן כי יוציאו מן המור שמן כאשר נעשה במצטכי וזולתו מן הצמגים (מראה מקום נשמט מהמעתקה).

צמד[1]), ממנו צֶמֶד, צָמֹד, *צְמִידָה, צָמִיד.

צָמַד, קל לא נמצא במקרא.

—נפע', נִצְמָדִים, יִצָּמֵד, יִצָּמְדוּ, —נִצְמַד לפלוני, דבק בו, נתחבר אליו, sich anschliessen; adhérer; to adhere: וַיִּצָּמֶד ישראל לבעל פעור (במד' כה ג). הרגו איש אנשיו הַנִּצְמָדִים לבעל פעור (שם. שם. ה). וַיִּצָּמְדוּ לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים (תהל' קו כח). — ובמדר': והוא נשטה אחריה ושוחטו לפעור ואוכל עמה ונצמד[2]) זו לזו (תנחו' בלק יח). — —ובסהמ"א: דלת אלמנה אמרי ליה שיפא, פי' לוח אחד וכו' ויש שגורסין שיכא, פי' שיבא שאינת נצמדת משתי צדדיה והוא מלשון צמידים דמתרגמינן שבכין (ר"ח, עירוב' קא.). הבושת והאמונה נצמדות, כשתסתלק האחת תסתלק חברתה (ר"י א"ח, מבחר

---

[1]) [בבבלי (יומא עז.): צמאה, עי' ערך זה.]

[2]) [מן הערב' צַמְע' a), וגזרו ממנו צָמִיג, ת"ז, במשמ' נמשך כצֶמֶג, zäh; visqueux; viscous, ובמשמ' ש"ז, צנור של צמג שעל גלגל העגלה, Gummireifen; pneu; tire.]

[1]) גם בארמ' צמד במשמ' הבר וקשר זה לזה. [וכן באשור' ובאוגרית' צמד.]

וגזרו משרש זה אף צִמּוּד (לשון) במשמ' שמוש מלה אחת במובנים שונים ביחוד בשירה כמו תגניש a) בערב', וכן מדברים על הצעות צמודות, הצעות שֶׁבִּצְמִידוּת, קשורות יחד עד שאין לקבל זו בלי זו ובתורת החשבון, מספרים צְמוּדִים זה לזה, וכדו'.]

[2]) [בהוצ' בובר (בלק כח): ונצמדים.]

---

a) صمغ

a) تجنيس

הפסיקים, 21). ומפסיקין במלה הנפסקת ומצמידין במלה הנצמדת (הוריות הקורא, דרנבורג, 74). שנים עשר בקר נצמדים בדרך עובדי האדמה (ר״י אברבנאל, מ״א יט). ואמר הפיטן: בסכה אשר יצמדו, בסכת שלום יוצמדו, בסכת עמקים ימדדו, בסכת צלצל יעדדו (ר״א קליר, כי אקח מועד, קרוב׳ ב סכות). והוא נקרא באחד ולא כשאר אחדים, אחד לא נצמד וכלם נצמדים, הוא לבדו נפרד ובלתו נפרדים (ר׳ יוסף קמחי, יחיד וזולתו, מחז׳ ויטרי תלב). — ואמר המשורר: מה יתרון לאדם בעמלו ובכבודו, בהכל הצמדו ובהשך הפרדו (ר״ש הלוי, מה יתרון, דיואן ג, 194). ארחות אלוה עמדו, על סוד שנים נצמדו, צורות לצורך נפרדו, שת בעבור יתאחדו (ראב״ע, ארחות אלוה, איגר 96). כי בו (בחדש שבט) קר עם לחה נצמדים (הוא, שמעו נא, כהנא א, 183). אוהב עמו אוהב ארץ מולדת, כמו בקשר אמיץ נפשו נצמדת (שלום הכהן, כיר דוד שיר ג, 43).—ובהשאלה, נִצְמָדִים, נצמדים לבעל, כנוי לנִצְמָדִים לישו הנוצרי, נוסעי הצלב: וילכו הנצמדים הפוחזים האלה אל ארץ המזרח (יוסף הכהן, עמק הבכא, 24). וישאו בני ישראל את עיניהם והנה חיל הנצמדים לבעל נוסע אחריהם וייראו ויצר להם מאד (שם, 30). וירדו מן המצודה בחדש השלישי בחמשה לחדש ויקומו הנצמדים עליהם ופצרו בהם מאד לאמר לכו אתנו והיינו לעם אחד (שם, 32). — שיר נִצְמָד, שיר שבסוף כל בית מתוך צמד של בתים באה בו אותה המלה עצמה בהוראות מתחלפות[1]: היש בכם מי יחבר שיר נצמד, יהי בו לכל לב מחמד וכו׳ דעו כי השיר הנצמד הוא אשר כל סוף שני בתים מלה אחת והמלה לא תשתנה אבל הענין ישתנה (ר״י חריזי, תחכ׳ לג, 274).

—פע׳, מְצֻמָּד, מְצֻמֶּדֶת, — חרב מְצֻמֶּדֶת על מתניו, מחברת וקשורה, angebunden; attaché; fastened: ויואב חגור מדו לבשו ועלו חגור חרב מְצֻמֶּדֶת על מתניו בתערה (ש״ב כ ח). — ובתו״מ: מבעד לצמתך וכו׳ נראין (הסנהדרין) מצומדין[2] והן מרויחין כהדין רבה

1) [כמו התרשיש לרטב״ע, הענק לר״י חריזי וכדו׳, ועי׳ הערה לשרש.]

2) [כתב המעריך שצ״ל מצומתין והן מרווחין (מובא גם בעץ יוסף לענין).]

דצפורין (כ׳ אבנט, מד״ר שה״ש, הנך יפה). — ובסהמ״א: ושני צמידים, רמז לשני לוחות מצומדות (רס״י, בראש׳ כד כב). שנתפרקו איבריהן מחמת חוליין וחוזרין באבריון מצומדים (הוא, ע״ז כה., ד״ה דאזלי). — ואמר הפיטן: אחות משיחים עומדים, מבלי קנאה מצמדים (סני סדיק, יול׳ א ספח).

—הפע׳, הִצְמִיד, תַּצְמִיד, —הִצְמִיד לשונו מִרְמָה[1]: פיך שלחת ברעה ולשונך תַּצְמִיד מרמה (תהל׳ נ יט).—ובסהמ״א: העול שהוא מוטל על שני השוורים ומצמידם (רס״י, ב״מ ח:, ד״ה למד). מי שיש לו שור יפה לחרישה מחזר על אחר שכמותו לצומדו עמו בעול שהמצמיד שור חלש עם הבריא מקלקל את הבריא (הוא, שם כח:, ד״ה לזווגן).[2] ומפסיקין במלה הנפסקת ומצמידין במלה הנצמדת (הוריות הקורא, דרנבורג, 74). — ואמר הפיטן: כי פי יי׳ דיבר דבר דגלו שבעה להצמיד (קטע עבודת יוה״כ, אלבוגן, חלופה לחכ״י ו א). שופט כל הארץ ואותה במשפט יעמיד נא חיים וחסד על עם עני תצמיד (שופט כל הארץ, סליחי ער״ה). — ואמר המשורר: אני צעיר תלמיד לתלמידיו אשמיד לשונכם שהצמיד רמיות ושקרים (יהודי בן ששת, את מי תרפסו, תשו׳ תלמי׳ דונש, 7). הכי הוא אשר יצמיד[3] משנאים והוא יפריד אהובים ואין בלתו מחבר פזורותיו (ראב״ע, בשם אל, כהנא א, 195).

—קל, *צָמַד, — חִבֵּר וקשר: ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה וגו׳ ר׳ הונא אמר זקפן בין שני בדי הארון, אמר ר׳ אחא בר חנינה צמדן[4] בין

1) [הכונה: הצמיד והדביק ללשונו מרמה. כשם שבא בַּיִת, פֶּתַח במשמ׳ בְּבַיִת, בְּפֶתַח (עי׳ פֶּתַח, הערות), הואיל ולא נשמעה לפעמים ב לפני ב או פ, כך לא נשמעה לפעמים גם ל של בכל״ם לפני ל אחרת, עד שכתבו לשונו במקו׳ ללשונו.]

2) [ברש״י מנחי׳ כב. בדפוי: חרוץ, יפה ומצמיד, וצ״ל שם ומצוייר כגרסת שיטה מקובצת. רש״י פין הביא בהאוצר: הצמיד זכרים בצד נקבות (סדר״א כג) וצ״ל העמיד.]

3) [חדוד על פי תכתוב ומשנאי אצמיתם (תהל׳ יח מא).]

4) [רק כתיב אחר של צמדן הוא סמדן שבדפוס ויניציאה, ומכאן בילק׳ שמעי׳ (יהוש׳ סי׳ יד): סמכן. ובמקור אחר (מד״ר ויקר׳ י) שמן; ועי׳ הערות

שני בדי הארון, רבנן אמרין צמצמן בין שני בדי הארון (מד"ר בראש' ה). — "וצמד העֹל את הבקר: פירוש הצמד, העול שצומד הבקר למושכו (ערוך ערך למד). מי שיש לו שור יפה לחרישה מחזיר על אחר שכמותו לצומדו עמו בעול (רש"י, ב"מ כח:, ד"ה לזווגן). אותם העצמות שנפזרו לכאן ולכאן הוא צומד אותם ושוקלם זה על זה (זוהר, מדרש הנעלם א, חיי שרה, קכח:). העול שצומד ומחבר את השוורים (רעב"ע, ב"ב ה א). — "וצמד צדה לדרכו, ואמר הפיטן: אך צדה לדרכו יצמוד בטרם יום אסיפתו (ר"י נג'ארה, יברח כלל, עולם חדש כד). —וביני' צָמוּד, צָמוּד, כמו נִצְמָד, מְחֻבָּר: אין צב אלא צמודות (ר' שמעון, מד"ר במד' יב). — ובסהמ"א: הסינר מלמטה וחשב האפוד היא החגורה וצמודה לו מלמעלה דוגמת סינר הנשים (רש"י, שמות כח ה). זאמרו חכמי יון החבר אחר הוא זולתן ובאמת הוא אתה, כלוי אע"פ שהגופות מובדלים ומופרשים הנפשות צמודות חוברות אחת אל אחת (ר"י עקנין, ספר מוסר א ו). חי אלהים נתן לי לשון למודים, למלאות ענינים חמודים, כיד השכל צמודים (ר"י חריזי, הקד' תחכ', 6). והשופר המורם ישמש בשני טעמים צמוד כזרקה ואתנחה ובסגולה שהיא תלויה לזרקה (הוריות הקורא, דרנבורג, 87). — ואמר הפיטן: קנינך ארבע יסודות לפנים פרודות באונך, מכל חמדות ובכל צמדות בגאונך (רי"ל גיאת, קניגך, שעה"ש, 19). ערוכים (הדברות) יחד זה אחר זה, וצמודים מחזה מול מחזה, לוחות כתובים מזה ומזה (ר' שמעון בר יצחק, שבועות מרום, קרובי' ב' שבוע'). למודי הרע צמודי חמנים לוקחי שוחד רודפי שלמונים (רש"י, ה' אלהי הצבאות, סליח' ער"ה). —ואמר המשורר: ושת להם עבֹתים על ידיהם. ועל לבם צמודים הפתילים (ר"ש הנגיד, הלי חעש, ברודי, 152). ומשינה נדודת באזורע צעדה ועל ידים צמודה המשפרת רעודת (ד"ס של יהודי מצרים וח"י ב, יעקב מן, 88). — "וטובה צְמוּדָה. ואמר המשורר: וכחול הים אשה לא ימד יהי זרעך בטובה צמודה. הוד בניך עד למעלה יגדל וכו' וחבילתם אל תהי פרודה (קטע מאגרת מזמן הגאו' מהגניי, קעדיאכה של שכטר, 66).

—פע', "צִמֵּד, — כמו קל: שמחבר חיות גדולות ומצמדן יחד (רש"י כריתו' ג:, ד"ה אחד חבר). — ואמר הפיטן: פיקוד אשר אליו נגלה, צימדם ולהם גילה קץ, גע לשוב מגולה (ינאי, אתה מקרב, זולתי, מג). בתפשו שני שעירים, כלביא צימד גורלות כתחם לעטרת צבי וכו', כדת שעיר העזאזל חוקה צימד בו תקות והורית (רסג"ג, קטעי עבודת יוה"כ, Elbog., Stud., עמי 150–151). עמוד נא אבי וקשור חטבה פן אגור מפני האבה, צמדני פן אחלל הזבה (הוא, אז צהר מור, סליחי' ה עשי"ת).

—הפע', "הִצְמַד,—כמו נִפְע'. ואמר הפיטן: בסכה אשר יצמדו, בסכת שלם יוצמדו, בסכת עמקים ימדדו, בסכת צלצל יעדדו (ר"א קליר, כי אקח מועד, קרובי' ג סכות).

צֶמֶד

צֶמֶד [1]), ש"ז, כנ' צִמְדּוֹ, מ"ר צְמָדִים, סמי' צִמְדֵי, — א) צֶמֶד בקר, צֶמֶד חמורים, צֶמֶד פרדות, וכדו', שני שְׁוָרִים, שני חמורים, שתי פרדות וכדו', חבושים משכים בעֹל במחרשת וכו', Paar; paire; pair (of oxen): ויבא עד נכח יבוס היא ירושלם ועמו צֶמֶד חמורים חבושים ופילגשו עמו (שפט' יט י). ויקח צֶמֶד בקר וינתחהו (ש"א יא ז). והנה ציבא נער מפיבשת לקראתו וְצֶמֶד חמרים חבשים ועליהם מאתים לחם וכו' (ש"ב טז א). והוא חרש שנים עשר צְמָדִים לפניו והוא בשנים העשר וכו' ויקח את צֶמֶד הבקר ויזבחהו (מ"א יט יט–כא). יתן נא לעבדך משא צֶמֶד פרדים אדמה (מ"ב ה יז). כי זכר אני ואתה את רכבים צְמָדִים אחרי אחאב (שם ט כה). ונפצתי בך אכר וְצִמְדּוֹ (ירמי' נא כג). ויהי מקנהו וכו' וחמש מאות צֶמֶד בקר וכו' (איוב א ג). — צֶמֶד פָּרָשִׁים, שני פרשים יחד: וראה רכב צמד פרשים וכו' (ישעי' כא ז).—צֶמֶד שדה, כמה שחרש צֶמֶד בקר ביום בשדה: כבחצי מענה צֶמֶד שדה [2]) (ש"א יד יד). — צִמְדֵי כֶּרֶם, צְמָדִים עבדים

בבראשית רבה הוצי' תיאודור. והכונה כנראה: קשרם בין בדי הארון כצמידת בקר כבדי העגלה. וגם זקפן לשון קשירה לבדים היא, המשמשת גם במשמ' תלה בזקיף, צלב אח הנתלה בעמוד. ועי' צִמְצֵם, הערות.]

[1]) גם בערב' הדרומ' צמד בקר.

[2]) [קשה המליצה, כי מה לנו להזכיר את כמות המקום שקרה שם הדבר, וכיצד אפשר לקבע כמות זו בחצי מענה, כלו' מחצית המחרשה וכדו'? ואולם אין כבחצי כאן לשון מחצית, אלא לשון חֲצִיָּה, שח"פ מן חצה, כאלו היה כתוב בַּחֲצוֹ או בַּחֲצוֹת, ותמונה ויא

בכרם: כי עשרת צִמְדֵּי כרם יעשו בת אחת [2]) (ישעי׳ ה י). — ב) *הָעֹל שהבקר מושך בו: מכר את הצמד לא מכר את הבקר, מכר את הבקר לא מכר את הצמד, ר׳ יהודה אומר הדמים מודיעין, כיצד, א״ל מכור לי צמדך במאתים זוז, הדבר ידוע שאין הצמד במאתים זוז, וחכ״א אין הדמים ראיה (ב״ב ה ח). אם היה איכר נותנין לו את צמדו, חמר נותנין לו את חמורו (ערכי׳ ו ג). חבל זוג של ספרים וצמד של פרות [2]) חייב שתים (ב״מ קטז.). — ובסהמ״א: וכן צמד של פרות, חבל שתי פרות חורשות עם צמדן דהיינו נמי כלי אוכל נפש ונראה בעיני שהעול שלהן של פרקים הוה (רש״י, שם שם). אפילו אם הכל קורין לצמד לבדו ג״כ צמד סתם, כיון שהכל קורין ג״כ לבקר צמד אמרינן הדמים מודיעין (טוח״מ ר״כ ו). דעיקר לשון בני אדם קורין לעול בלא בקר צמד (שם רלג כג). —ג) *במשמ׳ חבר. ואמר הפיטן: כי צרר צרה ציער צימדו (ינאי, כי אמר, זולתי, קלג).

***צִמְדָּה,** ש״נ, — מעשה האשה הַנִּצְמֶדֶת לבעלה, האדם הַנִּצְמָד אל אלהיו, ברית, ואמר הפיטן: בת ברות לבית חמדתך, בעלוה אדונים ואין לצמדתך (שלמה הבבלי, אין כמדת, סליח׳ יוס ד).

צַמָּה [3]), ש״נ, כנ׳ צַמָּתֵךְ, — א) שער הראש, בפרט כשהוא ארך ורב ומֻרְשָׁל על הפנים, üppiger Haarwuchs; cheveux abondants; exuberant hair: הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים מבעד לְצַמָּתֵךְ [4]) (שה״ש ד א). כפלח הרמון רקתך מבעד לְצַמָּתֵךְ (שם שם ג). — ומשמש בדבור החי בארץ ישראל במשמ׳ מקלעות השערות, גדילים. — ב) מין כסות המכסה מקומות סתרים שבגוף [1]): קחי רחים

לנפילת החללים משני צדי הצועדים וממיתים בפלשתים, כדגמת הקמה הנופלת מזה ומזה בחצות המענה, המחרשה, את צמד השדה.]

[1]) [ובערך אֲדָמָה (עמ׳ 69) פרש המחבר: צמד כרם, שטח אדמה בשדה, בכרם, שאפשר לעבֹד בצמד אחד ביום אחד, ע״כ. וכן רש״י לפסוק: מקום בכרם יחרשו עשרת צמדי בקר, וכן רב המפרשים והתרגומים.]

[2]) [עי׳ בדברי רש״י לקמן, שפרש במשמ׳ א), ובדברי התוס׳ (שם, ד״ה ולמד) החולקים עליו.]

[3]) עי׳ הערה הבאה.

[4]) תרג׳ השבעי׳ ופשיט׳ במשמ׳ שתיקה. לפי משמ׳ שרש צמת בסור׳ וערב׳, אך אין טעם לזה כאן. מעקילס לא נשאר תרגום מלה זו ביונית, אך הסורי של ההקספלא (Syro-Hex.) הביא בשמו: גדולא דשימא עלכי ור״ל הגדיל המושם עליך. גם ר׳ לוי ראה במלה זו שרש צמת, ואמר: האשה הזאת כשמצמתת (כך בכ״י במקום כמשמצמת בנדפ׳) שערה לאחוריה והוא תכשיט לה (מד״ר שה״ש על הפסוק). — אך מנחם והבאים אחריו קבעו שרש צמם לזו המלה ע״מ שַׁמָּה וכדו׳. ופרש מנחם: עלף, ר״ל כעין מעטה, צניף. וכך גם ריב״ג: נקאב בערב׳. וכך גם ר״ש פרחון, והוסיף וז״ל: מנהג בא״י ובבל ואספמיא כל הנשים מכסין פניהן בסדין וכשכורכין אותו על פניהן מניחין דרך שפת הסדין חור אחד להסתכל בו כי אסור להסתכל בנשים וכו׳. רש״י: דבר המצמצם השיער שלא יפריח לצאת וזו היא השבכה והקישורים, ע״כ. ראב״ע: הוא השיער הרב, ע״כ. וכן רד״ק: והצמה היא ציציות השער שמכינה האשה על פניה. אנו רואים אפוא כי אם נוציא מהכלל את תרג׳ השבעי׳ ואת הפשי׳ שאין לפרושם שום טעם כאן, שאר המתרגמים והמפרשים הקדמו׳ נחלקו לשתים: מקצתם, והם עקילס, ר׳ לוי, ראב״ע ורד״ק פרשו בענין שיער, גדילי שער או שערות ארוכות סתם. רש״י, סבכה להשערות. ומקצתם והם מנחם ור״ש פרחון וריב״ג, מסוה על הפנים. אך יש ראיה ממקום אחר כי היתה בעברית המלה צַמָּה במשמ׳ שערות הראש, והוא בתהל׳ סט ה: רבו משערות ראשי שנאי חנם עצמו מצמיתי איבי שקר. כך הנסחה המסורה: מצמיתי, ופרשו הקדמוני׳ מלה זו מלשון אצמית כל רשעי ארץ, אך כבר נתקשו גם הקדמוני׳ במלה זו כאן, כי מה טעם לקרא להאויב מצמית כל זמן שלא עלה עדיין בידו זממו. ונדחק ראב״ע ואמר: כדרך מחשבתם, אך זה דחוק, ולפי ההקבלה עם חצי הראשון של הפסוק: רבו משערות ראשי שנאי חנם רגלים לדבר כי מצמיתי הוא כנגד משערות ראשי, וצריך לאמר [כדעת רבים] מִצַּמּוֹתַי, ר״ל מֵהַצַּמּוֹת שלי, וזה מכריע הכף לצד מי שפרשו כאן צמתך במשמ׳ שערות או גדילים. בערב׳ אין שם זה לשערות, אך יש דומה לו, והיא ג׳מה [a]).

[במקרא לא נמצא אלא צמתך, ככנוי, ולא מן הנמנע הוא שצדקו החכמים שגזרו את המלה מן צמת, ואף אפשר שהוא ש״ז צַמָּת או צֹמֶת, ומן הכתובים יוצא שבכל מקום שמוש „צמתך" ככסות מסתירה לאשה.]

[1]) פה השבעי׳ מתרג׳ κατακάλυμμα, ר״ל המעטה, המכסה. אך עקילס העתיק המלה בכתב יונית כמו שהיא: σεμματέχ, כך העיד הירונ׳ בפרוש והעתיק בכתב רומי semmathech, וזה ראיה כי בימי

---

[a]) جمة

ושחני קמח גלי צַמָּתֵךְ חשפי שבל גלי שק עברי נהרות תגל ערותך גם תראה חרפתך (ישע' מז ב–ג). —ובספה"א: ומנהג הליסטים בארץ ישמעאל לגדל שער ראשם ולעשותם צמה תלויות לחם אחורי הצואר ומגדלים השער כמו עבות (רד"ק, ספה"ש, למס). זה"ה שעריי של נשיי שדרכן להיות מגולין כגון שערות הרגילוי לצאת חוץ לצמתן סותר (הלבוש או"ח עה ב). —ואמר הפיטן: הלנצח תמה, תהי גלוית צמה, בזה ושמה, למזה ושמה (ר"י הלוי, יונה, גאולה לשבת לפני שבועות). אידו לנגדו ארב ורכבו מלעפתו, ביום תשלך לארץ מררתו וצמתו (הוא, מה יחרון, דיואן ג, 194). — ואמר המשורר: גבירים קבצו פארור פניהם וזעם יעטו כלם כשלמה, ויחד קשרו חבל כבודות עלי כל ראש ומבעד לצמה (רמב"ע, סלחה לבשה, שעה"ש 67). לב שללה, בלחי וצמה, כמה וכמה (הוא, מה נעמו, דיואן כלד, צולל'). מתי לדר יהפך נפך ומאחרי צמה שחורה לחי שחר משחרת (ר"י הלוי, עין כדיבה, שעה"ש 89). והאירי בעד צמה כשמש אשר תאיר והיא נכסית בעבות (הוא, כלי, דיואן ב, 316). חמה, בעד רקיע צמה אור לחיך גלי (הוא, חמה, שם שם, 324).

***צְמוּחַ**, ש"ז, — מעשה השער המְצַמֵּחַ וגדל: נתק וחוט יוצא הימנה, שני נתקין וחוט יוצא מזו לזו, אם יש בו רחב שערות זוקקין ליטמא בשער צהוב דק והפסיון להציל בצימות, אבל במשוייר אינו מציל עד שיהא בו רחב בגרים וכו' (תוספת' נגע' ד ב). — ובספה"א: כמו צמוח מסים יצמח בכה חכמת מן חפושה (JQR XVI, 1904, עמ' 434). ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן, ועלה הענן, שאין זה לשון סלוק אלא צמוח ועלייה (רס"י, במד' ט יז). ומי סחליף, צמוח תימור חמה בצימות תימור לבנה (הוא, יומא כח:). לא לפי דעת האומרים שקצר הכתוב צמוח שער השחור מן השבוע השני והסגירו אחרי כן, אך הכתוב טהרו ואפילו בלי צמוח שער שחור (ר"א הקרא, גן עדן, טמאה וטהרה ד, קיח.).

צְמוֹן, צְמוֹנִית, עי' צָמַן.

עקילס כבר לא ידעו בבית מדרשו של ר' יהושע ור"ע בודאות ובדיוק פרוש מלה צמתך. עכ"פ, כאן יותר נראה לפי הענין שהכונה במלה זו היא לכסות שעיי צלויו תגל הערוה.

צִמּוּק, ש"ז, מ"ר צִמּוּקִים, צִמֻּקִים, —א) ענבים מיבשים Rosine; raisin sec; raisin. וכמו"כ הרבה צמוקים כבושים יחד ועשויים עגול אחד, ששנים מהם יוכל אדם לאכל בבת אחת אחרי שכבר אכל פלח דבלת: ותקח מאתים לחם וכו' ומאה צמקים ומאתים דבלים ותשם על החמרים (ש"א כה יח). ויתנו לו פלח דבלה ושני צמקים ויאכל ותשב רוחו אליו (שם ל יב). והנה ציבא נער מפיבשת לקראתו וצמד חמרים חבשים ועליהם מאתים לחם ומאה צמוקים ומאה קיץ ונבל יין (ש"ב טז א). מאכל קמח דבלים וצמקים ויין ושמן (דהי"א יב מא). — ובתוה"מ: ותורמין שמן על זיתים הנכבשים ויין על ענבים לעשותן צמוקין (תרומ' א ט). הפרד והצמוקין והחרובין משיעמיד ערימה (מעשר' א ו). הקרובים מביאים התאנים והענבים, והרחוקים מביאין גרוגרות וצמוקים (בכורים ג ג). אבל אם היו ממעכין זה את זה כגון הדבלה והתמרים והגרוגרת והצימוקין הרי אלו אינן חיבור (תוספת' טהר' א ב). חד טעין דצימוקין עאל לטיבריא, שאל גמליאל זוגה לרבי בא בר זבדא, אמר ליה אין כל ארץ ישראל עושה משוי אחד של צימוקין, ואין כל ארץ ישראל עושה משוי אחד של צימוקין, אלא כן אמר ליה אין מקום בארץ ישראל עושה משוי אחד של צימוקין, (ירוש' דמאי ב א). מי שהיו לו ביכורים, גרוגרות היה מעטרן תאינים, וצימוקים היה מעטרן ענבים (שם בכורים ג ג). מעשה באנשי בית מטל וכו' שהיו מחלקין גריגרות וצימוקין לעניים בשני בצורת וכו' (רבי יהודה, ערובי כח:). היה אוכל בענבים והותיר והעלן לגג לעשות מהן צמוקין וכו' לא יאכל מהן (בשבת) עד שיזמין מבעוד יום (ביצה כו:). מה הגפן הזו יש בה ענבים, יש בה צימוקים, כך ישראל יש בהן בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי תלמוד, בעלי אגדה (מד"ר ויקר' לו). — ובספה"א: מייצינהו אסור, לכובשן במשוי, ולמוציא ליחה שבהן לחוץ היינו אסור שעכשיו אינן נתלעים אלא לעשות מהם צימוקים לאכלן בחול הוא מכוין (רס"י, מו"ק י:). והתמרים, כשמו הרע מרים, והצמוקים, כשרי אמו צומקים (ר"י חריזי, תחכ' מו, 358). ואמר גאלינוס הצמוקים אהובי הכבד (נתן פלקירה, צרי הגוף, ב ב). זביב [1]) הוא בלשון הקדש צמוקים

[1]) [בערבי.]

(אליסע הרופא, מפתח סרפואס, כ״י בריט׳ מוז׳).—ואמר המשורר: צלו עוד בן יונה, קנו לו צמוקים (ראב״ע, כדוד הסיר, כהנא א, 30). — ״צמוקי משמש: ואם תהית הליחה אדומיית מעופשת באצטומכא או בכל הפה אין דבר יותר מועיל מן המשמש ואפרסקים לחים וכש״כ צמוקי המשמש (קאנון ג ו ש).—״יין צמוקים: ויין צמוקים בין שנכמשו בגפן בין שנצטמקו על ידי החמה או על ידי האור וכו׳ מקדשין עליו (אבודרהם, סדר מעריב של שבת ופירושה, נה.).— ב) ״צמוק במשמ׳ מצב הדבר ההולך ומצטמק, הצטמקות: קדרה שנתבשלה כל צורכה מבעוד יום, אם מצטמקת ויפה לה אסור להשהותה על גבי כירה בשבת וכו׳ שהרי צימוקה יפה לה וכו׳ (והזהיר, שמות עז.). התם הבשר והרקח המרקחה, כשהבשר תם מעל העצמות והוא מצטמק ומעורב ברוטב ומגים בכף דומה למרקחת פטום סממנין שמערבין אותה יפה יפה ומתוך צימוק הבשר עשנה נהפך לתוכה וכו׳ (רש״י, יחזק׳ כד י). דהני הוא דבי צמקו באיביהן טהורין אבל שאר פירות הנאכלין בצימוקן מקבלין טומאה (הוא, חולי׳ קכז:, ד״ה פין). תבשיל שהגיע למאכל בן דרוסאי ואין צימוקו יפה לו מותר לשהותו אבל צמוקו יפה לו כל שלא נתבשל כל צרכו אסור, נתבשל כל צרכו וצמוקו יפה לו הכל כמנהג המדינה (ר״ן על הרי״ף, שבת עז:). ויין צמוקין מקדשין עליו, לא שנא מכמשי בגופנייהו ולא שנא נצטמקו על ידי חמה או על ידי תולדות האור, כגון שהכניסן בחמין למהר צמוקן וכו׳ (טוא״ח רעב ו). — ״ובמשמ׳ כחישות בגוף בעל חי: הצמוק הפשוט הוא חקורת מתגבורת היובש לבד (פרקי משה כג, מז:). חרותה וכו׳ בידי אדם טרפה משום צמוק ריאה (כ״י א״מ. כוזרי ד לח). וכן הצמוק והכחש ההווה מהקרחות השורפות וכו׳ וקדחת הצמוק והכחוש וכו׳ הוא אותו שהצמוק יהית בבשר (נרבוני, אגח חיים, בקדחת הדקה, כ״י ביהמ״ד סכטר). הצמוק המגיע מענין דומה לזקנה (שם שם). וכן אם נמלתו בחיי בעלה או שאינה חולבת לעולם כגון שיש לה צימוק דדים או שפסק חלבה וכו׳ (טו״ע אה״ע יג יח).

״צמוקי, ת״ז,—שיש בו מן הצמוק, מן ההצטמקות: וכשיארך הענין בבעלי (הקדחות) הצימוקיות ולא ימות וכו׳ (נרבוני, אגח חיים, בקדחת הדקה, כ״י ביהמ״ד סכטר).

״צמור, ת״ז, — מורם בצמרתו, רם ונבה, ואמר המשורר: ואל נצב עלי ספים וגבהם, אשר מעל לרום המה צמורים[1] (נתי הכסף והלמסים).

״צמור, ש״ז,—חמימות: רבי זירא אומר כגון דצמרי צמורי[2]) וכו׳ הום הבל פיו הוציא על האור ללבותו וכו׳ דלא ה״ל לאסוקי אדעתיה שתצטרף נשיבת הרוח לצימור שלו ויסתייע על ידה ללבות, דלא שכיה שתצטרף נשיבת הרוח עם הצימור לסייעו וכו׳ כי הצימור הוא הם והרוח קר (תוס׳ ב״ק ס., ד״ה רבי).

א. צמח[3]), ממנו ״הצמחה, ״צומח, ״צומחי, *צמוח, צמח, צמח, ״צמחה, *צמחון, ״צמחוני, ״צמחי, ״צמחיות, *צמיחה, ״צמיהות.

ב. צמח, ממנו *צמח.

צמח, פ״ע, צמחו, צומח, צמח, צמחות, יצמח־מח, תצמח, יצמחו, תצמחנה, — צמח העשב, צמחו השבלים, וכיוצא בזה, יצאו מן האדמה, sprossen; pousser; sprout forth: וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח (בראש׳ ב ה). והנה שבע שבלים דקות ושדופות קדים צמחות אחריהן (שם מא ו). ואכל (הארבה) את כל העץ הצמח לכם מן השדה (שמות י ה). ויצמח (הזרע ששם באדמה) ויהי לגפן סרחת שפלת קומה (יחזק׳ יז ו). אם יבלענו ממקמו וכחש בו לא ראיתיך הן הוא משוש דרכו ומעפר אחר יצמחו (איוב ח יח–יט).—והיער צמח: עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עצים (קהל׳ ב ו). — והשערות יצאו מתוך הגוף. ושער שחר צמח בו (ויקר׳ יג לז).—ובהשאלה, צמח העם, גדל: וצמחו בני ישראל בבין[4]) חציר

1) ובהגהה על הגליון מלשון צמרת הארז. ובנוסחה אחרת, אשר מעל למרום הרים צמורים.

2) [ע״כ לשון הגמרא.]

3) בארמ׳ צמח. בערב׳ משמשים השרשים צמח, צמחֿ, צ׳מח׳, צ׳מח׳ למשגים אחרים. והשרש המשמשי בערבי למשג שמשמש בעבר׳ השרש צמח—הוא נ ב ט [ועי׳ שמח.]

4) [כ ב י ן זה כנראה לשון דמיון היא, ובערב׳ כבאן ואחד a) משמעותו: אפי אחד, מנהג אחד שוה.]

a) كيان واحد

בערבים על יבלי מים (ישע' מד ד). — והחדשה: הראשנות הנה באו וחדשות אני מגיד בטרם תצמחנה אשמיע אתכם (שם מב ט). הנני עשה חדשה עתה תצמח הלוא תדעוה אף אשים במדבר דרך בישימון נהרות (שם מג יט). — והרפואה: אז יבקע כשחר אורך וארכתך מהרה תצמח (שם נח ח). — והאדם וכדו', בא פתאם: הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל יי' (זכר' ו יב). —ועמל, צמח עמל, נגלה, נראה, יצא: כי לא יצא מעפר און ומאדמה לא יצמח עמל (איוב ה ו). — והאמת, צמחה האמת, נגלתה: אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף (תהל' פה יב). — ובתו"מ: בצלים שירדו עליהם גשמים וצמחו, אם היו העלין שלהן שחורין אסורין, הוריקו הרי אלו מותרין (שביע' ו ג). מאימתי הפירות חייבות במעשרות וכו' התלתן משתצמח (מעשר' א ב-ג). עד מקום שיצמחו שלשה כרשינין זו בצד זו, עד שם הוא עושה בית הפרס (אהל' יז א). שכח וזרע טבל פטור וכו' בלא צמח, אבל אם צמח נעשה כדבר שאין דרכו להתלקט (ירוש' דמאי א ג). שיצאו דשאים יעמדו על פתח קרקע עד שבא אדם הראשון ובקש עליהם רחמים וירדו גשמים וצמחו (חול' ס:). — וכנוי לשער שחור הצומח בנגע: הצומח מציל מיד השער צהוב ומיד הפשיון (נגע' י ג). —*ובמשמ' הוציא צמח, הצמיח גדול: היתה שדהו זרועה חטים נמלך לזרעה שעורים ימתין לה עד שתתליע ויופך ואח"כ יזרע, אם צמחה[1] לא יאמר אזרע ואח"כ אופך, אלא הופך ואח"כ זורע (כלא' ב ג). המוכר פירות לחבירו (וזרען) ולא צמחו[2], ואפילו זרע פשתן, אינו חייב באחריותן (ב"ב ו א). — *ובהשאלה, צמחה הרעה: ובעת ההיא היתה אסתר נפחדת מאד מפני הרעה אשר צמחה בישראל (מד"ר אסתר, ותאמר אסתר). —*וצמחה כפרתו: שבשעה שחטא אדם נתגרש בו ביום, ולמחר בראש השנה צמחה כפרתו (פסיק' רב' מו, קפו). — *וצמח עמוד האש[3]: בשעה שהיו ישראל מתנודדין ממסע למסע

1) [צמחה, כך מנקד במשנ' מנק' ליוורנו, ובהוצאות שבבבלי: צימחה, פִּעֵ'.]

2) [ועי' פִּעֵ'.]

3) [במשמ' עלה, בנגוד אל ירד, כמשמ.

היה עמוד הענן יורד ועמוד אש צומח ועשן המערכה עולה וכו' (רבי אליעזר בשם רבי יוסי בן זמרה. מד"ר שה"ש, מי זאת עולה). —ובספהמ"א: לגלים נציב, לגלי אדמה שצומחין בהן ירקות (רש"י, מ"ב יט כה). לגלים נצים ערים בצורות, שתהרוג את יושביהן ותהיין שאיה מאדם ויתעתדו לגלים צומחים ירק (הוא, ישע' לז כו). —*וצמח הגיד: החפץ בגלת הזהב הוא אצלי הגיד הצומח מן גבנונית הכבד (ר' א"ח, פס"ס לריב"ג, רחק). והגיד הגדול הנקרא שוריאן הדופק באדם הוא צומח מצדו השמאלי (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ב, הלב). — *וצנור בגוף האדם: ומעמקו (של הכבד) יצמח צנור והוא נקרא פתח הכבד וצורתו כדמות גיד (שם שם, הכבד). — *והשנים: אמר מפני מה שיני הילדים נופלות לאחר זמן מרובה ואחר כך צומחות אחרות תחתיהן (ר"י זבארה, שעשועים ט, דודזון, 109). — *ובהשאלה, צמחה המלחמה, וכדו', נולדה, התפתחה: בימים ההם החלו מלחמות גדולות ונוראות לצמוח בעם יהודה (יוסיפון, גינצבורג, קכב). ויהי מיום ליום צומחת המלחמה וגדלה מאד (שם, רי). — *וצמחו המלאכות, וכדו': והאיך נפרדו הלשונות ואיפה שכנו והיאך צמחו המלאכות ובנין המדינות וכו' (ר' א"ח, כוזרי א מג). — *וצמח האור[1], עלה: שהיתה ראוית להבראות בחלק אחד עם החמה והיה אורה לאלתר מתגדל וצומח (ראב"ח הנשיא, ספר העבור ד, 88). והיה אורה מתמעט והולך עד שהדביקה בחמה עם מולד החדש, ומכאן ואילך שב אורה לצמוח ולגדל (שם שם). דמיון זה שנבאר שהירח כדורי התמונה בעבור שעורו יצמח בתמונה הירחית (כל מלאכת ההגיון, המופת, מ:). — *והאדם המשול לאור: עד שלא יבא הערב יצמח בן דוד, אורן של ישראל (פדר"א כח). עליו, אלו בני ישמעאל שעליהם בן דוד יצמח שנ' אויביו אלביש בשת ועליו יציץ

שמח[a]) בערב', וכן במקרא שמח בכתובים כגון: דאגה בלב איש ישחנה ודבר טוב ישמחנה (משלי יב כה), כלו' ירימנה, בנגוד אל ישחנה, ובשעשועי לשון ישחנה—ישמחנה.]

2) [בלשון הכתוב: אור צדיקים ישמח (משלי יג ט).]

a) שמח

נזרו (שם שם). — °יצמחה החמה, הלבנה, עלתה: ואתה תראה שהחמה צומחת וזורחת בכל יום ויום וכו' (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ב ד). כשהלבנה בהידושה פגימתה למטה, כשהיא צומחת ועולה פניה מול צפון (חזקוני עה"ת, שמות יב ב). — °וביצ', הַמַּזָּל הַצּוֹמֵחַ, ובקצור הַצּוֹמֵחַ, המזל שהוא במעלה הצומחת, המזל העולה בשמים בנגוד למזל השוקע: ולזה אמרנו בספרנו אשר הברנו בחלשות שרשי חכמת הגזרה בככביהם או במזלות הצומחים הנלקחים לגזרת הככבים לא תמצא אמתתו עד שאלו עשה איש תשברי ר"ל בחכמת התשבורת ובתכונת הגלגלים לבית א"א ממדינת א"א לוח ושם לו אפק אותו הבית לא היה מתקים לו הצומח (הלוח) מפני ענינים רבים וכו' (פירוש יצירה, לאבוסהל בן תמים, לג). והוא למדני להכיר ברקיע שנים עשר המזלות וחמשה כוכבים ולמדני מזל הצומח ומזל התהום ומזל השוקע ומזל הרום וכו' (ר' שבתי דונולו, הקד' חכמוני ליצירה, וכשה, סב.). ראוי שתדע שאותו החלק שמתחיל לזרוח נקרא בית ראשון והוא נקרא בלשונם ארוסקו"פוס ובלשוננו עולה או צומח מפני שיצמח ויעלה מתחת האופק עליו ויקרא ג"כ אנגו"לוש אוריינ"טלים ובלשונינו זוית מזרחי (ראב"ע הנסיה, אספירה שער ג). ובכל א' מאלו הצורות תמצא הנקודה בתחלת המזרחית מונחה בצד שמאלי כמו שהוא הצורה העגולה ושם הוא הצומח היינו הבית הראשון (הוא, שם שם). והכוכב השליט על השנה אשר הוא מושל עליה היא חמה בעלת מזל הצומח וכו' (הוא, מגלת המגלה, 120). ומפני שהיה המזל הצומח מזל חזק וכו' (שם שם). בגורל צריך לדעת הצומח ובעל הצומח והמעלה הצומחת (ראב"ע, גורל המזל, כ"י גנזין). הצומח היא הצורה הראשנה היוצאת בתמונה (שם). ואולם מה שנראה מן הצומח בשנה הראשונה לדבוק כי יכנס השמש במזל טלה בחלק ראשון בו וכו' והצומח אז אריה י"ח מעלות ובעל הבית השמש (הוא, חזיונות על שנת ד"א תתקי"ד ליצירה, 116). כשתרצה לדעת אם יהיה בעולם מָטָר או רוח תקן הצומח בשעה שתכנס השמש בטלה וכו' (הוא, ספר למשאלה בקדרות ז). השער הששה עשר בידיעת המעלה הצומחת והשוקעת (הוא, כלי נחושת עז). אז העתיק מפי החכם, על יד היהודי מתרגם ישמעאל, חכם ושמו יעקב בן שארה, ספר לוחות המשרתים השבעה, וכל מעשה הארץ והמצעדים והנטיה והמעלה הצומחת וכו' (הוא, פתח דבר לספר אלמתני, כהנא ב, 108). ולא נעלם ממני שבתי ורעותיו וכו' והצומח ומזלותיו וכו' (ר"י חריזי, תחכ' כב, 210). ושקל השמש במעגלותיו, והושיב הצומח על ארבע יתדותיו וכו' (שם שם 212). וכשיזדמן זה יהיו בעלי שני המולדות קשורים בעבותות אהבה ויאהב זה לזה וכאשר תהיה אהבתם לדאגה או לשמחה כשיהיה הצומח במולד שניהם במזל אחד (הוא, מוסרי הפלסופים, 22). צומח יקרא כן המזל העולה בפאת מזרח בכל שעה ורגע, וזה בהשאלה (ס' הגדרים). וכמה טובים אלו המעשים למי שיתעסק בהם מלקיחת המבחרים החלקיים בדחיה מחויבי המשפטי' ההוים ממה שיחשבוהו דיני הדבוקים והסבובים וצומחי השנים והחדשים (קלונימוס, בעלי חיים ה ה, כב.). הנה אם ראוי להשתמש במשפטי הכוכבים והגדת העתידות קוד' היותם מה שידרו חדושי הזמנים לא כפי שיעשו ההוברים והנמשכים לדעותיהם כשיבחרו צומח הלקיי וישמרו מחייבי המשפט' הכוללים (שם שם כב:). — ואמר חמשורר: הגד, כרוב ממשה, האם השרד או המחוגה מסך גנבו, ותעשה בת גרשם ברהת, או פעלו בה כוכבי רום מרד, סרטן ועקרב אם אזי נצבו, בזנב דלי במעלה צומחת (עמנואל, מחב' ב, 17).—ועי' ערך מַזָּל, עמ' 2883—2385. — °צומח המדינה: צומח המדינה הוא המזל אשר הונח יסוד מה שהוחל בה עם צמיחתו על האופק ההוא, ר"ל המזל העולה בעת הוסדה, ויורה על מה שישיג אנשית משלוה או תלאות, צומח המדינה כן נקרא גם כן בהשאלה האיש שנפל על סברא צודקת שלא היתה באותה המדינה או שהיתה בה סתירתה, וככר יאמר בכלל על מי שיסבור זולת סברת אנשי המדינה, צודק היה או כוזב (ס' הגדרים). — °כֹּחַ צוֹמֵחַ, עי' ערך כֹּחַ, עמ' 2316 — 2317. — °נֶפֶשׁ צוֹמַחַת, נפש הַצּוֹמֵחַ, anima vegetativa: נפש צומחת היא נמצאת בכל הצמחים (אמו"ר לראב"ד א ו, כה). כח הווית המחצבים, וכח הנפש הצומחת, וכח הנפש החיה, וכח נפש המדברת (ר"ס, מו"כ ב י). נפש הצומח, נפש החי, נפש החכמה (עולם קטן ב ג).

עי' ערך נֶפֶשׁ. עמ' 3749—3750. — *צוֹמֵחַ, בנגוד אל חי ודומם, עי' צוֹמֵחַ.—וביני' *צָמֵחַ, נק' צְמֵחָה: והעבים שואבים מים מן התהומות וכו' ובמקום שיפקוד להם הקב"ה להעלות ולהמטיר שם מגשימי', מיד הארץ מתעברת וצומחה וכו' אבל כשירצה הקב"ה לברך צמחה של ארץ וליתן צידן של בריות פותח אוצרות הטוב שבשמים וממטיר על הארץ וכו' ומיד הארץ מתעברת וכו' וצומחה זרע של ברכה (פדר"א ה). —ואמר הפיטן: גוננו בפדות צמחה (ר"א קליר, אימתי, קרוב' א סכות).—וביני' פעו' *צָמוּחַ, מי שֶׁצָּמַח, שעומד בצמיחתו: נותנין עפר בעריבות וזורעין שם שעורין קודם ימי החופה ומביאין לפני החתן והכלה כשהן צמוחים ואומרים להם פרו ורבו כשעורין הללו שממהרין לצאת מכל התבואה (רש"י, ע"ז ס:).

—פעי', צָמַח, צָמֵחַ, יִצְמַח, — צָמַח הַשֵּׂעָר, הזקן, גָּדַל[1]: ויחל שער ראשו לִצְמֹחַ כאשר גלח (שפטי' טז כב). שבו בירחו עד יְצַמַּח זקנכם ושבתם (ש"ב י ה). שדים נכנו ושערך צִמֵּחַ (יחזק' טז ז). — ובתו"מ: אם צימחה והוריד בהמה ולקשתה הרי זה מותר (תוספת' כלא' א יז). אין מחייבין אתו לשרש את הקנרס אבל גוזזה בעלין, ואם צימחה למוצאי שביעית מותרת (שם שביע' ג יב). המקבל שדה מחבירו, זרעה שנה ראשונה ולא צימיחה כופין אותו לזורעה שנייה, שנייה ולא צימחה אין כופין אותו לזורעה שלישית, המוכר זרעוני גינה לחבירו זרעים שאינן נאכלין ולא צימחו חייב באחריותן, זרעים הנאכלים ולא צימיחו אינו חייב באחריותן (שם ב"מ ט טז). כתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך, דבר שהוא נורע ומצמח[2], יצא פחות משליש שאינו נורע ומצמח[2] (ר' זעירא, ירוש' מעשרי א ג). המוכר פירות לחבירו ולא צימח[3] אפי' זרע פשתן אין חייב באחריותו (שם ב"ב ו א). ואותו הפרק זמן רביעה היתה וירדו גשמים וצימחו[4] (ר' אליעזר, ר"ה יא.). אילו ואילו לא צימיחו[1] עד שירדו עליהן גשמים (ר' חייה, מד"ר בראש' יג).

—הפעי', הִצְמִיחָה, מַצְמִיחַ, הַצְמִיחַ, הַצְמִיחָה, אַצְמִיחַ, יַצְמִיחַ, יַצְמַח, תַּצְמִיחַ, תַּצְמַח,—הִצְמִיחַ דֶּשֶׁא, עץ וכדו', עשה שֶׁיִּצְמַח הדשא, העץ וכו': וַיַּצְמַח יי' אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל (בראש' ב ט). וקוץ ודרדר תַּצְמִיחַ (האדמה) לך (שם ג יח). גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תַצְמִחַ ולא יעלה בה כל עשב (דבר' כט כב). כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יַצְמִיחַ (ש"ב כג ה). כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה וְהִצְמִיחָהּ ונתן זרע לזרע ולחם לאוכל (ישעי' נה י). מַצְמִיחַ חציר לבהמה (תהל' קד יד). הַמַּצְמִיחַ הרים חציר (שם קמז ח). להשביע שאה ומשאה וּלְהַצְמִיחַ מצא דשא (איוב לח כז). — וְהִצְמִיחַ קֶרֶן, שֶׁתֵּצֵא ותגדל, ולהאדם, שיחזק, שיגדל: ביום ההוא אַצְמִיחַ קרן לבית ישראל (יחזק' כט כא). שם אַצְמִיחַ קרן לדוד ערכתי נר למשיחי (תהל' קלב יז). — הִצְמִיחַ צדקה, שתהיה צדקה: תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תַצְמִיחַ יחד (ישעי' מה ח). כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תַצְמִיחַ כן אדני יי' יַצְמִיחַ צדקה ותהלה נגד כל הגוים (שם סא יא). בימים ההם ובעת ההיא אַצְמִיחַ לדוד צמח צדקה ועשה משפט וצדקה בארץ (ירמי' לג יה). — ובתו"מ בהשאלה: גדולים מעשים אלו שהם בעת צרתם הצמיחו ג' פסוקים של צדוק הדין מה שאין כן בכל הכתובים (רבי, ספרי דבר' שז). — ובתפלה: מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה (תפלת י"ח, אתה גבור). את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח וקרנו תרום בישועתך וכו' ברוך אתה יי' מצמיח קרן ישועה (שם, את צמח). אבינו מלכנו הצמח לנו ישועה בקרוב (אבינו מלכנו). — ובסהמ"א: בהצמיחו משיח צדקו (מדה"ג שמות 92). מה השמחה הזאת אשר שמחת והששון אשר בפניך הצמחת (ר"י זבארה, שעשועים ב, דודזון, 22). —ואמר הפיטן: הצמיחו שנים קצירים וגדול מקטון עצם הביא מפרי נותרים והי' לא רצם (כתב"ע, אזכירה, אגור, 223). — *וכ"פע, כמו קל ופע': כתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך, דבר שהוא נורע ומצמיח, יצא פחות משליש שאינו נורע

1) [העיר רד"ק: ושערך צִמֵּחַ שהוא פועל עומד אם נצטרך לעשותו יוצא נעשהו (מכלול, ליק, כח.).]

2) [בפרוש המשנה לר"ש (מעשר' א ג) מובא: ומצמיח, וכן מובא במאמר בירוש' שביעי' (ג ז)]

3) [גם במדב"ם: צימחו, ובמשנה שבדפו' (שם שם): צמחו, עי' קל.]

4) [ס"א: וצמחו.]

1) [כך תיאודור, בדפו': צמחו.]

וּמִצְמִיחַ[1] (כ׳ זעירא, ירוש׳ שביעי׳ ג ז). יצאו כמהין ופטריות שאינן נזרעות ומצמיחות[2] (כ׳ יוחנן בשם ר׳ פינחס, שם מעשר׳ א א). — ובספהמ״א: כי כאשר יהיה מזונו עב וקשה יצמיחו ויתרבו שניו חזקות יותר (ר״י זבארה, שעשועים ט, דודזון, 109).

—נִפְעַל, *נִצְמַח, — כמו קל: שנצמח להם גואל וגאלם (מדר׳ תהל׳ כב). ובכל יום ויום מרעיתו (של הבהמות) אלף הרים ובלילה הם נצמחין מאליהן כאילו לא נגע בהם (פדר״א יא). והלא כל האילנות נצמחין מאליהן (שם יב). והסנה אינו נצמח בארץ אלא אם כן יש מים תחתיו (שם מ). ושם יהיו נצמחין על שפת הנהל כל מין עץ אילן עושה פרי למינו (שם כח). ורואיתם, רואין את המשיח נצמח משערי רומי והן שמחין (אגדת בראשית כג). — ובספהמ״א: לא שלטה האש המתלקחת על הזורעים שלא נצמחו ועל הדשאים שלא דשאו (מכתב, מחב׳, אפל). יצאו כמהין ופטריות שאינן נזרעין ונצמחין[3] (ר״י בן מלכי צדק, פי׳ מעשרי א א).

—התפ׳, *הִתְצַמֵּחַ,—גָּדַל: מתלחלח ומתצמח כאשל הנשרש (רס״י, תהל׳ לז לה).

צֶמַח, ש״ז, כנ׳ צִמְחָהּ,—כל מה שיוצא מהאדמה אחר שנזרע בה דבר, או שלא בזריעה בידי אדם, Spross; plante; sprout: ויהפך את הערים האל וכו׳ וְצֶמַח האדמה (בראש׳ יט כה). כי כארץ תוציא צִמְחָהּ וכגנה זרועיה תצמיח (ישע׳ סא יא). רבבה כְּצֶמַח השדה נתתיך (יחזק׳ טז ז). כל טרפי צִמְחָהּ (של הגפן) תיבש וכו׳ הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש יבש על ערגת צִמְחָהּ תיבש (שם יז ט–י). קמה אין לו צֶמַח בלי יעשה קמח (הוש׳ ח ז). פקדת הארץ ותשקקיה וכו׳ תלמיה רוה נחת גדודיה ברביבים תמגגנה צִמְחָהּ תברך (תהל׳ סה יא). — ובהשאלה במליצה, צֶמַח יי׳, האנשים הצדיקים[4]: ביום ההוא יהיה צֶמַח יי׳ לצבי ולכבוד ופרי הארץ לגאון ולתפארת לפליטת ישראל (ישע׳ ד ב).—צֶמַח צַדִּיק, צֶמַח צְדָקָה, בן הולך בדרך הַצֶּדֶק: הנה ימים באים נאם יי׳ והקמתי לדוד צֶמַח צדיק[1] ומלך מלך ועשה משפט וצדקה בארץ (ירמ׳ כג ה). בימים ההם ובעת ההיא אצמיח לדוד צֶמַח צדקה ועשה משפט וצדקה בארץ (שם לג טו)—ובתפלה: את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח (תפלת י״ח) — *וְצֶמַח רשע: שלא יהא (עשו הרשע) יוצא לחוץ והבריות אומרים זה צמח רשע (תנחו׳ תלח ד). — ומ״ר *צְמָחִים, צמחין[2], ואמר בן סירא: יפי ונעם יחמידו עין ומשניהם צמחי שדה (ב״ס גני׳ מ כב). יבול הרים כחרב ישיק ונוה צמחים כלהבה (שם מג כא). — ובתו״מ: סדר תעניות אלו האמור ברביעה הראשונה אבל צמחים ששנו מתריעין עליהן מיד (תעני׳ ג א). דבר שמגדל בו צמחין מכסין בו (את הדם), ושאינו מגדל צמחין אין מכסין בו (תוספ׳, חולי ו ז). כלו׳ אמרו יוצאין אף על הכלאים לא כדי שיהיו הצמחין ניכרין (ירוש׳ שקל׳ א א). וצמח האדמה, אפילו צמחי אדמה לקו (ר׳ יהושע, מד״ר בראש׳ יא). — *ובמשמ׳ ירקות בפרט בנגוד לאילנות: ירדו (הגשמים) לצמחין אבל לא ירדו לאילן, לאילן אבל לא לצמחין, לזה ולזה אבל לא לבורות לשיחין ולמערות מתריעין עליהן מיד (תעני׳ ג ב). —ובספהמ״א: כי כבר הדרגתי היצירה והבאתיה על סדר החכמה מן היסודות אל המתצבים אל הצמחים אל החי אשר באויר ובמים וכו׳ (ר״י הלוי, כוזרי ד ג). והארץ וכל אשר עליה ממוצק וצמח וחי (הנ״ל, חו״ה, הכניעה ה). שהשליטו (את האדם) במיני החיים והצמחים והמוצאים (שם, הבחון הנפש ג). הספר הששי יתבארו בו ענין הנמצאים שהם

1) [ועי׳ פע׳.]

2) [ועי׳ נפע׳.]

3) [מתוך מאמר בירוש׳ שר״י בן מלכי צדק מביא בתוך פרושו. במקור: ומצמיחות, עי׳ לעיל, הפע.]

4) [רב הקדמו׳ פרשו על המשיח, ואפשר גם לפרשו כפשוטו על צמח האדמה.]

1) [עי׳ א. צֶדֶק, הערות בעמוד 5396. וכן בכתבת כנענית מלפיט שבקפרוס (קלוזן, אוצר הכתובות הפיניקיות מס׳ 96, ש׳ 9 וכו׳): ויקדשת וכו׳ לאדן אש לי למלקרת על היי ועל הי זרעי סד ים ולצמח צדק לא(ש)ת(י) ולאדמי וכו׳, כלו׳ והקדשתי וכו׳ לאדוני למלקרת על היי ועל חיי זרעי מדי יום ביומו וכדי שיהיה צמח צדק לאשתי ולעבדי וכו׳. והשוה גם: כי הנני מביא את עבדי צֶמַח (זכרי׳ ג ח), ואולי גם שם הכונה: הנני מביא צמח לעבדי.]

2) [במקרא צֶמַח הוא אף שם כולל, שאין לו מ״ר.]

גדילים וזה הספר נקרא ספר הצמחים (רס"ע פלקירה, ראשית חכמה ז, 52). השנה שעברה רבו הגשמים ונפלו על הערמות שבשדות עד שהיו קצת מן השבלים שעל הערמות מעלין צמחין (תשו' רשב"א קג). וכתב אבן רשד בספר השמים והעולם כי צמח אחד יוצא בקול הרעם נקרא צמח הרעם, כשמתבקעת הארץ מן הקול הוא יצא הצמח ההוא (ר' גרשון אבי הרלב"ג, שער השמים ג ג). מזון הדורסים אינו מצוי כ"כ במזון שאינם דורסי' שהוא צמחים וזרעוני שדה וגנה (שם ד). שלמדו הקב"ה חכמת הצמחים וכחות שבהם בסגולתם ובטבעם (ר' בחיי, בשלח). מתכות וצמחים וגשמי הבעלי חיים בלתי מדברים וגשם החי המדבר (אמו"ר לרלב"ד א, 5). — *צֶמַח מִן הַשָּׁמַיִם, האדם: שהאדם צמח מן השמים, כלומר שכל צמח יצמח מעקרו, ולפי שראש האדם הוא עקרו ונהיה העיקר הזה מטול השמים, ולפיכך אנחנו צמח מן השמים (עולם קטן, הול' הורוויץ, כד). — *צֶמַח במשמ' גִּדּוּל בגוף ההולה[1]: הכהו חייב לרפאותו, עלו בו צמחים, אם מחמת המכה חייב, שלא מחמת המכה פטור (ב"ק ח א). עלו בו צמחים סביבות המכה אע"פ שנכתרה המכה חייב לרפותו (ר' יוסי, ירוש' שם שם ג). ריאה הסמובה לדופן אין חוששין, העלתה צמחים חוששין לה (רב נחמן, חול' מח.). ד"א מגרר מגורה, מלמד שעלו בו צמחים כמד"א להתגרד בו (מד"ר ברא' סד). — ובפהמ"א: שכל המספר עליו לשון הרע מטילין ומשליכין עליו כל מכות צמחין[2] וחבורות רעים ופצעים שירד מהן שחין לח (היכלות רבתי א, ביהמ"ד ילינק ג, 83). טינרי, פי' בהלכות גדולות צמחי' קטנות כנדי גדולי' טינרי ורברבן מן כנדי וכולהו צמחי' (ערוך ערך טנר). האום של ריאה שנמצאת סמוכה לדופן בין שהעלת צמחים בין שלא העלת חוששין לה שמא ניקבה (רמב"ם, שחיטה ז ה). נופחין אותה ואף על פי שאין אנו יודעין אם היו שם צמחין או לא היו (שם יא יד). כי הצמחים הם מורסות קטנות כמו שהמורסות הם צמחים קטנים (קאנון א ב א ה). מי שנולדו לו באמה צמחים כשתגמר המוגלא ויפתחו יותרו (פרקי אבוקרט ד פא). אם יקרה צמח בגרון בקדחת חדה הוא אות רע

---

1) [וכן בארמ' שבתו"מ.]

2) [כצ"ל; נדפס: צמחון.]

(סימנים של אבוקרט, כ"י ברלין). כי אתה חושב שלך יש צמח בריאה ואין הדבר כמו שחשבת אלא במחיצה הצמח והריאה בריאה (רס"ע פלקירא, המבקש, לג). ועל כן היה (הזרע בז"ר קטו"נא) הטחון פותח הצמחים והשלם מסגיר אותם ומשיב לאחור החלטים (שם, לח). ואלה הצמחים (של השחורים) נחלקים לג' מינים אל יבלתיים ואל תותיים ואל ענביים (ספר הטחורים א, כ"י פריז). כי פעמים רבות אשר יחלה האדם באחד מאבריו במכה או בצמח וידהוק הבשר ויפרישנו מעל העצם באצבעו (ר' גרשון אבי הרלב"ג, שער השמים ט). לצמח לפתחו, תחבשנו באונה של בהמה דקה חמה מיד כשתצא מהבהמה (כ"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ג). ויש אשר יהיה שרות החיה אשר מוסדו בלב אסור ברהטים ונעצר בצנורות ולא יוכל לרוץ במקורות ולא יעבר דרך מעבריו מצרות המעברים שיקרה בסיבת צמח ילד בהם או לתגבורת קויצות או לחולש' הדוחה (כ"מ בן זרח, צידה לדרך א א מ). הרי שלא פסק עמו אלא היה מרפא יום יום ועלו בו צמחים מחמת המכה וכו' חייב לרפאתו (שו"ע חו"מ תכ יט).

***צָמֵחַ,** צָמֵחַ, צומח[1]), ת"ז, — בעל מום, לקוי באחד מלקויי האזן: הצימח[2] והציסם, איזהו הצימח שאזניו קטנות, צימם שאזניו דומות לספוג (בכור' ז ד). יש דברים שהן כמומין וכו' הנימוס הצומח והצומים וכו' צומח[3] כל שאין לו אזנים, צומם שאזניה מגופפות וכו' (תוספת' שם ד טו–טז). תנא אף הצימח[4] (בבלי שם מד.).

---

1) [אין כנראה למלה זו כל שיכות אל השרש צמח המקראי, אלא לערבי צַמֵאחִ a), אזן, תעלת השמיעה שבאזן, וכן בא אף צִמַּח b) במשמ' צֵאת האזן, והפעל צמחֵ b) במשמ' פֵּצַע באזן. ואמנם קשה לקבע אף את צורתה הנכונה של המלה הבאה בכתיב צימח, צומח, וכדו'. ועי' גם צָמֵעַ.]

2) [כך בערוך, ועי' בהערות הבאות. בדפוסי: הצמם והצמע איזהו צמע וכו', ובמשנ' שבבבלי (שם מד.): הצומם והצומע איזהו צומע וכו'.]

3) [צוק"ם: צומום.]

4) [כך הגרסה בדפו'; בערוך הצימע. לפי גרסת הערוך נזכר במשנה הצימח, ועל כן מובאת

a) صماخ. b) صمخ

צִמְחָה, ס"נ, —כמו צֶמַח, ואמר המשורר: וזרע אשר נזרע וכל עץ אשר נטע וכל דשני ארץ ושיחיו ועשבותיו ולבן בעיניהם ושחור בציציהם וירוק במראיהם ואדם ב צ מ ח ו ת י ו (רמב"ע, בפס אל, כהנא א, 196).

צִמְחוֹן, ס"ז, מ"ר צִמְחוֹנִים [1]), צמחונין, —כמו צֶמַח: תלתן של מעשר שני תאכל צ מ ח ו נ י ם וכו׳ כרשיני מעשר שני יאכלו צ מ ח ו נ י ן ונכנסין לירושלים ויוצאין (מע"ש ב ג–ד). — וכסהם"א: ועם היות האדם מכלל ה צ מ ח ו נ י ם והחיים נמצא לבדו בין שאר החיים בקומה זקופה (עולם קטן ליוסף בן צדיק ב א). — ואמר המשורר: ניסן הוא מועד ה צ מ ח ו נ י ם בארץ גם מועד שושנים (רמב"ע, שמעו כא, כהנא א, 184). — ובמשמ׳ תכונת הדבר הצומח והגדל: האדם גוף בעל ג׳ מרחקים כשאר הגופים שאינם בעלי נפש ולא בעלי גידול ולא צ מ ח ו ן (עולם קטן ליוסף בן צדיק ב א). הסבה אשר בשבילו חיה ה צ מ ח ו ן (שם שם). ו ה צ מ ח ו ן והחיות נמשלים בשמן והנפש המדברת בפתילה (ר"י אבן לטיף, רב פעלים קט, כב:).

צִמְחוֹנִי, ת"ז, נק׳ צִמְחוֹנִית, — הנפש הַצִּמְחוֹנִיתי: anima vegetativa: נאמר עתה שהנפש החכמת תדבק כהדבק החי׳ ב צ מ ח ו נ י ת, וזה אינו אלא אחר שתתלכד ה צ מ ח ו נ י ת עם הגוף וכו׳, וכמו שהתקשרה החיה בגוף אחר התקשר הצמחונית וכו׳ כן תדבק החכמה בהיה אחר התקשר החית ב צ מ ח ו נ י ת (שם, סוף מאמר ב). — ונוהג בדבור ובספרות העברית החדשה במשמ׳ מי שאינו אוכל בשר בע"ח אלא צמחים בלבד, Vegetarianer, vegetarisch; végétarien; -rian, וְצִמְחוֹנוּת, מנהג הצמחונים.

צִמְחִי, ת"ז, — מתכונת הצֶמַח או הצוֹמֵחַ: ואספרה ואגידה לבעלי תושיה רוח וקול ודיבור הוא רוח חיים הנקרא רוח הקדש והיא מצויה בכל חלוקות לשלשה חלקים אנושי בהמי צ מ ח י (פרוש יצירה לברצלוני, 179). ויתחלקו הכחות הנפשיות אל שלשה חלקים, והם מה שהשתתף בו החי עם הצמח והוא הכח ה צ מ ח י ומה שהשתתף בו האדם עם שאר החיים והוא הכח החיוני (ר"י א"ת, כוזרי ה יב). הנה הסמים קצתם צ מ ח י י ם וקצתם מחצביים וקצתם בעלי חיים וכו׳ ואמנם ה צ מ ח י י ם יש מהם עלים מהם זרעים מהם שרשים (קאנון ב א ו). ואמנם הרפואות תלקטם מהרפואות הקרות ה צ מ ח י ו ת (שם ג ו יח). ולא לבד כח שכלי מובא מעל ומחוץ אלא אפילו הכח ה צ מ ח י הוא מובא מחוץ (ר׳ הלל מוירונה, תגמולי הנפש א ז, יט.). לשלשה סוגים והם סוג הכחות ה צ מ ח י ו ת וסוג הכחות החיוניות וסוג הכחות האנושיות, ו ה צ מ ח י ו ת הם אשר יהיה בהם ההזנה והגדול והולדת הדומה (המו"ר לרמב"ד א ו, כחות הנפש, 23). הנה נמצאו מיני הכחות הצמחיות וההיוניות והכח האנושי המעשי (שם, אם הנפש קדומה או מחודשת, 33). ואחרי אשר בקש הצמח מזונו יש בו כח לשמרו עד ישתמש בו אז יהיה הצמיחה, ואם אין לו כח לשמור מזונו אז יהיה ההתכה ה צ מ ח י (ר"א ביבאגו, דרך אמונה א א). וזה ארבעה מיני הצורות ההיולאניות דוממית צ מ ח י ת הרגשית דברית (זכות אדם, יין לבנון, 15). ויש לדומם הדמות אל הצומח וכו׳ ולצומח עם החי בבחינת התנועה ה צ מ ח י י ת (ר"ש פפנהים, יריעות שלמה א הקד׳, ה:).

צִמְחִיּוּת, ס"נ, — תכונת הדבר, הכח או הנפש שהוא צִמְחִי: ובצמחים גשמיות ודברים נוספים ובבעלי חיים צ מ ח י ו ת ותוספות ובאדם חיוניות ותוספות, ולא נמצא גשם בו אנושות ותוספת או תוספות (המו"ר לרמב"ד א ז, כחות הנפש, 24). וכבר מצאנו בכתוב התחלפות הכחות ושמות החלקים השלשה ושהם כמו ההלקים אשר לנפש והם ה צ מ ח י ו ת והחיוניות והדבריות (שם שם, כתובים מעידים, 34).

צמח"ן, —ר"ת: צדק מאדים חמה נגה.

צְמִיאָה, ס"נ, —מצבו של מי שהוא צָמֵא: לפעמים יצמא האדם ואינה צ מ י א ה צודקת, הראיה שנתחדש לו צ מ י א ה תכף השתיה (ר"מ בן זרח, צידה לדרך א ג ס).

בגמרה ההוספה: תנא אף ה צ י מ ע; ובדפו׳ במשנה צ י מ ע, ובתוספת של הגמרה צ י מ ח. על כל פנים לפי מסורת זו שתי מלים שונות לפנינו. ואמנם יתכן שאין כאן אלא מבטא שונה של מלה אחת, שאולי נתיהד לשמושים נפרדים.]

[1]) [בעקר כתו"מ רק במ"ר, על ידי צְמָחִים, למש׳ צֶמַח כדגמת זֶרַע, זֵרְעוֹנִים, ועוד.]

א. צָמִיד [1]), ס"ז, מ"ר צְמִידִים,—כלי תכשיט של אשה על הזרוע, Armband; bracelet: ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ושני צְמִידִים על ידיה עשרה זהב משקלם (ברא' כד כב). ואשם הנזם על אפה וְהַצְּמִידִים על ידיה (שם שם מז). איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וְצָמִיד טבעת עגיל וכומז (במד' לא נ). ואעדך עדי ואתנה צְמִידִים על ידך ורביד על גרונך (יחזק' יו יא). ויתנו צְמִידִים אל ידיהן ועטרת תפארת על ראשיהן (שם כג מב).—ובתו"מ: הנצמדים לבעל פעור, כצמיד על ידי אשה (סנה' סד.). ויצמד, כצמידים על ידיה (מד"ר במד' כ). זו גזירה קשה מן העגל, בעגל כתיב פרקו נזמי הזהב ובכאן ויצמד כצמידים (ר' לוי, שם). — ובספה"א: וכזרועות הידידים צמידים, בשעשועיהם ישמחו מרודים (ר"י חריזי, תחכ', הקד', 6). — ואמר המשורר: ולא זכה להשכילו ברוח אשר לְחוֹת ברית לו כצמידים (ר"ש הנגיד, הכימים, זכורי, 17).

ב. צָמִיד [2]), ס"ז,—דבר יכסה פי כלי מהכלים, Deckel eines Gefässes; couvercle; lid: וכל כלי פתוח אשר אין צָמִיד פתיל עליו (במד' יט יה). — ובתו"מ: במשמ' דֶּבֶק המתמרח והמשמש סתימה לכלים [3]): בית שאור מוקף צמיד פתיל ונתון לתוך התנור וכו' התנור טמא והשאור טהור (כלים ח ו). במה מקיפים בסיד ובגפסים וכו' ובכל דבר המתמרח, אין מקיפין לא בבעץ ולא בעופרת מפני שהוא פתיל ואינו צמיד [4]) (שם י ב). הניח בנים גדולים וקטנים וכו' אפי' מחט אפילו מוקף צמיד פתיל (ר' חייא, ירוש' ב"ב ע ד). למה היה אברהם דומה, לצלוחית של אפופליסימון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בזוית ולא היה ריחה נודף כיון שנטלטלה נדף ריחה (ר' ברכיה, מד"ר ברא' לט). — ובספה"א: מסוכריא דנזיתא, פקק של צמיד חבית (רגמ"ה, בכורי' כה.). כלי חרש עשוי להניח בו שאור והוא צמיד פתיל (ערוך ערך בית סאור). אם נעשו לשאר המשקין אפילו ניקבו בכל שהן נטמאו, ואין הצמיד פתיל מועיל להם עד שיסתום הנקב (רמב"ם, טומאת. מת כב ו).—*ואדם צָמִיד במלאכתו: ויצמד ישראל לבעל פעור וכו' כאדם צמיד במלאכתו (מד"ר במד' כ). — *צְמִידִים צְמִידִים, נִצְמָדִים יחד: בתחלה היו נכנסין בצנעת ולבסוף נכנסין צמידים צמידים זוגות כעונין של צמד בקר (שם שם). — "צָמִיד במשמ' חבור וקשר, ואמר המשורר: הכי לא נשאר כל צמיד וחבר בין ראי שמש ובין יורדי קבר (יל"ג, לא מצבה על. בחם, שירי יל"ג ח, 87).

---

1) רק בעבר'.

2) צמאד a) בערב', שדאד אלקארורה או עפאצה, ר"ל פקק של בקבוק או מכסהו. [ועי' פָּתִיל, הערות.]

3) [עי' גם בהערה הבאה.]

4) [כאמור לעיל בהערה לערך פָּתִיל היו אף מן הקדמו' שהבינו פָּתִיל כתאר, המשמש לואי לצָמִיד, ואחרים כגון השבעים הבינו כאלו היה כתוב צמיד ופתיל. ובכוון זה גם דברי הספרי שלא הובנו, ושאמנם אינם באים לבאר את המלים שבתורה, אלא ללמד על הנוהג בימי החכמים. וזה לשון הספרי: פתיל זה העודף, צמיד זה הדופק, ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר, שנא' ויצמד ישראל לבעל פעור (ספרי במד' קכו), והנה מדברי המשנה (כלים י ב) המובאים למעלה יוצא (עי' הערת ח"ם הורוויץ בהוצאת ספרי שלו), כי כנו במלה המקראית פתיל כל חמר מתמרח (נ"א: מתמרך), כגון טיט, שעוה, זפת וכדו'. ואולם מכאן שבאמרם פתיל זה הדופק לא כִוְנו ללשון דפיקה, אלא דופק ובארמ' דופקא (ת"י, במד' יט יו–יח) בא במקום דובק, דובקא (כדגמת הֶפְקֵר במקום ועל יד הֶבְקֵר), כלו' כל חמר דּוֹבֵק, בין שיהיה טיט, וזפת או חמר מתמרח אחר.

ואותו ענין הוא גם הדופק בענין הקבר, ולא אבן; ושריד הפרוש הנכון נשמר בדברי פרוש הגאונים ב, ולמה נקרא שמו דופק, שהן צלעות והצלעות דפקי קורין אותו הימלטא טיט, שבזנתם כנראה: ולמה נקרא שמו דופק, דובק, שהוא עשוי צלעות, והצלעות נקראו דפקי, כלומר דִּבְקֵי, כתרגום הארמי של ויכהו בין הדבקים ובין השריון, והוא משמש הֶמְלְטָא, מֶלֶט וטיט, ובכלי חרס וכדו', העודף פרושו: מכסה הכלי העודף על גביו, כי כן בא העודף אף במקרא (שמות כו יב–יג) במשמ' מכסה המשכן העודף עליו מן הצדדים. ואף הרמז „שנא' ויצמד ישראל לבעל פעור", בא לרמז לכך שתרגום ויצמד (עי' בתרג' הקטעים) הוא אדבקו, ומכאן שצמיד הוא דופק, כלו' דובק.

וכונת הספרי היא: שתי המלים האלה בתורה, צמיד פתיל (אשר פרושם אולי יוכל היות מכסה צמיד קשור כפתיל), במנהגנו אנו בסתימת הכלים, מורות שיש צרך גם במכסה עודף על הכלי וגם בסתימה בדובק. ועי' טורטשינר, לשוננו יג, חובי ב.]

---

a) صماد

צְמִידָה, ש״נ,—מגופת צְמִידָה פְּתוּלָה, כמו צָמִיד פָּתִיל: בכלי חרס הכתוב מדבר שאין מקבל טומאה מגבו אלא מתוכו לפיכך אם אין מגופת צמידתו פתולה עליו יפה בחבור טמא הוא, הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור (רש״י, במד׳ יט יה).

צְמִיחָה, ש״נ,—שה״פ מן צָמַח, מעשה הדבר הצומח: וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתקון היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך ובעריכת נר לבן ישי משיחך (שמואל, תפלת הביננו, ברכ׳ כט.).—ובפהמ״א: ובכן תן כבוד ה׳ לעמך וכו׳ וצמיחת קרן לדוד עבדך ועריכת נר לבן ישי משיחך (תפלת ר״ה). והאותות האלה נותנות לדעת החוזים בככבים צמיחת מלכות גדולה בעולם (ראב״ח הנשיא, מגלת המגלה, 120). שהשנוי ימצא בארבעה מאמרות, במאמר העצם וכו׳ וימצא במאמר הכמה והוא הצמיחה וההתוך (ר״מ א״מ, מו״נ ב, ההקדמה הרביעית). ואין צמיחה ואין חסרון מבלתי שיקדם להם ההויה וההפסד (שם שם, ההקד׳ הי״ד). ועל צמיחת השנים האחרות זאת היא הסבה כי באשר יחיה מזונו עב וקשה יצמיחו ויתרבו שניו חזקות יותר (ר״י זבארה, שעשועים ט, 109). בשנים אשר תגיע בהם הצמיחה לתכלית הגדול (קאנון א א ג). כי ברגע מעמד מרכז החמה מכל יום ויום נוכח אמצע היום אז יתחיל אורה להתילד ולהראות ע״פ האדמה עד שהוא הרגע הזה מכל יום ויום בהתיחסו למקומות הישוב לגבי צמיחת אור החמה בארץ, דומה בענינו לעת צאת הולד ממעי אמו (ר״י הישראלי, יסוד עולם ג טו). כאשר ביום א או בתחלת היום יכנס המזל והוא מתחבר בשרביט החמה בהיות החמה ולבנה במזל אחד והחבור ההוא נקרא הצלחה צומחת או צמיחת ההצלחה (ספר הלבנה, קבלה וכשוף, כ״י בריט׳ מוז׳). ונעזרו בזה גם כן מהצמיחה וההתוך והספוגיות והמקשיות ומדמויים אחרים (ר״ח קרשקש, אור ה׳ א ב). הנה זהו אצלי ענין הספרים הארבעה האלה כלם שהיתה התחלתם מעת היות צמיחת ירושת ישראל וכבודם בהכנסם לארץ וכו׳ ועד עת ההפסד והחרבן והגלות ממנה (ר״י אברבנאל על נביאים ראשונים, הקד׳, מחקר ג). — ואמר המשורר: ותצמח הנפשות בה ותתניב צמיחת העשבים בגשמים (אלעזר הבבלי, תהלה, גנזי שכטר ג, 236). — ״ובלי הצמיחה: ואם היה הדבר כן תהיה נפש הצומחת תשמש בכלי הצמיחה בגידול וההזנה והולדת הדומה (אמו״ר לראב״ד א ו, אם הנפש אחת או רבות, 33). —״וכח צמיחה: ומבעלי חיים שאינן מדברים עולין למעלה גדולה מהן, והן החיים המדברים שיש בהם כח דיבור וכח תנועה וכח צמיחה וכח הרכבה מארבע יסודות (ר״י אלנקאוה, מנורה״מ ז, 99). —״ובמשמ׳ גִּדּוּל בגופו של החולה: לפעמים בסבת הסתומים שבמיזינטיריו״ם פנקריא״ם גלנדולא״ש נולדות צמיחה ומורסה וכיוצא (טוביה כץ, מעשה טוביה, בית חדש ז, קד:).

צְמִיחוּת, ש״נ, — כמו צְמִיחָה, ושאמרו ואדם אין אינו לענין צורך צמיחות הדשאים, כי אם להודיע שני הדברים שהיצרכו למטר, צמיחות הארץ בהויתה הטבעית ויצירת האדם והוית גופו (ר״י אברבנאל עה״ת, ברא׳, וכל שיח השדה).

א. **צַמִּים** [1], ש״ז, — אָדָם זַכַּאי, צדיק, בעל מעשים טובים, : tugendhaft; vertueux; virtuous ירחקו בניו (של הרשע) מישע וידכאו בשער ואין מציל אשר קצירו רעב יאכל ואל מצנים יקחהו ושאף צַמִּים [2] חילם (איוב ה ה). — ואמר המשורר: וישאף

---

1) עי׳ בהערה הבאה.

2) כך הנסחה המסורה. אך תרגום השבעים וגם עקילס תרגמו כאלו היה כתוב כאן צְמֵאִים, וכך דעת קצת החדשים כי זו היא הנֻסחה האמתית, והם מגיהים חלבם במקום חילם, ושתו במקום ושאף. אך כל אלה ההגהות אינן מיסדות כדי לדחות מפניהן את הנסחת המסורה, ולכן מוטב לקבל המלה כמו שהיא, ולבארה לפי הענין. התרג׳ הארמ׳ כתב ויבזון לסטיסין נכסיהון, וראה במלה צמים מ״ר, אך לא נתברר על מה סמך בבאור צמים במשמ׳ לסטים וגזלנים. — וכבר קבע מנחם מלה זו בשרש צום, וצמים מ״ר, וכן נראה גם דעת רש״י. אך ריב״ג קבעה בשרש צמם והחליטה שם במשקל פַּעִיל, ואמר וז״ל: תפשירה וילתהם אלצמאן כשבה ומאלה ואלצמאן בפתח אלצאד ותשדיד אלמים הו אלארצ׳ אלצלבה אלחג׳ארה יקול אנ זרעה יאכלה אלג׳איע וכו׳ ת״מ קאל וילתהם אלצמאן a) כשבה ומאלה אי אנ ארצ׳ה תכון במנזלה אלצמאן אלד׳י לא ינבת לה שיא פמא זרע פיהא לא ינבת פכנהא תלתהמה וכו׳ וזנ צמים פעיל עלי מתאל פטיש ואליא ואלמים

a) الصمان

עליהם צ מ י ם עד רפו ידיהם (ר״י הלוי, גזרי הלבנות, דיוקן ג, 170). אדם עצב נבזה אל כל צ מ י ם הוא אכל (יל״ג, חדש דו פרצופין, שירי יל״ג ח, 36).

ב. **צַמִּים** [1] ש״ז, —מין ממיני הפחים והמלכדת לצוד בו אנשים וכדו׳, ; Fallstrick, Schlinge ;piège snare : כי שלח (הרשע) ברשת ברגליו ועל שבכה

פיה באזא אליא ואלשינ מנ פטיש, ע״כ. ובעברי׳: פרושו ישתה בתשוקה ה„צמאנ״ את הרֻוח שלו, והמלה „צמאנ״ בערבי׳ הצדי בפתח והמם דגושה משמ׳ אדמה קשה מלאה מרשים, ואמר כי זריעתו יאכל הרעב וכו׳, ואח״כ אמר וישתה ה„צמאנ״ הרֻוח והרכוש שלו כלו׳ כי אדמתו תהי׳ כמו „צמאנ״ שלא תצמיח לו כלום ואשר זרע בה לא יצמח ויהי כאלו שתתה אותו האדמה וכו׳, ומשקל צמים הוא פְּעִיל כמו פטיש והיוד והמם כמו יוד ושין בפטיש, עד כאן. — וגם רד״ק החליט כי צמים הוא פעיל ופרש צמים כמו התרג׳ הארמי במשמ׳ ליסטים, ואמר: והוא תאר במשקל כביר, אדיר, וענינו לסטים ואיש ריק ופוחז, ומנהג הליסטים בארץ ישמעאל לגדל שער ראשם ולעשותם צמה תלויה להם אחורי הצואר ומגדלים השער במו עבות, וי״א כי הם הליסטים שוכני המדברות הולכים ערומים ומגדלים שער ומתכסים בשערם עד שתותיהם, ע״כ. — והנה כל אלה הפרושים דחוקים אך ראה ראינו כי ריב״ג גזר צמים מן השרש צמם שממנו נגזר בערב׳ השם צמאנ. אך מזה השרש בערב׳ נגזר גם ש״ת צמים [a], והוא משמש גם במשמ׳ ההלק העקרי של דבר, שהוא קיומו של הדבר, ובהרחבה במשמ׳ צח וזך ובר, וצמים אלקום, הטוב והחשוב שבהעם. אמר אלמנצור בלשאן אלערב, וז״ל: ובה יקאל ללרג׳ל הו מנ צמים קומה אד׳א כאנ מנ ח׳אלצהם, ע״כ, ובעבר׳: ובו יאמרו לאדם הו מנ צ מ י ם קימה, אם הוא מהוך שבהם. ומשמ׳ זו נאותה כאן לפן הענין, ולפי הטענה העקרית של רעי איוב, כי סוף דבר הרשע יכין והצדיק יירש אותו.

[לפי טורטשינר בפרושו יש לחלק את המלים הקודמות (המנקדות במסרת וְאֶל מִצַּמִּים יִקָּחֵהוּ): וְאֵלֶם צַמִּים יִקָּחֵהוּ, כלו׳ ואת כחם וחילם יקח הַצַּמְּמוֹן, ובזה הקבלה מדיקת אל ושאף צַמִּים חילם; ולפי זה צַמִּים וְצַנִּים אחד הם, צַנְמוֹן וְצַמְּמוֹן, בצרת בשדה, שאינו מביא אלא שבלים ריקות וצנומות. ועל כן: קצירו רעב יאכל, כלו׳ את קצירו יאכל והוא (עצמו) רעב. ועי׳ גם בהערה לקמן, והערה לערך ב. צַן.]

1) עי׳ הערה הבאה.

---

a) صميم

יתהלך יאחז בעקב פח יחזק עליו צַמִּים [1] טמו בארץ חבלו ומלכדתו עלי נתיב (איוב יח ח—י). — ואמר המשורר: אז קול עלה נדף כאשר ירדפם בחברת צ מ י ם (אליהו חלפן הלוי, שיר השלום, כנסת ישראל, תרמז, אורות מאופל, 22).

***צַמְיָן**, ש״ז, נק׳ צַמְיָנִית, צייטנית [2], — אשה הצמאת ומתגעגעת לגבר [3]: הוסיפו עליהן (על חסיד שוטה ורשע ערום וכו׳ שהם מבלי עולם) בתולת צייטנית [4] מצייטה אובדת בתוליה (ירוש׳ סוטה ג ג).

***צְמִיקָה**, ש״נ, —שה״פ מן צָמַק, מעשה הדבר הצּוֹמֵק, המצטמק ומתכווץ, ואמר הפיטן: צ מ י ק ת בשר אין באסיפתו (של משה), נוכח מהביט יראתו, צוהרו כבחייו לעלותו (יהודה בר׳ מנחם, אמרת רכן, יול׳ שמחת תורה, מחז׳ איטלי׳ ב, קטע:).

***צְמִיקוּת**, ש״נ, — תכונת הדבר הדחוק והמצטמצם, דחקות: צמוקיון, שיורדין בקושי ובצמיקות (פירש״י, תענ׳ יט:, דפוס פיזרו, מוגה בערוך השלם של קוהוט, ערך סקימיון).

***צְמִית**, ש״ז, —תכונת הדבר הנמכר לצמיתות, ואין לו גאלה ביובל, ; verfallen ; périmé forfeited: והנודר מן הבית מותר לישב בו ואין נותנין לו ארבע אמות לפני פתחו ואין צ מ י ת ביובל (ירוש׳ מעשר׳ ג ז). דבר אחר לצמיתות, לרבות

---

1) התרג׳ הארמי גיבוריא, ונברא בסורי׳ חבל עשוי מסיב של עץ או משערות. ויחזק עליו צמים הוא מקביל לטמון בארץ חבלו, ולשאר המלים שנזכרו כאן שענין כלם הוא פח ומלכדת. ואולי הוא משרש צ׳מ [a] בערב׳, וצ׳ם עליה, תפס אותו.

[לפי הנקוד יַחֲזֵק פרשו המפרשים, והמליצה קשה. ואולם גם על ר ע ב מדבר בפסוקים אלו (פס׳ יב: יהי רעב אנו), ועל כן טבעי הוא, עפ״י לה״ב כי חזק עליהם הרעב (ברא׳ מז כ) לבטא: יֶחֱזַק עליו צַמִּים, ולהבין גם כאן (עי׳ הערה לעיל) במשמ׳ צמצום, צנמון, רעב ובצרת. ועי׳ טורטשינר, ס׳ איוב למקום.]

2) [עי׳ בהערה לקמן.]

3) [עי׳ צֵילָן, צַיָּם, והערות בעמ׳ 5467.]

4) [צ״ל צ מ י י נ י ת; ובירושי׳ מן הגניזה (שרידי ירושלמי, 210): צ מ ו י י נ י ת, כלו׳ צְמוּיָנִית.]

---

a) ضمّ

את המתנה, מאי טעמא, צ מ י ת[1]) צמיתות (ס״כ, ערכי׳ לח :).

א. צְמִיתָה, ״ס״נ, — כמו צְמִיתוּת, מִמְכַּר צְמִיתָה, מכירה לחלוטין, ואמר הפיטן : צפה בבת תמותה, צום העשור עמותה, צאן בהענשה מיתה, צדקה ממכר צ מ י ת ה (ר״א קליר, לפה בבת תמותה, מוסף יוה״כ).

ב. ״צְמִיתָה, ס״נ,—הִצְטַמְצְמוּת וְהִתְכַּוְּצוּת : בר״ג דפ׳ אלו טרפות איזהו וושט עצמו כל שחתכו וקווץ, פי׳ ענין צ מ י ת ה (ערוך ערך קוון). חיל וחלחלה (דער שוידער) והוא מין חולי מתדבק באד׳ מחמת התצמצמות מיתרי הגוף שקורין (פיברן) שע״י אותה ה צ מ י ת ה יתהוה החקררות בין המיתרים להבשר וכו׳ וצמיתיות המיתרים תתחלף ברב ובמעט כי לפעמים יצמתו כולם ולפעמים לא תתיחד ה צ מ י ת ה כ״א בא׳ מאיברי הגוף וכו׳ ויתהוו מזה חליים מתחלפים כפי חלוף המקומות נושאי ה צ מ י ת ה ומזה הענין הושאל שם חולי להוראת חוליי הגוף בדרך כלל וכו׳ כי ברוב החוליי׳ המתרגשו׳ באדם תתחבי׳ ג״כ חולי ה צ מ י ת ה וכו׳ והונח שם חולי על ההפסד המוזדמן בחלקים מקשיים לפי מה שסיבת רוב החוליים המקשיים היא צ מ י ת ת המיתרים (פפנהיס, יריעות שלמה ח, ג—ג :).

ג. ״צְמִיתָה, ס״נ,—עֲטִיפָה : ואני אמרתי אך טובו דברי מנחם וכו׳ כי אמר בלבו טוב לבנותו מן צמת ולדמותו לענין צמתו לשון צ מ י ת ה ודיבוק ועילוף הראש או עילוף הרגלים, כמו גלי צמתך חשפי שבל, גלי ה צ מ י ת ה לעבור שבולת (ר״ת על דונש, 90).

צְמִיתוּת, עי׳ צְמִיתֻת.

״צְמִיתִיּוּת, ס״נ, — כמו ב. צְמִיתָה : תכונת הדבר הנגוע בחלי הצמיתה, ההצטמצמות : ו צ מ י ת י ו ת המיתרים תתחלף ברב ובמעט כי לפעמים יצמתו כולם ולפעמים לא תתיחד הצמיתה כ״א בא׳ מאיברי הגוף וכו׳ (פפנהיס, יריעות שלמה ח, ג.).

---

[1]) [כפי׳ רגמ״ה : שהיה יכול לומר ל צ מ ו ת (צ״ל : ל צ מ י ת) ואמר לצמיתוה, לרבות המתנה וכו׳.]

צְמִיתֻת[1]), צְמִתֻת, ״צְמִיתוּת, ס״נ, תס״פ לִצְמִתֻת, לִצְמִיתֻת, — מֶכֶר לִצְמִיתֻת וכדו׳, לְעוֹלָם, : für immer; pour toujours; for ever והארץ לא תמכר לִצְמִתֻת כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי (ויקר׳ כה כג). ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה וקם הבית אשר בעיר אשר לא חמה לִצְמִיתֻת לקנה אתו לדרתיו לא יצא ביבל (שם שם ל).—ואמר הפיטן : פועל שטימת בכורה לעכור, צ מ י ת ו ת צאן קדשים למכור, קלונו החרט בעט לזכור, ראשית גוים לגלע בזכור (ר״א קליר, אזכיר סלה, קרובי זכור). ידעתי כי לא ל צ מ י ת ו ת נמכר עמך לחליטות (אפרים בר יצחק, אלהי בך, יוצ׳ שבת ד אחה״פ).—ואמר המשורר : ואלו נפלו ידי, עליהם נשאתים, נפלו הם ביונים, וכלם הטבעו בבץ צ מ י ת ת, ולא יכלו שאתם הענגים (רשב״ג, עטה הוד, ברודי, מבחר, ק). ידידי השכחת חנתך בבין שדי, ולמה מכרתני צ מ י ת ת למעבדי (ר״י הלוי, ידידי השכחת, דיואן ג, 4). בנות שיר מעלי פני אשלה, ואגרתי תהי ספר כריתות, ובת חכמה אארש לי לאשה, ואקנת בת תבונה לי צ מ י ת ו ת (רש״ע פלקירא, המבקש, י :). גביר מכל בני משרה בחרתיו, ולהיות שר ואדון לי לקחתיו, וגופי ל צ מ י ת ת לו מכרתיו, לבל תאמר שנת יובל גאלתיו (ר״י זבארה, ס׳ שעשועים, הקד׳, דודזון, 2). — ״ובמשמ׳ נִצְחִיּוּת : וראיתי אחד מן החכמים נתן ל צ מ י ת ו ת הפרעון עשרה אותות וסימנין מדרך הדעת שיצא מהן צ מ י ת ו ת השכר לעולם הבא ושהזכות והפרעון אין להם שום סוף וכו׳ (ברצלוני ליצירה, 152). — ״ובמשמ׳ כִּלָּיוֹן, קֵץ, ואמר המשורר : צפירת מצרים וכשדים ראיתי, צ מ י ת ת[2]) פרס ויון צפיתי (ר״י הלוי, בשם אדני, דיואן ג, 168).

***צמל**[3]), ממנו *צָמָל, ״צַמָּל.

***צָמָל,** צֶמֶל, ס״ז, — תְּאֵנָה בְּשֵׁלָה, ובתמונה לאשה שהגיעה לפרקה[4]) : משל משלו חכמים באשה,

---

[1]) [כתרגומו להלוטין.]

[2]) [מלשון ת צ מ י ת איבי (תהל׳ קמג יב).]

[3]) [בערבי צמל a) היה קשה וחזק.]

[4]) [עי׳ פַּחַל, הערה.]

---

a) صمل

פגה בוחל וצמל[1]), פגה, עודה תנוקת, בוחל, אלו ימי נעורים וכו׳, צמל[1]), כיון שבגרה שוב אין לאביה רשות בה (נדה ה׳ ז). כשם שאמרו שלשה סימנים מלמעלה כך אמרו שלשה מלמטה, פגה מלמעלה, לא הביאה סימנין מלמטה, בוחל מלמעלה, הביאה סימנין מלמטה, צמל[2]) מלמעלה, פשטה את הכף מלמטה (תוספתי שם ו ז).[3])—ואמר הפיטן: נדחו האשכולות ובטל זיו החכמה, פגה בוחל וצמל אנונה ועגומה, אזלה ונזלה ורבתה הכנימה (בנימן, ברית כרותה, סליחי מוסף יוה״כ).

°צָמַל, פ״ע,—צָמְלוּ הסימנים, נעשו צֶמֶל, במשמ׳ שדי האשה שנתמלאו: וסימניה ביחלו וצמלו בתוך חיקה (אמהוף, ברכת כישולין, מחזור ויטרי תפג).

א. **צמם,** ממנו צַמָּה, א. °צָמַם.

ב. **צמם,** ממנו א. צַמִּים.

ג. **צמם,** ממנו ב. צַמִּים.

ד. *°**צמם,** ממנו *צָמֵם.

ה. *°**צמם,** ממנו °צִמְצוּם, *צִמְצֵם.

ו. °**צמם,** ממנו ב. °צָמַם.[4])

א. °**צָמַם,** פ״ע, ביל׳ נק׳ צַמָּה, — מתכסה בצעיף, בצמה[5]), ואמר המשורר: יום באה עפרת היופי אלי בצעיף ההן צמה, נמתי לה, הסירי מסך מפניך יפה תמה (ר׳ משה דרעי, לקוטי קדמוניות, סד).

ב. °**צָמַם,** קל לא נמצא.

—פע׳, °צִמֵּם,—צִמֵּם את פלוני, מדד לו מדה כנגד מדה[1])׳ ואמר הפיטן: פילגתם השויתם, צימממתם משובתם, קילעתם ישיבתם, רדפתם שלוותם (ינאי, אהרן הכ׳ר נאכסה, קרוב׳ בראשי, זולתי, יח). לא ריחקתם כרעתם, לא קלעתם בקשיותם, ולא צימממתם כצואתם, לא פקדתם כפעולתם (הוא, קרוב׳ במד׳, שם ריז).

***צָמֵם**[2]), צימם, צומם, תוס״ז, — בעל מום באזניו, הלקוי באחד הלקויים באזניו: הצמם והצמע, איזהו צמע, שאזניו קטנות, והצמם, שאזניו דומות לספוג (בכורות ז ד). יש דברים שהן כמומין ושוחטין עליהן במקדש ואין שוחטין עליהן בגבולין ואלו הן הנימים הצומת והצומים וכו׳, איזה הוא נמום, כל שאין לו קרניים, צומום כל שאין לו אזנים, צומת[3]) שאזניה מגופפות (תוספת׳ שם ד עו–עז).

***צמע,** ממנו *צָמֵעַ.

***צָמֵעַ,** צימע, צומע[4]), תוס״ז,—בעל מום באזן, לקוי באחד מלקויי האזן: הצמם והצמע, איזהו צמע שאזניו קטנות (בכורות ז ד). יש דברים שהן כמומין ואינן כמומין וכו׳ ואלו הן עז שאין לה קרנים ורחל שיש לו קרנים והצימח והצימם והצומע (בבלי שם מד.).[5])

°**צִמְצוּם,** ש״ז, — פְּעֻלַּת הַמְצַמְצֵם והמדיק[6]): מהכא ליכא למישמע דרחמנא אמר עביד כי היכי דיכלת כמו שאתה יכול לכוין ואף על גב דלא הוי צמצום גמור דלא יהב מידה וכו׳ (רגמ״ה, בכורות יז:). אי אפשר לברר צמצום שבידי שמים כגון לידה

---

1) [במשנ׳ מנק׳ ליוורנו: (ו)צַמֶל. בוקסטורף במלונו מנקד: צְמַל.]

2) [כך בדפוס׳, ובהוצאת צוק״מ: צמיל.]

3) [ובבבלי (נדה מז.) נדרש: צמל, כמ״ד יצתה מלאה, לשון נוטריקון.]

4) [בשו״ת הגאו׳ מן הגנז׳ (גינצבורג, 367) כתוב: אילו שאין שוחטין עליהן לא במקדש ולא במדינה חכרבר והסים שאינו קבועין חטיו הפנימיות שנפגמו ושנצממו וכו׳, אבל הוא עפ״י לשון המשנה (בכורות ו ד): חיטיו החיצונות שנפגמו או שנגממו.]

5) [ע״פ הבנת צַמָּה כמשמ׳ צעיף, ועי׳ צִמְצֵם.]

---

1) [כנראה זאת הכונה, כשמוש הפעל צמצם בתו״ם. עי׳ ערך זה.]

2) [ובערבי אַצַם a), חרש, וכן בסור׳ צַמָּא.]

3) [ט״ס במקום צומם, צימם, ובדפוס׳: צומם.]

4) [עי׳ צִמֵּחַ, הערות.]

5) [בבבלי (בכורות מד.) נאמר: תנא אף הצימח, לא הוו ידעי רבנן מאי צימח שמעו להההוא טייעא דהוה קאמר מאן דבעי צימח ואישתכח גדיא חזיזא. גרסת הערוך: הצימע, מאן בעי צימע ואשתכח גדיא חזיזא. ובמדרש והזהיר (במד׳ קלג): שמעו ערבי אחד אומר מי יקנה צומע ומצאו גדי מחוזז.]

6) [עי׳ צִמְצֵם, הערות.]

---

a) أصمّ

דהכא שאין פנאי לברר ולדקדק אי זה יצא תחלה (תוס' שם שם, ד"ה אבער). כאשר יאות לאנשים מדת הנדיבות כן יאות לנשים הצמצום והסדר (המאירי על משלי יא, אשת חן). — בְּצִמְצוּם, בדיוק, במדה מְכֻוֶּנֶת, וכדו': לפי שאי אפשר לצמצם בידי אדם לחלוק בצמצום גמור (רגמ"ה, בכורות יז:). בית כור עפר אני מוכר לך מדה בחבל, כלומר בצמצום אני מוכר לך שדה שיש בו כור עפר כמו שמודדין במידת החבל, לא פחות ולא יותר (רשב"ם, ב"ב קג:). ובסמוך דקאמר התם דכל בבת אחת תרוייהו קדשי לאו ממש בבת אחת בצמצום אלא כדפרשינן (תוס' בכורות יח., ד"ה אבער). וכל זמן שתמצא קשת הראיה והאורך הראשון שתערוך לה עם שני הקצין שלהם בצמצום יהיה הירח קטן ביותר ולא יראה אלא במקום גבוה ביותר (רמב"ם, קדה"ח יח ג). כשמשערין בכל האיסורין בין בששים בין במאה בין במאתים משערין במרק ובתבלין ובכל שיש בקדרה וכמה שבלעה קדרה מאחר שנפל האיסור לפי אומד הדעת, שהרי אי אפשר לעמוד על מה שבלעה בצמצום (הנ"ל, מאכלות אסורות טו כ). ואוגד דברים שדרכן להאגד לבית למכור בשוק אכסרה כדרך שאוגדין להביא לבית, לא כדרך שאוגדין לשוק, כדי שלא יהיה כמוכר בצמצום (הנ"ל, שמיטה ויובל ו ז). ארובה שבתוך תקרת הבית וקדרה מונחת על הארץ ומכוונת כנגד ארובה שאם תעלה תצא בצמצום מן הארובה וכו' (הנ"ל, טומאת מת טז ה). מי שנקצצה בהרתו כולה שלא בכוונה טהור, קצצה בכוונה אם קצץ כל הבשר החי המקיפה אפילו כחוט השערה אין לו טהרה עולמית, קצצה בצמצום אין לו טהרה עד שתפרח בכולו (הנ"ל, טומאת צרעת י ג). — וְצִמְצוּם, בִּמְשִׁמ' מזונות מְצֻמְצָמִים, ואמר הפיטן: צִמְצוּמוֹ תרוית בנקיות, פדהו מדקדוקי עניות (מאיר בן יצחק ש"ץ, סמוך עבודת, סליחי מנחי יוה"כ). — וְצִמְצוּם בקבלה, במשמ' הגבלה והקטנה [1]: ובהגבילו כבודו וכחו הבלתי תכלית, האציל מהות ועלול מוגבל, קראו הרב (ר' יצחק לוריא) צמצום בסוד הרמז הנעלם, רצונו שצמצם אורו הבלתי בעל תכלית המתפשט בלי שום שיעור וגבול ועזב בתוכו חלל או מקום פנוי (ר' אברהם כהן אירירה, שער השמים ח ח). — וצמצום אין סוף: ואז ניתן מקום לכל נמצאיו ליִמצא, לספירות מקום לפי מה שהם, והוא הגבול ההשפעה, ולנפרדים לפי מה שהם, והוא מקום מצבם, כי לפי הנפרדים נעשה המקום להם, וזה הענין נקרא צמצום אין סוף (רמח"ל, פתחי חכמה ב, בנין המרכבה מלאכה ראשונה, ז:). — ומ"ר צִמְצוּמוֹת, ע"כ כונת כל הצמצומות כדי להוציא בחינת הדין שהיא ההנהגה (רמח"ל, חוקר ומקבל, 77).

***צִמְצֵם** [1], פיו"ע. — א) צִמְצְמָה האשה את עצמה, צִמְצֵם דבר עליה, כסה אותה בצעיף. bedecken, verschleiern; couvrir, voiler; to cover, to veil: למטרונה שאמר לה המלך עברי לפני,

---

1) [ע"פ לשון התו"מ: מצמצם שכינתו, ועי' צִמְצֵם.]

1) [הפעל צִמְצֵם אינו במשמ' קרובה בלשון אחרת, פרט לעבר' ולארמ' של החכמים, ובלשון התרגומים הארמים הוא בא כלשון כסוי בצעיף, פרישת צעיף, כגון ותקח הצעיף ותתכס (בראש' כד סה), תרג' ירושלמי: ונסיבת רדידה ואתצמצמת ביה, כי כסתה פניה (שם לח יה), ארום צמצמת אפהא, ועי' גם בהערות דלקמן. ועל כן יש להבין כך גם בעבר', ולמעשה אפשר לבאר את יתר משמ' הפעל מהוראה ראשונה זו. ואמנם יש שאין צמצם בא אלא כט"ס. וכן מובא במד"ר קהלת (פרשה ג, טוב אחרית) הספור הידוע על שאלת עקילס הגר לחכמים בצורה זו: עקילס הגר שאל לרבי אליעזר אמר לו, הרי חיבה שחיבב הקדוש ברוך הוא את הגר בלחם ובשמלה בלבד, אמר ליה וכי קלה היא בעיניך וכו', אתא לגבי רבי יהושע ושאל ליה כך, אמר לו וכו' לחם זו לחם הפנים, ובגד אלו בגדי כהונה, צמצמו בדברים, אמרו לו תלמידיו וכי קלה היא בעיניך דבר שנתחבט בו הזקן שנאמר ונחן לי לחם ולמה את מושיטו בקנה, התחיל מפייסו בדברים לחם זו התורה וכו' ובגד זה הכבוד וכו' ע"כ. ואמנם בכל יתר נוסחאות הספור בתו"מ (עי' תיאודור-אלבק, בראש' רבה, 802, והערת ענעלאו למסכת רבי אליעזר, עמ' 360) אין צמצמו בא, אלא במקומו מנחמו בדברים, שאמנם אינו מתאים בנגוד לדברי התלמידים, ואין להבין אף כיצד נולדה מכאן הגרסה צמצמו. ואמנם נכר כאן דמיון אותיות ידוע. והרי יש שהאותיות ני ואף נ בלבד מתחלפות בצ, וכן נשתבשה כנראה אף המלה צמצם לנמנם במ"א (כתוב' יז:): מאי הינומא, סורחב בר פפא משמיה דזעירי אמר תנורא דאכא, רבי יוחנן אמר קריתא (ז"א צעיף) דמנמנמה בה כלתא, ואין לבאר דמנמנמה כלשון תנומה (כך גם רש"י) אלא ט"ס ברורה היא במקום דמצמצמה בה כלתא, שהכלה מתכסת

עברה לפניו ותיתה מסתכלת על שפחתה וצימצמה פניה ולא ראתה המלך והשפחה ראתה (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר בראש' מה). למלך שכעס על מטרונא ודחפה והוציאה חוץ לפלטין, הלכה וצמצמה פניה (ועמדה לה[1]) אחר העמוד (שם איכה, אלפא ביתא תליתאה, אני הגבר). מבעד לצמתך, שהיו מצמצמין עצמן על כל דיבור ודיבור ולא היו עומדין באלירא אלא ביראה ורתת וזיע (רבי יוחנן, שם שה"ש, כמגדל דוד). שבטלו מישראל עשרת הדברות שהיו מצמצמים עליהן בכלה (בשם רבי שמואל בר נחמן, שם שם, מה יפו). את מוצא כיון שעמדו ישראל על הר סיני היו מצמצמין[2]) עצמן בכלה, פותחין אחת וקומצין אחת (פסיקי ר"כ, שוש אשיש, בוצר, קנז:).— וְצִמְצֵם האל את שכינתו במקום, פרש אותה כאהל או כסכה: בהי זקנים שהם נכנסים לעבר את השנה, מה הקב"ה עושה, מניח סנקליטין שלו מלמעלן ויורד ומצמצם שכינתו ביניהם מלמטן (רבי יהושע, מד"ר ויקר' כט).—ואמר הפיטן: צמצם שכנו מרכבי, יום חנוך כרכובי (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). מרום בהסכית צמצם שכינתו כחז (מאיר ברבי יצחק אלעזר, אל הר, סליח' ג עשי"ת). צהלם בגאותך, ותטעם בקריתך, ושם תצמצם שכינתך (זכור את אשר עשה, יוצ' זכור). — ב) צִמְצֵם את האדם או את הבהמה, כאלו כסה אותם בצעיף או ברשת, בעמדם במקום סכנה, כבש וכפה עליהם, לא נתן להם לקום ולהמלט[3]), niederhalten; réprimer; to keep down: כבש מנלן, אמר שמואל דאמר קרא או באיבה,

לרבות את המצמצם (סנה' עו:). — וְצִמְצֵם את בני ישראל בין בדי הארון, כבש והחזיק אותם[1]): ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה וגו' ר' הונא אמר זקפן בין שני בדי הארון, אמר ר' אחא בר חנינה צמדן בין שני בדי הארון, רבנן אמרין צמצמן בין שני בדי הארון, אמר להו יהושע ממה שהחזיקו שני בדי הארון אתכם אתם יודעים ששכינתו של הקב"ה הוא ביניכם, הה"ד ויאמר יהושע בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם, אף בירושלים, דתנן עומדים צפופים ומשתחוים רווחים (מד"ר בראש' ה).—וְצִמְצֵם את הקוצים שלא יפרחו: המצניע את הקוץ ואת הזכוכית והגודר גדרו בקוצים וגדרו שנפל לר"ה והוזק בהן אחר חייב בנזקו וא"ר יוחנן לא שנו אלא במפריח אבל במצמצם פטור (ב"ק כט:). — וְצִמְצֵם את הַשֵּׂעָר: צמתך, לשון דבר המצמצם השער שלא יפריח לצאת (רש"י, שה"ש ד א). — ג) צִמְצֵם דבר במדה או במנין וכדו', בעקר בדק את שעורו על ידי שכסה מדה במדה, דִּיֵּק וְכִוֵּן במדתו[2]), genau messen; mesurer exactement; to measure exactly: אמר אביי משמיה דרב נחמן אמת סוכה ואמת מבוי באמה בת חמשה, אמת כלאים באמה בת ששה וכו' ורבא משמיה דרב נחמן אמר כל אמות באמה בת ששה אלא הללו שוחקות והללו עצבות, מיתיבי כל אמות שאמרו חכמים באמה בת ששה ובלבד שלא יהו מכוונות וכו' אמר לך אביי אימא אמת כלאים באמה בת ששה, והא מדקתני סיפא רשב"ג אומר כל אמות שאמרו חכמים בכלאים באמה בת ששה ובלבד שלא יהו מצימצמות

בו (עי' לעיל). וכאן כנראה העקר: נִמְנְמוּ או נִיְּמוּ בדברים, כלו' הרדים אותו בדברים (השוה אף אנים במשמ' זו בסור'), ומן ניימו נולד נחמו, ומן נמנמו: צמצמו. וצ"ע.]

[1]) [כך בערוך ערך צמצם.]

[2]) [המחבר רשם לכאן:] ומפרש הערוך מקשטין, אך ממה שנאמר אחרי כן פותחין אחת וקומצין אחת, נראה כי זה על העין, ע"כ. [ולפי ההקבלות, שנאמר מצמצמין עליהן בכלה, ולפי הנאמר בהערה הקודמת, הכונה: מתכסים (פעם) אחת ושוב פותחים ומתגלים אחת, ועוד פעם מתכסים בכל דבור ודבור.]

[3]) [גם משמ' זו של צמצם מתבארת מלשון כסוי ופרישה. וכן בארמ' שבתו"ם: ההוא גברא דמצמצמא לחיותא דחבריה בשימשא ומתה (סנה' עו:).]

[1]) [זאת כנראה כונת הבטוי בתו"ם, ועי' פע'.]

[2]) [משמ' זו של הפעל ברורה, וכן מתחלפים הצרופים אמה מְצֻמְצֶמֶת, אמה מְכֻוֶּנֶת במקורות, וכפי שהתברר לעיל אין עקר משמ' הפֹּעל צמצם אלא כסה. והנה הבודק מדת ארך או שטח, ואף את גדלו של כלי וכדו', עושה זאת על ידי שהוא שם את המדה על הדבר, ואם המדה מצמצמת, כלו' מכסה, את הדבר הנמדד ממש, הרי שהוא בדיוק באותו גדל, וכן אומרים למשל אף בלעזית sich decken על מדות ושטחים המתכסים זה בזה, כלו' השוים אלו לאלו, וכן בעבר' בהשאלה דומה לשון נופל על לשון במשמ' לשון שוה או דומה, בטויים מְכֻוָּנִים זה לזה. וכך גם „אפשר לצמצם" עקרו: אפשר למדד על ידי כסוי בקנה מדה.]

מכלל דתנא קמא כל אמות קאמר, אמר לך אביי ולאו מי איכא רשב"ג דקאי כוותי, אנא דאמרי כרשב"ג, לאביי ודאי תנאי היא, לרבא מי לימא תנאי היא, אמר לך רבא רשב"ג הא אתא לאשמעינן אמת כלאים לא יצמצם וכו' (ערוב' ג:—ד.), ועי' פִּעֵ'. הגדול שבדיינין קורא, השני מונה השלישי אומר הכהו, בזמן שמכה מרובה מאריך, בזמן שמכה מועטת מקצר, והא אנן תנן חוזר לתחילת המקרא, מצוה לצמצם ואי לא צמצם חוזר לתחילת המקרא (ת"כ, מכות כג.). חמורה שלא ביכרה וילדה שני זכרים נותן טלה אחד לכהן וכו' מאן תנא, אמר ר' ירמיה, דלא כר' יוסי הגלילי, דאי רבי יוסי הגלילי האמר אפשר לצמצם (בכורות ע.). לרבי יוסי הגלילי שמעינן ליה דאמר אפשר לצמצם בידי שמים וכ"ש בידי אדם, ורבנן בידי שמים אי אפשר לצמצם, בידי אדם מאי, ת"ש חוט של סיקרא חוגרו באמצע להבדיל בין דמים העליונים ובין דמים התחתונים ואי אמרת אי אפשר לצמצם בידי אדם זימנין דקא יהיב עליונים למטה ותחתונים למעלה וכו' (שם יז.). —ובסהם"א: הנה האיש ההוא יש לו לצמצם מהלכתו ולספור מספר צעדיו ברתת ורעד תמיד כל הלילה הלוך ילך בלא חמדה (ספנה"ס, ד' כוסות, כוס ביד ה' ב, יח.). — °וְצִמְצֵם דבר, הגביל אותו שלא יעבר על מדתו [1]) : einschränken ; limiter ; to restrict : שכיב מרע האומר תנו שקל לבני למזונות לשבת, לשבוע, הואיל וראוין לתת להם סלע על שטיפולן מרובה נותנין להם סלע, והא דקאמר תנו להם שקל לא אמר אלא בִשביל לצמצם להם ממון שלא יפסידוהו (רגמ"ה, ב"ב קכט.). לא דק, ר' יוחנן במילתיה לצמצם ואמר טפי דכל כמה דהויא גדולה טפי עדיפא (רש"י, סוכה ח.). לחומרא, אם אמר להוסיף על השיעור דלא חש לצמצם לא הוה קשיא לן וכו' (תוס', שם שם). ולחומרא לא דק, שהוסיף מעט על השיעור ולא צמצמו וכו' (תוס', שם שם). ולמען לא אעמיסך ברוב דברים למעט את התפלה צמצמתי אותם עד שהמועט מהם יחזיק את המרובה בעגינים (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה, הקד'). עד שלא נברא העולם היה הוא ושמו אחד רצה וצמצם אורו לברוא הבריות נתן להם מקום

[1]) [על פי הבנה חד־צדדית של צמצם התלמודי במשמי כִּוֵּן, שאין כונתו למעט דוקא.]

כי אין לך דבר שאין לו מקום (רמח"ל, חוקר ומקבל א א, 24). — °וְצִמְצֵם ממזונותיו, קמץ וחסך: דאיטור מעיסתו קיבץ, כלומר ממזונותיו צמצם וקיבץ ממון (רגמ"ה, ב"ב כב:).

—פעי', *צֻמְצַם, בינ' מְצֻמְצָם, מצומצם,—מי שצמצמו אותו ומי שכונו אותו, מְכֻוָּן: נראין הדברים בתרומה גדולה שהיא צריכה לתרום מן המוקף אבל בתרומת מעשר צריכה שתהא מצומצמת במידה במשקל ובמנין (רבי חנינה, ירוש' תרומ' א ד). א"ר אבינא הדא אמרי כשהיו פחות מחמשת רבעים, אבל אם היו חמשת רבעים מצומצמין לא בדא וכו' ר' יוסי בי רבי בון בשם רבי אבונה הדא דאיתמר כשהיו יותר מחמשת רבעים, אבל אם היו חמשת רבעים מצומצמין פטורה מן החלה (ירוש' חלה א ה). תיפתר שהיו בה שלש על שלש מצומצמות (ר' יוסי בי ר' בון, ירוש' שבת ב ג). כמה יגעו נביאים הראשונים לעשות שער המזרחי שתהא החמה מצמצמת [1]) בו באחד בתקופת טבת ובאחד בתקופת תמוז (רבי אחא בשם שמואל בר רב יצחק, שם ערובי' ה א). כל אמות שאמרו חכמים בכלאים באמה בת ששה ובלבד שלא יהו מצומצמות (בבלי שם ד.). שבו איש תחתיו, כתחתיו, וכמה תחתיו, גופו שלוש אמות ואמה כדי לפשוט ידיו ורגליו דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר גופו שלש אמות ואמה כדי שיטול חפץ מתחת מרגלותיו ומניח תחת מראשותיו, מאי ביניהו, איכא ביניהו ארבע אמות מצומצמות (שם מח.). וכזית מן המת אינו מטמא באהל והא תניא אלו שמטמאין באהל כזית מן המת, אמר רב פפא הכא בכזית מצומצם עסקינן דסוף סוף מיחסר חסר (מו"ק ה:). אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמין יעשה מהן צדקה וכל שכן כשהן מרובין (רב עוירא בשם רב אמי או רב אסי, גיט' ז.). — ובמשמ' מְכֻוָּן, מְצֻמָּת וכו': עתיד הקב"ה לישב כגורן וצדיקים יושבים לפניו וכו' אמר שלמה אנא חמיתיה מצומצם ביניהון (ר' אבין בשם ר' ישמעאל ב"ר יהושע, מד"ר ויקר' יא). צורות הולד כיצד, תחלת ברייתו דומה לרשון וכו' פיו דומה לשעורה, גוויתו כעדשה ושאר איבריו מצומצמין [2]) בו בגולם (שם שם יד). בין שדי ילין, שהית' (הקטרת)

[1]) [ערוך ערך כוון: מצומצמת.]

[2]) [בירוש' נדה ג ג: ושאר כל איבריו כמין גולי מצומתים.]

מצומצמת בין שני בדי הארון (שם שה"ש, השכל הכופר).—ובספה"א: עתה ירעם, מרעית מצומצמת כבכש הרועה במרחב ולא כשור פטם שאובסין אותו בשעירין וכרשינין (רש"י, הוש' ד יז). וכן כאשר יביאהו טרפו מצומצם לא יותיר על מזונו מאומה ראוי לו לחשוב בלבו ולומר אשר הכין לי מזוני בשדי אמי בתחלת עניני כפי צרכי ודי כלכלתי וכו' כן לא יזיק לי בו הטרף הזה אשר העתיק אותי אליו עתה מצומצם כפי צרכי עד תכלית ימי מאומה (ר"י א"ס, חו"ה, הבטחון ד). מקום שיש בגובהו תשעה טפחים מצומצמים לא פחות ולא יתר ברשות הרבים הרי הוא כרה"ר (רמב"ם, שבת יד ח). במה דברים אמורים כשהיה בין שפתי העיגול הזה ובין שורות הגפנים שחוצה לו יותר על ארבע אמות, אבל אם היה ביניהם ארבע אמות מצומצמות או פחות רואין את העיגול כאילו הגיע לשורה הסמוכה לו (הנ"ל, כלאים ו ג).—*ובמשמ' כָּבוּשׁ ועצור, שצמצמו, עצרו ועכבו אותו: בקולסים [1]) הזה שהוא נחפז ללכת, כיון שראה דוד עצמו מצמצם ביד שאול, אמר על חנם משח אותי שמואל (ר' ינאי, מדרש תהלים יח ז). — ״ומצמצמים במשמ' מכוונים ומזומנים יחד: משל לעשרה שלוו מן המלך, מצא אחד מהם ולא אמר לו כלום, כיון שמצאן מצומצמים אמר הרי שעה לגבות שטר חוב שלי (מדה"ג ב"י, סוף מקן). דאיפרוד איפרודי, ראשיהן נפרדין בענפי דקל ואין מצומצמין (ס"א מתמעך) עם השדרה אבל מלמטה הן מחוברין בה (רש"י, סוכה לג).

—התפ', ״התְצַמְצֵם, נִתְצַמְצֵם,—צמצם. הגביל, את עצמו: ובחקירה או המעלה הזאת ימשך ממנו אותו כח הכללי והנעדר כצל הולך אחר האור בלי תכלית המתצמצם בעצמו (שער השמים לר"א הירירי, ה יג). ולפיכך אנחנו אומרים שא"ס נתצמצם ונגלו אז הספירות (רמח"ל, חוקר ומקבל, 54).

[1]) [לא צדק בוכר בפרשו מלה זו מן הרומית clipeus, מגן, אלא הכונה: כקורסוס (רומ' cursus), כלו' כְּמַסָּע מהיר זה שהוא נחפז ללכת; וכנראה נשתבשה המלה ע"י הנאמר לפני זה: מה ראה דוד לקלס בסלע וכו'.]

צמק

צמק [1]), ממנו צָמוּק, ״צְמִיקָה, ״צְמִיקָאָה, צְמַק, *צֶמֶק.

צָמַק, פ"ע, צִמְקִים—צָמְקוּ שְׁדֵי האשה, נהיו צְמוּקִים, zusammenschrumpfen; se ratatiner; to shrink, wither: תן להם יי' מה תתן תן להם רחם משכיל ושדים צֹמְקִים (הוש' ט יד). — ובתו"מ: דרך התאנה לצמוק ואין דרך הצמק לתפוח (ר' יונה ור' יוסי, ירוש' תרומ' ב ד), תאינים וענבים שניקרו אסור לשהותן ואם שיהן וצמקו מאיליהן מותרות (שם שם ח ה). בשלא צמקו [2]) (הענבים), אבל אם צמקו [2]) ישתבל ביותר ממאתים (ר' יוסי בשם ר' יוחנן, שם ערלה א ד). הוציא כגרוגרת לאכילה וצמקה ונמלך עליה לזריעה מהו (שבת לא.). בשר זקנה שהיה בו כשיעור וצמק פחות מכשיעור טמא לשעבר וטהור מיכן ולהבא וכו' וכו' כגון שהיה בו כשיעור וצמק וחזר ותפח (מכש' כד:). איזוהי חרותה, כל שצמקה [3]) ריאה שלה, בידי שמים כשרה, בידי אדם טרפה (ת"ר, חול' נה:). כל אשר בארץ יגוע, יצמוק (מד"ר ברא"ש' לא). — וביל' פעו' *צָמוּק, יבש ומכוּוָץ: חרותה בידי שמים כשרה, איזו היא חרותה, כל שצמוקה [4]) הריאה שלה (תוספת' חול' ג יג). פעמים שהשאור יפה והוא תפוח, הא אילו סולת היתה צמוקה ועכשיו שהוא שאור יפה והוא תפוח [5]) (ר"מ, ירוש' תרומ' ב ד).[6]) —

[1]) רק בעבר', אך קצת דומה לזה בערב' שמצ a), קלצ b). [והשם צמקז, צמוקים, נמצא אף באוגרית'.]

[2]) [עי' לקמן פִּעֵ'.]

[3]) [עי' לקמן בינוני פָעוּ'.]

[4]) [כך צוק"ם. נ"א שצמקה, כמו בבבלי, עי' לעיל.]

[5]) [ועי' צֶמֶק.]

[6]) [בתענית (יט:) נאמר: א"ר אלעזר בן פרטא מיום שחרב בית המקדש נעשו גשמים צמוקין (נ"א: צימוקין, צומקין, אבל גרסת הערוך: סקימיון) בעולם (נ"א: לעולם), יש שנה שגשמיה מרובין ויש שנה שגשמיה מועטין, יש שנה שגשמיה יורדין בזמנן ויש שנה שאין גשמיה יורדין בזמנן וכו'. וכבר היו שראו כי מלה לועזית לפנינו, אלא שכל הנביונות לזהוי המלה אינם מניחים את הדעת (כהערת לו בס' Lehnw. של קרוים). אך מהענין יוצא, כי משמ' המלה:

a) شمص b) قلص

וּבסהמ"א: אבל לענין פתח פתוח אף על פי שבגרה ראוי הפתח להיות סתום כתקנו ואינו נפתח בבגר בדרך שהדמין צומקין בבגר, לפיכך יש לעולם טענת פתח פתוח (ערוך ערך פתח). הבהמה שפחדה ויראה עד שצמקת הריאה שלה וקרבה להיות יבשה וכו' (רמב"ם, שחיטה ה ט). נמצאו כל הטריפות המנויות וכו' ואלו הן על הסדר, א) דרוסה וכו' מז) צמקה הריאה מפחד אדם וכו' (שם י ט). אם ההרה יצמקו שדיה פתאם תפיל (פרקי אבוקרט ה לו, כ"י ברלין). ודע שכל דבר שיצמק הנה לו חם ודבקות ממוצע בחום ברפואתו לאבר שרצית לצמקו כשומן והזפת (פרוש אבן רשד על מרוזי אבן סינא). ושדי אמו צומקים וגפני טובתו בוקקים (ר"י חריזי, תחכ' מה, 346).—ואמר הפיטן: באתי במעמקי מים ואין מעמד, ויצמק נד כי השמן עמד (אחזתי בפאתי, יוה"כ, סדור תימני).—ואמר המשורר: ידידי צמקו דדי תבונה וספו יונקי השיר וכלו (רשב"ג, קטע' מגני', JQR July—Oct. 1913, עמ' 67). ופה לא אפתח פי, שדי דעתי צומקים (ראב"ע, כדוד השיר, כהנא א, 23). — ̈צִמּוּקֵי רוּחַ, ואמר הפיטן: ענה צמוקי רוח מאין הפוגות למלון, בענית ליהושע בעמק אילון (רסע"ג, אשאר תעועתך, סליח' יוה"כ, סדור רסע"ג, רלה).

—פִּעֵל, *צִמֵּק, צימק,—צִמֵּק את הפרי וכדו', יִבֵּשׁ אותו, עשה שיִצְמַק: פדיו ושלקו מהו, פדיו וצימקו מהו (ירוש' מעשר' ד א). — ובסהמ"א: לצרור דדי הבהמה לצמקן כדי שתתעבר הבהמה מותר (ר"ח, שבת נד.). עד שבצר ממנו מה שבצר וצמקם עד שיבשו (ר"ש א"ח, פי' הרמב"ם לאבות ד ה). ודע שכל דבר שיצמק הנה לו חם ודבקות ממוצע בחום ברפואתו לאבר שרצית לצמקו כשומן והזפת (פרוש אבן רשד על מרוזי אבן סינא). — ואמר המשורר: השחת והקדחת תצמקנה לסתותיו (יוסף ספרדי, אניה ותאניה, גנזי שכטר, 320). — וכפ"ע, כמו קל: בשלא צימיקו[1]) (הענבים), אבל אם צימיקו[1]) יש טבל ביותר ממאתים (ר' יוסי בשם ר' יוחנן, ירוש' נזיר ו י).

—פֻּעַל, בינ' *מְצֻמָּק, מצומק, — מְיֻבָּשׁ, שצִמְּקוּ אותו: כשהלך רבי יוסי לציפורי מצא חמין שנשתהו על גבי כירה ולא אסר להן, ביצים מצומקות שנשתהו על גבי כירה ואסר להן (ר' חנינא, שבת לח.). פעם אחת נתארהתי אני ורבי למקום אחד והביאו לפנינו ביצים מצומקות כעוזרדין ואכלנו מהם הרבה (רב חמא בר חנינא, שם שם). איתו לקמיהו ביצים המצומקות ביין (חול' ו.).— ובסהמ"א: פירמא, פי' בשר מצומק בקדירה (ערוך ערך פרמא). — ̈ובמשמ' מעט: נעשו מי גשמים מצומקין[1]) שאין באין בשפע (רגמ"ה, תענ' יט:).

—הִתְפַּ', *הִצְטַמֵּק, — כמו קל: חמין שהוחמו כל צרכן מותרין מפני שרע להן ותבשיל שבישל כל צורכו וכל המצטמק ויפה לו כגון כרוב ופול ובשר טרוף אסור, וכל המצטמק ורע לו מותר (ר' יהודה, תוספת' שבת ג (ג) ז). בשר בצל וביצה מצטמק[2]) ורע לו, וזה מצטמק ויפה לו (ר' זעירא, ירוש' שם א ט). כירה שהסיקוה בגפת ובעצים משהין עליה תבשיל שבישל כל צורכו וחמין שהוחמו כל צרכן ואפי' מצטמק ויפה לו (ר' יוחנן, בבלי שם לז:). — ובסהמ"א: וששי קדירות שטומנין בהן והן ברמץ מערב שבת ומכסין א'תן בכסות הראוי כגון גלופקרין ובסדינין ובשאר כיסיות הראויות ומצטמקת והולכת בלילי שבת וכו' (סו"ת הגאו' מן הגני', גינצבורג, JQR XX, עמ' 111). יצטמקו שדי אמם (רס"י, הוש' ט יד). כל זמן שתינוק יונק משדי אמו החלב מתרבה, גמלתו נצטמקו שדיה (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי ג י). נגמל התינוק מן החלב נצטמקו השדים (שם יא כד).

—נִפְעַ', ̈נִצְמַק, — כמו קל: וכשהוא לח רב נפחו וכשמתייבש נצמק לשיעור קטן (רש"י, שבת עז, ד"ה אלא ביין).

*צֶמֶק, ס"ז, דבר שצָמַק: אתה רואה את הצמק כאילו תפח (ר' ירמיה, ירוש' תרומ' ב ד). דרך התפח לצמוק ואין דרך הצמק לתפוח (ר' יונה ור' יוסי, שם שם). ועכשיו שהוא שאור יפה והוא תפוח את רואה את התפוח כילו צמק ונראית חסירה וכו' ועכשיו שהשאור רע והוא צמק את רואת את הצמק כילו תפח ונראית יתירה (ר"מ, שם שם).

נעשו גשמים בערבוביה, ללא קביעות וסדר, ולפי זה נראה שהעקר νסυμμικτόν, דבר מעֹרב, בערבוביה.]

1) [במקום אחר (ירוש' ערלה א ד): צמקו, קל, עי' לעיל.]

1) [עי' קל, הערה 6) בעמ' הקודם.]

2) [בגני' (שרידי הירושלמי, 70): מיצתמיק.]

א. **צמר**[1]) ממנו צֶמֶר, *צַמָּר, ״צַמְרִי.

ב. **צמר**[2]), ממנו ״צִמּוּר, א. ״צָמַר, צַמֶּרֶת.

ג. ***צמר**[3]), ממנו ״צִמּוּר, ב. ״צָמַר, ״צַמְרוּרִית, *צַמַרְמֹרֶת.

צֶמֶר, ס״ז, צֶמֶר, כּנ׳ צַמְרִי,—**השערות הרכות המכסות** גופות קצת בעלי חיים, בפרט הצאן, יִטְוֵהוּ האדם ויעשה ממנו בגדים, ויש לו סגֻלה לחמם, ולעמתו פשתן, צמח, ואינו מחמם, Wolle; laine; wool: והבגד כי יהיה בו נגע צרעת בבגד צֶמֶר או בבגד פשתים או בשתי או בערב לפשתים וְלַצָּמֶר (ויקר׳ יג מז–נח). ושרף את הבגד או את השתי או את הערב בַּצֶּמֶר או בפשתים (שם שם נב). לא תלבש שעטנז צֶמֶר ופשתים יחדו (דבר׳ כב יא). הנה אנכי מציג את גזת הַצֶּמֶר בגרן (שפט׳ ו לז). דמשק סחרתך ברב מעשיך מרב כל הון ביין חלבון וְצֶמֶר צחר (יחזק׳ כז יח). את החלב (של הכבשים) תאכלו ואת הַצֶּמֶר תלבשו (שם לד ג). דרשה צֶמֶר ופשתים ותעש בחפץ כפיה (משלי לא יג).—אילים צֶמֶר, שיש עליהם הרבה צָמֶר: והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צָמֶר (מ״ב ג ד).—ומפני שרֹב הַצֶּמֶר הוא לבן, ישמש שם זה בתור דמיון של לָבָן: אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כַּצֶּמֶר יהיו (ישע׳ א יח). הנתן שלג כַּצָּמֶר[4]) כפור כאפר יפזר (תהל׳ קמז טז). — וכהרחבה, בגד צמר: כי כבגד יאכלם עש וְכַצֶּמֶר יאכלם סס (ישע׳ נא ח). בגדי פשתים ילבשו ולא יעלה עליהם צָמֶר בשרתם (יחזק׳ מד יז). אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי ומימי צַמְרִי ופשתי שמני ושקויי (הוש׳ ב ז).—ובתו״מ: אין אסור משום כלאים אלא צ מ ר ופשתים ואינו מטמא בנגעים אלא צ מ ר ופשתים, אין הכהנים לובשין לשמש בבית המקדש אלא צ מ ר ופשתים, צ מ ר גמלים ו צ מ ר רחלים שטרפן זה בזה אם רוב מן הגמלים מותר ואם רוב מן הרחלים אסור (כלא׳ ט א). פיף של צ מ ר בשל פשתן אסור וכו׳ לא יקשור סרט של צ מ ר בשל פשתן לחגור בו את מתניו וכו׳ (שם שם ט). האורג מלא הסיט מ צ מ ר הבכור בבגד ידלק הבגד

1) בארמ׳ וסור׳ עמר, [ובבוש׳ צ׳מר.]

2) [מן הארמ׳.]

3) [אולי מן א. צ מ ר.]

4) אולי רך כצמר? [ויש מפרשים לבן כצמר.]

(ערלה ג ג). אין נותנין אונין של פשתן לתוך התנור אלא כדי שיהבילו מבעוד יום, ולא את ה צ מ ר ליורה אלא כדי שיקלוט העין (ב״ש ממש׳, שבת א ו). טומנין וכו׳ בגיזי צ מ ר ואין מטלטלין אותן (שם ד ב). לא תצא אשה לא בחוטי צ מ ר ולא בחוטי פשתן ולא ברצועות שבראשה וכו׳ (שם ו א). אמר קונם צ מ ר עולה עלי מותר להתכסות בגיזי צ מ ר (נדר׳ ז ג). הגוזל עצים ועשאן כלים, צ מ ר ועשאו[1]) בגדים משלם כשעת הגזלה (ב״ק ט א). הנותן צמר לצבע והקדיחתו יורה נותן לו דמי צ מ ר ו (שם שם ד). אין לוקחין מן הרועים צ מ ר וחלב וגדיים וכו׳ אבל לוקחין מן הנשים כלי צ מ ר ביהודה וכלי פשתן בגליל ועגלים בשרון (שם י ט). ה צ מ ר המדולדל את שהוא נראה עם הגזה מותר ואת שאינו נראה עם הגזה אסור (בכור׳ ג ד). לוקחים ממנו (מן החשוד על הבכורות) עורות של נקבה ואין לוקחין ממנו צ מ ר מלובן וצואי (ר׳ אליעזר, שם ד ז). מסרק של פשתן וכו׳ ושל צ מ ר שניטלו שיניו אחת מבינתיים טהור (כלים יג ח). שלש כסתות של צ מ ר שש של פשתן וכו׳ חבור לטומאה ולהזיה (שם כט ב). מראות נגעים וכו׳ והשאת כקרום ביצה, שניה לה כ צ מ ר לבן דברי ר׳ מאיר, וחכמים אומרים השאת כ צ מ ר לבן שנייה לה כקרום ביצה (נגע׳ א א). אלו חוצצין באדם חוטי צ מ ר וחוטי פשתן והרצועות שבראשי הבנות (מקוא׳ ט א). פשתנו להעלות מן המשרה ו צ מ ר ו להעלות מן היורה ואין שם אומן אלא הוא הרי זה יעשה בצינעה (רשב״ג, מו״ק יא:). — וכנ׳ *צִמְרוֹ, צימרו, צימרה: **המשתחוה לבהמה, צ י מ ר ה**[2]) מהו לתכלת (רב ספא, ע״ז מז.)—*וגם של חיה ועוף: ש צ י מ ר ו (של עוף) אין חייבין עליו משום כלאים (אביי, כריתי כא:). ועי׳ לקמן. — *צִיפֵּי צֶמֶר, עי׳ צִיף. — *צֶמֶר גֶּפֶן, צֶמֶר כַּלָּךְ וכדו׳: אף צ מ ר גפן אסור ואינו מקדש (ר׳ מאיר, כלא׳ ז ב). המוציא מ צ מ ר גפן ו מ צ מ ר כלך, מ צ מ ר גמלים ו מ צ מ ר ארנביים ו מ צ מ ר חיה שבים ושאר כל הנטוין כולן מלא כל הסיט כפול הרי זה חייב (תוספת׳ שבת ט ג). ועי׳ גֶּפֶן, כַּלָּךְ.—ובספה״א: **משחא** דקוא וכו׳ שמן של גרעיני צ מ ר גפנים (ס״ה הגאונים מן הגני׳, גינצבורג, 321). כמו צ מ ר של גפנים הנקר׳

1) [נ״א ו ע ש א ן.] 2) [ס״א צמרה.]

בלשון ערבי קוטון וכו׳ (רב שרירא גאון, כספא י׳ לאגרת רס״ג, הוצ׳ ד״ר לוין, VI). נהגו כאן שבגדי פשתן ובגדי צמר גפנים אין הנשים לובשות צבועים (הוא, ג״מ תלמ׳ ג, 64). הנוגע בצמר שעל האימה ובאשוויה טהור וכו׳, פי׳ צמר העץ שכורכין עליו צמר גפן (ערוך ערך אשויה). מלמלה, בגד של צמר דק (שם ערך מל). פי׳ עירין, צמר שנותנין בראש הקנה שמוליכין בו את הערב שלא יצא הערב מן הקנה אלא על יד על יד (שם ערך כר). אם אמר האומן הא לך דמי צמרך או דמי עצך ולך, אין שומעין לו (רמב״ם, שכירות י ה). וזכרו כי אחד החכמים כשהיה יוצא לשוק היה סותם אזניו בצמר גפן לבל ישמע תעתועי בני אדם ורכילותם וילמד מהם (רס״ע פלקירא, אגרת המוסר, קובץ על יד יא, סד). וצמר גפן הנקרא קוטון מותר לפתילה (אבן ירחי, המנהיג, הל׳ שבת, קג :). קנש, ריח שריפת צמר באש או כל דבר שיתקנש בשריפתה (ר׳ שלמה בר׳ שמואל, ספר המליצה, זכר, 35). וטלית שהשתי פשתן והערב צמר גפן (מאיזה מין נוהגין לעשות הציצית) (רי״ב לנדא, האגור, הל׳ ציצית, ג :). — צֶמֶר הים: דימה האיש הזכרן וכו׳ לספוג והוא צמר הים שבולעת הכל (ר״ם א״ח, פי׳ הרמב״ם לאבות ה טו). כלים הנעשים מאבנים וכו׳ הבגד הנעשה מצמר הים וצמר העוף כלם מקבלים טמאה (ר״א פקרלי, גן עדן, טמאה ועהרה י, קג :).

***צַמָּר**, ס״ז,—מעבד צֶמֶר, סוחר צֶמֶר, Wollbereiter, -händler ; apprêteur de laine, lainier; wool-dresser, wool merchant : מעשה בשוק של פטמים שהיה בירושלים שהיו נועלין ומניחין את המפתח בחלון שעל גבי הפתח, ר׳ יוסי אומר שוק של צמרים היה (ערוב׳ י ט). כל הקליעות טהורות חוץ משל גלגילון דברי ר׳ דוסא, וחכמים אומרים כולם טמאות חוץ משל צמרים (עדי׳ ג ז). חוט מאזנים של צמרים ושל שוקלי זכוכית טפחים (כלים כט ו). רשאין הצמרין והצבעין לומר כל מקח שיבוא לעיר נהיה כולנו שותפין בו (תוספת׳ ב״מ יא כד). הצמרין והצבעין מסלאין לשתות ואין מסלאין לסחורה (שם שם יא ל). — ובמהמ״א : כל הקליעות מקבלות טומאה בבגדים וכו׳ חוץ מקליעה שעושין הצמרים לקשור בה הצמר שהיא טהורה (רמב״ם, כלים כב ג).

א. ***צָמַר** [1]), קל לא נמצא, ועי׳ צָמוּר.

—נִפעַ׳, נִצְמַר,—היה בעל צַמֶּרֶת גבֹהה, ואמר המשורר : נפל ברוש על בין עבותים גבהה קומת סעפותיו אשר נצמרו (רשב״ג, בימי יקותיאל, דוקס יס ; ברודי, 16).

ב. ***צָמַר** [2]), קל לא נמצא.

—נִפעַ׳, נִצְמַר,—חלה בחֹם, צְמַרְמֹרֶת, ואמר המשורר : מחשק נשי הנבריות נצמרת (עזרא הבבלי, תוכח׳ מוסר, לה.)

***צִמְרוּרִית**, ס״נ,—כמו צְמַרְמֹרֶת : כל אשה שיש לה וסת תרגיש בעצמה, מפהקת או מתעטשת או חוששת פי כריסה ושיפולי מעיה או אחוה צמרורית או ראשה כבד עליה או איבריה כבדין וכיוצא באלו (רמב״ם, מטמאי משכב ומושב ג ו).

***צַמְרִי**, ת״ז,—שיך לְצֶמֶר, מתכונת הצמר, wollig ; laineux ; woolly : גזעו גבוה כארבע אמה וזרעו הצמרי (וואלליג) גדל במסגר (י׳ שינסק, תולדות הארץ ב, הלמחים, כה). מעהלבעער־בוים עליו הם צמרי כמכוסים בקמח וגרגירו נאכל (שם שם, סב). וגו עגול ארוכי ובו מין זרע צמרי (וואליג) אשר הוא באמת מעטפת הזרע דק וטוב מאד (שם שם, עו).[3]

***צְמַרְמֹרֶת** [4]), ס״נ, — רעידה בחם הקדחת, Fieberschauer; frissonnement fébrile ; febrile shivering : אלו הן הוסתות מפהקת ומעטשת חוששת בפי כריסה ובשיפולי מעיה ושופעת וכמין צמרמורת[5]) אוחזין אותה וכן כל כיוצא בהן (נדה ט ח).

---

[1]) [פעל משני, נגזר מן צַמֶּרֶת.]

[2]) [כלשון צִמּוּר, צְמַרְמֹרֶת, ועל פי צְמַר, צימרא בארמי שבתו״ם.]

[3]) [השוה את דברי המדרש : את הארודי וכו׳ את הצְמָרִי וכו׳ ולמה קורין אותו צמרי שעושין בצמר (מד״ר בראש׳ לז.), והשוה צַמָּר.]

[4]) [עפ״י צמרמורין, צמירתא וכדו׳ בארמ׳ שבתו״ם.]

[5]) [כך במשנה שבדפוסי ; בבבלי ובמדב״ם : צמרמורות. והערוך מביא גם נוסח סמרמורות מן סמר מפחדך בשרי (תהל׳ קיט כב), ואינה אלא ט״ס.]

צַמֶּרֶת [1]), ש"נ, צַמַּרְתּוֹ,—צַמֶּרֶת האילן, האמיר העליון שלו, Wipfel d. Baumes ; cime, sommet; tree top : בא אל הלבנון ויקח את צַמֶּרֶת הארז (יחזק' יז ג). ולקחתי אני מִצַּמֶּרֶת הארז הרמה ונתתי מראש ינקותיו רך אקטף ושתלתי אני על הר גבוה ותלול (שם שם כב). ארז בלבנון יפה ענף וחרש מצל וגבה קומה ובין עבתים היתה צַמַּרְתּוֹ (שם לא ג). יען אשר גבהת בקומה ויתן צַמַּרְתּוֹ אל בין עבותים (שם שם י). —ובספה"א בהשאלה : תמר תקח מן ההדורים צבי תפארתם ומהמעלות הרמות צ מ ר ת ם (עמנו', מחב' ג, 14). — ואמר המליץ : על העץ באאבאב יאמר בצדק כי הוא היותר גדול מכל עצי ד' אשר נטע בתבל ארצה לא רק בעבור גובה קומתו לבד כ"א גם בעבור צ מ ר ת ו כי רמה וכי רבה היא (ר"ש בלוק, שבילי עולם א, ד.).

א. צמת [2]), ממנו א. ״צְמִיתָה, צְמִיתֻת, א. צָמַת, ״צֶמֶת, צְמִתֵת.

ב. ״צמת [3]), ממנו ב. ״צְמִיתָה, ב. *צָמַת, *צֶמֶת.

א. צָמַת, פ"י, צָמְתוֹ,—א) צָמַת חייו של פלוני, הפסיק אותם, הכריתם, vernichten ; anéantir ; to destroy : צוד צדוני כצפור איבי חנם צָמְתוּ בבור חיי וידו אבן בי (איכה ג נב–נג). — ובספה"א : מבעד לצמתך, זה נבוכדנאצר שבא ל צ ו מ ת ך והקב"ה ל צ ו מ ת ו (ילק' שמע' סה"ש תתקפח).—ואמר הפיטן : פוקד עון אבות עד שלשים ורבעים, צ ו מ ת לבקרים כל רשעים (ר' שמעון בר יצחק, אנוחי שמו, סדר ג סבוע'). פושחי המו כהמות זרם מיכל, צ מ ת ו בבור חיי ויתנוני למאכל (אזי בבגדי, סליח' יז תמוז, ספרד'). פדה ה' את יעקב ואת אויביו ירה,

1) [לא נמצאה מקבילה למלה בלשונות האחיות.]

2) [שרש זה נמצא אף באוגרית' באותו שמוש כמו בעבר'. וכן נאמר שם בעלילה לבעל : הת אבב תמח'ץ הת ת צ מ ת צרתך, כלו' הנה אויביך תמחץ, הנה תצמית צריך (גינזברג, כתבי אוגרית, 74), ובעלילת דנאל (הוצ' וירולו) III, שורה 1 ו־38 : ענת בצמת מהרה, בשמוש לא ברור כל צרכו. ובמשמעות, ואולי אף בלשון, קרוב שרש צ מ ת זה אל ש מ ד, השמיד. ועי' ב. צָמַת, הערה.]

3) [עי' ב. צָמַת, הערה.]

צ מ ה ם בחצים בלי להשאירה (אלהים א', יוה"כ סדור רומני). פושח ופלח יפלחון כליותיו, צ ו מ ת וצורר יפצפצון ירכותיו (יוסף ספרדי, אכיה ואאכיה, גנזי שכטר ג, 320). — ובינ' פעו', ״צָמוּת, שצְמָתוֹ אותו, ואמר הפיטן : פי פקודה עד תפתח, צ מ ו ת י צלמות עד תציף (ינאי, כבושי כעס, קרוב' לפ' קרח, זולאי, קלג). דחה פן אהיה צ מ ו ת, דרש לנו בתמימות, ונחיה ולא נמות (יצחק בן ראובן, סמדמי, סעה"ש, 57). שארית עמך רחם כקדם נהגם עלמות אלי ציון ואפריון ויהיה צוררם צ מ ו ת (שומע לאביונים, סליח' לצו"ג, סדור ארם צובה, תקיו :). ימות בוגד ושודד ויהיה צ מ ו ת (אקלקל בפלא, שיר השירים לר' שמואל הסליסי, גנזי שכטר ג, 89). — ובמליצה : והדבר אשר יותרו הרצובות התקבצותו ויתפרד לראשים זה לעומת זה בהתנגדות כרה גומץ בו יפול ויהיה כסוח ומבולק צ מ ו ת ונכרת (ראב"ע, מעדני מלך, פתיי). — ״ומְצֻרָע צָמוּת : אם פשתה וטמאו הכהן נעשה מצורע צ מ ו ת והוא הנקרא מצורע מוחלט כדמתרגמינן לצמיתות לחלוטין וכו' (ר"ח, מגי' ח:). — ב) פ"ע, *צָמַת הבית להקדש וכדו', נמכר לצמיתות להקדש וכדו' [1]) : המקדיש בית בבתי ערי חומה הרי זה גואל מיד וגואל לעולם, לא גאלו צ מ ת להקדש, המוכר בית בבתי ערי הומה הרי זה גואל מיד גואל והולך כל שנים עשר חודש, לא גאלו כל שנים עשר חודש צ מ ת ללוקח, מכרה לראשון ועמד הראשון ומכרת לשני הרי זה גואל וכו', לא גאלו כל שנים עשר חדש צ מ ת לשני (תוספת' ערכ' ה י). — ובינ' פָעוּ', צָמוּת, מי שצָמַת, נמכר לצמיתות : עירות מוקפות חומה מקודשות מארץ ישראל, שמשלחין מתוכן את המצורעין והבית צ מ ו ת בתוכן לאחר שנים עשר חדש וכו' (ר' מנחם בר' יוסי, שם כלים ב"ק א יד). —״לִצְמוּתִים, תה"פ, כמו לצמיתות, לעולם : ודעה כי שדי מצלית תקימך ל צ מ ו ת י ם, וכה אמר גאוני ובניו הקימותי כיום בישראל לאותות ולמופתים (שיר תהלה לכבוד ר' מצליח גאון, שריד' מהגני', מ"ל ויס, 9). —נפע', נִצְמַתִּי, נִצְמְתָה, נִצְמְתוּ,— א) נִצְמַת האדם, צָמְתוּ חייו : כי לא [2]) נִצְמַתִּי מפני חשך ומפני כסה אפל (איוב כג

1) [אין לראות פעל זה כמשמ' זו בשמוש חי, אלא אך כנגזר מן ל צ מ י ת ו ת שבמקרא בשמוש ההלכה.]

2) כך הנסחה המסורה, אך כבר אמרו החדשים

יז). — והמים, נצמתו מי הנהר וכו', פסקו, יבשו: אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעברו וכו' בעת יזרבו נצמתו בחמו נדעכו ממקומם (שם ו יה–יז). — ובסהמ"א: והאלהים ענשהו בזה העון ו י צ מ ת כי בחטאו מת (ר"י חריזי, תחכי כז, 225). והחמים הרטובים (אידים) כשיגיעו אל האויר הקר י צ מ ת ו ונהפכים למים כאיד העולה מהסיר כשיגיע אל מכסהו ויתקרר שהוא נהפך טפת מים, ואם ישיגם קרירות גדול קודם ש י צ מ ת ו ויהיו טפות יקפאו ויתהוה השלג (רש"ט פלקירא, המבקש, לה). — ואמר הפיטן: פזר נקבצים ו נ צ מ ת ו וככלי נפוץ כתתו (ר"י הלוי, מי כמוך יחיד, דיואן ג, 11). — ואמר המשורר: וחרד והומה לכבוד מדומה, ורעב וצמא לאובד ו נ צ מ ת (ר"מ בן הביב, דרכי נעם, יג:). — ואמר המליץ: רבים חללים הפילה חרב ועצומים מהם הריגי לשון, איש נשמר בה אשריו וחכמתו לא נ צ מ ת ה (צ"ז, צ"ס כח יח–יט). — *אבר שנצמת, אבר מדלדל, decayed ; atrophié ; abgestorben : אבר ש נ צ מ ת ובטל ממלאכתו (ר"י קארו, מגיד מישרים, לך לך). —ב) *כמשמ' נמכר לצמיתות: והארץ לא תמכר לצמיתות, מי שאין שם יובל נ צ מ ת ת, יש שם יובל אינה נ צ מ ת ה, יצאת זו (הנמכרת לששים שנה) שאף ע"פ שאין שם יובל אינה נ צ מ ת ת (רב חסדא בשם רב קטינא, ב"מ עט.).

—פע', צמתתני, — צמתה אותו הקנאה וכיוצא בזה, הפסיקה חייו: צמתתני קנאתי כי שכחו דבריך צרי (תהל' קיט קלט). — צמתתוני, עי' צמתת. — ואמר הפיטן: שמע מכסת פסחים אשר כמו פסוחים היא צ מ ת ה כסלותים להציתם בקוצים כסוחים (ר"א קליר,

קיסם עלית, קרוב' הסדם). צ מ ת עוין בתה להשיתו, ציצת נובל צבי תפארתו (שמעון בר יצחק, שבעי יה, קרוב' ז פסח). המוציאי ממסגר לחפשי, דעך ו צ מ ת מבאישי, גלה כבודו עלי לדרשי (משה בר קלונימוס, לו חכתה, סדר ה פסח). אלהי, צ מ ת זדון מתקשר, צדק תאשר ועקוב תישר (רשב"ג, וארץ אספיל, מגן ליוה"כ, השלוס אבודרהם, 16). צ מ ת גאות עריץ ולץ (הוא, אבן בחן, מגן ליוה"כ, שם, 19). יפלו ולא יקומו בוגדיך ומקניאיך, צ מ ת ם והצמיתם ורבה עליהם צבאיך (יי' אלהים לצאות, זולת הפס' ב). לגולל אבן צמתתני, באר חיי צ מ ת נ י, לא ידעתי נפשי שמתני (אהבוך, זולת א פסח). יה למתי קול פחדים, קרבה קץ הפלאות, משלו בנו עבדים, צ מ ת ו נ ו התלאות (דוד הלוי, קום יחידתי, רכי ושמחי ג).

—הפע', הצמתה, אצמית, תצמית, מצמיתי, הצמיתם, אצמיתם, יצמיתם, — א) הצמיתו, השמידו: ואיבי תתה לי ערף משנאי ואצמיתם (ש"ב כב מא; ומעין זה תהל' יח מא). ישוב הרע לשררי באמתך הצמיתם (תהל' כד ז). רבו משערות ראשי שונאי חנם עצמו מצמיתי [1]) איבי שקר (שם סט ה). כי הנה רחקיך יאבדו הצמתה כל זונה ממך (שם עג כז). וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם יצמיתם יי' אלהינו (שם צד כג). מלושני בסתר רעהו אותו אצמית [2]) גבה עינים ורחב לבב אתו לא אוכל (שם קא ה). לבקרים אצמית כל רשעי ארץ להכרית מעיר יי' כל פעלי און (שם שם ח). ובחסדך תצמית איבי והאבדת כל צררי נפשי כי אני עבדך (שם קמג יב). — ואמר הפיטן: צוררין ה צ מ ת כהרעו בטלאי ענך ובמחמדי בטנם לא חמה עינך (משה בר קלונימוס, איום וגורא, קרוב' ח פסח). והבועל ארמית ברעתו ל ה צ מ י ת, והגונב בתרמית קשוות נבחרים (רשב"ג, בלב סדי, אזהרות, מלות לא תעשה). טרף אחיו בתרמית לא זכר יום ה צ מ י ת, כי גאל הדם הוא ימית את הרצח בפגעו בו (ר"י הלוי, אשחה שערי, מי כמוך לפסח, דיואן

כי מלה זו יתרה, וצ"ל כי נצמתי, ואולי היה במקומה לבי נצמת.

[כס' איוב נמצא הבטוי: לא נערך מפני חשך (לז יט), במשמ': לא נוכל ל ס ד ר תחבולה ומוצא מפני החשך; וכן שם (י כב): צלמות ולא סדרים, פרושו: חשך שאין סדרים ותחבולה מפניו (עי' גם מסדרון, הערה). וכן יש לבטא גם כאן: כי לא נצמתי (כלו' לא סדרתי) מפני חשך, משרש נ צ ם המקביל אל נט"ם [a]) בערב' במשמ' סדר, ערך. ועי' טורטשינר, ס' איוב, למקום.]

---

[a]) نظم

---

1) עי' ערך צמה, הערה: מצמותי. [ויש גם מי שגורם בעקבות הפשיט' (מן גרמי): מעצמותי. עי' בפרושו של צ"פ חיות.]

2) [ואמרו: אין א צ מ י ת אלא לשון צרעת כמה דהימא לצמיתות ומתרגמין לחלוטין ותנן אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט (מד"ר שמות ג).]

ע. 55). — ואמר המשורר: תדמה בשניה לשן דבים אוכלים אשר מוצאים ומצמיתים (ר' חריזי, תחכ' י, 74). — ואמר המליץ: אין זאת כי אם הצמיתוני מלשני בסתר ותאר נתעה בשוא להאמין בם (משה, אהבת ציון כג, 169).—ב) הִצְמִית את הארץ, מכרה לצמיתות: פסק לו דמים מועטים להוסיף לו על מעות הלואה להצמיתה לו אם בא למוכרת (רש"י, ב"מ סה: ד"ה בדמים הללו). והוא ז"ל פירש בענין אחר שמזהיר אותנו שלא נצמית הארץ ביד עכו"ם כלומר שלא נמכרנה להם לצמיתות (רא"ה, חנוך, מלוה שלט). — ובאותה משמ', הִצְמִית את עצמו, את יצוריו וכו': הלל החסר אוהבך הקדמון ומשועבדך בכל חפץ ובנפש שוקקה מפיק לך את רוחו מצמית לאדונותיך את כל יצוריו ואת כחו (ר' הלל מוירונה, אגרת ע"ד ספרי הרמב"ם, חמדה גנוזה, יח.).

—פֻּעַ', צֻמַּת, — כמו נִפְעַ', ואמר הפיטן: אהלי אשר קוסמת וכו' למה לנצח צמת ביד צרים (ר"א קליר, אהלי, קינ' ט"ב). פסו גודרי גדר, צומתו משיבי חמה, קמי בפרץ אין (אנשי אמונה, סליח', סדור רסע"ג, שו; שם, שלח). צומתו משיבי חמה ועודר, קם בפרץ אין וסודר (אבדו אנשי אמנה, שם, שט). צומתו דברי חכמים בדרבונות, קוטמו בשתי חרבנות (שכיר מן קרובי לי"ז תמוז, שם, תכא). צמתנו בבוער, צרורגי מנוער, ואיך נשוב (אמרתי לפושעים, סחר' יום כפור, מחז' איטלי' ב, קיג.).

—הֻפְעַ', הֻצְמַת, — שהִצְמִיתוּ אותו, שֻׁתַּק, נאלם [1]: כל אדם אשר יוצמת ויחדל לשונו מלדבר אם יבואהו המות פתאם וכו' (אסף, 138 :).

ב. *צָמַת [2], פיו"ע, — א) פ"י, קִבֵּץ וְכִוֵּץ, zusammenziehen; contracter; to contract: צמת בחֹמץ [1]) את היד שנגפה, כבש וכִוֵּץ אותה בחמץ: מי שנגפה ידו או רגלו צומתה בחומץ [2] ואינו חושש (מר עוקבא, שבת קט.) — וְצָמַת החֹמץ את החטים והשעורים, כִּוֵּץ אותן: שרה חיטים ושעורים בסים והחמיצו הרי אילו אסורות, ובחומץ בין כך ובין כך מותר מפני שהחומץ צומתן (ר' יוסי, תוספת' פסח' ב ז). שורן בחומץ וחומץ צומתן (הוא, בבלי שם מ:).—ובכהתם"א: נגפה ידו או רגלו צומתת ביין ואינו צומתה בחומץ (רמב"ם, שבת כא כג). — ב) פ"ע, צָמְתָה היד, התכּוצה: כגון שהכהו על ידו וצמתה ידו וסופה לחזור (ב"ק פה:). — וצָמְתוּ הגידים, היו מאספים ומכנסים במקום פלוני: צומת הגידין שאמרו, מקום שהגידים צומתין בו וממקום שצומתין עד מקום שמתפשטין (שמואל, חולי' עו.).—ובכהתם"א: ובאילו טריפות בגמרא הריאה בקרירי לא דכוותא, פי' צומתין (ערוך ערך כוון). —ואמר הפיטן: צמתו אבריו ועל קדקוד גחנני (רסע"ג, אני כהקהתי, קינ', סדור רסע"ג, תעז). — ובינ' פעו', צָמוּת, מכוץ ומקבץ ומחבר: אם לא הוסיף המאכל בעובי האיברים הרי זה חולה, כמו צמותי הבטן שמוסיף העובי ואינו מתדבק (ר"י עקנין, ספר מוסר ב יג). וכל מה שיש למעלה מן הערקוב מהגידים וכל שהם צמותים וקשורים יחד עד המקום שמתפצלין ומתפשטין נקרא צומת הגידין (ר"מ בן זרח, לדה לדרך ג א יג). ג' חוטים לבנים בבהמה צמותים ומחוברים יחד (רעצ"ע, חולי' ד ו, ד"ה צומת הגידים).—ואמר הפיטן: צמותי קדקד מרוטי שער חלצם בחסדך מכל צר ועד (יוסף אבן אביתור, אכסה שפתי, סעה"ש 18). פעולת זיו ותנינים מעודת נצח אסוטה, צמותים בהררי אלף שמורים ליום נחמה (אקדמה בתודה, ברכת כיסולין, מחז' ויטרי תעט).—צָמְתוּ במשמ' התאספו [3], ואמר

---

[1]) [בהשפעת הערבי' צמת a), שתק.]

[2]) [הפעל התלמודי צָמַת, הבא באותה משמ' אף בארמ' שבתו"ם, אין לו קשר נכר אל א. צמת שבמקרא, שמשמעותו השמיד, השבית וכלה, אלא הוא לשון קבוץ וכווץ. ואמנם כלשון קבוץ וסגירה של השפתים קבל פעל זה (ב. צמת) בסורי' ובערבי' אף את המשמ' סגר פיו, שתק. ולא מן הנמנע הוא, שאף משמ' זו של שתק והשתיק תולד המשמ' השמיד של

a) صمت

א. צמת; ואולם רחוק הוא להניח שמשמ' זו, הברורה אף בתעודות קדומות מאוגרית תהיה מאחרת כל כך בהתפתחות הלשון.]

[1]) [וכן בארמי שבתו"ם: צמית ליה בחלא (שבת קט.).]

[2]) [כך הנוס' בערוך. בדפוס: ביין.]

[3]) [עפ"י הארמ' שבתו"ם: גזר עליהן וצמתון (ירוש' דמאי א ג).]

הפיטן: צמתו בנוב לעמוד זדוני (ר"א קליר, סנה סורו מני, קינ' ת"ב).

—פע', *צִמֵּת, — קבץ ואסף [1]): מעשה בשלטון אחד ברומי שהיה מבזבז תיסווריות של אביו, נראה לו אליהו בחלום א"ל אבותיך מצמתין ואת מבזבז (ר' לוי, מד"ר ברא' פג). טבעד לצמתך, שהוא מצמתן לבתי כנסיות ושותין דברי תורה בצמאה (ילמדנו, מובא בערוך ערך למח).—ואת חשׂער: והאשה הזאת כשמצמת[2]) שערה לאחוריה והוא תכשיט לה וכו' (ר' לוי, מד"ר שה"ש, הנך יפה).

—פע', ביני *מְצַמֵּת, מצומת,—צִמֵּת לפלוני, נאסף אליו, כִּנֵּס אליו: מי דחק בממונו של נמרוד, אברהם וכל המצומתין לו וכו', מי דחק בממוני של פרעה, משה וכל המצומתין לו וכו', מי דחק על ממונו של סיסרא, דבורה וברק וכל המצומתין להם וכו', מי דחק בממונו של סנחריב, ישעיה וחזקיהו וכל המצומתין להון וכו', מי דחק בממונו של המן הרשע, מרדכי ואסתר וכל המצומתין להן וכו', מי דחק בממונן של ל"א מלכים, יהושע וכל המצומתין לו (מד"ר ויקר' כח). — והאברים מְצֻמָּתִים, נאספים ונצמדים ומכנסים אל הגוף: רואין שתי זרועותיו (של הנפל) כמין שני חוטין של זהורי' ושאר כל איבריו כמין גולם מצומתים ופיתות ידים ורגלים אין לו וכו' (ר' יוחנן, ירוש' נדה ג ג). — מְצֻמָּת במשמ' מְכֻנָּס אל עצמו, צנוע, zurückgezogen; retiré; secluded: הריקן שבכם רצוף מצות כרמון הזה, אין צריך לומר מבעד לצמתך על הצנועין והמצומתין שבכם (מד"ר שה"ש, כחוט השני וכו').—ובספה"א: אימתי אתם משובחים כשאתם מצומתים לפני ועושים אגודות אגודות מצות (ילק' שמע' שה"ש תתקפח). גלי צמתך, זרועיך ושוקך דברים המצומת וקשור ומכוסה (רש"י, ישע' מז ב). והנה בעת יזורבו משטף המים הקרים ששוטף בם נצמתו ויתכווצו מצומתים לפיאה אחת (ר"מ אלשיך, איוב ו יז).

—נפע', נִצְמַת,—הִתְכַּוֵּץ, נתחבר: נצמת בתוכו (גיד הנשה בתוך הירך) ואינו מפעפע ויוצא בבשר (רש"י חול' לו:, ד"ה אבל כללה). שנצמת בו אסור וכו' וכי היכי דפליט הדר בלע מאותו חומץ עצמו דכיון שנצמת ואינו טרוד לפלוט חוזר ובולע (הוא, שם קיא., ד"ה סיילה). אם נחתך בראש הפרק עצמו מקום שנדבקים שם צומת הגידין פרק ראשון לשני טרפה שבאותו הראשון נצמתו הגידין (סדור רש"י תקסד).

—הפע', הִצְמִית, — גרם שיצמת ויתכוץ דבר: כשהוא (הלב) מתחמם מצמית ועוצר את הדם שבתוכו ואינו פולט (שם תקלה).

—התפ', הִצְטַמֵּת [1]), — התאסף: שהן (ישראל) מצטמתין ועומדין כפופין בבתי כנסיות (אגדת ברא' עט, ביהמ"ד ילינק ד, 109).

צֶמֶת, ס"ז, — כמו צְמִיתוּת במשמ' כליון, ואמר הפיטן: בשמים תפיתנו כי אפס צמת (רסע"ג, אנכי אם אוכלה, אזהרות, סדור רסע"ג, רעז).

צֹמֶת. צומת, ס"ז [2]),—צֹמֶת הגידים, מקום שהגידים מאספים ומכנסים, Vereinigungspunkt; point de réunion; rallying point, focus: בהמה שנחתכו רגליה מן הארכובה ולמטה כשרה, מן הארכובה ולמעלה פסולה, וכן שניטל צומת הגידין (חול' ד ו). צומת הגידין שאמרו מקום שהגידין צומתין בו וממקום שצומתין עד מקום שמתפשטין (שמואל, בבלי שם עו.). צומת הגידין אפילו לא נשתייר בה אלא כחוט הסרבל כשרה (הוא, שם עו:). — ובספה"א: בהמה שנשברו רגלי' אע"פ שישנו לצומת הגידי' חישינ' שמא נשכה נחש, והיכן צומת הגידין בארכובה במקום שהגידין צומתין (הלכ' פסוקי' לתלמידי רב יהודאי גאון, 146). והא למעלה מן הארכובה הנסכרת עם הראש באותו מקום הוא צומת הגידים (רגמ"ה, חול' עו.). אם נחתך בראש הפרק עצמו מקום שנדבקים שם צומת הגידין פרק ראשון לשני טרפה שבאותו הראשון נצמתו הגידין (סדור רש"י תקסד). שהבהמה שנהתך רגלה וכן העוף במקום צומת הגידים לא נעשו טרפה אלא מִפני שנחתכו הגידין, לפיכך אם נחתכו הגידים לבדם והרגל קיימת טריפה שהרי ניטלה צומת הגידים, נחתך בבהמה האחד העבה לבדו מותרת שהרי נשארו שנים, נחתכו

---

1) [וכן בארמ' שבתו"ם: ומצמית ליה פריטין (ירוש' קידוש' ד יא). אזל וצמת ליה תרין תרין גוברין עד דצמת ליה מאתן גוברין (שם סוט' א ח).]
2) [מְצַמֵּת, כמו מְצַמֶּתֶת.]

---

1) [עפ"י הארמ' שבתו"ם.]
2) [ועי' בהערה הבאה.]

השנים הדקין מותרת שהרי האחד העבה גדול שניהם. והרי לא ניטל כל הצומת אלא מיעוטה (רמב"ם, שחיטה ח יז–יח). ואם נחתך העב ואחד מן הדקין או רוב כל אחד ואחד הוא הנקרא התוכת צומת הגידין והיא טרפה (פרוש המשני' לרמב"ם, חול' ד ו). —״וצֹמֶת הגוף: יען כפי מה שנודע כח הגוף כלו ומקום צומתו הנה הוא כמעט מיוחד בכתפות ובשוקים (ר"ע מן האדומים, מאור עינים, הדרת זקנים, כח.).—ונוהג בדבור צֹמֶת דרכים, צֹמֶת רכבות, מקום חבור דרכים. — ומ"ר מוטעה, ״צוֹמוֹת [1]: וראיתי כי כל הנביאים מתנבאים בסגנון א' שהצומות הן במקום חבור השוק עם הרגל (שו"ת חתם סופר יו"ד כ).

צִמְּתַת [2], צִמְּתֻתוּנִי, — כמו א. צָמַת: עלי עברו חרוניך בעותיך צִמְּתֻתוּנִי [3] (תהל' פח יז). — ואמר הפיטן: צמתתני אז אריה מגפן פוריה והעלני אל ארץ מאפליה (יהלה, סליחי תעני' אסתר, ספרד).

א. **צֵן** [4], ש"ז, מ"ר צִנִּים, — מין פח לצוד בו עופות וכיוצא בזה, Schlinge; piège; snare: צִנִּים [5] פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם (משלי כב ה). —״ובמשמ' קר וקרח, עי' ד. צֵן. — ״ובמשמ' הוח וקוץ [6], ואמר המשורר: תחת נרדים יעלו צנים, הקוץ והדרדר והשמיר תחת חבצלת ושושנים (עמנו' פרכסים, קינה על מות אחיו, מחק מחברות, 75).

1) [במקום צְמָתִים, סמי' צְמָתַי.]

2) עי' הערה הבאה.

3) כך בנסחה המסורה. וככר אמר רד"ק ח"ל: ויש מלה מרכבת מן רבים נסתרים ונמצאים בעותיך צמתתוני אלו היה מן הנסתרים לבדם היה צִמְּתוּנִי וכן הנמצאים לבדם צִמַּתֻּנִי, ואפשר כי הכפל בא לחזק הענין ואינו מורכב וכו' וכן צמתתני הכפל לחזק הענין זה הנכון בעיני כי לא מצאתי טעם לזאת ההרכבה (מכלול, ליק, פ:). וכך גם רב החדשים מודים שאפשר כי זה בנין פעלל, כמו רענן, שאנן, אמלל. עכ"ל צריך לקרא צִמְּתֻתוּנִי, ת הראשונה שוא ולא קבוץ.

4) לא נתברר מקורו, ועי' הערה הבאה.

5) תרג' השבעים במשמ' דבר חד. אך הארמ' תרגם נשבא. וכך גם פשיט' והוא כמו רשת, שבכה, פח [ואולי צ"ל צְפִנִּים, ונשמטה פ לפני פחים בדעת רבים.]

6) [עפ"י הבנת רב תקדמו' בפסוק.]

צֵן, ש"ז, מ"ר צִנִּים, — מלה מספקה שלא עמדו המפרשים על משמעותה: אשר קצירו רעב יאכל ואל מִצִּנִּים [1] יקחהו (איוב ה ה).

ג. ***צִן**, ש"ז, מ"ר צִנִּים, צינים, צינין,—מין דֶּקֶל שעצו קשה, Steinpalme; palmier de bois dur; stone-palm: ציני הר הברזל כשרות (סוכ' ג א). (מצא קורדום מבקע בו עצים אבל לא צינים [2] עצי זית (ירוש' ב"מ ב י).

***צִן** ס"ז, מ"ר צִנִּים, צִנִּים, צינים,—מים צוננים: שאם כוויו בשפוד על כף ידו וצבת, על כף רגלו וצבת, או שהטיל עליו שלג או צינים במקום שאינו נראה חייב לרפותו (ירוש' ב"ק ח א). משל למוליאר של זהב, בקש צנים הוציא ממנו, בקש גחלים הוציא ממנו (מד"ר שמות כה). — ״שטח הַצִּנִּים, שטח של קר: יתחממו מימי הים והנהרות ויתדקדקו חלקיהם וישובו אידים דקים וינשאו באויר ברקיע עד שיגיעו אל שטח הצנים ויעברו כדור ורוח יקררו שמה ויתקבצו ויפלו ויתעבו ויתרבבו וישובו ענן וערפל (ס' טוב הטורטושי, הקד' הרב' ספר הסמוס לאלזהרוי, בודל').—צִנִּים פַּחִים [3], במשמ' צִנָּה נופחת, קר נופח: הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים [4] (כתוב' ל.; ב"מ קז:; ב"ב קמד:). — ובפהס"א: במשמ' זו ע' ד. פַּח.—ואמר ומ...: הבט שיבות יום זרקו בך כי המה לך צנים פחים (רמב"ע תרשים ה, 54).

1) כך בנסחה המסורה, והתלבטו קדמו' והחדשים בפרוש מלה זו ולא מצאו דבר מניח הדעת, וקצת החדשים אמרו, כי אולי מ מצנים מעקר המלה, והוא ש"ז מֶצֶן במשמ' צנא בארמ', והוא סל, ואחרים אמרו כי הוא כפל משבש מהמלה צַמִּים שבסוף הפסוק, כל זה אינו מניח הדעת. הארמ' תרגם ופולמוסי במאני זינא.

[טורטשינר, ס' איוב, בורם: ואֻלָם (ז"א אולם, בּחם) צנים (ז"א צִנְצוֹן) יקחהו, ובזה הקבלה מדיקת אל: ושאף צמים חילם, ועי' א. צַמִּים, הערה. ואף המחבר רשם בגליון התנ"ך: ואלם ?]

2) [בתוספתי צוק"מ (ב"מ ג כב): בלבד שלא יבקע בו לא צנם ולא זית; וכדפוס: צנון.]

3) [עפ"י לשון הכתוב (משלי כב ה), עי' א. צֵן.]

4) [עי' ג. צִנָּה, הערה.]

צנא, צֹנאכם, עי' צאן, צֹנה.

א. צִנָּה [1], ש"ז, מ"ר צִנּוֹת, — א) כמו מגן, רק יותר גדול ממנו, grosser Schild; grand bouclier; large shield: ולהבת חניתו (של גלית) שש מאות שקלים ברזל ונשא הצנה הלך לפניו (ש"א יז ז). ויעש המלך שלמה מאתים צנה זהב שחוט שש מאות זהב יעלה על הצנה האחת ושלש מאות מגנים זהב שחוט שלשת מנים זהב יעלה על המגן האחת (מ"א י יז–יז). ערכו מגן וצנה וגשו למלחמה (ירמי' מו ג). ובאו עליך הצן וכו' צנה ומגן וקובע ישימו עליך סביב (יחזק' כג כד). לבשי מכלול קהל רב צנה ומגן תפשי חרבות כלם (שם לח ד). והשיקו בנשק ומגן וצנה בקשת ובחצים ובמקל יד וברמח (שם לט ט). החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי (תהל' לה ב). גברי החיל אנשי צבא למלחמה ערכי צנה ורמח (דהי"א יב ח). בני יהודה נשאי צנה ורמח (שם שם כד). ועמהם בצנה וחנית שלשים ושבעה אלף (שם שם לד). ויהי לאסא חיל נשא צנה ורמח מיהודה שלש מאות אלף ומבנימן נשאי מגן ודרכי קשת מאתים ושמונים אלף (דהי"ב יד ז). שלש מאות אלף בחור יוצא צבא אחז רמח וצנה (שם כה ה).—ומ"ר: ובכל עיר ועיר (נתן רהבעם) צנות ורמחים (שם יא יב).—ודמיון של שמירה והגנה על אדם, הוא צנה לפלוני, שומר עליו מפני אויב: באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה צנה וסחרה אמתו (תהל' צא ד). — עטרו רצון כצנה: כי אתה תברך צדיק יי' כצנה רצון תעטרנו (שם ה יג). — ב) כמו מקרה מול החומה הנצורה להגן מפני המורים מעל החומה, Schilddach; tortue; testudo: בנותיך בשדה בחרב יהרג ונתן עליך דיק ושפך עליך סללה והקים עליך צנה ומחי קבלו יתן בחמתיך (יחזק' כו ח–ט).—ובתו"מ: וג' ביהודה, צנן וחדשה ומגדל גד, צנן שהוא צינה וכו' (תנחו' תצא יג). צנה אני נעשת לו ולכל מי שחוסה בתורה [2] (תנב"ל, שם נשא כג). החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי, אמר לו הקב"ה וכי למגן וצנה אני צריך, יהיו כמוץ לפני רוח, רוח אני נופח בהם והם פורחים (מדר' תהל' לה).—ובפסה"א: הנותנים בגדיהם צנה מפני הצנה, והסוהרת מפני הקרה והקרת הנורא (ר"י חריזי, תחכ' כט, 247).—ואמר הפיטן: קשרו צנתם וחגרו חניתם ואספו מחנותם (ר"א קליר, איך תכחמוני, קינ' ת"ב).—ואמר המשורר: וצר מכל פנה בחכמותיו ענה, ותפשי הצנה לפניו נבערים (תלמידי מנחם, לנגוד בתשובה, עמ' 6). מצאוהו בני גלות לצור מעוז בעתות צר וחרב מפני אויב וצנת ממצוקות צר (רמב"ע, תרשיש א, 24). מגן אשו זה מפני קרח, גם מחתת חום זה יהיה צנה (שם ג, 36).

[1]) [לא נתברר מקור המלה, שאינה בלשונות האחיות, ובאשור' צִנַּיהן (מ"ר של מ"ז) במשמ' מושכות.]

[2]) [נ"א: לכל מי שהוא סוחר בתורה (תנחו' צובר, נשא כז; ילק' שמע' תהל' תתמצג).]

ב. צִנָּה [1], ש"נ, מ"ר צִנּוֹת,—כעין סל גדול לשאת בו כלים גדולים וכיוצא בזה, grosser Korb; panier; big basket: שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון העשקות דלים הרצצות אביונים האמרות לאדניהם הביאה ונשתה נשבע אדני יי' בקדשו כי הנה ימים באים עליכם ונשא אתכם בצנות [2] ואחריתכן בסירות דוגה (עמו' ד א–ב).

ג. צִנָּה, ש"נ,—קֹר, ההפך מן חֹם, צִנַּת שלג וכיוצא בזה, Kälte; froid; cold: כצנת שלג ביום קציר ציר נאמן לשלחיו ונפש אדניו ישיב (משלי כה יג).—ואמר בן סירא: צינת רוח צפון ישיב וכרקב יקפיא מקוה (ב"ס גני' מג כ).—ובתו"מ: אם היה כהן

[1]) עי' הערה הבאה.

[2]) בזמן הירונימ' קראו צַנּוֹת, צדי פתוחה, ולא צִנּוֹת, צדי חרוקה. כך העיד הירונימ' בפרוש, וז"ל: Hebraice dicuntur sannot... ותרגמו התרגו' הקדמו' כמשמ' מגן, גם עקילס, וגם יונתן: על תריסין, וכך רב המפרשים הקדמו'. אך קשה מה ענין מגנים ותריסים כאן, מדוע ישאון דוקא על מגנים. ומלבד זה קשה, כי היה צריך לאמר על צנות, כמו שאומר באמת ת"י על תריסין, ולא בצנות, שמשמ' בתוך דבר עמק. וכבר פרש ריב"ג מלה זו במשמ' סל ותרגם בערב' אלאצנאן a), והוא בערב' מ"ר מן צנ b). אמר אלמנצור ז"ל: ואלצנ באלפתח וביל כביר מת'ל אלשלה אלמטבקה יג'על פיה אלטעאם ואלח'בז, ע"כ. ובעברי: צנ בפתח הוא סל גדול כמו סל שיש לו מכסה, ויושם בו בשר ולחם. והוא בארמ' צַנָּא, צנא מלי ספרי, ושאול אולי בערב'. וזה נאות לפי העניו, ואמר כי תנשאנה (ונשאתן במקום ונשא אתכם) בסלים גדולים כאשר ישא האויב השלל מן הבתים.

a) لأصنان b) صنّ

גדול זקן או איסטניס מחמין לו חמין ומטילין לתוך הצונן כדי שתפוג צינתן (יומא נ ה). ממלא אדם חבית מים ונותנה כנגד המדורה ולא כדי שיוחמו אלא כדי שתפוג צינתן (תוספת' שבת ג ה). אבל אין מעברין אותה (את השנה) לא מפני הצינה ולא מפני השלגים וכו' (שם סנהד' ב יב). אף על פי שהיה כל השנה משירדו גשמים נכנסה עליו צנה ומת (ר"ש בן אלעזר, שם אהיל' ב ו). תענו את נפשותיכם, יכול ישב לו בחמה ובצינה כדי שיצטער ת"ל וכו' (ספרא ויק, אחרי מות פרק ז). ביקשו לעקור את הטבילה הזאת מפני נשי הגליל שהיו נעקרות מפני הצינה (ר' אחא בשם תנחום בירבי חייה, ירוש' ברכ' ג ד). ובוחים (מתרים כל אדם בלקט) משתרד רביעה שנייה, ולא תנינן (משילכו) נמושות, מפני שהוא צינה ואינן יוצאין אלא בחורים (שם פאה ח א). תשעים ותשעה מתים בצינה ואחד בידי שמים (ר' חנינה, שם שבת יד ג). מעשה באחד שנפל לירדן ועלה לאחר שבעה עשר יום והכירו שצפדתו הצינה והשיאו את אשתו (ר' ירמיה, שם יבמ' טז ג). רבותי, מפני מה אתם מזלזלין בטבילה זו, אי משום צינה אפשר במרחצאות (רב הונא לרבנן, ברכ' כב.). היה ישן בטליתו ואינו יכול להוציא את ראשו מפני הצנה חוצץ בטליתו על צוארו וקורא ק"ש (ת"ר, שם כד:). אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים עולם מפני צנה של כימה (שם נח:). השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצינה (פסח' קיב.). עששיות של ברזל היו מחמין מערב יום הכפורים ומטילין לתוך צונן כדי שתפיג צינתן (ר' יהודה, יומא לד:). כפתו בחמה ומת, בצינה ומת חייב (רבא, סנהד' עז.). מלך בשר ודם יש לו כמה מקומות אחד של חמה ואחד של צינה (דא"ר ב). שמעת מימיך אומר חמור זה יוצא צינה עליו, חמה עליו, חכבי' באה עליו (מד"ר ברכות' יט). המא תמן עמודיא מכסיין בטפיטין, בצינה שלא יקרשו ובשרב שלא יתבקעו (שם שם לג). והוא יושב כל הלילה ויהא צנה פוגעת בו והוא צועק אלי ואני עונה אותו (שם שמות לא). לא הוציאו אלא בחדש כשר לצאת, לא בתמוז מפני השרב ולא בטבת מפני הצנה (שם במד' ג). כאדם שהוא מהלך בחמה ביום הצינה והיא ערבה לו (פסיק' רב', רני ושמחי, קמ:). והסיר ה' ממך כל חלי וכו', ר' חנינה אמר זו צנה ופחים דאמר ר' חנינה הכל בידי שמים חוץ מצנת ופחים [1]) וכו' (מדה"ג דבר' ז טו, הקבלה, 85). — *ימות הצִּנָּה: ימות החמה היה, וכיון שעברו ימות הצינה מיד מת [2]) (ר"ש בן אלעזר, חול' כז:). — ובספה"מ: ודבר שהוא צונן מותר להטמין בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל, בין כדי שלא יצטנן יותר, בין כדי שתפוג צנתו (הלבוש, או"ח רנז ו). — ואמר הפיטן: ואז המלבישים נוהלים וכו' לכסותו משובצים ויקדש בתפוגת צנה וכו' (רסע"ג, אלהים יה, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, תיב).—*ובמשמ' מחלת צִנָּה, הִצְטַנְּנוּת, התקררות, Erkältung; refroidissement; cold: שברא וכו' וזרעו מין סמנין הוא וחם הוא ביותר ושותין אותו למי שיש בו צינה[3]) (שו"ת הגאו' מן הגני', גינצבורג, 321). וכל מי שיש בו צנה הרבה שותה משמנו (ערוך ערך ללליבא).

ד. *צִנָּה, ש"נ,—קוץ וחוח[4]), ואמר המשורר: ערוגות וורדים תנה לך למצע ואל נא תשימם בצנות וצלצל, וקול סים ועגור ויונה ותור טוב לך מנעים קול נבלים וצלצל (רמב"ע, תרשיש ג, 38).

צֹנֶה, ש"ז,—שם הקבוץ לכלל בהמה דקה, כמו צאן: צֹנֶה ואלפים כלם וגם בהמות שדי (תהל' ח ח). —ואמר הפיטן: צונה סבם תוכחות הסומי, צרפתי עם בקרי שלמי (רסע"ג, אסק על פי מורי, סדור רסע"ג, שלז). זבת השריצה צונה ואלפים (ר' משולם בר קלונימוס, אשוחה נפלאותיך, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. עמ' 126).—ואמר המשורר: אוי כי גרתי בהמות שדי שכנתי עם עדרי צנה (יוסף בן ססל, איכה יועס, טעה"ש 86).—*ובכתיב צֹאנֶה: שמה יונים וצפרים ועורבים ותורים צאנה ואלפים וכפירים טורפים (ראב"ע, חי בן מקיץ, אגרה, עמ' 141).—ואמר הפיטן: נם לארץ להוציא מקנה, נחצה להוציא אלפים וצאנת (הייהד שם, ברכת כישוהיג, מחזור ויערי סעם).

---

1) [בטקורות הקדומים: מצנים פחים, עי' א. צַן.]

2) [בתוספת' (אהיל' ב ו) נוסח אחר, עי' לעיל.]

3) [אולי למשמ' זו כוונו אף חז"ל במאמר המובא לעיל: תשעים ותשעה מתים בצינה וכו' (ירוש' שבת יד ג).]

4) [עי' גם בערוך ערך שברא.]

5) [מלי צְנִינִים וְצִנִּים (משלי כב ה) לפי הבנת הקדמו', יעי' ג. צלצל, צְלָצַל דגים.]

צִנּוּם, עי׳ צִנֹּם.

***צְנוֹן** [1]), ס״ז, מ״ר צְנוֹנוֹת, — מין ממיני הירקות, ששרשו החריף משמש תבלין, פֻּגֶל, Rettich; radish; radis: **הצנון** והנפוץ [2]) וכו׳ אע״פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא׳ א ה). **הטומן לפת וצנונות** תחת הגפן, אם היו מקצת עליו מגולין אינו חושש לא משום כלאים ולא משום שביעית ולא משום מעשרות (שם שם ט). **העוקר לפת וצנונות** מתוך שלו ונוטע לתוך שלו לזרע חייב מפני שהוא גרנן (מעשר׳ ה ב). **זרע לפת וצנונות** ושאר זרעוני גנה שאינן נאכלים פטורים מן המעשרות וכו׳ (שם שם ח). **צנון** שבמערה נדה מדיחתו והוא טהור וכו׳ (מכשירין ד ו). שרשי החזרים **והצנון** והנפוס דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר שרש **צנון** גדול מצטרף והסיב שלו אינו מצטרף (עקצ׳ א ב). מזרע הארץ, לרבות שום ושחליים וגרגירי, יכול שאני מרבה לפת **צנונות** וזרעוני גינה שאינן נאכלים, ת״ל מזרע הארץ ולא כל זרע הארץ (ספרי דבר׳ קה). הלפת **והצנון** הילכו בהן אחר הפרי, הלפת והנפוס הילכו בהן אחר העלין, התיבון הרי **צנון** ונפוס הרי פרי דומה והעלין דומין ותימר כלאים, א״ר יונה בזה הילכו בהן אחר טעם הפרי (ירוש׳ כלא׳ א ה). חזקיה אמר לא שנו אלא לפת **וצנונות**, הא שאר דברים לא וכו׳ מן מה דתני רבי חייא כגון אגודה של לפת ואגודה של **צנונות** (שם שם ט). **צנון** מ מנו בכלח ובלבד שלא ישהא (ר׳ זעירא בשם רב הונא, שם שבת ז ב). אמר ליה שמואל לרב יהודה, שיננא, כוותך מסתברא דהא **צנון** סופו להקשות ומברכינן עליה בורא פרי האדמה, ולא היא, **צנון** נטעי אינשי אדעתא דפוגלא וכו׳ (ברכ׳ לו.). היו לפניו **צנון** וזית מברך על **הצנון** ופוטר את הזית (שם מא.). אתרוג, **צנון** וביצה, אילמלא קליפתן החיצונה אינן יוצאין מבני מעיים לעולם (ר׳ יהודה בר חביבא, שבת קח:). **צנון** נראה סם חיים, והא תניא נראה **צנון** נראה סם המות, לא קשיא, כאן בעלין, כאן באמהות וכו׳ (ערוב׳ כו.). אם היה רגיל לאכול **צנון** או מליח אחר סעודתו הרשות בידו (לסעד ערב תשעה באב) (רסב״ג, תענ׳ ל.). אל תקרי גוים אלא גיים, זה אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא חזרת ולא קישות ולא **צנון** לא בימות החמה ולא בימות הגשמים דאמר מר **צנון** מחתך אוכל, חזרת מהפך מאכל, קישות מרחיב מעיים (ע״ז יא.). **צנון** שחתכו בסכין שחתך בה בשר אסור לאוכלו בכותח, וה״מ **צנון** דאגב חורפיה בלע, אבל קישות גריר לבי פסקיה ואכיל (חול׳ קיא:). ואם בא לאכול את **הצנון** וכצל אוכל ממקום העלין (דא״ז ו). —**וְשֶׁמֶן צְנוֹנוֹת**: אין מדליקין בשמן שריפה ביום טוב וכו׳ וחכמים מתירין בכל השמנים, בשמן שומשמין, בשמן אגוזים, בשמן **צנונות** וכו׳ (שבת ב ב). מה יעשו אנשי אלכסנדריא שאין להן אלא שמן **צנונות** בלבד (ר׳ יוחנן בן נורי, תוספת׳ שם ב ג). — ובספהמ״א: למה יהיה **הצנון** מעכל ולא יתעכל וכו׳ (רמ״ט פלקירא, המבקש, לז). — ואמר המשורר: שבט אל תאכל בו את התרדים **וצנונות** גם דגים נאחזים (ראב״ע, שמעו נא, כהנא א, 183). — ***וּצְנוֹן הַשֶּׁמֶן**: **צנון השמן** (עהל רעטיג) על הרוב יזרעוהו בעבור זרעו השמן לבד, כי יוציאו ממנו חצי משקלו שמן טוב כשמן זית (כ״ס בלוך, סבילי עולם ב, קא.).

צְנוֹנִי, **צְנוֹנָה**, עי׳ צָנַן.

***צִנּוּן**, צינון, ס״ז, — פעלת המְצַנֵּן, המקרר: כי העמידה **והצינון** מסירים השינה ובפרט **צינון** הרגלים (חמדת הימים ב, קלו:).

צָנוּעַ, ת״ז, מ״ר צְנוּעִים, — מי שמתנהג בִּצְנִיעוּת, עי׳ זה: בא זדון ויבא קלון ואת צְנוּעִים [1]) חכמת (משלי יא ב). — ואמר בן סירא: והיית זהיר באמת **ואיש צנוע** לפני כל חי (ב״ס גני׳ מב ח). —ובתוה״מ: בית שמאי אומרים לא ימכור אדם את זיתיו אלא לחבר, בית הלל אומרים אף למעשר, **וצנועי** ב״ה היו נוהגין כדברי ב״ש (דמאי ו ו). מוכרי כסות • מוכרין (בגדי כלאים) כדרכן, ובלבד שלא יתכוונו בחמה

---

[1]) [כנראה נקרא הצנון כך מפני ריחו, וכן בערבי צנאן a), ריח רע. ועי׳ פגל, הערה.]

[2]) [ברומ׳ napus, מין לפת.]

a) صنان

[1]) [פתגם זה בא במ״א (משלי יג י) בצורה: רק בזדון יתן מצה ואת נוֹעָצִים חכמה.]

מפני חחמה ובגשמים מפני הגשמים, והצנועים מפשילין במקל, תופרי כסות תופרין בדרכן וכו' והצנועים תופרין בארץ (כלא' ט ה—ו). כרם רבעי מציינין אותו בקוזזות אדמה וכו' והצנועים מניחין את המעות ואומרים כל הנלקט מזה יהא מחולל על המעות האלו (מע"ש ה א). והוי צנוע וארך רוח ומוחל על עלבונו (אבי ו א). דרך בנות ישראל משמשות בשני עֵדים אחד לו ואחד לה, הצנועות מתקנות להן שלישי לתקן את הבית (נדה ב א). עניים שהיו מחזירין בין הגרנות מעשרין ונותנין להן, הצנועים מוציאין בידם מעות ודברים הנאכלים ונותנין דבר מועט כדי שיאכלנו עד שלא יגיע לעיר (תוספת' פאה ב יח). משמת שמעון הצדיק נסתלקה הברכה (בשתי הלחם ובלחם הפנים), הצנועין מושכין את ידיהם והגרגרנים חולקים ואין מגיע לכל אחד מהם אלא כפול (שם סוטה יג ז). ר' יוסי בי ר' חלפתי משבח בדר' מאיר קומי ציפוראי אדם גדול אדם קדוש אדם צנוע (ירוש' ברכ' ב ז). כך שנינו שהכשר נקרא צנוע (רב חסדא, שם דמאי ו ו). האיש הזה צנוע ואינו משמש מיטתו לאור הנר (רבי בא ורבי סימון, שם פסח' ד ד). א"ר יוחנן בן נורי פגע בי זקן אחד משל בית אבטינס ומגילת סמנין בידו, אמ' לי, רבי, לשעבר היו בית אבא צנועין והיו מוסרים את המגילה הזאת אילו לאילו ועכשיו שאינן נאמנין הילך את המגילה והזהר בה וכו' (שם שקל' ה ב). הן על ידי שהוא צנוע בתשמישו לפיכך לא פירסמו הכתוב (ר' ברכיה, שם כתובי' ה ח). צנועות היו בודקות על כל חבית וחבית ועל כל כבר וכבר (שם נדה ב א). שכל מי שהוא מקיים דברי חכמים נקרא צנוע (ר' אילא, שם שם). בג' דברים אוהב אני את הפרסיים, הן צנועין באכילתן וצנועין בבית הכסא וצנועין בדבר אחר (רבן גמליאל, ברכ' ח:). הצנוע בבית הכסא נצול משלשה דברים, מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקין (ר' תנחום בר חנילאי, שם סב.). מעשה באדם אחד שנשא אשה גידמת ולא הכיר בה עד יום מותו, אמר רב בא וראה כמה צנועה אשה זו שלא הכיר בה בעלה, אמר לו רבי חייא זו דרכה בכך, אלא כמה צנוע אדם זה שלא הכיר באשתו (שבת נג:). כחול כדי לכחול

עין אחת, עין אחת הא לא כחלי, אמר רב הונא שכן צנועות[1]) כוהלות עין אחת (שם פ.). משל לכלה, כל זמן שהיא בבית אביה צנועה מבעלה' כיון שבאתה לבית חמיה אינה צנועה מבעלה (ר' נחמן, יומא כד.). בראשונה שם בן שתים עשרה אותיות היו מוסרי' אותו לכל אדם, משרבו הפריצים היו מוסרים אותו לצנועים שבכהונה והצנועים שבכהונה מבליעים אותו בנעימת אחיהם הכהנים (ת"ר, קידוש' עא.). שם בן ארבעים ושתים אותיות אין מוסרין אותו אלא למי שצנוע ועניו ועומד בחצי ימיו וכו' (רב יהודה בשם רב, שם שם)[2]). כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה זוכה ויוצאין ממנה מלכים ונביאים (ר' יונתן, סוטה י:). אם לצנועות כך, לפרוצות על אחת כמה וכמה (בשם ר' יהושע בן קרחה, סנה' כא.). ת"ח צריך שיהא צנוע באכילה ובשתייה וכו' מה כלה זו כל זמן שהיא בבית אביה מצנעת עצמה וכשהיא יוצאה מפרסמת עצמה ואומרת כל מי שיודע בי עדות יבא ויעיד כך ת"ח צריך שיהא צנוע במעשיו ומפורסם בדרכיו וכו' (דא"ז ז). אמנו שרה היתה צנועה יותר מדי, אמר לה אבינו אברהם אין זו שעת הצניעות אלא גלי את דדיך כדי שידעו הכל שהתחיל הקב"ה לעשות ניסים (מד"ר ברא"ש' נג). מה היו בנות ישראל הכשרות והצנועות עושות, היו נוטלות את בניהן ומטמינות אותם במחילות (ר' יוחנן דליפורי, שם שמות כב). מה יונה זו צנועה כך ישראל צנועים (שם שה"ש, הנך יפה). כפלח הרמון רקתך, הריקן שבכם רצוף מצות כרמון הזה, ואין צריך לומר מבעד לצמתך, על הצנועין והמצומתין שבכם (שם שם, כחוט השני). מה כלה זו צנועה כך תלמיד חכם צריך שיהא צנוע (ר' חונא בשם ר' שמעון בן לקיש, שם שם, כפת תעוכבה). מה רחל זו צנועה כך היו ישראל צנועים כשרים במלחמת מדין (שם שם, שניך כעדר). —ובמשמ' נסתר, נחבא, מקום צָנוּעַ, מְקום סתר: מקום צנוע יש לו לחזן הכנסת בראש גגו ששם מניח שופרו לפי שאין

1) [רש"י: שהולכות מעוטפות ואין מגלות אלא עין אחת לראות.]

2) [ונוהגים לומר על כל דבר סוד: אין מגלים אלא לצנועים.]

מטלטלין לא את השופר ולא את החצוצרות (שבת לה:).—ובספה"א: וכאשר שלמה אז במהרה שבה עם חמות להיות צנוע ומסותרת (סלמון בן ירוחים, פרוש רות, ס' זכרון פוזננסקי, 3 פח). אלמנה שבבית, פי' שהולכת שובבת בדרכי לבה שאינה צנועה בבית אלא הולכת בשווקים וברחובות (ערוך ערך סב). טוב לי למות בכח ואעזבה גבורה לעמי ולבחורי אחרי בראותם את המות הצנועה הזאת ויתאוו גם הם לעשות כן וימותו (יוסיפון, גינצבורג, קכו). כי אינו יכול להשתמיש תשמיש צנוע מפני היזק ראייתו (עוסו"מ קכד כג). ואומר אליו אני אתן לך נערה יפה וצנועה בעלת שכל ודעה (ר"י זבארה, ס' שעשועים יג, דודזון, 138). לולי בזיון תורת אלהינו, אשר היא אור עינינו והדרנו וגאוננו, וכלי צנוע היה לנו ונתבזה בעונינו (שם יג, 142). אילו שני אחים ממרישה, היתה להם הכילות למורשה וכו', היתה ידם צנועה, בתולה ואיש לא ידעה (עמנואל, מחב' כח, 223). על אלה אני בוכיה על פטירת אשתי הצנועה וכו' ניסן תמ"ו (לקוטים מפנקס ההקדש דק"ק וירמישא, 18). על פטירת אמי הצנועה מרת חנה ע"ה וכו' י"ד סיון תע"א (שם 19). שאלה ג, על שטר צוואה שזה נוסחו, אנחנו ח"מ נכנסנו לבקר את הצנועה מ' שמחה אלמנת הנעלה בה"ר מנחם אקוני נ"ע וכו' (שו"ת פרח מטה אהרן א ג, לט:).—ואמר הפיטן: לא תשא לשוא שם צנוע בצבא קודש הנזכר על ציץ נזר הקודש (רסע"ג, עשרת הדברות, סדור רסע"ג, סל). שתפאר פני פדויך, שתצדיק צבאות צנועיך (יוסף הכהן בן יהושע, תפלת כה"ג לסדר עבודה אזכר סלה, מחז' איטל' ב, קלא:). ידועיך נטועים כמסמר, צנועים בכל משמר (שמעון בר יצחק, אלה וכאלה, אלם סבת חוה"מ פסח). צנועים מכל עם בדתך זכרה אל, וחיש נא הושיעם ביד בן עמיאל (אברהם, אספו אמונים, יוה"כ תיתכים). — ועי' צנע.

צנוף, עי' צניף.

צנוק, עי' צינק.

א. צִנּוֹר [1], ש"ז, מ"ר צִנּוֹרִיָּה, *צִנּוֹרוֹת, *צִנּוֹרִים,—א) חלק בבנין שלא נתבררה בדיוק מהותו: כל מכה יבוסי ויגע בַּצִּנּוֹר ואת הפסחים ואת העורים שנאו נפש דוד (דוד, ש"ב ה ח). — ב) הריץ או שפופרת אשר מי מעין וכיוצא בזה עוברים שם ממקום למקום, Kanal, Rinne; conduit, rigole; canal, conduit, וכהשאלה לזרמי המים בים וכדו'?

---

1) [מציאות המלה א. צנור במשמ' שפופרת וכדו' מוכחת: א) משמושה בלשון החכמים, ב) מן הצורת המרחבת צַנְתְּרוֹת (זכר' ד יב: שני צַנְתְּרוֹת הזהב המריקים מעליהם הזהב). אך שני המקומות שבמקרא קשים הם, ואין המשמ' שפופרת או תעלה מתאימה בהם. בודאי אין זה פרוש טבעי לומר, כי צוה דוד שכל מכה יבוסי ויגע בצנור המים, — וכל ההשערות בדבר תעלת מים שנסמכו על לשון הכתוב, בטלות הן, ובדהי"א (עי' לקמן) בא במקומו ענין אחר לגמרי, הפותח אמנם גם הוא במלים: כל מכה יבוסי. ואף במזמור אין הפרוש שפופרות, תעלות, מתאים ללשון הכתוב לקול צִנּוֹרֶיךָ, אע"פ שכאן פרשו כך כל הקדמונים. ואמנם בש"ב פרשו רק מעטים מן הקדמונים כלשון תעלה, מרזב, ואחרים הלכו בדרכים שונות.

וא. ל. סוקניק (JPAOS VIII, עמ' 12 וכו') נסה לבאר צִנּוֹר שבמקרא עפ"י משמ' צִנּוֹרָה, צנורא שבתו"ם, צנרתא בסור' ועפ"י הבנת השבעים בש"א (παραξίφιδι, פגיון) ככלי נשק; בש"א—כלי נשקו של אדם (סוקניק גורם: ויגע בצנורו את הפסחים), ובתהל'—שלש קלשון (trident) של האל הגוער בתהומות.

אך גם פרוש זה קשה, בפרט בש"א. מצד אחד מורה הבטוי „תהום אל תהום קורא לקול צנוריך" על השמעת קול רעמים. והרי הרעם מלוה את השתפכות התהומות של המים העליונים, שהיא המהארת במלים כל משבריך וגליך עלי עברו. ואם נראה משמ' זו של צנור — רעם וברק וזרם מים — כהוראה הראשונה של המלה, כי אז מובנת כל התפתחות הוראותיה, גם כצנור המים הזורמים, וגם במשמ' זָו, חכה, שאיננה אלא תאור דמות הברק המלוה את הרעם.

ואמנם בספור על כבוש ירושלם בימי דויד בס' שמואל, באים בקשר עם „ויגע בצנור" לפני כן (פסו' ו) ואחרי כן (ח) דברים על עִוֵּר ופסח, פסחים וְעִוְרִים, כאן: ויאמר לדוד לאמר לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים לאמר לא יבוא דוד הנה, ע"כ; וכאן: על כן יאמרו עור ופסח לא יבוא אל הבית, ע"כ. ואולם כל ענין זה אינו נזכר בדהי"א (יא ו), ונראה שאין כאן אלא נסיון כפול לפרש את הקשי שבמלים „ויגע בצנור" כאלו היה כתוב ויגע בסנור(ים), שהוא לפי הכתובים לא עורון בלבד, אלא שתוק פתאומי של חושים ואברים במכת האלהים.

תהום אל תהום קורא לקול צִנּוֹרֶיךָ כל משבריך וגליך עלי עברו (תהל׳ מב ח). — ובתו״מ: במשמ׳ שפופרת, Röhre; tuyau; pipe: היין (חיב במעשרות משיקפה, אף ע״פ שקפה קולט מן הגת העליונה ומן הצנור ושותה (תעשרו׳ ח ז). קולט אדם מן המזחילה למטה מעשרה טפחים, ומן הצנור מכל מקום שותה (עירובי׳ י ו). המניח כלים תחת הצנור א׳ כלים גדולים וא׳ כלים קטנים וכו׳ פוסלין את המקוה (מקוא׳ ד ח). החוטט בצנור[1]) לקבל צרורות, בשל עץ כל שהוא ובשל חרס רביעית (סס סס ג). היו זיתיו נתונים בגג וירדו עליהן גשמים, אם שמח, בכי יותן, רבי יהודה אומר אי אפשר שלא לשמוח, אלא אם פקק את הצנור או אם הלחל לתוכן (מכשיר׳ ג ז). עמד תחת הצנור להקר או לידות בטמא טמאין ובטהור בכי יותן (סס ד ג). הקיש על המריש על המלבן על הצנור ועל הדף וכו׳ טהור (זב׳ ד ג). השוכח כלי תחת הציגור, נמנו ורבו בית שמאי על בית הילל (תוספת׳ סבת א יט). אין עושין לה ציגור אבל עושין לה מזחילה, שלא יאמרו:

אך פעלה זו של שתוק פתאומי של הושים ואברים היא עצם פעלת הרעם והברק הקשור בו, עד שבכמה לשונות בא הלום־רעם, attonitus במשמ׳ זו של סנורים, של שתוק פתאומי בחושים ואברים. והואיל ובא צנור במשמ׳ רעם במזמור, על כן גם נגע בצנור, הכה בסנורים, עקר פרושו: נגע, הלם ברעם. ורק אלהים הוא המכה ברעם.

ולפי זה היה עיקר הספור כנראה: ויאמר היבוסי לא תבוא הנה, ויאמר (היבוסי!): את הכל מכה (אלהי) יבוס ויגע (בו) בצנור, והיבוסי הוא האומר אף „עִוֵּר ופסח (יהיה כל מכה יבוסי, והוא) לא יבוא אל הבית״. ואך אחרי שהבינו דברים אלו כדברי דויד, הוסיפו את הנימוק: ואת הפסחים ואת העורים שנאי נפש דוד.

ובמקום כל הדברים האלה (ויגע בצנור, וענין העורים והפסחים) כתוב בדהי״א (סס סס): ויאמר דויד כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל בראשונה יואב בן צרויה ויהי לראש, ע״כ. ונראה שלא היו לפני מעתיק הדברים מתוך המקור הקדום אלא המלים ויאמר דוד כל מכה יבוסי ויגע בצנור, כבש״א, אלא שקרא במקומן: וַיִּגַּע בן צרו׳ בהפוך האותיות, ועל כן הרחיב וכתב: ויעל יואב בן צרויה בראשונה וכו׳, וצ״ע.]

1) [עי׳ פרוש הגאונים והערות י.נ. אפשטין שם.]

ציגורו של פלוני מקלח מים בשבת (סס עירוב׳ ט כג). ציגור המקלח לרשות הרבים אחד יין ואחד שמן קולט בין ביד בין בכלי ומכנים בתוך ביתו (סס סס יא ו). ציגור בחצר אין לו חזקה, מקום קילוחו יש לו חזקה (סס ב״ב ג יג). צנור המקלח למקוה והמכתשת נתונה בצדו ספק מן הצנור למקוה וספק מן המכתשת למקוה פסול וכו׳ (סס מקוא׳ ב ג). אם היתה מזחילה מותר, עונת גשמים מותר, ציגורות מקלחין אסורין (ירוש׳ כלא׳ ט ג). המניח כלים תחת הציגור על ששה ספיקו שורפי׳ את התרומה (סס טבא א ה). ממשיכין יין בצנורות לפני חתן ולפני כלה (ברכ׳ ג:). סתם צנורות מקלחים הם (ערי״ב׳ פס:). ציגור שעלו בו קשקשין[1]) ממעכן ברגלו בציגעה בשבת ואינו חושש (כהוס איש גליא, כתוב׳ ס.). ציגור המקלח מים להצר חבירו ובא בעל הגג לסותמו, בעל החצר מעכב עליו (רב יהודה בסס סמואל, ב״ב נט.). העבים משמיעין את קול צנורותיהן ליטים, והיטים משמיעים את קול צנורותיהם לתהומות ותהום קורא אל תהום להעלות מים וליתן לעבים (פדר״א ה). — ובהשאלה לשטף דם: כד דמך ר׳ יסא בר חלפותי משכו צנורות דם בלדוקיא (ירוש׳ ע״ז ג א).—ובהשאלה למקור הבתולים: ראה שמא נגע בצנור אלא הביא את הנערה האהלה והוציא את בתוליה באצבע אם טהרה בבתוליה היא לך מפי הגבורה (פדר״א טז). —ובסהמ״א: וכי בור מתמלא מחוליתה אלא אם כן המשיכו לה צנורות[2]) ממקומות אחרים (ר׳ יוחנן, מדה״ג דבר׳ ז טו, הסגלה, 86). והוושט להיותו צנור להבאת המאכל מן הפה אל האצטומכא (פרוש ילירס לאבוקהל בן תמים, עו). הרוצה להוציא ציגור על חצר חבירו כדי שיקלח שם המים וכו׳ בעל החצר מעכב עליו (רמב״ם, שכנים ח ה). והאזנים תצלנת לרגשת קול הכנור ושפעת מי הצנור (ר״י חריזי, תחכי ג, 36). ואם נת׳ ציגור בפי המזחילה לקבל מימי המזחילה וכו׳ (טוחו״מ קנג יג). רצה בעל הגג לעקור הצנור מצד זה ולהחזירו לצד אחר וכו׳ (סו״ע חו״מ קנג ז). — "וצִנּוֹרֵי דם שבגוף: ישים נא

---

1) [רש״י: קשים ועשבים שסותמים ומעכבים את קלוחו וכו׳.]

2) [במקורות קדומים: אמה, אמת המים.]

הקורא את לבו על הצנורים הם הנודעים בשם צנורי הדמעות, Thränenkanäle, יען כי דרכם פשה יפשה נגע האסכרה וכו' (י' עוזיס, הדיפתיריה, 16). בעצם הקרום מונחים כה וכה כיסי דם לבן קטנים עם צנוריהם היוצאים מקרבם והמובילים את דם הלבן המוכן בכיסים אל תוך צנורי דם הלבן הגדולים וכו', בעצם הקרום ובתחתיתו יעברו עוד צנורי דם רבים המשפיעים מזון גם כן למכסה הקרום אשר אין לו צנורי דם בפני עצמו (שם, 20). — ואמר הפיטן: ירית חץ בנץ החזר גלגליך צנוריך וכל משבריך וגליך (מאיר בר יצחק, ויושע אור ישראל, יוצ' שבת א' אחה"פ). — ובהשאלה בלשון המקבלים במשמ' מעבר שעובר בו שפע הכחות: דע כי זה השם הנקרא אדנ"י הוא ההיכל הגדול וכו' ובו יתחברו כל הנחלים הנמשכים מן י"ב מעלות הכת"ר וכו' ומן ע' צנורות הבאים דרך קו האמצעי וכו' (ר"י גיקטיליה, שערי אורה, מנטובה, יג.). ואל החלל הזה התפשט (אין סוף) והשתטח מחדש, אך לא בלו ולא מכל צד, כי אם מצד אחד, ציירו ונתן לו הכח והיכולת דרך צינור או מעבר אחד וכו' (שער השמים לר' אברהם כהן הירירה ב ה). צנור יאמר על שתוף המביטים ממדה לחברתה להמשיך תוספ' שפע אל התחתונות כשהיא מתעורר' תחלה בקשוטיה מול העליונ' (רמ"ע מפאנו, עסיס רמונים ז א, יע.). ושתוף האור המתעורר ומתנוצץ מזו לזו ומזו לזו שע"י יושפע שפע מזו לזו תקר' צנור מפני שע"י נשאב השפע מן העליונה לתחתונה (שם שם, כ.). [1]

ב. *צִנּוֹר, ש"ז,—צִנּוֹר הדלת, הצנור בקרש הדלת שהציר נתון בו [2]: הציר והצינור והקורה והמנעול והמפתח שנשברו מתקנן במועד (מו"ק א י).

ג. *צִנּוֹר, — כמו א. צִנּוֹרָה: כוש שנבלעה בו הצנור [3] של מתכת וכו' ונכנסו לאהל המת נטמאו (רמב"ם, טומאת מת כ ה).

1) [ובא"ב דר"ע (ביהמ"ד ילינק ג, 34) נדפס: ואלף אלפים מלאכי השרת עומדי' לפניהן ואוחזי' בידיהם צינורות ונבלים ומצלתים וכל כלי שיר ומרננים לפניהם בסעודה, ע"כ, ונראה שצ"ל כינורות.]

2) [הוא הנקרא בארמ' צנורא דדשא, צנור הקרש של הדלת, ואינו החור שבסף הנקרא פּוֹתָה.]

3) [במשנה (כלים ט ו): הצנורא.]

צַנּוֹרָא, עי' בערך הבא.

א. *צִנּוֹרָה, צנורא, צינורא, צִנֹּרֶת, צינורת, ש"נ, מ"ר צינורות, צינוריות,—וֹ, קֶרֶס עָקֹם, המשמש שמושים שונים כגון מחט, יתד, במקום מלקחים להוציא גחלים מן האש וכדו', Haken; crochet; hook: כוש שבלע את הצנורא [1], מלמד שבלע את הדרבן, לבינה שבלעה את המטבעת והן טהורים נכנסו לאהל המת נטמאו (כלים ט ו). צינורא [2] טהורה העשויה כמין אשכול ונפרק טהור (שם יא ט). צינורא [3] שפשטה טהורה, כפפה הזרה לטומאתה (שם יג ה). הטמאין שבעגלה, העול של מתכת וכו' והענבל והצינורה [4] ומסמר המחבר את כולן (שם יד ד). ברזל, ר' שמעון בן אלעזר אומר כדי לעשות ממנו צינורא קטנה (תוספ' שבת ט ה). ואילו הן כלי אנפוריא, בדין ומחטין וצינורות ומחרוזות של קרדימות (שם ב"מ ג א). צינורא של כוס טמאה בפני עצמה (ר' אליעזר, שם כלים ב"מ א ט). צנורות התופסות את הרחיים מלמעלה הרי אלו טהורות שאין עשויות אלא לחזוק (שם שם ב טו). מרדה, ניטל הרודה טמא מפני הצינורות, ניטלה הצינורת טמא מפני הרודה (שם שם ג ז). זהב, לא יפחות מדינר זהב, א"ר לעזר והוא שהזכיר צורה, אבל אם לא הזכיר צורה מביא אפילו צינורה (ירוש' שקל' ו ו). המטביל בו מחטים וצינורות [5], אין תימר למפריעו הוא נעשה מעיין טהרו, אין תימר מכאן ולהבא לא טהרו (ירוש' מו"ק א א). שמא ישביל מחטין וצינורות בכלי שאין בפיו כשפופרת (חגי' כג.). שבא בקצרה והפך [6]

1) [כוש, פלך שהאשה טווה בו ויש ברזל עקום בראשו ושמו צנורא ופעמים נשקע הברזל בתוך העץ וכולו מכוסה בעץ (רעב"ע), ועי' צִפּוֹרָה, הערה.]

2) [ראש הנזם הנכנס בנקב האזן או בנקב האף ולפי שהוא עשוי כמזלג קרוי צנורא, תרגום מזלגותיו צנורייתיה (רעב"ע).]

3) [מזלג קטן עקום בראשו ורגילין להפך בו בשר על גבי גחלים (רעב"ע).]

4) [אונקלי שתוחבים במשאוי שבעגלה שלא יפול (רעב"ע).]

5) בירושי' מהגהי' (כרידי ירושלמי, 186): וצינורייות.]

6) [את הגחלים.]

בצינורא (תנ"י, תזוע' יז:). זה שהפך בצינורא חייב מיתה (רב הונא, שם שם). ר' אליעזר בן יעקב אומר לא יפחות מצינורא קטנה של נחשת, למאי חזיא, אמר אביי שמחטטין בה פתילות ומקנחין בה נרות (מנח' קז.). משששת את כל כלי, אפי' מחט אפי' צינורא לא מצאת (ר' פימון, מד"ר ברלש' עד). כך היו קונטיטין גדולים וצינורות של זהב בראשיהן וכו' והיו מגביהין את הפרכת בקונטיטין וכו' (ר' חמא ב"ר חנינא, שם במד' 7). ששלשה ימים היו מצרים באפילה וישראל מקרקרין בבתיהם ולא נחשד אחד מהן אפילו על הצנורה (מדה"ג, שמות יב לו, הופמן, 113). — ובסהמ"א: ומזלגותיו, כמין אונקליות כפופים ומכה בהם בבשר ונתחבים בו ומהפכין בהן על גחלי המערכה שיהא ממהר שריפתן וכו' ובלשון חכמים צנוריות (רש"י, שמות כז ג). —ועי' צִנּוֹרָה.

*צִנּוֹרָה, צינורא, ס"ג, — צִנּוֹרָה של רֹק, קְלוּחַ, סִלּוֹן של רֹק, מים וכדו': מעשה בישמעאל בן קמחית שיצא לדבר עם המלך ערבי [1] וניתזה צינורא מפיו ונפלה לו על בגדיו ונכנס אחיו ושמש בכהונה גדולה תחתיו (תוספת' יוה"כ ד כ). מי שהיה עומד ומדבר על שפת הבור ונתזה צינורה מפיו, ספק הגיע לבור ספק לא הגיע, של שמן ספקו טמא, של יין ספקו טהור מפני שחבל הבור קולטו (שם טהר' יא יב). שהיה שם אחד מן הכהנים שיצא לדבר עם האשה על עיסקי קינה ונתזה צינורה של רוק מתוך פיה על בגדיו וטימתו (ר' זון בר חייס, ירוש' סוט' ג ח). בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתוני, אמרו לו, שמא ניתזה צינורא מפיה על בגדיו של ר' (שבת קכז:). מחמת רעם שלמעלה ניתזו צינורות מלמטה (ר' נחמיה, מדה"ג שמות יד כה, הופמן, 147). — ובסהמ"א: טהור שנתזו עליו צנורות של הזאה או שנפלה עליו הזאה גמורה אפי' מדעת לא טמאתו שאין זה נקרא מגע (המאירי ליומא א דף יד, ע.).

*צִנּוֹרִי, ס"ז, —אחד מטעמי המקרא והוא זרקא [∞]: תשיעי הוא צנורי ולפניה קבלה [2] לשרי מניחה כשכול וארי (דקדוקי הטעמים לבן אשר סי' 17, עמ' 18). השביעי נקרא זרקה ולפניה סגלה כגל צרורי מנגחת כשור וכארי (סורים הקורא, דרכנוכג, 72).

צִנֹּרֶת, עי' א. צִנּוֹרָה.

צנח [1], ממנו צָנַח.

צָנַח, תִּצְנַח, — א) פ"ע, צָנַח מעל חמור וכדו', נָטָה לְמַטָּה, וגם קפץ ארצה, sich neigen, absteigen; s'incliner, descendre; to bow down, dismount: ויהי בבואה ותסיתהו לשאול מאת אביה שדה וַתִּצְנַח [2] מעל החמור ויאמר לה כלב מה לך (יהוש' טו יח; שפט' א יד). ותקח יעל אשת חבר את יתד האהל ותשם את המקבת בידה ותבוא אליו בלאט ותתקע את היתד ברקתו וַתִּצְנַח [3] בארץ והוא נרדם ויעף וימת (שם ד כא). — ואמר הפיטן: צנח מימי קדם שוכן אופנים, פנימה מפרכת חשק בית ספונים (רסע"ג, הגדת יוס, סליחי ח"ב, שם שב). חש להקים כושל וצונח, ודלי עמו לא נוטש וזונח (קטע מזמן הגלי, קעדיליה שכטר, 72). נפל נזרי ונרמז, ומרום לארץ צנח (יה מלא שמך בקרבנו, סדור תימני ליוה"כ, כ"י בריט' מוז'). (קמתי) צונח מרפים וסוכרים יועצים [4] (ר' שמואל השלישי, אלקלא בפלא, גנזי שכטר ג, 77). — ואמר המשורר: בן הפגרים בנפשים נמצאו קלים ובלתם ארצה צנחו (רמב"ע, אם קדמו, מעה"ם 64). מי זה ירחם דל יליד שועים צנח לארץ מגדלתו (ר' יי חריזי, תחכ' כג, 215). ומכאן הר ציון שם המד האל לשבת על ראשו תחת רגליו שמים יצנחו (יל"ג, מלחמות דוד בפלשתים א, שירי

---

[1]) רק בעברי. ואולי בערבי ג'נח [a].

[2]) תרגם בפרוש ואתרכינת וכמו המליצה: ותפל מעל הגמל אצל רבקה.

[3]) אין ספק בדבר כי שתי אלה המלים ותצנח בארץ אינן במקומן והן צריכות להיות בין בלאט ובין ותתקע, ובזה הוסר כל הקושי שהתקשו המפרשים בבאור פעל צנח כאן, וספור המעשה הוא טבעי: יעל באה אליו בלאט ותצנח ארצה ותתקע את היתד. (אך אולי באמת כמו נעץ). [ואולי הכונה: ותמחץ, כבשירת דבורה: ומחצה וחלפה רקתו.]

[4]) [כלומר קמתי לצנוח מן היועצים המרפים את ידי וסוגרים את דרכי והחלותי לבנות את הבית (עזרא ד 3), ע"ב (הערת דודזון).]

[a]) جنح

[1]) [נ"א: ערבית, ובירוש': ערב יום הכיפורים (יומא א ח), ערבי ערב יום כפורים (מגי' א יב), ובמד"ר (ויקר' כ): עם המלך הערבי, ובפסי' ר"ב (אחרי מות, בובר, קעד.): עם מלך הערביים.]

[2]) [סגול.]

יל״ג ו, 16). — וציי סעו׳, °צָנוּחַ, כק׳ צְנוּחָה, ואמר הפיטן: צנוחה בארבע פנות מחברה, קצך תלוי בתשובה וגם בנין הבירה (ר׳ שמואל הסלישי, אקלקל בפלח, גנזי שכטער ג, 84). — °וכפ״י, צַנַּח את פלוני, הוריד אותו, ואמר הפיטן: ציצת אדרת שער ילבש שר המגאל, צונחו ומורידו מבין כוכבים ושרת בפנואל (מנחם ברבי מכיר, אל אל שדי, יולי כחמו).

—פע׳, °צִנֵּחַ—הוריד והשליך, ואמר הפיטן: ואתה צנח מעבירי למלך וקוסמים ועוננים כפלשתים, ולהכרית מנחשים ומכשפים ודורשי אליל וחוברים מתים (רקע״ג, אכרי אש אוכלה, אזהרות, סדור רקע״ג, קלו).

°צְנִיָּה, צנייה[1]), ש״נ, — קערה, טבלה: ופעם אחת הלך בשוק של מוכרי בגדים לקנות צנייה של נחשת אחת ומצא שם הרסורים שהיו מוכרים עזבון של סרים א׳ מסריסי המלך שמת ונכסיו למלכות ומצא שם צנייא אחת גדולה שהעלתה חלודה עד שלא היתה ניכרת מן מראיה אם נחשת ירקרק או לבן וקנה אותה והביאה לביתו ומצאה כולה מקשה אחת זהב טהור וכו׳ (יוסי סמברי, סדר החכמים וקורות הימים, ניבויאר א, 161).

°צְנִים, ש״ז, מ״ר צְנִימִים, (Schiffs-)Zwieback; biscuit de mer; rusk: נוהג בדבור ובספרות.

°צְנִימוּת, ש״נ,—תכונת הדבר הצנום והיבש: והפירות (צריך לקחתם לרפואה כשהם) יותר מקשיים וכבדים כי אז הם יותר טובים, והגורל אינו מספיק עם הצנימות והשריפה אבל כשיהי׳ עם כבדות אז יותר משובח מאד (קאנון ב, א ו).

צְנִין[2]), ש״ז, מ״ר צְנִינִם, צְנִנִּים, — הברזל החד שבקצה החץ והרמח וכו׳, היה הדבר לצנינים בצדו של פלו׳, הציק לו הדבר: ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם וְלִצְנִינִם[3]) בצדיכם (במדי׳ לג נה). והיו לכם (הגוים אשר יותרו בארץ) לפח ולמוקש ולשטט בצדיכם וְלִצְנִנִים בעיניכם (יהוש׳ כג יג). — ובספה״א: ולפניך כושית מבנות חם, לובשת מעשה פחם, ולבה לחיל הקור יכעס ויחם, והילה בחילו נלחם, עד תביא בלבו מרשפיה צניניה, וחצי שנוניה (ר״י חריזי, תחכ׳ ה, 65). והיה בתוכם אור הבזק, הנערץ והחזק, זהב המזוקק, אשר בלבו כל חק מחקק, מרביץ שבים הענק בפניניו, ומפיל נפיל הענק בצניניו (שם עז, 160). כאלו הוא (הנֵץ) מביט בשני פנינים, ונושך בשני צנינים, וחופש בשני חצים שנונים (שם לג, 265). — ואמר הפיטן: שריג זד שעיר טרם עמד, סקרת כי למוקש ולצנין יעמד (ר״א קליר, אז מאז, קרוב׳ שקלים). למתי זרוע אל יהי מאנוש פחדי, ועשו וישמעאל צנינם אלי צדי (ר״י הלוי, למתי, רשות, דיואן ג, 41). — ואמר המשורר: או תפרשי צצים נחשים ישבו בינות הדסיך ושושניך, או תרבדי להם חטבות תמלאי אתם בשכיך ובצנניך (רמב״ע, חבל חבי, ברודי, קנח–קנג). אני חבר מחבר הפנינים, ומאמרי בלב צרי צנינים (ר״י הריזי, תחכ׳ כו, 236). — ואמר המליץ: ודע כי בין פחים תהלך ועל צנינים תצעד (ב״ז, ב״ם ט יט).

---

1) [ע״פ הערב׳ צִינִיָּה a).]

2) עי׳ הערה הבאה.

3) רב בעלי המלונים והמפרשים, בפרט החדשים, מפרשים מלה זו במשמ׳ קוץ. אך אין לזה יסוד לא בהמסורה ולא בחקירה הלשונית. הראשון שפרש כך הוא ריב״ג, שתרגם שוכ בערב׳, מלשון צְנִים, שפרש במשמ׳ זו. אבל גם לזה אין יסוד, עי׳ הערה לערך א. צֵן צְנִים. את פרושו של ריב״ג קבלו רש״י ורד״ק, והסכימו לזה המפרשים שבאו אחריו, ואחריהם גם החדשים, אך התרגומים הקדמונים לא פרשו ככה. תרג׳ השבע׳ תרגם βολίδες, והוא כמו רמח, חץ. וכך גם פשי׳ לוליתא, במשמ׳ זו. מעקילם לא נשמר לנו כלום, ויונתן תרגם משריין מקפנכון, ולא נתברר היטב כונתו, עכ״פ לא במשמ׳ קוץ, וגם רש״י, שבפרשת מסעי פרש בענין קוצים חזר בו בפרושו ליהוש׳ ופרש כמשמ׳ מחנה, ובמשמ׳ מגן וצנה. וכן מפקפק בזה ראב״ע. ולכן יותר יש לסמוך על תרג׳ השבעים, ובפרט לפי הפשיט׳ שתרגמו בלוליתא, והוא הברזל החד שבקצה הרמח והחץ. ובמשמ׳ זו יש לה להמלה צנין אח בערב׳, והוא השם נצל a), שפרושו הוא: חדידת אלשהם ואלרמח ואלשיף, ובעברי ברזל החץ, הרמח והסיף. ורגלים לדבר כי בעברי נהרס השרש צנל במקום נצל, אך בהיות שצרוף צנל לא היה רצוי בעברי כמו גם בערב׳, שאין בה צרוף זה, נשתנה והלמד בנון — במקום צנל — צנן וכך נתהותה המלה צנין במקום נצל, נציל.

---

a) صينيّة

a) نصل

ב. ***צְנִין**, ת"ז, מ"ר צנינים. — מים קרים, צוננים: קרות קריחה, קפוח קפיחה, שפוך צנינים על מאן דעדי ליה[1], נפל ביתיה על מאן דרויח עליה (ר' ינאי, ירוש' שבת כ ה).

***צְנִינוּת**, ש"נ, — תכונת הדבר הצונן, הקר: והא דאמרינן בפרק כירה דשרי חם לתוך צונן יש לומר כיון שאינו מבשל אלא כדי קליפה הואיל והצונן של מטה מים שהוא דבר המתערב אינו יכול להתבשל מחמת צנינות המים וכו' (תוס' פסח' מ:, ד"ה האילפס).

***צְנִיעוּת**, ש"נ, — תכונת הצנוע, Keuschheit, Bescheidenheit; chasteté, modestie; chastity, modesty: הנה היום הזה ראו עיניך את אשר נתנך היום בידי במערה ואמ' להרגך, ואחוס אין כתיב כאן אלא ותחס עליך, צניעותך חסת עליך (ירוש' סוטה א ד). ובי דרכו של בועז לשאול בנערה וכו' דבר צניעות ראה בה (שבת קיג:). דלתות היכל לצניעות בעלמא הוא דעבידן (ערוב' ב:). אילמלי לא ניתנה תורה היינו למידין צניעות מחתול וגזל מנמלה ועריות מיונה וכו' (ר' יוחנן, שם ק:). בשכר צניעות שהיתה בה ברחל זכתה ויצא ממנה שאול, ובשכר צניעות שהיה בו בשאול זכה ויצאת ממנו אסתר (ר' אלעזר, מגי' יג:). חדר מצוה צניעות (דא"ז ה). עד שלא עמד אהל מועד דבר עמו בסנה וכו' וכיון שעמד אהל מועד אמר יפה היא הצניעות שנאמר והצנע לכת עם אלהיך, הרי הוא מדבר עמו באהל מועד (מד"ר במד' א). גלי צמתך, פרשי צניעותך, זה המלך שנתון לפנים משבעה קנקלין (שם שה"ש, מלאוכי). שאין לך חביב לפני המקום מן הצניעות (פסיקי, אסרי כסוי פסע, קפה.). — וּשְׁעַת הַצְּנִיעוּת: אמנו שרה היתה צנועה יותר מדאי, אמר לה אבינו אברהם, אין זו שעת הצניעות אלא גלי את דדיך כדי שידעו הכל שהתחיל הקב"ה לעשות נסים (שם ברא' נג). — ובסהס"א: וגם זאת הפלגית קיבלה עליה להנשא לזה פלי לכבדו ולשרתו בצניעות ובטהרת ובנקיות (נוסח כתובה ירושלמית, סריד מעיר ג). והמנע ממושבות המאכל והמשתה והשחוק עם השמירה מכל מה שיביא להסרות האל בחברתם ויוצא מגבול הצניעות ומסורת המוסר והדומה לזה (ר"י א"ש, חו"ה, הפרישות ה). וחשוב באחריתך ושמור מוסרך וצניעותך (הוא, שם שם). וכבר ספרתי לך מה שעושה החסיד בזמננו זה, והיאך אתה סבור שהיה בזמן ההצלחה ההוא, ובמקום האלהי, ובתוך העם ההם, ששרשם אברהם יצחק ויעקב. והם סגולתם, מוטבעים על הצניעות אנשים ונשים וכו' (הוא, כוזרי ג כא). צניעות גדולה נוהגים תלמידי חכמים בעצמן, לא יתבזו ולא יתגלו וכו' (רמב"ם, דעות ה ו). וכל מחיצה שאינה עשויה אלא לצניעות בלבד אינה מחיצה (הוא, שבת טז טו). בכל מקום דעה את בוראך אפילו במקום שאסור להרהר בדברי תורה, כיצד דעהו, בצניעות (ס' חסידים השמה"ב). עזרא תיקן שתהא האשה חוגרת בסינ' בתוך ביתה משום צניעות[1] (סמ"ג מ"ע מח, קמב:). אבל חייב אדם לספר שבח אדם צדיק וכשר ועניו ומופלג בצניעות ומוחזק בעיני הכל שהוא כשר והגון (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, ענעלאו, 362). דרך ארץ אדם עם אביו ואמו יאזין וישמע לעצתו וכו' ויהיה דיבורו עמו בבושה ובצניעות (שם שם, 446). לעולם ישתדל אדם להיות צנוע ועניו, וירגיל תמיד את עצמו ללכת בדרכי החכמים, בצניעות ובענוה (שם שם, 499). המדה הטובה אשר בה יתפארו גדולי הדור וכו' היא המדה המביאה את האדם לידי יראת חטא, צניעות ופרישות וקדושה אשר כלם באבני הבושת הוסד יסודתם (מעדני מלך, בספרו של Hyde, Mandragorias seu Historia shahiludii II, עמ' 30). אמר ארישטידי כי הצניעות אינו טבעי כי אם רצוניי ודתיי (יוסף הכהן, מליב גבולות ג ז). — ואמר המשורר: אשר הרבו חסדים עד שחקים, ומתנות כמו פורשי מעונים, באר דרדר וכושר עם צניעות, ויושר לב כאיתני המונים (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 75). מרם כלתה ושפתיה נאלמו, כי גדר הצניעות

---

[1]) [הכונה: הוסף רע למי שרע לו, והוא קרוב ללשון הכתוב: מַעֲדֶה בגד ביום קרה (משלי כה כ). ובקטע של אפשטין: שַׁפּוּךְ צנינים על מַן דעָרֵי ליה נפל בייתיה דרויה עלוי, ועי' הערת ליברמן ב"הירושלמי כפשוטו" למקום.]

[1]) [ושתהא אשת חוגרת בסינר משום צניעותא (ב"ק פב.).]

פרצו מליה, ממכסה בושה פניה רעמו, ובחסות חדרה חיש נעו רגליה (יל"ג, אהבת דוד ומיכל ג, שירי יל"ג ג, 38). אלו ל צ נ י ע ו ת נתן דם ועצמות, ובשר ועור קרם מלמעלה עליה, לשבת בדמות אדם עלי אדמות, היה לה תאר בת שוע ופניה (הוא, קוצו של יוד ג, שם 7, 9). וצעיף ה צ נ י ע ו ת על טהר פניה, תשביע הוד קולה תשפיל עיניה (הוא, הבת השובבה, שם ה, 50). מני אז צ נ י ע ו ת בת ישראל הדלת, וכבוד אביה לארץ חללה (שם שם, 51).

א. **צָנִיף**[1], ש"ז, סמי' צְנִיף, מ"ר צְנִיפוֹת, — בגד יצנף אדם על ראשו, כמו מצנפת, לאנשים ונשים: ביום ההוא יסיר אדני את תפארת העכסים והשביסים (של בנות ציון) וכו' הגלינים והסדינים וְהַצְּנִיפוֹת והרדידים (ישע' ג יח–כג). ואמר ישימו צָנִיף טהור על ראשו (של הכהן הגדול) וישימו הַצָּנִיף הטהור על ראשו וילבישהו בגדים (זכר' ג ה). — ולדמיון דבר של כבוד ותפארה: והיית עטרת תפארת ביד יי' וּצְנִיף[2] מלוכה בכף אלהיך (ישע' סב ג). — ולדמיון דבר יקר לאדם: צדק לבשתי וילבשני כמעיל וְצָנִיף משפטי (איוב כט יד).—ואמר בן סירא: מיושב כסא לגבה עד ליושב עפר ואפר, מעוטה צ נ י ף וציץ ועד עוטה שמלת שיער (ב"ס גני' מ 7). —ובסהמ"א: השמש צ נ י ף מראשותי, והכוכבים ישקו מרגלותי (ר"י חריזי, תחכ' מז, 373). — ואמר הפיטן: ספקו נופים[3] קדקדך כנגדר צ נ י פ ך (רסע"ג, תקרא שפתי, סליח' ת"ג, סדור רסע"ג, שכד). יחלי אימה כי קם ללבוש נקם וחמה כ צ נ י ף יהבש (רמב"ע, אין בפי, שעה"ש 76). החסד אפפם ו צ נ י ף כבודו צנפם (ראב"ע, פעם, איגר 59). צ נ י ף כבוד באל מצפה כי הוא מנת חלקו וחבלו (הוא, אזכירה, סדר עבודה, שם 233). — ואמר המשורר: אי סות אמונתם ואי מלבוש הדר תמם ואפוד בד אשר אפדו, או אי צ נ י פ י מהללם צנפו איה רביד ישרם אשר רבדו (יעקב בן אלעזר, לא אחמהה, שעה"ש 164).

ב. **צָנִיף**, ש"ז, — כמו סָנִיף בהשאלה, חבור של קטן לגדולים למנין עשרה או לברכת המזון:

[1] בערב' נציף[a]? [גם במשמ' מכסה הראש.]

[2] הכתיב: ו צ נ ו ף.

[3] [המצרים.]

[a] نصيف

אבל עושין אותו צ נ י ף לעשרה (מחזור ויטרי, 50). (קטן) וספר עושין אותו צ נ י פ י ן (שם 51). ועי' סָנִיף, 4125.

א. **צְנִיפָה**, מ"ר צְנִיפוֹת, עי' צָנִיף.

ב. ***צְנִיפָה**, ש"נ, — פְּעֻלת הצונף והחובש מצנפת: הך של כהן גדול קרוי מצנפת מפני שלא היה יכול להלמה מפני הציץ אלא שצנפה מלמעלה צ נ י פ ה בעלמה (פענח רזא עפ"ת, פלוס אמסט', לד.).

ג. ***צְנִיפָה**, ש"נ, — פְּעֻלת הסוס הצונף ומשמיע קול צהלה: קול התרנגול מיקריא תקיעה ולסוס צ נ י פ ה ולחמור נעירה (תוס' ר"י סזקן, קידוש' כד:).

***צְנִירָה**, צִנֵּירָה, צינירה[1]) ש"נ, — כמו א. צִנּוֹרָה: צ י נ י ר ה טהורה העשוי כמין אשכול וניפרק טהור (מדב"מ כלים יא י). הטמאים שבעגלה וכו' הסומך והמחגר והתמהויות והענכול וה צ י נ י ר ה ומסמר מחבר את כולה (שם שם יד ז).—ובסהמ"א: ואם נמצאת גרעינית או צ י נ י ר ה בושט ידחים בפי סכין למטה או למעל' וישחו' וכו' (הלכ' פסוק' לתלמי' יהודאי גאון, 135). נזם העשוי כקדרה מלמטה וכעדשה מלמעלה ונפסק, הקדירה שלו מקבלת טומאה בפני עצמה וכו' והצ נ י ר ה שלה שהיא נכנסת באוזן או באף אינה מקבלת טומאה בפני עצמה (רמב"ם, כלים ט ג). אלו כלי מתכות המתטמאות בעגלה, העול של מתכת וכו' והענבול ו ה צ נ י ר ת וכו' (שם י ס).—ועי' א. צִנּוֹרָה.

***צְנִית**, ש"נ,—סל, תרמיל[2]) וכדו': לאחד שהיה לו מקל ו צ נ י ת, עמד וסיגל וקנה לו צאן ונכנסו זאבין ובקעום, אמר אותו הרועה אהזור לאותו

[1] [צִינֵּירָה, כך הכתיב והנקוד במשני' מנק' כת"י פרמה בכלים (יא י; יג ו) ובכ"י שבבודליאנה; ובקטע המובא REJ Avril 1887, עמ' 274 ממשנה פרה (יב ט): צִנֵּירָה, וכן, צנירה, כותב הרמב"ם במקום צנורא, צִנּוֹרָה שבדפוסי המשנה.]

[2] [כך לפי הענין. וכתב מ"כ: וצנית הוא כמו ציניתא דבבל דפרק אין עומדין ופרש"י דקלים וכו' ונראה שפירש סל כמו צנא מלא קרא ור"ל שהיה לו מקלו ותרמילו שממנו היתה לו פרנסתו בצימצום, ע"כ.]

מקל ולאותה צנית (רבי יהודה ברבי פיגון, מד"ל איכה, פרשה ליון).

***צִנִּית**, ש"נ,—מחלה ממחלות הרגל [1]): יוצאין בסלע שעל הצנית (שבת ו ו). מעשר שני אין נותנין אותו לא על גבי צינית ולא על גבי זוות (תוספת' מע"ש א ג).

צנם [2]), ממנו *צָנִים, *צְנִימוּת, צָנֻם [3]), *צְנֻמָה, *צִנְמוֹן.

צָנֻם [4]), ת"ז, נק' צְנֻמָה, מ"ר צְנֻמוֹת, — שבלים צנמות unfruchtbar; וכיוצא בזה, שאין בהן הרבה גרעינים, sterile: וארא בחלמי והנה שבע שבלים עלת בקנה אחד מלאת וטבות והנה שבע שבלים צְנֻמוֹת [5]) דקות שדפות קדים צמחות אחריהם (בראשי' מא כב-כג). — ובתו"מ: פת צְנוּמָה, יבשה וקשה: פת צנומה בקערה מברכין עליה המוציא (רב חייא בר אשי, ברכ' לט.). — ובספה"א: ואזעק בקול מרה אהה היום לא טעמתי מאומה, והלילה לא אוכל כי אם פת צנומה [6]) (ר"י זבארה, ס' שעשועים, ברל"ל, יין לבנון, 13). — *ובמשמ' לחם שהיה יבש ונתרכך ע"י טבילה במים: נותנים הלחם בתוך מים רותחים המוצקים בקערה או שנותנים תחלה הלחם ויוצק עליו הרותחים עד שנימוח ויהי' צנום (האשכל, נע"י וסעודה) [7]). — *ובמשמ' כחוש ורזה: והצנונות צנומים בחושים, והקשואים ביחם אבותיו מרים וקשים (ר"י חריזי, תחכ' מו, 358).

וישא (בן המלך) עיניו וירא שני אנשים נחבאים מפניו האחד פניו צנומות ועיניו אדומות (הגדה בן מקדלי, בן המלך והנזיר ו). צנומי פנים נחדלי תואר (ספנים ראה עה"ם, וישב, אמסט', כב.). — *ובהשאלה, עניינים רוחניים צנומים, קלושים ודלים: ובדורו היה רבי יצחק בן הלפון וקצת שיריו חזקים, וקצותיו צנומים דקים (ר"י חריזי, תחכ' ג, 40). ראוי למשורר להיות עניני שירו חזקים וכו' פן ידמה למשוררי שנער אשר עניניהם צנומים דקים, וממליצה טובה ריקים (שם יח, 183). ויועצו להשיב על חבורו דברים רקים, ועניינים צנומים דקים (שם מו, 352). — ואמר המשורר: דבריו חוקי לבות תרדים ומלתו לכל כושל סקימה, ופרי יעשו נטעי חסדיו ונדבת כל כשבלת צנומה (רמב"ע, שירה לבסה, סעמ"ס, 67). עלי דוד אין ערוך אל אהבתו ולא נמצא דמותו על אדמות, אשר צמחי ידידותיו מלאות וצמחי כל ידיד בלתו צנומות (ר' משה זכות, לקו"ק פז).

***צָנֻם**, צונם, עי' צנמה.

***צְנֻמָה**, צונמא [1]), ש"נ,—כמו צחית סלע, אבן קשה: לא יטיל אדם מי רגלים בכותלו של חבירו אא"כ הרחיק ג"ט ומאבנים טפח ובצונמא [2]) מותר (תוספת' שם א ד). א"ר פפא בר שמואל כאבנים מקורזלות, ראויות לכותשן וכתישה ביום טוב מי שרי, ראויות לכותשן כלאחר יד בצונמא, צונמא בר וריעה, צונמא מלמעלה ועפר תיחוח מלמטה (פסח' מז:). הכא במאי עסקינן דמפסיק צונמא וכו' אי הכי אימא סיפא היו שרשיו יוצאין בתוך של חבירו מעמיק להן שלשה טפחים כדי שלא יעכב המחרישה ואי דמפסיק צונמא מאי בעי התם, הי"ק ואי לאו צונמא והיו שרשיו יוצאין

---

[1]) [בירוש' (שבת ו ח) מתבארת צנית: פודגרת, ובבבלי (שבת סה.) מאי צינית, בת ארעא, פרש רש"י מכה שהיא תחת פרסת הרגל. ואמר הרי"ף (הלכה, שבת לח:): פי' בלשון ישמעאל פצה אלארץ'. וכתרופה למחלה זו היו שמים מטבע (סלע) מתחת לכף הרגל (עי' Preuss, עמ' 191), ומכאן החליפוה בערב' סלעא שהוא שם מחלה בערב'. וכן אף הרמב"ם (פרוש המשניות, שבת ו ו): צינית חולי הנקרא בערבי סלע"א וחכמים קוראין אותו בת ארעא לעיבי חלשיה וקושי עצמה.]

[2]) לא נתברר מקורו. [3]) [ועי' א. ב. צֵן, הערות.]

[4]) עי' הערה הבאה.

[5]) בעצם ספור החלום למעלה (פסוק ו) אין מלה זו, וכן אין תרגום לה בתרג' השבע' ולא בפשי'. מעקילס לא נשאר כלום, ואין לדעת אם היתה בנסחתו או נאבד תרגומה.

[6]) [בהוצ' דוידזון (עמ' 41): חרבה.]

[7]) [השוה גם ספר האשכול א הוצ' ש. וח. אלבק עמ' 59 והערת ת. אלבק שם.]

---

[1]) [וכן בארמ' שבתו"מ ובסורי צונמא.]

[2]) [כך בדפוס' וכן מובא בבבלי (ב"ב יט:), ובהוצ' ציק"מ בש"ם: ובצינן. וכן מובאים דברי התוספתא בירוש' ב"ב (ג א) בנוסחה: תני בצונם מיתר והיך אמרין ר' יוחנן נפק מכנישתא ושפך מים לחורי תרעא ולא ידעין אי משום דהוה צונם ואין משום דהוה ביה צער ולא הוה יכיל מסובר, ע"כ. ונראה שהחליפו המעתיקים מלת צונמא כצונן, צונים, ובכוון זה כתבו אף שפך מים כמקום הטיל מים (עי' ר"ם לבבלי ב"ב יט ו). ועי' גם בבלי שם. על כל פנים אין צָנֻם בא בגלה עברית.]

לתוך של חבירו מעסיק שלשה טפחים וכו׳ (ב״ב יח.). אין עושין משקלות לא של בעץ לא של אבר ולא של גיסטרין ולא של שאר מיני מתכות אבל עושה הוא של צונמא ושל זכוכית (ת״ב, שם פט:). תנא אם היה סלע יחידי אפי׳ כל שהוא אין נמדד עמה וכו׳ בעי רב אשי עפר מלמטה וצונמא למעלה, עפר מלמעלה וצונמא מלמטה מהו (שם קג:). איזוהי בתולת קרקע, כל שמעלה רשושין ואין עפרה תיחות, נמצא בה חרס בידוע שנעבדה, צונמא הרי זו בתולת קרקע (ת״ב, נדה ח:). אמר להם הסתכלו באבנים ובצרורות שלה אם של צונמא הם הם שמנים, אם של חרסית הם רזים הם (מד״ר במד׳ טז).

צִנָּמוֹן, ס״ז, —מכת התבואה המוציאה שבלים צנומות, Unfruchtbarkeit; stérilité; sterility, ואמר הפיטן: הושענא וכו׳ אדמה מארר וכו׳ רב כרזון, שבלת מצנמון, תבואה מחסיל (ר״א קליר, הושענות, הושענא).

א. **צנן**, ממנו צִנֵּין, ב. צָנַן.

ב. **צנן**, ממנו א. צִנָּה.

ג. **צנן**, ממנו *צַן, ב. צִנָּה, א. *צָנַן.

ד. ***צנן**, ממנו *צִנּוֹן [1].

א. ***צָנַן**, פ״ע, —צָנַן הדבר או האדם, נעשה קר, נעשה לו קר, sich abkühlen; se refroidir; to cool down: נותנין תבשיל לתוך הבור בשביל שיהא שמור ואת המים היפים ברעים בשביל שיצנו [2] (שבת כב ד). דרכה של אש שאם קרב אדם אצלה נכוה רחק ממנו צנן [3] (מכי׳, בחדש ד). מעתה אפי׳ רותחין יהו אסורין מאחר שדרכן לצונן [4] (ירוש׳ ע״ז ה ג). כל שהיום עולה הוא מרתיח וכו׳ כל שהיום שוקע הוא צונן (מד״ר בראש׳ יט). — ובהשאלה, נתקררה תאותו: חמורה שהיא תובעת זכר מרביעין אותה שלא תיצן [5] (ר׳ יודה, ירוש׳

1) [עי׳ שם הערה.]
2) [מנק׳ שֶׁיָּצֵּנּוּ ע״מ יִתַּמּוּ.]
3) [בספרי (דבר׳ שמג): צונן.]
4) [ו״א לָצֹן.]
5) [ועי׳ גם הפע׳ וְהתפ׳.]

פסח׳ ד ח). ואני מתירא שמא תיצון (החמורת) ותמות (הי״א בר אדא, מד״ר בראש׳ כ). — ובינ׳ פוע׳ צוֹנֵן [1], קר, וגם בלי שם עצם במשמ׳ תבשיל קר, מים קרים וכדו׳: הלוקח מן הנחתום מעשר מן החמה על הצוננת ומן הצוננת על החמה אפי׳ מטפוסין הרבה (ר׳ מאיר, דמאי ה ג). הביאו סילון של צונן לתוך אמה של המין (שבת ג ד). מיחם שפינהו לא יתן לתוכו צונן בשביל שיחמו (שם שם ה). נותנין תבשיל לתוך הבור בשביל שיהא שמור וכו׳ ואת הצונן בחמה בשביל שיחמו (שם כב ד). מי שנפרקה ידו או רגלו לא יטרפם בצונן; אבל רוחץ כדרכו ואם נתרפא נתרפא (שם שם ו). כיצד מפרישין חלה בטמאה ביום טוב וכו׳ ר׳ יהודה בן בתירא אומר תטיל בצונן (פסח׳ ג ג). תפח (הבצק) תלטוש בצונן (שם שם ד). היה מסרב בחבירו שיאכל אצלו אמר קונם לביתך שאיני נכנס טיפת צונן שאיני טועם לך, מותר ליכנס לביתו ולשתות ממנו צונן, שלא נתכוון זה אלא לשום אכילה ושתיה (נדר׳ ח ז). קומקום שניקב ועשהו בזפת ר׳ יוסי מטהר שאינו יכול לקבל את החמין כצונן (כלים ג ז). הביאו לפניו דלי של צונני (תוספת׳ ברכ׳ ד יד). נכנס ביום טוב ומזיע ויוצא ורוחץ בצונין (שם שבת ג ג). קונם לעיר שאנן נכנס ולטיפת צונן שאני טועם מותר ליכנס ולרחוץ צונן ואסור לאכול ולשתות (שם נדר׳ ד ט). כלי כסף משתמש בהם בצונין אבל לא בחמין מפני שמשחירין (שם ב״מ ג כג). דברים שבידוע שנשתמש (הגוי) בהם כגון הכוסות והצלוחיות מדיחן בצונן וכו׳ (שם ע״ז ח ג). ר׳ יוסי בר׳ חנינא ראו אותו טובל אם לקירויו לא ידעין, אם להקר גופו שאין רחיצת צונין [2] רחיצה לא ידעין (ירוש׳ ברכ׳ ג ז). צונין שנעשו חמין מותרין (שם תרומ׳ ח ה). אין משתמשי׳ לא בחמין ולא בצונין (שם שבת ג ח). נראין דברי׳ בדבר שדרכו לבוא בצונין אבל דבר

1) [המעתיקים כתבו אף צונין, הואיל וראו בזה מ״ר של צון, וכן בא אף מים צונין, צונים במקום צוננין, צוננים.]
2) [בנוסח הגניזה (מו״ק ג ס, סרידי ירושלמי, 201): צונים.]

שדרכו לבוא ברותחין וכו' הוא מקנב (ר' אבהו, שם פסח' ד ד). עששות של ברזל היו מרתיחין אותן מערב יום הכיפורים ומטילין לתוך הצונין כדי שתפיג צינתן (ר' יהודה, שם יומא ג ה). תני תנור וכירים חדשים אין סכין אותן בשמן ואין טולין אותן במטלית ואין חוסמין אותן בצונן[1]) בשביל שיתחסמו (שם מו"ק א ט). שאם כוויו על כף ידו וצבת וכו' או שהטיל עליו שלג או צונן[2]) במקום שאינו נראה חייב לרפותו (ר' ילחק, שם ב"ק ח ג). איזו היא שעה שהשמש חם וצל צונן, הוי אומר בארבע שעות (רב אחא בר יעקב, ברכ' כז.). אסרו להן חמי טבריה והתירו להן את הצונן (ר"ש בן פזי בשם ריב"ל בשם בר קפרא, שבת מ.). רחץ בחמין ולא נשתטף בצונן דומה לברזל שהכניסוהו לאור ולא הכניסוהו לצונן (שם מא.). נותן אדם חמים לתוך הצונן ולא הצונן לתוך החמין (בית הלל, שם מב.). טובה טיפת צונן שחרית ורחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית מכל קילורין שבעולם (שמואל, שם קח:). זה (חמץ) תשמישו ע"י חמין וזה (יין נסך) תשמישו על ידי צונן (פסחי' ל:). כל הכלים שנשתמשו בהן חמץ בצונן משתמש בהן מצה חוץ מן בית שאור הואיל שחימוצו קשה (שמואל, שם שם). ילמדנו רבינו, בנשים זריזות או בנשים שאינן זריזות, בעצים לחים או בעצים יבשים, בתנור חם או בתנור צונן (ר' עקיבא, שם מח:). באו ושאלו אותו (את ר"ג), אמר להם בית המטבחים רותח או צונן, אמרו לו רותח, אמר להם לכו והטילו עליה (על הלטאה) כוס של צונן, הלכו והטילו עליה כוס של צונן וריחשה (שם פח:). בימות החמה וכו' כל העולם כולו רותח ומעיינות צוננין[3]) בימות הגשמים וכו' כל העולם כולו צונן ומעיינות רותחין (ר' נתן, שם לד:). זו (המחתה) חמה וזו (הכף) צוננת (יומא מז.). לא שנו אלא שנפל לתוך גריסין רותחין, אבל נפל לתוך גריסין צוננין והרתיחן נעשה כמי שהשבית ולבסוף פגם ואסור (שמואל, ע"ז סז.). דברים שנשתמש בהן ע"י צונן כגון כוסות וקיתוניות וצלוחיות

---

1) [בנוסח הגני' (שרידי ירושלמי, 194): בצונים.]

2) [בנוסח הגני' (שרידי ירושלמי, 249): צונים, ובאותו פרק (הל' א) בנוסח הדפוס ציגים. עי' צֵן.]

3) [עי' גם סד"ר (בכאם' ו) הוצ' תיאודור.]

מדיחן ומטבילן והן טהורין (ס"כ, שם עה:). אפילו נתכוונו למזוג בחמין ומזגו לו בצונן, בצונן ומזגו לו בחמין (ערכי' טז:). הלומד תורה בילדותו דומה לאשה שהיא לשה בחמין, והלומד תורה בזקנותו דומה לאשה שהיא לשה בצונן (ר' יהושע, אדר"נ כג). למלך שהיו לו כוסות רקים, אמר המלך אם אני נותן לתוכן חמין הם מתבקעין, צוננין[1]) הם מקריסין (מד"ר ברחש' יב). לבאר עמוקה מלאה צונן ותיו מימיה צוננין ויפין ולא היתה בריה יכולה לשתות הימנה (שם שם גג). דרכו של מלך להיות אוכל פת חמה, שמא צוננת וכו'[2]) (שם ויקר' לג). כשתראה אותי נותן רותחין הוי נותן צונין וכשתראה אותי נותן צונין הוי נותן רותחין (שם דבר' ג). שתה מן הכור הזה שמימיו זכין וצונן (מד"ר קהלת, סמוך בגליך). ואייתי ליה תבשילים צוננים בשבתות ותבשילים רותחים בחולא (פסיק' רב', י' הדברות הליתאה, קכ:).—ובספה"א: מקום בית השחיטה צונן הוא (והזהיר, ויקר', י:). מפני שבחוצה לארץ יש מקום צונן ומתעכב האביב (קטעי בן מאיר, JQR NS V, עמ' 546). דרך המלך לאכול פת חמה בכל יום או שמא פת צוננת של תשעת ימים (רש"י, ויקר' כד י). נוטל מן היין ונותן לקערת לתוך תבשיל צונן ואוכל אבל לא לתוך הקדרה אעפ"י שהיא צוננת מפני שהיא כבור קטן (רמב"ם, מעשר ג יט). אמבטי של מרחץ שהית מלאה מים חמין אע"פ שהוא כלי שני אין נותנין לה מים צוננים (לבוש, או"ח סימ יח). — ובינ' פעו' צִנּוֹן, באותה משמ': וששאלתם מרחץ של גוי שלא פקקו נקביו מע"ש ומימיו משובים בשבת בצנור שהמים צנונים מתוכו ואותם מים צנונים מותר לישראל לרחוץ בהם בשבת ליכנס בבית חיצון לרחוץ בהם או לא (רב נטרונאי גאון, תשו' גאו', מילר, בית חלמי ז, 151). — ובמשמ' מי שנתקררה תאותו: אב לכל הצנונים, שהרי אשה בחורה שכבה אצלו ונצטנן ולא נגע בה (פרוש רש"י, דהי"א ב יח). —וברפואה צִנּוּנָה, מצב שהחולה מרגיש בו מזמן לזמן צנה וקר כמו צמרמרת: הקדחת והשחפת וצנונת

---

1) [ס"א: צונין (עי' תיאודור).]

2) [בתנחו' (אמור כג): שמא צנינא.]

אשר תקדיח ותרעיד יום אחד ותחדל יומים (אסף, 125).

—פִּע', *צִנֵּן, — צִנֵּן את התבשיל, המים וכדו', עשה שיהיו צוננים, קֵרר אותם: כוואו על ציפרנו ועל כף רגלו ולא רשם בו, טענו אבנים וציערו, הטיל שלג על ראשו וצִינְנוֹ, הרי זה נותן לו דמי צערו (תוס', מס' דנזיקין ח). היו רותחין וצִינְנָן (ירוש' ע"ז ה ג). כל הקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה מְצַנְּנִין[1]) לו גיהנם (ר' חמא ברבי חנינא, ברכ' טו:). כאן לחמשה כהן לצַנְּנָה (רב פפא, שבת נג.). אמר לפניו (שר הברד), רבש"ע ארד ואצנן את הכבשן ואציל לצדיקים תללו מכבשן האש (ר"ש השלוני, פסח' קיח.). מה עשה הקב"ה, סירס הזכר וצִינֵּן הנקבה ושמרה לצדיקים לעתיד לבא (ב"ב עד:). אדם הראשון היה מיסב בג"ע ומלאכי השרת עומדין בגן עדן לקראתו וצולין לו בשר ומְצַנְּנִין לו יין (ר' יהודה בן בתירה, אדר"נ א). איקונין של אביו ראה (יוסף) וצִינֵּן דמו[2]) (רב הונא בשם רב מתנה, מד"ר ברא' לט). כשהיתה המצרית לשה את העיסה ומסקת את התנור באין הצפרדעים ויורדין לתוך העיסה ואוכלין את הבצק ויורדין לתוך התנור ומְצַנְּנִין אותו ונדבקות בפת (שם שמות י). שחין למה בא עליהן, מפני ששמו את ישראל לחום להם חמין ולצנן להם את הצונן (שם שם יא).— ובספהמ"א: וצריכה שני כלים, אחד שמקטפת בו ואחד שמְּצַנֶּנֶת בו (הלכ' פסוקי לתלמידי רב יהודאי גאון, 16). צִנְּנָךְ (עמלק את ישראל) והפשירך טרתיחתך (רש"י, דבר' כה יח). אפה בו את הפת ולא צִנְּנוֹ, הפת אסורה בהנאה (רמב"ם, עכו"ם ז יג). וחמור או סוס הבאים מן הדרך ונתחממו ונתיגעו והאוכף עליהי והוא צריך להסירו מהם כדי לְצַנְּנָם (לבוש, או"ח שה ע). — ואמר המשורר: ואל צד השמאל טחול לְצַנֵּן יקוד הלב אשר חם שם יקנן (ר"י זכריה, בתי הנפש, סעסועים, אדזון, 165). ולו אתה בעת בא אז עמלק ועום חאל לְצַנְּנוֹ בקירה[3]) (עמנו', מחב' ח, 58).

—פֻּע', בינ' *מְצֻנָּן, מצונן,—מי שחלה ע"י צִנָּה: אחוות הדם והמעושנת והמְצוּנֶּנֶת ושאכלה הרדופני ושאכלה צואת תרנגולים וכו' מותרת משום טרפת ואסורה משום סכנת נפשות (חול' ג ה).— ובספהמ"א: שהמְצוּנָּן מקיר צריך שיכנס במרחץ (פרוש אבן רשד על פרוזי אבן סינא). — ובמשמ' קר המזג, חסר תאוה מינית: אחאב איש מְצוּנָּן היה ועשתה לו איזבל שתי צורי זונות במרכבתו כדי שיראי' אותן ויתחמם (רבא, סנה' לט:). — ובספהמ"א: בכל חומא וכו' בכחו כשדמו חם כבחרותו, אבל זקן מְצוּנָּן וכו' (ערוך ערך חמא).

—הִפע', *הֵצֵן, הציִן, היצן, הִצְנִין,—א) כמו פִּע': ממלא אדם כוס מים ונותנו על הספל בין להחם הצונן ובין לְהַצִּין החמים (תוספתי שבת ג ח). הנכנס למרחץ מחים[1]) לו את הצונין ומְצִינִין[2]) לו את החמין (שם ב"מ יא לב). שמו ישראל להחם להם את החמין ולְהַצְנִין[3]) להן את הצונין, לפיכך הביא הקב"ה עליהן שחין (סדר אליהו רבה, מהד' איש שלום, פרק ח, 42). צנצנת אחת, לא אמרתי אלא כלי שמְּצִיִּין[4]) יותר מחבירו, ואיזה הוא כלי שמְּצִיִּין יותר מחבירו, הוי אומ' זה כלי חרש (מדהש"ג, שמות טז לג, הופמן, 179). — ב) ובמשמ' פ"ע, הֵצֵן כמו צָנַן, התקרר[5]), ובהשאלה נתקררה תאותו: חמורה שתובעת זכר מרביעין אותה בשביל שלא תָּצִין[6]) (תוספת' מו"ק ב יא). היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי, בא לו כארוכה חייב ובקצרה פטור, איזו היא קצרה שלו, יָצֵן (ירוש' הורי' ב ה). היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי וכו' מה יעשה, רב יהודה בשם שמואל יָצֵן, לא הֵיצֵן, א"ר יוסי קורא אני עליו אל תקרב אל תפרוש (שם שם). יטוח ראשי אצבעותיו בכותל ויהא מֵיצֵן (בשם רב הונא, שם שם). תלה (יוסף) עיניו וראה איקונין של אבינו יעקב מיד הֵיצֵן[7]) (רב הונא בשם רב מתנה, שם שם).

---

1) [בסדור רע"ג (סדר רב עמרם השלם, קד:) מובא: מצנין.]

2) בכת"א (ירוש' הורי' ב ה): מיד היצן, הִפע'.]

3) [בהוצ' ברודי (עמ' רג): לצנן הקרה.]

1) [כך צוק"ם; ובדפוי: מחמין, ונכון.]

2) [כך צוק"ם; ובדפוי: ומצנן.]

3) [עי' לעיל פִּע'.]

4) [העיר רד"צ הופמן: אולי פי' שמצנן ובמכ' נר' שמציף.]

5) [כרגמת הִלְבִּין, הִשְׁחִיר וכדו', ובקצת מקומות אולי צ"ל הוצַי, יוצַן, בהִפע'.]

6) [עי' קל והתפ'.]

7) [במד"ר (ברא' לט): וצינן דמו, עי' פִּע'.]

—הפע׳, *הוצן, —כמו קל, הוסר חמו, קררו אותו: נטל ממנה (מע״ז) עצים אסורין בהנאה, הסיק בהן את התנור אם חדש יותץ ואם ישן יוצן (ע״ז ג ט). תנור שהיסיקו בקליפי עורלה אם חדש יותץ אם ישן יוצן (תוספתי ערלה א ז). בין חדש ובין ישן יוצן (פסח׳ כו:).

—התפ׳, *הצטנן, — כמו קל, נעשה קר, וצונן: בהמה שאהזה דם אין מעמידין אותה במים בשביל שתצטנן (שבת כג:). משעה שגוזזין אותה (את הרחל) טומנין לה עוק בשמן ומניחין לה על פדחתה כדי שלא תצטנן (שם כד:). הקיז דם ונצטנן עושין לו מדורה (בשבת) אפילו בתקופת תמוז (שמואל, שם קכט.). אילמלא לא נצטננו הגחלים מידו של כרוב לידו של גבריאל לא נשתיירו משונאיהן של ישראל שריד ופליט (ר׳ שמעון חסידא, יומא עז.). מותר להצטנן בפירות (רב יהודה, שם עח.). חמורה שתבעה מרביעין עליה זכר בשביל שלא תצטנן[1] (ר׳ יהודה, מו״ק יב.). בשעה שכורעת לילד ירכותיה מצטננות כאבנים (ר׳ חגן, סוטה יא:). נס נעשה להם (לאנשי דור המבול) שנצטננו בצידי התיבה (זבח׳ קיג:). —ובספה״א: רב יהודה מצטנן בדלעת, רבא מצטנן בתינוק[2] (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 23). וחשאי בנפשאי מבינתא דרישי עד טופרא דכרעאי, פירוש נצטננתי, מסתפינא דילמא סנכו לי מזכוותאי, שמאוד הייתי מצטנן ועושין לי נס שאנצל ומנכין לי מזכיותי (ערוך ערך חס). אישי כהן גדול עמוד והצטנן מעט[3] על הרצפה כדי שלא תישן (רמב״ם, עבודת יוה״כ א ח). ומגדולי החכמים היו מצטננים בפירות הדלועים בקישואים ודומיה; (המאירי ליומא פרק ח דף עח, קט:). מוללין מלילות ביו״ט להיות רכות ומתקיימות סמוך לקלייתן באור וכשמצטננות מתקשות ומותר למלול ביו״ט (ספר היסר לר״ת, חלק סו״ת לז). שמא כשירצה להטמינו (את המאכל) ימצא קדירתו שנצטננה וירתיחנה תחילה קודם שיטמננה כדי שתשמור חומה עד למחר (לבוש, או״ח רכז א).

ב. °צָנַן, קל לא נמצא.

1) [עי׳ גם קל והפע׳.]

2) [בתלמ׳ (יומא עח.) בארמ׳.]

3) [במשנה (יומא א ז): והפג אחת.]

—הפע׳, °הצנין, —דקר בצנינים, בקוצים, ואמר הפיטן: נכחו אם יזין לשוטט ולהצנין (ר׳ שמעון בר יצחק, אמהות, ברכת כיסוחין, מחזור ויטרי, 596).

צנע

צנע [1]), ממנו °הצנעה, צנוע, *צניעות, צנע, *צנעה.

צָנַע, קל לא נמצא במקורות הקדומים, ועי׳ צנוע.

—הפע׳, הצנע, — הצניע לכת, הלך בצניעות, בענוה ושפלות, בהכנעה: הגיד לך אדם מה טוב ומה יי׳ דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך (מיכה ו ח). —ואמר בן סירא: אביעה במשקל רוחי ובהצנע[2]) אחוה דעי (ב״ס גני׳ יו כה). מלל שב כי הוא לך והצנע שכל[2]) ואל תמנע שיר (שם לה ג). — ובתו״מ: והיו מטרוניות באות ונושקות עפר רגליה של שרה ואומרות לה עשי מצוה והניקי בנים שלנו, והיה אברהם אבינו אומר, שרה, אין זו שעה של הצנע[3]), קדשי שמו של הקב״ה ושבי בשוק והניקי בניהן (פסיק׳ ר״כ, סוף אסים, בובר, קמו:). —*והצניע עצמו, במשמ׳ זו[4]): מה כלה זו כל ימים שהיא בבית אביה מצנעת עצמה[5]) ואין אדם מכירה וכשבאת ליכנס לחופתה היא מגלה פניה וכו׳ (רבי שמעון בן לקיש, מד״ר שמות מא). אשה שהיא מצנעת עצמה אפי׳ היא ישראלית ראוית היא שתנשא לכהן (שם במדי א). מהו פי החירות. מקום קבוע לזונות היה, לפי שהצניעו עצמן ביציאתן ממצרים נקרא פי החירות (שם שם כ). — *והצניע את פלוני מן העין, הסתיר אותו: אמר הקב״ה (ליוסף) אתה הצנעת לאמך מן העין והגבהת את עצמך, אני פורע לך ומגביהך (שם ברא׳ ע׳). — *והצניע דבר, שם אותו הצדה לשמירה, שמר-

1) רק בעבר׳ במשמ׳ זו. לפי דעת ברת (Wurzeluntersuchungen, עמ׳ 41-42) בערב׳ צ׳רע a) במשמ׳ הכנעה, שפלות.

2) [כנראה עפ״י משמ׳ השרש צנע בארמ׳ וביחוד בסורי, שהוא לשון חכמה וערמה: ובהכמה אחוה דעה, והערם שכל. ובגליון לכת במק׳ שכל, ואינו נראה.]

3) [במד״ר (ברא׳ נג) ובפסיק׳ רב׳ (כי פקד סי׳ מג, קמ.): צניעות.]

4) [עי׳ בהערה הבאה.]

5) [ויש בזה גם ממשמ׳ מסתירה עצמה מכסת- פניה.]

a) ضرع

אותו לזמן אחר, zur Seite legen, aufbewahren; mettre à côté, conserver; to put aside, keep: המוצא פירות בדרך ונטלן לאוכלן ונמלך להצניע לא יצניע עד שיעשר (דמאי ג ג). כל הכשר להצניע ומצניעין כמוהו, הוציאו בשבת חייב עליו חטאת (שבת ז ג). ולא אמרו כל השיעורין הללו אלא למצניעיהן (ר' שמעון, שם ח א). ציפורת כרמים בין חיה בין מתה כל שהוא, שמצניעין אותה לרפואה (שם ט ז). אף המוציא חגב חי טמא כל שהוא, שמצניעין אותו לקטן לשחק בו (ר' יהודה, שם שם). המצניע לזרע ולדוגמה ולרפואה והוציאו בשבת חייב בכל שהוא (שם י א). המצניע את החבית שלא תשבר או שכפאה על פיה על מנת לנגבה למלאות בה כשר (פרה ז ח). כל שאין כיוצא בו כשר להצניע והוכשר לו להצניעו והצניעו ובא אחר והוציאו הרי זה חייב (ר' שמעון בן אלעזר, תוספת' שבת ח ז). אגוז וצרור והוא נוטלן ומצניען ומביאן לאחר זמן גזילו גזל גמור (ירוש' מע"ש ד ד). שכן עני חופרן גומא להצניע בה פרוטותיו (ר' ירמיה, שבת קב:). — יוה״כיע את הקוץ והזכוכית, סלקם הצדה״ הטמינם, שלא ינזקו בהם בני אדם, וכדו׳: המצניע את הקוץ ואת הזכוכית והגודר את גדרו בקוצים וכו, (ב"ק ג ג). חסידים הראשונים היו מצניעים קוצותיהם וזכוכיותיהם בתוך שדותיהן ומעמיקים להן ג׳ טפחים כדי שלא יעכב המחרישה (ת"כ, בבלי שם, ל.). —ואמר הפיטן: טרחה ויהבה עליך משלכת, יראתך סמכת בהצנע לכת (ר' יוסף בן אביתור, אלהים אמץ, סעה"ש 15). —ואמר המשורר: כן אלך לי הצנע, השלך יהבי על אדני שחק, חושב בני תבל כמר ובשחק (כהנת אברהם א לח עו).

—הפע', *הֻצְנַע, בינ' מֻצְנָע, מוצנע. —מי שהֻצְנִיעוּ אותו: ואהיה אצלו אמון וכו' אמון פדגוג, אמון מכוסה, אמון מוצנע (ר' הושעיא רבה, מד"ר בראשי' א). מלמד שהיו מוצנעים עמהם מימות יעקב אבינו (ר' לוי, שם פה"ש, עד שהמלך). —ומקום מֻצְנָע, נסתר: אם היתה (החבית) מונחת במקום תורפה יניחנה במקום המוצנע ואם היתה מגולה יכסנה (ר' אליעזר, פסחי' ט ח). אם היתה מונחת במקום מוצנע יניחנה במקום תורפה ואם היתה מכוסה יגלנה (ר' יהושע, שם שם). המסלת קב או קבים לסאה לא יאבד את השאר אלא יניחנו במקום המוצנע (שם יא ה). מחולל על המעות נוטל תרומה ותרומת מעשר ומניחה במקום המוצנע (תוספת' דמאי ח ח). — ואמר הפיטן: אבן שתיה, בית הבחירה, גרן ארנן, דביר המוצנע הר המוריה והר יראה (אבן ספית, הושענות).

—פע', *צִנֵּעַ, —צִנֵּעַ את פלוני, הכריחו לְהִצְטַנֵּעַ [1]: מי הוא זה שבא לרדותינו בתוך ביתינו וכו' מי הוא זה שבא לצנעינו בתוך ביתינו (רבי, ירוש' גילה ה ג).

—קל, *צָנַע, — הֶחְבִּיא, הסתיר, ואמר הפיטן: על חטא שחטאנו לפניך בלצון אנא צְנֻעָה תחתית דיוטה (יום כפורים, סליחי' ספר' יוה"כ)

—נפע', *נִצְנַע, — הסתיר עצמו, התחבא: עד האידנא קודם פתיחת החלונות כשאתה בחצר הייתי צריך להצנע ממך וכשהיית בבית לא הייתי צריך להצנע (רגמ"ה, ב"ב נט:). — וכמו הַפע', הֻצְנַע, הֻסְתַּר, נגנז, ואמר המשורר: נלכד מעון קדש וארון נלקחה אוי ולוחות הברית נצנעו (יעקב פרלמוס, קינה, הוס' למחק ספתים, תק"כ, 98).

—התפ', *הִצְטַנֵּעַ, —החביא והסתיר עצמו [2]: כי ראיתי שאיש נפנה לפני האשה ואשה לפני איש ולא מצטנעים זה מזה (שכל טוב, בראשי' כ יח). ומה שפסק ראב"ן שאם יש מקום בחצרו שיכול להצטנע שם אינו יכול למחות, יש להשיב וכו' (מרדכי, ב"ב סי' תעה).

*צְנֵעָה, צנעא, צינעא [3], —דרך צניעות, מקום סתר. ובפרט עם ב היחס, בִּצְנֵעָה, בנגוד אל בפרהסיא, heimlich; en secret; secretly: לא בדק בתוך המועד יבדוק לאחר המועד ומה ששייר יניחנו בצינעא כדי שלא יהא צריך בריקת אחריו (פסחי' א ג). מוכרי פירות כסות וכלים מוכרים בצנעה לצורך המועד (מו"ק ב ה). מעשה בי ר׳

---

[1] [וכן בארמ': זיל צנעינהו (קידוש' כה.), אמור אליהם להסגר ולישב בבנין וזה לשון נדוי וכו' (רש"י, שם).]

[2] [ומצוי בנין זה בארמ' שבתו"ם.]

[3] [וכן בארמ' שבתו"ם כש"ז: צנעא דהני יממא הוא (מו"ק יב.).]

יוסא בן חלפתא שראו אותו טובל בצינעה ביום הכיפורים (ירוש' ברכ' ג ד). ברית כרותה היא היגע תלמודו בצינעה לא במהרה הוא משכח (ר' יוחנן, שם שם ה ח). גבאי צדקה ביו"ט לא יהו מכריזין כדרך שמכריזין בחול אבל גובין בצינעה ונותנין לתוך חיקן וכו' (שם דמאי ג א). בעלי קריין טובלין כדרכן בצינעה ביום הכיפורים (שם תעני' א ו). לפי שהתפללו בצינעה ולא נענו לפיכך יצאו לחוץ ויתפרסמו (ר' יהושע בן לוי, שם שם ב א). הקובר את מתו שלשת ימים בתוך הרגל וכו' ד' ימים האחרונים אין הרבים מתעסקין עמו, ומלאכתו נעשית באחרים ועבדיו ובהמתו עושין בצינעה במקום אחר (שם מו"ק ג ה). והלא אמרו אין אבל ברגל אלא שהרבים נוהגין בו בצינעה, מהו בצינעה, שהוא אסור בתשמיש המיטה (שם שם). כאן במומר להלל שבתות בצנעא, כאן במומר לחלל שבתות בפרהסיא (עירובי סט.). הרוצה לאכול חמץ אחר בדיקה כיצד יעשה, מה שמשייר יניחנו בצינעה שלא תבוא חולדה ותטול בפנינו ויהא צריך בדיקה אחריו (רבא, פסחי ט:). ויתיו הפוכין ואין שם אומן אלא הוא וכו' הרי זה יעשה בצינעה (רשב"ג, מו"ק יא:) מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים (בחוה"מ) וכו' ובלבד שיכניסם בצנעה לתוך ביתו (שם יב:). ואם חושש להם שמא יגנבו מפנן לחצר אחרת, ואם אינו מאמינו מביאין בצינעה בתוך ביתו (שם יג:). צינור שעלו בו קשקשים ממעכן ברגלו בצינעה בשבת ואינו חושש (כמוס איש גליא, כתוב' ב.). אוכלי דבר אחר פסולין לעדות, הני מילי בפרהסיא אבל בצינעה לא (סנהי כו:). אפילו שלא בשעת גזרת מלכות לא אמרו אלא בצינעה (ר' יוחנן, שם עד.). הבא לקבל דברי חבירות אם ראינוהו שנוהג בצינעה בתוך ביתו מקבלין אותו ואחר כך מלמדין אותו (בכורות ל:). בד"א (שמתענים בניסן) בצנעה, אבל להזכיר בצבור אסור עד שיעבור ניסן (סופרי' כא ד). שהשקיע הקב"ה גלגל חמה שלא בעונתה בשביל לדבר עם יעקב אבינו בצינעה, משל לאוהבו של מלך שבא אצלו לפרקים, אמר המלך כבו את הנרות כבו את הפנסין שאני מבקש לדבר עם אוהבי בצינעה (מד"ר ברא' סח). אמר לו בצנעה יהודי אני ונתת לי בשר חזיר (שם במד' כ).

בתחלה היו נכנסין בצנעה ולבסוף נכנסין צמידים צמידים (שם שם). —מקום צְנִעָה, מקום מֻצְנָע: נסתבכו בגדיו בקוצים הרי זה מפשרן במקום צינעה ובלבד שלא יקרע (ר' זעירא בשם רב הונא, ירוש' שבת ז ב). —דברים שֶׁבְּצִנְעָה, דברים של צִנְעָה: דברים שבצינעה נוהג (האבל בשבת) (ר' יוחנן, מו"ק כד.). אע"פ שאמרו אין אבילות במועד אבל דברים של צינעא נוהג (הוא, כתובי ד.). — ובספהמ"א: אחד המוכר את עצמו או שמכרוהו ב"ד וכו' אינו נמכר אלא בצנעה ודרך כבוד (רמב"ם, עבדים א ה). מצוה על המלך לכבד לומדי התורה וכו' במה דברים אמורים בזמן שיהיה המלך בביתו לבדו הוא ועבדיו יעשה זה בצינעה, אבל בפרהסיא בפני העם לא יעשה (הוא, מלכים ב ה).

א. צנף[1]), ממנו מִצְנֶפֶת, צָנִיף, א. ב. *צְנִיפָה, צְנֵפָה, צְנֵפָה.

ב. *צנף[2]), ממנו ג. *צְנִיפָה, ב. *צְנַף, *צְנַף.

א. צָנַף, פעו"י, צָנוֹף, יִצְנֹף, יִצְנְפֵהוּ,—צַנֵּף, הִצְנִיף, כרך אותו סביב הראש, umwickeln; rouler, envelopper; to roll, wrap: ובמצנפת בד יִצְנֹף בגדי קדש הם (ויקר' יו ד) — ובהשאלה, צנף את פלוני אל מקום, הניעו והגלהו: צָנוֹף יִצְנָפְךָ צנפה כדור אל ארץ רחבת ידים[3]) (ישע' כב יח). — ובספהמ"א: והמצנפת היא בגד דק ארוך צנוף סביב הראש לבדו וכו' (ראב"ע, שמות כח לו). כהן גדול אחר שחוגר באבנט לובש המעיל וכו' וכו' ואחר כך צונף במצנפת וקושר הציץ למעלה וכו' (רמב"ם, כלי המקדש י ג). הך של כהן גדול קרוי מצנפת מפני שלא היה יכול להלמה מפני הציץ אלא שצנפה מלמעלה צניפה בעלמה (פענח רזא עה"ת, תלוה, אמספי,

---

[1]) עבר' וארמ'. [כנראה קרוב צָנִיף אל צָעִיף, ולפיכך אולי אין כאן אלא מבטא אַפִּי של צעף.]

[2]) [מן הארמ' שבתו"ם.]

[3]) [לפי טורטשינר ס' איוב, 338 בהערה, צנוף יצנפך צנפה גם כאן לשון חבישת צניף היא, והכונה: הנה ה' מלבישך טלית (מטלטלך טלטלה), גבר, ועטך עטה במעטה, צנוף יצנפך (יחבוש לראשך) צנפה, צניף, ללכתך כדור (שבוי חרב ועבד, באשורי kaduru) אל ארץ רחוקה.]

לד.). ובאצבעותיהם יקחו האוכל מהקערת ויצנפוהו בידיהם לכדורים קטנים ויאכלום (ר"ש צלוק, טבילי עולם ב, כ:). — ואמר הפיטן: ניניך כולם צופים, צרופים רצופים וצנופים (ינאי, אתה מקרב רחוקים, קרובי בראש', זולתי, מד). אשר איומתך בפותחי קדוש, בפוצחי ברוך, בצדודיא רבע בצנופי, שש, ומוראך עליהם (ר"א קליר, אשר איומתך, מוס' יוה"כ). דכאם ושטפם וצנפם, ובמצות עצומות נגפם (ר"י הלוי, מי כמוך, דיואן ג, 9). ילד לעבד בהמכרו רעה רבה צנפתהו, ישב בדד עד בוא דברו אמרת יי' צרפתהו (ראב"ע, אזכירה, עבודה, א"גר 233). פצועים ונפצעים ומפלת כבדם, צנופים כדור עם מרכבות כבודם (משה בר קלונימוס, מוומים, סדר אמרון פסח). צנוף נצנף באימים, וכרסו נבקעת במהלומים, בעוד שלשת ימים (משה ברבי יחייה, את פני מבין, סליחי' שחר' לום כפור, מחז' איטלי' ב, קז:). — ואמר המשורר: אשר הרים ימין חסד בחסדו, וגם הניף ידי צדק תנופה, עד כי יעטו ימים כבודו, וצנף הזמן הודו צניפה (רסב"ג, אוני על בכות ימים, דוקס ו). אל עם אשר לא ידעו אותם צנוף צנפם הזמן מדור (רמב"ע, תרשיש ז, 62). אי סות אמונתם ואי מלבוש הדר תמם ואפוד בד אשר אפדו, או אי צניפי מהללם צנפו איה רביד ישרם אשר רבדו (יעקב בן אלעזר, לח אתמהה, סעה"ס 164). שמרה ראה ישר תם ואל תלה, כי כל סערות לא יעריצוהו, לא יצנפו אותו לא ינידוהו, כי יש לאיש שלום אחרית סלה (כהנת אברהם א לז). [1]

—נִפע', נִצְנַף, שצֻנפו אותו, ואמר הפיטן: צנוף נצנף באימים וכרסו נבקעת במהלומים, בעוד שלשת ימים (משה ברבי יחייה, את פני מבין, סליח' שחר' לום כפור, מחז' איטלי' ב, קז:).

—פֻע', צֻנַּף, בינ' מְצֻנָּף, מצונף, — כמו צָנוּף, ואמר המשורר: ואלו נהיה היכל פנימי חשבנוהו כמו מקום מטונף, וגם היה בעינינו בקרח, ולו היה בציץ קדש מצונף (רסב"ג, התפלל מחליה, דוקס סה).

—הִפעי, הִצְנִיף, — הצניף את פני פלו' וכדומה, כסה אותם בצניף: והרעלות, צניף שמצניפות כל פרצופיהן חוץ מגלגל העין וכו' (רש"י, ישע' ג יט). את שערותן ימשחו בצבע אדמדם גם יעבתו אותן לצמתים להצניף כמו ראשן (ר"ש צלוק, טבילי עולם ב, ח:). —ואמר הפיטן: פוריה תפריח לך ענפים, צמודים לשלחנך מקיפים, קדש הלולים לאל מצניפים (ר"א קליר, אל תערב, סדר א סבועות). מלבותך גלה עלי והוד הצניפי (רקע"ג, תחחר, סליח' יוה"כ, סדור רקע"ג, רלג). ארבעה כתרים הצנפת יום שביעי בפגשו בנשקו באחד לחודש השביעי (אלעזר ביר' אבון, ארבעה, אופן לשבת ור"ה, ידיעות מכון שוקן ה, רפו).

—הָפעי, הֻצְנַף, בינ' מֻצְנָף, מוצנף, —מי שהצניפו אותו, שחבשו בראשו צניף, ואמר הפיטן: אבטה בשפה ברורה, באום יפה וברה, אדר גדולה וגבורה, המוצנף בלבוש אורה (ר"א קליר, אלמליה, Elbog., Stud. עמ' 121). כהושעתה מוצנף בד כנתעבר וכו' (מחזור ויטרי, 449). חתני נתייפה בתוך כיפה וחופה עשויה כמין כילה, ושם מוכנף מוצנף ורום מעלה והונף ויעלת חן כלה (שם, 601). דמות כנף עדי יוצנף לקול יעקב וצאצאו, בעת עמדם במעמדם לכון לב למוראו (קונט' הפיוטים כג, 13). ראש מצנף, גבוה מוענף (משה ברבי בנימן, מתני אחזו, רשות, מחז' איטלי' ב, עט:). — ואמר המשורר: אל אל אילותי מן בעלי כנף מזבח לעולתי הן תוך זבול כנף בנוי ושם מוצנף מולבש כאז מדי (נהי ואוי, כנף רננים, ח:). —ובהשאלה: שלומות עטפות וברכות תכיפות והצלחות מקיפות וישועות מוצנפות (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 195).

ב. *צָנַף, פ"ע, —צָנַף הסוס, צהל, השמיע קול צהלה, wiehern; hennir; to neigh: סוס שצנף וחמור שנער ושיבר את הכלים משלם חצי נזק (רב יוסף בשם בי רב, ב"ק יח:).

*צֶנֶף, ש"ז, — קול צהלת הסוס: צנף סוסים קרוי צהלה בלשון המקרא (רש"י, סוטה מב.). [1]

---

[1] [בעבודה למשולם בן קלונימוס, Elbog., Stud. 130 כתוב: צנופה חטאתו גילה לצורו, צהנתו ושל מטהו יודה בדברו, ע"ב. אך בודאי צ"ל צפונה.]

[1] [בס' המליצה לשלמה ב"ר שמואל (בכר, 34) כתוב: אם יקחו צנף ממנו (מן הצרי) ויעשו חוגת סביבות העקרב וכו', והוא בנראה הערב' צִנְף [a], מין, סוג.]

[a] صنف

צְנֵפָה, ש"נ, — שה"פ מן א. צנף[1]: צנוף יצנפך צְנֵפָה כדור אל ארץ רחבת ידים (ישעי' כב יח). — ואמר המשורר: כלה כענן ומן חלב שנותי ואחריתם עלי הנדר יפקד לחטאתי, יצנף צנפה לבבי מבלי מעמד כדור יקלע בכף קלע יחידתי (יהודה בן גיאת, מבין עפאים, סעה"ש 124).

צִנְצֶנֶת[2], ש"נ, — כעין כַּד, וישימו בה דברים למשמרת[2]: קח צִנְצֶנֶת אחת ותן שמה מלא העמר מן והנח אתו לפני יי' למשמרת לדרתיכם (שמות יו לג). — ובסהמ"א: לכן אם ייטב בעיניך אתן לך מבנות הנדיבים וכו' בלהיה מנורה, בפיה צנצנת, בחשך תלך לזיו תארה ולא יכבה בלילה נרה וכו' (ר"י חריזי, תחכ' ו, 71). — ואמר המשורר: צר לי צרי גלעד ואין איש יתנה ממך בצנצנתי מלא העומר (עמנואל, מחב' כג, 183).

צנק[4], ממנו צִינֹק.

צִנֹק, עי' צִינֹק.

צנר[5], ממנו א. צִנּוֹר, *צִנֵּר.

***צִנֵּר**[6], קל לא נמצא.

— פע', *צִנֵּר, — צִנֵּר את הדם, שפך אותו כמו בצנור, ואמר הפיטן: כנר יבקר טלה וישחטהו ודמו יצנר (רסע"ג, באזהרי ילדקו, עבודה, סדור רסע"ג, רפה).

צַנְתָּר[7], ש"ז, מ"ר צַנְתְּרוֹת, — שְׁפֹפֶרֶת או אבוב דק לצקת דרך בה השמן מכד השמן להמנורה, Röhre; tube: ואמר אליו מה שתי שבלי הזיתים אשר ביד שני צַנְתְּרוֹת הזהב המריקים מעליהם הזהב (זכרי' ד יב). — ואמר המשורר: וזיתי המנורה שתולים בעזרה ותמלא צנתרה בגרגרי האמירים (כ"ת, הכרעות, תשו' דונש על מנחם, 80).

צ"ע, ר"ת: צריך עיון.

א. צעד[1], ממנו מִצְעָד, צַעַד, צָעַד, א. צְעָדָה.

ב. צעד[2], ממנו אֶצְעָדָה, ב. צְעָדָה.

צַעַד, ש"ז, צַעַד, כנ' צַעֲדִי, צַעַדְךָ, צַעֲדוֹ, מ"ר צְעָדִים, צְעָדַי, צְעָדָיו, צְעָדֶיהָ, צְעָדֵינוּ, — צַעֲדוֹ של אדם בהליכה, פְּסִיעָתוֹ, שימת רגלו האחת לפני השניה בלכתו, Schritt; pas; step: ויהי כי צעדו נשאי ארון יי' ששה צְעָדִים ויזבח שור ומריא (ש"ב ו יג). תרחיב צַעֲדִי תחתני ולא מעדו קרסלי (שם כב לז). ידעתי יי' כי לא לאדם דרכו לא לאיש הלך והכין את צַעֲדוֹ (ירמי' י כג). בלכתך לא יצר צַעֲדֶךָ ואם תרוץ לא תכשל (משלי ד יב). רגליה ירדות מות שאול צְעָדֶיהָ יתמכו (שם ה ה). לב אדם יחשב דרכו ויי' יכין צַעֲדוֹ (שם יו ט). שלשה המה מיטיבי צָעַד וארבעה מיטבי לכת (שם ל כט). יצרו צַעֲדֵי אונו (איוב יח ז). הלא הוא יראה דרכי וכל צְעָדַי יספור (שם לא ד). כי עיניו על דרכי איש וכל צְעָדָיו יראה (שם לד כא). צדו צְעָדֵינוּ מלכת ברחבתינו (איכה ד יח). — ובמדר': ולא צרו צעדיו של יעקב ולא נכשל כחו וכגבור גלל את האבן מעל פי הבאר (מדר' תהל' לח). — ובסהמ"א: ומרימי לא ענתה דבר כי שתקה כי אם צועקת והולכת אל המות בלא פחד ובלא יראה כאשר תלך אל בית השמחה ולא שנו את פניה ולא שנתה צעד הליכתה (יוסיפון, גינצבורג, רלו). שנים שלשה ימים נהוג כעצמך כאדם המכין צעדיו לגלות (רש"י, יחזק' יב ג). ואחר כך אומר גדלו שיש בו ששה תיבות כנגד ששה צעדים

---

1) [ועי' א. צָנַף, הערות.]

2) רק בעבר'.

3) תרג' השבע' σταμνος, והוא כלי חרס ישמרו בו יין. ות"א: צלוחי. וריב"ג ברניה בערב' והיא כלי חרס קטן. [ונאמר במדרש הגדול (שמות טז לג, הופמן, עמ' 179): צנצנת זו איני יודע של מה היא, אם של זהב אם של כסף אם של נחושת אם של ברזל אם של עיפרת. ת"ל צנצנת אחת. לא אמרתי אלא כלי שמוציין יותר מחבירי ואיזה הוא כלי שמוציין יותר מחבירו הוי אומ' זה כלי חרש.]

4) עי' הערה לא. צִינֹק.

5) עי' הערה לא. צִנּוֹר.

6) [פ"ל משני, נגזר מן א. צִנּוֹר.]

7) לא נתברר מקורו. סברו הקדמוני, כי הוא מן צִנּוֹר, בהוספת ת. אך זה דחוק. — תרג' הע' μυξωτήρ, והוא אף, חרטום. — ואולי הכונה להורכוכות. ריב"ג תרגם קציבין, ר"ל קנים. [ועי' א. צִנּוֹר, הערה.]

1) כערב' צעד a) [במשמ' עלה.]

2) כערב' עציד b), [זרוע, סמך. ואולי קרוב לזה ירח עצד פשת, בלוח גזר, ואינו לשון קציר (חצד) שלא יתאים בזמן.]

---

a) صعد b) عضد

של נושאי הארון (תוס' מגי' לג., ד"ה נוללו). — ואמר המשורר: גביר על חוג תבונות משכנותיו ובשביל המזמות לו צעדים (משה דרעי, לקו"ק, נג). שובו בחורי כי מאוד צרו לי צעדי וקן אשר אצו (רמב"ע, שירים ה, 49). ירחיבי את צעד פתי יום מלכת בבין יצר (שם י, 86). ומדבר יהודית המדבר עלי אפניו ועוד מאמר מערב ומעניו וצחותיו, וצעדו במועצה בחכמה ובמליצה ומוסר לשון יון משליו וחידותיו (תחכ"מ, בשם אל, כהנא א, 201). וילך כפוף קומה כאגמון וצדו און צעדיו ופעמיו סדרוך את במלותיו (שם שם, 202). אתך השר היקיר הנחמד יפדה צור ממעד, ברכותיך יעדיף וייישר לך נהל בכל צעד (ד"ה של יהודי מצרים וא"י, ב, יעקב מן, 54). — "כלי הצעד, במשמ' אבר המשמש להליכה, רגל: ומזה (משרש פשע) נגזר למקום הערוה עד המפשעת כי הוא תכלית כלי הצעד (כ"י א"ח, פרטי ריג"נ, פשע).

צָעַד, פ"ע, צָעֲדוּ, תִּצְעַד, יִצְעַד, יִצְעֲדוּ, צַעֲדָה,—צָעַד האדם, עשה צעדים: יי' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו (שפט' ה ד). ויהי כי צָעֲדוּ נשאי ארון יי' ששה צעדים ויזבח שור ומריא (ש"ב ו יג). כתמר מקשה המה ולא ידברו נשוא ינשוא כי לא יִצְעֲדוּ (ירמ' י ה). בזעם תִּצְעַד ארץ באף תדוש גוים (חבק' ג יב). עבר בשוק אצל פנה ודרך ביתה יִצְעָד (משלי ז ח).—ואמר בן סירא: דע כי בין פחים תצעד ועל רשת תתהלך (ב"ס גניזי ט יג).—ובתו"ם: ולא הזכרתי דברי תורה במקום מטונף ולא היצעתי וישנתי שינת קבע ולא צעדתי בין החבירים (ירוש' תעני' ג יג). ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני (בבלי שם כ:).—ובספהמ"א: ויהי ממחרת ויבא אליאורוס וכל שרי גדודי עמו ויצעד צעוד והלוך בתוך מקדש ה' ויבא עד מקום הקדש (יוסיפון פרק עז). ותעבור הרנה בארץ ותצעדנה בנות עלי שור לראות במשרתי הנתונה לי מאת מלכי (הלכ' ספר תורה, גנזי מצרים, נח). אפשעה בה, אצעדה (כ"י א"ח, פרטי ריג"נ, פשע). — ואמר המשורר: אלך עלי פני אלי עפרת ארמון ועל עיני אצעדה (רמב"ע, שירים ז, 42). ובהם הי אשר יצעד וישהה ויתעופף (תחכ"מ, בשם אל, כהנא א, 196). כי את מועד כל לשפך צועד (סוף, מעשה אלהים, אינר 187). — "ובלשון הקראים, צָעַד האסור לפלוני או על פלוני, עלה ועבר עליו[1]: ואם יטען הטוען שגם אסור נקבה על נקבה יצעד על בעלת אין לו כח כאשר יתבאר כי הוא מוקש מהזכר (ספר עריות למשה בשיילי, הקדש ג, 62). ואלו הם שהחכם ר' ישועה ור' יוסף מודים באסור זכר על זכר שיצעד על אשתו מפסוק ערות אחי אביך לא תגלה אל אשתו לא תקרב וכו' אמנם החכם ר' ישועה נ"ע אמר שגם אסור אשת על אשה יצעד על בעלת (כ"א הקראי, גן עדן, עריות ה, קלב.). אסור האיש על שאריו וכו' זה האיסור יוצא מפסוק ערות אחות אביך וגו' בנקבות בעצמן, ובזכרים יצעד האיסור לנשיהם (אפריון עשה לו, פרק כב, בספר קאיזרלינג).

—הפעי', הִצְעִידָהוּ,—הצעידו לפלוני, עשה שֶׁיִּצְעַד, שולך אליו: ינתק מאהלו מבטחו וְתַצְעִדֵהוּ למלך בלהות[2] (איוב יח יד).—ובתו"ם: כל היוצא לדרך צריך להתפלל תפלת הדרך וכו' יר"מ אלהי שתוליכני לשלום ותצעידני לשלום (רב אלפס, ברכ' כט:). וכשם שהוצאתני לשלום כך תוליכיני לשלום ותסמכני לשלום ותצעידני לשלום (ת"כ, שם שם.).—ואמר הפיטן: ברח לך מגחלי רתמים, אשוריך תצעיד בחתים (כ"א קליר, תור ועוף, סדר א שבועות).

—פעי', "צִעֵד,—כמו קל: והיו בנות מצריות מצעדות על החומה ומשליכות עליו (על יוסף) טבעות זהב (פדר"א לט). צורה נדבקת אל הגוף ואין עומדת על מנהג אחד אבל מתגלגלת היא מגוף אל גוף ומצעדת מתבנית אל תבנית (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש א, ה.). —ואמר הפיטן: פרוקים בים ציעד חילו (שלמה אלהלם סוררו, גנזי שכטר ג, 122).

א. **צְעָדָה**, ש"נ,—כמו צעד: הסב אל אחריהם ובאת להם ממול בכאים ויהי בשמעך את קול צְעָדָה[3] בראשי הבכאים אז תחרץ (ש"ב ה כג-כד).—

---

1) [אולי בהשפעת הערב'.]

2) [לפי טורטשינר, ס' איוב, הכונה: ותצעידהו הבלהות לַמֶּלֶךְ, ללכת.]

3) כך בנוסחה המסורה. ובדהי"א (יד טו) הַצְּעָדָה.

[קשה להבין כאן קול צעדה וביחוד, במשמ' קול צעדים בראשי הבכאים, והרי אין צעדה במשמ' זו

ובבהמ"א: וכל חתן שהיה עובר היתה (איזבל) יוצאת מביתה ומצלצלת בכפיה ומקלסת בפיה ומהלכת עשר צעדות (פדר"א יז). כי בפשע ביני, כצעדה (כ"י א"ת, פרשי ריב"ג, פסע). — ואמר המשורר: לא אשמעה קולך אבל אשמע עלי סהרי לבבי קול צעדותיך (כ"י הלוי, מה לך, פעה"ם 92). ושמעו עגומים למלאך רחמים מן המרומים קול הצעדה (הנ"ל, יען ומקים, שם 98). יגועו עת ישמעו קול צעדות ירגזו כל יחזו אש פלדות (כאנ"ע השמחה, אינר 65). — ואמר המליץ: המלך שלמה בא להזהיר את האדם שבענין הזמה ישתמר מצעוד אפילו צעדה קטנה (רז"ה ויזל, בה"ע תקפ"ב, 102).

ב. צְעָדָה [1], ש"נ, מ"ר צְעָדוֹת, — כמו אצעדה, והוא כעין טבעת על הזרוע: הפארים והצעדות והקשרים ובתי הנפש והלחשים (ישעי' ג כ).

צְעָדָה [2], ש"נ, — פרא נקבה, אתון מדברית, Wildeselin; onagre fem.; she-wild ass: בן פרת יוסף בן פרת עלי עין בנות צעדה [3] עלי שור (בראש' מט כב).

צָעָה [1]), ממנו צֹעֶה.

צָעָה, פעו"י, צֹעֶה, צֹעָה, צֹעִים, — א) פ"ע, צָעֲתָה האשה, נטתה, שכבה להפעל, sich hinlegen; se coucher; to lie down: כי על גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן את צֹעָה זונה (ירמ' ב כ). — ב) פ"י, צִעָה את הכלי, הטהו ווצעהו הנה והנה להריקו: שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי וכו' לכן הנה ימים באים נאם יי' ושלחתי לו צֹעִים וצעהו (שם מח יא–יב). — וסתם צֹעָה, בֹּטָה, סוֹעֵעַ, מהפך, מפיל, ממגר ארצה: מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה זה הדור בלבושו צֹעֶה [2] ברב כחו (ישעי' סג א). — ג) מלה מסופקה [3]: ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק כאשר כונן להשחית ואיה חמת המציק מהר צֹעֶה להפתח ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו (שם נא יג–יד). — ובבהמ"א: זה שהיה הדור בלבושו וצועה ונאזר ברוב כחו והב"ה משיבו אני הוא וכו' (כש"י, ישעי' סג א). — ואמר הפיטן: אבותינו זרה כהכניסו בחוריו אכלה אש, ווזה (מיטום) זונה צועה הכנים ולא נכוה באש (כ"א קליר, זכור את אשר עשה, קינ' ס"ב). בצועה

במקום אחר במקרא. ואף כמה מן התרגומים הקדומים לא תרגמו במובן זה, אלא השבעים: συνκλεισμοῦ (מאסר), ואולי ט"ס היא במקום συνχαλισμοῦ וכדו' במשמ' בכי (בהתאם למלת בכאים); וכן ת"י: ית קל צוחתא, וכן התקשו בענין אחרים מן המפרשים. ולפי הענין, ה' בסופה ובשערה דרכו וקולו קול הרעם, ואולי הכונה: קול צערה במשמ' שערה, סערה, וכן בא השרש שער בכמה צורות, אף בכתיב צער, ועי' א. צָעַר, ב. צָעַר, הערות.]

[1]) בערבי עַצ'אד a), תרג' השבעים χλιδών, להזרוע והרגלים.

[2]) עי' הערה הבאה.

[3]) כך הכתיב, ומנקד בָּנוֹת צָעֲדָה, וראו בזה הקדמוני ורֹב החדשים פעל נסתרת, ואמרו כי הכונה כי כל אחת מהבנות צָעֲדָה. אך קשי כל מליצת הכתוב גלוי, וכבר התלבטו בפרוש פסוק זה כל המפרשים הקדמונים והחדשים, ולא מצאו דבר מניח הדעת. ואין ספק בדבר כי האחד שהיטיב לראות הוא א' ארליך בפרושו, שהרגיש כי אין כאן פעל אלא שֵׁם והוא בערבית צעדה b), שרֹב שמושו בזו הלשון הוא בצרוף עם המלה בנאת: בנאת צַעֲדָה c) ממש כמו בהכתיב כאן, והוא מ"ר לפראים, והשם צעדה לבד הוא ש"נ לאתון. וכבר באר ארליך שם כי פסוק זה מתאר את יוסף בדמיון לבעל חי, כמו שבפסוקים הקדמים מדמה מקצת בני יעקב לבעלי חיים, יהודה בגור אריה, יששכר בחמור, דן בנחש, נפתלי באילה שלוחה.

[ועי' אפשרות אחרת בהערה למלה פֹּרָת.]

a) عضاد b) صعدة c) بنات صعدة

[1]) בערבי צגי a), במשמ' נטה. וכבר הזכיר דמיון זה ריב"ג, אך לא כון בכל הפרטים לפי הענין.

[ואולי בכל זאת הקרוב ביותר להבין צֹעָה בקרוב אל צֹאִי, כלשון צֹאָה וטמאה, כחלוף ראי—רעי באותה משמ'. וכך את צֹעָה זֹנָה—זונה טמאה; ושלחתי לו צֹעִים וְצֵעֻהוּ — מריקי טמאה; וכן צֹעֶה (ברב כחו) — מטהר סדם; מהר צֹעֶה להפתח — המלכלך בחטא ועוון; וכן בא בסור' צע, מצעצע, במשמ' מלכלך, טמא, צעעא, צעותא, צועצעא במשמ' טמאה ולכלוך וכדו' וצ"ע. ועי' גם דרשות הז"ל לענין זה, המובאות בערך א. פתח.]

[2]) כך בנסח המסורה, ותרגם עקילס במשמ' זו, והירונ' והפשיט': צֹעֵד.

[3]) קצת חולת? כמו בערבי מנתרם?

a) صغى

בדי הארון יז אחת ושב וישעה, צגו בכן בישרון ולשחוט שעיר סהר צועה (רסע"ג, בחדכי ילדקו, עבודת יוה"כ, קובץ מע"י גחו' ג, 16). ומה סבוא האחות ואשר אהיות הוריו צועה (הוח, סרי"ג מלוות, סס סס 35). סערו וקפאו תהומות, עמדו צרורים כחמות, פנו כאן וכאן שליש רום סימות, צעו הנותרים למדרס פעמות (מסה בכ' קלונימוס, מסה ומסה, סדר חסרון פסח). שלח בצען צעיו ובפתרום הרבה פצעיו (ר"י הלוי, מי כמוך וחין כמוך, דיוחן ג, 284). אני איש בעולם צועה ובשעיפים תועה (רחב"ע, ימי החדס לנח, מוסף יוה"כ, מחזור חויגכיון). זע תנים בכחו צועה בראותו אותות רועה (הוח, חל מי כמסילך, חיבר 228). רך וענוג בבניה לבו המר לשון אפעה, הוציאו ממעוניה מדחי אל דחי צועה (ר"י נג'חרה, על יונח חלס, עולת תמיד עד). — ואמר המשורר: עיר צעה רוח רעה אך צוארו ילביש רעמה (רמב"ע, דיוחן קכח). רפו ידיהם לעשות חסד ותום, אכן ברוב כח להרע צעו (סס קנג). הרנינו בני שעשועים המשוחים להיות רועים ולהפגיע בם צועים האסרים שחי ונעברה (ר"י הלוי, ליהודים היתה חורה, דיוחן ח, 110). שם טוב מאד נעים קם לך בישראל סור ומצועים יהית לך גואל (רחב"ע, ססן סדה, כהנח ח, 127). כל המתאוה לאלה הוא תועה וכו' ואחריתו ינהום ונעה יגעה, ולאש ולאבדון הוא צועה (יהודה הדסי, חסכ' הכפר, דבור לח תחמוד, חות ע). לי יאמרו איך תהיי את בת שבע צועה עלי כל הר ועל כל גבע (עמנו', מסב' ז, 54).

—פע', צִעָהוּ,—צֵעָה, כמו צָעָה, בנחץ הפעלה: ושלחתי לו צעים וצֵעֻהוּ וכליו יריקו (ירמ' מח יב)—ובסהמ"א: וכאשר ציעוה צועים סשמריהם (ר"י קמחי, הקד' לס' הגלוי). — ואמר הפיטן: טמא המזוהם וססית להאשים יעהו צִעֲהוּ בלי ענוש בענשים (סמעון בר יצחק, חוילי, סלים' ער"ה).

א. *צֹעָה, צועה, ס"נ,—כמו צֹאָה: איזה הוא המקמץ, זה הבורסי, ויש אומ' המקמץ את הצועה (תוספת' כתוב' ז יח). והסיר ה' ממך כל חלי וכו' ר' יוסי בר חנינה אמר זו צועה דאמרי' צועה וצועת אזן רובן קשה ומיעוטן יפה (מדה"ג דבר' ז טו, הסגלה, 85).

ב. *צֹעָה, צועה, ס"נ, מ"ר צועות, — מלה מְסֻפקה: ר' בא בר זבדא בשם רב, ברם נהגו בסוריא להיות גובין (כתובת אשה) מן הנחוש' ומן הצועות[1], ר' אבהו בשם ר' יוחנן ובלבד מן הצועות שבאותו הלילה, רב שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן נהגו העם בערביי' להיות גובה מן הכושם ומן הגמלים, ודכוותה בלבד מן הבושם שבאותו הלילה, ארמלתי דר' חונה גבי לה מן המטלטלין כמנהג מקומה (ירוס' כתוב' י ג).

צָעוֹר, צָעוֹר, — כמו צָעִיר, עי' זה הערך, ועי' ערך ב. צָעַר.[2]

***צִעוּר**, ס"ז, — סה"פ מן ב. צָעַר, מעשה המצער והמצטער, צער: ואמר הפיטן: ציעור אבל אין בשבת (יכחי, חשרי סומרי סבת, קרוב' סמות, זולחי, לס). יצליח צורי ציעורינו, יפנה פחת פחתתינו (סוח, יתוס סחל, קרובי ויקר', סס קנג). היא פערה 'גברי ירך, לכן ציעורה בא בנפל ירך (הוח, היח חסרה, קרובי במדי, סס קסג). ואשב משומם בפתח שערי, ואשא עוני קלוני וציעורי (חסזחי בסלחי, יוס"כ, סדור סימכי, כ"י בריט' מוזי).

צִעוּרִים, סס במ"ר, — כמו צַעַר, ואמר המשורר: ואויתי לקול שירה וזמרה אשר ינים מגנת לב צעורי (מנחס מלוכזכו, עוגה סוכסה).

---

[1] [כשם שנזכרו הבושם והגמלים כסחורת המצויה שבערביא (השוה גם בראשי' לז כה), כך נחושת וצועות הן לפי זה הסחורות המצויות בסוריה. ועל כן קשה לקבל את פרוש המפרשים, כאלו צועות הן מצעות המטה דוקא, ואחרים פרשו: קערית, וגם זה ללא יסוד. ואין ללמד דבר מסמיכות המלה אל נחושת, שכן אין גם כל קרבה בין בושם וגמלים אלא בזה ששתיהן סחורה מצויה אצל הערבים. ואף אפשר שמלה זו, שאינה במקום אחר, שאולה היא מלשון סוחרי סוריא, ועל כן אולי אף נשתבשה בספרים. ושים לב לכך שמשרש כצע העברי, בצ'ע [a] בערב', קוראים לסחורה, וכפרט לסחורת דברים קטנים בערב' בצ'אעה [b]), היא כצורה עבר' בְּצוֹעָה, מ"ר בְּצוֹעוֹת, ובצרוף כגון סוחר בְּצוֹעוֹת נקל היה להבין מלה זו כמרכבת, כאלו תבונה: ב־צועות, וצ"ע.]

[2] [ועי' גם א. צַעַר הערה.]

---

[a] بضع [b] بضاعة

*צְעִידָה, ש"נ, — שם"פ מן צָעַד: ויהי כי צעדו נושאי ארון ה' ששה צעדים ויזבח שור ומריא, ר' חנינה ורבי מנא, חד אמר על כל צעידה וצעידה שור ומריא ובסוף שבעה פרים ושבעה אלים, וחרנה אמר על כל צעידה וצעידה שבעה פרים ושבעה אלים ובסוף שור ומריא (ירוש' סנה' י ב). — ובמשמ' דריסת רגל, מקום כתורה: בנות צעדה עלי שור וגו', את מוצא בשעה שיצא יוסף למלוך על מצרים היו בנות מלכים מציצות עליו דרך החרכין והיו משליכות עליו שיריין וקטלין ונזמים וטבעות כדי שיתלה עיניו ויביט בהן, אף על פי כן לא היה מביט בהן, אמר לו הקב"ה אתה לא תלית את עיניך והבטת בהן חייך שאתה נותן לבנותיך צעידה בתורה, מהו צעידה פרשה[1] (מד"ר בראש' לח). — ואמר המשורר: אלחנן ראש הסדר בירבי שמריה אב אל העדה האפודה אודם ופטדה המישרת צעידה ומשינה גרודה (ד"ס של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 38).

*צְעִיָּה, ש"נ, — שם"פ מן צָעָה במשמ' הֵרִיקָה: מהר צועה, מי שצריך להריק מעיו, הרקת כלי נקראת צעיה, שנאמר ושלחתי לו צועים וצעוהו וכליו יריקו (רש"י, ברכ' כז:).

צָעִיף[2], ש"ז, כמו צְעִיפָה, — אריג דק תכסה בו האשה את פניה, Schleier; voile; veil: ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק ותפל מעל הגמל ותאמר אל העבד מי האיש הלזה ההלך בשדה לקראתנו ויאמר העבד הוא אדני ותקח הַצָּעִיף ותתכס (בראש' כד סד—סה). ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בַּצָּעִיף ותתעלף ותשב בפתח עינים וכו' ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה (שם לח יד—יה). ותקם ותלך ותסר צְעִיפָהּ מעליה (שם שם יט). — ובסהמ"א[1]: אל מול פני האהל, הצי רהבה היה תלוי וכפול על המסך שבמסורת כנגד הפתח, דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה (רש"י, שמות כו ט). תמונתה כבת היענה, ואחריתה מרה כלענה, פניה בצעיפה לאשת, רעה ושולטת (ר' יי חריזי, תחכ' ו, 71). נשים המכבסים צעיפים לארמאי' שרי להו לכבסם בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה או לאו (ר' ישראל איסרלין, תרומת הדשן קנב, לד:). היום פנה, עתה הנה באה אחותו הכושית, הנה כסתה פני תבל בצעיף אלמנותה (ר"ם ספנהיים, ארבע כוסות, כוס התרעלה א). — ואמר הפיטן: מה נאמר ונגפים אנחנו ממעשינו, ועל פנינו צעיפים מהביט לעשנו (רמנ"ע, חרדים, טעה"ם 78). — ואמר המשורר: נפשי מאד תחיל ותבהל בראות אחות שמש ותתעלף, תדמה להילל עת תכס בצעיף שער מאור אפה ותתעלף (הוא, הסרסים 7, 42). — ומ"ר *צְעִיפוֹת: יש לפסוק מכאן דאסור לנשים לקפול צעיפותיהן בשבת דעל כרחך לא שרו הכא אלא בגדים שהפשיט שלא היה יכול לקפלן שהרי היה לבוש מהן אבל צעיפותיהן שהן יכולות לקפלן מערב שבת אסור לקפלן בשבת (מרדכי, שבת ספח).

א. *צְעִיף, ש"ז, — כמו סעיף, שרעף, מחשבה, ואמר הפיטן: מלאתני כטני, להלל את קוני, בדברי שיר ואני בלי בין בצעיפי (ר"י נג'ארה, עולת תמיד, הקדי).

ב. *צְעִיף, ש"ז, — בחכמת הנתוח, כמו סעיף, רצועה: אבל אם ראית הדם יזול בחפזה או תקיז עורק מן היד מצד ההולה ואחר תקשור הקצוות בצעיפי פשתן (פרקי משה ט). ועי' סְעִיף, 4134.

---

[1] [נראה שהמלים „מהו צעידה פרשה" תוספת הן של יד אחרת. על חלופי נוסחאות עי' אלבק, בראשי רבה למקום.]

[2] רק בעברי, ולא נתברר מקורה. בארמ' עיפא, [ומכאן שקרובה המלה אל צ'עפ [a] במשמ' כפל וקפל בערבי, מעטה שהיו הנשים מקפלות על פניהן. לצרך השיר, ואף ללא צרך, כתבו משוררי ימי הבינים אף סעיף בסמ"ך במשמ' זו. כך למשל אלעזר הבבלי (דיואן, כו): „סעיף משרה שכים שכל ומוסר" כוונתו: צעיף משרה (המסורת, תורה), ושני ביטויים אלו באים (עי' ישעיה ג, יח: תפארת העכסים והשביסים) כהוראה: תפארת בכלל, אלא משום שכל השיר בנוי ע"פ האות ס' בלבד, הרשה לעצמו לכתוב „סעיף" כמבטא הערבי־ספרדי של הצד"י. ועי' עוד בערך סְעִיף ובערך הבא.]

[a] ضعف

---

[1] [בלקוטי קדמוניות, נספחים, עמ' 28 כתוב: ולקחת הקמח אשר יטחנו הגוים אותו בלי לברר הדגן מן השקצים וצעיפי העכברים, ע"כ. ובנראה צ"ל וצפיעי; ומעין זה שם עמ' צב, בצעיפי בקר.]

א. **צָעִיר**, ס״ז, כנ׳ צְעִירוֹ, מ״ר צְעִירִים, סמי׳ צְעִירֵי, כנ׳ צְעִירֵיהֶם, ולנק׳ צְעִירָה, — הבן הַצָּעִיר, הוא הפחות בשָׁנים, שנולד אחרי הבן הָרַב, הַבָּכִיר, הַבַּת הַצְּעִירָה, שנולדה אחרי הַבְּכִירָה, jünger,–ster ; plus jeune ; younger : וישב במערה הוא ושתי בנתיו ותאמר הבכירה אל הַצְּעִירָה אבינו זקן וכו׳ (בראש׳ יט ל–לח). ותלד הבכירה בן וכו׳ וְהַצְּעִירָה גם הוא ילדה בן (שם שם לז–לח). שני גיים בבטנך וכו׳ ורב יעבד צָעִיר (שם כה כג). וישבו לפניו הבכור כבכרתו וְהַצָּעִיר כצערתו (שם מג לג). וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הַצָּעִיר (שם מח יד). ארור האיש לפני יי׳ אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו בבכרו ייסדנה ובִצְעִירוֹ יציב דלתיה (יהוש׳ ו כו). בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחה באבירם בכרו יסדה ובשגיב צְעִירוֹ הציב דלתיה (מ״א יו לד). —וצָעִיר לְיָמִים, שאינו זקן: צָעִיר אני לימים ואתם ישישים (איוב לב ו). — וצָעִיר מפלוני לְיָמִים, שפלוני זקן ממנו: ועתה שחקו עלי צְעִירִים ממני לימים (שם ל א).—הַצָּעִיר במשפחה וכדו׳, הפחות וקן, הפחות חשוב: בי ארני במה אושיע את ישראל הנה אלפי הדל במנשה ואנכי הַצָּעִיר בבית אבי (שפט׳ ו יה).—ובמשמ׳ קטן בכמות ובאיכות, משפחה צעירה במשפחות, הפחות חשוכה: ויען שאול (לשמואל) ויאמר הלוא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הַצְּעִירָה מכל משפחות שבטי בנימן (ש״א ט כא). צָעִיר להיות באלפי יהודה (מיכה ה א). — הַצָּעִיר, היותר קטן בכמות ובאיכות: הקטן יהיה לאלף וְהַצָּעִיר לגוי עצום (ישע׳ ס כב). שם בנימן צָעִיר רדם (תהל׳ סח כח). צָעִיר אנכי ונבזה (שם קיט קמא). — וגם לבע״ח, צְעִירֵי הַצֹּאן, הקטנים, הדלים: אם לוא יסחבום צְעִירֵי הצאן [1]) (ירמ׳ מט כ).—וקרן מצעירה: ומן האחת מהם יצא קרן אחת מִצְּעִירָה [2]) (דני׳ ח ט).—צְעִירֵי פלוני, צעורי פלוני, שַׁמָּשָׁיו, עבדיו [3]):

[1]) [ואולם עי׳ בהערה לערך א. צַעַר.]

[2]) [הכונה כנראה קרן מִצְעָרָה, קטנה.]

[3]) [כמו נער, כך באה גם המלה צעיר במשמ׳ עבד, עבד צעיר, וכן גם באשו׳ צחר (היא צעיר כעברית) במשמ׳ זו. ואותה מלה יש להכיר אף במשלי (יח יו): אשת חן תתמוך כבוד ועריצים יתמכו עשר, שהכונה: אשת חן תרכש לבעלה כבוד, אבל צעירים (כך צ״ל), עבדים, ירכשו עשר לבעליהם.]

ואדיריהם שלחו צעוריהם [1]) למים (ירמ׳ יד ג). נשברה מואב השמיעו זעקה צעוריה [2]) (שם מח ד). — ובספה״א [3]) : ויחרד המלך ויאסף אליו הביתה עם אנטיפטר בנו אשר ילדה לו רוסיתיאוס אשתו הראשונה אשר היתה לו טרם אשר מלך והיא ממשפחה צעירה וכו׳ וישיבה לביתו היא ואנטיפטר בנה ויתן כיד אנטיפטר את כל ביתו וימליכהו תחתיו להיות מלך אחריו כי אנטיפטר תמיד מתחנן אל המלך כי אמר אני ממשפחת דלים ואחי הם ממשפחה יקרה וכו׳ (יוסיפון, ניילנבורג, סיג). עד שתמצא איש שהוא אכזרי שישחוט צעיר בניו מרוב הכעס (שער השמים לחכי הרלב״ג ד ח, טו).—ואמר המשורר: ודע כי מצעיר זיקות תהי אש, ועוצם ריב יהי במעט דברים (ר׳ משה דרעי, לקו״ק, סד). צעיר שנים משעשע במשנה ויעלם רך מבאר תעלמה (יוסף בן חסדאי, פללבי, מעה״ש 29). וסוד אמתיק עמך ללמד את עמך כמתנשא כמך כרכם כצעירם (ר״ש הנגיד, באשמרת, כרודי, 27). עשה חיל ואל תבטח עלי מה עשיתיו, כי יַעשה חיל יקרך, ותתגדל ורומם על גדלת אבותיך ואל תבוה צעירך (הוא, יהוסף, שם 63). תקדיר לבבי מפני קדר עופר יפה מראה צעיר שנים (רמב״ע, התרשיש ז, 48). — *ובמשמ׳ קטן וחלש, ואמר המשורר: ולחריצות ראה דוד הנסלה, חרוצת יד ואף אם היא צעירה (עמנואל, מחב׳ ח, 62).—*וצעיר הגוף, קטן גוף: וכהבל אמר את אחיו את הבל שני ריבויים ולכן היה צעיר הגוף וקראוהו הבל (תולדות יצחק להרי״ץ קארו, בראשית, חמשה׳, יח.). — *ובלשון ענוה, אני הצעיר וכדו׳: ושלום מאתי הצעיר יוסף קולון במהר״ר שלמה זלה״ה (תשובות מהר״י קולון לו). — *צְעִירִים, צְעוּרִים, נזירים מינוריטים, פרנציסקנים: ולעולם לא חשיב נוי אלא כשהוא לפני ע״ז ממש ובאה לו דרך נוי ולאפוקי גנות הצעורים שאינן אלא להנאות כומרים מותר ליהנות מהם בטובה ושלא בטובה (ריטב״א על מסכ׳ ע״ז ג לדף כח., לט:). גנות הצעירים וכיוצא בהם מבתי שמשיהם מותר ליטול משם לולב או שאר

[1]) [כך הכתיב. הקרי: צְעִירֵיהֶם.]

[2]) [כך הכתיב. הקרי: צְעִירֶיהָ.]

[3]) [בתו״מ אין א. צָעִיר אלא בהבאות מן הכתוב, ועי׳ ב. צָעִיר, הערה, צָעַר, הערות.]

מינים למצות[1]) (טו"ע או"ח תרמט). — ובדבור בא"י צעיר, צעירים, צעירה, צעירות, במשמ' בחור, בתולה.

ב. *צָעִיר, ת"ז, — כמו שָׂעִיר, בעל שערות הרבה, צְעִירַת רַגְלַיִם[2]), בעלת רגלים מכסות שֵׂעָר: י"ג דבר שינו חכמים לתלמי המלך וכו' ואת הארנבת את צעירת הרגלים (ירוש' מגי' א ט). וכתבו לו את צעירת הרגלים ולא כתבו לו את הארנבת (בבלי שם ט:). — ואמר הפיטן: נוצר ושומר לסור עול מעורף נתן לכלבי צעירת רגלים לכן אומר ושירי בל ירף (יוסף ידידיה קרמי, מגדול ישועות, כנף רננים, לח.).

א. צְעִירָה, צְעִרָה, ש"נ, — איכות מי שהוא צָעִיר: וישבו לפניו הבכר כבכרתו והצעיר כִּצְעִרָתוֹ (ברא' מג לג).

ב. ״צְעִירָה, ש"נ, — כמו א. צַעַר[3]), ואמר הפיטן: מאדם חולי צעירתו, נאמנו בוחק צרעתו (ינאי, מאדם, קרובי ויקר', זולתי, קלז).

״צְעִירוּת, ש"נ, — כמו א. צְעִירָה: אל תמנע מנער מוסר, מפני צעירות ימיו, כי בהכאתך אותו בשבט תשמרנו שלא ימות מיתת הגוף וכו' (רלב"ג, משלי כג יג).

״צְעִירִי, ש"ז, — שם לכוכב לכת קטן, Vesta: ואני אקרא כוכב זה צעירי, להיותו הצעיר במציאות ארבעה אלה (ר"ד מפריזנסויזן, מוקדות תבל לו, כט:).

צען[4]), ממנו צָעַן.

---

1) [עי' הערת יעקב רייפמאן בבית תלמוד ג' עמ' 382.]

2) [השבעים תרגמו ואת הארנבת (ויקר' יא ה) καὶ τὸν δασύποδα, שפרושו שעירת רגלים, וכן באר אף יסטרוב במלונו; ועל כן לכך הבונה, ולא לא. צָעִיר.]

3) [זה פרושה הטבעי של המלה, חלי שיש בו צער, ואין כל מקום לבאר, כדעת אחרים, אצבע קטנה, זרת.]

4) בערב' טַעַנ a) במשמ' עקר אהלו ממקום חנותו, יצא לדרכו. [והוא בעקר א. טען בארמ' ובעבר', באשור' צֵינֻ, בכושי' צַעַנ. ובעבר' החדשה גזרו מפעל זה, ואף בהשפעת שם המקום צֹעַן במצרים, ובחקוי השם הלועזי, תוש"ז צֹעֲנִי, צענים, לעם הנודדים Zigeuner.]

---

a) ظعن

צָעַן, פ"ע, יִצְעַן, — צָעַן האהל, נעקר ממקומו: חזה ציון קרית מועדנו עיניך תראינה ירושלם נוה שאנן אהל בל יִצְעָן בל יסע יתדותיו לנצח וכל חבליו בל ינתקו (ישע' לג כ). — ואמר המשורר: טרם נטות אהלי יצען לנודי ועד לא אחנה ירתמו רכבי סיעתי (ר"י אבן גיאת, מבין עפאים, מעה"ס 124). הה לשרידים מידידי נדדו כי רוב המונם שלמו לגוע חם אהלי חסד אשר יום צענו בין לב וכבד נתקעו הקוע (רמב"ע, עיני סלעים, דיואן כה, כ"י בודליאנה). אם צענו עם אהליהם אשכנה תוך אהלי אהב אשר מתחו (הוא, אם קדמו, מעה"מ 65). ויתקעו אהל ימי שיבה לבל יצען עדי מות ביען נמאסו (הוא, תרשיש ס, 53). ויסע ויצען ויעבר כצען לארץ כנען למבחר הררים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים, מעה"ש 96). צעַנתם[1]) עד אשר צוען עברתם ואת שאהבה נפשי ראיתם (הוא, אמר לנבא מסק, MGWJ 1908, עמ' 249). או אם צבא חפרע ידמה לצבאות אל שצענו אז מאלוש ומעלמון (הסיר בחוק לבי, גנזי שכטר ג, 313) ובאתי מנא ואמון עד הר חרמון וצענתי מצוען לארץ כנען (ר"י חריזי, תחכי' כ, 202). וטבע ושמע יקונן בדמע לשמע חסר לב ולומדים ושומעים. ויצען גאלינום לשומעו וינום וסינא וראזי בגדיו קרועים (דון שלמה בונאפיד, שיר נגד איש מתפאר בחכמתו, דברי חכמים, פו). ולבו כארגז לטומאה וירגז בדרשי בנשג"ז וסדר זרעים, ויצען חמסו לבלעם בארצו רבעו לאונסו ואין לו פשעים (שם, פז). — וכס"י, העתיק ועקר ממקום למקום: עובדי אלילים שוכנים ביערים באהלים קטנים אשר בנקל יצענום ויעתיקום ממקום למקום (ר"ש בלוך, שבילי עולם ג, ה:).

— נפע', ״נִצְעַן, — נִצְעַן האהל, הֻסַּע: נמצא שהאהל יוכל להצען וליסע מתריו ויתדותיו ולהנתק חבליו לפי שהוא מעשה בגד ועור ויתדות וחבלים (אברהם בדרשי, חותם תכנית, אהל). החרש יהרישון ותהי להם לחכמה, נטשו חבליהם, נצענו אהליהם, מתנתם מעוטת וחרפתם מרובה (מנחת קנאות, קופמן, 13).

צעף, ממנו צָעִיף, ״צָעַף.

---

1) והעיר שם ברודי, בהדיואן צעיתם, וטרמורשטין לפי הגגיוה צעקתם, ונראה שצריך להיות צענתם.

צָעַף, ביני סָעוּ׳, צָעוּף, — עטוף בצעיף, ואמר הפיטן: עטופים וצעופים לאחד שש כנפים, בם מכסים ובם מסים בפתע תוג שמים (ידודון, אופן סבת ד אההי״ם).

—נפעֹ׳, ביני ״נִצְעָף, — כמו צעוף: ולפת אשמים מושיבי נכרית נצעפת עת לא ליום אחד המלאכה (תלמיד מוי, קטע כ״י, JQR 1901, עמ׳ 362).

—הפע׳ ביני ״מְצֻעָף, — כמו סעו׳ ונפע׳, ואמר הפיטן: טפיה וישישיה בעגוי עיפים, יציגתם שור כיחף יחפים, כלם צגים ולובן מוצעפים, לאדרך בקרש כשרפים עפים (מסלם כר קלוניתוס, אמלת עסור, קרוב׳ סחרי יוה״כ).

צְעֻצוּעַ, עי׳ צַעֲצַע.

צַעֲצַע [1]. ס״ז, מ״ר צַעֲצֻעִים, — א) במלאכת חרשת עץ או מתכת, נתינת צורה להחמר בסבוב החמר ע״י אופן המכונה תחת המספלת שביד האמן. Drechslerei; tournage; turnery: ויעש בבית קדש הקדשים כרובים שנים מעשה צעצעים [2] ויצפו אתם זהב (דה״ב ג י). — ובחז״ם: כרובים מעשה צעצועים הן ומצודדים פניהם כתלמיד הנפטר מרבו (אונקלוס הגר, ב״ב לט). — ובפהס״א: ויעש את הדלתות מעשה צעצועים מזוזותיהם ומפתחותיהם עשה כסף (יוסיפון, גינצבורג, שו). — ואמר הפיטן: הורשתה נחלת צבי חבל הנעים, הסתופף לכבודך בלויות צעצועים, והן עתה טלטלוה זרים זדים פרעים (אלה עוררס, סליח׳ ער״ה). — ואמר המשורר: מי אשר לא ראה בת חפר כת שוע לא ראה מימיו אשת יפת תאר, לא ראה בהדרה מבלי צעצע מבלי מעשה חרש הבריאה לטהר (יל״ג, קוצו של יוד, שירי יל״ג ז, 9). — ובמשמ׳ ילדים [1], ואמר הפיטן: ישראל בנך בכורך יקירך צעצועי שעשועיך זכור בזכרך (ילחק, אכוס עד דכא, סליח׳ ג עשי״ה, פולין). — ב) והשתמשו בו בלשון הדבור בענין דברים למשחק, כמו למשחקי ילדים וכדו׳.

צַעֲצֵעַ, פ״י, — קִשֵּׁט במעשה צעצועים: למי שבונה ארמון ומייפהו ומצעצעו ומרקם כותלין ואח״כ מכבד את הבית ומרבד אותו במיני חמובות (ר׳ ברכיה הנקדן, הול, דר׳ גאלאנן).

צעק [2], ממנו צַעַק, צְעָקָה, ״צַעֲקָן.

צָעַק, פ״ע, צָעַקְתִּי, צָעֲקָה, צָעֲקוּ, צָעֲקוּ, צָעֲקַת, צְעָקִים, צְעֹק, לִצְעֹק, צָעֲקִי, צַעֲקִי, צַעֲקְנָה, אֶצְעַק, אֶצְעָקָה, תִּצְעַק, יִצְעַק, נִצְעַק, תִּצְעֲקִי, יִצְעֲקוּ, — צָעַק אָדָם, הרים קולו מפני צַעַר, מַכְאוֹב וכדו׳, schreien; crier; to cry: כשמע עשו את דברי אביו (כי כבר נתן ברכתו לאחר) וַיִּצְעַק צעקה גדלה ומרה עד מאד ויאמר לאביו ברכני גם אני אבי (ברא׳ כז לד). הן אראלם צָעֲקוּ חצה מלאכי שלום מר יבכיון (ישע׳ לג ז). הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תִּצְעֲקוּ מכאב לב ומשבר רוח תילילו (שם סה יד). עלי הלבנון וּצְעָקִי ובבשן תני קולך וְצַעֲקִי מעברים כי נשברו כל מאהביך

---

1) עי׳ הערה הבאה.

2) במ״א ו כג כתוב במקום צעצעים עצי שמן ובתרג׳ השבעי׳ מתרגם כאן ἔργον ἐκ ξύλων, ר״ל מעשה עץ, ואפשר א״כ כי המלה צעצעים היא טעות סופר במקום עץ. אך זה דחוק כי המלה מעשה משמשת בכל פרשה זו בענין אופן המלאכה וצורתה ולא בענין החמר שממנו נעשה הדבר. עכ״פ אונקלוס הגר השתמש כבר במלה זו ואמר (ב״ב לט): כרובים מעשה צעצועים הן ומצודדים פניהם כתלמיד הנפטר מרבו. אך בדבר עצם משמ׳ צעצע אין ללמד מאמר זה כלום. הפשיט׳ תרגמה משררא, ר״ל חזק, ולא נתברר מה מקור תרגום זה, רגס״ה ואחריו רשב״ם אמרו כי צעצע כמו צאצאים, ר״ל ילדים, אך לפרוש זה בודאי אין שום יסוד, כי צאצא אינו כלל ילד קטן, אלא זרעו של אדם, תולדותיו. והיותר נאות הוא פרושו של ריב״ג, שהביא בשם מפרשים אחרים שהוא המלאכה שקוראים לו בערב׳ חירט, ואולי בעבר׳ הקדומה חָרַט, והוא חרשום בפנים, אמר וז״ל: פשר פיה צנעאה אלחירט, ובעבר׳ פרשו בו מעשה חרש, בערבי כ׳רט. והשתמש בעל דה״י בהמלה צעצע, שאולי היתה בשמוש בין היהודים, או אולי יצר אותה מחבר דה״י. וקצת יש מקור למלה זו בלשון הערבי, כי בלשון זו משמש שרש צוע׳ a) במשמ׳ צורה שהחרש נותן לדבר. אולי בימי בעל דה״י כבר יצאה המלה חרש מהשמוש, וראיה לדבר שאינה נמצאת בשום מקום בתו״ם.

[אשר למלה חרט, עי׳ בהערה לערך ב. צור. ובערבי׳ בא צעצע a) גם במשמ׳ עוף מֻגּוָן, ואולי הכונה כי היו הכרובים בעלי כנפים.]

1) [עפ״י הבנה זו בדברי התלמוד (ב״ב לט).]

2) בערבי׳ צעק b) בפרט לקול הרעם. בעברי עוד זעק. [וכן גם בסורי וגם בערבי אף זעק c).]

a) صوغ

a) صعصع b) صعق c) زعق

(ירמ׳ כב כ). הילילי חשבון כי שדדה עי צעקנה בנות רבה חגרנה שקים ספדנה וכו׳ (שם מט ג). — וקריאה בקול גדול לבקש דבר: כי נרפים הם על כן הם צעקים לאמר נלכה נזבחה לאלהינו (שמות ה ח). — וקריאה להצלה מפני סכנה: כי בשדה מצאה (האונס את הנערה) צעקה הנער המארשה ואין מושיע לה (דבר׳ כב כז). — לתלונה: ויבאו שטרי בני ישראל ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך (שמות ה יה). אם ענה תענה אתו (את היתום והאלמנה) כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו (שם כב כב). כי הוא כסותה לבדה הוא שמלתו לערו במה ישכב והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני (שם שם כו). הן אצעק חמס ולא אענה אשוע ואין משפט (איוב יט ז).—ואל פלוני לדבר, קרא אליו בקול גדול, בתחנונים, כי יתן לו הדבר: ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה ללחם (בראש׳ מא נה). — ואל דבר במשמ׳ זו: ויהי מקצה שבע שנים ותשב האשה מארץ פלשתים ותצא לצעק אל המלך אל ביתה ואל שדה (מ״ב ח ג).—ועל דבר, במשמ׳ זו: והנה האשה אשר החיה את בנה צעקת אל המלך על ביתה ועל שדה (שם שם ה). — ועל־דבר דבר: ויצעק משה אל יי׳ על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה (שמות ח ח). —ובתחנונים לעזרה, להצלה: וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל יי׳ (שם יד י). ויאמר יי׳ אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו (שם שם יה). וילנו העם על משה לאמר מה נשתה ויצעק אל יי׳ ויורהו יי׳ עץ וישלך אל המים וימתקו המים (שם יה כד–כה). ויצעק משה אל יי׳ לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלני (שם יז ד). ותבער בם אש יי׳ ותאכל בקצה המחנה ויצעק העם אל משה ויתפלל משה אל יי׳ (במד׳ יא א–ב). ויצעק משה אל יי׳ לאמר אל נא רפא נא לה (שם יב יג). וירעו לנו מצרים ולאבתינו ונצעק אל יי׳ וישמע קלנו (שם כ יה–יו). ויצעקו (בני ישראל על הים) אל יי׳ וישם מאפל ביניכם ובין המצרים (יהוש׳ כד ז). ויצעקו בני ישראל אל יי׳ וכו׳ והוא (יבין מלך כנען) לחץ את בני ישראל בחזקה (שפט׳ ד ג). וצידונים ועמלק ומעון לחצו אתכם ותצעקו אלי ואושיעה אתכם מידם (שם י יב). והוא צעק אל המלך וכו׳ (מ״א כ לט). ואשה אחת מנשי בני הנביאים צעקה אל אלישע לאמר עבדך אישי מת וכו׳ והנשה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים (מ״ב ד א). ואשה צעקה אליו לאמר הושיעה המלך (שם ו כו). — וצעק לפלוני, במשמ׳ זו: ויפנו יהודה והנה להם המלחמה פנים ואחור ויצעקו ליי׳ (דה״ב יג יד). — וצעק מפני פלוני, יען שפלוני עושה לו רעה: כי יצעקו אל יי׳ מפני לחצים וישלח להם מושיע ורב והצילם (ישעי׳ יט כ). אף יצעק אליו (אל הפסל) ולא יענה מצרתו לא יושיענו (שם מו ז). צעקו ויי׳ שמע ומכל צרותם הצילם (תהל׳ לד יח). קולי אל אלהים ואצעקה קולי אל אלהים והאזין אלי (שם עז ב). ויצעקו אל יי׳ בצר להם ממצוקותיהם יצילם (שם קז ו). שם יצעקו ולא יענה מפני גאון רעים (איוב לה יב). — וקריאה סתם של פחד לאזהרה: ויהי כאכלם מהנזיד והמה צעקו ויאמרו מות בסיר (מ״ב ד מ). ויהי האחד מפיל הקורה ואת הברזל נפל אל המים ויצעק ויאמר אהה אדני והוא שאול (שם ו ה). — וככלל דבר בקול רם, גער: הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי נתתי רוחי עליו משפט לגוים יוציא לא יצעק ולא ישא ולא ישמיע בחוץ קולו (ישעי׳ מב א–ב).—והלב: צעק לבם[1]) אל אדני חומת בת ציון וכו׳ (איכה ב יח). — במליצה גם לא בע״ח, דמי פלוני צועקים לנקמה וכדו׳: מה עשית קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה (בראש׳ ד י). —ובתו״מ, בפרט במשמ׳ התפלל: הצועק לשעבר הרי זו תפלת שוא (ברכ׳ ט ג). ונותן הודאה על שעבר וצועק על העתיד (שם שם ד). כל זמן שהוא (היתום והאלמנה) צועק אני שומע ואם אינו צועק איני שומע וכו׳ אלא ממהר אני ליפרע על ידי שהוא צועק יותר ממי שאינו צועק והלא דברים ק״ו אם כשהיחיד צועק על היחיד שמוע אשמע צעקתו, כשהרבים צועקים עאכו״כ, ומה אם מדת פורענות מעוטה כשיחיד צועק על הרבים כך, מדה טובה ורבים מתפללים על היחיד על אחת במה וכמה (מכי׳, מסכ׳ דנזיקין יח). בני קום קרא אל אלהיך, ששמענו שהוא עונה אחכם כשאתם צועקים אליו והוא גיבור, מיד עמד התינוק בכל לבו

---

[1]) קצת החדשים מגיהים הגהות מתחלפות. [אם יש להגיה, כי או במקום חומת צ״ל הומת, וי״א בוכת והומיה.]

יצעק וקיבל ממנו הקב"ה תפילתו ושתק הים (ירוש' ברכ' ט א). האוכל מעשר שני שלו בין שוגג בין מזיד יצעק לשמים (רמב"ם, שם מע"ש א א). שוגג יצעק לשמים, מזיד יתורו דמיו למקומן (רבי, שם שם). אוי לו לצועק יותר מן הנצעק (רב יצחק, ב"ק לג.). — ובמשמ' תבע לדין, האשים: שלשה צועקין ואינן נענין, ואלו הן מי שיש לו מעות ומלוה אותן שלא בעדים, והקונה אדון לעצמו, ומי שאשתו מושלת עליו (ת"ר, ב"מ עה:).—ובהשאלה: *צָעַק מתוך צפרני רגליו: צעק מתוך ציפורני רגליו [1] ויאמר שר צבא ה' שר צבא של מעלן אני זכוי (ר' יהושע בשם ר' חנינא בר יצחק, מד"ר ברא' לז). —*ועל חיה ובהמה, כלב צָעַק: משמרה ראשונה חמור נוער, שנייה כלבים צועקים שלישית תינוק יונק משדי אמו וכו' (ר' אליעזר, ברכ' ג.).—ובסהמ"א: חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי והדעו היכן אני (רש"י, שמות יז ח). אין הקול הזה בראה קול ענויות גבורים הצועקים נצחון ולא קול חלשים שצועקים ווי או ניסה (שם לב יח). הנה הנביאים צועקים להם ומכריזים על התשובה (הוא, ישע' כו י). שהיינו צועקים חמס מאויבינו ואין הקב"ה שופט לנקום נקמה (הוא, שם נט ט). תתיפח, תייליל ותצעק גניחות (הוא, ירמ' ד לא). הידד, לי הוי שצועקין עושי מלאכה כבדה בקול רם לזרז זה את זה להתחזק (שם כה ל). צעקתי ווי וקינה (הוא, יחזק' כב יג). נותן טעם לדבריו למה היו צועקים וכו' כך היו צועקים על היהודים העשירים שלא היו רוצים לפרנסם (הוא, נחמ' ה ג). ולכן היתה הארץ תוהא ובוהא ותמיהה בדין וצועקת [2] על רע חלקה (ר' עמנואל מרומא, פי' התורה, Merx, Archiv I, עמ' 376).—ואמר הפיטן: צעק עמי ביומי בן דיני (ר"א קליר, שבת סורו מני, קינ' ת"ב). צעק ציון איך נתן לשום עלי גוי איתן (הוא, איכה, את

אסר, שם). — *צָעַק עליו, גער בו: ואספתי עליהם קהלה גדולה לצעוק עליהם כדי לביישם (רש"י, נחמ' ה ז). — ואמר המשורר: כל היום צדי חבקה ועת בא השמש חשקה ללכת לה ומר צעקה (ר' יהודה הלוי, שלום לצביה, שעה"ש 94).—*וְצָעֲקָה הָרֵאָה: ריאה שנופחין אותה צועקת חיישינן שמא נקב קרום של ריאה והרוח למטה יוצא ומקומו אינו ידוע (הלכ' פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 143).

—נפע', יִצָּעֵק, יִצָּעֲקוּ, — א) נִצְעַק העם, כמו נועק, באו ונקהלו לקול הקריאה, נקראו לדבר מן הדברים, zusammenkommen; s'assembler; to come together: וַיִּצָּעֵק איש ישראל מנפתלי ומן אשר ומן כל מנשה וירדפו אחרי מדין ומלאכים שלח גדעון בכל הר אפרים לאמר רדו לקראת מדין וכו' וַיִּצָּעֵק כל איש אפרים וילכדו את המים וכו' (שפט' ז כג—כד). וַיִּצָּעֲקוּ בני עמון ויחנו בגלעד ויאספו בני ישראל ויחנו במצפה (שם י ז). וַיִּצָּעֵק איש אפרים ויעבר צפונה (שם יב א). וכל ישראל שמעו לאמר הכה שאול את נציב פלשתים וגם נבאש ישראל בפלשתים וַיִּצָּעֲקוּ העם אחרי שאול הגלגל (ש"א יג ד). וכל מואב שמעו כי עלו המלכים להלחם בם וַיִּצָּעֲקוּ מכל חגר חגרה ומעלה ויעמדו על הגבול (מ"ב ג כא). — ב) *נִצְעַק מי שצועקים עליו לשמים: אוי לו לצועק יותר מן הנצעק (רב יצחק, ב"ק לג.). אחד הצועק ואחד הנצעק במשמע אלא שממהרין לצועק יותר מן הנצעק (שם שם).

—פע', מְצַעֵק,—צִעֵק האדם, קרא בקול גדול: ויהי המה (אליהו ואלישע) הלכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש ויפרדו בין שניהם ויעל אליהו בסערה השמים ואלישע ראה והוא מְצַעֵק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו (מ"ב ב יא—יב).—ובמדר': אלא מפני שהמלך מבקש שאלך ואפייסנו על בנו לכך הוא מצעק הניחה לי (מד"ר שמות מג). והמן עמד לבקש על נפשו, מה עשה מיכאל, דחפו על אסתר והיתה מצעקת אדוני המלך הרי הוא כבשני לפניך (שם אסת', והמלך קם). שבשעה ששמע ישעי' מצעק ואומר את מי אשלח וכו' היה הקדוש ברוך הוא כביכול צועק ומיילל בפני עצמו את מי אשלח (פסיק' רב', אנכי אנכי, קנ:). התחיל (עשו) מצעק ואומר הכי קרא שמו יעקב (תנחו' בובר, תולדות כג).

---

1) [בילקי' שמע' (יהוש' סי' טו): מתחת צפרני רגליו. וכתב בעל מתנות כהנה: מי שהוא צועק בחוקה ובכל כחו הוא נועץ ומהדק צפורני רגליו על הארץ בחוקה, או ר"ל שכך היה מתחנן מתוך צפורני רגליו של יהושע שהיה נופל לפניו על רגליו, והילקוט מסייענו שגורס מתחת צפורני רגליו.]

2) [במעות נדפס: וצועצת.]

—הפעי', יַצְעֵק, — הִצְעִיק את העם, כמו הִזְעִיק, קרא אותו להתאסף יחד במקום מן המקומות למטרה מן המטרות: וַיַּצְעֵק שמואל את העם אל יי' המצפה (ש"א י יז).

צְעָקָה, ש"נ, סמ' צַעֲקַת, כנ' צַעֲקָתוֹ, צַעֲקָתָהּ, צַעֲקָתָם, —שה"פ מן צָעַק, כמו זְעָקָה, Geschrei; cris; cries out: הַכְּצַעֲקָתָהּ [1]) הבאה אלי עשו (בראש' יח כא). כי משחתים אנחנו את המקום הזה כי גדלה צַעֲקָתָם את פני יי' (שם יט יג). כשמע עשו את דברי אביו ויצעק צְעָקָה גדלה ומרה עד מאד (שם כז לד). ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צַעֲקָתָם שמעתי מפני נגשיו וכו' ועתה הנה צַעֲקַת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם (שמות ג ז–ט). ומת כל בכור בארץ מצרים וכו' והיתה צְעָקָה גדלה בכל ארץ מצרים (שם יא ו). אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צַעֲקָתוֹ (שם כב כב). ומשחתו לנגיד על עמי ישראל והושיע את עמי מיד פלשתים כי ראיתי את עמי כי באה צַעֲקָתוֹ אלי (ש"א ט יו). ויקו למשפט והנה משפח לצדקה והנה צְעָקָה (ישעי' ה ז). קול צַעֲקַת הרעים ויללת אדירי הצאן כי שדד יי' את מרעיתם (ירמי' כה לו). קול צְעָקָה מחרנים שד ושבר גדול (שם מח ג). כי במורד חורנים צרי צַעֲקַת שבר שמעו (שם שם ה). מקול נפלם רעשה הארץ צְעָקָה בים סוף נשמע קולה (שם מט כא). והיה ביום ההוא נאם יי' קול צְעָקָה משער הדגים ויללה מן המשנה ושבר גדול מהגבעות (צפני' א י). כי דרש דמים אותם זכר לא שכח צַעֲקַת עניים (תהל' ט יג). הֲצַעֲקָתוֹ ישמע אל כי תבוא עליו צרה (איוב כז ט). להביא עליו צַעֲקַת דל וְצַעֲקַת עניים ישמע (שם לד כח). ותהי צַעֲקַת העם ונשיהם גדולה אל [2]) אחיהם היהודים (נחמ' ה א). — ובתו"מ: מי שענה את שמואל במצפה הוא יענה אתכם וישמע בקול צ ע ק ת כ ם היום הזה, ברוך אתה ה' שומע צ ע ק ה (תעני' ב ד). על אלו מתריעין בשבת על עיר שהקיפוה עכו"ם או נהר ועל הספינה המטרפת בים, ר' יוסי אומר לעזרה ולא ל צ ע ק ה (שם ג ז). יפה צ ע ק ה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין (ר' יצחק, ר"ה טז.). ד' דברים מקרעין גזר דינו של אדם אלו הן צדקה צ ע ק ה שינוי השם ושינוי מעשה (הוא, שם טז:). כל מי שיש לו צ ע ק ת לגימה על חבירו ודומם שוכן בסנה עושה לו דין (רב אחא מבי חוזאה, גיט' ז.). עד עתה לא באה צ ע ק ת ם לפני שלא הגיע הקץ שאמרתי לאביהם (מד"ר שמות ג). עשרה לשונות נקראת תפלה ואלו הן שועה צ ע ק ה נאקה וכו' (ר' יוחנן, שם דבר' ב). נטלה את בנה והטמינה בגג, הזמין לה הקב"ה כלב ואכלהו עמדה היא בחצי הלילה ומצאה את בנה בפי הכלב, מיד צעקה ומלאה את כל הארץ מ צ ע ק ת ה (מדר' שה"ש ב י, גרינהוט, כד.). בשעה שאמר משה והיתה צעקה גדולה בכל ארץ מצרים יצתה זקינה אחת לקראתו אמרה לו וכו' זקינה שאין לה לא אב ולא אם וכו' על מי תצעק, אמר לה העבודה תקדום צ ע ק ת ך ל צ ע ק ת ם (מדה"ג שמות יב ז, הופמן, 88). אמר לו הקב"ה למשה אלולי צ ע ק ת ך כבר איבדתים מן העולם (רב אחא, שם שם יד טו, 142). כבר קדמה צ ע ק ת ם ל צ ע ק ת ך (ר' שמעון בן יהודה, שם שם). —ובתפלה: שועת עניים אתה תשמע צ ע ק ת הדל תקשיב ותושיע (נשמת כל חי, שחר' שבת, ספרד'). — ובפהמ"א: כל לשון ענייה צ ע ק ת קול רם היא (רש"י, ירמי' כה ל). —ואמר המשורר: והוא קרוב ולא ישמע צ ע ק ה אבל רחוק כבין מזרח לימה (רמב"ע, סכדה, שעה"ש 67).

***צַעֲקָן,** ש"ז, —מי שדרכו לצעק, נהוג בדבור ובספרות העברית החדשה.

א. **צער,** ממנו מִצְעָר, צָעִיר, א. צְעִירָה, ב. צַעַר, א. צָעַר, א. צֹעֵר.

ב. ***צער,** ממנו ¨צֵעוּר, ב. ¨צְעִירָה, א. *צַעַר, ב. *צָעַר.

ג. **צער,** ממנו ב. צֹעֵר.

א. ***צַעַר,** [1]) ש"ז, — כאב הגוף והנפש, יסורין, Schmerz, Qual; peine, souffrance, douleur; pain,

---

[1]) ת"א ותרג' השבע': בצעקתם.

[2]) במקום עַל?

[1]) [בארמ' צערא וכדו', וכנראה שאול שמוש השרש בעברי' מלשון זו. ואולי הוא בלשון המקרא בכתיב שׂ ע ר או ס ע ר בלשון אחוז שַׂעַר (איוב יח כ) וכדו', ואף עניה סֹעֲרָה לא נחמה (ישעי' כד יא), וצ"ע.]

grief, trouble: ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער, והלא לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי לשמש את קוני אינו דין שאתפרנס שלא בצער, אלא שהרעותי מעשי וקפחתי את פרנסתי (רבי שמעון בן אלעזר, קידוש' ד יד). כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן, וחיי צער תחיה, ובתורה אתה עמל (אב' ו ד). המקשה נדה, קשתה שלשה ימים בתוך אחד עשר יום ושפתה מעת לעת וילדה הרי זה יולדת בזוב וכו', ששפתה מן הצער ולא מן הדם (נדה ד ז). ושמא יאמר הדיין מה לי בצער הזה, והלא כבר נאמר ועמכם בדבר המשפט, אין לך אלא מה שעיניך רואות (תוספת' סנה' א ט). הגע עצמך שהתנה עמה לא שאר ולא כסות ולא עונה הרי אינו חייב לה כלום, מאי כדון, כיי דמר רבי יוחנן צערו של איש מרובה יותר מן האשה (ירוש' כתוב' ה י). אוי לו לדור שאתה פרנסו, שאי אתה יודע בצערן של תלמידי חכמים במה הם מתפרנסים ובמה הם נזונים (ר' יהושע לרבן גמליאל, ברכ' כח.). וטמא טמא יקרא, צריך להודיע צערו לרבים ורבים יבקשו עליו רחמים (שבת סז.). כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער (רבי לוי או רבי יונתן בשם אנשי כנה"ג, מגי' י:). קשה צערו של שטן יותר משל איוב, משל לעבד שאמר לו רבו שבור חבית ושמור את יינה (ר' יצחק, ב"ב טז.). איוב לא בדעת ידבר וכו' אמר רבא מכאן שאין אדם נתפס בשעת צערו (שם טז:). הרבה צער נצטער נח בתיבה שלא היה לו בן קטן שישמשנו (ר' ברכיה, מד"ר ברא' לו). משל לאחד שנטל את המקל והכה ב' בני אדם ושניהם קבלו את הרצועה ויודעים צערן, כך היה צערן ושיעבודן של ישראל גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שנאמר כי ידעתי את מכאוביו (שם שמות ג). נמצאת למד שהלוים היו כלין את הפורעניות ומהן בני קהת שנושאים ארון היו, אמר להם הקב"ה הם מצטערים עם ישראל כל הצער הזה ואין אתם עושים להם תקנה, וזאת עשו להם וחיו ולא ימותו (שם במד' ה). הלומד תורה בצער נוטל אלף, שלא בצער מאתים נוטל בשכרו (ר' חייא בריה דרבי אדא דיפו, שם שה"ש, כרמי). וירא אלהינו ויחמול על עמו ויפן לצער היתומה אשר בטחה בו ויתן לה חן לפני המלך (שם אסתר, ויהי בימי). — ובספה"א: ותכס את המחנה וכו' שתי אמות היתה גבוהה מן הארץ, שיהא אדם עומד כנגד לבו ונוטל מדבר שאין בו צער (מדה"ג שמות טז יג, 174). בזמן שהגשמים נעצרין לא הבריות בלבד מצטערין, אלא אף הגשמים והארץ מצטערין שנאמ' בשמים, ועצר את השמים, וכתיב באשה כי עצר ה', מה עצירה האמורה באשה אינה אלא לשון צער, אף עצירה האמורה כאן אינה אלא לשון צער (שם דבר' יא יז, הסגלה, 114). בסוף גמרא דפרק כהן גדול אלא שנהפך להן לרעץ כיון שחטאו, פירוש צער להפך (ערוך ערך רעץ). — ובפתגם: וכמאמר החכם צער רבים נחמה (ס' החינוך, מלוה שלח). צער רבים חצי נחמה[1] (הכינת מסיים ה, קח). — ואמר הפיטן: ראיתיך בכבליך, בצער עליך. פשוטה מעיליך, פרועה קדליך, ופעמוני והב עלי תלתליך (אלעזר, אימה כסאתי, יוצ' שבת ד' אחה"פ). ארשת שפתי פציתי ואפער, נצבתי להללך במקהל מצער, יוקשי בהתודתי בפלץ וצער, יערב לך שיחי ונפשי אל תער (יוסף בן אביתור, ארשת, שעה"ס 13). שדי, אבינו אתה, ואיך נחשב כיתומים, תובל לראותנו בצער ובידך להרויח לנו (הוא, את מי זכתה, שם 15). — צַעַר נִדָּה, צַעַר בְּתוּלִים, צַעַר הָעִבּוּר וכו': הרבה ארבה וכו', אלו שתי רביות דם, אחת דם צער נדה, ואחת דם צער בתולים, והרנך זה צער העבור (אדר"נ א). עצבונך, זה צער העבור, והרנך, זה צער העדוי, בעצב, זה צער הנפלים, הלדי, זה צער הלידה (מד"ר ברא' כ). — צַעַר גִּדּוּל בָּנִים: אמר (הקב"ה) אימר ליה ליעקב, דהוה ליה צער גידול בנים, אפשר דבעי רחמי עליהו (ר' שמואל בר נחמני, שבת פט:). עצבונך, זה צער גידול בנים (רב יצחק בר אבדימי, ערוב' ק:).

---

[1] [ושגור היום: צרת רבים חצי נחמה (עי' הימן, בית ועד לחכמים, 230), ועי' ערך נֶחָמָה. ור"מ אלשיך (בפרושו לאיוב ג יח) כותב: אילו הייתי אני לבדי לא אתנחם, אך אמצא אחרים, וצערת רבים נחמה, ועי' א. צָרָה.]

לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם, וכי היכן מצינו ביעקב שפדאו לאברהם, אמר רב יהודה שפדאו מ צ ע ר גידול בנים (סנה' יט:). לאחר שגדלתים כאפרוחים של תרנגולים וסבלתי עליהם צ ע ר גידול בנים, כי רוב ימי הייתי ב צ ע ר גדול בעבורם, ועתה לא תזכור לי זאת לרחם על בני (מד"ר איכ' פתיח', רבי יוחנן פתח). — ובסהמ"א: ויזהר אדם באונאת אשתו, לפי שדמעתה מצויה, ודי לה לאשה ב צ ע ר נדות ו צ ע ר לידה ו צ ע ר גידול בנים (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ג, ענעלאו, 118). ו צ ע ר גידול בנים רובן הוא של אשה, וע"כ שכרה גדול כשיגדל בנה על הדרך הנכונה (שם ד, 140).—"וצַעֲרָן שֶׁל בָּנִים: אמר הקב"ה ליהודה, אין לך בנים ואין את יודע צ ע ר ן של בנים (אגדת בראשית כט). — שָׁרוּי בְּצַעַר, הָיָה (עִמּוֹ) בְּצַעַר, היה שֻׁתָּף בְּצַעַר: בשישראל שרויין ב צ ע ר[1]) ואומות העולם שרויין בשלוה אומרין עורה למה תישן יי (תוספת' סוטה יג ט). בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים ב צ ע ר בין אומות העולם מוריד שתי דמעות לים הגדול וכו' (ברכ' נט.). כל העולם כולו בנחת וחגינא ב צ ע ר (יומא כ"ג). בזמן שישראל שרוין ב צ ע ר ופירש אחד מהן באין שני מלאכי השרת וכו' ואומרים זה שפירש מן הצבור אל יראה בנחמת צבור (ת"כ תעני' יא.). בזמן שהצבור שרוי ב צ ע ר אל יאמר אדם אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלום עליך נפשי וכו' (שם שם). וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה, וכי לא היה לו למשה כר אחת או כסת אחת לישב עליה, אלא כך אמר משה הואיל וישראל שרויין ב צ ע ר אף אני אהיה עמהם ב צ ע ר (שם שם). זה היה ב צ ע ר מערה וזה לא היה ב צ ע ר מערה (ב"מ פה.). בכל צרתם לו צר, א"ל הקב"ה למשה, אי אתה מרגיש שאני שרוי ב צ ע ר כשם שישראל שרויין ב צ ע ר, הוי יודע ממקום שאני מדבר עמך, מתוך הקוצים, כביכול אני שותף ב צ ע ר ן (מד"ר שמות ב). — ובסהמ"א: ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות יי מארץ מצרים, מלמד שאף צבאות מקום היו עם ישראל ב צ ע ר, שנאמר בכל צרתם לו צר, ואומר עמו אנכי בצרה וכו' (מדה"ג שמות יב מא, הופמן, 116). — "צִעֵר הַצִּבּוּר: וירא בסבלותם, מהו וירא, שהיה רואה בסבלתם וכו' והיה נותן כתיפו ומסייע לכל אחד ואחד, אמר כדי שלא אוציא עצמי מ צ ע ר הצבור (שם שם ב יא, 15).—ובקצור, צַעַר, במשמ' תשלום כנגד הצער, Schmerzensgeld; indemnité; smart-money: מה בין אונס למפתה, האונס נותן את ה צ ע ר והמפתה אינו נותן את ה צ ע ר וכו' (כתוב' ג ד). החובל בחבירו חייב עליו משום חמשה דברים, בנזק, ב צ ע ר, ברפוי, בשבת ובבושת וכו', צ ע ר, כואו בשפוד או במסמר ואפילו על ציפורנו, מקום שאינו עושה חבורה, אומדין כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך (ב"ק ח א). פצע תחת פצע, ליתן צ ע ר במקום נזק (רב זביד בשם רבה, בבלי שם פד.). וכי אדם מוחל על צ ע ר ו דתניא הכני, פצעני ע"מ לפטור, פטור (שם צג.). — ובקצור, צַעַר בַּעֲלֵי חַיִּים, במשמ' גרימת צער לבעלי חיים, Tierquälerei; cruauté contre les animaux; cruelty to animals: צ ע ר בעלי חיים דאורייתא (שבת קכח:). דאי כתב רחמנא פריקה הוה אמינא משום דאיכא צ ע ר בעלי חיים ואיכא חסרון כיס, אבל טעינה דלאו צ ע ר בעלי חיים איכא ולא חסרון כיס איכא אימא לא (ב"מ לא.).—ובסהמ"א, גם על עצם הצער של בעלי החיים: וכן אסר לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד להשמר ולהרחיק לשחוט משניהם הבן לעיני האם, כי צ ע ר בעלי חיים בזה גדול מאד, אין הפרש בין צער האדם עליו ו צ ע ר שאר ב"ח וכו' (ר"מ א"מ, מו"נ ג מח [1]).—"ובהשאלה, לצמחים: ס"א דהינוניתא, פי' שם מקום, והתמרים שגדילות שם שמינות תן הרבה ולפיכך אין משהין אותן לפני שמש שיש להן צ ע ר (ערוך ערך הן).—"ובמשמ' עמל וטרח, טרח המעין במאמציו לפתר בעיה הגיונית קשה, טרח לישב קושיה וכדו': גם זה תמה למה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עמה (עם יוכבד), שהולידה משה והיא בת ק"ל שנה וכו', ולא די לנו זה ה צ ע ר עד שעשו פייטנים פיוטים ביום שמחת תורה, יוכבד אמי, אחרי התנחמי, והיא בת ר"נ שנה וכו' (ראב"ע, בראש' מו כג). ויאמר רב חננאל ז"ל כי יש מי שיחדש בגופו כצורת בשר אשה וכו' וכל ה צ ע ר הזה בעבור

---

[1]) [כך בדפוס ובבבלי (סוטה מט.); ובתוספ' צוק"מ: בצרה.]

[1]) [ונוהג בימינו „חברת צער בעלי חיים" כשם לחברה למניעת ענויי בעלי החיים.]

היות משכבי אשה לשון רבים ודברי יחיד שני משכבים וכו' (הוא, ויקר' יח כב).—°פִּכֵּחַ אֶת צַעֲרוֹ שֶׁל פְּלוֹנִי, התיר והפיג אותו, ואמר המליץ: אנשים בדהנים אנחנו וכשאנו רואים אדם שלבו דואג ונפשו עצובה מפכחים אנו צערו בדברינו (ר"א לויפל, סלום על ישראל ב, 21).—ומ"ר *צְעָרִים, צְעָרִין: אמר הקב"ה אספו לי דורו של שמד, היאך היו עושין, מעמידין ישראל לפני הדיין ואומרין לו כפור באלהיך, ואומר איני כופר לעולם, מיד מרבין עליו צערין, שנאמר ירבו עצבותם וכו' (בשם ילמדנו, ערוך ערך עלב).—ובסהמ"א: ואם אלו הצערים הנפשיים חסה תורה עליהם בבהמות ובעופות, כל שכן בבני אדם (ר"ם ח"ה, מו"נ ג מח)·ואמרו בהמות ולא אמר בהמה, אפשר שעניננו כאחת הבהמות שדרכן לעמוד ברשות בעליהן שגדלו עמהן אפי' לסבול הצערים (הוא, יקוו המים, 95).

ב. *צַעַר, ס"ז,—גנאי, קלון [1]: לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד (לענין תענית) עושה, תלמיד עושה, דברי רבי שמעון בן אלעזר, רבן שמעון בן גמליאל אומר במה דברים אמורים בדבר של שבח, אבל בדבר של צער עושה וזכור לטוב, שאין שבח הוא לו אלא צער הוא לו (תעני' י:).

ג. *צַעַר, ס"ז,—כמו סַעַר: מעשה בספינה אחת של גוים שהיתה פורשת לים הגדול וכו' עמד עליהם צער [2] גדול בים וכו' (ר' תנחום, ירוש ברכ' ט א).

א. צָעַר, פ"ע, יִצְעַר, יִצְעָרוּ, — צְעַר, היה צָעִיר, היה, מעט הכמות או האיכות, gering sein; être de peu d'importance; to be degraded: והרבתים ולא ימעטו והכבדתם ולא יִצְעָרוּ (ירמי' ל יט). יכבדו בניו ולא ידע ויִצְעֲרוּ ולא יבין למו (איוב יד כא).

—הפעי', *הִצְעִיר,—הִצְעִיר את עסקיו, את עצמו, הִקְטִין, מִעֵט: וכי מן התולדות אין אנו יודעים שהוא (אפרים) הצעיר, אלא מה הוא הצעיר, על ידי שהיה מצעיר את עסקיו [3] וזכה לבכורה, הגדול שהוא מצעיר את עסקיו על אחת כמה וכמה (רב הונייא, מד"ר ברא' ו).

—הפע', בינ' *מְצֹעָר, מוצער,—מֻעָט, קטן בכמות: אלא מתוך שישיבתה (של צוער) קרובה עונותיה מוצערין [1] (רב, שבת י:). — ובסהמ"א: מלכות מוצערת [2] ונבזית (רס"י, דני' ח ט).

—התפ', *הִצְטַעֵר,—עשה עצמו קטן, התְכַּוֵּץ: למלך שיצא לו למדבר והביאו לו מטה קצרה, התחיל מצטער בעצמו ומדחק באבריו, כיון שנכנס למדינה, הביאו לו מטה ארוכה, התחיל פושט עצמו ומותח איבריו (ר' עזריה בשם ר' יהודה בר' סימון, מד"ר שה"ש, הנך יפה דודי).

—נפעי', °נִצְעַר, — נעשה מעט הכמות או האיכות, נתמעט, ואמר הפיטן: והננו בכל יום הולכים ודלים, נמעטים ברבות הזמנים, ונצערים בסגות השנים (רסע"ג, בקשה ב, סדור רסע"ג, עז). — ואמר המליץ: נמעטו ונצערו אוהבי לשון הקדש בדור יתום הזה (רמא"ג, הלכפתים ברוסיא, הקד').

ב. *צַעַר, קל אינו נהוג בתו"ם, ועי' בינ' פָּעוּ' לקמן.

—פע', *צִעֵר, ציער,—א) צִעֵר את פלוני, גרם לו צַעַר: כוואו על ציפרנו ועל כף רגלו ולא רשם בו טענו אבנים וציערו, הטיל שלג על ראשו וצננו הרי זה נותן לו דמי צערו (מכי', מסכ' דנזיקין ח). כל כך היה בידך ואתה מצעריני (רבי, ע"ז מ:). וזו (הגר) מאחר שציערנו אותה אנו משתעבדים בה, לא איכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה (מד"ר ברא' מה). אמר לו (יצחק לאברהם) אבא בחור אני וחוששני שמא יזדעזע גופי מפחדה של סכין ואצערך (שם שם נו). משל למלך שאמר לבנו יעשה עם פלוני ולא יצערנו, הלך ועשה, אף על פי שעשה עמו חנם לא הניח שלא היה מצערו, כשנתרצה עבנו גזר על מצעריו להרגן (שם שמות ל). כלום ציערו אותך כציערוהו אחיו של יוסף (פסיק' רב', נחמו נחמו, קמב.).—וצִעֵר לפלוני, כמו את פלוני: אתה הוא שציערת לאבא (ר"ש ברבי לר' חייא, סנהד' יח.). — צִעֵר את נפשו, את עצמו: וכי על איזו נפש חטא בה שצריך כפרה, על שציער נפשו [3] מן היין, והלא דברים ק"ו ומה אם המצער נפשו [3] מן

---

[1]) [וכן בסור' צערא, כתרג' של חרפה (יחזק' לו טו), וכן בערב' צע'ר [a]), והוא משרש א. צער.]

[2]) [כך בקונדרים אחרון לר' שמעון הדרשן, (שרידי ירוש', 324) וכן בספור דומה במנוה"מ לר"י אלנקאוה ב, 16. ובדפוס': סער.]

[3]) [נ"א: עצמו, עי' תיאודור.]

[a]) جنح

---

[1]) [ולפני זה: עונותיה מועטין, ואולי צ"ל מיצערין, בהתפ', כי המלה מְצֹעָר שבפסוק נדרשת כאן.]

[2]) [נ"א: מיצער'.]

[3]) [בבבלי (תעני' יא.; נדרי' י.): עצמו.]

היין צריך כפרה ק״ו למצער נפשו [1] על כל דבר (ספרי במד׳ ל). וכל המצער עצמו [2] עם הציבור זוכה ורואה בנחמת ציבור (תעני׳ יא.). אמר לו ענר (לאברהם) כבר בן ק׳ שנה אתה ואתה הולך ומצער את עצמך (מד״ר ברא״ש׳ מג). מפני שנזיר חוטא היה על שציער עצמו מן היין וכו׳ (ר׳ מונא, סס במד׳ י). — ובפהמ״א: מה אם כשאדם מיקל ממשאו הרי הוא מקבל ברכה, קל וחומר המצער עצמו על כל המצוות (מדה״ג דבר׳ יד כח, הסגלה, 156). א״ל (אנשי שכם לחמור ושכם) א״כ הוא לא יהיו שלמים עמנו שלא נמול עצמנו ולא נצער עצמנו על דבר שאין אנו יודעים מתי יהי (ברא״ש׳ רבתי, אלבק, 169). —ואמר הפיטן: צערו בעקרבי עקצים וצערו כגמלי שקצים, להטו בעצי קצצים, דעכו כאש קוצים (שלמה הבבלי, אין לור, זולת שבת א חנכה). ועויתי והעויתי ופשעתי ופגמתי וצררתי וצערתי וקללתי וקלקלתי (רחב״ע, לך אלי, כהנא א, 205).—ב) ובמשמ׳ פ״ע, כמו התפ׳ [3]: יש בן אדם שמצער אם יתן אם לא יתן (ספרי דבר׳ קטז). יצער אדם עם הצבור שכן מצינו במשה שציער עצמו עם הצבור (תעני׳ יא.). פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שנשברה והייתי מצער [4] על תלמיד חכם שבה (ר״ג, יבמ׳ קכא.). — ובפהמ״א: לארץ, על הארץ, לצער בצערו (רס״י, איוב ב יג). היתה טורפת ומחבטת עצמה וממרטת כנפיה והומה ומצערת (הזוה, סנה׳ לה, ד״ה אטריף קמיה). עד היכן כיבוד אב ואם, אפילו נטלו כיס של זהובים שלו והשליכו בפניו לים לא יכלימם ולא יצער בפניהם וכו׳ (רמב״ם, ממרים ו ז).

—התפ׳, *הִצְטַעֵר, נצטער, — היה לו צַעַר וְטֹרַח: כואו בשפוד או במסמר ואפילו על צפורנו מקום שאינו עושה חבורה אומרין כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול ולהיות מצטער כך (ב״ק ח א). נפל הבית עליו ועל אמו אלו ואלו מודין שיחלוקו, אמר רבי עקיבא מודה אני בזה שהנכסים בחזקתן, אמר לו בן עזאי על החלוקין אנו מצטערים אלא שבאת לחלוק עלינו את השוין (ב״ב ט ס). בשעה שאדם מצטער שכינה מה הלשון אומרת כביכול קלני מראשי קלני מזרועי, אם כן המקום מצטער [1] על דמם של רשעים שנשפך קל וחומר על דמם של צדיקים (ר׳ מאיר, סנה׳ ו ס). התחיל הבן מצטער מפני החמה פרש עליו אביו בגדו (מכי׳, בשלח ד). באותה שעה נטל (משה) אשתו ושני בניו והיה מוליכם למצרים וכו׳ א״ל (אהרן) על הראשונים אנו מצטערים ועכשיו נצטער גם באלו (סס יתרו א). תענו את נפשותיכם, יכול ישב לו בחמה ובצינה כדי שיצטער וכו׳ (ספרא ויק, אחרי פרק ז). הואיל ונצטערנו ובאנו לכאן נלך ונראה פרגמטיא של יהודים מה טיבה (ספרי דבר׳ שנד). הלכו ומינו את רבי אלעזר בן עזריה בישיבה בן שש עשרה שנה ונתמלא כל ראשו שיבות, והיה ר׳ עקיבא יושב ומצטער ואמר, לא שהוא בן תורה יותר ממני אלא שהוא בן גדולים יותר ממני (ירוש׳ ברכ׳ ד א). דמה בן נתינה ראש פטרבולי היה, פעם אחת היתה אמו מסטרתו בפני כל בולי שלו ונפל קורדקון שלה מידה, והושיט לה שלא תצטער [2] (ר׳ אליעזר, ירוש׳ פאה א א). על שני דברים הייתי מצטער כל ימי, על תפלתי שתהא לפני מטתי ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום (אבא בנימין, ברכ׳ ה:). כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל את נשמתך, אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו (ר׳ עקיבא בשעת מותו, ברכ׳ סא:). כל מי הייתי מצטער על המקרא הזה כי בענן אראה על הכפורת אמרתי מתי יבוא לידי ואקיימנו (צדוקי אחד, יומא יט:). מצטער פטור מן הסוכה (רבא, סוכה כו.). אפשר דבר שנצטער בו אותו צדיק (יוסף) יכשל בו (מגי׳ טז.). והיה רבן גמליאל בודקו וכו׳ אמר לו (ר׳ חנינא) רבי אל תצטער לבודקני, אם קטן אני אהיה בשביל אבא, אם גדול אני אהיה בשביל עצמי (גיט׳ כט:). רצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסת בחלקו של בנימין, והיה בנימין הצדיק מצטער עליה בכל יום לנוטלה (ר׳ חמא

---

1) [עי׳ בהערה הקודמת.]

2) [בילק׳ שמע׳ (ברא״ש׳ קמח): המצטער.]

3) [ואולי זו צורת התפ׳ מִצַּעֵר.]

4) [במד״ר (קהלת, שלח לחמך): ונצטערתי.]

---

1) [בבבלי חגי׳ (טו:) בכ״י ב: אם כך אמר הכתוב מצטערני על דמם וכו׳, עי׳ דקדוקי סופרים.]

2) [בקונדרים אחרון לר׳ שמעון הדרשן (שרידי ירושלמי, 325): תצער.]

ערי חגיגה, זבחי' נג :). ואותן שבעת ימים היו ישראל אוכלין ושותין ושמחים ומדליקים נרות ובסוף חזרו ונצטערו על הדבר (ר' לוי, מד"ר בראש' לה). כזה שהוא נדון לפני הדיין צועק ומצטער ואומר יה יה די (שם שם לג). זו חנה שהרבה היתה מצטערת שנא' והיא מרת נפש (שם שמות יט). ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי, אמר לו למה אתה מצטער (שם שם כא). כמה נצטער אותו צדיק, כמה עבדים וכמה שפחות יש לו והן מספילין באוכלין ומשקין שלו (שם ויקר' כח). לאשה שישבה על המשבר לילד והיתה מצטערת לילד (ר"ל, שם דבר' ג). רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך יגיעי וצערי שנצטערתי על ישראל עד שיהיו מאמינים לשמך (שם שם יח). שכל מי שמקבל פני חברים כאלו מקבל פני שכינה ואתם אחינו רבותינו גדולי התורה, מי שנצטער בכם עשרה מיל או עשרים או שלשים או ארבעים כדי לשמוע דברי תורה על אחת כמה וכמה (ר' יהודה, שם שה"ש, סמכוני). אחר שנפטר ר' אליעזר מן הבימה היה מצטער על שנתפש על דברי מינות (שם קהל', כל הדברים יגעים). חזר המלך לומר לא אלא יהיו אלו (הפקחים) מסובין ואוכלין ושותין, ואלו (הטפשים) יהיו עומדים על רגליהם לוקין ורואין ומצטערים (ר' יהודה הנשיא, שם שם, בכל עת). מי שמסיע עצמו מתלמודו לסוף הוא מצטער (שם שם, מסיע אבנים). אמר הקב"ה אינו דרך משה שנצטער במשכן יהא עומד מבחוץ ואני עומד מבפנים (תנחו' בובר, ויקר' א). בשעה שנצטער (דוד) על בית המקדש וכו' כיון שראה אותו הקב"ה שעומד ומצטער על בית המקדש מיד שלח אצלו גד הנביא (פסיק' רב', כי פקד פי' את חנה, קנט :). השכיר עמל ומצטער כל היום לשכרו ואת מוציאו ריקן (מדר' תהלים דבר' כד טו, הופמן, 159). — ובבהמ"א: אשרי אדם שמצטער עם הצבור (מדה"ג שמות יז יב, הופמן, 183). מעשה באדם אחד שהיה לו בן ונצטער בו עם רבו עד שלימדו ספר בראשית בלבד וכו', מי שהוא מצטער על בנו ומלמדו מקרא ומשנה הלכות ואגדות וכו' (שם דבר' ו יב, הסגלה 81). ונתתי עשב בשדך לבהמתך, שלא תהא מצטער למדבריות (שם שם יא טו, שם, 111). בקש להוציא רוח מלמטה ונצטער הרבה ואינו יכול להעמיד עצמו מהלך לאחריו ארבע אמות וממתי עד שתכלה הרוח (רמב"ם, תפלה ד יג).

—קל, צָעַר, בינ' צוֹעֵר, פ"ע, כמו הִתפ': כי עות כמות אהבת ובהפרד ממנה בעלה היא עניה צוערה[1]) חיי צער תחיה (פלא יועץ א, ה). — ובינ' פעו' צָעוּר, מי שנתון בְּצַעַר, שמְּצַעֲרִים אותו: כשאדם צעור מאד ואף על פי כן עוסק בצרכי שמים (ס' חסידים תתרלט). אם רואה שאשתו מריבה ואינו יכול למחות בידה וכו' מוטב שישתוק ולא יכריע את אשתו לפני העולם לכף זכות, אלא שלא בפני אשתו יאמר אני צעור שאשתי עושה כך (שם תתסכד). ראובן ידע ששמעון היה גנב והיה צעור (שם תתתכב). כי עון ועונש למי שמצער את הטרחנים מפני שבלא זה תדיר צעורים (שם תתתלז). ראה אחד שכבר היו לו בנים ומתה אשתו ונעשה שלקה אשה אחרת והית צעור, אמר לו למה אתה צעור וכו' (שם תתתתרפא). ובהיות האדם צעור דואג וחרד ביום מות קרובו אין דעתו וכוונתו מיושבת כלל ועל כן אין ראוי לאכול קדשי שמים (חנוך, מצוה תרא). היו להם חטין הרבה ולא הלכו (בני יעקב) אלא בשביל דבר זה שלא להתראות בפני ישמעאל ועשו שהם צעורים ורעבים (חזקוני עה"ת, בראשי' מג א). ועל כן נקרא הצדיק סופר נקרא סומך על שם שסומכים וסובלים בעבורו כל איש צעור ודאוג ובעל חולי ויסורין (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר לט). — ואמר הפיטן: על עסק בעורים עזבנו אלוף נעורים, סוחים כבן סעורים סגוף עני וצעורים (שלמה הבבלי, לך ה' הצדקה אלבשת, סליח' מנח' יוה"כ). צנוף צנפני כדור דחויה צרורה צעורה אלמנות חיות (יצחק, אלכה ואסובבה סליח' ג עשי"ת). המלא רחמים על עניה סוערה בדודה ושדודה כאובה צעורה (מקוה ישראל, סליח' ה עשי"ת). —ואמר המשורר: ומי ידור ובמזהרה ישלם וירוה צעורים הלחוצים (אשר אבד, קינה, גנזי שכטר ג, 248).

—פע', צִעֵר, בינ' מְצַעֵר, —שצִעֲרוּ אותו, ובנפשנו נביא לחמנו וחיינו מצוערים ודחוקים (תוכחת יש"ר בספר אילים). —ואמר הפיטן: צערו בעקרבי עקצים

[1]) [ע"פ לשון הכתוב: עניה סֹעֲרה (ישעי' נד יא), ואמנם לפי הנאמר בהערה לערך ב. צַעַר, אפשר שזה (סער) כתיב אחר של אותו שרש.]

ו צ ע ר ו כנמלי שקצים (שלמה הבבלי, אין צור, זולם א מנכם).

א. צֹעֵר, ס״ז, מ״ר צֹעֲרִים, — נער שומר הצאן על יד הרועה, Hirtenjunge; jeune berger; shepherd-boy: הך את הרעה ותפוצין הצאן והשיבתי ידי על הַצֹּעֲרִים[1] (זכרי יג ז). — ובתו״מ: מעמו להוציא[1]) את ה צ ו ע ר ולהביא את דמי הנוקד (מכי׳, מסכ׳ כזיקין טז).

ב. *צֹעֵר, צוער, ס״ז,—שָׁר, מְזַמֵּר[2]), Sänger; chanteur; singer: אין פוחתין מי״ב לוים עומדים על הדוכן ומוסיפין עד לעולם, אין קטן נכנס לעזרת לעבודה אלא בשעה שהלוים עומדים בשיר, ולא היו אומרים בנבל וכנור אלא בפה כדי ליתן תבל בנעימה, ר״א בן יעקב אומר אין עולין למנין ואין עומדין על הדוכן אלא בארץ היו עומדין וראשיהם מבין רגלי הלוים, ו צ ו ע ר י הלוים היו נקראין[3])

---

[1]) [כך, כנער צעיר המשמש על יד הרועה, הבינו את המלה כל המפרשים. ואולם אין זה מבאר לא את הצורה צֹעֵר ולא את הנגוד המפרש אל נוקד בדברי המכילתה שלהלן. ודבר הנוקד ברור היום מכתבות בבל. הוא הרועה הנמצא בתמידות עם הצאן והמשלם לבעלי הצאן מתוצרת הצמר, ועל כן מה שנגנב, נגנב מ ע מ ו, והוא חיב לשלם את הגנבה. והרועה הנוקד הוא הנקרא אף אַדִּיר הַצֹּאן. ואין אַדִּיר זה לשון נאדר בכח או בהדר וקדושה, אלא א ד י ר פרושו ר ו ע ה, והמלה נגזרה מן אֶדֶר ואַדֶּרֶת במשמ׳ עור הבהמה (מזה אַדֶּרֶת שֵׂעָר), וכן אף ס פ ל א ד י ר י ם בשירת דבורה היא ק ע ר ת ה ר ו ע י ם שהחמאה שמורה בה, וכן שם (שפט׳ ה יג) אז יְרַד שָׂרִיד לְאַדִּירִים עָם, פרושו: אז הכה ש ר י ד ש ל ר ו ע י ם את עם המלחמה של סיסרא. והנה בנגוד ל א ד י ר י ם, הרועים הנוקדים, בא ה צ ו ע ר ובאים במקרא ה צֹּ ע ר י ם, והם אף ה צ ע ו ר י ם או הצעירים, צ ע י ר י הצאן, שאינם נערים סתם אלא הם הַשֹּׂעֲרִים (הוא בכתיב התלמוד ה ס ו ע ר י ם) הפוקדים את העדר, ובעקר הבאים לשער את העדר בשם הבעלים, כלו׳ לקחת בשבילם את הַשַּׁעַר, את שעור ה צ מ ר המגיע להם מתוצרת העדר (עי׳ לכל הענין בפרטות בלשוננו יג, חוב׳ ב). ומכאן קבל השרש ש ע ר אף את המשמ׳ ס ע ר, בקר את העדר ואף שִׁ עֵ ר (בעקר שִׁעֵר) את שִׁ ע ו ר המס המגיע מן העדר לבעלים. ומעין זה קבל גם השרש ב ק ר — המשמש לפעֻלת ה ב ו ק ר הוא הצוער המטפל בבקר והבא לשם כך „בנוקדים״ (כגון עמוס שהוא בוקר, צוער, ולא נוקד), והמעביר את עדרו תחת שבטו כדי לקבוע את שעור המס — את המשמ׳ של בקור לשם פקוח. והואיל ואין הצוער, השוער, נמצא תדיר על יד העדר, על כן אינו אחראי לגנבה. והואיל והצוערים או צעירי הצאן הם בעקר פקידי הבעלים הבאים לגבות את המגיע מן האדירים, על כן אם לא יקבלו תשלום מספיק, לוקחים הם מן העדר עצמו, וזאת התמונה שבמלים „אם לא יסחבום צעירי הצאן אם לא יַשִּׁים עליהם נוהם״ (ירמ׳ מט כ). ובפס׳ „ואדיריהם שלחו צעוריהם למים״ (סס יד ג) הכונה: ואת אדיריהם שלחו צעוריהם, שהם הממֻנים על הרועים.

ואשר לחלוף צער—שער עי׳ ביחוד בהערה לערך ב. צֹעֵר, שגם הוא בעקר שֹׁעֵר, במשמ׳ אחרת. והואיל ובא כאן צֹעֵר ככתיב אחר במקום שֹׁעֵר בנגוד לאדיר, אפשר שבאה המלה במקרא אף בכתיב ש ע ר.

וברור שבתקופה הקדומה היו הצוערים-שוערים בארץ כנען פקידי הכנענים, וכן נקראים עדין אף אצל זכריה בעלי הצאן בשם כ נ ע נ י י הצאן (ככתיב המסרת בשתי מלים „כן עניי הצאן״, זכרי׳ יא ז, שם שם יא), ועל כן נלחמו בני ישראל, רועי הצאן, ה א ד י ר י ם שבשירת דבורה, נגד צ ע ר י או ש ע ר י הכנעניים, ואולי יש לבקש בכוון זה אף את פרוש המלים „אז לחם שערים״ כמלחמה נגד השוערים, הצעירים, שבאו לסחב את נות ישראל ולשדד מהם את צאנם, ועי׳ במאמר הנ״ל.]

[1]) [כך נכון בילקוט, ויש גורסים לחפך: להביא את הצוער ולהוציא את הנוקד ועי׳ בהערה הקודמת.]

[2]) [עי׳ בהערה הבאה.]

[3]) [דברים אלו לא הובנו, וכן לא הובנה הערת הבבלי המעיר על דברי המשנה: תנא ו ס ו ע ד י הלוים היו נ ק ר א י ן, ותנא דידן כיון דהני קטין קלייהו והני עב קלייהו, הני מקטטי והני לא מקטטי קרי להו צ ע ר י (ערכ׳ יג:), שהמפרשים פרשו בה מלשון א. צַעַר, כאלו צער גרמו צוערים אלו ללוים ע״י שירתם היפה, שהם הלוים, לא הצטינו בה כמותם. ואולם מלשון ההערה, המדגישה את לשון הקטנות, קטין קלייהו וכו׳ מקטטי—לא מקטטי, ברור שדרשו צערי כלשון צ ע י ר ו ת וקטנות, וכונתם: ע״י תוספת קולם ה צ ע י ר היו אלו צֹעֲרִים כלו׳ מַצְעִירִים את קולם העבה של הלוים. ואמנם אין דברים אלו אלא ד ר ו ש של המלה צערי, ועקר חשיבות ההערה אך בזה, שהיא מעידת על כתיב ב ס מ ך במקום צערי, צוערי בצדי ועי׳ לקמן.

ואשר לשאלה מי היו צוערים אלו, אין לסמך על דברי התוספתה כי היו אלו ב נ י י ק י ר -

(ערכין ג ו). צ ו ע ר י לויה בני יקירי ירושלם היו בעזרת נשים, ראשיהן בין רגלי הלוים כדי ליתן תבל בנעימה (תוספת' שם ב ג).

צַף[1], ס״ז, — טור שורה, Reihe; file: אם חסר מחמש אוזנים (בריאה) טריפה ואם נמצאין שש כשירה, והוא שעומדין ב צ ף של אוזנים, ואם נמצא ביני ביני מלפניה כשירה וכו׳ אבל על גבה וכו׳ טריפה (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 140).

צפד[1], ממנו צָפַד, ״צָפֵּד, צְפִידָה.

צָפַד, פ״ע, — א) צָפַד העור על העצם, יָבַשׁ ונדבק[2], kleben; s'attacher, se coller; to adhere: חשך משחור תארם לא נכרו בחוצות צָפַד עורם על עצמם יבש היה כעץ (איכ׳ ד ח). — ובתו״ם: וישבת בחושך ואפילה ועיניך לא ראו אור, וצ פ ד עורך על עצמך וגופך יבש היה כעץ (פסיק׳ רב׳, סוף אשים, קסב:). — ואמר המשורר: כמעט אצבעות ידיו צ פ ד ו רחקו לולא המלך ישב אל פניהו (יל״ג, אהבת דוד ומיכל ב, שירי יל״ג ג, 30). — ובינ׳ פעו׳, ״צָפוּד, יָבֵשׁ: ענבים שחורות המטיפות דם הם הנקבות ויש מהם קשות וצ פ ו ד ו ת (אסף, 116:) ויפתיח את הגידים אשר קפדו מרוב ימים או עקיבים צ פ ו ד י ם אשר ירככם (שם, 184:). — ״ובמשמ׳ מכֻוָּץ, מקמט[3]: בגד של סאמטא קצר מצבע תכלת הדודאים (פיאלעט) מעשה רוקם ריקמת זהב זהב צ פ ו ד עליהן (גוטלובר, ממלכים, 112). — ב) ופ״י, ״צָפַד במשמ׳ יִבֵּשׁ, כִּוֵּץ וְהִקְשָׁה: מתני׳ בשנתנו (את הבצל) משהוציאו עדשים מימיהן עדשים צ ו פ ד ו ת אותו שלא יתן (טעם) (ר׳ בא בר ממל, ירוש׳ תרומ׳ ע 7). בצל של חולין שנתנו לתוך עדשים של תרומ׳ אפי׳ כן עדשים צ ו פ ד ו ת[4] אותו שלא יבלע (שם שם). שרת שעורים במים נתבקעו הרי אילו אסורות, שריין בחומץ מותר מפני שהחומץ צ ו פ ד ן (ר׳ יוסה, שם פסח׳ ב ז). מעשה באחד שנפל לירדן ועלה לאחר שבעה עשר יום והכירו ש צ פ ד ת ו הצינה והשיאו את אשתו (ר׳ ירמיה, שם יבמ׳ טז ג).

— נפע׳, ״נִצְפַּד, — כמו קל במשמ׳ פ״ע: אז תצא הרוח מן הגוף וכו׳ והגולם נשאר קר מתיבש ונ צ פ ד כאליל

ירושלם, כי המלים „בני יקירי... היו״ שבתוספת׳ באות בפרוש במקום „היו נ ק ר א י ן (או נקרין)״ שבמשנה, וברור שאין כאן אלא שבוש, והתוספת „(בני יקירי) י ר ו ש ל ם״ באה על יסוד הכתוב (המובא בנוסח התוספתה) שנאמר: ישוע בניו ואחיו קדמיאל ובניו בני י ה ו ד ה וכו׳ (עזר׳ ג ט), אבל אין כאן יהודה שם השבט והארץ אלא שם איש, ובכל מקום אחר (כגון עזרא ב מ ועוד) כתוב במקומו: הלוים בני ישוע וקדמיאל לבני ה ו ד ו י ה. ואין אפוא כל ידיעה אחרת על צערים אלו, לא שהיו צעירים (זה רק עפ״י הדרוש שבבבלי) ולא שהיו מבני יקירים בירושלם, אלא עבדה זו בלבד, שהכונה למזמרים שעזרו ללויים במקדש בשירה ובנגון.

והרי אין ספק כי דברים אלו על הלויים המשוררים במקדש ועוזריהם מיסדים הם על תאורי המקרא המרבים בענין זה, וגם הפסוק המובא בתוספתה מעיד על כך, שאת לשון המקרא באים התנאים לבאר. והנה בכמה וכמה מקומות במקרא מובאים כעוזרי הלויים בשירה ובנגון במקדש — ה ש ו ע ר י ם, אשר בטעות חשבו שפרושם שוערי שְׁעָרִים בלבד; וכאן מלה אחרת לפנינו, המקביל אל הערב׳ שַׁאעִר[a] שפרושו מ ש ו ר ר וממנו שִׁעְר[b] במשמ׳ ש י ר, ש י ר ה וכדו׳. והואיל ושין בערב׳ היא סין שמאלית בעברית, על כן עקר צורת המלה היא שׂוֹעֲרִים, ס ו ע ר י ם, ולא שוערים.

והנה באת הערת הבבלי ומעידה כי ידוע היה לחכמים, כי מלה זו שׂ ו ע ר י ם, ס ו ע ר י הלויים, היא המלה הבאה אצל התנא שלנו בצורה צ ו ע ר י ה ל ו י ם. וזאת כונת הערתם להעיר על הנגוד בין כתיב המקרא וכתיב ה„תנא דידן״: תנא (כפי הכתיב שבמקרא) ס ו ע ר י (כך צ״ל, ז״א שׂוֹעֲרֵי, כי כך לא הקפידו להבדיל בין סין לסמך) הלוים היו נקראין, ותנא דידן וכו׳ קרי להו צוערי. ועי׳ בפרטות במאמרו של טורטשינר, לשוננו יג ח״ב ב).]

[1]) [כנראה ע״פ הערב׳ צַף[c], משרש צפף, ועי׳ שם, הערות.]

[a]) شاعر [b]) شعر [c]) صفّ

---

[1]) רק בעברי. [ויש משום צפד[a]) בערב׳ במשמ׳ קשר.]

[2]) [כך דונש, ריב״ג וראב״ע, אבל רש״י: נקמט ונתחבר. ומנחם פתרו כמו שחור (וכן הוולג׳: denigravit), השיג עליו דונש והשיבו לו תלמידי מנחם, ע״כ. והשבעים תרגמו ἐπάγη, עלה.]

[3]) [כפרוש רש״י לפסוק, עי׳ בהערה הקודמת.]

[4]) [כך צ״ל ולא צ ו פ ר ו ת.]

[a]) صفد

העשוי מן הטיט (ר' שבתי דונולו, חכמוני על ס' יצירה ח, ורשה, סג:). וכאשר יחסרו המים ויחרבו ישאר העשב הזה חרב ו נ צ פ ד כעצים יבשים (אסף, 64.).
—הפעי', ״הִצְפִּיד,—עשה שיִצְפַּד הדבר: יגרה מכאובים ו י צ פ י ד את העור (אסף, 134:).

״צֶפֶד, ס״ז,—דֶּבֶק, החמר שבו מדביקים דבר לדבר: צפד עורם וכו' ויש מתרגמים כפי מה שנשמע מן איש עברי משוכני המדבר הידוע בהדני ביחוס אל שבט דן, שהדבק נקרא צ פ ד והענין אחד ואפשר שיהיה שם הדבק צ פ ד להיותו דבר שמדבקין בו ואין זה רחוק (ר' תנחום ירושלמי בפרושו לאיכה, מובא בלקו״ק כתב', 180, ובאלדד הדני, אפשטיין, 72).

א. צפה [1]), ממנו א. ״מצופית, מצפה, מִצְפֶּה, א. צפה, צפה, ב. *צפוי, ״צפות, צפיה, ״צפיה, תצפית.

ב. צפה [2]), ממנו *מצפית, ב. צפה, א. צפוי, צפת?

ג. צפה, ממנו ג. צפה, צפית.

א. צָפָה, פ״י, צופה, צופיה, צופות, צפוי, יצף, תצפינה, א) —צפה בין פלוני לפלוני, ראה והתבונן והיה עד לדבר שביניהם, להברית או ההסכמה שביניהם כי יקימו מה שהסכימו לעשות, beobachten; observer; to observe: והמצפה אשר אמר יצף יי' ביני ובינך כי נסתר איש מרעהו אם תענה את בנתי ואם תקח נשים על בנתי (ברא' לא מט).—ובמשמ', ראיה והבטה, sehen; voir; to see: בכל מקום עיני יי' צופות רעים וטובים (משלי יה ג).—וצפה בפלוני משל בגבורתו עולם עיניו בגוים תצפינה (תהל' סו ז) —ובמשמ' השגחה על דבר: צופיה הליכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל (שם לא כז).—ודבר לא בע״ח צפה, במשמ' היה מכון: אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק (שה״ש ז ה). — ב) צפה לפלוני לעשות לו דבר, כמו ארב, התבונן אימתי יוכל להרע לו, lauern; guetter; to waylay: צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו (תהל' לז לב). — צפה עם פלוני,

[1]) [וכן בארמ' יהודית, ובפונית חדשה צפא במשמ' צפה, ובאשו' צפו (וגם שפו) כמו צפה בעבר'. ועי' ב. צפה, ג. צפה, הערות.]

[2]) רק בעבר'. [ועי' הערה לפעל ב. צפה.]

התנהג אתו ברמיה, בבגד, כאלו משחק אתו: צופה [1]) אפרים עם אלהי נביא פח יקוש על כל דרכיו (הוש' ט ח).—צפוי?,—ו צ פ ו [2]) הוא אלי חרב (איוב יה כב).—ואמר בן סירא: יש רשע ואבד מהלך חסר כח ויותר איש עני ועין יי' צ פ ת ה ו לטוב וינערהו מעפר צחנה (ב״ס גני' יא יב). — ובתו״מ: צ ו פ ה הייתי ברבן גמליאל ורבי יהושע, שכל העם היו מנענעין את לולביהן, והן לא נענעו אלא באנא ה' הושיעה נא (רבי עקיבא, סוכה ג ט). ומעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו באים בספינה וקדש עליהם היום, אמרו לו לרבן גמליאל מה אנו לירד, אמר להם צ ו פ ה הייתי והיינו בתוך התחום עד שלא חשיכה אלא שנטרפה ספינה פעמים הרבה (תוספתי שבת יג יא). היה מודד והגיעה מידתו לכותל אין א״מ' יקוב את הכותל אלא ימוד את הכותל ו צ ו פ ת כנגד מידתו ומודד, אחד מודד בכותל ואחד צ ו פ ה בעיניו (שם עירוב' ו יג). הרוצה לראות בארה של מרים יעלה לראש הכרמל ו י צ פ ה ויראה כמין כברה בים וזו היא בארה של מרים (ר' חייא, שבת לה.). שפופרת היתה לו לר״ג שהיה מביט ו צ ו פ ה בה אלפים אמה ביבשה וכנגדה אלפים

[1]) כך נסחת המסורה, וכבר התחבטו הקדמוי והחדשים בפרוש פסוק זה ולא מצאו דבר מניח את הדעת. ואין ספק כי יש כאן איזה שבוש. אך לפי הנסחה המסורה הפרוש היותר נאות לפי הענין להמלה צפה כאן הוא במשמ' הרשוי בפנים, אך אין לזה שום סעד לא בעצם לשוננו, ולא בלשונות השמיות האחרות. עכ״פ צריך להגיה עם אלהים, והמלה נביא מיותרת, היא כנראה נסרכה הנה מהפסוק הקודם אויל הנביא. ואולי זהו השרש פכה a) בערב', וכבר העירו קצת החכמים על חלוף צ—כ (Fürst, Wb), ואולי כך דברו אנשי אפרים.

[ולפי נוסח המסורה אפשר לבאר: הצופה, הנביא, של אפרים אשר עם אלהי, הוא לו, לאפרים, אך פח יקוש על כל דרכיו, אף משטמה בבית אלהיו.]

[2]) כך הכתיב; הקרי: צפוי. לפי דעת רב החדשים ו צ פ ו ן.

[וטורטשינר ס' איוב רואה כאן, כמו בכמה צורות דומות בספר, ביני' פועל צפו, בו״ו נשמעת במבטא, כדגמת השתחות וכדו'.]

a) فكه

בים (ערוצ' מג:). צופת הייתי בין מים העליונים למים התחתונים ואין בין זה לזה אלא שלש אצבעות בלבד (בן זומא, חגי' טו.). כמוצאי יו"ט האחרון של חג הכל צופין לעשן המערכה וכו' (ר' יצחק בר אבדימי, יומא כא:). הרכה צפו (לדרוש[1]) במרכבה ולא ראו אותה מימיהם (מגי' כד:). כל הצופה בנשים סופו בא לידי עבירה וכל המסתכל בעקבה של אשה הויין לו בנים שאינן מהוגנין (ר' אחא בר' יאשיה, נדר' כ.). ותשב בפתח עינים, א"ר אלכסנדרי מלמד שהלכת וישבה לה בפתחו של אברהם אבינו, מקום שכל עינים צופות לראותו (סוטה י.). מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת בחמתן ולא היתה עושה פירות, עבר דקלי אחד וראה אותה אמר תמרה זו צופה[2]) מיריחו, כיון שהרכיבו אותה עשתה פירות (ר' תנחומא, מד"ר ברא' מא). ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק וכו' צפת שידו שטוחה בתפלה (רב הונא, שם שם ס). למי שיצא לדרך וכו' ואחר שהלך י' ימים צפת אילן אחד מרחוק וכו' כך כשברא הקב"ה את העולם עמדו עשרים דור ולא היה בהם תועלת וכו' אחר עשרים דור צפה הקב"ה את אברהם שהיה נתון בארץ בבל שנקראת רחוקה וכו' (ר' לוי בשם רבי יוחנן, שם במד' ב). שצפה הקב"ה בכל הקנקנים ולא מצא קנקן יפות מקנקנו של משה שפשט ידו וקבל את התורה (שם קהלי רבה ב, אשר עוד). מה עשה רבי יוחנן, תלה עיניו וצפה בו, מיד נעשה גל של עצמות (פסיק' רב', עניה סוערה, קמט.). — ובספה"א: וכיון שצפה אברהם אבינו ע"ה והביט וראה וחקר והבין וכו' אז נגלה עליו אדון כל ב"ה (יצירה ו). —ואמר הפיטן: צעד נשיאים מרחב ידיים, יצפויים ברצוא ושוב למים (רסע"ג, אכוין כליות, יצירה, סדור רסע"ג, שלט). צעקתי לצור מכאבי, מתי חתול מכאובי, צפות באבדן מרכבי (מעלב ברבי קלונימוס, אפיק רנן, יוצ' ב פסח). אדני אלהי אין ערוך אליך. צפה לכל אך בעין אין צפה, ופעל בלי יד ומדבר ואין פה (יצחק בן גיאת, יקרו להלל, סעה"ס 24). משגיב בכחו מבלתו וכמהו, כי הוא מקור הכל יצרו ועשהו, כן לו דמות עין לא ראתה בלתי נפש בלב תכיר אתו ותצפהו (ר"י הלוי, משגיב, שם 105). ידעתי ועיני צופיות הליכות רב עליליות (ראב"ע, מי כמוך ואין כמוך, איגר 230). —ואמר המשורר: ואם ילך כמחריש יצף רעיוניו, כי על דרכי איש שם עינהו (רמב"ם, דוקס, 31). ותענה תמיד אבכה האומרים אשר הוד תארי צפו (הוא, תרשיש ד, 46). התקבצו שרים תמוה על שער אשר שנה וגם צפו (הוא, שם ה, 54). עיני שפת שני רואות וצופיות צואר כמגדל עוז בנוי לתלפיות (ראב"ע, אם הכדוד, איגר 194). ואיך לא אהי צופה כבודו בעין לבי, ודעה אשר שם בי ונפש מעידותיו (הוא, בשם אל, כהנא א, 192). —ואמר המליץ: וגבר חכם יצף מלפנים וביום צרה לא יירא (נ"ז, ב"ס יח ב). — ובמשמ' חזה נקם, ואמר המשורר: צדו נאות גילי עדי אויבי ראו ביום אידי וגם צפו (ר"י חריזי, תחכ' לג, 281). — ובמשמ' קוה, כמו פע', צפה, ואמר הפיטן: קבל בפה סגור לימות עצב, וכעס כפה מלב יום תעצב, ולטוב צפה יום רע כי לכל קצב (יצחק בן גיאת, את מחזה, סעה"ס 25). —

*צִפָּה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ, צִפָּה בִּנְבוּאָה, וְצִפָּה הָאֵל וכדו', הביט וראה את העתיד לבא, voraussehen; prévoir; to foresee: משה על ידי שצפה ברוח הקודש שעתידין ישר' להיסתכר במלכיו' וראשיהן עומדין על גביהן הקדים ראשים לזקנים (ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי, ירוש' הורי' ג ז). למלך שהיה נשוי למטרונת אחת ולא היה לו ממנה בן, פעם אחת נמצא המלך עובר בשוק, אמר טלו מילנין וקלמין זו לבני והיו הכל אומרים וכו' המלך אסטרולוגוס גדול הוא, אלולא שצפה המלך שהוא עתיד להעמיד ממנה בן לא היה אומר טלו מילנין וקלמין לבני, כך אילולי שצפה הקב"ה שאחר כ"ו דורות ישראל עתידין לקבל את התורה, לא היה כותב בתורת צו את בני ישראל, דבר אל בני ישראל (ר' הונא ור' ירמיה בשם ר' שמואל, מד"ר ברא' א). צפתה הארץ שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו של אדם (ר' תנחומא, שם שם ג). מתחלת בריותו של עולם צפה הקב"ה מעשיהן של צדיקים ומעשיהן של רשעים (ר' ינאי, שם שם ג). לא נברא להאיר אלא

---

[1]) [המלת לדרוש היא הוספה סוטעית. עי' ר"ס.]

[2]) [עי' בהערות תיאודור ובהקבלה המובאת בערך ב. צִפּוי; ואולי השמטה מלה, והנכון בכ"י תוטיקן: וסוכה (במשמ' רואה וצ"ל וצופה) אחת (או אחרת?) מיריחו.]

גלגל חמה כלבד, אם כן למה נבראת לבנה, אלא מלמד שצפה הקב"ה שעתידין אומות העולם לעשותן אלוהות וכו' (ר' עזריה בשם ר' חנינה, שם שם ז). צפה הקב"ה שנבוכדנצר וחירם מלך צור עתידין לעשות עצמן אלהות (רבי המא בר חנינה, שם שם ט). אפי' נח שנשתייר מהם לא שהיה כדי, אלא שצפה הקב"ה שמשה עתיד לעמוד ממנו (ר' חנינא בר פפא' שם שם כו). צפה הקב"ה מה לבן עתיד לעשות עם אבינו יעקב (ר' ברכיה בשם ר' חנינא, שם כם עד). צפה רבי שמעון בן יוחאי ברוח הקדש שהוא נתני' שם (שם שם עט). המצפצפים והמהגים, צופין ואינן יודעין מה צופין, הוגין ואינן יודעין מה הוגין (ר' אלעזר, שם סמות א). לאחר שהיה עומד ונידו לפני שלטון ויצא דינו לפני שלטון לישרף, צפה אותו השלטון באצטרולגים שלו וראה שעתיד להוליד בת שהיא נשאת למלך, אמר כדי הוא להנצל בזכות בתו שהוא עתיד להוליד, כך אברהם יצא דינו מלפני נמרוד לישרף וצפה הקדוש ברוך הוא שיעקב עתיד לצאת ממנו, אמר כדי הוא לינצל בזכות יעקב (ר' ברכיה ור' לוי בשם רבי שמואל, שם ויקר' לו). ומפני מה מסרן (את בגדי הכהונה) לשם מפני שצפה נח שלשלת האבות עומדת ממנו (שם במד' ד). צפה הקב"ה שקרח עומד ממשפחות קהת וחולק על משה (רבי אבא בר אינו, שם שם ה). כשביקש שלמה לבנות בית המקדש שלח אצל פרעה נכה, אמר לו שלח לי אומנין בשכרן וכו' מה עשה, כנס כל אצטרלוגין שלו, צפו וראו בני אדם שעתידין למות באותה שנה ושלחן לו, כשבאו אצל שלמה צפה ברוח הקדש שהם מתים באותה שנה וכו' (שם שם יט). והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון' יקפאון כתיב, דברים המכוסין מכם בעולם הזה עתידים (אתם) לחיות צופים לעולם הבא כהדין סמיא דצפי דכתיב והולכתי עורים בדרך לא ידעו (שם שם), אורה שנבראת ביום הראשון היה אדם צופה ומביט בה מסוף העולם ועד סופו וכיון שצפה הקב"ה בדור אנוש ובדור המבול ובדור הפלגה שהן עתידין לחטוא לפניו עמד וגנזו מהם (ר' יודא בר' סימון, שם אסתר, ויהי). — ובתפלה: הכל גלוי וידוע לפניך ה' אלהינו, צופה ומביט עד סוף כל הדורות (אתה זוכר, בכרונות, מוסף ר"ה).—ובסהמ"א: אע"פ שמסר הקב"ה את הברכות לאברהם נתיירא לברך את יצחק מפני שצפה את עשו יוצא ממנו וכו' (רש"י, בראשי' כה יא).

—בינ' פעוי, *צָפוּי, במשמ' צָפוּי מראש, גלוי וידוע: הכל צפוי[1]) והרשות נתונה ובטוב העולם נדון (רבי עקיבא, אבות ג טו). שהיה צפוי וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שיהיה המן עתיד לשקול על ישראל וכו' (סופרי' כא ד). שהיה צפוי לפני הקב"ה שיאמרו לשון הרע על הארץ וכו' (מד"ר במד' טז). מגיד מראשית אחרית, שהכל צפוי היה לפני הקדוש ברוך הוא (שם שם). אמר לו הקב"ה (לאברהם) גלוי וצפוי לפניי אפי' נפשך אם אמרתי לך לא היית מעכב (פסיק' רב', בחדש השביעי, קעה.). צפוי לפני הקב"ה בת מלכים שלא יצאתה מימיה לשאוב מים יצאתה לשאוב מים באותה השעה (פדר"א טז). והכל צפוי לפני הקב"ה (שם כו). ועי' צָפָה. [2])

—פע', צִפִּינוּ, מְצַפֶּה, צַפֵּה, צַפִּי, אֲצַפֶּה, — צָפָה, צִפָּה והביט היטב, הביט בקצר רוח, ausschauen; chercher du regard; to look out: ויּרץ איש בנימן מהמערכה ויבא שלה ביום ההוא ומדיו קרעים ואדמה על ראשו ויבוא והנה עלי ישב על הכסא יד דרך מְצַפֶּה כי היה לבו חרד על ארון האלהים (ש"א ד יב–יג). אל דרך עמדי וְצַפִּי יושבת ערוער שאלי נס ונמלטה אמרי מה נהיתה (ירמי' מח יט). עלה מפיץ על פניך נצור מצורה צַפֵּה דרך חזק מתנים אמץ כח מאד (נחו' ב ב).—ובהרחבה במשמ' חִכָּה, קִוָּה, erwarten; attendre; to expect: על משמרתי אעמדה ואתיצבה על מצור וַאֲצַפֶּה לראות מה ידבר בי ומה אשיב על תוכחתי (חבק' ב א). יי' בקר תשמע קולי בקר אערך

---

[1]) [וכתב רשב"ץ דוראן, (מגן אבות ג טו): ויש מהגאונים ז"ל שהם גורסין הכל צפון, מלמד שכל מעשיו של אדם צפונים אצל הקב"ה.]

[2]) [על הכתוב (דבר' לב מד) ויבא משה וידבר את דברי השירה הזאת באזני העם הוא והושע בן נון נאמר בספרי (דבר' שלד): ומה ת"ל הוא והושע בן נון, ללמדך צדקתו של יהושע, שומע אני שצפה דעתו עליו משנתמנה ברשות (נ"א בְּרָשׁוּת, בראשות), ע"כ, ובמקום שצפה דעתו בא נ"א שוחה (ועי' גם רש"י לכתוב), שאינו בא אלא כנסיון לבאר את קשי הבטוי שצפה, שאינו מתבאר באמת לא מלשון צוף ולא מלשון צפה. אך נראה שאין כאן אלא ט"ס, אולי במקום שפלה דעתו עליו.]

לך וָאֲצַפֶּה (תהל' ה ד). עודינה תכלינה עינינו אל עזרתנו הבל בצפיתנו צִפִּינוּ אל גוי לא יושיע (איכ' ד יז).—צִפָּה בפלוני: ואני ביי' אֲצַפֶּה [2] אוחילה לאלהי ישעי (מיכ' ז ז). — ובתו"מ: איסתלגנית של מלאכי חבלה מ צ פ י ן לו לאדם ואומרים מתי יבא אדם לידי אחד מדברים הללו וילכד (ברכ' נח.). לעולם י צ פ ה אדם לחלום טוב עד כ"ב שנה (ר' לוי, שם נה:). הרואה קנה בחלום י צ פ ה לחכמה וכו, קנים י צ פ ה לבינה וכו' (ת"ר, שם נז:). בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה וכו' צ פ י ת לישועה וכו' (רבא. שבת לא.). הכי השתא התם אדם יושב ו מ צ פ ה אימתי תכבה נרו, הכא אדם יושב ו מ צ פ ה מתי יפול בו מום (שם מו:). ה מ צ פ ה לשכר אשתו וריחים אינו רואה סימן ברכה לעולם (ת"ר, פסחי נ:). עבד שרבו מ צ פ ה לו לראותו יתרחק ממנו וכו' עבד שרבו מ צ פ ה לאכול על שולחנו יתרחק ממנו וכו' (רב הונא, חגי' ד:) עד עשרים שנה יושב הקב"ה ו מ צ פ ה לאדם מתי ישא אשה וכו' (רבא ודבי רבי ישמעאל, קידוש' כט:). אם ראיתה מלכיות מתגרות אלו באלו צ פ ה לרגליו של משיח (רבי אלעזר בר אבינא, מד"ר בראש' מב). אמר לו הקב"ה (ליעקב) אתה אמרת חלקי בארץ החיים, שוב אל ארץ אבותיך, אביך מ צ פ ה לך, אמך מ צ פ ה לך, אני בעצמי מ צ פ ה לך (ר"ש לקיש בשם בר קפרא, שם שם עד). לאשה שהיתה מ צ פ ה לבעלה שפירש למדינת הים וכו' כך ישראל מ צ פ י ן וכו' (שם שמות יח). לאדם שנזדמן לסעודת חתן וכלה והיה אותו האיש מ צ פ ה ואומר מתי יגיע שמחתם ואשמחה בה, כך היה סמאל הרשע מ צ פ ה נשמתו של משה וכו' (שם דבר' יא). מה חולה זה מ צ פ ה לרפואה כך הדור שבמצרים מ צ פ ה לגאולה (שם שה"ש, הסנעתי). כל זמן שאדם חי הקדוש ברוך הוא מ צ פ ה לו לתשובה (שם קהל', את הכל). — *וצִפָּה לְשֻׁלְחַן פלוני, היה תליי בו בכלכלתו: כל ה מ צ פ ה על שלחן אחרים עולם חשך בעדו וכו' (רב נחן בר אבא בשם רב, ביצה לב:). שלשה חייהן אינם חיים ואלו הן ה מ צ פ ה לשלחן חבירו וכו' (ת"ר, שם שם). — ובספהמ"א: ותחו ובשו, כל המביטים ו מ צ פ י ם על עזרת כוש (רש"י, ישע' כ ה). שאפני, מ צ פ י ם לבלעני (הוא, תהל' נו ג). על און פלט למו, למצוא הצלה ועושר על דבר עון ורשע וכו' מ צ פ י ם שכר מאת שאול על כך (הוא, שם שם ח). נפשי לה' משומרים לבקר, הריני מן ה מ צ פ י ם לגאולה, שומרים לבקר, מ צ פ י ן וחוזרין ו מ צ פ י ן קץ אחר קץ (הוא, שם קל ו). אין להם ל צ פ ו ת מיתה אחרת אלא משכימין לאותה מיתה שנגמר בה דינו של נידון (הוא, מכות ב., ד"ה כל הזוממין). וזאת המדה מן המדות המשובחות מפני שאינה נמצאת ברוב העניינים אלא במי שיש לו נפש נדיבה ויקרה אשר היא מקבלת העניים כפי אשר יזדמנו ואיננו מ צ פ ה את הגדולות (ר"י א"ת, תקון מדה"נ לרשב"ג ב, מח). וימשל בזה כאלו המלך הפקיד אצלו פקדון ולא קצב לו זמן להשבתו וצוהו שיהיה מ צ פ ה לו בכל עת (הוא, חו"ה, תשבון הנפש ג). (הפרוש) עוזב מאוייו מ צ פ ה ליומו וכו' (שם, הפרישות ד). השכינה הנראית עין בעין היא אשר נעדרת וכו' והיא אשר אנחנו מ צ פ י ם לה (הוא, כוזרי ה כג). דרך ארץ האשה עם בעלה צריכה האשה להיות דבריה עם בעלה בחן וכו' ותהיה מ צ פ ה ומייחלת יום בואו וכו' (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, ענעלאו, 247). ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא שהקב"ה מ צ פ ה את הקץ לעשות (הגדה לתשעה באב, קנץ על יד יג, רא). —ואמר המשורר: יחיד מרומם שוכן עליה, מלא כבודי קצוי נשיה, נפשי לישעי צ פ י ודומי, כי מחסדיו כוסי רויה (ראב"ע, יחיד מרומם, איגר 152). בן איש עמוד תמיד עלי מצפה ולקול שאונות הזמן צ פ ה (המנק ל, בס' היובל להרכבי).—*ובמשמ' המתין וחכה: וערום יבין לאשורו, לפסיעותיו, כלומר י צ פ ה מלריב ויִמתין עד יודע לו אל נכון (רש"י, משלי יד טו). — *ובמשמ' ראיה רגילה, כמו צִפָּה: ותשב בפתח עינים וכו' שתלת עיניה לפתח שכל העינים מ צ פ ו ת לו (ירוש' סוטה א ד). מה השועל הזה מ צ פ ה בחורבות לכשיראה בני אדם לאיזה צד יהי בורח, כך כשועלים בחרבות נביאיך וכו' (מד"ר רות, ויהי בימי שפוט).—ובספהמ"א: על המשקוף: על הצפיה, כלומר על החיון אשר מ צ פ י ם ממנו (ר"י א"ת, ספ"ש לריב"ג, שקף).—ואמר הפיטן: צ פ י גאון קנך יונת אלם, כי שת לאון אנשי חיל צלם (ר"י

---

[2] צ"ל ליי' אצפה.

בן גיאת, אל מזוזה, סעה״ס 25). כיון שראוהו אחיו שנכ׳ בשי ויצא כשי הכל מצפין לראות את יפיו (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 114). צפיתי עצב בי, ותיק רחק מקרבי (שמעון בר ילחק, אהוביך, יול׳ סבת חוה״מ פסח).

—נפע׳, נִצְפָּה,—שצפו וראו אותו, נִרְאָה, ואמר הפיטן: ונצפה בשכל ולא בעין צפה, כי מפעליך יעידון עליך (ילחק בן גיאת, יקרו, סעה״ס 24).

ב. צָפָה [1], קל אינו נהוג.

—פע׳, צִפָּה, צִפִּית וַיְצַף, וַיְצַפּוּ, תְּצַפֶּה, וַיְצַפֵּהוּ, וַיְצַפֵּם, תְּצַפֶּנּוּ, צִפָּה דָבָר, עץ או כסף או זהב או אבן יקרה [2], הדביק על דפני הכלי או הכתל לוחות עץ או מתכת, überziehen; revêtir; overlay: ועשו ארון עצי שטים וכו׳ וְצִפִּיתָ אתו זהב טהור מבית ומחוץ תְּצַפֶּנּוּ (שמות כה י—יא). ואת הקרשים תְּצַפֶּה זהב וכו׳ וְצִפִּיתָ את הבריחם זהב (שם כו כט). וְצִפִּיתָ אתו (את המזבח) נחשת (שם כז ב). ואת הקרשים צִפָּה זהב (שם לו לד). ויעש לה ארבעה עמודי שטים וַיְצַפֵּם זהב (שם שם לו). ואת עמודיו חמשה ואת וויהם וְצִפָּה ראשיהם וחשקיהם זהב (שם שם לח). וַיְצַפֵּהוּ זהב טהור (שם לז ב). וַיְצַף אתו זהב טהור (שם שם יא). וַיְצַף אתו נחשת (שם לח ב). מקרקע הבית עד קירות הספן צִפָּה עץ מבית וַיְצַף את קרקע הבית בצלעות ברושים (מ״א ו טו). וַיְצַפֵּהוּ (את הדביר) זהב סגור וַיְצַף מזבח ארז (שם שם כ). ואת כל הבית צִפָּה זהב (שם שם כב). וַיְצַף את הכרובים זהב (שם שם כח). בעת ההיא קצץ חזקיה את דלתות היכל יי׳ ואת האמנות אשר צִפָּה חזקיה מלך יהודה (מ״ב יח טז). וַיְצַף את הבית אבן יקרה (דה״ב ג ו). וַיְצַפּוּ אתם זהב (שם שם י). ודלתותיהם צִפָּה נחשת (שם ד ט).—ובתו״מ: העושה תפלתו עגולה, סכנה ואין בה מצוה וכו׳ צפה זהב ונתנה על בית אנקלי שלו הרי זו דרך החיצונים (מגי׳ ד ח). חליל שבמקדש של קנה היה ומימות משה היה, פעם אחת ציפוהו זהב ולא היה קולו ערב כמות שהיה (תוספת׳ ערכי׳ ב ג). ציפהו (את השופר) מקום הנחת פיו וכו׳ פסול (ירוש׳ ר״ה ג ג). — צִפָּה בְ: כספך היה לסיגים, שהיו עושין מעות נחשת ומצפין אותן בכסף להונות בהם (רש״י, ישעי א כב).—צִפָּה מן: וצפת ראשיהם של עמודים מהם (הוא, שמות לח כח).

—פעל, מְצֻפֶּה, מְצֻפִּים,—צֻפָּה הַדָּבָר זָהָב, צֻפָּה הכסף על דָּבָר, שֶׁצִּפָּה אתו: ארבעה עמודי שטים מְצֻפִּים זהב (שמות כו לב). כסף סיגים מְצֻפֶּה על חרש שפתים דלקים ולב רע (משלי כו כג). — ובתו״ם: והשור הולך לפניהם (לפני מביאי הבכורים) וקרניו מצופות זהב (בכורים ג ג). שופר של ראש השנה של יעל פשוט ופיו מצופה זהב וכו׳ בתעניות בשל זכרים כפופין ופיהן מצופה כסף (ר״ה ג ג—ד). כל הכלים שהיו במקדש טעונין טבילה חוץ ממזבח הזהב ומזבח הנחשת וכו׳ מפני שהן מצופין (חגי׳ ג ח). העושה כלים מן העשת וכו׳ טהורין וכו׳ ומן הגללים קלוסטרא טמאה ומצופה טהורה (כלים יא ג — ד). פיקה של מתכת רבי עקיבא מטמא וחכמים מטהרין ומצופה טהורה, הכוש והאיסת והמקל וסימפוניא וחליל של מתכת טמאים ומצופין טהורין (שם שם ו). הטהורין שכעגלה העול המצופה וכנפים העשויות לנוי וכו׳ (שם יד ה). ויש במה שנברא ביום הראשון טומאה וכו׳ ברביעי ובחמישי אין בהם טומאה חוץ מכנף העוז וביצת נעמית המצופה (שם יז יד). טבעת בין חקוקה ובין שאינה חקוקה טמאה ומצופה טהורה (תוספת׳ שם ב״מ ב ח). לזהבי שהביאו לו מוניטה אחת וראה אותה מבפנים של חרס ומבחוץ של זהב, ליומים הביאו לו מוניטה שכולה זהב, אמר להם הראשון חרס הי׳ והי׳ מצופה זהב אבל זה כולה זהב (ר׳ שמואל בר נחמן, מד״ר שמות ה). — צֻפָּה בְ: אם היתה מצופית שלה של מתכת טמאה, פי׳ אם היתה מצופה בכסף או בזהב

---

[1] [כאמור בהערה לשרש אין צפה במשמ׳ זו אלא בעבר׳ בלבד. ואולם אפשר שאין עקר משמ׳ הפעל לשון כסוי או הדבקה, אלא לשון זקוק, השבחה ועדון, הנעשה ע״י כסוי בחמר יקר וזך יותר, בעקר, veredeln; ennoblir; to ennoble. ואז אפשר שהפעל מקביל אל הערב׳ צַפִּי a) במשמי טִהֵר, זִקֵּק, וכדו׳. ואף אפשר ששרש ערבי זה בבנין קל של הפעל צַפַא b) כמשמ׳ היה זך וברור, מקביל אל העברי א. צפה, אם עקר משמעיתו: ראה ברור. על כל פנים באה כל לשון צִפּוּי במקרא אך לצפוי בדבר טוב וזך יותר, ולא לכסוי סתם].

[2] [וי״א אבן בנין יקרה.]

a) صفّى b) صفا

או בבדיל הציפוי טמא (עכוך ערך לף). ואת קברניטה של צור המשיל לקרש של אשכרוע מצופה בשן ע"י מסמרים לנוי ולחוזק (רש"י, יחזק' כז ו). משכיות כסף, משכיות כלים המצופין בכסף (הוא, משלי כה יא). קוניא, כלי חרס מצופה באבר (הוא, ע"ז לג :).

ג. **צָפָה**, צִפָּה, פ"ע,—צָפְתָה הַצָּפִית אצל פלוני, ישבו הוא והאורחים המזמנים מסוכים אל שלחן המשתה של פלוני, als Gast zu Tisch sitzen; se mettre à table comme convive; to sit down as a guest at table: ערך השלחן צָפֹה [1] הצפית אכול שתה קומו השרים משחו מגן (ישעי' כא ה).

---

[1]) בתרג' השבעים אין תרגום לשתי המלים צפה הצפית, ואין להכריע אם באמת לא היו בהנסחה שלהם או נשמט התרגום, או לא ידעו כבר פרושן האמתי. ת"י תרגם במשמ' ראיה: אקימו סכואין, ר"ל הקימו צופים. וכך גם פשי' דוקו דוקא. ר' אבא בר כהנא (בן דורו של רבי יוחנן) העיד כי יש מקום שקוראים למנורה צפיתא, ובמשמ' זו פרש צפה הצפית, סדרו המנורה (מד"ר ברלשי' סג). אך כל זה אינו מניח את הדעת. ורב החדשים בארו במשמ' כסוי, מלשון צִפָּה זהב, והכונה בזה כסות שלחן האכילה, והיא המפה. וגם פרוש זה יותר מרחוק, כי פרישת המפה בלולה בעריכת השלחן, ואחרי שהשלחן ערוך אין יותר מקום להזכיר לפרש מפה. אבל כבר הרגיש ריב"ג בהכונה האמתית בשתי אלה המלים ואמר וז"ל: ומעני צפה הצפית צפף אלצפוף אי קאבל בעצ'הא בבעצ' פאמא אנ תכונ הד'א אלצפוף צפוף, אלטעאם עלי אלמאידה ואמא אנ תכונ צפוף אלרג'אל אלאכלינ ללטעאם, ע"כ. ובעבר': ומשמ' צפה הצפית (כמו בערב') צפף אלצפוף (סדר בסדר) והוא הקביל קצתו בקצת, ואם שיהי זה הסדוד סדור המאכל על השלחן או סדור האוכלים אל המאכל. — והנה אין ספק בדבר כי הכונה האחרונה היא העקרית, ר"ל כי בצפה הצפית הכונה היא כי המזמנים כבר מסבים אל השלחן, אלא שנראה לי שההשואה שהשוה ריב"ג להשרש צפ a) בערב', במשמ' סדר בשורה וכדו', אינה האמתית, ויותר מסתבר כי הוא השרש ציף b) בערב', שהוא משמש בלשון זו במשמ' אורח, מזמן להתארח אצל פלוני והשם ציף, אורח אחד או קבוץ אורחים, והשם צ'יאפה c) התארחות. ויש דמיון לזה בעבר' המאוחרות בשמוש שרש סמך בענין זה: סמוך על שלחנו, כי עקר משמ' ציף בערבי הוא היה קרוב וסמוך ונשען.

a) صفّ b) ضيف c) ضيافة

ד. ***צָפָה**, ס"נ,— דֹּבְרָה צָפָה של ענפים: ויכשר לפרש עוד בענין הזה הרביעי ואשקה ארץ צפותיך, כלומר הארץ שעושין בה הצפות, והצפות מה שעושין מסעיפי האילנות לעבור עליהם הנהר ובלשון ערבי עאמה (כ"י א"ת, סה"ש לריב"ג, לצפה).

צֹפֶה, *צוֹפָה, ש"ז, מ"ר צֹפִים, *צוֹפִים, — מי שעומד על המצפה, על מגדל וכדו' וצֹפה למרחוק לראות מסביב, Späher; vigie; look-out man: ותהי חרדה במחנה וכו' ויראו הַצֹּפִים לשאול בגבעת בנימן והנה ההמון נמוג וילך והלם (ש"א יד יה—יו). ויברח אבשלום וישא הנער הַצֹּפֶה את עינו וירא והנה עם רב הלכים מדרך אחריו (ש"ב יג לד). וילך הַצֹּפֶה אל גג השער אל החומה וישא את עיניו וירא והנה איש רץ לבדו ויקרא הַצֹּפֶה ויגד למלך וכו' וירא הַצֹּפֶה איש אחר רץ ויקרא הַצֹּפֶה אל השער ויאמר הנה איש רץ לבדו וכו' ויאמר הַצֹּפֶה אני ראה את מרוצת הראשון כמרצת אחימעץ בן צדוק (שם יח כד—כז). וְהַצֹּפֶה עמד על המגדל ביזרעאל וירא את שפעת יהוא בבאו ויאמר שפעת אני ראה וכו' ויגד הַצֹּפֶה לאמר בא המלאך עד הם ולא שב (מ"ב ט יז—יח). צֹפַיִךְ נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב יי' ציון (ישעי' נב ח). צֹפָו [1] עורים כלם לא ידעו (שם נו י). והקמתי עליכם צֹפִים הקשיבו לקול שופר (ירמ' ו יז). בן אדם צֹפֶה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אותם (יחזק' ג יז). ארץ כי אביא עליה חרב ולקחו עם הארץ איש אחד מקציהם ונתנו אתו להם לְצֹפֶה וראה את החרב באה על הארץ ותקע בשופר והזהיר את העם וכו' וְהַצֹּפֶה כי

[שים לב לכך, שאפשר לראות את כל ענין הפרק בתאור סכנת המלחמה הצפויה בשעת המשתה. ועל כן באים כאן נגודים, תאור הסעודה מכאן והכנה למלחמה מכאן: את נשף חשקי שם לי לחרדה; ערך השלחן – מכאן, אבל צפה הצפית, העמדת צופים — מכאן. אכול שתה — מזה, קומו השרים משחו מגן מזה. ועל כן בהמשך: כי כה אמר אלי אדני לך העמד המצפה אשר יראה יגיד. ואם אפשר לראות בזה תאו־ של נגודים, אז יש להבין גם צפה הצפית מן א. צפה כלשון צופה ומצפה בקרב.]

[1]) [צ רבתי.] קצת החדשים מפקפקים באמתות מלה זו.

יראת את החרב באה ולא תקע בשופר והעם לא נזהר ותבוא חרב ותקח מהם נפש הוא בעונו נלקח ודמו מיד הַצֹּפֶה אדרש (שם לג ג ו). — ואמר בן סירא: לב אנוש יגיד שעיותיו משבעה צופים על מצפה (ב"ס גני' לז כ).—ובתו"מ: מהו מנצפ"ך, ר' ירמיה בשם ר' שמואל רב יצחק מה שהתקינו לך הצופים, מאן אינון אילין צופין וכו' [1] (ירוש' מגי' א יח). ויהי איש אחד מן הרמתים צופים, אחד ממאתים צופים שנתנבאו להם לישר' (בבלי שם יד.). עשרה שמות נקרא נביא אלו הן ציר נאמן עבד שליח חוזה צופה רואה חולם נביא איש האלהים (אדר"כ לד). צופיה הליכות ביתה, בני ביתו של אבינו אברהם צופים היו היתה רגילה (הגר) לראות בהם (במלאכים) (מד"ר ברא"ש' מה). — ואמר המשורר: דלים משליו ונרפים סבליו ובערים חבליו ועורים צפיו (ר"י הלוי, יעץ ומקים, סעה"ש 98). — צֹפֶה, במשמ' מקנא, האורב לזוג הנאהבים, ואמר המשורר: על אף צפי [2] אחיות שמש כל מה תאבה נפשי אובות (רמב"ע, חרשים ג, 28).

א. **צִפּוּי**, ש"ז, —שה"פ מן צִפָּה, צִפּוּי של כסף או זהב וכיוצא בזה על עץ וכדו': וְצִפּוּי ראשיהם (של ווי העמודים של המשכן) כסף (שמות לח יז). ועשה אתם רקעי פחים צִפּוּי למזבח וכו' וירקעום צִפּוּי למזבח (במד' יז ג–ד). וטמאתם את צִפּוּי פסילי כספך (ישע' ל כב).—ובתו"מ: ומותר תרומה מה היו עושין בה, רקועי זהב ציפוי לבית קדשי הקדשים (שקל' ד ד). העושה כלים מן העשת ומן החררה ומן הסובב של גלגל ומן הטסין ומן הצפויין וכו' טהורין (כלים יא ג).

הסובב של גלגל, הטסים והצפויים ושאר כל המסמרות טהורין (שם יד ה). לא תצא אשה (בשבת) במפתח שבאצבעה לרשות הרבים וכו' אבל יוצאת היא בסבכא המוזהבת, בטסין ובציפויין ובחליות שלה, במנעולין ובקורדקייסין המוזהבין (תוספת' שבת ד יא). חליל שבמקדש של קנה היה ומימות משה היה, פעם אחת ציפוהו זהב ולא היה קולו ערב כמות שהיה, נטלו צפויו וחזר קולו להיות ערב לכמות שהיה (שם ערכי ב ג). הטסין והצפויין וחוליות שבו טהורין ומשום חיבורי שבים טמאין והרצועות שבו טהורות (שם כלים ב"ב ה טז). והלא דין הוא, ומה אם אתנן ומחיר שצפוייהן מותרין, פסולין מעל גבי המזבח, נעבד שצפויו אסורין אינו דין שיפסל מעל גבי המזבח וכו' (ספרא ויק, ויקרא פרשה ו). ציפהו (את השופר) מקום הנחת פיו או שהיה קולו עבה מחמת הציפוי פסול (ירוש' ר"ה ג ג). וחכ"א מפני שהן מצופין, לא ציפוי שהוא עומד מחמתו הוא, לא כן אמר ר"ש בן לוי בשם ר' הושעיא כעובי דינר גורדיינון היה בו וכו' (שם חגי' ג ח). עצי שטים עומדים וכו' שמעמידין את ציפויו (יומא עב.). ותיפוק לי (ששלחן של מקדש מקבל טומאה) משום ציפוי, מי לא תנן השלחן והדולבקי שנפחתו או שחיפן בשייש וכו' טמאין וכו' וכי תימא כאן בציפוי עומד, כאן בציפוי שאינו עומד, והא בעא מיניה ריש לקיש מרבי יוחנן בציפוי עומד או בציפוי שאינו עומד, בשחיפה את לבזבזין או בשלא חיפה את לבזבזין וכו' (מנחי' צו:). —ובפהמ"א: היתה מצופית שלה של מתכת טמאה, פי' אם היתה מצופה בכסף או בזהב או בבדיל הציפוי טמא ואם היה הציפוי כלי חרש הציפוי טהור (ערוך ערך לף). — ובהשאלה, צפוי הר [1], כסף וזהב שעל ההר: הנכרים העובדים את ההרים ואת הגבעות הן מותרין ומה שעליהן אסורין

---

[1]) [כירוש', ומעין זה במדרשים, מובא כאן בהמשך, בתשובה לשאלה מאן אינון אילין צופין, מעשה בתינוקות שדרשו את כפילות האותיות מנצפ"ך, ודרשות אלו מראות שהבינו מן צָפָה במ"י ולא במ"ר, מנביאי ממשה רבנו, נתנו צורות האותיות האלה. ואין להבין באלו נקראו תינוקות אלו צופים. ועי' טורטשינר, מנצפ"ך צופים אמרום, לשוננו י, 98—113.]

[2]) [לפי פרושו של ברודי בב"י הכונה: על אף הצופים, המקנאים בי והרוצים להפריע לאהבתי, רוצות הנערות היפות, המשולות לאחיות השמש, כל מה שנפשי רוצה בו. מושג הצופה כאן הוא כמושג הרקיב [a]) בשירת הערבית, האורב לזוג הנאהבים.]

[a]) رقيب

[1]) [בטוי זה שבגמרא מוסב על דברי המשנה: הנכרים העובדים את ההרים ואת הגבעות הן מותרין ומה שעליהן אסורין וכו'. ואמנם רש"י למשנת מפרש את המשנה על פי לשון הגמרא: ומה שעליהן, כגון אם ציפום זהב וכסף. אבל למעשה אין צפוי ההר אלא לשון מְשאלת לכל כסף וזהב שעל ההר, בתמונת דבר מְצפה זהב או כסף. ואין להעלות על הדעת שצפו הר זהב או כסף ממש.]

שנאי לא תחמוד כסף וזהב עליהם, ר' יוסי הגלילי אומר אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם וכו', ורבי יוסי הגלילי היינו תנא קמא, אמר רמי בר חמא אמר ריש לקיש צ י פ ו י הר בהר איכא בינייהו, תנא קמא סבר צ י פ ו י הר אינו כהר ומיתסר ורבי יוסי הגלילי סבר צ י פ ו י הר חרי הוא כהר וכו' (ע"ז מה.).

ב. *צִפּוּי, ס"ז, — כמו צִפִּיָּה, מבט, תקוה, תוחלת: מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת בחמתן ולא היתה עושה פירות וכו', אמר להם דקלי תמרה היא רואה מיריחו והיא מתאוה לה בלבה, והביאו ממנה והרכיבו אותה, מיד עשתה פירות, כך כל תאותן וצפויין של צדיקים הקב"ה (רבי תנחומא, מד"ר במד' ג).—ובסהמ"א: השין והקוף והפא, וצדק משמים נשקף וכו' ענינו השגחה והצצה וצ פ ו י (ר"י ח"ח, סה"ש לריב"ג, שקף).

צָפוֹן [1], ס"ז, צְפוֹן, צְפוֹנָה, צָפֹנָה, צְפוֹנָה, — א) אִי, ארץ החוף, Insel, Seeland; île, rivage; island, coastland: נטה צָפוֹן על תהו תלה ארץ על בלימה (איוב כו ז). — ב) פאת תבל שמשמאל השמש כשאתה פונה מזרחה, Norden; nord; north: ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך אמר לַצָּפוֹן תני ולתימן אל תכלאי (ישע' מג ו). לכן תצא חרבי מתערה אל כל בשר מנגב צָפוֹן (יחזק' כא ט). וימד רחב מלפני השער התחתונה לפני החצר הפנימי מחוץ מאה אמה הקדים וְהַצָּפוֹן (שם מ יט). והיה גבול מן הים הצר עינון גבול דמשק וְצָפוֹן צפונה וגבול חמת (שם מז יז). צָפוֹן וימין אתה בראתם תבור וחרמון בשמך ירננו (תהל' פט יג).—פְּאַת צָפוֹן: ולצלע המשכן השנית לִפְאַת צָפוֹן עשרים קרש (שמות כו כ). וכן לפאת צָפוֹן בארך קלעים מאה ארך (שם כז יא). ולפאת צָפוֹן מאה באמה (שם לח יא). ומדתם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה ואת פאת נגב וכו' ואת פאת ים וכו' ואת פאת צָפוֹן אלפים באמה (במד' לה ה). ואלה מדותיה פאת צָפוֹן חמש מאות וארבעת אלפים ופאת נגב וכו' (יחזק' מח יו).—וצֶלַע צפון: והשלחן תתן על צלע צָפוֹן (שמות כו לה). — גְּבוּל צָפוֹן, תחום הארץ מפאת צָפוֹן: וזה יהיה לכם גבול צָפוֹן מן הים הגדל תתאו לכם הר ההר (במד' לד ז). — רוּחַ צָפוֹן, הרוח הבאה מפאת צָפוֹן: רוח צָפוֹן תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר (משלי כה כג). — ואמר בן סירא: צינת רוח צ פ ו ן ישיב וכרקב יקפיא מקוה (ב"ס גני' מג כ).—וצָפוֹן בלבד, במשמ' זו: עורי צָפוֹן ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו (שה"ש ד יו).—ורוּחַ צָפוֹן במשמ' פאת צָפוֹן: מדד רוח הַצָּפוֹן חמש מאות קנים בקנה המדה סביב (יחזק' מב יז). — שַׁעַר הַצָּפוֹן, פֶּתַח הצפון, לִשְׁכוֹת הצפון: ויביאני אל שער הַצָּפוֹן ומדד כמדות האלה (שם מ לה). אל פני ארך אמות המאה פתח הַצָּפוֹן והרחב חמשים אמות (שם מב ב). לשכות הַצָּפוֹן לשכות הדרום אשר אל פני הגזרה הנה לשכות הקדש וכו' (שם שם יג). ויביאני דרך שער הַצָּפוֹן אל פני הבית וכו' (שם מד ד). הבא דרך שער צָפוֹן להשתחות יצא דרך שער נגב והבא דרך שער נגב יצא דרך שער צָפוֹנָה (שם מו ט) — דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן, במשמ' בכוון לפאת צפון: והשער אשר פניו דרך הַצָּפוֹן לחצר החיצונה מדד ארכו ורחבו (שם מ כ). ומחוצה לשער הפנימי לשכות שרים בחצר הפנימי אשר אל כתף שער הַצָּפוֹן ופניהם דרך הדרום אחד אל כתף שער הקדים פני דרך הַצָּפוֹן (שם שם מד). ופתח הצלע למנח פתח אחד דרך הַצָּפוֹן ופתח אחד לדרום (שם מא יא). — יַרְכְּתֵי צָפוֹן, קצה הארץ מצד צפון: גמר וכל אגפיה בית תוגרמה ירכתי צָפוֹן ואת כל אגפיו (שם לח ו). ובאת ממקומך מירכתי צָפוֹן אתה ועמים רבים אתך (שם שם יה). והעליתיך

[1] [משמעותה העקרית של המלה היא אי הצף על פני המים, ארץ החוף, משמ' היוצאת בפרוש מאיוב כו ז, והוא מן א. צ ו ף שהוא טוף בארמ' (עי' טורטשינר ס' איוב, 312). ובמשמ' ארץ, ארץ חחוף, וכשם לארץ בני אוגרית בסוריה, נתגלתה המלה בכתבות אוגריה (גינזבורג, כתבי אוגרית, 83), וממנה שם האל בַּעַל צְפוֹן (באוגריתי בעל צפן, בעל צררת צפן), בעקר בעל הארץ, בעל האי, והוא אולי Typhon ביוני. ולפי שם זה של ארץ סוריה, המצויה בצפון ארץ ישראל, קראו בני כנען לכוון הצפוני צָפוֹן, כשם שקראו למערב יָם ולדרום נֶגֶב יַפ"י הים והארץ הנגובה שבצד זה או זה של ארץ־ישראל. ומכאן הסבה למה אין שם זה בלשון אחרת אלא בעבר' ובארמ' של ארץ־ישראל, וכן נאמר בכתבת כנעני ממעצוב (שבדרום ראש אל נקורה בנחלת אשר) משנת 221 לפני הספירה (סלוש, אוצר הכתובות הפיניקיות, 27, שורה 1 וכו'): ערפת כברת מצא שמש וצפלי, ע"כ; ובעבר' כנראה: סטיו גדולה במוצא שמש וצפון לו, בהבלעת הנון עם הלמד שאחריה.]

צפון

מירכתי צָפוֹן והבאותיך על הרי ישראל (שם לט ב). —ובהשאלה על ירושלם: יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צָפוֹן קרית מלך רב (תהל' מח ג). — ובהשאלה על מקום משכן האלים: השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי ואשב בהר מועד בירכתי צָפוֹן (ישע' יד יג). — וְאֶרֶץ צָפוֹן, מַלְכֵי צָפוֹן וכדו': הנה עם בא מארץ צָפוֹן וגוי גדול יעור מירכתי ארץ (ירמ' ו כב). קול שמועה הנה באה ורעש גדול מארץ צָפוֹן (שם י כב). הנני שלח ולקחתי את כל משפחות צָפוֹן נאם יי' ואל נבוכדראצר מלך בבל עבדי והבאתים על הארץ הזאת (שם כה ט). ואת כל מלכי הַצָּפוֹן הקרובים והרחקים איש אל אחיו וכו' (שם שם כו). הנני מביא אותם מארץ צָפוֹן וקבצתים מירכתי ארץ (שם לא ח). כי זבח לאדני יי' צבאות בארץ צָפוֹן אל נהר פרת (ירמ' מו י). הבישה בת מצרים נתנה ביד עם צָפוֹן (שם שם כד). שמה נסיכי צָפוֹן כלם וכל צדני וכו' (יחזק' לב ל). ובת מלך הנגב תבא אל מלך הַצָּפוֹן לעשות מישרים (דני' יא ו). והוא שנים יעמד ממלך הַצָּפוֹן (שם שם ח). ויתמרמר מלך הנגב ויצא ונלחם עמו עם מלך הַצָּפוֹן והעמיד המון רב וכו' ושב מלך הַצָּפוֹן והעמיד המון רב מן הראשון (שם שם יא–יג). — ועם אותיות השמוש ומלות היחס: ויחנו מִצְּפוֹן לעי (יהוש' ח יא). וישימו העם את כל המחנה אשר[1]) מִצְּפוֹן לעיר ואת עקבו מים לעיר (שם שם יג). ועלה הגבול בית חגלה ועבר מִצְּפוֹן לבית הערבה (שם יח ו). ויצא הגבול הימה המכמתת מִצָּפוֹן ונסב הגבול מזרחה תאנת שילה (שם יו ו). וגבול מנשה מִצְּפוֹן לנחל ויהיו תצאתיו הימה (שם יז ט). יבאשר יפגעון מִצָּפוֹן וביששכר ממזרח (שם שם י). ועלה הגבול אל כתף יריחו מִצָּפוֹן ועלה בהר ימה (שם יח יב). ותאר מִצָּפוֹן ויצא עין שמש וכו' (שם שם יז). ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת סֶרַח אשר בהר אפרים מִצְּפוֹן להר געש (שם כד ל). השן האחד מצוק מִצָּפוֹן מול מכמש והאחד מנגב מול גבע (ש"א יד ה). כי מִצָּפוֹן עשן בא ואין בודד במועדיו (ישע' יד לא). העירותי מִצָּפוֹן ויאת ממזרח שמש יקרא בשמי (שם מא כה). הנה אלה מרחוק יבאו והנה אלה מִצָּפוֹן ומים ואלה מארץ סינים (שם מט יב). מִצָּפוֹן תפתח הרעה על כל ישבי הארץ (ירמ' א יד). הירע ברזל ברזל

1) [צ"ל: ראשו.]

מִצָּפוֹן[1]) ונחשת (שם יה יב). כי עלה עליה גוי מִצָּפוֹן הוא ישית את ארצה לשמה (שם נ ג). הנה עם בא מִצָּפוֹן וגוי גדול ומלכים רבים יערו מירכתי ארץ (שם שם מא). כי מִצָּפוֹן יבוא לה השודדים (שם נא מח). והנה רוח סערה באה מן הַצָּפוֹן (יחזק' א ד). והנה מִצָּפוֹן לשער המזבח סמל הקנאה המקנה (שם ח ה). ושער לחצר הפנימי נגד השער לַצָּפוֹן ולקדים (שם מ כג). ויבאני אל הלשכה אשר נגד הגזרה ואשר נגד הבנין אל הַצָּפוֹן (שם מב א). ופתחיהן (של הלשכות) לַצָּפוֹן (שם שם ד). ויט ידו על צָפוֹן ויאבד את אשור (צפני' ב יג). בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם מִצָּפוֹן זהב יאתה[2]) (איוב לז כא–כב). הולך אל דרום וסובב אל צָפוֹן סובב סבב הולך הרוח ועל סביבתיו שב הרוח (קהל' א ו). אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו ואם יפול עץ בדרום ואם בַּצָּפוֹן מקום שיפול העץ שם יהוא (שם יא ג). —ועם ה הכוון, צָפוֹנָה, צָפֹנָה, ואל צָפוֹן: שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צָפֹנָה ונגבה וקדמה וימה (בראש' יג יד). ויתן את השלחן באהל מועד על ירך המשכן צָפֹנָה (שמות מ כב). ושחט אתו על ירך המזבח צָפֹנָה לפני יי' (ויקר' א יא). דגל מחנה דן צָפֹנָה לצבאתם (במדי' ב כה). על ירך המשכן יחנו צָפֹנָה (שם ג לה). רב לכם סב את ההר הזה פנו לכם צָפֹנָה (דבר' ב ג). אל פתח שער הפנימית הפונה צָפוֹנָה (יחזק' ח ג). והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון אשר מפנה צָפוֹנָה (שם ט ב). והיה גבול מן הים חצר עינון גבול דמשק וצפון צָפוֹנָה וגבול

1) [החוקרים מתקשים: מה יתרון ברזל מִצָּפוֹן על ברזל אחר? והשבעים תרגמו כלשון מִצְּפֶּה נחשת, ואינו נראה. ואולי הכוונה ברזל־מַפֵּץ או אפילו ברזל־מַפְּצוֹן ונחשת, כלומ' ברזל הפטיש, כלשון הנביא (נא כ): מַפֵּץ אתה לי כלי מלחמה ונפצתי בך גוים וכו'; והרי גם כאן מדבר האל על הנביא שהוא לא יִשָּׁבֵר, והוא נְתַתִּיךָ לעמוד ברזל ולחמות נחשת על כל הארץ וכו' ונלחמו אליך ולא יוכלו לך" (א יח–יט).]

2) [זהר זהב של רצון האל. ההמשך „על אלוה נורא הוד" שיך לפסוקים הבאים: על אלוה נורא הוד שדי, (תאמרו:) לא מצאנהו, על שגיא כח ומשפט ורב צדקה (תאמרו:) לא יְעַנֶּה. ועי' טורטשינר, ס' איוב לפסוקים.]

(יחזק׳ מז יז). — וצָפוֹנָה במקום צָפוֹן [1]), פְּאַת צָפוֹנָה, ארץ צָפוֹנָה, דרך צָפוֹנָה וכדו׳ : וגדול לִפאת צָפוֹנָה מלשון הים מקצה הירדן (יהוש׳ יח ס). ויהי להם הגבול לפאת צָפוֹנָה מן הירדן וכו׳ (סס יח יב). כי הנני קרא לכל משפחות ממלכות צָפוֹנָה (ירמי׳ א יה). חי יי׳ אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צָפֹנָה ומכל הארצות אשר הדחתים שם (סס כג ח). ויאמר אלי בן אדם שא נא עיניך דרך צָפוֹנָה ואשא עיני דרך צָפוֹנָה והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזה בבאה (יחזק׳ ח ה). ויוציאני דרך שער צָפוֹנָה ויסבני דרך שער הוץ (סס מז ב). מקצה צָפוֹנָה אל יד דרך חתלן לבוא חמת וכו׳ (סס מח א). —ועם ה הידיעה, הַצָּפוֹנָה : ויבא אתי אל פתח שער בית יי׳ אשר אל הַצָּפוֹנָה (סס ח יד). ואל הכתף מחוצה לעולה לפתח השער הַצָּפוֹנָה שנים שלחנות (סס מ מ). —ועם אותיות השמוש : ועבר אל כתף הר יערים מִצָּפוֹנָה הוא כסלון (יהוש׳ יט י). הנה חג יי׳ בשלו מימים ימימה אשר מִצְּפוֹנָה לבית אל מזרחה השמש (שפט׳ כא יט). למזרח הלוים ששה לְצָפוֹנָה ליום ארבעה לנגבה ליום ארבעה ולאספים שנים שנים (דה״א כו יז). —מִפְּנֵי צָפוֹנָה, מצד צפון : סיר נפוח אני ראה ופניו [2]) מפני צָפוֹנָה (ירמי׳ א יג). — וכתו״ם : כ׳ שהתחילו באמצע השורה זה פניו לצפון וזה פניו לדרום ושכחו לפניהם ולאחריהם וכו׳ (פאה ו ד). ואי זו היא תחום׳ אילת מן הדרום ועקרבה מן הצפון לוד מן המערב והירדן מן המזרח (מע״ש ה ב). החיצונה היתה פרופה מן הדרום והפנימית מן הצפון, מהלך ביניהן עד שמגיע לצפון, הגיע לצפון הופך פניו לדרום וכו׳ (יומא ה א). מרקם למזרח ורקם כמזרח וכו׳ מעכו לצפון ועכו בצפון (ר׳ יהודה, גיט׳ א ב). מחצי המזבח ולצפון בצפון, מחצי המזבח ולדרום כדרום (ר׳ יוסי בר יהודה, זבח׳ ו א). מה בין במת יחיד לבמת צבור, סמיכה ושחיטת צפון ומתן סביב ותנופה והגשה (סס יד י). המוציאין עומדים בדרום ופניהם לצפון (מנח׳ יא ז). הגיע לרצפה הפך פניו לצפון והלך

למזרחו של כבש כעשר אמות (תמי׳ א ד). בררו משם עצי תאנה יפין לסדר המערכה שניה לקטרת מכנגד קרן מערבית דרומית משוך כלפי צפון ארבע אמות (סס ב ה). מדי מן הצפון לא היה משמש כלום (מדו׳ א ג). והיסוד היה מהלך על פני כל הצפון ועל פני כל המערב ואוכל בדרום אמה אחת ובמזרח אמה אחת (סס ג א). מן הצפון לדרום שבעים אמה וכו׳ והאולם עודף עליו (על הכתל) חמש עשרה אמה מן הצפון וחמש עשרה אמה מן הדרום (סס ד ז). שבעת ימים קודם לשריפת הפרת מפרישין כהן השורף את הפרה מביתו ללשכה שעל פני הבירה צפונה מזרחה ובית אבן היתה נקראת (פרה ג א). על שני דברים הייתי מצטער כל ימי, על תפלתי שתהא לפני מטתי, ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום (אבא בנימין, ברכ׳ ה:). — ועם ב בכלם, בְּצָפוֹן : והיכן היו משתחוים, ארבעה בצפון וארבעה בדרום שלשה במזרח ושתים במערב (שקל׳ ו ג). שערים דרומיים סמוכין למערב וכו׳ לעומתן בצפון סמוכין למערב שער יכניה שער קרבן שער נשים שער השיר (סס סס). הנכנסין חולקין בצפון והיוצאין בדרום (סוכ׳ ה ח). קדשי קדשים שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון (זבחי ה א). המכניסים עומדים בצפון ופניהם לדרום, המוציאין עומדים בדרום ופניהם לצפון (מנח׳ יא ז). ול״ת תאים היי שם חמשה עשר בצפון חמשה עשר בדרום ושמנה במערב, שבצפון ושבדרום חמשה ע״ג חמשה וחמשה על גביהם וכו׳ (מדות ד ג). —וסמי׳ צָפוֹן, *צְפוֹן המזבח וכדו׳ וככי צְפוֹנוֹ, צְפוֹנָהּ, צדו של דבר הפונה צָפוֹנָה : שנים שלקחו את האילן נותנין פאה אחת, לקח זה צפונו וזה דרומו זה נותן פאה לעצמו וזה נותן פאה לעצמו (פאה ג ו). אחד ממאה ממה שיש לי כאן הרי בצד זה מעשר וכו׳ ומעשר שני בצפונו או בדרומו (דמאי ה א). בא לו למזרח העזרה לצפון המזבח הסגן מימינו וראש בית אב משמאלו וכו׳ (יומא ג ט). כיצד ראית את הלבנה, לפני החמה או לאחר החמה, לצפונה או לדרומה (ר״ה ב ו). בית המטבחים היה לצפונו של מזבח (תמי׳ ג ה). כדי שיהא קובע מעשר ראשון בצפונו ומעשר שני בדרומו ותרומי מעשר בצפון צפונו (ר׳ יוחנן, ירוש׳ דמאי ה ב). שלא

---

[1]) [ואמרו הז״ל : אנשי ירושלם היו כותבין ירושלם ירושלימה ולא היו מקפידין ודכותה צפון צפונה תימן תימנה (ירוש׳ מגיל׳ א יא).]

[2]) [פני האיש הנופח.]

יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו והקב"ה ממדד באמצעיתה (ר' ילחק, מד"ר בראש' א). — ובסהמ"א: רוח פנת הצפון משם אוצרות השלג ואוצרות הברד וקור וחום וגשמים יוצאים לעולם (פדר"א ג). ואם תסתכל היטב אז תדע כי הראש הוא הדרום והזנב הוא הצפון וכו', על כן ראובן בדרום כי הוא הראש ודן בצפון (ראב"ע, במד' א יט). ולפי שהמקום ההוא הנקרא צפון הוא מקום המטמונות והמצפונים ומיני העושר וכו', דע כי בצד הצפון יש מקומות וחדרים גדולי' וכו' (ר"י ג'יקטיליה, שערי אורה, מכעוצה, סה :). כמה מיני נחשי' ועקרבי' ושאר כל מיני חיות רעות וכו' עומדים וצופים מתי יצא מן הדין אשר בצפון לחרוב ארצות (שם שם). ידוע כי הקור החזק הוא לפאת צפון והחום החזק לפאת הררום וכו' ולפי שצפון ודרום הם שני הפכים לחום ולקור וכו' תבין סוד הנותן מטתו בין צפון לדרום וכו' וכו' שזהו סוד בין צפון לדרום (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ 7, 96—97). —ובהשאלה: ואם עושר הוא מתאוה כי קדמוהו ימי עוני וכו' לא למדת הצפון יצפה לא בכתב ולא בעל פה כי לא מצפון זהב יאתה (רדב"ז, כתר מלכות, ויניליה, תקג).

צָפוּן, עי' צָפַן.

°צִפּוּן, ש"ז, —שה"פ מן צִפֵּן, פְּעֻלַּת הַצּוֹפֵן דבר: החושב לכסות מעשיה הרעים (של האשה) ולצפנם לא יעלה בידו הדבר, והרי הוא כציפון רוח שאינו יבול לצפנו (ר"י בן נחמיאש, משלי כז יו).

צְפוֹנִי, ת"ז, לנק' °צְפוֹנִית, ת"ר °צְפוֹנִיִּים, צְפוֹנִיּוֹת, —מִצַּד צָפוֹן, ובמליצה כנוי לְהָאַרְבֶּה שֶׁבָּא מִצָּפוֹן: ואת הַצְּפוֹנִי [1]) ארחיק מעליכם והדחתיו אל ארץ ציה ושממה את פניו אל הים הקדמני וספו אל הים האחרון ועלה באשו ותעל צחנתו (יואל ב כ). —*ובמשמ' העקרית: מהיכן הוא מתחיל מקרן מזרחית צפונית, צפונית מערבית, מערבית דרומית, דרומית מזרחית (יומא ה ה). וחרי לשכת הטלאים היתה במקצוע צפונית מערבית (תמיד ג ג). בא לו לפשפש הצפוני, ושני פשפשין היו לו לשער הגדול אחד בצפון ואחד בדרום (שם שם ז). וארבע לשכות היו וכו' מזרחית צפונית בה גנזו בני חשמונאי את אבני המזבח ששקצום מלכי יון, צפונית מערבית בה יורדים לבית הטבילה (מדו' א ו). — ובסהמ"א: כי ימי הזרע הם חצי השנה בהיות השמש במולות הדרומיים וימי הקציר בהיותה בצפוניים (ראב"ע, אגרת השבת, פתי', קבולת קונטרס', א). שהכוכבים הצפוניים מהירי השקיעה לפי שהם קרובים אל האופק (כל מלאכת ההגיון, מא :). יתחייב שיהיה יציאת הצורות המתחלפות ממה שיעזור בו גלגל המזלות בנטיית חגורתו וסבוב כוכבי לכת עליהם ויהיה לזה פעם צפוניים ופעם דרומיים וכו' (אמו"ר ג ז, 65). דלתיו לאורח יפתח במקום אשר שם רוח צפוני שואף (אגדה לאשעה באב כוסח א, קבץ על יד יג, קלא). ויתן חציה תחת רוח צפונית עד שיחמם וכו' (שם נוסח ב, שם, קלט). —ואמר הפיטן: וצפוני באף כלהו תדיח ודמי חטאי בבור שמהו תדית (ר"י הלוי, לאן אבדות, הבדלה, סעה"ש 119). הגבר טוב על צפוני להרעץ לשמור את דרך עץ החיים (חיים אלכים, סליח' ער"ה). בקדרות צפוני לא תפהידנו, בערף סרות לא תנגפנו (בתגרת סוך, מוס' לו"כ, מחזי איטלי' ב, קכד :). פני לב רע אל תשא בעת ישחק וירנן, צפוני הרחק ממך, לפתותך כי ישנן, קוצה בו ועזבהו ובקרבך אל יקנן (ישראל עם קדוש, סדור תימני כ"י בריטי מוז', סמכ' לו"כ, מחזי איטלי' ב, לט.). — ואמר המשורר: וכראותי ילדי הזמן סבבוני מאנחותי, נבעו מצפוני, קמתי להוכיח בתוכחותי להולכים אחר עצת הצפוני (עזרא הבבלי, תוכח' מוס' ז, לה :).

°צְפוֹנִיּוּת, ש"נ, — תכונת הַצְּפוֹנִי: כי צפוניות האביב משוה דרומיות הסתיו (קאנון א' ב ב ד).

צִפּוּעַ, עי' צָפִיעַ.

צִפּוּף, עי' צִפֵּף.

---

[1]) כבר הביא י' אהרוני במחברתו על הארבה את דברי בוכרטוס שבאר כי בירושלם הארבה בא מצפון.

[2]) [עפ"י דברי חז"ל: ואת הצפוני, זה יצר הרע (סוכ' נב.).]

צפור[1]), צפר, ש"נ, מ"ר צפרים[2]), — שם כללי לכל בעלי כנף הצפרים, המצפצפים, בפרט החיים עפי"ר בחלל אויר העולם שבונים להם קן, Vogel; oiseau; bird: וכל העוף למינהו (נכנסו עם נח בתיבה) כל צפור כל כנף (ברא' ז יד). קחה לי עגלה וכו' ותר וגוזל וכו' ויבתר אתם וכו' ואת הצפר לא בתר (שם יט ט–י). ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהרות וכו' ושחט את הצפור האחת וכו' את הצפר החיה יקח אתה וכו' (ויקר' יד ד–ו). תבנית כל צפור כנף אשר תעוף בשמים (דבר' ד יז). כל צפור טהרה תאכלו וזה אשר לא תאכלו מהם הנשר והפרס והעזניה וכו' (שם יד יא יב). כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ אפרחים או ביצים והאם רבצת על האפרחים או על הביצים לא תקח האם על הבנים (שם כב ו). התפול צפור על פח[3]) הארץ ומוקש אין לה (עמו' ג ה). יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור (הושע יא יא). כצפרים עפות כן יגן יי' צבאות על ירושלם (ישע' לא ה). והיה לארז אדיר ושכנו תחתיו כל צפור כל כנף (יחזק' יז כג). על הרי ישראל תפול אתה וכל אגפיך ועמים אשר אתך לעיט צפור כל כנף וחית השדה נתתיך לאכלה (שם לט ד). צוד צדוני כצפור איבי חנם (איכ' ג נב). צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי צפר שמים ודגי הים (תהל' ח ח–ט). ביי' חסיתי איך תאמרו לנפשי נודו הרכם[4]) צפר כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר לירות במו אפל לישרי לב (שם יא א–ב). גם צפור מצאה בית ודרור קן לה (שם פד ד). נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים (שם קכד ז). החיה וכל בהמה רמש וצפור כנף (שם קמח י). הנצל כצבי מיד וכצפור מיד יקוש (משלי ו ה). כמהר צפור אל פח (שם ז כג). כצפור לנוד כדרור לעוף (שם כו ב). כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו (שם כז ח). התשחק בו כצפור[1]) ותקשרנו לנערותיך (איוב מ כט). כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח (קהל' ט יב). ואשר היה נעשה ליום אחד שור אחד צאן שש ברורות וצפרים נעשו לי (נחמ' ה יח). —ובלשון זכר: שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג (תהל' קב ח). אשר שם צפרים יקננו (שם קד יז). — ובהשאלה: ויקום[2]) לקול הצפור וישחו כל בנות השיר (קהל' יב ד). — ובתו"מ: האומר וכו' על קן צפור יגיעו רחמיך ועל טוב יזכר שמך וכו' משתקין אותו (ברכ' ה ג). הצד צפור למגדל וצבי לבית חייב (ר' יהודה, שבת יג ה). אין בין טהור מתוך הסגר לטהור מתוך החלט אלא תגלחת וצפרים (מגי' א ז). האומר וכו' הרי עלי צפרים, רבי מאיר אומר נזיר, וחכמים אומרים אינו נזיר (נזי' א א). המקדש בערלה ובכלאי הכרם בשור הנסקל ובעגלה ערופה בצפורי מצורע ובשער נזיר וכו' אינה מקודשת (קידוש' ב ט). אינו אסור אלא כל שיש בידו מקל או צפור או כדו' (ע"ז ג א). אלו אסורין ואוסרין בכל שהן יין נסך וע"א ועורות לבובין ושור הנסקל ועגלה ערופה צפורי מצורע ושער נזיר וכו' (שם ה ט). הביא צפרים ונתנגע לא עלו לו עד שיביא את חטאתו (כרית' ב ג). הטהור מתוך הסגר פטור מן הפריעה ומן הפרימה ומן התגלחת ומן הצפרים (נגע' ח ח).

1) עי' שרש צפר. [ובארמ' צפרא, גם צנפרא (במלי אחיקר מתעודות יב), בערב' עצפור a), באשורי' איצור, ובאוגריתי' עצר, ועי' א. צפר, הערה.]

2) נזכר בפרוש במסורה שהוא בחטף קמץ, ולא נתברר טעם הדבר.

3) מלה זו מיותרת. [ואולי צ"ל פני.]

4) קרי נודי (כך הקרי) מהר כמו צפור. [ואולי: נוד יהר כמו צפור, שכן בערבי' יהר b) פרושו מרחק, מרחב.]

a) عصفور b) بهر

1) [הכונה: האם בצודך אותו תשתעשע כבציד צפור, ואחר כך תקשרנו ותמסרנו לנערותיך המשרתות, שתטפלנה בו במטבח?]

2) כך בנסחה המסורה, ואמרו רב המפרשים כי הכונה היא שהאדם לעת זקנתו מקיץ מפני כל קול, אפי' קול הצפור, אך כבר העירו החדשים על קשי המליצה ובפרט שאין זה מקביל לחצי השני של הפסוק. ונראה כי באמת יש כאן שבוש קל: ויקום לקול במקום וידם קול, מקביל לוישחו בנות השיר.

[ואמנם משמש גם קום (כמו ותעמד מלדת) במשמ' הדל, וכן: ואל יהי מקום לזעקתי (איוב יו יח) פרושו: ואל תחדל, תדם זעקתי; וכבטוי מלא: יקם סערה לדממה ויחשו גליהם (תהל' קז כט). ועל כן אפשר להבין בכוון לפרוש המחבר אף בקיום הנסחה המסורה. לעמת זאת מראה לשון המזמור שכנראה צ"ל ויחשו במקום וישחו.]

עשרה ברין הן, הכהה בראשון וההולך לו קולפו והוא טהור, הכהה בשני וההולך לו קולפו והוא מעון צפרים וכו׳ אם עד שלא טיהרו בצפרים נראה בו נגע הרי זה ינתץ ואם מטהרו בצפרים נראה בו נגע יראה בתחלה (שם יג א). ומביא שתי צפרים דרור, שחט את אחת מהן על כלי חרש וכו׳ (שם יד א). בא לו לשלח את הצפור החיה אינו הופך פניו לא לים ולא לעיר ולא למדבר (שם שם ב). כצפור שהיא נתונה ביד אדם שאם יכבוש ידו מעט הוא חונקה (מכי׳ בשלח ו). משל למלך שצד צפור ונותנו ביד עבדו, א״ל הוי זהיר בצפור זה לבני (ספרי דבר׳ מח). י׳ דברים מחזירין את החולה לחליו וחליו קשה אלו הן האוכל בשר שור בשר שמן בשר צלי בשר צפרים וביצה צלויה וכו׳ (ברכ׳ נז:). תגלחת ראשונה מביא ציפוורים וחטאת העוף ועולת בהמה וכו׳ (נזי׳ ס.). משל לאדם שמסר צפור דרור [1]) לעבדו וכו׳ (דבי ר׳ ישמעאל, מנחי לט:). מודה שמאי בכתמים (של דם בבגדי האשה), מ״ט, בצפור לא נתעסקה, בשוק של טבחים לא עברת, האי דם מהיכן אתי (אבי׳, נדה ג.). מה הצפור הזה בשעה שאתה נוטל גוזליה היא יושבת בדד כך, אמר הקב״ה שרפתי את ביתי וכו׳ ויעבתי לי לבדי (מד״ר איכ׳ פתיח׳, ר׳ אלכסנדרי). אפילו ציפור מבלעדי שמיא לא יברח, כל שכן נפש בר נש (ר״ש בן יוחאי, שם קהל׳, חסר גומן).—ובסהמ״א: והמשיח נכנס לאותו היכל הנקרא קן ציפור (מדרש גן עדן נוסח׳ ב, ביהמ״ד יליניק ג, 133). לא מת נח עד שראה קן צפרים [2]) בישובה, עד שראה שבעים אומות יוצאות מחלציו והם כתיבים בפרשה זו (בראשית רבתי, אלבק, 65). כמו שצפור אחת לא יבשר באביב ולא יום אחד שוה האויר יבשר בשווי הזמן (יוסף כספי, אלור ספר המדות לאריסטו א, כ״י ותיקן). וממה שהוא יותר חזק והמשובח שבכולם הצפור הנקרא בלשון יון אטראגולידוטוס והוא צפור ממין אלצקר יותר קטנה מכל הצפרים לבד הצפור המלכי וכו׳ וחשבו רבים שהצפור הזאת היא צפור הקוצים (קאנון ג יא ב ז). ויש מן בעלי חיים שאם מנקרים את עיניו ישובו לאיתנם כציפור דרור ומין אחר בשרצים (ר׳ גרשון אבי הרלב״ג, שער השמים ד א). צפור דרור אין בונה קן בבי׳ וכו׳ (ר׳ אליהו הכהן, שבט מוסר יא). — ואמר הפיטן: ועל דמו נשחטו פרחים כצפירים ונדו כצפרים כהני צפורים (ר״א קליר, איכה ישבה חבללת השרון, קינ׳ ת״ב). אמרה בני כצפור נלקחו, בארצות זרים מארץ צבי נדחו (ראב״ע, אמרה ליון, אינגר, 168).—ואמר המשורר: לך תהמה (נפשי) ולא תדמה ותדמה לצפור קותה לנוד ברשתה (רשב״ג, לך נפשי, שעה״ש 40). ירוצצו אבק רגליו להשיג, ואיך צפור יהי רדף פרסים (רמב״ע, הריח מר, שם 69). הטוב כי יאשר אנוש תם וישר כצפור מקשר ביד הצעירים (ר״י הלוי, היוכלו פגרים, שם 96). והתנערי מן הזמן כצפרים אשר מרסיסי לילה יתנערו (הוא, ישנה בחיק, שם 100). ארץ ביעריה קן לה מצאת, צפור נעלסה צפור גן העדן (יל״ג, ארץ חדשה, שירי יל״ג ה, 13). — ואמר המליץ: הגיוני לבי עפו על פניו כצפרים לבנות (מֶאוועֶן) לבוא לפני אל הארץ החדשה לי ארץ מצרים (גוטלובר, ממלכים, 3). צפור הסוף (ראהר שפערלינג, ראהר אממער) גדול כצפור השדה ממראה ראס״ט וציארו נקוד שחור ולבן (י׳ סיכהק, תולדות הטבע, החיים, קח).—*וצִפּוֹר קַיִץ במשמ׳ פַּרְפָּר, Schmetterling; butterfly ; papillon: הגשם במראה דם (בלוטרעגען)

---

[1]) [ועי׳ דְּרוֹר.]

[2]) [בתנחומא גובר (עמ׳ טו): אמרו רבותינו לא מת נח עד שראה כל העולם בישובו, עד שראה קוטנת של צפורי וכו׳, ע״כ. ובובר מציע שם לתקן קצרא של צפורי, ואינו נראה (עי׳ גם ספר היסוד א, 140), ונסחת בראשית רבתי תוכיח. ובתנחו׳ שבדפוס׳ במקומו רק: נח ראה עולם בישובו וראהו בחרבנו וחזר וראהו בישובו.

וברור שאין כאן ענין של העיר צפורי, אך הנסחה „קוטנת של צפווי“ על יד „קן צפרים“ מורה שעקר הדברים: לא נחה דעתו של נח עד שראה קטנות שבצפרים בישובן (או: בישובו). וענין זה מוסב בודאי על המספר בתורה כי שלח נח את העורב, וחזר ושלח את היונה ולא מצאה מנוח לכף רגלה פעם ופעמים, ורק כששלח עוד פעם את היונה, קטנת הצפרים, ומצאה לה מנוח, נחה דעתו. ורק אחר שהכינו נחה דעתו (או נפשו) במשמ׳ נפטר מן העולם, ערבבו מאמר יפה זה, שכונתו להוכיח כי „יודע צדיק נפש בהמתו“, בזה שבתנחו׳ הנדפס.]

יבא ממין רמש הדומה לצפור קיץ (שמעטערלינג) אך קטן הוא ממנו (יאוועל, למודי הטבע, תמ.).

***צִפּוֹר,** צִפֹּר, ש״ז, —שופר, חצוצרה, —א) צִפּוֹר נֶפֶשׁ, השופר שבגרון, הגרגרת[1]: במה הרגו, בסייף הרגו, במקל הרגה, על שוקו הכהו או על צ י פ ר[1] נפשו הכהו וכו' (תוספת' סנה' ט ה). ולא היו מתעלפין עליו רצועה ולא היתה ארוכה ולא קצרה כדי שלא תגיע ל צ י פ ר[2] נפשו וימות (שם מכו' ה טו). — ב) מעין קנה שאפשר לעשותו בלחיצת ידים במים, ובהנתז המים נשמע קול צִפּוֹר[3]: העושה צ פ ו ר[3] במים הנתזין ואת שבה אינו בכי יותן (מכשיר' ה ג).

***צִפּוֹר,** ש״ז, —כמו צִפּוֹר נפש, ואמר המשורר: ווי'ן חיא תוויה מול תאומים ומרה האדומה בכתרים למול החי״ת הלא סרטן ואתו כאב כבד וצמא כ צ פ ו ר י ם (להלל גאון, HUOA III, עמ' 244).

צִפּוֹרָה, עי' צִפּוֹרֶת.

צִפּוֹרֶן, עי' צִפֹּרֶן.

***צִפּוֹרֶת,** ש״נ, רק בלרוף צִפּוֹרֶת כְּרָמִים, — מין שרץ העוף, חגב, צרצר: צ פ ו ר ת כומים בין היה בין מתה כל שהיא (חיכים על הוצאתז בשבת) שמצניעין אותה לרפואה (סבת ט ז). ארבה זה גובאי, סלעם זה הרשון, חרגול זה נפול, חגב זה גדיין, מה ת״ל למינהו למינהו ארבעה פעמים, להניא צ פ ו ר ת כרמים ויוחנא ירושלמית והצדיא ואת הערצוביא ואת הארזבונית (ר' אלעזר ברי יוסי, ספרא יים, שמיני פרק ה). — ובסהמ״א: צ פ ו ר ת כרמים זה היא אומרת

---

1) [גם בהבנה הלשונית שבמלה וגם בזהוי האבר שבגוף התקשו פרשנים וחוקרים. רבּם דרשו את המלה כלשון צִפּוֹר ואינו נראה. העניָן דורש, שצפור נֶפֶש הוא המקום שקל לחנק בו את האדם, ומכאן שיש להבין נפש במשמ' צואר, גרון, כמו בצרוף „שם נפשו בכפו", שפרושו אחז את גרונו בכף, גם כלשון חניקה והתאבדות וגם כלשון עצירת בדבור (עי' טורטשינר, תרביץ ח״ס, 225; הוא, ספר איוב, 173). וכן בא נ פ ש במשמ' צואר בצרוף דומה אל צ פ ו ר נ פ ש בבטוי ח ל ו ק ת נפש בדברי המשנה: איזהו רוק תפל, כל שלא טעם כלום, מי גריסין, לעיסת גריסין של פול, ח ל ו ק ת נ פ ש וכו' (נדה ט ז). המתפרשים בפרוש הגאונים (אפשטין, 115): ושל ע ו ק ת נפש א(יכא) ד(אמרי) והלוקת נפש כלומר כשילעום אדם הגריסין יפה יפה ולא נשאר כלום אלא הם בעוקת נפש ופ' כשבא ב ה כ נ ס ת בית הבליעה שדומה לעוקה של בית הבד ולעוקת הבית והמערה, ע״כ. ובתשובה של רב שרירא גאון (אסף, תשובות הגאונים תש״ב, 178) הלוקת נפש אלמבלע מן חית הו אמלם כקי ועל הלקת צואריו וידרש עוקת נפש והוא איצא אלמבלע מן חית ישבה בלאעה אלג'ובה אלמסמאה עוקה פכאנה קאל בלאעה אלגסם, ע״כ; ובעברי: ח ל ו ק ת נ פ ש בית הבליעה מפני שהוא הלק כאמרו ועל חלקת צואריו, ויש גורסים ע ו ק ת נ פ ש והוא גם כן בית הבליעה מפני שהוא דומה לשפך שבאמצע הבית הנקרא עוקה, וכאילו היה אומר שפך הגוף, ע״כ.

ואמנם אין לקבל את דברי הגאונים, שלא ברור את הנסחה הנכונה, בכל הפרטים, וברור כי אין ע ו ק ת נפש אלא נוסח או מ ב ט א אחר של ח ל ו ק ת נפש, וכנראה בעקר ע ל ו ק ת נפש. אבל אל נכון פרשו נ פ ש במשמ' בית הבליעה, ושים לב כי בערב' גם חַלְק א) פרושו גרון, צואר. ואין כאן כל ענין לתמונה המצויה בספריות הקדומות והמאחרות המדברות על נפש האדם, נשמת האדם, כעל צִפּוֹר, אלא צ פ ו ר נ פ ש הוא צ פ ו ר שבגרון, שבבית הבליעה ממש.

ואם מדבר על המתת אדם בנגיעה בגרון, הרי מובן כי מדבר על חניקה ב ק נ ה ה ג ר ו ן, Luftröhre; wind-pipe, וכדו'. ואין פרוש טבעי יותר מזה שצפור הנפש, צפור הגרון, הוא קנה הצפירה והצפצוף שבגרון, מן צ פ ר, הבא אף בארמי שבתו״ם במשמ' צפצף בקול. ומלה צִפּוֹר זו שמשה אף בהשאלה (השוה pipe באנגל'), שגם היא בעקר לשון צפצוף; שפופרת מן שופר, שיפורא בארמ', וכדו') במשמ' קנה, שפופרת בכלל, ועי' לקמן. וגם כ צ פ ו ר י ב פ י ו ש ט (ברכ' ח.) בארמ' שבתו״ם יש אולי לפרש כבליטות בצורת קנים ושפופרות. ועי' גם פִּטּוֹר, הערות.]

1) [צ י פ ר, כך גם בבבלי (ב״ק ל:) בדפוס', אך בכ״י צ פ ו ר, צ פ ר, עי' ד״ס.]

2) [כך צוק״ם, בדפוס': י צ פ ו ר.]

3) [גם כאן אין לשון צִפּוֹר, ואף לא בועת בצורת צִפּוֹר, אלא צורת כלי צפיוה (עי' בהערה הקודמת, ואפשר לצפר כידוע בלחיצת ידים זו אל זו גם מחוץ למים, ובמים המים נתזים בצפירה כזו למעלה ולצדדים.]

4) [נ״א: צ י כ ו ר א.]

5) [ובגמרה: מאי צִפּוֹרת כרמים, אמר רב, פליא ביארי, אמר אביי (בנוסח הערוך, ערך פליה): ומיקריא ציפרתא דדיקלא) ומשתכח בדיקלא דהר נבארא (שבת לז:).]

א) حلق

שיר למעלות אשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי (פרק שירה). — °וצִפּוֹרֶת כמו צִפּוֹר, ומ״ר °צִפּוֹרוֹת, ואמר הפיטן: יונה תמה נילקחה אם על בנים לולי רחסיך אשר כאב על בנים יקרא על רודפיה צ י פ ו ר ו ת והיות ועופות וחופף עלינו כצפרים עפות (ינאי, ידך ממלא, קרובי דבר׳, זולאי, רמו). — ואמר המשורר: ועת תרד עלי ידיו ישחק בה כ צ פ ו ר ת ויתיר את כנפיה וכה יקרא באגרת (ר״ש הנגיד, שלח יונה, בדודי 65).—ומ״ר °צִפּוֹרִיּוֹת, צפוריות של מים: שהיו (ההרים) טסים כ צ פ ו ר י ו ת של מים והיכאן שהיה רואה הב״ח מקום עמוק היה נותן בתוכו הר גדול וממלא אותו וכו׳ (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי ח כה).

°**צִפּוּת**, ש״נ,—צִפִּיָּה, תקוה, ואמר הפיטן: צ פ ו ת י נ ו צפות משחרים, ציון עמוד שחרים (דודי נעמו, יוצ׳ א פסח).

צפח [1]), ממנו א. צַפַּחַת, ב. °צַפַּחַת, צַפִּיחִת.

°**צִפְחָה**, ש״נ,—מין אבן שחורה הנסדקת לוחות לוחות, Schiefer; ardoise; slate, נוהג בדבור.

א. **צַפַּחַת** [2]), ש״נ, צַפַּחַת,—כלי כעין כד קטן, גבוה וצר למים לקחתו לדרך ולשתות ממנו, ויחזיקו בו שמן וכיוצא בזה, Krug, Flasche; cruche, bouteille; jar, bottle: קח נא את החנית אשר מראשתו ואת צַפַּחַת המים ונלכה לנו ויקח דוד את החנית ואת צַפַּחַת המים מראשותי שאול (ש״א כו יא–יב). חי יי׳ אלהיך אם יש לי מעוג כי אם מלא כף קמח בכד ומעט שמן בַּצַּפַּחַת והנני מקששת שנים עצים וכו׳ ויאמר וכו׳ כד הקמח לא תכלה וְצַפַּחַת השמן לא תחסר (מ״א יז יב–יד). ויבט (אליהו) והנה מראשתיו עגת רצפים וְצַפַּחַת מים (שם יט ו). — ובסהמ״א: ויהי כבואם לשלחן והנושה בא לקחת עד מחה הצלחת ומצה ה צ פ ח ת ממעל ומתחת ולא נמלאה האמתחת (ר״י חריזי, תחכ׳ ג, 37). שם אני נאסף עם מורשי לבכי על צ פ ח ת מים נאמנים כיורש עצר על תירוש ויצהר (פסנהים, ארבע כוסות, כוס ישועות א).

ב. °**צַפַּחַת**, ש״נ,—כמו צַפִּיחִת: כל הנצוק טהור חוץ מדבש הזיפן ו ה צ פ ח ת (מכשיר׳ ה ט).

°**צַפִּי**, ש״ז, — שם צפור: צ פ י מה הוא אומר [1]), בטחו בהי עדי עד כי ביה הי׳ צור עולמים (פרק שירה, עבודת ישראל, בר, 551).

°**צִפִּי**, ש״ז,—כמו צפיחית, ב. צפחת, ואמר הפיטן: הן בסופי בתוך צופי לענת וראש טעמתי, ועל כפי רקיק מ צ פ י [2]) ולהמי לפי אכלתי (יה לשלל, סליחי לאשמורת בקר, סדור מנהג ארם צובה, תקעו:).

°**צִפִּידָה**, ש״נ, — כמו צֶפֶד: צפד עורם, דבק עורם לעצמם, ואין לו דמיון במקרא, ובמשנה נקרא הדבק (הדבר שמדבקין בו) צ פ י ד ה [3]) (הקראי ר׳ דוד בן אברהם באגרונו, לקו״ק, פינסקר, נספחי, 180).

צִפִּיָּה, ש״נ, צִפִּיָּתֵנוּ—שה״פ מן צִפָּה: עודינה תכלינה עינינו אל עזרתנו הבל בְּצִפִּיָּתֵנוּ צפינו אל גוי לא יושיע (איכ׳ ד יז).—ואמר המשורר: יונה עלי יונה אחי אשר נדד אבכה כאלו אין תקוה ו צ פ י ת (רשב״ג, גפן פתולה, שירי שלמה, דוקס, 22). — °ובמשמ׳ חלון: על המשקוף, על ה צ פ י ה, כלומר על החלון אשר מצפים ממנו (ר״י א״ת, סה״ש לריב״ג, שקף).

---

[1]) [בערב׳ משמש שרש זה במשמ׳ רחב, פשוט, ואין להשב כי ממשג זה הסתעף השם לכלי המכון בשם צַפַּחַת בעבר׳. אך השם צחאפ a) וגם השם צחפה b) משמשים שמה במשמ׳ כלי למים וקערה, אך אין להם מקור בשמוש שרש צחפ c) בערב׳, ולכן החליט פרנקל [(עי׳ Die aram. Fremdw. i. Arab., עמ׳ 63).], כי אלה השמות שאולים בערב׳ מארמ׳. ועי׳ הערה לערך צַפַּחַת.

[2]) בערב׳ צפאה d), מנאקע צע׳ירה ללמא [כלוי כלים גדולים למים], וצפחה e) קצעה כבירה מנבשטה וכו׳ [כלו׳ קערה גדולה שטוחה.]

וכבר בא למעלה בהערה, כי סברים כי אלה שני השמות הם שאולים בעבר׳ ומן הערבי. עקילס: ἄγγος, ת״י סנא וגם צלוחיתא, וריב״ג מסברת עצמו תרגם כווא.

a) صحاف b) صحفة c) صحف d) صفاح e) صفحة

---

[1]) [ובדרך ישרה (שער השירה, כט.) הנסחה: צפי א ו מ ר ת. לא נתברר מקור השם, ואולי יש כאן ט״ס, ויש נ״א רציפי, אונכי, ועוד.]

[2]) [כנראה ע״ש דבש הבא ב צ פ י ה, ועי׳ לקמן.]

[3]) [עי׳ בהערת א. עפשטין בספרו אלדד הדני, עמ׳ 72.]

א. *צְפִיָּה, ש"נ, — כמו צַפִּיחַת: ונופת צופים, א"ר לעזר דבש הבא ב צ פ י י ה [1]) (ירוש' סוטה ט יד).

ב. *צְפִיָּה, ש"נ, — מראה: עשר ספירות בלימה צ פ י ת ן [2]) כמראה הבזק ותכליתן אין להן קץ (ילירה ח ו). מי שמבקש להסתכל ב צ פ י י ת המרכבה לירד בשלום ולעלות בשלום וכו' (ר' ישמעאל, היכלות רבתי א, ביהמ"ד ילינק ג, 83). כך היו שונין ב צ פ י י ת המרכבה וכו' (הוא, שם ב, 84).—ובמשמ' פעלת הצופה, ראיה: א"ר ישמעאל אמרו לי כל חבורה, בן גאים אתה, מושל באור של תורה כרי נחוניא בן הקנה, ראה אם החזרתו וישב אצלינו מ צ פ י י ה שהיה מציץ וכו' (שם יח, 96). ויש שתי משניות שהתנאים שונין אותן בדבר זה ונקראות היכלות רבתי והיכלות זוטרתי וכו' ועל אותן צ פ י ו ת שנה תנא זה ארבעה נכנסו לפרדס וכו' (תשו' גאו', ליק, תשו' לע). והיתה שפופרת של ר"ג מתוקנת למדת צ פ י י ת אלפים (רש"י, עירוב' מג:). שבמקום שכלה עומקו של גיא שם כלה צ פ י י ת השפופרת שאם יתרחק עוד מעט לא יראה את קרקעית הגיא וידע שעומקו של גיא והרחקתו שנתרחק משפתו הוי כמדת צ פ י י ת השפופרת (הוא, שם שם). ונשאל קצת החכמים על הבורא מהו ואמר אלוה אחד וכו' אמר לו ואנה הוא אמר לו ב צ פ י ת (ר"י א"ש, חו"ה, היחוד י). והיא ה צ פ י י ה וההבטה שהוא צופה ומביט מסוף העולם ועד סופו (פ' התורה של ר' עמנואל מרומא, Merx, Archiv I, עמ' 379). ואליו צ פ י י ת הלב וכוונתו בעבודתו הוא הכלי אשר בו העולם עומד וממנו בא אליו הברכה והשפע (ר"מ בן גבאי, עבודת הקדש, היחוד ח). כי לשון זה מורה על השמירה ו ה צ פ י י ה בהשגחה נפלאה כמו ממגדל נוצרים שהם הצופים העומדים במגדל (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה יח). ומבואר מזה שהכל צפוי בסדר זמנים והרשות נתונה בהמשך הזמן ו ה צ פ י י ה היא בדבר . הנבחר שהוא הנודע (רמ"ע מפאנו, מאמר עשרות, חקור דין ד ט). והיא ה צ פ י י ה הנכספת למרע"ה שעליה שאל הראני נא את כבודך (מענה יצק, ס"כ מג). — ואמר הפיטן: פלא עשות נגד אבות, פץ מבעשור לאסרו בעבות, צליחת ירדן בו להתוות, צ פ י ת שה לבית אבות (ר"א קליר, מרימי עול, קרוב' שבת החדש).

צְפִיּוֹן, ש"ז, — כמו ב. *צְפִיָּה, במשמ' מראה: צ פ י ו נ ן [1]) כמראה בזק (ילירה ב א).

צְפִיחַ, ש"ז, — כמו צַפִּיחִית, ואמר הפיטן: באתי צ פ י ח י מנחות לידע מחלקותם ולהרחיק כל מום רע מלפניך (רסע"ג, אנכי אש אוכלה, אזהרות, סדור רסע"ג, רה).

צְפִיחָה [2]),—טבלה של מתכת: עושה טבלה עגולת כגון צ פ י ח ה של אצטורליב העשוי לאצטגנינין, וכשם שאצטורליב זה שלאלו האצטגנינין חלוק הוא שלוש מאות וששים חיל כחיילות של גלגל חולק את אותה טבלה אלפים חיל כנגד אלפים אמות שהוא רוצה לצפותן וכו' ומציב בו את השפופרת במסמר כדרך שמציבין את המטוטלת הנקראת עצ'אדה וכו' (רה"ג, תשו' הגאו' הרכבי סיד, 148). פי' מטוטלת [3]), צ פ י ח ה (ר"ח, שבת כד:). [4])

---

[1]) [השוה צפחת, בהו"ם, והשוה גם בבלי (סוטה מח:): ורבי יהושע בן לוי אמר זה דבש הבא מן ה צ י פ י א. ועי' גם מדרש שה"ש ד יא, גרינהוט, לו.]

[2]) [עי' צִפְיוֹן, הערה.]

---

[1]) כך בנוסחה עם פרוש רסע"ג בערב' הוצ' למברט, במקום צפייתם שבנוסחאות הדפוס ולא פרש רסע"ג בברור מהו צפיונן.

[רסע"ג בתרי"ג מצוות (סדור רסע"ג, קסא) כותב: רצון מיום השמיני עלת בקר וצאן ועוף לרציון, גם שלמי בקר וצאן וארבעים לחמי תודת צ פ י ו ן. והעיר דודזון: צפיון, כך הוא הנסח בכל המקורות, והמפרשים התקשו לבאר המלה הזאת, אבל הרי פערלא מגיה לנכון „פציון" והחרוז מוכיח כי כן צ"ל, „והוא מלי הפוצה את דוד עבדו (תהל' קמד י) פצני והצילני (שם, שם ז יא) שענינו הצלה מצרה לרוחה, דתודה אינה באה אלא בדבר הודאה על הצלה מצרה".]

[2]) [ע"פ הערב' צפיחה a). עין במאמרו של שלמה גנדז על האצטרולב, HUCA IV, עמ' 471 ואילך, המזכיר בשם שטינשנידר ספר בכ"י על האצטרולב בשם: אגרת המעשה בלוח הנקרא צ פ י ח ה.]

[3]) [בדברי המשנה: לא יצא גמל (בשבת) במטולטלת.]

[4]) [במעין גנים לישי"ר מקנדיה כתוב: היתה כתובה בסם בסיקרה בקומוס בקנקנתום כתובה בסם בסיקרה בקומוס בקנקנתום על ה צ פ י ח ה על-

---

a) صفيحة

צְפִּיחִת [1], *צַפִּיחִית, ש"נ,—מין עֻגָה, שהיתה עשויה בדבש, אך לא נתברר לא מה היתה צורתה ולא מה היו מעשיה: והוא (המָן) כורע גד לבן וטעמו כְּצַפִּיחִת בדבש (שמות יו לא). — ובתו"מ: תנן כל הנצוק טהור חוץ מדבש הזיפים והצפיחית [2] (נזיר נ.). — ובסהמ"א: כל הכוורת עושין אותה הדבורים חלות חלות של צפיחית דבש ושעוה וכו' (רס"י, שבת מג:). שתי חלות של צפיחית מניחין בכוורת כשרודין אותה ומהן פרנסה לדבורים כל ימות הגשמים (הוא, בילה לו.). אבל אם שם שמן באילפס כמו שאנו מטגנין במרחשת ספוגין וצפיחיות [3] וחררות זהו חלוט גמור (שבלי הלקט בככ' קעט). ופעם א' היה מתפלל וכו' ונפל תפלה של ראש מיד אחד וכו' ובדקו אותו וכו' ומצאו בו מלת דבש חסרה וישמח הרב שמחה גדולה ומרוב שמחתו הסעיד אותם בצפיחית בדבש (לקוטים מדברי יוסף סמברי, ברלינר, 83). וחביץ קידרא הוא קמח ודבש וצפיחיות ורקיקין (תניא, ברכי ס מיניס, לט.). — ואמר הפיטן: גושאים ונותנים במלחמתה שערה, נמתקים בדובשה ובצפיחית יערה (ר' שמעון בר יצחק, מרשות סוכן עד. רשות לחתן' מחז' ויטרי, 597).—ואמר המשורר: וברננה ובנגינה מליצתי מהוגנה, מתוקה היא כצפיחית אשר בדבש מטוגנה (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, ג:). — ובזמן החדש משתמשים המדברים עברית בא"י בשם זה לצַין בו עֻגה.

***צְפִינָה**, ש"נ,—שה"פ מן צָפַן, מארב, שמירה: נצפנת לנקי חנם, הכתוב אומר שצפינתם לנקי חנם היא (רס"י, משלי א יא). צופניה צפן רוח, מי שסבור לשומרה מתזנותיה צפינת רוח הוא, כשם שאי אפשר לצפון הרוח כן היא לא תצפנה (הוא, שם כז יו). וההפרש בין גרף לכסוי, גרף כמו צפינה וטמינה, וכסוי לבגד ולענן (ספר המכלול לר' שלמה בר' שמואל, בכר, 14).—ועי' א. צָפַן, ביני' פָּעוֹ'.

צְפִּיעַ [1],ש"ז, מ"ר, סמי" צְפִיעֵי, — צֵאת בהמה: ועגת שערים תאכלנה והיא בגללי צאת האדם תעגנה לעיניהם וכו' ואמר אהה אדני יי' הנה נפשי לא מטמאה וכו' ויאמר אלי ראה נתתי לך את צְפִיעֵי [2] הבקר תחת גללי האדם ועשית את לחמך עליהם (יחזק' ד יב–יה). — ובסהמ"א: טולא דכפותא דחאמריה, ר"ל צפיעי חמורו (תשו' הגאו' הרכבי סז, 145). צפיעי הבקר בחומם חבוש על מקום הכאב (אסף, 59). פי' גללין צפיעי בקר (ר"ח, ב"מ כז.). מאני דפקיסנא וכו' פי' כלים עשויין מאדמה ומצפיעי בקר (ערוך ערך פקסן). כבויי דרעייתא דניסן, צפיעי בקר (רס"י, ערוב' כט:). ויחבש בצפיעי בקר וצואת העזים (נרבוני, אורח חיים, בחליי הפרקים, כ"י ביהמ"ד שכטר). כלי גללים ר"ל צפיעי בקר שנתייבשו וחקקן ועשאן כלים (המאירי

הדפתרא לא יצא עד שתהא כתובה אשורית על הספר בדיו, ע"כ, והוא לפי מגלה ב ב, ושם על הנייר, במקום על הצפיחה. לכן נראה כי אין צפיחה כאן אלא ט"ס במקום צחיפה[a]), והוא בערב' דף של נייר, ומשרש זה מצחף, אף בעבר'.]

[1]) השבעים תרגמו המלה צפיחת ἐγκρίς, והוא עֻגָה מבשלה בשמן ודבש. פשיט' כבריתא, והוא צוף, קרצת הדבש. רבי יהושע פרש: כאילפס וכעין אסקריטין. ורבי אליעזר: כסולת זו שהיא צפה על גבי נפה ונלושית בדבש וחמאה. עקילס תרגם ἀμύλιον, והיא עגה מקמה סלת דקה, — כמעט ממש כדברי רבי אליעזר. ת"י תרגם כמו ר' יהושע: כאיסקריטון, שהוא ביונ' עגה אפויה על האש, אך היהודים השתמשו בה כנראה בכלל במשמ' עגה מטוגנה. ראב"ע הביא בשם הגאון כי הוא רקיק מצות, וריב"ג תרגם בערב' קטאיף, והוא עשויה בקמח ומרק. בערב' אין חבר למלה זו. בבמד' יא ח נאמר כי טעמו כלשד השמן, וא"כ לשד— צפיחת?

[ואפשר שיש להבין: כצפיחית שבדבש, כלו' כשטח העליון שבדבש, שהוא הזך והטוב ביותר, כמשמ' השרש צפח — שטח.]

[2]) [במשנה (מכשירין ה ט): ו(ה)צפחת. ובבבלי (סוטה מח:): והצפיחים. אבל ברש"י שם: הצפחת. וכן בפי' הרא"ש (נזיר נ.): וצפהת כמו כצפיחית בדבש. ובפי' המשנ' לרמב"ם (מכשירין ה ט): וזיפים וצפחת, שני מקומות בארץ ישראל שהיה דבשם בתכלית העובי וכו'.] [3]) [נדפס: וצפוחיות.]

[a]) صحيفة

[1]) עי' שרש ג. צפע, בערב' צ'פע[a]), צֵאת הפיל.

[2]) הכתיב צפועי, ו אחרי פ. אך הקרי צְפִיעֵי, פ חרוקה.

[a]) ضفع

ליומה ב.).[1] — *ובמשמ' צָאצָא, לשון הצאצאים והצפעות, ואמר הפיטן: צפיעו בכל מענה, והכתם הטוב לא ישנא, עד ירכב אתו במרכבת המשנה וישם רביד הזהב (ר"י הלוי, אלהים בקדש, דיואן ג, 94). המן צפיע איש שדה[2], נפשות בני אל חי צודה (רא"ע, קומה אלהים, אורה ושמחה לפורים, מז:). —צְפִיעוֹת, עי' צְפִיעָה.

צְפִיעָה, עי' צְפִעָה.

***צְפִיפָה**, ש"נ,—מצב הדברים הצפופים יחד: אמר אביי אתה מוצא בהדס שלמצרי שעומד שבעה עלין בצפיפה אחת שכשנושרין ארבעה נותרין שלשה[3] (הלכ' פסוק' לתלמי' רב יהודאי גאון, 28).

צָפִיר[4], ש"ז, סמי' צְפִיר, מ"ר צְפִירֵי, — תַּיִשׁ, Bock; bouc; he-goat: ואני הייתי מבין והנה צְפִיר העזים בא מן המערב על פני כל הארץ ואין נוגע בארץ וְהַצָּפִיר קרן חזות בין עיניו (דני' ח ה). וּצְפִיר העזים הגדיל עד מאד (שם שם ח). האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס וְהַצָּפִיר השעיר מלך יון (שם שם כ–כא). הקריבו עלות לאלהי ישראל וכו' אילים תשעים וששה כבשים שבעים ושבעה צְפִירֵי חטאת שנים עשר (עזר' ח לה). ויביאו פרים שבעה וכו' וּצְפִירֵי עזים שבעה לחטאת (דהי"ב כט כא). — ואמר הפיטן: בכה תבכה מחמשת ספרים, כנהרג כהן ונביא ביום הכפורים, ועל דמו נשחטו פרחים כצפירים ונדו כצפרים כהני צפורים (ר"א קליר, איכה ישבה חבלת, קינ' ת"ב). בשאון קולך תזעק כצפיר ובמעשיך הרעים בבקר תצפיר, בשוקים ורחובות תדלג כשעיר ולשונך הרע כים יסעיר (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר ה, מז:).

---

1) [ועי' צָעִיף, הערה 1.]

2) [המן האגגי, צאצא מזרע עשו.]

3) [על פי הבבלי (סוכה לג:): אמר אביי משכחת לה באסא מצראה דקיימא לה שבעה שבעה בחד קינא דכי נתרי ארבעה פשו להו תלתא. והבטוי הוא על דגמת: בכפיפה אחת.]

4) בארמ' צפירא, בסור' צפריא [ובאשו' שַׁפִּיר, בשין.]

א. **צְפִירָה**[1], ש"נ, סמי' צְפִירַת, — קליעה של שערות או של ענפים ופרחים לעטרה על הראש, Kranz; couronne; wreath: ביום ההוא יהיה יי' צבאות לעטרת צבי וְלִצְפִירַת תפארה לשאר עמו (ישעי כח ה). — ובסהמ"א: והבאתי תוכחתי בשירה, לעשותה לך צפירה (דונש, תשו' למנחם, הקד', 5). לכבוד גדלת קדשת צפירת התפארה וטירת השררה וכו' (ר"י הלוי, לכבוד גדלת, מכתב ליהושע בן דוסא, טעה"ם 99). ונשיהם (של ההאטטענטאטען) תשאנה מגבעות כדורות מקיבת בהמה או חיה משוחת בשומן ופיח כבשן, ועליה צפירה (קראנץ) משובצת קליפות חומטים וכו' (ר"ם בלוך, שבילי עולם ב, מו:). —ואמר הפיטן: והגבירה והצפירה בראש דוד תשימנה, ומצנפת מעלפת בראש אהרן תקימנה (רסב"ג, שני זיתים, מאורה לשבת א חנכה). צפירת מעטפות באיבה נהדפות (ברוך בן שמואל ממינץ, אלבעותי שפלו, קינ' ת"ב). פסח צפירת צר לעלוקה (פסח אכלו פחוזים, מעריב ליל א פסח). — ואמר המשורר: ותוכחותיו לכל ראשים עטרות, וכצפירות עלי קדקד סבולות (רסב"ג, שירי שלמה, דוקס, סט). למי אקשור בשירי עטרה, ואל מי אארוג בניב צפירת (JQR NS I, עמ' 244). שר הנדיבות משעליו נבראה רוח אלהים על יקרו נחה, על כן עבדוהו בנות ימים ושת גבהות צפירתם וגם גלחה (ד"כ של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 267). — *וּצְפִירָה[2], ...

---

1) משרש ב. צפר. בערב' צ'פירה[a]), במשמ, מקלעת שערות. ובשם תיאודוטיון הביא הירוני' ἡ πλοκή, ר"ל מקלעת שערות.

2) [אפשר שאין זו אלא שמוש של א. צפירת במשמ' עטרה, אך יתכן שהשפעה המלה מן היונ' σφεῖρα, רומ' spira במשמ' סיבוב שבבריכה. ואמנם אפשר כי המלה היונ' נשאלה מלשון שמית, השוה H. Lewy, Die sem. Fremdw. im Griech., עמ' 123. וכתב רד"ק (ישע' כח ה): וצפירה הוא ענין סבוב לפיכך נקראת העטרת או מצנפת הראש צפירה לפי שהיא סביב הראש, ע"כ. והשוה גם ריב"ג, סה"ש, שרש צפר. וכן נמצא השמוש במלה צפירה במשמ' גדוד חילים המקיפים את המלך לשמר עליו מפני אויביו וכדו', והוא בודאי מן היונ' σφεῖρα, כמשמ' זו: משל למלך בשר ודם שבא למדינה ועליו צפירה מקיפתו וגבורים מימינו ומשמאלו וכו' (מכי' בשלח, פרשה השירה

a) ضفيرة

למשמ' כריכה, סיבוב במלאכת קליעת הקופה, הסל: הקנונים הגדולים והסוגין הגדולים (מאימתי גמר מלאכתן לענין טומאה) משיעשה שני דורים לרחב שלהם, ים נפה וכברה וכף של מאזנים משיעשה דור אחד לרחב שלהן, הקופה משיעשה שתי צפירות לרחב שלה והערק משיעשה בו צפירה אחת[1] (כלים טז ג). תני הוצין כדי לעשות אוון לקפיפה מצרית, הדא דאת אמ' באילין רכיכיא, ברם באילין קשייא כדי לעשות צפירה (ירוש' שבת ח ג). — וצְפִירָה בלוח, קו עגל, עִגּוּל, מעגל: ובתוך הלוח שלש צפירות, הצפירה הראשנה צורת יב מזלות (תולדות אלכסנדר, 2, קבץ על יד, מק"נ, הוצאת ישראל לוי).

ב. צְפִירָה[2], צְפָרָה, ש"נ, — העת הקבועה לאדם, תורו הקבוע אחרי זולתו בדבר מן הדברים, Rang; tour de rôle; rank: כה אמר אדני יי' רעה אחת[3] רעה הנה באה קץ בא בא הקץ הקיץ אליך הנה באה הַצְּפִירָה[4] אליך יושב הארץ בא[5] העת קרוב היום (יחזק' ז ה–ז). הנה היום הנה באה יצאה[6] הַצְּפִירָה צץ המטה פרח הזדון (שם שם י). — ואמר המשורר: ואולם מת אלי ימים מעטים ביום עברה, ביום צרה עבורה, ואמרתי אחה, איך אחית עוד, וסר צלי ובאה הצפירה (ר"ש הנגיד, אלוה עוז, בכודי, 127). עדי אף אל חרה ונגעה הצפירה, ויד האל סרה ונתן תגמוליהם (רמב"ע, דיואן כב, בודליאנ'). פערו פיהם כארי נוהם. סלות להם לא יאבה ה', צפירה חוללה עתה חוללה, יען מעלה מעל בה' (ראב"ע, אל אל אקרא, איגר 165). ושור יפעתך וזכר בארה וצור בוראה ומטריפה,וכורה, בטרם יחשיך שמשה ואורה ולדת חק וביאת הצפירת (עמנואל, מחב' ח, 62). כי בצפירת יומך בא לך הלילה, נשבר הנבל וחבליו נטשו (יל"ג, כאס של דמעות, שירי יל"ג ה).

ג. *צְפִירָה, צפורה, ש"נ, — כמו סְפִירָא, מה שמסתפר מצואר הסוס ומזנבו[1]: סרוד של צפורה אם יש לו גפים טמא, אין לו גפים טהור (תוספת' כלים ב"מ ה ה). שלשה סנדלין, של אדם טמא מדרס, של מתכות ושל בהמה טמאה טמא מת, ושל שעם ושל צפירא טהור מכלום (שם שם ב"ב ג יא). כל החוצלים בין של שעם ובין של שק ובין של צפור[2], ר' דוסא אומר טמא טמא מת וחכמים אומרים מדרס (שם שם ד יד). משמרת של יין שבָלֶת, אם משמשת מעין מלאכתה טמאה ואם לאו טהורה, ר' אלעזר בר' שמעון אומר, של שק ושל בגד שיעורה בשערים, של שעם ושל צפורה ושל חבל[3] שיעורן ברמונים (שם שם ה יב).

ד. *צְפִירָה[4], ש"נ, — בֹּקֶר[5], Morgen; matin; morning, נוהג בספרות.

צְפִית[6], ש"נ, — שם הקבוץ לכל המסבים אל השלחן בשעת המשתה[7], Mahlgäste; convives; boon-

---

ג). וכן נדרש בירוש' (ערוב' סוף פרק ח): ר' יוסה בי ר' בון שמע לה מן הדא מי ירא וחרד ישוב ויצפור מהר הגלעד, ולמה הן חוזרין בצפירה מפני השונאין.]

1) [בתוספת' (כלים ב"מ ה יג): צבירות' צבירה.]

2) מן ג. צפר, עי"ש, בערב' פרצה a) במשמ' זו. — גזרת כרת מן צרפ b) במשמ' צרפ אלדהר, במשמ' נטיה, אינה נכונה.

3) הסכימו כל החדשים כי זה שבוש במקום אחר.

4) הירונ' העתיק את המלה כצורתה בכתב רומי sephphira, רק פ כפולה, ואולי זה שבוש. ותרגם עקילס προσκόπησις, ר"ל הַבָּטָה, מבט, ואולי גרס הצפיה?

5) צ"ל באה העת.

6) אולי מיותרה.

a) فرصة b) صرف

1) [כך פרש רש"י (סוכה כ:) לפי הכתיב ספירא (עי' לעיל בערך סְפִירָא, עמ' 4159); ואפשר באמת שיש קשר לשרש ספר כלשון תספֹּרת השֵׂעָר אל צפיר העזים (שהוא באשו' שפיר, ועקרו אפוא שׂזיר, ספיר), ושהוא נקרא על פי שׂערו וצמרו, כדגמת שְׂעִיר עזים באותה משמ'. ועי' גם צָעִיר במשמ' שָׂעִיר.]

2) [בהגהות הגר"א: צפירה, ובבבלי (סוכה כ:): ספירא, ועי' בערך סְפִירָא, עמ' 4159 ובהערה שם.]

3) [נוסח הדפוס: ושל צפירה ושל חבלים.]

4) [כמו צפרא בארמ', ויש מפרשים שפרשו את המלה ב. צְפִירָה במשמ' זו, ולפי פרוש זה פשט השמוש של צפירה במשמ' בקר.

5) [כך בכ"י המחבר, ולא מצאנו דגמה לשמוש זה במקורות.]

6) מן ג. צָפָה, עי"ש כל המו"ם.

7) [עי' אפשרות אחרת בהערה לערך ג. צָפָה.]

companion : ערך השלחן צפה הצפית[1]) אכול שתה קומו שרים משחו מגן (ישע' כא ה). —"ובמשם' מפת השלחן (?), ואמר הפיטן: צרור מר וקנמון היותם מקטרים, קטרת וצפית ונר ושלחן ומנורים (מחזור ויטרי, 595). דרשו מעל ספר יי' וקראו נתנה ראש אם כן איפה כי ערוך השלחן והצפית צפה ברב טוב לבית ישראל ונשתחוה ונשובה אל אל (ככף רכנים, סזמו' ליוה"כ, מז:). — ובחדוד לשון, ואמר הפיטן: עמי רדו איפה וריע רע על לא צפית צפה והרחק רע (שם, טו). — "ובמשמ' צפיה ותקוה: וזה כל פרי צפה הצפית לישועת אלהינו כי יבוא לציון גואל וכו' (ר"י מוקקלטו, קול יהודה, פתיחי).

צפן[2]), ממנו מצפון, "צפינה, א. צפן, ועי' "צפנת.

א. צפן, פיו"ע, צפנתי, צפנת, צפון, צפונה. תצפן, יצפן, נצפנה, יצפנו, יצפונו, צפנית, צפונה, צפוניך, צפוניו, יצפנני, תצפנהו, תצפנו, תצפנם, — א) פ"י, צפן, דבר, טמן אותו במקום נסתר, verbergen; cacher; to hide : ותהר האשה ותלד בן ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו שלשה ירחים (שמות ב ב). ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו ותאמר כן באו אלי האנשים ולא ידעתי מאין המה (יהוש' ב ד). כי יצפנני בסכה ביום רעה יסתרני בסתר אהלו (תהל' כז ה). תסתירם בסתר פניך מרכסי איש תצפנם בסכה מריב לשנות (שם לא כא). טוב ינחיל בני בנים וצפון לצדיק חיל חוטא (משלי יג כב). דלף טורד ביום סגריר ואשת מדונים נשתוה צפניה צפן רוח[3]) ושמן ימינו יקרא (שם כז טו–טז). אלוה יצפן לבניו אונו ישלם אליו וידע (איוב כא יט). הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך (שה"ש ז יד). —ודבר מפשט: צרור עון אפרים צפונה חטאתו (הוש' יג יב).

[1]) אולי באמת צפים, [ובאשור' צפית, מצפה].

[2]) רק בעבר', ואולי בערב' דפנ a), [וכמוהו בעברי אף שפן, ספן, עי' שם.]

[3]) המליצה קשה, ויש מפקפקים באמתותה. [הקשי בעקר בהקבלה, וספק הוא אם נאמרו הדברים על אשת מדנים. ואפשר לחלק ולגרס: צפן יה (את אשר) צפן רוח ושם נימניו (ז"א נאמניו) יקרא, וצ"ע.]

a) دفن

בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך (תהל' קיט יא). בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך (משלי ב א). יצפן[1]) לישרים תושיה מגן להלכי תם (שם שם ז). חכמים יצפנו דעת (שם י יד). ואלה צפנת בלבבך (איוב י יג). מצות שפתיו ולא אמיש מחקי צפנתי אמרי פיו (שם כג יב).—צפן דבר לפלוני, שמר אותו במקום נסתר לפלוני: מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (תהל' לא כ). — צפון במשמ' ש"ז, הון צפון מטמון: ממתים ידך יי' ממתים מחלד חלקם בחיים וצפונך[2]) תמלא בטנם ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם (תהל' יז יד). כל חשך טמון[3]) לצפוניו תאכלהו אש לא נפח (איוב כ כו). — ב) פ"ע. צפן לפלוני, חכה לו במסתרים, ארב לו, lauern; guetter; to lie in wait : ישב (הרשע) במארב חצרים במסתרים יהרג נקי עיניו לחלכה יצפנו יארב במסתר כאריה בסכה (תהל' י ח–ט). יגורו יצפנו[4]) המה עקבי ישמרו (שם נו ז). אם יאמרו לכה אתנו נארבה לדם נצפנה לנקי חנם נבלעם כשאול חיים (משלי א יא–יב). והם לדמם יארבו יצפנו לנפשתם (שם שם יח).—יבתו"ם: ואת הצפוני ארחיק מעליכם זה יצר הרע שצפון ועומד בלבו של אדם (ת"ב, סוכה נב.). שהעשירו מן ההקדשות הצפונות בלשכות (מד"ר בראשי' ע). צפנת פענח וכו', צפונות מופיע ונחות לו לאמרם (ר' יוחנן, שם שם ל). צפונות מופיע בדעת, מניח רוחן של בריות בהן (ר' חזקיה, שם שם). צפונה לפני ה', כנגד מעשיהם של אברהם יצחק ויעקב שהם צפונים לפניו (שם ויקר' ג). אמר הקב"ה אתם צופנים לי תורה ומצות בעולם הזה ואני צופן לכם שכר טוב לעוה"ב (שם דבר' ז). אמר הקב"ה לישראל אתם צופנים לי ואני צופן לכם, אתם צופנים לי במצות ומעשים טובים ואני צופן לכם באוצרות מלאים יותר מכל הטובות שבעולם (רב אבא בר כהנא, שם שה"ש, הדודאים). אני

[1]) הכתיב וצפן.

[2]) כתיב וצפינך.

[3]) [אין כאן טמון ביני פעו' אלא ש"ז, והכונה: כל חשך ישמש כסוי מסתיר לאוצרותיו, ומעין זה גם: ופניהם חבוש בטמון (איוב מ יג), ז"א בסתר ובחשך. ועי' טורטשינר, ספר איוב למקום.]

[4]) כך הקרי, אך הכתיב: יצפינו.

משביע אתכם מטוב הצפון לעתיד לבא (מדר' משלי ג). משעה שאדם נוצר במעי אמו אותה תורה שעתיד ללמד צפונה לו (ר' יהושע, שם שם). —*צפונה, ש"נ, במשמ' צְפִינָה, פְּעֻלַּת הַצּוֹפֵן: ומנין שהלשון הזה (צפונה לפני ה') הוא לשון צפונה, שנאמר חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך (מד"ר ויקר' ג). — ובסהס"א: וכן נאמר בביאור החכמה הצפונה אשר כווננו לבארה בספר הזה כי התורת קצרה בבאור ענינה מפני שסבבה בו על השכל (ר"י א"ח, חו"ה, היחוד י). ואופני יושר הבטחון בזה שיהיה האדם צופן בלבבו כל המעשים האלה והדומה להם (שם, הבטחון ד). והם (אנשי דור ירמיה) היו צופנין הענין השני אשר הוא הסבל, בכחש באלהים וללעג על הנביא (הנ"ל, פרשי ריב"ג, כפח). ואם ירצה אדם לילך בעצת רשעים ולרוץ עם גנבים ולצפון עם הנואפים יעשה, ואין שם טבע ולא מולד שמושך אותם לאחד מהדרכים (אגר' רמב"ם לחכמי מרסיליה). ואומרים לו (לגר צדק) הוי יודע שהעולם הבא אינו צפון אלא לצדיקים והם ישראל, וזה שתראה ישראל בצער בעולם הזה טובה היא צפונה להם (רמב"ם, אסורי ביאה יד ד). והיה האיש ההוא מתבייש בנפשו ואומר אילו היה יודע אהרן צפון[1] לבי וכו' לא היה מתיר לעצמו להסתכל בי, (ר"ש א"ת, פי' רמב"ם לאבות א יב). ודע שמי שתעמוד לפניו יודע צפון לבך (שם ג יד). והוא הכיר ממראה עינינו צפוני רעיונינו ושמע קצת הגיונינו (ר"י חריזי, תחכ' ג, 38). גלי לי סוד לבך וצפונך אשר טמנת בחובך (ר"י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 17). קרא טוב העולם הזה צפון כי לא תשיגהו יד האדם לרצונו כי אם ברצון הבורא (רד"ק, ספה"ש, צפן). והיו דבריו עמוקים אין מבין אותם עד שקם ג'ילינו וגלה מסתריהם וצפונותם (רש"ט פלקירא, המבקש, לה). היה לי שכן רע וכו' והייתי מגלה לו סודות וחשבתי שיטמינם בלבו וכו' ולאחר זמן גלה אותם והראה לכל צפונותם (הנ"ל, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, ענ). שכן דרך שוכבים דמים אורבים וצופנים וטומנין עצמן במחבואות שיצאו על עוברי דרכים פתע פתאום (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי א יא). — ואמר הפיטן: תרדוף לצלמון יועצי על צפוניך תתן להבהב נותצי פניניך (ר"א קליר, שבת סוכו מכי, קינ' מ"ג). כי בני זדים חללו צפוני (הנ"ל, איכה תפארתי, שם). בארון גנוזה אביר התעודת, ועוז צפנה בחדרי קרבות (רשב"ג, אזהרה, איגר 13). מי כמוך היודע צפון חובם אנה יסתרו ולבם הוא מספר למלך (הנ"ל, מי כמוך אשר יש מבלעדיך, שם 230). ממקום טהרה תרמו וחכמתו השפיע, משכו לעדן עסקו בצפונות מופיע (מאיר ברי יצחק, יוצ' שבת אחר שבועות). שדד מלונך וכל מחמד יקרך באין אורים ותומים אשר גלו צפוניך (ציון במשפט, קינ' מ"ג). — ואמר המשורר: תנה אלי לאביו מצפונך אשר תצפן לרעיו החסידים (ר"ש הנגיד, הכימיס, ברודי, 18). דמעה בעיני מאנה לרדת, אולי צפוני לא תהי מגדת (רמב"ע, דמעה בעיני, ברודי א, כ). הבי נראו פלאים הצפונים אשר היו בלב ימים כמסים (הנ"ל, הרית מר, שעה"ש 69). חליי ירפה את צפון לבי לכם ודמעי יהיה אותי (הנ"ל. תרשיש ז, 59). אבליג לבבי על פרידתו, אכן צפוני הבכי פרש (שם שם, 94). תוכה לטובות צפונות ורוות במימי עדנים (שם ח, 74). אולי אבקשה לנפשי את אשר אהבה, שם אתנה לו צפון דודי ולבתי (יהודה גיאת, מבין עפאים, שעה"ש 125). גבר אשר דת וחוק חרת עלי לבו, ישמח ברעתו כגבור עת שלוף חרבו, לחקור יסוד סוד צפנתיו יעלה אל מעון מדע ונשקין בעין שכל באשנבו (ראב"ע, לאות, ז:). ועל פיו נשמעות צפונות כל דעות בדת אל (הנ"ל, כדוד חסיר, כהנא א, 24). באותות הם חסרות שם צפנתיו וזה טעם לך יגיד צפונות (הנ"ל, לצאות, איגר 24). וכן שמע יהי מנהו לאזניו בבוא הקיל אלי הדר צפוניו (ר"י זבארה, בתי הנפש, בספר שעשועים, דודזון, 157).

—נפעי, נִצְפַּן, נִצְפְּנוּ,—נִצְפַּן דבר מעיני פלוני, וכדו', נסתר: כי עיני על כל דרכיהם לא נסתרו מלפני ולא נִצְפַּן עונם מנגד עיני (ירמ' יו יז). — ונִצְפַּן דבר לפלוני, שְׁמָרוּ וְיֻעַד לו: כל ימי רשע הוא מתחולל ומספר שנים נִצְפְּנוּ לעריץ (איוב טו כ). מדוע משדי

[1] [שמוש זה והדומים לו השפעו מן הערב' צ'מיר [a], צפון=מחשבה.]

[a] ضمير

לא נִצְפְּנוּ [1]) עתים (שם כד א). — ובתו"ם: ואותיותיו (של משה) משולשין משה, ואחים שלשה משה אהרן ומרים, ונצפן לשלשה ותצפנהו שלשה ירחים וכו' (תנחו' בובר, יתרו ח).

—הפעי, הִצְפִּינוּ [2]), תַּצְפִּינֵנִי, — כמו קל במשמ' א): ולא יכלה עוד הַצְפִּינוֹ [3]) ותקח לו תבת גמא וכו' ותשם בה את הילד (שמות ב ג). מי יתן בשאול תַּצְפִּנֵנִי [4]) תסתירני עד שוב אפך (איוב יד יג). — ואמר בן סירא: אל תמנע דבר בעתו ואל תצפין את חכמתך כי באומר נודעת חכמה ותבונה במענה לשון (ב"ס גני' ד כג). טוב איש מצפין אולתו מאיש מצפין חכמתו (שם מא יה). — ובתו"מ: אם ראיתם אותו שמבקש להתגרות בכם אל תעמדו כנגדו אלא הצפינו עצמכם ממנו עד שיעבור עולמו, הוי פנו לכם צפונה (ר' חייא, מד"ר דברי א). אם זכיתם להצפין תורתי אני משביע אתכם מטוב הצפון לעתיד לבא (מדרי משלי ב). — *ובהשאלה, הִצְפִּין דבר בלשון הַמַּצְפִּינָה את הענין, אמר בלשון חידות: הצפינני היכן ר' אלעי צפון, אמר להן עלץ בנערה אהרונית אחרונית עירנית והנעירתו (עירובי כג:). הצפינני היכן ר' אבהו צפון, אמר להן נתייעץ במכתיר והנגיב למפיבשת (שם שם). — ובספה"א: בהיות יהושע בירחו ויריחו סגרת ומסגרת, גדרו ארחו והכבידו בריחו ולא יכלו הצפינו מנגה פנינו (ר"י הלוי, מכתב ליהושע בן דוסא, שעה"ם 100). אבל לא יראה להם האהבה אלא מצפינה בלבו (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, 144). הנדיב יתנדב בהונו לאוהביו ואפי' הוא מעט, והכילי יצפין אותו לאויביו ואפי' הוא הרבה (שם שם, 250)—ואמר הפיטן: ובחמשה קולות הצפונים קול רנת וישועה מצפינים באהלי צדיקים צפונים (ר"א קליר, אלהים אל דמי, סלוק שבת זכור).

—הפע', הֻצְפַּן, הוצפן,—שהִצְפִּינוּ אותו, הֻטְמַן: ומניקתו קראה לו אבי סוכו לאמר בסוכו הוצפן שלשה ירחים מפני בני חם (ס' הישר, שמות, לבוב, קז:). — ואמר הפיטן: שאגו שלשים למנחילם שלישים, בני אבות שְׁלשה על מוצפן שלשה (ינאי, המרומם על כל ברכה, קרוב' וזאת הברכה, זולאי, רכו). גיה קראת להאיר עיפה, גאה דרכך בסעורה וסופה, גללת והוצפן לנוחלי צרופה, גנוז למו להעל ולתרופה (מבולס בר' קלונימוס, אשוחח נפלאותיך, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. עמ' 126). מי שנחבא מיסורי מות ומי שהוצפן ולא הטעים מות (מי גבר יחיה, קבץ על יד יא, כג).

ב. צָפַן, קל לא נמצא.

—הפע', *הִצְפִּין, — פנה לצד צָפוֹן [1]): הרוצה שיחכים ידרים ושיעשיר יצפין (רב יצחק, ב"ב כה:). — ובספה"א: מדרימים ממזרח למערב, ומצפינים ממערב למזרח (שבתי דונולו, חכמוני ליצירה, 81). הולכים באפלה כעורים אינם עומדים על מתכונת הדברים מי יצפין ומי ידרים, ומידיעת האמת ננעלים ונסגרים (מנחת קנאות, קופמן, 11). — ואמר הפיטן: גבה תקרה קרה כמקוראי אל, גבולות הדרים הצפין והציב בהר אל (מאיר בר' יצחק, את השם, יוצ' שבת בין יוה"כ לסכות). — *ובהשאלה, פנה לכל צד, ואמר הפיטן: לכל צד פונים, ולכל פנים מפנים, ולכל רוח מצפינים [2]) ולכל קצות מצפנים, וחיות ואופנים במחנם צפונים, בקול רעש גדול עונים (מי גבר יחיה, קבץ על יד יא, כג).

—פע', בינ' *מְצַפֵּן, — מפנה, ואמר הפיטן: ולכל קצות מצפנים (שם שם).

---

[1]) המליצה קשה, ויש מגיהים בהפסוק הגהות מתחלפות. [לפי טורטשינר, ס' איוב, הכונה: מדוע משדילא נצפנו עתים; כי כן בא שְׁדִיל, שדילא במשמ חנף ורשע בסור'.]

[2]) [עי' בהערה הבאה.]

[3]) צדי דגושה, ואמר ריב"ג (בס' אלמסתלחק עמ' 21), [וז"ל בתרג' לעבר': ולא יכלה עוד הצפינו, ודגשו את הצדי בו הואיל וחששו שידמה בהגיתו לשין שהוא קרוב לו במוצא, בפרט עם פא רפויה, ועשה זאת לשם דיוק המבטא, ואין הצפינו בהא הידיעה כמו שחושבים בו אנשים ששמים את הויו שבו מיתרת וקוראים ולא יכלה עוד הצפין, אלא הוא מקור של הפעל הכבד והויו בו הוא כנוי הפעול וכו'.]

[4]) כך הקרי, אך לפי הכתיב אפשר כי היתה הכונה כאן לקל: תִּצְפְּנֵנִי.

---

[1]) [ומזה נגזר גם ש"ז מַצְפֵּן, עי' שם.]

[2]) [ברודי בהערותיו גזר מן א. צפן.]

***צָפְנַת**, ש"נ,—סוד צָפוּן [1]: שם כתם אופיר ושהם יקר וספיר וכו' ותרשיש ובדלח גפרית ומלח וכל צ פ נ ת [2] פענח (רלב"ע, מי בן מקין, כהנא ב, 49). משיח אלמים ומפענח צ פ נ ת טותי גר ותושב וחי (הקד' הרג' פרוש המשנ' לרמב"ם לקדשים). — ואמר הפיטן: ליל שמורים פענח צ פ נ ת מעבדיו סודו אל עבדיו (ליל שמורים, מעריב צ' פסח).—ואמר המשורר: ואהבתי לבן פרת יהוסף עלי כל אהבה גדלה ועצמה לגור אריה וילד שעשועים וצ פ נ ת פענח כל סתומה (יוסף בן חסדי, הללבי, סעה"ס 29).

א. צפע [3], ממנו א. צֶפַע, *צִפְעוֹן, צִפְעֹנִי [4] *צִפְעִי.

ב. צפע [5], ממנו צָפוּעַ, צָפִיעַ, ב. *צֶפַע, צְפִעָה.

א. צֶפַע, ש"ז, — שם למין ממיני הנחשים הארסיים, עפי"ר לפי תרג' עקילס, Basilisk; basilisc, ובמליצה כנוי לאויב קשה ועריץ: אל תשמחי פלשת כלך כי נשבר שבט מכך כי משרש נחש יצא צֶפַע ופריו שרף מעופף (ישע' יד כט). — ואמר הפיטן: שודדנו מדור לדור ומקץ לקץ, שורש צ פ ע אותנו עוקץ (רקע"ג, אבלה נפשי, קל"מ לוס גבליה, סדור רקע"ג, פלד). — ובשמוש הסופרים: צ פ ע העגיל (רינגל-נאטער) הוא היותר נמצא אצלנו ביערים, ארכו כמאה וחצי ועביו כעבי אצבע וכו' (י' פינקק, תולדות הארץ, החיים, כג).

ב. *צֶפַע, ש"ז, — כמו צְפִיעָה, בן, נין ונכד, ואמר הפיטן: זמן והנקב לראש ראשית גוים לרע לדרוש, היות לכל בוגדים ראש, וצ פ ע ו תלות במבחר ברוש (ר"א קליר, אז קולך, קרוב' שבת זכור). בן בכורת (שאול) הל דבר אהיה בקוץ אשר נכמר ויחיה בכן צ פ ע ו צץ לצדים שיהיה (הוא, המלך, קרוב' פורים). — ומ"ר *צְפָעִים: והצ פ ע י ם אין

1) [עפ"י דרשת שמו המצרי של יוסף צָפְנַת פַּעְנֵחַ, ועי' פַּעְנֵחַ, הערה.]
2) [בהוצ' איגר (עמ' 141): וכל מ י נ י פענח.]
3) רק בעבר'.
4) [ועי' בהערה למלה זו ולערך צְפַרְדֵּעַ.]
5) בערב' צ'פע [a] במשמ' הוצאת צואה מהגוף.

a) ضفع

טריפתם השנאה בטבע (אלא לתקן מאכלם) (ההתהלות לאלפרבי, אפיק של פיליפובסקי, 31).

צִפְעָה [1], ש"נ, מ"ר צְפִעוֹת,—מי שֶׁצָּפַע תמיד, והוא כנוי של זלזול לילדים קטנים [2]: ותלו עליו (על היתד התקוע) כל כבוד בית אביו הצאצאים והצפעות כל כלי הקטן מכלי האגנות ועד כלי הנבלים (ישע' כב כד).

***צִפְעוֹן** [3], ש"ז, — כמו צִפְעֹנִי: מת צ פ ע ו ן זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש היין בין נח לבניו (מד"ר ויקר' יב). — ואמר המשכיל: הצ פ ע ו ן (כלינד שלייכע, ברוך שלאנגע) נמצא לרב באיראפא ואין לו ארס כלל, עיניו קטנים מאד וכו' וכמעט שיגיע בו בהכאת מה יפוצץ לחתיכות שונות (ברוך לינדא, ראשית למודים א ו, כ:).

צִפְעֹנִי, צִפְעֹנִי, ש"ז, מ"ר צִפְעֹנִים, — כמו צֶפַע [4]: ושעשע יונק על חר פתן ועל מאורת צִפְעוֹנִי גמול ידו הדה (ישע' יא ח). ביצי צִפְעוֹנִי בקעו וקורי עכביש יארגו (שם נט ה). כי הנני משלח בכם נחשים צִפְעֹנִים אשר אין להם לחש ונשכו אתכם (ירמ' ח יז). אחריתו כנחש ישך וכצפעני יפרש (משלי כג לב). —ואמר הפיטן: כ צ פ ע ו נ י נושכים ומוחצים, לרע רצים ולאיד דצים (ר"א קליר, אטוס, סדר א' סבועי'). פורה רוש מתאנה לשופני עמד, צ פ ע ו נ י יום להשמיד ולהרוג ולאבד כל מחמד (רקע"ג, אני הגבר, קליר' ת"ב, סדור רקע"ג, שכו). — ואמר המשורר: הם הנחשים השרפים תשלחי בהם ואין לחש לצ פ ע ו נ י ך (רמב"ע, תבל תכי לבך, דיואן סג, בודלימאנה). ואל תברח לצ פ ע ו נ י קוצות עלי פנים במי בשת כבוסים (הוא, הכיח מר, סעה"ס 70). ירא מחטאו מחפיר ומביש, יפחד מעון בצ פ ע נ י יפריש (הוא, אזרח רענן, שם 83). הנה פלאי אל קדוש ישראל ועל יחוד שמו תשא אבן מעפסה ובאריות ודבים וצ פ ע נ י ם ועקרבים פגושה (ר"י הלוי, אהה אלהי, שם 116). רמוני סעיף רוה שמרה מעינים כי הוציאה מאחר צעיף צ פ ע ו נ י ה אך נא

1) משרש ב. צ פ ע.
2) [ועי' בהערה לערך צֶאֱצָא.]
3) [בעקר מ"י חדש שנגזר מן מ"ר צִפְעֹנִים.]
4) [אפשר שהקדמונים גזרו מלה זו מן ב. צפע. ועי' ב. פֶּרֶשׁ, הערה.]

מהם אל תירא, אין רוש בפתניה (יוסף אבן לדיק, שור אס קראה, לקוטים מגניזה, JQR July 1913, עמ' 88).

˙˙צִפְעִי, ת"ז, — שיך למין הֶצֶפַע והצִפְעֹנִי: וראוי שתדע כי החיות הצפעייות אינם כמו מין אפעה כי ארס מין האפעה אינם כדי לתקן מאכלם משאר בעלי חיים אבל שהם שונאים בטבע כל מיני בעלי ההיים ויכוונו לבטלם (ההתחלות לאלפרגי, העתיק של פיליפובסקי, 31).

א. ***צפף**[1]), ממנו ˙˙צְפִיפָה, ˙˙צְפִיפוּת, א. *צַפַּף.

ב. ˙˙**צפף**, ממנו ב. ˙˙צַפַּף.

א. ***צָפַף**[1]), קל לא נמצא אלא בבינ' פָעוּ' צָפוּף, מ"ר צְפוּפִים, — כָּבוּשׁ וְלָחוּץ: עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש וכו' עומדים צפופים ומשתחוים רווחים (אבות ה ה). ראו היאך עומדין המלאכים צפופין ומרתתין לפני (ילמדנו, דברות אחרונות, מובא בערוך ערך לף). — ובמשמ' לחוצים יחד זה אל זה, zusammengedrängt; serré, pressé; crowded together: אילה זו אבריה צפופים והיא מתקשה לילד ומה הקב"ה עושה ממציא לה נחש והוא נושכה ואבריה מתרפין וכו' (ר' לוי בשם ר"ש בן לקיש, מדרש שמואל ט)[1]. — ובסהמ"א: אילת אהבים ויעלת הן וכו' מה אילה זו אבריה צפופין וכל זמן שאדם רואה אותה נראית לו כחדשה, כך יהיו דברי תורה כחדשים (ילק"ש משלי ה, תתקלז)[2]. שהן מצטמתין ועומדין צפופין בבתי כנסיות ושותין דברי תורה בצמא (אגדת בראשית עט, ביהמ"ד יעלינק ד, 109). סבך הוא אילן שענפיו צפופין מאד (שכל טוב, בראשי' כב יג). — ואמר הפיטן: צפופים פני נאור משפטם תת לאור, צחן רע שאור בריב כל יזכר (ר"א קליר, זכר תחלת, זכרונות מוס' א ר"ה). הכשל בנאפוף בזרת גפוף הצג בריב צפוף בקול חרדת שופר (הוא, אשא דעי, סופרות שם). שיח צקים

---

[1]) [עי' בהערה הבאה.]

[2]) [השרש צפף לא נמצא במקורות שבתו"מ אלא בשני המאמרים המובאים, בבינ' פָעוּ' צפופים ובנפעי' נצפפו. במקום הראשון הבינוהו גדולי המפרשים (עי' רש"י והרמב"ם בפרוש המשניות, בפרט במקור הערבי בהוצאת א. בנעט) במשמ' דחוקים ולחוצים זה אל זה, וכפרוש כזה באים הדברים כבר בשתי הנסחאות של אדר"נ (הוצ' שכטר 105—106). ופרוש זה נסמך לכאורה לא רק על הנגוד אל רווחים אלא גם על הערבי צַפַּ a) שמשמעיתו לחץ (ואין מקום לדברי רעב"ט הגוזר הוראה זו מן צף ע"פ המים). וכן משמש צפוף, צפופים בחלק של הסהמ"א ואף היום במשמ' זו: דחוק ולהוץ יחד, סָמִיךְ וכדו'. אך עי' לקמן. ואמנם רבינו יונה לאבות מביא פרוש אחר: היו עומדים בעזרה שורות שורות זה בצד זה צפופים ומשתחוים ברווח שלא היה אחד מהן דוחק את חבירו והוא פלא, ע"כ. וגם פרוש זה הוא ע"פ הערב', כי שם בא צַפ, מ"ר צְפוּף b), במשמ' שורה, וגם במשמ' זו שמשה המלה בסהמ"א, עי' בדגמאות. אך משמ' זו אינה מתאימה לענין.

ואולם אין לסמך בהבנת המאמר על דברי אדר"נ הבאים בשנויי נוסחאות רבים (עי' בהערות שכטר, המסכם: ואין ספק שנוסחאות שונות באו לכאן גם בספרים וגם בכ"י), ושאינם אלא פרוש מאחר בהרבה למקור חקדום שבאבות. ועל כל פנים אין להפריד צפופים מן נצפפו הבא במכילתה, והוא שם (עי' גם בהערה הבאה) לא ענין של צפיפות מקומית זה על יד זה, אלא של לחץ הבא מלמעלה והמעורר יראה ופחד בלב הנצפפים, שהאל כפה (נ"א כבש) עליהם הר כגגית. ולפי זה אפשר להבין גם את הענין של „עוֹמדים צפופים ומשתחוים רוחים" לא על רֶוַח מקומי אלא על רְוָחָה נפשית: כשעמדו להתפלל כאלו לחצו עליהם אימה ופחד, וכשהשתחוו כבר רֶוַח להם, וצ"ע.

והיו שקשרו לשרש צפף גם את דברי המשנה (מנח' ח ח) מחבת צפה, שהבינוה במשמ' שטוחת, ואחרים גזרו מלה זו משרש צפה (ריב"ג), אך אין שם אלא בינ' פוּעַ' מן צוף במשמ' (מנחה) צפה למעלה על המחבת, (עי' בהערה למקום, עמ' 5426). — ובפיוטים שהוציא אלבוגן (Stud., עמ' 177) כתוב: השריץ מעופף, והשחיץ לנופף, העיט לעופף, השרץ לרפף, הרקק ציפף, ממי יפיף, נפש חיה ועוף יעופיף, ע"כ. אך נראה שאין „ציפף" לשון צפיפות אלא משרש צוף, והכונה: הקב"ה הציף את הרקק בדגים, עשה שיצופו דגים ברקק.]

[1]) [השוה בבלי (ב"ב עז:): אילה זו רחמה צר, בשעה שכורעת ללדת אני מזמן לה דרקון שמכישה בבית הרחם ומתרפה ממולדת וכו'.]

[2]) [השוה בבלי (עירוב' כד:): מה אילה רחמה צר וחביבה על בועלה כל שעה ושעה כשעה ראשונה, אף דברי תורה חביבין על לומדיהן כל שעה ושעה כשעה ראשונה, וכעין זה ביומא כט.]

---

a) ضفّ b) صفّ, صفوف

במעמד צפוף, סליחה מבקשים בקדקוד כפוף (חזון החזן, סליחי׳ שני בתרא). הצפופים יחד לעבדך, צבאות צאן ידך, הראנו ה׳ חסדך (אנא אלהים חיים, יוצ׳ יוה״כ). — ״ובמשמ׳ שורות, ואמר הפיטן: וכל ישראל המוני חילו נפלו לפניו ובכו לו, ועשו צפופים צפופים והספידו לו (מי גבר יחיה, סלוק, קנץ על יד יא, כא). ואחריו בכו אראלים, וספדוהו והילילו בני אלים, והם צפופים כתלי תלים (שם כג). — ואמר המשורר: והטורים מרבעים רצופים, ושם המחנות עמדים צפופים (רא״ע, אשורר שיר, כהנא א, 156).

—נפע׳, ״נִצְפַּף [1]), נלחץ: ויתיצבו, נצפפו [2]) (מכי׳ בחדש ג).

ב. ״צֶפֶף, ש״י,—כמו צָפָה, ראה והביט, ואמר הפיטן: סים ועד ים ברגע מעופף, נורא בלי יכולים לשור ולצופף (ר״א קליר, אדאלי הוד, מנחי׳ יוה״כ).

״צִפְצוּף, ש״ז,—קול הצפרים המצפצפות וכדוי: ואין דבורנו השתחוו להר קדשו והשתחוו להדום רגליו והמחזיר שכינתו לציון וזולת זה אלא כצפצוף הזרזיר (ר״י הלוי, כוזרי ב כד). מי שהחזיק לעשות מלאכת דם או נבילות וכו׳ ויבואו העורבים ויוצא בהן בגלל הדם ויאכלו והרי הן מצרין לחבירו בקולם וצפצופם וכו׳ אם היה חבירו קפדן או חולה שצפצוף הזה מזיקו וכו׳ חייב לבטל אותה המלאכה (רמב״ם, שכנים יא ה). ומצפצפים היא מלה משותפת בהוראתה על ציפצוף ועל ציפה, על ציפצוף יהיי׳ עניינו כמו ציפצוף העופות שהיא צעקה חלושה ונמוכה (ר׳ הלל מוירונה, תגמולי הנפש ב, ליון ג, ל.). כי צפצופי העופות והב״ח והדברי׳ הנשמעי׳ הם מהנעת הדמיון (מנחת קנאות, קופמן, 50). וגדולה מזו מה שעשה הרב הכולל רבי לוי בעל לוית חן חבר ספר קטן קראו בתי הנפש כלל בו כל שרש, שבע חכמות בשירים שקולים באופן שיקל על המעיין לדעת אותם על פה אם יבינם לא שידבר בהם בצפצוף העופות (ר״מ בן חביב, דרכי נעם, ז.). — ואמר המשורר: וצהל לסוסים וצפצוף לסיסים וגם מן השסים כמו כן לעגורים (דונש, דעה לבי, תשו׳ על מנחם, 3). פנה אל שיר מחומש מאהבים, יצפצף לך כמו צפצוף עגורך (גנזי שכטר ג, 310). —ובמשמ׳ דבור: והדברן אינו נאמר בכאן על מלול הפה וצפצוף הלשון כי אם על הכח המדע להבין דבר מתוך דבר ולהפריש בין טוב לרע (ראב״ח הנשיא, הגיון הנפש, א:). משה בב״ר שם טוב למשפחת ן׳ חביב זה רשמי וצפצופי (ר״מ בן חביב, דרכי נעם, ג.). — ואמר הפיטן: צפית ציפצופם, צעיתה צווחתם (ינאי, אחדים אחודים, קרובי׳ בראש׳, זולאי, טו). בשנאת חנם, בעמל ואון, בפועל חמס, בצפצוף הפה (רסע״ג, באדנכו דם, רחמין, סדור רסע״ג, שמה). צפצוף בד״ו בטל מזת הדבר, כי חמשה עשר יום ששי מעובר (סלמון בן ירוחים, מלחמות ה׳ ו, דודזון, 62). יביע ישמעאל בצפצוף קולו (שם טו, 316). אזי יפי יקרת יהולך איהלה, אזי צפצוף צהר צדקתך אצהילה (יוסף בן אביתור, תחנן, שעה״ש 14). ושמך מרומם על כל ברכה ותהלה וכו׳ על כל צפצוף וצהלה וכו׳ (משלם בר קלונימוס, מי יתנה, סלוק יוה״כ). כל בעלי בינה בעלוי מעלים ה׳ מֶלֶךְ, כל ברואי בריה בפצח מפצחים ה׳ מָלָךְ, אלו ואלו בצפצוף מצפצפים ה׳ ימלוך (שמעון בר יצחק, כל שנאני שחק, קרוב׳ ב ר״ה). על הימין אריה יחלה פני אהיה וכו׳ נא מהשמאל השור, פגיעתנו יתשור וכו׳ צפצוף (תפלת בני ישראל) הנשר בכנפיו יחשר (הוא, שנת הכסא, גליא׳ ב עשי״ת). צופיה למרחקים, צפצופי משחקים (הוא, אדון אמנכי, יוצ׳ א שבועות). רבו רעמים וגברו זקים, קולי קולות משנים וחזקים, צפצוף הדבור כנצוצי ברקים, פטיש מפוצץ סלעי נקיקים (הוא, חתחיות, סדר ב שבועות). ולעת ערוך צפצופי וצופי, יהיו לרצון אמרי פי (רסב״ג, ארוממך, עבודה, תכלאל ב, לא:). צרוף דת שבכתב עשרים וארבעה ספרים שבתורה ושבנביאים ושבכתובים נכתבים, צפצוף חכמות שבכתובים דברים נחמדים ונאהבים (רי״ל בר ראובן,

---

1) [עי׳ בהערה לקל.]

2) [עי׳ בילק״ש ובמדרה״ג (המובא לקמן), וכספרים נכפפו, והענין אחד. ובילק״ש נוסף: מלמד שהיו מתיראין מפני הזיקין ומפני הזועות, מפני הרעמים ומפני הברקים, ע״כ. ומוציאי המכילתה השלימו לפי זה ללא צרך. ובמדה״ג (הופמן, 211): ויתיצבו, נצפפו, עליהם מפורש בקבלה (שה״ש ב יד) יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה, ע״כ, ומכאן שהכונה לצפיפה או בפיפה מתחת ההר ממש.]

אזהרות, כז:) יהשב אמרינו בהקטר דמים וחלבים, צפצופנו יקבל כפסוגי פרים וכשבים (רש"י, אז טכס, סליח' לו"ג). הננו לפניך באשמה רבה, צפצוף מען בושנו לפוצה (אליה בר שמעיה, אדון בשפטך, סליח' צר"ה). טרף ציפצוף מעני, יערב לפניך מגיני (קטע מעבודה, .Elbog., Stud עמ' 156)—ואמר המשורר: גבר אשר תבא להתפלל לבית קדש וצפצופך כמו צפור דרור, איך מפשעיך תטהר לבך או תמצא בזה לנשמתך דרור (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, יז:).

א. צִפְצֵף [1]), פ"ע, אֲצַפְצֵף, תְּצַפְצֵף, מְצַפְצֵף, מְצַפְצְפִים, —צִפְצֵף הָעוֹף, הוציא צפצוף, zwitschern; gazouiller; to twitter: וכאסף ביצים עזבות כל הארץ אני אספתי ולא היה נדד כנף ופצה פה וּמְצַפְצֵף (ישעי׳ י יד). — ובהשאלה לאדם המדבר בקול רפה: כסוס עגור כן אֲצַפְצֵף אהגה כיונה (חזקיהו, שם לח יד). —ולקול האבות והידענים להעלות המתים: דרשו אל האבות ואל הידענים הַמְצַפְצְפִים והמהגים (שם ח יט). והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תְּצַפְצֵף (שם כט ד). — ובתו"מ: לכו וחזרו על בתי כנסיות ובתי מדרשות שלהן, ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקולן אין אתם יכולים להזדוג להם (לבני ישראל) (ר׳ אבא בר כהנא, מד"ר ברא׳ סה). רוכב הייתי על הסוס ומטייל אחורי בית המקדש ביום הכיפורים שחל להיות בשבת ושמעתי בת קול מצפצפת ואומרת שובו בנים שובבים וכו׳ חוץ מאלישע בן אבויה (שם קהל׳, טוב אחרית). — ובספה"א: כשם שגל הים מצפצף כך לשון הפה מצפצף [2]) (א"ב דר"ע א, ביהמ"ד ילינק ג, 13). ויעל עמו נשמת רשע של ישראל שהיה מצפצף תשובה עם דמדומי מיתה (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער קרית ארבע, קיו.). פני נשר כנגד אליהו זכור לטוב ששם את העולם כלו בארבעה

---

[1]) גם בערב׳ צפצפ a) [גם בארמ׳: רבי פינחס בן יאיר אזל לחד אתר, אתון לגביה אמרו ליה עכבריא אכלין עיבורן, גזר עליהון וצמתון, שרון מצפצפין וכו׳ (ירוש׳ דמאי א ג).]

[2]) [כך בכ"י המובא ע"י ורטהיימר בהוצאתו. ובדפוס: כשם שהים מצפצף כך הפה מצפצף.]

---

a) صفصف

טיסות, ואם יחטאו ישראל, הוא טס לפני הב"ה ומצפצף כנשר, ומיד מרחם עליהם (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ז, ענעלאו, 471). כעוף הבא ומצפצף על החלון, על אדם פנים חדשות שיבא אל הבית, וכו׳ העוף ההוא גוזר על האיש ההוא שיבוא, אלא שהוא צופה ומצפצף מה שהצור עתיד לעשות וכו׳ (שם, 563).—ואמר הפיטן: אריה ישאג ושור יגעה, נשר יצפצף ואדם יצווח (ינאי, כי אמונתך, קרוב׳ ברא׳ ואלה,לט). קול צפצפה יונת אלם איך בי יבחר, בקול ענות אשר שמעתי חג ליוי מחר (ר"א קליר, אז כל חיתו יער, קרוב׳ ב פסח). ונמנעתי מלצפצף במנים ועגב (שם, איכה ישבה, קיני ח"ב). בצרח יקרא בגרון בסמכו על שעיר גורה, צפצף ודוי להשיך חרון לעונה ביום צרה (רסע"ג, בסדרי ילדקו, עבודה, סדור רסע"ג, רסז). אלהים אמץ אם תחנות ערבת, במאה ברכות בכל יום שמך מברכת, גדלך מצפצפת ויחודך תמכת (יוסף בן אביתור, אלהים אמץ, סעה"ס 15). בין שדי ילין אשכול הכפר, מצפצפת נואמת כלה באמרי שפר (בנימן בר זרח, אחי מלבנון, יוצ׳ שבת הגדול). דברי נכוחות לרעיך להליץ עבורך, אף תצפצפי להרים קול הדריך (מאיר בן אלעזר-הדרשן, ציון לפירת, קינ׳ ח"ב). נשבימה צפצף לך הלל והודיות, קלעך בנצני וחסידי אנשי זכיות (ר׳ שמואל השלישי, אסלסל בפלא, גנזי שכטר ג, 87)—ואמר המשורר: צַפְצְפוּ ושקרו וכזבו, מי יוכל לספר ולכתבו, און ועמל בקרבו, הכרת פניו ענתה בו (סלמון בן ירוחים, מלחמ׳ ה׳ דודזון, 85). ועת תגע לבית יוסף תצפצף על מרום קרת (ר"ש הנגיד, שלח יונה, ברודי, 65). ולשוך אשר הוטל והועד ובעיט יצפצף לבאר מחקרי לב ותידותיו (ראב"ע, בשם אל, כהנא א, 198).

ב. *צִפְצֵף, —התפ׳ הִצְטַפְצֵף, הִצְּפַצֵּף, נזדקק ונטהר [1]):

שלש כיתות הן, אחת לחיי עולם, ואחת לחרפות לדיראון עולם אילו רשעים גמורים, שקולין שבהן יורדין לגיהנם ומצטפצפין [2]) ועולין

---

[1]) [עי׳ בהערה הבאה.]

[2]) [רגילים לראות בפעל זה ע"פ הבבלי צורת צפצף: מְצַפְצְפִים ועולים; ולפי זה שונים הבאורים: רש"י מן א. צפצף במשמ׳ דבור, וז"ל: צועקים ובוכים מתוך יסורין שעה אחת ועולין, ע"כ; ואחרים השפעו מבטויים כגון מבצבצים ועולים או שהבינו כלשון צף

חימנה ומתרפאין שנא׳ והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב הוא יקרא בשמי ואני אתיה לו לאל, ועליהן אמרת חנה ה׳ ממית ומחיה מוריד שאול ויעל (בית שמאי, תוספתי סנה׳ יג ג). ג׳ כתות הן ליום הדין, אחת של צדיקים גמורין, ואחת של רשעים גמורין, ואחת של בינוניים, צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיי עולם, רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לגיהנם וכו׳ בינוניים יורדין לגיהנם ומצפצפין ועולין, שנאמר והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרוף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב הוא יקרא בשמי ואני אענה אותו וכו׳ (הס, כ״ס טז :—יז.).

ב. *צִפְצֵף, פ״ע, — כמו סִפְסֵף, צפצפה הדליקה, התפשטה: מעשה שעברה דליקה הירדן והזיקה מפני שהיא מרובה, אימתי בזמן שקפצה אבל אם היתה מצפצפת ומהלכת אפילו עד מיל הרי זה חייב (מכי׳ כזיקין יד).—וצפצפה הגאולה, התפשטה: ר׳ חייא ור״ש בר חלפתא הוין מהלכין בהדא בקעת ארבל בקריצתא וראו אילת השחר שבקעה אורה, א״ל ר׳ חייא רבה לר״ש בר חלפתא כך תהיה גאולתן של ישראל מצפצפת דכתיב כי אשב בחשך ה׳ אור לי, בתחלה היא באה קימעא קימעא, ואחר כך היא מנצנצת ובאה, ואח״כ פרה ורבה, ואח״כ מרטבת והולכת (מד״ר שה״ש, פי זאת הכספה). [1]

א. צַפְצָפָה [2], *צַפְצֶפֶת, ש״נ, — שם למין ממיני הָעֲרָבָה: ויקח מזרע הארץ ויתנהו בשדה זרע קח על מים רבים צַפְצָפָה שמו (יחזק׳ יז ה). — ובתו״מ: ערבה גזולה ויבשה פסולה וכו׳, נקטם ראשה, נפרצו עליה, והצפצפה [3], פסולה (סכה ג ג). ערבה של בעל ושבהרים כשירה אם כן למה נאמר ערבי נחל, פרט לצפצפה [4], איזו היא צפצפה [4], העשוי כמסר (תוספתי שם ב ז). ערבי

עלה וכדו׳. ואולם הענין ואף הפסוק הנדרש, וצרפתים כצרוף את הכסף, מחיב שיש כאן לשון צריפת הרשעים בטרם יורשו לעלות, ומכאן שצדקה גרסת התוספתי (לוק״מ): ומצטפצפין, ולפי זה יש לבטא אף מְצַפְצְפִים כהתפ׳. וכן נמצא בכוש׳ שרש צפצף במשמ׳ זקק, והוא קרוב אל צפי בערב׳ ובסור׳ (עי׳ ברוקלמן במלונו) במשמ׳ זקק וטהר (ועי׳ ב. צפה, הערות), ועל כן ודאי שזו הוראת המלה אף בלשון החכמים.

ונראה שמכאן גם פרוש למאמר: מעשה שנצטפצפו אנשי לודקיא בשמן, המובא בנוסח זה בספרי (דבר׳ שנה) ובערוך (ערך לף), ובבבלי (מנחי סה:): נצרכו, ובספר המעשיות (גסטר, 56): שנצטרכו, ובמדר׳ תנאים (דבר׳ לג כד, הופמן, 220): שנצטקצקו, ונראה שהעקר שנזקקו, כלשון זיקה וצרך, אלא משום שהיה פעל נצפצפו במשמ׳ נזקקו, כתבוהו בטעות גם כאן, ולא שהיה פעל צפצף במשמ׳ צרך בלשון.]

[1] [במד״ר (ויקר׳ לד) כתוב: היתה ככר בי׳ פרוטות ועני עומד בשוק ואין בידו אלא תשעה ובא אחד ונתן לו פרוטה ונטל ככר ואכלה ושבת נפשו עליו, אמר לו הקב״ה אף אתה בשעה שנפשך מצפצפת לצאת מתוך גופה אני משיבה לך, ע״כ. ואולם בערוך (ערך לח) הגרסה: והשביע בצחצחות נפשך, כשתהא נפשך מצוחצחת לצאת אני מיישבה. ובנוסחתנו לא הובא הפסוק אלא בסוף הפרשה בדרשה אחרת. ואולי יש לפרש מצוחצחת מן א. צחצח במשמ׳ הנפש נשפכת.]

[2] בערב׳ צפצפה, צפצאפה [a]. [צפצפה ולא ערבה (populus), הוא שמו הקדום של העץ salix (עי׳ לֵו, פלורה III, 323 וכו׳). ואמנם ספק גדול הוא אם אף הכתוב ביחזקי׳ התכון לשם צמח זה או זה בכלל, שהרי על שתיל של ארז ולא של salix ידבר, והענין דורש הבנה אחרת: וכן תרגמו חשבעים ἐπιβλεπόμενον, נצפה, שהכל צופים בו, וולג׳ in superficie, כלו׳ צפת למעלה, צפה ועולה, ת״י גפן נצבא, ז״א גפן שתולה. ואמר רד״ק: צפצפה שמו, פי׳ רז״ל שהוא מין ממיני הערבה הפחותה, וכן פירוש הפסוק, אני עשיתי אותם כערבה הגדלה על מים רבים והם שמו עצמם כצפצפת הגדלה בין ההרים ולדבריהם פירשו שמו שם ישראל עצמו, ויונתן תירגם גפן נסבא שוייה, רוצה לומר אף על פי שלקח זרע וזרעו שם אותו כגפן נטועה כלומר כי במהרה גדלה כי החרצן הנזרע לא יצמח ויגדל במהרה כמו הגפן הנטועה, ע״כ. ונראה שת״י נצבא קרוב לאמת, ושאין צפצפה בעקר אלא צבצבה (מן נצב במשמ׳ שתל). כדגמת שבשבת, שתיל, שרש, שממנו יוצא אילן. ואך ממשמ׳ זו קבל השם בעבר׳ ובלשונות האחיות את המשמ׳ המיֻחדת של שתיל האילן salix. והשוה גם צַפֶּת, מ״ר צִפָּת באשור׳ במשמ׳ שתיל או אילן שבגן של עצי פרי.]

[3] [במדב״ם: והצפצפת.]

[4] [בירוש׳ (סכה ג ג): (ל)צפצפת.]

[a] صفصفة, صفصافة

נחל, הגדילות על הנחל, פרט לצפצפת הגדילה בין ההרים, א"ר זירא מאי קראה, קח על מים רבים צפצפה שמו, א"ל אביי ודילמא פרושי קא מפרש קח על מים רבים ומאי ניהו צפצפה, א"כ מאי שמו, א"ר אבהו אמר הקב"ה אני אמרתי שיהו ישראל לפני כקח על מים רבים, ומאי ניהו ערבה, והן שמו עצמן כצפצפה שבהרים (בבלי סס לד.). איזהו ערבה ואיזהו צפצפה, ערבה קנה שלה אדום ועלה שלה משוך ופיה חלק, צפצפה קנה שלה לבן ועלה שלה עגול ופיה דומה למגל (ת"כ, סס סס). — ואמר הפיטן: רצינו השלמה רגע, וברא כל בניב שפה, דשאים ועצי פרי ועץ ארז וצפצפה (ר"י בנ'אלה, יהלל ניב שפתינו, עולת תמיד, קלח).

ב. ˙˙צַפְצָפָה, ש"נ, — ארץ צַפְצָפָה, ארץ מוצפה, שטופה במים: האויר (בחצי אי מאלאקא) לח ורע לנשימה כי ארץ צפצפה[1]) היא אשר נהרות רבות ישטפוה (ר"ס בלוק, סגילי עולם ג, כד:).

˙˙צֶפֶק[2]), ש"ז, — קרום על פני דפני הבטן מבפנים, peritoneum ; péritoine ; Bauchfell: הקרום הנקרא צפק המחפה לעצלי הבטן (קלנין א א ה). והקרומים הנקראים צפאקים אשר באצילים (סס א א ה ג).

א. **צפר**[3]), ממנו צִפּוֹר, *צִפּוֹר, ˙˙צִפּוֹר, *צִפֹּרֶת, ב. ג. ˙˙צָפַר.

ב. **צפר**[4]), ממנו צִפֹּרֶן.

ג. **צפר**[5]), ממנו א. צָפַר.

ד. **צפר**[6]), ממנו א. צְפִירָה.

א. צָפַר, פ"ע, יִצְפֹּר, — מלה מספקת: ועתה קרא נא באזני העם לאמר מי ירא וחרד ישב ויצפר[1]) מהר הגלעד (שפט' ז ג). — ובסהמ"א במשמ' נדד כצפור, סר, נטה הצדה: ושמתי ירושלים מקום חפצי וממעוני כצפור נדדתי ומספר ספרד צפרתי ואל גלגלי גלי הים ירדתי (ר"י חריזי, אגרת לשון הזהב, דברי חסן, אלדמן, ס). — ואמר המשורר: וללשל צפר כי סף גביר פיו ואמרותיו לכל לשל מקימות, ולהלך נטה כי סר נדיב לב (רמנ"ע, הכפשי בחרו, נכודי, קכז). חיה יקותיאל כמלך בגדוד אל אהלו המחנות צפרו, שם נקבצו דיות ושם קננו כל צפרי קיץ ושם דגרו (רסנ"ג, בימי יקותיאל, נכודי, 17). ומי יצפור בהר גיל עד ויחפור באר חכמה וישתה מי בארה (עמנו', מחב' ח, 61).

ב. ˙˙צָפַר, פ"ע, — קרא בקול צִפּוֹר וכדו', ואמר הפיטן: יחד כל עתי יצפור יריע לרוממך, ואני אליך ה' שועתי ובבקר תפלתי תקדמך (מנחם בר' מכיר, מלאכי לבאות, אז הפסוק' א). — ואמר המשורר: ונפשו יום ליום תצפור כצפור, כאלו היא בכף קלע קלועה (ר"י חריזי, תחכ' כג, 234).

ג. ˙˙צָפַר, קל לא נמצא.

— הפע', הִצְפִּיר, — צָד כמו צִפֳּרִים[2]): שאורב להן בדרך שהצייד אורב לצודו כדכתיב יארוב במסתר גו' ידכה ישוח ומצפיר להן מיכן ומיכן (ר"ה, שבת קז.).

ד. ˙˙צָפַר, פ"ע, — השכים בבקר, ואמר הפיטן: והוד עוטה במועד ויום נחת, וצופרת לחלותך עם חמה זורחת, וברך מיחלת ובשמך בוטחת (אלהים אזון, הוטעלה לשבת, קרובץ אורג'יל). אל חסדך אשכים ואצפור שבחך לצפצף כצפור (אל הסדך, קונטרס הפיוטים סב, 40). אלהי עבך צפר ואל מקדש ביתו

---

[1]) [אולי כהשפעת „ארץ צפחך" (יחזק' לב ו).]

[2]) [עפ"י הערב' צִפַאק a).]

[3]) בערב' צפר b), הוציא קול שריקה דקה מבין השפתים כשהן מקבצות ומצמתות יחד.

[4]) בערב' ט'פר c), בארמ' טפר, [באשורי צִפֻּרֻ.]

[5]) [עי' הערה לפעל א. צָפַר.]

[6]) בערב' צ'פר a) במשמ' קליעה.

a) صفاق b) صفر c) ظفر d) ضفر

[1]) חשבע' במשמ' ילכו להם. קצת הקדמו' פרשו מלשון צפרא במשמ' בקר, והכונה שישובו בבקר. אחרים במשמ' יָסֹב. [וכמה מן החדשים מצרפים מלה זו עם ההמשך וגורסים וַיִּצְרְפֵם וכו' וישב מן העם עשרים ושנים אלף וכו'; וזה כנראה נכון עפ"י הפסוק שאחריו: ויאמר יי' אל גדעון עוד העם רב הורד אותם אל המים ואצרפנו לך משם. ועל כן צרף אותם פעמים, אחת למעלה בהר, ואחת למטה על המים.]

[2]) [פעל משני הנגזר מן צִפּוֹר, ואולי צ"ל: מצפין.]

מהר ומשאת פחדך קדר ואל רוב חסדך נהר (אשר לו ים והרבה, סליח' שבת שובה, סדור ארם לובא, תקנב:).
—הפעי, *הצפיר, — עלה השחר, האיר הבקר, ואמר הפיטן: כ ה צ פ י ר ו [1]) זה את זה הכירו, הוי אחי והוי אחות הגבירו (איך כוי מעלתי השמימה, קינ' ת"ב, ספרדי).

ה. *צפר, פ"י, — צפר את הקץ, — קבע קץ וצפירה, ואמר הפיטן: לאותות ולמועדים חבלו שפרת, לתקופות ומזלות קצו צ פ ר ת (ר"א קליר, רבות עשיה, קרוב' החדש).

א. *צפר, צפר [2]), ש"ז, — בקר, ואמר הפיטן: תוקף אראלים וכוכבי צ פ ר תהלות יתנו שבח להשפר (ר' שמעון בר יצחק, אדר והוד, קרוב' ג ר"ה). וראו אור יר ואור מאורי אור תשורו מרנני שפר וכוכבי צ פ ר שיר חדש ישירו (מנחם ברי מכיר, שאו מנחה, אופן שבת נחמו). הוגי מלחמות ספר נשף ו צ פ ר אוית לי, חיך אמרי שפר מלא חצץ ואפר, ואיה שוקל וסופר, אללי לי (הוא, אבל אעורר, קינ' ת"ב). ערב אומרים מי יתן צ פ ר י ם, ובקר מצפים מי יגלה אורים (אליקים, אחריסו, שם). פורכי עמך אשר לבל שוחחים צ פ ר [3]) וערב למה מצליחים (בנימין בן זרח, איך נפתח, סליח' יום א). חוק זכר קדשתו נעריץ ונספר במעלה ובמטה יסתלסל ליל ו צ פ ר (הוא, אחי מלבנון, יוצ' שבת הגדול). פוצים לעמך איה אלהיהם, צ פ ר וערב מרבים נאצותיהם (הוא, אין לי בטחון, סליח' שחר' לו"כ, מחז' איטלי' א, קא:). קרינת עור השופר קושט אומר כשיפר קיים והוק בצפר ויהי קול השופר (יהודה בר מנחם, אור ישראל קדושי, יוצ' א שבוע', שם א, קמח). — ואמר המשורר: רב קנמון תאכל, חם מרהץ לא תוכל, תקיז דם ב צ פ ר י ם, וגם תרוה ממרורים (ראב"ע, שמעו נא, כהנא א, 182). —ובמליצה: עיר מלאה חכמים וסופרים אשר בעלי מדות טובות, המושלמים בחכמה וביראת ד' אוצרם ובתורת ד' חפצם להגות באמרי שפר נשף ו צ פ ר

1) [בקינ' האשכנזים (ואת כוי מעלתי השמימה) הנוסח: א ו ר ב ק ר זה את זה כהכירו.]

2) [מן הארמ' צפר, צפרא, הבא גם בברכה צפרא טבא, צפרך לטב, ועי' בהערה הבאה.]

3) ובמהדורת שלום הכהן מנקד צפר, לפי הארמי.

ולילה כיום האיר להם (הרס רבני קראקא נגד החסידים, תקמ"ו, אוצה"ס ד, 639).

ב. *צפר, ש"ז, —כמו א. צפירה, ואמר הפיטן: זועמתי בתשעה בו בכלמה וחפר, חשך מעלי מעיל הוד ו צ פ ר, טרוף טורף כו הנותן אמרי שפר הוא עזרא הסופר (ר' טוב עלם, אזכרה מלוק, סליח' י טבת). הן עוד פאר תעצור ומאור יפר עת אל בעוז יקשור לראשי צ פ ר (כנף רננים, לג.).

צפרדע [1]), ש"נ, מ"ר צפרדעים, — בע"ח, דר במים וגם באדמה, מקפץ בהליכתו ומשמיע קול קעקע, frog; grenouille; Frosch: הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפרדעים ושרץ היאור צפרדעים ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך וכו' ובתנוריך ובמשארותיך (שמות ז כז-כח). נטה את ידך במטך על הנהרת על היארים ועל האגמים והעל את הצפרדעים על ארץ מצרים (שם ח א). ישלח בהם ערב ויאכלם וצפרדע ותשחיתם (תהל' עח מה). שרץ ארצם צפרדעים בחדרי מלכיהם (שם קה ל).—ובתו"ס: השרץ ו ה צ פ ר ד ע ברשות הרבים וכו' ר"ע מטמא וחכמים מטהרים (טהר' ה א). צ פ ר ד ע אחת היתה ומלאה כל ארץ מצרים (ר"ע, סנה' סז:). צ פ ר ד ע אחת היתה, שרקה להם והם באו (ר' אלעזר בן עזריה, שם שם). יצא שרץ טמא וצפרדע טהור ששתויי יין מורין בהן הוראה (כריתו' יג:). אני עושה שליחותי אפי' ע"י נחש אפי' ע"י עקרב ואפי' ע"י צ פ ר ד ע, תדע לך שכן, שאלולי הצרעה היאך הקב"ה פורע מן האמוריים. ואלולי ה צ פ ר ד ע היאך היה פורע מן המצריים (מד"ר שמות י). כשהיתה המצרית לשה את העיסה ומסקת את התנור באין ה צ פ ר ד ע י ם ויורדין לתוך

1) לא נתברר מקורו. בערבי צ'פדע a) וגם בזו הלשון לא נתברר מקורו. בארמ' אורדעא. ההשערות בדבר הרכבת המלה מן צפר־דע או צפר־רדע, וכיוצא בזה אינן מיסדות.

[הצורה הערבית צ'פדע (מן צ'פצ'ע) מורה על כך שהמלה נולדה בהכפלה מן צ'פע, בעבר' צ פ ע, ונוספה ריש אך בעבר' ובארמ'. ולפי זה אין צפרדע בעקר אלא צורת מכפלת של המלים צפע, צפעוני, המורות גם הן על חיות וזחלות קטנות אלא שנתיחדו לנחשים.]

a) ضفدع

העיסה וכו' (ר' יהודה בר שלום, שם שם). **מעשה** בעקרב אחד שהלך לעשות שליחותו של הקב"ה בעבר הירדן וזימן לו הקב"ה שם **צפרדע** אחת ועבר עליה והלך אותו עקרב ועקץ את האדם ומת (ר' חנן דלפורי, תנחומ' חקת א). **בתחלה** סגר אמת המים שלהם שהרי חזרו לדם ואח"כ הביא עליהם קולנין כגון הצפרדעים, ואחר כך ירה בהם חצים כגון הכינם וכו' (ר' לוי בן ברכיה, פסיק' ר"כ, ויהי בחצי הלילה, בובר, סו:). צפרדעים מפני מה באו עליהן, אמרו להן (המצרים) לישראל, צאו והביאו לנו שקצים ורמשים ונשחוק עמהם כמה שאנו רוצים, לפיכך הביא הקב"ה עליהן צפרדעים עד שנשמע קולן מתוך כריסן שהיו אומרים קו לקו (סדר אליהו רבה ח, הוצ' איש שלום, 41). — ובסהמ"א: וראוי שיונת בה עלי קורנואולה גדולה החמה ושוכן **צפרדע** האילני, והוא הצפרדע הירוק המדברי אשר מעונו בצמחים והאילנות ומדלג מאילן לאילן (קאנון ג ז יב). בנשיכת **הצפרדע** הימיי האדום ספרו רבים מהחכמים כי היא רעה מאד (שם ד ו ס כה). **נחש** היה בפיו צפרדע, בא אחד והכה בפי הנחש ונפל **הצפרדע** ועזבו, ושם האיש המטה על יריכו ונכנס הארס ונתנפח הירך, הלך אותו **צפרדע** בלילה על יריכו ומצץ הארס מן הירך ונתרפא האיש (ספר חסידים תתתתסכה). — ואמר המשורר: **חנני רע לצפרדע,** עמו אזעק ואשוע, כי כמוהו מי יודע שיר המים (רשב"ג, ככלות ייני, שיר היין, אורה ושמחה, מד.). **אל הפך לדם יאורו ובצפרדעים וכנים** וערב יסרו (ראב"ע, אותות אל, איגר 224). — ואמר המליץ: **צפרדע** העלה (לויב פראש) משכנן לרוב על עלי האילן והמה קטנות מכל **הצפרדעים,** גופן חלק מאד עיניהם שחורות ומבריקות וגבן ירוק וכו' (ברוך לינדא, ראשית למודים א ו, יט:). **הצפרדע** גדולה (קרעטע) והמה מאוסים בתוארם, בטנם עב רגליהם קצרים ועבים ווזהלים על בטנם זיסחבו רגליהם מאחוריהם, גופם מלא אבעבועות מראיהם כמראה עפר (שם שם). **הצפרדע** והצב נחשבים שניהם למשפחה אחת כוללת כשמונה ושלשים מינים, גופם חלק ורחב ברגלים ארבע אשר שתים האחרונות יאריכו יותר מהראשונות וכו' (י. שטיינהק, תולדות הארץ, החיים, קסח). **צפרדע השחרחר** היותר נמצא מכל מיני אמפיביע"ן במדינתנו ונראהו בכל ימי הארץ מקפץ ביערים רטובים באחו וגנים (שם שם, קסט). **צפרדע** המים הירוק (גרינער וואסער פראש) הגדול מכל **צפרדעי** מדינתנו והוא גבנוני על פני גבו בשפה על עור בטנו מסביב **פראהו** מטעל ירוק בקוים ירוקים ופצלות שחורות עוברים עליו; **צפרדע** העלה יסומן בזה אשר אצבעותיו תחת צפרנים אחוזים ביבלות קטנות אשר על ידם יוכל להתפש ולילך גם על מקום חלק כזכוכית (שם שם קע). — °צְפַרְדֵּעַ של משה, תִּמְסָח, Krokodil; crocodile, ואמר המליץ: **צפרדע** של משה הנקרא קרא"קאדיל ובערב' אל"תמסח היא חית דורסת ורצחנית מאד (אגרות חכמה, מודע לבינה, אג' ב, ט:). — °וצֶמַח, גִּדּוּל תחת הלשון, ranula: **צפר־ע** הוא דומה לגדר קשה יהיה תחת הלשון (קאנון ג י). **הצפרדע** הוא צמח קשה יהיה תחת הלשון והעורקים המתילדים בו דומים לצפרדע (כתן פלקירא, צרי הגוף, כ"י בריט' מוז').

צִפֹּרֶן[1], שו"נ, מ"ר כנ' צִפָּרְנֶיהָ, — **א)** צפוי קרני דק שבקצות האצבעות, Nagel; ongle; nail: וגלחה את ראשה ועשתה את צִפָּרְנֶיהָ (דבר' כא יב). —ובתו"מ: הנוטל **צפרניו** זו בזו או בשיניו וכן שערו וכו' רבי אליעזר מחייב חטאת וחכמים אוסרין משום שבות (שבת י ו). כואו בשפיד או במסמר ואפילו על **צפורנו** מקום שאינו עושה חבורת אומדין כמה אדם רוצה לטול ולהיות מצטער כך (ב"ק ח א). ובבל שוחטין חוץ ממגל קציר והמגירה והשינים **והצפורן** מפני שהן חונקין (חול' א ב). כל שבמת טמא חוץ מן השינים והשער **והצפורן** ובשעת חבורן הכל טמא (אהל' ג ג). ושרף היבש וגלדי צואה שעל בשרו ובצק שתחת **הצפורן** וכו' (חוצצין) (מקוא' ט ב). ושרף הלת ולכלוכי צואה שעל בשרו וצואה שתחת **הצפורן** **וצפורן** המדולדלת וכו' לא טמא ולא מטמא (שם שם ד). כל אבר שיש בו **צפורן** יש בו עצם ויש

---

[1]) משרש ב. צפר, בערב' טִיפר a), [באשור' צִפַּר] במשמ' זו.

a) ظفر

שיש בו עצם ואין בו צפורן (כלים ו ג). שתי שערות האמורות בפרה ובנגעים והאמורות בכל מקום, כדי לכוף ראשן לעיקרן דברי ר' ישמעאל, ר' אליעזר או' כדי לקרוץ בצפורן (שם שם יג). צפורן שפרשה רובה וציצין שפרשו רובן נטלין בשבת (ר' שמעי בן אלע', תוספת' שבת ע יג). וכשם שאסור לספר ולכבס כך אסור ליטול ציפורניים (ר' יהודה, שם מו"ק ב ג). שן תלושה וצפורן תלושה שוחטין בה (שם חול' א ו). צפורן שפירש רובה הרי זה אינה חוצצת (שם מקוא' ו י). אלה הם ומן, הרי אילו מיעוטים פרט לחרטום ולצפורניים ולכנפיים ולנוצה שלהם (ספרא ויק, שמיני פרשה ג). גודלת (אשה) וכוחלת ופוקסת ונוטלת את שערה ואת צפרניה ומעבירת כלי חדש על פניה (ירוש' מו"ק א ז). שפם ונטילת צפורנים אית תניי תני ברגל מותר ובאבל אסור (שם שם ג א). נתפזר זרעו (של יוסף) ויצא לו בציפרני ידיו[1] (ר' אבון, שם סוכ' ב ס). צפורן שפירש רובה וציצין שפרשו רובן, ביד מותר בכלי חייב חטאת (שבת לד:). ומותר ליטול צפורנים בחולו של מועד (ר"מ, מו"ק י.). אסור ליטול צפורנים במועד (ר' יהודה, שם יז:). זוג בא מחמתן לפני רבי ובקשו ממנו צפורנים, התיר להם (מר זוטרא, שם יח.). נעץ (יוסף) ידיו בקרקע ויצאה תאותו מבין ציפורני ידיו (משום ר' מאיר, סוטה לו:). ארי שנכנס לבין השוורים ונמצא צפורן בגבו של אחד מהן אין חוששין שמא ארי דרסו, מאי טעמא, רוב אריות דורסין ומיעוטן אין דורסין, וכל הדורס אין צפרנו נשמטת, וזאת הואיל וצפורן יושבת לו בגבו אימר בכותל נתחכך, אדרבה רוב שוורים מתחככין ומיעוטן אין מתחככין, וכל המתחכך אין צפורן יושבת לו בגבו, וזה הואיל וצפורן יושבת לו בגבו אימר ארי דרסו (חול' נג.). צפרנים (המיטמאין ומטמאין) אמר ר"א מקום המובלעים בבשר (שם קכא.). חלקים היו (בגדי אדם הראשון) כצפורן ונאין כמרגליות (יצחק רביה, מד"ר ברא' כ). אמר לה המלך (למטרונה) אין בך פסולת אלא צפורן של אצבע קטנה שלך גדולה קימעה (ר' לוי, שם שם מו). צעק מתוך

1) [במד"ר (ברא' נח): דרך צפורניו, ועי' לקמן.]

ציפורני רגליו[1] ויאמר שר צבא ה' (בשם ר' חנינא בר יצחק, שם שם לז). כציפורן[2] היוצא מן הושט (ר' חנינא, שם ויקר' ד). היא (הסוטה) הראית לו באצבעותיה לפיכך צפרניה נושרות (שם במד' ט). כיון ששמע משה רבינו כך אמר לפניו, רבונו של עולם, ימות משה ומאה כיוצא בו ולא תנזק צפורנו של אחד מהם (ר' יהושע בן לוי, שם דבר' ז). וכצפרנים הללו שנגזזין ונתחלפין כך כל מה שישראל נגזזין מעמלן ונותנין לעמלי תורה בעולם הזה לטובתן הן נגזזין ונחלפין להם (הוא, שם שה"ש, אל גינת אגוז). אביו מוריע בו לובן שממנו הלובנים והמוח והצפרנים ולובן שבעין וכו' (שם קהל', ברבות הטובה).—ומליצה: טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים (ר' יוחנן, יומא ט:). ציפרנן של אבות ולא כריסן של בנים (ר' חייא או ר' אחא, מד"ר ברא' מה).—ובסהמ"א: לבושו של אדם הראשון עור של צפורן[3] וענן כבוד מכוסה עליו, כיון שאכל מפירות האילן נפשט עור צפורן מעליו וראה עצמו ערום וכו' (פדר"א יד). וראינו מה ששינו בפרק ר"א בן הורקנוס שמצוה להסתכל בצפרנים (בשעת הבדלה), מיהו אין רגילים חכמים בכך (סדור רב עמרם השלם ב, נט., סדר מולאי שבת). שאין הדורס משליך ארסו בבעלי חיים אלא בצפורן היד (ר"י א"ה, כוזרי ד לא). לכך יהא המספרים אצלו לאדם כדי לחתוך שחרורית צפורנים כי חלב וטנופת נשאר שם (ספר חסידים התרעא). אחר הדברים האלה בקש המבקש להתבונן במדות החמודות ולדעת תכלית מעלת השועים הנכבדות הלובשים כתנות או"ר והבגדים היקרים הדומים לפנס, רחבים מלמטה ומלמעלה צרים, החלקים כצפורן וכמרגלית נאים[4] (רש"ע פלקירא, המבקש, מ). וגם בתלמוד המסור לכל אין בדורות הללו כדי למשח צפרן קטנה כנגד דורות הקדמוני'

1) [במק"א: מתחת צפרני רגליו (תנחו' בובר, משפטים י), ועי' צָעַק.]

2) [אמנם בבבלי (מו"ק כט.): כציפורי בפי ושט, וכנראה המלה ארמית, והרי בלשון זו אין צ'פורן, אלא טופרא.]

3) [עפ"י מה שנאמר במד"ר (ברא' כ) המובא לעיל.]

4) [כמו במד"ר (ברא' כ) המובא לעיל.]

(הוא, ס' האמונות ה, ב.). נקרא שחל מפני שהוא דורס בצפרניו, נגזר מן שחלת שהוא סם דומה לצפורן (חובת משפט ומשפט לדק לאיוב, כח.). דרך ארץ אדם במאכלו ובכסותו ובנקיות גופו ובעשיית צפרניו (ר"י אלנקאוה, מנורה"מ ז, 440). ג' דברים מביאים את האדם לידי דאגה, גידול שער וגידול ציפורנים ובגדים פצועים (שם שם, 572). ואין רוצים לראות רעה בצפורנו קטנה (פלא יועץ, כה). —ואמר המשורר: ורכ כים והוא קטן בעיניו ורם כהר וצפורן עמסו[1] (רשב"ג, בחר מהחלי, ברודי, 7). מפתח רע מפתיות חטאה אל תפתו, פיה תשק וחנוק יתניקו צפרניה (שלום הכהן, כיר דוד יו, 344). — ב) הקצה הקשה החד של שמיר וכדו' שבקצת העט[2]: חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בְּצִפֹּרֶן שמיר חרושה על לוח לבם ולקרנות מזבחותיכם (ירמי יז א). — *צִפֹּרֶן של נחשת וברזל, מין דקר: כל הכלים ניטלין

1) משל לדבר קל.

2) [ואמנם אלה דברי טורטשינר (ס' איוב, 287) על הפסוקים מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויחקו בעט ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון (איוב יט כג–כד): אין מן הבלשנים שיטיל ספק בהוראת המלה „עט" כקנה כתיבה, אבל פירוש זה סותם את הדרך לביאור הפסוק. כי נניח שכתבו בעט ברזל, ז"א בקנה של ברזל (למעשה כתבו בקולמוס של קנה ממש), אבל בודאי לא כתבו כתיבה של קיימה בקנה של עופרת. וכאמור למעלה על „בספר", באה כאן בי"ת היחס להורות לא על הכלי שביד הכותב, אלא על החומר שבו או עליו היו כותבים: "בספר, בצור", וכן גם „בעט־ברזל ועפרת", שבין „בספר" ובין "בצור". ומכאן שאין גם „עט ברזל ועפרת" אלא לוח ברזל, לוח עופרת, שבתוכו היו הוקקים את הכתב לזכרון לדורות, כשם שהיו חוצבים כתובות כאלה בצור. אין „עט" בכל מקום קנה כתיבה אלא לוח. כך כאן, וכך גם תהל' מה ב (עט סופר מהיר); ירמיה ח ח (אכן לשקר עשה עט — ז"א את העט, את הכתובת שבלוח — שקר ספרים), ואף ירמיה יז א: „חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר", ז"א על לוח ברזל ועל ציפורן של אבן שמיר (צֹר), על מצבת אבן בצורת ציפורן, כדוגמת האובליסק שבמצרים, שאחד שהובא לפריז נקרא aiguille de Cléopatre, מחט קליאופטרה, גם שם כוונת הנביא לכתובת עצמה, הנשמרת לדורות משום היותה כתובה בחומר יציב ומתקיים, ואין גם לאיוב כאן כל עניין ביציבות הכלי שבו ישתמשו לכתיבה, ע"כ.]

בשבת חוץ מן המסר הגדול ויתד של מחרישה וכו', ר' יוסי אומר אף צפורן גדולה (תוספתי שבת יד א). אבא שאול היה קורא אותן (את הכלים שבדרך לבית הטבילה) צפורן, מ"ד ציפורן שהוא דומה לציפורן (ירוש' שקלי ח ב). משל לבן מלכים שזחה דעתו עליו ונטל את הצפורן לחתור בית אביו (מד"ר שמות לז). נטל את הציפורן של נחשת והיי הופר הכותל שתחתיו וכו' (שם שם כח). לבן מחכים שנזז לבו עליו ונטל את הצפורן[1] לחפור אביו (ר' אבא, שם ויקרי י, מובא בערוך ערך לפורן). נטל את הצפורן של ברזל והיה מכניסו תחתיו (ילמדנו, מובא שם שם). — ג) *שם של צמח בֹּשֶׂם, Teufelsklaue; griffe du diable; (unguis odoratus) onycha: פיטום הקטורת הצרי והצפורן החלבנת והלבונה וכו', בורית כרשינה למה היתה באה, שבה שפין את הצפורן מפני שהיא נאה[2], יין קפריסין למה היא באה, שבה שורין את הציפורן מפני שהיא עזה[3] (ירוש' יומא ד ה).—ובסהמ"א: אשפאר אלטיב, כלומר צפרן הבשם (קאנון ב, לוח הסמים). — ד) *ומחלה בעַיִן, unguis: הצפרן הוא תוספת בלובן העין או בקרומות המקיפים בעין (שם ג ג ב י). והרמד אמנם היא מורסא חמה תקרה בזאת המחיצה הענביית ותמנע מהראות גם כן כשיחדש בת הצפורן וזה בשהצפורן כשתכסה מקום הנקב תמנע הראות וכמו כן העפעפים כשיתמרסו (קבולי גליכוס, בסבות החליים, כ"י פריז). והמיץ היוצא מבושל בדבש עד שידמה משיחה יועיל להסיר צפורן מן העינים ומטהר הדוד העינים (ספר המסעדים). כי הכותל המפסיק או המסך הפרוש או הענן העבה או המים הנוזלים בעין או הצפורן הנקרא בערבי טאפרה המתילד עליו או מרחק המהלך או הדומים לאלה הם המונעים מראות מה שיוכסף לראותו (מאו"ר לרמב"ד ב ג, 55).

1) [כרפוי: ולקח את הסייף להתך את אביו.]

2) [בבבלי: (כרית' ו.): ששפין בה את הציפורן כדי שתהא נאה; ובסדורי התפלה בבריתה של פטום הקטרת: כדי ליפות בה את הצפורן כדי שתהא נאה; כדי לשפות בה וכו'.]

3) [בבבלי (שם שם): ששורין בה את הציפורן כדי שתהא עזה; ובסדורים: כדי לשרות בה וכו'.]

צפת [1], מםנו אולי צֶפֶת, ואולי גם שע"ם צִפַּת.

צֶפֶת [2], ש"ז, — א) מין כלי חרס רחב הפה, — ב) בהשאלה כמו כֹּתֶרֶת, חלק העליון של ראש העמוד, מקשט בפתוחים, oberer Teil des Kapitäls ; partie supérieure du chapitau ; superior part of a capital : ויעש לפני הבית עמודים שנים אמות שלשים וחמש ארך וְהַצֶּפֶת [3] אשר על ראשו אמות חמש (דהי"ב ג יס). — ואמר המשורר: למי אריץ לםי

---

1) עי' הערה לערך צֶפֶת.

2) עי' הערה שאחרי זו.

3) כך בנסחת המסורה, ואין מלה זו נמצאת במקרא זולת במקום הזה, ואין לנו עדות נאמנה למציאותה כאן בצורה זו עד זמן רסע"ג שהוא הזכירה בפרוש, אך אין ספק בדבר כי כך היתה כתובה כאן הרבה מאות שנים קדם. והנה אין ספק בדבר כי הכונה בזו המלה היא לאותו הדבר שהוא נקרא במ"א ז יז כֹּתֶרֶת: ושתי כֹתָרֹת עשה לתת על ראשי העמודים מצק נחשת חמש אמות קומת הַכֹּתֶרֶת האחת, ע"כ, ובכונה זו פרשוה כל המפרשים וחוקרי הלשון הקדמונ' והחדשים, אלא שנחלקו בעצם משמ' המלה וגזרתה. מראשוני הקדמו' לא נשאר לנו כלום מזה, רק ת"י פרש כנראה במשמ' מנורה, אבל בודאי זה בדרך דרוש. מה שאמרים רב החדשים כי מלה זו נגזרה מן ב. צפה במשמ' צִפּוּי, הוא דברי רד"ק, אך הוא דחוק. גם דעתו של פירסט כי צפת הוא כמו כפת ושממנו נגזר, לפי דעתו, גם כַּפְתֹּר במשמ' כתרת העמוד מפרכה מעקרה כיון שכל פרוש כפתור במשמ' כתרת של עמוד הוא בדוי כלו. ולכן רגלים לדבר כי זו המלה צֶפֶת היא שבוש מעקרו שנשתבש כבר בזמן קדום במקום המלה כתרת שהיתה כתובה כאן כמו במלכים וכמו שכתובה המלה כתרת גם כאן (ד יג). ומכל מקום קשה גם להחליט החלטה זו כודאות, והדין נותן שנשים לבנו להפרוש היותר קדום שאותו מסר לנו ריב"ג בשם רסע"ג, וז"ל: והצפת אשר על ראשו יריד והכתרת כמא הו בינ פי אלנשחה אלאחירי אלא אנ הקיקה מעני צפת ברניה פכאנת אלכתרת עלי צנאעה אלברניה וכאנת פוק אלגלה אד' כאנת עלי ראש אלאשטואנה גלה והי מחפה וכתרת הי אלתי שמית צפת כמא קאל והגלות והכותרות אשר על ראש העמודים שנים והד'א אלתפשיר פי אלצפת ואלתלה'יצ אלמעני הו ען ראש אלמתיבתה אלפיומי רחמה אללה, ע"כ, ובעברי: והצפת רצונו והכותרת כמו שהוא מבאר בנסחה האחרת, אלא שאמתת משמ' צפת היא ברניה (בערב', והוא כלי חרס רחב הפה, לפי דעת קצת המלונים הערבים), והיתה הכתרת עשויה כמו ברניה זו והיתה מעל להגלה כי על ראש כל עמוד היתה גלה, והיא קערת וכתרת והיא צפת כמו שנאמר והגלות והכותרות על ראשי העמודים, וזה הפרוש למלת צפת ובאור ענינו הוא מראש הישיבה הפיתומי ז"ל. — הדבר אפוא ברור. צֶפֶת הוא כלי חרס כעין מה שקוראים בערב' ברניה. הגאון לא אמר על מה סמך בפרושו זה למלה צֶפֶת, אך מכל לשונו אתה שמע שאין זו סברה, אלא דבר ידוע לו, ומה שלא אמר סתם כלי חרס או כעין קדרה וכיוצא בזה, אלא יחד את הכלי ברניה, זה מוכיח אמתת ההנחה כי המלה צֶפֶת היתה ידועה לו, על פי הקבלה עוד מזמן חיי הלשון שהיה לא רחוק ביותר מימיו, שהוא הוא הכלי ברניה. אפשר אולי לשער כי במקומו של רסע"ג היו קראים לכתרת תעמודים ברניה, ע"ש זה הכלי, והוא הקיש לזאת את השם צפת ויניח כי גם כאן נקראת כתרת העמודים כך ע"ש כלי ששמו היה כך בעבר', אך בשום מקום לא מצאנו בהמלונים הערבים שום רמז לכנוי ראשי העמודים בהשם ברניה. אך כבר אמרתי כי מכל סגנון דברי רסע"ג אלה אתה שומע לא סברה בעולם אלא דבר ידוע לו ידיעה מעשית או קבלית. ולכן בעצם משמ' של המלה צֶפֶת שהוא שם לכלי מכלי החרס אין לפקפק, כי אין אנו רשאים להטיל שום ספק בעדותו המפרשת של הגאון. אך בדבר השם צֶפֶת לכתרת העמודים שנקראה כך ע"ש הכלי אעפ"י שאינו מהנמנעות, יש מכל מקום לפקפק, יען אפשר למצא לו מקור בשרש צפת בלשון סורי' שהוא נרדף בלשון זו עם שרש צבת שהוא משמש במשמ' קִשֵּׁט במלאכת פתוח, והשם צובתא מתרגם בערבי זינה, ותחרפה, ובפ"ש: מא יזין מן אלעמאדה, מה שמיפה ומקשט העמודים, וכך גם Payne Smith : ornamentum. אך יש עוד קשי שצריך לתרץ, והוא: אם נניח שזה השם צֶפֶת אינו שבוש במקום כתרת אלא שם אמתי שמשתמש בו המחבר בעצמו, יקשה מה ראה בעל דה"י להזנית את השם כתרת הכתוב בספר מלכים שמשם העתיק את כל דבריו והשתמש דוקה בשם זה? ואין לטען כי כך מצא בהמקור שממנו שאב בעדה"י את ספורו, כי אפי' אם נסכים כי היו לו קצת מקורים זולתי ספר מלכים, אינו נראה כי ספור בנין הבית שאב ממקור אחר, כי בכללו הוא ממש כמו הספור בספר מלכים, וכבר נזכר כי גם בעדה"י העתיק בדבריו (דהי"ב ד יג) השם כתרת כצורתו. רק תשובה אחת יש, והיא כי בבנינו של זרבבל היו הכתרות של העמודים באמת דומים לכלי ההוא שהית נקרא בימי רסע"ג בערבי' ברנית ובעבר' בימי בעדה"י

צפת גדולה ליצחק הגביר חמדת תהלה (אלעזר בן יעקב הבבלי, Bab. Geonim, פוזנַנסקי, 70). צפת יהודה ספתה גם נפלה ארץ עטרת גאות אפרים (רמב"ע, עיכות הבוס, ברודי, לג). מאיל עילום יובל שלום ריהו בשם טעמו נפת, רבו ישא הרב שהוא על ראש תורה בלבד צפת (הנ"ל, מאל עילוס, שם, קלא). בין בדי שיחים הצנופים כצפת כפני ילד תמים כי ישתעשע (יל"ג, אהבת דוד ומיכל ג, שירי יל"ג ג, 31). — ובמשמ' מִכְסֶה: ואם יהיה ראשו (של הפרור) מצופה בצפת היטב שלא יצא ממנו עשן, איך יצאו משם המים (יהודה הדסי, אשכל הכפר, סי' סעב).

צְפַת [1], כנ' צְפָתֵךְ, — מלה מסֻפקה: בן אדם שא קינה על פרעה מלך מצרים וכו' ואתה כתנים בימים וכו' ופרשתי עליך את רשתי וכו' ונטשתיך בארץ על פני השדה אטילך וכו' ונתתי את בשרך על ההרים ומלאתי הגאיות רמותך והשקיתי ארץ צְפָתְךָ [2] מדמך אל ההרים ואפקים ימלאון ממך (יחזק' לב ב-ו). — ובספה"א: רוית הארץ מדמעתם והשקית הארץ את צפתם (עמנו', מחב' ג, 23).

צִקּוּן [1], — מלה מסֻפקה: יי' בצר פקדוך צָקוּן [2] לחש מוסרך למו (ישע' כו יו). — ועפ"י פרושם של רב הקדמוני' למלה זו במשמ' יציקה, ובצרוף עם המלה לחש שלאחריה במשמ' יציקת דברים בלחש בענין תפלה, השתמשו קדמוני הפיטנים בשתי המלים צָקוּן לַחַשׁ [3], וכמו"כ צקון לבד במשמ' תפלה בכלל: אתית עת דודים כגעה, באחת ועשר פוט נגעה, גישת צקון מכפל כפגעה, דלק פעם וזאת רגעה (ר"א קליר, אתית עת, קרוב' שבת החדש). בהפיקי מען ארצה כרסיס טל, בגשתי צקוני יעל כשכבת טל (הנ"ל, אאגרה, תפלת טל). אסירים אשר בבשר שעשעת, בענם שוע צקונם שעת (הנ"ל, אסירים, קרוב' ב פסח). צקון לחשם ברכות תשע כמו תשעה שבזרועותיהם (הנ"ל, ואתה אזון, קדשה מוסי יוה"כ). רבבות סע סכותה בלוד צקונם הסכת, בנשק לראשם סכות ומאנף להקם חשכת (הנ"ל, קסט, קרוב'

צפת, והיו אלה הכתרות מכֻנות בשם זה בפי העם או אולי בפי בעדה"י בעצמו, ובעדה"י שראה את כל עניני העבר בדמותו ובצלמו של ההוה של זמנו, סבר כי בודאי בזו הצורה ממש היו גם כתרות יכין ובעז בבנין שלמה ובפעם הראשונה שהזכירם קראם בשם צֶפֶת גם הם כדי לבאר ביותר דיוק את צורתן.

וזכינו מכל זה, כי א) רסע"ג שמר לנו מלה עברית לאחד מכלי החרס בעל צורה מיֻחדת, בזה אין ספק. וב) כי צורת כתרות העמודים בבנין זרבבל היתה כנראה כצורת זה הכלי, והיה זה בזמן ההוא כנוי נהוג לכתרות בצורה זו, וכנה בעדה"י גם את כתרות בנין שלמה כך.

[במקום צבתא במשמ' קשוט בסור' נמצא אף הכתיב צִפְתָא; ועל פי צורת המלה אפשר לגזור אותה אף מן יצף, וצ"ע.]

[1]) עי' הערה הבאה.

[2]) כך בנסח' המסורה, וכבר נתלבטו בפרוש פסוק זה הקדמוני' והחדשים, והיותר נראה כי זו מלה כפולה מהמלה מדמך שלאחריה, ונשתבשה. והמלה אל ההרים כפולה מן על ההרים שבפסוק הקודם, שעור הפסוק הוא: והשקיתי ארץ מדמך ואפקים מלאון מדמך (במקום ממך).

הקדמוני' שלא העזו לנגע בנסחה המסורה, פרשו המלה צְפָתְךָ פרושים מתחלפים, במשמ' שיטה, ובמשמ' נזילה, ובמשמ' אבן, וכיוצא בזה. והחדשים רֻבם מחקו המלה מדמך ופרשו צפתך עפ"י השבעים במשמ' צאתך. אך כל זה אינו מרפא מליצת הפסוק.

[בלשון ארץ בבל שהנביא יחזקאל ישב בה, הקרובה ללשון העבר' ושמרבה השפעתה על לשון הנביא, מצוי מאד השרש רמך במשמ' שטף, שפך, רחץ וכדו', וממנו אף שמות עצם כגון נַרְמַכ, נַרְמַכְת, (הוא בעבר' מרמך, מרמכת, וכן שם נַרְבַּכְת במק' מרכבת בעבר' וכדו') במשמ' שפך (מים), משפך, וכדו'. ואפשר שכונת הנביא: והשקיתי ארץ (עד שתהיה) צָפַת כְּמִרְמָךְ (במקי צפתך מדמך), וצ"ע.]

[1]) עי' הערה הבאה.

[2]) התלבטו בפרוש מלה זו כל המפרשים הקדמו' והחדשים, ולא מצאו שום דבר מניח הדעת עפ"י פשוטו של מקרא ודרך הלשון הטבעית של בני אדם. ע"כ הפסוק משֻבש, ואולי זו מלה כפולת מן השם קצוי ארץ שבפסוק הקודם ונסרכה לפסוק זה ונשתבשה.

[לפי הנסחה המסורה נכרת הקבלה בין השרשים צר—צ(ו)ק כדגמת צר ומצוק, צר ומצוקה, צרה וצוקת (עי' ת"י), ואולי הנכון בקרוב: יי' בצר פְּקָדוּ, בְּצֹק ובלחץ מוּסָר כִּלָּמוֹ, וכן בפסוק יד: לכן פקדת ותשמידם וכו', וצ"ע.]

[3]) [מנק' צָקוּן לחש, צִקּוּן לחש, ואף צִקּוּן לחש, ומצוי אף בכנ' צִקּוּנִי וכו', ומ"ר צִקּוּנִים.]

א סכות). שעריך הם דופקים כעניים ודלים, צקון לחשם קשוב יה שוכן מעלים (ספעיה, ישראל נושע, סליח׳ חמישי). פלולנו יהי נא כקטרת נכונה, צקון לחשנו כחטאת הכפורים רצה נא (רסע״ג, אספוך, סליח׳ יוה״כ, סדור רסע״ג, שיח). קבל צקוני כבמכלל יופי, קולי תאזין ותצליל דופי (משלם בר׳ קלונימוס, מורה חטאים, קדשת שחר׳ יוה״כ). ואם בגדנו בכחשון, אנא סכת צקון לחשון (הוא, בכת דודי, גאלה ב ספס). צקון לחש אל תבזה ביום הכיפורים הזה (עבודת יוה״כ, Elbog., Stad. עמ׳ 157). צפון מזבח יטהר ולא יאחר איזה לשהיטה בוחר בעד יחבר, צקון לחישתו יביע ברחישתו (שם, 170). פקדנוך בצר לחש צקונים, פחד דינך דואגים ומתאוננים (רש״י, ה׳ אלהי הצבאות, סליח׳ ער״ה). יען אשר עשית את הדבר הזה, צקון חניטיך בצר למו אחזה (מאיר בר׳ יצחק, אל הר המור, סליח׳ ג עשי״ת). צקון לחשם אליך תבא (אלהים בישראל, סליח׳ שני קמא). יחלו בצקון דבקיך, יסלסלו בשלום חקיך (אל אמונה, סליח׳ ער״ה). קבל צקונם כקרבן כבשים (ה׳ אלהי צבאות נג בין ההדסים, סליח׳ שחרי יוה״כ). צקוני תרצה כמנחה קמוצה, גדול העצה (אשא עיני, יוה״כ, סדור תימני).— ובמליצה: וקבענו ברכותיך בכל שבת ורגל, ושאלנו מאלהינו לרומם מעלתך למלאת צקונך (ד״ש של יהודי מצרים ואח״י ב, יעקב מן, 169). ועל זה נפשי תחיל תזעק בחבליה לחוש צקון (ר״ז אלצ׳אהרי, ספר המוסר כ״י תימני, מחב׳ כה).

צקל [1]), ממנו צִקְלוֹן.

צִקְלוֹן [2]), ש״ז, כנ׳ צִקְלֹנוֹ. — כעין שק כפול יתלה משני עברי החמור ישים בו הרוכב צדה וכיוצא בזה, Quersack ; besace ; wallet: ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים לחם שערים וכרמל בְּצִקְלֹנוֹ [3]) (מ״ב ד מב). — ובסהמ״א: אמר לו הקב״ה, יעקב, הלחם בצקלונך והבאר לפניך לאכול ולשתות במקום הזה (פדר״א לה). בליות חטת יודקו כמורג וצקלון אביב ביד יתמוללו (בשם ספר בן עירי, מובא בגוף הערבי של ספר הגלוי לרסע״ג, הרכבי, קפא). אסטוכדוס הוא אשטיקדוש מהרתי יש לו צקלון כמו גרגרי השעורה (קאנון ב, לוח הסמים).

*__צִקְצֵק,__—התפ׳ נִצְטַקְצֵק [1]), — היה במצוקה: מעשה שנצטקצקו אנשי לדקיה לשמן ומינו להן בומיטוס אחד אמרו לו שמן במאה רבוא הבא לנו (מדרש תהלים, הופמן, דבר׳ לג כד, 220).

א. צַר, ש״ז, צָר, מ״ר צָרִים, סמי׳ צָרֵי, כנ׳ צָרִי, צָרֶיךָ, צָרַיִךְ, צָרָיו, צָרֶיהָ, צָרֵינוּ, צָרֵיהֶם, צָרֵימוֹ,—אוֹיֵב, אדם שהוא צֹרֵר את חבירו, שהוא

---

[1]) בערבי קלע a), [ואולם עי׳ בהערות הבאות.]

[2]) בערב׳ קַלְע a) ועי׳ הערה הבאה.

[3]) תרג׳ השבעים כאלו היו כתוב צמוקים, כנראה שבוש. ת״י בלבושיה, וכונתו כמו שהעיד ריב״ג בפרוש, בקליפתו, והוא רחוק. ולפי הענין נראה כי הכונה במלה זו להכים שבו הביא את המזון להנביא, ובהיות שאין ספק בדבר כי זה היה טעון על חמור, משמע שהצקלון הוא הכים הזה, וכך תרגמת ולגתה: pera, שהוא πήρα ביוני, בערב׳ שם הכים הזה הוא חִ׳רְג׳ a), אך יש בערב׳ השם קלע b), והוא: כנף פיה זאד אלראעי ותואדיה ואצרתה, ובעבר׳: כים שבו מזון הרועה וכליו וצרכיו. ואעפ״י שבערב׳ קציל c) הוא שעֹרים שנקצרו בעודם ירקים, בכ״ז הוא רחוק [לאמר, כי תוא כרמל הוא קציל.

והנה בכל שמושי שרש קלע בערב׳, עקר, דחה, פסק וכיוצא בזה, אין משג שממנו יכול להסתעף בדרך טבעי משג של כים לצרכי מזון וכדו׳. ולכן יש לשער כי זה סרוס משרש אחר, אולי לא מעצם הלשון הערב׳, והוא אולי השרש צקל שנשמר בעבר׳, כי חלוף ע—צ מצוי הרבה בין שתי אלה הלשונות. אך קשה להחליט מה היתה הכונה הראשנה של שרש זה.

[התגליות האחרונות משרידי לשון אוגרית הוכיחו שלא צִקְלוֹן צורת המלה במקרא אלא בצקלון בכית שרשית. כי כך בא שם, באגרת דנאל I 62 וכו׳ (Virolleaud, Légende phénicienne de Danel, p. 150) בצקל בהקבלה אל שבלת בתאור שני מעשה קסמים, שבהם מהבק ומנשק אֵל כאן את הבצקל וכאן את חשבלת ומוסר אח״כ את שניהם שיושמו בתוך האסם. ומכאן שאין לבאר (ב)צקלון כשם כלי, אלא בצקלון נקראת בכתוב מנחת בכורים הכוללת עשרים לחם שערים וכרמל. ואפשר כי קרובה המלה אל בצק, והרחבה בלמד, כגון גבעול על יד גביע וכדו׳.]

[1]) [ועי׳ ב. צִפְצֵף, הערה.]

---

a) قلع

a) حرج b) قلع c) قصيل

מציק לו, Feind; ennemi; enemy: וברוך אל עליון אשר מגן צָרֶיךָ בידיך (ברא' יד כ). וכי תבאו מלחמה בארצכם על הַצַּר הצרר אתכם והרעתם בחצצרת (במד' י ט). יאכל גוים[1] צָרָיו ועצמתיהם יגרם וחציו ימחץ (שם כד ח). לולי כעס אויב אגור פן ינכרו צָרֵימוֹ[1] (דבר' לב כז). אשיב נקם לְצָרָי ולמשנאי אשלם (שם שם מא). הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לְצָרָיו (שם שם מג). ועזר מִצָּרָיו תהיה (שם לג ז). וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לְצָרֵינוּ (יהוש' ה יג). ואם שלשה חדשים נסך לפני צָרֶיךָ והוא רדפך (ש"ב כד יג). הוי אנחם מִצָּרַי ואנקמה מאויבי (ישע' א כד). וישגב יי' את צָרֵי רצין עליו ואת איביו יסכסך (שם ט י). אף אש צָרֶיךָ תאכלם (שם כו יא). ישלם חמה לְצָרָיו גמול לאיביו (שם נט יח). כי יבוא כנהר צָר רוח יי' נססה בו (שם שם יט). צָרֵינוּ בוססו מקדשך (שם סג יח). לכן כל אכליך יאכלו וכל צָרַיִךְ כלם בשבי ילכו (ירמ' ל טז). והיום ההוא לאדני יי' צבאות יום נקמה להנקם מִצָּרָיו ואכלה חרב ושבעה ורותה מדמם (שם מו י). כל מוצאיהם אכלום וְצָרֵיהֶם אמרו לא נאשם (שם נ ז). ואתנם ביד צָרֵיהֶם ויפלו בחרב כלם (יחזק' לט כג). לכן כה אמר אדני יי' צַר וסביב[2] הארץ והורד ממך עזך ונבזו ארמנותיך (עמו' ג יא). תרם ידך על צָרֶיךָ וכל איביך יכרתו (מיכ' ה ח). נקם יי' לְצָרָיו ונוטר הוא לאיביו (נחו' א ב). וליוצא ולבא אין שלום מן הַצָּר (זכר' ח י). יי' מה רבו צָרָי רבים קמים עלי (תהל' ג ב). פן יאמר איבי יכלתיו צָרַי יגילו כי אמוט (שם יג ה). אתה סתר לי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רני פלט תסובבני (שם לב ז). בך צָרֵינוּ ננגח בשמך נבוס קמינו וכו' כי הושעתנו מִצָּרֵינוּ ומשנאינו הבישות (שם מד ו–ח). תשיבנו אחור מני צר (שם שם יא). הבה לנו עזרת מִצָּר וכו' באלהים נעשה חיל והוא יבוס צָרֵינוּ (שם ס יג–יד). עד מתי אלהים יחרף צַר ינאץ אויב שמך לנצח (שם עד י). ויקץ כישן יי' וכו' ויך צָרָיו אחור (שם עח סה–סו). לו עמי שמע לי וכו' כמעט אויביהם אכניע ועל צָרֵיהֶם אשיב ידי (שם פא יד–יה). וכתותי מפניו צָרָיו ומשנאיו אגוף (שם פט כד). הרימות ימין צָרָיו השמחת כל אויביו (שם שם מג). אש לפניו תלך ותלהט סביב צָרָיו (שם צז ג). ויפר את עמו מאד ויעצמהו מִצָּרָיו (שם קה כד). ויכסו מים צָרֵיהֶם אחד מהם לא נותר (שם קו יא). יאמרו גאולי יי' אשר גאלם מיד צָר (שם קז ב). עד אשר יראה בְצָרָיו (שם קיב ח). ומלטוני מיד צר ומיד עריצים תפדוני (איוב ו כג). צָרִי ילטוש עיניו לי (שם טז ט). ויחר עלי אפו ויחשבני לו כְצָרָיו (שם יט יא). אשר חשכתי לעת צר ליום קרב ומלחמה (שם לח כג). היו צָרֶיהָ לראש איביה שלו (איכ' א ה). בנפל עמה ביד צָר ואין עוזר לה ראוה צָרִים שחקו על משבתיה (שם שם ז). ידו פרש צָר על כל מחמדיה (שם שם י). דרך קשתו כאויב נצב ימינו כְּצָר (שם ב ד). וישמח עליך אויב הרים קרן צָרָיִךְ (שם שם יז). לא האמינו מלכי ארץ וכל ישבי תבל כי יבא צָר ואויב בשערי ירושלם (שם ד יב). וישמעו צָרֵי יהודה ובנימן כי בני הגולה בונים היכל לייי' א/הי ישראל (עזר' ד א). ויאמרו צָרֵינוּ לא ידעו ולא יראו עד אשר נבוא אל תוכם והרגנום (נחמ' ד ה). ותאמר אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה (אסת' ז ו). — ובתו"מ: כל המאמץ עצמו בתפילה מלמטה אין לו צ ר י ם מלמעלה (ר"ל, סנה' מד:). לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצין את כחו ואל יהו לו צ ר י ם מלמעלה (ר' יוחנן, שם שם). שעמלק והמדינים צ ר י ה ם של ישראל (מד"ר שמות כז). — ובתפלה: אבינו מלכנו כלה כל צ ר ומשטין מעלינו (תפלת א"מ). — ואמר הפיטן: פרשה זאת להגות בקץ זה, פלסיה להקדים לפלס צ ר ובוזה (ר"א קליר, מעתיק, קרוב' שבת שקלים). צרי טבח הכינו ויאמרו זאת קוינו (ר' י' הלוי, לוי, דיוואן ד, 167). — ואמר המשורר: וגרש מחבו לאם האל קבו ושלף את חרבו וכלה הצ ר י ם (לגבור בתעודה, תשו' תלמידי מנחם, 5). מצאוהו בני גלות לצור מעוז בעתות צר, וחרב מפני אויב וצנה ממצוקות צ ר (רמב"ע, תרשיש א, 24). ארבעה עמדו על הים, צור וציר צאן וצ ר, צ ר הציק לצאן וכו' וצור צוה לציר צא וחלץ צאני מיד צ ר (ראב"ע, ארבעה עמדו, כסנא א, 167).

1) אולי גְּוִיֹּת.

2) צ"ל סביב. [ועי' סָבִיב, הערה, עמ' 3916.]

ב. צַר, צר,—א) ת"ז, לנק' צָרָה, מ"ר צָרִים, צָרוֹת, הפך רָחָב, מקום צַר, שאינו מְרֻוָּח, שאין בו די מקום

לפי הצרך, וכבגד צַר, שאינו די מְרֻוָּח לפי מדת הלובש, וכיוצא בזה, narrow ; étroit ; schmal, eng : ויעמד במקום צָר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל (במד' כב כו). הנה המקום אשר אנהנו ישבים שם לפניך צַר ממנו (מ"ב ו א). — חוֹתָם צַר, דבק וה בזה שאין רֶוַח ביניהם : גאות אפיקי מגנים סגור חותם צָר אחד באחד יגשו ורוח לא יבא ביניהם (איוב מא ז—ח). — ובהשאלה, לֶחֶם צַר, שאינו מספיק : ונתן לכם אדני לחם צָר ומים לחץ (ישעי ל כ). — והכֹּחַ : התרפית ביום צרה צַר כחכה [1] (משלי כד י). — צַר מָעוֹן, הביט צַר מָעוֹן [2], בקנאה, ברגז : הנה ימים באים וגדעתי את זרעך וכו' והבטת צַר מָעוֹן [3] בכל אשר ייטיב את ישראל (ש"א ב לב).—ובתו"מ : ההורג נפש שלא בעדים מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו לחם צ ר ומים לחץ (סנה' ע ה). ולא אמר אדם לחבירו צ ר לי המקום שאלין בירושלים (אבות ה ה). וההיכל צ ר מאחוריו ורחב מלפניו ודומה לארי וכו' מה הארי צ ר מאחוריו ורחב מלפניו אף ההיכל צ ר מאחוריו ורחב מלפניו (מדו' ד ז). ארון שהיא רחבת מלמטן ו צ ר ה מלמעלן והמת בתוכה (אהל' ע טו). המקדש בשוקת והטפי בתוכה, אף על פי שפיו צ ר כל שהוא, המים שבתוכה מקודשין (פרה ו ג). צלוחית שפיה צ ר טובל ומעלה כדרכו (שם יב ב). סלון שהוא צ ר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע אינו פוסל (מקוא' ד ג). כלי שהוא צ ר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע אינו טהור עד שיטנו על צדו (שם י א). ולא יעשה את המחק עבה מצד אחד ו צ ר מצד אחד (תוספת' ב"ב ה ה). השופרות הללו עקומות היו, צ ר ו ת מלמעלן ורחבות מלמטן מפני הרמאין (ירוש' שקל' ו א). טבעות עשה להן רחבות מלמטן ו צ ר ו ת מלמעלן (בשם ר' יוחנן, שם סוטה ע יא). — *צַר עין, רע עין, שעינו רעה בחברו, מקנא, בנגוד

1) [אמנם הצרוף צַר כֹּחֵכָה ואף הבטוי התרפית ביום צרה קשים הם, ואולי לא צדקה קריאת המסורה.]

2) עי' הערה לקמן [והערה לערך צָוָּה, עמ' 5417.]

3) כך הנסחה המסורה. והנה לפי הענין נראה כי הכונה בקנאה, ולכן כבר העירו קצת החדשים כי נשתבשה כאן הכלה וצ"ל מ ע ו י ן : ואולי יותר פשוט ע י ן, כמו בתו"מ צַר עַיִן. אך לפי הנסחה המסורת צריך לחנית צַר מָעוֹן בזו המשמ׳.

אל טוב עַיִן : אם סדרת תפילה לא יהא לך צ ר י עין [1] מלמעלה אלא הכל יהו מאמצין כחך (ר' יוחנן, ירוש' תענ' ג ו). דלא תימא צ ר עין אנא (ר' ינאי, שבת קמ:). — והעַיִן צָרָה : לא שהיתה עינו צ ר ה אלא שהיה חושש לדברי חכמים (ירוש' פסחי' ד ח). גיחזי אדם גבור בתורה היה אלא שהיו בו ג' דברים, עין צ ר ה ופרוץ בערוה וכו' (שם סנה' י ב). שהאשה צ ר ה עיניה באורחים יותר מן האיש (רב יצחק, ב"מ פז.). שכל מי שעיניו צ ר ו ת בתלמידי חכמים בעולם הזה מתמלאות עיניו עשן לעולם הבא (ר' חנינא, ב"ב עה.). והיתה עינו (של נבוכדנצר) צ ר ה בממונו (מד"ר אסתר, בהתחלתו). —ואמר המשורר : באתי ביום צום בית אנוש צ ר עין, ואשאלה ללחום ולחם אין (ראב"ע, באתי ביום צום, בהוצ' א, 13). — ועי' א. עַיִן, עמ' 4443. — ב) ש"ז, כמו מָצוֹק, מעמד צר, כמו צָרָה, trouble ; détresse ; Bedrängnis : ונבט לארץ והנה חשך צַר [2] ואור חשך בעריפיה (ישע' ה ל). צַר וּמָצוֹק מצאוני (תהל' קיט קמג). גם אני לא אחשך פי אדברה בְּצַר רוחי אשיחה במר נפשי (איוב ז יא). יבעתהו צַר ומצוקה (שם יה כד). ואף הסיתך מפי צָר [3] רחב לא מוצק תחתיה ונחת שלחנך מלא דשן (שם לו טז). — ובתו"מ : כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל משום שנאמר [4] ב צ ר אל יורה (רב, עירוב' סה:). —וכנו חכמי התלמוד בשם זה את גיהנם [5]. —ואמר המשורר : אין האהבה בפה רק עת ה צ ר יודע האוהב (ר"מ דרעי, לקו"ק, לד). מצאוהו בני גלות

1) [בבבלי (סנה' מד:) : צ ר י ם, עי' א. צַר.]

2) [במקום זה במקום אחר : ואל ארץ יביט והנה צָרָה וחשכה (ישע' ח כב). ודונש (תשובות על רסע"ג 152) פרש במשמ' צֹהַר ואור, והשיג עליו ראב"ע (שפת יתר, סי' קמח) ואמר : ואינו כ"א כמשפטו והטעם ואויב יראה והאור שחשך בהריסת המדינה ראה מעוף צוקה.]

3) [כלו' הצילך מפי הַצָּרָה, מפי רחב מים העלולה להתפרץ עליך משמים, הואיל ואין רקיע מוצק תחתיה לעצר בה, עי' טורטשינר, ס' איוב לפסוק.
והמחבר בשולי ספר התנ"ך רשם על מפי צר : ממֵיצר.]

4) [רש"י : בדקתי אחר המקרא הזה ואינו בכל הכתובים ושמא בספר בן סירא הוא, ע"כ.]

5) [שנאמר ואף הסיתך מפי צר, מגיהנם שפיה צר שעשנה בתוכה (חזקיה, מנח' לט:).]

לצור מעוז בעתות צ ר (רמנ״ע, הרסים ה, 24). — ג) צַר לפלוני, הוא במעמד דחוק, שהאויב מציק לו וכיוצא בזה: ומדוע באתם אלי עתה כאשר צַר לכם (ספט׳ יא ז). ואיש ישראל ראו כי צַר לו כי נגש העם ויתחבאו העם במערות (ש״א יג ו). ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי ויאמר שאול צַר לי מאד ופלשתים נלחמים בי ואלהים סר מעלי (שם כח יה). צַר לי מאד נפלה נא ביד יי׳ כי רבים רחמו וביד אדם אל אפלה (דוד, ש״ב כד יד). בכל צרתם לו[1]) צָר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם (ישע׳ סג ט). חנני יי׳ כי צַר לי עששה בכעס עיני (תהל׳ לא י). כי היית משגב לי ומנוס ביום צַר לי (שם נט יז). ואל תסתר פניך מעבדך כי צַר לי מהר ענני (שם סט יח). ביום צַר לי הטה אלי אזנך (שם קב ג). ראה יי׳ כי צַר לי מעי חמרמרו (איכ׳ א כ). — צַר לוֹ עַל פלוני, הצטער על מה שקרה לפלוני וכיוצא בזה: צַר לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאד (ש״ב א כו). — בַּצַּר לפלוני: בַּצַּר לך ומצאוך כל הדברים האלה (דבר׳ ד ל). כי היית מעוז לדל מעוז לאביון בַּצַּר לו (ישע׳ כה ד). בַּצַּר להם ישחרנני (הוש׳ ה יה). בַּצַּר לי אקרא יי׳ ואל אלהי אשוע (תהל׳ יח ז). אשר פצו שפתי ודבר פי בַּצַּר לי (שם סו יד). ויצעקו אל יי׳ בַּצַּר להם ממצוקותיהם יצילם (שם קז ו). וישב בַּצַּר לו על יי׳ אלהי ישראל (דה״ב יה ד).—ובַצָּר, סתם: בקראי ענני אלהי צדקי בַּצָּר הרחבת לי (תהל׳ ד ב). —¨ובמשמ׳ צֹהַר, אור, ואמר המשורר: אכתוש גאון לבי בריפות בעלי, אאיר פני נפשי כמו אור וצ ר (עמנו׳, מחב׳ ז, 36).

ג. **צַר**, ס״ז,—כמו צֹר: אשר חציו שנונים וכל קשתתיו דרכות פרסות סוסיו כַּצַּר[2]) נחשבו וגלגליו כסופה (ישע׳ ה כח). — ואמר המשורר: פני ענו ויום ערך קרב מצחו כחוזק צ ר (רמב״ע, הרסים ה, 24).

ד. **צַר**, ס״ז, מ״ר סמי׳ צָרֵי,—כמו ג. צָרָה, במשמ׳ קול צעקה: כי מעלת הלחות בבכי יעלה בכי כי במורד חרנים צָרֵי צעקת שבר שמעו (ירמ׳ מח ה).

[1]) כך הקרי. הכתיב ל א. [ואולם עי׳ הערה לערך א. פָּנִים, עמ׳ 4991.]

[2]) [ויש גורסים כַּצֹּר, ועי׳ שם.]

ה. ¨**צַר**, צָר, ס״ז,—זכר מן ב. צָרָה, במשמ׳ בעל שני של האשה: כאשה תחלוף בעלה בכל עת והיא תחתיו תבקש לחמירו ואם תקח לזה לא תעמוד היא כרגע עד אשר תקח לצרו (רש״ע פלקירה, המבקש הקדמ׳).

***צִיר**, צִיר[1]), ס״ז,—רֹטֶב מלוח, של דגים כבושים או בשולים או של חגבים וכדו׳, Lake, Sülze; sauce; brine: דג טמא צירו אסור (תרומ׳ י ח). חגבים טמאין שנכבשו עם חגבים טהורים לא פסלו את צירם, העיד ר׳ צדוק על ציר חגבים טמאים שהוא טהור (שם שם ט). האלפס והקדרה שהעבירן מרותחין לא יתן לתוכן תבלין אבל נותן הוא לתוך הקערה או לתוך התמחוי, רבי יהודה אומר לכל הוא נותן חוץ מדבר שיש בו חומץ וציר (שבת ג ה). אכל אוכלין שאינן ראויין לאכילה ושתה משקין שאינן ראויין לשתייה ושתה ציר או מוריים פטור (יומא ח ג). דג, דגים שאיני טועם, אסור בהן וכו׳ ומותר בטרית טרופה ובציה, הנודר מן הצחנה אסור בטרית טרופה ומותר בציר[2]) ובמורייס, הנודר מטרית טרופה אסור (נ״א מותר) בציר[2]) ובמוריים (נדר׳ ו ד). הנודר מן הבשר מותר ברוטב ובקיפה ורבי יהודה אוסר, אמר רבי יהודה מעשה ואסר עלי ר׳ טרפון בציר שנתבשלו עמו וכו׳ (שם שם ו). רבי ובית דינו התירו בשמן (של עובדי אלילים) ושלקות וכבשין שדרכן לתת לתוכן יין וחומץ וטרית טרופה וציר שאין בה דגה (כלבית שוטטת בו) וכו׳ (ע״ז ב ו). אלו פוסלין ולא מעלין (את המקוה) המים בין טמאים בין טהורים וכו׳ אבל שאר המשקין ומי פירות והציר והמוריים והתמד משהחמיץ פעמים מעלין ופעמים שאינם מעלין וכו׳ (מקוא׳ ז ב). הציר והחומץ והמוריים והשמן והדבש מותרין משום גילוי ור׳ שמעון אוסר, אמר ר׳ שמעון אני ראיתי נחש ששתה ציר בצידן, אמרו לו אין

[1]) [בארמ׳ צירא: הדין צירא מורייסא עד שלא יצליל שרי, מדהוא צליל אסור (ירוש׳ תרומ׳ ח ג). לא נתברר מקור המלה, ואף היו שחשבוה לשאולת מרומ׳, ואינו מסתבר.]

[2]) [בְּצִיר, כך מנֻקד בקטע כ״י משנ׳ מנק׳ גנו׳ ביה״מ שבטר. והשוה פורת, לשון חכמים, 94.]

מביאין ראיה מן השוטים (תוספתא תרומ׳ ז יב). המושיב את חבירו בחנות למחצית שכר הרי זה נותן לו שכרו כפועל בטל דברי ר׳ מאיר, ר׳ יהודה אומר אפילו טיבל עמו פיתו בציר ואפילו אכל עמו שתי גרוגרות זה הוא שכר בטילה (שם ב״מ ד יא). איזהו ציר שיש בו דגה, כל שכילכית אחת או שתי כולכיות משוטטות בתוכו (שם ע״ז ד יא). טמאים, לאסור צירן ורוטבן ואת הקיפה שלהם (ספרא ויק, שמיני פרק ד). על דעתיה דרבי יהודה מלח כציר, יין כחומץ (ירוש׳ מעשרו׳ א ו). בו ביום גזרו על פיתן ועל גבינתן ועל יינן ועל חומצן ועל צירן ועל מורייסן וכו׳ (ר״ש בן יוחי, שם שבת א ה). דג שסחטו אם לגופו פטור, אם להוציא ציר הרי זה חייב ואפילו תימר דר״ש היא ברם כרבנן מכל מקום הרי סחט ומכל מקום הרי הוציא ציר [1] (ר׳ חייה בשם ר׳ יוחנן, שם ביצה א ג). רשאין פועלין לטבל פיתם בציר כדי שיאכלו ענבים הרבה (ב״מ פט.). שאני ציר דזיעה בעלמא היא (חול׳ לט:). ציר שעל גבי ירק מצטרף לככותבת ביום הכפורים (ר״ל, שם קכ.). הלוקח ציר מעם הארץ משיקו במים וטהור (הוא בשם ר׳ יהודה הנשיא, בכורות כב.). — ובספה״א: אם הגעיל הרבה כלים ביורה עד שמרוב פליטת הכלים נעשו המים כציר אין להגעיל עוד באותן המים (הלבוש או״ח תנב ז). — °וציר בעינים: החושש בעיניו והוא שיהיה בשתיהם או באחת מהם ציר או שהיו דמעות שותתות מהן מרוב הכאב וכו׳ הרי זה בכלל חולים שיש בהן סכנה ומחללין עליו את השבת וכו׳ (רמב״ם, שבת ב ז). [2]

צֹר [3], ש״ז, מ״ר צֻרים—אבן קשה, חדה, שאפשר לחתך בה ושמוציאים ממנה אש בהקשה, Kiesel; caillou, (silex); pebble [1]: ותקח צפורה צר ותכרת את ערלת בנה (שמות ד כה). ויעש לו יהושע חרבות צֻרים וימל את בני ישראל (יהוש׳ ה ג). כשמיר חזק מצֹר נתתי מצחך (יחזק׳ ג ט).—ובמדר׳: כשהיתה אחת מהם יולדת ביום היתה אומרת לבנה צא והבא לי צור לחתוך טבורך (ר׳ לוי, מד״ר ברא׳ ל ו).—ובספה״א: כי לא לב האדם מצור שלא ידאב על מפלת אבותיו (יוסיפון, גינצבורג, סיב). — ואמר המשורר: אמרו לכל חכם נגדו תעודה צור, כי הוא כמו אודם פטדה ואתה צור (רמב״ע, תרשיש, 25). — ואמר המליץ: צור (שיפער שטיין) הוא מן חמר אשר התקשה, מראהו שחרחרת ובו יכסו גגות הבתים ומגדלות (ליינדא, כלשים למודים א ס, לג.).

א. צרב [2], ממנו צָרַב, צָרָב, °צָרָב, צָרֶבֶת, °צָרְבְתִּי, °צְרִיבָה.

צָרַב, קל לא נמצא במקרא.

—נפעל, נִצְרַב, נִצְרְבוּ, נִצְרַב דָּבָר בשלהבת, נחרך, נשרף, versengt werden; être brûlé; to be scorched: ואמרת ליער הנגב שמע דבר יי׳ כה אמר אדני יי׳ הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש לא תכבה להבת שלהבת ונצרבו בה כל פנים (יחזק׳ כא ג). — ואמר הפיטן: לאש קפצו ונצרבו בה צרבת מתי כהנים והם שמונים (שלי קינה, שחרי ת״ב, ספרד׳).—ואמר המשורר: שובה בעם נצרב צרוב תשובה ומנחת שי לערוב (רמב״ע, דיואן רלד, בודלי). נתנני שבי, בפרך ירד בי, ולא נעתר לאח קרביו נצרבו (ר״י הלוי, פני אדם, סעה״ס 90).

—קל, בינ׳ פעו׳, °צָרוּב, — הדבר שנצרב: צרבת, שיהא מקומה צרוב ושיהא תקומה ניכר (ספרא ויק, תזריע, נגעים פרשה ד).—ואמר הפיטן: צרובה וכל אבר

---

1) בשרידי הירושלמי מן הגניזה (גינצבורג, 162) מנקד בצירה תחת הצ׳: צֵיר. ושם (ע׳ 164) נשנה אותו הענין וכתוב „צר", חסר יוד.]

2) [בכתאב אלבאפי לתנחום ירושלמי (ערך ליר) כתוב: אם יש בעינו ציר או קדח, רטובה מאלחה לד׳אעה כמא פי אלרמד ושבהה ויסמא איצ׳א אלרמצ׳ אלד׳י יעקד מן הד׳ה אלרטובה אלתי תסיל ותכ׳רג, ע״כ. ובעבר׳: רטב מלוח צורב כמו בזוב העין וכדו׳ ונקראת כך אף כוית העין הנולדת מן הרטב הזה הזוב ויוצא. ותנחום מקשר מלת ציר שהרמב״ם משתמש בה עם צירן (ע׳ שם), אך אין ציר במשמ׳ זו בתו״ם.]

3) בערב׳ ظ׳ר a).

a) ظرّ

1) [והיו שבארו במשמ׳ ברזל קשה, פלדה, ואלה דברי הגאון: בראש חודו של סכין ושל מקדח ושל אזמיל נותנין ברזל טוב ששמו צר בלשון קודש ופולד בטיית (פרוש הגאונים, כלים יג ד, ומעין זה בערוך ערך סמס).]

2) לפי דעת בַּרת, כמו ערב׳ צ׳רם a), וארמ׳ צמר, ובעבר׳ בעצמה שרף וגם בער, ובארמ׳ צרב: והיה לבער, לצרבא.

b) ضرم

בי נפרק, קמוטה בכף צר שן עלי חרק (ר׳ שמואל הסליסי, שיר השירים, גנזי שכטר ג, 60). מה אמולה לבחך, מה טריה מכתך, מה אנושה מחלתך, מה צרובה מכותך, אין חובש לשברך (רסע״ג, שורי נפשי, סדור תימני). לכן עצור כאש ולהבה בעצמותי צרובה, אוי לנפשי העצובה (רבש״ע אליך נפשי, שו״ת חות יאיר אחרי סי׳ רל״ח, דף לה.). — ואמר המשורר: ולחיי ברשפיהם צרובות בהמס גזרי הלבבות (ר״י חריזי, תחכי׳ עז, 159). ולו פגעו בנות שירי בנות עש עזובים שם באור אשם צרובות (שם שם, 164). הלמני בכל מיני תלאות ורוחי מעשותו בי רעועה, צרובה היא ונומתי נדודה וכו׳ (אלעזר הבבלי, בפני כסנגש, גנזי שכטר ג, 231). — ״ובמשמ׳ שרף ואכל את החלק החולה שבמכה: לתכלית זו השתמשו הרופאים עד כה בתרופות רבות ושונות העלולות לערער את הפה ואת הלוע ולמשוח (pinseln) ולצרוב (beizen) את קליפות הדיפתיריה (י. טוביס, הדיפתיריה, 29).

—פע׳, ״צֵרֵב, — שָׂרַף, חָרַךְ: והחפין בלבי להבה ושלהבת פנים מצרבת כי מלאתי מלים (רמב״ן, מכתב לרבני לרפת, אגרות המורה, אגרת עו). — ואמר הפיטן: על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי דמעתי על לחיי לצרב (קלונימוס בן יהודה, מי יתן ראשי מים, קינ׳ ת״ב).

—פע׳, ״צֹרֵב,—כמו נפע׳, ואמר הפיטן: זכור עריץ בעמונים נחבא, פרץ כרמי עין נדי כהובא, צרבו איש באחיו בחרב להובה (ר״א קליר, זכור איש, קרובץ שבת זכור).

—התפ׳, ״הִצְטָרֵב, — כמו נפע׳: היותר נכון שיתחיל ליצק על השסוע שמן ורדים פושר ויתחבר בין שני קצוות החבורה ויתפרק אם יצטרבו (קאנון ד ה ג ח).

צָרָב [1], ת״ז, לנקי׳ צָרֶבֶת, צָרֶבֶת, — אֵשׁ צָרֶבֶת, בֹּעֶרֶת, שׂרֶפֶת, brennend; brûlant; burning: איש בליעל כרה רעה ועל שפתיו כאש צָרֶבֶת (משלי יו כז).

צָרָב, ש״ז,—פעלת הַצּוֹרֵב ושורף, ואמר הפיטן: לישיש ונער, צרב בם אל יסער טרם בעילת שער (אנא שוענו הערב, פיוט לנעילה, מחקרים לזכר ליכדה מילר, 114).

1) [עפ״י גַּנָּב, חָרָשׁ וכדו׳.]

צֹרֶב [1], ש״ז, — נער, תלמיד: ואבנה לי נוה שאנן להתבודד בחדרי להלביש את עצמי בשמלי׳ חדש׳ לכסוי מערומי וכו׳ ומערומת כל רב וצורב אשר בגילי החושק שלא ילך ערום בלי לבוש (לבוש, או״ח, הקד׳, ג.). ושום רב או צורב לא יתעסק בקידושין שלו הן לבניו הן לבנותיו (פנקס קהלקא סנת שמה, אוצה״ם ד, 584). — ואמר הפיטן: קיץ למזבח הם בני בי רב, קרבן העם לכפר תלמיד עם צורב (דוד ביר׳ שלמה, אלהים אל דמי, קליפ׳ מוס׳ יוה״כ).

צרבה, עי׳ צָרֶבֶת.

צָרֶבֶת [2], ש״נ, — כמו צַלֶּקֶת, מה שעולה על העור אחרי שנרפאה המכה, Narbe; cicatrice; scar: ואם תחתיה תעמד הבהרת לא פשתה צָרֶבֶת השחין הוא (ויקר׳ יג כג). ואם תחתיה תעמד הבהרת לא פשתה בעור והוא כהה וכו׳ כי צָרֶבֶת המכוה הוא (שם שם כח). — ובתו״מ: חזר הראש והזקן ונקרחו, השחין והמחיה והקדח ונעשו צרבת [3] הרי אלו מטמאין בנגעים ואינן מצטרפין בנגעים וכו׳ (נגע׳ ו ח). השחין והמחיה והקדה עד שלא נעשו צרבת [3] ונעשו צרבת [3] וחיו ר״א בן יעקב מטמא שתחלתן וסופן טמא (שם ז א). עשו קרום כקליפת השום זו היא צרבת השחין האמורה בתורה, חזרו וחיו אע״פ שמקומן צלקת נדונין כעור הבשר (שם ט ג). מי שעלתה לתוך ידו בהרת כסלע ומקומה צרבת שחין (שם שם ג). צרבת שיהא מקומה צרוב ושיהא

1) [בסהמ״א נוצרה מלה זו עפ״י השמוש בארמ׳ שבתו״מ: צורבא מרבנן. ואולם המלה היתה אף בעבר׳ הקדומה כעדות לוח הקרבנות הכנעני אשר בו בא צרב במשמ׳ עֹפֶר וכדו׳: באמר אם בגדא אם בצרב איל (קלוזנ, אוצר הכתבות הפניקיות, עמ׳ 144, שורה 9), כלו׳ בכבש או בגדי או בעפר אַיָּל (?), ואולי מקור המלה בצבע הָאַיָּל החום, מלשון אש צרבת.]

2) [כנראה זאת היא צורת המלה אף בנפרד, על משקל בַּהֶרֶת, צַלֶּקֶת, קָרַחַת וכדו׳, ואמנם בתו״מ במקום זה בכ״א תכופות הצורה צרבה, אך כנראה אינה אלא טעות, ואולי אף השפעה מן צורבא מרבנן. ועי׳ צֹרֶב, הערה.]

3) [במדב״ם ובהוצ׳ דרנבורג (ואף בפרוש הרמב״ם שם בגוף הערבי): צרבה, ובתוספת׳ (נגע׳ ב יד; ג י): צורבה.]

מקומה ניכר (ספרא ויק, תזריע, פרשת נגעים פרשה ד). —ובסהס״א כמו כְּוִיָּה: ולכן ראוי שיהיה הכויה בברזל חזק הלבון עד שיפעל צרבת עמקה עבה (קאנון ד ד ג יז). ובלהבי צרבת האנחות המרתיחות ושלהבת חיגונות הקודחות (ר״י חריזי, תחכ׳ יד, 151). שמשלח מדנים לחרחר ריב ולחמסו להדליק צרבת מכות אש (ר״י בן כספי, פי׳ משלי ו יד). —ואמר הפיטן: לאש קפצו ונצרבו בה צרבת, מתי כהנים והם שמונים (סלי קינה, שחרי׳ ת״ב, ספרדי).

*צָרַבְתִּי, צרבתיי, ת״ז, — שיך לצרבת, שיש בו מתכונת הצרבת: ואותות מה שיהיה מן השחינים אותות שנזכרו בשער שחיני הריאה מרקיקה צרבתיית (קאנון ג י ג א).

*צרד [1]), ממנו *צָרֵד, *צָרוּד, *צָרִיד [2]).

*צָרֵד, ת״ז, נקי׳ צְרֵדָה, — אצבע צְרֵדָה, אצבע השופה, שאין עליה טבעות [3]): בקש (כהן גדול) להתנמנם, פרחי כהונה מכין לפניו באצבע צרדת ואומרים לו, אישי כהן גדול, עמוד והפג אחת על הרצפה, ומעסיקין אותו עד שיגיע זמן השחיטה (יומא א ז). איזו היא אצבע צרדה, זו אצבע גדולה של ימין, ומעסיקין אותו בפה ולא בנבל ולא בכינור

1) [עי׳ בהערה לערך צָרֵד.]

2) [אין עדות לפעל צרד במקורות עבריים. צורת הפעל נצטרד המובאת מתוך ס׳ המליצה של ר׳ שלמה בן ר׳ שמואל (זכר, לקוטים, 64) במשמ׳ נקפא היא כנראה ארמית ולא עברית.

במדרש דברים רבה הוצ׳ ליברמן (עמ׳ 77) כתוב: למלך ששכר פועלים, אמ׳ אם אני נותן שכרן עכשיו הם אוכלין אותו והולכין לבתיהם ריקם, אלא יגלגלו עמי לשעה, ובאחרונה הן הולכין לבתיהם מצורדין, כך הרשעים נוטלין שכרן בעה״ז וכו׳ והצדיקים באים מצורדין, בעל מלאכתן עמהם ושכרו בידו, ע״כ. אך כנראה יש כאן ט״ס, לדעת ליברמן אולי צ״ל מצוידין, אך אולי הנכון: מצוררין, כלו׳ בשכרם הצרור בידם, כלשון הכתוב: וצרת הכסף בידך (דבר׳ יד כה).

מעין זה באה כנראה ט״ס בפסיקת׳ דרב כהנא (פיסקא אחריתא דסוכות, בובר, קפח.): סגור חותם צר, אמר ר׳ אבא בר כהנא ורבותינו שבדרום, אחד מהם אומר סגור כל החתמות הני צדדים, וחבירו אומר סגור כל החותמות המצרדים, ע״כ, וצ״ל: הניצררים המצררים, לפי לשון הכתוב הנדרשת: סגור חותם צר.]

3) המפרשים ראו במלה צרדה ממש שם לאחת האצבעות שביד, וזאת לפי לשון התוספתא (יומא א ט): איזו היא אצבע צרדה, זו אצבע גדולה של ימין, ובבלי (שם יט:): מאי צרדא, א״ר יהודה צרתה דדא, מאי היא, גודל. אבל נראה שיש לפרש את המלים צָרֵד, צָרוּד, צָרִיד בשמושיהן השונים לפי הוראה עקרית אחת. והנה נאמר על המנחה (פסקי׳ כ.): צריד של מנחות (כלומר היבש שבמנחות שאינו בלול בשמן) מונין בו ראשון ושני או לא, ע״כ, וכן על כרשיני תרומה (מע״ש ב ד, וכן עדיות א ח): שמאי אומר יאכלו צריד, ע״כ, כלומר בלי שיוסיפו להם תבל של דבר מרטיב; ומעין זה נקרא קול השופר, שאיננו לא דק ולא עבה, ז״א שאין בו תבל נעימה, צרוד: היה קולו דק או עבה או צרוד כשר שכל הקולות כשירין בשופר (ר״ה כז:), ופרש רש״י גם כאן לשון יבש, אך בעקר צרוד, צריד הוא לשון חשוף וגרוד בלי תוספת תבל — בין במאכלים ובין בנעימת קול השופר, כי כך דברו על השירה כתמונת התבשיל: כדי לתן תבל בנעימה וכדו׳.

וכן אצבע צרדה היא אצבע חשופה וריקה בעקר, ואפשר להבין זאת א) במשמ׳ אצבע שהיא בדרך כלל חשופה מטבעות, — ואיזו היא זאת, האצבע הגדולה שביד ימין (כתשובת התוספתא), ובמשמ׳ זו שמשה המלה אף בשעור ארך. —ב) במשמ׳ אצבע צרדה, חשופה, בנגון בכלי מיתר. כי כך דרך הפורטים בכלי מיתר לציד אצבע אחת, האגודל, בטבעת בעלת דרבן, ובו ולא באצבע הצרדה, גורף המנגן במיתרים. וגם כאן יש מקום לשאול: איזו היא אצבע צרדה. הואיל ורק אצבע אחת ביד ימין איננה צרדה, חשופה. —ג), ופרוש זה נראה ביותר, מכין היו לא באצבע מזוינת באיזה כלי שהוא, שיוסיף תבל בנעימה, אלא באצבע חשופה וריקה; ולאו דוקא באצבע אחת בלבד, אלא במובן כולל: באצבעות צרדות וחשופות היו פרחי כהונה מכים, ואז אפשר לפרש שהיו מכים ומקישים אצבע על אצבע, ובזה השמעת הקול. ואמנם פרוש טבעי זה אינו לפי באורי האמוראים ואף לא לפי התוספת׳ הרואה כאן אצבע אחת בלבד, אך נראה משאלות הדורות המאחרים, שכבר לא הבינו את הביטוי הקדום כראוי.

אם צדק פרוש זה, המלים צָרֵד, צָרוּד, צָרִיד, שלשתן בעקר מתפרשות במשמ׳ חָשֵׂף, גָּרֵד, ואולי יש קרבה בין השרש צרד במשמ׳ זו אל גרד (השוה צחק — גחך בארמ׳), וגם את שם המקום צרדה יש לבאר כמקום ארץ חשופה, גרודה ויבשה, וצ״ע.]

וכו' (תוספת' שם א ע). רב חונה אמר באצבע צרדה בפה, ור' יוחנן אמר באצבע צרדה ביה, מתניתא פליגא על ר' יוחנן בפה לא בנבל ולא בכינור, פתר לה נעימה הנאמרת באצבע צרדה אוסרה בפה לא בנבל ולא בכנור (ירוש' שם א ו). — וכמדת ארך: גרדומי רצועות כשירות וכו' וכמה שיעורייהו, אמר רמי בר חמא אמר ר"ל עד אצבע צרדה (מנחי לה:). ושעור רצועה של יד אמר ר"ל עד אצבע צרדה ומאי צרדה אמצעית (מדרש ילמדנו מובא בערוך ערך לרדה, וכן תנחומא בא יד). — ובסהמ"א: שכן מנהג הערביים כשמסלתין הסלת יש להן באצבעות צרדות טבעות ומכין הנפה בהן מכאן ומכאן ויורד הקמח (ערוך ערך טרס). —ואמר הפיטן[1]: נטה לנום שנתו יפרידו בנעימת אצבע צרדה בפה ולא בכנור (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רע). שיר ישורדו לו פרחי דוכן, בפה וחך ערב ונעימות צרדה (הוא, אתה כוננת, מחז' איטל' ב, ריז.). וכל הררי קדם באצבעו שקלו, וגבעות עולם תמך בהוד אגדלו, גיא וכל עפרה בצרדה הכילו (ר"א קליר, אז כאיש, סלוק סקלי'). בלקח טוב לא נמר עיניו מרדם יפקח, לנועם צרדה וקול זמר רוגנים ילמדו לקח (רסע"ג, באדני ילדקו, עבודה, סדור רסע"ג, רפד). מחוכמים נצח ישביעוהו מלשנות דת בפצח, נעימות צרדה יסובבהו נעימות בימינך נצח (ר"י בן אביתור, אל אלהים, עבודה, קנץ מע"י גאו', 22). ויעוררוהו משררים מכי צרדה, ויופג במדרש וכתבי תעודה (משלם בן קלונימוס, אשוחח נפלאותיך, עבודה, Elbog., Stud. 128). ע"ל (עד לא) באו מכי צרדת אצבע אז תורמי דשן השכימו לפיים (רסנ"ג, קטע מעבודה שם 137). נוגנים צרדה באצבע היכו, נוכח ריצפה משבוהו ובחדר הילכו (קטע מעבודה, שם 175). בידדו שינת מסיבו, צרדה בקשבו (קטע מעבודה, שם 178). סבבוהו פרחי לויה, באצבע צרדה יכו נגדו (ראב"ע, אזכירה, עבודה, איגר 233). מהצרים באים עמוד לו אצל, צרדה מקיש לשמע צלצל (מאיר ברבי יצחק, תפלה תקח, סליח' ער"ה). והרצועות יהיו צבועות שחרות למשה הלכה, רצועת יד קשורה עד אצבע צרדה ארכה (יהודה, ידיד עליון, אהבה עקב). —ואמר

---

1) [גם בשמוש כש"ע צרדה או צרדה, צרדה במקום אצבע צרדה.]

המשורר: והוא הראש כמו שם ראש לשבטו אשר יוער כמו אצבע צרדה, והוא הראש כמו עלמות למו בן אשר יהגו בשירי העבודה (ד"ה של יהודי מלכיס וא"י ב, יעקב מן, 85). ונפשי נפלה עיסתה בקרב סרידה, ואנשי מדין הכוני באצבע צרידה (עזרא הבבלי, הקד', חוכמ' מוסר, ג.).

א. **צָרָה**, ש"נ, סמי' צרת, כנ' צרתי, צרתו, צרתם, צרתכם, מ"ר צרות, כנ' צרותיו, צרתינו[1]), — א) דבר רע מאד שבא על אדם, מקרה רע מאד שקרהו, אם מכאוב גופני, או אויב, חרבן, וכיוצא בזה מהרעות הבאות על האדם, על עם, על ארץ, Drangsal; malheur; distress: ואעשה שם מזבח לאל הענה אתי ביום צרתי ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי (ברא' לה ג). וחרה אפי בו וכו' ומצאהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה (דבר' לא יז). לכו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם בם המה יושיעו לכם בעת צרתכם (שפט' י יד). ואתם היום מאסתם את אלהיכם אשר הוא מושיע לכם מכל רעותיכם וצרתיכם (שמואל, ש"א י יט). כן תגדל נפשי בעיני יי' ויצלני מכל צרה (דוד, שם כו כד). חי יי' אשר פדה את נפשי מכל צרה (הוא, ש"ב ד ט; מ"א א כט). יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה כי באו בנים עד משבר וכח אין ללדה (חזקיהו, מ"ב יט ג). ואל ארץ יביט והנה צרה וחשכה מעוף צוקה[2]) ואפלה מנדח (ישע' ח כב). בארץ צרה וצוקה לביא וליש (שם ל ו). היה זרעם[3]) לבקרים אף ישועתנו בעת צרה (שם לג ב). אף יצעק אליו (אל פסלו) ולא יענה מצרתו לא יושיענו (שם מו ז). בכל צרתם לא[4]) צר (שם סג ט). כי נשכחו הצרות הראשנות וכי נסתרו מעיני (שם סה יו). שמענו את שמעו רפו ידינו צרה[5]) החזקתנו חיל כיולדה (ירמ' ו כד). מקוה ישראל מושיעו בעת צרה (שם יד ח). אם לוא הפגעתי בך בעת רעה ובעת צרה את האיב (שם יה יא). יי' עזי ומעזי ומנוסי

---

1) [ועי' גם צרתה.]

2) [עי' צוקה הערה.] 3) סברי זרועני.

4) לו קרי. [וגרסת השבעים: ואהי להם מושיע בכל צרתם; לא צר ומלאך, פניו הושיעם וכו'.]

5) במשמי מכאובים. [ועי' ב. צרה, הערה.]

ביום צָרָה (שם יז יט). ועת צָרָה היא ליעקב וממנה יושע (שם ל ז). צָרָה[1]) וחבלים אחותה כיולדה (שם מט כד). ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם ואל תגדל פיך ביום צָרָה (עבד׳ א יב). קראתי מִצָּרָה לי אל יי׳ ויענני (יונ׳ ב ג). טוב יי׳ למעוז[2]) ביום צָרָה וכו׳ לא תקום פעמים צָרָה (נחו׳ א ז–ט). אשר אנוח ליום צרה (חבקו׳ ג טז). יום עברה היום ההוא יום צָרָה ומצוקה יום שאה ומשואה יום חשך ואפלה יום ענן וערפל (צפנ׳ א טו). ועבר בים צָרָה[3]) והכה בים גלים (זכר׳ י יא). ויהי יי׳ משגב לדך משגב לעתות בַּצָּרָה[4]) (תהל׳ ט י). למה יי׳ תעמד ברחוק תעלים לעתות בַּצָּרָה[4]) (שם י א). יענך יי׳ ביום צָרָה (שם כ ב). אל תרחק ממני כי צָרָה קרובה (שם כב יב). פדה אלהים את ישראל מכל צָרוֹתָיו (שם שם כב). זה עני קרא ויי׳ שמע ומכל צָרוֹתָיו הושיעו (שם לד ז). צעקו ויי׳ שמע ומכל צָרוֹתָם הצילם (שם שם יח). אלהים לנו מחסה ועז עזרה בְצָרוֹת נמצא מאד (שם מו ב). אשר הראיתנו צָרוֹת רבות ורעות תשוב תחיינו (שם עא כ). ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וְצָרָה משלחת מלאכי רעים (שם עח מט). בַּצָּרָה קראת ואחלצך (שם פא ח). יקראנו ואענהו עמו אנכי בְצָרָה אחלצהו ואכבדהו (שם צא טו). אם אלך בקרב צָרָה תחיני (שם קלח ז). אשפך לפניו שיחי צָרָתִי לפניו אגיד (שם קמב ג). בצדקתך תוציא מִצָּרָה נפשי (שם קמג יא). גם אני באידכם אשחק וכו׳ בבא עליכם צָרָה וצוקה (משלי א כו–כז). צדיק מִצָּרָה נחלץ ויבא רשע תחתיו (שם יא ח). בכל עת אהב הרע ואח לְצָרָה יולד (שם יז יז). שמר פיו ולשונו שמר מִצָּרוֹת נפשו (שם כא כג). התרפית ביום צָרָה צר כחכה (שם כד י). שן רעה ורגל מועדת מבטח בוגד ביום צָרָה (שם כה יט). בשש צָרוֹת יצילך ובשבע לא יגע בך רע ברעב פדך ממות ובמלחמה מידי חרב בשוט לשון תחבא ולא תירא משד כי יבוא וכו׳ (איוב ה יט–כא). הצעקתו ישמע אל כי תבוא עליו צָרָה (שם כז ט). והיתה עת צָרָה אשר לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא (דני׳ יב א). הנה אנחנו היום עבדים וכו׳ ועל גויתנו משלים ובבהמתנו כרצונם וּבְצָרָה גדלה אנחנו (נחמ׳ ט לו–לז). ונזעק אליך מִצָּרָתֵנוּ ותשמע ותושיע (דהי״ב כ ט). — צָרַת נֶפֶשׁ: אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צָרַת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו (ברא׳ מ״ב כא). אשר ראית את עניי ידעת בְּצָרוֹת נפשי (תהל׳ לא ח). — צָרַת לֵבָב: צָרוֹת לבבי הרחיבו ממצוקותי הוציאני (שם כה יז).—ואמר בן סירא: צדקת אב לא תמחת ותמור חטאת היא תנטע, ביום צרה תזכר לך כחם על כפור להשבית עוניך (ב״ס גני׳ ג יח). ואקרא יי׳ אבי אתה אלי וגבור ישעי אל תרפני ביום צרת ביום שואה ומשואה וכו׳ ויפדני מכל רע וימלטני ביום צרה (שם נא י יב). — ובתו״מ: מי שענה את יונה ממעי הדגה הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה, ברוך אתה ה׳ העונה בעת צרה (תעני׳ ב ד). על כל צרה שלא תבא על הציבור מתריעין חוץ מרוב גשמים (שם ג ח). ושמא תאמרו מה לנו ולצרה הזאת, והלא כבר נאמר והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד וכו׳ (סנה׳ ד ה). צרות האחרונות משכחות את הראשונות (תוספת׳ ברכ׳ א יג). לאחד שעשה לחבירו צרות הרבה, באחרונה הוסיף לו צרה אחת וכו׳ (רבי, ספרי דבר׳ א). למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר, הניחוהו חיילותיו במקום הצרות ובמקום הגייסות ובמקום ליסטות והלכו להם וכו׳ (שם שם שיג). ובתוהו ילל ישימון, במקום הצרות, במקום הגייסות, במקום ליסטות (שם שם). בשר ודם יש לו פטרון, אם באת לו עת צרת אינו נכנס אצלו פתאום וכו׳ אבל הקב״ה אינו כן, אם באת על אדם צרה לא יצווח לא למיכאל ולא לגבריאל אלא לי יצווח וכו׳ (ר׳ יודן, ירוש׳ ברכ׳ ט א). א״ל הקדוש ברוך הוא למשה לך אמור להם לישראל אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכיות, אמר לפניו, רבונו של עולם, דיה לצרה בשעתה (ברכ׳ שם ט:). מי כתב מגלת תענית, אמרו, חנניה בן חזקיה וסיעתו שהיו מחבבין את הצרות (ת״כ, שבת יג:). בעון נבלות פה

1) [ועי׳ ב. צָרָה, הערה.]

2) סבר׳ ומעוז.

3) [יש מתקנים: צָרָה, ואחרים מצרים.]

4) [והיו שבארו מלה זו משרש בצר, וכן הביאה המחבר גם בערך בַּצָּרָה, ואלה דברי דונש (תשו׳ על רסע״ג 9): ועוד פירש תעלים לעתות בצרה מלשון צרה, עשה הבי׳ טפילה והוא מיסוד המילה כמו על דברי הבצרות ובשנת בצרת שהם כלם לשון בצרות.]

צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות (סס לג.). אם ראית דור שצרות רבות באות עליו צא ובדוק בדייני ישראל שכל פורענות שבאה לעולם לא באה אלא בשביל דייני ישראל (ר' יוסי בן אליסע, סס קלט.). והלל זה מי אמרו, נביאים שביניהן תקנו להן לישראל שיהו אומרין אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהן (רב יהודה בסס סמואל, פסח' קיז.). רצו מתענין, רצו אין מתענין, אי הכי ט"ב נמי, אמר רב פפא שאני ט' באב הואיל והוכפלו בו צרות דאמר מר בט' באב חרב הבית בראשונה ובשנייה נלכדה ביתר ונחרשה העיר (ר"ה יח:). כשמת רשב"ג עלה גובאי ורבו צרות, כשמת רבי הוכפלו צרות (ת"כ, סוטה מט:). היערוך שועך לא בצר, א"ר אלעזר לעולם יקדים אדם תפילה לצרה וכו' (סנה' מד:). דור שבן דוד בא ת"ח מתמעטים והשאר עיניהם כלות ביגון ואנחה, וצרות רבות וגזרות קשות מתחדשות (ר' יוחנן, סס לז.). אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר חכה לו שנאמר כי יבא כנהר צר וכו' ובא לציון גואל (הוא, סס לח.). וויוצר רוח אדם בקרבו, מלמד שנפשו של אדם צרורה בקרבו, אלמלא כן כיון שהיתה הצרה באה עליו היה שומטה ומשליכה (ר' חנינא בר אידא, מד"ר ברא"ש' יד). אין לך צרה באה לאדם שאין לאחרים בה ריוח (ר' לוי, סס סס לח). גו אחד שאל את ריב"ק, כתיב בתורתכם אחרי רבים להטות אנו מרובים מכם, מפני מה אין אתם משוין עמנו בע"ז, א"ל יש לך בנים, א"ל הזכרתני צרתי, א"ל למה' אמר, הרבה בנים יש לי, בשעה שהן יושבין על שולחני זה מברך לאלהי פלוני וזה מברך לאלהי פלוני ואינם עומדים משם עד שמפצעין את מוחן אלו את אלו וכו' (ר' אלעזר, סס ויקר' ד). והם (האדומים) מתלוצצים בכל יום על ישראל על הצרות הבאות עליהם (סס במדי' יא). מהו בצר לך, א"ר יוחנן בשם ר' עקיבא, כל צרה שהיא של יחיד צרה, וכל צרה שאינה של יחיד אינה צרה, ד"א בצר לך, ר' יוחנן דידיה אמר כל צרה שישראל ואומות העולם שותפין בה צרה וכל צרה של ישראל עצמן אינה צרה, דרש רבי יוחנן, כגון צרתן בשושן הבירה שלא היתה אלא לישראל וכו' ד"א א"ר אלעזר כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא מתוך צרה וכו' דכתיב בצר לך, הרי מתוך צרה (סס דברי' ב). אין אדם שליט בנפשו לכלות אותה, למה שבללה הקב"ה בכל הגוף, שאילו בללה הקב"ה באבר אחד כשהי' מגיע לאדם צרה היה חותך אותו אבר ומת (ר' אליעזר בן יעקב, סס סס ע). אמר יעקב אבינו קשה עלי מיתתה של רחל מכל הצרות הבאות עלי (ר' יוחנן, סס רות ב, ויאמת אלימלך). כותל קשה אדם מתגאה וסותרו, אדם קשה וצרה מחלחלתו, צרה קשה והיין מתגאה ומשכחה (ר' יהודה, סס קהל' סדרא ב, ומולא אכי). כי אפפוני חבלי מות, מהו אפפוני, הגיעו הצרות עד פה, דבר אחר הגיעו הצרות עד האף (מדרש תהלים יח י). היתה לי דמעתי לחם, מיכן אתה למד שהצרה משבעה את האדם ואינו מבקש לאכול (סס מב ג). —ובסהס"א: הנה יי' בוקק הארץ ובולקה, הרי נבואה זו פורענות לישראל לפי שניבא להם נחמה זו והם עתידים לראות לפניה צרה רבה (רש"י, ישע' כד א). —*ראה אדם שצרתו צרה [1]: כיון שראה (מנשה) שצרתו צרה לא הניח עבודה זרה בעולם שלא הזכירה (ר' לוי, ירוש' סנה' י ב). וכיון שראה (ר' לוי בר סוסי) שצרתו צרה השכים בבקר והלך לו אצל רבינו (מד"ר ברא"ש' פא). הולכין (אומות העולם) אצל ע"ז שלהן ואינה עונה אותן והן רואין צרתן צרה ובאין להן אצלך (סס דברי' ב). מעשה בספינה אחת גדולה מפרשת לים הגדול, נטלה הרוח והוליכה למקום שאין בו מים מהלכין, כשראו צרתן צרה אמר באו ונשתתיפינון באיצטרכיא שלנו וכו' (סס קהל' סדרא תליתאה, שלא למחך). — *צָרַת מחר: אל תצר צרת מחר כי לא תדע מה ילד יום (בן סירא, יבמ' סג:). — ואמר הפיטן: מה תאלה ותצר צרת מחר (ילחק לבן גיאת, את מחזה, סעס"ס 25).—ובפתגם: צרת רבים נחמת שוטים (פלא יועץ, ויק, ט) [2]. צרת רבים חצי נחמה, שגור בפי העם.[3])— *צָרוֹת צְרוּרוֹת, במשמ' צרות רבות וקשות, עי' ב. צָרַר.

---

[1]) [כנראה אין לבטא בעקר שצָרָתוֹ (כש"ע) צָרָה, במשמ' שצרתו צרה ממש, אלא כפעל: שצָרַתּוּ צרה, כלו' שצררתו והֵצֵרָה לו צרה, ועי' ב. צָרַר.]

[2]) [ועי' צַעַר, הערות.]

[3]) [ובס' מלאכת מחשבת לר' משה חפץ (תרי"ס, 166): כאלו היא צרה הבאה לרבים וכו' ותהיה בעיניו חצי נחמה.]

ב. צְרָה[1], ש״נ,—קול מר צֹרַח בחזקה, Gekreische; cris stridents; scream : כי קול כחולה שמעתי צָרָה[2] כמבכירה קול בת ציון תתיפח תפרש כפיה אוי נא לי כי עיפה נפשי להרגים (ירמ׳ ד לא).

ג. צָרָה[3], ש״נ, מ״ר צָרוֹת,—שתי נשים נשואות לבעל אחד כל אחת מהן היא צָרַת חברתה, Mitweib; co-épouse; rival wife : ולו שתי נשים שם אחת חנה ושם השנית פננה ויהי לפננה ילדים ולחנה אין ילדים וכו׳ וכעסתה צָרָתָהּ גם כעס בעבור הרעמה (ש״א א ב–ו). — ואמר בן סירא: אל תועץ עם חמיך ומקנא העלים סוד עם אשה על צרתה ומזר על מלחמתו (ב״ס גני׳ לז י–יא). — ובתו״מ: חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן מן החליצה ומן היבום עד סוף העולם (יבמ׳ א א). האשה שהלך בעלה וצרתה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך לא תנשא ולא תתיבם עד שתדע שמא מעוברת היא צרתה (שם טז א). אילו ביקש לבעול את הצרה עד שלא כנס שמא אינו מותר בה בתחילה (ר׳ יודן, ירוש׳ שם ג א). חשודה היא לעשות כמה חללים כדי לעשות בני צרתה ממזרים (ר׳ בא בר זימנא, שם שם טז א). עלבון אמו תבע (ראובן), אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי, שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי (רבי שמעון בן אלעזר, שבת נה:). ואמר רחמנא לא תקח ואין לי אלא היא, צרתה מנין, ת״ל לצרור (יבמ׳ ג:). אין שבחה של מטרונא בשעה שמתקלסת מקרובותיה אלא בשעה שמתקלסת מצרותיה (ר׳ חייא בר אבא, מד״ר דבר׳

[1] מן צרר, בערבי צרר a), (שממנו צְרָצַר) ועי׳ לקמן.

[2] ראו במלה זו כל הקדמו׳ והחדשים המלה א. צָרָה, במשמ׳ מכאוב ורעה גדולה. אך ההקבלה אל חציו הראשון של פסוק זה קול כחולה שמעתי מעיד כי הכונה בצרה כמו בן קול זעקה, ובאמת בלשון ערב׳ משמש שרש צרר a) גם במשמ׳ קול זעקה: קאל אלזג׳אג׳ אלצרה אשד אלציאח תכונ פי אלטאיר ואלאנשאנ וע׳ירהמא, ע״כ, — ובעברי: אמר אלזג׳אג׳ צרה היא החזקה שבזעקות אצל העופות ובני אדם זולתם.

[3] בערב׳ צַ֗רה b) במשמ׳ זו. [והיו שפרשו תולה צרה כאן בלשון אשה שתחיל בצירי לדה.]

a) صرر b) ضرّة

ג). ומה אני שאני בשר ודם עפר ואפר לא קנאתי לצרה שלי ולא הוצאתיה לבוש׳ ולהרפי׳ ואת׳ מלך חי וקיים רחמן מפני מה קנאת לעבודה זרה שאין בה ממש (רחל על לאה, שם איכ׳ פתיח׳). — ואמר המשורר: שמאלו לבשה קנאה למתן ימינו עד חשבתימו כצרות (רמב״ע, תרשיש א, 24).

ד. *צָרָה, ש״נ,—כמו צָרוֹת, ואמר המליץ: לא יערב לכולי כל אכל ומצרת[1] עינו ירוזה (ב״ז, ב״ס יד י).

ה. *צָרָה, פ״, בני פעו׳ צָרוּי,—מבטא ומנקד בציֵרָה: תבל בשני צרויים, אבל תבל שהוא בלשון תועבה הוא בשש נקודות (ר״א בחור, נמוקים לשרשי רד״ק, תבל).

ו. *צָרָה, קל לא נמצא

— הפע׳, *הֻצְרִי, — שם צֳרִי על הפצע לרפאו, ואמר הפיטן: זור והצרי וחבוש ועטר (רסע״ג, אגמי מוגרים, סדור רסע״ג, ת).

צרו, עי׳ צָדו.

*צָרוֹב, ש״ז, מ״ר צָרוֹבִין, — צורף זהב וכסף: הצרובין והסרוקין[2] והנקורות וכו׳ אין מעמידים מהם לא מלך ולא כהן גדול (קדוש׳ עו.).

*צָרוֹד, ש״ז,—קול צָרוד, קול חשוף נעימה, כהה, קול לחישה[3]: היה קולו דק או עבה או צרוד[4] כשר, שכל הקולות כשירין בשופר (ר״ה כז:).

*צָרוֹךְ, ש״ז,—כמו נִצְרָךְ, עני ואביון, arm, bedürftig; pauvre; poor, ואמר המשורר: חסדי השר הגדול לכל משובים, ואל מעינו יאתיו כל מסכינים וצרוכים (ד״ס של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 54).

[1] [כנראה על משקל לב יודע מָרַּת נפשו (משלי יד י).]

[2] [כך גרסת הערוך בערך סרק ובערך צרב, אולם בנסחות ספרינו כתוב הצורפים והסריקים.]

[3] [עי׳ צָרַד, הערה.]

[4] [כך גרסת הערוך, ובדפוסים צָרוּר, ועי׳ ערך זה. ונוהגים לאמר היום קול צרוד, אדם צרוד, במשמ׳ heiser; enroué; hoarse, וגזרו מזה אף צָרַדְתּ, צֵרוּד, צְרִידוּת, במשמ׳ תכונת הצָרוּד, הִצְטָרֵד, הִצְטָרְדוּת וכדו׳.]

צָרוּעַ, ת״ז,—שיש בו נגע הַצָּרַעַת: וכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אדמדם וכו׳ איש צָרוּעַ הוא וכו׳ וְהַצָּרוּעַ אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרמים וכו׳ (ויקר׳ יג מג—מה). וראה הכהן והנה נרפא נגע הצרעת מן הַצָּרוּעַ (שם יד ג). וישלחו מן המחנה כל צָרוּעַ וכל זב (במד׳ ה ב).

***צֵרוּעַ**, ש״ז,—כמו צָרַעַת, ואמר הפיטן: גבר אשר בצירוע רוטפש בשרו מת הוא בחייו ונפשו אנוסת בבשרו (ינאי, קרובי ברלמ׳, זולאי, מא). פיצע אשר היכה אם ריפא, צרוע מצירוע ירפא (הוא, אגר עוב, קרוב׳ ויקר׳, שם קלז). אם צנן צירועו יצהירנו, אם פג פיצעו יפענחינו (הוא, אם חס, שם שם קמא).

צָרוּף, ת״ז,—כמו צֹרֵף: לשוא צרף צָרוֹף [1]) ורעים לא נתקו (ירמ׳ ו כט).

צָרוּף, עי׳ א. צָרַף.

א. *צֵרוּף, צירוף, ש״ז, — פְּעֻלַּת הצורף והמזקק, זִקּוּק, בירור, Läuterung, Auslese; purification, selection: א״ר ירמיה, דור שבן דוד בא קטיגוריא בתלמידי חכמים, כי אמריתה קמית דשמואל אמר צירוף אחר צירוף שנאמר ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער (כתוב׳ קיב:). — ובסהמ״א: והתועלת המגעת לנפש מקשירתה במוחשים וכות הנפש וצרופה (מקור חיים לרשב״ג ה, 10). והמיתה היא גמר הצירוף, לכן כל צדיק מישראל ישים אל לבו לנקות הזוהמא מקרב הנפש (כפתלי ב״ר יעקב אלחנן, עמק המלך, תקוני התשובה, יח:). כי בחינת אברהם היה כזהב שמזככין אותו באבן בוחן וכו׳ אך בחינת יצחק היה כמצרף כסף מהסיג שבו וכו׳ ועל כן האחד נקרא בחינה והשנית צירוף (ר״מ אלשיך, איוב כג י). — ואמר הפיטן: אצולת אמן בצרוף זקוקה בנבכיה ואת בלט פקוקה (ר״א קליר, אלולה, קרוב׳ פרה). רצית אדון לבחנו בו, ראות סרעפו וצירוף לבו (משלם בן קלונימוס, אמוחח כפלאותיך, עבודה, Elbog., Stud. 127). ועמדו בנסיון ונאמנו, ונבחנו בצרוף ונמצאו תמימים (אנא הבט, סליח׳ פר״ה). — ובמשמ׳ חדוק וחזוק כלי באש או במים [1]): עששיות של ברזל היו מחמין מערב יום הכפורים ומטילין לתוך צונן כדי שתפיג צינתן, והלא מצרף, אמר רב ביבי שלא הגיע לצירוף, אביי אמר אפילו תימא שהגיע לצירוף, דבר שאין מתכוין מותר, ומי אמר אביי הכי והתניא וכו׳ ואמר אביי, לר׳ יהודה דאמר דבר שאין מתכוין אסור, הני מילי בכל התורה כולה, אבל הכא צירוף דרבנן הוא (יומא לד:). — ובסהמ״א: לצרפה, פי׳ כשהחדד מבקש לעשות סייף או סכין או כל כלי, כיון שיחמו באור ויעשו כפחמין, נוטלו בצבת ונותנו במים וזהו צירוף (כה״ג, מכשירין ה ז, פירוש הגאונים, אפשטין, 128, מובא גם בערוך ערך לרף). והני מילי בכלי נחשת דצירופן במים, אבל כלי חרש ודאי צירופן בכבשן (ערוך ערך לרף). משיצרפו, משיתחזקם ע״י צירוף האור בכבשן, מצרף בלשון חכמים מחזק ומקשה כלי חרס וכלי מתכות בדבר המחזקן, בין במים בין באור (רש״י, בילה לג.). ואע״פ שיש כאן מלאכה גמורת והוא הצירוף, ר״ל, שמחזק הברזל כשמניחו במים אחר חמומו כמנהג הנפחים (ר״מ המאירי ליומא לד:).

ב. *צֵרוּף, צירוף, ש״ז,—א) פְּעֻלַּת הַמְצָרֵף דברים זה עם זה יחד ותכונת הדבוים המצֹרפים יחד, חבור וקשור, Vereinigung, Verbindung; union, fusion: וקשיא אם מלת טובלת לָמה לי צירוף [2]), אם צירוף למה לי מלת (יכוד׳ מעשר׳ ד ג). תמן לצורך נכללו, ברם הכא שלא לצורך נכללו, ולמה, לצירופין [3]) (שם נזיר ו א). אף בצירופי נזיר כן, אבל מן הצירופין כזית ועֲנבת חייב שתים (שם שם). איסורי הנייה מהו שיבטלו בצירוף (רבי יוסי בשם ר׳ חנינה, שם ע״ז ה יב). הכלי מצרף את מה שבתוכו לקדש וכו׳ אלמא קסבר צירוף דרבנן, ופליגא דרב חנין דאמר צירוף דאורייתא, שנאמר כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת, הכתוב עשה כל מה שבכף אחת (פסחי׳ יט.). אמרי לך רבנן, התם ליסד על איסורי נזיר שמצטרפין זה עם זה, ור״ש,

---

1) [ואלה דברי ריב״ג (סה״ש, לרף): לשוא צרף צרוף, ויתכן בצרוף שיהיה מקור, ויהיה הפועל מחוסר, ויתכן להיות שם הפועל.]

1) [ואולם ראה בהערה למקום זה בערך ב. צרף, פִּעֵ׳.]

2) [אכילת כמה זיתים ביחד.]

3) [כלו׳, ולמה נכללו, ללמד שמצטרפים זה עם זה, ובהוצ׳ קרוטושין בטעות: ולמ׳ לצירוכין.]

לית ליה צירוף (נזיר ז.). — ובפהסמ"א, גם במשמ' הצטרפות: אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות הרי פירושן פרקים פרקים וישגה הקורא בצרופן (רש"י, שמות כח ו). עשירי אין לו צרוף לזיבה, שאין מצטרף עמו אלא י"א (הוה, נדה' עג:). וזו הסגולה מצויה ביסוד מהאחד השני וכו' במצורף אל האחד הראשון, ומצרופו אליו היו השנים (מקור חיים לרשב"ג, יח). וצרוף שתי ההקדמות יקרא חבור (כוונות הפילוסופים לאלגזאלי, כס"י). צרוף, הצטרפות בענין חבור ולוויי, לשון התלמוד הסל מצרפן לחלה, מצטרפין לכאיסר (ר"מ ח"מ, פי' המלים הזרות). אבל מצטרפין לדעת אחרת, ר"ל שאם אמרו שלשה א"צ ואחד ואשה עמו אומרים צריך הרי אומדנה האשה חשובה לעשות צירופה בשנים אומרים צריך (ר"מ המאירי ליומא פד:, עה:). —ועם ב, במשמ' תה"פ, בצרוף פלוני: האלופים פרנסים יצ"ו בצירוף כל אלופי הקהל יצ"ו (פנקס של קהל פוזן משנת תכ"ב, לויק, ס' יובל לדוד קופמן, 162). הסכמת וכו' ראב"ד פה ק"ק ברלין יע"א בצירוף בית דינו הצדק (הסכמה לס' ל..ת, ברלין, תקכ"ט). —ואמר הפיטן: בתשעה קרב בצרוף זכים, חבתים סלת ויין הנסכים (מחזור בכדי ילחק, תפלה תקפ, קליר' ער"ה). — ובמשמ' חִלּוּף מעות קטנות למטבע גדולה, בנגוד לפרוט[1]: הרי שהיה דינר של זהב בעשרים וארבעה דינר של כסף וצרפה בעשרים דינר או בעשרים ושמונה הרי זה מחזיר את ההונייה, היה יתר על זה בטל הצירוף (רמב"ם, מכירה יב ט). וששאלתם, ראובן הלוה לשמעון אלף וחמש מאות זוזים והיה הצירוף באותו זמן חמשה עשר זוזים, אמר ראובן לשמעון חתוך שער שבשוק, חתכו האלף וחמש מאות במאה זהובים, לאחר זמן עלה הצירוף עד עשרים, ראובן אמר מאה זהובים יש לי אצלך או אלפים זוזים וכו' (תשו' גאו', מילר, בית תלמוד ד, 30). — צֵרוּף, במשמ' Kombination; combinaison; combination, ובקבלה, חבור אותיות המקרא למלים, המצטרפות לשם ה' וכדו': ובאשר תרצה לדעת כמה יצאו מהזדוגות הצרופים תערוך היוצא על מה שהוא סמוך לחשבונך (דונש בן תמים, פירוש ילירה, י, 30). (יודע היה בצלאל לצרף) אותיות שנבראו בהן שמים וארץ, ע"י צירופן, ובספר יצירה תני להו (רש"י, ברכ' נה.). ברא גברא, ע"י ספר יצירה שלמדו צרוף אותיות של שם (הוה, סנה' סה:). יזו"ש רצה לכוון בשם המפורש ולא יכול לכוון כי שכח כל הצירופים (תולדות ישוע, סח). ביחוד יחודים וכוונות וצרופים בשעת התפלה (ר"א לויפל שלום על ישראל ב, 16).—ב) התיחס דברים זה אל זה, יחס, זִקָּה, Beziehung, Verhältnis; (cor)relation: כי המוחש גם כן יוש' שיהיה במקום ובזמן ובצורה מצויירת ובשיעור משוער ובמצב נצב ובצירוף מצטרף וכו' (ר"י ח"מ, חו"ד, ג). ויש שיקראו היחס שיש בין בני ישראל ובינו וההצטרף, ה', ובזה נאמר, הלא משנאיך ה' אשנא, ואויבי ה', רוצים עם ה' או ברית ה' או תורת ה', כי אין צרוף בינו ובין אומה מהאומות (הוה. כוזרי ד ג). ותמצא האיכות נוכח פרקי אלו העצמים וצורותיהם, ותמצא הצירוף נוכח היותם עלות ועלולות וכו' (מקור חיים לרשב"ג ג כח). והגוף אחד והמאורעות תשעה והן כמה וכו' כיצד וכו' צירוף, כל שהוא מצטרף לאחר והוא טפל לו וכו' משל לאומר אותו החכם פלוני בן פלוני וכו' הרי נכלל בזה המשל הגוף ותשע המאורעות, אותו החכם פלוני הוא הגוף, בן פלוני הוא הצירוף וכו' (הוכית הקורא, דרכבורג, 12—13). וכן אמרך ראובן יותר חכם משמעון הוא צירוף באיכות, וכאשר תאמר לימין שמעון, לשמאל לוי הוא צירוף במצב (מאו"ר א ה, ההצטרפות, ו). וצריך שיהיה לכל אחד משניהם (מהמצטרפים) שם יורה עליו מצד היותו מצורף על חברו במין ממיני הצירוף (ר"מ ח"מ, פי' המלות הזרות). צרוף הוא ענין ימצא בהקש אל דבר אחר, אין לו מציאות זולתו כלל, כאבות בהקש אל הבניות (ס' הגדרים). ראוי בעבור כך שאותו הדבר שהגופים מתנפשים בעבורו יקרא נפש, ואין זה השם ניתן לה מצד הוויתה ולא מצד עצמה אלא מצד הנהגת הגופים ומצד צירוף שיש לה עמהם (ר' הלל מווירונה, תגמולי הנפש א א, ב). ויחקור כל מה שישיג בגרמים השחקיים ולכל אחד מהם מהתנועות אשר להם במזלות ומה שישיגם כשיצטרפו קצתם לקצתם וכו' ועל דרך כלל כל מה שישיגם מתנועותיהם מלבד צירופם אל הארץ (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ו ד, 46). מן הדברים הצריכים צורך גדול לכל דורש אמת בהבנת הכתוב שיזהר בשמוש השמות בלשון ההוא כדי שלא יטעה בין ענין לענין הנכללים בשם אחד

[1]) [עי' ב. צָרַף, פע', הערה.]

אם שיהיה קצת צירוף בין אותן הענינים, או שלא יהיה ביניהם צירוף כלל (ר״י אנטולי, מלמד התלמידים, כח, ע.). — ״ועם ב, בשמוש כתה״פ, בצרוף אל, ביחס אל: ובאמרך שפחה בצרוף אל עצמך שפחתי (דונש בן תמים, פירוש יצירה י, ג.). ואם עלית במדרגות העצמים המושכלים תמצא הגופים המוחשים בצירוף אליהם בתכלית המעוט והקטנות (מקור חיים לרשב״ג ג לז). ומה שקבל היסוד מאור הרצון מועט בצרוף אל מה שברצון (שם ה יח). כי העליון והתחתון הם אצלנו ובצרוף אלינו (שם ה לט). והכונה בכל זה לדעת עולם האלהות אשר הוא הכל גדול, וכל מה שתחתיו בצרוף אליו קטן מאד (שם ה עג). כי האב אמנם הוא אב בצרוף אל הבן, והבן בצרוף אל האב וכו׳ ולזה אשר שיאמר הר קטון וגרגיר שומשמין גדול, וזה בצירוף ההר אל ההרים הגדולים וכו׳ וגרגיר השומשמין אל גרגיר שומשמין יותר קטן ממנו (אמו״ר א א, ההלטרסות, ו). והאמצעות הוא נאמר בעצמו ונאמר בצירוף, ואמצעות הדבר בעצמו הוא הרחוק משתי הקצוות בשוה וכו׳ והאמצעות הנאמר בצירוף כמו שיש מבני אדם מי שהוא צריך אל הרוב מהמאכל ומהם אל המעט (רס״ע פלקירא, ראשית חכמה א, 13—14). —״וצֵרוּף במשמ׳ יחוס מלה אל מלה בנטיה ובתחביר, נטית השמות והפעלים בדקדוק, flexion; Flexion [1]: כל דבר מתועב פתרונו וזמת כמו מזמה בקיום ההא וצירופו לאולת (דונש, תשו׳ על רסע״ג 22). לפי שהמים שבמגן נופלת בצירוף ובמעשה כדכתיב וגנותי על העיר הזאת (שם 54). ולא נפרוץ על צירוף השמות ממקצת שמות הכתובות לברנה (שם 95). וצירוף ותלה כמות מתלהלה (שם 98). וזו התשובה תברית שימושו שמילה אחת מצטרף ממנה י״ט אלף קס״ט מילה והוא אינו נכנס תחת זה החיזוק מן תחשובה כי היא מבטלת צירוף המילין ודימוי מקצת על המקצת (שם 102). והוא (רסע״ג) קידם בכתב צחות הלשון בשער הצירוף (שם 104). וספארין העברים מדבריהן דברים כתחילתן מסובבות ואומ׳ באודנו אהודנו ועשו ההא הזה באופני הצירוף ואז תאמר אהודנו אהודך אחודה וכו׳ ונאמר מן יחושיע אהושיע אהושיעך וכל הצירוף והסמיכה (שם 110). ותמהתי מֵאָמרו, כי אמר לא מצאתי בצירוף מלה אחת שיגיע מספרם בצירוף קס״ט ותהיה ק״ע, ואני מברר לשומעים איך יתוסף לו אלפים מן תמילות המצורפות מן שמע לפי שאמר בתחילת צירוף פשוטותיה שמעתי חשמעתי במעש שעבר ובעתיד להבא אשמע אשמיע, וראוי לצירוף הזה שיוסיף במעש שעבר שמע (שם 232). ואמר ר׳ סעדיה זצ״ל כי לא תרכב על זה הצירוף בלתי הה״א והוא״ו והשי״ן וכו׳ ואני כבר פיענחתי בעידותי מן חנמצא בכתוב כי הז׳ תיבות כולן רוכבות על העושים בצירופן, ולא יקשה מה שאמרנו בצירופו בלתי על פתי קטן (שם 124). ההלק הראשון בענין האותיות ותולדותיהם ומוצאיהם והנחלף מהם ומה מהם שרשים ומה מהם שמשים ודרך הצירוף (הוריה הקורא, דרנבורג, 16).

״צֵרוּפִי, ת״ז, —א) יחסי, relative; relatif; relativ:

הנה כבר גדרנו הנפש כפי מה שיגדרה הפילוסוף, אחר שבארנו שֶׁמה, רצוני לומר, גדרנו מקרה צרופיי בינה ובין הגשם (אמו״ר לראב״ד א ו, 21). כי התארים הרבים אשר נתארהו ית׳ בהם לא יתכן בהם התארים העצמיים או המקריים, בלתי הצרופיים (שם ב ג, 54). שהיסודות הארבעה, לאחד מהם והוא הארץ כובד מוחלט, ולאש קלות מוחלט, ולאויר ולמים כובד וקלות צרופי (ר״ח קרשקש, אור ה׳ א ו). ואמרו טפליות הם צרופיות (פי ר׳ נתנאל כספי לכוזרי ב ב). עוד אמר לא שלש צרופיי אך עצמיי, ראוי שתדע שהפילוסופים האלהיים והתוריים שללו מהבורא יתברך כל דבר וכל תאר שמביא רבוי בעצמותו יתברך (קוזן ויכוחים, ם). וזה בהיותך לימין אדם כי הוא תאר לך צרופיי (כוונות הפילוסופים לאלגזאלי, כמ״י). מציאות החמר הראשון כמו שאמרו הפילוסופים הנה לא יפול ברשת הדמיון כי אם בהצטרפו אל הצורות, כי אין לו מציאות אחר בפני עצמו כי אם צרופיי וכחניי על מציאות הצורות (ר״י אברבנאל, מפעלות אלהים ב ז). ואם אמרנו בו צד מעלה הנה הוא מצד היותו לנכח ראשינו, והמטה תחת רגלינו, והם יחסים צירופיים (הנא, שמים חדשים ג). אמנם הכבוד

[1] [בהשפעת הערבי צַרְף a)].

a) صرف

הצרופי הוא הכבוד אשר יש לו לאדם בהצטרף לאדם אחר (ר״א ביצאגו, דרך אמונה ג ג, מא:). דע כי היחס הוא הכמות הצרופיי וכו׳ שהיחס הוא המספר הצרופיי (ר׳ אליהו מזרחי, חכמת המספר ג ג ג). והנה זה רצוני בעצם שיהפך איכות היום לחשך, כי יהיה נעדר שפע מלמעלה וכו׳ ואם לא כן לפחות יהיה לו לקות צרופיי מלמטה (ר״מ אלשיך לאיוב ג ה). — ב) רָצוּף, סמוך ותכוף יחד, בזה על יד זה, stetig, kontinuierlich ; continu; continuous : החלוקה הצרופית ולא החלוקה הפרודית (מאמר במערכת לר׳ משה בן יוסף נג׳ארה). ויהיה מקבל לחלוקה בהכרה, ר״ל חלוקה צרופית, לא חלוקה פרודית (שם). [1]

צָרוּךְ [2], ת״ז, — כמו צָרוּד: והנה צריך שנעזוב הצעקה התמידית, נלך בהדרגה אל המאמר ונכוון ההשתנות, עד שלפעמים נגביה הקול, לפעמים נשפיל, ובזה האופן יתקיים ויתמיד הקול ולא יעשה צרור (ר״י מסיר ליאון, נופת צופים א יג, 39).

א. **צְרוֹר** [3], ש״ז, מ״ר צְרֹרוֹת, —צְרוֹר כסף, סכום כסף, במטבעות וכיוצא בזה, כרוך וקשור וצָרוּר בשק, במטפחת, Geldbeutel; bourse; bundle, sack of money : ויהי הם מריקים שקיהם והנה איש צְרוֹר כספו בשקו ויראו את צְרֹרוֹת כספיהם המה ואביהם וייראו (בראשי׳ מב לה). כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק צְרוֹר הכסף לקח בידו (משלי ז יט–כ). —צְרוֹר נָקוּב, שהכסף נופל ממנו, השתכר אל צְרוֹר נָקוּב, שאין ברכה בשכרו: זרעתם הרבה והבא מעט אכול ואין לשבעה שתו ואין לשכרה לבוש ואין לחם לו והמשתכר משתכר אל צְרוֹר נקוב

[1] [בקאנון (א ג א ז) כתוב: ואם יפול (השבר) בשריינים או בורידים יקרא ביקוע וכו׳ ואם יעבר בארכם יקרא צרוק, או יהי׳ על דרך פתיחת פיותיהם ויקרא ביתוק, ע״כ. ואין המלה צרוק אלא פ״ס במקום סִדוּק שהפך בטעות לצדוק, צרוק. וכן בא בר״ש לכלים כ ב: ונצרקה, במקום לשון המשנה ונסדקה.]

[2] [ע״פ גרסה זו במקור התלמודי, עי׳ צָרוּד, הערה.]

[3] בערבי׳ צֻרָה a) במשמ׳ זו.

a) صرّة

(חגי א ו). — צְרוֹר חתום, שהדבר הצָרוּר בו שמור היטב: חתם בִּצְרוֹר פשעי [1]) ותטפל על עוני (איוב יד יז). —צְרוֹר של מֹר וכיוצא בזה, כים קטן ישימו בו מֹר וכיוצא בזה, תשאהו האשה בין שדיה: צְרוֹר המר דודי לי בין שדי ילין (שה״ש א יג). — ובתו״ם: צרור המרגלית טמא, צרור המעות ר׳ אלעזר מטמא וחכמים מטהרים (כלים כו ב). צרור תבלין שנתנו לתוך קדירה זו וחזר ונתנה לתוך קדירה אחרת אם יבטל טעמו מותר ואם לאו אסור (ירוש׳ תרומ׳ יא א). היה מפקח בגל ונתכוון להעלות, ולהעלות צרור של זהובים עמו מותר (ר׳ יוסי בי ר׳ בון, שם שבת יג ו). זה אמר מן הכים מונה וזה אמר מן הצרור מונה (בשם ר׳ יוחנן, שם יבמ׳ טו ה). הפותח חלון בכותל חבירו וכו׳ היה מושיט לו צרורות יכיל מימר ליה מגחך הוינא באו גברא (שם ב״ב ג י). הכדור והאמום והקמיע וצרור המרגלית וכו׳ הן טמאין וטהרתן במה שהן (ב״ה׳ סח.). אין לה חביב לאשה הזאת יותר מצרור הבשם (רבי חוניא בשם ר׳ אחא, מד״ר שה״ש, אשכול הכופר). — ובספה״א: רב הונא בריה דרב יהושע אמר איסור צרורות של מעות התפיסו [2]) (הלכ׳ פסוקי לתלמידי רב יהודאי גאון, 41). ורב הונא בריה דרב יהושע אמר צררות התפיסו (שם, 92). ומסרה לו צרור ולא ידע מה בתוכו אבל הצרור היה קטן והחביאו (תשו׳ ריב״ש קמ). — ואמר המשורר: ליד נדבת ברצי הכספים להעשיר כל ובצרורות חרוצים (רמב״ע, תרשיש א, 14). לא אחמד זהב בתוך הכים וכסף תוך צרור (שם ע, 82). תקטיר לבנה ואם תתיר צרור מר ואם שירת שלמה באגרתה מקשרת (ר״י הלוי, עין נדיבה, שעה״ש 90). מי זה אשר יפתח צרור, צרור בתוכו מר דרור (הוא, מכתב ליהושע בן דוסא, שם 99). צרור מור ומבחר עפרים זכרו כנרד וכפרים (ראב״ע, איך ישליו, אוצר 190). הוא נחמד מצרור כסף וממר דרור (יהודה אבן גיאת, מבין עפאים, שעה״ש 125). — ובהרחבה ״צְרוֹר של פרחים, פרחים צרורים וקשורים

[1] [המְדבר כאן בצרור שהיו צוררים בו את השטר וכל תעודה, אחרי שכרכו או קפלו אותם, ועל צרור הקשורים של התְעודה היו טופלים חמר וחותמים עליו לבל יפתחוהו שלא ברשות.]

[2] [בתלמו׳ (ב״ב קעז.) בארמ׳: צררי אתפסיה.]

יחד, bouquet de fleurs, נהוג בספרות. — *במשמ' קֶשֶׁר וחבור, צְרוֹר עולם, קֶשֶׁר של קַיָּמָא, וצְרוֹר שעה, קשר ארעי שאפשר להתירו: כל חמתות צרורות טהורות חוץ משל ערביין, ר' מאיר אומר צ ר ו ר שעה טהורות, צ ר ו ר עולם טמאות (כלים כו ד). מה בין צ ר ו ר עולם מה בין צ ר ו ר שעה, דבי רבי ינאי אמר, צ ר ו ר עולם צריך חיתוך, צ ר ו ר שעה אינו צריך חיתוך (ירוש' כלא' ו ד). — ובמליצה, נפשו צְרוּרָה בִּצְרוֹר החיים, שמורה שלא יגע בה אדם: והיתה נפש אדני צרורה בִּצְרוֹר החיים את ה' אלהיך ואת נפש איביך יקלענה בתוך כף הקלע [1] (ש"א כה כט). — ואמר בן סירא: צ ר ו ר חיים [2] אוהב אמונה ירא אל ישיגם (ב"ס גני' ו יז). — *ובכונת לחיי הנפש אחר המות: בעל הרחמים יסתירהו בסתר כנפיו לעולמים ויצרור ב צ ר ו ר החיים את נשמתו (תפלת אל מלא רחמים). תהא נשמתו צרורה ב צ ר ו ר החיים [3] עם נשמת אברהם יצחק ויעקב וכו' (תפלת יזכור). המדרגה השלישית היא מדרגת הע"ה שהיא צ ר ו ר החיים והיא מיוחסת לנשמה וכו' אבל באמרם פלו' מזומן לחיי ע"ה כמו ר' עקיבא וקטיעא בר שלו' ודומיהם ירצו בזה כי נשמתם מיד תגיע ל צ ר ו ר החיים שהיא המדרגה העליונה שבכלם לגודל שלמותה (מנחת קנאות, קופמן, 79). עד בא זמן הע"ה האמתי צ ר ו ר החיי שהוא אחר יום הדין הגדול (שם 115). — ואמר המשורר: הלא נפטר בשם טוב מעדתו ונפשו תוך צ ר ו ר חיים חבויה (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 12). — *ובמליצה, צְרוֹר נקוב בנגוד לצרור החיים: אחד מהנבונים היה שמו לפנים בישראל נקרא יעקב, תהי נשמתו צרורה ב צ ר ו ר נקוב (ר"א בחור, הקדמה מכוונה למסורת המסורת, גינצבורג, 94).

1) [מליצה זו, שהרבו להשתמש בה בספהמ"א, אינה ברורה כל צרכה במקור שבמקרא. ואולי התמונה העיקרית היא זו של המקלע, המחזיק חלקי אבנים אבנים צרורים לו בשמלה, ואחד אחד הוא בורר מהם לקלע בכף הקלע. וכן בורר האל מתוך צרור החיים את הנחטפים למיתה.]

2) [התרגומים קראו: צרי חיים, ועי' הערת דוד כהנא.]

3) [ונסחה נהוגה היא על מצבות קברים, ובר"ת: תנצב"ה.]

ב. צְרוֹר [1]), ש"ז, מ"ר *צְרוֹרוֹת, — אבנים קטנות, שברים מאבנים, Steinchen ; petite pierre ; small stone: וסחבנו אתו עד הנחל עד אשר לא נמצא שם גם צְרוֹר (ש"ב יז יג). והנעותי בכל הגוים את בית ישראל כאשר ינוע בכברה ולא יפול צְרוֹר ארץ (עמו' ט ט). כִּצְרוֹר אבן במרגמה [2] כן נותן לכסיל כבוד (משלי כו ח). — ובתו"מ: וכן גרגר של צ ר ו ר ו ת או גל של אבנים נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ (שביע' ג ו). המוציא וכו' צ ר ו ר או אבן כדי לזרוק בעוף (שבת ח ו). חריץ שבין שתי חצירות עמוק עשרה ורחב ארבעה וכו' מלא עפר או צ ר ו ר ו ת מערבין אחד ואין מערבין שנים (עירוב' ז ג). היתה מבעטת או שהיו צ ר ו ר ו ת מנתזין מתחת רגליה ושברה את הכלים (ב"ק ב א). קמץ ועלה בידו צ ר ו ר או גרגיר מלח או קורט של לבונה פסול (מנח' א ב). הרחיק ממנו (מן התנור) את הטפילה ונתן חול או צ ר ו ר בינתיים וכו' (כלים ה ח). החוטט בצנור לקבל צ ר ו ר ו ת, בשל עץ כל שהוא ובשל חרס רביעית וכו' היו צ ר ו ר ו ת מתחלחלים בתוכו פוסלים את המקוה (מקוא' ד ג). מלקט אדם צ ר ו ר ו ת וחרסין מתוך שלו כאדם שמלקט מתוך של חברו (תוספת' שביע' ג ט). והמונה ומשליך צ ר ו ר ו ת לים או לנהר הרי זה מדרכי האמרי (שם שבת ו א). צ ר ו ר המקורזל כזית כאגוז כביצה נוטלו ומניח בו את רגלו (ר' יוסי, שם שם יג יז). של בית רבן גמליאל היו ממלאין דלי עדשים ומציף מים ושולה והצ ר ו ר ו ת יורדות למטן והאוכלין למעלה (ר' אלעזר בר' צדוק, שם יו"ט א כב). הסילונות והקרמודין שעשה בהן בית קבול מים או צ ר ו ר ו ת טמאין (שם כלים ב"ק ב ג). בורר את הצ ר ו ר ו ת ואת הקיסמין הודאין, נוטל את הודאי ומניח את הספק (ר' אלעזר בר' צדוק, שם אהיל' ב ד). וכן סואר של קנים ושל קורות וכן מדבך של אבנים

1) [הוא בערב' ט'ריר a), מ"ר ט'ראר b), אבן צ'ר קטנה.]

2) [נדרש בתוספתה (ע"ז ז יח): ר' שמעון בן אלעז' אומ' השונה לתלמיד רשע מהו אומ' כצרור אבן במרגמה כשם שהוא הזורק אבן במרקולים עובד עבו' זרה כך כל השונה לתלמיד רשע עוב' עב' זרה.]

a) ظرير b) ظرار

ושל צרורות שהתקינו לסיד (מכי׳, מסכ׳ דנזיקין יד). שלא יסמכם בקיסמים ובצרורות (ספרא ויק׳ אמור פרשה יג). צא וראה לשון שתפסה תורה מולך כל שימליכהו עליהם, אפילו קיסם אפילו צרור (ספרי דברי מג). שאלית לר׳ אלעזי מהו לבעול בעילה שנייה יכו׳ דשמואל אמר פירצה דחוקה נכנסיי בה בשבי׳ אפי׳ משרת[1]) צרורו׳ (ירוש׳ ברכ׳ ב ו). הכל מודין שאם היה לו שם סיד או צרורות או אבנים או גיפסום מותר (לחפר) (שם שביעי׳ ג ג). אסור ללקט צרורות מתוך שדה חבירו (ר׳ יעקב בר בון בשם ר״ש בן לקיש, שם שם ג ז). כל שנותנין לו אגוז ומשליכו, צרור והוא נוטלו, המוציא בידו כמוציא באשפה (בשם רב נחמן בר יעקב, שם מע״ש ד ד). יש שהוא בורר צרורות כל היום ואינו מתחייב וכו׳ יושב על גבי כרי וברר צרורות כל היום אינו מתחייב (ר׳ יודן, שם שבת ז ב). צרור שעלו בו עשבים נוטלו ומקנית בו את רגליו והתולש ממנו בשבת חייב חטאת (בשם ר״ש בן לקיש, שם שם ח ו). ומקרין את הפרצה במועד, אבן על גבי אבן, צרור על גבי צרור (שם מו״ק א ד). מי שאין לו מים לרחוץ ידיו מקנח ידיו בעפר ובצרור ובקסמית (ברכ׳ טו.). נפל צרור או קיסם בורר בידו (ביל׳ כט:). צר בצרור ואינו טח בטיט (מו״ק ז.). לסתת שהיה מסתת בהרים, פעם אחת נטל קרדומו והלך וישב על ההר והיה מכה ממנו צרורות דקות וכו׳ (ר׳ שמעון בן אלעזר, אדר״נ ו). אפילו צרור אל יזרוק בהם אדם (מד״ר ברא׳ סד). אותו עמוד של אבן שהיה יושב עליו בעט בו ועשאו גל של צרורות (שם שם לג). היו לפניו ב׳ שבילין, אחד שפוי ואחד מלא קוצין וצרורות ושכח והלך בזה שהיה מלא קוצים וצרורות (ר׳ יוחנן, שם ויקר׳ ד). שנטל שני הרים והקישן זה לזה כאדם שנוטל שני צרורות ומקישן זה לזה (רב שמואל בר נחמן, שם שם ח). היה אחד בא ללוש את עיסתו ולא היה יודע במה, והיה חופר בארץ ועושה גומא ולש בתוכה והיו הצרורות מדבקות בעיסתן (שם איכ׳, בכת תבכה). מעשה בבנו של ר׳ חנניה בן תרדיון שנתחבר ללסטים וגלה את רזן והרגוהו ומלאו פיו עפר וצרורות (שם שם, ויגרס בסלן). היו לפניו שני דרכים אחת ארוכה ואחת קצרה, הקצרה

[1]) [נ״א: משיר.]

מלאה צרורות והארוכה אין בה צרור (רב יצחק בר שמואל בר מרתא, תנחו׳ בובר, ויקר׳ י).—*ובהשאלה, על שברים בכלל, לא שברי אבנים דוקה: היה אוכל דבילה בידים מסואבות, הכנים ידו לתוך פיו ליטול את הצרור ר״מ מטמא ור׳ יהודה מטהר (כלים ח י). —*צְרוֹרוֹת, במשמ׳ הנזק שגרמה הבהמה לא בגופה אלא בצרורות שנתזו מתחת רגליה: חצי נזק צרורות מגופו משלם או מן העליה משלם (רבא, ב״ק ג:). יש העדאה לצרורות או אין העדאה לצרורות (הוא שם יח:). יש שינוי לצרורות לרביע נזק או אין שינוי לצרורות לרביע נזק (רב אשי, שם יט.). — ובספה״א: עד שברא הקב״ה צרור וחקק עליה שם המפורש בארבעים ושמונה פנים וכו׳ נטל את הצרור והניחו על פי תהום, וכיון שהמים רוצין להתגבר ולעלות, כשהיו מגיעין לאותו הצרור מיד מתפזרין וחוזרין לאחוריהן וכו׳ (ספר המעשיות, גסטר, 113). כל תולדה כאב שלה חוץ מצרורות המנתזין מתחת רגלי הבהמה בשעת הלוכה (טו״ע חו״מ שצ ג). — ואמר המשורר: והבתים ירננו ומקיר צרור יען ומעצים הכפיסים (רמב״ע הריח מכ, מעה״ש 69). צרור מקיר חמודי מעלתו וכפים הוד תהלתו ינובון (הוא, תרשיש א, 12). כי יקרה נפשי וחשבה כל כמרגמת צרור (שם ט, 82).

א. *צְרוֹר, ש״ז,—שה״פ מן ב. צָרַר, פֹּעֶלֶת הַצַּר הצורר, הנלחם ומציק: צרור את המדינים וכו׳ את מוצא במי שבא עמהם במדת רחמים, לסוף בא לידי בזיון ומלחמות וצרור[1]) (מד״ר במדי׳ כא).

ב. *צְרוֹר[2]), ש״ז, — מצבה של כל אחת מן הנשים הנשואות לאיש אחד כלפי חברתה: שהכתוב רצה לאסור לשאת איש שתים נשים בעת שהיה שם צרור וכו׳ שכבר הכשיר הכתוב נשיאת שתי נשים באמרו אם אחרת יקח לו כי תהיין לאיש שתי נשים אלא על מנת שלא יגרע שאר כסות ועונה והוא הרצון באמרו חנה לא תקח לצרור לגלות ערותה שהצרור הוא שיגרע ממנה חקה וכו׳ ואין הצרור דבר חלוק מן גלוי הערוה אלא הרצון יהיה לה צרור בגלוי ערוה אחרת כשימנע ממנה חקת ועונתה (ר״א הקרקאי, גן עדן, סדר נשים ט, קמו:).

[1]) [ס״א: צרות.]

[2]) [אמנם בפסוק: לִצְרֹר כמקור קל.]

צרורה, עי' צדרה, א. צרה.

***צרורי**, ת"ז, — של צרורות אבנים: השביעי נקרא זרקה ונקרא צנורי, ולפניה סגלה כגל צרורי, מנגחת כשור ובארי (תורת הקורא, דרכנבורג, 72).

***צרות**, ש"נ, — א) תכונת הדבר הצר: ואם לצרות המעברים אשר חם השפוי כובע וספפונות הקנה והשריונים (קאנון ג י א ז). ואם יהיה הצרות מלחות בקנה ומה שנלוה אליו יהיה עם האותות בנשימה גרגור ויצטרך אל אנקה הנקרא רומילאר והוא תוספת אות על אות הצרות (שם שם). — צרות עין, תכונת האדם צר העין: ועל חטא שחטאנו לפניך בצרות עין (על חטא, ודוי יוה"כ). שמראה לו צרות עין על סעודתו (רש"י, קידושי לח., ד"ה ועורלו). — ב) כמו ב. צרור: ומפני צד צרות לא נפסלו מלהעיד זו לזו (תוס, יבמ' קיט:, ד"ה לרה מעידה).

א. צרח [1]), ממנו צרח, *צרח, *צריחה.

ב. צרח, ממנו א. צריח.

ג. צרח [2]), ממנו ב. צריח.

צרח [3]), פ"ע, צרח, — צעק בקול חד צעקת שבר וכדו': קרוב יום יי' הגדול קרוב ומהר מאד קול יום יי' מר צרח שם גבור (צפנ' א יד). — ובתו"מ: קרא עורב וא' לו צרח, קרא עורב ואמר לו חזור לאחוריך, הרי זה מדר' האמ' (תוספת' שבת ו ו). — ובספה"א: שור גועה אריה שואג איל צוהל נמר צורח וכו' (כסא ואיפודרומין של שלמה המלך, ביהמ"ד ילינק ה, 35). דבה הוצאת וצרחת בת לפני נכר וכו' (קטע"ג על מוי הבבלי, דודזון, 37). — ואמר הפיטן: פתחי לי אחותי צרחתת צור בהדרך צלחתה (ינאי, אחכה לשומר, קרוב' לפסח, זולצ', רסב). פת אם הטרת פרחיו למרת פלולו יצרח בעדם יזכר (ר"א קליר, זכר תחלת, זכרונות מוסף א' ר"ה). והראהו ארבע מלכיות ברדם וצרח כי טבע שער המזרח (הוא, איכה את אשר, קינ' ת"ב). אהתו חרם וסהר מלהגיה למולי, אצרח מי יתן אפוא ויכתבון מלי (הוא, אאדה עד חוג שמים, שם). אם תהוסינה זו לעמת זו בואי ונכשל את בנינו צורחים אללי לי (הוא, אם תאכלנה, שם). יתן קול צורח, הטובות והרעות הפרח, הדודאים נתנו ריח (שלמה הבבלי, שחורה, זולצ' א' שפח). צצו פועלי און ומרמה, צרחו סור ידנו רמה (משולם בר קלונימוס, אשוחח נפלאותיך, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. עמ' 127). נקהלו ויחד במר צרחו צאנכם ובקרכם קחו (ראב"ע, מי כמוך, איגר 230). צור אל ראש בית אב גמול טוב בעלות שם בשמאלו, צרח הגבה שמאל (הוא, אזכירה, עבודת יוה"כ, שם 233). ירוץ הירח כגבור צורח ואורו זורח יבכר לחדשים (הוא, אלוליס מהודך, שם 247). צרחה לו אינני טהורה, צו להעביר קול וגזרה צרו מהגיע בעלמה המטהרה (יוסף בר שלמה, אודך כי, יוצ' שבת א' חנכה). ציון תקונני עלי ביתך אשר נשרף, צרחי במרר עלי שממות גפניך (ציון תקונני, קינ' ת"ב). אל המערה לכי צרחי במר ובכי ענו בניך ובנותיך וניניך (שא שם). צורחים ביד השודדי כי אין חסד מבלעדי (יולד רוס נשיה, סליח' ר"ה, סדור ארם צובה, תמט.). — ואמר המשורר: ושרתיך ואת תגאה ותצרח ותריע ותפיץ החילים (ר"ש הנגיד, הלי תעש, ברודי, 154). וצרחו בשאונים בהעצר ענני ושאפו כתנים לכל רוחותיהם (רמב"ע, דיואן כב, ברודי-אברה). ראש אקרח ומר אצרח על גולת אשביליה (ראב"ע, אהה ירד, איגר 169).

— הפע', יצריח, — הצריח האדם במלחמה, קרא בקול, צרח לזרז את הלוחמים: יי' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצריח על איביו יתגבר (ישע' מב יג). — ובספה"א: גם אני אצריח וארחיב קרחתי, עצמי יבכיון אלה על אלה (אגרת מנחם בן סרוק אל רב חסדאי, תשו' תלמידי מנחם, XXVI). — ואמר הפיטן: והצריח זעקת דם השפוך (של הבל) ונענש בנע ונד ראש לשופכי דם (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יוה"כ, קבץ מע"י גאו' ב, 3). קפץ ונתנם על שני השעירים והצריח בקול רם לשם חטאת (שם, שם 8). כי הנה ועם הפריח, הנצנים נראו להפריח וכו' יונתי קול להצריח [1]) (ינאי, שיר השירים, גנזי שכטר ג, 12). נשף בחוין יצריחו מפיסים אשר יצליחו (קטע עבודת יוה"כ, Elbog., Stud.

---

[1]) בערבי' צרח' a).

[2]) בערבי' צירח b).

[3]) בערב' צרח' a) בזו המשמ'.

a) صرخ b) ضرح

---

[1]) [על פי המדרש (מד"ר שה"ש, יונתי בחגוי הסלע): היה הקב"ה מתאוה לשמוע קולן ולא היו רוצין וכו' על אותה שעה אמר יונתי בחגוי הסלע, ע"כ.]

פנו' 178)—ואמר המשורר: לך שלום חלא תשמע בקראי לך בכל כחי, השיבני התביר מענה קיני בהצריחי (ר"ם הנגיד, אהה שבחי, נכודי, 76). וסיר ירתיח וקול יצריח ואין משבית להמון קשים (ר"י הלוי, יועץ ומקים, סעה"ם 97). יצרו יפה מראה וכו' ועיניו להשגית ופיהו להצריח ואפיו לחרית בנחרת גטישותיו (רא"ע, בשם אל, בהנה א, 198).

***צֶרַח,** ש"ז,—קול הצורח, צעקה, ואמר הפיטן: עשור דוחה, ענג מדחה, עבירות ממחה, בקול צרח שופר (ר"א קליר, אפא דעי, סוסרוס, מוסף א ר"ה). בתחתית הר להם בהגבילך באר הוריתם בצרח קולך (הוא, אלופים, הפארה סיבה ללונץ). בצרח יקרא בגרון בסמכו על שעיר גזירה (רקע"ג, באדני ילדקו, עבודת יוה"כ, קבץ מע"י גאו' ג, 16).

***צֳרִי** [1]), צְרִי, צֹרִי, ס"ז,—שֹׂרף הנוטף מעצי הקטף, היה לפנים מצוי בפרט בגלעד, והיו משתמשים בו לרפואה, Balsam; baume; balsam, balm: וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וּצְרִי ולט (בראש' לז כה). קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צֳרִי ומעט דבש נכאת ולט בטנים ושקדים (שם מג יא). הַצֳּרִי אין בגלעד אם רפא אין שם כי מדוע לא עלתה ארכת בת עמי (ירמי' ח כב). עלי גלעד וקחי צֳרִי בתולת בת מצרים לשוא הרביתי רפאות תעלה אין לך (שם מו יא). פתאם נפלה בבל ותשבר הילילו עליה קחו צֳרִי למכאובה אולי תרפא (שם נא ח). יהודה וארץ ישראל המה רכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן וָצֹרִי נתנו מערבך (יחזקי כז יז).—ובתו"מ: אין מדליקין בצרי (ר' שמעון בן אלעזר, תוספתי שבת ב ג). פיטום הקטורת הצרי והצפורן החלבנת והלבונה (ירוש' יומא ד ה). הצרי אינו אלא שרף של עצי קטף (רשב"ג, שם שם). — ובספהמ"א: ואמרו, לא תאכל סם המות בבטחך על הצרי (ר"י זבארה, ס' שעשועים ז, דודזון, 74). — ואמר הפיטן: חזק חליו ונפלו פניו, ומקרב גויו יזלו מי עיניו, אולי צריו מעם אדוניו, יבא לחיותנו כיום (רמב"ע, רעם בשבטך, סדר רע"ג ג, 43). — ואמר המשורר: אשר חכו כיין הטוב ופיהו צרי עצב ועץ חיים שפתו (ר"ש הנגיד, הנכספא הזמן, סעה"ם 30). תרושתי בפי הכד, וכל צריי בבטן נאד (רמב"ע, תרשים ג, 34). דרשתיך ואם מלכך אין בך, ואם במקום צרי גלעדך, נחש שרף וגם עקרב וכו' (ר"י הלוי, יפה נוף, סעה"ם 95). צבית חן אשר פצעה לבבך ימי פרוד פצעים נאמנים, בעינים עשאם אל לְצֳרְיֵךְ בהעשות צרי מן הפתנים (הוא, זמן מעדכך, דיואן ג, 41). אם הנדוד חלקי מכל עמל נפשי, אשמח בחבלי כי צריי בתירושי (רא"ע, אם הנדוד, בהנה א, 47). יודעיו מכל עברים לו יאתיו, למצא לצירים צרי בעת יחליו (הוא, איך ישליו, שם 51). התחרפס ברציהן ותשכב בשלמהן ולא תשיב עבטן, ותבחל נפשך בהן ותשוב להתרפא בטוב צרין ולטן (יצחק בן עזרא, פניני סיה, סעה"ם 161).—וכשם לספר: צרי הגוף לנתן בן יואל פלקירא, צרי היגון לרש"ט פלקירא.

[1]) בערב' צ'רו [a]), בסור' צרוה.

[a]) ضرو

***צְרִיבָה,** ס"נ, — פְּעֻלת הצורב: ובזה נכינה למרות חפצנו מקומות חדשים מאד יפים לגידול המתגים הנשארים במבואי כלי העיכול והגשימת אחרי כל המשיחות וכו', הצריבות (Beizen) והתערעורים (י. טוניס, הדיפתיריה, 29. צריבה, Cauterisatio (שם 75).

***צְרִיד,** תוס"ז,—גרוד מכל בלילה ותערֹבת, דבר יבש שלא נבלל בשמן וכדומה [1]): כרשיני תרומה, בש"א שורין ושפין בטהרה ומאכילין בטומאה, ובה"א שורין בטהרה ושפין ומאכילין בטומאה, שמאי אומר יאכלו צריד (עדי' א ח; וכעין זה מע"ש ב ד). צריד של מנחות מונין בו ראשון ושני או אין מונין בו ראשון ושני (ר"ש בן לקיש, חול' לו.). — ובספהמ"א, גם במשמ' פסלת הסלת, כגון סובין וכיוצא בהם: וסימנא נפה, שכיון שמתחלת לפלוט הדק פולטת סולת וצריד וכיוצא (ר"ח, תענ' ט:).—ואמר הפיטן: פנות ועזרות מלאו זבחים, פדרים ואיברים הראש והרגל והנתחים, צרידי מנחות כמה עשרוני מוחים (דוד בירבי שלמה, אלהים אל דמי, סליח' מוסף יוה"כ).

***צְרִידוּת,** ס"נ,—תכונת הקול הצרוד, Heiserkeit; enrouement; hoarseness: ולא ינכח

[1]) [עי' צרדה, הערה.]

(הכלב השוטה) אלא מעט עם צ ר י ד ו ת הקול (נרבוני, אֹרח חיים, בסמי מות, כ״י ביהמ״ד סכטר). סם מועיל מ צ ר י ד ו ת הקול (נתן פלקירא, צרי הגוף, כ״י בריטי' מוז').

א. צְרִיחַ[1], מ״ר צְרִיחִים, — מִגְדָּל, מצודה עומדת על מקום גבוה, Turm; tour; tower: וישמעו כל בעלי מגדל שכם ויבאו אל צְרִחַ בית אל ברית וכו' ויכרתו גם כל העם איש שוכה וילכו אחרי אבימלך וישימו על הַצְּרִחַ ויציתו עליהם את הַצְּרִחַ באש (ספטי' ט מו–מט). — *צְרִיחַ, שם אבן במשחק השחמט, העומדת על הלוח במשבצת קיצונית, Roche, Turm; tour; castle, נהוג בדבור ובספרות.

ב. צְרִיחַ[2], ש״ז, מ״ר צְרִחִים, — חפירה או חָגוּ עמקת באדמה שבכתליה כעין כוכים: ואיש ישראל ראו כי צר לו כי נגש העם ויתחבאו העם במערות ובחוחים ובסלעים וּבַצְּרִחִים[3] ובברות (ש״א יג ו). —ובסהמ״א: ויצעקו אוי לנו אנה נלך ואנה נברח, וחופרי' כל אחד קברו בחייו ושואלין את נפשם למות ומתחבאים בצחיחין ו ב צ ר י ח י ם וכו' (אֹגדת רוכל א א, ה.). — ואמר המשורר: באו במחשכים ואונם פתחו, תחת צ ר י ח י ם בעדם סגרו (רסב״ג, בימי יקותיאל, ברודי, 13).[4]

ג. *צְרִיחַ, ש״ז, — כמו צְרִיחָה, קול הצורח, צעקה, ואמר הפיטן: חרציו כגלגלו וצירי צ ר י ח ו, ונשמע קולו בבקעת יריחו (מֹחיר ברבי יצחק, ספלס תקח, סליח' ער״ה).

***צְרִיחָה**, ש״נ, — קול הצורח, צעקה, ואמר הפיטן: אתאנו לך יוצר רוחות, ברב עונינו כבדו אנחות, גזרות עצמו ו צ ר י ח ו ת, כי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות (אֹתאנו לך, סליח' י״ז תמוז).

***צָרִיךְ**[1], ת״ז, — **א)** צָרִיךְ לְדָבָר או לאדם, צריך דבר, זקוק לדבר, חסר דבר, מי שנחוץ לו דבר, benötigend; ayant besoin de; wanting, ואמר בן סירא: יגע עני לחסר ביתו ואם ינוח יהיה צ ר י ך (ב״ס גני' לד ד). דבר נעד אם צ ר י ך אתה בחזק פעמים ושלש אם ישאלך (שם לה ז). גבורת חכמתו תכן אחד הוא מעולם לא נוסף ולא נאצל ולא צ ר י ך לכל מבין (שם מג כח). — ובתו״מ: זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע והמשמשת שראתה נדה צריכין טבילה (ברכ' ג ו). ומה שמשייר יניחנו בצנעה כדי שלא יהא צ ר י ך בדיקה אחריו (פסח' א ג). עשה מאמר ביבמתו ונתן לה גט צ ר י כ ה חליצה, עשה מאמר וחלץ צ ר י כ ה היטנו גט (יבמ' ה ג). עשה מאמר בזו ומאמר בזו צ ר י כ ו ת שני גיטין וחליצה (שם ה ד). האשה שאמרה התקבל לי גיטי צ ר י כ ה שתי כיתי עדים, שנים שאומרים בפנינו אמרה ושנים שאומרים בפנינו קבל וקרע (גיט' ו ג). היה במורח וכתב במערב, במערב וכתב במורח, תצא מזה ומזה ו צ ר י כ ה גט מזה ומזה (שם ח ה). והבא משום ירושה אינו צ ר י ך טענה (ב״ב ג ג). מישכנו בשני כלים, אחד ש צ ר י ך לו ואחד שאינו צ ר י ך לו, זה ש צ ר י ך לו נוטלו ומחזירו (תוספת' ב״מ י ט). ומה אם המצער נפשו מן היין צ ר י ך כפרה, ק״ו למצער נפשו על כל דבר (ספרי במד' ל). וכל מי שאינו צריך ליטול ונוטל אינו מת מן הזקנה עד ש צ ר י ך[2] לבריות (משנה בירוש' פאה ח ט). זכרים ימכרו ל צ ר י כ י עולו' ונקבו' ימכרו ל צ ר י כ י זבחי שלמים[3], ודמיהן יפלו עם

1) בערב' צרח a). [ויש מבארים גם כאן מן ב. צְרִחַ במשמ' חדר מתחת לקרקע.]

2) בערב' צ׳ריח b), במשמ' זו. ועי' הערה הבאה.

3) הקדמו' ורב החדשי' פרשו גם צריח זה במשמ' א. צריח הקדם, אך כבר העירו קצת החדשים כי לפי הענין יותר נאותה כאן משמ' צ׳ריח בערב'.

4) [במד״ז שה״ש ז (וסכך, בוגר, עז) כתוב: ומניין אתה אומר שגלה לו המקום מקום להרגו והוא נובך שנשפך דמו ולא עלו צ ר י ח י ן עד עכשו, ע״כ. והוא כנראה שבוש במקום ולא עלו צמחין.]

a) صرح b) ضريح

1) [כאמור בהערה לא. צַדִּיק (עמ' 5388), אפשר שהיתה מלה זו בכתיב צ ר י ק בלשון המקרא במשמ' עני ונצרך, אלא שקראוה צַדִּיק. ואפשר שבצורה מקורית זו קרוב השרש צרך—צרק אל ס ר ק במשמ' ריק וחסר בארמ', שׂרק a) בערב' במשמ' נשל, גנב, גזל, ויהיה צריך (ל)דבר בעקרו: סרוק דבר, נטול דבר וחסר אותו, וצ״ע.]

2) [כ״י ומדב״ם והמשנה שבמשניות: ש י צ ט ר ך.]

3) [כך גם במשנ' שבירוש' ובמדב״ם, אך במשנה שבדפוסי המשניות ובכמה מדפוסי הבבלי והירוש': לצרכי, לצורכי, ועי' גם בהערה 8 לערך צָרַךְ עמ' 5637.]

a) سرق

שאר נכנסים לבדק הבית (ר' ליעזר, ירוש' שקל' ד ז). צריך לך שחק לך, לא צריך לך הפליג עלך[1]) (ירוש' סנה' א ו). אשה אצל בעלה לא בעיא הסיבה, ואם אשה חשובה היא צריכה הסיבה (פסח' קח.). ממלאה אשה כל קדרה בשר אע"פ שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת (ביצ' יז.). דברים שאבל אסור בהן וכו' ולשנות במשנה במדרש וכו' ואם היו רבים צריכין לו אינו נמנע (ת"ר, מו"ק כא.). לא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צריכים להם (יבמ' יג.). החולץ למעוברת והפילה, ר' יוחנן אמר אינה צריכה חליצה מן האחין (שם לה:). לבני אני צריך (רבי בשעת פטירתו, כתוב' קג.). לחכמי ישראל אני צריך (הוא, שם שם). לבני קטן אני צריך וכו' לבני גדול אני צריך (הוא, שם קג:). הרי שהיה תופש פרתו ועומד ובא חבירו ואמר לו פרתך למה, לחמור אני צריך, יש לי חמור שאני נותן לך, פרתך בכמה, בכך וכך (רב אדא בר אהבה, ב"מ מז.). עמך ישראל צריכין לפרנסה[2]) (סנה' עז.). חבר אין צריך התראה (ר"י בר יהודה, מכות ט:). ואפרוחין שצריכין לאימן כבצים דמי (רב אסי, ע"ז מב:). כשם שהתחתונים צריכין צדקה אלו מאלו כך העליונים צריכין צדקה אלו מאלו (רב שמואל בר נחמן, מד"ר ויקר' לא). ומתוך החשך הוצאתי אורה ואני צריך לאורה שלכם (שם במד' טו). אמר לו (בלעם להקב"ה) אם כן אברכם, אמר לו אין צריכין לברכתך כי ברוך הוא (שם שם כ). נבוכדנצר כנס כל ממונו של עולם ולממון שלנו הוא צריך (שם איכה, פתיח', רבי אבהו). אמרה (אשת ר"א בן ערך לבעלה) מי צריך למי, אמר לה הן (התלמידים) צריכין לי (שם קהל', כי העושק). משל למלך שאיו לו שני קתוליקין ולא היו עושין בלא דעת המלך, היה לאחד מהן חלוק יפה אצל המלך והיה המלך צריך לו, אמר המלך אע"פ שאני צריך לו שהוא ברשותי איני מסלקו עד שאני מודיעו (תנחו' בובר, חקת לח). — וצָרִיךְ אדם לנקביו, צריך לעשות צרכיו: לא יעמד אדם ויתפלל וצריך לנקביו (תוספת' ברכ' ב כא). ואל תשהא עצמך בשעה שאתה צריך לנקביך (ר' חייא, גיט' ע.). ועי' צָרַךְ, נִפְעַ'. — וכהשאלה לדברים דוממים או מפשטים: משלחין כלים וכו' אבל לא סנדל המסומר וכו', ר' יהודה אומר אף לא מנעול לבן מפני שצריך אומן (ביצ' א י). כל נדר שצריך חקירת חכם לא יחזיר, ושאינו צריך חקירת חכם יחזיר (גיט' ד ז). שלשה עשר דברים בנבלת העוף הטהור, צריכה מחשבה ואינה צריכה הכשר (טהר' א א). החיצונה צריכה עירוב והפנימית אינה צריכה עירוב (תוספת' עירוב' ח ז). קריית שמע אינה צריכה כוונה (ר' יוסה, ירוש' שבת א א). שמנים נשים תלה (שמעון בן שטח), ואין דנין שנים ביום אחד אלא שהיתה השעה צריכה לכך[1]) (ירוש' חגי' ב ב). יכול תהא כל הפרשה צריכה כוונה ת"ל האלה, עד כאן צריכה כוונה, מכאן ואילך אין צריכה כוונה (ר"א, ברכ' יג.). מכאן אתה למד שכל הפרשה כלה צריכה כוונה (ר' עקיבא, שם יג:). מיטה החולקת בתוך הבית ועצים ואבנים סדורים תחתיה ומפסקת אינה צריכה בדיקה (רשב"ג, פסח' ח.). תפילין ומזוזות נכתבות שלא מן הכתב ואין צריכות שרטוט (ר' ירמיה בשם רבינו, מנח' לב:). יכול יניח אדם תפילין בשבתות ובימים טובים ת"ל והיה לאות וכו' מי שצריכין אות, יצאו שבתות וימים טובים שהן גופן אות (ר' עקיבא, שם לו:). כל דברי תורה צריכין זה לזה, שמה שזה נועל זה פותח (תנחו' בובר, חקת כב). — ועם מקור של פֹּעַל, פלוני צָרִיךְ לעשות דבר, או עם פעל עתי' ומלת הקשור שֶׁ, צָרִיךְ שיעשה דבר, חובה עליו לעשות, מכרח לעשות, müssen; être obligé; to be obliged: וכל מי שאינו צריך ליטול (לקט שכחה ופאה) ונוטל אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות, וכל מי שצריך ליטול ואינו נוטל אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו (פאה ח ט). שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה, עשרתם ערבתם הדליקו את הנר (שבת ב ז). אם באנו אנו לדון אחר בית דינו של רבן גמליאל צריכין אנו לדון אחר כל בית דין ובית דין שעמד

---

1) [עי' פָּלַג, הִפְעִ', הערה, עמ' 4931.]

2) [במק"א (ברכ' ג:): צריכים פרנסה.]

1) [בספרי (דבר' רכא): שהשעה צריכה ללמד בה את אחרים.]

מימות משה עד עכשיו (ר״ה ב ט). המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם (גיט׳ א א). הכותב טופסי גיטין צריך שיניח מקום האיש ומקום האשה ומקום הזמן (שם ג ב). וצריך ליקח לו דרך (ר׳ עקיבא, ב״ב ד ט). הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת וכו׳ צריך לנהוג בו כבוד (אבו׳ ו ג). אף על פי שאמרו דיה שעתה צריכה להיות בודקת חוץ מן הנדה והיושבת על דם טוהר (נדה א ז). אם נתן (פאה) בין בתחלה בין באמצע בין בסוף הרי זו פאה, וצריך[1] שיתן בסוף כשיעור (ר׳ שמעון, תוספת׳ פאה א ה). התורם את הגורן צריך שיכוין את לבו על מה שבקיטין ועל מה שבצדדין על מה שבתבן (שם תרומ׳ ג ו). שבית דין צריכין למנות על כולן שיעלו באחד ומאה (ר׳ יהודה בן בבא, שם שם ס י). למה הוא פורש ובוכה, מפני שצריך להשביעו (שם יוה״כ א ח). מי שהיו נתיו ובדיו טמאין ומבקש לטהרן וכו׳ העקלין של נצרין ושל בצבוץ צריך לנגב, ושל חשיפה ושל גמי צריך לישן, וכמה ישונן שנים עשר חדש (שם ע״ז ח ג). מלא דלי לשתות, חשב עליו עד שלא הגיע למים וערה צריך לנגב, אם משהגיע למים חשב עליו מערה ואין צריך לנגב (שם פרה ה ד). צריך אני להחזיק לכם טובה שתקיימו את התורה אחרי, אף אתם צריכים להחזיק טובה לבניכם שיקיימו את התורה אחריכם (ספרי, דבר׳ שלה). זה שהוא עומד ומתפלל צריך לישב שתי ישיבות, אחת עד שלא יתפלל ואחת משיתפלל (ר׳ יהושע בן לוי, ירוש׳ ברכ׳ ה א). צריך אדם[2] להתפלל במקום שהוא מיוחד לתפילה (ר׳ אבא בשם ר׳ חייא בשם ר׳ יוחנן, שם שם). צריך לומר החל עלינו את הימים ששת ימי המעשה הבאים לקראתנו לשלום (ר׳ ירמיה ר׳ זעירא בשם רב חייא בר אבי, שם שם ה ב). העונין אמן צריכין ליתן עיניה׳ בכוס ועיניהן בנר (ר׳ חזקיה בשם ר׳ ירמיה, שם שם). צריכין אנו להחזיק טובה לרמאי׳ שבהם (שמואל, שם פאה ח ט). עד איכן דיקדקה התורה בגזל שצריכה לדון בין אדם לחבירו (ר׳ שמעון בן יוחי, שם מעשר׳ ב ו). מהו צריך לפרש זה גיטיך וזה קידושך (שם מע״ש ד ז). אשה שעשת כתונת

[1] [במשנה (פאה א ב): ובלבד שיתן וכו׳.]

[2] [נ״א: לאדם.]

לבנה צריכה למסור לציבור (שם שקל׳ ד א). צריכין הכוכבים שיהו נראין מתוכה[1] (שם סוכה ב ג). צריכין שיהו פושרין מעת לעת (יהודה בן נקוסה, שם נדה ג ב). תורה היא וללמוד אני צריך (רב כהנא, ברכ׳ סב.). המתפלל צריך שיכוין את לבו לשמים (שם לא.). המתפלל צריך שישהא שעה אחת קודם תפלתו ושעה אחת אחר תפלתו (שם לב :). על כולן צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום (שם נד.). והמפלת אחר מיתת בעלה ושאינה ראויה לילד כולן צריכות להמתין שלשה חדשים (ר׳ מאיר, כתוב׳ ס :). אע״פ שאמרו הדר בחצר חבירו שלא מדעתו אינו צריך להעלות לו שכר, הלוהו ודר בחצירו צריך להעלות לו שכר (רב יוסף בר מניומי בשם רב נחמן, ב״מ סד :). האומר לחבירו בור וכותליה אני מוכר לך צריך שיהא הכותל שלשה טפחים (ב״ב יז :). מברחת צריכה שתכתוב כל נכסיה (שם קנ :). האומר לחבירו פרעתיך בפני פלוני ופלוני צריך שיבואו פלוני ופלוני ויעידו (רב, שם קע.). קשר של תפילין צריך שיהא למעלה (רב יהודה, מנח׳ לה :). צריך (המצורע) להודיע צערו לרבים ורבים מבקשים עליו רחמים (חול׳ עח.). צריכין אנו לחוש לדברי זקן (רב, שם פד.) השולח ירך לחבירו שלימה אינו צריך שיטול היסנה גיד הנשה, החתוכה צריך ליטול היסנה גיד הנשה, ובנכרי בין חתוכה ובין שלמה אין צריך ליטול (ת״ר, שם לד.). הנפטר מחבירו בין גדול בין קטן צריך ליטול ממנו רשות (מד״ר ברחש׳ עז). שכל הנושא אשה צריך שיבדק באחיה (שם שמות ז). מי שאין לו נכסים ועושה צדקה וגמילות חסדים, מי שאין לו בנים ונותן שכר סופרי׳ ומשני׳ וכו׳ אמר הקב״ה זה הקדים וקיים מצותי על שלא נתתי לו במה לקיימן, צריך אני לשלם ליתן לו ממון ובני׳ שיהו קוראי׳ בספרי׳ (ר׳ תנחום ב״ר אבא, שם במד׳ יד). אדם מישראל שקידש אשה מי צריך ליתן שכר כתב קדושין (שם דבר׳ ג). שכל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה שאינן נעשין עשייה שלימה כגון החטים צריכים להטחן (שם אסתר, ויהי בימי אחשורוש). אותו שחיתה שנה אצלו

[1] [בעקר: צריכה הסכה להיות כוו, שיהיו הכוכבים נראים מתוכה.]

צריך אתה לישאל מה משפטים נעשו בו (פסיק׳ רבּ׳ והי׳ פקד את שרה, קעו:).—ובקצור, בלי השלמה: חולה אומר צריך (לאכל ביוה״כ) ורופא אומר אינו צריך, שומעין לחולה (ר׳ ינאי, יומא פג.). אין מעברין את השנה אלא א״כ היתה צריכה[1]) מפני הדרכים ומפני הגשרים וכו׳ (סנה׳ יא.). — ובשלילה, צָרִיךְ שלא לעשות, אסור לעשות: צריך אדם שלא לשנות בן מבניו, שעל ידי כתונת פסים שעשה אבינו יעקב ליוסף וישנאו אותו וכו׳ (ר״ל בשם ר׳ אלעזר בן עזריה, מד״ר ברא״ש׳ פ׳. — ובדרשת הכתובים לשם ההלכה, אני צָרִיךְ לומר, צָרִיךְ הכתוב לומר, וכדו׳: וכי צריך היה משה להשיב, אלא למדה תורה דרך ארץ וכו׳ (מכי׳ בחדש ג). עד שלא יאמר יש לי בדין וכו׳ ת״ל וכו׳ לפי שלא זכיתי בדין צריך הכתוב להביאו בפני עצמו (שם מסכ׳ דנזיקין יא). יש ברובע מה שאין בנעבד ובנעבד מה שאין ברובע וכו׳ לפיכך צריך הכתוב לומר את כלם (ר׳ שמעון, ספרא ויק, ויקר׳ פרש׳ ג). אבל העולה לפי שנאמר בה והפשיט את העולה צריך הכתוב לומר עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה (שם לו פרק ט). אלא אמר (יעקב) אבא בשעה שבקש לצאת לח״ל מהיכן הורשה לא מבאר שבע, אף אני הריני הולך לבאר שבע, אם ינתן לי רשות הרי אני יוצא ואם לאו איני יוצא, לפיכך צריך הכתוב לומר ויצא יעקב מבאר שבע (מד״ר ברא״ש׳ סח). וירדו אחי יוסף, בני ישראל צריך המקרא לומר, אלא וכו׳ (שם שם לח). ועדיין צריכין אנו לומר שמא רצו לשמוע, בא מיכה המורשתי וכו׳ (תנחו׳ בובר, ברכה ג). אתה נותן להם ימים טובים וכו׳ ונכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומרבים בתפלות ומרבים במוספים ומרבים בקרבנות, לפיכך צריך הכתוב לומר ביום השמיני עצרת תהיה לכם (פסיק׳ ר״כ, ביום השמיני עצרת, בובר, קל:). — ובכנ׳ צריכני, צָרִיךְ אני: בואו וראו שהיא נקבה, צריכני לעשותה שלמים (הלל, תוספת׳ חגי׳ ב יא).—ובהשמטת הנושא, הכתוב, אני[2]), הוא וכדו׳, צָרִיךְ לומר וברי״ת צ״ל, אין צָרִיךְ לומר וברי״ת אצ״ל: אין משכירין להן (לגוים) בתים בארץ ישראל ואין צריך לומר שדות (ע״ז א ח). אבל שונין ודורשין (בשבת) בהן (בכתבי הקדש), ואין צריך לומר דבר לבדוק נוטל ובודק (תוספת׳ שבת יג א). מצילין מיום טוב לשבת אבל לא משבת זו לשבת אחרת ולא משבת ליום טוב וכו׳ ואין צריך לומר מיום טוב לחול (שם שם יג ו). אין מתגררין במגוררת ביום טוב ואין צריך לומר בשבת (שם שם טז יט). יפה שתיקה לחכמים קל וחומר לטיפשין וכן הוא אומ׳ גם אויל מחריש חכם יחשב ואין צריך לומר ואוטם שפתיו נבון (תוספת׳ פסח׳ ט ב). לפי שיש בשאור מה שאין בדבש ובדבש מה שאין בשאור צ״ל כל שאור וצ״ל כל דבש (ספרא ויק, ויקר׳ פרש׳ יב). ולהבדיל בין הטמא ובין הטהור, צריך לומר בין פרה לחמור והלא ככר הם מפורשים (שם שמיני פרק יב). צריך לאומרו, אך שומעני וטמאה שבעת ימים וכו׳ (שם תזריע פרק א). אין צריך לומר בהרות שאין בהם מראות נגעים ושלא באו לכלל אלא בהרות שבהם מראות נגעים וכו׳ (שם שם פרשת נגעים פרק א). לפי שיש בזב מה שאין כן במשכב ובמשכב מה שאין כן בזב צריך לומר במשכב וצריך לומר בזב (שם שם פרק ג). ולא תקח שוחד, אין צריך לומר לזכות את החייב ולחייב את הזכאי אלא אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב (ספרי דבר׳ קמד). בפרקים שואל מפני הכבוד וא״צ לומר שהוא משיב, ובאמצע שואל מפני היראה ואצ״ל שהוא משיב (ר׳ מאיר, ברכ׳ יד.). חמץ שנמצא שם אחר הפסח אסור בהנאה ואין צריך לומר באכילה (ת״כ, פסח׳ לא:). מה נפשך אם לענין החשבון לא היה צריך למימר אלא אחד שנים שלשה או ראשון שני שלישי (מד״ר ברא״ש׳ ג). וילך משה, לא היה צ״ל אלא וישב משה (שם שמות ד). כבר יש לי לפני ד׳ מאות ותשעים וששה אלפים של מה״ש שהם עומדים ומקדשים שמי הגדול וכו׳ ואין צריך לומר ע׳ לשון שבאדם (שם ויקר׳ ב). היה צריך לומר ראה ריח בגדי בני (תנחו׳ בובר, תולדות טז). ודוד הוליד את שלמה, כן היה צריך לומר ואינו אומר אלא ובן שלמה רחבעם (פסיק׳ רב׳, והשלם כל המלאכה, כד.). נר לעיני דבריך, כן היה צריך לומר ואינו אומר

---

[1]) [כלו׳ צריכה להיות מְעֻבֶּרֶת.]

[2]) [כך מתבאר הצרוף התמוה של אין עם ת״ז צָרִיךְ, ולא אין צֹרֶךְ, ועי׳ בכר, Exeg. Terminol. I, עמ׳ 164. וצרוף זה ואין צריך לומר קבל אף את המשמעות של קל וחמר: וכה גם, אף כי.]

כן אלא נר לרגלי דבריך (שם, והיה בעת ההיא, ל.). יגל יעקב ישמח ישראל, לא היה צריך לומר אלא יגל אברהם יצחק ויעקב וישמחו ישראל (שם, תקעו, קעד:). — ובקצור, צָרִיךְ, צְרִיכָה[1]), במקום דבר הַצָּרִיךְ להאמר וכדו׳, אֵין צָרִיךְ: מה ת״ל עד בקר, מגיד שאינו נשרף עד אור ששה עשר, רבי ישמעאל אומר אינו צריך, הרי הוא אומר כל מלאכה לא יעשה בהם, שריפה מעין מלאכה היא (מכי׳, מסכ׳ דפסחא ו). אינו צריך, ומה במקום שכל אוכל נפש דוחה יום טוב אין שריפת נותר דוחה יום טוב, מקום שאין מקצת אוכל נפש דוחה את השבת אינו דין שלא תהא שריפת נותר דוחה אותו (ר׳ יונתן, שם שם). כי לא תעבור את הירדן הזה וכו׳ אינו צריך והלא כבר נאמר כי אנכי מת וכו׳ (ר״ש בן יוחאי, שם מסכ׳ דעמלק ב). אף זה בשקל הקודש וכו׳, אין צריך שהרי כבר נאמר כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות בשקל הקודש (ר׳ חנניה, ספרי במד׳ מט). הרי הוא (ר״ע) אומר ותרא שרה את בן הגר המצרית שעבד ע״ז ואני אומר לא לענין חזו צריך אלא לענין שררות (ר״ש בן יוחאי, שם דברי לא). שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ה׳ אלהי ישראל, ומה אני צריך והלא כבר נאמר את פני האדון ה׳ (שם שם). ואבדתם את שמם מן המקום ההוא וכו׳ מה אני צריך הלא כבר נאמר אבד תאבדון (ר׳ עקיבא, שם שם סא). לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר, למה אני צריך, לפי שאמרנו להלן אשת אחד מתייבמת ולא אשת שנים, יכול אף כאן כן (שם שם רפח). לכן צריכה בשניקרו כולן, שלא תאמר הואיל ואין דרך הנחש לעשות כן אני אומר ענן של ציפורים שכן עליהן וניקרו (ר׳ יוסי, ירוש׳ מעשר׳ א ב). הרי צריך, אדם אם היה עובר בין הקברות וכו׳ (פסיק׳ רב׳, זכור, מז.). — וכסהמ״א: מניין שכסדר דברות שהיו במדבר כך היו בארץ מצרים, אין צריך דין הוא, נאמר כאן דבר ונאמר דבר במדבר (מדה״ג, שמות יב א, הופמן, 89). וראיתי את הדם, מה אני צריך, והלא הכל גלוי לפניו (שם שם יב יג, 100). יאמר תושב, מה אני צריך

[1]) [ומצוי מאד בארמ׳ שבתו״ם צריכא במשמ׳ זו.]

לומר[1]) שכיר (שם שם יב מז, 118). ואם נודע לו שעלה חכם כמותו בארץ ישראל, ואין צריך לומר גדול ממנו, הרי זה אסור לעבר ולקבוע בחוצה לארץ (שם שם יב י, 124). צריך אדם לבדוק את התפלין אחת לשנים עשר חדש (שם שם). וזהו כלל שצריך לפרטו (שם שם יב יב, 125). ואינו צריך[2]) יין נסך לאסור בקנייה אלא אפילו שכרו נמי אסור (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, עמ׳ 147). הרוצה לעשות גוילין לספר תורה צריך שיקח את העורות וישיר את השיער שלהן (גנזי מלכים, הלכ׳ ס״ת, יג). ואפילו אני צריך לחצר זו צורך גדול (ס׳ השטרות לר״י ברצלוני, 112). צריך שלא להתנהג כבהמה (רס״י, קהל׳ ג כא). ולא היה צריך קצתו אל קצתו (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד ז). מפני שהאחד יכול ואיננו צריך לזולתו (שם שם). כי אם היה חדש היה צריך אל מחדש (הוא, כוזרי ה יח). כי חדוש הנעדר צריך אל סבה כמו שהעדר החדש צריך אל סבה (שם שם). עקר כל מצוה שהיא תלויה בפה או במעשה צריכה לאמונת הלב ואם לאו הכל שוא ותוהו (ראב״ע, יסוד מורא). ואמר רבנו בדקדוקו ברוב דברים, אם היה צריך יאמר כך וכך בדברים לא יאמרו (ס׳ הגלוי לר״י קמחי, כז). וחבר התועלת צריך שתהיינה בו שלש מדות וכו׳ (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה, 17). ולא יקללנו ולא יחרפנו ואין צריך לומר שלא יכנו (ר״י אלנקאוה, מנור״מ ד, 146). ואפי׳ אומרים עליו שהוא יודע שתי מסכתות ואינו יודע אלא אחת, צריך לומר אחת אני יודע בלבד (שם שם, 383). וזה כמו שהמראה שצריך מירוק וזיכוך לשיתרשמו בו הגוונים (ר״י קארו, תולדות יצחק, אחרי מות, פח:). — ואמר הפיטן: תשיב חבול לצריכיו, ותבורך בכל מקח (רסע״ג, סרי״ג מלוות, קבץ מע״י גאו׳ ג, 30). על כן אינך צריך לכל, לידך ולחסדך צריכים הכל, הכל צריכים לצדקותיך ואינך צריך לבריותיך (שיר היחוד, יום ג). — צָרִיךְ הדבר לפלוני, דרוש לו הדבר, נחוץ לו: חכינו לכם צדה, כל דבר הצריך לדרך וכלי זיינם למלחמה אמר להם לתקן (רש״י, יהושי א יא). ויותר ממנו מאה רכב,

[1]) [בספרא (אמור פרק ז): מה תלמוד לומר.]
[2]) והוא תרגום של לא מיבעי.

שהיו צריכין לו לבדי מרכבתו (הוה, ש״ב ח ד). כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו, כל הצדיקים הנקראים בשמי וכל העשוי לכבודי יצרתיו אף עשיתיו, תכנתיו בכל הצריך לו והכנתי הכל (הוה, ישעי' מג ז). כי יחיד ועני אני, ועין רבים תלוי בי ולנגדן אני יחיד, לפיכך פנה אלי וחנני, כי תפלתי צריכה לתשועת כל ישראל (הוה, תהל' כה טז). טוב איש חונן ומלוה וגו', שחונן דלים ומלוה להם ואינו מדקדק לומר אין יכולת בידי, ואת דבריו הצריכין לו במאכל ובמשתה ובכסות מכלכל במשפט ובמדה וחס על נכסיו (הוה, שם קיב ה). בהמה גסה, צריכה בישוב למשאוי ולהרישה (הוה, ב״ק עט :). עקל, דדורתא, צריכה לבית הבד לקשור את תפוח הזיתים כשעוצרין אותן בקורה (הוה, סנה' כו.). אם איתא דלא מיבעיא ליה, אם ארוכה היא לו ואינה צריכה לו ארוכה כל כך, לפסוק אותו כפל ולישדייה ואחר כך יתלה הציצית (הוה, מנח' לז :). — וצָרִיךְ לפלוני לעשות הדבר, צריך פלוני לעשות: מספר שניו ולא חקר, לפיכך צריך לאנוש להביט מרחוק, לשאול מה שאירע בראשונים וילמד מהם (הוה, איוב לו כו). ולא לעוותי, והיינו עיות שצריך לו להמתין עד שתומם (הוה, בכורים קח.).

צְרִיכָה, ש״נ, — תכונת מי שצריך לדבר, צֹרֶךְ: ובעבור צריכת הקרבן צוה השם הנכבד שיקח מן הבהמה הטהורה ומן העוף הטהור שבעה זכרים וששה נקבות (ראב״ע, בראש' ז יח).

צְרִיכוּת[1], ש״נ,—תכונת הנצרך לדבר או למעשה: ושאר חשחות, ושאר צריכות שתצטרך (רס״ג, עזר' ז כ). וצריכות בני הבתים לערב יחד לפי שהבית מיוחד לכל אחד וכו' (הוה, ערוב' מח.). צריכות הדברים הנולדים בנפש (ס' הגבולים והרשמים לר״י הישראלי, תרגום נסים בן שלמה). בצריכות, לא בהכרח (שם). — וצריכות, צְרִיכוּתָה' נחיצות של מלה, עשה צריכות, הוכיח את הצריכות של מלה או מלים בכתוב או בדברי התנאים: והשתא נראה שיש לעשות צריכותות בהנך תלתא, בבא

1) [וכן בארמי: הקשה ה״ר אלחנן, מברייתא דלעיל ליעבד צריכותא וכו' (תוס' חגי' יי:, ד״ה איצטריך).]

דדינר של זהב איצטריך לאשמעי' דבעין רעה הוא מקדיש, רישא איכא למימר דאתי לאשמעי' דלא כרב חסדא וכו' (תוס' נזיר לג :, ד״ה אלא).

***צָרִיף**[1] ש״ז, — מין מלח שקוף-לבן המקהה את השנים ומכויץ, alum; alun; Alaun: המלח והחול ה״ז פירות, טיר של גפרית, מחפורת של צריף, ר״מ אומר קרן וחכ״א פירות (כתוב' עט :). א״ר יוסנא א״ר אמי כלי נתר אין לו טהרה עולמית, מאי כלי נתר, א״ר יוסי בר אבין כלי מחפורת של צריף (ע״ז לג :). — ובפהמ״א: הני מאני דצביאי וצריפי בצריף שלועזין אלום (מחזור ויטרי, 257). או ידוק שב והוא צריף וקנקנתום והוא זאג ומר ויסוף חלק בחלק ויריח משקה ההדס (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד א, הכסירים). ויקח גלנאד ואספידאגת העופרת וצריף וכוחל שחור בד בבד וישחוק הכל עד שיהיה כאבק (שם ד ג המתכים).

***צְרִיף**, ש״ז, — מין אהל או בית קטן של נצרים וכדו', רחב מלמטה והולך וצר לראשו[2]: הצריפין והבורגנין והאלקטיות פטורין (מן המעשרות) (מעשר' ג ז). העושה סוכתו כמין צריף או שסמכה לכותל, ר״א פוסל מפני שאין לה גג, וחכמים מכשירין (סוכ' א יא). עשרה מקומות אין בהן משום מדור ע״א, אהלי הערביים, והסוכות, והצריפין, והבורגנים, והאלקטיות וכו' (אהל' יח י). עיר שהיא בנויה אהלים, כל אחד ואחד מודד מאהלו, היו שם שלשה צריפין ושלשה בורגנין מודד מן החיצון (רב, ירוש' ערוב' ה א). יום שהעמיד ירבעם שני עגלי זהב באו רומס ורומילס ובנו שני צריפים ברומי (ר' לוי, שם ע״ז א ג). אותו היום שהכנים ירבעם שני עגלי זהב אחד בבית אל ואחד

1) [עי' בהערה לערך צְרִיף.]

2) [המלה באה אף בארמי שבתו״מ, בפרט בלשון צריפא דאורבני, צריף של נצרים, ובצרוף צריפין דמסכינין (ירוש' פאה ח ט), וכמו בעברי כבנוי של הגג המשפע בנגוד אל איגרא, הגג השטוח. ונראה שעקר הוראת המלה מלשון צרוף הנצרים או הנסרים יחד, (בטוח?), וכן בסור' עקר משמ' השרש צרף היא קִבֵּץ וְכִוֵּץ יחד, ועל כן נקרא גם המלח המכוץ (alum) צָרִיף, ועי' א. צָרַף, ב. צָרַף, הערות.]

בדן נבנה צריף אחד וזהו איטליאה של יון (שבת נו:). יושבי צריפין והולכי מדברות חייהן אינן חיים ונשיהן ובניהן אינן שלהן (רב חיננא בר רב כהנא בשם רב אשי, ערוב' נה:). יושבי צריפין כיושבי קברים וכו' (אליעזר איש בירייה, שם שם). לרועה אחד שהיה רועה חזירים, מצא רחל אחת, משכה ביניהן, שלח בעלה אצלו אמר תן לי רחלי, אמר לו אין לך אצלי רחל וכו', אמר הבעל הודיעו לי מהיכן הוא מרביץ את בהמותיו, הלכו והודיעוהו, והרס את הצריפין וכו' (מד"ר שמות כ). — ובסהמ"א: מי שהוריד מי גגו על חצר חבירו ולא מיחה בו והחזיק בדבר זה, אם המים מנטפים ורצה לקבצם למקום אחד ולעשותם צנור עושה וכו' ואפי' לבנות על גגו כמין צריף עד שירדו המים במהרה לחצר חבירו בונה וכו' (שו"ע חו"מ קנג י).

*צְרִיפָה, ש"נ, — פעלת הצורף ומזקק כסף וזהב, צרוף, זקוק: יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים, הרי כבר נתלבננו, כבר נצרפנו, הרי עברו עלי הצרות כלם, שנאמר כי הייתי כנאד בקיטור, יש צריפה גדולה מזו (מדרש תהלים קיט פג). ואמרו מסמר לצרפו, שיקשהו, בעבור כי ברזל כשהלבינוהו באש וכבוהו במים הוא מתחזק ומתחסם, והנפחים קורין לזה מקשה, והחכמים קורין אותו צריפה וקורין לו ג"כ חסום (פי' המשני' לרמב"ם, מכשירי' ה ז). עד אשר נצרפנו כמו צריפת הכסף ובחינת הזהב (ד"ס של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 176). — חכמת הצריפה, מלאכת הצריפה, Alchimie; alchimie; alchemy: חכמת הצריפה לדעת איך יצא מלא כסף כסף (ר' משה ריאטי, מקדש מעט כ). והידיעה על זה לא יורה על בקיאותו במלאכת הצריפה (ר' יוסף בן שם טוב, כבוד אלהים, כה:). משרת ג"כ מלי שרש, כי הוא זה מעשה החימיאה ששורין את הדבר בדבר לח כדי להגיע אל שרשו וכו' והוא מלאכה דוגמת מלאכת הצריפה וההזקה הנעשה ע"י האש (כ"ם ספנהים, ידיעות שלמה א ב א, מ:).

*צְרִירוּת, ש"נ,—צרירות הקול, תכונת הקול הצרור[1], הצרוד, צרידות: ואמנם המזג הלא הנה יורה עליו רוב המותרים וצרירות הקול וגרגור הנקרא רומילאר (קאנון ג י א ג).

1) [עפ"י קריאה זו במקור שבתו"ם, עי' צָרוּד, הערה, ועי' צָרוּר.]

צרך[1], ממנו הִצְטָרְכוּת, צָרוּךְ, *צָרִיךְ, צְרִיכָה, צְרִיכוּת, *צָרֵךְ, צֹרֶךְ[2].

*צָרַךְ, פ"ע,—צָרַךְ לפלוני דבר או לדבר[3] היה טעון דבר, צָרִיךְ לדבר, bedürfen; manquer; to want, need, וצרך לעשות דבר, היה חיב לעשות את הדבר, וכדו', müssen; être obligé; to be obliged: ושלש שורות שלתלמידי חכמים יושבין לפניהן וכו' צרכו[4] לסמוך סומכין מן הראשונה (משנה סנהד' ד ד). למה הוא פורש ובוכה מפני שצריך להשביעו ולמה הן פורשין ובוכין מפני שצרכו להשביעו[5] (תוספת' יוה"כ א ח). מלאכות שהאשה עושה לבעלה, שבעה גופי מלאכות מנו, והשאר לא צרכו להימנות[6] (שם כתוב' ה ז). המינין הללו ע"י שיש כיוצא בהן בארץ ישראל צרכו חכמים ליתן להן סימן (ירוש' דמאי ב א). צרך לך צחק לך הפליג עליך[7] (ר' הושעיה, שם עירוב' ה א). מי גרם לכך לצרך לבבלי הזה לא על שלא שימשתם לשני גדולי עולם לשמעיה ואבטליון שהיו יושבין אצלכם

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [ובזמננו נוצרו משרש זה כמה מלים, כגון: מִצְרָךְ, דבר שבני אדם צריכים לו, כגון מזון וכו'; צַרְכָן, מי שצריך לאיזה דבר, לָקוֹחַ; צַרְכָנִיָּה, חנות שבה קונים הצרכנים את מצרכיהם; תִּצְרֹכֶת, הַצָּרֵךְ למצרך פלוני.]

3) [כנאמר בהערה לערך צָרִיךְ, היתה כנראה משמ' הפעל צָרַךְ (מן צרק, סרק) בעבר' ובארמ' בעקרו היה ריק, היה חסר דבר. ובאוגריתי' בא צרך כמו בעבר'.

בקטע כ"י מן המאה הי"א של משני מנקי וולצברגר בבית הספרים של ביהמ"ד לרבנים בניו־יורק: זכרים יִמכרו לִצְרִיכֵי עולות (שקל' ד ז), ואולי היא צורת בינ' צָרֵךְ, ועי' צָרִיךְ, צֹרֶךְ.]

4) [במשנה שבמשניות: היו צריכין, ושבבבלי: הוצרכו.]

5) [בירוש' (יומא א ה): שצרכו לכך.]

6) [בירוש' (כתוב' ה ו): לא צרכו חכמים למנותן.]

7) [נ"א עי' צָרִיךְ, והערה לא. פָּלַג, הפע' עמ' 4931.]

(הלל, שם פסח' ו א). משה עד שלא צרך להם בכיבוש הארץ הקדים ראשים לזקנים (שם יהוש' ג ז). עשר נודות נפוחות ומונחות בטרקלין, צרך[1] המלך למקומן, מה הוא עושה, מתירן ומוציא רוחן וצולקן[2] בזויות (מד"ר בראשי' ה, הוצ' תיאודור). שלא צרכו לצאת כבני אדם (תנחו' בובר, שלח, תוספה ג, עד אנה ינאצוני). — ובפהמ"א: כאן היו שבע רועות והריבו עמהן הרועים עד שצרכו למשה להושיען (מדה"ג שמות ב יז, הופמן, 18). מפני שיש בבן מה שאין בבת ובבת מה שאין בבן, צרך לומר בבן וצרך לומר בבת[3] (שם כ י, 225). ואילו היתה חלוקתן היצרכו שני גיטין אולא יצרכו גט כל עיקר היינו אומרים זו חלוקת אביי ורבא (בשם רסע"ג, תשו' הגאו' שערי צדק ג יב). ומה צרכנו אל זאת התחבולה בהשארות הנפש אחר כלות הגוף (ריה"ל, כוזרי ה יד). כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאם וכו' היה צריך להשקיע את המצריים, קרע את הים והצלילן בתוכו, צרכנו למזון הוריד לנו את המן וכו' (רמב"ם, יסודי התורה ח א). אם נחלקו הסנהדרין והוצרכו לסמוך אחד וכו' וכן אם צרכו לסמוך שני או שלישי (תוס', סנהדרין א ח). — *וְצָרַךְ בדבר: ובשאלות הראשונות הביאו ראיה מאותה דעבודה זרה וכו' אבל לא צרכנו בכך (ערוך ערך בסס).

—נפע', *נִצְרַךְ,—כמו קל, היה צָרִיךְ: מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לר"ה ומצאו חסיד אחד, אמר לו, ריקה, מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך, ליגלג עליו, לימים נצרך למכור שדהו והיה מהלך באותו רה"ר ונכשל באותן אבנים (ב"ק נ:). פעם אחת נצרכו[4] להן אנשי לודקיה בשמן (מנחו' פה:). לכך נצרך הכתוב לומר דברי ירמיהו (פסיק' ר"כ, דברי ירמיהו, בובר, קיא.). — נִצְרְכָה התורה, ההלכה וכדו', היתה צריכה לומר דבר זה, דין זה: לשני קטנים נצרכה, שאם היה קטן עושין אותו ספק, ספק עושין אותו ודאי (בשם ריב"ל, ירוש' ברכ' ז ב). למידת הדין נצרכה[1] (ר' חייא בר אבא, שם פאה ה ג). למי נצרכה, לר' מאיר (שם כתוב' ו א). הלכה נצרכה לי ונכנסתי לשאול עליה (שמואל הקטן, שם סנה' א ב). לא נצרכה אלא לקרן זוית הסמוכה לרה"ר (ר' יוחנן, שבת ז:). לא נצרכה אלא למוסרן לאולייריו לבו ביום (ר' חייא, ביצ' לב.). לא נצרכה אלא לזקן ואינו לפי כבודו (ב"מ ל:). — נִצְרְכָה השעה לפלוני או לדבר, היתה באותה שעה צֹרך בפלוני או בדבר: לא הוזכרו דברי יחיד בין המרובין אלא שמא תיצרך להן שעה ויסמכו עליהן (תוספת' עדי' א ד).—וְנִצְרַךְ האדם לנקביו, היה צָרִיךְ לעשות צרכיו: הנצרך לנקביו אל יתפלל, ואם התפלל תפלתו תועבה (ת"ר, ברכ' כג.). הנצרך לנקביו ואוכל דומה לתנור שהסיקוהו על גב אפרו וזו היא תחילת רוח זוהמא (שבת פב.). שהיו (דניאל וחבריו) אונסין את עצמן מן השחוק ומן השיחה ומן השינה ומעמידין על עצמן בשעת שנצרכין לנקביהן מפני אימת מלכות (ר' חמא בר' חנינא, סנה' צג:). באו למדבר והאכלתי להם מן מ' שנה ולא נצרך אחד מהם לנקביו אותן מ' שנה אלא שאכלו את המן והוא נעשה להם בשר (מד"ר במד' טז). — וְנִצְרַךְ לְהִפָּנוֹת, ובקצור נִצְרַךְ, במשמ' זו: לפי שאותו רשע משתבח ואומר שהוא אלוה ואינו יוצא לנקביו, לפיכך היה יוצא בבקר, בשעה שהוא נצרך תפוש אותו (שם שמות ט). לא היו נצרכין להפנות כדרך בני אדם, ולמה כן, אלא אמר האלהים יהיו בני נצרכין להפנות והיאך הכתבתי עליהם שהם אלהים שנא' אני אמרתי אלהים אתם, אלא כשם שאין המלאכים צריכין לדבר זה, אף הן לא יצרכו לדבר זה עוד, ד"א האומות אוכלין ונצרכין והיאך אני נותן הפרש בין בני לבין האומות, לפיכך לא היו נצרכין (שם במד' ז).—ובפהמ"א: לא ימיש, וכי מי נצרך לעמוד ענן, וכי מי נצרך לעמוד אש, אלא ליתן הפרש לזבים ולזבות לנדות וליולדות שהיו ביניהן (מדה"ג שמות יג כב, הופמן, 134). היה לו אלוה של זהב, נצרך לו עשאו שלכסף, נצרך לו עשאו שלנחשת, נצרך לו עשאו שלברזל (ר' אליעזר, שם דבר' ה ז,

---

1) [בדפוס': נצרך.]

2) [בדפוס'; ומסלקן.]

3) [בספרא (אמור פרשה א): צריך לומר לבנו וצריך לומר לבתו.]

4) [בעין יעקב הנוסח: נצטרכו וכו' לשמן.]

1) [בכ"י הגר"א: למידת הדין אתמה, ועי' בציוני לונץ בהוצאתו.]

סגלה, 55). — ואמר הפיטן: בטרם כל יציר היית, לבדך מאומה לא נצרכת (שיר היחוד יום ג). כי היית לפני הכל ואז באין כל לא נצרכת כל (שם יום ה). — וביני', נִצְרָךְ, במשמ' עני ואביון: כל כך עני ונצרך (ר"א בילאגו, דרך אמונה, כה.).

—הפעי', *הִצְרִיךְ, — הִצְרִיךְ את פלוני לדבר או לאדם או למעשה, גרם לו להיות צָרִיךְ לדבר או לאדם או למעשה, חִיֵּב אותו, הזקיק אותו, הכריחו, nötigen, zwingen; obliger, forcer; to oblige, force: הנוער משנתו צריך לומר בא"י מחיה המתים וכו' יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתתן לי לב טוב וכו' ואל תצריכנו לידי מתנות בשר ודם וכו' (דפים רבי יהלי, ירושל' ברכ' ד ב). הרי שאין לו (לאבל) מה לוכל, ביום הראשון ובשני אינו עושה מלאכה, בשלישי הוא עושה בצינעה, אבל אמרו תבוא מאירה לשכיניו שהצריכוהו לכך (שם מו"ק ג ה). פעם א' הלך רבי למקום אחד ומצא נדבך של אבנים ואמר לתלמידיו צאו וחשבו כדי שנשב עליהן למחר ולא הצריכן רבי למעשה (ר' חנינא, שבת קכה:). ברוך המקום שלא הצריך אתכם לאבא חלקיה (אבא חלקיה, תעני' כג:). שמא יהא ולד בן קיימא ונמצאת אתה מצריכה כרוז לכהונה (יבמ' מא:). מעשה בשפחה של בית רבי שטבלה ועלתה ונמצא עצם בין שיניה והצריכה[1]) רבי טבילה אחרת (ר' יצחק, קידוש' כה.). חייך שאני מצריכך לבא אצל כהן, שנאמר והובא אל אהרן הכהן (מד"ר ויקר' טו). — ובסהמ"א: ולא הצרכנו עצמינו לבוא לתוכחת כבר מנהג אבותינו בידינו (קטעי בן מאיר, JQR NS V, עמ' 547). בעומד במחנה שכינה ומצריכו לצאת מסנה (רש"י, פסח' סח., ד"ה אלא אימא הכי). ואין חוששין שמא בעל לשם קידושין להצריכה גט שני (הוא, גיט' עג:, ד"ה ואין חוששין). שהכל לא ידעו בגט שהצרכנוה משני (הוא, שם שם:, ד"ה עייננו ביה). מעשה בא לפני, באשה שנתקדשה בפרוטה והצריך להיות שוה אחד משמנה באיסר (הוא, קידוש' יב., ד"ה סיער). שלא הצריכוהו לכך (הוא, שם יז:, ד"ה אין רוח). וחכמת השיעור כמו כן הענינים המצריכים אליה רבים בענינים המצריכים לחכמת המנין בעסקי העולם הזה ובמצות רבות מן התורה (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת, הקד', 2). הרי שהצריכך החשבון לגרוע מאתים מעלות וחמשים חלקים וארבעים שניות וכו' ממאה מעלות ועשרים חלקים ושלשים שניות וכו' (רמב"ם, קדוש החדש יא יג). כי כל אדם שיבקש שיהיה לו יתרון על אנשי מעלה מהמעלות יצריכהו יתרונו להתרחק מהם עד אשר תתנשא מעלתו להשתתף עם אנשי מעלה אשר על מעלתו (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה, 18). ויש גבורה בהמית תצריך האדם לקנות התענוגים ולהיות שטוף באכילה ושתיה (הוא, המבקש, כה). ולא היה שום אדם מכיר עצלותה הואיל שלא הצריכה לעשות שום דבר בעצמה (ר"י אלנקאוה, מנורת המאור ז, 341). והמדות האלהיות הפועלות אשר יספר בהם הבורא ית' אפשר שישתתף בספורם עם קצת ברואיו והתירו הכמים לספר אותם בהם מפני הדוחק המצריך אותנו להודיעו ולעמוד על מציאותו (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א). —*ובמשמ' הוכיח את הצֹּרֶךְ בדבר, הראה שהדבר הכרחי: וזה אין מצריך אל סבות אמצעיות (ר"י א"ה, כוזרי ה כ). — *ובמשמ' יחס צֹרֶךְ לפלוני: והואיל והצריכו המאכל שמא יצריכהו אל המשגל ואז יהיה בדבר דבה גדולה (עולם קטן לר"י אבן צדיק, הוצ' הורוויץ, 47).

—הפעי', *הֻצְרַךְ, הוצרך, — כמו קל: ולמה הוצרכו לכך, שפעם אחת עלה מאור הלבנה ודמו שהאיר המזרח ושחטו את התמיד (יומא ג ב). כל עצמינו לא הוצרכנו אלא לעור העולה בלבד, שבכל המקום העור מהלך אחר הבשר (רבי, ספרא ויק, לו פרק ט). הוצרך הכתוב לומר עברי והוצרך לומר עבריה (ספרי דבר' קיח). מעולם לא הוצרך אדם לכך (למזון) (יומא סז.). ולא לעבר השנה עליתי אלא ללמוד הלכה למעשה הוצרכתי (שמואל הקטן, סנה' יא.). לפיכך הוצרך הכתוב לומר ותגנוב רחל וכו' (מד"ר בראש' עד). — והֻצְרַךְ דבר לפלוני, היה דרוש ונחוץ לו: פעם אחת הוצרך דבר אחד לתלמידי חכמים אצל מטרוניתא אחת (ת"ר, שבת קכז:). ב"ד מתנה עליהן אם הוצרכו הוצרכו ואם לאו יהיה לכלי שרת (ר' אבהו, כתוב' קו:). תמידין שלא הוצרכו לציבור לדברי רבי שמעון אין נפדין

1) [כלו' אמר שהיא צריכה.]

תמימים, לדברי חכמים נפדין תמימים (ר׳ יוחנן, שבוע׳ יח:). אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון, למה הוצרך כאן אלעזר, אלא בא הכתוב וכו׳ (מדר׳ תהל׳ א). — הִצְרֵךְ לנקביו, כמו נִצְרַךְ לנקביו: ותתחלחל המלכה וכו׳ שהוצרכה לנקביה (רבי ירמיה, מגי׳ טו.). — ובסהמ״א: לא תאמר הלכה כר׳ מאיר בגזורותיו אלא משהוצרכה לנו אצל מעוברת חבירו ומינקת חבירו שנשאת לכהן (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 101). וכי מאחר שדרשו חכמים אלפים אמה מן המקרא הזה, אל יצא איש ממקומו למה הוצרכו חכמים, לארבע אמות אלו הוצרכו (והזהיר, בשלח, י.). ולא הוצרכתי לברר כל העיקרין הללו אלא כדי להסיר השיבוש שנמצא בפרשת ואתחנן דר׳ שמו׳ גאו׳ (גנזי מצרים, הלכות ס״ת, יג). לפי שנאמר כי ימצא איש וכו׳ ולפי שנאמר כאן וגונב איש וכו׳ לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גלה זה (רש״י, שמות כא יז). י״ג דברים האמורים בענין כלם הוצרכו למלאכת המשכן או לבגדי כהונה (הוא, שם כה ב). והוצרכו לו (לשמן) בשמים (הוא, שם שם ו). לכך הוצרך עוד שתי טבעות לתחתיתו (הוא, שם כח כה). לכך הוצרך מקרא זה (הוא, שם כט לו). כי הנה העברים הוצרכו כאשר התחברו שני שואין מתנועעים להניח השני והניעו גם הראשון וכו׳ (ראב״ע, צחות, א:). ואחר שהדבר כן הוצרכו רז״ל לומר וכו׳ (ר״י אלנקאוה, מנוה״מ ז, 105). ולפיי הוצרכה מגלת רות באחרונה לומר אלה תולדות פרץ (שם שם 112). וכאשר הוצרכנו לזכור התנועות, הוצרכנו ג״כ לומר שמהן נפשיות ומהן טבעיות (אמו״ר לראב״ד א, 8). — *אני מְצֹרָךְ במשמ׳ אני מכרח: אחר זה אמר שמעון לראובן גיסו, עתה השלחן ערוך לפניך עשה עתה לבדך ותחזור לשם כי אני מוצרך לחזור לעסקי (עמנואל הי רומי, אדרת אליהו שו״ת יב). —*וכמו נִצְרָךְ, אביון: הנדיבות וכו׳ הוא תת משלו בשיעור ראוי אל הזולת מן הראוים ומוצרכים כי הנתינה למי שאין לו צורך הוא להשליך טפת מים בים (ר״א מודינה, צמח צדיק יד). — ועי׳ קל.

—התפ׳, *הִצְטָרֵךְ, נִצְטָרֵךְ, — כמו קל, היה צריך: וכל מי שאינו צריך ליטול ונוטל אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך[1]) לבריות (פאה ח ט). כך אני מקובל מבית אבי אבא, מכור עצמך לעבודה זרה ואל תצטרך לבריות (ירוש׳ ברכ׳ ט ג). יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו וכו׳ ושלא יצטרכו עמך ישראל אלו לאלו (תפלת כהן גדול, שם יומא ה ג). כיון שנצטרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום (ר׳ יוחנן ור׳ אלעזר, ברכ׳ ו.). עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות (ר׳ עקיבא, שבת קיח.). אין היחיד רשאי לסגף עצמו בתענית שמא יצטרך לבריות ואין הבריות מרחמות עליו (ר׳ יוסי, תעני׳ כב:). המבזבז אל יבזבז יותר מחומש שמא יצטרך לבריות (כתוב׳ נ.). אמר לו הקב״ה (לנח) קבלו (את העורב) שעתיד העולם להצטרך לו (בשם רב אבא בר כהנא, מד״ר ברא׳ לג). ויתן לך אלהותו, אימתי, לכשתצטרך לה (רב אחא, שם שם סו).—ובסהמ״א: שאלו מה׳ מטר, אם תצטרכו (רש״י, זכר׳ י א). לא יצטרכו לסחור (הוא, שם יד כא). כי מדעו מספיק משיצטרך אל יכולת וחפץ (ר״י א״ת, כוזרי ה יח). שאם יהיה צריך יצטרך בתחלה למי שיבראהו (עולם קטן לר״י אבן צדיק, 52). ואם בראו העת שהצטרך אליו ולא בראו קודם לכן, זה יורה על חלישות ממנו קודם לכן (שם שם). —*ובמשמ׳ היה נחוץ ודרוש: שיהיה דר במדינה עם קבוץ רב מן האנשים כדי שיוכל למצוא המצטרך לו לצורך חיותו והתקיימו (ר״י אלבו, עקרים א ה).—ואמר הפיטן: נועצו לב ונוסדו מזמות, אם נצטרך לטפי מימות נעלה לרקיע ונבנו בקרדמות (ר׳ שמעון בר יצחק, אמרו לאלהים אדירים, קרוב׳ ז פסח).

צֹרֶךְ, ש״ז, ככי צָרְכְּךָ,— שה״פ מן צָרִיךְ, Bedarf; besoin; need, ככל צָרְכּוֹ, כמה שהוא צָרִיךְ לו: ואנחנו נכרת עצים מן הלבנון ככל צָרְכֶּךָ ונביאם לך רפסדות על ים יפו (דהי״ב ב יה). ואמר בן סירא: אם יש לך ייטב דבריו עמך וירשך ולא יכאב לו, צורך לו עמך והשיע לך ושחק לך והבטיחך (ב״ס גני׳ יג ו). איש חכם יטה תוכחות ואחר צרכו ימשך תורה (שם לה יז). מיועץ שמור נפשך ודע לפנים מה צורכו (שם לז ח). רעה רופא לפי צרכו כי גם אתו חלק אל (שם לח א). מעשי אל

[1]) [במשני שבירוש׳: עד שצריך.]

כלם טובים לכל צורך בעתו יספוקו [שם לט יז].
אש וברד רעב ודבר גם אלה למשפט נבראו, חית
שן עקרב ופתן והרב נקמות להחרים רשע, כל אלה
לצורכם נבראו והמה באוצר ולעת יפקדו בצותו
אתם ישישו ובחקם לא ימרו פיו (שם שם כט—לא).
הוא חי ועומד לעד ולכל צורך הכל נשמע (שם
מב כג). — ובתו"מ, כָּל צָרְכּוֹ של אדם, כל מה
שנחוץ לו: איזהו גרנן למעשרות וכו' עד שילקוט
כל צורכו (מעשר' א ה). ברוך שעשה לי כל צרכי
(ברכ' ס:). מכניס אדם מלא קופתו עפר ועושה בה
כל צרכו (רב יהודה, שבת נ.). עושה אדם כל
צרכו בפת (ר' שמואל, שם קמג.). כיון שדבר עם
הקב"ה כל צרכו אמר לפניו וכו' (מד"ר בראש' מז).
— *כָּל צָרְכּוֹ כתה"פ, במשמ' די, במדה מספקת:
התבואה שיבשה כל צָרְכָּהּ וענבים שיבשו כל צרכן
אינן מתקדשות (כלא' ז ז). חייתה (המכה) ונסתרה'
חייתה ונסתרה חייב לרפאותו, חייתה כל צרכה
אינו חייב לרפאותו (ב"ק ח א). לא היה לה קצבה
אלא סלת מנופה כל צרכה היה מביא, שנאמר
ולקחת סלת ואפית אותה, עד שתהא מנופה כל
צרכה (מנח' ו ז). והכרם מדיחין אותה בבית
המדיחין כל צרכה (חמי' ד ד). תבשיל שבישל כל
צורכו וחמין שהוחמו כל צורכן מותרין (תוספת'
שבת ג ד). משרבו תלמידי שמאי והילל שלא שימשו
כל צורכן הירבו מחלוקות בישראל (שם חגי' ב ט).
ולא מיסב ולא אוכל כל צורכו ולא שותה כל
צורכו (ירוש' ברכ' ג א). הכובש עד שיכבוש כל
צורכו, השולק עד שישלוק כל צרכו (שם מעשר'
ד א). האשה הזאת אינה מחמצת כל צורכה,
משיירת היא כל שהוא וכו' (ר' יונה, שם ערלה ב ה).
אין נותנין חיטים לריחים של מים אלא כדי שיטחנו
כל צורכן מבעוד יום (שם שבת א ה). שאין צולין
בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו כל צורכן
מבעוד יום (בית שמאי, שם שם). אסרו דבר שדרכו
להתהפך עד כדי שיצלה כל צורכו מבעוד יום
(שם שם). תבשיל שנתבשל כל צורכו מותר לשהותו
על גבי כירה שאינה קטומה (ר' בון בר כהנא, שם שם
א ט). מתוך שאת אומר לו שהוא אסור אף הוא
צולה אותו כל צורכו מבעוד יום (שם שם א י).
מפני החשד שאם אומר את לו שהוא מותר אף הוא
אינו עושה אותו כל צורכו מבעוד יום (ר' נא,
שם שם שבת ד א). הקודח עד שיקדה כל צרכו
(ר"ש, שם שם יב). הקוצץ עד שיקצוץ כל צרכו (שם
פסח' ו א). בשעה שהעבד משמש את רבו כל
צרכו הוא תובע פרסו ממנו (שם תעני' א א). שלא
יהא אחד עומד ואחד יושב, אחד מדבר כל צורכו
ולאחד אומר לו קצר דבריך (שם שבוע' ד א). כירה
שהסיקוה בגפת ובעצים משהין עליה חמין שלא
הוחמו כל צורכן ותבשיל שלא בישל כל צורכו
(ר' יוחנן, שבת לז:). כך דברי תורה מתקיימ' עם מי
שעמל בהן כל צרכן (ר"ש בר נחמן, מד"ר שה"ש,
יסקני'). המתין בעצמו עד שאכלו האורחין ושתו כל
צרכן (תנחו' בובר, שמיני ג). — *כְּצָרְכּוֹ וכדו', באותה
משמ': משרבו תלמידי שמאי והילל שלא שימשו
רביהן כצורכן [1] רבו מחלוקות בישראל (ירוש'
סנה' א ד).—*לְצֹרֶךְ דבר, לְצָרְכּוֹ וכדו', וכנגוד אל
שלא לְצֹרֶךְ דבר: עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית
סאה חורשין כל בית סאה בשבילן עד ראש השנה,
היו עשויות שורה ומוקפות עטרה אין חורשין להם
אלא לצרכן (שביעי' א ו). אין לוקחין בתים עבדים
ובהמה אלא לצורך המועד או לצורך המוכר
שאין לו מה יאכל (מו"ק ב ד). כלי כסף וכלי נחשת
משתמש בהן לצרכן אבל לא לשוחקן (ב"מ ג ח).
המפקיד הבית אצל חבירו וכו' אם משהניחה נשברה
בין לצרכו בין לצרכה פטור (שם ג ט). המוכר את
השדה מכר את האבנים שהם לצרכה ואת הקנים
שבכרם שהם לצרכו (ב"ב ד א). שפייה (את העין)
לצורכה אסורה, שלא לצורכה מותרת (ע"ז ב
י). אם לא שלח ידו במלאכת רעהו, לצרכו, אתה
אומר לצרכו או אינו אלא לצרכה ושלא
לצרכה (מכי', מסכ' דנזיקין טו). קצר לצורך
עשבים חייב משום קוצר (ירוש' כילה א ג). ומתקנין
את המקולקלות במועד, דבר שהוא לצורך המועד
אבל דבר שאינו לצורך המועד אסור בשל יחיד
(שם מו"ק א ג). סהו לצורכה, בשייחדו לה הבעלים
באותו מקום וכו' אבל במקום אחר בין לצורכו
בין לצורכה פטור (שם ב"מ ג י). לא שנו אלא

[1] [במק"א (תוספת' חגי' ב ט; ירוש' שם ב ב;
בבלי סנה' פח:): כל צורכן, עי' לעיל. ואולי אין
כאן אלא מבטא מטשטש במקום כל צרכן.]

לצורך גופו אבל לצורך מקומו מטלטלו (שבת קמג:). אבודה לא ישחטנה לא על גבי מטה ולא על גבי מגוד לצורכו (פסח' כו:). טוחנין במועד לצורך המועד, ושלא לצורך המועד אסור (ת"כ, מו"ק י"ב:). — ובשביל צָרְכּוֹ: ומה המן שהיה מין אחד נהפך לכמה מינין בשביל צורך כל אחד ואחד (ר' יוסי ב"ר חנינא, מד"ר שמות ה). בשביל צורכך וכפרתך תבעתי קרבן ולא שהייתי מבקש לאכול (פסיק' רב', שור או כשב, קלד:).—*וְשֶׁל צָרְכָּהּ: הממלא בחבית המים העולין באחריה ובהבל המכונן על צוארה ובהבל של צרכה אינן בכי יותן (תוספת' מכשיר' ג ה).—*לְצֹרֶךְ עצמו: הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן (אבות ב ג). שוטים שבעולם, כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם (ע"ז ג:). — ובלי שם עצם נסמך או כנוי לְצֹרֶךְ ושלא לְצֹרֶךְ: ושאר שקצים ורמשים החובל בהן פטור, הצדן לצורך חייב, שלא לצורך פטור (שבת יד א). כל הכלים ניטלין לצורך ושלא לצורך (שם יז ד). שמוליכין כלים מליאים לצורך וריקנין למלאותן (תוספת' יו"ט א יג). מפני מה ברא הקב"ה שקצים ורמשים בעולמו, אמר לו (ר' נהוריי) לצורך נבראו (ירוש' ברכ' ט ג). הבערה לצורך יצאת, ללמד על בתי דינין שלא יהו יושבין בשבת (ר' ירמיה, שם נזיר ו א). לא אמרינן מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך (פסח' ה:). כשחכם נכנס אחד עומד ואחד יושב וכו' יצא לצורך יכנס וישב במקומו (ת"כ, הורי' יג:). — *צָרְכּוֹ של דבר, החלק הנחוץ בו: חבית שניקבה ועשאה בזפת יותר מצרכה, הנוגע בצרכה[1]) טמא יותר מצרכה טהור (כלים ג ח). הדיוסטר חבור לטומאה בשעת מלאכה, קבעו בכלונס טמא ואינו חבור לו, עשה לו דיוסטר אין טמא אלא צרכו (שם כ ג). שלשה אילנות בתוך בית סאה הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה בשבילן, ר' יהודה ור' יוסי אומ' אין חרשין להן אלא צורכן (תוספת' שביע' א א). שתי אבנים גדולות שתי חליות של עמוד שהתקינן להיות שופת עליהן יורה גדולה או

[1]) [הערוך קרא צרבה בבי"ת ופרש: הסותם פי החבית בזפת יותר מצרכה נקרא אותו היתר צרבה כמו צרבת השחין (ערך לרב).]

מיחם גדול אינו טמא אלא צורך, וכמה הוא צורך, מקום שפיתת טפח (שם כלים ב"ב ה ג). — צֹרֶךְ, אין צֹרֶךְ לְדָבָר, הדבר נחוץ או אינו נחוץ: אילו לדבר שאין להן צורך[1]) היו עובדין, היה מבטלן (שם ע"ז ד ז). צורך ליין וצורך לחומץ, צורך ליין יותר מן החומץ, צורך לחטין וצורך לשעורים, צורך לחטין יותר מן השעורים (מד"ר ברא' כו). — *צֹרֶךְ לומר, לְדַבֵּר: הוי צורך לומר שוגג וצורך לומר מזיד (ירוש' ב"ק ח א). כיון שדיבר (אברהם) עם הקב"ה כל צרכו אמר לפניו, רבון כל העולמים צורך לדבר, אמר לו איפטר לשלום וכו' (מד"ר בראש' מז). — *שִׁמֵּשׁ את הַצֹּרֶךְ: סימפוניא מצופה טהורה, עשה בה בית קיבול כנפים טמאה, ואינו טמא אלא המשמש את הצורך, חליל המצופה טהור, עשה בו בית קבול כוסות טמא, ואין טמא אלא המשמש את הצורך (תוספת' כלים ב"מ א ז). — *תָּבַע צֹרֶךְ עצמו או של אחרים: לבו (של משה) ברור עליו שאינו תובע צורך עצמו אלא צורכן של ישראל (מד"ר דבר' יא).—*ועשתה האשה צָרְכָּהּ בפלוני, שכבה עמו: ותקצר נפשו למות וכו' שהיתה עושה צורכה באחרים[2]) (ירוש' כתוב' ה י). — *ובצרופים עם שם עצם, צֹרֶךְ גָּבֹהַּ, דבר שהוא לצרך המזבח: מעומר ושתי הלחם שכן צורך גבוה (שבת קלא:). — *צֹרֶךְ בנין הבית: אמה כליא עורב צורך בנין הבית הוא (מו"ק ט.).—צָרְכָּן של בריות: אף מי שהתקין את התפילה הזאת, על הסדר התקינה, שלש ברכות ראשונות ושלש ברכות האחרונות שבחו של מקום והאמצעיות צרכן של בריות (ר' אחא בשם ר' יהושע בן לוי, ירוש' ברכ' ב ד). — *כל צֹרֶךְ שבעולם, כל דבר נחוץ: עשירי עולם היו אנשי סדום מן הארץ הטובה והשמנה שהיו יושבין עליה, שכל צורך שבעולם הי' יוצא ממנו וכו' (ר' זעירא, פדר"א כה). — ומ"ר *צְרָכִים, סמי' צָרְכֵי, כנ' צְרָכַי, צְרָכָיו וכדו': (המשרה את אשתו) נותן לה מעה כסף

[1]) [כך בדפוס' המשנה, אך במשנ' שבירוש': שאין צרך העולם בו, ובבריתה שבבבלי (ע"ז כד:): שאין העולם צורך לו.]

[2]) [ובמק"א (מד"ר בראש' כב): עושה צרכית ממקום אחר, ועי' לקמן.]

לצרכיה[1]) ואוכלת עמו מלילי שבת ללילי שבת, ואם אין נותן לה מעה כסף לצרכיה[1]) מעשי ידיה שלה (כתוב' ה ט). המשיא את בתו סתם לא יפחות לה מחמש סלעים, בראשונה היה לוקח בהן כל צורכיה (ר' יהודה, תוספת' שם ו ד). כיון שירדו ליבשה ירדו כל אחד ואחד לקנות צרכיו (ר' תנחומא, ירוש' ברכ' ט א). ועורך שלחן בפני כל אחד ואחד ונותן כל צרכיו (מד"ר קהל', מה יתרון). — וצרכי ישראל, צרכיהן של ישראל וכדו': הושע ה' את עמך וכו' ויהיו צרכיהם לפניך (ר' יהושע, ברכ' ה ד)' צורכי עמך מרובין ודעתן קצרה, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לכל אחד ואחד כל צורכיו (תוספת' שם ג יא). הקב"ה אינו כן אלא משברא צרכי עולמו הזכיר שמו (שמעון בן עזאי, מד"ר בראש' א). — צרכי המת, צרכי החולה: כל צרכי חולה נעשין ע"י ארמאי בשבת (שבת קכט.) עושין כל צורכי המת גוזזין לו שערו ומכבסין לו כסותו (מו"ק ח:).— צרכי העיר, צרכי רבים, צרכי צבור: בחמשה עשר בו (באדר) קורין את המגילה בכרכין ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת מקואות המים ועושין כל צרכי הרבים (שקל' א א). ומה אם מלך ישראל שלא עסק אלא בצרכי ציבור וכו' שאר בני אדם על אחת כמה וכמה (תוספת' סנה' ד ח). העוסק בצורכי ציבור כעוסק בדברי תורה (ר' ירמיה, ירוש' ברכ' ה א). אילו הן צורכי הרבים, דנין דיני ממונות ודיני נפשות דיני מכות ופודין את השבויין וכו' (שם מו"ק א א). הגבאין והמוכסין תשובתן קשה, הרי אילו מחזירין למי שמכירין, ולמי שאין מכירין יעשו מהן צורכי ציבור (שם ב"מ ו ד). חומת העיר ומגדלותיה וכל צורכי העיר באין משירי הלשכה (כתוב' קו:). המתעסק בצרכי צבור משכח תלמודו (מד"ר שמות ו). מ' הלכות למדני ר"י בן פדייה בחרישת הקבר וכולן נשתכחו ממני בשביל שהייתי עוסק בצרכי צבור (ר' יהושע בן לוי, שם שם). אני גדול כמוך וכו' שאני עוסק בצרכי צבור כמוך (שמעון קיסרא לריב"ז, שם קהל', שמור רגליך). — צרכי שבת, צרכי מילה וכדו': וכל צרכי מילה עושין בשבת (שבת יח ג). צורכי

1) [במשנה שבבבלי: לצורכה, מ"י, ובגמרא (כתוב' נט.): לצורכיה.]

שבת נעשין ביום טוב (פסח' מז.). — עשה צרכיו, כל צרכיו, של עצמו או של אחרים: מהרו ועשו צרכיכם במבוי עד שלא יוציא ויאסור עליכם (ר' יהודה בשם רבן גמליאל בשם אביו, עירוב' ו א). בת ישראל שנכנסה לעשות צרכיו של כהן אבל לא של ישראל (ירוש' תרומ' יא ז). ישראל וכהן שהיו שותפין בחנוי' מטלא הוא ישראל את הנר שמן שריפ' ועולה בו לעלייה ויורד בו לחנות לעשות צרכיו של כהן אבל לא צרכיו של ישראל (שם שבת ב א). מעשה בר"א בי ר' צדוק שלקח בית הכנסת של אלכסנדריי' ועשה בה צרכיו (שם מגי' ג א). בדקו ומצאו שהן עושין צרכיהן ליום אחד וכו' (ר' יוסי, שם ע"ז א א). עושה אדם כל צרכיו[1]) בפת (שמואל, ברכ' ג:). נתכנסו ולמדו ועשו כל צרכיהן (מד"ר שה"ש, סמכוני). ואתם יוצאים וקוצרים ודשי' וזורי' ועושים כל צרכיכם בשדה ומוצאין אותה מלאה ברכות (ר' חנינה בריה דר' אבהו, שם שם, מה יפו). — התקין צרכיו: מפני שמתקין צורכיו כל ימות השבת התקינו שיהא נושא אותה ברביעי (תוספת' כתוב' א א). — ושאל צרכיו, תבע צרכיו, בקש מה שנחוץ לאדם, התפלל תפלה של בקשה: יחיד שואל צרכיו בשומע תפלה, ואילו (גשמים) צרכיו הן (ר' חנינא בשם ר' זעירא בשם רב הונא, ירוש' ברכ' ה ב). אסור לו לאדם לתבוע צרכיו עד שיבדיל (בשם ר' אלעזר ביר' ינאי, שם שם). אסור לתבוע צרכיו בשבת (שם שבת טו ג). מגילת אסתר וכו' יוצא בה בכל לשון שהוא יודע, ותפילה כדי שיהא יודע לתבוע צרכיו (ר' מנא, שם סוטה ז א). לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי (ר' יהודה, שבת יב:). כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו (ר' יוחנן, שם שם). כיון שירשו בנות צלפחד אביהן, אמר משה הרי השעה שאתבע בה צרכי (מד"ר במד' כא). — ובלשון נקיה, עשה צרכיו, פנה לצרכיו, יצא לנקביו: האשה שהיא עושה צרכיה וראתה דם, אם עומדת טמאה ואם יושבת תולה (ר' מאיר, תוספת' נדה ז ז). איש ואשה שעשו צרכיהם בתוך הספל ונמצא דם בתוך הספל, ר' מאיר ור' יוסי אומרים תולה (שם שם

1) [במק"א (שבת קמג.): כל צרכו, עי' לעיל.]

ז ח). לא יכנס אדם לבית הקברות ויעשה צרכיו שם (ר' זעירא בשם ר' אבא בר ירמיה, ירוש' ברכ' ג ג). נסר שהוא חוץ לספינה ואין בו רוחב ארבע מותר לישב בו ולעשות צרכיו בשבת (ר' המנונא, שם שבת יא ה). בשעה שעושין צורכיהם עושין אישפתות אישפתות (סוטה מב:). אומר זה לזה, אין אתם יודעין שיש לנו כמה ימים שלא עשינו צרכינו ואדם שאינו עושה צרכו[1]) ד' ימים או ה' ימים הוא מת (מד"ר במד' עז). שלא יעשה אדם צרכיו בעמידה (מדרש תנאים הופמן, דבר' כג יג). — ועי' עָשָׂה, פָּנָה, קַל וּנְפע', —וְעָשָׂה צְרָכָיו עם אשה, שכב עמה: מעשה באחד שיצא לדרך ואשתו עמו ופנה לאחורי הגדר ועשה צרכיו עמה והביאוהו לבית הדין והלקוהו (ירוש' חגי' ב ב). לא יאכל אדם תרי ולא ישתה תרי ולא יקנח תרי ולא יעשה צרכיו[2]) תרי (פסח' קט:). והא רב כהנא הוה גני תותי פורייה דרב ושמעיה דסח וצחק ועשה צרכיו (חגי' ה:). אמר דוד לפני הקב"ה, רבון העולם, כלום נתכוון אבא ישי להעמידני, והלא לא נתכוון אלא להנאתו, תדע שהוא כן שמאחר שעשו צרכיהן זה הופך פניו לכאן וזו הופכת פניה לכאן (מד"ר ויקר' יד). — והאשה, שכבה עם איש: ותקצר נפשו למות, הוא קצרה נפשו למות, אבל היא לא קצרה נפשה למות, למה, שהיתה עושה צרכיה ממקום אחר (שם ברא' כב).—ובסהמ"א: מה הנייה יש לה בנר, אף על פי שכן מישבת דעתה וכסבורה רואית אתי חברתי ועושה לי צרכיי (הלכות פסוק' לתלמיד' רב יהודאי גאון ב). אפילו הועתק גופו שלגט ותורפיו אל לשון אחר וחקרנוהו ומצאנו בו את הצרכים שתיקנום חכמים כשר הוא (תשו' הגא' הרכבי רכה, 129). אילו רצה שמעון להוציא את מה שנתן לו ראובן וכתב לו שטר בהן בצורך אחר ולהטיל אחרים בשותפות היה יכול לעשות כן (שם סלז, 168). פעמים שאדם נושא את בת אחותו או בת אחיו ומניחה והולך למקום אחר בצרכיו ומתאחר כמה חדשים, ועומדת ומזנה עלי (שם שסו, 185). ויקחו לי

[1]) [צ"ל: צרכיו.]

[2]). [רש"י: השמיש.]

[3]) [בירוש' (כתוב' ה י): עושה צרכה באחרים.]

מרמיהם תבריכיי וצורכי קבורתי (שם שע, 186). ברוך אתה ה' אמ"ה שלא חסר מצרכי כלום[1]) (סדר רב עמרם השלם א, לא.). ומי שהוא הגון וירא חטא אל ימנע את עצמו מלהיות בצרכיהן של ישראל (והזהיר שמות, מ:, משפטים). מה מנעל זה שהיא פחותה מכל צרכי הגוף וכו' (מדה"ג שמות ג ה, הופמן, 26). ומנין לעושה מדורה ומתחמם כנגדה וכו' (שמתר ביו"ט) ת"ל לכם לכל שצרככם (שם יב טז, 104). יש כי צורכי האלמנה כצורכי הבתולה (תשו' תלמידי מנחם, 58). כלכל (יוסף) אביו כראוי לו ואת אחיו כראוי להם ובית אביו כראוי להם לפי הצורך (ברא' רבתי, אלבק, 216). וכשבא אדם ידע שהם (הגשמים) צורך לעולם התפלל עליהם (רס"י, ברא' ב ה). דבר יום ביומו, צורך אכילת יום ילקטו ביומו ולא ילקטו היום לצורך מחר (הוא, שמות טז ד). אלא להודיע מקצת צורך המשבצות שצוה לעשות עם האפוד (הוא שם כח יד) הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם (הוא, במד' יא כח). להודיע שבחן של צדיקים כשנפטרין מן העולם מניחין צרכן ועוסקין בצרכי צבור (הוא, שם כז טו). שום ברית כרותה (אין להם) שיבא לעזרתם לעת הצורך (הוא, ספט' יח ז). זה ימים רבים שצורך הצבור בו שמינהו מוציא ומביא את ישראל (הוא, ש"א כב טו). שכל חיי העולם הבא לצורך כך (הוא, אבו' ד יז). צורך לנו עוד בו (הוא, ברכ' כב:, ד"ה אלטמיד). ויש תלמידים שלא יבינו בדברי הרב בכל הצורך (הוא, שם כז., ד"ה יער). ועליהם שומר איש מסכן וחכם יוכיח צרכם ויציליח דרכם (ראב"ע, חי בן מקיץ, עמ' 141). הלא תראה צורך הירח והכוכבים אל אור השמש וצורך הארץ אל השמים ואל המים וצורך בעלי חיים קצתם אל קצתם וכו' וצורך האדם אל הכל וכו' וצורך הארצות והפלכים והחכמות והמלאכות קצתם אל קצתם (ר"י א"ס, מו"ה, היחוד ז). והכין לך לצרכך שנים יועצים והפקיד עליהם שני סופרים ונתן לך מן העבדים והשמשים כצרכך בעולם הזה (שם, עבודת האלהים ע). ופרוש מכל אשר יפרישך ממצות האלהים בלבך ובמצפונך אם לא

[1]) ובשו"ת הגא' מן הגניזה (גינצבורג ב, 114): ב' שלא תיסר מצורכיי כלום שהיא ברכת מנעלים.]

תוכל להפנות לעניני אחריתך מפני טרדתך בצורך מזונך ומחיתך בעולמך (שם, הפרישות ה). מי שמבקש יותר מצרכו טורד נפשו מתועלתו (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, 19). וכיון שהיה מדבר אינו יכול לדבר כל צורכו בלשון אחת אלא בשיבוש (רמב"ם, תפלה א ד). בימי ר"ג רבו האפיקורוסין בישראל והיו מצירים לישראל וכו' וכיון שראה שזו גדולה מכל צרכי בני אדם, עמד הוא ובית דינו והתקין ברכה אחת וכו' (שם ב א). אע"פ שהחפינה (של הקטרת) בעזרה צורך פנים בעבודת פנים היא (הוא, עבודת יוה"כ ה ב). ולפי שאין כל אדם פנוי ללמוד כל זמנו, והרבים מהם טרודים לבקש צרכיהם וצרכי זולתם, קבע השם להם זמן וקדש את יום השבת (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, קדושים, קד:). ותפלה ידוע שהיא התהלה עם בקשת הצרכים כי זה מורה על המבקש מאתו שהוא מודה כי לו לבדו הממשלה (שם, עקב, קסה:). שלבך יהיה פנוי מהרהורי צורכך ותלמוד בלב שלם (ספר חסידים תתתתסעד). אך בכנוי הצרכים הרבים יהיו רפויים (ר"י קמחי, ס' הגלוי, קמה). מי יתן ויהיה לי שתי פיות האחד לעסוק בו בתורה ובתפלה ובספור שבחך, והשני לדבר בו בצרכי ובתיקון מחיתי[1] (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, 364). תרתי בלבי איזה דבר שבו יקל הנכבד וישביר הגאוה וישפיל הרמים, ואמרתי זה הצורך (שם שם, 413). ולא תצא (האשה) מדלתי ביתה אלא לצורך גדול (שם שם, 436). כל אחד ואחד כפי מה שצריך לנהוג בעצמו בכל עניניו ובכל צרכיו כפי הראוי לו (שם שם, 440). משתדלת בצרכי ביתה ובגדול בניה (שם שם, 448). לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל לבקש צרכיו[2] שנא' ואתחנן וכו' הרי שבחו של הב"ה וא"כ אעברה נא וכו' הרי בקשת צרכיו (שם שם, 495). ובכל דבר אשר יביא העת והצורך (תקנות קנדיאה, הרטוס-קאסוטו, 71). כפי מה שיראה להם לעשות להן כפי צורך הזמן והשעה (שם, 76). שיהו מעיך תמיד רפויים, ר"ל שתעשה צרכיך כל יום (טוביה כץ, מעשה טוביה, בית חדש א א, לה:). — ואמר הפיטן: טפשו דריה וגאו באד טל, טרחות גשמים מה צרך דינו בטל (ר"א קליר, האגרה, תפלת טל). אלה בטכוס ערכן ואלה בטכסים צרכן (שלמה הבבלי, חננו, סליח' יום ז). מרבים צרכינו ואין להאמר מקצר דעה ומרב מטר (הוא, אין מי יקרא, סליח' יום א). פוקדיך קדשו צומות לקבוע, דעתם קצרה צרכם לתבוע (הוא, אלהים בישראל, סליח' לשני). צור קוננו מבחירים, צרכנו כפלל מעתירים (הוא, אור ישע, יוצ' א פסח). צרכי חוק טרף בחלקך אפסניון לא תקפץ את ידך מאחיך האביון (הוא, אנא עוררה, סליח' ער"ה). מי יודע סוד מפעלותיך בעשותך לגוף צרכי פעלותיו ונתת לו עינים לראות אותותיך ואזנים לשמוע נוראותיך (רשב"ג, כתר מלכות). ולך אקוה כל ימי חיי, מעוז ומקוה וצור מאויי, ואתה תצוה לצרכי דיי (ר"י הלוי, אערך שבחי, דיואן ג, 146). אסור (בשבת) מצא חפץ מעשות דרכים, גם מלדבר בו דברי צרכים דברי סחורה אף דברי מלכים (ראב"ע, כי אשמרה, זמירות שבת). ראשית היות יסודך צורך ותכספי אלי פועל ולעשות כל צורך לך נתכנו כלי (הוא, אמרו נכי, איגר 198). תענית צבור קבעו תבוע צרכים (מאיר, תענית צבור, סליח' לחמישי). ליום מרגוע דוחה מילה ומציצה וצרכיה ובבראשית כלולה (ר' אליעזר הלוי, אל תסר, שלמונית למילה). אווי צרכימו מרבים ודעתם קצרה, לחפק וממם ידך לא קצרה (אליה בן שמעיה, אלהי בושתי, סליח' ב עשי"ת). ענה נא עתרת קוראי עצרה, פוגעים בעת צרכימו בדעת קצרה (יוסף, ישמעני אלהים, מחז' איטל' ב, רג:). — ואמר המשורר: ואל תרבה לדבר כי לצרכך וישר מהלכך ודרכך (רב האי גאון, לקוטי קדמונים, 63). נאם אזן לעין החרש נא, ומה תוכל ולך צרך לאורים ולא תראה לבד מה יש לנכח (ראב"ע, חדשים מעשי אל, כהנא א, 61). וזאת יצאה מאל נדבה בלי צרך, אבל כי להודיע לאדם גבורותיו (הוא, בשם אל, שם שם, 197). ולא נצטידה חכמה ויראה לצורך הנסיעה הגמורה (עמנו', מחב' ח, 61) — ספֵּק את הַצֹּרֶךְ, את הַצְּרָכִים, נתן כל מה שנחוץ: אלו שקע צרינו בתוכו (בתוך ים סוף) ולא ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה דיינו (כמה מעלות טובות, הגדה של פסח). — ואמר הפיטן: וינחם לבטח וים כסה פורכם, רגלם המדברה וארבעים ספק צרכם (שלמה הבבלי

---

1) [עפ"י ירוש' ברכ' א ב, ושם בארט'.]

2) [בתלמוד (ברכ' לב.) אין המלים לבקש צרכיו.]

להסבה, זולת סבת ברלסית). — *מִצֹּרֶךְ התורה, מִצֹּרֶךְ העולם: ומכאן אתה למד שהחכמות האלה מצורך התורה הן וראויות ללמוד וללַמד וכו׳ והמתעסק בהן אינו מתעסק בדבר ריק אלא בדבר שהוא מצורך העולם והמצות, ואני רואה חכמת המנין ואם שהיא מצורך העולם ומועילה בעסקיו ובעסק מצות רבות אינה קשה להבין (ראב״ח הנסיא, הבור המשיחה והתשבורת, הקד׳, 2).—ואמר המליץ: מאחרים זמן שמע ותפלה ומקדימים עשיית צרכים (ר״א לויפל, שיר בהקד׳ שלום על ישראל חלק ג). — ונוהג גם בדבור: מן הצֹּרֶךְ, אין מן הַצֹּרֶךְ.

*צרם [1], ממנו *צֵרַם.

***צֵרַם**, פיו״ע, — צֵרַם את אזן האדם או הבהמה או צֵרַם באזנם, פגם באזנם, עשה אותם בעלי מום באזן [2]: התוקע לחבירו נותן לו סלע וכו׳ צרם באזנו, תלש בשערו וכו׳ נותן ארבע מאות זוז (ב״ק ח ו). הצורם באוזן הבכור הרי זה לא ישחט עולמית וכו׳ מעשה בזכר של רחלים זקן ושערו מדולדל, ראהו קסדור אחד, אמר מה טיבו של זה, אמרו לו בכור הוא ואינו נשחט אלא אם כן היה בו מום, נטל פיגיון וצרם באזנו, ובא מעשה לפני חכמים והתירוהו, ראה שהתירו הלך וצרם באזני בכורות אחרים, ואסרו (בכורות ה ג). ומעשה בצדוקי אחד שהעריב שמשו ובא לשרוף את הפרה וידע בו

[1]) [עי׳ בהערה הבאה.]

[2]) [יש מפרשים מלה זו כלשון חתוך, ויש מבארים אותה כלשון סחיבה באזן, ורש״י (זבח׳ כה:) כותב: הצורם, אקרני״ר (echarner, חשף הבשר) דהוי מום, דתנן נפגמה אזנו גבי מום, ע״כ. ומלשון המשנה בבכור׳ ה ג יוצא שצריםת האזן נעשתה בפגיון, אך אין ספק שיש כאן פעל ששמושו מיחד לפגימת האזן והטלת מום בה. ועל כן עקר משמ׳ המלה אינה חתך, חשף או סחב, אלא היא בעקר לשון גרימת חֵרשות. זהשוה גם, לגבי התוקע, את הבריתה (ב״ק לח.): בדתניא, המבעית את חבירו פטור מדיני אדם וכו׳ כיצד תקע באזנו וחירשו פטור וכו׳. לא מן הנמנע הוא, שאולי יש כאן ט״ס קדומה, והעקר צרס, כי כן בא בערב׳ אַצְרַשׁ [a]) (מן צ׳רשׁ [b]) במשמ׳ חֵרֵשׁ בפרט בצרוף אח׳רשׁ אצ׳רשׁ [c]), חרש גמור, וצ״ע. ונוהגים להשתמש בצרוף צרם את האזן בהשאלה לקול, שהוא פוגם ופוגע באזן השומע אותו.]

[a]) أضرس [b]) ضرس [c]) أخرس أضرس

רבן יוחנן בן זכאי ובא וסמך שתי ידיו עליו ואמר לו, אישי כהן גדול, מה נאה אתה להיות כהן גדול, רד טבול אחד, ירד וטבל ועלה, אחרי שעלה, צרם לו באזנו (תוספת׳ פרה ג ח). צרם אזן בכור, קנסו בנו אחריו (מו״ק יג.). ואמר רבה הצורם אוזן פרתו של חבירו פטור, מ״ט, פרה כדקיימא קיימא, דלא עבד ולא מידי וכו׳ מתיב רבא, העושה מלאכת במי חטאת ובפרת חטאת פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, מלאכה הוא דלא מינכר היזיקה, אבל צורם דמינכר היזיקה ה״נ דמיחייב בדיני אדם וכו׳ (ב״ק לח.). הצורם אזן הפר ואח״כ קיבל דמו פסול (רבי זירא בשם רבי יוחנן, זבח׳ כה:).—ובסהמ״א: למלך שמסר ביד בנו צלוחית ואיסר ושילחו אצל החנוני, שיבר הצלוחית ואיבד את האיסר, צרם באזנו [1]) ונתן לו פעם שנייה וכו׳ (ר׳ יודן ור׳ חייבו בשם ר׳ שמעון בן לקיש, מדה״ג דברי ה, הסגלה, 59). משמוע ספוק היד על ערפך ירעשו הרואים וכו׳ מצרמם (באזנך ול)שונך יחרדו החרדים וכו׳ (מכתב החרם של הנשיא דוד בן זכאי על רסע״ג, בהסריד והפליט מספר הגלוי, הרכבי, רל). גם חכביד עלו על מקום שהמשלתיהו עליו לרדות את העם במקל ולהכביד עלו, לצרום באֹזן ישראל ולהפילם על פניהם ולהלקותם בלי משפט וכו׳ (שם רלג).

—פע׳, *צֹרַם, כמו קל: מיהו רש״י פירש לקמן חתכו, שלא הבדילו אלא צירמו בשנים ושלשה מקומות (תוספות פסח׳ עז., ד״ה כחתך).

צֶרֶן, צרנית, עי׳ צִירָן.

צרע [2]), ממנו מְצֹרָע, צָרוּעַ, *צֵרוּעַ, *צַרְעוּת, צָרַעַת, ואולי צִרְעָה.

צָרַע, קל לא נמצא אלא בבינ׳ פָעוּל, צָרוּעַ, עי׳ זה הערך.

—פע׳, מְצֹרָע, מְצוֹרָע, נק׳ מְצֹרַעַת,־רָעַת, מ״ר מְצֹרָעִים, שיש בו נגע הצרעת: ויבא ידו בחיקו ויוצאה והנה ידו מְצֹרַעַת כשלג (שמות ד ו). ועי׳ עוד בערך מְצֹרָע.

[1]) [בפסיקי רב׳ (י׳ הדברות פליאה, קטו:): תלש באזנו ותלש בשערו.]

[2]) בערבי צרע [a]) במשמ׳ הפילו ארצה, ומזה צרע חלי הנפילה?

[a]) صرع

—ואמר הפיטן: פוצה לשון הוצאת רע, צופד כנביאה אשר גיווייה צורע (ינלאי, אמכס על עשרה דברים, קרוב' ויקר', זולאי, קמ). הוא פגר, לכן יפלוט, הוא צחנה, לכן יצורע (הוא, הוא אכום פס קנג).

—התפ', *הִצְטָרַע, נִצְטָרַע, נעשה מְצֹרָע: באותה שעה נצטרע אבדן וטבעו שני בניו ומאנו שתי כלותיו (יבמ' קה:). ששה חדשים נצטרע דוד ונסתלקה הימנו שכינה ופירשו ממנו סנהדרין, נצטרע, תחטאני באזוב ואטהר תכבסני ומשלג אלבין וכו' (רב יהודה בשם רב, סנה' קז.). כל המחזיק במחלוקת וכו' ראוי ליצטרע (רב חסי, שם קי.). שלא להוציא לעז על בשרו של משה לכך לא נצטרעה היד עד שיצאה מחיקו (מד"ר שמות ג). — ואמר הפיטן: ומתמעטי מחונם ומצטרעי מעונם (הוא, שם קלט). בחר לך הטוב ומאוס ברע, ובעון לשונך החוטא אל תצטרע (עזרא הבבלי, תוכחת מוסר ב, י..). לכן חסול על גופך לבל יצתרע. ונצור את פיך מלשון הרע (הוא, שם יג:).

צִרְעָה[1], ש"נ, מ"ר *צְרָעִים, *צְרָעִין, *צְרָעוֹת. *צִרְעִיּוֹת,— שרץ העוף דומה לדבורה, „Wespe, Hornisse; guêpe, frelon; wasp, hornet: ושלחתי את הַצִּרְעָה[2] לפניך וגרשה את החוי את הכנעני ואת החתי מלפניך (שמות כג כח). וגם את הַצִּרְעָה ישלח יי' אלהיך בם עד אבד הנשארים והנסתרים מפניך (דבר' ז כ). ואשלח לפניכם את הַצִּרְעָה ותגרש אותם מפניכם (יהוש' כד יב).—ובתו"מ: גוי שנמצא עומד בצד הכור של יין וכו' התיז את הצרעה[3] בקנה או שהיה מטפח על פי חבית מרותחת, בכל אלו היה מעשה ואמרו ימכר (ע"ז ד י). דבש צרעים טהור ומותר באכילה (מכשיר' ו ד). מפני מה ברא הקב"ה שקצים ורמשים בעולמו וכו', יש בהן צורך, זבוב לצירעה, פשפש לעלוקתה וכו' (ירוש' ברכ' ט ג). פת חמה חמתה בצידה, צירעה צונין, עקרב חמין (שם שבת א י). מותר להרוג את הצרעה בשבת (ר' ינאי, שם שם יד א). חמשה נהרגין בשבת, זבוב מצרי וצירעה שבנינוה וכו' (שם שם). הצד חגבין, גזין, צרעין ויתושין בשבת חייב (רבי מאיר, בבלי שם קו:). ושאר כל מיני פורעניות המתרגשות כגון חיכוך, חגב, זבוב וצירעה ויתושין ושילוח נחשים ועקרבים לא היו מתריעין אלא צועקין (תענ' יד.). צרעה לא עברה עמהם, ולא, והא כתיב ושלחתי את הצרעה לפניך, א"ר שמעון בן לקיש על שפת ירדן עמדה וזורקה בהן מרה וכו', רב פפא אמר שתי צרעות הואי, חדא דמשה וחדא דיהושע, דמשה לא עבר, דיהושע עבר (סוטה לו.). לפי שהיו (המצרים) אומרים לישראל צאו והביאו לנו דובים ואריות וכו' לפיכך הביא עליהם חיות מעירבבות, דברי ר' יהודה, ר' נחמיה אמר מיני צרעין ויתושין (מד"ר שמות יא). ויאמר אלהים אל בלעם לא תלך עמהם, אמר לו אם כן אקללם ממקומי, אמר לו לא תאור את העם, אמר לו אם כן אברכם, אמר לו אין צריך לברכתך כי ברוך הוא, אומרים לה לצרעה לא מן דובשיך ולא מן עוקציך (שם במד' כ). שתי צרעיות היה הקב"ה מזווג לכל אחד ואחד מהן וכל אחת ואחת הולכת ושופכת ארסת לתוך עינו והעין מתבקע ונופל מלא קומתו ומת (תנחו' משפט' יח). ר"ל אמר בצרעיות מתו, שנא' וגם את הצרעה ישלח ה' בם, שתי צרעיות היה הקב"ה מזויג לכל א' ואחד מהם וכו' ומקישות לשתי עיניו ושופכות ארס לתוכו וכו' (דב"ר ליברמן, 31). וכן הצרעה, כיון שהיו יוצאין אמוריים ונכנסין עליהן ומקישות לו אחת לתוך עינו אחת ואחת לתוך עינו אחרת שנאמר וגם את הצרעה ישלח ה' (מדרש תהלים עח).—ובסהמ"א: וכן הצרעה, היו האמוריים נטמנים במערה ונותנים אבן על פי המערה והיו שתי צרעות קורעות את האבן (ילקוט שמעוני ש"א קנג). (מי) שהתחיל בשחיטה ובא אונס והעלת ידו מצואר

---

1) בארמ' ערעיתא. ועי' הערה הבאה.

2) השבע' σφηκίας, והוא שרץ העוף הנזכר. ת"א ערעיתא. והנה שמוש הלשון בתו"מ אינו נותן מקום לפקפק באמתת משמ' זו של צרעה, וצריך לאמר כי בזמן ההוא היתה הצרעה יותר מסוכנה ממה שהיא עתה, או שהיה מין יותר מסֻכן. ואמרו במדרש שהיא היתה מקישה אותם בעיניהם ומטילה בהן ארס והם מתים. וקצת הקדמו' פרשו במשמ' דֶבר (ריב"ג, ראב"ע, ואחרי'), אך שמוש הלשון בתו"מ מכריע.

3) [היו שחשבו (עי' פין במלונו) שבאה כאן צרעה במשמ' בעבוע הרתיחה שמעלה היין, וכן כתב המחבר בפתקאותיו: כנראה דבר של תסיסה, כי פשוט צרעה מדוע הפעל התיז ?]

בהמה או שתבעיתו ונפלה הסכין מידו וכו׳ או שבאת צירעה וישבה על פניו וכו׳ (הלכ׳ פסוק׳ לתלמי׳ יהודאי גאון, 185). פעם אחת היה דוד מלך ישראל ע״ה יושב בגנו וראה צירעה אוכלת עכביש וכו׳ (א״ב דבן סירא, כד.). אולם הצרעות ירוקות, אדומות, שחורות, הם גם כן יבנו בתיהם בקירות ובענפי האילנות (קלונימוס, בעלי חיים ז ב, מח:). — ואמר הפיטן: שאל למה נבראו שוטה וטויות וצרעות, השיבוהו, תצטרך למו ליום בריחה לתשועות (בנימין בר זרח, אלהינו, יוצ׳ שבת בראש׳, מחז׳ ויטרי א, סד.). — ואמר המשורר: יבואו עליך כאנשי חיל מתולעים, ויתנו את נבלתך מאכל לתולעים, יחד יתלחשו ויסובבוך כנחיל צרעים, וילחמו עמך כארבעה אנשים מצורעים (עזרא הבבלי, תוכחת מוסר א, מו:). פניך ישתנה כמצורעים, ולבשרך ינשכו הצרעים (שם מז.).

°צַרְעוּת, ש״נ, — מצב הצרוע: והוא (עוויתו) לצרעותו היה בן חורין וחפשי (כ״י אברבנאל, פוסט׳, משל יותם).

צָרַעַת [1]), ש״נ, צָרַעַת, כנ׳ צָרַעְתּוֹ, — שֵׁם לְנֶגַע הָעוֹר שתפרח בו בהרת לבנה אדמדמת והשער יהפך לבן, Aussatz; lèpre; leprosy: אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת והיה בעור בשרו לנגע צָרַעַת והובא אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו הכהנים וראה הכהן את הנגע בעור הבשר ושער בנגע הפך לבן ומראה הנגע עמק מעור בשרו נגע צָרַעַת הוא (ויקר׳ יג ב–ג). נגע צָרַעַת כי תהיה באדם והובא אל הכהן וראה הכהן והנה שאת לבנה בעור והוא הפכה שער לבן ומחית בשר חי בשאת צָרַעַת נושנת הוא בעור בשרו וטמאו הכהן לא יסגרנו כי טמא הוא ואם פרוח תפרח הַצָּרַעַת בעור וכסתה הַצָּרַעַת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו לכל מראה עיני הכהן וראה הכהן והנה כסתה הַצָּרַעַת את כל בשרו וטהר את הנגע כלו הפך לבן טהור הוא (שם שם ט–יג). ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן וראה הכהן את הנגע והנה מראהו עמק מן העור ובו שער צהב דק וטמא אתו הכהן נתק הוא צָרַעַת הראש או הזקן הוא (שם שם כט–ל). — ובהרחבה לקצת לקויים בבגדים: והבגד כי יהיה בו נגע צָרַעַת בבגד צמר או בבגד פשתים וכו׳ והיה הנגע ירקרק או אדמדם וכו׳ נגע צָרַעַת הוא וכו׳ כי פשה הנגע בבגד וכו׳ צָרַעַת ממארת הנגע (שם שם מז–נח). — וגם לקוים בכתלי בית אבנים: ונתתי נגע צָרַעַת בבית ארץ אחזתכם וכו׳ והנה הנגע בקירת הבית שקערורת ירקרקת או אדמדמת ומראיהן שפל מן הקיר (שם יד לד–לז). זאת התורה לכל נגע הצָּרַעַת ולנתק ולְצָרַעַת הבגד ולבית (שם שם נד–נה). — אסף אדם מִצָּרַעְתּוֹ, רפא אותו ממנה: אחלי אדני לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסף אתו מִצָּרַעְתּוֹ וכו׳ הנה שלחתי אליך את נעמן עבדי ואספתו מִצָּרַעְתּוֹ וכו׳ האלהים אני להמית ולהחיות כי זה שלח אלי לאסף איש מִצָּרַעְתּוֹ (מ״ב ה ג–ז). — ובתו״מ: כתוב בספר בן סירא וכו׳ אשה רעה צרעת לבעלה, מאי תקנתיה, יגרשנה ויתרפא מצרעתו (יבמ׳ סג:). — ובפהמ״א: באלג׳אדם הוא חולי הצרעת עלה רעה מתפשטת מן התפשט המרה השחורה בגוף כולו (נרבוני, ארח חיים, בחליים המתחדשים מחוץ לגוף, כ״י ביהמ״ד סכטר). — ואמר הפיטן: מאדם חולי צעירהו, נאמנו בוהק צרעתו (ינאי, אגר טוב, קרוב׳ ויקר׳, זולאי, קלז). בהתנחמו על רע, צרעת הרע ממנו יגרע מוחץ ורופא קדוש (שם, קלח). זימון מוכה כצרעת וזוב, ועת יודה ודרכו יעזוב, חפשו דרכיו ושפל כאזוב, יתקומם בהזיית אזוב (שם קלט). מראי נגעי צרעת, נוכחת וכשאייה ניצעת (הוא, ארץ חמדה, שם שם קמג). ענה פתחני האשה צרעת ממארת היא (ראב״ע, אחד רנה אמונתך, איגר 225). — ומ״ר °צָרָעוֹת, ואמר הפיטן: מצרות דלינו, ומבור העלינו, וממצוקות הצילנו, ומצרעות פדינו (ינאי, את יכהה, קרוב׳ ויקר׳, זולאי, קלו). יישמם מצרות ומנגעי צרעות (שם,

---

[1]) בארמ׳ צורעתא, אך אולי זו מלה שאולה מעבר׳. בערב׳ משמש השֵׁם צרע a) במשמ׳ חלי הנפילה, וכן בסור׳, והסכימו רב חוקרי הלשון החדשים כי גם השם צרעת במשמ׳ בעבר׳ נסתעף משרש זה, אעפ״י שבמחלה זו אין שום נפילה. גזרתו של דר׳ קצנלנסון מן זרע אינה מיסדת כל עקר, כי בהיות שהשרש זרע משמש בעבר׳ לא היתה שום סבה לחלוף זרע בצרע, ובפרט כי השרש צרע משמש גם הוא בעבר׳.

a) صرع

קלע). דמ(יוני) צ ר ע ו ת בה ש(תל)תה (הוא, ארץ חמדה, שם קמג). — °צרעת גדמית: ואמנם רכיבת סירות דוגה והאניות מועיל מן ה צ ר ע ת הגדמית (קלכון א ג ב ב). במין ה צ ר ע ת ונקרא בלשוננו גדמות ובלשון ערבי גדאם ובלטין ליפרה (שם ד ג ג א). —°ובהשאלה: כי צ ר ע ת המינות זרחה במצחך (ר"י ערלאמה, יד אבשלום למשלי כה, ד"ה כבוד).

א. צרף [1]), ממנו מצרף, צרוף, א. *צרוף, א. צרף, צרף, °צרפות, צרפי.

ב. *צרף [2]), ממנו °הצטרפות, °מצרוף, ב. צרוף, *צריף, *צריף, *צריפה, ב. *צרף.

א. צָרַף, פ"י, צרפתהו, צרפתני, ־תנו, צרפתיך, צרפתים, צורף, צרף, צורפם, צרוף, צרופה, צרוף, צרף־, צרוף, צרפה, אצרף, אצרפנו, — צרף את הכסף, את הזהב, התיכו בכלי באש והבדיל ממנו את הסיגים למען ישאר הכסף או הזהב טהור מכל סיג ופסלת, וכמו"כ כדי לבחנו אם יש בו סיגים או אין, ובהשאלה צרף את האדם, בחן אתו אם הוא ראוי לדבר מן הדברים, läutern ; purifier ; to purge : הורד אותם (את העם) אל המים ואצרפנו לך שם והיה אשר אמר אליך זה ילך אתך הוא ילך אתך וכל אשר אמר אליך זה לא ילך עמך הוא לא ילך ויורד את העם אל המים ויאמר יי' אל גדעון כל אשר ילק בלשונו מן המים כאשר ילק הכלב תציג אתו לבד (שפט' ז ד–ה). הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך [1]) בכור עני (ישע' מח י). נחר מפח מאשתם עפרת לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו (ירמ' ו כט). לכן כה אמר יי' צבאות הנני צורפם ובחנתים (שם ט ו). בחנת לבי פקדת לילה צרפתני בל תמצא (תהל' יז ג). בחנני יי' ונסני צרפה [2]) כליותי ולבי (שם כו ב). עד עת בא דברו אמרת יי' צרפתהו [3]) (שם קה יט). ומן המשכילים יכשלו לצרוף בהם ולברר וללבן (דני' יא לה). — ודבר צרוף, נקי, ברור: צרופה אמרתך מאד ועבדך אהבה (תהל' קיט קמ). כל אמרת אלוה צרופה מגן הוא לחסים בו (משלי ל ה). — ובמשמ' העקרית, צרף כסף: וצרפתים כצרף את הכסף ובחנתים כבחן את הזהב (זכר' יג ט). כי בחנתנו אלהים צרפתנו כצרף כסף (תהל' סו י). —ובמליצה: ואשיבה ידי עליך ואצרף כבר [4]) סיגיך ואסירה כל בדיליך (ישע' א כה). — ובתו"מ: ר' יונתן רמי, כתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב וכתיב אמרת ה' צרופה, זכה משמחתו, לא זכה צ ו ר פ ת ו [5]), ריש לקיש אמר מגופיה דקרא נפקא, זכה צורפתו לחיים, לא זכה צורפתו למיתה (יומא עב:). לא נתנו המצות אלא ל צ ר ף בהן את הבריות (רב, מד"ר בראש' מד). אמרת ה' צרופה, ש צ ר פ ו הקדוש ברוך הוא (לאברהם) בכבשן האש (שם שם). ואיש לפי מהללו, הקדוש ברוך הוא צ ו ר ף את הצדיק לפי מעלליו (פסיק' רב', כי פקד, קפא). כך אמר להם הקב"ה לישראל, בניי לא אני הוא שישבתי תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שיברא העולם עד שדרשתי וחקרתי ו צ ר פ ת י ובחנתי את כל דברי התורה כולה (סדר אליהו רבה יד, איש שלום, 61). — ובסהמ"א: נחר מפוח, משל הוא, כ ש צ ו ר פ י ם כסף נופחין במפוח ונותנין תמיד עופרת בתוך הכור ומועיל ל צ ר ו ף, אבל אתם באתי ל צ ר ו ף אתכם, המפוח נחר ונחרך מכת האש ותם העופרת כולו (רש"י ירמ' ו כט). ולפיכך צריך בעל הדת שיאמין אמונה קיימת בכל מה שבא בתורת

[1]) רק בעבר'. [כנראה קרוב השרש אל שרף, צרב. רב המלונים מבחינים בין שני שרשים, א. צרף שבלשון המקרא (וכן באשו'), במשמ' זקוק וטהור, ב. צרף שבלשון החכמים במשמ' חבור, וכן מבחין למשל אף ברוקלמן במלון הלשון הסורי' שהפעל צרף בא שם בשתי ההוראות האלה, וחלוקה זו יש בה משום תועלת מעשית. ואולם אין ספק שאך שרש אחד לפנינו, שהתפתח להוראות שונות, ועל כן אחת צורתו לא רק בעבר' ואשו' אלא גם בארמ' ובסור'. עקר משמ' השרש צרף היא שׂ ר ף בכבשן האש, ושרפה זו באה גם א) לזקוק ולטהור, ב) להלחמת דברים יחד. המשמ' הראשונה היא המצויה במקרא ובאשו', בעוד שבתו"מ עודפת ההוראה השניה, הנמצאת על יד הראשונה בסור'. ובכמה מקומות בתו"ם, שמדבר בהם על צריפה בכבשן בקשר עם לשון המקרא, אין לברר בדיוק למה הכונה.]

[2]) בערבי' צרף [a]). [ועי' בהערה הקודמת.]

[a]) صرف

[1]) בהרבה כ"י בחנתיך.

[2]) [כך הקרי; כתיב: צ ר ו פ ה.]

[3]) [אמרת ה' הוציאה את דברו צרוף וברור כצרף כסף מסיגים.]

[4]) צ"ל כבר [כדעת רבים.]

[5]) [כלוי צורבת ושורפת אותו, ועי' ב. צרף.]

וכו' ואע"פ שאין שם למוד מחקרי לבחון ולצרוף האמת, הנבואה צרפתהו (ר"י אלטולי, מלמד התלמידים, ברא', א:) — ואמר הפיטן: בקראי ענני יום לברר ולצרף חובי, לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי (רשב"ג, אלהים אלי אתה, סעה"ש 41). — ואמר המשורר: אחל במלים צרופים בעניינים, זקוקים למאד מתקנים (יהודי בן ששת, אחל במלים, שם 8). נמו אנשים עדי שחר יעירם אבל נפשו בהקיץ ולב שחר מעררת, לשקד עלי אהבת דודו ולצרף מאד לו אהבתו כחיצונה כחדרת (ר"י הלוי, עין נדיבה, שם 90). קחה מלים בכור דעת צרופים, ולרעבים מתוקים הם כצופים (ראב"ע, קחה מלים, ספר לחות, שיר בסוף הספר). זהב מלים באש בין העברתיו, לבלתי יהיה בו סיג צרפתיו (ר"י זבארה, שעשועים' הקד', דודזון, 1). — *וצרוף מדבר במשמ' נקי ממנו, מפשט: ו(חכמת החשבון) העיונית חוקרת המספרים על דרך כלל מצד שהם מופשטים במחשבה מהגופות ומכל נספר בהם, והיא מעיינת בהם צרופים מכל דבר שאפשר שיספר בהם מהמורגשות (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ו א, 41). — *וצרף, במשמ' שרף והעביר כלי חרס באש: כלי חרס בתוכן מאימתי מקבלין טומאה וכו' משיצטרפו בכבשן, צרפן אפילו בגפת טמאה אינו הושש שמא מיצה משקין בתוכן (תוספת' כלים ב"ק ג יג)

—נפע', יצרפו, —נצרף האדם, נבחן, יצאו ממנו הסיגים, העונות, ונהיה נקי וטהור כזהב צרוף: יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים (דני' יב י). — ובמדר': מה הכסף הזה נצרף ונעשה כלי ושוב נצרף ונעשה כלי וכן פעמים הרבה ובאחרונה האדם פורכו בידו ואינו נעשה עוד למלאכה, כן ישראל היו אומרים שאין להם תקומה, שמאסן הב"ה, שנ' כסף נמאס קראו להם (מד"ר שמות לא). הרי כבר נתלבננו, כבר נצרפנו, הרי עברו עלי הצרות כלם (מדרש תהלים קיט לא). —ובסהמ"א: כסף נמאס, שאינו נצרף בשום יגיעה (רש"י, ירמי' ו ל). מצרף, כלי עשוי לצרוף כסף והכור עשוי לבחון זהב ואיש נצרף ומתחשב לפי מהללו, ע"י שהבריות מהללות אותו במעשיו הטובים נבחן לרבים אם טוב אם רע (הוא, משלי כז כא). — ואמר הפיטן: אב המון נקרא ונתעלה, ובעשר נצרף ולא נמצא בו עולה (ר"א קליר, ה'

קגני, קרובי א סעודות). — *ונצרף, במשמ' נשרף והעבר באש: כלי חרס מאימתי מקבלין טומאה, משיצרפו בכבשן (כלים ד ד).

—פעי', מצרף, —כמו צרף: כי הוא כאש מצרף וכבורית מכבסים וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אתם כזהב וככסף (מלאכי ג ב–ג). —ובתו"מ: ואלו שכופין אותן להוציא, מוכה שחין ובעל פוליפוס והמקמץ והמצרף נחושת והבורסי (כתוב' ז י). המקמץ והמצרף נחשת והבורסי פטורין מן הראייה (חגי' ז.). הריני מייסרן בייסורים ומצרפן ברעבון (מד"ר רות א). שרה צירפה הקדוש ברוך הוא עשרים וחמש שנים וכו' שצירפה הקדוש ברוך הוא לפי כחה וכו' (פסיק' רב', כי פקד, קפא.). —ובסהמ"א: דרך המדבר ים סוף, ר' אליעזר אומר דרך, כדי ליגען וכו', המדבר, כדי לצרפן וכו', ים סוף, כדי לנסותן (מדה"ג שמות, הופמן. 132). כלי העשוי מטיט כזה שאינו מצרפו בכבשן מעשה ידי יוצר דניהוי קרוי כלי חרס אלא כלי אדמה (רש"י, שבת כח., ד"ה אלא). לזקק אותם ולצרפם וכו' עד סור מעליהם הספקות (ר"י א"ת, או"ד, הקד').

—התפ', *הצטרף, —כמו נפע', נצרף, במשמ' נשרף והעבר באש: כלי חרס בתוכן מאימתי מקבלין טומאה, משתגמר מלאכתן, דברי רבי מאיר, ר' יהודה אומר משיצטרפו בכבשן (תוספת' כלים ב"ק ג יג). — ובסהמ"א: ענין הגלגול הוא מכלל חסדי ה' הגדולים, כי האיש אשר בידו חטאים ועונות ונפשו לא תוכל להגיע עד מקור העליון עד שתצטרף מעונותיה, הקב"ה שולח אותה בגוף אחר ושם תתצרף יותר, כמו הברזל שכל זמן שמשימים אותו באש תתלבן יותר (ר"י מסיקא, מנחת קנאות, קופמן, 91). ספר ר' שלמה אבן גבירול ז"ל וכו' אשר קראו מקור חיים, באולי אם יצטרף ענינו במצרף יוכללו דבריו בפחות מעשירית הספר ההוא (אמו"ר לראב"ד א, 2).

—פעו', *צורף, — נעשה במעשה הצרף: ואלו הד' הם נקראים יסודות, והחומר אשר הוא רחוק מהיסודות האלו הוא הדבר המשתף באלו הד' אשר יחסו אליהם יחס השעות לכל מה שיעשה מן השעוה או יחס הזהב לכל מה שיצורף מן הזהב (מלות הגיון ט).

ב. *צֵרֵף, כ״י.—צֵרֵף האל אדם לחיים או למיתה, קשר וחבר אותו, כמו פעי: אמרת ה׳ צרופה, וכו׳ וכה צורפתו [1]) לחיים, לא זכה צורפתו למיתה (ר״ל, יומא עג:). — ואמר הפיטן: צרוף שטות פני טפוח, כמעלה אפר על גב תפוח (אליר בר׳ יצחק, סלה תקח, סליח׳ ער״ה). — °וצֵרֵף מעות בדינרים, כמו פע׳: אם רצה לצרוף המעות בדינרי זהב כדי להקל ממשוי הדרך רשאי (מדה״ג דבר׳ יד, הסגלה, 157).

—פִע׳, *צֵרַף,—צֵרַף את הספינה, את המסמר במים [2]), הלחים והדק חלקי עץ וברזל יחד, zusammencshliessen; serrer, joindre; to fit tightly: מסמר שהתקינו להיות פותח בו את ההבית, רבי עקיבא מטמא וחכמים מטהרין עד שיצרפנו (כלים יג ה). המוליך את הספינה לים הגדול לצרפה, המוציא מסמר לגשמים לצרפו וכו׳ הרי זה בכי יותן (מכשיר׳ ה ז). הוציא מסמר לגשמים לכבותו אינו בכי יותן, אם בשביל לצורפו הרי הוא בכי יותן (תוספת׳ שם ג עז). — ובמשמ׳ הקשה כלי מתכה ע״י טבילה במים קרים: המיחם שפינה ממנו מים חמין וכו׳ נותן לתוכו מים מרובים כדי להפשירן, והלא מצרף [3]) וכו׳ (שבת מח:). עששיות של ברזל היו מחמין מערב יום הכפורים ומטילין לתוך צונן כדי שתפיג צינתן, והלא מצרף, אמר רב ביבי, שלא הגיע לצירוף (יומא לד:). — וצֵרַף פרוטות למטבע גדולה׳

1) [אין שמוש זה של צֵרַף בקל בא אלא בבינ׳ פועל, המשמש כידוע גם על יד בנין פִע׳, כגון דוֹבֵר על יד דִבֵּר, מבלי שתהיה בזה עדות על שמוש בבנין קל ממש. ואף אפשר שצ״ל צירפתו בפִע׳.]

2) [הלקי הספינה מתהדקים יחד במים, הואיל והקרשים שבה תופחים וסוגרים זה על זה. אבל גם בענין המסמר אין הכונה למסמר חדש, למסמר הנִתָּק מדבר אחר, אלא למסמר התקוע בתוך לוח עץ וכדו׳, ולמען יתהדק המסמר בתוך הקרש וכדו׳ שמים אותו במקום ירידת הגשם. והרי אף בספינה יש מסמרות מתהדקים כאלה, והענין אחד הוא.]

3) [שימוש זה של צֵרַף במשמ׳ הקשה את (כלי) הברזל ע״י כך, ששם אותו במים קרים, אינו מתאים לשימוש הפעל בלשון התנאים (עי׳ בדגמאות המובאות לעיל ובהערות לשם). ואפשר שבימי חתימת התלמוד הבבלי כבר לא עמדו בדיוק על כונת המשנה.]

הלחים אותן יחד ועשאן מטבע גדולה אחת׳ ובהשאלה החליף פרוטות במטבע גדולה [1]): פודין מעשר שני בשער הזול וכו׳ כמות שהשולחני פורט ולא כמות שהוא מצרף (מע״ש ד ב). מצרפין שקלים לדרכונות מפני משאוי הדרך (שקל׳ ב א). המצריף דינר זהב למעשר שיני כמות ששולחני פורט ולא כמות שמצריף (תוספת׳ מע״ש ג ג). משל לאדם שהלך לקיסרי וצריך מאה זוז או מאתים זוז הוצאה, נוטלם פרט מייגעים אותו וכו׳ אבל אם מצרפם ועושה אותם סלעים פורט ומוציא בכל מקום שירצה, וכן מי שהלך לבית אילנים לשוק וצריך מאה מנה או שתי ריבוא, אם מצרפם [2]) סלעים מייגעים אותו ואין יודע מה לעשות אבל אם מצרפם ועושה אותם דינרי זהב פורט ומוציא בכל מקום שירצה (ספרי דבר׳ שו). (בא) לצורפה [3]) (את הסלע) בירושלם מצרפה ביפה, בא לחללה בגבולין מחללה ברעה (חזקיה, ירוש׳ ב״מ ד ה). — ובמשמ׳ אסף פרוטות לדינר וכדו׳: לשני אחים שהיו מסגלים ממון אחר אביהם, אחד מצרף דינר ואוכל ואחד מצרף דינר ומניחו, זה שמצרף דינר ואוכלו נמצא שאין בידו כלום, זה שמצרף דינר ומניחו נמצא עשיר לאחר זמן (רבי שמעון בן יוחי, ספרי דבר׳ מח). — ובסהמ״א: מעות מע״ש אם רצה לצרפם בדינרי זהב כדי להקל משאן מצרפן, ואם צרפן לעצמו אינו מוסיף חומש, שאין זה דרך פדייה (רמב״ם, מע״ש ה יג). הרי שהיה דינר של זהב בעשרים וארבעה דינר של כסף וצרפה בעשרים דינר או בעשרים ושמונה הרי זה מחזיר את ההוניה (הנ״ל, מכירה יב ט). — וצֵרֵף אדם או האל דבר שנתן לדבר שהמקבל מוסיפו משלו, מעלה לפלוני כאילו שנתן שניהם: מחשבה טובה המקום מצרפה למעשה, מחשבה רעה אין המקום מצרפה למעשה וכו׳ מחשבה טובה שעושה טובה המקום מצרפה עם המעשה ושאינו עושה טובה אין הקב״ה מצרפה למעשה (תוספת׳ פאה א ד). — וצֵרֵף שני דברים, חבר

1) [ואף משמוש משאל כזה נולדה גם בערב׳ המשמ׳ של צרף [a]), החליף כסף בכלל.]

2) [ואולי כאן צ״ל: פורטם.]

3) [אין זה בנין קל אלא מבטא מערבי במקום לצָרפה, בקמץ גדול של בנין פִעל.]

a) صرف

אותם יחד שיהיו כאחד: האומר לחברו הילך איסר זה ותן לי בו חמש תאנים לא יאכל עד שיעשר דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר אוכל אחת אחת ופטור, ואם צרף חייב (מעשר׳ ג ה). אפילו שרה פתו ביין ויש בו כדי לצרף כזית חייב (ר״ע, נזיר ו ח). (עד) אחד ראוי לצורפו לחייבו משום שבועת עדות (ירוש׳ שבוע׳ ד ח). — ולענין הדין, צֵרַף שני דברים יחד, עשאם נחשבים כאלו היו דבר אחד מצֹרף יחד: העושה עסתו קבים ונגעו זה בזה פטורים מן החלה עד שישוכו, ר׳ אליעזר אומר אף הרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה (חלה ב ד). הכלי מצרף מה שבתוכו לקדש אבל לא לתרומה (חגי׳ ג ב). שתי בהרות והוט יוצא מזו לזו, אם יש בו רוחב שתי שערות מצרפן ואם לאו אין מצרפן (נגעי׳ ד ה). השק והקופה מצרפים את הכלאים (ספרי דבר׳ רלב). שני חצאי זיתים בתוך הבית אין הבית מצרף, בתוך הכלי הכלי מצרף (ר׳ ירמיה בשם רבי זעירה, ירוש׳ פסח׳ ג ב). אויר הבית מצרף לחלה, אין קרקע הבית מצרף לחמץ (שם ג ג). (המוצא מת מוטל בקבר) אפילו משובר ומפורק טמא מפני שקבר מצרפו (נזיר סה:). — וצֵרַף דבר עם דבר: זה אומר זה כתב ידי וזה אומר זה כתב ידי צריכים לצרף עמהם אחר, דברי רבי, וחכמים אומרים אינם צריכים לצרף עמהם אחר אלא נאמן אדם לומר זה כתב ידי (כתוב׳ ב ד). בשעה שנמנו ואמרו שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להן חלק לעולם הבא וכו׳ ביקשו לצרף את שלמה עמהן וכו׳ (ר׳ חנינה וריב״ל, ירוש׳ סנה׳ י ב). אמר רבי יהושע בן לוי, אמר אברהם, צרף מעש׳ ויעלו למנין חמשים, אמר רבי יהודה בר סימון, לא את הוא צדיקו של עולם, צרף עצמך עמהם ויעלו למנין חמשים (מד״ר בראש׳ מט). למה לא נאמר במנין הקהתים בני קהת וכתיב בהן הקהתי וכו׳ לפי שמנויים היה לשם טעינת הארון, צירף הקב״ה שמו עמהם כדי שלא יכלו, ה״א בראשו ויו״ד בסופו, הרי י״ה, לומר י״ה יצילם ממיתה (שם במד׳ ו). כשבא (משה) למנות בני גרשון וכו׳ חלק לו כבוד (לאהרן) וכו׳ והוליכו עמו וצירפו עמו למנין (שם שם). — וצֵרַף דבר על דבר: מצרפין פירות חוצה לארץ על פירות שנייה כדי שירבו על פירות שלישית לפוטרן מן המעשר (תוספת׳ דמאי ד טו). — וצֵרַף אותיות, חבר איתן יחד ובנה מהן מלים של קדושת וכדו׳, kombinieren; combiner; to combine: יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ (רב יהודה בשם רב, ברכ׳ נה.). אמר לו הקב״ה (למשה) אם אין אתה מאמין לקולי לך וצרף את האותיות מאלף ועד תוו, הלך וצרף את האותיות, לקח אלף אחד טית תשעה זווג עשרה שלימים וכו׳ (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 165). — ובספה״א: עשרים ושתים אותיות חקקן, חצבן, צרפן והמירן (ילירה ב ב). צרפן, שקלן והמירן א׳ עם כולן וכולן עם א׳, ב׳ עם כולן וכולן עם ב׳ וכו׳ (שם ב ה). המליך אות א׳ ברוח וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהן אויר בעולם וכו׳ (שם ג ח). כיצד צרפן, אמ״ש אש״מ מא״ש מש״א שא״ם שמ״א (שם ג יא). — *מְצָרֵף אותיות, מסדר אותיות בבית הדפוס: חזק ונתחזק אברהם בן מהר״ר יעקב לנדאו מצרף האותיות (חתימת המסדר בסוף קלונן ג). — *וצֵרַף מספר במספר או על מספר, הכפיל זה בזה, multiplizieren; multiplier; multiply: הרוצה למוד השדות המרבעות בשוים ובחלופים מצרף הארך על הרחב והעולה משניהם הוא המשיחה ובמשלשת בין בשוים בין בחלופים מצרף העומד בחצי הקבע והעולה משניהם היא המשיחה וכו׳ (משנת המדות ב). — *וצֵרַף מלה אל דבר וכדו׳ השתמש במלה בנטיה ובסמיכות[1], flektieren; décliner, conjuguer; to inflect: ובצרפך המלה אשר בתוכה ו״ו ישבות בנענועו, כאלה, ויבתר אותם בתוך, ובאמרך בתוך בני ישראל נשבת נענועו (מנחם, מחב׳ וו, 74). — *ובמשמ׳ גזר מלה ממלה: ואמר בפתרון ובל אסיך נסכיהם מדם במות דיים כדכ׳ הלא יגנבו דיים, וכאשר צרף מדיים מדם ראוי לצרף מחיים מחם ולצרף מאיים מאם וכו׳ (דונש, תשו׳ על רס״ג 18). — *ובמשמ׳ יִחֵס דבר לפלוני: ואמר בכתב צחות לשון העברי שחיבר כי מלת אני ואנחנו אין אנו יכולין בלשונינו לצרף הדבר אל נפשותינו (שם 102). — הפע׳, *הִצְטָרֵף, נִצְטָרֵף, צֵרְפוּ אותו עם אחר: שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד, בזמן שמקצתן

---

1) [ע״פ הערבי צרף a).]

a) صرف

דואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזמון ואם לאו אלו מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמן (ברכ' ז ה). סאה תבואה עקורה וסאה שאינה עקורה וכו' אינן מצטרפין לסאתים אלא של עניים הם, רבי יוסי אומר אם באת רשות העני באמצע אינן מצטרפין ואם לאו הרי אלו מצטרפין (פאה ו ט). הנוטע שורה אחת בתוך שלו ושורה אחת בתוך של חבירו ודרך היחיד ודרך הרבים באמצע וגדר שהוא נמוך מעשרה טפחים הרי אלו מצטרפות, גבוה מעשרה טפחים אינן מצטרפות, רבי יהודה אומר אם ערסן מלמעלה הרי אלו מצטרפות (כלא' ד ז). אף הנוטע אחת בארץ ואחת במדרגה, אם גבוה מן הארץ עשרה טפחים אינה מצטרפת עמה ואם לאו הרי זו מצטרפת עמה (שם ו ב). השק והקופה מצטרפין לכלאים (שם ט י). שלשה אילנות של שלשה אנשים הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה בשבילן (שביע' א ה). החטים והשעורים והכסמים ושבולת שועל ושיפון הרי אלו חייבין בחלה ומצטרפין זה עם זה (חלה א א). המוציא תבן כמלא פי פרה, עצה כמלא פי גמל וכו' ואין מצטרפין זה עם זה מפני שלא שוו בשיעוריהן, המוציא אוכלין כגרוגרת חייב ומצטרפין זה עם זה מפני ששוו בשיעוריהן (שבת ז ד). ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח, בחזרת ובעולשין וכו' ומצטרפין לכזית (פסח' ב ו). אב ובנו שראו את החדש ילכו, לא שמצטרפין זה עם זה אלא שאם יפסל אחד מהן יצטרף השני עם אחר (ר"ה א ז). לאכול כחצי זית ולהקטיר כחצי זית, כשר, שאין אכילה והקטרה מצטרפין (זבח' ב ה). כותל שבין שתי מקואות שנסדק, לשתי מצטרף, לערב אין מצטרף (מקוא' ו ט). כל האוכלין מצטרפין לפסול את הגויה בכחצי פרס, כל המשקין מצטרפין לפסול את הגויה ברביעית (שם י ז). וקל וחומר, ומה אם במקום שאין פיו מצטרף עם פי אחד למיתה הרי הוא נשבע על פי עצמו, מקום שפיו מיצטרף עם עד אחד לממון אינו דין שישבע על פי עצמו (ר' יוסי, תוספת' שבוע' ה ד). הוא ובנו ופועלו מהו שיצטרפו לשלשה משואין כאחת (רבי יונה, ירוש' דמאי ג א). אין שני שמות מצטרפין (ר' שמעון, שם ערלה ב

א). אמר ר' אילא כתיב כל העושה בו מלאכה יומת לא העושה בו ובחבירו, את אמר אין השבתות מצטרפות, חולקות, אמר רבי יוסי בי רבי בון כשם שאינן מצטרפות כך אין חולקות (שם שבת ז א). יום אחד לנזירותו ויום אחד לנזירות בנו מהו שיצטרפו (שמואל בר אבא, שם נזיר ג ה). ימי עיבורה וימי מיניקותה מצטרפין לשלש עונות (שם נדה א ג). גזזו טוואו וארגו אין מצטרף, לבנו ר"ש אומר אין מצטרף וחכ"א מצטרף (ב"ק לג:). לעולם אין עדותן מצטרפת עד שיראו שניהן כאחד (סנה' ל.). לא אם אמרת בתוך י"א יום שכן יום שלאחריו מצטרף עמו לזיבה, תאמרו ביום י"א שאין יום שלאחריו שנצטרף עמו לזיבה (ב"ש לב"ה, נדה עב.).—ובסהמ"א: תאי דאוכליך חלבא, היתה רוצה לומר בואי ואוכליך חלב ואינת מפרשת לחתוך תיבות זו מזו ולהשמיע כל תיבה ותיבה ומצטרפות שתי תיבות כאחת (רש"י, עירובי' נג:). ויראה עוד מזה שהרצון האלהי הוא שיצטרף הפעל הטוב אל ההשכלה לעשות מה שהשם חפץ (רפאל מנורלי, מרפא לנפש, יט:).—וְנִצְרַף כמו נצטרף: תמן יחידין אינון, אית מימר נצרפה דעתו עם רבי מאיר וְרֻבּוּ על רבי יוסי, נצרפה דעתו עם רבי יוסי ורבו על רבי מאיר, אית לך מימר הכא נצרפת דעתו עם רבי לעזר ורבו על חכמים (ירוש' נדה א ד).—וְהִצְטָרֵף הפעל או השם, נגזר, בא בנטיה דקדוקית, בסמ' או בבנויים, בעבר או בעתיד וכדו': המלים האלה (אכן וכדומה) לא יצטרפו ולא יגזרו (מנחם, מחב' אלף, אכן, 23). זה, וכו', מלה זו איננת מצטרפת כיתר המלים (הוא, מחב' זיין, זה, 77). וזו התשובה תכרית שימושו שמילה אחת מצטרף מסנת י"ט אלף קס"ט מילה (דונש, תשו' על רסע"ג 102). ולהבין איך יצטרפון הפעלים לנקבות ולזכרים (הוא, תשו' על מנחם, הקד', 6). דע כי יש לתי"ו להתפעל ד' מראות, המראה האחד לבא בפעלים המצטרפים להתפעל (תשו' תלמידי מנחם, 37). לא מצאת בכל המקרא בקר מצטרף לפעל עבר או לפעל עתיד כי כה מצינו וישכימו בבקר ולא ויבקרו בבקר וכמהו השכם והערב והוא מן השמות שלא יצטרפו (שם 61). ויהי כאשר ראה מנחם כה ויתבונן במחברת חגימ"ל בי אמר יסוד

העיקר הגימ"ל והעי"ן אשר לא יסורו מתמלה בכל מיני הצטרפה (שם 83). וגם אלה השוים במשקל אחד היטב ורעיו גם הם ישתנו ויתחלפו איש מרעהו בהצטרפם (שם שם). לא מצאנו צלמות מצטרף לאמר ממנו צלמו צלמתי כאשר מצאנו מקדרות זקדרו השמים, קדרתי (שם 90). כי פעולת שב זה מצטרף ממנה מתפרש בלשון הקדש על שבעת פנים (ראב"ע הכשיא, הגיון הכפש ג, יע:). לא תמצא מלה שהיא מצטרפת כלל עם סימן עתיד או עבר עם סמוכים (ראב"ע, לחות, האותיות, יז:). וכל בשליש, מדה בת שלשה מקצועות, והמצטרף ושלשת את גבול ארצך (שם, השמות, כז:) וזאת המלה (שמנה) לא מצאנוהו בפעלים מצטרפת (שם כה.). — ̈והצטָרֵף המקרה אל העצם, האדם עם האדם, וכדו׳, התיחס אליו, הצטרפו זה אל זה ביחס הדדי, ודברים מצטָרְפִים, שיש יחס הדדי ביניהם, (cor)relativ(e): וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה והם עצם וכמה ואיך ומצטרף ואנה ומתי וכו׳ (ר"י ח"ח, סו"ה, היחוד ז). כי משער המצטרף, אשר תתחייב מציאת כל אחד במציאת האחר, שהאדם איננו ראוי לשם עבד עד שיהיה לו אדון, והאדון לא יהיה ראוי לשם הזה עד שיהיה לו עבד (הוא, שם הככיעה ח). ויש שיקראו היחס שיש בין בני ישראל ובינו והצטרף, ה׳ (הוא, כוזרי ד ג). מאמר המצטרף הוא בתארך הגוף בגוף אחר זולתו והגוף האחר ג"כ יהית מיוחס אליו, כאותו היחס שבין שניהם, ויהיה לכל א׳ משניהם שם יורה על הצטרפותו מבלי זכרון המצטרף, כאמרך האדון והעבד (כוס חן י). והמתחלף והשוה והאוהב והשונא והאב והבן והעבד והאדון כי אלו והדומה להם נקרא כל אחד מהם המצטרף (מלות ההגיון ח). כן נאמר בכל העדר וקנין ובכל שני הפכים ובכל המצטרפים שהם מתנגדים (שם יח). ומסגולת המצטרפים שכל אחד מהם ישוב אל האחר בשוה וכו׳ (חמו"כ לרא"ד ח ח, 7). אמנם האל ית׳ ויתי׳ אחד שאין כמוהו דבר הנה אחדותו לא תסתלק לעד אחר שלא יצטרף אליו דבר כמוהו ואיננו במציאות ולא ישוער בשכל (שם ג ג, 50). כי שם אלהים נופל על מנהיג כלומר שכל בניו יהיו לו לעם כי זה ממאמר המצטרף האם עם הבנים והאדון עם העבד (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים וילא, ל). ודע כי כל כוכב הבא מן האדם הנזכר על הבורא ית׳ הוא נאמר על דרך ההשאלה ואינו מיחס הכבוד שיהיה בין שני האנשים שהוא משעור המצטרף (ביאור משל לזרחיה מברצלונה, השחר סנה ב, 105). ולפי שהעלול׳ והעלה הם מצטרפים והמצטרפים הם לידיעה אחת יחויב שתהיה לעלול השגה מה בעלתו (רלב"ג, מלח׳ ה׳ א ז). כי הלבוש הנאה והעדי היקר עליו הם מן המצטרפים (ר"י ערלמה, יד אבשלום על משלי כה, ד"ה נזם זהב). הקנין וההעדר יחדו או המצטרפים, במה הם מצטרפים, שבכל אחד מאלה בהתחבר האחד עם מקבילו הוא דבר נמנע בעצמו וסותר את נפשו וכו׳ וכן במצטרפים היות האב מצד שהוא אב בן או הבן מצד שהוא בן אב וכו׳ שם נמנעים בעצמם וכו׳ (ר"י אברבנאל, מפעל׳ אלה׳ ד ב). — ̈ומִצְטָרֵף כמו צֵרוּפִי, יחסי: והתנועה השלישית היא הנועה מצטרפת בהצטרפותה לגלגל המזלות והיא התנועה הנחלפת (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ב). — ̈בְּהִצְטָרֵף, לאדם או לדבר, ביחס אליו: והנה אם כן יהיה יחס הדשא בערך אל העשב יחס השעירים בהצטרף אל הרביבים (ר"י מסיר ליאון, נופת צופים א ד, 14). אם שיעשה זה בהצטרף אל העתיד להאמר, אם בהצטרף אל הדבר שכבר אמר (שם א ה, 16). והחלוקת השנית היא בהצטרף אל הדברים המקריים (שם א ו, 18). ואמר ויטורינו המפרש שאלה הגדרים לא נלקחו מעצמות הדברים כי אם בהצטרף אל לבב השומעים והנה אלה החמשה דברים הגון נפלא שפל ספק חשוך לא נלקחו במוחלט אלא כפי מה שיסברו בו השומעים (שם שם 19). שאלה הענינים הם בו לעולם, הגבורה הנצות כנגד האויבים, והענוה והצדק בהצטרף אל האוהבים (שם ב ד, 62). המקום השני שנתבונן בערך מי העון הנעשה, אם הוא דבר שב אל האלקים או בערך כל בני אדם או בהצטרף אל היותר גדולים (שם ב יא, 85). כי אתה מאמת את דבר ה׳ בהחלט ולא בהצטרף אל דברו (ר"י אברבנאל, פ"א יה). אמנם הכבוד הצרופי הוא הכבוד אשר יש לאדם בהצטרף לאדם אחר (אברהם בן שם טוב ביבאגו, דרך אמונה ב ב). ועי׳ הצטָרְפוּת.

—פעי׳, ̈צֹרַף, חֻבַּר: אמנם אמרנו שהיסוד נמצא

כשתצורף אליו הצורה הרוחנית, אבל בעצמו אינו הגון למציאות (מקור חיים לרשב"ג א ח). שות פנת דתנו וכו' ר"ל היותו אחד לבדו, לא יצורף אליו דבר אחר, ר"ל שאין דבר קדמון זולתו (מו"נ א סח). ונראה לי שזה ספק, כי לפי גלויו של כתוב הקליפה מצורפת ואין הבדל בין רך וקשה (ר"א הקלאי, גן עדן, טמאה וטהרה יח, קח.). — ובינ' מְצֹרָף, גם כתה"פ, נוסף: שרבו מוסר לו שפחה כנענית וכו' כדי שלא תכשל בעלת הבית בעבד וכו' מצורף אל זה שלום הבית, שלב בעל הבית ינוח ולא יקנא לאשתו (ר"י אכטולי, מלמד התלמידים, משפטים' עא:). שהיתה שם שמחה יתירה לפני השם, מצורף אל זה ההודאה על כל הטובה שעשה להם השם (שם, לחג הסוכות, קסח.). כאלו תאמר שהמליץ יספיק למי שמכחיש דבר מה וכו' וזה בהפליגו עם האיש ההוא בנעימות הספור וטוב ההלצה, מצורף לאיזו ראיה משובחת או מפורסמת וכו' (ר"י מסיר ליאון, נפת צופים א א, 5). רובם מחללים שבת במזיד וכו' מצורף אל היותם גם מחללי שבת בשוגג (תקנות קנדיאה סה, הרטוס־קאסוטו, 67). — צֹרַף שם אל מלה אחרת, בא בסמיכות או בנטיה: ונאמר שחייב אז, במוצאינו מילה מיוחדת מבלי מצורפת על המעשים במקום אחד מן המקרא ולא נצרפנת בעצמה אחר כן וכו' (דונש, תשו' על רסע"ג 102) וכן ומשקל הכסף והזהב ראוי לפתח, שהוא מצורף (הוריות הקורא, דרנבורג, 58). — צֹרַף דבר מדבר, נגזר ממנו: ואני מברר לשומעים איך יתוסף לו אלפים מן המילות המצורפות מן שמע (דונש, תשו' על רסע"ג 122). —ובחשבון, מספר מְצֹרָף בפני עצמו, מְכֻפָּל בעצמו: שלש מדות במשלשות ואלו הן הנצבה, החדה, הפתוחה, איזו היא נצבה, שני צדיה הקצורים מצורפים כל אחד בפני עצמו והוא שוה לראשון, כגון ששה מצד זה ושמנה מצד זה והעולה מאלו בפני עצמן מאה, ומזה בפני עצמו מאה [1] (משנת המדות ד). החדה כיצד, שני צלעותיה קצורים או השוים כל אחד ואחד מצורף בפני עצמה קבועים זה עם זה והצלע השני שהוא הקבוע מצורף בפני עצמו, הצרוף הראשון יותר מן האחרון (שם שם). כיצד מוניב

1) [משפט פיתגורס.]

עשרה על עשרה ק' וחצי הצלע השני שהוא חי מצורף בפני עצמו כ"ה וכו' (שם שם). —ומְצֹרָף אל דבר, נאמר ביחס אליו, כמו מִצְטָרֵף, צֵרוּפִי, יַחֲסִי relativ; – tif; – tive: וכן באמרך הנפלה גדולה, בערך אל הנפלים האחרות, אם כן כל אחד מהם מודיע שהוא מצורף אל חבירו (כוז' חן י). ההצטרפות והמצורף, חקקו ההצטרפות שהוא יחס בין שני דברים וכו' ושני הדברים אשר יאמר כל אחד מהם אל האחר ככלל היחס ההוא והם הנושאים אותו יקראו, המצורפים ומצטרפים וכו' וצריך שיהיה לכל אחד משניהם שם יורה עליו מצד היותו מצורף על חבירו בבין ממיני הצירוף (ר"ש א"ת, פי' המלים הזרות במו"נ, ההצטרפות).

צֹרֵף, צוֹרֵף, ס"ז, מ"ר צֹרְפִים, צוֹרְפִים, —צֹרֵף כסף, זהב, מי שאמנתו בכך לצרף כסף וזהב, Goldschmied; goldsmith; orfèvre: ותקח אמו מאתים כסף ותתנהו לַצּוֹרֵף ויעשהו פסל ומסכה (שפט' יז ד). הפסל נסך חרש וְצֹרֵף בזהב ירקענו (ישע' מ יט). ויחזק חרש את צֹרֵף מחליק פטיש את הולם פעם (שם מא ז). הזלים זהב מכיס וכסף בקנה ישקלו ישכרו צוֹרֵף ויעשהו אל יסגדו אף ישתחוו (שם מו ו). כסף מרקע מתרשיש יובא וזהב מאופז מעשה חרש וידי צוֹרֵף (ירמ' י ט). נבער כל אדם מדעת הביש כל צוֹרֵף מפסל כי שקר נסכו ולא רוח בם (שם שם יד). הגו סיגים מכסף ויצא לַצֹּרֵף כלי (משלי כה ד). עזיאל חרהיה צוֹרְפִים (נחמי' ג ח). ובין עלית הפנה לשער הצאן החזיקו הַצֹּרְפִים והרכלים (שם שם לב). — — ובתו"מ: חרסית בדי לעשות פי כור של צורפי זהב (שבת ח ד). תחתית הצורפין טמאה (כלים יז יז). כל שעסקיו עם הנשים סורו רע כגון הצורפים [1] וכו' (קידוש' פב.). מחלוקת בצורף נכרי אבל בצורף ישראל דברי הכל ביטל (ע"ז נג.). כצורף הזה שמכנים הזהב לכור שנים או שלשה פעמים עד שמזקקו, כך פרשה זו נאמרת ונשנית ונשתלשת (מד"ר ויקר' לא). — ובספה"א: ואין כופין לאיש לגרש את אשתו אלא לפסולות כגון אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, ומוכי שחין ובעל פוליפס ומקמץ וצורף נחשת וכו' (הלכי פסוקי

1) [גי' הערוך: הצרובין, ע' צרוב.]

לתלמידי רב יהודאי גאון, 76). והיא התרופה הנקראת תרופת הצורף והוא הצורף אשר היה בארמון תלמי המלך באלכסנדריאה ושמו תימותיאוס (אסף, 167.). כשכלי מתכות חם ונותן לתוכו צונן מחזקים את הכלי וזו היא גמר מלאכת הצורפין (רש"י, שבת מא: ד"ה והלא מצרף). ושמע באור הענין הזה אשר זכרו כי משכיות הם הגופות המפותחים בפתוחים משובכים ר"ל אשר בהם מקומות מפותחים דקי העינים מאד כמעשה הצורפים (ר"מ א"ת, הקד' הרמב"ם למו"נ). צורף אחד היה במדינת בבל והיה חכם גדול במלאכת הזהב והכסף (ר"י זבארה, שעשועים ב, דודזון, 24). לא אמרתי שלא יהיה יותר מועיל לאדם להיות רב וכו' מהיותו רופא או צורף (ר' יעקב פרווינצאלי, שו"ת בדבר למוד החכמות, דברי חכמים, עג). ראובן נתן חגורה של כסף לצורף גוי לתקנה (תרומת הדשן שט, פיורדא תקל"ח, לג.). כאלו תאמר הצורף שעשה כלים נאים מצוירים ציור נאה בברזל שזה בלי ספק יורה על חכמת הצורף ושלמותו (ר"י אלבו, עקרים ב א). — ואמר הפיטן: כי הנה ככסף ביד הצורף ברצותו מסגסג וברצותו מצרף וכו' (כי הנה כחמר, מעריב יוה"כ).

צׇרְפוּת, ש"נ, — מלאכת הַצֹּרֵף זהב וכסף: עוד מתעסקים רבים מהם במלאכת הצרפות ובמלאכת הרצענים וקצתם משתדלים במלאכת המשי (אגרת הרב ר' אליהו, דברי חכמים, סב). כל מלאכות הנעשות באדמה כגון מלאכת הזריעה והקצירה והנטיעה ומלאכת הצורפות והאלכימיא"ה ורוב המלאכות כאשר יעיין בטוב ימצאון כלן נכנסות תחת חכמת הטבע (ר' יעקב פרווינצאלי, שו"ת בדבר למוד החכמות, שם, עג).

צֹרְפִי, ש"ז, — כמו צֹרֵף: אחריו החזיק מלכיה בן הַצֹּרְפִי עד בית הנתינים והרכלים וכו' ובין עלית הפנה לשער הצאן החזיקו הצרפים והרכלים (נחמ' ג לא–לב). — וכתו"ם כת"ז, במשמ' שַׁיָּךְ לַצֹּרֵף, של הצרפים: מפני מה תחתית צרפית[1] של זהבים טמאה וכו' ושל נפחין הרי זה טהורה (תוספתא כלים ב"מ ז י).

---

[1] [במשנה (כלים יז יז): תחתית הצורפים.]

צָרְפַת[1], ש"נ, — א) עיר כנענית בין צור לצידון, הנזכרת במקרא (מ"א יז ט וכו', עובדי' א כ). — ב) השתמשו בשם זה כשם לארץ פרנציה[2] וגזרו ממנו את התאר צרפתי[3], איש מארץ צָרְפַת, Frankreich; France: כדרך אדומיות שבצרפת שבשרן נראה מצידיהן (רש"י, גיטי ל:, ד"ה ופרומה). ונהגו בצרפת שלא לאכל וכו' (מחזור ויטרי, 111). כשנתפס דוכוס של צרפת שלטון עירנו, קבל השלטון ממנו רוב ממון (תשו' גאוני מז"מ, כהלכה ר' משולם, קרוב לסכת ד'תת"ה). שאין לחמה יכולת לסבוב בשום פנים ולעבור נוכח ראש אנשי מקומות הצפוני' הרחוקות מקו השוה והנה יותר מכ"ד מ' כגון א"י ובבל ומצרים וספרד וצרפת וארץ אשכנז ושארי ארצות וכו' (ר"י הישראלי, יסוד עולם ב יח). ומצאתי שכתב ר"ת והחרים בחרם גמור על יושבי צרפת וכו' (מרדכי, כתוב' קכה). שאין בכל מדינה ומדינה שיהיה ראוי יותר מנהג זה מאשר הוא ראוי בכל גלילת צרפת אשר אנחנו מהם (תשו' ר"י קולון פא). מיהו מסתברא כחכמי צרפת דהוקה וקנין לחודייה קניין בכל מקום (העיטור מאמר ג). וצָרְפָתָה, במשמ' זו, ואמר המשורר: כוכב דרך מצרפתה, מחנה ערך על ישבתת (ראב"ע על רש"י, כוכב דרך, כהנא א, 59).

צָרְפָתִי[4], תוא"ז, — של צָרְפַת, בן צָרְפַת, Franzose, French, Frenchman; français; französisch:

---

[1] [כעדות המתג מתחת לאות צ, הפא הרפויה, וההעתקות הקדומות (יוני' Σαρεπτα, אשורי' צַרִפְּת) יש לבטא צָ בקמץ גדול, וכן במבטא השם הפרטי צָרְפָתִי, Zar(e)fati המצוי אצל היהודים הספרדים.]

[2] [ואלה דברי רש"י (עובדי' א כ): ואומרים הפותרים צרפת היא המלכות שקורין פרנצ"א בלע"ז. ע"כ. ומעין זה ראב"ע (שם) ורד"ק בשרשיו (ערך זה). ובס' יוחסין (מאמר ו, הזמן השלישי): צרפת היא פרנסיאה שנקראת גלייא.]

[3] [התיו של צָרְפַת היא תיו הנקבה כדגמת אָסְנַת, בָּשְׂמַת ועל כן יש לנקד צָרְפָתִי ולא צָרְפַתִּי. וצורת שה"ת בתו"ם צָרְפִי, כק' צָרְפִית: בנה של צרפית (ירוש' ברכ' ה ב). שני בני אדם אמרו דבר אחד, לוט וצרפית, צרפית אמרה וכו' (מד"ר ברא' כ).]

[4] [עי' בהערה הקודמת.]

וגם אני לא ראיתי מי שקדמני בזה אלא שאי אפשר שלא הקדימו בפי׳ הצרפתים הבקיאים בחדרי הלכה (רמב״ן, חידושי ברכ׳ לדף כ). אחר זה באו הצרפתים ואמרו כי לא נודע לרומיים שרש וכי הצרפתים הם מזרע המלך אליפס והביאו הקיסרות לצרפת על ידי המלך הגדול קארלו מאגנו (שבט יהודה, הנוכר, 14).

א. *צַרְצוּר[1]), צִרְצוּר, ש״ז, — כד חרס למים, בצואר דק, כתום בראשו בסתימה מנקבת חרים חרים (הנקראת מסרק) Wasserkrug; cruche, jarre; water-cooler;(water-) jar: המסרק של צרצור ר׳ אליעזר מטהר, וחכמים מטמאים (כלים ב ח). הפך והטפי שעורן בשמן, והצרצור שעורו במים (שם ג ב). והמערה מן הצרצור ומטיל ממקומות הרבה, רבי עקיבא מכשיר וחכמים פוסלין (מקוי׳ ג ג). הפכין הגלילין שמוליכין בהן שמן למרחץ והצרצורין והשיקירין עד שלא הוסקו טהורן וכשהוסקו טמאין (תוספתי כלים ב״ק ב ט). אפילו היה צרצור של מים לא היה יכול לפשוט את ידו וליטלו אלא ויקרא שמשון אל יי׳ וכו׳ (בשם ר׳ יוחנן, מד״ר ברא״ש׳ לח). — וְצִרְצוּר יין: וביום הג׳ אמרה לו היכנס לפנים וברור לך לעצמך, אי אתה בן בית, והיה נכנס אצלה והצרצור מלא יין אצלה מיין העמוני, שעדיין לא נאסר יינם של גוים לישראל (ספרי במד׳ קלא). המערה יין נסך מצרצור קטן לבור, אפילו כל היום כולו, ראשון ראשון בטל, ודוקא צרצור קטן דלא נפיש עמודיה, אבל חבית דנפיש עמודיה לא (בשם ר׳ יוחנן, ע״ז עג.). — ״ובהשאלה, פי הטבעת: ומן האדומה יקיא הכבד להוריד לקיבה ולמעים דקים ולצרצור שהוא פי הטבעת והיא הצואה (פי׳ רסע״ג ליצירה ה ב).

ב. *צַרְצוּר, צְרָצַר[2]), ש״ז, — כמו א. צְלָצַל: והלא הצרצור הזה יש לו ארבע רגלים וארבע כנפים וקרצולים וכנפיו חופין את רובו, יכול יהא מותר, ת״ל חגב, ששמו חגב (חול׳ סה:). —

[1]) [כן הנקוד בכתב יד פרמה (כלים ג ב), אך בסורי צַרְצוֹרָא, ובאשור׳ צַרְצַר.]

[2]) [ע״פ הארמי׳ שבתו״ם: צרצרא. והאחרונים מנקדים צְרָצַר על משקל צְלָצַל.]

ובפהמ״א: קול רנתו נתערב עם צפצוף הצפרים, עם זמזום הזבובים, עם שריקת הצרצור (ש״י אברמוביץ, מסעות בנימין, הפרדס ג, 23).

א. צרר[1]), ממנו א. צְרוֹר, א. צָרַר, צְרוֹרָה.

ב. צרר[2]), ממנו א. צַר, ה. ״צַר, א. ב. צָרָה, ד. ״צָרָה, *א. ״ב. צַרוּר, ״צָרוּת, ב. צָרַר, צֹרֵר, צְרוֹרָה.

ג. צרר[3]), ממנו מֵצַר, ב. צַר, ג. צָרַר, ״צָרוּת.

ד. צרר[4]), ממנו ג. צַר, צֹר, ב. צְרוֹר.

ה. צרר[5]), ממנו ד. צַר, ג. צָרָה, ב.*צַרְצוּר.

א. צָרַר, פ״י, צֹרֵר, צוֹר, צָרוּר, צְרוּרָה, צְרוֹרֹת, — צָרַר דבר בדבר, שמהו בתוכו וקשרו שלא יפל ממנו. einbinden; envelopper, lier; to bind up: וישא העם את בצקו טרם יחמץ משארתם צְרֻרֹת בשמלתם על שכמם (שמות יב לד). — צָרַר מים בשמלה, בעבים, אספם ושמרם בתוכם[6]): מי אסף רוח בחפניו מי

[1]) בערב׳ צרר a), בארמ׳ צרר. [ועי׳ גם ב. צור ובהערה הבאה.]

[2]) בערבי צ׳רר b). בעבר׳ נרדף עם ד. צור. [המחבר הפריד בין השרשים א. צרר במשמ׳ קשר שהוא צרר a) בערב׳, ובין ג. צרר במשמ׳ היה דחוק במקום, לא רחב (שאינו במשמע׳ זו בערב׳). ואמנם אחרים רואים בזה התפתחות של הוראה מקורית אחת, כי הדבר הַצָּרוּר והקשור נעשה ממילא אף צר ודחוק. ואשר לש״ז צַר וש״נ צָרָה במשמ׳ אסון ורעה אפשר שנצטרפו מלים משרשים שונים גם מן ב. צרר (שהוא צ׳רר b) בערב׳) במשמ׳ צַר ואויב וגם מן ג. צרר במשמ׳ צַר ודחוק, והצרופים צָרָה וצוקה, מָצוֹר ומצוק וכדו׳ מורים על קשר זה. ונראה שגם בלשון המקרא עצמו כבר לא הבחינו במקור השונה של מלים אלו.]

[3]) [עי׳ בהערה הקודמת.]

[4]) [בערב׳ ט׳רר c).]

[5]) [כחקוי לקול הצרצור.]

[6]) [על פי השקפה זו שמי הים העליון שבשמים (שממנו יורדים, לדעת הקדמונים, הגשמים) צרורים הם בעננים, יש להבין גם את המלה מָצוֹר בפסוקים מ״ב יט כד וכו׳ (ומעין זה בישע׳ לז כה וכו׳): אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון אני קרתי ושתיתי מַיִם זָרִים (צ״ל מֵי מְזָרִים, עי׳ לקמן) ואחריב בכף פעמי כל יאורי

a) صرر b) ضرر c) ظرر

צָרַר מים בשמלה (משלי ל ד). צֹרֵר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם (איוב כו ח).—וצָרַר מְגִלָּה בִּצְרוֹר: צוֹר תעודה[1]) חתום תורה בלמדי (ישעי׳ ח יו). — וצָרַר הָרוּחַ את הדבר בכנפיו: צָרַר רוח אותה בכנפיה[2]) (הוש׳ ד ט). — ובמליצ׳ צָרוּר עֲוֹנוֹ, שמור היטב: צָרוּר עון אפרים צפונה חטאתו (הוש׳ יג יב). —והַנֶּפֶשׁ בִּצְרוֹר החיים[3]): ויקם אדם לרדפך ולבקש את נפשך והיתה נפש אדני צְרוּרָה בצרור החיים את יי׳ אלהיך ואת נפש איביך יקלענה בתוך כף הקלע (ש״א כה כט). — ובתו״מ: והרחלים יוצאות שחוזות כבולות וכבונות, העזים יוצאות צרורות[1]) (שבת ה ג). עזים יוצאות צרורות ליבש אבל לא לחלב (ר׳ יהודה, שם שם). הלוקח פירות מחבירו או ששלח לו חבירו פירות ומצא בהן מעות הרי אלו שלו, אם היו צרורין נוטל ומכריז (ב״מ ב ד). המפקיד מעות אצל חבירו, צררן והפשילן לאחוריו וכו׳ חייב שלא שמר כדרך השומרים (שם ג י). המפקיד מעות אצל שלחני אם צרורין לא ישתמש בהן וכו׳ אצל בעל הבית בין צרורין ובין מותרין לא ישתמש בהן (שם שם יא). החמת ב״ש אומרים צרורה עומדת וב״ה אומרים אע״פ שאינה צרורה (עדי׳ ה א). צורר אדם בשר וגבינה במטפחת אחת ובלבד שלא יהיו נוגעין זה בזה (חול׳ ח ג). כל חמתות צרורות טהורות חוץ משל ערביין (כלים כו ה). לא יכנס אדם להר הבית במעות הצרורות לו בסדינו ובאבקו שעל רגליו (תוספת׳ ברכ׳ ז יט). במועד צורר (את התאנה הבשלה) ובשביעית חותך (ר׳ אליעזר, שם שביע׳ א ט). צורר את התבלין (בתוך סודרין וכדו׳) ונותן לתוך התבשיל אם נטל טעמן מותר ואם לאו אסור (שם שם ו ז). ר׳ יסא היה צוררן (את המטבעות בשעת התפלה) ותופשן בידו (ירוש׳ ברכ׳ ג ה). בזמן ששימר כדרך השומרין, נעל כראוי קשר כראוי נתנן באפונדתו צררן בסדינו והשליכן לפניו (שם ב״מ ג יא). המפקיד מעות אצל השולחני וכו׳ מה צרורין בחותם או צרורין שלא בחותם וכו׳ (ר׳ ירמיה, שם שם ג יב). צורר אדם תפיליו עם מעותיו באפרקסותו (ברכ׳ כג:). ואם אין אתם מאמינים לי הרי מאתים זוז צרורין לי בסדיני (ר״ה כב:). שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב וצררו מהם דוגמא לדורות להודיע כמה החטא גורם (תענ׳ כג.). המלקט עצמות אביו ואמו (במועד) ה״ז מתאבל עליהם כל היום ולערב אין מתאבל עליהן, ואמר רב חסדא אפילו צרורין לו בסדינו (מו״ק ח.). אי במפוזרין (מעות ברשות הרבים) מאי איריא וכו׳ אלא לעולם בצרורין (ב״מ כד.). בשר ודם נותן חפץ בחמת צרורה ופיה למעלה, ספק משתמר

מְצוֹר, כלו׳ כל יאורי שמים שמי הגשמים צרורים שם. וכן ירמ׳ (יד יד): היעזב מִצּוּר (צ״ל מָצוֹר) שדי שלג לְבנון (כלו׳ האם יעזב מִצוֹר המים שבעננים את ההר, השלג את הלבנון) אם ינתשו מים זרים (צ״ל מֵי מְזָרִים) קרים נזלים, כלו׳ אם ינשתו (לשון נשתו מים מן הים) מֵי הַמְּזָרִים שבשמים, אשר שם זורר (לשון ויזר את הגזה) האל את מי הגשמים. השוה באיוב (לז ט): מן החדר תבוא סופה וּמִמְּזָרִים קרה, ואת דברי טורטשינר בפרושו לפסוק.]

1) [כמבֹאר בספרו של טורטשינר, Die Bundeslade, עמ׳ 33 וכו׳, הכונה כאן, כמו בדברי איוב (יד יז) חתום בצרור פשעי ותטפל על עוני (עי׳ א. צְרוֹר עמ׳ 5626 הערות), לתעודה כתובה בצורת מגלה, שהיו מקפלים או כורכים אותה וצוררים וקושרים אותה בחוטים, שהיו טפלים עליהם חֹמר רך, ועליו היו טובעים בחותם הכותב, לבל יפתח זר את התעודה החתומה והסגורה. וגם לִמֻּדָי כאן אינו לשון בני אדם, תלמידים או למודים, אלא לִמֻּדִים הם עצם הקשורים שצררו וקשרו בהם את התעודה, והוא כלשון המשנה: תנור שבא מחותך מבית האומן ועשה לו למודין וכו׳ (כלים ה ט), ז״א קשורים. ועל כן „חתום תורה בלמודי" הוא ממש כמו חתם בצרור פשעי, בצרור הקשורים של שטר עוונתי, ותטפל טפלה של חֹמר לחתימה על שטר עוונתי זה, ועי׳ בספר הנזכר, שם.]

2) [פשוטו של הכתוב כנראה: רוח, סופה וסערה, צוררת את כל גדלתם בכנפיה (כלשון כנפי רוח, עי׳ כָּנָף), ומפריחה הכל עד שלא נשאר מאומה. ורב המפרשים העברים בחרו בדרך ת״י (כמה דלית אפשר למיצר רוח בכנף), או שהלכו אחר המדרש המובא לקמן, ועי׳ בהערה שם.]

3) [עי׳ גם א. צְרוֹר.]

1) [דדיהן צרורות פעמים ליבש החלב שמהדקין אותן בחוזק ופעמים קושרין להן כיס בדדיהן שלא יטפטף החלב לארץ ויפסד (רע״ב).]

ספק אין משתמר ואילו הקב"ה צר העובר במעי אשה פתוחה ופיה למטה ומשתמר (רב חיננא בר פפא, נדה לא.). שנעשו של אדם צרורה בקרבו (ר' חנינא בר אידא, מד"ר ברא' יד). שכרך צרור ומונח לך (ר' חלבו, שם דבר' ג). [1] — *צָרַר דבר בכנפי פלוני, שמר לו את זכרון מעשהו הרע: משה, אתה אומר שלח נא ביד תשלח, חייך שאני צוררה לך בכנפיך [2] (שם ויקר' יא). — ובסהמ"א: עשרה בנים קבר ר' יוחנן והעשירי שבהם נפל לתוך יורה רותחת ונתחתכו אבריו ונטל ר' יוחנן אצבע קטנה שלו וצררה בסודרו שהיה מתנחם בה (חסו' הגא' הרכבי תע, 214). מה נוד צרור ועומד כך מצרים צרורין ועומדין והיו מתעלפין מרית המים וכו' כך היתה נפשם של מצרים צרורה ועומדת ואינן לא מכניסין ולא מוציאין (מדה"ג, שמות טו ח, הופמן,

[1] [במד"ר (ברא' מו) מובאים בשם ר"ש בן לקיש דברי האל על אברהם הנמול בהיותו בן צ"ט שנים: קינמון אני מעמיד בעולם, מה קינמון הזה כל זמן שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פירות, כך שצרר דמו משבטל יצרו משבטלה תאותו, ע"כ, כך בכ"י, עי' תיאודור. ופרשו כאלו הכונה משנצרר דמו, ז"א משנקשר דמו, ויש מציע לגרֹס: משנקרש. ויש שהכנסה המלה שנצרר בתוספת הפרוש נקשר אף לגוף המדרש בכמה דפוסים: כך משנצרר דמו משבטל יצרו משבוטלה תאותו משנקשר דמו, ע"כ. ואולם אין נצרר הדם (עי' לקמן נִפעי) בא במשמ' מתאימה כאן במקורות, ואף הענין דורש, אדרבה, שיבוא כאן פעל האומר כיצד חִדש ורענן הקב"ה את דמו של אברהם. ועל כן נראה שהכונה: מה קינמון הזה כל זמן שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פרות (אפילו בזקנה) כך (אברהם) שֶׁעִדֵּר (או שנעדר) דמו משבטל יצרו משבטלה תאותו. המלה היא המתפרשת כאן כעדור דם האדם בדמיון לעדור השדה, וכתנאי להורעת זרע. ועי' גם בשמושי הפעל עִדֵּר בבנינים שונים בלשון החכמים לעיל עמ' 4348 וכו'.]

[2] [כך הגרסה גם בכ"י וטיקן של המדרש שתצלומו נמצא בבית הספרים הלאומי בירושלם. ורש"י (הוש' ד יט) מביא כדברים האלה בלשון זו: מדרש תנחומא מצאתי לשון אגדות כאד' המאיים על איש המקניטו חייך שאני צורר לך בכנפיך, כך המקרא הזה מאיים על ישראל קנאתי קשורה ותמתי להנקם וכו'. וביתר דיוק יש לפרש בטוי זה: הנני קושר וכורך לך עוון זה בכנפי בגדך, צרור וחתום, לבל יאבד זכר מעשיך.]

160). לצרור דדי הבהמה לצמקן כדי שתתעבר הבהמה מותר (ר"ח, שבת נד.). חמת של עור הדג או הנייר שהלביש בהן את החבית וצררה מלמטה ה"ז מצלת (רמב"ם, טומאת מת כב י). וכל החמתות שנפחתו וצררן טהורות חוץ משל ערביים מפני שכך הוא דרכן תמיד לצררן (הוא, כלים כד יא). ובעת ההיא מתיקר' ותתיפה ומתהדרת בהדרת גאון עוז תוקף הדרתה ואז העליון יסגלנה להזהיר זיוה להכניסה בחדרי זוהר ולצוררה בצרור החיים (תוכח' לדיקים, שער השמחה, לד:). תהא נפשו צרורה בצרור החיים (ד"ה של יהודי מלרים וח"י ב, יעקב מן, 338). — ואמר הפיטן: צרה תעודה חתמה תורה סתמה ברכה (רסע"ג, אללוני, סליחי, סדור רסע"ג, תכג). בידו יִצּוֹר הכסף ויקח כל אשר תאוה נפשו בעלותו מקום אשר דבר המלך ודתו (רי"ל בר לאוזן, אזהרות, י.). מומתים ולא מתים בעודם נפשותם עדין צרורות בחלדם (משה בר' קלונימוס, וומתים, סדר אהרון פסח). באיתן שבתן על עגולות ברורות צרורות באור היים ודולקות כנרות (ראב"ע, אמרות ימיכ, איגר 104). —ואמר המשורר: ומהללו כירח בהלו, ומעללו כמו פלג בצמא, והמעלה עלי כתפו צרורה, והמשרה עלי שכמו חתומה (יוסף בן חסדאי, הללבי מן, סעה"ש 28). אמרו לכל חכם נגדו תעודה צור (רמב"ע, תרשיש א, 25). אל תשת לב לקנות חיל יהיה חכמה תוכו צֹרר (שם י, 90). נפשות ברחות מבית תלאות וחטאתם עלי שכמם צררת (ר"י חריזי(?), הענק, אות ל, ספר היובל להרכבי). — ואמר המליץ: ואני ממהר אז לצרור אמתחתי (יל"ג, אגרות א קיט). —*צְרוּרָה, במשמ' התורה והתעודה הצְרוּרָה, ואמר הפיטן: צפונה לטהרת עם אל עזר צוה צור לציר צֹר צרורה לאלעזר (ר"א קליר, ממרא, קרובי שבת פרה). —ובמשמ' נשמה [1], ואמר הפיטן: לבעלי אספות חידותיה חשופות, וכל צרורות כסופות דקדוקיה ספות (הוא, אלוריה ומפרשה, שם). — ועי' צְרוֹרָה.

—פע', מְצֹרָרִים, — צֹרַר הַנֹּאד וכדו', נקשר יחד במקום שנבקע: ויקחו שקים בלים לחמוריהם ונאדות יין בלים ומבקעים ומְצֹרָרִים (יהוש' ט ד). [2]

[1] [עפ"י הפסוק בש"ב כה כט.]

[2] [ואולי נמצא גם מְצֹרָר במשמ' מי ששכרו, כספו, צרור בידו, עי' לעיל עמ' 5618, הערה 2).]

—נפע', *נצרר, — שצררו אותו, נקשר: וצרת הכסף בידך, דבר שדרכו ל י צ ר ר (ר' ישמעאל, ספרי דבר' קז) — ונצרר הדם[2]), נצטבר הדם בגוף כשפך דם פנימי: העושה חבורה ו נ צ ר ר בה דם חייב (ירוש' שבת ז ב). נ צ ר ר הדם אף ע"פ שלא יצא (חיב בשבת משום חובל) (חול' מו:).

—הפע', בינ' *מצרר,—כמו צרור, ואמר הפיטן: צופה נאסף למנוחתו, מ צ ר ר ת בחיים נשמתו, צדיק הוליכו לחלקתו, ויקבור אותו (יהודה בר' מנחם, אמרת כנן, יוצ' ש"ת, מחז' איטל' ב, קפט:).

ב. **צרר**[3]), צררו, צרר, צררים, צררי, יצר, צרור, צרר, צררוני, — א) פ"י, צרר את פלוני ולפלוני, היה לו לצר, לאויב, הציק לו, עשה לו רעה, anfeinden; oppresser, être ennemi; to oppress, treat in a hostile manner: וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצרר אתכם והרעתם בחצצרת (במד' י ט). צרור את המדינים והכיתם אותם כי צררים הם לכם בנכליהם (שם כה יז–יח). ואם לא תורישו את ישבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינם בצדיכם וצררו אתכם על הארץ אשר אתם ישבים בה (שם לג נה). וסרה קנאת אפרים וצררי יהודה יכרתו אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצר את אפרים (ישע' יא יג). כי ידעתי רבים פשעיכם ועצמים חטאתיכם צררי צדיק לקחי כפר ואביונים בשער הטו (עמו' ה יב). רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי (תהל' קכט א–ב).— ובתפלה: עוינו פשענו צ ר ר נ ו קשינו ערף (אשמנו, ודוי).—ואמר המשורר: ועויתי והעויתי ופשעתי ופגמתי ו צ ר ר ת י וצערתי וקללתי וקלקלתי (ראב"ע, לך אלי, כהנא א, 205). — ועי' צרר. — צררה הצרה את פלוני, צרתו צרה[4]), עי' א. צרה. — *וצרה צרורה, צרה גדולה: והנה עד עכשיו מעלתן של ישראל בזמן קרוב ועל כן כל הצרות צ ר ו ר ו ת והדחקים דחוקות (ברית מנוחה, דרך ח, אמצע', לז:). מה הצרה ה צ ר ו ר ת הזאת

1) [במדה"ג (דבר', הסגלה, 157): ל ה י צ ר ר.]
2) [ועי' קל, הערה.]
3) [עי' הערה לשרש.]
4) [עי' בהערה לערך א. צרה, עמ' 5621.]

אשר חלה להיות בחשבונינו על לא חמס בכפינו (ישראל משה חזן, שארית הנחלה, יו). — ב) פ"ע, צררה האשה, היתה צרה לחברתה, Rivalin sein; être rivale; to rival: ואשה אל אחתה לא תקח לצרר לגלות ערותה עליה בחייה (ויקר' יח יח).

—הפע', הצר, עי' ג. צרר.

—פוע', בינ' *מצורר,—כמו צרר, ואמר המשורר: רעוץ ארי בלי צרי דחוי חרי בשוררי מ צ ו ר ר י וזה פרי דבר מרי בבקרי משובות (ראב"ע, אני אני, איגר 116).

ג. **צרר**[1]), פ"ע, צר, יצר, ויצר, תצרי, יצרו, — א) צר לפלוני, היה לו צר, במשמ' רוחנית, היה בצרה: ויירא יעקב מאד ויצר לו ויחץ את העם אשר אתו וכו' לשני מחנות (בראש' לב ח). בכל אשר יצאו יד יי' היתה בם לרעה כאשר דבר יי' וכאשר נשבע יי' להם ויצר להם מאד (שפט' ב טו). ויעברו בני עמון את הירדן להלחם גם ביהודה ובבנימין ובבית אפרים ותצר לישראל מאד ויזעקו בני ישראל אל יי' (שם י ט–י). ותצר לדוד מאד כי אמרו העם לסקלו (ש"א ל ו). ויצר לאמנון להתחלות בעבור תמר אחתו (ש"ב יג ב). במלאות שפקו יצר לו (איוב כ כב).—ובתו"מ: אל ת צ ר[2]) צרת מחר כי לא תדע מה ילד יום (בן סירא, יבמ' סג:). ויהי היום ההוא חושך לכל העולם ו י צ ר לגוי הקטן מאד ויזעקו אל ה' (מד"ר אסתר, ויגד לו מרדכי). — ואמר המשורר: אל ת צ ר ה יום חק טרפך יהי נעצר (רמב"ע, הרשים ט, 77). — ב) במשמ' העקרית, צר המקום מיושבים וביוצא בזה, היה צר, לא היה בו די מקום ליושביו, eng sein; être étroit; to be narrow: כי עתה תצרי מיושב (ישע' מט יט). — ג) וצר הדבר, יצר, לא היה לו די מקום, צר הצעד[3]): בלכתך לא יצר צעדך ואם תרוץ לא תכשל (משלי ד יב). יצרו צעדי אונו (איוב יח ז). — ועי' ב' צר.

—הפע', הצר, הצרתי, יצר, ויצר, יצרו, הצר, מצרת, —א) הצר לפלוני, עשה שיהיה לו צר, בכל המשמעות:

1) [עי' ב. צ ר ר, הערה.]
2) [ואולי הפע', עי' שם.]
3) צדו צעדינו וכו' (איכ' ד יח) י"ג צ ר ו. [ועי' ב. צדה, הערה 1 בעמ' 5383.]

ישא יי' עליך גוי מרחק וכו' וְהֵצַר לך בכל שעריך (דבר' כח מט–נב). כי יֵצַר לו איבו בארץ שעריו (מ"א ח לז). הנני קולע את יושבי הארץ בפעם הזאת וַהֲצֵרֹתִי להם למען ימצאו (ירמ' י יח). ותתנם ביד צריהם וַיָּצֵרוּ להם ובעת צרתם יצעקו אליך (נחמ' ט כז). ויבא עליו תלגת פלנאסר מלך אשור וַיָּצַר לו וכו' ובעת הָצֵר לו ויוסף למעול ביי' (דה"ב כח כ–כב). — וכתו"מ: נפרעין מהן (מן הגוים לפני אידיהם) מפני שהוא מיצר לו (ר' יהודה, ע"ז א ח). כי ה' נלחם להם במצרים, ולא במצרים בלבד אלא בכל המצרין להם לישראל לדורות (מכיי בשלח, מסכי ב ה). ומעשה באשה אחת שהיה בנה מיצר לה (ב"ק פ.). כל המיצר[1]) לישראל נעשה ראש (ר' יוחנן, סנה' קד:). שפרת ורבת והצרה לעולמו של ישראל, ד"א שפרת ורבת והצרה לבנו, ד"א שפ־ת ורבת והצרה לבתו (מד"ר ויקר' יג). הרשעים אין להם מעשים טובים ואין עושין פירות אלא מצרין לעצמן ולאחרים (שם שם כז). אינו בדין שאני מצר למי שעשה בי טובה (שם במדי כב). השכינות אומרות כך אמר לנו פלוני הנביא אלא לא רצה להיצר לך (תנחו' בובר, ויקר' י).—ובסהמ"א: וכן המצריים כל אחד מאותן המצירים והמריעים לישראל אילו לא רצה להרע להם הרשות בידו (רמב"ם, תשובה ו ה). ואינו חייב להצר לעצמו ולשאול מאחרים כדי להרבות במאכל בשבת (הוא, שבת ל ז). — ואמר הפיטן: יה מופת אחת שילחתה על מצרים, מופתים הרבה תשלח על מצירים (ינאי, יכסיכו, קרובי לס' שמות, זולאי פב). הומשלו בנו ארבע צוררות, צמודות כפולות ומצירות (רסע"ג, אספינו, סליחי לתעניות, סדור רסע"ג, שמב). זור והצרי זחבוש ועטר, זכת מלהשדיף ולהציר בזכרך שטר (הוא, פלגי אגמי, שם, ח). — ואמר המשורר: ואם נמצא במדות המעולות בענות איש והכניעו ליצרו, הלא הוא באמת תמותה ויצר רע ושטן המצירו (רשב"ג סלקירא, המבקש, הקדי, ז). התרע שם אשר תוכו כברו ומספרו כמספר השבטים, ומפלהו תהי בו על יד אביעד ועשה בו במצרים[2])

1) [ויש בו גם משמ' ב. צָרַר, עי' בהערות לשרשים.]

2) [עי' טורטשינר, לשוננו יא, 271.]

שפטים (אלעזר בן יעקב הבבלי, דיואן, ברודי, קיד). — ב) ובמשמ' פ"ע, כמו קל: וּכְהָצֵר לו חלה את פני יי' אלחיו (דה"ב לג יב). — אשה מְצֵרָה, שהיא בצרה, במכאוביה: והיה לב גבורי מואב ביום ההוא כלב אשה מְצֵרָה (ירמ' מח מא). — ובתו"מ: הֵצַר, במשמ' הֵצַר לעצמו, היה צַר לו: שלח לו רבן גמליאל (לר' יהושע) גוזרני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביום הכפורים שחל להיות בחשבונך, הלך ומצאו ר' עקיבא מיצר, אמר לו יש ללמד שכל מה שעשה רבן גמליאל עשוי (ר"ה ב ט). מי מיצר, ר"ע מיצר או ר' יהושע מיצר (בבלי שם כה.). אע"פ שמיצר הוא עכשיו שמח הוא לאחר זמן (ע"ז א ח). ר', אומר לפניך דבר שמא אין אתה מיצר (ר' עקיבא לר' אליעזר, תוספת' חול' ב כד). התחיל אותו בן מיצר[1]) (ספרי דבר' יא). המיצר אסור להתפלל (בשם ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי, ירוש' ברכ' ה א). ואינו מיצר (הכותב גט לאשתו), אמר ר' זעורה מכיון שנתן דעתו לגרש אינו מיצר (שם מו"ק ג א). ומודה רבי יהודה בסיד שיכולה לקפלו במועד שטופלתו במועד שאע"פ שמצירה היא עכשיו שמחה היא לאחר זמן (מו"ק ט:). אמר משה עכשיו אכנס בתחומו של אחי ויהי מיצר, בשביל כך לא היה מבקש לילך (מד"ר שמות ג). כשם שהלב מרגיש בצרה שהוא מיצר כך כשאדם שמח הלב שמח תחלה (שם שם יע). מלך בשר ודם בשעה שחיילותיו נשבים הוא מיצר, תאמר אף כאן כך, ת"ל לקחת, ובשעה שאדם מוכר הוא מיצר ת"ל מתנות באדם (שם שם לג). בנוהג שבעולם אדם לוקח חפץ מצר לשמרה, אבל התורה משמרת בעלי' (שם שם). י"ב שבטים שהקריבו קרבנות לחנוכת המזבח ושבט לוי לא הקריב כלום והיו מצירין ואומרי' למה רחקנו וכו' משל למלך שעשה סעודה וכו' היה אוהב אחד שאוהבו יותר מדאי, לא קרא אותו עמהן, היה מצר לומר שמא יש בלבו של מלך עלי כלום (שם במד' טו). שבעולם הזה גשמים טרדות לעולם, יוצאי דרכים מצירין בהם, מפרשי ימים מצירין בהם וכו' (שם ויקר' לה). ושבחו לעשות יום הכפורים והיו מצירין (שם שה יז). התחילו

2) [כך השלים ם. איש שלום עפ"י הילקוט.]

הפועלים מ צ י ר י ם וכו׳ אמר להם המלך מה אתם מ צ י ר י ם, יגע זה בשתים או בשלש שעות מה שלא יגעתם אתם כל היום כלו (שם שה״ש, דודי ירד). לא י צ ר אדם על עבירה שעשה בשוגג אלא שנפתח לו פתח שיחטא אפילו בשוגג אפילו במזיד (תנחומ׳ בובר, ויקר׳ י). למה לא מי ששמח היום שמה למחר ולא מי שמ י צ ר היום מ י צ ר למחר, שאין שמחה ממתנת לאדם (שם שמיני ג). כיון שראה (ישעיה) את מלאכי השרת מקלסית להקדוש ברוך הוא ולא שיתף קילוסו עמהם, התחיל מ י צ ר על הדבר ואומר אוי לי כי נדמיתי (פסיק׳ רב׳, אנכי אנכי, קכ:). וילכו שניהם יחדיו, מהו יחדיו, שלא ה י צ ר במה שאמר לו אביו (שם, בחדש השביעי, קע:). למטרונא שהכניסה למלך שני הדסים ואיבדה את אחת מהן והיתה מ צ י ר ה עליו (ר׳ לוי, פסיק׳ ר״כ, שמעו, בובר, קיז:). מה הגשם הזה יוצאי דרכים מ צ י ר י ן בו, דורכי גיתות וגרנות מ צ י ר י ן בו, טחיגגות מ צ י ר י ן בו וכו׳ (ר׳ אבהו, שם, ותאמר ציון, בובר, קלד.). — ובסהמ״א: הבא מן הדרך והוא עיף או מ י צ ר אסור לו להתפלל עד שתתיישב דעתו (רמב״ם, תפלה ד טו). רחום, מרחם על עניים ו מ צ י ר י ם, זו מדת רחמנות (חזקוני עה״ת, פסח). שורע ישראל הם רחמנים בני רחמנים ו מ צ ר י ם בצרת אחיהם (תקנות קנדיאה, הרטום—קאסוטו, 68). וכבל קדחת מפסקת קודם עונתה יקרה לבעל הקדחת הסימור והזירור והמתיחה וכובד האיברים וכאב הפרקים ומגינת לב ונפש מ צ ר ה (טוביה כץ, מעשה טוביה, משמרת הבית הקד׳, קיב:). — ואמר הפיטן: ישראל עמך תחנה עורכים שהם מ צ ר י ם ולהושע צ־יכים (ר׳ יצחק ברי מאיר, ישראל עמך, סליח׳ שני קמא). — ג) *הֵצַר, במשמ׳ הלך וצַר: ארובות זו על גב זו וכו׳ מרחיבות מלמעלה ו מ צ י ר ו ת מלמטה, מן הצד ולמטה טמא מן הצד ולמעלה טהור, מרחיבות למטה ו מ צ י ר ו ת מלמעלה אינו טמא אלא כנגד הצד בלבד (תוספת׳ אהיל׳ סוף פרק יא). — ובמשמ׳ עשה שהדבר יהיה צר, בנגוד אל הרחיב במשמ׳ פ״י: מתחיל (כשעור) בית רובע ומ י צ ר .הולך עד שלשה תלמין של פתוח (ירוש׳ כלאים ו ז). בשר ודם בונה בניין, בשעה שהבניין עולה בידו הוא מרחיב ועולה, ואם לאו מרחיב מלמטה ומ י צ ר מלמילה (מד״ר בראש׳ א). — ובסהמ״א: ו ה צ ר ו ה ו למעלה עד שעשאוהו כמין צריף (ראב״ד, ספר הקבלה, ניבויאר, 59).

—הפעי, *הוּצַר,—הוּצַר לאדם, הוּצַר עליו דבר, הוּצַר האדם, נעשה לו צַר, היה מצטער בדבר, הרגיש צער: היה טעון צמר ו ה ו צ ר[1]) אמר קונם צמר עולה עלי אסור לטעון ומותר ללבוש (תוספת׳ נדר׳ ד ד). ותלכנה בדרך, ה ו צ ר ה עליהם הדרך שהלכו בייחף (מד״ר רות, ותלא מן המקום).

צָרַר, צוֹרֵר ס״ז, כנ׳ צוֹרְרִי, מ״ר צֹרְרַי, צֹרְרֵי, צֹרְרַי, צוֹרְרַי, צֹרְרֶיךָ, צוֹרְרֶיךָ, צוֹרְרָיו, — אדם שהוא צֹרֵר את פלוני, שהוא צר ואויב לו: ואיבתי את איביך וצרתי את צֹרְרֶיךָ (שמות כג כב). וסרה קנאת אפרים וְצֹרְרֵי[2]) יהודה יכרתו אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצר את אפרים (ישע׳ יא יג). עששה מכעס עיני עתקה בכל צוֹרְרָי (תהל׳ ו ח). אם גמלתי שולמי רע ואחלצה[3]) צוֹרְרִי ריקם (שם ז ה). קומה יי׳ באפך הנשא בעברות צוֹרְרָי (שם שם ז). מפי עוללים ויונקים יסדת עוז למען צוֹרְרֶיךָ להשבית אויב ומתנקם (שם ח ג). כל צוֹרְרָיו יפיח בהם (שם י ה). תערך לפני שלחן נגד צֹרְרָי (שם כג ה). מכל צֹרְרַי הייתי חרפה ולשכני מאד[4]) (שם לא יב). ברצח בעצמותי חרפוני צוֹרְרָי באמרם אלי כל היום איה אלהיך (שם מב יא). אתה ידעת חרפתי ובשתי .כלמתי נגדך כל צוֹרְרָי (שם סט כ). שאגו צוֹרְרֶיךָ בקרב מועדך (שם עד ד). אל תשכח קול צֹרְרֶיךָ שאון קמיך עולה תמיד (שם שם כג). ובחסדך תצמית איבי והאבדת כל צֹרְרֵי נפשי (שם קמג יב). ויתנה להמן בן המדתא האגגי צֹרֵר היהודים (אסתר ג י). כי המן בן המדתא האגגי צֹרֵר כל היהודים חשב על היהודים לאבדם (שם ט כד). — ובסהמ״א: ונגידנו הסיר כל צ ו ר ר קם להכחידו וישסעהו כשסע הגדי (ראב״ע, חי בן מקיץ, איגר, עמ׳ 146).—ואמר הפיטן: צ ֹר ר שלח המוני לזבח זבחים לאדני (ר״י הלוי, אם נתיבי, סעה״ס 111). הסדם יושת בזה ואחד מהם אל יתבזה ו צ ו ר ר ם ירזה (אל מתנשא, יוצ׳ שבת שקלים).

---

[1]) [כך בדפוס׳, צוק״מ: ו ה ו צ ר, עי׳ הערת בעמ׳ 5382.]

[2]) הצררים שיש ביהודה לאפרים.

[3]) ואלחצה? [כדעת רבים.]

[4]) י״ג מנוד, מורא וכדו׳.

צורר ענה ברחשו ונתפאר ברוב רכושו (רמב"ע, אספרה, איגר 231). — ואמר המשורר: כי גיל תהית בלבב רעים וכאב נעכר בלבב צֹרֵר (רמב"ע, תרשיש י, 90). — ונק' *צוֹרֶרֶת, ר"ר צוֹרְרוֹת, ואמר הפיטן: הומשלו בנו ארבע צוררות צמודות כפולות ומצירות (רסע"ג, אספונו לרוח, סליחו' לתעניות, סדור רסע"ג, שמב).

***צְרָרָה,** ש"נ, — כמו צרה: אז אמר בארו לי אמתת ההנאות (ו)הצררות, אמרנו ההנאות הם התענוגות והמעדנות והששונות ואשר יוליך אליהם או אל אחד מהם וכו' והצררות הם המכאובות והדאגות ואשר יוליך אליהם או אל א' מהם (בראשית רבה לישועה בן יהודה הקראי, במחקרי שריינר על ישועה, Bericht XVIII, LFDWDJ, עמ' 62 בהערה).

צְרוּרָה[1], ת"נ, ר"ר צרורות, — אשה צרורה, שאינה רשאית להזדוג לאיש מפני סבה מהסבות, ehelos; célibataire; celibate: ויקח המלך את עשר נשים פילגשים אשר הניח לשמר הבית ויתנם בית משמרת ויכלכלם ואליהם לא בא ותהיינה צרורות עד יום מתן אלמנות חיות (ש"ב כ ג). — ובספה"א: עשה (יפתח) לה לבתו בית מחוץ לעיר והתבודדה שם ולא ידעה איש וכלכלה שם, והיתה צרורה כל ימי חייה (רד"ק, שרשים, צרר). — ואמר המשורר: עלמות לא ידען איש ואיכה לאישים בערים יהיו בעולות, צרורות יהי נצח ובאבד נדיבים ישבו לעד בתולות (רמב"ע, מעוכות מענותי, ברודי, קיח). המאז הן בתולות או גרושות בגט או אלמנות חיות צרורות, אשר כל השפחות השנואות גבירות הן וגם צרות לשרות (ר"י בן שבתי, מלחמ' החכמה והעושר, א). בוערה בי אש קנאות על גברת כי אסורה, בוז ולעג כל בריאות אלמנות חיות צרורה (רמב"ע, אי גבורתך, איגר 127). נפשות ברחות מבית תלאות וחטאתם עלי שכמם צררות, ויהיו תוך שאול על מפעלותם, כאלמנות בחייהם צררות (ר"י חריזי?, הענק אות ל, ס' היובל להרכבי). ומי יתן ועשית כיפיה מעיל ספר בתוך בית הבחירה ואם אין זה לתתה דוד למוהר לאשה אלמנות חיות צרורה (עמנו', מחב' ח, 59).

צְרָרִיּוּת, ש"נ, — כמו צְרִידוּת: ואשר ימשכו אחיו בעלת הצד ובעלת הריאה וצרריות הקול וכאיבי הגרון (קאנון א ב ג ו).

צֶרֶת, ממנו לעיר צֶרֶת השחר, לא נתברר מקורו ומשמעותו[1].

צָרָתָה[2], ש"נ, — כמו א. צָרָה: אל יי׳ בַּצָּרָתָה לי קראתי ויענני (תהל' קכ א).

***צָתָר**[3] ש"ז, — מין עשב בשם, Thymian; thym(e): האזוב שבצורים הנקרא צתר, והוא בלשון יון תימון (אסף הרופא, כ"י מינכן, 33).

צתת, עי' יצת, א. צות, ב. צות[4].

---

[1]) בערבי צרור [a]: לא צרור פי אלאשלאם, [בעבר' לא יהיה לא־נשוי באשלאם, ועי' מאמרו של א. ש. יהודה, JQR July 1903, עמ' 705.]

[a]) صرور

[1]) [יש שרואים תיו של צֶרֶת כסימן הנקבה וגוזרים את השם משרשים שונים.]

[2]) [אמר ריב"ג: וכבר הוסיפו ההא על הא הנקבה והפכו הא הנקבה לתיו בעבור הקבץ שני נחים רפים וזה בכמו אמרם ישועתה לה׳ (יונה ב י) וכו', בצרתה לי (תהל' קכ א).]

[3]) [ע"פ הארמ' והסור' צָתְרָא, ערב' צַעְתַר, והוא ברומ' satureia. ועי' לֵו, Flora.]

[4]) [היו שגזרו צורות כגון הִצִּית, מַצָּת, מַצֶּתֶת מן צתת, וכן בארמ' שבתו"ם (שבת קיט.): ר' זירא מצתת צתותי, ולפי זה הִניחו אף מלים כגון צִתָּה, צִתִּית במשמ' מַדְלֵק, גפרור. ויש שכתבו אף במקום צוֹתֵת מן ב. צות: צתת. וכתב הערוך (ערך לחת): ובעבודה ליוה"כ צותתיו פי' מאזיני לשם המפורש. ולעיל עמ' 5444 לערך ב. צות, פועֵ', צוֹתֵת, במשמ' הִקְשִׁיב, השלם: ואמר ב"ס: המשקיף בעד חלונה ועל פתחיה יצותת (ב"ס גני' יד כג).]

שער הקוף

𐤒

ק' אות התשע עשרה באלף בית העברי, בין צ ובין ר, **שמה קוף**, עי' ערך זה.

אות ק היא בלשון הקדומה סימן לאחד ההגאים החכיים, שהמדקדקים העברים מצרפים אותם בצרוף גיכ"ק, וביחוד להגה חכי אחורי, שמבטאו כאלו זה של האות כף (הדגושה) או גם של הגימל (הדגושה) בתוספת התחודה (resonance) הגרונית־לועית, האפינית לכל ההגאים הנחציים (emphatic) בעבר', ח ט ע צ ק. תהודה זו נוצרת ע"י הורדת מכסה הגרון (כמו בתנועת הבליעה, אלא לא עד כדי סתימת הגרון), וע"י כך מֻרחב ומֻעמק חלל הלוע, שדרכו עובר זרם האויר במעברו במקום החתוך ובפה, ובזה אף מֻעתק במדה ידועה עצם מקום החתוך מקצת לאחר, וכן נדחת בזה חלק מזרם אויר הנשיפה בכוון החֹטם, מה שמוסיף להגאים הנחציים האלה אף תהודה אפית ידועה.

בצורה טהורה ביותר בולטת תהודה זו בהגה העין (בעקר = אלף מוהדת כזאת), ועל כן נשמעים הגאים נחציים אלו כאלו היו מרכבים מהגה החתוך בתוספת הגה העין. וכך נולד אף סימן ההגה ק בכתב הקדום כתרכֹבת של ג או כ (בעקר ג עם קו מבחין) עם ע, בהקבלה אל **סימן האות ט**, שהוא מרכב מן ת—ע.

ק

תכונה זו של הגה הקוף, היא שגרמה לחלוף האות ק, ביחוד על יד הגאים נחציים או גרוניים אחרים (אף ר), עם כ או ג, בין שהפכו אלה לקוף בהשפעת הגרוניים, ובין שלא שמעו את תהודת הקוף על יד הגה מוהד אחר. השוה קטע—גדע, קובע—כובע—מגבעת, בקר—בכר—בגר, קשט—כשט וכדו'. וכמו כן משתנים ההגאים הנחציים שעל יד קוף ללא נחציים ולהפך, כגון קטל—קתל (ערבי), קטן—קתן (אשורי), קשר—קצר (אשורי), קטר (ארמ') ועוד.

בהעתקות היוניות והרומיות חמשקפות את מבטאם של עולי בבל, שכבר אבדה להם הגית ההגאים הנחציים, מעתקת קוף ע"י k, c (ולא ע"י q), וכן באה בתו"ם ק במקום k או c במלים יוניות ורומיות, ואמנם x יונית ורומית מעתקת גם קס וגם כס. ואכן, כשם שהפכה ק ארמית קדומה, כשהיא באה במקום צ עברית, צ' ערבית, לע (ארקא—ארעא), וכמו שהפכה קוף לאלף במבטא העירוני של הערבית שבא"י, כך נראים עקבותיו של חלוף כזה אף בהעתקתן של מלים יוניות ורומיות ספורות בתו"ם, כגון איטליז, κατάλυσις, אופסא (על יד קופסא), κάψα, ועי' לקמן.

במבטאנו היום נבדלת הקוף מן הכף הדגושה רק בפי היהודים שבארצות המזרח, המבטאים אותה

כמבטא אות זו בערב', השוה כרב המקומות למבטא אות זו בתקופת המקרא, בדרך כלל k נחצית [1], וכתימן (כמבטא הערבית שם) g נחצית. ואמנם יש שיהודים ושמרונים, המשפעים ממבטא הערב' שבא"י ובסוריה, מבטאים ק כמו א: פְּאֵר, מָאוֹם וכדו' במקום בֹּקֶר, מָקוֹם וכו' (עי' דוד ילין, השקפה שנה ד, גליון טו).

במבנה המלים בעבר' באה האות ק כשרשית בלבד ואינה מצטרפת עם ג, ז, כ אחריה או עם ג לפניה (מנחם, מחברת, פתיחה, 10).

בסימון המספרים ע"י אותיות (גמטריא), שקבלוהו היהודים מן היונ' [2], ק עברית = 100 (אך ביונ', שאין בה תמורת הצדי העברי, κοππα = 90) [3]: יצחק, י' מול עשרה נסיונות, צ' לתשעים שנה לשרה נולד, ח' לשמונה ימים נמול, ק' מאה שנים היו לאברהם (מד"ר במד' יח). — ובסהמ"א: הלך וצרף את האותיות וכו' לקח ק' מאה ת' ארבע מאות זווג חמש מאות שלמים (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 165). ש' דשמים שלש מאות, מ' סתומה דשמים ת"ר. ר"ק דרקיע שלש מאות, שק"ם דשחקים אלף וכו' (בראשית רבתי, אלבק, 6).

על צורת האות קוף בימי התלמוד ועל מקומה בין אותיות האלף בית נאמר בתלמוד: קוף קדוש, ריש רשע, מאי טעמא מהדר אפיה דקוף מריש, אמר הקב"ה, אין אני יכול להסתכל ברשע, ומאי טעמא מהדרה תגיה דקוף לגבי ריש, אמר הקב"ה, אם חוזר בו אני קושר לו קשר כמותי, ומ"ט כרעיה דקוף תלויה, דאי הדר ביה ליעייל וליעול בהך וכו', שין שקר תיו אמת, מאי טעמא שקר מקרבן מיליה, אמת מרחקא מיליה, שיקרא שכיח, קושטא לא שכיח, ומ"ט שיקרא אחדא כרעיה קאי [1] ואמת מלבן לבוניה, קושטא קאי שיקרא לא קאי וכו', א"ת ב"ש, אם אתה בוש, ג"ר ד"ק, אם אתה עושה כן גור בדוק (שבת קד.).

—*ק', קצור במקום קָרְבָּן: המוציא כלי וכתוב עליו ק' קרבן, מ' מעשר, ד' דמאי, ט' טבל, ת' תרומה, שבשעת הסכנה היו כותבין ת' תחת תרומה, ר' יוסי אומר כלם שמות בני אדם הם (מע"ש ד יא).

קָא [2], פ"ע, רק בכנ' קָאוֹ,—כמו קִיא, אבל הנפלט, אחר שנבלע, מן הושט, אבל מוקא: ככלב שב על קָאוֹ כסיל שונה באולתו (משלי כו יא).

***קָאָה** [3], פ"י,—כמו הֵקִיא [4]: שאפילו גוף הבריא אם יאכל ממנו (מהדבש) יותר מהשיעור יקאה אותו (רס"ע פלקירא, אגרת הויכוח, 16).—ואמר הפיטן: בבכי אונים אף בשאונים וכאין אונים יפעה תועה נלאה, יגעה עד כי יקאה דם בשנים (מעשה זכות, גוזל כגזל, מחז' ת"ב, ספרד'). שתו ומצו תמרורים לענה וראש וקאו מאשר בלעו (יעקב פרלכסים, על מה אדכיך, מחק ספסים, 97).

***קָאָק**, קָק, קָאקִי [5], ש"ז,—שם לעוף לבן ארך הצואר השוחה במים, ברבור לבן, Schwan; cygne; swan: והעוף הנקרא קאק קולו קול נעים ובלבד כשימות אי ממינו, ויגיע קולו לעומק הים, וכבר הלכו אנשים לים ומצאו שם קקים הרבה צועקים בקול מכאיב וראו שם מת (רשב"ץ דוראן, מגן אבות חלק

---

1) [כדי להבחין בין הקוף והכף במבטא היו אף מנקדים את הקוף בדגש. ואלה דברי ריב"ג (הרקמה כג, 143): ויש שידגשו גם כן העברים האות לבלי מה שזכרנו אך לצחצת האות ההיא הדגושה, כאשר יראו שתתערב באות אחרת היא קרובה אליה במוצאה, כדגשותם קוף ונתקנוהו מן העיר (שופטים כ לב) מיראתם שתדמה לכף, וקוף ביקרותיך (תהלים מה י), וקוף ולו יקהת עמים (בראשית מט י), וקוף עקשות פה (משלי ד כד), וקוף ועקבותיך לא נודעו (תהלים עז כ), וקוף אם יקרך עון (ש"א כח י), וקוף מקדש ה' (שמות טו יז) מיראתם בזה גם כן ע"כ.]

2) [עי' טורטשינר, תעודות לכיש, עמ' 200 וכו'.]

3) [C רומית כסימן למספר 100 אינה כידוע האות C, אלא גלגול של סימן שצורתו המקורית היא בעיגול ונקדה בתוכו.]

1) [גם השין, כמו קר, נכתבה בתקופה זו מחודדת למטה, כאלו עומדת על רגל אחת. לענין, עי' טורטשינר, כתב התורה, עמ' 24.]

2) [עי' ב. קָו, קוֹא, קִיא, הערות.]

3) [פעל משני, שנגזר מן קָא וכדו'.]

4) [בבבלי (ברכ' כו.) נאמר: קאוי עסקך כרומנא. אך המלה ארמית. ובב"נ הנוסח: קהא עסקך, ובכ"י מינכן: פסיד עסקך וקאזיל כרומנא, עי' ד"ס]

5) [ע"פ הארמ' שבתו"ם: דמיין באפאי כי קאקי חוורי (ברכ' ו.). ואמנם שם הכונה כנראה לעוף היבשה, ובערב' קאק [a] הוא עורב.]

a) قاق

יעקב ד, כח.). והעוף הנקרא ק א ק י הוא גלדי האצבעות שוכן אצל המים ומקומות האילנות ותייו טובים ומדותיו נאות (הוה, סס סס, קד:).

קָאַת, קָאַת [1]), ש"נ(?), סמיי קְאַת,— שם לעוף ממיני חליליות והינשופים [2]), Athene noctua lilith: ואת התנשמת ואת הַקָּאַת ואת הרחם (ויקר' יא יח). וְהַקָּאַת ואת הרחמה ואת השלך (דבר' יד יז). וירשוה קָאַת [3]) וקפוד וינשוף וערב ישכנו בה (ישע' לד יא). ורבצו בתוכה עדרים כל חיתו גוי גם קָאַת [3]) גם קפד בכפתריה ילינו (צפנ' ב יד). — קְאַת מִדְבָּר: דמיתי לִקְאַת מדבר הייתי ככוס חרבות (תהל' קב ז). —ובתו"מ: ק א ת וקפוד הוכפלו לראות בשוד ושבר הבא משנער (מו"ק כה:). — ואמר הפיטן: והיית כעונית עזאזל, ודמית ק א ת מדבר וכוסו (רסב"ג, בחר מהסלי, ברודי, 6). עיני בחם לבי נגרה ולא תדמה, ל ק א ת מדבר אני דומה (רמב"ע, חותם, סעה"ס 81). — *וְקָאָה, כמו קָאָת, ואמר המשורר: יתאו אנוש מבין שכן מדבר כמו ק א ה (יוסף בן

---

[1]) [במקום קָאָה, בתיו הנקבה, אך היו שראו את התיו כשרשית, ועי' בהערה שאחר זו.]

[2]) [התרגומים והפרשנים הקדומים ראו בקאת בדרך כלל את עוף המים, pelecanus, והאחרונים בארוהו מלשון קיא, „מפני שהוא מקיא את הקונכיות שבלע" (דברי בוברטום), אבל י. אהרני (לשוננו א, 101—120) הוכיח שאין פרוש זה מתאים, ושהקאת היא עוף ממיני הליליות, לילית בהירה וחורת, Athene noctua lilith, שנקרא כך בחקוי לקולו, ור' את החמר הרב המובא שם. ואמנם היו גם במפרשים העברים, שראו את הקשי שבזהוי הקאת בעוף המים. וכתב ריב"ג (סה"ש, קא): הקאת פרשו בו הקיק, והוא מעופות המים צוארו ארוך, ואיני סובר שיהיה זה, מפני שאמר הכתוב דמיתי לקאת מדבר, ואם כן הוא עוף אחר מבלעדי הקיק. וכבר המירו ההא בתו בעבידה ואמרו הקאת, ע"כ. ובמקור הערבי הוצאת נויבאואר כתוב ה ק א ה פרשו בו הקיק וכו', ונוסחה זו היתה גם לפני רד"ק שכתב (סה"ש, קא): והביא (ריב"ג) הַקָּאָה בה"א ואמר וכבר המירו הה"א בתי"ו ואמרו הַקָּאָת. והנה הקאה בה"א לא נמצא ולמה היתה דעתו כי עקר הקאת בה"א והתי"ו תמורתה? ומי הביאו בצרה הזאת? וכן הפייט שאמר לכוס מדבר וְקָאוֹת דעתו כדעת רבי יונה. והנכון כי קאת התי"ו שרשית והוא בשקל דָּבָר, ע"כ.]

[3]) [נ"א: קָאָת, עי' גינצבורג.]

סהל, חוי כי פניני שיר, רמב"ע, דוקס, 103.). — ומ"ר *קָאוֹת: מעי אתרוג אסורין, מפני ש ה ק א ו ת [1]) אוכלין אותן (תוספת' תרומ' י ג).—ובספה"א: ותהיינה מעונות הששונות אותי מקיאות מבמות מלואות לארץ תשואות ומרבץ דאות ו ק א ו ת (ר"י חריזי, תחכ' יו, 159).— ואמר הפיטן: אץ בם להוציאם מבית סגוריהם, כי תרדמת יי' נפלה עליהם, וטירתם להשאות לכוס מדבר ו ק א ו ת (רמב"ע, החרסים שמעו, פזמ' ליוה"כ, מחז' ספרד', ליוורנו, קמו:). חזק יד ימיני כצר, ושלח יד להכות את צר, וראה יד היה עיר מבצר, הוא אוצר לכוס ו ק א ו ת (ר"י נג'ארה, ימותי קלו, עולת תמיד כב).

א. קַב [2]), ש"ז,—מדת הנפח ביבש [3]): עד היות ראש חמור בשמנים כסף ורבע הַקַּב חריונים בחמשה כסף (מ"ב ו כה). — ובתו"מ: כל עומרי השדה של ק ב ק ב ואחד של ארבע ק ב י ן ושכחו, בש"א אינו שכחה ובה"א שכחה (פאה ו ח). אי זו היא מדה גסה; ביבש שלשה ק ב י ן, ובלח דינר (דמאי ב ה). המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחות לה משני

---

[1]) [נ"א: שהקיאות.]

[2]) [כן בתו"מ בעבר' ובארמ', וכן בארמי של תעודות יֵב (Sachau, 34, 8): שערן קב | לפרס כל ירחן ושנן, כלו' שעורים קב אחד למשכרת איש אחד בכל ירחים ושנים. ובסור' קַבָּא, וכן מתרגמים השבעים את המלה (מ"ב ו כה) κάβος, המזדהה עם χοῖνιξ, כמדת היבש, וכנראה שאולה המלה ביונ' מלשון שמית (עי' H. Lewy, Fremdwörter, עמ' 115). יש גוזרים את המלה משרש ב. קבב, אך אפשר שהמדה ושמה שאולות הן מלשון אחרת, ועי' בהערה שאחר זו.]

[3]) [במשנה הקב הוא ששית הסאה, ואולם המדות הקדומות לא היו קבועות לא בעצמן ולא ביחסן זו אל זו, וכן מעיד אפיפניוס בספרו על המדות 4, 51 ועוד, כי אף בזמנו היה הקב או רביעית או חמשית או ששית בסאה. ובמדות הבבליים יש מדה מקבילה לקב, כחלק של הסאה, הכתובה באות־הברה קָ (אך בתקופה השומרית היא נקראת סִלַ), אבל בתקופה הקדומה מתחלקת הסאה במקרים שונים ל5, 6, 8, 10 או 12 קבים כאלה, ובכמה תעודות רשום לפי איזה שעור נחשבו המדות, ואף בתקופת בבל המחודשת אחרי נבוכדנצר נחשב הקב בדרך כלל כששית הסאה, ולפי זה אין לקבע את שעור הקב שבמקרא בדיוק, אלא אם כן יתגלו עובדות חדשות.]

קבין חטין או מארבעה קבין שעורים וכו' ונותן לה חצי קב קטנית ותצי לוג שמן וקב גרוגרות או מנה דבילה (כתוב' ה ח). רוצה אשה בקב ותפלות מתשעה קבין ופרישות (ר' יהושע, סוטה ג ד). המפקיד פירות אצל חברו, הרי זה יוציא לו חסרונות, לחטין ולארז תשעה חצאי קבין לכור, לשעורין ולדחן תשעה קבין לכור, לכסמין ולזרע פשתן שלש סאין לכור (ב"מ ג ז). וכמה יוסיף על משאו ויהא חייב, סומכוס אומר משום רבי מאיר סאה לגמל, שלשה קבין לחמור (שם ו ה). התודה היתה באה חמש סאין ירושלמיות, שהן שש מדבריות וכו' במדה ירושלמית היו שלשים קב (מנחו' ז א). נמצאו עשרת קבים ירושלמיות, שהן ששה עשרונות (שם ז ב). הכף דומה לתרקב גדול של זהב מחזיק שלשה קבים (תמיד ה ד). הכרים והכסתות והשקין והמרצופין שנפחתו, הרי אלו טמאין מדרס, והקלוסטר ארבעה קבין, התורמל חמשה קבין, הכריתית סאה, החמת של שבעת קבין (כלים כ א). עריבה משני לוגים ועד תשעה קבין שנסדקה, טמאה מדרס (שם כ ב). מערבין חומטין בתבואה קב בכור ואינו חושש (תוספת' ב"מ ג כח). קב טיברני חייב בחלה (ר' אימי בשם ר' ינאי, ירוש' חלה ב ו). כל העולם כולו נזון בשביל חנינא בני, וחנינא בני דיו בקב חרובים מערב שבת לערב שבת (רב יהודה בשם רב, תעני כד:). אדם רוצה בקב שלו מתשעה קבים של חבירו (רב כהנא, ב"מ לח.). עושה אדם את קבו אוצר (רב, ב"ב לו:). — *וכמדת הלח: בעל קרי החולה שנפלו עליו ט' קבין מים, וטהור שנפלו על ראשו ועל רובו ג' לוגין מים שאובין מכלי אחד משנים ומשלשה מצטרפין (מקו' ג ד). שותה אדם קב או קביים ואינו חושש (דבי מר בר רב אדא, שבת קמ.). — *ובהשאלה לדברים מפשטים: עשרת קבים חכמה ירדו לעולם תשעה נטלה ארץ ישראל ואחד כל העולם כולו, עשרה קבים יופי ירדו לעולם, תשעה נטלה ירושלים ואחד כל העולם כולו וכו', עשרה קבים שיחה ירדו לעולם, תשעה נטלו נשים וכו' (קידוש' מט:). — *ובמשמ' מעט: משנת רבי אליעזר בן יעקב קב ונקי (בכורות כג:). — מ"ז *קַבַּיִם, מדה אחת של שני קַבִּים: המסלת קב או קבים לסאה לא יאבד את תשאר (תרומ' יא ה). שמאי אומר מקב לחלה, והלל אומר מקבים (עד' א ב). הטני דומה לתרקב גדול של זהב מחזיק קבין וחצי (תמיד ג ו). אחד אילן עומד בית קביים ושנים עומדין בית ארבעת קבים אין חורשין להן אלא כדי צרכן (תוספת' שביע' א א). היה מבקש ממנו תרקב מודד לו בסאה ונוטל ממנו תרקב, היה מבקש ממנו ארבעת קבין מודד לו בסאה ונוטל ממנו ארבעת קבין, היה מבקש ממנו קביים נותן לו קביים (שם ב"ב ה ט). שותה אדם קב או קביים ואינו חושש (דבי מר בר רב אדא, שבת קמ.). נתפזרו לו קב גחלים מכבדן לאמה, תני חדא קב ותניא אידך קביים, בשלמא הך דתני קב רבנן, אלא הך דתני קביים מני לא רבנן ולא ר' יוסי, אמר רב חסדא, רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה היא, דתניא רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר בשל קביים היה מכנים (יומא מד:). (מצא פירות מפוזרין) קביים בשמונה אמות מהו, קב בארבע אמות טעמא מאי משום דנפיש טרחייהו וכ"ש קביים בשמונה אמות וכו' או דילמא משום דלא חשיבי, קביים בשמונה אמות כיון דחשיבי לא מפקר להו (ר' ירמיה, ב"מ כא.). ועי' תַּרְקַב.

ב. *קַב, ש"ז, — חתיכת עץ שחקוקה בה נקיבה שישים בה הִקֵּטֵעַ את גדום רגלו, רגל מלאכותית [1], wooden leg; jambe de bois: Holzbein: הקיטע יוצא בקב שלו דברי רבי מאיר ורבי יוסי אוסר, ואם יש לו בית קיבול כתיתים טמא (שבת ו ח). הדיוט שחקק קב בבקעת [2] בשבת, לר"מ הכי נמי דלא מחייב (שם בבלי יא:). עובד כוכבים שחקק קב בבקעת, ישראל מסיקה ביו"ט (רב אדא בר אהבה, שם כט.). — *בַּעַל קַבִּים: רגלים, פרט לבעלי קבין (שפטורים מן הראיה) (ת"כ, חגי' ד.). — וְקַב של קרן, בית קבול לקרן: קרן עגולה טמאה ופשוטה טהורה, אם היתה מצופית שלה של מתכת טמאה, הקב [3] שלה ר"מ מטמא וחכמים מטהרין (כלים יא ז). — ואמר המשורר:

---

1) [לפי עדות הבטוי הנמצא בתלמוד „חקק קב בבקעת" עקר משמ' המלה היא הנקב החקוק בבקעת בשביל שארית רגלו של הקטע, ומכאן שנגזרה המלה מן ב. קבב במשמ' נִקֵּב נקיבה. אך קשה לחבר עם מלה זו גם א. קב, שהיא מדה קדומה, שאולי מקורה אינו בעבר'.]

2) [בבקעת של עץ, עי' בִּקְעַת.]

3) [גרסת הערוך: חקו, וצ"ע.]

מי האמין כי מי תהומך יעבר עור ופסח וקב קמע (עמנואל, מחב׳ א, 3).

א. **קבב** [1], ממנו א. קָבַב, *קִבָּה.

ב. ***קבב** [2], ממנו ב. *קַב.

א. **קָבַב**, פ״י, קַבֹּה, קַבֹּתוֹ, קֹב, קָבָה, קָבְנוֹ, אֶקֹּב, אֶקּוֹב, תִּקֳּבֶנּוּ, יִקְּבֻהוּ, — אָרַר, קִלֵּל, ; maudire ; to curse ; fluchen : הנה העם היצא ממצרים ויכס את עין הארץ עתה לכה קָבָה [3] לי אתו וכו׳ ויאמר אלהים אל בלעם לא תלך עמהם לא תאר את העם כי ברוך הוא (במד׳ כב יא–יב). מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם לכה ארה לי יעקב ולכה זעמה ישראל מה אֶקֹּב לא קַבֹּה [4] אל ומה אזעם לא זעם יי׳ (שם כג ז–ח). ויאמר בלק אל בלעם מה עשית לי לָקֹב איבי לקחתיך והנה ברכת ברך (שם שם יא). לכה נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה וְקָבְנוֹ [5] לי משם (שם שם יג). גם קֹב לא תִקֳּבֶנּוּ גם ברך לא תברכנו (שם שם כה). לכה נא אקחך אל מקום אחר אולי יישר בעיני האלהים וְקַבֹּתוֹ לי משם (שם שם כז). מנע בר יִקְּבֻהוּ לאם וברכה לראש משביר (משלי יא כו). יִקְּבֻהוּ אררי יום העתידים ערר לויתן (איוב ג ח). אני ראיתי אויל משריש וָאֶקּוֹב נוהו פתאם [6] (שם ה ג) — ובתו״מ: יקבוהו עמים יזעמוהו לאומים, ואין קובו אלא קללה שנא׳ לא קבה אל (ר׳ אלעזר, סוטה מח:). —ואמר הפיטן: דלו עיני למרום, קראתיך אויבי לקוב, הכרת שם ושאר ומחה שם לרקוב (מנחם בר׳ מכיר, אדם בקום עלינו, סליח׳ תענ׳ אסתר). כי אל צוה אור וקוב אותו כי ענה בחירי (שיחו גורלאוסיו, סדור אדם לוצה, תסכה:). — ואמר המשורר: וגרש מחבו לאם האל קבו ושלף את חרבו וכלה הצרים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, סעה״ם 6). שיתם אנושים מן גו יגורשו יקבם אל קוב (ראב״ע, אבות קדושים, איגר 112). ואל תהי׳ כמו אישים אוילים אשר קובבים לשונאיהם ואוררים (מנחם לונזנו, דרך חיים).

ב. ***קָבַב** [2], קל לא נמצא, ועי׳ קָבוּב.

—פִּע׳, *קִבֵּב,—קִבֵּב על ראש החולה וכדו׳, בנה עליו כעין קֻבָּה או כִּפָּה, האהיל עליו בכפת שמיכות כדי שיהיה ראשו מְחֻמם ע״י אדים וכדו׳ [3]: ומן הגרגרים הנסמכים להשקותו גרגרי אכפורבי ויקבב על ראשו ואבריו בהנחת הדברים המחוממים (קאנון ג א ה ע). שילקח כבד העזים וכו׳ ויכחל בו ולפעמים יזורה עליו הסמנים בעת הקבוב ולקבב על האד שלו (שם ג ג ד ג).—וְקִבֵּב את העין, כמו על העין, עשה עליה קִבּוּב: וראוי שתקבב העין קודם עשיית הרפואות על איד מים חמים על שיתחמם העין (שם ג ג ב יא).

—פֻּע׳, קֻבַּב, בינ׳ מְקֻבָּב, — בנוי בצורת קֻבָּה, מְכֻסֶּה כִּפָּה [4]: וקמורה, מקוּבבת, והוא שיהיה התנור כולו תוך הבית והנקב הקמור בולט חוץ לבית עוד האהילו נושאי המת במת על זה הקבוב (פרוש המשנה לרמב״ם, אהל׳ ה א). אמנם הקערירות יחייב המנע

---

[1] [קרוב אל נקב במשמ׳ זו, ובכמה מקומות אין להכריע אם הצורה מן קבב או מן נקב. כך בא למשל: וְנֹקֵב שם יי׳ מות יומת וכו׳ בְּנָקְבוֹ שם יומת (ויקר׳ כד יו) בקשר עם: וַיִּקֹּב בן האשה הישראלית את השם ויקלל (שם שם יא), ולעמת זה: מה אֶקֹּב לא קַבֹּה אל (במד׳ כג ח), ועי׳ נָקַב, 3781.]

[2] [עי׳ ב. קַב, הערה, ועי׳ א. קָבָה.]

[3] [ואמר רד״ק: קָבָה לי, כשהפילו הדגש אע״פ שהבית אינה גרונית הרחיבו הקמץ והי׳ נח חמורת הדגש כי משפטו קָבָּה בדגש ובחטף (מכלול, ליק, קלב:).]

[4] [לפי טורטשינר, ZDMG LXIV, עמ׳ 389, אין זאת צורה בבני אלא, כהקבלה, אל לא זָעַם יי׳, צורת פשוטה קַבֹּה שנולדה בדמיון אל קַבֹּתִי, קַבֹּתָ.]

[5] [יש חשבים שצ״ל קָבְנוֹ, והיו שגזרו את המלה משרש קבן, עי׳ שם.]

[6] [לפי הענין מְדֻבר כאן על כעס האויל, אשר הוא, מתוך כעסו האוילי, מקלל פתאם את נוהו, ועל כן באו עליו הרעות המספרות בהמשך. ואפשר שצ״ל וַיִּקֹּב (עי׳ טורטשינר, ס׳ איוב לכתוב), ואף אפשר שלא הבין המעתיק צורה ארמית וָאַקֵּב בבנין אפעל.]

[1] [שנויי נוסחי עי׳ קִבָּה, הערה.]

[2] [עי׳ גם ב. קָבָה, ב. קֻבָּה, קִבּוּב.]

[3] [עפ״י הערב׳ קַבַּבַ a), מן קֻבַּה b) במשמ׳ כִּפַּת בנין, אשר כמותו בארו גם קֻבָּה שבעבר׳.]

[4] [עפ״י הערב׳ מְקַבַּב c).]

---

a) قَبَّبَ b) قُبَّة c) مقبَّب

יציאת האויר המוכה וקשקושו וצלצלו עד שיהיה האחת להברות רבות, ויתחדש לו כדמות ההברה המתחדשות כשיצעק הצועק במקום מ ק ו ב ב או בין הרים גבוהים מונעים מלכת האויר המוכה לפנים ויסוג אחור (חמו"ר לרלב"ד א ו, 28). — כלי מְקֻבָּב, חמר מְקֻבָּב, וכדו': ואם היו עם זה חלקלקים דקים כמו הכלים המ ק ו ב ב י ם העשויים מן הנחושת הציני וכו' היה זה יותר עוזר להיותם בעלי קול (שם שם). וכשהמקיש הוא מוקש בחומר מ ק ו ב ב ויהיה בחומר ההוא מין נקבים פתוחים הנה יתחדשו קולות משונים (רשב"ל דוכן, מגן אבות חלק יעקב ד, כב:). אורך הרגל הוא בעבור טוב העמידה והיו מ ק ו ב ב י ם בלתי שטחיים (שם שם, סג.). — וְקִבֵּב על ראש החולה וכדו', קבבו עליו: שילקח כבד העזים בסוכרי ה מ ק ו ב ב על הגחלים וכשיזול תקח מה שיזול ותזרה עליו מלח חנדי ופלפל ארוך וכו' (קאנון ג ג ד ג). ויוצק בהם ו י ק ו ב ב על אידיהם וישאף מהם (שם ג ה א ג). ואחר י ק ו ב ב עליו קורה אחרת כהרכבת קורת הסלם וכו' (שם ד ה א כו).

א. *קָבָה, קל לא נמצא.

—פע', *קִבָּה [1]), — קִבָּה את רגלו, שם אותה בקַב כדי להראות כקִטֵּעַ: המסבא את עינו המצבה את כריסו ה מ ק ב ה [2]) את רגליו ואת שוקו (כתובי סח.).

ב. *קָבָה, קל לא נמצא.

—פע', ביני *מְקֻבֶּה, — עשוי בצורת קֻבָּה או כִּפָּה [3]): הצריך למוד התל או דבר מ ק ו ב ה ובלבד שיהיו דופנותיו שוות מכל צד כחצי כדור או כדומה לו (מסכת המדות ב, 52). ובעמוד אם היה משוך לראשו וראשו חד או משוך לחציו ה מ ק ו ב ה [4]) או לכל שהוא (שם שם).

---

1) [פעל נגזר מן ב. קַב.]

2) [בדפוס': ה מ ק פ ח, ובתוספת' (פאה ד יא): ה מ ע ב ה (צוק"מ: המקפח). אך בגירסת הערוך (ערך קב): ה מ ק ב ה, ומפרש שם: משים קב בשוקו להתראות שהוא חגר, ע"כ. ועי' בהערתו של קוהוט, המביא גם נוסח פרוש הגאונים (עפ"י שיטה מקבצת): וה מ ק פ ח פי' מלשון להקפות, ע"כ.]

3) [עי' ב. קֻבָּה, הערה.]

4) [כך תקן שטינשנידר. בכ"י: ה ק ו ב ה.]

א. קֵבָה [1]), *קיבה, ש"נ, — אחד הכיסים בגוף של הבהמה המעלה גרת, המשמשים בה תמורת כיס העִכּוּל שבגוף האדם, Labmagen; caillette; rennet-bag: וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זבחי הזבח אם שור אם שה ונתן לכהן הזרע והלחיים וְהַקֵּבָה (דבר' יח ג). — ובתו"מ: (גבינות עכו"ם אסורות) מפני שמעמידין אותן ב ק י ב ה של נבילה (ר' יהושע, ע"ז ב ה). והלא ק י ב ת עולת חמורה מ ק י ב ת נבילה (ר' ישמעאל, שם שם). מפני שמעמידין אותה ב ק י ב ת עגלי ע"ז (ר' יהושע, שם שם). אלו טריפות בבהמה וכו' ניקבה ה ק י ב ה ניקבה המרה וכו' (חול' ג א). ק ב ת נכרי ושל נבילת הרי זו אסורה, המעמיד בעור של ק ב ה כשרה, אם יש בנותן טעם הרי זו אסורה, כשרה שינקה מן הטרפה ק ב ת ה אסורה, טרפה שינקה מן הכשרה ק ב ת ה מותרת מפני שכנוס במיעיה (שם ח ה). חומר בזרוע ובלחיים ו ב ק י ב ה מראשית הגז, שהזרוע והלחיים ו ה ק י ב ה נוהגין בבקר ובצאן וכו' (שם יא א). מעשה בבנו של ר' יהודה בן שמוע שבקעו להן זאיבים יותר מג' מאות צאן, ובא מעשה לפני חכמים והתירו ק י ב ו ת י ה ם (ר' יוחנן, שם ע"ז ב ז). ביצה גידולי גופה, ק י ב ה ממקום אחר באת לו (שם שם). ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתו רפואה, אלו הן כרוב ותרדין וכו' ו ק י ב ת וכו' (ברכ' כז:). אתה למדת סנגוריא על בני בלשונך טול את הלחי, את כיוונת לנקיבת האשה והאיש טול את ה ק י ב ה (ילמדנו, ראש פ' פנחס, מובא בערוך ערך זרוע). — *ובמשמ' כים העכול של האדם, Magen; estomac; stomach: כליות יועצות לב מבין וכו' ק י ב ה ישנה אף ניעור וכו' (ברכ' סא:). המסס לטחון והטחול לשחוק ו ה ק י ב ה לשינה והמרה

---

1) [בארמי קֵבְתָא, ערב' קִבַּה a) או קִבַּה,b) ובדבור בא"י קַבָּאוֶה, qabâwe, במשמ' כיס העכול הגדול של הכבשים שממנו לוקחים גם את המסס לחקפאת הגבינה והנקרא גם הוא קֵבָה בתלמוד. ועי' גם דַּלְמַן Pal. Jahrb. 1912, עמ' 137. כנראה יש לחבר את המלה עם השרש י ק ב (שממנו יֶקֶב, ערב' וקב c), במשמ' נקבה, מקום חלול, ועי' ערך מִסוֹ.]

a) قبة b) قبّة c) وقب

לקנאה וכו' (מד"ר ויקר' ד).—ובסהמ"א 1) ; ואלו הי"ב מנהיגי הנפש ב' ידים ב' רגלים וכו' וקיבה וקורקבן (יצירה ה). ועל החלב שעל יתר הקיבה אמר ליה רבה בר בר חנה לבריה אתה לא תאכל לא בפני ולא שלא בפני (ערוך ערך המלח). קיבה של בהמה עגולה כמין קשת ומחובר בה חלב משני צדדיה וכו' וחלב שעל צד זה של הקיבה שהוא על היתר אנחנו אוסרין והכהנים נהגו בו היתר, ולמה נקרא שמו איתרא שהוא על יתר הקיבה (שם ערך יתר). בעזר הצור אאבילך פעם אחרת כפי תאותך ואשביעך עד מלאת קיבתך (ר"י זבארה, שעשועים ה, דודזון, 84). כל מי שעצר בתאותו ואסר את קיבתו רבו שבחיו (שם שם). כמה הם גידי הקיבה וכו' והשלישי מונח ברוחב הקיבה להדיח המאכל ולהוציאו כשהוא מבושל (שם ע, 104). ומי יתן והיתה כקיבת החמור קיבת אדוניו ואולי היינו אוכלים מן הנשאר לפניו (שם יא, 125). כמדומה לי שהנערה מבנות משפחתך כי אראה קיבתה תדמה לקיבתך (שם יג, 138).

ב. *קֵבָה, קיבה, ש"נ,—כמו נְקֵבָה, נַקְבוּת האשה, אבר הנקבה: שכיון הרומח לתוך זכרות שלו ולתוך נקבות שלה והיו הכל רואים את זכרות שלו בקיבת שלה (ספרי, במד' קלא). כיוון את הרומח כנגד הקיבה שלה וכו' כדי שתהא זכרותו נראית מתוך קיבה שלה (ירוש' סנה' י ב). 2)

*קַבָּה 3), ש"נ,—סה"פ מן א. קָבַב: מונע בר יקבוהו לאום, ואין לאום אלא עוברין וכו' ואין קבה 4) אלא קללה (רבי שמעון חסידא, סנה' לב.).

קֳבָה, ש"נ, כנ' קֳבָתָהּ, — מלה מסֻפקה 5) : וידקר את שניהם את איש ישראל ואת האשה אל קֳבָתָהּ (במד' כה ח).

1) [גם של בהמה טמאה.]

2) [ובבלי (חול' קלד :) נאמר: דורשי חמורות היו אומרים הזרוע כנגד היד וכו' ולחיים כנגד תפלה וכו' קבה כמשמעה וכן הוא אומר ואת האשה אל קבתה.]

3) [עי' בהערה הבאה.]

4) [נ"א קב, קוב (וכן בסוטה מא:), עי' ד"ס. ובילק' שמעי (משלי תתקמז) : ואין יקבוהו אלא קללה.]

5) [יש שגזרו קֳבָתָהּ מן קֵבָה, כגון ריב"ג ואולי אף אונקלוס המתרגם למעהא, ואינו נראה, הואיל וקשה להניח ששמשה מלה זו בתקופת המקרא כשם לאבר מאברי האדם, וכן אין קַבַּה a) בערבי' אלא כים המסס (Labmagen) של הבהמה המעלה גרה בלבד. ואמנם אפשר שהנקוד מתכון לפרוש זה, אף שאינו מסתבר מצד הענין (עי' לקמן). בדרשות חז"ל נדרשה המלה כלשון ב. קֵבָה, נְקֵבָה במשמ' אבר הנקבה (עי' ב. קֵבָה), וכן כבר תרגום השבעים: διὰ τῆς μήτρας αὐτῆς, כלו' דרך רחמה. ומן החדשים יש שרואים כאן כפילות, או באור נוסף של אל הַקֻּבָּה הקודם באותו פסוק, כאלו לומר לך: אל הקבה של מי, שלו או שלה? תאמר אל קבתה שלה. כי בהבנה פשוטה אין להניח כי דקר פינחס את האיש ואת האשה בזה על זו דוקה, בדקירה אחת, כדרשת חז"ל, ועל כן המלים אל קבתה מיותרות הן במקומן, ועי' א. קֻבָּה, הערה.]

א. קֻבָּה, ש"נ, — בית זונות 1) וכדו': ויבא אחר איש ישראל אל הַקֻּבָּה וידקר את שניהם (שם שם). —ובתו"מ, קֻבָּה של זונות וכדו'; מיד גזרו עליו לשריפה ועל אשתו להריגה ועל בתו לישב בקובה של זונות 2) (ע"ז יז :). אחינו יוסף יפה תואר ויפה מראה שמא בקובה 3) הוא (מד"ר בראש' לח). לך ותקן להם קובות והנח להם מאכל ומשתה והושב בהן נשים יפות (אדר"נ א). — ובסהמ"א: אל קבתה, בקובה שהיתה שם עם אחי זמרי (ראב"ע, במד' כה ח). — *ובמשמ' אבר הנְקבות, כמו ב. קֵבָה: פעם

1) [זאת משמ' המלה קובתא, קוביתא גם בסור', ושם בא גם קבבא, קובבא במשמ' זונה; מְקַבֵּב, מטמא בזונות, ועל כן נראה שיש להפריד מלה זו מן קֻבָּה, במשמ' כִּפַּת הבנין, שהיא כנראה שאולה מן הרומ' cup(p)a במשמ' חבית וכפה. ונראה שיש לחבר א. קֻבָּה שבמקרא עם קבב (במש' קלל) אשר משמעות' בלשון תגרי (ענף של הכושי) היא בוז וקלון (השוה דברי ליטמן, ZA XIV, 28), ועל כן קֻבָּה שם נרדף הוא עם קלון, הבא גם הוא במשמ' בית זונות.

והשבעים תרגמו את המלה κάμινος, כירה, והפרשנים העברים הבינוה במשמ' ב. קֻבָּה או אהל, וזאת בהשפעת הערב'. אך גם בלשון זו יש לראות את המלה במשמ' זו כשאולה מרומית. ובתו"מ דרשו את המלה במשמ' ב. קֵבָה (עי' שם), בית הנְקבות.]

2) [בנוסחת הערוך חסר: של זונות.]

3) [בקצת דפוס': בקובא.]

a) قبة

אחת הלכו (אמותם של בן סירא ורב פפא ורבי זירא) לבית המרחץ ונכנס להן בקובתן זרע מישראל ונתעברו (א"ב דבן סירא, אוצר מדרשים, איזנשטין, 43). עד שבאת בתו של אותו צדיק (ירמיה) לבית המרחץ, נכנסה (הטפה) בקובתה ולשבעה חדשים ילדה בן (שם שם).

ב. *קֻבָּה, ש"נ, — כִּפָּה, גג מְקֻמָּר שבראש בנין [1]), Kuppel; coupole; cupola : מזוזה שעשאה שתים ושלש ואחת כשרה ובלבד שלא יעשנה כקובה [2]) (ר' יוחנן, מנחי' לג:). — ובסהמ"א: הרקיע עשוי כקובה [3]) רחבה כאהל ארכה כמשכן (ברייתא דשמואל הקטן, פרק א). התלולה, איזו היא זו שעומדת בחצי התלויה כתל או כקובה ובלבד שתהא שוה (משנת המדות ה, 47). וממעל לכלי העליוני ישימו על ראשו מכסה בקובה ראשו מצוק ותחתיו רחב (יהודה הדסי, אשכל הכפר סעז). ואם היה במדידת הקובה עם חלל התיבה אמה על אמה ברום שלש הנה היא לא תטמא ואמר איך נדע מדת זאת הקובה (פרוש המשנה לרמב"ם, כלים יח ג). ונקליטי המטה, הן שתי נצבים על שתי קצוות המטה ישליכו עליהן הסדין בעת השינה ויהיה על המטה כמו קובה כדי שלא יכנסו הזבובים בעת שישן בתוכו (שם שם). הקובה שנהגו לעשות בארץ ישראל על הקברים (אוהב משפט על איוב, קיט).—"ובמשמ' סוכך על הראש מפני השמש וכדו': ואכנס בדוחק לראות ראש המסבה והנה איש זקן יושב על ראשו קובה להגן עליו מהשמש (ר"ז אלאלאהרי, ספר המוסר, מחב' לג). וכנטות השמש הסיר הקובה מעל ראשו (שם שם).—ואמר הפיטן: ושם קבה במסבה ותלה בתוכה אדמה (ר"י הלוי, יחו לשון, אופן שבת בין יוה"כ וסכות). דוק מתח כמין קובה היות סובב בלי עקבה (סיר יהודה, פיוט לקדיש, קונטרס הפיוטים פח, 51).

---

1) [רֹב המפרשים והמלונים מחברים מלה זו עם א. קֻפָּה. אך כנראה שאולה המלה בשמוש זה, כמו הערב' קֻבָּה a), מן הרומ' cup(p)a, שממנה אף Kuppel, coupole, cupola בלשונות אירופה היום.]

2) [רש"י: כאהל רחב מלמטה וקצר מלמעלה דהיינו אחת שתים שלש.]

3) [עי' בהערה הבאה.]

---

a) قُبَّة

ג. *קֻבָּה, ש"נ, — מקוה מים [1]): מאי פלג אלהים מלא מים תנא כמין קובה [2]) יש ברקיע שממנה גשמים יוצאין (תעני' ח:). שנעשו המים עליהם מלמעלה כמו קובות [3]) מסככין עליהן והיו נראין מהלכין כהם כמו הלונות דכת' נקבת במטיו ראש פרזיו וכו' שהיו נוזלים באותן הקובות מים מתוקים ושותים אותם (ר"י עקנין, ס' מוסר ה ה, 149).

ד. *קֻבָּה, ש"נ,—כלי קבול ליין וכדו', חבית [4]): ישראל אחוז קנקן וגוי אחוז קובא [5]) ומטיל יין אסור שהוא בא מכח גוי וכו' גוי אחוז קנקן וישראל אחוז קובא מותר (הלכ' פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 148). והיה שם יין בחבית ובקובות וכו' שהרי היו שם קובות מזומנות וכו' ואם יקח מן היין שבקובות היה נתפס כגנב (מרדכי, ע"ז התגה).

קב"ה, ר"ת: קדוש ברוך הוא; הקב"ה, הקדוש ברוך הוא.

קבואות, עי' קָבוֹת.

***קָבוּב,** ת"ז—כמו מְקֻבָּב, מְקֻבֶּה, עשוי בצורת קֻבָּה: קמור [6]), (a) konvex; convex : והפרוש וכו' ישר או קבוב או עקמומי (רא"ח הנשיא, יסודי

---

1) [המפרשים והמלונים ראו במלה קובה אף כאן לשון אהל וכפה, וכך הובנה המלה אף בגלגולים אחרים של אותו מאמר (עי' ב. קֻבָּה), הואיל וכנראה נשכחה הוראתה הראשונה של המלה. אבל הסור' מורה על שרש קבא, קבי, במקום קוה (לשון יקוו המים) שבמקרא, וממנו קְבִיָא, קְבִיתָא במש' מקוה מים, בְּרֵכָה, ורק משמ' זו מתאימה לענין.]

2) [עי' בהערה הבאה.]

3) [כצ"ל ללא ספק, כמוכח מן ההמשך, ובט"ס נדפס קורות במקום קובות, ודברי ר"י עקנין מיסדים על הנאמר בתו"ם. ואמנם במאמר המובא לעיל מן הבבלי (תעני' ח:) בא בדפוס אחד של הילקוט (תהל' הספט) קורה במקום קובה, וזו ט"ס, הואיל ולא הובנה המלה, עי' ד"ס, שם. וכאן נדרשת קובה כנראה אף כלשון נקיבת הרקיע, כלשון הכתוב נקבת במטיו וכו'.]

4) [ואמנם אפשר שאין גם זו מלה עברית אלא שאולה מן הרומ' cupa, הבית, ובתלמוד במקומה כובא.]

5) [בתלמו' (ע"ז ס.): ישראל אדנא ועכו"ם אכובא חמרא שרי.]

6) [עפ"י הערב' מֻקַבַּב a).]

---

a) مقبب

התכונה ומגדל האמונה, כ״י, מונח בחולר המונסים הפילוסופיים לקלקין ג, 257). והקטרון הוא המכסה הקבוב אשר יהיה על קצת התיבות כמו כסוי הארגזים וכו׳ ואמר כי כאשר היה זה הכסוי הקבוב תקוע עמו וכו׳ הנה הוא גם כן יחשב עמו (פירוש המשנה לרמב״ם, כלים יח ג).

***קִבּוּב,** ש״ז,—שה״פ מן קִבֵּב, פְּעֻלַּת הַמְקַבֵּב, העושה מעין קֻבָּה וְכִפָּה [1]): והנחת הטבולים במים חמים (על השד הכואב) וקבוב השד על אידם (קאנון ג יב ה). אבל יעשה הקבוב[2]) על אידים מימיים כפי מה שיחייבה הענין (שם ד א י ג). — וְהִקֻבָּה, הַכִּפָּה עצמה, קו קָבוּב, קמור: שאי אפשר כלל שיהיה בין מרכז הארץ ובין קבוב גלגל הכוכבים הקיימים פחות מזה השעור (ר״ם א״ח, מו״נ ג יד). שהרוחק בין מרכז הארץ ובין קבוב שבתי וכו׳ מהלך שבעת אלפים וכ״ד שנה בקרוב (שם שם). קבוב הרחם מלא מליחה (ר״מ א״ח, פי׳ הרמב״ם לפרקי אבוקרלט, הקבלה, 34). ואמר שאנחנו נמדוד המשולש שוה השוקים מתחדש בזה הקבוב לבד וכו׳ וכו׳ ולזה נסמכו על מדידת חלל המחודד אשר ראשו אמצע הקבוב ותושבתו תושבת הכסוי (פרוש המשנה לרמב״ם, כלים יח ג). שזה הכבש היה בנוי בקיבוב על גבי קיבוב ואחר ביאר לאיזה דבר הוצרך זה הכבש כיפין על גבי כיפין (שם פרה ג ז). התנועה בכולם נראה מאריכה לקצת החלקים ומרחיבה לקצתם ועושה חלולים וקבובים וגבנוניות וצבעים חזקי השנוי (אמו״ר לראב״ד א ג, 14). כי האויר הנסגר בקבוב כאשר לא יהיה לו איפשרות לצאת יתהפך בצדדי הקבוב ויחדש קולות משונים (רשב״ל דורלן, מגן אבות, חלק יעקב ד, כג:). שהאש שבקבוב גלגל הירח פשוט (שם שם, סג.).

***קִבּוּל,** קיבול, ש״ז,—שה״פ מן קִבֵּל, פְּעֻלַּת המקבל, כמו קַבָּלָה במשמ׳ העקרית, קִבּוּל דם הזבח:

[1]) [עי׳ ב. קִבֵּב, ב. קֻבָּה, קָבוּב.]

[2]) [ובס׳ עין כל פרוש רש״ט שפרוט לקאנון, כ״י ביהמ״ד שכטר (דף 137): פי׳ בן יעיש שהוא (הקִבּוּב) כלי יפתחו בו הפה כאשר יסתם מאד בסבת תעילוף כדי שיוכלו להשליך לחולה דרך פיו המחוקים].

שהזבח נפסל בארבעה דברים בשחיטה ובקבול[1]) ובהלוך ובזריקה (זבחי׳ א ד). פר ושעיר של יוהכ״פ שישחטן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון (שם ה א). —וְקִבּוּל שכר: למדנו יראת חטא מבתולה וקיבול שכר מאלמנה (ר׳ יוחנן, סוטה כב.). — בֵּית קִבּוּל, כל שקע וחלל בכלי לקבל בו איזה דבר: ואם יש לו (לקב של הקִטֵּע) בית קבול כתיתים טמא (שבת ו ח). פנס שיש בו בית קבול שמן טמא (כלים ב ד). דכון שיש בו בית קבול קדירות טהור משום כירה (שם ז ג). סימפוניא אם יש בה בית קבול כנפים בין כך ובין כך טמאה (שם יא ו). קסדא טמאה ולחיים טהורין, אם יש בה בית קיבול מים טמאים (שם שם ח). נום שהוא עשוי כקדירה מלמטן וכעדשה מלמעלן ונפרק הקדירה טמא משום כלי בית קבול (שם שם ט). קנה מאזנים והמחוק שיש בו בית קבול מתכות והאסל שיש בו בית קבול מעות וקנה של עני שיש בו בית קבול מים ומקל שיש בו בית קבול מזוזה ומרגלית הרי אלו טמאין (שם יז טז). משחות שיש בה בית קבול שמן טמאה ושאין בה טהורה, פנקס שיש בה בית קבול שעוה טמאה ושאין בה טהורה (שם שם יז). ואם יש בה (בעגלה) בית קיבול רמונים טמאה טמא מת (ר׳ יוחנן, שבת פד.).—כְּלִי קִבּוּל, כלי שיש בו מקום לקבל דבר: הריחים של פלפלין טמאה משום ג׳ כלים, משום כלי קבול ומשום כלי מתכת ומשום כלי כברה (ביצ׳ ב ח). דכון וכו׳ טהור משום כירה וטמא משום כלי קיבול (כלים ז ג). העושה כלי קבול מכל מקום טמא (שם יז טו). כלי חרס מטמא משום כלי קיבול (שם כז א). — וְקִבּוּל טמאה: ועל הנפשות אשר היו שם, בשעת קבול טומאה (ספרי במד׳ קכט).—וְקִבּוּל על מלכות: צא וראה איזו היא פרשה שיש בה קיבול מלכות שמים ומיעט בה ע״ז וכו׳ (שם שם קטו).[2])—ובמהמ״א: גרגותני, פי׳ מקום קיבול (ערוך ערך גרגתני).

[1]) [ולהלן נאמר: אי אפשר שלא בשחיטה ושלא בקבלה ושלא בזריקה.]

[2]) [בתוספת׳ (יוה״כ א י, סוכ׳ ד יו) כתוב: כיצד ספיסין, נכנסין וכו׳ ועומדין בקבולין (בקבילין) וכו׳, ע״כ. אך במקום זה בבבלי (יומא כה.): כמין כוכליאר. ועי׳ קרויס, Lehnw. II, עמ׳ 282, והערת לו שם.]

וקבלנו על עצמינו ועל דורותינו בקבלה ובשבועות ובנדרים קבול גמור שלא יהא רשות לנו ולבנינו עד עולם לזוז מתוכחותיו והוראותיו (ס' הטעדות לר"י ברללוני, 8). אורח שתהא מישור לקיבול שכרו של צדיק (רש"י, ישע' כו ז). כאשר צפינו לקבול הטובה מאתך וכו' (שם שם ח). ושיר השירים קדש קדשים שכולו יראת שמים וקבול עול מלכותו (הוא, שה"ש א א). כלי שיש לו בית קבול קטן אצל דופנו מבחוץ מחובר לו ונותן שם גחלים (הוא, שבת מא., ד"ה מוליאר). האירה פניך על עבדיך וכו' החפץ בו הרצון והקבול הטוב (ר"י א"ת, פה"ש לריצ"ג, אור). התחייבנו לזכור אח"כ מה שהאדם חייב לנהוג בו כשיתברר אצלו והוא קבול עבודת האלהים (הוא, חו"ה, עבודת האלהים, פתיח'). והמצליח השב אל האלהים בפנים הראשונים ותחתיו בהצלחה ובקבול מי שלא שב עד שבאתהו תוכחת הבורא (שם, התשובה ו). שער קבול ההתנצלות (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, 35). והמאכל והמשתה על תכלית הטהרה והקדושה נאמר בהם עבודת ה' ולחם אלהיך וזולתי זה, והכל כנוי לרצונו בסדר הטוב באומה והכהנים וקבולו מנחתם על דרך הדמיון (הוא, כוזרי ב כו). —ואמר הפיטן: גיזרתה לקרסוליים מעשרה, לכל ימעדו בקיבול דברות עשרה (ינאי, אז מאתים, קרובי זיקרי, זולאי, קל).—קבּוּל במשמ' בֵּית-קִבּוּל, כלי קִבּוּל: המשנה בכלי עור מן הפשוט לפשוט טמא, מן הפשוט לקיבול, מן הקיבול לפשוט, מן הקיבול לקיבול טהור (תוספתי כלים ב"ב ו א).—ובפהמ"א: כלי שיש בו בית קבול קטן וכו' ונותן שם גחלים, והמים בקיבולו הגדול (רש"י, שבת מא., ד"ה מוליאר). דאם נטמאת הכירה לא נטמא הרכון, כתלים שלו שאינם מן הכירה, אבל הרחב שלו, הוא כתל הכירה עצמה לצד בית קיבולו של רכון ומפסיק בין שני הקבולים, פליגי בה וכו' (ר"ש, כלים ז ב). האי בית שאור של חרס ויש בו שני קיבולים כלי אחד כעין שני קיבולים והמחיצה המפסקת היא נקראת קרץ (הוא, שם ח ו). דמוליאר אף על פי שהגחלים סמוכין לקיבולו הגדול אפילו הכי לא מיקרי כלי ראשון כיון שאין אותו קבול גדול עומד על הגחלים, אבל אנטיכי כיון שהקבול העליון עומד על הגחלים שעומדין בקבול התחתון הוה ליה כלי ראשון (ר"ב על הרי"ף, שבת פרק ג, יט:). — *קִבּוּל במשמ' תפיסה בשכל ובנשמת וכדוי: האומר זה הכרתו הלושה להבין כלל הענינים הנאמרים על מינים נחלקים וקיבולם מתחלק ברב ובמעט ובחזק ובחלש (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד י). כי זה יהיה מן האדם כפי זכות עצם נפשו וקבלתה לאורי האמת המגיעים אליה מאת האלהים ית' (שם, חשבון הנפש ו). אולי יהיה זרע מצליח, יצלח לקבול הענין האלהי (הוא, כוזרי א קטו). שיהיה המזג כולו מתוקן ומזומן לקבול הנהגת הנפש המדברת (שם ב כו). ולא תתרחק נפשך מקבול הרקיע והמים אשר מעל לשמים והשדים אשר יזכירום רבותינו וכו' (שם ה יד). והם על כל פנים מעולים אחר שלא יחוייב להם קבול מה שאצלנו, ואנחנו יחוייב לנו קבול העדות והקבלה הנמשכת אשר היא כראיה (שם ה יז). וכל מה שיהית הדבר יותר רקיק ועצמו יותר זך יהיה קבולו יותר חזק והשגתו לדברים, והשכל קבולו חזק והשגתו לכל הדברים ממה שתחתיו (מקור חיים לרשב"ג ב ו). — ואמר המשורר: ואיה דוד נעימות החסידות ומעלת הנשמה הטהורה וקבולה[1] למדות התשובות וקיומם בחיק אברם ושרה (עמנו', מחב' ח, 60).—ועל מושגים מפשטים: אך כבר תשלול מהזמן דרך משל החיות ולא יחוייב שיהיה מת אחר שאין מדרכו קבול החיים והמות (ר"י א"ת, כוזרי ג ג). — *וקִבּוּל במשמ' קַבָּלַת פנים: הסברת פנים תחזיק האהבה, וזעם פנים מערה לבוש הקבול (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, 31). — *בֵּית קִבּוּל, במשמ' בית הכנסת אורחים: מה עשה אברהם אבינו, עשה לו בית קבול לחרן וכל מי שהוא נכנס ויוצא לחרן היה מקבלו ונותן לו מאכלו ומשקהו (פדר"א כח). — קִבּוּל במשמ' סְגֻלָּה, עֲלוּלוּת: וכאשר יתערב היבש ברטוב יקנה היבש מהרטוב קבול למתיחה ולתקון (קאנון א א ב, הקד'). — *ובמשמ' הַקְבָּלָה: כי יחס שני הזמנים אל שני הכוכבים יחס הקיבול וכו' יהם ההיפוך (פי' תאמסטיאוס לס' השמים והעולם של אריסטו, הוצ' לנדויאר, 21).

*קִבּוּלִי, ת"ז, — שַׁיָּךְ לְקִבּוּל: האי יקרא התפעלות בהחלט, והב' יקרא התפעלות השמיי והג'

[1]) [קַבָּלָתָהּ, שהיא מחוייבת לסגל לעצמה את המדות החשובות (הערת צרודי בהוצאתו, עמ' כח).]

ישרא התפעלות קבוליי וזה כי החומר כשיקבל הצירות המתעצמו׳ עמו הנה בהכרח שיפסיד הצורת (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ב א, לה.).

***קָבוּעַ**, ת״ז, — נקבע ותקוע במקומו בנגוד למטלטל, תלוש וכדוי, fixed; fixé; festsitzend: אונקליות של ברזל היו קבועין בכתלים ובעמודין שבהן תולין ומפשיטין (פסח׳ ה ט). בילגה לעולם חולקת בדרום וטבעתה קבועה (סכה ה ח). נכנס להיכל ופנה לימינו, ומקום היה שם אמה על אמה וטבלא של שיש וטבעת היתה קבועה בה (סוטה ב ב). המוכר את הבית וכו׳ מכר את המכתשת הקבועה, אבל לא את המטלטלת (ב״ב ד ג). וכלונסות של ארז היו קבועין מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט, ושרשרות של זהב היו קבועות בתקרת האולם (מדות ג ה). הקמרון שלה (של השִׂדָּה) בזמן שהוא קבוע חבור לה ונמדד עמה, ואם אינו קבוע אינו חבור לה ואינו נמדד עמה (כלים יח ב). (עלו) בסולם מצרי בזמן שאינו קבוע במסמר וכו׳ טמאים (זבים ג א). אלו הן הפרכין, אלו הקבועין בקירות (תוספת׳ כלים ב״מ ב י). ובנה, מיכן שמציינין על גבי אבן קבועה, אם אוסר את על תלושה אף היא הולכת ומטמא במקום אחר (ירוש׳ מע״ש ה א). והוא שתהא היורה עקורה, אבל אם היתה היורה קבועה אסורה (רב יהודה בשם שמואל, שם שבת א ו). אין רואין במראה בשבת, אם היתה קבועה בכותל רבי מתיר (שם שם ו א). חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרין וחכמי אומות העולם אומרים גלגל חוזר ומזלות קבועין (ת״ר, פסח׳ צד:). אדם נאה ומשובח ומוציא דבר מגונה מפיו, משלו משל למה הדבר דומה, לטרקלין גדולה וביב של בורסקי קבוע בתוכה (ר״א בן יעקב, ד״א ג). מילין מילין קבועין בדרך והיה כתוב עם כל א׳ וא׳ בעי׳ לשון (דב״ר ליברמן, 61). — ובהשאלה במשמ׳ לא משתנה, permanent ,fix(e) ;bleibend ,feststehend: ואלו מפסיקים לפאה, הנחל והשלולית וכו׳ ושביל היחיד הקבוע בימות החמה ובימות הגשמים (פאה ב א). מרחיקין גורן קבוע מן העיר חמשים אמה (ב״ב ב ח). לשכת הגולה, שם היה בור הגולה קבוע (מדות ה ד). כל מי שקבוע בארץ ישראל ומדבר לשון הקדש וכו׳ יהא מבושר שבן העולם הבא הוא (ר״מ ירוש׳ שקל׳ ג ד). כל קבוע כמחצה על מחצה דמי (ר׳ זירא, כתוב׳ טו.). חמשה בתי עכו״ם קבועין הן, אלו הן, בית בל בבבל וכו׳ מאי קבועין הן וכו׳ קבועין הן לעולם, תדירא כולה שתא פלחי להו (ע״ז יא:). — שַׁמָּשׁ קָבוּעַ: תני חדא שמש בודק כוסות וקערות לאור הנר ותניא אידך לא יבדוק, לא קשיא, כאן בשמש קבוע, כאן בשמש שאינו קבוע (שבת יב:). — מום קָבוּעַ: בעלי מומין, בין בעלי מומין קבועין בין בעלי מומין עוברין חולקין ואוכלין אבל לא מקריבין (זבח׳ יב א). כל הקדשים שקדם מום קבוע להקדישן ונפדו חייבין בבכורה ובמתנות (חולי׳ י ב). חורור והמים הקבועים, איזהו חורור הקבוע, כל ששהה שמונים יום וכו׳, ואלו הם מים הקבועים, אבל לח ויבש של גשמים, לח ויבש של שלחין (בכורות ו ג). מומין אלו בין קבועין בין עוברין פוסלין באדם (שם ז א). —קָרְבָּן קָבוּעַ: ומה פיגול שהוא בידיעה אחת וקרבנו קבוע וכו׳ אין חייבין וכו׳ טומאה שהיא בשתי ידיעות וקרבנו עולה ויורד וכו׳ אינו דין שלא יהיה חייב וכו׳ (מעי׳ י:).—הֲלָכוֹת קְבוּעוֹת: האחין שחלקו אין להן לא דרך זה על זה ולא סולמות זה על זה וכו׳ והזהרו בהן שהלכות קבועית הן (רב נחמן בשם שמואל, ב״ב סה.). — זְמַן קָבוּעַ: משמר שזמנו קבוע היה נוטל עשר חלות, והמתעכב נוטל שתים (סכה ה ח). (קונם יין שאיני טועם) עד הקציר, עד הבציר, עד המסיק, אינו אסור אלא עד שיגיע. זה הכלל, כל שזמנו קבוע ואמר עד שיגיע, אסור עד שיגיע (נדר׳ ח ג). תפילה אין זמנה קבוע (ירוש׳ שבת א א). קבע זמן למשתה בנו ואמר קונם יין שאיני טועם עד שיגיע משתה, עד כמי שזמנו קבוע, או מאחר שיכול לדחותו לאחר זמן, כמי שאין זמנו קבוע (שם נדר׳ ח ד). אֵידִין קְבוּעִין: במה דברים אמורים באידין הקבועין, אבל באידין שאינן קבועין אין אסור אלא אותו יום בלבד (נחום המדי, תוספת׳ ע״ז א א). — מִצְוָה קְבוּעָה: שכל מי שהומה ומהמה אחר המצות ומצוה קבועה אין לו מה הנאה יש לו, תדע לך שהוא כן שהרי משה כמה מצות וצדקות עשה וכו׳ ויש לו מצוה קביעת

לדורות[1]) ההיד אז יבדיל משה (מד"ר ויקר' כב, וכעין זה שם קהלי, ויחכון אכן). — ובפהמ"א: עשרים ושתים אותיות חקוקות בקול, חצובות ברוח, קבועות בפה בחמשה מקומות, אחה"ע בומ"ף גיכ"ק זשצר"ס דטלנ"ת (ילירה ב). הואיל וקבועה היא (החצר) להניח בה קלתות (תשו' הגאו' הרכבי עו). והיו קבועין בו (בציץ) חוטי תכלת לשני ראשיו ובאמצעיתו שבהן קושרו ותולהו במצנפת כשהוא בראשו (רש"י, שמות לט לא). והפרשיות קבועות זו על זו כסדר (הוא, תהלי' קיט ח). ויש דרש בסברא ידועה, ויש שהוא כהלכה שאיננה קבועה (ראב"ע, הקד' א לפרושו על התורה, כהכא ב, 71). לא תצא אשה בקטלא שבצוארה ולא בנזמי האף ולא בצלוחית של פליטון הקבועה על זרועה (רמב"ם שבת יט ז). כי הפעלים הקבועים באדם שהוא מורגל בהם יקראו קניינים (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה א, במעלות סיליריוס, 10). — ואמר הפיטן קנינך יתדת גבעות בתבל תקועות באונך, ושבע רקיעות באויר קבועות בגאונך (ילחק בן גיאת, קנינך, סעה"ש 20). ימים יצרו ותחברו זכרו סמניהם, אדר הסמוך לניסן קבוע בהם (משה בן חבוב, את פני מלך, יול' להפסקה סניה). — *מְחִיר קָבוּעַ, נהוג בדבור.

*קִבּוּעַ, ש"ז, — פעֻלת הקובֵעַ, כמו קְבִיעָה: ונתתה את שתי עבתת הזהב, הן הן שרשרות גבלות הכתובות למעלה ולא פירש מקום קבוען בחשן, עכשיו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעות (רש"י, שמות כח כד). דכל קבוע שנטלו ממקום קבועו אין הולכין בו אחר הרוב (הוא, פסחי' ט:, ד"ה הייכו קיבוא). ואם בבעילה זו הלך הבועל אצלה דהשתא נד ליה ממקום קיבועו[2]) ואין לדונו בתורת קבוע שהוא נדון כמחצה על מחצה (הוא, קידוש' עג., ד"ה ואי דאזלי). שנותנים נסרים סביב פתחי חלונות ופתחין ובמקום חורי קיבוע הקורות (הוא, ב"ק ס"ז., ד"ה המלטטים). אבל קיבוע הלכה אינה אלא להורות הלכה למעשה ועכשיו אינו נוהג (הוא, זבח' מה., ד"ה ה"ל). לקבוע, לשנות עליו, לעכב קיבועו

1) [השוה גם מדה"ג דבר' ד (הסגולה, 49): תדע לך שהרי כל המצות שסיגל משה קבע לו מצוות קבועות לדורות וכו'.]

2) [בדפוס ווילנא: קביעתו.]

בכך (הוא, שם מח:). — ואמר הפיטן: קיבוע נירות שבעה, על מחצב עמודיה שבעה (ינאי, אמוני אום, קרובי' שמות, זולאי קיח). קיבועיה על תהו ועל רוח (הוא, אתוחכבם, קרובי' ויקרי, שם קמז). פרה בקושט קדושת קיבוע קוממיות קרניה (הוא, פרה בלומן, קדושתא, שם קלב). באמצו שחקים. קבועם סוז, קדירתם לחזוז (שמעון בר ילחק, אדון אמנכי, יול' א' שבועות). — ובמשמ' קביעת ראשי החדשים והמועדים: ומקבוע תשרי אתה מסדר ראשי חדשי השנה ומועדיה (ראב"ח הנשיא, ס' העבור, 62). אם יקרה לך דבר שיהיה מעכב את הקבוע וכו' ידחה ליום השלישי לו, זה, הוא דרך הקיבוע וענינו, ואתה דוחה את הקיבוע מי"ח ומעלה מיום הראוי (שם, 63). ומן המופלא שבה העבור וכו' שלא נשתנה מכמה אלפים ומאות שנים, וכבר נשתנו קבועי הקובעים מיון ווולחם והוצרך בהם לתקון ולתוספת (ר"י א"ס, כוזרי ב קד). והוא הברור שבקבועים והאמתי שבהם (שם ד כט). — ואמר הפיטן: והתבוננו קבוע שנים ולתקנם בפרץ, אלהיכם המשכילכם לחסר ולעבר בתרץ (משה בן חבוב, את פני מלך, יול' להפסקה סניה). קבועו כתל בששי מפי חכמים נרמזות (הוא, שם שם).

א. קִבּוּץ, ש"ז, מ"ר כִּנ' קִבּוּצַיִךְ, — מלה מספקה[1]) בזעקך יצילך קִבּוּצַיִךְ ואת כלם ישא רוח יקח הבל (ישעי' נז יג).

ב. *קִבּוּץ, קיבוץ, ש"ז, — שה"פ מן קִבֵּץ, פעֻלת המקבֵּץ והמאסף[2]): גדול קבוץ גליות כיום שנבראו בו שמים וארץ (ר' יוחנן, פסחי' פח.). ומה ראו לומר קיבוץ גליות לאחר ברכת השנים (מגי' יז:). שוש תשיש ותגל העקרה בקיבוץ בניה

1) המפרשים העברים פרשו את המלה במשמ' ב. קִבּוּץ. רש"י: קבוצי אלילים ופסילים ומכחישי תורה אשר קבצת, ע"כ; רד"ק: העמים שהיית מקבצת לעזור לך וכו', וכדו'. אך השבעים תרגמו ἐν τῇ θλίψει σου, כאלו היה כתוב בְּצוּקֵךְ, ז"א במצוקותיך. ומן החדשים יש שמציעים לגרס: שקוציך. ואולי יש לחבין המלה כלשון זנונים, כדבר הכתוב: כי מאתנן זונה קִבָּצָה (מיכ' א ז).

2) [וכן בארמ' שבתו"ם.]

לתוכה בשמחה (רב יהודה, ברכת מתנים, כתוב' ח.). — ובסהמ"א: מאשר תחיית המתים תלויה ב ק י ב ו ץ, ראיתי לבאר זמן ק ב ו ץ גליות ממאמר בין הבתרים ביאור חדש ומדניאל (ר' יהודה זבארה, מכתב חחיה, מובא במבוא דודזון לס' מעשועים, כסמח ב, עמ' CXIII). יש מהם שא"א להם לחיות ולהתקיים יחד כחיות טורפות שהקבוץ וההתחברות רע ומזיק להם (ר"י אלבו, עקרים א ה). — ואמר הפיטן: גליו גבורה, כמו תראה יום ק ב ו ץ פזורה, גזר עת תגזום לעם נבאה לך זרוע עם גבורה (ר"י אבן אביתור, אלהים אל, מעה"ש 12). — ״קִבּוּץ הַשֵּׁדִים, אסיפת שדים בסגלה לקצר דרך רחוקה: ומימי ימים לגזרים יגזרו, וק ב ו ץ השדים רחוקה מאד יקצרו [1] (סלמון בן ירוחים הקראי, מלחמות ה', דודזון, 112). — ״ובמשמ' הליכה לְקַבֵּץ נדבות, וטופס קבוץ, תעודה הנותנת רשות לקבץ נדבות: תופס ק י ב ו ץ עשו חכמי מודינא לבן כמוהר"ר מנחם עזריה ספאנו (REJ 1899 ,Janv., עמ' 149). — ״וְקִבּוּץ בני אדם, קהל שהתקבץ יחד [2]: בעיר איגין קם נער אחד וקבץ ק ב ו ץ גדול מן העם וכו' (שבט יהודה, הכוכב. 4) — ״ובמשמ' קִבּוּץ חברתי, צִבּוּר, חברה: וקצת מצוות התורה הם מזה המין והם תקון הגוף ותקון ה ק ב ו ץ האנושי והם מצות מעשיות (כוח אן ו). וכן הם משלי הנביאים ע"ה נגליהם חכמה מועילה בדברים רבים, מכללם תיקון עניני ה ק ב ו צ י ם האנושיים (ר"מ א"מ, מו"נ, פתיח'). ומפני שטבעו (של האדם) נותן שיהיה בין אישיו זה החילוף וטבעו צריך אל ה ק ב ו ץ צורך הכרחי, א"א בשום פנים שישלם ק ב ו צ ו אלא במנהיג בהכרח וכו' עד שיעלם התחלפות הטבעי ברוב ההסכמה ההנחיית ויסודר ה ק ב ו ץ (שם ב מ). ואתן עצתי שיעשו ק י ב ו ץ בעיר אלכסנדריאה אשר על שפת הים ושם יעשו הוועד (ר' הלל מוירונה, מכתב ע"ד ספרי הרמב"ם, חמדה גנוזה, כ:). ולצורך בני אדם אל המעלות היצירויות אשר בהן ה ק י ב ו ץ המדיני תראה תורתינו הקדושה הזהירה עליהם ותגיע עד תבליהן (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה, 14). שראוי

שימצא לכל הקבוץ אשר במדינה או לכלל הקבוץ אשר במחוז אחד או באקלים אחד או לכלל האנשים אשר בכל העולם סידור מה בו יתנהגו לשמור היושר (ר"י אלבו, עקרים א ה). ושהאל יודע מעשה בני האדם ומסדר ענייניהם בתורת מן השמים באופן שיתקיים ק ב ו צ ם ויתוקן היותם (שם שם טו). ויושלם ה ק ב ו ץ המדיני במיני האנשים המתחלפים (שם ב יג). ק ב ו ץ גדול הוא ק ב ו ץ אומות רבות יתקבצו ויעזרו קצתם לקצת, ו ה ק ב ו ץ הבינוני הוא האומה ו ה ק ב ו ץ הקטן אשר תקיף אותו, המדינה (ס' הגדרים). הטבעית והנימוסי' הם לקיום הגוף ולתקון ה ק ב ו ץ המדיני (תולדות יצחק לרי"ל קארו, הקד'). המעשים המנהגיים אשר בהם תסודר הנהגת ה ק ב ו ץ המדיני (ר"י מוסקאטו, קול יהודה להכוזרי ג ז). ועי' ערך מְדִינִי. — ״ובחכמת הדקדוק, קִבּוּץ שפתים, קִבּוּץ פום, ובקצור קִבּוּץ, כשם לתנועות u, o, וביחוד כשם לסימן התנועה ֻ בנקודו אֻ: אלא שהרפו הלמדין (במלים כמו תהו, בהו) והן הואוין, והניעו העינין מהם בשרק להורות על הווין הרפים, כי ה ק ב ו ץ מהואו (ר"י א"ח, הרקמה לריב"ג יא, 60). ויבא על פֹּעַל ופֹעֶל ב ק ב ו ץ הפא בקמץ או בשרק (שם שם, הוצ' וילנסקי, קמה). ואין אמרי בגלות מים שהוא מן המשנים עם ק ב ו ץ הגימל סותר לאמרי וכו' (הוא, סרשים, גל), כי מאתנן זונה קבצה, השבר במקום ק ב ו ץ שפתים (שם קבן). הפתחא לאלף וחה"א ו ה ק ב ו ץ לוא"ו והשבר ליו"ד (הוא, כוזרי ד ג). ויש שיקראוהו (את השורק) ק י ב ו ץ פום (ראב"ע, צחות, ג.). האשכנזים קוראים ל ק ב ו ץ שפתים שלנו שורק (ראב"ד ליצירה א ט, ורשה, ל:). ואולם ק ב ו ץ שפתים הוא לעולם מלך בין שיהית בראש או באמצע בין שיבוא אחריו דגש או לא (ר"מ בן חביב, דרכי נועם, ח:). — ״ובמשמ' הִתְקַבְּצוּת: ובעצבים ישלמו הפעולות הבאות מן הבחירה אשר הם כמו הפשוט ו ה ק ב ו ץ (עולם קטן, הוצ' הורויץ, 28). — ״וְקִבּוּץ בנגוד לפרוד, במשמ' חבור, הרכבה, תרכבת, Zusammensetzung, Verbindung; composition: ואמרו שאי אפשר שימצא גשם בשום פנים אלא מורכב מאלה החלקים השוים (העצמים הפרדיים) הרכבה שכנית, עד שההויה אצלם היא ה ק ב ו ץ וההפסד הוא הפרוד, ולא יקראוהו הפסד אבל יאמרו ההויה היא ק ב ו ץ ופריד ותנועה ונוח (ר"מ א"מ, מו"נ א עג, הקדמה א). —

---

1) [עי' הערת דודזון.]

2) [כך קראו יהודי אשכנז גם לְקִבּוּץ אנשים שהתקבצו מסביב למשחקים באיזה משחק כדי להסתכל בו, ובמבטאם Kibütz או Kibitz, עד שהבינו כאלו זה שם העוף Kiebitz בגרמני'.]

°וקִבּוּץ כשם לספר מקיף ומאסף, Kompendium ; compendium : קיבוצי גלינוס (כ"י פרים). ס' הקבוצים האלכסנדריים מספרי גלינוס (רשימת שטינשנידר). ספרי הקבוצים לאבן רשד (שם). — °ובחכמת הדקדוק, קִבּוּץ במשמ' מספר רבים, רִבּוּי, plural ; pluriel ; Mehrzahl : אבל ישיגהו לשון ההצטרפות או קבוץ או שם נסמך וזולתם (פרוש יצירה לאבוסהל דונש בן תמים, מט). ואל הקבוץ תאמר עבדכם בגדכם רגלכם (שם, כ). ותחילת טעותו כי כל קיבוץ צריך לתוספת יוד והיה ראוי לומר אראלים (תשו' דונש על רסע"ג 57). וזה באמרם בקבוץ חרול כסו פניו חרולים ובקבוץ שפן שפנים בדגשות בשניהם (כ"י א"ת, הקד' ספ"ם לריב"נ). ואמרו בקבוץ תעניות תעניות (הוא, הרקמה ז, 47). והוציא את האבן הראשה, בשש נקודות, והקבוץ אבנים גדולות אבני עשר אמות וכו' (רד"ק, פרשיי אבן). — °ושֵׁם קִבּוּץ, במשמ' שם המורה על מ"ר אף עפ"י שצורתו צורת יחיד, collectivum, נוהג בספרי הדקדוק. — °ובחכמת החשבון, חבור שני מספרים ויותר, addition ; Addition : שהקבוץ הוא השבת מספרים רבים איזה מספרים מונחים שיהיו שוים או מתחלפים למספר אחד (ר' אליהו מזרחי, חכמת המספר א א א, ג:). ושם ארבע מלאכות החשבון, קבוץ הכאה חסור וחלוק (שם שם). האב הראשון במלאכת החשבון הוא הקבוץ (כליל החשבון א ד, י:). — ובמשמ' תוצאת הקִבּוּץ, סך הכל somme ; Summe ; total ; (totale) : כאשר יקבצו מספרים וכו' 78, 53, 85, יהי' מספר המקובץ מהם 216 והוא נקרא בהיות המדובר ממנו קבוצה או קבוץ (סוממא) (שם שם). —°ובחכמת ההגיון, מציאות שתי תכונות וכדו' יחד, coincidence ; Zusammentreffen : וכן תכשיר התכונה הראשונה קבוץ שתי תנועות זאת אחר זאת (ר"י א"ת, כוזרי ב ס). כי הקבוץ בין המציאות על צד החיוב ובין החידוש על צד הכוונה והרצון, עד שיהיו שני הענינים אחר, קרוב אצלי לקבוץ בין שני ההפכים (ר"ם א"ת, מו"נ ב כ). הענף הכ"ז וכו' אסיפה או קבוץ, גדרו אשר נאסף ונקבץ דברים שונים בנושא אחד (רמח"ל, לשון למודים ו, לז:). —°ובחכמת התכונה, התקבצות שני כוכבים בקו אחד מן הארץ, עד שאין לראות בארץ אלא אחד מהם וכדו', Konjunktion ; conjunctio : ותחלת אותו החשבון הוא החשבון שמחשבין אותו בקירוב ויודעין שעת קיבוצן (של הירח עם החמה) בלא דקדוק אלא במהלכם האמצעי הוא הנקרא מולד (רמב"ם, קדוש החדש ו א). שהקבוץ הקטן והוא קבוץ שבתאי וצדק משעה שיתקבצו באיזה מקום שיתקבצו שנית כמו עשרים שנה ממהלך השמש בקרוב (אגרת תימן להרמב"ם). דע: כי הקיבוצים דברים עליונים על כל מולד חונים (משל הקדמוני, ה, כא.). הקיבוץ הראשון הוא הקיבוץ המעוז כבוד ה' ועוז, בהתחבר שבתאי וצדק וכו' (שם שם). בביאור ענין קיבוץ שני המאורות וענין הקבלתם זה לזה וכו' (ר' יצחק הישראלי, יסוד עולם ג יא, מח.). וענין הדביקה הזאת שיש לו .(לירח) עמה (עם החמה) הוא שיקר' קיבוץ שני המאורות (שם שם). יש שיהיה קיבוצם ההוא לפי מקומם האמצעי במזלו' יקרא קיבוץ אמצעי, ויש שיהיה קיבוצם לפי מקומם האמתי' וכו' וקיבוצם זה הוא שיקרא קיבוץ האמתי' (שם שם). ודע כי עוד יש לשני המאורות קיבוץ אחד וכו' והוא הקיבוץ שיהי' להם לפי מקומם שהם נראים אז ברקיע וכו' והקבוץ הזה נקרא קבוץ נראה (שם שם, מח:). מלקות הלבנה בתנו תנועת הלבנה מקבוץ לקבוץ וזה יהיה כפי מהלך האמצעי (ר"א הקראי, גן עדן, קדוה"ח ג, ד.). ואשר נשענו במאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ר"ל יודעי השבון קבוץ המאורות, זה הפירוש בלי טעם (שם שם, ד:). בשעור שיעלה בו במהלך האמצעי בהתחברות המאורות עד קבוצם האמתי וכו' (שם שם ח, ח:). ומה שלא יקרה קדרות השמש בכל קיבוץ ב' המאורות הטעם הוא לפי שכבר בארנו (דוד גנז, נחמד ונעים, רכט). — °ובלשון הקראים במשמ' הסכמה, הסכם הדעות: ועל פי שלשה דרכים יבוא האסור בעריות אם מן הכתוב אם מן ההקש אם מן הקבוץ, והוא אשר התחברו עליו כל ישראל, אעפ"כ יש אסור מן הכתוב לבד ויש אסור מן ההקש לבד, אבל אין לך אסור מן הקיבוץ לבד, אבל יהיה עמו אם מן הכתוב אם מן ההקש (ר"א הקראי, גן עדן, עריות ג). — °וקִבּוּץ במשמ' יִשּׁוּב חקלאי שתופי בארץ ישראל, נוהג בדבור ובספרות העברית החדשה.

ב. *קִבּוּץ, ס"ז, מ"ר קִבּוּצִים, — כמו קִוּוּץ, קוֹצִים שעלו מסביב לעץ: מוותרין ומששטין וכו' נוטל את הקבוצים עמה (ר' המא אבוי דר הושעיה, ירוש' שביע' ב ג).

קְבוּצָה, עי' קְבֻצָה.

*קִבּוּצִי, ת"ז,—שַׁיָּךְ לקִבּוּץ, מתכונת הקבוץ, וכדו': ואולם המדינה הקבוצית הנה היא אשר כל אחד מאנשיה משולח על נפשו ויעשה מה שירצה ואנשיה שוים ויהיו חוקיהם שלא יהיה יתרון לאדם על אדם (ההתחלות לאלפרבי. האסיף של פיליפובסקי, 56). וההנהגות בכלל הם ד', ההנהגה הקיבוצית וההנהגה הפחותית וכו' אם המדינה הקבוצית הנה היא אשר תהיה הראשות בה בהזדמן לא בחק ראוי אחר שאין בזאת המדינה יתרון לאחד על האחד (ר"י מסיר ליאון, נפת צופים ב יז, 105).

קְבוּרָה, קְבֻרָה, ס"נ, סמי' קְבוּרַת, קְבֻרַת, כנ' קְבֻרָתוֹ, קְבֻרָתָהּ, קְבֻרָתָם,—כמו קֶבֶר, מקום שֶׁנִּקְבַּר בו המת[1]: ותמת רחל ותקבר וכו' ויצב יעקב מצבה על קְבֻרָתָהּ הוא מצבת קְבֻרַת רחל עד היום (בראש' לה יט–כ). ושכבתי עם אבתי וכו' וקברתני בִּקְבֻרָתָם (שם מז ל). ויקבר אתו בגי בארץ מואב מול בית פעור ולא ידע איש את קְבֻרָתוֹ עד היום הזה (דבר' לד ו). ומצאת שני אנשים עם קְבוּרַת רחל בגבול בנימן בצלצה (ש"א י ב). ויקבר אתו בִּקְבֻרָתוֹ בגן עזא (מ"ב כא כו). וירכבהו עבדיו מת מסגדו ויבאהו ירושלם ויקברהו בִּקְבֻרָתוֹ (שם כג ל). לא תחד אתם בִּקְבוּרָה בי ארצך שחת עמך הרגת (ישע' יד כ). ויהי קהלה סביבות קְבֻרָתָהּ (יחזק' לב כג). שם עילם וכל המונה סביבות קְבֻרָתָהּ (שם שם כד).—שְׂדֵה הַקְּבוּרָה: וישכב עזיהו עם אבתיו בשדה הַקְּבוּרָה אשר למלכים (דה"ב כו כג).—ובמשמ' פְּעֻלַּת הקובר את המת: אם יוליד איש מאה ושנים רבות יחיה ורב שיהיו ימי שניו ונפשו לא תשבע מן הטובה וגם קְבוּרָה לא היתה לו (קהל' ו א). — ובלעג, קְבוּרַת חֲמוֹר, שאינו נקבר באמת: לא יספדו לו הוי אחי והוי אחות הוי אדון והוי הדה קְבוּרַת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם (ירמ' כב יח–יט).

1) [ועי' קֶבֶר.]

—ובתו"מ[1]: אלמנה נזונת מנכסי יתומים ומעשה ידיה שלהן ואין חייבין בקבורתה, יורשיה יורשי כתובתה חייבין בקבורתה (כתוב' יא א). שם תהא דירתו, שם תהא מיתתו, שם תהא קבורתו (מכו' ב ז). עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן וכו' וי"א אף המזיקין וקבורתו של משה ואילו של אברהם אבינו (אבו' ה ו). משניתנו הרוגי ביתר לקבורה נקבעה הטוב והמטיב, הטוב שלא נסרחו, והמטיב שניתנו לקבורה (רב הונא, ירוש' ברכ' א ח). אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם (ר' אבדימי, שבת פח.). סמוך למיתה קבורה (ר' אלעזר, מו"ק כח.). קבורת תמורים היא זו[2] (ר' יוחנן, ב"ב קא:). עץ, שומע אני בין בתלוש בין במחובר, ת"ל כי קבור, מי שאינו מחוסר אלא קבורה, יצא זה שמחוסר קציצה וקבורה (ת"כ, סנה' מו:). עשה לו (הקב"ה לאדה"ר) קבורה (מד"ר בראש' יז). והלא מקבורתה של שרה לקבורתו של אברהם ל"ח מנה (ר' תנחומא, שם שם קב). אמר עשו, הרי זה בית קבורה מצוי בכל מקום, ובשביל קבר אחד שיש לי במערה אני מאבד כל וממון הזה (שם שמות לא).—ובספה"א: המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבורה, או המקבל מחבירו לעשות לו קבורה, עושה מערה ופותח לתוכה שמונה קברים (רמב"ם, מכירה כא ו).

קְבוּרִית, קיבורית, עי' קְבֹרֶת.

*קָבּוֹת, ס"ז, מ"ר, קְבוֹתִים,—כמו כַּפּוֹת, כלי ששמים בו דברים כבושים[3]: חבית שנתקלפת והזפת שלה עומדת וכן קבותים[4] של מוריים שגפסן עם השפה ר' יהודה אומר אינם מצילין וחכ"א מצילין (כלים י ה). — ובספה"א, מ"ר

1) [וכן בארמ' קבורא, קבורתא.]

2) [רשב"ם: שמשליכין בבור.]

3) [עי' כַּפּוֹת, עמ' 2483 והערת המחבר שם, וכן את הערת לֵו בספרו של קרוים, Lehnw. II, עמ' 499, ערך קבוטין, המסכים לדעת מוספיה שזאת מלה יונ' κιβώτιον, ארון עץ, ומזה גם בסורי' קֵבוֹתָא, קאבותא במשמ' זו. וכן אף בארמי' שבתו"ם.]

4) גרסת הערוך: קבותיים, ובמשנ' מנק' כ"י פרמה: קְבוֹתִין, ודפו' ליוורנו: קַבּוֹתִים.]

קְבוּאוֹת [1]), מסגרות של קרשים: כמי נתקן קיבואות דלתות [2]) בחולו של מועד, כמי כר' יוסי (הלכי פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 130).

*קְבִיא, — מלה מספקה: כיסוי קביא [3]) ומיחם, כסוי טני ובית הדיו טמאין (תוספתא כלים ב"מ ד יא).

*קְבִילָה, ש"נ,—מעשה הקובל על חברו, כמו קְבָלָה, Beschwerde, Anklage; reclamation, plainte ; complaint : אעפ"י שאין אנו כדאי נתנו דעתנו אל עקר המעשה דברי הקבילות (תשובת חכמי רומא לחכמי ספרים, בית האוצר סד"ל א).

א. *קְבִיעָה, ש"נ,—תכונת הדבר הקבוע: ומה פיגול שהוא בקביעה [4]) ובידיעה אחת ולא הותר מכללו אין חייבין עליו וכו' טומאה שהיא בעולה ויורד ובשתי ידיעות והותרה מכללה אינו דין שאינו חייב וכו' (זבח' מה:). — ובהשמ"א: ביחוד קביעת חדשים ושנים וכדו' [5]), Festsetzung, Bestimmung ; fixation : שהרי בדקנו בשנים שעברו שהשוינו אנחנו ואתם על קביעתן ולא ראינו שקבעתם את החדש על חשבון אי'מ'ר'ת' ב'מ'ר'ית' (קטעי בן מאיר, JQR NS V, 1915, עמ' 549). שמא יגזרו גזרה וישכחו חשבון הקביעות ויבואו לידי קלקול (ר"ח, ביצה ד:). נמצאו די יתרים בין קביעת שנה זו לקביעת שנה הבאה (רש"י, סוכה כד:, ד"ה אלא). ומשום מנהג אבותינו שלא ידעו בקביעת החדש כמונו ועשאום מספק מאליהן אנחנו עושין אותה (הנ"ל, ביצה ד:, ד"ה והא). אבל בימי חכמי משנה וכן בימי חכמי הגמרא עד ימי אביי ורבא על קביעת ארץ ישראל היו סומכין (רמב"ם, קדה"ח ה ג). וקובעין חדש מעובר וחדש חסר בקביעה לא בקדוש (שם יח ז). ואולם היות קביעות חדשים ע"פ הירח, צזרנו מעם מכתב אלהינו במאמר יהי מאורות ברקיע השמים וכו' (ר"א הקראי, גן עדן, קדה"ח א, ג.). ידוע כי קביעת החדש לפי דעתם על פי המולד, והמולד יפול בכל חלקי היום, ונתנו עליו גדרות, אם יפול המולד משש שעות ולמטה תהיה בו ביום הקביעה, ואם משש שעות ולמעלה תהיה הקביעה למחרתו (שם שם ח, ח:). —*וקְבִיעַת המסמר במקומו וכדו': נמצאת קביעת המסמר הוא הגמר המלאכה (ר"ח, שבת קג:). ולא זה הוא מקום צואת עשייתן של שרשרות ולא צואת קביעתן וכו' כי בפרשת החשן חוזר ומצוה על עשייתן ועל קביעתן (רש"י, שמות כח יד). — ואמר הפיטן: קביעתם במשמרתם תמיד לילה ויומם, לבל יליזון לבל יזוזון עדי עד ממקומם (יעקב, ידודון, אופן שבת ד לאהה"ס).

ב. *קְבִיעָה, ש"נ,—מעשה הַקּוֹבֵעַ, המקפח וגוזל את חברו: קובעיהם, גוזליהם, ובלשון ארמי קביעה גזולה [1]) (רש"י, משלי כב כג).

*קְבִיעוּת [2]), ש"נ, — תכונת הדבר הקבוע, מנהג קבוע, מקום וזמן קבועים וכדו', ועם ב, בִּקְבִיעוּת: מקום שאין בו קביעות איסורא והביא עורב או עוף בפיו ממקום אחר והשליך בהצר שלך וכו' הולכין אחר הרוב (והזהיר ויקר', ד.). אם ראה מדה טובה שנקבעה בנפש לא יתעצל מעשותה אם באה לידו להוסיף לה קבע על קביעותה (ר"י עקנין, ס' מוסר ג ה, 35). שלא אמרו שאין מברכין (על דבר האסור) אלא שאין מזמנין עליהם, לומר שאין להם חשיבות קביעות (השגת הראב"ד על הרמב"ם ברכות א יט). בימי חכמי התלמוד הלכו ללמוד י' שנים ויותר והיה לימודם גדול בקביעות שאם היה א' משם מתעטש לא היו אומרים אסותא מפני ביטול בית המדרש, מזה הענין יש לדעת רוב קביעותם (אורחי לדיק', שער התורה). ואם היו לומדים בקביעות יום ולילה אז היו לומדים והיו בקיאין בתלמוד (שם שם). נתפרדה החבילה ולא נתקבצו עוד ת"ח ללמוד עם שום רב אחר באופן

1) [עפ"י הארמ' שבתו"ם קבוותא או קביותא דדשי (מו"ק יא.), כאלו היה כאן סיום נוסף במלה קבות, כדגמת מלכות, רשות, וכדו'.]

2) [ז"א קבותים של דלתות, של קרשים.]

3) [כך בדפוס ובהוצ' צוק"מ, אך בכ"י נראה שאין כאן אלא ט"ס במקום כסוי קדירה (או בקצור קדי') ומיחם, כמו במימרות כגון: המערה ממיחם למיחם ומאילפס לאילפס ומקדירה לקדירה (תוספתא מעש"ר א ט).]

4) [רש"י: שהוא בקבוע, הטאתו קבוע לעני בלעשיר כשבה או שעירה, ע"כ. ובמעילה (י:) נאמר: ומה פיגול שהוא בידיעה אחת וקרבנו קבוע וכו'.]

5) [בארמ' שבתו"ם: קביעא דירחי וכדו'.]

1) [ועי' א. קָבַע, הערה.]

2) [ע"פ קביעותא בארמ' שבתו"ם.]

שנתבטל הקביעות מכל וכל מאותו מקום (פרחי״ח, הורת חסד לו). חבורה שהיו יושבין לאכול ויצאו לקראת חתן וכו׳ אם הניחו שם מקצתן במקום קביעותן חוזרין למקומן וגומרין סעודתן ואין צריך לברך שניי׳ שלא נתבטל קביעותן וכו׳ (הלבוש או״ח קעח ג). חבורה שאכלו יחד בעת אחת ובקביעות אחת, אם אכלו דבר שיכולין לצרף אכילתן יוכלו לצרף ג״ב לברכה (שם שם קלו ג). — ובמשמ׳ מעשה הקובע, כמו א. קְבִיעָה: מעשר תקנות שתקן עזרא שיהו ב״ד יושבין בשני ובחמישי, והאידנא קביעות כל הימים שוין וכן כתב הר״ר יהודה ברצלוני אעפ״י שעקר קביעות של בתי דינין בשני וכחמישי, אם יש שום עיר שצורך לישב בה ב״ד בכל יום מושיבין בה בתי דינין בכל יום (טור חו״מ ה). ובלבד שיש עדים בהלואה ובקביעות הזמן (שם שם עח). — ובמשמ׳ קְבִיעַת חדשים ושנים: הקביעות, הסתכל אם היה מולד ראש השנה שהוא תשרי יום ראשון ויום רביעי ויום ששי דחה הקביעות ליום שני לו (ראב״ע, ס׳ העבור). אמר הכוזרי, הלא תחלת קביעות הימים מן הצין, מפני שהוא תחלת המזרח ליישוב (ר״י הלוי, כוזרי ב יט). וזה הוא סוד הקביעות אשר הוא נבנה על שמונה עשרה שעות (שם ב כ). ואם נולד לאחר זה המנין קביעות ר״ה שבת ומרחשון וכסלו שלימים ופסח יום ה׳ (הוספ׳ ותקו׳ לסדר רע״ג, בחלק הגרמני, 19). ואפי׳ שהמולד לא יפול ביום ל״א, אחר הקביעות שתקנו לנו אנו הולכין ולא אחר המולד (שבלי הלקט, ר״ה, סי׳ קסח). מפני שמצא (גריגוריוס הי״ג) בזמן משך אלף ותרכח שנה מזמן קביעות יוליום עד זמנו עשרה ימים יתירים על חשבון האמת (צמח דוד, שמג לאלף ו).

***קְבִיצָה,** ש״נ, — מעשה המקבץ והמאסף: תקבץ ושרפת כתיב, מי שאינו מחוסר אלא קביצה ושריפה, יצא זה (שער נשים צדקניות שבעיר הנדחת) שמחוסר תלישה וקביצה ושריפה (רבה, סנה׳ קיב.). — ובפהמ״א: לססתי ברכבי פרעה וכו׳ לקביצת סוסים הרבה שאספתי מחנותי לצאת לקראתך ברכבי פרעה להושיעך (רש״י בשם ספרי אגדה, שה״ש א ט). ועי׳ קְבָצָה. — *קְבִיצַת יָד, כמו קפיצת יד[1], מעשה הקופץ ידו שלא לתת לעני דבר, קמצנות: וכן כל מה שהזהירה מנתינת המעשרות ותרומות וכו׳ ופתיחת יד לעניים וכו׳ צוה לנטות אל קצה הפזורים כדי להתרחק מקביצת יד וצרות העין (ר״י עקנין, ס׳ מוסר ג ה, 35).

***קְבִיצוּת,** ש״נ, —קְבִיצוּת יָד, תכונת הנוהג בקפיצת היד, קמצנות: הדרך הבינונית הטובה והישרה הממוצעת בין קצה קביצות יד ובין קצה פיזור הממון (שם ג יט, 98). — וקְבִיצוּת במשמ׳ כויצות, תכונת הדבר החריף, המְכַוֵּץ בטעמו[2], Herbheit; acerbité; -y: המתיקות, המרירות, החריפות, המליחות, החמיצות והעפיצות והקביצות והדשנות (אבן סינא, קאנון ב א ג). אמר גאלינוס יש רופאים רבים שיחשבו שכל מה שיהיה חזק יותר מהקביצות שיהיה יותר נמרץ במה שירצה בו הקביצות (כרבוני, ארח חיים, במורקות, כ״י ביהמ״ד סכטר). והקביצות הוא טעם יקבץ הלשון עם עוצר ומקשיות (יוסף וידאל, גרס המעלות, רפואה, כ״י פריז).

***קְבִירָה,** ש״נ, —כמו קְבוּרָה, מעשה הקובר את המת: על עץ, שומע אני בין תלוש בין מחובר, ת״ל כי קבור תק׳, מי שאינו מחוסר אלא קבירה[3], יצא זה שמחוסר תלישה וקבירה[3] (מדרש תנאים דברי׳ כא כג, הופמן, 132).

א. קבל[4], ממנו *הַקְבָּלָה, *מַקְבִּיל, *מַקְבִּילִי, א. *מְקַבֵּל, ב. *מְקַבֵּל, *מְקֻבָּל, *מְקֻבָּלוֹת,

---

1) [ועי׳ קָבַץ, קל, הערות.]

2) [ומן הראוי להשתמש בצורת כָּוִיץ במשמ׳ herb, zusammenziehend, ומזה כְּוִיצוּת.]

3) [בבבלי (סנה׳ מו:): קבורה, וקבורה.]

4) [עקר משמ׳ השרש א. קבל היא זו של מלת היחס קֳבָל־ ערב׳ קִבַלַ[a]) בהוראת לפני, כנגד, ומכאן לא רק שמושים כגון הִקְבִּיל פני פלוני כמו קִדֵּם פניו, בא לקראתו, לפניו, אלא גם קִבֵּל מפלוני, במשמ׳ העקרית, הוציא מיד פלוני קדימה, כדגמת מַחִיר במשמ׳ קִבֵּל באשור׳ מן מַחַ׳ר, לפני, fördern, (הביא קדימה) וגם fordern (דרש, תבע), בגרמ׳ מן vorder, לפני, וכדו׳. ואפשר היה לבאר כך אף ב. קָבַל במשמ׳ כנגד (כגון:

---

a) قبل

*קִבּוּל, א. קָבַל, *קַבָּל, ב. קֹבֶל, א. קַבָּלָה, ב. *קַבָּלָה, קַבָּלוּת, *קַבָּלִי, *קַבְּלָן, *קַבְּלָנוּת, *קִבֹּלֶת.

ב. *קבל [1]), ממנו *קְבִילָה, ב. קָבַל, ג. *קֹבֶל *קְבָלָה, *קְבָלָן.

א. קָבַל, קל לא נמצא.

—פעי, קִבֵּל, קִבְּלוּ, קַבֶּל־, יְקַבְּלֵם, נְקַבֵּל. יְקַבְּלוּ, — א) קִבֵּל אדם דבר מפלוני, נטל מידו מה שנתן לו, bekommen; recevoir; to receive: וְקִבְּלוּ הכהנים והלוים משקל הכסף והזהב והכלים להביא לירושלם לבית אלהינו (עזר' ח ל). ויבאו הכהנים לפנימה בית יי׳ לטהר ויוציאו את כל הטמאה אשר מצאו בהיכל יי׳ לחצר בית יי׳ וַיְקַבְּלוּ הלוים להוציא לנחל קדרון חוצה (דה״ב כט יו). וישחטו הבקר וַיְקַבְּלוּ הכהנים את הדם ויזרקו המזבחה (שם שם כב). —ואמר בן סירא: בעלותו על מזבח הוד ויהדר עזרת מקדש בקבלו נתחים מיד אחיו והוא נצב על מערכות (ב״ס גני׳ נ יח–יב). — ובתו״מ: הפסח ששחטו שלא לשמו וקבל והלך וזרק שלא לשמו וכו׳ פסול (פסח׳ ה ב). ואם התליעה סולת התליעה לו ואם החמיץ יין החמיץ לו ואינו מקבל את מעותיו עד שיהא המזבח מרצה (שקל׳ ד ט). מי שהוא מבקש נסכים הולך לו אצל יוחנן שהוא ממונה על החותמות, נותן לו מעות ומקבל ממנו חותם, בא לו אצל אחיה שהוא ממונה על הנסכים, ונותן לו חותם ומקבל ממנו נסכים ולערב באין זה וזה אצל זה, ואחיה מוציא את החותמות ומקבל כנגדן מעות (שם ה ד). הביאו לו את התמיד, קרצו ומירק אחר שחיטה על ידו, קבל את הדם וזרקו וכו׳ (יומא ג ד). שחטו וקבל במזרק את דמו (שם ד ג). מקבלת אשה (את הלולב) מיד בנה ומיד בעלה ומחזירתו למים בשבת (סכה ג טו). חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנו לסגן, והסגן נותנו לכהן גדול, וכהן גדול עומד ומקבל וקורא עומד (סוט׳ ז ז). וכהן גדול נותנת למלך, והמלך עומד ומקבל וקורא יושב, אגריפס המלך עמד וקבל וקרא עומד ושבחוהו חכמים (שם שם ח). קבל הקטן (את הגט) והגדיל וכו׳ פסול (גיט׳ ב ו). שנים שאומרים בפנינו אמרה ושנים שאומרים בפנינו קבל וקרע וכו׳ (שם ו ב). נערה המאורסה היא ואביה מקבלין את גיטה (שם שם). האשה שאמרה התקבל לי גיטי במקום פלוני וקבלו לה במקום אחר פסול (שם שם ג). ומעשה בחמש נשים ובהן שתי אחיות, וליקט אחד כלכלת של תאנים ושלהם היתה ושל שביעית היתה ואמר הרי כלכם מקודשות לי בכלכלה זו וקיבלתה אחת מהן על ידי כלן (קידוש׳ ב ז). כל הזבחים שקבל דמן זר אונן טבול יום וכו׳ פסול (זבחי׳ ב א). קרב חמתיר כמצותו, שחט בשתיקה, קבל והלך וזרק חוץ לזמנו, או ששחט חוץ לזמנו, קבל הלך וזרק בשתיקה, או ששחט וקבל והלך וזרק חוץ לזמנו, זה הוא שקרב המתיר כמצותו (שם שם ד). כל הפסולים ששחטו שחיטתן כשירה וכו׳ וכולן שקבלו את הדם חוץ לזמנו וחוץ למקומו, אם יש דם הנפש יחזור הכשר ויקבל (שם ג א). קבל הכשר ונתן לפסול יחזיר לכשר, קבל בימינו ונתן לשמאלו יחזיר לימינו, קבל בכלי קדש ונתן בכלי חול יחזיר לכלי קדש (שם שם ב). חטאת שקבל דמה בשני כוסות וכו׳ (שם שם יב). שחט השוחט וקבל המקבל, בא לקרן מזרחית צפונית ונותן (תמיד ד א). מזים על האדם ועל הכלים ושונים ובוצרים ומוציאים חוץ לבית הפרס ואחרים מקבלים מהם ומוליכים לגת (אהל׳ יח א). בא לו אצל האשם וכו׳ ושהטו וקבלו שני כהנים את דמו אחד בכלי ואחד ביד, זה שקבל בכלי בא וזרקה על קיר המזבח, וזה שקבל ביד בא לו אצל המצורע וכו׳ (נגע׳ יד ח). בימינו היה מקבל ונותן לשמאלו ומזה בימינו (ר׳ יהודה, פרה ג ט). אמר לו חצר וכל מה שבתוכה אני מוכר לך כיון שכתב שטר וקיבל מעות והחזיק באחת מהן החזיק בכולן (תוספת׳ ב״ב ב יג).

—*קִבֵּל שָׂכָר, פְּרָס: ומה אם הדם שנפשו של אדם

בא כנגדו), אלא שבנראה עקר משמ׳ השמוש הזה היא לשון צעקה (עי׳ ב. קָבַל, הערה). ובאשור׳ בא אף קַבַל במשמ׳ מלחמה וקרָב, אך נראה שהצורה העברית קְרָב היא הקדומה יותר, וכן בא באשור׳ קַבְלָן אף במשמ׳ קֶרֶב ולב והוא קַלְב [a]) בערב׳. ועי׳ א. קרב, ב. קרב, הערות. ובשמושים קרובים אל המצוי בעבר׳ נמצא השרש א. קבל גם בארמ׳, ערב׳ וכוש׳.]

[1]) [עי׳ ב. קָבַל, הערה.]

---

[a]) قلب

קצה ממנו הפורש ממנו מקבל שכר וכו׳ (מכו׳ ג טו). אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא היו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס (אנטיגנוס איש סוכו, אבו׳ א ג). שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כלם (שם ה ב). ראשונות (ברכות ראשונות) דומה לעבד שמסדר שבח לפני רבו, אמצעיות דומה לעבד שמבקש פרס מרבו, אחרונות דומה לעבד שקבל פרס מרבו (ר׳ חנינא, ברכ׳ לד.). שאע״פ שמקיימין (הגויים) אותן (את ז׳ מצוות בני נח) אין מקבלין עליהם שכר (מר בריה דרבינא, ע״ז ג:).—וקִבֵּל את עולמו: כל שעברו עליו ארבעים יום בלא יסורין קיבל עולמו (דבי רבי ישמעאל, ערכי׳ טז:). — וביה״נ *קִבֵּל במשמ׳ ש״ז, אדם שקִבֵּל דבר במתנה: היפותיקאות ומתנות בזמן שהנותן מודה, יחזיר למקבל (תוספ׳ ב״מ א ח).— ובסהמ״א: הנותן מתנה לחבירו אין המקבל זוכה בה אלא באחד מן הדרכים שהקונה זוכה בהן במקחו וכו׳ אבל בדברים לא זכה המקבל (רמב״ם, זכיה ומתנה ג א).—*וקִבֵּל תענוג, הִתְעַנֵּג, נהנה, ואמר בן סירא: איש שליו ומצליח בכל ועוד בו חיל לקבל תענוג (ב״ס גניי מא א).—*וקִבֵּל את התורה במסרת, וכדו׳: משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים (אבו׳ א א). כל הנביאים קיבלו נבואות נביא מן נביא וכו׳ אבל את מפי הקב״ה (מד״ר ויקר׳ י). — *ובלי משׂא, קִבֵּל במשמ׳ קִבֵּל את התורה: מקובל אני מר׳ מיאשה שקבל מאבא שקבל מן הזוגות שקבלו מן הנביאים הלכה למשה מסיני וכו׳ (נחום הלבלר, פאה ב ו). אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק וכו׳ יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קבלו ממנו וכו׳ יהושע בן פרחיה ונתאי הארבאלי קבלו מהם (אבו׳ א ג–ו). — ובסהמ״א: קבלתי מן הזקנים הקדמונים שזה הכסא מוכן לאליהו והוא מלאך הברית (רב נסים גאון בשם אביו, אוצר הגאונים שבת, 139). וקיבלנו מרבותינו שאילו הדברים וכו׳ אינן דברי תלמוד אלא דברי בעלי הלכות הן (שם יבמ׳, 185). —*וקִבֵּל דבר בִּכְלִי, הכניס את הדבר לתוכו: אין נותנין כלי תחת הנר לקבל בו את השמן (שבת ג ו). חרס (חיבים על הוצאתו בשבת, אם יש בו) כדי לקבל בו רביעית (ר׳ יוסי, שם ח ז). —*וקִבֵּל הַכְּלִי דבר, הֵכִיל אותו, היה להדבר מקום בכלי: אקורת שאמרו, כדי לקבל אריח וכו׳ דיה לקורה שתהא רחבה טפח כדי לקבל אריח לארכו (עירובי׳ א ג). איזו היא גיסטרה, כל שניטלו אזניה, היה בה חדודים יוצאין, כל המקבל עמה בזויתים מטמא במגע וכנגדו מטמא באויר, וכל שאינו מקבל עמה בזויתים מטמא במגע ואין כנגדו מטמא באויר (כלים ד ג). ושאר כל הכלים בין מקבלין בין שאינן מקבלין טמאין (ר׳ מאיר, שם טו א). דרדור עגלה וקוסטות המלכים וכו׳ אע״פ שמקבלין טמאין וכו׳ ושאר כל הכלים המקבלין טהורין ושאינן מקבלין טמאין (ר׳ יהודה, שם שם). החמת שיעורה בפקעיות של שתי, אם אינה מקבלת של שתי אע״פ שמקבלת של ערב טמאה, בית קערות שאינו מקבל קערות אף על פי שמקבל את התמחויים טמא, בית הרעי שאינו מקבל משקין אע״פ שמקבל את הרעי טמא (שם יז ב). ושאר כל הכלים שאינן יכולין לקבל רמוני׳ כגון הרובע וחצי הרובע וכו׳ (שם שם ד). השידה והתיבה והמגדל שניטלה א׳ מרגליהן אע״פ שמקבלין טהורין (שם יח ג). משפלת שנפחתה מלקבל רימונים ר׳ מאיר מטמא וחכמים מטהרים (שם יט י). עריבה גדולה שנפחתה מלקבל רמונים והתקינה לישיבה ר״ע מטמא וחכמים מטהרים עד שיקצע (שם כ ד). ג׳ חמתות וג׳ תורמלין הן, המקבלין כשעור טמאים מדרס, ושאינם מקבלים כשעור טמאים טמא מת, ושל עור הדג טהור מכלום (שם כד יא). כני כלים ואוגניהן ואזניהם וידות הכלים המקבלים שנפלו עליהן משקין מנגבן והם טהורין, ושאר כל הכלים שאינם יכולים לקבל רימונים שאין להם אחוריים ותוך, שנפלו משקין על מקצתו כולו טמא (שם כה ו). מנעל שנפחת אם אינו מקבל את רוב הרגל טהור (שם כו ד). תרווד שהוא נתון על השולחן אם מקבל כל שהוא טמא (שם ל ב). הזוזין והגזוריות והשובבות וכו׳ שהן יכולים לקבל מעזיבה רבה (אהל׳ ח ב). החוטט בצנור לקבל צרורות[1] בשל עץ כל שהוא ובשל חרס רביעית (מקוא׳ ד ג). ניקבה מלמטה או מן הצד ואינה יכולה לקבל מים כל שהם כשרה (שם שם ה). אם מקבלת האמבטי

[1] [כדי שהצנור יוכל לקבל את הצרורות שלא יתגלגלו עם זרם המים.]

רביעית עד שלא יגיע לאביק כשר (שם ו י).—*וקִבֵּל את האור, יכל לעמוד בפני האש[1]: רבי יוסי אוסר בכלי חרש חדשים מלאין מים לפי שאין יכולין לקבל את האור והן מתבקעין ומכבין את הדליקה (שבת טז ס). —*וקִבֵּל את הברזל, סבל אותו, יכל לעמד בו: ים אוקיינוס יש בו מקומות שאינו מקבל ברזל[2] ומחברין לוחי הספינה ע"י חבלים וכו' (רש"י, ברכ' ח., ד"ה כפיטורי).— *מְקַבֵּל במשמ' ש"ז, כלי קִבּוּל, כלי שיש לו תוך, כגון כוס וקערה וכיוצא בהן שֶׁמְּקַבְּלִים הדברים הנתונים לתוכם, בנגוד לפָשׁוּט: כלי מתכות פשוטיהן ומקבליהן טמאין (כלים יא א). כל עץ וכו' פשוטיהן טהורין ומקבליהן טמאין (שם טו א).—ועי' א. מְקַבֵּל.— *קִבֵּל מלקות: אין אומדין אותו אלא במכות הראויות להשתלש, אמדוהו לקבל[3] ארבעים ולקה מקצת ואמרו שאינו יכול לקבל ארבעים פטור (מכו' ג יא). — ובסהמ"א: שיקבל הנדון מלקות שלימה (רש"י, מכות ה., ד"ה כאשר זמם). שהיה יכול זה לקבל עד אותו יום כך וכך מכות וכו' שאין יכול לקבל כולם וכו' שיהא בו כח לקבל קצת מן המכות (הוא, שם כב:, ד"ה ובריית).—*וקִבֵּל אבן וכדו', קלט אותה, פגעה בו האבן ולקה בה: אם משיצאתה האבן מידו הוציא הלז ראשו וקבלה הרי זה פטור (ר' אליעזר בן יעקב, שם ב ג).—*וקִבֵּל את האבן על המגן: ותפסו המגדל וקבלו על מגיניהם חלקי אבנים שהיו משליכים עליהם (בראשית רבתי, אלבק, 162).—*ואת הרְצוּעָה, לקה בה: משל לאחד שנטל את המקל והכה שני בני אדם ושניהם קבלו את הרצועה ויודעים צערה (מד"ר שמות ג).—*וקִבֵּל פלוני את פלוני, כמו הִפע', קִדֵּם אותו, בא לקראתו, ואמר בן סירא: כי ירא יי' יעשה זאת ותופס תורה ידריכנה וקדמתו כאם וכאשת נעורים תקבלנו (ב"ס גני' טו א–ג).—*וקִבֵּל את האדם בשמחה, בסבר פנים יפות: אמור מעט ועשה הרבה והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות (שמאי, אבות א טו). הוי קל לראש

1) [כמשמ' הפעל הֵכִיל בעמוס ז י: לא תוכל הארץ לְהָכִיל את כל דבריו.]

2) [הואיל והר המַגְנֵט מושך אותו.]

3) [ו"א שיוכל לקבל, לשאת.]

ונוח לתשחורת והוי מקבל[1] את כל האדם בשמחה (ר' ישמעאל, שם ג יב). מה עשו כשירדו למצרים קבלם בסבר פנים יפות והושיבם במיטב הארץ וזן אותן בשני רעבון והאכילם כל טוב שבארצו (מד"ר אסתר, אם על המלך טוב).—*ופני שכינה[2]: כל הזריז במצוה זו זוכה ומקבל פני שכינה (רשב"י, מנח' מג:). אם תעשה כך, דע שאתה מקבל פני שכינה (ר' יהודה בר סימא, מד"ר דבר' ז).—ובסהמ"א: והלך (אלישע) לשונם וקבלתו אשה גדולה בכבוד גדול (ר' יהושע בן קרחה, פדר"א לג.). אמר הקב"ה לארץ קבלי אוכלוסיך את החללים וכו' הפעם תקבלי את אלה (שם מב). הנותן צדקה לעניים זוכה ומקבל פני שכינה (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ א, 34). —*וקִבֵּל פֻּרְעָנוּת וכדו', בנגוד אל קבלת שָׂכָר: שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות (רש"י, שמות כ א). ותקבלו פורענותכם (הוא, ישעי' כז ג). כל החוזר בו בין לוקח בין מוכר לא עשה מעשה ישראל וחייב לקבל מי שפרע (טו"ע חו"מ רד א). כיצד מקבל מי שפרע, אוררין אותו בבית דין ואומרים מי שפרע מאנשי דור המבול וכו' הוא יפרע ממי שאינו עומד בדבורו (שם רד ד). — *וקִבֵּל טֹרַח, היה מֻכשר לשאת את הטֹרַח: ואינה מקבלת טורח תשמיש (רש"י, עירוב' מז., ד"ה חולה).—*וקִבֵּל את השבת: ולעת ערב יצא (האר"י) עם החבירים לקבל שבת וחזר לבית הכנסת וכו' (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך לב, קמג.).—ואמר הפיטן: לכה דודי לקראת כלה פני שבת נקבלה[3] (שלמה אלקבץ, לכה דודי, קבלת שבת).—ב) קִבֵּל, במשמ' הסכים לקחת מה שהציעו לו, annehmen; accepter; to accept, את הטוב או את הרע: גם את הטוב נְקַבֵּל מאת האלהים ואת הרע לא נְקַבֵּל (איוב ב י). — וקִבֵּל מוסר ותוכחה, לקח אל לבו: שמע עצה וקַבֵּל מוסר למען תחכם באחריתך (משלי יט כ).—ובתו"מ:

1) [עי' פרוש הרמב"ם למקום. והעיר שם ר"ש א"ת, וז"ל: נראה לי מדברי הרב שהוא מפרש מלת מקבל מהקבלת פנים וכאילו הוא מקביל הנגזר מן מקבילות הלולאות אשר הוא מן הארמ' תרגום נגד או נכח. ועי' גם הִפע', וגם ערך א. פָּנִים, עמ' 5004.]

2) [ועי' הִפע'.]

3) [בסדורי התימנים: נקבילה, הִפע'.]

אמה אני אם יש בדור שמקבל תוכחה (ר"ט, ערכי' טז:).— *ודברים מוחשים: נתאי איש תקוע הביא חלות מביתר ולא קיבלו ממנו, אנשי אלכסנדריא וכו' הביאו חלותיהם מאלכסנדריא ולא קבלו מהם, אריסטון הביא בכוריו מאפמיא וקבלו ממנו (חלה ד י—יא). אעפ"י שאמרו אין ממשכנין נשים ועבדים וקטנים, אם שקלו מקבלים מידן, העכו"ם והכותי ששקלו אין מקבלין מידן, ואין מקבלין מידן קיני זבים חבות וקיני יולדות וחטאות ואשמות, אבל נדרים ונדבות מקבלין מידן (שקל' א ה). מעשה בעכו"ם אחד שהביא דגים לרבן גמליאל ואמר מותרין הן אלא שאין רצוני לקבל הימנו (ביצ' ג ב). אע"פ שהתנה עמה יכולה היא שתאמר סבורה הייתי שאני יכולה לקבל ועכשיו איני יכולה לקבל (ר' מאיר, כתוב' ז י). מקבלת היא על כרחה חוץ ממוכה שחין (סם סם). כל שפסולו בקודש הקודש מקבלו, לא היה פסולו בקודש אין הקודש מקבלו (ר' שמעון, זבח' ט ב). כל המקבל כוס מהכלה אין לו מחילה לעולם (ר' אלעזר בן עזריה, כלה רבתי א). — *קִבֵּל את דבריו, הסכים להם, קִבֵּל את ההלכה, את התורה וכדו': בא בשלום רבי ותלמידי, רבי בחכמה, ותלמידי שקבלת דברי (רבן גמליאל לר' יהושע, ר"ה ב ט). אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה (יבמ' ח ג). ואל תאמר קבלו דעתי שהן רשאין ולא אתה (ר' ישמעאל ב"ר יוסי, אבו' ד ח). שלא קבלה אומה אחרת תורתך אלא אני וכו' למה החזרת תורתך על האומות ולא קבלוה וכו' (ר' יהושע דסכנין, מד"ר איכה ג, אני הגבר).—וכן קִבֵּל אותו, קִבֵּל ממנו: אע"פ שהיה יושב ודורש להן כל היום לא קיבלו ממנו עד שאמר להן יבא עלי וכו' (ירוש' פסח' ו א). אדם שסרח לחבירו ובקש ממנו ולא קיבלו יעשה שורת בני אדם ויפייסנו (רב, סם ב"ק ח י). בכו והתפללו לפני ואני מקבל[1] (מד"ר שמות לח). בשר ודם יש לו פטרון והולך אצלו פעם אחת והוא מקבלו[2], שנייה והוא מקבלו, שלישית אינו נראה לו, רביעית אינו נפנה לו, אבל הקב"ה אינו כן, כל זמן שאתה מטריח עליו הוא מקבלך (מדר' תהל' כה). היה משה עומד ומבקש רחמים מן הקב"ה

[1] [במנוה"ם לר"י אלנקאוה (ג, 26): ואני מקבל עונותיכם.]

[2] [ואולי מלשון קבל פניו.]

ליכנס לארץ ולא קבלו, א"ל רב לך (דברים רבה ליברמן, 57). — *וקִבֵּל תנחומים: וכשמת טבי עבדו קבל עליו (רבן גמליאל) תנחומין, אמרו לו תלמידיו לא למדתנו רבינו שאין מקבלין תנחומין על העבדים (ברכ' ב ז). אמר הקב"ה לאברהם לך ונחם את ירושלים שמא מקבלת תנחומים ממך (פסיקי רב', נחמו, קמא.). ועתיד הקב"ה לומר לירושלים קבלי ממני תנחומים (סם סם, קמב.).—*ובלא המלת תנחומים: נכנסו תלמידיו לנחמו ולא קבל (תוספת' מול' ב כד).—*וקִבֵּל את הפקדון, קִבֵּל דבר לפקדון: אין מקבלין פקדונות לא מן הנשים ולא מן העבדים וכו' קבל מן האשה יחזיר לאשה (ת"ר, ב"ב נא:).—*וקִבֵּל שחד: בא וראה כמה סמויות עיניהן של מקבלי שוחד (ר' אבהו, כתוב' קה.). — וקִבֵּל עֵדים, עֵדות: מעשה בטוביה הרופא שראה את החדש בירושלים הוא ובנו ועבדו משוחרר וקבלו הכהנים אותו ואת בנו ופסלו את עבדו, וכשבאו לפני ב"ד קבלו אותו ואת עבדו ופסלו את בנו (ר' יוסי, ר"ה א ז). בראשונה היו מקבלין עדות החדש מכל אדם, משקלקלו המינין התקינו שלא יהו מקַבלין אלא מן המכירים (סם ב א). אמר ר' יוחנן בן נורי עדי שקר הם, וכשבאו ליבנה קיבלן ר"ג (סם סם ח). בראשונה היו מקבלין עדות החדש כל היום וכו' התקינו שלא יהו מקבלין אלא עד המנחת (סם ד ד). יכול משעה שקבלו עדותן יהרגו תלמוד לומר נפש תחת נפש (מכות א ו). מעשה והעיד לפנינו נחוניא חופר שיחין שהאשה שותה ושונה, וקיבלנו עדותו בשני אנשים אבל לא באיש אחד (ר' יהודה, סוט' יח:).—*וקִבֵּל לשון הרע, האמין בו: קיבל דוד לשון הרע (רב, שבת נו.). כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע וכל המעיד עדות שקר בחבירו ראוי להשליכו לכלבים (רב ששת בשם ר"א בן עזריה, פסח' קיח.). לא תשא שמע שוא, הרי זה אזהרה למקבל לשון הרע (ילקו' שמעו' שמות שכג). — *ואת הטובה: משרבו מקבלני[1] טובתיך ומחזיקני טובתך רבו איש הישר בעיניו יעשה ופרחה כל המלכות כולה (תוספת

[1] [וכן בבלי (מז:), ונ"א מקבל אני, כלו האומרים מקבל אני. ובמנוה"ם לר"י אלנקאוה (ד, 206): בעלי מקובלני טובתך. ועי' גם פע'.]

סס יד יז). — *וְקִבְּלָה הנקבה את הזכר: אמרו לו והלא מרביעין עליה ויולדת וכו', אמר להן לכשתלד, אלמא לא מקבלת זכר (ע"ז טז.). אמרה לו (המטרונה למלך שגרשה) כך יפה לי וכו' שלא קבלה אותך אשה אחרת אלא אני וכו' אם כן למה נכנסת למבוי פלוני וכו' לא בשביל אשה פלונית ולא קבלה אותך (ר' יהושע דסכנין, מד"ר איכ' ג, אני הגבר). — *וְקִבֵּל האדם יסורים, קבלם מאהבה[1]: כל שהקדוש ברוך הוא חפץ בו מדכאו ביסורין וכו', יכול אפילו לא קבלם מאהבה, תלמוד לומר וכו' (בסס רב הונא, ברכ' ה.). אם באו עליך ייסורין קבלם בחול[2] (ר' אתליבא קקריא, דברים רבה, ליברמן, 18). — ובתפלה, **קִבֵּל את התפלה ברחמים וברצון: שמע קולנו ה' אלהינו חוס ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו (תפלת י"ח). — ואמר הפיטן: רחץ טנף והסר שמצה קבל אנק וגדור פרצה (ר' שמעון בר יצחק, תמים פעלך, קרוב' ג ר"ה). — ובסהמ"א: שאינו מקבל רצוי מתוך רתחנותו אלא לאחר שנתקררה דעתו (רס"י, אבו' ד יח). אל תבוש לקבל האמת מאיזה שיבא אפי' מאדם פחות (ר"י א"ת, מבחר הפנינים, שער החכמה, 8). ואמר החכם בספרו קבל האמת ממי שאמר וקח הפנינים מן הים (עמנו' מחב' יע, 147). — *וְקִבֵּל הַכְּלִי טֻמְאָה, בְּטֻמְאָה, היה מֻכְשָׁר לְהִטַּמֵּא: כוורת דבורים וכו' הרי היא כקרקע וכותבין עליה פרוזבול ואינה מקבלת טומאה במקומה וכו' (ר' אליעזר, שביע' י ז). קנה של זיתים אם יש קשר בראשו מקבל טומאה ואם לאו אינו מקבל טומאה (שבת יז ג). מרחו בטיט מקבל טומאה משיסיקנו כדי לאפות בו סופגנין (כלים ה ח). הסייף מאימתי מקבל טומאה משישופנו (סס יד ה). כלי עץ מאימתי מקבלים טומאה וכו' (סס טז א). הטומאה בבית, נתן בין דבר שהוא מקבל טומאה בין דבר שאינו מקבל טומאה, בין מלמעלן בין מלמטן, אין טמא אלא התחתון (אהל' י ה). דבר שהוא מקבל טומאה פסול

---

[1]) [וכן בארם' שבתו"ם: לקבולי מאהבה (עירוב' מא:).]

[2]) [ליברמן רושם גם את הנוסח: קבל אותם בחילה, עי' בהערותיו, ואולי צ"ל בחיבה.]

ודבר שאינו מקבל טומאה כשר (פרה ו ד). — קִבְּלָה הנשמה רשמים והשפעה: בעולם התיקון בפרצוף יש לו הרב' נקבי' לקבל ולהשפיע וכו' (נפתלי בר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער עולם התוהו כג). — **ומצוי בלשון הפילוסופים קִבֵּל פְּעֻלָּה מן הפְּעֻלוֹת, נעשתה בו הפעלה: והוא מקבל ההויה וההפסד והחלוק והחבור ופרידה והשנוי והחלוף והשתוף (ר"י, א"ת, מו"ה, היסוד ח). ואל יהיה רחוק בעיניך הראות רשמי עניינים אלהיים נכבדים בעולם הזה התחתון כשיהיו החומרים ההם נכונים לקבל אותם (הוא, כוזרי, א עז). וכאשר האבן פחותה מלקבל החכמת והכסילות כן העצם האלהי יתברך מרומם מלקבל החיים והמות כאשר איננו מקבל האור והחושך (סס ג ג). ורבו המדות והעצם אחד בעבור התחלפות הדבר המקבל, כהתחלפות הניצוצות והשמש אחד (סס ד ג). והוא ג"כ מתחלק, מקבל החלוקה (ר"ש א"ת, מו"נ א לה). שהעולם בכללו וכו' הוא מחובר מחלקים קטנים מאד, לא יקבלו החלוקה לדקותם (סס א עג, הקדמה א). ומי שירצה שיהיה בעל בשר ועצמות ולא יקבל מעשה ולא ישיגהו דבר ממשיגי החומר, אמנם ירצה לקבץ בין שני ההפכים וכו' וזה שהוא ירצה להיות מקבל מעשה לא מקבל מעשה (סס ג יב). מקבל, רוצה בו מקבל החקירה או המקרים שמדבר בהם (הוא, פרוש המלות הזרות). והיה הדבר מבואר מענין החוש שיש בו שלשה דברים, מקבל והוא האבר המרגיש, ומקובל והוא הצורה המגעת אל כח המרגיש מפני ההרגש, ומונע והוא המורגש הנמצא בפועל חוץ לנפש, הנה יתחייב שימצאו בשכל אלה השלשה, שכל מקבל והוא השכל ההיולאני ומקובל והוא השכל הנקנה, ופועל והוא השכל הפועל (רלב"ג, מלחמות ה' א ט). שהוא פועל תמיד בכל עת שימצא מקבל מוכן (ר"ח קרשקש, אור ה' ג א). — ג) קִבֵּל האדם, קִבֵּל עליו, נטל על עצמו חובה, אחריות, תשלום, וכדו', auf sich nehmen; se charger de; to undertake: וְקִבֵּל היהודים את אשר החלו לעשות ואת אשר כתב מרדכי אליהם (אסתר ט כג). קימו וְקִבְּלוּ[1]) היהודים עליהם

---

[1]) [כך הקרי; כתיב וקבל.]

על ורעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה (שם שם כז). — ובתו"ם: הכותב נכסיו לבניו וכתב לאשתו קרקע כל שהוא אבדה כתובתה, ר' יוסי אומר אם קבלה עליה, אף על פי שלא כתב לה אבדה כתובתה (פאה ג ז). המקבל עליו להיות נאמן מעשר את שהוא אוכל (דמאי ב ב). כיצד משתתפים בתחומין, מניח את החבית ואומר הרי זו לכל בני עירי וכו' כל שקבל עליו מבעוד יום מותר (עירוב' ח א). החתן מקבל עליו עשרה דינרין לקופה לכל מנה ומנה (כתוב' ו ד). בכולן אינו חייב עד שיקבל עליו לשמור (רבי, ב"ק ה ג). והבנאי שקבל עליו לסתור את הכותל ושבר את האבנים או שהזיק חייב לשלם (שם ט ג). המוכר שמן מזוקק לחבירו כל ימות השנה הרי זה מקבל עליו לוג ומחצה שמרים למאה (ר' יהודה, ב"מ ג ח). מי שהיה כותלו סמוך לגינת חבירו ונפל ואמר לו פנה אבניך אמר לו הגיעוך אין שומעין לו, אם משקבל עליו אמר לו הילך את יציאותיך ואני אטול את שלי אין שומעין לו (שם י ח). המוכר פירות לחבירו הרי זה מקבל עליו רובע טנופת למאה, תאנים מקבל עליו עשר מתולעות למאה, מרתף של יין מקבל עליו עשר קוססות למאה, קנקנים בשרון מקבל עליו עשר פיטסיאות למאה (ב"ב ו ב). האומר לחבירו חצי שדה אני מוכר לך משמנין ביניהן ונוטל חצי שדהו וכו' והוא מקבל עליו מקום הגדר וחריץ ובן חריץ (שם ז ד). המיטמא למתים פסול עד שיקבל עליו שלא יהא מיטמא למתים (בכורות ז ז). מאיליהן קיבלו עליהן המעשרות (ירוש' מעשר' ב א). בני מישא קבלו עליהן שלא לפרש בים הגדול (ר' בא, שם פסח' ד א). כבר קיבלו אבותיכם עליהן (ר' יוחנן, בבלי שם נ:) מי שמקבל עליו מעכשיו לילך בשליחותי (פסיק' רב', אנכי אנכי, קנ:). בגילת נפשי ובשמחת לבי אני מקבל עלי על מנת שלא יאבד אחד מישראל (שם, קומי אורי, קסא:). מיד קיבל עליו משה לילך (ילמדנו הקדמון, גנזי שכטר א, 49). נמצא אתה דיין אם קיבל עליו הרי יפה ואם לאו יהיה מוסרו לשוטר (שם שם, 128). איזהו גר תושב כל שקיבל עליו בפני ג' חברים שלא לעבוד ע"א (ר"מ, ע"ז סד:). כל שקיבל עליו ז' מצות שקבלו עליהם בני נח (שם שם). זה גר אוכל נבילות שקבל עליו לקיים כל מצות האמורות בתורה חוץ מאיסור נבילות (שם שם). — *וְקִבֵּל עליו אחריות: בד"א בשלא קיבל עליו אחריות, אבל קיבל עליו אחריות עושין (כתוב' נו:). — *וְתַעֲנִית: יחיד שקיבל עליו תענית אפילו אכל ושתה כל הלילה למחר הוא מתפלל תפלת תענית (רב הונא, תענ' יא:). —*וקִבֵּל ברית: מה בני ישראל מקבלי ברית אף הגרים מקבלי ברית, יצאו המשומדים שאינן מקבלי ברית, או מה ישראל בני מקבלי ברית אף המשומדים בני מקבלי ברית וכו' (ספרא ויק, ויקרא פרשה ב). — *וגזרה: שכל גזירה שב"ד גוזרין על הציבור ולא קיבלו רוב הציבור עליהן אינה גזירה (בשם ר' לעזר ביר' צדוק, ירוש' שבת א ד). — *וקִבֵּל עליו את הדין, התחיב לקַיֵּם את הדין: וכשנפטרים (בעלי דינים) מלפניך יהיו בעיניך כזכאין כשקבלו עליהם את הדין (יהודה בן טבאי, אבו' א ח). — *ובקצור, קִבֵּל פלוני, התחיב לעשות: אני פלוני בן פלוני מקבל אני מה שכתוב בשטר הזה (תוספת' ב"מ א יד). — *וקִבֵּל עליו על תורה, על מלכות וכדו': למה קדמה שמע לוהיה אם שמע, אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך יקבל עליו עול מצות (ר' יהושע בן קרחה, ברכ' ב ב). כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ (ר' נחוניא בן הקנה, אבו' ג ה). לאחר שנתגאה זה קבל עליו מלכות שמים (ר' אליעזר בן יעקב, ברכ' יג:).—*ואת דבר ה': הדבור עצמו היה מחזר על כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבלני את עליך וכו' והוא אומר הן הן (מד"ר שה"ש, ישקני). — *וקִבֵּל את פלוני עליו, הכיר בו, באלהותו, בסמכותו וכדו': ואין עושין שררה על הציבור פחות משנים, חוץ מבן אחיה שעל חולי מעיים ואלעזר שעל הפרוכות שאותן קיבלו רוב הציבור עליהן (שקל' ה ב). אחד העובר ואחד הזובח ואחד המקטר ואחד המנסך אחד המשתחוה ואחד המקבלו עליו לאלוה והאומר לו אלי אתה (סנה' ז ו). — *קִבֵּל קַבָּלֶת, pachten; prendre à ferme; to take on lease: מר זוטרא בריה דרב נחמן בנו ליה אפדנא מקבלי קיבולת חוץ לתחום וכו' (מו"ק יב.). — *קִבֵּל מפלוני שדה, בית, נכסים וכו',

לקחם בְּקַבְּלָנוּת: שנים שקבלו את השדה באריסות זה נותן לזה חלקו מעשר עני וזה נותן לזה חלקו מעשר עני, המקבל שדה לקצור אסור בלקט שכחה ופאה ומעשר עני, אמר ר' יהודה, אימתי, בזמן שקבל ממנו למחצה לשליש ולרביע, אבל אם אמר לו שליש מה שאתה קוצר שלך, מותר בלקט ובשכחה ובפאה ואסור במעשר עני (פאה ה ה). המקבל שדה מישראל מן הכותי מן העכו"ם יחלק לפניהם, החוכר שדה מישראל תורם ונותן לו (דמאי ו א). ישראל שקבל מכהן ומלוי המעשרות לבעלים (שם שם ד). הקרתני שקבל שדה מירושלמי, מעשר שני של ירושלמי (ר' ישמעאל, שם שם). המקבל זיתים לשמן, כשם שחולקין בחולין כך חולקין בתרומה (שם שם ה). ישראל שקבל מכהן ומלוי זיתים לשמן למחצית שכר, המעשרות לבעלים (ר' יהודה, שם שם). שנים שקבלו שדה באריסות או שירשו או שנשתתפו, יכול הוא לומר טול אתה חטים שבמקום פלוני ואני חטים שבמקום פלוני וכו' (שם שם ח). המקבל שדה מחבירו, מקום שנהגו לקצור יקצור, לעקור יעקור וכו' (ב"מ ט א). המקבל שדה מחבירו והובירה, שמין אותה כמה ראויה לעשות ונותן לו (שם שם ג). המקבל שדה מחבירו ולא עשתה וכו' (שם שם ה). המקבל שדה מחבירו בעשרה כור חטים לשנה וכו' (שם שם ז). המקבל שדה מחבירו לזרעה שעורים לא יזרענה חטים (שם שם ח). המקבל שדה מחבירו לשנים מועטות וכו' המקבל שדה מחבירו לשבוע אחת בשבע מאות זוז וכו' קבלה הימנו שבע שנים בשבע מאות זוז וכו' (שם שם ט–י). המוכר מקום לחבירו לבנות לו בית, וכן המקבל מחבירו לבנות לו בית חתנות לבנו ובית אלמנות לבתו וכו' (ר' עקיבא, ב"ב ו ד). המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבר וכן המקבל מחבירו לעשות לו קבר עושה תוכה של מערה ד' אמות על שש וכו' (שם שם ח). הלוקח עובר פרתו של נכרי והמוכר לו וכו' והמשתתף לו והמקבל ממנו והנותן לו בקבלה פטור מן הבכורה (בכורות ב א). המקבל צאן ברזל מן הנכרי ולדות פטורין וולדי ולדות הייבין (שם שם ד). זה שהוא מקבל נדבך מחבירו צריך לעשות לו ארבעה טפחים כדי מקום (ר' חייה בר בא, ירוש' שביע' ג ה). — ועי' ב. מְקַבֵּל. — *מְקַבֵּל פתקין, המקבל אגרות להובילן לתעודתן: אף מקבלי פתקין (חיבים) (ר' יהודה, שבת י ד). — ובספהמ"א: וכל מיני נזירות שקבלתי עלי ואפילו נזירות שמשון וכו' וכל שום קבלת אפילו של מצוה שקבלתי עלי בין בלשון נדר בין בלשון נדבה וכו' (סדר התרת נדרים). שאם נתן לו לשמור דינר זהב ואמר לו הזהר בו, של כסף הוא ופשע בו ונאבד, אינו חייב אלא בשל כסף, שיאמר לו לא קבלתי עלי אלא שמירת דינר של כסף (עוסו"מ רלא). — ואמר המשורר: את חוקי האלקים עליך קבל (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר, כא.)—*ובהשאלת, קִבֵּל הלכה, כדי לעבדה ולהרחיבה: מלך, זה בעל משנה, לשדה נעבד, זה בעל תלמוד שהוא מקבל[1]) הלכה לפניו (ר' נחמיה, מד"ר ויקרי כב).—קִבֵּל הקנין, עי' קִנְיָן.

—הִפעי', מַקְבִּילֹת,—הִקְבִּיל איש אל אחיו, עמד זה קָבָל זה, זה לעמת זה, être l'un vis-à-vis de l'autre; gegenüberstehen; to stand opposite, face each other: חמשים ללאת תעשה ביריעה האחת וחמשים ללאות תעשה בקצה היריעה אשר במחברת השנית מַקְבִּילֹת הללאת אשה אל אחתה (שמות כו ה). מַקְבִּילֹת הללאת אחת אל אחת (שם לו יב). — ואמר בן סירא: כלי לחם אל תתן לו למה בם יקביל אליך (ב"ס גניי יב ה). — ובתו"מ: אל מול פני המנורה יאירו, שיהיו הנרות מקבילים את המנורה ומנורה את הנרות (ספרי במדי נט). — ובספהמ"א: עודך מדבר תהפכת גדולות, תחפש עולות אשה אל אחותה לא מקבילות (רסע"ג על חוי הבלכי ב, דודזון, 33). — *הִקְבִּיל את פלוני, את פְּנֵי פלוני, בא לקראתו, קדם את פניו[2]): למלך שגזר

[1]) [כך בכל דפוסי המד"ר; ואמנם במדר' זוטא (בובר, עמ' 104) מוביל, מה שמורה שהעקר מקביל בהפעי. ואלבק (ברלסים רבתי, עמ' 273) מציע לקיים הקריאה מוביל במשמ' מובין, מבין, מסדר הלכה (עי' שם דברי ר' יהודה). ואולם המלים מלך לשדה נעבד נדרשות כאן בתמונה ובמשל: כשם שאדם מקבל שדה לעבוד, כך מקבל בעל התלמוד את ההלכה מבעל המשנה ומעבד אותה. ועי' לקמן פִּעֵ', הלכה מְקֻבֶּלֶת.]

[2]) [זאת משמ' הצרוף ולא כלשון קַבָּלָה ולקיחה, ועל כך מורה אף השמוש במקורות, שרבו בהפע', הִקְבִּיל פנים, הקבלת פנים, ואך במעוטו הקטן קִבֵּל בפע', שאולי אינו אלא מטעה מעקרו. וגם בארמי שבתו"ם באפע', ואקביל אפיה, ונקביל אפיה (חגי' ה:).]

על בנו להיות מפרנסתו פעם אחת ולא היה מקביל פני אביו אלא בשעת פרנסתו (ר׳ שמעון, ספרי במד׳ פט). מעשה שירדתי להעיד על עד אחד באושא ולא היו צריכין לי, אלא עילה ביקשתי להקביל פני חביריי (ר׳ נהוריי, ירוש׳ ר״ה ב א). מעשה ברבי יוחנן בן ברוקה ור״א חסמא שהיו מהלכין מיבנה ללוד והקבילו ר׳ יהושע בבקיעין [1] (שם חגי׳ א א). אילו לא דייו אלא שהיה מקביל פני רבו, שכל המקביל פני רבו כאילו מקבל פני השכינה (ר׳ שמואל בשם ר׳ זעירא, שם סנה׳ יא ו). מפני מה לא הקבלנו פניך ברגל כדרך שהקבילו אבותי לאבותיך [2] (רבי לר״ש בן חלפתא, סנה קנב.). ההולך להקביל פני אביו או פני רבו או פני מי שגדול ממנו עובר עד צוארו במים ואינו חושש (ת״ר, יומא עז:). מעשה ברבי יוסי בן דורמסקית שהלך להקביל פני רבי אליעזר בלוד (חגי׳ ג:). אתם הקבלתם פנים הנראים ואינן רואין, תזכו להקביל פנים הרואים ואינן נראין (חכם אחד לרבי ורבי חייא, שם ה:). אילמלא לא זכו ישראל אלא להקביל [3] פני אביהן שבשמים כל חדש וחדש דיים (תנא דבי רבי ישמעאל, סנה׳ מב.). מי שמבקש להקביל פני מלך בשר ודם לא דין הוא שילמוד איך יכנס ואיך יצא (הלל, אדר״נ טו). אנו אנשי ירושלם ובאנו להקביל פני המלך (מגי׳ תענית, כסלו). שכל מי שרואה דבר ערוה ואינו זן עיניו ממנו זוכה להקביל פני שכינה (מד״ר ויקר׳ כג). — ובסהמ״א: הוא ברחמיו יפתח לבכם לתורתו ופעל ידכם ירצה ותהיו מלימודיו הזוכים להקביל פני שכינתו (תשו׳ הגא׳ הרכבי קז, 32). ותעמדו במחיצת קדושיו המקבילים פני שכינתו ותשמחו בה׳ (שם שם). כי השכל מחייב להקביל כל משיב אם בהטבה אם הוא צריך אליה אם בהודות אם הוא

[1]) [בירוש׳ סוטה (ג ג): והקבילו את ר׳ יהושע וכו׳, ובתוספת׳ שם (ז ט): והקבילו פני ר׳ יהושע וכו׳, ובבבלי (חגי׳ ג.) שהלכו להקביל פני ר׳ יהושע בפקיעין.]

[2]) [בדפוסים ישנים: הוקבלנו פניך וכו׳ הוקבלו אבותי, ובכ״י מינכן: הוקבלו פניך וכו׳. עי׳ ד״ס.]

[3]) [ושם: כל המברך על החדש בזמנו כאלו מקבל פני שכינה (ר׳ יוחנן, סנה׳ מב.).]

צריך לגמול (ר״י א״ס, סו״ד ג). כספור שיצא להקביל פניו אמר לו וכו׳ לא יצאתי אלא לטייל (מנוה״מ לר״י אלנקאוה ד, 411). ובבא הנגיד אל ארץ מצרים וילבש אותו השר בגדי מלכות וביום שבת קדש הלכו עם בני ישראל להקביל פניו וכו׳ וכאשר הקבילו פניו לא שת לבו עליהם ולא נהג בהם כבוד (לקוטי יוסף סמברי, ברליינר, 3). כל המצות הללו אות וסימן הם שאנחנו עבדיו של הקב״ה שאנו באין לפניו במועד ומביאין לו דורונות להקביל פנים כדרך שעושין למלכים (חזקוני על התורה, שמות לד יח). וכבר הקבילוהו הקהל בשמחה וירדנו אל חסן בן עלאן אוהבנו ונתקבצו אלינו כל הקהל בשבת (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 170). — *ובמשמ׳ קִבֵּל: הלמד על מנת לעשות זוכה להקביל רוח הקדש (ר׳ אחא, מד״ר ויקר׳ לה). [1])

—*הִקְבִּיל את פלוני, כִּוֵּן פניו כנגדו [2]): כי תצופה הוא העלית כלומר ההקבלה אל הצד אשר יעלת אליו וכן ענין בצפיתנו צפינו אמנם הוא עליתנו אליהם והקבילנו אותם, וענין וצפוי הוא אלי חרב מקביל החרב, כלומר כבר הקביל החרב להרג בו כלומר הוקבל בו החרב, וענין צפה הצפית

[1]) [בירושׁ׳ (ב״ק ח ח, ובדפו׳ וילנא ח ו) כתוב: תני רבי אבהו קומי רבי יוחנן הרגתה שורי, קצצתה נטיעותי, והלא או׳ איני יודע חייב, אמר ליה, הן תניתה אילין למקרילות למקבילות, א״ל אנא הוא דטעית ואינון דמרין כן מעידין אנו איש פלוני שהרג שור פלוני וכו׳, ע״כ. ופרשו מפרשים ומלונים, כאלו כאן מלים עבריות במשמ׳ פועלי מקור ומקבת, וכאלו הכונה: כלום מהם למדת דבר זה? ואולם הגרסה שבשרידי הירושלמי מהגני׳ (עמ׳ 250, עי׳ גם בשנויי נוסח׳ בדפוס וילנא) מקליקות במק׳ מקרילות, מראה שהכונה, כי שָׁנָה רבי אבהו בטעות מקבילות או כדו׳, וזה במקום סקלונקית שבדברים המובאים לפני כן: תני רב קרני, לבעיטה אחת, לרכובה שלשה, לסקלונקית חמש עשרה. ועקר חלוף הגרסאות הוא כנראה בין סקלוקית (לא מקליקות, מקבילות) לבין סקלורית או סקרולית (ולא מקרילות). ולפי הגרסה הראשונה, שהיא כנראה עקר, צריך לבקש את מקור המלה סקלונקית, סקלוקית. ואולי כאן מלה רומית כמו su(b) calce, מתחת לעקבו. וכאן נגוד מתאים אל בעיטת ורכובה.]

[2]) [כשמוש הפעל בערב׳.]

הקביל קצתו בקצתו וכו', ומן הענין הזה אצלי בקר אערך לך ואצפה, אצפה הוא כמו אערך, וענין אערך לך אקבילך בתפלה וכו', וכמו אלו ערכה לפני התיצבה, כלומר הקבילני, ואין ענין להיות פירוש ואצפה ואעלה אבל ואקביל ואעמד לנכח ונגד (ר"י א"ת, השרשים לריב"ג, לפה). — °והִקְבִּיל קַו אחד למשנהו, הִקְבִּילָה זוית לזוית, היו מְכֻוָּנִים באותו כוון זה לעמת זה, parallel sein; être parallèles; to be parallel: ואתה תוכל ללמוד מזה כי כל שתי זויות המקבילות זו לזו וכו' הן לעולם שוות זו לזו (ר' יצחק היפראלי, יסוד עולם ב, ו). — ועי' מַקְבִּיל. — °והִקְבִּיל, ביני׳ מַקְבִּיל, במשמ' עומד נגדו, בנגוד, מְנֻגָּד, הופך, entgegengesetzt; contraire; contrary: שהרצון כשירצה שיופשט האבר הכפוף יבטל הכח הנפשי מן העצל אשר כפף הרצון ומשתלח הכח הזה לעצל המקביל וכו' (פרקי משה, ב.). תהיה לפי זה השרש ידיעה אצל השם יתברך מה שהוא אצלנו דבר מקביל לידיעה כי הטעות הוא מקביל לידיעה והמחשבה מקבלת באופן מה לידיעה (רלב"ג, מלחמ' ה' ג ב). וארסטו יאמר בפירוש כי מה שאינו נמצא יאמר על שלשה ענינים על ההעדר המשולח, ועל ההעדר המקביל לצורה מהו ועל ההיולי (אמו"ר לרא"ד א ב, 11). אמנם ההשגות הפנימיות הנה מקביל כל פועל מהם הוא לא־פעל, רצוני מקביל נרמה לא־נרמה ומקביל נחשוב לא־נחשוב ומקביל נזכור לא־נזכור (שם שם ו, 31). וכמו המנע התקבצות המקבילות בנושא אחד ובזמן אחד וכאלה רבות (שם שם ז, 37). ואלה הקשיים אמתיים תנאיים מתדבקים שנינו בכל אחד מקביל הנמשך והוליד מקביל הקודם ובוטלה ההנחה (שם ב הקד', 44). וכן העושר לאדם הוא מציאות הממון לו, אמנם העוני הוא העדר מקביל מציאות הממון לו (שם ג ו ב, 94). ור"ל במקבילים בכאן, ההפכים, וההעדר והקנין, והחיוב והשלילה, שמקביל האחד אמנם מקביל לו אחר בהכרח, דמיון זה הכבדות הנאמר על הקול והגשם, הנה מקביל אחד מהם הקלות והאחר החדות (כל מלאכת הגיון, הטעאה, כח:). המתעסק בתחבולות המלחמה לא יטריד זמנו בניגון ובשיר, כי הם מלאכות מקבילות (ר"י סגרגנאלו, ס"א יו, וכוס הוקרה).

וימצא הנמנע הזה בחבור כל אחת מהמקבילות הארבעה (שם, מפעל' אלה' ד ב). — °והִקְבִּיל את הדבר, לקח לו את הדבר לסימן לנגד עיניו שיורהו את הדרך [1]: הקבל הדבור החמישי בהקבלת המתפלל במקדש כנגד המערב (החסכול, ענין תפלה). והיו בני ישראל מצפים למה שיעד אותם משה שיוריד להם ענין מאת האלהים שיראו אותו ויקבילוהו כאשר היו מקבילים עמוד הענן ועמוד האש בצאתם ממצרים (ר"י א"ת, כוזרי א לז). ונשא אותם אל קוטב הצפון או אל קוטב הדרום ואמר להם השמש הנה הקבילוה תראו אותה ולא ראו אותה (שם ד יח). — ואמר המשורר: ואסתופף בהר קדשו ואקביל לפתחי שערי שחק פתחי (ר"י הלוי, הליקחתי תשוקתי, הרכבי א, 21). — °והִקְבִּיל דבר פלוני בפלוני, קִדְּמוֹ לדבר פלוני, העמידו נגד דבר פלוני: והקביל את כעסי ברצון ואת מיאוני בפתוי ויפתה ויוכל (שם, מכתב לר"ש הנגיד, שם שם, 161). אבל לא אמצאה מענה ואבוש להקביל את דבר קדשך בחלי (שם, רפא כי ענני גשמי, שם שם, 113). — °ובמשמ' גרם שיְקַבֵּל פלוני, הִקְבִּיל את פלוני על מלכות, הִקְבִּיל את המעים את המאכל: כדאי הוא להקבילם עול מלכותו עליהם תחלה ואחר כך יגזור כל גזרותיו (רש"י, תהל' קלח ד). כן קירא קרב העליון הוא האיסטומכא אל המעיים להקבילם שאר המאכל והמשתה (תורת' לדיקים, שער ירחת סמים, קט.). וצנורי הכליות קוראים אל גידי השלפוחית להקבילם המים וכו' (שם שם).

—פע', *קֻבַּל, ביני' מְקֻבָּל, מקובל, — א) מְקֻבָּל על פלוני, שפלוני מְקַבְּלוֹ עליו, מכיר בו: כשאמרו לו הרי את מקובל עלינו כשלשה על מנת שתדיננו דין תורה, וטעה ודנן משיקול הדעת מה שעשה עשוי (ר' בא בשם ר' אבהו, ירוש' סנה' א א). — ומְקֻבָּל על הבריות וכדו', מי שמְקַבְּלִים אותו בסבר פנים יפות, רצוי על הבריות, willkommen; bien vu; well-received: לעולם יהא אדם ערום ביראה וכו' כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ויהא מקובל על הבריות (אביי ברכ' יז:).

---

[1]) [עפ"י הערבי קִבְלָה a), כוון (ביחוד לתפלה), אסתקבל b), כִּוֵּן פניו (לדרום).]

a) قبلة b) أستقبل

—ובסהמ״א: אין אשתי מקובלת עלי שאינה יפה (רש״י, תעני כג:, ד״ה לא מקבלי). שתקובל לפני כהן (תוס, מנחי קד:, ד״ה שההכה). לו מוצאים איש רוח איש שקר מתנבא להם שישתכרו ביין ובשכר הוא יהיה נביא מקובל לעם הזה (הוא, מיכ׳ ב יא). הזקן יעקב הוטא שעוסק שיקח בן ראובן את בת שמעון שאינו ראוי לה או אינו מקובל לה (ספר חסידים תתשא). ואם יארע על הכוונה הפסד לא יתיו המעשים מקובלים (ר״י א״ש, חו״ה, פקד׳). וממנו אשאל להורות אותי בו את הדרך הישרה אשר הוא רוצה בה ושהיא מקובלת בעיניו בדבור ובמעשה בסתר ובגלוי (שם שם). כל מה שהושג בחוש לאיש מה רצוי ומקובל יותר מזולתו עד שלא נמצא עליו חולק וכו׳ תהיה האמנתו יותר מתקבלת (ר״י אלבו, עקרים א כ).—ודבר שהוא מְקֻבָּל, תפלה מְקֻבֶּלֶת, שנתקבלה לרצון: אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל[1], ואם לאו יודע אני שהוא מטורף (ר׳ חנינא בן דוסא, ברכ׳ ה ה).—ובסהמ״א: יודע אני שיש להם הלק בתמידי צבור, אף חלקם לא יקובל[2] לפניך לרצון, תניחנו האש ולא תאכלנו (רש״י, במד׳ יו יא). כן דרך מסיתים ומדיחים מתעטפים בטליתם כאילו הם אנשים צדיקים למען יקובלו כחשיהם (הוא, זכר׳ יג ד). וגרסינן במדרש, אם הכינות לבך בתפלה תקובל ממך בפרישת כפים שהיא מקובלת (מנוה״מ לר״י אלנקאוה ב, 116). שלשה דברים נאמרו בפת שחרית וכו׳ ותלמודו מתקיים בידו ושיחתו מקובלת[3] לכל אדם וכו׳ (שם ד, 492). אשר היה גדול השם בעתו ומלתו מקובלת (ד״ה של יהודי מלכים וא״י ב, יעקב מן, 11). — ב) מְקֻבָּל, במשמ׳ מי שקבל ידיעה או מסֹרת של הלכה וכדו׳, מְקֻבָּל אני כמו כבר קִבַּלְתִּי: מקובל אני מר׳ מיאשא שקבל מאבא שקבל מן הזוגות וכו׳ (כמוס הלבלר, פאה ב ו). מקובל אני באומר לשלשה תנו גט לאשתי שיאמרו

[1] [כלומר התפלה מְקֻבֶּלֶת, כך לפי פרוש אחד המובא ברש״י. לפי פרוש אחר מְדַבֵּר בחולה שהוא מְקֻבָּל.]

[2] [בתנחו׳ (קרח ז): אל תסתכל בחלקם.]

[3] [בתלמו׳ (ב״מ קז:): ודבריו נשמעין.]

לאחרים ויכתבו מפני שעשאן בית דין (ר׳ חנניה איש אונו, גיטי ו ז). אף אנו מקובלין שאפילו אמר לבית דין הגדול שבירושלים תנו גט לאשתי שילמדו ויכתבו ויתנו לה (ר׳ יוסי, שם שם). אם כן למה מזכירין דברי היחיד בין המרובין לבטלה, שאם יאמר האדם כך אני מקובל מרבותי יאמרו לו כדברי איש פלוני שמעת (ר׳ יהודה, עדי׳ א ו). מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו הלכה למשה מסיני וכו׳ (ר׳ יהושע, שם ח ז). מקובל אני[1] מפי שבעים ושנים זקנים ביום שהושיבו ר׳ אלעזר בן עזריה בישיבה, שכל הזבחים הנאכלים שנזבחו שלא לשמן כשרין (שמעון בן עזאי, זבחי׳ א ג). כך אני מקובל[2] מבית אבי אבא, מכור עצמך לעבודה זרה ואל תצטרך לבריות (ירוש׳ ברכ׳ ט ג). מקובל אני שכל גזירה שב״ד גוזרין על הציבור ולא קיבלו רוב הציבור עליהן אינה גזירה (בשם ר׳ לעזר ביר׳ צדוק, שם שבת א ה). — מְקַבְּלַנִי[3], במקום מְקֻבָּל אני: מקובלני מרבן גמליאל הזקן שמשיאין את האשה על פי עד אחד (ר׳ עקיבא, יבמ׳ טז ז). מקובלני מרבותיי שהפסח דוחה את השבת (הלל, תוספת׳ פסח׳ ד ב). מקובלני שאם רצו להושיב שניהם כאחד משיבין (ר׳ יהודה, שם סנה׳ ו ב). א״ל (חזקיה לישעיה) בן אמוץ כלה נבואתך וצא, כך מקובלני מבית אבי אבא אפי׳ הרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (ר׳ המנונא, ברכ׳ י.). לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי אלא כך מקובלני אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל (ר׳ חנינא בן דוסא, שם לד:) כך מקובלני מאבותי וכו׳ כל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן מחריבין אותה (ר״ל, שבת קיט:). ראה (הלל) מעשה ונזכר הלכה ואמר כך מקובלני מפי שמעיה ואבטליון (פסח׳ סו.). כך מקובלני כל המורה הלכה לפני רבו חייב מיתה (מד״ר ויקר׳ כ).

[1] [במקום אחר (ידים ד ג): מקובלני.]

[2] [בבמה ב״י: מקובלני, עי׳ הערות לוניץ; ובבבלי (ע״ז קי.): כך מקובלני וכו׳ לעולם ישכיר אדם עצמו לע״ז וכו׳.]

[3] ולא מְקֻבְּלַנִי, כך בספר עלוי נשמות לר׳ נתן עמרם (ליוורנו תרכ״ח): מְקֻבְּלַנִי מרבן גמליאל הזקן. [וכך מנק׳ במשני מנקי ליוורנו.]

—ובמשמ׳ מְקַבֵּל על עצמו את העברה ונענשה: מעשה מאדם אחד מין וכו׳ ויצא יום הכפורים לתוך גינה אחת וראה ריבה אחת מקושטת נאה ומשובחת וכו׳ ובקש להזקק לה וכו׳ אמרה לו אשת איש אני, אמר לה מקובל[1], אמרה לו כהנת אני, אמר לה מקובל[1], אמרה לו נדה אני, אמר לה מקובל[1] ולא זז משם עד שנזקק לה (תנחו׳ בובר, מקץ עו). —*וּמְקַבֵּל טובה[2], מי שקִבֵּל טובה: לפי דעת ר״ת ז״ל לא נקרא מפני זה מקובל טובה כיון שלא היתה בעבור השבועה, דאם לא כן מאי מייתי ראיה משבועת יוסף ליעקב, הרי אין מקובל טובה כמו הבן מן האב (ספר בר ששת, תשו׳ שע). — *וּמְקֻבָּל מִדָּבָר, נכון לְקַבֵּל דבר, מֻשְׁבָּע: ואולי כוון הרב לשכל הגלגל ואינו מקובל מזה (ר׳ הלל מוירונה, תגמולי הנפש, פרוש כה הקד׳, לה:). —*וּמְקֻבָּל, במשמ׳ דבר שהגיע אלינו במסרת: כך שמענו מפי הראשונים ומקובל בידיהם שאין אופין ביומי הפסח המצה בשמן ומים כל עקר (רב שרירא גאון, אוצר הגאונים, פסחים, 34). אלא כך היא הגירסא שמקובלת מפי רבותי׳ אנשי מסמך (רב האי גאון, שם כתוב׳, 207). הלכה מקובלת היא אם יש עדים וכו׳ (ר׳ ברצלוני בשמו, שם גיטין, 3). וממה שידענו מן הכתוב ומן המקובל (ר״י א״ס, או״ד ה א). ומצאתי הרבה ממנו במדותיהם ובמנהגיהם המקובלים (של רז״ל) (הוא, מו״ה, הקד׳). חקרתי עליהם מן הכתוב אצלנו והמקובל בידינו ומצאתי בהם במקומות רבים (שם שם). כי הבחינה בברואים אנו חייבין בה מן המושכל ומן הכתוב ומן הקבלה, מן המושכל כי השכל מעיד וכו׳ ומן המקובל מה שאמרו ז״ל כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו מחשב, עליו הכתוב אומר וכו׳ (שם, הבחינה ב). והמספור הצודק המקובל כבר אמת אצלנו היעודים (הוא, כוזרי ה יד). אבל המקובל כשלא יובא בא׳ מאלה הדרכים וכו׳ תכנס בו החלוקה וכו׳ (מנחם הקבלי, לקוטי קדמוניות, נספ׳, 51). —*ושהגיע בהכרה ומהשבה: יתחייב שימצאו בשכל אלו השלשה, שכל מקבל והוא השכל ההיולאני, ומקובל והוא השכל הנקנה, ופועל והוא השכל הפועל (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ט). — *מְקֻבָּלוֹת, אמונות ודעות שהן מְקֻבָּלוֹת אצל רבים שהן אמתות, עי׳ ערך מְקֻבָּלוֹת. — *מְקֻבָּל, חכם בחכמת הַקַּבָּלָה, עי׳ ערך זה.

—הפע׳, *הֻקְבַּל, הוקבל, עי׳ עמ׳ 5688, הערה. —ובסהמ״א במשמ׳ כֻּוַּן: וענין וצפוי הוא אלי חרב מקביל החרב כלומר כבר הקביל החרב להרג לו כלומר הוקבל בו החרב (ר״י א״ס, פרשים לריב״ג, לפס).

—התפ׳, *הִתְקַבֵּל, נִתְקַבֵּל, — א) הִתְקַבֵּל הדבר, קֻבְּלוֹ אותו: נשפך (הדם) על הרצפה ואספו אינו טעון כבוס אלא הדם שנתקבל בכלי וראוי להזיה (זבח׳ יא ג). חבית של יין זו אני מוכר לך נותן לו יין המתקבל בחנות (תוספת׳ ב״ב ו ז). הלוקח כלים לשלח לבית חמיו ואמר אם נתקבלו ממנו הריני נותן לך את דמיהן ואם לאו הריני נותן לך כך וכך וכו׳ (שם שם ו טז). ומתפלל שלשה פעמים בכל יום והפלתו מתקבלת ברצון (רבן יוחנן בן זכאי, אדר״נ ז). באותה שעה הרהר (אבא תחנה חסידא) בלבו ואמר תאמר שלא נתקבל שכרי, יצתה בת קול ואמרה לו לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך, נתקבל שכרך (מד״ר קהל׳, לך אכול). בשר ודם כועס על חבירו והוא מוליך לו דורון ספק מתקבל ספק אינו מתקבל (פסיק׳ רב׳, שובה ישראל, קפה.). —וְהִתְקַבֵּל האדם, במשמ׳ תפלתו הִתְקַבְּלָה: היה (משה) עומד ומתחנן שיראה את הארץ ולא היה מתקבל, א״ל, משה, היאך היה לך, אדם שכבש על העליונים ועל התחתונים וגוזר על הקב״ה והוא עושה, ועכשיו אתה מתחנן ומתחבט ואין אתה מתקבל (דברים רבה, ליברמן, 43). —דבר מִתְקַבֵּל, כמו מְקֻבָּל, רצוי: לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת״ח וישיא בתו לת״ח, משל לענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל, ולא ישא בת עם הארץ משל לענבי הגפן בענבי הסנה דבר כעור ואינו מתקבל (פסח׳ מט.). ילך אדם וישוב בינו לבין עצמו ויראה דרכיו ויוכיח עצמו אם מתקבלין עליו מעשיו עכשיו הן עלי מתקבלין (מדה״ג דבר׳ יא כו, הסגולה, 124). —וְהִתְקַבֵּל על הלב: שאמר להם דברים שמתקבלים על הלב (ר׳ אלעזר, מגי׳ טז:). — ולא הִתְקַבֵּל הבגד על האדם הלובשו, לא היה כמדתו: —כל שארגו לו בגד ללבוש ואין מתקבל עליו (ר׳ אלעזר,

1) [בילק׳ מכירי (תהל׳ לב ע): מקובל אני.]
2) [בתלמו׳: מקבלני טובתך, עי׳ פעי׳.]

ערכ' עז:). — ובסהמ"א: ואמסור מתנה גדולה בסוד המחשבה היאך היא פועלת הצורה בדבר שהיא נתקבלה ממנו (ר"י אלבקאוה, מנוה"מ ד, 104), תהיה האמנתו יותר מתקבלת ומתישבת בלב ותפול האמונה בו בתכלית החווק (ר"י אלבו, עקרים א כ).
—ונהוג בדבור ובספרות, הִתְקַבֵּל הדבר על הדעת.
— ב) הִתְקַבֵּל אדם דבר מפלוני, הִתְקַבְּלָה האשה את הגט, הפועל את שכרו וכדו', קִבֵּל לו, לעצמו, את הדבר: עשור שאני עתיד למוד נתון לאלעזר בן עזריה ומקומו מושכר לו ונתקבלו זה מזה שכר (ר' יהושע, מע"ש ה ט). אם רצה כותב לבתולה שטר של מאתים והיא כותבת לו התקבלתי ממך מנה, ולאלמנה מנה והיא כותבת התקבלתי ממך חמשים זוז (ר' יהודה, כתוב' ה א). היתה כתובתה אלף זוז ואמר לה התקבלת כתובתיך והיא אומרת לא התקבלתי אלא מנה לא תפרע אלא בשבועה (כתוב' ט ה). הרי אני כאלו התקבלתי (כדר' ס ז). האומר התקבל גט זה לאשתי או הולך גט זה לאשתי אם רצה להחזיר יחזיר, האשה שאמרה התקבל לי גטי אם רצה להחזיר לא יחזור (גיט' ו א). אמר לו תן לי שכרי המשים דינר שיש לי בידך והוא אומר התקבלת דינר זהב (ר' יהודה, שבוע' ז א). המטהר יינו של גוי ונותנו ברשותו והלה כותב לו התקבלתי ממך מעות מותר (ע"ז ד יב). אלמנה שתובעת כתובתה יורשין אומרין לה התקבלת כתובותיך, עד שלא נישאת הן צריכין להביא ראיה שנתקבלה כתובתה (תוספת' כתוב' יא א). הבא לי גיטי ואשתו אמרה הבא לי גיטי הולך ותן לה התקבל לה וזכי לה אם רצה לחזור יחזיר, התקבל לי גיטי ואשתו אמרה התקבל לי גיטי הולך ותנו לה התקבל לה וזכי לה אם רצה להחזיר לא יחזיר (רבי, שם גיט' ו א). השטר במקומו והלא כותב לו התקבלתי הימנו שמונה מאות זוז (שם ב"מ א כ). הנותן כליו לאומן לעשות לו ונגמרה מלאכתו עד שלא מתקבל שכרו הרי הוא כנושא שכר (שם שם ז יח). היוצא מידי ערב אינו גובה, ואם כתב בעל חוב התקבלתי ממך גובה (שם שם יא טו). הוציא עליו שטר חוב של מאתים זוז והוא אומר התקבלתי מהם מנה לא יפרע אלא בשבועה (שם שבוע' ו ס). ויכתוב שנתקבלתי ממך כך וכך. (ירוש' כתוב' ה ג). אלמנה שהיתה כתובתה מאתים ומכרה שוה מנה במאתים וכו' נתקבלה כתובתה (בבלי שם לח.). לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר ירדתי לכבשן האש ונצלתי וכו' תאמר שנתקבלתי שכרי בעוה"ז ואין לי כלום לעתיד לבוא (מד"ר ברא"ש' מד).
—ובסהמ"א: אמר לו רבא בנו לרב ספרא כתב לך ר' אבא נתקבלתי, אמר לו לאו, אמר לו ויכתוב לך נתקבלתי בוא וטול, חזר ואמר אפילו נתקבלתי לאו שמא בין כך ובין כך ימות (הלכ' פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 51). פרע אחד מהם כל החוב למלוה ובירר זה בעדים או בהתקבלתי שכתב לו שפרעו הכל, חוזר ותובע מחבירו את הלקו (עוח"מ קלג). ואפילו התקבלה מקצת כתובתה מוכרת למזונות עד שתתקבל כל כתובתה (רעב"ע. כתוב' יא ג). אשה שכתבה לבעלה התקבלתי מכתובתי סך מה ומתה בלי זרע של קיימא וכו' והאמת היא שלא נתקבלה שום דבר (פרח מטה אהרן א, תשו' יא, ל.).

ב. *קָבַל [1], פ"ע,—קָבַל על פלוני, צעק עליו, האשים אותו, schreien, sich beklagen; crier, se plaindre; to shout, complain: אומרים צדוקים,

---

[1]) [פעל זה נמצא במשמ' זו אף בארמ' שבתו"מ ובסור'. ולכאורה אפשר היה לחבר אותו עם א. קבל במשמ' עמד כנגד (קְבָל) פלוני וכדו', אבל מתוך כל שמושו נִכָּר שעקר משמ' הפעל היא צעק, והתפתחות הוראתו כזו של הִגִּין, הִפְגִּין. וכן מבאר במדרש ויצעק ע"י קבל: ויצעק אל ה', מיכאן אתה למד שאין הצדיקים קשין לקבל (מדה"ג שמות, הופמן, 169), ובצדק מעיר שם רד"צ הופמן: נ"ל דהאי קבלה לשון צעקה כמו קובלין אנו עליכם פרושים, ע"כ.
ולפי זה נראה שבא ב. קבל זה במקום קָוַל מן קול, כלו' צעק בקול, כמו בערב' קַוַּל a) במשמ' האשים בכונת מרמה, קָאוַל b), התוכח וכדו' משרש זה. וכן חדרה הערב' סַוַּאל, מטיף, בכתיב קַבָּלָא לסורי' (עי' ברוקלמן, מלון סורי מהד' ב, 643).)
במס' סופרים (כא ד) כתוב: צריכין להספיק מים ומזון לאחיהם העניים משום קובלין ומתנות לאביונים וכו', ונראה שצ"ל מה שמקובלין או כדו', וכן בהמשך ויש שמספיקין לחם ויין ויש שמספיקין לחם ודגים וכו'.]

a) قوّل b) قاول

קובלין אנו עליכם פרושים שאתם אומרים כתבי הקדש מטמאין את הידים, ספרי המירם אינן מטמאין את הידים (ידים ד ו). אמר צדוקי גלילי, קובל אני עליכם פרושים שאתם כותבין את המושל עם משה בגט, אמרו פרושים, קובלין אנו עליך צדוקי גלילי שאתם כותבין את המושל עם השם בדף וכו' (שם שם ח). מעידני עלי שמים וארץ שיותר מד' וה' פעמים לקה עקיבא על ידי לפני רבן גמליאל, שהייתי קובל לו[1] עליו, וכל כך הייתי יודע שהוא מוסיף לי אהבה (ר' יוחנן בן נורי, ספרא ויק, קדושים פרק ד). משל למלך שיצא בנו לתרבות רעה, התחיל לקבול עליו באהיו, התחיל לקבול עליו באוהביו וכו' לא זז האב ההוא מלהיות קובל והולך (ספרי דברי שו). אמו של רבי ישמעאל באת וקבלה עליו לרבותינו, אמר' להן געורו בישמעאל בני שאינו נוהג בי בכבוד (ירוש' פאה א א). מעשה ברי יהושע בנו של ר' עקיבה שנשא אשה והתנה וכו' שתהא זנתו ומפרנסתו ומלמדתו תורה, וכיון שבאו שני רעבון וחלקו הנכסים ביניהן התחיל, קובלת עליו לחכמי ישראל (שם כתוב' ה ב). א"ל הקב"ה למשיח קובל אני על כורש, אני אמרת הוא יבנה ביתי ויקבץ גלויותי והוא אמר מי בכם מכל עמו ויעל (רב נחמן בר רב חסדא, מגי' יב.). אמרי הקב"ה, היום קובל עליך לומר כי הוא יקום (מד"ר בראש' לו). לב יודע מרת נפשו, זו השונמית, איםתי בשמת בנה ובאתה לקבול לאלישע (שם שמות יט). משל לאשה אלמנה שקובלת על בנה לדיין (ר' יודן בר' סמעון, שם ויקר' כז). מעשה באדם אחד שנגנבה טליתו והלך לקבול לדיין עליה ומצאה פרושה על מטתו (ר' ברכיה, שם דבר' ב). היום קבל לפני הקב"ה, אמר, רבונו של עולם איני זז ואיני שוקע ומשה קיים (ר' סימא, שם דבר' ט). כאדם שאומר לחבירו פלוני קבל עליך לפני המלך (שם שם). ימיהם של צדיקים קובלים עליהם (ר' שמעון בן לקיש, שם בראש' לו, כ"י וטיקן, תיאודור-אלבק, 1237). —וכסהמ"א: ויגרה בו את אליביר הגר לקבול עליו למלכות (קטע מכתב לאביתר הכהן מזמן הגאוי, פעדיאגה של שכטר. 90). שבא לפלוני בר' פלוני אפטרופסות בידו שריר ומקויים בידו בעדים ברורים החתומים בו והתחיל לטעון ולקבול ולהתרעם על פלוני בר פלוני והוציא עליו שטר חוב של פלוני ממאה זהובים וזמננו לפלוני ואמרנו לו ראה מה קובל עלינו פלוני בר פלוני אפטרופוס של פלוני (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 38). בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו (רש"י בראש' ד כה). שע"י אביו מת, שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד וכו' (הוא, שם יא כח). למה הרעתה לעם הזה, ואם תאמר מה אכפת לך, קובל אני על ששלחתני (הוא, שמות ה כב). אך קובלני על חתנך ר' אליעזר שעלה ובלבל כל העולם (ספר הישר לר"ת, סי' ד פסקה ב, עמ' 11). ואם צדיק עשה ספר ובא צדיק ועוסק לסתור כדי להראות חריפותו ולא העמיד דבריו על האמת, כשמת הנה המת קובל על זה שבא לסתור דבריו בחנם (ספר חסידים תתרמט). אם יבא אצלך אדם שקובל על אדם חבירו ומוציא לעז על חבירו וכו' (שם תתתקלה). והלך אצל שר העיר וקבל על הקרוני (ריי"ל מוינה, אור זרוע תכד, פז., הלכות אבילות). אם היו בית דין של שלשה יושבים מעצמם במקום הקבוע להם ובא התובע וקבל לפניהם ושלחו השליח אצל הנתבע וכו' (טו"ע חו"מ לט ז). קובלנו עליך בין מצד הנפש בין מצד הגוף (ר"מ אלשיך, איוב י יב). מותר לקבול במשפט (בחל המועד) בשביל חובותיו המותרים לגבות (הלבוש, או"ח תקלט ג).—ואמר הפיטן: פזורים לארבע רוחות, צועקים ומתאנחים אנחות, קובלים על צרות המתוחות (רגמ"ה, אספוך טיסי, סליח' מנח יוה"כ). חלף שואלת קובלת ומתנוססת, זכר דאגותיה לפניך משיחה ומכנסת (ר' מאיר בר יצחק, תענית צבור, סליחו' לחמישי).

ג. *קָבַל, קל לא נמצא.

—פע', *קִבֵּל,—קִבֵּל את עיניו, האפיל והחשיך אותן[2], פשוט: verfinstern; obscurcir; to darken ידיך

---

[1]) [אולי קובל לי, וכספרי (דבר' א): שהייתי קובלני עליו והיה סקנתרו, ובבבלי (ערכי' טז:): שהייתי קובל עליו לפני רבן גמליאל וכו'.]

[2]) [עפ"י משמ' קבל בארמ', כתרג' של חשך' אפלה, נשף, עלטה וכדו', כגון: וְקַבֵּל שמשא בספקיה, תרג' של חָשַׁךְ השמש בצאתו (ישעי' יג י) וכדו'.]

וקבל עיניך (ר' אליעזר לר' יוסי בן דורמסקית, חגי' ג:).

*קַבָּל, ס"ז, — כמו קַבְּלָן: אריסיו וחכיריו וקבליו[1] הרי אילו עושין, איכדיו וספניו וגמליו אינן עושין (ירוש' מו"ק ג ה).

א. קֹבֶל, רק בכנ' קָבְלּוֹ, ס"ז, — בא רק בצרוף מְחִי קָבְלּוֹ, שהובן במשמ' כלי מכלי המלחמה שמנגחים בו החומה, Mauerbrecher; bélier; battering-ram[1]): ונתן עליך דיק ושפך עליך סללה והקים עליך צנה ומחי קָבְלּוֹ יתן בחמתיך ומגדלתיך יתץ בחרבותיו (יחזק' כו ח–ט). — ובסהמ"א: ושומרי ראש הקיסר מתחזקים להשחית את החומה במחי קבליהם ולא יכלו (מ"ח גינצבורג, הלרפתים ברוסיה, 33).

ב. קֹבֶל, רק בסמי' קֳבָל, — מלת הטעם, כמו נֶגֶד, לִפְנֵי, לְנֹכַח[3]), vor, gegenüber; devant, vis-à-vis de; before, opposite: ויקשר עליו שלם בן יבש ויכהו קָבָל־עם[4]) וימיתהו וימלך תחתיו (מ"ב יה י). — ובסהמ"א: לכת לסטים שהיו אורבים בדרכים לגזול ולהרוג לבני אדם ומפרישים מהם אחד שיודע להסית לבני אדם ולשונו רך, מה עביד, מקדים והולך לקבלם ונעשה כעבד לפניהם עד שמאמינים המפשים בו וכו' (זוהר, מדרש הנעלם

[1]) [בבבלי (מו"ק יא:): האריסין והחכירין והקבלנין.]

[1]) [כך פרשו הקדמונים וכך דעת המחבר, המביא בהערה לערך מחי אף את דעת קצת החדשים (עי' זרזונסקי, הקדש א, 137) שהשוו מַחוּ קַבְל באשורי' בשמוש דומה. ואולם מחו קבלו (כך!) בלשון זו פרושו המדיק שגעון (מהי) המלחמה, שכן קַבְל באשורי' הוא קרב בעבר', ואין ספק שיחזקאל הבבלי משתמש כאן במלים בבליות אלו באותת משמ': שגעון המלחמה. ואשר לנקוד המלה השוה את דברי רד"ק (מכלול דקדוק השמות, ליק, קכד:): וכן נשאר הקמץ בסמיכת במלת ויכהו קָבָל עָם (מ"ח ט"ו), וכן בכנוי, ומחי קָבְלּוֹ (יחזקאל כ"ו), ונדגש לחבלעת חנח כמו קָטַנִּי עבה (מ"א י"ב), ע"כ.]

[3]) [כך, כמו קֳבֵל בארמ', הובנה המלה בפרשנות העברית, וזאת כנראה גם כונת הנקוד. ואולם השבעים תרגמו כאלו קראו בִּיבְלְעָם (השוה יהוש' יז יא; שפט' א כז; מ"ב ט כז), אולי בצדק, הואיל ואין קָבָל או קֳבֵל זה במקום אחר בעבר' שבמקרא ובכתבות.]

[4]) [ס"א מלה חדא: קָבָלְעָם, עי' גינצבורג, וס"א קָבָל, הקוף בקמץ ובמתג.]

ויכח, קיח:). — ואמר הפיטן: קבל מרומו יום ביומו כן יברכו שם כבודו (יעקב, ידועי סס, אופן ז פסח).

ג. *קֹבֶל, ס"ז, — כמו קְבָלָה, קְבִילָה, תלונה: כל הוי שבקרא לשון קובל[1]) וקינה (כס"י, יסעי' א ד). ענה בדרך כחי, חוזר לקבלו[2]) הראשון כי נשאתני ותשליכני ימי כצל נטוי, ענה בדרך אויבי כחי (הוא, תהל' קב כד). כל חבל לשון צעו' וקבל הוא כלומר הפסד בא לעולם ויש לקבול על שמש וכו' (הוא, סנה' כט:, ד"ה חבל).

א. *קַבָּלָה, ס"נ, — סה"פ מן קִבֵּל, א) פְעֻלת המקבל דבר מרעהו, Annahme, Empfang; réception, acceptation; receipt, acceptance: קַבָּלַת דם הזבח: כל היום כשר וכו' לסמיכה לשחיטה לתנופה להגשה לקמיצה ולהקטרה למליקה ולקבלה ולהזיה וכו' (מגי' ב ה). הסמיכות והתנופות וההגשות והקמיצות וההקטרות והמליקות וההזאות והקבלות נוהגין באנשים ולא בנשים (קידוש' א ח). שהזבח נפסל בארבעה דברים, בשחיטה ובקבול ובהלוך ובזריקה, ר' שמעון מכשיר בהלוך שהיה ר' שמעון אומר אי אפשר שלא בשחיטה ושלא בקבלה ושלא בזריקה אבל אפשר שלא בהלוך (זבחי' א ד). בן לוי שקיבל עליו כל עבודת לויה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו שנא' המקריב את דם השלמים אין לי אלא זריקת דם והקטר חלבים, מנין יציקות, ובלילות תנופות והגשות הקמיצות וההקטרות וקבלת הזאות וכו' (תוספת' דמאי ב ז). זר ואונן שיכור ובעל מום בקבלה ובהולכה ובזריקה פסול (יומא מט.). והקריבו, זו קבלת הדם. ואפיק רחמנא בלשון הולכה למימרא דהולכה לא תפקה מכלל קבלה (זבחי' ד.). כלם אחוזי חרב, רבי זעירא ורבי יהודה בשם שמואל, אלו תלמידי חכמים שמלמדין לכהנים שחיטה והלכות זריקה וקבלה וקמיצה (מד"ר שה"ש, הנה מטתו). ועי' קִבּוּל. — וקַבָּלַת בהמה למרעה ולטפול, שדה לעבוד, וכדו', נָתַן בְּקַבָּלָה או נתן קַבָּלָה, נתן בקִבֹּלֶת: הלוקח עובר חמורו של נכרי וכו' והמקבל ממנו והנותן לו בקבלה פטור מן הבכורה (בכורות א א; וכעין זה סס ב א). הנתן

[1]) [בהוצ' מאהרשען: קובלן.]

[2]) [בהוצ' מאהרשען: לקובלנו.]

שדה קבלה לגוי ולכותי וכו׳ צריך לעשר על ידן, הנותן שדהו קבלה לעמי הארץ עד שלא באו לעונות המעשרות צריך לעשר ידן (תוספת׳ דמאי ז יח–יב). המקבל בהמה מן העובד כוכבים וילדה מעלין אותו בשוויו ונותן חצי דמיו לכהן, והנותן בקבלה אע״פ שאינו רשאי קונסין אותו וכו׳ (רבי יהודה, בכורות ג:). — וְקַבָּלַת הגט מידי בעל האשה או שליחו, שְׁלִיחַ לְקַבָּלָה, שְׁלִיחוּת לְקַבָּלָה: איש הוי שליח להולכה, שכן בעל מוליך גט לאשתו, ואשה הויא שליח לקבלה, שכן אשה מקבלת גיטה מיד בעלה (גיטי׳ סג:). אדם יודע שאין שליחות לקבלה וגמר ונתן לשם הולכה (שם סג.). — וְקַבָּלַת שְׁבִים: כל מה שברא הקדוש ברוך הוא אינו נשבע אלא בקבלת שבים שכן אמר יחזקאל חי אני נאם ה׳ אם אחפוץ במות הרשע (פסיק׳ רב׳, סוכה ישראל, קסד.). — וְקַבָּלַת הכלי, המקבל דבר לתוכו: רחת של גרוסות טמאה, של אוצרות טהורה וכו׳, זה הכלל, העשוי לקבלה טמא, לכנוס טהור (כלים טו ה). שפופרת הקנה שחתכה לקבלה טהורה (שם יז יז). קערה שקבעה בשידה תיבה ומגדל, כדרך קבלתה טמאה, שלא כדרך קבלתה טהורה (שם כ ה). סלון שהוא צר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע אינו פוסל מפני שלא נעשה לקבלה (מקו׳ ד ג). —בֵּית קַבָּלָה, כמו בֵּית קִבּוּל, שקע וחלל בכלי לקבל בו איזה דבר: אף כסא של כלה שנטלו חפויו ונשתייר בו בית קבלה טהור (כלים כב ז). קנקילין שיש בה בית קבלת כסות טמאה (שם כב י). מצודת העכברים שיש בה בית קבלה טמאה (תוספת׳ שם ב״מ ה י). — וְקַבָּלַת דברים: אמן לקבלה אמן לשבועה וכו׳, אמן לקבלה מסוטה וכו׳ (בשם רבי יוסי בן זימרה, ירוש׳ סוטה ב ה). אמן, בו שבועה, בו קבלת דברים [1], בו האמנת דברים וכו׳, בו קבלת דברים דכתיב ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם ואמר כל העם אמן (ר׳ יוסי בר׳ חנינא, שבועי׳ לו.). אמן הזה יש בו ג׳ אספליאות [2], שבועה וקבלה ואמנה וכו׳, קבלה מנין שנא׳ ואמר כל העם אמן (ר׳ יהודה בר סימון, מד״ר דבר׳ ז). — וְקַבָּלַת יסורין: והתורה נקנית וכו׳ באמונת חכמים ובקבלת היסורין (אב׳ ו ה). — ובסהמ״א: וקבל היהודים, וקבלו הכהנים וכו׳ כלם ענין קבלה שהוא כענין לקיחה (רד״ק, סה״ש, קבל). — °דַּלְתֵי קַבָּלָה, ואמר הפיטן: דלתי קבלה פתח אל שאליהם, ורפאות תעלה העלה למחליהם (ר״י הלוי, משתחוים להדרת, דיואן ג, 264). — °וְקַבָּלַת עֵדוּת: צריכים הדיינים לכתחלה להיות יושבים בשעת קבלת העדות (שו״ע חו״מ כח ו). קבלת עדות צריך ג׳ מומחים יודעים הלכות עדות כשר ופסול והירין בקבלתן לכוין עדות כל אחד (שם שם כח כח). נכון למקבלי עדות לפרסם בשטר קבלת העדות מי הם העדים (שם שם כח כג). — °קַבָּלַת קִדּוּשִׁין: ואם אין ידוע אם בטל השליחות קודם קבלת הקידושין ואם לאו הוי ספק קידושין (טור אה״ע לו). ש׳ י״ב, אם הטילה שום תנאי בקבלת קידושין הללו, תשובה, שאמרה שרצונה היה לקבלם בהסכמת דודה וכו׳, ש׳ י״ו, מה עשו העדים אחרי דבריו אלה, תשובה, שרי דוד אי מן העדים אמ׳ לה שתזהר מאד כי בקבלתה הקידושי׳ הללו שוב אין לה רשות לחזור בה וכו׳ (ר׳ יוסף רלוירה, בס׳ סדר קידושין וגירושין לא״ח פריימן, קיד). ודוקא שהאשה שמעה והבינה יפה קודם קבלת הקידושין שאמר הרי את מקודשת (שו״ע אה״ע לה ט). — °קַבָּלַת קִנְיָן, עי׳ קִנְיָן. — °קַבָּלָה, במשמ׳ שטר קַבָּלָה, שובר על פרעון סכום כסף וכדו׳, נהוג בדבור. — °וְקַבָּלָה, קַבָּלַת הַשּׁוֹחֵט, המקבל רשות מן החכם לשחוט: ולכן נוהגין שאין אדם שוחט אא״כ נטל קבלה לפני חכם ואין החכם נותן לו קבלה עד שידע בו שהוא יודע הלכות שחיטה וכו׳ ובקצת מקומות נוהגין להחמיר עוד דהמקבל נוטל כתב מן החכם לראייה שנתן לו קבלה וכו׳ (הגהת רמ״א לשו״ע יו״ד א א). יש ויש הרבה מעמי הארצות שנותנין להם קבלה אע״פ שהם עמי הארצים גמורים וקלי הדעת שאין בהם יראת שמים כלל (ר׳ אליהו, מטה מוסר לו). —°וְקַבָּלַת תנאי: והפרש יש בין סיפא לרישא, כלומ׳ מי סברת דסיפא קבלת התנאי היה בעדים וקנין כמו רישא (ר׳ פינחס הדין בשאלה לרמב״ם, תשו׳ הרמב״ם רפא, מק״נ, עמ׳ 256). —°וְקַבָּלַת עֹל מלכות שמים עליו: ויש שכללו (במאת

---

1) [רש״י: האומר לחבירו על מנת שתקיים לי תנאי כך וכך ואמר אמן קיבל דבריו וחייב לקיים תנאו.]

2) [מיונ׳ ἀσφάλεια, הבטחה.]

ברכות) קבלת מלכות כשקורא ק"ש על מטתו (העיטור, הלכות לל"ת). שאין הקריאה לבדה קבלת עול רק הכונה בה (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, ואתחנן, קנט.). אהרי נמצא בם שמניעים הראש בעת הקריאה תנועת הנער המשחק ולא יוציאו דבר מפיהם וכו' ואין זה קבלת עול מלכות שמים אבל פירוק עול (שם שם). האמן בלבך אמתת מציאותו ואחר כך תוכל לקבל עול מלכותו, לפי שאין קבלת עול מלכות ראויה כי אם אחר אמונת מציאות (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א, בהתחלה). — וְקַבָּלַת ענין בנדר או בשבועה על עצמו: וקבלנו על עצמינו ועל דורותינו בקבלה ובשבועות ובנדרים קבול גמור שלא יהא רשות לנו ולבנינו עד עולם לזוז מתוכחותיו והוראותיו (ס' הטערות לר"י ברללוני, 8). אבל הנדר שהוא כמקבל על עצמו להיות לו דבר המותר כאלו נאסר בכל עת שהוא שונה בקבלתו מוסיף על עצמו איסור אם יבטל קבלותיו ולפיכך הוא חייב על כל אחת ואחת (ס' החנוך, יתרו. מלוה ל). כל נדר או שבועה וכו' וכל שום קבלה אפילו של מצוה שקבלתי עלי וכו' אני מתחרט על קבלת הענינים בלשון נדר או שבועה וכו' או קבלה בלב וכו' (סדר התרת נדרים). — וְקַבָּלַת תענית: ואם קבל במנחה להתענות וכו' הוי קבלה לכולם (טוא"ח תקסב). וכן יחיד שקבל עליו תענית סתם בערב שבת מתענה ומשלים, אלא אם כן פירש בשעת קבלה שאינו רוצה להתענות אלא עד שישלימו הקהל תפלתם (שם תקעב). דין קבלת התענית וכו י"ג סעי' (שו"ע או"ח תקסב). — קַבָּלַת פָּנִים, כמו הַקְבָּלַת פָּנִים: וכן יש לשנא קבלת פנים דמתורגם בלשון קבלה, כמו ואם בא לראות תרגום ואם אתא לקבל אפי (ר"א בחור, מתורגמן, קבל). — קַבָּלַת שַׁבָּת, כמו הַקְבָּלַת שבת, קִדּוּם פני שבת, ושם לסדר מזמורים ופיוטים שאומרים בערב שבת לפני תפלת ערבית: סדר קבלת שבת שנוהגים בו חדשים מקרוב באו [1]) הוא מנהג יפה וטוב (מובא בסדור בר עמ' 178 בשם בעל יוסיף אומץ סימן תקפח). — קַבָּלָה, במשמ' היות עלול לקבל: וכשיהיו הסמים קצתם יותר חם אך הוא יותר עב איפשר שיהיה קבלתו לקפיאה כקבל אותו שהוא יותר קר ממנו, וכשיהיו' קצת הסמים יותר קר אך הוא יותר רקיק איפשר שיהיו' קבלתו להתלקחות וההבער כקבל אותו שהיא יותר חם (קאנון ב א ג). — ב) קַבָּלָה, במשמ' מסרת, הלכה מְקֻבֶּלֶת, פֵּרוּשׁ מְקֻבָּל, וכדו', Überlieferung; tradition: כי לא סרה הקבלה והמסורת משומרת בין האומה, וכאשר היה האדם קורא ועשו להם ציצית היה אומר כי זו הציצית נשים אותה בכנף הטלית, מספר חוטיה ח' וכו' (תשו' הגאו' שערי תשובה לז). ואם רואין בית דין לעבר שלא כסדר הזה להקדים או לאחר, מה שעשה עשוי, ובלבד שיעשו כהלכות שהיו עמהם בקבלה וכו' (תשו' הגאו', ליק, ד.). ונתן משה רבינו לסנהדרין בקבלה הלכות כשפים ולמדם אותם (שם, יג.). ואמרו חז"ל בקבלה שבידם, שבזמן שנאמר לו וקראתי בשם ה' לפניך נראה לו למשה רבנו מתוך הכבוד של הקב"ה כדמות שליח צבור וכו' (שם, לה.) נפילת אפים לעולם על צד שמאל וכו' ושמענו טעם מפני ששם מלאך רע עומד וכל דבר של צער בשמאל ואינו מקטרג, אילי קבלה היתה בידם והמנהג שלנו כך הוא וכו' (אוצר הגאונים ברכו', תשו', 83). כך היו הראשונים מפרשין אנדיפא וכו' דבר אבד שאין בו הנאה וכו' כי לשון אנפרות איבוד הוא, וזאת קבלה בידם מן הראשונים (שם שבת, תשו', 79). מדה לאורך ורוחב בשיעור קטן או גדול, אבל השיעור והמדה היתה קבלה ידועה וחתומה על השגת בני אדם, כי אין לומר במופלא ובמכוסה יותר (שם חגי', 11). הא למדת שצריך לנענעו (את הלולב) בשעת נטילתו וכו' וכן קבלת מהגאונים ז"ל (שם סוכה, 54). זה היה קבלה בידינו ומצאנו מפורש בתלמוד ארץ ישראל רבנן דקיסרי שמעין טעמייהו דרבנן וטעמא דר"ש מהדא קרא וסוכה תהיה לצל יומם מחורב למחסה ולמסתור וכו' (שם שם, 85). כתב רבינו האיי גאון ז"ל קבלה בידינו אם יש שני עדים שהוא כתב ידם וכו' אין נאמנין לפסול (שם גיטי', 3). וכבר ראינו ועיינו בדברים אלו וידענו מקבלת חכמה ידועה ענין הנדר והשבועה ואין לסמוך בדבר אשר לא צוה ה' (שם נדרי, 24). וכן ראיתי לבעלי המתיבות שכתבו לזה בהלכותם, ושמא קבלה היא בידם של ראשונים (מתיבות, הוצ' לוין, 4).

---

1) [עי' אלבוגן, Gottesdienst, עמ' 108].

וקבלה בידינו דאין דנין שודא אלא במקרקעי (שם, 23). כתב רבינו חננאל קבלה בידנו דאין יכול לעשות שודא אלא דיין סומחה לרבים בדורו (שם, 25). פורסא דדמא כל תלתין יומין, פי׳ גבול הדם לבחורים כל שלשים יום וכו׳ וזה הפי׳ קבלנוהו מרבותינו קבלה (ר״ח, סנה קכט:). וכבר ראינו פי׳ לרבותינו הגאונים זולתי זה אבל אנו כתבנו הפי׳ שהיא קבלה בידינו (הוא, עירובי׳ כו.). ללמדך המסורת שהיה בידם בדברי אביי ורבא כך היה בידי הראשונים בקבלה כהלכה למשה מסיני (הוא, סוכה מה:). מהדורא קמא דרב אשי, פי׳ ר״ח קבלה היא בידינו כי כל שנה כשמתעסקין שני חדשים בתלמוד משלימין בשלשים שנה וחוזרין מתחילה וכו׳ (ערוך ערך הדר). פורסא דדמא כל תלתין יומין, פי׳ גבול הדם וכו׳ זה פי׳ ר״ח ז״ל בקבלה (שם ערך פרס). מסורת קבלה בידם שהמרתיח ומודד כל דבר לח מוספת המדה שלו כשמרתיח על המדת בצונן הלק אחד משלשים וששה בלוג, זה פי׳ רבינו חננאל (שם ערך רתח). וכאשר ראה (רבי) העתקת האומה בדלדול ובחסרון וכו׳ עלה בלבו שיקבץ כל מה שיש בידם מהקבלה (הקדמת רב נסים גאון לפרושו למסכת ברכות). וגם אלו הטעמים המפורשים בראיות נסיות בחכמת השיעור ראויים עוד להיות בקבלה בידך (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשברת א לג, 18). וכיון שלמדנו הענין הזה מדברי רבותינו ז״ל והיו בקיאין בו בקבלה להם וכו׳ (הוא, ס׳ העבור א י, 27). כדי שיתברר לך חכמת מדת החדש המסור בידינו בקבלה מרבותינו (שם ב א, 35). נתברר לנו שאין לענין הזה פירוש על מכונו כי אם מן התורה וכתבי הקדש ומדברי רבותינו ז״ל אשר הם קבלה בידם מרוח הקדש (הוא, מגלת המגלה ב, 14). לפי שאין אפשר לשמור דברים כאלו וכו׳ אלא בקבלה ומסורת (ר״י ברצלוני, פי׳ יצירה, סו). כי התלמוד הוא קבלה ומסורת ביד ראשי ישיבות דור אחר דור (שם, קפז). וכל אלה המצות צריכות לקבלה ומסרת (ראב״ע, הקד׳ א לפרושו על התורה, כהנא ב, 67). וקדמונינו ז״ל אמרו שיסכה היא שרה, ואם קבלה היא נקבל [1] (הוא, בראש׳ יא כט). והכלל כל המצות צריכות פירוי׳ מקבלת האבות ואף כל המועדים אם הם תלוים במולד הלבנה האמצעי וכו׳ (הוא, יסוד מורא א, ט). ואמרתי שיתכן, מבלי שאגזור בו, בעבור שלא פגעתי עד העת הזאת צח שאבטח בקבלתו בטחון גמור שאקבל ממנו המקרא, אבל אני סומך בדיקות המלות על הספרים המדויקים וכו׳ ועל המסורת גם כן אני סומך בו (ר״י א״ת, הרקמה כב, 142). והשערים שפתחם הבורא לדעת תורתו ודתו הם שלשה, האחד שהם השכל הניצל מכל פגע, והב׳ ספר תורתו הנתונה למשה נביאו, והג׳ הקבלות שקבלנו מקדמונינו שקבלו מן הנביאים ע״ה (הוא, חו״ה, הקד׳ המחבר). וכאשר נתברר לי חיוב החכמה הצפונה מן השכל והכתוב והקבלה אמרתי שמא המין הזה מן המצות שאין אנו חייבין בו בכל עת וכו׳ (שם שם). כמו אמונת היחוד, אם אנחנו חייבים לעיין בו מצד שכלנו או אם יספיק לנו אם נדעהו מצד הקבלה (שם שם). ואני שאלתי אחד מהנחשבים מחכמי התורה במקצת מה שזכרתי לך בחכמת המצפון והשיב אותי כי הקבלה תעמוד במקום העיון בזה ובמה שדומה לו (שם שם). אם היה דעתך קצרה והכרתך חלושה מהשיג אליו לא היית נענש על פשיעתך ותהיה כנשים וכקטנים אשר הוא בידיהם דרך קבלה, אבל אם אתה איש דעת ותבונה שתוכל לעמוד בהם על ברור מה שקבלת מן החכמים בשם הנביאים משרשי הדת וקטבי המעשים אתה מצווה להשתמש בהם עד שתעמוד על הענין ויתברר לך מדרך הקבלה והשכל יחד (שם שם). כי לא אמר כשתסתפק בענין היחוד איך הוא וכו׳ שתאמין בהם על ידי חכמי התורה והסמך ותסמוך על דברי קבלתם בלבד אבל אמר שתשיב אל דעתך ותשמש בשכלך במה שדומה לזה אחר שתעמוד עליו מצד הקבלה (שם שם). והשני, ממה שאמר הכתוב הלא ידעת אם לא שמעת וגו׳, אמר הלא ידעת על הידיעה שהיא מצד הראיה, ואמר הלא שמעת על דרך הקבלה והסמך, וכן אמר הלא תדעו הלא תשמעו הלא הוגד מראש לכם, הקדים הידיעה מצד הראיה על הידיעה מצד הקבלה וההגדה וכו׳ וזה ראיה על מה שזכרנו כי הקבלה ואם היא קודמת בטבע מפני צורך הלומדים אליה תחלה, אין מן הזריזות שיסמוך עלית

[1] [על פי: אם הלכה נקבל (יבמ׳ ח ג; כריה׳ ג ע).]

לבדו מי שיוכל להשיג דעת ברורה בדרך הראיות (שם שם). ושמתי רוב ראיותי מן הדברים המושכלים וקרבתים בדמיונים הקרובים אשר אין בהם ספק וסמכתי להם מה שמצאתי כתוב בספרי הנביאים ואח"כ סמכתי להם דברי הקבלות שקבלנו מרבותינו ז"ל ומן החסידים והחכמים שבכל אומה (שם שם). ומהם מי שמיחדהו בלבו ולשונו ויבין ענין מה שהוא אומר מדרך הקבלה שקבל מאבותיו ואיננו יודע בירור מה שקבל מהענין ההוא (שם, היחוד ח). כי הבחינה בברואים וכו' אנו חייבין בה מן המושכל ומן הכתוב ומן הקבלה, מן המושכל וכו' ומן הכתוב וכו' ומן המקובל וכו' (שם, הבחינה ג). והששי, אנשים סמכו על הקבלה הקדמונית שהיא המשנה והגיעו לקצת היובי התורות והמצות והדינין מבלי עיון בתלמוד (שם, עבודת האלהים ד). ומהם שגמול העה"ב ועונשו היה מקובל אצל עם הארץ מהנביא ומושכל אצל החכמים והניחו לספרו בספר כמו שהניחו לזכור הרבה מפירוש המצות והחובות מפני שסמכו על הקבלה (שם, הבטחון ד). וכן פתחתי לך מלך הכוזר כאשר שאלתני על אמונתי חשיבותיך מה שאני חייב בו וחייבין בו כל קהל ישראל אשר התברר אצלם המעמד ההוא בראות עיניהם, ואחר כן הקבלה הנמשכת שהיא כמראה העין (הוא, כוזרי א כה). שאין מתקרבים אל האלהים כי אם במצות האלהים עצמם, בעבור שהוא יודע שעורם ומשקלם וזמנם ומקומותם ומה שהוא תלוי באלה הקבלות (שם ג כג). ושמו שבעת המלכים והטעמים אותות לתכונות ההם אשר העתיקום בקבלה ממשה (שם ג לח). אמר החבר, אם כן הקבלה אנחנו והקראים חייבין בה וכו', אמר הכוזרי, כן אומרים הקראים אבל אחר שמצאו התורה שלימה אינם צריכים אל הקבלה, אמר החבר, והנה זה ספר משה הפשוט הצרכנו במלותיו ובדבור בו אל כמה כתות מן הקבלה מן הנקוד ומטעם ומפסוק וממסורות וכו' (שם ג לג–לה). השמעת מלך כוזר על חבור לקראים בדבר ממה שזכרתי לך, בסמך או בקבלה (שם ג לה). ואם אמרו (הקראים) כן היתה דעת ענן וכו' חייבו עצמם טענת הקבלה ממי שהוא יותר קדמון ויותר ראוי להאמין, ר"ל רבותינו, כי הם רבים ואלה יחידים, ודעת החכמים סמוכה על הקבלה מהנביאים ואלה סברא גרידא בלבד (שם ג לח). ומה צרכי לדבר עמך על אלה החלקים אחרי אשר הקדמתי לך צורך הקבלה עם אמתת המקובל מהם (שם ג מז). אמר הכוזרי, רוצה אני שתביא לי טעם מאיכות הקבלה המורה על אמתתה, אמר החבר, כי הנבואה התמידה עם אנשי בית שני ארבעים שנה וכו' ואחר הארבעים שנה היה המון החכמים הנקראים אנשי כנסת הגדולה, ולא יספרו מרוב, והם שעלו עם זרובבל סמכו קבלתם אל הנביאים כאשר אמרו ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה (שם ג סה). יכול שהיה להם סודות נעלמות ממנו בדרך פירוש התורה, היו אצלם בקבלה בהנהגת שלש עשרה מדות, או שיהיה הבאתם לפסוקים על דרך אסמכתא, שהם שמים אותה כסימן לקבלתם (שם ג עג). כי אין הקבלה טובה אלא עם הלב הטוב, אבל עם רוע הלב החקירה יותר טובה, כל שכן כשיוציא המחקר אל אמונת הקבלה ההיא ואז יתקבצו לאדם שתי המדרגות, רצוני לומר הידיעה והקבלה יחד (שם ה ח). ואנחנו יתחייב לנו קבול העדות והקבלת הנמשכת אשר היא כראיה (שם ה יד). הלא תראה בהחלש הכחות הגופניות לעת הזקנה, שיגבר זה הכח העיוני ויתחזק באדם, והוא קצת ראיה שלא יכלה בכלות הגוף, עם היות שם ראיות אחרות חזקות וקבלות אמתיות (רוח חן ג). אבל כל הדברים שבגמרא הבבלי חייבין כל ישראל ללכת בהם וכו' הואיל וכל אותם הדברים שבגמרא הסכימו עליהם כל ישראל ואותם החכמים שהתקינו או שגזרו או שהנהיגו או שדנו דין ולמדו שהמשפט כך הוא הם כל חכמי ישראל או רובם והם ששמעו הקבלה בעקרי התורה כולה דור אחר דור עד משה רבינו עליו השלום (רמב"ם, הקד' משנה תורה). ועוד שיש לנו בעיקרים אלו קבלות מפי החכמים וראיות שלא נכתבו בספרים הידועים לכל (הוא, קדוה"ח יא ג). ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המשיח יבא אליהו, וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך שיהיו עד שיהיו, שדברים סתומין הן אצל הנביאים, גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו אלא לפי הכרע הפסוקים (הוא, מלכים יב ב). ועתה לא ארע למה אחזור מקבלת,

ומראייתי בשביל חבורו של זה המחבר (הסגת הראב"ד להקד' משנה תורה לרמב"ם). זו היא סברתי הראשונה שדנתי עליה, ואחר זמן מרובה נזכרתי קבלת למודי וידעתי שלא דנתי יפה (ר' פינחס הדין בשאלה לרמב"ם, תשו' הרמב"ם, א. ח. פריימן, 181). ולא כל דבר שלא חייבו בו חכמים אסור, כי הם העתיקו בקבלתם ודרשו ולמדו ששלש תפלות חייבים ישראל להתפלל בכל יום והם אמרו ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו (ר' אברהם בן הרמב"ם, תשובות, מקיצי נרדמים, 65). וזה (התר נדרים) לא יעשנו זולתי חכם מומחה או שלשה הדיוטות כמו שזכרנו לפי מה שבאה לנו בקבלה לא יחל דברו הוא אינו מיחל אבל אחרים מוחלין לו, וזה הענין אין לו ראיה בתורה וכן אמרו החכמים עליהם השלום שזה הענין אין לו עיקר זולתי הקבלה (פי' המשנ' לרמב"ם, נדר' י ח). ואלו לא נתן לנו דעת על צד הקבלה בשום פנים וכו' היה מביא זה למות רוב האנשים והם לא ידעו היש אלוה בעולם או אין אלוה (ר"מ א"מ, מו"נ א לד). כן צריך שימסר להם על דרך קבלה שהשם אינו גוף ואין דמיון בינו ובין ברואיו כלל בדבר מן הדברים (שם א לה). וביאור זה לפי מה שכתוב בספרי הנביאים ובא בקבלה הוא שכל מי שקדם למרע"ה מן הנביאים כאבות ושם ועבר ונח מתושלח וחנוך לא אמר אחד מהם כלל לכת מבני האדם שהשם שלחני אליכם וצוני שאומר לכם כך וכך (שם ב לט). החכמה ההיא הגמורה היא אשר התבאר בה במופת מה שלמדנוהו מן התורה ע"ד הקבלה[1]) מן השכליות ההם (שם ג כד). וכן ראוי שיהיה הסדר שיודעו הדעות ההם תחלה ע"ד קבלה[2]) ואח"כ יתבארו במופת (שם שם). המרגיל נפשו לזכור השירים והמליצות כלומר לדעת אותם על פה ומרבה בקבלותיהם לא יצטרך לדעת תיקון הלשון (כש"ט פלקירא, ראשית חכמה ה ב, 33). מכל מקום לאלה הגאונים ז"ל שהבאתי שומעין שיש לדבריהם ראיות חזקות, ועוד שקבלת הגאונים ז"ל הוראה היא (שו"ת הרשב"א א פי' אלף קס"ח). לא שהגיעו ימיו של רבי דוסא לימיו של חגי הנביא (אלא) שקבלה מומחית היתה בידו על כך (ר"מ המאירי, בית הבחירה יבמ', אלבק, 74). ולהשיג המעלה העליונה הזאת באה על דרך הערה, מצות תפלין בראש בין העינים וביד שבארת הקבלה לתת אותם בשל שמאל וכו' (ר"י אבנעולי, מלמד התלמידים, בהעלותך קל.). כמו שאמרו בקבלת האמתית שיש לנו לסמוך עליה שאין בשכלנו כח להגיע אל אמתת עדן הנפש וענשה וכו' (שם שם, קלא:). כשם שהצורך לסחורות להביא אותן ממקום למקום להמציא המזון לכל, כן דברי תורה צריכים למקום אחר והוא הקבלה והוצאת דבר מתוך דבר (שם ואתחנן, קנט.). וכבר התאמת אצלנו מצד הקבלת שמצות ק"ש שלש פרשיות וכו' (שם שם). וביארת הקבלה שזמן השכיבה הוא כל הלילה שרוב בני אדם שוכבין בו על מטותיהן וכו' וכן ביארת הקבלה שזמן קימה הוא עד סוף שלש שעות וכו' והקבלה בארה שמלת טוטפות רומזת על ארבעה בתים וכו' (שם שם, קסג.). אבל אמונתנו התמימה היא כי התורה וכל עניניה וספוריה מתחלתה עד סופה הם ענינים לא יורה עליהם שכל ולא טבע כלל, כי כן הגיע עדינו בקבלות איש מפי איש ועד משה מסיני (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א). וצריך כל בעל שכל ללטוש רעיוניו לדעת עניני יחוד הבו"ר ויתעלה מצד קבלת תורתנו התמימה מאחר שנתברר לנו מצד השכל באר היטב ועניינים אלו האדם יכול להגיע להם מצד הקבלה אם יעיין בעיון נמרץ בתורתנו הקדושה הנמסרת לנו וכו' (שם שם). ואם נאמר שמנה עקרים בלבד ולא אמונות אמתיות למה לא ימנה הקבלה שראוי שימשך האדם אחר קבלת האבות שהוא עקר כולל לכל הדתות האלהיות (ר"י אלבו, עקרים א ג). ולזה לא נמנית הקבלה עקר או שורש לתורה מן השמים כלומר שראוי שימשך האדם אחר קבלת האבות וחכמי הדת (שם א יד). ראוי שנשאל ונאמר אחר שאנחנו נמצא דתות הרבה נקראות אלהיות והקבלת נמשכת בכל אחת מהן לבעלי הדת ההיא, במה יודע איפה הבדל בין הדת האלהית האמתית ובין המזוייפת (שם א יח). שיראה מכל זה שהקבלה שהיא נמשכת מאב לבן ראויה להתקבל, ולפי שאי אפשר לדת האלהית להתקיים זולתה צוה עליה הכתוב ואמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך והייבה

[1]) [במקור הערבי: אלאת'אר.]

[2]) [במקור הערבי: מקבולה.]

מיתה לעובר על דברי ק ב ל ת החכמים (שם א יט). כי הדבר המצטווה לנביא בינו ובין השם יש חשש או ספק לזולתו ב ק ב ל ה ההיא (שם א כ). והם (הגויים) ישיבו ויאמרו לפניו כי כמו שישראל יש להם לקבל שכר על קיום תורתם שקיומו מצד ק ב ל ת ם, כן ראוי להם לקבל שכר על קיום תורתם שקיומו מצד ק ב ל ת ם, והשב ישיב להם וכו' כי העכו"ם האומרות שסמכו על ק ב ל ת ם ראשונות ישמיעונו כלומר ראוי להם שיודיעונו התחלות דהם שקבלו וסמכו עליהם וכו' (שם שם). ומצד השלית או מי שהביא הכתב ג"כ שהיא ה ק ב ל ה הנמשכת בידינו היום אי אפשר שיפול הכזב כדברי הנביא, וזה כי ה ק ב ל ה הנמשכת מן האב לבן אי אפשר שתכזב בשום פנים (שם ד מד). וזאת היא הנקראת ק ב ל ה אשר מפי עליון נשתלשלה ובאה עד תכלית התנאים והאמוראים וכו' והיא הנקרא' תורה שבעל פה (מגלת קבלות לר"י מפיסקא, 12). ונראה שזה רבינו החסיד הוא רבי חנוניא איש ירושלים שאמרו עליו הגאונים שקבלו שרוב ה ק ב ל ו ת ערוכות לו מימי התנאים ז"ל (שו"ת מהר"ם אלשקר יח). ובדתות המפורסמות יתחברו הלבבות החלוקות וכו' עד שהיה במדינה אחת קהלות מאנשים דתותיהם רבים ואמונותיהם ב ק ב ל ו ת י ה ם סותרות וקצתם מזלזל ב ק ב ל ת קצת וכו' והמפורסמות יקבצום וכו' (אמו"ר לרלב"ג, עס). וכן על ה ק ב ל ה הנמשכת מהאבות לבנים שזה עקר כולל על ה ק ב ל ה להמשך האדם אחר ק ב ל ת האבות (רפאל מנורלי, מרפא לנפש, יח:). —*אַנְשֵׁי הַקַּבָּלָה: וסמוך על אנשי ה ק ב ל ה במה שתוכל לעמוד על בירורו כאשר תסמוך עליהם במה שהוא נמנע ממך (ר"י א"ת, חו"ה, יחוד המעשה ה). ולא יתכן להחזיק בסכלים אנשי ה ק ב ל ה או אנשי הסברא בזה (הנ"ל, כוזרי ג מט). —*חַכְמֵי הַקַּבָּלָה: ואין מה שזכרתיו שלא פגעתי מחכמי ה ק ב ל ה מי שאבטח בקבלתו מקצורי ועצלתי לדרוש ולחקור (הנ"ל, הקדמה כב). הפרק הה' בזכרון הדרך והוא ג"כ כפי הקדמות חכמי ה ק ב ל ה וכו' (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהים ג ח). —*בַּעֲלֵי הַקַּבָּלָה: ראיתי לכתוב הנה מאמר בעלי ה ק ב ל ה שאמרו בפרק אלו טרפות וז"ל אמר ירח לפני הקב"ה אפשר לשני המלכים להשתמש בכתר אחד וכו' (ר"א הקלעי, גן עדן, קדס"מ ג ז:). —*ובשם ספר: שלשלת ה ק ב ל ה, לר' גדליה אבן יחייא, הכתב וה ק ב ל ה, לר' יעקב צבי מקלנבורג וכו'.

ב. *קַבָּלָה, ס"נ, — א) קַבָּלַת ידיעת הסוד של השם המפורש [1]): וכל רבותינו ואבותינו אוסרים להזכיר שם המפורש בבבל, וכשמזכירין אין אוסרים אלא אעתק, כי מועתק הוא בקריאתו בהגיונו ומסור מאחד לאחד, וכו', והשם האחר הגדול שהוא בן שבעים ושתים אותיות הוא לקוח משלשה מקראות שבתורה, ואין אותיותיו ידועות, וזה בן מ"ב אותיות אע"פ שאותיותיו ידועות אינו מסור בהגיונו וקריאתו ב ק ב ל ה וכו' (אוצר הגאונים, חגיגה, 22-23). ואמר רבינו האיי אנא השם ולא אנא בשם, ולאו בלשון הזה היה אומרו כהן גדול אלא אומרו אנא השם שם המפורש בן ארבעים ושתים אותיות ועדין מצוי הוא בישיבה ב ק ב ל ה וידוע לחכמים (שם יומא, 18–19). עשרה פעמים היה מזכיר כהן גדול את השם ביום הכפורים וכו' והיה מזכיר בפי' שם בן כ"ב אותיות והיה מסדר [2]) ב ק ב ל ה לראש הישיבה וכנגדם הי' אומר וידויים עשרה וכו' (שם שם, 21). — ב) חכמת הַקַּבָּלָה, תורת הַקַּבָּלָה, חכמת הסוד האלהי [3]), Kabbala ; cabale ;-a : אין דעתי זולתי לרוץ אורח להכנס בארחות התורה ומהללה כפי

---

1) [כנראה הבינו כבר הגאונים לפי סגנון דבריהם את המלה אף בשמוש מיחד זה כלשון קבלה ומסרת, מסֹרת מ י ו ח ד ת זו של ידיעת השם המפֹרש בכ"ב, מ"ב או ע"ב אותיות. ואולם אפשר שאין כאן אלא הבנה עממית (Volksetymologie) של המלה קִבְלָה במשמ' לחש וסגלה, אשר בהם השתמשו למעשה בצרופים סודיים של שמות ואותיות, והרי את עצם המלה קִבְלָה במשמ' לחש, אף אותה הבינו כלשון קַבָּלָה ומסרת, וכן רש"י, עי' קִבְלָה, הערה.]

2) [אולי צ"ל מָסוּר.]

3) [השם קַבָּלָה במשמ' זו לא נולד מתוך שמוש המלה בהוראת מסֹרת שקבלנו במובנה הכללי, ואף לא כאלו של קבלה ומסרת חיצונית (עי' ג. שלוס, Enc. Jud. XI, עמ' 633), אלא כנראה מתוך משמ' זו של ה ק ב ל ה ה מ י ח ד ת הזאת על צרופי השם המפֹרש הנזכרת אצל הגאונים, בין שיש לגזור אותה באמת מן א. קִבְלָה, ובין שעקרה בהוראת לחש וסוד.]

חכמה בסודות דרך הקבלה (ר"מ די ליאון, הנפש החכמה, הקד'). (תהו) יש מחכמי הקבלה מפרשים קו ירוק וכו' (הריקנטי ע"פ אבן יקרה, בראשית, והארץ) וכשהאדם קורת אותן הוא מקצר המעיינות העליונות, ונקראים לבעלי הקבלה עולמות התלויין באדם העליון (שם ב, מט.). ואמרו בעלי הקבלה למה אומרים ישמחו השמים ותגל הארץ במובאי שבת, לפי שהשבת זכר לשני עולמים וכו' (ר"י אברבנאל, מגוה"מ ב, 182). וכן ידוע לבעלי הקבלה כי מחשבת האדם היא ממקור הנפש השכלית שנמשכה מן העליונים וכו' (שם ד, 105). — ובעבור זה רצה השם יתברך שתנתן התורה על יד משה בפרסום גדול ורבוי עצום מששים רבוא שלפי דעת חכמי הקבלה המספר הזה כולל לכל הפרצופים (ר"י אלבו, עקרים א כ). לפי שחכמי הקבלה ייחסו כל יום מימי בראשית אל עלול אחד מן הז' שכלים האחרונים ויקראו העלולים ספירות וכו' (שם ב יא). ולפי דברי קצת חכמי הקבלה שאמרו שספירת יסוד נקראי שבת וכו' (שם שם). שבעלי הקבלה האמינו היות ד' יסודות רמוזים בגנת"ם (רמ"ע מפאנו, עסיס רמונים ב א, ה:). וחכמת הקבלה יושג למבינים הבאים בשערי ה', כי להיותה במסוה ההעלם כסויה לא באו רבים עד תכונתה (ר"א איריר, שער השמים ח). ופשוט ומפורסם המשל בין קדמונינו הקבלה מעיל הפתאים (רי"א מודינה, ארי נוהם א ג). והנה הקורא יבין שרצוני לדבר על חכמת הנסתר הנקראה קבלה כפי המתיחסים אותם אליה לשם הזה מאז שהתחילה הקבלה להראות בראש חוצות (שם, פרק האחרון). ולכן האיש שנגלו אליו הסודות האלהיות על בוריים זהו הנקרא מקובל, לפי שקבל ענין זה ממי שקדמו או מאור השפע האלהי ומה שקבל הוא הנקרא חכמת הקבלה (אברהם בן יצחק, כוס ישועות ה ה, סו:). אמר החוקר וכו' הנה קריתי ושמעתי איזה ענינים מהקבלה שלכם והנה כמו זר נחשבים בעיני וכו' (רמח"ל, חוקר ומקובל, 1). שכל מה שיוכל האיש להשיג בחקירה לאפס ותהו נחשבת למה שיוכל האיש להשיג ע"י קבלת האמיתית (שם שם). אמר המקובל, דע שכל ענין חכמת הקבלה אינו אלא לברר משפטו ית"ש ושהוא אחד בתכלית היחוד האמיתית ואין בו שנוי ולא א' ממקרה הגוף ח"ו (שם, 5). דע שחכמת הקבלה בא להורות אותנו מחכמה ונפש תמים דעים סדר חוקת הנהגת איך ית"ש מסב ומנהיג את עולמו בגודל שלימות חכמתו (שם, 6). ודאי אי אפשר שיטעו בזה חכמים גדולים שמהם הקבלה נובעת לנו (שם, 7). שיש יתרון לחכמת הקבלה על כל שאר ההכמות כיתרון האור מן החשך (שם, 20). הודיעני החילוק שיש ביניהם, בין קבלת הרמב"ן ובין קבלת האר"י ז"ל (שם, 47). ואלה הם שתי הקבלות, הרמב"ן ז"ל לא פירש אלא בדרך כלל עשר ספירות ותולדותיהם הנולדת מהן אך לא הדרך איך שמהם מולידות הדברים וכו' אך האר"י ז"ל פירש לנו ידיעה יותר ברורה וכו' (שם, 47–48). — ואמר המשורר: ותתכוין ותתקדש בדעות עולוות, בקבלה וסוד תפתת, תהא חן נגמלי (ר"ש שבזי, ביום שבת, שירי תימן, 160). — קַבָּלָה מַעֲשִׂית: והיה אדם גדול בתורה ובחכמת הקבלה והיה משתמש בקבלה מעשית בעת שהעולם צריך לו (לקוטים מדברי יוסף סמברי, ברלינר, 67). שמעתי מפי רב אחד שמסורת בידו שהרב היה יודע קבלה מעשית ופעם אחת היו ישראל בצרה גדולה וגזרת שמד והפליא לעשות פעולה גדולה ומלט את העיר בחכמתו (רחיד"א, ככר לאדן, רב:). — קַבָּלָה עִיּוּנִית: אין להקשות ממשנת אין דורשין דכבר קדמוני רבנן ונמוקם עמם דלאו בקבלה עיונית אתמר והם ודבריהם אמת (הקדמת המגיה ס' הזוהר ד' מנטובה). — קַבָּלָה פְּנִימִית: וזהו סוד איש ואשה בסוד דרכי הקבלה הפנימית (ר"י אברבנאל, מגוה"מ ד, 91).

*קַבָּלָה, ש"נ, — דבר לחש סודי המשמש סגלה [1]: זה כתב הרב ר' שמואל נט' רח', אבל אני

---

[1]) [לאו דוקא קמע בכתב, אלא גם לחש שבעל פה, או סגלה סודית אחרת. במשמ' זו ולא במשמ' מסורת ומנהג שקבלנו מרבותינו (כפרוש רש"י), שאינה בתו"מ, באה מלה זו בארמ' שבתו"מ: רבי אמי ורבי אסי הוו עיילי ביה (בבית הכסא שמזיקים מצויים בו), חד וחד לחודיה ולא מתזקי, אמרי להו רבנן לא מסתפיתו, אמרי להו אנא קבלא (גרסת הערוך ובספרים, ע"פ רש"י: קבלה) גמירינן (ז"א סְגֻלָּה כנגד למדנו), קבלא דבית הכסא צניעותא ושתיקותא, קבלא דיסורי שתיקותא ומבעי רחמי (ברכ' סב.), ובן

הכותב ראיתי בספרי המרכבה[1]) דאית בהו ק י ב ל ה וכך מצאתי וכו' (האשכול בפרושו לנ"ב, מוצא בהקדמת אלבק לס' האשכול, יז).

*קְבָלָה, ש"נ,—סה"פ בן ב. קָבַל,—א) דברי הקובל, הגוער והמוכיח, דברי קְבָלָה, דברי מוסר ותוכחה שבמקרא, וביחוד בספרי הנביאים והכתובים[2]), Ermahnung; admonition : סדר תענית כיצד, מוציאין את התיבה לרחובה של עיר ונותנין אפר מקלה על גבי התיבה ובראש הנשיא ובראש אב בית דין, וכל אחד ואחד נוטל ונותן בראשו, הזקן שבהן אומר

כתב הערוך (ערך קבל): פי' אם אדם צנוע ושותק בבית הכסא, היא ק מ י ע ת ו שיצילנו מהמזיקין וכו'. ובפירוש רסע"ג למס' ברכות (ורטהימר, כח:): ק י ב ל א לי, סוד אעשנו, ועי' הערת ורטהימר לזה. וזה לשון קטע מכתבי הגאונים מן הגניזה (גנזי שכטר ב, גינזבורג, 95): דביומי דרבנן דתלמוד הוה שכיחין מזיקין וקארו להון שידים ושעירים והוה ידעין דרוביהון הוה שכיחין בבתי כסאות ומזיקין בני אדם כדאמרינן ההוא בית הכסא דהוה בטיבריה דהוה עילי ליה בי תרי ביסמא ומיתזקי, ר' אמי ורבי אסי הוה עילי חד חד לחודיה, אמרו להו רבנן לא מיסתפיתו, אמרו להו ק י ב ל א גמירינן, אמרא ליה אימיה לראמי בר חמא כי עילת לבית הכסא לא בעית איניש בהדך, אמ' לה ק י ב ל א גמירנא דאמ' מר ק י ב ל י דבית הכסא צניעותא ושתיקותא, ק י ב ל י דייסורי שתיקותא ומיבעי רחמי, ע"כ. ומעין זה נמצא בכתובות על הכוסות והספלים של המלחשים אשר נתגלו בבבל: ולרוחי בישתא ולחומרי וידניתא ולגיסי ו ק י ב ל י ולליליתא דיכרי וניקבתא וכו' (Montgomery, Aram. Incant. Texts, עמ' 141). אף אנתי ליליתא בישאתא קיבלי ביש(י) (שם, 154). ועי' גם אוצ' הגאו', ברכ', נספה, 70, בהערה. וכך באה המלה קַבְּלָה או קַבַלַה a) גם בערב' במשמ' קמע וסגלה. ואמנם מקור המלה לא התברר. יש שרואים בה בעקר סגלה נ ג ד דבר מלשון קָבֵל, כנגד בארמ', ואמנם אפשר שגם מלת זו במקורה היא קְבָלָה מן ב. קָבַל במשמ' ג ע ר ת שגוערים בה במזיקים, כלשון הכתוב: יגער יי' בך השטן (זכרי' ג ב), בעקר אפוא כערב' קַוַאלַה b) כמשמ' דבור נשגב וכדו', ולפי זה תהי ק ב ל ה a) בערב' במשמ' קמע מלה שאולה מארמ', וכך נראה.]

1) [ספר מעשה המרכבה מובא בשבה"ל השלם סי' י"ג, כי עי"ש וכן בתניא ענין תפלת (הערת אלבק).]

2) [כל המפרשים והמלונים, וכן חוקרי המנחים כגון בלוי בספרו Zur Einleitung, עמ' 30 ,Buchwesen, עמ' 63, בַּכֵּר, Exeg. Term. I, עמ' 165 וכו', II, עמ' 185, הבינו אף מֻנח זה, בשמושו כלפי ספרי הנבואה והכתובים שבמקרא כלשון קַבָּלָה, קַבָּלַת מסורת מפי האבות. ואולם א) דוקא במשמ' יסודית זו של קבלת מסורת, כלשון „קבלה היא בידנו", „אם קבלה נקבל" (במשנה יבמ' ח ג, כרית' ג ט: אם הלכה נקבל), שממנה גוזרים את שמוש המלה לספרי נ"ך, אין השם קבלה כלל בתו"ם, כמו שכבר העיר אף ל. גינצבורג בהערותיו לספרו של אפרת על המונחים הפילוסופיים בס' מורה הנבוכים, ועי' גם בהערה לערך ב. קַבָּלָה. ואשר ב) לשמוש הפעל קִבֵּל במשמ' קִבֵּל בירושה, במסרת וכדו', הרי אינו בא במקורות הז"ל כלפי ספר הנביאים והכתובים, אלא, אדרבה, לגבי התורה (שבכתב ושבע"פ) בלבד: משה קבל תורה מסיני וכו', וכיצד יתכן שלא התורה, אלא רק יתר הספרים, בנגוד לתורה, יִקָּרְאוּ דברי קַבָּלָה?

ואולם רֹב דברי הספרים האלה, ואף רֹב המקומות המובאים כדברי קבלה מתוכם בתו"ם, הם דברי תוכחה ומוסר, דברי קְבָלָה, שהנביאים ואומרי השירים והמשלים ק ו ב ל י ם בהם על ישראל, גוערים בהם ומיסרים אותם בהם, וברור שראשונה שמש שם זה, דברי קְבָלָה, לא כשם לספר זה או זה אלא לדברי הקובלנא והקבילהא, שיש לראותם כתוכחה ומוסר בלבד, ולא באו להורות תורה והלכה ממש. וכונה זאת נראית במפרש למש' בתשובת ר' סימן בירושי' (חלה א א) על השאלה „ולמדין מן הקבלה?" בקשר לדברי ישעי' (כח כו) וְיִסְּרוֹ למשפט אלהיו יורנו: א"ר סימן מן מה דכתיב ו י ס ר ו למשפט אלהיו י ו ר נ ו, כמו שהוא דברי תורה, ע"כ. כלו' אע"פ שאין אלו אלא דברי יִסּוּר, קְבָלָה ומוסר, באים הם אף להורות תורה. ויש אפילו שבאה המלה באותו שמוש לא לגבי דברי הנביאים והכתובים אלא אף לפסוק שבתורה עצמה אם אינו דבר הלכה אלא ענינו קובלנא ותוכחה: עשרה (גזורות נגזרו) על הנחש, האחת שנסתם פיו וכו' התשיעית שהכל מתגרכין והוא עומד בקלקולו, העשירית עליו היה רבי מאיר אומר ב ק ב ל ת (ז"א נאמר ב ק ב ל ה, בדברי הכתוב ויקר' כו ו) והשבתי חיה רעה מן הארץ (אדר"נ נו"ב מג). ואע"פ שרש"י (לחולין קלז.) מבאר: תורת משה קרויה תורה, לפי שנתנה תורה לדורות, ושל נביאים לא קרי אלא קבלה, שקבלו מרוח הקדש כל נבואה ונבואה לפי צורך השעה והדור והמעשה, ע"כ, בדבריו הוא, רגיל הוא להביא קְבָלָה כשה"פ של קָבַל, שהנביא ק ו ב ל עליו וכדו' (עי' בדגמאות). וחשוה הדברים המובאים

a) قبلة b) قوالة

לפניהן דברי כבושין, אחינו, לא נאמר באנשי נינוה וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה ובקבלה (יואל ב יג) הוא אומר וקרעו לבבכם ואל בגדיכם (תענ׳ ב א). וגם צדה לא עשו להם, להודיע שבחן של ישראל שלא אמרו למשה היאך נצא למדבר ואין לנו צדה לדרך אלא האמינו והלכו אחר משה,

---

בתוך הפרוש המיחס לרש״י בבבלי תענית (טו.) על דברי המשנה: ובקבלה הוא אומר וקרעו לבבכם וכו׳, וז״ל: והקשה תוספות מאן דהו מאי שנא בהאי קרא דכתיב ביונה וירא האלהים את מעשיהם וגו׳ ולא קרי ליה דברי קבלה ובהאי קרא דוקרעו לבבכם קרי ליה קבלה, ופריק איהו כל מקום שהנביא מצוה ומודיע ומזהיר את ישראל קרי ליה קבלה, ובכל דוכתא דלא איתפקד נביא וכו׳ שהוא כמספר והולך וכו׳ לא קרינן ליה קבלה, ע״כ. ואמנם אין לקיים חלוקה זו כך תמיד (עי׳ הגהות ר׳ ל״ה מיוס למקוס), ויש שבא השם (דברי) קבלה גם כלפי דברי ספור, ואולם אין זאת — דבר שלא עמדו עליו הקדמונים בכלל — אלא התפתחות בשמוש הלשוני של השם, שנולד במשמ׳ העקרית של דברי המוסר והקבלנה בלבד שנמצאי בעקר בספרי הנביאים והכתובים, ואך אחר כך לא דיקו בו וכנו בו את כל דברי הספרים האלה.

ועי׳ הדגמאות בערך זה. ואף אין ההבדל בין דברי מוסר לדברי ספור, אלא ספרי הנ״ך נחשבים כדברי מוסר בנגוד לדברי תורה והלכה. והרי כך נאמר מפרש בל״ב מדות דר׳ אליעזר (כו, ועי׳ משנת ר׳ אליעזר, הוצ׳ ענלאו, 35): וכן אתה מוצא בנביאים וכתובים שדברו משלים, בד״א בדברי קבלה, אבל בדברי תורה ומצוה אי אתה יכול לדורשן מלשון משל וכו׳, ע״כ. מכאן שיש בזה הערכת התוכן, אם לחשוב אותו כדבר תורה ומצוה או לראותו כדבר מוסר שאינו תורה והלכה ממש. ורק אחר כך ראו קבלה כשם לספרים, כמו השם נביאים, שגם הוא מתאים בעיקר רק לחלק מהם.

ובמשנה הנזכרת (תענית ב א) בלבד, בנגוד ליתר המקומות, רצה כבר יסטרוב במלונו לבאר וקבלה, ז״א בצעקה וגערה (outcry, rebuke) הוא אומר, כאלו משפט זה דוקא נקרא קבלה, וכך אין הדבר נכון. אלא בתוך דברי הקבלה, בתוך דברי הנבואה, שהם עקר תכנם של ספרי נ״ך, נאמרו הדברים, והוא הדין לשמוש המלה בכל המקומות. ויש שהשתמשו במלה קבלה לנביאים בלבד, וקראו לכתובים דברי קדושה (Hagiographoi), ואולי יש לראות בכך דרגה קדומה ומדויקת יותר. עי׳ בהערה שאחר זו.]

ועליהם מפורש בקבלה (ירמי׳ ב ב) הלוך וקראת באזני ירושלים (מכי׳ מסכתא דפסחא יד). לאדם שנפלת לו בית כור בירושה ומכרה בדבר מועט, הלך הלוקח ופתח בה מעינות ונטע בה גנות ופרדסין והתחיל המוכר ליחנק על שנתן ירושתו בדבר מועט, כך נעשה למצרים ששלחו ולא ידעו מה שלחו, עליהם מפורש בקבלה (שה״ש ד יג) שלחיך פרדס רמונים (שם מסכתא ב א). ומפני מה בכו את אהרן שלשים כל בית ישראל ומשה לא בכו אלא בני ישראל ולא כל בני ישראל, שאהרן לא אמר לאיש ולא לאשת סרחת, אבל משה מפני שהוכיחם נאמר בו ויבכו בני ישראל את משה, וכן הכתוב מפורש על ידי אהרן בקבלה (מלא׳ ב ה) בריתי היתה אתו החיים והשלום, שהיה רודף שלום בישראל (ספרא ויס, שמיני, מכילתא דמילואים). מנין שאף אהרן שומע מפי משה כשומע מפי הקודש, תלמוד לומר ויעש כאשר צוה ה׳ את משה, וכן הכתוב משבחו בקבלה (מלא׳ ב ה—ו) בריתי היתה אתו (וגו׳), תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו, בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון (שם, אחרי, פרק ח). והנפש אשר תעשה ביד רמה, זה המגלה פנים בתורה כמנשה בן חזקיה שהיה יושב ודורש בהגדה של דופי לפני המקום וכו׳ עליו מפורש בקבלה (תהלי׳ נ כ) תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי וכו׳ בא ישעיה ופירש בקבלה (ישע׳ ד יח) הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבותות העגלה חטאה וכו׳ (ספרי במד׳ קיב). מה עונשו של זה, בא שלמה ופירש עליו בקבלה (קהל׳ י ח) ופורץ גדר ישכנו נחש, הא למדת שכל הפורץ גדרים של חכמים לסוף פורעניות באים עליו (שם דבר׳ מח). כתיב כתונת בד קדש ילבש, בד שהוא עולה יחידי, והרי צמר עולה יחידי, פירש בקבלה (יחזק׳ מד יז) ולא יעלה עליהם צמר בשרתם בשערי הפנימית וביתה, הא מבחוץ מותר לעלות עליהם (ר׳ זעירא, ירוש׳ כלא׳ ט א). ושם חיטה שורה ושעורה נסמן וכוסמת גבולתו וכו׳, נסמן, זה השיפון, וכוסמת, זה הכוסמין, גבולתו לחם, עד כאן גבולו של לחם, ולמידין מן הקבלה, א״ר סימון מן מה דכתיב ויסרו למשפט אלהיו יורנו, כמו שהוא דבר תורה (שם חלה א א). כתוב אחד אומר אך בכור שור או בכור כשב

או בכור עז לא תפדה קודש הם את דמם תזרק על המזבח, וכתוב אחד אומר ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלהיך, אם שפיכה למה זריקה, ואם זריקה למה שפיכה, תני ישפך לא יטוף, ישפך לא יזה, ישפך לא יזרוק, ופירש בקבלה (דהי״ב ל יז) כהנים זורקין את הדם מיד הלוים (שם פסח' ה ו). יעקב איש כפר נבורייא אזל לצור, אתון שאלון ליה מהו מיגזור ברה דארמייתא בשבתא, וסבר למישרי לה מן הדא ויתיילדו על משפחותם לבית אבותם, שמע ר' חגיי אמר ייתי וילקי, א״ל מהיכן את מלקיני, א״ל מן הדין (עזר' י ג) ועתה נכרות ברית להוציא כל הנשים הנכריות והנולד מהן וגומ', א״ל ומן הקבלה את מלקיני, א״ל (שם שם) וכתורה יעשה, א״ל מן הדין אוריתא, א״ל מן ההיא דא״ר יוחנן בשם ר' שמעון בן יוחי לא תתחתן בם וכו' (שם ירוש' קיד ג יד [1]). כתיב (דהי״א ז מ) והתייחשם בצבא המלחמה, זכות יחסיהם עומדת להם במלחמה, עד כדון מן הקבלה, מדברי תורה לא יבא ממזר בקהל יי', לא יבא פצוע דכא וגו' מה כתיב בתריה כי תצא מחנה על אויביך וגו' (ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן, שם שם ז ה). רואין שתי זרועותיו כמין שני חוטין על זהורו', ושאר כל איבריו כמין גולי' מצומתים, ופיתוח ידים ורגלים אין לו אדיין, ועליו הוא מפורש בקבלה (תהלי' קלט יו) גולמי ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו ימים יוצרו ולא אחד בהם (ר' יונתן, שם נדה ג ג). דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו, מדברי קבלה (זכר' א ז) למדנו, ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חדש הוא חדש שבט (רבינא, ר״ה ז.). גדליה בן אחיקם דברי קבלה (מ״ב כה כה; ירמ' מא ב) הוא, ודברי קבלה כדברי תורה דמי (רב אשי, שם יח:). חגיגות (הרי הם כהררים התלויין בשערה, שהן מקרא מועט והלכות מרובות), מיכתב כתיבן, לא צריכא לכדאמר ליה רב פפא לאביי, ממאי דהאי וחגותם אותו חג לה' זביחה, דילמא חוגו חגא קאמר רחמנא וכו' אלא אתיא מדבר מדבר, כתיב הכא ויחוגו לי במדבר

1) [וכעין זה שם יבמ' ב ו; מד״ר בראש' ז; שם במד' יט; שם קהל', כל זה; פסיקי ר״כ, פרה (בובר, לו.); פסיקי רב', פרה (סח:); מדה״ג דבר' ז (הקבלה, 78). ועי' ערוך ערך חבט וערך רצף.]

וכתיב התם (עמוס ה כה) הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר, מה להלן זבחים אף כאן זבחים, מה כהררים התלויין בשערה, דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן (חגי' י:). כי יגח, אין נגיחה אלא בקרן, שנאמר (מ״א כב יא) ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל ויאמר כה אמר ה' באלה תנגח את ארם וגו' ואומר בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח, מאי ואומר, וכי תימא דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן ת״ש בכור שורו הדר לו (ב״ק ב:). אלמלא דבריהן דברי תורה ודברי בריבי קבלה, אנן דברי בריבי שומעין, וכל שכן שדבריהם דברי קבלה ודברי בריבי דברי תורה (רבי, חול' קלז.). א״ל רבי אמי (לר' חייא בר אבא) וכו' אלא מעתה המפלת רוח תהא אמו טמאה לידה, הואיל ונאמרה בו בריאה כאדם, דכתיב (עמ' ד יג) ובורא רוח וכו', א״ל דנין דברי תורה מדברי תורה ואין דנין דברי תורה מדברי קבלה (נדה כג.). בט' באב בארבע פסוקים משל ירמיה (יד יט—כב) המאוס מאסת את יהודה עד כי אתה עשית את כל אלת ושני מזמורים הללו אלהים באו גוים בנחלתך (תהל' עט) ועל נהרות בבל (שם קלז), אע״פ שבכל מקום מקדימין דברי קדושה לדברי קבלה, בזה דברי קבלה מקדימין לדברי קדושה [1] (סופרי יח ג). — ובסהמ״א: מדוע משדי לא נצפני עתים, קבלה הוא זה, למה לא נצפנו עתי ימי האדם מן הקב״ה שלא ידע יום מות האדם שמא לא יטהר פורענות ויקדמנו יום המיתה (רס״ג, איוב כד א). ולא ערך אלי מלין, קבלה היא אוי שלא ערך מלין (הוא, שם לב יד). מאי ולא עבדוהו, לשון קבלה הוא שהוא קובל עליהם, הקדיחוני והקניטוני שבע פעמים כבשול התורמוס ואחרי כל זאת לא נחשבתי בעיניהם (הוא, בילה כה:). ואסור באכילה ובשתייה (בתשעה באב) כמו ביום הכפורים, אלא שיום הכפורים עונשו כרת, וזה מדברי קבלה [2] מכין אותו מכת מרדות (ר״י אלנקאוה, מנוה״מ ג, 352). כוונת דברי אברהם אשר השיב' הנה שפחתך וגו' שנרא' שקבל קבלת שרי אלא שהוא מתקן מכאן והלאה (אוה״ח, בראש' יו ה).

1) [נחלת יעקב: כתובים נקרא דברי קדושה ונביאים נקרא דברי קבלה.]

2) [אולי הכונה: מדברי מסרת.]

***קַבָּלוֹת**, ס"נ, — כמו קִבֹּלֶת, קַבְּלָנוּת: שטרי מקח וממכר, שטרי אריסות וקבלות[1]) בהמת הרי זו לא יחזיר לא לזה ולא לזה (תוספת' ב"מ א ס). ועי' קַבְּלָנוּת, הערה.

***קַבָּלִי**, ת"ז, — של חכמת הַקַּבָּלָה, kabbalistisch; cabbalistique; -ie: מזה נראה שהיה איש מיוחד שהקדיש עתותיו לכתוב סדורים, אולי רק סדורים עם הכונות הקבליות ואנכי לא ידעתי ולא שמעתי זה מימי (החלוץ ע ג, 57). — ובמשמ' דבר שבא בקַבָּלָה, במסרת, ידיעה קַבָּלִית: מכל סגנון דברי רסע"ג אלה אתה שומע לא סברה בעולם אלא דבר ידוע לו ידיעה מעשית או קבלית (בהערה לערך לפת, עמ' 5610).

***קַבְּלָן**, קוּבְלָן, ש"ז, — א) מי שקִבֵּל עליו לעשות עבודה בשכר קבוע מראש: אבני כתף באות מכל מקום, והקבלן[1]) מביא מכל מקום (מדיעי' ג ס). אם היה שכיר נותנין לו לפי שכירותו, וקבלן נותן לו לפי קבלנותו (תוספת' ב"מ ט ח). האריסין והחכירין והקבלנין הרי אלו יעשו אחרים בשבילן (מו"ק יא:). — ונהוג במשמ' מי שבונה בתים בקבלנות. — ב) מי שקִבֵּל עליו לשלם מלות שלות רעהו: יש נכסים ללוה לא יפרע מן הערב, וקבלן אע"פ שיש נכסים ללוה יפרע מן הקבלן (ב"ב קענ:). תן לו ואני קבלן תן לו ואני פורע וכו' (רב הונא, שם קעד.). הלוהו ואני קבלן וכו' (שם שם). — ובספה"א: יש חילוק בין ערב לקבלן כי הערב אין יכול המלוה לפרוע מן הערב אם יש נכסים ללוה וכו' וקבלן אעפ"י שיש נכסים ללוה יפרע מן הקבלן (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 81). והלשון שבין הערב לקבלן, ערב הוא כגון שאמר וכו' והקבלן הוא כגון שאמר לו הלוהו ואני קבלן וכו' (שם שם). בלב שלם ובנפש חפצה וכו' נעשיתי לו קבלן גמור עבור פלוני בן פלוני שלוה ממנו כך וכך דינרין (שם, 83). צא ותבע נדנייך אצל חמותך ואצל הקבלנים שנתערבו עליה (תשו' רש"י יג, קבוץ קונטרס' ו). מלוה שבא לתבוע את הלוה

[1]) [ואולי מן קִבֹּלֶת; ובדפוס: קבלנות.]
[2]) [במשנה שבירוש': והקובלן.]

ולא מצא לו נכסים אינו יכול לדחותו ולומר לו לך אצל הקבלן (רמב"ם, מלוה ולוה כו ג). יש הפרש בין ערב ובין קבלן, שהקבלן אומר לו תן לי ואני אתן הזהובים, זהו קבלן, והמלוה נפרע ממנו תחלה (כ"א הקראי, גן עדן, דין הערב, קל.). הקבלן אינו משתעבד אלא באחד מהדרכים הללו שאין חילוק ביניהם אלא לענין שעבוד כתובה (טוחו"מ קכט). אבל אם כתב בסתם ערב קבלן יד בעל השטר על העליונה (שם שם). קבלן לעולם יפרע ממנו תחלה אם ירצה (שו"ע חו"מ קכט טו). מלוה שבא לגבות מהקבלן ואין שטרו בידו וטען שאבד ולוה מודה שלא פרעו, וקבלן טוען שמא פרעך הלוה וקרע שטר הוכו, ויש מי שאומר שחדין עם הקבלן (שם כס עז). הערב והקבלן אין טורפין ממשעבדי דלוה וכו' (שם שם כג). וליתר שאת וליתר עוז באו הע"ק עצמם על החתום, והערבים קבלנים עשו קנין חליפין ספר במקום ק"ס לאשר ולקיים כל הנ"ל (סדר הנחים, בס' נחלת שבעה סימן ס, קניגסברג, יח.). והנה שמעון אחיו תובע הערבון מיד הקבלנים שהחזירוהו לראובן (חולר נחמד ג, קפ). נכנסו ר' יהודה ור' מרדכי ערבים קבלנים ופרענים לר' שאלתיאל הנז' (שו"ת הורת אמת סמן כ, עד.). — ונקי מ"ר *קַבְּלָנוֹת: והוצרכה אלמנתו למשכן אותם הבתים ומשכנה אותם ונכנסו בשטר האלמנה ובתה שמחה והן קבלנות זו לזו (שו"ת הרא"ש לה ה). — ומ"י קַבְּלָנִית: נכנסת פלונית וכו' בעד בעלה הנזכר קבלנית פרענית וכו' (שו"ת תורת אמת סמן קכא, קלה.). — ג) במשמ' מְקַבֵּל דברים מן הגנב, Hehler; receleur; receiver: מעשה בשלטון א' שהיה הורג את הקבלנין ומתיר את הגנבים, והיו הכל מליזין עליו וכו', שאין הכל אלא מן הקבלנין (מד"ר ויקר' ו).

***קַבְּלָן**, קִבְלָנָה[1]), מזו"נ, — מעשה הקוֹבֵל על רעהו: לא אליכם כל עוברי דרך וכו' מכאן לקובלנא[2]) מן התורה (ר' יוחנן, סנה' קד:). — ובספה"א: נשאו נהרות ה' לשון צעקה וקובלן הוא זה, אהה ה' הנה האומות השוטפים בנהרות נשאו

[1]) [עפ"י הארמי קובלנא.]
[2]) [בערוך: לקבלנא.]

קולם יהמיון וכו׳ (רש״י, תהלי לג ג). שפסוק ראשון הוא תוכחי וקבלנות (אור החיים, ברא׳ כ י). ועי׳ ג. קָבַל, הערות.

***קַבְּלָנוּת**, ס״נ, — א) מעשה הַקַּבְּלָן, המקבל שדה או עבודה בְּקַבֹּלֶת, בשכר קבוע לכל העבודה מראש: אין כותבין שטרי אריסות וקבלנות אלא מדעת שניהם והמקבל נותן שכר (ב״ב י ד). כיזה צד שמין לו, אם היה שכיר נותנין לו לפי שכירותו, וקבלן נותן לו לפי קבלנותו (תוספת׳ ב״מ ט ח). אין משכירין להם בתים שדות וכרמים ואין נותנין להם עיריסיות וקבלנות[1]) בהמה, אחד הגוי ואחד הכותי (שם ע״ז ב ה). אין כותבין שטרי ארסיות וקבלנות[2]) במועד (ירוש׳ מו״ק ג ד). קבלנות עובר עליו משום בל תלין או אינו עובר (ב״ק לט.). כאן בשכירות כאן בקבלנות (ב״מ קיח:). תנא סבירה והוא הדין לקבלנות (בכורות ב:). —ובסהמ״א: וכן מותר לישראל לתת שדהו לגוי לחרוש ולזרוע אותו בקבלנות כלום׳ בדבר קצוב (תשו׳ רה״ג, כלבו, קנג:). והרי הוא כאילו לא עשה כלום מעיקרא מקבלנותו שהרי קיבל שדה ליטע ועדיין כשיש יתר מי׳ בוריות הרי יש לו שדה ליטע (רשב״ם, ב״ב לה., ד״ה אמר רב הונא). שהקבלנות כשכירות היא וחייב ליתן לו בזמנו (רמב״ם, שכירות יא ג). ולמעלה מדבר בשכירות וכאן מדבר בקבלנות (סמ״ג מ״ע פט). וקבלנות הוא שמקבל שדה לעבודה והוא יתן לבעל השדה חלק ידוע מהיוצא השדה (טוחו״מ סכ). נתן טליתו לאומן לתקנה בקבלנות וגמרה, כל זמן שהטלית ביד האומן אינו עובר (שו״ע חו״מ שלט ו). ומותר בקבלנות שאין מלאכת הגוי נקראת על שם הישראלי (האגור שלח, בשם הרא״ש). — ב) מעשה הַקַּבְּלָן המקבל עליו לשלם במקום הלוה: תן לו ואני קבלן, תן לו ואני פורע, תן לו ואני חייב, תן לו ואני נותן, כולן לשון קבלנות הן (רב הונא, ב״ב קעד.). לשון ערבות, לשון קבלנות קבלנות (ר׳ יצחק, שם שם). — ובסהמ״א: יש בה שני שטרות שתחלתן קו״ף והן שטרי קבלנות שטר קבלת עדות (ס׳ השטרות לר״י ברצלוני, 2). שהלשון נופל בו שם קבלנות הוי בארבע לשונות וכו׳ (שם 82). שצריך לכתוב בשטר הקבלנות ואני אמרתי לו תן לו ואני אתן לך (טוחו״מ קכט). דערבות וקבלנות היינו כשתבע הלוה מהמלוה שילונו ונכנס הערב עמו בדבר בלשון ערבות או בלשון קבלנות (שם שם). מה ענין קבלנות זו אצל קבלנות דכתובה (אוצר נחמד ב, קח). — ג) ״תכונת מי שהוא רגיל לקבל: צריכין עדי ישראל שיעידו על אלו העכו״ם שהן עדי שטר ועל זה השופט שלהן שקיים עדותן שאינן ידועין בקבלנות שוחד (רמב״ם, מלוה ולוה כז ח).

***קַבֹּלֶת**, קיבולת, ס״נ, —כמו קַבְּלָנוּת, מעשה המקבל עליו עבודה בשכר קבוע מראש: בסה דברים אמורים (שמתרת מלאכת אומנים גוים בתוך בתיהן לצרך ישראל בשבת) בקיבולת, אבל בשכיר יום אסור (ר׳ שמעון בן לעזר, ירוש׳ שבת א ח). בעיר אחרת בין כך ובין כך מותר, מהו בין כך ובין כך, בין בתלוש בין במחובר, בין בשכיר בין בקיבולת (שם שם). בין בתלוש בין במחובר ובלבד בקיבולת (ר׳ אילא, שם שם). ומקבלין קיבולת במועד לעשות׳ לאחר המועד (שם מו״ק ג ד). היתה מלאכת אחרים בידו אעפ״י שבקיבולת לא יעשה (בבלי שם יא:). מר זוטרא בריה דרב נחמן בנו ליה אפדנא מקבלי קיבולת חוץ לתחום (שם יב.). מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור, חוץ לתחום מותר (שמואל, שם שם). מקבלין קיבולת במועד לעשותה לאחר המועד ובמועד אסור (שם שם). —ובסהמ״א: נ״ל דמותר ישראל להניח לגוי המקבל קיבולתו לעשותה בשבתות ובימים טובים וכו׳ ועוד נראה לי להתיר קבלת וכו׳ (תשובות ר״ת ו בס׳ הישר, מק״נ, 13). וכולה שמעתתא דמ״ק פי׳ מי שהפך דאוסרת קבלנות היינו בימי אבלו, שנראה כמוסר מלאכתו לעשותה ובאבל החמירו, אבל קבולת גוי אמר גוי אדעתיה קעביד (שם, 14) ולעשות קבולת מדוחק התרתי שהגוים היו רוצים ליטול שכרן כאילו עושין והוי אבד, שאפי׳ בשבת קבולת בגוים לדברי הכל מותר (שם, 101).

---

[1]) [נ״א וקבלת, וקבולת, וקבלות, עי׳ ערכים אלו.]

[2]) [בדפס: וקבלנית.]

קבן — שרש מֻדמה לדעת קצת מדקדקים [1]), שממנו פעל קָבַן, עי׳ א. קָבַב.

קבס, —שרש מְפֻקפק, שממנו גזרו *קֶבֶס, *קִבְּסָה, *קִבֶּסֶת, *קַבַּסְתָּן [2]).

***קֶבֶס,** קֶבֶס, ש״ז, —גֹעל, בחילה [3]), Ekel; dégoût; disgust, והשתמשו במלה בספרות העברית החדשה.

***קִבְּסָה,** קבסא, ש״נ, — שלשול הקשור בהקאה [4]), Brechdurchfall; cholerine: שרוב המאכל גורם ה ק ב ס ה ומכביד האברים (ר״י א״ת, אז״ד י). אכסנאי הכילי לא יפחד מן ה ק ב ס א ולא יצטרך אל מרקחת (הוא, מבחר הפנינים לרשב״ג, שער זולת השאלה, 74). ה ק ב ס א הרצופה זו אחר זו היא גדולת הכח להוליד הכמוסים הרעים (פרקי משה ג, ה.). ואלו הליחות הממיתות הנה יקרו הרבה מהפלגת האכילה והשתיה ו ה ק ב ס א (קאנון ג יא ג ו). כי הוא אם יעשה בו ק ב ס א או יפליג משתיית יין או התשמיש יכפה או יכווץ (שם ג יג א יג). באותות ה ק ב ס א ובטול העכול ברפואת ה ק ב ס א וכו׳ ולפעמים תהיה ה ק ב ס א לרוב השינה והמנוחה (מראה המקום חסר בפתקה). ותאריך בשינה לבלתי בשלים בסיעדים [5]) ו ק ב ס ו ת אשר במחלים (הרוזי אבן סינא, כ״י גרלין). וישתה היין מעט מזוג וישמור מן ה ק ב ס ה ויזקח הזבל שלו (כרבוני, ארח חיים, בחליי המזה, כ״י ביהמ״ד שכטר).

***קִבֶּסֶת,** קיבוסת, —מלה מֻספקת [6]): חנניה בן עזור נביא אמת היה אלא שהיה לו ק י ב ו ס ת והיה שומע מה שירמיה מתנבא בשוק העליון ויורד ומתנבא בשוק התחתון (ריב״ל, ירוש׳ סנה׳ יא ז).

***קַבַּסְתָּן,** — מלה מֻספקת [1]) : רבי עקיבא אומר קרקע כל שהוא חייבת בפאה ובבכורים

---

[1]) כך ר״י חיוג [על הכתוב וְקָבְנוֹ לי משם (במד׳ כג יז), וז״ל: אך וקבנו לי משם לא יצא מעקר זה (קבב) כי אם מעקר ק ב ן (שלשה ספרי דקדוק, פעלי הכפל, הוצ׳ נוט, 115], ודחה זה ריב״ג (כתאב אלמסתלחק, 203 וכו׳), ועי׳ ראב״ע (צחות, לג: ופרושו לפסוק) ורד״ק (מכלול, ליק, קלג.).

[2]) [עי׳ בהערות למלים אלו.]

[3]) [מלה מֻחדשת במקום קִבְּסָה, קבסא.]

[4]) [כנראה נוצרה מלה זו עפ״י פרוש מֻטעה ,מכוון זה למלה קַבַּסְתָּן שבתו״ם, ועי׳ שם הערה.]

[5]) או בסיערים.

[6]) [רגילים לבאר מלה זו כש״נ במשמ׳ מרמת וכדו׳, ואולם אין זאת מדרך הלשון לאמר: „היה לו מרמה״ וכדו׳, במקום היה רמאי. ומצד הענין אין הספור בא ללמדנו, אלא כי היה חנניה מדבר דברי הבל וכדו׳, וכך יוצא גם מנוסחת הספרי (דבר׳ קעז) האומר בקצור: שהיה שומע דברים וכו׳; וכן בבבלי (סנה׳ פט.) על דברי המשנה „ומה שלא נאמר לו״ אמרו: כגון חנניה בן עזור דקאי ירמיה בשוק העליון וקאמר כה אמר ה׳ צבאות הנני שובר את קשת עילם, נשא חנניה ק״ו בעצמו, מה עילם שלא בא אלא לעזור את בבל אמר הקב״ה הנני שובר את קשת עילם, כשדים עצמן על אחת כמה וכמה, אתא איהו בשוק התחתון אמר כה אמר ה׳ שברתי את עול מלך בבל, ע״כ.

היוצא אפוא שאין חנניה מתֹאר כאן אלא כפטפטן, אוהב לדבר, המדבר דברים ללא יסוד, ומכאן כי „לו קיבסת״, ל ו ק י ב ס׳ בעקר מלה אחת היא במשמ׳ פטפטן, הוא לוקוכס, loquax, מרבה דברים, פטפטן ברומ׳, שהבינוה בטעות כשתי מלים עבריות. מכאן שלא היתה מלה קִבֶּסֶת בלשון.]

[1]) [לפי פרוש אחד בערוך: האדם המרבת במאכל ואוכל אכילה גסה ומצטער ומגיע לו שלשול מלמטה וקיא מלמעלה, נקרא בלשון ארמי קיבסא, ע״כ. אך פרוש זה אינו מתאים גם מצד הענין אלא אולי כמאמר בסנה׳ בלבד, אבל לא בקידוש׳, שאין שם כל ענין לבחילה וכדו׳, וגם בסנה׳, אם נדחה הענין כמֻגעל, למה המשיכו לדון בו? ואף אין קיבסא באמת במשמ׳ כזו בארמ׳, אמנם נמצא ק ב ס ת במשמ׳ צמח colocynthis בסור׳, שאכילת פריו גורמת להקאה ולשלשול, ואולם זו מלה שאולה מפרס׳ כַּבַּסְת, ולא משרש בלשון שמית.

ורש״י מפרש ק ב ס ת ן: ציערתני ששאלתני דבר שאי אפשר, ע״כ, כצורת פעל בארמ׳, ולפי פרוש אחר בערוך ת״ז במשמ׳ מכעים. אבל גם להבנה זו אין כל סמך בלשון העבר׳ או הארמ׳.

ונראה שלפנינו מלה יונ׳ הנמצאת בצורות κυβιστίνδα, κυβησίνδα, במשמ׳ בראש למטה ורגלים למעלה, בנגוד אל προκτόνδα, פ ר ק ד ן (עי׳ ערך זה), ומזה אף פעל κυβιστάω, הזדקר בראש למטה וכדו׳, והכונה: א) בקידוש׳, במשפט אחד: קבסתן איכפל תנא לאשמעינן מחט, כלו׳ כלום עד כדי כך התכפל התנא בראש לפנים ורגלים למעלה כדי להשמיע אותנו דבר המחט? ב) ובסנה׳: בעא מיניה וכו׳ המערה בעצמו מהו? א״ל ק ב ס ת ן, כלו׳ κυβιστίνδα, בראש האבר מֻקפל למטה? כלום אפשר כזאת? אמר רב אשי: מאי תיבעי לך בקושי (האבר) לא משכחת לה? כי משכחת לה במשמש (באבר) מת (שאפשר לקפלו). כי כן

ולכתוב עליה פרוסבול ולקנות עמה נכסים שאין להם אחריות, ואי אמרת בעינן צבורים, כל שהוא למאי הוי, תרגומא רב שמואל בר ביסנא קמיה דרב יוסף כגון שנעץ בה מחט, אמר ליה רב יוסף קבסתן איכפל תנא לאשמעינן מחט (קידוש' כו:). בעא מיניה רב אחדבוי בר אמי מרב ששת, המערה בעצמו מהו א"ל קבסתן, אמר רב אשי מאי תיבעי לך בקושי לא משכחת לה כי משכחת במשמש מת (סנה' נה.).

א. קבע [1], ממנו ב. *קְבִיעָה, א. קֶבַע.

ב. קבע [2], ממנו *הַקְבָּעָה, *קָבוּעַ, *קִבּוּעַ, א. *קְבִיעָה, *קְבִיעוּת, ב. *קֶבַע, *קֶבַע, קֻבַּעַת, קוֹבַע.

א. קָבַע, פ"י, קְבַעֲנוּךָ, קֹבְעִים, קֹבְעֵיהֶם, יִקְבַּע, —קָבַע, האדם את האל או את האדם, קִפֵּחַ והזיק אותו, גזל ממנו [3], schädigen, berauben; faire tort à, priver; to wrong, deprive: הֲיִקְבַּע אדם אלהים כי אתם קֹבְעִים אתי ואמרתם במה קְבַעֲנוּךָ המעשר והתרומה במארה אתם נארים ואתי אתם קֹבְעִים הגוי כלו (מלאכי ג ח–ט). אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי יי' יריב ריבם וְקָבַע את קֹבְעֵיהֶם נפש [4] (משלי כב כג). — ובתו"מ: הרי אתה כמהנן ממון ואין אתה אלא כמפסיד נפשות, קובע אתה את השמים מלהוריד טל וממטר (ר' אלעזר בן עזריה לר' טרפון, ידים ד ג). לשון ערבי היא, ערבי כשהוא משיח עם חברו ואומר לו מה אתה גוזלני, אומר לו מה אתה קובעני (ר' לוי, תנחו' תרומה ט).—ובספה"א: עת שמעה אזני גערה נכנעה וארעה כי נודעה חטאתי אך נשבעה נפשי ועלי קבעה (מסה דכעי, לקוטי קדמוניות, סה). ונוגשים פסיקות ועונשים את הקהלה, ואשר לא יתן נפשו קבועה (ר' יפת, ספר נספח', 22). ואם לא תהיה נאמן בה (בתפלה) בלבך ובלשונך תהיה בחזקת הקובעים אותו באמונתו (ר"י א"ח, מו"ה, מסנון [illegible] ג). רשעתי וחטאתי ועויתי ופשעתי וביון מצולת הזמן טבעתי ואלהים ואנשים קבעתי (עמנו', מחב' כח, 220). אל תהי להם (לאלמנה ויתום) קובע, הואיל והוא קבע כל טוב שלהם ע"כ הוא קובע את קובעיהם נפש (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר עז). —ואמר הפיטן: וכתבו גרות וענוי וקבעום קובעים נתגלגלו רחמיו לסוף שלשים שבועים (משה בר קלונימוס, אדני מלך, קרוב' מ פסח). — ואמר המשורר: גרונך כנחל קישון נובע ואת ממון הבריות קובע (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר ד, יח:). כל מעשיך שים לך מקרה ויראת אל קבע, ולחם ביצר לוחצך תמיד וקובעיך קבע (ר"י חריזי?, הענק אות ק, בס' היובל להרכבי). זה יחרץ לשון וזה אוחז כנף בגדי וזה לשופטים קובע (עמנו', מחב' א, 5). — ואמר המליץ: אי לך ארץ שמאשריך בקובעי נפש אדם (ריב"ל, תעודה בישראל, הקד').

ב. *קִבַּע [1], פ"י, — א) תקע ותחב מסמר, יתד וכדו', בתוך דבר, einsetzen; fixer; to fix: קבע

קבסתן κυβιστίνδα, בשני המקומות ענין קפול וכפול הוא.]

1) [משמ' הפעל א. קָבַע (עי' לקמן) שבמקרא היא ממש כזו של קפח בתו"מ ובספ' שהוא קבח בסור' של ארץ ישראל, בערב' קפח' a) וגם פקח' b), ובמנדע' גהפ, וכנראה שרש אחד לכלם, ואולי קרוב לכך אף גבח, עי' שם. ויש שחברו שרש א. קבע זה עם קַבּוּ במשמ' דִּבֵּר, צִוָּה באשור', או עם קבע בנסחת קללות ואלות בשבא', ואינו נראה.]

2) [עי' ב. קָבַע, הערה.]

3) [עי' הערה לשרש.]

4) [בדרך כלל מבארים כפרוש רש"י: וקבע, ויגזול את הנפש, קובעיהם, גוזליהם, ובלשון ארמ' קביעה גזולה כמסכ' ראש השנה אתא ההוא גברא לקמיה אמר ליה קבען פלניא וכו', ע"כ. ואולם בכמה מקומות בא נפש בס' משלי במשמ' בעצמו, בעצמם, וכן כאן: וקבע אותם בעצמם. והשבעים תרגמו καὶ ῥύσῃ σὴν ἄσυλον ψυχήν, כלו' ויגאל מקלט

a) قفخ b) فقخ

את נפשך, אולי עפ"י דרוש כלשון ויקבע (מן ב. קִבַּע) מקלט לנפשך. ואין מקום לתקונם של החדשים וְעָקַב, עָקְבֵיהֶם.]

1) [השרש ב. קבע, שממנו קֻבַּעַת במשמ' כוס, גביע, וכן קוֹבַע, כובע וכדו', בא אפוא אף במבטא כבע או גבע, אך עקרו כנראה קבע במקום קוע (השוה ב. קבל במקום קול), קרוב אל קוע בערב' a), במשמ' לְמַטָּה, קרקע וכדו', וכן קוֹבַע, קֻבַּעַת במשמ'

a) قوع

שלשה מסמרין בארץ להיות שופת עליהן את הקדירה אף על פי שעשה בראשו מקום שתהא הקדירה יושבת טהורה (כלים ו ח). הדיוסטר חבור לטומאה בשעת מלאכה, קבעו בכלונס טמא ואינו חבור לו' וכו', כסא שקבעו בכלונס טמא ואינו חבור לו וכו', קבעו בקורות בית הבד טמא ואינו חבור לת (שם כ ג). עשאה (את העריבה) אבוס לבהמה אע"פ שקבעה בכותל טמאה (שם שם ד). כופת שקבעו בנדבך, קבעו ולא בנה עליו, בנה עליו ולא קבעו טמא, קבעו ובנה עליו טהור, מפץ שנתנ' על גבי הקורות, קבעו ולא נתן עליו את המעזיבה, נתן עליו את המעזיבה ולא קבעו טמא, קבעו ונתן עליו את המעזיבה טהור, קערה שקבעה בשידה תיבה ומגדל כדרך קבלתה טמאה, שלא כדרך קבלתה טהורה (שם שם ה). מאימתי טהרתו (של הסדין)' ב"ש אומרים משיתפור (להיות וילון), ב"ה אומרים משיקשר ר' עקיבא אומר משיקבע (שם שם י). תיבה שהיא מלאה כלים וקבע לה כסוי טמאה, היתה ריקנית וקבע לה כסוי טהורה (תוספת' שם ב"מ י ח). שלהנית שבכרכין שאוכלין עליהן אף על שקבען[1]) במסמר טמאין, הביא כסא וקבע בו מליזבו לליזבו להיות יושב עליו טמא (שם שם י). הספסלין שבפונדקאות אף על פי שנקובין ומכניסין בהן את הרגלים טהורים, קבען במסמר טמאין, הספסלין של מלמדי תינוקות אף על פי שנקובין ומכניסין בהן טהורין, קבען במסמר טמאין (שם שם ב"ב ח י). העושה מזוזה וכו' כשהוא קובעה אומר ברוך אקב"ו על מצות מזוזה (ירוש' ברכ' ט ד). מה המסמר הזה את קובעו, אע"פ שאת חוזר ונוטלו ממקומו מקומו ניכר (שם סנה' י ח). והביאו לפניו שלחן של זהב וכו' ושש עשרה שלשלאות של כסף קבועות בו (ר' חייא בר אבא, שבת קיט.). צינור שחקקו ולבסוף קבעו פוסל את המקוה (ה"ר, ב"ב סה:). אמר לו הקב"ה לנח קבע בה (בתבה)

אבנים טובות ומרגליות (ר' יוחנן, סנה' קח:). למלך שביקש לבנות פלטין והיה אותו המקום אפל, מה עשה הדליק נרות ופנסין לידע היאך הוא קובע תימליוסים (ר' יצחק, מד"ר בראש' ג). נכנס פנחס ומצא אותם (את זמרי וכזבי) שקבעם הקב"ה זה עם זה והיו כרוכין זה בזה (שם שמות לג). אי זה כותל בנית כאן, אי זה עמוד העמדת כאן, אפילו אי זה מסמר קבעת כאן (ר' ברכיה, שם ויקר' ה). היה (משה) קובעו (את המשכן) ומפרקו, ולא סייעו אחד מישראל (ר' חייא בר יוסף, שם במד' יב). היה הולך וראה את השביל מלא דם, והארץ מרובצת בדם הרוגיה מכאן ומכאן, קבע פניו לארץ וראה פרסות רגלים יונקים ועוללים שהיו מהלכים בשבי (פסיק' רב', ויהי בעת ספרחה, קלא:). — ובהשאלה, קבע מסמרות בהלכה, אמר דבריו בהחלטה גמורה: לפי סמון גובין, ואלעזר בני קבע בה מסמרות (ר' יוחנן, ב"ב ז:).—וְקַבֵּעַ דברי תורה כמסמרות, שמרם בלבו: שאם קבעת אותם כמסמר בלבבך הם משמרין אותך (תנחו' בהעלותך טו). — ובסהמ"א: מה הקב"ה קבע ככבים ומזלות ברקיע שלו, אף אני קבעתי ככבים ומזלות ברקיע שלי (מדה"ג, שמות ז ב, שוסמן, 58). ארון של מתכת עשו לו מצריים וקבעוהו בנילוס נהר כדי שיתברכו מימיו (שם יג. יט, 132). היקבע אדם אלהים, א"ר ברכיה אמר הב"ה לישראל אתם קובעים לי מלפשוט ידי בעולמי ולהרויה לי (ברא"ש רבתי, אלבק, 231). לפי שפיהם של אריות מזוהם, כשהושלך דניאל מה עשו, קבעו פיהם לארץ כדי שלא יריח ריחם ותתצער נפשו (שם, 237). לאחר שיצאו האפרוחים מתורת הקליפות במקל וקובעתן בכותל לפניהם ווה לנחש שלא ימותו (רש"י, שבת קז:, ד"ה המנקעת). והלא יכול לקבוע הנסרים במסמרים שלא ירדו גשמים בסוכה (תוס' סוכ' ב., ד"ה כי עביד). וקודם שיקבענה (את המזוזה) במזוזת הפתח מברך תחלה ברוך אתה וכו' וצונו לקבוע[1]) מזוזת (רמב"ם, תפילין ה ז). שאמר לרב נחמן לקבוע לי מזוזה על פתח שלא היו בה דלתות (תשו' רמב"ם קלא, מק"נ, 126). בקש ראובן לקבוע תקרות

הדבר חקעור. וכן בא הפעל ב. קָבַע, בארמ' קְבַע, אף כתרג' של תקע, ועקרו נָקַב, תקע דבר לתוך קערורית וכדו'. ובאותו מעבר ברומ' fixus מן fingo, תקע, תחב, שהתפתח למשמ' של fix(e), קָבוּעַ, ועי' קְבָעָה, קוֹבַע, הערות.]

1) [כצ"ל, בצוקים: שקבאן.]

1) [בירוש' (ברכ' ט ד): על מצות מזוזה.]

מהכותל הצפוני לדרומי ולעשות עליהם מעזיבה וכו׳ (שם ינאי, 242). — ויאמר הפיטן: ואצבעות טרם קבעם באצבעותיו קבעני, ועת אשר פרשם כאהל כיריעה פרשני (ר״א קליר, בהכינו, קרוב׳ א שבוע׳). נשמת קראי הודיות בבור כליות מקדשות קבע נשיות ורקע עליות (ר״י אבן אביתור, פעה״ם 10).—ואמר המשורר: ושנים בפיו נתן הזקים, ולשלשה חלקים נחלקים, להדק טוחנית קבע ולכתוש, וניבים חברם לשבור ולנתוש (ר״י זבארה, בתי הנפש, בס׳ שעשועים, דודזון, 158). — ועי׳ קָבוּעַ. — ב) ובהשאלה, קָבַע דבר, שיהיה קבוע במקום או בזמן וכדו׳, festsetzen; établir; to establish: שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שהקדוש ברוך הוא קובע לו שכר (ר׳ חנינא בן תרדיון, אבות ג ב). קבעה נדרה צריכה להביא עוד חמש פרידות (קנים ג ו). כל אשה שיש לה וסת דיה שעתה וכו׳, וכל שקבעה לה שלש פעמים הרי זו וסת (נדה ט ח). היתה למודה לראות יום חמשה עשר ושינתה להיות רואה ליום עשרים זה וזה אסורין וכו׳, שינתה שלש פעמים ליום עשרים הותר יום חמשה עשר וקבעה לה יום עשרים, שאין אשה קובעת לה וסת עד שתקבענה שלש פעמים, ואינה מטהרת הוסת עד שתעקר שלש פעמים (שם שם י). משה הראה את החדש לישראל ואמר להם כזה היו רואין וקובעין את החודש לדורות (ר׳ ישמעאל, מכי׳, מסכ׳ דפסחא א). עוד היא (תפלת הערב) קבעו אותה כנגד איכול איברים ופדרים שהיו מתאכלין על גבי המזבח כל הלילה (ר׳ תנחומא, ירוש׳ ברכ׳ ד א). מהו ליקבע (מעשר) שני במקום ראשון (שם דמאי א ד). צא וקבע שני וכו׳ צא וקבע ראשון (ר׳ יוסי בן שאול, שם שם). שקבע לו הכתוב זמן (ר׳ אבא מרי, שם ערלה ג א). אם אמר בין של שם יעלה בימיני בין של שם יעלה בשמאלי לא יקדש אלא זה שעל ימיני, לא יקדש אלא זה שעל שמאלי. לא קדש, מפני מה, קובען בפה (שם יומא ד א). ידיעת ספק קובעתו לחטאת (ריש לקיש, שם שבוע׳ ב א). כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו (רב הונא, ברכ׳ ו:). כל הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלים תחתיו (רשב״י, שם ז:). אין מעברין את השנה ביום ל׳ של אדר הואיל וראוי לקובעו ניסן (שמואל, שם י:). בקשו לקבוע פרשת בלק בק״ש (ר׳ יהודה בר זבידא, שם יג:). מתוך ששקולת (גבורות גשמים) כתחיית המתים לפיכך קבעוה בתחיית המתים (רב יוסף, שם לג.). הואיל ואדם קובע סעודתו על היין (ר׳ יוחנן, שם מג:). נשאת ונתת באמונה, קבעת עתים לתורה וכו׳ (רבא, שבת לא.). משל למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן (ריב״ז, שם קנג.). דקלים שבבבל אינן צריכין קבע, מאי טעמא, כבידן קובעתן (ר׳ חייא, ערוב׳ עה.). כשם שהשבת קובעת למעשר כך שבת קובעת לקידוש (רב, פסח׳ קה.). לקידוש קובעת ולא להבדלה קובעת (רב עמרם בשמו, שם שם). אדם שנושה בחבירו מנה וקבע לו זמן בפני המלך וכו׳ (ר׳ יוסי הכהן, ר״ה יז:). בתחלה היו ישראל דומין כתרנגולים שמנקרין באשפה עד שבא משה וקבע להם זמן סעודה (רב אחא בר יעקב, יומא עה:). שבת מה שתקבע מוקצה למעשר בדבר שלא נגמרה מלאכתו, מי אמרינן כיון דכתיב וקראת לשבת עונג, קבעה ואפילו בדבר שלא נגמרה מלאכתו, או דלמא בדבר שנגמרה מלאכתו קבעה, בדבר שלא נגמרה מלאכתו לא קבעה (רבא, ביצ׳ לד:). שבת קובעת בין בדבר שנגמרה מלאכתו בין בדבר שלא נגמרה מלאכתו (תשובת רב נחמן לרבא, שם שם). אמר לו (נקדימון בן גוריון) הלויני שתים עשרה מעיינות מים לעולי רגלים ואני אתן לך שתים עשרה עינות מים וכו׳ וקבע לו זמן (תענ׳ יט:). בתחילה קבעוה בשושן ולבסוף בכל העולם כולו וכו׳ שלחה להם אסתר לחכמים קבעוני לדורות (רב שמואל בר יהודה, מגי׳ ז.). דקובע זמן לחבירו ואמר לו פרעתיך בתוך זמני אינו נאמן (ריש לקיש, ב״ב ה.). כל שתקבענה מחמת אונס אפילו כמה פעמים לא קבעה וסת (נדה יא.). שמונה עשרה פעמים מזכיר האבות בתורה, וכנגד כן קבעו חכמים י״ח ברכות שבתפלה (ר׳ חנינא בשם ר׳ פינחס, מד״ר בראש׳ סט). למלך שעשה סעודה וזמן אצלו אורחים וכו׳ ולא קבע להם זמן אימתי יבאו לסעודה (שם קהל׳, בכל עת יהיו בגדיך לבנים). — וְקָבַע הֲלָכָה, חובה וכדו׳[1]: וכי הלכה קבעתי בישראל (ר׳ עקיבא, תוספת׳ דמאי ה כד). בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות.

---

[1] [עי׳ גם נפע׳.]

הכתוב קבעו חובה (מכיי, מסכ׳ דפסחא י). מצה יכול מצוה, ת״ל תהיה, הכתוב קבעה חובה (ספרא ויפ, ויקרא, נדבה פרק יב). ובחדש הראשון וכו׳ קבעו הכתוב חובה (ספרי במד׳ קמו). לאחר ימים גברה ידן של ב״ש ובקשו לקבוע הלכה כדבריהן (ירוש׳ ביל׳ ב ד). ולא אבה דוד לשתות, לא אבה דוד שתיקבע הלכה על שמו, ויסך אותם לה׳, קבעה מסכת לדורות (שם סנה׳ ב ה). אני עשיתי כדברי ב״ה ואתה עשית כדברי ב״ש ולא עוד אלא שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות (ר׳ אלעזר בן עזריה לר׳ ישמעאל, ברכ׳ יא.). ההוא לקובעו חובה אפילו בזמן הזה (פסח׳ כח:). אם כן לא נפסיק (את הסעודה מבעוד יום) שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות (רשב״ג, שם ק.). לא זזו משם עד שקבעו הלכה כר׳ יוסי (שם שם). ואותו היום גברה ידם של ב״ש על ב״ה ובקשו לקבוע הלכה כמותן וכו׳ ואותו היום גברה ידן של ב״ה וקבעו[1] הלכה כמותן ולא היה שם אדם שערער בדבר כלום (ביל׳ כ.–כ:). — וְקָבַע הכתוב פקוח נפש, קָבַע כפרה, ברכה וכדו׳ : קבע הכתוב פיקוח נפש למי שבא לידו ספק נפש ולא ידע אסור מעתה המגבה הצדקות והמפרנס את העניים והגומל חסדים על אחת כמה וכמה תנתן לו נפשו הרי הוא אומר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה וכו׳ קבע הכתוב ברכה למי שבאת לידו מצוה בלא ידיעה, אמור מעתה היתה סלע צרורה לו בכנפיו ונפלה ממנו, מצאה העני ומתפרנס בה הרי הכתוב קובע לו ברכה כשוכח עומר בתוך שדהו (ספרא ויפ, ויקרא, חובה פרשה יב). למען יברכך ה׳ אלהיך בכל מעשה ידיך, קבע לו הכתוב ברכה בשליחות ידיו (ספרי דבר׳ רסג). שני דברים לא היתה בהן כפרה וקבעה להן התורה כפרה, ואילו הן האומר לשון הרע וההורג נפש בשגגה, האומר לשון הרע לא היתה לו כפרה וקבעה לו התורה כפרה זוגי המעיל וכו׳, ההורג נפש (בשגגה) לא היתה לו כפרה וקבעה לו התורה כפרה מיתת כהן גדול (ר׳ סימון בשם ר׳ יונתן מבית גוברין, ירוש׳ יומא ז ס). —ובכיה : אתם בכיתם בכיה של חנם לפני, אני אקבע לכם בכיה לדורות (מד״ר במד׳ טז). — קָבַע על דבר, קָבַע על עצמו : אפי׳ לשון קרבן אינו, למה שאינו קובע עליו לא נזירות בלשון קרבן ולא קרבן בלשון נזירות (ר׳ זעירה, ירוש׳ נזיר ב ג). אדם קובע עליו קרבן נזיר ועתיד ליזור (הוא, שם שם ב ה). כל שאחרים קובעים עליו סעודה צריך לברך (רב נחמן, ברכ׳ מג.). — וְקָבַע קֶבַע, עי׳ קֶבַע. — ובסהמ״א : ומפני שהוא עיקר הצווי לפיכך קבע הכתוב זכירתה ביום ובלילה (מדה״ג, שמות יג עז, הופמן, 127). כל מקום שכתוב עונש הפסד וחסרון כיס, הרי הוא קובע ברכה, שנאמר למען יברכך ה׳ אלהיך (שם דבר׳ יד כט, הסגלה, 159). ואנו כבר קבענו כמה פעמים תעניות כאלה (תשו׳ הגאו׳ הרכבי רכט, 133). ותראה אם אשלים דברי למועד שתקבע לי וכו׳ אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע עלי (רש״י, שמות ח ה). והגבלת, קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה (הוא, שם יט יב). הדבר הזה קבעוהו עליהם לחוק (הוא, אסת׳ יא מא). ואם היתה שנת בצרת בארץ ישראל וסביב, והנה אין זרע אף כי אביב, הנקבע השנה פשוטה או מעוברת (ראב״ע, הקדמה א לפרושו על התורה, כהנא ב, 67). כי הבקשת והתפלה במה שמתיחד בו היחיד אינם אלא מן הרשות, וכבר קבעו לזה מקום בשומע תפלה למי שהוא רוצה (ר״י הלוי, כוזרי ג יז). אמר הלוה הריני משלם, קבעו לי זמן כדי שאלוה מאחר (רמב״ם מלוה ולוה כב א). מסכת זו ראויה לקובעה אחר עוקצין (ר״ש, טהר׳ א א). ה׳ בחכמה יסד ארץ, קבעה על טבעה והעמידה על יסודה בדעת וברצון (ר׳ זרחיה מברצלונה, בי׳ משלי ג יט, המחר ב, 108). ואמר אברהם בן עזרא כי משה רבינו לא פירש בתורה איך נקבע שנים וחדשים (ר״א הקראי, ג׳ עדן, קדה״ח ו, ז:). וחכמי משנה וחכמי תלמוד על הראייה היו קובעים, והנה ר׳ עקיבא עבר שנים וקבע חדשים חוצה לארץ ולא בחשבון (שם שם ז, ח.). גם ר׳ משה נ״ע הביא בספר זמנים שלו כי יש יום שקובעים בו פעמים יהיה הוא יום הראייה או קודם לו ביום או אחריו ביום ואומר כי יום הקביעה שיהיה קודם לראייה הוא כלא יהיה (שם שם ח, מ:). יש מי שאומר שאם עלה בו ריוח אחר שהגיע זמן חלוק׳ שקבעו נוטלים לפי המעות (שו״ע חו״מ קעו ו).—ואמר הפיטן : קבעתה גזירת

[1]) [בתוספתי (חגי׳ ב יא) ובירוש׳ (ביל׳ ב ד) : נקבעה, נפע׳.]

שווה וכו' (ינאי, אימנתה, קרוב' במדבר, זולאי, רג). חכמו לקבוע ראשון וליסדו באגה"ז לעשות הפסח במועדו (מנחם בר' מכיר, אור זרוע, יוצ' הפסקה א).— ואמר המשורר: חשוק שדי אשר פניו יחלו עשירי עם ומקהלות קדושים, קבעו אות באחיו אל ומופת בירח אשר הוא אות חדשים (רי"ל גיאת, יקר רוח, סעה"ש 16). ונגשת מדינתך ובאת וקבעת באפריקי ישיבות (ר"ש הנגיד, דבריך כמו גשם, ברודי, 15). — ˙˙וקָבַע עצמו בדָבָר או לדָבָר, נהג לעשות הדבר בקביעות: הקובעים עצמם תמיד לשיחה בטלה ודברים בטלים כדרך יושבי קרנות נקראים כסילים (ר"י אבוהב, מנוה"מ ב א ב א). כל הקובע עצמו בשיחה בטלה וכו' מדמה עצמו לבהמה (שם ב ד א א). —˙˙וקָבַע עצמו לעשות דבר: שלשה שלא קבעו את עצמן לאכל יחד (סמ"ג מ"ע כז).

—נִפע', *נִקְבַּע—שקָבְעוּ אותו: יוסף הכהן הביא בכורי יין ושמן ולא קבלו ממנו, אף הוא העלה את בניו ובני ביתו לעשות פסח קטן בירושלים והחזירוהו שלא יקבע הדבר חובה (חלה ד יא). אם כן לא נפסוק שמא תקבע חלכה בישראל[1] (תוספת' ברכ' ה ב). בו ביום נקבעה הלכה כדברי בית הילל[2] ולא היה אדם עורר על דבר (שם חגי' ב יא). משניתנו הרוגי ביתר לקבורה נקבעה הטוב והמטיב (רב הונא, ירוש' ברכ' א ח). נעקרה (ע"ז) ונקבעה במקום אחר, מקום שניתנה בו אומר ברוך ארך אפים (שם שם ט ב). שאין קרבנות צבור נקבעין אלא בשחיטה (ר' יוסה, שם יומא ה א). מה זכו בית הלל שתיקבע הלכה כדבריהן (שם סוכה ב ח). שהדבר מסויי' שלא יקבע הדבר חובה (ר' יונה, שם קידוש' א ח). ולא אבה דוד לשתות, לא אבה דוד שתיקבע הלכה על שמו (שם סנה' ב ה). אע"פ שהרבה שמות היו לו למשה לא נקבע לו שם בכל התורה אלא כמו שקראתו בתיה בת פרעה (מד"ר שמות א). — ובספה"א: שנאה ממנו ארבעים פעמים כדי שתקבע בלבו ותתישב דעתו (והזהיר, ויקר' עג :, אחרי). — ואמר הפיטן: עשה תעשה לחי מכאן ולחי מכאן כמין ראש תור נקבעים ולא זזים (רי"ל בר ראובן, אזהרות, כג.).

—פִעֵ', *קִבֵּעַ, בינ' מְקֻבָּע, מקובע, — שקָבְעוּ בו דבר: ושבעים קתידראות של זהב היו שם מקובעות אבנים טובות ומרגליות כנגד שבעים זקינים (ירוש' סוכ' ה א). עטרה זה אהל מועד כעטרה הזאת שמקובעת באבנים טובות ומרגליות ומעוטרת בתכלת ובארגמן ובתולעת השני ובשש (ר' יצחק, מד"ר במדי' יב). — ובספה"א: ובית המקדש בנוי על ד' הרים זהב מזוקק וכו' וזהב פרווים כזהב שהוא עושה פירות מיוסד בספיר מקובע בגדולה (ספר אליהו ומשיח, ביהמ"ד ילינק ג, 75). ושד היה נותנו ופורח בו ומוליכו בין שמים לארץ ואחר כך מביאו למקומו ומושיבו על קתדרא של זהב כולה מקובעת באבנים טובות ומרגליות (כסא של שלמה, שם ה, 34). משל לשנים שירדו למלחמה, אחד עלה והתרים שלו מקובע עטרות, ואחד עלה כל גופו מקובע חצים (רזיאל, אמסט', ט., בשם מדרש אגדה).

—הִפע', *הִקְבִּיעַ, הוקבע, —כמו נִפע': לידע שהוקבע ראש חודש בזמנו (ר' יוחנן, סוכ' כד :). — ובספה"א: יערוך אותו, עריכה הראויה למדת כל הלילה וכו' ומדה זו הוקבעה להם (רש"י, ויק' כד ג). בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ואמר לו למשה סלחתי כדבריך לכך הוקבע למחילה ולסליחה (הוא, דברי' ט יח). היא הבמה הגדולה, הוא מזבח הנחשת שעשה משה במדבר והוקבעה בשילה (הוא, מ"א ג ד). וע"י שעשה רבי שלש חסרים הוקבע השנה ביום א' (תוס' ערכי' ט., ד"ה מעשה). ואם עשה מהן גורן בשדה הוקבעו למעשרות ומפריש מהן תרומות ומעשרות (רמב"ם, תרומות ב ט). וקבע את קובעיהם וכו', ז"ל אמרו קבוע ומוקבע ר"ל מיושב וקיים (ר' זרחיה מברצלונה, בי' משלי כב כג, הסחר ב, 300). שעובי אותן הקורות יוקבע תוך אותה אמה נוספת (פענח רזא עה"ת, כה, אמסט', ה.) — ואמר הפיטן: מאז והלאה הקבע לדורות לספר לעד כח וגבורות (שמעון בר יצחק, אמרו, קרוב' ז פסח). ומאז בחלקו עלו מחלשים שבעים וסגלם לו לחבל נחלה מקבעים (משה בר קלונימוס, אדני חלד, קרוב' ז פסח). ובשמנה יתדות ישפר לכל רוח שנים יוקבעו וארבע ועשרים אקף נשמעו (כנף רננים, עז.).

---

1) [בבבלי (פסח' ק.): שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות, עי' קל.]

2) [בבבלי (ביצה כ:): וקבעו הלכה כמותן וכו', עי' קל.]

—פע', *קִבֵּעַ [1]) — כמו קל בחזוק הפעלה, קִבֵּעַ בלבו, שמר וזכר: פעמים רבות מכעסת (השפחה) אדונתה, ומקבעת אדונתה את הכל בלבה, והיא משלמת לה בהכאה אחת הכל (ר"ח, כנת לג.).

—הפע', *הִקְבִּיעַ, —כמו קל, ואמר הפיטן: שם בשחקיו גבורות כוכבים ומזורות, הקביעם כנגד המארות ברקיע השמים להאיר על הארץ (יוסף אבן אביתור, אדון כל מעשיו, סעה"ם 128).

—התפ', *הִתְקַבֵּעַ, נתקבע, — כמו נפע': שאלו שראו שחל יום של ערבה בשבת בזמן שלא נתקבעו השנים כתיקונן כגון יסוד חשמד (ר"ח, סוכ' מד.).

*קֶבַע, קִבְעוֹ [2]), ש"ז, — תכונת הדבר הקָבוּעַ, קְבִיעוּת, דבר קָבוּעַ, זמן קָבוּעַ: תפלת הערב אין לה קבע (ברכ' ד א). העושה תפלתו קבע [3]) אין תפלתו תחנונים (ר' אליעזר, שם שם ד). הכל כשרין להוליכו (את השעיר) אלא שעשו הכהנים קבע ולא היו מניחין את ישראל להוליכו (יומא ו ג). כל שבעת הימים אדם עושה סוכתו קבע וביתו עראי (סוכ' ב ט). עשה תורתך קבע (שמאי, אבו' א טו). וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום ב"ה (ר' שמעון, שם ב יג). יין אין לו קבע, שמן יש לו קבע [4]) (ירוש' פסח' א א). דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי (ר"י בר' אלעאי, ברכ' לה:). שבתחלה היו טובלין במי מערות מכונסין וסרוחין והיו נותנין עליהן מים שאובין התחילו ועשאום קבע, גזרו עליהם טומאה (רב אסי שבת יד.). משם אתה מוצא קבע שמתפללים ג' פעמים ביום (מד"ר במד' ב). — ובצרופים עם שמות עצם, אכילת קֶבַע, דירת קֶבַע, במשמ' אכילה קבועה וכדו', בנגוד אל עראי: אוכל בהן (בתפלין) אכילת עראי ואינו אוכל בהן אכילת קבע, ישן בהן שינת עראי ואינו ישן בהן שינת קבע (ר' זעירא בשם אבא בר ירמיה, ירוש' ברכ' ב ג). לא יאחז אדם תפילין בידו וס"ת בזרועו ויתפלל וכו' ולא יישן בהן לא שינת קבע ולא שינת עראי (ת"ר, בבלי שם כג:). הנכנס לסעודת קבע יהלך י' פעמים של ארבע אמות וכו' ונפנה ונכנס ויושב במקומו (ת"ר, שבת פב.). סוכה דירת קבע בעינן וכו' סוכת דירת עראי בעינן (יומא י:).—ובספהמ"א: והלימוד שלהם עראי דעראי והביטול קבע (אורח' לצדיקים, שער התורה). וטוב מעבדתו אשר הציב גבול לדתי יקרה וקבע לחגיונה קבע שלא ימוש להשיב נפש נוחליה לשבוע (ד"ה של יהודי אלגיר ואה"י ב, יעקב מן, 24). — ואמר הפיטן: אלה קבע קווצות קריאת קדוש קושבי קדם קרא (ינאי, אלה אחוזת, קרוב' פסח, זולת, רפה). — ואמר המשורר: כל מעשיך שים לך מקרה ויראת אל קבע [1]), ולחם ביצר לוחמך תמיד וקבעיך קבע (ר"י חריזי ?, הענק אות ק, ס' היובל להרכבי).—*ובחכמת ההנדסה, במשמ' הבסיס הקבוע למטה, Grundfläche, Basis; base: והמשלשת בדי פנים, בשני הצלע בקבע בעמוד בגג וכו' והקבע זה ששני צלעים קבועים עליו (מחכת המדות א, 54). ובמשלשת בין בשוים בין בחלופים מצרף העומד בחצי הקבע והעולה משניהם היא המשיחה (שם ב, 53). והעמוד המשך מהם אל צד הארוך נופל והוא מקבע [2]) (שם ד, 49). ויש מן החדה (הזוית החדה) שצלעותיה ישרות והרוצה למוד מחצב אותה כנגד הקבע, נמצא הזויות חדות כמדת הראשון כן מדת האחרון (שם שם).

קֹבַע, עי' קוֹבַע.

קֻבַּעַת, ש"נ, —גְּבִיעַ, כוס גדולה [3]), Becher; coupe; cup: התעוררי התעוררי קומי ירושלם אשר

---

[1]) [המקבעת ביצים בכוחל (שבת כז:), היו שגרסו המקבעת, עי' רש"י שם, והנכון כנראה: המבקעת.]

[2]) [כך במשנת מנק' כ"י פרמה.]

[3]) [ובגמרה: מאי קבע, א"ר יעקב בר אידי א"ר אושעיה כל שתפלתו דומה עליו כמשוי (ברכ' כט:).]

[4]) [כבבלי (פסחי מ.): שמן יש קבע לאכילה, יין אין קבע לשתיה.]

---

[1]) [מנק' לשם המשקל קִבֵּעַ.]

[2]) [שטינשנידר מתקן: הקבע.]

[3]) [כך השבעים (κόνδυ) ות"י (פילי, φιαλη). וכך נכון לפי השואת המלים גביע בעבר', קובעא (כום) בסור', קַבְעָה a), גביע הפרח בערב', ושם אף קַעב b) במשמ' כוס, אשוי קֻבּוּת (בהעלמת העין), וקרוב לכך אף קוֹבַע, כּוֹבַע, וכן כל החדשים. אך רב המפרשים העברים פרשו כרש"י, וז"ל: ת"י פילי, והוא שם כוס, ולי נראה קבעת, אלו השמרים הקבועים בתחתית הכלי, ומצית

---

a) قبعة b) قعب

שתית מיד יי' את כוס חמתו את קֻבַּעַת כוס התרעלה שתית מצית (ישעי' נא יז). הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה את קֻבַּעַת כוס חמתי לא תוסיפי לשתותה עוד (שם שם כב). — ובסהמ"א, גם במשמ' שמרים, עכבת: ובכוס הזה (של התרעלה) ג' טיפות, האי חצץ והאי סר מכות והאי קובעת (ר' אליהו די וידאש, ראשית חכמה, שער היראה יג, כז:). את קובעת כוס העניות ודלי דלות (ר' אליעזר אזכרי, ספר חרדים, אות מוסר, קיט). גמאתי את כוס חסר מלא מסך הזה עם קֻבַּעְתּוֹ ושמריו עד תומו (מ. א. גינצבורג, קרית ספר, עג). — ואמר הפייטן: שותה קובעת כוס החמה, אל תהי נבעת כי זרוע רמה, אל וישועת תהיה לך חומה (רמב"ע, יודעי תרועה, סליח' לר"ה, סדור מנהג ארם צובה, הכג:). קול יללת בת ציון מרחוק נשמעת, תזעק זעקת חשבון תבכה בכי מיפעת, אהה כי כוס שתיתי ומציתי קבעת (ר' שלמה בן יצחק גירונדי, שכורת ולא מיין, קינ' ה"ב). רני בבל מאודך שיר אהבה רעיתי, כי לקחתי מידך קבעת כוס חמתי (ר"י נג'ארה, שמעי נא, עולת תמיד, פזמ', קיד). — ואמר המשורר: ושתו בוז בקבעת ומצו כוס משכרת (ר"מ הנגיד, שלח יונה, שעה"ש 31). ומת לכם זמורי נזר לגדל כמו גפן סדום שדמות עמורה, ויינם אחריתו רוש ולענה וקובעתם מסוכה היא במרה (ר"י אלנקאוה, בשם אלהי, מנוה"מ א, 7). חץ קנאה אירה למטרה כבדו יפלח, לא בלבו בלב שאול אדוניו ירה אירהו, הוא ישקהו כוס רעל ישתה עד קבעת (שלום הכהן, ניר דוד ד, 73).

קבץ [1], ממנו *הִתְקַבְּצוּת, *מִקְבָּץ [2], *מְקַבֵּץ, *מְקֻבָּצָה, ב. *קִבּוּץ, *קִבּוּצִי, *קְבִיצָה, *קְבִיצוּת, קָבַץ, *קֹבֶץ, קְבֻצָה, *קְבֻצוֹת, *קַבְּצָן, *קַבְּצָנִי.

קָבַץ, פ"י, קָבַץ, קְבוּצִים, קָבְצִי, קְבֹץ, קִבְצוּ, אֲקַבֵּץ, אֲקַבְּצָה, אֲקַבְּצֵם, תְּקַבֵּץ, יְקַבֵּץ, יְקַבֶּץ־, יְקַבְּצֶנּוּ, יְקַבְּצֵם, יְקַבְּצוּ, — אסף יחד ואגר תבואה, שלל והון וכדו', sammeln; amasser; to assemble: וְיִקְבְּצוּ את כל אכל השנים הטבות הבאת האלה ויצברו בר תחת יד פרעה אכל בערים ושמרו (בראשי' מא לה). וַיִּקְבֹּץ את כל אכל שבע שנים אשר היו בארץ מצרים (שם שם מח). ואת כל שללה תִּקְבֹּץ אל תוך רחבת ושרפת באש (דברי' יג יז). מרבה הונו בנשך ובתרבית לחונן דלים יִקְבְּצֶנּוּ [1] (משלי כח ח). וַיִּקְבֹּץ את הכהנים והלוים ויאמר להם צאו לערי יהודה וְקִבְצוּ מכל ישראל כסף לחזק את בית אלהיכם (דה"ב כד ה). — וְקָבַץ מתכת לתוך הכור להתיכה: יען היות כלכם לסגים לכן הנני קֹבֵץ אתכם אל תוך ירושלם קבצת כסף ונחשת וברזל ועופרת ובדיל אל תוך כור לפחת עליו אש להנתיך כי אֶקְבֹּץ באפי ובחמתי והנחתי והתכתי אתכם (יחזק' כב יט–כ). — ובהשאלה, קָבַץ אָוֶן: ואם בא לראות שוא ידבר לבו יִקְבָּץ און לו (תהל' מא ז). — וְקָבַץ בני אדם, אספם והקהילם יחד לאספה, versammeln; assembler; to gather: וַיִּקְבֹּץ מלך ישראל את הנביאים כארבע מאות איש (מ"א כב ו). וַיִּקְבֹּץ יהוא את כל העם (מ"ב י יח). אספו עם קדשו קהל קִבְצוּ זקנים אספו עוללים (יואל ב יו). וָאֶקְבְּצָה מישראל ראשים (עזרא ז כח). וָאֶקְבְּצָה את החרים ואת הסגנים ואת העם להתיחש (נחמי' ז ה). ויסבו ביהודה וַיִּקְבְּצוּ את הלוים מכל ערי יהודה וראשי האבות לישראל ויבאו אל ירושלם (דה"ב כג ב). וַיִּקְבֹּץ אמציהו את יהודה ויעמידם לבית אבות (שם כה ה). — וְקָבַץ אנשי חיל לקרב: וַיִּקְבֹּץ יפתח את כל אנשי גלעד וילחם את אפרים (שפטי' יב ד). וַיִּקְבְּצוּ פלשתים את מחניהם לצבא להלחם בישראל (ש"א כח א). וַיִּקְבֹּץ שאול את כל ישראל ויחנו בגלבע (שם כח ד). ויואב שב מאחרי אבנר וַיִּקְבֹּץ את כל העם (ש"ב ב ל). ובן הדד מלך ארם קָבַץ את כל חילו ושלשים ושנים מלך אתו וסוס ורכב ויעל ויצר על שמרון וילחם בה (מ"א כ א). ויהי אחרי כן

יורה עליו כמה שנאמר שמריה ימצו (תהלים עה), ע"כ, כאלו במשמ' עכבת, עקבת של הכוס.]

[1]) [הוא קבצ' a) בערבי, קבע בסור', קבץ בכושי, וקרובים אליו כוץ, קמץ, קפץ, עי' שם.]

[2]) [ש"ז, במשמ' מקום ההתקבצות: ויתנו אותה לפני עדת הדבורים במקום מקבצם (ס' היסר, ויקרא, לגוז, יח:).]

[1]) [כך בספרים מדויקים לפי עדותו של בעל מנחת שי, ובספרים אחרים יְקַבְּצֶנּוּ. ואמר רד"ק: לחונן דלים יקבצנו, לבן אשר דגוש ולבן נפתלי יְקַבְּצֶנּוּ קל (ס' השרשים, ערך זה). והעיר בעל מנחת שי: לפי זה יש לתמוה על מה שנהגו בשני שוואין.]

קבض

וַיִּקְבֹּץ בן הדד מלך ארם את כל מחנהו ויעל ויצר על שמרון (מ״ב ו כד). וַיִּקְבֹּץ את כל יהודה ובנימן והגרים עמהם מאפרים ומנשה ומשמעון כי נפלו עליו מישראל לרב בראתם כי יי׳ אלהיו עמו (דהי״ב יה ט). — ועם אֶל: וישלח אחאב בכל בני ישראל וַיִּקְבֹּץ את הנביאים אל הר הכרמל (מ״א יח כ). — ועם ה׳ הכוון: ויאמר שמואל קִבְצוּ את כל ישראל המצפתה (ש״א ז ה). וַיִּקְבְּצוּ פלשתים את כל מחניהם אפקה (שם כט א). — ואל פלוני: ויאמר אבנר אל דוד אקומה ואלכה וְאֶקְבְּצָה אל אדני המלך את כל ישראל (ש״ב ג כא). ועתה שלח קְבֹץ אלי את כל ישראל אל הר הכרמל (מ״א יח יט). — ועם עַל: וַיִּקְבֹּץ עליו אנשים ויהי שר גדוד (שם יא כד). —ובינ׳ סָתוּ׳, מ״ר קְבוּצִים: וגם במלאכת החומה הזאת החזקתי ושדה לא קנינו וכל נערי קְבוּצִים שם על המלאכה (נחמ׳ ה טז). — וקִבֵּץ עמים כדי לענשם: ויאסף אליו כל הגוים וַיִּקְבֹּץ אליו כל העמים (חבק׳ ב ה). לכן חכו לי נאם יי׳ ליום קומי לעד כי משפטי לאסף גוים לְקָבְצִי ממלכות לשפך עליהם זעמי כל חרון אפי (צפנ׳ ג ח). — וּפ״ע, קָבַץ על יד, כמו קפץ על היד, סגר את ידו לבל יפזר הונו[1]: הון מהבל ימעט וקֹבֵץ על יד ירבה (משלי יג יא).—ואמר בן סירא: מונע מנפשו יקבץ לאחר ובטובתו יתבעבע זר (ב״ס גניי יד ד). בנערותיך לא קבצת[2] איך תשיג בזקנותיך (שם כה ג). — ובתו״ש: מה עשה (טיטוס), נטל את הפרוכת ועשאו כמין גרגותני והביא כל כלים שבמקדש והניחן בהן וכו׳ שנאמר ובכן ראיתי רשעים קבורים וכו׳ אל תקרי קבורים אלא קבוצים (גיט׳ נו:). — ובספה״א[3]: ואם היה קובץ על יד מסגף עצמו ברעב ואינו מוציא למזונות אלא דבר מועט בצער שלא יספיק לו וזו רעה חולה (ר״י עקנין, ס׳ מוסר ג ה, 32).

בעל לשון הרע וכו׳ והנה זה לבו יקבץ לו מדות שתי הכתות הרעות וכו׳ (ר״י אלנקאוה, מנוה״מ ז, 359). —ובתפלה: כתר יתנו לך יי׳ אלהינו מלאכים המוני מעלה עם עמך ישראל קבוצי מטה (כתר, קדושת מוסף ספרדי). — ואמר המשורר: הן הזמן ערב לעשות חפציך, לכן בישע רב שמח קבוציך, ושנתך תערב מי זה יקיצך (ראב״ע, מחן מדה, כהנה א, 128). — ואמר המשורר: היה קובץ לכל חכמה ואוסף, קנה בינה ולא זהב וכסף (רה״ג, קנה בינה, שערי מוסר השכל קטן, ורטהימר, יא.). — *וְקִבֵּץ מִסְפָּרִים, חִבְּרָם לְסְכוּם: שתהיה יודע מחצית כל אחת מצלעי המשלש ותקבוץ את המחציות האלה וכו׳ (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ג, 49). — *וּמאכל קוֹבֵץ, מאכל המכווץ את הבטן ועוצר: וראוי שיתמעט מהם העוגות הקובצות ואע״פ שיהיו חזקים כמו עוגות ברבריש וביחוד בעת העצר הטבע (קאנון ג יד ד יג). ולא תאכל (המעוברת) מאכלים הרעים המרבים תערובות ולא העוצרים והקובצים כדי שלא תצטרך לשלשל על ידי משקה (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ה א).—*וְסם קוֹבֵץ: ואחר ישים על החבורה סמים קובצים כמו רמונים, חבושים, עפצים וכו׳ (ארח חיים, במורסות, כ״י ביהמ״ד ספרד).—*וטעם קוֹבֵץ, מְכַוֵּץ: ושרשי הטעם תשעה, המתוק והדשן, והם חמים לחים, והמר והמליח והחריף, והם חמים יבשים, והקובץ והחמיץ והעפיץ, והם יבשים קרים (ר״י א״ת, או״ד ג ז). ומספר הטעמים הם ט׳, המר והמתוק וכו׳ והקובץ והעפיץ והתפל (שער השמים לאבי הרלב״ג ט, לג.). והעפיץ והקובץ והחמוץ והתפל וכולם קרים (אמו״ר לרלב״ד א ו, 27). —*וקֹבֵץ על יד כשם לאסף של כתבי יד וכדוי, ועי׳ קֹבֶץ.

—נפעי, נִקְבַּץ, נִקְבְּצוּ, נִקְבָּצִים, נִקְבָּצָיו, הִקָּבֵץ, הִקָּבְצוּ, תִּקָּבֵץ, תִּקָּבְצוּ, יִקָּבְצוּ,—נִקְבְּצוּ, נאספו ובאו, התכנסו: הִקָּבְצוּ ושמעו בני יעקב (ברא׳ מט ב). וימת שמואל וַיִּקָּבְצוּ כל ישראל ויספדו לו (ש״א כה א). וַיִּקָּבְצוּ פלשתים ויבאו ויחנו בשונם (שם כח ד). הִקָּבְצוּ ובאו התנגשו יחדו פליטי הגוים (ישע׳ מה כ). הִקָּבְצוּ כלכם ושמעו (שם מח יד). שאי סביב עיניך וראי כלם נִקְבְּצוּ באו לך (שם מט יח; ס ד). אמר לצפור כל כנף ולכל חית השדה הִקָּבְצוּ ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זבח לכם (יחזק׳ לט יז). עושו ובאו

---

1) [זאת כנראה משמי הכתוב: הסוגר ידו לבל יפזר את הונו ירבה אותו. אך רֹב המפרשים הבינו אותו כאלו כוונתו המקבץ מעות על ידו, המקבץ פרוטות ומצרפן לחשבון.]

2) [נ״א: חפצתם.]

3) [שמוש הפעל בבנין קל, המצוי במקרא, נדחק בתו״מ ובספה״א בפני בנין פִּע׳ ולא נשאר אלא בצורות מעטות כמליצה לקוחה מן הכתוב, ואמנם בקצת מקומות הנקוד בספק.]

כל הגוים מסביב ונקבצו שמה הנחת יי' גבוריך (יואל ד יא). ויקבצו יהודה לבקש מיי' גם מכל ערי יהודה באו לבקש את יי' (דהי"ב כ ד). ויקבצו עם רב ויסתמו את כל המעינות (שם לב ד). — ובמשמ' שקבצו אותם: נאם אדני יי' מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו לנקבציו (ישע' נו ח). ונטשתיך המדברה אותך ואת כל דגת יאריך על פני השדה תפול לא תאסף ולא תקבץ[1] לחית הארץ ולעוף השמים נתתיך לאכלה (יחזק' כט ה). ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי ישב בשער המלך (אסתר ב יט). — ונקבצו לפלוני: כל צאן קדר יקבצו לך (ישע' ס ז).—ונקבצו אל פלוני: עלה אלינו מהרה והושיעה לנו ועזרנו כי נקבצו אלינו כל מלכי האמרי ישבי ההר (יהוש' י ו). אלכה נא ואכה את ישמעאל בן נתניה ואיש לא ידע למה יככה נפש ונפצו כל יהודה הנקבצים אליך ואבדה שארית יהודה (ירמ' מ טו). וכהתפלל עזרא וכהתודותו בכה ומתנפל לפני בית האלהים נקבצו אליו מישראל קהל רב מאד אנשים ונשים וילדים (עזר' י א). במקום אשר תשמעו את קול השופר שמה תקבצו אלינו (נחמ' ד יד). נשלחה על אחינו הנשארים בכל ארצות ישראל ועמהם הכהנים והלוים בערי מגרשיהם ויקבצו אלינו (דה"א יג ב). —ונקבצו על פלוני: ויקבצו עליו אנשים רקים בני בליעל ויתאמצו על רחבעם בן שלמה (דהי"ב יג ז). — ונקבצו אל מקום פלוני: ובהקבץ נערות רבות אל שושן הבירה אל יד הגי ותלקח אסתר אל בית המלך (אסתר ב ח). — ועם ה' הכוון: ויקבצו המצפתה (ש"א ז ו). ויקבצו כל ישראל אל דויד חברונה (דה"א יא א). — ובלי ה באותה משמ': ויעבירו קול ביהודה וירושלם לכל בני הגולה להקבץ ירושלם (עזר' י ז). ויקבצו כל אנשי יהודה ובנימן ירושלם (שם שם ט). ויקבצו ירושלם בחדש השלשי לשנת חמש עשרה למלכות אסא (דהי"ב טו י).—ונקבצו שם: שמה קננה קפוז ותמלט ובקעה ודגרה בצלה אך שם נקבצו דיות אשה רעותה (ישע' לד טו).—ונקבצו יחדו: כל הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים (שם מג ט). ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו (הוש' ב ב). בהקבץ עמים יחדו וממלכות לעבד את יי' (תהלי' קב כג). — ובתו"מ: ואת כל שללה תקבוץ, לרבות נכסי רשעים שבחוצה לה, א"ר חסדא ובנקבצים לתוכה (סנה' קיב.). — ובסהמ"א: ושהקבוץ ההוא ראית על ואו המשך הנופל ממנו בעבור הקבץ השני נחים וכו' וכאשר באה עליו הא הנקבה השיבו עליו הכפל הנופל ממנו בדגשות ונקבצו שני נחים (ר"י ח"ח, סה"ס לריב"ג, הקד', 6). — °ובמשמ' התכוצות: הלא תראה הפתאים מבקשים דפיקת הגידים ולא ידעו מהפשטם והקבצם (ר"י ח"ח, חו"ד ה). — °ונקבצו המספרים, חברו לסכום: והדרך הזה הוא שתהיה יודע מחצית כל אחת מצלעי המשלש ותקבוץ את המחציות האלה וכו' והמספר הנקבץ מנה אותו במותר השלישי וכו' (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ב, 49). ותחלוק המספר הנקבץ בידך על קוטר העגולה וכו' (שם שם, 72). ותקבץ את שני המרבעים ותקח גדר המספר הנקבץ מהם (שם שם, 81).

—פע', קבצה, קבצה, קבצם, קבצן, קבצתי, קבצתים, קבצו, מקבץ, מקבצם, מקבציו, קבץ, קבצי, קבצנו, אקבץ, אקבצה, אקבצך, אקבצך, אקבצם, יקבץ, יקבצה, יקבצנו, תקבצם, תקבצו,—כמו קל, קבץ, קבץ תירוש: נשבע יי' בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאיביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת כי מאספיו יאכלהו והללו את יי' ומקבציו ישתהו בחצרות קדשי (ישע' סב ט). — וקבץ מים: ואת בקיעי עיר דוד ראיתם כי רבו ותקבצו את מי הברכה התחתונה (שם כב ט).— וקבץ עמרים: ועתה נאספו עליך גוים רבים האמרים תחנף ותחז בציון עינינו והמה לא ידעו מחשבות יי' ולא הבינו עצתו כי קבצם כעמיר גרנה (מיכה ד יא–יב). — וקבץ הון ועשר, דברי חפץ: וכל פסיליה יכתו וכל אתנניה ישרפו באש וכל עצביה אשים שממה כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ישובו (שם א ז). — וקבץ אנשים: לכן הנני מקבץ את כל מאהביך אשר ערבת עליהם ואת כל אשר אהבת על כל אשר שנאת וקבצתי אתם עליך מסביב (יחזק' טז לז). ואריבה את הסגנים ואמרה מדוע נעזב בית האלהים ואקבצם ואעמידם על עמדם (נחמ' יג יא). — ביחוד, קבץ הנפוצות, הצאן: והיה כצבי מדח וכצאן ואין מקבץ (ישע' יג יד). כרעה עדרו ירעה בזרוע יקבץ טלאים

[1] [יש מן החדשים גורסים תקבר.]

וּבחיקו ישא (שם מ יא). — והאנשים: ושב יי' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וְקִבֶּצְךָ מכל העמים אשר הפיצך יי' אלהיך שמה אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יְקַבֶּצְךָ יי' אלהיך ומשם יקחך (דברי ל ג—ד). ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפצות יהודה יְקַבֵּץ מארבע כנפות הארץ (ישע' יא יב). אל תירא כי אתך אני ממזרח אביא זרעך וממערב אֲקַבְּצֶךָּ (שם מג ה). ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אֲקַבְּצֵךְ (שם כד ז). נאם אדני יי' מְקַבֵּץ נדחי ישראל עוד אֲקַבֵּץ עליו לנקבציו (שם נו ח). אתם הפצתם את צאני וכו' ואני אֲקַבֵּץ את שארית צאני מכל הארצית אשר הדחתי אתם שם (ירמ' כג ב—ג). ונמצאתי לכם נאם יי' ושבתי את שביתכם וְקִבַּצְתִּי אתכם מכל הגוים ומכל המקומות אשר הדחתי אתכם שם (שם כט יד). כי הרחקתים בגוים וכי הפיצותים בארצות וכו' וְקִבַּצְתִּי אתכם מן העמים ואספתי אתכם מן הארצות אשר נפצותם בהם (יחזק' יא טז—יז). והוצאתי אתכם מן העמים וְקִבַּצְתִּי אתכם מן הארצות אשר נפוצותם בם (שם כ לד). גם כי יתנו בגוים עתה אֲקַבְּצֵם (הוש' ח י). אסף אאסף יעקב כלך קַבֵּץ אֲקַבֵּץ שארית ישראל (מיכה ב יב). נמו רעיך מלך אשור ישכנו אדיריך נפשו עמך על ההרים ואין מְקַבֵּץ (נחום ג יח). הנני עשה את כל מעניך בעת ההיא והושעתי את הצלעה והנדחה אֲקַבֵּץ ושמתים לתהלה ולשם בכל הארץ בשתם בעת ההיא אביא אתכם ובעת קַבְּצִי אתכם (צפני' ג יט—כ). אשרקה להם וַאֲקַבְּצֵם כי פדיתים וכו' והשבותים מארץ מצרים ומאשור אֲקַבְּצֵם (זכרי' י ח—י). הושיענו יי' אלהינו וְקַבְּצֵנוּ מן הגוים (תהל' קו מז). יאמרו גאולי יי' אשר גאלם מיד צר ומארצות קִבְּצָם ממזרח וממערב מצפון ומים (שם קז ב—ג). — ובהשאלה, פָּנָיו קִבְּצוּ פארור, בפניו נראו בהלה ופחד ובעתה[1]): מפניו (מפני הארבה) יחילו עמים כל פנים קִבְּצוּ פארור (יואל ב ו). בוקה ומבוקה ומבלקה ולב נמס ופק ברכים וחלחלה בכל מתנים ופני כלם קִבְּצוּ פארור (נחו' ב יא). — ובתו"ם: מאי מקמץ, אמר רב יהודה זה המקבץ[2])

[1]) [עי' פָּארוּר, הערות, עמ' 4809.]

[2]) [אפשר שצ"ל גם כאן: זה המקמץ צואת כלבים, וכן ברש"י, ולהלן בגמרא: תנאי היא דתניא מקמץ זה בורסי, ויש אומרים זה המקמץ צואת כלבים.]

צואת כלבים (כתוב' עז.). מה עשה מרדכי, קִבֵּץ את התינוקות וענה אותם מלחם ומים וכו' (מד"ר אסתר, ואתמר אסתר להשיב). — ובמהס"א: קבצאל ועדר ויגור* כל המקבץ עדרים לתורה יגור במחיצת אל (ערוך מרך קנן[1])). בא א' מלמד תינוקית קִבֵּץ לו חבריה סביבו באיתה בית הכנסת ללמדם מקרא ומשנת (שאלה לרמב"ם, תשו' הרמב"ם, 93). אח"כ הסכימת לְקַבֵּץ בניה ובנותיה ובני בניה עם רב באיתה חצר בחלקה וכו' אמרו רהל ולאה לזאת האשה כבר שמת זאת החצי כפונדק באלו הקרובים אשר קִבַּצְתִּים אליך וכו' וכמו שאנחני לא נְקַבֵּץ קרובינו עמנו כן את לא תניח לדיר עמך זולתי בשיעור מנין הנפשות אשר היו דרים בחיי ראובן בעלך (שאלה לרמב"ם, שם, 239). והקונדושטוולו וכו' יהיה מחויב לְקַבֵּץ הקהל ולקרא ברבים את אשר אנחנו מתקנים ומסדרים (תקנות קנדיאה כה, הרטוס-קאסוטו, 14). —**וְקִבֵּץ כְּתָבִים: וְקִבַּצְתִּי כל הכתבים כעמיר גורנה וכו' ועשיתי מהם קִיבֵּץ וכו' (חנה מאיר, מכת' קנא' סז). — **וְקִבֵּץ, קִבֵּץ נדבות: כבר אני מתמעט מנכסיי ואין לי כי אם מעט, אי זה טוב שאלך נע ונד מעיר לעיר שאקבץ כדי שאפרנס את עצמי ואת בני וכו' (ס' חסידים תתתמח, 308). — **וְקִבֵּץ ריסי עיניו, הקריבם זה לזה: מי שמקבץ ריסי עיניו ועוצמן מעט בשעה שרואה אור או בשעה שהוא רוצה לדקדק כראיה (רמב"ם, ביאת המקדש ח ו). —וְקִבֵּץ חָלוּק בְּלוּלָאוֹת, פרף וקשר אותו בלולאות: החוטין היוצאין מן האריג וכו' ושל חלוק שהוא קרוע מתחילתו ועד סופו ואחר שלובשין אותו מקבצין אותו בלולאות שיעור חוטיו עשר אצבעות (הוא, כלים כח ח). — **וְקִבֵּץ הֶעָצֵל אֶת הַזְּרוֹעַ וכדו', כִּוֵּץ וצמצם אותה: העצלים המנענעים הזרוע מהם מה שיקבצו אותו ומהם מה שימתחו אותו (קאנון א א א יח). — **וְקִבֵּץ הַקֹּר: (האויר) הא' הוא העליון מהם הסמוך ליסוד האש מקבל חומו מאד עד שישימהו חם ויבש ולא יתילדו בו מפני זה עננים ומטר כי אין קור מקבץ (ר"י לברבנאל, ברא"ש' א, הרקיע, דעת ד). —

[1]) [כפי הנראה כך היתה גרסתו בגיט' ז., ובספרינו אין, ועי' קוהוט.]

*ובהשאלה לענינים רוחניים, א) במשמ׳ חִבֵּר וְאִחֵד: ומה שהביא לקבץ נמצא עם נעדר לדבר אחד בענין, הוא שקר משחת (ר״י א״ח, אוי״ד א). לקבץ האומה על דעת אחת (ר״א הקבלי, גן עדן, קדה״מ ד, ה.). ובדתות המפורסמות יתחברו הלבבות החלוקות וכו׳ עד שהיה במדינה אחת קהלות מאנשים דתותיהם רבים וכו׳ והמפורסמות יקבצום (אמו״ר לראב״ד, עה).—*וְקִבֵּץ מִסְפָּרִים, חִבְּרָם: והדמיון לחשבון הזה משלש אשר צלעו האחת י׳ והשנית ה׳ והשלישית ו׳ אם אתה מקבץ לשלש חציי הצלעות האלה יהיו י״ב (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ג, 49). ושערו המדקדקים וקבצו אלה המותרות מכל קשת וקשת מאלו הששה ועלו למדת שביעית הקוטר (שם שם, 61). ותקבץ את שני המרבעים ותקח גדר המספר הנקבץ מהם (שם שם, 81). החשבונות כלם כשתקבץ שארית לשארית או כשתוסיף מנין על מנין תקבץ כל מין עם מינו, השניות עם השניות והחלקים עם החלקים והמעלות עם המעלות (רמב״ם, קדה״מ יא א). לקבץ שני מספרים או שלשה או יותר לידע סכום מניינם (ר״י ן׳ זירגא, ספר המספר, כ״י בריט׳ מוז׳). — *וְקִבֵּץ בין [1] שני ענינים, חבר ואחד אותם: וזה וזולתו ממה שדומה לו הוא ממה שמקבצים בו העברים בין שלש אותיות נעות וכו׳ כאשר באר בה כבר ר׳ יהודה בספר אותיות הסתר ואמר שאינם מקבצים ביניהם בכל מלה נמלטת מאותיות הגרוניות ומהפגש הכפל, וכבר המציאנו אנחנו בספר הקרוב והישור מלות רבות קבצו בהם בין שלש תנועות והמלות ההן נמלטות מאחה״ע ומאותיות הכפל וכו׳ (ר״י א״ח, ספר הרקמה עו, 98). מפני שקבצו בה (בלשון העברית) בין שני נחים ולא קבצו בין שלש תנועות אלא על ידי הדחק (הוא, כוזרי ב עח). ואני תמיה איזה דבר קבץ בין שני החמרים המתחלפים האלה וכו׳ ומי הוא המכין לזה ההתאחדות (ר״מ א״ת, מו״כ ג יט). וזהו תכלית היכולת לקבץ בין התועלת לכל אדם ובין מניעת הביאור בלמוד דבר מזה הענין (הוא, שם ג, הקד׳).

— ב) במשמ׳ הֵכִיל וְכָלַל: ובניתי אותו על עשרה שערים מקבצים כל חובות הלבבות (ר״י א״ת, חו״ה, הקד׳). אלא יהא חיבור זה מקבץ לתורה שבעל פה כולה (רמב״ם, הקד׳ משנה תורה). כמו שהתחייב שיהיה עצמו יתברך בלתי דומה לעצמיים, כן ראוי שיהיו תאריו והעצמיים אשר יחשבום בלתי דומים לתארים ולא יקבצם גדר אחד (ר״ש א״ת, מו״כ א נו). יתחייב בהכרת שישאלו השאלות ההם כולם, ואין לצאת מהם כי אם בטענים מגונים, יקבצו ההכזבה והבטול לכל פשוטי התורה (הוא, מו״כ ג כה). אמנם אין ענין השגחתו בענין השגחתנו וכו׳, ולא יקבצם גדר אחד וכו׳ כמו שלא תדמה פעולתנו לפעולתו ולא יקבצם גדר אחד (הוא, שם ג כג).

—פע׳, מְקֻבֶּצֶת.—ארץ מְקֻבֶּצֶת, שהעם היושב בה מְקֻבָּץ מעמים רבים: מימים רבים תפקד באחרית השנים תבוא אל ארץ משובבת מחרב מְקֻבֶּצֶת מעמים רבים על הרי ישראל אשר היו לחרבה תמיד והיא מעמים הוצאה וישבו לבטח כלם (יחזק׳ לח ח). — ובתו״מ: אין עושין תורה חומשין כשהן מפוזרין, תורה חומשין מקובצין (סופר׳ ג ג). — ובסהמ״א: יש שקוברין את המת בבגדד ואחר זמן מוציאים אותו כמה פרסאות אל עבר פרס המערבי למדבר הסמוך לישימון, ואין מנהג להיות שם מקובצין ולא לומר צדוק הדין (חלוף מנהגים מספקין, 49). אבל אם הזמינוהו ליום הידוע לישיבת הדיינין וכו׳ כותבין עליו נדוי שהכל יודעים שהדיינים מקובצין (עטור״מ יא). —*וְקִבְּצֵי המים: ואין הבדל אם תטבול בנהר נילוס וכו׳ או בבור מן הבורות כשיהיה המקובץ מן המים שיעור אמה על אמה ברום שלש אמות (הסו׳ הרמב״ם ק, א״ח פריימן, 97).—*קִבְּצֵי הצלעות: ואם יכנס ידו לבדק, היה הדופן דבוק לאון הריאה, ולא היה לו מקום שיכנס ידו, או היתה הריאה הגדול או היו הצלעות מקובצות מדופן אל דופן, ינתח אותה דופן מדופן, ויראה אם לא הית שם סמך (צ״ל סרך), ולא היתה דבוקה הריאה אל הצלעות, כשר (הלכות טרפות לאלדד הדני ג 15, א. אפשטין, 113). — *ובהשאלה, קִבְּצָה הדעת: ואם הוא יושב בבית האבל, אין לו לשחוט עד שימצאו (צ״ל שימלאו) ימי אבלו, כי השחיטה תהיא תבקש שיהיה דעתו של אדם

1) [על פי הערב׳: גמע בין a). השוה הערת דוד קסל לכוזרי ב עח.]

a) جمع بين

מקובצת[1]) עליו, ויהיה לבו שמח (שם שם 25, שם, 117). — °וקפצו הקשתות, קפצו המספרים, חברו: שתי קשתות כשיקובצו יהי מהם עגולה (תמו"ר לרלב"ד, 156). כאשר יקבצו מספרים האלה 78, 53, 85, יהי' מספר המקובץ מהם 216 (דוד פריזנהוזן, כליל החשבון, א ד). ועי' מקפץ, עמ' 3262. —°ומקפץ, במשמ' מרכב, מחבר: והנה היא (הארץ) כן (מרכבת), כי היא עפר ואבן וחול והדומה להם מקובצים (ר"י א"ת, תו"ד א א). וכשיתקבצו (העצמים הפרדיים) קצתם אל קצתם יהיה המקובץ בעל כמות, והוא אז גשם (כ"ם א"ת, מו"נ א עג). ודבר מקובץ מן הארץ וכותלים סביביו וגג עליו הוא הבית (תמו"ר לרלב"ד ג ג). — °ובדקדוק, קבץ השם, בא במספר רבים: ואומר לַח בא במשקל רַע מן הכתוב ולא נם לַהה, וקבצת לַח לַחים, כאשר קובץ אשא דֵעִי למרחוק מן דֵעִים, בכתוב מפלאות תמים דעים, ומות מן מ(ו)תים, ומותי ערלים תמות, ורוב רובים, ככתוב אכתוב לך רובי תורתי כמו זר נחשבו, ורון רונים, ככתוב רני פלט תסובבני סלה (תשו' דונש על מנחם, 14). זה גורלך מנת מדיך, כמו מדותיך, או יהיה מדה מחובר בלשון זכרים ובלשון נקבות כמו ארבע פנותיו, ויקובץ בלשון זכרים כמו שער הפנים, כן יאמר מן מדה מדות ויאמר מדים וממנו מדיך (רד"ק, ירמ' יג כה). על כמה פנים יקבצו השמות בכללן, על חמשה פנים, האחד שיהיה השם זכריי ויוקבץ בלשון זכר תמיד, כמו מן שיר שירים, ומן בן בנים וזולתם, השני, שהשם הנקביי יהיה רבויו בלשון נקבה תמיד כמו מן חומה חומות (ר"מ בן חביב, מרפא לשון, לג:). — °וקפצה האות, באה בנקוד קבוץ: ואין אמרי בגלות מים שהוא מן המשנים עם קבוץ הגימל סותר לאמרי באת שתי גלות הכתרות שעינו ויו, כי התנאי שמה שיהיה האחד מקובץ גם כן, כמו שאחד גלות הכתרת מקובץ והוא אחד מימין הגלה, אבל אחד גלות מים פתוח והוא גַל נעול, ופעמים ימצא מן האחדים מה שאינו מקובץ, וכאשר יאמרו מהם שנים או רבים יקרה אותו הקבוץ וכו' (והקבוץ הנזכר בשער הזה והמקובץ הוא קבוץ שפתים ור"ל השלש נקדות תלויות זו על זו, והמקובץ היא המלה שהיא נקדת בהם) (ר"י א"ת, ספ"ש לריב"ג, גל). — °ובשם ספר: שיטה מקובצת לר' בצלאל אשכנזי.

—התפ', התקבצו, יתקבצו, התקבצו. — התקבצו האנשים, נאספו ובאו: ויהי כשמע כל המלכים אשר בעבר הירדן וכו' ויתקבצו יחדו להלחם עם יהושע ועם ישראל פה אחד (יהוש' ט ב). וישמעו כל בעלי מגדל שכם ויבאו אל צריח בית אל ברית ויגד לאבימלך כי התקבצו כל בעלי מגדל שכם (שפט' ט מו–מז). וישמעו פלשתים כי התקבצו בני ישראל המצפתה (ש"א ז ז). ויתקבצו כל זקני ישראל ויבאו אל שמואל הרמתה (שם ח ד). ויתקבצו אליו (אל דוד) כל איש מצוק וכל איש אשר לא נשא וכל איש מר נפש ויהי עליהם לשר ויהיו עמו כארבע מאות איש (שם כב ב). ויתקבצו בני בנימן אחרי אבנר ויהיו לאגדה אחת (ש"ב ב כה). הן כל חבריו יבשו וחרשים המה מאדם יתקבצו כלם יעמדו יפחדו יבשו יחד (ישע' מד יא). שמועה שמעתי מאת יי' וציר בגוים שלוח התקבצו ובאו עליה וקומו למלחמה (ירמ' מט יד). — ובתו"מ: כשמת אהרן נתקבצו כולם אצל משה ואמרו לו היכן אהרן אחיך (ספרי דבר' שה). מה ראו לסמוך מברך השנים למקבץ נדחי ישראל, על שם ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופיריכם תשאו לעמי ישראל, למה, כי קרבו לבוא, נתקבצו הגליות והדין נעשה (כי אתא רב חנינא, ירוש' ברכ' ב ד). לשועל שהיה מהלך על גב הנהר וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום (ר"ע, ברכ' סא:). פתח רבי יהושע ודרש (במעשה מרכבה) וכו' והיו מלאכי השרת מתקבצין ובאין לשמוע כבני אדם שמתקבצין ובאין לראות במזומטי חתן וכלה (חגי' יד:). שכשניתנה תורה לישראל היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכל (מלכי) עובדי כוכבים אחזתן רעדה וכו' נתקבצו כולם אצל בלעם הרשע ואמרו לו מה קול ההמון אשר שמענו וכו' (ר"א המודעי, זבח' קטז). ויקח את האבן וכו' מלמד שנתקבצו כל אותן אבנים למקום אחד וכו' (רבי יצחק, חול' צא:). בדרכי הגוים יש נימוסין הרבה וכומרין הרבה, כולן מתקבצין בבת אחת וכו' (מד"ר במד' יח). — ובסהמ"א: אחר שקוברין את המת מתקבצין האבלים ועומדין בצד בית הקברות וכו' (רמב"ם, אבל

[1]) [כלומר מישבת ומרכזת, בנגוד ל„פזור הנפש", והוא על פי הערבי' ג'מע חואשה, קבץ חושיו, ג'מע קלבה, קבץ לבו, השוה הערה לד של אפשטין בעמ' 127.]

ג א). לפי שברוב העתים מתי שיתקבצו הקהל הוא בבה"כ (תשו' הרמב"ם, ח"מ פריימן, 14). כשנזדמן (הדבר) שנתקבצנו בארץ הזאת מקצוי ארץ וגלילות רחוקים וכו' והתחיל כל אחד מאתנו כשהוא לעצמו ובעת התקבצנו לבדוק עניני הצבור וכו' (שם, 91). אנחנו חתומי מטה, אשר נתקבצנו בבית הכנסת הגדול וכו' (תקנות קנדיאה, הרטוס — קאסוטו, 76). — *והתקבצו הדברים: או תשים הדבר אשר הביאו לה ע"י שליש עד שיתקבץ הכל (תשו' הרמב"ם, ח"מ פריימן, 199), — *ובמשמ' הזדמנו יחד, נתקבצו האנשים: המבקש לקנות מחבירו מקח, מוכר אומר במאתים אני מוכר לך והלוקח אומר איני קונה אלא במנה והלך זה לביתו וזה לביתו ואח"כ נתקבצו ומשך זה החפץ סתם וכו' (רמב"ם, מכירה כ א). — *והתקבץ הירח עם השמש וכדו': בזמן שעושין על הראייה היו מחשבין ויודעין שעה שיתקבץ בו הירח עם החמה בדקדוק הרבה (רמב"ם, קדה"ח ו א). משיתקבץ הירח והחמה לפי חשבון זה עד שיתקבצו פעם שניה במהלכם האמצעי (שם ו ג). שהקבוץ הקטן והוא קבוץ שבתאי וצדק משעה שיתקבצו באיזה מקום שיתקבצו שנית כמו עשרים שנה ממהלך השמש בקרוב (אגרת תימן להרמב"ם). — *ובהשאלה, התקבצו מדות שונות בלב האדם, התקבצו ההפכים: אבל אם יתכן להתקבץ בלב המאמין הכניעה והגאוה אם לא וכו' (ר"י א"ח, חו"ה, הכניעה ט). ואלה השני דברים (נע ונח) לא יתקבצו באות אחת (הוא, הקדמה ג, 7). ושלא יתקבצו שני הפכים בנושא אחד (רוח חן ג). — *ונתקבצה דעת האדם עליו, נתרכזה בו דעתו[1]: אדם הא' יום שנתקבצה דעתו אליו אמר הב"ה למלאכי השרת באו והשתחוו לו (לקוטי ספורים לאלדד הדני, א. אפשטין, 66). — *והתקבצו מספרים וכדו', נצטברו לסכום: ואתה מוצא העשרה מחצית שני הצדדים האלה בהתקבצם (ראב"ע, יסודי התבונה ומגדל האמונה, מובא באוצר המונחים הפלוסופיים לקלצקין, קבץ). וכמה יתרה שנת החמה על שנת הלבנה קרוב מאחד עשר יום, לפיכך כשיתקבץ מן התוספת הזאת כמו שלשים יום וכו' מוסיפין חדש אחד ועושין אותה השנה שלשה עשר חדש (רמב"ם, קדה"ח א ג). — *והתקבץ, במשמ' התרכב, נתהוה מחלקים נפרדים: שהם חשבו שהעולם בכללו, ר"ל כל גשם שבו, הוא מחובר מחלקים קטנים מאד וכו' וכשיתקבצו קצתם אל קצתם יהיה המקובץ בעל כמות והוא אז גשם (ר"מ א"ת, מו"נ א עג, הקדמה א). ואי אפשר התקבץ החלקים ההם ופרודם אלא בתנועתם, הנה בהכרח יצטרכו לקיים הרקות עד שיוכלו החלקים ההם להתקבץ ולהתפרד (שם שם, הקדמה ג). — *ובדקדוק, התקבץ השם, בא במספר רבים: וכמוהו שיתקבץ במם מן השמות הנקבות דבורה דבורים וחטה חטים ושעורה שעורים וכו' ודע כי השמות האלה הנקבות שנתקבצו במם, אם קבצתם בתו אתה על האמת (דונש, תשו' על רסע"ג 49). — *ובמשמ' התכווץ והצטמק: מה שמעינן דכיסכוס מעין שפשוף הוא ומתקבץ[1] הבגד פי' יתכמש ונראין קמטין קמטין וכשלובשו מתפשט (ר"ח, שבת קמ.). ואם לא יתקבץ החזה לא יצא ממנו האור החם (עולם קטן, מאמר נכפש החיה, הורויץ, 28). סבת תנועת החזה והתפשטו והתקבצו, שהיא מן העצבים הבאים מן המח (שם, 29). — *ובמשמ' התחבר לחיות חיים מדיניים: כבר התבאר תכלית הביאור כי האדם מדיני בטבע ושטבעו שיהיה מתקבץ ואינו כשאר ב"ח אשר אין לו הכרח להתקבץ (ר"מ א"ת, מו"נ ב מ).

—הפעי', *הקבץ, כמו נפע': נקח כלי מלחמה ויוקבצו אלינו עוזרים רבים ואחר זה נלך ללחום נגד ישמעאל (שבט יהודה, הנוכר 4). —וכמו פע', [במשמ' בא במ"ר: שיהיה השם וכריו ויקבץ בלשון זכר תמיד כמו מן שיר שירים (ר"מ בן חביב מרפא לשון, לג:).

*קֶבֶץ, ש"ז, —כמו קֶפֶץ, פרק ברגל, Fussgelenk; articulation du pièd; joint of the foot; ונב העגל שאינה מגעת לערקוב הרי זה ישחט, באיזה ערקוב אמרו, ר' חנניה בן אנטיגנוס אומר בערקוב שבאמצע ירך עד קבץ[2] העליון ולא עד קבץ התחתון (תוספת' בכורות ד יד).

*קֹבֶץ, ש"ז, מ"ר קְבָצִים, —ספר המכיל דברים מקבצים, שונים בתכנם ובצורתם, מאסף, Sammelband;

---

1) [השוה פע', קִבְּצָה הדעת.]

1) [בערוך (ערך כסכס): ומתקווץ, ובאו"ז: ומתכויץ, עי' קווץ.]

2) [בבבלי (בכורות מא.): קפץ.]

collection ; receuil : וקבצתי כל הכתבים בעמיר גורנה וכו׳ ועשיתי מהם קובץ (ר׳ אבא מרי, מנחת קנאות, מכתב קז). ובמדומה אנכי שהראשונה אינה בקובץ התשובות אשר ראיתי, והשנייה ישנה שם אך אין הקובץ עכשיו בידי (ר״י קולון, תשו׳ קכח). שונות ונבדלות כל התשובות הנמצאות בקובץ זה מאשר בזה וכו׳ וזולת תשובה זו אין עוד אחת הכפולה בשני הקובצים[1]) (ש״ר, הקד׳ תשו׳ הגאו׳ של דוד קאסל). — ובמשמ׳ גדל הכרך, Format ;[2]) format : קובץ רביע, קובץ גדול, קובץ שמינית (קעטים מספר הזקוק, ברכת אברהם לכבוד ברלינר, 289). מחוור אשכנזי קובץ רביע (שם 292).

קְבֻצָה, *קבוצה, ש״נ, קְבֻצַת, —שה״פ מן קָבַץ, מעשה הקוֹבֵץ: לכן הנני קבץ אתכם אל תוך ירושלם קְבֻצַת[3]) כסף ונחשת וברזל ועופרת ובדיל אל תוך כור לפחת עליו אש להנתיך (יחזק׳ כב יט–כ). — *ובמשמ׳ אסף של דברים מקבצים יחד: קיבורת היא קבוצת בשר שבין פיסת היד למרפק מסוף למרפק (תוס׳ עירובי׳ לה:, ד״ה יזק). — ובדקדוק במשמ׳ מספר רבים, רבוי: לַחַ בא במשפל רַעַ מן הכתוב ולא גם לחה, וקבצת לח לחים כאשר קובץ אשא רעי למרחוק מן רעים (תשו׳ דונש על מנחם, 14). — *ובחכמת החשבון סכום של מספרים מקבצים, total ; somme (totale) ; Summe : כאשר יקבצו מספרים וכו׳ 78, 53, 85, יהי׳ מספר המקובץ מהם 216 והוא נקרא בהיות המדובר ממנו קבוצה או קבוץ (סוממא) (כליל המשנון א ז). — *ובמשמ׳ קִבּוּץ של דברים או של אנשים מקבצים יחד: כל רשימת שמות הגאו׳ בספר זה אצל כל קבוצה וקבוצה (ש״ר, הקד׳ לתשו׳ הגאו׳ של דוד קאסל). ונוהגת המלה במשמ׳ ישוב חקלאי חברתי בארץ ישראל.

קַבְּצוּת, *ש״נ, קַבְּצוּת יד, —תכונת הקוֹבֵץ וקוֹפֵץ ידו, קַמְצָנוּת: ואם היה קובץ על יד מסגף עצמו ברעב ואינו מוציא למזונות אלא דבר מועט

1) [יש שמבטאים במ״ר קְבָצִים כאלו מן קֹבֶץ (על יד), כמו מְאַסֵּף במשמ׳ דומה.]

2) ועי׳ צונץ, Ritus, עמ׳ 28, הערה.

3) [במקום בִּקְבֻצַת, בהבלעת הבי״ת.]

בצער וכו׳ רפואתו שאומרי׳ לו פזר מעותיך וכו׳ וממילא יסור מלבבו צרות העין וקבצות היד (ר״י עקנין, ס׳ מוסר ג ה).

קַבְּצָן, *ש״ז, —עני המְקַבֵּץ נדבות, מחזר על הפתחים: על אדות קבצנים (שנארער) העולים משוט בארץ וכו׳ ומתפשטין בארץ ליטא (תקנות הקהלות מסנת תש״ג, האסיף תרכ״ד, 167). שלא יתן כלום לשום קבצן זולת הפור לשלחו משם והלאה (שם שם). שם נתחזקה התקנה בועד שפ״ג אדות הקבצנים שהקהלות והישובים היושבים על הספר הסמוך למדינת פולין ישגיחו ע״ז שכל קבצן שיבא לקהלות ולא יהיה בידו כתב מליצה שיש לו צרת הבת להשיאה לאיש ונצרך לסיוע קרובים שלא ישלחוהו לליטא רק ישיבוהו לפולין (שם שם, 168).

קַבְּצָנוּת, *ש״נ, — א) תכונת הַקַּבְּצָן, עֹנִי גדול,— ב) פעֻלת הַקַּבְּצָן, חזירה על הפתחים —נוהג בדבור ובספרות.

קַבְּצָנִי, *ת״ז, נקי׳ קַבְּצָנִית, —שיש בו תכונת הַקַּבְּצָן: אמנם החבורת הקבצנית הזאת כבר החליפה ברבה את הבגדים הארכים (מלך הקבצנים לזנגביל, תרג׳ ש״ל גורדון, ספר א פרק א).

קַבְקַב [1]), *ש״ז, — נעל של עץ, Holzschuh ; sabot ; wooden shoe : ראובן הוחזק לבעל תורה וכהן ויצא עליו קול זה כמה שנים איך חפש לנער אחר שכירו והכאו הכאות נמרצות בקבקב אחד צלעותיו (תשו׳ רלב״ח קיז).

***קבקביות** [2]), — מלה מספקה: עד שלא נכנסתי לשררה הייתי בורח ממנה, כשנכנסתי לשררה כל מי שהוא מבקש להוציאני מתוכה אני יורד עליו בקבקביות[3]) (יהודה בן טבאי, אדר״נ נוס׳ ב פרק כ).

1) [כנראה מן הערב׳ קַבְקָאב a) במשמ׳ זו.]

2) [עי׳ בהערה הבאה.]

3) [הערת שכטר: נראה שצ״ל בעקיפין, ע״ב, ואינו נראה. ואין נראים גם דברי ליברמן (הירושלמי כפשוטו, 468). ואין כאן בכתיב קבקביות אלא נסחת אחרת חשובה במקום צורת המאמר בירוש׳ (פסח׳ ו א): עכשיו שנכנסתי כל מי שיבא ומוציאני בקומקום

a) قبقاب

קבר [1], ממנו קבורת, °קבירה, קבר, °קבר, קבר, °קברון, °קברן.

קבר, פ״י, קברתי, קברתני, קברתו, קברו, קברהו, קברום, קברתם, קובר, קבר, קברים, קבור, קברים, קבור, לקבור, -בר, קבר, קברו, קברה, קבר, קברו, קברוה, אקברה, אקברה, תקברני, תקברנו, יקבר, תקברו, יקברו, יקברהו, — קבר את המת, טמן אותו בקבר, בקבורה וכדו׳, begraben; enterrer; to bury: תנו לי אחזת קבר עמכם ואקברה מתי מלפני (ברא״ש׳ כג ד). במבחר קברינו קבר את מתך איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מקבר מתך (שם שם ו). אל נא תקברני במצרים ושכבתי עם אבתי ונשאתני ממצרים וקברתני בקברתם (שם מז כט–ל). מתה עלי רחל וכו׳ ואקברה שם בדרך אפרת (שם מח ז). כי שם קברו את העם המתאוים (במד׳ יא לד). ויקבר אתו בגי בארץ מואב מול בית פעור (דבר׳ לד ו). ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם (יהוש׳ כד לב). ויהי אחרי קברו אתו ויאמר אל בניו לאמר במותי וקברתם אתי בקבר אשר איש האלהים קבור בו (מ״א יג לא). ובתפת יקברו מאין מקום לקבור (ירמ׳ יט יא). וקברו שם את גוג ואת כל המונה (יחזק׳ לט יא). וימת ויקברהו בעיר דויד ולא קברהו בקברות המלכים (דה״ב כד כה). וישכב מנשה עם אבתיו ויקברהו ביתו [2] (שם לג כ). — ומתחת לעץ: ויקחו את עצמתיהם ויקברו תחת האשל ביבשה (ש״א לא יג). — וקבר את פלוני עם אבתיו: וימת ויקברו אתו עם אבתיו בעיר דוד (מ״ב יב כב). וישכב עזריה עם אבתיו ויקברו אתו עם אבתיו בעיר דוד (שם יה ז). — ואל אבתיו: אני נאסף אל עמי קברו אתי אל אבתי אל המערה אשר בשדה עפרון החתי (ברא״ש, מט כט). — וקבר אתו אל מקום פלוני, קבר אותו שמה: ואקברה את מתי שמה (שם כג יג). ואחר כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה על פני ממרא הוא חברון (שם שם יט). ויגוע וימת אברהם וכו׳ ויקברו אתו יצחק וישמעאל אל מערת המכפלה אל שדה עפרן בן צחר החתי (שם כה ח–ט). שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו שמה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו ושמה קברתי את לאה (שם מט לא). וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון עד קברו אתו המקברים אל גיא המון גוג (יחזק׳ לט יה). —וגם בלי ציון מקום הקבורה: אם יש את נפשכם לקבר את מתי מלפני (ברא״ש׳ כג ח). עלה וקבר את אביך כאשר השביעך (שם נ ו). לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא (דבר׳ כא כג). אנשי יביש גלעד אשר קברו את שאול (ש״ב ב ד). עשה כאשר דבר ופגע בו וקברתו (מ״א ב לא). וספדו לו כל ישראל וקברו אתו כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר (שם יד יג). פקדו נא את הארורה הזאת וקברוה כי בת מלך היא וילכו לקברה ולא מצאו בה כי אם הגלגלת והרגלים וכפות הידים (מ״ב ט לד–לה). וימת אלישע ויקברהו וכו׳ ויהי הם קברים איש וכו׳ וישליכו את האיש בקבר אלישע (שם יג כ–כא). וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ (יחזק׳ לט יב). — וקבר את עצמות פלוני: ויקברו את עצמות שאול ויהונתן בנו בארץ בנימן בצלע בקבר קיש אביו (ש״ב כא יד). וישאו את גופת שאול ואת גופת בניו ויביאום יבישה ויקברו את עצמותיהם תחת האלה ביבש (דה״א י יב). — ובלי לפרש מי הנקבר: ולא יאמר עוד התפת וגיא בן הנם כי אם גיא ההרגה וקברו בתפת מאין מקום (ירמ׳ ז לב). וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם (יחזק׳ לט יג). — ואין קבר: ואת איזבל יאכלו הכלבים בחלק יזרעאל ואין קבר (מ״ב ט י). שפכו דמם כמים סביבות ירושלם ואין קובר (תהל׳ עט ג). — בינ׳ פעו׳, קבור, שקברו אותו: בקבר אשר איש האלהים קבור בו (מ״א יג לא). ובכן ראיתי רשעים קברים [1] ובאו וממקום קדוש יהלכו (קהל׳ ח י). —

הזה אני יורד לו, מה הקומקום הזה כווה ומפציע ומפחם כו כך אני יורד לו, ע״כ, ובגנזי שכט״ר (ח, 448) קומקום בסמך, והנה הגרסה קבקביות על יד קומקום, קומקום מוכיחה, כי הנכון בקנקנתום הזה, שפרושו חמצה גפריתנית, Vitriol, והוא הכווה ומפציע ומפחם ולא הקומקום, שהוא לעצמו אינו גורם כל רעה. ואמנם בבבלי (מנח׳ קט:) כבר שנו וכתבו: אני מטיל עליו קומקום של חמין, ולפי זה אף נוסח א׳ באדר״נ, ואין זו הלשון המקורית.]

[1] [השרש משתף לכל הלשונות השמיות באותה משמ׳.]

[2] [כמו: בביתו.]

[1] [אך נראה שצ״ל קרבים. ועי׳ גם קברת, הערה.]

ובתו"ס: קברו את המת וחזרו אם יכולים להתחיל (קריאת שמע) ולגמור עד שלא יגיעו לשורת יתחילו (ברכ' ג ג). הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שבעה (מו"ק ג ה). הרי אנו הולכין לספוד ולקבור את איש פלוני (יבמ' טז ה). אמרו לפונדקית איה חברנו, אמרה להם מת וקברתיו (שם שם ז). יודע אני שהנזיר אסור ביין, אבל סבור הייתי שחכמים מתירים לי מפני שאין אני יכול לחיות אלא ביין או מפני שאני קובר את המתים (נזיר ג ד). ועושה חצר על פי המערה שש על שש כמלא המטה וקובריה ופותח לתוכה שתי מערות (ב"ב ו ח). ולא היו קוברין אותו (את הנתלה) בקברות אבותיו (סנה' ו ה). נתעכל הבשר מלקטין את העצמות וקוברין אותן במקומן (שם שם ו). המבכרת שהפילה שליא ישליכנה לכלבים, ובמוקדשין תקבר, ואין קוברין אותה בפרשת דרכים (חול' ד ז). לא רצה לפדותו (את פטר החמור) עורפו בקופיץ מאחריו וקוברו (בכורות א ז). תנור שהוא עומד בתוך הבית ועינו קמורה לחוץ והאהילו עליו קוברי המת וכו' (אהל' ה א). קוברי המת שהיו עוברים באכסדרה והגיף אחד מהן את הדלת וכו' (שם ו ג). ומביא שתי צפרים דרור, שחט את א[...] מהן וכו' חפר וקוברה בפניו (נגעי יד א). בית הטומאות של כותים מטמאים באהל מפני שהן קוברין שם את הנפלים (נדה ז ד). לא היו קוברין אלא משליכין וחיה גוררתן (ר' יהודה, שם שם). וכל הקבור בא"י כאילו קבור תחת המזבח (תוספת' ע"ז ד ג). בראשונה היו קוברין אותן במהמורות, נתאכל הבשר היו מלקטין את העצמות וקוברין אותן ברזים [1] (ירוש' מו"ק א ה). אבל אם מצאו בדרך קוברו או לימין הדרך או לשמאל הדרך, שדה בור ושדה ניר קוברו בשדה בור (שם נזיר ז א). איני יכולה (לשוש בעולם) שאני קבורה במחצלת של קנים (ברכ' יח:). בני אל תקברוני לא בכלים לבנים ולא בכלים שחורים (ר' ינאי, שבת קיד.). פונדקית נכרית היתה ומסיחה לפי תומה היתה, זה מקלו וזה תרמילו וזה קמ שקברתיו בו (רב כהנא, יבמ' קכב:).

1) [נ"א ברזין, בארזים, ובתוספת' (סנה' ט ח) בארון, ועי' ארזנ.]

וקוברין מתי נכרים עם מתי ישראל מפני דרכי שלום (ת"ר, גיט' סא.). וכבר שלחה מלכות הרשעה אצל גסטרא של בית פעור הראנו היכן משה קבור, עמדו למעלה נדמה להם למטה, למטה נדמה להם למעלה (סוטה יד.). בשעה שלא מצא (אברהם) מקום לקבור את שרה וכו' לא הרהר אחר מדותיך (ב"ב טו:). וכשם שאין קוברין רשע אצל צדיק כך אין קוברין רשע חמור אצל רשע קל (סנה' מז.). קובר מתים הייתי וכו' (אבא שאול או ר' יוחנן, נדה כד:). קברני תחלה בבקעה ובסוף לקט עצמי ותנם בגלוסקמא בארזים (אביו של ר' אליעזר בר צדוק לבנו בשעת מיתתו, שמח' יב). קברו אותי תחת מרגלותיו של אבא (אבא שאול לבניו, שם שם). הקבור בה (בא"י) כקבור בירושלם, והקבור בירושלם כקבור תחת כסא הכבוד (קטע מכילתא דרשב"י על דבר', JQR Apr. 1904, עמ' 446). אבות דרך היסב הן קבורין (קלור הגדות הירושלמי, גנזי שכטר א, 429). — *ובהשאלה, קבר את פלוני, חי עד שראה את מות פלוני, מת פלוני בחייו: הנושא את עיניו באשתו שתמות וירשנה או ישא את אחותה סוף קוברתו (תוספת' סוטה ה י). כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקובר את בניו מוחלין לו על כל עונותיו (ר' יוחנן, ברכ' ה:). בת כהן לישראל אין זווגן עולה יפה וכו' קוברה או קוברתו או מביאתו לידי עניות (פסח' מט.). אמר לו נדב ואביהוא אימתי ימותו ב' זקנים הללו ואני ואתה ננהיג את הדור, אמר להן הקב"ה הנראה מי קובר את מי (סנה' נב.). — *ולשון קללה, תְּקְבְּרֵהוּ אמו: המחלק נכסיו על פיו וכו' אין נקנין אלא במשיכה וכו' מעשה באמן של בני רוכל שהיתה חולה ואמרה תנו כבנתי לבתי והיא בשנים עשר מנה ומתה וקיימו את דבריה, אמר להן (ר' אליעזר) בני רוכל תקברם [1]) אמן (ב"ב ט ז). — ובספה"א: ובו תדבקון, הדבק בדרכיו, גמול חסדים קבור מתים בקר חולים כמו שעשה הקב"ה (רס"י, דבר' יג ה). קוברין מתי גויים עם מתי ישראל וכו' מפני דרכי שלום ופירש"י [2]) לא שיקברום בקבר ישראל

1) [במשנ' מנק' ליוורנו: תְּקַבְּרֵם, פע'.]

2) [רש"י (גיט' סא.) בשנוי לשון.]

אלא משתדלים בקבורתם כמו שמשתדלים בקבורת ישראל (טויו"ד שסז). — *וגם לא על גוף בע"ח [1], קָבַר את הצפרנים, טמן אותן באדמה: שלשה דברים נאמרו בצפרנים, הקוברן צדיק שורפן חסיד זורקן רשע (מו"ק יח.). — °ומעות: ונמצא פשע שלא קברן (כס"י, ב"מ מב., ד"ה תמילתו). שאילו ידעת בהן שהם פיקדון הייתה חייבת לשלם מפני שלא קברה אותם (תשו' רמב"ם כל, מ"ח פריימן, 268). — °ולא באדמה, במשמ' טמן והסתיר בכלל: וזה העגל כיון שנם מתחת הסכין ובא וקבר את ראשו בתוך חיקו שלרבי כדי להנצל בו ומסרו לידי שוחטיו אלתר מראין הדברים הללו כעין אכזריות (תשו' סגא' הרכבי סעה, 191).

—נפע', אֶקָּבֵר, תִּקָּבֵר, יִקָּבֵר, תִּקָּבֵר, יִקָּבְרוּ, — נִקְבַּר חמת, קָבְרוּ אותו: ותמת דבורה מינקת רבקה וַתִּקָּבֵר מתחת לבית אל תחת האלון (בראש' לה ח). ותמת וַתִּקָּבֵר בדרך אפרתה הוא בית לחם (שם שם יט). ותמת שם מרים וַתִּקָּבֵר שם (במד' כ א). שם מת אהרן וַיִּקָּבֵר שם (דבר' י ו). וימת גדעון בן יואש בשיבה טובה וַיִּקָּבֵר בקבר יואש אביו (שפט' ח לב). וימת יפתח הגלעדי וַיִּקָּבֵר בערי גלעד (שם יב ז). ויצו (אחיתפל) אל ביתו ויחנק וימת וַיִּקָּבֵר בקבר אביו (ש"ב יז כג). וישכב דוד עם אבתיו וַיִּקָּבֵר בעיר דוד (מ"א ב י). ויעל בניהו וכו' ויפגע בו וימיתהו וַיִּקָּבֵר בביתו במדבר (שם שם לד). וישכב מנשה עם אבתיו וַיִּקָּבֵר בגן ביתו בגן עזא (מ"ב כא יח). ואתה פשחור וכל ישבי ביתך תלכו בשבי ובבל תבוא ושם תמות ושם תִּקָּבֵר אתה וכל אהביך אשר נבאת להם בשקר (ירמ' כ ו). שרידיו במות יִקָּבֵרוּ [2] ואלמנתיו לא תבכינה (איוב כז יה). באשר תמותי אמות ושם אֶקָּבֵר (רות א יז). — ונִקְבַּר עם אבֹתיו: וישכב רחבעם עם אבתיו וַיִּקָּבֵר עם אבתיו בעיר דוד (מ"א יד לא). וישאו אותו על הסוסים וַיִּקָּבֵר בירושלם עם אבתיו (מ"ב יד כ). — ובקברות אבֹתיו: ויוליכהו ירושלם וימת וַיִּקָּבֵר בקברות אבתיו (דהי"ב לה כד). — ועם מלכי ישראל: וַיִּקָּבֵר יואש בשמרון עם מלכי ישראל (מ"ב יג יג). — ולא יִקָּבֵר, יונח המת על פני השדה: ויוציאו את עצמות מלכי יהודה וכו' ושטחום לשמש ולירח וכו' לא יאספו ולא יִקָּבֵרוּ לדמן על פני האדמה יהיו (ירמ' ח א-ב). ממותי תחלאים ימתו לא יספדו ולא יִקָּבֵרוּ לדמן על פני האדמה יהיו ובחרב וברעב יכלו והיתה נבלתם למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ (שם יו ד). ומתו גדלים וקטנים בארץ הזאת לא יִקָּבֵרוּ ולא יספדו להם ולא יתגדד ולא יקרח להם (שם שם ו). — נִקְבַּר בשיבה טובה, כמו מת בשיבה טובה: ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תִּקָּבֵר בשיבה טובה (בראש' יה יה). — ובלעג, נִקְבַּר האדם קבורת חמור, לא נִקְבַּר כלל אלא הֻשְׁלַךְ הלאה: לא יספדו לו הוי אחי והוי אחות הוי אדון והוי הדה קבורת חמור יִקָּבֵר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם (ירמ' כב יח-יט). — ובתו"מ: הלוקח בהמה, שוגג יחזרו דמיה למקומן, מזיד תעלה ותאכל במקום, ואם אין מקדש תקבר על ידי עורה (מע"ש א ו). הלקוח בכסף מעשר שני שנטמא יפדה, רבי יהודה אומר יקבר (שם ג י). עשו לו ארון וחפרו לו קבר יקבר בו ישראל, ואם בשביל ישראל לא יקבר בו עולמית (שבת כג ד). בראשי חדשים בחנוכה ובפורים מענות ומטפחות בזה ובזה אבל לא מקוננות, נקבר המת לא מענות ולא מטפחות (מו"ק ג ט). נמצא ההורג עד שלא נערפה העגלה תצא ותרעה בעדר, משנתערפה העגלה תקבר במקומה (סוט' ט ז). המבכרת המקשה לילד מחתך אבר אבר ומשליך לכלבים, יצא רובו, הרי זה יקבר ונפטרה מן הבכורה (חול' ד ג). כל שקדם הקדשן את מומן וכו' ואם מתו יקברו (שם י ג). מת פטר חמור, ר' אליעזר אומר יקבר ומותר בהנאתו של טלה, וחכמים אומרים אינו צריך להקבר והטלה לכהן (בכורות א ו). בהמה גסה ששפעה חררת דם הרי זו תקבר ונפטרה מן הבכורה (ר' אליעזר בן יעקב, שם ג א). ואלו הן הנקברים, קדשים שהפילו יקברו, הפילה שלא תקבר (תמורה ז ד). ותרומה טמאה והערלה וכלאי הכרם

---

1) [וכן בארמ': וקבר בה ישראל קרא (דלעת) (ע"ז לח.). שיעור למקבריניהו (כספים) (ב"מ מג.).]

2) [משפט זה כמו שהוא קשה הוא בתיאור לגנאי. הרי „שרידיו בקרב ימותו" היה צ"ל ולא „במות יקברו", השוה תהלים עח סד (על מות בני עלי): כהניו בחרב נפלו ואלמנתיו לא תבכינה, וכו' (דברי עורעסיכר, ספר איוב, 320).]

את שדרכו לישרף ישרף ואת שדרכו ליקבר יקבר (שם שם ה). כל הנשרפין לא יקברו וכל הנקברים לא ישרפו (שם שם ו). אם רצה להחמיר על עצמו לשרוף את הנקברים רשאי (ר' יהודה, שם שם). סימן יפה למת שנפרעין ממנו לאחר מיתה, מת לא נספד ולא נקבר או שחיה גוררתו או שהיו גשמים מולפין על מטתו זהו סימן יפה למת (ר' נתן, סנה' מז.). - ובפהם"א: קבר הנמצא, כגון שהוא חדש ויודע בעל השדה שלא צוה מעולם לקוברו שם וכגזילה נקבר שם (רש"י, שם מז:). קבריאל, שם נהר שעולה ומרבה מים ונקבר ונבלע באדמה (מתנות כהונה למד"ר בראש' יג, בשם רש"י). — ואמר הפיטן: עשה למען כל הצדיקים והחסידים קדושים וקדושות הנקברים בכל העולם (יתגדל עליון, מענה לשון).

—פע', מְקֻבָּר, מְקַבְּרִים, קַבֵּר, תְּקַבְּרֵם, —כמו קל: ומצרים מְקַבְּרִים את אשר הכה יי' בהם כל בכור (במד' לג ד). בעלות יואב שר הצבא לְקַבֵּר את החללים (מ"א יא יה). והעם אשר המה נבאים להם יהיו משלכים בחוצות ירושלם מפני הרעב והחרב ואין מְקַבֵּר להמה (ירמ' יד יו). ואנשי תמיד יבדילו עברים בארץ מְקַבְּרִים את העברים את הנותרים על פני הארץ לטהרה (יחזק' לט יד). ובנה אצלו ציון עד קברו אתו הַמְקַבְּרִים אל גיא המון גוג (שם שם יה). כי הנה הלכו משד מצרים תקבצם מף תְּקַבְּרֵם (הוש' ט ו). — ובתו"מ: שהיה (חיאל בית האלי) מקבר והולך מאבירם עד שגוב (סנה' קיג.).

—פעֻ', קֻבַּר, — כמו נפע': השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת שמה קֻבַּר אברהם ושרה אשתו (בראש' כה י).

קַבָּר, ש"ז, — כמו קַבְּרָן, קובר המתים, שליח הַקַּבָּרִים, פקיד המודיע לקברים שהקבר מוכן בשביל המת: לא יורשה להסיע את מתו מתקהל עד שיתברר לו על ידי איש עתי מפי שליח הקברים אשר יהיו בכל דור ודור כי כבר השלימו את מלאכתם בחציבת הקבר מהמת (תקנות קנדיאה, הירוס-קאסטוו, 78). — וחברת קַבָּרִים: ובימים ההם מפני חמת המציק ומפני תוקף הצרות והגזרות ועול הגלות אשר היו ביהודים עד כי לא היו יכולים לעלות ולקבור את המת בחברת קברים (יוסף סמברי, סדר חכמי וקור' המת', נויבויאר, א, 157). חברה קדוש' של קברים מק"ק מעיר פטרץ הישנה קבלו עליהם לקבר באש"י[1] לראובן לזמן עשרים שנה וכו' (שו"ת בני משה, א ח).

קֶבֶר, ש"ז, קָבֶר, כנ' קִבְרִי, קִבְרְךָ, קִבְרֵךְ, קִבְרָהּ, קִבְרוֹ, מ"ר קְבָרִים, קְבָרוֹת, סמי' קִבְרֵי, קִבְרוֹת, קִבְרֹת, כנ' קְבָרֵינוּ, קִבְרֵיהֶם, קִבְרֹתֶךָ, ־רוֹתַי־, קִבְרֹתָיו, קִבְרֹתֶהָ, ־תֶיהָ, קִבְרוֹתֶיהָ, קִבְרוֹתֵיכֶם, — מקום משכב המת, של יחיד או של רבים, חצוב במערה או כרוי באדמה: איש ממנו את קִבְרוֹ לא יכלה ממך מקבר מתך (בראש' כג ו). בְּקִבְרִי אשר כריתי לי בארץ כנען שמה תקברני (שם נ ה). וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב או במת או בעצם אדם או בְקָבֶר יטמא שבעת ימים (במד' יט יו). וימת גדעון בן יואש בשיבה טובה ויקבר בְּקֶבֶר יואש אביו בעפרה אבי העזרי (שפט' ח לב). ויקברו את אבנר בחברון וישא המלך את קולו ויבך אל קֶבֶר אבנר (ש"ב ג לב). ויצו אל ביתו ויחנק וימת ויקבר בְּקֶבֶר אביו (שם יז כג). ישב נא עבדך ואמת בעירי עם קֶבֶר אבי ואמי (שם יט לח). ויקברו את עצמות שאול ויהונתן בנו בארץ בנימן בצלע בְּקֶבֶר קיש אביו (שם כא יד). לא תבוא נבלתך אל קֶבֶר אבתיך (מ"א יג כב). וינח את נבלתו בְּקִבְרוֹ ויספדו עליו הוי אחי (שם שם ל). במותי וקברתם אתי בַּקֶּבֶר אשר איש האלהים קבור בו (שם שם לא). וספדו לו כל ישראל וקברו אתו כי זה לבדו יבא לירבעם אל קֶבֶר (שם יד יג). ויאמר מה הציון הלז אשר אני ראה ויאמרו אליו אנשי העיר הַקֶּבֶר איש האלהים אשר בא מיהודה (מ"ב כג יז). ואתה השלכת מִקִּבְרְךָ כנצר נתעב לבש הרגים מטעני חרב (ישע' יד יט). מה לך פה ומי לך פה כי חצבת לך פה קָבֶר חצבי מרום קִבְרוֹ חקקי בסלע משכן לו (שם כב יו). ויתן את רשעים קִבְרוֹ ואת עשיר במתיו על לא חמס עשה ולא מרמה בפיו (שם נג ט). והיה ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קֶבֶר בישראל וכו' וקברו שם את גוג וכו' (יחזק' לט יא). מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה אשים[2] קִבְרֶךָ כי קלות (נחום א יד). במתים חפשי כמו חללים שכבי קֶבֶר אשר לא זכרתם עוד והמה מידך נגזרו (תהל' פח ו). היספר בַּקֶּבֶר חסדך אמונתך באבדון (שם שם יב). השמחים

1) [ז"א ראש הקברים.]

2) [אולי צ"ל אַשִּׁים.]

אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר (איוב ג כב). תבוא בכלה אלי קבר כעלות גדיש בעתו (שם ה כו). כאשר לא הייתי אהיה מבטן לקבר אובל (שם י יט). — ואחזת קבר, אחזה ונחלה המשמשת קבר: תנו לי אחזת קבר עמכם ואקברה מתי מלפני (בראש' כג ד). ויתן לי את מערת המכפלה וכו' בכסף מלא יתננה לי בתוככם לאחזת קבר (שם שם ט). ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחזת קבר (שם שם כ). —ובהשאלה: אשפתו כקבר פתוח כלם גבורים (ירמ' ה טז). אשר לא מותתני מרחם ותהי לי אמי קברי ורחמה הרת עולם (שם כ יז). קרבם הוות קבר פתוח גרנם לשונם יחליקון (תהל' ה י). — ומ"ר: במבחר קברינו קבר את מתך (בראש' כג ו). המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר (שמות יד יא). ויפן יאשיהו וירא את הקברים אשר שם בהר וישלח ויקח את העצמות מן הקברים וישרף על המזבח ויטמאהו (מ"ב כג טז). הישבים בקברים ובנצורים ילינו (ישעי' סה ד). ויוציאו את עצמות מלכי יהודה וכו' ואת עצמות יושבי ירושלם מקבריהם (ירמ' ח א). שם אשור וכל קהלה סביבותיו קברתיו כלם חללים הנפלים בחרב אשר נתנו קברתיה בירכתי בור וכו' (יחזק' לב כב–כג). בתוך חללים נתנו משכב לה בכל המונה סביבותיו קברתיה (שם שם כה). הנה אני פתח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי וכו' וידעתם כי אני יי' בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם (שם לז יב–יג). מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבתי חרבה ושעריה אכלו באש (נחמ' ב ג). אשר תשלחני אל יהודה אל עיר קברות אבותי (שם שם ה). — ועל קברים ידועים בירושלם, של המלכים ובדו': וישלך את עפרה על קבר בני העם (מ"ב כג ו). ויכהו בחרב וישלך את נבלתו אל קברי בני העם (ירמ' כו כג). אחריו החזיק נחמיה בן עזבוק שר חצי פלך בית צור עד נגד קברי דויד (נחמ' ג טז). ויקברהו בעיר דויד ולא בקברות המלכים (דהי"ב כא כ). ולא קברהו בקברות המלכים (שם כד כה). כי לא הביאוהו לקברי מלכי ישראל (שם כח כז). ויקברהו במעלה קברי בני דויד (שם לב לג). — ושם מקום, קברות התאוה: ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאוה כי שם קברו את העם המתאוים (במד' יא לד). —ומ"ר במשמ' מ"י, כמו קבר: לכן הנני אספך על אבתיך ונאספת אל קברתיך בשלום (מ"ב כב כ). רוחי חבלה ימי נזעכו קברים[1] לי (איוב יז א). והוא לקברות יובל ועל גדיש ישקוד (שם כא לב). ויקברהו בקברתיו אשר כרה לו בעיר דויד וישכיבהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים (דהי"ב טז יד). — ובתו"מ: כל שהוא בתוך בית רובע עולה במדת בית רובע, אכילת הגפן והקבר והסלע עולין במדת בית רובע (כלא' ב י). כרם רבעי מציינין אותו בקוזות אדמה ושל ערלה בחרסית ושל קברות בסיד וממחה ושופך (מע"ש ה א). עשו לו ארון וחפרו לו קבר יקבר בו ישראל (שבת כג ד). הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר (ב"ה הלל, פסח' ח ח). מותר המת בונין לו נפש על קברו (ר' נתן, שקל' ב ה). כולן טהורין חוץ מן הסל והמגריפה והמריצה המיוחדין לקברות (שם ח ב). ועושין כל צרכי הרבים (למועד) ומציינין את הקברות (מו"ק א ב). אין חופרין כוכין וקברות במועד (שם שם ו). הלכה מקבר בעלה לבית אביה או שחזרה לבית חמיה ולא נעשית אפוטרופא, אין היורשין משביעין אותה (כתוב' ט ו). מרחיקין את הנבלות ואת הקברות ואת הבורסקי מן העיר חמשים אמה (ב"ב ב ט). דרך הקבר אין לה שיעור (שם ו ז). המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבר וכן המקבל מחבירו לעשות לו קבר עושה תוכה של מערה ארבע אמות על שש וכו' (שם שם ח). ולא היו קוברין אותו בקברות אבותיו (סנה' ו ה). בהתהלכך תנחה אותך, בעולם הזה, בשכבך תשמור עליך, בקבר, והקיצות היא תשיחך, לעולם הבא (ר' יוסי בן קיסמא, אבו' ו ט). מלוא תרווד רקב ועוד עפר קברות טמא (אהל' ב ג). אם יש תחתיהן (תחת הגולל והדופק) עפר קברות מטמאין במשא (ר' יהושע, שם שם ז). אם היה מקום הטומאה טפח על טפח על רום טפח הנוגע בה מכל מקום טמא מפני שהוא כקבר סתום (שם ז א). חצר הקבר, העומד בתוכה טהור (שם טו ח). המפנה קברו מתוך שדהו מלקט עצם עצם והכל טהור (שם טז ה). החורש את הקבר הרי זה עושה בית הפרס (שם יז א). החורש מלטימיא מצבירת העצמות, משדה שאבד הקבר בתוכה או שנמצא

---

[1]) [ואולי הכונה לקברי בניו שמתו.]

בה ק ב ר וכו' (שם שם ג). מזרח קסרין ומערב קסרין ק ב ר ו ת, ומזרח עכו היה ספק (שם יח ע). חצרות היו בירושלים בנויות על גבי סלע ותחתיהם חלול מפני ק ב ר התהום [1]) (פרה ג ג). הר הבית והעזרות תחתיהם חלול מפני ק ב ר התהום (שם שם ג). חמור בין ה ק ב ר ו ת כליו טהורין (טהרי ג ז). נאמנים (הכותים) על ציון ק ב ר ו ת ואין נאמנין לא על הסככות ולא על הפרעות ולא על בית הפרס (כדם ז ה). אין מפנין את המת ואת העצמו' מ ק ב ר מכובד למכובד ולא מבזוי לבזוי וכו' (ירוש' מו"ק ב ד). אי זה הוא ק ב ר התהום, המת שנקבר בקש וכתבן ובעפר ובצרורות, אבל אם נקבר במים ובאפילה ובנקיקי הסלעים אינו עושה ק ב ר התהום, כללו של דבר, כל שאת יכול לפנותו עושה ק ב ר התהום, וכל שאי אתה יכול לפנותו אינו עושה ק ב ר התהום (שם נזיר ט ב). החוצב ק ב ר לאביו והלך וקברו במקום אחר הרי זה לא יקבר בו עולמית, הב"ע ב ק ב ר בנין (סנה' מז:). ק ב ר חדש מותר בהנאה. הטיל בו נפל אסור בהנאה (שם שם). נמצא אתה אומר ג' קברות הן, ק ב ר הנמצא, ק ב ר הידוע, ק ב ר המזיק את הרבים וכו' (שם שם). — *בֵּית הַקְּבָרוֹת, מגרש שקוֹבְרִים בו את המתים, Friedhof; cimetière; cemetery: אפילו בבית ה ק ב ר ו ת (מערבין לכהן), מפני שיכול לילך לחוץ ולאכול (ר' יהודה, עירובי' ג ה). מי שנזר והוא בבית ה ק ב ר ו ת, אפילו היה שם שלשים יום אין עולין לו מן המנין (נזיר ג ה). ואם היתה (הבהמה) בבית ה ק ב ר ו ת לא יטמא לה (ב"מ ב י). שני בתי ק ב ר ו ת [2]) היו מתוקנין לבית דין אחת לנהרגין ולנחנקין ואחת לנסקלין ולנשרפין (סנה' ו ה). תינוק שנמצא בצד בית ה ק ב ר ו ת והשושנים בידו וכו' טהור (טהר' ג ז). שאתם (הצדוקים) מטהרין את אמת המים הבאה מבית ה ק ב ר ו ת (ידים ד ז). יצא הכהן

1) [כמו טֻמְאַת ת ה ו ם (נזיר ט ב), ופרש שם הרמב"ם: טומאת התהום היא הטומאה הנעלמת אשר לא ידעה אדם בשום פנים, ר"ל שאין רמז וראיה שיש בזה המקום מת ושהוא מקום טומאה עד שנטמא זה והוא לא ידע, ע"כ. ורעב"ט כאן פרש וז"ל: וכל לשון טומאת התהום שבגמ' לשון ספק ומכוסה היא כתהום הזה שאינו גלוי, ע"כ.]

2) [במשנ' שבירוש' ובמדב"ם: שני ק ב ר ו ת, וכן בתוספתי (סנה' ט ט). ועי' לקמן.]

חוץ למדינה, הלך תעבר לבקש את רבו בבית הקברות וכו' אמרו לו, שוטה, מי ראה כהן בבית ה ק ב ר ו ת (ר' לוי, מד"ר שמות ה). סימן זה יהיה בידך, אם ראית בית ה ק ב ר ו ת לפניך הרי המדינה קרובה לך (מדרי תהלי כ).—*וְקִבְרוֹת באותה משמ' [1]): שני ק ב ר ו ת היו מתוקנות לבית דין אחד לנסקלין ולנשרפין ואחד לנהרגין ולנחנקין (תוספת' סנה' ט ט). —שְׁכוּנַת קְבָרוֹת: מצא שלשה (מתים) אם יש בין זה לזה מארבע אמות ועד שמונה הרי זו שכונת ק ב ר ו ת בודק הימנו ולהלן עשרים אמה (נזיר ט ג). מעשה בר' ישבב שבדק ומצא שנים בתחלה ואחד היה ידוע עשה להן תפיסה עשה להן שכונות ק ב ר ו ת (תוספת' אהיל' טז ג). מצא ג', האחד ידוע ושנים תחילה או שנים תחילה ושנים ידועים אין להם תפוסה ואין להם שכונת ק ב ר ו ת (בבלי נזיר סה.). — ובסהמ"א: ושאלו לחכם האיך הסתרת הסוד, אמר שמתי לבי ק ב ר ו (ר"י ח"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער הסתרת הסוד, 38). אם יש חילוק בין מתי גויים למתי ישראל ובין ק ב ר י גויים ל ק ב ר י ישראל או לא (תשו' הרמב"ם קנח, תק"כ, 144). אבוקרט אמר, הזהרו מאכילת בשרים, ולא תשימו בטניכם לבהמות ק ב ר י ם (ר"י זבארה, ס' שעשועים ח, דודזון, 95). — ואמר המשורר: ועם צוח המבלי אין ק ב ר י ם, השיבם אל למצרים אין ק ב ר י ם (להלל גאון, ללוי יעקב, דודזון, HUCA III, עמ' 247). —*ומליצה, הלך על שפת הַקֶּבֶר, במשמ' היה קרוב למיתה: ומה אני זקן הולך עַ' שפת ק ב ר י בכל יום ויום, ועכשיו אני אעשה כך וכך (מדרש עשרת הדברות, דבור שמיני, ביהמ"ד ילינק א, 87). — *חִבּוּט הַקֶּבֶר, המכות שמכים מלאכי חבלה את גוף האדם אחרי מותו בקבר, לפי אמונת ההמון: שאלו את ר' אליעזר כיצד דין חבוט ה ק ב ר, א"ל בזמן שנפטר אדם מן העולם בא מלאך המות ויושב לו על קברו ומכה אותו בידו ואומר לו קום הגידה שמך וכו' (מסכת חבוט הקבר ב, שם שם, 150). קראתי מצרה לי מבטן שאול שועתי, מצרה זה חבוט ה ק ב ר, מבטן שאול זה דינה של גיהנם (שם ג, שם שם, 151). הרחמן יצילנו מדינה של גיהנום, הרחמן יצילנו מחבוט ה ק ב ר (סדר רב עמרם השלם א, קפ., ברכת המזון). —ועי' חִבּוּט. — *ובאותה משמ' דִּין הַקֶּבֶר: דין

1) [עי' בהערה הקודמת.]

הקבר אפילו צדיקים נדונין בו (נסס ר' אליעזר, מסכת חבוט הקבר ג, ביהמ"ד ילינק א, 151). הדר בא"י ומת בע"ש קודם ששקעת החמה ונקבר בשעת תקיעת שופר בע"ש אינו רואה דין הקבר, ומה יעשה שינצל מדין הקבר, יהי' אוהב צדקות וכו' אפי' מת בחו"ל וכו' אינו רואה דין הקבר ואף לא דינה של גיהנם (סס סס). — *קֶבֶר יִשְׂרָאֵל: (קוברים מתי נכרים) עם מתי ישראל, לא בקבר ישראל אלא מתעסקין בהם אם מצאום הרוגים עם ישראל (רס"י גיט' סא.). ובא אל קבר ישראל (וכסטין, Inschriften, 518). — *ומליצה, תָּלַשׁ קְבָרִים, עורר את המתים לעורה: לכן למעה"ש תלשו קברים ועשו כל מה שביכלתכם לעשות (מגלה טמירין קו, פ). — *ובהשאלה, קֶבֶר במשמ' רֶחֶם האשה: האשה שהיא מקשה לילד והוציאוה מבית לבית, הראשון טמא בספק והשני בודאי, אמר רבי יהודה, אימתי, בזמן שהיא ניטלת כגפים, אבל אם היתה מהלכת הראשון טהור שמשנפתח הקבר אין פנאי להלך, אין לנפלים פתיחת הקבר עד שיעגילו ראש כפיקה (אהל' ז ד). חיה כל זמן שהקבר פתוח וכו' מחללין עליה את השבת (שמואל, סבת קכח:). מאימתי פתיחת הקבר, אמר אביי משעה שתשב על המשבר (סס קכט.). קבר שלה (של כזבי בת צור) אמה (רב יוסף, סנה' פב:). שנפלה (רות) אמה שלו (של בועז) ונתנה על פי הקבר והשביע יצרו (מדה"ג תימנ'). — ובסהמ"א: (המפלת) כמין קליפה ושער' ועפר ויבחושי' פשיטא להו דמדינא ליכא מאן דאמר שיש להן פתיחת קברות, וטעמא דמילתא כדאמרן דדברים קטנים כאלו אין לה פתיחת קברות וכו' (רסב"א, תורת הבית ז א).

קִבְרוֹן, ס"ז, — כמו קֶבֶר, ואמר הפיטן: זכותם וזכות כל ישני חברון, וזכות צדיקי עולם האטומים בבי קברון, ישבית ממנו ומכל אדם כל אף וחרון (אל אלהי הרוחות, מענה לשון).

***קַבְּרָן,** ס"ז, — כמו קַבָּר, קוֹבֵר המתים: ברגלים שנוהגין לומר מי שבירך לקברנים יאמרו קודם אשרי שלא להפסיק בין קדיש לאשרי (מגן אברהם, או"ח רפד).

***קִבֹּרֶת** [1], קיבורת, ס"נ, — קִבּוּץ חוטים או שרירים, וביחוד פקעת שרירי הזרוע, (Arm)muskel; muscle: על ידך, זו קיבורת [1] (ערוכ' לה:). — ובסהמ"א: ושל יד קושר אותה על שמאלו על הקיבורת והוא הבשר התופח שבמרפק שבין פרק הכתף ובין פרק הזרוע (רמב"ם, תפילין ד ב).

קֵבָת, ס"נ, מ"ר קְבָתוֹת, — כמו קֵבָה: ויהיה אם כן ואל האשה אל קבתה משקל אחר ויהיה מנחי העי"ן והנפרד קָבָה, ובהתחבר בא בקמץ חטף תמורת החולם, או הוא פיחי הלמ"ד והנפרד קֹבֶת בשקל שֹׁקֶת (רד"ק, שרשים, קבב). וכן יאמר קובת מן ואת האשה אל קבתה וכן כנוי שקת על זה הדרך והקבוץ שקתות קְבָתוֹת והסמוך שקתות קִבְתוֹת (הוא, מכלול, ליק, קעז:).

קַד [2], ס"ז, — כמו מוקד, יקוד אש: כי כלו בעשן ימי ועצמותי כמו־קֵד [3] נחרו (תהל' קב ד). — ואמר המשורר: ושמים כחיל נח בליל וכל איש שם לעמת אהלו קד (ר"ש הנגיד, ידידי קוס, הרכבי, 51). בלבי קד ולא שנו להביו יִצְרִי כי אני לסה יקודי (הוא, עלי אלי, ברודי, 106). טהר עין פקח עין לקידי

---

[1] [כארמי שבתו"ם ובן בסור' קִבּוּרָא היא פקעת חוטים וכדו', ומשמ' זו נולדה כנראה מתוך שמוש המלה קֶבֶר במשמ' גַּל הקבר וְגַל בכלל, ובהוראה זו בא בסור' גם קַבָּרָא וגם קוברוא. ועל כן נראה כי נוצרת המלה קִבֹּרֶת בעבר' עפ"י הארמי'. וגם בדרשתם על הכתוב ובכן ראיתי רשעים קברים ובאו (קהל' ח י) אל תקרי קבורים אלא קבוצים (גיט' נו:), אין הכונה בעקר אלא: אל תבין קבורים אלא במשמ' קבוצים יחד בקִבֹּרֶת.

ופרש ר"ח: קיבורת, הזרוע שכנגד בית השחי (עירוב' לה:); ורגמ"ה: שקורין שוריץ (ז"א souris) אלמא דעד התם קרוי יד מדאורייתא (ערכ' יט:); ורש"י: אבר אמצעי שבזרוע ובלעז רבדי"ן (צ"ל ברדו"ן, bras d'aune, עי' מרפא לשון) (עירוב' לה:); ותוס': היא קבוצת בשר שבזרוע שבין המרפק וכו' ובין הכתף (סס סס, ד"ה ידך); ור"ת בס' הישר (חלק סו"ת כט א): הקיבורת הוא העצם למעלה מן האציל ונקרא קודא בלע"ז. ורמב"ם עי' למעלה.]

[1] [במק"א (ערכ' יט:): קיבורית.]

[2] [עי' בהערה הבאה.]

[3] [כך בקצת ספרים, וכן אמר ראב"ע: ומלת כמוקד שתים, ע"כ; אך ברב הספרים כְּמוֹקֵד, מלה אחת.]

חסריך בלבי הם טמונים (ר״ז אלט׳אהרי, ספר המוסר, כ״י תימני, מחב׳ כב).

***קַד**, קוד, ש״ז,—כלי של עץ או של חרס [1]: כל כלי עץ שנחלק לשנים טהור חוץ משלחן הכפול וחמחוי הטזנון והאפיפורין של בעל הבית, ר׳ יהודה אומר אף המגס וקוד [2] הבבלי כיוצא בהן (כלים טז א). הכוז והקוד [3] הבבלי שנסדקו מלמעלה ומקבלין כשיעור מלמטה אף על פי שאין יכולין לישב שלא מסומכין טמאין, שלכך נעשו מתחלתן (תוספת׳ שם ב״ק ג יא). ולבסוף לא היה (שלמה) מלך אלא על מקלו וכו׳ חד אמר מקלו וחד אמר קודו [4] (סנה׳ כ:). באותה שעה אמר (שלמה) וזה היה חלקי מכל עמלי וי״א קנה בידו וי״א קודו (תנחו׳ אחרי א).

א. קדד [5], ממנו א. קָדָה, ב. *קִדָּה, קָדְקֹד.

ב. *קדד [6], ממנו *מְקֵדָה, ⁎מִקְדָּה, *קֹד, ב. *קָדָד, *קִדּוּר, *קְרִידָה.

א. קָדַד, פ״ע, אֶקֹּד, יִקֹּד, תִּקֹּד, יִקְּדוּ [7], — נפל אַפַּיִם ארצה, הרכין והוריד ראשו עד לארץ בהשתחויה, שהיא השתחות על הארמה sich verbeugen, s. niederwerfen; s'incliner, se jeter aux pieds; to bow, prostrate oneself: וַיִּקֹּד האיש וישתחו ליי׳ (בראשי׳ כד כו). וָאֶקֹּד ואשתחוה ליי׳ ואברך את יי׳ אלהי אדני אברהם (שם שם מח). ויאמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי וַיִּקְּדוּ וישתחו (שם מג כח). ויאמן העם וישמעו כי פקד יי׳ את בני ישראל וכו׳ וַיִּקְּדוּ וישתחוו (שמות ד לא). וַיִּקֹּד העם וישתחוו (שם יב כז). וימהר משה וַיִּקֹּד ארצה וישתחו (שם לד ח). וירא את מלאך יי׳ נצב בדרך וחרבו שלפה בידו וַיִּקֹּד וישתחו לאפיו (במד׳ כב לא). וַיִּקֹּד דוד אפים ארצה וישתחו (ש״א כד ט). וַתִּקֹּד בת שבע אפים ארץ ותשתחו למלך (מ״א א לא). ויענו כל העם אמן אמן במעל ידיהם וַיִּקְּדוּ וישתחוו ליי׳ אפים ארצה (נחמ׳ ח ו). ויברכו כל הקהל ליי׳ אלהי אבתיהם וַיִּקְּדוּ וישתחוו ליי׳ ולמלך (דה״א כט כ). — ובלי השתחוה: וַיִּקֹּד יהושפט אפים ארצה וכל יהודה ויושבי ירושלם נפלו לפני יי׳ להשתחוות ליי׳ (דה״ב כ יח). — ואמר הפיטן: ילד קם וקד, טרם נכפת ונעקד, חשמלים חוצה חוסה ועקו (ינאי, אמוך מידורות, קרוב׳ ימים נוראים, זולאי, סכט). גשים בו (בראש השנה) ברך ליקודה (ר״א קליר, את חיל, קרוב׳ ר״ה). אמן שפך והפיל תחנון והרבה שיח עטיפה ורנון, אפים קד לפני חנון ופץ בקשה בעני בשגון (אמן ספך, קרובה, קבץ על יד יא, יב). אשרו בדרך בינות שבים, קדו [1] על ברך ליושב כרובים, צאו מפרך עון שובבים (שלום שלום, סליחי׳ שבת שובה, סדור אוצר לוצה, תקנא). — ובימי מ״ר *קוֹדים [2]: ראוי זה ליטול הברכות של הגוים קודים ומשתחוים לו שנהג נזורות בעצמו (בראש׳ רבתי, אלבק, 252). — ואמר הפיטן: לשמור פקודים ונפקדים ושוקדים להיות משקדים ולך קודים (ר״א קליר, מי יוכל לספר, קרוב׳ שקלים). גמוליו תבל בעל המסבל, וענו בסבל קודי נסבל [3] (הוא, אזכה בנ, קרוב׳ פורים). ושם מודים וגם

---

[1] [לא נתברר כל צרכו מהו קוד זה. וז״ל פרוש הגאונים (אפשטין, עמ׳ 42): כלי עץ שדומה למקידה של חרס פ׳ קודה בטיית כרסגר׳ לענין גטים שלמה וזה היה חלקי חד א׳ קודו וחד א׳ מקלו, ע״כ. ואפשטין בהערתו שם משוה את הערב׳ قَدّ a), כלי עור, נוד של עור, ובאשורי׳ קַדּוּ, כלי חרס של שכר או יין. ועי׳ בהערות הבאות.]

[2] [במדב״ם: והקור.]

[3] [צוק״ם: והקיר.]

[4] [כך נוסח כ״י מינכן וכך בפריש הגאונים לכלים המובא בהערה לעיל; ועי׳ רש״י. ובדפוס׳: גונדו. ועי׳ גם דברי אפשטין בהערותיו לפרוש הגאונים.]

[5] [אין השרש במשמ׳ זו אלא בעברי ובאשורי׳ קַדָּה. אך נראה שקשורה המלה בש״ו קָדְקֹד, ועקר פרושה: הוריד הַקָּדְקֹד.]

[6] [ועי׳ גם א. קָדָה, קְדֹרַנִּית, הערות.]

[7] [כנראה מן הארמ׳, וכן בסורי׳ קַד, בערב׳ قَدّ a). וקרוב אליו בעברי׳ שבמקרא קצץ, ואולי גם נקד.]

[8] [במקרא באו גם צורות העבר קָדַד (לארץ), קָדַדְתִּי, קָדְדוּ, והבינ׳ קֹדֵד, קֹדְדִים, אלא שבכל מקום שבאה בפעל ד כפולה כתבו המעתיקים קדר במקום קדד. ועי׳ קָדַר, קְדֹרַנִּית, הערות.]

a) قدّ

---

[1] [כך מנק׳ ע״ד וַיִּקְּדוּ.]

[2] [במקום קוֹדְדִים, ובמדרש נמצא אף פעל קָדָה במשמ׳ זו, עי׳ שם ערך זה.]

[3] [המצרים הקודים לאליל אשר על כתף יסבלוהו (עפ״י ישעי׳ מו ז).]

קודים מאורי אור ולהבה (כנוזו אות, אופן שבת אחר שבועות). אופני הוד וכו' בורכים וקודים ומעריצים אהבה (אופני הוד, אופן, קונטר' הפיוט' כעו, 17). חיים מספר ימחו גבל ומואב הגבוהים, לכול עץ סוגדים וקודים ומאליהים (חיים אלוכים, סליחי ערה"ה). 1)

ב. *קָדַד 2), פ"י, — קָצַץ, גזר, חתך מתוך דבר, abschneiden, ausschneiden; couper; to cut off: אבר שיצא מקצתו חותך עד שמגיע לעצם וקולף עד שמגיע לפרק וחותך, ובמוקדשין קודד 3) בקופיץ שאין בו משום שבירת עצם (פסחי' ז ג). ג' קליפין בבצל, הפנימית בין שלימה בין קדודה 4) מצטרפת, האמצעית שלימה מצטרפת וקדודה 4) אינה מצטרפת, והחיצונה בין כך ובין כך טהורה (עוקצ' ב ד). ואלו הן עורות לבובין, כל שקדוד 5) כנגד לבו ועשוי כמין ארובה, אבל אם היה משוך מוחר (תוספת' ע"ז ד ז). בחול קודד 6) את האזכרות שבהן (בספרי מינים) וגונזן והשאר שורפן (ר' יוסי, שבת קטז.). מיד קדד 7) (יהויקים) כל אזכרות שבה ושרפן באש (מו"ק כו.). באזנו ובדלת, הא כיצד,

1) [ויצרו הפיטנים אף צורה של פעי' מן יקד בשם' קדד: עליו נהרג ונשקד, יחודו ניחד לו לבד ראש לִיקָד (אלהים אל דמי, סליח' מוס' יוה"כ).]

2) [גם במקום פעל זה כתוב במקורות בכמה מקומות קָדַר, עי' בהערות הבאות, ועי' גם קרד.]

3) [כך בערוך (ערך זה); בדפוס': קוצץ.]

4) כך בהוצ' דרנבורג; בדפוס' קדורה, ובמדב"ם: קרורה.]

5) [בדפוס: הקרוע; צוק"ם: שנקוב, ובשנויי נוסח': שקדור. ובבבלי (ע"ז לב.) בברייתה: איזהו עור לבוב, כל שקרוע כנגד הלב וקדוד כמין ארובה, כך בפי' ר"ח ובערוך, ובדפוס': וקדור, ופרש רש"י: הנקב עגול. ובפי' ר"ח לערוב' נח.: פי' מקדרין חותכין כדגרסינן איזהו עור לבב כל שקרוע כנגד הלב וקדור כמין ארובה, ועיקרו מגדדין מלשון גודו אילנא, ע"כ, מכאן שגרס מקדדין, קדוד, והנדפס במקום זה בפי' ר"ח בדפוס ראם מוטעה.]

6) [כך בערוך; בדפוס': קודר.]

7) [בדפוס' קדר, וכ"י קרע, עי' ד"ס. ובקטע מכתב לאביתר הכהן מזמן הגאו' (סעדיאנה שכטר, 88): קידר.]

קודד 1) והולך עד שמגיע אצל דלת (קידושי' כב:). מנשה קדד 2) את האזכרות והרס את המזבח (סנה' קג:). היכי דמי מתמסמס, אמר רב הונא בריה דרב יהושע כל שהרופא קודדו 3) (חול' עז.). — ועי' ב. קָדַח.

—נפע', *נִקְדַּד, — קֻדְּדוּ אותו: נקדדה 4) כסלע טרפה שאם תחתת תעמוד על השפת (רב אשי, שם כ:). רחל אחת היתה בשכונתנו שנקדד 5) קנה ועשו לה קרומין של קנה וחיתה (ר' יוסי בן נהוראי, שם נז:). נקדד 6) כמין טבעת מהו (רב אשי, שם עז.).

—פעי', *קִדֵּד — קִדֵּד את הדרך וכדו', קטע והבקיע בקו ישר בלא לנטות פעם לימין ופעם לשמאל עם כל עקמומית שבה: השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה, ומן סדום לצוער ארבעת מיל יותי הוון, אמר ר' זעירא המלאך היה מקדד 7) לפניהן הדרך (ירושי' ברכ' א א). — וקִדֵּד (בדרך) ויצא: הרי שהיה טועה בכרמיו ובשדות מקדד ויוצא עד שהוא מגיע לדרך (שם כתוב' יג ו). — וקִדְּדָה הטמאה ויצאה: מחילה היה שם ומשם היתה טומאה מקדדת ויוצאה לנחל קדרון (ר' עקיבא, שם נזיר ט ג). — וקִדֵּד בהרים, קטע והלך במדידתם כאלו בקו ישר בלי לעלות ולרדת, שקל עליות בירידות 8): היה מודד והגיע לגיא או לגדר מבליעו וחוזר למדתו, הגיע להר מבליעו וחוזר למדתו ובלבד שלא יצא חוץ לתחום אם אינו יכול להבליעו, בזו אמר ר' דוסתאי בר ינאי משום ר"מ שמעתי שמקדדין 9) בהרים (עירובי' ה ד). כיצד

1) [כך בערוך; בדפוס': קודר.]

2) [בדפוס': קדר. ובמדה"ג (דבר' ד כה, הסגולה, 45): קידר.]

3) [כך נוסח כ"י, עי' ד"ס. בדפוס': קודרו, ונ"א גוררו.]

4) [כך בערוך; בדפוס': נקדרה.]

5) [בדפוס': שנקדר, ובתשו' הגאו' מהגני' (גינצבורג, 28): דניקדד קנה שלה וכו'.]

6) [כך בערוך; בדפוס': נקדר.]

7) [בקצת דפוס': מקדר (וכן גם בירושי' יומא ג ב); ועי' הערת לונץ בהוצאתו.]

8) [והשוה בשמוש דומה לזה קזז בארמ' שבירושי' (סוטה ט ו): ומקזז חדא עם חדא.]

9) [כך בערוך ובירושי' דפוס ויניציה; בדפוס': שמקדרין.]

מקדדין 1) בהרים, התחתון כנגד לבו והעליון כנגד פרסותיו, מקדד 2) ועולה מקדד 2) ויורד ורואה את ההר כאילו בוקע לפניו. דברי ר' מאיר, וחכמים אומ' אין מקדדין בהרים (תוספת' שם ו יח). ואם היה גיא מעוסם ואינו יכול להבליעו מקדד 3) ועולה מקדד 3) ויורד וצופה כנגד מידתו ומודד (שם שם יב). אין מקדדין 4) אלא בחבל של חמשים אמה (בשם מר עוקבן, ירוש' שם ה ג). אין מקדרין 4) אלא בהרים ולא במקום עגלה ערופה (בשם רב חסדאי, שם שם). אין מקדדין לא בערי הלוים ולא במקום עריפה בנחל (בשמו, שם סוט' ה ה).

***קָדָה**, פ"ע, — כמו א. קָדַד 5): בראשי אני כופף וקורה 6) בתפלתי (מדרש תהל' לה, הוצ' בובר).

א. קִדָּה 7) ש"נ, — שם צמח בֹּשֶׂם, קציעה, (Mutter) zimmt, Laurus cassia; cannelle; cinnamon: ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור חמש מאות וקנמן בשם מחציתו חמשים ומאתים וקנה בשם חמשים ומאתים וְקִדָּה חמש מאות בשקל הקדש ושמן זית הין ועשית אתו שמן משחת קדש רקח מרקחת מעשה רוקח (שמות ל כג—כה). ודן ויון מאוזל בעזבוניך נתנו ברזל עשות קִדָּה וקנה במערבך היה (יחזק' כז יט). —ובתו"ס 8): אין מרכיבין פיגם על גבי קדה לבנה מפני שהוא ירק באילן (כלא' א ח). — ובפהמ"א: וככה עשהו משה רבינו במדבר, לקח מן המור והקנמון והקדה מכל אחד משלשתן חמש מאות שקל בשקל הקודש וכו' (רמב"ם, כלי המקדש א ג). והקדה היא הקושט (שם שם א ג). עץ קידה הנקרא בלשון ארם קיסא דבסמא, ובלשון יון קסילו אלוין, ובלשון ערב עוד (אסף, 54). עץ קידה נקרא בלשון ארם קייסא דבסמא, ובלשון יון קסילו אלויין, ובלשון רומיים אלווא, ובלשון הספרדים איילוכו (שם, 67). ועי' קִדָּן. —ואמר המשורר: הריחותי ימינה יום לאחז בו אשלח כף, כאלו מקנה בשם ומקדה בידה כף (רמב"ע, שירים ד, 44). —ומ"ר *קִדּוֹת, ואמר המשורר: מאמרי מפז נחמדים, ועריבים ממור וקדות (יחיאל הרופא, מעלות המדות, חרוז, בשער הספר).

ב. *קִדָּה, קידה, ש"נ—שה"פ מן א. קָדַד: קידה על אפים, שנאמר ותקד בת שבע אפים ארץ, כריעה על ברכים וכו' השתחואה זו פשוט ידים ורגלים וכו' (ת"ב, ברכ' לד:). — ובפהמ"א: עוד כתבת אלי באגרת שלך ואמרת שאתה בחרדת להזהיר ולהעידה ממקום קידה ועבודה ובית תפלה, כתבת קידה ביו"ד ולא כן הוא, כי הוא מלשון ויקד ארצה וכו' ואם תאמר כי קידה כתבתי וחפצי מקום הקטרת, דע כי אין צריך לומר ביו"ד (אליהו ירושלמי, לקו"ק, נספח', 27). הדבור השמיני בתנאי התפלה, העמידה וההשתחויה והבריכה וכריעה וקידה והנפילה וכו' והקידה לשום קדקדו בארץ (כ"א הקראי, גן עדן, תפלה, פסיח', ע:).

***קִדּוּד**, ש"ז, — קִדּוּד הר, מעשה המקדד בהרים: קידוד הר, לוקח חבל ד' אמות תחתון כנגד לבו והעליון כנגד מרגלותיו (הרוקח קלא).

°°קַדּוֹחַ, ש"ז,—מי שמלאכתו לקדח במקדח ולנקב מרגליות 1).

***קְדוּחַ**, קידוח, ש"ז,—פעלת הקודח ומנקב: כל הכלים הקדוחות, פי' שיש נקב קידוח ביד שלה וכו' (באור הגר"א לתוספת' פרה יב ח, ד"ה כל).

***קְדוּחִים**, קְדוּחִים, ש"ז,—אש הגיהנם, ואמר הפיטן: ימן קדוחים יסר נדחים (שלמה הבבלי, אל נשא, יוצ' ברא"ש).

---

1) [בדפוס' ובצוק"מ: מקדרין וכן בבבלי (כח:).]
2) [בצוק"מ: מקדר, בדפוס': מקדיר.]
3) [צוק"מ: מקדר; בדפוס' ובבבלי (כח.): מקדיר.]
4) [נ"א מקדרין.]
5) [עי' שם.]
6) [בילק' שמע' (תהל' תשכב): רופפו וקורא.]
7) [שרֶדר, 126 Phön, Sprache גוזר עֹדּזוא, קנמון, הנזכר אצל דיוסקורידס ממלה זו, ועי' Lewy, Fremdw. 36. מקור השם לא התברר. ועי' גם קציעה, הערה. והיו שחשבו שהוא הקושט, Costus.]
8) [עי' גם *קִדָּן.]

---

1) [על פי הארמ': אנא הוינא חרוזא ואנא הוינא קדוחא (מד"ר שה"ש, לואלך בחרוזים) והמלה נמצאת במלון הקטן לבן יהודה.]

***קָדוּם** [1], ש"ז, — שיך לימים קודמים, קדמוני, עתיק, alt, vormalig; ancien, primaire; ancient, former [2]: עד שהם ימצאו בספרים ההם הקדומים ראיות גדולות וכו' (ר"ש א"ס, מו"נ א עא). כבר ביארו הפילוסופים הקדומים והאחרונים שהשלמיות הנמצאות לאדם ד' מינים (שם ג כד). ואמנם זולתי חבורי אלה הנזכרים, כגון ספרי בנדקלוס וספרי פיתאגוראס וספרי הרמס וספרי פורפיריוס, כל אלה הם פילוסופיא . קדומה (אגרת הרמב"ם לר"ש א"ת, קובץ תשובות הרמב"ם ב, כח:). הוא דעת ן' סינא לקות מן הפלוסופיא הקדומה (ר' יצחק אלבלג, הגלות ז, קפא). לרוע הבנתם למאמר הקדומים מן הפילוסופים, וראוי עלינו תחלה שנבאר עניין מאמר הפילוסופים הקדומים שהבורא ית' אינו יודע כי אם עצמו (העגולות הרעיוניות לאבטליוסי, קויפמן, 44). — ואמר המשורר: באתי באחרית ימי עולם אבל דרכי דרך קדומים (ר"ש הנגיד, כגלית, ססון, קב). — *קדומי הפילוסופים: אבל יש לאבן רש"ד דעת אחרת בזה והוא דעת קדומי הפילוסופים (ר"י אלבו, עיקרים ב יא). ועל כן הסכימו קדומי הפילוסופים כמו שיאמר אבן רש"ד שההתחלה אחת אחדות גמורה (שם ב יג). — ובמשמ' קדמון, בלתי מחדש, urewig, anfangslos; primordial, sans commencement; primordial, without beginning: ואם הוא חי בחיים תהיה חיים שלו על שני דרכים, אם קדומה שאינה נקנית ואין לה ראשית ולא תכלית, או שתהיה קנויה אחר שלא היתה (מאמר מחבור ר' דוד אלמקמץ, הול' פאזנק, הליכות קדם עג). והם שכלים מופשטים מחמרים, קדומים עם הסבה הראשונה ואינם יראים הכליון לעולם (ר"י א"ת, כוזרי ה א). וכי מי הביא המשגים לאמר בשתי סבות קדומות, אלא הראיות (שם ד ג). מחובר אל מה שיתחייב מהיות דברים רבים קדומים אם יהיו התארים רבים (ר"ש א"ת, מו"נ א נא). וברצונו ובמאמרו וחפצו הקדום מני עד (אמו"ר לרמב"ד ב ו א, 86). — קְדוּמָה, כנוי לתורה, ואמר הפיטן: קורות קניין קדומה [1] על קידושה תחנך (אזמון, כספסים לפיוטי יניאי, זולאי, סא). לא רד בערפל לקבל אלפים קדומות [2] (מי גבר, קנן על יד יא, יט). — *דַּעַת קָדוּם, בשם ספר: מאמר בדעת הקדום לאבן רשד (כת"י; עי' קלצקין, אוצר המנחים הפלוסופיים, קָדוּם, 266). — *מִשְׁפַּט קָדוּם, עי' סוף ערך מִשְׁפָּט, 3411.

1) [במקרא לא נמצא אלא כנוי נחל קישון כנחל קדומים: נחל קישון גרפם נחל קדומים נחל קישון (שפט' ה כא). ואשר לצורת המלה אשר שהיא באה כש"ע מפשט כמו נעורים, זקונים, ללא מ"י, ואשר לפרושה היו שדרשו: נחל מוכן מקדם. או נחל עתיק, נחל שקדם פני האויב. ואין כל אלה אלא בדרך דרש. ואחרים הציעו לגרס נחל קִדֲּמָם, בא לקראתם. והנראה ביותר הוא שיש כאן שע"פ כגון מדבר קְדֵמוֹת, שם לנחל קישון או לנחל אחר.]

2) [קלצקין באוצר המנחים הפלוסופיים, ערך קדום מביא מכוזרי א ה: ושנביאנו הוא חותם הנביאים ומבטל כל תורה הקדומה לו, ע"כ. אך בחוצאות כתוב: שקדמה (לו), ואין קָדוּם במשמ' זו.]

א. ***קִדּוּם**, ש"ז, — כמו קָדִים, שעת רוח קדים: בשלשה פרקים בודקין את היין, בקידום [3] של מוצאי החג, ובהוצאת סמדר, ובשעת כניסת מים בבוסר (רבי יהודה, משנה גיט' לא).

ב. ***קִדּוּם**, ש"ז, — שה"פ מן קִדֵּם, — נוהג בספרות ובדבור, ביחוד בצרופים כגון קדום (פני) הרעה וכדו'.

1) [על פי לשון הכתוב על החכמה (משלי ח כב): יי' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז.]

2) [את התורה שקדמה אלפים שנה לבריאת העולם.]

3) [כך במשנה שבתלמוד עפ"י צורת המלה בארמ'. ובמשניות: בקדים.]

תם כרך אחד עשר (י"ב)

מלון הלשון העברית
הישנה והחדשה

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך שנים עשר

בהוצאת חמדה ואהוד בן־יהודה
תלפיות—ירושלים, ישראל

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA

HIEROSOLYMITANO

VOL. XII

Published by Hemda and Ehud Ben Yehuda

Talpiot-Jerusalem

ISRAEL

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כ ו ל ל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ״ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד־ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה, וכמו״כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בכפרותנו או שהמלים אשר מצא אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכי־שמוש הלשון בה.

ד) מ ד ר ש מ ל י ם, בהערות, באו בו הקירות והַוָיות בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כללים, המלות השיכות להם עפ״י דמיון ושתוף הרעיון, למען יוכל אדם למצא המלה המְבֻקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך שנים עשר

שנה רביעית למדינת ישראל

בהוצאת חמדה ואהוד בן־יהודה
תלפיות—ירושלים, ישראל

מהדורה עממית מיוחדת

להסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ־ישראל

A COMPLETE DICTIONARY

of

ANCIENT AND MODERN HEBREW

by

ELIEZER BEN YEHUDA

of Jerusalem

Published by Hemda and Ehud Ben Yehuda

Talpiot-Jerusalem

ISRAEL

Popular Edition

specially published for

„LA'AM" Pubishing House

Tel-Aviv

לכבוד

ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ־ישראל

ברגשי כבוד והכרת־טובה

משפחת המחבר

דפוס י. שלומי ת"א, המשך רח' ראש פנה

הערה מאת העורך

בעריכת הכרך הזה היה לפנינו החמר שהוכן בפתקאות ושאספו המחבר מתלמוד ומדרשים והספרות המאחרת, וכן השתמשנו בהערותיו שמצאנו רשומות במקומות שונים. וכן דרכנו להבא.

ואלו אני אחראי:

א) לסדורו של כל החמר, מן המקרא ושאחר המקרא.

ב) למלים ודגמאות שנוספו, בפרט מתוך ספרים ומקורות אחרים, שהופיעו ושנתגלו אחרי מותו של המחבר.

ג) להערותי המסמנות בסוגרים מרבעים. 1)

ירושלים

אדר ב׳, תש״ו. **נ. ה. טור-סיני**

1) בנוגע לדרכי המלון, כלליו וסימניו, ע׳ ב„המבוי הגדול״ ובהערות המחבר שבכרכים הקודמים.

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער הקוף

—סוף—

*קְדוּמִיאֵל,—שם מלאך [1]: ועליהם ממונה מלאך אחד שמו קדומיא"ל וכו' (כפתלי נ"ר יעקב חלחנן, עמק המלך, קעו).

א. *קִדּוּר [2], ש"ז,—כְּמו קִדּוּד: אין מידת מדרונו ממעט מידת התחים ע"י קידור אלא נכנס לתוכו ומודד קרקעיתו מדידה יפה כקרקע חלקה (רש"י, ערוב' נח:, ד"ה אבל). אבל מתוך חמש בקרקע חלקה דמי ומודדו מדידה יפה ואין כאן לא הבלעה ולא קידור (הוא, שם שם, ד"ה במתלקט). בהר משופע הוא דבעינן הבלעה או קידור אבל בזקיף אומד בעלמא (הוא, שם שם, ד"ה מתני). אע"ג דקידור שייך נמי בגיא וגדר (תוס' שם נח., ד"ה הגיע). — ומ"ר קִדּוּרִים: ויש לתלות בהבלעה ובקידורין

ובמדידה יפה שמודדין בהר וכו' (שם, שם נט., ד"ה למקום).

ב. *קִדּוּר, ש"ז,—שה"פ מן א. קָדַר, קַדְרוּת, חשכה: ומצייר (האור) בלי שיתפעל אל העב והקדור (ר"י חירירי, שער השמים ז י, סו.).

קְדוֹרַנִּית, עי' קְדֹרַנִּית.

קָדוֹשׁ [1], קָדֹשׁ, ת"ז, סמי' קְדוֹשׁ, קְדֹשׁ ככ' קְדֹשִׁי, קְדוֹשׁוֹ, קְדוֹשְׁכֶם, מ"ר קְדוֹשִׁים, קְדֹשִׁים, ככ' קְדֹשָׁיו, —שייך לאלהות, מטבע אלהי, מרחק משמוש של חֻלִּין, נשגב ממדרגת בשר ודם, heilig ; sacré ; holy, א) תאר לאלהים: והייתם קדשים כי קדוש אני (ויקר' יא מד; שם שם מה). כי קָדוֹשׁ אני יי אלהיכם (שם יט ב). כי קָדוֹשׁ אני יי' מקדשכם (שם כא ח). לא תוכלו לעבד את יי' כי אלהים קְדֹשִׁים הוא אל קנוא הוא לא ישא לפשעכם ולחטאותיכם (יהוש' כד יט). אין קָדוֹשׁ כיי' כי אין בלתך ואין צור

---

1) [על פי הארמ' שבזהר (ברא' מ.): ועלייהו חד ממנה קדומיא"ל שמיה וכו'.]

2) [על פי קריאה זו של שה"פ מן ב. קָדַד, עי' ערך זה.

קדור במאמר: איזהו קדור ואיזהו קרצוף, קדיר קטנים ועושין חבורה, קרצוף גדולים ואין עושין חבורה (פסח' יח:), היא טעות הדפוס במקום קרוד, עי' ערך זה.]

---

1) [בכתבות הכנעניות קדש, בארמ' קַדִּישׁ, בערב' קַדִּישׁ, קַדּוּשׁ a), באשורי קדש (במשמ' מזהיר) וגם קֶשֶׁד, קָשֵׁד, ועי' קדש, הערה.]

a) قدّيس، قدّوس

צדיק, מה הקב"ה נקרא חסיד וכו' אף אתה הוי חסיד (ספרי דבר' מט). כל הרגיל לבא לבית הכנסת ולא בא יום אחד הקב"ה משאיל בו (רבין בר רב אדא בשם ר' יצחק, ברכ' ו:). בשעה שהקב"ה בא בבית דכנסת ולא מצא בה עשרה מיד הוא כועס (ר' יוחנן, שם שם). וכי מה איכפת ליה להקדוש ברוך הוא למי ששוחט מן הצואר או מי ששוחט מן העורף (מד"ר ברא' מד). ובשלשת ימי אפלה נתן הב"ה חן העם בעיני מצרים והשאילום (שם שמות יד). שהכין הק' ב' ה' וערך וסדר סיפוק לכל יצוריו עד שלא נוצרו (מדרש ויקר', גנזי שכטר א, 82). צריך אתה לשאל מה' ק' ב' ה' שימסור את השטן (שם שם, 83). אילו לא מסרנו הקב"ה בידכם אין אתם יכולים לנו (פסיק' רב', כמוו כמוו, קמג.). — ובקצור הק', הקדוש, כמו הקב"ה: אף אתה עבר לפנינו תחלה ואחר כך נעבור אחריך שנ' כי כל העמים ילכו איש וג' והק' עובר לפניהם תחלה (מדרש בהר בחקותי, גנזי שכטר א 87). וכיון שהוא פותח ואומר יהי שם יי' הגדול מבורך רשיעי ישראל עונים אמן מגהינם והק' שומע ואומ' מי הן הללו שנשתיירו בגהינם וכו' הק' מעלה אותם מגיהנם (שם שם, 87).—ובתפלה: אתה קדוש ושמך קדוש וכו' כי אל מלך גדול וקדוש אתה, ברוך אתה יי' האל הקדוש (תפלת י"ח). קדוש אתה ונורא שמך ואין אלוה מבלעדיך (תפלת ר"ה). ומברכים ומשבחים וכו' את שם האל הגדול הגבור והנורא קדוש הוא (ברכת יוצר, תפלת שחרית). יוצרנו קדושנו קדוש יעקב רוענו רועה ישראל וכו' (ברכת המזון). אחד אלהינו גדול אדוננו קדוש שמו (סדר הוצאת ספר תורה).—ובסהמ"א: וזה הודאת איוב להקב"ה על רוב חסדיו (דונש, תשו' על רסע"ג 2). בעשותכם רצון הקב"ה אין אתם צריכים לדאג מן הפורענות (רס"י, בראשי' א יד). ויכונה בקדוש הרוחני אשר לא יתגשם ולא יתלה בו דבר ממה שיתלה בגשמים, ויאמר קדוש ישראל כנוי לענין האלהי הדבק בו ואחריו בהמון זרעו (ר"י ה"ל, כוזרי ד ג). הרי מפורש בתורה ובנביאים שאין הקב"ה גוף וגויה (רמב"ם, יסודי התורה א ח). פי' קדוש קדוש קדוש, קדוש בחסד קדוש בדין קדוש ברחמים (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ 3, 147). — ואמר הפיטן: באכם לשלום

מלאכי השלום מלאכי עליון ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא (שלום עליכם, זמירות ליל שבת). נאה לקדוש פאר מקדושים (חמול על מעשיך, מוס' ר"ה). כי כל רואה צרה יראה ברוחה כהבטחתה קדוש (ינאי, אוליא אקירים, הרו"ג בראש', זולאי, ג). מלך ממלט מרעה ליודעי תרועה, האל קדוש (ר"א קליר, קרוב' א ר"ה). אנא סלח נא, פשע ועון שא נא, וכחך יגדל נא, קדוש (ר' משלם בר קלונימוס, קרוב' שחר' יוה"כ). ליושב תהלות לרוכב ערבות קדוש וברוך, אילי שחק חצובי להבים אומרים קדוש וכו' (הוא, אילי שחק, שם). — ב) תאר לבריות אלהיות בכלל, בני אלהים, מלאכים וכדו': אף חבב עמים כל קְדֹשָׁיו בידך והם תכו לרגלך ישא מדברתיך (דבר' לג ג). סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עד רד עם אל ועם קְדוֹשִׁים נאמן (הוש' יב א). ובא יי' אלהי כל קְדֹשִׁים עמך (זכר' יד ה). לִקְדוֹשִׁים אשר בארץ המה ואדירי כל[1]) חפצי בם (תה' יו ג). ויודו שמים פלאך יי' אף אמונתך בקהל קְדֹשִׁים (שם פט ו). אל נערץ בסוד קְדֹשִׁים רבה ונורא הוא על כל סביביו (שם שם ח). תחלת חכמה יראת יי' ודעת קְדֹשִׁים בינה (משלי ט י). ולא למדתי חכמה ודעת קְדֹשִׁים אדע (שם ל ג). קרא נא היש עונך ואל מי מִקְּדֹשִׁים תפנה (איוב ה א). כי לא כחדתי אמרי קָדוֹשׁ[2]) (שם ו י). הן בִּקְדֹשָׁו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו (שם יה יה). ואשמעה אחד קָדוֹשׁ מדבר ויאמר אחד קָדוֹשׁ לפלמוני המדבר וכו' (דני' ח יג).— ובתפלה: פנות צבאיו קדושים רוממי שדי (ברכת יוצר, תפלת שחרית). כלם אהובים כלם ברורים כלם גבורים וכלם קדושים (שם שם, ספרד'). — ואמר הפיטן: קדושיו להב, קורא מי רהב, קרוב לקוראיו באהב (ר"א קליר, אל דר במרום, מוס' א ר"ה). אשר אומץ תהלתך כפליאי שמות, בצבאות עירין, בקדושי

---

[1]) [כדעת רבים הכונה: פַל חפצי בם, כהמשך בפס' ד: פַל אסיך נסכיהם מדם וּבַל אשא את שמותם על שפתי; אם כן הקדושים אשר בארץ המה הם האלהים הנעבדים בארץ.]

[2]) [לפי טורטשינר בפרושו, איוב הוא מספר את דברי המלאך בחזון חלום (ד יז וכו'), ולאלה הוא רומז באמרו, כי לא כִחַד את אמרי הַקָּדוֹשׁ, המלאך, אלא אמר אותם לרעיו.]

כאלהינו (ש"א ב ב). מי יוכל לעמוד לפני יי' האלהים הַקָּדוֹשׁ הזה (שם ו כ). ויגבה יי' צבאות במשפט והאל הַקָּדוֹשׁ נקדש בצדקה (ישע' ה טז). וקרא זה אל זה ואמר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יי' צבאות מלא כל הארץ כבודו (שם ו ג). כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו מרום וְקָדוֹשׁ אשכון (שם נז טו). וידעו הגוים כי אני יי' קָדוֹשׁ בישראל (יחזק' לט ז). כי אל אנכי ולא איש בקרבך קָדוֹשׁ ולא אבוא בעיר [1] (הוש' יא ט). ואתה קָדוֹשׁ יושב תהלות ישראל [2] (תהל' כב ד). יודו שמך גדול ונורא קָדוֹשׁ הוא (שם צט ג). רוממו יי' אלהינו והשתחוו להדם רגליו קָדוֹשׁ הוא (שם שם ה). כי קָדוֹשׁ יי' אלהינו (שם שם ט). — ותאר לשמו של אלהים [3]: שכן עד וְקָדוֹשׁ שמו (ישע' נז טו). צוה לעולם בריתו קָדוֹשׁ ונורא שמו (תהל' קיא ט). — ובסמי' אל יִשְׂרָאֵל, או יעקב [4], קְדוֹשׁ ישראל בתאר לייי', בעקר בס' ישעיהו: את מי חרפת וגדפת ועל מי הרימות קול ותשא מרום עיניך על קְדוֹשׁ ישראל (ישעיהו, מ"ב יט כב; ישע' לז כג). עזבו את יי' נאצו את קְדוֹשׁ ישראל נזרו אחור (ישע' א ד). ותקרב ותבואה עצת קְדוֹשׁ ישראל ונדעה (שם ה יט). כי מאסו את תורת יי' צבאות ואת אמרת קְדוֹשׁ ישראל נאצו (שם שם כד). צהלי ורני יושבת ציון כי גדול בקרבך קְדוֹשׁ ישראל (שם יב ו). ישעה האדם על עשהו ועיניו אל קְדוֹשׁ ישראל תראינה (שם יז ז). והקדישו את קְדוֹשׁ יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו (שם כט כג). אני עזרתיך נאם יי' וגאלך קְדוֹשׁ ישראל (שם מא יד). ואתה תגיל ביי' בִּקְדוֹשׁ ישראל תתהלל (שם שם טז). כי יד יי' עשתה זאת וּקְדוֹשׁ ישראל בראה (שם שם כ). כי אני יי' אלהיך קְדוֹשׁ ישראל מושיעך (שם מג ג). גם אני אודך בכלי נבל אמתך אלהי אזמרה לך בכנור קְדוֹשׁ ישראל (תהל' עא כב). וישובו וינסו אל וּקְדוֹשׁ ישראל התוו (שם עח מא). כי לייי' מגננו וְלִקְדוֹשׁ ישראל מלכנו (שם פט יט). — ובסמי' של כנוי: והיה אור ישראל לאש וּקְדוֹשׁוֹ ללהבה (ישע' י יז). אני יי' קְדוֹשְׁכֶם בורא ישראל מלככם (שם מג טו). כה אמר יי' גאל ישראל קְדוֹשׁוֹ (שם מט ז). הלא אתה מקדם יי' אלהי קְדֹשִׁי לא נמות (חבק' א יב). — ובלי תוספת, קָדוֹשׁ כשם לאלהי ישראל: ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קָדוֹשׁ (ישע' מ כה). אלוה מתימן יבוא וְקָדוֹשׁ מהר פארן סלה (חבק' ג ג). — ואמר בן סירא: כל בשר יחדיו נמהרו ויפלו על פניהם ארצה להשתחות לפני עליון לפני קדוש ישראל (ב"ס גני' נ יז). — ובתו"מ, הַקָּדוֹשׁ ברוך הוא [1], כתאר לאלהים וברי"ת הקב"ה, הב"ה: לא עבד איוב את הקדוש ברוך הוא אלא מאהבה (ר' יהושע בן הורקנוס, סוט' ה ה). ולהגיד גדולתו של הקדוש ברוך הוא שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה, ומלך מלכי המלכים הקב"ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהם דומה לחבירו (סנה' ד ה). ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא (עקביא בן מהללאל, אבו' ג א). חמשה קנינים קנה הקדוש ברוך הוא בעולמו (שם ו י). כל מה שברא הקב"ה לא ברא אלא לכבודו (שם שם יא). רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות (ר' חנניה בן עקשיה, סוף מכו'). לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום (ר' שמעון בן חלפתא, סוף עוקצ'). אין לך בכל העממין מתון יותר מן האמורי שכן מצינו שהאמינו בהקב"ה וגלו לאפריקי ונתן להם המקום ארץ יפה כארצם והיתה ארץ ישראל נקראת על שמם (רשב"ג, תוספת' שבת ז כה). אמר להן הקב"ה לענני כבוד רבצו טל לפני בני (שם ערכי' א י). אלו דרכי הקב"ה שנאמר ה' ה' אל רחום וחנון וכו' מה הקב"ה נקרא צדיק וכו' אף אתה הוי

---

1) [עי' א. עִיר, עמ' 4454. ולפי ההקבלה: אל ולא איש, קדוש ולא..., אפשר שיש לגרס: ולא בָשָׂר (במקום בעיר) ולפי זה נולדה המלה אבוא, בעיקר אב', בהכפלת האותיות א ב.]

2) [אך כנראה צ"ל: ואתה קְדוֹשׁ יעקב תְּהִלַּת ישראל, בך בטחו אבותינו וכו', עי' טורטשינר, (Bundeslade, עמ' 24; דביר ב, 69.]

3) [כמו שם קָדְשׁוֹ (תהל' קמה כא) על דרך כי נשגב שמו (שם קמח יג); אך אולי הכונה: שמו נקרא — קָדוֹשׁ.]

4) [עי' כאן הערה 2.]

1) [גם בארמ' שבתו"מ: קודשא בריך הוא, ובר"ת קב"ה.]

מה נסמכה פרשת עריות לפרשת קדושים אלא ללמדך שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה (ר' יהושע בן לוי, מד"ר ויקרי כד). — ובתפלה: וקדושים בכל יום יהללוך סלה (אתה קדוש, תפלת י"ח). ברכנו בברכה המשלשת בתורה הכתובה על ידי משה עבדך האמורה מפי אהרן ובניו עם קדושיך (ברכת כה: ם, תפלה י"ח). מי שברך אבותינו וכו' הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה עם כל קהלות הקדש (מי שברך, שחרית שבת). — ואמר הפיטן: נוצר חסד אקדישה כלם: בדת חדשה מרשות עדה הקדושה (ר' יוסף טוב עלם, אבא בחיל, סדר שבת הגדול). — ומצוי בכתבות שעל גבי מצבות: ולגוי קדוש ממלכת כהנים היה שר וגדול מבני הסגנים (מלבה מסכת ש"ב, Wachstein, Inschriften I, עמ' 2). גדול בקרבנו קדוש ישראל, לשבת בארץ החיים הואל וכו' אל מי יפנה לקדושים ויאמר צאו וכו' (מסכת שס"ח, שם שם, 20). ינוח על קברו בשלו, חסיד ועניו עד קץ הימין כי קרן עור פניו קדוש תמים צדקו הולך לפניו (מלוחה שנה, שם שם, 46). חסידה נעימ' קדוש' ותמימה בקציעה וימימה (מסכת שע"ג, שם שם, 51). בפילפולו ירד ועלה השמי' בין קדושי' מבני עליה גבר בגוברין (מסכת שפ"ג, שם שם, 93). בת קדושים וענבה לא באשי' (מסכת שפ"ו, שם שם, 102). — °וקהלה קְדוֹשָׁה, ור"ת ק"ק: פה ק"ק זוינא (מסכת שס"ח, שם שם, 33). — °ומי שמת על קדוש השם: והנכסיי של הקדוש שהיו בעיר תחת יד ממשלת השר שאם לא היתה היא מצילתו ע"י שפשרה היו אבודי' שהשר היה לוקח אותם (שערי תשו' מהר"מ מרוטנבורג, ג יע). כאשר עשו לבעלה הקדוש (שם שם). כתב מהקדושים אשר נשרפו באנקונא (REJ 1895 Oct., עמ' 224). ביום עש"ק שופטים תקע"א לפ"ק הביאו לכאן איש קדוש הנהרג בידי עכו"ם (שו"ת חת"ם יו"ד שלג). — והנפטר בכלל: המצא מנוחה נכונה על כנפי השכינה במעלות קדושים וטהורים כזוהר הרקיע מזהירים (תפלת אל מלא רחמים, הזכרת נשמות). — ד) ומקום קָדוֹשׁ שהאל בחר אותו לשכון שם, שקדש אותו וכדו' [1]: ואת איל המלואים תקח ובשלת את בשרו במקם קָדֹשׁ (שמות כט לא). מצות תאכל (המנחה) במקום קָדֹשׁ בחצר אהל מועד יאכלוה (ויקר' ו ט). כל זכר בכהנים יאכלנו במקום קָדוֹשׁ יאכל קדש קדשים הוא (שם ז ו). ואכלתם אתה במקום קָדוֹשׁ כי חקך וחק בניך הוא מאשי יי' (שם י יג). ורחץ את בשרו במים במקום קָדוֹשׁ ולבש את בגדיו (שם יו כד). והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קָדֹשׁ (שם כד ט). כי המקום קָדֹשׁ (יחזק' מב יג). נהר פלגיו ישמחו עיר אלהים קְדֹשׁ משכני עליון [1] (תהל' מו ה). אשרי תבחר ותקרב ישכן חצריך נשבעה בטוב ביתך קְדֹשׁ היכלך (שם סה ה). — והמחנה: כי יי' אלהיך מתהלך בקרב מחנך וכו' והיה מחניך קָדוֹשׁ ולא יראה בך ערות דבר (דברי כג יה). — וזמן קָדוֹשׁ, יום קָדוֹשׁ: כי קָדוֹשׁ היום לאדנינו (נחמ' ח י). הסו כי היום קָדֹשׁ ואל תעצבו (שם שם יא). — קְדֹשׁ יי' יום השבת הַקָּדוֹשׁ לה': וקראת לשבת ענג לִקְדוֹשׁ יי' מכבד (ישעי' נח יג). — ודבר קָדוֹשׁ, מים קְדֹשִׁים: ולקח הכהן מים קְדֹשִׁים בכלי חרש (במד' ה יז). — ובתו"מ: אחד הבגד ואחד השק ואחד העור טעונין כבוס במקום קדוש ושבירת כלי חרס במקום קדוש ומריקה ושטיפה בכלי נחשת במקום קדוש (זבח' יא ד). בגד שיצא חוץ לקלעים נכנס ומכבסו במקום קדוש, נטמא חוץ לקלעים קורעו ונכנס ומכבסו במקום קדוש וכו' (שם שם ה). — °ארץ קְדוֹשָׁה: וראה היאך שב הענין האלהי הדבק באברהם ואחר כן בהמון סגולתו ובארץ הקדושה מביא האומה מדרגה אחר מדרגה (ר"י הל"ת, כוזרי ב כ). — °תורה קְדוֹשָׁה: וזה כנגד התורה הקדושה אשר בארת וכו' (מנחה קנאות, קופמן, 18). — °שם קָדוֹשׁ, שם משמותיו של האל, ביחוד כשהוא כתוב בספר: כל המאבד שם מן השמות הקדושים הטהורים שנקרא בהם הקב"ה לוקה מן התורה (רמב"ם, יסודי התורה ו ח). או נשבעתי בשמות הקדושים שאינם נמחקים ובשם הוי"ה ברוך הוא (סדר התרת נדרים). — °הדרתו הַקְּדוֹשָׁה וכדו': ורבים סומכים על הדרתו הקדושה שהנהיג כן בביתו עם הנשים אשר

---

[1]) [בשמושים אלו מעדיפה הלשון להביע את משג הקדשה בשם עצם כגון הר קָדְשִׁי, אדמת קֹדֶשׁ, ועי' קֹדֶשׁ.]

[1]) [השבעים גרסו: קְדֵשׁ משכנו.]

קדם, ברכב רבותים, וקדשתך בפיהם (ר' משלם בר קלונימוס, אסר אומן, קרוב' שחר' יוה"כ). — ג) האר לבן אדם או לעדה או לעם שלם ההולכים בדרכי האל הקדוש: ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קָדוֹשׁ (שמות יט ו). והתקדשתם והייתם קְדֹשִׁים כי קדוש אני (ויקר' יא מד). קְדֹשִׁים תהיו כי קדוש אני יי' אלהיכם (שם יט ב). עד מלאת הימים אשר יזיר ליי' קָדוֹשׁ יהיה גדל פרע שער ראשו (במד' ו ה). כי כל העדה כלם קְדֹשִׁים ובתוכם יי' (שם יו ג). בקר וידע יי את אשר לו ואת הַקָּדוֹשׁ והקריב אליו (שם שם ה). והיה האיש אשר יבחר יי' הוא הַקָּדוֹשׁ (שם שם ז). הנה נא ידעתי כי איש אלהים קָדוֹשׁ הוא עבר עלינו תמיד (מ"ב ד ה). והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קָדוֹשׁ יאמר לו (ישע' ד ג).—וביחוד בצרוף אל שם האל, קָדוֹשׁ ליי' וכדו': והייתם לי קְדֹשִׁים כי קדוש אני יי' ואבדל אתכם מן העמים להיות לי (ויקר' כ כו). קְדֹשִׁים יהיו לאלהיהם ולא יחללו שם אלהיהם וכו' אשה זנה וחללה לא יקחו וכו' כי קָדֹשׁ הוא לאלהיו וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב קָדֹשׁ יהיה לך כי קדוש אני יי' מקדשכם (שם כא ו–ח). ועשיתם את כל מצותי והייתם קְדֹשִׁים לאלהיכם (במד' יה מ). כי עם קָדוֹשׁ אתה ליי' אלהיך בך בחר יי' אלהיך להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על פני האדמה (דבר' ז ו). לא תאכלו כל נבלה וכו' כי עם קָדוֹשׁ אתה ליי' אלהיך (שם יד כא). ויי' האמירך היום להיות לו לעם סגלה וכו' ולהיתך עם קָדֹשׁ ליי' אלהיך (שם כו יח–יט). יקימך יי' לו לעם קָדוֹשׁ (שם כח ט). ויקנאו למשה במחנה לאהרן קְדוֹשׁ יי' (תהל' קו יו). ויאמר ללוים המבונים לכל ישראל הַקְּדוֹשִׁים ליי' וכו' (דהי"ב לה ג). — עַם קְדֹשִׁים כתאר לישראל: ועצם כחו ולא בכחו ונפלאות ישחית והצליח ועשה והשחית עצומים ועם קְדֹשִׁים (דני' ח כד). — ובכנ' קְדֹשָׁיו במשמ' זו: יראו את יי קְדֹשָׁיו כי אין מחסר ליראיו (תהל' לד י). — ואמר בן סירא: לא הספיקו ק ד ו ש י אל לספר נפלאות גבורותיו (ב"ס גני' מב יז). — ובתו"מ: אנא השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך אני וביתי ובני אהרן עם ק ד ו ש י ך (ודוי כהן גדול, יומא ד ב). אלו הן הדנין בן עזאי ובן זומא, אלו הן התלמידים

חנינא בן חכיניה ור' אלעזר בן מתיה, עדה ק ד ו ש ה ר' יוסי בן המשולם ור"ש בן מנסיא (ירוש' מע"ש ב י). הללויה הללו אל בקדשו, לאהרן ק ד ו ש ו לאהרן ק ד ו ש ה' (כס בבא עז א). קדוש הוא (אלישע) וכו' הוא ק ד ו ש ומשרתו אינו ק ד ו ש (ר' יוסי בר' חנינא, ברכ' י:). ישראל ק ד ו ש י ם הן ואין משמשים מטותיהם ביום (רב הונא, שבת פו.). מימי לא עשיתי קזנדריא לב"ה ולא פסעתי על ראשי עם ק ד ו ש[1]) (ר"א בן שמוע, מגי' כז:) כל המקיים דברי חכמים נקרא ק ד ו ש (אביי, יבמ' כ.). מי הוא זה שפסע על ראשי עם ק ד ו ש[1]) (אבדן לר' ישמעאל ברי יוסי, שם קה:). מי שצריך לו עם ק ד ו ש יפסע על ראשי עם ק ד ו ש, מי שאין צריך לו עם ק ד ו ש היאך יפסע על ראשי עם ק ד ו ש (ר' ישמעאל ברי יוסי, שם שם). כשם שאני (הקב"ה) קדוש כך תהיו ק ד ו ש י ם (מד"ר ויקר' כד). — *רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ, כנוי לר' יהודה הנשיא[2]): ולמה נקרא שמו רבינו ה ק ד ו ש, שלא הביט במילתו מימיו (ירוש' מגי' ג ב). — *בְּנָם שֶׁל קְדוֹשִׁים, בן לאבות צדיקים וטהורים[3]): בנן של ק ד ו ש י ם אומר אחת ונהגו כל העם לומר שלש (ר' יוחנן, פסחי' קד.). מאן ניהו בנן של ק ד ו ש י ם, ר' מנחם בר סימאי, ואמאי קרו ליה בנן של ק ד ו ש י ם דלא איסתכל בצורתא דזוזא (שם שם). בנן של ק ד ו ש י ם מהלך עליהן (על אבני בית מרקולים) ואנו נפרוש מהן (ר' יוחנן, ע"ז נ.). — *פֶּה קָדוֹשׁ, פיו של אדם גדול וקדוש: פה ק ד ו ש יאמר דבר זה (ריש לקיש, סנה' כג.).—*פָּרָשַׁת קְדֹשִׁים, שם לפרשה בספר ויקרא, הבאה אחרי פרשת א־רי־מות[4]): מפני

---

1) [במקום אחר (סנה' ז:): שלא יפסע על ראשי עם ק ו ד ש.]

2) [ומצוי כנוי זה בסהמ"א גם על גדולים אחרים, וגם בצרוף התאר קדוש לשם או לכנוי של האדם הגדול, כמו האר"י ה ק ד ו ש, האלשיך ה ק ד ו ש, וגם בצרוף לשמות ספרים, בעקר ספרי קבלה, הזוהר ה ק ד ו ש, של"ה ה ק ד ו ש וכו'.]

3) [והשתמשו בכנוי זה בעקר על צאצאיהם של גדולי החסידות.]

4) [ומצוי גם פתגם: אחרי מות ק ד ו ש י ם, קדושים אחרי מות (ספר המובחר לר"ז אלנ'אהרי, מחב' יב, כ"י תימני); וכונתו: אחרי מותו נחשב האדם לצדיק וקדוש.]

תרי מילי ניגהו (שם קג:). כשם שהשבת קובעת למעשר כך שבת קובעת לקידוש (רב, שם קה.). כבוד יום וכבוד לילה כבוד יום קודם, ואם אין לו אלא כוס אחד אומר עליו קידוש היום מפני שקידוש היום קודם לכבוד יום (שם קה.—קה:). סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום (רבה, ב"ב לז:).—וקִדּוּשׁ הַיּוֹם במשמ' יין לקדוש: נר ביתו וקידוש היום, נר ביתו עדיף משום שלום ביתו (הוה, שבת כג:). מימי לא השתנתי מים בתוך ד"א של תפלה וכו' ולא ביטלתי קידוש היום, אמא זקינה היתה לי, פעם אחת מכרה כפה שבראשה והביאה לי קידוש היום (רב זכאי, מגי' כז:). — ובסהמ"א: מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים שנאמר זכור את יום השבת לקדשו, כלומר זכרהו זכירת שבת וקידוש, וצריך לזכרהו בכניסתו וביציאתו, בכניסת בקידוש היום וביציאתו בהבדלה (רמב"ם, שבת כט א). וזהו נוסח קידוש היום וכו' (שם שם ג). נוסח קידוש יום טוב וכו' (שם שם יט). והמקדש בבית הכנסת אין לו לשתות מיין של קידוש (טוא"ח רסט). אלא שחובה לשמוע קידוש בלבד וכיון ששמעו הצבור הקידוש יצאו ידי חובתם (שם שם). ואחד אנשים ונשים חייבין בקידוש היום ואם אין ידו משגת לקנות יין לקדוש ולהכין צרכי סעודה לכבוד הלילה ולכבוד היום ולקידוש היום מוטב שיקנה יין לקידוש הלילה (שם רעא). כתב רב עמרם, כוס של קדוש כל זמן שלא בירך ברכת המזון חייב לברך עליו ברכה אחרונה (שם רעג). — ובתפלה: ומי שנותנים נר למאור ויין לקדוש ולהבדלה וכו' הקדוש ברוך הוא ישלם שכרם וכו' (מי שברך, שחר' שבת).— ואמר המשורר: ואנה תדרשו לחם ואין בורה ואין בריה, וממי תשברו יין לעת קדוש ולשתיה (ר"ש הנגיד, הצמוס, ברודי, 9). — ה) קִדּוּשׁ הַחֹדֶשׁ, פרסום ראש החדש ע"י בית דין: קידוש החודש ועיבור שנה בשלשה (רבי מאיר, תוספת' סנהד' ב א). למעלן הוא מדבר בעיבור שנה וכאן הוא מדבר בקידוש חדש (ונפרא ויס, אמור פרק י). לקידוש החדש מתחילין מן הגדול (ירוש' ר"ה ב ו). אין קידוש החדש פחות מעשרה (שמואל, שם סנהד' א ב). חבירים מהו ליכנס לקידוש החדש, אמר רבי הושעיה חבר הוינא ואעלי רבי שמואל בר רב יצחק לקידוש החדש (שם שם). — וקִדּוּשׁ בית דין, פרסום שנת היובל ע"י בית דין: קידוש ב"ד ותקיעת שופר והשמטת כספים משמיטין (ר' יוחנן, שם ר"ה ג ה). — *קִדּוּשׁ לְבָנָה, כמו ברכת הלבנה, הברכה שמברכים בתחלת כל חדש לאחר שהתחדשה הלבנה: כתב הבחיי וכו' שנוהגין לזמר אחר קידוש לבנה[1]) דוד מלך ישראל חי וקיים (רמ"א, דרכי משה לטוא"ח תכו, סי' ג).—*אותיות של קִדּוּשׁ לְבָנָה, אותיות גדולות מאד שבהן נדפסת כרגיל ברכת הלבנה בסדור ושאפשר לקרוא אותן לאור הלבנה בעת שמקדשים אותה. — ו) קִדּוּשׁ אשה, מעשה האיש המקדש לו אשה, נושא לו[2]), Antrauung; marriage; mariage: לאמה וכו' נמצינו למדין שמקדשה קידוש אחר קידוש וקידוש אחר אמהות, אבל לא אמהות אחר קידוש וכו' (רבי יוסי הגלילי, מכי' משפטים ג). נכללין בקידוש אחד ונפרטין בשלשה קידושין (ירוש' קידוש' ב א). — ובסהמ"א: שני אחים, היה אחד מהם ארוס על בת בתולה על שם קדוש בלא שתיית כוס ולא ראייה (תשו' הגאו' מגנזי קמברידג', אסף, 114).— ומ"ר קִדּוּשִׁים קִדּוּשִׁין, במשמ' זו: היה מדבר עם האשה על עסקי גיטה וקדושיה ונתן לה גיטה וקדושיה ולא פירש, ר' יוסי אומר דיו (מע"ש ד ז). ואלו כותבין במועד, קדושי נשים וגיטין ושוברין וכו' (מו"ק ג ג). וכולן שהיו בהן קדושין או גירושין בספק, הרי אלו צרות חולצות ולא מתייבמות, כיצד ספק קדושין, זרק לה קדושין ספק קרוב לו ספק קרוב לה זהו ספק קדושין (יבמ' ג ח). כל תינוקת שאינה יכולה לשמור קידושיה אינה צריכה למאן (רבי חנינא בן אנטיגנוס, יבמ' יג ב). האב זכאי בבתו בקידושיה בכסף בשטר ובביאה (כתוב' ד ד). כל מקום שיש קדושין ואין עבירה, הולד הולך אחר הזכר וכו' וכל מי שאין לה עליו קידושין אבל יש לה על אחרים קדושין הולד ממזר וכו' (קדוש' ג יב). מי שנתן רשות לשלוחו לקדש את בתו והלך הוא וקדשה, אם שלו קדמו קידושיו

---

[1]) [בבחיי (ברא"ש' לח ל): בחדוש הלבנה.]

[2]) [וכן בארמ' שבתו"מ.]

אצלו, תורנו הדרתו הקדושה מה דעתו בזה וכיצד הוא נוהג (ר' סעדיה ב"ר ברכות אל הרמב"ם, תשו' רמב"ם, פריימן, 95). תורנו הדרת אדוננו הקדושה ירום הודה (שם, 197). — ה) *אדם או בהמה השיך למקדש, למזבח וכדו': ואדם מי קדוש, א"ר אבהו באומר דמי עלי (סנה' טו.). כל הקרב ביום אינו קדוש אלא ביום וכל הקרב בלילה קדוש בלילה (תמורי יד:). — ו) *וְקָדוֹשׁ במשמ' פסוקים הנאמרים בברכה השלישית שבתפלה וגם בברכת יוצר: וקטן שאינו פורם את שמע אין יכול לומר קדוש ביוצר[1]) ביחיד אבל בצבור עונה עמהן, וגדול פורם את שמע יכול לומר קדוש וכו' אבל קדוש של עמידה כיון שצריך לומר נעריצך ונקדישך אינו הדין לאומר פחות מי' (סופר' טז יב). —ובסהמ"א: והיו אומרים בשחרית בשבת מעמד וקדוש ושמע במוסף וכו' (תשו' הג"זו' מן הגניזה, גינצבורג, 51).

*קִדּוּשׁ, ש"ז, —שה"פ מן קִדֵּשׁ, Heiligung; consecration, sanctification, — א) קִדּוּשׁ הַשֵּׁם, קִדּוּשׁ שמו של האלהים, בפרט ע"י נתינת הנפש, ובנגוד אל חִלּוּל השם[2]): רבי אבונא בעא קומי רבי אימי, גוים מהו שיהו מצווין על קידוש השם, א"ל ונקדשתי בתוך בני ישראל, ישראל מצווין על קידוש השם ואין הגוים מצווין על קידוש השם וכו' (ירוש' שביע' ד ב). גדול הוא קידוש השם מחילול השם, בחילול השם כתיב לא תלין נבלתו על העץ, ובקידוש השם כתיב מתחילת הקציר עד נתך מים עליהם וכו' (ר' אבא בר זמינא בשם רבי הושעיה, שם קידוש' ד א). תשות עלי נפשי על אילו שהן עתידין ליתן נפשם על קדוש השם, ואיזה, זה דור השמד (פסיק' ר"כ, ויהי בשלח, בובר פז.). אם יאמר לך אדם תן נפשך על קידוש השם אמור אני נותנה וכו' (ר' חייא בר אבא, שם שם). — ובסהמ"א: וכן יהא שמיה רבא מברך שעונין אחר הגדה שהדרשן דורש ברבים וכו' ויש כאן תורה וקידוש השם (רש"י, סוטה מט., ד"ה אקדושה דסידרא). כל בית ישראל מצווין על קדוש

1) [נדפס בטעות: ביוצא; ועי' קְדֻשָּׁה, הערות.]

2) [ועי' קָדַשׁ, פִּע', הערות.]

השם הגדול הזה וכו' (רמב"ם, יסודי התורה ה א). —ובשם חבור: מאמר קדוש השם לרמב"ם. — ועי' גם קְדֻשָּׁה. — ב) קִדּוּשׁ ידים ורגלים על ידי רחיצה[1]): כל המיסך את רגליו טעון טבילה וכל המטיל מים טעון קידוש ידים ורגלים (יומא ג ב). חמש טבילות ועשרה קדושין טובל כהן גדול ומקדש בו ביום (שם שם ג). כיצד מצות קידוש, מניח ידו הימנית על גבי רגלו הימנית וידו השמאלית על גבי רגלו השמאלית ומקדש וכו' (ת"כ, זבח' יט:). — ג) וְקִדּוּשׁ מי חטאת[2]) ע"י תוספת אפר הפרה האדמה, וגם עצם האפר[3]): כאן בשכר הבאה ומלוי, כאן בשכר הזאה וקידוש (אביי, בכורות כט.). המקדש ונפל הקדוש על ידו או על הצד ואחר כך נפל לשוקת פסול (פרה ו א). היה קדוש צף על פני המים, רבי מאיר ורבי שמעון אומרים נוטל ומקדש וכו', ולף את המים ונמצא קדוש מלמטן רבי מאיר ורבי שמעון אומרים מנגב ומקדש (שם שם ב). חמשה שמלאו חמש חביות לקדשן חמשה קדושין ונמלכו לקדשן קדוש אחד, או לקדשן קדוש אחד ונמלכו לקדשן חמשה קדושין, הרי כולן כשרים (שם ז א). המצניע החבית וכו' להוליך בה את הקדוש פסול (שם שם ח). שנים שהיו ממלאין לחטאת והגביהו זה על זה ונטל זה לזה קוצו בקדוש אחד כשר, בשני קדושין פסול (שם שם יא). —ד) וְקִדּוּשׁ הַיּוֹם, ובקצור קִדּוּשׁ, קדוש שבת ויו"ט על היין בברכת מקדש השבת, מקדש ישראל והזמנים וכדו'[4]): כשם שמפסיקין לקידוש כך מפסיקין להבדלה (רב תחליפא בר אבדימי בשם שמואל, פסח' ק.–ק:). אותם בני אדם שקידשו בבית הכנסת, אמר רב, ידי יין לא יצאו, ידי קידוש יצאו, ושמואל אמר אף ידי קידוש לא יצאו וכו' דאמר שמואל אין קידוש אלא במקום סעודה (שם ק:–קא.). הבדלה וקידוש חדא מילתא היא, ברכת המזון וקידוש

1) [וכן בארמ' שבתו"מ קידושא.]

2) [עי' קָדַשׁ, פִּע', הערה.]

3) [ואולי במשמ' זו בעקר: קָדוֹשׁ, והקָדוֹשׁ מקדש את המים.]

4) [וכן בארמ' שבתו"מ: קידושא דהכא, קידושא רבה.]

שעם הזהרת לבד לך לכהן, כי אסור לזר להשרת בכהן, יבולע וינוגע כל איש חלקם חומד, כי קידושם עד לעד עומד (ינאי, ישועה ילבשו, קרובי במית, זולאי, קיג). ואז תתקדש בנו באמצך, בבינתך וכו׳ בקידושך בריצויך וכו׳ (הוא, מי כמוך, קרובי ויקר׳, שם, קפ). נקדש בריבבי רבבות, בקידוש קדוש ומקודש וכו׳ (הוא, תקיף ותומך, שם שם, קפד).— **וקדיש, כמו קדשה, תפלת קדוש קדוש שאומרים איתה בתפלת י״ח בחזרת הש״צ, ואמר הפיטן: תקדישני ונעים קידושינו, והיקדשנו במקדישינו, בקידושי קודשינו, שלוש קודשינו ככי וקרא (הוא, אותיותינו הלאינו, שם שם, קנד).

קדישה, עי׳ קדשה.

א. **קדח**[1]), ממנו אקדח, **אקדחת, ב. **מקדחה. א. קדח, *קדח, **קדחי, קדחת, א. **קדיחה.

ב. ***קדח**[2]), ממנו א. **מקדח, **קדוח, **קדוח, ב.*קדח ב. **קדיחה.

א. **קדח**, פיו״ע, קדחה, קדחתם, קדחי, קדח,—א) קדח, את האש, הדליק איתה, entzünden; enflammer; to kindle: הן כלכם קדחי אש מאזרי זיקות לכו באור אשכם ובזיקות בערתם (ישע׳ נ יא). כי אש קדחתם[3]) באפי עד עולם תוקד (ירמ׳ יז ד).— ב) קדחה האש, בערה: כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבלה ותלהט מוסדי הרים (דבר׳ לב כב). כקדח אש המסים[4]) מים תבעה אש (ישע׳ סד א). כי אש קדחה באפי עליכם תוקד (ירמ׳ טו יד). — ובתו״מ, עי׳ ב. קדח. — ובסהמ״א: וכן העם המוטבעים לתורה ולהתקרב אל האלהים יקדחו בנפשותם ניצוצות מדברי החסידים (ר״י הל״ה, כוזרי ה טז). ולתוכחת באמת על כל פנים תועלת ואם איננה משיבה המסרה מעשות הרע, יקדח בנפשו מן התוכחת ההיא ניצוץ וכו׳ (שם ה כ, הקד׳ ה). במה דברים אמורים באש הקודחת[1]) אבל אם היה לה להב גדול העולה ונכפף מגובה עליית הלהב והיו עצים מצויין שם אין לה אומד (רמב״ם, נזקי ממון, יד ג). וישלח השכל את ידו ויגע על פי וקדח להבי רשפי (ר״י חריזי, תחכמוני, הקד׳, ד). וכשמוע העם ניבו, התקבצו סביבו, לקדוח להם שביבו, ולהעיף עליהם רביבו (שם יח, 178). ואם יראה (העצל) את זולתו שוקד בענינים האלה (החכמה וכו׳) והשתלם בהם, אז אש הקנאה תקדח בקרב לבבו ויעורר עליו מדנים (ריב״ל, תעודה בישראל, הקד׳). — ואמר הפיטן: קידם ולא התיאש אל מזבח האש, ולקח מלא המחתה גחלי אש קודחת והסקה ברובד הורקה, קידמו לו בחזקה, כף ומגים בחוקה (קטע מעבודה, Elbog, Stud. 179). גחלתי כי קודחת, כמגלה נמתחת, והנשה בא לקחת (רשב״ג, סוממתי, סליח׳ ג עשי״ת). — ואמר המשורר: וכאלה חרש וכדת לא פירש באמרו כי פירש לפחם לאורים, במחלוקה אחת עם אש לפחת היותה קודחת בתוך תנורים (הניצוצי כינך, תשו׳ תלמידי מנחם על דונש, 11). למחר יענה בך רע ויקדח בך פתאם קדוח אש המסים (ר״ש הנגיד, בן משלי ח יג). אש קדחו אוריו ולא נפחו תוך מזרקי ברד והתלקחו (רמב״ע, שם קדמו, סעה״ש 63). צבי פניו פנינים קודחים אש וגביע בידו זיק מאזר (הוא, תרשיש ג, 34). בנעים אמרים מלבב אומר יין אני איש אהבה אקדח (הוא, שם ג, 37). ואם אקדח יקד השיר במזרח, ילהט שוכני מערב להבי (ר״י חריזי, תחכמ׳ ט, 96). יקבל שר תשורת שיר רחשתיו ורנתיו עלי זכרו ושרתיו, אבל מבור מזמתי שאבתיו וממוקד תבונתו קדחתיו

1) [במשמ׳ זו של א. קדח נמצא הפעל בעבר׳, ארמ׳ וסור׳ בלבד. ואמנם לפי דעת אחדים נולדה משמ׳ זו של קדח אש מן ב. קדח במשמ׳ נקב נקב (הנמצא במשמ׳ זו לא רק בעבר׳ שבתו״מ ובארמ׳ אלא גם בערבי׳ קדח [a]), וכן בכוש׳). הואיל וע״י קדיחה וחכוך הדליקו אש, אך מצד אחר נראה קשר בין א. קדח ובין יקד, ואף אפשר אדרבה, שקדחו ונקבו חלל בכלי עץ ע״י קדיחה באש.]

2) [עי׳ בהערה הקודמת.]

3) [ואולם במקבילה בפרק יה פסוק יד כתוב: קדחה, עי׳ לקמן.]

4) [כך לפי הבנת המחבר בערך א. המס, עמ׳ 1117, עי׳ בהערה שם. ואמנם אפשר שצ״ל כקדח אש המסים, המס אותם, כלשון הכתוב (יהוש׳ יד ח): ואחי אשר עלו עמי המסיו את לב העם.]

1) [נ״א: הקולחת, וכן בבבלי (ב״ק סא.).]

a) قدح

קידושין ואם של שלוחו קדמו קידושיו קידושין וכו' (שם ד ט). טומטום שקידש קידושיו קידושין, נתקדש קידושיו קידושין (תוספת' יבמ' יא ח). קטנה שקדשה את עצמה או שהשיאה את עצמה בחיי אביה אין קידושיה קידושין ואין נישואיה נישואין (שם שם יג ב). גוים אין להם קידוּשין (ירוש' קידוש' א א). ולקחה לו לאשה, הרי הוא כקידושי אשה, מה קידושי אשה קונין קניין גמור ביבמה אף המאמר קונה קניין גמור ביבמה (שם שם). סדר קידושין כך הוא, אני פלוני קידשתי בתי לפלוני (שם שם א ב). אם החליף לשון מכירה בלשון קידושין או לשון קידושין בלשון מכירה לא עשה כלום (שם שם). ש"מ חמש וכו' שהאשה מקבלת קידושיה וקידושי חבירתה וכו' ואין קידושין תופסין בעריות (שם שם ב ז). הדא דאת אמר מקודשת בשקידשה בכסף, אבל אם קידשה בשטר, הואיל ולא למדו כתב קידושין אלא מגירושין, מה בגירושין אינה מגורשת, אף בקידושין אינה מקודשת (ר' יצחק בר לעזר, שם שם ג א). מעכשיו לאחר שלשים יום, ר' אבהו בשם ר' יוחנן אפי' קידושי מאה תופשין בה, א"ר לעזר לכן צריכה אפי' קידשה השני קידושין גמורין (שם שם). המקדש בלא שידוכים לוקה ותופסין קדושין (שמואל, שם שם ג י). אין קידושין תופסין בחייבי לאוין (ר"ע, יבמ' י:). ואסר לנו את הארוסות והתיר לנו את הנשואות ע"י חופה וקידושין[1]) וכו' בא"י מקדש ישראל על ידי חופה וקדושין (ברכת ארוסין, בשם רב יהודה, כתוב' ז:). כל שאינו יודע בטיב גיטין וקדושין לא יהא לו עסק עמהן (רב יהודה בשם שמואל, קדוש' יג.). הא בקידושי ודאי, הא בקידושי ספק (שם ס:). קידושין שאין מסורין לביאה הוו קידושין (שם סז:). — ובמשם משתה הקדושין: למלך שקדש את בתו ועשה לה קדושים גדולים ושלטה בה עין רעה וכו' (ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, מד"ר במד' יב). — ובסהמ"א: שכל מי שמתקלקל בתנוקת קודם כתובה וקדושין חייב מיתה בידי שמים (ר' משה גאון, אוצר הגאונים יבמ', 166). שנהגו בני מקומנו לכתבו (את שטר הקדושין) מזמן קרוב ולקרותו קידושין (שם כתוב', 51). ראובן נשא בת שמעון בקירואן וקידשה על ידי אביה וכו' ושלש מאות זהובים קידושים וכו' וכתב בכתובת הכלה אלף זהובים קידושים[1]) והוצאה כמנהג המקום (תשובות הגאונים מגנזי קמברידג', אסף, 12). כל קדושין שהם על תנאי הם קדושין גמורים וכו' (שו"ת הרי"ף קיח). ראובן הוציא שטר זה נסחו, נתן לנו אנחנו חתמי מטה ראובן בן יעקב משקל שני גרעינים כסף ואמר לנו קחו אלו השני גרעינין ולכו קדשו לי בהם את פלונית בת פלוני, ולקחנו אותם הקדושין והלכנו אצל פלונית הנזכרת ואמרנו לה היי את מקודשת לראובן בן יעקב באלו השני גרעינים כסף וכו' (שו"ת ר"י ן' מיגאש נג). אני שמעון בן יעקב נתחייבתי לראובן בן יעקב וכו' על חתימת ידי שאצלו בשטר הקדושין וכו' שאקיים אותה לו (שם שם). וכל חכמי הדור וכו' היו רוצין להפקיע קידושי הראשון בדלא כלום, ראייתן מיהא דמסכת יבמות בפ' ב"ש וההיא עובדא דהוה בנרש דאיקדשה כשהיא קטנה וכו' והפקיעו רבנן לקידושי שני שהיו קדושין גמורין מפני שעשה שלא כהוגן וכו' (ס' ראב"ן קלג:). שקדושי ביאה ושטר מדאורייתא וקדושי כסף דרבנן (תשו' הרמב"ם, א. ח. פריימן, 161). ואמרו הדמים שאביה לא לקח דינר הקדושים ממנו אבל אמר לו קנה לי בו חפץ פלוני ממצרים (שם, 172).[2]) — וכפהגם: גם העולם הזה קדושין לעולם הבא (בן המלך והנזיר יד). — וקִדּוּשׁ בית ה': בשמונה לחדש באו לאולם לקדש וכו' סיומו וגומרו של קידוש ביום (מחר של חמשה) עשר לחדש (גנזי שכטר א, גינצבורג, 14). — וקִדּוּשׁ, תכונת הקָדוֹשׁ, כמו קְדֻשָּׁה, ואמר הפיטן:

---

[1]) [על שנויי נוסחאות בברכה הנ"ל, חופה בקדושין, קדושין וחופה, עי' הערת פּר בסדורו, עמ' 565).]

[1]) [אסף בהערתו למקום: „קידושים" אינם אלא, כנראה, מתנה שהיה הארוס או הבעל כותב לאשה בזמן האירוסין או הנשואין, וכו'.]

[2]) [ועי' גם בחסר המובא בספר סדר קידושין ונישואין לא. ח. פריימן, ירושלים, תש"ה.]

לשון קַבָּלָה הוא שהוא קובל עליהם, הקדיחוני והקניטוני שבע פעמים כבשול התורמוס (רש"י, ביצה כה:, ד"ה ולא עבדוהו). ובקשה מכם אל העשו מלכותנו אגודות אגודות, כי מימי ר' שלמה אנו שותים ובדברים שאין בהם ממש אל תקדיחו את מקומו, דאמו אנן קטלי קני באגמא אנן שלא לחוש לכבוד זקנני, אל נא אחי תרעו (הסו' כ"ח, מק"כ, 85). והי בפשך הרב ר' משלם שאתה מעורב עם הבריות, שלך להוסיף על שמועתא טובה ותהיה מעורב עם ת"ח, ולא תקדיח את המקום, וחזור בך ויברכוך מיבים, והלא כמה רבנים יצאו מארצך ולא הדיחו את יושבי עירם (סס, 89). ועל מי מנוחות ינהלך צירנו אם תתן לב לרדוף אחר השלום, ולא להקדיח בהוראות שאין בהן צורך (סס, 103). אז ידעו כי מריט אור מהשך שהקדיחה האש ולהט כברק באייר (ר"י ברצלוני, פי' יצירה, 273). אדם שכל מעשיו טובים ומתהלל בהם להתכבד דומה לתבשיל חשוב מאד בכל אבקת רוכל וראשי בשמים ועומד אצל האש עד שהוא מקדיח ומסריח עד שלא שוה לאכול מחמת מרירות שריפת האש, כך האדם המתפאר במעשיו מקדיח ומסריח במהללו מעשיו הטובים (חורה' לדיק', שער הגאוה). פן יחשדונו עניי הדעת שאני מתכוין להבאיש ריח בעלי הסוד ולהקדיח תבשילם ברבים (מורפורגו, שמש לדקה א, א, יג:). — הפיטן: פונים לשוב פני מקדיח המסים, פותחים בחרטה ממעשיהם המאוסים (יי' אלהי הצבאות, סליח' בה"כ יוה"כ). — *והִקְדִּיחַ החולה, נתקף בקדחת, fiebern; avoir la fièvre; to be in a fever: יש לך אדם שהוא חולה ומוטל במטה ובשרו שמור עליו, תלמוד לומר ואת השחפת, מלמד שהוא נשחף, או עתים שהוא שחוף אבל נוח לו ואינו מקדיח, תלמוד לומר ואת הקדחת, מלמד שהוא מקדיח, או עתים שהוא מקדיח אבל סבור בעצמו שיחיה, ת"ל מכלות עינים (בפרא ויק, בחוקותי פרק ד). — *והִקְדִּיחַ החלי את הגוף, גרם בו קדחת: הקדחת והשחפת וצנונה אשר תקדיח ותרעיד יום אחד ותחדל יומיים (אסף, 125). קדחת, חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומבעירו (רש"י, ויקר' כו טז). — ואמר הפיטן: את תבואתי בגחלתיך תקדיח, ואני לגיפך בקרחת אקדיח, להבשילך הערב כמלח אקדיח, ולאזניך אברות עד שתקדיח (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר יד, פה:).

—פעי, *קִדֵּחַ, —כמו הפעי: בפתח ג' ממונה א' ושמו אנגיריהו"ן והוא ממונה על כל הקדחת השורפות בתוך העצמות וכל מיני חלאים רעים המקדחים ושורפים הגוף וכו' (ר"א די וידאש, ראשית חכמה, היראה יג, כה.).

—הפעי, *הֻקְדַּח, — נתקף במחלת הקדחת למיניה, בינ' מֻקְדָּח, הולה קדחת: לא תקרב להתיך המוקדחים המים הקרים שעור עד שתעיין היטב מאד (פרקי משה י, כז.). והנער היונק אם יוקדח וכו' והמוקדח בקיץ וכו' בהזנת אלה המוקדחים (קאנון ד א ב ז–ח). ראיתי מוקדחים שנכוצו פתאם מהליחה הרעה (גרבוני, ארח חיים, בקדחת פליפית, כ"י ביהמ"ד סכטר). ולא תתן רפואה משלשת למוקדחים האלה (סס, בקדחות תמידות). המוקדחים אשר אין להם קדחת חזקה ועומדים בתכונה שהיתה להם לפנים ולא יחסר מן הגוף דבר או ירזה חוץ מן הדין רע (פרקי אבוקרט ב כט, כ"י ברלין). ר"ל שיהיה החולה כאשר יוקדח קודם שתעזבהו הקדחת לא יורגש בקדחת רתת (סרגוס פרקי גליונוס, כ"י פריז). שהמוקדח לא ימצא בקדחתו רתת (סס). קצת המוקדחים לו כאב הראש (מלאכת הגיון, תמונה השכית, מין השליסי). ואז ירגיש הנביא ההוא בלבד באותה השגה חושיית, לא להתגברות דמיונם וחולשת שכלם כמו שיקרה לנכפים ולמוקדחים ובעלי הליחה שחורה אלא בהשתמשות הושיהם בשלמות ובריאות (ר"י אברבנאל, וירא, ויפא את עיניו וירא). וזאת היא הסבה במה שיראו מהצורות הכוזבות אל המוקדחים וחלושי המזג (הוא, ש"א ג, ויקרא ה' אל שמואל). בענין ההנהגה בקדחות המות כמעט אין למוקדח תאות האוכל (טוביה כץ, מעשה טוביה, משמרת הבית, קיג:), מוקדח שבו מלוי אבל יש לו התעלפות לא יוקז בטרם יבוטל ההתעלפות (סס סס, קיד.). שחף, מלשון שחפת, שהיא חמה מאד, ועוד שהאוכלו יוקדח (תולדות יצחק להרי"ן קארו, פה.).

ב. *קָדַח [1], פ"י, —קָדַח דבר, קָדַח (חור) בדבר, נקב דבר, נקב בו נקב. (durch)bohren; forer

[1] [עי' א. קָדַח, הערה.]

(ר"י זבארה, ראו ספרו, שעשועים, הקד', דודזון, 5). — *וְקָדַח אש במקדח: והסואס עשב שקודחין בו האש במקדח (ר"י א"ת, סה"ש לריב"ג, קרסד). — *וְקָדַח את פלוני, העלה אש באפו, הרגיזו, ואמר הפיטן: קלים קדחוני ועלמת מראיך, השב בגוים מוראך (ר"א קליר, איכה אספהו, קינ' ח"ב). — *וְקָדַח החלי את הגוף, חממו והבעירו: חלצתו חמה, שלפתו, ניטלה מגופו החמה, הוא החולי הקודחו (רש"י, ברכ' לד:). אשתא צמירתא, חולי שמחממת וקודחת את הגוף (שם, שבת סז.) — *וְקָדַח, נתקף בהתקפת קדחת: טרם יקדח ישתה כזה שלשה ימים וירפא (אסף, 23). —בִּני' פָּעוּ, *קָדוּחַ, ואמר הפיטן: מרמותיך בקרבי באש קדוחים, כצרעת ממארת בגופי קדוחים (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר י, סה.). — *וְקוֹדַחַת, כנוי לאש הגיהנם, ואמר הפיטן: תקפיצם לקיצפת קודחת, תירטם לריצות רפש, תשחילם לשערי שאול, תתיכם לתחתית תפתה (ינאי, מאמילם, קרוב' לימים נוראים, זולאי, שלט).

—נִפעַל, *נִקְדַּח, —נִקְדַּח התבשיל, נשרף, נחרך: היתה לו עיסה של מעשר שני ואפאה, השבח לפי חשבון, ניפלה הפת ונקדח[1] התבשיל הפגם לשני (תוספת' מע"ש א יז). — *וְנִקְדְּחוּ ענבים בחמה, נתבשלו יותר על המדה: הליסטין, יין מתוק הרבה, ל"א מתוק שנקדחו ענבים בחמה (רגמ"ה, מנח' פו:). — *וְנִקְדַּח ההר, נתלהט ובער: הבורא הוריד על ההר אש גדולה וכו' והיקיפה ענן וערפל וחשך וכו' עירבב הכל באש אז נקדח ויצא הקול באש וראה דמותו בענן (ר"י ברצלוני, פי' יצירה, 273). — *וְנִקְדַּח הגוף, האדם, לקה בדלקת או בקדחת: ומזה תתאוה נפש האדם הנקדח למים הקרים (אסף, 25.). להסך על בשר הנקדח והנשחף (שם, 120). הגופים הנקדחים אל יעזבו בלי אוכל (שם, 123:). וביחוד למי שנקדח והיה לו הכאב בכתפים ובמתנים ובשדרה (כרבוני, ארח חיים, בחליי הפרקים, כ"י ביהמ"ד שכטר). — ואמר המשורר: הרוחות העבים מטריחים ויתחלפו העתים הצחים, גם גופי בחורים נקדחים, הזהרו פן תאכלו אבטיחים (ראב"ע, שמעו נא, כהנא

1) [כך בדפוס, ובהוצאת צוק"מ (א יח): והקדיח, ועי' הפעי'.]

א, 186). — *וְנִקְדַּח יום כאקדח, קשט ופאר כאלו באבני אקדח, ואמר הפיטן: רגש בפסח חירותה לקדש ראשון ושביעי נקדח[1] מוספיו והעומר וקרבנו ומשם והלאה שבועות כאקדח (רסע"ג, אנכי אש אוכלה, אזהרות, סדור רסע"ג, רא).

—הִפעִי', *הִקְדִּיחַ, — הִקְדִּיחַ את התבשיל, שרף אותו: בש"א לא יגרש אדם את אשתו אלא א"כ מצא בה דבר ערוה וכו' ובה"א אפילו הקדיחה תבשילו (גיט' ט י). אין מכבין את הבקעת בשביל לחין שלא לעשן את הבית, ואם בשביל שלא תקדיח את התבשיל הרי זה מותר (תוספת' יו"ט ג יג). למלך בשר ודם שאמר לעבדו לבשל לו תבשיל והוא לא בשל לו תבשיל מימיו, סוף מקדיח את התבשיל ומקניט את רבו (תוספת' ברכ' ז יח). ושם לה עלילות דברים, יכול אפי' אמר לה הקדחת לי את התבשיל והיא לא הקדיחה וכו' (ספרי דברי רלה). והנחתום מודד תבלין ונותן לתוך קדרתו כדי שלא יקדיח תבשילו (ביצה כט.). — *ובתמונה, הִקְדִּיחַ הבן או התלמיד תבשילו ברבים, הסריח, הבעיש, חטא: שלא יהא לנו בן או תלמיד שמקדיח תבשילו ברבים כגון ישו הנוצרי[2] (ברכ' יז:, וכעין זה סנה' קג.). — *הִקְדִּיחַתּוּ (ב)מלח: העובר לפני התיבה צריך לסרב ואם אינו מסרב דומה לתבשיל שאין בו מלח, ואם מסרב יותר מדאי דומה לתבשיל שהקדיחתו מלח (ברכ' לד.). פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת, עשתה לי פולין, ביום ראשון אכלתים ולא שיירתי וכו' ביום שלישי הקדיחתן במלח וכו' (ר' יהושע בן חנניה, ערוב' נג:). — *הִקְדִּיחוּ הסממנין, היורה, את הצמר: הנותן צמר לצבע והקדיחתו יורה נותן לו דמי צמרו (ב"ק ט ד). צבעו וחזר צבעו הקדיח נאמר אם היה צריכה לצביעה הראשונ' אסור ואם לאו מותר (ירוש' ערלה ג א). נתן צמר לצבע, רב הונא אמר שהקדיחו סממנין אבל הקדיחתו יורה אומר לו הרי שלך לפניך (שם ב"ק ט ה). —ובסהמ"א:

1) [ע"פ לשון הכתוב: ושמתי כדכד שמשתיך ושעריך לאבני אקדח (ישע' נד יב). ולא נכון הפירוש הנתון בקבץ מע"י הגאו' (עמ' 43): ל' קדחי ביה חלפי (ב"מ כ"ג ב') ל' צמיחה.]

2) [עי' ערוך השלם, ערך קדח, וד"ס.]

הקדוש ברוך הוא ככברת ונראה (הירח) מתוכה (ירוש' ר"ה ב ד). — ואמר הפיטן: לתבשילך הערב כמלח אקדיח ולאוזניך אכרות עד שתקדיח (עזרא הבבלי, הורה' מוסי' יד, סס:).

*קַדַּח, ש"ז, — דלקת שנגרמה ע"י כויה, Entzündung; inflammation: השחין והמכוה והקדח המורדין אינן מיטמאין בנגעים ואינן מצטרפין בנגעים וכו' חזר הראש והזקן ונקרחו, השחין והמכוה והקדח ונעשה צרבת הרי אלו מיטמאין בנגעין ואינן מצטרפין בנגעים (נגע' ו ח). — *ובמשמ' אש קודחת, ואמר הפיטן: גיויו שחף קרח וגופו שוף קדח (ינאי, קרוב' ברא' זולתי, מג). אשר איםתך באראלי אומן, באבירי אומץ, בכרואי קרח, בבלולי קדח, ומוראך עליהם (הוא, אסר אימתך, קרוב' לימים נוראים, זולתי, סלב). זרם מים מתחלפים לאלהי הרוחות, השש וקדח[1]) ערך למכעיסיו במפלחות (שלמה הבבלי, אמן דר, יוצ' שבת ג אחה"פ).

*קַדְּחִי, אי קַדַּחִי, ת"ז, — שיך לקדחת, בא מסבת קדחת, קַדַּחְתִּי: דקה קדחיית היא חום חוץ מהטבע נלהב בלב ושאר האברים וכו' מה שראוי להבין באמרנו דקה קדחיית ודקת השיבה (ספר הקדחת ג א, כ"י ברלין). ועי' קַרְחִי.

קַדַּחַת[2]), ש"נ, — מחלה מלאה חם קודח, hitziges Fieber; fièvre inflammatoire; acute fever: והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הַקַּדַּחַת מְכַלּוֹת עינים ומדיבת נפש (ויקר' כו יו). יככה יי' בשחפת ובַקַּדַּחַת ובדלקת ובחרחר (דבר' כח כב). — ובסהמ"א: ביחוד במשמ' Malaria, קדחת רביעיה, פוסקת וכדו', ומ"ר *קַדָּחוֹת, קַדַּחִיּוֹת: פשר מיני הקדחת לתולדותם למיניהם, שלשים ושמנה מיני קדחת הם (אסף, 23). קדחת רביעייה האוחזת יום אחד ותודלת ב' ימים (שם, 119:). לפי תולדות מכאוביהם וקדחותיהם (שם, 123:). הקדחת והשחפת וצנונה אשר תקדיח ותרעיד יום אחד ותחדל יומיים (שם, 125). ויהי בעת ההיא ויפול המלך אלכסנדר בחולי ויחי חליו קדחת רביעית ואף כי האריך עליו הקדחת ג' שנים לא חסר מן המלחמה (יוסיפון, גינצבורג, קלו). סרים חמה שנסתרס על ידי קדחת (ערוך ערך סרס). לצמרתא וכו' וי"א לכל מיני קדחת, וכן מפורש לצמרא ברא קדחת ששורף אותו מבחוץ, לצמרא גוא קדחת ששורף אותו מבפנים (שם ערך למר). מיני הקדחות הפוסקות המסתלקות סליק נד גו"ש הם ג' והם שלישית, והבאה בכל יום, והרביעית (פרקי משה י, כז:). ולכן היתה הראשונה קדחת עפושית והשנית קדחת יומית (שם שם). או תדע שזה יש עמו ג' קדחות לבניות וכו' (שם שם, כח.). אמנם תתחדש (קדחת שלישית) משארית קדחות אחרות קודמת אליה ומקדחת הנקרא מעורבבת (שם שם, כח:). הגדול שבדברים אשר תרפא בהם הקדחות הדבקות וכו' הוא ההקזה כפי סבל הכח וכו' (שם שם, כט:). כשתהיינה הליחות פגות או יבשות כאשר הם בקדחת הרביעית יתאחר הבישול וכו' (מוסר הרופאים לר"י הישראלי, ג). בקדחות[1]), הקדחת היא חום נכרי מתלקח בלב וכו' (קאנון ד א א). הנה יורה על קדחות העפוש פגישת הסבות הקדמות להן (שם ד א ב ב). וכשיהיה האויר במדרגה הזאת יעפש על הלב ויפסיד מזג הרוח אשר בו ויעפש מה שיקיפו מלחות ויחדש חום יצא מן הטבע ויתפשט בגוף ותהיה קדחת דבריית (שם ד א ד א). קדחת השדפון הנקר' בערב' אלדק והוא אשר יהיה החום הנכהי מדובק באברים (פרוש אבן רשד על כליות אבן סינא). קדחת הישישות ונק' בערבי אלדבול (שם). קדחת השחרחורת (שם) והקדחות היומיות אין להן סכנה רבה ולא רוע זולתי שהן פעמים נעתקות אל קדחות אחרות רעות (נרבוני, ילקוט חיים, בקדחות, כ"י ביהמ"ד סבנר). הקדחת הדמית התמידית הדבקה הנקרא אלמטבקא היא קונטיניאה (שם בקדחת העפוש). בקדחת המגפית הנקראת אלובאיה (שם, בקדחות המגפית). ויתכן בעיני

---

1) [עפ"י לשון הכתוב (ישע' קד א); נ"א: חשים וקרח, ועי' חִשּׁוּם.]

2) [וכן בארמ' שבתרגומים קדיחתא, קדיחית ז.]

1) [ומינים שונים של קדחות: לבנה (קאנון ד א ג ג, בעזני הסנים), הדאגיית, היגוניית, המחשביית, הכעסיית, התעוריית, התנומיית, הפחדיית, השבתיית, הכ זביית, העלפוניית וכו' (שם ד א א י).]

to pierce, perforate: הקודח כל שהוא חייב (שבת יב א). כל ידות הכלים הקדוחות חבור (פרה יב ח). הקודח והגורר והקוצץ כל שהוא הרי זה אינו חייב עד שיקדח את כולו, עד שיגור את כולו, עד שיקוץ את כולו (תוספת' שבת יא ג). שופר קדוח מהו (לתקע בו) (ירוש' ר"ה ד ו). אם היתה קרנה (של הפרה) קדוחה מותר (להלצאת באפסר ביו"ט) (כ' בא בשם שמואל, שם ביצה ב ח). שלחו ליה לאבוה דשמואל, קדחו (לשופר) ותקע בו יצא, פשיטא, כולהו נמי מיקדח קדחו להו, אמר רב אשי שקדחו בזכרותו וכו' (ר"ה כז:). משל לבני אדם שהיו יושבין בספינה, נטל אחד מהן מקדח והתחיל קודח תחתיו, א"ל חביריו מה את יושב ועושה, א"ל מה אכפת לכם לא תחתי אני קודח, א"ל שהמים עולין ומצפין עלינו את הספינה (רשב"י, וי"ר ויקר' ד). —*וקָדַח בכלי קבול, בסאה ובתרקב או במינקת וכדו', שאב והעלה: אומר להם תנו לי מן המטבע היוצא במדינתי אין שומעין לו אלא הולך אצל גזבר וגזבר קודח[1]) ונותן לו מן המטבע העולה בידו לפי חשבון (תוספת' שקל' ב יג). ולא היה טוחנן (לזיתים) בריחים אלא כותשן במכתשת, ולא היה טוענן בקורה אלא באבנים, ואינו נותן בתוך הסל אלא סביבות הסל נותנן וקודח מתוך הסל (רבי יהודה, ספרא וים, אמור פרשה יג). לא יתן אדם לפני בניו ולפני בהמתו לא במידה ולא במשקל, אבל קודח[2]) בסאה או בתרקב ונותן לפני בהמתו, קודח במיניקת ונותן לפני בניו (שם יו"ט ג ח). משקין שבאחורי מניקת הרי הן של לוקח ולא מערה מן החבית אלא קודח מן האגד[3]) (שם ב"ב ה ז). אגרונימון שטעם מן הכוס והחזירו לחבית, קדח במיניקת ונפלה ממנו טפה כל שהוא אסורה וכו' (שם ע"ז ז ו). כל הכלים מקדשין בין שיש בהן רביעית בין שאין בהן רביעית ובלבד שיהו כלי שרת, אמר רב אדא בר אחא בקודח בתוכו (זבח'

---

1) [כך בדפוס; ובהוצ' צוק"מ: וגזבר הולך וקידא.]

2) [בבבלי (ביצ' כט.): אבל קודר הוא קב או קבים ונותן לפני בהמתו. וכס' שבלי הלקט (ימים טובים ריגד): קודד. ועי' גם ה. קָדַר.]

3) [כך בהוצ' צוק"ם; ובדפים: קונח מן תאגן.]

כא: – כב.). אם קדח בו רביעית[1]) מטבילין בו מחטין וצינוריות (רב פפא, שם כב.). כדי יין יבדי שמן המדמעות, אמר ר' יוסי בי רבי בון, אלו שקודחין בהן את הדמע[2]) (ירוש' חגי' ג ד). — *ובהשאלה, קָדְחָה האש, תקעה ונקבה[3]): עברה (האש) גדר שגבוהה ארבע אמות או דרך הרבים או נהר, פטור, אמר רבה, בקודחת[4]) היא מתניתא אבל במקטפת דברי הכל חייב, רבי יוחנן אמר במקטפת היא מתניתא אבל בקודחת פטור (שם ב"ק ו ה). —ובסהמ"א: כגון שקדח[5]) בריטצא פי' במקדח, והניח המקדח במקום שקדח במסמר קבוע באותו העץ שקדח (ר"ח, שבת קג:). לאבני אקדח, י"ת לאבני גמר וכו' ויש פותרין ל' מקדח אבנים גדולות שכל חלל הפתח קדוח בתוכו והמזוזות והמפתן והסף כולן מתיך האבן הם (רש"י, ישעי' נד יב). — ואמר הפיטן: ביעותיך בבשרי קדוחים ומזעקותיך אזני קדוחים (עזרא הבבלי, תוכח' תוכר י, סה.). — ואמר המשורר: וממי ישאנו בקרב תעודות ויקדח צור לשוני אש פלדות (ר' חריזי, תחכ' יו, 163).

—הִפעי, *הִקְדִּיחַ, — כמו קל: ר' חנינה אזל ליעי' טב למימנא והוה אוירא מעינן וכו' והקדיח לו

---

1) [רש"י מפרש כלשון קדיחה ממש: אם קדח רביעית בדופן המקוה והמים נמשכין שם ואף על פי שנתמעטו המים ואין מעורבין מי המקוה באותה קדיחה, ע"כ. ואפשר שהכונה: וקדח (במניקת וכדו') והעלה רביעית, והלשון קדח רביעית מקרבת פרוש זה.]

2) [הרמב"ם בפרוש המשנה (חגי' ג ז) מביא את הירושלמי ומבאר: וענינו הקנקנים שמכניסים בהם את המדומע, ע"כ. וקשה הפרוש, שכן אין קדח בא אלא כלשון תקיעת מינקת, סאה או תרקב לתוך חבית או סל לשם הוצאת חלק ממה שבתוכם. ובבבלי (שם כה:) בא במקום זה דיוק אחר: מאי לאו מדומעות דתרומה, אמרי דבי רבי חייא מדימעות דקודש, וצ"ע.]

3) [ולא כמשמ' הפעל במקרא, שאינו במשמ' זו בבנין קל בלשון החכמים.]

4) [בבבלי (סא.) הגרסה: אמר רב לא שנו אלא בקודחת (כך הערוך והרמב"ם, ובספרים: בקולחת), אבל בנכפפת אפילו עד מאה אמה חייב.]

5) [לשון הגמרה (שבת קג.): דבזועיה בריטצא דפרזלא.]

החיצון הפנה קָדִים והוא סגור (שם מד א). מפאת ים ימה ומפאת קדמה קָדִימָה וארך לעמת אחד החלקים מגבול ים אל גבול קָדִימָה (שם מה ז). והנה מים יצאים מתחת מפתן הבית קָדִימָה כי פני הבית קָדִים (שם מז א). ופאת קָדִים מבין חורן ומבין דמשק ומבין הגלעד ומבין ארץ ישראל הירדן מגבול על הים הקדמוני תמדו ואת פאת קָדִימָה (שם שם יח). מקצה צפונה אל יד דרך חתלן לבוא חמת חצר עינן גבול דמשק צפונה אל יד חמת והיו לו פאת קָדִים הים דן אחד ועל גבול דן מפאת קָדִים עד פאת ימה אשר אחד ועל גבול אשר מפאת קָדִימָה ועד פאת ימה נפתלי אחד ועל גבול נפתלי מפאת קָדִמָה עד פאת ימה מנשה אחד (שם מח א–ד). והיה מגרש לעיר צפונה חמשים ומאתים ונגבה חמשים ומאתים וקָדִימָה חמשים ומאתים וימה חמשים ומאתים (שם שם יז). — ב) רוּחַ קָדִים, הרוח המנשבת מקָדִים, ממזרח, east(erly) wind; vent d'est; Ostwind: ויט משה את מטהו על ארץ מצרים ויי׳ נהג רוח קָדִים בארץ כל היום ההוא וכל הלילה הבקר היה ורוח הַקָּדִים נשא את הארבה (שמות י יג). ויולך יי׳ את הים ברוח קָדִים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה (שמות יד כא). ברוח קָדִים אפיצם לפני אויב (ירמ׳ יח יז). והנה שתולה (הגפן) התצלח הלא כגעת בה רוח הַקָּדִים תיבש יבש (יחזק׳ יז י). ותתש בחמה לארץ השלכה ורוח הַקָּדִים הוביש פריה (שם יט יב). במים רבים הביאוך השטים אותך רוח הַקָּדִים שברך בלב ימים (שם כז כו). וימן אלהים רוח קָדִים חרישית ותך השמש על ראש יונה ויתעלף (יונה ד ח). ברוח קָדִים תשבר אניות תרשיש (תהל׳ מח ח).—ובלי המלה רוח: והנה שבע שבלים דקות ושדופות קָדִים צמחות אחריהן (בראש׳ מא ו). ושבע השבלים הרקות שדפות הַקָּדִים יהיו שבע שני רעב (שם שם כז). בסאסאה בשלחה תריבנה הגה ברוחו הקשה ביום קָדִים (ישע׳ כז ח). כי הוא בין אחים יפריא יבוא קָדִים רוח יי׳ ממדבר עולה ויבוש מקורו ויחרב מעינו (הושי יג טו). יסע קָדִים בשמים וינהג בעזו תימן וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף (תהל׳ עח כו). ישאהו קָדִים וילך וישערהו ממקמו (איוי כז כא). אי זה הדרך יחלק אור יפץ קָדִים עלי ארץ (שם לח כד). — ובתו״מ: בשלשה פרקים בודקין את היין, ב ק ד י ם [1]) של מוצאי חתג ובהוצאת סמדר ובשעת כניסת מים בבוסר (ר׳ יהודה, גיט׳ ג ח). הניחה את העריבה בגשמים ונתפחה טמאה טמא מת, ב ק ד י ם ונסדקה מקבלת מדרס (כלים כ ג). המוריד את הגלגלים ואת כלי הבקר בשעת ה ק ד י ם למים בשביל שיחוצו הרי זה בכי יותן (מכשיר׳ ג ח). שלא נפרע המקום מאנשי דור המבול ומאנשי סדום אלא ברוח ק ד י ם עזה וכו׳ (מכי׳ בשלח מסכ׳ ג ד). — ובמשמ׳ רוח והבל: אפרים רעה רוח ורדף קָדִים כל היום כזב ושד ירבה (הוש׳ יב ב). החכם יענה דעת רוח וימלא קָדִים בטנו (איו׳ טו ב).—ג) ובשמוש לא ברור: כלה לחמס יבוא מגמת פניהם קָדִימָה [2]) ויאסף כחול שבי (חבק׳ א ט).—ונוהג בדבור קָדִימָה במשמ׳ בכוון לְפָנִים.

*קְדִימָה, ש״נ,—שה״פ מן קָדַם: כשם שהדיוט קדם את הדיוט הרי זו ק ד י מ ה לעולם, כך הדיוט קדם את הגבוה הרי זו ק ד י מ ת לעולם (תוספת׳ ערכי׳ ד א). — ובמשמ׳ לשון קֹדֶם: זה שהוא בונה צריך ששה דברים, מים עפר ועצים ואבנים וקנים וברזל וכו׳, כך התורה קדמה אותן שש ק ד י מ ו ת. קדם ומאז ומעולם ומראש ומקדמי תרין בפרשת ה׳ קנני (ריב״ל בשם ר׳ לוי, מד״ר בראש׳ א). — ובסהמ״א: שנושא הדבר העצמיי לא יודע אצל השכל העיוניי כי אם ב ק ד י מ ת ידיעתו (מכתב הגולה, לקוטי קדמוניות, כספת׳, 50). ש ה ק ד י מ ה נאמרת על חמשה צדדים [3]) וכו׳ ה ק ד י מ ה בזמן וכו׳ ק ד י מ ה בעצם הדבר וקורין לה ק ד י מ ת הטבע וכו׳ ק ד י מ ת הסדר וכו׳

---

[1]) [במשנה שבבבלי (גיט׳ לא.): ב ק י ד י ם, עי׳ א. קִדּוּם.]

[2]) [יש מציעים לקרא קֵדְמָה, אך אין בזה תקון למליצה הקשה. כי אין קדימה במקרא אלא מזרחה, ואין בטוי כזה מובן בין „כֻּלֹּה לחמס יבוא" לבין „ויאסף כחול שֶׁבִי", והרי גם פרוש המלה מְגַמַּת (עי׳ ערך מְגַמָּה) מספק הוא. ועל פי הענין נבקש כאן לשון חמס ושד ושבי, ואולי אף דבר קרוב אל־ קִדִּם שהוא בעקר קַדֹּם כבערב׳ קַדּוּם [a]), וצ״ע.]

[3]) [ומעין זה גם במלות ההגיון (שער יב).]

---

[a]) قدّوم

שיהיה מה שאמרו רבותינו חלצתו חמה מזה כלומר הרטיבתהו ובללה אותה בזיעה בעת עבור הקדחת והניחתו (כ"י א"ת, פה"ם לריב"ג, חלץ). וזה ירפא חולי הקדחת, וזה יצמיח שער בקרחת (כ"י זבארה, פנפועיס י, דוזון, 122). א"א (אמר אבוקרט) הנה כל קדחת שתהיה עם מורסת הבשר וכו' היא רעה, אם לא שתהיה קדחת יום, א"ג (אמר גלינוס) כל קדחת שמחמת גבולה תהיה יום אחי הנה אבוקרט קרא אותה קדחת יום (יעקב בן יוס' זבארה, תרג' פרקי אבוקרט, כ"י ביהמ"ד סבטר, 31). ואם תהיה המורסא בצואר המקוה ימצ' החולה כבדות במקום ההוא וכאב וקדחות מתלהבות ויקיצה חזקה וכו' (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ז, ג). ויקרה לנערים חצבה על הגוף והם נקודות כמין נשיכת הפרעושים וכי' יבתחלתם יקרה להם קדחת חזקה (שם ה ג). קדחת האברים וכו' היא הדקה הנקראת איטיקה לרוב הסתבכ' בשרשי הגוף שהם האיברים (אלבילה, ראשית חכמה מאמר ב כלל ה פרק א, עו.). הקדחת היא חום נכרי מתלקח בלב ויוצא ממנו באמצעות הרוח והדם בדרך השריינים והעורקים בכל הגוף (ספר הקדחת, כ"י ברלין). מהראשון הסובב קדחת ומת, ומהשני לחיות ומהשלישי דקה (שם). דע כי זאת הקדחת (השלישית) לפעמים תארך ששה חדשים ובפרט אם תבוא בחורף (שם). והטיבעי אמר כי המאכל הגס תגבר הליחה הדומה למזג אותו מאכל ותחדש קדחת עיפושית (שבט יהודה, הכוכב, 123). שחולי זה היה נודע לרופאים קדמונים אך לא דברו בזה אם מפני שהם מקרי' של קדחת קשה ורעה ורפואתה בכלל קדחת וכו' (כ"י לאלון, אוכפ"ה ב ז, יח:). תדע שיש קדחת ירחית וקדחת שנתית (טוביה כ"ץ, מעשה טוביה, מסמרת הבית, הקדי, קיב:). בקדחיות פוסקיות לא בנקל יזע החולה כי אם אחרי סוף העונה וגמר בשולה (שם שם ב, קיג.). גם החולי עצמו יחזור חלילה בימים קצובים וכו' והוא מצוי ביותי במיני הקדחיות ודומיהם (שפתים, יריעות שלמה א, ג:). הכושים, למשל, לא ינגפו בקדחת הירוקה כל עוד היותם בארץ מולדתם (י. עוזיס, הדיפתיריה, 32). —ואמר המשורר: צירים אחזוהו וקדחת בעת סעד יבביתו אכסני פעמים (רלב"ע, באתי ביום לוס, כהנא א, 15).

***קְדִידָה**, ש"נ,— פה"ם מן קָדַד, קִדֵּה, כמו קִדּוּד קְדִידַת קָנֶה: כי הא דשאל רבי יוסי בן נהוראי את רבי יהושע בן לוי קדידת[1] קנה בכמה, אמר משנה שלימה שנינו עד כאיסר האיטלקי וכו' (חול' כז:). — ובפהמ"א: ויתכן גם כן אצלי בויקד להיות דומה לדברי רבותינו ז"ל בקדידת הרים[2] ובבליעת גאיות כלומר שחותם ושפלותם וכאלו ויקד וישח וישפל (כ"י א"ה, פה"ם לריב"ג, קקד).

א. ***קְדִיחָה**, ש"נ,— פה"ם מן א. קָדַח, מעשה הקודח ושורף, ואמר הפיטן: עדנים להנביב מקדיחת שביב, עבים להלביב לרוות עם חביב (ר"א קליר, אפיק מען, תפלת גשם).

ב. ***קְדִיחָה**, ש"נ,— פה"ם מן ב. קָדַח, מעשה הקודח ונוקב: אם קדח רביעית, בדופן המקוה והמים נמשכין שם ואף על פי שנתמעטו המים ואין מעורבין מי המקוה באותה קדיחה (רש"י, זבח' כב.).

קָדִים[3], תוס"ז, עם ה הכוון קָדִימָה, קָדְמָה, — א) צד הַקֶּדֶם, צד הַפָּנִים, מזרח, Osten; est; east, רוח הַקָּדִים, פאת קָדִים, דרך הַקָּדִים וכדו': ותשא אתי רוח ותבא אתי אל שער בית יי' הקדמוני הפונה קָדִימָה (יחזק' יא א). ויבוא אל שער אשר פניו דרך הַקָּדִימָה (שם מ ו). וחלונו ואילמו ותימרו כמדת השער אשר פניו דרך הַקָּדִים וכו' ושער לחצר הפנימי נגד השער לצפון וְלַקָּדִים (שם שם כב—כג). ויביאני אל החצר הפנימי דרך הַקָּדִים (שם שם לב). ורחב פני הבית והגזרה לַקָּדִים מאה אמה (שם מא יד). ומתחת הלשכות האלה המבוא מֵהַקָּדִים בבאו להנה מהחצר ההצנה (שם מב ט). מדד רוח הַקָּדִים בקנה המדה וכו' (שם שם טז). והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הַקָּדִים (שם מג ב). והגדול סביב אותה חצי האמה והחיק לה אמה סביב ומעלתהו פנות קָדִים (שם שם יז). וישב אתי דרך שער המקדש

---

1) בצ"ל, ועי' ב. קָדַה, הערות, וערוך ערך קד והערת קוהוט שם, ובדפוסים קדירת ועי' ערך קְדִירָה.]

2) [עי' ב. קָדַד, פע' ובמקור שממנו הביא ריב"ג דברים אלה (הלכ' גדול', עירובין פרק ג): בקדירת.]

3) [בארמ' קִדּוּמָא, וכן צפון, צְפוּנָא.]

ב. **°קְדִירָה**, ש״נ, — כמו קְדֵירָה [1]): שמקדרין בהרים, פי׳ מקדרין חותכין וכו׳ ולא קדירה ממש היא אלא אומרים [2]) בדעת כאלו קודרין את ההרים (ר״ה, עירוב׳ נה:). ולענין קדירת השם שנסתבכו האחרונים ז״ל וכו׳ תמהתי מאד עמ״ש וכו׳ שאין לחתוך השם ולעשות נקבים (ר״י עמדין, שאילת יעבץ א קנג).

א. ***°קַדִּישׁ**, ש״ז,—תְּפִלַּת קַדִּישׁ, תפלת יתגדל ויתקדש, שרבה בארמ׳, הנאמרת בשלמותה או בחלקה העקרי בהזדמניות שונות בסדר התפלה [3]): ואין אומרים קדיש וברכו פחות מעשרה וכו׳ ובמקום שיש שם ט׳ או עשרה ששמעו בין ברכו בין קדיש ולאחר התפלה עומד אחד מאלו ויאמר ברכו או קדיש וענו אחריו יצא (סופר׳ י ז). אבל בתפלת שחרית אחר המזמורים והפסוקים אלו אומר ביוצר ברכו בקול נעים ואין מזכירין קדוש ואף לא קדיש (שם יט א). ומניחין ס״ת במקומו ואומר יהי שם יי׳ מבורך מעתה ועד עולם וקדיש, שאין לך קריאה שיטעון קדיש עד שיחזיר אלא של שבת בלבד מפני המפטיר (שם כא ו). קדיש וברכו וקדושה וברכת ציצית ותפילין מפסיק בין גאולה לתפלה ולא דבר אחר (שבלי הלקט עז, בשם הגאונים). כריעות שכורעין בקדיש, כיון שאומר יתגדל ויתקדש כורע וכו׳ (רב נחשון גאון, מובא בסדר רב עמרם השלם, לג:). ואומר השיר שהיו הלוים אומרים בבית המקדש וכו׳ ומקדיש עד דאמירן בעלמא וכו׳ (שם, קסד.). בראש חדש קראו פסוקי צידוק הדין כשהן הולכין ואמרו קדיש של תחית המתים ובמגנצא אין אומ׳ צידוק הדין וקדיש בראש חדש וכו׳ (מעשה הגאו׳, אפשטין, כח, 49). וזהו שאנו אומרים בקדיש

1) [עפ״י קריאה זו בבבלי (חול׳ כז:), ועי׳ ב. קָדַר, הערות, קְדִירָה, הערה.]

2) [כנראה צ״ל: אומדים.]

3) [על הרכבה וראשית שמושה של תפלת קַדִּישׁ וכדו׳ עי׳ בפרט אלבוגן, Gottesdienst עמ׳ 92—98.

צורת השם קַדִּישׁ, במשקל התאר במשמ׳ קָדוֹשׁ בארמ׳, תמוהה היא, הואיל ואינה באה בתפלה עצמה, והתפלה על פי תכנה באה לקַדֵּשׁ את השם במלים: יתגדל ויִתְקַדַּשׁ שמיה רבא. ואולי באמת קַדֵּשׁ היא צורת השם המקורית ולא קַדִּישׁ.]

תושבחתא ונחמתא, שצריך הוא תנחומין על חצער הזה (סדור רס״י יח, 10). לכך אומרים קדיש בלשון ארמית לפי שתפלה נאה ושבח גדול הוא (תוס׳ ברכ׳ ג., ד״ה ועונין). שהיו רגילין לומר קדיש אחר הדרשה (שם שם). אם יאמר בצבור איזה מזמורים היאמר אחריהם קדיש או לא (שאלה בתשו׳ הרמב״ם, ח״ס פריימן, 40). לא יאמר קדיש אלא במקומות הידועות מהתפלות הקבועות או אחר קריאת איזה דבר מדברי תורה או פי׳ ואפי׳ דרש פסוק אחד יאמר אחריו קדיש דרבנן (תשובה, שם שם). שליח ציבור אומר קדיש לעולם קודם כל תפלה ואחר כל תפלה ואחר שאומר סדר היום בכל עת שיאמר סדר היום יתחנן מעט ויאמר קדיש, וכשישלים לקרות בתורה ובכל עת שיתחנן בדברי תחנונים כשיגמור תחנוניו יאמר קדיש (רמב״ם, סדר תפלות כל השנה). ומה שנהגו לומר קדיש אחר פסוקי דזמרא מצאתי הטעם לגאונים וצ״ל (שבלי הלקט, תפלה ה). ולמה הקטני׳ אומר׳ זה הקדיש (קדיש יתום) הואיל והוא דבר שבקדושה (האגור, סי׳ שלד). —ומ״ר °קַדִּישִׁים: אמר בלעם הרשע היאך אוכל לקללם והם אומרים בכל יום כמה אמנים וקדישים וברכו (מגוה״מ לר״י אלנקאוה 3, 146, בשם מדרש). — ומינים שונים של הַקַּדִּישׁ: קַדִּישׁ שלם או קַדִּישׁ תתקבל או קַדִּישׁ בתרא או קַדִּישׁ גמור; קַדִּישׁ יהא שלמא או קַדִּישׁ יתום או קַדִּישׁ אָבֵל; חצי קַדִּישׁ או קַדִּישׁ חסר או קַדִּישׁ זוטא או קַדִּישׁ לעילא; קַדִּישׁ דרבנן או קַדִּישׁ על ישראל; קַדִּישׁ של תחית המתים. — °ובהשאלה, קַדִּישׁ במשמ׳ בן זכר שיאמר קַדִּישׁ אחר מות אביו או אמו, נוהג בדבור ובספרות.

ב. **°קַדִּישׁ**, תוס״ז, — כמו קָדוֹשׁ, ואמר הפיטן: קדישי עליונים שרפים ואופנים הפילו תחנתנו פני אדוני האדונים (ר׳ שמעון בר יצחק, ערבית הפסח, סליח׳ ג עשי״ת). — וביחוד בצרוף עִיר וְקַדִּישׁ, עי׳ ב. עִיר. — חֶבְרָה קַדִּישָׁה, חברא קדישא [2]), שם לחברת קוברי המתים: גם זה העירוני לחבר חיבור המרקחת זאת בהיותי אחד ממשרתי חברא קדישא וכו׳ (ספר מרקחת, כ״י משנה ה׳ תכ״ז, כ״י בודליאנה).

1) [מן הארמ׳ שבמקרא ובתו״מ.]

2) [בעקר בארמי ובזכר.]

קדימת המעלה, והחמישי הקדימה האמורה על אחד משני דברים וכו' והאחד מהם גרם את השני וכו' וזו היא קדימת עלילה או קדימת הגרמא (רחב"ה הנשיא, מגלת המגלה א, 9). שאר דברים שהבן קם תחת אביו טפי מאחיו כגון שדה אחוזה ועבד עברי וכו' וקדימת הבן לאח בנחלה כולהו מייתינן להו מדין יעידה לחוד וכו' (רשב"ם, ב"ב קט., ד"ה ותנני). והחלותי מן הטבע מפני שקדימתו קדימה עצמית (ר"י א"ת, אוי"ד ז). ובעבור שהיה העצם יותר קדמון מהמקרה קדימה טבעית מפני שהוא הנושא אותו או המחדשו וכו' הקדמנו השם בסדר (הנ"ל, הקדמה א, 1). ואם נמצא בשכלנו או בהרגשותינו שום רבוי נדע ידיעה ברורה כי האחדות קדמתי כקדימת האחד המניני לשאר המנין (הנ"ל, חו"ה, היחוד ז). ובאור אלו הקדימות נכתוב בפר' נפרד כאשר הציעו אותי החכמים הקדומים (רוח חן ג). התבאר כי הדומם הוא חומר לצומח והצומח לחי והחי למדבר וכל אחד מהם הוא קודם לחבירו בטבע והוא א' מן חמשה קדימות הנודעות אצל החכמים והם קודם בזמן קודם בטבע וקודם במעלה וקודם במערכה וקודם בעילה, וביאור אלו הקדימות הוא כאשר נאמר וכו' (שם ח). כי הזמן מקרה דבק לתנועה כשיביטו בה ענין הקדימה והאחור (ר"ש א"ת, מו"נ א נב). קדימת העילה לעלול ביצד זריחת השמש ומציאת היום בהארת האור שהאור והיא קדמתו בעלה (ר"י עקנין, ס' מוסר ה ט, 157). ההשגה בנמצא ומציאות שורש האפשר מן הצד שהוא בו שים סיבה נמצאת מן הסבות שניהם שהם יחד בנקודת הזמן אין בה שום דין קדימה כלל ואפילו קדימה משהויית (ר' הלל מוירונה, תגמולי הנפש מז:). הרשאה אין בה דין קדימה לגמרי, אבל יש בה מקצת קדימה (ר' שמעון הסרדי, התרומות, שער ג נבוק). שנמצא החפץ הראשון קודם לדבור הפשוט המתיאר בדמטה דקה קדימת מציאות מיוחדת בלי נגבלת (ר"י אבן לטיף, שער השמים ג ג, השער 3, 134). ומקבל תועלת בו הרופא לבד כי יקח ראיה מזה על קדימתו במלאכתו (קאנון א ב ג א). וכן לענין קדימה אפלו עשה מטלטלין אפותיקי מפורש בשמר אפותיקי (טוחו"מ קיז). והשכלים הנבדלים יתבאר שימצא בהם הקדימה והאיחור אף שלא יהיו עלות ועלולים קצתם מקצתם (שם טוב, פרוש מו"נ ב א). אי אפשר לומר חיותה (של הנפש) קדימה הסרית וכו' (המדע גנוזה, א.). וכן בשאר השמות יש שהם על זה הדרך ר"ל שכבר אפשר שיאמרו עליו ועל זולתו אם בשתוף גמור אם בקדימה ואיחור (ר"י אלבו, עקרים ב כה). כקדימת האיש הזקן לנער (אמו"ר לרלב"ד, 28). אמרו והיה הנמלט מחרב חזאל ימית יהוא והנמלט מחרב יהוא ימית אלישע אין פרושו שיהיה חרב חזאל קודם לחרב יהוא וחרב יהוא קודם לחרב אלישע ולא שיהיה הקדימה הזאת קדימת מעלה בגודל הנקמה כמו שפירשו המפרשים (ר"י אברבנאל, מ"א יט יז). אמר (הרמב"ם כי האלהים) קדמון להגיד שהוא הקידם לעולם בכל מיני הקדימות (הנ"ל, מפע' אלהי' א ג). דיני קדימה בברכת הפירות ובו ו' סעיפים (שו"ע או"ח ריא). — "ובמשמ' צְעִידָה קְדִימָה: ועל כן כשיהיה האדם נוצר דרך משל שיהיה ענינו להקדים אל הפחדים כמו ענין הארי ולא ימנעהו מזה מונע תהיה קדימתו אל הפחדים יותר משובו לאחור מהם (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה ג א, 68). — "ובמשמ' תשובה טרם ישאל השואל: הענף הי' נקראהו קדימה, גדרו אשר נקדים להשיב אל אשר יוכלו להקשות ולשאול או לחשיב שומעינו (רמה"ל, לשון למודים ו, כט.). — ונוהגים בדבור הצרופים: זְכוּת קְדִימָה, הזכות להיות קודם לאחרים; דְּמֵי קְדִימָה, סכום כסף שמקבל המוכר, האומן, או המשכיר קֹדם שמסר את סחורתו וכדו'.

"קְדִימוּת, ש"נ, — כמו קַדְמוּת, תכונת הדבר הקָדוּם, הקדמון: ואם הוא חי בלא חיים יהיה עוד על שני דרכים, על הקדימות שאין לה ראש ולא סוף או על הקנין (מאמר מחבור ר' דוד אלמקמץ, הליכות קדם, 74).

א. **"קְדִירָה**, ש"נ, — כמו קַדְרוּת: לצוות עליו (על העב) להתקשר בחשכת מים להיות שפעת מים מתכסך[1]) והיא קדירת העבים (רש"י, איוב לח לד). — ואמר הפיטן: קבועם (של השחקים) בזוז קדירתם לחווז (ר' שמעון בר יצחק, אדון אמנני, יוצ' א שבוע').

---

[1]) [צ"ל: מכסתך.]

או ששלח אצלה שליח, א' לה גט ששילחתי לך אי איפשי שתתגרשי בו, בטל הוא, הרי זה בטל (תוספת' גיט' ד ח). ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו אילמלא ק י ד מ ו משה[1] (שם סנה' ד ז). אם לא שכב איש אותך, מלמד שפותח לה בזכות, אומר לה הרבה יין עושה, הרבה שחוק עושה, הרבה ילדות עושה, הרבה ק י ד מ ו ך ונשטפו וכו' (ספרי במד יב). היה עומד בר"ה וזרק ו ק י ד ם וקלטה מהו (ר יוחנן, ירוש' שבת א ו). מעשה שעשיתי מפרש בים הגדול וראיתי ספינה אחת ששקעה בים והייתי מצטער על תלמיד חכם אחד שהיה בתוכה וכשבאתי למגיזה של קפודקיא והתחיל מ ק ד מ י נ י ושואל לי שאלות נימתי לו בני היאך פלט' נוטה לי וכו (ר' עקיבא, שם יבמ' טז ג). כל העושה מצוה בעוה"ז מ ק ד מ ת ו והולכת לפניו לעוה"ב (ר' יוחנן, סוטה ג:). השואל פרה מחבירו ונגנבה ו ק י ד ם השואל ושילם ואח"כ נמצא הגנב משלם תשלומי כפל לשואל (ב"מ לד.). אם ק י ד מ ך חבירך בעדשים ק ד מ ה ו בבשר (ר' יוחנן, מד"ר ברא' כח). כי י"י אלהיך העובר לפניך וגומר, מכאן אתה דורש שהיו ב' נצוצין מ ק ד מ י ן לפניהם (שם במד' ה). על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וכו' דרך ארץ הוא שהבא מן הדרך מ ק ד מ י ן לו במאכל ומשתה וכו' ואתם בני אושא ש ק ד מ ת ם רבותינו במאכלכם ומשקיכם ומטותיכם הקב"ה יפרע לכם שכר טוב (ר' אלעזר שם שה"ש, סמכוני). — *וקִדְּמוּהוּ רגליו, מהרו והוליכו אותו: ואל י ק ד מ ו ך רגליך לדבר עבירה שמא י ק ד מ ך מלאך המות (דא"ז ד). — ובסהמ"א: כבר ק י ד מ נ י אהרן אחי וניתנבא במצרים (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, גינצבורג, 49). אחרי אשר ק ד מ ת נ ו בכל אלה המטעמים, השמיענו דבריו הנעימים (ר"י זבארה, שעשועים ז, דודזון, 65). — *וקִדֵּם המחבר דבר בספר, הזכיר מקדם בספר: וכבר ק ד מ ת י בתחלת הספר הזה מן הדברים המראים. היות הענין מה שיש בו די (ר"י א"ח, סו"ה, היחוד ג) — ואמר הפיטן: ק ד מ ת ה למבה רמייה[2] (ינאי,

---

1) [בבבלי (סנה' כא:): אילמלא (לא) קדמו משה, ובירוש' (מגי' א יא): אלא ש ק ד מ ו דור משה.

2) [ועי' הפע'.]

קרוב' לימים נוראים, זולאי, שכג). זכות תם ק י ד מ ה והלכה לפניו (שם, שלח). קדם מפעליו מאז כקדם קדמונים ק ד מ ת י מאז (ר"א קליר, יי' קנני, קרוב' א שבועות). שפל רוח שפל ברך וקומה א ק ד מ ך ברוב פחד ואימה (רשב"ג, שפל רוח, קובע' הפיוטים, ברודי, 42). ק י ד ם ולא התיאש, אל מזבח האש וכו' ק י ד מ ו לו בחזקה, כף ומגים בחוקה וכו' ק י ד ם היכל להרקח, כהוקח ופקח (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 179). גשתך לחתום מוסר, רחמיך י ק ד מ ו רגזך (אל תעב, מוסף יוה"כ). — ואמר המשורר: תפלה א ק ד ם יום קרב ראשונה, ושיר לאשר יעש לי אחרונה (ר"מ הנגיד, דיואן ששון, כד). — *וקִדֵּם פני הרעה, הקדים תרופה עד שלא תבוא הרעה, נוהג בדבור ובספרות. — *וקִדֵּם דבר בברכה, כמשמ' הביע שמחתו על דבר, freudig begrüssen ; saluer ; to welcome, נוהג בדבור ובספרות. — ועי' קל.

—הפע', תַּקְדִּים, הִקְדִּימַנִי, — הִקְדִּים הנושה את הַלֹּוֶה, בא לפניו לתבע תשלום[1], entgegentreten; s'opposer; to step up to: מי הִקְדִּימַנִי ואשלם[2] (איוב מא ג). — והִקְדִּים (האל את) הרעה בעד פלוני, קִדֵּם את פני הרעה והגן בעד פלוני מפניה, vorbeugen ; prévenir, obvier ; to prevent: בחרב ימותו כל חטאי עמי האמרים לא תגיש וְתַקְדִּים בעדינו הרעה[3] (עמו' ט י). — ובתו"מ, הִקְדִּים פלוני דבר

---

1) [השוה אותה התפתחות לשונית בלעזית בפעל fordern מן vorder, קָדָם, לפני.]

2) [לענין השוה את פרושו של טורטשינר למקום.]

3) [רב המפרשים מבארים תקדים כנקבה נסתרת, כרש"י: לא תמהר הרעה לגשת ולבא, ע"כ. ואולם אין לפרש כך ת ג י ש בהפע', ועל כן הכונה: אתה, האל, לא תגיש את הרעה. והשוה בדברי אותו הנביא (ה ט): המבליג שד על עז ושד על מבצר יבוא, שכונתם (עי' טורטשינר, Bundeslade, עמ' 71), בהתאם למה שקדם (הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ יי' שמו): המַבְלִיג יַגִּשׁ על עז ושד על מבצר יביא. בשמוש הפעל יַגִּשׁ כלפי האל, ועל כן גם ו ת ק ד י ם הוא בנוכח כלפי האל, אלא שמלת היחס ב ע ד (כמו הגן, התפלל בעד וכדו') מורה על פְּעֻלַּת הגנה, ועל כן אין להבין ו ל א תקדים אלא אדרבה: ותקדים ו ת מ נ ע בעדנו את הרעה, ולצורת המאמר שכפי העם השוה דברי העם בנבואת ירמיה: אל תנאץ למען שמך אל תנבל כסא כבודך וכו' (ירמ' יד כא).]

לדבר בזמן: אם הקדים מעשר שני לראשון, אין בכך כלום (דמאי א ד). המקדים תרומה לבכורים, מעשר ראשון לתרומה, מעשר שני לראשון, וכו' מה שעשה עשוי (תרומ' ג ו). כל מעשה יום הכפורים האמיר על הסדר, אם הקדים מעשה לחבירו לא עשה כלום, הקדים דם השעיר לדם הפר, יחזור ויזה מדם השעיר לאחר דם הפר (יומא ה ז). מפני מה הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים (מכי' מסכתא דפסחא ה). אין מסיחין בסעודה שמא יקדים[1]) קנה לושט ויבא לידי סכנה (ר' יוחנן, תענ' ה.). שלא הקדים אחד מהן (מההולכים למלחמת מדין) תפילין של ראש לתפילין של יד (מד"ר שה"ש, מגדל דוד). — *והִקְדִּים מלה למלה: בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים וכו' (רבי סימאי, שבת פח.). למה פעמים שהוא מקדים ארץ לשמים, ופעמים שהוא מקדים שמים לארץ וכו' (ר' אלעזר ב"ר שמעון, מד"ר בראש' א). —*ובלי השלמה נוספת, הִקְדִּים פלוני דבר: מפני מה אמרו בתשעה ועשרים באלול ולא אמרו באחד בתשרי, מפני שהוא יום טוב ואי אפשר לעשר ביום טוב לפיכך הקדימוהו לעשרים ותשעה באלול (שקל' ג א). הקדים לו שכרו כמי שתנכי, נתן לו שכרו לאחר שנים עשר חדש כמי שלא חנכו (שם סוטה א ד). בשר ודם אין מקדים רטייה עד שרואה המכה, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן, אלא מקדים הרטייה ואחר כך מכה[2]) (רבה בשם רבי שמעון, מד"ר שה"ש, שני שדיך). —*והִקְדִּים אדם שלום לחבירו, הִקְדִּים בשלום חבירו וכדו', אמר לו שלום ראשונה: הוי מקדים בשלום כל אדם (ר' מתיא בן חרש, אב' ד טו). כל שיודע בחברו שהוא רגיל ליתן לו שלום, יקדים לו שלום (רב הונא, ברכ' ו:). אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם (שם יז.). מניין לנושה בחבירו מנה ואינו רגיל להקדים לו שלום שאסור להקדים לו שלום, ת"ל נשך כל דבר אשר ישך, אפילו דיבור אסור (ר"ש בן יוחי, ב"מ עה:). — *והִקְדִּים, בנגוד להִשְׁהָה: ועשו בן ארבעים שנה, הא למדנו שהקב"ה משהה לצדיקים ומקדים לרשעים (מד"ר בראש' סח). —*והִקְדִּים ועשה מעשה: מעשר ראשון שנטלה תרומתו, פשיטא, לא צריכא אלא שהקדימו בשבלים והפריש ממנו תרומת מעשר ולא הפריש ממנו תרומה גדולה, וכדרי' אבהו, דאמר ר' אבהו אמר ריש לקיש, מעשר ראשון שהקדימו בשבלים פטור מתרומה גדולה (ברכ' מז.). ראש חדש אדר שחל להיות בשבת קירין בפרשת שקלים, חל להיות בתוך השבת מקדימין לשעבר ומפסיקין לשבת אחרת (מגי' ג ד). צפה הקב"ה שהמן הרשע עתיד לשקול כספו על ישראל, אמ' מוטב שיקדים[1]) כספן של בני לכספו של אותו הרשע, לפיכך מקדימין וקורין בפרשת שקלים (בשם רשב"ל, ירוש' מגי' א ז). —*והִקְדִּים את פלוני, בא לקראתו להקביל את פניו וכדו': כיון שהגיע לכרכין ראה בני אדם שהם מקדימין אותו מכל כרך וכרך (מגי' תענ' יח). כיון שראה פרעה שבעת שהיה יוצא המימה משה מקדימו בדרך, נמנע שלא לצאת כדי שלא יפגע בו משה (מד"ר שמות יג). וכשיבא אדם ליכנס בפתח הראשון מלאכים הרחמנים מקדימין אותו ואומרים לו מה לך ליכנס בתוך הרשעים והגחלים וכו' (פדר"א טו). — *והִקְדִּים אדם עליו: שלש מצוות נצטוו ישראל בביאתן לארץ, נצטוו למנות להם מלך וכו' אם כן למה נענשו בימי שמואל, אלא לפי שהקדימו עליהן (ר' יהודה, תוספת' סנה' ד ה). — *והִקְדִּים לפני פלוני, הלך לפניו: ארבעה כהנים נכנסין, שנים בידן שני סדרים, ושנים בידן שני בזיכין, וארבעה מקדימין לפניהם (מנח' יא ז). מי שזכה בדשון מזבח הפנימי והמנורה היו מקדימין וארבעה כלים בידם וכו' (תמיד ג ו). החלו עולים

1) [ואולי הנושא הוא הקנה.]

2) [השוה: אין הקב"ה מכה את ישראל אלא אם כן בורא להם רפואה תחלה (ר"ל, מגי' יג:). אין מדותיו של הקב"ה כמדת בו"ד, בו"ד מכה ואח"כ מרפא והקב"ה מרפא עד שלא יכה (ילמדנו, ראש בלק, מובא בערוך ערך גלל). ובארמ': הכי ארחיה דקב"ה, בקדמיתא ברי אסותא ולבתר מחי (זהר מקץ). ולפי זה נהוג היום: מקדים רפואה למכה. עי' הערות פערלא, אוצר לשון חכמים, אין הקב"ה וכו', וטביוב, אוצר המשלים והפתגמים, מקדים רפואה וכו'.]

1) [בירוש' מגי' א ה: שיקדום.]

במעלות האולם, מי שזכו בדישון מזבח הפנימי והמנורה היו מקדימין לפניהם (שם ו ח). ואת עמו לקח עמו, שלקחן בדברים, אמר להם, דרך מלכים להיות מנהיגין בסוף וחיילותיהם מקדימין לפניהם, אבל אני אקדים לפניכם וכו' (מכי' בשלח פתיחתא ג ח). — *ובלי השלמה, הִקְדִּים, היה קֹדֶם: המטביל בו את המטה, אף על פי שרגליה שוקעות בטיט העבה, טהורה, מפני שהמים מקדימין[1]) (מקוא' ז ז). —*ובנגוד אל אֵחֵר: כפרים ועיירות גדולות קורין בי"ד אלא שהכפרים מקדימין ליום הכניסה (מגי' א א). באלו אמרו מקדימין ולא מאחרין, אבל זמן עצי כהנים וט' באב חגיגה והקהל מאחרין ולא מקדימין וכו' (שם שם ג). אם ראית צדיק יוצא לדרך ואתה מבקש לצאת לאותה הדרך, הקדם על ידיו שלשת ימים או אחר על ידו שלשת ימים כדי שתצא עמו לדרך וכו' (ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי, תוספת' ע"ז א יז). — *והִקְדִּים שעה אחת: אין מוציאין את המת סמוך לקרית שמע אלא א"כ הקדימו שעה אחת וכו' (ירוש' ברכ' ג 3). — *והִקְדִּים אדם לדבר, השכים לעשות את הדבר: כל היום כולו כשר למילה, אלא שזריזין מקדימים למצות[2]), שנאמר וישכם אברהם בבקר (פסחי' ד.). לעולם יקדים אדם לדבר מצוה וכו' (בשם ר' יהושע בן קרחה, ב"ק לח:). —*והִקְדִּים אדם למקום, השכים ללכת לשם: וזקני ישראל היו מקדימים ברגליהם להר המשחה (פרה ג ז). — *והִקְדִּים הרוצח לערי מקלט, והִקְדִּימוּ העדים הזוממים וכדו' לבית הסקילה: בתחילה אחד שוגג ואחד מזיד מקדימין לערי מקלט וכו' (ר' יוסי בר יהודה, מכות ב ו). המוציא שם רע ונמצאו עדיו זוממין לוקה ונותן ארבע מאות זוז והזוממין מקדימין לבית הסקילה, לא אמר לעדים שיעודו אלא הם באו מאיליהן והעידו הוא לוקה ואין נותן ארבע מאות זוז והזוממין מקדימין לבית הסקילה, זינתה כשהיא נערה משבגרה יצאה עליה שם רע הוא אינו לוקה ואינו נותן ארבע מאות זוז, היא וזוממיה מקדימין לבית הסקילה[3]) (תוספ' כתוב' א ה). — *והִקְדִּימוּ הזוממים וכדו' למיתה, השכימו ללכת למיתה: הבא על אשת איש וכו' הרי זה בחנק, וזוממי בת כהן ובועלה, שכל הזוממין מקדימין לאותה מיתה, חוץ מזוממי בת כהן ובועלה (סנה' יא ו). כל הזוממין והבעלים מקדימין (המיתה[1])) לאותה מיתה, אם לסקילה סקילה, אם לשריפה שריפה, במה דברים אמורים בזמן שהוא כיוצא בהן באותה מיתה, כיוצא בהן בסקילה הוא והן בסקילה, כיוצא בהן בשריפה הוא והן בשריפה, כיוצא בהן בחנק הוא בשריפה והן בחנק (תוספת' שם יד יז). [2])—וכסהמ"א: ויהי באשמורת הבקר, כבר הקדים להם בוקרו של אברהם, שנ' וישכם אברהם בבקר וכו' (מדה"ג שמות יד, הופמן, 146). בשעה שעמדו ישראל על הר סיני קיבלו עליהם שני דברים, שנאמר נעשה ונשמע, והקדימו עשייה לשמיעה (שם דבר' ז, הבגלה, 82). ומדוע אני רואה אתכם מבקשים טרפי שנים באות וכו' ותבקשו להקדים לכם טרף מי שלא נברא עדין מאשה ובנים ולא יספיק לכם המזון לבדו, אלא שאתם מקדימים המזון ומותריו לזמנים שאינם ידועים ולא ערוכים לכם, ולא די לכם שאינכם מקדימי לו עבודה לזמן עתיד וכו' (ר"י א"ת, חו"ה, הבטחון ו). העלין והלולבין ומי גפנים והסמדר מותר בערלה

---

[1]) [נ"א: מקדמין.]

[2]) [משתמשים בזה כפתגם, גם בקצור: זריזים מקדימים.]

[3]) [ובעין זה הובא בבבלי (כתוב' מה.): נערה המאורסה שזינתה ומשבגרה הוציא עליה שם רע וכו' היא וזוממיה מקדימין לבית הסקילה, ופרש רש"י: כלומר, ישכימו בבקר לשם, כי אין להם נס והמלטה מן המיתה הזאת. ובעין זה פרש במכות (ג., ד"ה הכא קאי): כל הזוממין מקדימים לאותה מיתה, כלומר, אין להם לצפות מיתה אחרת אלא משכימין לאותה מיתה שנגמר בה דינו של נידון וכו'. והתוס' שם (ד"ה כל) כתבו וז"ל: פי' הקונטרס שאין להם נס והמלטה, וקשה דמאי קמ"ל פשיטא, ובכתובות פירש שרוצה לומר מקדימין שלא יענו הדין וגם זה קשה דמאי קמ"ל פשיטא לכך פי' ר"י מקדימין ה"פ ודאי אתה צריך להמיתן במיתה שהמיתו אבל ודאי אם אינו יכול אפ"ה נמיתם בכל מיתה שנוכל וכו', ע"כ. ועי' גם פני משה לירוש' סנה' (ז א).]

[1]) [אין בדפוס'.]

[2]) [מקדימין שכמשפט: העליון כנגד ראשו והתחתון כנגד רגליו כל עמא מודיי שמקדימין (ירוש' ערוב' ה ג) אינה אלא טעות במקום מקדדין. עי' ליברמן, הירושלמי כפשוטו, למקום.]

וברבעי, והענבים ששרפם הקדים והפסידן (רמב"ם, מעשר שני ונטע רבעי ט יג). והוא (המורך) הענין אשר בו תסתר (נ"א תחסר) תנועת הכה הכועס מהשעור הראוי ותסוב אחור מהקדים בעת הראוי להקדים (מאזני צדק לאלגזאלי, הבאור הי"ו, 94). וזאת הראיה שהיא מופתית גדולה אצל החכמים ולפיכך הקדימה וכו' (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, הקד', א:).—°והקדים דברים בספר: זה ראיתי להקדימו בתחלת הח"ק השני (ר"י א"ת, פה"ם לריב"ג, הקד', 7). והתבררה ההקדמה הראשונה אשר הקדמנו (הנ"ל, חו"ה, היחוד ה). אמר המחבר, מפני שהקדמנו בשער הראשון אופני יחוד האלהים וכו' (שם, הבחינה, פתיח'). אמר המחבר, מפני שהקדמנו לדבר בחשבון האדם עם נפשו וכו' ראיתי לסמוך לו באור מיני הפרישות (שם, הפרישות, פתיח'). היתה עמי רוח אחרת ותניעני להקדים הקדמה תהיה קודמת לו (לחבור) בסדר וכו' (הקד' פעה"ס לאבן לטיף). ועתה קודם שנבאר הפסוק הבא, נקדים הקדמה (פי' משלי לזרח' הלוי א). — °והקדים זכרו, הזכירו מקֹדם בספר: והרביעית, אנשים שהוסיפו על מה שהקדמנו זכרם (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהים ד). —°והקדים, במשמ' הקדים דברים בדבור, עלי להקדים וכדו', ובס"פ הֶקְדֵּם, בפרט עם ב, כתה"פ, בְּהֶקְדֵּם, בְּהֶקְדֵּם האפשרי, עד כמה שאפשר קֹדם, נוהג בספרות ובדבור. — °והקדים, יצא אל ארץ המזרח: וישראל מקריה יצאו ויקדימו (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 113). — ואמר הפיטן: מי קדמך אדון הכל, ומי הקדימך בורא הכל (ינאי, אל בידך, קרובי שמות, זולאי, לז). יה רצונו תשמע ופיללו תשמע, וכמו מקדימי מעשה למשמע (הנ"ל, קרובי דברים, שם, רכב). בימי אומן אוזן לשמוע הטיתם, ונעשה לנשמע הקדמתם (הנ"ל, בימי אומן, קרובי לתלת דפורענותא, שם, שו). וכל מאמינים שהוא קשה לכעוס, הרחום ומקדים רחמים לרוגז (הנ"ל, האוחז ביד, קרובי לימים נוראים, שם, שלח). גאולה (למסכר) הקדמתה, דילוי לדלות התקנתה (הנ"ל, אותיות, קרובי שקלים, שם, שנא). פרשה זאת (שקלים) להגות בקץ זה, פלסיה להקדים לפלס צר ובוזה (ר"א קליר, מעתיק פלוסים, קרובי שקלים). אך בהביטך לסוף דבר בקדמותו, על כן הקדמת רחמיך לדינך ומדתך להאריך אפך לטובים ולרעים (אנא אדון העולמים, מענה לשון). — ואמר המשורר: ורע מזה ומזה כי פעליו אשר הקדים במאזנים שקולים (ר"ש הנגיד, הייטב, בן תהלים נה, ששון, לז). תקדים מאכלו על שתיתך (הנ"ל, בעת תלך, בן משלי, שם, קמא).

—קל, *קָדַם [1]), — קָדַם דבר לְדבר בזמן: למה קדמה שמע לוהיה אם שמע, אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה וכו' (ר' יהושע בן קרחה, ברכ' ב ב). ומנין שיקדמו הבכורים לתרומה וכו' אלא יקדמו הבכורים שהן בכורים לכל וכו' (תרומ' ג ז). כתבו ותנו גט לאשתי אם לא באתי מכאן עד שנים עשר חדש וכו', כתבו לאחר שנים עשר חדש ונתנו לאחר שנים עשר חדש ומת, אם הגט קדם למיתה הרי זה גט, ואם מיתה קדמה לגט אינו גט (גיט' ז ט). משביע אני עליכם כשתדעון לי עדות שתבואו ותעידוני, הרי אלו פטורים, מפני שקדמה שבועה לעדות (שבוע' ד ט). כל שיראת חטאו קודמת [2]) לחכמתו, חכמתו מתקיימת, וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת (ר' חנינא בן דוסא, אב' ג ט). אם מחשבת הזמן קדמה למחשבת המקום, פגול, וחייבין עליו כרת, ואם מחשבת המקום קדמה למחשבת הזמן, פסול, ואין בו כרת (זבח' ב ה). אם בהרת קדמה לשער לבן טמא, ואם שער לבן קדם לבהרת טהור (נגע' ד יא). ששה דברים קדמו לבריית העולם (מד"ר בראש' א). שני אלפים שנה קדמה התורה לברייתו של עולם (רבי שמעון בן לקיש, שם שם ח). כבר קדמה צעקתם לצעקתך (ר' שמעון בן יהודה איש כפר עיכוס, מדה"ג שמות יז, הופמן, 142).—ואמר המשורר: זכור טובה לאח קדמה (ר"ש הנגיד, זכור טובה, בן משלי, ששון, קנג). — *וקָדַם דבר אֶת דבר בזמן: כל הקדשים שקדם מום קבוע להקדשן ונפדו חייבין בבכורה ובמתנות וכו' כל שקדם הקדשן את מומן פטורין מן הבכורה ומן המתנות (חול' י ב). אם הטמאה קדמה את רגלו טמא, ואם רגלו קדמה את הטמאה טהור (אהל' י ג). שער צהוב שקדם את הנתק טהור (נגע' י ז). שכלן (עמוס ומיכה) נתנבאו

1) [עי' בהערה לבנין פִּעֵ' בתה"פ.]

2) [עי' ברמב"ם, ויש מפרשים בדרכים שונות.]

בפרק אחד, אבל אי אתה יודע מי קדם את מי (סדר עולם רבה כ, רענגר, מ:). כך התורה קדמה אותן שש קדימות (מד"ר בראשי א). —* וקָדְמוֹ, באותה משמ׳: יוצא דופן והבא אחריו וכו׳ ר׳ עקיבא אומר שניהם אינן בכור, הראשון משום שאינו פטר רחם, והשני מפני שקדמו אחר (בכורות ב ע). ועדין אני אומר, אם ויאמר שקדמוה מצות אחרות הרי הוא בשנון, י׳ הדברות שלא קדמום מצות אחרות אינו דין שיהו בשנון (ספרי דברי לד). בדין היה שתקדום חלה לכל, ולמה קדמה ראשון מפני שקדמה לגורן וכתוב בו ראשית, שני אף על פי שקדמו לגורן אין כתיב בו ראשית (רבי מתניה יריש׳ דמאי ה א). אדם נברא בערב שבת וכו׳ שאם תזוח דעתו עליו אומר לו יתוש קדמך במעשה בראשית (ת"ר, סנה׳ לח.). אם זכה אדם אומרים לו אתה קדמת למלאכי השרת, ואם לאו אומרים לו זבוב קדמך, יתוש קדמך שלשול זה קדמך (ר"ל, מד"ר בראשי ח). אמר הקב"ה לדוד, אתה אמרת פליאה דעת ממני, כבר קדמך משה רבך ואמ׳ לא נפלאת היא ממך (דב"ר, ליברמן, 116). — *לכאן קְדָמַנִי: דומה לי שאין כחו של אלוה זה אלא במים וכו׳ כיון שהייתי בתוך ביתו וברשותו לא היה יכול לעמוד בי, ועכשיו לכאן קדמני (מד"ר ויקרי כג). —ובסהמ"א: התלמיד אומר לרב, בוא שנה לי פרק אחד, והרב אומר לו קדמני במקום פלוני, אבל הקב"ה אומר ליחזקאל קום צא אל הבקעה, יצא יחזקאל ומצא להקב"ה שקדמו, שנאמר ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה׳ עומד (ילק"ש ש"ב קסא).—ואמר הפיטן: מי קדמך אדון הכל (ינאי, אל, קרובי שמותי זולתי, לז). — *ובלי השלמה, קָדַם הדבר: מי שנתן רשות לשלוחו לקדש בתו והלך הוא וקדשה, אם שלו קדמו, קידושיו קידושין, ואם של שלחו קדמו, קידושיו קידושין (קדוש׳ ד ע). מרחיקין את האילן מן העיר עשרים וחמש אמה וכו׳ אם העיר קדמה קוצץ ואינו נותן דמים, ואם האילן קדם קוצץ ונותן דמים (ב"ב ב ז). מי שפיכות שירדו עליהן מי גשמים, אם רוב מן הטמא טמא וכו׳ אימתי, בזמן שקדמו מי שפיכות, אבל אם קדמו מי גשמים אפילו כל שהן למי שפיכות טמא (מכשיר׳ ב ג). לבריאה שמים קדמו, ולשכלול הארץ קדמה (ר׳ יוחנן בשם חכמים, מד"ר בראשי א). עשרה דברים נבראו בין השמשות, המן מכללן, לפי שהוא יוצא מטבעו של עולם כבר קדמה בו מחשבת מששת ימי בראשית (מדה"ג שמות טז, הופמן, 179). — ובסהמ"א: וכיון שקדמו אלה ההקדמות בנפשו יבוא בעבור זה למאוס אותם וכו׳ (ר"י א"ת, חו"ה, הבטחון ה). שהממשכן את חבירו איננו ממשכן אותו אם לא קדם לו עליו חוב שהוא חייב בו וכו׳ (שם שם ו).—ואמר המשורר: ומה נפעל וקדמו מפעלי אל, ומה ניעץ והעצה יעוצה (ר"ש הנגיד, שכון, יח). — *וקָדַם אדם ועשה, מהר ועשה, נזדרז ועשה קדם: מי שקדש אחת משתי אחיות וכו׳ מת ולו אח אחד, חולץ לשתיהן, היו לו שנים, אחד חולץ ואחד מיבם, קדמו וכנסו, אין מוציאין מידם (יבמ׳ ב ו). השולח גט לאשתו והגיע בשליח וכו׳ הרי זה בטל, קדם אצל אשתו או ששלח אצלה שליח ואמר לה גט ששלחתי ליך בטל הוא, הרי זה בטל (גיט׳ ד א). יתומים שקדמו ומכרו בנכסים מועטים, מה שמכרו מכרו (ר׳ יוחנן, יבמ׳ סז:). מי שהלך למדינת הים ואשתו תובעת מזונות ואם בא ואמר צאי מעשה ידיך במזונותיך רשאי, קדמו בית דין ופסקו, מה שפסקו פסקו (כתוב׳ קז.). טענו חיטים וקדם והודה לו בשעורין, אם כמערים חייב וכו׳ (בשם שמואל, שבועות מ:). בשקדם וסלקו (את האסור) (אביי, חולי ק.). — *וקִדְּמוֹ, באותה משמ׳: אפילו בתשעה באב יארם, שלא יקדמנו אחר (שמואל, ירוש׳ תעני׳ א ח). מימי לא קדמני אדם לבית הכנסת (ר׳ אחא בר בר אחווה, שם שם ג יג). כבר קדמוך רבנן (ותקנו לחתם בראש המגלה) (אביי, ב"ב קסז.). — *ובפרט בבטוי כל הקודם זכה, וכדו׳: מצוה בגדול ליבם, ואם קדם הקטן זכה (יבמ׳ ב ח). הניח אחיו וכו׳ פירות המחוברין בקרקע, שלו, והתלושין מן הקרקע, כל הקודם זכה בהן וכו׳ (כתוב׳ח ז). הלוקח מסקריקון נותן לבעלים רביע וכו׳ רבי הושיב בית דין ונמנו שאם שהתה בפני סקריקון שנים עשר חדש כל הקודם לקח זוכה (גיט׳ ה ו). המוציא את תבנו ואת קשו לרשות הרבים לזבלים והוזק בהן אחר, חיב בנזקו, וכל הקודם בהן זכה (ב"ק ג ג). הזאב והארי והדוב והנמר והברדלם והנחש וכו׳ כל הקודם להורגן

זכה (רבי אליעזר, סנה' ח ז). שנים שלקחו פרה ובנה, איזה שלקח ראשון ישחט ראשון, ואם קדם השני זכה (חול' ה ג). — *וקִדֵּם את חברו, באותה משמ': בראשונה כל מי שרוצה לתרום את המזבח תורם, בזמן שאין מרבין רצין ועולין בכבש וכל הקודם את חברו לתוך ארבע אמות, זכה (יומא ב א). מעשה באחד שקדם את חבירו בתוך ארבע אמות[1] של מזבח, נטל חבירו את הסכין ותקעה בלבו וכו' (ירוש' שם ב ג). — *וקִדֵּם בדבר: כל הקודם במקרא, הוא קודם במעשה וכו' כל הקודם בדבר, הוא חשיב מחברו וכו', (מכיל', ומכתא דפסחא, פתיחתא). היו לפניו מינין שבעה, על איזה מהן הוא מברך, תמן אמרין, כל הקודם במקרא[2] קודם לברכה, וכל הסמוך לארץ קודם לכל (ירוש' ברכ' ו ד). — ובסהס"א: תלמיד חכם ועם הארץ שיש להם דין, לא יקדום תלמיד חכם וישב (הלכ' פסיק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 93). ואם תאמר למה לא טרח רב ברב אסי לקדום ונכנס רב אסי תחלה שלא כמנהג ושמואל אחריו כמנהגו עמו, מפני שכדי היה רב שלא יקדום שמואל עליו (תשו' הגאוני הרכבי, 138). כשלישי לכנוס, למה נתיר לו לקדום כל כך שלא ישריח בסעודה אלא יום אחד וכו' (רש"י, כתוב' מ :). — *פלוני קֹדֵם לפלוני, דבר קוֹדֵם לדבר, יש לו זכות קְדִימָה: מי שהיה נשוי שתי נשים ומת, הראשונה קודמת לשניה, ויורשי הראשונה קודמין ליורשי שניה (כתוב' י א). הלוקח מסקריקון נותן לבעלים רביע, אימתי, בזמן שאין בידן ליקח, אבל יש בידן ליקח הן קודמין לכל אדם (גיט' ה ו). סדר נחלות כך הוא וכו' בן קודם לבת וכל יוצאי ירכו של בן קודמין לבת, בת קודמת לאחין וכל יוצאי ירכה של בת קודמין לאחין, אחין קודמין לאחי האב, זה הכלל, כל הקודם בנחלה, יוצאי ירכו קודמין, והאב קודם לכל יוצאי ירכו (ב"ב ח ב). מצות פדיה קודמת למצות עריפה, שנאמר ואם לא תפדה וערפתו, מצות יעידה קודמת למצות פדיה וכו' מצות יבום קודמת למצות חליצה וכו' מצות גאולה

1) [בספרי (במדי' קטא): מעשה בשני כהנים שהיו שוין ורצין ועולין בכבש וקדם אחד מהם לחבירו ברחוק ד' אמות וכו'.] 2) [נ"א: למקרא.]

באדון, הוא קודם לכל אדם וכו' (בכורות א ז). האשה שהיא מקשה לילד, מחתכין את הולד במעיה ומוציאין אותו אברים אברים, מפני שחייה קודמין לחייו (אהל' ז ו). מעיין של בני העיר, הן ואחרים, הן קודמין לאחרים, אחרים ובהמתן, חיי אחרים הן קודמין לבהמתן וכו' (תוספת' ב"מ יא לג). המעשה קודם לתלמוד (רבי יהודה, ירוש' חגי' א ז). —*ופלוני קוֹדֵם את פלוני, באותה משמ': כל תדיר מחבירו קודם את חבירו, וכל המקודש מחבירו קודם את חבירו (הור' ג ז). הוא לפדות ובנו לפדות, הוא קודם את בנו, רבי יהודה אומר בנו קודם (בכורות ח ו). — *ובלי השלמה: בעל הבית אומר בסלע, ואחר אומר בסלע, בעל הבית קודם (ערכ' ד ג). אבדתו ואבדת אביו, אבדתו קודמת, אבדתו ואבדת רבו, שלו קודמת וכו' (ב"מ ב יא). תדיר מקודש, מקודש קודם (ר' ליעזר, ירוש' יומא ג ג). תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם (ברכות נא.). לכניסה הגדול קודם, ליציאה הקטן קודם (ד"א ז ו). — *פַּת[1] קוֹדְמִין, כלי מדה כפול, מרכב משתי מדות כגון רֹבע וחצי רֹבע, שכל אחת מהן אפשר לראות כקודמת לחברתה[2]: אמרו לפני ר"ע

1) [כך נוסח הרמב"ם ושל פרוש הגאונים (עפשטיין, 68), וכן במדב"ם ; ונ"א: כת, בית.]

2) [בפרוש הרמב"ם (דרנבורג, 198): הרובע וחצי הרובע הו אן יעמל אלכילין מחפורה מן עוד ואחד אי מתצלה מן אעואד עלי הד'ה אלצורה פקאלוא לר' עקיבה אן הד'א אלכיל אלצגיר כאנה אחורים ללכיל אלכביר ואלאצל אלד'י לא כ'לאף פיה כלי שנטמא תוכו נטמאו אחוריו כמא בינת פי אול אלפרק פאד'א אנתג'ס הרובע במשקין טמאין כאן אלקיאס אן ינתג'ס חצי הרובע. פג'אובהם ר' עקיבה אן נסבה אחדהמא ללת'אני נסבה ואחדה ואנה כמא תקול אן חצי הרובע אחורים לרובע תקול איצ'א הרובע אחורים לחצי הרובע אד' ולם יתקדם אחדהמא ללת'אני בשי מן אלאשיא והד'א הו מעני קולה של בת קודמין היא יעני הד'א היא אלקצה אלתי ימכן פיהא אן תג'על אלמקדם איהמא שית ואלאכ'ר תאבע לה וכל מא את'בת פיהמא מקדמא אמכן אן יקאל אנא אלמתאכ'ר וכלאם ר' עקיבה צחיח, ע"כ. ובעבר': הרובע וחצי הרובע הוא שיעשה שתי מדות חקוקות מעץ אחד או מחוברות משני עצים, על זאת הצורה. ואמרו לר' עקיבה, אם זאת המדה הקטנה היא כאילו היא אחורים למדה הגדולה, והשרש אשר אין בה מחלוקת כלי שנטמא

הואיל וחצי הרובע אחוריים לרובע, כלי שנטמא תוכו לא נטמא אחוריו, אמר לבן של בת קודמין היא או שמא הרובע אחוריים לחצי הרובע (כלים כה ד). — ובסהמ״א, קָדַם, השכים קום בבקר: מלוד ועד לאוני חמשה מילין היה, פעם אחת קדמתי בבקר והלכתי עד קרסולי בדבש הגנים (ר׳ יעקב בר דוסתאי, מדרש שה״ש א, גרינהוט, יד.).—ואמר הפיטן: בקר אזר כגבור חלציו ולעקוד בנו קדם, ויקח מאכלת לשחטו ולא חשב אדם (מרדכי האלוך, מתלעי אלי, סליח׳ ער״ה). — ״וקִדְּמוּ דברים בספר, באו קֹדֶם: אמר המחבר, מפני שקדם מאמרנו בבניעה וכו׳ ראיתי לסמוך לה באור גדריה (ר״י א״ת, חו״ה, התשובה, פתיח׳). — ״מי שקָדַם זכרו, הנזכר למעלה: ואלה הם יותר סכלים מכל מי שקדם זכרם (הוא, חו״ד א, ד״ה והדעת הטביעי). והשלישית, אנשים ראו חסרון מי שקדם זכרם וכו׳ (הוא, חו״ס, עבודת האלהים ד). — ״וכבר קָדַם, כבר נזכר למעלה: וכבר קדם שהאהבה היא החכמה והידיעה בו (ר״י אלנטולי, מלמד התלמידים, עקב, קסה:). וכבר קדם בפרשת ואתחנן וכו׳ (שם שם). — ״במה שקָדַם, במה שנזכר למעלה: וכבר העירוני על ראיית זה במה שקדם (ר״ש א״ת, מו״נ ב יב). — ״כמו שקָדַם, כפי מה שקָדַם, כמו שכתוב למעלה: כי החומר הראשון הוא גם כן באמת תחת השמים הנקראים כסא, כמו שקדם (הוא, שם א כח). כי הבינה קנויה בלימוד וכו׳ כמו שקדם בפרשת נשא (ר״י אלנטולי, מלמד התלמידים, עקב, קסה.). כפי מה שקדם (אמו״ר לרלב״ג, זכר כלל, עמ׳ א). — ״ובהגיון, קוּדְמִים, או סבות קוּדְמוֹת, הסוג וההבדל, שהם קודמים בסבה לדבר הנגדר: החלק הראשון שיתואר הדבר בגדרו וכו׳ וזה המין מן התאר מרוחק מן האל יתברך אצל כל אדם שהוא יתעלה אין לו סבות קודמות שהם מציאותו ויוגבל בהם, ולזה הוא מפורסם וכו׳ כי השם לא יגדר (ר״ש א״ת, מו״נ א נג). וסבות זה רבות מענינים קודמים ומתאחרים והווים (שם ב כה). למה שהוא ילך מהקודם אל המתאחר או ההפך (מאמר בכמות הנפש לתומאס די אקוינו, הוצ׳ יעלינק). ומציאות השם ג״כ במופת ראיה התבאר, ר״ל מן המתאחרים, לא מן הקודמים (פי׳ ר״מ נרבוני למו״נ, עמ׳ עז). וזה כי מה שישיגו הפילוסופי׳ בחכמה האלהית היא השגה מן המאוחר אל הקודם למה שאינם משיגי׳ דבר אלא במופתי ראיה וכו׳ אבל מה שישיגו הנביאי׳ הוא בהיפך, כי ישיגו העלול באמצעות העלה שהיא השגת המאוחר עם הקודם (מנחת קנאות, קופמן, 117—118). — מן הקוֹדֵם אל המאוחר, a priori; מן המאוחר אל הקוֹדֵם, a posteriori (ערוגת הבושם ע, תרגום מאמר הבכור הפילוסופי למנדלסזון). — ״הקוֹדֵם בזמן, במדרגה, בסדר, בטבע וכדו׳: כי כל מחובר מורכב וכו׳ והדברים ההם אשר חובר מהם הם קודמים לו הקדמה טבעית, וכן צריך שיהיה מחברו קודם לו הקדמה זמנית וטבעית (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד ה). יְאמר אצלינו בדבר שהוא יותר קודם מדבר אחר על חמשה מינים, אחד מהם הקדימה בזמן וכו׳ (מלות ההגיון יב). דמיון זה שני רופאים או שני מדקדקים, אחד מהם יותר חכם מן האחר, הנה אנחנו נאמר ביותר חכם משניהם שהוא היותר קודם במלאכה ההיא במעלה וכו׳ (שם שם). הנה כלל השמות אשר התבאר עניינם בזה השער, תשעה שמות, והם, הקודם בזמן, והקודם בטבע, והקודם במעלה, והקודם במדרגה, והקודם בסבה וכו׳ (שם שם). לפי שהתבאר בטבעיות שתנועת ההעתק היא הקודמת שבתנועות (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ג א א). — ״וקוֹדֵם במשמ׳ הקדמה בהגיון, premise; prémisse; Prämisse: וזה מופת אמתי, כי נעשה בו הקש תנאי מתדבק, הונח בקודם כי הפועל הפעולות (וה)הכנות בגשם הוא הגשם, וחוייב ממנו נמשך כוזב, אחר כן נעשה מקביל הנמשך והוליד מקביל הקודם וכו׳ (אמו״ר לרלב״ג א ו, 20). הקודם הוא הדבר הקודם בהכרח אל הנמצא, אך לא להיותו סבה לו וכו׳ הנמשך הוא הפך הקודם וכו׳ (רוו

תוכו נטמאו אחוריו כמו שבארתי בתחלת זה הפרק, הנה אם נטמא הרובע במשקין טמאין היה ההיקש שיטמא חצי הרובע. והשיב להם ר׳ עקיבה שיחס האחת משתי המדות לשנית הוא יחס אחד, וכמו שתאמר שחצי הרובע אחורים לרובע, תאמר גם כן הרובע אחורים לחצי הרובע, הואיל ולא קדם האחד מהם לשני בשום דבר, וזהו ענין אמרו של בת קידמין היא, רצה לומר, זהו הדבר אשר הוא אפשר בו שיושם איזה מהם שתרצה הקודם והאחר שיבוא אחריו, וכל פעם שנחליט באחד משניהם שהוא הקודם אפשר שיאמר בו גם כן שהוא אחרון, ומאמר ר׳ עקיבה אמיתי, ע״ב.]

לכין למודים ג, יא:). חלקי התנאי ב׳, קודם ונמשך, החלק שבו התנאי, קודם (הוא, ס׳ ההגיון יט).

— הפעל׳ ביל׳ *מְקֻדָּם, — כמו קֹדֶם, בנגוד אל מאֻחר. שטר מקֻדם ובדו׳, שרשום בו זמן קודם לזמן האמתי שלו: פרוזבול המוקדם כשר, והמאוחר פסול, שטרי חוב המוקדמים פסולין והמאוחרין כשרים (שביעית י ה).—רִבִּית מֻקְדֶּמֶת: יש רבית מוקדמת ויש רבית מאוחרת, כיצד, נתן עיניו ללוות הימנו, והיה משלח לו, ואומר בשביל שתלוני, זו היא רבית מוקדמת וכו׳ (רבן גמליאל, ב״מ ה י). ולאחיך לא תשיך, הרי כבר נאמר לא תשיך לאחיך, אלא יש רבית מוקדמת ויש רבית מאוחרת (ספרי דברי רסג). — מֻקְדָּם ומאֻחר בתורה [1]: אמר אויב, זה היה תחלת הפרשה, ולמה נכתב כאן, שאין מוקדם ומאוחר בתורה, כיוצא בו בשנת מות המלך עוזיהו וגו׳ זה היה תחלת הפרשה, ולמה נכתב כאן, לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה, כיוצא בו בן אדם עמוד על רגליך, ויש אומרים בן אדם חוד חידה, זה היה תחלת הפרשה, ולמה נכתב כאן, לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה, כיוצא בו הלוך וקראת באזני ירושלם, זה היה תחלת הפרשה, ולמה נכתב כאן, לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה, כיוצא בו גפן בוקק ישראל, זה הנה תחלת הפרשה, ולמה נכתב כאן, לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה, כיוצא בו אני קהלת הייתי מלך בירושלם, זה היה תחלת הפרשה, ולמה נכתב כאן, לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה [2] (מכי׳ מסכתא דשירתא ז). וידבר יי׳ אל משה במדבר סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון לאמר וכו׳ ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה, שבתחילת הספר הוא אומר וידבר יי׳ אל משה במדבר סיני באהל מועד באחד לחדש השני בשנה השנית וכאן הוא אומר בחדש הראשון, ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה, רבי אומר אין צריך, שהרי כבר נאמר ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת ועדין לא אכלו, ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה (ספרי במד׳ סד). ר׳ לעזר בשם ר׳ חנינה, אף למלכי אומות העולם אין מונין אלא מניסן, בששי בשנת שתים לדריוש, בשמיני בשנת שתים לדריוש, נאמר בשמיני בשנת שלש, חיפה אמר, שמיני נאמר תחלה אלא שאין מוקד׳ ומאוחר בתורה (ירוש׳ ר״ה א א). המגילה הזאת נאמרה למשה מסיני אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה (רב ור׳ חנינה ורבי יוחנן ובר קפרא ורבי יהושע בן לוי, שם מגי׳ א ז). ונתת את הכפורת על הארון מלמעל׳, על דעתי׳ דר׳ מאיר דו אמר אין מוקדם ומאוחר בתורי׳ (שם סוטה ח ג). וניכתוב ברישא דחדש ראשון והדר ניכתוב דחדש שני, אמר רב מנשיא בר תחליפא משמיה דרב, זאת אומרת אין מוקדם ומאוחר בתורה, אמר רב פפא, לא אמרן אלא בתרי ענייני, אבל בחד עניינא מאי דמוקדם מוקדם ומאי דמאוחר מאוחר וכו׳ (פסח׳ ו:). משלשים ושתים מדות ההגדה נדרשת בהן, מרבוי, ממיעוט, וכו׳ ממוקדם ומאוחר שהוא בענין, ממוקדם ומאוחר שהוא בפרשיות (משנת רבי אליעזר, ענעלאו, 10—11). ממוקדם ומאוחר שהוא בענין כיצד, ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל יוי׳, והרי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד וכו׳ אלא מוקדם הוא וכו׳ (שם שם, 39). ממוקדם ומאוחר שהוא בפרשיות כיצד, ויאמר אליו קחה לי עגלה משולשת, אימתי נכתבה פרשה זו, אחר מלחמת המלכים, והמעשה היה קודם שיצא אברהם מחרן חמש שנים וכו׳, כיוצא בו, וידבר יי׳ אל משה במדבר סיני ואח״כ כתיב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וגו׳, והלא הקמת המשכן היה מוקדם, שהוקם באחד בניסן בשנה שנייה וכו׳ אלא מכאן אתה למד שהמוקדם מאוחר הוא בפרשיות (שם שם, 40—41). —ומֻקְדָּם בפסוק: כל המוקדם בפסוק זה קודם לברכה (ברכ׳ מא:).—ובסהמ״א: ולא חששתי שאספתי מזה אל מוקדם ומאוחר, ואולם כתבתי כפי מה שנזדמן (הקדמת יהוסף בן ר״ם הנגיד לשירי אביו, ששון, א).

---

1) [הכונה, במשפט מקצר: אין מה שמקדם או מאחר בפרשיות התורה גם מקדם ומאחר בזמן, או: אין סדר של מקדם ומאחר בתורה, ויש שמה שמספר במאחר, קודם הוא בזמן.—ומשתמשים בכלל זה גם בדרך החדוד לגבי „עליות" ו„הקפות". לפני „הקפות" מכריזים: „אין מקדם" וכו׳, כדי שלא יתקנא האחד ב„הקפת" הברו. עין י״ח טביוב, אוצר המשלים והפתגמים, אין מקדם.]

2) [השוה מד״ר קהל׳, אני קהלת.]

—*ומֻקְדָּם במשמ' תשלום מֻקְדָּם, תשלום שכבר שֻׁלַּם, בנגוד אל מְאֻחָר במשמ' תשלום שנשאר לפרעון: וא"ל ב"ד שלא תתגרש האשה עד שיפרע לה כתובתה מוקדם ומאוחר (תשו' הרמב"ם, הו"מ פריימן, 203). ומה שנעשה בין המורשה המשדך הנזכרים שהמוקדם יהיה ארבעים דינר ממעות מצרים במתנה משעת הכנוס, והמאוחר מאה דינר ג"כ וכו' והביא המשדך מעות המוקדמים אשר זכרנו וכו' וקנינו מיד המשדך ק"ג איך נתרצה באלו הארבעים דינר בתורת מוקדם למשודכתו וכו' (שם, 215). שאלה, ראובן אירס אשה בלי קדושין ונתן להם קצת מוקדם ומנחות כסף ומעות וזולתם וכו' (שם, 274). — ואמר הפיטן: נמצא סך הכל בין כתבה ונדוניא וחקר כבודם ותוספת ומאוחר ומוקדם (ר"י נג'ארה, ירד דודי, באזהרות לרי"ל בר ראובן, ליוורנו, כג:).—*ומֻקְדָּמָה (?) במשמ' זו: והבת שדך אותה אביה לא' קודם מותו ולקח מוקדמה[1] בשטר שדוך, אח"כ נפטר ארוסה במדינת הים, ולו אח א' קדש לנערה המשודכת על אחיו הנפטר, אמרה הנערה, תן לי המהר שלי, אמר, אני יורש לאחי המהר אשר נתן אחי לאביך וכו' (תשו' הרמב"ם, הו"מ פריימן, 209). — *ומֻקְדָּם במשמ' מה שהוא מצד פָּנים של הגוף: ויש במות שלשה מקומות, הציור, והוא בחלק המוקדם מן הראש, והמחשבה בחלק האמצעי, והזכרון בחלק האחרון (ר"י חריזי, מוסרי הפלסופ' ב י).

—*מֻקְדְּמֵי הקהלה, העֵדה, באי כחה: יעלו בתחלה המה הגבורים אל דבר ה' הרדים השרידים יחידי סגולה מוקדמי קהל טירול (שו"ת ריב"ש רלד).

—∞סה"פ, עוד מֻקְדָּם, רגיל בדבור בא"י במשמ' עדין לא הגיע הזמן, וכדו'.—*בְּמֻקְדָּם, בְּמֻקְדָּם אוֹ בִּמְאֻחָר וכדו', כְּכָל הַמֻּקְדָּם, לְכָל הַמֻּקְדָּם, רגיל בדבור ובספרות.—ועי' מֻקְדָּם, מֻקְדֶּמֶת.— וגם שלא בבינוני: יוקדם דבר שנאמר בו בבקר בבקר לדבר שלא נאמר בו אלא בקר אחד בלבד (יומא לג:).— ובסהמ"א: כי האדם החוקר באלהיות ראוי שיוקדמו לו ג' שלמיות וכו' (ר"י עראמה, יד אבשלום על משלי ל, דברי אגור).

—נפע', *נִקְדַּם, [2]) — הקדימו אותו: קיצרו בקצת מקומות שיזכרו כל הראיות אשר נקדמו בטרם זה במקום אחר וכו' כאשר אמרו בפרק במה מדליקין מאי בינייהו איכא בינייהו דרב ברונא ולא מסיימי, וזו הראיה נקדמה זכירתה בזה הפרק (הקדמת רב נסים גאון לפרושו למסכת ברכות). וכבר היה בין אבותינו אגרות דרישת שלום וכו' ונחדש מה שנקדם בין אבותינו ונשים אותה ירושה לבנינו (מנחם, במכתבו ר' חסדאי למלך הכוזרי) להתחתן במלך, התחפש ובא במלחמה, נמצא תי"ו המלים האלה נקדם לעקר, כתי"ו התפאר עלי תנקדם לפ"ה (תשו' תלמידי מנחם, 37). וידוע הוא שהלילות נקדמים בסדר העולם (ראב"ח, הגיון הנפש, כג:). כקו אב אשר בצורה הנקדמה (הנ"ל, חבור המשיחה והתשבורת ב, 33). כי אין הזמן אלא מנין גלגול החלוף על הנמצאות בנקדם ובמאוחר (הנ"ל, מגלת המגלה, 8). ומוסכמת (המלאכה) במעשה הנולד מדברים נקדמים (ר"א הקראי, גן עדן, שבת, כב:). ורבים מישני אדמת עפר יקיצו, משמע דכתיב מישני אף הם הצדיקים הנקדמים בחייהם קודם זה, וכמה שנים הם נקדמים, רבי יהודה אומר מאתים ועשר שנים (זהר, מדרש הנעלם, תולדות). — ואמר הפיטן: ולא תאכל על דם תמידי הנקדם (רסב"ג, בלל שדי, אזהרות).

—פעי, *קִדֵּם, בינ' מְקֻדָּם, — כמו קל. ואמר המשורר: ובשתים ועשרים אות רמוזים יקרים מן זהבים הסגורים וכו' ועל כל ניב מקודמות רשומות ואל"ף מ"ם ושי"ן אמות כאורים (להלל בן נתנאל גאון, לאור יעקב, HUCA III, 240).

—התפ', *הִתְקַדֵּם,—הלך קדימה: והטענה הגדולה עליהם שהם אמרו הכוכבים האלה הולכים וחוזרים בכדי שמונה מעלות מוספין עליהם, ואנו מוצאים אותם מתקדמין על המקום אשר היו בזמן מחקר הקדמונים על מחקר (אלבת"אני) יותר ט"ו מעלות (ראב"ח הנשיא, צורת הארץ, פתח לה). — ובמשמ' עשה חיל בלמודים וכדו', Fortschritte machen; faire des progrès; to make progress: הקדמה החשובה אשר התקדמו יהודים פרטים בבתי המדרש

---

[1] [ואולי מֻקְדָּמָהּ, המוקדם שלה.]

[2] [נקדמה במאמר: שלשה נקדמה להן חמה בעבורן וכו' (תענ' כ.) אינה אלא טעות במקום נקדרה, עי' ב. קָדַר.]

הגבוהים מאירפה (הגיעות האלפיות העתיקות אל הכנוס ילין).

קֶדֶם, הה"פ וש"נ[1]), ונ"ר סמיכי קַדְמֵי—א) מצד הפנים, vorn ; en avant ; before : אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה (תהל' קלט ה). הן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין לו שמאול בעשתו ולא אחז יעטף ימין ולא אראה (איוב כג ח–ט). — ב) צד המורח[2]), מצד המזרח, Osten ; est ; east, בפרט עם מ מִקֶּדֶם, במשמ' מקדם ממש, בא מצד המזרח: וישגב יי' את צרי רצין עליו ואת איביו יסכסך ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל בכל פה (ישע' ט י–יא). — ובמשמ' בצד מזרח: ויטע יי' אלהים גן בעדן מקדם (ברא' ב ח). ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם (שם יב ח). ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים אשר על פני ירושלם מקדם (זכר' יד ד). — וביחס למקום אחר, מקדם ל: וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים (ברא' ג כד). ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל (שם יב ח). וירד הגבל משפם הרבלה מקדם לעין (במד' לד יא). וישלח יהושע אנשים מיריחו העי אשר עם בית און מקדם לבית אל (יהושע ז ב). ויעל גדעון דרך השכוני באהלים מקדם לנבח ויגבהה (שפט' ח יא). ויעל כבוד יי' מעל תוך העיר ויעמד על ההר אשר מקדם לעיר (יחזק' יא כג). ויצא יונה מן העיר וישב מקדם לעיר (יונה ד ה). — ובמשמ' לצד מזרח: ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער (ברא' יא ב). ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן ויסע לוט מקדם ויפרדו איש מעל אחיו (שם יג יא). — ועם ה הכוון קֵדְמָה[3]): שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפנה ונגבה וקדמה וימה (ברא' יג יד). וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם (שם כה ו). ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה (שם כח יד). והסיר את מראתו בנצתה והשליך אתה אצל המזבח קדמה אל מקום הדשן (ויקרא א יו). ולקח מדם הפר והזה באצבעו על פני הכפרת קדמה (שם יו יד). והחנים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו (במד' ג לח). ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החנים קדמה ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החנים תימנה (שם י ה). וגבול קדמה ים המלח עד קצה הירדן (יהוש' יה ה). ושב משריד קדמה מזרח השמש (שם יט יב). ויתן את המכנות חמש על כתף הבית מימין וחמש על כתף הבית משמאלו ואת הים נתן מכתף הבית הימנית קדמה ממול נגב (מ"א ז לט). לך מזה ופנית לך קדמה (שם יז ג). ויאמר פתח החלון קדמה ויפתח (מ"ב יג יז). ויבא אתי אל חצר בית יי' הפנימית והנה פתח היכל יי' בין האולם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש אחריהם אל היכל יי' ופניהם קדמה והמה משתחויתם קדמה לשמש (יחזק' ח יו). — ובצרוף לש"ע, אֶרֶץ קֶדֶם, כל שטח שהוא במזרח א"י: ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנת וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם (ברא' כה ו). — הררי קֶדֶם: מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם (במד' כג ז). — וקֶדֶם במשמ' ארץ קדם: כי נטשתה עמך בית יעקב כי מלאו מקדם ועננים[1]) כפלשתים ובילדי נכרים ישפיקו (ישע' ב ו). — ובני קֶדֶם, במשמ' בני ארץ הקדם: ויהי האיש ההוא גדול מכל בני קדם (איוב א ג). — וישב קֶדֶם: פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי ישמע אל ויענם וישב קדם[2]) סלה אשר אין חליפות למו

1) [המשמ' כתה"פ קודמת לזו של ש"ע, ולא נקרא צד הפנים כך אלא משום שהוא בקדם. ועי' א. פנים, הערות.]

2) [כידוע נולדו שמות הכוונים השונים בעברי' בחלקה מנקדת ראיתו של אדם המביט אל מזרח השמש: שלפניו מזרח, מאחריו מערב, מימינו דרום (תימן) ומשמאלו צפון (שמאל).]

3) [אין להפריד קֵדְמָה מן קֶדֶם, כשם שלא נפריד צִדְקִי (ולא צַדְקִי) מן צֶדֶק, בָּנִים, עָרִים מן בֵּן, עִיר, בָּתִּים מן בַּיִת, חֲלֵב מן חָלָב וכדו', כי כך דרך הלשון העברי' שמלה אחת משמשת במשקלים שונים בצורותיה, כדגמת הרבוי השבור בערב', וכדגמת הפעל, שנקודו שונה בעבר ובעתיד (שָׁמַר—יִשְׁמֹר, נָתַן—יִתֵּן) ועוד, אלא ששמוש המלה מורה שנחשבה באחידה בהרגשת הלשון.]

1) [אין כאן ענין לכשוף וקסמים, כדעת רבים, כי גם עוננים ענין זנות ונאוף הוא כמו עננה בכתוב (ישע' נז ג): בני עננה זרע מנאף ותזנה. והואיל ומלאו עוננים (כך במקום ועננים) ומנאפים מקדם ומפלשתים, על כן: בילדי נכרים ישפיקו (יתמלאו).]

2) [כבר ראו כי גם ישמעאל (כך) ויענם וישב קדם שמות עמים ושבטים הם, ועי' טורטשינר, ס' איוב, עמ' 2).]

גלא יראו אלהים (תהל' נה יט–כ).—וארץ בְּנֵי קֶדֶם: וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קֶדֶם (בראש' כט א). — ג) ובמשמ' הזמן, קֶדֶם, מִקֶּדֶם, מלפנים, von Altersher; de toute ancienneté; from times immemorial: מי השמיע זאת מִקֶּדֶם מאז הגידה (ישעי' מה כא). מגיד מראשית אחרית וּמִקֶּדֶם אשר לא נעשו (שם מו י). ממך לי יצא להיות מושל בישראל ומוצאתיו מִקֶּדֶם מימי עולם (מיכה ה א). הלוא אתה מִקֶּדֶם יי' אלהי קדשי לא נמות (חבק' א יב). זכר עדתך קנית קֶּדֶם (תהל' עד ב). ואלהים מלכי מִקֶּדֶם (שם שם יב). אזכיר מעללי יה כי אזכרה מִקֶּדֶם פלאך (שם עז יב). — וּמִנִּי קֶדֶם: אפתחה במשל פי אביעה חידות מני קֶדֶם (שם עח ב). — ימים מִקֶּדֶם: חשבתי ימים מִקֶּדֶם שנות עולמים (שם עז ו). זכרתי ימים מִקֶּדֶם הגיתי בכל פעלך (שם קמג ה). — כְּקֶדֶם: והיו בניו כְּקֶדֶם ועדתו לפניו תכון (ירמ' ל כ). השיבנו יי' אליך ונשוב חדש ימינו כְּקֶדֶם (איכ' ה כא).— ובצרוף לש"ע, יְמֵי קֶדֶם, כִּימֵי קֶדֶם: עורי עורי לבשי עז זרוע יי' עורי כימי קֶדֶם דורות עולמים (ישעי' נא ט). ונתתים ביד מבקשי נפשם וביד נבוכדראצר מלך בבל וביד עבדיו ואחרי כן תשכן כימי קֶדֶם (ירמ' מו כו). — בִּימֵי קֶדֶם: אלהים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו פעל פעלת בימיהם בימי קֶדֶם (תהל' מד ב). —מִימֵי קֶדֶם: תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבתינו מימי קֶדֶם (מיכה ז כ). זכרה ירושלם ימי עניה ומרודיה כל מחמדיה אשר היו מימי קֶדֶם (איכה א ז). עשה יי' אשר זמם בצע אמרתו אשר צוה מימי קֶדֶם (שם ב יז). — מִימֵי קֶדֶם קַדְמָתָהּ: הזאת לכם עליזה מימי קֶדֶם קדמתה יבלוה רגליה מרחוק לגור (ישעי' כג ז).—לְמִימֵי קֶדֶם: הלא שמעת למרחוק אתה עשיתי למימי[1]) קֶדֶם ויצרתיה (מ"ב יט כה). — יַרְחֵי קֶדֶם, כְּיַרְחֵי קֶדֶם: מי יתנני כירחי קֶדֶם כימי אלוה ישמרני (איוב כט ב).—אֱלֹהֵי קֶדֶם: מענה אלהי קֶדֶם ומתחת זרעת עולם (דבר' לג כז). — הַרְרֵי קדם: ומראש הררי קֶדֶם וממגד גבעות עולם (שם שם יה). — מַלְכֵי קֶדֶם: איך תאמרו אל פרעה בן חכמים אני בן מלכי קֶדֶם (ישעי' יט יא).—שְׁמֵי קֶדֶם: לרכב בשמי שמי קֶדֶם הן יתן בקולו קול עז (תהל' סח לד). — ד) קֶדֶם, ת"ז בסגו', ואולי סמי' מן קָדָם או קֹדֶם,

[1]) [במקום המקביל (ישעי' לז כו): מימי.]

ראשון, קדמון: יי' קנני ראשית דרכו קֶדֶם מפעליו מאז (משלי ח כב).—ומ"ר: מעולם נסכתי מראש מִקַּדְמֵי ארץ (שם שם כג).—ואמר הפיטן: טרם מתח רום וכו' ו ק ד ם הכין בם רכב ארתכו, אני הייתי משתעשעת על ברכו (ר"א קליר, יי קנני, קרוב' א שבועות). קדם מפעליו מאז, כ ק ד ם קדמונים קדמתי מאז, ק ד ם עמודי רום הייתי עמוד מאז, קדם פעל יסוד היה יסודי מאז, ק ד ם אבן פנה הייתי אבן פנה מאז, ק ד ם כל נסיכים הייתי נסוכה מאז וכו' ק ד ם כל אלה הוא ואני היינו מאז (שם שם). — ואמר המשורר: לפנים מת אגג על יד שמואל, והמן על ידי בעל סברה, ו מ ק ד ם עמלק בא ברעה, ואולם אין לביאתו חזרה (ר"ש הנגיד, אלוה עוז, ססון י). ומאז חללו ראשים כרשים, ו ק ד ם זבחו אלים באילים (הוא, הלי תעם, שם, כא). בנה ביקר מרום ציון והרים בני ציון וציון היקרים, וחדש לאהובת הנעורים כמו ק ד ם וכנשר נעורים (הוא, בלבי חום, שם, עט). ושם זה לעומת זה כאורה ותושך או כ ק ד ם ואחור או כפנים ושולים (הוא, תנומה בעין, שם, ק). רעית סהר פתחה לי כד יינו שחוט מימי ק ד ם, העת תמזוג אותו בפאת מערב ישוב ריחו ק ד ם (רמב"ע, התרשיש ב, 36). — מִקֶּדֶם הַכֹּל, לפני הכל: היית לנו בדר ודר, מעולם, כי אתה מ ק ד ם הכל היית (רש"י, תהל' ל א).

*קֹדֶם, קוֹדֶם, קוֹדֵים[1]), — א) מלת היחס המורה על קדימָה בזמן, קֹדֶם לדבר לפני הדבר, vor; avant; before: החטים והשעורים והכוסמים וכו' הרי אלו חייבין בחלה וכו' ואם השרישו ק ו ד ם לעומר העומר מתירן (חלה א א). אין מביאין בכורים ק ו ד ם לעצרת, אנשי הר צבועים הביאו בכוריהם ק ו ד ם לעצרת ולא קבלו מהם וכו' (בכורים א ג).

[1]) [כך הכתיב בנקוד הבבלי (עי' פורת, לשון חכמים, 149), כנראה ע"פ הבינו' של הפעל קוֹדֵם. אך אפשר שאין כאן בעקר אלא הארמי' קֳדָם, ואולי אף בטאו כך בימי החכמים. ובמשנ' מנֻקדי: קֹדֶם, וכך המסרת בדבור. באותה משמ' בא כנראה בתו"ם אף עֹבַר, עוֹבֵר (עי' ערך זה, עמ' 4291) בצורת בינ': כל המצות מברך עליהן עובר לעשיתן, כאלו בקצור לשון במקום: כשהוא עובר לעשיתן, אך אולי גם כאן העקר כמלת יחס עֹבֶר או עֳבָר, בצורה מקבילה אל בַּעֲבוּר שבמקרא, וצ"ע.]

נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין כלֵי לָבָן לכובס עובד כוכבים שלשה ימים קודם לשבת (רבן שמעון בן גמליאל, שבת א ט). כל מלאכה שהתחיל בה קודם לארבעה עשר גומרה בארבעה עשר (רבי מאיר, פסח' ד ו). בהמה שנמצאת מירושלים ועד מגדל עדר וכו' ר' יהודה אומר, הראוי לפסחים פסחים, קודם לרגל שלשים יום (שקל' ז ד). ואיזו היא סוכה ישנה, כל שעשאה קודם לחג שלשים יום (סכה א א). לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום (מו"ק א ה). הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל, בטלה הימנו גזרת שבעה (שם ג ה). כדי יין וכדי שמן המדומעות נאמנין עליהם בשעת הגתות והבדים וקודם לגתות שבעים יום (חגי' ג ד). אברים שפקעו מעל גבי המזבח, קודם לחצות יחזיר וכו', לאחר חצות לא יחזיר (זבח' ט ו). כל הקדשים שאירע בהם פסול קודם להפשטן אין עורותיהם לכהנים, לאחר הפשטן עורותיהם לכהנים (שם יב ד). כל המנחות הנעשות בכלי טעונות שלש מתנות שמן יציקה ובלילה ומתן שמן בכלי קודם לעשיתן (מנח' ו ג). אין מביאין מנחות ובכורים ומנחת בהמה קודם לעומר, ואם הביא פסול, קודם לשתי הלחם לא יביא ואם הביא כשר (שם י ו). אלו בהרות טהורות, שהיו בו קודם למתן תורה וכו' (נגע' ז א). שבעת ימים קודם לשרפת הפרה מפרישין כהן השורף את הפרה מביתו וכו' (פרה ג א). בן שתים עשרה שנה ויום אחד נדריו נבדקין, בן שלש עשרה שנה ויום אחד נדריו קיימין וכו' קודם לזמן הזה וכו' אין נדריהן נדר וכו' לאחר הזמן הזה וכו' נדרן נדר וכו' (נדה ה ו). ושואלין לעניין הפסח קודם לרגל שלשים יום (תוספת' מגי' ד ה). הזאת ידעת מני עד וגומר, התורה יודעת מה קודם לבריותו [1]) של עולם (מד"ר בראש' ח). מקדם, א"ר שמואל בר נחמן, את סבור קודם לבריותו של עולם ואינו אלא קודם לאדם הראשון וכו' (שם שם טו). לא שמשה בריה קודם לאדם הראשון (בשם ר' אבא בר כהנא, שם שם כב). — ובסהמ"א: בני שמעון, לפי ששמעון יושב בחלק יהודה הוא מקדימו ליחסו ולדבר בעיירותיו קודם

1) [בהוצ' תאודור (עמ' 57): מה היה קודם בריותו שלעולם.]

לראובן (פירש"י, דהי"א ד כד). אשר הגלה תלגת פלנאסר קודם לסנחרב (הוא, שם ה ו). כתוב אחד אומר וקצרתם את קצירה והבאתם, אלמא מותר לקצור קודם לעומר, וכתוב אחד אומר עומר ראשית קצירכם דמשמע שהוא קודם לכל קציר, הא ביצד, ממקום שאתה מביא עומר אי אתה קוצר קודם לו וכו' (רש"י, פסחי' יא., ד"ה ושל בית העמקים). ראשית דרכו, קודם לשאר דברים (הוא, שם כד.). למזבח קאמרינן, שלא יאכל מזבח קודם להם היינו חדשים (הוא, מנח' פט.). הנצה שריין, שהניצו קודם להם (הוא, שם שם). ושמואל לא מת קודם לשאול אלא ד' חדשים (הוא, תמורה טו., ד"ה עשר). — קֹדֶם לָכֵן, קֹדֶם לזמן זה: הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו (ירוש' ברכ' א א). את הכל עשה יפה בעתו וכו' בעונתו נברא העולם, לא היה העולם ראוי לבראות קודם לכן (ר' תנחומא, מד"ר בראש' ט). — ובסהמ"א: והלא ספר תורתנו מלא מדברי משה ובני ישראל, ואין מדחה במה שעשה בפרעה וכו' ומה שנעשה קודם לכן מן המבול ומהפכת סדום ועמורה וכו' (ר"י א"ה, כוזרי א ט). הנה בריאת העולם תורה שיש לו ית' שנוי רצון במה שיצא העולם בזמן ההוא מן הכח אל הפועל ולא קודם לכן (ר"מ אל־בי, סבילי אמונה ב א). — קֹדֶם דבר: אין לעניים בעוללות קודם הבציר [1]) (פאה ז ז). שחטו קודם חצות [2]) פסול משום שנאמר בין הערבים, שחטו קודם לתמיד כשר (פסח' ה ג). בפסח שנמצא קודם שחיטת [3]) הפסח, ירעה עד שיסתאב וכו' (רבי עקיבא, שם ט ו). שבעה ימים קודם יום [4]) הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו וכו' (יומא א א). היו מתענין וירדו להם גשמים קודם הנץ [5]) החמה לא ישלימו, לאחר הנץ החמה ישלימו, ר' אליעזר אומר, קודם חצות [2]) לא ישלימו, לאחר חצות ישלימו, מעשה שגזרו תענית בלוד וירדו להם גשמים קודם חצות [2]) וכו' (תענ' ג ט). המפרש והיוצא בשיירא קודם שלשים יום אין זקוק לבער, תוך שלשים יום

1) [במדב"ם: קודם לבציר.]
2) [במדב"ם: קודם לחצות.]
3) [במדב"ם: קודם לשחיטת.]
4) [במדב"ם: קודם ליום.]
5) [במדב"ם: קודם להנץ.]

זקוק לבער (רב יהודה בשם רב, פסח' ו.). העושה ביתו אוצר קודם שלשים יום אין זקוק לבער, תוך שלשים יום זקוק לבער וכו', (רבא, שם שם). שואלין ודורשין בהלכות פסח קודם הפסח[1] שלשים יום (שם שם). ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני (רב יהודה בשם רב, סנה' כב.). מיתיבי ויאמר משה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות, קודם מתן תורה שאני וכו' (ע"ז כד.). לאו, חד למנחה שחסרה קודם קמיצה וכו' וחד לשירים שחסרו בין קמיצה להקטרה וכו' (מנח' ע:). — ובסהמ"א: וה"נ לגבי הך איתתא כי אמרה ואני, אי אמרת דבעיקרא מתפים הויא לה בקודם הַפְּרָה ואסירא, ואי אמרת דמיתפסה בצינגא הויא לה כלאחר הפרה ושריא (רש"י, נזיר כב:, ד"ה אלו דילמא). מהו לנקוטי, ללקוט מהן קודם השרשתן (הוא, מנח' סט.). מידי דהוה אמחוסר זמן בגופו ובבעלים, כגון יולדת זב ומצורע שהפרישו קרבנם קודם זמנם (תוס' זבחי' כט., ד"ה עד). — ואמר המשורר: נקראת לאל תרומה, קודם כל נברא אצולה (ואהבת רעיה, שירי תימן, 198). — קֹדֶם כֹּל, נוהג בדבור ובספרות במשמ' לפני כל דבר אחר. — וכמלת קשור למשפטים, קֹדֶם שֶׁ, לפני שׁ, בטרם, עד ש(לא), הכל שוין שאין :bevor, ehe : avant que ; before מתנה עמה לא על קודם שתתארס ולא על אחר שתתגרש[2] (סוטה ג ו). לא תאכלו על הדם, לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם (בשם רשב"י, ברכ' י:). חללה (של גיהנם) הוא דנברא קודם שנברא העולם (פסח' כד.). קודם שבא שלמה היתה תורה דומה לכפיפה שאין לה אזנים עד שבא שלמה ועשה לה אזנים (ר' אלעזר, יבמ' כא.). קודם שיאכל אדם וישתה יש לו שתי לבבות, לאחר שאוכל ושותה אין לו אלא לב אחד (ר' אבדימי דמן חפה, ב"ב יב:). — בִּתְחִלָּה קֹדֶם שֶׁ: בתחילה קודם שחטאו ישראל היתה שכינה שורה עם כל אחד ואחד וכו' כיון שחטאו נסתלקה שכינה מהם (רב חסדא, סוטה ג:). — ובסהמ"א: שהקדימו בשבלים, לוי קדם את הכהן ונטל מעשר בשבלים קודם שנטל כהן תרומה

1) [ברש"י (מנח' סח:) מובא: קודם לפסח.]

2) [במדב"ם: שאינו מתנה עמה קודם לשניתארסה ולא משניתגרשה.]

גדולה תחלה אי מני (רש"י, ברכי מז.). — וקֹדֶם שֶׁלֹּא במשמ' קֹדֶם שֶׁ: קודם שלא עמד מלך בישראל נצב מלך באדום (ר' איבו, מד"ר ברא"ש פג). בטרם תחיל ילדה, קודם שלא נולד משעבד הראשון נולד גואל האחרון (שם שם פה). — ובסהמ"א: עד שלא נבנה, משמע קודם שלא בנאיהו בני הגולה (רש"י, זבחי כט.). — וקֹדֶם עַד שֶׁלֹּא, באותה משמ': קודם עד שלא נוצרה מחשבה בלבו של אדם כבר היא גלויה לפניך וכו', קודם עד שלא נוצר יצור כבר מחשבתו גלויה לפניך וכו', קודם עד שלא יארש לשונו דבור כבר הן יי' ידעת כלה (מד"ר ברא"ש ט). — מִקֹּדֶם לדבר: ד"א מקדם, קודם לג"ע נבראו המלאכים וכו' ד"א מקדם, מקודם לג"ע[1]) נבראת גיהנם, גיהנם בשני וג"ע בשלישי (מד"ר ברא"ש כא). — —*מִקֹּדֶם לכן: ודוד הוא הקטן, שהיה בבית שאול מקודם לכן לנגן לפניו (רש"י, ש"א יז יד). — *מִקֹּדֶם שֶׁ: וישב ויחפר, הבארות אשר חפרו בימי אברהם אביו ופלשתים סתמום מקודם שנסע יצחק מגרר, חזר וחפרן (הוא, ברא"ש' כו יח). — *קֹדֶם מפלוני: אנא קדים ושחין נורא, אני היסקתי (אש) ונשתמשתי בבית קודם ממך (הוא, ערכי' לא:, ד"ה ולימא). — ב) *וכתה"פ קֹדֶם: אנא קדים שחין נורא מיקמי דידך, כלומר אני הסקתי אש בביתי במדורתי קודם שהיסקתה אתה בביתך שאני קניתי קודם, מפני מה נחלט לך ביתך קודם משיחלט אותו שלי שקניתי קודם (רגמ"ה, שם שם). — וכתה"פ *מִקֹּדֶם, נוהג בדבור ובספרות. — *ופתגם: יפה שעה אחת קֹדֶם, נוהג בדבור.

*קֻדָּם[1]), תה"פ, — כנגד, לִפְנֵי: באו בני אהרן ליטול מתנותיהם חזה ושוק, עמדו כנגדן (קרח ועדתו) אמרו להן, מי צוה אתכם ליטול כך, לא משה, לא נתן וכו' באו והודיעו את משה, הלך לפייסן, מיד עמדו כנגדו לקדמו לפני משה ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים וכו' (מד"ר במד' יח). — ואמר הפיטן: קומי קדם קונך, קבצי קהלות צאנך (הלאות חכי, פיוטי יכיי, זולאי, סעח). — ואמר המשורר: קדם רבך תהא קל מנמלה, ואל יהיה בתוך לבך גאיה (אברהם בן דוד, אמלל, שירי תימן, 224).

1) [בהוצ' תאודור: קודם גן עדן.]

2) [על פי הארמי שבמקרא.]

קַדְמָא, קַדְמָה, — בדקד' שם אחת הנגינות המשרתות, שצורתה כצורת פשטא ' ומקומה מעל לאות המטעמת שבתיבה: ונגינתו (של אזלא) תורה זה כי היא נמשכת לנגינת הקדמא (קלונימוס בר"ד, בס' מקנה אברם). תמונת הקדמא הוא מקל אחד למעלה באמצע התיבה נוטה מימין לשמאל ויש קורין לו אזלא והוא הנכון כי היא לשון הליכה כי הטעם הזה הולך לשרת (ר"א בחור, טוב טעם). הקדמא עם היותו משרת מ"מ הוא נוטה ג"כ קצת אל המפסיקים ע"י איזה סגולות שלא תמצאן במשרתים אחרים וכו' (מבוא הנקוד האשורי, פינסקר, 40). (המלה) ומלך ברביע ת' קדמא (שם 89). — ועי' אַזְלָה[1].

קַדְמָה, סמי' קַדְמַת, — מלת היחס לזמן, לִפְנֵי, קֹדֶם שֶׁ, עַד שֶׁלֹּא: יהיו כחציר גגות שֶׁקַּדְמַת[2] שלף יבש (תהל' קכט ו). — ובשמוש כש"ע קַדְמָה, ובכנ' קַדְמָתָהּ, קַדְמַתְכֶן, קַדְמָתָן, ומ"ר קַדְמוֹתֵיכֶם, מצב קודם, früherer Zustand; état anterieure; previous condition: ואחותיך סדם ובנותיה תשבן לְקַדְמָתָן ושמרון ובנותיה תשבן לְקַדְמָתָן ואת ובנותיך תשבינה לְקַדְמַתְכֶן (יחזק' יו נה). והושבתי אתכם כְּקַדְמוֹתֵיכֶם והיטבתי מראשתיכם וידעתם כי אני יי' (שם לו יא). — ובהכפלה קֶדֶם קַדְמָתָהּ[3]: הזאת לכם עליזה מימי קֶדֶם קַדְמָתָהּ יבלוה רגליה מרחוק לגור (ישע' כג ז). — ובסהמ"א: וחומת העיר הרי היא פרוצה והשערים שרופים באש כקדמתן שישראל לא בנו חומות העיר ושעריה כי אם בנין ב"ה לבדו (רש"י, כתוב' א ג). כי אין משבחים האומר לקדמת הימים ולא חומסין המוצא לקרבת העת (ר"י א"ת, הקד' הרקמה, XIII). — ואמר המשורר: אשרי מחכה ויגיע וכו' ולעלוז בשמחתך בשובך אלי קדמת נעוריך (ר"י הלוי, ציון, קינ' ח"ג).

א. **קַדְמָה**, סמי' קִדְמַת, — מלת היחס למקום, על פני, ממזרח לְ[1]), gegenüber, östlich von; vis-a-vis, à l'est de; opposite, (to the) east of: ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההולך קִדְמַת אשור (בראש' ב יד). ויצא קין מלפני יי' וישב בארץ נוד קִדְמַת עדן (שם ד יו). ויעלו ויחנו במכמש קִדְמַת בית און (ש"א יג ה). והיה ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר בישראל גי העברים קִדְמַת הים וחסמת היא את העברים (יחזק' לט יא). — ונהוגה המלה בש"נ, קִדְמַת אסיה, Vorderasien; Asie antérieure; anterior (part of) Asia: המרצה בא לדבר גם ע"ד השנוי במצב קדמת אזיה לרגלי סלילת המסלות הגדולות האנטולית והבגדדית (הזמן שנה ה, 21, רשמים מארץ ישראל).

ב. **קִדְמָה**, ש"נ, — התקדמות, Fortschritt; progrés; progress: וכל פריצת גדר במנהגים הקדומים הוא צעד על דרך הקדמה (השקפה שנה ג). הוא השתחרר קצת ממנהגים אשר לפי דעתו לא היה להם שרש בדת ישראל ולא התאימו להקדמה (שם שנה ז, מספורי היהודים). מה פרוש הדברים שכל העמים רואים כי חובה עליהם ללכת קדימה? הסופרים החדשים קוראים את החק הזה בשם התקדמות או קדמה או הליכה לפנים (הכנסה לבית ישראל, הלפירה תר"ם, א אדר ב). הקדמה החשובה אשר התקדמו יהודים פרטים בבתי המדרש הגבוהים באירפה (הגיעות הארפיות העתיקות, פרק ז).

קַדְמוֹן[2], ת"ז, נק' קַדְמוֹנָה, — א) שוכן מצד קדים, מזרחי: המים האלה יוצאים אל הגלילה

---

1) [צ"ל אַזְלָא, כביני' בארמ', וכן קַדְמָא.]

2) [ואמנם יש שמציעים לגרס שֶׁקָּדִים שדפו, ואינו נראה.]

3) [כמבֹאר בהערה לערך פרע־פרעות, אין בצרופים כגון רחם־רחמתים, חמר־חמרתים, חפר־פרות וגם קדם־קדמתה וכדו' רחם, חמר, חפר, קדם — מלים בפני עצמן, אלא אך מבטא מְקֻצָּר של כל המלה: חמרתים־חמרתים, רחמתים־רחמתים וכו' וכן בעקר גם: קַדְמָתָהּ־קַדְמָתָהּ, כדגמת אדמדם, ירקרק, שאין לראות בחציה הראשון של המלה מלה שלמה בפני עצמה.]

1) [מפני אפיו האגדי של המספר אין לקבע ברֹב המקומות, אם הכונה לצד פָּנִים או למזרח. וביחזק' לט קשה הלשון: קדמת הים וחסמת היא (מי ?) את העברים; ואולי קדמת וחסמת מלים מקבילות הן שצורתן הדקדוקית שוה היא, כגון קֹדֶמֶת היא (מולא: הים) וחסמת היא את העברים, וצ"ע.]

1) [בעצם קשה להפריד בלשון המקרא ובתו"מ בין קַדְמוֹן לבין קַדְמוֹנִי, כי יש ששמש המשקל פַּעְלוֹנִית, פַּעְלוֹנִים כנק' או מ"ר גם למשקל פַּעְלוֹן, וכן בא בתו"מ פַּעְלָנִי(ת), ביחוד כלואי (attribute) במקום פַּעְלָן.]

הַקַּדְמֹנָה וירדו אל הערבה ובאו הימה אל הימה המוצאים ונרפאו המים (יחזק' מז ח). — *ובמשמ' הצד הקדמי, הצד שלפנים: והוא כאלו תחשוב כדור שעיה עגולה היטב ותמחוט שני צדדיה מעט, שעתה כשתחשוב הראש כן ידעת בלא ספק שאי אפשר מבלתי היותו מקדמונו ואחרונו יוצא מגדר עגולות הכדור (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א). — ב) *כמו קַדְמוֹנִי, ראשון, שיך לזמן הקדום, לימי הקדם: הסיעו עצמן מקדמונו של עולם (ר' אלעזר בר' שמעון, מד"ר בראש' לח). — *וביחוד במשמ' שאין לו התחלה, בנגוד אל נִבְרָא, מְחֻדָּשׁ: כי הקדמון לא יצטרך אל עושה לפי שהוא מתאחר ממנו (ברכי' רבא ניביעה הקראי, אלה בתולדות העולם, LFDWDJ, Bericht 18, עמ' 29). ובעלי החומר הקדמון הם מכוונים לקיים היולי (ר"י א"ת, או"ד א). כי כל מה שנחשיב שהנמצאות נבראו ממנו כבר חייבנו שהדבר ההיא היא קדמון, ואם היה קדמון ישתוה הוא והבורא בקדמות (שם שם). ברוך ה' אלהי ישראל אשר לו יאות ענין האחד האמתי הקדמון במציאותו המתמיד טובתו (הוא, חו"ה, הקד'). ומה שיש לו תהלה איננו קדמון, וכל מה שאינו קדמון הוא מחודש, מפני שאין בין הקדמון והמחודש אמצעי שיהיה לא קדמון ולא מחודש א"כ כל מחובר איננו קדמון ועל כל פנים הוא מחודש (שם, היחוד ה). שהוא נמצא ושהוא אחד קדמון היה ויהיה (שם שם ז). כי בורא העולם קדמון והוא עלת העלות ותחלת ההתחלות (שם שם). שהיא נמצא ושהוא אחד ושהוא קדמון אין לו ראשית (שם, שם י). יתברך האל האחד העיזוז הגביר והנורא וכו' הקדמון הראשון הבורא יתעלה לאין קץ (הוא, תקון מדה"נ, א). ולא ברא (הבורא לדעת הפילוסופים) מעולם אדם כי העולם קדמון ולא כר האדם נולד מאדם שקדמו (הוא, כוזרי א א). האלהים קיים קדמון לא יחלוף כי אם היה חדש היה צריך אל מחדש וזה משתלשל אל מה שאין לו תכלית ולא יוכן עד שיגיע אל מחדש קדמון הוא הראשון והוא אשר אנחנו מבקשים (שם ה יח ד). חפצי יתברך קדמון נאות למדעו, לא יתחדש עליו דבר ולא ישתנה מאצלו (שם ה יח י). קדמון או מחודש ראיתי שיתכן להכחד שימצא הגוף מהחום שיפרד ולא יתכן להיות בו האוסף (ראב"ע, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כהנא ב, 59). הלא תדע כי הוא קדמון, כי לו היה מחודש היה לו מחדש וכו' (שם שם, 60). שאין דבר קדמון זולתו (ר"מ א"ת, מו"נ א סח). ולא תאמר איך תתאמת הנבואה אם העולם קדמון עד שתשמע דברינו בנבואה בזה המאמר (שם שם עא). אם היה העולם קדמון יהיו האנשים אשר מתו במה שלא סר אין תכלית למספרם (שם שם עד, הדרך השביעי). ולזה יאמינו שיש חומר אחד נמצא קדמון בקדמות האלוה (שם ב יג, הדעת השני). כי העולם מחודש ואינו קדמון (רמ"ע פלקירא, המבקש, סה). ויאמר כי כל העולם קדמון ויביא ראיות ממה שיראה האדם (שם, סו). התאר שיהיה יותר נאות בענייני תארי הבורא ית' מפני שלא יתחייב רבוי יהיה מלת קדמון (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א). תחת מציאות השם הוא שרש היותו קדמון ונצחי ודומיהן (ר"י אלבו, עקרים א ד). וכן אם יהיה לו התלות בזמן שיהיה נמצא בזמן זולת זמן יהיה הזמן קודם לו מתאחר לו כמו שיבא ולא יהיה גם כן קדמון ולא נצחי (שם שם טו). וזה להמשכם אחר דעת הכופרי' האומרי' כי העולם קדמון (מנחת קנאות, קופמן, 86). — ואמר המשורר: אתה חכם קדמון לכל קדמון והחכמה היתה אצלך אמון (רשב"ג, כתר מלכות, אתה חכם). האל הכונה בשחק מעלותיו ומחליף ומשנה זמניו על בריותיו אשר קדמון יכנה כי הכל תולדותיו (ר"י הלוי, יקד האדמה, ברודי ג, 181). אמת נעלם יחיד עולם באין צלמון; והוא קדמון (ראב"ע, שיר בסוף ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כהנא ב, 62). כל תארים תמצא יתואר בם קדמון ואין נמצא בקדמותו ראשון ואין ראשית לראשיתו (עמנו', אפתח בכנור, שיר על י"ג עקרים, JQR NS V, עמ' 535). קדמון לכל דבר אשר נברא ראשון ואין ראשית לראשיתו (דניאל בן יהודה, יגדל אלהים חי). תשמח ברב שיערב, צר יחרב, הפץ קרב, אשוב לאיש קדמון[1] (שלום שבזי, יום אזכרה, שירי תימן, 110). — *אָדָם קַדְמוֹן, כמו אדם קַדְמוֹנִי, ובפרט בספרי המקֻבלים ככנוי להשתלשלות

---

1) [ע"ד הכתוב: אלכה ואשובה אל אישי הראשון (הוש' ב ט).]

האצילות והתגשמותה ע״י האור העליון הנאצל מאין סוף[1]: אישתמודע דאית אדם ק ד מ ו ן לכל ה ק ד מ ו נ י ם (תקוני זהר, תקון ח). דההוא אדם ק ד מ ו ן הוה בני עלמין ומחריבן (שם שם). ותחילה נשתלשל ממנו באמצעיתו אדם ק ד מ ו ן והענין הוא ע״ד שדרשו בזוהר אני ראשון וכו׳ (נפתלי בר׳ יעקב אלחנן, עמק המלך, שער אדם קדמאה ט).—מ״ר קַדְמוֹנִים, עי׳ בערך הבא.

קַדְמוֹנִי[2], קַדְמֹנִי, ת״ז, מ״ר קַדְמוֹנִים, קַדְמֹנִים, קַדְמֹנִיּוֹת, — א) מזרחי, östlich; d'est; eastern: ויעמד פתח שער בית יי׳ הַקַּדְמוֹנִי (יחזק׳ י יט). ותשא אתי רוח ותבא אתי אל שער בית יי׳ הַקַּדְמוֹנִי הפונה קדימה (שם יא א). — הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי, שם לים המלח במזרח ארץ־ישראל, בנגוד אל הים האחרון שבמערב: ופאת קדים מבין חורן ומבין דמשק ומבין הגלעד ומבין ארץ ישראל הירדן מגבול על הים הַקַּדְמוֹנִי תמדו (שם מז יח). ואת הצפוני ארחיק מעליכם והדחתיו אל ארץ ציה ושממה את פניו אל הים הַקַּדְמֹנִי וספו אל הים האחרון (יואל ב כ). והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם חצים אל הים הַקַּדְמוֹנִי וחצים אל הים האחרון (זכרי׳ יד ח). ועי׳ לקמן. — *ובמשמ׳ מה שמונח מצד הפָּנים, קרוב אליך: ואשלח את ידי לקחת הכרעים הקרובות אלי, ויאמר אל תקח מן ה ק ד מ ו נ י ו ת וקח מן האחרונות (ר״י זבארה, שעשועים ח, דודזון, 97).— ב) וְקַדְמוֹנִי בזמן, קודם, מלפנים, vormalig; ancien; former: האתה הוא אשר דברתי בימים קַדְמֹנִים ביד עבדי נביאי ישראל הנבאים בימים ההם שנים להביא אותך עליהם (יחזק׳ לח יז).—וְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת, ימי קדם: וערבה ליי׳ מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קַדְמֹנִיּוֹת (מלא׳ ג 7). — מְשַׁל הַקַּדְמוֹנִי, משל מבני ימי הקדם[3]: כאשר יאמר משל הַקַּדְמֹנִי מרשעים יצא רשע וידי לא תהיה בך (ש״א כד יג). —וקַדְמֹנִים בנגוד לאחרונים, במשמ׳ אלה שקדמו לאחרונים: על יומו נשמו אחרנים וְקַדְמֹנִים[4] אחזו שער (איו׳ יח כ). — קַדְמֹנִיּוֹת במשמ׳ קורות קדמוניות, מה שקרה בימי קדם[1]: אל תזכרו ראשנות וְקַדְמֹנִיּוֹת אל תתבננו (ישעי׳ מג יח). — ובתו״מ אדם הַקַּדְמוֹנִי, אדם הראשון: וכשוכב בראש חבל, זה אדם ה ק ד מ ו נ י שהוא היה ראש לכל בני אדם (מד״ר במד׳ י). — *נחש הַקַּדְמוֹנִי, נחש בראשית שבגן עדן: בא נחש ה ק ד מ ו נ י לתבוע דינו של הבל (ר׳ לוי, שם ברא׳ כב). — ובסהמ״א: ולי אתם שואלים, לכו ושאלו לאדם ה ק ד מ ו נ י[2] (בשם ר׳ שמלאי, מדה״ג דברי ד לב, הסגלה, 46). והדעת החמישית דעת מי שאמר בשני עושים ק ד מ ו נ י ם (ר״י א״ת, או״ד א). והדבקות קדמון כאשר הסבה הראשונה ק ד מ ו נ י ת (הוא, כוזרי א א). והמקרים הנזכרים אם ק ד מ ו נ י ו ת הם כאשר הוא קדמון משפט אחד להם (ראב״ע, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כהנא ב, 61). וככה אמר שלמה יי׳ קנני ראשית דרכו ושם כתוב כל מלה ק ד מ ו נ י ת להודיע שהיא ראשונית (הוא, הקדמה ב לפרושו על התורה, שם שם, 81). וטעם עמוני ומואבי (שלא לדרש שלומם) שלא קדמו ולא זכרו האחוה ה ק ד מ ו נ י ת (הוא, יסוד מורא ח, לא.). ומה אבידה של אדם אמרה תורה אשר תאבד ממנו ומצאתה, מי שאבודה ממנו ומצויה אצל כל אדם, יצאת זו שנפלה לים שאבודה ממנו ומכל אדם, קל וחומר למטמון ק ד מ ו נ י שלא היה שלו מעולם והוא אבוד ממנו ומכל אדם, לפיכך הוא של מוצאו (רמב״ם, גזלה ואבדה עז ה). ואני הבדקן ראיתי בסידור ק ד מ ו נ י שכהן ולוי קורין לעולם עיקר היום (סמ״ג ת״ע יט). כבר נודע ההפרדה ה ק ד מ ו נ י ת אשר נולדה בין בעלי התורה ובין חכמי הפילוסופיא מאחינו בית ישראל (יעקב פרוויגלאבי, סו״ת בדבר למוד החכמות, דברי חכמים, עב). אדם מחריש על כל דבר ויענה אמן, אמר משל ה ק ד מ ו נ י (מרלא המוסר ו ב). יתחייב שהנעתו (של הגלגל) היא בלתי ק ד מ ו נ י ת (ר״ע ספורנו, אור עמים, יט.). — ואמר

---

1) [וגם בארמ׳: אדם ק ד מ א ה.]

2) [עי׳ קַדְמוֹן, הערה.]

3) [ואולי במשמ׳ משל מחכמת בני הקדם.]

4) [השוה רִאשֹׁנִים בשמוש זה: אין זכרון ל ר א ש נ י ם וגם לאחרנים שיהיו לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרנה. ואמנם אפשר להבין גם במשמ׳ המקום: בני מזרח ומערב.]

1) [וגם רִאשֹׁנוֹת במשמ׳ זו, באותו פסוק. ונהוג בספר ות קַדְמוֹנִיּוֹת במשמ׳ תאור הזמן הקדום וכדו׳.]

2) [בירושׁ׳ (ברכ׳ ט א): לאדם ה ר א ש ו ן.]

הפיטן: מקדמונים לא למדו נעווים אשר לרעה עמדו (ינאי, ארץ אשר לאנשה, קרובי' בראש', זולאי, יא). גם בצעדך על הר גבנוני גיל לשעשע חמד קדמוני, דמית ממלכת כהנים וגוי קדוש ובני (שלמה, אלא עירה, סליח' ער"ה).—ואמר המשורר: ובחר להמלא שהין רע ולשאת אש עצמות ולא ישא חרפות בקדמוניו (ר"ש הנגיד, זמן רע, בן תהלים קלם, סבין, כג). אחוה סנסינה אל גבול ארמוני, בנתה ציונה על מקום קדמוני (ישראל בן יוסף, לי לביה, שירי תימן, 65). — ואמר המליץ: קדמוניות וחדשות יודע וכל צפון הוא חושף (ב"ז, ב"ס מג ח). —"הקבלה הַקַּדְמוֹנִית, מסרת ראשונים: אנשים סמכו על הקבלה הקדמונית שהיא המשנה והגיעו לקצת חיובי התורות והמצות והדינין מבלי עיון בתלמוד (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהים ד).—"וַקַּדְמוֹנִים במשמ' החכמים הקדמונים: ואנו מסמיכין להביא על דברינו וכו' ראיות ומשלים וטעמים שהביאו אותם חכמים קדמונים (ר' דוד אלמקמץ, מובא בפי' יצירה לברצלוני, 80). וראיתי במעשי קדמונינו ז"ל ובמה שקבלנו מדבריהם (ר"י א"ת, חו"ה, הקדמה). העתיקו קדמונינו ז"ל שלא ישהא אדם עם אשתו יותר מעשר שנים אם לא תלד (ראב"ע, בראש' יו ג). ומצאנו רוב הקדמונים מוציאים מן הכתוב הזה (ראב"ח הנשיא, מגלת המגלה, 19). אבל אמנם טרחו הקדמונים לקיים מה שיבוקש קיומו ולבטל מה שיבוקש בטולו (ר"ש א"ת, מו"נ א עא). כבר בארו הפלוסופים הקדמונים[1]) והמאוחרים וכו' (ר"י חריזי, מו"נ ג כד). ואלו השני דברים והם המושכלות והמלות יקראו אותם הקדמונים הדבור והמאמר (רב"נ פלקירא, ראשית חכמה, 34).

קַדְמוּת[2]),—א) מצבו הקדום של דבר, Urzustand, früherer Zustand; état primitif, primaire; primitive, former state, וביחוד שב לְקַדְמוּתוֹ וכדו', כמו שב לְקַדְמָתוֹ, עי' קַדְמָה: שלא שב היאור לקדמותו (רש"י, שמות ז כה). קרחת לשון ישנים וגבחת לשון חדשים כאלו נכתב באחריתו או בקדמותו (הוא, ויקר' יג נה). לאתננה, לקדמותה ולעשרה (הוא, ישע' כג יז). רוחי שהופג בצרות ובמנוסה ישובב לקדמותו (הוא, תהל' כג ג). נותן יישוב חרב לבניין ומחזירו לקדמותו (הוא, שם קז לה). בימי חרפי, בימי קדמותי (הוא, איוב כט ד): מניחים בו עשבים כדי שתהא עגמת נפש לרואיהן ושיזכירו את ימי בניינו ואת שהיו רגילין להתאסף שם יבקשו רחמים שיחזירו לקדמותו (הוא, מגי' כח., ד"ה תפלי). — ואמר המשורר: אשר אם לא לקדמותך תהי שב ותקרע את לבב תוגה קריעה (ר"ש הנגיד, כמוגותי, בן תהלים סח, ששון, מז). ישובון יסודותן כמראש לקדמותן ורוחו להיבלי אל וצלו נעימותיו (ראב"ע, בשם אל, כהנא א, 202). צופה ויודע סתרינו מביט לסוף דבר בקדמותו[1]) (דניאל בן יהודה, יגדל אלהים חי).—ואמר הפיטן: אך בהביטך לסוף דבר בקדמותו על בן הקדמת רחמיך לדינך (אנא אדון העולמים, מענה לשון). — ואמר המליץ: עם כל הישרים בלבותם הנותנים פאר וכבוד לשם ישרון, צהלה ורנה לזכר קדמותו (שניאור זקש, שירי ברכה, מק"כ, 35). — ב) תכונת הדבר הקודם, הקדום, הקדמון, שהיה מראשית הזמן ולא נברא, Urewigkeit, y-; primordialité: אתה אלוה ואין הפרש בין אלהותך ואחדותך וקדמותך ומציאותך כי הכל סוד אחד (רשב"ג, כתר מלכות). ואם היה קדמון ישתוה הוא והבורא בקדמות (ר"י א"ת, חו"ד א). הוא הקדמון הראשון אשר אין ראשית לראשיתו ואין תכלית לקדמותו (הוא, חו"ה, היחוד ו). כי מדת המציאות התמידה כשהיא נאותה לדבר תאות לו עמה מדת האחד האמת ומדת הקדמות (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד י). אני מאמין בחרוש הנבראות ובקדמות הבורא יתברך (הוא, כוזרי א ד). אנחנו (הישמעאלים) מקיימים האחדות והקדמות לאלהים ית' והחדוש לעולם (שם שם א). והסכימו (הפילוסופים) על הנצחות והקדמות לעולם (שם שם סג). ושאלת החדוש והקדמות עמוקה וראיות שתי הטענות שוות עד שתכריע החדוש הקבלה (שם שם סז). והמדוקדק שבהם הפילוסופים ודרכי הראיות הביאום לאמר באלהים שלא יועילנו ולא יזיקנו ולא ידע תפלתנו וקרבנותינו וכו' ושהעולם קדמון

1) [בתרג' ר"ש א"ת: הקדומים והמאוחרים.]

2) [בארמ' שבתו"ם קדמותא.]

1) [בקצת סדורים בקדמתו.]

בקדמותו (שם ד ג). ואיך יאמרו זה (שהנמצאים הרכבו מד׳ היסודות) והם יאמרו בקדמות (שם ה יד). האלהים נצחי לא יתלוף כי מה שנתקיים לו הקדמות התרחק ממנו ההעדר וכו׳ אבל ההפך המעדיר לא יתכן גם כן שיהיה קדמון כי כבר התבארה קדמות מציאותו (של אלהים) (שם שם יח ה). ואבוא לדבר בקיום מציאות השם שאני אקיימנה במאמרים נוטין לצד הקדמות (ר״ס א״תי ומו״ד א עא). דעות האנשים בקדמות העולם או חדושו וכו׳ הם שלשה דעות (שם ב יג). מי שמאמין כי כבר בא מופת על קדמות העולם (ר״י חריזי, מו״נ א עג). ואמר כי לידת ההרים היה דרך טבעי מי יתן ונאלם, נמשך אחר אמונת קדמות העולם (עמנו׳, מחב׳ כח, 221). שהבורא יתברך ראשון אין ראשון לפניו וזהו ענין הקדמות (ר״מ אלדבי שבילי אמונה א). ולזה מנינו זה השורש שאין לא התלות בזמן ולא מנינו הקדמות כמו שמנה הרמב״ם ז״ל כדי שיהיה נכלל בשורש הזה הקדמות והנצחיות (ר״י אלבו, עקרים א טו). ושהאומרים בקדמות אי אפשר להיות שום יראה באהליהם (ר״י ערלמה, יד אבשלום על משלי כד, ד״ה ירא את ה׳). כי מצד העיון לא נכריע מהחדוש המוהלט על הקדמות כמו שלא נכריע מהקדמות על החדוש (מנחת קנאות, קופמן, 97). מן הנמנע להיות בורא שני קדמון בקדמותו או שוה לו (ר״ע ספורנו, אור עמים, לג). — אנשי הַקַּדְמוּת, בעלי הַקַּדְמוּת, המאמינים בקדמות העולם: וכל מה שהביאונו להעמיד מציאות הבורא יתעלה מצד מעשיו די למי שיבין וכו׳ ומספיק בתשובת אנשי הקדמות (ר״י א״ת, הו״ה, היחוד ו). ויסורו מלב המאמין ספקות הפילוסופים ובעלי הקדמות (הוא, כוזרי א, לא). ואם לא המשנים ואנשי הקדמות ובעלי הרוחניות והנגזרים בהרים ושורפי בניהם באש משתדלים להתקרב אל האלהים (שם ג כג). וכן אנשי הקדמות מי הביאם לאמר בקדמות הגלגל וכו׳ (שם ד ג). — ואמר המשורר: קדמון ולא נמצא בקדמותו, ראשון ואין ראשית לראשיתו (עמנו׳, אפתח בכנור, שיר על י״ג עקרים, JQR NS V, עמ׳ 535).

***קְדְמִי**, ת״ז, — חשבון קְדְמִי, חשבון ע״י סדרת מספרים: קו רמז לשם כ״ו כולל כל המציאות כי כ״ו בחשבון קדמיי קו בזה האפן, תקבץ מא׳ עד י׳ יעלו נ״ח ומא׳ עד ה׳ הם ט״ו וט״ו אחרים מא׳ עד הה׳ האחרת וכ״א מא׳ עד ו׳, יעלו כלם קו (בשם ס׳ שערי צדק, הביא ר״י מוסקאטו, נפוצות יהודה, דרוש לו). ועי׳ הַקְּדְמִי. — ^{**}ונהוגה המלה במשמ׳ פונה לצד הפנים.

***קֶדֶן**, קידן, ס״ז, — כמו א. קְדָה[1]), צמח בשם: הקנים והקידן[2]) והאורבנין מין ירק הן והן כלאים בכרם (עירוב׳ לד:).

קָדְקֹד[3]), ס״ז, כנ׳ קָדְקֳדָהּ, קָדְקֳדוֹ — גֹּבַהּ ראש האדם מצד הפנים, Scheitel; sommet; top, crown, ברכת אביך וכו׳ תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו (בראש׳ מט כו). תבואתה לראש יוסף וּלְקָדְקֹד נזיר אחיו (דבר׳ לג יז). כלביא שכן וטרף זרוע אף קָדְקֹד (שם שם כ). ושפח אדני קָדְקֹד בנות ציון ויי פתהן יערה (ישע׳ ג יז). גם בני נף ותחפנס ירעוך קָדְקֹד (ירמ׳ ב יז). כי אש יצא מחשבון ולהבה מבין סיחן ותאכל פאת מואב וְקָדְקֹד בני שאון[4]) (שם מח מה). ישוב עמלו בראשו ועל קָדְקֳדוֹ חמסו ירד (תהל׳ ז יז). — ובצרוף מכף רגל ועד קדקד[5]): יככה יי׳ בשחין רע על הברכים ועל השקים וכו׳ מכף רגלך ועד קָדְקֳדֶךָ (דבר׳ כח לה). ובאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד מכף רגלו ועד קָדְקֳדוֹ לא היה בו מום (ש״ב יד כה). ויך את איוב בשחין רע מכף רגלו ועד קָדְקֳדוֹ (איו׳ ב ז). — וְקָדְקֹד שֵׂעָר: אך אלהים ימחץ ראש איביו קָדְקֹד שער[6]) מתהלך באשמיו (תהל׳ סח כב). — ובתו״מ: איזו היא קרחת, מן הקדקד השופע לאחוריו עד פיקה של צואר איזו היא גבחת מן הקדקד השופע לפניו עד כנגד שער מלמעלן (נגע׳ י י). על ידך זו קיבורת, בין

---

1) [כמו פִּשְׁתָּן בלשון רז״ל במקום פִּשְׁתָּה.]

2) [בערוך (ערך קדה): והקידין.]

3) [כך בעבר׳ ובארמי׳ שבתרגומים, באשור קַקַּד (במקום קַדְקַד), קַקָּד, ובאוגריתי׳ קדקד באותה משמ׳ ובצרופים דומים. וכנראה קרובה המלה אל א. קדד (עי׳ הערה שם), ואולי אף אל קדל.]

4) [השוה במד׳ כד יז: ומחץ פאתי מואב וְקַרְקַר כל בני שת.]

5) [ועיין ראש.]

6) [ואולי צ״ל קדקד רֶשַׁע, כדעת אחדים.]

עיניך זו קדקד (הלא דבי מנשה, עירוב' לה:). כמדומה לי שאין לו מוח בקדקדו (רבי אלא לוי, יבמ' ט.). אמר לו הקב"ה טול מקל והך על קדקדם (ר' יוחנן, סנה' ח.). אלו שהם נוהגים היתר בשפחות בעוה"ז עתידין הן להתלות בקדקדי ראשיהן לעתיד לבוא (ר' יודן בשם ר' לוי, מד"ר ויקר' כה). — *ובהשאלה, קָדְקֳדוֹ של מִדְבָּר, גבהו של מדבר: שבא (ישמעאל) מקדקדו של מדבר לגמול חסד לאביו (ר' לוי בשם ר' חמא, שם ברא' סב). גם כי אלך בגיא צלמות, בקדקדו של מִדְבָּר (מד"ר תהל' כג). — ובסהמ"א: ושאמר ר' אליעזר עם הארץ מותר לנחרו ביום הכפורים שחל להיות בשבת, אמו אדם שיש מוח בקדקדו סובר שכל עם הארץ מותר לעשות בו כן (תשו' הגאו' הרכבי שמ, 197). — *ומליצה, הכה על קָדְקֹד דעה, בטל אותה: וכבר הכה אבונצר אלפראבי על קדקד זאת ההקדמה (ר"ש א"ת, מו"נ עד, ד"ה הדרך השביעי). וכבר הכה אבוחמד על קדקד זאת הסברה (ר"י אלבו, עקרים ב יג). וכבר הכה אבונצר ואב"ר על קדקוד זה הספק (שם טוב על מו"נ ב, הקד' ג). אין עוד מכה במטה בידו על הקדקדים (מנחת קנאות לר' אבא מארי, מכתב כג) השיב המלך כבר שמעתי שם כי כל התלמודיים הכו על קדקדו (שבט יהודה, הנזכר, 44). וכבר הכה הרמב"ן על קדקד הסברא הזאת (ר"י מוסקאטו, קול יְהודה לכוזרי ב ז). — ואמר הפיטן: ויצא וקדקוד ספת ורצץ, וחזק מוסרי בי ואתלוצץ, ויגרם בחצץ (ר"א קליר, איכה אספסו, קינ' ח"ב). — ואמר המשורר: חדשה נבראה על קדקדי לא אהבתיה ואהב הישנה (ר"ש הנגיד, הזכיר, בן תהלים ק, ששון, עב). עלי קדקדי[1]) זמן שלף חרבות ואת גופות בנותיו שם נדנים (רמב"ע, תרשיש א, 19). והיו כל בני תבל שכורים ביין תועה ואת קדקד נזירה (עמנו' מחב' ח, 61). — ובחכמת השעור, נְקֻדַּת המוצא של שני קוים היוצרים זוית, או של מישורים היוצרים פנה.

א. קדר[2]), ממנו ב. °קִדּוּר, א. °קְדִירָה, א. קָדַר, קַדְרוּת, °קַדְרִי, קְדֹרַנִּית.

1) [מנקד קָדְקֹד.]

2) [לפי בַּרת מקביל לשרש זה בערב' כדר a) במשמ' היה עכור, ואחרים משוים בערב' קד'ר b), היה מלכלך. ועי' קָדַר הערה, קְדֹרַנִּית, הערה. כנראה יש

a) كدر b) قذر

ב. *קדר[1]), ממנו ב. *קָדַר.

ג. *קדר[2]), ממנו *קַדָּר, *קְדֵרָה, *קַדָּרוּת.

ד. *קדר (?)[3]), ממנו °מַקְדֵּר, א. °קִדּוּר, ב. °קְדִירָה, ד. °קָדַר.

ה. *קדר (?)[4]), ממנו ה. °קָדַר.

א. קָדַר[5]), פ"ע, קָדַרְתִּי, קָדְרוּ, קָדָרוּ, קֹדֵר, קֹדְרִים. — א) היה שָׁחֹר ואפל, הפך שָׁהֹר, קָדַר השמש, הירח, היום, וכדו', sich verfinstern; s'obscurcir; to darken: על זאת תאבל הארץ וְקָדְרוּ השמים ממעל (ירמ' ד כח). שמש וירח קָדָרוּ וכוכבים אספו נגהם (יוא' ב י). לכן לילה לכם מחזון וחשכה לכם מקסם ובאה השמש על הנביאים וְקָדַר עליהם היום (מיכ' ג ו). — ובהשאלה על האדם: קֹדֵר[6]) הלכתי בלא חמה (איוב ל כח). — ב) קָדַר ושחה לארץ מפני לחץ גופני או נפשי[7]), sich beugen; se courber;

לגזור משרש זה גם את שם הנחל קִדְרוֹן.]

1) [עי' ב. קָדַר, הערות.]

2) [לפי יֶנְזֶן (Keilschr. Bibl. VI, עמ' 531, ועי' גם AJSL XXXII, עמ' 64) מקור המלה באשור' דִקָרֵי (קדרה), שעברה בצורה קדרא לארמ' ומכאן לעבר' קְדֵרָה ולערב' קִדְר, קִדְרַה a).]

3) [ועי' ב. קָדַד.]

4) [ועי' ב. קָדַח.]

5) [עי' בהערה לקמן.]

6) [עי' טורטשינר בפרושו למקום.]

7) [גם את כל הפסוקים האלה על האבל הַקֹּדֵר באבלו או בלחץ אויב וכדו' הבינו במשמ' זו של עכור, כהה ואפל, ואולם כפי שהוכיח טורטשינר בספרו Entstehung d. sem. Sprachtypus I, עמ' 210 (ועי' גם בפרושו לאיוב ה יא), מראים פסוקים אלו בברור שאין הכונה אלא: היה כפוף, שחה, שחח, ושטעו המעתיקים שכתבו קדר, קדרו, קדרנית, כשם שטעו באותה טעות כתו"מ (עי' ב. קָדַד, הערות), ושצ"ל קדד, קדדו, קדדנית. הרי כך באה המלה על יד מלים אחרות באותה משמ': קֹדֵר שַׁחֹתִי, נַעֲוֵיתִי שַׁחוֹתִי כל היום קֹדֵר הִלָּכְתִּי, או בהשלמת המלה (קדרו) לארץ, או בהזכרת הלחץ הכופף, או בהקבלה אל שְׁפָלִים (איוב ה יא) וכדו'. ועי' בהערות לקמן, וּקְדֹרַנִּית, הערה.

ואמנם המפרשים העברים הבינו במשמ' היה שחור, ולפי זה השמוש בסהמ"א.]

a) قدر b) قدرة

to bow down: על שבר בת עמי השברתי קָדַרְתִּי שמה החזיקתני (ירמ' ח כא). אבלה יהודה ושעריה אמללו קָדְרוּ [1]) לארץ (שם יד ב). כרע כאח לי התהלכתי כאבל אם קֹדֵר שחותי (תהל' לה יד). נעויתי שחותי עד מאד כל היום קֹדֵר הלכתי (שם לח ז). אומרה לאל סלעי למה שכחתני למה קֹדֵר אלך בלחץ אויב (שם מב י). כי אתה אלהי מעוזי למה זנחתני למה קֹדֵר אתהלך בלחץ אויב (שם מג ב). לשום שפלים למרום וְקֹדְרִים שגבו ישע (איו' ה יא). אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעברו הַקֹּדְרִים מני קרח עלימו יתעלם שלג [2]) (שם ו טז).— ובספהמ"א: וכלם יעמדו וכו' ומפחדך י ק ד ר ו וידעכו ויאספו נגהם (רס"ג, הבקשה הראשונה, סדור רסע"ג, כ). על כן לא ת ק ד ר השמש כי אם ברגע מחברתו עם הלבנה (ראב"ע, שמות יב ב). וידע זמן מתי ת ק ד ר הלבנה ובמה י ק ד ר השמש (הוא, שם כ ח). וכבודו נעדר והודו ק ד ר ולא תאר לו ולא הדר (ר"י חריזי, תחכ' הקד', 10). כמו התינוק שמניקתו אמו ומתה והוא בוכה ו ק ו ד ר שאין לו מי שתניקהו (רד"ק, שרשים, אבל). תמר יפיה נאדר, ו ק ד ר ו המאורות והיא לא ת ק ד ר (עמנו', מחב' ג, 15). ופעם ובעת ידוע בזמן החדש יגיע לחיות חציו ההוא המזהיר כאלו הוא עצמו חציו ההוא שכלפי מעלה ויהיה אז לפי זה חציו ה ק ו ד ר כאלו הוא כלפי הארץ (ר' יצחק הישראלי, יסוד עולם ג יג, כ:). דן שבא לו גוף הירח כולו וגוף השמש כלו בין שני קווי אחד ושלשת היוצאים מהבטתו, ולכן יראה לו השמש כלו ק ו ד ר וכו' ולוי לא בא לו שום דבר מהירח נגד עיניו ולכן יראה לו השמש כלו מאיר (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ג 7). ופעמים יהיה היום ק ו ד ר בלא חמה (תקנות קנדיאה, הרטוס-קאסוטו, 9). —ואמר הפיטן: ק ד ר ת י כיושבת על פינת גג (ינאי, אמות עברים, זולאי, בעו). ככה הנר וידעך ו ת ק ד ר נפשו בעריפיה (רסע"ג, אם לפי בחרך, תוכחה, סדור רסע"ג, תז). ואם את השלכתני בחרותי חצריך, ואם ק ו ד ר הלכתי נר לרגלי דברך (ראב"ע, אלהי הודיעני, איגר 213). עת תצוה צבאך ל ק ד ו ר יחשכו משחור (ר"י הלוי, יזכרו פלאיך, מאורה לפסח, הגדה כ"י בריט' מוז').—ואמר המשורר: מה ק ד ר ו ימים עד לא נכרו לילות והלילות לפנים צחו (רשב"ג, אולי דמעות, דוקס, 20). אל תתמהו אנשי אדמה על דבר שמש וירח אשר ק ד ר ו (הוא, בימי יקותיאל, ברודי, 16). המו גלים ברוץ גלגלים ועבים וקלים על פני הים, ק ד ר ו שמיו ויחמרו מימיו ועלו תהומיו ונשאו דכים (ר"י הלוי, יועץ ומקים, שעה"ש 97). ושלח גאון ידו בגופו ובכבודו, ו ק ד ר מאור פניו והלבין קווצותיו (ראב"ע, בשם אל, כהנא א, 203).ובאור דקדוק יאור להם אור בהיר עולם לא י ק ד ר (השכל וידוע, שיר בסוף המכלול לרד"ק).—ואמר המליץ: רב לנו וכו' לכת ק ו ד ר י ם בשער בת רבים (מפו, אהבת ציון עז, 129). —ובינ' פעו', *קָדוּר, ואמר המשורר: ולא יוכלון בכל זאת לחזותך אדון עולם אשר מאיר ק ד ו ר י ם (להלל גאון, לגור יעקב, HUCA III, עמ' 237). — ואמר הפיטן: סובלת וסומכת בשם יוצרה, עבורה תשבי תשלח לבשרה, פניה לאטה והיא ק ד ו ר ה (אום בלי קסר, הוטעגא, מחז' ויטרי, 449). ק ד ו ר י ם קלוע קברות תקרב קיצתם בשופר (אסופים אסופי אספתות מוס' כ"ה, מחז' איטל' ב, מח:). ק ד ו ר בכלימות רגוז באיבות (אדם איך יבקש, שחר' לו"כ, שם שם קיב.). — *ועל מתכת שצבעה עכור: נשמת הרשע דומה לסיג וברזל ק ד ו ר י ם וחשוכים (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א).

—הפעי', הִקְדַּרְתִּי, אַקְדִּיר, אַקְדִּירֵם, — הִקְדִּיר האל את השמים, האפיל, החשיך, verfinstern; obscurcir; to darken: וכסיתי בכבותך שמים והִקְדַּרְתִּי את ככביהם שמש בענן אכסנו וירח לא יאיר אורו כל מאורי אור בשמים אַקְדִּירֵם עליך [1]) ונתתי חשך על ארצך (יחזק' לב ז–ח). — ואת יער הלבנון: וָאַקְדִּר [2]) עליו לבנון וכל עציהשדה עליו עלפה (שם לא טו).— ואמר בן סירא: רע אשה ישחיר מראה איש וְיַקְדִּיר פניו לדוב (ב"ס גני' כה יז).—ובתו"מ: שעלה תהום

1) [כאן הציע פ. האופט (AJSL XXVI, עמ' 313) ראשונה את הקריאה: ק ד ד ו.]

2) [הנחלים קוֹדְרִים (כך צ"ל) ושוחים תחת משא השלג שעליהם, ואינם משחירים בשלג הלבן.]

1) [כנראה צ"ל א ק ד י ר מ ע ל י ך, ע' טורטשינר, ZDMG 1910, עמ' 399.]

2) [כנראה גם כאן הכונה א ק ד י ד וָאטה עליו כמכסה את עצי הלבנון.]

התחתון לתהום העליון והפה עליהם הרקיע והקדיר עליהם הכוכבים (מכי', מסכי' דשירתא ה). —ובסהמ"א: **אשר הם קדרים מעת התחלת הקרח ויחסו קדרותם אל העת הזאת מפני שהשטפים המקדירים את המים יהיו בה** (ר"י א"ת, קה"ש לריב"ג, קדר). **וכבר נקבצו מותרים מקדירים עם אורך השבוע לא יתכן לטהרם ולנקותם אלא בהתמדת עבודת יום עם מנוחת הגוף** (הוא, כוזרי ג ה). **שהתחתון לעולם יקדיר העליון** (רמ"ע פלקירא, מורה המורה, 89). —ואמר המשורר: **הקדיר לבבי מבני קדר עופר יפה מראה צעיר שנים** (רמב"ע, תרשיש ז, ברודי, סכא). —במשמ' פ"ע, כמו קל, הִשְׁחִיר, **היה קוֹדֵר ואפל: כשהיה ר' אלעזר בי ר' שמעון נכנס לבית הוועד היו פניו של ר' מקדירות** (ירוש' שבת י ה). **שחור מקדיר טהור, מצחצח טמא** (רב, בס נדה ב ו). **מה יו"ד זה קומתו כפופה, כך הן הרשעים קומתן כפופה ופניהם מקדירות לעתיד לבוא** (ר' אבהו בשם ר' יוחנן, מד"ר ברא' יב). — ובסהמ"א: **ומן היום ההוא התחיל הגשם והאויר הקדיר ודלף טורד ביום סגריר** (ר"ז אלצ'אהרי, ספר המוסר, כ"י תימני').

—התפ', הִתְקַדֵּר, —**הִתְקַדְּרוּ השמים עבים**[1]), כמו קל: **ויהי עד כה ועד כה והשמים הִתְקַדְּרוּ עבים ורוח ויהי גשם גדול** (מ"א יח מה). — ובסהמ"א: **ואיננו כן קדרות השמש כי היא בעצמה לא נתקדרה רק הלבנה תסתירה ממראה העין** (ראב"ע, ספר המאורות, כ"י ברלין). **שבהיות העולם ברי נקי מכל חשך עבים יזריח עב ומתקדר העולם בעבים ואח"כ יפיץ את הענן אורו יתברך וכו'** (אלשיך לאיוב לז יח). — ואמר המשורר: **רוח אנחות נשבה ביער, התקדרו בענן בכי שמי** (ר"י חריזי, תחכ' ט, 99). **יתקדרו שמים בעבים על פטירת צדיק בן טובים** (מלבה מסכת תי"ב, וכטעין, Inschriften I, 302). **כי מדי התקדרה נפשו ענני עצבת יחדהו בשמחה כנור דוד וישובבהו** (שלום הכהן, כיר דוד ג, אך אמנם, 50). **ישב רוח ופני שמים התקדרו, והנה נשיאים ועבים והנה ברד ורעם** (שם ה', כאור החמה, 86).

—נפע', *נִקְדַּר, — כמו קל: **וגם ידע הלבנה למת נקדרה** (ראב"ע, שמות כ א). **כשתהיה השמש והלבנה נקדרים צריך אחד לדעת אם נקדרים כולם או מקצתם** (הוא, ספר למחלה בקדרות א). — ואמר המשורר: **אשר מדי הולכים פעמיו בדרכים, מאורות נחשכים והיו נקדרים** (תלמידי מנחם, לנגור בתשובה, תשו' תלמי' מנחם, 3). **וצוו עב אחותכם בנדיבות בהקדרה בלכת יעליכם להתאפק ולא תבכה לבודם** (ר"ש הנגיד, היום מהר, בן תהלים לה, בשון, קו). **ואדום עם קדר וכו' תוך גות אלי דר וכו' שכנו יום נקדר נר זבל מחמדי** (ר"י הלוי, יהמו בוכים, דיואן ג, 17).

—הפע', *הָקְדַּר, — כמו קל ונפע', ואמר הפיטן: **זכר עון אבותיו הקדר חטאת אמו בלי להעדר** (ר"א קליר, אזכיר סלה, קרוב' שבת זכור).

ב. *קָדַר, פ"ע, — קָדְרָה השמש, זרחה[1]), strahlen, scheinen; rayonner, reluire; to beam, shine:

מה דגים שבים כיון שקדרה עליהם חמה מיד מתים, כך בני אדם כיון שקדרה עליהם חמה מיד מתים (רב יהודה בשם שמואל, ע"ז ג.).

—נפע', *נִקְדַּר, —נִקְדְּרָה החמה, כמו קל[1]): **מיד נתפזרו העבים וזרחה החמה, באותה שעה אמר לו האדון, אילו לא נקדרה[1]) החמה היה לי פתחון פה עליך שאוציא ממך מעותיי, תנא לא נקדימון שמו אלא בוני שמו, ולמה נקרא שמו נקדימון, שנקדרה חמה בעבורו.** (תעני' כ.).

—הפע', *הִקְדִּיר, — **הִקְדִּיר הקב"ה את החמה, הזריח אותה, עשה שתזרח**[2]): **כל א' ואחד נוטל והולך**

---

[1]) [בתו"מ נהוג הכתוי התקשרו השמים בעבים, עי' קשר, הערות.]

---

[1]) [עי' בהערה הבאה.]

[2]) [מקורו והוראתו של פעל זה לא נתבררו כל צרכם. רש"י שאחריו הולכים פרשנים ומלונים, מבאר כלשון נקיבה, וז"ל: מקדיר לשון נוקב כלומר מנקבת בכח חום גדול כמו מקדרין בהרים דעירובין ענין נקב וחתך, ע"כ. ואולם א) במקום קדר במשמ' נקב הקריאה הנכונה היא קדד (עי' ב. קָדַד, הערות), וכאן אין כל נוסח אחר במקום מקדיר, ואף עצם כתיבת כל האותיות בהפע' (הקדיר, ולא הקד, הקיד או הקר, הקיר) מורה שאין כאן פעל מן הכפולים, קדד או קרר. ב) אין משמי זו של נקיבה דוקא מתאימה לענין, שאינו מדבר אלא על זריחת השמש. ג) לא בהפע' בלבד

ועושה סוכה בראש גגו והגבה מקדיר עליהם חמה כבתקופי תמוז וכו' (ריב"ל, ע"ז ג.). הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה ומקדיר, רשעים נידונים בה וצדיקים מתרפאין בה (ר"ש בן לקיש, שם ג:)

—פע', *קִדֵּר,—כמו הִפְעִי: שהקב"ה מוציא חמה מנרתיקה ומקדרה עליהם (רש"י, ישע' ד ו).

ג. *קָדַר, קל לא נמצא.

—הִפְעִ', *הִקְדִיר,—פעל מספק: אינו דומה כתם שלאחר הכבוס לכתם שלפני הכבוס שזה מקדיר וזה מגליד [1]) (רבי, נדה כו:).

ד. °קָדַר [2]), פ"י,—כמו ב. קָדַד, עי' שם: והקשינו על הפירוק הזה של שניהם שהוא טעם אדם כהול על ממונו ולא חשש פן יפרוץ לקדר וכו' ואף החכמ' הרי אמרו קירצוף וכו' ולא חששו שמא פן יפרץ לקדר (סו"ת הגאו' מן הגני', גינצבורג, 12). ורבותינו ז"ל אמרו קודר סביב הזפק בסכין כעין ארובה וכו' (רש"י, ויקר' א טז). אם נמצאת פסוקה לאחר שעה או קדורה בחוסר איסר או ברובה וכו' (שבלי הלקט, טרפות סי' ג). דבמבעת אחד ליכא עיגול קדורת איסר (נשם ר' שלמה, שם).—ואמר הפיטן: נשים לבט וקדר (נ"א: וקדד) אוזכרות שם עליון (רקע"ג, זכור תמוסת, סליחי ת"ב, קדור רקע"ג, שכח).

ה. °קָדַר, פ"י,—כמו ב. קָדַח, עי' שם: לכך קדר לתוכה ג' קבין גחלים כנגד ג' מינין של קטורת (הרוקח סי' רטז). — ואמר הפיטן: קדר לתוכה שלשת קבין גהלים (משלם בר קלונימוס, אמיץ כח, עבודת יוה"כ). כף קלה וארכת יד אליו הוציא, רצוף לזה מחתה דקה מדקה המציאו, לתוכה קדר וחפן וכמדתה הביאו (רא"ן, אכפרה, סליחי מוס' יוה"כ).

***קַדָּר**, ש"ז, — פֶּחָר, יוֹצֵר, עושה קְדֵרוֹת, Töpfer; potier; potter: מן המודיעית ולפנים נאמנין על כלי חרס, מן המודיעית ולחוץ אין נאמנין, כיצד הקדר שהוא מוכר הקדרות נכנס לפנים מן המודיעית הוא הקדר והן הקדרות והן הלוקחין נאמן, יצא אינו נאמן (חגי' ג ה). שני קדרין שהיו מהלכין זה אחר זה ונתקל הראשון ונפל ונתקל השני בראשון, הראשון חייב בנזקי שני (ב"ק ג ד). הקדר שהכנים קדרותיו להצר בעה"ב שלא ברשות וכו' בעל הקדרות חייב (שם ה ב). הקדר שהוא עובר והאסל על כתפו והאהיל צדו אחד על הקבר הכלים שבצד שני טהורים (אהלי' טז ב). הקדר שהניח את קדרותיו וירד לשתות, הפנימיות טהורות והחיצונות טמאות (טהרי ז א). לא ילמד אדם את בנו חמר גמל וספן קרר קדר [1]) רועה חנווני מפני שאומנותן אומנות ליסטין (ירוש' קידוש' ד יא). הקדרין והזגגין שהיו מהלכין זה אחר זה וכו' (ת"כ, ב"ק לא.). שעשו עצמן קדרין והיו צווחין הרי קדרות (מד"ר במד' טז).[2]

°קֵדֶר [3]), ש"ז,—כמו קְדֵרָה: חכמתי היא נערכת בשכל חושבת, לא בשבירת קדרים תועלת היצורים (ריב התלמוד והפילוסופיה, מגנזי ישראל בפאריס).

אלא גם בקל ונפע' נמצא הפעל באותו שמוש, ושם רק המשמ' של זריחה באה בחשבון להבנת הפעל. ואמנם נמצא על יד נקדרה בנפע' (תענ' כ.) גם נ"א נקדה, נקדמה (עי' ערך נָקַד, הערות בעמ' 3785). אבל צרוף כל הבנינים יחד אינו משאיר ספק כי רק נקדרה היא הגרסה הנכונה. ואכן אין פעל קדר במשמ' זו בלשון קרובה, ואף אפשר שיש כאן התפתחות של א. קדר (במשמ' לא זרח) למשמ' שכנגד, כדגמת אבה (בערבי לא רצה), שכח (בארמ' מצא), נכר (לא ידע) — הכיר וכדו', התפתחות שנולדה ע"י השמטת מלת השלילה (לא אבה—אבה) או ע"י הוספת מלת שלילה ליתר חזוק. ובמקרה כזה אולי היה באמת במקורות קדומים יותר עקר הדרשה: שלא נקדרה החמה, לא הקדיר הקב"ה את החמה, אלא הואיל ופעל א. קָדַר זה יצא מן השמוש, הבינו קדרה במשמ' זרחה, וצ"ע.]

1) [ובתוספתי (נדה ו יג): שלפני הכיבוס מגליד שלאחר הכיבוס מקדיר. ופרש רש"י בגמ': מקדיר, נכנס בבגד, ע"כ. וקשה מצד הענין וגם מצד הלשון.]

2) [עפ"י גרסה זו בתלמוי. עי' ב. רָדַד, הערות.]

1) [יש שבא קדר בט"ס במקום קָרָר, ברומי carrarius, עגלון המהלך בצדי הקרון שהפרה מושכת אותו, כגון: חמור כרגלי חמר, פרה כרגלי קדר, בהמה כרגלי רועה (תוספת' יו"ט ד ו).]

2) [במאמר שבמדרש: תכן לעפרים אתה מכנים, קדרי סבכפר הנינה, גוזין בדמשק, חרשין במצרים (רב הונא מד"ר ברא' פו). אך הנסחה מספקת, עי' אלבק.]

3) [עפ"י הארמי' שבתו"מ (פסחי' מא., מגי' ז:).]

*קְדֵרָה [1]) קדירה, ש"נ,—סיר בשול, Kochtopf; pot: האילפס והקדירה שהעבירן מרותחין לא יתן לתוכן תבלין (שבת ג ה). קושרת אשה מפתח חלוקה ותוטי סבבא וכו' וקדרה של בשר (שם טו ד). ואין מקיפין שתי חביות לשפות עליהן את הקדרה, ואין סומכין את הקדרה בבקעת (ביצ' ד ה). ניער את הקדרה אם יש בה בנותן טעם באותה קדרה אסור (חול' ח ג). הדקין שבכלי הרס וקרקרותיהן ודפנותיהן יושבין שלא מסומכין שיעורן מכדי סיכת קטן ועד קדירות הדקות מהקדירות הדקות ועד חביות לודיות ברביעית וכו' (ר' עקיבא, כלי' ג ג). קדירה שהיא נתונה בתנור השרין בתנור הקדירה טהורה שאין כלי חרס מטמא כלים (שם ח ד). ארובה שהיא בתוך הבית וקדרה נתונה תחתיה וכו' (אהל' י ו). האשה שהיתה כובשת ירק בקדרה ונגעה בעלה חוץ לקדרה במקום הנגוב אף על פי שיש בו כביצה הוא טמא והכל טהור. נגעה במקום המשקה אם יש בו כביצה הכל טמא, אין לו כביצה הוא טמא והכל טהור, חזר לקדרה הכל טמא וכו' היתה טבולת יום מנערת את הקדרה בידים מסואבות, ראתה משקין על ידיה, ספק מן הקדרה נתזו ספק שהקלח נגע בידיה הירק פסול והקדרה טהורה (טהר' ב א). וכן בקטניות שקרמו על שפתה של קדרה (טבו"י ג ג). נותן אדם לפונדקית תבשיל לבשל לו ומנחת הקדירה לפניו ואם מנערת בו אפילו בין הגוים אינו חושש (תוספת' דמאי ד לב). היו לפניו שתי קדירות אחת של חולין ואחת של תרומה וכו' (שם תרומ' ח יז). הנודר מן הנעשין בקדירה מותר בנעשין באילפס (שם נדר' ג ב). מי שיש לו עשרה מנה מתעסק בירק בקדרה בכל יום, עשרים מנה מתעסק ירק בקדרה ואלפס, חמשים מנה ליטרא בשר מערב שבת לערב שבת, מאה מנה ליטרא בשר בכל יום (ר' אלעזר בן עזריה, שם ערכ' ד כז). כף שהכהנים גובלין בה וכן חפית של קדרה אם חקוקין ומקבלין כל שהן טמאין ואם לאו טהורין (שם כלים ב"ב ב ד). לא תמלא אשה קדירה עססיות ותורמוסין ותתנם לתוך התנור ע"ש עם חשיכה (ירוש' תרומ' ב ג). השופת את הקדירה על גבי גחלים מתרין בו לכשיתבשל (ר' יעקב בר אחא בשם ר' יוחנן, שם שבת סוף פרק א). צלייו בהבל של קדירה וכו' (שם פסחי' ז א). וקדירות לא כלי חרש דקין הן (שם חגי' ג ה). נותן לה חצי קב קטניות וחצי לוג שמן וכו' וארבע רוטלין נותן לה כר נר ופתילה כוס וחבית וקדירה (ר' מנא, שם כתוב' ה יב). פחות מג' על ג' שהתקינו לפקק בו את המרחץ ולנער בו את הקדרה ולקנח בו את הריחים וכו' טמא (ר' אליעזר, שבת כט.). המשתנת בפני קדירתה בשביל שתתבשל במהרה יש בו משום דרכי האמורי (שם סז:). חולב אדם עז לתוך הקדרה אבל לא לתוך הקערה (רב חסדא, שם קמד:). אין מוללין את הקדירה בפסח (פסח' מ:). כל הקדרות כולן צריכות מלח ואין כל הקדרות צריכות תבלין (רב הונא, ביצ' יד.). ממלאה אשה כל הקדרה בשר אע"פ שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת (ת"ר, שם יז.). דהא סתם קדרות דעלמא בין השמשות רותחות הן (אביי, שם כז.). ו(שלחן) של ע"ה דומה למדורה וקדרות מקיפות אותה (ב"ב כח.). הנותן לשכנתו עיסה לאפות וקדירה לבשל אינו חושש לשאור ותבלין וכו' (חול ו.). ישראל וגוי דרים בחצר אחד ושפת ישראל קדרתו ונגע בה הגוי אינה טמאה (בשם ר' יוחנן, מד"ר אסת', ויפקד המלך). — וקְדֵרָה בת יום, שבשלו בה באותו יום: לא אסרה תורה אלא לקדרה בת יומא (רב הונא בר חייא, נזיר לז:). — צִיקֵי קְדֵרָה, תבלין הניצוק בקדרה לצרכי התבשיל, עי' צִיק. — מַעֲשֵׂה קְדֵרָה, תבשיל הנעשה בקדרה: ברך וכו' על הפרפרת לא פטר את הפת, בית שמאי אומרים אף לא מעשה קדרה (ברכ' ו ה). אמר קונם תבשיל שאיני טועם אסור במעשה קדרה רך ומותר בעבה (נדר' ו א). הנודר ממעשה קדרה אינו אסור אלא ממעשה רתחתה, אמר קונם היורד לקדרה שאיני טועם אסור בכל המתבשלין בקדרה (שם שם ב). מעשה קדרה בקטניות בזמן שהן פרודין אינן חבור (טבו"י ב ה). —קְדֵרָה במשמ' תבשיל שבקדרה: בגדים שבשל בהן קדרה לרבו לא ימזוג בהן כוס לרבו (דבי ר' ישמעאל, יומא כג:). נותן טעם לפגם שאמרו לא שיאמרו קדירה זו חסירה מלח וכו' (ריש לקיש,

---

1) [עי' שרש ב. קדר, הערה.]

ע"ז סז.).—ופתגם, נהפכו פניו כשולי קְדֵרָה, השחירו פניו[1]: באותה שעה נהפכו פני כל שונאי דוד כשולי קדירה (רב, שבת ל.; מו"ק ע.; סנה' קז:). ופניהם (של המינים וכו') דומין לשולי קדירה (ר' יצחק בר אבין, ר"ה יז.). שהשחיר פניהם של ישראל כשולי קדירה (ר' יהושע בן קרחה, מד"ר אסת', ויהי בימי). — ומשל: אם תמלא קדרה בשר אין קולה הולך, כיון שתתן לתוכה עצם מיד קולה הולך (ר' יהושע, שם בראש' יז). כי בדבר אשר זדו וכו', בקדרה שבשלו בה נתבשלו (שם שמות א). המגביה פתחי פיו ומוציא דברים שלא כהוגן מפיו. הקב"ה משברו, ובקדרה שבשל בה נתבשל (שם אסת', ויקראו סופרי המלך).—ובתמונה לאשה: לא תבשל בקדירה שבישל בה חבירך (ר' עקיבא, פסחי קיב., ר"ל לא תשא אלמנה וגרושה) — ומשל לאברו של המתבגר: מאימתי הוא מזיד, משתתפשט הכף, משל בשל הזרע בכפנים השחירה הקדירה מבחוץ (ר"ש לקיש, ירוש' סנה' ח א). — מוכר קְדֵרוֹת, קַדָּר: ראית מימיך ארי סבל וכו' שועל חנוני זאב מוכר קדרות (ר' מאיר, ירוש' קידוש' ד יא). — וקְדֵרָה של מימי רגלים: ארבעה הם שהקיש הקב"ה על קנקנן ומצאן קדירה של מימי רגלים, אלו הן אדם וקין ובלעם הרשע ויחזקיהו (מד"ר בראש' יט).—ובסהמ"א: בזמן שיש בידך עושר שאתה יכול לעשות חסדים שנמצא מה שבידך כמים רותחין בקדירה ונשפכים להוץ כי הקדירה לא תכילם (ערוך ערך כפן). חתיכי בגד שמקנחין בהן את הקדירה (שם פרכין). אני מריח הרוך קדירות בארץ יהודה (ספר המעשיות, גסטר, 31). קדרות של חרס שנשתמשו בהן חמץ כל השנה וכו' משפשפן היטב וכו' (טוא"ח תנא א). — ואמר המשורר: היו במלחמותם כאשות מנפחות, דמו בחומם אל קדרות מרותחות (ר"ש הנגיד, גל מעלי, בן תהלים, ששון, נט).—ופתגם: הקדרה הולכת למים עד כי תשבר (ראב"ע, מכתמים, כהנא א, 84). —ובהשאלה קְדֵרָה של מֹחַ, חלק זה של הגלגלת, המכסה את המח ודומה לקדרה, Hirnschale; crâne; brain-pan: מות כל מה שבקדירה נדון כמוח. התחיל למשוך נדון כחוט השדרה (בר קפרא, חול' מה.). כמין שני פולין יש מונחין ע"פ הקדרה (ריב"ל, שם מה:). — ובסהמ"א: תולעת שנמצא בראש הבהמה לאחר שחיטה בחוטם סמוך למוח, אבל חוץ לקדירה של מוח, ופני התולעת כלפי חוץ, יש לחוש להטריף או לאו (תרומת הדשן קסא, פיורדא, לח:)

קַדְרוּת, ש"נ,—תכונת הדבר הקודר, השחור, האפל[1], Schwärze, Finsternis; noirceur, ténèbres; blackness, darkness: אלביש שמים קַדְרוּת ושק אשים כסותם (ישעי' נ ג).—ובסהמ"א, גם במשמ' לקוי המאורות שבשמים: ובלילה ממשלתו (של הירח) עד בא עתו ותחשך יפעתו ויתכסה מעטה קדרותו (רשב"ג, כתר מלכות, מי יזכיר). ולא תהיה קדרות ללבנה כי אם בהיותה לנכח השמש בלילה (ראב"ע, שמות יב ב). על כן טעה הגאון שאמר כי ראה רגע קדרות השמש בבגדאד לא היה בעת המולד (הוא, אגרת השבת, קבוצת קונטרס' ב). בשם האל אתחיל ספר למשאלה בקדרות הלבנה והשמש (הוא, ספר למשאלה בקדרות, נדפס עם פרוש יליה לאביגדור בן חמיס, א). שער חמישי בקדרות השמש והלבנה באמצעיתם (שם, ה). ואיננו כן קדרות השמש כי היא בעצמה לא נתקדרה רק הלבנה תסתירהו ממראה העין (הוא, ספר המאורות, כ"י ברלין). אז העתיק וכו' וידיעת הכוכבים העליונים וקדרות המאורות (הוא, פתח דבר לספר אלמתני, כהנא ג, 108). אשר הם קדרים מעת התחלת הקרח ויחסו קדרותם אל העת הזאת מפני שהשטפים המקדירים את המים יהיו בה (כ"י א"ת, שרשי ריב"ג, קדר). שהם תמהים מדבר שהם רואים אותו ולא הרגילו לראותו בקדרות השמש והירח (הוא, מו"ה, חשבון הכפב ג). כי כאשר תעשה סם מברזל עשות ותלטשהו עד שתסור קדרותו ותמשחהו זמן ארוך במשיחות רבות וכו' (שם שם ד). ויחקור כל מה שישיג בגרמים השחקיים וכו' כל מה שישיגם מתנועותיהם מלבד

[1] [שולי הקדרה העומדים על הגחלים שחורים הם, ואולם העברי הרגיש אף במלה קְדֵרָה גופה לשון קדרות ושחור.]

[1] [אין לראות בשם זה חשך של אבל דוקה, כי לשון אבל זו שבמקרא עקרה קד"ד ולא קדר, עי' א. קָדַר, הערות.]

צרופם אל הארץ כמו קדרות השמש, ומכל מה שיקרה להם מפני הנחת הארץ מהם במקום אשר היא בה מהעולם כמו קדרות הלבנה (רס"ע פלקירא, ראשית חכמה ו ד, 46). ונירא גם כן מקדרותו (של השמש) שהוא סימן רע לעולם (רד"ק, ירמי' י ג). ולא תהיה הקדרות הירחית בכל פאות השמים בהקבלת השמש (ר' גרשון, אבי הרלב"ג, שער השמים יג, מז:). זאת היא הסבה שלא יהיה הקדרות אלא בעת מלוי הלבנה (אוהב משפט לאיוב, עג:). ואמנם נמצא דבר בלקוי השמש שאינו בלקוי הירח והוא שלא יתעכב השמש בקדרותו כי אם מעט וזה כ עיכוב הירח בקדרותו הוא בעברו על חלק מהחשך גדול ממנו וכו' (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ב ד). — ואמר הפיטן: ותזנח רוח בחטא נאפוף והם זיגרם הוד בתולה מקדרות פחם (ר"א קליר, זכור איכי, קרובי ת"ב, מחז' איטל' א, קסט). קדרות היום כנקשה, קטב בענן מקדשה, קבצו שלשים מלהמשח (יהודה בר' מנחם, אמרת רכן, יוצ' ס"ח, שם ב קסט:). — ואמר המשורר: ושחק תעטה קדרות וסהר כאלו מת והענן קברו (רשב"ג, אבי האיס, שירי שלמה). ולחייה גם ליחם כאלו השטן בקדרות השיחם (ר"י חריזי, תחכ' ו, 74). עטה לרב עניו מעיל קדרות אבן ערפל שם חתלתו (שם כג, 216). — *קו הקדרות, דרכו המדמה של השמש, Ekliptik; écliptique; ecliptic: ויש ברקיע קו חולק את עיגול המזלות ברחבו לשני חלקים שוים ויהיו ששה מעלות מצד זה וששה מעלות מצד זה והקו ההוא הוא דרך השמש ונקרא קו הקדרות כפי שכשהחמה והלבנה שניהם תחת הקו ההוא והיו זה כנגד זה או זה אצל זה אזי יהיה קדרות לשמש או לירח (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ב ג). — ובהשאלה לענינים רוחניים: זכות עצם הנפש מקדרות הסכלות המסירה חשכת הספק אשר בלבך (ר"י א"ת, מו"ה, הקדמת הכנסה ד).

***קַדָּרוּת**, ש"נ, — מעשה הקדר: כלי נגרות היה בידם וכו' ר' נחמיה אומר כלי קדרות היה בידם (מד"ר רות פרש' ב).

***קַדָּרִי**, ת"ז, — שיך לקדרות: בדבוקים הקדריים אשר לשמש ולירח (מבוא אלמגסטי, תרגו' ר"י אנטולי, כ"י, הובא באוצר המונחים הפילוסופיים, קלצקין, ג, 271).

קְדֹרַנִּית [1], תה"פ, — קודר, שחות, gebückt; corbé; stooping: ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדרנית מפני יי' צבאות (מלא' ג יד). — ואמר הפיטן: קיקלון על כבודו, קטל טובו והחפיר, קדרנית כל תהלוכיו (רשב"ג, אם לפי בחרך, תוכחה, מחזור רמע"ג, סח). גחל כי מחרחרת קרב רגו סחרחרת, גחן קדורנית כחרת אל תראני שאני שחרחרת (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). קוממיות קדם הלכנו ועתה קדורנית, קרן נבואה ומלכות לויה ואהרונית רומם צדקהם וכו' (הוא, אורח לדקה, סליחי' מנח' יוה"כ). יפיפית נמשלת ועתה קדורנית בעון כי כשלת ולבך אחורנית (אבותי כי בטחו, סליחי' י טבת). קיום שטר כשעברתי הלכתי קדורנית והשברתי (אנעים מדושי, יוצ' א פסח, מחז' איטל' א, קד). — ואמר המשורר: אל תיראו הולכי קדורנית השומרים חקיו ומשמרתו (עמנו, מחב' ד, 39). ולבשנו שחורנית, והלכנו קדורנית, ושמו במתנינו מועקות ומלאו בתינו נאקות (ד"ה של יהודי מלכים וא"י ב יעקב מן, 39).

קדש [2], ממני *הקדש, *הקדשה, התקדשות, מקדש, מקדשיה, קדוש, *קדוש, קדש, קדש, קדש, קדשה, קדשה, *קדשות.

קָדַשׁ, פ"ע, קדשתיה, קדשו, יקדש, יקדש, תקדש, יקדשו, — א) היה קדוש. נעשה קדוש, geheiligt sein, werden; être, devenir sacré: to be hallowed: ולקחת מן הדם אשר על המזבח ומשמן המשחה והזית על אהרן ועל בגדיו וכו' וקדש הוא ובגדיו

---

[1] [כנאמר בהערה לא. קדד נכתב במסרת כמה פעמים קדר, קדרו, קודר, בעוד שהכונה באמת קדד לארץ, קדדו, קודד; וכן בא קדרנית במקום קדדנית, וכן באשורי אלב קדדנש במשמ' הלך קדדנית, הלך שחות (עי' וורטעניכר, Entstehung d. sem. Sprachtypus, א, 210). ובא קדרנית עם הלך על משקל הלך אחורנית, ויש שרואים צורה דומה אף בצרוף וילך אתו אגג מעדנת (ש"א יה לג) (צ"ל עפ"י השבעים מעדנית) כלו' מועד ברגליו. ואמנם בסהמ"א השתמשו במלה כהכנת המפרשים במשמ' אבל.]

[2] [משתף לכל הלשונות השמיות, ועי' קדש, קדש, קדשה, הערות.]

זבניו ובגדי בניו אתו (שמות כט כא). כי אם אשה עצרה לנו כתמל שלשם בצאתי ויהיו כלי הנערים קדש והוא דרך חל ואף כי היום יִקְדַּשׁ בכלי (ש״א כא ו). הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו ונגע בכנפו אל הלחם ואל הנזיד ואל היין ואל שמן ואל כל מאכל הֲיִקְדָּשׁ (חגי ב יב).— :ביחוד במשמ׳ הפך לרשות המקדש: והיה המזבח קדש קדשים כל הנגע במזבח יִקְדָּשׁ[1] (שמות כט לז). כל הנגע בהם (במזבח, בכיור ובכנו) יִקְדָּשׁ (שם ל כט). כל אשר יגע בהם יִקְדָּשׁ[2] (ויקר׳ ו יא). כל אשר יגע בבשרה (של החטאת) יִקְדָּשׁ (שם שם כ). וירם את המחתת מבין השרפה ואת האש זרה הלאה כי קָדֵשׁוּ את מחתות החטאים האלה בנפשתם ועשו אתם רקעי פחים צפוי למזבח כי הקריבם לפני יי׳ וַיִּקְדָּשׁוּ (במד׳ יז ב–ג). —והזרע וכדו׳: לא תזרע כרמך כלאים פן תִּקְדַּשׁ[3] המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם (דבר׳ כב ט). —ב) במשמ׳ פ״י, כמו פע׳: האמרים קרב אליך אל תגש בי כי קְדַשְׁתִּיךָ[4] (ישע׳ סה ה).—ובתו״מ: נטמאת מנחתה עד שלא קדשה בכלי הרי היא ככל המנחות ותפדה ואם מ ש ק ד ש ה בכלי הרי היא ככל המנחות ותשרף (סוט׳ ג ו). הזבח מפגל את הנסכין מ ש ק ד ש ו בכלי (ר׳ מאיר, מנח׳ ב ד). נסכין ש ק ד ש ו בכלי ונמצא הזבח פסול (שם ז ד). המנחות והנסכים שנטמאו עד שלא ק ד ש ו בכלי יש להן פדי־ מ ש ק ד ש ו בכלי אין להם פדיון (שם יב א). המנחות מועלין בהן משהוקדשו, ק ד ש ו בכלים הוכשרו ליפסל בטבול יום וכו׳ (מעיל׳ ב ה). וכל שאין לו מתירין כיון ש ק ד ש בכלי חייבין עליו (שם שם ט). ק ד ש ו בכורות במדבר (ר׳ יוחנן, בכורות ד:). לא ק ד ש ו בכורות במדבר (ריש לקיש, שם שם). — ובינ׳ *קָדֵשׁ, מ״ר קְדֵשִׁים, נַעֲשֶׂה קדוש: הכלאים והטריפה ויוצא דופן טומטום ואנדרוגינוס לא ק ד ש י ם[1] ולא מקדישים (ר׳ אלעזר, תמור׳ ב ג).— *קָדַשׁ היום בערב שבת, ערב היום ונכנס יום השבת הקדוש: מעשה ברבן שמעון בן גמליאל ור׳ יהודה ור׳ יוסי שהיו מסובין בעכו ו ק ד ש עליהם היום (תוספתי ברכ׳ ה ב). ב״ש אומרים מברך על היום ואח״כ מברך על היין שהיום גורם ליין שיבוא וכבר ק ד ש[2] היום ועדיין יין לא בא (שם שם ו א). השוכח פת בתנור ו ק ד ש עליה היום מצילין הימנה מזון שלש סעודות (שם שבת יג א). נתגלה מבעוד יום ו ק ד ש עליו היום (ירוש׳ שבת ד ג). מאימתי מתחילין לקרות שמע בערבין, משעה ש ק ד ש היום בערבי שבתות (ר׳ אליעזר, ברכ׳ ב:). בני חבורה שהיו מסובין ו ק ד ש עליהם היום מביאין לו כוס של יין ואומר עליו קדושת היום (פסח׳ קב.). — ואמר הפיטן: התקדש ו ק ד ו ש ופיום לשכר יומם דופקים (אזהרות ר׳ אליהו הזקן, קבץ מע״י גאו׳ ב, 58).

—נפע׳, נִקְדַּשׁ, נִקְדַּשְׁתִּי, הִקָּדְשִׁי, אֶקָּדֵשׁ, יִקָּדֵשׁ,— א) כמו קל, נעשה קדוש: ונעדתי שמה לבני ישראל וְנִקְדַּשׁ[3] בכבדי (שמות כט מג). — ב) הֻכַּר כְּקָדוֹשׁ: ולא תחללו את שם קדשי וְנִקְדַּשְׁתִּי בתוך בני ישראל (ויקר׳ כב לב). — ג) נִקְדַּשׁ בְּדָבָר, במעשה וכדו׳, פעל הוכיח, קִדֵּשׁ את עצמו, הוכיח את קְדֻשָּׁתוֹ במעשה וכדו׳: בקרבי אֶקָּדֵשׁ ועל פני כל העם אכבד (שם י ג). המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את יי׳ וַיִּקָּדֵשׁ בם (במד׳ כ יג). ויגבה יי׳ צבאות במשפט והאל הקדוש נִקְדַּשׁ בצדקה (ישע׳ ה טז). בריח ניחח ארצה אתכם בהוציאי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן הארצות

---

1) [רש״י: אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד, ע״כ. וראב״ע פרשו על האדם הנוגע במזבח שחיב להיות קדוש וטהור, וז״ל: כמו כל אשר יגע בבשרה יקדש, יש אומרים כי על הלחם לבדו ידבר שלא יגעו בו אם לא יהיו קדושים, והטעם שלא יהיו טמאים, ע״כ. והיו שפרשו בדרכים שונות, ואין להכריע.]

2) [רש״י: כל וכו׳, קדשים קלים או חולין שיגעו בה ויבלעו הימנה, יקדש, להיות כמוה שאם פסולה יפסלו ואם כשרה יאכלו כחומר המנחה, ע״כ, ומעין זה אף ראב״ע.]

3) [עי׳ הערת המחבר לערך מְלֵאָה, עמ׳ 3012. וחז״ל דרשו: מאימתי מלאה מתקדשת משתשריש (ספרי דבר׳ רל), פן תקדש המלאה, פן תאסר המלאה (שם שם), תקדש, תוקד אש (ר׳ חנינא, ירוש׳ פסח׳ ב א).]

4) [הקדמונים פרשו כאן: קְדַשְׁתִּי יותר ממך כפ״ע; כך רש״י ורד״ק (בפרושו וגם במכלול, ליק, כח.). ורֹב החדשים גורסים קִדַּשְׁתִּיךָ.]

1) [במשנה שבבבלי (תמור׳ יז.): קדושין, ובמשני׳ מנק׳ ליוורנו: קְדֻשִּׁים.]

2) [בצוק״מ: ק י ד ש.]

3) [בס״א: וְנִקְדַּשׁ.]

אשר נפצתם שם וְנִקְדַּשְׁתִּי בכם לעיני הגוים (יחזק' כ מא). הנני עליך צידון ונכבדתי בתוכך וידעו כי אני יי' בעשותי בה שפטים וְנִקְדַּשְׁתִּי בם (שם כח כב). בקבצי את בית ישראל מן העמים אשר נפצו בם וְנִקְדַּשְׁתִּי בם לעיני הגוים (שם שם כה). וקדשתי את שמי הגדול המחלל בגוים וכו' וידעו הגוים כי אני יי' וכו' בְּהִקָּדְשִׁי בכם לעיניהם (שם לו כג). והבאותיך על ארצי למען דעת הגוים אתי בְּהִקָּדְשִׁי בך לעיניהם גוג (שם לח יז). בשובבי אותם מן העמים וקבצתי אתם מארצות איביהם וְנִקְדַּשְׁתִּי בם לעיני הגוים רבים (שם לט כז). — ואמר בן סירא: הניף יד על עם נכר ויראו את גבורותיך כאשר נקדשת לעיניהם בנו כן לעינינו הכבד בם (ב"ס גני' לג ג—ד). — ובתו"מ, נִקְדַּשׁ שם שמים בפלוני: ואדם שנקדש בו שם שמים כגון חנניה מישאל ועזריה וכו' (ירוש' ברכ' ט ח). — ד) *נעשה קנינו של הַמִּקְדָּשׁ: בשלשה מקומות הוזהרו על הבכורות ליקדש ולא קדשו (רב נחמן בר יצחק, בכורות ד:). כאן ליקדש כאן ליקרב (רמי בר חמא, תמורה יד.). — ה) *נִקְדְּשָׁה האשה, נתקדשה, נִשְּׂאָה: עשה לי שירים נזמים וטבעות ואקדש אני לך, כיון שעשאן מקודשת (ר' מאיר, קידוש' מח.). — ובספה"א: וקדוש כנוי שהוא נקדש ומרומם מהשתוות לו מדה מִמִּדות הברואים וכו' שהוא נקדש ומרומם משתשיגהו מאומה מטומאות העם אשר ישכון כבודו ביניהם (ר"י הל"ס, כוזרי ד ג). — ואמר המשורר: וחרפה ובשת לנפש נקדשת אשר לבב תשת לאחד הרקים (רמב"ע, כדוד הסיר, בהגה ח, 25). מוחל עונות, נקדש בשבעים לשונות, עליון עלי כל שבחך (ר"ש שבזי, יה עליך, שירי תימן, 162).

—פעי, קִדֵּשׁ, קִדְּשׁוֹ קִדַּשְׁתָּ, קִדַּשְׁתּוֹ, קִדַּשְׁתָּם, קִדַּשְׁתִּי, קִדְּשׁוּ, קִדְּשׁוּהוּ, קִדַּשְׁתֶּם, מְקַדֵּשׁ, מְקַדִּשְׁכֶם, מְקַדְּשׁוֹ, מְקַדְּשָׁם, מְקַדְּשֵׁיהֶם [1]), קַדֵּשׁ, קַדְּשׁוֹ, קַדְּשָׁם, קַדֶּשׁ, קַדֶּשׁ־, קַדְּשׁוּ, קַדֵּשׁוּ, אֲקַדֵּשׁ, יְקַדֵּשׁ, יְקַדְּשֵׁהוּ, יְקַדְּשֵׁם, יְקַדְּשׁוּ, יְקַדֵּשׁוּ,—א) קִדֵּשׁ האלהים מקום, שם, יום, בני אדם, נתן להם קְדֻשָּׁה, עשה אותם קדושים, heiligen; sanctifier, consacrer; to hallow, sanctify: ויברך אלהים את יום השביעי וַיְקַדֵּשׁ אתו (בראש' ב ג). הגבל את ההר וְקִדַּשְׁתּוֹ (שמות יט כג). על כן ברך יי' את יום השבת וַיְקַדְּשֵׁהוּ (שם כ יא). וְקִדַּשְׁתִּי את אהל מועד ואת המזבח ואת אהרן ואת בניו אֲקַדֵּשׁ לכהן לי (שם כט מד). כי אני יי' מְקַדִּשְׁכֶם (שם לא יג; ויקר' כ ח, כא ח, כב לב). אני יי' מְקַדְּשׁוֹ (את הכהן הגדול) (שם כא יה). אני יי' מְקַדְּשָׁם (את הכהנים) (שם כב ט, שם יו). לדעת כי אני יי' מְקַדְּשָׁם (את ישראל) (יחזק' כ יב). וְקִדַּשְׁתִּי את שמי הגדול המחלל בגוים (שם לו כג). כי אני יי' מְקַדֵּשׁ את ישראל (שם לז כח). — וְקִדֵּשׁ האדם מקום, בית, או כלי או אדם אחר, עשאו קדוש לאלהים, לרשות הַקֹּדֶשׁ: ועשו את בגדי אהרן לְקַדְּשׁוֹ לכהנו לי (שמות כח ג). ומשחת אתם ומלאת את ידם וְקִדַּשְׁתָּ אתם וכהנו לי (שם שם מא). ופר חטאת תעשה ליום על הכפרים וחטאת על המזבח בכפרך עליו ומשחת אתו לְקַדְּשׁוֹ (שם כט לו). שבעת ימים תכפר על המזבח וְקִדַּשְׁתָּ אתו והיה המזבח קדש קדשים כל הנגע במזבח יקדש (שם שם לז). וְקִדַּשְׁתָּ אתם (את אהל מועד ואת ארון העדת ואת השלחן וכו') והיו קדש קדשים וכו' ואת אהרן ואת בניו תמשח וְקִדַּשְׁתָּ אתם לכהן לי (שם ל כט—ל). ולקחת את שמן המשחה ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו וְקִדַּשְׁתָּ אתו ואת כל כליו והיה קדש ומשחת את מזבח העלה ואת כל כליו וְקִדַּשְׁתָּ את המזבח והיה המזבח קדש קדשים ומשחת את הכיר ואת כנו וְקִדַּשְׁתָּ אתו וכו' והלבשת את אהרן את בגדי הקדש ומשחת אתו וְקִדַּשְׁתָּ אתו וכהן לי (שם מ ט—יג). ויקח משה את שמן המשחה וימשח את המשכן ואת כל אשר בו וַיְקַדֵּשׁ אותם וכו' וימשח את המזבח וכו' ואת הכיר ואת כנו לְקַדְּשָׁם ויצק משמן המשחה על ראש אהרן וימשח אתו לְקַדְּשׁוֹ (ויקר' ח י—יב). ואת הדם יצק אל יסוד המזבח וַיְקַדְּשֵׁהוּ לכפר עליו (שם שם יה). וַיְקַדֵּשׁ (משה) את אהרן את בגדיו ואת בניו ואת בגדי בניו אתו (שם שם ל). ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אתו וַיְקַדֵּשׁ אתו ואת כל כליו ואת המזבח ואת כל כליו וימשחם וַיְקַדֵּשׁ אתם (במד' ז א). ואת אלעזר בנו קִדְּשׁוּ לשמר את ארון יי' (ש"א ז א). ביום ההוא קִדַּשׁ המלך את תוך החצר אשר לפני

---

[1]) [ביחזק' (ז כד) כתוב: ונחלו מְקַדְשֵׁיהֶם (ד רפה), אך רב המפרשים מבארים כאלו נקד מִקְדְּשֵׁיהֶם, ובנראה כך צ"ל.]

בית יי׳ כי עשה שם את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים (מ״א ח סד). ויבנו את שער הצאן המה קדשוהו [1] ויעמידו דלתתיו ועד מגדל המאה קדשוהו עד מגדל חננאל (נחמ׳ ג א). ויקדש שלמה את תוך החצר אשר לפני בית יי׳ (דהי״ב ז ז). עתה התקדשו וקדשו את בית יי׳ אלהי אבותיכם והוציאו את הנדה מן הקדש (סס כט ה). וביום שמונה לחדש באו לאולם יי׳ ויקדשו את בית יי׳ לימים שמונה (סס סס יז). — וקדש את האדם, על ידי נגיעה בו: יפשטו (הכהנים) את בגדיהם אשר המה משרתם בם וכו׳ ולבשו בגדים אחרים ולא יקדשו את העם בבגדיהם (יחזק׳ מד יט). זה המקום אשר יבשלו שם הכהנים את האשם ואת החטאת אשר יאפו את המנחה לבלתי הוציא אל החצר החיצונה לקדש את העם (סס מו כ). — וקדש את הדבר מן הטמאה, טהר אותו: והזה עליו (על המזבח) מן הדם באצבעו שבע פעמים וטהרו וקדשו מטמאת בני ישראל (ויקר׳ טז יט).—ואת ראשו של הנזיר: וכפר (הכהן) עליו (על הנזיר) מאשר חטא על הנפש וקדש את ראשו ביום ההוא (במד׳ ו יא). — ב) במשמעות מטשטשת, טהר אדם לשם השתתפות בדבר שבקדשה, מבלי שיהיה זה קדוש ממש: לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלתם (שמות יט י). ויקדש את העם ויכבסו שמלתם (סס סס יד). קם קדש את העם ואמרת התקדשו למחר וכו׳ ונקרבתם בבקר לשבטיכם (יהוש׳ ז יג–יד). ויאמר שלום לזבח ליי׳ באתי התקדשו ובאתם אתי בזבח ויקדש את ישי ואת בניו ויקרא להם לזבח (ש״א טז ה). ויהי כי הקיפו ימי המשתה וישלח איוב ויקדשם [2] (את בניו) והשכים בבקר והעלה עלות מספר כלם (איוב א ה). — וקדש עצרה: ויאמר יהוא קדשו עצרה לבעל ויקראו (מ״ב י כ).—וצום: קדשו צום קראו עצרה אספו זקנים כל ישבי הארץ בית יי׳ אלהיכם (יואל א יד). תקעו שופר בציון קדשו צום קראו עצרה (סס ב יה). —

[1] [יש מציעים לקרא קרוהו, וזה רחוק. אך אולי היה בלשון פעל קרש, קרשוהו, שמו קרשיו.]

[2] [כלומר ויצום להתקדש לקרבן, ומובן שגם הזמינם אליו, אף שאין זה נאמר בפרוש כמו שהוא נאמר בש״א.]

ובהשאלה, קדש כל אספת עם, ואף שאינה באה לשם עבודת אלהים, וביחוד אספה שנפתחה בתפלה וכדו׳, einberufen; convoquer; to call : אספו עם קדשו קהל קבצו זקנים אספו עוללים ויונקי שדים יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה (סס סס יו). — וצבא למלחמה וכלו׳: וקדשתי עליך משחתים איש וכליו וכרתו מבחר ארזיך וכו׳ (ירמ׳ כב ז). תקעו שופר בגוים קדשו עליה גוים השמיעו עליה ממלכות אררט מני ואשכנז וכו׳ קדשו עליה גוים את מלכי מדי וכו׳ (סס נא כז–כח). — וקדש מלחמה: קדשו עליה מלחמה קומו ונעלה בצהרים (סס ו ד). קראו זאת בגוים קדשו מלחמה העירו הגבורים יגשו יעלו כל אנשי המלחמה (יואל ד ט). הנשכים בשניהם וקראו שלום ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה (מיכ׳ ג ה). — וקדש את היובל, פתח את שנת היובל במעשה דתי: ביום הכפרים תעבירו שופר בכל ארצכם וקדשתם את שנת החמשים שנה (ויקר׳ כה ט–י). — ג) קדש האדם את האלהים, את השבת וכדו׳, נהג בהם קדשה, שמר על קדשתם, heilig halten; respecter comme sacré; to hold sacred: זכור את יום השבת לקדשו (שמות כ ח). שמור את יום השבת לקדשו (דבר׳ ה יב). וקדשתם את יום השבת כאשר צויתי את אבותיכם וכו׳ והיה אם שמע תשמעון אלי וכו׳ ולקדש את יום השבת לבלתי עשות בה כל מלאכה וכו׳ (ירמ׳ יז כב–כד). ואת תורתי ואת חקתי בכל מועדי ישמרו ואת שבתתי יקדשו (יחזק׳ מד כד). ואמרה ללוים אשר יהיו מטהרים ובאים שמרים השערים לקדש את יום השבת (נחמ׳ יג כב). — ואת האל [1]: על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל (דבר׳ לב נא). — ואת האדם: וקדשתו (את הכהן) כי את לחם אלהיך הוא מקריב (ויקר׳ כא ח). — ואת הדברים המקדשים: וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה אשר הונף ואשר הורם וכו׳ והיה לאהרן ולבניו לחק עולם וכו׳ כי תרומה הוא (שמות כט כז–כח). — ובתו״מ: אמרו להן ב״ש אי אתם מודים במי שטעה וקרא לתשיעי עשירי ולעשירי תשיעי ולאחד עשר עשירי שהוא מקודש, אמרו להם ב״ה לא השבט קדשו

[1] [עי׳ לקמן, קדש את שם האל.]

וכו׳ אלא כתוב שקדש את העשירי הוא קדש התשיעי ואת אחד עשר (נזיר ה ג). המזבח מקדש את הראוי לו (זבחי׳ ט א). כשם שהמזבח מקדש את הראוי לו כך הכבש מקדש, כשם שהמזבח והכבש מקדשין את הראוי להן כך הכלים מקדשין, כלי הלח מקדשין את הלח ומדות היבש מקדשות את היבש, אין כלי הלח מקדשין את היבש ולא מדות היבש מקדשות את הלח, כלי הקדש שנקבו אם עושים הן מעין מלאכתן שהיו עושין והם שלמים מקדשין, ואם לאו אין מקדשים, וכולן אין מקדשים אלא בקדש (שם שם ז). כי קדוש אני ה׳ אלהיכם, אם מקדשים אתם עצמכם מעלה אני עליכם כאלו קדשתם אותי (ספרא ויק, קדושים פרשה א). מהר וקדש עצמך מכל אשמה ועון ואני אהיה עמך בכל מקום (ר׳ נאיר, ברכי׳ יז.). ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת (רב ושמואל, ותודיענו, שם לג:). הכלים שעשה משה משיחתן מקדשתן (יומא יב:). אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה, מלמטה מקדשין אותו מלמעלה, בעולם הזה מקדשין אותו לעולם הבא (ת״ר, שם לט.). שקדושה ראשונה קדשה (את המקומות באי״י) לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא (חגי׳ ג:). קדש עצמך במותר לך (רבא, יבמ׳ כ.). כל המקדש עצמו בשעת תשמיש הויין לו בנים זכרים (ר׳ אלעזר, שבוע׳ יח:). דלמא עשרון לא מקדש, תנור מקדש (מנח׳ לה:). כלי שרת מקדשין שלא בזמנן (שם ק.). — *ובנוסח ברכות שונות: (ברוך אתה ה׳) מקדש השבת וכו׳ מקדש ישראל והזמנים (פסח׳ קיז:). —*וביחוד קִדֵּשׁ (את עם ישראל) במצותיו: ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית וכו׳ ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים (ברכי׳ ס:).—וקִדֵּשׁ בִּקְדֻשָּׁה: הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך (רב ושמואל, ותודיענו, שם לג:). אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לברך את עמו ישראל באהבה (ברכת כהנים, רב חסדא, סוט׳ לט.). ואל תתמה על זה שהקב״ה קדש את ישראל וכו׳ ולפי שהם מקודשים לשמים לכך מה שהם מקדשים הוא מקודש, רצונך לידע צא ולמוד מכלי השרת משה קדש את המשכן, ואת כל כליו מי היה מקדשם, יכול היה משה לבא ולקדשן וכו׳ (מד״ר שמות טו). — ובתפלה: אתה קדשת את יום השביעי לשמך (ערבית של שבת). רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך (שם, אלהינו ואלהי אבותינו). עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך (ישמחו, מוסף שבת). — ובספה״א: כל המקדש עצמו בדברי תורה וחוזר עליהן זוכה לפענח דברי תורה הנתונה בעשן (ערוך ערך קדש). ולא יעמוד אדם עם הנשים ויתפלל מפני דעת הנשים, אלא יקדש אדם מחנהו ה׳ אמות מן המזרח וה׳ מן הדרום וכו׳ ואם היה בתוך מחנהו יקדש את כלו אפילו היה ק׳ אמה (ברא״שית רבתי, אלבק, 206). — ואמר המשורר: ברוך מקדש יום הפסח (סעדיה, אגיל ואשמח, שירי תימן, 32). שכינה תלבשה בעת כי תדרשה, וגופה קדשה ומליו ירהבו (ר״ש שבזי, אהוב לבי, שם, 149). — *וקִדֵּשׁ את שם האל, הכריז שהאל קדוש: כבר יש לי לפני ד׳ מאות ותשעים וששה אלפים של מלאכי השרת שהם עומדים ומקדשים שמי הגדול בכל יום תמיד (מד״ר ויקר׳ ג).—ובתפלה: וינוחו בה (בשבת) ישראל מקדשי שמך (אלהינו ואלהי אבותינו, תפלת שבת). נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום (קדשה, נוס׳ אשכנז). קדש את שמך על מקדישי שמך וקדש את שמך בעולמך וכו׳ ברוך המקדש שמו ברבים (אתה הוא עד שלא נברא העולם, בתפלת שחר׳ עפ״י ירוש׳ ברכ׳ ט). ועי׳ הפע׳.—*וקִדֵּשׁ את השם, הוכיח במעשיו את אמונתו בקדשת ה׳: יוסף שקדש שם שמים בסתר זכה והוסיפו לו אות אחת משמו של הקב״ה וכו׳ יהודה שקדש שם שמים בפרהסיא זכה ונקרא כולו על שמו של הקב״ה (ר׳ שמעון חסידא, סוטה י:). — ובספה״א: אבידת עכו״ם מותרת וכו׳ ואם החזירה לקדש את השם כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה הרי זה משובח (רמב״ם, גזלה ואבדה יא ג). —ואמר הפיטן: קידשתה שמך בדין וכו ניתקדשתה ברחמים (ינאי, שככך, קרוב׳ ברא״שית, זולאי, כה).—ד) *כִּדֵּשׁ את הכרם וכדו׳ קבע אותו באסור [1]:

---

[1]) [עפ״י דברי הספרי (דבר׳ רל): פן תקדש המלאה, פן תאסר המלאה (ר׳ יהודה).]

הזורע ארבע אמות שבכרם, בית שמאי אומרים קידש שורה אחת ובית הלל אומרים קידש שתי שורות (כלא' ד ה). הנוטע ירק בכרם או מקיים הרי זה מקדש ארבעים וחמש גפנים (שם ה ה). היו נטועות על שש שש או על שבע שבע הרי זה מקדש שש עשרה אמה לכל רוח (שם שם). המקיים קוצים בכרם ר' אליעזר אומר קדש והחכמים אומרים לא קדש אלא דבר שכמותו מקיימין (שם שם ח). גפן שיבשה אסורה ואינה מקדשת (שם ז ב). אף צמר גפן אסור ואינו מקדש (ר' מאיר, שם שם). אבל תחת הגפן ועבודת הגפן וארבע אמות שבכרם הרי אלו מקדשות (נ"א: מתקדשות) (שם שם ג). המסכך את גפנו על גבי תבואתו של חבירו הרי זה קדש וחייב באחריותו (שם שם ד). אין אדם מקדש דבר שאינו שלו (ר' יוסי ור' שמעון, שם שם ד; ר' עקיבא, שם שם ה). עציץ נקוב מקדש בכרם ושאינו נקוב אינו מקדש (שם שם ח). זה וזה אוסרין ולא מקדשין (ר' שמעון, שם שם). ולמה הוזכרו רמוני בדאן שיהיו מקדשין כל שהן (ר' מאיר, כלים יז ה). — ה) *קִדֵּשׁ ידיו ורגליו ע"י רחיצה: חמש טבילות ועשרה קדושין טובל כהן גדול ומקדש בו ביום (יומא ג ג). הביאו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו (שם שם ד). בכל יום כהן גדול מקדש ידיו ורגליו מן הכיור והיום מן הקיתון של זהב (שם ד ה). הזהר שמא תגע בכלי עד שתקדש ידיך ורגליך (תמיד א ד). ראוהו אחיו שירד והם רצו ובאו, מהרו וקדשו ידיהן ורגליהן מן הכיור (שם ב א). — ו) *קִדֵּשׁ מי חטאת ע"י נתינת אפר פרה אדמה לתוכם: ובפתח העזרה היה מתוקן קלל של חטאת, ומביאים זכר של רחלים וקושרים חבל בין קרניו וקושרים מקל ומסבך בראשו של חבל וזורקו לתוך הקלל ומכה את הזכר ונרתע לאחוריו ונוטל ומקדש כדי שיראה על פני המים (פרה ג ג). קרויה שהטבילוה במים שאין ראוין לקדש מקדשין בה עד שתטמא, נטמאה אין מקדשין בה (שם ה ג). בכל הכלים מקדשים אפילו בכלי גללים בכלי אבנים ובכלי אדמה ובספינה מקדשים בה, אין מקדשין לא בדפנות הכלים ולא בשולי המחץ ולא במגופת החבית ולא בחפניו, מפני שאין ממלאין ואין מקדשין ואין מזין מי חטאת אלא בכלי (שם שם ה). השוקת שבסלע אין ממלאין בה ואין מקדשין בה ואין מזין ממנה וכו', היתה כלי וחברה בסיד ממלאין בה ומקדשין בה ומזין ממנה וצריכה צמיד פתיל ופוסלת את המקוה (שם שם ז). שתי שקתות שבאבן אחת קידש אחת מהן המים שבשניה אינן מקודשין (שם שם ח). המקדש ונפל הקדוש על ידו או על הצד ואחר כך נפל לשוקת פסול (שם ו א). היה קדוש צף על פני המים רבי מאיר ורבי שמעון אומרים נוטל ומקדש, וחכמים אומרים כל שנגע במים אין מקדשין בו, זלף את המים ונמצא קדוש מלמטן, רבי מאיר ורבי שמעון אומרים מנגב ומקדש, וחכמים אומרים כל שנגע במים אין מקדשין בו (שם שם ב). חמשה שמלאו ה' חביות לקדשן חמשה קדושין ונמלכו לקדשן קדוש אחד וכו' הרי כולן כשרים (שם ז א). קדש לי ואקדש לך הראשון כשר וכו' קדש לי ואמלא לך שניהם כשרים (שם שם ד). המקדש מי חטאת לא ינעול את הסנדל (שם ח ב). אפר כשר שנתערב באפר מקלה הולכין אחר הרוב לטמא ואין מקדשין בו, רבי אליעזר אומר מקדשין בכולן (שם ט ז). — ז) *קִדֵּשׁ את החֹדש, את השנה, קבע יום כראש חדש, כראש השנה[1]: בין שנראה בזמנו בין שלא נראה בזמנו מקדשין אותו, רבי אליעזר בר צדוק אומר אם לא נראה בזמנו אין מקדשין אותו שכבר קדשוהו שמים[2] (ר"ה ב ז). שָׁנִים מקדשין ואין מקדשין חדשים (רשב"י, ירוש' שם ב ו). מעמעמין על הנראה לעברו, אין מעמעמין על שלא נראה לקדשו (בשם ריב"ל, שם שם ג א). יכול אם לא נראתה הלבנה לשני ימים כך יקדשו את החדש לשני ימים (שם שם). וכשקידשו את השנה באושה ביום הראשון וכו' (שם שם). כזה (כירח הזה) ראה וקדש[3]

---

1) [דומה לו במקרא רק כלפי שנת היובל: וְקִדַּשְׁתֶּם את שנת החמשים שנה (ויקר' כה י), עי' לעיל.]

2) [בבבלי (סנה' י:): שכבר קִידְשׁוּהוּ בשמים.]

3) [במכי' (מכי' דפסחא א): כזה היו רואין וקובעין את החודש לדורות.
ורגיל הבטוי במשמ': אדם כזה או דבר כזה הוא טוב וראוי.]

(רבה בר שמואל, בבלי שם כ.). בזמנו אין מקדשין אותו, שלא בזמנו מקדשין אותו (פלימו, סנה' י:). כשבקש הקב"ה לקדש את החדש אמר הקב"ה למשה ולאהרן אני ואתם נקדש את החדש (מד"ר שמות טו). — ובסהמ"א: עדים שראו החדש בזמנו ובאו והעידו וקבלום בית דין יקדשו את החדש הזה הראשון וכו' (רמב"ם, קדוה"ח יח ה). היה מנהג ישראל כשקדשו את החדש כדי לדעת כל העיירות קדוש החדש היו תוקעים בשופר (ר"א הקרא', גן עדן, קדוה"ח, יג:).— ח) *קִדֵּשׁ שבת או יום טוב בברכה על היין [1]: פורס מפה ומקדש (שמואל, פסח' ק.). מי שלא קידש בערב שבת מקדש והולך כל היום כולו (רב נחמן בר יצחק, שם קה.). הנוטל ידיו לא יקדש (רב, שם קו:). מעם אינו מקדש (הוא, שם שם). כשם שאין מקדשין עליו (על שֵׁכָר) כך אין מבדילין עליו (רב, שם קז.). כגון זה (שֵׁכָר) ראוי לקדש עליו ולומר עליו כל שירות ותשבחות שבעולם (רבי, שם שם). — ובסהמ"א: אסור לאדם לאכול או לשתות יין משקדש היום עד שיקדש וכו' שכח או עבר ואכל ושתה קודם שיקדש או קודם שיבדיל הרי זה מקדש ומבדיל אחר שאכל (רמב"ם, שבת כט ה). לא יקדש בבית זה ויאכל בבית אחר, אבל אם קידש בזוית זו אוכל בזוית שניה, ולמה מקדשין בבית הכנסת, מפני האורחין שאוכלין ושותין שם (שם שם ח).—ואמר הפיטן: קדש ורחץ כרפס יחץ [2] וכו' (סימנים לסדר של ליל פסח, הגדה של פסח). — ט) *קִדֵּשׁ אדם את בתו לפלוני, השיא אותה לפי המנהג המְקֻדָּשׁ בישראל: האיש מקדש את בתו ואין האשה מקדשת את בתה (סוט' ג ח). האיש מקדש את בתו כשהיא נערה בו ובשלוחו (קידוש' ב א). קדשתי את בתי ואיני יודע למי קידשתיה וכו', קדשתי את בתי, קדשתיה וגרשתיה כשהיא קטנה והרי היא קטנה נאמן (שם ג ז–ח). מי שיש לו שתי כיתי בנות משתי נשים ואמר קדשתי את בתי הגדולה וכו' כולן אסורות חוץ מן הקטנה שבקטנות (ר' מאיר, שם שם ט). סדר קידושין כך הוא, אני פלוני קידשתי בתי לפלוני (ירוש' שם א ב). אסור לאדם לקדש את בתו כשהיא קטנה עד שתגדל ותאמר בפלוני אני רוצה (בבלי שם מא.). — וקִדֵּשׁ אשה לעצמו, נָשָׂא אותה: מעשר בהמה אין מוכרין אותו תמים חי וכו' ואין מקדשין בו את האשה, הבכור מוכרים אותו תמים חי וכו' ומקדשין בו את האשה (מע"ש א ב). לא דנין (ביו"ט) ולא מקדשין ולא חולצין ולא מיבמין (ביצ' ה ב). מי שקידש אחת משתי אחיות ואינו יודע איזה מהן קדש נותן גט לזו וגט לזו (יבמ' ב ו). שנים שקדשו שתי אחיות, זה אינו יודע איזו קדש וזה אינו יודע איזו קדש זה נותן שני גיטין וזה נותן שני גיטין (שם שם ז). שומרת יבם שקידש אחיו את אחותה וכו' (שם ד ט). ומעשה ביהושע בן גמלא שקידש את מרתא בת ביתוס ומינהו המלך להיות כהן גדול וכנסה (שם ו ד). קידש אחת מחמש נשים ואינו יודע איזו קידש כל אחת אומרת אותי קידש נותן גט לכל אחת ואחת ומניח כתובה ביניהן ומסתלק (ר' טרפון, שם טו ז). המקדש את האשה על מנת שאין עליה נדרים ונמצאו עליה נדרים אינה מקודשת (כתוב' ז ז). האיש מקדש בו ובשלוחו (קידוש' ב א). המקדש שתי נשים בשוה פרוטה וכו' אינה מקודשת וכו' ובן קטן שקידש (שם שם ו). המקדש אשה ובתה או אשה ואחותה כאחת אינן מקודשות (שם שם ז). המקדש בחלקו בין קדשי קָדשים בין קדשים קלים אינה מקודשת, במעשר שני בין שוגג בין מזיד לא קידש (ר' מאיר, שם שם ח). בשוגג לא קידש במזיד קידש (ר' יהודה, שם שם). האומר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שלשים יום ובא אחר וקידשה בתוך שלשים מקודשת לשני (שם ג א). קדשתי את בתי ואיני יודע למי קידשתיה, ובא אחד ואמר אני קידשתיה נאמן, זה אומר אני קידשתיה וזה אומר אני קידשתיה שניהם נותנים גט (שם שם ז). האומר לאשה קדשתיך והוא אומרת לא קדשתני הוא אסור בקרובותיה והיא מותרת בקרוביו וכו' קדשתיך והיא אומרת לא קידשת אלא בתי הוא אסור בקרובות גדולה וגדולה מותרת בקרוביו וכו' (שם שם י). ומעשה נמי באשה אחת גדולה שהיתה גדולה

---

[1] [עי' קִדּוּשׁ.]

[2] [ועוד נוסחאות אחרות עי' דודזון, אוצר השירה והפיוט ג, 301.]

בנוי וקפצו עליה בני אדם לקדשה (כתוב' כב.). מעשה באשה אחת שבאתה לבית מדרשו של ר"מ אמרה לו, רבי, אחד מכם קדשני בביאה (סנה' יח.). — וִקֵּדֵּשׁ אשה לאדם אחר: האומר לשלוחו צא וקדש לי אשה פלונית במקום פלוני, והלך וקדשה במקום אחר אינה מקודשת, הרי היא במקום פלוני וקדשה במקום אחר הרי היא מקודשת (סס ב ד). האומר לחבירו צא וקדש לי אשה פלונית והלך וקדשה לעצמו מקודשת לשני (סס ג ח). — וִקֵּדֵּשׁ את בת פלוני, הִשִּׂיאָהּ, וקִדְּשָׁה האשה את עצמה: מי שנתן רשות לשלוחו לקדש את בתו והלך הוא (האב) וקדשה, אם שלו קדמו קידושיו קידושין ואם של שלוחו קדמו קידושיו קידושין וכו' וכן האשה שנתנה רשות לשלוחה לקדשה והלכה וקדשה את עצמה אם שלה קדמו קידושיה קידושין ואם של שלוחה קדמו קידושיו קידושין (סס ד ט).— ובמהמ"א: אמר לו בן כלבא שבוע היה לי רועה אחד וכו' עמדה (הבת) וקידשה עצמה לו (ספר המעשיות, גסטר, 108). — ואמר הפיטן: ושוב שנית לקדשה ואל תוסיף לגרשה (ר"י הלוי, יוס ליבשה דיואן ג, 63). — י) קִדְּשָׁה האשה את עצמה לזנות: שכך היה המנהג בארץ אמוריים כשהיתה אשה מקדשת עצמה לזנות[1]) היתה יושבת על אם הדרך ימים שבעה (בראשית רבתי, אלבק, 180). — יא) קִדֵּשׁ במשמ' אמר את תפלת הקדיש: כך מנהג ראשונים מקום שיש שם תלמידי חכמים כשהיו מתפללין ונופלין על פניהם ומקדשין (רב נטרונאי גאון, תשו' הגאו', ליק, ל, כח:). ואחר אומרים וקרא זה אל זה ואמר, וגומרין שני פסוקים אלו ומקדשין ויוצאין לבתיהם (סס סס, כט.). לפי שאין כל תיבה ואות שבתורה שאין שם המפורש יוצא מהן מה שאין אנו יודעין לכך נהגו לקדש (שבלי הלקט, תפלה ח, בשם הגאונים). דאין מקדשין אלא בסיום הפסוק או דרשת הפסוק וכו' ומפני שקראו בתורה מקדשין (פרדס, פרוש תפלות).

—פע', מְקֻדָּשׁ, מְקֻדָּשִׁים, מְקֻדָּשַׁי,—שֶׁקֻּדְּשׁוּ אותו, קָדוֹשׁ: אני צויתי לִמְקֻדָּשָׁי גם קראתי גבורי לאפי עליזי גאותי (ישע' יג ג). לכהנים הַמְקֻדָּשׁ מבני צדוק אשר

1) [עי' הערת אלבק.]

שמרו משמרתי (יחזק' מח יא). ואחרי כן עלת תמיד ולחדשים ולכל מועדי יי' הַמְקֻדָּשִׁים ולכל מתנדב נדבה ליי' (עזר' ג ה). לא לך עזיהו לְהקטיר ליי' כי לכהנים בני אהרן הַמְקֻדָּשִׁים להקטיר (דהי"ב כו יח). גם הם (הביאו) מעשר בקר וצאן ומעשר קדשים הַמְקֻדָּשִׁים ליי' אלהיהם (סס לא ו).—ובתו"מ: שהיה ממלא מערב שבת חבית של זהב שאינה מקודשת מן השלות ומניחה בלשכה (סוכ' ד י). כל מתנה שאינה שאם הקדישה תהא מקודשת[1]) אינה מתנה (נדר' ה ו). אי אתם מודים במי שטעה וקרא לתשיעי עשירי ולעשירי תשיעי ולאחד עשר עשירי שהוא מקודש (ב"ס, נזיר ה ג). וכל המקודש מחבירו קודם את חבירו (זבח' י ג). כל שלא נעקר שם עשירי ממנו אין אחד עשר מקודש (בכורות ט ח). ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות וכו' עיירות המוקפות חומה מקודשות ממנה וכו' לפנים מן החומה מקודש מהם וכו' הר הבית מקודש ממנו וכו' החיל מקודש ממנו וכו' עזרת נשים מקודשת ממנו וכו' (כלים א ו–ח). כברות הקודש שבתוך גומותיהם מים מקודשים, נטמאה אחת מהן בשרץ כולן טמאות (טהרו' א ט). א' אינו אומ' אלא אם מקדישים אתם אותי הרינ מקודש ואם לאו איני מקודש ת"ל כי קדוש אני (ספרא ויק, קדושים פרשה א). וממקדשי תחלו וכו' אל תיקרי מקדשי אלא מקודשי, אלו בני אדם שקיימו את התורה כולה מאלף ועד תיו (רב יוסף, שבת נה.). נורא אלהים ממקדשך, אל תיקרי ממקדשך אלא ממקודשיך, בשעה שעושה הקב"ה דין בקדושיו מתיירא ומתעלה ומתהלל (ר' יוחנן, זבחי' קטו:). ולפי שהם (ישראל) מקודשים לשמים, לכך כל מה שהם מקדשים הוא מקודש (מד"ר שמות טו). ומה יום טוב ראשון ואחרון שאין לפניהם ואחריהם מקודשין, אסורין במלאכה, חולו של מועד שלפניהם ואחריהם מקודשין אינו דין שיהיו אסורין במלאכה (מדה"ג שמות יב טז, הופמן, 103). — *וקֻדְּשׁוּ מי חטאת, נִתַּן בהם אפר פרה אדמה: המטביל כלי לחטאת וכו' ואם לאסוף לתוכו מים מקודשין

1) [כך הנוסח כמעט בכל הדפוסי' וגם במדב"ם ובמשנה שבבבלי, בנגוד לראשיתה של משנה זו: הרי הן מוקדשים, הפע'.]

בין כה ובין כה צריך לנגב (פרה ה ג). בין כך ובין כך לא יאסף לתוכה מים מקודשים (שם שם ג). שתי שקתות שבאבן אחת, קידש אחת מהם, המים שבשניה אינן מקודשין, היו נקובות זו לזו וכו' המים שבשניה מקודשין (שם שם ח). החושב על מי חטאת לשתות, ר' אליעזר אומר פסול, ר' יהושע אומר כשיטה, אמר ר' יוסי בד"א במים שאינם מקודשים, אבל במים המקודשין רבי אליעזר אומר כשיטה, ר' יהושע אומר כשישתה, ואם גרגר כשר (שם ט ד). החטאת אינה נצולת בצמיד פתיל, ומים שאינן מקודשין נצולין בצמיד פתיל (שם יא ח). — *וְקֻדַּשׁ הַחֹדֶשׁ, נקבע והכרז יום כראש חדש: ראש בית דין אומר מקודש, וכל העם עונים אחריו מקודש מקודש (ר"ה ב ז). ראוהו בית דין וכל ישראל, נחקרו העדים, ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשכה הרי זה מעובר, ראוהו שלשה והן בית דין, יעמדו שנים ויושיבו מחבריהם אצל היחיד ויעידו בפניהם ויאמרו מקודש מקודש, שאין היחיד נאמן על ידי עצמו (שם ג א). קידשוהו ואח"כ נמצאו העדים זוממין הרי זה מקודש (ירוש' שם שם). — *וְקֻדְּשָׁה האשה, נִשאה לאיש כדת: המקדש את האשה על מנת שאין עליה נדרים, ונמצאו עליה נדרים, אינה מקודשת (כתוב' ז ז). יצא שמה בעיר מקודשת הרי זו מקודשת, מגורשת הרי זו מגורשת (גיט' ט ט). האומר לאשה התקדשי לי בתמרה זו, התקדשי לי בזו, אם יש באחת מהן שוה פרוטה מקודשת ואם לאו אינה מקודשת, בזו ובזו אם יש שוה פרוטה בכולן מקודשת ואם לאו אינה מקודשת (קידוש' ב א). המקדש אשה ובתה או אשה ואחותה כאחת אינן מקודשות, ומעשה בחמש נשים ובהן שתי אחיות, ולקט אחד כלכלה של תאנים ושלהם היתה ושל שביעית היתה, ואמר הרי כלכם מקודשות לי בכלכלה זו, וקבלה אחת מהן על ידי כלן, ואמרו חכמים אין האחיות מקודשות (שם שם ז). המקדש בערלה, בכלאי הכרם, בשור הנסקל וכו' אינה מקודשת, מכרן וקידש בדמיהן מקודשת (שם שם ט). האומר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שלשים יום, ובא אחר וקידשה בתוך שלשים יום, מקודשת לשני (שם ג א). האומר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שאתגייר או לאחר שתתגיירי וכו' אינה מקודשת. וכן האומר לחבירו אם ילדה אשתך נקבה הרי זו מקודשת לי, אינה מקודשת (שם שם ה). ומעשה נמי באשה אחת גדולה שהיתה בנוו וקפצו עליה בני אדם לקדשה ואמרה להם מקודשת אני (כתוב' כב.). נתן לה כסף או שוה כסף ואמר לה הרי את מקודשת לי, הרי את מאורסת לי, הרי את לי לאינתו, הרי זו מקודשת, אבל היא שנתנה ואמרה היא הריני מקודשת לך, הריני מאורסת לך, הריני לך לאינתו, אינה מקודשת (ת"כ, קידוש' ה:). — *ובמשמ' מזומן: אני צויתי למקודשי וכו' אלו הפרסיים המקודשין ומזומנין לגיהנם (רב יוסף, ברכ' ח:).

—הִפעִ', הִקְדִּישׁ, הִקְדַּשְׁתִּי, הִקְדַּשְׁתִּיהָ, הִקְדִּישׁוּ, הִקְדַּשְׁנוּ, מַקְדִּישׁ, מַקְדִּשִׁים, הַקְדֵּשׁ הַקְדִּישׁ, הַקְדִּישֵׁנִי, הַקְדִּישׁוּ, תַּקְדִּישׁ, יַקְדִּשׁ, יַקְדִּישׁ, תַּקְדִּישׁ, יַקְדִּשׁוּ, יַקְדִּישׁוּ, — א) הִקְדִּישׁ האדם דבר לאל, נתן אותו לאל כמתנת קדש, to consecrate; consacrer; weihen: ונשא אהרן את עון הקדשים אשר יַקְדִּישׁוּ בני ישראל לכל מתנת קדשיהם (שמות כח לח). וינזרו מקדשי בני ישראל וכו' אשר הם מַקְדִּשִׁים לו (ויקר' כב ב). כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יַקְדִּישׁוּ בני ישראל לי"י וטמאתו עליו ונכרתה הנפש ההוא מלפני (שם שם ג). ואיש כי יַקְדִּשׁ את ביתו קדש לי"י והעריכו הכהן וכו' ואם הַמַּקְדִּישׁ יגאל את ביתו ויסף חמישית כסף ערכך עליו והיה לו. ואם משדה אחזתו יַקְדִּישׁ איש לי"י והיה ערכך לפי זרעו וכו' אם משנת היבל יַקְדִּישׁ שדהו כערכך יקום ואם אחר היבל יַקְדִּישׁ שדהו וחשב לו הכהן את הכסף וכו' ואם גאל יגאל את השדה הַמַּקְדִּישׁ אתו ויסף חמשית כסף ערכך עליו וקם לו (שם כז יד–יט). אך בכור אשר יבכר לי"י בבהמה לא יַקְדִּישׁ איש אתו (שם שם כו). כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תַּקְדִּישׁ לי"י אלהיך (דבר' יה יט). הַקְדֵּשׁ הִקְדַּשְׁתִּי את הכסף לי"י מידי לבני לעשות פסל ומסכה (שפט' יז ג). ובידו היו כלי כסף וכלי זהב וכלי נחשת גם אתם הִקְדִּישׁ המלך דוד לי"י עם הכסף והזהב אשר הִקְדִּישׁ מכל הגוים אשר כבש (ש"ב ח י–יא). ויקח יהואש מלך יהודה את כל־

הקדשים אשר הקדישו יהושפט ויהורם ואחזיהו אבתיו וכו' וישלח לחזאל (מ"ב יב יט). הוא שלמות ואחיו על כל אצרות הקדשים אשר הקדיש דויד המלך וראשי האבות לשרי האלפים והמאות ושרי הצבא מן המלחמות ומן השלל הקדישו לחזק לבית יי' וכל ההקדיש שמואל הראה וכו' כל המקדיש[1] על יד שלמית ואחיו (דהי"א כו כו—כח). הנה אני בונה בית לשם יי' אלהי להקדיש לו להקטיר לפניו קטרת סמים וכו' (דהי"ב ב ג). — והקדיש לכהן או ללוים: וכל ישראל בימי זרבבל ובימי נחמיה נתנים מניות המשררים והשערים דבר יום ביומו ומקדשים ללוים והלוים מקדשים לבני אהרן (נחמי' יב מז). — ואמר בן סירא: בכל מעשיך האר פנים ובששון הקדש מעשר (ב"ס גני' לב יח). — ובתו"מ: המקדיש ופודה חייב במעשרות עד שימרח הגזבר (פאה ד ו). קצר חציה והקדיש חציה, הפודה מיד הגזבר הוא נותן פאה לכל (שם ב ח). הקדיש קמה ופדה קמה חייב, עומרין ופדה עומרין חייב וכו' המקדיש פירותיו עד שלא באו לעונת המעשרות ופדאן חייבין וכו' (שם ד ז—ח). המקדיש נכסיו והיתה בהן בהמה ראויה לגבי המזבח זכרים ונקבות וכו' (שקל' ד ז). לא מקדישין (ביום טוב) ולא מעריכין ולא מחרימין ולא מגביהין תרומה ומעשר (בי"' ה ב). המקדיש מעשה ידי אשתו הרי זו עושה ואוכלת (כתוב' ה ד). לא נתתי לך את שלי שתקדישו לשמים (נדר' ה ו). כל מתנה שאינה שאם הקדישה תהא מקודשת אינה מתנה (שם שם). שור שהוא יוצא להסקל והקדישו בעליו אינו מוקדש וכו' ואם עד שלא נגמר דינו הקדישו בעליו מוקדש (ב"ק ד ח). גנב וטבח ואח"כ הקדיש משלם תשלומי ארבעה וחמשה (שם ז ב). המקדיש שדה לא הקדיש אלא את החרוב המורכב ואת סדן השקמה (ר' שמעון, ב"ב ד ט). כל הקדשים שהקדישן בשעת איסור הבמות והקריבן בשעת איסור במות בחוץ הרי אלו בעשה ולא תעשה וחייבין עליהן כרת (זבח' יד ט). (הגוסס והיוצא ליהרג) נודר ומעריך ומקדיש (ר' יוסי, ערכין א ג). אחד המקדיש בתולת המחוז ואחד המקדיש בפרדסות סבסטי נותן בזרע חומר שעורים נ' שקל כסף וכו' (שם ג ב). אחד המקדיש את נכסיו ואחד המעריך את עצמו אין לו לא בכסות אשתו ולא בכסות בניו (שם ו ה). אין מקדישין לפני היובל פחות משתי שנים (שם ז א). הקדישה וגאלה אינה יוצאה מידו ביובל (שם שם ג). הלוקח שדה מאביו, מת אביו ואחר כך הקדישה הרי היא כשדה אחוזה, הקדישה ואח"כ מת אביו הרי היא כשדה מקנה (ר' מאיר, שם שם ה). שאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו (שם שם). כהנים ולוים מקדישין לעולם וגואלין לעולם (שם שם). מקדישו אתה הקדש עילוי ואין אתה מקדישו הקדש זבח (שם ח ז). הציבור והשותפין מקדישים אבל לא ממירים, ומקדישים אברים ועוברים ; בל לא ממירים (תמורי ב ג). הכלאים והטריפה ויוצא דופן טומטום ואנדרוגינוס לא קדשים ולא מקדישים (ר' אלעזר, שם שם). בקדשי בדק הבית הקדיש תרנגולת מועלין בה ובביצתה (מעיל' ג ה). הקדיש בור מלא מים, אשפה מלאה זבל וכו' מועלין בהן ובמה שבתוכן (שם שם ו). יודעין אנו לשם מי נדרנו לשם מי הקדשנו (נדה ה ו). —

ב) כמו פע', במשמ' נתן קדשה לאדם, לכלי, לעיר וכדו', הפך אותם לקדושים: ויקדשו את קדש בגליל בהר נפתלי ואת שכם בהר אפרים וכו' (יהוש' כ ז). ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו עד עולם (דהי"א כג יג). ואת כל הכלים אשר הזניח המלך אחז במלכותו במעלו הכנו והקדשנו והנם לפני מזבח יי' (דהי"ב כט יט). והלוים על שחיטת הפסחים לכל לא טהור להקדיש ליי' (שם ל יז). — ואמר בן סירא: בכל לבך פחד אל ואת כהניו הקדיש (ב"ס גני' ז כט). — והקדיש האל אדם או דבר לעצמו: ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל מאדם עד בהמה לי יהיו אני יי' (במד' ג יג). ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי אתם לי (שם ח יז). הקדשתי את הבית הזה אשר בנתה לשום שמי שם עד עולם (מ"א ט ג). והכרתי את ישראל וכו' ואת הבית הזה אשר הקדשתי לשמי אשלח מעל פני (שם שם ז). בטרם אצורך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך (ירמ' א ה). כי הכין יי' זבח

[1] [יש מציעים: כל המקדש או המקדש.]

הקדיש קראיו (צפנ' א ז). תנו יד ליי' ובאו למקדשו אשר הקדיש לעולם (דהי"ב ל ח). ויטמאו את בית יי' אשר הקדיש בירושלם (שם לו יד).—והקדיש האל עם ליום הרגה: התקם כצאן לטבחה והקדשם ליום הרגה (ירמ' יב ג). — ג) הקדיש האדם את האלהים ואת שמו, כמו קדש, הוכיח את קדשת האלהים: יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל (במד' כ יב). כאשר מריתם פי במדבר צן במריבת העדה להקדישני במים לעיניהם (שם כז יד). את יי' צבאות אתו תקדישו והוא מוראכם והוא מעריצכם (ישע' ח יג). כי בראתו ילדיו מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי צבאות יעריצו (שם כט כג). — ובתו"ם: אם מקדישים אתם אותי הריני מקודש (ספרא ויק, קדושים פרשה א). אהרן אחי, לא מתו בניך אלא להקדיש שמו של הקב"ה (זבח' קטו:). — ובתפלה: נקדישך ונעריצך כנעם שיח סוד שרפי קדש המשלשים לך קדשה (קדשה, ספרד'). ומברכים ומשבחים ומפארים ומעריצים ומקדישים וממליכים את שם האל (ברכת יוצר אור, תפלת שחרית). קדש את שמך על מקדישי שמך (אתה הוא עד שלא נברא העולם, בתפלת שחר' עפ"י ירוש' ברכ' ט).—ואמר הפיטן: קהלות קדש יקדישו בקול (ר"א קליר, אדירי איומה, קרוב' א ר"ה). כל רשפי רומה בקול מקדישים (ר' שמעון בר יצחק, כל שנאני שחק, קרוב' ב ר"ה). שאון שרפים ברום עפים כברקים ירוצצון, שואלים זה רשות מזה להקדיש אל במוראות (רמב"ע, מלאכים ממליכים, אופן שבת שקלים, דוקס, 61). — *הקדיש המחבר או המו"ל ספר, שיר, נגינה, לאדם פלוני, נתן לו את הכבוד הכרוך במפעל, widmen; dédier; to dedicate, נוהג בספרות ובדבור. — *והקדיש אדם עמל ויגיעה, זמן, לעבודה, נוהג בספרות ובדבור.

—התפ', התקדשתי, התקדשו, התקדשתם, מתקדשת, מתקדשים, התקדש, התקדש־, התקדשו, התקדשו, יתקדשו, יתקדשו, — א) קדש וטהר את עצמו: וגם הכהנים הנגשים אל יי' יתקדשו פן יפרץ בהם יי' (שמות יט כב). והתקדשתם והייתם קדשים כי קדוש אני (ויקר' יא מד). התקדשו כי מחר יעשה יי' בקרבכם נפלאות (יהוש' ג ה). קם קדש את העם ואמרת התקדשו למחר וכו' (שם ז יג). לזבח ליי' באתי התקדשו ובאתם אתי בזבח (ש"א טז ה). השיר יהיה לכם כליל התקדש־חג[1]) ושמחת לבב כהולך בחליל לבוא בהר יי' אל צור ישראל (ישע' ל כט). המתקדשים והמטהרים אל הגנות אחר אחד בתוך (שם סו יז). התקדשו אתם ואחיכם והעליתם את ארון יי' וכו' (דהי"א טו יב). ויתקדשו הכהנים והלוים להעלות את ארון יי' אלהי ישראל (שם שם יד). כי כל הכהנים הנמצאים התקדשו (דהי"ב ה יא). שמעוני הלוים עתה התקדשו וקדשו את בית יי' אלהי אבותיכם (שם כט ה). ויאספו את אחיהם ויתקדשו ויבאו כמצות המלך בדברי יי' לטהר בית יי' (שם שם טו). ויחזקום אחיהם הלוים עד כלות המלאכה ועד יתקדשו הכהנים כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים (שם שם לד). כי לא יכלו לעשתו (את הפסח) בעת ההיא כי הכהנים לא התקדשו למדי והעם לא נאספו לירושלם (שם ל ג). וישחטו הפסח בארבעה עשר לחדש השני והכהנים והלוים נכלמו ויתקדשו ויביאו עלות בית יי' (שם שם טו). כי רבת בקהל אשר לא התקדשו (שם שם יז). ויתקדשו כהנים לרב (שם שם כד). כי באמונתם יתקדשו קדש[2]) (שם לא יח). ושחטו הפסח והתקדשו והכינו לאחיכם לעשות כדבר יי' ביד משה (שם לה ו).—והתקדש מטמאתו: וישלח דוד מלאכים ויקחה ותבוא אליו וישכב עמה והיא מתקדשת מטמאתה (ש"ב יא ד). — התקדש במשמ' התכונן, אף לאכילה שלא בקדשה: התקדשו[3]) למחר ואכלתם בשר (במד' יא יח). — ב) התקדש האל, הראה את קדשתו, כמו נפע': והתגדלתי והתקדשתי[4]) ונודעתי לעיני גוים רבים (יחזק' לח כג). — ובתו"ם, במשמ' נעשה מקדש: אין העזרה מתקדשת אלא בשירי מנחה (רמי בר חמא, שבוע'

---

[1]) [כלו' כשאדם מתקדש לחג. והקדמו' (ת"י, רד"ק וכו') הבינו במשמ' הלילה שהחג מתקדש בו, ואמר הפיטן: תעז ידך ותרום ימינך כליל התקדש חג פסח (ר"א קליר, אמץ גבורותיך, קרוב' ב פסח).]

[2]) [כלו' יתקדשו כראוי.]

[3]) [ואמרו בספרי (במד' לד): אין התקדשו אלא התקינו עצמכם לפורענות.]

[4]) תיריק במקום פתח (עי' רקמה ס, 51; הורית הקורא, 59).

סו.). שני ביצעין היו בהר המשחה, תחתונה ועליונה, תחתונה נתקדשה בכל אלו, עליונה לא נתקדשה בכל אלו (חגא סחוכ, סס עז.). היה הכהן מקבל בו (בכלי) דבר של קדש והכלי מתקדש וכו' ומערה בכלי חול וכלי חול מתקדש (מד"ר סמות עו). — *ובמשמ' קִדֵּשׁ את עצמו: שצריך ליישר דרכיו ולהתקדש אף במותר לו [1]) פן ילמדו ממנו לזלזל באיסורין (רס"י, ב"מ קז:, ד"ה ולורבא מרבנן).—ואמר הפיטן: התקדש וקדוש ופיים לשבר יומם דופקים (ר' אליהו הזקן, אזהרות, קבץ מע"י גאוי ג, 58). — *והִתְקַדֵּשׁ שם שמים, המִקדש, הוכחה קדשתו: מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא (ר' יוחנן משוס ר"ס בן יהולדק, יבמ' עט.). בסיני נאמר לי שאני עתיד לקדש את הבית הזה, ובאדם גדול אני מקדשו, והייתי סבור שמא בי או בך הבית הזה מתקדש, ועכשיו שני בניך גדולים ממני וממך (ר' סמואל בר נחמן, מד"ר ויקר' יב). ונקדש בכבודי, מתקדש אני שם במכבדי (תנחו' סמיני א). — ובתפלה: על הכל יתגדל ויתקדש[2]) וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא (סדר הול' ס"ת בסבת ויו"ט, אסכנז'). —ואמר הפיטן: קידשתה שמך בדין ובו ניתקדשתה ברחמים בקדושת עליונים (ינאי, סככך, קרוב' ברכס', זולאי, כח). — ג) *הִתְקַדֵּשׁ במשמ' נאסר באסור כלאי הכרם: מאימתי תבואה מתקדשת, משתשריש וכו', תבואה שיבשה כל צרכה וענבים שבשלו כל צרכן אינן מתקדשות (כלא' ז ז).—ד) *הִתְקַדֵּשׁ ראש חדש, נקבע ע"י בית הדין: יכול כשם שמחללין את השבת (על ניסן ועל תשרי) עד שיתקדשו כך מחללין עד שיתקיימו ת"ל וכו' על קריאתם אתה מחלל ואי אתה מחלל על קיומן (ת"כ, ר"ה כא:). — ה) *הִתְקַדְּשָׁה האשה, נִשְּׂאָה כדת: אמרת לה מת בעליך ונתקדשה ואח"כ בא בעלה מותרת לחזור לו (יבמ' י ג). האשה מתקדשת בה ובשלוחה וכו' האומר לאשה התקדשי לי בתמרה זו, התקדשי לי בזו, אם יש באחת מהן שוה פרוטה מקודשת (קידוש' ב א). התקדשי לי בכוס זה של יין ונמצא של דבש וכו' אינה מקודשת (סס סס ב). אף על פי שאמרה בלבי היה להתקדש לו אף על פי כן אינה מקודשת. (סס סס ג). והאשה מתקדשת בשוה פרוטה (ב"מ ד ז). האשה מתקדשת בדינר ובשוה דינר כדברי ב"ש, וב"ה אומרים בפרוטה ובשוה פרוטה (עדי' ד ז). בת שלש שנים ויום אחד מתקדשת בביאה (נדה ה ד). התקדשי לי כזיקת יבמין (יבמ' כג:).—ובספה"א: כיון שנשבע לה עמדה ונתקדשה לו שלא מדעת אבית ולא מדעת אמה (ספר המעשיות, גסטר, 106).

—הִפְעִ', *הֻקְדַּשׁ, ביני מֻקְדָּשׁ — שהקדישו אותו, שנִתַּן כמתנת קדש לאל, למקדש: האורג מלא הסיט מצמר הבכור בבגד ידלק הבגד, ומשער הנזיר ומפטר חמור בשק ידלק השק, ובמוקדשין מקדשין כל שהן (ערלי ג ג). נטמא הבשר (של הפסח) והחלב קיים אינו זורק את הדם וכו' ובמוקדשין אינו כן, אלא אף על פי שנטמא הבשר והחלב קיים זורק את הדם (פסח' ז ה). אם שלי הם הרי הם מוקדשים לשמים (נדר' ה ו). שור שהוא יוצא להסקל והקדישו בעליו אינו מוקדש (ב"ק ד ח). החורש בשור וחמור והן מוקדשים בכלאים בכרם ובשביעית וכו' (מכו' ג ט). השוחט את המוקדשין לאכול שליל או שליא בחוץ לא פגל וכו' חלב המוקדשין וביצי תורים אין חייבין עליהם משום פגול ונותר וטמא (זבחי ג ה). אלו קדשים קרבין במשכן, קדשים שהוקדשו למשכן וכו' קרבנות היחיד שהוקדשו למשכן יקרבו במשכן (סס יד י). המכברת שהפילה שליא ישליכנה לכלבים ובמוקדשין תקבר (חול' ד ז). אותו ואת בנו נוהג בין בארץ ובין בחוצה לארץ, בפני הבית ולא בפני הבית, בחולין ובמוקדשין (סס ה א). הזרוע והלחיים והקיבה נוהגין בארץ ובחוצה לארץ, בפני הבית ושלא בפני הבית, בחולין אבל לא במוקדשין (סס י א). נפגם הזובן או ערוה של נקבת במוקדשים וכו' (בכורו' ו ה). מה אם המוקדשין שהמום פוסל בהם, אין אתנן ומחיר חל עליהן, עופות שאין המום פוסל בהן אינו בדין שלא יהא אתנן ומחיר חל עליהן (תמורי ו ד). טמא שאכל את

[1]) [עפ"י חז"ל (יבמ' כ.), עי' פִּעֵ'.]

[2]) [במסי סופרי' (יד יב) הנוסח קצת שונה ואין שם ויתקדש.]

החלב והיה נותר מן מוקדשים וביום הכפורים (כרית' ג ד). פרים הנשרפין ושעירים הנשרפין, מועלין בהן משהוקדשו (מעיל' ב ג). העולה מועלין בה משהוקדשה (שם שם ד). לחם הפנים מועלין בו משהוקדש (שם שם ז). ולד מוקדשין לא יינק מן המוקדשין (שם ג ו). כל המומים הפוסלים במוקדשים פוסלים בפרה (פרה ב ג). שבע הבו לי, שית הרי הן מוקדשות לשמים (בנו של יוסי בן יועזר, ב"ב קלג:).—ופסולי הַמֻּקְדָּשִׁים, בהמות של קדשים שנפסלו במום: כל פסולי המוקדשין הנאתן להקדש (בכורו' ה א). על אלו מומין שוחטין את הבכור, ופסולי המוקדשין נפדין עליהן (שם ו יא). — ובמשמ' נעשה קדוש, ואמר הפיטן: אדמת קודש המקדשת ומכל הארצות מוקדשת בעשר קדושות ניקדשת וקרושים אשר בה מקדשת (ינאי, אדמת קודש, קרוב' ברא"ב, זולאי, מד). — ובמשמ' הוכחה קְדֻשָּׁתוֹ, ואמר הפיטן: תקדש אדון על כל מעשיך (חמול על מעשיך, סוף קדשת מוס' ר"ה). תעיר ותריע להכרית כל מריע ותוקדש ביודעי להריע, קדוש (ר"א קליר, קרוב' א ר"ה). ובכן תוערץ ותוקדש (קרוב' שחר' יוה"כ).

קָדֵשׁ[1]), ש"ז, מ"ר קְדֵשִׁים,—נער המשמש למשכב זכור בפלחן הבעלים, Kinäde; prostitué; (male) prostitute: לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קָדֵשׁ מבני ישראל (דבר' כג יח). וגם קָדֵשׁ היה בארץ עשו ככל התועבת הגוים (מ"א יד כד). ויעבר את הַקְּדֵשִׁים מן הארץ ויסר את כל הגלולים אשר עשו אבתיו (שם טו יב). ויתר הַקָּדֵשׁ אשר נשאר בימי אסא אביו בער מן הארץ (שם כב מז). ויתץ את בתי הַקְּדֵשִׁים אשר בבית יי' אשר הנשים ארגות שם בתים לאשרה (מ"ב כג ז). — ובתו"ם: ומה קדשה קלה אתה מוזהר עליה בישראל, קדש חמור אינו דין שיהיה מוזהר עליו בישראל וכו', אם קדש חמור אי אתה מוזהר עליו באומות, קדשה קלה אינו דין שלא תהא מוזהר עליה (ספרי דבר' רס). — ובסהמ"א: ולא יסב גברא מבני ישראל אתתא אמה, שאף הוא נעשה קדש על ידה שכל בעילותיו בעילות זנות (רש"י, דבר' כג יח). גם מלת קדש כמעשה המצרים בדברי הבתולות, כי וכו' אין בהם כח כשהם קרוב לארבעים או יותר לבעול הבתולה עד שיביאו נער וישכב עמה מעט עד שיהיה הפתח פתוח והוא הנקרא קדש דרך זנות אומנותו בכך (ראב"ע, שמ' ב יב). — ובמשמ' נְעוּרִים, גיל הנֹער, Knabenalter; âge puéril; boyhood: תמת בנער נפשם וחיתם בַּקְּדֵשִׁים (איוב לו יד).[1]) — וכשם גנאי לִקְדוֹשֵׁי הגוים: וכשיבא לישבע אל ימתין עד שיאמר הגוי להביא הקדישים, ואל יניח הגוי לישבע, ואל יאמר לגוי במי אתה רוצה לישבע מפני שהגוי יזכיר שם אלהיו והקדישים, וכל שכן שלא יזכיר היהודי שתשבע באלהיך ובקדישים שלך ואל יזכיר היהודי תשבע באלהי ישראל כי אינו חושש לשקר (ספר חסידים תתתקה). ותכף אותו הכהן שלח אחרי הקדישים והגלחים של הישמעאלים (כתבי בר' יעקב אלחנן, עמק המלך, שער תיקוני התשובה ג, יז).

קֹדֶשׁ, קוֹדֶשׁ, ש"ז, כנ' קָדְשִׁי, קָדְשְׁךָ, קָדְשֵׁךְ, קָדְשׁוֹ, קָדְשֵׁנוּ, מ"ר קֳדָשִׁים[2]), הַקֳּדָשִׁים, סמי' קָדְשֵׁי, כנ' קֳדָשַׁי, קֳדָשֶׁיךָ, קֳדָשָׁיו, קָדְשֵׁיכֶם, קָדְשֵׁיהֶם, — א) תכונת הַקָּדוֹשׁ, קְדֻשָּׁה, Heiligkeit; sainteté; holiness: מי כמכה נאדר בַּקֹּדֶשׁ[3]) נורא תהלת עשה פלא (שמות טו יא). נשבע אדני יי' בְּקָדְשׁוֹ[4]) כי הנה ימים באים עליכם וכו' (עמו' ד ב). אחת נשבעתי בְקָדְשִׁי[5]) אם לדוד אכזב (תהל' פט

[1]) [עי' קְדֵשָׁה, הערות, ועי' גם דברי המחבר בהשיכים לערך אהבה, עמ' 82.]

[1]) [עי' טורטשינר, ס' איוב, לכתוב. והמפרשים הקדמונים נדחקו בדרכים שונים.]

[2]) [כך בקמץ ובמתג מנוקד בכל המקרא, והעירו על כך המדקדקים (עי' ראב"ע, שפת יתר, 14), וחשבו את הקמץ לקמץ גדול, וכן קריאת הספרדים, ואעפ"י כן אין קריאה זו נראית כמקורית. ורק בצרוף עם הא הידיעה ועם בכ"ל המנקדות פתח בא הַקֳּדָשִׁים וכדו' בחטף קמץ.]

[3]) [אמנם לפי הנקוד אפשר להבין במשמ' בְּהַקֹּדֶשׁ, במקום הקדוש. אך כן באה הא הידיעה גם בדגמאות כגון בַּמַּיִם, במקום בְּמַיִם וכדו'.]

[4]) [כלומר האל נשבע בו, בקְדֻשָּׁתוֹ; ואחרים מבארים במקום קדשו; כך ראב"ע: בשמים, כמו כי אשא אל שמים ידי.]

[5]) [עי' בהערה הקודמת.]

נו). עדתיך נאמנו מאד לביתך נאוה־קֹדֶשׁ[1] יי' לארך ימים (שם צג ה). — ובפרט כסומך לשם עצם במקום התאר קָדוֹשׁ, על מקומות מְקֻדָּשִׁים, אדמת קֹדֶשׁ: של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קֹדֶשׁ הוא (שמות ג ה). — ואדמת הַקֹּדֶשׁ כשם לארץ ישראל: ונחל יי' את יהודה חלקו על אדמת הַקֹּדֶשׁ ובחר עוד בירושלים (זכר' ב יו). —ועיר הַקֹּדֶשׁ, שם לירושלם: כי מעיר הַקֹּדֶשׁ נקראו ועל אלהי ישראל נסמכו (ישע' מח ב). עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלם עיר הַקֹּדֶשׁ (שם נב א). ושאר העם הפילו גורלות להביא אחד מן העשרה לשבת בירו לם עיר הַקֹּדֶשׁ ותשע הידות בערים (נחמ' יא א). כל הלוים בעיר הַקֹּדֶשׁ מאתים שמנים וארבעה (שם שם יח).—והַר הַקֹּדֶשׁ, הַרְרֵי קֹדֶשׁ, ירושלם: והשתחוו ליי' בהר הַקֹּדֶשׁ בירושלם (ישע' כז יג). יברכך יי' נוה צדק הר הַקֹּדֶשׁ (ירמ' לא כב). ונקראה ירושלם עיר האמת והר יי' צבאות הר הַקֹּדֶשׁ (זכר' ח ג). לבני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קֹדֶשׁ (תהל' פז א).—ובסמי' כפולה, הַר קֹדֶשׁ אֱלֹהַי: ומפיל תחנתי לפני יי' אלהי על הר קֹדֶשׁ אלהי (דני' ט כ). — והַר צְבִי קֹדֶשׁ: ויטע אהלי אפדנו בין ימים להר צבי קֹדֶשׁ (שם יא מה). — ועל זמנים מְקֻדָּשִׁים, יום קֹדֶשׁ, שַׁבַּת קֹדֶשׁ[2]: שבתון שבת קֹדֶשׁ ליי' מחר (שמות יו כג). ועמי הארץ המביאים את המקחות וכל שבר ביום השבת למכור לא נקח מהם בשבת וביום קֹדֶשׁ ונטש את השנה השביעית ומשא כל יד (נחמ' י לב). — מקרא קֹדֶשׁ, יום שנקרא להיות קדוש: וביום הראשון מקרא קֹדֶשׁ יהיה לכם וביום השביעי מקרא קֹדֶשׁ יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם (שמות יב יו). ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא קֹדֶשׁ כל מלאכה לא תעשו (ויקר' כג ג). אלה מועדי יי' מקראי קֹדֶשׁ אשר תקראו אתם במועדם (שם שם ד). וקראתם בעצם היום הזה מקרא קֹדֶשׁ יהיה לכם (שם שם כא). בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם

[1]) [אך אפשר שהכונה כמו: לביתך שהוא נְוֵה קֹדֶשׁ. ועי' בהערת המחבר לערך נָאוָה, עמ' 3464.]

[2]) [ובספה"א גם ר"ת ש"ק, שבת קדש, עש"ק, ערב שבת קדש, מוש"ק, מוצאי שבת קדש.]

שבתון זכרון תרועה מקרא קֹדֶשׁ (שם שם כד). אלה מועדי יי' אשר תקראו אתם מקראי קֹדֶשׁ להקריב אשה ליי' (שם שם לז). ועי' מִקְרָא.—וכלים מְקֻדָּשִׁים, אֲרוֹן קֹדֶשׁ, בִּגְדֵי קֹדֶשׁ וכדו': ועשית בגדי קֹדֶשׁ לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת (שמות כח ב). ואת בגדי השרד ואת בגדי הַקֹּדֶשׁ לאהרן הכהן (שם לא י). הביאו את תרומת יי' למלאכת אהל מועד ולכל עבדתו ולבגדי הַקֹּדֶשׁ (שם לה כא). כתנת בד קֹדֶשׁ ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו (ויקר' יו ד). וישלח אתם משה וכו' ואת פינחס וכו' וכלי הַקֹּדֶשׁ וחצצרות התרועה בידו (במד' לא ו). וקומו ובנו את מקדש יי' האלהים להביא את ארון ברית יי' וכלי קֹדֶשׁ האלהים לבית הנבנה לשם יי' (דהי"א כב יט). תנו את ארון הַקֹּדֶשׁ בבית אשר בנה שלמה בן דויד מלך ישראל (דהי"ב לה ג). — נזר הַקֹּדֶשׁ: ושמת המצנפת על ראשו ונתת את נזר הַקֹּדֶשׁ על המצנפת (שמות כט ו). — שמן משחת קֹדֶשׁ: ועשית אותו שמן משחת קֹדֶשׁ רקח מרקחת מעשה רקח שמן משחת קֹדֶשׁ יהיה (שם ל כה). — ולחם קֹדֶשׁ: אין לחם חל אל תחת ידי כי אם לחם קֹדֶשׁ יש (ש"א כא ה). — ובשר קֹדֶשׁ[1], בשר הקרבנות: הן ישא איש בשר קֹדֶשׁ בכנף בגדו ונגע בכנפו אל הלחם ואל הנזיד ואל היין ואל שמן ואל כל מאכל היקדש (חגי ב יב). — שקל הַקֹּדֶשׁ[2]: זה יתנו כל העבר על הפקדים מחצית השקל בשקל הקֹּדֶשׁ (שמות ל יג). והיה ערכך חמשים שקל כסף בשקל הַקֹּדֶשׁ (ויקר' כז ג).—ועם מְשַׂגִּים מפשטים, הדרת קֹדֶשׁ: הבו ליי' כבוד שמו השתחוו ליי' בהדרת קֹדֶשׁ[3] (תהל' כט ב). השתחוו ליי' בהדרת קֹדֶשׁ חילו מ(ל)פניו כל הארץ (שם צו ט; דהי"א יו כט). ויעמד משררים ליי' ומהללים להדרת קֹדֶשׁ (דהי"ב כ כא). — וברית קֹדֶשׁ: וישב ארצו ברכוש גדול ולבבו על ברית קֹדֶשׁ וכו' ובאו בו ציים כתים ונכאה ושב וזעם על ברית קודש ועשה ושב ויבן על עזבי ברית קֹדֶשׁ (דני' יא כח–ל). — ועל בני אדם: וְאַנְשֵׁי קֹדֶשׁ תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו (שמות כב ל).

[1]) [על ירמ' יא יה עי' לקמן.]

[2]) [על ההבדל בין שקל הקדש ובין שקל של חֹל, עי' שֶׁקֶל.]

[3]) [ובתלמוד דרשו: אל תקרי בהדרת אלא בחורדת (ריב"ל, ברכ' ל:).]

יי׳ מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קֹדֶשׁ [1] מימינו אשדת למו (דבר׳ לג ב). ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער כאלה וכאלון אשר בשלכת מצבת בם **זרע קֹדֶשׁ מצבתה** (ישעי׳ ו יג). ואחלל **שרי קֹדֶשׁ** ואתנה לחרם יעקב וישראל לגדופים (שם מג כח). וקראו להם **עם הַקֹּדֶשׁ** גאולי יי׳ (שם סב יב). וככלות נפץ יד **עם קֹדֶשׁ** תכלינה כל אלה (דני׳ יב ז). כי נשאו מבנתיהם להם ולבניהם והתערבו **זרע הַקֹּדֶשׁ** בעמי הארצות (עזר׳ ט ב). כי היו **שרי קֹדֶשׁ** ושרי האלהים מבני אלעזר ומבני איתמר (דהי״א כד ה). — **ושַׂר קֹדֶשׁ** ככנוי לאל זר: מה לידידי בביתי עשותה המזמתה הרבים **ובשר קֹדֶשׁ** [2] יעברו מעליך כי רעתכי אז תעלזי (ירמ׳ יא יה). — ונהוג צרוף **קֹדֶשׁ** בסמיכות לשמות עצם ביחוד עם סמיכות נוספת לאלהים בכנוי קָדְשִׁי [3] וכוי, הר קָדְשִׁי, עם קָדְשׁוֹ, נוה קָדְשׁוֹ וכדו׳, של אלהים: נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך **אל נוה קָדְשֶׁךָ** (שמות יה יג). למען טמא את מקדשי ולחלל **את שם קָדְשִׁי** (ויקר׳ כ ג). השקיפה **ממעון קָדְשְׁךָ** מן השמים וברך את עמך (דבר׳ כו יה). לא ירעו ולא ישחיתו **בכל הר קָדְשִׁי** (ישעי׳ יא ט). חשף יי׳ **את זרוע קָדְשׁוֹ** לעיני כל הגוים (שם נב י). והביאותים **אל הר קָדְשִׁי** ושמחתים בבית תפלתי (שם נו ז). אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך **ביום קָדְשִׁי** וקראת לשבת ענג לקדוש יי׳ מכבד (שם נח יג). ומקבציו ישתהו **בחצרות קָדְשִׁי** (שם סב ט). והמה מרו ועצבו **את רוח קָדְשׁוֹ** ויהפך להם לאויב הוא נלחם בם ויזכר ימי עולם משה עמו איה המעלם מים את רעה צאנו איה השם בקרבו **את רוּחַ קָדְשׁוֹ** (שם סג י—יא). הבט משמים וראה **מזבל קָדְשְׁךָ** ותפארתך (שם שם יה). למצער [1] ירשו **עם קָדְשֶׁךָ** (שם שם יח). **ערי קָדְשְׁךָ** היו מדבר ציון מדבר היתה ירושלם שממה **בית קָדְשֵׁנוּ** ותפארתנו אשר הללוך אבתינו היה לשרפת אש וכל מחמדנו היה לחרבה (שם סד ט). והביאו את כל אחיכם וכו׳ **על הר קָדְשִׁי** ירושלם אמר יי׳ (שם סו כ). הייתי כאיש שכור וכגבר עברו יין מפני פחד יי׳ ומפני **דברי קָדְשׁוֹ** (ירמ׳ כג ט). יי׳ ממרום ישאג **וממעון קָדְשׁוֹ** יתן קולו (שם כה ל). ויבוא אל הגוים אשר באו שם ויחללו **את שם קָדְשִׁי** באמר להם עם יי׳ אלה ומארצו יצאו ואחמל **על שם קָדְשִׁי** אשר חללהו בית ישראל (יחזק׳ לו כ—כא). תקעו שופר בציון והריעו **בהר קָדְשִׁי** (יואל ב א). ואני אמרתי נגרשתי מנגד עיניך אך אוסיף להביט **אל היכל קָדְשֶׁךָ** (יונה ב ה). ויהי אדני יי׳ בכם לעד אדני **מהיכל קָדְשׁוֹ** (מיכ׳ א ב). הס כל בשר מפני יי׳ כי נעור **ממעון קָדְשׁוֹ** (זכר׳ ב יז). ואני נסכתי מלכי **על ציון הר קָדְשִׁי** (תהל׳ ב ו). ואני ברב חסדך אבוא ביתך אשתחוה **אל היכל קָדְשְׁךָ** ביראתך (שם ה ח). יי׳ **בהיכל קָדְשׁוֹ** יי׳ בשמים כסאו עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם (שם יא ד). מי יגור באהלך מי ישכן **בהר קָדְשֶׁךָ** (שם יה א). מי יעלה בהר יי׳ ומי יקום **במקום קָדְשׁוֹ** (שם כד ג). שמע קול תחנוני בשועי אליך בנשאי ידי אל **דביר קָדְשֶׁךָ** (שם כח ב). זמרו ליי׳ חסידיו והודו **לזכר קָדְשׁוֹ** (שם ל ה). כי בו ישמח לבנו כי **בשם קָדְשׁוֹ** בטחנו (שם לג כא). מלך אלהים על גוים אלהים ישב **על כסא קָדְשׁוֹ** (שם מז ט). אל תשליכני מלפניך **ורוח קָדְשְׁךָ** אל תקח ממני (שם נא יג). אבי יתומים ודין אלמנות אלהים **במעון קָדְשׁוֹ** (שם סח ו). ויביאם **אל גבול קָדְשׁוֹ** הר זה קנתה ימינו (שם עח נד). מצאתי דוד עבדי **בשמן קָדְשִׁי** משחתיו (שם פט כא). שמחו צדיקים ביי׳ והודו **לזכר קָדְשׁוֹ** (שם צז יב). שירו ליי׳ שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו **וזרוע קָדְשׁוֹ** (שם צח א). כי השקיף **ממרום קָדְשׁוֹ**

---

1) [אך לדעת רֹב החדשים הכונה קָדֵשׁ, **שם מקום**: ואתה ממריבת קָדֵשׁ, מריבֹת קָדֵשׁ, ואולי מוטב: ממדברות קָדֵשׁ.]

2) [אין הכונה כאן להקרבת בְּשַׂר קֹדֶשׁ, אלא להעברת קרבן וזבח לאל זר שכנויו שַׂר קדש, ככנוי של האל אשמן בכתבות הכנעניות של בדעשתרת מלך צידון: לאל, לאשמן ש ר ק ד ש (סלושץ, אוצר הכתובות הפיניקיות 11 5—6; 12 3). והמחבר הציע לקרא וּבַשַּׂר קֹדֶשׁ, עי׳ הערתו לערך מִזְמוֹט. ועי׳ רַב, הערות.]

3) [כנראה נולד הצרוף הר קֹדֶשׁ וכדו׳ במקום הר קָדוֹשׁ, בסמיכות כפולה כזו: הר קָדְשִׁי, שם קָדְשִׁי, הואיל וקשה היה לצרף (ה)הר (ה)קדוש אל כנוי; ואחר כך אמרו הר (הַ)קֹּדֶשׁ גם במקום שאפשר היה לאמר (ה)הר (ה)קדוש. וכן נמצא למשל במקרא רוּחַ קָדְשְׁךָ רק בכנוי, אך בתו״מ רק: ר ו ח ה ק ו ד ש.]

1) [עי׳ הערת המחבר לערך מִצְעָר, עמ׳ 3255.]

יי׳ משמים אל ארץ הביט (שם קב כ). ברכי נפשי את יי׳ וכל קרבי את שם קָדְשׁוֹ (שם קג א). כי זכר את דבר קָדְשׁוֹ את אברהם עבדו (שם קה מב). הושיענו יי׳ אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ להשתבח בתהלתך (שם קו מז). תהלת יי׳ ידבר פי ויברך כל בשר שם קָדְשׁוֹ לעולם ועד (שם קמה כא). ישב נא אפך וחמתך מעירך ירושלם הר קָדְשֶׁךָ (דני׳ ט יו). שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קָדְשֶׁךָ לכלא הפשע ולהתם חטאות וכו׳ (שם שם כד). להשאיר לנו פליטה ולתת לנו יתד במקום קָדְשׁוֹ (עזר׳ ט ח). ואת שבת קָדְשְׁךָ הודעת להם ומצוות וחקים ותורה צוית להם ביד משה עבדך (נחמ׳ ט יד). כל ההמון הזה אשר הכינונו לבנות לך בית לשם קָדְשֶׁךָ מידך היא ולך הכל (דהי״א כט יו). ותבוא תפלתם למעון קָדְשׁוֹ לשמים (דהי״ב ל כז). —ובתו״מ[1]: וכן מי שיצא מירושלים ונזכר שיש בידו בשר קדש, אם עבר צופים שורפו במקומו ואם לאו חוזר ושורפו לפני הבירה מעצי המערכה, ועד כמה הן חוזרין וכו׳ בשר קודש בכזית וחמץ בכביצה (פסח׳ ג ח). לא הפילה אשה מריח בשר הקדש (אבו׳ ה ה). קבל בכלי קדש ונתן בכלי חול יחזיר לכלי קדש (זבח׳ ג ב). לא היו ישנים בבגדי קדש אלא פושטין ומקפלין ומניחין אותם תחת ראשיהן ומתכסין בכסות עצמן (תמיד א א). כלי הקדש אין להם אחוריים ותוך וכו׳ (כלים כה ט). ככרות הקודש שבתוך גומותיהם מים מקודשים נטמאה אחת מהן בשרץ כולן טמאות (טהר׳ א ט). והרביעי נאכל בנזיד הקדש (שם ב ד). בשר הקדש שקרם עליו הקיפה, נגע טבול יום בקיפה חתיכות מותרות (טבו״י ב ה). — *רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, רוח היוצאת מאת האלהים, וגם כנוי לאלהים עצמו[2]: חסידות מביאה לידי רוח הקדש ורוח הקדש מביאה לידי תחיית המתים (סוט׳ ט טו). יש ביניכם שנים ראויין לרוח הקודש והלל הזקן ביניהן (ריב״ל, ירוש׳ הור׳ ג ז). אם ראה אדם מעביר בייא על חבירו או עובר עבירה ולא מחה בידו הוא נענש עליו, ורוח הקדש צווחת בני אם ערכת לרעך וכו׳ (מד״ר שמות כז).

1) [אין צורת הסמיכות בכנ׳ כגון עיר קָדְשִׁי שכיחה בלשון חז״ל.]

2) [שמוש צרוף זה בתו״מ שונה מזה שבמקרא (ישע׳ סג י—יא; תהל׳ נא יג). ועי׳ רוּחַ, הערות.]

ועי׳ רוּחַ. — *כִּתְבֵי הַקֹּדֶשׁ, ספרי המקרא: כל כתבי הקדש מצילין אותן מפני הדליקה בין שקורין בהם ובין שאין קורין בהם (שבת טז א). והלא כתבי קדש שניים מטמאין את הידים (ר׳ יהושע, ידי׳ ג ב). אף על פי שאמרו אין קורין בכתבי הקודש אבל שונין ודורשין בהן (תוספת׳ שבת יג א). מפני מה אמרו אין קורין וכו׳ מפני שטרי הדיוטות, ואמרו בכתבי הקודש אין קורין קל וחומר בשטרי הדיוטות (ר׳ נחמיה, שם שם). ועי׳ כְּתָב.—לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, הלשון העברית הקדושה: ואלו נאמרין בלשון הקדש, מקרא ביכורים וחליצה וכו׳ (סוט׳ ז ב). שהיו מדברין בלשון יחידו של עולם בלשון הקודש (ירוש׳ מגי׳ א יא). דברים של חול מותר לאמרן בלשון קודש, דברים של קודש אסור לאמרן בלשון חול (אביי, ע״ז מד:). ועי׳ לָשׁוֹן. — ובתפלה: והנחילנו יי׳ אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך וינוחו בה ישראל מקדשי שמך (תפלת העמידה לשבת). המניח לעמו ביום שבת קדשו (מג׳ אבות, ליל שבת). המנחיל מנוחה לעמו ישראל בקדשתו ביום שבת קדש (ברכת יוצר לשבת). והאופנים וחיות הקדש ברעש גדול מתנשאים לעמת שרפים (ברכת יוצר, תפלת שחרית). הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה עם כל קהלות הקדש (מי שברך, שחרית לשבת). קהלות הקדש שמסרו נפשם על קדשת השם (אב הרחמים, שם). ובכתבי הקדש נאמר למה יאמרו הגוים וכו׳ (שם שם). נעריצך ונקדישך כסוד שיח שרפי קדש המקדישים שמך בקדש (קדשת מוסף שבת ויו״ט, אשכנזי). ובדברי קדשך[1] כתוב לאמר (קדשה). ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו (קדוש לשלש רגלים). — ובספה״א: העבד המזומן מנשק ידי הדרת יקרת צפירת תפארת כבוד קדשו מורינו ורבינו וכו׳ משה (בן מימון) וכו׳ (שאלה בתשו׳ הרמב״ם, א״מ פריימן, 212). וכן אמר המדבר ברות הקדש זרו רשעים מרחם (רס״ע פלקירא, אגרת החלום שער ג, JQR NS I, עמ׳ 482). ויהי היום נולד בן לחנוך ונתקבצו אצל ראובן הנזי ביום שבת קדש פני העדה לסעוד אצלו (פרי הארץ, יו״ד יג). אשה הגונה עבודת הקדש באמונת עם מתים ועם חיים עדנה (מצבת משנת ת״כ, Wachstein, Inschriften. I, עמ׳

1) [הכונה לכתובים, וביחוד לספר תהלים.]

366). — ואמר הפיטן: אדמת ק ו ד ש המקדשת ומכל ארצות מוקדשת בעשר קדושות נקדשת וקדושים אשר בה מקדשת (ינאי, אדמת קודש, קרוב' ברכשית, זוכאי, מד). משתכר בכלי ק ו ד ש נהרג בו בלילה (הוא, אז רוב נסים, קרובי שמות, שם, לג). — ואמר המשורר: סביביו מלאכי ק ד ש ירוצון (יוסף בן ישראל, יגו האל, שירי תימן, 48). ויקיצו עדת ק ד ש תרומה (ר"ש שבזי, אבו יהודה, שם, 132).—*אֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ, בהשאלה לאדם קדוש: אראלים ומצוקים אחזו בארון ה ק ו ד ש, נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון ה ק ו ד ש (נר קפרא בקינתו על רבי, כתוב' קד). — ובסהם"א: שנת פרט לוקח ארון ק' ו' ד' ש' נפטר (מצבה משנת ה"י, Wachstein, Inschriften I, עמ' 283). —ב) קֹדֶשׁ בלי שם עצם נסמך אליו, במשמ' דבר קדוש, מקום קדיש, בשמושים בגון קֹדֶשׁ הוא, קֹדֶשׁ הם וכדו'[1]: ואכלו אתם אשר כפר בהם למלא את ידם לקדש אתם וזר לא יאכל כי קֹדֶשׁ הם (שמות כט לג). ואם יותר מבשר המלאים ומן הלחם עד הבקר וכו' לא יאכל כי קֹדֶשׁ הוא (שם שם ל). כי המקום אשר אתה עמד עליו קֹדֶשׁ הוא (יהושי ה יה). והיתה ירושלם קֹדֶשׁ וזרים לא יעברו בה עוד (יואל ד יז). ובהר ציון תהיה פליטה והיה קֹדֶשׁ (עבדי א יז). —ועל בני אדם: קדשים יהיו (הכהנים) לאלהיהם וכו' כי את אשי יי' לחם אלהיהם הם מקריבים והיו קֹדֶשׁ (ויקרי כא ו). — ועל זמן מקדש: ושמרתם את השבת כי קֹדֶשׁ הוא לכם (שמות לא יד). וביום השביעי יהיה לכם קֹדֶשׁ שבת שבתון ליי' (שם לה ב). — וְהַקֹּדֶשׁ, הדבר הקדוש, בנגוד אל הֹל: ולהבדיל בין הַקֹּדֶשׁ ובין החל ובין הטמא ובין הטהור (ויקרי י י). בכל קֹדֶשׁ לא תגע ואל המקדש לא תבא (שם יב ד). וכלה אהרן ובניו לכסת את הַקֹּדֶשׁ[2] וכו' ואחרי כן יבאו בני קהת לשאת ולא יגעו אל הַקֹּדֶשׁ ומתו (במדי ד יה). פקדת כל המשכן וכל אשר בו בְּקֹדֶשׁ ובכליו (שם שם יו). ולא יבאו לראות כבלע את הַקֹּדֶשׁ ומתו (שם שם כ). בין קֹדֶשׁ לחל לא הבדילו ובין הטמא לטהור לא הודיעו (יחזק' כב כו). לארבע רוחות מדדו חומה לו סביב סביב ארך חמש מאות ורחב חמש מאות להבדיל בין הַקֹּדֶשׁ לחל (שם מב כ). ואת עמי יורו בין קֹדֶשׁ לחל ובין טמא לטהור יודיעם (שם מד כג). — חִלֵּל קֹדֶשׁ: נביאיה פחזים אנשי בגדות כהניה חללו קֹדֶשׁ חמסו תורה (צפני ג ד). — ובצרוף קֹדֶשׁ (ל)יי': ועשית ציץ זהב טהור ופתחת עליו פתוחי חתם קֹדֶשׁ ליי' (שמות כח לו). והקטרת אשר תעשה וכו' קֹדֶשׁ תהיה לך ליי' (שם ל לז). ששת ימים יעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון קֹדֶשׁ ליי' (שם לא יה). והיה סחרה ואתננה קֹדֶשׁ ליי' לא יאצר ולא יחסן כי לישבים לפני יי' יהיה סחרה לאכל לשבעה ולמכסה עתיק (ישעי כג יח). קֹדֶשׁ ישראל ליי' ראשית תבואתה (ירמי ב ג). וכל העמק הפגרים וכו' קֹדֶשׁ ליי' לא ינתש ולא יהרס עוד לעולם (שם לא לט). ביום ההוא יהיה על מצלות הסוס קֹדֶשׁ ליי' וכו' והיה כל סיר בירושלם וביהודה קֹדֶשׁ ליי' צבאות (זכרי יד כ). בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ובירושלם כי חלל יהודה קֹדֶשׁ יי' אשר אהב ובעל בת אל נכר (מלאי ב יא). ואמרה אלהם אתם קֹדֶשׁ ליי' והכלים קֹדֶשׁ והכסף והזהב נדבה ליי' אלהי אבתיכם (עזרי ח כח). — ובתו"ם: הלשכות בנויות ב ק ו ד ש ופתוחות לחול תוכן חול וגגותיהן ק ו ד ש, בנויות בחול ופתוחות ל ק ו ד ש תוכן ק ו ד ש וגגותיהן חול, בנויות ב ק ו ד ש ובחול ופתוחות לקודש ולחול, תוכן וגגותיהן מכנגד הקודש ולקודש ק ו ד ש, מכנגד החול ולחול חול (מע"ש ג ח). שמעלין ב ק ד ש ולא מורידין (שקלי ו ד). ובע"ש היו מוסיפין עוד ג' (תקיעות) להבטיל העם ממלאכה וג' להבדיל בין ק ו ד ש לחול (סוכה ה ה). ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה נוהגין אותו היום ק ו ד ש ולמחר ק ו ד ש (ר"ה ד ד). מדות הלח ק ד ש לפיכך בירוציהן ק ד ש ומדות היבש חול לפיכך בירוציהן חול (מנחי ט ה). כיצד מבדילין (ביו"ט שחל להיות במוצאי שבת), המבדיל בין ק ד ש ל ק ד ש, ר' דוסא אומר בין ק ד ש חמור ל ק ד ש הקל (חולי א ז). ארבע לשכות היו בבית המוקד כקיטונות פתוחות לטרקלין, שתים ב ק ד ש ושתים בחול וראשי פספסין מבדילין בין ק ד ש לחול (מדו' א ו). שכל הכתובים ק ד ש ושיר השירים קדש קדשים (ידים ג ה). סדר הבדלות היאך, אומר המבדיל בין ק ו ד ש לחול בין אור

---

[1] [שמוש זה נולד כנראה בעקר ע"י קצור בלשון; השוה למשל: כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת ק ד ש הוא (שמות ג ה) לעמת: כי המקום וכו' ק ד ש הוא (יהוש' ה יה).]

[2] [ואולי כאן ובפסוקים הסמוכים במשמ' ג), כמו מִקְדָּשׁ.]

לחושך וכו' (פסח' קז.). כל שמות האמורים באברהם קודש חוץ מזה שהוא חול שנאמר ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך, חנינא בן אחי ר' יהושע ור"א בן עזריה משום ר' אלעזר המודעי אמרו אף זה קדש (שבוע' לה:). ויהי כאשר התעו אותי אלהים וכו' קודש, שאלולי אלהים כבר התעו אותי (ר' חנינא בן אחי ר' יהושע, סופר' ד ו). וכל מצות שמונת ימי חנוכה הנרות האלו קודש[1] ואין לנו רשות להשתמש בהן אלא לראותן בלבד (שם כ ו). — *ובהשאלה לאדם קדוש: שלח רבי לדבר באשתו (של ר' אלעזר) שלחה ליה כלי שנשתמש בו קודש ישתמש בו חול (ב"מ פד:, וכעין זה ירוש' שבת י ה).— *ובהשאלה לאלהים: לא מפי עצמי אני אומר לכם אלא מפי קודש אני אומר לכם (מדה"ג דבר' א כט, הפגלה, 20). — ג) קֹדֶשׁ במשמ' מקום קדוש, כמו מִקְדָּשׁ, משכן הקֹּדֶשׁ, היכל הקֹּדֶשׁ, שם לאהל מועד ולבית המקדש: והבדילה הפרכת לכם בין הַקֹּדֶשׁ ובין קדש הקדשים (שמות כו לג). והיו על אהרן ועל בניו בבאם אל אהל מועד או בגשתם אל המזבח לשרת בַּקֹּדֶשׁ ולא ישאו עון ומתו (שם כח מג). שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו אשר יבא אל אהל מועד לשרת בַּקֹּדֶשׁ (שם כט ל). (יבאו ויעשו) את בגדי השרד לשרת בַּקֹּדֶשׁ (שם לה יט). ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בַּקֹּדֶשׁ (שם לט א). ישלח עזרך מִקֹּדֶשׁ ומציון יסעדך (תהל' כ ג). אלהים דבר בְּקָדְשׁוֹ אעלזה וכו' (שם ס ח). הללו אל בְּקָדְשׁוֹ הללוהו ברקיע עזו (שם קנ א). עד מתי החזון התמיד והפשע שמם תת וְקֹדֶשׁ וצבא מרמס ויאמר אלי עד ערב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק קֹדֶשׁ (דני' ח יג–יד).—וכלפי פְּנִים המקדש, ההיכל, קדש הקדשים: דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הַקֹּדֶשׁ מבית לפרכת אל פני הכפרת אשר על הארון (ויקר' טז ב). בזאת יבא אהרן אל הַקֹּדֶשׁ בפר בן בקר לחטאת ואיל לעלה (שם שם ג). וכפר על הַקֹּדֶשׁ מטמאת בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם (שם שם טז). וכלה מכפר את הַקֹּדֶשׁ ואת אהל מועד ואת המזבח והקריב את השעיר החי (שם שם כ). ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת אשר הובא את דמם

[1] [בנוסח שבסדורים: הנרות הללו קדש הם.]

לכפר בַּקֹּדֶשׁ יוציא אל מחוץ למחנה (שם שם כז). ויארכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הַקֹּדֶשׁ על פני הדביר ולא יראו החוצה (מ"א ח ח). ההיכל מזוזת רבעה ופני הַקֹּדֶשׁ המראה כמראה (יחזק' מא כא). ושתים דלתות להיכל וְלַקֹּדֶשׁ (שם שם כג). — וְלִשְׁכוֹת הַקֹּדֶשׁ: לשכות הצפון לשכות הדרום אשר אל פני הגזרה הנה לשכות הַקֹּדֶשׁ אשר יאכלו שם הכהנים וכו' (יחזק' מב יג). — וכלי הַקֹּדֶשׁ[1] במשמ' כלי המקדש: ומשמרתם הארן והשלחן והמנרה והמזבחת וכלי הַקֹּדֶשׁ אשר ישרתו בהם (במד' ג לא). וכלה אהרן ובניו לכסת את הקדש ואת כל כלי הַקֹּדֶשׁ בנסע המחנה (שם ד טו). ויעלו את ארון יי' ואת אהל מועד ואת כל כלי הַקֹּדֶשׁ אשר באהל (מ"א ח ד). — ומלאכת הַקֹּדֶשׁ, עבודת הַקֹּדֶשׁ, המלאכה והעבודה במקדש: ועשה בצלאל ואהליאב וכו' את כל מלאכת עבדת הַקֹּדֶשׁ (שמות לו א). ויקחו מלפני משה את כל התרומה אשר הביאו בני ישראל למלאכת עבודת הַקֹּדֶשׁ לעשת אתה (שם שם ג). ויבאו כל החכמים העשים את כל מלאכת הַקֹּדֶשׁ (שם שם ד).—ומשמרת הַקֹּדֶשׁ, כמו משמרת המקדש: שמנת אלפים ושש מאות שמרי משמרת הַקֹּדֶשׁ (במד' ג כח). ושמרו את משמרת אהל מועד ואת משמרת הַקֹּדֶשׁ ומשמרת בני אהרן אחיהם לעבדת בית יי' (דהי"א כג לב). — ובתו"מ: חמש טבילות ועשרה קידושין טובל כהן גדול ומקדש בו ביום וכלן בקדש על בית הפרוה חוץ מזו בלבד (יומא ג ג). ויום טוב היה (כהן גדול) עושה לאוהביו בשעה שיצא בשלום מן הקדש (שם ז ד). וראשי פספסין מבדילין בעליה בין הקדש לבין קדש הקדשים (מדו' ד ה). — ד) קֹדֶשׁ במשמ' מתנה לַקֹּדֶשׁ, מעשר, זבח, וכדו': ואיש כי יאכל קֹדֶשׁ בשגגה ויסף חמישתו עליו ונתן לכהן את הַקֹּדֶשׁ (ויקר' כב יד). בערתי הַקֹּדֶשׁ מן הבית וגם נתתיו ללוי ולגר ליתום ולאלמנה (דבר' כו יג). מוקש אדם ילע קֹדֶשׁ[2] ואחר

[1] במקומות אחרים בא כלי הַקֹּדֶשׁ במשמ' כלים קדושים, עי' משמ' א), לעיל.]

[2] [הכתוב קשה, ואולי הכונה: מוקש הוא לאדם לשקר (כהוראת הפעל ולע[a] בערב') בעניני נדרים לקדש, ולערער (כמו פקר בלשון החכמים, וכן

[a] ولع

בדרים לבקר (משלי כ כה). — ומ"כ קָדָשִׁים, הַקֳּדָשִׁים וכו': דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו מִקָּדְשֵׁי בני ישראל וכו' אשר הם מקדישים לי (ויקר' כב ב). כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הַקֳּדָשִׁים אשר יקדישו בני ישראל ליי' וכו' (שם שם ג). איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב בַּקֳּדָשִׁים לא יאכל עד אשר יטהר (שם שם ד). ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הַקֳּדָשִׁים (שם שם ז). ולא יחללו את קָדְשֵׁי בני ישראל את אשר ירימו ליי' והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קָדְשֵׁיהֶם (שם שם יה—יו). לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן הַקֳּדָשִׁים יאכל (ויקר' כא כב). רק קָדָשֶׁיךָ אשר יהיו לך ונדריך תשא ובאת אל המקום אשר יבחר יי' (דבר' יב כו). ויבא שלמה את קָדְשֵׁי דוד אביו את הכסף ואת הזהב ואת הכלים נתן באצרות בית יי' (מ"א ז נא). ויבא את קָדְשֵׁי אביו וְקָדְשֵׁי[1] בית יי' כסף וזהב וכלים (שם יה יה). שם ארצם ושם אדרוש את תרומותיכם ואת ראשית משאותיכם בכל קָדְשֵׁיכֶם (יחזק' כ מ). ללחם המערכת ומנחת התמיד ולעולת התמיד השבתות החדשים למועדים וְלַקֳּדָשִׁים ולחטאות וכו' (נחמי' י לד). וְהַקֳּדָשִׁים בקר שש מאות וצאן שלשת אלפים (דהי"ב כט לג). ויבשלו הפסח באש כמשפט וְהַקֳּדָשִׁים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות (שם לה יג). — וכסף הַקֳּדָשִׁים: כל כסף הַקֳּדָשִׁים אשר יובא בית יי' וכו' יקחו להם הכהנים (מ"ב יב ה—ו). — וטהרת הַקֹּדֶשׁ, הטהרה הנדרשת מן האדם האוכל קדשים: כי רבת בקהל אשר לא התקדשו והלוים על שחיטת הפסחים לכל לא טהור וכו' כי אכלו את הפסח בלא ככתוב וכו' ולא כטהרת הַקֹּדֶשׁ (דהי"ב ל יז—יט). — ואמר בן סירא: כי כחלב מורם מקדש כן דויד מישראל (ב"ס גני' מז ב). — ובתו"מ: ונתן לכהן את הקדש, כל שהוא ראוי להיות קדש (ר' אליעזר, תרומ' ו ו). ונתן לכהן את הקדש, קדש שאכל (ר' עקיבא, שם שם). גרעיני תרומה וכו' וכן עצמות הקדשים בזמן שהוא מכניסן אסורין ואם השליכן מותרין (שם יא ה). אונן טובל ואוכל את פסחו לערב אבל לא בקדשים, השומע על מתו והמלקט לו עצמות טובל ואוכל בקדשים (פסחי' ח ח). המקדיש שקלים ובכורים הרי זה קדש, ר' שמעון אומר האומר בכורים קדש אינן קדש (שקל' ח ח). טבל לתרומה והוחזק לתרומה אסור לקודש, טבל לקודש והוחזק לקודש אסור לחטאת (חגי' ג ו). בגדי אוכלי תרומה מדרס לקודש, בגדי קודש מדרס לחטאת, יוסף בן יועזר היה חסיד שבכהונה והיתה מטפחתו מדרס לקודש, יוחנן בן גודגדא היה אוכל על טהרת הקודש כל ימיו והיתה מטפחתו מדרס לחטאת (שם שם ז). חומר בקודש מבתרומה, שמטבילין כלים בתוך כלים לתרומה אבל לא לקדש, אחורים ותוך ובית הצביעה בתרומה אבל לא בקדש, הנושא את המדרס נושא את התרומה אבל לא את הקדש וכו', לא כמדת הקדש מדת התרומה, שבקדש מתיר ונגב ומטביל ואחר כך קושר וכו' (שם ג א). ובירושלים נאמנין על הקדש ובשעת הרגל אף על התרומה (שם שם ו). כהנת שנתערב ולדה בולד שפחתה וכו' ואין נותנין להם קדשים (יבמ' יא ה). קדשים שחייב באחריותם משלם תשלומי ארבעה וחמשה, שאין חייב באחריותם פטור (ר' שמעון, ב"ק ז ד). אין מגדלין תרנגולים בירושלים מפני הקדשים ולא כהנים בארץ ישראל מפני הטהרות (שם שם ז). הטמא שאכל את הקדש והבא אל המקדש טמא (לוקין) (מכות ג ב). כל השעירין כפרתן שוה על טומאת מקדש וקדשיו (ר' מאיר, שבוע' א ד). נטמא וידע ונעלמה ממנו הטומאה וזכור את הקדש, נעלם ממנו הקדש וזכור את הטומאה, נעלמו ממנו זה וזה ואכל את הקדש ולא ידע ומשאכל ידע הרי זה בעולה ויורד (שם ב א). המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות וכו' אין לו חלק לעולם הבא (ר"א המודעי, אבו' ג יא). אין חייבין על שמיעת הקול ועל ביטוי שפתים ועל טומאת מקדש וקדשיו (ר' יוסי הגלילי, הורי' ב ה). קדשי עו"ג אין חייבין עליהן משום פגול נותר וטמא (זבח' ד ה). שחט חולין בפנים וקדשים בחוץ אינן מטמאין בבית הבליעה (שם ז ה). קדשים (שנתערבו) בקדשים מין במינו יקרב לשם מי שהוא וכו' קדשים בקדשים מין בשאינו מינו ירעו עד שיסתאבו, וימכרו (שם ח ב). אין מביאין קדשים לבית

פַּקָּר, בַּקֵּר באשור') אחר נדירות נדר. ועי' גם הערת המחבר בערך יָלַע.]

1) [כתיב וקדשו.]

הפסול (שם שם ג). בישל בו קדשים וחולין וכו' אם יש בהם בנותן טעם וכו' (שם יא ח). טבול יום ומחוסר כפורים אינן חולקים בקדשים לאכול לערב (שם יב א). כל הקדשים שאירע בהם פסול קודם להפשיטן אין עורותיהם לכהנים (שם שם ד). טמא שאכל בין קדש טמא ובין קדש טהור חייב (שם יג ב). המקריב קדשים ואימוריהם בחוץ חייב (שם שם ה). אלו קדשים קרבין במשכן, קדשים שהוקדשו למשכן (שם יד י). אלו קדשים שולדותיהן ותמורותיהן כיוצא בהן וכו' (תמור' ג א). ואלו הן הנקברים, קדשים שהפילו יקברו וכו' (שם ז ד). חתיכה של חולין ותתיכה של קודש, אכל אחת מהן ואין ידוע איזו מהן אכל פטור (כריתו' ה ד). לשכת הפרוה שם היו מולחין עורות קדשים וכו' לשכת המדיחין שם היו מדיחין קרבי הקדשים (מדו' ה ד). היה כלי טהור לקדש ולחטאת הכל טהור (אהל' ה ה). לגין של חטאת שנגע בשל קדש ושל תרומה, של חטאת טמא ושל קדש ושל תרומה טהורין (פרה י ו). (האוכל אכל) שלישי, שני לקדש ולא שני לתרומה (טהר' ב ב). השלישי שבתרומה מטמא משקה קדש ופוסל לאוכלי קדש, שנעשו לטהרת הקדש (שם שם ו). הרי הוא כמגע טמא מת לקדשים (נדה י ו). — *וסוגים בקדשים, קָדְשֵׁי קדשים [1]), קדשים קלים, קדשי מזבח, קדשי בדק הבית, קדשי מִקְדָּשׁ, קדשי הגבול: ואלו נתנין לכל כהן, החרמים והבכורות וכו' וקדשי המקדש והבכורים (חלה ד ט). בשר קדשי קדשים ובשר קדשים קלים שנתבשלו עם בשר התאוה אסור לטמאים ומותר לטהורים (ערלה ב יז). נותנין אותם (את הבכורים) לאנשי משמר והם מחלקין ביניהם כקדשי המקדש (בכורים ג יב). אלא שבשילה אוכלים קדשים קלים ומעשר שני בכל הרואה ובירושלים לפנים מן החומה, וכאן וכאן קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים (מגי' א יא). ואינן חולקין בקדשי המקדש ואין נותנין להם קדשים (יבמו' יא ס). המקדש בחלקו בין קדשי קדשים בין קדשים קלים אינה מקודשת (קידוש' ב ח). האוכל וכו' קדשי קדשים חוץ לקלעים, קדשים קלים ומעשר שני חוץ לחומה וכו' הרי זה לוקה ארבעים (מכות ג ג). קדשי קדשים ששחטן לשם קדשים קלים פסולין, קדשים קלים ששחטן לשם קדשי קדשים כשרין (זבח' א ב). התודה ואיל נזיר קדשים קלים, שחיטתן בכל מקום בעזרה וכו' (שם ה ו). נתערבו חתיכות בחתיכות, קדשי קדשים בקדשים קלים וכו' יאכלו כחמור שבהן (שם ח ג). בישל בו קדשים וחולין או קדשי קדשים וקדשים קלים, אם יש בהן בנותן טעם הרי הקלים נאכלין כחמורין (שם יא ח). המעלה מבשר חטאת מבשר אשם מבשר קדשי קדשים מבשר קדשים קלים ומותר העומר וכו' פטור (שם יד ג). משהוקם המשכן וכו' קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים וקדשים קלים בכל מחנה ישראל, באו לגלגל וכו' קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים, קדשים קלים בכל מקום, באו לשילה וכו' קדשים קלים ומעשר שני בכל הרואה, באו לנוב ולגבעון וכו' קדשים קלים בכל ערי ישראל, באו לירושלים וכו' קדשים קלים ומעשר שני לפנים מן הַחוֹמָה (שם שם ד—ח). למה נאמר כל חרם קדש קדשים הוא לה', שהוא חל על קדשי קדשים ועל קדשים קלים (ר' יהודה בן בתירה, ערכי' ח ו). יש בקדשי מזבח מה שאין בקדשי בדק הבית, יש בקדשי בדק הבית מה שאין בקדשי מזבח, שקדשי מזבח עושים תמורה וחייבים עליהם משום נותר וטמא וכו' מה שאין כן בקדשי בדק הבית (תמור' ז א). אחד קדשי מזבח ואחד קדשי בדק הבית אין משנין אותן מקדושה לקדושה וכו' (שם שם ב). חלב המוקדשין וביצי תורין לא נהנים ולא מועלים, במה דברים אמורים בקדשי מזבח, אבל בקדשי בדק הבית הקדיש תרנגולת מועלין בה ובביצתה, חמור מועלין בה ובחלבה (מעי' ג ה). קדשי המזבח מצטרפין זה עם זה למעילה וכו' קדשי בדק הבית מצטרפין זה עם זה (שם ד א). קודשי הגבול נותנין לכל חבר, קודשי מקדש אין נותנין אותן אלא לאנשי משמר בלבד (תוספתי פאה ד ז).— *ושם הסדר החמישי מסדרי המשנה קֳדָשִׁים: חכמת זה סדר קדשים (ריש לקיש, שבת לא.). — ושחיטת קדשים, שם למסכת זבחים, בנגוד לשחיטת חֻלין.

1) [עי' גם לקמן.]

שם מס' חלין: כי מטית לשחיטת קדשים תא זאקשי לי (רב אסי, ב"מ קע:). — ובהכפלה, קֹדֶשׁ קָדָשִׁים, קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים, שם לחלק הפנימי של המקדש [1], Hochheiligstes; saint des saintes; Holy of Holies: ונתת את הפרכת תחת הקרסים והבאת שמה מבית לפרכת את ארון העדות והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים ונתת את הכפרת על ארון העדת בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים (שמות כו לג—לד). ויבן את עשרים אמה מירכותי הבית בצלעות ארזים מן הקרקע עד הקירות ויבן לו מבית לדביר לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים (מ"א ו יו). והפתות לדלתות הבית הפנימי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לדלתי הבית להיכל זהב (שם ז נ). ויבאו הכהנים את ארון ברית יי' אל מקומו אל דביר הבית אל קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אל תחת כנפי הכרובים (שם ח ו). וימד את ארכו עשרים אמה ורחב עשרים אמה אל פני ההיכל ויאמר אלי זה קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים (יחזק' מא ד). — ובית קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים: ויעש בבית קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים כרובים שנים מעשה צעצעים (דה"ב ג ח). — ובתו"מ: היה רוכב על החמור ירד, ואם אינו יכול לירד יחזיר את פניו, ואם אינו יכול להחזיר את פניו יכוין את לבו כנגד בית קדש הקדשים [2], היה יושב בספינה או בקרון או באסדא יכוין את לבו כנגד בית קדש הקדשים [2] (ברכ' ד ה—ו). לא יקל את ראשו כנגד שער המזרח שהוא מכוון כנגד בית קדשי [3] הקדשים (שם ט ה). וראשי פספסין מבדילין בעליה בין הקדש ובין קדש הקדשים, ולולין היו פתוחין בעליה לבית קדשי הקדשים שבהן היו משלשלין את האומנין בתיבות כדי שלא יזונו עיניהן מבית קדשי הקדשים (מדו' ד ה). קדש הקדשים מקודש מהם (מן ההיכל וכו') שאין נכנס לשם אלא כהן גדול ביום הכפורים בשעת העבודה (כלי' א ט). טבל והזה שבע פעמים כנגד בית קדשי הקדשים (נגע' יד י). — ומקום קדוש בכלל: בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים תאכלנו כל זכר יאכל אתו (במד' יח י). זאת תורת הבית על ראש ההר כל גבלו סביב סביב קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הנה זאת תורת הבית (יחזק' מג יב). ומן המדה הזאת תמוד ארך חמש ועשרים אלף ורחב עשרת אלפים ובו יהיה המקדש קֹדֶשׁ קָדָשִׁים (שם מה ג). והיתה להם תרומיה מתרומת הארץ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים אל גבול הלוים (שם מח יב). שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך לכלא הפשע וכו' ולחתם חזון ונביא ולמשח קֹדֶשׁ קָדָשִׁים (דני' ט כד). — וכתאר לכלים מכלי המקדש והמשכן: שבעת ימים תכפר על המזבח וקדשת אתו והיה המזבח קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כל הנגע במזבח יקדש (שמות כט לז). וכפר אהרן על קרנתיו (של מזבח הקטרת) וכו' קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוא ליי' (שם ל י). וקדשת אתם (את הכלים השונים) והיו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כל הנגע בהם יקדש (שם שם כט). זאת עבדת בני קהת באהל מועד קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים (במד' ד ד). וזאת עשו להם וחיו ולא ימתו בגשתם את קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים (שם שם יט). — והקטרת: ושחקת ממנה הדק וכו' קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תהיה לכם (שמות ל לו). — ולחם הפנים: ואכלהו במקום קדוש כי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוא לו מאשי יי' (ויקר' כד ט). — ודבר שבחֵרם: כל חרם קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוא ליי' (שם כז כח).—והקרבנות או חלקיהם שיש בהם קדשה חמורה ביותר: והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים מאשי יי' (ויקר' ב ג). לא תאפה (המנחה) חמץ חלקם נתתי אתה מאשי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוא כחטאת וכאשם (שם ו י). במקום אשר תשחט העלה תשחט החטאת לפני יי' קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוא (שם שם יח). כל זכר בכהנים יאכלנה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוא (שם שם כב). וזאת תורת האשם קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוא (שם ז א). זה יהיה לך מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים מן האש כל קרבנם לכל מנחתם ולכל חטאתם ולכל אשמם אשר ישיבו לי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים לך הוא ולבניך (במד' יח ט). ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים עד עמד כהן לאורים ולתמים (עזר' ב סג). — ומ"ר קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים: לחם אלהיו מִקָּדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים ומן הקדשים יאכל (ויקר' כא כב). לשכות הצפון לשכות הדרום אשר אל פני הגזרה הנה לשכות הקדש אשר יאכלו שם הכהנים אשר קרובים ליי' קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים שם יניחו קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים והמנחה והחטאת והאשם כי המקום קדש (יחזק' מב יג). ולא

1) [ובתו"מ גם קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים, או בית קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים במשמ' זו, עי' לקמן.]

2) [במשנה שבבבלי (ברכ' כח:) ובברייתה שם (ל.) ובמשנה שבירוש': בית קדשי הקדשים.]

3) [במדב"ם: קדש.]

יגשו אלי לכהן לי ולגשת על כל קדשי אל קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים (שם מד יג). וקורא בן ימנה הלוי השוער למזרחה על נדבות האלהים לתת תרומת יי' וקָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים (דהי"ב לא יד). — ועל אדם קדוש, אהרן הכהן: ויבדל אהרן להקדישו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים[1]) הוא ובניו עד עולם (דהי"א כג יג). — ובתו"מ: התיכה של קדשי קדשים של פגול ושל נותר שנתבשלו עם החתיכות אסור לזרים ומותר לכהנים (ערלה ב טז). בשר קדשי קדשים ובשר קדשים קלים שנתבשלו עם בשר התאוה אסור לטמאים ומותר לטהירים (שם שם יז). כהן אוכל בקדשי קדשים ואין כהנת אוכלת בקדשי קדשים (סוט' ג ז). שהשחיטה כשרה בזרים בנשים ובעבדים ובטמאים אפילו בקדשי קדשים (זבח' ג א). איזהו מקומן של זבחים קדשי קדשים שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון וכו' (שם ה א). העולה קודש[2]) קדשים שחיטתה בצפון וקבול דמה בכלי שרת בצפון (שם שם ה). אשם קודם לתודה ולאיל נזיר מפני שהוא קדש קדשים (שם י ב). זה חומר בחטאת מקדשי קדשים (שם יא ד). קדשי קדשים ששחטן בדרום מועלין בהן (מעי' א א). בשר קדשי קדשים שיצא לפני זריקת דמים ר' אליעזר אומר מועלין בו וכו' (שם א ב). מעשה דמים בקדשי קדשים להקל ולהחמיר, ובקדשים קלים כולן להחמיר, כיצד קדשי קדשים לפני זריקת דמים מועלים באימורים ובבשר וכו' (שם שם ד). — ושם ספר מכתבי הקֹדש: שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים (ר' עקיבא, ידים ג ה). — ושם אדם קדוש: ולמה נקרא שמו נחום איש קדש הקדשים שלא הביט בצורת מטבע מימיו (ירוש' מגי' ג ב). — ובספהמ"א: ובהיותו שם עליון מסוד האור שהוא על סוד המחשבה הנכללת בסוד קדש הקודשים פנימה וכו' (נפש החכמה ח"א). בעוד שסוד הנקודה היא משפעת לסוד קדש הקודשים אזי כל ההויות יוצאות על תכונתם (שם ח"ב). — ואמר המשורר: מה לי בחיים ואין ארון וכפורת והוד ומנורה משוקדת ופורחה, ודביר ואליו ובית קדשי קדשים אש זרה בתוכו ואש קדש מלוקחה (ר"ש הנגיד, האלעזר, בן תהלים קיא, ששון, פז).

קְדֵשָׁה, ש"נ, מ"ר קְדֵשׁוֹת,—אשה זונה, ובפרט זונה צבורית שבשרות המקדש של אלהי כנען[1]). Weihbuhle, Hierodule; hiérodule, harlot: וישאל את אנשי מקמה לאמר איה הַקְּדֵשָׁה הוא בעינים על הדרך ויאמרו לא היתה בזה קְדֵשָׁה וישב אל יהודה ויאמר לא מצאתיה וגם אנשי המקום אמרו לא היתה בזה קְדֵשָׁה (בראש' לח כא—כב). לא תהיה קְדֵשָׁה מבנות ישראל ולא יהיה קדש מבני ישראל (דבר' כג יח). לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזונות יפרדו ועם הַקְּדֵשׁוֹת יזבחו ועם לא יבין ילבט (הוש' ד יד). — ובתו"ס: לא תהיה קדשה מבנות ישראל וגו' לא תהיה מוזהר עליהם באומות, שהיה בדין ומה קדשה קלה אתה מוזהר עליה בישראל, קדש חמור אינו דין שיהא מוזהר עליו בישראל וכו' ת"ל לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קדש מבני ישראל, אי אתה מוזהר עליו באומות (ספרי דברי רס). —ובספהמ"א: ויחשבה לזונה, ארז"ל בשעה שיצא יהודה מכזיב ללכת תמנתה אכל ושתה ונשתכר וכו' וכיון שראה המעלה וראה לתמר ערבבו היין וחשב בלבו שהיא אשה קדשה יושבת לזנות שכך היה המנהג בארץ אמוריים כשהיתה אשה מקדשת עצמה לזנות היתה יושבת על אם הדרך ימים שבעה וכו' (בראשית רבתי, אלבק, 180). ושם הבמה הגדולה לישמעאלים ששם קבור עלי בן אבו טאלב חתנו של מחמד ובאים שם הישמעאלים לקדשות (מסעות ר' בנימין, גרינהוט, 64). ולכן מה שלמדתנו התורה בענין יהודה עם הקדשה באומרו הנה שלחתי

---

1) [ובשבעים: קדשי קדשים, ἅγια ἁγίων.]

2) [נ"א קדשי.]

---

1) [המלה קְדֵשָׁה מצויה באשורי ככנוי לכֹהנת האלה אשתר (היא עשתרת), המשמשת גם כזונה במקדש, בצורה קַדִּשְׁתּוּ, קַדִּלְתּוּ, מ"ר קַדִּשָׁתִי וגם קַשְּׂדָתוּ, ומזה אף קַדִּלְדוּתוּ (במקו' קַדִּשְׁתּוּתוּ), מעמד הקְדֵשׁוּת. עקר משמ' המלה היא: הטהורה, הקדושה, ז"א הכהנת (לא: המקדשת), ואך מתוך שרות כֹהנות האלה הזאת, שהיו אסורות בנשואים, כזונות צבוריות, נולדה המשמ' זונה, ואולי המלה בעברי שאולה היא מאשור'.]

הגדי הזה וגו' וזה המעשה היה מותר אצלם קודם נתינת התירה, כי שכר הקדשה באותו זמן היה אצלם כדין המאוחר של האשה בזמננו זה (תשו' הרמב"ם, א"ה פריימן, 175). עונש האוכל גיד הנשה ולא עשה תשובה להתגלגל בקדישה הנקראת זונה נשכחה וכו' (הריקנטי ויש"לה, לבוש הכ"ע, לח:). הבא על הגויית יתגלגל בקדשה יהודית (דרך ישרה, ס' התשובה נג.). גדר כל קדש וקדשה לגרשם מן הקהל (תקנות קנדיאה, הרצוס-קאסוטו, 53).

***קְדֻשָּׁה,** קדושה, ב"נ, —תכונת הקדוש, Heiligkeit; sainteté; sanctity, קְדֻשַּׁת האלהים: כי קדוש אני, בקדושתי אני, בין מקדשים אותי ובין אין מקדשים אותי (ספרא ויק, קדושים פרשה א). הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך (רב ושמואל, ברכ' לג:). קדושתי למעלה מקדושתכם (מד"ר ויקר' כד). — ומ"ר קְדֻשּׁוֹת, קדושות: (הקב"ה) קדוש בכל מיני קדושות (ר' ילמק, ירוש' ברכ' ט א). —ועל מעשי האל: הקב"ה דרכו בקדושה דיבורו בקדושה וישיבו בקדושה חשיפת זרועו בקדושה אלהים נורא ואדיר בקדושה (בשם ר' אחא, שם שם).—ובסהמ"א: הקילוס[1] והקדושה לחי עולמים (היכלות רבתי כו, ביהמ"ד ילינק ג, 104).— ובתפלה: המניח לעמו ישראל בקדשתו ביום שבת קדש (ברכת יוצר אור, שחר' שבת, לאל אשר שבת). ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדשתו (ויהי בנסע, סדר הוצאת ס"ת). לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדשתך נקדיש (ברכת קדשה, תפלת י"ח).— ואמר הפיטן: על ישראל צדקתו, על ישראל קדשתו, על ישראל רוממותו (על ישראל אמונתו, שחר' יוה"כ). כי מקדישיך בקדשתך קדשת (תמול על מעביך, מוס' ר"ה ויוה"כ). אשר אומץ תהלתך באילי שחק בברקי נוגה בגדודי גובה בדמומי דקה וקדשתך בפיהם (ר' משלם בר קלונימוס, אשר אומץ תהלתך, קרוב' שחר' יוה"כ). מי יקצוב קריאת קדשתך (הוא, מי יתנה, סלוק שחר' יוה"כ). — וקדשת השם במשמ' קדשת האלהים, ביחוד בצרופים כגון מסר נפשו על קדשת השם, הוכחת קדשתו של האל על ידי

[1]) [בפיוט האדרת והאמונה שבסדורי התפלה שבשחרי יוה"כ: הקריאה.]

[2]) [עי' גם לקמן במשמ' ד.]

מעשה, כמו קִדּוּשׁ השם במשמ' ז[2]: קמאי הוי קא מסרי נפשייהו אקדושת השם, אנן לא מסרינן נפשין אקדושת השם (אביי, ברכ' כ.). מה ראו חנניה מישאל ועוריה שמסרו עצמן על קדושת השם לכבשן האש, נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים, ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם כתיב בהו ועלו ובאו בביתך ובתנוריך ובמשארותיך, אימתי משארות מצויות אצל תנור, הוי אומר בשעה שהתנור חם, אנו שמצווין על קדושת השם על אחת כמה וכמה (תודוס איש רומי, פסחי' נג:). בן נח מצווה על קדושת השם או אין מצווה על קדושת השם (סנה' עד:). — ובסהמ"א: אב הרחמים שוכן מרומים וכו' הוא יפקוד וכו' קהלות הקדש שמסרו נפשם על קדשת השם (אב הרחמים, הזכרת נשמות, שחר' שבת). —**ובהשאלה קְדֻשָּׁה, כנוי לאלהים: הנבואה נמשלה למטר שהעבים מקבלין אותה מן השמים כך הנביאים מקבלין הנבואה מפי הקדושה (רש"י, ישעי' ה ו). —ב) קדשת ימים ומועדים, קְדֻשַּׁת היום[1]: אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל, בני לוו עלי וקדשו קדושת היום והאמינו בי ואני פורע (ר' יוחנן משום ר"א ברי"ש, ביצה טו:). — ואמר הפיטן: ונתנה תוקף קדשת היום כי הוא נורא ואיום (ר' אמנון, ונתנה תוקף, סלוק מוס' ר"ה ויוה"כ). — קְדֻשַּׁת שבת ויום טוב: ותורישנו קדושת שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל, בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת (רב ושמואל, ברכ' לג:).—קְדֻשַּׁת שביעית: יוצאת מלוגמא שאין עליה קדושת שביעית (ירוש' שביעי' ז א). דן וצד וזרע איספטים שזורעין אותן במוצאי שביעית קדושת שביעית חלה עליהם (שם שם). היירעונין והבורית והאהל יש להן קדושת שביעית (שם ז ב). — וקדשת הארץ והעיר: קדושת שילה יש אחריה היתר וקדושת ירושלים אין אחריה היתר (מגי' א יא). שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא (עדי' ח ו). עשר קדושות הן, ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות, ומה היא קדושתה, שמביאין ממנה העומר והבכורים וכו' (כלים א ו). — ושל המקדש ושל בית הכנסת: אין מוכרין של רבים ליחיד מפני שמורידין

[1]) [עי' גם לקמן במשמ' ג.]

אותו מקדושתו (מגי' ג א). בית הכנסת שחרב אין מספידין בתוכו ואין מפשילין בתוכו חבלים וכו' שנאמר והשמותי את מקדשיכם, קדושתן אף כשהן שוממין (ר' יהודה, שם שם ג). — קְדֻשַּׁת האדם: כל (יבמה) שהיא אסורה איסור ערוה לא חולצת ולא מתיבמת, (אסורה) איסור מצוה ואיסור קדושה חולצת ולא מתיבמת (יבמ' ב ג). איסור מצוה שניות מדברי סופרים, איסור קדושה אלמנה לכהן גדול וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל ובת ישראל לנתין וממזר (שם שם ד). שבויה שנפדית הרי היא בקדושתה אף על פי שגדולה (ר' יהודה, כתוב' ג ב). יטמא נזיר שאין קדושתו קדושת עולם ואל יטמא כהן שקדושתו קדושת עולם (נזי' ז א). ופרישות מביאה לידי קדושה וקדושה מביאה לידי ענוה (ר' פינחס בן יאיר, סוט' ט טו). והתקדשתם והייתם קדושים זו קדושת פרישת עכו"ם, אתה אומר קדושת פרישת עכו"ם או אינה אלא קדושת כל המצות (ספרא ויק קדושים פרק י). אותו היום שמת רבי בטלה קדושה (ר' חייא, כתוב' קג:). אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לברך את עמו ישראל באהבה (ברכת כהנים, רב חסדא, סוט' לט.). שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה (ר' יהודה בן פזי, מד"ר ויקר' כד). — וכנוי לאיש קדוש: לקדושת חנניה (אגרת רבי אל חנניה, ירוש' נדרי ו יג). — הורתו או לידתו של פלוני בקְדֻשָּׁה או שלא בקְדֻשָּׁה, שנתעברה אמו או שילדה לאחר שנתגירה או עד שלא נתגירה: הגיורת שנתגיירו בניה עמה לא חולצין ולא מיבמין, אפילו הורתו של ראשון שלא בקדושה ולידתו בקדושה והשני הורתו ולידתו בקדושה (יבמ' יא ב). היתה הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה הרי זו בסקילה (אם זנתה) וכו' היתה הורתה ולידתה בקדושת הרי היא כבת ישראל לכל דבר (כתוב' ד ג). גר שהיה לידתו בקדושה והורתו שלא בקדושה יש לו שאר האם ואין לו שאר האב (יבמ' לח.). רב פרי בריה (דאיסור גיורא) הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה הואי (ב"ב קמט.). — וגדל בקְדֻשַּׁת: נתין קודם לגר, זה גדל עמנו בקדושה וזה לא גדל עמנו בקדושה (הורי' יג.). —

קְדֻשַּׁת הַגּוּף, קְדֻשָּׁה השיכת לעצם הדבר המֻקדש, וּקְדֻשַּׁת דָּמִים, קְדֻשָּׁה שחלה רק על ערכו ומחירו של הדבר והוא עצמו חֹל[1]: הקדש בשוגג מתחלל וקדושת הגוף לא מתחלא (ר' יהודה, קידוש' נה.). כי מתניא ההיא בקדושת דמים[2], מי אלימא קדושת דמים דקא מפקעא ליה מן הבכורה (תמורי' י:). הקדיש אבר לדמיו מהו דתיחות ליה קדושת הגוף, מי אמר כיון דנחתא ליה קדושת דמים נחתא ליה נמי קדושת הגוף וכו' (רבא, שם יא:). הקדיש זכר לדמיו קדוש קדושת הגוף (הוא, שם שם). — קְדֻשַּׁת הפה, קְדֻשָּׁה שחלה על הדבר כתוצאה מאמירה בפה: הולד קדושתו קדושת הפה מכח האדם ולא מכח האם (תוסי' שם י., ד"ה ורבי). בשלמא אם קדושת פה חלה על העוּבּרים, כי הוי אבראי עבדין תמורה, דאין זה ולדות קדשים שהרי הקדושה באה מכח פה האדם ולא מן האם (שיטה מקובצת, שם י:). ו — וקְדֻשַּׁת הקרבנות השונים, ומ"ר קְדֻשּׁוֹת, קדושות: הבכור קודם למעשר מפני שקדושתו מרחם (זבח' י ג). והלא כבר נאמר והיה הוא ותמורתו יהיה קדש, היכן קדושה חלה עליו בבית הבעלים, אף תמורה בבית הבעלים (ר' עקיבא, תמורי' א א). חומר בתמורה שהקדושה חלה על בעלת מום קבוע ואינה יוצאה לחולין להגזז ולהעבד (שם ב ג). ושאר כל הקדשים אף על פי שנולד בהן מום הרי אלו בקדושתן (שם ג ה). אין קדושה חלה עליהן (על טמטום ואנדרוגינוס בכורות) (שם ה ב). אחד קדשי מזבח ואחד קדשי בדק הבית אין משנין אותן מקדושה לקדושה (שם ז ג). לא אם אמרת במליקת העוף שקדושתה אוסרתה תאמר בטרפה שאין קדושתה אוסרתה (ספרא ויק, ויקרא דיבורא דנדבה פרשה ב). אי ב' גופים וקדושה אחת תיבעי ליה בלא מתכפר, אי ב' קדושות וגוף אחד תיבעי ליה בלא הומם (אביי, תמורה ט:). שני גופין ושתי קדושות מהו (שם שם). אין קדושה חלה על עוברין (בר פדא, שם י.). קדושה חלה על עוברין

---

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [רש"י: שימכרנו ויביא בדמיו עולה, אבל הוא גופיה לא קדיש קדושת הגוף אלא נמכר בלא מום, ע"כ.]

(ר' יוחנן, שם שם). משום דקא מפרש **קדושה** על הולד (שם י:). — וקְדֻשה בכתיבת שם האל או באמירתו: עשי לשמו הגדול שנכתב **בקדושה** שלא ימחה על המים (סוט' ח ד). — דברי קְדֻשה: לא יכנסו דברי **קדושה** במקום טומאה (שבת קכז:). —ודבר שבקְדֻשה: כל דבר **שבקדושה** לא יהא פחות מעשרה (רב אדא בר אהבה, ברכ' כא:).—וקְדֻשָּׁה של ס"ת וכדו': ספר תורה שבלה ותפילין שבלו אין עושין מהן מזוזה לפי שאין מורידין **מקדושה** חמורה **לקדושה** קלה (מנח' לב.). — ותַשְׁמִישֵׁי קְדֻשה, דברים המשמשים לקְדֻשה: תשמישי מצוה נזרקין, תשמישי **קדושה** נגנזין וכו' ואלו הן תשמישי **קדושה** דלוסקמי ספרים תפילין ומזוזות ותיק של ס"ת ונרתיק של תפילין ורצועותיהן (ת"ר, מגי' כו:). — ובתפלה: והכהנים והעם וכו' כשהיו שומעים את השם וכו' מפורש יוצא מפי כהן גדול **בקדשה** ובטהרה היו כורעים וכו' (עבודת יוה"כ). ומניח **בקדשה** לעם מדשני ענג (מגן אבות, ברכה מעין שבע, ערבית ליל שבת). וכלם (המלאכים) פותחים את פיהם **בקדשה** ובטהרה בשירה ובזמרה (ברכת יוצר, תפלת שחרית). — ובספה"א: ולפיכך הכתוב מזווגן (את משה ושמואל) **בקדושה** אחת (מדה"ג דברי' א א, הסגלה, 2). ספר **קדושה** והוא ספר חמישי (רמב"ם, ברא ספר קדושה שבמשנה תורה). מה תאמר הדרת יקרת צפירת תפארת כבוד גדולת **קדושת** מורינו ורבינו אדוננו משה (שאלה בתשובות הרמב"ם, פריימן, 99). ואי משום דקרי למזוזה **קדושה** קלה הלא ג"כ קורא לתפלה של יד **קדושה** קלה (שאלה שם, 123). שכל תרומה ומעשר בזמן הזה הוא מדרבנן וכו' כי **קדושה** ראשונה בטלה **וקדושה** בי לא חייבה אותם (תשובה שם, 128). וכשעלה עזרא ע"ה בשניה התחילו למנות משנה שעלה וקידש בה את הארץ **קדושה** שנייה (שם, 221). **וקדושתך** יודעת כי אדם ביקר ולא יבין וכו' (אגרת סורכוסה אל האפיפיור בשנת 1544, JQR VII, עמ' 413). כלנו נושקים רגליך וידי **קדושתך** בשכלות גדולה (שם שם, 413). נאסף נפשו **בקדושה** ובטהרה (מלבה מצבת ת"ד, וכשטין, Inschriften I, עמ' 223). ונהוג בספרות: כבוד **קְדֻשת** שם תפארתו, ובר"ת כקש"ת. —ואמר הפיטן: אדמת קודש המקדשת ומכל ארצות מוקדשת בעשר **קדושות** ניקדשת (ינאי, אדמת קודש, קרובה ברכה', זולתי, מד). **קדשת** איש חסידך זכור ליפת פעמים (אל נא רפא, סליחות בה"ב). — ואמר המשורר: אהוב מהר הכור נתן לי מורשה, מורשת נחלתי וקבלתי **בקדושה**, **בקדושה** שמעתי כי יקח איש אשה (אהוב מהר הכור, שירי תימן, 9). שלומות יאתיו מִפְּרֻזִּים לרב חזם"ק זהור מאור **קדושת** (יוסף בן סעדיה, שלומות שם, 85). — ג) קְדֻשָּׁה במשמ' ברכת הקִדּוּשׁ על הכוס: אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות **קדושות** והבדלות (ר' יוחנן, ברכ' לג.). אין אומרים שתי **קדושות** על כוס אחד (רב ששת, פסח' קב:). לילי שבת ולילי יום טוב יש בהן **קדושה** על הכוס ויש בהן הזכרה בברכת המזון (שם קה.). — וקְדֻשַּׁת היום, שם לברכה האמצעית בתפלת העמידה של שבת ויום טוב, המסתיימת במלים מקדש השבת וכדו': סדר ברכות, אומר וכו' **קדושת** היום ותוקע, זכרונות ותוקע, שופרות ותוקע וכו' (ר' יוחנן בן נורי, ר"ה ד ה). אומר אבות וכו' וכולל מלכיות עם **קדושת** היום ותוקע וכו' (ר' עקיבא, שם שם). שבת ויום טוב ויום הכיפורי מתפלל שבע ואומר **קדושת** היום באמצע (תוספת' ברכ' ג יג). — ד) קְדֻשַּׁת השם במשמ' הברכה השלישית שבתפלת העמידה, החותמת האל הקדוש [1]): סדר ברכות, אומר אבות וגבורות **וקדושת** השם וכולל מלכיות עמהן ואינו תוקע וכו' (ר' יוחנן בן נורי, ר"ה ד ה). אומר אבות וגבורות **וקדושת** השם וכולל מלכיות עם קדושת היום ותוקע וכו' (ר' עקיבא, שם שם). — וקְדֻשָּׁה במשמ' זו [2]): אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"צ **לקדושה** יתפלל ואם לאו אל יתפלל (ריב"ל, ברכ' כא:). מ"ס יחיד אומר **קדושה** ומ"ס אין יחיד אומר **קדושה** (שם שם). מניין שאין היחיד אומר קדושה שנ' ונקדשתי בתוך בני ישראל (רב אדא בר אהבה, שם שם). ומניין שאומרים **קדושות** שנאמר הבו

---

1) [עי' אלבוגן, Gottesdienst, עמ' 31, 45.]

2) [אין כתו"ם עדות ברורה לשמוש חמלה קְדֻשה במשמ' קדוש קדוש קדוש וכו' הנאמר מפי ש"צ והקהל בחזרת התפלה בברכת קְדֻשת השם. ואמנם פרשו כך המפרשים את דברי האמוראים בבבלי המובאים כאן, אך נראה שכונת הגמרה לברכת קְדֻשת השם עצמה.]

לה' כבוד שמו השתחוו לה' בהדרת קדש, ומה ראו לומר בינה אחר קדושה שנאמר וכו' (ת"ר, מגי' יז:). — ובסהמ"א: היורד לפני התיבה כך הוא אומר אבות וגבורות וקודם קדושת השם אומר כתר יתנו לך וכו' (סדר ר"ע הסלס ח, קלט.).—ובמשמ' אמירת קָדוֹשׁ ע"י המלאכים: בכל יום ויום העליונים מכתירין להקב"ה ג' קדושות (ר' חבין, מד"ר ויקר' כד).—ובסהמ"א: בשפה ברורה ובנעימה קדשה[1]) כלם כאחד עונים ואומרים ביראה (ברכת יולר, תפלת שחרית). והב"ה מתעלה כשישראל אומרים קק"ק וזו היא הקדושה שמקדשין אותו מלאכי השרת (מנוה"מ לר"י חלנקחוה ג, 148).—ואמר הפיטן: ניתקדשתה ברחמים כקדושת עליונים ב"ב וקרא (ינאי, סכרך, קרוב' ברחש', זולחי, כח). כל קדושי קדוש בקדשת מקדישים (ר' שמעון בר ילחק, כל סנלאי סחק, קרוב' ב ר"ה).—°וסדר קְדֻשָּׁה[2]), קדושה דסדרא, שם לתפלות (בעקר ובא לציון גואל וכו') הנאמרות אחר תפלת העמידה של שחרית: ואחר כך אומר ובא לציון גואל וכו' ואלו הפסוקים שלפני הקדושה ושל אחריה עם תרגומן הם הנקראין סדר קדושה (רמנ"ס, תפלה ט ה—ו). — °וקְדֻשָּׁה במשמ' קדוש קדוש קדוש וכו' הנאמר מפי שליח צבור והקהל בחזרת הש"צ בברכת קדשת השם[3]) בדגמת הקדֻשה הנאמרת ע"י העליונים: שעשו מריבה ומחלוקת עד שקיבלו עליהם לומר קדושה בכל יום (סו"ת הגחו' מן הגני', גינלבורג, 52). נקדישך ונמליכך ונשלש לך קדושה משולשת כדבר האמור על יד נביאך (רמנ"ס, סדר תפלות כל השנה). ואחר שסיים ש"ץ ברכה שנייה יאמר קדושה ועונין הקהל קק"ק וכו' (שם שם, 177). — ואמר הפיטן: ובכן ולך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל ומושיע (חרוז לפני הסלוק בקרובות). שומר גוי קדוש שמור שארית עם קדוש ואל יאבד גוי קדוש

---

[1]) [בסדר רב עמרם (ח, לו:) ובנוסח ספרד: ובנעימה קְדוֹשָׁה ובנוס' איטלי: בנעימה ובקְדֻשָּׁה.]

[2]) [בתו"ם בארמ': עלמא אמאי קא מקיים אקדושא דסידרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא (סוט' מט.), ופרש רש"י: סדר קדושה שלא תקנוה אלא שיהו כל ישראל עוסקין בתורה בכל יום דבר מועט וכו' ויש כאן שתים קדושת השם ותלמוד התורה, ע"כ.]

[3]) [ונקראת גם קדושה דעמידה ובמס' סופרים (יז יג): קָדוּשׁ של עמידה.]

המשלשים בשלש קדשות[1]) לקדוש (סומר ישראל, תחנון). — °וקְדֻשָּׁה שבברכת יוצר אור: וקורא אחר כך שמע ומברך לפניה ולאחריה ומדלג קדושה מן הברכה ראשונה שלפניה שאין היחיד אומר קדושה (רמנ"ס, תפלה ז יז). בעיר אחת שהיו נוהגים לשבת בקדושת היוצר, אח"כ בא אחד ונעשה ראש על העיר ההיא ונהג לעמוד בקדושת היוצר (שאלה בתשו' הרמנ"ס, פרימן, 29). — °קְדֻשָּׁה רבה, קדֻשת כֶּתֶר שבתפלת מוסף: וחוזר הש"צ התפלה ואומר קדושה רבה והיא כתר, ותקנו לומר בה פסוק שמע ישראל, מפני שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא לקרות קריאת שמע ותקנו לאמרו בקדושה רבה כדי שלא תשתכח (מנוה"מ לר"י חלנקחוה ג, 188).

°קְדֵשׁוּת, ש"נ,—מעמד הַקְּדֵשָׁה: דשפחה הרי היא כבהמה וביאותיה הפקר וקדישות (רש"י, קידוש' סט., ד"ה חו דיעבד). אבל לבהמה אין זנות וכו' ולא שייך בה לשון קדשות (תוס', סנה' כד:, ד"ה דכי כתיב).

א. קהה ממנו קָהָה, *קֵהָה, °קֵהוּי, °קֵהוּת, ג. °קְהִיָּה, °קֵהָיוֹן.

ב. *קהה[3]), ממנו ב. *קָהָה.

קָהָה, פ"ע, תִּקְהֶינָה,—קָהוּ הַשִּׁנַּיִם, נִקְּוּ השנים מחסר לחם, לא היה להן מה לגרס, רעב בעליהן[3]).

---

[1]) [נ"א: בשִׁלּוּשׁ קְדֻשָּׁה.]

[2]) [עי' בהערות שאחר זו.]

[3]) [מתרגמים ומפרשים הבינו את הפעל קהה כאלו הוראתו או א) היה לא חד, נטלה חורפתו, stumpf werden; s'émousser; to become obtuse, ולפי זה השמוש בדבור ובספרות היום, עד שאנו אומרים אף בהשאלה זוית קֵהָה וכדומה, או ב) היה טעמו המוץ ומכוין פה ושנים, או ג) כאבו השנים, וכן השבעים (ἠμωδίασαν), בעוד שת"י לא הביע אלא את הענין: אבהתנא חטו ובניא לקו. ואולם כל הפרושים הנזכרים מוטעים הם, וכבר היה אפשר ללמד את הנכון מן ת"י לעמוס (ד ו), שתרגם וגם אני נתתי לכם נקיון שנים וכו' וחסר לחם: ואף אנא יהבית לכון אקהיות שנין וכו' וחסרות מזון, ע"כ. ואין קְהִיַּת השנים בכל מקום אלא נקיון שנים וחסר לחם. ואין כונת הפתגם על מי שאוכל מפרי בסר, אלא למי שאוכל את פרי כרמו כשהוא עדין בסר, לפני הבשלתו

nichts zu essen haben; n'avoir à manger; to have nothing to eat: בימים ההם לא יאמרו עוד אבות אכלו בסר ושני בנים תִּקְהֶינָה כי אם איש בעונו ימות כל האדם האכל הבסר תִּקְהֶינָה שניו (ירמ' לא כח—כט). מה לכם אתם משלים את המשל הזה על אדמת ישראל לאמר אבות יאכלו בסר ושני הבנים תִּקְהֶינָה וכו' הנפש החטאת היא תמות בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת רשע עליו תהיה (יחזק' יח ב—כ). — ובתו"מ: ותם לריק כחכם, הרי אדם שלא עמל ולא חרש ולא ניכש, זרע ולא ניכ'[1]) ולא כיסח ולא עידר ובשעת הקציר בא שידפון וירקון והילקה ואין[2]) בכך כלום, אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש ועדר וכיסח ובשעת הקציר בא שדפון והילקה הרי שיניו ק ה ו ת (ספרא בחקותי פרק ה). מה הגפן הזאת כל השותה ממנה יין פניו מצהילות והיא עולה על שלחן מלכים בן הן ישי, נמאסין שכהן בעולם הזה אבל לעתיד לב' הן עתידין לירש מסוף העולם ועד סו' והיו מלכים אומניך, ונתנך יי' אלהיך עליון, מה הגפן הזאת כל האוכל ממנה[1]) שיניו ק י ה ו ת עליו כך כל המזדווג[2]) סופו ליטול את שלו מתחת ידיהן[3]) (מד"ר ויקר' לו).—ואמר המליץ: אל תשחק אתו פן יצחק לך ושניך ת ק ה י נ ה[4]) (יצחק זעקיל פרענקיל, ב"ס ל י). — *וְקָהוּ השנים לא באכילה אלא בנשיכה, לא היה להן מה שתוכלנה לנשך: וירץ עשו לקראתו וישקהו, נקוד עליו וכו' מלמד שלא בא לנשקו אלא לנשכו ונעשה צוארו של יעקב של שיש ו ק ה ו שיניו של אותו רשע[5]), ומה ת"ל ויבכו, אלא זה בוכה על צוארו וזה בוכה על שיניו[6]) (ר' שמעון בן אלעזר, שם ברא"ש' עח). כיון שגלו (ישראל) היה אחד מהם מבקש ללוש עסתו ולא היה יודע במה ללוש, והיה חופר גומץ בארץ ולש עסתו בתוכה והיא מתגבלת בצרורות, וכשהיה נותנה לתוך פיו היו שניו ק ה ו ת[7]), לקיים מה שנאמר ויגרס בחצץ שני (איכה רבה, בובר, ג טז, 128). — *וְקָהֲתָה נפש האדם לאכל או מלאכל, כמו קָהוּ שניו, לא היה לו מה לאכול: נתן ריחו, מלמד שהיה ריחו של אותו הדם קשה להם והפית[8]) להם הקב"ה ריח טוב מבשמי גן עדן והיתה נפשם ק ו ה א[9]) לאכול, אמרו לו, משה רבינו, תן לנו מה נאכל, אמר להם משה, כך אמר לי הקב"ה, כל בן

(עי' אכל פגה, עמ' 4810), ומובן שבעת הבציר תקהינה שניו, כלוי לא יהיה לו מה לגרס בשניו

וכן אף בערבי זו היא משמעותו היחידה של הפעל קהי a) או אקתהי b): לא יכל האדם לאכל— אמנם שם מפני חסר תאבון, כהתפתחות מאוחרת של הוראת הפעל—ובעל ה„לסאן אל־ערב" מבאר אף את שם הקהוה באמרו כי השותה ממנה אין לו תאבון לאכל.

ממשמ' יסודית זו של קהה: לא היה לו מה לאכל, מתבארים כל שמושי הפעל, כפי שמוכח בהערות הבאות, וליתר באור עי' במאמרו של טורטשינר, לשוננו יג, עמ' 179 — 180.]

1) [כך בדפוס ויניציא ש"ה, ומעין זה בהוצאת וים, בודאי בטעות. וברש"י לפסוק (ויקר' כו כ): ותם לריק כחכם, הרי אדם שלא עמל, שלא חרש, שלא זרע, שלא נכש, שלא כסח, שלא עדר, ובשעת הקציר בא שדפון ומלקה אותו, אין בכך כלום, אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש וכסח ועדר ובא שדפון ומלקה אותו הרי שניו של זה ק ה ו ת, וקרובה לזה נסחת המלבי"ם בהוצאת הספרא שלו. וברור שאין כאן קהית השנים תוצאה של אכילת בסר אלא של הנזקים בשדה המביאים לידי נקיון שנים.]

2) [צ"ל והלקהו אין.]

a) قهى b) أقتهى

1) [כלומר, כשהיא בסר.]

2) [צ"ל כל המזדווג להם.]

3) [כך בכ"י מבית הנכות הבריטי שבספרית הלאמית בירושלם, ובדפוסים נצטרפו שני המאמרים בטעות, והכונה גם כאן: מי שאוכל את פרי הגפן כשהוא בסר, כמו במקרא.]

4) [עי' הפע', הערה.]

5) [במד"ר שה"ש ז, צוארך: וקהו שניו של אותו רשע ונמסו כדונג, בתוספת מוטעית.]

6) [ומעין הדברים האלה בארמית בתרגום הירושלמי לכתוב (ברא"ש' לג ד): עשו הוה בכי על דקהן שינוי ויעקב הוה בכי על שעשיעת צווריה. ובתרגום יונתן בהתפתחות מאחרת: עשו בכא על צערא דשינוי דאתמזמיזו ויעקב בכא על צערא דצווריה.]

7) [כקטעי מדרש והגדה (גנזי שכטר א, 274) במקום זה: קהות ונשברות. ואין ונשברות אלא תוספת מוטעית.]

8) [כך צ"ל במקום והופיע שבדפוסים, עי' עץ יוסף.]

9) [נ"א קוהה.]

נכר לא יאכל בו, עמדו והפרישו הנכרים שביניהם, והיתה נפשם קוהא לאכול, א"ל, משה רבינו, תן לנו מה נאכל, אמר להם, כך אמר לי הקב"ה, וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אותו אז יאכל בו, עמדו ומלו את עבדיהם והיתה נ-שם קוהא לאכול, אמרו לו, תן לנו מה נאכל, אמר להם, כך אמר לי הקב"ה, סינטומוס[1]), כל ערל לא יאכל בו, מיד כל אחד ואחד נתן חרבו על ירכו ומהל עצמו[2]) וכו' (מד"ר שה"ש, עד שהמלך). — *וקוֹהֶה, מ"ר קוהות, מי שנפשו קוהָה, שאין לו מה לאכול: קליפי פולין

1) [ביונ' συντόμως, בקצור.]

2) [מפרשי המדרש, שלא עמדו על כל קשרי המלה, נחלקים בבאור הבטוי: היתה נפשם קוהא לאכול; מתנות כהונה (שדבריו חשובים מפני נוסחאות הספרים הנזכרות בהם) מבאר: קוהא לאכול, כלו' קוהא ושבעים, והג' בספרים ישנים שבעים מלאכול, תן לנו וכו', כלומר אין אנו יכולין לאכול ובספר ישן גרס משה רבנו נפשנו קוהא מלאכול וכן לקמן, וגירסת הספר יש לקיימו בדוחק וכו' — ז"א כאילו הפרוש אין לנו תאבון לאכל, וזאת בעצם על פי הקריאה: קוהא מלאכול. והרמב"ן מזכיר דרוש זה בפרושו לבראשית מט י (יקהת עמים) במלים אלו: מצאתי עוד שם במדרש חזית הופיע להם הקב"ה ריח טוב מבשמי גן עדן והיתה נפשם קיהה לאכול וכו' והעניין שהיתה נפשם נחלשת ומשתברת בגופם מרוב תאותם לאכול מן הפסח שנדבק בו הריח הטוב — ז"א כאילו פרוש המלה קוהה להפך, התאוה לאכל.

אך למעשה אין כונת הפסוק לא לשביעה (מלאכול) ולא לתאוה (לאוכל) דוקא, אלא „נפשם קוהה מלאכול" (כן) היא היא מה שישראל אומרים על עצמם: תן לנו מה לאכול, כאילו נאמר שניהם קוהות מלאכול. כי כך המצב בספר: הפסח הוא בידי משה, ואין משה נותן לישראל לאכול, ועל כן שניהם ונפשם קוהות. וכן מספרים הדברים בקצור בשמות רבה יט: וכיון שעשה משה את הפסח גזר הקב"ה לד' רוחות העולם ונשבו בג"ע ומן הרוחות שבג"ע חלכו ונדבקו באותו הפסח וכו' נתכנסו כל ישראל אצל משה א"ל בבקשה ממך האכילנו מפיסחך, מפני שאנו עיפים (ואין עיף אלא רעב וצמא, כלשון הכתוב בבראשית כה ל: הלעיטני נא מן האדם האדם הזה כי עיף אנכי) מן הריח, היה אומר הקב"ה אם אין אתם נימולין אין אתם אוכלים וכו'. לפי זה הפסח הוא פסחו של משה, והוא עדיין אינו נותן לישראל לאכול ממנו, ושיניהם ונפשם קֵהות מלאכל, בנקיון שנים.]

ושומשמין, יש בהן אוכל אסורין ואם לאו מותרין וכו' קליפי אתרוג אסורין, גרעיני אתרוג מותרין, מעי אתרוג אסרין מפני שהקאות[1]) אוכלין אותן (תוספת' תרומ' י ג). מאימתי אוכלין פירות האילן בשביעית וכו' הבוסר משהביא מים כו', גבי בוסר מאי אית לך למימר, אמר רבי אבון שכן דרך הקיהות[2]) אוכלות אותו (ירוש' שביעי' ד ז). — *ובהשאלה, קָהֲתָה החרב, לא יכלה החרב לאכל או לנשך: אמר רבי ינאי וכו' בשעה שתפס פרעה את משה חייבו להתיז את ראשו, וקהת החרב מעל צוארו של משה ונשברה, הדא הוא דכתיב צוארך כמגדל השן זה צוארו של משה, אמר רבי אביתר, ולא עוד אלא שנתזה החרב מעל צוארו של משה על צוארו של קוסנתירו והרגתו וכו'[3]) (ירוש' ברכ' ט ח). א"ר ינאי, בא הקוסנטר ליתן את החרב על צוארו וקהתה החרב מעל צוארו שנעשה של שיש, ושלמה מקלס אותו צוארך כמגדל השן, א"ר אביתר, ולא עוד אלא שקהתה[4]) מצוארו והיא נהפכת על הקוסטנר וכו' (מד"ר דבר' ב)[5]). — *ובהשאלה,

1) [נ"א שהקיאות וצ"ל שהקוהות, עי' בהערה הבאה.]

2) [התלבטו במאמר זה גדולים, הואיל ולא עמדו על משמי הפעל קהה, קהו השנים, קהתה הנפש, במשמ' לא היה לבעליהן מה לאכל. וזאת הכונה: מי שאין לו כלום לאכל, הוא אוכל אפילו בסר ואפילו מעי אתרוג, ועי' במאמר הנזכר.

מחק לפי זה את המאמר מתוספת' תרומ' י ב בערך קָאָת, עמ' 5666).]

3) [עי' בהערה שאחר זו.]

4) [צ"ל שנתזה, כמו בירושלמי המובא לעיל.]

5) [דרשה זו על משה רבנו שנעשה צוארו של שיש עד שקהתה החרב, שלא יכלה לנשך אותו, אינה אלא העברת הדרשה על יעקב, שבא עשו לנשכו בשניו. כי בעוד שנזכר צוארו של יעקב בכתוב, ועל כן נדרש עליו הפסוק בשיר השירים „צוארך כמגדל השן", אין צוארו של משה בכתוב. וגם כאן נאמר בדרשה ראשונה אך: קהתה החרב, כלוי לא יכלה לנשך. אך הואיל ונוספה לדרשה זו של ר' ינאי גם דרשתו של ר' אביתר, שלפיה אף נתזה החרב מעל הצואר, על כן כתבו אף קהתה החרב מעל הצואר — כאילו יש בקהתה המשמעות של נתזה, נהפכה או נתחלקה. ולא עוד אלא הואיל וככר לא הבינו המאחרים את הבטוי קהתה החרב, הוסיפו מלה מבארת, כגון ההוספות לדרשה

קָהו השמים 1), לא עשו את מלאכתם: ולכך נקרא קהת, כמה דתימא, אם קהה הברזל, אם ראית ש ק ה ו השמים מלהוריד מטר ונעשו ברזל, כמ״ד ונתתי את שמיכם כברזל, הוי יודע בעבור עונש התורה שלא קיימו וכו' 2) (שם במד' ג). —*ובהשאלה, קָהֲתָה ההלכה: כולם אחוזי חרב, ר״מ ור' יוסי, ר״מ אומר כולם היו משננין את ההלכה כחרב, שאם בא מעשה לתוך ידיהם שלא תהא ההלכה ק ו ה א 3) להם (מד״ר במד' יח). ושכולה אין בהם, ר' לוי אמר שמלמדין דבר מתוך דבר, ר' אבא אמר שאין הלכה ק ו ה א להם (שם שה״ש, כמגדל). —ובסהס״א, בהשאלה, קְהוי לב, שאין לבו מרגיש 4): ושבט אפרים וחצי שבט מנשה שם נגד מדינת מאקה והם ועומי נפש ו ק ה ו י י לב, בעלי סוסים, יכרתו לבם 5) ולא יחוסו על אדם, ואין להם ממון כי אם שלל אויביהם והם גבורי מלחמה א' לאלף (ברא׳שית רבתי ל כד, אלבק, 127). — *וקֵהָה במשמ' נפגם, נעשה לא חד 6): ותבו ליקהת אם, לעת שיבתה בכלות כחה, לעת י ק ה ה חדוד כחה (מנחם, מחברת, קה). — *וקֵהָת במשמ' התקשה בדבר הלכה 7): ולשון מקהו קהיאתא אינו אלא לשון פירכות וקושיות, שהיו מקשים ומפרכים בה קושיות הרבה, כי המתקשה בדבר יקרא ק ו ה ה בלשון הכמים (רמב״ן, בראש' מט י).

—פִעֵ', קֵהָה, — קֵהָה האדם את (כלי) הברזל, לא

על יעקב ועשו וכגון המלה „ונשברה" בירושלמי המובא לעיל, שאינה אלא תוספת שבטעות.]

1) [אין כאן בטויים ששמשו בלשון באמת, אלא לפנינו העברת הדרשה על ענינים שונים, ואין לדעת אם בעלי הדרשות הבינו את הכתוב בקהלת שדרשו אותו, כבונתו הראשונה.]

) [עי' פִע', קֵהָה הרקיע.]

) [כך צ״ל ולא ק ו ר א כבדפוסים.]

4) [עי' בהערה שאחר זו.]

5) [מעין פרוש לצרוף קהויי לב יש לראות במלים יכרתו לבם ולא יחוסו על אדם, כלו' יעקרו כאלו את לבם מקרבם לבל ירחמו — ואין מקום לתקונים שהצעו (עי' בהערות אלבק למקום), וכנראה השתמש כותב הדברים במלה קהוי בעקר ע״פ ההבנה המאחרת של קהת במשמ' נטלה חורפתו וכדו'.]

6) [ע״פ הבנה זו בכתובים.]

7) [ע״פ הבנה זו של קהה, ועי' פִע', הערות.]

נתן לו מה לנשך ולחתך: אם קֵהָה 1) הברזל והוא לא פנים קלקל וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמת (קהל' י י). — *וקֵהָה הרקיע, לא עשה את מלאכתו: אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל, אם ראית רקיע ש ק י ה ה כברזל מלהוריד טל ומטר בשביל מעשה הדור שהן מקולקלין, שנא' והוא לא פנים קלקל, מה תקנתן, יתגברו ברחמים וכו' 2) (כ' אמי, תענ' ז:). —*וקֵהָה (בהלכה), לא גרס את ההלכה 3): אם בהרת קדמה לשער לבן טמא, ואם שער לבן קדם לבהרת טהור, ואם ספק טמא, ור' יהושע ק י ה ה 4) (נגעי' ד יא). — ואמר הפיטן: כי ק י ה ת

---

1) [ע״פ כל שמושו של פעל זה אין להבינו גם כאן במשמ' לא חד, ולמעשה לא הושג בדרך זו כל פרוש מסתבר לכתוב, ומה זול חכנו של משל זה אם אין כונתו אלא זו, שצריך ללטש את כלי הברזל לפני השמוש בהם. אלא הכונה לעובדה, המשמשת נושא לפתגמים אצל כל העמים, שהברזל מ ת ק ל ק ל ו מ ע ל ת ח ל ו ד ה אם האדם מקהה את שִנּוֹ של הגרזן והחרב, ואינו נותן להם לאכל ולנשך, וזאת כדבר מוסר לאדם שגם הוא צריך לגבר חילים להשתמש באבריו וברוחו לעבודה. וזה פרוש הכתוב: אם בטלת את הברזל מאכילה, מפעלה, כלום לא יקלקל את פניו, ויעלת חלודה? כך וחילים יגבר האדם, בעבודה ובתורה, ויתרון לו אם הוא מכשיר את עצמו בהכמה.]

2) [שם בדרוש על אותו פסוק בא גם מאמרו של ריש לקיש: אם ראית תלמיד שלמודו קשה עליו כברזל וכו' ואין ספק שהעקר גם כאן: שלמודו ק ה ה עליו, כלשון הכתוב. ועי' נִפע' והִתפ'.]

3) [כמבֹאר גם לקמן בבנין נפע', השתמשו חז״ל לגבי ההלכה בלשונות הלקוחות מענין האכילה. כך אמרו גרס, במשמ' למד וסבר, ולא גרס במשמ' לא הסכים, וכך בא גם קהה, שהוא הנגוד של גרס, במשמ' לא גרס, לא סבר כך. והמפרשים התקשו בפרוש תבטוי.]

4) [במדב״מ: ר' יהושע ק י ה א. בספרא ויס תוריע, פרשת נגעים פרק ב: רבי יהושע אומר כ ה ה. וכן בנזיר (סה:): ורבי יהושע אומר כיהה, מאי כיהה, אמר רב יהודה כיהה וטהור, ודילמא כיהה וטמא וכו'. ובנדה יט.: ורבי יהושע אומר כהה ואמר רבה כהה וטהור בנגעי (צ״ל כנגעי?) בתים. וברש״י שם: כהה טהור, הרי הוא כנגע שכהה מראיתו בשבוע של הסגר שהוא סימן טהרה דכתיב והנה כהה הנגע וגו' ובשם רבי משה הדרשן שמעתי קיהה, כלומר קיהה בדבר ונחלק עליו וכן מצאתי בת״כ ר' יהושע קיהה וטיהר

קילקל קילל קודש, כי רמות רמז רעות רזם (ינאי, כי אמר, קרוב' ויקר', זולאי, קלד). — ובסהמ״א, במשמ' נעשה פגום, לא חד: וכן הברזל כשתחתוך בו הרבה קהה הברזל זה פי' ר״ת ז״ל (ערוך ערך קה).

—נִפע', *נִקְהָה,—בהשאלה, נִקְהָה אדם או עם [1]), נטל ממנו הכח לנשך: אם נקהת אומה שהיה קשה כחה כברזל דכתיב ואתכם לקח יי׳ ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים, והוא לא פנים קלקל. ואין הקב״ה מסביר פנים לדור, קלקל, מעשים רעים יש בדור וכו׳ (ר׳ ברכיה, מד״ר קהל׳ סדרא תליתאה, אס קהה). — ונִקְהָה תלמודו של אדם עליו [2]), לא נגרס התלמוד, לא למדו אותו: ד״א אם קהה הברזל, אם נקהה תלמודך עליך כברזל, והוא לא פנים (קלקל), אינו בא לידך לְהַסְבִּירו בפניך, קלקל [3]) עליו בחילך (שם שם). — ובסהמ״א: נִקְהוּ שִׁנָּיו: ומשום ר׳ משה הדרשן שמעתי ור׳ יהושע קיהה, מאי קיהה, אמר רבה, קיהה וטיהר, כלומר קיהה בדבר ונחלק עליהם וטיהר כאדם שנקהו שיניו על אדם שאין משגיח לדבריו (תוספת ברש״י מנ״י כ״י, כתוב׳ עה:).

—הִפע׳, *הִקְהָה,—הִקְהָה את שני פלוני, גרם לו שתקהינה שניו, שלא יהיה לו מה לאכל, מנע אכל מפיו: רשע מה הוא אומר, מה העבודה הזאת לכם, לכם ולא לו, ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר אף אתה הקהה את שיניו [4]) ואמור לו בעבור זה עשה יי׳ לי בצאתי ממצרים. לי ולא לך, אלו היית שם לא היית נגאל (מכי׳ מסכתא דפסחא, יח). כי מי בז ליום קטנות וכו׳ אלו קטני בני רשעי ישראל שמבזבזין דין אביהם לעתיד לבוא, אומרים לפניו, רבונו של עולם, מאחר שאתה עתיד ליפרע מהן למה הקהית שיניהם בם [1]) (רבא, סוטה מח:—מט.). רב הונא אשכח תומרתא דחינוניתא וכו׳ אתא רבה בריה וכו׳ יהבה ניהליה, אדהכי אתא אבא בריה (של רבה), שקלה יהבה ניהליה, א״ל, בני, שמחת את לבי והקהית את שיני [2]) (שם מט). קרח, שנעשה קרחה בישראל וכו׳, בן קהת, בן שהקהה שיני מולידיו [3]) וכו׳ (ר״ל, סנה׳ קט:). עד כי יבא שילה, זה מלך המשיח, ולו יקהת עמים שהוא בא ומקהה שיניהם של עכו״ם [4]) (מד״ר ברא׳ לח). ולו יקהת עמים, מי שמקהה שני כל האומות [4]), שנאמר, ישימו יד על פה אזניהם תחרישנה (שם שם לט). מה דרכו של חול מקהה שיניו, כך ישראל לימות המשיח מבלין כל האומות וכו׳, מה חול אדם נוטל ממנו מלא קמצו ונותן לעיסה או לתוך התבשיל אין בריה יכול לטעמו, שהוא מקהה את שיניו [5]), כך הם ישראל, כל מי שהוא בוזזן או גוזלן בעולם הזה הוא מקהה את שיניו לעתיד לבא (שם במד׳ ב). — ואמר המליץ: לא תשחק בו (בבנך) פן תעצב עליו ולא תניחנו באות נפשו פן יקהה שניך [6]) (ב״ז, ב״ס ל י).

ע״כ. ועי׳ בתוס׳ שם, ד״ה אמר. ושם מובא: ורבינו תם (צ״ל ורבינו חננאל) גרים ור׳ יהושע קיהה, פירוש עמד למנין דקיהא לשון אסיפה כמו מקהן אקהייתא בשוקא וכו׳ ועי׳ גם בתוס׳ סנה׳ פז:, ד״ה רבי, ובערוך ערך כה וערך קה, ובתוס׳ יבמ׳ קי:, ד״ה וקסקוו. ועל פי הנוסח ר׳ יהושע אומר כהה, יהי פרושו כהה, לא ברור, ואז אין המאמר ענין לשרש קהה.]

[1]) [אין גם שמושים אלו אלא תמונות, בהמשך הדרשות על הכתוב אם קהה הברזל, שהוא עצמו כבר משוה את ההכמה לברזל, ואין להניח שהיו שמושים באלו בלשון ממש.]

[2]) [עי׳ בהערות לִפע׳ והִתפ׳.]

[3]) [ז״א הקל.]

[4]) [כשם שמספר (עי׳ לעיל, קל) על זבח הפסח הראשון כי קהו שני העם ונפשם, הואיל ולא נתן להם משה לאכל מזבחו עד שהפרישו את הזרים מביניהם ונמולו, כך אל תתן לרשע זה לאכל מן הפסח, ורמז לכך בדברי הכתוב אשר עשה יי׳ לי: לי ולא לו נתן לאכל מן הפסח.

וכבר בא בטוי זה גם בדברי ב״ס העברי, עי׳ לקמן בסהמ״א, הערה.]

[1]) [כלומר: למה לא האכלתם בעולם הזה, כלשון חז״ל: תלמידי אברהם אבינו אוכלים בעולם הזה (אב׳ ה יט).]

[2]) [כלומר: ולאכל לא השארת לי דבר. ונראה שאין הדברים על אבא בנו של רבה אלא הכפלה מוטעית של הדברים על רבה עצמו.]

[3]) [כלומר: הרעיבם, ולא כלכל את שיבתם.]

[4]) [אינו נותן להם מטוב האל, בעוד „ועמי את טובי ישבעו״.]

[5]) [המלים אין בריה יכול לטעמו הן באור נכון למלים שהוא מקהה את שיניו, מרעיבו.]

[6]) [אמנם לא נשמר המקור העברי של פסוק זה, אבל מן הסורי: לא תאזל עמה איך צבינה דלא

הפ', *נתקהה, — נתקהה הרב על התלמיד, התלמיד על הרב, נעשה לו כענבים שאינם נתנים לאכילה: אם קהה הברזל, אם נתקהה 1) הרב על התלמיד כברזל, והוא לא פנים, ואין הרב מסביר פנים לתלמיד, קלקל, קילקול מעשים יש בתלמיד וכו' ד"א אם קהה הברזל, אם נתקהה התלמיד על הרב וכו' קלקול מעשים יש בתלמיד וכו' (מד"ר קהלת פרשת תליתאה, אם קהה).

ב. *קָהָה, פ"ע, — כמו כָּהָה, היה עכור, מטנף: ניטנפו רגליו מטבילן במים ואינו חושש וכו' הורי רבי אחא בבא מן הדרך והיו רגליו קיהות 2) עליו שמותר להרחיצן במים (ירוש' יומא ח ח).

קהה, ש"נ, סמי' קְהַת, — כמו יְקָהָה: עין תלעג לאב ותבז לִקְהַת 3) אם יקרוה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי ל יז).

*קֵהֶה, ת"ז, — תכונת הדבר שאינו נתן לאכילה 4), ungeniessbar; non mangeable; uneatable, עֲנָבִים קֵהוֹת, ענבים שאינם נתנים לאכילה: הלומד מן הקטנים למה הוא דומה, לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגתו, והלומד מן הזקנים למה הוא דומה, לאוכל עֲנבים בשולות ושותה יין ישן (רבי יוסי בר יהודה איש כפר הבבלי, אבו' ד כ 1)). — ובהשאלה, הֲלָכוֹת קֵהוֹת, שאין לגרס אותן, בדמיון לענבים קהים: אם הלכות קהית תחת לשונך דבש וחלב, הלכות המאוששות 2) עאכ"ו (ר' ברכיה, מד"ר שה"ש, כפת). —וּמַעֲשֶׂה הלכה קֵהֶה: דבר אחר, אבחר דרכם ואשב ראש, בזמן שהיתה ההלכה והמעשה מכוונים לפני הייתי מוציאה, והמעשה שהיה קהה הייתי שואלו ומכהרו (פסיק' רב', הלכי הלכי, קנ.). — ובסהמ"א, יַיִן קֵהֶה, יין חמוץ: בקיוהא דחמרא, ביין קהה, איוגר"א 3) בלעז (רש"י כתוב' עה.) — *וקֵהֶה, במשמ' לא חד, stumpf; émoussé; blunt, ובהשאלה, זָוִית קֵהָה, מְשֻׁלָּשׁ קֵהֵה זָוִית, נוהג בדבור ובספרות. — ועי' קל ופע'.

*קֵהוּי, ש"ז, — קֵהוּי קְרָבַיִם, מניעת המעים מאכילה ומיציאה לצרכים, ואמר הפיטן: והתיצב בקידום קיהוי קרביים 4) לפני קוצף קנות קנויים (ינאי, והסילב באימת, קרוב' שמות, זולאי פה). — וקֵהוּי שִׁנַּיִם: ויקרא את שמה יקתאל, שהיתה לו לקיהוי שינים כמו שכתוב אחרי בוא אמציהו מהכות את אדומים ויבא את אלהי בני שעיר לאלהים ולפניהם ישתחוה וגו' והוכיחו הנביא ואמר לו ידעתי כי יעץ אלהים להשחיתך וכו' (רש"י, מ"ב יד ז). — וקֵהוּי בלבד: לרבא א"ל קאוי עסקך, לשון קהוי, הכל ישנאוהו (הוא, ברכ' נו.). — ובמשמ' חֲמִיצוּת: בית חרוסת, כלי שנותנין בו חומץ וכל דבר שיש לו קיהוי ורגילין ליתן בו קמח ועשוי לתבל בו בשר כל ימות השנה והקמח מתחמץ מחמת הקיהוי, ולשון חרוסת קיהוי, אייגורו"ש 5) בלעז (הוא, פסח' ל:).

נרגוז ולחרתא נקהא שניך, והיוני: γομφιάσεις τοὺς ὀδόντας יוצא ברור, כי היה בטוי זה במשמ' ירעיבך, לא יכלכל את שיבתך, במקור, וגם מ. צ. סגל א. כהנא תרגמו: לא תשחק בו (צ"ל לא תרַצהו) פן יצערך ובאחרית יקהה שניך.]

1) [אמנם ספק הוא אם היה בטוי כזה במציאות, ואפשר שאין כאן אלא התפתחות של מאמר אחר, שעקרו: תלמיד חכם שנתקהה עליו תלמודו כברזל (עי' קל, כפע'). ואך מתוך הקריאה או המבטא תלמידו במקום תלמודו הגיעו לידי צורת הדרוש על הרב שנתקהה עליו תלמידו וכדומה, שאיני בא כך במקור אחר.]

2) [אין ספק שהכונה לרגלים מטנפות, כי על כן צריך להרחיץ אותן, ודברי רבי אחא קרובים אל דברי הכריתה הקודמת: ניטנפו רגליו.]

3) [כך הנוסח (במקום לִיקְּהַת) בכמה כ"י וכן בדפוסים וכ"י של הירושלמי (פאה א א) ושל מדרשים (עי' ליבכך במדרש הגדול שמות, הופמן, 229), וכך דעת כמה פרשנים בימי הבינים, ועי' הערת המחבר בעמוד 2131.

4) [עי' בהערות הקודמות.]

1) [בקצת דפוסים ד כו.]

2) [גם זה בדמיון לענבים, שנעשו אשישות, בשלות.]

3) [aigre.]

4) [על פרעה מדבר כאן שמשה קדמו בבקר, ושהתפאר שאינו אוכל ואינו יוצא לנקביו, לפי הנאמר במדרש רבה (שמות ט): לך אל פרעה בבקר הנה יוצא המימה, לא היה יוצא אלא המימה, לפי שאותו רשע משתבח ואומר שהוא אלוה ואינו יוצא לנקביו, לפיכך היה יוצא בבקר, בשעה שהוא נצרך תפוש אותו, ע"כ. ואולי יש לקרא: קהוי קרבים, כת"ז על פרעה.]

5) [aigre.]

קְהוּת, ש"נ,—תכונת הדבר הקֵהה, שאינו חד, נהוג בדבור ובספרות.

א. **קְהִיָּה**, ש"נ,—כמו יְקִיעָה, נְקִיעָה, ואמר הפיטן: וירא אלהים וכו' (אל פונה) והולך בתום ולקהיותו חבש מתום[1] (ינאי, אל אב, קרוב' בראש', זולאי, כ).

ב. **קְהִיָּה**, ש"נ, — כמו יְקָהָה במשמ' אספה: ולו יקהת עמים, אסיפת העמים שהיו"ד עיקר היא ביסוד כמו יפעתך, ופעמים, שנופלת ממנו וכו' ויכול היה לומר קהיות עמים[2] (רש"י, בראש' מט י).

ג. **קְהִיָּה**, ש"נ, — חלישות ושבירה: שהחלישות והשבירה ענין שוה והקהיה תכלול את שניהם (רמב"ן, בראש' מט י).

קִהָיוֹן, ש"ז, — קִהָיוֹן שנים, נקיון שנים[3], ואמר הפיטן: שניך כעדר הרחלים הדורות בנקיון בלי בם קהיון, מחלב קיפיון בלי בו קיקלון (ינאי, אילי מלאכים, קרוב' פסח, זולאי, רעח).—ובמשמ' המיצות: קיוהא, קהיון שיניים, איגרו"ל בלעז (רש"י, כתוב' סח.).

1) [יעקב איש תם, הוא ההולך בתם, והדברים מיסדים על תרג' הקטעים הארמי לבראש' (לב כו): ותקע כף ירך יעקב): וקהת כף ירכיה דיעקב. וע"פ הארמי בונה הפיטן ש"ע עברי קְהִיָּה.]

2) [רש"י לשיטתו, שהיא שיטת מנחם, חושב שאפשר לאמר אף מן יקה, ביוד היסוד, קְהִיָּה, וכן הוא אומר מן יקה (ולא מן קהה) בנפע': ליקהת אם, לקמטי' הנקבצי' ונקהין בפני אמו, לשון יקהת עמים, קבוצת עמים, והיו"ד יסוד כמי יפעת ויעלת חן, ע"כ. ואולי ע"פ נִצַּב מן יצב, ועי' קְהִלָּה, הערה.]

3) [במשמ' בטוי זה בכתוב (עמוס ד ו), וכנגוד לכך אומר הפיטן: בנקיון ממש ולא בזה, המתורגם קהיון.

בילקוט שמעוני (איכה תתקלו) כתוב: ובאו מלאכי השרת ואמרו זל"ז כך אמרנו זל"ז בשעה שהלך אברהם ועקד את יצחק בנו ע"ג המזבח, בואו ונראה את הבן שנתן לו בקהיות שנים למאה שנה ואינו חס עליו ועכשו לא תזכור זאת ותרחם עליו, ע"כ. אך אין ספק שיש כאן טעות מעתיק שכתב כך במקום: בק' שנים, ופרושו בצדו: למאה שָׁנִים.]

קהל[1], ממנו *הִקְהִיל[2], *הִתְקַהֲלוּת[3], מַקְהֵל, *מַקְהֵל, *מַקְהֵלָה, קָהָל, קָהָל, קְהִלָּה, *קְהִלִּיָּה, קְהִלַּת, קֹהֶלֶת.

קָהַל, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—נפע', נִקְהַל, נִקְהֲלוּ, נִקְהָלִים, הִקָּהֵל, יִקָּהֵל, תִּקָּהֵל, יִקָּהֲלוּ,—נִקְהַל העם, נִקְהֲלוּ בני אדם, נועקו, התאספו, sich versammeln; s'assembler; to assemble: וַיִּקָּהֲלוּ כל עדת בני ישראל שלה (יהוש' יח א, כב יב). ויצאו כל בני ישראל וַתִּקָּהֵל העדה כאיש אחד למדן ועד באר שבע וארץ הגלעד אל יי' המצפה (שפט' כ א). ויעבר בכל שבטי ישראל אבלה ובית מעכה וכל הברים וַיִּקָּהֲלוּ[4] ויבאו אף אחריו (ש"ב כ יד). אשר נתן המלך ליהודים אשר בכל עיר ועיר לְהִקָּהֵל ולעמד על נפשם (אסתר ח יא). נִקְהֲלוּ היהודים בעריהם בכל מדינות המלך אחשורוש לשלח יד במבקשי רעתם (שם ט ב). וַיִּקָּהֲלוּ היהודיים אשר בשושן גם ביום ארבעה עשר לחדש אדר וכו' ושאר היהודים אשר במדינות המלך נִקְהֲלוּ ועמד על נפשם וכו' והיהודיים אשר בשושן נִקְהֲלוּ בשלושה עשר בו ובארבעה עשר בו וכו' (שם שם יה–יח).—ונִקְהֲלוּ אֶל מקום: וַתִּקָּהֵל העדה אל פתח אהל מועד (ויקר' ח ד). — ונִקְהֲלוּ למקום: וביום הרביעי נִקְהֲלוּ לעמק ברכה (דהי"ב כ כו).—ונִקְהֲלוּ עַל אדם, אצלו: וַיִּקָּהֵל העם על אהרן ויאמרו אליו קום עשה לנו אלהים (שמות לב א). וַיִּקָּהֲלוּ על משה ועל אהרן ויאמרו אלהם רב לכם (במד' טז ג). ויהי בְּהִקָּהֵל העדה על משה ועל אהרן ויפנו אל אהל מועד והנה כסהו הענן (שם יז ז). ולא היה מים לעדה וַיִּקָּהֲלוּ על משה ועל אהרן (שם כ ב). — ונִקְהֲלוּ אֶל אדם:

1) [השרש קהל נמצא בשבא' בצורה קהלת במשמ' עדת עובדי אחד האלים, ואולי באשור' קאל (פע') במשמ' קָהַל ואסף. אבל יש מחברים קהל עם קול (עי' בפרט מנדלקרן), ואולי נולד הפעל קהל בתוספת ה בִּגְעירה (hiatus) בין שתי התנועות כדגמת בהת, רהט בארמ' וכן מהל וכדו' לעמת בוש, רוץ, מול בעבר', ויהיה עקר משמעותו קרא לאספה, הזעיק. ועי' בהערות לערכים קְהִלַּת, קֹהֶלֶת לְהַקָּה.]

2) [עי' קָהַל, הפע'.]

3) [נוהג בדבור ובספרות.]

4) [כך הקרי, והכתיב: ויקלהו.]

ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל (מ"א ח 3) מדוע נבית בשם יי' לאמר כשלו יהיה הבית הזה והעיר הזאת תחרב מאין יושב ויקהל כל העם אל ירמיהו בבית יי' (ירמי' כו ט). ויקהלו אל המלך כל איש ישראל בחג (דה"ב ה ג). — ובתו"מ: בקהלם אל תחד כבודי, בשעה שהן נקהלין על משה בעדת קרח (מד"ר ברא"ש' לח). — ואמר הפיטן: ולדיו הון בעוצר נקהלים, פארך מביעים ושמך מהללים (משלם בר קלונימוס, אחדת, קרוב' יוה"כ). — ואמר המשורר: לכבוד כתב ידך ביום שנקהלו תזכר ותצילם בעת יתהלכו (שלום שבזי, אזיל דמעותי, שירי תימן, 99). כי סבבו עלי כלבים, מכל עברים נקהלו, פרא ואריה עם זאבים, לבו ונפשו הבהלו (הוא, אם כנעלו, שם, 158). ואשמחה בין המסבים, מה טוב ונעים נקהלו (שם שם). תורה נביאים עם כתובים, מזה אלי זה ישאלו, אשאל לדוד בין הכרובים, ייטיב לעם שנקהלו (שם, 159). קומו עלו, עם נסגלו, חן קבלו, הקהלו, ציון תהו עולים (הוא, מה טוב, שם, 169).

—הפע', הקהלת, הקהילו, הקהיל, הקהל־, הקהל, הקהילו, יקהי/, יקהל, יקהיל, יכהל, יכהלו,—דכהיל את העם, אסף אותו, הזעיקו: יום אשר עמדת לפני יי' אלהיך בחרב באמר יי' אלי הקהל לי את העם ואשמעם את דברי (דבר' ד י). הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך (שם לא יב). ויקהל דויד את כל ישראל מן שיחור מצרים ועד לבוא חמת להביא את ארון האלהים מקרית יערים (דה"א יג ה). ויקהל דויד את כל ישראל אל ירושלם להעלות את ארון יי' (שם יה ג). — ואת העדה, הקהל: ויקהל משה את כל עדת בני ישראל (שמות לה א). ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד (ויקר' ח ג). ואת כל העדה הקהילו באחד לחדש השני (במד' א יח). והקרבת את הלוים לפני אהל מועד והקהלת את כל עדת בני ישראל (שם ח ט). ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו (שם י ז). ויקהל עליהם קרח את כל העדה אל פתח אהל מועד (שם יו יט). קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך וכו' ויקהלו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע (שם כ ח–י). — ואת זקני העם: הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושטריכם (דבר' לא כח). אז יקהל שלמה את זקני ישראל ואת כל ראשי המטות נשיאי האבות לבני ישראל אל המלך שלמה ירושלם (מ"א ח א). ויקהל דויד את כל שרי ישראל שרי השבטים ושרי המחלקות המשרתים את המלך ושרי האלפים ושרי המאות ושרי כל רכוש ומקנה למלך ולבניו עם הסריסים והגבורים ולכל גבור חיל אל ירושלם (דה"א כח א). — ואת אנשי המלחמה: ויבאו רחבעם ירושלם ויקהל את כל בית יהודה ואת שבט בנימן מאה ושמנים אלף בחור עשה מלחמה להלחם עם בית ישראל (מ"א יב כא). חלשלל שלל אתה בא הלבז בז הקהלת קהלך לשאת כסף וזהב לקחת מקנה וקנין לשלל שלל גדול (יחזק' לח יג). — ובלי השלמה: אם יחלף ויסגיר ויקהיל ומי ישיבנו[1] (איוב יא י). — ובתו"מ: בא פפוס ומצאו לרבי עקיבא שהיה מקהיל קהילות ברבים ועוסק בתורה (ברכ סא:). בקהלם אל תחד כבודי, כשיקהיל[2] קרח את עדתו לחלוק לא יתיחד שמי עליהם (מד"ר ברא"ש' לט). — ובסהמ"א: מש' הקהיל[3] את ישי' ואמר להם אתם נצבים היום כלכם וגו' (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 156). — *הקהל, קריאת משנה תורה על ידי המלך ביום ראשון של חל המועד סכות שלאחר השמיטה באזני כל ישראל, ככתוב בדברים לא יה: הקהל את העם וכו': באלו אמרו מקדימין ולא מאחרין, אבל זמן עצי כהנים וט' באב, חגיגה והקהל מאחרין ולא מקדימין (מגי' א ג). —ואמר המשורר: לבית השואבה נרוץ בשמחה, וההקהל כלל אבות ובנים, ונשיר לך בשיר מזמור לתודה, וההלל עלי עוגב ומנים (דוד בן שלמה הלוי, אסבה, שירי תימן, 236). וננצ'ר כיף הוא אלהקהל וההלל בכל יום[4] (שם, 280). — ותה"ס, *בהקהל, בהקהל, בנכחות כל הקהל: פרשה זו (קדושים) נאמרת בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה (כ' חייא, מד"ר ויקר' כד). למה נקרא שמו קהלת, שהיו דבריו נאמרין בהקהל, ע"ש שנאמר אז

---

1) [כנראה הכונה למת, אשר אחרי שיחלוף ואחר שהקהיל והסגיר אותו האל בשאול, אין מי שישיבנו. ואולי צ"ל בנפע' ויקהל, ויסגר.]

2) [נ"א: כשיקהל, ועי' נפע'.]

3) [כתוב: הקיל.]

4) [בשירה שחציה ערבית.]

יקהל שלמה (שם קהל' א ב). — ואמר המשורר: נשמחה עמך ונגל, נענה לאל בהלל, נשבת אחך ב ה ק ה ל, נדרשה פשט וסודי (סעדיה בן עמרם, חן אסיפה, שירי תימן, 43).

—הִסְפ', *הִתְקַהֵל,—כמו נִפְע': ד"א ולו יקהת עמים, מי שאו"ה מ ת ק ה ל י ן עליו שנא' שורש ישי אשר עומד לנס עמים אליו גוים ידרושו (מד"ר ברא' לט).

—קָל, בינ' פָעוּ' *קָהוּל, מ"ר קְהוּלִים,—כמו נִפְע', ואמר הפיטן: ואחריו בכו אראלים וספדוהו והילילו בני אלים והם צפופים כתלי תלים חבילות ק ה ו ל י ם ואהלים כלולים (מי גבר, קבץ על יד יא, כג).

—פִעֵ', *קִהֵל,—כמו הִפְע': קהלת, על שם ש ק י ה ל חכמות הרבה (רש"י, קהל' א א). — ואמר הפיטן: מלך ק ה ל מלכי אדמה, בסערו משא דומה (ר"א קליר, מלך אזור, יוצ' א ר"ה). ק י ה ל ו גדודים ואיחדו רכבם (יוסף אלברדאני, פיוט ז פסח, גנזי שכטר ג, 105).

—הָפְע', *הֻקְהַל,—נוהג בדבור ובספרות.

קָהָל, ש"ז, סמי' קְהַל, כנ' קְהָלֶךָ, קְהָלֵךְ, קְהַלְכֶם, קְהָלָם,—קבצת בני אדם שנקהלו, ז"א שנזעקו יחד, multitude ; foule; Volksmenge: את הדברים האלה דבר יי' אל כל קְהַלְכֶם בהר מתוך האש הענן והערפל (דבר' ה יט). וידעו כל הַקָּהָל הזה כי לא בחרב ובחנית יהושיע יי' (ש"א יז מז). ויסב המלך את פניו ויברך את כל קְהַל ישראל וכל קְהַל ישראל עמד (מ"א ח יד). וישלחו ויקראו לו ויבאו ירבעם וכל קְהַל ישראל וידברו אל רחבעם לאמר (שם יב ג). ויקמו אנשים מזקני הארץ ויאמרו אל כל קְהַל העם לאמר (ירמ' כו יז).—ושל אנשי צבא: כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל קְהַל גוים גדלים מארץ צפון וערכו לה (ירמ' נ ט). והעלו עליך קָהָל ורגמו אותך באבן ובתקוך בחרבותם (יחזק' טז מ). העלה עליהם קָהָל ונתן אתהן לזעוה ולבז ורגמו עליהן אבן קָהָל [1]) וברא אותהן בחרבותם (שם כג מו–מז). הנני מביא אל צר נבוכדראצר מלך בבל מצפון מלך מלכים בסוס וברכב ובפרשים וְקָהָל ועם רב (שם כו ז). שם אשור וכל קְהָלָהּ סביבותיו קברתיו כלם

[1]) [אולי נוספה כאן המלה ע"פ הקודם, כדעת רבים.]

חללים הנפלים בחרב אשר נתנו קברתיה בירכתי בור ויהי קְהָלָהּ סביבות קברתה (שם לב כב–כג). הכן והכן לך אתה וכל קְהָלֶךָ [1]) הנקהלים עליך והיית להם למשמר (שם לח ז). הלבו בו הקהלת קְהָלֶךָ (שם שם יג).—וביחוד בהדגשה קָהָל גָּדוֹל (מְאֹד): ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קָהָל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים (מ"א ח סה). הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתים מירכתי ארץ בם עור ופסח הרה וילדת יחדו קָהָל גדול ישובו הנה (ירמ' לא ז). ובאת ממקומך מירכתי צפון אתה ועמים רבים אתך רכבי סוסים כלם קָהָל גדול וחיל רב (יחזק' לח יה). ויעש שלמה את החג בעת ההיא שבעת ימים וכל ישראל עמו קָהָל גדול מאד מלבוא חמת עד נחל מצרים (דהי"ב ז ח). — וְקָהָל רב (מאד): והוצאתי אותך ואת כל חילך סוסים ופרשים לבשי מכלול כלם קָהָל רב צנה ומגן תפשי חרבות כלם (יחזק' לח ד). —וקָהָל לָרֹב מאד: ויאספו ירושלם עם רב לעשות את חג המצות בחדש השני קָהָל לרֹב מאד (דהי"ב ל יג). —וּקְהַל אנשים ונשים וילדים: ויענו את ירמיהו כל האנשים הידעים בי מקטרות נשיהם לאלהים אחרים וכל הנשים העמדות קָהָל גדול (ירמ' מד יה). וכהתפלל עזרא וכהתודתו בכה ומתנפל לפני בית האלהים נקבצו אליו מישראל קָהָל רב מאד אנשים ונשים וילדים (עזר' י א). ויביא עזרא הכהן את התורה לפני הַקָּהָל מאיש ועד אשה וכל מבין לשמע (נחמ' ח ב). ואת התיחש הכהנים לבית אבותיהם והלוים מבן עשרים שנה ולמעלה במשמרותיהם במחלקותיהם ולהתיחשם בכל טפם נשיהם ובניהם ובנותיהם לכל ק ה ל (דהי"ב לא יז–יח).—וּקְהַל עַמִּים, במשמ' עמים רבים: ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית לִקְהַל עמים (ברא' כח ג). גוי וּקְהַל גוים יהיה ממך (שם לה יא). הנני מפרך והרביתך ונתתיך לִקְהַל עמים (שם מח ד). — והַקָּהָל, הַקָּהָל הַזֶּה, כבנוי לעם ישראל שיצאו ממצרים: ויאמרו אלהם בני ישראל מי יתן מותנו ביד יי' בארץ מצרים וכו' כי הוצאתם אתנו אל המדבר הזה להמית את כל הַקָּהָל הזה ברעב (שמות יו ב–ג). ואם כל עדת ישראל ישגו

[1]) [מנחת שי: ברוב הספרים חסר יו"ד אחר למ"ד וחילוף זה הוא ג"כ על הקהלת ק ה ל ך שבסמוך.]

ונעלם דבר מעיני הַקָּהָל וכו׳ והקריבו הַקָּהָל פר בן בקר לחטאת וכו׳ חטאת הַקָּהָל הוא (ויקר׳ ד יג-כא). ובהקהיל את הַקָּהָל תתקעו ולא תריעו (במד׳ י ז). הַקָּהָל חקה אחת לכם ולגר הגר (שם יה יה). ויקח אהרן כאשר דבר משה וירץ אל תוך הַקָּהָל והנה החל הנגף בעם (שם יז יב). ויבא משה ואהרן מפני הַקָּהָל אל פתח אהל מועד וכו׳ ויקהלו משה ואהרן את הַקָּהָל אל פני הסלע וכו׳ ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לא תביאו את הַקָּהָל הזה אל הארץ אשר נתתי להם (שם כ ו—יב). ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הַקָּהָל את כל סביבתינו כלחך השור את ירק השדה (שם כב ד). — וּקְהַל ישראל, קְהַל עדת ישראל, קְהַל יי׳, במשמ׳ זו: ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אלהם רב לכם כי כל העדה כלם קדשים ובתוכם יי׳ ומדוע תתנשאו על קְהַל יי׳ (שם יו ג). וירב העם עם משה ויאמרו לאמר וכו׳ ולמה הבאתם את קְהַל יי׳ אל המדבר הזה וכו׳ (שם כ ג—ד). וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבאו לכפר בקדש עד צאתו וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קְהַל ישראל (ויקר׳ יו יז). וידבר משה באזני כל קְהַל ישראל את דברי השירה הזאת עד תמם (דבר׳ לא ל). לא היה דבר מכל אשר צוה משה אשר לא קרא יהושע נגד כל קְהַל ישראל והנשים והטף והגר ההלך בקרבם (יהוש׳ ח לה). ושחטו אתו כל קְהַל עדת ישראל בין הערבים (שמות יב ו). ויפל משה ואהרן על פניהם לפני כל קְהַל עדת בני ישראל (במד׳ יד ה). — וַעַם הַקָּהָל, ההדיוטות, בנגוד לכהנים: וכפר את מקדש הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח יכפר ועל כל עם הַקָּהָל יכפר (ויקר׳ יו לג). — בָּא בַּקָּהָל, בִּקְהַל יי׳, התקבל כְּחָבֵר בְּחֶבֶר בני ישראל: לא יבא פצוע דכה וכרות שפכה בִּקְהַל יי׳ לא יבא ממזר בִּקְהַל יי׳ גם דור עשירי לא יבא לו בִּקְהַל יי׳ לא יבא עמוני ומואבי בִּקְהַל יי׳ גם דור עשירי לא יבא להם בִּקְהַל יי׳ עד עולם (דבר׳ כג ב—ד). ידו פרש צר על כל מחמדיה כי ראתה גוים באו מקדשה אשר צוית לא יבאו בַקָּהָל לך (איכה א י). ביום ההוא נקרא בספר משה באזני העם ונמצא כתוב בו אשר לא יבא עמני ומאבי בִּקְהַל האלהים עד עולם (נחמ׳ יג א). — ונכרת מתוך הַקָּהָל, אם בידי אדם או בידי שמים: ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ונכרתה הנפש ההוא מתוך הַקָּהָל (שם יט כ). — ואבד מתוך הַקָּהָל: וירדו הם וכל אשר להם חיים שאלה ותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך הַקָּהָל (במד׳ יו לג). — וקָהָל, כשם לאספת עובדי ה׳ בארצם: אספרה שמך לאחי בתוך קָהָל אהללך וכו׳ מאתך תהלתי בְּקָהָל רב נדרי אשלם נגד יראיו (תהל׳ כב כג—כו). אודך בְּקָהָל רב בעם עצום אהללך (שם לה יח). — קְהַל חֲסִידִים: הללויה שירו ליי׳ שיר חדש תהלתו בִּקְהַל חסידים (תהל׳ קמט א). — ובנגוד, קְהַל מְרֵעִים: שנאתי קְהַל מרעים ועם רשעים לא אשב (שם כו ה). — קְהַל קְדֹשִׁים, של בני אלהים: ויודו שמים פלאך יי׳ אף אמונתך בִּקְהַל קדשים (שם פט ו). — קְהַל רְפָאִים, של המתים: אדם תועה מדרך השכל בִּקְהַל רפאים ינוח (משלי כא יו). — וקָהָל, במשמ׳ אספת הקהל, Volksversammlung; assemblée; assembly: ויתן יי׳ אלי את שני לוחת האבנים כתובים באצבע אלהים ועליהם ככל הדברים אשר דבר יי׳ עמכם בהר מתוך האש ביום הַקָּהָל (דבר׳ ט י). ויכתב על הלחת כמכתב הראשון את עשרת הדברים אשר דבר יי׳ אליכם בהר מתוך האש ביום הקהל (שם י ד). — וקִדֵּשׁ קָהָל, קרא לאספה: אספו עם קדשו קָהָל קבצו זקנים (יואל ב יו). — וקָהָל, קָהָל וְעֵדָה, במשמ׳ צבור, Publikum; public; publique: כמעט הייתי בכל רע בתוך קָהָל ועדה (משלי ה יד). תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בְקָהָל (שם כו כו). קדר הלכתי בלא חמה קמתי בַקָּהָל[1] אשוע (איוב ל כח). — ואמר בן סירא: ורוממתהו מרעהו ובתוך קהל תפתח פיו (ב״ס גני׳ יה ה). חכמתם תשנה עדה ותהלתם יספר קהל (שם מד יה). ובימי משה עשה חסד הוא וכלב בן יפנה להתיצב בפרץ קהל להשיב חרון מעדה (שם מו ז). ויקיפוהו כערבי נחל כל בני אהרן בכבודם ואשי יי׳ בידם נגד כל קהל ישראל (שם נ יב—יג). אז ירד ונשא ידיו על כל קהל ישראל (שם שם כ). — ובתו״מ: לפי רוב הקהל הן מברכין, שנאמר, במקהלות ברכו אלהים אדני

[1] [ויש מציעים לקרא: בקולי, ואינו מסתבר.]

מסקיר ישראל (ר' יוסי הגלילי, ברכ' ז ג). הפסח נשחט בשלש כתות, שנאמר, ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל, קהל ועדה וישראל (פסח' ה ה). נטמא קהל או רבו או שהיו הכהנים טמאים והקהל טהורים, יעשה בטומאה, נטמא מיעוט הקהל, הטהורין עושין את הראשון והטמאין עושין את השני (שם ז ו). פצוע דכא וכרות שפכה מותרין בגיורת ומשוחררת ואינן אסורין אלא מלבא בקהל, שנאמר לא יבא פצוע דכא וכרות שפכה בקהל ה' (יבמ' ח ב). כל האסורים לבא בקהל מותרים לבא זה בזה (קדוש' ד ג). ושלש שורות של תלמידי חכמים יושבין לפניהם וכו' היו צריכים לסמוך סומכין מן הראשונה וכו' ובוררין להן עוד אחד מן הקהל ומושיבין אותו בשלישית (סנה' ד ד). הורו בית דין שוגגין ועשו כל הקהל שוגגין מביאין פר וכו' הורו בית דין ועשו כל הקהל או רבן על פיהם מביאין פר וכו' (הורי' א ד–ה). בו ביום בא יהודה גר עמוני וכו' אמר להם מה אני לבא בקהל וכו' אמר לו ר' יהושע מותר אתה וכו' והתירוהו לבא בקהל (ידים ד ד). אין קורים ביום הקהל אלא משנה תורה בלבד (ספרי דבר' קמ). לא יבא ממזר בקהל יי', בקהל ברור אינו בא, בא הוא בקהל ספק[1] (רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק, ירוש' יבמ' ח ב). ארבעה קהילות אינון קהל, קהל כהנים, קהל לויים, קהל ישראל, קהל גרים (ר' יודה, שם שם). ר"מ אומר כל השבטים קרוין קהל, ר' יודה אומר כל שבט ושבט קרוי קהל (שם הור' א ו) — ואמר הפיטן: ויצהלו איום במלכך, ויקבלו עול מלכותך עליהם, וירוממוך בקהל עם וכו' (ויאתיו כל לעבדך, לר"ה ויוה"כ). (וירא) קהל רבבה כצמח שדה (ינאי, ויהא אהלי, קרובי במדי, זולתי, ריג). קהלינו היום ביושר מצב רגל רעדה בצעדה מיוחפי רגל (הוא, אז עליונים, קרובי לימים נוראים, שם שמא). וידבר אלהים בנעמת קולו להמון קהלו (ויכל משה, שם שסט). רם ברך קהל המוני (ר"א קליר, מי אל כמוך אהללך בקול רם, סליח' שחר' יוה"כ). קהל בנסה הדסה לשלש צום בפסח (הוא, אמץ גבורותיך, קרוב' ב פסח). אשרי עין ראתה אהלנו בשמחת קהלנו וכו' אשרי עין ראתה גילנו דיצת קהלנו וכו' אשרי עין ראתה קהל קדושים רוגשים בבית קדשי הקדשים (משלם בר קלונימוס, עבודת יוה"כ). בכל כסל ייחדו אלהותך קהלך (בכל און, יוצ' יוה"כ). אדברה תחנונים כרש ואבכה, בענוי נפש בעד קהלי אבכה (קלונימוס בן יהודה, אדברה, שחר' יוה"כ). יהי רצון וכו' שתהא השנה הזאת וכו' שנת אוצרך הטוב תפתח לנו וכו' שנת קהלנו תושיע (תפלת כה"ג ביוה"כ). רחם נא קהל עדת ישורון (סדר הושענות להוש"ר). כל קבוצי קהל בקושט מקשטים (שמעון בר יצחק, כל שנאני חנם, קרוב' ב ר"ה). אנו קהלך ואתה חלקנו (ודוי יוה"כ). — ואמר המשורר: העם בלי ראש וקצין, יישר דרכם כצאנה בהרים נפוצות, וקהל אנשים בעלום פריצים כצאן יריצם ארי בפרצות (ר"ש הנגיד, בן משלי, ששון, קמ). אסתיר מבוכתי פני קהל יום יום ותגלה במשאון (רמב"ע, אל על, שירי הקל, בכורי א, יא). לראות בחגים כל קהל עזובה, רבה רבבה (יוסי יחידה, שירי תימן, 40). בין בני קדר ופרא נעלמתי יום נדוד, כל קהל עמי סזורה, אחשקה רעיה ודוד (ר"ש שבזי, חייתו אלקלר, שם, 179). לזה השיר אני אחתם באל רם ונעלה, ואודה לו בלבב תם וישר מעלה, בתוך קהל ומעלתם עלי כל מעלה (סעדיה, יפה עלמה כמו חמה, שם 345). — ומ"ר קְהִלִּים: רבונו של עולם לא על עצמי בלבד אני מתפלל ומתודה, כי אם בעדי ובעד קהליך העומדים לפניך (רבנ"ע, ודוי הגדול של רבנו נסים, סדר יום כפור קטן). — ואמר הפיטן: מאלה קיני קהלים נקראו, מאלה רבבות רבים נירבבו (ינאי, מאלה אפסי ארץ, קרוב' ברכש', זולתי, ח). קהלים לקיים ולא להקיא (אור עול, שם, שסט). קמי קהליה תקיא (אופל אלמנה, עבודת יוה"כ). קהליך עומדים לבקש מחילתך, רחמיך יכמרו לרחמם בחמלתך (שמעון בר יצחק, אתיתי לחננך, קרוב' ב ר"ה). — ואמר המשורר: אספר את כבודך בשערים ואודה את שמך בינות קהלים (ר"ש הנגיד, הלל תנם, בן תהלים, ששון, כ). נסים ומופת ראו קהלי, סבך במדבר ארבע דגלי (ר"ש שבזי, בחג הסכות, שירי תימן, 126). להר סיני סבב קהלי וזקני, ודבר עם משה וקול ראו עיני (הוא, יום מתן, שם, 218). —

---

1) [מעין אלו דברי רבא בבבלי (קדוש' עג.): בקהל ודאי הוא דלא יבא, הא בקהל ספק יבא.]

°ובמשמ' חבר יהודים שבעיר, כמו קהלה, עדה: משם מהלך יום וחצי לגירונדה ובה קהל קטן מיהודים (מסעות ר' בנימין, גריכהוט, 2). קהל אחד שסדר תפלתם כפי מנהג אבותיהי היה על דרך אי ולאורי הזמן וטלטול הגליות באו במלכות הלזו מלכות תוגרמה וכו' (סו"ת מהרשד"ם חו"מ לה). יושב אוהל, דורש בקהל, קהלה מנהל (וכשטין, Inschriften I, 191). ונדיב וותרן בממונו בכל צרכי הקהל היה (תקנות קנדיאה, הרטוס-קאסוטו, 120). — °ובתפלה: מי שברך אבותינו וכו' הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה עם כל קהלות הקדש וכו' (מי שברך, סהכ' שבת). — °גְּדוֹלֵי הַקָּהָל: וכאשר שמעו זה גדולי הקהל חרה בעיניהם על כך (תשובות הרמב"ם, א"מ פרימן, 174). — °הֶקְדֵּשׁ הַקָּהָל: ועוד הוא מקדיש בתים שיש לו בטורטושא להקדש קהל טורטושא (סו"ת רשב"א תרכו). חצרות של הקדש הקהל (סו"ת רלב"ח כה). — °זִקְנֵי הַקָּהָל: אשתדל בכל מאמצי כחי עם זקני הקהל ונכבדיו, קריאי מועד אנשי שם יצ"ו לקבוע חק וזכרון ליום הנזכר (תקנות קנדיאה, הרטוס-קאסוטו, 124). שכל ההסכמות והגדרים שעשיתי בזמני ושעשו קודמים סמני היו כותבים אותם בחתיכת קלף וחותמים תחתיהם זקני הקהל הקדוש יצ"ו ונכבדיו (שם, 128). — °טוּבֵי הַקָּהָל: טובי הקהל רוצים להטיל חרם (סו"ת תמת ישרים פו). גדר לברירת שבעה טובי הקהל (תקנות קנדיאה, הרטוס-קאסוטו, 14). — °מֻקְדְּמֵי הַקָּהָל, באי כחו: יעלו בתחלה המה הגבורים אל דבר ה' חרדים השרידים יחידי סגולה מוקדמי קהל טירול (סו"ת ריב"ש רלז). אח"כ כמו שנה מוקדמי הקהל קבצו אנשי המעמד ביום שמיני חג עצרת (שם רמט)— °רָאשֵׁי הַקָּהָל: ונתחברתי עם ראשי הקהל יצ"ו (שם, 124). פה נקבר וכו' גבר תמים, שבע ימים, זקן ונשוי פנים, ראש הקהל בק"ק פראג כמ' שנים (כתבת על מלבה מסכת סע"ג, וכשטין, Inschriften I, 48). — °וְקָהָל, במשמ' ראשי הקהל, ועד הקהלה: ראובן ושמעון היו בעיר אחת ושמו הקהל חרם כשבעלי הדין יבררו בית דין שלא יוכלו בית דין למנוע מלישב בדין (ספר חסידים תתתקפ, 337). אירעו דברים בין הקהל ובין ראובן (סו"ת הרא"ש קט ע). — °רחוב קְהַל היהודים: אנו מסכימים ופוסקים וכו' שמהיום הזה והלאה לא יהיה רשאי שום יהודי מאנשי קהלתנו לצאת מרחוב קהל היהודים בשחרית וכו' (תקנות קנדיאה, הרטוס-קאסוטו, 18). — °ובקצור, קָהָל, במשמ' רחוב קהל היהודים: אנו מסכימים ופוסקים וכו' שמהיום הזה והלאה לא יהיה רשאי שום אדם מאנשי קהלתנו לצאת בשבתות ובחדשים ובמועדים מתוך הקהל (שם, 19). ובתענית הנזכר בבקר בבקר השכימו כל היהודים ויצאו חוץ מהקהל, לא נשארו בקהל כי אם הזקנים והנשים והטף (שם, 122). ויען אחד מצוררי היהודים ויאמר ראיתי אנשים כדמות תוגרמים נכנסים ונחבאים בקהל, כשמוע האנשים וכו' רצו ונכנסו בקהל, ויקהלו ויאמרו הוציאו האנשים (שם, 122). ויהי בבואו הפריווידור בקהל וימהר המגיד להגיד לי ויצאתי לקראתו חוץ מהקהל בפתח הקהל הסמוך לים וכו' (שם, 123). — °וְקָהָל, במשמ' קבוץ בני אדם המאחדים על ידי השקפות ואמונות משתפות: אבל אנחנו קהל המיחדים מאמינים באלה השלשה משכים אשר למדעים וכו' (כ"י א"מ, חו"ד, הקדי, ליפליג, 9). ולזה נאמר אנו קהל המיחדים באמת וכו' (כ"ש א"מ, מו"כ א כג). כמו שאין חסרון אצלנו קהל המיחדים לאל אחד היותו בלתי מקבץ בין שני ההפכים בנושא אחד (שם שם עה, ד"ה הדרך האחד). השגות האדם מהן מושכלות ומהן מוחשות וכו', ומהם מה שלא יהיה הוא המרגיש אותם, אכן הרגישם ככר זולתו וכו' והביאם אליו, אם קהל ואם אחד (המו"כ לרלב"ג ג ה, 69). — °וברי"ת, חו"ק, חַזָּן וְקָהָל, מצוי במחזורים למועדים.

קְהִלָּה[1], ש"נ, — כמו קָהָל: ואריבה את החרים ואת הסגנים ואמרה להם משא איש באחיו אתם

---

[1]) [במקרא אין קְהִלָּה אלא במקום המובא מסי נחמיה, (על קְהִלַּת ישראל, דברי לג ה, עי' קְהִלַּת). בתו"מ בא קהלות, קהילות גם כמ"ר של קהל; כמו כן יש שקְהִלָּה בא כאלו במקום קְהִילָה, שה"פ על משאל אֲכִילָה, הֲלִיכָה וכדו'; אך אפשר שבטאו ל בפרט אחר תנועת ההירק, כמו יוד (השוה הכתיב לוליני במקום Julianus, ועוד), כמו בלשונות הרומניות ואחרות (וגם בדבור העממי בדרום גרמניה Müjch, Wojd במקום Milch, Wald וכדו'), ועל כן לא הבדילו בין קְהִילָה וקְ־לָּה; ואף אפשר שבטאו קְהִלָּה כדגמת גְּמַלִּים ואף

נשאים ואתן עליהם קְהִלָּה גדולה (נחמ׳ ה ז).—ועי׳ קְהִלּוֹת. — ואמר בן סירא: אל תרשיעך בעדת שער ואל תפילך בקהלה (ב״ס גני׳ ז ז). דבת עיר וקהלת עם והובישתך בעדת שער (שם מג יח). —ובתו״מ, גם כשה״פ מן קָהָל: במקהלות בכל קהילה וקהילה (ירוש׳ ברכ׳ ז ג). י״ג זמן קהילה לכל היא (רב שמואל בר יצחק, מגי׳ ג.). —ומ״ר *קְהִלּוֹת גם כמ״ר של קָהָל: דר׳ יודה אמר ארבעה קהילות אינון קהל [1], קהל כהנים, קהל לויים, קהל ישראל, קהל גרים וכו׳, דרבנן אמרין שלשה קהילות אינון, קהל כהנים, קהל לויים, קהל ישראלים (שם יבמ׳ ח ג). בא פפוס ומצאו לרבי עקיבא שהיה מקהיל קהילות ברבים ועוסק בתורה (ברכ׳ סא:).—ואמר הפיטן: עצום בקיניין ובקהילה, עצום ברגיש וברבבה (ינאי, עזוז באלפים, קרוב׳ במד׳, זולתי, רבעו). קרוא קשב קהילתם, רצף ריווי רעיונתם (אימרות איום, קרוב׳ שבועות, שם, רפד). קהלות קדש יקדישו בקול (כ״א קליר, אדירי איומה, קרבו׳ א ר״ה). קהלות עם קדושים, רוממוהו רבבות רועשים (הוא, אאפיד נזר, קרוב׳ ב ר״ה). קהלות יעקב בלי לב עקוב אומרים ברוך (הוא, אמילי מחקים, מוסף יוה״כ). קהלות מפצל מקלות רגשו ולא הטו עקלקלות (רסע״ג, אש קודחת, סדור רסע״ג, שלג). בהגלות לעין כל שכנך להועד, קהלות ורבבות בפימו להעד (שמעון בר יצחק, אדר והוד, קרוב׳ ב ר״ה). בקהלה מכסה תכלת וארגמן מראה כהן (כאהל הנמתח, מוסף יוה״כ). — ואמר המשורר: קחה אותו ושיח בו וצא מן קהלת לעגי לשון ושפה (ר״מ הנגיד, יהוסף קח, בן תהלים לו, ששון, סז). שפעת רביבים ביום זה רבתה, וכלל קהלת יעקב זכתה (ר״מ בבזי, יונה לדודה, שירי תימן, 111). מהרה ישלחה האל משיחו לקבץ עם אשר המה פזורים, ביום נעל ידיד ציון חמודה, קהלת עם וגם לובשי כתרים (הוא, שלומות, שם, 130). — *ובמשמ׳ עדה יהודית שבעיר, Gemeinde; communeauté; community: מי שברך אבותינו וכו׳ הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה עם כל קהלות הקדש (מי שברך, סדר׳ שבת). אב הרחמים וכו׳ הוא יפקוד וכו׳ קהלות הקדש שמסרו נפשם על קדשת השם (אב הרחמים, שם). יש לדעת שמזמן קרוב קצת אנשי קהלתנו הקלו בשמירת יום השבת (תקנות קנדיאה, הרצוס-קאסוטו, 28). מעשה אירע בקהלתנו ק״ק כנדקא י״ל (שם, 52). אנכי שלומי אמוני קהלתנו וכו׳ מודיע וכו׳ כי ראיתי דבר אשר לא כדת בעיר (שם, 102). שמנהג כמה וכמה קהלות הקדש הוא שמוטנים החזנים שלהם בתנורים (שם, 136). פה נטמן וכו׳ שמש הקהלה לשם ולתהלה (מלבה מסנת סע״ב, וכשטין, Inschriften I, עמ׳ 42). פה נטמן וכו׳ שתדלן למדן ותרן מנהיג הקהלה לשם ולתהלה (מאותה שנה, שם, 44). פה נטמן פרנס ומנהיג קהלה (מסנת סע״ט, שם, 70). פה נטמן וכו׳ יושב אוהל, דורש בקהל, קהלה מנהל (מסנת של״ט, שם, 191). ועבור הקהלה כלה ובלה (מסנת ת״י, שם, 281). — ואמר המשורר: מה נעמה שבת בבוא קהלה בקר להלל אל בבית תפלה (דוד בן יוסף, מה יקרה, שירי תימן, 15). ושלום כים לשמור קהלה תשוררי (יוסף בן ישראל, איומה, שם, 57). ושלום רב יסובב כל הקהלה (דוד בן סעדיה, ילו האל, שם, 72). צעיר כל הקהלה (הוא, אשורר, שם, 73). תמים דעים יצו מלכו וסכתו בעת רצון יקימה, אז ישמח מאד לבי בשירו אני וכלל קהלה השלימה (ר״ש שבזי, אהוב לבי, שם, 98). אלכה דרך מסלה בין שרידי הקהלה הזהירים בתפלה (הוא, אהבת רעיה, שם, 148). תראה זקנים יושבים קהלה בעלי תפלה (הוא, שכלי, שם, 175). —*ור״ת, החופ״ק, החונה פה קהלת, מצוי בחתימות רבנים. — *ור״ת ק״ק, קהלה קדושה, מצוי בספרים, בחתימות וכדו׳. — *ור״ת ק״ק, קצת קהלות, מצוי בסדורי תפלה ומחזורים. — *בקצת קהלות אין אומרים זה, וכדו׳, נוסח קבוע במחזורים למועדים להורות על תפלה שאינה נאמרת בקצת מקומות. —*ועד הַקְּהִלָּה, ובקצור, קְהִלָּה, נהוג בספרות ובדבור. —*וקְהִלָּה, במשמ׳ קבוץ בני אדם המאחדים ע״י השקפות ואמונות משתפות: ועל הדמיון הזה יתחלק ענין ויהוד דגנ״ב בספר דהורה לקהילת

קְטַנָּה מן גָּמָל, קָטָן, בנטיה להתיז את ההגה השותף והצולל ל או נ.

ואפשר שרש״י בהשתמשו במלה ב. קְהִיָּה במשמ׳ אספה, השפיע מן המבטא הצרפתי, שגם קְהִלָּה נשמעת בו כמו קְהִיָּה, כדגמת fille (פִּי) וכדומה.]

[1]) [כנראה אך כפילות של המלה שלאחריה.]

המדברים, אחר שכלל אותם, ככלול אור השמש לכל בעלי העינים (ר״י ח״ת, סו״ס, היחוד ט). והמקובלות מה שקבלנו מחכם מורגל ומומחה או מקהילה שהיא מומחית (עולם קטן א א, הורוויץ, 5).

קְהִלִיָּה, ש״נ,—מדינה שאין בה מושל בירֻשָּה, אלא נבחר בה נשיא לתקופה מְסֻיֶּמֶת, Republik; république; republic, נהוג בספרות ובדבור.

קְהִלַּת, ש״ז,—יועץ, מלך, כמו קֹהֶלֶת: תורה צוה לנו משה מורשה קְהִלַּת יעקב [1] (דבר׳ לג ד).

קֹהֶלֶת, קוֹהֶלֶת ש״ז,—כמו קְהִלַּת, יועץ, מלך, Rat, König; conseiller, roi; consellour, king: דברי קֹהֶלֶת בן דוד מלך בירושלם הבל הבלים אמר קֹהֶלֶת הבל הבלים הכל הבל (קהל׳ א א—ב). אני קֹהֶלֶת הייתי מלך על ישראל בירושלם (שם שם יב). ראה

1) [תרגומים ומפרשים הבינו גם במקום זה קהלת כמו קְהִלָּה, אספה. ואולם לפי מבנה המשפט בתקבלת מקבילות שתי הצלעות: תורה צוה לנו משה, מוֹרָשָׁה (ולא מורשת כבמ׳) — צוה לנו — קהלת יעקב, ועליו נאמר בהמשך: ויהי בישורן מ ל ך. וכן אין גם אותה מלה קהלת (אמנם בנקוד קֹהֶלֶת, עי׳ ערך זה), בדברי ספר קהלת מתבארת אלא באותה משמ׳, כש״ע במשמ׳ מֶלֶךְ, המלך. והרי גם במקום השם מֶלֶךְ בא באותה משמ׳ בכתבות כנעניות ממלכת, כי כך הפכו מלים במשמ׳ מועצה, כתר וכדו׳ לשמש כנוי לראש המועצה, לנושא הכתר וכדו׳, וגם השם מֶלֶךְ קרוב הוא אל מלכא במשמ׳ עצה, בארמ׳. ועי׳ בהערה שאחר זו. וכנראה קרוב שם זה כתאר המלך אל קַיִל [a] ככנוי למלכי שבטים בחִמְיָר בדרום ערב.]

2) [כל תאור הקהלת שבמקרא כמי שהיה בן דוד ומלך על ישראל בירושלם, אינו מתבאר באפן טבעי אלא, כדעת המסרת, על שלמה בן דוד, היחידי שמלך גם על ישראל בירושלם, ואין מקום לכל זהוי, הסוטה מפרוש טבעי זה. מצד אחר אין קהלת שמו של שלמה, שנקרא רק בשם זה או בשם ידידיה. לעֻמת זאת מורה השמוש בהא הידיעה, הַקֹּהֶלֶת (עי׳ למעלה), כי לפנינו כנוי לשלמה, שהיה קהלת או מלך. ובאותה משמ׳ בא קהלת (בנקוד קְהִלַּת) אף במקום אחר, עי׳ בערך הקודם. וכן ידבר בהרבה מקומות במקורות שבמקרא על המלכים לא בשמם אלא בתארם המלך, וכן נקרא לפי זה אף שלמה בספרים קדומים (ה)קהלת. ואולי הנקיד קְהִלַּת הוא עקר בכל מקום. ועי׳ במאמרו

a) قيل

זה מצאתי אמרה קֹהֶלֶת [1]) אחת לאחת למצא חשבון (שם ז כז). הבל הבלים אמר הַקּוֹהֶלֶת הכל הבל ויתר שהיה קֹהֶלֶת חכם עוד למד דעת את העם ואזן וחקר תקן משלים הרבה בקש קֹהֶלֶת למצא דברי חפץ וכתוב ישר דברי אמת (שם יב ח—י).

קָו, ש״ז, סמי׳ קַו [2]),—חוט מתוח, ובפרט חוט שנמתח למדידה [3]), Schnur, Messchnur; corde(au) (d'arpenteur); cord, measuring-tape: ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו עד שפתו עגל סביב וחמש באמה קומתו וְקָו [4]) שלשים באמה יסב אותו סביב (מ״א ז כג). והוא הפיל להן גורל וידו חלקתה להם בַּקָּו (ישע׳ לד יז). חרש עצים נטה קָו יתארהו בשרד יעשהו במקצעות ובמחוגה יתארהו (שם מד יג). ויצא עוד קַו [5]) המדה נגדו על גבעת גרב ונסב געתה (ירמ׳ לא לח). בצאת האיש קדים וְקָו [6]) בידו וימד אלף באמה (יחזק׳ מז ג). איפה היית ביסדי ארץ וכו׳ מי שם ממדיה כי תדע או מי נטה עליה קָו (איוב לח ה). — ובהשאלה, נטה קָו להשחית ולא לבנות: חשב יי׳ להשחית חומת בת ציון נטה קָו לא השיב ידו מבלע ויאבל חיל וחומה יחדו אמללו (איכה ב ח). — ונטה על עיר קַו תהו ואבני בהו, במשמ׳ זו: מדור לדור תחרב לנצח נצחים אין עבר בה וירשוה קאת וקפוד וינשוף וערב ישכנו בה ונטה עליה קַו תהו ואבני בהו (ישע׳ לד י—יא). — ונטה על עיר את קַו עיר אחרת, מדד אותה באותה מדה להשחיתה: ונטיתי על ירושלם את קַו שמרון ואת משקלת בית אחאב ומחיתי את ירושלם וכו׳

של טורטשינר בספר הזכרון לפרופ׳ מ. שור. והמפרשים שראו בקֹהֶלֶת שע״פ, פרשו את השם בדרכים שונות.]

1) [צ״ל אמר הקהלת, כדעת רבים.]

2) [נטית המלה במקרא בכנויים, כך מעיר בצדק רד״ק (מכלול, דקדוק השמות, ליק, קעט.), היא כנטית המלה יָד: קָוִי, קָוֹו, קָוָהּ, וברבים קָוִים, קָוָיו, קָוֵינוּ, קְוֵיכֶם. ואין ללמד מן קַוָּם (תהל׳ יט ה), שהיא מן קַו, עי׳ שם.]

3) [עקר משמ׳ הפעל קִוָּה היא מתח, ומכאן קָוִים במשמ׳ חוטים מתוחים, עי׳ קוה, הערה.]

4) [כך הקרי; הכתיב: ו ק ו ה.]

5) [כך הקרי; הכתיב: ק ו ה.]

6) [ספרים אחרים כאן קַו בפתח, וטעות היא.]

א״ב כא יג). — וְשַׂמְתִּי מִשְׁפָּט לְקָו, מדד במשפט: ושמתי משפט לְקָו וצדקה למשקלת (ישעי כח יז). —ובתו״ם: תהו, ק ו ירוק שמקיף את כל העולם כולו שממנו יצא חשך, שנאמר, ישת חשך סתרו סביבותיו, בהו, אלו אבנים המפולמות המשוקעות בתהום שמהן יוצאין מים, שנאמר, ונטה עליה קו תהו ואבני בהו (חגי׳ יב.). וכנגד אותן ל׳ אמה שהיה ק ו הים שעשה שלמה סביב הוסיף על משקל הקערה שלשים שקלים (תד״ר במד׳ יג). — ובסהס״א, קַו הַמִּשְׁקֹלֶת, ובהשאלה, קַו שורת הדין: אנך, ל׳ ערבי חוט ק ו המשקולת, העופרת אשר בה יביט בונה החומה ליישר הדימוס, אף כאן הוא לשון ק ו משקולת משפט, הנני שם אנך, הנני שופט אותם ב ק ו שורת הדין (רש״י, עמוס ז ח). נצוץ רוח הרואה יתקבץ במקום אחד ויצא משם בחזקה, מן הטעם הזה עוצם הנגר עיניו מעט בשהוא מביט ב ק ו המשקולת שלו כדי שיתקבץ ויאסף הרוח במקום אחד (אבי הרלב״ג, שער השמים ע, ל.). — ואמר הפיטן: בינטותך ק ו ו ניסיך, בסלחך להטאות שרידך (ינאי, באחוך, קרובי לימים נוראים, זולאי, שמ). ועל נאמו במה אדע, נדון ב ק ו ידוע תדע (ר״א קליר, אומץ אדירי, מוסף א ר״ה). ומים תכן במדה בראותם תוכן שחקיו ועמדו יחדו עת קראתם בהטביע אבן בתוך ק י ו (שלמה הקטן, ארץ במדה, קטע מעבודה, אלבוגן, הגיסה לחכמת ישראל׳ ו א, 62). — ואמר המשורר: שחתי ביום פרוד לעפר איך אחיה בלי שור תארך על ק ו [1]) (רמב״ע, תרשיש ז, 65). — קַו יָשָׁר, ואמר המשורר: אל תהרום בנין יסדתיו ב ק ו ישר ומשקולת (ר״ש הנגיד, כמו זאת, בן תהלים לה, ששון, סה). — ובהשאלה, על קַו הַיֹּשֶׁר, בדרך הישרה: ותכיר גבורת מי שאמר והי׳ העולם וכו׳ ותדע חלק חלק מדותיו שבהם הוא מנהיג את יצוריו על ק ו היושר והמשפט (ר״י ישראלי, יסוד עולם ב ב, כח:). אמנם הכח המדבר הנה לו שני פנים וכו׳ אופן אל צד העליון וכו׳ ואופן אל צד השפל, בו ימשול או לא ימשול על השני כחות הבהמיות וישמרם מן תרבוי והמיעוט אם ילך הדבר על ק ו היושר (אמו״ר לרלב״ד ג). — וְקַו הַמִּישׁוֹר, כמו קַו יָשָׁר: וסדרתי כל עניניו, ויסדתי על ק ו המישור בניניו (ר״י חריזי, הקד׳ המעתיק למו״נ). למי שיעשה שום מעשה ויצא בו מ ק ו המישור (הוא, מו״נ א כא). — וְקַו צֶדֶק, ואמר המשורר: פלכים הם ב ק ו צדק ירוצון ואין נפתל ועקש במרומים (ר״י הלוי, ידעתיך כדוד). — וְקַו הַמּוּסָר: וצריך להשקיטו (את האדם) וכו׳ ולתקן נהיגת המדות להיותם הולכים על ק ו המוסר והדעת (אבודרהם, סדר ימי העומר ושבועות, סג:). — וְעַל קַו זֶה, באפן זה: ואם היה גבה לב ינהיג עצמו בבזיון הרבה וכו׳ עד שיעקור גובה הלב ממנו ויחזור לדרך האמצעית וכו׳ ועל ק ו זה יעשה בשאר כל הדעות (רמב״ם, דעות ב ב). — הָלַךְ עֲלֵי קָו, במשמ׳ הלך במדה, בצעד מדוד, ואמר המשורר: הלך עלי ק ו ואכלה עגת רצפים ומלח ולבש כסות האמת על מדי סחבות ומלח (רמב״ע, תרשיש ח, 69). — ובענין מזוג היסודות באדם לשם בריאותו: רבון כל העולמים אשר יצר וברא את האדם מבשר ודמים וצרפו מיסודות ארבעה להיותם תמיד על ק ו ומזג השוה רבועה (רבון כל העולמים, מענה לשון). — בְּקַו הַבְּרִיאוּת, במדת הבריאות (ובקצור אֵינֶנּוּ בְקָו): אינני עדין ב ק ו הבריאות וכחי הראשון סר מעלי (שמש לדקה מורסורגו ב, לא.). ותתן לי זרע אנשים וכו׳ ותכונן כל הכנותיו כדי להשלימו ולקימו ולהעמידו בנוי בחן ובחסד וברחמים ב ק ו הבריאות באומץ ובתוקף ובגבורה (יהי רצון מלפניך יאו״א לור העולמים, מענה לשון). וקצרתי במקום שהיה ראוי להאריך כי עיפה נפשי ואינני ב ק ו הבריאות (יל״ג, אגרות ב, רה). — וְקַו לָקָו, קַו אַחֲרֵי קָו, קַו קָו במשמ׳ מדה מדה, אחת אחת, לאט לאט [1]): ויש מן האנשים שסדר ההתחלה ק ו ל ק ו לאט לאט (קאנון ג כב ב ה). ידבק בהם (במדות הטובות) ולא יפרד מהם מימי נעוריו וירגיל בהם לאט ק ו ל ק ו ועניין אחרי עניין (תקון מדה״נ לרשב״ג, כ). הרש הולך בדרך ישרה ק ו ק ו ביושר ולא יטה ימין ושמאל (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים, תלוה, עו:). ש ק ו ל ק ו תמשך ותנתק (ר״מ אלשיך, רב פנינים, משלי ו ט). על כן פתאו׳ יבא אידו, ולא ק ו ל ק ו (הוא, שם ו טו). לפי דרכן של בני אדם הנושא ונותן מיד ליד לא ינק׳ רע ק ו ל ק ו עד עשותו רעת העבירה בפועל וכו׳ (הוא, שם יא כא).

---

[1]) [מצויר ומדוד כאלו על קו מדה, ע״פ לה״ב בישע׳ מד יג.]

[1]) [עי׳ ב. קַו הערות.]

בכל שעה אני הולך ומהרהר ומדבר **קו לקו** דברים קשים מהקודמים וכו' (הוא, איוב יד עז). ברית כרותה בשפתים לגלות מה שהוא בלב אלא שהוא **קו, לקו** עד התיבו להסיר מסוה הבושה מנגד פניו (הוא, שם טו ו). הוציא אור מאור ע"י הרושם ומשגיח ע"י הרחקת האור **קו לקו** צו לצו וכו' (נפתלי צ"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, קעה.).—°ובדקדוק קָו, במשמ' משקל של שם או פעל: שאם היה בדעתו על עבר היה מזכירו ולא היה מעריך ושוקל קָאָה במשקל בָּאָה לפי שאמר עבר בָּא ובקוא קָא אבל קָאָה **בקו** בָּאָה (משה הכהני, לקו"ק נספח', 70). — °ובחכמת השעור, קָו, במשמ' הדרך הדמיונית המחברת שתי נְקֻדות, Linie; ligne; line: **והקו** הוא ערך שיש לו שיעור באורך בלבד ואין לו רוחב ולא עומק, ותכליותיו על שני ראשיו הם נקודות (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 8). ודע כי האורך **קו** בין שתי נקודות (ראב"ע, יסוד מורא יא, לח.). ואף הדברים שאינם גשמיים הוא מדמה אותם גשמיים כמו **הקוים** והנקודות, על דרך משל, שנודע שאינם גשמיים ויציירם האדם בקולמוסו על תכונת דבר גשמי (רוח חן ז). יחס העתה אל הזמן הוא יחס הנקודה אל **הקו** (ר"ת א"ח, פי' המלות הזרות, עתה). ואם יעלה על המחשבה שיסור הרוחב מהשטח ישאר אורך בלי רוחב והוא **הקו** וכו' **והקו** לו שני תכליות גודרות מהם, וכל אחת מהם היא הנקודה (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה ו, 43). כי מן השקר שיֵחָלק **הקו** אל הנקודות או שיורכב מהם, לפי שהנקודות אין מרחקים להם וכו' **והקו** הוא בעל מרחק אחד, על כן יש לו שתי קצוות ושני פנים וכו', והנקודה היא קצת **הקו** מכל עבר ואינה נפרדת ממנו (ר"י הישראלי, ס' היסודות, 45). **והקו** הוא קצת השטח מארבעה פיאות ולא נפרד ממנו מכל צדדיו, אחר שאין **קו** אלא לשטח ואין שטח אלא **מקו** (שם, 47). הנה כבר התבאר **שהקו** לא יֵחָלק אלא אל **קוים** ולא יורכב אלא **מקוים** (שם, 48). **קו** הוא אשר תכליותיו ב' נקודות, **קו** הוא שעור מתדבק, לו אורך בלא רוחב (ס' הגדרים). כי התחלת הגדולים הנקודה, שהיא התחלת **הקו**, ואחריו **הקו** שהוא התחלת השטח וכו' (הגבולות פעיוניות, 19). — °קָו יָשָׁר, gerade Linie; ligne droite; straight line: **והקו הישר** אשר אין בו עקמימות הוא הנמשך לנוכח הנקודות העומדות על תכליתו אחת אל אחת (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 8). והקו ע"ד כלל הוא ג' מינים, יש **קו ישר**, וסגולתו הוא שכל הנקודו' הרצופות עליו במחשבה כולן הן במראית עין מקבילות זו לזו וכו' (ר"י הישראלי, יסוד עולם א ב, ו.). **קו ישר** הוא אורך בלא רוחב, לא יסתיר אמצעי שתי קצותיו, אבל העיון אליו על יושר (ס' הגדרים). — °ושֶׁטַח יְשַׁר הַקַּוִּים: אם אפשר לימצא שטח ישר **הקוים** שוה לשטח העגולה וכו' (רובע הקו, כ"י). — °קַו נִצָּב, קו ישר מְאֻנָּךְ: וגם יש לדעת שקו העומד הזקוף ביושר וכו' יקרא **קו הניצב** (דוד גנז, נחמד ונעים, רעא). —°קַוִּים נְכֹחִיִּים, קַוִּים מַקְבִּילִים, parallele Linien; lignes parallèles; parallel lines: **והקוים** הנכוחיים הם קוים שיהיה המרחק ביניהם שוה ושמור במשיכתן ואין אחד מהם פוגש את חברו בהלוכו, ואלו היית מוליך אותם לאין סוף, **והקוים** אשר אינם נכוחיים הם קוים שאין המרחק ביניהם שמור לעולם (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 9). **קוים** ישרים נכוחיים הם אשר יהיו על שטח אחד שוה, ואם הוצאו בשני הצדדים אל לא תכלית לא יפגשו באחד מהם (ס' הגדרים). שני קווים המוצעים. זה בצד זה וכו' לעולם הם שומרים מרחקם זה מזה, הקווים האלו נקראים **קוים** מקבילים וכו' **שהקוים** המקבילים שומרים מרחקם (ברוך משקלאוו, עמודי השמים א ג). כל שני קוים העומדים במרחק שוה זה מזה וגם אם נאריכם על ישרם לבלי חק לא יפגשו ולא יעברו זה על זה וכו' קוים כאלו נקראים בשם **קוים** מקבילים (חי סלונימסקי, חכמ' השעור, מדידה ג). — °קַו עָקֹם, מְעֻקָּם, מְעֻוָּת: ואם אתה רוצה לדעת את תשבורת הצורה הזאת הוי מרבע את חצי המיתר הזה אשר הוא קוטר העגול בחצי **הקו** העקום הנקרא קשת וכו' (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ג, 65). אורך **הקו** המעוקם (שם, 81). היאך אפשר מה שאמרו בעלי התשבורת שיתכן להוציא שני **קוים** האחד מעוקם והשני ישר, יהי ביניהם מרחק מה בתחלת צאתם, וכל מה שירחקו יחסר אותו המרחק ויקרב האחד מן האחד ואפשר שלא יפגשו זה בזה ואע"פ שיצאו לאין

תכלית [1] (רס"ע פלקירה, המבקש, עח). קו מעוות הוא אורך בלא רוחב בלתי מונח על נוכחות שתי נקודות שיורשמו בו (ס' הגדרים). — *הַקַּו המקיף, הַקַּו (הַכָּפוּף) הַסּוֹבֵב אֶת הָעִגּוּל, קַו עִגּוּל, הֶקֵּף, Umfang; contour, périmètre; perimeter, circumference: איזו היא סביבה, הוא הקו המקיף את העגול (משנת המדות א, 54). מפני ששניהם יוצאים מציר העגול הנקרא מרכז אל הקו המקיף אותו (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ג, 34). ואתה יודע תשבורת העגול החתום אם אתה יודע את אלכסונו, והוא הנקרא קוטר בלשון ערבי, ותכפול הקוטר שלשה פעמים ושביעית פעם ויהיה אורך הקו הסובב, ואחר כך הוי מרבע את מחצית הקוטר במחצית הקו הסובב ותמצא תשבורת העגול, ואות לאורך הקו הסובב שהוא ג' פעמים ושביעית פעם במדת הקוטר וכו' ואחר שידענו הקו הסובב והקוטר אנו יודעים תשבורת כל העגולה שהיא מחצית הקוטר במחצית הקו הסובב (שם 7, 60—61). והחשבון הזה כלו הוא על דעת האומרים על קו הסובב שיש בו שלשה ושביע מן הקוטר וכו' אבל לדעת המדקדקים בחשבון העגול וכו' האומרים על הקו הסובב שהוא שלשה מקוטר ועוד ח' חלקים וחצי מששים חלק בקוטר, אין החשבון כך וכו' (שם, 62). יש מחלוקת גדולה בין חכמי האומות במדת העגול כי בטלמיוס אומר כי הקו הסובב הוא מן האלכסון שלשה כמהו וח' חלקים מס' באחד, והנה אם היה האלכסון מ"ו יהיה הקו הסובב מ"ז, וחכמי המדות אומרים אם האלכסון ז' יהיה הקו הסובב כ"ב, וחכמי' הודו אומרים לי כי רק הקו הסובב מהאלכסון ג' כמוהו ה' חלקים מ"ד שניים וי"ב שלישיים מס' חלקים במעלה אחת (ראב"ע, ס' השם ו). כאשר הנקודה אשר באמצע העגולה הוא השרש לכל הקוים היוצאים ממנה אל הקו הסובב בעגול וכו' (כוס חן ג). והנפרדין וכו' כגון צלע המרובע ואלכסונו, והקו הישר החולק העגול לשנים והקו הכפוף הסובב את העגול (ר"י עקנין, ספר מוסר ג כא, 102). וכשנב' ששה וששים מספר חלקי הגלגל יתקבץ מזה ארבעה ועשרים אלף מיל, וזהו הקו הסובב בכדור הארץ (רס"ע פלקירה, המבקש, עט). העגולה היא צורה שטוחה יסובבנה קו א' יאמר לו הסובב, ויש בתוך העגולה נקודה כל הקוים הישרים היוצאים ממנה עד הקו הסובב יש(וה) יחס כולם זה לזה (אקלידי' של יהודה הכהן). חוג ענין הכדורית שדומה לחוג שהוא הכלי שעושים בו קו העגול וכו' (זרחיה מברצלונה, פי' משלי ח כז, המחבר שנה ג, 225). קו עגול הוא אורך בלא רוחב, בתוכו נקודה שכל הקוים היוצאים אליו ממנה שוים (ס' הגדרים). — *קַו חֶלְזוֹנִי, Spirale; spiral(e): וכאשר התבאר זה בקו הישר הוא מתחיב בקו המורכב מהישר והסבובי אשר הוא החלזוני (ר"ח קרסקש, אור ה' א יג). קו חלזוני הוא קו עולה ומתעגל עד שהוא מורכב מב' תנועות, ישרה וסבובית (ס' הגדרים). —*קַו צַבִּי, קו הדומה לקוי קלפת הַצָּב והמשמש קו עזר בבעיות הנדסיות, כגון הכפלת הקביה ושלוש הזוית, שַׁבְּלוּל, Muschellinie; conchoida Nicomedis: וכל עוד שתרבה למשוך קוים קרובים זה לזה תרשום קו הקונקילי"ש יותר שלם ויפה שהוא העובר על קצוו' הקוי' השוי' הנ"ל וכו' שאני קורא אותו קו צביי שדומה לשרץ הצב ובלעז טשטו"דיני (יש"ר מקנדיה, אליס, מעין חתום, סס). בעזר הקו הצביי נחלוק הזוית ישרת הקוים לג' חלקים שוים בקלות רב (הוא, שם סט). — *קַוִּים מְשֻׁתָּפִים, מְשֻׁתָּפִים', מְדֻבָּרִים, מְאֻזָּרִים, קוים שיש להם מדה מְשֻׁתֶּפֶת, rationale Linien; lignes rationnelles; rational lines, וְקַוִּים נִבְדָּלִים, בִּלְתִּי מְדֻבָּרִים, בִּלְתִּי מְאֻזָּרִים, אִלְּמִים, חֵרְשִׁים, שאין להם מדה מְשֻׁתֶּפֶת, irrationale Linien; lignes irrationnelles; irrational, surd lines: חכמי התשבורת זכרו קוים שהם נבדלים, כלומר שהאחד נבדל מחברו, וחקקום שהם אשר לא ימצא להם קו שימדדם שניהם עד תומם, ולא הקטן שבהם מודד הגדול עד תומו, וכן זכרו קוים משותפים, וחקקום שהם אשר ימדדם קו אחד (ר"ש א"ס, פי' המלות הזרות, סגולות ההבדל וההשתתפות). בסגולות ההבדל וההשתתפות בקוים ובשטחים, והיות קוים מדוברים וקוים בלתי מדוברים (הוא, מו"נ א עג, ההקדמה השלישית). קוים מדברים וקוים שאינם מדברים, מלות בפי חכמי התשבורת, קוראים אנשי החכמה ההיא הקו שיִמָּצֵא לו קו שימדדהו

[1] [הוא הנקרא Asymptote; asymptote.]

כולו ק ו מדבר, כלומר ידבר בשיעורו, וקו שלא נמצא לו קו שישערהו כולו יקראוהו ק ו שאינו מדבר (הנ״ל, פי׳ המלות הזרות). בחות ההפרש והשתוף בקוים ובשטחים והיות ה ק ו י ם מאוזרים ובלתי מאוזרים (ר״י חכיזי, מו״כ א עג). וזו (התשבורת העיונית) חוקרת ה ק ו י ם והשטחים והמגושמים על דרך כלל וכו׳ ותחקור הנבדלים מהם והמשותפים והמדוברים מהם והחרשים [1] (רש״ע פלקירא, ראשית חכמה ג, 42). — ואמר המשורר: אני בקי באפשרים ובעצם ובמקרים ו ב ק ו י ם מדברים (עמנואל, מחברת ט, 75). וכן ק ו י ם אין תכלית לסופו, מדבר ואלם וגיליי (ר״מ ריאטי, מקדש מעט ג). — ⁘ונקבעו בחכמת השעור צרופים, כגון [2]: קו אמצעים, קו גבה, קו חזית, קו יסוד, קו מוקדים, קו המספרים, קו מעטפת, קו נטיה, קו עקפה, קו עקבים, קו קרקע, קו ראיה, קו רמה, קו שבר, קו שרשרת; קו אמצעי, קו פיצי, קו פרגי, קו דו־רפועי, קו יוצר, קו לוסף, קו לפוף, קו מדריך, קו מנחה, קו עוטף, קו ראשי, קו רפועי, קו שכור, קו תיכון; ארבע־קו, שליש־קו. — ⁘ובכתיבת הארץ, קו הארך, קו דמיוני הנמשך על כדור הארץ ממזרח למערב [3], וקו השוה, קו השוי, קו המשוה, קו דמישור, המעגל הגדול על כדור הארץ, הנמצא במרחק שוה משני הקטבים במישור מאנך לציר, Äquator; équateur; equator, וקו הרחב, קו הצהרים, קו האמצעי, קו דמיוני הנמשך על כדור הארץ מצפון לדרום דרך הקטבים, Meridian; méridien; meridian: והיבשה הנקראת ארץ נחלקת לד׳ חלקים בשני קוים שאדם חושב בלבו כאלו הקוים האלה חולקים אותה, האחד הולך ממזרח למערב וקו הזה הוא באורך הארץ ונקרא ק ו השוה, והשני הולך מן הצפון אל הדרום והקו הזה הוא ברחב הארץ ונקרא ק ו האמצעי (ראב״ח, ספר העבור א, 6). מהם השוכנים על ק ו השוה אשר בארץ, והוא ק ו האורך, היום והלילה להם שוים לעולם אין האחד מוסיף על השני בכל ימות השנה, על הסדר הזה הוא ענין חשוכנים על ק ו השוה מראש מזרח ועד סוף מערב (שם, 7). אז נתן הון רב ליהודי שהעתיק הספר הנזכר, שילך לעיר ארין, שהיה תחת ק ו השוה, תחת ראש טלה ומאזנים, וכל ימי השנה ימים ולילות שוים הן, לא יקצרו ולא ולא יארכו (הנ״ל, פתח דבר לספר אלמתני, פס שם, 103). ה ק ו השוה, שם לקו סובב בעגולה גדולה עוברת על מרכז העולם מדומה ממזרח למערב עומדת על עגולת אופק העולם על זוית נצבת, והקו ההוא באמצע העולם, תמיד חצי העולם לצד צפונו והחצי לצד דרומו, והיום והלילה שוים לכל העומדים תחתיו מפני זה, ועל כן הוסיף בו הרב המהלך באמצע העולם לתוספת ביאור, כי אין בלשון הפילוסופים רק ה ק ו השוה או משוה היום, והוא הוסיף בלשונו המהלך באמצע העולם, והוא שרחקו משני הקטבים שוה, כלומר כל הקוים היוצאים מהם אל אי זה מקום שיהיה מן הקו ההוא כלם שוים (ר״ם א״ת, פרוש המלות הזרות, הקו השוה). והישוב מצד הצפוני הוא נפסק מגבול ק ו רוחב ששה וששים חלקים עד מקום הקטב הצפוני (כוז׳, אותות השמים, כ״י ציה״ם כזנתכסי). וחצי העגול הזה יקרא ק ו הארך לפי שהוא נמשך על אורך הישוב ממזרח למערב וכו׳ ועוד יקרא ק ו השוה וזה מפני שסגולת המקומות עליו באורך הישוב הוא שבהם לבדם הוא שוה כל יום ויום מימי השנה ללילה הסמוך לו וכו׳ והחצי העגולה השני וכו׳ העובר מנקודת ד שבקצה דרום ועד נקודת ג שבקצה צפון ויקרא ק ו הרוחב, וזה לפי שסמנו תלקת מדת רוחב הישוב וכו׳ היבשת

---

[2] [כך צ״ל ולא חדשים כמו שנדפס בטעות.]

[2] [ע׳ מלון למנחי מתמטיקה, מםלוני ועד הלשון העברית י.]

[3] [הקדמונים ראו את הארץ כשחלקה המזרחי פונה למעלה (השוה למשל את הצורה הנתונה בס׳ העבור לראב״ח הנשיא, הוצ׳ פיליפובסקי, עמ׳ 8), לפיכך קראו א ר ך למרחק ממזרח למערב, ורחב למרחק מדרום לצפון, וכן גם אנו היום. אך מה שנקרא אצלם קו ארך הוא קו רחב (Breitenkreis), וקו רחב שלהם הוא קו ארך (Längenkreis) בשמושנו היום.

ואמנם ראב״ת בעצמו (ס׳ העבור ה, 14) מבאר: וקראו למרחק אשר בין צפון לדרום רוחב הארץ מפני שהישוב בו אינו משפתו ועד שפתו, אבל ישאר בו מדבר וחרבה הן בפאת צפון והן בפאת דרום, וקראו למרחק אשר ממזרח למערב אורך הארץ מפני שהישוב בו הוא מן הקצה אל הקצה ומשמע האורך בכל הלשונות עודף במדתו על הרוחב, ומפני זה קראו למרחק העדיף והמלא בישוב אורך, ולמרחק המקצר והחסר רוחב וכו׳.]

נחלקת בקו השוה לבי חצאין הא' הוא צפוני והשני דרומי, וכן היא נחלקת כמו כן בקו הרוחב לבי חצאין הא' מזרחי והבי מערבי (ר"י ישראלי, יסוד עולם ב ג, כח:). ואעביר ע"ג היבשה ג' חצאי עגולות קטנות מקבילות זו לזו ולקו השוה מקצה המערב ועד קצה המזרח וכו' והקוים האלה[1] ואחיהם יקראו קו האורך לפי שמהם תלקח קשת אורך המדינה וכו' (שם שם, כב.). ותקרא העגולה הזאת קו השווי, והיא אשר תגביל אורך הארץ ממזרח למערב או ההפך ותחלק הארץ בשני חצאים, האחד צפוני והאחד דרומי (ס' הגדרים, ערך משוה היום). ומעתה את תחשוב במחשבתך עגול גדול באמצע גבנונית הארץ ממזרח למערב המחלק אותה לשני חצאים שוים אשר חצי האחד הוא חצי הצפוני והשני חצי הדרומי, עגול הזה יקרא קו המשוה (עקוואטאר) (ר"ס בלוך, שבילי עולם ג, 8). —°ובתכונה, קו הַשָּׁוֶה של העולם: אם תרצה לידע כמה מעלות הירח נוטה מעל הקו השוה כנגד צפון העולם או כנגד דרום העולם (רמב"ם, קדה"ח ט). ושתי נקודות יש בה שפוגעת בהן בעגולת הקו השוה הסבב באמצע העולם (שם יב ג). ומראש מזל טלה יתחילו המזלות לנטות מעט מעט ולהתרחק מעל הקו השוה כנגד הצפון עד ראש סרטן (שם יב ז). — קַו אוֹפַן חֲצִי הַיּוֹם: קו אופן חצי היום וכו' והוא הקו הישר החקוק בשטח האופק עובר על מרכז האופק מדרום לצפון שבו הוא משתתף שטח האופק עם שטח אופן חצי היום לשם (ר"י הישראלי, יסוד עולם ב ז, כג.). ועתה הוי יודע כי כשיגיע ראש צל העומד חוה בכל יום ויום מימי השנה לחנות על נקודה ידועה לו מקו חצי היום הזה המשוך והמוצע בשטח אופקך כי אז הוא רגע חצות היום ההוא במקומך וגם באחד אחד משאר המקומות המשתתפים עמו באורך (שם, כג:). — °וְהַקַּו הַלִּקּוּתִי, קַו הַלִּקּוּת, קַו הַקַּדְרוּת, קַו הַשְּׁחָרוּת, ecliptic; écliptique; Ekliptik: והקו אשר יחתוך אזור המזלות לשני חצאין וישאר שש מעלות לצד צפון ושש לצד דרום יקרא הקו הלקותיי וכו'. והשמש מהלכו לעולם בזה הקו הלקותיי, לא יטה ימין ושמאל (ראב"ח הנשיא, צורת הארץ ב, מז:). גם קו הלקות יפרד מאופקם או מעגול ראייתם ולא יהיה בהם קו הלקות שוה לאופקם רק אופקם יחתוך את קו הלקות לשני חלקים שוים (דוד גנז, נחמד ונעים קכד). ויש ברקיע קו חולק את עיגול המזלות ברחבו לשני חלקים שוים ויהיו ששה מעלות מצד זה וששה מצד זה והקו ההוא הוא דרך השמש ונקרא קו הקדרות לפי שכשהחמה והלבנה שניהם תחת הקו ההוא והיו זה כנגד זה או זה אצל זה אזי יהיה קדרות לשמש או לירח (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ב ג). ונקרא ג"כ זה הקו (של מהלך השמש) קו הקדרות ובלשון לטיי"ן ליג"א עקליפטיקו"א (דוד גנז, נחמד ונעים, קז). מסלות כל שאר כוכבי לכת בלתי נטויות הרבה ימין ושמאל ממסלת הארץ הנקרא בלשון לע"ז (עקליפטיק) ובלשוננו קו השחרות (ר"ד מפריזנהויזן, מוסדות תבל לו, כט:). — °וְקַו הַתְּלִי[1], במשמ' זו: ואמר הפיטן: ובליל ארבעה עשר אם יעמדו על קו התלי שניהם (הירח והשמש), ויפריד ביניהם, אז הירח לא יהל אורו, וידעך נרו וכו' וכהדבקו בסוף החדש עם החמה, אם יהי תלי ביניהם, ועל קו אחד יעמדו שניהם, אז יעמד הירח לפני השמש כעב שחורה, ויסתיר מעין כל ראיה מאורה (רשב"ג, כתר מלכות, מי יזכיר). —°קַו הַמַּזָּלוֹת: והשמש לבדה שומרת קו המזלות לא תטה ימין ושמאל והיא תקיף כל המזלות בשס"ה ימים וחמש שעות וחלקי שעה והיא שנת החמה (ראב"ע, אגרת השבת, פתיח', קבולת קונטרסים, ח:). — °קַו הַחַמָּה, קו הַמּוֹרֶה: ואמשיך אליו עוד קו הז"ע היוצא מנקודת ה ועובר על מרכז החמה ונמשך עד נקודת ע מהמזלות כדי להראותך שעלי' הוא נראית מקום החמה האמיתי לשם בעת הזאת ולפיכך יקרא הקו הזה בשם קו המורה (ר"י הישראלי, יסוד עולם ג ח, לט.).

---

[1] [ברור שהכונה: המקבילים זה לזה ולקו השוה. לפי זה מחק את המלים „ועוברים דרך הקטבים" שבאו כבאור לקטע המובא בערך אֹרֶךְ ואצל קלצקין במלונו בערך אֹרֶךְ.]

[1] [שם זה נולד מן אתליא בארמ' ובסור', תאליא במנדע', אַתַלוּ באשור', שם דרקון, הבולע לפי דעת הקדמונים את השמש או הירח וגורם ע"י כך ללקות חמה ולבנה, וכן משמש אתליא וכדו' במשמ' לקוי, קדרות בלשונות אלו. ועי' לאחרונה דברי נלדקה, ZAW 25, עמ' 355 וכו'.]

—°קו הָאֹפֶק, אֹפֶק, Horizont; horizon : אופקך וכו׳ הוא שטח העגולה הגדולה המוצעת והמתוחה בחלל העולם שמרכזו הוא קבוע תחת כפות רגליך כשאתה עומד ומשם היא עגולת האופק הזאת הולכת ונמתחת עד לעקסומית הרקיע וחוקקת לשם עגולה קוית גדולה עוברת ממורחך לצפונך למערבך לדרומך ועד למורחך והעגולה הקוית הזאת תקרא ק ו האופק (ר״י הישראלי, יסוד עולם, ב ד, כב :). ק ו האופק האמור דומה במראיתו לחוט הולך וסובב ממזרח לצפון למערב ולדרום ועד למזרח וכאלו קצוי השמים ושוליהם הם דבוקי׳ בו עם קצוי ארץ לפי הנראה וכו׳ וסגולת ק ו האופק היא כי מפאת מורחו אנו רואין את השמש ואת הירח ואת הכוכבים צומחים וזורחים יום יום ועולים כדי לסבוב ולרוץ ברקיע שממעל כמו שבפאת מערב אנו רואין אותם שוקעי׳ ובאים תחת האופק כדי לסבוב בדרכם ולרוץ ברקיע שמתחת עד שיגיעו לקו המזרח וכו׳ (שם ב ד, כג.).—°קַו הַקּוֹמָה : ועתה הוי יודע כי הקו הישר הנמשך במחשבה בין מרכז האופק ובין הנקודה מהרקיע שנוכח הקדקד תקראהו הקומה והוא נצב לפי כן על שטח האופק כמו עמוד והנקודה מהרקיע שכנגד נקודת נוכח הקדקד הקבועה באמצע הרקיע שמתחת תקרא נקודת נוכח הרגל, וידוע הוא וברור ששתי נקודות הנגדייות האלו הם קוטבי האופק והקו הנמשך ביניהם במחשבה לבוד על ק ו הקומה הוא עובר על מרכז הארץ (שם ב ד, כב :). ועי׳ קוֹמָה.—°וקָו, במשמ׳ קרן אור או קרן קול, Strahl ; rayon ; ray, beam : ק ו י ם ניצוציים (מלחמות השם ה ב ו ; כל מלאכת הגיון, מוסף, מו). ה ק ו הניצוצי (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ב א). הקול יתפשט כמו האויר בקרנים הוא קוים ישרים וחכמי הטבע ישתמשו ג״כ בלשון קרני או ק ו י הקול (יחזקאל, למודי הטבע, סט.). —°וקו, קָו הַשִּׁשִּׁי, קָו אֶמְצָעִי, מדה אמצעית בעשר הספירות, רחמים ותפארת, ואמר המשורר : באלף בקשרו בינה ומלכות ותפארת ב ק ו מבדיל לשורות (ר״ש שבזי, אהובי, שירי תימן, 96). טובו בכל עולם ממולא, ו ק ו הששי הנחיל עדתו האצולה (הנ״ל, איומה, שם, 108). כוין תרין ההי״ן ו ק ו בראי ודפתים מלגיו (הנ״ל, שכל, שם, 145). בין ימין ושמאל מבשמת, ק ו אמצע עולה ונעלמת (הנ״ל, אהבת, שם, 147). יום שבת תשמח מאד נפשי, תתאוה לעלות להר קדשי, מאתמול תחזיק ב ק ו ששי (הנ״ל, יום שבת, שם, 164). —°וצרופים שונים : קַו אֲוִיר, קַו הָאֵשׁ, קַו בִּצּוּרִים, קַו הַחֲזִית, קַו מָגֵן, קַו נְסִיעוֹת ; ובסימני הפסוק, קָו מַפְרִיד, נהוג בספרות ובדבור.

א. קַו, ש״ז, קַוָּם—קול, דִּבּוּר[1]) : אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם בכל הארץ יצא קַוָּם ובקצה תבל מליהם (תהל׳ יט ד—ה).

ב. קַו, רק בהכפלה, קַו־קָו, קַו לָקָו, ש״ז,—כמו קָא, קִיא, 𐤀 אה[2]) : לכו מלאכים קלים אל גוי ממשך ומורט אל עם נורא מן הוא והלאה גוי קַו־קָו ומבוסה אשר בזאו נהרים ארצו (ישע׳ יח ב). בעת ההיא יובל שי ליי׳ צבאות עם ממשך ומורט ומעם נורא מן הוא והלאה גוי קַו־קָו ומבוסה אשר בזאו נהרים ארצו (שם שם ז). כי צו לצו צו לצו קַו לָקָו קַו לָקָו זעיר שם זעיר שם (שם כח י). והיה להם דבר יי׳ צו לצו צו לצו קַו לָקָו קַו לָקָו זעיר שם זעיר שם (שם שם יג).

---

[1]) [פרשני ימי הבינים, ובעקבותם גם כמה מן האחרונים, חברו גם מלה זו עם קָו במשמ׳ חוט, ויש שחשבו על מיתר כלי הזמר, המשמיע קול, ואולי לכך התכונו אף השבעים בתרגמם : φθόγγος. אך הענין דורש כאן מלה ברורה במשמ׳ דבר, אֹמר, מלה, כי, כפי שהראה טורטשינר (HUCA I, עמ׳ 142 וכו׳), טמונה כאן חידה קדומה, המצויה גם אצל היונים, וחוזרת אף בשירת ימי הבינים בעברי׳ ובערב׳, על הדבר המדבר אעפ״י שאין לו קול (הפתרון הרגיל : האותיות הכתובות, אך גם יום ולילה והשמים, המספרים את דבר האל). ואף הנקוד הפריד כנראה בין קַוָּם במשמ׳ דבורם, מליהם בדגשות הו״ו ובין קָו בהוראת חוט. ויש מן החדשים שגורסים קוֹלָם, אבל אפשר שיש כאן מלה קדומה במשמ׳ דבור, מוצא הפה, ולא מן הנמנע הוא שהיא כמו ב. קַו מן קוא, קיא (השוה שתו ושכרו וקִוו, כתיב במקום קיו, קִיאוּ, ירמ׳ כה כז), כדברי ר״י הלוי בחידתו על הקולמוס והאותיות האלמות והמדברות : ומה צפור אשיר י ק י א שחורים וכו׳ והוא אלם ירנן כמהירים.]

[2]) [בשתי הפרשיות המובאות הבינו התרגומים הקדומים ופרשני ימי הבינים קו־קו, קו לקו או כלשון קָו, קָו ומשקלת, או כלשון תקוה, ואף היו שפרשו קַו מן הערב׳ קוּוָּה a) במשמ׳ כֹּח, ומן החדשים היו שבאר גם צו לצו וגם קו לקו במקום השני כלשון פטפוט

a) قوّة

ק"ו,—קל וחמר, עי' קַל, קֹל.

קוא, עי' קיא.

***קוָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן א. קוה, מעשה המקוה ומחכה: מלעיגין אתם על דבריי כאילו אין בהם ממש ועושין אתם אותן צואה שאינה צואה, קואה שאינה קואה [1]. צויתי אתכם בצאתכם ממצרים וכו' קויתי אתכם ארבע מאות ושמונים עד שלא נבנה הבית וכו' שנאמר כי צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו וכו' (סדר אליהו רבא ד, הוצ' איש שלום, 19).

•**קוב**,—מלה מסֻפקה, עי' ג. אוב והערה שם.

קוֹבַע, קוֹבַע [2], ש"ז,—כמו כּוֹבַע, כסוי מתכת לראש שלבשו אנשי המלחמה: וילבש שאול את דוד מדיו ונתן קוֹבַע [3] נחשת על ראשו וילבש אתו שריון (ש"א יז לח). ובאו עליך הצן רכב וגלגל ובקהל עמים צנה ומגן וְקוֹבַע [4] ישימו עליך סביב (יחזק'

הילדים (עי' גם הערת המחבר בערך א. צַו). ואולם, כמו שראה ראשונה א. גיגר בספרו Urschrift, כונת הפרשה הזאת (ישעי' כח) לתאר את לכלוך השכורים במלים כי כל שלחנות מלאו קיא צואה (פסוק ח), ובהרחבת תמונה זו משוה הנביא את השכורים לתינוקות מתלכלכים; צו לצו קו לקו, מלשון צואה וקיא (עי' גם טורטשינר ZDMG 66, עמ' 398 וכו'; דביר ב', 67 וכו'), וכן נמצא קוו (כתיב, והקרי: קיו) במקום קיאו, קואו, בהשמטת האלף (ירמ' כה כז). וגם בפרשה הראשונה (ישע' יח) כונת הנביא בתאר גוי קו־קו ומבוסה לגנות הכושים ולא לשבחם, כי כן אף מבוסה לשון געל־נפש היא בכתובים: נפש שבעה תבוס נפת (משלי כז ז), מתבוססת (ז"א מלוכלכת) בדמיך (יחזק' יו ו, כב), כפגר מובס (ישע' יד יט), מפעל בוס במשמ' זו, שכנראה אין לו קשר אל בוס ברגלים. ובסהמ"א השתמשו בצרוף קו לקו ע"פ משמ' קָו, ועי' שם.]

1) [והעיר מאיר איש שלום: היינו ציווי וקיווי, קואה היא על משקל צואה הוי"ו בניקוד קמץ, ע"כ.]

2) [לנקוד המלה והטעמתה עי' בהערת המחבר לערך כּוֹבַע, עמ' 2276. וכן בארמ' וסורי קובעא במשמ' כסוי המכסה את כל הראש, וכמלה שאולה מארמ' אף בערבי קֻבַּעַה a), כושי קָבַע, קַמבּוּעַ, ועי' ב. קבע, הערה.]

3) [נ"א: כּוֹבַע.]

4) [נ"א: וכוֹבַע.]

a) قبعة

כ: כד). — ובת"מ: סנטרו לצדדין וקוֹבעו [1] לאחוריו וירכתו על חבירו ורצועות תפילין בידו ומחזירן כשהוא מהלך בשוק ה"ז מגסי הרוח (ד"א רבה יא). אלו תוקעי קרנים ואלו תוקעי סולפירים, אלו לובשי קובעים [2] ואלו לובשי קיסים וכו (מד"ר ברא' לט).

קוד, עי' קֹד, קָדַד, קָדָה.

א. **קוה** [3], ממנו ב. מִקְוֶה, ג. *מִקְוֶה, קָו, *קְוָאָה, א. קָוָה, א. *קִוּוּי, •קַוָּיָה, א. תִּקְוָה, ב. תִּקְוָה.

ב. **קוה** [4], ממנו א. מִקְוֶה, ד. *מִקְוֶה, מִקְוָה, *מִקְוּוּי, ב. קָוָה, ב. *קִוּוּי.

א. **קָוָה**, פ"ע, רק בינוני מ"ר קוֵי, קוָי, קוֶיךָ, קִוָּ, — כמו פִּע' במשמ' ב), המְקַוִּים ומיחלים לה', יראי ה' [5]: וְקוֵי [6] יי' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו (ישע' מ לא). וידעת כי אני יי' אשר לא יבשו קֹוָי [7] (שם מט כג). גם כל קוֶיךָ לא יבשו יבשו הבוגדים ריקם (תהל' כה ג). כי

1) [בשנויי נוסחאות בהוצ' היגר (עמ' 316): סוטרו לצדדין וכובעו לאחוריו, ובאותה הוצאה בעמ' 296: חולץ את מנעליו ומסלק את כובעו, ע"כ (וכן גם בדפוס' פרק י), ובעמ' 298: ומתכסה בטליתו ומניח את כובעו, ע"כ. וכן גם בהגהות הגר"א שבדפוסים שם; ובשנויי נוסחאות: קובעו.]

2) [כך בהוצ' תיאודור־אלבק (עמ' 1274), בדפוס': כובעים.]

3) [עקר משמ' השרש היא מתח, ומכאן אף האריך בזמן, כמו בעבר' ובאשור' קֻאָ, חכה, המתין; מן מתח, בערבי קוי a), היה חזק (בעקר מתוח, מאמץ), וכן ענין הקָוִים המתוחים (גם באשור' קו); ובסורי' קְוָיָא, מנור אורגים. ועי' א. תִּקְוָה, ב. תִּקְוָה, הערות, ולקמן הערה 5.]

4) [וכן בסורי קבא במשמ' זו.]

5) [בערבי בא תַקְוַי b) וגם תַקִי c) במשמ' יראת שמים כמו תִּקְוָה בפסוק: הלא יראתך כסלתך תקותך ותם דרכיך (איו' ד ו), אך הפעל הוא וקי d), ואמנם אפשר שהיא התפתחות של קוי בהפוך התגאים, ואולי שאולה המלה בערב'.]

6) [נ"א וְקוֹיֵי כתיב וקרי; נ"א וקוי כתיב, וְקוֹיֵ קרי.]

7) [נ"א קוֹוָי, מלא וו.]

a) قوى b) تقوى c) تقى d) وقى

מרעים יכרתון וְקֹוֵי [1]) יי' המה יירשו ארץ (שם לז ט). אל יבשו בי קֹוֶיךָ אדני יי' צבאות אל יכלמו בי מבקשיך אלהי ישראל (שם סט ז). טוב יי' לְקֹוָו לנפש תדרשנו (איכה ג כה). — ואמר בן סירא: תן את פעלת ק ו י ך ונביאיך יאמינו (ב"ס גני' לג כח). —ובסהמ"א: קבץ ק ו י ך מארבע כנפות הארץ (אחה סוף ה' אלהינו, תפלת שחרית). — ואמר הפיטן: בריבם יצאו חנוניך כנים, ק ו י ם חסדיך ועל רחמיך שעונים (רש"י, ה' אלהי הצבאות, סליחי ער"ה). חכמי יראת ה' מושל וצדיק טובך ק ו י ם קרוב ומצדיק (חכמי תוס, קרובי שחרי' יוה"כ). — ואמר המשורר: לבי ונפשי מנדוד יהמו ק ו י ם חסדיך אשר עצמו (ר"ש שבזי, אל המרומים, שירי תימן, 139). —וקוּיָו של אדם, בהשאלה, המקוים שיחיה וייטב לו: והייתי ימים רבים שוכב על ערש דוי עד נואשו ממני ק ו י ונואלו כל הרופאים במדוי (ר"י חריזי, תחכי מח, 376). —ואמר המשורר: תו לחמידיך לשוני התותה, או קו לבתי מהלל ך ק ו ת ה (עודרום אבואלעפיה, הלמעני, דיואן ילין ג, 5).

—פע', קִוִּיתִי, קִוֵּיתִי, קִוִּיתִיךָ, קִוְּתָה, קִוִּינוּ, קִוִּינוּךָ, קִוִּינֻהוּ, קִוִּיתֶם, קִוּוּ, קַוֵּה, קַוֵּה, קַוֵּה, אֲקַוֶּה, יְקַוֶּה, יְקַוּ, נְקַוֶּה, יְקַוּוּ. —א) קִוָּה את הבית או את האהל, מתח אותו או נטה עליו קָו לבנותו: אם אֲקַוֶּה שאול ביתי [2]) בחשך רפדתי יצועי (איו' יז יג). — ובמשמ' מתח קו: והכן הוא הממטר אשר יקוו בו השורות (פרוש המשב' להרמב"ם, כלים יב ח). המעשה ש נ ק ו ה אל מרכז א' ובמרחק ב' א' עגול והוא עגול ג' ד' ב', ו נ ק ו ה עוד על מרכז ב' ובמרחק ב' א' עגול א' ג' ה' וכו' (ס' אקלידוס, כ"י מינכן). — ב) קִוָּה אדם לדבר, לאור, למים, ליום, צפה ויחל, hoffen; espérer; to hope: לישועתך קִוִּיתִי יי' (בראש' מט יח). וַיְקַו למשפט והנה משפח לצדקה והנה צעקה (ישע' ה ז). על כן רחק משפט ממנו ולא תשיגנו צדקה נְקַוֶּה לאור והנה חשך לנגהות באפלות נהלך (שם נט ט). נהמה כדבים כלנו וכיונים הגה נהגה נְקַוֶּה למשפט ואין לישועה רחקה ממנו (שם שם יא). קַוֵּה לשלום ואין טוב לעת מרפה והנה בעתה (ירמי' ח יה). תנו ליי' אלהיכם כבוד בטרם יחשך ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף וְקִוִּיתֶם לאור ושמה לצלמות ישית לערפל (שם יג יו). חרפה שברה לבי ואנושה וָאֲקַוֶּה לנוד ואין ולמנחמים ולא מצאתי (תהל' סט כא). יחשכו כוכבי נשפו יְקַו לאור ואין ואל יראה בעפעפי שחר (איו' ג ט). הביטו ארחות תימא הליכות שבא קִוּוּ למו (לנחלים) (שם ו יט). — ובלי ל, כאלו במשא ישיר [1]): כעבד ישאף צל וכשכיר יְקַוֶּה פעלו (שם ז ב). כי טוב קִוִּיתִי ויבא רע ואיחלה לאור ויבא אפל (שם ל כו). — ובכנויים [2]): פצו עליך פיהם כל איביך וכו' אך זה היום שֶׁקִּוִּינֻהוּ מצאנו ראינו (איכה ב יו). — ואחר מלת השאלה מה: ועתה מה קִוִּיתִי אדני תוחלתי לך היא (תהל' לט ח). — וקִוָּה אדם, עַם, או קִוְּתָה ארץ לאלהים: וחכיתי ליי' המסתיר פניו מבית יעקב וְקִוֵּיתִי לו (ישע' ח יז). הנה אלהינו זה קִוִּינוּ לו ויושיענו זה יי' קִוִּינוּ לו נגילה ונשמחה בישועתו (שם כה ט). יי' חננו לך קִוִּינוּ היה זרעם לבקרים אף ישועתנו בעת צרה (שם לג ב). כי לי איים יְקַוּוּ [3]) ואניות תרשיש בראשנה (שם ס ט). הלא אתה הוא יי' אלהינו וּנְקַוֶּה לך (ירמי' יד כב). אל תאמר אשלמה רע קַוֵּה ליי' וישע לך (משלי כ כב). —וקִוָּה אל האל: אלי איים יְקַוּוּ ואל זרועי ייחלון (ישע' נא ה). ואתה באלהיך תשוב חסד ומשפט שמר וְקַוֵּה אל אלהיך תמיד (הוש' יב ז). קַוֵּה אל יי' חזק ויאמץ לבך וְקַוֵּה אל יי' (תהל' כז יד). קַוֵּה אל יי' ושמר דרכו וירוממך לרשת ארץ (שם לז לד). — ובכנ': אף ארח משפטיך יי' קִוִּינוּךָ לשמך ולזכרך תאות נפש (ישע' כו ח). תם וישר יצרוני כי קִוִּיתִיךָ (תהל' כה כא). — ובלי מלת יחס: קַוֹּה קִוִּיתִי יי' ויט אלי וישמע שועתי (שם מ ב). קִוִּיתִי יי' קִוְּתָה נפשי ולדברו הוחלתי (שם קל ה). — ועם מלת את: הדריכני באמתך ולמדני כי אתה אלהי ישעי אותך קִוִּיתִי כל היום (שם כה ה). — וקִוָּה אדם שם האל: אודך לעולם כי עשית וַאֲקַוֶּה שמך כי טוב נגד חסידיך (שם נב יא). —וקִוָּה לעשות דבר: וַיְקַו לעשות ענבים ויעש באשים

---

1) [נ"א וְקֹוַי.]

2) [עי' טורטשינר ס' איוב, עמ' 584.]

---

1) [למעשה אין כאן יחס של משא ישיר אלא קצור לשון בשירה, ועי' לקמן.]

2) [כידוע בא הכנוי אף במקום יחס לא ישיר תמורת מלת יחס.]

3) [ויש גורסים: יִקָּווּ, נפע' מן ב. קָוָה.]

(ישעי ה ב). מדוע קִוֵּיתִי לעשות ענבים ויעש באשים (שם שם ד). — וְקִוָּה לאדם לעשות בו דבר רע: לי קִוּוּ רשעים לאבדני (תהל' קיט צה). — וְקִוָּה נפשו של אדם, ארב לו: יגורו יצפינו המה עקבי ישמרו כאשר קִוּוּ נפשי[1] (תהל' נו ז). —ובלי כל השלמה, לא קִוָּה האדם, לא צפה מראש: בעשותך נוראות לא נְקַוֶּה ירדת מפניך הרים נזלו (ישע' סד ב). — ואמר בן סירא: כחורש וכקוצר קרב אליה (אל החכמה) וקוה לרב תבואתה (ב"ס גניי ו יט). אל תתמה בדרכי רע (האמן) לייי וקוה לאורו (שם יא כא). — ובמדרש: ויאמר אלהים יקוו המים וכו' אמר הקב"ה יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בהם (בשם ר' לוי, מד"ר ברא' ה). שלש קויות טובות קוו ישראל על הים, קוו לתורה קוו לדגלים קוו למשכן (ר' לוי, שם שה"ש, כתפוח). אם קויתה ולא בא חזור וקוה (ר' פינחס הכהן בר חמא, תנחו' בובר, בשלח יב). והיה אותו חולה מקוה[2] לרופא מתי יבוא בארבע שעות או בחמש שעות (מדרש תהל' ו). חזק ויאמץ לבך, אם קויתם ולא נושעתם, קיווי ושובו וקיווי[3], ואם תאמר עד מתי נקוה, כבר כתיב יחל ישראל אל ה' וכו' (שם מ). דוד שקיווה לי עניתיו (שם שם). בשביל תקותי שקויתי, ולא רצה לא עולות ולא שלמים ולא זבחים אלא קיווי (שם שם). צויתי אתכם בצאתכם ממצרים וכו' קויתי אתכם ארבע מאות ושמונים שנה עד שלא נבנה הבית (סדר אליהו רבה ד, הוצ' איש שלום, 19). — ובתפלה: על כן נקוה לך ה' אלהינו לראות מהרה בתפארת עזך (מלכיות, מוס' ר"ה). —ובסהמ"א: דמינו וקוינו אל חסדיך לראות תשועתך זו בקרב היכלך (רש"י, תהל' מח י). אבל העכו"ם למה מקוים אותו (את יום ה') הרי הוא להם חשך ולא אור (הוא, סנה' צח:, ד"ה שאורם). וזה מבואר בדברים המדיניים כי פעמים רבות יתחדשו מונעים בדרכו או עוזרים לא קוה להם (רלב"ג,

[1] [אמנם קשות המלים גם כאן וגם בראשית הפסוק שאחר זה: על און פלט למו; ובנראה לא כונה המסרת לקריאה המקורית.]

[2] [וכן בילק' שמע' (תהל' תרלה), אך בשוח"ט תוצאת בובר: מצפה.]

[3] [כנראה צ"ל: קוו ושובו וקוו.]

משלי כ). ומצאנוהו לפתח היהודי ואמר לנו שהיה מקוה ליהודי על חוב שחייב (שבט יהודה, הנובר, 48). — ואמר הפיטן: חיים ממנו נוחיל ולישועתו קוינו עתה ירחיב ה' לנו ופרינו (חיים הרוכים סליחי ער"ה). צדקה אקוה ממך ואוחיל (יקותיאל, ירלתי בפלותי, קרוב' א ר"ה). — ואמר המשורר: אין לך תרופה על תבל לבד פני ולבן קו (רמב"ע, תרשיש ז, 65). ואיך מה יקו לספור וספר גאון החי, וחסרון הימנה לחוות יתרותיו (ראב"ע, בשם אל, כהנא א, 191). אם תטה מארחות עול ונתיבתך תשים על קו, הוחיל כאל אחרית טובה גם שכר טוב מהאל קו (ר"י חריזי (?), הענק אות ק, ספר היובל להרכבי). ועד כמה אקוה לה והיא מתאחרה (דוד, שבח לורי, שירי תימ, 69). הלא נצח אקוה לך אלהי, תחייני ותשלים כל שאלה (דוד בן סעדיה הכהן, אשורר שיר, שם, 73). אקוך יום וגם ליל (ר"ש שבזי, יפת לביה, שם, 195). בשמו נקוה עד מאד כי הוא אשר לו עוז והוד (אברהם בן שלם, אם נסגרו, שם, 227). — *וְקִוָּה עַד: נצא אליהם, ואף כי הלכו אחינו מעדת החסידים מעמנו, ואם נקוה עד בואם הנה עתה יאמרו צרינו כי אנחנו יראים מהם (יוסיפון פרק כ; יוסיפון, גינצבורג, קלז). — *וְקִוָּה את פלוני, חכה לו: ויצא לחוץ וידבר אל היהודים אשר היו מקוים אותו בחצר (שם פרק סג).

—פע', בינ' *מְקֻוֶּה,—שקִוּוּ לו: ואחר שהתנאים הנזכרים המיועדים מפי הנביאים הכרחיים להמצא במשיח האמיתי לא נמצאו בישו הנוצרי וכן גם ההבטחות הנזכרות ואחרות זולתם אשר לא זכרתים כאן ליראת האריכות המיועדים להתקיים בזמן המשיח האמיתי המקווה לא נתקיימו עד הנה (יצחק בן אברהם, חזוק אמונה א א).

—הפע', *הֻקְוָה,—נתן תקוה, ואמר הפיטן: אשר נתכנת יקותיאל כי בנים היקווה לאל[1] (ינאי, אשר נתכנה, קרוב' לפ' שמות, זולתי, עו). כי מי נח זאת לי לעולם בלי לבטל, כרת לו ולנשי עוד בלי יבטל, כל ימי הארץ להקוות בקווי מטר וטל (ר"א קליר,

[1] [ובפי' דרשת חז"ל: יקותיאל, שקוו ישראל לאל בימיו (מגיי יג.)]

אלגרה, תפלת טל). מאז תמיד לנו הדבה, הקוית שבים ברוח נדיבה, ארפא משובתם אוהבם נדבה (אליה בר שמעיה, אתה חלקי, סליח' ה' עשי"ת).

ב. קָוָה, קל לא נמצא במקרא.

— נפע', נִקְוָה, יִקָּוֶה, — נִקְווּ המים, נתקבצו נאספו: יִקָּווּ המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה (ברא' א ט). — וכהשאלה, נִקְווּ עמים [1]: בעת ההיא יקראו לירושלם כסא יי' וְנִקְווּ אליה כל הגוים לשם יי' לירושלם (ירמ' ג יז). — ובסהמ"א: וכשיצא הדיבור מפי הגבורה יקוו המים עלו מקצות הארץ ההרים והגבעות ונתפזרו על פני כל הארץ ונעשים עמקים על תוכה של ארץ ונתגלגלו המים ונקוו לעמקים (פדר"א ה). והראות דבר נסתר והקוות מפוזר איננה בריאה (ראב"ע, ברא' א ט). אמר (הקב"ה) להקוות המים שהיו בטבעם מקיפים כל כדור העפר אל מקום אחד הוא הנקרא ים (ר"ש א"ת, יקוו המים כ, עמ' 131). והמקום שנקוו בו המים בהקוותם בו הוא שקרא ימים (שם שם, 134). בבריאת היבשה והקוות המים (ר"א הקרחי, עץ החיים לד). — ואמר המשורר: ודמינו בחברה אל בני עש ואל נקוים לביתן בשתיה (ר"ש הנגיד, הכל היום, ברודי, 90). נקוו פלשתים וערבים והקיפו עלי להלחם בסוסים ובחילים (הוא, טובות לאל, בן תהלים פא, ששון, ס). ללוי כל יקר נלוה ונקוה והוא לוית פאר על ראש משיחיו (ר"י חריזי, תחכ' ג, 43, ועי' תקונים בסוף הספר).

— קל, *קָוָה, נק' קָוַת, — כמו הִפע': שוב מעשה ברום בית ענת שקוות יתר מאלפים כור ובאו ושאלו את ר' חנניה בן תרדיון ופסל, שאני אומר נכנסו גוים וזלפוה בלילה וחזרו ומלאו אותו בקילון (תוספת' מקוא' ו ג). — וביני פָּעוּ, קָווּי, כמו נִפְע', — שהקוו אותו: שמן לזוהמה אינו צריך לברך, אמר רבי יודן ואפילו קווי לתוך ידו (ירוש' ברכ' ו ו). — ובסהמ"א: ובמאמרך חוג שמים כוננת להיות לעולם סובב גם ארץ ורוח תכנת ומים ואש קוית (בקשה לר' בחיי בסוף חו"ה).

[1]) [עי' גם א. קוה, פִּע', הערה 2 בעמ' 5821.]

— הִפע', *הִקְוָה, - הִקְוָה מים, נהרות וכדו', עשה שיִקָּווּ: והא איכא ימא דחמץ, דיקליטינו הקוה נהרות ועשאו (ירוש' כלא' ט ד). למה היה שלשים ומאה משקלה, לפי שכשהקוה הקב"ה ביום השלישי של יצירת העולם כל חמים למקוה אחד קראן ימים וכו' וימים בגימטריא הוא מאה וכו' בא שלמה והוסיף ים אחד וכו' וכנגד אותן ל' אמה שהיה קו הים שעשה שלמה סביב הוסיף על משקל הקערה שלשים שקלים (מד"ר במד' יג). — וְהִקְוָה על דבר, עשאו מִקְוֶה: כל מקוה שיש בו ארבעים סאה כשר להקוות עליו, וכל מקוה שאין בו ארבעים סאה ממשיכין לו אמת המים ומשלימין לו ארבעים סאה כדי שיהא כשר להקוות עליו (תוספת' מקו' א ג). — ובסהמ"א: האדם יוכל לבנות וליסד ולקרות ולהקוות ולזרוע ולצמות ולנטוע ולעשות, אך ביגיעה ותלאה (שבתי דונולו, חכמוני לילירה, ורשה, סד.). וצינורי הכליות קורין אל גידי השלחופית להקבילם המים ההם להוליכם ולהקוותם בתוך השלחופית (שם סד:). שטוחין (המים) על פני כל הארץ והקוום באוקינוס הוא הים הגדול שבכל הימים (רש"י, ברא' א ט). המקוואות כמו שהיו והטובלים כמו שהיו, אלמא לא נפיל הכשר וכשר להקוות עליו (ר"ש, עבו"ז ג ב). — ואמר הפימן: בין זדונים חצת בקרח הנורא, בצול הקויתם לבל יכסון חלד (משולם בר קלונימוס, אמיץ כח, עבודת יוה"כ). ימים הקוה כלם יבשה להראות השבילם (ר"י טוב עלם, ארכן חסדך, יוצ' שבת ב' אחה"פ). הקוה ברוחו המים ורקע רקיע בלי ידים (ר"י הלוי, מי כמוך יחיד, לפסח, דיואן ג, 10). גלים הקוה למי שחו ודשא כסה פני אחו ושיחי שדה צמחו (הוא, השתחוה שערי רנני, מי כמוך לפסח, שם שם, 54). הקוית קרים הרשית שיתים הם הם לקירות הדרת סכה (אומץ קלות דרכיך, מוס' סכות, מחז' איטל' ב, קעד.). והראה יבשה והקוה נחלים (אל מחולל, קונטר' הפיוטים, מק"נ, 38). — וְהִקְוָה ה' שכינתו על ישראל, צרף אותה למקוהם ואספתם: כל זמן שישראל מקוים [1]) בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הקב"ה מקוה שכינתו עליהם (פסיק' רב', ביום השמיני, רג:).

[1]) [נראה שצ"ל נקוים; אמנם גם בפסיקי ר"ב: מקוין (ביום השמיני, בובר, קצג:).]

פִּעֵל, °קִוָּה,—כמו הִפְעִ', קִוָּה האדם קנין, אסף הון, ואמר המשורר: אל תחמוד איש כמס חיל ובחול הים קנין קוה (רמב"ע, תרשיש ע, 82).

—הֻפְעַל, °הֻקְוָה,—כמו נִפְעַ', ואמר הפיטן: דמע בכן הזילו תחתיות, דברך קשבו והוקוו בדוכיות (משולש בר קלונימוס, אשוחח נפלאותיך, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. עמ' 126).

קוה (כתיב [1]), עי' קָו.

א. *קִוּוּי, ש"ז,—שה"פ מן א. קִוָּה, מעשה המקוה והמיחל, כמו א. תִּקְוָה, Hoffen; espérance; hoping: לישועתך קויתי ה' וכו' הכל בקווי, יסורין בקווי, קדושת השם בקווי, זכות אבות בקווי, תאותו של עוה"ב בקווי וכו', חנינה בקווי וכו', סליחה בקווי (ר' ילקק, מד"ר בראשי' לט). קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה', אם בא קוויך יפה, אם לאו חזור וקוה אל ה' (ר' פינחס הכהן בר חמא, תנחו' בובר, בשלח יב). בשביל תקותי שקויתי ולא רצה לא עולות ולא שלמים ולא זבחים אלא קיווי (מדר' תהל' מ, הוצ' בובר). אמר דוד קוה קויתי ה', מתוך הקווי ויט אלי וישמע שועתי (ילק' שמעו' שמות רמח). אין ביד ישראל אלא הקווי, כדאי הן לגאולה בשכר הקווי (שם תהל' תשלו).
—ובסהמ"א: מנהג כל ישראל בבתי משתאות סתם וכש"כ בית החתן וכלה ששמחין בקולות של שמחה ואומרין דברי שירות ותושבחות לפני הקב"ה וזוכרין אותותיו וחסדיו עם ישראל מקם וקיווי גלוי מלכותו וכו' (רב האי, תשו' הגא' הרכבי ס). הקווי אל השמחה יקרא שחוק (רמ"ע מפאנו, אמרות טהורות, חקור דין א ג, ג:). אין קווי גדול מזה (השאיפה לדעת סתרי תורה) ובפרט שכוונת הקווי אינו אלא כי אם כדי להבין ולידע סתרי תורה ולדבקה בה (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר כח). — ואמר הפיטן: צדקך להגיד ולהלל, קווי ישעך לפלל (ינאי, קרובי לס' שמות זולתי, לה).—°ובמשמי השערה, נחוש, בנגוד לידיעה, ואלט' [2]: Vermutung; conjecture; guess שהוא הקווי יותאם היותו עם אפיסת הדבר שהוא מראיה, אם מפני עצור וקשרון לב עושה אלט'ן שהוא הקווי בדבר שאינו כמו ראיה וכו' ואשר נגש זה הפרק בין הידיעה ובין הקווי הוא כי הידיעה תולד מן הראיה והדרישה וכו' והקווי אינו נולד מן הראיה והדרישה וכו' (ספר הערות לישועה בן יהודה הקראי, LFDWDJ, Bericht 18, עמ' II). כי כמו שיולד המושכל מן הסופת כן תולד דעת הקווי מן הסימן (כ"א הקראי, גן עדן, קדה"ח יח, יב:). יש עת שהקווי יעמוד במקום הדעת (הנ"ל, עץ החיים קג).

ב. *קִוּוּי, ש"ז,—שה"פ מן ב. קִוָּה, פעלת המַקְוֶה, מלוי המקוה, המים שנקוו במקוה: וכן שני מקוות בזה עשרים סאה ובזה עשרים סאה ונפלו שלשת לוגין מים שאובין מתוך אחת מהן ואין ידוע לאי זה מהן נפלו רצה להוציא קוויה פסולה מזה מוציא, מחצה מזה ומחצה מזה מוציא מעלה (ירוש' תרומ' ד יב). ואף במקוה כן אמר מה שלמטן קיוויה כשרה מה שלמעלן קיוויה פסולה, מה שלמטן קיוויה פסולה ומה שלמעלה קיווית כשירה, לדעתו הדבר תלוי (שם שם).

א. °קִוּוּץ, ש"ז,—שה"פ מן א. קִוֵּץ, מעשה המְקַוֵּץ, הסיר קוצים: דבכלל מתקנין הדרכים לא הווי קווץ דרכים, דתיקון משמע שמתקן הגבשושיות והגומות (תוס' מו"ק ה., ד"ה לאתויי).

ב. °קִוּוּץ, ש"ז,—כמו קְוִיצָה, הִתְכַּוְּצוּת: א"א (אמר אבוקרט) מי שיקרהו קיווץ או משיכה ואח"כ תמצאהו קדחת יותך בו תוליו, א"ג (אמר גלינוס) המשיכה מין ממיני הקיווץ אלא שהוא לא יראה בה האיברים מקובצים וכו' (יעקב בן יוסף זבארה, תרג' פרקי אבוקרט, כ"י ביהמ"ד סכטר, 31). ויהיו מיני הקווץ שלשה, קווץ לאחור וקווץ לפנים והמשיכה (שם שם).

°קוֹחַ, ש"ז,—סבל האסיר וכדו', ואמר המשורר: שביה ונדוד לבו מוהץ וקוחי כחי כשל (ר"י נג'ארה, עולת תמיד קי). — ועי' פְּקַח־קוֹחַ, והערות שם.

קוח [1], פ"ע, קָח, קָחָם,—כמו לָקַח, nehmen; prendre; to take: ויקח מזרע הארץ ויתנהו בשדה זרע

---

[1]) (רד"ק (זכר' א יו): כתוב בה"א בגשקל נוה קרי בלא ה"א והוא קו הבנין החוט שנוטין על הנדבך, ע"כ.]

[2]) בערב' a).

a) ظنّ

---

[1]) [אמנם שני המקומות שבמקרא מסופקים הם, כי אפשר שאך בט"ס נכתב קח, קחם במקום יקח, אקחם (עי' הערת המחבר, עמ' 2729). ובפסוק שביחזקי' היו שהבינו קָח כשם צמח (עי' ערך קָה), אך אין זה

קָח על מים רבים צפצפה שמו (יחזק׳ יז ה). ואנכי תרגלתי לאפרים קָחָם על זרעתיו ולא ידעו כי רפאתים (הוש׳ יא ג). — ואמר הפיטן: קחתה דור מאלף, אטריך הנחלתם, למענם בכל דור חקת לזכרון (יוסי בן יוסי, אפחד במעשי, זכרונות, מוס׳ ב ר״ה). תמור כסף נמאס דור נשבח קחתה (שם שם). טובך יאבה שאר ישוב, מתנפל בהמצאך אליך לשוב, קוֹח דברי כבושים ושוב (קלונימוס, אדברה תחנונים, בחר׳ יוה״כ). קח מאכלת חדה ושחטו כסדר וכו׳ קוח לוחשות חת במחתת פרוים (משולם בר קלונימוס, אמיץ כח, עבודת יוה״כ). ובידו לו עץ יבש קח, תוציא פרח ויציץ ציץ (הרוזים משותפים, ברודי, הקדש ב ב). קחנו דברים בשלום פרים תמוכים בטוחים ולרחמיך מסברים (שחרנוך בקשנוך, סליח׳ ב עשי״ת). — ואמר המשורר: עץ הנדוד לא נבלו עליו הכי על מי דמעי בערבים קחו[1] (רמב״ע, אם קדמו, ברודי, עד). ובבאי לעמוד על עמדי חוקתני, וקחתני על זרועותיך והרגלתני (רשב״ג, כתר מלכות, אלהי כפלו פני).

קוט[2]), ממנו ״הִתְקוֹטְטוּת, א. נָקַט, *נָקִיט, קוֹט.

קוּט, קָטַט, פ״ע, אָקוּט[3]), —קָט בפלוני, התחרט ונחם על מה שעשה עמו[4]), bereuen; se repentir de; to repent of.: ארבעים שנה אָקוּט[5]) בדור ואמר עם תעי לבב הם (תהל׳ צה י). — וביני על דרך הסלמיס *קוּוֵט, קָץ: שאפילו אוכלת אשה כל מיני מאכל ושתתה כל מיני משקה אין אישה קווט בה, אבל אם היה רגיל אצלה כל זמן אפילו בימי נדותה היה קווט[1]) בה והיה מבטל פריה ורביה, לבך נאמר בתורה שבעת ימים תהיה בנדתה, כדי שתהיה על בעלה ביום טבילתה כיום כניסתה לחפה (תנא דבי אליהו פרק טו). — ואמר הפיטן: גיויו שחף קרח וגופו שזף קדח, קץ מפני חורב וקט מפני חורף (ינאי, איחור והפכפך, קרוב׳ ברא׳, זולתי, מג). המלמד מוסר לא יקוט בו, ושומע ויכוח לא יקוץ בו (הוא, אז פרסת, קרוב׳ דבר׳, רנא). כשר ציר תחן לוט באושי בחן להסתיק מר למחן לבל לקוט בבחן (ר״א קליר, אזרח בע, קרוב׳ פורים). — ואמר המשורר:

הכרחי וגם עֻבדה היא כי בימי המקרא כבר שמשו אף פעלים מקֻצרים על יד פעלים חסרים, כגון שׂוא על יד נשׂא, ועל כן לא מן הנמנע הוא שאמרו אף בקצור קָח במקום לַקַח, כשם שהלמד נשמטת בצווי ובמקור קַח, קַחַת. ועל כל פנים הובן הפעל כך בפרשנות העברי, ולפי זה אף השמוש בסהמ״א, ועי׳ רד״ק לפסוק ביחזק׳.]

[1]) [כמו לְקָחוּ, נשתלו.]

[2]) [עי׳ בהערות הבאות.]

[3]) [ויש שגזרו מפעל זה אף יָקוֹט (איו׳ ח יד), אך כנראה הוא שם עצם, ועי׳ טורטשינר בפרושו למקום.]

[4]) [זאת בקרוב משמ׳ הפעל שהיא ביסוד כל שמושיו, והמפרשים בארוהו בהבנה שונה בקל ובבנינים הנגזרים, ועי׳ בהערות הבאות.]

[5]) [השבעים (προσώχθισα, מאסתי) ורב המפרשים העברים כגון ריב״ג (וענינם היאוש מן הטובה), ראב״ע (געלה), הבינו קוט כלשון מאיסה וגעל, כמו קוץ (קצתי בחיי), וכן השתמשו בפעל זה חז״ל ובסהמ״א, אולי אף בהשפעת הארמי. ואולם ביתר דיוק קוט במקרא היא לשון חרטה. משמ׳ זו ברורה ביחוד בשמושים בנפע׳: ונקטו בפניהם אל הרעות אשר עשו, ונקטתם בפניכם בכל רעותיכם אשר עשיתם. וכדו׳; ואף חַיָּי בכתוב נקטה נפשי בחיי (איו׳ י א) פרושה חַיָּתִי, נפשי, אני בעצמי: מתחרט אני על עצמי, כהמשך למשפט שלפני זה: כי לא כן אנכי עמדי, ז״א אין אני בשלום עם עצמי, אין אני מרֻצה במה שעשיתי ואמרתי. ולפי זה אין הענין דומה אל קצתי בחיי במשמ׳ אין לי חפץ בחיים ממש.

ואולי יש לפרש עפ״י משמ׳ זו של קוט בעבר׳ אף את המאמר הקשה בעמו׳ (ז ב–ה), שהנביא מנסה להשיב בו את גזרת האל: וָאֹמַר סלח נא (או: חדל נא) מי יקום יעקב כי קטן הוא. על הקשי שבאלו הנביא מנמק את זכות יעקב לסליחת עוונותיו בזה כי קטן הוא, עמד גם ת״י, האומר: שבוק כען לחובי שארא דיעקב מן יקום ויבעי על חטאיהון ארי מטלטלין אינון, ע״כ, שהרי בכל מקום דומה בא תחת זה נמוק התשובה שהיא הגורמת לסליחה: אולי ישמעו וישבו איש מדרכו הרעה ונחמתי אל הרעה וכו׳ (ירמ׳ כו ג); קרעו לבבכם וכו׳ ושובו אל יי׳ אלהיכם וכו׳ מי יודע ישוב ונחם (יואל ב יג וכו׳); וישבו איש מדרכו הרעה וכו׳ מי יודע ישוב ונחם האלהים (יונה ג ט). ולפי זה אולי ואולי הכונה המקורית: מ״י (ר״ת: מי יודע) יקוט יעקב (ז״א יתחרט על מעשיו) כי קָטֹן (במשמ׳ בעל תשובה וחרטה) הוא, וצ״ע.]

[1]) [בבבלי (נדה לא:): וקץ בה, ועוד נוסחאות שונות בכ״י ובדפוס׳ של תנא דבי אליהו, ועי׳ סדר אליהו רבה, הוצ׳ איש שלום, עמ׳ 79, ושם הערה 43.]

ושורש כל יקוט, ולא יוכל (המות) לשקוט והאדם ילקוט כאורה האורות (הוא, והומר אל תמהה, האסיף תרכ"ד, 147). איש לבב ישפיל תאותו עד עפר וביצרו יקוט, ישים על אל מבטחו לא על נברא כי כסלו יקוט[1] (ר"י חריזי?, הענק קכו, ס' היובל להרכבי).

—נפעי, נקטו, נקטתם, נקטה, — כמו קל, נקטה הנפש בחיה, בעצמה: כי לא כן אנכי עמדי נקטה[2] נפשי בחיי אעזבה עלי שיחי אדברה במר נפשי (איוב ט לה–י א). — ונקוט האדם בפניו, במשמ' זו: וזכרו פליטיכם אותי בגוים אשר נשבו שם וכו' ונקטו בפניהם[3] אל הרעות אשר עשו לכל תועבתיהם (יחזק' ו ט). וזכרתם שם את דרכיכם ואת כל עלילותיכם אשר נטמאתם בם ונקטתם בפניכם[4] בכל רעותיכם אשר עשיתם (שם כ מג). וזכרתם את כל דרכיכם הרעים ומעלליכם אשר לא טובים ונקטתם בפניכם[4] על עונתיכם ועל תועבותיכם (שם לו לא). — ועי' א. נקט.

1) [כלשון הכתוב (איוב ח יד): אשר יקוט כסלו ובית עכביש מבטחו, שהבינו קצת הקדמונים כפעל עתיד מן קוט, אך עי' טורטשינר, ס' איוב, עמ' 116.]

2) [עי' בהערות לבנין קל. והתרגומים והמפרשים פרשו בדרכים שונות. השבעים: κάμνων τῇ ψυχῇ μου עטעף, סובל, קץ בנפשי. התרגום הארמי: אתגזרת נפשי בחיי (עי' בהערה הבאה). רש"י: נפשי מתקוטטת על שאני חי, והוא לשון ונקוטותם בפניכם, ע"כ. ראב"ע מצרף את המלים עם ההמשך: נקטה (ז"א מאסה) נפשי אם עזבתי שלא אדבר וכו'. רלב"ג (עפ"י ת"י ליחזקי): נכרתה, ועוד. ועל פי נקוד המלה ראו בה אחדים קל מא. נקט, עי' שם.]

3) [בדגש הטי"ת וכו' והביא רבי יהודה מלה זו בבנין נפעל מנחי העי"ן דומה שמצאו בספריו רפה ור' יונה כתב שמצאו דגש וכו' וא"כ יהיה מפעלי הכפל (מכלל פי').

המלה פנים משמשת כאן במשמ' האדם עצמו, עי' א. פנים. והוראת כל הבטוי ברורה מן הנאמר על נקטה נפשי בחיי, עי' בהערות הקודמות. ות"י וידנקון, כלומר ויאנחו, יאנקו. והשבעים תרגמו: καὶ κόψονται τὰ πρόσωπα αὐτῶν, כלומר יטפחו על פניהם, והוולג' et displicebunt sibimet, ולא ישאו חן בעיניהם (כנראה כמו קצתי בחיי). והמפרשים העברים כרש"י, לשון קטטה, או כלשון מאיסה.]

4) [עי' בהערה הקודמת.]

—התפ', אתקוטט, אתקוטטה, —התקוטט, כאלו התחרט על מראה עיניו, קץ בו: ראיתי בגדים ואתקוטטה אשר אמרתך לא שמרו (תהל' קיט קנח). הלא משנאיך יי' אשנא ובתקוממיך אתקוטט (שם קלט כא). —ובסהמ"א במשמ' ריב, התקוטט עם פלוני, התקוטטו ביניהם[1]: אם נתקטטה האשה עם חמותה ולא רצתה לדור עמה וכו' יש מן הדין להוציאה או לא (שו"ת הרי"ף רלה). אם תחפוץ לעשות שותפות עם אדם ראה וחקור קודם אם היה חבר ושותף עם אחר ואם נתקוטטו יחדיו (ספר חסידים תתתכג). נתקוטטו ביניהם ותבעו איש את חברו לפנינו לדין (ספר הישר לר"ת, חלק שו"ת עא). למלך שהיה לו בת נאה ואחרים מתאוים לה, ידע המלך בדבר ולא יכול להתקוטט עם המוציאין את בתו לתרבות רעה (ריקנטי, בשלח, לבוב, ו.)' לשמור היושר בשלוח ולהסיר העול כדי שלא יתקוטטו האנשים בהתחברם יחד מתוך העסק והמשא ומתן אשר ביניהם (ר"י אלבו, עקרים א ה). אמר משרת לאדוני הנקרא גוא"ן דיל"ה ויר"ה אני ונתקוטט מאד עם היהודי וכו' (שבט יהודה, הנובר, 28). גם אני שמעתי שכשהם מתוכחים פוגעים זה עם זה כמו שעושים השורים כשמתקוטטים (שם, 117). ואם היו שניהם חרשים תקנו חכמים שיקנו כדי שלא יבואו להתקוטט (שו"ע חו"מ רסט ד). שהיצר מתקוטט עם האדם ומקטרג אותו להשיאו ולהסיתו (ר' אליהו די וידאס, ראשית חכמה, שער האהבה יא). — ובמשמ' מאס, קץ: כי תרבה הצמא מפני חמתה ותתקוטט הנפש ותקפיד הרוח (אסף, 45:).

*קוטית[2], ש"נ, —מדת הלח: במדה, זו מדת הארץ, במשקל, זו טריטני, ובמשורה, זו זיר[3] הגדול

1) [ע"פ קטט, קטטה בתו"מ, עי' שם.]

2) [לא נתברר מקור המלה ומשמעותה המדויקת, ויש שראו בה מלה שאולה מיונ' או רומ', לדעת קרוים (Lehnw. II, עמ' 503) מן κύτος, ולפי לו (שם) מן κοτύλη, שתיהן במשמ' בית קבול, כלי בכלל. ואף אפשר שאין כאן בעקר שם עצם אלא השתלשלות מבטוי כגון quantuscumque, quotcumque, quoteni, וכדו', במשמ' כמה שהוא (שהם) וכדו', ומזה נולד גם קוטית וגם קטנה, וצ"ע.]

3) [עי' הערת המחבר לערך ב. זיר, ויש גם נוסה אחר זיד.]

וי"א זו קוטית קטנה וי"א זו המחוק (ספרא ויק' קדושים פרק ח).

קוֹטֶן, קוטין, עי' קטן.

קַוִּי, ת"ז,—שיך לקו, מתכונת הקו, linear ; linéaire ; linear: שכל עגולת הכדור הם כולם קוּיות מדומות ומצויירות בשכל (רמב"ם הנסיה, אספירה 3). כי העגולה הקוית שחוקק שטח החגורה בשטח עקמומית אחד א' מני גלגלי כוכבי לכת או על גבו וכוי תקרא לשם כמו כן חגורת המזלות (ר"י הישראלי, יסוד עולם ג א, יע). ששפת הים הגדול הנק' אוקינוס הוא גבול היבשה סביב סביב והיא עגולה גדולה קוית חקוקה במחשבה ע"ג כדור הארץ (שם ג ב, כא:). והעגולה הקוית שחוקק מרכז החמה במחשבה בשטח החגורה ע"י המהלך האמצעי היא שאקרא אותו מסלול החמה בכל מקום מהספר הזה (שם ג ח, לח:). העגולה המקיף אותה מכל צד בשוה ומגביל את התמונה ומקיפה אקרא אותה דרך פרט עגולה קוית (ברוך משקלוב, עמודי השמים על קדוש החדש, ברלין, ג:). — ״ונקבעו בחכמת השעור המנחים: מִשְׁטַח קַוִּי, Regelfläche ; surface réglée ; ruled surface, שִׁעוּרִים קַוִּיִּים, Linienkoordinaten ; coordonnées de ligne ; line coordinates[1].

***קִוָּיָה**, ש"נ,—שה"פ מן א. קָוָה, מעשה המקוה לדבר: שלש קוויות[2] טובות קוו ישראל על הים, קוו לתורה, קוו לדגלים, קוו למשכן (ר' לוי, מד"ר שה"ש, כתפוח).

קְוִיָּה, ש"נ,—שה"פ מן ב. קָוָה, מעשה הַקְוֹת המים: ואם גמר קוית המים תראה היבשה בהכרח וכוי (ר"ס א"ח, יקוו המים ז). הקדים קוויית המים באמרו יקוו המים גם מן הנראה וכו' (שם כ, 134). עיקר בריאות היום הוא להוציא עניין קווית המים והראות היבשה (ר' עמנואל מרומא, Merx, Archiv, 383).

***קְוִיצָה**, ש"נ,—כמו כְּוִיצָה, עוית המכוצת את העצלים, Krampf ; spasm(e): בקויצה הנקראת תשנג[1]) ובלטיי אשפאשמו היא עלה עצביות יתנועעו העצלים בה אל התחלחם ויקשו להתפשט (קאנון ג ג ג).

***קְוֻצּוּת**, ש"נ,—מצב הַשֵּׂעָר המסלסל קְוֻצּוֹת קְוֻצּוֹת: והשער גם כן כבר ידעת בספר הראשון סבת התחדשו וידעת הסבה בקוצותו ופשיטותו ורקיקותו (שם ג א א ח).

קול[2], ממנו אולי מִקּוֹל, ***מְקוֹלִית, קוֹל, *קוֹלִי, *קוֹלָן, *קִילוֹנִי.

קוֹל, קֹל[3], ש"ז, כנ' קוֹלִי, קֹלִי, קוֹלֵנוּ, קֹלֵנוּ, קוֹלָהּ, קֹלָהּ, קוֹלֵהּ, קֹלֵהּ, קוֹלֵהּ, קוֹלְכֶם, קֹלְכֶם, קוֹלוֹ, קֹלוֹ, קוֹלֹה, קֹלֹה, קוֹלָם, קֹלָם, קוֹלָן, מ"ר קוֹלוֹת, קֹלוֹת, קֹלֹת, — א) כל מה שהאזן שומעת, Schall, Laut ; son ; sound: קול גָּדוֹל: וירעם יי' בְּקוֹל גדול ביום ההוא על פלשתים ויהמם (ש"א ז י). מעם יי' צבאות תפקד ברעם וברעש וְקוֹל גדול (ישעי' כט ו). — אין קול (ואין ענה ואין קשב): ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואין קול ואין ענה (מ"א יח כו). ויהי כעבר הצהרים ויתנבאו עד לעלות המנחה ואין קול ואין ענה ואין קשב (שם שם כט). וגחזי עבר לפניהם וישם את המשענת על פני הנער ואין קול ואין קשב (מ"ב ד לא). — קול צְעָדִים: וישמעו את קול יי' אלהים מתהלך בגן לרוח היום (בראשי' ג ח). ויהי בשמעך את קול צעדה[4] בראשי הבכאים אז תחריץ (ש"ב ה כד). ויהי

---

1) [עי' מלון למנחי מתמטיקה, ממלוני ועד הלשון העברית י.]

2) [ויש מנקדים: קְוִיּוֹת.]

---

1) [בערבי a).]

2) [שרש זה נמצא בש"ע קול והמקבילות לו (עי' קול, הערות) בכל הלשונות השמיות העקריות, ומהן בשבא' בערבי' ובאשורי' אף בפעל קול, קָאל b), קָל. ואע"פ שלא נשמר הפעל בעבר' בצורה זו, יש לראות כהתפתחות של שרש זה ה ב. קבל וקהל (עי' בהערות שם).]

3) [בארמ' ובסורי' קָלָא, בכנעני' ובאוגרית' קל, בכושי' קָל, ובשנוי משקל או הוראה אף ביתר הלשונות השמיות.

ומשתמשים בדבור ובעתונות העברית בשמות המרכבים מן קול, כגון קוֹלְנוֹעַ, רַמְקוֹל.]

4) [ואולם עי' א. צְעָדָה, הערה.]

---

a) تشنج b) قال

כשמע אחיהו את קול רגליה באה בפתח ויאמר באי אשת ירבעם (מ"א יד ו). כבא המלאך סגרו הדלת וכו' הלא קול רגלי אדניו אחריו (מ"ב ו לב). — קול שעטה: מקול שעטת פרסות אביריו מרעש לרכבו המון גלגליו (ירמ' מז ג). — קול כנפי החיות וכדו': ואשמע את קול כנפיהם כקול מים רבים כקול שדי בלכתם קול המלה כקול מחנה וכו' ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם (יחזק' א כד–כה). ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש[1] גדול ברוך כבוד יי' ממקומו וקול כנפי החיות משיקות אשה אל אחותה וקול האופנים לעמתם וקול רעש גדול (שם ג יב–יג). —קול עלה נדף: והנשארים בכם והבאתי מרך בלבבם בארצת איביהם ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת חרב (ויקר' כו לו). — קול סירים נשרפים: כי כקול הסירים תחת הסיר כן שחק הכסיל (קהל' ז ו). — קול רחים: והאבדתי מהם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול רחים[2] ואור נר (ירמ' כה י). ביום שיזעו שמרי הבית וכו' וסגרו דלתים בשוק בשפל קול הטחנה ויקום לקול הצפור וישחו כל בנות השיר (קהל' יב ד). — קול הרעם: זרמו מים עבות קול נתנו שחקים אף חציך יתהלכו קול רעמך בגלגל האירו ברקים תבל (תהל' עז יח–יט). מן גערתך ינוסון מן קול רעמך יחפזון (שם קד ז). —ומ"ר קולות, קולות אלהים: ויי' נתן קלת וברד (שמות ט כג). ורב מהיות קלת אלהים וברד (שם שם כח). ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר (שם יט טז). וכל העם ראים את הקולות ואת הלפידים (שם כ יח).

4) [קול רעש פרושו קול של רעש, של תנועה ורעידה.]

2) [אמנם קשה קול רחים על יד קולות השמחה והצהלה של חתן וכלה, בעוד שאור נר נתן להתפרש בדחק כסימן של שמחה זו; ובנגוד לאור הנר אין עקר חשיבות הרחים בקול אלא בקמח, כלשון הכתוב: קחי רחים וטחני קמח (ישע' מז ב), וביתר המקומות בס' ירמיה (ז לד; יז טו; לג יא) מסתים הצרוף בעניני החתונה, ואין זכר לרחים ולנר.

והשבעים תרגמו במק' קול רחים ὀσμὴν μύρου, ז"א ריח מר, וי"ת קל סיען דמשבחין בניהור בוצין, ועי' דרשת חז"ל בבבלי (סנה' לב:). ואפשר שהית העקר: קול רחים ואורח (במק' ואור נר), ז"א קול ידידים, שושבינים, אורחים שבחתונה, וצ"ע.]

—חזיז קלות: בעשתו למטר חק ודרך לחזיז קלות (איוב כח כו). מי פלג לשטף תעלה ודרך לחזיז קלות (שם, לח כה). — וקול צנורי[1] האל: תהום אל תהום קורא לקול צנוריך (תהל' מב ח). — קול מים רבים: ואשמע את קול כנפיהם כקול מים רבים (יחזק' א כד). — ומ"ר קולות מים רבים: מקלות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום יי' (תהל' צג ד). — קול המון הגשם: ויאמר אליהו לאחאב עלה אכל ושתה כי קול המון הגשם[2] (מ"א יח מא). —וקול המון של צבא מרום: קול המון בהרים דמות עם רב קול שאון ממלכות גוים נאספים יי' צבאות מפקד צבא מלחמה (ישע' יג ד). מקול המון נדדו עמים (שם לג ג). — וקול המלה: לקול המלה גדלה הצית אש עליה (ירמ' יא טז). — וקול מחנה: קול המלה כקול מחנה (יחזק' א כד). — וקול שאון קריה: וישמע יואב את קול השופר ויאמר מדוע קול הקריה הומה (מ"א א מא). — קול תרועה: וישמעו פלשתים את קול התרועה ויאמרו מה קול התרועה הגדולה הזאת במחנה העברים (ש"א ד ו). — קול ענות גבורה או חלושה, קול ענות[3]: אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלושה קול ענות אנכי שמע (שמות לב יח). —קול מחצצים[4], קול תוקעים בחצצרות: מקול מחצצים בין משאבים שם יתנו צדקות יי' (שפט' ה יא). — וקול כלי תרועה, קול שופר: ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר וקל שפר חזק מאד וכו' ויהי קול השפר הולך וחזק מאד משה ידבר והאלהים יעננו בקול (שמות יט טז–יט). וכל העם ראים את הקולת ואת הלפידים ואת קול השפר (שם כ יח). וישלח אבשלום מרגלים בכל שבטי ישראל לאמר כשמעכם את קול השפר ואמרתם מלך אבשלום בחברון (ש"ב טו י). — קול כנור: והשבתי המון שיריך וקול כנוריך לא ישמע עוד (יחזק' כו יג). — קול זמרה: זמרו ליי' בכנור בכנור וקול זמרה (תהל' צח ה). — קול רנה: צאו מבבל ברחו מכשדים בקול רנה (ישע' מח כ). כל

[1]) [במשמ' רעמים, עי' צנור, הערות.]

2) [ועי' גם לקמן.]

3) [עי' ד. ענה, עמ' 4583.]

4) [עי' צהר, הערה, עמ' 5458 וכו'.]

העמים תקעו כף הריעו לאלהים בקול רנה (תהל׳ מז ב). — קול תודה: ארחץ בנקיון כפי ואסבבה את מזבחך יי׳ לשמע בקול תודה ולספר כל נפלאותיך (שם כו ז). — קול רנה ותודה: אדדם עד בית אלהים בקול רנה ותודה המון חוגג (שם מב ה). — קול רנה וישועה: קול רנה וישועה באהלי צדיקים (שם קיח טו). — קול משחקים: ויצא מהם תודה וקול משחקים (ירמ׳ ל יט). — קול ששון וקול שמחה: עוד ישמע וכו׳ בערי יהודה ובחצות ירושלם וכו׳ קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו את יי׳ צבאות (שם לג יא, וכעין זה שם עוד). — קול דברים של אדם או אל [1]: וידבר יי׳ אליכם מתוך האש קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים זולתי קול (דבר׳ ד יב). וישמע יי׳ את קול דבריכם בדברכם אלי ויאמר יי׳ אלי שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך (שם ה כה). ברכו יי׳ מלאכיו גברי כח עשי דברו לשמע בקול דברו (תהל׳ קג כ). ואשמע את קול דבריו וכשמעי את קול דבריו ואני הייתי נרדם על פני (דני׳ י ט). — קול מלין: אך אמרת באזני וקול מלין אשמע (איוב לג ח). — קול אלה, שמשביעים בה את הצבור: ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה (ויקר׳ ה א). — קול דממה דקה: ואחר הרעש אש לא באש יי׳ ואחר האש קול דממה [2] דקה (מ״א יט יב). — ב) קול במשמ׳ קול אדם בדבורו, Stimme; voix; voice: וישמע אלהים את קול הנער [3] ויקרא מלאך אלהים אל הגר מן השמים ויאמר לה מה לך הגר אל תיראי כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם (בראשי כא יז). הקל קול יעקב (שם כז כב). המה עם בית מיכה והמה הכירו את קול הנער הלוי (שפט׳ יח ג). ויכר שאול את קול דוד ויאמר הקולך זה בני דוד ויאמר דוד קולי אדני המלך (ש״א כו יז). — וקול בכי: וכל הארץ בוכים קול גדול (ש״ב טו כג). סורו ממני כל פעלי און כי שמע יי׳ קול בכיי (תהל׳ ו ט). ויהי לאבל כנרי ועגבי לקול בכים (איוב ל לא). ועי׳ שמע. — קול נהי: כי קול נהי נשמע מציון איך שדדנו (ירמ׳ ט יח). — קול יללה: קול יללת הרעים כי שדדה אדרתם (זכר׳ יא ג). — קול אנחה: מקול אנחתי דבקה עצמי לבשרי (תהל׳ קב ו). — קול שועה: הנה קול שועת בת עמי מארץ מרחקים (ירמ׳ ח יט). — קול תחנונים: שמע קול תחנוני בשועי אליך (תהל׳ כח ב). — קול צעקה, זעקה: וישמע עלי את קול הצעקה ויאמר מה קול ההמון הזה (ש״א ד יד). קול זעקה [1] מבבל ושבר גדול מארץ כשדים (ירמ׳ נא נד). — קול חרדה: קול חרדה שמענו פחד ואין שלום (שם ל ה). — קול פחד, פחדים: והיה הנס מקול הפחד יפל אל הפחת (ישע׳ כד יח). קול פחדים באזניו בשלום שודד יבואנו (איוב טו כא). —וקול האדם בשירה, קול שרים ושרות: בן שמנים שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע וכו׳ אם אשמע עוד בקול שרים ושרות (ש״ב יט לו). —קול ערב: השמיעיני את קולך כי קולך ערב (שה״ש ב יד). — יפה קול: והנך להם כשיר עגבים יפה קול ומטב נגן (יחזק׳ לג לב). — וקול האל המדבר: ואשמע את קול אדני אמר את מי אשלח ומי ילך לנו (ישע׳ ו ח). קול יי׳ לעיר יקרא (מיכה ו ט). — וקול החיות והבהמות: ויאמר שמואל ומה קול הצאן הזה באזני וקול הבקר אשר אנכי שמע (ש״א טו יד). על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה כי נצתו מבלי איש עובר ולא שמעו קול מקנה (ירמ׳ ט ט). קול שאגת כפירים כי שדד גאון הירדן (זכר׳ יא ג). שאגת אריה וקול שחל ושני כפירים נתעו (איוב ד י). —והצפרים: עליהם עוף השמים ישכון מבין עפאים יתנו קול (תהל׳ קד יב). עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו (שה״ש ב יב). וסגרו דלתים בשוק בשפל קול הטחנה [2] ויקום לקול הצפור [3] (קהל׳ יב ד). —קול מצהלות האבירים: מדן נשמע נחרת סוסיו מקול מצהלות אביריו רעשה כל הארץ (ירמ׳ ח טז). —וקרא אדם בקול גדול: ויעמוד רבשקה ויקרא בקול גדול יהודית (מ״ב יח כח, ישע׳ לו יג). — וזעק קול גדול: והמלך לאט פניו ויזעק המלך קול גדול

---

1) [וכן בכתבות כנעניות: שמע קל דברי (סלוסן 108 א 6; ב 5—6.]

2) [במקום זה באיוב ד טז: דממה וקול אשמע, ועי׳ דמם ז.]

3) [ומצוי בכתבות כנעניות הצרוף: כ(י) שמע (האל) קלי, וכדו׳.]

---

1) [ועי׳ גם להלן.]

2) [הפה עם השנים הטחנות.]

3) [הבטוי קשה, ועי׳ בערך קום, הערות.]

בני אבשלום בני בני (ש״ב יט ה). ויהי כהנבאי ופלטיהו בן בניה מת ואפל על פני ואזעק קול גדול ואמר אהה אדני יי׳ כלה אתה עשה את שארית ישראל (יחזק׳ יא יג). — עָנָה וְאָמַר קול גָּדוֹל: ויענו כל הקהל ויאמרו קול גדול כן כדבריך עלינו לעשות (עזרי׳ י יב).—וקול רָם: וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם (דבר׳ כז יד). — וקול אֶחָד, כמו פֶּה אֶחָד: ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל הדברים אשר דבר יי׳ נעשה (שמות כד ג). — ובצרופים עם פעל, נָשָׂא קול, קולו: ותלך ותשב לה מנגד וכו׳ ותשא את קֹלָהּ ותבך (בראש׳ כא יז). וישא עשו קֹלו ויבך (שם כז לח). ועי׳ נָשָׂא, עמ׳ 3847. — הֵרִים קול: ויהי כשמעו כי הרימתי קוֹלִי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס ויצא החוצה (שם כט יח). את מי חרפת וגדפת ועל מי הרימות קול ותשא מרום עיניך על קדוש ישראל (מ״ב יט כב). על הר נשפה שאו נס הרימו קול להם הניפו יד ויבאו פתחי נדיבים (ישע׳ יג ב). — נָתַן אֶת קולו בִּבְכִי: ולא יכל יוסף להתאפק וכו׳ ויתן את קֹלו בבכי (בראש׳ מה א—ב). — נָתַן קולו לפלוני, קרא לו: כי אם לבינה תקרא לתבונה תתן קולֵךְ (משלי ב ג). — נָתַן (ב)קול על פלוני, צעק עליו: הזכירו לגוים הנה השמיעו על ירושלם נצרים באים מארץ המרחק ויתנו על ערי יהודה קולָם (ירמ׳ ד טז). היתה לי נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בְּקוֹלָהּ (שם יב ח). — צָהַל קולו: צהלי קולֵךְ בת גלים (ישע׳ י ל). — ובהקדמת המלה קול כנושא ראשון לפני הנושא שבפעל: קוֹלִי אל יי׳ אקרא (תהל׳ ג ה). קול נגידים נחבאו [1]) ולשונם לחכם דבקה (איוב כט י). — וקול, קול האל, במשמ׳ רעם: קול יי׳ על המים אל הכבוד הרעים יי׳ על מים רבים קול יי׳ בכח קול יי׳ בהדר קול יי׳ שבר ארזים וכו׳ קול יי׳ חצב להבות אש קול יי׳ יחיל מדבר וכו׳ קול יי׳ יחולל אילות וכו׳ (תהל׳ כט ג—ט). שמעו שמוע ברגז קלו והגה מפיו יצא וכו׳ אחריו ישאג קול ירעם בְּקול גאונו ולא יעקבם כי ישמע קולו ירעם אל בְּקולו נפלאות (איוב לז ב—ה).—האל נָתַן קול, במשמ׳ הרעים: ירעם מן שמים יי׳ ועליון יתן קולו (ש״ב כב יד). יי׳ ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו (ירמ׳ כה ל). ויי׳ מציון ישאג ומירושלם יתן קולו ורעשו שמים וארץ (יואל ד טז). יי׳ מציון ישאג ומירושלם יתן קולו ואבלו נאות הרעים ויבש ראש הכרמל (עמו׳ א ב). — וְנָתַן בְּקולו: המו גוים מטו ממלכות נתן בְּקולו תמוג הארץ (תהל׳ מו ז). לרכב בשמי שמי קדם הן יתן בְּקולו קול עז (שם סח לד). —ג) קול, במשמ׳ תכן הדברים שאדם או האלהים משמיע, בגון שמע לקול האדם, האל: ולאדם אמר כי שמעת לְקול אשתך וכו׳ ארורה האדמה בעבורך (בראש׳ ג יז). ותאמר שרי אל אברם הנה נא עצרני יי׳ מלדת בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה וישמע אברם לְקול שרי (שם טז ב). — וְשָׁמַע לְקול האות, נשמע למספר על האות: והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לְקֹל האת הראשון והאמינו לְקֹל האת האחרון (שמות ד ח). — וְשָׁמַע אדם בְּקול פלוני, נשמע לו, עשה כמדבר: ואם לא תשמעו בְּקול יי׳ ומריתם את פי יי׳ והיתה יד יי׳ בכם ובאבותיכם (ש״א יב טו). כי הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו היום אם בְּקֹלו תשמעו (תהל׳ צה ז). ועי׳ שָׁמַע. — והוליך את הַקול, במשמ׳ מסר את המדבר: גם במדעך מלך אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר כי עוף השמים יוליך את הַקול ובעל הכנפים יגיד דבר (קהל׳ י כ). — וְנָתַן קול בעיר, בארץ. העביר קול, הכריז, השמיע לרבים: ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש (שמות לו ו). ובשנת אחת לכורש מלך פרס וכו׳ העיר יי׳ את רוח כרש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו וגם במכתב לאמר וכו׳ (עזר׳ א א). ויעבירו קול ביהודה וירושלם לכל בני הגולה להקבץ ירושלם (שם י ז). ויתנו קול ביהודה ובירושלם

1) [אך אלה דברי טורטשינר בפרושו: אין „נחבאו" כלשון התחבאות מתאים בשימוש ל„קול", אבל גם כאן לא הוכרה מלה ארמית שבמקור, המצויה בסורית. שם „נחבא" כשם תואר, ו„נחב" כפועל פרושם: (היה) כחוש, התיבש. השוה בסורי במדבר יא, ו (ועתה נפשנו יבשה): „והשא הא נ ח ב א נפשן"; תהל׳ קט, כד (ובשרי כחש משמן); „ובשרי נ ח ב מן משחא". כך כאן הכוונה: קולם י ב ש ו נ ח ר בגרונם, ועל כן ההמשך: ו ל ש ו נ ם ל ח כ ם ד ב ק ה, וכו׳. השווה בפרט תהלים כב, טז (יבש כחרש כחי [צ״ל חכי] ולשוני מדבק מלקוחי), וכן שם קלו, ו; יחזקאל ג, כו (ולשונך אדביק אל־חכך ונאלמת); איכה ד, ד, ועוד. ר׳ גם לעיל יט, כ. ולפי זה אולי גם לעיל פס׳ ח, „ונחבאו" פירושו: ונשתתקו, משרש „נחב" (צ״ל ונחבו).]

להביא ליי' משאת משה עבד האלהים על ישראל במדבר (דהי"ב כט ט).—והַקּוֹל נשמע במקום, השמועה הגיעה לשם: והַקֹּל נשמע בית פרעה לאמר באו אחי יוסף (ברא' מה יו). — ד) וקוֹל, כאלו במשפט מקֻצר, במשמ' הנה נשמע קול [1]: ויאמר מה עשית קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה (שם ד י). ויאמר אליהו לאחאב עלה אכל ושתה כי קול המון הגשם (מ"א יח מא). קול קורא [2] במדבר פנו דרך יי' ישרו בערבה מסלה לאלהינו (ישע' מ ג). קול צפיך נשאו קול יחדו ירננו (שם נב ח). קול שאון מעיר קול מהיכל קול יי' משלם גמול לאיביו (שם סו ו). קול זעקה מבבל ושבר גדול מארץ כשדים (ירמ' נא נד). —ואמר בן סירא: מלואות פז וחותם ברקת קול מזמור על נועם תירוש (ב"ס גניי לב ו). חיל מחיל כנחל איתן וכאפיק אדיר בחזיז קולות (שם מ יג). קול רעמו יחיל ארצו (שם מג יז). וארים מארץ קולי ומשערי שאול שועתי (שם נא ט). באמונתו ובענותו בחר בו מכל בשר וישמיעהו את קולו, ויגישהו לערפל (שם מה ד ה).—ובתו"מ: מי שענה את אברהם אבינו בהר המוריה הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה וכו' (תענ' ב ד). היה עובר בשוק ושמע קול סופרים מקרין, איש פלוני' מגרש את פלונית ממקום פלוני, ואמר זה שמי וזה שם אשתי, פסול לגרש בו (גיט' ג א). מי שהיה מושלך לבור ואמר כל השומע את קולי יכתוב גט לאשתי, הרי אלו יכתבו ויתנו (שם ו ו). נפל לפניו מקול הבריה חייב, לאחריו מקול הבריה פטור (ב"ק ה ו). חנות שבחצר יכול למחות בידו ולומר לו איני יכול לישן מקול הנכנסין ומקול היוצאין וכו' אבל אינו יכול למחות בידו ולומר לו איני יכול לישן לא מקול הפטיש ולא מקול הריחים ולא

1) [כפי היוצא מן הכתובים המובאים כאן אין משמ' זו של קול ברורה בכל מקום, אלא יש כאן מעבר משמוש המלה בתוך המשפט, בהתרופפות הקשר התחבירי, עד שהלך הנשוא אחרי המלה העקרית: קול דמי אחיך צועקים, ולא צועק, ואך במדה ידועה הפכה המלה קול לענין בפני עצמו. ואחרים מצאו שמוש זה גם במקרים כגון קול יי' על המים וכו' (תהל' כט ג וכו'), וקשה לקבל הבנה זו.]

2) [השוה: וינעו אמות הספים מִקּוֹל הקורא (ישע' ו ד).] ועי' לקמן לסהמ"א.

מקול התינוקות (ב"ב ב ג). אין חייבין על שמיעת הקול (הור' ב ה). מיריחו היו שומעין קול שער הגדול שנפתח, מיריחו היו שומעין קול המגריפה, מיריחו היו שומעין קול העץ שעשה בן קטין מוכני לכיור, מיריחו היו שומעין קול גביני כרוז, מיריחו היו שומעין קול החליל, מיריחו היו שומעין קול הצלצל, מיריחו היו שומעין קול השיר, מיריחו היו שומעין קול השופר, ויש אומרים אף קול כ"ג בשעה שהוא מזכיר את השם ביום הכפורים (תמיד ג ח). והם אומרים מה קול בעזרה, קול בן לוי לוקה ובגדיו נשרפים (מדות א ב). זה הוא שאמרו, כשהוא (הכבש) חי קולו אחד, וכשהוא מת קולו שבעה, כיצד קולו שבעה, שתי קרניו שתי חצוצרות, שתי שוקיו שני חלילין, עורו לתוף, מעיו לנבלים, בני מעיו לכנורות (רבי יהושע, קנים ג ו). וכשהיה מידק היה אומר הדק היטב הדק היטב, שהקול יפה לבשמים (ירוש' יומא ד ה). אין שני קולות נכנסין באוזן אחת (שם מגי' ד א). הריח והמראה והקול אין בהם מעילה (ר' יהושע בן לוי, שם סוכה ה ג). קול באשה ערוה (שמואל, ברכ' כד.). שלשה משיבין דעתו של אדם, אלו הן, קול ומראה וריח (שם נז:). מאי הב הב וכו' קול גיהנם צועקת ואומרת הביאו לי ב' בנות וכו' (בשם מר עוקבא, ע"ז יז.). — *קול הֲבָרָה, קול לא ברור: התוקע לתוך הבור וכו' אם קול שמע יצא, ואם קול הברה שמע לא יצא (ר"ה ג ז). ועי' *הֲבָרָה. — *קול מְגִלָּה, קול קריאת המגלה: מי שהיה עובר אחורי בית הכנסת וכו' ושמע קול שופר או קול מגילה, אם כיון לבו יצא (שם שם). — *קול צְוָחָה: היה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר ואמר יהי רצון שלא יהיו אלו בני ביתי הרי זו תפלת שוא (ברכ' ט ג). אל תחפזו מקול קרנות, אל תערצו מפני קול צווחות (סוטה ח א). — קול מצהלות חתנים: ישמע בער, יהודה וכו' קול מצהלות חתנים מחופתם ונערים ממשתה נגינתם (כתוב' ח.). — *קוֹלֵי [1] קולות: ויהי קולות, קולי קולות משונים זה מזה (מכי' יתרו,

1) [כנראה ע"פ הנסמך קוֹלֵי מניח רש"י אפשרות של צורת רבוי קולינו, וז"ל: בקֹלנו, חד קול משמע מדלא כתיב בקולותינו או בקולינו ביו"ד (רש"י, סנה' עא.).]

מסכתא דבחדש השלישי ג). ומה רחם שמכניסין בו בחשאי מוציאין ממנו בקולי קולות, שאול שמכניסין בו בקולי קולות אינו דין שמוציאין ממנו בקולי קולות (רבי עזי בשם ר׳ יאשיה, ברכי טו:). — *וקולו של אדם או של דבר הולך, הקול מתפשט ונשמע למרחוק: אי זו היא הקולנית וכו׳ כל שקולה הולך ממיטה למיטה בשעת תשמיש (רב, ירוש׳ כתוב׳ ז ז). שלש קולות הולכין מסוף העולם ועד סופו ואלו הן קול גלגל חמה וקול המונה של רומי וקול נשמה בשעה שיוצאה מן הגוף וכו׳ (ת״ר, יומא כ:). אומרים לפרת, למה אין קולך הולך, אמר להם, איני צריך, מעשי מודיעים אותי וגו׳, אומרים לחדקל, למה קולך הולך, אמר להם הלואי נשמע קולי ונראה, אומרים לאילני מאכל למה אין קולכם הולך, א״ל אין אנו צריכים, פרותינו מעידין עלינו, אומרים לאילני סרק למה קולכם הולך, א״ל הלואי נשמע קולינו ונראה (רבי יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי, מד״ר ברא״ש׳ עז). ומפני מה האשה קולה הולך ולא האיש, אמר להם (רבי יהושע לשואלים), משל אם תמלא קדרה בשר אין קולה הולך, כיון שתתן לתוכה עצם מיד קולה הולך (שם שם יז). — *והקול יוצא, השמועה נשמעת: קול יוצא לנשואה ואין קול יוצא לארוסה, יכולה היא אשה להטמין עצמה ולומר לא נתארסתי ואינה יכולה להטמין עצמה ולומר לא נשאתי (רבי אחא בשם ר׳ תנחום בר חייה, ירוש׳ יבמ׳ יג א). קול יוצא למתנה ואין קול יוצא למציאה (שם כתוב׳ ו א). — *וקולו פּוּז, טהור כמו פָּז: מהו מפוז, שהיה הזהב המסונן שהיה עליו (על דוד) קולו פוזז (מד״ר במדי׳ ט). — *ועם תאר: עד השקיפה היו אומרי׳ קול נמוך, מיכן והילך היו אומרי׳ קול גבוה (ירוש׳ מע״ש ה ט). ד״א קול רם, המעולה שבקולות, א״ר יצחק לא קטון ולא גדול אלא בינוני (שם סוטה ז ב). היה קולו דק או עבה או צרוד כשר, שכל הקולות כשרין בשופר (ר״ה כז:). איזהו סרים חמה וכו׳ כל שקולו לקוי ואין ניכר בין איש לאשה, ואיזו היא אילונית וכו׳ כל שקולה עבה ואינה ניכרת בין אשה לאיש (יבמ׳ פ:). דבר אחר בקולך, שאם היה קולך נאה והיית יושב בבית הכנסת עמוד וכבד ה׳ בקולך וכו׳ (פסיק׳ רב׳, עשר תעשר, קכז.). — *ועם פעל: ואמרו אל כל ישראל קול רם, בקולו של רם, מלמד ששיתף הקב״ה קולו עמהן (שם, סוטה ז ב). אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא, ואם אי אפשר למתרגם להגביה קולו כנגד הקורא ימעך [1]) הקורא קולו ויקרא (ברכ׳ מה.). לכו וחזרו על בתי כנסיות וכו׳ ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפין [2]) בקולן אין אתם יכולים להזדוג להם (מד״ר ברא״ש׳ סה), באותה שעה הרימו (בני ישראל) קולם בבכיה גדולה עד שעלתה בכיתם למרום •(שם איכה, פתיח׳).

—*בַּת קול [3]), — א) קול הברה הנשמע בחלל האויר ואין רואים ואין יודעים של מי הוא: ומשיאין (אשה) על פי בת קול, מעשה באיש שעמד על ראש ההר ואמר איש פלוני בן פלוני ממקום פלוני מת, הלכו ולא מצאו שם אדם, והשיאו את אשתו וכו׳ (יבמ׳ קכב.). הולכין אחר שמיעת בת קול, מאי טעמא, ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו (ר׳ אלעזר, ירוש׳ שבת ו ט). ר׳ יוחנן ורשב״ל הוו מתחמדין מיחמי אפוויי דשמואל, אמרין נלך אחר שמיעת בת קול, עברון קומי סידרא, שמעון קליה דטלייא ושמואל מת, וסיימון וכן הוות ליה, ר׳ יונה ור׳ יוסה סלקין מבקרה לר׳ אחא דהוה תשיש, אמרין נלך בתר שמיעת בת קול, שמעין קליה דאיתתא אמרה לחבירתא, איטפי בוצינה, אמר׳ לה, לא יתטפי ולא מיטפי בוציניהון דישראל (שם שם). — ב) בפרט קול אלהי, שלוח מהאלהות להודיע לב״א רצונה, göttliche Stimme; voix divine; divine voice: משמת חגי זכריה ומלאכי נביאים האחרונים פסקה

---

[1]) [ימיך וישפיל, בנגוד אל הגביה. השוה: ויחר אף ה׳ מאד ובעיני משה רע, כאן הקב״ה ממיך ומשה מגביה אבל במעשה העגל הקב״ה מגביה ומשה ממיך (ספרי במדי׳ לה).]

[2]) [עי׳ הערה 3 לערך ה. ציץ, עמ׳ 5471.]

[3]) [גם בסורי בא ברת קלא, ובמ״ר בנת קלי במשמ׳ קול, דבור, לשון וכדו׳, וכן בארמ׳ שבירושׁ׳ (כתוב׳ יב ג, ועוד), ובת״י (בכאש׳ לח כו): ברת קלא נפקת מן שמיא ואמרה תריכון זכון בדינא וכו׳. ולא באה כאן המלה בת בעקר אלא להורות על השמעת קול אחת (דגמת בן אדם וכדו׳), בנגוד לשמוש המלה קול במשמ׳ הכוללת את קולו של אדם או בעל חיים אחר בכלל.]

רוח הקודש מישראל ואף על פי כן היו משמיעין להן בבת קול, מעשה שנכנסו חכמ׳ לבית גוריו ביריחו ושמעו בת קול אומ׳ יש כאן אדם שראוי לרוח הקודש וכו׳ ונתנו עיניהם בהילל הזקן וכו׳ (תוספת׳ סוטה יג ג—ג). עתידת בת קול להיות מפוצצת באהלי צדיקים ואומרת כל מי שפעל עם אל יבוא ויטול שכרו (ר׳ ירמיה בן אלעזר, ירוש׳ שבת ו ט). ואתת בת קול ואמרה להון כל מי שלא נתעצל בהספדו של רבי יהא מבושר לחיי העולם הבא בר מן קצרה, כיון דשמע כן סליק לאיגרא וטליק גרמיה ומית, נפקת ברת קלא ואמרת ואפילו קצרא (שם כתוב׳ יב ג). אמר שר העולם לפניו רבש״ע צביונו עשה לצדיק זה (חזקיהו, לעשותו משיח), יצתה בת קול ואמרה רזי לי רזי לי, אמר נביא אוי לי אוי לי עד מתי, יצתה בת קול ואמרה בוגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו (ר׳ תנחום בשם בר קפרא, סנה׳ צד.). בג׳ מקומות הופיע רוה״ק וכו׳ בבית דינו של שם דכתיב ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני, מנא ידע וכו׳ יצתה בת קול ואמרה ממני יצאו כבושים וכו׳ (ר״א מכות כג:). כדי לפייסן שרצה הקב״ה מעשיהם יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מבני העולם הבא (ר׳ לוי, מד״ר ברא״ש לה). יקרבו ימי אבל אבי וכו׳ ר׳ נחמיה אומר, בת קול אומרת הרבה סייחים מתו ונעשו עורותיהם שטיחין על גבי אמותיהן (שם שם סז). שמע נבוכדנצר בת קול שהיו מתרגשין, אמר, הקול הזה מהיכן הוא, א״ל (דניאל) אותן העניים שאמרת לתת להם חלק וכו׳ אמר אילולא נכסים שהיו לי מהיכן הייתי בונה כל המדינה הזאת לכבודי וכו׳ נעל את האוצרות, כיון שאמר כך ענה אותו בת קול מן השמים שנא׳ עוד מלתא בפום מלכא קל מן שמיא נפל וכו׳ (שם שמות ל). — ג) ובת קולי קול הברה חוזרת אחרי קול בין ההרים וכדומה, Widerhall; écho; echo: קול גדול ולא יסף וכו שלא היה לו בת קול (שם שמות כח). — *ובכלל קול נולד מפעולת דבר: מה השמן הזה אין לו בת קול כך ישראל אין להם בת קול בעוה״ז, אבל לעה״ב כתיב ושפלת מארץ תדברי (שם שה״ש, לריח שמניך). ותשכו הראות בארבות וכו׳ אלו כנפי הריאה, שמשם בת קול יוצאת (ר׳ חייא ב״ר נחמיה, שם קהל׳ פרשה תליתאה, ותשכו). — ד) *שמועה עוברת בקהל וכדומה, Gerede; bruit, racontars; gossip, talk: והאנשים השיבוהו (לדוד) הדברים והחסדים אשר יצתה בת קול שהמלך יעשה למי שיכה אותו (ר״י אברבנאל, ש״א יז). ועי׳ בַּת קול, עמ׳ 653, והדגמאות המובאות שם. — ובפהט״א: אתא ר׳ אבא נחר ליה, הטיח בגרונו קול כדי שישמע רב ספרא ויצא (רגמ״ה, תמיד כז:). אחרי אשר כנור לא ינגן אם לא יהיה חלול ומלא רוח, על כן אני גוזר אומר כי כל ערבי קול חסרי מוח (דברי חפץ, לקוטים מר׳ יהודה הלוי ג ו [1]). ג׳ דברים ניתנו במידה, קול, קומה, ושער (ר״י אלנקאוה, מנוה״מ ד, ענעלאו, 575). ג׳ דברים מאבדים את המזונות, קול, צעקה וערוה (שם שם). קול המון כקול שדי [2] (משנת חכמים רעז). קול הרבים כקול שדי (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ג, רבי חנינא בן דוסא). ואומ׳ המשל, מי שאין לו דין נותן קולות (תולדות יצחק להרי״ץ קארו, אמשט׳ קו:). — קוֹל חורבה: ושאלו ודרשו מחרבותיהם, הכל ישאלו עליהם מה נהיתה בפלוני ופלוני מתוך קול חורבה שיצא עליהם (רש״י, תהל׳ קט י). — *קוֹל קָשֶׁה: ועכשיו יש בבבל קול שנשמע מתוך אגמים וחריצים שלמים וקול קשה הוא ואומרין זה קול רידיא (תשו׳ הגאו׳ הרכבי רפט, 142). — *קוֹל נָעִים: וקבל תפלתי כתפלת איש זקן ורגיל ופרקו נאה וזקנו מגודל וקולו נעים (תחנה העני, תפלה לש״ץ בימים הנוראים). — *קוֹל בַּקְבּוּקִי, וקוֹל צלול: שהקול פעמים יהיה קול בקבוקי ופעמים יהיה קול צלול (קבולי גליינוס, כ״י פריז, בקבות החליים). ועי׳ ב. צָלוּל. — קוֹל חַד, וקוֹל כָּבֵד: והקול ממנו חד וממנו כבד (ס׳ הגדרים). — *וקוֹלוֹת שונים בשופר: ילולי יליל, כאדם הבוכה ומקונן קולות קצרים סמוכין זה לזה (רש״י, ר״ה לג:). ובקדושת דאגן הסהר שעשה ר׳ שמשון ב״ר יונה כתיב נוי ארבעים קולות בהריענו (תוס׳ שם שם, ד״ה שיעור תרועה). והלכתא כמסקנא שאין אדם יוצא במקצת תקיעה, וי״א שהוא יוצא במקצת תרועה, כיון שהוא קול נשבר (ריטב״א על ר״ה, לו:). והנכון שהתרועה

---

1) [השוה עמנואל, מחברת כ, 159.]

2) [במקום המשל הרומי: Vox populi vox Dei, ועי׳ גם בס׳ מדרש שמואל על פרקי אבות לר״ש אוזידה.]

שאמרה תורה לשון כולל הוא לכל קול שהוא נשבר ומחובר מחלקים (שם, מז:). בלשון בני אדם צריך לקרוא שם מיוחד לכל א' מאלו כדי להכין איזה תרועה של קולות נמהרים ואיזה היא תרועה מקולות שאינם נמהרין (שם שם). אבל בתרועה שהיא מקולות קצרים הרי יש תחלה וסוף באמצעיתם (שם, מז:). וכשהקול הזה יוצא מן הכלי נשבר לא פשוט יאמר עליו תרועה וכשהקול פשוט יאמר עליו תקיעה (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, כלבים, קעו:). ולפי שיצאו בגלות נפל ספק בתרועה, אם הוא בדרך קול יללה, שהוא קול נשבר תכוף וכו' או קול אנחה, שהוא קול נשבר נפסק וכו' (שם שם קעח:). — °מת הקול: כדי שקולן של קני' ישמע היטב ולא ימות הקול בתיך הכלי (שלטי הגבורים ו). —°וקולות המצביעים בהצבעה: ואם לא יאבה (המלך) לשבת (בעצת הזקנים) שנים מהיותר זקנים שלהם היו שם במקומו, והיו נותנים שני קולות בעד המלך ואחד בעבורם (יוסף הכהן, מליב גבולות ג ג). — °קול שאינו פוסק [1], שמועה שאינה פוסקת: וכן יש לבית דין וכו' להלקות אדם ששמועתו רעה וכו' והוא שיהיה קול שאינו פוסק (רמב"ם, סנה' כד ה). —°בַּעַל הַקּוֹל מי שהוציא את הקול, השמועה: ניסת היום ואח"כ יצא קול שהיום היא נתקדשה לאחר קודם נישואין לא חיישינן ליה לאוסרה על בעלה ולא להצריכה גט מבעל הקול (רש"י, גיט' פט:, ד"ה דבתר). — °לְמִשְׁמַע הַקּוֹל, בהשקפה שטחית: והתשובה הזאת מתקנת את הטענה למשמע הקול, לולא שיש עליה פרכא וכו', ונמצאת הטענה עומדת במקומה (רלב"ג הגיון הנפש, 31). — °קוֹל בְּכֹחַ, קוֹל בְּפֹעַל: והיה זה הגשם בעל קול בכח, כמו הנחשת והאבן והגשמים הקשים, כי הם בכח בעלי קול, וכאשר הכם דבר חודש מהם קול בפועל וכו', ואמנם הקול בכח לגשמים הקשים (תמו"ר לרלב"ג ח ו, המשמע, 28). — °קוֹל קוֹרֵא, במשמ' כרוז, מודעה, נהוג בדבור ובספרות. — °קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר, מליצה שגורה במשמ' קורא ואין שומע לדבריו [2]. — °תּוֹרַת הַקּוֹל Akustik ; acoustique ; acoustics.

1) [ע"פ הארמ': הא בקלא דפסיק, הא בקלא דלא פסיק (יבמ' כה.).]

2) [שלא כפשט הפסוק בישע'.]

א. שמות:

°אִוְשָׁה, —*אִלְיָה, —אֲנָחָה, —°אֶנֶק, —אֲנָקָה.

°אֶרֶשׁ. —אֲרֶשֶׁת.

בְּכִי, —°בִּקְבּוּק.

°גִּמְגּוּם, —°גְּנִיחָה, —°גְּעִי, —°גַּעְיָה, —°גְּעִיָּה, —°גַּעַר, —גְּעָרָה, —°גַּעַשׁ, —°גְּעִישָׁה, —°גְּעָשָׁה.

°דֶּבֶב, —*דִּבּוּר, —°דְּפִיקָה.

*הֲבָרָה, —א. הֶגֶה, —הָגִיג, —הִגָּיוֹן, —הֵד, —הִי, —הָמוֹן, —הֶמְיָה, —°הֶמְיוֹן, —הֲמֻלָּה.

°זִמְזוּם, —ב. זָמִיר, —ב. זֶמֶר, —א. זִמְרָה, —°זַעַק, —זְעָקָה.

°חִצּוּר, —א. °חֲרִיקָה.

*טוּט, —°טִקְטוּק [1]. —°טִרְטוּר [2].

*יַבָּבָה, —יְלֵל, —יְלָלָה.

לַהַג, —°לְהִיגָה, —*לְחִישָׁה, —לַחַשׁ.

מִלָּה, — °מִלּוּל, — ב. °מֶלֶל, —ב. מִלְמוּל, —מַנְגִּינָה, —מַשָּׁק, —מִצְהָלָה.

°נַאַק, —א. נְאָקָה, —°נֶבַח, —°נְבִיחָה, —*נִגּוּן, —נְגִינָה, —נְהִי, —°נְהִיָּה, —*נְהִימָה, —°נְהִיקָה, —נַהַם, —נְהָמָה, —°נְהָקָה, —*נְזִיפָה, —ב. נְחִירָה, —נַחַר, —נַחֲרָה, —א. °נְעִירָה, —°נְעָרָה [3].

°פְּגִיעָה, —°פִּטְפּוּט, —*פְּעִיָּה, —ב. *פַּעַע.

א. צַהַל, —צַהֲלָה, צְהָלָה, —°צֶוַח, —צְוָחָה, —°צְוִיחָה, — °צְוִיצָה [4]. — °צִיּוּץ [4]. — °צִירָה — ב. °צְלִיל, —ב. °צְלִילָה, —ב. °צְלִילוּת, —°צִלְצוּל, —°צִלְצְלוּת, —ג. °צְנִיפָה, —צְעָקָה, —°צְפִירָה [5], —ד. צַר, — °צִפְצוּף, — °צֶרַח, — °צְרִידוּת, — °צְרִירוּת. —ג. °צְרִיחַ. — צְרִיחָה.

א. קַו, —°קַוְקַו, —קִינָה, —°קַעֲקוּעַ, —קְרִיאָה, —*קִרְקוּר, —°קִשְׁקוּשׁ.

1) [קיל השעון, נהוג בדבור.]

2) [קול המכונות וכדו', נהוג בדבור.]

3) [קול החמור הנוער, כמו נעירה, נהוג בדבור.]

4) [קול ד צפ ר, נהוג בדבור.]

5) [קול הַצּוֹפָר, במכונית וכדו'.]

רִנָּה, —*רִנּוּן, —*רֶנֶן, — רְנָנָה, — רַעַם, —
*רִשְׁרוּשׁ.

*שַׁאַג, —שְׁאָגָה, —שָׁאוֹן, —שַׁאֲנָן, —*שְׁבָרִים,
—שֶׁוַע, —שַׁוְעָה, —ב. שִׁיר, —שִׁירָה, —*שִׁקְשׁוּק, —
שְׁרִיקָה, —שְׁרֵקָה.

שִׂיחַ, —שִׂיחָה.

תְּפִלָּה, —*תְּקִיעָה, —תֵּקַע, —תְּרוּעָה, —תְּשׁוּאָה,
—*תַּרְבּוּכָה.

ב. פעלים:

*אָנַשׁ[1], —אָמַר, —אָנַח, נֶאֱנַח, —אָנַק, —*אָרַשׁ,
*בָּגַן, הִבְגִּין, —בָּכָה, —בִּקְבֵּק, —*בָּרַס, הִבְרִיס,
*גִּמְגֵּם, —*גָּנַח, —גָּעָה, —גָּעַר, —גָּעַשׁ,
דִּבֵּר, —דָּפַק.
הָגָה, —הָמָה.
*זִמְזֵם, —ב. זָמַר, זִמֵּר, —זָעַק, —ב. *זָרַד,
חָלַל, חִלֵּל, —*חָנַב, —א. חָרַק.
*טִקְטֵק, —*טִרְטֵר.
יָבַב, יִבֵּב, —יָלַל, הֵילִיל, *יִלֵּל.
*כִּרְכֵּר.
*לָהַג, —ב. *לִבְלֵב, —*לָחַשׁ.
מָלַל, מִלֵּל, —*מִלְמֵל.
נָאַק, —נָבַח, —נָגַן, —נָהָה, —נָהַם, —נָהַק, —
*נָזַף, —ב. *נָחַר, —א. נָעַר, —נָשַׁף.
סָאַן.
עָנָה, —עָרַג.
*פָּגַן, הִפְגִּין, —ב. *פִּטְפֵּט, —פָּלַל, פִּלֵּל, הִתְפַּלֵּל,
—פָּעָה, —פָּצַץ, פּוֹצֵץ, —פָּרַט.
צָהַל, —צָוַח, —ה. *צִיֵּץ, צִיֵּץ, — ב. צָלַל, —
*צִלְצֵל, —ב. צָנַף, —צָעַק, —א. צִפְצֵף, — ב. *צָפַר,
—צָרַח.
ב. *קִבֵּל, —*קִעְקַע, — קָרָא, — *קִרְקֵר, —
*קִרְקֵשׁ, —*קִשְׁקֵשׁ.

1) [עי' סוף ערך אִוְשָׁה, 119.]

רָגַשׁ, —רוּעַ, הֵרִיעַ, — רִנֵּן —רָעַם, —רָעַשׁ, —
*רִשְׁרֵשׁ.

שָׁאַג, —שָׁוַע, שִׁוַּע, —א. שִׁיר, —שָׁקַק, —שִׁקְשֵׁק,
—שָׁרַק.

שִׂיחַ.

תָּנָה, תִּנָּה, —תָּקַע.

ג. כלים להשמעת קול:

*זַמְזַם, —*מַשְׁרוֹקִית[1].
פַּעֲמֹן.
*צוֹפָר[2].
*רַם-קוֹל, רַמְקוֹל. —*רַעֲשָׁן.
*שַׁח-רָחוֹק.

כלי הקול באדם, עי' גָּרוֹן, 838.
כלי נגינה, עי' נְגִינָה, 3513. פַּעֲמֹן, 5071.

ב. קוֹל, עי' קַל[3].

קוֹלָה, עי' קָלָה.

קוֹלְחוֹת, עי' קֻלַּח.

***קוֹלִי**, ת"ז, — שַׁיָּךְ לְקוֹל, ; acoustique ; akustisch ; acoustic : הזקן לחולשת הכח הפועל בו בנעימות הקוליות ורבוי החומר וכו' (כלכ"ג, קהל' יב).

***קוֹלִית**[4], ש"נ, —עצם הירך, ; Hüftknochen; os iliaque ; thigh-bone : קולית המת וקולית המוקדשים הנוגע בהן בין סתומים בין נקובים טמא, קולית נבלה וקולית השרץ הנוגע בהן סתומים טהורים, נקובים כל שהוא מטמא במגע (חול' ע ה).

1) [חליל לשרק בו, נהוג בדבור.]

2) [כלי הצופר, המשמיע קול צפירה, נהוג בדבור.]

3) [המלים (בית) קולין, קולב(ין), קולבון, קולבן, קוליינין, קולן (דבק), קולס (הכרוב), קולר(ין) ואחרות — יווניות ורומיות הן ולא עבריות במקורן.
ובמדר"ר בראש' לה: ר' יהודה ב"ר סימון לאחד שהיה בידו קולב רותח: יש נוסח אחר: סולב, סולת, חלב וכדו'.]

4) [צורת עברית של מלה שהיא במקורה יונית κωλέα, κωλῆ וכדו'. ונמצאת גם בצורת קוליא, עי' בדוגמה המובאת מנדה (כז:).]

קולית המת שעשאה יד לסכין הרי זה אינו חיבור שאין חבור אדם חיבור (תוספת' אהיל' ד ג). אפילו קוליתו של עו"ג[1]) הרי זה ממעטת הטפח (שם שם יד ז). עצם שיש עליו בשר וכן המוח שבראש שבקולית כנגד האוכל מצטרף, שלא כנגד האוכל אין מצטרף (שם עוקצ' ג ד). בנבלתה, לא בעצמות ולא בגידים ולא בקרנים ולא בטלפים וכו' בנבלתה, ולא בקולית סתומה (ספרא ויק, שמיני פרשה י). העצמות והגידין והנותר ישרפו בששה עשר ויקוץ מפני המוח שבקולית ויחלוץ את הבשר מן העצם (ירוש' פסח' ז ט). נימנין על מוח שבראש ואין נימנין על מוח שבקולית (רבי, בבלי שם פד:). פעם אחת רצתי אחר צבי ונכנסתי בקולית של מת ורצתי אחריו ג' פרסאות וצבי לא הגעתי וקוליא לא כלתה (אבא שאול או ר' יוחנן, נדה כד:). מוח קוליתו של אחד מהם היה נמדד י"ח אמה (בשם ר' יוחנן, מד"ר ברא' כו). מצא קולית[2] אחת מושלכת בדרך (שם במד' יח). — וקולית שְׁלָמִים[3]: וקולית שלמים המחולחלת ורתיחת גריסין של פול הראשונה וכו' ב"ש אומרים חבור בטבול יום וב"ה אינו חבור (טבו"י א א). וקולית שלמים שאינה מחולחלת ורתיחת גריסין של פול שנייה וכו' מטמאין בטבול יום ואין צריך לומר בכל הטומאות (שם שם ג). — ובסהמ"א: קולית הירך התקוע בקלבוסית קרוי כף על שם שהבשר שעליה כמין כף של קדירה (רש"י, ברא' לב כה). מוח שבתוך העצם הרי הוא מעלה ארוכה מבחוץ, לפיכך קולית המת והוא עצם הסתום משני קצותיו, אם יש בתוכה מוח כדי לעלות ארוכה הרי זה כמת שלם (רמב"ם, טומאת מת ג ה). בוקא דאטמא הוא הראש התחתון שנשמט מן הקולית הוא כעין בוקא ונכנס למכתשת שבכף (לאב"ד על הרמב"ם, שמיטה י יג). בסופו (של העצם האמצעי) סמוך לפרק הרכיבה הנסכרת עם הראש והעליון היא קולית התחובה באליה (בבלי הלקט, טרפות יח).

***קוּלָן**, קוֹלָנִי, תוס"ז, נ"ך קוֹלָנִית.—מי שרגיל להרים קול, צעקני, ועי' קִילוֹנִי: ואלו יוצאות שלא בכתובה וכו' ר' טרפון אומר אף הקולנית, ואיזו היא קולנית, כל שהיא מדברת בתוך ביתה ושכניה שומעין קולה[1] (כתוב' ז ו). אלין צפריא קולנין, אמר הקב"ה יבא הקול ויכפר על הקול (ר' יהודה בר סימון, מד"ר ויקר' כז). שהוא רואה את אשתו שהיא קולנית ורגלה רמה ופרוצה בשחוק ואינו מקנא בה (שם במד' ט). דרך בנות ישראל לא קולניות ולא הולכות רגל רמה ולא פרוצות בשחוק (תנחו' נשא ג). ואח"כ הביא עליהם קולנין[2] כגון הצפרדעים ואח"כ ירה בהם חצים כגון הבינם (פסיק' ר"כ, ויהי בחצי הלילה, בובר, סו:). — "ובתורת ההגוי במשמ' הגה בעל קול צלילי: הנה חלקיו האות הקולנית והאות הבלתי קולנית, רצוני הקולניות הם אשר יקרא אצל הערב תנועות ואותיות המשך והרפיון (טודרוסי, תרג' באור אבן רשד לספר השיר לאריסטו, הוצ' לאזינו, כד).

קום[3], ממנו *הֲקָמָה, "הִתְקוֹמְמוּת, יְקוּם, מָקוֹם, "מְקוֹמִי, א. קוֹם, קוּם, ב. *קוּם, קוֹמָה, "קוֹמְמוּת, קוֹמְמִיּוּת, *קִיּוּם, קִים, *קַיָּם, קָיִם, *קָיָם, קִימָה, "קִימָה, "קַיָּמוּת, קָם, קָמָה, תְּקוּמָה, תְּקוֹמֵם[4]).

---

[1]) [צ"ל עוג (מלך הבשן), כמו במספר בבבלי (נדה כד:): של עוג מלך הבשן היתה (הקולית), ועי' לו אצל קרויס Lehnw. II, 505.]

[2]) [בתנחו' (חקת א): קוליא.]

[3]) [כך במשנה הנדפסת בבבלי וכך פרש הר"ש, וז"ל: וקולית שלמים עצם של ירך ושלמים נפסלים בטבול יום וכו', ע"כ; ועי' גם הרא"ש, וכך כנראה נכון, ובטעות גרסו הערוך, הרמב"ם והר"ש בהמשך דבריו והרעב"ט ואחרים שְׁלָמִים, של מים (וכך בדפוס), ופרשו לפי זה.]

[1]) [ובגמרה גם הגדרות אחרות של קולנית: רב אמר כל שקולה הולך ממטה למטה בשעת תשמיש (ירוש' כתוב' ז ז); במשמעת קולה על עסקי תשמיש וכו', במשמשת בחצר זו ונשמע קולה בחצר אחרת (בבלי שם עב:).]

[2]) [בפסיק' רב' (פט:): קלנים, ובתנחו' (בא ד): קלאנים.]

[3]) [שרש זה בא גם בארמ' לבנותיה (בארמ' התלמודית גם בהבלעת המם בצורת קאי, תיקו, וכדו'), ובערב' הצפונית והדרומית ובכוש'. בכתבות הכנעניות לא נמצא אלא השם מקם (מָקוֹם) בלבד, בפרט בצרוף מקם אלים. באשורי אין השרש בצורה זה, (ואמנם יש שגוזרים ממנו תקמת במשמ' מלחמה), וכן אין עדות בטוחה לו לפי שעה באוגרית'.]

[4]) [ועי' קוֹנָם, הערה.]

א. קוֹם, ס"ז,— כמו קָם, אויב: ובשטף עבר כלה יעשה מקומה [1]) ואיביו ירדף חשך (נחו' א ח).

ב. *קוֹם או ב. קוּם, ס"ז, — מי חלב[2]), Molke, Buttermilch; : petit-lait, lait de beurre; whey, butter-milk

הנודר מן החלב מותר בקום [3]) ובו' מן הקום מותר בחלב (נדר' ו ה). — ובפהמ"א: שהרי הקום שבחמאה אינו מעורב עם החמאה כדי שיבטל במיעוטו (רמב"ם, מאכל' אסור' ג טו). כי החלב יש בו הקום שהוא נסיובי דחלבא, וכשישתה החלב ישתנו מעורב, ובימים ההם מרוב שיהיה להם חלב יעשו ממנו חמאה ולא יחושו על הקום וישפכו אותו ולא יאכלו מן החלב אלא החמאה שיוציאו ממנו (רד"ק, ישע' ז כב).

קוּם, פ"ע, קָם, קָאם, קָמָה, קַמְתִּי, קָמְתִּי, קַמְתָּה, קַמְנוּ, קַמְתֶּם, קָמוּ, קָמִים, קוֹמִים, קוּם, קוֹם, קוּמִי, קוּמָה, קוּמוּ, קוּמֶה, קָמָה, קוּם, קָם, קוּמָה, קוּמִי, קוּמוּ, קָמוּ, קֻמְנָה, אָקוּם, אָקֻם, אָקוּמָה, תָּקוּם, יָקוּם, יָקֻם, יָקֹם, תָּקוּם, תָּקֻם, נָקוּם, נָקוּמָה, תָּקֹמְנָה, תָּקֻמוּ, תָּקוּמוּ, יָקוּמוּ, יָקֻמוּ, יְקוּמוּן, — א) קָם האדם אחר שנפל, התרומם ועמד על רגליו, aufstehen, sich erheben; se lever; to stand up, rise: ויאמר יי' אל יהושע קֻם לך למה זה אתה נפל על פניך (יהוש' ז י). אל תשמחי איבתי לי כי נפלתי קָמְתִּי כי אשב בחשך יי' אור לי (מיכ' ז ח). כי שבע יפל צדיק וָקָם ורשעים יכשלו ברעה (משלי כד יו). — ובשלילה, נפל ולא הוסיף קום: נוע תנוע ארץ וכו' וכבד עליה פשעה ונפלה ולא תסיף קום (ישע' כד כ). נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל נטשה על אדמתה אין מקימה (עמו' ה ב). — ולא יכל קום: אמחצם ולא יכלו קום יפלו תחת רגלי (תהל' יח לט). שם נפלו פעלי און דחו ולא יכלו קום (שם לו יג). הכשיל כחי נתנני יי' בידי לא אוכל קום (איכ' א יד). — נפל ולא קָם וכדו': מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מן יקומון [1]) (דבר' לג יא). ואכלם ואמחצם ולא יקומון ויפלו תחת רגלו (ש"ב כב לט). המוציא רכב וסוס חיל ועזוז יחדו ישכבו בל יקומו דעכו כפשתה כבו (ישע' מג יז). היפלו ולא יקומו אם ישוב ולא ישוב (ירמ' ח ד). שתו ושכרו וקיו ונפלו ולא תקומו (שם כה כז). ככה תשקע בבל ולא תקום מפני הרעה אשר אנכי מביא עליה (שם נא סד). ימוטו עליהם גחלים באש יפילם במהמרות בל יקומו (תהל' קמ יא).—וקם השוכב, הישן, קם מעל משכבו: ותבא הבכירה ותשכב את אביה ולא ידע בשכבה ובקומה וכו' ותקם הצעירה ותשכב עמו ולא ידע בשכבה ובקמה (ברא' יט לג-לה). ויהי לעת הערב ויקם דוד מעל משכבו ויתהלך על גג בית המלך וירא אשה רחצת מעל הגג (ש"ב יא ב). מה לך נרדם קום קרא אל אלהיך (יונה א ו). אם שכבתי ואמרתי מתי אקום (איוב ז ד). קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך

---

1) [בנסחה המסורה מְקוֹמָהּ, ולפי השבעים בְּקָמָיו והמחבר העיר בערך כָּקוֹם (עמ' 3270) צ"ל בְּקוֹמָיו, ובשולי גלונו של גזניוס רשם בכתב ידו: קוֹם, אויב (נחום א ח). והשוה הַקּוֹמִים עלי (מ"ב עז ז), עי' קום.]

2) [מלה זו שמשה בהוראה שונה לפי שנוי המקומות אף בימי הז"ל, וכן מורה על הבדלים בשמוש לשון הבבלי (נדר' נג:): מר כי אתריה ומר בי אתריה, באתריה דרבנן קרו לחלבא חלבא ולקומא קומא, באתרית דרבי יוסי לקומא נמי קרי ליה קומא דחלבא (ואולי אף העקר: לקומא נמי קרי ליה חלבא ?). ואשר להבנת המלה, כבר נשאל בירוש' (שם ו ה) מהו בקום, ונתנה התשובה: חלבא מקטרא, ז"א חלב מקֻשר, חמוץ, dicke Milch; lait caillé; curdled milk, והוראה זו מתאימה לשמוש הפעל בארמ' שבבבלי (ב"מ לט.): כיון דקם (היין וכדו') קם, במשמ' החמיץ, וכן בא בערב' קאם אלמא a), קפא המים, במשמ' תיבת b), קפאו, התקשו. וכן בא בארמ' אוקים כמו העמיד (את החלב, עי' א. עֲמַד, הפע'), הקפיא: כיון דאוקמיה קא מוקים חשיב ליה כמאן דאיתיה לאיסורי בעיניה (ע"ז לה.). וכן בא קל של עֲמַד במשמ' קפא החלב: וחלב הטמאה אינו עומד (רמב"ם, מאכל' אסור' ג טו).

ואולם המפרשים בארו: נסיובא דחלבא (ערוך ערך קס), המים המובדלין מן החלב (רמב"ם, הלכ' נדר' ט ח), המים היוצאין מן הגבינה ובמערב אנו קוראים אותה מיס"א (פרוש המשני' לרמב"ם, נדר' ו ה) (ועי' בהערת המחבר לערך א. מיץ, עמ' 2977).

לפי הבנה זו קום החלב הוא מה שקם ונשאר מן החלב.

ואשר לצורת המלה, לא נתברר נקודה, ועי' בהערה הבאה.]

3) [במדב"מ קָם; בכ"י קים, קָם ואף קָם, ועי' קים.]

a) قام الماء b) ثبت

---

1) עי' הערת המחבר בסוף הערך מן (עמ' 3080).]

(שה"ש ב י; שם שם יג). קמתי אני לפתח לדודי (שם ה ה). — וקם משנתו: עד מתי עצל תשכב מתי תקום משנתך (משלי ו ט). — ועם בטוי הזמן, קם בבקר, בלילה, בעוד לילה וכדו': ויקם בלילה הוא ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחתיו ואת אחד עשר ילדיו וכו' (בראש' לב כג). ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים (שמות יב ל). ויקם בלעם בבקר ויאמר אל שרי בלק לכו אל ארצכם (במדי כב יג). ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתנו (שם שם כא). ועתה קום לילה אתה והעם אשר אתך וארב בשדה (שפט' ט לב). וישכב שמשון עד חצי הלילה ויקם בחצי הלילה ויאחז בדלתות שער העיר וכו' (שם יו ג). ויקם אדניה בבקר ויפתח דלתות הבית ויצא ללכת לדרכו (שם יט כז). ותקם בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי ואמתך ישנה וכו' ואקם בבקר להיניק את בני והנה מת (מ"א ג כ–כא). ויקם המלך לילה ויאמר אל עבדיו אגידה נא לכם את אשר עשו לנו ארם (מ"ב ז יב). חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך (תהל' קיט סב). ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערתיה (משלי לא יה). ואקום לילה אני ואנשים מעט עמי (נחמ' ב יב) — ועם תאור מפֹרט של הזמן: ותשכב מרגלותו עד הבקר ותקם בטרום יכיר איש את רעהו (רות ג יד). — והשכים לקום, השכים קום: וישכם משרת איש האלהים לקום ויצא והנה חיל סובב את העיר וסוס ורכב (מ"ב ו יה). שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אכלי לחם העצבים כן יתן לידידו שנא (תהל' קכז ב). —וקם החולה, הפצוע, השוכב, ממטתו, הבריא: והכה איש את רעהו באבן או באגרף ולא ימות ונפל למשכב אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה (שמות כא יח–יט). ואשר שכב לא יוסיף לקום (תהל' מא ט). — וקם השוכב, במשמ' התרומם וישב: קום נא שבה ואכלה מצידי (בראש' כז יט). יקם אבי ויאכל מציד בנו בעבר תברכני נפשך (שם שם לא).— ובהשאלה: התנערי מעפר קומי שבי ירושלם (ישעי' נב ב). — וקם המת השוכב בקבר לתחיה: מתים בל יחיו רפאים בל יקמו (ישעי' כו יד). יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שכני עפר כי טל אורת טלך וארץ רפאים תפיל (שם שם יט). הלמתים תעשה פלא אם רפאים יקומו יודוך סלה (תהל' פח יא). ואיש שכב ולא יקום עד בלתי שמים לא יקיצו ולא יערו משנתם (איוב יד יב). — ובהדגשה, קם על רגליו: וישליכו את האיש בקבר אלישע וילך ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו (מ"ב יג כא). —וקם הלביא הרובץ: הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא (במדי כג כד). — וקם היושב מעל הכסא וכדו': ואהוד בא אליו והוא ישב בעלית המקרה וכו' ויקם מעל הכסא (שפט' ג כ). וישב המלך על מושבו כפעם בפעם אל מושב הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול (ש"א כ כה). ויגע הדבר אל מלך נינוה ויקם מכסאו ויעבר אדרתו מעליו ויכס שק וישב על האפר (יונה ג ו). גם עוילים מאסו בי אקומה[1]) וידברו בי (איוב יט יח).—ובהדגשה, קם על רגליו, במשמ' זו: ויקם דויד המלך על רגליו ויאמר שמעוני אחי ועמי וכו' (דהי"א כח ב).—ובפרט לאות יראה וכבוד לפלוני: כי לוא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי (בראש' לא לה). מפני שיבה תקום והדרת פני זקן (ויקר' יט לב). מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו (ישעי' מט ז). ראוני נערים ונחבאו וישישים קמו עמדו (איוב כט ח). ולא קם ולא זע ממנו (אסתר ה ט). — וקם לקראת פלוני לקדם פניו: ויבאו שני המלאכים סדמה וכו' וירא לוט ויקם לקראתם וישתחו אפים ארצה (בראש' יט א). ותבא בת שבע אל המלך שלמה לדבר לו על אדניהו ויקם המלך לקראתה וישתחו לה (מ"א ב יט). — וקם מהארץ שישב עליה: ויקם מהארץ וישב אל המטה (ש"א כח כג). ויקם דוד מהארץ וירחץ ויסך ויחלף שמלתו ויבא בית יי' (ש"ב יב כ). וכאשר מת הילד קמת ותאכל לחם (שם שם כא). — וקם הכורע על ברכיו: קם מלפני מזבח יי' מכרע על ברכיו (מ"א ח כד). — וקם האדם מתעניתו, מצומו, שהיה יושב בהם על הארץ: ובמנחת הערב קמתי מתעניתי (עזרי ט ה). — קם האדם ועמד, קם ונצב: והיה כצאת משה מן האהל וקם כל העם ונצבו איש פתח אהלו (שמות לג ח). ותקם אסתר ותעמד לפני המלך (אסת' ח ד). — ובתמונה: והנה קמה אלמתי וגם נצבה (בראש' לז ז). —וקם מפחד: ויחרדו ויקמו כל הקראים אשר לאדניהו

[1]) [אך עי' בפרושו של טורטשינר לפסוק על הקשי שבנסחה.]

וילכו איש לדרכו (מ"א ח סט). — קם והשתחוה: ויקם אברהם וישתחו לעם הארץ לבני חת (בראש' כג ז). וקם כל העם והשתחוו איש פתח אהלו (שמות לג י). — ב) קם אדם ממקום וכדו', קם כדי ללכת משם, sich aufmachen, aufbrechen ;décamper, partir ; to start, move off: ויקם יעקב מבאר שבע וכו' (בראש' מו ה). ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה (ש"א כ מא). ושאול קם מהמערה וילך בדרך (שם כד ח). ויקמו ממדין ויבאו פארן (מ"א יא יח). — קם משם: ויקמו משם האנשים וישקפו על פני סדם (בראש' יח טז). — קם מתוך העדה: וירא פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ויקם מתוך העדה ויקח רמח בידו (במדי' כה ז). — וממשתה היין: והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל גנת הביתן (אסת' ז ז). — ומעל פני המת המוטל לפניו: ויקם אברהם מעל פני מתו (בראש' כג ג). — וקם ממקומו: והאורב קם מהרה ממקומו וירוצו כנטות ידו ויבאו העיר וילכדוה (יהוש' ח יט). וכל איש ישראל קמו ממקומו ויערכו בבעל תמר (שפט' כ לג). — קם מתחתיו, עזב את מקומו: לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים (שמות י כג). — קם מעם השלחן: ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף (ש"א כ לד). — ומלפני המזבח וכדו': ויקם עזרא מלפני בית אלהים וילך אל לשכת יהוחנן בן אלישיב (עזר' י ו). — קם מן המארב: ואתם תקמו מהאורב והורשתם את העיר (יהוש' ח ז). ויקם אבימלך והעם אשר אתו מן המארב (שפט' ט לה). — קם אדם והלך, במשמ' הלך לו, הלך ממקומו, fortgehen ; s'en aller ; to go away: ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים (בראש' כב ג). ויקם וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור (שם כד י). ויאכל וישת ויקם וילך (שם כה לד). ויקם בלעם וילך וישב למקומו (במדי' כד כה). והיה כי קם הפלשתי וילך ויקרב לקראת דוד (ש"א יז מח). אקומה ואלכה ואקבצה אל אדני המלך את כל ישראל (ש"ב ג כא). וירא ויקם וילך אל נפשו ויבא באר שבע (מ"א יט ג). — ועם פעלי תנועה אחרים, קם ועלה: ונקומה ונעלה בית אל (בראש' לה ג). וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר יי' אלהיך בו (דבר' יז ח). — קם ויצא: ואקום ואצא אל הבקעה וכו' (יחזק' ג כג). — קם ובא: ויקמו שרי מואב ויבאו אל בלק (במד' כב יד). ויקם דוד ויבא אל המקום אשר חנה שם שאול (ש"א כו ה). — קם ועבר: ויברח הוא וכל אשר לו ויקם ויעבר את הנהר (בראש' לא כא). ויקם דוד ויעבר הוא ושש מאות איש אשר עמו (ש"א כז ב). ויקמו ויעברו במספר שנים עשר לבנימן ולאיש בשת בן שאול ושנים עשר מעבדי דוד (ש"ב ב יה). — קם וירד: ויקם דוד וירד אל מדבר פארן (ש"א כה א). — קם ושב: ויקם אבימלך ופיכל שר צבאו וישבו אל ארץ פלשתים (בראש' כא לב). — קם וברח, קם ונס: ויקם דוד ויברח ביום ההוא מפני שאול (ש"א כא יא). ויקם ירבעם ויברח מצרים אל שישק מלך מצרים (מ"א יא מ). ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את אהליהם ואת סוסיהם ואת חמריהם (מ"ב ז ז). — קם ורדף: ואקומה וארדפה אחרי דוד הלילה (ש"ב יז א). — קם וסובב: אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחבות (שה"ש ג ב). — ובהשאלה, כפעל עזר לפני כל פעל, אף שאינו מורה על תנועה, קם ועשה, הזדרז ועשה, הואיל ועשה: ויקם יעקב וישא את בניו ואת נשיו על הגמלים (בראש' לא יז). ויבאו הרעים ויגרשום ויקם משה ויושען (שמות ב יז). ויקם העם כל היום ההוא וכל הלילה וכל יום המחרת ויאספו את השלו הממעיט אסף עשרה חמרים וכו' (במד' יא לב). וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ (דבר' לא טז). ויקמו אנשי ישראל ויהודה וירעו וירדפו את הפלשתים וכו' (ש"א יז נב). ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בלט (שם כד ד). ויאמר אבנר אל יואב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו ויאמר יואב יקמו (ש"ב ב יד). ויקם המלך וישב בשער (שם יט ט). הוא קם ויך בפלשתים עד כי יגעה ידו (שם כג י). ויקם ויאכל וישתה (מ"א יט ח). ותקם האשה ותעש כדבר איש האלהים (מ"ב ח ב). ועתליה אם אחזיהו ראתה כי מת בנה ותקם ותאבד [1]) את כל זרע הממלכה (שם יא א). ויקמו עבדיו ויקשרו קשר ויכו את יואש (שם יב כא). הכינו לבניו מטבח בעון אבתם בל יקמו וירשו ארץ (ישע' יד כא). איש באהלו יקומו ושרפו את העיר הזאת באש (ירמ' לז י). משד

---

1) [בפסוק המקביל (דה"ב כב י): ותקם ותדבר.]

עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר יי׳ אשית בישע יפיח לו (תהל׳ יב ו). למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקמו ויספרו לבניהם (שם עח ו). קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה (משלי לא כח). ויקם איוב ויקרע את מעלו ויגז את ראשו (איו׳ א כ). קדר הלכתי בלא חמה קמתי בקהל אשוע (שם ל כח). ואני דניאל נהייתי ונחליתי ימים ואקום ואעשה את מלאכת המלך (דני׳ ח כז). ויקם ישוע בן יוצדק ואחיו הכהנים וזרבבל בן שאלתיאל ואחיו ויבנו את מזבח אלהי ישראל (עזר׳ ג ב). ויקם עזרא וישבע את שרי הכהנים הלוים וכל ישראל לעשות כדבר הזה (שם י ה). ויקם עזרא הכהן ויאמר אלהם אתם מעלתם (שם שם י). נקום ובנינו (נחמ׳ ב יח). ויקם אלישיב הכהן הגדול ואחיו הכהנים ויבנו את שער הצאן (שם ג א). ויקם ירבעם בן נבט עבד שלמה בן דויד וימרד על אדניו (דהי״ב יג ו). ויקמו האנשים וכו׳ ויחזיקו בשביה (שם כח יה). ויקמו ויסירו את המזבחות אשר בירושלם (שם ל יד). ויקמו הכהנים הלוים ויברכו את העם (שם שם כז). — ואף בפעלה שבנפש: אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד (תהל׳ קב יד). יקללו המה ואתה תברך קמו ויבשו ועבדך ישמח (שם קט כח). — ובפרט בצווי קום, קומה וכו׳ כמלת זרוז לפני פעלי תנועה: קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה (ברא׳ יג יז). קומו צאו מן המקום הזה (שם יט יד). ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה (שם כז מג). קום לך פדנה ארם (שם כח ב). קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מולדתך (שם לא יג). קום עלה בית אל ושב שם (שם לה א). ואת אחיכם קחו וקומו שובו אל האיש (שם מג יג). קום רדף אחרי האנשים והשגתם (שם מד ד). קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל (שמות יב לא). אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם (במד׳ כב כ). עתה קמו ועברו לכם את נהל זרד (דבר׳ ב יג). קומו סעו ועברו את נהל ארנן (שם שם כד). קום רד [1]) מהר מזה (שם ט יב). קום לך למסע לפני העם (שם י יא). משה עבדי מת ועתה קום עבר את הירדן הזה אתה וכל העם הזה אל הארץ אשר אנכי נתן להם לבני ישראל

1) [במקום לך רד שבפסוק המקביל (שמות לב ז).]

(יהוש׳ א ב). קום רד במחנה כי נתתיו בידך (שפט׳ ז ט). קח נא אתך את אחד מהנערים וקום לך בקש את האתנות (ש״א ט ג). ויאמר לה אמנון קומי לכי (ש״ב יג יה). ועתה קום צא ודבר על לב עבדיך (שם יט ח). קום עלה לקראת מלאכי מלך שמרון (מ״ב א ג). כתיים קומי עברי גם שם לא ינוח לך (ישעי כג יב). קום וירדת בית היוצר (ירמ׳ יח ב). קומו עלו אל קדר ושדדו את בני קדם (שם מט כח). קום צא אל הבקעה ושם אדבר אותך (יחזק׳ ג כב). קומו ולכו כי לא זאת המנוחה (מיכ׳ ב י). — וקום בלבד במשמ׳ קום ולך: קומה יי׳ למנוחתך אתה וארון עזך (תהל׳ קלב ח). ועתה קומה יי׳ אלהים לנוחך אתה וארון עזך (דהי״ב ו מא). — ולפני פעלים אחרים: קום קח את אשתך ואת שתי בנתיך (ברא׳ יט יה). קומי שאי את הנער והחזיקי את ידך בו (שם כא יח). קום עשה לנו אלהים (שמות לב א). קום בלק ושמע (במד׳ כג יח). קם קדש את העם (יהוש׳ ז יג). קום ברק ושבה שביך בן אבינעם (שפט׳ ה יב). קום הרג אותם (שם ח כ). קום אתה ופגע בנו (שם שם כא). קום משחהו כי הוא זה (ש״א יו יב). קומי נא והשתנית ולא ידעו כי אתי אשת ירבעם והלכת שלה (מ״א יד ב). ויאמר קום אכל כי רב ממך הדרך ויקם ויאכל וישתה (שם יט ז–ח). קום רש את כרם נבות היזרעאלי (שם כא יה). קומו השרים משחו מגן (ישעי כא ה). נשים שאננות קמנה שמענה קולי בנות בטחות האזנה אמרתי (שם לב ט). קומי אורי כי בא אורך (שם ס א). קומה והושיענו ואיה אלהיך אשר עשית לך יקומו אם יושיעוך [1]) בעת רעתך (ירמ׳ ב כז–כח). קומי ודושי בת ציון (מיכה ד יג). קום ריב את ההרים (שם ו א). קומה יי׳ הושיעני אלהי (תהל׳ ג ח). קומה יי׳ אל נשא ידך (שם י יב). קומה יי׳ קדמה פניו (שם יז יג). קומה אלהים ריבה ריבך (שם עד כב). קומה אלהים שפטה הארץ (שם פב ח). קומי רני בליל לראש אשמרות (איכ׳ ב יט). קומו ברכו את יי׳ אלהיכם מן העולם עד העולם (נחמ׳ ט ה). קום ועשה

1) [אך בהמשך לצווי קומה והושיענו, נאמר גם כאן באותה לשון, בלעג: יקומו אם יושיעוך, ואין הספק המכע במלת אם חל על יקומו אלא על יושיעוך בלבד.]

ויהי יי' עמך (דה"א יב יז). וקומו ובנו את מקדש יי' האלהים (שם שם יט). — וכחלוף הנושא, כדי לכלול את המדבר [1]: קומה ונעלה עליהם (שפט' יח ט). קומי ונלכה (שם יט כח). קומה ואשלחך (ש"א ט כו). קומו ונברחה כי לא תהיה לנו פליטה מפני אבשלום (ש"ב יה יד). קדשו עליה מלחמה קומו ונעלה בצהרים (ירמ' ו ד). קומו ונעלה ציון אל יי' אלהינו (שם לא ה). קומה ונשבה אל עמנו ואל ארץ מולדתנו (שם מו יו). קומו ונקומה עליה למלחמה (עבד' א א). — ופעל קום עם מקור של פעל אחר, קם ללכת, לברח וכדו': וישכימו בבקר ויקם ללכת (שפט' יט ה). ויקם האיש ללכת (שם שם ז). ויקם אדם לרדף ולבקש את נפשך (ש"א כה כט). ויקם אחאב לרדת אל כרם נבות היזרעאלי לרשתו (מ"א כא יו). ויקם יונה לברח תרשישה מלפני יי' (יונה א ג). — ובהשאלה, קם לעשות דבר, הזדרז לעשותו, התכונן לעשותו: ויקמו כל בניו וכל בנתיו לנחמו (ברא' לז לה). וישב העם לאכל ושתו ויקמו לצחק (שמות לב ו). מפני פחד יי' ומהדר גאונו בקומו לערץ הארץ (ישע' ב יט). לכן חכו לי ליום קומי לעד כי משפטי [2] לאסף גוים לקבצי ממלכות וכו' (צפנ' ג ח). ותקם ללקט (רות ב יה). ויקמו הלוים מן בני הקהתים ומן בני הקרחים להלל ליי' אלהי ישראל (דה"ב כ יט). — ועם שם פעלה במקום פעל: התקבצו ובאו עליה וקומו למלחמה (ירמ' מט יד). קומו ונקומה עליה למלחמה (עבד' א א). החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי (תהל' לה ב). קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך (שם מד כז). — ובלי השלמה: קומה יי' ויפצו איביך (במד' י לה). קום כי זה היום אשר נתן יי' את סיסרא בידך (שפט' ד יד). קומה יי' אל יעז אנוש (תהל' ט כ). קום כי עליך הדבר ואנחנו עמך חזק ועשה (עזר' י ד). —

ג) קם על אדם לרעה, התקומם נגדו כאויב להתנפל עליו, auftreten gegen; s'élever contre; rise up against: כי יהיה איש שנא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש ומת (דבר' יט יא). כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה (שם כב כו).

1) [השוה שמוש דומה לזה בפעל הלך: לכו נא ונוכחה (ישע' א יח), לכו ונלכה (שם ב ה) וכדו'.]

2) [צ"ל לערך משפטי, כדעת ארליך, ועי' גם הערת המחבר לערך א. עַד, א. עַד.]

יתן יי' את איביך הקמים עליך נגפים לפניך (שם כח ז). ואתם קמתם על בית אבי היום ותהרגו את בניו (שפט' ט יח). ויצאתי אחריו והכתיו (את הארי והדוב) והצלתי מפיו ויקם עלי והחזקתי בזקנו והכתיו והמיתיו (ש"א יז לה). והנה קמה כל המשפחה על שפחתך ויאמר תני את מכה אחיו ונמתהו (ש"ב יד ז). יתבשר אדני המלך כי שפטך יי' היום מיד כל הקמים עליך (שם יח לא). יהיו כנער איבי אדני המלך וכל אשר קמו עליך לרעה (שם שם לב). עלה והושעני מכף מלך ארם ומכף מלך ישראל הקומים עלי (מ"ב יו ז). וקמתי עליהם וכו' והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד (ישע' יד כב). וקם על בית מרעים ועל עזרת פועלי און (שם לא ב). וקמתי על בית ירבעם בחרב (עמו' ז ט). יי' מה רבו צרי רבים קמים עלי (תהל' ג ב). כי זרים קמו עלי ועריצים בקשו נפשי (שם נד ה). זדים קמו עלי ועדת עריצים בקשו נפשי (שם פו יד). ותבט עיני בשורי בקמים [1] עלי מרעים תשמענה אזני צדיק כתמר יפרח וכו' (שם צב יב-יג). לולא יי' שהיה לנו בקום עלינו אדם (שם קכד ב). — ובאותה משמ' קם באדם: וקאם שאון בעמך וכל מבצריך יושד (הוש' י יד). בת קמה באמה כלה בחמתה (מיכ' ז ו). — ובפרט כעד מאשים: לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת (דבר' יט יה). כי יקום עד חמס באיש לענות בו סרה (שם שם יו). כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס (תהל' כז יב). ותקמטני לעד היה ויקם בי כחשי בפני יענה (איוב טז ח). — וקם אֶל, כמו קם על: ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו (ברא' ד ח). למה קשרתם אלי וכו' לקום אלי לארב כיום הזה (ש"א כב יג). וישסע דוד את אנשיו בדברים ולא נתנם לקום אל שאול (שם כד ח). — וקם לְאור במשמ' התקומם נגדו, מרד בו: לאור יקום [2] רוצח יקטל עני ואביון ובלילה יהי

1) [לפי טורטשינר (דביר ג, 81) אפשר שהעקר: ותבט עיני בְּשָׁרִים בקום עלי מְרֵעִים (ז"א מזמרים ומריעים בתרועה) תשמענה אזני (השוה איוב לט כה: רעם שרים ותרועה); ומה הם שרים ומריעים; צדיק כתמר יפרח וכו'.]

2) [המפרשים התקשו במשפט זה. אך פסוק זה הוא המשכו של המשפט הקודם לו: המה היו במרדי אור לא הכירו דרכיו, ולפי פרושו של טורטשינר אין

כגנב (איו' כד יד). — וְקָם למשפט את פלוני: כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תָּקוּם אתך למשפט תרשיעי (ישע' כד יז). — וביג', קָם, עי' ערך קָם. — ד) קָם במשמ' נולד, הופיע, בא לעולם, קָם אדם, מלך, נביא: וַיָּקָם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף (שמות א ח). כי יָקוּם בקרבך נביא או חלם חלום (דבר' יג ב). ולא קָם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו יי' פנים אל פנים (שם לד י). חדלו פרזון בישראל חדלו עד שַׁקַּמְתִּי דבורה שַׁקַּמְתִּי אם בישראל (שפט' ה ז). הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יָקוּם כמוך (מ"א ג יב). וכמהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל יי' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאדו ככל תורת משה ואחריו לא קָם כמהו (מ"ב כג כה). —ובנים מאחרי אבותיהם: ואמר הדור האחרון בניכם אשר יָקוּמוּ מאחריכם והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה וכו' (דבר' כט כא). — ופלוני אחרי פלוני: וַיָּקָם אחרי אבימלך להושיע את ישראל תולע בן פואה וכו' וַיָּקָם אחריו יאיר הגלעדי וישפט את ישראל עשרים ושתים שנה (שפט' י א-ג). — ובנים תחת אבותיהם, באו במקומם: והנה קַמְתֶּם תחת אבתיכם תרבות אנשים חטאים לספות עוד על חרון אף יי' אל ישראל (במד' לב יד). וָאָקֻם תחת דוד אבי ואשב על כסא ישראל (מ"א ח כ). — וְקָמוּ רשעים וכדו', באו לעולם: בעלץ צדיקים רבה תפארת וּבְקוּם רשעים יחפש אדם (משלי כח יב). בְּקוּם רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים (שם שם כח). — וְקָם שבט: דרך כוכב מיעקב וְקָם שבט מישראל [1]) ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת (במד' כד יז). — וְקָם החמס, צמח כמו קָמָה: ציץ המטה פרח הזדון החמס קָם [1]) למטה רשע (יחזק' ז יא). וְקָם על הממלכה, הגיע למלכות: וַיָּקָם יהורם על ממלכת אביו ויתחזק ויהרג את כל אחיו בחרב (דה"ב כא ד). — וְקָם דור אחר, חדש: וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבתיו וַיָּקָם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את יי' (שפט' ב י). —ומכאן אף לזמן, קָמוּ שָׁנִים, באו: הנה שבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים וְקָמוּ שבע שני רעב אחריהן (ברא' מא כט-ל). —וְקָמָה צרה, קָם איד וכדו', נולדו, היו: מה תחשבון אל יי' כלה הוא עושה לא תָקוּם פעמים צרה (נחו' א ט). עם שונים אל תתערב כי פתאם יָקוּם אידם ופיד שניהם מי יודע (משלי כד כא-כב). —ובפרט קָם דבר, עצה, במשמ' התאמת, התגשם אחר שהגד מראש, היה לעבדה: לא תָקוּם ולא תהיה (ישע' ז ז). עצו עצה ותפר דברו דבר ולא יָקוּם כי עמנו אל (שם ח י). אם לא כאשר דמיתי כן היתה וכאשר יעצתי היא תָקוּם (שם יד כד). אמר עצתי תָקוּם וכל חפצי אעשה (שם מו י). וידעו כל שארית יהודה וכו' דבר מי יָקוּם ממני ומהם וכו' למען תדעו כי קום יָקוּמוּ דברי עליכם לרעה (ירמ' מד כח-כט). ותרעש הארץ ותחל כי קָמָה על בבל מחשבות יי' (שם נא כט). הפר מחשבות באין סוד וברב יועצים תָּקוּם (משלי טו כב). רבות מחשבות בלב איש ועצת יי' היא תָקוּם (שם יט כא). ותגזר אמר וְיָקָם לך ועל דרכיך נגה אור (איו' כב כח). — וְקָם דבר על פלוני, חל עליו: היש מספר לגדודיו ועל מי לא יָקוּם אורהו [1]) (שם כה ג). — וְקָם אדם על דבר שיעץ, התקים לו הדבר שיעץ, כמו קמה עצתו:

אין כאן אור לשון אור השמש והנר, אלא אור ויֹשר (כמו אורים ותמים) כמ' איוב הם הבעת אסורו והתרו של האל, במלים: (דבר זה) ארור או ישר (הוא לפניו); ואף בפרישת העננים מביע האל את משפטו לעיני כל אדם: תחת כל השמים ישרהו (ישרו) ואורו על כנפות הארץ. אבל הרשעים הם במורדי האור הזה, במתקוממים באסור האל. וכן יש להבין גם כאן: נגד האור הזה, נגד אסור האל, קם הרוצח, יקטל עני ואביון.]

[1]) [המחבר בערך כוכב, עמ' 2382, הגדיר אך את הענין (התנשא גבור גדול) מבלי לבאר את המליצה הכפולה דרך כוכב, קם שבט. והיו (עי' ארליך) שבארו אף שֵׁבֶט במשמ' כוכב (כוכבא דשביט), אבל דוקא השבט המוחץ הקדקד מתאים לענין, וכן בא באשור' הצרוף שַׁבַּט קַקַּדַ במשמ' הכה ומחץ קדקד. ועל כן נראה שיש להבין גם כוכב במשמ' כלי נשק. והשוה ביחוד את המלה האשור' השכיחה ביותר במשמ' כלי נשק (כמו חרב בעבר') כַּכּוּ, הבאה גם בכמה צרופים (הוא כַּכָּא, שֵׁן בארמ'), ועי' קַרְקַר.]

[1]) [ורש"י פרש: החמס אשר בידכם קם עליכם למטה רשע לשחתכם, ע"כ, ומעין זה וולג' ורד"ק. וי"ת: חטופין קמו למסעד רשיעין, כלו' קמו להיות למטה ומשען לרשע.]

[2]) [גם כאן אין אוֹרֵהוּ לשון אור השמש והנר, אלא אסורו, הבעת אי רציו של האל (עי' בהערות לעיל),

ונדיב נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום [1] (ישע' לב ח). — ובלשון חידות: ביום שיזעו שמרי הבית וכו' וסגרו דלתים בשוק בשפל קול הטחנה ויקום [2] לקול הצפור וישחו כל בנות השיר (קהל' יב ג–ד). —ה) כמו עמד, stehen; se tenir debout; to stand: ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך [3] (דבר' ו ז). ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך (שם יא יט). מי יעלה בהר יי' ומי יקום במקום קדשו (תהל' כד ג). ומשך אבירים בכחו יקום [1]) ולא יאמין בחיין (איו' כד כב). על ימין פרחח יקומו [2]) רגלי שלחו ויסלו עלי ארחות אידם (שם ל יב). — וקמו המים, עמדו: ויעמדו המים הירדים מלמעלה קמו נד אחד הרחק מאד באדם העיר אשר מצד צרתן (יהוש' ג יו). — וקם פלוני לפלוני, עמד על ידו לעזרה: מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פעלי און (תהל' צד יו). — ו) קם האדם, החזיק מעמד, ביחוד בפני אויב או צרה, standhalten; tenir ferme; to hold one's ground, קם לפני פלוני: ולא יכלו בני ישראל לקום לפני איביהם (יהוש' ז יב). לא תוכל לקום לפני איביך עד הסירכם החרם מקרבכם (שם שם יג).—ובדבר פלוני: לפני זעמו מי יעמד ומי יקום בחרון אפו (נחו' א ו). על כן לא יקמו רשעים במשפט וחטאים בעדת צדיקים (תהל' א ה).—וקם מן דבר: משיגהו [3]) חרב בלי תקום חנית מסע ושריה (איו' מא יח).—וקם עם פלוני: ליש גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל זרזיר מתנים או תיש ומלך אלקום [4]) עמו (משלי ל ל–לא).

וכן מעיר בצדק מעין גנים: אור זה לשון קללה הוא כמו ארה לי.]

[1]) [כך בקרוב השבעים: καὶ αὕτη ἡ βουλὴ μενεῖ, ואותה העצה תתקים. ות"י: ואינון על קושטיהון יתקימון, אבל רש"י: בשביל נדיבותיו תהי לו תקומה, ומעין זה רד"ק: בעבור הנדיבות יקום ויעלה במעלה גדולה.]

[2]) [גם התרגומים הקדומים וגם הפרשנים העברים הבינו את המלים כאלו הכונה לאדם (הזקן או הרשע) נדוד השנה המתעורר משנתו לקול עוף קטן. אך אין פרוש זה מתאים לא למלה יקום (שהיא לשון זריזות ולא לשון נדודי שנה) ולא לצורת החידה המדברת על האדם ואבריו בתמונות ולא במלים מפרשות. וכן אין לקבל את הצעת התקון: ויקמל קול הצפור, או את רושו של רודוקנקים (ZDMG 68, עמ' 373) המבין: אמנם ויקום (אך צ"ל ותקום!) הצפור להת קול והנה שחו כל בנות השיר. ואולם לפי דברי המזמור יקם סערה לדממה ויחשו גליהם (תהל' קז כט, עי' לקמן הפע') —הקים פרושו אף השתיק, וכן קמו עיניו פרושו: עיניו חדלו מראות. ונראה שגם כן הכונה בהפע' ויקים לקול הצפור, ז"א האל משתיק את קול הצפור. ואפשר שכמו ברב דברי החידה (וינאץ השקד ויסתבל החגב וכו') כך יש גם כאן חבנה שניה למלה צפור במשמ' צפור בהוראת גרון: וישתיק את קול הגרון, ולפי זה יש לראות את המלה צפור במשמ' זו במקראית, וצ"ע.]

[3]) [אמנם דרשו חז"ל (ספרי דבר' לד): יכול אפילו שכב בחצי היום, ת"ל ובקומך, יכול אפילו עומד בחצי הלילה, ת"ל בשבתך בביתך ובלכתך בדרך, דרך ארץ דברה תורה זמן שכיבה וזמן קימה, ע"כ. אך לפי הפשט אין כונת הכתוב לקריאת שמע (שחז"ל קבעו את זמנה לעתים מיוחדות ביום) אלא להגיה בתורה שזמנה בכל עת.]

[1]) [על הרשע מדבר, וכאלו נאמר לא יקום ולא יאמין בחיים.]

[2]) [עי' בערך פרחח, עמ' 5161, הערה.]

[3]) [הכונה משיגהו, ז"א משטפו, מן שיג, שוג במשמ' שטף, וכן בכתוב תשיגהו כמים בלהות (איו' כז כ) הכונה: תשיגהו, תשטפהו, וכן בארמ' ובסור' אשיג, רחץ, שטף, ועי' טורטשינר, ס' איוב למקום.]

[4]) [התקשו המפרשים בכתוב זה, הואיל וקשרו שני פסוקים אלו בפסוק הקודם (כט): שלשה המה מיטיבי צעד וארבעה מטבי לכת. ואולם למעשה לא נשארו לנו שמותיהם של מיטיבי לבת אלו (אולי סוס, נמר, צבי—ואדם נמהר הרץ לעברה וכדו'), כי כאן ידבר לא על מהירי לכת אלא לפי כל הענין על עזים, שאיש לא יעמד בפניהם. ועצם הפתגם נשמר לנו בדברי חז"ל (ביצ' כה:): איכא דאמרי דתיהם של אלו אש שאלמלי לא נתנה תורה לישראל אין כל אומה ולשון יכולין לעמוד בפניהם והיינו דאמר רשב"ל שלשה עזין הן ישראל באומות כלב בחיות תרנגול בעופות וי"א אף עז בבהמה דקה וי"א אף צלף באילנות, ע"כ. ואלה ג' העזים שבכתוב: ליש (שבמקומו בא הכלב) שלא ישוב מפני כל, זרזיר מתנים (הוא הוא התרנגול, ועי' בתרגום הארמי: ואכבא דמזדרבל בינת תרנגולי), ותיש (הוא עז שבתלמוד). ובחדוד מוסיף הכתוב: ועז וקשה שבכלם הוא המלך, שהרי אל קום עמו, אין לעמד בפניו.

—ובלי השאלה: אדני יי׳ סלח נא מי יָקוּם [1] יעקב כי קטן הוא (עמו׳ ז ב). אדני יי׳ חדל נא מי יָקוּם [1] יעקב כי קטן הוא (שם שם ה). — ועי׳ תְּקוּמָה. המה כרעו ונפלו ואנחנו קַמְנוּ ונתעודד (תהל׳ כ ט). ישען על ביתו ולא יעמד יחזיק בו ולא יָקוּם (איו׳ ח יה).—ולא יוכל קוּם (לפני האויב): נתנני אדני בידי לא אוכל קוּם (איכ׳ א יד). — ז) קָם הדבר, בשאר קַיָּם, המשיך להיות, bleiben; rester; to remain, stay: כשומו כל אבני מזבח כאבני גר מנפצות לא יָקֻמוּ אשרים וחמנים (ישע׳ כז ט). — וקָמָה הממלכה: ועתה ממלכתך לא תָקוּם בקש יי׳ לו איש כלבבו ויצוהו יי׳ לנגיד על עמו (ש״א יג יד). ועתה הנה ידעתי כי מלך תמלוך וְקָמָה בידך ממלכת ישראל (שם כד כ). — ולא קָמָה רוח באיש: ונשמע וימס לבבנו ולא קָמָה [2] עוד רוח באיש מפניכם (יהוש׳ ב יא). — וחילו ועשרו של אדם: לא יעשר ולא יָקוּם חילו (איו׳ יה כט). — וקָם דבר לעולם: יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יָקוּם לעולם (ישע׳ מ ח).—ובשמוש מיחד: ומצהרים יָקוּם חלד [3] תעפה כבקר תהיה (איו׳ יא יז). ואני ידעתי גאלי חי ואחרון על עפר יָקוּם[4] (שם יט כה). — וקָם דבר העֵד, נתקבל כאמת: על פי שני עדים או על פי שלשה עדים יָקוּם דבר (דבר׳ יט יה). — וקָם הנדר, נשאר בתקפו: וְקָמוּ כל נדריה וכל אסר אשר אסרה על נפשה יָקוּם (במד׳ ל ה). ואם הניא אביה אתה ביום שמעו כל נדריה ואסריה אשר אסרה על נפשה לא יָקוּם וה׳ יסלח לה (שם שם ו). ושמע אישה והחריש לה וְקָמוּ נדריה ואסרה אשר אסרה על נפשה יָקֻמוּ (שם שם ח). ונדר אלמנה וגרושה כל אשר אסרה על נפשה יָקוּם עליה (שם שם י). כל מוצא שפתיה לנדריה ולאסר נפשה לא יָקוּם (שם שם יג).—וקָמָה הערכת הכהן: ואיש כי יקדש את ביתו קדש ליי׳ והעריכו הכהן בין טוב ובין רע כאשר יעריך אתו הכהן כן יָקוּם (ויקר׳ כז יד). אם משנת היבל יקדיש שדהו כערכך יָקוּם (שם שם יז). —וקָם החֹזֶה: וכפר בריתכם את מות וחזותכם את שאול לא תָקוּם (ישע׳ כח יח). — וקָם דבר לפלוני, נשאר שלו, עבר לרשותו: וַיָּקָם שדה עפרון וכו׳ לאברהם למקנה לעיני בני חת (בראשית כג יז–יח). וַיָּקָם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחזת קבר מאת בני חת (שם שם כ). וְקָם הבית אשר בעיר אשר לא חמה לצמיתת לקנה אתו לדרתיו (ויקר׳ כה ל). ואם גאל יגאל את השדה המקדיש אתו ויסף חמשית כסף ערכך עליו וְקָם לו (שם כז יט). — וקָם על שם אדם, נחשב כשלו: והיה הבכור אשר תלד יָקוּם על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל (דבר׳ כה ו). — קָמוּ עיני אדם, עמדו מראות, הדלו לראות, לפעל [1], כהו עיניו: ועלי בן תשעים ושמונה שנה ועיניו קָמָה ולא יכול לראות (ש״א ד יה). ואחיהו לא יכל לראות כי קָמוּ עיניו משיבו (מ״א יד ד). — ואמר בן סירא: שנות חיים על קרב צולל וקם בבקר ונפשו אתו וגם אם נאנסתה במטעמים קום קוה וינוח לך (ב״ס גני׳ לד כ–כא). מיועץ שמור נפשך וכו׳ כי גם הוא לנפשו יחשב וכו׳ ואמר לך מטוב דרכך וקם מנגד להביט רישך (שם לז ה–ט). עד אשר קם נביא כאש ודבריו כתנור בוער (שם מח א). — ובתו״מ [2]: בעקבות משיחא

וצדקה קריאת מדנחאי אל קום בשתי תיבות. ואמנם היו שראו אֲלְקוּם כמלה אחת, עי׳ ערך זה.]

1) [ואולם עי׳ מה שנאמר על כתוב זה בערך קוט, הערות.]

2) [ת״י אשתארת.]

3) [אלה דברי טורטשינר בפרושו (עמ׳ 153): משפט זה לא נשמר בצורתו המדויקת. כי על כל פנים חסר בו כינוי הגוף השני, הרומז לאיוב. כי לא הצהרה מופשטת דרושה כאן, אלא כביתר המשפטים, הבטחה לאיוב. התיקון הקל ביותר הוא לקרוא: „ומצהרים יקום חֶלְדֶּךָ", כלו׳ מזהיר יותר מן השמש בצהרים יקום חילך; השווה טו כט „לא יעשר ולא יקום חילו, ע״כ, וצ״ע.]

4) [אמנם לפי טורטשינר (ס׳ איוב, 238) יש לצרף יחד ואני ידעתי גואלי חי ומבשרי אחזה אלוה, ואלו המלים ואחרון וכו׳ שיכות לפס׳ כו, ולפי זה משתנית אף הבנת הפעל יָקוּם, שכונתו: הצור שדברי רחותים עליו, יקים ויעמד לאחרית הימים.]

1) [זאת כנראה משמ׳ הפעל קים בשמוש זה, וכן בערב׳ קאמת עינה [a] באותה משמ׳, וכן מצו הפעל בשמ׳ חדל, עמד מלעשות בארמ׳, ועי׳ אף בהערות הקדמות. ואין לראות בכך תאור מחלה ידועה, אלא כטוי לחדילת הראות בכלל.]

2) [כ־רך כלל בעבר׳ שבתו״מ רק בלשון מרוממת, בדמיון ללשון המקרא.]

a) قامت عينه

הוצפא יסגי וזיוקר יאמיר וכו׳ בן מנוול אב, בת קמה באמה, כלה בחמותה, אויבי איש אנשי ביתו[1] וכו׳ (בריתה דכוף סוטה). ולא קם נביא בישראל כמשה, אבל באומות קם[2] ואיזה זה בלעם בן בעור (ספרי דברי׳ רנז). משבים נשקפה, הוכיח בירכתי ביהה, מפחדת כל בעלי כנפים, ראוה נערים ונדבאו וישישים קמו עמדו[3] וכו׳ (בר קפרא, ירוש׳ מו״ק ג ח). בימי ר׳ דוסא בן הרכינס התירו צרת הבת לאחין והיה הדבר קשה להכמים מפני שהכם גדול היה ועיניו קמו[4] מלבא לבית המדרש וכו׳ (יבמ׳ טז.). ומאי קורבה דבן מכת, שכן קם תחת אביו ליעדה ולשדה אחוזה (ב״ב קי:). כיצד אדם מת, באים עליו שלשה מלאכי השרת וכו׳ והשלישי שבמינה עליו אמר לו קום הגיע קצך (כלה רבתי ג). וברוב גאונך, הרבית לדתגאות כנגד כל הקמים לנגדך, ומי הן, אלו הקמים כנגד בניך, מגיד שכל הקם כנגד ישראל כאלו קם כנגד השכינה (הכמו׳ בשלח טז). קם (אדם הראשון) על רגליו והוא כתואר וכדמות אלהים (כס פקודי ג). — *וצווי שהפך ש״ע, קום עֲשֵׂה, מצוה שיש בה קום עשה, בנגוד אל שב ואל תעשה וכדו׳: כל מצות לא תעשה שיש בה קום עשה אין חייבין עליה (מכות ג ז, וכעין זה חולי׳ יב ד). לר״א דאמר התם קום עשה עדיף ה״נ ירד, לרבי יהושע דאמר התם שב ואל תעשה עדיף ה״נ לא ירד וכו׳ (ערוב׳ ק.). — *ובהפלה: ועל המאים שאנו חיבים עליהם ארבע מיתות בית דין וכו׳ על מצות עשה ועל מצות לא תעשה, בין שיש בה קום עשה ובין שאין בה קום עשה וכו׳ (על הטא, ודוי יוה״כ). — *וקוּם ומוּל, קוּם אֱכוֹל: אמר לו ר׳ יהושע, לא אם אמרתה במי שהיה לו למול אחר שבת ומלו בשבת שאינו בקום ומול, תאמר במי שהיה לו למול בערב שבת ומלו בשבת שהוא בקום מול, אמר לו ר׳ אליעזר, נותר יוכיח שמאמש בקום אכול ואם אכלו לטהר הרי זה חייב, אמר לו ר׳ יהושע, לא אם אמרת בנותר שאינו בקום אכול כל היום, תאמר במילה שהיא כל היום בקום מול (תוספת׳ שבת טו י). — ובספה״א: ואולי יקרך כאשר קרה את האריה, לא יקום ולא יהיה וכו׳ (כ״י זנהרה, ס׳ שעשועים ב, דודזון, 24). יקיץ יקום עם טל אורות כמו נשר יעלה אבר (מלבה מבכה בכ״ח, וכבטין, Inschriften I, 13). — ואמר המשורר: אני האיש אשר שנס אזורו ולא ירף עדי יקום אסרו (רשב״ג, אני האיש, ביאליק-רבניצקי א, 3). קמתי עלי עמדי בלב שמח (ר׳ יהיא אלצ׳אהרי, כוכב באהיהון, שירי תימן, 25). — *קָם לתחיה, קָם תחית המתים, נוהג בדבור ובספרות. — *ומקור קוּם במשמ׳ בֹּקר, ואמר המשורר: ראש מסבות נשיר קום ודומה (ר״ש שבזי, הכוס, שירי תימן, 142). — *ובספרות הפילוסופית: והדברים הנמצאים שידעת אותם קמים בעצמך על צד מהצדדים (מקור חיים לרשב״ג, א ז). והצורות אינן קמות בעצמיהן (שם א ו). ויתחייב מזה שיהיה הגלגל בכל מה שבו קם בעצם הרוחני ושיהיה העצם הרוהני נושא אותו, ויתחייב שיהיו הצורות האישיות הטבעיות קמות בצורה הכללית הטבעית, והצורה הכללית הטבעית קמה בצורה הכללית הגלגלית, והצורה הכללית הגלגלית קמה בצורה הכללית הגשמית, והצורה הכללית הגשמית קמה בצורה הכללית הרוחנית (שם ג ג–ד).

—פִּע׳, פֻּע׳, הִתְפּ׳, עי׳ קִיֵּם.

—הִפע׳, הֵקִים, הֲקִימֹתִי, הֲקִמֹתִי, הֲקִימוֹתִי, הֲקִמֹתָ, הֲקִמֹתוֹ, הֲקֵמֹנוּ, הֵקִימוּ, מֵקִים, מְקִימִי, מְקִימָה, הָקִים, הָקֵם, הָקִים, הֲקִימוֹ, הָקֵם, הֲקִימֵנִי, הָקִימוּ, אָקִים, תָּקִים, תָּקֶם, יָקִים, יָקֵם, יָקֶם, יְקִמֵנִי, יְקִימְךָ, יְקִימֶנּוּ, יְקִימֶנָּה, יְקִימֶהָ, יְקִמֵנוּ, תָּקִימוּ, יָקִימוּ, יְקִימוּן, הָקִימְנָה, —א) הֵקִים את הנופל, הכושל, השוכב וכדו׳, עשה שיקום, aufstehen machen; aufrichten; relever; to raise: וכשל זדון ונפל ואין לו מֵקִים (ירמ׳ נ לב).

ואמנם אם אין כמעט קום בקל בעבר׳ שבהו״ם, מצוי הפעל מאד בארמ׳ של הז״ל, וכמה וכמה משמושים ארמיים אלו הדרו ללשון העבר׳ בבטויים כגון קם ליה בדרבה מניה, קיימא לן, תיקו (במק׳ היקום), קא משמע לן, ועוד.]

1) [על פי לשון הכתוב (מיכה ז ו).]

2) [כעין זה בבלי (ר״ה כא:): בנביאים לא קם, במלכים קם.]

3) [על פי לשון הכתוב (איוב כט ח).]

4) [תמוה בטוי זה בתו״מ, וקשה הצרוף של חכם גדול עם עיניו קמו מלבא לבה״מ, ואולי אין הנוסחה מקורית. בירוש׳ יבמ׳ א ו מכפרים הדברים בארמ׳ ובשנוי.]

נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל נטשה על אדמתה אין מקימה (עמו' ה ב). כושל יקימון מליך וברכים כרעות תאמץ (איו' ד ד). כי אם יפלו האחד יקים את חברו ואילו האחד שיפל ואין שני להקימו (קהל' ד י). — הקים מעפר, מן הארץ: מקים מעפר דל מאשפת ירים אביון (ש"א ב ח). ויקמו זקני ביתו עליו להקימו מן הארץ (ש"ב יב יז). מקימי מעפר דל מאשפת ירים אביון (תהל' קיג ז). — והקים את המת או את החולה, החיה אותו: יחינו מימים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו (הוש' ו ב). ואתה יי' חנני והקימני (תהל' מא יא). — ואת שבטי ישראל: נקל מהיותך לי עבד להקים את שבטי יעקב ונצירי ישראל להשיב (ישע' מט ו). — והקים את היושב מכסאו: עורר לך רפאים כל עתודי ארץ הקים מכסאותם כל מלכי גוים (שם יד ט). — הקים את פלוני מתוך אנשים שהוא יושב אתם: וראה שם יהוא בן יהושפט בן נמשי ובאת והקמתו מתוך אחיו (מ"ב ט ב).—ואת החיה הרובצת: כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו (ברא' מט ט). כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו (במד' כד ט), לא תראה את חמור אחיך או שורו נפלים בדרך והתעלמת מהם הקם תקים עמו (דבר' כב ד). — ב) הקים אדם שיעמד במקום, העמיד שומר, משמר וכדו', aufstellen; poster, placer; to post, set up: ויבא גדעון ומאה איש וכו' אך הקם הקימו את השמרים (שפט' ז יט). אל חומת בבל שאו נס החזיקו המשמר הקימו שמרים הכינו הארבים (ירמ' נא יב). — והקים העם מלך עליו: יולך יי' אתך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת (דבר' כח לו).—ובתמונה, הקים אדם לאורב: כי הקים בני את עבדי עלי לארב [1]) כיום הזה (ש"א כב ח).—והקים אדם למטרה: שלו הייתי ויפרפרני ואחז בערפי ויפצפצני ויקימני לו למטרה (איו' יז יב). — ג) הקים האל אדם, מלך, שופט, מושיע, נביא, כהן, עשה שיקום ויהיה, חולל אותו, erstehen lassen; faire naitre; to bring forward: נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך יי' אלהיך (דבר' יח טו). נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך (שם שם יח). ויקם יי' שפטים ויושיעום מיד שסיהם (שפט' ב טז). וכי הקים יי' להם שפטים והיה יי' עם השפט והושיעם מיד איביהם כל ימי השופט (שם שם יח). ויקם יי' מושיע לבני ישראל ויושיעם (שם ג ט). והקימתי לי כהן נאמן כאשר בלבבי ובנפשי יעשה (ש"א ב לה). והקים יי' לו מלך על ישראל אשר יכרית את בית ירבעם (מ"א יד יד). והקמתי עליכם צפים הקשיבו לקול שופר (ירמ' ו יז). והקמתי עליהם רעים ורעום (שם כג ד). הקים יי' לנו נבאים בבלה (שם כט טו). ועבדו את יי' אלהיהם ואת דוד מלכם אשר אקים להם (שם ל ט). והקמתי עליהם רעה אחד ורעה אתהן את עבדי דויד (יחזק' לד כג). אשור כי יבוא בארצנו וכי ידרך בארמנותנו והקמנו עליו שבעה רעים ושמנה נסיכי אדם (מיכ' ה ד). כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער לא יבקש וכו' (זכר' יא טז). — והקים שטן לפלוני: ויקם יי' שטן לשלמה את הדד האדמי (מ"א יא יד). ויקם אלהים לו שטן את רזון בן אלידע (שם שם כג).—והקים האל זרע, צמח צדיק, בנים תחת אבותם: ואת בניהם הקים תחתם אתם מל יהושע (יהוש' ה ז). והקמתי לדוד צמח צדיק (ירמ' כג ה).— והקים אותם אחרי פלוני: והקימתי את זרעך אחריך אשר יצא ממעיך והכינתי את ממלכתו (ש"ב ז יב). כי למען דוד נתן יי' אלהיו לו ניר בירושלם להקים את בנו אחריו ולהעמיד את ירושלם (מ"א טו ד). — והקים האל גוי על פלוני: כי הנני מקים עליכם בית ישראל נאם יי' אלהי הצבאות גוי ולחצו אתכם מלבוא חמת עד נחל הערבה (עמו' ו יד). כי הנני מקים את הכשדים הגוי המר והנמהר וכו' (חבק' א ו). — והקים האל בני אדם לעם, לנביאים, עשאם לעם, לנביאים: יקימך יי' לו לעם קדוש (דבר' כח ט). למען הקים אתך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים (שם כט יב). ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזרים (עמו' ב יא). — והקים האדם שם וזרע לאחיו וכדו', על נחלתו: בא אל אשת אחיך ויבם אתה והקם זרע לאחיך (ברא' לח ח). מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי (דבר' כה ז). ביום קנותך השדה מיד נעמי ומאת רות המואביה אשת המת קניתי להקים שם המת על נחלתו (רות ד ה). וגם את רות המאביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם

1) [בתרגום השבעים: לְאֹיֵב.]

אחיו ומשער מקומו (סס סס י). — הקים רעה: הנני מקים עליך רעה [1]) מביתך ולקחתי את נשיך לעיניך ונתתי לרעיך (ש"ב יב יא). — ד) הקים דבר דומם שיעמד בעמידה זקופה, פסל של אל בדמות האדם: ויקימו להם בני דן את הפסל (שפט' יח ל). — ומצבה: לא תעשו לכם אלילם ופסל ומצבה לא תקימו לכם (ויקר' כו א). ולא תקים לך מצבה אשר שנא יי' אלהיך (דבר' יז כב). — ועמודים: וישם את קרשיו ויתן את בריחיו ויקם את עמודיו (שמות מ יח). ויקם את העמדים לאלם ההיכל ויקם את העמוד הימני ויקרא את שמו יכין ויקם את העמוד השמאלי ויקרא את שמו בעז (מ"א ז כא).—והקים אפסי ארץ, כאלו על עמודים: מי עלה שמים וירד וכו' מי הקים כל אפסי ארץ (משלי ל ד). — ומזבח: עלה הקם ליי' מזבח בגרן ארניה היבסי (ש"ב כד יח). ויקם מזבח לבעל בית הבעל אשר בנה בשמרון (מ"א יו לב). ויקם מזבחת לבעל ויעש אשרה כאשר עשה אחאב (מ"ב כא ג).—וכסא: להעביר הממלכה מבית שאול ולהקים את כסא דוד על ישראל ועל יהודה (ש"ב ג י). — ואבנים לזכרון: והקמת לך אבנים גדלות ושדת אתם בשיד (דבר' כז ב). תקימו את האבנים האלה וכו' בהר עיבל (סס סס ד). ושתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן (יהוש' ד ט). ואת שתים עשרה האבנים האלה אשר לקחו מן הירדן הקים יהושע בגלגל (סס סס כ). ויקח אבן גדולה ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש יי' (סס כד כו).—וגל אבנים: ויקימו עליו גל אבנים גדול עד היום הזה (סס ז כו; סס ח כט). — וכלי מצור זקופים, מצרות, צנה: וצרתי עליך מצב והקימתי עליך מצרות (ישעי כט ג). ונתן עליך דיק ושפך עליך סוללה והקים עליך צנה (יחזק' כו ח).—ובנין שלם, אהל, משכן, יריעה: והקמת את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר (שמות כו ל). ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד (סס מ ב). ויקם משה את המשכן ויתן את אדניו וכו' (סס סס יח). ובנסע המשכן יורידו אותו הלוים ובחנת המשכן יקימו אתו הלוים (במד' א כא). ויהי ביום כלות משה

1) [לדעת רבים צ"ל רֵעֶה במקום רָעָה, כמו בהמשך ונתתי לרעיך.]

להקים את המשכן וימשח אתו וכו' (סס ז א). וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן לאהל העדות (סס ט יה). ונסעו הקהתים נשאי המקדש והקימו את המשכן עד באם (סס י כא). אין נטה עוד אהלי ומקים יריעותי (ירמ' י כ).—הקים סכה נפלת: ביום ההוא אקים את סכת דויד הנפלת (עמו' ט יא). — והקים בחונים: אשור יסדה לציים הקימו בחוניו [1]) עוררו ארמנותיה שמה למפלה (ישע' כג יג).—והקים מטע של שתילים זקופים: והקמתי להם מטע לשם (יחזק' לד כט).—ובהשאלה, הקים ברית [2]) את פלוני, או בין פלוני לפלוני, כרת ברית, errichten; schliessen; ériger, contracter; to set up, form: והקמתי את בריתי אתך ובאת אל התבה וכו' (בראש' ו יח). ואני הנני מקים את בריתי אתכם ואת זרעכם אחריכם (סס ט ט). זאת אות הברית אשר הקמתי ביני ובין כל בשר אשר על הארץ (סס סס יז). והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לדרתם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך (סס יז ז). ואת בריתי אקים את יצחק (סס סס כא). וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען (שמות ו ד). וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעוריך והקימותי לך ברית עולם (יחזק' יו ס). והקימותי אני את בריתי אתך וידעת כי אני יי' (סס סס סב). ועי' לקמן במשמ' ה). — והקים עדות: ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל אשר צוה את אבותינו להודיעם לבניהם (תהל' עח ה). — ה) הקים את רגליו של אדם, שמר על האדם שיעמד ולא יפל, שיחזיק מעמד [3]), aufrecht halten; soutenir, maintenir; to maintain, keep up: ויקם על סלע רגלי כונן אשרי (תהל' מ ג). — והקים את האדם במלחמה בפני אויביו: אף תשיב צור חרבו ולא הקמתו במלחמה (סס פט מד). — והקים את הכסא: והקמתי את כסא ממלכתך לעלם (מ"א ט ה). — והקים את

1) [עי' עמ' 5459, הערה 3.]

2) [אולי בעקר עפ"י הקמת האבנים, שדברי הברית היו כתובים עליהן, כדגמאות שבמקרא וככתבת הארמי מסוג'ין.]

3) [בכמה מקרים (כגון הקים את שם אחיו על נחלתו) קשה להכריע אם הכונה הקים מחדש או שמר על קיומו.]

הברית במשמ׳ קים אותה, שמר עליה: ופניתי אליכם והפריתי אתכם והרביתי אתכם וַהֲקִימֹתִי את בריתי אתכם (ויקר׳ כו ט). וזכרת את יי׳ אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל למען הָקִים את בריתו אשר נשבע לאבתיך כיום הזה (דבר׳ ח יח). — ואת השבועה: כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל וַהֲקִמֹתִי את השבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך (בראש׳ כו ג). למען הָקִים את השבועה אשר נשבעתי לאבותיכם (ירמ׳ יא ה). — ואת הדבר אשר נשבע: כי ברשעת הגוים האלה יי׳ אלהיך מורישם מפניך ולמען הָקִים את הדבר אשר נשבע יי׳ לאבתיך (דבר׳ ט ה). — ואת דברו וכדו׳: ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יְקִימֶנָּה (במד׳ כג יט). אך יָקֵם יי׳ את דברו (ש״א א כג). ועתה יי׳ אלהים הדבר אשר דברת על עבדך ועל ביתו הָקֵם עד עולם ועשה כאשר דברת (ש״ב ז כה). למען יָקִים יי׳ את דברו אשר דבר עלי וכו׳ (מ״א ב ד). וַהֲקִמֹתִי את דברי אתך אשר דברתי אל דוד אביך (שם ו יב). וַיָּקֶם יי׳ את דברו אשר דבר (שם ח כ). וַהֲקִמֹתִי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה (ירמ׳ כט י). וַיָּקֶם את דבריו אשר דבר עלינו ועל שפטינו אשר שפטונו (דני׳ ט יב). וכרות עמו הברית וכו׳ וַתָּקֶם את דבריך (נחמ׳ ט ח). — ואת כל אשר דבר: ביום ההוא אָקִים אל עלי את כל אשר דברתי אל ביתו (ש״א ג יב). — ואת אמרתו: הָקֵם לעבדך אמרתך אשר ליראתך (תהל׳ קיט לח). — והקים האל את דבר האדם: מֵקִים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים (ישע׳ מד כו). יָקֵם יי׳ את דבריך אשר נבאת (ירמ׳ כח ו). — והקים מזמות לבו: לא ישוב אף יי׳ עד עשתו ועד הֲקִימוֹ מזמות לבו (ירמ׳ כג כ). — הקים האדם את נדרו: הָקֵים תָּקִימְנָה את נדריכם ועשה תעשינה את נדריכם (ירמ׳ מד כה). — והקים את נדר האשה במשמ׳ שמר את תקפו, קַיֵּם אותו, בנגוד אל הָפֵר: כל נדר וכל שבעת אסר לענת נפש אישה יְקִימֶנּוּ ואישה יפרנו ואם החרש יחריש לה אישה מיום אל יום וְהֵקִים את כל נדריה או את כל אסריה אשר עליה הֵקִים אתם כי החריש לה ביום שמעו (במד׳ ל יד–יה). — הקים חק או מצוה, את דבר האל, דברי התורה, שמר אותם, קַיֵּם אותם: ארור אשר לא יָקִים את דברי התורה הזאת לעשות אותם (דבר׳ כז כו). נחמתי כי המלכתי את שאול למלך כי שב מאחרי ואת דברי לא הֵקִים (ש״א טו יא). ברוך אתה ליי׳ הֲקִימֹתִי את דבר יי׳ (שם שם יג). ויכרת את הברית לפני יי׳ ללכת אחר יי׳ ולשמר מצותיו ואת עדותיו ואת חקותיו בכל לב ובכל נפש לְהָקִים את דברי הברית הזאת הכתבים על הספר הזה (מ״ב כג ג). וגם את האבות וכו׳ בער יאשיהו לְמַעַן הָקִים את דברי התורה הכתבים על הספר אשר מצא חלקיהו הכהן בית יי׳ (שם שם כד). ונתתי את האנשים העברים את בריתי אשר לא הֵקִימוּ את דברי הברית אשר כרתו לפני (ירמ׳ לד יח). ככה ינער האלהים את כל האיש אשר לא יָקִים את הדבר הזה מביתו ומיגיעו (נחמ׳ ה יג). — ומצות אדם: כי הֵקִימוּ בני יהונדב בן רכב את מצות אביהם אשר צום (ירמ׳ לה יו). — הקים סערה לִדְמָמָה, השתיק אותה: יָקֵם[1] סערה לדממה ויחשו גליהם (תהל׳ קז כט). — ואמר בן סירא: תן עדות למראש מעשיך והקם הזון דבר בשמך (ב״ס גני׳ לו כ). בבשרו כרת לו חק ובניסוי נמצא נאמן על כן בשבועה הקים לו[2] לברך בזרעו גוים וכו׳ וגם ליצחק הקים כן בעבור אברהם אביו (שם מד כ–כב). לכן גם לו הקים חק ברית שלום לכלכל מקדש (שם מה כד). המקים גוע ממות ומשאול כרצון יי׳ (שם מח ה). נחמיה יאדר זכרו המקים את חורבתינו (שם מט יג). יאמן עם שמעון חסדו ויקם לו ברית פינחס (שם נ כד). — ובתו״מ, גם כשה״פ דָּקֵם, הֵקֵם, כמו הֲקָמָה: אישה יקימנו ואישה יפירנו, את שבא לכלל הקם בא לכלל הפר, לא בא לכלל הקם לא בא לכלל הפר (נדר׳ י ז). בעי רבא, יש שאלה בהקם או אין שאלה בהקם, את״ל יש שאלה בהקם, יש שאלה בהפר או אין שאלה בהפר, ת״ש דא״ר יוחנן, נשאלין על ההקם ואין נשאלין על ההפר (בבלי שם סט.). כיון שאמר לי

---

[1] [כמו בכנוי קָמוּ עיניו (עי׳ קל, הערות), כך בא בפרט בארמ׳ קם במשמ׳ חדל, וכן בא מָקוֹם במשמ׳ הדולה מדבור, שתיקה, בס׳ איוב (יו יח): ארץ אל תכסי דמי ואל יהי מָקוֹם (ז״א אל תשתתק) לזעקתי (עי׳ טורטשינר בפרושו). וכן יָקֵם זה לשון השתקה הוא.]

[2] [ז״א הקים לו חק וברית. עין בהמשך.]

האלהי' להקים את המשכן וכו' א"ל בואו שנקים את המשכן וכו' ולא היו יכולין להקימו וכו' מיד שרתה עליו רוח הקדש והקימו (מד"ר שמות נב). אמר משה, רבש"ע, איני יודע להעמידו, אמר ליה, עסוק בידיך ואתה מראה להעמידו והוא עומד מאליו ואני כותב עליך שאתה הקימתו (תנחו' פקודי יא). — *וְהֵקִים, במשמ' אמר לו „קוּמָה!", עורר אותו לקום: חמשה פעמים דוד מקים להקב"ה בספ' תהלים, קומה יי' הושיעני אלהי וכו' אמר לו הקב"ה, דוד בני, אפילו את מקימני כמה פעמים איני קם וכו' (ר' פנחס, מד"ר ברא"ש' עה). — ובספה"א: הקימו עלינו את איבינו פלילים (דברי הימים של הפיפיור פאוולו הרביעי, י. זכה, הרבין שנה ג, 347). — ואמר הפיטן: מלך עליון, גבור להקים, גוזר ומקים[1], גולה עמוקים (מלך עליון, מוסף א ר"ה). הקם נא בית תפלתך ושלח לנו משיחך (אליהו אלדברה בעל כספי, על ערי ציון, קיב').

— הֻפְעַ', הוּקַם, הֻקַּב, — שהקימו אותו, הוקם המשכן: ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוּקַם המשכן (ויקר' מ יז). — והוקם על משמרתו, נתמנה: נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הֻקַּם על (ש"ב כג א). — והוקם דבר, קִיְּמוּ אותו ושכרו עליו: הוּקַם את דברי יהונדב בן רכב אשר צוה את בניו לבלתי שתות יין ולא שתו עד היום הזה כי שמעו את מצות אביהם (ירמ' לה יג). — ובתו"מ: עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות, משהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים (זבח' יד ד). מי הקים כל אפסי ארץ, וכי משה הקים כל אפסי ארץ, אלא שהקים אהל מועד שהעולם הוקם עמו (מד"ר במד' יב). שעד שלא הוקם המשכן היה העולם רותת, משהוקם נתבסס העולם (רבי יהושע בן לוי בשם רבי שמעון בן יוחאי, שם שם). בשעה שאמר הקב"ה לישראל להקים את המשכן רמז למלאכי השרת שיעשו אף הם משכן ובעת שהוקם למטן הוקם למעלן (ר' סימון, שם שם). כיון שהוקם המשכן מיד ירדה שכינתו לתוכו (תנחו' פקודי יא). ביום שהוקם המשכן נתכלו

[1] [במשמ' וּמֵקִים. עי' גם הערת המחבר בערך להַק.]

המזיקין מן העולם, עד שלא הוקם היו המזיקין מצויין בעולם (רבי יוחנן, שם נשא כג). — ובספה"א: הציון הלז הוקם על [קברת] אביגיל בת הצרון שמתה מבת שש שנה בשנת שבע מאות וארבעים לחרבן בית המקדש הקדוש שיבנה בימינו (הכתובות העבריות של המלכה הספרדית בויכוסה, קאסוטו, קדש II, 104). — ואמר הפיטן: זממו לבנות עיר, ונדו מדוֹר בכל עיר, עצו להקים למו שם, ומהם לא הוקם שם (ינאי, אז לעמקי שפה, קרוב' בראש', זולאי, יג).

— פוֹעֵ', אֲקוֹמֵם, תְּקוֹמֵם, יְקוֹמֵם, תְּקוֹמֵמוּ, — קוֹמֵם את יסודות ההריסות והשממות וכדו', עשה שיקומו, : (wieder)aufrichten; reconstruire; to reconstruct האומר לירושלם תושב ולערי יהודה תבנינה וחרבותיה אֲקוֹמֵם (ישע' מד כו). ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תְּקוֹמֵם (שם נח יב). ובנו חרבות עולם שממות ראשונים יְקוֹמֵמוּ וחדשו ערי חרב שממות דור ודור (שם סא ד). — וקוֹמֵם לאויב, הקים אויב: הלא דברי ייטיבו עם הישר הלך ואתמול עמי לאויב יְקוֹמֵם[1] ממול שלמה אדר הפשטון מעברים בטח שובי מלחמה (מיכ' ב ח). ועי' הִתְפּוֹ'. — ואמר בן סירא: בין זקנים אל תקומם[2] ושרים אל תרב לשרד (ב"ס גניי לה ט). — ואמר הפיטן: רב דגן ותירוש בהפריצך קומם עיר בה חפצך (ר"א קליר, טל תן, תפלת טל). זך שוכן מעונה, קומם קהל עדת מי מנה (ר"י טוב עלם, תסל סדור פסח, קרוב' שבת הגדול). — ואמר המשורר: ויזריח שמשי ויקוממה קריה שכולה (ר"ש הנגיד, אדומה המשי, שירי חימן, 101). זכות אבות תקומם עדתי

[1] [התקשו המפרשים בכתובים הקשים האלה, ואף הציעו תקונים מרחיקים. אך כנראה מסתים המשפט שבפסי' ז אחרי „הלא דברי ייטיבו", ז"א הרי טובה דבר האל עליהם, ומה שבא אחרי כן הוא בשאלה: עִם הישר הולך, ההולך בתמו, ואת מול (ז"א בצד) עמו זה יקומם האל אויב? ממול שַׁלְמֹה — שהוא שלם אתו — יתן שתפשיטון אדר? מעֹברים בטח, שובי (לשון שובה ונחת) מלחמה?
והמחבר העיר בשולי מלון גזניוס:] ואולי [יש שי"ן] קוֹמֵם [במשמ' אויב] לאויב וקומם?

[2] [צ"ל תתקומם?]

העלובה (הוא, אלף אלפא, שם, 156). — °וכמו הפע', ואמר הפיטן: ברית קיומו קוממת, קדם קול קראתה (ינאי, ברית אתו, קרוב' ברא"ש, זולאי, לג). — ואמר המשורר: ולא קם כל אשר חשבו וכן לא יקומם אל ללצים מחשבה (ר"ש הנגיד, זכור לבי, בן תהלים, ששון, סח). צורבא ורבה עדן ופרדס להבא בין הישישים תקוממה (ר"ש שבזי, יא עליר, שירי סימן, 191).

— התפ', מִתְקוֹמֵם, מִתְקוֹמְמָה, מִתְקוֹמְמִים, מִתְקוֹמְמַי, — כמו קָם, במשמ' אויב: הפלה חסדיך מושיע חוסים מִמִּתְקוֹמְמִים בימינך (תהל' יז ז). הצילני מאיבי אלהי מִמִּתְקוֹמְמַי תשגבני (שם כט ג). יגלו שמים עונו וארץ מִתְקוֹמָמָה לו (איוב כ כז). יהי כרשע איבי וּמִתְקוֹמְמִי כעול (שם כז ז). ועי' תְּקוֹמֵם. — ובסהמ"א: ושמענו שאתה מחית בידם קצת מחוי והתקוממת בזה קצת התקוממות, אל תעשה דבר זה וכו' (תשו' הרמב"ם לר"מ בן גאבר). אם להתקומם כנגד הצרכים ויתר הטרדות המעכבות עליו (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי כב, ד"ה אמר עלל). — ואמר המשורר: מי יעמד לפני עדת מתקוממים יתיעצו עלי ויתאמרו (רשב"ג, ביאני יקותיאל, ברודי, 18). — °וְהִתְקוֹמְמוּ שני דברים שקולים זה כנגד זה, בטלו זה את זה: והאחד משני הפנים (של המזגים) שיהיה המזג זה שוה על שיהיו השעורים מן האיכויות ההפכיים בנמזג שוים מתקוממים (הקאנון א א ג א). וכבר ידענו כי החולי רוב ענינו תלוי בהתקומם אחד מאיכויות הלחות על הפכו וכו' (ר"י ווסקטו, כפולות יהודה לג). — °וּמִתְקוֹמֵם, כמו מְקוֹמָם, תופס מקום, שוכן במקום: לכל דבר גשמי יש שני מקומות, מקום כולל ומקום מיוחד, המשל, ראובן יושב בזה הבית הוא מקום כולל, ואמנם נמצא במקום מיוחד ממנו שגדרו הוא תכלית הגשם המקיף במתקומם הנוגע בו, ולהיות כי כבר נתי' שה' ית' אינו גשם כלל לא יתאמת עליו שהוא מתקומם מהמקום לא מהכללי ולא מהמיוחד (מנחת קנאות, קופמן, 26). כי הוא (אלהים) לא ישכן במקום, כי כל מתקומם מוקף ומוגבל מן הרחק המקיף (ידעיה הבדרשי לרשב"א, תשובות רשב"א תיח). כי אין גדר המקום דבר אחר אלא שהוא תכלית המתקומם (רשב"ל דורן, מגן אבות, חלק אלה ממעל, פרק ג). לפי שאין מקום מבלי מתקומם ואין מתקומם בלי מקום (עולם קטן א ג). מקום הוא המעמיד למתקומם (ס' הגדרים). מתקומם נעתק לפעמים אל המקום[1] (כ"י מרגליות, אגרת המלילה ומשפט לשה"ק יט).

— פוע', בינ' °מְקוֹמָם, — תופס מקום: מקום הוא השטח המעוין מהגרם המַקיף, המְמשש לשטח המקומם (ס' הגדרים). כי המקום היה ראוי שיהיה שוה למקומם כולו (כ"ח קרשקש, אור ה'). כמו שהוא המקומם במקום או המסובב בסבה (יש"ר מקנדיא, אילם).

קוֹמָה, קָמָה, ש"נ, סמי' קוֹמַת, כנ' קוֹמָתֵךְ, קוֹמָתוֹ, קֹמָתוֹ, קוֹמָתָהּ, קוֹמָתָם, — גוף האדם הַקָּם ועומד זקוף, גָּבְהוֹ, Statur; stature: אל תבט אל מראהו ואל גבה קוֹמָתוֹ כי מאסתיהו (ש"א יז ז). ויפל מלא קוֹמָתוֹ ארצה (שם כח כ). הוי למתפרות כסתות על כל אצילי ידי ועשות המספחות על ראש כל קוֹמָה לצודד נפשות (יחזק' יג יח). זאת קוֹמָתֵךְ דמתה לתמר ושדיך לאשכלות (שה"ש ז ח). — וגוף הכרוב וגבהו: ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן עשר אמות קוֹמָתוֹ (מ"א ו כג). קוֹמַת הכרוב האחד עשר באמה וכן הכרוב השני (שם שם כו). — וגוף העץ הזקוף: אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון ואכרת קוֹמַת ארזיו מבחור ברשיו (מ"ב יט כג). הנה האדון יי' צבאות מסעף פארה במערצה ורמי הַקּוֹמָה גדעים והגבהים ישפלו (ישע' י לג). ויהיו לה (לגפן) מטות עז אל שבטי משלים ותגבה קוֹמָתוֹ על בין עבתים (יחזק' יט יא). הנה אשור ארז בלבנון יפה ענף וחרש מצל וגבה קוֹמָה ובין עבתים היתה צמרתו (שם לא ג). על כן גבהא קֹמָתוֹ מכל עצי השדה (שם שם ה). יען אשר גבהת בְּקוֹמָה ויתן צמרתו אל בין עבותים ורם לבבו בגבהו (שם שם י). למען אשר לא יגבהו בְקוֹמָתָם כל עצי מים ולא יתנו את צמרתם אל בין עבתים (שם שם יד). — ושפל קומה, תאר לצמח נמוך: ויצמח ויהי לגפן פרחת שפלת קוֹמָה (שם יז ו). — וצורת העמוד הזקוף וגבהו: שמנה עשרה אמה קוֹמַת העמוד האחד (מ"א ז יה). — ובכלל גֹבה של דברים מוקמים ובנויים, אף שאינם זקופים וקמים

---

[1] [ר"ל: שנקח את המקום תמורת המתקומם בו (קלנקין, אוצר המונחים הפילוסופיים).]

ממש: שלש מאת אמה ארך התבה חמשים אמה רחבה ושלשים אמה קוֹמָתָהּ (בראש' ו יה). ועשו ארון עצי שטים אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קֹמָתוֹ (שמות כה י). ועשית שלחן עצי שטים אמתים ארכו ואמה רחבו ואמה וחצי קֹמָתוֹ (שם שם כג). ועשית את המזבח עצי שטים חמש אמות ארך וחמש אמות רחב רבוע יהיה המזבח ושלש אמות קֹמָתוֹ (שם כז א). ארך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים וְקֹמָה חמש אמות שש משזר (שם שם יח). והבית אשר בנה המלך שלמה ליי' ששים אמה ארכו ועשרים רחבו ושלשים אמה קוֹמָתוֹ (מ"א ו ב). ויבן את היצוע על כל הבית חמש אמות קוֹמָתוֹ (שם שם י). ולפני הדביר עשרים אמה ארך ועשרים אמה רחב ועשרים אמה קוֹמָתוֹ (שם שם כ). ויבן את בית יער הלבנון מאה אמה ארכו וחמשים אמה רחבו ושלשים אמה קוֹמָתוֹ (שם ז ב). ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו עד שפתו עגל סביב וחמש באמה קוֹמָתוֹ (שם שם כג). וְקוֹמַת האופן האחד אמה וחצי האמה (שם שם לב). וימד את רחב הבנין קנה אחד וקוֹמָה קנה אחד (יחזק' מ ה). — ובתו"מ [1]: שני שעירי יום הכפורים מצותן שיהיו שניהן שוין במראה ובקומה ובדמים (יומא ו א). שתי צפרים מצותן שיהו שוות במראה ובקומה ובדמים (נגע' יד ה). אפי' על גבה (של חבית) רום קומה (יין בבור) ונגע כנגד פיה חבור (ר' יוחנן בן נורי, טבו"י ג ו). ואל יהלך (תלמיד

[1] [במלונים מובא אף קומי במקום קומה עפ"י גרסת הדפוס' במד"ר (ויקר' ז): בשעה שהוא יוצא ממעי אמו וכו' בשעה שעומד על קומי שלו זיצא לפרגמטיא וכו' ע"כ. ואולם בכתבי יד של מדרש זה שבבית הספרים הלאמי בירושלם הנסחאות: על עקימא שלו, על עוקמה שלו וכו', ואין ספק שזהו שכתוב באגדת בראשית ה: מפני שהוא תינוק קטן, אבל אם יגדל ויעמוד על אקמי שלו, ע"כ, בלו' שהגיע לפרקו, מן היונ' ἀκμή במשמ' זו, ועי' גם קרוים, Lehnw. בערך אקמי.

ובארמ' שבתו"מ (ירוש' ב"מ ע ב): אין הוה עמיק תרתין קומין ואתעבד שלש קומין, צ"ל קוֹמָן, מ"ר של קומתא (בעבר' קומה) ונשתבש עפ"י תרתין.

וכידוע אין קוֹמֵי במשמ' שער הראש עבר' אלא היונ' κόμη.]

חכם) בקומה זקופה, דאמר מר המהלך בקומת זקופה אפילו ד' אמות כאילו דוחק רגלי שכינה (ברכ' מג:). שלשה דברים מרבין הזבל וכופפין את הקומה [1] ונוטלין אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם, אלו הן פת קיבר ושכר חדש וירק חי (פסח' מב.). ותלכנה נטויות גרון, שהיו מהלכות בקומה זקופה (יומא ע:). מאימתי אדם יורש את אשתו קטנה וכו' משתעמוד בקומתה [2] (ב"ס, יבמ' פט:). קמה למה לי, לרבות כל בעלי קומה [3] (ב"ק ס.). עד שתהלך (הבהמה) מלא קומתה (ב"ב עה:). כפיפת קומתו לרבנן הוי מעשה (ר' יוחנן, סנה' סה.). כל מעשה בראשית בקומתן [2] נבראו בדעתן נבראו בצביונם נבראו [4] (ריב"ל, חול' ס.). מנין שהקב"ה משתבח בבעלי קומה שנאמר ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם אשר כגובה ארזים גבהו (ר' אבהו, בכורות מה:). האומר קומתי עלי נותן שרביט שאינו נכפף, מלא קומתי עלי נותן שרביט הנכפף (רב יהודה, ערכ' יט.). ומה יוד זה קומתו כפופה, כך הן הרשעים קומתן כפופה (מד"ר בראש' יב). אלו הן ו' דברים שניטלו מאדם הראשון זיוו וחייו וקומתו ופירות הארץ ופירות האילן ומאורות (בשם ר' אבון, שם במד' יג). ואולך אתכם קוממיות וכו' בקומה זקופה ואין יראים מכל ברייה (ר' מאיר, שם שם). מאתים אמה, קוממיות, קומה של מיות (ר' שמעון, שם שם). מה כתיב ויגדל משה ויגדל משה שני פעמים, למעלה בקומה למטה בגדולה (תנחו' בובר, ואלה יז). שבוע שבן דוד בא בה מביאים קורות של ברזל ונותנים לו על צוארו עד שנכפפה קומתו והוא צועק ובוכה ועולה קולו למרום (פסיק' רב', קומי אורי, קסב.). כשאדם משבח את אשתו אומר לה נאה קומתך כתרצה (מד"ז שה"ש ו, בובר, 36). ועמד אדם על רגלו והיה מסתכל כלפי מעלה ומטה והיתה קומתו מסוף העולם ועד סופו (פדר"א יא).

[1] [בערוך ערך גב: שלשה גובבין את הקומה כלו' כופפין את הקומה, ע"כ.]

[2] גרסת הגאו' בקמתה, בקמתן (תשו' הגאו' עם הגה' חיי הים, ליוורנו, סי' קמד).

[3] [נ"א בעלי קמה, עי' ד"ס, ועי' קָמָה.]

[4] [ועי' צִבְיוֹן, הערה.]

—°ובקצור, קוֹמָה, מלא קוֹמָה, במשמ׳ קוֹמַת אדם, מדת גֹבה האדם, ומ״ר *קוֹמוֹת: בית הסקילה היה גבוה שתי קומות והוא קומה אחת הרי שלש קומות (תוספת׳ סנה׳ ט ו). כרם גדול היה לאדריינוס וכו׳ והקיפו גדר מהרוגי ביתר מלא קומה ופישוט ידים (ירוש׳ תענ׳ ד ה). אפילו גבוה שתי קומות ואפי׳ שתי מרדעות (רבה, שבת יב:) אני ישנתי על פרחי[1] של אחד מהן (מעמודי אחשורוש) והוה מלא קומה ופשוט ידים ורגלים (רב מתנה, מד״ר אסתר, תור כרסא). — ובסהמ״א: בעלי קמה, העומדים בקומה בארץ (רס״י, צ״מ פז:). והגו או הגולם הוא ערך אשר יש לו אורך ורוחב ועומק או קומה (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 9). וצריך להשתדל ולבדוק ולחפש שיהיו כולן (חברי בית הדין) בעלי שיבה בעלי קומה בעלי מראה וכו׳ (רמב״ם, סנה׳ ב ו). איש מדמשק בא אלינו ושמו כאלף תארו רבוע הקומה שחור הזקן (כאלה נאמו׳ רמב״ם קס, פריימן, 157). ויראני איש בצלמו וכדמותו וכגובה קומתו איש ארוך ושוטה מחטיא ומחטא (ר״י זבארה, שעשועים יב, דודזון, 130). והם (שני המשלשים) משתתפים בקומה אחת והוא קודה (ר״י הישראלי, יסוד עולם א לה, י:). וידוע הוא וברור ששתי נקודות הנגדיות האלו הם קוטבי האופק והקו הנמשך ביניהם במחשבה לבוד על קו הקומה הוא עובר על מרכז הארץ (שם ב ז, כג:). — ואמר הפיטן: וקומת כל אחד מהם כאורך הים הגדול ויגחינו לו קומתם ויאחזו פני כסא (ינאי, כי אמונתך, קרוב׳ ברכש׳, זולתי, לט). הוד להבל דמה ונמשל כבהמות נדמה זיו ותאר וקומה (ר״א קליר, אדם ובהמה, הושענות להו״ר). — ואמר המשורר: נפל ברוש על בין עבתים גבהה קומת סעפותיו אשר נצמרו (רשב״ג, דיואן יקותיאל, ברודי, 16). קומות כאביר בשם נוטות וכעשת שן להן פותות (רמב״ע, תרשיש ד, 46). חשוק קומה כמו תמר ושדים בקרנים (שם שם, 47). אחות שמש בליל אופל ערובה, ואיך שמש תנוצץ בחשכה, ולה קומה כתימורה אמור או חנית זהב לפנינו מעובה (הוא, אחות שמש, דיואן, ברודי׳ לו; ברודי, לט). בהשתחויתו לכל ראה אותו מלא כל קומתו ומשפיל תמוקים (ראב״ע, כדוד הקיר, כהנא א, 26). ובן דודו קצר קומה והדור ולו שפה שפת גמל משובה (יוסף בן ישראל, בני תורה, שירי תימן, 47). תעמודי בקומה נצבה (ר״ש שבזי, דברי שיר, שם 108). — ואמר המליץ: קומת איש גמר הגבהת אל ראש כוכבים (ר״ש ספרדיס, ארבע כוסות, כוס ישועות ב). —°°שִׁעוּר קוֹמָה, ביחוד בהשאלה במשמ׳ גדלה: על כן לא המדד עוגתו (של הזבול) ולא יודע שיעור קומתו (ראב״ע, חי בן מקיץ, איגר, עמ׳ 144). יתהלך לחוג חוקי מסלוליו הליכותיו ועתידותיהם ולחקור שעור קומתו של יוצר בראשית (ר״ש ספרדיס, ארבע כוסות, כוס ישועות ב). — ושִׁעוּר קוֹמָה במעשה מרכבה, ואדם בעל שִׁעוּר קומה, עי׳ ערך שִׁעוּר. — °°וקוֹמָה במשמ׳ דרגה בהתפתחות האדם בגדלו ובגילו: שבע קומות (יש באדם) ילד נער רובה עלם איש שב זקן (מדרש חדשה, ביהמ״ד ילינק ג, 168). — °°וקוֹמָה במשמ׳ גֹּבַהּ של שכבה בנויה בתוך בנין בנוי עליות עליות התחתיים שניים ושלישים, דיוטה, Stockwerk; étage; floor, נהוג בדבור ובספרות העברית החדשה.

°°קוֹמְמוּת, ש״נ,—סה״פ מן קוֹמֵם: ולפעמים תרפא הסבה (של קדחת העפוש) כשיהיה חום הקדחת חלוש ותכונן בפתיחת הסתימה וקוממות העפוש (רבנוי, אור החיים, בקדחת העפוש, כ״י ביהמ״ד שכטר). — ואמר המשורר: שלחה פדות השב שבות היש קוממות גזע לרות ינון משיחנו (ר״ש שבזי, יום אזכרה, שירי תימן, 109).

קוֹמְמִיּוּת, סה״פ — בקומה זקופה, aufrecht; debout, upright: אני יי׳ אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהית להם עבדים ואשבר מטות עלכם ואולך אתכם קוֹמְמִיּוּת (ויקר׳ כו יג). — ובתו״מ: אני עשיתיך שתהלך קוממיות כאדם ואתה לא לא ביקשתה, על גחונך תלך (בבר׳ כ׳ אחא, מד״ר ברא׳ כ). — ובתפלה: והביאנו לשלום מארבע כנפות הארץ ותוליכנו קוממיות לארצנו (אהבה רבה, תפלת שחרית). — ובסהמ״א: וקצת מתחברים קוממיות שלא תשב הנקבה אך הזכר יוציא שרביטו וישליך זרעו בנקבה מהר במין הצפור (שער השמים לאבי הרלב״ג 7 א).

---

1) [צ״ל פרחו.]

קוֹן, קוֹנִי, עי' קִין.

קוֹנֶה, עי' קָנֶה.

קוֹנִית, קונעת[1]) — מלה מֻכְפרד, במשמ' אשה, רעיה: אמר (דואג) לשאול, וכי יש אישות לדוד, הלא מורד במלכות הוא וחשוב כמת ועכשיו התיר[2]) קונעתו ועשה אותו זימויטום ובאילו הוא מת ודמו מותר ואשתו מותרת (נחמן בן ר' שמואל בר נחמני, מד"ר בראש' לב). באותה שעה ירד מלאך מן השמים וכטרו (לאחשורוש) על פיו, אמר לו, רשע, קוניתך[3]) עומדת בחוץ ואתה יושב בפנים (מד"ר תהל' כב).

*__קוֹנָם__[4]), ש"ז, מ"ר קוֹנָמוֹת. — שבועה, השבעה, חרם, Eid, Beschwörung; serment, conjuration; oath, conjuration: האומר לחבירו קונם[1]) קונח קונס הרי אלו כינויין לקרבן (נדר' א ב). — ומ"ר: מה הקדש יש בו מעילה, אף קונמות יש בהן מעילה (רב נחמן, בבלי שם לה.). שאני קונמות דכי קדושת הגוף דמי (רב אשי, שם פו:). אין מעילה בקונמות (שבוע' כב.). — ובצרוף קונם ש, קונם שלא וכדו': קונם שאיני[2]) ישן שאיני[2]) מדבר

---

[1]) [אין הצעות החוקרים בבאור המלה מתקבלות על הדעת. אך מסגנון הדברים יוצא שיש כאן מלה זרה, שמלכי הזמן — קיסרי רומי — קראו בה את נשותיהם. ועל כן נראה שהעקר קונינתך מן coniuncta, אשה נשואה ברומ', המשמשת בצרופים כגון digno coniuncta viro, נשואה לאיש נכבד וכדו'.]

[2]) [נוסח אחר הסיר, עי' תיאודור (עמ' 289) ובמד"ר בראשי' לח.]

[3]) בילק' שמעי (תהל' תרפז): קוּנעתך.]

[4]) [חכמי המשנה, המביאים מלה זו בשמושים שונים (אמנם עי' לקמן), ושכנגדה גם בארמ' קינומא (עי' לקמן), חשבו שהיא, במו קונה, קונס, אך כנוי (במשמ' מבטא שבשנוי) של קָרְבָּן. דעתם זו, שקבלוה הבאים אחריהם, נסתרה ע"י הֻעבדה (עי' גם במאמרו של י"נ אפשטין על כנויי נזירות, ספר מגנס, עמ' 10 וכו'), שנמצא קנם בכתֹבת כנענית קדומה מצידון, הידועה במדע זה שנים רבות (מאז שנת 1855), והיא מלה חיה באותו שמוש כבמשנה. כתֹבת מפרסמת זו של אשמנעזר מלך צידון (בקרוב 400 שנה לפני ספה"נ) החרותה על ארונו, בשורה ד' נאמר: קנמי את כל ממלכת וכל אדם אל יפתח את משכב ז ואל יבקש בן מנם (כלו': קוֹנָמִי, השבעתי, עם כל מלך וכל אדם אל יפתח את המשכב הזה ואל יבקש בו מאומה). וכן שם שורה 20 וכו': קנמי אה כל ממלכת וכל אדם אל יפתח עלהי ואל יער עלתי. ומענינת העֻבדה שנזכרה בתו"ם המלה קונם אף כמעשה בצידון (גיט' ד ז).

אמנם עֻבדה היא, א) שאין לסמך על הנסחה קונם בכמה מקומות בספרות התנאים, הואיל וכנראה נתחלפו קרבן וקונם במקורות, מפני שראו בקונם אך כנוי של קרבן בלבד; ב) שגם קָרְבָּן (עי' ערך זה, הערות) מלה קדומה היא באותו שמוש במשמ' שבועה וחרם, ודוקה מלה זו היא המוכחה ע"י יוסף בן מתתיהו והאונגליונים כשגורה בפי התנאים הראשונים. ולפי זה יש לראות קרבן כגרסה עקרית בכל מקום שהיו חלופי נסחאות בין קרבן לקונם. וביחוד מענינת עדותו של תיאופרסטוס (תלמיד מבהק של אריסטו, בקרוב 300 לפני סה"נ) המובאת ע"י יוסף בן מתתיהו (נגד אפיון א כב), ששכשו גם קרבן (עי' ערך זה) וגם מלים אחרות בטויי שבועה אצל הצֹריים, אלא שנחשבו שם כזרים (ξενικοὺς ὅρκους), ועל כן אפשר שגם קונם היה כן הבטויים הזרים שחדרו ללשון הצידונים הצריים הקדומה, ואיננה צידונית ביסודה, אלא שאולה מעברית או ארמ' או לשון אחרת.

ולפיכך אפשר שאין קנם אלא מבטא צידוני־צֹרי של הארמ' קְיָם כלשון שבועה, כי כן נוהג בכנענית זו אלנם במק' אלהים, תחתנם במק' תחתיהם, תחתם, מנם במק' מאומה, ועוד, כמבטא אַפִּי בין שתי תנועות. כי בארמ' בא קינומא במק' קְיָמָא אך במקורות מאֻחרים, כגון בתרג' לדה"י במקום שבועה ואלה בעִברי: מטול קינומא (בעבר': על השבועה, דה"ב יה יה), קינומי לווטיא (בעברי: האלות, שם לד כד), וכן נוצר בארמ' שבבבלי (נזר' י:) אך על יסוד השם גם פעל קנם, קנח, קנס: מקנמנא מקנחנא מקנסנא.

ובהפלת כל נדרי בארמ' שבמחזורים (אמנם בשנויי נוסח): וקונמי וכנויי וקנוסי, אך בתשובות הגאונים מובאת ההפלה (שהגאו' דוחים אותה כמנהג שטות) בנוסח עברי: כל נדרים ואסורים וחרמים ושבועות וקיומים שנדרנו ושאסרנו וכו' ושקיימנו וכו' אם קיום קיימנו אין כאן קיום (אוצר הגאונים נדר', עמ' 22), וכן בנוס' איטל'.

לפי זה אין למלה זו כנראה קשר לסור' קנומא, ערב' אקנום a) במשמ' דמות, צורה, פרצוף.]

[1]) [במדב"ם בכל מקום קונס במקום קונם, וטעות היא.]

[2]) [כך במשנה שבדפוסים ושבירוש'. במשנה שבבבלי ובמדב"ם: שאני, וכך כנראה נכון, וכך בדרך כלל גם בתוספת', ועי' גם לקמן.]

---

a) أقنوم

שאיני 1) מהלך, האומר לאשתו קונם שאיני 1) משמשך וכו' (נדר' ג א). היה מוכר חפץ ואמר קונם שאיני 2) פוחת לך מן הסלע, והלה אומר קונם שאיני 2) מוסיף לך על השקל (שם ג א). קונם שאיני 3) נהנה לבני נח מותר בישראל ואסור באומות (שם שם יא). קונם שאיני 3) נהנה לערלים מותר בערלי ישראל ואסור במולי עכו"ם (שם שם). קונם שאיני 4) נהנה לך אם אין אתה בא ונוטל לבניך כור אחד של חטין וכו' קונם שאתה 5) נהנה לי אם אין אתה בא ונתן לבני כור אחד של חטין וכו' (שם ח ז). קונם שהיא 5) נהנית לי לעולם (שם שם). קונם שאני נהנה לפלוני וכו' (תוספת' שם ה א). קונם שאני 6) עושה לפי אבא ולפי אביך וכו' (שם שם ז א). קונם שאני נהנית לבירות (שם שם ז ד). האומר לבנו קונם שאתה 7) נהנה לי מת יירשנו (בבלי שם מג.). ובשביל שלא האמנת בי, קונם שאין אתה רואה אותה בביתך אלא לבנך אני נותנה (ר' יהושע, מד"ר במד' עז). — ובהשמטת ש, קוֹנָם אני עושה, קוֹנָם איני עושה וכדו': קונם פי מדבר עמך, ידי עושות עמך, רגלי מהלכות עמך (נדר' א ד). קונם אשתי נהנית לי 8) (שם ג ה). קונם אשתי ובני נהנין לי (שם ג ד). מעשה בצידון באחד שאמר לאשתו קונם אם איני 9) מגרשך וגרשה והתירו לו חכמים שיחזירנה (ר' יוסי בר יהודה, גיט' ד ז). האומר לבנו קונם אי אתה 10) נהנה משלי אם מת יירשנו

1) [עי' בהערה הקודמת.]
2) [כך ברב המקורות, ובמדב"ם: שאני.]
3) [בקצת דפוס' ובמדב"ם: שאני.]
4) [במדב"ם: שאני.]
5) [כך בכל הנסחאות, ואם יש לסמך על כך, כי אז הנכון בשאר המקומות שאני כבמדב"ם, ומזה נולד שאיני בשבוש, ועי' בהערות האחרות.]
6) [במשנה (נדר' יא ד) ובבבלי שם: שאיני עושה וכו' ובמדב"ם שאני וכו', וכן בהקבלות לשאר המקומות המובאים.]
7) [במשנה (צ"ק ע י): קונם אי אתה נהנה לי, אבל במדב"ם: קונם שאת נהנה לי, ועי' לקמן.]
8) [ובתוספת' (גיט' ד ג): קונם אשתי ליהנות לי.]
9) [במדב"ם: שאני, ובקצת דפוס' ובמשנה שבפירוש' שאיני.]
10) [עי' בהערות הקודמות.]

(צ"ק ע י). — וקוֹנָם דבר פלוני שאיני אוכל, קונם לבית פלוני שאיני נכנס וכדו': קונם סוכה שאיני 1) עושה, לולב שאיני 1) נוטל, תפלין שאיני 1) מניח (נדר' ב ב). קונם שדי שאיני חורש בה לעולם (שם ד ו). קונם לביתך 2) שאני 3) נכנס ושדך שאני 3) לוקח (שם ה ג). קונם תבשיל שאיני טועם (שם ו א). קונם יין זה שאיני 4) טועם (שם שם ז). קונם צמר עולה עלי וכו' קונם צמר ופשתים עולים עלי (שם ז ג). קונם תאנים וענבים אלו שאיני 4) טועמת (שם יא ו). קונם דג שאני טועם אסור בגדולים ומותר בקטנים (ר' שמעון בן אלעזר, תוספת' שם ג ה). קונם כסות שאיני לובש לבוש שאיני מתכסה (ר' ירמיה בשם ר' זעירה, ירוש' שם ז ג). אמר קונם כל דבר שדרכו להתכסות ודרך היוצא ממנו להתכסות כדרכו מותר ביוצא ממנו. (ר' שמעון בן אלעזר, שם שם). — וקונם דבר פלוני עלי, כמו קוֹנָם שלא אֹכְלֶנּוּ, לא אעשנו, לא אהנה ממנו, וקונם ההנאה עלי וכדו': קונם פירות אלו עלי, קונם הן עלי, קונם הן לפי, אסור בחלופיהן ובגדוליהן (משנה שם ז ו). האומר לאשתו קונם מעשה ידיך עלי, קונם הן על פי, קונם הן לפי, אסור בחילופיהן ובגידוליהן (שם שם ז). קונם פירות ארץ ישראל עלי, אם יש לו בהן חלק הרי זה יפר (תוספת' שם ז ג). אמר קונם פירות העולם עלי הרי זה יפר (ר' יוחנן, ספרי במד' קנה). בשאמרה קונם הנייתי עליך אם אצא מרשותך (ירוש' נדר' יא א). בשלא אמרה קונם הניית גופי עליך לכשאצא מרשותך (שם שם). אילימא דאמרה קונם פירות עולם עלי אם ארחץ למה לה הפרה, לא תרחץ ולא ליתסרן פירות עולם אלו עלה (בבלי שם עט:). קונם הנאת רחיצה עלי (שם פ.). — קוֹנָם עיני בשנה, אני נשבע שלא אישן: קונם עיני בשינה היום אם אישן למחר אמר רב יהודה אמר רב אל ישן היום שמא ישן למחר וכו', ומודה רב יהודה

1) [במדב"ם שאני, וכן בתוספת' (נדר' א ה), וכן בנוגע לשאר המקומות המובאים כאן.]
2) [בבבלי (נדר' מז:): לתוך ביתך.]
3) [נוסח אחר: שאיני, וברמב"ם (הלכ' נדרים ח יא): אני.]
4) [נוסח אחר: שאני.]

באומר קונם עיני בשינה למחר אם אישן היום שישן היום (שם יד:). אמר לו השאילני פרתך, אמר לו קונם פרה שאני קנוי לך, נכסי עליך אם יש לי פרה אלא זו, השאילני קרדומך אמר לו קונם קרדום שיש לי שאני קנוי, נכסי עלי אם יש לי קרדום אלא זה (שם לה.). — ועל שעבר, קוֹנָם אם לא עשיתי מעשה פלוני: נדרי הבאי, אמר קונם אם לא ראיתי בדרך הזה כעולי מצרים, אם לא ראיתי נחש בקורת בית הבד (משנה שם ג ג). — ואסור כפול בקונם ובהקדש: קונם ככר זו הקדש[1] ואכלה בין הוא ובין חבירו מעל (בבלי שם לה.). — ובסהמ"א: יבחרו להם (היתומים) דבר קשה להדירה בו כגון קונם מיני מזונות עלי אם נהניתי מכתובתי (רש"י, גיט' לד:, ד"ה שהמת נודרת). מה שאני נהנה מן הערלים אסור עלי בקונם, וקונם הוא לשון הקדש (הוא, ע"ז כז., ד"ה קונם). וכן כל ביוצא בזה משאר הקונמות יש בהן מעילה לנאסר בהן (רמב"ם, מעילה ד י). והקניטו ראובן ולאה לשמעון בדברים עד שקם שמעון ואמר בקונם תשמיש החצר ההוא לראובן ולאה וכו' (טו"ח ר"כ סי' לה). — ואמר המשורר: זמם אפתח השביעי קשנם זהב אעשירך אליו נס, זמנתיך לי למשנה קונם (יוסף בר שלמה, חודך, יוצ' שבת א חנכה).

קו֗עת, עי' קוניית.

*קוֹס[2], ש"ז, — כמו א. כּוֹס, Becher; gobelet; chalice: שולי קורפיות ושולי קוסים הצדונים[3] אע"פ שאינם יכולין לישב שלא מסומכין, טמאין, שלכך נעשו מתחילתן (כלים ד ג).

קוֹסֵם, עי' קָסַם.

קוֹסֵם, עי' קסם.

א. *קוֹעַ[1], ש"ז, — צואר, Hals; col; neck: מעשה באחד שהראה על תכן של חבירו, אמר לו רב לא תראה, אמר לו אראה ואראה, עמד רב כהנה ושמט קועו[2] (הלכ' פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, ממוכות, 65). מי ששוחט בהמה ועוקר קנה מן הקוע ואין מניח שיעור שתי שעורות מן הקוע אפילו עוקה אחת טריפה (שם, שחיטה, 141).

ב. *קוֹעַ, ש"ז, — כמו שׁוֹעַ[3], שר, נדיב, ואמר הפיטן: קציני נחנקו על קדוש הירואה, קועי ונכבדי גוררו בטיט וצואה (משה בר שמואל, אל ימעט, סליח' יום ז).

*קוֹעַ, קוֹעֵעַ, — פעל נגזר מן ב. קוֹעַ: ואמר (רסע"ג) הוגד מן הגד וכו' ואוֹטֵט מן אטים וקוֹעֵעַ מן פקוד ושוע וקוע וכו' ורבים כאלה (תשו' דונש על רסע"ג 88).

---

1) [רש"י: שאמר בלשון הקדש ובלשון קונם וה"ה נמי לא אמרה אלא בלשון קונם.]

2) [עי' בהערה שאחר זו.]

3) [אמנם אלה דברי פרוש הגאונים (אפשטין, עמ' 14): הכוסים הצידנים, פ' יש שוגין קוסין וכולו אחד הוא ונקראו על שם מרוטן עד צידון רבה ודומין לבזיכין כששנינו ולא היה לבזיכין שוליים שמא יניחום ויקרש הדם, ע"כ. וכבר הביא אפשטין שם את דברי ר"ם: וקוסים הצידניים כוסות כו' וכבר יכתב בצדי (קוצים) וכבר יכתב בקצת הנוסחאות כוסים; ערוך: פי' כוסות ממש הן כ' בקי מתחלפין ונקראו וכו'; ס' המליצה (בכר, 34): קוסין הם שולים שעושים לקורפאות כדי שישימו עליהם הכוסות נקראו כוסין והן כני הכוסות, ע"כ. ואמנם בתוספת' (כלים ב"ב ז י): הכוסות הקיצין הסודניים, נ"א, הכיסין הצידנים, ובהוצ' הדפוס: הכוסות הצידונים. אך כבר השוה יוסף הלוי את דברי המשנה אל הכתבת הכנענית־יוני' מכתי (שלוסץ, עמ' 71): למרנם הלובי פעל ק[ס]ם (ביוני ἀνὲϱ ἐκπωματοποιός, איש עושה גביעים), וכבר השוו קדמונים מלה זו עם קְשָׂה או קְשָׂוָה (שמות כה כט ועוד), קַסְוָה במשנה (סנה' ע ו) ועי' שם. ואלה דברי ריב"ג (ספה"ש, קשה): וכלי הסיכה נקרא במשנה קיסיא והוא דומה ללשון הערבי שאומרים לכלי שמשימים בו בושם הנשים קשוה, ע"כ. ולפי זה אולי אין הדמיון אל כוס, מ"מ כוסות אלא מקרה.]

1) [על פי הארמ' שבתו"ם.]

2) [על פי ב"ק קיז.]

3) [על פי הבנה זו של שמות העמים פקוד ושוע וקוע (יחזק' כג כג), ואלה דברי רש"י שם: ת"י שם מדינות ומקרא מסייעו (בספר ירמיה נ) על הארץ מרתים עלה עליה ועל יושבי פקוד, והפותרים אומרים לשון פקידים ושרים ושלטונים, ע"כ. ורד"ק: שמות תאר לשרים הנזכרים בשם בספר ירמיה נבוזראדן נבושזבן שראצר רב סגו ושאר הנזכרים שם, פקוד כמו פקיד וכן שוע שם לנדיב גדול וכן קוע שם תאר לשר גדול אף על פי שלא מצאנו לו חבר במקרא ויונתן לא תרגם בענין אחד אלא אמר פקודאי ושועאי וקועאי, ע"כ.]

א. קוף, ממנו אולי תְּקוּפָה [1].

ב. *קוף, ממנו *הִקֵּף [2], *הַקָּפָה [3], א.*קוף [4].

א. קוֹף, ש"ז, ר"ר קוֹפִים, קֹפִים, — בעל חיים מסוג היונקים, הקרוב לאדם במבנה גופו [5], Affe; singe; monkey: כי אני תרשיש למלך בים עם אני חירם אחת לשלש שנים תבוא אני תרשיש נשאת זהב וכסף שנהבים וְקֹפִים ותכיים (מ"א י כב). אניות תרשיש נשאות זהב וכסף שנהבים וְקוֹפִים ותוכיים (דהי"ב ט כא). — ובתו"מ: הפיל והקוף מין חיה (כלאי ח ו). מניח חבית בין ברכיו ונוטל, מטה חבית על צדה ונוטל, והקוף נוטל לידים (ידים א ה). שחיטת המין עבודה זרה ושחיטת גוי הרי זו פסולה ושחיטת הקוף הרי זו פסולה שנ' וזבחת ואכלת לא שזבח הגוי ולא שזבח הקוף ולא שנזבחת מאליה (תוספתי חול' א א). מעשה באשה שבעלה קוף מבדרכה ושלא כדרכה (ר' תנחו' בר חייה, ירוש' מגי' ד א). הרואה פיל קוף וקפוף אומר ברוך משנה את הבריות (ת"ר, ברכ' נח:). כיון שסדרו (את לחם הפנים) שלא כמצותו נעשה כמו שסדרו הקוף (רב אסי, יומא כט:). מגדלין כלבים כופרין וחתולים וקופין וחולדות כנאים, מפני שעשויים לנקר את הבית (ר' ישמעאל, ב"ק פ.). הכל בפני שרה כקוף בפני אדם, שרה בפני חוה כקוף בפני אדם, חוה בפני אדם (הראשון) כקוף בפני אדם, אדם בפני שכינה כקוף בפני אדם (ב"ב נח.). נחלקו (אנשי דור הפלגה) לגי כיתות וכו' וזו שאומרת נעלה ונעשה מלחמה, נעשו קופים ורוחות ושידין ולילין וכו' (ר' ירמיה בר אלעזר, סנה' קט.). הזאב והארי והדוב והנמר והברדלס והפיל והקוף והקיפוף (יולדים) לשלש שנים (בכורות ח.). עולם שביעי דומה (האדם) לקוף שנשתנה דמותו מכל הבריות וכו' וכשהוא דובר שום דבר אומרים לו הניחו לו כי הוא נער וזקן והוא דומה לקוף בכל עניניו ובכל דבריו (תנחומא פקודי ג). — ומ"ר *קוֹפוֹת: מגדלין כלבים כופריים וחולדת סנאין והתולין והקופות דברים שמנקרין את הבית (ר' שמעון בן אלעזר, תוספת' ב"ק ח יז, וכעין זה גם ע"ז ב ג). ד' דברים נשתנו בימי אנוש בן שת, ההרים נעשו טרשים, והתחיל המת מרחש, ונעשו פניהן כקופות, ונעשו חולין למזיקין (מד"ר בראשי' כג). כי יש דברים הרבה מרבים הבל, כגון מגדלי קופות והתולות וחולדות הסנאין ואדני שדה וכלב הים, מה אית להון הנייה מנהון (שם קהלי, כי יש דברים הרבה ה). — ובסהמ"א: והתבארה עברנותו (של מחמד) לנגד החכמים ונעשה שחוק וליצנות כמו שמשחקים מפעולות הקוף כשידמה מעשיו למעשה אדם (אגרת תימן להרמב"ם, ג:). האלמוג הוא אמצעי בין הדומם והצומח וכו' והקוף הוא אמצעי בין החי והאדם (ר"ש אבן ויגגא, שבט יהודה, הכוזרי, 13). — ואמר המשורר: אולי לקבץ כל גנות נדרת, או לעשות ינשוף וקוף יזמת (עמנואל, מחברת ג, 17). — *מַעֲשֵׂה קוֹף: ואם כי בלי ספק אנשים האלו שלמים הם והולכים לתומם, אך להיותם בן בלי תורה רק אומני ומוהלי ועושים מעשה קוף בעלמא וכו' (חתם סופר יו"ד רמח). — ובפתגם: ואמר (החכם) השתחוה אל הקוף הרע בזמנו (רש"ט פלקירא, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, סב).

ב. *קוֹף [1], ש"ז, — שם האות ק באלף־בית העברי:

---

(1) [עי' א. נָקַף, הערות, תְּקוּפָה, הערה.]

(2) [נמצא בתו"מ: גנב ופרע בהקיפו וכו' משלם תשלומי ד' וה' (ת"ר, ב"ק עט.). תקן לפי זה בעמ' 1174.]

(3) [תקן לפי זה בעמ' 1175.]

(4) [עי' א. קוף, הערה.]

(5) [במשמ' זו הבינו את המלה התרגומים הקדומים וכך השמוש בתו"מ, וכן בא אף בסור' קופא ואולי גם באשורי אֻקוּפּוּ במשמ' זו, וכן בהדית kapi, ביונ' κῆπος באותה הוראה, ואולי שאול השם כהדו. ואמנם בא גם במצר' גאף, גיף, ובלשון מאחרת גוף, גופה כשם לקוף קטן, קיפוף. בנגוד לכך היו (א. גלזר ופ. ינזן) שרצו לבאר קוף במשמ' לבונה, ואינו נראה. ואמנם בא קופים ותכיים במקרא אחר זהב וכסף ושנהבים במנית דברי ערך שהביאו האניות, ולא מן הנמנע הוא שהכונה קפ־ים ותכי־ים במשמ' שפע ימים ושפני טמני חל, אך הנקוד כבר התכון להבנה המקבלת.]

(1) [וכן בסורי, וביוני' κάππα, כבמא בגדכפ"ת בתקופה הקדומה, בעת השאל דא"ב ליון, ושלא כבמא ההעתקות שאחר גלות בבל, שאין בהן אלא פ רפויה. ואמנם מורה הכתיב היוני' על פ דגושה, כאלו קַף־קַפִּים' ולא קוֹף־קוֹפִים. אך אין כאן שם דבר, שבאלו ה כוגתו היא

המוצא כלי וכתוב עליו קוף[1]) קרבן, מם מעשר, דלת דמיי, טת טבל, תו תרומה, ר' יוסי אומר וכולם שמות אדם הן (מע"ש ד יא). קוף קדוש, ריש רשע, (שבת קד.). במאה קשישה וכו' אמר ר' סימון קו"ף קמולא, סמ"ך סלעים, טי"ת טריון, יו"ד ה"א מה עברית הכא (מד"ר ברא"ש' עט). — ובסהמ"א: ק קוף, זה משה אבי החכמים, אבי כל הנביאים וכו' שהקיף לפני פרעה כל דברי חכמה וכל דברי בינה וכל דברי ערמה והשכל וכו' (א"ב דר"ע ק, ביהמ"ד ילינק ג, 44). וכן צריך אדם להזהר ולהבדיל בין ו"ו ובי"ת רפה ובין סמ"ך לצדי"י, ובין כ"ף לקו"ף (רד"ק, מכלול, הפעלים, ליק, עג.). על אודות רגל הקו"ף, רוח מלפני יחלוף, יצא מגוה וישלוף (תקון א כח). — ואמר הפיטן: קוף קרן עור פני פדה הקיף כל דבר חכמה (בנימן בר זרח, אהלל בנללי שמע, יוצ' שבת לפני שבועות). — ואמר המשורר: אל נון אליף, ריש פה אליף, אל, כי אליף קוף ריש אליף לך אל במר שיחי[2]) (ישועה, יוס אזכרה, פיוטי פימן, 19).

ג. קוֹף, עי' קֹף.

א. *קוֹף[3]), קל לא נמצא.

—הִפע', *הֵקִיף,—הֶאֱמִין, הֵקִיף המוכר ללוקח, נתן בהקפה, נתן סחורה על מנת לקבל את התמורה אחר זמן, :auf Kredit geben; vendre à crédit; to give on credit הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים, החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת וכל הרוצה ללוות יבא וילוה וכו' (ר' עקיבא, אבו' ג טז). חנוני (נאמן) על פינקסו לא במקיף אמרו שהוא אומר לו כתבת בזה מחוק בזה (ירוש' שבוע' ז ה). גנב והקיף וכו', גנב ופרע חובו, גנב ופרע בהקיפו וכו' משלם תשלומי ד' וה' (ת"כ, ב"ק עט.). —ובהשאלה: אין מקיפין בחילול השם אחד שוגג ואחד מזיד, מאי אין מקיפין, אמר מר זוטרא שאין עושים כחנווני וכו' (קדוש' מ.). — ובסהמ"א: אין עושין לו כחנווני, המקיף לאדם פעמים רבות וגובה כל הקפותיו יחד, אין עושין כך מלמעלה למחללי השם אלא נפרעין מיד (רש"י, שם שם). גנב ופרע בהקיפו, שהקיפו חבירו פרקמטיא באשראי ופרע לו בהמה זו (שם, ב"ק עט.). והנה החנווני מקיף וכותב כל הקפותיו של בעל הבית עד לאחר חדש ימים (דרך ישרה, בער התוכחות). —*וְהֻקַּף הלוקח מן המוכר, לקח ממנו בהקפה: ומחלוקות רבות באות עליו, מחמת ששכח תלמודו או הקפות שמקיף מחנונין לסעודותיו (רש"י, פסח' מט.). ויש דברים אחרים שהן בכלל חילול השם וכו' כגון שלקח ואינו נותן דמי המקח לאלתר, והוא שיש לו, ונמצאו המוכרים תובעין והוא מקיפן[1]) (רמב"ם, יסודי התורה ה יא). ומותר לחנוני לחלק קליות ואגוזים לתינוקות ולשפחות כדי להרגילן לבא אצלו ופוחת משער שבשוק כדי להרבות במקיפין ממנו ואין בני השוק יכולין לעכב עליו (טוח, מכירה יח ד). ואדם שהקיף מן הגוי אי חייב עבור בגד ותבואה (מהר"מ מרוטנבורג, שערי תשובה קלג). מעשה היה בראובן שאמר לשמעון הקף לי בגדים מן העובד כוכבים וכן עשה, לאחר זמן נתן ראובן המעות לשמעון ליתן להעובד כוכבים וכו' (מרדכי, ב"ק סי' קסח).

צורת האות, כי צורת האות הקדומה (עי' בערך ק) כנראה מרכבת היא מן ג וע, כמבטא האות כהגה נחצי, ואפשר שעקר השם היה רק קו. השוה את שמות האותיות טע, μυ, ρω, ביונ' לעמת מם, נון, ריש בעבר'), ואך אח"כ השלימו שם זה למלה מובנת מבלי שנוכל לקבע בדיוק לאיזה ש"ע קוֹף או קֹף התכונו דוברי הלשון. ועי' גם בהערה לשם צדי שהפך בפי העם לצדיק.]

1) [כך, בפרוש, קוף, במדב"מ, וכן בבבלי (יבמ' קטו:); ובדפוס': ק', מ', ד', ט' וצ"ס.]

2) [אל נא רפא, אל, כי אקרא לך אל במר שיחי.]

3) [נהגו לגזר את הצורות המובאות לקמן מן נקף, ולנקד הִקִּיף ואף הַקָּפָה (ועי' עמ' 3808 ובהערה שם), אך לשון אשור ובבל (שנקראה בפי דובריה לשון אכד) שנתגלתה אך מן המאה הי"ט ואילך, מראה לנו במשמ' שבתו"ם את השרש קוף, וממנו שם קָפּ—האמין, קִפּ, קִפָּנ—פקיד, קִפּתֻ, אִקְּפּ—הקפה, מלוה (בלי רבית), אַנַ קִפְּתִ—בהקפה, ועל כן גם בעברי הנכון הֵקִיף, הֲקָפָה במשמ' זו.]

1) [את (דמי) המקח, כבדגמאות האחרות, וטעה המבאר: שהוא מקיף את המוכר.]

ב. *קוֹת, ש"נ, — הנקב שבתוך ברזל הקרדם וכדו' שהקת נכנס בו: חרחור שנפגם טמא עד שיוטל רובו, נשבר מקופו[1]) טהור, קורדום שניטל עושפו טמא מפני בית בקועו, ניטל בית בקועו טמא מפני עושפו, נשבר מקופו טהור (כלים יג ג).

קופה, עי' קֻפָּה.

°קוֹפִי, ת"ז, — שיש בו מתכונת הקוף, נוהג בספרות.

°קוֹפִיּוּת, ש"נ, — תכונת הקוף, טבע הקופים: הקופיות מתגברת בו (באדם הבינוני) על האנושיות, לאמר כי הוא אוהב לחקות מעשי אחרים ודבריהם (המליץ ג כסלו תרכ"ו).

°קוֹפִית, ש"נ, — נקבת הקוף: קופים אחם וקופים אביכם וכו' קופית אשתך (זכריה הנקדן, משל עח).

א. **קוץ**[2]), ממנו א. קוֹץ.

ב. **קוץ**[3]), ממנו קֹוץ, ב. קוֹץ, א. *קָוַץ, *קוֹצָה, °קוֹצִי.

ג. **קוץ**[4]), ממנו *קָוַץ, °קְוִיצוֹת, קְוֻצָּה.

ד. **קוץ**[5]), ממנו °קְוִיצָה, ב. *קָוַץ, °קָוֵץ.

---

1) [כבר ראה המחבר בערך מָקוֹף, שהרמב"ם המבאר „ואלעין אלתי ידכל פיהא נצאב אלקדום תתסמי קופו" (ובעברי: והחור אשר תכנס בו יד הקרדום יקרא קופו), מצא כאן את המלה קוף, מן הארמ' קופא דמחטא, חר המחט. אלא שחשב כי היתה לפני הרמב"ם גרסה אחרת, קופו, במקום מקופו. ואולם כפי שהראה נ. שפרה"ם ב„לשוננו" יב, 151, יש לבטא גם במשנה: נשבר מִקּוּפוֹ (מן קופו), כדגמת הצרופים שבאותה המסכת „שנשבר מתוך ארכובתו" (יד ס), „שנשבר מתוך גומו" (שם), „ניקב מֵעֵינו" (ט ס), „ניקב מצידו" (שם). וכן מורה על קריאה זו הכתיב במדב"ם: מיקופו.]

2) [עי' א. קוֹץ, הערה.]

3) [עי' קֹוץ, הערה.]

4) [עי' קְוֻצָּה, הערה.]

5) [עי' ב. קָוַץ, הערה.]

קוֹץ[1]), ש"ז, מ"ר קֹצִים, כמ"י קוֹצֵי, — עשב או שיח בעל עקצים דוקרים בעליו או בענפיו, Dorn (-strauch); épine; thorn: וְקוֹץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה (בראש' ג יח). כי תצא אש ומצאה קֹצִים ונאכל גדיש או הקמה או השדה (שמות כב ה). בתת יי' את זבח ואת צלמנע בידי ודשתי את בשרכם את קוֹצֵי המדבר ואת הברקנים (שפט' ח ז). ובליעל כְּקוֹץ[2]) מנד כלהם כי לא ביד יקחו (ש"ב כג ו). על אדמת עמי קוֹץ שמיר תעלה (ישע' לב יג). והיו עמים משרפות שיד קֹצִים כסוחים[3]) באש יצתו (שם לג יב). נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קֹצִים (ירמ' ד ג). זרעו חטים וְקֹצִים קצרו (שם יב יג). ולא יהיה עוד לבית ישראל סלון ממאיר וְקוֹץ מכאב מכל סביבתם השאטים אותם (יחזק' כח כד). — ובתו"מ, גם במשמ' עֹקֶץ: איזהו לקט, הנושר בשעת הקצירה יכו' הכהו קוץ ונפל מידו לארץ, הרי הוא של בעל הבית (פאה ד י). המקיים קוצים בכרם, רבי אליעזר אומר קדש (כלא' ה ח). נוטל אדם (בשבת) מחט של יד ליטול בו את הקוץ (שבת יז ב). המצניע את הקוץ ואת הזכוכית והגודר את גדרו בקוצים וכו' והוזקו בהן אחרים, חייב בנזקן (ב"ק ג ב). כף לוקטי קוצים טהורה (כלים כו ג). קישוריה דרה באוהלין עד שיקשור את כל הקוצין (ר' חזקיה, ירוש' שבת ד ה). סנדל של בהמה וכו' בשעה שבורח מן הקרב מניחו על רגליו ורץ על קוצין ועל הברקנים (ר' יוחנן, שבת כט.). בערביא מקיימין

---

1) [אין למעשה שרש קוץ במשמ' קרובה בלשונות השמיות, אך כנראה יש באשו' קַצּ ואולי אף גַצּ (בעקר: קְצּ) במשמ' קוֹץ (עי' בדברי יֶנְזֶן, Keilschr. Bibl. VI, עמ' 452. ולפי זה אין קוֹץ, מ"ר קֹצִים אלא שנוי מבטא של קֹץ—קֹצִים מן קצץ, ואף עקר משמ' המלה היא הקְצה הקצוץ, העֹקֶץ (הוא בעקר גם משמ' המלים הלועזיות), משמ' המצויה למעשה בתו"ם, ואך אח"כ נקרא כך גם הצמח בעל הקצים. ובתו"מ בא קוֹץ (ואולי קֹץ) אף במשמ' קצה, חלק קצוץ מדבר.

במקרא בא הקוֹץ אף כשע"פ. המלה הְשאלה כנראה מעברי אף למצר' בצורה קַצַ.]

2) [אין מקום להצעת התקון של פרלס: כְּמֹץ.]

3) [עי' בהערות לתו"ם.]

קוצי שדות לגמליהם (ר' חנינא, שם קמד:). מיד נקבום (את הכותים שהלכו לקטרג על היהודים) ותלאום בזנבי סוסיהם והיו מגררין אותן על הקוצים ועל הברקנים (יומא סט.). עשאה (את הסכה) מן הקוצין ומן הנימין ומן הגרדין פסולה (רב יהודה בשם רב, סוכה ט.) כל זמן שאבוקה בידי בני אדם רואין אותי ומצילין אותי מן הפחתין ומן הקוצין ומן הברקנין (ר' יוסי, חגי' כד:). לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפלה ומתירא מן הקוצין ומן הפחתים וכו' (רבי מנחם ברבי יוסי, סוטה כא.). ישב לו קוץ בוושט אין חוששין שמא הבריא (עולא, חול' מג:). ישב לו קוץ בכריסו לא יטלנו (כלה יג:). המשמש מטתו מיושב אוחזתו דלריא, מאי תקנתיה, ירק של קוצים (כלה רבתי א). היו לפניו ב' שבילין, אחד שפוי ואחד מלא קוצין וצרורות (רבי יוחנן, מד"ר ויקר' ד). למלך שנטע כרם בתוך שדהו והיו בתוכו ארזים גדולים וקוצים, הלך המלך וקצץ את הארזים והניח את הקוצים, אמרו לו עבדיו ובני ביתו, אדוננו המלך, הקוצים שאוחזים בבגדינו וקורעין אותן הנחת וקצצת את הארזים, אמר להם אלו קצצתי את הקוצים והנחתי את הארזים במה הייתי גודר את כרמי וכו' (ר' לוי, תנחו' ראה ט). דרך בני אדם גודרים כרמיהם או שדותיהם בקוצין ובדרדרים בסירים ובחוחים (פסיק' כב', כי תשא, לה:) — *ובהשאלה: אליה וקוץ בה (רבי אחא בר חנינא, ר"ה יז.). — *ובתמונה לאנשים ולדברים פחותים: ויעש כהנים מקצות העם, א"ר לא מן הקוצים שבעם ומפסולת שבעם (ירוש' ע"ז א א). אפילו דברים שאתה רואה אותן קוצין בתורה, תלתלי תלתלים הן, יכולין להחריב את העולם כולו ולעשות אותו תל (ר' זעירא, מד"ר ויקר' יט). — *ולרשעים: שלח ליה רבי יהושע בן קרחה (לרבי אלעזר ברבי שמעון), חומץ בן יין, עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה, שלח ליה, קוצים אני מכלה מן הכרם, שלח ליה, יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו[1] (ב"מ פג:). לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר, תאמר אותן אוכלסין שהרגתי שהיה בהם צדיק אחד וכו' אמר הקב"ה לאברם, אותן אוכלוסין שהרגת קוצים כסוחים היו, הדא הוא דכתיב והיו עמים משרפות סיד קוצים כסוחים (ר' לוי, מד"ר בראשי' מד). הקוצין הללו לא מתנכשין ולא נזרעים, מאיליהן הן יוצאים ומתמרים ועולים, החטים הללו כמה צער וכמה יגיע עד שלא יעלו (ר' חנינא בן פזי, שם שם מה). לעתיד לבא אשן של ישראל אוכלת כל הרשעים שנמשלו כקוצים ודרדרים (פדר"א מ). — *וכנוי לעבודה זרה: כל מקומות שנקראו לשבח עבודה זרה מכנין אותן לגנאי וכו' עין כל[1] קורין אותה עין קוץ (תוספת' ע"ז ו ד). ולמה נקרא שמו נבל, ר' יהודה בשם ר' שמואל אמר, על שם שמילא את כל העולם נבלות, העמיד בתי קוצים[2], בתי קיקלין[3], בתי טרטיאות ובתי קרקיסיאות (בתי עבודה זרה[4]) (מדרש תהלים יד ג) — *ובהשאלה: קוצים אתם משימים לי בין עיני[5] (רבי, קידוש' עא.). אמר להם (רבי), בניי, קוצים אתם מטילין לי בעיניי, א"ל רבי חייא, רבי, אל ירע בעיניך וכו' (סנה' לח.). ויקוצו מפני בני ישראל, מלמד שהיו דומין ישראל בעיניהן כקוצים (מד"ר שמות א). ויקץ מואב, שהיו רואין את עצמן כקוצין בפניהם (שם במד' כ). —ומ"ר *קוצות[6]: המצניע קוצותיו וזכוכיותיו

---

1) [וכעין זה בירוש' (מעשר' ב ד): אמר ליה, ולא קוצים כסיחין כסחתי, אמר ליה, ולא היה לך לילך לסוף העולם להניח בעל הגינה שיקוץ את קוצין (צ"ל קוציו), ע"כ. שמוש הכנוי קוצים כסיחין (או כסוחין) בפי חז"ל מורה על כך שלא הבינו כסוחין במשמ' כרותים, אלא כדגמת סלון ממאיר וקוץ מכאב, ואין כֶּסַח בשמוש אלא הסיר קוצים כסוחים כדגמת קְוֹץ קוֹצִים.]

1) [בירושי' (שבת ט א) הנוסחה: עין כוס, וכנראה כך נכון.]

2) [אמנם קשה הנוסח, כי יותר הבתים נקראים בשמם הנכון, ובמקום זה היינו מצפים למצא בתי מרחצאות או כדומה.]

3) [בילק"ש (תהלי' תרסב): קיקולים.]

4) [מלים אלו אינן בילק"ש שם וכנראה רק תוספת מבארת הן.]

5) [מעין זה במקרא: לשכים בעיניכם (במד' לג נה), ולצננים בעיניכם (יהוש' כג יג). ועי' א. קוֹרָה הערות, קָסַם, הערות.]

6) [אמנם נראה שאין קוצותיו, קוצותיהם, אלא טעות ע"פ זכוכיותיו, כי כך מביאים את המאמר

לְתוך כותל של חבירו ובא בעל כותל וסתר כותלו ונפל לרה"ר והזיקו חייב המצניע (ת"כ, ב"ק ל.). חסידים הראשונים היו מצניעים קוצותיהם וזכוכיותיהם בתוך שדותיהן וכו' (ת"ר, שם שם). — *קוֹצָהּ של אות, קְצֵה האות, חלק קטן שלה, ובפרט קוֹצָהּ של יוד, חלק קטן של אות קטנה[1]: בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות, אמר לפניו, רבש"ע, מי מעכב על ידך, א"ל, אדם אחד יש וכו' ועקיבא בן יוסף שמו שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות וכו' (רב יהודה בשם רב, מנח' כט:). קוצותיו תלתלים, זה הסירגול, שהורות כעורב, אלו קוצי האותיות (מד"ר ויקר' יט). מהו קוצותיו תלתלים, על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות, כיצד, כתוב בה: לא תחללו את שם קדשי, אם אתה עושה חי"ת ה"א אתה מחריב את העולם וכו' ה' אחד, אם אתה עושה דל"ת רי"ש אתה מחריב את העולם וכו' כחשו בה', אם אתה עושה בית כ"ף תחריב את העולם (תנחו' בראש' ח). שתי פרשיות שבמזוזה מעכבות זו את זו ואפילו כתב אחד מעכבן, פשיטא, אמר רב יהודה אמר רב, לא נצרכה אלא לקוצה של יוד[2] (מנח' כט.) ארבע פרשיות שבתפילין מעכבות זו את זו וכו' פשיטא, אמר רב יהודה אמר רב, לא נצרכה אלא לקוצו של יו"ד (שם לד.). — *ומ"ר *קְוֻצִּים: קווצותיו, אלו קווצים שבתורה, שאם

אתה מחליף דלית בריש אתה מחריב את העולם (מדרש שה"ש, גרינהוט, לט:). — *ועשה דבר קוצים קוצים, קצץ אותו לחתיכות חתיכות: אין מפסיקין בקללות, א"ר חייה בר גמדא אל תקוץ בתוכחתו, אל תעשה קוצים קוצים (ירוש' מגי' ג ז). — ובסהמ"א: שקילא טיבותיך שדי אהיזרי, כלומר שיהתה דבריך הטובים במקום קוצים (ר"ח, ב"ק כט:). נטולה מובחך ומוטלת על הקוצים (רש"י, ב"ב כג:). במא כשעברהם אצל הקוצים והסירים נכנס אחד מן הקוצים בכנף מעילך (הוח, קנה' מג). וילך דניאל מאת פני המלך ויעש כלי ברזל כככרקי הפשתי' וידבק גביהם גב על גב פנימת וקוציהם פונִים חוצה (יוסיפון, גינצבורג, לג). וימס החלב והדשן מעל לקוצי הברזל ויבאו ראשי החרוצים המחודדים במעי התנין וינקבום (שם שם). כקרנים לשור והמלתעות לחזיר והקוצים לקפוד (ר"י אלבו, עקרים ג א, קכא:). יוצא' נשמהו בגופו כגרירת קוצים מן הצמר (ראשית חכמה, שער היראה, פרק יג, כה:). כי ההתחברות הנ"ל היתה סבה להיות היהודים לקוצים בעיניהם ולצנינים בצדיהם (הקנות קנדיאה, הרטוג-קאסוטו, 73). — *קוֹץ הַלָּבָן: קוץ הלבן והוא הבאדוארד (קאנון ג ב ג). — *קוֹץ דמִצְרִי: ופרי הקוץ המצרי: (שם ג ע ח). — *קוֹץ נִבְאָשׁ: ועשב נקרא קוץ נבאש, ונקרא בלטין קורו (שם ד ו ג יב). — ואמר המשורר: ונום נפוג ולב רגז ונמוג כאלו מלאו ערשו בקוצים (ר"ש הנגיד, מזכים, בן תהלים לג, ששון, כד). האכיל פרי חמס זכים וכל שנים הכה בשוט לשון ובקוץ נאם הודע (רמנ"ע, הרבים א, 9).

אָטָד.

בַּרְקָן.

דַּרְדַּר.

א. חֵדֶק, — א. חוֹחַ, — חָרוּל, — *חֲרוּלָה.

*כוּב.

נַהֲלֹל. — נַעֲצוּץ.

סִיר, — א. סִירָה, — סִלּוֹן, — סַלּוֹן, — סְנֶה, —

סָרָב, — סִרְפָּד.

*עִצְבּוֹנִית, — עַקְרָב.

גם בש"ע (חו"מ, נזקי ממון שטו א): המצניע קוציו וזכוכיותיו.]

[1]) [זאת כנראה משמי הביטוי הזה, אפילו חלק קטן של האות הקטנה ביותר, ולאו דוקא צורת קוץ בכתב של אות זו או זו, ועי' קֶוֶץ. ושים לב לכך שצורת האותיות בזמנם היתה שונה משלנו.]

[2]) [רש"י: קוצו של יו"ד, רגל ימיני של יוד, ע"כ. ובתוס' שם (ד"ה קולו): וקשה דהא פשיטא דאין זה אות, ומפרש ר"ת דהוא ראשו כפוף כדאמרינן בסמוך מפני מה כפוף ראשו. אך עי' בהערה שלפני זו. והשוה את הנאמר באונגליון (מתי ה יח): ἕως ἂν παρέλθῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ἰῶτα ἓν ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου ובעברית: עד אשר השמים והארץ יעברון לא תעבר יוד אחת מן התורה אף לא קוץ אחד עד כי כלם יקומו. ועי' בספרם של Strack-Billerbeck, בפרושם לברית החדשה ע"פ תו"ם, כרך א, עמ' 247 וכו'.]

ג. צלצל,—א. צֵן,—ד. צִנָּה,—א. צָנִין.
קִימוֹשׁ,—קִמּוֹשׁ,—קִמְּשׁוֹן.
שַׁיִת,—שָׁמִיר.
שֵׂךְ,—שֻׂכָּה.

א. קוּץ, פ״י, קָצָה, קַצְתִּי, קָץ, אָקֻץ, תָּקֹץ, יָקֹץ, יָקֻצוּ. —א) קָץ אדם בדבר או באדם, מאס בו, לא רצה בו, überdrüssig sein; se dégouter de; to be sick of: ותאמר רבקה אל יצחק קַצְתִּי בחיי מפני בנות חת אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים (בראש׳ כז מו). ולא תלכו בחקות הגוי אשר אני משלח מפניכם כי את כל אלה עשו וָאָקֻץ בם (ויקר׳ כ כג). למה העליתנו ממצרים למות במדבר כי אין לחם ואין מים ונפשנו קָצָה בלחם הקלקל (במדי׳ כא ה). מוסר יי׳ בני אל תמאס ואל תָּקֹץ בתוכחתו (משלי ג יא) [1]. — ב) קָץ מפני, ירא מפני, fürchten; craindre; to fear: וכאשר יענו אתו כן ירבה וכן יפרץ וַיָּקֻצוּ מפני בני ישראל (שמות א יב). ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא וַיָּקָץ מואב מפני בני ישראל (במדי׳ כב ג). כי בטרם ידע הנער מאס ברע ובחר בטוב תעזב האדמה אשר אתה קָץ מפני שני מלכיה (ישעי׳ ז טז). —ואמר בן סירא: הושע מוצק ממציקיו ואל תקוץ [2] רוחך במשפט יושר (ב״ס גני׳ ד ט). הט שכמך ושאה ואל תקץ בתחבולתיה (שם ו כה). בשני גוים קצה נפשי והשלישי איננו עם (שם נ כה). — ובתו״ם: זקנים שבה (בעיר לוז) בזמן שדעתן קצה עליהן יוצאין חוץ לחומה והן מתים (סוטה מו:). ומה אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו, הפורש ממנו מקבל שכר, גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן הפורש מהן על אחת כמה וכמה וכו׳ (ר״ש בר רבי, מכות כג:). המוכר בשר לחבירו ונמצא בשר בכור וכו׳ דברים שהנפש קצה בהן יחזיר להן את הדמים ושאין הנפש קצה בהם ינכה להם את הדמים, ואלו הן דברים שהנפש קצה בהן, נבילות וטריפות וכו׳, ואלו הן דברים שאין הנפש קצה בהן, בכורות טבלים ויין נסך (ר׳ שמעון בן אלעזר, בכורות לז.). מפני מה אמרה תורה נדה לשבעה, מפני שרגיל בה וקץ בה, אמרה תורה תהא טמאה שבעה ימים כדי שתהא חביבה על בעלה כשעת כניסתה לחופה (נדה לא:). — ובספהמ״א: ואח״כ יעתק מענין הילדות אל הנערות ולא יקוצו בו אבותיו ולא יתקצפו לרוב צרכיו (ר״י א״ת, חו״ס, הבחינה ה). איננו קץ במאומה מעניניו, ולא בוחר ענין יותר ממה שבחר הבורא (שם, חשבון הנפש ג). ולא שאלו (בני ישראל להם מלך) לקיים המצוה, אלא מפני שקצו בשמואל הנביא (רמב״ם, מלכים א ב). נועם ההסתפקות יהיה בתחילת הטובה, ורבוי הדברים גורמים לקוץ השומע (ר״י חריזי, מוסרי הפלוסופ׳ א יב). והנחת האמת מפני שלא אדענו טוב ושאניחנו לקוצי בי (שם ב ב). שאם נהגנו זה המנהג היו דברינו בתכלית האריכות והיה זה סבת שיקוץ בו המעיין (רלב״ג, הקד׳ איוב). שטבע האדם יתעורר מן החדשות ויקוץ בדברים המרגלים וכו׳ שאפילו הגדול שבתענוגים והשעשוע נקוץ בו מצד הרגילות והתדירות (ר״י מקיר ליאון, נופת צופים ב יג, 90—91). אבל חפץ שהמוכר קץ בו והוא מבקש ורודף למכרו הרי הוא ברשות המוכר עד שיפסוק הדמים ויגביהנו הלוקח אחר שפסק (טו״ע חו״מ ר יא). — ואמר הפיטן: נא לחיים יהי ייסורם, אם לא יקוצו במוסרם (ינאי, אם יכהה, קרובי ויקר׳, זולתי, קלג). המלמד מוסר לא יקוט בו, ושומיע ויכוח לא יקוץ בו (הוא, אז פרשת, קרובי דברי, שם, רכא). ואם תקוצו ותיתאוננו, תמור גילה בימרר תקוננו (הוא, תוכחה, קרובי לתלת דפורענותא, שם, רלז). יערב לי שבִיִי לא אקץ במוסרי, אשאה את חליו לא אמאס במוסרי (יצחק אבן גיאת, אקבלה, גאולה, סעה״ם 26). רבבה כצמח השדה צצים, רם נתנני ואויבי קצים (יהודה בר מנחם, אני חומה, יוצ׳ שבת הגדול, מחז׳ איטל׳ א, לו:). — ואמר המשורר: ואיכה מפני רעת זמן קצת (ר״ש הנגיד, אחי מוסר, בן תהלים סז, ששון, מה). ושובע מאשר אבוס ושמע אשר אקוץ ולא שמע עלצים (הוא, חדשים, שם לג, קד). וירוצו לשחת את בשרם ויקוצו בחיי הבשרים (הוא, צלני, שם קח, עט). וכלם פרצו ובאמונה קצו וכל רגע רצו להרע מעמיהם (רמב״ע, תחלת אלהים, ברודי, כד).

1) [בכתוב: ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה וגו׳ וַיָּקָץ בישראל (מ״א יא כה), יש לראות ויקץ כצורה מן קצץ, ועי׳ שם.]

2) [אמנם לפי השבעים: ואל תקצר רוחך.]

היוכלו פגרים היותם הדרים ללבות קשרים בכנפי נשרים, לאיש קץ בחיו וכל מאוייו לגלל לחייו במבחר עפרים (ר״י הלוי, היוכלו פגרים, שעה״ש 96). ויום נפלי בפח מוקשי סמך נא את נפילתי, ולענה שבעה נפשי עדי קצתי בחיתי (ראב״ע, לך אלי, כהנא א, 206). נטה מנה וקבל תוכחותי ואל תקץ ובדבר בערים קץ (ר״י הריזי, הענק, סרג, רכט). מנוחה תמצא, תבין בסודות נעלמים, ואל תקוצה דודי במוסרי החכמים (ר״ש בנזי, שבח אל, שירי תימן, 208). — ואמר המליץ: בעמל יגיעך אל תקוץ ניר נירך בעצבון ולא תגעל (צ״ז, צ״ם ז טו).

ב. קוּץ [1], קל לא נמצא.

—הִפעי, נְקִיצֶנָּה,—הֵקִיץ את הארץ, קצץ אותה קוצים קוצים [2]: נעלה ביהודה וּנְקִיצֶנָּה ונבקענה אלינו (ישע׳ ז ו).

א. *קָוַץ, פ״ע, רק ציכ׳ פָעוּ׳, קָווּץ,—שעלו עליו מעין קוצים [3]: לולב כפוף, קווץ, סדוק, עקום דומה למגל, פסול (סוכה לא:-לב.). — ובסהם״א, ציכי פוּעַ׳, קוֹוָץ, זורע קוצים, ממלא בקוצים: דרכי

---

1) [עי׳ בהערה שאחר זו.]

2) [נחלקו מתרגמים ומפרשים בהבנת פעל זה. רבים ראו בו לשון הקצה, כאלו משנה (כן וולגי׳: suscitemus, רש״י: נעוררה מלחמה), אחרים לשון קיצה ופחד (רד״ק: נעשה לה מצור עד שיקוצו מפנינו), אך השבעים תרגמו: συνλαλήσαντες, נדברים יחד, ות״י ראה בפעל לשון חבור (ונתחברינון ונשוינון עמנא), ולמעשה בא השרש קצ(צ) בערבי אף במשמ׳ דבור, ספור וגם של ענש בשוה. ומן החדשים יש שמציעים תקונים כגון: ונציקנה, ואפילו ונחצנה, ואינו נראה. אך הקרוב שיש לראות נקיצנה כקשור אל הפעל הבא ונבקענה אלינו, שכדגמתו במקרא גם בצרופים ותבקע העיר (מ״ב כה ד), ויבא ביהודה ויחן על הערים הבצרות ויאמר לבקעם אליו (דהי״ב לב א), ויעלו ביהודה ויבקעוה (שם כא יז), כמבואי עיר מבקעה (יחזק׳ כו י), ונא תהיה להבקע (שם ל יו). ונראה שכונת הבקיעה הזאת היא בתמונת המִבְקַע בחומה ובשערים ממש כדי לפתח את העיר אליו. ולפי זה יש כנראה להבין גם ונקיצנו כלשון קצוץ.]

3) [כך לפי פרוש רש״י (סוכה לב.). קווץ, שיוצאין בשדרה שלו עוקצין כמין קוצין, ע״כ. ובהלכ׳ פסוק׳, לולב, וכן בר״ח הגרסה: כווץ. אך עי׳ ב. קָוַץ.]

סורר, לשון סירים, קוציב, סורר, קווץ[1] אותם, מפזר קוצים בדרכי (רש״י, איכה ג יא).

—פִעי, *קִוֵּץ,—קִוֵּץ את הדרך, הסיר ממנה קוציב, נקת אותה מקוצים: מקווצין ומקפצין ומקטפין ומסתתין עד ראש השנה (תוספת׳ שביע׳ א יא). יוצאין לקווץ את הדרכים ולתקן את הרהובות ואת האסטרטאות (מו״ק ה.).

—הִתפ׳, *נִתְקַוֵּץ, — נִתְקַוְּצָה הדרך וכדו׳, קֻוְּצוּ אותה, הסירו קוצים ממנה: שדה שנתקוצה[2] (בשביעית) חורע במוצאי שביעית (שביע׳ ד ב).—ואמר המשורר: נפשי היקרה ממאכלי תחלה מקצה, ונות ביתי מסרחוני תהיה קצה, משינתי לא אוכלו להקיצה, ואשאר כשדה שלא נתקוצה (עזרא הבבלי, הוכחות מוסר יו, קב.).

ב. *קָוַץ [3], פ״ע, ציכ׳ פָעוּ׳ קָווּץ,—כמו כָּוַץ, התכוץ[4], zusammenschrumpfen, sich zusammenziehen; se rétrécir, contracter, resserrer; to shrink: לולב כפוף, קווץ, סדוק, עקום דומה למגל, פסול (סוכה לא:-לב.).

—נִפעי, *נִקְוַץ,—כמו קל: שרוע וקלוט הוא אשר נקווצו עצביו ונקווצה רגלו (ר״י א״ח, קה״ם לריב״ג, קלט).

—פִעי, *קִוֵּץ, — גרם לדבר שיתכוץ: מניע, תנועת ההנתק, ישולח ממוחו ויבא אל העצב ויקווצה[5] וכו׳ (אמו״ר לראב״ד, א ו, 39).

---

1) [רש״י מבין סורר כבינ׳, ונגד דעה כזאת מכונים דברי ראב״ע: והישר בעיני שהוא פעל עבר וכו׳.]

2) [בירושי: תמן אמרין בשניטלו קוציה וכו׳. במשני מנק׳ ליוורנו מנקד שנתקוצה, ואינו מסתבר, וכנראה השפיע כאן מבטא הו״ו כחצי־תנועה, שקשה להבדיל בו בין נתקַוְּצָה לנתקוצה.]

3) [הצורות קָוַץ, כָּוַץ, וגם קָפַץ, קָבַץ, קָמַץ, וכנראה אף גוץ, אינן אלא מבטאים של שרש אחד שעקר משמעותו סגר, אסף יחד. ועי׳ קָמַץ, קָפַץ, הערות.]

4) [כך לפי הערוך, ועי׳ א. קָוַץ.]

5) [ואולי בנין קל. ועי׳ בדגמאות של *כָּוַץ, הִפעי, שאפשר לקראן אף בבנין פִעי.]

— הִתְפַּ', *הִתְקַוֵּץ, — כמו קל ונפע': ויתקויץ או יתפשט העצל אשר אותו העצב נאחז בו (שם שם). ויתקווצו (הילדים) גם כן בקדוחותיהם ואעפ"י שיהיו קדוחותיהם קלות (קאנון ג ז ג).

*קֶוֶץ, ש"ז, — כמו קְוִיצָה, הִתְכַּוְּצוּת: הקווץ[1] שלשה מינים, מין מושך לפנים, ומין מושך לאחור, ומין מושך לצד שניהם (המפרש לפרקי אבוקרט ג כה, ובכ"י אחר כז). ויקרה לנערים חצבה על הגוף וכו' ויהיה עמה כאב באחורי הגוף וכו' ואדמימות בעינים וקווץ הגוף (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה א ג).

*קַוָּץ, ת"ז, קווץ, ת"ז, — בעל קוצות שֵׂעָר, בעל שער יפה, : wohl behaart; bien chevelu; with full hair
ד"א ואתא מרבבות קודש, מלך ב"ו יושב בתוך פמליא שלו, יש בה בני אדם נאים, ויש בה בני אדם קווצים ויש בה בני אדם גבורים, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא ואתא מרבבות קודש, אות הוא בתוך רבבות קודש (ספרי דבר' שמג). קווץ לא יהרום מפני החשד (רבי ישמעאל, ירוש' שקל' ג ג). לקווץ וקרח שהיו עומדין על שפת הגורן ועלה המוץ בקווץ ונסתבך בשערו (ר' לוי, מד"ר ברא' סה). והיא (אם התינוק שגדל בשדה במצרים) שואלתו ואומרת לו מי היה מגדלך, והוא אומ' לה בחור אחד קווץ נאה שאין כיוצא בו וכו' (דב"ר ליברמן, 14). — ובסהמ"א: ואם ראה אדם נאה ומשובח וקווץ הוא משבחו וכו' (ר' שמעון הדרשן, קונדרים אחרון ממדרש ילמדנו, ביהמ"ד ילינק ו, 85).

*קְוֻצָּה[2], ש"נ, — קוצה מן האות, כמו קוֹץ: עמד שלמה המלך והחכים על גזירתו של הקב"ה ואמר למה אמר הקב"ה לא ירבה לו נשים, לא בשביל שלא יסור לבבו, אני ארבה ולבי לא יסור, אמרו רבותינו, באותה שעה עלה יו"ד שבירבה ונשתטחה לפני הקב"ה ואומר רבון העולמים לא כך אמרת אין אות בטלה מן התורה לעולם וכו' אמר לה הקב"ה שלמה ואלף כיוצא בו יהיו בטלין וקוצה ממך איני מבטל (מד"ר שמות ו).

[1] ובכ"י אחר בברלין שם כווץ.

[2] [ספק הוא אם היתה הצורה קְוֻצָּה כש"נ קימה בלשון חז"ל. כי כנראה אין כאן אלא כתיב לא מדיק ע"פ הצרוף קוֹצָה של יוד. ועי' בהערות לקוֹץ בתו"מ, אף לתֹכן המאמר, שכדגמתו אף באונגליון.]

ב. *קוֹצָה, ש"נ, מ"ר קוֹצִיב, — שם צמח קוצי שעשו ממנו צבע אָדֹם־צָהֹב[1], carthamus tinctorius; Saflor; safran bâtard; safflower
וממין הצובעין, ספיחי אסטים וקוצה (שביע' ז א): אסטים וקוצה ופואה כדי לצבוע בגד קטן (תוספת' שבת ט ז).

קְוֻצָּה[2], ש"נ, בכנ' קְוֻצּוֹתַי, קְוֻצּוֹתָיו, — ציצית השערות, : Locke; boucle; curl
שראשי נמלא טל קְוֻצּוֹתַי רסיסי לילה (שה"ש ה ב). ראשו כתם פז קְוֻצּוֹתָיו תלתלים שחורות כעורב (שם שם יא). — ובתו"מ: מעשה באחד שבא אלי מן הדרום וראיתיו יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו תלתלים, נמתי לו, בני, מה ראית לשחת שער זה נאה וכו' (שמעון הצדיק, תוספת' נזירות ד ז). מעשה ברבי יהושע בן חנניה שהלך לכרך גדול שברומי, אמרו לו, תינוק אחד יש בבית האסורין בקלון, הלך שם ראה התינוק אחד יפה עינים וטוב ראי וקווצותיו סדורות לו עומד בקלון וכו' (מד"ר איכה, אלפא ביתא רביעאה). העמדת להם אליהו בעל קווצות והיו מלעיגים ומשחקים עליו הרי מסלסל קווצותיו וכו' (פסיק'

[1] [עי' בחמר ובבירור המפֹרט המובא ע"י לֵו בספרו Flora I, עמ' 394 וכו' ועוד.]

[2] [צורת המלה בעברי שונה מזו הבאה בערב', קֻצָּה[a]), ובסורי' קוּצְתָא באותה משמ', ועל כן היה אף מי שחשב (עי' דליטש, Lese-und Schreibfehler, עמ' 33) שהנקוד הנכון הוא קֻצָּה או קְוֻצָּה, אך שמוש המלה קְוֻץ בתו"מ מורה על וי"ו נשמעה, כנקוד המסרת. ויש לשים לב לעובדה, כי גם בשפות השמיות (כמו ברומ' אשר שם בא Qu במקום ק בא"ב העברי) יש שנשמעה וי"ו במבטא האות ק, וכך בא בכושי קו במקום ק בכמה שרשים כגון קוֹרר או קוּר (היה קר), ואף במלים שאולות כגון קֶודְרוֹס במקום κέδρος, cedrus, וכנראה השפיע מבטא כזה של ק גם על יצירת מלים כגון קְוֻצָּה במקום קֻצָּה, ועל מבטא כזה של ק בתקופה קדומה מורה עצם שמוש האות ק—להנה Qu (שבמקומו kw באנגלית, w בגרמנית), וצ"ע.]

a) قصّة

רצ', ויהי צעת ססרחה, קכט.). — ואמר המשורר: ושכבתי ובין שדי קוּוּצוֹת מריקות מר עלי רקה אדומה (ר' יוסף צן חסדאי, הללצי חן, צן ההליס לט, ססון, ע). ואבוי עלי ימים קוּצוֹתַי בטל ילדות ימי השחרות נמלאו ולמחלפות ראשי אשר בם דגרו ערבי בחרי אך כרגע דאו (רמצ"ע, עד מה, צרודי, ע). ויגדלו פרע שער תרמית ומאין יד קְוּצוֹת האמונה גזו (הוח, עיני זמנו, כס, ס). הדד שנת עיני בלילי עד ידי שחר קוּצוֹת לילה מרטו (הוח, כמעט, סס, ס). ושלח גאון ידו בגופו ובכבודו והקדיר מאור פניו והלבין קוּצוֹתָיו (הוח, נפס חל, סס, רמד). שבי קוּצוֹת ליל זמן ויכל המון כחו ורחמיו מאנוש לא כלו (הוח, חרסים ח, 14). אדמה מאפל לילי למשחר קוּצה משער עלמה מרוטה (הוח, סס ז, 62). שמש בפניך וליל תפרשי על זהרו עבי קוּצוֹתַיִךְ (ר"י סלוי, מה לך, סעה"ס 92). רק מתהלל או מהוולל יסתלסלו בקוּצוֹתָם (עמנואל, הבל, מחברת יג, 95). [1]

***קוֹצִי,** ת"ז, — מתכונת הקוצים, בעל קוֹצִים[2]: ואם יהי' נגלה אם ראוי שישוסע בסכין הקוּצִיִּי אשר יקוצץ בו הטחורים שבאף (קאנון ד ד ח). לפי שטבע קצתם (של הדגים) קוּצִיִּי (רמב"ל דורלן, מג: אבות חלק יעקב ד, סד:). ילק הקוּצִי הם י"ב מיני ילק קטנים אשר רובם מכוסים בקוצים על פני גבם (י. סינהק, תולדות הארץ, החיים, רס).

***קוּק**[3], ש"ז, — שם עוף, אולי ממיני הינשוף: קאת זו הקוּק (רב יהודה, חולי סג.). ועי' *קָאק, קָאָת, *קִיק.

---

1) [בהלכ' פסוקי לתלמי' רב יהודאי גאון (הלכות קידושים, 82) כתוב: מעשה באחת שהיתה מוכרת קוּוּצוֹת, בא אחד וחטף אחד מטנה וכו' והוא תרגום לשון הגמרא (קדוש' יג.): ההיא איתתא דהוה קא מזבנה וורשכי, אתא ההוא גברא חטף וורשכא מינה וכו'. ואמנם פרוש המלה וורשכא הוא חגורה בפרסית (עי' לאחרונה דברי ב. גיגר בתוספת הערוך למלה וגם לוין, אוצה"ג, קדושין, עמ' 206). אך קשה להניח שהשתמש הגאון במלה קוצה במשמ' זו. והיו אף שפרשו ורשכי בדרכים אחרות, וצ"ע. ועי' גם ב"מ נא. ובפרוש רש"י שם.]

2) [במשמ' זו נוהג בדבור היום גם קוֹצָנִי.]

3) [ובגרסת הערוך קיק, עי' שם. ועי' בנאמר על קָאָת, עמ' 5666. ושמות עופות אלו והדומים להם בשפות השמיות נקראו ע"פ קול העופות.]

קו"ק, ר"ת קול קוֹרֵא.

***קְוַקְוּ** או קְוָקוּ, — קול צעקת הצפרדעים[1]), Quaken; coassement; croaking: לפיכך הביא הקב"ה את הצפרדעים עליהם עד שנשמע קולם מתוך כריסם של מצריים שהיו אומרים קוּקוּ (תד"א ז[2]).

א. קוּר[3], ממנו א. קור.

ב. קוּר[4], ממנו ב. קור.

א. קוּר, פיו"ע, קַרְתִּי, — כמו בָּקַע[5]: אני קַרְתִּי ושתיתי מים (זרים) ואחרב בכף פעמי כל

---

1) [וידוע ברומ' חרוזו של Ovidius המחקה קול הצפרדעים: Quamvis sint sub aqua, sub aqua maledicere temptant.]

2) [בהוצאת איש שלום: קו לקו, ואינו נראה. ובילקוט שמעוני שמות קפב: לפיכך הביא עליהם צפרדעים עד שנשמע קולן בתוך כרסן של מצרים שהיו עושין קוקי.]

3) [עי' א. קור, הערה.]

4) [עי' ב. קור, הערה.]

5) [רֹב המפרשים והמלונים הבינו פעל כור זה כלשון נקירה וחפירה לשם מציאת מים, ולפי זה חברו אותו עם קאר a), וגם וַקִיר b) (חפירה) בערב', וַקַרַ בכוש', נקר בעבר' ובלשונות אחרות. ולפיכך גזרו אף מָקוֹר במשמ' מוצא מים, מעין, משרש זה. אך אין משמ' זו של חפירה מתאימה כאן, כי כונת דברי סנחריב היא לאמר, כי עלה למעלה עד יאורי מצור (הוא המקום אשר שם צוֹרֵר האל את המים בעבים) ושתה מַיִם זָרִים, הם דמים שהאל זָר וסוחט אותם במזָרִים כזורר מים משמלה או מצמר הגזה (עי' טורטשינר, ס' איוב, עמ' 426 וכו'), ועל כן על מים עליונים מדבר כאן, ואין ענין פה לחפירה באדמה לשם לקיחת מי שמים אלו. ואשר למלה מָקוֹר (עי' טורטשינר, MGWJ 1936, עמ' 17) אפשר שהמם בה שרשית, ומשמעותה לא מעין, אלא פלג מים, כהוראת השרש מָקַר באשור שעקרו השקה את השדה מתוך התעלה (היא נַמְקַר באשור').

ולפי הענין נראה כי קַרְתִּי כאן לשון בקיעה ופריצה היא, קרובה אל מְקַרְקַר קִיר (ישע' כב ה):

a) قار b) وقير

יאורי מצור (מ"ב יט כד ; ישע' לז כה).— ואמר המשורר: שאף בתאותו אלי מימי ישע אשר מצור אמונות קר (ר"י חריזי (?), הענק אות ק, פי היובל להרכבי).

—הפע', הֵקִיר¹), — הֵקִירָה הבור מימיה, הבקיעה: כְּהָקִיר בור מימיה כן הקרה רעתה (ירמ' ו ז). — ובספהמ"א: והיו מדברים בענין השיר וסודותיו לדעת איך נבנו מתחלה יסודותיו ומי הקיר ליהודים מקורותיו והזריח להם מאורותיו (ר"י חריזי, תחכ' יח, 177). הלשון תקירהו כהקיר ביר מימיה (המאירי על משלי יח, לשון חכמים).

ב. קוּר ¹), ש"ז, מ"ר כמו' קורי, כנ' קוּרֵיהֶם,—חוט דק, חוט העכביש, החוטים הרוריים שהעכביש עושה, (Spinne)faden ; fil (d'araignée) ; (a spider's) thread : ביצי צפעוני בקעו וְקוּרֵי עכביש יארגו האכל מביציהם ימות והזורה תבקע אפעה קוּרֵיהֶם לא יהיו לבגד ולא יתכסו במעשיהם (ישע' נט ה ו). — ואמר המשורר: ואם דגור דגרוהו בקורים (נהלל גאון, לנור יעקב, HUCA III, עמ' 235). לזאת לא יתכסו בבגדי קוריהם (רמב"ע, החלת מאמרים, צרורי, כב).

***קוֹר** ³), קור, ש"ז,—מֹח של ראשי ענפי הדקלים, חֹמר בתוך הנאבל, Palmkohl ; chou palmiste ; palm cabbage : הקור הרי הוא כעץ לכל דבר אלא שהוא נלקח בכסף מעשר (עוקצ' ג ז). קור ששלק וטגנו מטמא טומאת אוכלין (תוספת' שם ג יד). הקור אין קדושת שביעית חלה עליו (ר' יודה בר פזי, ירוש' שביע' ז ז). קור וכפניות הרי הן כעץ (שם שם).

קוֹרָא, עי' א. קָרָא, ב. קָרָא, ג. קָרָא.

קוֹרְבָה, עי' קְרָבָה.

א. קוֹרָה ¹), ש"נ, כנ' קוֹרָתִי, מ"ר קוֹרוֹת,—גוש עץ ארך ועבה שמשתמשים בו בבנין וכדו', Balken; poutre ; beam : נלכה נא עד הירדן ונקחה משם איש קוֹרָה אחת ונעשה לנו שם מקום לשבת שם (מ"ב ו ב). ויהי האחד מפיל הַקּוֹרָה ואת הברזל נפל אל המים (שם שם ה). קֹרוֹת בתינו ארזים רהיטנו ברותים (שה"ש א יז). ויחף את הבית הַקֹּרוֹת הספים וקירותיו ודלתותיו זהב (דהי"ב ג ז). — ובמשמ' כוללת, קוֹרוֹת הבנין, בנין, תקרה: רק לאנשים האל אל תעשו דבר כי על כן באו בצל קֹרָתִי (בראש' יט ח). — ובתוה"מ: והראהו גפן שהוא מודלה על מקצת הקורה וסדן של שקמה ובו קורות הרבה אמר לו (ר' יהושע לר' ישמעאל) תחת הקורה זו אסור והשאר מותר (כלא' ו ז). הקוצץ קורות שקמה לא יחפהו בעפר (שביע' ד ה). הנוטע לסייג ולקורות פטור מן הערלה (ערל' א א). ושוין אלו ואלו שטוענים קורות²) בית הבד ועגולי הגת (שבת א ט). כופין קערה על גבי הנר בשביל שלא תאחוז בקורה (שם טז ז). קורה שנשברה סומכין אותה בספסל או בארוכות המטה (שם כג ה). הכשר מבוי, בית שמאי אומרים לחי וקורה, ובית הלל אומרים לחי או קורה (עירוב' א ב). הקורה שאמרו רחבה כדי לקבל אריח וכו' דיה לקורה שתהא רחבה טפח כדי לקבל אריח לארכו (שם שם ג). חצר שנפרצה לרשות

ולפי זה גם כְּהָקִיר בור מימיה כן הקרה רעתה (ירמ' ו ז) לשון בקוע היא, כמו אתה בקעת מעין ונחל (תהל' עד טו), כי נבקעו במדבר מים (ישע' לה ו), ועוד. וכן נאמר על מעינות תהום שבשמים: נבקעו כל מעינות תהום רבה (בראש' ז יא).

ולפי זה אין גם מקום לפרושים אחרים כגון התחלתי בכל מעשה וגמרתי כזה הכורה בור ומוצא מים (רש"י), באתי עד המקור וכו' (רד"ק), או בשבעים במ"ב (ἔψυξα) כלשון קרור. והשבעים בישע' תרגמו καὶ ἔθηκα γέφυραν, קרה שַׁתִּי, והוולג' ego succidi, ובחבור עם הפסוק שלפני זה: יער כרמלו אני כרתי.]

¹) [ועי' קָרַר.]

²) [בערב' קֻור a), חבל כתנה לח, תַקַוּר b), התכרך, התקפל.]

³) [מן הארמי שבתוה"מ קורא, וכן בסורי. ואלה דברי הרמב"ם בפרושו למשנה (עוקצ' ג ז): הקור הוא ראש הדקל והוא עץ לבו רך כורתין אותו מעלי הדקל בדמות גבינה יבשה ואוכלין אותו בני אדם וכו', ע"כ.]

a) قور b) تقور

---

¹) [וכן באשורי' קָרִיתֻ, בארמ' וסור' קָרִיתָא, בערב' קַרִיָּה a), מקל, ועי' ב. קָרָה, הערות.]

²) [במשני שבירוש' בקורות, ובבבלי (יח.): קורת, ובמדב"מ ובהוצ' שטרק: בקורת.]

a) قريّة

חרבים משתי רוחותיה, וכן בית שנפרץ משתי רוחותיו וכן מבוי שנטלו קורותיו או לחייו מותרין באותו שבת ואסורין לעתיד לבוא (רבי יהודה, שם ט ג). אין מבקעין עצים לא מן הקורות ולא מן הקורה שנשברה ביום טוב (ביצ' ד ג). קונם וכו' אם לא ראיתי נחש כקורת בית הבד (נדרי' ג ב). זה בא בחביתו וזה בא בקורתו, נשברה כדו של זה בקורתו של זה פטור, שלזה רשות להלך ולזה רשות להלך, היה בעל קורה ראשון ובעל חבית אחרון, נשברה חבית בקורה פטור בעל הקורה ואם עמד בעל הקורה חייב (ב"ק ג ה). המקבל שדה מחבירו לשנים מועטות לא יזרענה פשתן ואין לו בקורת שקמה, קבלה הימנו לשבע שנים שנה ראשונה יזרענה פשתן ויש לו בקורת שקמה (ב"מ ט ט). המוכר את בית הבד וכו' לא מכר את העבירין ואת הגלגל ואת הקורה (ב"ב ד ה). המוכר את בית הבד מכר את הקורה (ר' אליעזר, שם שם). כיצד תולין אותו, משקיעין את הקורה בארץ והעץ יוצא ממנה ומקיף שתי ידיו זו על גב זו ותולה אותו (סנה' ו ד). נטל אבן או קורה של הקדש הרי זה לא מעל (מעיל' ה ד). מפץ שנתנו על גבי הקורות וכו' טמא (כלים כ ה). קורה שהיתה נתונה מכותל לכותל וקדרה תלויה בה וכו' (אהל' ה ז). בית שהוא מלא תבן ואין בינו לבין הקורות פותח טפח, טומאה בפנים כלים שבנגד היציאה טמאים (שם טו ו). קורה שעשאה גולל לקבר בין עומדת בין מוטה על צדה אין טמא אלא בנגד הפתח (שם שם ח). בית הבנוי בספינה או באסקרמא על ארבע קורות אינו מיטמא בנגעים (נגעי' יב א). ישבו על הנסר וכו' על הכבש ועל הקורה ועל הדלת בזמן שאינן עשוין בטיט טמאים (זבים ג א). הקיש (הזב) על המריש וכו' ר' יוסי אומר אף על קורות הבלנין טהור (שם ד ג). ישב על קורת בית הבד כלים שבעקל טמאין (שם שם ז). נטל אבן של הקדש ובנאה בתוך ביתו, קורה וקירה בתוך ביתו הרי זה לא מעל עד שידור תחתיה בשוה פרוטה (תוספת' מעיל' ב ד). היאך עבידא* קורה אחת לשני בורות שני קורות לבור אחד, ניחא קורה אחת לשני בורות אלא שני קורות לבור אחד לא מתוך שניטמאו מקצתן נטמאו כולן (ירוש' תרומ' ב א). את שהוא למאכל חייב, לסייג לקורות ולעצים פטור (שם ערלה א א). כשניטלה קורתו (של הבית), אבל אם לא ניטלה קורתו נמדד עמה (עם העיר) (שם עירוב' ה א). אבותינו כשהקדישו לא הקדישו אלא קורות מפני בעלי אגרוף שהיו באין ונוטלין אותן בזרוע (שם פסח' ד א). יבוא עלי אם ראו קורות ביתי שערות ראשי ואימרת הלוקי מימיי (קמחית, שם הורי' ג ג). קורות של שקמה היו ביריחו והיו בעלי זרועות נוטלין אותן בזרוע (אבא שאול, פסח' נז.). המשכיר בית לחבירו משכיר חייב להעמיד לו דלתות וכו' לסמוך לו קורה (ת"כ, ב"מ קא:). בשר ודם עושה ספינה, בתחילה מביא קורות ואחר כך מביא חבלים ואחר כך מביא הוגנים (ר"ש בן לקיש, מד"ר בראשי' יב). מה תמרה זו אין בה פסולת אלא תמרים לאכילה וכו' שפעת קורות להקרות בהם את הבית, כך הם ישראל אין בהם פסולת (שם שם מא). פעם אחת עבר אדם בתוך מדבר כוב זה וראה נחש אחד ישן והיה בו כקורת בית הבד וראה את הנחש והוא לא ראהו (ר' אבא, שם שמות כד). מה הצאן הזה אין מכניסין אותה לצל הקורה, כך ישראל כל מ' שנה שעשו במדבר לא נכנסו לצל הקורה (שם במד' כג). אפילו קורתו (של עץ החיים) מהלך חמש מאות שנה (ר' יהודה בר' אלעאי, שם שה"ש, אחת היא יונתי). — *קורות של ברזל: שבוע שבן דוד בא בה מביאים קורות של ברזל ונותנים לו על צואריו עד שנכפפה קומתו (ספר' רב', קומי אורי, קסב.). — *שְׁמֵי קוֹרָה, קוֹרָה, במשמ' תקרת הבית: שתי שורות שאמרו מן הארץ ועד שמי קורה (רב יהודה, פסחים ח:). ועי' שָׁמַיִם. — שתי שורות על פני כל המרתף חיצונה רואה את הפתח ועליונה רואה את הקורה, שלפנים הימנה ושלמטה הימנה אין צריך בדיקה (שם שם). — *נכנס בְּעֳבִי הַקּוֹרָה, נטל על עצמו את החלק העבה של הקורה, ובהשאלה נטל על עצמו את עקר המשא [1]: מכאן לבעל הקורה שיכנס בעביה של קורה (ר' אבין הלוי, ברכ' סד.). — *סואר של קורות, עי' ערך צַוָּאר, סַוָּאר. — *ומליצה טול קורה

[1] [עי' ערך עֳבִי והערה שם, עמ' 4274.]

מבין עיניך [2]: מאי דכתיב ויהי בימי שפוט השופטים, דור ששופט את שופטיו, אומר לו טול קיסם מבין שיניך [2], אומר לו טול קורה מבין עיניך (ר' יוחנן, ב"ב טו:). תמיהני אני אם יש בדור הזה שמקבל הוכחה, אם אמר לו טול קיסם מבין שיניך [2] אמר לו טול קורה מבין עיניך (ר' טרפון, ערכ' טז:). — וקוֹרַת האסירין, סדן שהיו סוגרים בו את רגלי האסיר, וקוֹרַת החצים, קורה שהיו הוחבים בה חצים [3]:

1) [גם ר' טרפון וגם ר' יוחנן משתמשים בפתגם קדום יותר, שכדגמתו בא כידוע אף בברית החדשה (מתי ז ג), ועי' בהערתם של Strack-Billerbeck בפרושם עמ' 436 וכו'. ואף שתורגם אונגליון זה מארמ' ולא מעבר', יש להניח כי בא המאמר שם במקור בעבר' בקרוב בצורה זו: מה זה תראה את הקיסם שבעין אחיך ואת הקורה שבעינך (ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ) לא תכיר.

אך אעפ"י שמקור זה מעיד על נוסח קדום כזה, נראה שכבר בתקופה זו נשתבש המאמר בכתב או בפי הדוברים עד שדבר בברית החדשה על הקסם והקורה שבעין, נוסח שאינו מתפרש כלל פשוטו כענינו. כי מה לקיסם או לקורה בתוך העין כתמונה לחטא בעליה? אין קסם בעין אלא ענין לכאב או ללקוי בראיה.

לעמת זאת טבעי הוא לדבר על קסם בין שִׁני האדם, כלשון המשנה: נוטל אדם קיסם משלפניו לחצוץ בו שיניו (ביל' ד ו), וקסם זה שהוא חוצץ בו שניו, אם יטול אותו, יכירו בו שאכל גזל או טרפות, ובזה ראיה לחטאו. אך במקום לקבל תוכחת זו, טוען הנאשם: וכיצד הראה כה בין שני, והרי קורה בין עיניך, קורה לפניך, ואין אתה יכול לראות אותי! כי על קבלת התוכחת ולא על חטא דומה של המוכיח מדברת הבריתה, וצ"ע.]

2) [נ"א עיניך, בטעות, ועי' בהערה הקודמת.]

3) [קורה זו נזכרה על יד קורה של אסירין, והיא נצבת, ועל כן גם כאן הכונה לקורה ממש ולא לאשפת חצים (Köcher; carquois; quiveur) כדעת לוי. אך אין זו קורה ששמשה רק מטרה לחצים (שאין לראותה ככלי), אלא קורה שהיו נועצים או יורים בה את החצים לשמירה, ואף המלה מטרה שבכתוב הובנה כלשון נטירה ושמירה כבצרוף המקראי חצר המטרה. ואולי השפיעה הבנה מעין זו של המלה מטרא, מטרה (לחץ), כלשון נטירה, על עצם נקוד המלה, שאלו הבינו אותו כמקום שאליו יורים וזורקים את החצים, היה נקוד"ה צ"ל מִטְּרָה, מטרא, מן טרא, טרה, וטרח במשמ' זרק, וכן מַטְרַח a) בערבי.]

a) مطرح

קורת דהצים טמאה ושל אסירין טהורה (כלים יב ח). דרך קשתי ויציבני כמטרה לחץ וכו', כקורת חצים שהכל מורים [1] בה והיא נצבת (מד"ר איכ', דרך קשתו ויציבני). — ומ"ר *קוֹרִים, קורים, קוריין: לא אפילו נשים מאחורי הקוריין יודעות היו שדוד עתיד למלוך (ירוש' פסח' ו א). שטף נהר קוריו עציו ואבניו ונתנו בתוך שדה חבירו הרי אלו שלו (ב"ק כב.). בנוהג שבעולם אדם שיש לו שפעת קוריים [2] איכן הוא נותנה לא באמצע טרקלין אתמהא כדי שתיכבול קורות שלפניה ושלאחריה (ר' אבא בר כהנא, מד"ר ברא"ש' יד). וירא ה' כי שנואה לאה, אף הגתיות מאחורי הקורים [3] היו סונטין בה (שם שם עא). אמר הקב"ה משחק אני עליהן, אביא גתיות מאחורי הקורים [4] (ר' שמעון בן יוחי, שם אסתי, ביום השביעי). — ובסהמ"א: ועלי לתת לך קורה אחת אשר לזהב משקלה ג' מאות מנה (יוסיפון, גינצבורג רכט). תודיענו ההפרש שבין ההליכה בספינה וההליכה על צואר של קורות ובבדים וכיוצא בהם (שאלה בתשו' רמב"ם, א"ח פרימן, 63). הואיל ואותה הספינה הקטנה ואותו צואר של קורות שטים על פני המים (רמב"ם, תשובה, שם שם). ומתנוכה הרצ"ת התחלתי ונכנסתי בעובי הקורה ולא כשיבא מבשורא אלא בכל לבבי ובכל נפשי (תקנות קנדיאה, הרטוס-קאסוטו, 121). — ואמר המשורר: ותמהו על בני בתים סרוחים מצאום לא בצל בית וקורה (ר"ש הנגיד, אלוה עוז, בן תהלים י, ששון, י). בואו שתו עמי בצל קורה על קול מטר שחק בירח בול (רמב"ע, תרשיש ג, 29). כמה פגע חש אל חוטא יושב תחת צלי קורות (שם ח, 75).

1) [כך בדפוס', וגרסת הערוך: מקושטים במק' מורים, וכן בקטעי מדרש והגדה בגנזי שכטר (א, 267), ונראה שהנכון מקשתים, מקשטים, כלשון קשת. ועי' ב. קָשַׁט, קֶשֶׁת, הערות.]

2) [כך בהוצ' תיאודור (עמ' 130), נ"א: קורים, ובדפוס': קורה שופעת. ובמד"ר קהל' (פסוק את הכל) נדפס: שפעת קִוריים.]

3) [עי' הערת המחבר לערך ב. גִּתִּית, עמ' 859.]

4) [בדפוס: הקוריים.]

ב. *קוֹרָה, ש"נ, ביחוד מ"ר קוֹרוֹת, — מה שקורה את האדם והעם בחייהם או בתקופה מן התקופות, מאֹרעות[1], Erlebnisse, Geschichte; événements, histoire; events, history: כי כל הנוצר נתן אל קורות יקרוהו (רסע"ג על הוי הגלכי, דודזון, 74). על מדותיו, על קורותיו הקורות אותו (רש"י, קידוש' פ:). להיות בוטח בו בכל קורות ונולדות הבאות לך (רשב"ם, פסח' קיג:, ד"ה המים). מכל הקורות המתחדשות (רא"ז"ד, ספר הקבלה, ניבואר, 49). והפלת יעקב שהיא הפלת ערבית כנגד גלות החל חזה הארוך, רמז לקורותיו שנהנכה בכמה נסיונות ועברו עליו כמה קורות וכמה מלטולין וכוי (ר"י הלנקאוה, מנוה"מ ג, 38). כשאדם מספר לאשתו קורותיו כך וכך אירע לי (רעב"ט, הבוי א ה). — ואמר הפיטן: תמה (יעקב) לדברי הקורות (ינאי, ההוב כי היה, קרובי גראשי, זואי, כב). — ואמר המשורר: ונולדו הספקות אחרי כן בהולד כחהות עוד וקורות וצרות העלימו סוד הלכות אשר היו לראשונים פתורות (ר"ש הנגיד, אלהים האריך לי, בן תהלים קז, גבון, פב). נבהלה לכפר קורותיה כל הדברים יגעים (רמב"ע, אנשי האמונה, דוקס, 83). לא נשבעו מאז כמו קורות אחי לרב חשק קראוני (הוא, הרבים ד, 47). וירא האל יושב כדבר נורא נצל מכל קורות (שם ה, 75). והוא מעורר מדי הדש בחדשו עולם וקורותיו ומובותיו ורעותיו (רבב"ג, כתר מלכות, מי יחיה). ברחמיו יהי פנה לעבדו ואל יבזה ענותו בגרותו וצוקיו וקורותיו (ראב"ע, נבס אל, כהנה א, 203). לא ידעו כדמות חלאותי בכל קורות ולא נראו ולא נשמעו (הוא, מכתב לר"ש אבן גאמע, שם ג, 36). אזעק בלב נשבר ואכה כף לכף, אבכה לקורותי ואין שומע (עמנו', מחב' א, 3). — ואמר המליץ: תולדות וקורות ארץ חפץ הלזו בשנים קדמוניות ממונים במחשבי ההבלים וכו' וכל קורתם כתבו כהניהם בסכתב החרטום (ר"ש בלוך, שבילי עולם א, ע.). — ומ"י, ואמר המשורר: למי אגיד יגון לבי ומי ירגז לקורתי (ר"ש הנגיד, ימהר יוס, ברודי, 72). — ובלשון הפילוסופים, קוֹרָה וגם קוֹרֶה, בּמשמ' מִקְרֶה, accidens: קורות הגוף ומאורעיו אשר הן עוברין וחולפין עליו (ראב"ס הנשיא, מגלת המגלה א, 8). כי זה הקורה אשר קרה עתה לטבע ולחומר וכו' (פי' אלאסקניאוס לס' השמים והעולם של אריסטו, 57). כי כבר קדם שהמהות זולת הישות, ושהמציאות אשר הישות בליצה ממנו קורה למהות ושכל קורה הוא עלול (כונות הפילוסופים לאלגזלי, תרגום יהודה בן שלמה כהן, כ"י, אוצר המונחים הפילוסופיים, קלאצקין ג, 300).

קורט, קורטוב, קורטית, עי' קֹרֶט, קָרְטוֹב, קַרְטִית.

***קוֹרְיָה**, ש"נ, מ"ר קוֹרִיּוֹת, — כמו ב. קוֹרָה: למה יתרעם אדם על הקוריות הבאות עליו (רש"י, קידוש' פ:, ד"ה מה יתאונן).

קורין, עי' קַרְיָן, קָרְיָן.

קורנית, עי' קֻרְנִית.

קורף, קורפית, עי' קֹרֶף, קָרְפִּית.

קורת רוח, עי' קֹרָה.

קוּרְקְבָן, עי' קֻרְקְבָן.

קוֹשׁ, ממנו קוֹשׁ.

קוֹשׁ, פ"ע, יְקֹשׁוּן, — כמו יָקֹשׁ: מחטיאי אדם בדבר ולמוכיח בשער יְקֹשׁוּן[1] ויטו בתהו צדיק (ישע' כט כא).[2]

קוֹשִׁי, עי' קֹשִׁי.

***קוּשִׁיאֵל**, — מלאך הממנה על הבית השני של גיהנם ומכה את הרשעים בשבט של אש: ומלאך אכזרי עומד ומכה אותן הנזכרים (שלא קבלו עליהם את התורה) בשבט של אש ושמו קושיאל (מדרש כונן, ביהמ"ד ילינק ב, 31).

קושיה, עי' קֻשְׁיָה.

---

1) [עפ"י שמוש הבינ' מ"ר מן א. קָרָה במקרא: ויגידו לו את כל הַקֹּרֹת אתם (בראשי' מב כט).]

---

1) [לפי הנקוד מן קוֹשׁ, וכן ריב"ג (עי' דרנבורג Opusc., עמ' 109) ואחרים. אך אפשר שהעקר יְקֹשׁוּן מן יָקֹשׁ, וכך חברו המחבר בעמ' 2138.]

2) [על צורות כגון הקיש, הוקש עי' בערך נָקַשׁ; על התקושש עי' בערך קָשַׁשׁ]

קזוז, ז"נ, מ"ר קְזָזוֹת[1]), קוזזות, — קְזָזוֹת אדמה, חתיכות אדמה מגבשות או מין צמח קוצי : כרם רבעי מציינין אותו בקוזזות אדמה, ושל ערלה בחרסית (מע"ש ה א). ברח והלך לו (ר"א בן הורקנוס) אצל רבן יוחנן בן זכאי והיה אוכל קוזזות אדמה עד שעשת פיו ריח רע (מד"ר בראש' מב). — ובכהמ"א : ואם היה בתוך שני ערלה מציינין אותו בחרסים כדי שיפרשו ממנו שאם ציינו בקוזזות אדמה שמא יתפררו (רמב"ם, מע"ש וכע"ר ט ז).

קָט, תה"פ, — בִּמְעַט קָט, מעט מזעיר[2]), e. klein : wenig ; un petit peu ; a little bit : ולא בדרכיהן הלכת וכתועבותיהן עשיתי כמעט קָט ותשחתי מהן בכל דרכיך (יחזק' יו מז). — ובסהמ"א : וכמעט קט קרעתי בגדי בראותי זה הפרוש הרע (ראב"ע, אגרת השבת, כהנא ב, 92). וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר (רמב"ם, עכו"ם א ג). ויורד אל הכבד מי תמצית של דם ויש בו עדיין אדמימות של דם ואל הכליות וניזונת ממנו באותה האדמימות ונשאר מעט קט מאדם (ר"י עקנין, ספר מוסר ב יג, 45). ולהראותך מעט קט וראשי דברים (ר"י הישראלי, יסוד עולם ב א). רק נחלת המות עצמו מעט הקט ישאר ממותק מעט (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, בעל עולם התוהו פרק סב, עמ' לה :). — ואמר הפיטן : שדי חילי תאמץ תעדיף קט וקמץ (ר"י טוב עלם, אבא בחיל, קרוב' בבא הגדול). אם בשבי אראה עני או צעירים ישחקו, עוד קט מעט ולמעני רחמי ידיד יתאפקו (ראב"ע, אחשק, קרוב' ארג"ל ב קכות). הנני שלחוני לפניך קהלך, כמעט קט אספר את שבחך וגדלך (הנני שלחוני, קונטי הפיוט' סג). הוד לך ודומיה אך קט בלא רמיה (יו"ט בן יצחק, יה רעיון, שם לג). יה עול פעלתי סלח לי כי לא אוסף ושור כי קט גועתי מפחדך ואאסף (מארי ערי יארי, סליח' בחרי לו"כ, מחז' איטלי' ב, קג :). — ואמר המשורר : והשקיך בכלח כום תמותה וכמעט קט אני שותה בכוסך (ר"ש הנגיד, בכור אמי, בן תהלים לח, ששון, ל). אשר לו אם יבקש קט הנחה גזרתיהו ושרפתי גזריו (רשב"ג, כתרם עץ, המאסף סיבה ללונץ, 198). אר קט ישקוט מתחת רוחו ריח בו אל כל אף רוכל

---

[1]) [הכתיב קוזזות ברֹב המקומות, וכנראה במקומו אף קססות (נזיר קה.), וסמ"ג כותב במקומו קורדות אדמה (עי' לקמן). ובנקוד הבבלי קוּזְזוֹת (קטעי משניות בנקוד הבבלי, הקדס א א), אך אין קריאה זו מסתברת. ובקצת דפוסי מתנות כהונה למד"ר (בראש' מב) נדפס קזוזות, ולפי זה כתב המחבר בערך אֲדָמָה (עמ' 68) קְזוּזָה, ואינהורן (יסודה של הארץ, עמ' 229) קזוּזָה, אך אין כתיב זה במקורות הקדומים. ועוד שנויי כתיב עי' במד"ר בראשי הוצ' תיאודור (עמ' 398).

ואשר לפרוש המלה, שהבינוה כלשון גוש אדמה (בחסו' הגאו' גניי, הוצ' גינצבורג, 248) : באדמה אדומה בדי שיהא ניכר וכו', ע"כ, ומעין זה הערוך), קשה מה שמספר במד"ר בראש' על קוזזות אדמה כדבר הנאכל, ואולי מין צמח הוא כגון קוצי שדה. ואולי אף כונת הסמ"ג הכותב קורדות (סמ"ג מ"ע קלז) לצרפתי קרדונ"ש (כך למשל רש"י שבת קמד : במקום קוצים), cardons, קנרס הבר הקוצי ; ובעצם אין לראות גושי אדמה אפילו כציון לכרם רבעי, שהרי הגשם היה שוטף ציון כזה, וצ"ע.]

[2]) [כך, כלשון קטנות ומעוט, הבינו כל הקדמונים את המלה, עד כמה שהתכונו לפשט (ות"י, בדרוש : חסוך הוה חוביך), אלא שנחלקו בבאור המשפט. השבעים : παρὰ μικρὸν ὑπερκεισαι, כאלו הכונה : כמעט שתשחיתי, ומעין זה וולג' ואחרים. רש"י לפי פרוש אחד : וכמעט קט היו תועבותיך לפני אילו לא התעבת מהן וכן ת"י (עי' לעיל), ע"כ, ולפי פרוש אחר : כמעט קט היו תועבותיהם בעיניך ותשחיתי מהן, ע"כ. אך רד"ק בפרושו : מעט קט זמן עמדת אחרי גלות שמרון, ע"כ, ובס' השרשים הוא גוזר את המלה מן קוט כלשון כריתה.

זמן החדשים היו שהשוו את מלת החזוק הערבי' קַטּ[a]) במשמ' בכלל, רק, ואחרים הציעו תקונים כגון קָטֹן, ואינו נראה.

ואמנם קשה לישב כמעט קט במשמ' זו או זו בתוך המשפט, כי למעשה דעת הנביא היא שלא במעט ובספק, אלא בודאי ובהרבה השחיתה ירושלם מסדום ובנותיה. ועוד זו שבא כמעט בדרך כלל לפני תשובת התנאי (כמעט כסדום היינו), ועל כן אפשר שבא קָט במקום קַטְּ במשמ' קַטּוֹת, כמעט היית מתחרטת (מן קוט) ועושה תשובה, בהדמות ט—ת במבטא ובכתיב, וצ"ע.

ובסהמ"א השתמשו בצרוף מעט קט במשמ' מעט מזעיר, ואף במלה קט לבדה במשמ' מעט.]

---

[a]) قطّ

(רמב"ע, תרשיש ג, 40). יצר גרונו מלקח קט שחד ולרוב יפתחה שקו (שם ה, 74). מודה לאל על חוק טרפו אם קט או רב לבו שכן (שם ט, 83). קירות במר צעקו עוד מה לך פה ומי, ואענם קט עדי אחצב קבורתי (ר"י הלוי, מה לי לרוות, דיואן א, 151). לך תצפון ברבידיה מגד אור זרח, יחל קט לבגדית עד ישלים ירח (הוא, שור את קרעה, שם ב, 30). ולולי דמעות המכבות קצה אשה כקט נשרפה עצמי באריה (הוא, זאת התלאה, שם שם, 93). ירגזו אם ידמו קט מזכור נעמו (ראב"ע, אחזו אלים, איגר 108). רבו נגעי כמעט קט אני נספה (הוא, יעלה, שם, 148). חבי מעט קט יחלי וטוב אל יחלי ואז תנצלי (הוא, אם אזכרה, שם 157). כמעט קט אכלה באורך שבי (הוא, איך אזלת, שם, 174). מה תאיצון מוסר לבן עשר עוד מעט קט יגדל ויוסר (הוא, בן אדמה, כהנא א, 171). ויגוח בעת צאתו (מן המרחץ) וישקט בפי שעה עדי ירגע מעט קט (ר"י חריזי, רפואות הגויה). והפירות וכו' אכול מהם ימי החום מעט קט (שם). ואל תרבה בתבלים ולא פלפל וחרדל רק מעט קט (שם). מעט קט פתיות ומורך וכילות לאשה למעלה ולאיש לשפלות (עמנו', מחב' א, יב). עורי קרבת אל משגבי משינת קט על משכבי (ר"י נג'ארה, עורי מאירת אישוני, עולת תמיד קכא). עוד בילדות ראית קט חלדך (אד"ם, מיכל דמעה, שירי שפת קדש). — ואמר המליץ: כי רבים יהפצו היות נתעים יקנו מגרעות ושוא נתעה ומעט קט יחפשו אמת וטוב (ר"י קטנוב, אסף ב כט יב). אין רע מעין רעה, על מעט קט בכה תבכה ותרד פלגי מים (צ"ז, צ"ם לא כ). — *וכת"ז, כמו קָטָן, ואמר המשורר: על עי השדה הנמלה ישבה ותרא אכר וכו' ובלבה הקט כה חשב חשבה (יל"ג, משלי יהודה א כא, שירי יל"ג ג, 41).

קטב [1], ממנו א. *קָטַב, קֶטֶב, א. קָטֵב. ב. *קֹטֶב (?), ג. *קֹטֶב, *קְטֹב.

א. *קָטַב, פ"י, — כִּלָּה בְקֶטֶב, השמיד, vernichten; anéantir; to annihilate: רוח סערה שקוטב וכורת הכל (רד"ק, ישע' כח ב). ונקראים (הרוחות) כן (קטב מרירי), שהם קוטבים וחוטבים האדם לשון קטבך שאול (ר' בנימין מוססיה, מוסף הערוך, ערך

[1] [עי' קֶטֶב, הערה.]

קטב). — ואמר הפיטן: נודדי ללחם ביתך מקטוב, תפתח ידך ישבעון טוב (ר' אליהו הזקן, אזהרות, קונט' מע"י גאוי ב, 58). הפליא לקטוב שביעי על ימי קטוב (אברך אל, סדר רע"ג ב, לג:). חכמת הונבעה כמעיין אשל רטוב, חנות בשקט וסער קטב מלקטוב (מחז' ויטרי תלז). סרו מיושר ומעלו באל טוב, עוזר ועזור חשב לקטוב (אל מהוללם, קונט' הפיוט', 38). ומכיון שנגזר אתכם לקטוב, הנה שמוע מזבח טוב (אודך ה', סליח' שחרי' לו"כ, מחז' איטל' ב, קה:). ויאמר האריה (שנפל ברשת והעכבר הטיף לו מוסר) והוא במרירות יקטב [1], כל מה דעבדין מן שמיא לטב (ר"ז אלנ'אהרי, ספר המוסר מחב' ה, כ"י תימני). — ואמר המשורר: אבין כלי מות אשר יקטובו לחושקים (עמנו', מחב' ג, 20). ירעבו רשו כפירים יגיע נפשם קטוב ודורשי אל כגן רטוב שבעו לא יחסרו כל טוב (ר"י נג'ארה, פזמונ' פו, הוצ' מ"ל פרידלנדר).

ב. *קָטַב [2], פ"ע, — קמט את מצחו, die Stirne, runzeln; froncer; to frown, ואמר המשורר: ודע כי המעט לתת בלב טוב לך טוב מזעוף פנים וקטוב (רב האי גאון, מוסר השכל, ורשה, 70).

קֶטֶב [3], ש"ז, קָטֶב, — מַגֵּפָה, כליון, Seuche, Verderben; peste, destruction; plague,

[1] [בדמיון ללשון הכתוב: קטב מרירי.]

[2] [עפ"י הערבי קטב a).]

[3] [מקור המלה ואף פרושה המדיק לא התבררו כל צרכם. השבעים תרגמו קטב מרירי ὀπισθότονος (מחלת) עקום הגוף אנוש(ה), ἀνίατος, אך בתהל' במקום מִקֶּטֶב יָשׁוּד כאלו קראו מקטב וְשֵׁד, συμπτώματος καὶ δαιμονίου, מאסון ושד, ואף עקילס (עי' רידר, JQR NS 1914, עמ' 585 וכו') מעין זה: ἀπὸ δηγμοῦ δαιμονίζοντος, אך וולג': מחלה מרה מאד, morsu amarissimo. והתרגומים הארמיים: וכתישי רוחין בישין וכן השמוש בתו"ם, עי' בדגמאות.

רש"י (דבר' לב כד) פרש: וכריתות שד ששמו מרירי, קטב כריתה כמו אהי קטבך שאול, ע"כ. וראב"ע בקצור: וקטב כמו הכרתה, ע"כ. אך בשפת יתר (עמ' 23) הוא אומר: והם מיני דבר שבאויר, ע"כ. ורשב"ם לפסוק: מחותכים ומדוקרים על ידי ליסטים הממררים והורגים בני אדם וכו' מרירי ממרר את

a) قطب

destruction: מזי רעב ולחמי רשף וְקֶטֶב מרירי ושן בהמת אשלח בם עם חמת זחלי עפר (דבר' לב כד). לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם מדבר באפל יהלך מִקֶּטֶב ישוד צהרים (תהל' צא ה–ו). — יַשְׁעַר קֶטֶב הנה חזק ואמץ לאדני כזרם ברד שער קָטֶב: (ישע' כח ב). — ובמדר'[1]: קטב מרירי עשוי קליפין קליפין שערות שערות עינים עינים (ר' הונא בשם ר' יוסף, מד"ר במד' יב). כשבעה עשר בתמוז עד תשעה באב קטב מרירי מצוי (שם איכ', כל רודפיה השיגוה). ומקטב ישוד צהרים זה קטב מרירי שכל מי שרואה אותו אין לו חיים וכו' (תנחו' נשא, כח). — ובספה"א, גם במשמ' רוח סערה: והיו הרבה תינוקות עמהם וראו כולם קטב מרירי ומתו התינוקות (ספר חסידים תתתשיב). וקטב מרירי ישרק לזבוב ושרץ העוף עיני האנשים ינקרו יכום בעורון (קלונימוס בן קלונימוס, אבן בחן, ויניציה, סג:). וכל שכן מי שתהיה קדחתו וכו' מקטב (תרג' גלינוס, כ"י פריז). ואמנם הקטב המרירי הנקרא בערבית סמאום הם אם רוחות עוברות במדברות חמים מאד ואם רוחות ממין העשנים הפועלים באויר אותות מבהילות (קאנון א ג ב ח). שזה המאכל מוליד ליחות עבות לא יוכיל (?)[2] הקטב לנגדו ויהיה בו תמורת מה שנחק לאיברים ור"ל בקטב אוירים חמים מאד (רמ"ע ספרוט, עין כל, פרוש קאנוי, כ"י ביהמ"ד שכטר, דף 127). וקטב מרירי הוא עפוש האויר (ר"י אבוהב, נהר פישון, כד.). ביום מפני קטב מרירי ובלילה מפני אגרת בת מחלת (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר עז). — ובהשאלה: על כן לא טוב לרוזנים לבחון אמרי מרי נפש כי קטב תוגתם ישכרם לרגעים (מנחם, אגרת לרב חסדאי, תשו' תלמידי מנחם, XXV). — ואמר הפיטן: פיגע צהרים בחנני פדני מקטב ישוד ועונני (ר"א קליר, אדפק בצהרים, Elbog., Stud., עמ' 120). חכמה הונבעה כמעיין אשל רטוב חנות בשקט וסער[1] קטב מלקטוב (מחז' ויטרי תלז). אשישת שלוחתו בקטב תלה אשישות להניץ בתיחות קירזולה (תוס' סוכה לו:, ד"ה מקורזלות; אבישת, קונטי הפיוט' י, 4). קדרות היום בנקשה קטב בענן מקדשה (יהודה בר' מנחם, למרת רכן, יול' שמחת תורה, מחז' איטלי ב, קפט:) טרם נגוע בי חצי שנוניך נגעו בקטב לידידי ולבחירי (שמשי הלא ערבה, קינ' על מתים, סדור ארם צובה, תשעו:). — ואמר המשורר: ויום קטב אשר יפיל כפירים עלי ערש דוי טרם חיותו וכו' (ר"ש הנגיד, הכרמל הזמן, ברודי, 56). פדני מידי קטב מרירי ושית רודפי ביום זה לי תמורה (הוא, אלוה עז, שם, 132). והוא לא חי וגם לא מת ודמו יֵשׁוּ מרפא למו קטב מררים (ר"י הלוי, ווה לפורו, דיואן ב, 201). — ואמר המליץ: כי רבים חללים הפילה דאגה וקטב ישוד רוח נכאה (ב"ז, ב"ם ל כו). ויצא זמרי וכו' כשטן היוצא ממעמקי שאול עם חבר מלאכי משחית, נגף קטב שוד שבר וכו' (מפו, אהבת ציון כח).

א. **קֹטֶב**[2], ש"ז, כנ' קָטְבְךָ, — כמו קֶטֶב: אהי דבריך מות אהי קָטָבְךָ[3] שאול נחם יסתר מעיני (הוש' יג יד). — ובספה"א: וינשכו בו כלבי עזי נפש ויאחזו בערפו ויפרפרהו ויהי קטבו שאול (אורי ויסעי, שער התשובה ו, למברג, ז:). מי יתן אפו מלכי ויהי קטבך שאול וכו' (שם יב, יט:). — ועי' קְטֹב.

ב. ***קֹטֶב**[4], קָטְבֵּי, קוטבי, ש"ז, — גת זיתים קטנה:

אהרים, וזהו מקטב ישוד צהרים שהם ליסטים וכו', ע"כ.
ואמנם מן המקומות שבמקרא נראית המלה קרובה אל רשף, הבא אף במשמ' חֵץ, אף חצי הדבר (השוה רשפי קשת, ואת שם האל רשפחץ בכתבות כנעניות). ועפ"י הצרוף מחץ יעוף יומם מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים אפשר לבאר כך גם קטב, והרי אף מרירי נתן להתפרש כלשון ירית חצים עפ"י הכתוב: וימררהו ורבו וישטמהו בעלי חצים (בראש' מט כג). והנה בא בערב' קְטְבַּה[a] במשמ' חֵץ (עי' בדגמאות המובאות מפי עדים שונים בלשאן אלערב), ועל כן נראה שזאת, חֵץ הַדֶּבֶר, היא משמעותה הראשונה של המלה, ועי' רֶשֶׁף, הערה.]

[1] [ובארמ' שבתו"מ: תרי קטבי הוה, חד מקמי טיהרא וחד מבתר טיהרא (פסח' קיא:) ופרש הערוך רוחות וכו' שהם קוטבים וחוטבים האדם וכו'.]

[2] [ואולי צ"ל: יוביל.]

[a] قطبة

[1] [כצ"ל ונדפס: וסעד.]

[2] [עי' קֶטֶב, הערה.]

[3] [עקרו להיות בקמצות הקוף ובשבא תחת הטית ע"ם בברחך מפני עשו (הקדמה ל, 197).]

[4] [עי' בהערות שאחר זו לגרסאות השונות במקורות, ולפיהן לא מן הנמנע הוא שיש כוון מלת

ואין עושין זיתים בבד ובקוטב[1]) אבל כותש הוא ומכנים לבודידה (שביע׳ ח ו). אין עושין זיתים בבד ובקוטבי ורבותינו התירו לעשות בקוטבי (ירוש׳ שם שם). — ובסהמ״א: אחר שטוחנין הזיתים נסחטין בבית הבד בשביל הקוטב מאד ויצא השומן (ר״י בן מלכי לדק, שביע׳ ח ו). אבל כותש הוא ומכנים לתוך בד קטן ביותר וטוחן בבית הבד ובקוטב ומכנים לבד קטנה (רמב״ס, שמיטה ויובל ז כג).

ג. ״קֹטֶב[2]), ש״ז, — א) קצה משני קצות הסרן, קצה הציר שדבר מסתובב עליו, ובפרט קָטְבֵי הארץ, הנְקֻדות שבצפון ובדרום, Pol; pole: אמנם אמרו עמק צפון עמק דרום הוא רוחק השמאלי והימין, והמרחק השמאל הוא קוטב השמאלי וכו׳ ומרחק הימין הוא מה שיהיה בארץ בצד הקוטב הימיני וכו׳ ומרחקו מזולת הקוטבים צ׳ צ׳ חלק מרחק א׳ וכו׳ כי אמתות הקוטבים בגלגל אינם מושגות רק בקדום, ובארץ לא נוכל לעמוד במקום ממנה יהיה העלות הקוטב בו צ׳ ויהיה אותו המקום א׳ מן הקוטבים (פרוש ס׳ יצירה לאבוסהל בן תמים, לג). ושתי נקודות מגבילות הקוטר נקראים קוטבים (ראב״ח הנשיא, אספירא שער א). ונסמך הגלגל הזה על שתי נקודות מובנות בלב שאין זזות ממקומן, האחת בקצה דרום והשניה בקצה צפון והן נקראות קטבי המהלך הכללי וכו׳ (הוא, צורת הארץ א). וכלן נעגלות על מרכז אחד שהוא בו נקרא קטב הצפון (שם שם). והקוטבים הם שתי נקודות אשר על שתי קצות הבריח (הוא, ס׳ העבור, שער ב, 9). ונשא אותם אל קוטב הצפון או אל קוטב הדרום ואמר להם השמש הנה הקבילוה תראו אותה (ר״י א״ה, כוזרי ד יא). והגלגלים ההם כלם על קטבים[1]) אחרים (ר״ש א״ת, מו״נ ב יא). וכשתרצה לדעת כח הנקודה ויתרונה על הקו במותשים הכט נקודת הכל והקוטבים אשר באמצעיות והתכליות (רש״ט פלקירא, המבקש, עז). כשתהי׳ נקודת הזויות ההיא קוטב הקשת הנפרשת (ר״י הישראלי, יסוד עולם א מג, יד:). והעגולה הגדולה העוברת על אמצע הגלגל השמיני הזה החקוקה בו ממערב למזרח והוא שקוטבי׳ הם קוטביו וחולקת אותו לפי כן ואת כל א׳ ממזלותיו לבי חצאין היא שאקרא אותה בכל מקום מהס׳ הזה חגורת המזלות (שם ב א, יט.). והוא נסמך במרוצתו זאת על בי קוטביו שהאחד מהן הוא קבוע בו בקצה ימין העולם והשני בקצה שמאלו ויקראו קוטבי העולם (שם שם, יט:). שתנועת כל א׳ מגלגלי צבא השמים ומרוצתו העצמית כלומר הנמצאת לו סביב מרכזו ועל שני קוטביו ובריחו הוא שוה לעולם בלי חילוף (שם ג א, לח:). ובקצתם ימצא מספר רב מהככבים קצתם באמצע הגלגל וקצתם אצל הקטבים (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ה ג). שהקוטב הצפוני הוא יותר נכבד מהדרומי (שם ו א ט). נמצא שיש מקוטב הדרומי לקוטב הצפוני מאה ושמונים מעלות (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ב 3). כאשר תעיין ענין הריחיים תמצא המתנועע אשר לא יוכל להגיע הוא החטה אשר תהיה קמח ויניעה האבן ויניע האבן הקוטב ויניע הקוטב האסנייה הנצבת (אמו״ר לראב״ד א ה, 19). שני הקטבים והבריח והעגולה הגדולה אשר מרחקה משני הקטבים מרחק אחד כולן מקרה לעגולה מצד שהיא מתנועעת (שם ב 7 ג, 59). ועגול בו״ד וכו׳ העובר על קטביו (כלי האוסק לר׳

שאולה מלשון אחרת. ואשר למשמ׳ המלה, אלה דברי הערוך: משימין עץ גדול הכבד על הזיתים שבבית הבד ונקרא קטב ובראשו תלוי אבן גדול, פ״א קפיפות שעוצרין בהן הזתים, ע״כ. והרמב״ם למשנה: וקוטב הוא גת קטן לזיתים, ע״כ. והראב״ד לספרא (הול׳ ויס, צהל פרשה א) מפרש: בד הוא הקורה, קוטבי הוא האבן הגדולה שממעכת את הקורה, ע״כ.]

1) [כך בדפוסי המשנה ובבבלי; בכ״י מינכן ובירוש׳ קוטבי, ועי׳ ד״ס. ובתוספתי קינבי, נ״א קתבי (שביע׳ ו כז), קתבו (טהר׳ י יב).]

2) [כשמוש זה שאולה המלה מן הערב׳ קֻטב a), ואלה דברי ראב״ח הנשיא (ס׳ העבור שער ב, עמ׳ 9): והרקיע נסמך בהקפתו זו על שתי נקודות, האחת בקצה צפון ונקראת בלשון ערבי קוטב צפון והשנית בקצה דרום ונקראת קוטב דרום וכו׳, ע״כ. ועי׳ גם בפרוש המלות הזרות לר״ש א״ת בסוף מו״נ, ערך קוטב. אך אפשר, שגם קֶטֶב וא. קֶטֶב שבמקרא עקרו חִץ, עֹקֶץ, בקרבה אל משמ׳ המלה השאולה.]

a) قطب

1) [ר״י חריזי מתרגם: מסמרים.]

יהודה בן וירגה, כ"י בריטי מוז', דף 24). ומי שיראה תנועת האבן המגניטס על נקודת הקוטב הצפוני וכו' (ר"י אברבנאל, מפעלי אלה' ג ג). הנקודה הצפונית בהחלט הוא הקוטב (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה ד, יג.). אנחנו נראה מקומות מוגבלים לקוטבים (שם שם). והקול נשמע גם על היושבים אצל הקטב ההוא שיארכו להם קצת ימים ולילות עד חדש וחדשים (הנ"ל, קול יהודה לכוזרי ב כ).—ואמר המשורר: יהי לבי כקטב הצפוני לך קים ונפשי לך מכורה (עמנוי, מחב' ח, 57). ברום שחק זמן מורי ורבי והמה סובבים על חוג קטבי (אולר נהמד, ענ). תנו קול רקיעים ונודו מניעים וחרדו קטבים במרום נמועים (שלמה בונאפיד, תנו קול, דברי חכמים, פו). — ואמר המליץ: ובי נקודות הקצוות וכו' יקראו צירי או קטבי הארץ (ר"ש בלוך, שבילי עולם ג, דבר אל הקורא, ז). — ב) בהשאלה לדברים מפשטים, קֹטֶב הדבר, הַקֹּטֶב שעליו יסב הדבר וכדו', עקרו ומרכזו: כי ראוי והגון הוא שיסוב כל ספר שיכתב על קוטב' התורה הקדושה (יוסיפון, גינצבורג, כד). שלקחתי קטבי דבריהם וסבבתי עליהם אופן העיון (ר"י א"ס, או"ד א, והדעה האמיתית). ובדין אם כן שיהיה המצווה המוזהר הגמול הענוש כי הוא קטב העולם ומכונתו (שם ד א). מה שקבלת מן החכמים בשם הנביאים משרשי הדת וקטבי המעשים (הנ"ל, חו"ה הקד'). לגלות מה שהוא תקוע בשכל הצלול משרשי דתנו וטמון בנפשותינו מקטבי תורתנו (שם שם). ועל כן נוסדו התורות על קטבי היחול והרהות (שם, עבוד' האלה' ג). והחריצות היא תנועת האדם ויהיה בתיקון כלי הנשימה אשר הם קוטב הוש הריח (הנ"ל, תקון מדה"נ לרשב"ג, עז). וכבר ידעת מפתיחת מאמרי זה שקטבו אמנם יסוב על באור מה שאפשר להבינו ממעשה בראשית (ר"ם א"ת, מו"נ ב ג). שכונת התורה כולה וקטבה אשר עליו תסוב הוא שהשם ית' היה נמצא וכו' (פרוש התורה לר' עמנואל מרומא, Merx, Archiv, עמ' 365). ונאמר שפנת התורה והקוטב אשר עליה תסוב הוא שבכאן דברים אפשריים (רלב"ג, מלחמ' ה' ג ו). על כן ראיתי אני וכו' להעלות על ספר השרשים והפנות אֲשֶׁר עֲלֵיהֶם תִּשָּׁעֵן התורה בכללה והקטבים אשר עליהם תסב (ר"ח קרשקש, אור ה', הקדמה). והנה רוב דברי ריבותיו והתנצלותיו מקיפים וסובבים על שני קטבים (מנחת קנאות, קופמן, 6). ענין ספר איוב נורא מאד מעשהו להיות סובב על קוטב הקירות נוראות (ר' אברהם פריצול, הקד' פרוש איוב). וזאת היא האמונה האמתית וקוטב האמת אשר בו יתקיימו עקרי התורה האלהית (ר' אברהם ביבאגו, דרך אמונה א א). וטענות החכם והנמשכים אחריו על זה הדעת בנויות על שני קטבים (שם ג ג). הקוטב אשר עָליו יסובו כל דבריך (ר"י אברבנאל, לך לך, ויאמר אברם). לא השמיטה התורה זכרו עם חיות קוטבה אשר עליה תסוב אמונת המופתים (הנ"ל, מפעל' אלה' י ט). שעל שני הקוטבים האלה שזכר באשר לא ידעוך ובי אכל את יעקב סובב המזמור הזה כלו (הנ"ל, זבח פסח על הגדה, בסוף המאמר). ד' דרכים בחר לו להכין לבם ולעורר חפצם ועל קוטב הד' דרכים סובב סובב בכל ההקדמה ההיא (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה יב). כאשר אחזתי בקוטבי דבריהם וסבבתי עליהם אופן העיון דרך אמונה בחרתי לי ברופא סילביו"ס (טוביה כץ, מעשה טוביה, משמרת הבית, הקדמה, קיב). דרושי החכמה רבים סובבים על כמה קוטבים (רמח"ל, פתחי חכמה ב, יט.). שמדרשים רבים כהנה וכהנה כולם סובבים על זה הקוטב (ר"ש פפנהיים, יריעות שלמה א, הקד', ע:).

קֶטֶב [1], ש"ז, — כמו א. קֹטֶב, נגף וכליון: והתבונן בטרם יבוא יום קטוב ותהיה כעץ רענן רטוב (דונש, תשו' על מנחם, עמ' 8). וזאת תורת הקנאות מאת העורכים משאות להציל את נפשותם מקטוב (ר' מאיר הלוי, כתאב אלרסאיל, קז). והוא הכיר ממראה עינינו צפוני רעיונינו ושמע קצת הגיונינו אך במתק

[1]) [כנראה עפ"י קָטָבְךָ (הוש' יג 7) שגזרוהו מן קֶטֶב.

ובספרות הרפואה השתמשו במלה קטוב כשם למחלת רוח: ולפעמים יהיה לחליי המות כמו השרסם החם והבלבול הנקרא קטוב (קאנון ג יג ב יא). אבל אין זו מלה עברית אלא צורת מקור מן הערבי קטב [a] במשמ' זעף, קמט המצח (עי' ב. קָטַב). ואלה דברי בעל הקאנון: בזעיפה ונקרא בערבי קטוב וזה מין מין מלנכוניא רוב מה שיקרה זה החולי בחדש שבט וכו' (שם ג א ד י).]

[a]) قطب

האכילה קִבל הנזק והקטוב ולא דבר לנו מרע ועד טוב (ר״י חריזי, תחכי ג, 38). צורי ישמרך ממות וקטוב (ר״י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 28). במידי דאפסקא הלכתא לקולא בעל נפש יחמיר על עצמו ובזה ינצל מקטוב (פלא יועץ, סו.). וכדי להרבות מעלתה בשם נכבד קראו אותה חברת אליה הנביא זכור לטוב, בזכותה יציל ה׳ נפשנו מקטוב (הקדמת הספר הכותן אמרי שפר, סריד מעיר, 12).—ואמר הפיטן: צבאות פסו מלפניכם אל תקללום כי הרשים המה בקטוב (רקע״ג, אזהרות, קובץ מע״י גאו׳ ב, 43). הכין גן נעול לבלתי גן נעול רטוב ודבוק נאה הדביקני והעלנו מקטוב (ר׳ יצחק ב״ר ראובן, אזהרות, א׳ הבועות, קרובץ אהג׳יל). יה שפוט צרי בחמת וקטוב (סדר רב עמרם ב, ג:, סדר סליחות). דורשיך תשביע עדים בטוב מתאוים סליחה לחלצם מקטוב (דליס הכוכבים, מקדמה לפוסרות, אגרות סד״ל, 511). ואמר המשורר: אהבי נער הנה מה נעים ומה טוב, בל יומותם שמחה וכל מושבותיהם כגן רטב, בהתקשה חבלם יחד ובל יפחדו מקטב (ר״י הלוי, אהבי נער דיואן ב, 59). יפתח לו אוצרו הטוב ויצילהו מכל נזק ומקטוב (עזרא הבבלי, תוכחי מוסר ג, טו.). אין לנו טוב כי אם להשמר מקטוב (משל הקדמוני א, ו:). בא העני שהוא יצר טוב להציל נפשו מקטוב (שם ג, לו:). אם על המלך טוב ינצלו היום מקטוב אבל יאסרו בבית שביהם (שם ה, כג.). טרם הרים יולדו וכו׳ טמונה היתה תורה המצלת מקטוב (ר״י נג׳ארה, פזמ׳ כח, הוצ׳ מ״ל פדידלנדר). מנעי עיניך מבכיה כי לא תראי עוד עת קטוב (הוא, ישמח, עולת תמיד קכז). הגיע לה עת דודים ונמלטה מקטוב (שם קלג).

*קָטַד [1], פ״י, — כמו קָטַע, קָטַד את היד: חבל בה סימה את עינה קטה [2] את ידה שיבר את רגלה למי הוא משלם לה או לאביה (יכוסי כתוב׳ ד ח).

קָטוּם, עי׳ קָטַם.

---

[1] [מבטא מֻרשל במק׳ קָטַע, וכן קטא, קטה בארמ׳ שבתו״ם.]
[2] [כך בדפוס ויניציה וקרוטושין. בדפו׳ וילנא: קטע.]

*קִטּוּם, ש״ז, — שה״פ מן א. קִטֵּם, פעֻלת הקוֹטֵם, שבירת ביחוד שבירת בד, ענף וכדו׳: תרנגולין שנכנסו לגינה ושיברו את החליפין וקיטמו [1] את הירק משלם נזק שלם, סומכוס אומר על הקיטום [1] נזק שלם ועל השיבור חצי נזק (תוספתי ב״ק ב ה).

*קְטוּמָה, ש״נ, — מרבע שיש לו שתי צלעות מקבילות ושתים לֹא מקבילות, Trapez; trapèze; trapezoid: ונראית [2] הצורה הזאת קטומת הראש מפני שדמו אותה למשולש שנקטם הראש, ואם מוציא אתה צלעי הקטומה מנוכח הראש חוצה תמצאם נפגשים על נקודה אחת ותחזור הקטומה למשלש (רהב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשברת ב ג, 53). — קְטוּמַת ראשׁ שָׁוֶה, קטומה שצלעותיה שאינן מקבילות, שוות, קטומה שות שוקים: והצורה האחת וכו׳ היא צורה שיש לה ארבע צלעות ויש בה שתי צלעות נכוחיות ואינן שוות והשתים הנשארות הן שוות ואינן נכוחיות וכו׳ והצורה הזאת נקראת קטומת ראש שוה, וצלע וכו׳ הקצרה משתי צלעותיה הנכוחיות נקראת ראש הקטומה, וצלע וכו׳ הארוכה נקראת תושבת הקטומה (שם שם, 51). — קְטוּמַת הָראשׁ חֲלוּפָה, קטומה שצלעותיה הבלתי מקבילות אינן שוות ואינן מאֻנכות לבסיסים: התמונת השנית וכו׳ היא קטומה אשר יש בה שני קוים נכוחיים ואינן שוים והם הראש עם התושבת ושני קוים שאינם שוים ואין אחד מהם עמוד לֹא על התושבת ולא על הראש וכו׳ והצורה הזאת נקראת קטומת הראש חלופה, מפני ששתי צלעותיה אשר אינן נכוחיות אינן שוות (שם שם, 54).—חֲצִי קְטוּמָה, קטומה שאחת משוקיה מאֻנכה לבסיסה: התמונה השלישית קטומה אשר ראשה נכוחי לתושבתה ואחד מצלעותיה עמוד עליה, והתמונה הזאת נקראת חצי קטומה (שם שם, 56). — קְטוּמָה מִתְמוֹטֶטֶת, קטומה ששוקה נטויה בזוית קהה לבסיסה: התמונה הרביעית קטומה אשר ראשה נכוחי לתושבתה והצלע האחת נופלת על התושבת על זוית נרוחת וכו׳ והוא נקרא קטומה מתמוטטת (שם שם, 57).

---

[1] [בירושי (ב״ק ב ג): וקירטמו, הקירטום.]
[2] [כנראה צ״ל ונקראת.]

קָטוּעַ, עי' קטע.

***קִטּוּעַ**, ש"ז, — בהנדסה, שטח קָטוּעַ של העמודי החרוט וכדו': ובעמוד אם היה משוך לראשו וראשו חד או משוך לחציו ה(מ)קובה או לכל שהוא, מכין בסופו ו ב ק ט ו ע ו שהוא הקבוע הראש מוחלק זה מזה בשיעור הסוף וכו' (מסכת המדות ג, 52).

קָטוּף, עי' קָטַף.

א. ***קִטּוּף**, ש"ז, — כה"פ מן א. קָטַף, פְּעֻלַּת המקטף או הקוטף פרות: ולקט קצירך, לא לקט ק י ט ו ף (ספרא ויק, קדוש' פרק ג; חולי' קלז.). שאני חדש מתוך שלא התרת לו אלא על ידי ק י ט ו ף הוא זכור (רבה, פסח' יח.). — ובספה"א: לפי שהחדש לא הותר לו (לה)תעסק בו אלא בדרך משונה ואין קוצר אלא ב ק י ט ו ף וכיון שהוא עושה (מ)עשים משונה ממנהגו זכור הוא כי איסור יש בידו ואינו בא לאכל ממנו, (והקשה אביי תינח) התר קצירה שעל ידי ק י ט ו ף [1]) הוא וכו' (שו"ת הגאו' מן הגני', גינצבורג, 10). — *ובמשמ' פעֻלת העין הרעה הקוטפת וחוטפת את האדם: קשר שעושין לרפואות ק י ט ו ף עין רע שלא תשלוט (רש"י, שבת כז:, ד"ה הוורכת).

ב. ***קִטּוּף**, ש"ז, — פעֻלת המְקַטֵּף [2]) את העִסָּה ביין או בשמן: גמרה (של העסה) זה לישתה, וגמרה זה ק י ט ו פ ה, וגמרה זה הסיקה (ירוש' פסח' ג 7). — ובספה"א: וירבה ק י ט ו פ ו (של הלחם) בעת לישתו ואפייתו (ספר רפואות להרמב"ם, 8). ק י ט ו ף ביין ושמן עבידין טלמילש בהון בלילי קמאי קפדין (חור זרוע לרי"ל מוינה, הלכ' פסח' רכו). — ואמר הפיטן: ק ט ו ף העסה בהררה קמוצה, רצופה בראשיהם שלא חמצה (ר' טוב עלם, אמנה גדולה, קרוב' שבת הגדול).

ג. **קִטּוּף**, ש"ז, — פעֻלת הַמְקַטֵּף, המפסיק את קלוח היין הנצוק מן החבית [3]): ומאי מהני ק י ט ו ף דבתר הכי שמן החבית לקרקע הא כבר אתסר כל מה שבחבית, אלא פשיטא שאין ק י ט ו ף מועיל בגוי המערה (מהר"ם מרוטנבורג, שערי תשובה שכט). ק י ט ו ף הקילוח אינו אלא מעמיד היין במקומו בשעת ה ק י ט ו ף ואינו מחזיר לאחוריו (שו"ת חמדת ישראל ג קיח).

***קִטּוּר**, ש"ז, — שה"פ מן קִטֵּר, פְּעֻלַּת המקטר: אינו חייב אלא על דבר שיש בו מעשה כגון זיבוח ו ק י ט ו ר וניסוך וכו' (סנה' סג:). — ובספה"א: ועתר ענן הקטרת, תמור ק ט ו ר ענן הקטורת (רש"י, יחזק' ח יא). נפתי מִשְׁכָּבִי וכו' ודונש פי' לשון ק ט ו ר (הוא, משלי ז יז).

קְטוּרָה, ש"נ, — כמו קְטֹרֶת: ישימו קְטוּרָה באפך וכליל על מזבחך (דברי' לג י). — ובספה"א: נשמתו הטהורה תהא צרורה בכם יוצר אורה ולנו כפרה בקרבן ו ק ט ו ר ה (מלבה משכת ח"ו, וכסטין, Inschr.I, עמ' 242).

א. ***קטט** [1]), ממנו *קָטַט, *קֶטֶט, *קְטָטָה.

ב. ***קטט** [2]), ממנו אולי *קִטְקֵט.

***קָטַט**, קַט, פ"ע, — כמו הִתְקוֹטֵט, עשה ריב וקטטה, ואמר הפיטן: ק ט ושן חרק ונאצות שרק (ר"א קליר, אז קולך, קרובי' זכור).

— הִתפ', *הִתְקוֹטֵט [3]), עי' קוט.

א. ***קֶטֶט**, ש"ז, — ריב, מריבה: שלום אומר אל יברא (האדם) דכוליה ק ט ט [4]) (ר' סימון, מד"ר ברא"ש ח, הוצ' תיאודור). ובספה"א: ובפרט ש ה ק ט ט ההוא הוא ענין המכם (שו"ת מהרש"ל, תשו' ז). קהלתנו היא ת"ל כעת נחלת ישראל הנשארה ובמעט אבדנוה

---

[1]) [בתלמוד (פסח' יג.): תינה בשעת קטיפה.]

[2]) [עי' ב. קָטַף, הערה.]

[3]) [עפ"י לשון הגמ' בארמ': דקא מקטיף קטופי (ע"ז ע"ב:), ופרש רש"י (שם): שיפסוק ראש העליון של נצוק קודם שיגיע ראש התחתון לכלי הנכרי, ואי נגע מקמי דליפסוק ראש העליון תו לא מהני קיטוף דאיתסר לה בנצוק, ע"כ.]

---

[1]) [אמנם ספק הוא אם היה שרש כזה בתקופה הקדומה. כי את הצורות שבמקורות הקדומים יש להבין אולי מן ק נ ט, ועי' קְטָטָה, הערה.]

[2]) [אך עי' קִטְקֵט, הערה.]

[3]) [עפ"י הִתְקוֹטֵט שבמקרא, שהוא אמנם מן קוט, עי' שם.]

[4]) [כדפוסי: ק ט ט ה.]

ה"ו בסבת זה הקטט אשר בינינו האמת היתה נעדרת (שו"ת רמ"א יח). ומרדכי השיב מצד בתו שכולו שקר רק שהיה לו קטט עמו בעבור ממון וע"י זה והגלגל הריב ביניהם (שם יב). לפעמים שאינן יכולין להשוו' ביו' ו' מחמ' איזו' קטט וממשיכין עד הלילי שעושין החופה והקידושין בליל שבת וכו' (לבוש או"ח שלט ד). נתאלמן וחושש לישא אשה והיא בת בנים שמא ירבה ריב וקטט בתוך ביתו שתתקוטט עם בניו וכו' הרשות בידו וכו' אבל אם לא ימצא אשה כזאת מדאגתו על הקטט אינו רשאי למנוע מלישא אשה (שם אה"ע א ח). ואם נשותיה' גרמו הגירושי' שהם התחילו את הקטט והקניטו אותו וכו' (שם שם יב ד). כדי שלא יבא לידי קטט ומחלוקת עמהם (שם חו"מ רמ"ב א). ורוצה לעשות סדר צוואה בעודו בריא כדי שלא יבאו יורשיו אחריו לידי ריב וקטט (שם שם רנז ז). להזהר שלא להיות קטט ועצבון עמה (עם האשה) בשעת תשמיש (חמדת הימים א ט, סו.). מחמת הקטט נתפרדה החבילה ובאותו מעמד הסכימה הכלה לישא לאיש אחר (סדרי טהרה, הלכ' נדה, בשם הלבוש). בדי להשקיט מביניהם ריב וקטט (שו"ת בנימין זאב שב). —ואמר הפיטן: רצנו רוע הרגל רשענו צדק מעגל קשרנו אהב הדגל, קלקלנו קטט גלגל (רש"י ?, לך ה' הצדקה, סליחי' מנחה יוה"כ). תרעומות הטלתי שקר טפלתי רב זוללתי קטט עוללתי צפונות גלתי (שמשון בכרך, אלי צורלי, בשו"ת חות יאיר אחרי סי' רלח).

ב. **קֶטֶט**, ש"ז, — שה"פ כאלו מן קוט, בחילה: הקדחת החדה היבישה שחפת השלישייה קטט הנפש והקיא והילוך מיעים (אסף הרופא, 128 :).

א. ***קְטָטָה**[1], ש"נ, — כמו א. קֶטֶט: האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים וכו' שלום בינו לבינה ומלחמה בעולם, קטטה בינו לבינה ומלחמה בעולם ובאתה ואמרה מת בעלי אינה נאמנת (יבמו טו א). שאם היה הוא ילד והיא זקנה, הוא זקן והיא ילדה, ועמד ואמר שישאנה לו, אומרים לו כלך אצל כמותך, למה לך להכנים קטטה לביתך (ספרי דברי רל). אי זו היא קטטה וכו' קידשתני וגירשתני אלא שלא נתתה לי את כתובתי (ר' נח, ירוש' יבמי טו א). הרי אשתו אינו יכול לשנותה למלאכה אחרת ואת אמר מציאתה שלו, א"ר יוחנן טעם אחר יש באשה, מהו טעם אחר באשה, א"ר חגיי מפני קטטה (שם כתוב' ו א). לא היו ימים מועטים עד שנפלה קטטה בין אשתו של אותו חסיד ובין אמה של אותה ריבה (ברכ' יח :). וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו, על עסקי משפחותיו, עדיין עושין אותה בקטטה (רשב"ג, בבת קל.). לימים נפלה קטטה ביניהם, זה הרג את אביו וכו' (פסיק' רב', יי הדברות פ' קמייתא, קז :). אם היתה קטטה בין אדם לחבירו כיצד מתכפר לו ביום הכפורים (שם, מדרש הרכינו, קסד :). יביא עשרה בני אדם ויעמידם שורה ויאמר לפניהם, קטטה היתה ביני ובין פלוני וביקשתי ממנו לפייסו ולא רצה לקבל (ר' שמואל בר נחמן, שם שם, קסה.). — ובסהמ"א: דאי מפייסה בהדיה בקטטות שביניהם (רש"י, גיט' יח :, ד"ה דאי). אחרית כל קטטה חרטה ואחרית כל ענוה שלום (ר"י א"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער הענוה, 11). איש ואשתו שעשו קטטה ואחד יודע שמא ישמעו לו וישלמו ביניהם (ספר חסידים החמשלט). בפרטים המתחדשים בעולם מקטטות ודברי ריבות בין אדם לחברו (ר"י אלבו, עקרים א יא). זורע גאוה וקטטה יקצר דאגה וחרטה (מובא ב: Zunz, Ges. Schriften III, עמ' 263).

ב. **קְטָטָה**, ש"נ, — כמו ב. קֶטֶט: ויוודע רפיון בגוף וכמו לבת הנמלים בכל הגוף וקטטה ופלצות וקרה בכל הגוף (אסף הרופא, 43.).

קְטִימָה, ש"נ, — שה"פ מן א. קָטַם, פעֻלת הקוטם, שבירה, ביחוד שבירת ענף וכדו': אבל אילן קשה הוא ובין השמשות לשמא יעלה ויתלוש לא חיישינן אבל לקטימת קנה ודאי היא איידי דרכיכא מיקטמא ולאו שבות הוא אלא מלאכה דמחייב משום קוצר (רש"י, עירובי לד :, ד"ה גזירה). מוללו בין אצבעותיו כדי להוציא ריחו או קוטמו שיהא מקום הקטימה לח ונותן ריח (הוא, ביצ' כג., ד"ה מאי שנא). דקטימה תיקון כלאחר יד הוא (אור זרוע לר"י מוינה, הלכ' יו"ט, סי' שכב). שהרי אינו רוצה לעשות ממנו כלי דומה לקטימת

---

[1]) [אולי בעקר קְטָטָה במקום קנטטה מן קִנְטֵט.]

קיסם וכו׳ שכל שאינו קוטמו לחצוץ בו שניו אע״פ שראוי לכך בקטימתו פטור (מגיד משנה על הרמב״ם, שבת יב ג). קיסם שאינו אוכל בהמה אפילו ליטלו בלא קטימה ולחצות בו שיניו אסור (לבוש, או״ח תקיע ז). — ומצבו של הענף או העלה הנקטם: ולפיכך יש להחמיר ולפסול בקטימת עליו (של ההדס), אלא שיש אומרים שאינו נפסל בקטימת עליו האמצעיים שלו בִלבד אלא שנקטמו רוב עלין שלו וכו׳ ולפיכך יש לפסול בקטימת ראשו בכל שהוא (ר״נ על הרי״ף סוכ׳ כלה פרק ג, ד״ה נקטם).

קְטִינָה [1], ש״נ,—קְטִינַת אדמה, שטח קרקע.

קְטִיעָה, ש״נ,—שה״פ מן קָטַע, פעֻלת הקוטע והכורת, כריתה: דכיון דקודם קטיעה היה שוקו מעל רגלו, אחר קטיעה נמי קרינא מעל רגלו (תוס׳ יבמ׳ קג., ד״ה מאן). מותר לסוכו (את האילן) בשמן במקום הקטיעה כדי שלא ימות (לבוש, או״ח תקלז יב).

קָטִיף [2], ש״ז, — א) כמו א. קְטִיפָה, — ב) עונת קטיפת הפרות וביחוד פרי הדר, תפוחי זהב וכדו׳, נוהג בִדבור ובספרות בארץ־ישראל.

א. ***קְטִיפָה**, ש״נ,—שה״פ מן קָטַף, פעֻלת הקוטף פְּרִי, פרח וכדו׳, כמו א. קְטוּף: תינח בשעת קטיפה (זכ׳ר הוא את אסור החדש), טחינה והרקדה מאי איכא למימר (אביי, פסח׳ יח.). — ואמר המליץ: תחת ממשלת ביי״א נציב הפחה מטריפאלי אשר לא ישב שמה רק פ״א בשנה אחר קטיפת הכרכום (ר״ש בלוך, שבילי עולם ב, ה).

ב. ***קְטִיפָה**, ש״נ, — מין מעטה עשוי מארג משי רך [3]: קטיפות [4] אינן חייבות

---

[1] [חדש המחבר (עי׳ ערך אֲדָמָה, עמ׳ 68) עפ״י הארמ׳ שבתו״מ: שמו דקלא אגב קטינא דארעא (ב״ק כט.).]

[2] [כדגמת בָּצִיר, קָצִיר וכדו׳.]

[3] [כנראה זאת בעקר משמ׳ המלה, ולפי זה שאולה המלה גם במשמ׳ זו מן הערב׳ קטיפה a), שפרושה גם מעטה וגם ארג המשי הרך.]

[4] [בדפו״ר: קטופות.]

a) قطيفة

בציצית (מדרש ספר וידבר בפניס אחרים של ויִשלחו. מובא בערוך ערך קטף). — ובמשמ׳ ארג משי בעל שערות רכות, Sammet; velours velvet, נוהג בדבור ובספרות העברית החדשה.

קטל [1], ממנו קָטַל, קֶטֶל, קַטְלָן [2].

קָטַל, פ״י, תִּקְטֹל, יִקְטָל־, יִקְטְלֵנִי,—הָרַג, הֵמִית, töten; tuer; to kill: אם תִּקְטֹל אלוה רשע ואנשי דמים סורו מני (תהל׳ קלט יט). הן יִקְטְלֵנִי לא איחל אך דרכי אל פניו אוכיח (איו׳ יג יה). לאור יקום רוצח יִקְטָל עני ואביון ובלילה יהי כגנב (שם כד יד). —ואמר הפיטן: שקד עליהם בליל שמורים וקטל למענם בכורים (אות זה החדש, יוצ׳ שבת החדש). — ואמר המשורר: לבשו חניתם ובאו בגבול יהירים וקטלו (ר״ש הנגיד, חיים בלא ריש, בן תהלים קו, ששון, פא). אשר מדד המון צריו הרוג וקטול מלא חבל (רמב״ע, תרשיש א, 14). — ובינ׳ פָעוּ׳, קָטוּל, הָרוּג, ואמר המשורר: ואדירים נתונים עלי ארצות ברשיונו, וברצונו קטולים (ר״ש הנגיד, הלא תעש, בכודי, 144). בפיו חיו קצתם ומקצתם ברציונו קטולים (שם שם, 152). והיו לי לביאיו כשיות וגם נפלו לאותותי קטולות (רשב״ג, תהלת אל, שירי שלמה, דוקס, 73).

---

[1] [שרש זה אינו באשור׳ ובאוגרית׳, וכנראה אף בעבר׳ שבמקרא שאול הוא מארמ׳. כי מארבעה המקומות שבמקרא שלשה הם בס׳ איוב ובמזמור קלט שבתהלים, שמקורם היה כנראה בארמ׳. לעמת זאת מצוי השרש מאד בארמ׳ (בכתבות קדומות אף בכתיב כטל), ובערב׳ b) וכוש׳ בכתיב קתל. ובסור׳ בא קטל אף במשמ׳ קטע וכרת עצים (שאמנם גלדקה WZKM 12, עמ׳ 358; ZA 19, עמ׳ 156, ראה בה שרש אחר) וכן גם בארמ׳ שבתו״מ (קטיל קני באגמא, שבת לה.). אך הואיל ואין השרש בשפות השמיות הקדומות ביותר, אפשר שיש לראות בו התפתחות של קט(ע) ל, כָּרַת אֶת, כדגמת נתל (יִתֵּן) בסור׳ במקו׳ נתן ל, ועוד. לפי זה יש לראות בצורה המקורית קטל ולא קתל כבערב׳.]

[2] [המלים קַטְלָא, קַטְלָה (מרומ׳ catella) קטלית (אהל׳ א ח, מן היונ׳ κοτύλη) אינן עבריות במקורן. ועפ״י המשנה באהל׳ כתב הפיטן: כמו שלשה בקוטליהם (ר״א קליר, ואתה אזון, קדשת מוס׳ ר״ה). ועי׳ קרוים, Lehnw. II, עמ׳ 526.]

b) قتل

—נִפע׳, *נִקְטַל, — נהרג, ואמר הפיטן: וגדליה בר״ה נ ק ט ל, לכן בו ביום הצום כטל (דרך עוזיס, לז.). שה אובד בקש על שמך נ ק ט ל ושארית יעקב בתוך עמים כטל (סדר על, אמור לבבך, הגדה מלויה ומנקדה, כ״י בריטי׳ מוז׳).

—פִעֵ׳, *קִטֵּל,—כמו קל, בחזוק הפעלה, ואמר הפיטן: זדים אשר ק י ט ל בדן ובחובה חרד פן ייחשב לו חובה (ינאי, אב ליבו, קרובי׳ ברא׳, זואי׳, כג). ובדתה מלוכת ליהודה, חלוש ו ק ט ל צרי יהודה (הוא, אסיו נקראו, שם שם, כד).

—פֻעַ׳, בינ׳ *מְקֻטָּל, — מי שקטלו אותו, הרוג, ואמר הפיטן: לא בנו נוסעי קדם משאון ה מ ק ט ל, להקו ויזמו עלות לדק חמנטל (סדר על פסח, קרובץ ארג״יל).

קֶטֶל, *ש״ז, קִטְלָ, — הֶרֶג, הֲרֵגָה: וחתו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו מִקָּטֶל (עבד׳ א ט).

—ואמר הפיטן: כסול ושחול הנשאר מ ק ט ל לא למרגוע נד ומטלטל (סלמה הבבלי, אין כמדה, סליחי יום ג). — *שְׂדֵה קֶטֶל, מקום הַקְרָב, נהוג בדבור ובספרות.

קַטְלָן, *ש״ז, נק׳ קַטְלָנִית,—אשה קַטְלָנִית, שגרמה למות בעליה: ואע״פ שמתו ב׳ בעליה תנשא לשלישי ולא אמרינן הוחקה זו ק ט ל נ י ת שהנושאה מת (רש״י, יבמ׳ כו., ד״ה קס״ד).

א. ***קטם** [1]). ממנו *קִטּוּם, *קְטוּמָה, *קְטִימָה, א. *קָטַם.

ב. ***קטם** [2]), ממנו ב. *קָטַם, *קֶטֶם, *קְטָמִית.

א. ***קָטַם,** פ״י, — קָטַם ענף הצמח וכדו׳, שבר וקטף אותו: מטלטלין עצי בשמים להניף ולהריח בהן לחולה מוללו ומריח בו, ולא י ק ט מ נ ו להריח בו, ואם ק ט מ ו הרי זה פטור, ולא י ק ט מ נ ו לחצות בו שיניו ולפתוח בו דלת, ואם ק ט מ ו הרי זה חייב מפני שהוא כמתקן (תוספת׳ שבת ה ט–י). התולש כנף מן העוף, ה ק ו ט מ ו והמורטו חייב שתי חטאות (שם שם ט כ). חבילי אזוב והסיאה והקורנית אם הכניסו לעצים ולמאכל בחמה אוכל מהם בשבת ק ו ט ם ואוכל ובלבד שלא י ק ט ו ם בכלי (ר׳ יהודה, שם שם יד יב). נוטל הוא מן האבים שלפני בהמה בלבד שלא י ק ט מ נ ו לחצות בו שיניו, אם ק ט מ ו בשבת חייב חטאת (שם יו״ט ג יח). תולש חייב משום גוזז, ק ו ט ם חייב משום מחתך (ר׳ שמעון בן לקיש, שבת עד:). זמורה שהיא קשורה בטפיח ממלאין בה בשבת וכו׳ רב אשי אמר אפילו תימא בתלושה גזירת שמא י ק ט ו ם (שם קכה:). ק ט מ ה [1]) (הבהמה) נטיעה, רבי יוסי אומר, גוזרי גזירות שבירושלים אומרים נטיעה בת שנתה שתי כסף וכו׳ (ב״ק נח:). עשרה תנאין התנה יהושע, שיהו מרעין בחורשין ומלקטין עצים בשדותיהי וכו׳ וק ו ט מ י ם נטיעות [2]) בכ״מ חוץ מגרופיות של זית (ת״ר, שם פ:–פא.). — בינ׳ פָעוּ׳, קָטוּם: ר׳ ישמעאל אומר, שלשה הדסים ושתי ערבות לולב אחד ואתרוג אחד, אפילו שנים ק ט ו מ י ם ואחד אינו ק ט ו ם, רבי טרפון אומר, אפילו שלשתן ק ט ו מ י ם (סכה ג ד). בעון קומי ר׳ אבינא, יבשה ציציתו (של הלולב) מהו, מה בינו ל ק ט ו ם, אמר לון, זה הדור וזה אינו הדור (ירוש׳ שם ג א). — ובסהמ״א במשמ׳ קָצוּץ, abgestumpft tronquê ; truncated : ונראית הצורה הזאת ק ט ו מ ת הראש מפני שדמו אותה למשלש שנקטם הראש (ראב״ע, ספור המשיחה והתשבורת ב ג, 53). ועי׳ *קְטוּמָה. ואם לא יהיה ראש המצבה הזאת מגיע במיעוטו עד נקידה אבל יהיה תמונת ראשה כתמונת תושבתת אלא שהוא מעט ממנה בשיעורה, תהיה תמונה ומצבה מתמוטטת או נוטה ויש שקוראין לה מצבה ק ט ו מ ה (שם ד א).

—נִפעַ׳, *נִקְטַם [3]),—קֻטַּם אותו: לולב הגזול והיבש פסול וכו׳ נ ק ט ם ראשו, נפרצו עליו פסול (סכה ג א). — ובסהמ״א: ונראית הצורה הזאת קטומת

---

1) [מן הארמ׳ והסור׳ קטם, ובהרחבה קרטם, ובערבי׳ קטם a), ויש שהשרש בא בתרג׳ לעברי קטף (בתרגי הסורי יחזק׳ יז ד), הקרוב אליו. ואפשר שנולד השרש במק׳ קט(ע) מן וכדו׳. מצד אחר קרוב השרש גם אל גדם, גדע מן וכדו׳.]

2) [מן הארמ׳ קטמא, אפר, פיח, בערבי׳ קתאם b), אבק וכדו׳, ואין השרש מקורי בעבר׳.]

a) قطم b) قتام

---

1) [בכתובי׳ קה.: קיטמה, פִעְ׳.]

2) [ועי׳ גם ב. קָטַם.]

3) [בתוספת׳ (שבת ה ב) כתוב: ה נ ק ט מ י ן (נ״א הגדמין) טמאין ואין יוצאין בהן, ע״כ. אך השות במשנה (כלים טו ו): הבטנון והנקטמון והארים הרי אלו טמאים, ע״כ, והוא הנכתב גם אנקטמון, ובשלמות אונום קטמון, ביונ׳ ὄνος κατ᾽ ὦμον, חמור על השכם, ועי׳ קרוים .Lehnw, עמ׳ 75.]

הראש מפני שדמו אותה למשלש שנקטם הראש (כלצ״ח הנסיה, חבור המשיחה והתשבורת, ג ג, 53). ואין אתה יכול להגיע אל תשבורת הצורה הזאת אם אין אתה יודע קוטר העגול אשר נקטמת ממנו (שם שם ג ז, 65). ואתה מגיע אל תשבורות העקטימות הזאת בהוציאך את קוטר העגולה אשר היא נקטמת ממנה וכו׳ (שם שם, 67).

—פע׳, *קִטֵּם,—כמו קל: תרנוגלין שירדו לגינה ושיברו את החליפין וקיטמו את הירק משלם נזק שלם (תוספת׳ ב״ק ג ח). ועי׳ קִרְטֵם.

ג. *קָטַם, פ״י,—שֵׁם קֶטֶם, אבק או אפר על דבר: מזהמין את הנטיעות וכורכין אותן וקוטמין[1]) אותן ועושין להם בתים ומשקין אותן עד ראש השנה (שביע׳ ב ז). מן מה דתני הגורף צריך לחטט ביד, הדא אמרה עד שיגרוף כל צורכו והקוטם[2]) עד שיקטום כל צורכו, מן מה דתני מלבה עליה נעורת של פשתן, הדא אמרה אפי׳ לא קטם כל צורכו וכו׳ קטמה ונתלכת מהו וכו׳ (ירוש׳ שבת ג ה). — בינ׳ פעו׳, קָטוּם: כירה שהסיקוה בגפת ובעצים סומכין לה ואין מקיימין לה עד שתהא גרופה וקטומה, גחלים שעממו או שהדליקו עליהן נעורת של פשתן הרי הן כקטומות, שתי כירים המתאימות, אחת גרופה וקטומה ואחת שאינה גרופה וקטומה, מקיימין על גבי גרופה וקטומה ואין מקיימין על גבי שאינה גרופה ושאינה קטומה (תוספת׳ שם ג (ג) א—ג). תבשיל שנתבשל כל צורכו מותר לשהותו על גבי כירה שאינה קטומה (ר׳ זנן בר כהנא בשם רבנן, ירוש׳ שם א ט). חמין שהוחמו כל צורכן מותר להחזירן על גבי כירה שאינה קטומה (בשם ר׳ שמעון בר׳, שם שם). כירה שהסיקוה בקש ובגבבא מחזירין עליה תבשיל, בגפת ובעצים לא יחזור עד שיגרוף או עד שיתן את האפר אבל לשהות משהין אע״פ שאינו גרוף ואינו קטום (בבלי שם לז.). — ואמר הפיטן: רכבי ישראל ופרשיו ואביריו נמלקים כעופות וכחטאת ועולות בשרפות העורות והגופות ואפרן קטומות וגרופות (הגא יי׳ כוקס, מענה לשון).

*קֶטֶם[1]), קֶטֶם, ש״ז,—אפר, Asche; cendre; cinder: מכין אותו (את הנדון בבית דין של מעלה) ג׳ פולסאות של אור ועושין אותו קטם ומפזרין אותו בד׳ רוחות העולם וכו׳ ואחר כך מחזירין אותו ד׳ מלאכי השרת אחד אחד לכל רוח ורוח ומכניסין את קטמו מארבע רוחות העולם וכו׳ (מדרש א״ב דר״ע ב, ילינק ג, 38—39).

*קַטְמִית, ש״נ, — אבק, Staub; poussière; dust: אוכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה וכו׳ נתן בהם עפר וקטמיות, דברים שהן מעמידין פירות (רבי נחמיה, מד״ר בראשי׳ ט).

קטן[2]), ממנו *הִקְטִינָה, א. קָטֹן, א. קָטֹן, ב. קָטֹן, א. קֹטֶן, ב. ג. *קֹטֶן, א. ב. *קָטָן, *קַטְנוּת, *קְטַנְטַן, *קְטַנִּית.

א. קָטֹן[3]), ת״ז, נק׳ קְטַנָּה, מ״ר קְטַנִּים, קְטַנּוֹת, סמי׳ קְטַנֵּי, כנ׳ קְטַנָּם[4]), — מעט הכמות במדה,

---

1) [פי׳ מהר״י בן מלכי צדק: וקוטמין אותן, פי׳ באפר כדי שלא ייבשו מלשון אפר וקטם, ויש אומרים חותכין את הנופות היבישין מן האילן, ע״כ, בלוי׳ מן א. קָטַם. ובענין זה ר״ש. והרמב״ם הביא רק את הפרוש השני: וקוטמין, הוא לכרות קצתם כשיצטרך לזה.]

2) [שם אפר על הגחלים כדי לצננן.]

1) [מן הארמי׳ קטמא.]

2) [ברב השפות השמיות כגון אשור׳, ארמ׳, ערבי׳, משמש בעקר השרש צער—זער בחלופיו במשמ׳ (היה) קטן, כתאר וכפעל, ונשארו רק צורות בודדות כגון באשור׳ קַטְנוּ, כַּטְנוּ, קַטְנוּ, קַתְנוּ, קַתְנוּ במשמ׳ דק, צר, צעיר, קַתְנוּ, צעיר (בשנים), כַּתְנוּ, אכר זעיר, תושב, בערב׳ קַטִינ, משרת (כמו נער בעבר׳); בארמ׳ ובסורי׳ קטנותא, קוטנא, קטינא ועוד. אך גם בשבא׳ קטנ במשמ׳ קטן, ובכוש׳ כפעל, היה קטן וכדו׳.

ובמדקדקים העברים מימי הבינים היו שראו עקר השרש באותיות קט בלבד, ואלה דברי תלמידי מנחם בתשובתם לדונש: וכה אמר (מנחם) כי שרש נו״ן קטן והוציאה מן היסוד ובספרו כתוב במחברת קו״ף קטני עבה שלשתם יסוד אבל במחלקות קט אמר כי יתכן להיות קט הגורת קטן ולא גור כה, ע״כ. ועי׳ ב. קָטֹן.]

3) [עי׳ בהערה הקודמת.]

4) [עי׳ גם א. קָטֹן.]

לא גדול, klein; petit; little: לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וּקְטַנָּה לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וּקְטַנָּה (דבר' כה יג–יד). ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קְטַנָּה אשר קנה (ש"ב יב ג). עשי לי משם עגה קְטַנָּה (מ"א יז יג). הנה עב קְטַנָּה ככף איש עלה מים (שם יח מד). אחזו לנו שעלים שעלים קְטַנִּים מחבלים כרמים (שה"ש ב טו). — ומקום קָטָן: נעשה נא עלית קיר קְטַנָּה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה (מ"ב ד י). ומהעזרה הַקְּטַנָּה עד העזרה הגדולה ארבע אמות (יחזק' מג יד). עיר קְטַנָּה ואנשים בה מעט (קהל' ט יד).—ועל דברים מפשטים, שאלה קְטַנָּה: שאלה אחת קְטַנָּה אנכי שאלת מאתך אל תשיב את פני (מ"א ב כ).— קְטַנֵּי ארץ, רמשים קטנים שבארץ: ארבעה הם קְטַנֵּי ארץ והמה חכמים מחכמים הנמלים וכו' שפנים וכו' (משלי ל כד–כו). —ועל בני אדם, קטן במשמ' צעיר לימים, jung; jeune; young: יש לנו אב זקן וילד זקנים קָטָן (ברא' מד כ). ולמפיבשת בן קָטָן ושמו מיכא (ש"ב ט יב). והדד נער קָטָן (מ"א יא יז). ונערים קְטַנִּים יצאו מן העיר ויתקלסו בו (מ"ב ב כג). וארם יצאו גדודים וישבו מארץ ישראל נערה קְטַנָּה (שם ה ב). אחות לנו קְטַנָּה ושדים אין לה (שה"ש ח ח). — ובהשואה עם אחרים, הַבֵּן הַקָּטָן, הצעיר שבבנים אף אם אינו צעיר לימים מאד: וידע את אשר עשה לו בנו הַקָּטָן (ברא' ט כד). ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדל החמדות אשר אתה בבית ותלבש את יעקב בנה הַקָּטָן (שם כז טו). ויגד לרבקה את דברי עשו בנה הגדל ותשלח ותקרא את יעקב בנה הַקָּטָן (שם שם מב). וללבן שתי בנות שם הגדלה לאה ושם הַקְּטַנָּה רחל (שם כט טז). הלא אחותה הַקְּטַנָּה טובה ממנה תהי נא לך תחתיה (שפט' טו ב). ושם שתי בנתיו שם הבכירה מרב ושם הַקְּטַנָּה מיכל (ש"א יד מט). ויאמר שמואל אל ישי התמו הנערים ויאמר עוד שאר הַקָּטָן והנה רעה בצאן (שם טז יא). אליאב הבכור ומשנהו אבינדב והשלישי שמה ודוד הוא הַקָּטָן ושלשה הגדלים הלכו אחרי שאול (שם יז יג–יד). ואחותך הגדולה שמרון היא ובנותיה היושבת על שמאולך ואחותך הַקְּטַנָּה ממך היושבת מימינך סדם ובנותיה (יחזק' טז מו). וזכרת את דרכיך ונכלמת בקחתך את אחותיך הגדולות ממך אל הַקְּטַנּוֹת ממך (שם שם סא). ויפילו גם הם גורלות לעמת אחיהם בני אהרן לפני דויד המלך וצדוק ואחימלך וראשי האבות לכהנים וללוים אבות הראש לעמת אחיו הַקָּטָן (דהי"א כד לא). — וְקָטָן במשמ' לא חשוב, דל הערך: הלא בן ימיני אנכי מִקְּטַנֵּי שבטי ישראל ומשפחתי הצערה מכל משפחות שבטי בנימן (ש"א ט כא). ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הַקְּטַנִּים (מ"ב יח כד; ישע' לו ט). אלה מבני גד ראשי הצבא אחד למאה הַקָּטָן והגדול לאלף (דהי"א יב יד). — כַּגָּדוֹל כַּקָּטָן במשמ' הכל ללא יוצא מן הכלל, וכן מִגָּדוֹל ועד קָטָן, גְּדֹלִים וּקְטַנִּים וכדו': כי מִקְּטַנָּם ועד גדולם כלו בוצע בצע (ירמ' ו יג). ומתו גדלים וּקְטַנִּים בארץ הזאת לא יקברו וכו' (שם טז ו). כי כולם ידעו אותי לְמִקְּטַנָּם ועד גדולם (שם לא לג). ויקראו צום וילבשו שקים מגדולם ועד קְטַנָּם (יונה ג ה). יברך יראי יי' הַקְּטַנִּים עם הגדלים (תהל' קטו יג). עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה למגדול ועד קָטָן משתה שבעת ימים (אסתר א ה). וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן למגדול ועד קָטָן (שם שם כ). לתת לאחיהם במחלקות כגדול כַּקָּטָן (דהי"ב לא טו). ויעל המלך בית יי' וכל איש יהודה וישבי ירושלם והכהנים והלוים וכל העם מגדול ועד קָטָן (שם לד ל). וכל כלי בית האלהים הגדלים וְהַקְּטַנִּים ואצרות בית יי' ואצרות המלך ושריו הכל הביא בבל (שם לו יח). — חיות קטנות עם גדולות, כל מיני חיות: שם רמש ואין מספר חיות קְטַנּוֹת עם גדלות (תהל' קד כה). — קְטַנָּה או גדולה, איזה דבר שהוא: לא אוכל לעבר את פי יי' אלהי לעשות קְטַנָּה או גדולה (במד' כב יח). — יום קְטַנּוֹת, יום של דברים קטנים: כי מי בז ליום קְטַנּוֹת ושמחו וראו את האבן הבדיל ביד זרבבל (זכר' ד י). — ואמר בן סירא: אין קטן ומעט עמו ואין נפלא וחזק ממנו (ב"ס גני' לט כ). — *ובהשאלה, לב קטן במשמ' אדם בעל לב קטן, צר עין: ללב קטן לא נאוה עושר ולאיש רע עין למה זה חרוץ (שם יד ג). —וכתה"ס *במשמ' מעט: ראו בעיניכם כי קטן עמלתי והרבה מצאתי מנוחה (שם נא כז).—ובתו"מ: תורמין בצל קטן שלם ולא חצי בצל גדול (תרומ' ב ה). עיגולי דבילה הגדולים מעלין את הקטנים והקטנים מעלין את הגדולים (שם ד ח). נקורו

תאנים וענבים וקשואין והדלועין והאבטיחים והמלפפונות אפילו הם ככר אחד גדול ואחד קטן אחד תלוש ואחד מחובר כל שיש בה ליחה אסור (סס ח ו). כל שתחלתו אוכל וסופו אוכל וכו' קטן וגדול חייב (מעשר' א א). המקפה לתבשיל פטור לקדרה חייב מפני שהוא כבור קטן (סס ד א). המוציא וכו' שמן כדי לסוך אבר קטן וכו' (סבת ח). נייר מחוק כדי לכרוך על פי צלוחית קטנה של פלייטון (סס סס ג). קלף כדי לכתוב עליו פרשה קטנה שבתפילין שהיא שמע ישראל (סס סס ג). שעוה כדי ליתן על פי נקב קטן (סס סס ד). מי רגלים וכו' כדי לכבס בהן בגד קטן בסבכה (סס ט ה). מצינו שם קטן משם גדול, שם משמעון ושמואל, נח מנחור וכו' (רבי, סס יב ג). חוץ מן המליח הישן ודגים מלוחים קטנים (סס כב ב). ובלבד שלא יתכוון לעשות מנה גדולה כנגד קטנה (סס כב ב). אנשי עיר גדולה מהלכין את כל עיר קטנה' ואין אנשי עיר קטנה מהלכין את כל עיר גדולה, כיצד, מי שהיה בעיר גדולה ונתן את עירובו בעיר קטנה, בעיר קטנה ונתן את עירובו בעיר גדולה מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה (עירובי ה ח). גג גדול סמוך לקטן הגדול מותר והקטן אסור, חצר גדולה שנפרצה לקטנה גדולה מותרת וקטנה אסורה (סס ט ב). (מחצלת קנים) אחת קטנה ואחת גדולה עשאה לשכיבה מקבלת טומאה ואין מסככין בה, לסיכוך מסככין בה ואינה מקבלת טומאה (ר' אליעזר, סוכה א יא). אין בין במה גדולה לבמה קטנה אלא פסחים (מגי' א י). האיש שנולדו בו מומין אין כופין אותו להוציא אמר רשב"ג בד"א במומין הקטנים אבל במומין הגדולים כופין אותו להוציא (כתוב' ז ט). דג דגים שאיני טועם אסור בהן בין גדולים בין קטנים (נדר' ו ד). היה (שור) אחד גדול ואחד קטן, הניזק אומר גדול הזיק והמזיק אומר לא כי אלא קטן הזיק וכו' (ב"ק ג יא). היו לו שני עבדים אחד גדול ואחד קטן וכן שתי שדות אחת גדולה ואחת קטנה, הלוקח אומר גדול לקחתי והלה אומר איני יודע זכה בגדול, המוכר או' קטן מכרתי והלה או' איני יודע אין לו אלא קטן, זה אומר גדול וזה אומר קטן ישבע המוכר שהקטן מכר (ב"מ ח ד). היה (החלון) קטן לא יעשנו גדול (ב"ב ג ז). בית קטן שש על שמונה, גדול שמונה על עשר (סס ו ד). עיניו גדולות כשל עגל או קטנות כשל אווז, גופו גדול מאבריו או קטן מאבריו, חוטמו גדול מאבריו או קטן מאבריו, הצמם והצמע, איזהו צמע, שאזניו קטנות (בכורות ז ד). כונסן לדיר ועושה להן פתח קטן כדי שלא יהיו שנים יכולין לצאת כאחת (סס ט ז). א"ל אתרוג גדול הייתי מבקש והבאת לי קטן ורע (מעי' ו ד). זה (השער) שהיה פתוח לעזרה פשפש קטן היה לו שבו נכנסין לבלוש את העזרה (מדו' א ז). בטבלא שנחלקה לשנים א' גדול ואחד קטן שהגדול טמא והקטן טהור (כלים יג ו). כביצה שאמרו לא גדולה ולא קטנה אלא בינונית, ר' יהודה אומר מביא גדולה שבגדולות וקטנה שבקטנות ונותן לתוך המים וחולק את המים, אמר רבי יוסי וכי מה מודיעני איזוהי גדולה ואיזוהי קטנה, אלא הכל לפי דעתו של רואה (סס סס). המניח כלים תחת הצנור אחד כלים גדולים ואחד כלים קטנים וכו' פוסלין את המקוה (מקוא' ד א). כל ירק חי מוריק וכל קטן מקטין וכל נפש משיב את הנפש (ת"ר, ברכי מד:). איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויי' בה בכל דרכיך דעהו וכו' (בר קפרא, סס סג.). כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאלו מסתכל במקום התורפה (רב ששת, סד:). מה עץ קטן מדליק את הגדול אף תלמידי חכמים קטנים מחדדים את הגדולים (רב נחמן בר יצחק, תעני' ז.). גלוי וידוע שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהניתי אפי' באצבע קטנה (רבי, כתוב' קד.). הושיט אצבעו קטנה ביניהן ושרפם (רב, סנה' לח:). יוסף קטנן של שבטים היה ונזדווגו לו שלשה מלאכים (ר' יוסי, מד"ר ברא"ש' עה). אשריכם ישראל שכולכם חכמים מגדולכם ועד קטנכם (ר' יהושע, מד"ר איכ' א, רבתי בגוים, מעשה בר' יהושע). —

*וכנוי לאדם ענו: ונתנו עיניהם בשמואל הקטן, ולמה נקרא שמו קטן לפי שהוא מקטין עצמו (ירוש' סוט' ט יג). — *וביחוד קָטָן וקְטַנָּה, ילד וילדה שלא הגיעו לבגרות, ילד עד בן י"ג שנה וילדה עד בת י"ב שנה: נשים ועבדים וקטנים פטורין מקריאת שמע ומן התפלין (ברכ' ג ג). ־ קטן שלא הביא שתי שערות וכו' תרומתו תרומה (תרומ' א ג).

תמאכיל (תרומה) את בניו קטנים ואת עבדיו בין גדולים ובין קטנים וכו' משלם את הקרן ואינו משלם את החומש (שם ז ד). אף המוציא חגב חי טמא כל שהוא, שמצניעין אותו לקטן לשחק בו (ר' יהודה, שבת ע ז). כופין קערה על גבי הנר בשביל שלא תאחז בקורה ועל צואה של קטן ועל עקרב שלא תישך (שם טז ז). נוטל אדם קורנס לפצוע בו את האגוזים וכו' ואת המולג לתת עליו לקטן (שם יז ב). מרחיצין את הקטן בין לפני המילה ובין לאחר המילה (שבת יט ג). קטן נימול לשמונה לתשעה וכו' (שם שם ה). השולח עירובו ביד חרש שוטה וקטן או ביד מי שאינו מודה בעירוב אינו עירוב (עירוב' ג ב). ואלו חייבים בקלבון לוים וישראלים וגרים ועבדים משוחררים אבל לא כהנים נשים ועבדים וקטנים, השוקל על ידי כהן על ידי אשה על ידי עבד על ידי קטן פטור (שקל' א ו). קטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה, מעשה וילדה כלתו של שמאי הזקן ופיחת את המעזיבה וסיכך על גבי המטה בשביל הקטן (סוכ' ב ח). מי שהיה עבד או אשה או קטן מקרין אותו עונה אחריהן מה שהן אומרין (שם ג י). הכל כשרים לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן, ר' יהודה מכשיר בקטן (מגי' ב ד). החרש שנחלץ והחרשת שחלצה והחולצת לקטן חליצתה פסולה' קטנה שחלצה תחלוץ משתגדל (יבמ' יב ד). קטנה שהשיאה אביה ונתגרשה כיתומה בחיי האב (שם יו ו). שני אחין נשואין לשתי אחיות יתומות קטנות ומת בעלה של אחת מהן תצא משום אחות אשה וכו', גדולה וקטנה מת בעלה של גדולה ר' אליעזר אומר מלמדין את הקטנה שתמאן בו (שם שם ז). ביאת הגדולה פוטרת את הקטנה ואין ביאת הקטנה פוטרת את הגדולה (שם שם ח). יבם קטן שבא על יבמה קטנה יגדלו זה עם זה (שם יג יב). העדים שאמרו כתב ידינו הוא זה אבל אנוסים היינו קטנים היינו פסולי עדות היינו הרי אלו נאמנין (כתוב' ב ג). אין מעשה קטנה כלום (שם ו ז). קטן שהשיאו אביו כתובתו קיימת (שם ט ט). זקנים יעמדו מפני קטנים (ר' אליעזר הגדול, בריתה בסוף סוטה פרק ט). קבל הקטן והגדיל, חרש ונתפקח, סומא ונתפתח וכו' פסול (גיט' ב ו). קדשתי את בתי, קדשתיה וגרשתיה כשהיא קטנה והרי היא קטנה נאמן (קידוש' ג ח). חרש שוטה וקטן פגיעתן רעה, החובל בהן חייב והם שחבלו באחרים פטורים (ב"ק ח ד). הניח בנים גדולים וקטנים אין הגדולים מתפרנסים על הקטנים ולא הקטנים נזונין על הגדולים וכו' נשאו הגדולים ישאו הקטנים, ואם אמרו קטנים הרי אנו נושאים כדרך שנשאתם אתם אין שומעין להן וכו' הניח בנות גדולות וקטנות אין הגדולות מתפרנסות על הקטנות ולא הקטנות נזונות על הגדולות וכו' (ב"ב ח ז–ח). אין נשבעין על טענת חרש שוטה וקטן ואין משביעין את הקטן אבל נשבעין לקטן ולהקדש (שבועות ו ד). הכל שוחטין ושחיטתן כשירה חוץ מחרש שוטה וקטן (חול' א א). אין הקטן[1]) נכנס לעזרה לעבודה אלא בשעת שהלוים עומדים בשיר (ערכ' ב ו). קטני גוים וחיילותיו של נבוכד נצר לא חיין ולא נידונין (ירוש' שביעי ד ט). מאימתי קטני ישראל חיין (שם שם). קטן פורח מזמנין עליו (ר' יוחנן, ברכ' מז:). קטן שהביא שתי שערות מזמנין עליו וכו' ואין מדקדקין בקטן (שם שם). קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו (רב נחמן, שם מח.). שלש נשים משמשות במוך, קטנה מעוברת ומיניקה, קטנה שמא תתעבר ותמות וכו' ואיזו היא קטנה מבת אחת עשרה שנה ויום אחד עד בת שתים עשרה שנה ויום אחד (רבי מאיר, יבמ' ק:). ג' מדות בקטן צרור וזורקו אגוז ונוטלו זוכה לעצמו ואין זוכה לאחרים וכנגדן בקטנה מתקדשת למיאון, הפעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין וכנגדן בקטנה מתגרשת בקידושי אביה, הגיעו לעונת נדרים נדריהן נדר והקדשן הקדש וכנגדן בקטנה חולצת (רבה, גיט' סה.). בתולה צילנית ואלמנה שובבית וקטן שלא כלו לו חדשיו[2]) הרי אלו מבלי עולם (ת"ר, סוט' כב.). קטני בני רשעי ישראל אין באין לעה"ב וכו' אבל קטני בני רשעי העולם דברי הכל אין באין לעה"ב (סנה' קי:). גר שנתגייר כקטן שנולד דמי (בכורות מז.). לא גדיים ולא טלאים דם אלא

---

[1]) [כאן במקום צוער, סוער, ועי' בהערות עמ' 5576 וכו'.]

[2]) [עי' צִילָן, הערה.]

קטני עמך (מד"ר אסת', ויאמר המן אף לא הביאה). —*פֶּסַח קָטָן, יום י"ד באיר, פסח שני, עי' פֶּסַח. —*קְטַנֵּי אֲמָנָה, מי שאמונתם מועטה, שחוששים ליום המחרת ומפקפקים בטוב: כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר אינו אלא מקטני אמנה (ר' אליעזר הגדול, סוט' מח:). —*וּקְטַנֵּי חסידים: ולמה נקרא שמו אבא יוסי בן קטונתא שהיה מקטני חסידים [1]) (שם מט:). — *קְטַנִּים, נקבים קטנים, צרכי הטלת מי רגלים: כשהוא נפנה מגלה לאחריו טפח ולפניו טפחיים ותניא אידך לאחריו טפח לפניו ולא כלום וכו' כאן לגדולים כאן לקְטנים (ברכ' כג:). קטנים לא אסרה תורה אלא כנגד עמוד בלבד (שם כה.). כי עצר עצר ה' וכו' שתים באיש שכבת זרע וקטנים, שלשה באשה שכבת זרע וקטנים ולידה (ב"ק לב.). שלש באיש שכבת זרע וקטנים ופי טבעת (רבינא, שם שם). — ובסהמ"א: שמעני עם יי' וכו' קציניו ורוזניו גדוליו וקטניו (יוסף של אמינץ, ניבואלר, עמ' 113). ואני (היצר) מקל בקטנות שבקטנות (ר"י א"ש, חו"ה, יחוד המעשה ה). נמנעה מלשרת אותו שירות קטן או גדול (שאלה בתשו' רמב"ם קסט, פרימן, 164). ואמנם השועל הקטן המלמד את הטענה הזאת והדוחה לה הוא מחזיק ידי עוברי עבירה (תשו' רמב"ם קס, שם, 174). אשה א' בעלה לא היה מוציא עליה שום הוצאת דבר קטנה או גדולה ולה ב' בנים ממנו והיא צריכה ג"כ לפרנסם משלה והיא היתה יודעת ללמד קטנים, לקחה קטנים והתחילה ללמד אותם (שאלה קנב, שם, 175–176). שכל יורש שירש שטר חוב לא שנא יורש גדול לא שנא יורש קטן וכו' גובה היורש החוב (תשובה רמח, שם, 227). עשה לו שתי הכליות וכו' לחתם את התחתון וכו' ולהוציא גדולים וקטנים חוץ לגוף (אבודרהם, סדר שחרית של חול, יד:). שיעור טלית המחויבת בציצית כל שקטן בן תשע שנים יכול לכסות בה ראשו ורובו (מנוה"מ לר"י אלנקאוה ב, 63). אם כן באמור הכתוב עלמה הרצון בזה קטנה ר"ל קטנה בשנים בין שתהיה בתולה או בעולה וכן הקטן בשנים נקרא עלם (יצחק בן אברהם הקראי, חזוק אמונה א כח).

1) [לפני זה (מט.): שהיה קטנתא של חסידים, וברש"י שם: קטנותם של חסידים, ופרש רש"י: שהיו החסידים הולכים וכלים והוא היה מקטניהם וסופם, ע"כ.]

והניח ביתו ריקן והאלמנה ובניו הקטנים חיו חיי צער וכו' וגם היא שבקת חיי לנו ולכ"י ונשארו בניי יתומי' קטני' (חתם סופר, חו"מ כג). הצדיק ע"י תפלתו הזכה והצלולה הוא ממשיך את הבורא ב"ה וב"ש לעה"ז והרי הוא כמו שמביא שמו הגדול אל הקטנות (נועם אלימלך, ויחי). —*אני הקטן וכדו', בטוי של ענוה: ואני קטנך אחיך שמעתי ומצאתי ראיות נכוחות (מעשה הגאונים פח, עמ' 81). ונוהג בספרי תשובות הרבנים. — *טַלִּית קָטָן, בגד קטן מְצֻיָּץ שאדם לובשו על בגדיו מחוץ לטלית הגדולה שמתעטף בה ביחוד בשעת התפלה: טליתות קטנים שלנו שאנו נוהגי' ללבוש אעפ"י שאין בהם עטוף יוצאי' בהם ידי חובת ציצית (שו"ע או"ח ח ג). על טלית קטן יכול לברך להתעטף אף על פי שאינו מתעטף אלא לובשו (שם שם ו). — *מחזור קטן, מחזור הלבנה, עי' מחזור. — ובדקדוק *פתח קטן, וקמץ קטן, עי' פַּתַח, קָמָץ. — *פּוּרִים קָטָן, יום י"ד באדר ראשון בשנה מעברת, שאז עושים פורים באדר שני וקוראים לו פורים גדול — *יוֹם כִּפּוּר קָטָן, ערב ראש חדש וסדר התפלות הנוהג בו לפי מנהג האחרונים [1]).

ב. **קָטָן** [2]), ש"ז, — מין כִּסֵּא: ותקעתיו יתד במקום נאמן והיה לכסא כבוד לבית אביו ותלו עליו

1) [עי' אלבוגן, Gottesdienst, עמ' 124.]

2) [רגילים להבין קָטָן גם כאן כענין קטנות, אך אין לפי זה כל פרוש אפשרי לענין דכתוב, ואף לא לצורת הסמי' כְּלֵי הקטן, ואולם באשורי בא כַתְּנִית, ובאגרית' קטן כשם למין ממיני הכסאות. ולפי זה כלי הקטן הם כלי אותו כסא כבוד הנזכר בענין.

ואולם כל הפסוקים כג וכו' באים לגנאי. כי על כן מְספר כי תמוש היתד, על אף היותה תקועה במקום נאמן, וכי יכרת המשא שעליה. ועל כך מעיד גם הצרוף הצאצאים והצפעית שאין להבינו בדרך טבעית (עי' בערך צֶאֱצָא) אלא כמו צאה וצפיעים ביחזק' ד יב–יה.

ועל כן אין כאן כסא כבוד בא אלא כמו בית הכסא שלכבוד במשנה (תמיד א א).

וזאת כונת הדברים: מה נעשה לאותו רשע (לשבנא ולא לאליקים)? נעשהו כיתד בבית הכסא שתולים עליה את כלי הטנפת, אגנות ונבלים, עד שיבואו המשרתים לנקותם. אלא שכל כך מרבת הטנפת, שאף היתד התקועה במקום נאמן לא תוכל להחזיק את הכלים.

בל כבוד בית אביו הצאצאים והצפעות כל כלי הַקָּטָן מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים (ישעי כב כג–כד).

א. קָטֹן [1], ת״ז, סמי׳ קְטַן,—כמו קָטָן, לא גדול, צעיר לימים: שנים עשר עבדיך אחים אנחנו בני איש אחד בארץ כנען והנה הַקָּטֹן את אבינו היום והאחד איננו (ברא״ש מב יג). חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הַקָּטֹן הנה (שם שם יה). הזה אחיכם הַקָּטֹן אשר אמרתם (שם מג כט). ואת גביעי גביע הכסף תשים בפי אמתחת הַקָּטֹן (שם מד ב). ויחפש בגדול החל וּבַקָּטֹן כלה (שם שם יב). גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל ואולם אחיו הַקָּטֹן יגדל ממנו (שם מח יט). וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב הַקָּטֹן ממנו (שפט׳ א יג). ויהרג את אחיו וכו׳ ויותר יותם בן ירבעל הַקָּטֹן כי נחבא (שם ט ה). ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קָטֹן עמו (ש״א כ לה). ועתה יי׳ אלהי אתה המלכת את עבדך תחת דוד אבי ואנכי נער קָטֹן לא אדע צאת ובא (מ״א ג ז). וירד ויטבל בירדן שבע פעמים כדבר איש האלהים וישב בשרו כבשר נער קָטֹן ויטהר (מ״ב ה יד). וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדו ונער קָטֹן נהג בם (ישעי יא ו). ולא נשאר לו בן כי אם יהואחז קְטֹן בניו (דה״ב כא יז). וימליכו יושבי ירושלם את אחזיהו בנו הַקָּטֹן תחתיו (שם כב א). — ועל דברים דוממים: ומעיל קָטֹן תעשה לו אמו והעלתה לו מימים ימימה (ש״א ב יט). כי מזבח הנחשת אשר לפני יי׳ קָטֹן מהכיל את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים (מ״א ח סד). — הַמָּאוֹר הַקָּטֹן, הַיָּרֵחַ: ויעש אלהים את שני המארת הגדלים את המאור הגדל לממשלת היום ואת המאור הַקָּטֹן לממשלת הלילה ואת הכוכבים (ברא״ש א יז). — רֶגַע קָטֹן: ברגע קָטֹן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך (ישעי נד ז). — ובמשמ׳ אדם או דבר בעל ערך מועט, בנגוד אל גָּדוֹל וכדו׳: והיה כל הדבר הגדל [1] יביאו אליך וכל הדבר הַקָּטֹן ישפטו הם (שמות יח כב). לא תכירו פנים במשפט כַּקָּטֹן כגדל תשמעון (דבר׳ א יז). הלא אם קָטֹן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה (ש״א טו יז). הַקָּטֹן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום (ישעי ס כב). כי הנה קָטֹן נתתיך בגוים בזוי באדם [2] (ירמי׳ מט טו). סלח נא מי יקום יעקב כי קָטֹן [3] הוא (עמו׳ ז ב, ה). — גָּדוֹל וְקָטֹן, מִקָּטֹן ועד גדול, כַּקָּטֹן כגדול וכדו׳, במשמ׳ הכל ללא יוצא מן הכלל: ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים מִקָּטֹן ועד גדול (ברא״ש יט יא). ויך את אנשי העיר מִקָּטֹן ועד גדול (ש״א ה ט). וישבו את הנשים אשר בה מִקָּטֹן ועד גדול לא המיתו איש (שם ל ב). ויאספו אליו כל זקני יהודה וירושלם וכו׳ וכל העם לְמִקָּטֹן ועד גדול (מ״ב כג ב). ויקמו כל העם מִקָּטֹן ועד גדול ושרי החילים ויבאו מצרים (שם כה כו). כי מִקָּטֹן ועד גדול כלה בצע בצע מנביא ועד כהן כלה עשה שקר (ירמי׳ ח י). ויגשו כל שרי החילים ויוחנן בן קרח ויזניה בן הושעיה וכל העם מִקָּטֹן ועד גדול (שם מב א). ויקרא אל יוחנן בן קרח ואל כל שרי החילים אשר אתו ולכל העם לְמִקָּטֹן ועד גדול (שם שם ח). בחרב וברעב יתמו מִקָּטֹן ועד גדול בחרב וברעב ימתו (שם מד יב). קָטֹן וגדול שם הוא ועבד חפשי מאדניו (איוב ג יט). ויפילו גורלות משמרת לעמת כַּקָּטֹן כגדול מבין עם תלמיד (דה״א כה ח). ויפילו גורלות כַּקָּטֹן כגדול לבית אבותם לשער ושער (שם כו יג). וכל אשר לא ידרש ליי׳ אלהי ישראל יומת למן קָטֹן ועד גדול למאיש ועד אשה (דה״ב טו יג). — ועם מלת שלילה במשמ׳ לא (היה א,

---

ונראה שאין לבטא (בית) כסא של (כָּבוֹד) אלא (בית) כסא (של) כִּבּוּד (הגוף), מן הפעל מְכַבְּדִין את הבית, את הקרקע, המשמש במשנה אף לכבוד רחם האשה משכבת זרע. ועי׳ לשוננו יד, לענין.]

[2] [אין צירת זו באה בנקבה או במ״ר, ועל כן אין להכריע אם הרגישוה כמשקל גָּדוֹל, גְּדוֹלִים, או כמשקל אָרֹךְ, אֲרֻכִּים, ובכלל אין עדות אחרת לקיומה אלא בנקוד בלבד שהבדיל בין קָטֹן וְקָטָן. ונראה שבא מבטא זה להדגשה, בין בלשון הקדומה ובין בקריאת הנקדנים. ואף אפשר שהשפיע הנגוד אל גָּדוֹל על מבטא המלה. ואלה דברי רד״ק (מכלול, ליק, קכד): ומן קָטֹן תאמר קְטַנָּה, קְטַנִּים, ועם הכנוים קְטַנֶּךָ וכו׳ ע״כ.]

[1] ובסמוך (שמות יח כו) הדבר הקשה וגם הוא כנגוד אל הַקָּטֹן.]

[2] [במקום המקביל (עבד׳ א ב): בזוי אתה מאד.]

[3] [ואמנם אפשר שיש כאן מלה אחרת מן ק ו ט, ועי׳ בערך קוט, הערות, עמ׳ 5825.]

עשה) כל דבר, כל אדם: הנה לא יעשה [1] אבי דבר גדול או דבר קָטֹן ולא יגלה את אזני (ש"א כ ב). **כי לא ידע עבדך בכל זאת דבר קָטֹן או גדול** (שם כב יה). ולא הגידה לו דבר קָטֹן וגדול עד אור הבקר (שם כה לו). ולא נעדר להם מן הַקָּטֹן ועד הגדול ועד בנים ובנות ומשלל ועד כל אשר לקחו להם הכל השיב דוד (שם ל יט). לא תלחמו את קָטֹן ואת גדול כי את מלך ישראל לבדו (מ"א כב לא). — ובתו"מ: אחד כלי קטון ואחד כלי גדול (ר' זכאי, ירוש' ברכ' ג ה).

ב. קָטֹן, פ"ע, קָטֹנְתִּי, תִּקְטַן,—היה קטן, klein sein; être petit; to be small, ובפרט בהשאלה, היה קטן־ערך: קָטֹנְתִּי [2] מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך (ברא' לב יא). וַתִּקְטַן עוד זאת בעיניך אדני יי' ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק (ש"ב ז יט). וַתִּקְטַן זאת בעיניך אלהים ותדבר על בית עבדך למרחוק וראיתני [3] כתור האדם המעלה יי' אלהים (דה"א יז יז). — ובסהמ"א: ותמעטנה בעיניהם הטובות הרבות ותקטננה אצלם המתנות הגדולות (כ"י א"ח, חו"ה, הבחינה, פתיח').

—הפע', הִקְטִין,—הִקְטִין דבר, עשה שיקטן, הִקְטִין איפה, klein machen; rendre petit; to make small: מתי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר לְהַקְטִין איפה ולהגדיל שקל ולעות מאזני מרמה (עמו' ח ה).—ובתו"מ: אוצרי פירות וכו' ומקטיני איפה ומפקיעי שערים עליהן הכתוב אומר וכו' (ת"כ, ב"ב צ:). — *ואת עסקיו: ומה אם הקטן [4] ע"י שהיה מקטין את עסקיו כך, גדול שהוא מקטין [5] את עסקיו על אחת כמה וכמה (רבי חמא, מד"ר ברא' י).—*והקטין עצמו, היה עניו ושפל רוח: ולמה נקרא שמו קטן לפי שהוא מקטין עצמו (ירוש' סוטה ט יג). בשם שבקטנותו הקטין עצמו אצל מי שהוא גדול

1) [כך הקרי, הכתיב: לו עשה.]

2) במד"ר (ברא' עו): אמר ר' אבא בר כהנא איני כדאי, ר' לוי אמר כדאי אני אבל קטנתי מכל וכו'.

3) [עי' א. רָאָה, הערות.]

4) [נוסח אחר: יקטן.]

5) [נוסח אחר: ממעט, עי' תיאודור.]

ממנו בתורה כך במלכותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בחכמה (מגי' יח). למה נקרא שמו יקטן, שהיה מקטין עצמו [1] (ר' חמא, מד"ר ברא' ו, הוצ' תיאודור).—ובסהמ"א: אל תקטינו עצמכם, אם אין אתם ברבותי הן אתם חבירי אלופי ומיודעי (רמב"ם, תשו' כז, פרימן, 54). שהרי כשאמר שמואל ולמי כל חמדת ישראל הלא לך ולבית אביך, והוא (שאול) הקטין את עצמו ואמר הלא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל וכו' (מנוה"מ לר"י אלנקאוה ד, 524). — ובמשמ' פ"ע, *הִקְטִין, נעשה קטן: ויעש לבית חלוני שקופים אטומים, שקופות אטומות היו, מקטינות מבפנים ומרחיבות מבחוץ כדי להוציא אורה לעולם (ר' חנינא, שם ויקר' לא). משל למלך שבנה לו טרקלין ועשה חלונותיו מקטינות מבחוץ ומרחיבות מבפנים כדי להכנס אורה לתוכו (ר' לוי, שם שם).

—הפע', *הֻקְטַן, הוקטן, — הקטינו אותו, נעשה קטן: נותנין לו (להורג נפש שלא בעדים) לחם צר ומים לחץ עד שיוקטן מעיינו, והדר מאכילין אותו שעורין עד שכריסו מתבקעת (רב ששת, סנה' פא:). —ובסהמ"א: הבית אשר הוקטן בעיניהם (רס"י, זכר' ד י). הוקטנו ונתמעטו זכיותי (הוש, שבת לב.). נמקו והוקטנו מאליהן (הוש, יבמ' עה.).

—התפ', *נִתְקַטֵּן, — נעשה קטן, התמעט: משמת אבא יוסי איש קטנתא נתקטנה חסידות מישראל [2] (תוספ' סוט' טו).

א. קֹטֶן, ש"ז כנ' קָטְנִי, ובקצת ספרים קְטַנִּי, נ"א קֻטְנִי [3], — אצבע קטנה, kleiner Finger; petit doigt; little finger: קָטְנִי עבה ממתני אבי (מ"א יב י; דה"ב י י).—ואמר המשורר: עז משמשון גלית איש זרוע ואמיץ כח, קָטְנִי הגתי עבו ממתני בן מנוח (שלים הכהן, כיר דוד, שיר ג, 53).

ב. *קֹטֶן, ש"ז, — הכנת מי שהוא קטן, גיל הקטן, כמו קְטַנּוּת, Kleinheit; petitesse; smallness: ואלו נאמנין להעיד כגודלן מה שראו בקוטנן, נאמן

1) [בדפוס: את עסקיו.]

2) [כך בדפוס. בצוק"מ: משמת אבה יוסי ב. קיטונית בט"ה חסידות.]

3) [יכתב בעל מנחת שי: קטני, הקו"ף בקמץ והט"ת בקמץ חטוף מפני דגשות הנו"ן, ורד"ק בפי' ומכלול וכו' כמו ומתי קָבְלוֹ, ע"כ.]

אדם לוכר זה כתב ידו של אבא וכו' (כתוב' ב י). —ובכהמ"א: עד הוא בקטנו ובנעריו (כתובת ויכוסה, קאסוטו, קדס ב, 137). הקישואין והדלועין וכו' חייבין בקוטנן כמו שביארנו ושאר הירק שאינו ראוי לאכילה עד שיגדיל אינו חייב עד שיהא ראוי לאכילה (רמב"ם, מעשר' ב ה). לפי קטן דעתו ועניותו (מובא ב Zunz, Gesam. Schr. III, עמ' 48). —ואמר הפיטן: יסר הסהר ונתמעט לשעתו וכו' ונחמו בתנחומי קוטן ולא נתקררה דעתו (בכימן בר זרם, אלהינו, יוצ' שבת ברלשית, מחז' איטל' א, סג:).

ג. *קוֹטֶן, ש"ז, מ"ר קוטנים, קוטנין, — מין ממיני הקִטְנִיּוֹת[1]: אף הקוטנים[2] פטורין מן המעשרות (ר' יוסי, מעשר' ה ח).

א. *קֵטֶן, ש"ז, — כמו קִטְנִית, ואמר המשורר: כשור יאכל עשבי קטנו ורע מעללים הוא מקטנו (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר, נג:). התהלך באמונה מימי קטנך ותן לעניים ממיני קטנך (שם, לג:).

ב. *קֵטֶן, ש"ז,—כמו ב. קֹטֶן, קַטְנוּת, ואמר המשורר: כשור יאכל עשבי קטנו ורב מעללים הוא מקטנו[3] (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר, נג:) התהלך באמונה מימי קטנך[3]) ותן לעניים ממיני קטנך (שם, לג:).

***קַטְנוּת**[4], ש"נ, — תכונת מי שהוא קטן בגיל ובמעלה[5], כמו ב. קֹטֶן: כשם שבקטנותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בתורה כן במלכותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בחכמה (מגי' יח.). בת לאביה מטמונת שוא וכו' בקטנותה[1]) שמא תתפתה (הובא בשם ספר בן סירא, סנה' ק:). דיהב לה שתים בימי קטנות ושתים בימי נערות (נדה סה.). אוי לו למלך שבקטנותו הצליח ובזקנותו לא הצליח (מד"ר איכ', פתיח', ר' יוחנ'). — ובמשמ' תכונת מי שהוא קטן בעיני עצמו, ענותנות: ודוד הוא הקטן, הוא בקטנותו מתחלתו ועד סופו, כשם שבקטנותו הקטין עצמו וכו' (מגי' יח.). — ובמשמ' קטנות אמנה, חסר אמונה: מי גרם לצדיקים שיתבזבו שולחנן לעתיד לבא, קטנות שהיה בהן שלא האמינו בהקב"ה (ר' אלעזר, סוטה מח:). — ובספהמ"א: אך משה ע"ה לא טען בהתאחרו מן השליחות כי אם בבזותו את נפשו וקטנותה בעיניו (ר"י א"ת, הקדמה לד, 218). כי כח החכמה הנראית ביצירת הפיל לפי גודל גופו איננו יותר נפלא מכח החכמה הנראית ביצירת הנמלה לפי קטנותה (הנ"ל, סו"ה, היחוד ז). וכמו כן ענין הקטנות והגדלות בעבירות (שם, התשובה ז). שיתבונן ערכו בין העליונים והתחתונים ויתבאר לו

---

1) [עפ"י לֶו (Flora II, עמ' 232, ועי' דברי המפרשים והמלונים המובאים שם) הכונה לפרות המין Ne.umbium, אלא שלפי דעתו הקריאה הנכונה קיבוטין מן היוני' κιβώτιον, וצ"ע, ועי' בחבר המובא שם.]

2) [כך במדב"מ; ובמשנ' מניק' ליוורנו: הַקְּטָנִים, ובמשנ' שבירוש' הקרטנים, ובדפוס' הקוטנית, ובערוך ערך קטן הנוסח קוטנין. ונוסח' אחר': קיטנין, קוטעין, עי' לֶו, שם, עמ' 281.]

3) [מנקי' מִקִּטְנוֹ, קִטְנֶךָ.]

4) [בארמי' קטנותא.]

5) [במשנה בסוף סוטה כתוב: משמת ר' יוסי קטנותא (נוסח אחר: קטנתא, כיטונתא, ובתוספתי צוק"מ שם טו ה: בן קיטנית, ובדפוס': איש קטנתא) פסקו הסידים. ולמה נקרא שמו קטנותא שהיה קטנותן של חסידים, ע"כ. ובבבלי (שם מט:) שהיה מקטני חסידים, ובקצת דפוסים: שהוא קוטנה של חסידות או: נתקטנה חסידות מישראל, ע"כ. ובירוש' ב"ק ג ז: ולמה נקרא שמו קטנותה שהיה קטן החסידים, ע"כ. ונראה שהיה הנכון: שהיה קטנן של חסידים, במשמ' הצעיר והאחרון שבהם, כפרוש רש"י במשנה: היה מקטניהם וסופם, ע"כ, ואין כאן תאר ע"ם פעלתן.

ואמנם במשנה שבירוש' ובמדב"מ ובגמרה שבירוש' שם: שהיה תמציתן של (צדיקים ושל) חסידים, אך אין זה אלא פרוש שבא במקום המלה המקורית, במשמ' שמרים ועכבת שבכום.

ור' יעקב עכסאי במכתב אל הרשב"א המובא בראש תרגום פרוש המשנה להרמב"ם לסדר נשים בדפוס וילנא משתמש במלה קטונתן (ו"א קטנתן של חסידים) ככנוי כבוד, וז"ל: הוא קצין ראשינו ועטרת לאנשי המעלות ולחסידים קטונתן, ע"כ.

ואמנם אין להניח שהתכונו חז"ל לבאור לשוני של השם קטונתא, אלא כונתם לדרשה, ואין להניח מלה קטנתה בעבר' במשמ' קרובה, אלא כנראה יש כאן שם ארמי של אביו או של אמו של התנא, או אפילו של מקומו, הנתן להתפרש בדרכים שונות.]

1) [בב"ם גני' (מב י): בבתוליה פן תפותה.]

לו קטנותו וזעירותו בין יצירות הבורא יתברך (שם, השנון הכסם ג). שאין לכדור הארץ כנגד הגלגל העליון שום שיעור מורגש ולא שום ערך מפני עוצם קטנותה אצל רוב גדלו (ר״י הישראלי, יסוד עולם ב א, יז:). שלשה ספרים אמר שלמה וכו׳ שיר השירים בקטנותו משלי בילדותו וקהלת בזקנותו (מכוה״ת לר״י אלנקאוה ד, 468). לא יכלו החרטומים להביא הכנים מרחוק במעשה שדים לרוב קטנותם (תשו׳ ריב״ש לב). וכן יכול להעיד על כתב יד אחיו או על כתב יד רבו שראה בקטנותו[1] (טו״ע חו״מ מו יז). — ואמר המשורר: אני הקל שמי דוד חברך בקלותי וקטנותי בשירות (דוד, ידידי קוס, שירי תימן, 67).

***קְטַנְטָן,** ת״ז, — קטן מאד, נוהג בדבור.

***קִטְנִית,** או קְטָנִית, ש״נ, מ״ר קִטְנִיּוֹת,—זרעונים קטנים ביחוד מפֵּרות החרמיליים, Kleinfrucht; Hülsenfrucht; petit fruit, légume; small fruit, légume: כלל אמרו בפאה, כל שהוא אוכל ונשמר וגידוליו מן הארץ ולקיטתו כאחת ומכניסו לקיום חייב בפאה והתבואה והקטניות בכלל הזה (פאה א ד). כל סאה שיש בו רובע ממין אחר ימעט וכו׳ במה דברים אמורים תבואה בתבואה וקטנית בקטנית תבואה בקטנית וקטנית בתבואה (כלא׳ ב א–ב). התבואה (הוקבעה למעשר) משימרח וכו׳ הקטניות משיכבור, ואם אינו כובר עד שימרח (מעשר׳ א ו). אלו חייבי במעשרות ופטורין מן החלה, האורז והדוחן והפרגים והשומשמין והקטניות ופחות מחמשת רבעים בתבואה (חלה א ד). הבורר קטנית ביום טוב, בית שמאי אומרים בורר אוכל ואוכל, ובית הלל אומרים בורר כדרכו בחיקו בקנון ובתמחוי אבל לא בטבלא ולא בנפה ולא בכברה, רבן גמליאל אומר אף מדיח ושולה (ביצה א ח). משלחין יינות שמנים וסלתות וקטניות אבל לא תבואה (שם שם ט). המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחות לה משני קבין חטין וכו׳ ונותן לה חצי קב קטנית וחצי לוג שמן וכו׳ (כתוב׳ ה ח). הנודר מן הירק מותר בדלועין ור״ע אוסר, אמרו לו לרבי עקיבא והלא אומר אדם לשלוחו קח לי ירק והוא אומר לא מצאתי אלא דלועין, אמר להם כן הדבר, או שמא אומר הוא לו לא מצאתי אלא קטנית, אלא שהדלועין בכלל ירק וקטנית אינן בכלל ירק (נדרי ז א). השוכר את הפרה וכו׳ לדוש בקטנית ודש בתבואה פטור, לדוש בתבואה ודש בקטנית חייב מפני שהקטנית מחלקת (ב״מ ו ד). מעשה ברבי יוחנן בן מתיא שאמר לבנו צא שכור לנו פועלין, הלך ופסק להם מזונות, וכשבא אצל אביו אמר לו, בני, אפילו אם אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהן, שהן בני אברהם יצחק ויעקב, אלא עד שלא יתחילו במלאכה צא ואמור להם על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד (שם ז א). המקבל שדה מחבירו לזרעה וכו׳ תבואה לא יזרענה קטנית, קטנית יזרענה תבואה (נ״א בהיפך) (שם ט ח). כור תבואה יש לי בידך, אין לך בידי אלא לתך קטנית, פטור, כור פירות יש לי בידך, אין לך בידי אלא לתך קטנית, חייב, שהקטניות בכלל פירות (שבוע׳ ו ג). החורש את הקבר נטעת כל נטע ואינה נזרעת כל זרע וכו׳ ואם עקרו צובר את גרנו לתוכו וכוברו בשתי כברות, דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים התבואה בשתי כברות והקטניות בשלש כברות (אהל׳ יח ב). חבית שהיא מלאה פירות ונתונה לתוך המשקין או מלאה משקין ונתונה לתוך הפירות ושאבו כל ששאבו בכי יותן וכו׳ רבי נחמיה מטהר בקטנית שאין הקטנית שואבת (מכשיר׳ ג ב). בשר הקדש שקרם עליו הקיפה, נגע טבול יום בקיפה, חתיכות מותרות וכו׳ וכן בקטניות שקרמו על גבי פרוסות, מעשה קדרה בקטניות (נ״א והקטניות) בזמן שהן פרודין אינן חבור, בזמן

---

[1]) [במשני (כתוב׳ ב י): בקוטנו, עי׳ ב. קֹטֶן.]

[2]) [עי׳ לֶו, Flora IV, עמ׳ 4, 27, 39 וכו׳ ועוד. קִטְנִית היא צורת השם בנקוד הבבלי, גם בכתיב קיטנית, קיטניות. ואמנם יש שמנקד קטָנִיוֹת, או קטָניות (עי׳ פורת, לשון חכמים, עמ׳ 138); הקדם ש״א למשנה חלה, עמ׳ 48). ויש שמנקדים קְטָנִית (גם משנ׳ מנקי׳ ליוורנו). המלה הושאלה אף לערב׳ בצורה קִטְנִיָּה a) או כִטְנִיָּה. ונראה בא קטן בשמי קטנית באשור׳ (עי׳ Küchler, Ass.-bab. Medizin, עמ׳ 94 ועוד.]

---

a) قطنيّة

שהן גוש, חבור (טבו"י ב ה). חוט של ביצה שקרם על דפנה של לפס ונגע בו טבול יום, מן השפה ולפנים חבור, מן השפה ולחוץ אינו חבור וכו׳ וכן בקטניות שקרמו על שפתה של קדרה (שם ג ג). שרביט של תמרה שריקנוה טהור, שייר בו תמרה אחת טמאה, וכן בקטניות וכו׳ רבי אלעזר בן עזריה מטהר בשל פול ומטמא בשל קטניות מפני שהוא רוצה במשמושן (עקצ׳ א ה). כל עיירות כותיים שעל יד הדרך כגון תבואה וקיטניית שלהן דמאי מפני שמשתמש ביהודה, ושאר כל פירותיהן ודאי (תוספת׳ דמאי א יא). אילו דברים הנמכרים בגסה אילו מיני תבואה וקיטנית דרכן לימדד בדקה (ר׳ מאיר, שם שם ג יא). התבואה והקיטניות שזרען לזרע בטלה דעתו, זרען חייב וירקן פטור (שם שביע׳ ב ח). המוכר פירות לחבירו הרי זה מקבל עליו רובע טינופת לסאה, שעורים מקבל עליו רובע קיטניות לסאה וכו׳ (שם ב"ב ו ב). נתן לו שתי פרוטות ואמר לו הבא לי אתרוג והלך והביא לו בפרוטה אתרוג ובפרוטה רמון שניהם מעלו, ר׳ יהודה אומר בעל הבית לא מעל וכו׳ ומודה ר׳ יהודה בקיטנית ששניהן מעלו, שקיטנית של סלע כקיטנית של פרוטה (שם מעי׳ ב י). אין לי אלא תבואה, קיטניות מנין, תלמוד לומר בארצכם (ספרא קדושים פרק א, ויק, פז.). מה קציר מיוחד שהוא אוכל ונשמר וגידולו מן הארץ ולקיטתו כאחת ומכניסו לקיום יצאו ירקות וכו׳ והתבואה והקיטנית בכלל הזה (שם שם). לא תעוננו וכו׳ רבי עקיבא אומר אילו נותני עתים כגון אילו שהם אומרים למודות ערבי שביעית להיות יפות עקורות, קטניות רעות (שם שם פרק ו, שם, ל:). מה אני מרבה, את האורז ואת הדוחן ואת הפרגים ואת השומשמים, מנין לרבות שאר קטניות, ת״ל עשר תעשר, מרבה אני את הקטניות שדרכן להאכל כמות שהן ועדיין לא ארבה את התרמוסים ואת החרדל שאין דרכם להאכל כמות שהם, ת״ל עשר תעשר (ספרי דבר׳ קה). הלוקח יין למוריים ויין לאלונטית, קטניות לעשותן טחינין חייבין בדמאי ואין צריך לומר בודאי (ירוש׳ דמאי א ג). המוציא וכו׳ עצה כמלא פי גמל וכו׳ מאי עצה, אמר רב יהודה תבן של מיני קטנית (שבת עו.). חיטי וכל דמינייהו חיישינן, שערי וכל דמינייהו חיישינן, כל מיני קטניות אין בהם משום ריסוקי איברים לבר מן רוביא (חולי׳ כז.). — ובספה״א: מלעין מין קטנית הן (רגמ״ה, מעי׳ יג.). הזרעונין נחלקין לשלשה חלקים, האחד מהם הוא הנקרא תבואה והיא חמשה מינין החטים והכוסמין והשעורין ושבולת שועל והשיפון, והשני מהן הוא הנקרא קטנית והן כל זרעים הנאכל לאדם חוץ מן התבואה, כגון הפול והאפונים והעדשים והדוחן והאורז והשומשמין והפרגין והספיר וכיוצא בהן וכו׳ (רמב״ם, כלאים א ח).

*קטע [1], ממנו ·מִקְטָע [2], ˙קְטוּעַ, ˙קְטִיעָה, *קָטֵעַ, *קֹטַע, *קִטֵּעַ.

*קָטַע [3], פ״י, — קטע את היד, האצבע, את הראש וכדו׳, גדע וכרת אותם, abhauen; couper; to cut off: סימא את עינו, קטע את ידו, שיבר את רגלו, רואין אותו כאילו הוא עבד נמכר בשוק ושמין כמה היה יפה וכמה הוא יפה (ב״ק ח א). האומר סמא את עיני, קטע את ידי, שבר את רגלי חייב (שם שם ז). מותר למכור לו (לעובד אלילים) תרנגול לבן בין התרנגולים, ובזמן שהוא בפני עצמו קוטע את אצבעו ומוכרו לו, לפי שאין מקריבין חסר לעבודת אלילים (רבי יהודה, ע״ז א ה). כיצד מבטלה (את עבודת האלילים), קטע ראש אזנה, ראש חוטמה, ראש אצבעה, פחסה אף על פי שלא חיסרה בטלת (שם ד ה). שלח המלך והביאו וחייבו לקטוע את ראשו (ספרי במד׳ קלא). שלטון משל מלכות יון וכו׳ ויצא אליו אחד משל בית חשמוניי וכו׳ קטע את ידו וחתך את ראשו ותחבן בעץ (ירוש׳ תעני׳ ב יג). הקוטע ידי עבדו של חבירו, רבו נוטל נזקו וכו׳ (ר׳ יוחנן, שם כתובי׳ ה ה). הכהו על ידו וקטעה נותן לו חמשה, נזק צער רפוי שבת ובושת (שם ב״ק ח א). קטע ידו וחזר וקטע ידו ממעלן מהו שיתן לו צער של שעה ראשונה (ר׳ ירמיה, שם שם).

---

1) [כנראה אין קטע בעקר אלא מבטא ארמי של גדע בעבר׳, ומארמי עבר השרש ללשון החכמים. ועי׳ קטם, קטף, הערות.]

2) [בהנדסה, Segment; segment, נוהג בספרות.

3) [וכן בארמ׳ שבתו״מ: קְטַע.]

גנבת, קטעה ומכרה מהו (רב פפא, ב"ק עח:). פילוסופוס אחד שאל את רבי הושעיה אמר לו, אם חביבה היא המילה מפני מה לא נתנה לאדם הראשון, אמר ליה, מפני מה אותו האיש מגלח פאת ראשו ומניח את פאת זקנו, א"ל, מפני שגדל עמו בשטות, אמר ליה, אם כן יסמא את עינו ויקטע את ידיו וישבר את רגליו על ידי שגדלו עמו בשטות (מד"ר ברא"ש יא). בשעה שיצאו ישראל ממצרים היו כל רובן בעלי מומין, למה, מפני שהיו יגיעים בטיט ובלבנים ועולים לראש הבנין וכו' או האבן נופלת וקוטעת ידו או הקורה או הטיט נכנס בעינו והוא נסמא (ר' תנחומא, שם במד' ז). אמר להם הקב"ה (לגולי בבל) אתם שלטתם בעצמכם וקטעתם אצבעותיכם, חייכם מה שלא השבתי לירמיה ולציון אני משיב אתכם (פסיק' רב', ותאמר ציון, קמד:). [1]) — ובסהמ"א: וכן שועל או נמייה שנכנס לבין העופות וכו' אם קטע ראש אחד מהן הנה נח רגזו (רמב"ם, שחיטה ה יא). — בינ' פעו', קָטוּעַ: אפילו רגלו קטועה ועינו סומא לא ישחט אלא על פי מומחה (תוספת' סנה' א ג). [2]) — ובסהמ"א: מי שאוחז קרדום ואמר אלך ואפסוק דקל של פלוני ונמצא קטוע מושלך לא נאמר זה עשה (הלכ' פסוק' לתלמי' יהודאי גאון, ממונות, 64). וכבר נאמ' באחרון אלא שזו קטוע (מסכת המדות ג, 52). והוא באת העמוד גיו הקטוע (שם שם, 51). —ובהשאלה, דור קָטוּעַ, דור עָקָר: ההוא דאתא לקמיה דרבן גמליאל הזקן, אמר לו, רבי, בעלתי ולא מצאתי דם, אמרה לו, רבי, ממשפחת דורקטי

1) [כירושי' שבת ז ב כתוב: המעשן המתלע הקוט' הסך וכו', ובקצת דפוסים: הקוטע, אך בדפוס ויניציא: הקיטם, וכך נכון. ועי' בהגהות שבדפוס וילנה.]

2) [באדר"נ מ (שכטר, סד.) כתוב: רבי אליעזר בן יעקב קורא אותן קרן נקוב קיטועה, קיטועה כיצד, זה תינוק שנותנין לו מרגליות וחוזרין ונותנין לו פת, זורק את המרגליות ונוטל את הפת וכו'. והעיר שכטר: בכי"ע היה קורא אותו קרא נקובה וקטע. ועל הגליון שם נ"א קרן זקופה וקוטע קיטע. ובכי"א ר"א בן יעקב אומר קורין אותו קרן זקופה וקוטע קוטע. ועי' מפרשים. והגר"א הגיה קרן נקוב קרן קטוע ואפשר שנוסחת הכי"ע היא הנכונה ועי' בערוך ערך קרא ד'.]

אני שאין להן לא דם נדה ולא דם בתולים וכו אמר לו, לך זכה במקחך, אשריך שזכית למשפחת דורקטי, מאי דורקטי, דור קטוע (כתוב' י:). נשים בבתוליהם כגפנים וכו' כל גפן יש בה יין, ושאין בה יין ה"ז דורקטי, תנא, דור קטוע (נדה סד:).

—נפע', *נִקְטַע, — שקטעו אותו: מלק חולין בפנים וקדשים בחוץ, תורין שלא הגיע זמנן ובני יונה שעבר זמנן, שיבש גפה, ושנסמית עינה, ושנקטעת רגלה, מטמאה בבית הבליעה (זבח' ז ה). בכור שנסמית עינו, שנקטעה ידו, שנשברה רגלו, הרי זה ישחט על פי שלשה בני הכנסת (בכורות ה ס). למלך שמהלך ובנו עמו בדרך ומהלכים בקרוניא עד שהגיע למקום צר ונהפכה קרון שלו על בנו, נסמת עינו, נקטעה רגלו, נשברה ידו וכו' (ספרי דבר' כו). ראיתי בי רגלי שנקטעו (בן אחותו של ר' ישמעאל, ברכ' נז:). ואלו הן מומין גדולים, פירש רשב"ג כגון ניסמת עינו, נקטעה ידו ונשברה רגלו (כתוב' עז.). נקטעה יד העדים פטור, מ"ט דבעינן יד העדים תהיה בו בראשונה וליכא (שמואל, סנה' מה:).

—פע', *קִטֵּע,—כמו קל: שאם היה סומא וסימא את עינו, קיטע וקיטע[1]) את ידו היאך זה מתקיים ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו וכו' (ירוש' ב"ק ח א). — *והמעין מקטע ויוצא: המשלח מעיינים בנחלים, כגון בשר ודם שיש לו עקלים של זתים, כבש את הקורה זה על זה והשמן יורד מלמעלה והשמן יורד מלמטה, כך ההר מיכאן וההר מיכאן כבושין על המעיינות והן מקטעין[2]) ויוצאין מבין ההרים (מד"ר שמות טו). — ובסהמ"א: עודם באותו מושב בא חתול וקיטע תינוק (חשו' הגאו' רעד, הרכבי, 138). — *וְקִטֵּע הלכה, גזר ופסק אותה: כך אמר מר רב יהודאי גאון על שלמה ריש גלותא בשביל החיה, שקיטע הלכה תשב ז' לזכר כנדת וכו' (הפרדס לרש"י, ו: מובא בלוה"ג גינין, התשובות, 62, בהערה).

1) [בכ"י גניזת מצרים (ע' 249): וקטע.]

2) [כך בדפוס ויניציה וכך נראה, ונ"א מקטיעין.]

—פע', קָטַע, בִּינ' מְקֻטָּע, — שקטעו אותו, אצבעות מְקֻטָּעוֹת, מְקֻטַּע אצבע: ובחוורתו היה מוצא אצבעות מקוטעין מושלכין בהרים והיה מלקטן ומגפפן ומחבקן ומנשקן ונותנן לתוך טליתו (מד"ר איכה פתיחי, על ההרים). והיה שם בן כוזיבא והיו לו מאתים אלף מקוטעי אצבע, שלחו לו חכמים, עד מתי אתה עושה לישראל בעלי מומין וכו' (שם אלפא ביתא תנינא, בלע ה'). מעשה ברי זיינון שהיה בא לאסכנדריאה וכו' והיה שם אדם אחד כשר ועושה מצוות והוא מיוסר ומקוטע בידיו וברגליו (דב"ר ליברמן, 75). כתב שעלו הכהנים והלוים וכו' ואחר כך כתב וכו' ומבני לוי לא מצאתי שם, אלא שלא היו יכולים להקיש בכינורות שהיו אצבעותיהם מקוטעות (פסיקי רב', ותאמר ציון, קמד:). — ובסהמ"א: ואחר באו משה ואהרן וכו' ראו פתחו של פרעה שהוא רותח כדוד, בני אדם הרוגין לצד והצלובין לצד והמקוטעין[1]) ידיהן ורגליהן לצד וכו' (מדה"ג שמות ה א, הופמן, 43). — *ובהשאלה, חדשים מְקֻטָּעִים, לא שלמים: אתייא כמאן דאמר הבהמה יולדת לחדשים מקוטעין, ברם כמאן דאמר בהמה יולדת לחדשים מסויימין הגע עצמך שסיים, איסתי עלה עליה זכר (ר' בא, ירוש' ביצה א א). אלא כן אנן קיימין, כשבא עליה לאחר ארבעים יום והוכר עוברה לאחר חמשים יום, הרי יש כאן שליסין לראשון ומקוטעין לשני, ש"מ שהאשה יולדת לחדשים שלימים וכו' את שמע מינה שהאשה יולדת לחדשים מקוטעין (שם יבמ' ד ב). הכרת העובר לחדשי' שלימין ולידתו לחדשים מקוטעין (ר' בא, שם נדה א ג). — *ובקצור, לִמְקֻטָּעִין: יולדת לתשעה אינה יולדת למקוטעין, יולדת לשבעה יולדת למקוטעין (ר"ה יא.). — *שנים מְקֻטָּעוֹת: כורש מלך ג' שנים מקוטעות (סדר עולם רבה כט, רטנר, סו:). — ובסהמ"א: חלה, בין שחלה שנה אחר שנה או שחלה חלאים מקוטעים, אם הכל פחות מארבע שנים עולים למנין שש (רמב"ם, עבדים ג ה). — ואמר הפיטן: ואותן שנים מקטעות לא יהיו נגרעות ויהיו נחשבים לפני יושב הכרובים כאלו היית חי בהן על פני האדמה ועוסק במצות בתורת

1) [נדפס: והמקטועין.]

הי החמימה (אגא ה' כוקס, מענה לשון). — *אוזניו מקטעות: מפני מה נתרחק ראובן עד משה, מפני שלא בקש מחילה מאביו ולא פייסו, הרי יצא ראובן אוזניו מקוטעות[1]) (ברא"שית רבתי, אלבק, 267).

—התפ', *הִתְקַטַּע, — כמו נִפְע': שפעם אחת הייתי מהלך בדרך וכו' בא עני אחד ועמד לי בדרך וכו' לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו, הלכתי ונפלתי על פניו ואמרתי, עיני שלא חסו על עיניך יסומו וכו' רגליי שלא חסו על רגליך יתקטעו וכו' (כתוס' א"ש גם זו, תענ' כא.). לא נשיר לא נאמר אלא איך נשיר, מראים אותם אצבעותיהם ואומרים להם אין אתם יודעים שהיו כפותינו חזקים כברזל ונתקטעו אצבעותינו, ראו היאך נשיר (פסיק' רב', ותאמר ציון, קמד.).

*קִטֵּעַ[2]), תוא"ז, — קִטּוּעַ היד והרגל: הקיטע יוצא בקב שלו (רבי מאיר, שבת ו ח). הרואה וכו' את הקיטע ואת החיגר וכו' אומר ברוך דיין האמת (תוספת' ברכ' ז ג). קב של קיטע אם יש לו בית קיבול כתיתין יוצאין בו (ר' אליעזר, שם שבת ס א). הקיטעין ומוכי שחין אף על פי שאין להם דמים יש להם ערכין (שם ערכ' א ב). מצווין ישראל לפרנס קיטעין אפילו עבדים (ר' אחא, ירוש' כתוב' ה ה). אם היה מום גדול כגון סומא באחת מעיניו, קיטע באחת מידיו, חיגר באחת מרגליו מיד יוציא ויתן כתובה (רשב"ג, שם שם ז ח). שאם היה סומא וסימא את עינו, קיטע וקיטע את ידו היאך זה מתקיים ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו (שם ב"ק פ א). מצווין ישראל לפרנס עבדים קיטעין יותר מן השלימין (ר' אחא, שם שם ט ה). אמרו עליו על נחום איש גם זו שהיה סומא משתי עיניו וכו' קיטע משתי רגליו וכו' (תענ' כא.). — נק' *קִטַּעַת: הגונב את הקיטעת ואת החיגרת ואת הסומא וכו' משלמין תשלומי ארבעה וחמשה (תוספת' ב"ק ז טו). — ובסהמ"א: האבנט של עורות ועורות שתופרין הקטעים על ארכובותיהן כדי

1) [יצא ראובן וכו'. לשון זה גם בתנחומא פי' ט', ובב"ר פצ"ט ז': ואוזניו מקוטפות (אלבק).]

2) [ע"מ עִוֵּר, פִּסֵּחַ, עי' פִּסֵּחַ, הערה.]

שיתגלגלו בהן על הקרקע מקבלין טומאה (רמב"ם, כלים ז ד). — ואמר המשורר: מי האמין כי מי תהומך יעבור עור ופסת וקב וקטע (עמנואל, מחב' ח, 3).

***קֶטַע**, או קֶטַע[1]), ש"ז, מ"ר קְטָעִים, קוטעים, — החלק הקטוע מן הגוף, ובהשאלה השבלת הקטועה מן העמר: לא ימכור אדם את תבנו ואת גפתו ואת זגיו למי שאינו נאמן על המעשרות להוציא מהן משקין, ואם הוציא חייב במעשרות ופטור מן התרומה, שהתורם בלבו על הקוטעין[2]) ועל הצדדים ועל מה שבתוך התבן (מעשר' ה ד). — °וקֶטַע של דבר, ובהשאלה אף קֶטַע של חבור ספרותי וכדו׳, Bruchstück; fragment. — °ובהנדסה, קֶטַע, במשמ׳ חלק של קו ישר המגבל בשתי נקודות, Strecke; segment (de droite); (straight) segment, intercept.

א. קטף[3]), ממנו א. *קִטּוּף, ג. °קִטּוּף, °קָטִיף, א. קַטָּף.

ב. *קטף[4]), ממנו ב. *קִטּוּף, *קִטֵּף.

א. קָטַף, פ״י, — קָטַף האדם פרי, ענף או עלה מן הצמח, שבר או כרת ונטל אותו, abpflücken; cueillir: to pluck (off): כי תבא בקמת רעך וקָטַפְתָּ מלילת בידך וחרמש לא תניף על קמת רעך (דבר׳ כג כו). את ראש יניקותיו קָטָף (יחזק׳ יז ד). ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי מראש ינקותיו רך אֶקְטֹף ושתלתי אני על הר גבה ותלול (שם שם כב). הַקֹּטְפִים מלוח עלי שיח ושרש רתמים לחמם (איוב ל ד). — ובתו״מ: כלום קוטף אדם

[1]) [השוה בארמ׳ שבתו״מ: באילן דהוו עלין קיטעין קיטעין (ירוש׳ ברכ׳ ח ג).]

[2]) [קִיטְעִין, כך במשנה שבבבלי ובירושׁ׳, וכן כותב הרמב״ם (תרומ׳ ד כח): התורם את הגורן צריך שיכוין את לבו שההיה זו תרומה על הכרי ועל מה שבקוטעין, אך במדב״ם קטעין ובמשניות קטועים ובמשנ׳ המנק׳ קְטוּעִים, ובתוספת׳ צוקרמנדל (תרומ׳ ג ס): קיטין.]

[3]) [וכן בארמ׳ וסורי ובערב׳ קטף a), ובאשור׳ קַטָּפֻ, וקרוב אליו קטם, עי׳ שם.]

[4]) [עי׳ קַטָּף, הערה.]

a) قطف

את כרמו קודם שיתבשל, אלא מאחר שהוא מבושל הוא קוטפו (מד״ר שמות ל). — ביני׳ אַגּוּי קָטוּף: אם אינן כורתין את עץ ערלתו כל הפירו׳ שהוא עושה עוללות קטופין ולא טובים למראה (ר׳ זכריה, פדר״א כט). — *ובהשאלה, אמן קְטוּפָה, שלא נשמעה בשלמותה: אין עונין אמן לא יתומה ולא קטופה, בן עזאי אומ׳ העונה אמן יתומה יהיו בניו יתומין, קטופה יקטפו ימיו, ארוכה יאריכו לו ימים ושנים (תוספת׳ מגי׳ ד כז[1])). — ובספה״א: וכן כל הקוטף מלילות מעט מעט ומכנים לביתו, אפילו קטף כל שדהו, פטור מהלקט ומן השכחה ומן הפאה (רמב״ם, מתנות עניים ב ו). — ואמר הפיטן: תשובה חשובה קדומה מאז לחטוב, שובה ישראל עד יי׳ מלקטוף (אלעזר הרקח, תשובה חשובה, סליס׳ ה עשי״ת). יי׳ שטופה חטופה ומכות קטופה מכלל יופי מציון (שלמה בר רב נחס, יי׳ שטופה, סליחי׳ י״ז תמוז). — ואמר המשורר: והדור צוררי קטף בקטפם תבואה מעצי הדר שתולים (ר״ש הנגיד, הלי׳ תעס, ברודי, 158). ואם אראה שחק יבכה לבבי לחיתי שהיא מני קטופה (רשב״ג, מלילתי, סעה״ס, 36). אמיר בשם בגן מוסר והשכל כפריו נתנו ריח ונרדו, קטפהו ועדנו באבו ולא בשלו תנובותיו ומגדו (רמב״ע, לאט ללב, ברודי, לז). אסתופפה ואשאפה וארעפה גם אקטפה מלחי בשמי (ישועה, יום אזכרה, שירי תימן, 18). — °ובהנדסה: נמצא כל העמוד עד שיכלה הראש עשרים אמה ועד הקטופה י׳ אמות (משנת המדות ג, 52). הצריך למוד אוחז שליש ראשו חד וכו׳ וחוזר ואוחז שליש צרוף הקטופה וכו׳ (שם שם).

— נפע׳, נִקְטַף, — שקטפו אותו: עדנו באבו לא יִקָּטֵף ולפני כל חציר ייבש (איוב ח יב). — ובתו״מ: העונה אמן וכו׳ קטופה יקטפו ימיו, ארוכה יאריכו לו ימים ושנים[2]) (בן עזאי, תוספת׳ מגי׳ ד כז). העונה

[1]) [וכעין זה ירושׁ׳ ברכ׳ ח ט, שם סכה ג יב, שם מגי׳ א יא, ברכ׳ מז., ופרש רש״י שם: קטופה שמחסר קריאת הנו״ן, שאינו מוציאה בפה שתהא נכרת.]

[2]) [לפי נוסח התוספת׳ המצדפת יחד: קטופה יקטפו ימיו ארוכה יאריכו לו ימים ושנים, ע״כ, אפשר היה לבא אף בבנין קל יִקְטְפוּ, אבל בבבלי (ברכ׳ מז.)

אמן וכו' קטופה תקטף נשמתו[1] (שם, ירוש' ברכ' ח ע). — *וְנִקְטְפָה השלהבת, נתלשה: מברכין על השלהבת ואין מברכין על הגחלת, ר' חייא בר אשי בשם רב, אם היו הגחלים לוחשות מברכין, רבי יוחנן דקריצין בשם רבי נחום בר סימאי, בלבד בנקטפת (שם שם ח ז). — ואמר המשורר: היקטף יחיד אביו באבו ואביהו מיחד בין יחידים (ר"ש הנגיד, הכימיס, ברודי, 17).

—פעי', *קִטֵּף,—כמו קל: היה מקטף ומכניס לתוך ביתו אפי' כל שדהו פטור מן הלקט שכחה ופיאה (תוספת' פאה א יא). מקווצין ומקפצין ומקטפין ומסתתין עד ראש השנה (שם שביעי' א יא). במה דברים אמורים בזמן שאכלה ייחורי תאינים או או שקיטפה לולבי גפנים וכו' (רבי שמעון בן יהודה בשם רבי שמעון, שם ב"ק ו כא). מקטפין לפני העומר (ר' שמעון בן אלעזר, שם מנח' י כח). המקטף מלילות להכניסן כתוך ביתו שיעורו בפשת יד (שם עוקצ' א ג). המקטף שיבלין לעיסתו, לאוכלן מלילות ניטבלו, לעשותן עיסה לא נטבלו (ירוש' מעשר' ד א). למלך שהיה לו כרם אחד ונזדווגו לו ג' שונאים, הראשון התחיל מקטף בעוללות והב' מזנב באשכולות והג' מעקר בגפנים (מד"ר בראש' מג). — *וקִטֵּף את השֵׂעָר: אשה לא תחוף וכו' בנתר משום דמקטף (רבה, נדה סו:) — *וקִטְּפָה האֵשׁ: עברה (האש) גדר שגבוהה ארבע אמות או דרך רשות הרבים או נהר פטור, אמר רבה, בקידחת היא מתניתא, אבל במקטפת[2] דברי הכל חייב (ירוש' ב"ק ו ה).

—פעי', *קֻטַּף, בינ' מְקֻטָּף,—שקֻטפו אותו: יצא ראובן ואזניו מקוטפות[3] (מד"ר בראש' לט). האשה הזאת שווה כמשווה, אחת מקוטפת ואחת מעוכה ואין כל המשוי שווה (מדרש תהלים עג ג).

—התפ', *הִתְקַטֵּף, — כמו נפע': כל העונה אמן וכו' קטופה יתקטפו ימיו[1] (בן עזאי, ברכ' מז.).

ב. *קָטַף, קל לא נמצא בתו"מ.

—פעי', *קִטֵּף[2], — קִטֵּף את הבצק ביין או במשקה אחר, הוסיף בו משקה כתבלין לו לטעם ולריח, תִּבֵּל, würzen; aromatiser; to scen: אין לשין את המצה בשאר המשקין וכו' אבל מקטפין אותה בכולן (תוספת' פסח' ג ה). שלש נשים עוסקות בבצק, אחת לשה ואחת מקטפת ואחת אופה (שם שם ג ח). מה דייש מיוחד דבר שנגמרה מלאכתו, יצא הלש והמקטף והאופה דבר שנגמרה מלאכתו (ר' יוסי בר' יהודה, שם ב"ק ח ז). כמה יגע אדם הראשון עד שלא אכל פרוסה, חרש זרע וכו' טחן הרקיד לש וקיטף ואפי' ואח"כ אכל פרוסה (בן זומא, ירוש' ברכ' ט ג). הלש והמקטף והעורך כולהן משום לש (שם שבת ז ב). הראשונים חרשו זרעו וכו' לשו קיטפו ואפו ואנו אין לנו מה לוכל (ר' חגי, שם שקל' ה א). את שלשין בו מקטפין בו ואת שאין לשין בו אין מקטפין בו (פסח' לו.). וצריכה שני כלים, אחד שמקטפת בו ואחד שמצננת בו את ידיה (רבה, שם מח.). לשה היא מקטפת וחבירתה לשה תחתיה, מקטפת היא אופה וחבירתה מקטפת תחתיה והשלישית לשה, אופה היא לשה וחבירתה אופה תחתיה והשלישית מקטפת וחוזרת חלילה, כל זמן שעוסקות בבצק אינו בא לידי חימוץ (ת"ר, שם מח:).

—פעי', *קֻטַּף, בינ' מְקֻטָּף,—(בצק) שקֻטפו אותו: כלויש

בהתפ': חטופה יתחטפו ימיו קטיפה יתקטפו ימיו וכל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו, ע"כ, ועל כן גם בתוספתי העקר בצירה סבילה, בנפע', ובירושי' (ברכ' ח ע) הנוסח: חטופה יתחטפו שנותיו, קטופה תקטף נשמתו, ארוכה מאריכין לו ימיו ושנותיו בטובה, ע"כ, ונראה שנולד תקטף נשמתו בט"ס במק' יתקטפון שנותיו.]

1) [אך עי' בהערה שלפני זו.]

2) [כך נכון ולא כנ"א בנקטפת.]

3) [ויש מבארים: אזניו תלויות למטה או יצא במשת פנים. ואפשר שהעקר בנער שתלש אביו באזנו לענשו, כמאמר הפסיק' רב' (י דברות ג): שבר את הצלוחית ואיבד את האיסר תלש (האב) באזנו ותלש בשערו. והשוה גם בארמ' שבמד"ר (קהל', שמח): כדון נחירך קטיף ואודנך יקרין ועיינין כהיין. ועי' קָטַע, פעי'.]

1) [עי' נִפְע', הערות.]

2) [נראה שעקר משמ' הפעל: הוסיף קְטָף, צרי ובשם, כתבלין, כפעל הנגזור מן השם קְטָף, ואין לפעל זה כל קשר אל א. קָטַף.]

זה שערוך בשמן ומקוטף בדבש כך היה ברייתו של מן (ספרי במד׳ פט).

—קל, *קָטַף, בינ׳ פעו׳ קָטוּף, — שֶׁקִּטְּפוּ אותו: ד״א לשר לשון נוטריקון ליש שמן דבש, בעיסה הנלושה בשמן וּקְטוּפָה בדבש (רש״י, במד׳ יא ח).

°קַטָּף [1], ש״ז, — בדחן, דרשן: חרוזות ומשקלות שמתקנין הקטפים [2] על הייחוד (לקוטי מהרי״ל, כ״י, ברלינר, Aus dem inner. Leben d. deutsch. Jud. im Mittelalter, עמ׳ 53). ולא נמצא דרשה זו בשום דוכתא, רק הקטפים והדרשנים אומרים זה (שו״ת מהר״ם מינץ מג).

***קְטָף** [3], ש״ז, — שרף עץ הבשם וכדו׳, צֳרִי שהוי משחמשים בו לרפואה: הורד והכפר והקטף והלוטס יש להם שביעית ולדמיהן שביעית, ר׳ שמעון אומר אין לקטף שביעית מפני שאינו פרי (שביעי ז ו). ולא יהא מערב וכו׳ חלב המור בקטף (תוספתי ב״ב ה ו). הצרי אינו אלא שרף של עצי קטף (רשב״ג, ירוש׳ יומא ד ה). כל השרפין יפין לדיו ושרף קטף יפה מכולם (ר׳ הונא, שבת כג.). כי פליגי רבנן עליה דר״א באילן העושה פירות אבל באילן שאינו עושה פירות מודו דקטפו זהו פריו (נדה ח:). קחו מזמרת הארץ בכליכם, ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי, דברים שהן מזמרין בעולם, חלזון, חמר קטף ומור איגורי, ומעט צרי, בלסם קטף (מד״ר ברא׳ לא). יש רעה וכו׳ זו מחשבתן של רמאין כגון המערבין חלב חמור בקטף (רבי שמואל בר אמי, מש קהל׳, יש רעה). — ובסהמ״א: ויש אומרים שמברכין על הלבונה בורא מיני בשמים שאינו עץ אלא קטף של אילן וכו׳ (טוא״ח ברכות ריו). — ואמר המשורר: כסיל הזורת הדם הפורת ושמן הרוקח וקטף מריחו (עמנואל, מחב׳ יג, 91).

[1] [לא נתברר מקור המלה הזאת שעל ידה נמצאת גם קַטָּפוּת (עי׳ לקמן). וכן נוהג בדבור בפי היהודים האשכנזים קטבות (כך, בבי״ת) במשמ׳ זו. אמנם היו שכתבו במקום זו כַּתָּבוּת (עי׳ ערך זה) במשמ׳ הידות והידודים (עי׳ ברלינר, Aus dem in Leben d. deutsch. Juden im Mittelalter, עמ׳ 13, 25). אך בצדק דחה צונץ (Literaturgeschichte, עמ׳ 497) את הכתיב כתבות במק׳ קטפות במשמ׳ חידות ומעשה צחוק. וקשה להניח שיכתבו מחברים יודעי תורה קטפים, קטפות במק׳ מלים עבריות רגילות כגון כתבים, כתבות. ולא מן הנמנע הוא שיש כאן מלה זרה או תרגום של שמוש זר בפעל שמשמעותו קרובה אל קָטַף בעברי.]

[2] [כך בספרו של ברלינר. אמנם במאמרו על ר״י איסרלין (MGWJ 1869, עמ׳ 276): הקטבים, ובמהרי״ל שבדפוסי במקום זה: חרוזות ומשקלות שעושין בלשון אשכנז על הייחוד (לקוטים בסוף ס. מהרי״ל).]

[3] [וכן בארמ׳ קְטָפָא, והמלה שאולה בעברי מארמי. ואפשר שנולד שם הצמח והשרף בעקר מתוך צרוף מרכב כגון קטר—טף קטרת מטפטפת טפין טפין, ושים לב לכך שגם קטר [a] בערבי פרושו טפטף טפין טפין. וכן משמ׳ הפעל ב. קטף בתו״מ היא הרטיב טפין טפין, וצ״ע. ולפי לו, Flora III, עמ׳ 388 וכו׳, המאריך בענין, הקטף הוא Styrax officinalis, וצ״ע.]

[a] قطر

°קַטָּפוּת, ש״נ, — דברי דרשנות מבדחת, חידות ותידודים, עי׳ קַטָּף, הערה.

***קִטְקֵט** [1], פ״ע, — קִטְקֵט על האריג, חבט והכה עליו כדי לעשותו ישר או דק: השׁובט והמקטקט על האריג הרי זה חייב מפני שהוא כמיישב בידו (רבי יהודה, ירוש׳ שבת יג א).

א. קטר [2], ממנו *הֶקְטֵר, *הַקְטָרָה, °מִקְטוֹרָה, מִקְטָר, מְקַטְּרָה, מִקְטֶרֶת, *קִטּוּר, קְטוֹרָה,

[1] [לא הֻכרר מקור הפעל, ובמקומו בבבלי (שבת עה:, ושם לז:): דתניא רבי יהודה מוסיף אף השובט והמדקדק וכו׳, וכנראה יש לראות מדקדק אך כנוסחה מאֻחרת במקום מקטקט. ואם יש לראות שובט כנגזר מן שֵׁבֶט (הסכה בשבט), כי אז אפשר שנוצר בעקר קתקת מן קת, קת הגרזן, הסכין וכדו׳, שהיו חובטין בו את האריג. ועכ״פ אין לראות קטקט כנגזר מן א. קטט כדעת המלונים.

בדפוסי הילקוט לאיוב כח נאמר: פלוני רוחו קצרה שנתנה בו רוח קטקטין, ע״כ. אך בגרסת הערוך: קטריטון, והיא בוודאי מלה יוני׳ ולא עברי׳, ואמנם לא הצליחו לזהותה (עי׳ לֵוִי אצל קרויס, Lehnw., עמ׳ 527). אך כנראה היא היוני׳ ἀκαρτερικόν או ἀκαρτερητόν, קצר רוח, קשה מסבֹּל.]

[2] [באותה משמ׳ כמו בעברי׳ בא קטר בכמה צורות בכנעני. בארמ׳, אשור׳ ושבא׳, אך בערב׳, קַתַר [a], נדף ריח, קֻתָאר [b] כמו קיטור בעברי׳, בעוד אשר קטר [c],

[a] قتر [b] قتار [c] قطر

א. קָטַר, קֶטֶר, *קִטְרִי, קְטֹרֶת, קִיטוֹר, *קִיטוֹרָה, *קִיטוֹרִי 1).

ב. *קוטר 2), ממנו ב. קָטַר, *קְטַר.

א. קָטַר 3), קל לא נמצא במקרא.

—פע', קִטְּרוּ, קִטַּרְתֶּם, מְקַטְּרִים, מְקַטְּרוֹת, קַטֵּר, יְקַטֵּר, יְקַטְּרוּ יְקַטֵּרוּ, יְקַטֵּרוּן, — קִטֵּר האדם לאלהים, העלה קיטור הקרבנות כריח ניחוח לאלהים: עוד העם מזבחים וּמְקַטְּרִים בבמות (מ"א כב מד; מ"ב יב ד, יד ד, יה ד, יה לה). ויזבח וַיְקַטֵּר בבמות ועל הגבעות (מ"ב יו ד). וַיְקַטְּרוּ שם בכל במות כגוים אשר הגלה יי' מפניהם (סס יז יא). וכתת נחש הנחשת אשר עשה משה כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מְקַטְּרִים לו (סס יח ד). תחת אשר עזבוני וַיְקַטְּרוּ לאלהים אחרים (חלדה, סס כב יז). והשבית את הכמרים אשר נתנו מלכי יהודה וַיְקַטֵּר בבמות בערי יהודה ומסבי ירושלם ואת הַמְקַטְּרִים לבעל לשמש ולירח ולמזלות ולכל צבא השמים (סס כג ה). ויטמא את הבמות אשר קִטְּרוּ שמה הכהנים (סס סס ח). זבחים בגנות וּמְקַטְּרִים על הלבנים (ישע' סה ג). עונתיכם ועונת אבותיכם יחדו אמר יי' אשר קִטְּרוּ על ההרים ועל הגבעות חרפוני (סס סס ז). הגנב רצח ונאף והשבע לשקר וְקַטֵּר לבעל (ירמ' ז ט). ומספר חצות ירושלם שמתם מזבחות לבשת מזבחות לְקַטֵּר לבעל (סס יא יג). כי שכחני עמי לשוא יְקַטֵּרוּ (סס יח יה). והיו בתי ירושלם וכו' כמקום התפת הטמאים לכל הבתים אשר קִטְּרוּ על גגתיהם לכל צבא השמים והסך נסכים לאלהים אחרים (סס יט יג). מפני רעתם אשר עשו להכעיסני ללכת לְקַטֵּר לַעֲבֹד לאלהים אחרים (סס מד ג). כי מְקַטְּרוֹת נשיהם לאלהים אחרים (סס סס יה). כי עשה נעשה את כל הדבר אשר יצא מפינו לְקַטֵּר למלכת השמים והסיך לה נסכים (סס סס יז). מפני אשר קִטַּרְתֶּם ואשר חטאתם ליי' וכו' (סס סס כג). על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יְקַטֵּרוּ (הוש' ד יג). לבעלים יזבחו ולפסלים יְקַטֵּרוּן (סס יא ב). על כן יזבח לחרמו וִיקַטֵּר למכמרתו (חבק' א יו). ויבא את אלהי בני שעיר ויעמידם לו לאלהים ולפניהם ישתחוה ולהם יְקַטֵּר (דה"ב כה יד 1). — וקִטֵּר את הַקֹּטֶר: הלוא את הקטר אשר קִטַּרְתֶּם בערי יהודה ובחצות ירושלם וכו' אתם זכר יי' (ירמ' מד כא). — וקִטֵּר (קרבן) תודה: וְקַטֵּר מחמץ תודה (עמוס ד ה). — קַטֵּר כמקור מחלט על יד בנין הפע': קַטֵּר יקטירון כיום החלב (ש"א ב יו). — ובתו"מ: אחד העובד ואחד הזובח אחד המקטר ואחד המנסך וכו' כולן בסקילת (סנה' ז ו). והלן בבית הקברות והמקטר לשדים והמקרע את כסותו וכו' (רבי הונא, ירוש' גיט' ז א). לפי שבנות ישראל מקטרות לכשפים (ר' יוסי, ברכ' נג.). זיבח וקיטר וניסך בהעלמה אחת אינו חייב אלא אחת (ר' אמי, שבת עב:). מקטר לשד עובד עכו"ם הוא (רבא, סנה' סה.). המקטר לחבר חובר חבר הוא (אביי, סס סס). עתיד הקב"ה לענגם (את ישראל) בגן עדן ולקטר לפניהם מכל הבשמים (מד"ר במד' יג). — *כמו בִּשֵּׂם: המימיך ראית מקטר משכבו בנפת או בדבש (תשו' דונש על מנחם, עמ' 22).

— פע', ב כ' מְקֻטֶּרֶת, — שֶׁבֻּשְּׂמוּ אותה, שמו עליה ריח בשם: מי זאת עלה מן המדבר כתימרות עשן מְקֻטֶּרֶת 1) מר ולבונה מכל אבקת רכל (שה"ש ג ו). — ובתו"מ: (קטורה) שמקוטרת 2) מצות ומעשים טובים (רב, מד"ר ברא' סא). ושמה קטורה, שהיתה מקטרת מכל מיני בשמים (פדר"א ל). — ובפסה"מ: והביט אל אשה מקוטרת ואמר הרבו את עיצה כאשר תגדל מדורתה תגדל רעתה (מוקדי הפלוסופים ג א). אבל מדרכיהם ללבוש בגדי מלכות מקוטרים והם עומדים בהיכלי שן (ר"י אלנטולי, מלמד התלמידים,

---

עקר פרושו נטף, טפטף, וכן בכוש' קָתַר במשמ' קְטֹרֶת. ובשאול מן הכנעני' בא השרש אף במצרית.]

1) [השוה גם שמות עצם פרטיים קְטוּרָה, קִטְרוֹן.]

2) [שאול מן קטר בארמ' שהוא קשר בעבר', עי' שם.]

3) [כנראה נגזר הפעל מן השם קְטֹרֶת או קיטור.]

---

1) [את הכתוב: את כל הַמְקַטְּרוֹת הסירו (דה"ב ל יד) הביא המחבר בערך מְקַטְּרָה, כש"נ במשמ' מעין מזבח לקטרת.]

2) [והיה מי שהציע לקרא: מְקֻטֶּרֶת.]

3) [בערוך: שקטרה.]

כח., מי״ סרס). — ואמר הפיטן: שעה נא מ ק ט ר ת, אישים מקטרת (ינאי, איומה כנדגלת, קרובי כ״ה, זולאי, פכ). — ואמר המשורר: שלח יונה מבשרת וכו' מאדרת במי כרכם ובלבונה מ ק ט ר ת (ר״ש הנגיד, שלח יונה, ברודי, 31). שיר הוא וריח לו כמו אבקת רוכל כמו כלה מ ק ו ט ר ת (הוא, שירת נפי, בן תהלים כח, ששון, מ). שם ראיתי עפרה ברה ו מ ק ט ר ת מור ולבונה (עמנו', מחב' ד, 31). — "ובמשמ' שהעלו בו קטרת: כי כל בית אשר י ק ו ט ר[1]) מן הכבד הזה לא יבואו שד ומזיק לעולם בו (ר״י זבארה, שעשועים, ברי״ל 19).

—הפע', הִקְטִיר, הִקְטִירוּ, הִקְטִירָם, הִקְטַרְתָּ, הִקְטִירוּ, מַקְטִיר, מַקְטִרִים, מַקְטִירִים, מַקְטִירוֹת, הַקְטֵיר, הַקְטִיר, הַקְטֵר, תַּקְטִיר, יַקְטִיר, יַקְטֵר, יַקְטִירֶנָּה, תַּקְטִירוּ, יַקְטִרוּן, — העלה באש לריח ניחח את גוף הבהמה הנשחטת או העוף הנשחט לקרבן: וְהִקְטַרְתָּ את כל האיל המזבחה עלה הוא ליי' (שמות כט יח). וַיַּקְטֵר משה את כל האיל המזבחה עלה הוא לריח ניחח אשה הוא ליי' (ויקר' ח כא). — וחלקים מגוף הבהמה: ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב ואת היתרת על הכבד ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עליהן וְהִקְטַרְתָּ המזבחה (שמות כט יג). וערכו בני אהרן את הנתחים את הראש ואת הפדר וכו' וקרבו וכרעיו ירחץ במים וְהִקְטִיר הכהן את הכל המזבחה עלה אשה ריח ניחוח ליי' (ויקר' א ט). והקריב הכהן את הכל וְהִקְטִיר המזבחה (שם שם יג). את החלב וכו' ואת שתי הכליות וכו' וְהִקְטִירָם הכהן המזבחה לחם אשה לריח ניחח כל חלב ליי' (שם ג יז). ואת כל חלבו יַקְטִיר המזבחה כחלב זבח השלמים (שם ד כו). וערך עליה העלה וְהִקְטִיר עליה חלבי השלמים (שם ו ה). ואת האיל נתח לנתחיו וַיַּקְטֵר משה את הראש ואת הנתחים ואת הפדר (שם ח כ). וזרק הכהן את הדם על מזבח יי' וכו' וְהִקְטִיר החלב לריח ניחח ליי' (שם יז ו). את דמם תזרק על המזבח ואת חלבם תַּקְטִיר אשה לריח ניחח ליי' (במד' יח יז). גם בטרם יַקְטִרוּן את החלב ובא נער הכהן וכו' ויאמר אליו האיש קטר יַקְטִירוּן כיום החלב וקח לך כאשר תאוה נפשך (ש״א ב יה–יו). —

והקטיר קרבן: והקריב מן התרים או מן בני היונה את קרבנו וכו' ומלק את ראשו וְהִקְטִיר המזבחה ונמצה דמו על קיר המזבח וכו' ושסע אתו בכנפיו לא יבדיל וְהִקְטִיר אתו הכהן המזבחה וכו' (ויקר' א יד–יז). — ואִשֶּׁה: בגשתם אל המזבח לְהַקְטִיר אשה ליי' (שמות ל כ). כי כל שאר וכל דבש לא תַקְטִירוּ ממנו אשה ליי' (ויקר' ב יא). — ועוֹלָה ומנחה ושלמים: ולקחת מן האיל החלב והאליה וכו' ואת יתרת הכבד וכו' וככר לחם אחת וחלת לחם שמן אחת ורקיק אחד וכו' ולקחת אתם מידם וְהִקְטַרְתָּ המזבחה על העלה (שמות כט כב–כה). והעלה שלמה שלש פעמים בשנה עלת ושלמים על המזבח אשר בנה ליי' וְהַקְטֵיר אתו אשר לפני יי' (מ״א ט כה). וַיַּקְטֵר את עלתו ואת מנחתו ויסך את נסכו (מ״ב טז יג). על המזבח הגדול הַקְטֵר את עלת הבקר ואת מנחת הערב ואת עלת המלך ואת מנחתו ואת עלת כל עם הארץ ומנחתם ונסכיהם (שם שם טו). ולכהנים הלוים לא יכרת איש מלפני מעלה עולה וּמַקְטִיר מנחה ועשה זבח כל הימים (ירמ' לג יח). וּמַקְטִרִים ליי' עלות בבקר בבקר ובערב בערב (דהי״ב יג יא).—ואזכרת המנחה: והרים הכהן מן המנחה את אזכרתה וְהִקְטִיר המזבחה אשה ריח ניחח ליי' (ויקר' ב ט). וְהִקְטִיר הכהן את אזכרתה מגרשה ומשמנה על כל לבנתה אשה ליי' (שם שם טז). וקמץ הכהן מן המנחה את אזכרתה וְהִקְטִיר המזבחה (במד' ה כו). — והִקְטִיר קטרת: וְהִקְטִיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות יַקְטִירֶנָּה (שמות ל ז). וַיַּקְטֵר עליו קטרת סמים (שם מ כז). למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא לְהַקְטִיר קטרת לפני יי' (במד' יז ה). לעלות על מזבחי לְהַקְטִיר קטרת לשאת אפוד לפני (ש״א ב כח). גם סגרו דלתות האולם ויכבו את הנרות וקטרת לא הִקְטִירוּ ועלה לא העלו בקדש לאלהי ישראל (דהי״ב כט ז). — ובלי השלמה, הִקְטִיר, העלה קרבנות וקטרת: רק בבמות הוא מזבח וּמַקְטִיר (מ״א ג ג). וכן עשה לכל נשיו הנכריות מַקְטִירוֹת ומזבחות לאלהיהן (שם יא ח). וירבעם עמד על המזבח לְהַקְטִיר (שם יג א). והשבתי למואב נאם יי' מעלה במה וּמַקְטִיר לאלהיו (ירמ' מח לה). ופקדתי עליה את ימי הבעלים אשר תַּקְטִיר להם (הוש' ב יט). ואהרן ובניו מַקְטִירִים על מזבח העולה ועל מזבח הקטרת (דהי״א

---

[1]) [בהוצ' דודזון (ו, 53) י ק ו ט ר בו.]

ו לד). ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו עד עולם לְהַקְטִיר לפני יי' לשרתו ולברך בשמו עד עולם (שם כג יג). ומי אני אשר אבנה לו בית כי אם לְהַקְטִיר לפניו (דה"ב ב ה). ויבא אל היכל יי' לְהַקְטִיר על מזבח הקטרת (שם כו טז). לא לך עזיהו לְהַקְטִיר ליי' (שם שם יח). ובידו מקטרת לְהַקְטִיר (שם שם יט). והוא הִקְטִיר בגיא בן הנם (שם כח ג). כי בכם בחר יי' לעמד לפניו לשרתו ולהיות לו משרתים וּמַקְטִרִים (שם כט יא). — ואמר בן סירא: ויבחר בו מכל חי להגיש עלה וחלבים ולהקטיר ריח ניחח ואזכרה ולכפר על בני ישראל (ב"ס גני' מה יו). — ובתו"מ: קרעו והוציא אימוריו (של הפסח) נתנן במגס והקטירן על גבי המזבח (פסח' ה י). כל שבעת הימים הוא זורק את הדם ומקטיר את הקטורת ומטיב את הנרות וכו' (יומא א ב). וקדש ידיו ורגליו ונכנס להקטיר קטורת של בין הערבים (שם ז ד). האומר וכו' אקטיר, אלך ואקטיר, נלך ונקטיר וכו' (סנה' ז י). השוחט את הזבח וכו' להקטיר את אמוריו בחוץ או מקצת אמוריו בחוץ וכו' פסול ואין בו כרת (זבחי ב ב). לאכול כחצי זית ולהקטיר כחצי זית כשר שאין אכילה והקטרה מצטרפין (שם שם ה). השוחט את הזבח לאכול דבר שאין דרכו לאכול ולהקטיר דבר שאין דרכו להקטיר כשר וכו' לאכול דבר שדרכו לאכול ולהקטיר דבר שדרכו להקטיר פחות מכזית כשר (שם ג ג). הקומץ את המנחה לאכול שיריה בחוץ או כזית משיריה בחוץ, להקטיר קומצה בחוץ או כזית מקומצה בחוץ או להקטיר לבונתה בחוץ פסול ואין בו כרת (מנחי א ג). כל הקומץ והנותן בכלי והמהלך והמקטיר לאכול דבר שדרכו לאכול ולהקטיר דבר שדרכו להקטיר חוץ למקומו פסול ואין בו כרת (שם שם). כיצד קרב המתיר במצותו, קמץ בשתיקה ונתן בכלי והלך והקטיר חוץ לזמנו או שקמץ חוץ לזמנו ונתן בכלי והלך והקטיר בשתיקה, או שקמץ ונתן בכלי והלך והקטיר חוץ לזמנו, זה הוא שקרב המתיר במצותו (שם שם). לא הקטירו קטרת בבקר יקטירו בין הערבים (שם ד ד). סדר את הלחם ואת הבזיכין בשבת והקטיר את הבזיכין לאחר שבת פסול (שם יא ח). לא היה המקטיר מקטיר עד שהממונה אומר לו הקטר, ואם היה כהן גדול הממונה אומר לו אישי כהן גדול הקטר, פרשו העם והקטיר והשתחוה ויצא (תמיד ו ג). פעם אחת נכנסתי להקטיר קטרת לפני ולפנים (ר' ישמעאל, ברכי ז.). תלמידי חכמים העוסקים בתורה בכל מקום מעלה אני עליהן כאילו מקטירין ומגישין לשמי (ר' יוחנן, מנחי קי.). המזבח היה מקטיר את הקטרת (ר"ש בן לקיש, מד"ר ויקר' ז). — ובסהמ"א: שתמרח רגליה מירות טוב חזק ותקשרם ותתן על הזקן התחתון מושכות גדולות ותקים ברגליה ותשוף פי הרחם ותקטיר במשיחה קרה כמו דהן אל בלק אל בלקיה (ר"א אלדבי, שבילי אמונה ד ב). — ואמר הפיטן: שעה נא מקטרת אישים מקטרת תרועה זכר מעתרת (ינאי, איומה כנדגלת, קרובי ר"ה, זולאי, סכ). — ואמר המשורר: תקטיר לבונה ואם תתיר צרור מר ואם שירת שלמה באברתה מקשרת (ר"י הלוי, עין נדיבה, שעה"ש 90). אזבח וגם אקטירה בזמירה וכהן במשמרו (ר"ש שבזי, אזכיר שבח, שירי תימן, 212).

—הפע', מֻקְטָר, תֻקְטַר, —הָקְטַר הקרבן, הקטרת וכדו', הקטירו אותו: והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אתה (את המנחה) חק עולם ליי' כליל תָּקְטָר (ויקר' ו יה). ובכל מקום מֻקְטָר מגש לשמי ומנחה טהורה (מלא' א יא). — ואמר בן סירא: מנחתו כליל תקטר בכל יום תמיד פעמים (ב"ס גני' מה יד). — ובתו"מ: עד שלא פרקה ונפרס הלחם פסול ולא הוקטרו הבזיכין, משפירקה ונפרס הלחם פסל הוקטרו הבזיכין (הוקטרו), ואחר כך נפרס הלחם כשר, נטמא לחמה בין משפרקה ובין עד שלא פירקת הלחם פסול ולא הוקטרו בזיבין (תוספת' מנחי יא טז). — ואמר המשורר: פן כי מפני חלב ודם ולהעביר הזוהמה הוקטרו, עמד בסוד כלאי בגדים לבך הוגד לך מה זאת אשר נאסרו (ר' משולם בר' שלמה, יהגו מזמותי, דברי חכמים, עו). — *וכמו פֻע': וזאת מצבת קבורת הנצבת בתולה מוקטרת צנועה ועטרת מכל אבקת רוכל (מלבה משכת סס"ז, וכסטין. Inschrift. I, עמ' 29).

—קל, ביני' *קוֹטֵר, — עולה כעשן, עָשֵׁן: מה הפרס

מפורש דבר שקוטר[1]) ועולה וריחו נודף אף כל דבר שקוטר[1]) ועולה וריחו נודף (דבי ר' ישמעאל, כריס' ו:). מה לשון קטרת, דבר שקוטר ועולה (ריש לקיש, שם שם).

—התפ', *הִתְקַטֵּר,—שבשמו אותו בקטרת, שהעלו עליו קטרת: ועשית מזבח מקטר קטרת, מתקטר בקטורת אין כתיב כאן אלא מקטר קטורת, המזבח היה מקטיר את הקטרת (הוא, מד"ר ויקר' ז).

—נפע', *נִקְטַר,—כמו הפע': יהי רצון שתהא זו כאלו היא עשויה בבני, כאלו בני שחוט, כאלו דמו זרוק, כאלו הוא מופשט, כאלו הוא נקטר ונעשה דשן (בס"י, ברא"ס' כב יג). לא מצינו תרומות לחם הבא עם זבח נקטרת אלא זו בלבד (הוא, שמות כט כג). בורית כרשינה אינו נקטר אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה (הוא, שם ל לד). נקמצה ונקטרה לשמה כשרה (הוא, ויקר' ה יב). הלבונה נקטרת כשמסלקין אותו (את לחם הפנים) בכל שבת ושבת (הוא, שם כד ז). ומנחה שלא נקטר קומצה (הוא, פסח' כד. ד"ה פסולי). שאין מחשבת אכילה בנקטרין ואין מחשבת הקטרה בנאכלין (הוא, זבח' קט., ד"ה כאן בפיגול).

א. קָטַר[2]), פ"י, בינ' פָעוּל נק' מ"ר קְטֻרוֹת,—כמו קשור, סגור: בארבעת מקצעת החצר חצרות קטרות[3]) ארבעים ארך ושלשים רחב (יחזק' מו כב).

קַטָּר, ס"ז, מכונת הקיטור המניעה את הרכבת, Dampfwagen; locomotive, נוהג בדבור ובספרות.

קִטֵּר, ס"ז, — כמו קְטֹרֶת, קְטוֹרָה, או כמו קִטּוֹר: הלא את הַקִּטֵּר אשר קטרתם בערי יהודה ובחצות ירושלם וכו' אתם זכר יי' ותעלה על לבו

1) [בדפוס' קיטר, אבל בסמוך נדפס שתי פעמים: קוטר, וכן גם ברש"י שם.]

2) [מן הארמ' קטר במקום קשר בעבר', קְטַר באשורי, ויש משוים קַטַר, סגר בכוש'.]

3) [במשנה (מדות ב ה) אמרו על פסוק זה: ואין קטורות אלא שאינן מקורות, ע"כ, וכן רש"י. וריב"ג ורד"ק פרשו קשורות. ור"א מבלגנצי מן א. קָטַר, מלאות קיטור. ומן החדשים יש מציעים עפ"י השבעים: קְטַנּוֹת.]

(ירמ' מד כא). — ובסהמ"א: אכן לשקר מגבעות וכו' אותה העבודה אשר עבדנו לאלהי נכר ופסילי זרה נסכי הרים וקטרי גבעות שקר ותעתועים והכל הבלים היו בידינו (מנחס, מחברת אלף, אכן 23). —ואמר המשורר: צבי עין תפקח ושור קטר ירקת ומפי עטו קח לך סמים ונטף (עמנו' מחב' יב, 94).

א. קֹטֶר[1]), ס"ז, — א) הקו החוצה את העגול ואת הכדור, Durchmesser; diamètre; diameter:

ואתה יודע תשבורת העגול התמים אם אתה יודע את אלכסונו והוא הנקרא קוטר בלשון ערבי ותכפול הקוטר שלשה פעמים ושביעית פעם ויהיה אורך הקו הסובב, ואחר כך הוי מרבע את מחצית הקוטר במחצית הקו הסובב (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשברת ב ז, 60) והקו הישר העובר על המרכז נוגע על שתי קצוות הכדור מהמקיף נקרא קוטר (הוא, אספירא א). ומצאו קוטר הלבנה כשהיא עומדת בגובה הרום וכו' אותו כדי שלשים שברי מעלה פחות שתות מחשבון ש"ס מעלה בהקף אופנה, ויהיה במקום זה קוטר עגולת הצל ע"ז שברי מעלה, שהן מעלה אחת וי"ז שברים מעוקם אופן הלבנה, וזה הנקרא קוטר הצל, ומצאו קוטר הלבנה בעמדה בשפל רומה וכו' ל"ה שברי מעלה ול"ה שניים, ויהיה קוטר הצל במעמד הזה צ"ב שברי מעלה, שהם מעלה אחת ול"ב שברים (הוא, צורת הארץ, כד:). וזה שאם תדמה כדור גדול וכו' ואחר כן תדמה בו קוטר יעבור על נקודת מרכזו, ואח"כ תדמה שני אנשים עומדים על קצוות הקוטר עד שיהיה הנחת רגליהם על ישרון הקוטר, וישוב הקוטר והרגלים בקו אחד ישר, לא ימלט מהיות הקוטר נכחי לאופק או בלתי נכחי וכו' וכבר התבאר במופת שהארץ כדורית, ושמות מיושבת על שתי קצוות הקוטר, וכל איש משכוני שתי קצוות ראשו אל השמים ורגליו לצד רגלי האחר שהוא בראש הקוטר האחר וכו' (ר"ש א"ת, מו"כ א עג, הקדמה י', הערה). וזה יתבאר לך מידיעת שיעור קוטר כל גלגל (שם ב כד). — ואמר המשורר: בבין עמל ובינות היגיוני אני נמשל בקוטר העגולה

1) [מן הערבי قُطْر a).]

a) قطر

(מכונות, ממצ׳ א, 7). — וַחֲצִי קֹטֶר, Halbmesser, radius ; rayon ; Radius : ומצאו אורך הצל בעלותו משטח הארץ עד הנקודה שהיא תכליתו כגון קס״ח חבל בחבל חצי קוטר הארץ (ראב״ח, צורת הארץ, כד:). מפני שהמרחב הזה שוה לחצי קוטר הצל עם חצי קוטר לבנה בשפל הרום וכו׳ (שם שם). ובארו האחרונים וכו׳ כמה שיעור יציאת המרכזים ההם בחצי קוטר הארץ (ר״ש א״ת, מו״נ ב כד). — ב) וקֹטֶר המרבע, הקו החוצה אותו באלכסון, Diagonale; diagonale; diagonal line : כמו שנודע לכל אדם שהכל גדול מן החלק וכו׳ וקוטר המרובע גדול מצלעו (רוח חן ג). או יברא מרובע קטרו שוה לצלעו, ומה שידומה לזה מן הנמנעות (ר״ש א״ת, מו״נ ב יג, ד״ה הדעת השני). — ואמר המשורר: ויחשוב משולש כמבוי מפולש וישוה לקוטר מרובע צלעים (שלמה בונאפיד, שירים קלים, ספר דברי חכמים, פו). — ג) ובמשמ׳ ציר גדול או ציר קטן של קו עקֹם, Achse ; axe ; axis : ואם לא תהיה השדה עגולה אבל עקימה כגון חתוכי המצבה אשר לא נחתכו לנוכח תושבתה, והעקומה הזאת יש לה שני קוטרים, האחד ארוך מן השני וכדומה לזה, אתה לוקח מחצית הקוטרים ותחברם ותרבעם ותוציא מסרובעם שביעיתו ומחצית השביעית כאשר עשית בעגול, והנשאר מן המרובע יהיה תשבורת העקומה (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ב 7, 68). — ד) ובמשמ׳ קו רֹחַב, Meridian ; méridien ; meridian : והרוחב אשר נחלקים בו הקטרים בקריאת יום בעצמו הוא י״ח שעות לא פחות ולא יותר, קוראים אנשי הקוטר הזה שבת, וכבר יצאו אנשי קוטר אחר מן השבת קוטר אחר קוטר עד שתשלמנה שמנה עשרה שעות מן העת שהתחילה בו קריאת השבת, עד שתהיה השמש לעמת ראש ארץ ישראל וכו׳ (ר״י א״ת, כוזרי ב כ). — ה) ובמשמ׳ רֹחַק, התפשטות מֵמַד, Dimension; dimension : שהקו מפני היותו בעל קוטר אחד יהיה העתקו אל מה שהוא יותר תם ממנו, אל השטח, ומפני היות השטח בעל שני קטרים היה העתקו אל מה שהוא יותר תם ממנו, כלומר אל הגשם, והוא שלשה קטרים (פי׳ תאמסטיאוס לס׳ השמים והעולם לאריסטו, הוצ׳ לנדויאר, ג). קטרים השלשה, רצוני האורך והרוחב והעומק (ר׳ משה בן יוסף נגארה, מאמר במערכת, למה שידוע כי הצמיחה בצומח הוא בכל קטריו (מפלאי קרסקש, אור ה׳ א ה). — ו) ובהשאלה כמו קֹטֶב, במשמ׳ שרש ועקר: זאת הפעם אבוא בקצרת לפי שעל קוטר אחד תסובנה אלומות הקושיות וכו׳ (שו״ת הרדב״ז ג תקן, פיורדא, נג.)

*קֶטֶר, ש״ז, — קֶשֶׁר: המובנים לפתוח בתרטה כי יתנו בקטר ואפר לענות נפש ולהט אותם היום הבא (קלונימוס בר קלונימוס, אבן בחן, ויניציה, כט.). — ואמר הפיטן: הרוה מזונים ונטר, בירח איתנים להתיר קטר, מים מעהה בל יאטר (ר״א קליר, יפתח ארץ, תפלת גשם). צעד נשיאים מרחב ידיים, צפויים ברצוא ושוב למים, קשור בם נולי מים, קדוש עד ירשה לשרות קטרי[1] מים (רסע״ג, אכוין כליות, סדר יליה, סדור רסע״ג, שלט).

*קַטְרַב, קטריב[2], ש״ז, — יתד של עץ שמחזקים בה את בדי העֹל: הטמאין שבעגלה העול של מתכת והקטרב[3] וכו׳ (כלים יד ז). הנוגע בעול ובקטרב[3] בעין ובעבות אפי׳ בשעת מלאכה טהור (שם כא ב).

---

1) [על פי לשון הכתוב: ומשרא קטרין (דניאל ה יב).]

2) [אלה דברי פרוש הגאונים (אפשטין, 35): הקטרב אי׳ דא׳ קטריב פ׳ שני עצים יש מצד זה מן העול ומצד זה מן העול והן נקובין ומכניסין בתוך אותו נקב עץ ושמו קטרב ואיהו קטרין (כך גרסת הערוך והר״ש, ז״א והם קושרים אותו, ואין לתקן קטריב) שלא ישמטו הבקר וכו׳, ע״כ. וכן בא קְטְרִיב a) באותה משמ׳ בערבי, ובסורי קטריבא, ועי׳ לאחרונה בס׳ תוספת הערוך, עמ׳ 361 ובספרות הנזכרת שם.

מקור המלה לא התברר, ואפשר שהיא שאולה מן השומרי—אשור׳ קַרְתַּפּוּ, קַרְטַפּוּ, קרש קטן, מרכוף וכדו׳. ועי׳ בשנויי הנוסחאות המובאות בהערה שאחר זו. ואמנם לא מן הנמנע הוא שנולדה המלה בארמ׳ מתוך צרוף כגון קטרי ביה, ז״א קושרים בו, שהבינוהו כשם עצם: הקטריב שלו, וצ״ע.]

3) [נוסח אחר: קשריב, הקרטב, קרטיב, קטרוב, קרטוב, עי׳ פרוש הגאונים, אפשטין, 35; תוספת הערוך, 361.

בכ״י פרמה סנק׳ קַטְרַב ובדפו׳ ליוורנו קַטְרָב.]

---

a) قطريب

*קִטְרֵג [1], פיו"ע. — קִטְרֵג את פלוני או על פלוני, האשים אותו, הטיל עליו אשמה, ביחוד בהשאלה, : anklagen; accuser; to accuse וכל מי שהוא תוכף לנטילת ידים ברכה אין השטן מקטרג באותה סעודה (ר' יוסי, ירוש' ברכ' א א). שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה (שם שבת ב ג). בשלשה מקומות השטן מצוי לקטרג (ר' לוי, שם שם). ומי קיטרגו (את שלמה), יו"ד שביִרבה (בפסוק לא ירבה לו נשים) קיטרגו (שם סנה' ב ו). בשעה שהיה נביא בא לקטרגו (את אחז) היה בורח למקום טומאה (ריב"ל, שם י א). בכל מקום שאתה מוצא נחת רוח השטן מקטרג (ר' חלבו, מד"ר בראש' לח). עמד לו הדיין נשתתק הסניגור והמקטרג הולך לעשות שליחותו (שם שם מט). קפצו מלאכי השרת לקטרג: (את ישמעאל), אמרו לפניו רבון העולמים אדם שהוא עתיד להמית בניך בצמא את מעלה לו באר (ר' סימון, שם שם נג). בשעה שהצדיקים יושבים בשלוה ומבקשים לישב בשלוה בעוה"ז השטן בא ומקטרג, אמר לא דיין שהוא מתוקן להם לעולם הבא וכו' (ר' אחא, שם שם פד). שמדת הדין מקטרגת עליהן על העגל שהיו עתידין לעשות (שם שמות א). בשעה שיצאו ישראל ממצרים עמד סמאל המלאך לקטרג אותן (ר' חמא ב"ר חנינא, שם שם כא). והשטן עומד ומקטרג וסניגורין עומדין כנגדו ומלמדין זכות (שם שם לא). משה קטרג על ישראל וכו' כשראו מלאכי השרת שהוא מקטרג אותן, אמרו לא יהיה לנו עסק לקטרג כל ימים שזה מקטרג, יפלו ביד זה, שלא יעמדו אבותיהם עלינו למה קטרגתם את בנינו (שם שם מג). לפי ששרי אומות העולם באין ומקטרגין על ישראל לפני הקב"ה (שם ויקר' כא). שכל ימות השנה השטן מקטרג וביום הכפורים אינו מקטרג (שם שם). אמור אל הכהנים שהרג (שאול) שהם מקטרגים אותו [2] (ר' יהושע דסכנין, שם שם כו). ואם נטל ידיו ובירך מיד, יהא מובטח שלא יהא שטן מקטרג בסעודתו (רבה בר אבוה, שם דבר' ג). שאלו עלה עזרא באותה שעה היה לשטן לקטרג ולומר מוטב שישמש עזרא בכהונה גדולה מלשמש יהושע בן יהוצדק כהן גדול (ריש לקיש, שם שה"ש, קמתי אני). שיהא לי פתחון פה בפני שרי אומות העולם שעתידין לקטרגם לפני (ר' יוחנן, שם רות, ויהי בימי שפוט השופטים). כל מה שהיה המן מקטרג את ישראל מלמטה היה מיכאל מלמד עליהם סניגוריא מלמעלה (שם אסת', ויאמר המן למלך אחשורוש). שהיוצא לדרך השטן מקטרגו (תנחו' ויגש א). מלך בשר ודם אין רשות להדיוט להקרות בשמו, תדע לך, בשעה שאדם מבקש לקטרג את חבירו קורא לו אגוסטה פלוני ואין לו חיים (שם קדושים ה). אני הייתי מלמד עליכם סניגוריא והאיך עשיתם אותי לקטרג עליכם (שם שם יג). מלאכי חבלה באים ומקטריגים אותו והקב"ה אמר אין מלאך שילמד עליו זכות (ר' תנחומא, פסיק' רב', כי תשא, לח:). אין קטיגור נעשה סניגור כדי שלא ליתן פתחון פה לשטן לקטרג ולומר אתמול עשו להם אלהי זהב וכו' (ר' סימון בשם ר' יהושע, פסיק' ר"כ, אחרי מות, בובר, קעז:). לא היה לדוד אוהב יותר מאחיתופל והיה בעל מקטרגין שלו (מדר' תהל' כה). קול מהיכל, ההיכל מקטרג, ומהו מקטרג, קול ה' משלם גמול לאויביו (שם עד). מה השופר הזה אדם תוקע מזה ומוציא קול מזה כך כביכול כל המקטריגים מקטרגים לפני מכם ואני שומע מזה ומוציא מזה (שם פא). — וקִטְרֵג היצר, פִּתָּה לעֲבֵרה [1]: והיה יצרו (של דוד) מקטרגו ואומר לו, דוד, דרכן של מלכים להיות השחר מעורר ואת אמר אעירה שחר (ר' נתן, ירוש' ברכ' א א). שהשביע (בעז) על יצרו שהיה מקטרגו ואומר לו את פנוי והיא פנויה הרי השעה שתזדקק לה (ריב"ל, מד"ר במד' טו).—ובסהמ"א: אבינו מלכנו סתום פיות משטינינו ומקטריגינו (תפלת אבינו מלכנו). אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד (רש"י, בראש' כב א). ויבא גם השטן בתוכם, לקטרג הבריות (רלב"ג, איוב א ו).

1) [פעל עברי וארמי הנמצא גם בסור', שנוצר מן היונ' קטיגור, κατήγορος, מאשים, קטיגוריה, κατηγορία, האשמה, בהפוך האותיות.]

2) [דפוס ויניציאה: אותי.]

1) [שמוש זה אולי מוצאו מן: קטרג בו היצר על מצות האל וכדו'.]

חשמת לכך על עבדי איוב, שתרצה לקטרגו (זוה״, שם שם ח). ולא באתי לקטרג עמך ולהתוכח אבל להודיעך וכו׳ (רד״ק הסו׳ לר״י אלפכר, אגרות רמב״ם, ורשה תרל״ח, 40). אם באו לקטרג עמך ולהתוכח ויכוחים של ניצחון וכו׳ (צ׳ משלי לר׳ זרחיה מברצלונה כו ל, השחר ג, 109). יקטרגהו (הכופר) במחקר ההטעאות (המאירי, משלי כט, אבני דמים). אפילו יש שם אלף מקטרגים מליץ אחד מגיד ישרו ופודה נפשו ממות (חובת משפט לאיוב לג, מח:). כנגד מדת הדין שהיתה מקטרגת עליהם לנסותם אם ישובו (מצרימה) אם לא ישובו (חזקוני, שמות יג יז). שהיצר מקטרג וחומד בדבר האסור יותר מבדבר המותר (מנוה״מ לר״י אבוהב א ב ג). שהיצר מתקוטט עם האדם ומקטרג אותו להשיאו ולהסיתו (ר׳ אליהו וידאש, ראשית חכמה, שער האהבה יח). הראשונה (לילית) קטרגה כנגד חוה (נפתלי בר׳ יעקב אלחנן, עמק המלך, שער הקליפות, קטו:). — ואמר הפיטן, קול מהיכל יקטרג מחריביו מורידך (אליר בר יצחק ויוסף אור ישראל, יוצר שבת א אחה״פ).—ואמר המשורר וישימוני לאויב למו למקטרגם ולמשטינם (יל״ג, בלאחי מעלז, שירי יל״ג ה, 17).

—התפ׳, *הִתְקַטְרֵג,—קטרגו עליו: אמר לפניו (מיכאל לפני הקב״ה) רבש״ע אין בניך מתקטרגין לא על שעבדו ע״ז ולא על שגילו עריות ולא על שפיכות דמים אלא אין מתקטרגין אלא על שהן משמרין את דתותיך (מד״ר אסתר, ויאמר המן למלך אחשורוש).

קִטְרוּג [1]), ש״ז,—שה״פ מן קִטְרֵג, מעשה המקטרג והמאשים: ואשר עמו התבוננות מבלי החפץ בקטרוג ימצא טעם בדברי (חנוך, מלוה חפש). ואחר שיעמוד בנסיונו יצאת בדאי בקיטרוגך ועל חנם בלעתיו בהפתתך (חובת משפט ומשפט צדק לאיוב לג, מ:). עתה מתודה איוב ומתחרט על קטרוגו על מדת הדין (שם, קלז:, על כן אמאס). כל מחלוקת הבא בסבת קנאה כל כך היא קשה שאפילו היתה התחלתה על דברי תורה לבסוף יבא לידי שנאה וקטרוג ותחרות אם יחזיקו בה (מנוה״מ לר״י אבוהב ב ז א). עתה שאיוב עומד בצדקו לא תוכל לומר שבכל מקום יש לך קטרוג (ר״מ אלשיך, איוב ב ג). גם בהם נמצא קטרוג ואשמה (שם טו טו). ומהמדור הזה נמצא קטרוג ולשון הרע (נפתלי בר׳ יעקב אלחנן, עמק המלך, שער עולם העשייה, קטו:).

קִטְרִי, קטריי, ת״ז,—שיש בו מתכונת הקִיטוֹר, כמו קִיטוֹרִי, ואמר המליץ: מלח עפרותי הנזכר, מלח ימיי (קאך אדער ועעזאלץ), מלח קטריי (פליכטיגעס אלקאלי) ושמן מסריח (ליכדא, ראשית למודים ב ב, 20).

קְטֹרֶת, ש״נ, כנ׳ קְטָרְתִּי,—מעשה סַמִּים שהיו מקטירים לריח ניחוח באש, Räucherwerk; encens; incense: קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבונה זכה בד בבד יהיה ועשית אתה קְטֹרֶת רקח מעשה רוקח ממלח טהור קדש (שמות ל לד–לה). וְהַקְּטֹרֶת אשר תעשה במתכנתה לא תעשו לכם (שם שם לז). ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו ויתנו בהן אש וישימו עליה קְטֹרֶת (ויקר׳ י א). ונתן את הַקְּטֹרֶת על האש לפני יי׳ וכסה ענן הַקְּטֹרֶת את הכפרת אשר על העדות (שם יו יג). כף אחת עשרה זהב מלאה קְטֹרֶת (במד׳ ז יד וכו׳). ועתר ענן הַקְּטֹרֶת עלה (יחזק׳ ח יא). — ובהשאלה: תכון תפלתי קְטֹרֶת לפניך משאת כפי מנחת ערב (תהל׳ קמא ב).

—קְטֹרֶת סַמִּים: בשמים לשמן המשחה וְלִקְטֹרֶת הסמים (שמות כה ו). והקטיר עליו אהרן קְטֹרֶת סמים (שם ל ז). ואת שמן המשחה ואת קְטֹרֶת הסמים לקדש (שם לא יא). ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח מלפני יי׳ ומלא חפניו קְטֹרֶת סמים דקה (ויקר׳ יו יב). ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור וּקְטֹרֶת הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה (במד׳ ד יו). — וּמִזְבַּח קטרת, וּמְקַטַּר קטרת וכדו׳: ועשית מזבח מקטר קְטֹרֶת עצי שטים תעשה אתו (שמות ל א). ואת השלחן ואת כל כליו ואת המנרה ואת כליה ואת מזבח הַקְּטֹרֶת (שם שם כז). ונתתה את מזבח הזהב לִקְטֹרֶת לפני ארון העדת (שם מ ה). ונתן הכהן מן הדם על קרנות מזבח קְטֹרֶת הסמים לפני יי׳ (ויקר׳ ד ז). — קְטֹרֶת תָּמִיד: ובהעלת אהרן את הנרות בין הערבים יקטירנה קְטֹרֶת תמיד לפני יי׳ לדרתיכם (שמות ל ח). — וקטרת זרה: לא תעלו

---

[1]) [יש שכתוב קטרוג, והכונה קטיגור, כגון: כשיהיו בניו של יצחק נדונים ביום הזה אפילו יש להם כמה קטרוגים מקטרגים אותם וכו׳ אף אחת לא תקבל מהם (ברא״ית רבתי, אלבק, 91).]

עליו קטֹרת זרה ועלה ומנחה (שם שם ט). — וקטרת של חֻלין שעשה אדם לעצמו או לאחר: ותקחי את בגדי רקמתך ותכסים ושמני וּקְטָרְתִּי נתתי לפניהם (יחזק' יו יח). וישבת על מטה כבודה ושלחן ערוך לפניה וּקְטָרְתִּי ושמני שמת עליה (שם כג מא). שמן וּקְטֹרֶת ישמח לב (משלי כז ט). — ואמר בן סירא: שם יאשיה כ ק ט ר ת סמים (צ"ס גני' מט א). — ובתו"מ: מותר ה ק ט ו ר ת מה היו עושין בה (שקל' ד ה). אלו הן הממונין שהיו במקדש וכו' בית אבטינס על מעשה ה ק ט ו ר ת (שם ה א). כל שבעת הימים הוא זורק את הדם ומקטיר את ה ק ט ו ר ת ומטיב את הנרות ומקריב את הראש ואת הרגל וכו' (יומ' א ב). הפיס השלישי, חדשים ל ק ט ר ת באו והפיסו (שם ב ו). נכנס להקטיר ק ט ו ר ת של שחר ולהטיב את הנרות (שם ג ד). צבר את ה ק ט ו ר ת על גבי גחלים ונתמלא כל הבית כולו עשן (שם ה א). ונכנס להקטיר ק ט ו ר ת של בין הערבים (שם ז ד). והמפטם את השמן והמפטם את ה ק ט ו ר ת והסך בשמן המשחה (לוקה) (מכו' ג ב). לא הקטירו ק ט ר ת בבקר, יקטירו בין הערבים (מנח' ד ד). שאין מחנכין את מזבח הזהב אלא ב ק ט ר ת הסמים (ר' שמעון, שם שם). מיריחו היו מריחים ריח פטום ה ק ט ו ר ת (תמי' ג ח). עזים היו לבית אבא בהר מכוור והיו מתעטשות מריח פטום ה ק ט ו ר ת (ר' אלעזר בן דגלאי, שם שם). מי שזכה ב ק ט ו ר ת היה נוטל את הכף וכו' והבזך היה בתוכו מלא וגדוש ק ט ו ר ת (שם ה ד). הקומץ את המנחה והחופן את ה ק ט ו ר ת והשותה כמלא לוגמיו ביום הכפורים וכו' (כליס יז יא). פיטום ה ק ט ו ר ת הצרי והצפורן והחלבנה וכו' (ירוש' יומא ד ה).—וכסהמ"א: וכל זה מעשה כשוף ויחסוה לקולטון איש ואשה ובתה והאומות עושים להם ק ט ו ר ת ידועה (מעשה טוביה, בית חדש א ח, לט:). — ואמר הפיטן: ובתוך תהומות המתיק למו מעינים, ועשן לפניהם ק ט ר ת סממנים (משה בר קלונימוס, אומץ גבורותיך, סלוק ח פסח).

קִי, עי' ב. קיא, קיקלון.

קיא 1), ממנו *הֲקָאָה, קֵא, ב. קַו, א. קִיא, ב. קִיא, *קִיאָה, *קִיק, קִיקָיוֹן.

1) [עי' בהערה שאחר זו.]

א. קִיא 1), פ"י, קָאָה 2), קִיו 3), תְּקִיאֶנָּה, יָקֵא, יְקִאֶנּוּ, תָּקִיא, תָּקִא, — קָא האדם, הדג, חזר ופלט את אשר אכל ובלע, erbrechen, sich übergeben; vomir; to vomit: שתו ושכרו וּקְיוּ 4) ונפלו ולא תקומו (ירמ' כה כז). ויאמר יי' לדג וַיָּקֵא את יונה אל היבשה (יונ' ב יא). פתך אכלת תְּקִיאֶנָּה ושחת דבריך הנעימים (משלי כג ח). חיל בלע וַיְקִאֶנּוּ מבטנו ירשנו אל (איוב כ טו). — ובהשאלה, קָאָה הארץ את יושביה: ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה וַתָּקִא הארץ את ישביה (ויקר' יח כה). ולא תָקִיא אתכם הארץ בטמאכם אתה כאשר קָאָה את הגוי אשר לפניכם (שם שם כח). ושמרתם את כל חקתי ואת כל משפטי ועשיתם אתם ולא תָקִיא אתכם הארץ אשר אני מביא אתכם שמה לשבת בה (שם כ כב). — ואמר המשורר: משנאי בל יחיו והון בלעו י ק י ו 5) (תלמידי מנחם, לחם לורי, תשובות על דונש, 63). לא אדעה אם בארצות בחלו או הארצות שכניהם ק א ו (רמב"ע, עד מה בגרון, ברודי, ט).

—הפעי, הֲקָאתוֹ 6),—הֵקִיא האדם וכדו', כמו קָא: דבש מצאת אכל דיך פן תשבענו וַהֲקֵאתוֹ (משלי כה טז).— ובתו"מ: שתת מהן וכו' כל השרצים בהמה או חיה פסולין

1) [בערב' קיא a), וכן בכושי, וכנראה אף באשור' קָא.]

2) [הטעם מלרע.]

3) [עי' בהערה הבאה.]

4) [כך הקרי הבא במקום וְקִיאוּ; הכתיב בקצת ספרים: ו ק ו ו. ועי' ב. קַו, הערות. וכתב ר"י חיוג: וכבר נאמר שלא כדת שתו ושכרו וקיו, והיה משפטו ק ו א ו על משקל בואו. ויתכן שהפילו האלף מן המלה והניעו הוו והחליפוה ביו"ד כמו שאמר יראו את ה' קדושיו שהפילו מוצא האלף מן הלשון אף על פי שהיא כתובה וכו', או שהפילו הוו וכתבו היוד במקום אלף קאה, ע"כ (ספר דקדוק, הוצ' דוקס, 89). וגם רד"ק (מכלול, ליק, קי:) גזר מן קוא, עי' שם.]

5) [מנקד: יָקִיוּ.]

6) [כנראה נולדה צורת הפע' זו אחרי שהבינו את צורות העתיד יָקִיא וכו' עפ"י דמיונם אל יקים, ישיב, מן קום, שוב, כאלו היה כאן הפע' מן קוא. ועל כן ראו כמה מן המדקדקים גם צורות אלה כהפע'.]

a) قَيأ

אינם פוסלין חוץ מן החלדה וכו׳, ר״ג אומר אף הנחש מפני שהיא מ ק י א ה[1] (פרה ט ג). אכל אוכלים טמאים ושתה משקים טמאים טבל ו ה ק י א ן טמאים מפני שאינן טהורים בגוף, שתה מים טמאים טבל ו ה ק י א ן טהורים מפני שהם טהורים בגוף, בלע טבעת טהורה נכנס לאהל המת הזה ושנה וטבל ו ה ק י א ה הרי היא כמות שהיתה, בלע טבעת טמאה טובל ואוכל בתרומה ה ק י א ה טמא וטמאתו (מקוא׳ י ח). האוכל מנבלת עוף טהור וכו׳ ה ק י א ה או בלעה מטמא א׳ ופוסל א׳ (זבי׳ ה ט). פרה ששתת מים טמאין ו ה ק י א ת ן טמאין מפני שאין טהורין בגוף (תוספת׳ מקוא׳ ז ט). ותקיא הארץ את יושביה, כאדם ש מ ק י א את מזונו (ספרא ויק, אחרי פרק יג). אכל ושתה יותר מצרכו ו ה ק י א וטינף את בני המסיבה (ספרי דבר׳ מג). בריה שבים בלעתה ו ה ק י א ת ה ליבשה (יומ׳ לח.). זה מוצץ ו מ ק י א וזה מוצץ ואינו מ ק י א (ר׳ זירא, חול׳ סג:). בלעתו והוציאתו והכניסתו ו ה ק י א ת ו ויצא מאליו (שם ע.). אכל חצי זית ו ה ק י א ו וחזר ואכל חצי זית אחר חייב (שם קג:). ומעשה בנחש אחד שירד מן ההר לבית ומצא קערה של שום ואכלה ו ה ק י א בתוכה וכו׳ (מד״ר ברא״ש׳ כד). — ובהשאלה: לעריבה מלאה דבש, נותן לתוכה רימוני׳ ואגוזי׳ והיא מקיאה (שבת קנג:). גל טרדני לחבירו וחבירו לחבירו עד ש ה ק י א נ י ליבשה (ר״מ, יבמ׳ קכא.). —°ובמשמ׳ פלט דרך המעים מה שאכל: פיל שבלע כפיפה מצרית ו ה ק י א ה דרך בית הרעי מהו (ב״ב כב.). —ובספה״א: שנתמלא צלוחית ו ה ק י א ת ו לחוץ (רב נחשון גאון, תשו׳ גאו׳, קאסל, מ., ערך גרגותני). שאם בלע טבעת טהורה כדי ל ה ק י א ה דרך בית הריעי שלא תקבל טומאה (רש״י, נדר׳ עה:, ד״ה איכו דין). אכלתי את המגילה ותהי בפי כדבש למתוק והאכלתי את בטני שלא ה ק א ת י ה (רד״ק, יחזק׳ ג ג). המטפחת, מ ק י א ה מים (ר״נ על הריף יומא פרק ח, וילנא ב.). —ואמר הפיטן: קריבת טל תקיים קמות קהלים לקיים ולא ל ה ק י א (ינאי ?, אור על, זולתי, מסב). — ואמר המשורר: והיא תבל אנשיה תבלה ואתם אל מקום קאה מ ק י א ת (רמב״ע, ספר שמחת, ברודי, ו).

[1]) [ס״א שהוא מקיא.]

אמר לאיש אשר יצר מעונו ואף כל הארצות לו מ ק י א ו ת (הנ״א, חמת על הזמן, שם, יב). ומר ואהלות נבכיו מ ק י א י ם (הנ״א, לאנשי לבבות, שם, יז). ונפת יגרשו מימיו ובשם, והם רפש וטיט יון מ ק י א י ם (הנ״א, הדמי, שם, כ). די כי ה ק י א ו נ ו מעוניהם ועם חיתו יער נחלק שדינו (הנ״א, הרף כדד, שם, מט). ומדביר ינדהו למדבר יריצהו וחמדות מעונתיו בזדון מ ק י א ו ת י ו (ראב״ע, בשם אל, כהנא א, 202). —°ובמשמ׳ פעל יוצא לשלישי, גרם הַקָאָה: אין מ ק י א י ן את האכל בשבת, בר״א בסם וכו׳ אבל להכניס ידו לתוך פיו ו ל ה ק י א מותר (רמב״ם, שבת כא לח). כשתרצה ברפואות המשלשלות או ה מ ק י א ו ת תקדים לדקדק הליחה העבה וכו׳ (פרקי משה יג, לג.). היתר רחוק שבאנשים מהיות ראוי ל ה ק י א ו הרופא אם בסבת הטבע וכו׳ (קאנון א ד יא). —°מקיא, סם הגורם להקאה: וכאשר ישתה אדם מ ק י א חזק כמו אל ברבק ראוי שישתה על הצום (שם שם).

—הפע׳, °הוּקָא, — שהקיאו אותו: הקיא היתר מועיל מה שיהיה מן הלבנה והמררות ו ש ה מ ו ק א י ם בו חזק הערבוב ולא יהיה חזק העובי (קאנון ד ב ב עמ). —ואמר המשורר: ואם נבלע בים יונה ו ה ו ק א בצדקתו ביבשה אני מה (ר״מ הנגיד, הלכותל ולכותל, בן תהלים א, ששון, ו).

ב. **קִיא,** ש״ז, כנ׳ קִיאוֹ, — מה שהֵקיא האדם או החי, המזון שהושב מהקיבה, כמו קא: והתעו את מצרים בכל מעשהו כהתעות שכור בְּקִיאוֹ (ישע׳ יט יד). כי כל שלחנות מלאו קִיא צאה בלי מקום (שם כח ח). השכירהו כי על יי׳ הגדיל וספק מואב בְּקִיאוֹ והיה לשחק גם הוא (ירמ׳ מח כו). — ובספה״א: המרבה במאכל ואוכל אכילה גסת ומצטער ומגיע לו שלשול מלמטה ו ק י א מלמעלה נקרא בלשון ארמי קיבסא (ערוך ערך קבסתן). וכבר הזכיר החכם משל ה ק י א על הענין הזה באמרו דבש מצאת וכו׳ (ר״י אלטולי, מלמד התלמידים, ב., בראשית). ואולם המאכלים המתוק שבהם יותר ויותר ערב הוא הדבש והוא ק י א הדבורה, מלאכת זבוב קטן פחות ונקלה (מאזני צדק, אלגזלי, באור יב, 132). —°וקי הימי במשמ׳ מחלת הים, Seekrankheit; mal de mer; sea sickness: ואשר יפוחד מ ק י הימי שלשלהו (מבוא אבן סינא, בהנהגת הולכי דרכים).

***קִיאָה**, ש"נ, — שה"פ מן קִיא, מעשה האדם והחי המקיא: וכיון דתסיל מקיא פסול מפני הקיאה המעורבת והיה ליה כרוק בעלמא (רש"י, חול' סב:, ד"ה תסיל). שאסור לאכול דבר מאוס ודבר שמביאה לידי קיאה (ספר חסידים תתתתנח). והעסים שנעשה מהכוסר וכו' ועוצר ומונע הקיאה (ר"מ אלרבי, שבילי אמונה ה, פרק ב אות עין).

קִיבָה, עי' קֵבָה.

קיבוסת, עי' קֻבֹּסֶת.

***קִידָה**, ש"נ, — כמו יְקִידָה, פעֻלת האש היוקדת: להנצל מן הפורענות ומשחית ומן קידת אש של גהינם (רז"אל, אמטע', ז:). — ועי' קִדָּה.

***קִיּוּם** [1], ש"ז, — שה"פ מן קִיֵּם, א) מעשה המְקַיֵּם נפש אדם או דבר, השומר עליו שלא יאבד או יתקלקל, Erhaltung; conservation: בכל יום היו שם שתי מערכות והיום שלש וכו' ר' יוסי מוסיף אחת לקיום[2] האש (תוספת' יוה"כ ג ג). גדול שנשבה בין העכו"ם וכו' חושש לכל הימים ועושה כדי קיום הנפש (ירוש' שבת ז א). ורקיקי מצות משוחים בשמן, יכול כדרך המושחין, ת"ל בשמן, כדי קיום שמן, כיצד הוא עושה, טובל אצבעו ונותן אחת על זו ואחת על זו (מד"ר במד' י). — מ"ר קִיּוּמִים: ולית לרבי יהודה מערכת קיומי אש (ירוש' יומא ד ו). — ובסהמ"א: וי"ח קיומין באמת ויציב ונכון וקיים (רש"י, פרדס, פירוש תפלות). כשם שהמזון הוא צריך לו האדם תמיד, שבו קיום גופו, כך היא חברת האדם לאשתו ולבניו תמיד (ר"י אלנקאוה, מנורת המאור ד, 312). — ואמר הפיטן: קמוץ קרים בקיום טל וכו' שבלים שמור בשימור טל (יניי, זולתי, פסח). — *ובדקדוק, קִיּוּם האות, שמירתה בכתב: כל דבר מתועב פתרונו זמת כמו מזמה בקיום ההא (דונש, תשו' על רסע"ג 22). — *וקִיּוּם נדר: קיים לה לתאנים ולא לענבים, לענבים ולא לתאנים, הקיום בקיומו והחפר בהפירו (ספרי במד' קנה). — ומעשה האדם, הדבר וכדו' המתקיים[1]: כל שהוא אוכל ונשמר וגידוליו מן הארץ ולקיטתו כאחת ומכניסו לקיום חייב בפאה (פאה א ד). בצק שבסדקי עריבה וכו' לענין הטומאה אם מקפיד עליו חוצץ ואם רוצה בקיומו הרי הוא כעריבה (פסח' ג ג). הירק אף על פי שלקיטתו כאחת אין מכניסו לקיום, התאנין אף על פי שמכניסין לקיום אין לקיטתן כאחת (תוספת' פאה א ז). כשם ששמחה לפני המקום בקיומן של צדיקים, כך שמחה לפני המקום באבדן של רשעים (שם סנה' יד י). וקטפת מלילות בידך, אפילו מדבר שאינו לקיום (ר' יונה, ירוש' פאה ב ה). מקומו מוכיח עליה שאינו רוצה בקיומו (רבי יוחנן, שם כלא' ב ה). שהמעשרות חלין בין על דבר שמכניסו לקיום ובין על דבר שאין מכניסו לקיום ופיאה אינה הלה אלא על דבר שמכניסו לקיום (שם שבת ז א). דבר שאין מכניסו לקיום הוא משכשכן במים והן מותרין (רב יהודה, ע"ז לג:). הגת והמחץ והמשפך של עובדי כוכבים רבי מתיר בניגוב והכמים אוסרין, ומודה רבי בקנקנים של עובדי כוכבים שהן אסורין, ומה הפרש בין זה לזה, זה מכניסו בקיום וזה אין מכניסו בקיום (שם עד:). כל דבר שמכניסו לקיום אפילו לפי שעה גזרו ביה רבנן (שם שם). בכלי יוצר עד שלא הוסק אין קיומו ברור וכו' אבל אם הוסק קיומו ברור (מדרש תהלים ב יא). כשבא הגורן הקש נכנס לאש והמוץ לרוח והקוצים לאש והחטים נכנסין לקיום (שם שם יד). — ובסהמ"א: שאלה ג"כ בדבר כוסות של חרס וכ"ש בשאר כלי קיום מחרס (שאלה בתשו' הרמב"ם, הו"ח פריימן, 89). — ואמר המשורר: ואיה, דוד, נעימות החסידות ומעלת הנשמה הטהורה, וקבולה למדות החשובות וקיומה בחיק אברם ושרה (עמנואל, מחב' ה, 60). — ב) קִיּוּם שטר וכדו', מעשה המקים אותו, מתן תקף וחזוק, Bestätigung; confirmation: הכל כשרין לכתוב את הגט וכו' שאין קיום הגט אלא בחותמיו (גיט' ב ה). מי שנמחק שטר חובו מעמיד עליו עדים ובא לפני ב"ד ועושין לו קיום (ב"ב י ו). הנה לעדות החדש דאורייתא וקיום

---

[1] [וכן קיומא בארמ' שבתו"מ.]

[2] [כך בדפוס, וכן בבלי (יומא מה.). ובהוצ' צוק"מ: לקיים.]

[1] [בכמה מקומות אין להבחין בדיוק בין משמ' זו לקודמת.]

שטרות דרבנן (רב, כתובי' כא:). — וְעֵדֵי קִיּוּם: ספפון שיש עליו עדים כשר, מאי עדים, עדי קיום (ב"מ כא.). — ובמשמ' כללית, קִיּוּם בית דין: סידור של שולחן גדול ועשיית בית דין וקיומיהן מביאין טובה לעולם (ר' יוחנן בן נורי, אדר"נ כז). — ובסהמ"א: כל השטרות שחותמיהן עכו"ם הרי אלו פסולין חוץ משטרי מקח וממכר ושטרי חוב וכו' והוא שיהיו עשויין בערכאות שלהם, אבל במקום קבוץ פליליהן בלא קיום השופט שלהם לא יועילו כלום (רמב"ם, מלוה ולוה כז א). קיום ב"ד צריך שיהיה סמוך לכתב ידי עדים וכו' ואם היה בין הקיום והשטר ריוח שיטה אחת פסול שמא יחתוך השטר שנתקיים ויזייף באותה שיטה שטר ושני עדיו ונמצא הקיום על שטר מזוייף, הרחיק את הקיום מן השטר יותר על שתי שיטין ומלא כל הריוח שריטות דיו כשר שהרי אינו יכול לזייף ואין חוששין לב"ד שיקיימו קיום על השריטות (שם שם ד-ז). כל המתקין כולן צריך שיכתוב קיומיהן בסוף השטר (שם שם ח). כבר קדמו לנו על זה שאלות והשבנו עליהם בקיום המתנה (תשו' הרמב"ם, א"מ פרימן, 213). וכתב הרב רבי יונה, אם שני דייני הקיום כל אחד מעיד על כתב ידו השטר מקוים ולא אמרינן על כתב ידם הם מעידים אלא כל אחד מעיד על קיום השטר שהוא כשר (טור חו"מ, מלוה ולוה מו). כיצד הוא הקיום, באים עדי השטר ומעידים וכו' שזאת היא חתימתן וכו' (שו"ע חו"מ, הלואה מו ג). אם אין מכירים לא חתימת העדים ולא חתימת דייני הקיום וכו' אינו מועיל (שם שם יד). צריך שלא יהיו עדי הקיום קרובים לדייני קיום (שם שם יח). ומותר לכתוב הקיום בשטר קודם שיתקיים השטר (שם שם כד). — ג) קִיּוּם, במשמ' תעודת קיום זכויות וכדו': ואני והאיש אשר אתנו השגנו קיומים וכו' יצא קיומים לגרשם מגבולם, כאשר אותו קיום של גרוש נקרע (זכרונות יוקלמן, REJ 1888 Janv., עמ' 89). לפי נוסח קיומינו (שם, 90). הוצרכתי להביא כל קיומים ישנים מאפיפיורים (שם שם). והשגתי שקים הקסר הקיומים (שם שם). גזם להרע להם (לראשי הקהלה) בעת שבקשו להשיב הקיומים (שו"ת רמ"ס כא, מע:). מנהג המלכות לתת לנו קיומים על זמן קצוב (שם שם, נ.). נדרשתי על ראובן שהשתדל להשיג קיומים למדינה אחת (שו"ת הר"י מינץ והר"מ פאדוה כה, ענ.). בתנאים וקיומים שחדש אז ראובן עם השר הכתיב גם שמעון שיהיה שותף עמו ברשות ההיא (שם כה, עה:). עד כאן נוסח הקיומים שעשו עם החכם הנז' (שו"ת מהרשד"ם יו"ד סי' ל סוף השאלה). שיש לנו ע"ז קיומים מן המלכים וכו' (פנקס לובלין שנת שמג, אולה"ם ד, 585). שלא יבררו רב או ראשים וטובים לקהל ושאר מינויים שבעולם רק ברחוב היהודים וכו' ויש לנו ע"ז חירות וקיומים מן המלכים ומן השרים ומושלים. (פנקס קראקא, שנ"ה). ובשנת שע"ג הסכימו הועד הכלל ותקנו שלהשגת הקיום והמסתעף יפרעו על נכסי חוץ משלם כשאר נכסי פנים (שו"ת פרי הארץ חו"מ י). וכנזכר בפירוש אין אורטיקלו הקיומי' החדשי' מאי הק"פ יר"ה (תקנות הקהל, פנקס דילקדורף משנת תנ"ח, אולה"פ ג, 8). ואף גם השתדלו' הקיומי' מן אדונינו ההגמון יר"ה ומן הקפיטל יר"ה באם אשר יהיו' הקיומי' על כל יהודי' במדינת הגמוני' אז מחיבי' ליתן לסיוע' כמשמעו' הפסק בפנקס זה דף נ"ג (פנקס ק"ק במבורג, 16). גזר גזרות וכו' לבטל מהיום ההוא ומעלה כל תנאים וקיומים שהיו מימי קדם לזכותם עם הגוים (דברי הימים של האפיפיור פאוולו רביעי, י. זנה, הכרמל שנה ג, 345). בימים ההם כשבת האפיפיור פאוולו על כסא מלכותו והחשמן קאראפא לפניו וכו' באו לפניהם כל שליחי המדינות וכו' לבקש מלפניו קיומים ותנאים, איש איש על עמו ועל ארצו, כנהוג בקום מלך חדש על הארץ, ואז אנקונה וכו' גם היא שלחה מלאכים מלפניו לבקש מאתו קיום תנאים כלליהם ודקדוקיהם, ובפרטם בקשו גם קיום תנאים ובטחון על היקרים הספרדים וכו' (שם שם, 346). וגם כי שולחו שרים רבים ונכבדים מאנקונא לבקש עליהם רחמים מלפני האפיפיור והראו לו קיום בטחונם אשר השיגו מבאי כחו (שם שם, 348). ובהיותו בויניציאה ראה שם בחור וכו' ונדר לו להשתדל עם בתו שתזדווג לו ועשו ביניהם קיומים בקנסות (יהושע ליגליבו, שו"ת נחלה ליהושע ז). — ומכתב קִיּוּם במשמ' ז: ויקבל אנטיוכוס את מכתב הורקנוס מיד מלאכיו ויקראהו וישמח מאד ויכתב מכתב קיום לשלום וברית

(יוסיפון פרג כס, מע.). — קִיּוּם במשמ' ברית, ואמר הפיטן: ברית ציונו צרתה וכו' ברית קיומו קוסמת (יכלי, ברית. קרובי ברלס', זולתי, לג) דברי פיקודיך פרענו וכו' דברי קיומך קיללנו (הול, דברי להבתך, קרובי להלת דפירענוחת, סס. רלג). — וקִיּוּם חתנות, ואמר הפיטן: היום קימתי לך קיום חתנות אשר ערבת (רי"ל בר לחובן, לת קולך, לזהרות). —*קִיּוּם במשמ' שבועה, קונם [1]: כל נדרים ואסורים וחרמים ושבועות וקיומים שנדרנו ושאסרנו ושהחרמנו ושנשבענו ושקיימנו על נפשנו בשבועה וכו' אם קיום קיימנו אין כאן קיום וכו' בטל הקיום מעקרו, אין כאן לא נדר וכו' ולא שבועה ולא קיום וכו' (לולה"ג נדרים, התשובות, 22) — ד) *וקִיּוּם מצוה, מעשה המקים מצוה: נאה דורש נאה קיומו (וכסטין, מלבה משנת סס"ב, Inschriften I, 23). — ה)*ובפילוסופיה במשמ' תכונת הדבר דקים והנמצא, מציאות, existence; Existenz, Dasein, Fortbestand: ושהזמן איננו כי אם מדת קיום הגשמים, ואשר איננו גשם מרומם מהזמן וממדת הקיום, ואם נספר עליו בעמדה וקיום היא על דרך הקרוב (כ"י ל"ח, לו"ד ב, ליפליג, קד). ועוד כי אנחנו מוצאים אותו (את העולם) כי הוא צריך בקיומו ותקונו קצתו אל קצתו (הול, חו"ה, היחוד ז). ואיה יתרון נפשך על גופך וכו' ועמידתה מחליפתו וקיומה מהפסדו (סס חשבון הנפש ג, ד"ה והשנים עשר). ויהיה (שֵׁם עמידה) בענין הקיום וההשאר וכו' (ר"ם ל"ח, מו"נ ל יג). ויהיה בענין הקיום וההתמדה דברך נצב בשמים כלומר קיים עומד (סס סס טו) אם כן אמרו ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים ר"ל קיום סבותיו (סס סס כח). ואמרו (המדבר ב) בפירוק הקושיא ההיא, המקרה אין קיום לו, ואמנם יברא תמיד (סס סס עג, ההקדמה החמישית). וקימת הדברים הנמצאים וקיומם יהיה על תשע מדרגות (מקור חיים לרשב"ג ב כג). ולא יספק לך במה שאמרנו כי העצם מקום לכמות, כי אמרנו זה להודיע שהוא נושא אותו ושקימתו וקיומו בו (סס סס כד). שאני לא ראינו עד היום לעולם זה לא עמידה ולא קיום לא בכולו ולא בחלקיו (עולם קטן ל ד הורבין, יז). ואולם אם אפשר בה (בנפש ההיולאנית) הנצחיות והקיום אחר השלמת במושכלות, הנה זה ממה שנחקור בו במה שאחר זה (מלחמות השם ל ה). ואנו נרצה שנקבל הנפש בעצמה וקיומה על אמתתה (מאמר במהות הנפש לאלפראבי, חמדה גנוזה, מה:). הנפש הוא קיום ראשון (ס' הנפש לארסטו). ועוד שבזה הפירוש לא יתקיים רק בשני קיומים, אבל בקיום והעדר לא יאמר ערב, והנה האור קיום והחשך העדר (ר"א הקרלי, גן עדן, ענין פסח ב, לט.). ועל כן כתב בזה הפסוק שהוא תחלת התורה שני הקיומים אשר לאדם כי אמר בדמות אלהים עשה אותו לרמז שיש לו קיום אישיי בעליונים מצד היותו בדמות אלהים וכו' ואמר זכר ונקבה בראם לרמוז על הקיום המיניי שיש לו בתחתונים (ר"י אלבו, עקרים ל יח). — ו) *ובמשמ' הבעה על קִיּוּם דבר, כמו חיוב כנגוד אל הכחדה, בטול, סתירה, שלילה וכדו', affirmation; Bejahung: וקיום התחלות החכמות העיוניות מהמוסריות, והטבעיות מן הדבריות (כ"י ל"ח, כוזרי ה יב). וקיום הבורא הראשון והנפש הכללית וכו' (סס). אפני ראיותיהם והקדמותיהם בקיום חדוש העולם או בבטול קדמותו (ר"ם ל"ח, מו"נ ל עה). וקדימת הנפש לגשם וכו' כבר בטלנוהו, ומזולת שנבטלהו, אבל יהיה אפשר קיומו, יהיה מופתו ממה שנאמר וכו' (למו"ר לרלב"ד ל ז, לח). הקיום הוא מאמר כאשר תתכארנה ראיותינו עם קיום דעתנו או שהוא אשר בהביא ראיות על עניננו המאמר מוסיף בו חזוק וקיום (ר"י תסיר ליאון, נופת צופים ל ה, 17). קצות הסלוק והקיום (מאמר אלגזאלי בתשובות שאלות, הוצ' מלטר, כג). שהאומר שהשי"ת יש לו תארים עצמיים ושהם בלתי מחייבים רבוי בעצמותו הנה הוא כאלו קבץ בין הסלוק והקיום ולא ירגיש בזה (ר"י אלבו, עקרים ב כג). מעולל בביעורו, מעולל בקיומו (ברלשית רבה ליסועה בן יהודה הקרלי, כ"י). קיום והכחדה (יוסף הכולה; עי' לקו"ק, נספחים קלט). — *ומלחמת הקִיּוּם, שאלת הקִיּוּם, נוהגים בספרות ובדבור.

*קְיוּם, ח"ז, — צורה שהניחוה המדקדקים במשמ' יקום: ויבא על עפול הפוך את כל היקום עיקרה [illegible] (הורית הקורא, דרכנבורג, 42).

---

[1] [ע"פ הארמ' קְיָם, ועי' קוֹנָם, הערה.]

***קִיּוּמִי**, ת״ז, — מתכונת הקיום והחיוב, affirmativ; ‎-if; -ive‎ : סוגי המאמר ההלצי שלשה, עצתי ועצומי וקיומי (ר״י מקיר לוחון, נפת צופים ח ג, 12).

קִיּוּץ, עי׳ קִיֵּץ קַיָּץ.

***קִיחָה**, ש״נ, —כמו לְקִיחָה, א) שה״פ מן לָקַח: בכולן נאמרה שכיבה וכאן נאמר קיחה, לומר לך דרך ליקוחין אסרה תורה, א״ל רב פפא לאביי, אלא מעתה גבי אחותו וכו׳ דכתיב ואיש אשר יקח את אחותו וכו׳ ה״נ דרך קיחה הוא דאסור, דרך שכיבה שרי, א״ל ליקוחין כתיבי בתורה סתם, הראוי לקיחה קיחה, הראוי לשכיבה שכיבה (יבמ׳ נז.). גמר קיחה קיחה משדה עפרון, כתיב הכא כי יקח איש אשה וכתיב התם נתתי כסף השדה קח ממני, וקיחה איקרי קנין (קידוש׳ ב.).—מ״ר קִיחוֹת: עד כאן לא פליגי אלא בקיחות דעלמא ועשיות דעלמא, קיחות דעלמא קח לך סמים (יומא ג:). —ובספה״א: לקח, כמו קח, ושתי גזרות הן, אחת של קיחה ואחת של לקיחה ולהן פתרון אחד (רס״י, שמות כט א). דרך ליקוחין, שהיתה ראשונה לקיחתו (הוא, יבמ׳ נז.). הארוסין הם תחלת קיחה, לא קיחה נגמרת (ר״י אלנטולי, מלמד התלמידים, תרומה, עד:). שהקיחה אינה נגמרת בארוסין שעדיין אינה אשתו (שם שם). ואמר ויקח קרח, כי לשון קיחה נופל על דבר נכבדות או תפלה או נבואה וכו׳ (שם, קרח, קמד.). ורפואתו תלויה בקיחת דברים מוצאים מים (ר״י להלון, אוצר החיים י ב). — ואמר הפיטן: קיחת ענף עץ עבות אאסור כעבות (ר״א קליר, אכתיר זר, קרוב׳ א סכות). צווי קיחתם היום, צחצות בזה ראשון יום (הוא, איומתי, שם). קיחת לולב וערבי נחלים (הוא, אמנם אלוה, קרוב׳ ב סכות). בצדק קיחת שתי ערבות (הוא, כי אקח מועד, שם). קיחת עלית עקד, היא נצבה בפקד (הוא, קיחת, קרוב׳ החדש). אי כה קיחת לוים שלמיך, כה תעשה להם לטהרם לבית עולמיך (הוא, אי כה, קינ׳ ת״ב). קיבץ לוחשות בפחתת אודמו, קיחתם בפנים למזבח הדמו (משלם בר קלונימוס, אשוחח, עבודת יוה״כ, Elbog., Stud. 130). גשתנו אחליך בקיחת דברים (אכתנו הסמל, סליח׳ ג עשי״ת).

—ב) קִיחָה במשמ׳ אחיזה, מעין אזן שאפשר לקחת ולאחז בה את הכלי: כלי עור מאימתי מקבלין טומאה, התורמל משיחסום ויקנב ויעשה קיחותיו[1] ר׳ יהודה אומר משיעשה את אזניו וכו׳ קטבוליא משיחסום ויקנב, רבי יהודה אומר משיעשה את קיחותיה (כלים טו ד).

קִיט, עי׳ קַיִץ, הערות[2].

קִיטוֹר[3], קִיטֹר, ש״ז, — א) עשן השרפה, Rauch; fumée; fume: והנה עלה קִיטֹר הארץ כְּקִיטֹר הכבשן (בראש׳ יט כח). — ב) במשמ׳ שרפת החֹם, חֹם שורף[4]: כי הייתי כנאד בְּקִיטוֹר חקיך לא שכחתי (תהל׳ קיט פג). אש וברד שלג וְקִיטוֹר רוח

---

1) [כתב הר״ש: פי׳ גאון וכן ערוך אית דגרסי קיחותיו, ע״כ, והערוך: ויש שקורין קיחותיו, ע״כ, וכך בס׳ המליצה (בכר, 84) וכך נכון, ולא קיהותיו כנדפס. ואשר למשמ׳ המלה נאמר בפרוש הגאון (אפשטין, עמ׳ 44): פי׳ מסגרותיו (ושמו בטיית) עורי אזנים בטיית עילקאה (צ״ל עילאקה[a])).]

2) [המלים קיטה, מ״ר קיטאות, קיטון, מ״ר קיטוניות, יוניות הן במקורן.]

3) [עי׳ קטר, הערות.]

4) [אמנם גם במקומות אלו ראו במסרת הפרשנות העברית קיטור במשמ׳ עשן, כגון ת״י (תהל׳ קיט פג): היך זרנוקא דתלי בקטרא; רש״י (שם): כנאד של עור המתיכש בעשן, ע״כ. אבל נאד שתלו אותו דוקה בעשן אינו תמונה טבעית לאדם השרוי בצער ובצרה, ובודאי אין משמ׳ זו, עשן, מתאימה למדבר בפרק קמח, כי מה ענין העשן על יד אש. ברד, שלג ורוח סערה. ועל כן לא תרגמו אף השבעים, הוולג׳ והפשיט׳ במקומות אלו קיטור במשמ׳ עשן אלא בהוראת כפור ושלג דוקה. ואולם הבנה כזאת מנתקת מלת קיטור זו מן קיטֹר שבבראש׳ שהוראתה עשן השרפה ברורה ללא כל ספק, ומכל משמ׳ השרש קטר בעברית המקראית. לעמת זאת אפשר להבין את קשר ההוראה אם נניח שמשמ׳ המלה כאן היא חֹם שורף ותהיה התמונה בתהל׳ קיט: הייתי כנאד זה המתרוקן ומתנדף בימי החֹם השורפים ואף עפ״י כן — ממצותיך לא נתרוקנתי. ובפרק קמח: אש וחֹם שורף בקיץ מכאן ושלג וברד ורוח סערה (של החרף) מכאן. והמחבר בערך נאד לא פרש את המלה קיטור, אלא הגדיר: משל לגוף מצמק מיגון וכדוי.]

---

a) علاقة

סערה עשה דברו (שם קמח ח).—ובתו"מ: אין כב"ע מעלה קיטור עד שתצית האור ברובו (רב יהודה, מנח' כו:). — ובפהמ"א: בהמה שעמד בה דם או שנכנסה בה קיטור או שנפל' במים קרים וכו' (הלכות פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 145). ונסתרו פני המאורים במסוה הקיטורים ויתפוצצו הררי עד מקול הגבורים (ר"י חריזי, תחכ' ז, 82). לכל תשחת הנפש האלהית אשר יסודה ושרשה במוח הראש מקטורי הלב ומעשניו (שער השמים לחכי הרלב"ג ע, לג:). שפעולת נשימתה היא לתועלת גדולה על הלב שהיא מנשבת עליו להביא אליו אויר קר מבחוץ למזוג חומו הגדול ולדחות מעליו קיטור העשני היוצא ממנו (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ג). — ואמר המשורר: ונמכרו בני יון בידם והניעם בקיטורים[1] חטורים (להלל גאון, לנור יעקב, HUCA III, עמ' 254). ושומר לא יישן, באפו אם עשן, הלא לא ככבשן ולא כקיטורים (ר"מ על דונש, תשו' דונש, 83). מועד ומוכן לקיטור גחל, מתקן ונכון לתגרת שחל (רשב"ג, אנושים ועגושים, שעה"ש 52). גברים בעלי מדה וחונים כחצר מקום קטור וגם קדה ונסוך בחמר (אברהם, יפה נוף, שירי אימן, 226). — ואמר המליץ: לפני הלהב קיטר עשן ולפני שפוך דם קלון (ב"ז, ב"ק כב כז). יפיק קיטור לוהט ובנגה חציו יעור עין (שם מד ה). במלאת ביתי קיטור גחלים ואתעלף ויהי כפשע ביני ובין המות (יל"ג, על כרחך אתה חי, שירי יל"ג א, 25). — ובמשמ' אד בכלל, Gas; gas: והחלק הנתק אל דמות האויר היה אד או קיטור (ר"י א"ח, כוזרי ה יד). ויפול ההשתנות במעורב עד שיתהוה מהם תחלה הקיטורים כפי מיניהם החלוקים (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). הלח מיוחד בשם אד והיבש בשם קיטור (הנ"ל, יקוו המים ג). וכבר נודע שבין הקיטור והאד הלח הפרש והבדל בעצם והוא שהקיטור חם ויבש להדבקו באש המקיף בו (הנ"ל, אותות השמים, כ"י ביה"ס כונכסי). ואשר בנו מן האיברים הסמיים והעפריים יתנועעו לעומת האמצע וידחקו הגופות במקומותם ואשר ישכנו מן הקטורים ורוחות והאש יתנועע מן האמצע (עקומת הכסף לרמב"ע, ליון ג, 119). שהיא מחמם מקום הכאב וימלא האיברים קיטורים רבים חמים (רס"ע פלקירא, המבקש, לז). ואז יתחיל ויעיין בגופים ובדברים הנמצאים בגופים וסוגי הגופים המוחשים ואחר כל היסודות ומה שדומה לזה מהקיטורים וכו' (הנ"ל, ראשית חכמה ג א, 64). המים כשיתכשלו ויתחממו חזרו קטור וזה דבר נראה, והקטור הזה חוזר להיות עבים בהתקבץ קצתו לקצתו (ר' יוסף בן צדיק, עולם הקטן א ג). — ואמר המשורר: בשום תואר נפרד ומארץ נטרד וישוב במורד עלות הקטורים (רשב"ג, תחלת החכמה, דוקס, 68). — וביחוד במשמ' ההבל העבה העולה ממים רותחים, (Wasser)dampf; vapeur; vapour: נוהג בדבור ובספרות. — ¨מכונת קיטור, מכונה אשר תנוע בכח הקיטור. — ¨אנית קיטור, אניה ההולכת בכח הקיטור.

***קִיטוֹרָה**, ש"נ, — כמו קִיטוֹר: ובו יתברכו גוים בתוגרמה וקדרה, אשר חסדו עלי הכל כאיד עולה וקיטורה (שו"ת הגאו' מהגני', גינצבורג, 278). ובשיר שורה והם לבו להרהרה וכו' עלי שורי לחרשה בצפורן ושמירה ולפרשה לפנימו לעינימו כקיטורה (שם, 279).

***קִיטוֹרִי**, ת"ז, — שיש בו מתכונת הקיטור: לפי שהריאה היא מקור האויר הקיטורי האשיי וכו' (פי' ס' יצירה לר"י הישראלי, קונטרס המסורה, הוצ' דוקס). ובהגיע שם האיד הקיטורי הנלהב יוליד רעם וברק (ספורנו, בראש' א ז).

***קַיָּם**, קיים[1]), ת"ז, נק' קַיֶּמֶת, קיימת, ת"ר קַיָּמִים, קַיָּמוֹת,—חי, עומד יציב, מתמיד לחיות ולהתקיים, בנגוד לאובד, בטל, מת ומשתנה, בצרופים כגון חי

---

[1] [צ"ל בקיטורים כדעת פּנֶט (MGWJ 1927, עמ' 441).]

[1] [כמו חיב, שיך וכדוי. ואמנם קשה להכריע אם נכון המבטא חַיָּב, שַׁיָּךְ, קַיָּם, ואולי יש כאן צורות ארמיות שנתקבלו בעבר' במקום מְחַיֵּב, מְקַיֵּם, המקבילות אל מְחַיֵּב, מְקַיֵּם בעברי. ואכן הושוה בעמ' 1522 חַיָּב כבינ' עומד פְּעֵי אל וְשַׁבֵּחַ אני את המתים (קהל' ד ב). אך שַׁבֵּחַ בא במשמ' פעילה כמו מְשַׁבֵּחַ, מה שאינו כן בתאר חַיָּב, קַיָּם.]

וְקַיָּם, קַיָּם וְעוֹמֵד, fortdauernd, lebend; permanent vivant; lasting, living — בן אדם, בעל חיים: החולץ ליבמתו וכו' הוא אסור באמה ובאם אמה וכו' ובאחותה בזמן שהיא ק י י מ ת (יבמ' ד ז). אמרו לה מת בעליך ונישאת ואחר כך אמרו לה ק י י ם היה ומת, תצא והולד ראשון ממזר וכו' (שם י ג). אמרו לו מתה אשתך ונשא את אחותה ואח"כ אמרו לו ק י י מ ת היתה ומתה הולד הראשון ממזר וכו' (שם שם ד). אמרו לו מתה אשתך ונשא אחותה מאביה, מתה ונשא אחותה מאמה, מתה ונשא אחותה מאביה, מתה ונשא אחותה מאמה, ונמצאו כולן ק י י מ ו ת מותר בראשונה בשלישית ובחמישית וכו' (שם שם ה). (אחת אומרת מת ואחת אומרת נהרג) הואיל וזו וזו מודות שאינו ק י י ם הרי אלו ינשאו (ר"י ור"ש, שם טו ה). תשע נערות נדריהן קיימין וכו' בוגרת ואביה ק י י ם וכו' (נדר' יא י). הנשואה לכהן והלך בעלה למדינת הים אוכלת בתורה בחזקת שהוא ק י י ם, השולח חטאתו ממדינת הים מקריבין אותה בחזקת שהוא ק י י ם (גיט' ג ג). (נתן) אשם ליהויריב וכסף לידעיה, אם ק י י ם האשם יקריבוהו בני ידעיה (ב"ק ט יב). והלא כבר נאמר ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו. והרי אחיו ק י י ם (מכו' א ו). מת האב והבנים ק י י מ י ן (בכורות ח ג). דוד מלך ישראל חי וק י י ם (רבי, ר"ה כה.). צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהגלה גלות צדקיהו ועדיין גלות יכניה ק י י מ ת (מר זוטרא, גיט' פח.). למה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים, שעדיין נכדו (של אבימלך) ק י י ם (ר' יוסי בר חנינא, מד"ר בראש' כד). כל ימים שהיתה שרה ק י י מ ת היו דלתות פתוחות (שם שם ס). אם אומר לך אדם שאלו לא חטא אדה"ר ואכל מאותו העץ היה חי וק י י ם לעולם אמור לו אתה כבר היה אליהו שלא חטא הוא חי וק י י ם לעולם (ר' יהודה, שם ויקר' כז). למטרונא שילדה בן, כל זמן שבנה ק י י ם היתה נכנסת בפלטין בזרוע, מת בנה התחילה מבקשת בתחינות, כך כל זמן שהיו ישראל ק י י מ י ם במדבר היה משה נכנס לפני הקב"ה בזרוע וכו' (שם דבר' ג). — ועל האל ושמו וכדו': מה שמך הגדול חי וק י י ם לעולם ולעולמי עולמים כך שבועתך וכו' (ר' אלעזר, ברכ' לב.) (הרואה קשת בענן מברך) נאמן בבריתו וק י י ם במאמרו (ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא, שם נט.) רבונו של עולם אתה הי וק י י ם ותורתך חיה וקיימת (מד"ר שה"ש, חכו מנחקים). — ועל דברים דוממים: נטמא הבשר והחלב ק י י ם אינו זורק את הדם, נטמא החלב והבשר ק י י ם זורק את הדם (פסח' ז ה). נשבר העצם אם רוב הבשר ק י י ם שחיטתו מטהרתו (חול' ד ו). חוט של מתכת וחוליות של אבנים טובות ומרגליות ושל זכוכית, נשתברו החוליות והחוט בפני עצמו ק י י ם טמא (כלים יא ח). הכרוסין האשקלונין שנשברו והאונקלי שלהן ק י י מ ת הרי אלו טמאין (שם יג ז). כסא שניטל הפויו האמצעי והחיצונים ק י י מ י ם טמא, ניטלו החיצונים והאמצעי ק י י ם טמא (שם כב ו). כל גולה שהיא ק י י מ ת בעיניה ולא נשתנית מברייתה אומר לו הרי שלך לפניך (ר' יעקב, ירוש' ב"ק ט א). — ובהשאלה: ומה בלשצר שנשתמש בכלי קודש וכו' המשתמש בכתר של תורה שהוא חי וק י י ם לעולם על אחת כמה וכמה (רבה בר בר חנה, נדרי סב.). — ובית המקדש: וכשהיה בית המקדש ק י י ם יוצאין (שלוחי בי"ד) אף על אייר מפני פסח קטן (ר"ה א ג). וכשהיה בית המקדש ק י י ם מחללין (שבת) אף על כולן מפני תקנת הקרבן (שם שם ד). — וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת: אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן ק י י מ ת לו לעולם הבא (פאה א א). ואיני מלמד את בני אלא תורה, שאדם אוכל משכרה בעולם הזה והקרן ק י י מ ת לעולם הבא (ר' נהוראי, קידוש' ד יד). על אלו דברים נפרעין מן האדם בעולם הזה והקרן ק י י מ ת לו בעולם הבא (תוספת' פאה א ב). — ודבר האדם, נדר, עדות, שבועה, שֶׁהֻכְּרוּ בעומדים בתקפם: אם נמצאו דבריהם מכוונים עדותן ק י י מ ת (ר"ה ב ו). כל הנדרים שתדורי מכאן עד שאבא ממקום פלוני הרי הן ק י י מ י ן (נדרי י ז). אמרה קונם תאנים וענבים שאיני טועמת ק י י ם לתאנים כולו ק י י ם הפר לתאנים אינו מופר עד שיפר אף לענבים (שם יא ו). תשע נערות נדריהן ק י י מ י ן, בוגרת והיא יתומה וכו' (שם שם י). האומר לחבירו אם ילדה אשתך נקיבה הרי היא מקודשת לי אינה מקודשת, אם היתה אשת חבירו מעוברת והוכר עוברה דבריו ק י י מ י ם ואם ילדה נקבה מקודשת

(קִדוש' ג ה). המחלק נכסיו לבניו על פיו, ריבה לאחד ומיעט לאחד והשוה להן את הבכור דבריו קיימין ואם אמר משום ירושה לא אמר כלום (ב"ב ח ה). המחלק נכסיו על פיו וכו' בשבת דבריו קיימין מפני שאינו יכול לכתוב אבל לא בחול (שם ט ז). חקירות, אחד אומר איני יודע עדותן בטלה, בדיקות, אחד אומר איני יודע ואפילו שנים אומרים אין אנו יודעין עדותן קיימת (סנה' ה ב). אחד אומר בשנים בחודש ואחד אומר בשלשה בחודש עדותן קיימת וכו' אחד אומר בשלשה ואחד אומר בחמשה עדותן בטלה, אחד אומר בשתי שעות ואחד אומר בשלש שעות עדותן קיימת (שם שם ג). בת י"ב שנה ויום אחד נדריה קיימין (נדה ה ו). מה שמך הגדול חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים, כך שבועתך קיימת לעולם ולעולמי עולמים (ר' אלעזר, ברכ' לב.). משה רבינו גזר כמה גזרות ותקן כמה תקנות וקיימות הם לעולם ולעולמי עולמים (ר' יוחנן, שבת ל.). (אמר) קיים ליכי (הנדר) קיים ליכי ונשאל על הקמה ראשונה מהו (רבה, נדר' סט.). א"ל משה להקב"ה הדבר מוכרע נראה מי נצח אתה ה' או אני, א"ר ברכיה, אמר לו הקב"ה חייך שלי בטלה ושלך קיימת (מד"ר דבר' ה). — והתורה: רבונו של עולם אתה חי וקיים ותורתך היה וקיימת (שם שה"ש, חכו ממתקים). — וקַיָּם הכתוב, מהקים מה שנאמר בו: כל שהוא בא משום חטא ומשום אשמה ילקח בה עולות הבשר לשם והעורות לכהנים, נמצאו שני הכתובים קיימים, אשם לה' ואשם לכהנים (שקל' ו ו). — ובמקח קַיָּם, מכר קים, תנאי קים וכתבה קַיֶּמֶת, עומדים בתקפם: שמוכרת ונותנת וקיים (יבמ' ז ג). נכסים הידועים לבעל לא תמכור ואם מכרה ונתנה בטל, שאינן ידועין לבעל לא תמכור ואם מכרה ונתנה קיים (כתוב' ח ז). קטן שהשיאו אביו כתובתה קיימת שעל מנת כן קיימה, גר שנתגייר ואשתו עמו כתובתה קיימת שעל מנת כן קיימה (שם ט ט). היתה כתובתה מנה ומכרת שוה מנה ודינר במנה מכרה בטל וכו', רבי שמעון אומר לעולם מכרה קיים וכו' היתה כתובתה ארבע מאות זוז ומכרה לזה במנה ולזה במנה ולאחרון יפה מנה ודינר במנה, של אחרון בטל ושל כולן מכרן קיים (שם יא ד). שום הדיינ' שפיחתו שתות או הוסיפו שתות מכרן בטל, רשב"ג אומר מכרן קיים (שם שם ה). לקח מסיקריקון וחזר ולקח מבעה"ב מקחו בטל, מבעל הבית וחזר ולקח מסיקריקון מקחו קיים (גיט' ה ו). כל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל וכו' וכל שאפשר לו לקיימו בסופו והתנה עליו מתחילתו תנאו קיים (ב"מ ז יא). הנותן מתנה לחבירו והחזיר לו את השטר חזרה מתנתי, וחכמים אומרים מתנתו קיימת (ב"ב קסט.). — ובמשמ' הולך ונמשך, מתמיד: בעל גירשה והחזירה ועדיין חיבת לילה הראשון קיימת (ירוש' כתוב' ה א). עדיין מוניטה דמרן שאול קיים (שם סנה' ב ג). — ובתפלה: אמת ויציב ונכון וקיים וישר וכו' הדבר הזה עלינו לעולם ועד (אמת ויציב, תפלת שחרית). חי וקים נורא ומרום וקדוש (קרוב' לד' פרשיות ולמועדים). — ובסהמ"א: ועד האיש הזה קיים יצא (בנו) לעולמו (מעשים לבני ארץ ישראל, אפשטין, תרבץ ב, 320). וצריך שיהיה נמצא במחשבתך, קים ברעיונך, מוכן בבינתך (ר"י א"ת, פרשי ריב"ג, הקד', 7), והספק במה שראה ישעיהו ויחזקאל ודניאל אם הוא מהנבראים לעת הצורך או מן הצורות הרוחניות הקיימות (הוא, כוזרי ד ג). ויהיה החלוף בין התארים ההם ובין תארנו בגדול או בשלם או במתמיד או בקיים עד שתהיה מציאותו יותר קיימת ממציאותנו וחייו יותר מתמידים מחיינו וכו' (ר"ש א"ת, מו"נ א נו). שהנושא הוא עצם קיים נצב, והנשוא הוא מקרה חולף (ר' אברהם בר חסדאי, ס' היסודות לר"י הישראלי, 29). לנמנע טבע קיים קיום עומד אינו מפעולת פועל וכו' (שם ג טו). וכי מתים היו, והלא קיימים היו[1] (תוספת אליהו רבה, במנוה"מ לר"י אלנקאוה ד, 471). ולא יהיה רשות לשום אחד מהחלקים לסרב ולמאן אלא הכל יהיה קיים וחזק כאלו נעשה על ידי סופר נוצרי (נוסח כתובה ירושלמית, סריד מעיר, 4, קבץ על יד ה). וברור ושריר וקיים ונאמן ומוחזק יהיה שטר המוהר הזה בכל מקום שיצא (שם שם). ועי' שָׁרִיר. —ואמר הפיטן: כי מגדל הגבוה אשר בנו שלישו נשקע ושלישו נבקע ושלישו קיים, כי דבר חי

---

1) [עפ"י חז"ל (נדר' סד:). רש"י (שמות ד יט). חיים היו.]

זקיים לעולם יתקיים (ינאי, מי סס, קרוב׳ ברלמ׳, זולאי, יב). ניצבת עדי עד וקיימת לעולם (הוא, ברכה, סס, כא). וכל התנאים הללו שרירים וקיימים כצבא השמים בשחק נרשמים לעדי עד ולעולמי עולמים (ר״י נג׳ארה, ירד דודי, באזהרות רי״ל בר לאונן, כג :). — ואמר המליץ: כל מעשיו בדעת כלמו ולעד צבאם ישמורו חיים וקיימים כלהם ואת גדלם כלם יהללו (צ״ז, צ״ס מג יא). — *ובמשמ׳ חיובי, נאמר בצורת הקיום, affirmativ ; – if ; – ive: יש תמיהות שהן קיימות כמו הנגלה נגליתי, הרואה אתה, אף זו (הלבן מאה שנה יולד) היא קיימת (רס״י, ברלמ׳ יז יז). — *ובמשמ׳ עומד על מקומו: שאי אפשר בהכרת מבלתי דבר קיים סביבו תהיה התנועה ולזה התחייב שתהיה הארץ קיימת, ואם היה גלגל ההיקף נמצא תהיה זאת התנועה סבוב סביב לא דבר קיים (ר״מ א״ח, מו״נ ב כד). — והכוכבים הקַיָּמִים, כוכבי שֶׁבֶת: כי גרגיר החרדל וגלגל הכוכבים הקיימים מתדמים ברחקים השלשה (סס א כו).

קִיֵּם [1]), פ״י, קִיְּמוּ, קַיֵּם, קַיְּמֵנִי, אֲקַיֵּמָה, — א) קִיֵּם האדם או האל את דברו, את שבועתו, מלא אותם, שמר עליהם, עשה כמותם: חזו שוא וקסם כזב האמרים נאם יי׳ ויי׳ לא שלהם ויחלו לְקַיֵּם דבר (יחזק׳ יג ו). נשבעתי וָאֲקַיֵּמָה [2]) לשמר משפטי צדקך (תהל׳ קיט קו). — וְקִיֵּם האל את האדם, שמר עליו והחיה אותו: דלפה נפשי מתוגה קַיְּמֵנִי כדברך [3]) (סס סס כח). — ב) קִיֵּם אדם חק, מנהג, יום חג או צום, נתן לו תקף, וְקִיֵּם אותם על נפשו, עליו, קבל אותם כתקיפים ומחיבים: ויכתב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים אל כל היהודים וכו׳ לְקַיֵּם עליהם להיות עשים את יום ארבעה עשר להדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל שנה ושנה וכו׳ ימי משתה ושמחה וכו׳ וקבל היהודים את אשר החלו לעשות וכו׳ (אסתר ט כ–כג). קִיְּמוּ וקבל היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה (סס סס כז). ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תקף לְקַיֵּם את אגרת הפרים הזאת השנית וישלח ספרים אל כל היהודים וכו׳ לְקַיֵּם את ימי הפרים האלה בזמניהם כאשר קִיֵּם עליהם מרדכי היהידי ואסתר המלכה וכאשר קִיְּמוּ על נפשם ועל זרעם דברי הצומות וזעקתם ומאמר אסתר קִיֵּם דברי הפרים האלה ונכתב בספר (סס כט–לב). — וְקִיֵּם אדם חק וכדומה על אחר, הטיל אותו עליו כתקיף ומחיב: וישלה ספרים אל כל היהודים וכו׳ לקים את ימי הפרים האלה בזמניהם כאשר קִיֵּם עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה וכו׳ (סס ל–לא). — ובסהמ״א: כל נדרים וכו׳ ושבועות וקיומים שנדרנו וכו׳ ושנשבענו ושקיימנו על נפשנו בשבועה וכו׳ אם קיום קיימנו אין כאן קיום וכו׳ (אולה״ג נדרים, השבועות, 22). העידו בפנינו פלוני ופלוני שפלוני העידנו על עצמו וכו׳ שנתן לאשתו וכו׳ כל מה שקיים עליו בכתובתה (סו״ת הרי״ף ג). ועמדה האשת הזאת ונתנה לאביה מהיום ולעולם המתנה שנתן לה בעלה וכשידע הבעל בזה כפר כל מה שקיים עליו לתת לה וכו׳ (סס סס). — ובתו״מ [1]) קִיֵּם שבועה, דבר, דבור, נדר, גזרה, שמר עליהם ומלא אתם: וכל המקיים את דברו רוח חכמים נוחה הימנו (סביע׳ י ט). ואיזו היא דת משה, מאכילתו שאינו מעשר וכו׳ ונודרת ואינה מקימת (כתוב׳ ז ו). וכל שאפשר לו לקימו בסופו והתנה עליו מתחלתו, תנאו קים (ב״מ ז יא). בנוהג שבעולם מלך בשר ודם גוזר גזירה רצה מקיימה, רצו אחרים מקיימים אותה, אבל הב״ה אינו כן אלא גוזר גזירה ומקיימה תחילה (ר׳ לעזר, ירוש׳ ר״ה א ג). ראה מקום שנוטלין ממנו עפר אומר ברוך אומר ועושה גוזר ומקיים (רב המנונא, ברכ׳ נז :). כי כמוך כפרעה מה פרעה גוזר ואינו מקיים אף אתה גוזר ואינך מקיים (מד״ר ברלמ׳ לג). ואמרת אליהם, להזהיר בית דין על כך שלא יניחו לנזיר לעבור על נזירותו, שאם יראו שירצה לבטל נזירותו יכופו אותו כדי לקיים

1) [בנין פִעֵ׳ מן קום.]

2) [ויש מפרשים במשמ׳ קִיַּמְתִּי על עצמי, נשבעתי.]

3) [באותה משמ׳ בפסוק קז: נעניתי עד מאד יי׳ חַיֵּנִי כדברך.]

1) [כנגד כמה משמושי הפעל בעבר׳ יש בתו״ם צורות דומות בארמ׳.]

דבריו (שם במדב׳ י). לך אמור להם לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבעתי לכם קיימתי לבניכם (שם שם כב). משה גוזר על הקב״ה והוא מקיים, קומה ה׳, שובה ה׳ וכו׳ (שם דברי ב). שמח המלך על הפקחין שקיימו דברו של מלך וכו׳ ובעס על הטפשין שלא קיימו את דבר המלך (שם קהל׳ מדרש תליתאה, בכל עת). יבואו אותם המים שגזרתי עליהם ויקיימו את גזירתי ויפרעו מן הדור שבטלו את גזירתי (פסיק׳ רב׳, שור או כשב, קנג.). — *וקִיֵּם צווי, את הדבר שנצטוה בו ע״י אחר, האל, המלך, את הגזרה: מה זה (יונה) בורח משליחותו של מקום וכו׳ אף זה (אדה״ר) בורח מלקיים צווי המקום (ריש לקיש, מד״ר בראשי׳ כח). — *וקִיֵּם אמונתו, הבטחתו: סומך נופלים וכו׳ ומקיים אמונתו לישני עפר (ברכת גבורות, תפלת י״ח). — ואמר הפיטן: סגיא מאד תהי אחריתך, עדי עד קיימתי בריתך (ינאי, איסק בזכות, קרוב׳ בראש׳, זולתי, ו). בימינו תמכתה וערלתו דתבתה, וכו׳ וצערו רפאתה, ועמו קיימת (הוא, אסרי מוסף, שם שם, לג). קדוש במורייה קיים שבועה לבן בשמו (הוא, לשמך ולזכרך, קרובי שמות, שם, פ) קיים להם נאמו, רוממם עד שמי מרומו (הוא, אשר כבודו, שם שם, ק). — *וקִיֵּם מצוה, קִיֵּם עשה או לא תעשה: אם כן היית נוהג, לא קיימת מצות סכה מימיך (זקני ב״ש וב״ה לר׳ יוחנן בן החורני, סכה ב ז). אף הוא אם מת בידם לא היו מקימין בו מצות שרפה (ר׳ יהודה, סנה׳ ז ב). נשבע לבטל את המצוה ולא בטל פטור, לקים את המצוה ולא קים פטור (שבוע׳ ג ו). היו מהבהבין אותו (את העומר) באור, כדי לקים בו מצות קלי (מנח׳ י ד). הנוטל גיד הנשה צריך שיטול את כלו, ר׳ יהודה אומר כדי לקים בו מצות נטילה (חול׳ ז ב). — המתנבא לעקור דבר מדברי תורה חייב, ר׳ שמעון אומ׳ אם מתנבא לבטל מקצת ולקיים מקצת פטור, ובעבודה זרה אפילו מקיימה היום וביטלה למחר חייב (תוספת׳ סנה׳ יד יג). על עסקי נר הזהרתי אתכם, אם אתם מקיימים אותם מוטב ואם לאו הריני נוטל נשמתכם (שבת לב). כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול משלש פורעניות (בשם בר קפרא, שם קיח.). כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה אם אתה יכול לקיים שניהם מוטב ואם לאו יבא עשה וידחה את לא תעשה (ריש לקיש, יבמ׳ כ:). היו לו בנים ומתו, ר״ה אמר קיים פריה ורביה, ר׳ יוחנן אמר לא קיים (שם סב.). שהיה הקב״ה מתנאה ומשתבח במעשיו וצוה לאדם הראשון מצוה קלה ולא קיימה (תנחו׳ שמיני ג). קיימו מצות תפילין ומעלה אני עליכם כאילו אתם יגיעים לילה ויום (ר׳ אליעזר, מדרש תהלים א יז). — ובסהמ״א: ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם, שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברהם את כבוד אביו, שהניחו זקן והלך לו (רש״י, בראש׳ יא לב). — ואמר הפיטן: והתודית בקימך כל אלה ביערתי כל מעשרות קדשים (רסע״ג, את ייי, תרי״ג מצוות, סדור רסע״ג, קס). תיום מצוה אחת לא יכלו לקימה, תחת כן גרמו ליום תולעה ורמה (אמתי בן שפטיה, אשיחה, יוצ׳ שבת ד אחה״פ). — *וכאחת הדרכים שבנסוה הדין בלאו הנתק לעשה, קִיְּמוֹ ולא קִיְּמוֹ, בנגוד אל בטלו ולא בטלו [1]: הניחא למאן דאמר ביטלו ולא ביטלו, אלא למאן דאמר קיימו ולא קיימו מאי איכא למימר וכו׳ דתני תנא קמיה דרבי יוחנן, כל מצות לא תעשה שיש בה קום עשה, קיים עשה שבה פטור, ביטל עשה שבה חייב, א״ל וכו׳ תני ביטלו ולא ביטלו, ור״ש בן לקיש אומר קיימו ולא קיימו (מכות טו:). הניחא למאן דתני קיימו ולא קיימו, אלא למאן דתני בטלו ולא בטלו כמה דלא שחטה לא עבריה ללאו (חול׳ קמא.). — *קִיֵּם את התורה: שקים (ס״א שעשה) אברהם אבינו את כל התורה כלה עד שלא נתנה (קדוש׳ ד יד). כל המקים את התורה מעוני סופו לקימה מעושר, וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני (ר׳ יונתן, אב׳ ד ט). כך אמר משה להקב״ה, למה אתה כועס, לא בשביל תורתך, באחריותי היא שאני וחבירי נקיים אותה, אהרן ובניו יקיימוה, יהושע וכלב יקיימוה, יאיר ומכיר יקיימוה, הצדיקים יקיימוה ואני אקיימנה (מד״ר שמות מג). — *קִיֵּם את הכתוב, קִיֵּם מה שכתוב: שהיה מהלך ארונו של יוסף עם ארון חי העולמים

[1] [כלומר אם קנה המדה הוא במעשה החיובי, אם קים או לא קים את העשה שבמצוה, או קנה המדה הוא בבטול].

וכו' המונח בארון זה קיים מה שכתוב במונח בארון זה (מכי' בשלח, מסכ' ג, פתיח'). קיים זה כל מה שכתוב בזה (סוטה יג:, וכעין זה ב"ק יז.). כל המקיים שבע ביום הללתיך כאילו קיים והגית בו יומם ולילה (ר' נחמן בשם ר' מני, ירוש' ברכ' א ח). —*נָאֶה מְקַיֵּם: נאין דברים כשהן יוצאין מפי עושיהם, יש נאה דורש ונאה מקיים, בן עזאי נאה דורש ואין נאה מקיים (ר' אלעזר, תוספתי יבמ' ח ד). — *קִיֵּם בפלוני את הכתוב: שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב, שלא יאמר אותו צדיק (אברהם) ועבדום וענו אותם קיים בהם, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם (ברכ' ט.–ט:). רבי יהודה נשיאה שדר ליה לרבי אושעיא אטמא דעיגלא תלתא וגרבא דחמרא, שלח ליה, קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים (מגי' ז.–:). — *ובעצמו: פעם אחת אחזני בולמוס ורצתי למזרחה של תאנה וקיימתי בעצמי החכמה תחיה בעליה (רבי יוחנן, יומא פג:). — ובתפלה, קִיֵּם לפלוני: וקיים לנו יי' אלהינו מה שכתוב, בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם וכו' (אתה הוא, תפלת שחרית). — *לְקַיֵּם מה שנאמר, לְקַיֵּם מלים אלו או אלו שבכתוב: שלא יניח אדם שכינו הקרוב אל ביתו ויעשה לו פסחו אצל אחרים, לקיים מה שנא' טוב שכן קרוב מאח רחוק (ר' שמעון בן אלעזר, תוספתי פסחי' ח יג). מפשפשין בו בכניסה וביציאה וכו' לקיים מה שנ' והייתם נקיים מיי' ומישראל וכו' (שם שקל' ב א). אף על פי שנחלקו בית שמאי כנגד בית הילל וכו' נהגו אמת ושלום ביניהם וכו' לקיים מה שנא' האמת והשלום אהבו (שם יבמ' א י). אשריכם הצדיקים שאתם מחבבין את התורה, לקיים מה שנ' מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי (שם זבח' ב יז). בכל מקום שהן (שלוחי הקב"ה) מהלכין נמצאים לפניך ואומרים עשינו שליחותך, לקיים מה שנאמר הלא את השמים ואת הארץ אני מלא (מכי' בא, מסכ' דפסחא, פתיח'). ובהרף עין נסעו בני ישראל מרעמסס לסוכות, לקיים מה שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים וגו' (שם שם פרשה יד). ויהי ביום השלישי בהיות הבקר, מלמד שהשכים המקום על ידו, לקיים מה שנאמר עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו (שם יתרו מסכ' דבחדש פרשה ג). מעשה באשה אחת משל בית טברינוס שהיתה נשואה ללסטים אחד והיה בעלה מצערה, שמעו חכמים ובאו אצלה להוכיחו, כיון שבאת לפני חכמים הוציאה לפניהם מנורה של זהב ונר של חרס על גבה, לקיים מה שנאמר ואל אישך תשוקתך (מד"ר בראש' כ). חמשים ושתים שנה לא נראה עוף כנף על ארץ ישראל, לקיים מה שנאמר מעוף השמים עד בהמה נדדו הלכו (פסיק' ר"כ, דברי ירמיהו, בובר, קיג:). גם צאנכם גם בקרכם קחו וכו', גם לרבות, מלמד שנתן להם דורון משלו ומשל שריו, לקיים מ"ש [1] גם אתה תתן בידנו (ל"ב מדות דר"א בנו של ר"י הגלילי א). — ובתפלה: כן עשה הלל וכו' היה כורך פסח מצה ומרור ואוכל ביחד לקיים מה שנאמר על מצות ומררים יאכלהו (זכר למקדש כהלל, הגדה של פסח). — *וגם ביחס לדברי חכמים: לקיים מה שנאמר כל החלומות הולכים אחר הפה (בשם ר' בנאה, ברכ' נה:). —*וְקִיֵּם את הכתוב, התאים אותו למקרה שבמציאות: שור שוה מאתים שנגח שור שוה מאתים ואין הנבילה יפה כלום, א"ר מאיר, על זה נאמר ומכרו את השור החי וחצו את כספו, אמר לו רבי יהודה וכו' קיימת ומכרו את השור החי וחצו את כספו ולא קיימת וגם את המת יחצון, ואיזה, זה שור שוה מאתים שנגח שור שוה מאתים והנבלה יפה חמשים זוז וכו' (ב"ק ג ט). — *ובנוסחה, (הא) מה אני (אתה) מְקַיֵּם את הכתוב, מה הוא בא ללמדנו, או כיצד לישב ולפרש אותו בשהוא מתנגד לכאורה לדעה הנאמרת: קטני בני אנשי עיר הנידחת וכו' ר' אליעזר אומר נהרגין, אמ' לו ר' עקיבא ומה אני מקיים ונתן לך רחמים ורחמך (ר' עקיבא, תוספתי סנה' יד ג). צאן ובקר, צאן לפסח ובקר לחגיגה, אתה אומר כן או אינו אלא אחד זה ואחד זה בפסח, ומה אני מקיים שה תמים זכר, פסח מצרים, אבל פסח דורות יביא מזה ומזה וכו' (ר' יאשיה, מכי' בא מסכ' דפסחא פרשה ד). ושחטו אותו, בין בחול בין בשבת, ומה אני מקיים מחלליה מות יומת, בשאר מלאכות חוץ משחיטת הפסח או אף בשחיטת פסח, הא מה אני מקיים ושחטו

[1]) [במשנת רבי אליעזר, ענעלאו 12: לקים מה שמשה אומ'.]

אותו בשאר כל הימים חוץ מן השבת או אף בשבת וכו' (הוא, שם שם פרשה ה). כשהוא אומר ולכל בני ישראל לא יחרץ הרי חפזון ישראל אמור, הא מה אני מקיים ואכלתם אותו בחפזון, זה חפזון מצרים (שם שם פרשה ז). כשהוא אומר לא תותירו ממנו עד בקר וגו' הרי שיורי פסח אמור, ומה אני מקיים משארותם צרורות בשמלותם, אלו שיורי מצה ומרור (שם שם פרשה יג). לא תבנה אתהן גזית, בו אי אתה בונה גזית, אבל אתה בונה גזית בהיכל ובקדש הקדשים, ומה אני מקיים ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו, בבית אינו נשמע אבל בחוץ נשמע (שם יתרו מסכ' דבחדש פרשה יא). ועתה נפשינו יבשה אין כל, אמרו עתיד לתפח בתוך כריסינו להרגינו וכו' אמרו לו לר' שמעון, ומה אתה מקיים ויתד תהיה לך על אזניך, אמר להם, מה שתגרי אומות העולם מוכרים להם יוצא מהם, אבל המן אין יוצא מהם לעולם (ספרי במד' פח). דרש ר' יהודה, משא דבר ה' בארץ חדרך ודמשק מנוחתו וכו', זה משיח שחד לאומות העולם ורך לישראל, אמר לו רבי יוסי בן דורמסקית וכו' למה אתה מעוות עלינו את הכתובים, מעידני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ויש שם מקום ושמו חדרך, אמר לו מה אתה מקיים ודמשק מנוחתו וכו' מה אתה מקיים ונבנתה העיר על תלה וכו' מה אני[1] מקיים ורחבה ונסבה למעלה למעלה וכו' (שם דבר' א). כשהוא אומר בחום היום, הרי שש שעות אמור, הא מה אני מקיים וחם השמש ונמס, בד' שעות (ר' ישמעאל, ירוש' ברכ' ד א). מה מקיים רבי יוסי בר חנינא ובכל זאת וכו' (שם שביע' ו א). מה אני מקיים ביקש קהלת למצוא דברי חפץ (ר"ה כז:). מה מקיים רשב"ג וב"ד שנה (מד"ר ברא' מב). מ"ד על הסדר נאמרה מה מקיים אם יהיה אלהים עמדי (שם שם ע). מה מקיים ר"א קרא דר' נהוראי מתושבי גלעד מיושבי לשכת הגזית הוה, ומה מקיים ר' נהוראי קראה דר"א ויערשיה ואליה, אלא מדרשות הן וכו' (שם שם עא). מה אני מקיים ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך, אלא שיהיה תשבע בארץ ישראל ורעב בכל הארצות

---

1) [צ"ל אתה.]

וכו' (שם ויקר' לה). מה אני מקיים כי אין בית אשר אין שם מת, אמר רבי אבא בר אחא, אפיטרופוס של בית היה מת (פסיק' רב' יז, ויהי בחלות הלילה, פז:). ומה אני מקיים ובתורתו יהגה יומם ולילה (ר' אליעזר, מדרש תהלים א יז). ומה אני מקיים ואתה קדוש יושב תהלות ישראל וכו' (שם כב יט). —*וקִיֵּם את השטר וכדו', נתן לו תקף, הכיר בתקפו: המוכר שדה לחבירו במעמד חבירו לא עשה כלום, כתב מקיימני אחריו דבריו קיימין (תוספתי ב"ב ט ב). אין מקיימין את השטר אלא משטר שקרא עליו ערער והוחזק בב"ד (ר' אסי, כתוב' כ.). אין מקיימין את השטר אלא משתי כתובות או משתי שדות (נהרדעי, שם שם). ג' שישבו לקיים את השטר, שנים מכירין חתימות ידי עדים ואחד אינו מכיר, עד שלא חתמו מעידין בפניו וחותם (בשם רב הונא או רב, שם כא:). לפי שאין עדים מצויין לקיימו (רבא, גיט' ג:). מודה בשטר שכתבו צריך לקיימו (ב"מ ז.).[1] — וקִיְּמוּ דברי אדם במשנ' הכירו בהם נכונים: ומותרין בהספד ובתענית, שלא לקיים דברי האומרים עצרת אחר השבת (חגי' ב ד). מצאתי מגלת יוחסין בירושלים וכתוב בה איש פלוני ממזר מאשת איש, לקיים דברי רבי יהושע (רבי שמעון בן עזאי, יבמ' ד יג). העיד רבי יהושע בן בתירא על בן מגוסת שהיה בירושלים סרים אדם ויבמו את אשתו, לקיים דברי רבי עקיבא (שם ח ד). שלשה דברים אמר רבי אלעזר בן פרטא לפני חכמים וקימו את דבריו (גיט' ג ד). שבאו שני גרדיים משער האשפות שבירושלים והעידו וכו' וקיימו חכמים את דבריהם (עדי' א ג). — *ובמשמ' פֵּרֵשׁ ויִשֵּׁב: אמר לו רבי יהודה בן בתירא (לרבי אליעזר) אלמד בו, א"ל אם לקיים דברי חכמים הין, א"ל שמא יולד לו שחין אחר חוצה לו ויפשה לתוכו, אמר לו, חכם גדול אתה שקיימת דברי חכמים (נגעי' ט ג, וכעין זה שם יא ז). קטן עושין אותו סניף לעשרה, והתני אין מדקדקין בקטן, אמר רבי יוסי' קיימא[2] רבי סימון רבי חנינא ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי לשני קטנים נצרכה וכו'

---

1) [וכן בארמ': מי לא אמרינן ליה קיים שטרך וקום בנכסי (ב"ב קנט:).]

2) [נ"א: קיימה.]

(ירוש' ברכ' ז ב). — *וקִיְּמוּ דברי אדם במשמ' אשרו אותם, נתנו להם תקף: מעשה באמן של בני רוכל שהיתה חולה ואמרה תנו כבינתי לבתי וכו' ומתה, וקיימו את דבריה (ב"ב ט ז). מעשה במרוני אחד שהיה בירושלם והיו לו מטלטלין הרבה וביקש לחלקן וכו' מה עשה, הלך וקנה סלע אחד בצד ירושלם ואמר חציה צפוני אני נותן לפלוני עם מאה חביות של יין וכו' ובא מעשה לפני חכמים וקיימו את דבריו (ר' אלעזר, ירוש' פאה ג ח). — ובסהמ"א: ויאמר יעקב השבעה לי וכו' ממי למד יעקב שלא קיים תנאיו כי אם בשבועה, מאברהם שלא קיים דבריו עם אליעזר כי אם בשבועה (בראשית רבתי, אלבק, 165). תבעה הצרה וקיימה אצל השופט שלהם שהחצר שלה וכו' (סו"ת הרי"ף קיב). — *וקִיֵּם את הנוסחה, אשר אותה כנכונה: ג' ספרים נמצאו בעזרה וכו' באחד כתיב מעון קדם ובשנים כתיב מעונה אלהי קדם ובטלו חכמים את האחד וקיימו השנים (ספרי דבר' שנו ובמקומות אחרים). — *וקִיֵּם נדר בתו או אשתו, במשמ' הֵקִים את הנדר, השאיר אותו בתקפו: נערה המאורסה אביה ובעלה מפירין נדריה, הפר האב ולא הפר הבעל וכו' אינו מופר, ואין צריך לומר שקיים אחד מהן (נדר' י א). אמרה קונם תאנים וענבים אלו שאיני טועמת, קיים לתאנים כולו קיים (שם יא ו). שמע (הבעל נדר אשתו) וקיים או ששמע ושתק ומת ביום שלאחריו אין (האב) יכול להפר (בבלי שם סח:). חומר בהקם מבהפר וכו' חומר בהקם שהשתיקה מקיימת ואין שתיקה מבטלת וכו' (רב חסדא, שם עט.). — *וקִיֵּם במשמ' הבטיח בשבועה[1]: הנודר בשמו (של האליל) והמקיים בשמו עובר בלא תעשה (סנה' ז ו). מי שהשלים לבנים מה שקיים לאבות[2] (רבי, מדרש שה"ש זוטא, בראשו). — *וקִיֵּם את הנפש, את העולם, שמר על חייו, על קיומו: לפיכך נברא אדם יחידי, ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאלו איבד עולם מלא וכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאלו קיים עולם מלא (סנה' ד ה). בעשרה מאמרות נברא העולם וכו' להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות (אב' ה א). — *ובתפלה: יש שמאריכין בגאולה שלאחר יציב ואומ' יקים עלינו יי"י אלהינו מלכותו גדלו ותפארתו (אוצה"ג ברכות, התשובות, 28). —*ובנוסחת הברכה, שהחינו וקִיְּמָנוּ, וכדו': מודים אנהנו לך אדון כל הבריות וכו' שהחייתנו וקיימתנו וזכיתנו וסייעתנו וקרבתנו להודות לשמך וכו' (בשם ר' סימאי, שם שם א ח). בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה (ר' יהודה, בבלי שם כד.). — *וקִיֵּם אשה, השאיר אותה אצלו כאשתו הנשואה לו: הכונס את יבמתו ונמצאת מעֻברת וילדה, בזמן שהולד של קימא יוציא וחייבין בקרבן, ואם אין הולד של קימא יקיים (יבמ' ד ב). חרש שנשא פקחת וכו' אם רצה יוציא ואם רצה יקיים (שם יד א). המדיר את אשתו מליהנות לו וכו', בישראל חדש אחד יקיים ושנים יוציא ויתן כתובה ובכהנת שנים יקיים וג' יוציא ויתן כתובה (רבי יהודה, כתוב' ז א). קטן שהשיאו אביו כתובתה קיימת, שעל מנת כן קיימה וכו' (שם ט ט). מצא בה דברים כאורין, לגרשה אינו יכול שלא מצא בה ערוה, לקיימה אינו יכול שמצא בה דברים כאורין (ירוש' סוטה א א). גר שהיתה הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה וכו' נשא אחותו מן האם יוציא, מן האב יקיים (סנה' נח.). — *וקִיֵּם עבד, השאיר אותו אצלו: מקיימין עבדים שאינם מלין, דברי רבי ישמעאל, רבי עקיבא אומר אין מקיימין (ת"כ, יבמ' מח:). איזהו עבד ערל שמותר לקיימו, זה שלקחו רבו על מנת שלא למולו (בשם רבי אילעאי, שם שם). — *וקִיֵּם בעל חיים: כלאי בהמה מותרים לגדל ולקיים (כלא' א ח). נתנו לכהן (את פטר החמור) אין הכהן רשאי לקיימו עד שיפריש שה תחתיו (בכורות א ה). נולד לו מום בתוך שנתו מותר לקיימו כל שנים עשר

---

1) [כן מפרש ג. אלון (במאמרו בתרביץ יב) גם את המאמר: הקם להם בציץ שבין עיניך (קִידוּש' סו.), במשמ' הַשְׁבַּע אותם. ואמנם רש"י מפרש כלשון עמידה: תן ציץ הקדש על מצחך ויעמדו על רגלֵיהם וכו'.]

2) [אמנם השוה את המאמר המובא לעיל: שבועה שנשבעתי לכם קיימתי לבניכם (מד"ר במד' כג).]

חדש, לאחר שנתו אינו רשאי לקיימו אלא עד שלשים יום (שם ד ב). **חתול מותר להרגו ואסור לקיימו** (כב, ב"ק פ:). — *וְקִיֵּם צמח, זרעים, ירק, בצלים, קוצים: **המחליק בצלים לחים לשוק ומקיים יבשים לגורן נותן פאה לאלו לעצמן ולאלו לעצמן** (פאה ג ג). **אם אין בין שורה לחברתה י"ב אמה לא יקיים את הזרע שבינתיים** (כלאי ג ו). **הנוטע ירק בכרם או מקיים הרי זה מקדש ארבעים וחמש גפנים** (שם ה ה). **המקיים קוצים בכרם, רבי אליעזר אומר קדש וחכמים אומרים לא קדש אלא דבר שכמוהו מקיימין** (שם ה ח). **כלאי הכרם אסורין מלזרוע ומלקיים** (שם ח א). **הדלועין שקיימן לזרע, אם הקשו לפני ר"ה ונפסלו מאוכל אדם מותר לקיימן בשביעית ואם לאו אסור לקיימן בשביעית** (שביע' ב י). **הנוטע בשבת שוגג יקיים מזיד יעקור** (תרומ' ב ג). **הזורע תרומה שוגג יופך ומזיד יקיים** (שם ט א). **שדה שנאבד קבר בתוכה נזרעת כל זרע וכו' ואין מקיימין בה אילנות** (אהל' יח ג). **הנוטע והמבריך והמרכיב שלשים יום לפני ראש השנה עלתה לו שנה מותר לקיימן בשביעית** (תוספת' שביע' ב ג). **בערביא מקיימין קוצי שדות לגמליהם** (ר' חנינאי שבת קמד:). — וגם ביחס לדומם: **עד כמה תפסל (הסלע) ויהא רשאי לקימה, עד שני דינרין** (כלים יב ז). **הסלין של עץ משיחסום ויקנב, ושל תמרה אעפ"י שלא קנב מבפנים טמא שכן מקימין** (שם טז ג). **בית הרעי שאינו מקבל משקין אעפ"י שמקבל את הרעי טמא, ר' גמליאל מטהר מפני שאין מקימין אותו** (שם יז ב). **חוט המשקולת שנים עשר וכו' יתר מכאן אם רצה לקים טהור** (שם כט ג). **כירה שהסיקוה בגפת ובעצים סומכין לה ואין מקיימין לה עד שתהא גרופה וקטומה** (תוספת' שבת ב (ג) א). **שתי כירים המתאימות, אחת גרופה וקטומה ואחת שאינה גרופה וקטומה מקיימין על גבי גרופה וקטומה ואין מקיימין על גבי שאינה גרופה ושאינה קטומה, מה הן מקיימין עליה, בית שמאי אומ' אין מקיימין עליה כלום, ובית הילל אומ' חמין אבל לא תבשיל** (שם ג). — *ובהשאלה ביחס לתורה: **הוי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבא אחריך, שחבריך יקיימוה בידיך** (ר' נהוראי, אבו' ד יד).—*ובמשמ' כרת ברית חתנות, ואמר הפיטן: **היום קימתי לך קיום חתנות אשר ערבת, הכינותי לך כלחך על הר סיני בעורכי לך מקום ונצבת** (רי"ל בר לאונן, את קולך, אזהרות). — *וְקִיֵּם דבר, במשמ' חִיֵּב אותו, קבע את קיומו, בנגוד אל שלל, bejahen; affirmer; to affirm: **וכל אחד מקיים מה שהרחיק בעל דינו** וכו' **כמי שקיים שכל הדברים נחים וכפר בתנועה ואחר קיים כי כל הדברים נעים וכפר בנוח** (ר"י א"ת, או"ד, הקד'). **אנחנו מקיימים האחדות והקדמות לאלהים ית' והחדוש לעולם והיחש אל אדם** (הוא, כוזרי א ה). **אבל השוללות כמו חי ואחד וראשון סופר עליו באלה כדי לשלל ממנו הפכם, לא לקיים לו אלה** (שם ב ב). **ולא תחשוב וכו' כי השתדלות קדמוניהם לקיים החלק אין צורך לו** (ר"ש א"ת, מו"נ א עג, ההקדמה הי"ב) **אבל אגיד לך כוונת כל אחד מהם ודרך הוראותיו לקיים חדוש העולם או לבטל קדמותו** (שם שם עד). **כי כשתתאר הדבר בשהוא גשם תקיים תאר ומתואר** (מקור חיים לרשב"ג ב ב). **עם שיקובל תועלת בידיעת ענין השנאה והכעס בקיום העול שהם מן הסבות אשר בגללם יעול המעול, כמו שנקיים שראובן מעול עלינו מצד השנאה אשר בינינו** (ר"י מקיר ליאון, נפת צופים ג ה, 119). **עם שאנחנו כבר קיימנו שהנפש האנושית איננה צורת גשמו כלל** (אמו"ר לראב"ד א ז, 39). — *וביחוד מְקַיֵּם, הענין המעמיד עצמות הדבר, מְחַיֵּב, **konstitutiv, wesentlich**; constitutif (—ive), essentiel: **וכל תואר שיחייב לעצם אחד חיוב עצמי, הוא אם מקיים לעצם והוא הוא, או איכות לעצם ההוא** (ר"ש א"ת, מו"נ א כב). **ולזה לא נוכל לתארו (את הרקיע) אלא בשמות בלתי מקיימים, לא בחיוב המקיים** (שם שם כח). — *וְקִיֵּם את מחשבתו, הגשים אותה: **במקום שמגלין הסוד אין שום אדם יכול לקיים מחשבתו** (ר"י אלנקאוה, מנורה"מ ז, ענעלאו, 375). — *וְקִיֵּם אספה, טיול, תהלוכה וכדו', ערך אותם, נוהג בדבור ובספרות.

—פע', *קֻיַּם, בינ' מְקֻיָּם, שֶׁקֻּיְּמוּ אותו: **כשם שבטלו את דברי עקביא, אף דבריך אינן מקוימין** (נגע' ה ג). **והא תנינן ראש בית דין אומר מקודש, מהו**

מקודש מקוים (ירוש׳ ר״ה ב ו). חפת שעיפשה חייב לבער וכו׳ רבי שמעון בן אלעזר אומר, במה דברים אמורים במקויימת לאכילה, אבל כופת שאור שייחדה לישיבה בטלה (פסח׳ מה:). שנים אדוקין בשטר וכו׳ יתקים השטר בחותמיו, דברי רבי, רשב״ג אומר יחלוקו וכו׳ אמר רבא אמר רב נחמן במקוים דברי הכל יחלוקו, כי פליגי בשאינו מקוים וכו׳ (ב״מ ז.). תלויה מקויימת בשירה, מחק פסול ואע״פ שמקויים (רבי יוחנן, ב״ב קס:—קסא.).—ובספהמ״א: גם לא בביני׳: וכן המה אהביך בנפשי מקימים ונכתבים נקדים (ר״ש הנגיד, מכתב לרבנו נסים ג מ, ברודי, 19). ואשר קיים אנטיוכוס בברית אשר כרת עמכם לטוב יקויים כמנו, ואם גזר עליכם גזירה לרעה ולקלון יופרו דבריו (יוסיפון כט, פרג, ג.). וכן ג״כ נשאר מקוים על האיש קצת גדוניא בכתובתה (תשובות הרמב״ם קלב, ה״ח פריימן, 183). די לנו שנאמר שכבר קויים שהנפש איננה מקרה כלל וכו׳ (תמו״ר לרלב״ד א ו, 23). וכבר קוים שהצורה היא שלמות המחובר מן היולי וחומר והיא תכליתו (שם א ז, 38). שמציאות עצם שכלי יופיע שלמות על הנפש האנושית כבר קויים, ושזה העצם השכלי בלתי מתנועע כבר קויים וכו׳ (שם, 61). הנה קויים כי פעולות הש״י וכו׳ הן להכלית בלתי יוצא מעצמו אבל למען שמו הגדול (ר״א ביבאגו, דרך אמונה א א, ט). — *וקים לפלוני: כי בהשריש לבות בני אדם כי הוא יתבר׳ ברא העולם בחפץ ונדבה אחר שלא היה, יקוים להם היותו יתב׳ יודע ומתבונן (ר״י ערלמה, הקד׳ יד אבשלום על אבלי). הזכירה ממנה טבעית כמנה מלאכותית וכו׳ והמלאכותית היא אשר תקוים מצד המלאכה וההרגל במדרגת מה שנמצא מהדברים הטבעיים שהמלאכה תקיים אותם ויוסיף בהם (ר״י מסיר ליאון, נופת צופים א יג, 43). — ואמר הפיטן: כי דבר חי וקיים לעולם יתקיים ועל כל מקויים דבורך קדוש (ינאי, ארץ אשר, קרובו׳ בראש׳, זולאי, יב).

—התפ׳, *התקיים, נתקים, — נתקים השטר וכדו׳, קימו ואשרו אותו: המביא גט בארץ ישראל וכו׳ אם יש עליו עוררים יתקים בחותמיו (גיט׳ א ג). שנים אדוקין בשטר, מלוה אומר שלי הוא ונפל ממני וכו׳ ולוה אומר שלך הוא ופרעתיו לך, יתקיים השטר בחותמיו (רבי, ב״מ ז.). הא שמע, ממפון שיש עליו עדים יתקיים בחותמיו, אימא יתקיים מחותמיו, דשיילינן להו לסהדי אי פרוע אי לא פרוע (שם כ:—כא.). — ונתקימה העדות: ומה אם עדות ראשונה שאין אוסרתה אסור עולם אינה מתקימת בפחות משנים, עדות אחרונה שאוסרתה אסור עולם אינו דין שלא תתקים בפחות משנים (סוטה ו ב). אם מתקימת העדות בשנים למה פרט הכתוב בשלשה, אלא להקיש שלשה לשנים וכו׳ מה שנים נמצא אחד מהן קרוב או פסול עדותן בטלה, אף שלשה וכו׳ עדותן בטלה וכו׳, א״ר יוסי, במה דברים אמורים בדיני נפשות, אבל בדיני ממונות תתקים העדות בשאר (מכות א ז—ח). היו שתי כתי עדים, כפרה הראשונה ואחר כך כפרה השניה שתיהן חיבות, מפני שהעדות יכולה להתקים כשהיהן (שבוע׳ ד ד). אם אומר את כן לא נמצאת כל העדות מתקיימת בעד אחד (ר׳ יונן, ירוש׳ כתוב׳ ח ד). —ובספהמ״א: על כן מי שיטעון שהוא יותר באחד לא יתקיימו דבריו אלא בראיה (ר״י א״ת, הו״ת היחוד ז). — נִתְקַיֵּם אדם, העולם, נשאר קים ועומד, (wohlbehalten) bleiben; rester (sauf); to remain (safe and sound): אם נתקיים לי בן הזה להורה אני מפרישו (אבויה, ירוש׳ חגי׳ ב א). חשקה נפשי בתורה ויתקיים העולם על ידי אחרים (בן עזאי, תוספת׳ יבמ׳ ח ד). — ובתפלה: שאם יפתח אחד מהם וכו׳ אי אפשר להתקים[1]) ולעמוד לפניך (ברכת אשר יצר, סדור׳). — ובספהמ״א: אין העולם בדין מתקים (שלום לך אבי מורי, מענה לשון). — נתקימה היה ובהמה, נשארה חיה: רבי אומר, אם נתקיימת שלשים יום בידוע שאינה טרפה, לא נתקיימה שלשים יום בידוע שהיא טרפה, אמרו לו פעמים שמתקיימת שתים שלש שנים (תוספת׳ חול׳ ג יט). —וצמח: כל שהוא מאכל אדם וכו׳ ואינו מתקיים בארץ יש לו שביעית (שביעי׳ ז א). כל מקום שיש כהן תורם מן היפה, וכל מקום שאין כהן תורם מן המתקים (תרומ׳ ב ד). — ודבר דומם: כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקימת בשבת חיב (שבת יב א). כתב במשקין, במין פירות, באבק

[1]) [בתלמוד (ברכ׳ ס:) אין מלה זו.]

דרכים, באבק הסופר יג ינגל דבר עליו ו ר ו י ב
פטור (כס סם ה). ואף על פי שאמרו שלשה ימים אסור לישא ולתת עמהם, במה דברים אמורים בדבר **המתקיים**, אבל בדבר שאין **מתקיים** מותר, ואף בדבר **המתקיים** לקח או שמכר הרי זה מותר (תוספת' ע"ז ז א ח). אילמלא תורה לא **נתקיימו** שמים וארץ שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (רבי אלעזר, פסח' סח:). — והלמודו של אדם, הכמתו, עצתו וכדו': כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו **מתקיימת**, וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו **מתקיימת** (ר' חנינא בן דוסא, אב' ג ט). כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה **להתקיים** ושאינה לשם שמים אין סופה **להתקיים** (ר' יוחנן הסנדלר, שם ד יא). כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה **להתקיים** ושאינה לשם שמים אין סופה **להתקיים** (שם ה יז). שכל דבר שנותנים נפשם ב"ד עליו סופו **להתקיים** (ר' יוסי בי רבי בון, ירוש' סנה' ד א). שאין דברי תורה **מתקיימין** אלא במי שממית עצמו עליה (ריש לקיש, ברכ' סג:). אם משים אדם עצמו כערוגה זו שהכל דשין בה וכו' תלמודו **מתקיים** ואם לאו אין תלמודו **מתקיים** (ר' אלעזר, ערוב' כד.). כגון ר' אלעזר בן ערך שהוא היה יועץ עצות **ומתקיימות** ומצליחות וכו' שכל עצה שהיא לשם שמים סופה **להתקיים** (מדרש תהלים א יט). — **ונתקיים בידו**, במשמ' זו: בני יהודה שהקפידו על לשונם **נתקימה** תורתם בידם, בני גליל שלא הקפידו על לשונם לא **נתקימה** תורתם בידם (ר' יהודה בשם רב, ערוב' נג.). אם משים אדם עצמו כמדבר זה שהכל דשין בו תלמודו **מתקיים** בידו ואם לאו אין תלמודו **מתקיים** בידו (רב מתנה, שם נד.). — **ונתקיים לו**: אם למדת תורה בנערותך למוד תורה בזקנותך שאין אתה יודע איזה מהן **מתקיים** לך (רש"י, מד"ר ברא' סא). — **ונתקיימה השבת** וכדו': **נתקיים** יום זה חוק וזכרון לדורות (סדר עולם רבה ו, רטנר טו:). וכשם שהשבת **מתקיימת** אחד לז' ימים כך יהיו אלה ז' ימים (של פסח) **מתקיימים** בכל שנה ושנה (מד"ר שמות יט). — **ונתקיימה המצוה**, קימו אותה: שאין מצות תפילין **מתקיימת** אלא

וי״ב (ר' יהודה, מדרש תהלים א יז). — ***ונתקיימו** דברי פלוני וכדו', נתמלאו, נתגשמו: היו מהלכין בדרך ואחד בא כנגדן, אמר אחד מהן הריני נזיר שזה פלוני ואחד אמר הריני נזיר שאין זה פלוני וכו' אינו נזיר אלא מי שלא **נתקיימו** דבריו (ב"ה, נזיר ה ה). אלו שבע מדות שמנו חכמים לצדיקים כלם **נתקיימו** ברבי ובניו (רבי שמעון בן מנסיא, אב' ו ט). יהי רצון וכו' שיהו כל חלומותי וכו' אם טובים הם **יתקיימו** עלי לששון ולשמחה וכו' (ר' יונה, ירוש' ברכ' ה א). וישלך יהושע גורל, אמור מעתה אנו מוציאין שם רע על הגורלות, ולא עוד אלא שאם **נתקיימו** עכשיו יהו כל ישראל אומרים בדיני נפשות **נתקיימו** כל שכן בדיני ממונות, ואם בטלו עכשיו יהו כל ישראל אומרים בדיני נפשות בטלו כל שכן בדיני ממונות (שם סנה' ו ג). חלום אף על פי שמקצתו **מתקיים**, כולו אינו **מתקיים** (ר' ברכיה, ברכ' נה.). ג' חלומות **מתקיימין** (ר' יוחנן, שם שם). ז' שנים **נתקיימה** גפרית ומלח בארץ ישראל (ר' יוסי, יומא כד.). פרעה הרשע ספק **מתקיימת** גזירתו ספק אינה **מתקיימת**, אתה (עמרם) צדיק, בוודאי שגזירתך **מתקיימת** (סוטה יב.). שהיתה (מרים) מתנבאה וכו' ואומרת עתידה אמי שתלד בן שמושיע את ישראל, וכיון שנולד משה נתמלא כל הבית כולו אור, עמד אביה ונשקה על ראשה אמר לה, בתי, **נתקיימה** נבואתך (בשם רב, שם יג.). באותה שעה **נתקיימה** נבואתה של רבקה (שם שם). עד שלא **נתקיימה** נבואתו של אוריה הייתי מתירא שלא **תתקיים** נבואתו של זכריה, עכשיו **שנתקיימה** נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה **מתקיימת** (רבי עקיבא, מכות כד:). — *ובכהמ"א: אם יתגלה אותו סוד קודם שתעשה המחשבה לא **תתקיים** (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, ענעלאו, 375). — ***ונתקיים בפלוני**: כ"ד פותרי חלומות היו בירושלם, פעם אחת חלמתי חלום והלכתי אצל כולם ומה שפתר לי זה לא פתר לי זה, וכולם **נתקיימו** בי (בשם ר' בנאה, ברכ' נה:). — ***ונתקיים על פלוני**, באותה משמ': מה שאמרו פן נפוץ **נתקיים** עליהם (רש"י, ברא' יא ח). — ***ונתקיימו הכתובים**, התאימו: כתוב אחד אומר וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר

וכתוב אחד אומר מן הכשבים ומן העזים תקחו, כיצד **י ת ק י י מ ו** שני מקראות הללו, אמרת, זו מדה בתורה, שני כתובין זה כנגד זה וסותרין זה על ידי זה עד **ש י ת ק י י מ ו** במקומן יבא כתוב שלישי ויכריע ביניהן (ר' עקיבא, מכי' בא, מסכ' דפסחא פרשה ד). כי תפגע, שומע אני כשמועו, תלמוד לומר כי תראה, שומע אני אפילו בריחוק ממנו מלא מיל, תלמוד לומר כי תפגע, כיצד **י ת ק י י מ ו** שני מקראות הללו, שיערו חכמים אחד משבעה ומחצה במיל, הוי אומר ריס, נמצינו למדין שהוא עובר על מצות עשה ועל מצות לא תעשה (שם משפטים מסכ' דכספא פרשה כ). כתוב אחד אומר ישא ה' פניו אליך וכתוב אחד אומר אשר לא ישא פנים, כיצד **י ת ק י י מ ו** שני כתובים הללו (ספרי במדי' מב). שאם היה סומא וסימא את עינו, קיטע וקטע את ידו, היאך זה **מ ת ק י י ם** ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו (ירוש' ב"ק ח א). — ובסהמ"א: **ו נ ת ק י י מ ו** כל המקראות, פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה (רש"י, שמות כח לז). —*וְהִתְקַיֵּם עָלָיו (תחתיו), התיצב עליו בְּעֵרֶב להצילו: בשר ודם יש לו פטרון, אמרו לו נתפס בן ביתך, אמר להן, הריני **מ ת ק י י ם** תחתיו, אמרו לו, הרי הוא יוצא לידון, אמ' הריני **מ ת ק י י ם** עליו, אמרו לו הרי הוא מושלך לאש, היכן הוא והיכן פטרונו, אבל הקב"ה אינו כן וכו' (ר' יודן בשם ר' יצחק, ירוש' ברכ' ט א, וכעין זה מד"ר דברי ב). משל למדינה שהיו לה שני פטרונין, אחד עירוני ואחד בן[1] המדינה, וכעס עליהם המלך ובקש לרדותן, אמר המלך, אם רודה אני אותם בפני בן[2] המדינה עכשיו הן אומרים אילו היה עירוני כאן היה **מ ת ק י י ם** עלינו, ואילו היה בפני עירוני עכשיו הן אומרין אילו היה בן המדינה שם היה **מתקיים** עלינו, כך לפי שהיו סדומיים מהם עובדים לחמה ומהם עובדים ללבנה אמר הקב"ה אם אני רודה אותן ביום עכשיו הם אומרים אילו היתה לבנה שם היתה **מ ת ק י י מ ת** עלינו, ואם אני רודה אותן בלילה עכשיו הם אומרים אילו היתה החמה שם היתה **מ ת ק י י מ ת** עלינו וכו' (ר' לוי, מד"ר בראשי' נ). ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק, הא לעשו לא, אלא הבוחר בדרכיהם והעושה כמעשיהם אני **מ ת ק י י ם** עליו, מי שאינו בוחר בדרכיהם ואינו עושה כמעשיהם איני **מ ת ק י י ם** עליו (שם שם עו). למלך שנכנס למדינה ונכנסו עמו דוכסין ואיפרכין ואיסטרטליטין, יש מבני המדינה שבררו דוכוס שיהא **מ ת ק י י ם** עליהם, ויש מהן שבררו להן איפרכוס וכו' (שם דבר' ב). אמר (יחזקאל) לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, חנניה מישאל ועזריה מבקשים ליתן נפשם על קדושת שמך, **מ ת ק י י ם** את עליהן או לא, אמר לו איני **מ ת ק י י ם** עליהם וכו' אמרו ליה מה אמר לך הקב"ה, אמר להם אינו **מ ת ק י י ם** עליכם, אמרו לו בין **מ ת ק י י ם** בין שאין **מ ת ק י י ם** אנו נותנין נפשותינו על קדושת שמו (שם שה"ש, זאת קומתך). מה צורה זו אינה מתקיימת אלא לשעה אחת, כך איני **מ ת ק י י ם** עליו אלא לשעה אחת (שם שם, אני חומה). כי פי רשע ופי מרמה עלי פתחו, ומה פתחו, נכנסו לבית המקדש ואמרו, היכן אלהיהם, ירד **ו י ת ק י י ם** עליהם, שנאמר ואמר אי אלהימו וגו' יקומו ויעזרוכם (מדרש תהלים קט ב). — *וְהִתְקַיֵּם לפלוני, באותה משמ': מה הזיין הזה **מ ת ק י י ם** לבעליו בשעת מלחמה כך דברי תורה מתקיימת עמ' מי שעמל בהן כל צרכן (ר' שמעון בר נחמן, מד"ר שה"ש, ישקני). — *וְהִתְקַיֵּם, במשמ' התחבר בְּקִיֻּם: אך ההקדמות אשר יתחבר מהן לעולם הזה בורא בראו מאין הן שלש הקדמות וכו' וכאשר **ת ת ק י י מ נ ה** אלה השלש הקדמות תהיה התולדה מהן וכו' כי יש לעולם בורא בראו מאין וכו' (ר"י א"ס, חו"ה, היחוד ה). וכיון שנתבררה ההקדמה השלישית אשר זכרנו **נ ת ק י י מ ו** השלש הקדמות (שם שם). — *נִתְקַיְּמָה אספה, ישיבה וכדו', ערכו אותה, נוהג בספרות ובדבור.

—מקור קל, *קִים, כמו קום[1], ואמר הפיטן: ענה רקים ממעשה הרגו מני קים, **ק י ם** תקים במחונך כי הננו צועקים (ענה תאיבי ישעך, הושענות ליום שני, סדור מנהג ארם צובה, תרמ"ז:).

1) [כך בהוצ' תאודור (עמ' 530). ובדפוס': מן.]

2) [כך לנכון בהוצ' תאודור (עמ' 531). ובדפוס: בני.]

1) [אולי גם ע"פ א. קִים.]

א. קִים[1]), ס״ז, מלה מספקה: אם לא נכחד קִימָנוּ[2]) ויתרם אכלה אש (איוב כב כ).—ואמר הפיטן, בשמוש ההולך אחרי לשון הכתוב: ענה רקים ממעשה הרגו מני קים, קים תקים כמחונך כי הננו צועקים (ענה תאיבי ישעך, הושענות ליום שני, סדור מנהג ארם צובה, תרמז:). — ואמר המשורר: דמעו מאודם מרוב דמו עד מאדם נכחד קימו (רמב״ע, דיואן רלא, בו׳:ג׳), וכארצי כן עמי חיים הנמו, לא נכחד קימם מחמת מציק למו (יל״ג, הוי אח, שירי יל״ג א, 161).[3])

ב. קִים, ס״ז, — כמו ב. קום או קוֹם: (הנודר) מן הקים[4]) מותר בגבינה, מן הגבינה מותר בקים (תוספת׳ נדר׳ ג ג).

קִימָא, עי׳ קִימָה.

קִימָה, ס״נ, כנ׳ קִימָתָם, — סה״פ, מן קום: שבתם וְקִימָתָם הביטה אני מנגינתם (איכ ג סג). —וכתו״מ: איזו היא קימה שאמרה תורה מפני שיבה תקום, עומד מפניו, שואל ומשיב בתוך ארבע אמות (תוספת׳ מגי׳ ד כד). כתיב לא תעשו לכם אלילים ופסל ומצבת לא תקימו לכם, לא היא עשייה היא קימה, א״ר הילא, עשייה בתחילה, קימה כל שאילו תפול לא יקימינה (ירוש׳ ע״ז ד ד). בשכבך ובקומך, בשעת שכיבה שכיבה ממש ובשעת קימה קימה ממש (ברכ׳ יא.). תקום והדרת, לא אמרתי קימה אלא במקום שיש הידור, יכול יהדרנו בממון, ת״ל תקום והדרת, מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בו חסרון כיס (קידוש׳ לב:). הצדיקים נכאים בעולם הזה, אבל לעולם הבא יש להם קימה וגבורה (מדרש תהלים א כ). קומה ה׳ וכו׳ חמש קימות נבא דוד להקב״ה בספר תהלים (ר׳ פנחס בשם ר׳ הושעיא, שם ג ז). כי נפלתי קמתי וכו׳ תכף לנפילה קימה (שם כב ז). מתוך כעס רצון וכו׳ מתוך נפילה קימה (שנו רבותינו, שם שם).—ובסהמ״א: נצב או יצב וכו׳ פעמים יהיה בענין הקימה וההתיצבות וכו׳ ויהיה בענין הקיום וההתמדה (ר״ש א״ח, מו״נ א טו). שזמן קימה הוא עד סוף שלש שעות (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים, ואתחנן, קסג.). — ואמר הפיטן: פלידת אש אוכלה צפה וסנה לא אכלה, קימת לפידים שר ונמלא רך יונקתיו לא נאמלה (ינאי, אותותי, קרובי שמות, זולתי, עד). בכל מידה ומידה בביאה וביציאה בישיבה ובקימה וכו׳ קדושת שמך הגדול לא תמוש מפיהם (הוא, קרובי במד׳, שם רכג). אם לא עתה תקום ותקשב, בשלש עשרה קימות נקמת לחשב, בפחד ופחת ופח לפקד על היושב (ר״א קליר, אלהים אל דמי, סלוק זכור). קִימת נופל קומם והעמידה נפילתו (ילחק, ידך פשוט ופתחה, תכח׳ יוה״כ, מחז׳ איטל׳ ב, קמז.). — ואמר המשורר: והגדיל יה בבית ובדרך ובשכיבה ובקימה (ר״ש הנגיד, הלכותל, בן תהלים ח, ששון, ה). תנה לבך בשבתך אל כתבי וקימתך ואם תישן יעירך (הוא, יהוסף כל, שם עו, שם, כג). בואי שנת קימה וצאי שנת נומה (יחיא אלצ׳אהרי, תפלה לראש השנה, שירי תימן, 33). — קִימָה בעצם במשמ׳ עמידה בנפשו, מציאות בלתי תלויה בזולתו, selbständige Existenz; : הקימה בעצם (מקור

---

1) [עי׳ בהערה הבאה.]

2) [התרגומים והמפרשים הקדומים דרשו או פרשו את המלה שלא כצורתה, השבעים: ἡ ὑπόστασις αὐτῶν (קימם ?); וולג׳: erectio eorum; הסור׳: מן קשיותהון, התרג׳ הארמ׳: מלמיקום; רש״י, ברעיון מענין, במשמ׳ קומו: כמו קומתו של אותו הדור כמו (הושע יב) בית אל ימצאנו ושם ידבר עִמָּנוּ כמו עִמּוֹ, ע״ש (ואולם אין כאן נושא במ״י); ונגדו ראב״ע, כפעל מן קִיֵּם: רובי המפרשים אמרו שהוא קימנו בקמץ קטן שהוא צר״י תחת המ״ם והנכון שהוא חסר דגש והוא קיימנו וכמוהו ודיגום (ירמי׳ יו יו), אם לא נכחד הנקי הנזכר למעלה, הוא קיימנו, וכו׳. ובשפת יתר (עמ׳ 35) מביא ראב״ע את דעת דונש: אם לא נכחד קימנו (איוב כב), אמר ר׳ אדונים קומתם ואינו פעל עבר וראוי היה להדגש כמו דייגים. והחדשים הציעו לקרא קיומם, יקומם, קיומנו, קמינו וכדו׳. ושורטשינר בפרושו (עי׳ שם) קִנָּמוֹ (ז״א משפחתם, כמו קִנִּי, איוב כט יח, וכן באכדית קִנּוּ במשמ׳ משפחה), בהתאם אל יִתְרָם שבצלע השניה.]

3) [בשרידים מספר הגלוי לרסע״ג, עמ׳ ריג כתוב: וכירובעל שניסה בגזה שתי פעמים וכשמצא ישת מימי לחי בקימים, ע״כ. ואולי הכונה: בקָמִים, בעת קמו עליו אויבים, על פי שמוש הכתוב בקמים עלי מרעים (תהל׳ לב יב).]

4) [במשנה (נדר׳ ו ה): קום (עי׳ ב. קום, הערה), ומדב״מ (שם): קם (מ, קד: קֵם).]

סייס לרסנ"ג, א ו). — *ובמשמ' עמידה, מציאות, המצאות, Existence; Vorhandensein, וקימת הדברים הנמצאים וקיומם יהיה על תשע מדרגות, הראשונה קימת הדברים כולם בידיעת הקדמון ישתבח ותחת זה קימת הצורה הכללית ביסוד הכללי, ותחת זה קימת העצמים הפשוטים קצתם בקצתם, ותחת זה קימת המקרים הפשוטים בעצמים הפשוטים, ותחת זה קימת הכמות בעצם, ותחת זה קימת השטחים בגרמים וקימת הקוים בשטחים וקימת הנקידות בקוים, ותחת זה קימת הגוונים והתכניות בשטחים, ותחת זה קימת מקצת הלקי הגופים המתדמים החלקים במקצת, ותחת זה קימת מקצת הגופים במקצתם וזהו המקום הידוע (מקור חיים לרסב"ג ג כג). כי כשתעין קימת הצורות בשכל תמצא אותה ביחוס קימתן בנפש וקימת התשע הנאמרות בעצם, ועל כן נאמר כי השכל מקום לצורות הטבעיות וכו', ועל זה תקיש עוד קימת כל הצורות ביסוד הראשון וכו' וכן תמצא הדברים המחולפים קמים בנפש וכו' ולא נמנעה קימתם בה מקימת מקצתם במקצתם (שם ה כח). *ובמשמ' עמידה מלכת[1]: ולפי שהיתה מחשבת הלב מתהפכת קרבה ואין להן קימה, למהירות עבור ההרהורים על הנפש, היה קשה עליה לסדר עניני התפלה מעצמה (ר"י א"ח, סו"ה, תסבון הכפש ג). מאחר שהנשמה יוצאת מהגוף והיא כצפור נודדת מקנה יש לה קימה בזה גן עדן שבארץ וכו' (אבקת רוכל, כ.)

*קִימָה, קְיָמָא[2], ש"נ, —כמו קִיּוּם: כל קשר שאינו של קיימא אין חייבין עליו (רבי יהודה, שבה טו ב). החולץ ליבמתו ונמצאת מעוברת וילדה, בזמן שהולד של קיימא הוא מותר בקרובותיה וכו' אין הולד של קיימא הוא אסור בקרובותיה וכו' (יבמ' ד א). הפילה אשתו, אינו נזיר, רבי שמעון אומר, יאמר אם היה בן קיימא הרי אני נזיר חובה וכו' (נזיר ב ח). בכל כותבין, בדיו, בסם וכו' ובכל דבר שהוא של קיימא, אין כותבין לא במשקין ולא במי פירות ולא בכל דבר שאינו של קיימא (גיט' ב ג). נתכוון וכו' לנפלים והרג בן קיימא פטור (ב"ק ד ו). והאם רובצת על האפרוחים או על הביצים, מה אפרוחין בני קיימא אף ביצים בני קיימא, יצאו מוזרות (חול' יב ג). כאן בנפל, כאן בבן קיימא (רב כהנא, נדה כו:). אין תולין את השליא אלא בדבר של קיימא (רב, שם שם). — ובסהמ"א: ויקם ויעבר את הנהר, קימה היתה לו כשברת (ברא"שית רבתי, אלבק, 143). ומכאן אנו אומרים על הטובה שהוא מעשה במקום שיש לה צורה וקיימה וראויה היא להקרא מעשה (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש ד, לא:).

*קְיָמוּת, ש"נ, — תכונת הדבר הַקַּיָּם: ועניניהם הקיימים כקיימות הארץ יאבדו הענינים ההם כאבדת הבגד הבלה (ר"ש א"ת, מו"נ ב כט). כבר הקדמתי זכרון הדבר הנשאר מן האדם אחר מותו הנקרא נפש, וקיימות מציאותו בדרך מן הדרכים ההקשים שדרכו בהם בעלי העיון האמתי דרך כלל (ר"י בן לטיף, שער השמים כה, השחר שנה ג, 103). הנה כל סדר שנסדר אחר הצמצום הכל נדרש בסוד ע"ם ולכן נאמר שקיימות כל דבר הוא ע"י רוחב כל דבר (רמח"ל, פתחי חכמה ג, כד:).

קון[1], ממנו *מְקוֹנֵן, מְקוֹנֶנֶת, קִין, קִינָה.

א. קִין[2], קל לא נמצא.

—פִּעֵ', קוֹנְנוּ, קוֹנְנוּהָ, יְקֹנֵן, יְקוֹנֵן, תְּקוֹנֵנָּה, — אמר או שר שיר אבל על המת: וַיְקֹנֵן דוד את הקינה הזאת על שאול ועל יהונתן בנו (ש"ב א יז). וַיְקֹנֵן המלך אל[3] אבנר ויאמר הכמות נבל ימות אבנר (שם ג לג). וַיְקוֹנֵן ירמיהו על יאשיהו (דהי"ב לה כה).

---

1) [שלא כהגדרת ק"צקין במלוני.]

2) [בעקר קְיָמָא, מקור ארמי מן קַיֵּם.]

---

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [לא נמצא הפעל והשרש במשמ' זו שבעבר' ביתר הלשונות האחיות, וקשה לראות קשר בינו לבין הערבי קַיְנָה a), שפחת, שבא' קין, עבד, או הכושי קְנֵ, שירה, קֵנֵי, נגן, שאין בהם כל ענין התוגה והאנקה שבקינה. וגם בסורי, חוץ מתרגום המקרא, קינתא היא כל זמר וזמזור.]

3) [בקצת ספרים: על, ובקצת כ"י את, עי' גינצבורג.]

---

a) قَينة

—ובהשאלה, שר שיר אבל על חרבן ארץ עיר ועם: ונשאו אליך בניהם קינה וקוננו עליך מי כצור כדמה בתוך הים (יחזק' כז לב). קינה היא וקוננוה בנות הגוים תקוננה[1]) אותה על מצרים ועל כל המונה תקוננה אותה (שם לב יז). — ובתו"מ: בראשי חדשים בחנוכה ובפורים מענות ומטפחות בזה ובזה אבל לא מקוננות (מו"ק ג ט). ועליה קונן ירמיהו בת עמי חגרי שק וכו' (ר"ל, גיט' נח.). אדם הראשון הכנסתיו לגן עדן וציויתיו ועבר על ציוויי ודנתי אותו בשילוחים ובגירושין וקוננתי עליו איכה (מד"ר ברא"ש יט). כיון שחטאו גלו וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה (ר' נחמן, שם איכה, פתיח'). אתם עברתם לפני שבע עבירות, הרי ירמיה בא מקונן עליכם קינות שהוא שבע אלפא ביתין איכה (ר' פנחס, שם שם). וכל מת שהיה עובר בשוק היתה (איזבל) יוצאת מביתה וממחה בכפיה ומקוננת בפיה (פדר"א יז). — ואמר המשורר: יונים בתוך קנם יקוננו על תור לכלהם במו שליש (רמב"ע, תרשיש ג, 40). — ועל גבי מצבות: על זאת נקונן בפה כבחלילים (מלבה מסכת סע"ח, זכסטין, Inschr. I, עמ' 63). ענו וקוננו להגידה בנפש מרה (מלבה מסכת ספ"ד, שם, 99). כשיצא כטהרה נשמתו קננו עליו אויה (מסכת ת"ב, שם, 213). — וביכ' *קוננים, כמו מקוננים: כיון ששמעו ישראל גזרה קשה התחילו מתאנחים וקוננים (מד"ר שמות ח).

—התפ', *התקונן[2]), — כמו פוע': הפסוק קובל ומתקונן על יאשיהו שלא נעשה לו נס כמו לחזקיהו (מיוחס לרש"י, דהי"ב לה כ). כשמזדמן להם שום צער ובכיה שהם מתקוננים ובוכים על המאורע הם מזכירים זה הצער עמו (שם שם כה).

ב. קין, עי' קינה.

קין, ש"ז, כנ' קינו,—חנית,[3]), Lanze; lance; spear: ומשקל קינו שלש מאות משקל נחשת והוא חגור נחשת (ש"ב כא טז).

***קיין,** קיין, ת"ז,—בעל מום שאשכיו משפלות למטה על הברכים[1]), scrotum pendens: משובן[2]) זה הקיין, הגרבתן זה בעל קיק, קיין בביצים, גרבתא בגיד (בכורות מד:).

קינה, ש"נ, מ"ר קינות, קינים, כנ' קינותיהם,—שירת אבל ששר המקונן על המת או על אסון וצרה, Klagelied; lamentation: ויקנן דוד את הקינה הזאת על שאול ועל יהונתן בנו (ש"ב א יז). גזי נזרך והשליכי ושאי על שפים קינה כי מאס יי' ויטש את דור עברתו (ירמ' ז כט). על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה כי נצתו מבלי איש עובר ולא שמעו קול מקנה (שם ט ט). ולמדנה בנתיכם נהי ואשה רעותה קינה (שם שם יט). וכתוב אליה קינים והגה והי (יחזק' ב י). ואתה שא קינה אל נשיאי ישראל (שם יט א). קינה היא ותהי לקינה (שם שם יד). ונשאו עליך קינה ואמרו לך איך אבדת וכו' (שם כו יז). שא על צר קינה (שם כז ב). ונשאו אליך בניהם קינה וקוננו עליך (שם שם לב). שא קינה על מלך צור (שם כח יב). שא קינה על פרעה מלך מצרים (שם לב ב). קינה היא וקוננוה בנות הגוים תקוננה אותה (שם שם טז). שמעו את הדבר הזה אשר אנכי נשא עליכם קינה בית ישראל (עמו' ה א). והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה (שם ח י). — ואמר בן סירא: בני על המת הזיב דמעה התמרר ונהה קינה (צ"ם גני' לח טז). — ובתו"ם: איזהו ענוי, שכלן עונות כאחת, קינה שאחת מדברת וכלן עונות אחריה (מו"ק ג ט). ליקוט עצמות אין אומר עליהם קינים ונהי (ירוש' פסח' ח ח). מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו, מזמור לדוד, קינה לדוד מיבעי ליה (ברכ' ז:). — קינות, כשם

---

1) [ס"א: תקוננה.]

2) [צורה מספקה. בשתי הדגמאות המובאות כך הגרסה ברב הדפוס'. אולם במקראות גדולות: מקונן, מקוננים.]

3) [כך השבעים (δόρατος, קורת חנית), וולג' ferrum hastae), וזו משמ' ת"י סופיניה (השוה תוספת' כלים ב"מ ה ח). ולפי הבנה זו משוים בערב' קנאה a) (בעקר קנה) במשמ' זו (עי' רד"ק, שרשים), ועי' קנאה, הערות. אך רש"י מפרש: הוא כמו תיק שבראש בית יד הרומח וכו' ועשוי ככובע.]

1) [עי' Preuss, Bibl-Talm. Medizin, עמ' 254.]

2) [צ"ל: מאושכן, עי' ערך זה.]

---

a) قناة

לספר של קִינוֹת: ויקונן ירמיהו על יאשיהו ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם על יאשיהו עד היום ויתנום לחק על ישראל והנם כתובים על הַקִּינוֹת (דהי"ב לה כב). — *קינות, וגם מגלת קינות[1]) כשם למגלת איכה: ר' ור' חייא רבא ור' ישמעאל בי ר' יוסה היו יושבין ופושטין במגילת קינות ערב תשעה באב שחל להיות בשבת מן המנחה ולמעלה (ירוש' שבת טז א). סדרן של כתובים רות וספר תהלים וכו' שיר השירים וקינות וכו' (ב"ב יד:). ירמיה כתב ספרו וספר מלכים וקינות (שם טו). — ובמסורה יתק"ק, ר"ת: ישעיה, תרי עשר, קינות, קהלת,— סימן לספרים שבסיומם חוזרים על הפסוק שלפני האחרון. — ובמהמ"א: ומפני מה נאמרו הקינות באלפבית (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 256). ולאחר שקורא קינות אומרים ובא לציון גואל ואתה קדוש וכו' אבל ודאי ואני זאת בריתי אין אומרים מפני שקראו קינות ואי אפשר לומר ואני זאת בריתי אותם שיש בסופו לא ימושו מפיך (סדר רב עמרם השלם ב, קלג.). ובשירי חשק ניבו כשכבת הטל וגחלים בערו ממנו ובקינותיו יזיל ענן הבכי ויבקענו (ר"י חריזי, תחכי ג, 43). — ואמר המשורר: כנשר אאריך קרחה ואתנודד כמו דיה ואסב עיר בקינותי ובכי רב ותאניה (ר"ש הנגיד, הבמות, ברודי 6). אני אשיר בטוב לבב והיא קינים מדברת (הוא, שלח יונה, שם, 66). התכיר מענת קיניו[2]) בהצריחי (הוא, אהה שבתי, הרכבי, שיר מג). ישמעו קינים בפיהם מפאת חרבות מעוניהם ולא יראו (רמב"ע, עד מה, ברודי, ע). וירמיה קינות ענה בן ארבעים שנה בצאתי מירושלם (ראב"ע, אחי שמעו, איגר 170). אשא קינה בכל מחנה ופינה תמור שיר ורינה (מלבה משכת סע"ז, וכשטין, Inschr. עמ' 62).

קיסם, עי' קֵסֵם.

קיפה, עי' קִפָּה.

---

1) [וגם ספר קינות: רבי הוה נקיט ספר קינות וקא קרי בגויה (חגי' ה:).]

2) [בהוצ' ברודי (שמ' 76) ובהוצ' ששון (עמ' לא) קִינִי, וברודי מנקד קִינַי, כאלו מן קין.]

***קִיפוֹנִית**[1]), ש"נ, — שם דג שבים: אין לי אלא המרבה בקשקשים ובסנפרים כגון קיפונות (ספרא ויק, שמיני פרשה ג, מט:).

***קִיפּוֹף**[2]), ש"ז, — א) מין קוף קטן: כל מיני חיות יפות לחלום, חוץ מן הפיל והקוף והקיפוף[3]) (ברכ' נז:). הרואה פיל קוף וקפוף[4]) אומר ברוך משנה את הבריות (ת"ר, שם נח:). הזאב והארי והדוב והנמר והברדלס והפיל והקוף והקיפוף (יולדים) לשלש שנים (בכורות ח.). —ב) מין עוף[5]) ממיני הינשוף: באות[6]) שבעופות קיפוף (אביי, חול' סג.).—ואמר המשורר: אבלוני עופות עדי הקיפופות ועל ראשי אשפות בני עולה זורקים (ראב"ע, כדוד הסיר, כה:א א, 33).[7])

---

1) [זאת כנראה צורתה המקורית של המלה הבאה גם בנסחאות: קיפונות, כפונית שבים, כנופת זו שבים, כפופת זו שבים, כטפא זו. מקור השם והוראתו המדיקת לא התבררו, ועי' לֵו אצל קרוים, Lehnw. II, 537. ואפשר שנקרא דג זה על פי מקום שהובא משם.]

2) [כנראה צורת הקטנה של קוף, וכן בארמ' קיפופא, ובפרוש הגאונים (אוצה"ג ברכות, פרושים, 106) קוף קטן, וכן בפי' רסע"ג על ברכ' (עמ' כ:). ובפרוש רש"י (בכורות ח.): קיפוף, כעין קוף הוא ויש לו זנב ובלשון אשכנז מרקצ"א (Meerkatze). ואמנם עי' לדברי רש"י גם דברי קרוים בתוספת הערוך, ע' שעא. וזה לשון התוספות (חול' סג., ד"ה באות): שלשה מיני קיפוף הם, הא' שהוא באות שבעופות זהו תנשמת וכו' ועוד יש כוס וינשוף דמתרגמינן קריא וקיפופא והוא ניהו דאמרינן בהמפלת דעיניהם הולכות לפניהם כשל אדם כמו קריא וקיפופא ובברכות פרק הרואה אמרינן כל מיני עופות יפים לחלום חוץ מקריא וקיפופא, ועוד יש קיפוף אחר שהוא חיה כדאמרי' נמי בפרק הרואה כל מיני חיות יפין לחלום חוץ מן הפיל והקוף והקיפוף וכו'.]

3) [כך לנכון בכ"י מינכן (ע' ד"ס), וכן מוכח מדברי התום' (חול' סג., ד"ה באות), המובאים לעיל בהערה. ובדפוסים: והקיפוד.]

4) [רש"י כאן: מין עוף וכו'.]

5) [אולי על פי דמיונו לקוף קטן.]

6) [בכ"י מינכן באות, בערוך בואת, ורש"ל גורס באות, פי' מאום.]

7) [בתוספתי חולי ח ד כתוב: נותנין בקפוף ובמחוק וכו', אך כנראה צ"ל בקפיפה או בקופה (כך צוק"ם).]

קיפל, עי' קִפֵּל, קִפָּלָה.

א. קיץ [1]), ממנו א. קִיץ, קַיִץ, *קַיָּץ, *קַיְצִי, *קֵיצוֹן.

ב. קיץ [2]), ממנו א. *הֲקָצָה, ב. קִיץ, *קִיצָה.

ג. קיץ [3]), ממנו ג. קִיץ.

א. קִיץ [4]), קָץ, פ"י, — קָץ האדם או החי, בלה את זמן הקיץ: יעזבו יחדו לעיט הרים ולבהמת הארץ וְקָץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף (ישעי' יח ו). — ואמר המשורר: הוא גן חסדים חרפו עליו מתי חרף ותחת צל כנפיו קצו (רמב"ע, רכבי כדדים, צרודי, קנז). מיקוד אהבי בין צלעי הן בקור לרגלי היקום קצו (הוח, תרסים 7, 47). קצו במרבץ טוב זנוה שאנן (הוח, דיוחן קנז, צודלי).

— פע', *קִיֵּץ, — קִיֵּץ את העוף, גרם לו לבלות את הקיץ: קיץ וחורף, מקייץ אני עליהם את העוף, היאך דאת אמר וקץ עליו העיט (ר' חמח, מד"ר ברחש' לז). — וקִיֵּץ את המזבח, ספק צרכים לקיץ המזבח [5]): איזהו קיץ למזבח, לוקחין עולות ומקיצין את המזבח (תוספת' שקל' ב ח). כל בירוצי מדות הללו אם יש שם זבח אחר יקרבו עמו וכו' ואם לאו ימכרו לחייבי זבח אחר יביא בהן קיץ המזבח, קיץ המזבח מה הן, לוקחין בהן עולות ומקיצין בהן את המזבח (שם מנח' י ח). מביא מעות ומחללן על הבניין וכו' אותן המעו' מה יעשה בהן וכו' מקייצין בהן את המזבח (ירוש' שקל' ד ה). מותר תרומה מה היו עושין בה, לוקחין פירות בזול ומוכרין אותן ביוקר והשכר מקיצין בו את המזבח (כתוב' קו:). — ובסהמ"א: שעירי חטאת שנשתיירו וכיוצא בהן מקייצין בגופן לשום עולה (ר"ח, שבועות יב.).

— התפ', *הִתְקַיֵּץ, בינ' מִתְקַיֵּץ: וקר וחם, שתהיו מתיסרין בשחפת ובקדחת, וקיץ וחורף, שתהיו מתקייצין [1]) ופניכם מתחרפין והייסורין אינן פוסקין ותהיו מצטערין בגופיכם וכו' (תנחו' ברחש' יב).

ב. קִיץ, כמו יָקַץ, קל לא נמצא.

— הפע', הֵקִיץ [2]), הֲקִיצוֹתָ, הֱקִיצוֹתִי, הֱקִיצֹתִי, מֵקִיץ, הָקִיץ, הָקִיצָה, הָקִיצוּ, אָקִיץ, יָקִיצוּ, — א) הקיץ האדם, התעורר משנה: ויקח דוד את החנית ואת צפחת המים מראשתי שאול וילכו להם ואין ראה ואין יודע ואין מֵקִיץ כי כלם ישנים כי תרדמת יי' נפלה עליהם (ש"א כו יב). כאשר יחלם הרעב והנה אוכל וְהֵקִיץ ורקה נפשו וכאשר יחלם הצמא והנה שתה וְהֵקִיץ והנה עיף (ישע' כט ח). אספרם מחול ירבון הֱקִיצֹתִי ועודי עמך (תהל' קלט יח). בהתהלכך תנחה אתך בשכבך תשמר עליך וַהֲקִיצוֹתָ היא תשיחך (משלי ו כב). — והשכור: והשכרתים למען יעלזו וישנו שנת עולם ולא יָקִיצוּ (ירמ' נא לט). הָקִיצוּ שכורים ובכו והילילו כל שתי יין (יואל א ה). הכוני בל חליתי הלמוני בל ידעתי מתי אָקִיץ אוסיף אבקשנו עוד (משלי כג לה). — ובקצור הָקִיץ, מצב המתעורר משנה, ועם מס השמוש מֵהָקִיץ: כחלום מֵהָקִיץ אדני בעיר צלמם תבזה (תהל' עג כ). — ובהשאלה, הֵקִיץ המת משנת המות: וגחזי עבר לפניהם וישם את המשענת על פני הנער ואין קול ואין קשב וישב לקראתו ויגד לו לאמר לא הֵקִיץ הנער (מ"ב ד לא). יחיו מתיך נבלתי יקומון הָקִיצוּ ורננו שכני עפר (ישעי' כו יט). ואיש שכב ולא יקום עד בלתי שמים לא יָקִיצוּ ולא יערו משנתם (איוב יד יב). ורבים מישני אדמת עפר יָקִיצוּ אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם (דני' יב ב). — וכזרוז לאל, שהוא כאלו ישן ואינו שומע: העירה וְהָקִיצָה למשפטי אלהי ואדני לריבי (תהל' לה כג). עורה למה תישן אדני הָקִיצָה אל תזנח לנצח (שם מד כד). ואתה יי' אלהים צבאות

---

1) [עי' קַיִץ, הערה.]

2) [עי' ב. קִיץ, הערה.]

3) [עי' ג. קִיץ, הערה.]

4) [וכן בערב' קאט' a).]

5) [עי' קַיִץ, הערה.]

a) قاظ

---

1) [אמנם נדרשות כאן המלים קיץ וחרף, ולפי זה סדר הפעל כאן. ואולם אפשר שנטה הדרוש לענין אחר, ושיהיה למשל פניהם מתחרפין פרושו: מתמלאים חרפה, ולפי זה גם כונת מתקייצין היא למשמ' אחרת, כגון: מתיסרים בקוצים וברקנים, וקשה להכריע. אין דרשה זו במקום אחר ובתנחו' בובר אין פסקה זה.]

2) [אולי בעקר, כדעת אחרים, הֵיקִיץ מן יקץ, עד שהובן כאלו מקורו מן קוץ.]

אלהי ישראל הָקִיצָה לִפְקֹד כל הגוים (שם נט ו). — ולאליל: הוי אמר לעץ הָקִיצָה עורי לאבן דומם (חבק' ב יט). — וְהֵקִיץ הַקֵּץ: קץ בא בא הקץ הֵקִיץ [1] אליך (יחזק' ז ו). ועי' ג. קיץ. — ובתו"מ: אשבעה בהקיץ תמונתך, לכשיקיץ אותו שנברא בדמותך וכו' (רב הונא, מד"ר בראשי' כא).— ובספה"א: ומאשר פטומות האכילנו ויין טוב השקנו לא הקצנו עד אור הבקר העירנו (ר"י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 64). — ואמר הפיטן: ישן מתי תקיץ מחשק נשפך וכו' הקיצֹתי וחרדתי ובעתתני החרדה (ר"י הלוי, ישן מתי תקיץ, דיואן ג, 188). הקיצו משנתם חרדים במעל עונם (הוא, ישרים, שם, 189). — ואמר המשורר: ואריתי והוא נרדם כרצון אשר ימנע והוא מקיץ בחמה (יוסף בן חסדי, הללבי, שעה"ש 28). ונעמתי בחזיוני עדי כי הקיצֹתי והנה אין מאומה (הוא, שם שם). וכליל כל יגון לבי בעת הקיץ לרגלו סף (רמב"ע, תרשיש ב, 34). — ב) ופ"י, *הֵקִיץ, הֵעִיר מִשֵּׁנָה [2]: מפני שהיה ישן שלמה והיו מתיראין להקיצו וכו' הלכו והודיעו לבת שבע אמו והלכה היא והקיצתו (מד"ר במד' י). — ובתפלה: ווי' לא ינום ולא יישן המעורר ישנים והמקיץ נרדמים (נשמת, שחרי' שבת) — ובספה"א: ישראל אומרין בשכבך ובקומך, הק' משמרן וכו' ומקיצם לעולם הבא (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 118). הרעותם אשר עשיתם להקיץ הארי הנרדם (אגרת יהושע בן נון, בסוף יוחסין הוצ' פיליפובסקי). אמר לו (למשרתו) הניחני לישן מעט וכשיגיע זמן תפלה הקיצני (רש"י, קרוב' סה.). עד שיעור, משיעלה עמוד השחר, לאפוקי אם הקיץ משנתו בלילה דאין מטריחין, ואם עלה השחר ולא ניער אין מקיצין אותו (הוא, סכה כט.). ולא יהיה אדם שיקיצנו (הוא, גיטי' ע.). הקיצו משנתו (הוא, ב"ק קיז:, ד"ה מיירי). דכינור

1) [אולי פעל מיוחד, נגזר מן קץ.]

2) [וכתב רד"ק: וכאשר תמצאם עומדים אעפ"י שלא תמצאם יוצאים ותרצה לבנות מהם פועל יוצא תעשה, כמו לא הֵקִיץ הנער, הָקִיצוּ ורננו, שהם פעלים עומדים, אעפ"י שלא מצאנום יוצא ותרצה לומר פלוני העיר פלוני משנתו תאמר הֱקִיצוֹ, על כן צדקו האומרים בתפלתם המקיץ נרדמים ולא צדקו התופשים עליהם וכו' (מכלול, הפעלים, ליק, כא).]

תלוי על מטתו של דוד ומקיצו לדוד משנתו (הוא, סנה' עז:, ד"ה מאי קרא). לא ציערו להקיצו משנתו (הוא, שם כד.). הניאוני התלאות וכו' ומשנת מרגועי הקיצוני (ר"י חריזי, תחכ' יו, 159). ודרך המוסר להקיץ הנפש במוסר ואל ימנעך קשיה ומריה מהתמיד להקיץ אותה (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה א, 18). אם עלה עמוד השחר (והוא ישן בסכה) ולא נעור אין מקיצין אותו (ר"נ על הריף, סכה' יג:). והאיר עיניו ממחשך השינה והקיץ אותו מתרדמת המות לחיים (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ב' ענעלאו, 47). ואני המחבר סעיפי הקיצוני ומתנומתי העירוני (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ז). — ואמר הפיטן: נערה ה' אלהינו מעפרה והקיצה מארץ דוויה (רוס ה', סדר ת"ב, סדר רע"ג השלם ב, קלב.). משלים ישיחו קול להקיצו משינה (רסע"ג, אלהים יה, עבודה, סדור רסע"ג, ריא) הקיצוני רעיוני ואישוני נרדמים (רמב"ע, מפני פחד ה'). וכחצות לילה משנתי יקיצוני, ובשחרים ממטתי יעירוני (אבכך, רמב"ע דוקס, 67). הקיצתי ואחשב מי הוא אשר הקיצני (ר"י הלוי, יעירוני רעיוני, דיואן ג, 182). — ואמר המשורר: הקיצני לבבי מתנומה בתוך ליל בטרם בא בקריו (ר"ש הנגיד, עלי כל, בן תהלים יב, שם, יג). לכן בישע רב שמח קבוציך, ושנתך תערב מי זה יקיצך (ראב"ע, חתן חדש, כהנא א, 128). — *וְהֵקִיץ שֵׁנָה מעיניו, כמו נָדַד שנה מעיניו: אשבעה בהקיץ תמונתך, אמר רב נחמן אלו ת"ח שמקיצין [1] שינה מעיניהן בעוה"ז והקב"ה משביען מזיו שכינתו לעוה"ב (ילקוט שמעוני תהלים תרעה).

ג. קִיץ, קל לא נמצא.

—הפע', הֵקִיץ, הֲקִיצוֹתִי, הֲקִיצֹתִי, הָקִיץ,—הֵקִיץ האדם, היה מוצק ובטוח [2]: כי הרויתי נפש עיפה וכל נפש

1) [בבבלי (ב"ב י.): שמנדדין.]

2) [קשה להבין בפס' בתהל' ג ו הקיצותי במשמ' יקיצה משנה, כי אדרבה הכונה: ישן אני סבלי שאחרד ואקיץ משנתי, ובמשמ' זו נאמר למשל באיוב יא יה וכו' והיית מֻצָּק ולא תירא וכו' ובטחת כי יש תקוה וחפרת לבטח תשכב. ועל כן נראה שבא כאן והקיצות במשמ' והצקת, והיית מֻצָּק, וכן בא

דאבה מלאתי על זאת הֱקִיצֹתִי ואראה ושנתי ערבה לי (ירמ׳ לא כה). אני שכבתי ואישנה הֱקִיצוֹתִי כי יי׳ יסמכני (תהל׳ ג ו). אני בצדק אחזה פניך אשבעה בְהָקִיץ תמונתך (שם יז יה).

קַיִץ, ס״ז, קֵיצָךְ, — א) עונת החם שבשנה שאחרי האביב, חדשי ההבשלה של פרות האילן [1], Sommer; été; summer: עד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וְקַיִץ וחרף ויום ולילה לא ישבתו (ברא׳ ח כב). כבכורה בטרם קַיִץ אשר יראה הראה אותה בעודה בכפו יבלענה (ישע׳ כח ד). עבר קציר כלה קַיִץ ואנחנו לא נושענו (ירמ׳ ח כ). והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם וכו׳ בַּקַּיִץ ובחרף יהיה (זכר׳ יד ח). לך יום אף לך לילה וכו׳ קַיִץ וחרף אתה יצרתם (תהל׳ עד יו—יז). לך אל נמלה עצל וכו׳ תכין בַּקַּיִץ לחמה אגרה בקציר מאכלה (משלי ו ו—ח). אגר בַּקַּיִץ בן משכיל נרדם בקציר בן מביש (שם י ה). כשלג בַּקַּיִץ וכמטר בקציר כן לא נאוה לכסיל כבוד (שם כו א). הנמלים עם לא עז ויכינו בַּקַּיִץ לחמם (שם ל כה). — בֵּית הַקַּיִץ, חדר או דירה מוגנים מפני החם ששמשו לדירת קיץ: והכיתי בית החרף על בית הַקָּיִץ [2] ואבדו בתי השן (עמ׳ ג טו). — וְחַרְבֹנֵי קַיִץ, חֹרֶב הַקַּיִץ: כי יומם ולילה תכבד עלי ידך נהפך לשדי בחרבני קַיִץ סלה (תהל׳ לב ד). — ואמר בן סירא: כפרח לבנון בימי ק י ץ (ב״ס גני׳ נ ח). — ובתו״מ: סכותה לראשי ביום נשק, ביום שהקיץ נושק את החורף (ר׳ יוסי, ירוש׳ יבמ׳ טו ג). הרוצה שלא יבא לידי חולי מעיים יהא רגיל בטיבול ק י ץ וחורף (רבי חייא, גיט׳ ע.). חצי סיון תמוז וחצי אב ק י ץ (בשם רבי מאיר, ב״מ קו:). השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצינה (שם קז:). — ב) ובמשמ׳ פֵּרוֹת הקיץ, כגון תאנים ואסיפן [1]: מאתים לחם ומאה צמוקים ומאה קַיִץ (ש״ב יו א). החמורים לבית המלך לרכב ולהלחם וְהַקַּיִץ לאכול הנערים (שם שם ב). על כן אבכה בבכי יעזר גפן שבמה אריוך דמעתי חשבון ואלעלה כי על קֵיצֵךְ ועל קצירך הידד נפל (ישע׳ יז ט; ודומה לזה ירמ׳ מח לב). ואתם אספו יין וְקַיִץ ושמן ושמו בכליכם וכו׳, וישבו כל היהודים וכו׳ ויאספו יין וָקַיִץ הרבה מאד (שם שם יב). כה הראני אדני יי׳ והנה כלוב קָיִץ [2] ויאמר מה אתה ראה עמוס ואמר כלוב קָיִץ ויאמר יי׳ אלי בא הקץ אל עמי ישראל (עמ׳ ח א—ב). אללי לי כי הייתי כאספי קַיִץ כעללות בציר (מיכה ז א).— ובתו״מ: עד הקיץ, עד שיהא הקיץ, עד שיתחילו העם להכנים בכלבלות, עד שיעבור הק י ץ, עד שיקפלו המקצועות (נדרי׳ ח ד). כנס את תבואתו, מסק את זיתיו, כנס את ק י י צ ו (רבי ישמעאל, ב״ב ג א). הלוקח שדה ק י צ א [3] מחבירו והיו בה תפוחים

אשבעה בְהָקִיץ, בתהל׳ יז יה, בהקבלה אל בצדק (במשמ׳ בנצחון וכדו׳) ובירמ׳ לא בא כלשון שנה בטוחה על נפש שבעה: הקיצתי ואראה (ז״א מֻצָּק ובטוח אני ואָרְוֶה) ושנתי ערבה לי. ועל כן נראה שיש כאן פעל אחר, וצ״ע.]

[1]) [במשמ׳ זו באה המלה אף בארמ׳ ובסורי בצורה קיטא, ובכתבות זנג׳ירלי הקדומות כיצא, ובשבא, ובערבי׳ קיט׳ a), בעוד שלא נמצאה במשמ׳ פרות בלשון אחרת. ועל כן יש לראות את המשמ׳ הזמנית כראשונה, ואולי עקרה חֹם, שרב וכדו׳. על כל פנים אין לחבר מלה זו ישר עם לשון הקיץ משנה, שעקרה יקץ.

העתקת המלה קַיִץ העבר׳ היא כנראה gêzi (ז״א קֵיץ) במכתבי עמרנא 15, 131. בלשון הדבור יש שמשתמשים אף בצורה הארמ׳ קַיִט במקום קיץ, כגון בצרוף קורי קַיִט, חוטי צמחים דקים מרחפים באויר בסוף הקיץ, וגם גזרו מזה מלים מחדשות כגון קַיִטְנָה במשמ׳ מעון קיץ וכדומה.]

[2]) [השוה בכתבת בר־רכב מלך שמאל שורה 18 וכו׳: פהא. בית. שתוא. להם. והא. בית. ביצא., וז״א והוא בית הסתו להם והוא בית הקיץ.]

a) قيظ

[1]) [כבר השוו את היונ׳ θέρος, קיץ, בשמוש דומה.]

[2]) [כך, במשמי סל של תאנים, הבינו צרוף זה מפרשים ומלונים, אך השבעים לא תרגמו כן אלא ἄγγος ἰξευτοῦ, כלי היקוש, הצד עופות. ולמעשה אין במקום אחר כלוב אלא בקשר עם עוף, וכן במכתבי עמרנא כִלוב הוא כלוב העופות דוקא. והואיל ובא הפעל קיץ בקשר לעוף (וקץ עליו העיט), אפשר שכלוב קיץ הוא כלוב שהחזיקו בו עופות בימי הקיץ היבש וצ״ע.]

[3]) [אע״פ שהנסחה היא קיצה, קוצה אי קיצא (צוק״מ), גם כאן צ״ל שדה קיץ, בהקבלה אל שדה בית השלחין, שדה בית האילן, שדה בית הבעל, שדה ירק, הנזכרים בענין.]

וריטונים רבן שמעון בן גמליאל אומ' כל שלא היה בכלל הקיץ הרי הוא של מוכר, עשת בירך אחד¹) עד שלא כלה הקיץ הרי הוא של לוקח, משכלה הקיץ הרי הוא של מוכר (תוספת' ב"מ ט ה). הנודר מן הקיץ אין אסור אלא מן תאינים בלבד, רבן שמעון בן גמליאל אומר ענבים בכלל הקיץ (תוספת' נדר' ד א). הנודר מן הקיץ בגליל וירד לעמקים אף על פי שהגיע הקיץ בעמקים אסור עד שיגיע הקיץ בגליל²) (שם שם ד ז). מצא אדם את חברו בירושלם אמר לו אכלת היום וכו' אמר לו קיץ, יודע שהבכור אכל, מה הקיץ נמכר בזול אף הבכור נמכר בזול (ר' יהודה, שם בכורות ג יד). —וקיץ המזבח³): רבי ישמעאל אומר, מותר הפירות לקיץ המזבח ומותר התרומה לכלי שרת, רבי עקיבא אומר, מותר התרומה לקיץ המזבח ומותר נסכים לכלי שרת, רבי חנניה סגן הכהנים אומר, מותר נסכים לקיץ המזבח ומותר התרומה לכלי שרת (שקל' ד ד). איזהו קיץ למזבח, לוקחין עולות ומקיצין את המזבח (תוספת' שם ב ח). הן צריכה ליה בכלי שרת, הן דפשיטא ליה בקייץ למזבח (ירוש' שם ד ה). — ובמהם"א: א) וכשהיא (החמה) מהלכת מראש טלה עד סוף תאומים היא מהלכת בגלגל רקיעה יותר מתשעים חלקים, ונראים בגלגל המזלות צ' חלקים שלמים והיא הולכת בהם צ"ב יום וכגון חצי יום, והזמן הזה נקרא קיץ (ראב"ח הנשיא, ספר העבור, ג ג, 80). כי הזמן המשומר אלינו היותו קיץ אחד וחורף אחד הוא אצלם שתי קייצים ושתי חורפים (הוא, אספירא ג). — ואמר המשורר: החורף שמע זאת פה פצה, נפש כל חי בקיץ קצה (ראב"ע, אל אחד, איגר 122).—ב) בירח אחד כונס קייצים, בשני מוסק זיתים, בשלישי לוקט תמרים (חזקוני עה"ת, דבר' לג יד).

¹) [כלומר, עשתה השדה בֶּרֶךְ אחד, מלשון כמלא ברך המחרישה (תעני' כה:). ובדפוס': עשה בדרך אחר, ולפי זה פרשו המפרשים.]

²) [כירוש' (נדר' ח ה): אע"פ שביכר קיץ בעמקים אסור עד שיבכר בגליל.]

³) [ואלה דברי הבריתה בבבלי (שבוע' יב. וכו'): מה הן מביאין מן המותרות, קייץ כבנות שוח למזבח, ע"כ. ולפי זה נקראו מותרות קיץ כאדם שמביא בקינוח סעודה מיני מתיקה (לשון רש"י).]

*קַיָּץ, ש"ז, מ"ר קייצים, קייצין, קוצין,—מיבש תאנים אִכָּר מגדל עצי פרי¹): שלשה פרקלינין הן, של צדי חיה ועוף טמא מדרס, של חגבין טמא טמא מת, ושל קייצין טהור מכלום (כלים כד טו). וכל בית אצבעות טהורות חוץ משל קייצין מפני שהיא מקבלת את האוג (שם כו ג). מטפחת של זפתין ושל יוצרין ושל מפסלי אילנות אין חוצצין, רבי יהודה אומר אף של קייצין כיוצא בהן (מקוא' ט ז). סוכת הרועים וסוכת הקייצין וסוכה גזולה פסולה (תוספת' סוכ' א ד). ומעשה באחד שנתחייב לחבירו שבועה בבית דין ונדר לו בחיי הקייץ וקיבל עליו (שם סנה' ה א). ברועים ובקייצים (פוטר ר' יהודה את היחיד מתפלת מוסף) (ר' יעקב בר אידי בשם ר"ש חסידא, ירוש' ברכ' ד ו). ראית מימיך ארי סבל צבי²) קייץ שועל חנווני זאב מוכר קדירות (בשם ר' מאיר, שם קידוש' ד יא).

א. *קִיצָה, ש"נ,—שה"פ מן א. קִיץ, כמו יְקִיצָה, מעשה המקיץ משנתו: שינת הלילה דומה לעוה"ז וקיצת הבקר דומה לעוה"ב (פדר"א לד). מה שכנגד שינה וקיצה שחוק בכי (פרוש יצירה לאבוסהל דונש בן תמים, נג). והמשתה הרע והתנועות והטרחים והשינה והקיצה כלם פועלים בו (בלב) וזולתו מן האיברים במנוחה (ר"י א"ת, כוזרי ב לח). וכאשר עשה צרכי כל אחד מהם ונתן לטבעיים מה שיספיק להם מהמנוחה והשנה ולחיוניים מה שיספיק להם מהקיצה והתנועה במעשה העולם אז יקרא אל עדתו וכו' (שם ג ה). הששה עניינים שהרפואה סובבת עליהם שהם מאבל ומשתה הרקה ומלוי שנת וקיצה תנועה ומנוחה וכו' צריכים בהכרח לקיום הגוף (ר' הלל מוירונה, תגמולי הנפש, הוספות, מח.). אמר ארסטו דעתי לבאר סבות השינה והקיצת (ספר השינה והקיצה לאריסטו, תרג' שלמה מן מסה אליגיר, כ"י ברלין). מהות השינה היא שקיעת ההרגש וכו' והקיצה היא תנועת זה ההרגש וכו' (מדרש החכמה

¹) [וכן בארמ' שבתו"מ קַיָּטָא. ויש מפרשים בקצת מקומות: אכר מְקַיֵּץ השדה מקוצים. ואולי פרושו אף מין צַיָּד, ועי' קַיִץ, הערות.]

²) [כך בשרידי הגניזה (עמ' 238) ודומה לזה בבבלי (קידוש' פב:); בדפוס' ירוש': ארי.]

ליסודה הכהן, שער המרגים והמורגם). — ואמר הפיטן: פדורים קלוע קברות תקרב קיצתם בשופר (אקופיס אקופי, מוס' כ"ה, ממז' איעל' ב, מח:). — ואמר המשורר: עת שבתו וקומו עת קיצתו ונומו (משל הקדמוני, ב, יז).

ב. °קִיצָה, ש"נ, — שה"ש מן א. קוץ, מעשה הקֹץ בדבר, סלידה: כאשר סיפר הנביא קיצת האמה בגלות וקצר נפשם לסבלו וכו' (ר"י א"ת, סה"ם לריב"ג, אלל). מואס בחייו מפני קיצתו במאסריו ומכאוביו לא מתאותו לבדידות (הוא, כוזרי ג א). והרביעית הקיצה בעיון ומעט התישבות בעת השמע והמחשב ומספיק לו המזער ויאמר כבר עיינתי וכו' (הוא, אוו"ד, הקד' ליפציג, 17).

ג. קִיצָה, עי' קִצָּה.

***קַיְצוֹן** [1], ת"ז, — שיך לַקַּיִץ, קַיְצִי, בצלים הַקַּיְצוֹנִים: וכן בצלים הקיצונים וכו' ב"ש אומרים עוקרין אותן במארופיות של עץ (שביע' ה ד).

א. קִיצוֹן [2] ת"ז, נק' קִיצוֹנָה, קִיצֹנָה, — שנמצא בקֵץ, אחרון, extreme; extrême; äusserster: ועשית ללאת תכלת על שפת היריעה האחת מקצה בחברת וכן תעשה בשפת היריעה הַקִּיצוֹנָה במחברת השנית (שמות כו ד). ועשית חמשים ללאת על שפת היריעה האחת הַקִּיצֹנָה בחברת (שם שם י). — ואמר המשורר: נשמת ורות צאן שבי לצון מועדת ושקדת קיצון פתחיך כפנימי בחיצון (ר"י בן אביתור, נשמת ישראל, שעה"ם 10).

ב. *קִיצוֹן [3], קיצאון, ש"ז, — צמח קוצי: הקיצאונים[4] הללו אינן לא ניכושים ולא נזרעין, מאיליהן הן כתמרין ועולין (ר' חנינה בן פזי, מד"ר ברא' מה, הוצ' תיאודור).

°קִיצוֹנִי, ת"ז, — כמו א. קיצון, ביחוד קיצוני בדעות מרחיק לכת, נוהג בדבור ובספרות.

°קִיצוֹנִיּוּת, ש"נ, — תכונת הקיצוני, נוהג בדבור ובספרות.

קִיצוּת, עי' קִצּוּת.

°קַיְצִי [1], — שיך לקיץ, של הקיץ: המתהפך הקיצי (פרוש יצירה לרסע"ג, בהערות קופמן לפרוש יצירה לברצלוני). והנה בזאת הנקודה הראשונה מסרטן במקום אשר ירשמהו זנב השור נקראת מקום עמידת השמש הקייצית כי כאשר יעבור השמש בו אז היא עמידת השמש הקייצית ולא יוכל השמש להתקרב עוד אל נכח ראשינו (ראב"ח הגשיא, אספירא ב). כי כל אשר יגבה הקוטב על האופק יעדיפו הימים הקייצים (שם ג). כי לא יעבור עליה מול אחר חוץ מתחילת סרטן ותקרא עגולת הפוך הקייצי (ראב"ע, כלי נחשת א). ואחר כך היא (השמש) הולכת בצד צפון עד שתתחיל בראש הסרטן ואז יהיה ההפך הקיצי (ר"י א"ת, סה"ם לריב"ג, רוס). וההפוך הקיצי יהיה בתכלית החום וכו' והשווי החרפי הוא עם תכלית הפירות וכו' (חכמת הכוכבים לבטלמיוס, תרג' ר"מ א"ס, כ"י פריז). דקדק בזמן רגע האביב וכן בהיפוך הקייצי הבא אחריו ומצא ביניהם צ"ד יום ומחצה (ר"י הישראלי, יסוד עולם ג ו, מב:). כי יש מהימים מה שהוא סתוי ויש מהם שהוא קיצי ומהם שהוא חרפי (קאנון א ב ב ג). וזה יהי' במעבר האמצעי בין ההפוך הקייצי ובין ההפוך הסתוי (שער השמים לאבי הרלב"ג יג, מא). הידוע הוא עץ ידוע הנפלא ביפיו גם בקשיו ויש במינו הנקרא הקיצי (זאממער-שטיעל איכע), עליו

---

[1]) [במשנ' מנקד' ליוורנו: הַקַּיְצוֹנִים (שביע' ה ד) ודפוס' אחרים: קַיְצוֹנִים. ובארמ' קטינאי, נ"א קיטיבאי (ירוש' שם שם).]

[2]) [אף ע"פ שנגזר ת"ז זה מן קֵץ או קָצֶה, ששרשם קצץ—קצה, בא נקוד המלה עפ"י דגמת מלים קרובות, כגון תִיצוֹן, תִּיכוֹן מן חוץ, תוך, ובהשפעתן.]

[3]) [מן קוץ, על משקל תִּיכוֹן מן תּוֹךְ וכדומה.]

[4]) [ואלה דברי תיאודור בהערה (ע' 450): הקיצאונים. כ"ה בכי"ל בגוף הספר, ובגליון שם נסמן ס"א הקוצים, והגי' והקיצאונים מקויימת גם עפ"י כי"ת וכי"ג וכו' ובערוך ע' קץ ד' הגי' א"ר חנינא הקיצונין (כ"ה בשדפ"ע, ובערוך השי' הודפס הקוצין עפ"י עיקרי התלמוד) וכו' ובמדרש הגדול גורס ומפרש א"ר חנינה הקיצונין וכו'.]

[1]) [נקוד תארי היחס על משקל ביתי וכדו' שונת הוא במקרא מזה של השם בכנ' בֵּיתִי, בֵּיתְךָ, וכו'. השוה למשל (בן) פַּרְצִי לעמת פְּרָצֶיהָ וכדו'. וכן מורה הכתיב המצוי ביתיות על מבטא בַּיְתִי, וכן נקד המחבר, ולפי זה גם קַיְצִי.]

ארוכים ופריו עומדים לאחדים על נציבים ארוכים (י. פינסק, תולדות הארץ ב, הלמחים, מח).

א. *קִיק [1], ש"ז, — עץ בעל פרות הדומים לפולים אדמדמים, שמהם מוציאים את שמן הקיק המשמש סם מכבס ומשלשל ; Rizinus ; ricin(ier) ; castor-oil plant : אין מדליקין לא בלבש ולא בחוסן וכו' ולא בשמן קיק ולא בשמן שריפה (שבת ב א). — ובסהמ"א : שמן קיק הנקרא בלשון יוון פינטאדקטילוס (אסף, 69).

ב. *קִיק, ש"ז, — שם עוף, כמו קָאַת : ולא בשמן קיקי ר' יוסה בשם רבי לייא קיסוסא, רבי יונה ר' זעירא בשם רב יהודה עוף הוא ושמו קיק. תני רבי ישמעאל ואת הקאת זה קיק [2] (ירוש' שבת ב א). עוף אחד יש בברכי הים וקיק שמו (שמואל צבם יורדי הים, בבלי שם כח.). — ובסהמ"א : הקאת פרשו בו הקיק והוא מעופות המים צוארו ארוך ואינני סובר שיהיה זה מפני שאמר הכתוב דמיתי לקאת מדבר (ר"י א"ח, סה"ם לוי"ג, קא). ינשוף שפורח בנשף בערב יום והוא קיק (ר"ל קאלרו' תולדות ילחק, פה, אמשט').

ג. *קִיק, ש"ז, — בעל קִיק, בעל מום באשכים [3]: משובן זה הקיין, הגרבתן זה בעל קיקי קיין בביצין, גרבתא בגיד (בכורות מד :).

קִיקָיוֹן, ש"ז, — עץ הקיק, הממהר לגדל [4] : וימן יי' אלהים קִיקָיוֹן ויעל מעל ליונה להיות צל על ראשו להציל לו מרעתו וישמח יונה על הַקִּיקָיוֹן שמחה גדולה וימן האלהים תולעת בעלות השחר למחרת ותך את הַקִּיקָיוֹן וייבש (יונ' ד ו-ז). ויאמר אלהים אל יונה ההיטב חרה לך על הַקִּיקָיוֹן וכו' אתה חסת על הַקִּיקָיוֹן אשר לא עמלת בו ולא גדלתו שבן לילה היה ובן לילה אבד (שם שם ט-י). —ואמר המשורר : רב לך לעשות עול ודי להיות ארזי האדמה קקיוניה (רשב"ג, נפש אשר עלו, דוקס, 10). אמרתי שמחת על השיר תתריד צורתו כל רעיון כשמות יונה הנביא עת שמר על הקיקיון (עמנו', מחב' כג, 181). עד מתי אהי נקל בעיני וקיקיון תהי הופך חסדי (ד"ה של יהודי מלכים וא"י ב, יעקב מן, 16). שמחת תבל כקקיון בן לילה היה ואבד, וטובו כחלום חזיון ולבקר שקר ובד (ר"י נג'ארה, ישראל כלל, עולת חדש כד). — "ותמר קִיקָיוֹן : תמר קקיון (שירעם פאלמע) עלים שלו, גדולים ורחבים מאד עד כי יוכלו ששה אנשים לעמוד תחת עלה אחד (ליינדא, ראשים למודים א ז, כו :).

קִיקָלוֹן [1], ש"ז, — קלון גמור, כלמה וקלון : תסוב עליך כוס ימין יי' וְקִיקָלוֹן על כבודך (חבק' ב יו).

א. קִיר, קִר [2], ש"ז, מ"ר קִירוֹת, קִירֹת, כנ' קִירֹתָיו קִירוֹתָיו, קִירוֹתֶיהָ,—דפן החדר, ההיכל, הבנין והבית, כֹּתֶל, צד אחד של החומה, Wand ; mur ; wall : והנה הנגע בְּקִירֹת הבית שקערורות ירקרקת

---

1) [כנראה צורה מקצרת במקום קִיקִי, קִיקָיוֹן (עי' שם), הכפלה של קִי, קִיא (עי' שם), שנקרא כך עפ"י פעלת פולי העץ ושמנם, הגורמים להקאה ולשלשול. ואמנם בא במצרי' kiki, כּכ, ובאשורי' כִּכָּנִית בכף במשמ' זו, אך כנראה שאולות הן במבטא מִרְשל מכנעני. ועי' ב. קיק.]

2) [בבבלי (חולי סג.) בדפוס' קוק, עי' ערך זה, אך בערוך קיק, עי' גם ד"ס, ועי' ערך קָאק.]

3) [הבטוי בעל קיק לא נמצא אלא כאן, לפני קִיָּן, ואפשר שהשפיעה המלה השניה על הראשונה בכתיב עד שאין לעמד על צורתה המקורית. ואמנם אפשר ששתי המלים קִיק וקַיָּן (עי' א. קיק, הערה) שלים גסות הן מלשון קיא וצואה.]

4) [עי' א. קיק, הערה. ונאמר בבבלי : מאי שמן קיק וכו' ריש לקיש אמר קיקיון דיונה, ע"כ. נוהג בלשון הבטוי קיקיון של יונה בתמונה לכל דבר אשר בן לילה יהיה ובן לילה יאבד.]

1) [המלה נולדה כחזוק לשם קָלוֹן בהכפלה חלקית, כדגמת שפופרת, מטוטלת מן שופר, מטיל וכדו', וכן נמצא קיקלתא במקום קלקלתא בארמ' וסור' במשמ' אשפה. וכן ת"י בפסוק המובא כאן : ויתא קלנא על קרך. ואמנם היו שהבינו את המלה כמרכבת מן קיא וקלון. וכן נדרשת המלה במדרש : מקיא מלמעלן וקלו מלמטה (מד"ר אסתר, פתיח' פרשה ג, אחרי והפתיה כדם). ואלה דברי ראב"ע : וקיקלון מלה אחת והפ"א כפול שהוא תחלת כל מלה כמו בבת (לדעתו כמו בת) עינו ואולי הם שתי מלות ותחסר אלף ככלב שב על קיאו, ע"כ.

ומן החדשים היו שפקפקו בנכונות הקריאה.]

2) [קרוב אל א. קוֹרָה, ועי' ב. קֹרָה, הערות.]

או אדמדמת ומראיהן שפל מן הַקִּיר (ויקר' יד לז). וראה והנה פשה הנגע בְּקִירֹת הבית (שם שם לט). ויטל שאול את החנית ויאמר אכה בדוד וּבַקִּיר (ש"א יח יא). ויבקש שאול להכות בחנית בדוד וּבַקִּיר ויפטר מפני שאול ויך את החנית בַּקִּיר (שם יט י). וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בַּקִּיר (מ"א ה יג). ויבן על קיר הבית יצוע סביב את קִירוֹת הבית סביב להיכל ולדביר (שם ו ה). כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה לבלתי אחז בְּקִירוֹת הבית (שם שם ו). ויבן את עשרים אמה מירכותי הבית בצלעות ארזים מן הקרקע עד הַקִּירוֹת[1] (שם שם יו). ויפרשו את כנפי הכרבים ותגע כנף האחד בַּקִּיר וכנף השני נגעת בַּקִּיר השני (שם שם כז). וישמטוה ויז מדמה אל הַקִּיר ואל הסוסים וירמסנה (מ"ב ט לג). ויסב את פניו אל הַקִּיר ויתפלל אל יי' (שם כ ב). כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה לאדני יי' צבאות בגי חזיון מקרקר קִר[2] ושוע אל ההר (ישע' כב ה). נגששה כעורים קיר וכאין עינים נגששה (שם נט י). ויאמר אלי בן אדם חתר נא בַקִּיר ואחתר בַּקִּיר והנה פתח אחד (יחזק' ח ח). והנה כל תבנית וכו' מחקה על הַקִּיר סביב סביב (שם שם י). לעיניהם חתר לך בַקִּיר והוצאת בו (שם יב ה). והנשיא אשר בתוכם אל כתף ישא בעלטה ויצא בַּקִּיר יחתרו להוציא בו (שם שם יב). ותרא אנשי מחקה על הַקִּיר צלמי כשדיים חקקים בששר (שם כג יד). וימד קִיר הבית שש אמות (שם מא ה). רחב הַקִּיר אשר לצלע אל החוץ חמש אמות (שם שם ט). וְקִיר הבנין חמש אמות רחב סביב סביב (שם שם יב). מהארץ עד מעל הפתח הכרובים והתמרים עשוים וְקִיר ההיכל (שם שם כ). בתתם ספם את ספי ומזוזתם אצל מזוזתי וְהַקִּיר ביני וביניהם (שם מג ח). ובא הבית וסמך ידו על הַקִּיר ונשכו הנחש (עמוס ה יט). לטוח קירות הבתים (דהי"א יט ד). ויחף את הבית הקרת הספים וְקִירוֹתָיו ודלתותיו זהב ופתח כרובים על הַקִּירוֹת (דהי"ב ג ז). —אצל הַקִּירוֹת: בני עמך הנדברים בך אצל הַקִּירוֹת ובפתחי הבתים וכו' (יחזק' לג ל). — קִיר החצר: ויבא אתי אל פתח החצר ואראה והנה חר אחד

1) [כאן אולי במשמ' תקרה.]

2) [ויש מפרשים קִר כאן כשם ארץ.]

בְּקִיר (שם ח ז).—קיר החומה: כי ביתה בְּקִיר החומה ובחמה היא יושבת (יהוש' ב יה) — קִיר העיר: ומגרשי הערים אשר תתנו ללוים מִקִּיר העיר וחוצה אלף אמה סביב (במד' לה ד).—קִיר הכרם, גדר האבנים: ויעמד מלאך יי' במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה ותרא האתון את מלאך יי' ותלחץ אל הַקִּיר ותלחץ את רגל בלעם אל הַקִּיר (שם כב כד—כה).—קִיר המזבח: וצפית אתו (את מזבח הקטרת) זהב טהור את גגו ואת קִירֹתָיו סביב ואת קרנתיו (שמות ל ג). ונמצה דמו על קִיר המזבח (ויקר' א יה). והזה מדם החטאת על קִיר המזבח (שם ה ט). המזבח עץ שלוש אמות גבה וארכו שתים אמות ומקצעותיו לו וארכו וְקִירֹתָיו עץ (יחזק' מא כב). — מוֹשַׁב הַקִּיר, מקום מושב על יד הקיר: וישב המלך על מושבו כפעם בפעם אל מושב הַקִּיר (ש"א כ כה). — ואבן קִיר או אבן מִקִּיר: וישלח חירם מלך צר מלאכים אל דויד ועצי ארזים וחרשי עץ וחרשי אבן קִיר (ש"ב ה יב). כי אבן מִקִּיר תזעק וכפיס מעץ יעננה (חבק' ב יא). — חָרַשׁ קִיר, כמו חרש אבן קיר, חרש בנין: וישלח חירם מלך צר מלאכים אל דויד ועצי ארזים וחרשי קִיר וחרשי עצים לבנות לו בית (דהי"א יד א). — עלית קִיר[1]: נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה (מ"ב ד י).—ובתמונה קִיר נופל, נטוי: והנה נפל הַקִּיר הלא יאמר אליכם איה הטיח אשר טחתם (יחזק' יג יב). והרסתי את הַקִּיר אשר טחתם תפל והגעתיהו אל הארץ ונגלה יסדו (שם שם יד). עד אנה תהותתו על איש תרצחו כלכם כְּקִיר נטוי גדר הדחויה (תהל' סב ד). — וקיר ברזל: ואתה קח לך מחבת ברזל ונתת אותה קִיר ברזל בינך ובין העיר (יחזק' ד ג). — וקִירוֹת הלב: מעי מעי אוחולה קִירוֹת לבי הומה לי לבי לא אחרש (ירמיה ד יט). —מַשְׁתִּין בְּקִיר, כנוי לילד קטן או לכלב[2]: אם אשאיר מכל אשר לו עד אור הבקר משתין בְּקִיר (ש"א כה כב). והכרתי לירבעם משתין בְּקִיר עצור

1) [כדעת רבים עליה הנסמכת בקיר הבית, הבנוי במורד ההר, וכדעת אחרים במשמ' עלית הַמְּקֵרָה (שופט' ג כ), חדר המקרה (שם שם כד). אבל גם במקום זה אפשר לבטא או להבין כמו עלית הַמְּקֵרָה, כלו' חדר שעל (יד) תקרת הבית.]

2) [עי' א. שִׁין, הַתפ', שָׁתַן, הַפּע', הערות.]

ועזוב בישראל (מ"א יד י). הכה את כל בית בעשא לא השאיר לו משתין בְּקיר וגאליו ורעהו (שם יו יא). —ואמר בן סירא: החונה סביבות ביתה והביא יתדיו בקירה (צ"ם גני' יד כד). אשר בימיו נבנה קיר פנות מעוז כהיכל מלך (שם נ ב). — ובתו"מ: ויסב חזקיהו פניו אל הקיר, באי זה קיר נשא עיניו, ר' יהושע בן לוי אמ' בקירה של רחב נשא עיניו וכו'. ר' חיננא בר פפא אמ' בקירות בית המקדש נשא עיניו וכו', ר' שמואל בר נחמן אמר בקירה של שונמית נשא עיניו וכו' אמר לפניו רבונו של עולם השונמית קיר אחת עשתה לאלישע והחיית את בנה וכו', ורבנן אמרי בקירות לבו נשא עיניו וכו' (ירוש' ברכי ד ד). ג' דברים מזכירין עונותיו של אדם אלו הן קיר נטוי [1]) ועיון תפלה ומוסר דין על חבירו (ר' ילמק, ר"ה טז:). שהיו נוהגין עיניהן בבעלי ממון ומושיבין אותו אצל קיר נטוי ודוחין אותו ובאים ונוטלין את ממונו (רבא, סנה' קט.). אל קיר המזבח, ולא על קיר הכבש ולא על קיר ההיכל, ואיזה זה קיר העליון, או אינו אלא קיר התחתון וכו' (זבחי' סה.). —*ובמשמ' שפה של מחצלת: הני בודיתא דבני מחוזא אילמלא קיר שלהן מסככין בהו (עולא, סוכה כ:). מסככין בבודיא ואם יש להן קיר אין מסככין בהן (שם שם). — ובסהמ"א: ותפול המלכה בדאגת בנה אשר נגעה לבה ונתקצרו קירות לבה ובסבת זה החולי מתה לבסוף (יוסיפון, גינצבורג, רב). —ואמר הפיטן: קירות לבותם נמהרו, רגזו ומדעת נבערו (ינאי, אז רוב, קרוב' שמות, זולאי, פח). קיר טוחיו אז אקרקר צמרתו מבין הדסיי אעקר (רסע"ג, סדר לעלרת עלי עשר הדברות, סדור רסע"ג, שלב). — ואמר המשורר: ובנו בו לתורה קיר וטירות והקימו לדת חומה ודירות (ר"מ הנגיד, אלהים הארץ, בן תהלים קז, ששון, פב). — *ובהנדסה, קיר הגוף ההנדסי, שטח: מצרף את החוטין הא' בתוך חצי האחד והעולה היא המשיחה והכפל אותה שהן קירותיה (מסכת המדות ה, 47). — *ובמשמ' צד, פָּנִים, אחד משני צדי היריעה והארג: מעשה חשב כבר פרשתי שהיא

[1]) [ופרש רש"י: ועובר תחתיו ומזכיר עונותיו שאומר כלום ראוי זה ליעשות לו נס ומתוך כך הוא נבדק.]

אריגת שתי קירות[1]) שאין צורת שני עבריהן דומות זו לזו (רש"י, שמות כח ו). שיש לה ליריעה שתי קירות ושתי צורות של שתי קירותיה אין דומות זו לזו (הוא, יומא עב:, ד"ה חושב).

ב. קִיר,

ס"ז, — כמו קֹר [2]), Kälte; froid(eur); cold(ness): כי היית מעוז לדל מעוז לאביון בצר לו מחסה מזרם צל מחרב כי רוח עריצים כזרם קִיר (ישע' כה ד).

*קִירָה

[3]), ס"נ, —כמו א. קִיר, קִירַת נפש, כמו קיר הלב: כי הירא דבר ה' ידבר מתוך קירת נפשו (חוה"ל על התורה, ברא"ש' א א).

קירון, עי' קָרוֹן.

קירי, עי' קֶרִי.

קיש,

ממנו *הֵקִישׁ, *הֶקְשָׁה, *הֶקֵּשִׁי, *קִישׁ, *קִישׁוּת.

*קִישׁ,

קל לא נמצא במקורות.

—הִפעי, *הֵקִישׁ, — הֵקִישׁ אדם דבר לדבר, דמה והשוה אותו [4]): על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת, אם מתקיימת העדות בשנים למה פרט הכתוב בשלשה, אלא להקיש שלשה לשנים, מה שלשה מזימין את השנים, אף השנים יזומו את השלשה (מכות א ז). וזבחת פסח ליי' אלהיך צאן ובקר וכו' להקיש כל הבא מן הצאן ומן הבקר לפסח, מה הפסח שהוא בא בחובה אינו בא אלא מן החולין,

[1]) [במקום אחר (שמות כו א) שאליו נרמז כאן כתב רש"י: כרובים היו מצויירים בהם באריגתן וכו' בשני כותלים, ע"כ. וכמובן אפשר שהיה בעקר ב' קירות, כלו' שני קירות, בזכר כנכון.]

[2]) [עי' א. קִיר, עלית קִיר, הערה.]

[3]) [עפ"י צורת מ"ר קִירוֹת מן א. קִיר.]

[4]) [רב הדגמאות לשמוש הפעל הובאו ע"י עורך הכרך ח' בערך נקש, עמ' 3812—3813, ועי' שם. ואולם המחבר גזר צורות אלו בצדק מן קיש, ע"פ הערב' קאשׂ, אקאשׂ a), מדד והשוה, הקיש, קִיַאשׂ b), הֶקֵּשׁ (עי' בהערה לערך זה), וכן הפריד הֶקְשָׁה במשמ' זו מן הַקְשָׁה (עמ' 1178).]

a) قاس، أقاس b) قياس

אף כל דבר שהוא בא בחובה לא יביא אלא מן החולין (מנחו׳ ז ו). והלא מעשר בכלל (הקרבנות) היה, ולמה יצא, להקיש אליו, מה מעשר קרבן יחיד, יצאו קרבנות ציבור וכו׳ (תמורה א ו). ומה ת״ל במועדו, אלא להקיש ולדון גזירה שוה (מכי׳ בא מסכ׳ דפסחא פרשה ה). ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת, הקיש הכתוב נזקי אדם לנזקי בהמה ונזקי בהמה לנזקי אדם (רבי אלעזר, מכי׳ משפטים מסכ׳ דנזיקין ח). לשלמי שור הקשתיו, לא הקשתיו לשלמי כבש (ספרא ויק, ויקרא פרק ד). והרמותם ממנו, מופנה להקיש ולדון ממנו גזירה שוה (ספרי במדי קכ). ויעקב זווג לבנימן כנגד מלכות מדי וכתיב במלכות מדי וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדוב, שהרי הקישה כנגד שבט בנימן שנמשל בו (תנחו׳ בובר, ויחי, קי.). — ובסהמ״א: ואחר כך להקיש בין הטובים מחבריך והרעים ועיין לאי זה משתי כתות תתחבר (ס״ע פלקירא, ראשית חכמה א, 20). כי בזה הספר יוכל האדם להקיש בין החכמות ולדעת אי זו חכמה היא יותר שלמה (הנ״ל, שם ב, 20).

—הפעי׳, *הוּקַשׁ, —שֶׁהֻקִּישׁוּ אותו: מה גדול הוא השלום שהוקש לשני דברים שחייבין עליהן כרת (ר׳ יוסה בי רבי בון, ירוש׳ פסח׳ ג ז). — ובסהמ״א: כל ארבעה נערכים מוקשים על סדר אחד שיהיה ערך האחד מן השני כערך השלישי מן הרביעי, ויודע כי רבוע המוקש מן שני הנערכים הראשונים אל הנוקש משני הנערכים האחרונים כרבוע המוקש מן האחרונים אל הנוקש מן הראשונים (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ג, 71).

—נפע׳ בינ׳ *נוֹקָשׁ, במק׳ נָקוֹשׁ, —שהקישו אליו דבר [1]: וידוע הוא כי רבוע המוקש מן שני הנערכים הראשונים אל הנוקש משני הנערכים האחרונים כרבוע המוקש מן האחרונים אל הנוקש מן הראשונים (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ג, 71).

---

1) [השוה נוֹצַד מן צוד, ובפרט בפעל קוש, אשר במשמ׳ אחרת (א. קיש) יש על ידו גם יקש. ואין לבטא נֹקָשׁ מן נָקַשׁ כדעת קלצקין־צובל, אוצר המונחים הפלסופיים III, עמ׳ 68.]

קישושות, עי׳ קִשּׁוּשָׁה, קָשִׁישׁ.

א. *קִישׁוּת, ש״נ, — דבר המוקש לדבר אחר, סמל, Symbol; symbol(e): את קשתי נתתי, קישותי [1], דבר שהוא מוקש [2] לי, אפשר כן, אלא קשין דפירי [3] (מד״ר בראש׳ לה).

ב. קִישׁוּת, (מ״י מן קִשּׁוּאִים), עי׳ קִשּׁוּת.

קַל [4], ת״ז, מ״ר קַלִּים, נק׳ קַלָּה, — מהיר תנועה [5], זריז, flink, schnell; agile, vite; nimble, swift,

א) אדם או חי קל בריצה ברגליו: ועשהאל קַל ברגליו כאחד הצבים אשר בשדה וירדף עשהאל

---

1) [נ״א קשותי, עי׳ בהערות תיאודור למקום.]

2) [נ״א מֻקש, עי׳ תיאודור.]

3) [תיאודור לא דק בפרוש המאמר. שני פרושים נתנים כאן למלה קשת: הראשון הוא כאלו בדרשת אל תקרי: א״ת קַשְׁתִּי אלא קִשְׁתִי (קישותי), דבר שהוא מוקש לי, וכאן בודאי הכונה, כדעת המפרשים, לפסוק ביחזקי׳ (א כח): כמראה הקשת אשר יהיה בענן וכו׳. ואין הדורש רואה בקשת דבר שהוא כביכול דומה לאלהות ממש, אלא אך סמל לו. והמלים „אפשר כן, אלא קשין דפירי" דברי דורש אחר הם, המתנגד לראשון והמדבר ארמית, ואין ללמד מהם על כונת הדרשה הראשונה. ואין לפרש דרשה אחרונה זו כלל בקשר לראשונה: שהקשת מוקש להקב״ה כמו קשין של הפירות לפירות (לשון תיאודור), ואין הצורות פירי, פירייה, פירייא במשמ׳ פרות בחו״ם, ואין קש לפרות. ואפשר שהדורש רואה את רצועות הקשת בקשין של פורייא (כסא ומטה) של מעלה. ובמקום אחר נדרשה קשת כלשון קשיות או קָשׁוּת: ויהי רובה קשת, רַבָּה וקשיותו עמו (מד״ר בראש׳ נג); ותשב באיתן קשתו וכו׳ א״ר יוחנן, מי גרם לך להדחות מן האתנים, קשיות שנקשת עם אדונתך (שם פז). והמאמר הובא ע״י כמה מן האחרונים (עי׳ תאודור), ואף ע״י ר״י אנטולי (מלמד התלמידים נח, יב:): כמו שאמרו ז״ל את קשתי נתתי, את קישותי, דמות המוקש לי, וזה כפי שבא במעשה מרכבה כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנוגה סביב הוא מראה כבוד יי׳, ע״כ.]

4) [עי׳ קלל, הערות.]

5) [רק במשמ׳ זו בא התאר קל במקרא, אע״פי שבצורות הפעל והשם נשתמרו גם יתר הוראות השרש שמהן יצאה אף המשמ׳ מהיר. כי דבר קל (קטן, דק נוח הוא לנוע מהר.]

אחרי אבנר (ש"ב ב יח–יט). בכרה קלה משרכת דרכיה פרא למד מדבר באות נפשו שאפה רוח[1]) (ירמ' ב כג–כד). אל ינוס הקל ואל ימלט הגבור (שם מו ו). ואבד מנוס מקל וכו' וגבור לא ימלט נפשו וכו' וקל ברגליו לא ימלט (עמ' ב יד–יה). קלים היו רדפינו מנשרי שמים (איכ' ד יט). כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה (קהל' ט יא). — וקל במשמ' סוס קל: ותאמרו לא כי על סוס ננוס על כן תנוסון ועל קל נרכב על כן יקלו רדפיכם (ישעי' ל יו). — וקל בשחיה או בשיטה במים: השלח בים צירים ובכלי גמא על פני מים לכו מלאכים קלים אל גוי ממשך ומורט (שם יח ב). קל הוא על פני מים[2]) תקלל חלקתם בארץ (איוב כד יח). — ועב קל: הנה יי' רכב על עב קל ובא מצרים (ישעי' יט א). — וכתה"פ, מהרה קל, קל מהרה: ונשא נס לגוים מרחוק ושרק לו מקצה הארץ והנה מהרה קל יבוא (שם ה כו). קל מהרה אשיב גמלכם בראשכם (יואל ד ד). — ובתו"מ: הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים (יהודה בן תימא, אבו' ה כ). היה מתחיל במלאכה ואמר יבוא איש, פלוני שידיו קלות ויתחיל בה, פלוני שרגליו קלות ויעבור לפנינו הרי זה מדרכי האמרי (תוספת' שבת ו ג). מאי חדקל, אמר רב אשי, מימיו חדין וקלין[3]) (ברכ' נט:). מה צבי זה קל מכל החיות אף א"י קלה מכל הארצות לבשל את פירותיה (רב חסדא, כתוב' קיב.). וכיון שניטבלו רגלי כהנים במים חזרו המים לאחוריהם וכו' דברי רבי יהודה, אמר לו רבי אלעזר בר' שמעון, לדבריך אדם קל או מים קלים, הוי אומר מים קלים, א"כ באין מים ושוטפין אותו (סוטה לד.). נפתלי אילה שלוחה, שהם קלים במשלחתה של תורה כאילה (בשם ר' אחא, מדרש תהלים פא ד). — ובסהמ"א: כך אמר להן (פרעה) לחיילותיו, מי בכל בהמה קל שאעמוד וארכוב עליה וארדוף אחרי ישראל, אמרו לו חיילותיו, אין בכל בהמה קל אלא סוסיה נקבה שלך וכו' וכשם שאמר פרעה הרשע לחיילותיו מי בכל בהמה כולה קל כך אמר להן מלך מלכי המלכים ברוך הוא למלאכי השרת מי בכל הבריות המשמשות לפני קל אמרו לפניו וכו' גלוי וידוע לפניך שאין בכל הבריות כולן קל אלא רוח (מדה"ג שמות יד כג, הופמן, 146). — *וקל בכעסו, נח לכעס, מהיר לכעס: ולא יהיה קל בכעסו (תקון מדה"כ לרשב"ג, פולק, מג.). — *קל המרוץ, כשם לחיה, Ren(n)tier; renne; reindeer[1]): בחורף ילבשו אדרהם על הרוב מעורות קלי המרוץ וכו' בקיץ המה דיגים ובחורף צידים ויצידו להם קלי המרוץ לרוב (ר"ש בלוך, שבילי עולם ב, ה:). לא ישכנו במקום אחד רק יסעו בעדרי קלי המרוץ אשר להם ממקום למקום (שם ג, ה:). קל המרוץ (רענטיהרע) (שם, שם ו.). — ב) קל, במשמ' קטן, זעיר, klein, gering; petit, mince; small, slight, ואמר בן סירא: עם בעל אף אל תעיז מצח ואל תרכב עמו בדרך כי קל בעיניו דמים ובאין מציל ישחיתך (ב"ס גני' ח יו). — ובתו"מ, ביצה קלה[2]): קנה וכו' כדי לבשל בו ביצה קלה שבבצים טרופה ונתונה באילפס (שבת ח ה). המוציא עצים כדי לבשל ביצה קלה, תבלין כדי לתבל ביצה קלה (שם ט ה). כירה וכו' איזוהי גמר מלאכתה, משיסיקנה כדי לבשל עליה ביצה קלה שבבצים, טרופה ונתונה באלפס (כלים ה ב). —*ואדם קל, קטן ערך ודרגה: שקל הכתוב שלשה קלי עולם כשלשה חמורי עולם וכו' ללמדך שאפילו קל שבקלין ונתמנה פרנס על הצבור הרי הוא כאביר שבאבירים (ר"ה כה:). לאחד שהיה לו שדה בית כור והלך ומכרה בדבר קל וכוי (ר' יונתן, מד"ר שה"ש, גן נעול). כדכתיב בספר בן סירא הכל שקלתי בכף מאזנים[3])

[1]) [עי' פרא, הערות.]

[2]) [על בעל חי שמקום חיותו במים מדבר, עי' קלל פעי, הערות.]

[3]) [אמנם רש"י מפרש: וקלין לשקול במאזנים, אך במד"ר (בראשי' טז) נדרש כך גם על ארץ יון וכדו'.]

[1]) [ע"פ טעות הבנה בשם הלועזי, שעקרו Ren(tier) ולא Renntier, חית המרוץ.]

[2]) [אמנם נתפלגו אמוראי בבל בשאלה מה היא ביצה קלה: אמר ליה מר בריה דרבינא לבריה, מי שמיע לך ביצה קלה מה היא, אמר ליה ביעתא דצילצלא, מא טעמא, משום דזוטרא, אימא דציפרתא, אשתיק, אמר ליה, מידי שמיע לך בהא, אמר ליה הכי אמר רב ששת, ביצת תרנגולת, ומאי קרו לה ביצה קלה, שיערו חכמים, אין לך ביצה קלה לבשל יותר מביצת תרנגולת, ע"כ. אך לפי הפשט ביצה קלה היא ביצה קטנה.]

[3]) [אע"פ שנאמר כאן שקלתי בכף מאזנים, בכל זאת בנוסח זה אין הכונה לקלות במשקל אלא

שלא מצאתי קל מסובין, וקל מסובין חתן הדר בבית המיו, וקל מחתן אורח מכנים אורח, וקל מאורח משיב דבר בטרם ישמע (ב"ב לח:). ונתן את הערכך ביום ההוא, שלא ישהה מרגלית לקלים (ת"כ, ערכ' כז.). — וכסהמ"א: ואם על דבר קל ומועט הקפידה תורה, קל וחומר לגזילות ואונאות הללו (רלב"ג הכשיל, חבור המשיחה והתשבורת, הקד', 4). שלשה הם קלים, הדר בבית חמיו, ואורח מכנים אורח, וסובין (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, ענעלאו, 460). —*ושעה קלה, ימים קלים, במשמ' זמן מועט, ימים מועטים: ימים קלים עשו ישראל באות' הארץ (ירוש' חלה ב ג). מעשה באחד שהקטיר מבחוץ והכנים מבפני' וכו' לא באו ימים קלין עד שמת (בס יומא א ה). א"ר יהושע לתלמידיו הרי בן זומא מבחוץ, ולא היו ימים קלים עד שנפטר בן זומא (שם חגי' ב א). למה הוא קורא אותן מוקדי עולם, שאילו ניתן להם רשות היו מוקדים כל העולם כולו על יושביו לשעה קלה (ר' יהודה בר ר' סימון, מד"ר ברחש' מח). ניקב נקב מגיהנם והרתיח כל העולם כולו על יושביו לשעה קלה (ר' ינאי, שם שם). בשעה קלה קדמני זה לג"ע (ר' יוסי בן יועזר איש לרידה, שם שם סה). ביון שחטאו (ישראל) לא היו ימים קלים והיו בם זבים ומצורעים וכו' (רשב"י, שם שה"ש, כולך יפה). אני חבצלת השרון וכו' אני היא שהייתי חבויה בצלן של מצרים ולשעה קלה כנסני הקב"ה לרעמסס (שם שה"ש, אני חבלנת). כלים, שצורתן נשתנית לימים קלים (ר' חלפתא בר רב חנא, שם אסתר ב, והשקות). —*ושאלה קלה: שאדם אחד יש בינינו וכו' ושאל ממנו שאלה קטנה וקלה על עם אחד אשר יש בינינו (שם שם ו, אם על המלך) —*ואִסור קל: מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו הקל הקל, כיצד, היו לפניו טבל ושביעית, שביעית וכו' (תוספת' יוה"כ ה ד). — *וקל בעיני פלוני קל לפני. אל יהיה דבר קל בעיניך: א"ל, חייא בני קלה היא בעיניך, שכל השומע פרשה מן בן בנו כאלו הוא שומעה מהר סיני (רבי יהושע בן לוי, ירוש' שבת א ב). ובי קלה היא בעיניך שמכרתי דבר שנברא בו' ימים וקניתי דבר שנתן למ' יום (ר' יוחנן לר' חייא בר אבא, מד"ר שמות מז). אל יהי המשל הזה קל בעיניך, שע"י המשל הזה אדם יכול לעמוד בדברי תורה (שם שה"ש א). — ובסהמ"א: כסלי מלאו נקלה, במחשבתי אני קל בעיני עצמי (רש"י, תהלי לח ח). — *והיה קל לפלוני, הקטין עצמו לפניו: הוי קל לראש[1] ונוח לתשחורת והוי מקבל את כל האדם בשמחה (רבי ישמעאל, אב' ג יב). —*ודעתו של אדם קלה עליו, אין לו אלא מעט דעת ושכל: נשים דעתן קלה עליהן (רשב"י, שבת לג:). לא יתיחד אדם עם שתי נשים וכו' מ"ט, תנא דבי אליהו הואיל ונשים דעתן קלות עליהן (קידוש' פ:). — *ובעניני דין והלכה, מצוה קלה[2] וכדו' בנגוד לחמורה: שביעית נתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה וכו' וכן בתרומה ובמעשר שני, קל מהם שביעית, שנתנה להדלקת הנר (שביעי ח ב). לא אם העלו החולין הקלין המותרין לזרים את הטהורה, תעלה תרומה החמורה האסורה לזרים את הטמאה (ב"ש לב"ה, תרומ' ה ד). אם הַקַל בתרומה חמורה, לא נקל במעשר שני הקל (חכמים לר' שמעון, מע"ש ב ב). נמצא קל תוכה (של מערה לענין ערוב) מעל גבה (ערובי' ה ט). התרתם ערוה חמורה, לא תתירו את הממון הקל (ב"ש לב"ה, יבמ' טו ג). תשובה מכפרת על עברות קלות וכו' ועל החמורות היא תולה עד שיבא יום הכפורים ויכפר (יומא ח ח). כל חייבי מיתות שנתערבו זה בזה נדונין בקלה (סנה' ט ג). על שאר עבירות שבתורה הקלות והחמורות וכו' שעיר המשתלח מכפר (שבוע' א ו). והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה (רבי, אב' ב א). הוי רץ למצוה

לקלות הערך, ואין שקלתי בכף מאזנים אלא בטוי סמלי במשמ' שקלתי את ערכו, וכן לעיל שקל הכתוב שלשה קלי עולם כשלשה חמורי עולם, ואף הסובין הן דוגמה לדבר חסר ערך. ואמנם כמלי אחיקר בתעודות יב, בארמ': נשאית חלא וטענת מלח ולא איתי זי יקיר מן וכו' נשאית תבן ונסבת פרן ולא איתי זי קליל מן תותב, ובעבר': נשאתי חול וטענתי מלח, ואין מה שכבד מן [כעס האויל]. נשאתי תבן ולקחתי פרורים, ואין מה שקל מן התושב.]

[1]) [אלה דברי הרמב"ם בפרושו: כשתעמוד לפני אדם גדול המעלה שים עצמך לנגדו קל ושמש אותו ועמוד לפניו כאשר ירצה ואל תוקיר נפשך לו.]

[2]) [אין עקר משמ' המלה קל כאן אלא קטן בערך ובתוצאות, ולא שאפשר לעשותו בקלות, ואין אף חמור בנגוד אל קל אלא חשוב, רב ערך ותוצאות.]

קלה כבחמורה (בן עזאי, שם ד ב). כיצד מבדילין, המבדיל בין קדש לקדש, ר׳ דוסא אומר, בין קדש חמור לקדש הקל (חול׳ א ז). לא יטול אדם אם על בנים וכו׳ ומה אם מצוה קלה שהיא כאיסר אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים, קל וחומר על מצות חמורות שבתורה (שם יב ה). אם הביאוהו שנים למיתה חמורה, לא יביאוהו לקרבן הקל (ר׳ מאיר, כרית׳ ג א). השרץ והנבלה וכן הנבלה ובשר המת אין מצטרפין זה עם זה לטמא אפילו כקל שבשניהם (מעיי ד ד). אם הצילה במת החמור, לא תציל בכלי חרם הקל (ר׳ אליעזר, כלים ח א). כל שחבר לו מן החמור ממנו טמא, מן הקל ממנו טהור (שם כז ג). מה גרושה שהיא קלה אסורה בשביל צד גירושין שבה, אשת איש שהיא חמורה לא כל שכן (ר״ע גיט׳ פג.). שהיה הקב״ה מתנאה ומשתבח במעשיו וצוה לאדם הראשון מצוה קלה ולא קיימה (תנחו׳ שמיני ג). שתי מצות גלה הקב״ה מתן שכרן, אחת קלה שבקלות ואחת המורה שבחמורות, ואלו הן, קלה שבקלות שלוח הקן וכו׳ (רשב״י, דם עקב ג).—*קדשים קלים, בנגוד לקדשי קדשים, קדשים חמורים, עי׳ קֹדֶשׁ, 5794. — *ובלי ש״ע, קַל, במשמ׳ דבר קל ומועט לגבי דין והלכה: הקלין שבדמאי השיתין והרימין וכו׳ (דמאי א א). טבל לחמור מותר לקל (חגי׳ ב ו). מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו הקל הקל, כיצד היו לפניו טבל ושביעית שביעית וכו׳ (תוספת׳ יוה״כ ה ד). חמור משלים לקל, ואין הקל משלים לחמור (בשם רבי יוסי בן חנינה, ירוש׳ שבת ז ו). מחמירין בקל מפני החמור ואין מקילין בחמור מפני הקל (בס גיט׳ א א). רשע ערום וכו׳ זה שהוא מורה קלות על עצמו וחמורות לאחרים (רב הונא, שם, סוטה ג ג). הקלות והחמורות אותן הקלות בין שעשאן בזדון בין שעשאן בשגגה (יום הכפורים מכפר) (שם שבועי׳ א ט). אם נאמר קלות ולא חמורות הייתי אומר על הקלות בלאו ועל החמורות במיתה וכו׳ (זבח׳ מג:). — ואמר הפיטן: נחנו בידך כחומר סלח נא על קל וחומר (ילקו, המבדיל בין קדש לחל, זמירות - למוצאי שבת). — *ובעניני חיים ומות: ד״א ותחיין את הילדים, יש מהם שראויים לצאת חגרים או סומים או בעלי מומין אז לחתוך בו אבר שיצא יפה וכו׳ א״ר לוי הרי אברת את הקלה, אמור את החמורה, יש מהן שראויין למות בשעת יציאתן או אמן לסכן בם ולמות אחר יציאתן וכו׳ (מד״ר שמות א).
—*קלים וחמורים, מ״ר של קל וחמר[1]: לא יכנס אדם להר הבית במעות הצרורות לו בסדינו ובאבקו שעל רגליו וכו׳ ר׳ יוסי ברי יהודה אומר הרי הוא אומר כי אין לבוא בשער המלך בלבוש שק, על אחת כמה וכמה קלין וחמורין בדבר (תוספת׳ ברכ׳ ז יט). שהיה הדיבור יוצא מפי הקב״ה והיו ישראל מסתכלים בו ויודעים כמה מדרשים יש בו וכמה הלכות יש בו וכמה קלים וחמורים יש בו וכמה גזירות שוות יש בו (ספרי דבר׳ ש״ג). אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה, גמרא הלכות ואגדות, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, קלים והמורים וגזרות שוות וכו׳ (סוכה כח.). איה שוקל, שהיו שוקלין קלין וחמורין שבתורה (חגי׳ טו:). אלף ושבע מאות קלין וחמורין וגזירות שוות ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה (תמורה טז.). כמה מצות ודקדוקים יש בת״כ, כמה קלין וחמורין פגולין ונותרות יש בתורת כהנים (מד״ר שה״ש, בענין ערמת חטים). ועי׳ ב. חֹמֶר, 1634). — וְקַל וָחֹמֶר, ובר״ת ק״ו, במשא ומתן של ההלכות, דרך ההגיוני להוכיח דבר מהקל לחמור, שאם בדבר הקל אתה מוצא או אומר כך וכך מכורת עוד יותר שיהיה כך בדבר החמור, וכן להפך מן החמור לקל, de minore ad majus, de majore ad minus: ואל תרבה שיחה עם האשה, באשתו אמרו, קל וחומר באשת חבירו (יוסי בן יוחנן איש ירושלים, אב׳ א ה). בשלש עשרה מדות התורה נדרשת, מקל וחומר מגזירה שוה וכו׳ (רבי ישמעאל, ספרא ויקר׳ פתיח׳). מניין אפילו כפר במקר׳ אחד, בתרגום אחד, בקל

---

[1]) [שם המדה, שנלמד בה מדבר קל על החמור, נולד כנראה בשתי הצורות, א) בתאר, קַל וְחָמוּר, וכך נהוג במ״ר בפרט, ב) בש״ע קל וָחֹמֶר. נקוד אחרון זה מוכח ע״י כתבי יד מנֻקדים וגם ע״י הארמ׳ קולא וחומרא, קוֹלין וחומרי, כפי שהדגיש ביחוד א. שׁוַּרץ בספרו על מדה זו. ואמנם מסרת הלומדים המאחרת צרפה את שתי הצורות (על הסבות עי׳ גם בכר, Term. I., 173), ונוהג בדבור קַל וָחֹמֶר, וקשה היום להזיר את הנקוד לישנו, ואף המחבר בערך ב. חֹמֶר נקד קַל כת״ז.]

והומר אחד, תלמוד לומר ואת מצוותו הפר וכו׳ בקל והומר אחד, כי שבעתים יקם קין וגו׳ (ירוש׳ סנה׳ י ח). — קל וחמר מדבר: ק״ו משן ועין, מה שן ועין שהן אחד מאבריו של אדם עבד יוצא בהן לחרות, יסורין שממרקין בל גופו של אדם עאכו״כ (בשם ר׳ יוחנן, ברכ׳ ה.). חייב אדם למשמש בתפילין כל שעה ושעה ק״ו מציץ, מה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת אמרה תורה והיה על מצחו תמיד, שלא יסיח דעתו ממנו, תפילין שיש בהן אזכרות הרבה עאכ״ו (רבה בר רב הונא, שבת יב.). פושעי ישראל אין אור גיהנם שולטת בהן ק״ו ממזבח הזהב, מה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב עומד כמה שנים ולא שלט בו האור, פושעי ישראל שמליאים מצות כרימון וכו׳ על אחת כמה וכמה (ריש לקיש, ערוב׳ יט.). ק״ו ממקדש (יומא י.). ק״ו מהטה (כתוב׳ קיא.). — קל והמר לדבר: ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים, ק״ו לשכינה י״ד יום (ב״ק כה.). — *קל וחמר הדברים: קל וחומר הדברים, מה אם חלב האשה שאינו מיוחד אלא לקטנים מטמא לרצון ושלא לרצון, חלב הבהמה שהוא מיוחד לקטנים ולגדולים, אינו דין שיטמא לרצון ושלא לרצון (ר״ע, מכשיר׳ ו ח). — *והלא (והרי) דברים קל וחמר: והלא דברים קל וחמר, ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד, קראו רבו אלופו ומיודעו, הלומד מחבירו פרק אחד וכו׳ על אחת כמה וכמה שצריך לנהוג בו כבוד (אבו׳ ו ג). והרי דברים ק״ו, ומה אם מי שאמר והיה העולם דבר בתהנונים, ק״ו לב״ו (ספרי במד׳ קג). והלא דברים קל וחומר, ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא, המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה (רבי אלעזר הקפר, נזיר כב.). והרי דברים קל וחומר, ומה אם למקדשו לא נשא לו הקב״ה פנים, כשיבא להפרע ממחריביו על אחת כמה וכמה (מד״ר בה״ס, כמגדל). והרי דברים ק״ו ומה אם העגלות שנדבקו באהל מועד ניתן להם הוויה שהן קימות לעולם, ישראל שהן דבקין בהקב״ה על אחת כמה וכמה (פסיק׳ ר״כ, ויהי ביום כלת משה, בובר, י.). — *והלא קל וחמר: והלא קל וחומר, ומה מן החי שהוא טהור, אבר הפורש ממנו טמא, המת שהוא טמא, אינו דין שיהיה אבר הפורש ממנו טמא (עד׳ ו ג). —*ורואה אני (ורואין אנו) שהדברים קל וחומר: ורואין אנו שהדברים קל וחומר (רבן גמליאל ור׳ יהושע, כריתו׳ ג ז, שם ח). ורואה אני שהדברים קל וחומר (ר׳ יהושע, שם ט). —*ונראין דברים מקל והמר: ונראין דברים מקל וחומר, ומה נדה שהיא שם אחד חייב על כאו״א כאן ששלשה שמות לא כ״ש (מכות יד.). — *ובדברים לא של הלכה: יפה שתיקת להכמים קל חומר לטיפשי (תוספת׳ פסח׳ ט ב). וק״ו, ומה חול שמועט מגין על הים, מעשיהם של צדיקים שהם מרובים לא כ״ש שמגינים עליהם (ר״ל, ב״ב ז:). ק״ו מכלי זכוכית, מה כלי זכוכית שעמלן ברוח בשר ודם נשברו יש להן תקנה, בשר ודם שברוהו של הקב״ה על אחת כמה וכמה (דבי ר׳ ישמעאל, סנה׳ לא.). טוב וישר ה׳ על כן יורה חטאים בדרך, אם להטאים יורה, ק״ו לצדיקים (רב חמא בר חנינא, מכות י:). — קל וחמר שיש (שאין) עליו תשובה, קל וחמר של חשך, עי׳ ב. חמֶר, 1634. —*וקל והמר מפרש, קל והמר סתום: משלשים ושלש מדות ההגדה נדרשת בהן וכו׳ מקל והומר מפורש, מקל והומ׳ סתם וכו׳ (משנת ר׳ אליעזר א, ענעלאו, 10). מקל וחומר מפורש כיצד, כי את רגלים רצת וילאוך, קל וחומר ואיך תתחרה את הסוסים וכו׳ מקל וחומר כתום כיצד, נשבע להרע ולא ימיר, יכל אם נשבע להרע אינו מחליף, אם נשבע להטיב יחליף, וכי מה קשה על בני אדם לעשות, להרע לעצמן או להטיב לעצמן, אם להרע לעצמו אינו מחליף, קל וחומ׳ להטיב לעצמו (שם שם, 17–18). — *דרש בק״ו: אפילו לדרוש בק״ו אין את יודע (ר׳ יהודה בן בתירא לר׳ יוחנן בן בג בג, ירוש׳ כתוב׳ ה 7). — *דבר הלָּמֵד או המלמד בקל וחמר: דבר הלמד בקל וחומר כהו שילמד בקל וחומר (זבח׳ נ:). ונשא קל וחמר בעצמו: נשא אותו גר ק״ו בעצמו, ומה ישראל שנקראו בנים למקום וכו׳ כתיב עליהן והזר הקרב יומת, גר הקל שבא במקלו ובתרמילו על אחת כמה וכמה (שבת לא.). כה וא חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן על קדושת השם לכבשן האש, נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים, ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם כתיב בהו ועלו ובאו בביתיך ובתנורך וכו׳ אנו שמצווין וכו׳ על אחת כמה וכמה (תודוס איש רומי, פסחי׳ נג:).

נשאו דשאים קל וחומר בעצמן, אם רצינו של הקב"ה בערבוביא למה אמר למינהו באילנות (רבי חנינא בר פפא, חול' ס.). — *וקל וחמר בן קל וחמר (בן בנו של ק"ו): דבר הלמד בקל וחומר מהו שילמד בקל וחומר, ק"ו, ומה גזירה שוה שאינה למידה בהיקש, מדר' יוחנן, מלמד בק"ו, כדאמרן, ק"ו הלמד מהיקש וכו' אינו דין שילמד בקל וחומר, וזהו ק"ו בן ק"ו, בן בנו של ק"ו הוא, אלא ק"ו, ומה היקש שאינו למד בהיקש וכו' מלמד בק"ו וכו', ק"ו הלמד מהיקש וכו' אינו דין שילמד בק"ו, וזהו ק"ו בן קל וחומר (זבח' נ.). — *ובמשמ' קל וחמר גדול, ברור ומפרש: ומה אם על דעת חבריו אין לו לאדם לעבור, ק"ו בן ק"ו על דעת קהל קדוש (תקנות קנדיאה א,הרטוס-קאסוטו, 120). — *קל וחמר של חשך, קל וחמר של שטות[1]: אמר להן (למך לנשיו) כי איש הרגתי לפצעי וכו' קין הרג ונתלה לו ז' דורות ואני שלא הרגתי אינו דין שיתלה לי ע"ז רבי אומר הרי זה ק"ו של חשך, א"כ מהיכן גובה הקב"ה שטר חובו (מד"ר ברא' כג). — ובסהמ"א: והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל, חסר, שכל האותיות הגדולים קלים הן לפניו (מדה"ג שמות ד ח, הופמן, 32). מעשה באשה אחת וכו' נשבית וכו' בא אחד קל שבקלים[2] ורק שברקים וראה אותה וכו' (ספר המעשיות, גסטר. 37). אמר (יואש לאמציה) הכה הכית את אדום ונשאך לבך, אל תהיה קל לראש (ר"י אברבנאל מ"ב יד י). — *וקל הראות, מועט הראות: והעד האחר היה באותו העת קל הראות ועתה עשה רפואות לעיניו והוא רואה היטב (שאלה קעח בתשו' הרמב"ם, א"ח פריימן, 173). — ואמר המשורר: שלום מרבה מרומים אל מול ידיד האהבה, גם מצעיר קל החכמים יגע לשלום שר צבא (אברהם בן שלם, אם נסגרו, שירי תימן, 228). — *וקל ראש, קל לב: ומתוך ששונאין בני ארץ ישראל את הבבליים היו קורין כל קלי הראש ועושי דבר שלא כהוגן על שמם (רש"י, יומא סו:). — ואמר הפיטן: נא קלי לב אמת בו למלט, שיח לשורר רוני פלט (פיוטי ינאי, זולאי, שפא). — *וקל דעת[1], באותה משמ', נהוג בספרות ובדבור. — ד) *וקל בנגוד לכבד במשקל, leicht; léger; light: בכל יום היתה (המחתה) כבדה והיום קלה[2] (יומא ד ד). פורקין מן החמור או טוענין בזמן שמשאם כבד טמאין, כזמן שמשאם קל טהורין (זבים ג ג). כנגד ארבעה טבעים שברא מהם הקב"ה העולם, הג' הם עליונים זה למעלה מזה, והד' הוא התחתון הכבד שבכולן, ואלו הן, הארץ היא הכבידה שבכולן וכו' המים וכו' האויר וכו' והאש למעלה מן האויר, שהאש קלה מכולם (מד"ר במד' יד). — ובסהמ"א, מאכל קל בנגוד למאכל כבד, נוח לעכול[3]: ואם יהיו לפניו שני מאכלים אחד כבד ואחד קל יקדים הכבד ויאחר את הקל (רמ"ע פלקירא, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, ס). — ומצוי בדבור, קַל, במשמ' נוהג קלות בטצות. וַקל שֶׁבַּקַּלִּים. —ה) *בדקדוק, בנין קל בנגוד לכבד, בנין פָּעַל הפשוט: וחלקתי פעלים על קל וכבד, וקראתי קל מה שהוא על בנין פָּעַלְתִּי, כי הוא הקל שבבנינים (ספר דקדוק לר"י חיוג, דוקס, 14). וחלקתי הפעלים לשני מחלקים, פועל קל ופועל כבד, וקראתי שם הקל הבא על משקל פעלתי שהוא קל מכל הבניינים ושם הכבד הבא על זולת משקל פעלתי כמו הפעלתי ופועלתי וזולתם מן הבנינים והמשקלים ומטעם זה אמרתי כי פעלתי קל מכולם בעבור כי הנח הנסתר בין הפא הקמוצה והעין שהיא אלף נסתרת בלשון יפול מן המדבר כשתאמר ממנו פעל עתיד ותשוב הפא הקמוצה בשוא נחה ותאמר אפעל יפעל נפעל תפעל וכו' (ס' אותיות הנוח לר"י חיוג, 12). והם שלשה בניינים הקל והכבד הנוסף והדגוש (ראב"ע, ספר צחות, טו). כל אלה (לָקַח, הָרַג) הם מהבנין הקל הנקרא בנין פָּעַל (שם, כט). ודע כי כונתי בזה לקצוב

---

[1]) [כך מובא ברש"י לבראש' ד כד בשם מדרש בראשית רבה, אמנם ברש"י כ"י הגי' ג"כ של חשך. והשוה גם ירוש' סנה' י א, המובא לעיל.]

[2]) [בבבלי (גיט' נח.): בא אדם אחד שהיה מכוער ביותר.]

[1]) [על פי: נשים דעתן קלה (שבת לג:).]

[2]) [אמנם בבריתא שבבבלי (יומא מד:): תנא, בכל יום היתה גלדה עבה והיום רך; ולפי זה אפשר שגם כאן הכונה הראשונה לדקות ולא למשקל. ואכן משום שהיתה דקה, על כן גם היתה קלה במשקל, ועי' רש"י שם. ובכלל יש לתמה שמשמ' זו, שהיא היום עקר, אינה שכיחה במקורות.]

[3]) [ועי' גם בפרוש רש"י לבטוי: מימיו חדין וקלין (ברכ' כט:), שהובא לעיל בהערה.]

לכל הפעלים החולפים קליהם וכבדיהם וכל הבא מהם (ר״י ח״ח, סה״ש לריב״ג, הקד׳, 3). ודעתי להביא בכל שרש רוב מה ששמשו בו ממנו מקל וכבד ופועל ופעול (שם שם, 8). ואני גזרתי ממנו לשון נפעל בשני העניינים, ואעפ״י שנמצא בלשונו הבנין הקל (ר״ש ח״ח, פי׳ המלות הזרות, ערך עתק). — ⁎ותה״פ קַל, בקל, בנקל, בקלות: כאשר חכמון והקצח אינם מכבידין עליהם במדושה רבה, לפי שהן נחבטין בקל (רש״י, ישע׳ כח כט). ואם היו לומדים בקביעות יום ולילה אז היו לומדים וכו׳ והיו מתאוים ללמוד כי היה להם להבין בקל (תוכחות לדיקים, שער התורה, לובלין תרלד, פד.). ואפשר שכיון שבקל יוכל לבא לידי איסור וכו׳ (עכפי יהודה, פירוש לוהזהיר שמות, יג.). ונזכה לעמוד קל ונח [1]) ולגאלה נהיה זוכים (מלבה מסכת ש״ע, וכשטין, Inschriften I, 35).—ואמר הפיטן: צף קל ניטל הברזל (ינאי, קרוב׳ במדי, זולאי, רכד). —⁎וְקַל על נפשות [2]), קל על הנפש, איננו מכביד על הנפש: קל על נפשות שר ויקר פעליו יקרו מאד, אבן סעפיו דקו (טודרוס אבואלעאפיה, גן המשלים והחידות, 16).

קַל, ת״ז, תכונת הדבר הקל, המועט וקטן: והיה מקֹל זנותה [3]) ותחנף את הארץ (ירמי׳ ג ט). — ובתו״מ, קֹל [4]) בכנ׳ קֻלּוֹ, מ״ר סמי׳ קֻלֵּי, מקרה שהקלו בו החכמים, הקלה, Erleichterung; allégement; alleviation: ישראל שהיו אריסין לגוים בסוריא, רבי אליעזר מחייב פירותיהם במעשרות ובשביעית ורבן גמליאל פוטר, רבן גמליאל אומר שתי חלות בסוריא ורבי אליעזר אומר חלה אחת, אחזו קולו של רבן גמליאל וקולו של רבי אליעזר (חלה ד ז). תלמיד שהורה לעשות פטור נמצא חומרו קולו (סנה׳ יח ג). אלו דברים מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל, ביצה שנולדה ביום טוב, בית שמאי אומרים תאכל ובית הלל אומרים לא תאכל וכו׳ (עד׳ ד ח). הדם קל בתחלתו וחומר [1]) בסופו, הנסכים חומר [2]) בתחלתן וקל בסופן (מעי׳ ג ג). והוא לא אויב לו, איסי בן עקביא אומר, נמצא חומרו קולו וקולו חומרו, לחייבו מיתה אי אתה יכול שמא שוגג הרגו, לחייבו גלות אי אתה יכול שמא מזיד הרגו (ספרי במדי קס). דברי תורה יש בהן איסור ויש בהן היתר, יש בהן קולין [3]) יש בהן חומרי׳ (ר׳ ישמעאל, ירוש׳ ברכ׳ א ז). מקולי כתובה שנו כָן (רבי יוסי בן חנינא, שם: פאה ג ט). טומאתו, לרבות זבים וזבות נדות ויולדות, אין לי אלא ימי חומרן, ימי קולן מנין תלמוד לומר לכל טומאתו (ספרא ויק, ויקרא פרק יב, כג :). —ואמר הפיטן: ממקום קולו וחומרו ניראה לו זוב באומרו (ינאי, אסרי כאב, קרוב׳ ויקרא, זולאי, קמט). —קַל וָחֹמֶר, עי׳ קַל וחמר.

⁎קָלָא, פ״י,—כמו א. קָלָה [4]), הבהב באש, שרף, ואמר הפיטן: צפה עלבון תורתך אשר שרפוה זרים, קלאוה פרצוה קרעוה לגזרים (החריםו ממני, קינ׳ ת״ב).

—הִפע׳, ⁎הִקְלִיא, — כמו קל, ואמר הפיטן: כח תת באביבים רכים, כרמל להקליא אביב פרוכים (ר״א קליר, הכס ימים, מוס׳ שבת החדש).

⁎קַלַּאי, ש״ז, — מי שקוֹלֶה, מהבהב שבלים באש, אבוב של קַלָּאִים, שפופרת שהשתמשו בה הקלאים: הטהורין שבכלי חרס, טבלא שאין לה לזביז ומחתה פרוצה ואבוב של קלאין וכו׳ (כלים ב ג). אין לשון קלוי אלא לשון אבוב של קלאים [5]) היה שם ומנוקב כמין נפה כדי שיהא האור שולט בכולו (ספרא ויק, ויקרא נדבה פרשה יג).

⁎קלד [6]), ממנו ⁎קָלַד.

---

1) [כנראה בהשפעת הבטוי: קל לראש ונח לתשחרת.]
2) [על פי הערבי: ח׳פיפ עלי קלב a).]
3) [כלומר, שעדין קל היה בעיניה מה שזנתה עד כה.]
4) [ובארמ׳ קְלָא, קולא.]

a) خفيف على قلب

---

1) [כך במדב״מ. ובדפוסים: וחמור.]
2) [כך כאן בכל הנסחאות.]
3) [בירושי (סנה׳ יא ו): קולים.]
4) [והשוה גם הכתיב קָלִיא במקרא במקום קָלִי (ש״ב יז יז).]
5) [בבבלי (מנח׳ סו:): אבוב של קליות, ואולי זה מ״ר מן קַלַּי.]
6) [עפ״י הארמ׳ שבתו״מ אקלוד מיקליד (חול׳ לג:), ופרש שם רש״י: אותו גיד הארוך חוזר ונכנס בבשר, ע״כ, וכנראה ראה בפעל לשון סגירה עפ״י הכתוב: ויסגר בשר תחתנה, מן אקליד, יונ׳ κλείδα, מפתח.]

קָלַד, קל לא נמצא.

— הִפְעִ׳, *הִקְלִיד, — פתח במפתח: כל דתלד לוי אמיה במוך תלד יניק וחכים דורש ומסכים סוגר ומקליד, כל קמחיא קמח וקמחא דאמך סולת מנופה כשלג וכגליד (מהר״ם רוטנבורג, שערי תשובה ג במ). — ואמר הפיטן: טפה הגליד טפוחים הפליד פרק [1]) והקליד טען ומוליד (מאיר בר יצחק, אילת השחר, יוצ׳ שבת ר״ח)

קלה, עי׳ קָהַל, נִפְע׳, הערה.

א. **קלה** [2]), ממנו *מִקְלָה, *קַלַּאי, א. קָלָה, קָלִי, קְלִיָּה.

ב. **קלה** [3]), ממנו *הַקְלָאָה, ב. קָלָה, קָלוֹן *קְלוֹנִית.

א. **קָלָה** [4]) פ״י, קָלָם, קָלוּי, — להט באש, הבהב, rösten; griller; to grill, toast, ביב׳ פָּעוּ,

קָלוּי, דבר שקָלוּ אותו באש, ביחוד תבואה, כמו קָלִי: אביב קָלוּי באש גרש כרמל תקריב את מנחת בכוריך (ויקר׳ ב יד). ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקָלוּי (יהוש׳ ה יא). — וְקָלָה בני אדם, שרף אותם: ישמך יי׳ כצדקיהו וכאחב אשר קָלָם מלך בבל באש (ירמ׳ כט כב). — ובתו״מ: אלו נאמר אביב קלוי גרש הדבר שקול, אפשר י ק ל נ ו גרש, כשהוא אומר אביב קלוי באש גרש תלמוד לומר באש, הפסיק הענין ו י ק ל נ ו אביב (ספרא וייס, ויקרא נדבה פרשה יג). באש תשרף, תשרף לרבות כל שריפות הבאות מן האש וכ״ש אש עצמה, ונקיף לה חבילי זמורות ו נ ק ל ה וכו׳ (פסח׳ עה.). איני יודע אם אביב ק ל ו י אם גרש ק ל ו י (מנח׳ סו:). — ובסהמ״א: שהיה הנאפה בה (במחבת) ק ל ו י מאד מפני שלא היתה עמוקה והאש שולטת בה (רד״ק, שרשים, חבה). — ואמר הפיטן: שאו מנחה סלת ומאפה ומחבת ומרחשת וגרש ק ל ו י אש (רסע״ג, אזהרות, סדור רסע״ג, קלד). — ואמר המשורר: ויסאן לב רציף צירים גם אש פרוד אותו ק ו ל ה (רמב״ע, בשה הודה, דיואן קד, בודל׳; ברודי, קד). וגדודי עוני באורם ק ל ו נ י וצלוני (ר״י חריזי, תחכ׳ יז, 151).

— נִפְע׳, נִקְלָה, ביב׳ נִקְלֶה, עי׳ ב. קָלָה.

— הִפְע׳, מַקְלֶה [1]), עי׳ מִקְלֶה.

— הָפְע׳, מוקלה [2]), עי׳ מִקְלֶה.

ב. **קָלָה** [3]), קל לא נמצא.

— נִפְע׳, נִקְלָה, נִקְלֶה, — נִקְלָה האדם, נגרם לו קלון, נתבזה: ארבעים יכנו לא יסיף פן יסיף להכתו על אלה מכה רבה וְנִקְלָה אחיך לעיניך (דבר׳ כה ג). — והכבוד: וְנִקְלָה כבוד מואב בכל ההמון הרב (ישע׳ טז יד). — ובינ׳ נִקְלֶה, בזוי, שפל, חסר ערך: ואנכי איש רש וְנִקְלֶה (ש״א יח כג). ירהבו הנער בזקן וְהַנִּקְלֶה בנכבד (ישע׳ ג ה). כי כסלי מלאו נִקְלֶה [4]) ואין מתם בבשרי (תהל׳ לח ח). טוב נִקְלֶה ועבד לו ממתכבד וחסר לחם (משלי יב ט). — ואמר בן סירא: זרע נ ק ל ה עובר מצוה (ב״ס גניי י יט). נכבד בעשרו איככה ו נ ק ל ה בעניו [5]) איככה (שם שם לא). — ובסהמ״א: כפתוהו ורץ מבית דין פטור, מ״ט ונקלת והא נ ק ל ה (שמואל, ילק׳ שמע׳ דבר׳ תתקלג). האדון נכבד והעבד נ ק ל ה, הגבירה נכבדת והשפחה נ ק ל י ת (רש״י, ישע׳ כד ב). שאם ישבחוהו על טובה שעשה יבז למשבחו עליה ותהיה נקלה בנפשו וקטנה בעיניו (ר״י א״ח, חו״ה, הכניעה ז). — ואמר המשורר: עד ירהבו נ ק ל י ם בנכבדיהם חנם וגם ילעג לשב עולל (רמב״ע, תרשיש ח, 74).

---

1) [טרק לשון סגירה כשמוש פעל זה בארמ׳ שבתו״מ.]

2) [עי׳ א. קָלָה, הערה.]

3) [עי׳ ב. קָלָה, הערה.]

4) [בארמ׳ ובסור׳ קלא, בערבי קלא, קלי a), בכושי כַלַו, בשבאי קלאת במשמ׳ חם, באשורי קַלוּ, שרף.]

a) قلا، قلى

---

1) [כך בשני מנק׳ ליוורנו (תענ׳ ב א).]

2) [כך בספר המעשיות (גסטר, 120) בדברי האגדה מירוש׳ ברכ׳ ד א.]

3) כנראה אין שרש זה אלא שנוי מבטא מן ק ל ל, אולי בעקר קלי במבטא ל קרוב אל י.]

4) [כך, משרש ב. קָלָה, גזרו את המלה רב המפרשים, אך אחרים מן א. קָלָה, אף כשם עצם, בעקבות התרגום הארמי: ארום כסלי אתמלין קדיחתא. ולא מן הנמנע הוא, שיש כאן בעקר ש״ז משרש נ ק ל.]

5) [בכ״י: בעיניו.]

— הִפע', מַקְלֶה, — הִקְלָה את פלוני, בזה אותו, לא כבדו: ארור מַקְלֶה אביו ואמו (דבר' כז יו). — ואמר בן סירא: כבוד איש כבוד אביו ומרבה חטא מקלה אמו (ב"ס גני' ג יח). כי כזיד בוזה אביו ומכעים בוראו מקלה אמו (שם שם יו). מרשיע נפשו מי יצדיקנו ומי יכבד מקלה נפשו (שם י כט). — ובסהמ"א: שחה גם אתה כאותן שהיית מקלה אותם, והערל וההערל ודהגנה (רש"י, שבת קמט:, ד"ה סדא). וכשתעשה לאלהים מעשה, יגדילהו וינשאהו בעיניך וישיאך להתגאות בו ויקלה אנשי דורך אצלך (ר"י א"ס, סו"ה, יחוד המעשה ה). שאם אמר פלוני הקלני או הקלה הדיין או לא רצה לבא לדין משמתין אותו על פיו (רמב"ס, סנהדרין כה ה). שמו לי עלילות ויבקשו את נפשי להקלות וליחמנה במקלות (עמנו' מחב' יד, 107). — ואמר המשורר: יקלל דור מכבד את נקליו בלי צדק ומקלה את גביריו (הוא, יריבי, שם רנז).

— פִּע', *כִּלָּה, קילה[1]), — נהלכלך בעשית צרכים: אומדין אותו אפילו חמשים (מכות) ואפילו מאה, לפיכך אם קילה[2]) באחד מהן מלקין אותו, אמדוהו שאם ילקה וקילה[3]) הוא[4]) מלקין אותו, שאם יוצא מבית הדין קילה[2]) הוא[4]) מלקין אותו, קילה[2]) עד שלא לקה מלקין אותו וכו' אם משלקה וקילה[2]) אין מלקין אותו, ובמה היא קללתו[5]), אחד האיש ואחד האשה בריעי, דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר האיש בריעי והאשה במים (תוספת' מכות ה יד). קלה בין בראשונה בין בשנייה פוטרין אותו (בבלי, שם כג.). אמדוהו לכשילקה קלה[6]) פוטרין אותו, לכשיצא מב"ד קלה[6]) מלקין אותו, ולא עוד אלא אפי' קלה בתחילה מלקין אותו (ס"ר, שם שם).

*קָלָה, קולה[7]), ש"נ, — מעשה פשע קל: והלא קולותיו של אחאב הם כחומרותיו של ירבעם, ולמה נמנה ירבעם תחילה, שהוא התחיל בקלקלה תחילה (ירוש' סנה' י ב). — *ובמשמ' נטית הדין להקל: דהמפלת ואין ידוע מה הפילה תשב לזכר ולנקבה וכו', דאם לא כן ניתב נמי לה קולת זכר בסוף לידה, ואין סברה לומר דיהבינ' לה קולת זכר וקולת נקבה (התרומה, הלכ' נדה, סוף לח).

*קְלוֹחַ, ש"ז, — שה"פ מן קִלַּח, זריכת הנוזל המְקַלֵּחַ: המערה מכלי אל כלי ונגע טבול יום בקילוח אם יש בו יעלה באחד ומאה (טבו"י ב ז). צינור בחצר אין לו חזקה, מקום קילוחו יש לו חזקה (תוספת' ב"ב ב יג). המערה מכלי לכלי קילוח מכנגד שפתיו של חבית ולמטה הרי זה אסור (שם ע"ז ח ח). מהו להערות עם הקילוח (ירוש' מעשר' א ו). מהו לערות מן הקלוח (שם שבת ג ג). הקילוח כבור (רב הונא בשם רב, שם ע"ז ד ח). נתנסך הבור נתנסך הקילוח, נתנסך הקילוח לא נתנסך הבור (שם שם). פרט לדם קילוח[1]) שאינו מכשיר את הזרעים (תנא דבי ר' ישמעאל, חול' לו.). — ובסהמ"א: סילון החוזר, קילוח השתנת מי רגלים (ר"ח, ברכ' כב:, נספח' לאוצר הגאונים, ברכ', 71). עינים וכו' לשון מעיינות וקילוח היקבים (רש"י, ברא' מט יב). שנכרת הגיד ושוב אינו יורה קילוח זרע אלא שופך ושותת ואינו מוליד (הוא, דבר' כג ב). שהקילוח (של מי רגליו) ארוך וניתז למרחוק (הוא, שבת קב:, ד"ה אבל לברא). ויקלוט קילוח הנופל מן האויר (הוא, שם קיז:, ד"ה ויקלוט). (ואילו הן סימניו של סרים וכו' כל המטיל מים ואינו עושה) כיפה, קילוח ארוך למרחוק (הוא, יבמ' פ:, ד"ה כיפה). לקילוח של נהר והילוכו השתחוה והרי כל הנהר נעבד (הוא, ע"ז מז., ד"ה א"ד לדברוכא). דם קילוח לא הוי דם הנפש (הוא, חול' לו., ד"ה פרט לדם). מים מפכים, מקלחין קילוח דק כמפי הפך (ר"א מבלגנלי, יחזק' מז ב). בורחים אל המעינות ושותים עד בלי די וישובו כנגד הצדים וישליכו קלוחי מים על פניהם עד שינצלו מהם (ר"י אכעולי, תלמוד התלמידים, כו., בא). ואם נתן צינור בפי המזחילה לקבל מימי המזחילה

---

1) [כך הכתיב בתוספת', מה שמורה על בנין פִּע', אמנם בבבלי בלי יוד, קלה.]

2) [כך צוק"מ; ובדפוס': קלקל.]

3) [בדפוס': יקלקל.]

4) [בדפוס': הן, הם.]

5) [בדפוס': קלקלתו.]

6) [כ"י מינכן: יקלה, עי' ד"ס.]

7) [עפ"י הארמ' קָלָא, קולא, שהוא קֹל בעבר'.]

1) [רש"י: שמקיז את הבהמה בתחלה הדם שותת בטיפה אחת או שתים ואח"כ הוא מקלח ואח"כ הוא משחיר.]

להרחיב קילות המים מהכותל וכו' (עומו"מ · קנג יג). וצריך להשהות אחר שיפסוק הקילות כדי שיטיפו ממנה ג' טיפין (שם רלח). אין דרך דבר לח הניתך עצמותי ליחלק לטיפין ולבלתי התערב ואדרבא ישפך ויעשה קילות אחד (חלפיק, חיוב לו כז). (האשה לא תגלה לפניה בשעת מים קטנים) מפני שהקילות נוטה בה לאחוריה ולא לפניה (לבוש, חו"מ ג ד). ועיקר צערו במקום אשר מקלח המים ונופל עליו קילות המים ומפילו ומגלגלו שם (נפתלי ב"כ יעקב חלחנן, עמק המלך, שער רישא דזעיר חנפין, פ' מה, קנג.). — ואמר הפיטן: נסתכלו וקוטפי מלוח באין קומץ וקלות (ר"י עוב עלם, ירדת להליל, קרובי שבת הגדול). — °וּקְלוּחַ האש: ותניא במה דברים אמורים באש הקודחת וכו' ובשלנו גרסינ' הקולחת, פירוש שקילוח מתמר ועולה למעלה (סמ"ג, מ"ע סט). — °ובמשמ' הֹקֶן של נוזלים לרפואה [1]: ורפואת זת בשמני' חמים מורכבים ותחבושת מתיכות והקלוחים וכל שכן קלוח השמנים וכו' (ר"מ חלדבי, סבילי חמונה ד ב, הכליות). ויקולח (החולה) בקלוח עשוי ממלוי קל ושמן וכו' (שם שם, מקוה השחן). עוד ישתה אחד מהרפואות אשר ישלשלו מרה כרכומית, ויקח קלוחים רבים ויזון במזונות החום והחוד (שם שם ג, הרגלים). וכאשר עשינו רפואות משלשלות והרקנו החולה בקלוהים ובכניסת המרחץ אזי נשוב אל טיחות ומשיחות חוץ (שם שם). — °שם מחלה, קְלוּחַ מֵעַיִם: א"א (אמר אבוקרט) כשתתחדש הקבצה ההמוצה בחולי הנקרא קילות המיעים וכו' א"ג (אמר גאלינוס) החולי אשר יקראוהו קלות המיעים יקראוהו הירבים (?) חלקות המיעים והוא יציאת מה שיאכלו וישתו במהירות ועניינו והענין אשר היה עליו בזמן הבליעה (יעקב בן יוסף זנחרה, תרגי פרקי חבוקרט, 44, כ"י ביהמ"ד סכטר).

א. קָלוּט, ת"ז, — תאר לבהמה בעלת מום הפוסל אותה לזבח של נדר [2]: ושור ושה שרוע

---

1) [עי' קָלַח, פִּעֵ', פֻּעַ'.]

2) [השבעים תרגמו κολοβόκερκον, קטוע הזנב (ועי' לקמן) וכן וולג' (שרוע וקלוט) aure et cauda amputatis, אך אונקלוס תרגם: יתיר וחסיר, ות"י: יתיר כוליא או דחסיר כוליא, ובספרא (אמור פרק ז) מפרש: קלוט, פרסת רגלו דומה לשל חמור ע"כ, וכן בבריתה בבבלי (בכורות מ.): תנא השרוע והקלוט שרוע שנשתרבב לו יריכו, קלוט שרגליו קלוטות (ז"א מְחֻבָּרוֹת, עי' ב. קָלוּט) כשל חמור וכשל סוס, ע"כ, והשוה את לשון המשנה (שם ו ז): ושרגליו קלוטות כשל חמור, ע"כ. ולפי זה רש"י לפסוק: שפרסותיו קלוטות, ואלה דברי ריב"ג: (שרוע) וקלוט הם אשר נקווצו עצביו ונקווצה רגלו והוא עוד אשר תהיה רגלו עגולה מתקבצת מהארוך כרגל הסוס או החמור, ע"כ. וראב"ע, המבאר שרוע מגזרת מהשתרע, אומר בקצור: וקלוט הפכו והוא מגזרת עיר מקלט. ומן החדשים יש שמשוים בערב' קְלאט [a] במשמ' ננס, גמד, וכך נראה. ואמנם קשה לגזור את המלה משרש קלט בעבר' ואף בערב', ואפשר שיש כאן מלה זרה שחדרה לעבר' בימי הקדם. והשוה גם ביוני' מלים כגון κολούω במשמ' קצץ, קטע, κόλουσις, קִצּוּץ, קִטּוּעַ, ואין ספק כי לפחות השפיע דמיון מלים כגון κολουρίς, קטועת זנב, על תרג' השבע' והוולג' למלה קָלוּט.]

וְקָלוּט נדבה תעשה אתו ולנדר לא ירצה (ויקר' כב כג). — ובמשמ' ננס, ואמר המליץ: באחת מהחכמות יוכל איש להיות שרוע אשר כגובה ארזים גבהו ובאחרת קלוט (צווערג) וקטן כנפל אשת (כ"ם ברוך, סבילי עולם ח, לג., מלרים). איך ימדד קלוט כמוני מדת הגדול בענקים אשר גובה ארזים גבהו (שם ב, יד:, מחרחקח).

ב. *קָלוּט [1], ת"ז, — מְחֻבָּר, מְעֹרֶה, zusammengewachsen; joint; grown together: בעל חמש רגלים או שאין לו אלא שלש ושרגליו קלוטות כשל חמור והשחול והכסול (בכורות ו ז). פרסתו רחבה כשל אווז, אצבעותיו מורכבות זו על זו או קלוטות עד הפרק בשר (שם ז ו). היתה רגלה (של העגלה) קלוטה כשל חמור מה את עבד לה (ירוש' סוטה ט ה). בראת שור פרסותיו סדוקות, בראת חמור פרסותיו קלוטות וכו' מי מעכב על ידך (רבה, ב"ב עז.). הא פרסותיה סדוקות והא פרסותיה קלוטות (בכורות ו.). חיה מתעברת מבהמה, וא"ר ירמיה דאיעבר מקלוט בן פרה [2] (שם ז.) לקלוט במעי פרה ואליבא דר' שמעון

---

1) [עי' א. קָלוּט, הערה, וערך קָלַט.]

2) [שנתעברה מן הקלוט שפרסותיו קלוטות כגמל ובן פרה הוא (רש"י).]

---

a) قلاط

דאמר ר' שמעון קלוט בן פרה אסור (חול' סח:). — ובסהמ"א: אם היתה ידו או רגלו קלוטה כשל חמור וזהו קלוט האסור בתורה (רמב"ם, איסורי המזבח ב ה). — ובמשמ' בעל חי עָקָר שאינו מזריע זרע: זרעיך כקלוט [1]) וכפרדה דלא פרה (שבת סז.).

***קְלוּל**, ס"ז, — שה"פ מן קִלֵּל, מעשה המְקַלֵּל: על עשרה דברים הנוגעים באים וכו' ועל עין רעה ועל הבא על הנדה ועל קילול [2]) השם (קטעי מדרש מהגני', מן, HUCA XIV, עמ' 328).

***קְלוּמִית** [3]), ס"נ, — כמו קְרוּמִית, קלומית של קנה, קלפת קנה: חמשה דברים נאמרו בקלומית [4]) של קנה, אין שוחטין בה ואין מוהלין בה וכו' (ר' יוסי בי רבי בון, ירוש' שבת ח ו).

קָלוֹן, ס"ז, סמיי קְלוֹן, כנ' קְלוֹנֵךְ, — בוז, חרפה, שמה : Schande; honte; shame תמות ושמה מרכבות כבודך קְלוֹן בית אדניך (ישע' כב יח). שמעו גוים קְלוֹנֵךְ וצוחתך מלאה הארץ (ירמ' מו יב). כבודם בְּקָלוֹן אמיר (הוש' ד ז). סר סבאם הזנה הזנו אהבו הבו קָלוֹן מגניה (שם שם יח). שבעת קלון מכבוד שתה גם אתה והערל (חבק' ב טז). מלא פניהם קלון ויבקשו שמך יי' (תהל' פג יז). כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים [5]) קָלוֹן (משלי ג לה). נגע וְקָלוֹן ימצא (הנואף) וחרפתו לא תמחה (שם ו לג). יסר לץ לקח לו קָלוֹן (שם ט ז). בא זדון ויבא קָלוֹן (שם יא ב). אויל ביום יודע כעסו וכסה קָלוֹן [6]) ערום (שם יב טז). ריש וְקָלוֹן פורע מוסר ושמר תוכחת יכבד (שם יג יח). כבוא רשע בא גם בוז ועם קָלוֹן חרפה (שם יח ג). גרש לץ ויצא מדון וישבת דין וְקָלוֹן (שם כב י). אם רשעתי אללי לי וצדקתי לא אשא ראשי שבע קָלוֹן וראה עניי (איו' י טו). — ובמשמ' עֶרְוַת האדם, ובהשאלה לעיר ועם: וגם אני חשפתי שוליך על פניך ונגלה קְלוֹנֵךְ (ירמ' יג כו). וגליתי שוליך על פניך והראיתי גוים מערך וממלכות קְלוֹנֵךְ (נחו' ג ה). —ואמר בן סירא: אל תתכבד בקלון אביך כי לא כבוד הוא לך (ב"ס גני' ג י). כבוד וקלון ביד בוטא ולשון אדם מפלתו (שם ה יג).—ובתו"מ: כהן מעמידה (את הסוטה) לפני הכל לראות קלונה (תוספת' סוטה ג ב). המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא (ר' יוסי בן חנינה, ירוש' חגי' ב א). עכו"ם הבא על הבהמה מהו, תקלה וקלון בעינן, והכא תקלה איכא קלון ליכא (סנה' נה.). זה (ישראל) קלונו מרובה וזה (עכו"ם) קלונו מועט (אביי, שם שם). והרי אילנות דאין קלונן מרובה, ואמרה תורה השחת שרוף וכלה (שם שם). כל המכבד חבירו לשום ממון סוף שנפטר ממנו בקלון, וכל הבוזה את חבירו לשום מצוה סוף שנפטר ממנו בכבוד (ר' אלעזר הקפר, אדר"נ כט). חוססני אתה בדברים, למה, שאתה שומע בקלוני ושותק (ר' יהודה בר סימון, מד"ר ברא' מה). וקיקלון על כבודך, מקיא מלמעלן וקלון מלמטה (שם אסת', פתיח' פרשה ג).—ובסהמ"א: ותאות המשגל מהתאוות הרעות והמגונות וכל שכן הקלון אשר בה והבוז (רמ"ע פלקירא, ראשית חכמה א, 15). ונמצאו תמיד שתי הכתות הללו מקבלות לשון הרע וגורמין קלון לחבריהם (מנוה"מ לר"י אלנקאוה ד, 350). — ואמר הפיטן: קלונו החרט בעט לזכור (ר"א קליר, אזכיר סלה, קרובי שבת זכור). — ואמר המשורר: ואיך אוכל לכופף לב בעיניו ימי חייו ביום קלון כמותו (ר"ש הנגיד, הכרפא הזמן, ברודי, 55). — ומ"ר קְלוֹנִים, קְלוֹנוֹת: תציץ מהרבי מצוקי חלדה, תשגיח מחלונות קלונות זמנה (ר' ידעיה בדרשי, בחינת עולם יד). —ואמר המשורר: ואשחקם ואדרוך במותיהם ואשביע

---

1) [רש"י: שנקלט זרע בשרירי בטנו שלא יוליד. אך אפשר שיש כאן מלה אחרת, מן היוני' κωλυτός במשמ' עצור.]

2) [העיר יעקב מן: בויק"ר בלשון סגי נהור, ברכת השם.]

3) [עי' בהערה הבאה.]

4) [ס"א: בקלומות. ובפסיקי ר"ב (בובר, פז.) הגרסה: כדוריות של אש תחת שיחיהם וקרומיות של קנה תחת צפרניהם, ע"כ. והעיר שם בובר: וקרומיות של קנה, כ"ה בילקוט תהלים רמז תרס"ז, והלשון הזה שגור בפי חז"ל, עי' ערוך ערך קרם ג', ובכ"י אקספארד ובכ"י כרמולי קלומיות של קנה, וכן ראיתי בערוך ערך קולמוס שהביא וז"ל וכו' וקולמיות של קנה תחת צפרניהן, ע"כ. וכנראה יש כאן השפעת המלה היונ'-רומ' קלמוס על העברי, ועי' קֻלְמֹס.]

5) [מֵרִים מן מור, מקבלים כתמורה.]

1) קולו (עי' לקמן פסוק כג) (הערת המחבר בשולי התנ"ך). [ורֹב המפרשים: וערום מכסה קלונו.]

פניהם בקלונים (רשב"ג, עטה הוד, דוקס, 16). בטוב לבי ארומם כל בני בוז ואשביע מתי גאוה קלונים (ר"י חריזי, תחכ' כו, 236). מצא אשה מצא לו בשת הפנים, חרפתו לא תמח ימצא בוז וקלונים (עמנו', מחב' ח, 12) ולובש לבוש בוז בעוטה מעיל בוץ ועל צוארוניו קלוניו קטיעים (שלמה בונאפיד, תנו קול, דברי חכמים, פז). מרבים קלונים, בוזים שרידים נבונים (ר"ש שבזי, לבי ועיני, שירי תימן, 196). — *ובמשמ' בית זונות[1]: האשה קודמת לאיש לכסות ולהוציא מבית השבי, בזמן ששניהם עומדין בקלון האיש קודם לאשה, מעשה שהלך ר' יהושע ואמרו לו יש כאן תינוק אחד ירושלמי יפי עינים וטוב רואי ועומד לקלון[2]) והלך ר' יהושע לבודקו (תוספת' הורי' ב ה). מעשה בד' מאות ילדים וילדות שנשבו לקלון הרגישו בעצמן למה הן מתבקשים (גיט' נז:). אספסיאנוס מלא ג' ספינות מגדולי ירושלים להושיבן בקלון של רומי (מד"ר איכ', על אלה אני בוכיה). — *אות הקלון, במשמ' שורה מן הקוראן: באו אליו ועש לו אות הקלון[3]) וכתבו והרכיבו שמותם כל אחד ואחד (קטע מספר היחוד, תרביץ ב, 77).

*קְלוֹנִית, ש"נ, — בַּעֲלַת קָלוֹן, בעלת בית זונות: אמרו זה לזה נלך אצל הקלונית[4]) שמא שם נמכר (ילמדנו לבראשי' מג יד, מובא בערוך ערך קלון).

א. *קִלּוּם, קילום, ש"ז, — שה"פ מן ב. קִלֵּס, פְּעֻלַּת הַמְקַלֵּס, המרקע ברגלו ומפשט בזרועותיו: קילום[5]) זה פישוט זרועות (תוספת' מו"ק ב יז). טיפוח ביד, קילום ברגל (עולא, בבלי שם כז:). בקילום היה (יוסף) בא (ר' אלעזר, מד"ר בראשי' פד).

1) [אמנם נראה שיש כאן בעקר טעות הבנה במלה היונ"־רומית קלין, κελλίον, במשמ' זו וכן בא אף בתרג' הסורי קליתא במקו' קֻבָּה (במד' כה ח).]

2) [במד"ר (איכ', בני ציון היקרים): תינוק וכו' יש בבית האסורין בקלון וכו'.]

3) [עי' הערת מ. שובה (תרביץ ב, 80).]

4) [נדפס: הקולנית, ובמקום זה בתנחו' מקץ ח: קיבה של זונות.]

5) [כך בדפוי ונכון; צוק"מ: קילוס.]

ב. *קִלּוּס, קילוס, ש"ז, — שה"פ מן ג. קִלֵּס, פְּעֻלַּת הַמְקַלֵּס, המשבח והמהלל, תהלה ושבח: אל תקלסו קילוס זה אלא לאדם זה שהכל שלו (ספרי דברי שנה). שכל הקילוסין שישראל מקלסין לקדוש ב"ה כנגד שנותיו של יעקב (ריב"ל בשם ספרא דאגדתא, ירוש' שבת עז א). אין פוחתין מעשרה מלכיות כנגד עשרה קילוסין[1]) שאמר דוד (שם ר"ה ד ז). ולקילוסן הוא (הקב"ה) צריך, והכתיב אלף אלפין ישמשוניה וכו' שאעפ"י שיש לפניו כמה קילוסין חביב הוא קילוסן של ישראל יותר מכל (הלל הזקן, שם סוכ' ה ד). קול קילוס ע"ז אנכי שומע (ר' יסא, שם תעני' ד ח). ליקוטי עצמות אין אומרין עליהן וכו' אבל אומרים עליהם דברים, מהו דברים וכו' קילוסין (שם מו"ק א ה). והיכן קילוסו, אלהינו ואלהי אבותינו גלה כבוד מלכותך וכו' ברוך מקדש עמו ישראל ומועדי שמחה (סופר' יט ז). אין מנחמין שני אבלים כאחד אלא אם כן בכודם וקילוסן שוה (שמח' יא). אין מקלסין שתי כלות בעיר אלא א"כ יש שם. כדי קילום לזו וכדי קילום לזו (שם שם). ויאמר שלחני שהגיע זמן קילוסי לקלס להקב"ה (מד"ר בראשי' עח). יש קילוס בתוך קילוס, לא דיין שלא קיימו (המילדות) את דבריו (של פרעה) אלא עוד הוסיפו לעשות עמהם טובות (שם שמות א). שכשם שקילוסו של הקב"ה עולה מגן עדן מפי הצדיקים כך עולה מגיהנם מפי הרשעים (ר' לוי, שם שם ז). כשתתן לי מקום הכסא שלך הכל נותנין לי קילוס (שם שם טו). משל לאוהבו של מלך שכבדו בדורון ובקילוסין נאה (ר' יצחק, שם ויקרי ה). בתחילה משורר (דוד) בקילוס ואומר השמים מספרים כבוד אל וכו' (ר' חוני, שם שם). מלך ב"ו נכנס למדינה כל בני המדינה מקלסין אותו וערב לו קילוסן (ר' תנחום ב"ר חנילאי, שם שם כו). כיון שראה (ישעיהו) את מלאכי השרת מקלסין להקדוש ברוך הוא ולא שיתף קילוסו עמהם התחיל מיצר על הדבר וכו' ולא היה לי לשתף קילוסי עם קילוסן של מלאכי השרת, שאילולי שיתפתי קילוסי עם קילוסם שלהם הייתי חי וקיים

1) [בבבלי (ר"ה לב.): הילולים.]

לעולם (פסיק' רב', אנכי אנכי, קנ:). כל עסקיו של הקב"ה בקדושה וכו' קילוסו בקדושה שנאמר קדוש קדוש קדוש יי' צבאות (ר' יצחק בר משה, מדר' תהל' ב). כל תהלה ותהלה שישראל מקלסין להקב"ה הרי הוא למעלה מן הקילום (ר' שמואל בשם ר' חנינא, שם כב). — ובסהמ"א: ואף משה כשעלה לרקיע שמע קילום שמקלסין כן (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 123). אמר לו (השמש ליהושע) איני יכול שאני מקלם ליוצרי, א"ל דום מקילוסך עד שאעשה מלחמת בניו (מדה"ג, דבר' ג כה, הסגלה, 14). אתה אומר שאדום ומי אומר קלוסו של הקב"ה (ילק' שמע' יהוש' כב). עושים ישראל לפניך קילום וכבוד (רש"י, ישע' כו יח). כי מה קילום נוי יש בחוטם גדול וזקוף כמגדל (תוס', שה"ש ז ה). — ואמר הפיטן: נקרא (הירח) בנימוסו צלוה בדימוסו נתכפר בעמוסו נאה לקלוסו (מאיר בר יצחק, אילת השחר, יוצ' שבת ר"ח). — ואמר המשורר: אשמע דממה קילום לשוכן מרומה (לבי לעלמה, שירי תימן, 52).

***קִלּוּעַ,** ש"ז—שה"פ מן קִלַּע, פעלת הִמְקַלֵּעַ, ואמר הפיטן: חישבו להתיצב פן ינופצו ובקילוע קלע נופצו (ינאי, אחדים, קרובי בראשי, זולתי, יג). קדורים קלוע קברות תקרב קיצתם (אבופים אסופי, מוס' ר"ה, מחז' איטל' ב, נח:).

***קִלּוּף,** ש"ז,—שה"ם מן קִלֵּף, פעלת הִמְקַלֵּף, המסיר את הקְלִפָּה: דא לא סגי לה בניגוב אלא בקילוף (רב, ע"ז עד.). — ובסהמ"א: הני קורקבנן נקלף בסכינא וכו' ומספקא לן אי קילוף הוא הרי יש להן ארבעה סימנין וכו' ואי לאו קילוף הוא אין כאן אלא שלשה (רש"י, חול' סב:).

***קִלּוּפָה,** קילופה, ש"נ, — קלפת עץ בֹשם: פיטום הקטורת וכו' קושט שנים עשר קילופה ג' קינמון תשעה (ירוש' יומא ד ה; ת"ר, בבלי כרית' ו.). — ובסהמ"א: קילופה שלש מנים משקל (רמב"ם, כלי המקדש ב ג).

קִלּוּקֵל, עי' קְלֹקֵל.

***קָלוּשׁ** [1], ת"ז, — נָזִיל, לא סמיך, לא עבה, ריק מחמרים מְעַבִּים, חלש, dünn, flüssig, schwach; liquide, faible; fluide, weak: דק כבפור, שמוח קלוש ומחובר כגליד (רס"י, שמות טז יד). לפי שהיין עב והמים קלושין (תוס', ברכ' מא., ד"ה כדי רביעית). עניים היו ולאחר מיתה גובין להן ואורגין להן בגדים קלושין לאחר מיתה (תוס', סנה' מח:, ד"ה שכבי). שחרית וערבית וכו' הצל עב וחשוך מכאן ואילך הצל דק וקלוש (תוס', ע"ז מח:, ד"ה לצל לילה). ואם אין שם נקב בקרום העליון ויש נקב בתחתון, מתקרע על ן מחמת שהוא קלוש ומים הקרים מותחין אותה כשמתקשי (תוס', חול' מו:, ד"ה דמעבדי). כודרת ועגלגולת כעיגולה של כדור שאינה קלושה אלא עגולה בעובי (תוס', שם סד., ד"ה כודרת). שכבת זרע שהוא ניתוך וקלוש מתחילה בשעת יציאתו כחלב ואח"כ נעשה קפוי (תוס', נדה כה., ד"ה כחלב). שאם תהיה קלושה במים אין לה טעם (ספר האורה כא, בובר, 33). לפי שהיא זכה קלושה לא תעמוד בעצמה (פרוש ילירש. לברללוני, 193). — ובהשאלה, במשמ' חסר תֹכן, דל וריק: ומנים קודם לכן ורזוני מעכ"ת באמירה רכה וכו' לחוות דעתי הקלושה והחלושה אם יש לברך אחר שתית הקאוי אם לאו (ר' שמעון מורפורגו, שמש צדקה א, י.). — ואמר המשורר: גם מתנת ידו תהי כאושה עודה קלושה (חיים בן סלימאן, חפדי אלהים, שירי תימן, 240).

***קַלּוּת,** ש"נ,—תכונת הדבר הקל, המועט בערכו, וביחוד קלות, קלות ראש, במשמ' מיעוט תשומת לב, חסר התעניינות, מנהג בוז, Unachtsamkeit, Nachlässigkeit; inattention, négligence; inattention, negligence: נדר בחרם ואמר לא נדרתי אלא בחרמו של ים וכו' אין נשאלין להם וכו' דר"ם, וחכ"א פותחין להן פתח ממקום אחר ומלמדין אותן כדי שלא ינהגו קלות ראש בנדרים (נדר' כ ה). שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה (ר' עקיבא, אב' ג יג). אין עומדין להתפלל מתוך שיחה ולא ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש וכו' (תוספת' ברכ' ג כא). בראשונה כשהיו רואין שמחת בית השואבה היו אנשים רואין מבפנים ונשים מבחוץ, כיון שראו בית דין שהן באין לידי קלות ראש עשו שלש גזוזטראות בעזרה וכו' (שם סוכה ד). בתי כניסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהן

[1] [עפ"י הארמ' קְלִישׁ שבתו"ם, ועי' קָלַשׁ.]

קלות ראש, לא אוכלין ולא שותין בהן ולא מטיילין בהן ולא ישינין בהן וכו׳ (ירוש׳ מגי׳ ג ד). ומה שפחה של בית רבי לא נהגו הכמים קלות ראש בנידויה שלש שנים, יהודה חברינו על אחת כמה וכמה (ר׳ שמואל בר נחמני, מו״ק יז.). קלות ראש בנשים פתח לניאוף (כלה רבתי ה). מפני שהיו יודעין (בני קהת) שכל מי שטוען בארון שכרו מרובה והיו מניחין את השלחן והמנורה והמזבחות וכו׳ ומתוך כך היו נוהגין בקלות ראש (ר׳ שמואל ב״נ, מד״ר במד׳ ה). שאל אנטונינוס את רבינו הקדוש, מהו להתפלל בכל שעה, אמר ליה אסור, א״ל למה, א״ל שלא ינהג קלות ראש בגבורה (תנחו׳ מקץ ט). לא יכנס אדם להר הבית במקלו ובאפונדתו ובאבק שברגליו שלא ינהג קלות ראש בו אפילו בחרבנו (שם ויקל׳ ו). ושיהא מברך באימה ולא בקלות ראש (בשם ר׳ יוחנן, פסיק׳ רב׳ ט, למנלה על הנגינות, לא:). — והנהיג או נהג קלות ראש בעצמו, מחל על כבודו: בראשונה כל מי שיש לו מת היו יציאותיו קשות עליו יותר ממתו וכו׳ הנהיג רבן גמליאל קלות ראש בעצמו, נהגו הכל כרבן גמליאל (תוספת׳ נדה ט יז, וכעין זה מו״ק כז:). — ובסהמ״א: אסור לאדם לנהוג בשררה על הצבור וכו׳ וכן אסור לו לנהוג בהן קלות ראש (רמב״ם, סנה׳ כה א—ג). ולא יתבזה (הדיין) בפניהם ולא ינהוג קלות ראש בעצמו (שם כם ג). אסור לנהוג קלות ראש בשליח בית דין (שם כם ה). שריבוי הצחוק יסיר האימה ויכהר קלות הראש וכו׳ וכשירבה לאחד מהם שום קלות ראש ייסר אותו (סוד הסודות, גסטר ג 22). כי הוא ימצא בכל רגע מרגעיו וכו׳ בענין מענייני נפשו אשר הוא מתנועע אליהם ממיני קלות ראש או כובד ראש וכו׳ מקומות ראויים לייסר האדם נפשו בהם (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה א, 18). — ואמר הפיטן: על חטא שחטאנו לפניך בקלות ראש (על חטא, תפלת יוה״כ). —ואמר המשורר: אנחנו עם דלות וקלות עם סכלות (ראב״ע, נדוד הסיר, כהנא א, 24). אני הקל ושמי דוד חברך בקלותי וקטנותי בשירות (דוד, ידידי קוס, שירי תימן, 67). — *וקלות דעת: דוקא מוכר טרפות שעשה מחמדת ממון וכו׳ אבל נמצא אחריו ב׳ חלב שאין כאן חמדת ממון אלא קלות דעת, מחזירין אותו לאומנותו (ראב״י, האשכל, חלב ודם). ואחר כך לפקוד האויבים בהיזק וכו׳ ובעלי הקלות בישוב הדעת וכו׳ (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה א, 19). — *וקלות השכל: ואומר אני בקלות שכלי כי לטובת האדם ולהנאתו בראו אחד (בעל הנפש להראב״ד, הקד׳). — *וקלות במשקל, בנגוד לכבדות, Leichtigkeit; légèreté; lightness: שהאנשים רצו להוסיף במספר אלה החושים ואמרו, במה מהם תודע הקלות והכובד, ונאמר בחושי התנועה, שבה תמצא הקלות והקושי (ר״י א״ת, או״ד, הקד׳, ליפציג, 9). והצורה היא הצורה הראשונה הכללית אשר היא שורש כל צורה עצמית וכל צורה מקרית כחום ובקור ובלחות וביובש והכובד והקלות וכו׳ (הוא סו״ה, היסוד ו). אם היה גשם בלתי בעל תכלית נמצא, הנה ימצא בהכרח כובד בב״ת או קלות בב״ת, אבל כובד בב״ת וקלות בב״ת נמנע, א״כ גשם בב״ת נמנע (ר״ח קרשקש, אור ה׳ א א, המין השלישי, המופת השני). בשכבר אפשר שיאמר שהכובד והקלות למתנועעים בטבע ואין צורך בהם לממוצעים (שם א ב א). כי האש באשר הפעל אש כמוהו בגשם כבד לא יפעל בצורה העצמית אשר בו שהוא הקלות באותו הגשם הכבד (רלב״ג, מלחמות ה׳ ג ב). ההבדלים האחרים הנמצאים להם (ליסודות) חנה הם נמשכים להם, כמו הכבדות והקלות השעירות (והחלקות) והכפוגיות והמקשיות (ר״י אברבנאל, צורת היסודות). הכבדות והקלות (שם ספר המיוחס לאקלידס, עי׳ עקרים ב יז). — *ולשון קלות בנגוד ללשון כבדות: היאך היה אומר קלני מראשי קלני מזרועי שהוא מלשון קלות והוא צריך ללשון כבדות (אולה״ג, חגיגה, התשובות, 31). — *וקלות במשמ׳ מהירות: לפי שנתן ליהודה גבורתו של ארי וכו׳ ולנפתלי קלות איל (תנחו׳ ויחי עז). — ובכהמ״א: היודעים לא ימצאו חן בדעתם והקלים לא ירוצו בקלותם (ראב״ע, אגרת חי בן מקיץ, 47). — *וקלות במשמ׳ זריזות, בנגוד לכבדות במשמ׳ עצלות: ותבחר מכל אבר ואבר קצת קלות וקצת כבדות וכו׳ תהא קל לשבת עם חברים המתחברים לתורה ולמצות ותהא כבד לשבת עם הלצנים וכו׳ (אורחות צדיקים, שער העצלות). — *וקלות היד, במשמ׳ זו: מעונן, זה האוחז את העינים, וענין זה הוא מין גדול מהתחבולה,

חובר אליה קלות היד וגבורות מהירותה עד שיראה לבני אדם שיעשה המהבל עניינים של פלא (ס' החנוך מלוה רנ).—ואמר המשורר: ראה קלות לבכרה וכו' ועכביש ראה קלות פעליו (עמנואל, חצי חכמה, מחב' ח, 62). — ̈וקלות הכעס: ולא יהיה קל בכעסו, כי הקלות מגונה (חקון מדות הנפש לרשב"ג, מג).—̈וקלות ההבנה, מהירות התפיסה: ואם ימלט אחד בדור על דרך זכות לפי טבעו וקלות הבנתו ורב השתדלותו בלמוד היו מתים האחרים ולא בחכמה (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, ברלשית א א). — ̈וקַלּוּת לעשות דבר, Leichtigkeit; facilité; easiness, ותה"פ בְּקַלּוּת, עַל נְקַלָּה: ומזה יתבאר בקלות שהוא אחד (ר"י אלבו, עקרים ב ה). —̈ובדקדוק, קלות, במשמ' צורה מקֻצרת של מלה ארכה להקלת המבטא: ואמרו שני עשר איש, שתי עשרה אבנים, ואין זה על דרך הסמיכה אך להקל זכו', והיתה הקלות הנה יותר צריכה בעבור ארך השם (ר"י א"ת, הרקמה מז, 236). — ̈ובמשמ' תכונת הפעל בבנין קל: אשיבנו ואומר כי גם זה קל הוא לפי שמצינו קלות מבסה לדבריו, וכוסה קלון ערום (דונש תשו' על רסע"ג 102).

כלח [1]), ממנו ***מְקַלַּחַת, *קִלּוּחַ, א. *קָלַח, *קָלַח, קַלַּחַת, *קֹלַחַת.

א. *קָלַח, רק בינ' פוע' קוֹלַחַת [2]),—אש קולחת [3]), אש עולה בקו מְכֻוָּן: כאן בקולחת [4]) כאן בנכפפת (אביי, יומא מא:). אמר רב פפא ומשפת קוצים ולמעלה ארבע אמות, אמר רב לא שנו אלא בקולחת אבל בנכפפת [5]) אפילו עד מאה אמה חייב (ב"ק סא.).

—פִּע', *קִלַּח, — א) קִלַּח האדם, הגג, הצנור וכדו' מים, הוליך אותם בזרם מְכֻוָּן, strömen lassen, faire couler; to pour: העיד ר' צדוק על זוחלין

1) [עי' קָלַח, הערה.]

2) [עי' פִּע' הערות.]

3) [בירושי' (ב"ק ו ה) ובערוך (ערך קדח): קודחת, ועי' גם א. קָדַח.]

4) [פרש רש"י: אש שיש עליה עמוד שלהבת זקוף למעלה כקלח של עשב גבוה, ע"כ.]

5) [בירושי': במקטפת.]

שקלחן [1]) בעלה אגוז שהן כשרים (עדיי ז ד). שלא יאמרו צינורו של פלוני מקלח מים בשבת (תוספת' עירוב' ט כג). צינור המקלח לרשות הרבים אחד מים ואחד יין קולט בין ביד בין בכלי (שם שם ט כג). צנור המקלח למקוה והמכתשת נתונה בצדו וכו' פסול (שם מקוא' ג ג). צינורות מקלחין אסורין (ירוש' כלא' ט ג). שאין הגג עשוי לבלוע אלא לקלח (חנניא, עירוב' פח:) פרצופות המקלחין מים לברכים לא יניח פיו על פיהם וישתה (ע"ז יב.). שילוח היה מקלח מים בכאיסר, צוה המלך והרחיבוהו כדי שיתרבו מימיו ונתמעטו וחזרו ומיעטוהו והיה מקלח מים (רשב"ג, ערכי י:). — וקִלַּח מעות מן השופר, הריק ושפך אותן [2]): האומר הרי עלי עצים מביא דמי שני גיזרי עצים ונותן לשופר, כהנים מקלחין אותן ולוקחין בהם עצים ומקריבין אותן על גבי המזבח (תוספת' שקל' ג ד). האומר הרי עלי לבונה מביא דמי קומץ לבונה ונותן לשופר כהנים מקלחין אותו וכו' (שם שם ג ה). —ובסהמ"א: לא יניח אדם פיו על הסילון המקלח מים וישתה (מדה"ג דבר' ד ט, הסגלה, 40). מי שיש לו מרזב מקליח מים ברשות הרבים וכו' (תשו' לרב כהנון גאון, גנזי שכטר ב, 82). שהשווקין מקלחין מים, שוק מקלח וזה מקלח כנגדו (רש"י, תענ' ו:, ד"ה חתן). — ואמר הפיטן: טבילת טהרת צנור מימיך יקלח (שלמה הבבלי, אב לרחם, סליח' ער"ה). — ̈ובהשאלה: לקול צנוריך, המקלחים עלי פורענות כמים שוטפים (רש"י, תהל' מב ח). — ̈וברפואה, במשמ' הִזְרִים נוזל לתוך אבר מאברי האדם בחֹקן וכדו': אם יהיה שתן החולה אדֹם, (ישתה) מיץ חלב ויאכל קרא וחלגלגות ויקלחו לו מלמטה במים חמין עם שמן שומשמין (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ג, מקוה השתן). יתמיד החולה לישב במים חמים ולהמשח בשמנים מתיכים ולקלח אמתו בחלב אשה ושומן ובו' (שם שם).— ב) במשם

1) [כך, שֶׁקִּלְּחָן, מנקד במשני מנקי' ליוורנו, וכן נכון.]

2) [הרקת המעות מן השופר, ששמש קֻפָּה למטבעות היא הנקראת קִלּוּחַ, ואין מקום לנוסח האחר, מקבלין.]

פ"ע, זָרַם, זרמו המים, הדם, בכוון ישר: היו מקלחין בתוך המים אם ידוע שנפל לתוכו ארבעים סאה מים כשרים עד שלא ירד לתוכו שלשה לוגין מים שאובין, כשר (מקוא' ד ד). נותנן בנהר שמימיו מהלכין וכו' או תחת הצינור שמימיו מקלחין (רשב"ג, משום ר' יוסי, תוספת' ע"ז ח ג; שם סוף טהרות). איזה הוא דם הנפש, כל זמן שמקלח, ודם התמצית כל שאינו מקלח (שם זבח' ח יז). — ולא רק מים ונוזלים כי אם גם בעלי חיים רבים במו ארבה וחגבים, זורמים ונוהרים: (הצד חגבין) אף בשעת השרב אם היו מקלחין פטור (אלעזר בן מהבאי, שם שבת יג ה). אם היו מקלחות ובאות פטור (אוא, בבלי שם קו:). — ובסהמ"א: יש בדם הקזה שהנשמה יוצאה בו הראשון הוי טיפה אדומה ואינו מקלח אלא שותת (רגמ"ה, כרית' כב.). — ואמר הפיטן: דמעות מפה ומפה נובעים ומקלחים, שוחטים ונשחטים אלו על אלו גונחים (דוד בר מס ● אלהים אל דמי לדמי, סליח' מוס' יוה"כ).

—פע', *קִלַּח, — קִלַּח החולה, עשו לו קלוח באבר מגופו: ויקולח החולה בחלב אשה או במי שעורים ויטוח המקום באיספלני עשוי משעורים ואיזוב ושמן משתיק ויקולח בקלוח עשוי מסלוי קל ושמן אורז וכו' (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ג מקוה הבטן). ויטיף באמתו שמן ורדים עם חלב אשה אם בת ויקולח בשמן ורדים עם לובן ביצה (שם שם).

—התפ', *הִתְקַלֵּחַ, — התקלח הדם, זָרַם: אם לא חתך רק רוב סמנים צריך לחתכם בשעת שחיטה שדם חם ומתקלח (ספר המשכול לראב"י נרבונא, הלכות שחיטה, י). — ונוהג בדבור הִתְקַלֵּחַ האדם, במשמ' שטף את גופו ע"י קלות מים במקלחת.

ב. *קָלַח ¹), פעל מסופק, קל לא נמצא.

—הפע', *הִקְלִיחַ, — הִקְלִיחַ את הפרי ¹): שלא יהי' העץ חונט את פירותיו ובשעה שהוא מפרית יהי' מקליח ²) את פרותיו (ספרא ויק, בחקותי פרק ה).

¹) [עי' בהערה שאחר זו.]

²) [גי' הילקוט יהא מלקה וכ"ה גי' הראב"ד (הערת ויס), ואולי צ"ל: מקפח.]

*קֶלַח ¹), ש"ז, מ"ר קְלָחִים, — קנה הירק הצומח, Strunk, Stiel; trognon; stalk, stem: אם שייר קלח אחד סומך לו משום פאה (ר' יהודה, פאה א ג). המנמר את שדהו ושייר קלחים לחים, ר' עקיבא אומר נותן פאה מכל אחד ואחד (שם ג ב). המוכר קלחי ²) אילן בתוך שדהו נותן פאה מכל אחד ואחד (שם שם ה). אי זו היא קמה שהיא מצלת את העמר, כל שאינה שכחה אפילו קלח אחד (שם ו ח). זבל וחול הדק כדי לזבל קלח של כרוב (רבי עקיבא, שבת ח ה). ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח וכו' ויוצאין בקלח שלהן (פסח' ב ו). מצות אזוב שלשה קלחים וכהם שלשה גבעולין וכו' אזוב שיש בו שלשה קלחים מפכגו ואוגדו (פרה יא ט). האשה שהיתה כובשת ירק בקדרה וכו' ראתה משקין על ידיה, ספק מן הקדרה נתזו, ספק שהקלח ³) נגע בידיה, הירק פסול והקדרה טהורה (טהר' ב א). הנוער אגדה של ירק וירדו מצד העליון לתחתון ב"ש אומרים בכי יתן וכו' אמרו ב"ה לב"ש והלא הנוער את הקלח חוששים אנו שמא יצאו מן העלה לעלה, אמרו להן ב"ש, שהקלח אחד, ואגדה קלחים הרבה (מכשיר' א ד). אוכל שנפרס ומעורה מקצה, ר"מ אומר, אם אוחז בגדול והקטן עולה עמו הרי הוא כמוהו (לענין טומאה) וכו' ושאר כל האוכלים, את שדרכו לאחז בעלה אוחזין אותו בעלה, ובקלח, אוחזין אותו בקלח (עדו"י ג א).

¹) [לפי טורטשינר בפרושו לאווב היא המלה כֶּלַח שבמקרא, הבאה שם במשמ' צמיחה ועשית פרות בכלל, כך: תבוא בכלח אלי קבר כעלות גדיש בעתו (איוב ה כו), כלו' בקציר רב, ולעמתו: גם כח ידיהם למה לי עלימו אבד כלח (שם ל ב), כלוי אצלם אכד כל קציר ואין תועלת בעבודתם בשדה, וגם במקרא כבתו"ם שאולה המלה מן הארמ' כלהא. והשוה את פרוש הגאון למשנה פרה יא ט: וירקות משורש אחד שמו קלח וכן אנו מפרשין תבא בכלח שתניח בנים ובנות וכו' ק' פתרון אחד הוא, ע"כ. ונראה שנגזר קֶלַח וקָלַח במשמ' עמוד המים המקלח מתמונת הירק העולה בקלח, ועי' גם קלחת, הערה.]

²) [במשנה מנק' פרמה ובמדב"ם: קולחי, ועי' גם קַלַּחַת.]

³) [בטעות רואה כאן לוי במלונו מלה קָלַת אחרת במשמ' קְלוּת.]

ביקורי תבשיל וקלח של כרוב כל דבר שיש בו לחה אסור (תוספתי תרומ׳ ז יו). ירק שבישלו וכו׳ בדבר שאינו נבלל נוטל מן הקלח ומן החתיכה ומן הביצה (שם דמאי ה יג). עבודת ירק בירק אחר וכו׳ אפילו אין שם אלא קלח אחד נותן לו עבדתו ששה טפחים, היו קלחין נוטין לארבע רוחותיה מותר וכו׳ (שם כלא׳ ב ז). קלחים של בית השלחין שיבשו אסורין בהן (ר׳ שמעון, שם שביעי ה יד). ירק של תרומה וביצה טרופה נתונה על גביו ונגע טבול יום בביצה וכו׳ אינו חבור אלא הקלח שכנגד ידו (ר׳ יהודה, שם טבו״י ב ט). ועוד מעשה בשיחים בקלח[1]) של חרדל שהיו בו שלשת כורים וכו׳ (ספרי דבר׳ שיז). מעשה בקלח של כרוב שהיה בתוך שלנו והייתי עולה ויורד בו כעולה ויורד בסולם (ר׳ שמעון בן חלפתא, שם שם). תיפתר כשהיה שם קלח אחד ובו חמש שבולים (ר׳ פינחס, ירוש׳ פאה ג ח). בתרומת מעשר אין העלין תלושין על העלין ולא דקלחים תלושין על הקלחין (שם תרומ׳ יא ד). המקיים מלאה של אכרוע לזרע בטלה דעתו, קלחים יחידין לא בטלה דעתו (שם מעשר׳ א א). המנכש בשלשה עשר ונתלש הקלח בידו הרי זה שותלו במקום הטינא וכו׳ (שם חלה א א). מאן דאמר כמושין בקלח, מאן דמר אבל לא כמושין בעלין (ר׳ חסדא, שם פסחים ב ה). אם היה מחובר לקרקע ותלש וכו׳ לא קנה אלא אותו קלח שתלש (שמואל, שם קדוש׳ א ה). שמין קלח בסי׳ קלחים[2]) (ר׳ יוסי בי ר׳ חנינה, שם ב״ק ו ג). קלח של כרוב שהוקשה מרחיבין לו בית רובע (הוא, פסח׳ לט:). אין לך קלח בכל ארץ ישראל לבשל פירותיה יותר מבעל שלישה (סנה׳ יב.). ומעשה בר״ע שעשה סעודה לתלמידיו, הביאו לפניהם שני תבשילין וכו׳ הפקח שבהן אחז את הקלח בידו אחת ותלשו בידו אחת (ד״א ז). — ובספהמ״א: פשוטו של מקרא בעשבים העומדים בקלחם הראויים ללקות בברד (רש״י, שמות ט לב). קלח אחד קרוי עשב וכל מין ומין לעצמו קרוי עשב (הוא, דבר׳ לב ב). אפילו חלקו (ישראל ועכו״ם) שדה בקמתה וכו׳ הרי טבל וחולין

1) [בבבלי (כתוב׳ קיא:): ברי חרדל.]

2) [בכ״י גניזת מצרים: שמים קולת בששים קולחים. ועי׳ גם קֹמֶט, הערה.]

מעורבין בכל קלח וקלח (רמב״ם תרומות א כ).[1])

קַלַּחַת, ש״נ, קַלַּחַת,—מין קדרה שבשלו בה בשר[2]): ובא נער הכהן כבשל הבשר והמזלג שלש השנים בידו והכה בכיור או בדוד או בַקַּלַּחַת או בפרור כל אשר יעלה המזלג יקח הכהן בו (ש״א ב יג–יד). ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו ואת עצמתיהם פצחו ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קַלַּחַת (מיכ׳ ג ג). — וכתו״מ: כל תלתין יומין מהדרא להו גיהנם כבשר בתוך קלחת (טייעא לרבב״ח, סנה׳ ק:). — ובספהמ״א: והבשר עודנו בין שניו והוא צועק לנגד היקום, נתנני יי׳ בידי לא אוכל קום כאלו הוא נושה על הצלחת ובעל הוב על הקלחת (ר״י חריזי, תחכ׳ ג, 37).—ואמר המשורר: אם עוד תרצין אחרי הגוף אזי תחחשבי בשר והוא קלחת (רמב״ע, נפש חסר, ברודי, עח). איש אשר בא על שלחני אל קלחתי הוא קולע, לאכול לחמי ובשרי לא השיב ידו מבלע (ר״י זבארה, שעשועים ח, דודזון, 99). תומר בנעימה הומה הגיגם כקלחת (יחיא אלצ׳אהרי, ידידי בכה, סירי תימן, 29).—ובהשאלה לחיים סוערים בקדרה המתבשלת, ואמר המשורר: עדי ישים זמן הרע לבבם בקלחת נדור יום יום טבוחים (רמב״ע, תרשיש ז, 61).

***קַלַּחַת,** מ״ר קולחות[3]), — מקל: בקנים ובקולחות[4]) חובטים אותו (את העמר)

1) [ב.ז. בכר בסי׳ המליצה עמ׳ 71 ו־73 רושם קולת של סופרים, אך לפי הפרוש המצֹרף למלים הכונה לדבק, הוא קולן של סופרים.]

2) [כך כל התרגומים והמפרשים. ויש גוזרים את המלה מן א. קֶלַח (שאמנם אינו במקרא), ואחרים מן המצר׳ קרחת במשמ׳ כלי (חרס), ולא מן הנמנע הוא שיש כאן מבטא ארמי קדום של צַלַּחַת (השוה ארקא במק׳ ארץ, ארעא וכדו׳), שחזרה במשמ׳ חדשה לעבר׳.]

3) [יש רואים צורה זו (ועי׳ גם בהערה הבאה) כמ״ר של קֶלַח כמו קְלָחִים, אך נראה שאין אף משמ׳ המלה כקֶלַח ממש.]

4) [כך במשנה שבבבלי, ובדפוסים ישנים: ובקלבום (עי׳ ד״ס), ובמשניות (מנח׳ י ד): ובקליחות, ומדב״ם ודפוס ויניציה: ובקלחות, וכן במד״ר (ויקר׳ כח) ובפסיקי רב׳ (העומר, לא.) ובקולחות, כמו כבבלי, ובפסיק׳ ר״כ (העומר, בובר, סט.): ובקלקת.]

כדי שלא יתמעך (משנה מנח' סו.). **בכל עושין מחיצה באבנים במחצלות וכו' ובקולחות וכו'** (תוספת' כלא' ד ג). **בכל עושין סהרים באבנים ובמחצלות ובקשין ובקנים ובקולחות** (שם שביע' ג יט). **שיירא ששרתה בבקעה והקיפוה בגמלים ובעביטין ובאוכפות ובשקים ובקנים ובקולחות[1] אפילו שלשה חבלים זו למעלה מזו מטלטלין לתוכן** (שם עירוב' ג א).

א. קלט[2], ממנו א. קָלוּט.

ב. קלט[3], ממנו *מַקְלוּט, מִקְלָט, ב. *קָלוּט, *קָלַט, *קָלִיט, *קְלִיטָה, *קִלְטָן, ־תַּקְלִיט.

***קָלַט**[4], פ"י, — קָלַט האדם, הכלי, המקום דבר שבא אליו, קבל אותו לתוך רשותו וכדו', aufnehmen, auffangen; recevoir, saisir; to receive, pick up. **ואמר בן סירא: מה חכמת בנעריך ותצף כיאר מוסר, ארץ כסית בנפשך ותקלט במרום שירה**[5] (ב"ס גני' מז יד–טו). — **ובתו"מ, קלט האדם או החי ביד, בכלי וכדו': היין** (חיב במעשרות) **משיקפה, אף על פי שקפה קולט מן הגת העליונה ומן הצנור ושותה** (מעשר' א ז). **הזורק וכו' קלטה אחר, קלטה כלב או שנשרפה פטור** (שבת יא ו). **וכן בגת קולט אדם מן המזחילה למטה מעשרה טפחים** (ערוב' י ו). **חבית שנשברה בראש הגג מביא כלי ונותן תחתיה, ולא יהא מביא כלי אחר וקולט, כלי אחר ומסלק** (תוספת' שבת ג י). **צינור המקלח לרשות הרבים, אחד יין ואחד שמן, קולט בין ביד בין בכלי ומכנים לתוך ביתו** (שם ערוב' יא ו). **הזבל היוצא מן התנור, מה שהוא קולט הרי הוא שלו** (שם ב"מ ח כט). **כל העוף הדורס טמא, ר' שמעון בן אלעזר אומר, כל הקולט באויר ואין קרקבנו נקלף** (שם חול' ג כב). **עד עכשיו אם יקלוט אדם מטר מאוירו של סדום ויתן בערוגה אינה מצמחת** (ר' יהושע בן לוי, מד"ר ברא' כח). — **והאשה את הזרע: אין האשה קולטת אלא אחר נדתה** (ר' חייא בר אבא, שם ויקר' יד). — **וההרכבה שבצמח: כל הרכבה שאינה קולטת לשלשה ימים שוב אינה קולטת**[1] (ר' יהודה, שביע' ב ו). — **והצמר את הצבע: אין נותנין וכו' ולא את הצמר ליורה אלא כדי שיקלוט העין** (ב"ם, שבת א ו). — **והניר את הדיו: אילין בני מדינחי' ערומין סגין, וכד חד מינהון בעי משלחה כתב מסטירין לחבריה הוא כתב במי מילין והך דמקבל כתביה שפיך דיו שאין בו עפץ והוא קולט מקום הכתב** (ר' חייה בר בא, ירוש' גיט' ב ג). — **והשמן את הריח: שולקן היה** (את מיני הבשמים) **במים ונותן שמן על גביהן, משהיה קולט את הריח הי' מעבירו כדרך שהפטמין עושין** (ר' יהודה, שם שקל' ו א). **שורין את העקרים במים ומציף עליו שמן וקולט את הריח וקפחו** (ר' יוסי, הור' יא:). — **והמשמרת את השמרים, הנפה את הסלת, הסובין: משמרת שמוציאה את היין וקולטת את השמרים, נפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת** (אב' ה טו). **העומר היה מנפהו בשלש עשרה נפה וכו' בדקה שתהא קולטת את הסולת וכגסה שתהא קולטת את הסובין** (תוספת' מנח' ח יד). — **ועיר המקלט את הרוצח וכדו': עד שלא נבחרו שלש שבארץ ישראל לא היו שלש שבעבר הירדן קולטות, שנאמר שש ערי מקלט תהיינה, עד שיהיו ששתן קולטות כאחד** (מכות ב ד). **כשם שהעיר קולטת כך תחומה קולט** (שם שם ז). **מה מנום האמור לדורות ערי הלוים קולטות אף מנום האמור לשעה מחנות הלוים קולטות** (מכי' משפטים מסכ' דנזיקין ד). **בכל מקום רוח מזרחית קולטת, אדם הראשון, ויגרש את האדם וישכן מקדם לג"ע וכו'** (רב, מד"ר ברא' כא). — **והמזבח: אמר דוד, הריני מעבירן לפני המזבח, וכל מי שהמזבח קולטו הרי הוא שלי** (ירוש' קדוש' ד א). **סבור היה יואב שקרנות המזבח קולטות, ואינו קולט אלא גגו** (רב, שם מכות ב ז). — **והאדמה את האדם: עולא וכו' נח נפשיה בח"ל, אתו אמרו ליה לרבי אלעזר, אמר, אנת**

1) [כך גם בבלי (עירוב' טז.), אמנם בדפוס סונצינו ובקילחות.]

2) [עי' א. קָלוּט, הערה.]

3) [אולי בעקר הפוך הגאים של לקט.]

4) [וכן בארמ' שבתו"מ.]

5) [ט של ותקלט אינה נִכֶּרֶת בשלמותה, ויש מתקנים: ותקלם כמו ים שיחה, ואינו נראה.]

1) [ופרש הרמב"ם: ופירוש קליטה לקיחה וחטיפה והיא מליצה לחבור האילן בארץ ולהסתבכות חוטי השרש בארץ וכו'.]

עולא על אדמה טמאה תמות, אמרו לו, ארונו בא, אמר להם אינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו לאחר מיתה (כתובי׳ קיא.). כשרין שבבבל א״י קולטתן, כשרין שבשאר ארצות בבל קולטתן (רבה ורב יוסף, שם שם). — ותבת נח את החיות: העבירן לפני התיבה, כל שהתיבה קולטתן בידוע שהוא טהור, אין התיבה קולטתן בידוע שהן טמאין (רב חסדא, זבח׳ קטז.). — וקלטה השלהבת, חטפה ולהטה באויר: עץ ארז ושני תולעת שקלטתן שלהבת [1]) כשרה (רבי חנין בשם רב, יומא מא:). — וקָלַט דרך אבות, נקט בדרך האבות: וישב על הבאר, קלט [2]) דרך אבות (מד״ר שמות א). — ובינ׳ פעו׳, נקי׳ קְלוּטָה: הזורק מרה״י לרה״י ורה״ר באמצע ר״ע מחייב וחכמים פוטרים, ר״ע סבר קלוטה [3]) כמי שהונחה דמיא ורבנן סברי לא אמרינן קלוטה כמי שהונחה דמיא (שבת ד.). — וקָלַט (עצמו) מדין, מִלֵּט ופִלֵּט והציל מן הדין: גדולה צדקה וכו׳ כל הנותנה הרי הוא משתבח וקולט [4]) עצמו מדינה של גיהנם, שנאמר, אשרי משכיל אל דל וכו׳ (סדר אליהו זוטא א, 169).—ובסהמ״א: ותשקר על אל כי הוא השכיבו לקלוט (זרע) וזה מפעולת אדם והאלהים ממנו יפלוט (רסע״ג, תשו׳ על שאלות חוי הבלכי, דודזון, 72). גלי דעתיה דניחא ליה שירדו גשמים לכאן לעולם, אולי יקלטו טעם יין (רש״י, ב״ב לז:) ונפחת באפיו נשמה יקרה וזכה וברה וכו׳ קולטת מוסר וחכמה ולומדת דעת ומזמה (בחיי, בקש׳ סוף חובת הלבבות). ואין מבריכין ערב שביעית אלא כדי שתקלוט הנטיעה (רמב״ם, שמיטה ויובל ג יח). — ואמר הפיטן: טרף אף וישחת רחם, יחומתו מקלוט בהריון יחם (ר״א קליר, אזכיר סלה, קרוב׳ זכור). אשר מבטי וישר מעבטי, אמץ קולטי [5]) מזדון שטי, שבר שואטי שפר לאטי (רשב״ג, מזמי פליטי, שירי שלמה,

1) [רש״י: ולא נפלו לתוך שרפת הפרה אלא נתהבהבו באויר.]

2) [ואפשר שצ״ל נקט, השוה שמושו של פעל זה.]

3) [רש״י: החפץ הואיל ונקלט באוירה של ר״ה כמי שהונחה בתוכו הוא ואע״ג דלא נח.]

4) [ובעין זה בבראשית רבתי, אלבק, 256.]

5) [אמץ את הקולטים ומצילים אותי מזדון חטאותי; כלוי את מליצי הטובים (הערת המו״לים).]

ביאליק־רבניצקי, 221). קפאו גויתם הומים, קלטת מהם צדיק תמים (משולם בן קלונימוס, אמיץ כח אומיך, עבודה, Elbog., Stud. 127). תקבולת אדם בכיפור קלט (הוא, שם שם, 130). לבת לבי אף כי קולטת, קרבתך לי טוב חולטת פולטת (שלמה הבבלי, אחשבה לדעת, זולת שבת ברכה׳). פוקד עון יסחיף אבירה וינגע חלדו, פורה בבצרה לא קולטת ידרוך לבדו (מנחם ברבי מכיר, אל אל שדי, יוצ׳ כהמו).

—הִפע׳, *הִתְקַלֵּט, הֻקְלַט,—שקלטו אותו: מה הכדור הזה מקלטת [1]) מיד ליד וסופה לנוח ביד אחד, כך משה קבל תורה מסיני וכו׳ (ירוש׳ סנה׳ י א).

—נִפע׳, *נִקְלַט,— שֶׁקָּלְטוּ אותו: שאין לך אומה ולשון שישראל גלו ביניהן שלא נקלט בתיכה ריחן הטוב של ישראל (מדרש שה״ש, גרינהוט, מב:). החפץ הואיל ונקלט באוירה של ר״ה כמי שהונחה בתוכו הוא (רש״י, שבת ד.).

*קִלְטָן [2]), ש״ז,—קַלְטַן הים, כמו קליטו של ים, אוצר שבים: נשאו נהרות קולם וכו׳ ר׳ אליעזר אמר קלטון [3]) הים, היך מה דאת אמר הבאת עד נבכי ים, עד קלוטין דימא (מד״ר בראש׳ ה).

קָלִי [4]), קָלִיא, תוס״ז [5]),—קָלוּי באש, ובפרט גרגירי תבואה קלויים על האש: ולחם וְקָלִי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה (ויקר׳ כג יד). קח נא לאחיך איפת הַקָּלִיא הזה ועשרה לחם הזה (ש״א יז יז). ותמהר אבוגיל ותקח מאתים לחם ושנים נבלי יין וחמש צאן עשוות וחמש סאים קָלִי ומאה צמוקים ומאתים דבלים (שם כה יח). משכב וספות וכלי יוצר וחטים ושערים וקמח וְקָלִי ופול ועדשים וְקָלִי (ש״ב יז כח). ותשב מצד הקצרים ויצבט לה קָלִי ותאכל ותשבע

1) [בפסיקי רבי (ביום השמיני, ח.) כתוב: כהדא ספירא דמינוקייתון שהן מלקטות בם זו זורקת לכאן וזו זורקת לכאן וכו׳, ותקן המהדיר: מקלטות.]

2) [עין קָלִיט, הערה.]

3) [נ״א קלטם.]

4) [וכן באשור׳ קַלוּ.]

5) [כתב רד״ק: ובכנוי צליו, קָלִיו וכו׳ קְלִיֵּךְ וכו׳ וכן הקבוץ צליים קְלִיִּים, עניים נקיים וכֻלם בדגש היו״ד בשקל נְחִתִּים, שְׁעִפִּים (מכלול, ליק, קעד.).]

ותתר (רות ב יד). — ובתו"ם[1]: היו מהבהבין אותו (את העֹמר) באור כדי לקיים בו מצות ק ל י[2]) (ר' מאיר, מנח' י ד). משקרב העומר יוצאין ומוצאין שוק ירושלים שהוא מלא קמח וק ל י[3]) שלא ברצון חכמים (הוא, שם שם ה). ק ל י שירד לתוכה דלף אי. בו משום חמץ (ר' יוסי בר' יהודה, תוספת' פסח' ב ד) מהו שיהו חייבין על ק ל י שלו משום חדש (ירוש' חלה א א). קמח ק ל י שעשאו בצק חייב בחלה (שם שם ז). אין גובלין את הק ל י[4]) (שבת קנה:). התינוק מק ל י ואילך, מעיקרא עד ק ל י מא"ל (פסח' יח.). —ומ"ר *קְלִיּוֹת, קָלִיּוֹת[5]): ואם טמאין היו אותן החולין יאכלו נקודים או ק ל י ו ת או ילושו במי פירות וכו, (תרומ' ה א). אף חלוק ק ל י ו ת ראייה (שנשאה בתולה) (ר' יוחנן בן ברוקה, כתוב' ב א). בתולה מן הנישואין אין לה חילוק ק ל י ו ת (ירוש' שם שם). לא יחלק החנוני ק ל י ו ת ואגוזים לתינוקות מפני שהוא מרגילן לבא אצלו (ר' יהודה, ב"מ ד יב). וכמה ישהה האוכלן (כשני חצאי זיתים של חלב ודם), כאלו אכלן ק ל י ו ת (כרית' ג ג). מחלקין להן לתינוקות ק ל י ו ת ואגוזין בערב פסח (ר' יהודה, פסח' קט.). —אבוב של קליות, עי' כַּלָּא.

***קַלִּי,** תה"פ,—קַלִּי קַלִּי[6]), מעט מעט, לאט לאט: היתה חבילתו מונחת לו על כתיפו רץ תחתיה עד שמגיע לביתו, דוקא רץ, אבל ק ל י ק ל י לא (ר' אדא בר אהבה, שבת קנג:). — ובסדרש"א: ולא יתן לה (לבהמתו) בידים אלא מעצמה תאכל מה שתרצה ואז לא חיישינן דילמ' ממעיט והבהמה ק ל י ק ל י אכלה (לבוש, או"ח סעב יט). — *וכת"ז, קַלִּי, ממין הקַלּוּת: כי השיבה היא קלת כשיבת הברק ויותר עד שאין לשער, אלא שלא מצא דמיון ק ל י יותר מזה (רד"ק, פרוש מרכבה, בסוף פרושו ליחזק').

***קְלִבֶּסֶת[1]),** קליבוסת, ש"נ, — עצם הירך: ויגאץ השקד זו ק ל י ב ו ס ת[2]), ויסתבל החגב אלו עגבות (שבת קנב.)

***קְלִיָּה,** קלייה, ש"נ, — שה"פ מן א. קָלָה, פעלת הקוֹלֶה: היו מהבהבין אותה באור כדי לקיים בו מצות ק ל י י ה[3]) (תוספת' מנח' י כד).—ובסהמ"א: מוללין מלילות ביו"ט להיות רכות ומתקיימות סמוך לק ל י י ת ן באור (ס' היסר לר"ת חלק שו"ת לז). — *וכמו קָלִי: שיהא הזג של ק ל י י ה[4]) מלא בגרעין שיהא הגרעין מבושל כל צורכו (רש"י, מנח' סו:, ד"ה כר מלא).

קליות, עי' כַּלָּא, קָלִי, קְלִיָּה.

***קְלִיט[5]),** ש"ז,—דבר הנקלט, קְלִיטוֹ של ים: ביקש ר' להתיר ק ל י ט ו שלים ולא הניחו ר' ישמעאל בי ר' יוסי (ירוש' ב"מ ה א).

---

[1]) [אמרו חז"ל: אין אור לשון קלי אלא דבר אחר הא כיצד וכו' אין לשון קלי אלא דבר קליל (מנח' סו:), עי' בשנויי נוסח שם בד"ס.]

[2]) [בספרא (ויקרא נדבה פרשה יג): ק ל ו י, ועי' קְלִיָּה.]

[3]) [במשנה שבבבלי (מנח' סז:) ובספרא (אמור פרשה ו): ק מ ח ק ל י.]

[4]) [רש"י: קמח של תבואה שנתייבש כשהן קליות בתנור ואותו קמח לעולם מתוק וכו'.]

[5]) [כתב רד"ק: ורבותינו נשתמשו קבוץ קלי בלשון נקבות קְלִיּוֹת ואגוזים (מכלול, ליק, קעד.). ובמשני' מנקי' ליוורנו: קָלִיּוֹת.]

[6]) [במקום קַלִּיל קַלִּיל, כנראה במבטא יוד במקום למד אחר תנועת חירק. ונמצא גם בשמוש ארמי: כי מסגי ק ל י ק ל י (עירוב' נא.).]

---

[1]) [וכן בארמ' שבתו"מ קליבוסתא: האי תרבא דקליבוסתא אסו' וכו' (שמואל, חול' לג.). ופרש רש"י כאן: עצם של הנק"א (hanche). מקור המלה, שהיו שחשבו אותה לשאולה מיונ' או רומ', לא נתברר (עי' לֶו אצל קרויס, Lehnw. II, עמ' 542, ואולי יש כאן בעקר מלה מרכבת מן קולי (κολή, עי' קוֹלִית) וכוכסא (coxa, ירך ברומ'), כלו' קולית הירך, ולפי זה יהיה העקר ק ו ל י כ ו ס ת, וצ"ע.]

[2]) [ובמקום אחר (מד"ר ויקר' יח): ל ו ז של שדרה.]

[3]) [כך צוק"מ; בדפוס' ובמשנה: ק ל י, עי' קָלִי, ובספרא: ק ל ו י.]

[4]) [נוצר מצורת מ"ר ק ל י ו ת, המשמש בתו"מ כמ"ר של קָלִי.]

[5]) [במד"ר (בראש' ה) כתוב: ישאו נהרות דכים וכו'. ר' אליעזר אומר ק ל ט ן (נ"א קלטם) הים האיך דאת אמר הבאת עד נבכי ים (איוב לח יז) עד קליטין (נ"א קלוטין) דימא, ע"כ. וטעה המבאר כלשון שני סלע וכדו' (עי' לוי). אלא קִלְטָן וגם קָלִיט שמות עצם הם במשמ' מה שקלט הים, אוצרות הים. ואין דבר, הירוש' המובאים בהמשך (מאי קליטו של ים וכו') פרוש למלה אלא לענין העסק בקליטו של ים.]

*קְלִיטָה, ש"נ,—שה"פ מן קָלַט, פְּעֻלַּת הַקּוֹלֵט, קליטת עָרֵי הַמִּקְלָט: דמר סבר ועליהם תתנו הנך לקליטה, ומר סבר ועליהם תתנו כי הנך מה הנך לכל צרכיהם אף הני לכל צרכיהם (רבה, מכות יג.). לא היו (במדבר) אלא שתי מחנות לקליטה (הוא, זבח' קיז.).—וקליטת הצמח בקרקע, התחלת צמיחתו: וכי קאמר ל' (יום לפני השביעית שאסורין בנטיעה) לקליטה (ר"ה י:).—ובסהמ"א: ואין מבריכין ערב שביעית אלא כדרישת קלוט הנטיעה ותשהה אחר הקליטה ל' יום קודם ר"ה של שביעית, וסתם קליטה שתי שבתות (רמב"ם, שמיטה ויובל ג יא). וצריך י"ד יום קליטה קודם השלשים (הוא, תשו' קלז, פריימן, 134). דהאי ברייתא לא מיירי כלל לענין קליטה אלא לענין עלתה לו שנה (ריטב"א על ר"ה פרק א', עמ' יב:). ג' ימים כיצד, אלו ג' ימים של קליטה (רמח"ל, חוקר ומקובל, 81).

*קָלִיל [1], ת"ז,—קל, מעט: ויצבט לה קלי, קליל זעיר, בשתי אצבעותיו (מד"ר רות, פרשה ה).—ואמר המליץ: לפיכך העשן והעננים והקיטורים העולים וצפים באויר הכבד שלנו אין בהם כח לעלות לאויר הקליל הזה לפי שהם כבדים הימנו (מנחם לפין, אגרות חכמה, מודע לבינה, סוף אג' ו).

°קַלִּילוּת [2], ש"נ,—תכונת הדבר הַקַּלִּיל: וישא יעקב רגליו, בקלילות [3] (שכל טוב, בראשי' כט א).

קְלִילִית, ש"נ,—כמו קַלָּל, מין כד: וקליליות [4] של אבן היו קבועין בכותל מעלות של עזרת נשים וכסויהן של אבן נראין לחול ובתוכן אפר מכל פרה ופרה שהיו שורפין (תוספת' פרה ג ז).

1) [עפ"י הארמ'. ובבבלי (מנח' סו:) נאמר אין לשון קלי אלא דבר קליל; נ"א: דבר אחר קליל, ד"א קליל, עי' ד"ס. ואמנם מבאר שם רש"י קליל כענין נחשת קלל, והוא רחוק, ואולי הכונה דבר אחד קליל, כדרוש על המלה קלי. וכן בא קלי קלי במקום קליל קליל, וצ"ע.]

2) [עפ"י הארמ' שבתרגומים.]

3) [עפ"י ת"י לפסוק: בְּקַלִּילוּתָא.]

4) [נ"א: וקלל, וקלולי; ובר"ש (פרה ג ג) וקילולות.]

א. *קְלִיעָה, ש"נ,—שה"פ מן ב. קָלַע, חוטים, שערות וכדו' שנקלעו יחד, Geflecht; clayonnage, plaited work: כל הקליעות טהורות חוץ משל גלגילון (ר' דוסא, עדי' ג ד). קליעה של שום שנפלו משקין על אחד מהן הוא טמא וחיבורו טהור (תוספת' עוקצ' א ז). את שענף עציו דומה לקליעה, זה הדס (ספרא ויק, אמור פרק טז). אילו אמר חוט אחד כפול לשנים, קליעה לשלשה, שזור לששה, משזר לשנים עשר וכו' (ירוש' שקל' ח ד). אין תימר זיתא עולה כמין קליעה ואין ענפיו חופין את רובו, אין תימר זרגונה, ענפיו חופין את רובו ואינו עולה כמין קליעה (שם סוכה ג ג). קלען (את אמורי הקרבן) במקלעות, אמר ר' יוחנן כמין קליעה (יומ' סז:). משעה שנעשה כל העולם קליעה אחת להכעיס להקדוש ברוך הוא הניח עצתם ויצא לו (פסיק' רב', אנכי אנכי, קנו.). — ובמשמ' רשת קלועה לדוג בה דגים: בראשונה התנו שבטים זה עם זה שלא יפרוס קליעה ויעמיד את הספינה וכו' (ב"ק פא). — ובסהמ"א: קלוע כמין קליעה ודומה לשלשלת, הוי אומר זה הדס (הלכ' פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 28). ופרע, סותר את קליעת שערה כדי לבזותה (רש"י, במד' ה יח). אם קלועות שערותיהן בחוטין של משי או מוזהבין מותר (לצאת בשבת) דודאי אינה סותרת קליעת שערותיה בכך (חנ"א, כז:). כל הקליעות מקבלות טומאה כבגדים (רמב"ם, כלים כג ג). קליעת שערי הראש (ר' יוסף דון יחיא, פרוש שה"ש, ערכך אגן הסהר). — °ושם מחלה בשערות: רפואה בדוקה לקליעת שערות הנקרא קולטון ע"י שד וכו' זקנה כפריית עשתה לו רפואה ומזה יצאו הקליעות עם מקורם לגמרי ואח"כ נפלו מעצמם כי נגמר בישולם (ר' משה כהן, מובא ע"י בנו ר' טוביה כהן, מעשה טוביה, בית חדש ח, לט:). — °ובמשמ' וילון, מסך, כִּלָּה: וזכרתי זאת הברייתא הנסוכה אסור לישב בקליעה שאיש ואשתו שרויים בתוכה (ר"ז אלגאזי, ספר המוסר, סוף מחבר ג, כ"י תימני).

ב. °קְלִיעָה, ש"נ,—שה"פ מן א. קָלַע, פְּעֻלַּת הַקּוֹלֵעַ באבן וכדו': ולהקים את הסוללה ולהרבות השלכת אבני' ולגבר קליעת קלעים ולדרוך קשתות (יוסיפון פרק כז). וזה היסוד אנו למדין

מאמר הנביאה באמרה ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע, והענין הזה הוא סוד הקליעת (דוד בן יו"ט, יסודות המשכיל ס, דברי חכמים, כח).

קְלִישָׁה, ש"נ, — שה"פ מן קָלַשׁ, א) תכונת הדבר הדק והקלוש: בר חוליא הוא קלישת הקנה מן הצדדין ומתחתיה וכו' (רבינו שלמה, סבלא הלקט טרפות סי' ג). — ב) מעשה הקולש, העושה דבר דק וקלוש: אי קלשת הויא לה חמתה מרובה מצילתה, מפרש ר"י חמתה מרובה מצילתה ע"י שיבא הרוח ויפזר עד שתהא חמתה מרובה מצילתה דאי ע"י ק ל י ש ה לחודה היכי מכשר לה בלישנא בתרא (תוס' ערוב' ג., ד"ה אי). ועוד נוכל לומר דאי קלשת ליה הוי חמתה מרובה ע"י ק ל י ש ה לחוד (שם שם [1]).

קְלִישׁוּת, ש"נ, — מעשה המקליש ומחליש נדר: דכשהפר בעל לא אשתקל פלגא דנדרא אלא כוליה נדרא הוא דאקליש וקלישותא לאו מעשה גמור הוא ומש"ה לא חייל כלל עד דמצרף ליה ק ל י ש ו ת דאידך (ר"ן, נדר' עא:, ד"ה ומינז). — ובמשמ' תכונת הדבר הקלוש: לפי שלא יכול לתתקיים הסכך בתוך עשרים דמחמת ק ל י ש ו ת ו יבא הרוח ויפזר או יפול (תוס', סוכה ד., ד"ה והולין, שם שם ע:, ד"ה הא).

קלל [2], ממנו הֵקֵל, הֲקַלָּה, הַקְלָאָה, קַל, *קַל, *קַלָּה, קַלּוּת, קַלִּי, קַלִּיל, קַלִּילוּת, קָלָל, קְלָל, קְלָלָה, קַלְלָן.

א. קָלַל [3], פ"ע, קַלֹּתִי, קַלּוֹת, קַלּוּ, יֵקַלּוּ, תֵּקַל, אֵקַל, —א) במשמ' היה קל תנועה, מהיר: שאול ויהונתן וכו' מנשרים קַלּוּ מאריות גברו (ש"ב א כג). הנה כעננים יעלה וכסופה מרכבותיו קַלּוּ מנשרים סוסיו (ירמ' ד יג). וְקַלּוּ מנמרים סוסיו וחדו מזאבי ערב ופשו פרשיו ופרשיו מרחוק יבאו יעפו כנשר חש לאכול (חבק' א ח). — ובמשמ' קל לחלף ולהתעלם: ימי קַלּוּ מני ארג [1]) ויכלו באפס תקוה (איוב ז ו). וימי קַלּוּ מני רץ ברחו לא ראו טובה (שם ט כה). —ב) במשמ' התמעט, נעשה מעט: וישלח את היונה מאתו לראות הֲקַלּוּ המים מעל פני האדמה (ברא' ח ח). ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה וידע נח כי קַלּוּ המים מעל הארץ (שם שם יא). — ג) והיה קל בערכו ובחשיבותו, נבזה בעיני עצמו או לפני אחרים: ויבא אל הגר ותהר ותרא כי הרתה וַתֵּקַל גברתה בעיניה ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך אנכי נתתי שפחתי בחיקך ותרא כי הרתה וָאֵקַל בעיניה (שם יו ד—ה). כי מכבדי אכבד ובזי יֵקַלּוּ (ש"א ב ל). וצוה עליך יי' לא יזרע משמך עוד מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה אשים קברך כי קַלּוֹתָ [2]) (נחום א יד). ויען איוב את יי' ויאמר הן קַלֹּתִי מה אשיבך ידי שמתי למו פי (איוב מ ד). — ובתפלה: מנשרים ק ל ו ומארי ות גברו לעשות רצון קונם (אבן הרחמים, שחר' שבת). — ובסהמ"א: אף על פי שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן אל י ק ל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה (רש"י, שמות לא יג). מכלות עינים ומדיבת נפש, העינים צופות וכלות לראות ש י ק ל וירפא וסוף שלא ירפא (הוא, ויקר' כו יז). שאינו ראוי לעשות מלאכה וכו' אלא לשמור קישואים יהא ראוי לאחר שיקל ממנו כאב המכה קצת (הוא, גיט' מז:, ד"ה הניחא). ובטרם יגיעו אל קרקע הבור והאריות ק ל ו לקראתם כי לא טרפו טרף מתמול שלשום ויבלעום כלביבות (יוסיפון, גינצבורג. כז).

---

[1]) [בתוס' (ברכ' לח., ד"ה ושוין) נאמר: ו ב ק ל י ש ה מיירי מדקתני ובוחשין ולא קתני לשון גבול וכו'. אך כאן הכונה במלה קלישה לתא' בארמ' במשמ' רכה שנזכר לפני זה בגמרא: הא בעבה הא ברכה. וכן הובא להלן בתוס' ד"ה והא: וכהאי גוונא פסק בה"ג והלכתא שתיתא עבה מברך בורא מיני מזונות, ק ל י ש ת א מברך שהכל.]

[2]) [השרשים קלל וגם ב. קלה מקורם כנראה במלה משתפת לכל השפות השמיות, שעקר הוראתה דק, קטן, ושבטאה בצורות שונות, בדגשות הלמד וזולתה. ועי' בהערות לערכים קַל, קָלַל לבניניו, קִלְקֵל.]

[3]) [צורה זו, שהיא בדרך כלל צורת פ"י (אך השוה דָּלְלוּ על יד דַּלּוּ, סַבּוּנִי גם סְבָבוּנִי וכדו') לא נמצאה במקרא, ובעקר נולד פעל זה בודאי משמוש התאר קַל, קלים וכו' בעבר ובעתיד, וכמהו קל בארמ' ובערבי' a), קַלַל בכוש'. ועי' בהערות שאחר זו. באוגרית' עדין לא זֻהה הפעל בחמר שבידנו.]

[1]) [לפי טורטשינר, ס' איוב למקום, בא כאן ארג במשמ' אריג' b) בערב', ריח עשן נודף ומתנדף.]

[2]) [אמנם הֻצעו כאן תקונים שונים, אך אין בהם דבר מתקבל על הדעת.]

---

a) قلّ b) أريج

—נפע', נָקַל, נָקֵל 2), נְקַלֹּתִי, נָקֵל, נְקַלָּה, יִקַּלּוּ. —כמו קל, א) היה קל תנועה, מהיר: ותאמרו לא כי על סוס ננוס על כן תנוסון ועל קל נרכב על כן יִקַּלּוּ רודפיכם (ישע' ל טז). — ב) היה קטן ערך ובזוי: ויאמר דוד הֲנְקַלָּה בעיניכם התחתן במלך ואנכי איש רש ונקלה (ש"א יח כג). וּנְקַלֹּתִי עוד מזאת והייתי שפל בעיני (ש"ב ו כב). ויהי הֲנָקֵל לכתו בחטאות ירבעם בן נבט ויקח אשה את איזבל בת אתבעל מלך צידנים וילך ויעבד את הבעל וישתחו לו (מ"א טז לא). וְנָקַל זאת בעיני יי' ונתן את מואב בידכם (מ"ב ג יח). נָקֵל מהיותך לי עבד וכו' ונתתיך לאור גוים (ישע' מט ו). ויאמר אלי הראית בן אדם הֲנָקֵל לבית יהודה מעשות את התועבות אשר עשו פה (יחזק' ח יז). — ג) ובמשמ' היה הדבר קטן לעשות, ומכאן במשמ' ללא עבודה מרובה, easy ; facile ; leicht: ויאמר יחזקיהו נָקֵל לצל לנטות עשר מעלות לא כי ישוב הצל אחרנית עשר מעלות (שם כ י). בקש לץ חכמה ואין ודעת לנבון נָקָל (משלי יד ו). —ובסה"פ עַל נְקַלָּה: וירפאו את שבר עמי על נְקַלָּה לאמר שלום שלום ואין שלום (ירמ' ו יד, ובעין זה שם ח יא). — ובתו"מ: א"ל (אביו) חייא בני, ונקלה זו בעיניך מה שעשיתי שמכרתי דבר שנתן לו' ימים וכו' (אגה, מד"ר שה"ש, מים רבים). — ובסהמ"א: כשתמתח הטרפשא המתוחה אשר לה פועל כל העצלים ר"ל כוויצתם והתקבצות תכנס הנשימה בה בנקלה (פרקי משה א, ג.). פרצו נקלי עם אשר אין בם מוסר (חמדה גנוזה, 20). — ואמר המשורר: יקלל דור מכבד את נקליו בלי צדק ומקלה את גביריו (רמב"ע, יריבי, ברודי, רעז). נקלותי אני קטן ושפל (אברהם בן זכריה ג'בני, אזון עולם, שירי הימן, 225).

—פע', קִלֵּל, קִלְלַנִי. קִלַּלְתָּ, מְקַלֵּל, מְקַלְלוּנִי, מְקַלֶּלְךָ, מְקַלֶּלְךָ, מְקַלְלִים, קַלֵּל. קַלֶּלְךָ, קַלְלוֹ, קַלֵּל, אֲקַלְלֵם, תְּקַלֵּל, יְקַלֵּל, יְקַלֶּלְךָ, יְקַלְלֵם, יְקַלְלוּ.— קִלֵּל האלהים או האדם את פלוני, הביע את רצונו שתבוא עליו רעה, ארר אותו 1): ואברכה מברכיך וּמְקַלֶּלְךָ אאר (בראשי' יב ג). וּמְקַלֵּל אביו ואמו מות יומת (שמות כא יז). לא תְקַלֵּל חרש ולפני עור לא תתן מכשל (ויקר' יט יד). כי איש איש אשר יְקַלֵּל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קִלֵּל דמיו בו (שם כ ט). על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וכו' ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור לְקַלְלֶךָּ (דבר' כג ה). ויקם בלק בן צפור וכו' וישלח ויקרא לבלעם בן בעור לְקַלֵּל אתכם (יהוש' כד ט). ויבאו בית אלהיהם ויאכלו וישתו וַיְקַלְלוּ את אבימלך (שפט' ט כז). ובא המלך דוד עד בחורים והנה משם איש יוצא וכו' ושמו שמעי בן גרא יצא יצוא וּמְקַלֵּל וכו' וכה אמר שמעי בְּקַלְלוֹ צא צא איש הדמים ואיש הבליעל וכו' ויאמר אבישי בן צרויה אל המלך למה יְקַלֵּל הכלב המת הזה את אדני המלך וכו' ויאמר המלך מה לי ולכם בני צרויה כי יְקַלֵּל וכי יי' אמר לו קַלֵּל את דוד וכו' הנחו לו וִיקַלֵּל וכו' ושמעי הלך בצלע ההר לעמתו הלוך וַיְקַלֵּל (ש"ב טז ה-יג). ויען אבישי בן צרויה ויאמר התחת זאת לא יומת שמעי כי קִלֵּל את משיח יי' (שם יט כב). והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני מבחרים והוא קִלְלַנִי קללה נמרצת (מ"א ב ח). אוי לי אמי כי ילדתני איש ריב ואיש מדון לכל הארץ לא נשיתי ולא נשו בי כלה מְקַלְלַונִי 2) (ירמ' טו י). בפיו יברכו ובקרבם יְקַלְלוּ

1) [על פי צורה זו של הנפע' בנה הפיטן פֹּעַל חדש בבנין פע', נַקֵּל, צווי, כמו הָקַל: נקל שקל עון בחשתרג (שלמה, אם עונינו, סליח' יום ז).]

1) [במשמ' זו אין הפעל בא בשפות האחיות, ובאכדית קָלָל פרושו: הרשיע, עשה מעשה רשע, וכן קִלְּלַת, מעשה רשע וחטא. ועל כן אולי צדק שְׁלִי (ZAW XI, עמ' 170 וכו'), המפריד צורה זו מן קלל, ומשוה קלקל בחצים כלשון קסמים. אפשרות אחרת היא שנגזר הפעל במשמ' זו מן השמעת קול, וצ"ע.
הפעל קלל בא בודאי גם במקור של כמה כתובים, שבנוסחת המסרת נכתב במקומו ברך במשמ' קללה. עי' בערך ב. בֵּרַךְ, עמ' 632.]

2) [כתב רד"ק בפרושו לפסוק: הורכבה המלה משני שרשים, מן קלל ומן קלה כי הם שני ענינים, הקללה היא הפך הברכה והקלון הוא הפך הכבוד, וכן אמר הנביא כלה מקללני ומקלני והורכבו שניהם כאחד ואמר במלה אחת שני ענינים לקצר הלשון ולצחות, והוסרה ה"א קלה בוי"ו כמנהג התחלפה במקומו, ולולי שהחליפוה וקראו למ"ד הפעל בקריאה לא היה נכר במלה ענין קלה, ע"כ. ובעין זה במכלול (הפעלים, ליק, קמא). ושד"ל, אגרות, 361, כתב: נראה לי לקרא מְקַלְלוּנִי.]

סלה (תהל׳ קט ה). יקללו המה ואתה תברך (שם קט כח). מקלל אביו ואמו ידעך נרו באישון חשך (משלי כ כ), אל תלשן עבד אל אדנו פן יקללך ואשמת, דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך (שם ל י–יא). גם לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך אשר לא תשמע את עבדך מקללך כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם את קללת אחרים (קהל׳ ז כא–כב). גם במדעך מלך אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר (שם י כ). ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם (נחמ׳ יג כה). — וקלל את האדם בשם ה׳, באלהים: ויאמר הפלשתי אל דוד הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו (ש״א יז מג). ויפן אחריו ויראם ויקללם בשם יי׳ (מ״ב ב כד). —וקלל האל את האדמה: ויאמר יי׳ אל לבו לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם (בראש׳ ח כא). — וקלל האדם אלהים, במשמ׳ חרף אותו: אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאר (שמות כב כז). ויקב בן האשה הישראלית את השם ויקלל (ויקר׳ כד יא). הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה וכו׳ ואל בני ישראל תדבר לאמר איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו (שם שם יד–טו).—וקלל במלכו ובאלהיו: ועבר בה נקשה ורעב והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו (ישעי׳ ח כא). ועי׳ ב. ברך, 632. — וקלל האדם לו: בעון אשר ידע כי מקללים להם[1] בניו ולא כהה בם (ש״א ג יג). — ואמר בן סירא: אל תבזה שאלות דל ואל תתעלם ממדכדך נפש ולא תתן לו מקום לקללך (ב״ס גני׳ ד ה). — ובתו״מ: ואלו יוצאות שלא בכתובה וכו׳ אבא שאול אומר אף המקללת יולדיו בפניו[2] (כתוב׳ ז ו). אלו הן הנסקלין, הבא על האם וכו׳ והמקלל אביו ואמו וכו׳ (סנה׳ ז ד). והמקלל אביו ואמו אינו חייב עד שיקללם בשם, קללם בכינוי רבי מאיר מחייב וחכמים פוטרים (שם שם ח). הגונב את הקסוה והמקלל בקוסם וכו׳ קנאין פוגעין בו (שם ט ו). זה חומר במקלל מבמכה, שהמקלל לאחר מיתה חייב וכו׳ (שם יא א). המקלל בכולן חייב וכו׳ המקלל אביו ואמו בכולן חייב וכו׳ המקלל עצמו וחבירו בכולן עובר בלא תעשה (שבוע׳ ד יג). סליק לגביה (לנחום איש גם זו) רבי עקיבה, אמר ליה, אי לי שאני רואה אותך כן, אמר ליה, מה את מקלליני (ירוש׳ פאה ח ט). גוי אחד פגע בי ר׳ ישמעאל ובירכו א״ל כבר מילתך אמיר׳, אחר פגע בו וקיללו, א״ל כבר מילתך אמיר׳ (שם מגי׳ א יא). מעש׳ במרת׳ (בת בייתוס) שפסקו לה חכמים סאתיים יין בכל יום וכו׳ אע״פ כן קיללה אותן ואמרה להן כך תתנו לבנותיכם (שם כתוב׳ ה יג). בן נח שקילל את השם, נתגייר פטור (ר׳ חנינה שם קדוש׳ א א). המגדף אינו חייב וכו׳ ואמרין ליה גדף, אלא אותו השם שאמרתי לפניכ׳ אותו קילל וכו קילל (שם סנה׳ ז י). מעשה במנחם איש גופתה אריות שהיה מגלגל בחביות ובא אליו שרו של פעור בלילה וכו׳ אמר לו מנחם מה אתה מקלליני, נתיירא ממנו ואמר לו עוד איני מקללך (שם שם י ב). חברייי אמרין ר׳ טרפון מקללו קללה שהיא נוגעת בגופו (שם נדה ב א). אלהי נצור לשוני מרע ושפתותי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום (סיום תפלה של מר בריה דרבינא, ברכ׳ יז.). אל יכלימוך שפתיך ואל יבוך פיך ואל יקללך לשונך וכו׳ (כלה רבתי ד). ועלה מן הארץ, ועלינו לא נאמר אלא ועלה, אמר ר׳ אבא בר כהנא, כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים (מד״ר שמות א). ברכות מברכות את בעליהן וקללות מקללות את בעליהן (ר׳ לוי, שם ויקר׳ עו). לבן מלכים שאמר לו אביו לך לבית הספר וכו׳, ידע אביו שלא הלך לבית הספר, מקללו ומשמיעו דברים רעים וכו׳ (שם במד׳ ב). בברכת המינין מחזירין אותו (את העובר לפני התבה) בעל כרחו וכו׳ שאם יהיה בו צד מינות יהיה מקלל את עצמו והקהל עונין אמן (תנחומ׳ ויקר׳ ג). — ואמר המשורר: וכמה שמעה אזני כי כלו מקללני (ראב״ע, אל צורא׳, כהנא א, 115).

מקללים אותי, כמו בתלמ׳ ירוש׳ מחשבונך (דמאי פ״ז) מחשדין יתך, ואחרים מציעים: כלהם קללוני.]

[1]) [ואמנם יש שרואים כאן תקון סופרים במקום: מקללים אלהים; ויש שהציעו תקונים אחרים, ואינם מניחים את הדעת.]

[2]) [פרש הרמב״ם: שמקללת אבי בעלה בפני בעלה, ע״כ. ובירושלמי: אבא שאול אומר אף המקללת וולדיו בפני יולדיו, ע״כ. ובבבלי (כתוב׳ עב:) אמר רב יהודה אמר שמואל במקללת יולידיו בפני מולידיו, ופרש רש״י: אפילו מקללת אביו של בעל בפני בנו של בעל.]

—פעי, יְקַלֵּל, תְּקַלֵּל, מְקַלְלָיו,—קִלֵּל האדם וכדו' קִלְלוּ אותו: כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יְקֻלָּל (ישע' סה כ). כי מברכיו יירשו ארץ וּמְקֻלָּלָיו [1]) יכרתו (תהל' לז כב). קל הוא על פני מים תְּקֻלַּל חלקתם בארץ [2]) (איוב כד יח). — ובספה"א: ורבים השתבשו לחקור למה קוּלל הנחש וכו' (ראב"ע, בראש' ג א). שרפואת בעל חמה שינהיג עצמו שאם הוכה יקוּלל שלא ירגיש כלל עד שיעקור החמה ממנו (ר' י נחמיאש, פי' משלי א ד). — ואמר המשורר: ונזורי חלל ועמי שלל וחלקי קלל ויהי לזר ירשה (ר"י הלוי, אהה אזכי, סעה"ש 115).

—הפעי, הֵקַל, הֲקִלֹּתַנִי, הֵקַלּוּ, הָקֵל יָקֵל, — א) הקל דבר מעל פלוני, הקל מדבר, המעיט במדה או במשקל, verringern, erleichtern; diminuer, alléger; to diminish, lighten: והיה כל הדבר הגדל יביאו אליך וכל הדבר הקטן ישפטו הם וְהָקֵל מעליך ונשאו אתך (שמות יח כב). ונתתם לאלהי ישראל כבוד אולי יָקֵל את ידו מעליכם ומעל אלהיכם ומעל ארצכם (ש"א ו ה). אביך הקשה את עלנו ואתה עתה הָקֵל מעבדת אביך הקשה ומעלו רכבד (מ"א יב ד). כה תאמר לעם הזה אשר דברו אליך לאמר אביך הכביד את עלנו ואתה הָקֵל מעלינו וכו' (שם שם ט). כי לא מועף לאשר מוצק לה כעת הראשון הֵקַל ארצה זבלון וארצה נפתלי והאחרון הכביד דרך הים עבר הירדן גליל הגוים (ישע' ח כג). ויטלו את הכלים אשר באניה אל הים לְהָקֵל מעליהם (יונה א ה). — ב) הֵקַל את פלוני, עשה אותו קל ובזוי, זלזל בו: ויען איש ישראל את איש יהודה ויאמר עשר ידות לי במלך וגם בדוד אני ממך ומדוע הֱקִלֹּתַנִי ולא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכי (ש"ב יט מד). יי' צבאות יעצה לחלל גאון כל צבי לְהָקֵל כל נכבדי ארץ (ישע' כג ט). אב ואם הֵקַלּוּ בך (יחזק' כב ז). — ובתו"מ: ובוזי יקלו, אלו הרשעים, שהרי סרים מאחרי המקום, הקב"ה מקילם (מד"ר במד' ח). בכה תבכה, בוכה על עצמה ובוכה על שפירש מהם ירמיה, למה שהיה מיקל את העול מעליהם (פסיק' רבי, בכה תבכה, קלז.). — *והקלה האשה מדדיה: לא תקל אשה מדדיה ותחלוב לתוך כוס או לתוך הקערה ותניק את בנה (תוספתא שבת י כג). — *הקל את שערו שהכביד: נזיר עולם הכביד שערו מקל בתער וכו', נזיר שמשון הכביד שערו אינו מקל (נזיר א ב). תכפוהו אבליו זה אחר זה הכביד שערו מיקל בתער ומכבס כסותו במים (תענ' יג.). מיקל אדם כל גופו בתער (רב, נזיר נח:). — *הקל ממשאו: הרוצה לחזום עלי ירק להקל ממשאו לא ישליך עד שיעשר (דמאי ג ב). — *והקל על פלוני: שלא אמרו מערבין בפת אלא להקל על העשיר שלא יצא ויערב ברגליו (ערובי' ד ט). — *והקל על עצמו: כל הנשבע להקל על עצמו חייב, להחמיר על עצמו פטור (שבוע' ס ו). — *והקל בדין, בנגוד להחמיר, דן אותו במדה קלה: כשם שאמרו להחמיר כך אמרו להקל (רבי שמעון, כלא' ב ג). וכזו רבי אליעזר מיקל ורבי יהושע מחמיר בדורס ליטרא קציעות על פי הכד ואינו יודע איזו היא, רבי אליעזר אומר רואין אותן כאלו הם פרודות והתחתונות מעלות את העליונות, רבי יהושע אומר לא תעלה עד שיהיו שם מאה כדים (תרומ' ד י). מקום שרבי אליעזר מיקל משם רבי עקיבא מחמיר (שם ו ו). ר"ש אומר אין סכין שמן של מעשר שני בירושלים וחכמים מתירין, אמרו לו לרבי שמעון, אם הקל בתרומה חמורה לא נקל במעשר שני הקל, אמר להם מה לא אם הקל בתרומה החמורה מקום שהקל בכרשינים ובתלתן, נקל במעשר שני הקל, מקום שלא הקל בכרשינין ובתלתן (מע"ש ב ב). ולמה אמרו כל המחמץ והמתבל והמדמע וכו' להקל ולהחמיר מין בשאינו מינו (ערל' ב ו). אפילו עבד אפילו שפחה נאמנין לומר עד כאן תחום שבת שלא אמרו חכמים את הדבר להחמיר אלא להקל (ערובי' ה ה). אמר רבן גמליאל מימיהן של בית אבא לא היו אופין פתין גריצין אלא רקיקין, אמרו לו, מה נעשה לבית אביך שהיו מחמירין על עצמן ומקילין לכל ישראל להיות אופין פתין גריצין וחורי (ביצה ב ו). סתם נדרים להחמיר ופירושם להקל (נדר' ב ד). ומה אם במקום שהקל על השן ועל הרגל ברשות הרבים שהוא פטור החמיר

---

[1]) [בשבעים οἱ δὲ καταρώμενοι ומקלליו.]

[2]) [הכונה לבעלי חיים שבמים, כגון דגים, הקלים על פני המים, אבל חלקת גופם (שאין בו רגלים) קללה היא להם ביבשה, ועי' טורטשינר, ס' איוב, עמ' וכו'.]

עליהם ברשות הנזק לשלם נזק שלם, מקום שהחמיר וכו' אינו דין שנחמיר (ר' טרפון, ב"ק ב ה). יש בערכין להקל ולהחמיר, בשדה אחוזה להקל ולהחמיר וכו' (ערכי' ג א). אמרו לו לר' אליעזר, ומה אם במקום שהחמיר עליה בדם השופי הקל בדם הקושי, מקום שהקל בדם השופי אינו דין שנקל בדם הקושי, אמר להן וכו' מה הקל עליה מטומאת זיבה אבל טמאה טומאת נדה (נדה ד ו). ומה אם במקום שהחמירה תורה באוכלי תרומה לזרים הרי היא עולה מתוך החולין להאכיל לזרים, מקום שהיקילה תורה באוכלי תרומה לכהנים אינו דין שהעלה מתוך התרומה להאכיל לכהנים (תוספת' תרומ' ו ד). סבור אתה שאתה מחמיר עליו ואינך אלא מקל (ר' יהודה בן בתירה, מכי' בא, מסכתא דפסחא ח). שמעתי שמקילין ומחמירין בה (בטבילת קרי) וכו' מקיל בה לרחוץ במים שאובין, מחמירין בה לטבול במים חיים (ר' ינאי, ירוש' ברכ' ג ד). אע"ג שמקל אני על אחרים, מחמיר אני על עצמי (רבי יהודה, ברכ' כב.). כל מקום שאתה מוצא יחיד מיקל ורבים מחמירין הלכה כדברי המחמירין (רבב"ח בשם רבי יוחנן, עירוב' מו.). כל שיש לך להקל בעירובין הקל (רבי ישמעאל ברבי יוסי בשם אביו, שם פ.). בתוך חומר שהחמרת עליה בסופה הקלת עליה בתחלה (ר' זירא, יבמ' פח.). — *והקל ראש בדבר, עם פלוני, זלזל, לא הקפיד, לא דיק: לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח (ברכ' ע ה). האומר לאשתו הרי את עלי כאמא פותחין לו פתח ממקום אחר שלא יקל ראשו לכך (נדר' ב א). לא ישא אדם ויתן עם הגוי ביום אידו ולא יקל עמו את ראשו (תוספת' ע"ז א ב). — *והקל פומו: אם הקלות פומך להקל במצוה אחת סופך להקל באחרת (דא"ז ג). — *והקל את רגליו, במשמ' היה קל ברגליו בלכתו, מהר: זה שהוא הולך לבית הכנסת צריך להקל את רגליו (רב חונא, ירוש' ברכ' ה א).[1] — *והקל במשמ' חסך, קמץ: כל המיקל בסעודת הקזת דם מקילין לו מזונותיו מן השמים ואומרין הוא על חייו לא חס אני אחוס עליו (רב ושמואל, שבת קכט.). — *והקל, במשמ' פ"ע, הוקל לו: המכה את חבירו וכו' ואמדוהו למיתה והקל ממה שהיה ולאחר מכאן הכביד ומת חייב (סנה' ע א). — ובסהמ"א: ובוזי יקלו, לא שאני מיקל אותם אלא הם יקלו מעצמם, דהואיל ואינו מכבדני אלא מיקל אינו מכובד ביניהם אלא זל וקל (רש"י, שמו' ב ל). אבל היצר אין מספיק לו ממך נצוח פעם ומאה פעמים וכו' ואינו מקל בקטנות שבקטנות עניינך לנצח אותך בה (ר"י אח"ת, תו"ה, יחוד המעשה ה). אבל אופני קנות הכניעה והדרך שמקל אותה על האדם הוא שתהי' מחשבתו ורעיונו תמיד בשבעה דרכים (שם, הכניעה ה). ואנשים בני בליעל התחילו לפרוץ גדרן של ראשונים, ונהגו קלות ראש, עד שהקילו בעצמם ליכנס בבית חמיהם ויאכלו וישתו שם וכו' (תקנות קנדיאה, הרטוס-קאקוטו, 11). — *ובמשמ' התיר, ותר, הניח, הסכים, erlauben, hingehen lassen; permettre, passer; to permit, pass over: אלא שהוא (תאר היחס) הראוי שכתארים אשר צריך שיקלו בתאר הבורא בו (ר"ש אח"ת, מו"נ א כב). ואנחנו נקל לו בהיותה (יציאת המרכזים) סביב נקודה באש או באויר (הוא, שם ב כד). — ואמר הפיטן: שלישים פתחו ראשון לקלקל, אצו סלול ארח לעקל, שם אל באליל להקל (משה ברבי קלונימוס, מה מועיל, קרוב' אחרון פסח). — ואמר המשורר: ושמרתי ביושר מועדי אל כהלכתם ליושבי האהלים, ימי שבת ויום שופר וכפור ימי סוכה ועד צאת הרגלים, והיה ממגור חלול כמו אש בתוך לבי ואם תמצא מקילים (ר"ש הנגיד, הלי תעם, בן תהלים כט, בבון, כג). — *ובדקדוק, הֵקַל את האות, לא הדגיש אותה, שם אותה רפה: וממה שבא דגוש שלא כמשפט וכמנהג, אמרם וקנמן בשם בדגש הנון, והדין היה להקל אותה, כי מה שיהיה בהפרד מן הדמיון הזה דגש יקלו אותו בהתחבר (ר"י אח"ת, הרקמה, כב, 145).

[1]) [בתוספת' (ב"מ ב כד) כתוב: אם היה חמורו נופל (בדפוסי נפלן, וכך נראה) פורק עמו אפילו מאה פעם רשאי להקל את הפרסה ולגבות שכרה הימנה (בהוצ' שבדפוס: הימנו). אך כעין זה נאמר בגמרא (ב"מ לג.) בנוסח: תנא, ומדדה עמו עד פרסה, אמר רבה בר בר חנה, ונוטל שכר, ע"כ. ולפי נוסח הבבלי פרסה היא מדת הדרך, אך קשה למצא כזאת בנסחת התוספת', ואפשר שבבבל כבר לא הבינו את הבטוי המקורי כל צרכו, שכונתו מקל את פרסת החמור בלכתו, מסייע לו ללכת, מדדה עמו.]

—התפ׳, *הִתְקַלֵּל, נִתְקַלֵּל, — כמו פע׳, שקללו אותו: אמר הב״ה, אינו בדין שיהו בני מתקללים ואני מתברך (ר׳ לוי, ירוש׳ מגלה ג ז). נתקללה בבל נתקללו שכניה, נתקללה שומרון נתברכו שכניה (ר׳ ירמיה בן אלעזר, ברכ׳ כח.). עשר קללות נתקללה חוה (רב יצחק בר אבדימי, ערוב׳ ק:). אף על פי שנתקללו המאורות מערב שבת אבל לא לקו עד מוצאי שבת (בשם ר׳ שמעון, מד״ר ברא׳ יא). שמתחלה נתקלל נחש ואח״כ נתקללה חוה ואח״כ נתקלל אדם (שם שם כ). על ידי יין נתקלל שלישו של עולם שנאמר וייקץ נח מיינו וכו׳ ויאמר ארור כנען וכו׳ (שם במד׳ י). וישלח ה׳ בעם את הנחשים השרפים, מה ראה ליפרע מהם בנחשים, לפי שנחש פתח בלשון הרע תחלה ונתקלל ולא למדו ממנו (ר׳ עקיבא, שם שם יט). מה אקב לא קבה אל, בשעה שהיו ראויין להתקלל לא נתקללו, כשנכנס יעקב ליטול את הברכות נכנס במרמה וכו׳ מי שמוציא שקר מפיו אינו ראוי להתקלל (שם שם כ). — ובסהמ״א, התקלל, במשמ׳ נעשה קל: וכן דרך אדם בזמן שמצטער אינו יכול להכבד ולעמד על עצמו, אלא מתקלל בדבר הקל שמתנענע ומתנדנד לכאן ולכאן (תשו׳ הגאו׳ הרכבי שכד, רמד).

—הפעי, *הוּקַל, —שהקלו בו, שנעשה קל: שחפת, חולי שמשחף את הבשר וכו׳ דומה לנפוח שהוקלה נפיחתו ומראית פניו זעופה (רש״י, ויקר׳ כו יו). או כמוחלת לבעלה דמי, הואיל ובידו הכתובה והוקל בעיניה להחליטה (הוא, כתוב׳ נג.). ואמנם הוקל על רוב בני אדם לצער נשותיהם לפוטרם מכתובתם (תשו׳ רמב״ם קס, א״ח פרימן, 175). — ובדקדוק, הוקל הפעל, נגזר בצורת בנין קל: ולא ישרו בעיני דברי האומר בפעלים האלה, אשר אנחנו אומרים שהם מוקלים מהפעיל, שבנינם הפעל בלתי מוקל ר״ל הִדַּבֵּק והִדַּוֵּךְ והֵחַבֵּה (מרלא המקום כשמע מהפסקה). —והוקלה האות, במשמ׳ לא הֻדגשה, באה רפה: וכן היא ההקשה במר ואהלים וקנמון להיות בהסמכו מוקל הנון (ר״י א״ת, הרקמה כב, 145).

ב. *קָלַל[1], קל לא נמצא.

1) [נגזר מן קָלָל.]

—פעי, קֻלַּל, בינ׳ מְקֻלָּל, —נעשה קָלָל וחלק, מחלק: פניהם מקללים בעין החשמלים (ראב״ע, אגרת חי בן מקיץ, ובממלכה השמינית, כהנא ב, 53).

קָלָל, ש״ז, — דבר חָלָק ומזהיר[1], מתכת חלקה: ונצצים כעין נחשת קָלָל (יחזק׳ א ז). וזרעתיו ומרגלתיו כעין נחשת קָלָל (דני׳ י ו). —ובסהמ״א, גם ת״ז: באותו השתן הזך הקלל, השתן הזך הקלל עם הקדחת מורה על כאב (ספר השתנים, כ״י ברלין). וג״כ בעיר אלחלה יש בביהכ״נ שלה ספר אחד קדוש והתיק שלו מנחשת קלל והֻרות על התיק אלו שמות הקדש (יוסף סמברי, לקוטים, ברליגר, 8). —ואמר הפיטן וסוד עירין אשר כעין קלל בוערים לפני שיר זה לא מפארים (ר״א קליר, הוא נקרא, סלוק שבת החדש). כלך ברה כנוצצים כעין קלל (משלם בר קלונימוס, אאיכה וראיכה, יוצ׳ ב פסח). נוראים ונשאים בעין קלל יתנוצצון (ארא‍לים וחשמלים, אופן שבת א אחה״פ). — ואמר המשורר: עוז מצחי חזק בנחשת קלל (עזרא הבבלי, סוכתי מוסר ה, כב).

*קָלָל[2], ש״ז, מ״ר קְלָלוֹת, — מין כד, Krug; cruche; jug: העיד רבי יהושע ורבי יקים איש הדר על קלל של חטאת שנתנו על גבי השרץ שהוא טמא (עדי׳ ז ה). ובפתח העזרה היה מתוקן קלל של חטאת, ומביאים זכר של רחלים וקושרים חבל בין קרניו וקושרים מקל ומסבך בראשו של חבל וזורקו לתוך הקלל (פרה ג ג). קלל של חטאת שנגע בשרץ טהור (שם י ג). האסל שהוא נתון

1) [כך בקרוב פרשו ותרגמו כל הקדמונים. השבעים: ἐξαστράπτων, מזהיר; וולג׳: candentis, לוהט; ת״י מצלהב. רש״י: מזוקק ומאיר, ומנחם חברו עם קלוי באש; רד״ק: ממורט וזך; ר״א מבלגנצי: ממורט ומוצהב שנראה לפני החמה כאילו נצוצות יוצאין ממנו. ועי׳ גם א. קִלְקֵל, הערה.

ואמנם אין פרוש זה של המלה מֻסמך. ואפשר שהכונה: נחשת בַּדִּים (עי׳ בַּדָּל), או שיהיה קָלָל שם מקום וכדו׳.]

3) [יש מנקדים קֻלָּל ואחרים קָלָל, מ״ר קְלָלוֹת, או קַלָּל, וכן במסרת הבבלית (פורת, לשון חכמים, 123) קַלָּל, קַלָּלוֹת. וכנראה נולדה המלה בחקוי לקול המים הנוזלים מן הכלי. ועי׳ קְלִילִית.]

על גבי התנור וכו שני[1]) ק ל ל ו ת אחד מכאן וא' מכאן ר"ע מטהר וחכמים מטמאין (שם י ד). ק ל ל של חטאת שהוא נתון בחלון ויש במקומו טפח על טפח ברום טפח וכו' הרי זה מצילו (תוספת' אהילו' ז יח). ק ל ל של חטאת שהוא נתון בארובה אם משלשל טמא ואם אינו משלשל טהור (שם שם יח ט). ק ל ל של חטאת שנתנו על גבי השרץ ר' אליעזר מטהר וחכמים מטמאין, במה דברים אמורים, בזמן שאם ינטל השרץ ו ה ק ל ל מסיט אבל אם ינטל השרץ ו ה ק ל ל עומד וכו' טמא (שם פרה י ה). — ובסהמ"א: ובפתח העזרה היה ק ל ל של אפר, נוטלין האפר ונותנין במים שבכוסות (רמב"ם, פרה אדומה ג ז). — ואמר המשורר: בכספו ובזהבו יתהלל וכו' ומגאותו ידל וישא מים כ ק ל ל (עזרא הבבלי, מוכסי מוסר ה, כג).

ׄקֶלֶל, ש"ז, — כמו קְלָלָה, ואמר הפיטן: אחדים בשית מיליהם וחדים בבוז ק ל ל י ה ם (ינאי, אחדים בשית, קרוב' ברא', זולתי, יג).

קְלָלָה, ש"נ, סמי' קִלְלַת, כנ' קִלְלָתְךָ, קִלְלָתוֹ, מ"ר קְלָלוֹת, — דְּבַר האל או האדם הַמְקַלֵּל, המביע את הרצון שתבא רעה על אדם וכדו', הנגוד של ברכה, Fluch; malediction; curse: והבאתי עלי קְלָלָה ולא ברכה (ברא' כז יב). ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וּקְלָלָה וכו' וְהַקְּלָלָה אם לא תשמעו אל מצות יי' אלהיכם (דבר' יא כו—כח). ויהפך יי' אלהיך לך את הַקְּלָלָה לברכה כי אהבך יי' אלהיך (שם כג ו). ואלה יעמדו על הַקְּלָלָה בהר עיבל (שם כז יג). והיה אם לא תשמע בקול יי' אלהיך וכו' ובאו עליך כל הַקְּלָלוֹת האלה והשיגוך ארור אתה בעיר וכו' (שם כח יה—יו). ובאו עליך כל הַקְּלָלוֹת האלה ורדפוך והשיגוך עד השמדך (שם שם מה). ויחר אף יי' בארץ ההוא להביא עליה את כל הַקְּלָלָה הכתובה בספר הזה (שם כט כו). והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה וְהַקְּלָלָה אשר נתתי לפניך וכו' (שם ל א). החיים והמות נתתי לפניך הברכה וְהַקְּלָלָה (שם שם יט). ואחרי כן קרא את כל דברי התורה הברכה וְהַקְּלָלָה ככל הכתוב בספר

1) [נ"א: שתי.]

התורה (יהוש' ח לד). ויאהב קְלָלָה ותבואהו ולא חפץ בברכה ותרחק ממנו (תהל' קט יז). מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קְלָלָה תחשב לו (משל' כז יד). — קִלְלַת חנם, קללה הבאה ללא סבה: כצפור לנוד כדרור לעוף כן קִלְלַת חנם לא תבא (שם כו ב). — וּקְלָלָה נִמְרֶצֶת[1]), קללה אנושה: והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני מבחרים והוא קללני קְלָלָה נמרצת ביום לכתי מחנים (מ"א ב ח). — קִלְלַת פלוני, הקללה שפלוני מקלל: ואת כל רעת אנשי שכם השיב אלהים בראשם ותבא אליהם קִלְלַת יותם בן ירבעל (שפט' ט כז). — ובמשמ' הקללה שקללו את פלוני: עלי קִלְלָתְךָ בני (ברא' כז יג). אולי יראה יי' בעוני והשיב יי' לי טובה תחת ק ל ל ת י[2]) היום הזה (ש"ב יז יב). — וּקְלָלָה במשמ' נושא הקללה, דגמה לקללה, בפרט בצרופים היה לקללה, נתן לקללה: אשר דברתי על המקום הזה ועל ישביו להיות לשמה וְלִקְלָלָה (מ"ב כב יט). ונתתם לזועה לרעה לכל ממלכות הארץ לחרפה ולמשל לשנינה וְלִקְלָלָה בכל המקמות אשר אדיחם שם (ירמ' כד ט). לתת אתם לחרבה לשמה לשרקה וְלִקְלָלָה כיום הזה (שם כה יח). ואת העיר הזאתה אתן לִקְלָלָה לכל גוי הארץ (שם כו ו). ולקח מהם קְלָלָה לכל גלות יהודה אשר בבבל לאמר ישמך יי' כצדקיהו וכאחב אשר קלם מלך בבל באש (שם כט כב). למען הכרית לכם ולמען היותכם לִקְלָלָה ולחרפה בכל גויי הארץ (שם מד ח). ותהי ארצכם לחרבה ולשמה וְלִקְלָלָה מאין יושב כהיום הזה (שם שם כב). כי לשמה לחרפה לחרב וְלִקְלָלָה תהיה בצרה (שם מט יג). כאשר הייתם קְלָלָה בגוים וכו' כן אושיע אתכם והייתם ברכה (זכרי' ח יג). — וְקִלְלַת אלהים, במשמ' עלבון לרוח המת[3]): וכי יהיה באיש

1) [אין נִמְרָץ במקרא אלא לשון מחלה אנושה, כמשמ' השרש בכל הלשונות האחיות.]

2) [כך הכתיב; הקרי: קִלְלָתוֹ, והכונה לפי זה קללת שמעי בן גרא, כלומר הקללה ששמעי קלל, כמשמ' שלפני זו. ואלו דברי רד"ק: כתיב ביו"ד וקרי בויו והענין אחד, כי הכנוי דבק עם הפֹּעַל ועם הפעול, וכן בית תפלתי, שמעתי את תפלתך, ע"כ.]

3) [הקדמונים הבינו גם כאן כאלו הכונה: מְקַלֵּל מאלהים הוא התלוי, וכתוב זה הובא ביחוד בוכוחים על ישו שתלו אותו על העץ. ואולם למה תחול קללה

חטא משפט מות והומת ותלית אותו על עץ לא תלין נבלתו על העץ כי קבור הקברנו ביום ההוא כי קִלְלַת אלהים תלוי (דבר' כא כב–כג). — ואמר בן סירא: ברכת אב תיסד שרש וקללת אם תנתש נטע (ב"ס גבי' ג ט). אם תכשלו לשמחת עולם ואם תמותו לקללה (שם מא ט). — ובתו"מ: הואיל ואין הגשמים אלא סימן קללה בחג למה הוא מזכיר (ר' יהושע, תעני' א א). מי שיש לו בן מכל מקום, פוטר אשת אביו מן היבום וחייב על מכתו ועל קללתו ובנו לכל דבר (יבמ' ב ה). ואלו נאמרין בלשון הקדש מקרא ביכורים וחליצה ברכות וקללות ברכת כהנים וכו' (סוט' ז ב). הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה (שם שם ה). ואלו ואלו עונין אמן עד שגומרין ברכות וקללות (שם שם). מיום שחרב ביהמ"ק אין יום שאין בו קללה (רשב"ג בשם ר' יהושע, סוט' ט יב). על שבע מצות נצטוו בני נח, על הדינין וכו' ועל קללת[1] השם (תוספת' ע"ז ח ד). ולא שמחתי בתקלת חבירי ולא באת קללת חבירי על מיטתי (תלמידו של רב[2], ירוש' תעני' ג יג). עשרה קרעים אסורים באיחוי הקורע על אביו ועל אמו וכו' ועל קללת השם (שם מו"ק, ג ז). מהו לקרוע על קללת הגוי (שם שם). אחד ששמע קללת השם מישראל ואחד ששמע קללת השם מן הגוי חייב לקרוע (ר' הושעיה, שם שם). עשר קללות בתקללה חוה (ר' יצחק בר אבדימי, עירובי ק:). ישראל הללו שברכתן ברכה וקללתן קללה יעסקו בדברים הללו (ריש לקיש, יומא כד:). אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך, שהרי אבימלך קלל את שרה וכו' ונתקיים בזרעה (ר' אלעזר בשם ר' חנינא, מגי' טו.). כאדם שמקלל את עצמו ותולה קללתו בחבירו (ר' אבא בר כהנא, סוט' יא.). (המלוה מעות בלא עדים) גורם קללה לעצמו (ריש לקיש, ב"מ עה:). זו היא קללה שמקללין בני אדם אל יהא לך חומץ ומלח בתוך ביתך (אדר"נ כ). עם אחד אשר יש בינינו נבזה מכל העמים ודעתם גסה עליהם חפצים ברעתנו וקללת המלך שגורה בפיהם (מד"ר אסתר, אס על המלך טוב). —*קְלָלוֹת במשמ' פרשיות התוכחה שבס' ויקר' ובס' דברים: בתעניות (קוראים) ברכות וקללות, אין מפסיקין בקללות אלא אחד קורא את כולן (מגי' ג ז). לא שנו אלא בקללות שבתורת כהנים אבל קללות שבמשנה תורה פוסק (אביי, בבלי שם לא:). עזרא תיקן להן לישראל שיהו קורין קללות שבתורת כהנים קודם עצרת ושבמשנה תורה קודם ר"ה (ר' שמעון בן אלעזר, שם שם). שכל מי שהוא מדוקדק בעניות כאלו דבוקים בו כל ייסורים שבעולם וכאלו באו עליו כל הקללות שבמשנה תורה (מד"ר שמות לא). — *וקִלְלַת היום, השנה, הקללה שבאה באותו יום, באותה שנה: כדי שתכלה השנה וקללותיה (אביי, או ריש לקיש, מגי' לא:). וכל יום ויום מרובה קללתו משל חבירו (רבא, סוט' מט.). —*ועל צמחים או בעלי חיים, מין קְלָלָה, מין שבהופעתו באה קללה ואסון או שבא כתוצאת מקללה ואסון, כגון נובלות, ארבה וכו': על החומץ ועל הנובלות ועל הגובאי אומר שהכל וכו', ר' יהודה אומר כל שהוא מין קללה אין מברכין עליו (ברכ' ו ג). — ובסהמ"א: הלעיטני הפך צדיק אוכל לשובע נפשו, כי קללה שרויה במעיו (ריקנטי עה"ת, תולדות, כח., לבוב). — ואמר הפיטן: כצפור לנוד וכדרור לעוף חזרה לו קללה (ינאי, איומה עם, קרובי במד', זולאי, ריח).

קַלָּלִי, ת"ז, — חלק ומזהיר, מַתַּכְתִּי: ויקרא באבנים הזכות והשטחים הקלליים אור בהיר על הדמיון ובעצים ובארץ ובזולתם אור נראה (ר"י א"ח, כוזרי ד טו).

ו דוקה על התלוי שהלינו נבלתו בלילה ולא ביום? אך לפי טורטשינר (מנחה לדוד, ספר יובל לדוד ילין, עמ' עו) בא כאן אלהים כמו בכמה מקומות אחרים (אלהים ראיתי עלים מן הארץ, ש"א כח יג; הלא עם אל אלהיו ידרש בעד החיים אל המתים, ישעי' ח יט) במשמ' רוח המת. ועל פי חזיונות החלום האמינו הקדמונים, כי אלהים זה עולה מקברו בלילה, ואם בעלותו על הארץ בלילה יראה את נבלתו תלויה, יעלב ואף יקלל את עושה המעשה. ובעקר ראה ענין זה אף ר"ע ספורנו בפרושו, וז"ל: הנה כל עצם נבדל מחומר יקרא אלהים וכו' וע"ז הדרך אמרה בעלת אוב לשאול אלהים ראיתי עולים, ובהיות שהבזיון הנעשה למת אחר מיתה הוא בזיון לנפש השכלית וכו' אמר שהיא קללת אלהים כי הלנת התליה לגוף המת בלתי קבורה היא בזיון לאותו העצם הנצחי הנקרא אלהים, ע"כ. ועי' גם קַלְנִי הערה.]

1) [במשמ' זו גם ברכת השם, עי' בְּרָכָה, ועי' קלול.]

2) [ובבבלי (מגי' כח.) בדברי ר' נחוניא בן הקנה.]

***קַלְלָן,** ת״ז, נק׳ קַלְלָנִית, — מי שנוהג לְקַלֵּל: מדה רעה זו היא מצויה בסדר נשים שהן רגזניות קולניות קללניות ופיהן תמלא קללות נמרצות לילדיהן (פלא יועץ, ערך קללה, רלט).

***קָלְמֵס,** פ״י, — שחט כדרך המחדד קולמוס, קנה כתיבה [1]: אם תשהו או תדריסהו או תחלידהו או תנרימהו או תקולמסהו או תעקרהו כשר (הלכ׳ טרפות לאלדד הדני א לד, אפשטין, 87).

***קַלְנִי,** קַלְנִי, קַלֵּנִי, קלאני, קליני, קלעיני, — מלה מספקה [2]: בשעה שאדם מצטער שכינה מה הלשון אומרת (כביכול) קלני מראשי קלני מזרועי [1], אם כן המקום מצטער על דמם של רשעים שנשפך קל וחומר על דמם של צדיקים (ר׳ מאיר׳ סנה׳ ו ה) [2]. — ואמר הפיטן: והקצר רוחי לעם ענ

---

1) [כנגד ה׳ הדינים שמנה ר׳ יהודה משום שמואל (חול׳ ט.), שהיה דרסה חלדה הגרמה ועקור, מונה אלדד כאן ששה (ואולי עקור נוסף הוא, עי׳ בהערות אפשטין) ומהם תקולמסהו. ופרוש המלה יוצא מדברי אלדד (הלכה א ק״ו, עמ׳ 84): וכל שחיטה העשיה כקולמוס פסולה. ועי׳ בדברי אפשטין בהערותיו, עמ׳ 106. ולפי זה נגזר כאן פעל עברי מן היונ׳־רומי קולמוס, calamus κάλαμος, קנה כתיבה.]

2) [גם צורת המלה וגם פרושה כבר לא היו ידועים גם בימי אמוראי א״י ובבל. וכן נאמר בירושי׳ (סנה׳ למשנה זו): אנן תנינן קליני, אית תניי תני קל אני, מאן דמר קליני לית הוא אלא קליל, מה דמר קל אני לית הוא אלא נטיל, ע״כ. ובבבלי (סנה׳ מו:): א״ר מאיר כו׳ כאי משמע, אמר אביי כמאן דאמר קל לית, א״ל רבא א״כ כבד עלי ראשי כבד עלי זרועי מיבעי ליה, אלא אמר רבא כמאן דאמר קיל לי עלמא וכו׳, ע״כ.

ואלה דברי רב האי גאון (אוצר הגאו׳, סנה׳, 30—32): ושש(אלתם) הא דאמר ליה רבה בר שילא לאליהו מאי קא עביד הקב״ה וכולי, וכהבת קלני מראשי קלני מזרועי יפרשם אדוננו וכו׳ וקלני מראשי כבר מפורש הוא במקומו בתלמוד כי במדרש כי קללת אי תלוי נאמרה משנה זו. וקלני לשון מקוצר ופירושו קל אני כאשר שנינו משביעך ני וגם הוא מקוצר ופירושו משביעך אני. וכן רוצה ני, שני אומר, יודיעני לשום מי הקדשנו, והרבה בזה בדברי הכמים. וכן דרש ר׳ מאיר כי קללת אלהים תלוי דברה תורה לשון בני אדם בזמן שאדם מצטער מה לשון אומ׳ קלני מראשי קלני מזרועי. ובימיו של ר׳ מאיר היו דברים הללו מצויין הרבה בפי בני האדם. ואמרינן עלה מאי משמעא אמר אביי כמאן דאמר קלי לאית. עד עכשיו כך דרך מדברי לשון ארמי בזמן שאדם מצטער הרבה אומרין עליו יתיב בקלי לאית. ודומה כי הוא מלשון קולא שהוא פח, כלומר יושב בצער כמי שהוא נלכד בפח, וקולא זה שאנו אומ׳ בלשון ארמי הוא קולר האמור ומדובה בלשון יוני. אמר ליה רבא האי כבד עלי מיבעי ליה אם מלשון קולא שהוא קולר ומלשון קלי לאית פירש ר׳ מאיר כי קללת אי תלי היאך היה אומר קלאני מראשי קלני מזרועי שהוא קלות והוא צריך לשון כבדות, אלא אמר רבא קלני כמאן דאמר קליל לי עלמא. וכן דרך אדם בזמן שמצטער אינו יכול להתכבד ולעמוד על עצמו אלא מתקלל כדבר הקל שמתנענע ומתנדנד לכאן ולכאן ואומר קלני מראשי, כן פרש רבה (צ״ל רבא) דברי ר׳ מאיר כי קללת א׳ וכו׳. ושש(אלתם) הא דאמר ר׳ מאיר בזמן שאדם מצטער מה לשון (שכינה) אומרת קלעיני מזרועי, לא כן הוא אלא קלני כראשי קלני מזרועי וכו׳, ע״כ.

ואכן כל הפרושים האלה ואחרים (ועי׳ גם בדברי קמינקא HUJA VIII IX, עמ׳ 132) אינם מסתברים, ואין אף קלילאית בסורי׳ (במלה אחת כמובא בתשובת הגאון במקום אחר, עי׳ אוצר הגאונים שם) אלא תה״פ של קליל, ולא יאמר ממנו קל אני מזרועי וכדו׳. ואין ספק, כי מורה זכרון הזרוע והראש על תקיעת התלוי, הנצלב בפשוט ידים בעץ במסמרות בראשו ובשתי זרועותיו דוקה. ונראה שמלה זרה היא שבחרו בה בדרשת המלה העבר׳ קללת, כגון למשל ηλώκα, כר, כמשמ׳ תנו נא לי כר מצד ראשי, כר מצד זרועי, ששם תקעוני ופצעוני. ולפי זה אולי קְלִינֵי היא הנוסחה המקורית, ומלים אלו נאמרו מפי השכינה כאלו היא דמצטערת ברב רחמיה אפילו על רשעים שנתלו. והרי על נכונות הנסחה שכינה מה (לשון) אומרת, מעיד ההמשך: אם כן המקום מצטער על דמם של רשעים וכו׳, וצ״ע.]

1) [כך הנוסח במשנה שבדפוסי המשניות, הירושלמי והבבלי, וכן בכ״י מינכן. בכ״י קופמן: קלעיני מראשי קלעיני מזרועי; במדב״ם: קלעיני מזרועי (ואין שם קלי מראשי). וכן בשאלה ששאלו את הגאון, כמובא בהערה הקודמת, עי׳ שם; בכ״י פרמה: קלעיני מראשי קלני מזרועי; ועוד נמצא קלאני, עי׳ בהערה הקודמת, ועי׳ בחילופי נוסחאות בהוצי׳ שמרק.]

2) [ובאגדת שבבבלי (חגי׳ טו:): אשכחיה רבה בר שילא לאליהו, א״ל מאי קא עביד הקב״ה, א״ל קאמר שמעתתא מפומייהו דכולהו רבנן ומפומיה דר״מ לא קאמר, א״ל אמאי, משום דקא גמר שמעתא מפומיה דאחר, א״ל אמאי ר״מ רמון מצא תוכו אכל קליפתו זרק, א״ל השתא קאמר מאיר בני אומר בזמן שאדם

קלני מראשי ומזרועי קלני (אלהי ימי סנותי כלו, אהבה עבה א אסה"פ).

א. קלם[1], ממנו א. קָלַם, א. קֶלֶם, קַלָּסָה.

ב. *קלם[2], ממנו ב. *קִלּוּס, ב. *קָלַס, ב. *קֶלֶס.

ג. *קלם[3], ממנו א. *קִלּוּס, ג. *קָלַס.

א. קָלַס[4], קל לא נמצא.

—פע', קִלֵּס, — קִלֵּס האדם, לעג, בז, spotten; se moquer; to mock: בבנותיך גבך בראש כל דרך ורמתך עשית בכל רחוב ולא היית כזונה לְקַלֵּס[5].

מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני וכו', אם כך הקב"ה מצטער וכו'.]

[1]) [יש שרואים בשלשת השרשים א. ב. וג. קלס שרש אחד, בין שחושבים שעקר משמ' השרש היא רקע ברגל (כמו ג. קלס), מה ששמש כימן גם ללעג וקֶלֶס (א. קלס), וגם לקלוס ולתהלה (ב. קלס) (כך ביכלר WZKM XVII, עמ' 165 וכו'), ובין שמניחים שנשתנתה משמ' המלה מרעה לטובה או להפך. אך אחרים רואים בצדק ב. קָלַס כפעל הנגזר ממלה יונ' כגון καλῶς, יפה, או κλέος, שבח ותהלה וכדו' (עי' גם קרוים, Lehnw. II, עמ' 547 והערת לו שם). על כן יש להפריד מזה א. קלס שבמקרא במשמ' לעג. ואמנם אפשר שחדר שרש זה לעבר' מן הארמ'.

ואשר לג. קלס במשמ' רקע ברגל, נראה שיש כאן מלה שלישית, שאולה מן הרומי calx, עקב, calceus, מנעל, calco, דרך ברגל וגם לעג, זלזל.

ואמנם היו שבארו קלצ באוגרית' כלשון רקיעה ברגל (עי' גינזברג, כתבי אוגרית, 24), אבל אין משמ' זו יוצאת מן הענין הסתום (... ידד. ויקלצנ. יקם. ויפתינ. וכו').]

[2]) [עי' בהערה שלפני זו.]

[3]) [עי' בהערה למעלה.]

[4]) [עי' בהערה לשרש.]

[5]) [המתרגמים והמפרשים נדחקו לפרש פעל זה במקומו בדרכים שונות. השבעים: συνάγουσα, מאספת; וולג': fastidio augens, מוסיפה בגעל; ת"י: דמתהניא (באגרא). רש"י: לדבר ולהתהלל באתנן יפה שנותנין לה, ע"כ. רד"ק: בזה לא היית כזונה כי הזונה לועגת על האתנן ומבזה אותו כדי שיוסיף לה עוד בועלה אבל את כמו זונה מתאוה גדולה עד שכל אתנן טוב בעיניה ואפילו הפחות שבהם, ע"כ, ומעין זה אף ר"א מבלגנצי.

אתנן האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים (יחזק' יז לא-לג). — *וקִלֵּס בפלוני, ואמר בן סירא: בעטה אפר אל תהתל ואל תקלס כמרירי יום (ב"ס גני' יא ד). — ואמר הפיטן: קילסוהו מסרים, רגמו חשו נימהרים (ינאי, אדדה באנה, קרוב' הלם דפורענותא, זולאי, רל).

—התפ', יִתְקַלֵּס, יִתְקַלְּסוּ — התקלס בפלוני, לעג לו, verspotten; se moquer de; to mock at: ונערים קטנים יצאו מן העיר וַיִּתְקַלְּסוּ בו ויאמרו לו עלה קרח עלה קרח (מ"ב ב כג). הקרובות והרחקות ממך יתקלסו בך טמאת השם רבת המהומה (יחזק' כב ה). והוא במלכים יִתְקַלָּס[1] ורוזנים משחק לו (חבק' א י). — ואמר המשורר: לא יצחקו עליו ולא יתקלסו, לא יאמרו עליו עלה קרח (יהוא אלגיאהרי, כוכב באיתיאו, שירי חימן, 25).

ב. *קָלַס[2], קל לא נמצא.

—פע', קִלֵּס, — קִלֵּס את פלוני, לפלוני, לפני פלוני, שבח והלל אותו, preisen, rühmen, célébrer, glorifier; to praise, glorify: לפיכך אנחנו חייבין להודות להלל לשבח וכו' לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו (פסח' י ה). עד שפתח בשבחו של מלך וכו' והיו הכל מקלסים עמו (ספרי דבר' שמג). הכירו אנשי לודקיא וקדמו

ולפי הענין מתאימה לכאורה רק משמ' כגון לקבל (אתנן) או לתבע, ובכוון זה, ולפי נסיונות התרגומים הקדומים, הציעו החדשים תקונים שונים כגון: לקבץ, ללקט, לכנס וכדו', אך כל אלה אינם מניחים את הדעת.

ואמנם לא מן הנמנע הוא, שלא צדקה חלקת המסרת, ושיש לחלק את הפסוקים ולפרש: ולא היית (אפילו) כזונה (זו) לְקַלֵּס (כלו' לבוז וללעג). (כי) אתנן האשה המנאפת תחת אישה תקה (מ)את זרים וכו' זאת נתת את נדניך וכו'. ואף בחלקת המסרת (המסימת את הפסוק במלה אתנן) אפשר לבאר: ולא היית כזונה — לקלס אתנן, כלו' בוזה שבזית ומאסת באתנן ולא לקחת אותו.]

[1]) [יש שהבינו כאן כמשמ' ב. קָלַס, עי' סה"ש לרד"ק, קלס.]

[2]) [עי' בהערה לשרש א. קלס. ומעין השמוש בעברי גם בארמי שבתו"ם.]

לפניו ג' מילין וקילסו לפניו קִילוס גדול אמר להם אל תקלסו קילוס זה אלא לאדם זה שהכל שלו (שם שם שכה). אף על פי שקילסו ר' ישמעאל את בן ננס, על מדרשו קילסו, אבל אינה כבן ננס (ר' יסא בשם ר' יוחנן, ירוש' ב"ב י י). בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין אמן יהא שמיה הגדול מבורך, הקב"ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך (ר' יוסי בשם בת קול, ברכ' ג.). וכשם שמקלסין יום ראשון וחולו של מועד כך מקלסין ימים טובים בתפלה וכו' (סופר' יט ז). אין מנחמין שני אבלים כאחד אלא אם כן כבודם וקילוסן שוה וכו'. מעשה באיש אחד שנפל הבית על שני בניו ועל בתו ושאלו את ר' יהודה ואמר להם הוציאו שלשתן כאחת וכו' והיו מקלסין לפניהם ואומרים הוי הוי חתנים והוי הוי כלה (שמח' יח). ועשו לו (לאברהם) בימה גדולה והושיבו אותו למעלה מכנה והיו מקלסין לפניו (בשם ר' שמואל בר נחמן, מד"ר בראש' מג). לעולם אין כת של מעלה מקלסת ושונה, אלא בכל יום בורא הקב"ה כת של מלאכים חדשים והן אומרין שירה חדשה לפניו והולכין להם (בשמו, שם שם עח). משל למלך שנשבה בנו והלך והצילו, והלכו בני הפלטין מבקשין לקלס למלך ובנו מבקש לקלסו, אמרו לו, אדוננו מי יקלסך תחלה, א"ל בני, מכאן ואילך מי שרוצה לקלסני יקלסני (שם שמות כג). בנוהג שבעולם מלך ב"ו נכנס למדינה כל בני המדינה מקלסין אותו וערב לו קילוסן (ר' תנחום ב"ר חנילאי, שם ויקרי כו). משל למדינה שחייבת ליפס למלך והלך המלך לגבותה בחוך י' מילין, יצאו גדולי המדינה וקלסוהו, התיר להם שליש מדמוסא שלהם וכו' (ר' יהושע דסכנין בשם ל' לוי, שם ויקר' ל). שכל זמן שהוא (השֶׁמש) מקלס יש בו כח להלך (תנחו' אחרי ע). אמר יחזקאל משקלסתיו אני וחברי שמעתי שמלאכי השרת מקלסין אותו אחרי ואומריב ברוך כבוד ה' ממקומו (ר' פנחס הכהן בר חמא בשם ר' ראובן, כם, קדושים ו). משישראל מקלסין מלאכי השרת מרפין כנפיהם (שם שם). כך אמר משה לפני הקב"ה, רבש"ע בדבר שקלסתיך וכו' בו בלשון אתה גוזר עלי מיתה (שם ואתחנן ו). מלך בשר ודם נכנס למדינה והן מקלסין אותו שהוא גבור ואינו אלא חלש, מקלסין אותו שהוא רחמן ואינו אלא אכזרי, מקלסין אותו שהוא נאה ואינו אלא כעור (תנחו' בובר, שמות א). לכך קילסו עליה באר חפרוה שרים (שם חוקת נח). הכל מקלסין להקב"ה וכו' משמקלסין ישראל מקלסין המלאכים (מדר' תהל' קד א). עד שלא קילסו אותך הנביאים גדול היית, משקילסו אותך הנביאים גדלת מאד (שם שם ד). — ובסהמ"א: א' משה בלשון שקראתי תיגר בו אני מקלסך (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 113). הלכו לבית האיסורים ושמעו שהם מקלסים את המלך (שם שם, 120). הוא קילסני אשריך יש' מי כמוך ואני קילסתיו מי כמכה באלים יי' (שם שם, 121). זקנים יאמירוהו ישישים יזמירוהו נערים יגדלוהו עוללים יקלסוהו גמולי הלב יפארוהו יונקי שדים יברכוהו (עולה"ע, הקדי').

—התפ', *הִתְקַלֵּס, נִתְקַלֵּס [1]), — שקִלְּסוּ אותו: רבי יהודה כשהיה רואה את המת ואת הכלה מתקלסין[2]) היה נותן עיניו בתלמידים וכו' (ירוש' חגי' א ז). בנוהג שבעולם מלך בשר ודם מתקלס במדינה, גדולי המדינה מתקלסין עמו (מד"ר בראש' א).— ובסהמ"א: שהב"ה מתקלס ומתגדל ומתעלה בתפלותיהן של ישראל ומשרה שכינתו עליהן בשעה שמתפללין (מגוה"מ לר"י אלנקאוה ב, 44).

ג. *קָלַס [3]), קל לא נמצא.

—פִּע', קִלֵּס—דרך ורקע ברגל בהספד: המקלס לא יקלס בסנדל אלא במנעל מפני הסכנה (מו"ק כז:). כל היוצא במטה מקלסין[4]) לפניו (שמעון בן אחי עזריה, שמח' ג ג).

---

[1]) [וכן גם בארמ' בנוסח הקדיש בסדור רב עמרם: ויתהדר ויתעלה ויתקלס (בנוסחאות של הספרדים והאשכנזים וכו': ויתהלל) שמיה דקודשא בריך הוא (סדר רע"ג השלם א, לג.; והובא גם בשרשי רד"ק קלס), וגם בסדור רסע"ג (עמ' לה).]

[2]) [כנראה לא הרגישו בתקופת התנאים בהבחנה בין קלוס לשבח ולאבל. וכן גם במס' שמחות יא: המת והכלה שהיו מקלסין ובאין זה כנגד זה. ועי' גם בדגמות לפע'.]

[3]) [עי' א. קָלַס, הערה.]

[4]) [כבבלי (מו"ק כב :): מצהיבין עָלָיו, ובכ"י מינכן מצוּוחין. ועי' ב. צהב, הערות.]

ד. *קֻלַּס, קל לא נמצא.

—פע', בינ' מְקֻלָּס, מקולס, — גדי מקלס [1]), צלוי כלו: ואף הוא (רבן גמליאל) אמר שלשה דברים להקל, מכבדים בין המטות, ומניחין את המוגמר ביום טוב, ועושין גדי מקולס בלילי פסחים (ביצה ב ז). איזה הוא גדי מקולס, כולו צלי, ראשו וכרעיו בקרבו, בישל הימנו כל שהוא, שלק הימנו כל שהוא, אין זה מקולס, עושין גדי מקולס בלילי יום טוב האחרון של פסח, עגל מקולס בלילי יום טוב הראשון של פסח, אבל לא גדי מקולס, אמ' ר' יוסי, תודוס איש רומי הנהיג את בני רומי להיות לוקחין טלאים ועושין אותן מקולסין בלילי פסחים (תוספת' יום טוב ב טו). כי אם צלי אש וגו', למה נאמר, הייתי אומר הראוי לשלוק ישלוק, הראוי לצלי יצלה, ת"ל כי אם צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו, תוך ובר, דברי ר' עקיבא, ר' אומר מקולס (מכי' בא, מסכתא דפסחא ו).

—פע', *קִלֵּס,—צלה גדי מקֻלָּס: נראה לריב"א דמצוה לקלסו (תוס' פסח' עד., ד"ה כתתך).

א. קֶלֶס, ש"ז,—לעג, בוז, Spott; moquerie; mockery: כי היה דבר יי' לי לחרפה ולקלס כל היום (ירמ' כ ח). תשימנו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו (תהל' מד יד). — ובתפלה: הבט משמים וראה כי היינו לעג וקלס בגוים (הבט משמים וכו', לשני וחמישי).

ב. *קֶלֶס [2]), ש"ז — כמו קִלּוּס, שבח ותהלה: ותחיין את הילדים, וכי מאחר שלא עשו כאשר דבר אליהם אין אנו יודעין שקיימו את הילדים, למה הוצרך הכתוב לומר ותחיין את הילדים, יש קלס בתוך קלס, לא דיין שלא קיימו את דבריו, אלא עוד הוסיפו לעשות עמהם טובות (מד"ר שמות א).

קַלָּסָה, ש"נ,—מה"ש מן א. קֶלֶס [1]), מעשה המקלס והלועג: בדמך אשר שפכת אשמת וכו' על כן נתתיך חרפה לגוים וקלסה לכל הארצות (יחזק' כב ד). — ובמהש"א: וישליכו אמת ארצה בנאצה נמרצה וקלסה פרוצה (תקנות קנדיאה, הרטוס־קאסוטו, 90). — ואמר הפיטן: הן כאבן מעמסות אני מלא בוז וקלסות (רשב"ג, שער עלי, ביאליק־רבניצקי 3, 92).

א. קלע [2]), ממנו *מַקְלֵעַ, *מִקְלָעָה, ב. *קְלִיעָה, קַלָּע, א. קָלַע, א. קֶלַע, א. *קְלָעָה.

ב. קלע [3]), ממנו א. מִקְלַעַת, ב. *מִקְלַעַת, א. *קְלִיעָה, ב. קָלַע, ב. קֶלַע, ב. *קְלָעָה.

א. קָלַע [4]), פיו"ע, קולֵעַ, קלֻעַ,—קלע באבן על פלוני, זרק וירה בקלע, schleudern, schiessen; jeter, tirer; to fling, shoot: מכל העם הזה שבע מאות איש בחור אטר יד ימינו כל זה קלע באבן אל השערה ולא יחטא (שפט' כ טז). — ובהשאלה, קלע את יושבי הארץ, השליך וזרק אותם: הנני

---

1) [מלה זו, שמקורה לא הֻברר עד כה, ושר' טרפון היה משתמש בה, כבר לא הובנה בימי החכמים עצמם, כעדות התוספת' (יו"ט ב טו), וכנראה ראו בה אף בתקופה זו בינ' פע' עברי כעדות מ"ר טלאים מקולסין. אך הואיל ואין שרש מתאים לא בעבר' ולא בארמ', נראה שאין כאן אלא טעות הבנה של מלה יונ' או רומי. ואמנם אין טעם בגזירה מן היונ' קולס (כובע) המצעה במלונים, אך אפשר שהעקר גדי מקלס (או מקלום) מן μάκελος, מלוי בשר, שעל יד μακέλλον, רומ' macellum, סחורת בשר וגם שוק הבשר, הוא מקולין בתו"מ. ולפי זה יהי גדי מקלס בעקר גדי מבשל בדרך בשול זה הנקראת μάκελος ביונ', וצ"ע.]

2) [יש שבא בתו"ם קלסים במשמ' גורלות, והוא ט"ם במקו' היונ' קלירוס(ים) (ולא במק' חלשים כמצע בבית תלמוד ד, 150), ועי' קרויס, Lehnw. II 545. וכן אין קולסי הכרוב עבר' אלא היונ' καυλός, עי' לֵו אצל קרויס שם, עמ' 507.]

1) [בעקר מקור פַּעֵל ארמי, כצורות ארמ' מַרְבּוּת בס' יחזקאל.]

2) [עי' א. קָלַע, הערה.]

3) [עי' א. קָלַע, הערה, ב. קָלַע, הערה.]

4) [במשמ' קרובה נמצא בארמי' קִלְעָא, סור' קֶלְעָא, בערב' מִקְלַע a), כושי' מַקְלֵע במשמ' קֶלַע, ובערב' גם קלע b), אבנים גדולות. וקרוב לשרש זה גם אַקְלַע במשמ' הלך, נתגלגל בארמ' שבתו"ם. באשור' ואוגרית' לא נמצא עדין השרש. יש שמחברים עם שרש זה גם ב. מִקְלַעַת (של שערות), ב. קְלִיעָה, ב. קָלַע (במשמ' מפרש), אך קשה לראות את המעבר למשמ' זו. ועי' ב. קָלַע, הערות.]

a) مقلع b) قلع

קולֵעַ את יושבי הארץ בפעם הזאת והצרתי להם למען ימצאו (ירמ' י יח). — ובסהמ"א: ועל נפשות הרשעים אמור וכו' והמשילה לאבן הקלע שהוא עולה למעלה כפי כח הקולע, וכשתגיע לתכלית כח הקולע תשוב למטה בטבעה (דברי חפץ, 26). — ואמר המשורר: בכל הטא יתגלע ואותי בכף קולע א השיב ידו מבלע (רשב"ג, בטר עלי, ביאליק-רבניצקי ג, 91). לבי באימת אהבה גוע, כי הזמן אבני נדד קלע (הוא, לבי באימת, ברודי, 22). נכף עלי שהם ביד קלע ואם טורים כמר על הכפר הורדו (רמב"ע, פתו ימי, ברודי, נח). למען הוא בעת יקלע קלעיו לאיש לא יחטיא אל שערתו (ר"י חריזי?, הענק כח). — ונוהג בדבור קַלַע אל המטרה, במשמ' קלע ולא החטיא, ואף בהשאלה במשמ' כִּוֵּן אל האמת, treffen; atteindre; to hit: — בינ' פעו' קָלוּעַ, ואמר הפיטן צמותי צלמות עד תציף, קלועי קצאות עד תקרב (ינאי, קרובי במד', זולאי, קנג).

פִע', יְקַלַּע, יְקַלְּעֶנָּה, — כמו קל: וישלח דוד את ידו אל הכלי ויקח משם אבן וַיְקַלַּע ויך את הפלשתי אל מצחו (ש"א יז מט). והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את יי' אלהיך ואת נפש אויביך יְקַלְּעֶנָּה בתוך כף הקלע (שם כה כט). — ובתו"ם: כה כדור זה מקלעין בה בידים ואינה נופלת כך משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע וכו' (מד"ר קהל' פרשה ראשונה, דברי חכמים כדרבנות). — ובסהמ"א: והיתה נבלתה למאכל לכל עוף השמים ולבהמת הארץ, למה לפי שעשה כמעשיהם ועוד יותר נפשו יקלע בגיהינם (ספר חסידים תתתתסג, 478). וכאשר משם נסענו ראינו אנשים בחטאתם נסקים וכו' פעם על העץ יוקיעום וכו' ופעם בכף הקלע יקלעום (עמנואל, מחברת כח, 227). אלה כרעו ואלה שחו להנצל מחבלי המות אשר הרוסים מקלעים לראשיהם (רמח"ג, הלרפסים ברוקיה, 52). — ואמר הפיטן: פילגתם השויתם, צימכתם משובתם, קילעתם ישיבתם, רדפתם שלותם (ינאי, ארץ אשר, קרוב' בראש', זולאי, יח). קיר קירקרתה; קינם קילעתה (הוא, אהדים אחודים, שם שם, כו). לא ריחקתם כרעתם, לא קילעתם בקשיותם (הוא, לא תיבנתם, קרוב' במד', בכ, ריז). עד יקלע אבן ויכה צלם (הוא, קרוב' דבר', שם, רלג). אנכי קונך מי יקלעך, אנכי רובצך מי ירדפך (אנכי אומנך, קרוב' לשבעה דנחמתא, שם, שיח). לאיד הכינו צלע, נמוש מדני גלע, בשר קדש קלע, מעם משול תולע (שלמה הבבלי, אין צור, זולת שבת א חנכה). אויל המתעה מרגיז ומחטיא, בלעהו קלעהו ועוד בל יסטיא (שמעון בר יצחק, אויל המתעה, סליח' ער"ה). קלע ובלע פני הלוט הלוט ריבי עם באשמנים לעלוט (הוא, אתה האל, סליח' תענ' אסתר). עוז תושיה מלגלע, סביב הגבלו בצלע, עמדה במישור מלקלע, יונתי בחגוי הסלע (הוא, אהוביך, יוצ' שבת חוה"מ פסח). קבץ כעמיר שרי אווילים, קלע נפשותם חפצו להשלים (הוא, ויושע שושני, יוצ' ז פסח). עזים שת כסלע, ראשי תנינים לקלע, עלות פדויה לצלע, יונתי בחגוי הסלע (משלם ברבי קלונימוס, אפיק רנן, יוצ' ב פסח). ופה קטיגור כמתעלג יכביד ולא ילשיני, ולשונו גם יפלג במצול יקלע מלשני (בת עמי, בנימן בן אברהם מהענוים, סליח' מכה לוס כפור, מחז' איטל' ב, קמז:). — ואמר המשורר: הנה לרגלה נלכדה רגלי כפת גרות כתוא מכמר והתגלעתי, ולמענה באתי בבור עני ואת נפשי בקלע הנדד קלעתי (רמב"ע, פתאם ילדי, ברודי, קעד). למען הוא בעת יקלע קלעיו לאיש לא יחטיא אל שערתו (ר"י חריזי? הענק אות ס, ס' היובל להרכבי).

— פֻע', קֻלַּע, שקִלעו אותו, הטרף ממקום למקום, verschlagen werden; être dérivé; to cast adrift. ואמר הפיטן: גורשנו מנחלת בחירות, רוחקנו מאחוזת מגורות, דכאונו בארבע עברות, קולענו בם להזרות (רשע"ג, אפסונו, סליח' לתענית, סדור רשע"ג, שמג). עקלתון נושף קלע, ופיתום מכשף נצלע (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). בכף קלע תקלע מהם נפש, אליך אל כאומן אשא את נפש (משלם בר קלונימוס, תמיד תתלונן, שחר' לוס כפור, מחז' איטלי ב, סח.). קינים עשה להחבא מזעומים, קולעת אניותן מימים ימים (הוא, אשוחח נפלאותיך, עבודה, Elbog, Stud., 127). קיום שטר כשברתי הלכתי קדורנית והשברתי, קלעתי ומלב נעברתי כמעט שעברתי (שבתי בן משה, אנעים חדושי, יוצ' א פסח, מחז' איטל' א, קד.). — ואמר המשורר: קרן סעדיה תגדע וחכמתו תבולע, אשר בתשובתו על ענן התגלע, ובבעלי מקרא מלתעותיו יולע, עתה נפשו בכף הקלע תקולע (סלמון בן ירוחים, מלחמות ה' יג, דודזון, 108).

ב. **קָלַע**[1]), פ"י, — קִשֵּׁט וִשִׁפֵּר וכדו', schmücken ; orner; te adorn : ואת כל קירות הבית מסב קָלַע פתוחי מקלעות כרובים ותמרת ופטורי צצים (מ"א ו כט). ושתי דלתות עצי שמן וְקָלַע עליהם מקלעות כרובים ותמרת ופטורי צצים (שם שם לב). —ובתו"מ, במשמ' קשט וסדר שערות הראש במקלעות, flechten ; tresser ; to plait : בא לו אצל פר ושעיר הנשרפין, קרען והוציא את אימוריהן, נתנן במגים והקטירן על גבי המזבח, **קלען** במקלעות[2]) והוציאן לבית השריפה (יומא ו ז). שום בעל בכי טמא מפני שמרבצין עליו במים ואחר כך **קולעין** אותו (תלמוד בן קויכא, תוספת' מכשירי ג ג). ויבן יי' את הצלע, מלמד **שקלעה**[3]) הקב"ה לחוה והביאה לאדם הראשון, שכן בכרכי הים קורין לקליעתא בנייתא (ר"ש בן יוכאי, ברכ' סא.). **קלוע** כמין קליעה ודומה לשלשלת זהו הדם (ת"ר, סוכה לג:), שכן עני **קולע** שלש נימין ותולה כצואר בתו (ר, יוחנן, כנת קד.). היא (הסוטה) **קלעה**[4]) לו שערה לפיכך כהן סותר את שערה (רבי, סוטה ט.). ונשליכה ממנו עבותימו, אלו שלש מצות שהן **קולעין** בהן, כגון סוכה ולולב, שהן נקראו עבות (מדרש תהלים ב ה). — ובסהמ"א : בת צידעא וכו' פי' כשהאשה **קולעת** שערה כולן משיירת ממנו דבר מועט בין אוניה לפדחתה וכו' וטחה אותו שער ואינה **קולעת** אותו וכו' (ערוך ערך בת צידעא). **ותקלע** (יהודית) את קלעות שערותיה ותשם כתר מלכות על ראשה וכו' (מעשה יהודית, ביהמ"ד ילינק ב, 17). לא תצא אשה בחוטי צמר וכו' ואם הם **קלועות** בשערה מותר (הלכות א"ח סג ח). — ובהשאלה, *נר

קלוע : (נר) **קלוע** נחשב לאבוקה (שם שם תלג ב). — *עלים קלועים, מסדרים לסרוגין : ויש עלים **קלועים**, כלומר הם עולים בד בד כמין קליעה, ועושים כמין שלשלת סביב הקנה (א. י. אייזהאכן, תורת עבודת האדמה, 13). משפחת **הקלועים**, ארבעת נצי הכותרת פרודים וערוכים כמין קליעה (שם, 23). — ואמר הפיטן : עת יוציא אמורים נרצה ונותן במגס ומקטיר בעתו, עוד **קלעם** והוציאם חוצה כי יי' אתו (ראב"ע, אזכירה סלה, אייגר 233).

—פעי', *קֻלַּע, כמו קל : אתי לי מרים מגדלא נשייא, הרוג את מרים **המקלעת** שיער הנשים (רש"י, חגי' ד:). בת גאדיל כלולי דינאי, בת מי **שמקלע** עשרות דינאי המלך (רשב"ם, ב"ב קלג :). [1])

—הפעי', הִקְלִיעַ, כמו קל, ואמר הפיטן : עקלתון נושף קלע, ופיתום מכשף נצלע, ערב שלשול **בהקלע**[2]), יונתי בחגוי הסלע (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א' פסח). יוקש למישור ועון וחטא **להקליע**, יקר לזולל בכל תושיה להגליע (הוא, אורם לדקה, סליח' מנח' יוה"כ). **הקליע** ביצירת ששת, החי כבילה בלי אששת (אסיסס שלומתו, קונט' הפיוט', 4).

קַלָּע, ש"ז, מ"ר קַלָּעִים, —קולע אבנים : והערים יהרסו וכל חלקה טובה ישליכו איש אבנו ומלאוה וכל מעין מים יסתמו וכל עץ טוב יפילו עד השאיר אבניה בקיר חרשת ויסבו הַקַּלָּעִים ויכוה (מ"ב ג כה). — ואמר הפיטן : ויקחו איש רמח בידו וכו' **והקלעים** איש קלעו בידו לקלע באבנים (משה בר קלונימוס, אומץ גבורותיך מי ימלל, סלוק אסרון פסח).

א. **קֶלַע**, ש"ז, קָלַע, כנ' קַלְעוֹ, מ"ר קְלָעִים, — בלי הַקַּלָּע, הקולע אבנים, Schleuder ; fronde ; sling : ויבחר לו חמשה חלקי אבנים מן הנחל וישם אתם בכלי הרעים אשר לו ובילקוט וְקַלְעוֹ

---

1) [יש מבארים פעל זה במקרא במשמ' כרת וגלף, בעיד שחברו עם א. קֶלַע (במשמ' זרק, ירה) גם קלע במשמ' קליעת הראש. ואולם טבעי יותר הוא להכר משמ' אחרונה זו של קשוט תסרקת הראש בבקליעת וקשוט ושפור של קָלַע (וילון) באריגה עם קליעת בקלעות לקשוט בקירות הבית. ועי' ב. קָלַע הערה.]

2) [הבטוי קשה, ועי' בהערת המחבר לערך מִקְלַעַת, עמ' 3281.]

3) [בערובי' יח. : שקילעה.]

4) [בסד"ר (במד' ט) : קילעה.]

1) [בדברי רגמ"ה (ב"ב קט.) כתוב : לר"ם כיון דמשייפן, **שמקולעין** ומחודדין הוו שימושי הכרם, ע"כ. אך כנראה צ"ל **שמקוצעין**.]

2) [מעשה אורג : והייתי מתערב ונלכד בתוך שלשלאות קלועות, ע"כ, וכך נראה. ולא כמטה לוי : ערבה תפלתם של ישראל להקב"ה שאין כחם אלא בפה, כתולעת קטן שאין כחו אלא בפה, ונתקבלה מהר תפלתם כמו שזורקים אבן מן הקלע מהר.]

בידו (ש״א יז מ). ויחזק דוד מן הפלשתי בַּקֶּלַע ובאבן ויך את הפלשתי וימתהו (שם שם נ). — כף הַקֶּלַע, בית קבול האבן שבקלע: והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את יי' אלהיך ואת נפש איביך יקלענה בתוך כף הַקָּלַע (שם כה כט). — ואבני קֶלַע, אבנים הנקלעות בקלע: יי' צבאות יגן עליהם ואכלו וכבשו אבני קָלַע ושתו המו כמו יין, ומלאו במזרק כזוית מזבח (זכרי' ט יה). לא יבריחנו בן קשת לקש נהפכו לו אבני קָלַע (איו' מא כ). ויכן להם עזיהו לכל הצבא מגנים ורמחים וכובעים ושרינות וקשתות ולאבני קְלָעִים (דהי״ב כו יד). — ואמר בן סירא: בהניפו ידו על קלע וישבר תפארת גלית (ב״ס גני' מז ד). — וכתו״מ: הקלע שבית קבול שלה ארוג טמאה, ושל עור ר' דוסא בן הרכינס מטהר וחכמים מטמאין, נפסק בית אצבע שלה טהורה, בית הפקיע שלה טמאה (עדי' ג ה). כל כלי, לרבות הקלע והקטיע והתפילה (ספרא ויק, שמיני פרק ח). — *ובדברי לחש: הרב שלופה זקלע נטושה (שבת סז.). — ובסהמ״א: להדליק את להב המלחמה ולהשמיע תרועה ולהשיב את האיל ולהקים את הסוללה ולהרכות ולגבר קלעים ולדרוך קשתות וכו' (יוסיפון, גינצבורג, קסח). — ואמר הפיטן: חישבו (בני דור הפלגה) להתיצב פן ינופצו ובקילוע קלע נופצו (ינאי, אחדים בסיה, קרובץ' ברכאס', זולאי, יג). והקלעים איש קלעו בידו לקלע באבנים (מעש. בר קלונימוס, אומץ גבורותיך, סלוק אחרון פסח). ואבני הקלע וכלי הבלע בצאתי מירושלים (אס תוקף, קיני' ת״ב). — ואמר המשורר: עתה נפשו בכף הקלע תקולע (סלמון בן ירוחם, מלחמות השם, דודזון, 106). ואל תשאל לכד מאל וטרפך יבואך ולו תוך כף קלעים (דמנ״ע, תרשיש ט, 82). דעו כי לכי בכל קלע יקלע ושכלי בכל תושיה יתגלע (ר״י חריזי, תחכ' כ, 389). נפש חכמה היא בצל שדי אך הסכלה היא בכף קלע (הוא?, הענק רלח). — *קְלָעִים במשמ' אבני הקלע או חצים ובהשאלה פגעי הזמן, ואמר המשורר: קרב ימים בלי תכלית, וצירי תלאות רחפו עליו קלעים (הוא, תחכ' לג, 281).

ב. **קֶלַע**, ש״ז, מ״ר קְלָעִים, סמי' קַלְעֵי. — מסך, וילון, Vorhang; rideau; curtain: ועשית את חצר המשכן לפאת נגב תימנה קְלָעִים לחצר שש משזר מאה באמה ארך לפאת האחת (שמות כז ט). ורחב החצר לפאת ים קְלָעִים חמשים אמה עמדיהם עשרה ואדניהם עשרה (שם שם יב). וחמש עשרה אמה קְלָעִים לכתף (שם שם יד). את קַלְעֵי החצר את עמדיו ואת אדניה ואת מסך שער החצר (שם לה יז). כל קַלְעֵי החצר סביב שש משזר (שם שם יח). וְקַלְעֵי החצר ואת מסך פתח החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב (במד' ג כו). ושתי דלתות עצי ברושים שני צלעים הדלת האחת גלילים ושני קְלָעִים[1] הדלת השנית גלילים (מ״א ו לד). — וכתו״ם: כשהיו בונים בהיכל עושין קלעים להיכל וקלעים לעזרות (ר' אליעזר, עדי' ח ו). שמעתי שמקריבין אף על פי שאין בית, ואוכלין קדשי קדשים אף על פי שאין קלעים, קדשים קלים ומעשר שני אף על פי שאין חומה (ר' יהושע, שם שם). אלו המיתרים מה היו עושין בהם, היו מקפלין היריעות והקלעים והיו אוסרין אותן בהם (מד״ר במד' ו). — *חוץ לקלעים ולפנים מן הקלעים, חוץ לעזרה או בתוכה: קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים (מגי' א יח). האוכל וכו' קדשי קדשים חוץ לקלעים, קדשים קלים ומעשר שני חוץ לחומה וכו' הרי זה לוקה ארבעים (מכו' ג ג). ונאכלין (החטאות) לפנים מן הקלעים לזכרי כהונה בכל מאכל ליום ולילה עד חצות (זבח' ה ג). בגד שיצא חוץ לקלעים נכנס ומכבסו במקום קדוש, נטמא חוץ לקלעים קורעו ונכנס ומכבסו במקום קדוש (שם יא ה).[2] — *ובמשמ' מפרש של ספינה, Segel; voile; sail: כל הראוי ליטמא טמא מת אף על פי שאינו ראוי ליטמא מדרס מיטמא בנגעים כגון קלע של ספינה ווילון ושבים של סבכה ומטפחות של ספרים וכו' (נגעי יא יא). ואם היה (הסדין) גדול וקיצעו ועשאו קלע לספינה קטנה מקבל טומאה מכאן ולהבא (תוספת' כלים ב״מ יא ט). — *ובמשמ' נס ודגל: נסה עלינו אור פניך ה' וכו' לאותו הקלע אני מצפין שנאמר הן אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי

---

1) [ואולם עי' בהערה לערך צֵלָע, עמ' 5503.]

2) [נאמר בבבלי (סנה' קו.) ובמדרשים (מד״ר במדי כ, תנחומא בלק כז) על מעשה בלעם: עשה (נ״א עשו) להם קלעים והושיבו בהם זונות וכו', ע"כ. אך כנראה ט״ס קדומה היא במקום קלאים, מן קָלוֹן, עי' שם.]

(רב הונא בשם רב אחא, מדר׳ תהל׳ ד י). — *ובמשמ׳ חבל של ספינה: בתחלה דומה (החטא) לחוט של עכביש ולבסוף נעשה כקלע הזו של ספינה (ר׳ עקיבא, מד״ר בראש׳ כב). — *וכמו א. קְלִיעָה במשמ׳ רשת קלועה לדוג דגים: אין אדם פורס חרמו ומעמיד ספינתו בתוך של חבירו אבל צדין בחכין ובמכמרות מכל מקום אין נמנעין בלבד שלא יפרוס את הקלע[1]) ויעמיד את הספינה (תוספת׳ ב״ק ח יז). — ובסהמ״א: וחבל אח׳ שקושרין באותו טבעת דעיילי ביה נגרי, פירוש הקלע כשבאין להרימו על הספינה וכו׳ (ערוך ערך אסקדירא). נמצאו עשרים אמה ריוח לאחוריו בין הקלעים שבמערב ליריעות של אחורי המשכן (רש״י, שמות כו יח). שאע״פ שאינו אריג אלא קלע קטן עשה מנוצל של עזים לתלות בו בתי נפש לצואר בתו, טמא (הרא, שבת קד., ד״ה שק). רוח צח שפיי׳ תנהל הספינה לאטה דובב שפתי קלעיה מתרחש ניסא (קלונימוס בן קלונימוס, אבן בחן, וינציה, פ:). וביום שבת בד׳ שעות נתחזק זה הרוח עד מאד וכו׳ עד שהוצרכו לסגור כל הקלעים חוץ מקלע אחד מהגדולים שהניחו שתלך בו הספינה (פרשת אלה מסעי, ספור מסע מירושלם למודינה לרא״י סגוביציני, ספר היובל לאלכסנדר קרכם, 123). — ואמר המשורר: תפור עצל קצות ציה במדבר כמו יתפור אנוש שפתי קלעים (רמצ״ע, תרשיש ע, 82). וחושי (הספינה) בעופף ויד אל תניפך וקשרי כנפך בכנפי שחרים, לנדים ונעים ברוח קלעים ולבות קרעים לאלף גזרים (ר״י הלוי, היוכלו פגרים, שעה״ש 96). והמשוטים נשמטים ועל פני הים שטים, והקלעים נקרעים ותרן והארן כמוץ יסער מגרן (ר״י חריזי, תחכ׳ לח, 307).

א. *קַלְּעָה, ס״נ, — כמו א. קַלָּע: ואחריהם שלשה שורות של קולעי הקלעות הזורקים באבנים גדולות מאד (באר הגולה על המקדש וכו׳ כד יא).

ב. *קַלְּעָה, ס״נ, — כמו א. קְלִיעָה: ותקלע (יהודית) את קלעות שערותיה ותשם כתר על ראשה (מעשה יהודית, ביהמ״ד ילינק ב, 17).

1) [גם בבבלי: שלא יפרוס קלע (ב״ק פא.), אבל במקום אחר (שם פא:) קליעה, עי׳ א. קליעה.]

***קלף**[1]), ממנו *קְלוּף, *קְלוּפָה, *קְלִיפָה, *קַלְפִּי, *קְלָף, *קְלָפָה, *קַלְפִי, *קַלְפִּי.

***קָלַף,** פ״י, — קָלַף דבר, חשף, הסיר את קלפתו, נטל את קרומו, abschälen; peler; to peel (off): נגע בהרסו של תנור יקלוף את מקומו (פסח׳ ז ג). סכו בשמן תרומה וכו׳ אם הי הוא ידיחנו ואם צלי הוא יקלוף את החיצון (שם שם ג). אבר שיצא מקצתו הותך עד שמגיע לעצם וקולף עד שמגיע לפרק וחותך (שם ז יב). גת של אבן שזפתה נכרי מנגבה והיא טהורה, ושל עץ רבי אומר ינגב וחכ״א יקלוף את הזפת, ושל חרס אף על פי שקלף את הזפת הרי זו אסורה (ע״ז ה יא). עשרה בתים הן, הכהה בראשון וההולך לו קולפו והוא טהור, הכהה בשני וההולך לו קולפו והוא טעון צפרים וכו׳ (נגע׳ יג א). הכותב כתובת קעקע בבשרו של חבירו שניהם חייבין וכו׳ קלפו באוזמל פטור (תוספת׳ מכות ד טו). המיפים מורסא בשבת אם לקולפה או לעשות לה פה כדרך שהרופאים עושין חייב (שם עד׳ א ח). בצים וכו׳ מצא בהן דם קולף מקום הדם (ירוש׳ תרומ׳ י ח). הדא דאת אמר בקולף פני העור (שם שבת ח ג). השוחט בסכין של עובדי כוכבים, רב אמר קולף (בית השחיטה) (חול׳ ח:). — וקָלַף את העפר שבקבר: כמה הוא תפוסת קבר, קולף שלש אצבעות עד מקום שהמוהל יורד (שם נזיר ט ג). — וקָלַף את המרתף, הסיר שורת חביות שבמרתף וגלה את מקומן: במה אמרו שתי שורות במרתף וכו׳ רב חונה בשם רב קולפו כמין גם, תני בר קפרא קולפו כמין שני גמין וכו׳ היה עשוי מדריגות קולפו גמים גמים (שם פסח׳ א א). — בינ׳ פעו׳ קָלוּף: העשירים מביאין בכוריהם בקלתות של כסף ושל זהב והעניים מביאין אותם בסלי נצרים של ערבה קלופה (בכורים ג ח). השעורה והכוסמת בזמן שאינן קלופין וכו׳ טהורים באב הטומאה וכו׳ השעורה והכוסמת בזמן

1) [מן הארמ׳, וכן בערבי קַלַפַ a) ובאשו׳ קַלָפֻ במשמ׳ הסיר את הקלפה, קַלְפֻ, קִלְפֻ, עור, קרום, קִלְפַּת (קלפת דג), קַלְפַּנֻ (Lewy-Eisser, Urk. v. Kültepe, עמ׳ 170).]

2) قلف

שהן קלופין והחטה בין שהיא קלופה בין שאינה קלופה וכו' טמאים בטבול יום (טבו"י א ה). ביצים קלופות כשאינן קלופות או שאינן קלופות בקלופות וכו' צריכין שיעור אחד (ירוש' תרומ' י ח). באורז קלוף שנו (שהמפקידן אצל חבירו הרי זה יוציא לו חסרונות) (רבב"ח בשם ר' יוחנן, ב"מ מ.). ה' דברים הן שהעושה אותן מתחייב בנפשו ודמו בראשו האוכל שום קלוף ובצל קלוף וביצה קלופה וכו' שעבר עליהן הלילה (ר"ש בן יוחי, נדה יז.). — ובהשאלה כמו פשט: ויאמר יוסף הבו מקניכם וגו' מהם מתו, מהם נמכרו, ומכספינו ומחמדינו אנו ערומים מהם וקלופים כבצל הנקלף, מתו הסוסים והשלכנום בחוץ מנגדינו והכלבים אכלום וקלפו את עורם (מד"ר בראש' לה). — ובסהמ"א: וחמשה קרמים הם, של כסלים ושל טחול ושל כליות איסורן איסור חלב וצריך לקלפן ולגרדן וכו' (והזהיר ויקר', ג.). ותתן להם סכינים לקלף האתרוגים לאכלם (ס' הישר, לבוב, מד:).

— נפע', *נִקְלַף, — שקלפו אותו: נקלף (האתרוג), נסדק, נקב וחסר כל שהוא, פסול (סוכה ג ו). כל (עוף) שיש לו אצבע יתרה וזפק וקורקבנו נקלף טהור (חול' ג ו). חוט של ביצה שקרם על דפנה של לפס ונגע בו טבול יום מן השפה ולפנים חבור וכו' רבי יוסי אומר חוט וכל שנקלף עמו (טבו"י ג ג). בצק שבסדיקי העריבה אם יש כזית במקום א' חייב לבער וכו' חברייא בשם ר' יוחנן ר' סימון בשם ר' יושוע בן לוי בנקלף כולו כאחת, עד כדון לח יבש מאחר שאילו היה לח היה נקלף כולו באחת ואפילו יבש כסדר הזה (ירוש' פסח' ג ג). מה חלב המכסה את הקרב קרום ונקלף אף כל קרום ונקלף (רבי שמעון, חול' מט:). ויאמר יוסף הבו מקניכם וגו' מהם מתו, מהם נמכרו, ומכספינו ומחמדינו אנו ערומים מהם וקלופים כבצל הנקלף (מד"ר בראש' לה). זיין שנתן להם בחורב שם המפורש חקוק עליו וכשחטאו ניטל מהן, וביצד ניטל, רבי איבו אמר מאליו היה נקלף ורבנן אמרין מלאך ירד וקלפו (שם שה"ש, גן נעול). — ובהשאלה, נקלף הענן מעל אדם: כל מי שטעה הענן נקלף מעליו והשמש זורחת עליו בתוך הקהל (סנהו' בלק כח). — ובמשמ' עטוף בקלפה: האגוז הזה נקלף שני קלפים[1] (פסיק' רב', יהודה ויפרחו, מב.). — ובכהב"א: דובכובתים, קלף שלא נקלף (רש"י, מנח' לח:). דקל, אם הטול ממנו רצועה כביב הוא כהיבש שלא הנחת דרך לשרף לעלות מן הקרקע למעלה במקום שנקלף (הוא, חול' קכה.).

— פע', *קִלֵּף, — כמו קל[2]: המקלף שעורים מקלף אחת אחת ואוכל, ואם קלף ונתן להוך ידו חייב (מעשר' ד ה). הגת והמחץ והמשפך של גוים ר' מתיר וכו' של עץ ושל אבן צריך לנגב, אם היו זפותין צריך לקלף (תוספת' ע"ז ח ה). ההחיל לפוק באגוזין ולקלף בבצלים וכו' אינו חיבור (שם עקצ' ג יג). שבעך, שלא יהא מקלף בתאנים ובצמוק בענבים (ירוש' מעשר' ג ז). כיצד כתבו ישראל את התורה וכו' על גבי אבנים כתבוה וכו' ואח"כ סדו אותן בסיד וכו' ושיגרו (דאומות) נוטירין שלהן וקילפו את הסיד והשיאוה (רבי יהודה, סוטה לה:). זיין שנתן לישראל בחורב שם המפורש היה חקוק עליו וכשחטאו נוטל מהם וכו' מלאך היה יורד ומקלפו (מד"ר שה"ש, מי זאת).

— התפ', *הִתְקַלֵּף, נִתְקַלֵּף, — כמו נפע': חבית שנתקלפה והזפת שלה עומדת (כלים י ה). האינה שנתקלפה אין טהין אותה בטיט (תוספת' ביצ' ה ט). — ובסהמ"א: כל החיטים של מנחות טעונות שלש מאות שיפה וכו' כדי שיתקלפו הרבה (רמב"ם, איסורי המזבח ז ה).

— הפע', הִקְלִיף, — כמו קל: דקל, אם תטול ממנו רצועה סביב הוא מתיבש וכו' ואם תקליפנו לארכו ותשייר צדו אחד יש דרך לשרץ לעלות (רש"י, חול' קכה.).

— הפע', *הֻקְלַף, — שקלפו אותו: האגוזים והשקדים אם יוקלפו לא יוצלחו לזריעה (ר"א הקלעי, גן עדן, שמחה ועהרס יח, קה.).

---

[1] [הכונה: קלפת האגוז היא בשתים, בשני חצאים. ובמקום זה במד"ר (ויקר' כה, עי' בהערת מא"ש): ר' יהודה בר' סימון אומר מה אגוז יש לו ב' קליפות וכו'.]

[2] [בכמה מקומות אין לקבע, אם בנין קל או פע' לפנינו.]

***קְלָף**, קְלָף [1]), ש"ז, מ"ר קְלָפִים, — הקלפה הפנימית של עור בהמה וחיה שהיו מסדקים אותו והשתמשו בפרט בדף הפנימי שמצד הבשר לכתיבה [2]), Pergament, membrana; parchemin; parchment: עור כדי לעשות קמיע, קלף כדי לכתוב עליו פרשה קטנה שבתפילין (שבת ח ג). קלף ודוכסוסטוס כדי לכתוב עליו מזוזה, יריעה כדי לכתוב עליו פרשה קטנה (תוספת' שם ח יד). אין עושין יריעה פחותה משלשה דפין וכו' ובקלפים לא נתנו חכמים שיעור, וצריך שיהא כותב על הגויל במקום השיער ועל הקלף במקום נחושתו וכו' לא יהא כותב חציו על העור וחציו על הקלף (ירוש' מגי' א יא). דוכסוסטוס הרי הוא כקלף, מה קלף כותבין עליו תפילין אף דוכסוסטוס כותבין עליו תפילין (רב, שבת עט:). הלכה למשה מסיני תפילין על הקלף ומזוזה על דוכסוסטוס, קלף במקום בשר, דוכסוסטוס במקום שיער (שם שם). כתבה (את המזוזה) על הקלף על הנייר ועל המטלית פסולה, א"ר שמעון בן אלעזר, ר"מ היה כותבה על הקלף מפני שמשתמרת (שם שם). חייב אדם לעשות ציצית נאים וכו' ולכתוב ס"ת נאה בדיו נאה וכו' ובקלפים נאים (סופרי' ג יג). — ובסהמ"א: היו יודעין שעיקר רק [3]) שאמרתם לא הכשירו רבנן דתרתין מתיבאתא לכתוב בו ספר תורה וכו' אלא מר רב משה גאון מחסיה ז"ל בלבד והוה קארי ליה לרק קלף ולאו קלף נינהו אלא חיפה שמיה דמליח ולא קמיח ולא עפיץ (תשו' הגאו' הרכבי תלג, 226). שלא תסבור כי הקלף שאמרו רבותינו הוא רק הנקרא מצה וכו' (גנזי מצרים הל' ס"ת. יד). שהקלף דק הוא וכו' (שם שם). אם אי אפשר לו לכוין מלאכת הגויל כתיבתו על הקלף שקולפין מן הגויל המעובד לשמו וכו' (שם, יו). קנים ימעטו וימים יחסרו וקלפים יצערו [4]) בחוקקי משונאי כרוע מפעלם (אגרת מנחם בן סרוק לחסדאי, תשו' תלמידי מנחם, XXXI). ראה כלבך כאלו את חותך כמין קלף מן המחיצות שהן דפני הביצית וכו' (ר"ש, שבת קנ:). סב וכו' וי"א קלף והוא קרטס [a]) בפיית וקרטא בלע"ז (ערוך ערך סב). המהדק את הקירות של חרס הדולין בת המים, אם חיפה אותה בעור או בקלף וכיוצא בהן אם היתה רעועה הרי הן כגופה (רמב"ם, כלים כ א). וברוב פרובינציא ובארץ ספרד ובשאר מקומות שאין מעבדין בעפצים כי אם בסיד ובצואת כלבים ובקלפים שלנו שהם לבנים (פו"ס הראב"ן הירחי, גנזי ירושלם, ורטהימר, כט). יגיע לידי קלפים נקיים אכתוב כל מה שאוכל (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 322). הקלף עשוי בסיד (מכריע פד). וספר תורה שהקלפים שלו אינן עפוצים כשר והגון הוא לקרות בו (שבלי הלקט, תפלה, סי' לא). זיל כתוב לה, בקלף אחד (רגמ"ה, ב"ב קנג.). ואם תשלח קלף אשיב תשובות אלף (ס' הישר לר"ת, חלק שו"ת, סימן סו ב). ויוציא משם (מחיקו) קלפים קטנים נכתבו במיני צבעונים וכו' ויתן אותם לזקנה וכו' ויאמר לה עברי אל העם והאיש אשר תכירי במדותיו כי יעניקך מברכותיו תתני לו קלף אחד (ר' י' חריזי, מחברת ז מתחכמוני, בספר מלאכת השיר לכיבואלר). לו יהיה דיו נחל קישון, עצים קולמוסים וארץ קלף (ר"א עזרי, קינ' על ר"י תפיסא, REJ XXVI, 230). שלומים אלף על מעט הקלף לשר האלף (קובץ אגרות צוקרמנדל 23). לא אוכל להעלות על ספר וקלף לא יכיל גודל התשוקה אשר דבקה נפשי אחריך (שם, 147). — ואמר הפיטן: דרוש ומצא אנוש רצה בחקת אל כהלכתם, חוב עליו היות תפליו עלי קלף כתיבתם (יהודה, ידיד עליון, אהבה עקב). ובגויל או קלף הן נכתב באמרי שפר וזכרון בספר החסד אשר עשיתם עמו (אהה אני, לתשעה באב, כנף רננים, פזמ', כט.). — ואמר המשורר: וימות בן בני ובנו זקנים ושיתי אחרי מותם ילדים, וישאום בגבותם קלפים [1]) כמו ישאו אדניהם עבדים (ר"ש הנגיד, הכימים, ברודי, 19). ושור כי הזמן כתב רקמות עלי הציץ בלי קלף וניר (ר"י חריזי,

---

1) [במשני מנק' ליוורנו: קְלָף, וכן במסרת יהודי אשכנז, אך בשירת ימי הבינים ע"פ רב: קֶלֶף, אולי לשם המשקל. ועי' גם קְלִפָּה, הערות. המלה קְלָפִי במשמ' קערה להגרלה אינה עברי' אלא יונ'.]

2) [עי' בפרט Buchwesen ,L. Blau, 26 וכו'.]

3) [קלף בערב'.]

4) [מלכתב הדברים.]

1) [כך בהוצ' ברודי, המבאר: הקלף, ר"ל הניר, ישא על גבו את שיריו. אך בהוצ' ששון: ספרים.]

a) قرطاس

אהל' ה, 58). — *ומ"ר קליפים, כמו קלפים: הקליפים צריכין עיבוד לשמן והתפירה תהיה מבחוץ ולא תהיה מבפנים (סמ"ג מ"ע כה).—*ובמשמ, דף בספר: אחר הדברים האלה המומר אליסאנדרו הביא נגד הצעתי זאת לשון בעל שלטי הגבורים שכתב בס' ר' ישמעאל קלף שע"ד עמוד א' (חקירות על ענייני הכוזרי לר' ישמעאל חנינא מן ולנטינו, הגה טכ"ח, הסבר ג, 17). — *ובמשמ' קלפת המקל: מחשף הלבן, שחשף הקלף (ראב"ע, ברא' ל לז). —*ובמשמ' קרום שבגוף האדם: לפי שאילו המהלכים קורעים החלוחלת והולכין בין שני הקלפים עד שיגיעו לגרונה וקורעין הקלף השני ולפיכך כל הבא בתוכה כשהוא המהלך שבין שני הקלפים פתוח וכו' וירדו מן הקלף הפנימי שני מהלכים דחוקים ואח"כ יתרחבו וכו' (ספ' חד אלאנסאן, מיוחס לרסע"ג, כ"י ברלין).

***קְלִפָּה**, קְלִיפָּה [1], ש"נ, מ"ר קליפין, קליפות,—עור או קרום קשה שעל גבי פרות, של ענפי אילן, של ביצה וכדומה, Schale; pelure, coquille; shell, peel: מאימתי הפירות חייבין במעשרות וכו' האגוזים והשקדים משיעשו קליפה (מעשר' א ג). המפלת כמין קליפה וכו' תטיל למים וכו' (נדה ג ג). יחור של תאנה שנפשח ומעורה בקליפה ר' יהודה מטהר (עקצ' ג ח). טמאים, לרבות ביצת השרץ וקליפת השרץ (ספרא ויק, שמיני פרק ז). הדא דתימר כשאין בקליפתו החיצונה כדי ליתן טעם אבל אם יש בקליפתו החיצונה כדי ליתן טעם אסור (ירוש' תרומ' יא). על כל זרע זרוע, כדרך שבני אדם מוציאין חטה בקליפתה ושעורה בקליפתה ועדשים בקליפתן (דבי ר' ישמעאל, חול' קיט.). —ובתמונה: רבי מאיר רמון מצא, תוכו אכל קליפתו זרק (חגי' טו:). — וקלפת השום כדגמה לקרום דק: מחט או טבעת שנמצאו וכו' במגופת החבית וכו' שוקעים בתוכה ותחתיהם כקליפת השום טהורין (כלים ט א). בית המשמש את הכותל ידון בקליפת השום, כיצד, כותל שבין שני כוכין או בין שתי מערות, טומאה בבתים וכלים בכותל ועליהן כקליפת השום טהורין וכו' (אהל' ו ו). השחין והמכוה וכו' עשו קרום כקליפת השום זו היא צרבת השחין האמור בתורה (נגעי' ט ג). שתי שקתות וכו' שהיו המים צפין על גביהן אפילו כקליפת השום וקדש את אחת מהן המים שבשניה מקודשין (פרה ה ה). כותל שבין שתי מקואות שנסדק לשתי מצטרף ולערב אין מצטרף, ר' יהודה אומר חלוף הדברים, נפרצו זה בתוך זה על רום כקליפת השום ועל רוחב כשפופרת הנוד (מקוא' ו ט). צרבת המכוה היא עד שתקרום כקליפת השום (ירוש' פסח' ז ג). מביא אדמה שמנה מבקעת בית כרם ומציף עליה מים כקליפת השום (נדה כ.). — וכדגמה לדבר חסר ערך: כל חכמי ישראל דומין עלי כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה (רבי עקיבא) (בן עזאי, בכורות נח.). — מ"ר קליפין: קליפי רמון והנץ שלו, קליפי אגוזים והגלעינין יש להם שביעית (שביע' ז ג). האגוזים והשקדים יצאו קליפיהם לחולין (מע"ש א ג). בגד שצבעו בקליפי ערלה ידלק (ערלה ג א). המוציא אוכלין כגרוגרת חייב ומצטרפין זה עם זה וכו' חוץ מקליפיהן וגרעיניהן ועוקציהן וסובן ומורסנן, ר' יהודה אומר, חוץ מקליפי עדשים שמתבשלות עמהן (שבת ז ד). מגביהין מן השלחן עצמות וקליפין (ב"ש, שם כא ג). כל הקליפין מיטמאות ומטמאות ומצטרפות, רבי יהודה אומר ג' קליפין בבצל הפנימית וכו' האמצעית וכו' והחיצונה וכו' (עקצ' ב ד). קליפי פולין ושומשמין יש בהן אוכל אסורין (תוספת' תרומ' י ג). כל הקליפין גדילות עם הפרי וזה פרי מלמעלן וקליפין מלמטן (רבי בא בשם רבי זעירא, ירוש' מעשר' ד ו). אחד המשחק בפסיפסין ואחד המשחק בקליפי אגוזים ורימונים (שם ר"ה א ט). מסוקין באוכלין אבל לא בקליפיהן ולא בגלעיניהן (ר' חייא, שם ביצה ד ב). — ומ"ר קליפות: מעשה באשה אחת שהיתה מפלת כמין קליפין אדומין וכו' וקראו

[1] [במשנ' מנק' ליוורנו קְלִיפָּה וכך עקר בדעת לו ואחרים, וכן בארמ' קליפא, והיא המלה קְלִיפָּה, הבאה כשה"פ מן קָלַף. אך במסרת יהודי אשכנז קְלִפָּה, וכן נוהג בדבור, וכדאי לאחז בצורה זו לשם הבחנה משה"פ בשמ' מעשה הקולף.

במסרת הבבלית מנקד על יד קְלִיפָּה, קְלִיפִים, בסמ' גם קְלָפֵי, ובפי התימנים קְלָפֵי (פורת, לשון חכמים, 117) כאלו מן קְלַף, קָלֵף.]

לרופאים ואמרו מכה יש בה מכפנים לפכך מפלת כמין קליפות אדומות (ר' אלעזר בר' צדוק, תוספת' נדה ד ג). שלש קליפות בבצל (ר' יהודה, חולי' קיט:). קטב מרירי וכו' כולו מלא עינים קליפות קליפות ושערות שערות (ר' יוחנן, מד"ר איכה, אלפא ביתא קדמאה, ומדרש ענודה). — וקלפת השריון: מה שריון זה כל קליפה וקליפה מצטרפת לשריון גדול (ב"ב ט:).—וכפהמ"א: מרצופין, שקין העשוין מקליפת עץ גדול (רש"י, שבת פ:). — ובהשאלה: ראיתיך תורקי הקליפות והתוכית תזרקי (ר' בדרשי, בחינת עולם). — וכתמונה לגוף האדם, שנטל הלב מתוכו: והוליד (אדם) בנים רבים ולא היה מהם ראוי להיות במקים אדם אלא הבל וכו' וכאשר הרגו קין אחיו וכו' נתן לו תחתיו שת וכו' והיה סגולה ולב וזולתו כקליפה (ר"י ה"ל, כוזרי א לה). ודע כי אשר שאלת זה לא יכילו אותם ליבות החיים ק"ו קלפי המתים (סוד הסודות, גסטר, פסקה 5). ויצא המון בני אדם זולת הלב ההוא קלפות ועלים ושרפים וזולתם (עמנואל מרומא, פי' התורה, Merx, Archiv, 372).—וקלפה בקבלה, כח מכחות הטמאה הנבראים בנפש האדם מן החטאים, ועי' חיצון[1]: אע"פ שיש קליפות מזיקות בחק האמונות מ"מ לא נמנע תועלותיה הרבי' מפני ההיזק המועט (מנחת קנאות לר"י מפיסא, קופמן, 110). כשישראל חוטאים אותם הארבעה ראשים (של שבעים השרים הממויים על האמות) נקראים ארבע קליפות ונקראות ערלה בכל מקום, אלו דארבע קליפות השלש מהן קשות עד מאד והקליפה הרביעית הסמוכה לשם יהו"ה דקה (גיקאטיליא, שערי אורה, אמונה, מד:, ורפה, כ:). והכחות ההם נקראין לבעלי הקבלה קליפי אילן העליון וכו' (הריקנטי, ע"פ אב, יקרה ב, לבוש הר"מ, כז.). עד קריאת הגבר של חצות הלילה הקליפות משוטטות בעולם וכו' (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, קיד.). הקליפה הקשה הנקראת סתיו עבר לגמרי שנ' כי הנה הסתיו עבר וכו' (שם לו, קמד:). הנה לפניך סוד הקליפות כי יש קליפות שנמתקת לגמרי כגון קליפת נוגה והבירוה וכו' (שם שם). כתב האר"י ז"ל שע"י הפלפול בהרם' קול שעושי' החכמי' משברי' הקליפות כי האויר מלא קליפות הוא ומשתברים מקולות הפלפול ומזדככין האויר לפי שהקליפות הן כמסך מבדיל בינינו לשמים (שבט מוסר לר' אליהו, לז). כן כל אדם בא לעוה"ז מקום הקליפות וחיצונים נחש שרף ועקרב בכדי לקבץ ניצוצי נפשו הנחסרים מכללות נפשו (דברי אלימלך, שמיני). רק עלי זמרי נשיא שבט ישראל שהי' מסתמא במדרגה גדולה לעומת קליפת פעור לכן עונו גדול מנשוא (שם, פנחס, קלה.). וברכת מלביש ערומים הכוונה להלביש ולכסות העולם התחתון בפני הקליפות לבל יתאחזו וזהו השמים כסאי, לשון מכוסה, דהיינו השמים, העולמות העליונים, הם מכוסים בפני הקליפות שאין להם אחיזה (נועם אלימלך, חיי שרה). והצדיק העובד באמת מוציא הקדושה מהקליפה ומעלה אותה להשי"ת ב"ה (שם, ויצא). לעתיד ישחט היצה"ר, היינו שהקליפה יבוער מן הארץ והרוחניות שבו ישאר וכו' (שם שם). שהצדיק צריך לחפור בור להפיל שמה שור או חמור שהם שני קליפות הנקרא שור וחמור (שם, סוף וישב). הצדיק בגערתו וכו' הוא משבר כח הקליפה של הרשע (שם, קרח). — ויש שקוראים כך לאשה רעה, המחטיאה את בעלה.

קְלָפִי, ת"ז,—שיש בו מתכונת הַקְּלָף: מכפנים מסובב ומלובש הקנה בעור קלפיי לבן וכו' (ברוך משקלאוו, עמודי השמים, חלק תפארת אדם, ברלין, כד.).

קְלִפִּי, ת"ז,—כמו קְלִפָּה, שיך לקלפה: ואולם הכ"ח הקלפיי נעדר העפעף (רשב"ץ דוראן, מגן אבות חלק יעקב ד, כב.).

א.*קִלְקוּל[1], ש"ז,—שה"פ מן א. קִלְקֵל, מעשה המקלקל, דבר מקלקל[2]: ויהי העם כמתאוננים, אין

---

[1]) [על מושג הקלפות בקבלה והתפתחותו עי' במיוחד בדברי ג. שלום באנציקלופדיה אשכל IX עמ' 689 וכו'.]

[1]) [וכן בארמ' שבתו"מ קלקולא.]

[2]) [במו"ק א ב כתוב בנסח הספרים: ומתקנין את המקולקלות במועד ומתקנין את קלקולי המים שברשות הרבים, והרמב"ם מפרש: וקלקולי המים, מה שנפסד בבריכות המים. אך במדב"ם הנסחה: את כלי המים, וכך כנראה נכון, ובמובן זה צדקו המפרשים המבארים גם את הנסחה המשבשת במשמ' צנורות המים, ואין להניח מלה קלקול שניה במשמ' זו.]

שיהי אלא שהיה להם דבר מתחילה, מלמד שהיו מקלקלים ורזדו לקלקולם הראשון (ספרי במדי' פה). כיון שכת דוד עמד שלמה וחילף סנקליטין שלו, חזר לקילקולו הראשון (ר' שמואל בר נחמן, ירוש' ברכ' ע ג). שנייא היא הכא שהוא היקון וסופו קילקול (שם בציעי' ג י). ומה קלקול הוה תמן, שהיו אוברים עצרת לאחר השבת · והיו יוצאין עליו מבערב בחוקת שנתקדש (שם ר"ה ב א). חוזר לקילקול הראשון, חשודה היא לקלקל עצמה כדי לקלקל צרתה (ר' הילא, שם יבמ' טו א). הן דבטא כמא, הן דלא כטא נוהגין בקילקול (שם נדרי' ו יג). אמר להו רבא לבניה כשאתם חותכין בשר אל תחתכו על גב היד, איכא דאמרי משום סכנה ואיכא דאמרי משום קלקול סעודה (ברכ' ח:). אמר להן משה לישראל שמא חזרתם לקילקולכם הראשון (רבה בר אבוה, שבת כז.). קילקולו זהו תיקונו (רבא, שם פ:). מה קילקול קלקלו הבייתוסין וכו' (ר"ה כב:). כל הרואה סוטה בקילקולה יזיר עצמו מן היין (נזיר ב.). כך דרך הרשעים כשהן בצרה הם צועקים ובעת הרוחה חוזרין לקלקולן (מד"ר שמות י). ויאמר לי הנך הרה וג' אבל מה שאמר לה הנה נא את עקרה לא גלתה לו, שלא רצתה לגלות קלקולה (שם במד' י). והמאן המלכה וכו' שלהה ואמרה לו קומים איסטבלאטי של בית אבא היית והיית למד להיות מכנים לפניך נשים זונות ערומות ועכשיו שנכנסת למלכות לא חזרת בקלקולך (שם אסתר ג, ותמאן המלכה). לך רד, א"ל דקב"ה למשה אני כבר גרמו לי הבריות לירד מכאן ולראותם בקלקולם וכו' (תנחומי תשא כא).—קלקול החשבונות, טעות בחשבון: קלקול חשבונות יש כאן (ר' פנחס בר חנילאי, ירוש' תעני' ד ה). — קלקול הדין: בעון עינוי הדין ועיוות הדין וקלקול הדין וכו' חרב וביזה רבה ודבר ובצורת בא וכו' (שבת לג.). — קלקול מעשים: אם נתקהה הרב על התלמיד כברזל וכו' קילקול מעשים יש בתלמיד[1] (מד"ר קהל' בדרא תלישאה, אם קהה) — ובמשמי מצב המקלל: שהכל מתברכין והוא עומד בקלקולו[2]

(אדר"נ נוסחה ב מג, שכטר, נט.).—ובספהמ"א: והזהיר הק' למנות שופטים וכו' שעומדים בצרכי צבור שיגדרו להן את הפרצות ויתקנו להן את הקילקול (והזהיר, שמות, לח.). אבל עזאל לא חזר בתשובה וכו' ועדיין הוא עומד בקלקולו (בראשית רבתי, אלבק, 31). למלך שהלך למדינת הים והניח ארוסתו עם השפחות, מתוך קלקול השפחות יצא עליה שם רע (מד"י, שמות לד א). גדרה תסר בדמעתה וזעקתה וכו' נשאו שאר נשים ק"ו בעצמן, מה בנות מלכים אירע קלקול זה, בהדיוטות על אחת כמה וכמה (הוא, כנהי' כא.). כי ההדושים האלהיים לא נראו על הרוב כי אם בארץ מיוחדת והיא אדמת הקדש וכו' ועם העינינים ההם אשר נתלו בהם ממצות וחקים נראה בכדורם כל מאווי לב ונראה בקלקולם כל רעה (ר"י ה"ה, כוזרי ה כ). כי המקלקל מבקש מקום קלקול (ר"י בן נהמיאס, משלי ה כ). שלחו אלי נכבדי הקהל באלקה לשאול וכו' ואם קדושיהן (של המוסרין) תופשין בבת ישראל בעודם בקלקולם ואם לאו (המדה גנוזה, שאלה ע"ד האנוסים, יג.). — ואמר הפיטן: ואל אראה ברעה ולא שום קלקול הבור הבריאה (ולמרסי, מענה לשון).—ואמר המשורר: קלקול עונם יוכר ולא יכבד המוסר בשגם הוא בשר (רסב"ג, סטר, ביאליק־רבניצקי, 92). — *קלקול המגיהים והמדפיסים, מה שהם מקלקלים: ועל קילקול המגיהים והמדפיסים העיר בצדק החכם השלם ר' יוסף קנדיא וכו' ואם אמרתי אספרה כמת טעותי' שנתהוה מהמעתיקים ובהמדפיסים יהזיק לספר בפני עצמו (הקדמי' לספוש בית הגדול לפדר"א, 5). — *קלקול האויר, שהוא מקלקל: והיא ארץ אוכלת יושביה עבור קלקול האויר (ר"ד מן הספוחים, לנוס דוד, הקדי, 5).

ב. *קַלְקוּל, ש"ז,—שה"פ מן ב. קִלְקֵל, מעשה המקלקל בחטים וכדו' לשם קססים: תמן תנינן חתיכת יבלתו אין דוחין והכא את אמר הכין, ר' סימון בשם רבי יהושע בן לוי בשם רבי פדת מפני קילקול פיוסות (ירוש' ערובי' י יג). תמן הנינן וחותכין יבלת במקדש אבל לא במדינה ואם בכלי כאן וכאן אסור, הכא את אמר דוחה וכא את אמר אינו דוחה , ר' סימון ר' יהושע ב"ל בשם בר פדייה מפני קלקול פיוסות (שם פסח' ו א).—ואמר הפיטן:

---

[1] [עי' קֵהָה, הערות.]

[2] [ואולי צ"ל בְּקִלּוּלוֹ.]

חיל כיולדה הכהילם, נעו ורעדו וסר צלם, ואצל קמואל באו כלם, לנחש בקסמי קלקולם (ר״א קליר, אלה, פלוק א שבועות).

א. קִלְקֵל [1]), פ״י, — השחית, הֵרַע, הרס, verderben; gâter; to spoil: אם קהה הברזל והוא לא פנים קִלְקַל [2]) וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה (קהל׳ י י). — ובתו״מ, גם כנגוד אל תִּקֵּן: כדרך שאין מקלקלים [3]) ברשות הרבים כך לא יתקנו (ר׳ עקיבא, שביע׳ ג י). אף הוא קלקל לעצמו ותקן לאחרים (ר׳ יהושע, חלה ג ה). וכל המקלקלין (בשבת) פטורין, והמקלקל על מנת לתקן שיעורו כמתקן (שבת יג ג). כל המקלקלין ברשות הרבים והזיקו חייבין לשלם (רשב״ג, ב״ק ג ג). נתן לאומנין לתקן וקילקלו חייבין לשלם, נתן לחרש שידה תיבה ומגדל לתקן וקילקל הייב לשלם (שם ט ג). הכל שוחטין ושחיטתן כשרה חוץ מחרש שוטה וקטן שמא יקלקלו בשחיטתן (חול׳ א א). אף משהגיעו לפירקן אין הנשים בודקות אותן שמא יקלקלוהו בידיהן (ר׳ יהודה, תוספת׳ נדה ה ד). כל המקלקלין פטורין חוץ מן המבעיר ומן העושה חבורה (ירוש׳ שבת ב ג). ואת״ל הלכה כר״י, מקלקל הוא אצל הפתח או מתקן הוא אצל הפתח (כתוב׳ ה:). המוסר סעודה לחבירו וקלקלה נותן לו דמי בושתו ודמי בושת אורחיו (רשב״ג, ב״ב לג:). (סכין של עכו״ם) מותר לשחוט בה, מקלקל הוא, ואסור לחתוך בה בשר, מתקן הוא (רבה בר אבוה, חול׳ ח.). הם קלקלו את הצורה שניתנה לארבעים יום, לפיכך ארבעים יום וארבעים לילה (ר׳ יוחנן בן זכאי, מד״ר בראש׳ לב). הם קלקלו סלונות שלהם, אף המקום

---

1) [כנראה צורה נכפלת מן קלל, עי׳ הערות לערך זה ולערך קִיקָלוֹן.]

2) [רֹב המפרשים בארו קלקל כאן כלשון לטישה והחלקה, וחברוהו עם נחשת קָלָל (עי׳ קָלָל), הואיל ולא עמדו על משמ׳ המלה קֵהָה (עי׳ קָהָה. הערות) שהבינוה כלשון נטילת חֻרפה; אך למעשה פרושה: לא אכל, לא האכיל. והכונה: אם הרעיב אדם את הברזל ולא נתן לו לנשך ולפעל, כלום לא ישחית ויקלקל את מראהו כשיחליד הברזל?]

3) [ובדברי ר׳ עקיבא בתוספת׳ (שביע׳ ג ה): כדרך שבא שאין לו לקלקל כך לא יסקל וכו׳.]

שינה להם סידורו של עולם (ר׳ לוי, שם שם). אמר (ראובן) לא דיה לאימא להתקנא בחיי אחוהה אלא אף לאחר מותה, עלה וקלקל היצועין (בשם ר׳ שמעון בן יוחאי, שם שם לח). כשהוא רודה נותנן לדפוס כדי שלא יקלקלו את הלחם (שם במד׳ ד). —*וקִלְקֵל האדם את עצמו או את חברו: חשודה היא לקלקל [1]) עצמה כדי לקלקל צרתה וכו׳ (ירוש׳ יבמ׳ טו ז). מפני מה ניתן לה מצות חלה, על ידי שקלקלה את אדם הראשון שהיה גמר הלתו של עולם (שם ברכות׳ יז). בנותי כך עשיתן וקלקלתן את עצמכן (ריב״ל, שם שה״ש, גן נעול). —וקלקל את מחשבתו של אדם, הפר את עצתו, לא הניחו להוציאה אל הפעל: וכל החושבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם [2]) (תפלת מר בריה דרבינא, ברכ׳ יז.). — *וקלקל האדם עצמו, השחית את דרכו, עשה מעשים רעים: הם כלב ועורב קילקלו מעשיהן [3]) (ירוש׳ תעני׳ א ו). אבותיכם לא קילקלו מעשיהם, אתם קילקלתם מעשיכם (ר׳ אבהו, שם ע״ז ה ד). הכל קלקלו מעשיהן בדור המבול (בשם ר׳ יהודה בר סימון, מד״ר בראש׳ כח). — *וקלקל הדַּין את הדין: שהדיין המקלקל את הדין קרוי עול שנוי משוקץ חרם ותועבה (ספרא ויק, קדושים פרק ד). — *קלקל את השורה, הטה משורת הצדק, מן הדרך הישרה: אהבה מקלקלת את השורה ושנאה מקלקלת את השורה (ר׳ שמעון בן יוחאי, שם שם נה). ועי׳ שׁוּרָה. —*וכפ״ע קִלְקֵל במשמ׳ חטא, עשה מעשה רע, וביחוד קִלְקְלָה האשה על בעלה, עם פלוני, זנתה, וקִלְקְלוּ המינים והכותים: כל חותמי ברכות שהיו במקדש היו אומרים מן העולם, משקלקלו מינין ואמרו אין עולם אלא אחד התקינו שיהו אומרים מן העולם ועד העולם (ברכ׳ ט ה). בראשונה היו מקבלין עדות החדש מכל אדם, משקלקלו המינים התקינו שלא יהו מקבלין אלא מן המכירים, בראשונה היו משיאין משואות, משקלקלו הכותים התקינו שיהיו של חן יוצאין (ר״ה ב א–ב). שלא תהא אשה נותנת עיניה

---

1) [להזיק.]

2) [בנוסח שבסדורי התפלה: מחשבתם.]

3) [בבבלי (סנה׳ קח.): שלשה שמשו בתיבה וכו׳ כלב ועורב וחם.]

באחר ומקלקלת על בעלה (נדרי יא יב). מתרין בו (בבן הסורר והמורה) בפני שלשה ומלקין אותו, חזר וקלקל נדון בעשרים ושלשה (סנה' ח ד). אינו דומה חבר שקלקל לבן חבר שקילקל (רמב"ג, תוספת' דמאי ב יד). אף על פי שהמים בודקין אותה מיד, אלא אפילו תקלקל לאחר עשרים שנה המים היה מתרערעין עליה (שם סוטה ג ג). למלך בשר ודם שקידש את האשה הלה מביא את הלבלר ואת הדיו ואת הקלמוס ואת השטר ואת העדים, קילקילה היא מביאה את הכל (שם ב"ק ז ד). זקנים שאלו כהלכה וכו' אבל עמי הארץ חזרו וקילקלו (שם סנה' ד ה). הנח העולם שינהגו כמנהגו, והשוטים שקילקלו יבאו ויתנו את הדין (שם ע"ז ו ז). אם כן (אם העקרה נפקדת ממים המאררים) ילכו כל העקרות ויקלקלו בשביל שיפקדו [1] (ר' ישמעאל לר' עקיבא, ספרי במד' יט). היוצאת בגט תהא אסורה לחזור לו ולא שקלקלה על בעלה תהיה אסורה לחזור לו (שם דברי רע). לאחד שיקלקל בעיר מסרו לבע' האגמון וחבשו (ירוש' סוטה ט יב). (על שאינן זהירות בנדה) היא קילקלה בחדרי בטנה, לפיכך תלקה בחדרי בטנה (ר' ילחק, שבת לא:). לשתי נשים שלקו בב"ד, אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית [2] (ר' ינאי, יומא פו:). ברותחין קלקלו וברותחין נידונו (רב חסדא, כ"ה יב.). הורו לה ב"ד להנשא והלכה וקלקלה חייבת בקרבן (הורי' ב.). שהיה (אברהם) ראוי להיבראות קודם אדם הראשון אלא אמר הקב"ה שמא יקלקל ואין מי שיתקן, הרי אני בורא את האדם תחילה שאם יקלקל יבוא אברהם ויתקן תחתיו [3] (מד"ר ברא' יד). משל לבן מלכים שקלקל עם אחת מן השפחות, כיון ששמע המלך טרדו והוציאו חוץ לפלטין, והיה מחזר על פתחיהן של שפחות ולא היו מקבלות אותו, אבל אותה שקלקלה עמו פתחה דלתיה וקבלתו (שם שם טו). למלך ששלח לקדש אשה אחת עם הסרסור, הלכה וקלקלה עם אחר וכו' (שם שמות מג). למלך שנשא את האשה וכו' לאחר ימים קלקלה וטרדת מביתו (שם שם מז). היא (הסוטה) שחטאה על בעלת שהוא זנת ומפרנסה :היא הולכת ומקלקלת עם אחר (שם ויקר' ו). והלא בני אדם צריכין להזהר מן היין שלא ישתו ויקלקלו וכו' (שם במדי י). לבת מלך שנתקשטה ליכנס לחופה לישב באפריון ונמצאת מקלקלת עם אח' (שם שם כ). מפני שדרכה של אשה מצויה לקלקל (ר' ילחק, שם אסתר, גם ושתי המלכה). — ובאהמ"א: (אשה שאין לה וסת) אסור לשמש שמקלקלתו (הלכ' פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 104). העיד עליו עד אחד שהוא מקלקל עם נער אחד (תשו' גאו', בית תלמוד ה, 127). המקדש את האשה וכתב לה כתובה ונכנס אצלה בלא חופה אע"פ שקלקל עמה אין לה אלא כ"ה של תורה שהן ל"ה וד' שתותים ואיסר (בשם רב האי גאון, אוצר הגאו', כתובות, חלק התשובות, 144). שגם הבהמה ניטחת עמהן וכו' מפני שהבהמה קלקלה את מעשיה שהיתה הולכת על מין שאינו מינה (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר, 40). ובא אצל הדיין לדון והדיין קלקל את הדין ונטל ממנו אחת שלא כדין עלי לשלם לו (מדה"ג דבר' טז יט, הגבלה, 188). שהיו נבעלות לבעליהן במצרים תחת התפוח וזו (הסוטה) קלקלה לאחר, תבדק בו (רש"י, במד' ה יז). לא תגדל (האלמנה) כלב שמא תקלקל עמו (הוא, ב"מ עא., ד"ה לא תרבי). וכאשר פחדנו מן בית דין שאינו הגון אשר יעמוד אחרינו ויקלקל תקנת זו או יזלזל בה ולא יעשה על פיה (רמב"ם, תשו' לז, א"מ פריימן, 93). (מוציא שם רע לא יהזיר משום קלקולא) איך יכול לקלקל משהגיע גט לידה והלא אפי' בא הבעל וערער אינו כלום (שם קעג, 169). ולפי שאיפשר ליקלקלה התקינו שיהו אוסרין וכו' (שם שם). כי המקלקל מבקש מקום קלקול (ר"י נחמיאש, פי' משלי ה כ). (המצוקה) מקלקלת את הזיעה ומתכת את הרגלים (מכוה"מ לר"י אלנקאוה ד, 481). — ואמר הפיטן: טוב אורח חיים בלי לקלקל, יושר נתיבה בלי לעקלק (ינאי, אוס אסר בלדק, קרוב' דברים, זולתי, רמה). קלקלה בת כהן בערגילי רובל, והבא על

---

[1] [ובבבלי (ברכ' לא:) אומר ר' עקיבא אל ר' ישמעאל: אם כן ילכו כל העקרות כולן ויסתתרו וזו שלא קלקלה נפקדת, ע"כ, וכך נראה נכון.]

[2] [במד"ר (במד' יט) בהמשך: אמרה להם וכו' שלא יאמרו אף אני קלקלתי.]

[3] [ובמקום אחר: ואמר לו (הקב"ה לאדה"ר) וכו' תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי שאם קלקלת אין מי שיתקן אחריך (מד"ר קהל', כאה את מעשה האלהים).]

בתו מבלי השכל, ראה נפשם באי זו תכל, אש היא עד אבדון תאכל (ר' אליהו הזקן, אזהרות, קבץ מע"י גאוי ג, 63). קלקלתי שמנים שמרים (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). קלקלו צעדי ישר לסלף ואוצרו הטוב עליהם חלף (משה בר קלונימוס, סדר אחרון פסח). האהבה קלקלה השורה ויקם בשמחתו, וישכם אברהם בבקר (מרדכי, מפלטי אלי, סליחי ער"ה). — ואמר המשורר: וצררתי וצערתי וקללתי וקלקלתי (ראב"ע, לך אלי, כהנא א, 205). — *ובמשמ' לֻטַּשׁ, החליק[1]), ואמר המשורר: אשרי עין ראתה יפיו בפנים קלקל מלא מאור נֹצץ וארח מסכל (ר"י הלוי, אשרי עין, עבודת יוה"כ, דיואן ג, 295). בקע עצי יצרך וגרזן שכלך אל יהי קהה ולא קלקל (ר"י חריזי, ענק רלג). — *קלקל, במשמ' נתלכלך בצואתו, עי' ב. קָלָה, פִּע', וערך זה הִתפ'.

—פע', קֻלְקַל, בינ' מְקֻלְקָל,—שקלקלו אותו, שהתקלקל, verdorben; gâté; spoiled: עושין את האמה בתחלה בשביעית ומתקנין את המקולקלת[2]) (מו"ק א ג). יצאו שנים (שתי בהמות מן הדיר) כאחד מונה אותן שנים שנים, מנאן אחד תשיעי ועשירי מקולקלין[3]), יצאו תשיעי ועשירי כאחד תשיעי ועשירי מקולקלין, קרא לתשיעי עשירי ולעשירי תשיעי ולאחד עשר עשירי שלשתן מקודשין (בכורות ט ח). הרואה כתם הרי זו מקולקלת[4]) וחוששת משום זוב (ר' מאיר, נדה ו יג). מעלה את פרסו מערב יום טוב ובא ביום טוב ומצאו שמקולקל הרי זה מותר (ר' שמעון בן אלעזר, תוספת' יו"ט ג א). שתי נשים שנתעסקו בציפור הראויה להוציא דם כסלע ולאחר זמן נמצא על גבי זו כסלע ועל גבי זו כסלע שתיהן מקולקלות (שם מקוא' סוף פרק ג). ולמה אמרו סנדל והלא אין סנדל שאין עמו ולד, אלא שמא תפיל עמו זכר ותהא מקולקלת לנקבה (שם נדה ד ח). שהיו מקולקלים וחזרו לקלקולם הראשון (ספרי במדי' פה). שלא יהיה להם פתחון פה לומר מעשים מקולקלים היו בהם (בצדיקים) בסתר (ר"א המודעי, שם שם קלז). מפני שדעתן (של הבבליים) מקולקלת (ירוש' פסח' ז ה). הפוחת ממעשרותיו מעשרותיו מתוקנים ופירותיו מקולקלים (שם דמאי ה ג). עכשיו שאין להן (לכותים) לא מצוה ולא שירי מצוה חשודין הן ומקולקלין הן (ר' שמעון, שם פסחי' א א). המניח פירות וכו' שאין לך מקולקל מעת לעת אלא יום האחרון בלבד (ר' לעזר בן ינאי, שם גיט' ג ח). הרואה דם מטמא למפרע ומה היא מטמא האוכלין והמשקין והמשכבות והמושבות ואינה מקולקלת למניינה ואינה מטמא את בעלה למפרע (שם נדה א א). האוכל כמדה זו ה"ז ברוך ומבורך, יתר על כן רעבתן, פחות מכאן מקולקל במעיו (עירובי' פג:). בא ומצאן (את הצפרים) מקולקלין בי"ט בידוע שבי"ט נצודו ואסורין (רשב"א, ביצ' כד:). ת"ח ואין משאו ומתנו באמונה וכו' מה הבריות אומרות עליו וכו' פלוני שלמד תורה ראו כמה מקולקלין מעשיו (יומא פו.). הולד (של עבד או עבו"ם הבא על בת ישראל) מקולקל (ר' יהושע בן לוי, יבמ' מה.). שתולין את הקלקלה במקולקל (ב"ב קע:). במתוקנין שבהן (שבגוים) לא עשיתם, כמקולקלין שבהן עשיתם (הוא, סנהד' לט:). מכניסין את המתוקנת לביתה של מקולקלת ואין מכניסין את המקולקלת לביתה של מתוקנת (ר' לוי, מד"ר ברא"ש' יד). מעשים מקולקלין היו בידם בסתר שעל ידי בן מתו (שם ויקר' כ). כי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ וגומר, מה כתיב לפניהם ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע, וכי מה ענין זה לזה, אלא איניש דהוא אזיל ומתחבר בחבריה בנטיעותיו ומתוך שהוא נכנס ויוצא בתוך ביתו נחשד על שפחתו, וכשם שאדם פורש את עצמו מן פירות ערלה כך המקולקלין בשפחות פרושין מן הכשרים ליום הדין (שם במד' י). ואין לך עיירות מקולקלות בבלן כבית אל ויריחו (שם שה"ש, כפת תטפכה). אוי לדור שמקולקל במדה זו (שם רות, ויהי בימי שפוט השופטים). ואינו יוצא מן העולם עד שרואה פירותיו מקולקלין (תנחומ' בובר, מלורע ג). הדיין הזה בזמן שארכי שלו מקולקלת אין עומדין לפניו בטכסיסי שלהן.

[1]) [עפ"י הבנה זו בכתוב, עי' הערה בראש ערך זה.]

[2]) [כך במשנה שבבבלי ושבירוש'. במשניות: המקולקלות.]

[3]) [כלו' ירעו עד שיסתאבו.]

[4]) [אינה יודעת פתח נדותיה לידע מתי יתחילו י"א יום שבין נדה לנדה (רעצ"ע).]

(מדרש תהל' ג). — ובס מ א: שגונבין זה את זה וגוזלין זה את זה וחומסין זה את זה ועושין מעשים מקולקלים זה את זה וכו' (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 203). היתה (בת כהן) נשואה לישראל ומת בעלה טובלת ואוכלת בתרומה ואם הוכר עוברה הרי זו מקולקלת למפרע עד מ' יום (רמב"ם תרומות ח ג). ודוחקין (חכמים) עצמן הרבה שלא ישבו בדין עד שידעו שאין שם ראוי כמותם ושאם ימנעו מן הדין תקלקל השורה (הוא, סנהדרין ג י). אומר אני לפניך ה' אלהי מקצת מן מעשי הרעים ומדרכי המכוערים וממעללי המקלקלים (ודוי הגדול של רבנו נסים, סדר יום כפור קטן). — ואמר הפיטן: פותחים שבת ראשונה בשקלים ובשנית זכור מחית מקלקלים (מנחם בר' מכיר, אור זרוע, יוצ' פרש' לראשונה).

— פ"ע, *הִתְקַלְקֵל, נִתְקַלְקֵל, נִקַלְקֵל, — נעשה מְקֻלְקָל, הָשְׁחַת, וגם במשמ' נטמא ונאסר: הנותן לחמותו מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה, מפני שהיא חשודה לחלוף את המתקלקל (דמאי ג ו). וכשהוא רדן (את שתי הלחם) נותנן בטפוס כדי שלא יתקלקלו (מנח' יא א). משרבו בעלי הנאה בטלה כבוד תורה ונתקלקל הדין (תוספת' סוט' יד ג). חמש חצירות משתמשות בביב אחד ונתקלקל הביב כולן משתמשות עם הראשונה (שם ב"מ יא כ). אם נתקלקלה הגומא אסורה (ר' בא בשם רב יהודה, ירוש' שבת ד ג). שמא נתקלקלה צורתו (שם שקל' ז ב). תמן (בכהן האומר לאשתו הרי זה גיטיך לפני מיתתי שעה אחת) משעה ראשונה נתקלקלה (מאכילת תרומה), ברם הכא (אם הלך למדינת הים) לכשימות היא מתקלקלת (שם גיט' ג ג). תמן למפרע נתקלקלה (נאד היין) ברם הכא מיכן ואילך נקלקלו (ר' זעירה, שם שם, ג א). שפיר שנתקלקלה צורתו מהו (שם נדה ג ג). מיום שגבר אגרופה של חנופה נתעוותו הדינין ונתקלקלו המעשים (ר' שמעון בן חלפתא, סוט' מא:). ה' גנות המסתפקות ממעין אחד ונתקלקל המעין. כולן מתקנות עם העליונה (ב"ב קח.). ע"כ בצלם וכדמות, מכאן ואילך נתקלקלו הדורות וניבראו קינטורין (אבא כהן ברדלא, מד"ר ברא' כג). שהעמיד עליהם שומרים שלשה ימים עד שנתקלקלה צורתן (ר' שמואל בר נחמן, שם שם סה). — נִתְקַלְקֵל האדם, כמו קִלְקֵל, חטא, וביחוד חטא בזנות: וכשבא רבן גמליאל ביניהם (בין הכותים) עשה תבואה וקטנית שלהן דמאי וכו' וכשחזר רבן שמעון בן גמליאל ביניהן ראה שנתקלקלו ועשו כל פירותיהן ודאי (תוספת דמאי ה כד). שבדבר שנתקלקלו (אדם וחוה), בו נתקנו (ר' נחמיה, ברכ' מ.). ילכו כל האנשים ויתקלקלו[1] בשביל שיפקדו (ירוש' סוטה ב ג). שלא יעשה אדם כמעשה נואף ונואפת ששתו יין ונתקלקלו (מד"ר במד' י). ואכלו ושתו ונשתכרו ונתקלקלו (ר' ישמעאל, שם אסת', אם על המלך טוב יכתב לאבדם). — ובמשמ' טעה, וכשל בדבר הלכה, עשה שלא כדין: פעם אחת נשתהו העדים מלבוא ונתקלקלו הלוים בשיר (ר"ה ד ד). מוטב שיתקלקלו בו (בבשר הַמֵּת) לשעה ואל יתקלקלו בו לעולם (ירוש' מעשר שני ה א). אם כן (אם יקבעו תקיעה לשרפת חמץ) נמצאתה אומר שמא לתמיד הן תוקעין והן מתקלקלין (ר' מנא, שם פסח' א ה). והיו סבורין שנמלכו בית דין לעברו והן מתקלקלין (שם ר"ה ג א). — ונתקלקלו החשבונות, נתערבבו וטעה בהם האדם: למלך שהית יושב ומחשב חשבונות באו ואמרו לו נשבה בנך ונתקלקלו חשבונותיו (ר' יוחנן, שם תענ' ד ח). — והשנה, טעו בי"ד בעבורה: אותה השנה נתקלקלה (ר' זעורא בשם רב חסדא, רס נדר' ו יג). — ונתקלקל האדם ברעי, קִלְקֵל ולכלך את עצמו: נתקלקל[2] בין בריעי בין במים פטור (מכות ג יד). רואה את חבירו שותה ואומר מזוג לי ואני אשתה ושותה ומתקלקל בריעי ובמימי רגלים (תנחו' בובר, שמיני ז). — ובסהמ"א: שנתקלקלו דרכי ירוש' ונסתתמו הנתיבות והיו לעווה (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר, 264). שכל מי שמתקלקל בתנוקת קודם כתובה וקדושין חייב מיתה בידי שמים (ר' משה גאון, תשו' הגאו', בית תלמוד ד, 122). שאותם שאינן יבולין לישן יהיו פניה' ירוקין ויתקלקלו פעולותיהם והרגשותיהם (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ס ו).

---

[1] [עי' גם פִּעֵ'.]

[2] [בספרי (דבר' רפו): מתקלקל. ועי' ב. קָלָה, פִּעֵ'.]

• **קִלְקֵל**[1], פ״ע. — קִלְקֵל בחצים, הפיל חצים לגורל, נענע את החצים לשם גורל: כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם קִלְקַל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד (יחזק׳ כא כו). — ובתו״מ: לקסם קסם, התחיל קוסם קסמים, קלקל בחצים, התחיל מקלקל בחצים לשמה של רומי ולא עלתה וכו׳ לשמה של ירושלים ועלתה לו (מד״ר איכה פתיחי, רבי יהושע דסיכנין). — ואמר הפיטן: ארץ במדה יסד וקלקל[2] וכו׳ בעשותו לרוח משקל (Elbog. Stud., 143). ארי עלז ביום הלז וחץ קלקל למול עירי (יחיאל מונדולפו, סעה עליון, סליח׳ י עבח). — ואמר המשורר: ושאל בדת האל ולא תדמה אל גוי בחצי תאוה קלקל (ר״י חריזי ?, הענק, אות ק, בפי סיובל להרכבי).

— הִתפ׳, הִתְקַלְקֵל, — שקלקלו אותו, התנועע, רעש ורעד: ראיתי ההרים והנה רעשים וכל הגבעות התקלקלו (ירמי׳ ד כד). — ואמר המשורר: ארץ צבי תתקלקלה כי נהלת אל נוחלה תחת מלוכה חוללה בית השבי (רלב״ע, ארץ צבי, איגר 162).

קְלֹקֵל, ש״ז, או ת״ז, — (דבר) קל, קטן וזעום[3]: וידבר העם באלהים ובמשה למה העליתנו ממצרים למות במדבר כי אין לחם ואין מים ונפשנו קצה בלחם הַקְּלֹקֵל (במדי׳ כא ה).

---

[1]) [עי׳ קָלַל, הערות. ואלה דברי ריב״ג בס׳ השרשים לשרש קלל: והשלמנוהו וכו׳ בחברנו אליו קלקל בחצים וכל הגבעות התקלקלו ופירוש קלקל בחצים הניע החצים וכן פירוש התקלקלו התנועעו והוא קרוב מענין קלים היו רדפינו, וממנו אצלי בלחם הקלקל, רוצה היבש, הקל במשקל. ועי׳ בהערות שאחר זו.]

[2]) [כנראה על פי הבנת הכתוב קלקל בחצים כלשון חשוב ומדידה.]

[3]) [כך בקרוב הבינו הקדמונים את המלה, מלשון קל, השבעים: διακένῳ, ריק ובטל, וולג׳: levissimo, קל מאד, ת״א: דמיכלה קליל, ת״י: דמזוניה קליל, רש״י (עי׳ בבלי יומא עה:) לתורה וכן לבבלי (ע״ז ה:): לפי שהמן נבלע באיברים קראוהו קלוקל כלוי קל ביותר וכו׳, ריב״ג: היבש, הקל במשקל, ראב״ע: כמו קל הקל והמלה כפולה ורבים כמו הם.

ואולם אין פירושים אלו, שעל פיהם נוהג קלקל בדבור ובספרות אף בשמ׳ (דבר) מאוס ומקולקל סוכחים, ובאשור׳ בא קַלְקַלְתֻ במשמ׳ רעב (לפי זה יש לפרש לחם קלקל, לחם רעבון). ואף קֻלְקֻלָּן כשם צמח הקציעה, וכן בערבי׳ קלקל הוא צמח מדברי. ולפי זה ראה פֶּרֶלְס קְלֹקֵל כשם לצמח מן, ואולם לֹו, Flora III, עמ׳ 91 דוחה דעה זו.]

***קַלְקָלָה**, ש״נ, — מעשה המקלקל ומשחית, מעשה רע, חטא, קלקול, Verderbnis, Übel, Sünde; corruption, mal, péché; corruption, evil, sin: אל תרצה את חבירך בשעת כעסו וכו׳ ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו (רבי שמעון בן אלעזר, אבי׳ ד יח). האיש קודם לאשה להחיות ולהשבת אבידה והאשה קודמת לאיש לכסות ולהוציאה מבית השבי, בזמן ששניהם עומדים לקלקלה האיש קודם לאשה (הורי׳ ג ז). יהי רצון וכו׳ שתכניסני לשלום ותוציאני לשלום ואל יארע בי דבר קלקלה תהא מיתתי כפרה על כל עונתי (תוספת׳ ברכי׳ ז יז). כל המכיר את משמרו ואת בית אב שלו וכו׳ אינו אסור אלא אותו חודש, ר׳ אומ׳, אומ׳ אני שיהא זה אסור לעולם אלא שתקנתו קלקלתו וכו׳ (שם תעני׳ ג ג). אין היחיד רשאי להשיב על הקלקלה[1], שבתשובה שהשיבו משה לאהרן משם פרשו מינין (ר׳ שמעון בן אלעזי, שם מגי׳ ד לז). שכל מי שהוא ספיקא בידו למחות ואינו ממחה, קלקלתו תלויות בו (ר׳ קירים, ירוש׳ שבת ה ג). כמה דתימר קלקלתו תקנתו שהוא אסור בהפסד ודכוותה קלקלתו תקנתו שיהא אסור במלאכה (שם תעני׳ ג יב). כפר שאין בו עשרה תקנתו קלקלתו ונעשה בעיר (שם מגי׳ א ו). לפי שתחילת קלקלתו (של שמשון) בעזה לפיכך עונשו בעזה (רבי, שם סוטה א ח). ואע״פ שהתודה קודם שאכל ושתה מתודה לאחר שיאכל וישתה, שמא אירע דבר קלקלה בסעודה (יומא פז:). ויגידו למרדכי את דברי אסתר, ואילו איהו (דניאל) לא אזל לגביה, מכאן שאין משיבין על הקלקלה (מגי׳ טו.). וכי בן מנשה הוא והלא בן משה הוא וכו׳ מכאן שתולין את הקלקלת במקולקל (רבי יוחנן משום ר״ש בן יוסי, ב״ב קט:). ומה אם בשעת הקלקלה חס על כבודן ושוקד לטובתן, כשעושו רצונו על אחת כמה וכמה (איסי בן יהודה,

---

[1]) [עין להלן כדגמה ממגי׳ טו., ועי׳ גם ע״ז י:.]

מד"ר במד' ע). [1]) — ובסהם"א: ועם העניינים ההם אשר נתלו בהם מצות וחקים נראה בסדורים כל מאווי לב ונראה בקלקולם כל רעה ולא הועילו העניינים המקריים והטבעיים דבר בשעת הקלקלה ולא הזיקו בשעת הסדור (ר"י ח"ת, כוזרי ה כ). — ואמר הפיטן: בנוי וחרב ובנוי באחרית נמחובי קלקלתו החרית (ר"א קליר, איכה את, קינ' ת"ב).

°קלש [2]), ממנו °קָלוּשׁ, °קְלִישָׁה, °קָלַשׁ, °קַלְשִׁית.

°קָלַשׁ [3]), פ"י, — דִּלֵּל, רִוָּה, עשה קלוש ומְרֻוָּח, lockern, verdünnen; relâcher, délayer; to loosen, dilute, weaken: בדחלולי בעלמא סגי, כלומר שיקצוץ סביב הענפים ויקלוש אותם כדי שיהא חלול באויר כדי שלא יהא בכל האילן מקום עבה שיכול לעכב עליו הטומאה (רגמ"ה, ב"ב כז:). — וקלש נדר, החליש והקל אותו: או מקליש קליש, דהפרחו פשטה בכולי נדר וקלש ליה [4]) במעט והנדר קל ממה שהיה עד עכשיו (רש"י, נדרי סח.). —וקָלַשׁ מגלה, פרשׂ אותה: והיא כתובה פנים ואחור, כשתקלוש אותה ותעמידנה לשני חלקים ותסמוך יריעה ליריעה נמצאת ארבעים בעשרים (ר' נתן בן יחיאל, בו"ת הגאוני מן הגניז', גינצבורג, 36).—ופ"ע, קָלְשָׁה הטומאה, נחלשה: לכך לא קלשה טומאה [5]) אצל קדשים בכלל (רש"י, זבח' יז:).

—נפע', °נִקְלַשׁ,—נעשה קלוש ודליל: ממקום קצר הוא מודד, היינו סמוך לענפים היכא דמתחיל להקלש ולהתקצר וכו' או דלמא ממקום רחב מודד, היינו סמוך לעיקרין מקום שהאילן עב יותר (רגמ"ה, ב"ב פג.). — ובמשמ' נחלש: דרכן של נשים לראות דם

---

[1]) [בתוספת' (סוף מכות) בנוסח הדפוסים כתוב: אם משלקה קלקל אין מלקין אותו, ובמה היא קלקלתן, ע"כ. אך בצוק"ם הגרסה: אם משלקה וקילה וכו' ובמה היא קללתו, ע"כ. ואפשר שהיה כאן שה"פ מן קָלָה, אולי קַלָּיתוֹ, וצ"ע.]

[2]) [שרש שאול מן הארמ' קלש, ועי' קָלוּשׁ, הערה, קִלְשׁוֹן, הערה.]

[3]) [כשמוש הפעל הארמי בתו"מ.]

[4]) [אמנם אפשר לראות כאן צורה ארמ', אך עי' נִפע'.]

[5]) [רש"י משתמש בלשון הגמרה (יז.) בארמ': קלישא לה טומאתן.]

נדה ודם זיבה, וכשהן מזקינות הדם נעצר והבשר נקלש (שכל טוב בראשי' יח יא). שרה הכניסה בו (בישמעאל) עין הרע וחלצתו חמה ונקלש בשרו (שם שם כא יד). שהבשר שנתבשל בכלי ואחר כך נתבשלו דגים באותו כלי וקבלו הדגים טעם מן הקדרה, כבר נקלש טעם הבשר כל כך שאין ראוי לחול עליו שם בשר (רשב"א, תשובה תקיד). שטעם הבשר שקלטו הדגים מן הקערה נקלש ונחלש (קוה"א, תורת הבית ד ג, פג.). — ונקלש הנדר, נחלש והוקל: כיון שהנדר נקלש ומיקל לה איסורא (רש"י, נדרי סח.). — ואמר המשורר: ולחשוב שיר אשר נקלש ונרפה למול שיר עז כעבד מול גבירים (משה דרעי, לקוטי קדמונ', ל).

—פִּע', °קִלֵּשׁ,—כמו קל: ובשעת אכילה מקלשין אותו (את טבול התרסת) ביין וחומץ (תוס' פסח' קטז., ד"ה לריך).

—הִפע', °הִקְלִישׁ,—כמו קל: פעמים שיש בשני חוטין יותר מדאי ומנתק מהן ומקלישן לצורך (רש"י, שבת עג.). אמנם לסתור מקצת החומה ולהקלישה כדי להשלים לכל א' שיעור חלוקה אם לא יפול הבנין שעליה יכול להקלישה ולבנותה (ר"מ מרוטנבורג, שערי תשובה ג קלו). אף על פי שהמים שנחו אינן מרתיחין אינן מפליטין מ"מ הם מקלישין את הטעם שבכלי וכו' (הלבוש או"ח תנג ג).

—הָפע', °הָקְלַשׁ,—נעשה קלוש: שנעשה ביצים שלו כביצים מוזרות שהוקלש ונתבלבל שכבת זרע שבתוכו מרוב בעילות (רש"י, קנה' סג:).

קִלְשׁוֹן [1]), ש"ז,— שם כלי מתכת: והיתה הפצירה פים למחרשות ולאתים ולשלש קִלְשׁוֹן [2])

---

[1]) [על משקל קִמְּשׁוֹן.]

[2]) [המסרת העבר' (ואף הוולג') פרשה שלש קלשון במשמ' המולג בעל שלש השנים (ש"א ב יג) וכמלה זו משתמש התרג' הארמי, המאחר, לקהלת (יב יא) במק' משׂמרות, ואף היו שפרשו את המלה קלשון מן השרש (הארמי) קלש במשמ' (המקל) הדק, ואין זה מסתבר. אך השבעים תרגמו: τρεῖς σίκλοι εἰς τὸν ὀδόντα, כאלו קראו בראשי תיבות לשל(שה) שק(לים) לשן. מצד אחר יש לשים לב לצרוף השכיח באשורי שַׁלַּק לִשָּׁנִ

זלהקרדמים ולהציב הדרבן (ש"א יג כא).— ובספה"א, במשמ' מולג שלש השנים: הראיתם איש כזה אשר שפתו חניתו ולשונו קלשונו (ר"י חריזי, תחכ' ג, 38). כי שפתי חניתי והגיוני אוני וניבי חרבי ומלי נלי ולשוני קלשוני (הוא, אגרי לשון הזהב, דברי חנן). — ואמר המשורר: עתה אדיקם כמי טיט כי קלשוני לשוני (רשב"ג, כתר בקורלאי, שם, 19). ותדע כי לשונן קלשונן ותשור כי חניתותן בעטן (ילחק אבן שרגא, פכיכי שיר, שעה"ש 161). ובקרב בין שבתי הם שלחי ושמתי את לשוני קלשוני (ר"י חריזי, תחכ' יח, 191). — ובתמונה לאות שין העברית, בחידות לשון: עמו שלש קלשון גם חכה ודג מגדולים [1] (ראב"ע, אחוד לצנים, איגר 46). ומה קלשון זהב ומחתה ולא חתה לעולם בתוכה אש ועון מכפרת [2] (אלעזר הבבלי, דיואן ברודי, קט).

קַלְשִׁית [3], ש"נ, — תִּסְפֹּה קלושה של דבר: עשיתי מהם קלשיאות, שחקתים מעטושמתי בהם, דבר (אלפא ביתא דבן סירא נוסח ב, אוצר מדרשים, 46).

קֶלֶת, קֶלֶת [4], ש"נ, מ"ר קְלָתוֹת, — א) מין סל, Korb; panier; basket: העשירים מביאין בכוריהם בקלתות של כסף ושל זהב (בכורים ג ח). הזורק גט לאשתו וכו' לתוך קלתה הרי זו מגורשת (גיט' ח א). הקנונין הקטנים והקלתות (מקבלים טומאה) משיחסום ויקנב (כלים טז ג). קלתה אין בה משום פרוע ראש (ר' אסי בשם רבי יוחנן, כתוב' עב:). — ב) בהשאלה, קלת, מעין סל מתחת לריחים לקליטת התבואה וכדו' [1]: המוכר את הבית וכו' מכר את האיצטרובל אבל לא את הקלת (ב"ב ד ג). הקיש וכו' על המשוט ועל הקלת וכו' טמאין (זבים ד ג). מרחיקין את הריחיים של יד שלשה מן השכב שהן ארבעה מן הרכב, של חמור שלשה מן האיצטרוביל שהן ארבעה מן הקלת (תוספת' ב"ב א ג). טרף בקלפי כו' לא סוף דבר קלפי אלא אפי' קלתות (ירוש' יומא ד א). — ובספה"א: גם כש"ז: סיגניות של עלין, פי' עושין כמין קלת קטן מן עלין ומכניסין בם פירות (פירוש הגאונים, כלים טז ה, אפשטין, 46). דבר מובין קלתות לנשי כבר אפקריה לביתיה שיניחו בו קלתותיהן (תשו' הגאו' הרכבי עו). — ואמר הפיטן: ארוממך בעטור בכורי בקלתות מזהבות ולא בתורמל (מאיר, אור, מעריב ליל ב פסח).

כרות הלשון (וכן שַׁלֵּק פִּי, כרות חפה), כגון: לְשָׁנ־שִׁ־נ אֵשׁ־לַ־אק, את לשונם כרתי (Rawl. V, 4 ,69), שעל פיו אולי נקראה מין חכה ששמשה לציד דגים וכדו' שלק־לשון (לא שלש־קלשון), השוה: תמשך לויתן בחכה ובחבל תשקיע לשונו (איוב מ כה), ואולי אף כלי נשק, כורת לשון ופה, וצ"ע.]

1) [האותיות שון של „לשון".]

2) [האותיות ש־מ־עון של „שמעון".]

3) [עי' קַלַּשׁ, הערות.]

4) [אמנם בצורה זו שאולה המלה מן היוני κάλαμος ולפי זה חנקוד קֶלֶת עקר; אבל המלה מאוחרת ביונ', ואף אין לה גזירה מסתברת בלשון זו, ויש שרואים אותה כשאולה מלשון שמית (לפי Lewy, Fremdw., עמ' 109, משרש קלע), ואף הפכה שוב למלה עברית בנטיתה.]

קַלְתּוֹת, ש"נ, —כמו קֶלֶת במשמ' ב): הקלתות של בעלי בתים שנפחתת פחות משלשה טפחים טמאה שהוא מסיק מלמטן וקדירה בשילה מלמעלן (כלים ז א). הקלתות של בעלי בתים שנפחתה הרי זו טהורה, וכמה היה שיעורה בפיזור גחליה (תוספת' שם ב"ק ה ה). — מ"ר קַלְתּוֹתִים: שמונים אלף פירחי כהנה ברחו להם לתוך קלתותים של בית המקדש וכולהם נשרפו (רבי יוחנן, ירוש' תעני' ד ה).

קָם [2], ש"ז, קָמַי, קָמָיו, קָמֶיךָ, קָמֵינוּ, קָמֵיהֶם, — הקם על אדם לרעה, אויב, Feind; ennemi; enemy: וברב גאונך תהרס קָמֶיךָ (שמות יה ז). וירא משה את העם כי פרע הוא כי פרעה אהרן לשמצה בְּקָמֵיהֶם (שם לב כה). מחץ מתנים קָמָיו ומשנאיו מן יקומון (דברי לג יא). תכריע קָמַי תחתני [3] ואיבי תתה לי ערף משנאי ואצמיתם (ש"ב כב מ–מא). ומוציאי מאיבי וּמִקָּמַי [4] תרוממני (שם שם מט). בך צרינו

1) [יש שראו בקלת זו מלה אחרת, ואינו נראה. אין כאן אלא שמוש מיוחד של המלה במשמ' סל, וכן משמשות מלים באותה משמ' בהשאלה בכל הלשונות.]

2) [בעקר ביני' של קום, ועי' גם קום, קִים.]

3) [בתהלי' יח מ: תחתי.]

4) [בתהלי' יח מט: אף מן קמי.]

בנגח בשמך נבוס קָמֵינוּ (תהל׳ מד ו). אל תשכח קול צרריך שאון קָמֶיךָ עלה תמיד (שם עד כג). שמעת חרפתם יי׳ וכו׳ שפ׳ י קָמַי והגיונם עלי כל היום (איכה ג סא–סב). — ולֵב קָמַי, כנוי, בכתיב בשיטת אתבייש במקום (ארץ) כשדים, כמרכז אויבי ישראל[1]: הנני מעיר על בבל ואל ישבי לב קָמָי רוח משחית (ירמ׳ נא א). — ואמר בן סירא: נגד קמי היתה לי (ב״ס גני׳ נא ב). — ואמר המשורר: צמותי קדקד מרוטי שער, חלצם בחסדך מכל צר וער, קמימו תשחית במהומה וגער, חטאת תמחל ומשגה ובער (יוסף בן אביתור, ארסת שפתי, סלוק, סעה״ש 13). בני דע כי כבר ברחה עדת קמים מארת (ר״ש הנגיד, סלת יונה, שם 31). שלשתם אילותי וחילי עלי קמי וחרבי ותותחי ורמחי וצנתי (רשב״ג, ידידי שעו, בכוד׳, 28). ישישים בחזות הודו לפניו מירוא קמים, ומפחד גאונו כעבדים יקדו קמים (רמב״ע, תרשיש א, 25). חיש זולתך מי יושיע עמי ואם לא תך קמי איש אל יותר ממנו עד בקר (ראב״ע, אכוסה עכוסה, איגר 117). ותכלא רחמיך ותשגב קמיך ותשפוך עליהם את זעמיך (הוא, למי יי׳, שם 171). יוסף נאסף אל עמיו ויהפך לב קמיו ויאמר פרעה לחכמיו הבה נתחכמה לו (הוא, מי כמוך אל, שם 229). זעקתי מפני תגרת קמיך, הקשיבה שועי ממכון שמיך (הוא, ובכן יי׳, שם 252). אויבים וקמים נצחו גם רצחו (ר״ש שבזי, לבי לסכמה, שיר תימן, 198).

*קְמְאָה, תה״פ, — כמו קִמְעָה, מעט, wenig; peu; few: כך היא גאולתן של ישראל, בתחלה קימאה קימאה, כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת (ר״ש בן חלפתא, ירוש׳ ברכ׳ א א). אדם ישן קימאה ודייו (ר׳ אילא, שם סוכה ב ה), יש אדם ישן קימאה הוא עומד ויגע בתורה הרבה (מד״ר ברא״ש תילדות א ט). — ובסהמ״א: שני חמרים מהלכין בדרך וכו׳ רבץ חמורו שלאחד מהן וכו׳ התחיל להשית עמו עזוב קימאה מכאן, פרוק מכאן, טעון מכאן וכו׳ (מדה״ג דבר׳ עז יב, הקבלה, 188).

קָמָה[1], ש״נ, סמ׳ קָמַת, מ״ר קָמוֹת, — stehendes Getreide; moisson; standing corn: כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הַקָּמָה או השדה שלם ישלם המבער את הבערה (שמות כב ה). שבעה שבעת תספר לך מהחל חרמש בַּקָּמָה (דבר׳ יו ט). כי תבא בְּקָמַת רעך וקטפת מלילת בידך וחרמש לא תניף על קָמַת רעך (שם כג כו). ויבער אש בלפידים וישלח בְּקָמוֹת ויבער מגדיש ועד קָמָה ועד כרם זית (שפט׳ יה ה). וישביהן קצרי יד חתו ויבשו היו עשב שדה וירק דשא חציר גגות ושדפה[2] לפני קָמָה (מ״ב יט כו). כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו קָמָה אין לו צמח בלי יעשה קמח (הוש׳ ח ז). — ובתו״מ: קצר חציה (של השדה) וקצרו לסטים חציה פטורה שחובת הפאה בקמה (פאה ב ז). הקדיש קמה ופדה קמה חייב, עומרין ופדה עומרין חייב, קמת ופדה עומרין פטורה (שם ד ז). חורי הנמלים שבתוך הקמה הרי הן של בעל הבית (שם שם יא). שבלת שבקציר וראשה מגיע לקמה, אם נקצרת עם הקמה הרי היא של בעל הבית (שם ה ב). קמה שיש בה סאתים ושכחה אינה שכחה (שם ו ז). הקמה מצלת את העומר ואת הקמה, העומר אינו מציל לא את העומר ולא את הקמה, אי זו

---

[1]) [כך הבינו את המלה השבעים (Χαλδαίους) ת״י (כסדאי) ורב המפרשים. והשוה בראש פרק נ: אל בבל אל ארץ כשדים, ועוד. ואצגם וולגי׳: qui cor suum levaverunt contra me, שהרימו לבם נגדי. ואלה דברי רד״ק: ואל יושבי לב קמי, כשדים בא״ת ב״ש, ויתכן שיהיה ארץ כשדים חסר כאילו אמר יושבי ארץ כשדים, וסמך אותו על המבין לפי שזכר בבל וכן מנהג הכתוב בהרבה מקומות. ויהיה לב קמי כמשמעו לב אויבי, ויהיה תכונת הפסוק כן ואל לב קמי יושבי ארץ כשדים, ועל הדרך הזה תרגם יונתן הפסוק כן, הא אנא מיתי על בבל ועל יתבי ארע כשדאי עממין קטולין די רם לבהון ושפירי בקומהון רוחהון מחבלא, הנה הוסיף ארע כשדאי ופי׳ לב קמי כמשמעו לפי דעתו, ע״כ. ונראה שבימי המקרא כבר עמדו על עובדה זו שעל ידי חלוף אותיות כזה צינח ארץ כשדים כלב אויבי האל, ואפשר שמצאו איזו כונה גם בכתיב ששך (ירמ׳ כה כו, נא מא) במקום בבל.

ומן החדשים היה אף מי שראה באותיות לבקמי שבוש של שם ארץ ממש בקרבת בבל, ואינו נראה.]

[1]) [בעקר: תבואה קָמָה, בינ׳ מן קום.]

[2]) [בישעי׳ לז כז: ושדמה, אך שְׁדֵפָה נכון, והכונה כנראה: כרוח שדפון הבאה על הקמה, ויש מציעים תקונים שונים.]

היא קמה שהיא מצלת את העומר, כל שאינה שכחה (שם שם ח). מצות העומר לבא מן הקמה (מנח' י ט). גוי שסכר קמתו לישראל ליקצר חייב בפאה (תוספת' פאה ב ט). היו לפניו מאה כור ואמ' לו הרי קמה זו עשויה עליך במאה של זהב, מותר (שם ב"מ ו ו). השם קמתו שלחבירו בעשרת כורין חיטין ועשת בפחות או ביותר נותנין לו את שומו (שם שם ע ט). מתניתי כשסכר לו שדהו וקמתה (ירוש' פאה ה ה). הבקיר קמה וחזר וזכה בה ועבר והפריש מהן תרומה הרי זו תרומה (ר' חסדא, שם מעשר' א א). הכובש קמה לפני האור וכו' אין חייב לשלם מן הדין וכו' (ר' יהושע, שם ב"ק ו א). ד' דברים העושה אותן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים ואלו הן הפורץ גדר בפני בהמת חבירו והכופף קמתו של חבירו בפני הדליקה וכו' (הוא, בבלי שם נה:). אסור לאדם לעמוד בשדה חבירו בשעה שהיא עומדת בקמותיה (בשם רב, ב"ב ב:). — *ובמשל לאדם: קמתו של אברהם הובישה ונעשת מלילות, מי מלל לאברהם (רבי יצחק הכהן בש"ר חלקיה, פסיק' רב', כי פקד ה' את חנה, קפ.). — *וקמת בצלים: היתה שדהו זרועה בצלים ומבקש לטע בתוכה שורות של דלועים ר' ישמעאל אומר עוקר שתי שורות ונוטע שורה אחת ומניח קמת בצלים במקום שתי שורות וכו' (כלא' ג ו). — ובסהמ"א: לעת צאת המלכים, יש עת בשנה שדרך החיילות לצאת כשארץ מלאה קמות והסוסים מוצאים תבואה בשדה לאכול (רש"י, ש"ב יא א). — ואמר המשורר:

צרים כאשת פתיות בגדה באמה וקמת על בן חרונן תשלה בהם כחרמש בקמה (רמנ"ע, תרשים א, 25). והקמות ירקרקות אדמות ולרקמות מלבשות בגדות (ר"י הלוי, הפסט הזמן, הרכבי א, 42). דלה עם ירד לשאול וכו' ותרנין שפתי אלם קמת עוניו אלם (הוא, קראים צלבב, דיואן ג, 64).

*קְמוּחַ, ש"ז, — מאכל עשוי בקמח: ומים שרוחצין בהם עגנות וכוסות של קמוח צריך לשופכן במקום גבוה (הלכ' פסוקי' לתלמי' יהודאי גאון, הלכ' פסח, 16).

*קְמוּט, ש"ז, — כמו קֶמֶט, קֶמֶט. ראת הנגע בחדרין או בסדקין אין נזקק לו, סילקו הרי הוא כקמוט שנפשט (תוספת' נגע' א ח). — *ובמשמ' פעלת המקמט: ענין הקמוט ידוע בדברי רבותינו ז"ל (רד"ק, סה"ש, קמט). ועת הזוקן הוא עת הקמוט (שם שם).

קָמוֹס, עי' קִמּוֹשׂ.

קָמוּץ, עי' קָמַץ.

*קְמוּץ, ש"ז, — מעשה המקמץ והמקבץ את שפתיו בדבור בבטוא, תנועת הקמץ: ולו ראה הוא (מנחם) כי יתכן להביא משקל הערב ביהודית היה מקדמך ולא קדמתהו, אבל ידע כי לא טוב הדבר ולא נכון לעשותו מן תשחת הלשון ויבטלו קמוציה ופתחיה וטעמיה ודקדוקיה (תשו' תלמידי מנחם, 27). כי צדדי הדבור בעברית בדרך החלוקה משיגים קמוץ ופתיחה ושבר, ובחלוקה אחרת קמוץ גדול והוא קמ"ץ וקמוץ בינוני הוא חול"ם וכו' (ר"י ה"ל, כוזרי ב ס). הפתחא לאלף וההי"א והקמוץ¹) לוא"ו והשבר ליו"ד (שם ד ג). —*קִמּוּץ מְאֻסָּף, חולם (ר"י חיוג, מובא עפ"י קלנקין).

*קָמוּר, עי' קָמַר.

קִמּוֹשׂ²), ש"ז, — שם עשב קוצי, כמו קִמָּשׂוֹן³): ועלתה ארמנתיה סירים קִמּוֹשׂ וחוח במבצריה

¹) [במו"ק כב: נאמר על הקורע קריעה בבגדו למת: רצה מבדיל קמי שפה שלו, רצה אינו מבדיל (בירוש' מו"ק (ג ח). הנוסחה קנה שפה), וכן בהוריות (יב:): אמר רב למטה למטה ממש ושמואל אמר למטה למטה מקמי שפה, למעלה למעלה מקמי שפה, ע"כ, ועוד. ופרשו מפרשים ומלונים מלה זו בטעות מלשון קָמָה או מן הארמ' קַמַּי (במק' קדמי). אך אין להתעלם מדמיון המלים אל דברי הספרא (אחרי מות פרק יג): ושלא תגדל ציצית ושלא תספור קומי שפה, ע"כ, ועל כן גם קמי, קומי, היא היוני ἡ κόμη במשמ' שערות שבשפת הבגד. וכן יש לראות מלה יונ' זו במשמ' שערות שסבב נגע הנתק: והמשואר מציל מיד שער צהוב וכו' ואינו מציל מן הצד עד שיהא רחוק מן הקמה מקום שתי שערות (נגע' י ג).]

¹) [נ"א: והקבוץ.]

²) [בשין שמאלית, ולא קִמּוֹשׁ או קִימוֹשׁ, עי' בהערת בֶּר בהוצאת התנ"ך, וגינצבורג בהוצאתו, וכן בא הכתיב קמוס בסמ"ך בסדור רסע"ג, עי' לקמן.]

³) [עי' Schroeter אצל Merx, Archiv, עמ' 173.]

(ישע' לד יג). מחמד לכספם קמוש יירשם חוח באהליהם (הוש' ט ו). — ובתו"ם: ערפד לאחר שבע שנים נעשה קימוש, קימוש לאחר שבע שנים נעשה חוח (ב"ק טז.). — ואמר הפיטן: הוספנו סרה און ועמל לכמוס, ונתנו לחמוס כמו חוח וקמוס, ולך נשוע קוממנו ונפילת סוכתנו תעמוס, כאשר אמרת על יד עמוס (רקע"ג, חנכה, קל"ח' יוה"כ, סדור רקע"ג, סג). שחורה ונאוה כאהלי קדר, לכודה כשושן בין קמוש ודרדר (יול' יוה"כ, סדור תימני כ"י בריט' מוז') — ואמר המשורר: ואם קמוש יהי עלה אפתה לבבי כי עצי בשם פרחיו (רמב"ע, לגן אהב, ברודי, עה).

ׄקָמוּת, ש"נ, — מצב העומד בקומתו: ואשר אמרת וכתבת בקומתן נבראו, לישנא דרבואתא בקומתן וכן אומר אסור לאדם שיעמד על שדה חברו בשעה שעומדת בקומתה וכ"כ מאימתי אדם יורש את אשתו קטנה, ב"ש אומרים משתעמוד בקומתה (רב האי, תשו' הגאו' הרכבי שסג).

***קמז** 1), ממנו *קָמַז.

***קָמַז**, קל לא נמצא.

— נפעל, *נִקְמַז 2), — פעל לא ברור 3): מלבן של ספקליא וסריגין של חלונות פותחין ונועלין בהן (בשבת) ואם היו נשמטין אסור, נגר 1) שהוא קשור ותלוי פותחין ונועלין בו וכו', נגר אם נשמט כולו אסור, נקמז מותר, ר' יהודה אומ' נקמז אף על פי שאינו נשמט (אסור) (תוספת' עירוב' יא יז—יח). הפרת היוצא מן הערים רואין אותו כילו מטוטלת תלויה בו, כנגדו אסור, וכן בדלית, המותח זמורה מאילן לאילן תחתיה אסור, סיפקה בחבל או בגמי תחת הסיפוק מותר, עשאו כדי שיחלק עליו החדש אסור (ע"כ המשנה). תמן אמר את רואה כילו שפוד של מתכת תחוב בו, שמעון בר בא בשם רבי יוחנן עד מקום שהוא נקמן 2) (ירוש' כלאים ו ט). נשמט (הנגר) אסור, נקמז 3) ר' יעקב בר אחא בשם רבנן מדדהו בראשי אצבעתיו (שם שבת יז, סוף). אין מודדין 4) אלא בחבל של חמשים אמה לא פחות ולא יותר ולא ימוד אלא כנגד לבו (ע"כ המשנה). לא פחות שהוא נמתח ונשבר 5) ולא יתר שהוא נקמז ומפסיד (שם עירובי' ה ג). בעי רבי זירא נקמז (נגר) מהו, אמר רבי יוסף מאי תיבעי ליה, לא שמיע ליה הא דתניא נשמט אסור נקמז מותר ורבי יהודה אמר נקמז אף על פי שאינו נשמט אסור ואמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כרבי יהודה בנקמז וכו' (בבלי, שם קב.).

קמח 6), ממנו *קְמוּחַ, קֶמַח, *קִמְחוֹן, *קִמְחִי.

קֶמַח 7), ש"ז קֶמַח, — דגן טחון שממנו יאפה הלחם, Mehl; farine; flour: וגדעון בא ויעש גדי עזים

אמנם ברט, Nominalbildung, § 45, ועל פיו גם אחרים מחברים את המלה עם הערב' קְמַאשׁ a) במשמ' כלים משלכים שאין חפץ בם, אך אין פרוש זה מתאים לענין הכתובים. ועי' קִמְשׁוֹן.]

1) [עי' בהערות שאחר זו.]

2) [בקצת מקורות מובא במקום זה הנוסח: נקמן, ניקמן. עי' בהערות שלקמן. אך ברב המקורות נקמז, ועל כן יש לקים נוסחה זו.]

3) [כבר התקשו קדמונים ואחרונים בהבנת הפעל הזה, שאין כדוגמתו במשמ' מתאימה בשאר הלשונות השמיות, ואף קשה לראותו כשאול מלשון לא־שמית (ועי' לאחרונה ליברמן, ירושלמי כפשוטו א, 202, המביא גם דברי התוס' שבת קכו:, ד"ה וכי, המסכמים: ולא נודע פירוש נקמז היטב). ואמנם ברב המקומות בא נקמז בנגוד אל נשמט, ושם נראה הפרוש: נתרופף במקומו ולא נשמט כולו וכדומה. אך במקומות אחרים נדמה כאלו הוא ניגוד אל נמתח (עי' ליברמן שם), ובירוש' כלאים אין אף לקבוע בודאות, על איזו מימרה במשנה אמר שמעון בר בא את דבריו, וצ"ע. ויש שמשתמשים היום במלים קָמִיז, קְמִיזוּת במשמ' קרובה אל גָּמִישׁ, גְּמִישׁוּת, והוא מן הלעז קמוז, קמוס, גמי.]

a) قماش

1) [עי' *נֵגֶר, נַגָּר, נָגָר עמ' 3524.]

2) [כך כאן בכל הדפוסים, אך כנראה צ"ל נקמז.]

3) [בר"ת לגמרה מובאים דברי התלמוד ברב ההוצאות בגרסה נקמן או ניקמן.]

4) [אלפים אמה של תחום שבת.]

5) [כלשון המשנה שם ה א: ועושין אותה (את העיר שמעברים אותה) כמין טבלא מרובעת כדי שיהא נשכר את הזויות, ע"כ.]

6) [עי' בהערה הבאה.]

7) [בארמי קִמְחָא, סור' קַמְחָא, בערב' המדברת קַמח, באשור' קֵמ, באוגרית' קמח באותה משמ' בערב'

ואיפת קֶמַח מצות (שפט׳ ו יט). ותקח קֶמַח ותלש ותפהו מצות (ש״א כח כד). משכב וספות וכלי יוצר וחטים ושערים וְקֶמַח וקלי ופול ועדשים וקלי (ש״ב יז כח). ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כר סלת וששים כר קָמַח (מ״א ה ב). חי יי׳ אלהיך אם יש לי מעוג כי אם מלא כף קֶמַח בכד ומעט שמן בצפחת (שם יז יב). כד הַקֶּמַח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר (שם שם יד). ויאמר וקחו קֶמַח וישלך אל הסיר (מ״ב ד מא). קחי רחים וטחני קָמַח (ישעי׳ מז ב). כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו קמה אין לו צמח בלי יעשה־קֶמַח [1]) אולי יעשה זרים יבלעוהו (הושי׳ ח ז).—ומיני קמח, קֶמַח סֹלֶת: מהרי שלש סאים קֶמַח סלת לושי ועשי עגות (בר׳ אש׳ יח ו). ועי׳ סֹלֶת.—קֶמַח שְׂעֹרִים: והביא את קרבנה עליה עשירת האיפה קֶמַח שערים (במד׳ ה טו). — ומאכל קמח, מאכל עשוי מקמח: מביאים לחם וכו׳ מאכל קֶמַח דבלים וצמוקים ויין ושמן ובקר וצאן לרב (דה״א יב מ). — ובתו״מ [2]): נאמנים על החטין ואין נאמנים על הקמח ולא על הפת (פאה ח ג). הלוקח לזרע ולבהמה, קמח לעורות, שמן לנר וכו׳ פטור מן הדמאי (דמאי א ג). המפריש את חלתו קמח אינה חלה וגזל ביד כהן, העיסה עצמה חייבת בחלה, והקמח אם יש בו כשיעור חייבת בחלה ואסורה לזרים (ר׳ יהושע, חלה ב ה). אין נותנין קמח לתוך החרוסת או לתוך החרדל ואם נתן יאכל מיד (פסח׳ ב ח). חמה חטים שאיני טועם אסור בהן בין קמח בין פת (נדרי׳ ו י). מנחת העומר וכו׳ היתה באה גרש וזו (מנחת סוטה) באה קמח (סוט׳ ב א). נפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסלת (אבו׳ ה טו). משקרב העומר יוצאין ומוצאין שוק ירושלים שהוא מלא קמח וקלי שלא ברצון חכמים (ר׳ מאיר, מנח׳ י ה). הרי עלי מנחה מן השעורין יביא מן החטים, קמח יביא סלת, בלא שמן ולבונה יביא עמה שמן ולבונה וכו׳ (מנח׳ יב ג). הלוקח יין ליתן לתוך הקילור וקמח לעשות מלוגמא ורטייה פטור מן הדמאי וחייב בודאי (תוספת׳ דמאי א כה). אין סוללין את הקדירה בפסח והרוצה שיבלול נותן את הקמח ואח״כ נותן את החומץ וי״א אף נותן את החומץ ואח״כ נותן את הקמח (ת״כ, פסחי׳ מ:). ובכל יום ויום נוטל נאד של קמח על כתיפו ומהלך מעיר לעיר וכו׳ ללמוד תורה (יומ׳ לה:). אין שונין [1]) קמח ביום טוב (הלכ׳ קמיה דרבינא, ביצ׳ כט:). סאה ביהודה היתה עושה חמש סאין, סאה קמח סאה סלת סאה סובין סאת מורסין וסאה קיבוריא (ר׳ יוסי, כתוב׳ קיב.). הוספת קמח הוסיף [2]) מים (תנחו׳ כלה יד). — ובפתגם: אם אין קמח אין תורה [3]), אם אין תורה אין קמח (ר׳ אלעזר בן עזריה, אבו׳ ג יז). — ומ״ר *קְמָחִים, קמחין, מיני קמח: כל הקמחין והסלתות של

הספרותית קמח [a]) במשמ׳ דגן, תבואה; בכוש׳ קַמֶח במשמ׳ קטניות שעושים מהם מין קמח, ובמצרי׳ קמח(ו), מין לחם. ועי׳ בהערות שאחר זו.]

[1]) [עי׳ תשובות תלמידי מנחם (ערך קמח, עמ׳ 103). וז״ל יהודי בן ששת מתלמידי דונש בתשובתו עליהם: קמח, והשיב עליו באומרו כי פתרון צמח בלי יעשה קמח כמשמעו, אומר, אין פתרונו כמשמעו, כי פתרונו כמשמעו בערבית הוא זרע החטה, והקמח ביהודית הוא הטחון, ואשר השגה מנחם לאמר פתרונו כמשמעו הכתוב צמח בלי יעשה קמח, אמר בלבו איך יעלה הטחנו בצמח, ואתם אמרתם לא אמר מנחם פתרון כמשמעו בלשון הערב, כי כן יאמר פתרון המלה כמשמעה, ואם אין פתרונה כמשמעה בלשון הערב, התשובה עליכם הנה הוא כתב בספרו וכו׳ זולתי קמח אשר לא יאבה קמח שעורים להיות פתרונו כמשמעו וכו׳ (תשו׳ תלמידי דונש, עמ׳ 43).]

[2]) [השוה גם בארמי׳ שבתו״מ: כל קמחייא קמח וקמח דקמחית סלת (מד״ר ויקר׳ כ, ועי׳ קִמְחִי, הערה): קמחא טחינא טחנת ואריא קטילא קטילת (ריב״ל, שם שה״ש, מלאכי השומרים).]

[a]) قمح

[1]) [רש״י: שרקדו מאתמול ובא לשנותו בנפת ליפותו אין שונין דאפשר לו מאתמול.]

[2]) [בתנחו׳ בובר (כלה יב): הוספת מים.]

[3]) [כן גם בנוסח ב של אדר״נ (פרק לד, שכטר, לח.), ובנוס׳ א איננו. ופרש רש״י: שאם אין לו מה יאכל היאך יעסוק בתורה, ע״כ, וכן רֹב המפרשים. וקצת קשה שמוש המלה קֶמַח במשמ׳ זו. ויש מפרש קמח בהשאלה על טחינת דברי תורה בפלפול: אם אין אתה טוחן בהם אין תורה יוצאת, ואם אין ידיעת התורה אין תועלת בפלפול. כי כן בא קמחא בארמ׳ שבתו״ם: הא לא חש לקמחיה (פסח׳ פד.), ומאן האי דלא חייש לקמחיה (יומ׳ מו.), ופרש רש״י (סוכ׳ כד., ד״ה דלא חיש לקמחא): טוחן ומוציא סובין אינו חושש כלומר מרבת דברים שאינם, ע״כ.]

בית השוקים טמאים (מכשיר׳ ו ג). הקמחין והסלתות מעלין זה את זה (ר׳ נחמיה, תוספת׳ תרומ׳ ו ו). אין מכסין לא בתבן ולא בקש ולא בגבבה ולא בקמחין ולא בסלתית (שם חול׳ ו יח). והיה באכלכם מלחם הארץ, שומע אני אף הקמחים במשמע (ספרי במדי קי). וכולן שבללן תבואה קמחים ובציקות מצטרפות (ר׳ חייה, ירוש׳ חלה א א). בשעה שנכנסו ישראל לארץ ומצאו קמחין וסלתות שהן חייבין בחלה וכו׳ (שם שם ג א). לא יחלקו מנחות כנגד עופות שהללו מיני דמים והללו מיני קמחים (קידוש׳ נג.). חיטין ועשאן קליות הקמחים והסלתות שלהן מותרין (ע״ז לז:). התבואה והקמחים והבציקות מצטרפין זה עם זה (מנח׳ ע:). — *ובהשאלה במשמ׳ אבק לבן כקמח של פטריות, עפוש[1]), Schimmel; moisi(ssure); mould: אינו מביא לא מפיה (של החבית) מפני הקמחין ולא משוליה מפני השמרים (מנח׳ פ ז). יין שעלה בו קמחין פסול (ר׳ יוסי ברי יהודה, שם שם). — ובסהמ״א: ואם משאר קמחים הוא (הבצק שבו צלו את הבשר) האדימה מותר (אסור), לא האדימה אסור (מותר) (והזהיר, ויקרא, א:). והאומרו בתפלה לא חש לקמחו[2]) (סדור רס״י ח״ל, 216). ועתה עמד אחד ולא משל ברוחו ולא השש לקמחו ונסב על הבית וכו׳ (רסב״א, הקד׳ מאמרת הבית). שבלל ועירב כל הקמחים ביחד ועשה מהן עיסה (סמ״ג מ״ע קמח). — ואמר המשורר: בבלתך התן תשמח ברוב מזון ורוב קמח (אביתר, אמת אהה שירי סיון, 14). — *קמח הנתר: קמח הנתר (מעהל קריידע אדער מאנדל מיליך) הוא מין עפר דק ולבן מאד וקל כקצף (שוים) אשר לזאת יקרא גם עפר הקצף (ר״ב ליכדא, ראשית למודים א ז, לג.).

קִמָּחוֹן[3]), ש״ז,—קֶמַח העפוש הלבן העולה על היין וכדו׳, Schimmel; moisi(ssure); mould.

---

1) [ועי׳ גם קִמָּחוֹן, הערה.]

2) [עפ״י הארמ׳ שבתו״ם, עי׳ בהערות לעיל.]

3) [כנראה ראה הרמב״ם קריאה זו כעקר במקום קמחין שבתו״ם (עי׳ בערך הקודם), וזאת גם עפ״י הערב׳ קמחאנ a). ואלה דברי תנחום ירושלמי בכתאב אלכאפי ערך קמח: יין שעלה בו קמחון פסול קיל קטמונייה וד׳אלך דליל עלי אן קד בדאה אתכ׳ליל ואלפסאד, ומת׳לה לא יביא (מפי) החבית מפני הקמחון וקיל אנה חב אביץ׳ יעלא עלא וגה אלכ׳מאר יסמוה אלערב אלקמחאן בתשדיד אלמים ויערף ענד אלגמהור באלחבאב וסמי קמחון לאנה אביץ׳ עלי וגהה כאנה טחין מנת׳ור ואלטחין יסמי קמח, ע״כ. ובעברי: יין שעלה בו קמחון פסול, נאמר (ז״א פרושו:) קטמונייה (היא קמחון), וזה סימן על שהתחילו בו ההתמצה וההפסד, וכמוהו לא יביא (מפי) החבית, ונאמר שהוא גרגירים לבנים שיעלו על פני היין יקראו לו הערב אלקמחאן בדגשות המ״ם, והוא ידוע אצל ההמון בשם אלחבאב (הגרגירים), ונקרא קמחון מפני שהוא לבן על פניו כאלו הוא קמח זרוע, והקמח (בערב׳ טחין b)) נקרא (בעברי) קמח. ועי׳ לֶו, Flora, עמ, 40, 101.

והיום משמש קִמָּחוֹן ביחוד במשמ׳ קמחון העלים של צמחים, Meltau; nielle; mildew.]

a) قمّحان

קִמְחִי[1]), ת״ז,—דומה לְקֶמַח, מעין הקמח, mehlig; farineux; floury, mealy: תמר קמחיא, זאגא (מעהל אדר זאגא פאלמע) גבוה כשלשים אמות ועביו כמאתים וגזעו מלא קמחים וכו׳ (ר״ב ליכדא, ראשית למודים א ז, כו:). (עץ הלחם) הביתי חסר הזרע פריו הכדורי מחזיק באלכסונו עד חצי אמה יפה קמחי וטוב טעם (י׳ ביינהק, תולדות הארץ ג, ג). גרגירו בשרי וקמחי ונאכל (שם שם, סג).

קמט[2]), ממנו *קִמּוּט, קָמַט, *קֶמֶט, א.*קֹמֶט, *קְמִיטָה.

קָמַט[3]), פ״י, תִּקְמְטֵנִי, — כפף, הכניע, beugen,

---

1) [בתו״ם בא קמחית כשם אשה: שבעה בנים היו לקמחית וכולהם שימשו בכהונה גדולה (ירוש׳ מגי׳ א יב), שמעון בן קמחית (שם יומא א א), ומשערין בכל חפנים הגדול לפי גדלו אפילו כבן קמחית שהיתי ידו מחזקת כארבעת קבין (שם שם ה ג), כנראה בעקר במשמ׳ טוחנת, עושה קמח. ולפי זה יש לפרש גם את הפתגם הארמי הבא שם: כל קמחייא קמח (נ״א קמחין) וקמחא דקמחית סלת (מד״ר ויקר׳ כ): כל טוחן (קַמְחַיָּא, הוא קִמְחִי בעבר׳) עושה קמח (קָמַח, קוֹמֵחַ, בינ׳ מן קְמַח), וקמחה של קמחית הוא סלת. השם קַמְחִי הידוע נלקח מן הערבי קַמְחִי b).]

2) [עי׳ קָמַט, הערה.]

3) [עי׳ בהערה שאחר זו.]

a) طحين b) قمحي

:(er)drücken; courber, étouffer; to bow down, smother אך עתה הלאני השמות כל עדתי וַתִּקְמְטֵנִי [1]) לעד היה ויקם בי כחשי בפני יענה (איוב יז ז–ח). — ובסהמ״א: א״ל יוסף, יהודה, למה אתה דברן, והלא יש באחיך גדולים ממך, א״ל אעפ״כ כולם חוץ לויקא הן עומדין ואני מעי קוממים עלי כחבל (ילקוט שמעוני בראש׳ מד קנח). — ואמר המשורר: חדשיו חצץ שכן שמי ערץ, זעך נזעך ונקרץ קרץ, קמט נקמט לכלה וחרץ (רסב״ג, אכוסים, סעה״ם 53). קמטם בערוב ודבר ושחין אבעבועות ושבר ארבה מביש משבר להנקם באיבי המלך (ראב״ע, מי כמוך אפס, איגר 230). — *ובמשמ׳ נעשו בו קמטים: ישנים, קיפולם מתקנן יותר מן החדשים, שהחדשים קשין מאליהן ואין ממהרין לקמוט (רש״י, שבת קיג.). — *ובמשמ׳ קשר: קיטורא בירי [2]) שעושין לבתי שוקיים ולבתי ידים של חלוקי נשים וקומטין [3]) אותו על עץ חלק (רי״ץ מויגאש, אור זרוע,

[1]) [הבנת הפעל בלשון המקרא נסתמה ע״י הנקוד וחלוקת הפסוקים במסרת, שלפיהם מתחלפות צורות הפעלים המדברים על האל בנוכח (הֲשִׁמּוֹתָ, ותקמטני) ובנסתר (הלאני, היה, ויקם וכו׳), ללא פרוש אמתי; וכיצד אפשר לצרף למשפט מובן את המלים: ותקמטני לעד היה? אך לפי הענין (עי׳ טורטשינר בפירושו) יש לצרף (ו)תקמטני לפס׳ ז ולקרא בקרוב: אך עתה הלאני, הֲשִׁמֹּתִי (כלו׳, אך עתה, שהלאני האל, נדמיתי ואשתק), כל עֲדָתוֹ תִּקְמְטֵנִי. ומשמ׳ תקמטני: תכניעני, וכן בתו״מ למשל: כפתיה (השטן את דוד) קמטיה ואותביה ושדייה תותי בי בדייא (סנה׳ לה.), ופרש רש״י: קמטיה, הכניעו תחת הכד של זיתים ויתיב עליה למעכו. ומשמ׳ זו יתבררו גם יתר הוראות השרש. וכסור׳ קמט פרושו גם לחץ (כמו בעבר׳) וגם תפס ואסף (שהוא אולי פעל אחר, כמו קמץ בעברי), ובערב׳ קמט עקר משמעותו: קשר, גם זה מן לחץ, ועי׳ קמע. והיו שפרשו כך גם במקרא, השוה ראב״ע: מלשון קשור מדברי רבותינו ז״ל או כמו אשר קומטו ולא עת והם קרובים, ע״כ. ומעין גנים: ותקמטני, ותקשרני, וכן בלשון ישמעאל כשיאמרו אסרו הכבש הזה לשחיטה קמטו.]

[2]) [כלו׳ ביריות (וכן באשורי בִּרֵת, כבל), עי׳ ביצה כג. וברש״י שם. ועי׳ מו״ק (י:) ובתוס׳ שם ד״ה קיטורי, וכן בת״י (שמות לג כג): קטור דבירא דתפילי.]

[3]) [ברש״י לגמרה (ביצה כג.), שמשם לקוחים הדברים: שמקמטין.]

הלכות יו״ט, עז.). — *ובמשמ׳ קפל, כמו פע׳, ואמר הפיטן: רשע הפושט יד יסוג אחור ויקמוט [1]) (שלמה הבבלי, אכי יוס, סליחי יוס ג).—ואמר המשורר: נערה טובת תאר מימי ילדות ונער למדה לעות ולקלקל פניה, תקמוט את מצחה עם גבת עיניה וכו׳ (יל״ג, מעשה נערות, שירי יל״ג ד, 146).

—פע׳, קִמְּטוּ, — קֻמַּט, שקמטו והכניעו אותו: אשר קֻמְּטוּ ולא עת נהר יוצק יסודם (איוב כב יו). — ובתו״מ: א״ר שמעון החסיד, אלו תשע מאות ושבעים וארבע דורות שקומטו להבראות [2]) קודם שנברא העולם ולא נבראו עמד הקב״ה ושתלן בכל דור ודור והן הן עזי פנים שבדור, ורב נחמן בר יצחק אמר אשר קומטו לברכה הוא דכתיב, אלו תלמידי חכמים שמקמטין עצמן על דברי תורה בעה״ז הקב״ה מגלה להם סוד לעולם הבא, שנאמר נהר יוצק יסודם (חגי׳ יג:–יד.). — בינ׳ *מְקֻמָּט, במשמ׳ שנתהוו בו קמטים קמטים, faltig; plissé; plaited, wrinkled: סדין המקומט מפשטין את קומטיו ורואין את נגעו (תוספת׳ נגעי׳ א ח). — ואמר הפיטן: קומטו שערי זבול בית עולמים כי מבינימו שבתה מלוכה (יוסי בן יוסי, אהללה אלהי, מוסף ר״ה, סדור רסע״ג, רכז). קשת לב להחפיש רצוצים, קמטו במעש פעלם רועצים (יהודה בר מנחם, אכי חומה, יולי שבת הגדול, מחז׳ איטלי׳ א, כ:). פנה ליציר גדלו במפעלים, ציווי פקדו והביאו במאכלים, קומט ונעצר ועש בו פלולים (שמואל, אל אדון על כל פעלים, קיכעי הפיוט׳ יג, 6).— ואמר המשורר: במרע אל תתחר ודרכו אל תבחר, בליל פה ובמחר מקמט בקברים (דונש, דעה לבי, סעה״ם 4). והושיע למלך יתנו קול ואין עורה בצרה ממגרשים, ושח רום שח בלי עתו יקומט ונחיה מת אסור בחבושים (שלמה מזל טוב, שמעוני מתי, שיר על שחוק האיסקאקי, דברי חפץ, 7). אשה עדינה וכפופה מזקן פניה קמטו מתוגה ואבל (יל״ג, הוי אח, כל שירי יל״ג א, 173). שמעה בת שוע

[1]) [ויקפוץ את ידו הפשוטה.]

[2]) [רש״י: נגזרו להבראות, לשון ותקמטני לעד היה, ע״כ. ואמנם אפשר שיש כאן פעל אחר, נגזר מן הרומ׳ computo חִשֵּׁב, במבטא מרשל comto, השוה בצרפת׳ compter, conter, איטלק׳ conto. לפי זה תהיה הכונה: אשר חֻשְּׁבוּ להבראות.]

וחרד בדמעות על אישה האמלל כי קמט פתע (הוה, קולו של יוד, סס 7, 33).

—פע', *קִמֵּט,—כמו קל, הכניע, קשר: אשר קומטו לברכה הוא דכתיב, אלו תלמידי חכמים שמקמטין עצמן על דברי תורה בעוה"ז וכו' (רב נחמן בר יצחק, חגי' יד.). — ובפהמ"א: אי קטורא בירי, שעושין לבתי שוקים ולבתי ידים של חלוקי הנשים שמקמטין אותן על עץ חלק או על אגודה של קשים וקורין אופרונצי"ר (רש"י, ביצה כג.). — *קִמֵּט האף, המצח וכדומה, runzeln; froncer; to frown, נוהג בדבור [1].

—נפע', *נִקְמַט [2],—נקמט העור, הבגד וכדו', נעשו בו קמטים: עורנו כתנור נכמרו, נתחממו ונקמטו קמטים קמטים מפני זלעפות רעב, כן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט ונכווץ (רש"י, בראש' מג ל). הקודרים מני קרח, אם בא עליהם קרח נקמטים ונעשים קרים (הוה, איוב ו יו). רגע, נקמט (הוה, סס ז ה, כו יג). המרמרו, נקמטו (הוה, סס יו יו). צ"ע, נקמט ונתחבר (הוה, איכה ד ח). ואינו נקמט ונכווץ (הוה, ספר הפרדס, הלכות טריפות). — ונקמט הים, נתמעט ונתכוץ: ושפוני טמוני חול, פעמים שהספינות נשברות בנמל וטבועות וטמונות בחול וכשהים נקמט ומתמעט במנהגו בכל יום באים בני זבולון ונוטלים אותו ממון (חזקוני עה"ת, דבר' לג יט). — ואמר המשורר: לעוזה על הברית ודמיתה לשרטת, והלא אין חיים לאנוש בלא רשומה נחרטת, כי מעת היולדם טיבורם נקמטת וגם המילה תהי תוספת חיים ממלטת (רקע"ג על סוד הכלכי, דודזון, 62).

—התפ', *הִתְקַמֵּט,—נעשו בו קמטים: בגדים בשפושטן מקפלן מפני שמתרככין מכיבוסם ומתקמטים כשאינן מקופלים (רש"י, שבת קיג.). — ובמשמ' נקמץ ונסגר: ולו יקהת עמים, יתקמטו ויתקבלו [3] ולא יצא מגבולם וכו' (רלב"ג, הקד' ליליה, ורשה, ג.). ידוע הוא כי הזקנים יתקמטו עיניהם ויכנסו בחוריהם לפי שיתקמטו יתרי העין (רד"ק, סה"ש, כהה).

*קֶמֶט [1], ש"ז, — מקום התכוצות והתקפלות העור, הבגד וכדו', Falte, Runzel; pli, ride; fold, wrinkle: אלו בהרות טהורות שהיו וכו' בקמט, ונגלה (נגע' ז א). איזהו סימניה, ר' יוסי הגלילי אומר משיעלה הקמט תחת הדד [2] (נדה ה ח). האודם שבשפה נדון בבית הסתרים והקמט שנפשט הרי הוא כעור הבשר לכל דבר (תוספת' נגע' ב יג). — ומ"ר קְמָטִים, קְמָטִין: אלו מקומות באדם שאינן מיטמאין בבהרת וכו' הקמטים והקמטים שבצואר (נגע' ו ח). אחר שנתבלה הבשר (של שרה) ורבו הקמטין נתעדן הבשר ונתפשטו הקמטין וחזר יופי למקומו (ר' חסדא, ב"מ פז.). ואמאי קרו לה (ליוכבד שהיתה בת ק"ל שנה) בת, א"ר יהודה בר זבידא, מלמד שנולדו בה סימני נערות, נתעדן הבשר, נתפשטו הקמטין וחזר היופי למקומו (ב"ב קכ.). — *ובית הקמטים, מקום קמטים בגוף האדם, כמו בית השחי: בית הסתרים, בית הקמטים [3] אינן צריכין שיבואו בהן מים (מקוא' ח ה). לעולם ילמד אדם בתוך ביתו שתהא אשה מדיחה בית קמטיה במים (רבא, נדה סו:).—ובפהמ"א: דשיעא, חלקה, כלומ' אין בה קמט כאשר הקיר בשטוחין אותה (ערוך ערך אפי). רוגע הים, שובר חים, מניד ומרתיחו ונעשה קמטים קמטים (רש"י, ירמ' לא לד). קיטורי בירי אסור וכו' לכויץ קמטין שאדם עושה בבית יד שמטלאים אותה נקוה של שבלים חלקים ומקמטים (הוה, מו"ק י:). ודומה למפוח בכבשן האש שבעת וכו' שתדחוק את קמטיו יכנים רוח קרה אל הכבשן וידלק (ר"י עקנין, ס' מוסר ה כא).

א. *קָמֶט [4], ש"ז,—כמו קֶמֶט, ובפרט מקום קמטים בגוף האדם, בית הסתרים: סדין המקומט

---

1) [השוה מה שנאמר בזוהר (יתרו, וילנה תרמ"ב, עג.): כד מליל אקמיט חוטמו ופשיט משכא דמצחיה.]

2) [בתו"מ אין צורה זו. אמנם בתוספת' צוק"ם (סוכה ג ח) כתוב: הדס וערבה שנקמטו ותמרות עולות מתוכן כשרים, ע"כ. אך טעות היא, ונכון בדפוסים: שנקטמו.]

3) [ויתקהלו ?]

1) [בארמ' קמטא, ועי' קְמַט, הערה.]

2) [רש"י (נדה מז.): קמט, פרונצ"ש (froncis), שגדלו דדיה עד שכפול מעט על החזה ויראה בקמט.]

3) [אמנם הרמב"ם: ובית הסתרים, פנימי הגוף כמו פנים האף והאוזן ופנים הפה, ובית הקמטים, היא הערוה וכו'.]

4) [קשה לקבע בכל מקום אם הכונה לשם קָמֶט

מפשטין את קומטיו ורואין את נגעו (תוספת' נגע' א ח). שרץ בקומטו טהור, נבלה בקומטו טמא, שרץ בקומטו טהור, שרץ בנגיעה הוא דמטמא ובית הסתרים לאו בר מגע הוא, נבלה בקומטו טמא, נהי דבמגע לא מטמא, במשא מיהא מטמא (רבא, נדה מג:). קנה בקומטו של זב והסיט בו את הטהור טהור, קנה בקומטו של טהור והסיט בו את הזב טמא (ר"ל, שם מג.)

ב. *קֹמֶט, ש"ז, — קֹמֶט שבגלגל העין, מרכז שבו: העוה"ז דומה לגלגל עינו של אדם, לבן שבו זה אוקיינוס שמקיף את כל העולם, שחור שבו זה העולם, קומט שבשחור 1) זה ירושלים, פרצוף שבקומט 2) זה בית המקדש 3) (אבא איסי בן יוחנן משום שמואל הקטן, דא"ז ט).

*קְמִיטָה, ש"נ,—כמו קֹמֶט, זוית: וראשו של השפה השנייה המגיע אל צד הפנים בגובה האוזן היא צורת וי"ו והנקב שתחתיו דהיינו כם קמיטה היא בצורת י' וכו' (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן עמק המלך, שער אדם קדמאה ו).

*קָמִיעַ 4), ש"ז, סמי' קְמִיעַ,—קִשּׁוּר, ובפרט פתקת כתב סודי לשמירה מפני מזיקים הקשורה ותלויה בצואר או בזרוע, ; Angebinde, Amulett; amulet(te):

לא יצא האיש (בשבת) בסנדל המסומר וכו' ולא בתפילין ולא בקמיע בזמן שאינו מן המומחה (שבת ו ב). עור כדי לעשות קמיע (שם ח ג). אין התורם נכנס לא בפרגוד חפות ולא במנעל ולא בסנדל ולא בתפילין ולא בקמיע (שקל' ג ב). הכדור והאמום והקמיע והתפילין שנקרעו, הנוגע בהן טמא (כלים כג א). כסת עגולה והכדור והאמום והקמיע והתפילה אינן צריכין שיבאו בהן המים (מקו' י ב). מעשר שיני וכו' אין עושין אותו קמיע (תוספת' מע"ש א ג). ולא תצא בהמה בסנדל ולא בקמיע אף על פי שהוא מומחא (שם שבת ד ה). איזה הוא קמיע מומחא, כל שריפא ושנה ושילש, בין קמיע שבכתב ובין קמיע שבעיקרין יוצאין בו וכו' קמיע שאינו מומחא אף על פי שאין יוצאין בו בשבת מטלטלין אותו בשבת (שם שם ט–י). קמיע של מתכות הרי זה טמא טמא מת, נתפרק, התחתון טמא והעליון טהור, עור שכורך בו את הקמיע טמא וכו' פסלין שהוא כותב עליו את הקמיע טהור (שם כלים ב"מ א יא–יב). כל כלי, לרבות הקלע והקמיע והתפילה (ספרא ויק, שמיני פרק ח). נאמן הרופא לומר קמיע זה מומחי ריפיתי בו ושניתי ושילשתי (ירוש' שבת ו ב). והארץ עומדת על מים וכו' והמים עומדים על הרים וכו' וההרים עומדין על רוח וכו' והרוח תלויה בסערה וכו' וסערה עשאה הקב"ה כמין קמיע ותלייה בזרועו (ר' יודה בר פזי, שם חגי' ב א). עתיד הקב"ה לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לויתן וכו' זכה עושין לו סוכה, לא זכה עושין לו צלצל וכו' לא זכה עושין לו ענק וכו' לא זכה עושין לו קמיע שנאמר ותקשרנו לנערותיך (ר' יוחנן, ב"ב עה.). או ששנה אותיותיהן (של תפילין) או שכתבן עברית או שעשאן כמין קמיע הרי אלו פסולים (מסכת תפילין, קירכהים, 18). תפלה של ראש נכתבת ארבע פרשיות וכו' וכן של יד אלא שהוא עושה של יד פרשה אחת ואם עשאה ארבע פרשיות כשרה, רבי יהודה אומר יתפור ויתנם לתוך קמיע (שם שם, 19). ותאמר שרי אל אברם הנה נא עצרני ה' מלדת, אמרה, יודעת אני מהיכן היא סבתי, לא כשם שהיו אומרים לי קמיע היא צריכה, חימום היא צריכה, אלא הנה נא עצרני ה' מלדת (מד"ר ברא' מה). למלך שאמר לבנו צא

או קֹמֶט במ"י או מ"ר, וגם בכמה מקומות שכתוב קומט יש נ"א קמט, וכאמור בהערות לערכים שקדמו, אפשר שבטאו אף קו (qu) במקום ק, ושהכונה בכתיב קומט היא למבטא קרוב אל קֻמֶט, ויש מלונים המנקדים קֻמֶט, ואינו נראה.]

1) [בהוצ' היגר (עמ' 151): קמט שבו.]

2) [בהוצ' היגר (שם): שבקמט.]

3) [קשה כאן שמוש המלה קומט, כי מה קמט או קומט יש בגלגל העין גופא, שבתוכו יהיה פרצוף פני אדם הנשקף בהביטנו לתוך בבת העין? ואפשר שאין כאן אלא ט"ס במק' קינט', הוא κέντρον במשמ' centrum, מרכז.]

4) [צורה עברית שאך השאלה לארמי' מן קמע במשמ' קשר בעבר' שבתו"מ. וגם במסרת הבבלית מנקד קָמִיעַ (פורת, לשון חכמים, 27), וכן במשנ' מנק' ליוורנו. ויש מנקדים קָמֵיעַ ואף בכתיב חסר קָמֵעַ, כנראה בהשפעת הלעז (האיטלקי במקורו) cameo, במשמ' אבן טובה גלופה, שאף היא שמשה לפעמים בקמיע.]

לפרקמטיא, אמר לו, אבא, מתיירא אני בדרך מהלסטים ובים מפני אפירטין, מה עשה אביו, נטל מקל וחקקו ונתן בו קמיע ונתנו לבנו ואמר לו יהי המקל הזה בידך ואי אתה מתיירא משום בריה (רב הונא בשם ר׳ בנימין בן לוי, שם ויקר׳ כה). עבר המלך להשיא את בתו, מה עשה, נתן לה קמיע אמר לה יהי הקמיע הזה עלייך כדי שלא ישלוט בך עין רעה עוד (פסיק׳ רבי, ויהי ביום כלות, כח:).— מ״ר קְמֵיעִין: קמיעין יש בהן משום קדושה או דילמא אין בהן משום קדושה (שבת סא:). הברכות והקמיעין אע״פ שיש בהן אותיות ומענייניות הרבה שבתורה אין מצילין אותן מפני הדליקה (שם שם). אמר לו הקב״ה (למלאך), הוא (יעקב) בא אליך וחמש קמיעין בידו, זכותו וזכות אביו וזכות אמו וזכות זקינו וזכות זקינתו (ר׳ חנינה בר יצחק, מד״ר ברא׳ עו). — ובמהמ״א: שלשה קמיעין לשלשה בני אדם שלשה שלשה פעמים נתחזק אדם ונתחזק קמיע [1] (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 6). אבל רב משה הכהן, ז״ל היו טוענין עליו כי היה רגיל בקמיעין ובלחישות וכיוצא בהם (רה״ב, אוה״ג חגי׳, הפרוסים, 20). קמיע מוחזקת ושל מומחא מותר לצאת בה בשבת (והזהיר שמות, יז). אלו שכותבין מבפנים (המזוזה) שמות המלאכים וכו׳ הרי הן בכלל מי שאין להם חלק לעולם הבא וכו׳ שעשו מצוה גדולה וכו׳ כאילו הוא קמיע של הניית עצמן וכו׳ (רמב״ם, תפילין ה ד). כמו הקמיע שהגבור נושא בזרועו, שהגבור נושא הקמיע והקמיע נושא את הגבור ומעמיד אותו (רבינו בחיי, ויחי). — ואמר הפיטן: נמצאת כל מדת יצירת עולמו בגלוא פסח יד היא רשומו וכקמיע ביד גבור בזרוע חותמו (ר״א קליר, אז ראית, סלוק שקלים). צור מדות שוניי מרם הקציע בון מסלת מקציע ואספלנית הציע קשר קמיע מסחה ולחישות מעלות (שלמה הבבלי, אחשבה לדעת, צלת שבת ברא׳). ואל יגוף כגוף נגוף אשר סופו להתליע, ויתחזק בלי נזק כמו חרס בקמיע (יצחק ברבי׳, ישכחי ולמירה, סליח׳ נו״ב, סדור תפלה, אלם לועה, תקבו). איך פן תהי יורד שאול קמיע [2], תלך ואין דובר ואין משמיע

1) [ע״פ דברי ר״פ (שבת סא:) בארמי: תלתא קמיעי לתלתא גברי תלתא תלתא זמני איתמחי גברא ואיתמחי קמיעא.]

2) [איך נמצא קמיע לכל תרד שאולה.]

(איך פן ספ׳, קינ׳ על המתים, שם, תשעה:). — ואמר המשורר: חפצו לכתוב קמיעים מעשה אוריר לאהבה [1], יצוו להביא תרנגול לבן להקטיר בלהבה, וכן דם תור ומות שור שחור בהם לכתבה וכו׳ (קלמון בן ירוסים, מלחמות ה׳ יד, דודזון, 112). ולובש לבוש בוז כעוטה מעיל בוץ ועל צוארוניו קלוניו קמיעים (שלמה בונאפיד, חנו קול, ס׳ דברי חכמים, פז).

קְמֵיעָה, קְמֵיעָא, [1] ש״נ, מ״ר קְמֵיעוֹת, — כמו קָמֵיעַ: אר״פ [2] כתב שלש קמיעות לשלשה חולים וכו׳ ונרפאו, זו היא קמיע מוחזקת וכו׳, הוחזק, בשכתב קמיעא לאדם בין קמיעא זו ובין אחרת יוצאין בה בשבת, שהרי הוחזק האיש, והקמיעות האלה שלשתן כתבן זה האיש וכו׳ כתב קמיעא אחת לשלש בני אדם ונתרפאו הוחזקה הקמיעה וכו׳ (והזהיר שמות, יז.). אם אדם צנוע ושותק בבית הכסא היא קמיעתו [3] שיצילנו מהמזיקין (ערוך ערך קגל). כאשר אנחנו נפתים לשארית ההבלים מאצטגנינות ולחשים וקמיעות ונסיונות רחוקות מהטבע (ר׳ י׳ ה״ת, כוזרי ד כג). ואין אצלנו שם בלתי נגזר אלא זה והוא יו״ד ה״א וא״ו ה״א אשר הוא שם המפורש גמור, לא תחשוב זולת זה ולא יעלה במחשבתך שגעון כותבי הקמיעות (ר״מ ה״מ, מו״נ א סא). בארצות האלו מהם עושים קמיעות בכמה אופנים (טוביה כץ, מעשה טוביה, קיד:). וכפעם בפעם כאשר החלה רוח לפעמה ותצעק במר נפשה לאמור הכו לי קמיעה (בכורי העתים, תקפ״ט, 150). — ואמר המשורר: ארפא מתרופתם תלוי ויהיו אל כאב לבי קמעות [4] (ר״י הלוי, לך עיני). הוי צדיקים פקדי עקרות וכו׳ בפדיונות ימלאו כיסם ובמעדני מלך המעים, ומהירם יתנו לצאן מרעיתם קמיעות בדוקות עם שירים (יל״ג, דור המדבר, שירי יל״ג ג, 37).

1) [השוה גם רמע״ג, לקו״ק נספח׳, 19.]

2) [על פי שבת סא:.]

3) [פרוש לדברי הגמרה (ברכ׳ סב.): קבלא דבית הכסא צניעותא ושתיקותא.]

4) [כך מביא את המלה, ברודי, הנוהג בכתיב חסר, ומנקד: קְמֵעוֹת.]

***קְמִיצָה**, ש"נ, — מעשה הקומץ (מן הקמח) באצבעותיו מלא קמצו: כל היום כשר וכו' לתנופה להגשה לקמיצה ולהקטרה (מגי' ב ה). מנחת כהנים, מנחת כהן המשיח אין בהן הגשה מפני שאין בהן קמיצה, וכל שאין בהן קמיצה אין בהן הגשה (ר' שמעון, מנח' ה ה). מנחת כהנים ומנחת כהן המשיח אין בהם פתיחה מפני שאין בהם קמיצה, וכל שאין בהם קמיצה אין בהם פתיחה (הוא, שם ו ד). הכהנים, וקמץ, מלמד שהקמיצה מצות כהונה (בפרא ויק, ויקר' פרשה ט). הרי אני דן טעונה קמיצה וטעונה לבונה, מה לבונה קומץ אחד לעשרון אחד, קומץ אחד לששים עשרון, אף קמיצה קומץ אחד לעשרון אחד, קומץ אחד לששים עשרון (שם שם). קמיצה היא הרמה, הרמה היא קמיצה (ספרי במד' כג). שיריים שחסרו בין קמיצה להקטרה אין מקטירין עליהן את הקומץ (יומא מז:). ת"ח המלמדים הלכות קמיצה לכהנים נוטלין שכרן מתרומת הלשכה (רב, כתוב' קו.). וקמיצה היינו שחיטה (רב אסי, מעי' ג:). — מ"ר קְמִיצוֹת: הסמיכות והתנופות וההגשות והקמיצות וההקטרות וכו' נוהגין באנשים ולא בנשים (קדוש' א ח). אין לי אלא זריקת דם והקטר חלבים, מנין יציקות ובלילות תנופות והגשות הקמיצות וההקטרות וכו' (תוספת' דמאי ב ז). — ובסהמ"א, בשמ' פעלת הקומץ את ידו: וכל עוד שהיד פתוחה אין שם קמיצה (ר"י גיקטיליה, גנת אגוז ג, אמסט', לד:). — וקְמִיצָה, בשמ' האצבע שעל יד האצבע הקטנה, Ringfinger; doigt annulaire; ring-finger: זו זרת זו קמיצה זו אמה זו אצבע זה גודל (כתוב' ה:). — ובסהמ"א: (אצבע) רביעית הסמוכה לזרת והיא נקראת קמיצה (ערוך ערך מלון). ר' יוסף או', הזהיר בד' דברים אינו בא לידי חולי מעיים, הרגיל לטבול פתו במלח וכן בסוף סעודתו, המטבל ביד ימינו במלח בקמיצה ולא באמתו, ובשיני בקמיצה ובאמה שניהם כאחת וכו' (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ז, ענעלאו, 594). — ובמשמ' קמיצת שפתים במבטא, תנועת הקמץ וסימנה [1]: וכבר גזרת בספרך כי לא יאמר חסדך בב' נקודות כי אם חסדך בקמיצה (חסו' תלמידי מנחם, 43). וזה הדין לקמיצה כאשר נאמר יָפֶה (שם, 82). כי לו היה לשד משדים אמר כטעם שד השמן בלי תוספת למ"ד בקמיצת שמן (יהודי בן ששת, חסו' תלמידי דונש, 19). — וקמיצה גדולה, קמץ גדול, קמיצה קטנה, צירה: מצאנו דברים רבים בשתי סמיכות נסמכים וכו' סריסי פרעה, סמוך בשתי נקודות, וסריסי המלך, סמוך בקמיצה גדולה, וכמוהו מקל לבנת בשתי סמיכות בפתיחה גדולה, מקל תפארה סמוך בקמיצה קטנה וכו' על כתף ים כנרת סמוך בפתיחה קטנה, ועפו בכתף פלשתים סמוך בקמיצה קטנה (הוא, שם, 25).

1) [עי' קָמֵץ, הערה.]

***קְמִיצוּת**, ש"נ, — קמיצות הפה, קבוץ שפתים למבטא תנועת קמץ: צורת הקמץ לרמז על ההכרה המתהוה בהוצאת האות בקמיצות הפה (ר"ש פפנהים, יריעות שלמה א, הקד', ב:).

***קְמִירָה** [1], ש"נ, — שם"פ מן קָמַר, עשית מכסה מעל למקום חלול, מכסה שעל גבי בור וכדו': אם נפתחה הקמירה שקמר וכסה ברשות הרבים חייב (רש"י, ב"ק נ., ד"ה פטור). דקמירת ביב משום חשדא וכו' (תוס' עירובי פח., ד"ה ביב). דמרשות לרשות לא בעי קמירה (שם שם פט., ד"ה לא שנו). אף על פי שיהיו המים היוצאין מן החצר הולכין ארבע אמות תחת הקמירה הוא מותר לשפך המים באותו הקילון (פרוש המשנה להרמב"ם, שם ח י). אע"פ שיש בין תבן לתקרה פותח טפח מועלת קמירת התבן מן הטומאה (רמב"ם, אהל' טו ו).

כמל [2], ממנו קָמֵל.

קָמַל, פ"ע, קָמְלוּ, — קמל העשב, האילן וכדו', נבל, welken; se faner; to wither: והאזניחו נהרות דללו וחרבו יארי מצור קנה וסוף קָמֵלוּ [3] (ישעי' יט ו).

1) [עי' קָמַר, הערה.]

2) [בסורי קמל, העלה קמחון ועפוש, ויש משוים בערב' קמל [a]), במשמ' השחיר (הצמח) אחרי הגשם.]

3) [העיר פינסקר במבוא לנקוד האשורי (עמ' 7) וז"ל: ועד"ז יבוארו הרבה דגשין הנראים כזרים אצל המדקדקים כמו במלות קָמֵלוּ, נִתְּנוּ ודומיהן שהיו

a) قمل

אבל אמללה ארץ החפיר לבנון קָמַל[1]) חיה חשרון בערבה וגער בשן וכרמל (שם לג ט). — ובסהמ"א: ומפחדך החפיר לבנון קמל ונוער בשן וכרמל ואתה חי וקים לעדי עד ולנצח נצחים (רסע"ג, הבקשה הראשונה, סדור רסע"ג, כח–כב). לא יקיש האיש על פשתי העץ פן ימל קצירו וקניו קמלו (שלמה אוליוירו, אגרת אילת אהבים, ו.). — ואמר הפיטן: מדת חמס גמלו כן גמול הגמלו, כסוף יאור קמלו כראש שבלת נמלו (שלמה הבבלי, אין צור חלף, זולת שבת א חנכה). ועבתי קפיך להאמל, רצצתים בקנה קמל (משולש בר' קלונימוס, אודך, זולת ב פסח). יצו אל הגומל חסדיו ללב עמל חיות נפש אומל אשר כסוף קמל (רמב"ע, ראי יונתי, אגר 137). — ובמשמ' פ"י, הוביש, השחית, ואמר הפיטן: צורר אסף בל אספסוף וכו' סבר לְקַמְלָם בקנה וסוף (ר"א קליר, תמימים בעודם, קרוב' שבת זכור). זרעך לא ימצא מעביר באש לקמלו (אזהרות לר' אליהו הזקן, קובץ מע"י גאו' ב, 69). הרשעים נקבעים בתוך סלעום עמך קמולו[2]) (אל מחוללי, אהבה לפרשת שלח). — בינ' פעו' קָמוּל, ואמר הפיטן: קמולי טומאה ורחקה הנה נתן אל פסח שני למובדת (רסע"ג, אלל יום, אזהרות, סדור רסע"ג, רא).

—הפע', *הִקְמִיל,—השחית, השמיד, ואמר הפיטן: פני פאר חפת מעוני הקמיל והקים מעני (ר"א קליר, איכה אשפתו, קינ' ת"ב). נסע ויאסף המונו להקמיל, נח קרוב מציון מיל (יוסף בן שלמה, אודך כי אנפת, יוצ' שבת א חנכה). מתמז מרחם (יעקב אבינו) שרשיו אל תקמל (אל נא רפא, מנחי יוה"כ; סליח' בה"ב).

קמן, עי' קָמַן.

א. *קמע[3]), ממנו *קִמְאָה, קִמְעָה.

משימין נקודה בלה"פ להורות על מציאות הצירה והקמץ שבעה"פ.]

[1]) [כתב רד"ק: ובא החפיר לבנון קָמַל בפתח באתנח לפי שאלו היה בלא הפסק היה קָמֵל בצירי כמו קנה וסוף קָמֵלוּ (מכלול, ליק, ד.).]

[2]) [האמוריים היו נחבאים בנקיקי הסלעים, וכדאיתא במדרש וכו' להכרית את ישראל (בר בקדורו).]

[3]) [מן הארמי קמע, הבאה במקום קמץ, קפץ בעברי, ועי' שם.]

ב. *קמע[1]), ממנו *מִקְמָע, *קָמִיעַ, *קְמִיעָה, *קָמַע.

*קָמַע, פ"י—קָשַׁר: מעשה באשה אחת שנישאת לחבר והיתה קומעת[2]) על ידיו תפילין, נישאת למוכס וקשרה על ידיו קשרים (שמעון בן אלעזר משום ר' מאיר, תוספת' דמאי ב יז). כלי עור מאימתי מקבלין טומאה, הסנדל משיקמע והמנעל משיגיב על האימום (שם כלים ב"מ ו א).

—נפע', *נִקְמַע,—נִקְשַׁר: מפני שאינה נקמעת כתפילי (המכריע פה). — ואמר המשורר: נהי נשמע בעת נקמע יְצֻמַּע (להלל גאון, HUCA III, 299).[3])

*קִמְעָה, קמעא[4]) (עי' גם קמאה), תה"פ — בקֹמֶץ,

מעט, לאט: המוציא הוצאות על נכסי אשתו, הוציא הרבה ואכל קימעא, קימעא ואכל הרבה, מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל (כתוב' ט ה). וכי מה אכפת להן לעכברין והלא אוכלים בין מהרבה ובין מקמעא (רבי יוחנן בן נורי, ב"מ ג ז). וכמה היא פרס, שתי ביצים חסר קימעא (ר' יהודה, תוספת' מקו' ז ו). כי תשמע בקול ה' אלהיך, מכאן אמרו, התחיל אדם לשמוע קמעה סופו משמיעים לו הרבה (ספרי דבר' לו). זה שהוא הולך לבית הכנסת צריך להקל את רגליו וכו' וכשהוא יוצא צריך להלך קימעא (רב הונא, ירוש' ברכ' ה א). חכמים עשו סייג לדבריהם כדי שלא יהא אדם בא מן השדה ואומר אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא ואח"כ אקרא קרית שמע ואתפלל (בבלי שם ד:). ששה דברים נאמרו בסוס, אוהב את הזנות וכו' ואוכל הרבה ומוציא קמעה (פסח' קיג:). איסי בן יהודה

[1]) [כנראה שרש עברי קמע במשמ' קָשַׁר, ושים לב כי קמע a) פרושו הכניע בערב', וקמט בערבי b) הוא קשר, בנגוד לעברי, ועי' קָמִיעַ, הערה.]

[2]) [כך גם בבבלי (בכורות ל:). אך בע"ז (לט:): קושרת.]

[3]) [בסדור מנהג ארם צובה (סליח' לר"ה, תמה:) כתוב: נדבות פי בוראך יהיו לך כמו קמע, סלסל את תורתו ואת מימיה תגמע, ע"כ. אך בנ"א (הכלאל ב, קכח:; מחז' איטל, ב, לט.): (הם) יהיו (לך) למקמע, וכך נראה נכון, עי' מִקְמָע.]

[4]) [על פי הארמ' קמעא, קֻמֶץ.]

a) قمع b) قمط

היה קורא לחכמים שמות, לר"מ חכם וסופר וכו' לרבי שמעון שונה הרבה ומשכח קימעא (אדר"נ יח). ואם עשית לחברך רעה קימעא יהא בעיניך הרבה, ואם עשית לחברך טובה הרבה יהא בעיניך מעט, ואם עשה לך חברך טובה קימעא תהא בעיניך הרבה, אם עשה לך חברך רעה הרבה תהא בעיניך קימעא (רבי יהודה בן תימא, שם מא). ככלי פשתן הדקים הבאים מבית שאן, אם מתפחמין קימעא הן אבודין (רבי יוחנן, מד"ר ברא"ש' יט). אין בך פסולת אלא ציפורן של אצבע קטנה שלך גדולה קימעא (ר' לוי, שם שם מו). מה הפועל הזה יושב ומשמר לכשיפליג מלאכתו קימעא וילקישנה בסוף וכו' (ר' אלכסנדרי, שם ויקר' ל). אחת, שהיתה יחידה בדורה צדקת, שלשים ומאה משקלה, שהיתה מאה ושלשים שנה חסר קמעה (שם במד' יד). אמרו ישראל לפני הקב"ה, רבונו של עולם, אתה יודע כחו של יצר רע שהוא קשה, אמר להם הקדוש ברוך הוא, סיקלו אותו קימעא בעולם הזה ואני מעבירו מכם (ר"ש בר נחמני, שם שם טו). כתועפות ראם לו, כך היא מדתו, חטאו קמעא הורידן כעוף וכו' (שם שם כ). רבינו משה, זוגות זוגות היינו נכנסין אל האשה והיה אחד ממנו מפתם פניה ואחד מפרק נזמיה, אפשר שלא הזיע יצר הרע קימעה (שם שה"ש, כמגדל). כיון שבאו לידו עברות וכו' הפליג דעתו מהם קימעא ובאו עמלקים ונזדווגו להם לישראל (ר' יהודה ברי סימון, שם רות א, ויהי בימי שפוט). לפי שבעולם הזה הקריבו קימעא (תנחו' במדבר, נשא כג). וקמעא שנתן פתחון פה אל הנחש עמד וקלקל וכו' וקמעא שנתנה (את הכתר) למלכי ישראל מיד עמדו וקלקלו (אליהו זוטא ו). מי שקרא ושנה הרבה ומי שקרא ושנה קימעה וכו' (שם יג, מא"ש, 193). מה המקוה הזה אדם מבקש לטבול ונמצא אביו או רבו שם ומתבייש והולך לו אבל הים מפליג קימעה ויורד וטובל (פסיקי ר"כ, סוכה, בוכר, קנז:). —ובהכפלה, קִמְעָה קִמְעָה, לאט לאט, קֹמֶץ קֹמֶץ: לא היו משפילין אותה (את הפרכת) כבת אחת כדי שלא יראו הארון אלא משפילין קימעה קימעה עד שיורידוה (מד"ר במדי ד). ולכך האריך הקב"ה אפו עם ישראל, שלא טרדם וגבה מהם קמעה קמעה בגלות (שם שם ה). אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה אתם מכלין את האומות קימעא קימעא (שם שם יט). כך תהיה גאולתן של ישראל וכו' בתחלה היא באה קימעה קימעה ואח"כ היא מנצנצת ובאה וכו' (רבי חייא רבה, שם שה"ש, מי זאת הנשקפה). מהו ארה לי, אולי אוכל אני לשלוט בהן קימעא קימעא כאדם שהוא אורה את התאנה (תנחו' בלק ו). צא ולמד מיוסף בשעה שנתודע לאחיו לאחר כמה שנים אמר להם אני יוסף אחיכם מתו כלם ולא יכלו לענות אותו וכו' הקב"ה עאכ"ו, אלא מה הקב"ה עושה, מתגלה להם קמעא קמעא וכו' (שם דבר' א). מה עשה המלאך, אמר, יודע אני שהקב"ה נתמלא עליהם חימה, אם הולך אני והורגן קימעה קימעא עכשיו הוא מכלם בידי, אלא הרי אני הורג כאחת מהן הרבה כדי שיראה וירחם עליהן (אגדת בראשית לס). —ובסהמ"א: בצפור שנתונה בידי אדם, שאם מכביש ידו עליה קמעא הרי הוא הורגה (מדה"ג שמות יד, הופמן, 149). —ואמר הפיטן: יחומים מאה אשר יחמה טמאה מערז לקמעה ספות רוה את צמאה (ר"א קליר, אופן מנהלת, קרובי פורים).

קמעל, עי' מַטֶּה, הערה, עמ' 2943.

א. **קמץ**[1]), ממנו *מִקְמָץ, ˆקָמוּץ, *קְמִיצָה, קָמַץ, קֹמֶץ, ˆקְמָצָה, ˆקַמְצוּת, ˆקַמְצָן, ˆקַמְצָנוּת, ˆקַמְצָנִיּוּת, ועי' קַמְצוֹן.

ב. **קמץ**[2]), ממנו ב. *קָמַץ.

ג. **קמץ**, ממנו ב. *קֹמֶץ.

א. **קָמַץ**, פיו"ע, —קמץ מלוא קמצו מדבר, קבץ ונטל מלוא ידו מִן הדבר, eine Handvoll nehmen; prendre une poignée de; to take a handful of: ונפש כי תקריב קרבן מנחה וכו' והביאה אל בני אהרן הכהנים וְקָמַץ משם מלא קמצו מסלתה

---

[1]) [אמנם בא גם בארמ' של א"י קומצא במשמ' קֹמֶץ, אך כנראה כמלה שאולה מעברי', ועקר הקבלת השרש קמץ העברי בארמ' היא א. קמע, וכן קרוב השרש אל קבץ (שהוא קבצ' בערבי) כלומר מלוי היד. ובאוגרית', בעלילת בעל א, 41 וכו' (גינזברג, עמ' 36 וכו') נאמר: עגלם. ד[ת] שנת. אמר. קמץ. [- -] אם (כלו' עגלים בני שנה, טלה וכו') ואין להכריע אם פעל או שם לפנינו. ועי' ב. קָמַץ, הערה.]

ומשמנה (ויקר׳ ב א–ב). וְקָמַץ הכהן ממנה מלוא קמצו את אזכרתה (שם ה יב). — ובלי משא, קמץ מן: וְקָמַץ הכהן מן המנחה את אזכרתה (במד׳ ה כו). —ובתו״מ: נגע (צלי הפסח) בחרסו של תנור יקלוף את מקומו, נטף מרוטבו על החרס וחזר עליו יטול את מקומו, נטף מרוטבו על הסולת יקמוץ את מקומו (פסח׳ ז ב). הניף והגיש קמץ והקטיר (סוטה ג ב). קמצה (את המנחה) וחזר קומצה לתוכה והקריבה בחוץ חייב (זבחי׳ יג ה). המסדר את השלחן והמטיב את הנרות והקומץ והמקבל דמים בחוץ פטור (שם יד ג). מנחת חוטא ומנחת קנאות שקמצן שלא לשמן וכו׳ פסולין (מנח׳ א א). אחת מנחת חוטא וא׳ כל המנחות שקמצן זר וכו׳ פסול, קמץ בשמאל פסול, בן בתירא אומר יחזיר ויחזור ויקמוץ בימין, קמץ ועלה בידו צרור וכו׳ פסול, מפני שאמרו, הקומץ היתר והחסר פסול, איזהו היתר, שקמצו מבורץ, וחסר שקמצו בראשי אצבעותיו (שם שם ב). הקומץ את המנחה לאכול שיריה בחוץ וכו׳ פסול וכו׳ כל הקומץ וכו׳ חוץ למקומו פסול וכו׳ קמץ בשתיקה וכו׳ או שקמץ חוץ לזמנו וכו׳ או שקמץ ונתן בכלי וכו׳ זה הוא שקרב המתיר כמצותו (שם שם ג). התינוק וכו׳ סמוך לנחלים הוא פושט ידו לקומצן (אדר״נ נסחה ב א, שכטר, לב.)[1]. — ואמר הפיטן: קמוץ[2] קרים בקיום טל, רמון רומם ברעיף טל (ינאי?, אור טל, זולתי, שמג). קטוף העסה בחררה קמוצה (ר״י טוב עלם, אמנה גדולה, יוצ׳ שבת הגדול). — *וקמץ האדם את פיו, כדגמת קמיצת היד: אמר לו (הקב״ה לאהרן במותו) הכנס למערה, ונכנס וכו׳ פשוט רגליך, ופשט, קמוץ פיך, וקמץ (ספרי דבר׳ שלט). כל האותיות מוציא אדם מתיך פיו והוא קומץ את פיו, אבל ה״י אדם מוציאה מתוך פיו בלא קומץ את פיו (תכסו׳ בובר, ברא׳ עז). — ובסהמ״א, קָמַץ את שפתיו: נתנה שער בפיה, קפצה ידיה, קמצה[3] שפתותיה כאילו לא טבלה (תוס׳ נדה סז., ד״ה פסקס). —*וְקָמַץ את האות, בטא אותה בקמוץ הפה, במלוא פה, בתנועת הקמץ: ותכון המלת תחת ממשלתם והמה מושליה ואותיה, מושכית, מחציה, מניעיה, פותחיה וקומציות וכו׳ (מכאס, מחברת, פתיח׳, 4). ועתה הואיל וקמצו הסופרים העולה[1]) ולא פתחוה וכו׳ (שם, אדס, 16). התנועה פותחת (בפתח) וקומצת (בקמץ) (ר״י גיקאטיליה, גנת אגוז ג, אמסט׳, לד:). אות הא של האף תספה אלו קמצתו היית מהפך כוונת אברהם וכו׳ (תולדות יצחק להרי״ן קארו, אמסט׳, כח:).[2] —וביחוד ביני׳-פעו׳, קָמוּץ, מנקד בקמץ: ועוד פתר באהלים נטע יי׳ אהלים כמו אהל, וטעות גדולה היא זו, ואילו היה אהל ממש כשפתר אז היתה האלף קמוצה ואינה אלא פתוחה (דונש, תשו׳ על מנחם, 2). חותם, שופר, גורל כל אלה קמוצים (תשו׳ תלמידי מנחם, 54). והנה אבאר מקצת המשקל אשר יהיו מלרע על משקל פֹּעַל והם קמוצים, דע כי כל מלה משלשת באה על משקל פעל היא כולת קמוצה קמץ גדול וכו׳ כמו עָשָׁן וכמהו בָּקָר, אָבָק, חָרָשׁ, אָשָׁם רָשָׁע, כל אלה קמוצים וכו׳ (שם, 55). קמוצות (גוף משתלחק, 83). קמוץ (שם, 86). ידוע כי ה״א הידיעה אם בא אחריו אחד מא״ח הע״ר הוא קמוץ ברוב (ראב״ע, קהל׳ ג כא). שי״ן שָׁמַר קמוץ בקמץ גדול (הוא, לחות, ב:). כל חָרָשׁ מוכרת בטעם לעולם הוא קמוץ (שם, כה:). שמנה, כאשר יהיה הה״א קמוץ בקמץ גדול אז הוא סימן זכרים (שם, כח.). ופתח גדול וקטן ימצאו ברוב על שוכן נראה במבטא ואינו נעלם, כמו אָמַר, כי האלף קמוץ, כמו שזכרתי, והמם פתוח, בעבור נפלו על שוכן איננו נעלם והוא הריש (ספר הנקוד לר״י פיוג,

[1]) [בזוהר (ויקר׳, לו) כתוב: יכול כל הבא לקמוץ יבא ויקמוץ וכו׳ וכעין זה בבראשי רבתי כס לד (אלבק, 121). אך בבבלי (סוכה מט:) במקום זה: שמא תאמר כל הבא לקפוץ קופץ וכו׳. ועי׳ קָפַץ.]

[2]) [טל מלוא קמץ ידך ותן.]

[3]) [כך מובא בתוס׳ (נדה סז., ד״ה פסקס) מן המשנה (מקו׳ ח ה). אך בדפוסי המשנה שלנו כתוב: קרצה.]

[1]) [בכתוב בקהל׳ ג כא: מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ.]

[2]) [על פי דברי הבבלי (ברכ׳ ח. ועוד): במערבא כי נסיב איניש אתתא אמרי ליה הכי מָצָא (אשה מצא טוב) או מוצא (אני מר ממות את האשה וכו׳), נוהגים גם לשאל: הקמצת (מָצָא בקמץ) או חלמת (מוצא בחולם)?]

כוס, 121). — ואמר המשורר: לשון קדש הכרית אשר הוא לשארית כשקלו העברית במשקלים זרים, אשר בם נתצים פתוחים וקמוצים ויהיו נפרצים גדרות נגדרים (לגבור במעודה, תסו׳ סלמידי מכחס, 7). — *וקמוץ בקמץ קטן, מנקד בצירה[1]: חֵרֵף עושהו, מֵאֵן בלעם, נשנו מאֶרץ וריעיה למען היותם פעלים שעברו והם קמוצים קמץ קטן, ורע בי מכין תֵּבֵל בחכמתו הבית קמוצת והתי״ו למען יפרד מן תֵּבֵל עשו (תסו׳ תלמידי מנחס, 53). — *קמוּצָה קטנת, צירה: עֵדָה שהיא לשון עֵדוּת ננקדה בצירי, שהיא קמוצה[2]) קטנה (סכל טוב, ברא״ש׳ כח ל). [3]

—נִפע׳, *נִקְמַץ, —נִקְמְצָה המנחה, נלקח ממנה מלוא הקמץ: המנחות היו נקמצות בכל מקום בעזרה (זבח׳ ו ס). מנחה שלא נקמצה והקריבה בחוץ פטור (סס יג ה). שתי מנחות שלא נקמצו ונתערבו זו בזו, אם יכול לקמוץ מזו בפני עצמה ומזו בפני עצמה כשרות ואם לאו פסולות, הקומץ שנתערב במנחה שלא נקמצה לא יקטיר, ואם הקטיר, זו שנקמצה עלתה לבעלים, וזו שלא נקמצה לא עלתה לבעלים (מנח׳ ג ג). אלו מנחות נקמצות ושיריהן לכהנים, מנחת סלת וכו׳ רש״א אומר מנחת חוטא של כהנים נקמצת (סס ו ח). קמיצה עד שלא נקמצה אסורה לזה ולזה, משניקמצה אסורה לזרים ומותרות לכהנים (ירוש׳ סבת ג ג). כאן בנקמצות כאן בשאין נקמצות (רב נחמן, מנח׳ יח:). — ובסהמ״א: כל המנחות הקריבות לגבי המזבח נקמצות ומקטיר הקומץ כולו על גבי המזבח והשאר נאכל לכהנים, חוץ ממנחת וכו׳ כהונה שאינה נקמצת אלא מקטירין אותה כולה וכו׳ (רמב״ם, מעשה הקרבנות יב ט). — *ונקמצה האות, המלה, נקדה בקמץ: ובטעות הגדול מאלה אמתך והרבה הזמיר בשית ושמיר, ותשים וי״ו ושמיר קמוצה כווי״ם הנוספים במלים הקמוצים, ואמנם לא ידעת בנין הלשון וחקר מוצאה ואיך יוסיף הוי״ו וההיא במלה ואיזה מקומה אשר תקמץ בו מאשר תהיה נקודות בשתי נקודות (תסו׳ תלמידי מנחס, 49). חָרָשׁ אָשָׁם, רָשָׁע, כל אלה קמוצים וטעמם מלרע בהיות שמות ולא פעלים אבל בהצטרפם לפעלים נקמ׳ האות הראשון והשני פתח, עָשַׁן קמץ, והר סיני עָשַׁן כלו, חציו קמץ וחציו פתח (סס, 55). כמ״ם אשר יקמץ בקמ״ץ גדול אם היה בסוף פסוק או באתנח וכו׳ ונקמץ בעבור שהוא מעמד (רא״ב״ע, לחות, ג.). כל מלאך שסמך לשם קודש (מלאך ה׳) האל״ף נפתחת לבד, וכל העומד על עצמו (מלאָך) האל״ף נקמצת (סכל טוב, ברא״ש׳ כב יח). — ובמשמ׳ נקד בקמץ קטן שהוא צירה: אֶרֶץ, בֶּרֶךְ, בֶּשֶׂם, מֶלֶךְ, נֶפֶשׁ, כל המלים האלה הבאים על מנינם פתוחים פתח קטן, זולתי מעט מזער כמו שֵׁבֶט, חֵלֶק, סֵפֶר כולם נקמץ (תסו׳ תלמידי מנחס, 52). וילֵךְ, פתוח, ואם הוא סוף פסוק, ולא נקמץ וכו׳ (רא״ב״ע, ברא״ש׳ כד סח).

—פִע׳, *קִמֵּץ, —א) נטל מלא קֹמֶץ, בשפע: כהנים ולויים שהיו עומדין על הגורן ובאו כהנים אחרים ועמדו, אינן יכולין להציל מידם, אמר רבי שמעון בן גמליאל, נהגו כהנים עין יפה שלא להוציא את אחיהם ריקנין אלא מקמצין ונותנין להן (תוספת׳ פאה ד ג). אחד מן האחין שהיה נושא ונותן בתוך הבית והיו אונות ושטרות יוצאין על שמו ואמר שלי הם שנפלו לי מבית אבי אמא, אמר רב, עליו להביא ראיה וכו׳, א״ר חסדא, לא שנו אלא דאין חלוקין בעיסתן, אבל חלוקים בעיסתן איסור מעיסתו קימץ (ב״ב נב.—נב:). שני אחין שחלקו ובא להן את מסדיות הים, רב אמר בטלה מחלוקת, ושמואל אמר מקמצין (סס קו:) איכא דאמרי, דאיתרא כולי עלמא לא פליגי דשרי, כי פליגי דאקשתא, כי הא דאמר רב אויא אמר רבי אמי מקמצין, וכן אמר רבי ינאי משום זקן אחד מקמצין (חול׳ ג.). — ובסימן, עשירין מקמצין (ונותנין): ניטלה הכבד (טרפה) וכו׳, הא נשתייר הימנה כלום כשרה אע״ג דלא הוי כזית, והתנן ניטל הכבד ונשתייר הימנה כזית כשרה, אמר רב יוסף, לא קשיא, הא ר׳ חייא הא ר״ש ברבי, כי הא דר׳ חייא זריק ליה ור״ש בר רבי מטביל[1]) לה, וסימניך עשירין

---

1) [עי׳ קָמֵץ.]

2) [ואולי צ״ל קְמִיצָה.]

3) [בספר מרפא לשון דרכי נעם לר״מ בן חביב, ז:, כתוב: דמיון הקמוץ חטוף זה יהיה על שני פנים, וכו׳ ע״כ. אך אולי צ״ל הקמץ חטוף, כמו למעלה באותו ספר.]

---

1) [בכ״י מינכ מקמיץ ליה, עי׳ ד״ס.]

מקמצין[1]) (פס מו.). אין מביאין אנפקטן, ואם הביא כשר וכו׳, והתניא אין מביאין אנפקטן ואם הביא פסול וכו׳ אמר רב יוסף, לא קשיא, הא ר׳ חייא, הא ר״ש בר רבי, דר׳ חייא זריק ליה ור״ש בר רבי מטבל ביה, וסימניך עשירין מקמצין (מנח׳ פו.).—ב) קמץ את הצועה, צואת כלבים וכדו׳, כמו קבץ[2]), עבד בה בעבוד עורות, gerben; drayer; to dress hides, curry, עי׳ מִקְמֵץ, עמ׳ 3282, והוסף: איזה הוא המקמץ זה הבורסי, ויש אומ׳ המקמץ את הצועה (ה פ ת׳ כתוב׳ ז יח). —(פועל העושה) בידיו או ברגליו (כגון) מקמץ, אפילו על כתיפו, טוען (ירוש׳ ב״מ ז ג). — וקִמֵּץ מן החורים ומן הסדקים כסרטן[3]): ואחריו מה אתה בורא, סרטן, מפני שאדם מקמיץ מן החורין ומן הסדקים כסרטן, ואחריו מה אתה בורא, ארי, כשאדם מקמץ מן החורים ומן הסדקים חוזר ומתגבר כארי (פסיק׳ רבי, מתן תורה כ, לה:). — ובספה״א: חזר שרו של חשך ואמר לפניו, אחר מזל תאומים מה אתה בורא, א״ל סרטן, ומפני מה, א״ל מפני שעתיד אדם לקמץ מן החורין ומן הסדקין כסרטן, ואחריו מה אתה בורא, א״ל מזל אריה, מפני שאדם זה אחר שהוא מקמץ מן החורין והסדקין מתעשר ומתגבר כאריה (ברא׳ית רבתי, אלבק, 11).—ובספה״א, גם ב״כ׳ מקמץ במשמ׳ קִמֵּץ: ומתוך שרוצין אנו לקיים דבריו שירשו אחרים החתיהם אנו מקמצין את הממון כדי שיהא שם מותר (רש״י, תענ׳ כח.). ומקמץ לשון עצרן (הוא, חול׳ מו.). הון מהבל וכו׳ וזכר טבע ההמון בהתחברו עם המקמצים או עם המפזרים (פי׳ משלי לזרחיה מברצלונה יג יא, השחר שנה ג, 236). ועוד איך יתכן לבעל שכל שהיה נפתלי חמשה עשר

1) [משמ׳ הסימן עפ״י שמוש הפעל בתו״ס היא: עשירים נותנים בשפע לקמצים: ואולם אלה דברי רש״י לגמרה בחולין: רבי שמעון בן רבי בנו של נשיא היה, ומקמץ לשון עצרן. ורש״י כת״י למנחות: רבי שמעון שהרי בן נשיא ועשיר היה קומצו ואוכלו, קמצן עצרן.]

2) [ספק הוא מה כאן פרושו המדויק של הפעל קמץ או קבץ, אם בלשון אסיפה, או כלשון טפול בצואה בקמץ היד, בעבוד העור.]

3) [עפ״י הנגוד אל מתגבר וההקבלות המובאות ע״י פא״ש לשון תולשה היא, אך הבטוי קשה, ובנראת יש כאן שבוש.]

שנה ויותר אחרי עשותו הפרעון לרחל ואחר שנעשו השובר והמחילה ולא הרגיש כלום ממה שנתן לרחל יותר מדינה עם היותו מקמץ מן המקמצין (ספר בר ששת, שאלה תע״ח). — ואמר המליץ: יש מקמץ ומחסר ואסף הון ולא יסכון לו עשרו (ב״ז ב״ס יח כח).

—הִפעִ׳, *הִקְמִיץ,—לקח מלא קמצו: הרי שהביא מנחתו מגולה מאספמיא וראה את הכהן שהקמיץ ואכל את השאר וכו׳ (מד״ר ויקר׳ ג). — *ובמשמ׳ נִקֵּד קָמֵץ: דרך האתנחתא וסוף פסוק להקמיץ אותותם (שכל טוב, ברא׳ יט יח).

—התפ׳, *הִתְקַמֵּץ, — קמץ וכוץ את עצמו, הצטמצם: קפצה (ליה ארעא), לשון לא תקפוץ את ידך, נתקצרה ונתקמצה לו (רש״י, חול׳ צא:). מה שהיה קודם מוכרחת צד הטוב ובחירה רעה הוצרכה להתקמץ נעשה אפכא וכו׳ (כפתלי ב״ר יעקב אלחנן, עמק המלך, קמג).

ב. *קָמַץ[1]) פ״י, — קָמַץ את עינו, עמץ, עצם וסגר אותה: מה צבי זה בשעה שהוא ישן עינו אחת פתוחה ועינו אחת קמוצה וכו׳ (מד״ר שה״ש, ברח דודי). — ובספה״א: בן לוי היה עומד לפני מר עוקבה, ראה אותו שהיה קומץ (עינו) ופותח ונותן (יין בתוכה)[2]) (והזהיר שמות, יז:).

*קָמֵץ[3]), קָמֶץ, ש״ז,—תנועת הקָמֵץ המבטאת בקמיצת השפתים שסימנה בנקוד הבבלי העליון <—ובנקוד

1) [בדרך כלל רואים בפעל זה אך שמוש מיחד של א. קָמַץ, אך כנראה אין כאן אלא מבטא אחר של עמץ, הוא אמץ באשו׳, ע׳מצ׳ a) בערב׳, ועי׳ בהערה שאחר זו.]

2) [על פי הבבלי (שבת קח:): חזויה דהות עמיץ (כך בכ״י במקום מייץ שבדפוסים, עי׳ ד״ס), ופרש רש״י (ד״ה מהו): לשון אין מעמצין את המת, עוצם עיניו וכו׳.]

2) [שמות התנועות ואף סימניהן, כגון פתח, קמץ, קבוץ וכדו׳ לא נולדו כלם בבת אחת וכשמות לתנועות מיחדות, מגדרות בגונן ובארכן, אלא בעקר כשמות כלליים לפתיחת הפה וקמיצתו, קבוץ שפתים וכדו׳. וכן בא קָמַץ, קָמָץ או קֹמֶץ (עי׳ לקמן) כלשון

a) غمض

הטברני ֿ מתחת לאות כך אָ: זכר ג' קמצין (מסורה, איכ' ג יט). והחלש שבהן היא הא' וכו' וקריאתה כדמות עשה בנה ואע"פ שהן קמצין (פרוש יצירה לאבוסהל דונש בן תמים כ). כי הוצאת הרי"ש הדגושה והקמצין הוא בהם כפי הראוי וירושה בטבע ואינה בזולתו (שם, כח). כי הקמץ והפתח הכר גדול הן כי חֳדשים קמץ חֹדש ממש, וחֳדשים פתח לשון חידוש (דונש, תשו' על רסע"ג 2). שאילו המילין לא נעתקו מן החרק אל הצרי אבל נעתק מן הקמץ אל הצרי (שם, 107). וישומו מקמץ פתח ומהאות החונה נע ומהנע חונה וכו' (כתב דבר להשובות תלמידי מנחם על דונש, 20). ויען כי בא לידי דברת קמץ ופתח וענין הטעמים הנה אבאר וכו' ואודיע מקצת אודות קמצין ופתחין (תשו' תלמידי מנחם, 50). ולמדתי על מקומות הקמצין והפתחין במשפט (ספר דקדוק לר"י חיוג הול' דוקס, 19). וישימו השורק במקום הקמץ בכמו הללוהו כרב גדלו מלא קמצו (ר"י א"ע, רקמה ח, 50). ואמרו השבת מטהרו בפאר הטית בקמץ שלא בהקשה (שם ל, 198). מבלי ספק שהיה שמור בלבבות בפתחא והקמץ והשבר והנטיה והשו"א וכו' (ר"י א"ה, כוזרי ג לח). עד אשר סנו אותיותיה וברור כי וא"ו דגחון חצי התורה ושמירת כל נכרי מקמץ ופתח וצירי וסגול יוצא מן ההקשה (שם שם). הראשון הוא החולם וכו' השני הוא הקמץ בשליש הלשון ותנופתו למעלה לחניכים ולכך נקרא קמץ (הוכיח סקולה, דרכנורג, 56). ואפשר שיתחלפו משקלים אלו והוא פלי במלות אחדים כמו אלו פעמים יבא הקמץ במקום פתח כמו והמלח לא המלחת (שם 58). אבל הסגול עם הקמץ קריאתה נכונה כי הסגול קריאתה למטה והקמץ למעלה (רד"ק, מכלול, ליק סד:). וזאת התנועה אין אנו מכירים בה כי הקמץ אנו מבטאין בה כמו הפתח (רשב"ל דורון, מגן אבות, חלק יעקב ד, גה). הקמ"ץ מעלה גדולה וראשון לשבעה תנועות שהם קמ"ץ פת"ח צר"י וכו (ר' בחיי על התורה, ויקה, ויאמר אדני אם נא מצאתי). ואף על פי שנראה שהקמץ והפתח הכל דבר אחד ותנועה אחת, אינו כן, אלא יש הפרש ביניהם במבטא, שהרי תנועת הקמץ גבוהה וכו' (רז"ל קארו, תולדות יצחק, אמצע' כח.). הקמץ הוא נאמר על ענין אמיתי ולא כן הפתח (שם כח:). ותנועת הקמץ היא תנועת הפתיחה באות העבה וכו' ותנועת הפתח היא תנועת הפתיחה באות הדקיקה וכו'; וע"כ נקראת הצירי בלשוננו קמץ קטן כי תנועתה עבה כתנועת הקמץ (ר' סעדיה אבן דנאן, פרק בשיר מספ' השרשים, מלאכת השיר, כיצוהאל). אוי עם גדולי הנקודים, קמץ אלף, ואו שורק וחולם (בשם קמון של דקדוק, 7).—

מלוי הפה בקמיצת קֹמץ היד, ואין בעקר הבדל בין משמ' השם קמץ (כפה) ובין מלוא־פום כשם לתנועת החולם, אך שם זה שמש לא רק לתנועה o, אלא בצרוף קמץ קטן (עי' בפנים) גם לצירה, השונה ממנו תכלית שנוי כרֹב המבטאים. על כל פנים נראה (עי' גם בדגמאות המובאות מן המדקדקים), כי היה עקר מבטא הקמץ (כמשמ' השם) בפי הנקדנים הטברנים קרוב לזה של חולם בכל המקרים, ועל כן לא הבדיל ובסימנם בין קמץ (גדול) לקמץ (חטוף) שלנו. ובכתבי יד הכתובים בכתיב המלא היו שמים במקומו ויו, לפעמים גם במקום הקמץ המבטא a במבטא הספרדי, כגון: פטור מכרוכח אחרונה (קטע מכתבי הגאונים, גנזי שכטר ג, 26). וכן אין שם קדום מיחד לקמץ זה שמבטאו אצל הספרדים הוא o כנגוד לקמץ הגדול המבטא אצלם a. כי השם קמץ קטן הוראתו במסֹרת המדקדקים היא לצירה בלבד, ואך בדורות האחרונים התחילו להשתמש בו שלא כמשמעותו הראשונה. ואשר לצרוף קמץ חטף, חטף קמץ ואף קמץ חטוף, עקר משמעותו היא לצַין את סימן התנועה המֻרכב מן קמץ וחטף (שאין פרושו אלא שוא), וסימן מֻרכב זה הוא שבא בכמה כ"י במקום כל קמץ קצר, ולא במקום שוא בלבד, וכן נשאר הנקוד בכמה מלים אף בספרים שלנו. ואף נראה שבכלל לא הרי הקמץ־חטף (ֳ) כהרי החטף בפתח וסגול. שכן אלו באים כדי להקל על מבטא הגרוניים, שהגיָתם קלה יותר על יד התנועה a, מה שאינו כן על יד o או u, וצ"ע. ואשר לסימן הקמץ הגדול בנקוד הטברני, הוא הפתח בתוספת נקודה מבדילה מתחתיו, ובנקוד העליון הוא א מקטעת.

השם קמץ אינו נמצא בארמ', בסור' או בערב'. בסור' בא כשם לתנועת o רוָחא (קרוב במשמ' אל פתח, שכן במזרח מבטאו כקמץ הגדול של הספרדים). וכנראה הוא שם עברי מקורי, שמבטאו הראשון אולי קֶמֶץ או קָמֶץ. אך משוררי ספרד חורזים אותו בצירה: קָמֵץ וכן מנקד גם בטעמי אמת בערב' המיוחס לבן בלעם; ויש מנקדים היום קָמָץ. ונזכר השם העברי קמץ גם בספרים כתובים ערבית, כגון פרוש יצירה לרסע"ג, כוזרי, חו"ה, כתאב אלמשתלחק.]

ואמר המשורר במליצה: ראוי כילי אשר ידו כסלע ולבו לעצור אותה יאמץ, אנשים נוקדים ידו בפתח ואך הוא מחליף פתח בקמץ (ר"י חריזי, תחכ' כ. 397). — *ובמליצה, אמר לפלוני בפַּתַח ובְקָמֵץ, אמר באפן ברור, עי' פַּתַח. — *וְקָמֵץ גדול במשמ' הקמץ המבטא במבטא הספרדי a והבא בהברה פשוטה או מְטעמת במקום פתח, כגון דָּבָר על יד דְּבַר בסמי' וכדו', וקָמֵץ קטן במשמ' צירה: אבל נעתק מן הקמץ אל הצרי שהוא מן קמץ גדול לקמץ קטון (דונש, תשו' על רסע"ג 107). וכהחליפך קמץ קטן בפתח קטן כן קמץ גדול בפתח גדול (תשו' תלמידי מנחם, 26). איה איפה פיך אשר תאמר כי תבין לדעת קמץ קטן וגדול ואף קמץ חטף לכל דקדוקיהן ומיני תוצאותם, ואתה לא תדע לקרא כאשר היא כי תקרא קמץ חטף תחת קמץ גדול (שם, 47). ובבואה מהמלים ארץ בסוף פסוק נהפכים (השמות הסגוליים) לקמץ גדול אָרץ וכו' (שם, 52). אוצר הטעם תחת הצד"י והוא קמץ גדול (שם, 54). ואוּכֵל שהוא פועל וכו' טעמו למטה בכף ונקוד קמץ קטן (רש"י, בראשי' מח לד). בתיבה שיסודה שתי אותיות ונתן לה וי"ו בראשה כשהיא באה לדבר לשון ויפעיל הוא נקוד היו"ד קמץ קטן כגון וייטב אלהים למילדות (הנ"ל, שמות א כ). לפי שהוא סוף פסוק נהפך השי"ן לינקד בקמץ גדול (הנ"ל, יומא פס:, ד"ה לאש). פעלת קמץ גדול ומעשה קמץ קטן ומפעל קמץ חטף ומלאכת פתח גדול ופתח קטן וכו' (ספר דקדוק לר"י חיוג, הוצ' דוקס, 130). כי קמץ גדול וקמץ קטן לא יִמצאו לעולם כי אם על אות נח שוכן היה נראה במכתב אם לא (ספר הניקוד לר"י חיוג, הוצ' נוט, 120). רובי המפרשים אמרו שהוא קימנו בקמץ קטן שהוא צרי תחת המ"ם (ראב"ע, איוב כב כ). המ"ם הנוסף עם שאר האותיות יהיה בחיר"ק ואם הוא מאותיות אחהע"ר יהיה תחתיו קמץ קטן (הנ"ל, צחות, ג.). תנועת קמ"ץ גדול מורכבת מחולי"ם ומפת"ח גדול על כן הוא צורתו כצורת שניהם כי נקמץ מהם גם הפה בקמיצתו (שם, ג:). ,הקמץ הקטן מורכב מן החולי"ם ומן החיר"ק וכו' והקמץ הקטן נטוי אל החיר"ק (שם, ג). באין אלפים אבוס בר, אמר הגאון, במקום שאין בקר אבוס בַר ויעשה אבוס בקמץ קטן כמו בקמץ גדול (הנ"ל, שפת יתר, 25). ובצרי חלק לפאר כי הוא קמץ קטן כאשר יש בסגול חלק לפתחות כי הוא פתח (ר"י א"ש, רקמה ו, 41). שם החמישי צירי ונקרא קמץ קטן והוא שתי נקודות זו בצד זו בשוה תחת האות וכו' ונקרא קמץ קטן לפי שהוא קומץ את הפה מעט (הוריית הקורא, דרנבורג, 55). דע כי התנועות הם חמש וכו' הראשונה אָה ושמת קמץ גדול (רד"ק, מכלול, ליק, קלו.). המשוררים יקראו מלכים לקמץ גדול וקטן ופתח גדול וקטן וכו' (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, ז:). — ונוהג היום קָמֵץ קטן במשמ' קמץ חטוף. — קָמֵץ חטף, קמץ חטוף[1], גם קמץ בהברה סגורה שאינה מְטעמת, המבטא גם במבטא הספרדי o, והבא במקום קבוץ, וכנגדו חולם בהברה מְטעמת כגון גֹּדֶל, גָּדְלוֹ, גָּדְלוֹ, וגם במשמ' שוא קָמֵץ, ממש: כי לא יתכן לשקול בו לשוננו למען השמידו אותה והכריתו קמץ חטף וכו' (תשו' תלמידי מנחם, 20). ושתים רעות עשית, הנחת הבי"ת והפלת הקמץ חטף (שם, 24). ואודיע מקצת אודות קמצין ופתחין וקמץ חטף (שם, 52). שישוב לקמץ חטף ברבים (ספר דקדוק לר"י חיוג, הוצ' דוקס, 19). גם תשימנו נח נראה גם מתנועע בשוא ופתח גם בקמץ חטף (ראב"ע, פי' השם, ז, קבולת קונטרסים). והתנועה אָא ושמה קמץ חטף והיא כתנועת החולם (רד"ק, מכלול, ליק, קלו.). והקמץ חטף גם זה תנועה קטנה אבל במלאכת השיר נוהג ליתד (קבלה על מלאכת השיר, במלאכת השיר של ניבויאלר, לא ידוע למי). איך אשא דעי לא מרחוק אבינה בדברי קמץ חטף איך היה לו משנה מנת וחק (כנס קדמון על דקדוק, יג.). — וחטף קמץ באותה משמ': כמו (תופיני) ותופהו חסר אלף ואחרי נחסרה האלף נהפך החטף קמץ לשורק כי כן פתרונו ברוב מקומות מאָדמים כמו מאודמים (ר"ת, הכרעות כנגד דונש, בתשו' דונש, 42). — ושבא קמץ: והוא סוד שני נקודות הנקרי שבא קמץ (ר"י גיקטיליה, בנח אגוז ב, סט:).

א. קֹמֶץ[2], ס"ז, כנ' קֻמְצוֹ, מ"ר קְמָצִים, — מְלוֹא היד הקפוצה, handful; poignée; Handvoll;

1) [עי' כהערה בראשית הערך.]

2) [עי' קמץ, הערה.]

והביאה (את המנחה) אל בני אהרן הכהנים וקמץ משם מלא קמצו מסלתה ומשמנה על כל לבנתה (ויקרי ב ב). וקמץ הכהן ממנה מלוא קמצו את אזכרתה והקטיר המזבחה (שם ה יב). והרים ממנה בקמצו מסלת המנחה ומשמנה ואת כל הלבנה אשר על המנחה (שם ו ח). — לִקְמָצִים, למלוא ידים, בשמ' לרב, בשפע: ותעש הארץ בשבע שני השבע לִקְמָצִים[1] (ברא' מא מז). — ובתו"מ: קצר מלא ידו, תלש מלא קמצו, הכהו קוץ ונפל מידו לארץ הרי הוא של בעל הבית (פאה י ד). האומר הרי עלי עצים לא יפחות משני גיזרין, לבונה לא יפחות מקומץ (שקל' ו ו). אלו דברים שאין חייבים עליהם משום פגול, הקומץ והלבונה והקטורת וכו' (זבח' ד ג). קמצה (את המנחה) וחזר קומצה לתוכה והקריבה בחוץ חייב (שם יג יה). הקומץ היתר והחסר פסול, איזהו היתר שקמצו מבורץ, וחסר שקמצו בראשי אצבעותיו (מנח' א ב). הקומץ את המנחה וכו' להקטיר קומצה בחוץ או כזית מקומצה בחוץ או להקטיר לבונתה בחוץ פסול ואין בו כרת וכו', להקטיר קומצה למחר או כזית מקומצה למחר או להקטיר לבונתה למחר פגול וחייבין עליו כרת (שם שם ג). פיגל בקומץ ולא בלבונה, בלבונה ולא בקומץ, ר' מאיר אומר פיגול וחייבים עליו כרת (שם ב ה). שהקומץ הוא המתיר (שם שם). נתערב קומצה בקומץ חברתה, במנחת כהנים, במנחת כהן המשיח, וכו' כשרה (שם ג ב). הקומץ שנתערב במנחה שלא נקמצה לא יקטיר וכו', נתערב קומצה בשיריה וכו' לא יקטיר וכו', נטמא הקומץ והקריבו, הציץ מרצה (שם שם). חמשה קמצים[2] הן, האומר הרי עלי לבונה

1) [השבעים תרגמו δράγματα, מלא קמצי ידים ממש; הוולג': et in manipulos redactae segetes congregatae sunt, ונקבצו הזרעים כשהם עשויים קמצים, רש"י פרש: קומץ על קומץ, יד על יד היו אוצרים, ע"כ; ורשב"ם: בקנה אחד מלא קומץ שבלים, אך ת"א: לאוצרין, וזה אך קצור של דרוש מעין זה שבת"י: מלי תרין קומצין עד דימלון כל אוצריא (עי' בורטשינר, בספר מגנס, עמ' 149). ואין כאן מלת קמץ אחרת במשמ' גומץ, וכן אין ללמד בזאת (כדעת כמה מפרשים) ממד"ר למקום (ברא' ל) המובא לקמן.]

2) [במשני מנק' ליוורנו: קוֹמָצִין.]

לא יפחות מקומץ, המתנדב מנחה יביא עמה קומץ לבונה, המעלה את הקומץ בחוץ חייב, ושני בזיכין טעונים שני קמצים (שם יג ג). הקומץ מעוטו מעכב את רובו וכו' הקומץ והלבונה מעכבין זה את זה (שם שם ה). והקומץ והלבונה והקטרת ומנחת כהנים וכו' מועלין בהן משהוקדשו (מעי' ב ט). המוציא כליו מקופלים מונחין על כתיפו וסנדליו וטבעותיו בקומצו הרי זה חייב (תוספת' שבת ח ז). היה עומד בפנים ופשט ידו לחוץ ונתן לו חברו סנדלו וטבעותיו בקומצו הוא והן טמאין מיד (שם נגע' ז ט). הקטיר קמצו פעמי' כשיר' (ירוש' פסחי' ז ה). נאמר כאן אזכרה ונאמר להלן אזכרה, מה אזכרה האמורה להלן מלא קומץ אף כאן מלא קומץ, אי מה אזכרה האמורה להלן שני קמצי אף כאן שני קמצי' וכו' (שם שקל' ו ו). המתנדב מנחה מביאה בקמצו של כהן, רבי חזקיה בשם רבי ירמיה ואפילו בקומץ הבעלים (שם שם). מה הן, שני קמצין בשחרית ושני קמצין בין הערבים (שם שם ז ד). למעוטי קמצין שלא קידשו (רב פפא, זבחי סג:). בלבונה הבאה בבזיכין דברי הכל שני קמצין בתחילה ושני קמצין בסוף (ר' יוחנן, מנח' יח:). שלהן מהו שיקדש קמצים בגודש שלו (רמי בר חמא, שם פז:). קומץ עפר של אדמה שנבראת ממנה לא גזולה בידך (מד"ר ברא' כ). ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים, ר' יוחנן אמר מן קוצה לרחיא, רבנין אמ' דקמצתה ודלא קמצתה וכו' אוכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה וכו', אם מתכנסין הם כל בני טבריה לאכל מה שבתחום טבריה וכל בני ציפורי לאכל מה שבתחום ציפורי אין בה קומץ קומץ[1]. הדא אמרה שהברכה נתונה באוצרות (שם שם ל). מה חול אדם נוטל ממנו מלא קמצו ונותן לעיסה או לתוך התבשיל אין בריה יכול לטעמו שהוא מקהה את שיניו, כך הם ישראל וכו' (שם במד' ב). הביב עלי מלא קמצו של עני מנחת נדבה ממלא חפנים של כהן גדול קטרת הסמים (שם קהל', טוב מלא כף נחת).

1) [אמנם המלים קשות וגם הגרסה מספקה (עי' אלבק למקום), אך על כל פנים אין גם כאן קמץ לשון חפירה כדעת לוי במלונו, אלא קמץ יד, עי' רש"י לקמן.]

—ובסהמ״א: לקמצים, קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים (רש״י, ברלשׁ׳ מא מז)[1].—ואמר הפיטן: שדי חילי תאמץ, תעדיף קט וקמץ (ר״י טוב עלס, אזהׂ בחיל, סדר שבת הגדול).

ב. *קֹמֶץ [2]), ש״ז, — שרץ קטן מן החרקים, חגב, Heuschrecke; locust(e): אין הקומץ[3]) משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחוליתו (ר׳ שמעון חסידא, ברכ׳ ג :).

˚קַמְצָה, קמצא, ש״נ,—כמו קָמֶץ, שם התנועה: שבע נקדות וכו׳ ראשונה היא קמצה, בפה היא קבוצה, ושניה היא פתחה מגדת נכוחה (דה״ט לבן אשר, 11). ולא יתכן יביא קמְצא ופתחא שלא ידמה להם וכו׳ (רסע״ג, פרוש ילירה, מוצא בפרוש ילירה לברללוני, 230). זו היא צורת הקמצה וזו היא צורת הפתחה (הוריה הקורא, דרכנורג, 53). שם השני קמצה והיא קו ונקודה תחת האות כמו ברא עשה והיא קומצת הפה כמו וקמץ הכהן (שם 55).

˚קַמְצוֹן או קַמְצוּץ[4]), קַמְצִיץ, — מלה מסֻפקה[4]): מצא אבן אחת מצויינת אעפ״י שאין מקיימין כן המאהיל עליה טהור, אני אומר מת קמצון[1]) היה נתון תחתיה (ירוש׳ מע״ש ה א). אי זהו קבר התהום, כל שאין אדם זוכרו וחש לומר שמא אחד בסוף העולם יודע בחוקת החי כחי, תיפתר שמצאו קמציץ[2]) (שם פסח׳ ז ז). אי זהו משכב כדרכו, רגליו מפושטות וידיו על לבו, אבל אם מצאו קמצוץ אני אומר גל נפל עליו והרגו וכו׳ סברין מימר קמצוץ מהו ראשיהם בצד מרגלותיהם (שם נזי׳ ט ג).

˚קַמְצוּת[3]), ש״נ, — תכונת האות המְנֻקדת בקָמֶץ, המבֻטאת בתנועת הקמץ: כי יכבד על הלשון ברב דבריהם להניע השוא שהוא לפניו בקמצות על כן יניעוהו שוא (ספר דקדוק לר״י חיוג, דוקס, 5). וו יום אלף נחה בימים, שמוכחת עליה קמצות היוד שהוא במקום וו יום (שם 25). בֹרית העקר בו דגשות הרש וקמוץ הבית בשרק או בקמצות על משקל גפרית ומלח (ר״י א״ת, שרשי ריב״ג, ברר). מְנָחות בקמצות הנון על משקל גבעה וגבעות (שם, נחה). ושְׁאָר אחיהם בקמצות האלף והוא סמוך, ואמרו שאר ישוב שאר יעקב בקמצות גם כן (הוא, הרקמה ל, 198). הגדולות יש להם עיכוב ואיחור בכל קריאתם חוץ אם טעם התיבה סמוך לה, כמו שמר, הטעם במ״ם לא תאריך קמצות השין, שמרת כמו כן, ושמרת מלרע הטעם בת״ו תאריך קמצות השין (ר״י קמחי, ספר זכרון, 17). אין לה להביא אות אחרת כי אם קמצות היו״ד ששב ונבלע בדגש (הוא, ספר הגלוי, 114).

---

[1]) [בר״ח (שבת קכו.) כתוב: כדאמרינן בסוף המוצא תפילין ת״ר סיכי קמצים וחבילי עצים שהתקינן לפירצה שבחצר וכו׳, ע״כ. אך לא נמצא כזה בפרק זה בבבלי אלא בתוספת׳ (ערוב׳ יא יה) ושם כתוב: וסיכה של קוצים.]

[2]) [כמו קמצא בארמ׳ שבתו״מ ובסור׳ כגון: אתו קמצי גזר תעניתא (תעני׳ כא :), קחזינן אינשי דדמו לקמצי באילני (זבח׳ לה.); ר׳ חזקיה אכל קמצין (ירוש׳ ע״ז ה 7).]

[3]) [כל המפרשים פרשו כאן את המלה מן א. קֹמֶץ, ואולם אין הארי אוכל קֹמץ של תבואה וכדו׳ אלא בשר בלבד, ועל כן צדק ש. פרלס שהדגיש ראשונה שהכונה: אין הארי שבע מאכילת חגב קטן.]

[4]) [עי׳ בנסחאות המובאות לקמן.]

[5]) [כבר התקשו האמוראים עצמם בפרוש המלה, כיוצא מדבריהם המובאים בפנים. והמפרשים והמלונאים גזרו אותה מן קמץ במשמ׳ לחץ, כִּוֵּץ וכדו׳, שאינה מצויה בלשון התנאים. אך בבבלי (פסח׳ פא :) בא במקום זה: שמצאו שלם אבל משובר ומפורק טהור וכו׳, ע״כ. ומכאן כי קמצוץ הוא נגוד אל שלם. ועל כן אפשר שיש כאן הרומ׳ comes(s)us, נאכל, אֻכל (ע״י תולעים או חיות), כלו׳ מת שאינו שלם אלא חלק מגופו נאכל, וצ״ע.

ונוהג היום קַמְצוּץ, קְמְצוּץ במשמ׳ קמיצה קטנה של טַבַּק להרחה, pinch; prise; Prise.]

[1]) [כך בדפוס וינציה, וקרוטושין ובירוש׳ סו״ק א ב, אך בדפוס וילנא כאן וכן בירוש׳ שקל׳ א ב מצוין, ואינו נראה, ובנוסח אחר שם אין המלה בכלל. ועי׳ ד״ס. ובירוש׳ סוט׳ ט א דפוס קרוטושין: קמציץ.]

[2]) [כך בדפוס וינציה וקרוטושין, בדפוס וילנא וכן בירוש׳ נזי׳ ט ב: קמצוץ].

[3]) [נמצא גם בגוף הערבי של כתאב אלמשתלחק לריב״ג (עמ׳ 16) :ברשאלה אלתקריב ואלתשהיל לריב״ג בשם ר״י חיוג (עמ׳ 313).]

***קַמְצָן,** קַמְצָנִי, תוס״ז, — א) אוהב לטול במלוא ידים כִּילַי, habsüchtig, geizig ; cupide, avare ; grasping, greedy : מעשה בצפורי שנטל חלקו וחלק חבירו אף על פי כן לא עלה בידו אלא כפול והיו קורין אותו בן קמצן[1]) עד היום (תוספת' סוט' יג ח). — ובמהמ״א: קמצן, קורין לאדם כילי קמצן (ר״ד מן הפוסקים, למח דוד, כ.). מי שיש לו מעות בריוח להוציא לשמחת יו״ט בכל אשר יתאוה אלא שהוא קמצן ואין דעתו להוציא כ״כ לא נתי' למכור כדי שיוציא יותר (לבוש, חו״מ תקלט ד). והקמצן נקרא כילי על שאומר כי לעצמי יהא הכל ואין לזולתי חלק בשלי (ספר החיים, ספר פרנסה וכלכלה ג ה, מח.). — ומ״ר *קַמְצָנִים, נק' קַמְצָנִיּוֹת: כשאתם רואים כשהאביון קונה בשר למו אתם הקמצנים אומרים זה זולל בשר לו למה לא יאכל מלוחים (אורי ויִשעי, שער הצדקה, כה.). ריש ועושר אל תתן לי, בסוג אחד, שאהיה עשיר וידי קמצניות ולא אשביע נפשי מכל עמלי (שם שם קו.). — ב) *מִי שמְקַמֵּץ, מקבץ צואת כלבים לשם עבוד עורות: אפילו יש להם אומנות מבוער כגון קמצן ומצרף ועבדן מטהרין גופן ומלבושן ועולין לפני הש״י (חנוך, משפטים, מלוה פח).

***קַמְצָנוּת,** ש״נ, — תכונת הקמצן: אומדין לפי וותרנותו של אב או לפי קמצנותו אם היה קיים וכו' (רש״י, כתובי כ:, ד״ה וכדשמואל). והמישוש אשר הוא החוש התמישי יש לו ארבע מדות, והם הנדיבות והקמצנות והגבורה והמורך (תקון מדה״נ לרשב״ג, יז). והנדיבות לא יהיה אלא בפתיחת היד כמו שהקמצנות יהיה קביצתו (שם שם). הקמצנות היא עזיבת ההוצאה במה שהוא ראוי וההתפאר בענינים הפחותים (מאזני צדק לאלגזלי, הנאור הי״ח, 105). ידוע כי בעונותינו כך היה בסוף בית שני גבר הכילות וגדל הקמצנות (ר' יעקב פרוויגלאלי, סו״ת בדבר למוד החכמות, דברי חכמים, עד). אתה מקור החסדים ואני מקור הנבלות והכילות והקמצנות והחקפדות (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר יח). יוסף היה מתקן בשבע שני שבע את מדת הקמצנות שבהם (נועם אלימלך, מקץ). וכן מדת הפיזור והקמצנות המוטבעים בנפשו לא יתהפך מטבעו מפיזור לקמצנות או להיפך (ברכת חגגים כה ז, מאמרים יקרים להאדמו״ר דובער).

***קַמְצָנִיּוּת,** ש״נ, — כמו קַמְצָנוּת: הקמצניות הוא סִבָּה גדולה אל שיעלים האדם עיניו מן הצדקה, והוא בא ממיעוט האמונה והקמצניות מבטל יראת שמים מעל לב האדם (ספר החיים, ספר פרנסה וכלכלה ג ה, מח.).

***קמר** [1]), ממנו *קִמּוּר, קְמִירָה, *קָמַר.

***קָמַר** [2]), פיו״ע, — כסה (על) חלל ריק, בור, ביב וכדו', überdecken : couvrir, voûter ; to cover over, vault : חצר שהיא פתוחה מארבע אמות אין שופכין בתוכה מים בשבת אלא אם כן עשו לה עוקה מחזקת סאתים מן הנקב ולמטה בין מבחוץ בין מבפנים אלא שמבחוץ צריך לקמור מבפנים אין צריך לקמור (ערוב' ח ט). — בינ׳ פָּעוּ', קָמוּר: ביב שהוא קמור ארבע אמות ברשות הרבים שופכין לתוכו מים בשבת (רבי אליעזר בן יעקב, שם שם י). ביב שהוא קמור תחת הבית יש בו פותח טפח ויש ביציאתו פותח טפח, טומאה בתוכו, הבית טהור, טומאה בבית, מה שבתוכו טהור (אהל' ג ז). תנור שהוא עומד בתוך הבית ועינו[3]) קמורה לחוץ והאהילו עליו קוברי המת, בית שמאי אומרים הכל טמא וכו' (שם ה א). אין צב אלא קמורות[4]) וכמנסקי פסקאות היו מחופות (רבי, מד״ר במד' יב). —*ונהוג בהנדסה, צורה קְמוּרָה, גוף קָמוּר, במשמ' צורה בולטת, גוף בולט, בנגוד לקָעוּר, שוקע, konvex ; convex(e).

---

1) [נ״ך צוק״ם. בדפוס': חמסן.]

1) [עי' בהערה שאחר זו.]

2) [פעל עברי זה גזרוהו חז״ל מן היוני' καμάριον, (הוא קמרון, כלים טז ז ועוד), καμάρα, רומי' camera, תקרה קמורה וגם חדר, ואין עקר משמ' הגזירות העבריות שבתו״מ לשון כפיפה בצורת כפה עגלה אלא לשון כסוי על גבי חלל ריק.]

3) [עי' בערך עַיִן, עמ' 4446.]

4) [גם היוני' καμάρα פרושה אף מין עגלה מכסה. ובספרי (במד' נה): אין צב אלא מחופים.]

קמש (קמשׁ) [1], סמנו קִמּוֹשׁ, °קָמַשׁ, קִמְּשׁוֹן.

°קָמַשׁ, קל לא נמצא.

—נִפעי, °נִקְמַשׁ,—התכסה קמוש וחוח, העלה קמשונים, ואמר הפיטן: היכל אשר נ ק מ ש (מן קמוש וחוח) (מונח בספר הגלוי לר"י קמחי, ברלין תרמ"ד, כז).

קִמְּשׁוֹן, ש"ז, מ"ר קִמְּשֹׁנִים [2], כמו קִמּוֹשׁ: על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כלו קִמְּשֹׂנִים כסו פניו חרלים (משלי כד ל–לא). — ובמהמ"א: פי' קדחי בהו חילפי, צמחו בו עשבים הנקראים חילפי והן ק מ ש ו נ י ם שצומחין בכרמים (ר"ח, ב"מ כג:). ינקותא כלילא דורדא, סיבותא כלילא דחילפי, פי' מיני קמשונים (ערוך ערך חלף). ושאר קהל דמשק חסידים והגונים, רק יש בין הפנינים אבנים, ותוך השושנים ק מ ש ו נ י ם וכו' (ר"י חריזי, תחכי' מו, 355). משם נסענו והנה איש זקן גדול למראה הציבוהו למטרה ועל ראשו מחרולים ו ק מ ש ו נ י ם עטרה (עמנואל, מחב' כח, 223). גדר הצמח יחלק לעשרה מינים, מין התמר, מין אילנות וכו' מין דשאים, מין קמשונים (פארן קרייטער), מן חציר וכו' (ר"ג ליכדא, ראשית למודים א ז, כו:). בסדר ה ק מ ש ו נ י ם יבא מין עשב הגדל במקומות אפלים ולחים ביערים בתלמי תלאובות בנקיקי הסלעים וכחורבה (הוא, שם שם, לב.). —ואמר המשורר: ימיו שמחה וששון, תולליהם כ ק מ ש ו ן [3], בבוחם האלון חסון, חרם הראשון במסון (רשע"ג, אהל, חרוזים על מכין האותיות, הוריס סקולא, דרכנבורג, 143). למה תריבוני עלי שבלי חוחי אדמה ו ק מ ש ו נ י ה (רשב"ג, נפש אשר עלו, דוקס, 11). במקום הדם איך יעלה סרפד, תחת ברוש איך יעלה ק מ ש ו ן (ר' עמנואל פראנסיס, לשונא אליו שיר בלי לועז ולא בעברית, מבוא למתק שפתים, 11).

א. קֵן [4], ש"ז, סמי' קַן, כנ' קִנִּי, קִנֵּךְ, קִנּוֹ, קִנָּהּ—בית שעושים לעצמם בעלי חיים ובפרט צפרים, nest; nid; Nest: וירא את הקיני וישא משלו ויאמר איתן מושבך ושים בסלע קִנֶּךָ (במד' כד כא). כי יקרא קַן צפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ אפרחים או ביצים והאם רבצת על האפרחים או על הביצים וכו' (דבר' כב ו). כנשר יעיר קִנּוֹ על גוזליו ירחף (שם לב יא). ותמצא כַקֵּן ידי לחיל העמים וכאסף ביצים עזבות כל הארץ אני אספתי ולא היה נדד כנף ופצה פה ומצפצף (ישע' י יד). והיה כעוף נודד קַן משלח תהיינה בנות מואב מעברות לארנון (שם יו ב). תפלצתך השיא אתך זדון לבך שכני בחגוי הסלע תפשי מרום גבעה כי תגביה כנשר קִנֵּךְ משם אורידך נאם יי' (ירמי' מט יו). זדון לבך השיאך שכני בחגוי סלע מרום שבתו אמר בלבו מי יורידני ארץ אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קִנֶּךָ משם אורידך נאם יי' (עבד' א ד). הוי בצע בצע רע לביתו לשום במרום קִנּוֹ (חבק' ב ט). גם צפור מצאה בית ודרור קֵן לה (תהל' פד ד). כצפור נודדת מן קִנָּהּ כן איש נודד ממקומו (משלי כז ח). אם על פיך יגביה נשר וכי ירים קִנּוֹ (איוב לט כז).—ובהשאלה למשפחת האדם: ואמר עם קִנִּי אגוע [1] וכחול ארבה ימים (שם כט יח). — ואמר בן סירא: אשרי אנוש בחכמה יהגה וכו' וישים ק נ ו בעופיה ובענפיה יתלונן (ב"ס גני' יד כ–כו). מי יאמין בגדוד צבא המדלג מעיר אל עיר כן איש אשר אין לו ק ן המרגיע באשר יערב (שם לו לא).—ובתו"ם: האומר על ק ן צפור יגיעו רחמיך וכו' משתקין אותו (ברכ' ה ג). זמן וכו' בתוך ה ק ן ומצא לפני ה ק ן אסורים (ביצה א ד). שלוח ה ק ן נוהג בארץ ובחוצה לארץ וכו', חומר בכסוי הדם משלוח ה ק ן, שכסוי הדם נוהג בחית ובעוף וכו' ושלוח ה ק ן אינו נוהג אלא בעוף וכו' (חול' יב א). היתה מעופפת, בזמן שכנפיה נוגעות

---

[1]) [עי' קִמּוֹשׁ, הערה.]

[2]) [לדעת אחדים אין קִמְּשֹׂנִים אלא מ"ר מן קִמּוֹשׁ.]

[3]) [נ"א בקמסון, עי' דרנבורג.]

[4]) [באותה משמ' כבמקרא בא קֵן, קִנָּא גם בארמ' ובסורי', ובאשור' קִנּוּ פרושו גם קן בעלי חיים וגם משפחה, ועי' קָנַן, הערה.]

[1]) [קשה להניח שכל התקוה המובעת כאן תהיה לגויעה, עם קִנִּי, במעמד המשפחה, ועל כן אין אף התקונים המוצעים כגון: עד זקני אגוע, מניחים את הדעת. וטורטשינר בפרושו מציע תקון בנקוד בלבד: עַם קִנִּי אגוע, כלו' אך אחרי שיהפך קן משפחתי לעם גדול, אגוע. ועי' גם א. קִים, הערה.]

בקן חייב לשלח, אין כנפיה נוגעות בקן פטור מלשלח וכו' נטל הבנים והחזירן לקן ואחר כך חזרה האם עליהם פטור מלשלח (שם שם ג). קן שבראש האילן של הקדש לא נהנין ולא מועלין (מעי' ג ח). מה נשר זה אין נכנס לקנו מיד וכו' (ספרי דבר' שיד). אלף שנה הוא חי (העוף חול) ובסוף אלף שנה אש יוצאה מקינו ושורפתו וכו' (דבי רבי ינאי, מד"ר בראשי' יט). משל ליונה שהיתה יושבת בקנה, ראה אותה נחש רע, היה מבקש לעלות אליה, ברחה הימנו למקום אחר, עלה וישב לה בקנה, נפלה האש בקנה ונשרף הנחש וכו' כיון שנשרף הנחש והקן וכו' הלכה ומצאה לה קן נאה ומשובה וישבה לה בתוכו, כך היו ישראל במצרים וכו' וכשבאו לארץ ישראל מצאו להם קן וכו' (שם שמות כ). — *ובמשמ' תא בגוף האדם: מעיה של אשה עשויין קינין קינין[1], פיקין פיקין, חבילין חבילין, בשעה שהיא יושבת על המשבר אינה משליבתו (את הולד) בבת אחת (ר' סימון, מד"ר ויקר' יד). היא שהנביא מקנתרן ואומר להם קרבו אלי שמעו זאת לא מראש בסתר דברתי מעת היותה שם אני, אמרי ליה, למה לא אמרת לן, אמר להם, שלא נבראו בי קינים[2] ועכשיו שנבראו בי קינים, ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו (שם קהלי, מה שהיה). — *וְקַן, ע"כ, במשמ' זוג צפרים לקרבן, קרבן צפרים: אין מביאין קיני זבים וקיני זבות וקיני יולדות מדמי שביעית (שביע' ח ח). אלו הן הממונין שהיו במקדש וכו' פתחיא על הקינין (שקל' ה א). שלשה עשר שופרות היו במקדש וכתוב עליהן וכו' קינין וגוזלי עולה וכו' קינין הן תורין וגוזלי עולה הן בני יונה וכלן עולות ד"ר יהודה, וחכ"א קינין אחד חטאת ואחד עולה וגוזלי עולה כולן עולות (שם ו ה). מעות שנמצאו וכו' בין קינין לגוזלי עולה, קרוב לקינין יפלו לקינין (שם ז א). ותנאי בית דין הוא על כהן גדול שתהא מנחתו קרבה משל צבור וכו' ועל הקינין הפסולות שיהו באות משל צבור, ר' יוסי אומר, המספק את הקינין מספק את הפסולות (שם שם ו–ז). קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות (ר' אלעזר בן חסמא, אבו' ג יח). מעשה שעמדו קינים בירושלים בדנרי זהב, אמר רשב"ג, המעון הזה, לא אלין הלילה עד שיהיו בדנרין, נכנס לבית דין ולמד, האשה שיש עליה חמש לידות ודאות, חמש זיבות ודאות, מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים ואין השאר עליה חובה, ועמדו קינים בו ביום ברבעתים (כריתו' א ז). סדר קינים כך הוא, החובה, אחד חטאת ואחד עולה, בנדרים ונדבות כלן עולות (קנים א א). שתי נשים שלקחו קיניהן בערוב או שנתנו דמי קיניהן לכהן, לאיזה שירצה כהן יקריב חטאת, ולאיזה שירצה כהן יקריב עולה (ר' יוסי, שם שם ד). שתי נשים לזו שתי קינים ולזו שתי קינים, פרח מזו לזו, פוסל אחד בהליכתו וכו' (שם ב ג) קן סתומה וקן מפורשת, פרח מן הסתומה למפורשת יקח זוג לשני וכו' (שם שם ד). זה הכלל כל מקום שאתה יכול לחלוק את הקינים ולא יהו משל אשה אחת בין מלמעלן בין מלמטן מחצה כשר ומחצה פסול, כל מקום שאין אתה יכול לחלוק את הקינים עד שהוא משל אשה אחת בין מלמעלן בין מלמטן, המרבה כשר (שם ג ג). האשה שאמרה הרי עלי קן כשאלד זכר, ילדה זכר מביאה שתי קינים, אחת לנדרה ואחת לחובתה (שם שם ו). וכלים טעונין טבילה וכו' אני אומר שהיה שם אחד מן הכהנים שיצא לדבר עם האשה על עיסקי קינה ונתזה צינורה של רוק מתוך פיה על בגדיו וטימתו (ר' בון בר חייה, ירוש' חגי' ג ח). — *וקִנִּים, שם מסכת. — ובסהמ"א: עד כי הבריחם ממעונם וישמים קנם ויבעים קונם (קטע מכתב לאביתר הכהן מזמן הגא', סעדיאנה שכטר, 91). ויהי החסיד ההוא שוכב יום אחד על מטתו והיה קן-דרור בביתו, ויפקח את עינו להביט אל הקן ויפול מוריקות הדרור בעיניו ותכהינה מראות (כ"י זבארה, ס' שעשועים ו, דודזון, 56). — ואמר הפיטן: מאלה קיני קהלים נקראו, מאלה רבבות רבים נירבבו (ינאי, מאלה, קרובי' בראש', זולאי, ח). אבחר לקאת וקפוד ישכנו בך ואוי לי אם ארם וערב יקננו בקניך (אלעזר בר משה הדרשן, ליון עטרם, קינ'). — ואמר המשורר: אכול עם קנך ירק ואזור שק היה חוגר, ותעב פת נקיה עם חגור משי ואתה גר (ר"ש הנגיד, בן משלי א, 88).

1) [ע"פ הבנה זו של הכתוב (בראשי' ו יד), ועי' ב. קן, הערה.]

2) [מתנות כהונה: חדרים לקבל הנבואה ההיא.]

חשוב היטב ואחר כן תדבר והבן כי לשון כל איש כמו קן ומליך יעופפו לאזנם ולהם לא יהי על לבך קן (רמב״ע, חרסים י, 90). על אור שבת מוצאי שבת ויז איר בת עיני נגרה, לפרט שמ״ה מתה שרה אסתר ברה פה נקברה, קן לה ודרור נפשה בצרור חיים ואור היא בצררה (מלבה מסכת סמ״ה, וכסטין, Inschriften I, 8). — ״ותולה הקן, כשם עוף: תולה הקן (האנג נעסט ק״ב), בונה קנו במלאכת חרש דומה לכלי הצרוף (רעטארטע) ויתלהו בעץ מעל לנהרות (י. סיכהק, תולדות הארץ, החיים, קח). — ״וקן, במשמ׳ מקום מושב העלה על קנה הצמח (א. י. איכסורן, תורת עבודת האדמה, 210).

ב. קֵן, ש״ז, מ״ר קִנִּים, — קורה, לוח, Balken, Brett; poutre, planche; beam, board: עשה לך תבת עצי גפר קִנִּים תעשה את התבה וכפרת אתה מבית ומחוץ בכפר (בראש׳ ו יד). — וכתו״מ: רבי יוסי אומר התחתון נותן את התקרה וכו׳ מאי תקרה רבי יוסי בר חנינא אמר קינים וסנאין, וסטיני[2] א״ר שמעון בן לקיש לווחים (ב״מ קיז).

ג. ״קֵן, ש״ז, — כמו קֵן במשמ׳ חנית, ואמר המשורר: חשוב היטב ואחר כך תדבר והבן כי לשון כל איש כמו קֵן ומליך יעופפו לאזנם ולהם לא יהי על לבך קן (רמב״ע, חרסים י, 90).

א. קנא[3], ממנו *מְקַנֵּא, קָנָא, קַנָּא, א. קִנְאָה, ״קַנָּאוּת, *קַנַּאי, ״קַנְאָן, *קַנְאָתָן, קַנּוֹא.

ב. קנא[1], ממנו ב. קִנְאָה.

קָנָא, קל לא נמצא.

— פעי׳, קִנֵּא, קִנֵּאתִי, קִנְאוּנִי, מְקַנֵּא, קַנֵּא, קַנְאוּ, קַנְּאָתוֹ, תְּקַנֵּא, יְקַנֵּא, תְּקַנֵּא, יְקַנְאוּ, יְקַנְאֻהוּ[2]. — א) קִנֵּא אדם בפלוני, חרה אפו עליו, בפרט מצרות עין, sich ereifern, beneiden; s'enflammer, envier; to get heated, envy: וַיְקַנְאוּ בו אחיו (בראש׳ לז יא). אל תתחר במרעים אל תְּקַנֵּא בעשי עולה (תהל׳ לז א). כי קִנֵּאתִי בהוללים שלום רשעים אראה (שם עג ג). אל תְּקַנֵּא באיש חמס ואל תבחר בכל דרכיו (משלי ג לא). אל יְקַנֵּא לבך בחטאים כי אם ביראת יי׳ כל היום (שם כג יז). אל תְּקַנֵּא באנשי רעה ואל תתאו להיות אתם (שם כד א). אל תתחר במרעים אל תְּקַנֵּא ברשעים (שם שם יט). — וקִנֵּא את פלוני, באותה משמ׳: ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבדה רבה וַיְקַנְאוּ אתו פלשתים (בראש׳ כו יד). אפרים לא יְקַנֵּא את יהודה ויהודה לא יצר את אפרים (ישעי׳ יא ג). יפה עשיתיו ברב דליותיו וַיְקַנְאֻהוּ כל עצי עדן אשר בגן האלהים (יחזק׳ לא ט). — ולפלוני: וַיְקַנְאוּ למשה במחנה לאהרן קדוש יי׳ (תהל׳ קו טז). — וביחוד קִנֵּא אדם את אשתו, חרה אפו בה בקנאת האהבה, eifersüchtig sein auf; être jaloux de; to be jealous of: ועבר עליו רוח קנאה וְקִנֵּא את אשתו והוא נטמאה או עבר עליו רוח קנאה וְקִנֵּא את אשתו

---

[1]) [כל המפרשים בארו קנים כם כאן כלשון קן ותא, השבעים: νοσσιὰς, וולג׳: mansiunculas, ת״א: מדורין, ת״י: קולין (צ״ל קילין, κελλία ביונ׳), רש״י: מדורים מדורים וכדו׳. אך י. נ. אפשטין (MGWJ 69, 1925, עמ׳ 248) הורה על קן, קינא במשמ׳ קורה ולוח בעבר׳ וארמ׳ שבתו״מ, וכך כנראה נכון.]

[2]) [שם איש, כפרוש רש״י, תלמידו של ר״ל, ועי׳ אפשטין במקום הנ״ל.]

[3]) [נמצא במשמ׳ קרובה גם בארמ׳ א״י של יהודים ולא יהודים, וכן בסור׳ בש״נ קנאתא, קנאה, בכוש׳ קנא, ואולי אף באוגרית׳. קנא [a] בערב׳ ובסור׳ קוניא במשמ׳ צבע אדם או כהה שאולות הן כנראה מן היונ׳ κυάνεος (עי׳ ברוקלמן במלונו הסורי). ועי׳ גם קָנָא, הערות.

ובמקום א. קנא בא בתו״מ גם ב. ק נ ה, עי׳ שם, וכן יש לגזור ממנו גם מִקְנֶה (איוב לו לג): יגיד עליו רעו מִקְנֶה אַף על עוֹלֶה, שכונתו: יגיד לו (לאדם) את מחשבתו, את קנאת אפו על העול. ועי׳ טורטשינר בפרושו. ומעבר כזה מן קנא אל קנה נכר גם בצורות קַנַּאי, קַנְיָן, קִנּוּי.

אך עי׳ גם ב. קִנְאָה, הערות.]

[a]) قنأ

[1]) [כמו א. ק נ ה. עי׳ ב. קִנְאָה, הערה.]

[2]) [עקר הקנאה היא לשון כעס, עי׳ קִנְאָה, הערות. ותמוהה צורת בנין פעי׳ בפעל זה, המורה בעקר על התפעלות בלב המקנא, המתחרה (לשון אל תִּתְחַר, אל יחר אפך) ומתרגז. ואפשר שיש כאן בטוי מקצר, כגון מן קנא אפו, רוחו, שדית: כי לפעל קנא משמ׳ פעילה כגון העיר, הדליק, הפ ח, וצ״ע.]

והיא לא נטמאה (במד' ה יד).—והאשה באשה אחרת: ותרא רחל כי לא ילדה ליעקב ותקנא רחל באחתה (ברא' ל א). — ב) קִנֵּא אדם לאלהים, לעמו ולארצו, וכדו', חרה אפו והתעורר לבבו לעשות לטובתו, eifern für; témoigner du zèle pour; to show zeal for: ויאמר לו משה המקנא אתה לי (במד' יא כט). אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל (שם כה יג). ויבקש שאול להכתם בקנאתו לבני ישראל ויהודה (ש"ב כא ב). קנא קנאתי ליי' אלהי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל וכו' (מ"א יט י). עתה אשיב את שבית יעקב ורחמתי כל בית ישראל וקנאתי לשם קדשי (יחזק' לט כה). ויקנא יי' לארצו ויחמל על עמו (יואל ב יח). — וקנא קנאה וחמה: קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה (זכר' א יד). קנאתי לציון קנאה גדולה וחמה גדולה קנאתי לה (שם ח ב). — וקנא קנאת יי': פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם (במד' כה יא). — ג) במשמ' פי', כמו העיר, קנא את פלוני, עורר קנאה וכעס בלבו, ereifern, erzürnen; exciter, fâcher; to excite, make angry: הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא עם בגוי נבל אכעיסם (דבר' לב כא). ויעש יהודה הרע בעיני יי' ויקנאו אתו מכל אשר עשו אבתם בחטאתם אשר חטאו (מ"א יד כב). — ואמר בן סירא: אל תקנא את אשת חיקך פן תלמד עליך רעה (ב"ס גני' ט א). אל תקנא באיש רשע כי לא תדע מה יומו (שם שם יא). — ובתו"ם: המקנא[1] לאשתו, ר"א אומר מקנא לה על פי שנים ומשקה על פי עד אחד או על פי עצמו, ר' יהושע אומר מקנא לה על פי שנים ומשקה על פי שנים, ביצד מקנא לה אמר לה בפני שנים אל תדברי עם איש פלוני וכו' נכנסה עמו לבית הסתר ושהתה עמו עד כדי טומאה אסורה לביתה וכו' (סוט' א א—ג). מי שקינא לאשתו ונסתרה וכו יוציא ויתן כתובה (שם ו א). אלו מביאין קרבן אחד על עבירות הרבה וכו' והמקנא לאשתו על ידי אנשים הרבה (כרית' ב ג). שכל אחד קינא לאשתו ממשה (רב שמואל בר יצחק, מו"ק יח:). קנאתו (אסתר את המן) במלך קנאתו בשרים (ר' אלעזר המודעי, מגי' טו:). אסור לקנאות (סוט' ג.). מותר לקנאות (שם ג.). אין אדם מקנא לאשתו אא"כ נכנסה בו רוח[1] (דבי ר' ישמעאל, שם שם). שקינאתה (רחל בלאה) במעשיה הטובים (ר' יצחק, מד"ר בראש' עא). שהקב"ה נותן בלב בעל הסוטי לקנאות את אשתו והוא משקה (מד"ר במד' ט). מעשה בשתי אחיות שהיו דומות זו לזו והיתה האחת נשואה בעיר אחרת, בקש בעלה של אחת לקנאות לה ולהשקיתה המים המרים בירושלם, וכו' (שם שם). על ידי איש הוא מקנא[2] אותה, אינו מקנא[2] אותה על ידי בהמה (שם שם). שכבת זרע, פרט לשקינא לה דרך איברים (שם שם). שהיא מקנאה להקב"ה ולבעלה (שם שם). שלא יקנא לה לא מתוך שחוק ולא מתוך שיחה ולא מתוך קלות ראש אלא מתוך דבר של אימה (שם שם). המקנא יקנא בשילו ובבית עולמים (שם שם). לפי ששמעון קנא על הזונות והרג כל אנשי שכם על שעינו דינה אחותן (שם שם יג). וגמלתי חסד עמה (רחל עם לאה) ולא קנאתי בה ולא הוצאתיה לחרפה, ומה אני שאני בשר ודם עפר ואפר לא קנאתי לצרה שלי וכו' ואתה מלך חי וקיים רחמן מפני מה קנאת לעבודה זרה שאין בה ממש והגלית בני וכו' (שם, איכ', פתיח', רבי יוחנן). —ובסהמ"א: יחד מקנא ומקונא יעבורון וכל קנאתם יהיה הבל (קטע מגני', אולי מספר החכמה לב עירי, גרודי בברכת אברהם לברלינר) ואף הכנים לא היה זה מקנא בזה ולא זה מקנא בזה (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 95). ויעקב נתכוין להוציא מלב בניו שלא יקנאוהו (רס"י, בראש' לז י). נענשו על שלא קנא כמו כן במעשה דמות מיכה (הוא, שופט' כ א). מה ראתה אסתר שזימנה את המן, כדי לקנאו במלך ובשרים שמא ימך יחשוב שהוא חשוק אליה ויהרגנו (הוא, אסתר ה ד). ואם הלוינו כסף לא נהיה כנושים ואם קנאנו נשינו נעשה כמשפט (ראב"ע, יסוד מורא, כג.). והיתה אותה הדאגה מהמקנא אינה לפי שהוא תאב שיהיה לו אותו

1) [בתוספת' הוצי' צוק"ם (סוט' א א): המקנה.]

1) [נחלקו האמוראים: רבנן אמרי רוח טומאה, רב אשי אמר רוח טהרה.]

2) [בקצת דפוס: מקנה.]

הטוב לבד (ר"י מקיר ליאון, כופ' לופ' ג יג, 129). — ואמר הפיטן: גבר חכם אשר קינא לשמך (ינאי, קרוב' במד' פ' פינחס, זולאי, ריט). אל תקנאו בקנואים קנות קרקע קיניינם (הוא, אל תאילו, קרוב' דברים, שם רלג). שקרו בבריחך ובלא אל קנאוני לעבד זולתך כמעט החטיאוני (רי"ל גיאת, אסבלה, סעה"ס 26). קנא לעירך אשר היתה לשרפת אש (בנימין בר שמואל, אחד קדוש, קדשת שחרי ר"ה). ועי' ב. קָנָה.

—הפעי', אַקְנִיאֵם, יַקְנִאֻהוּ, יַקְנִיאוּהוּ,— הִקְנִיא את האל או את האדם באדם או בדבר, עורר בו את הקנאה: יַקְנִאֻהוּ בזרים בתועבת יכעיסהו (דבר' לב יו). ואני אַקְנִיאֵם בלא עם בגוי נבל אכעיסם (שם שם כא). ויכעיסוהו בבמותם ובפסיליהם יַקְנִיאוּהוּ (תהלי' עח כח).— ובסהמ"א: מהו מקניכם א"ר מקניאכם, אותם שאתם עובדים ומקניאים להב"ה בהם (בראשית רבתי, אלבק, 217). לא הייתי נוהג שמחה בפני העניים בעשרי שלא להקניאם בי (רש"י, איוב' לא כה) — ואמר הפיטן: בעת הקניא (זמרי בן סלוא) שמך (ינאי, קרוב' במד' פ' פינחס, זולאי, ריט). בימי משה פדיתם וקניתם ובימי ירמיהו אנפתה והיקנאתם (הוא, אזכירה, קרוב' לתלת דפורענותא, שם רלו). — "וכמו פִּעֵ' בפשמ' א), ואמר הפיטן: מקניאים בו רדו למצרים (הוא, אהוב כי היה, קרוב' בראשי', שם, סג).—ואמר המשורר: על אף משנאינו ומקניאינו אל על בכל עת יעלה שיאנו (רמב"ע, על אף, ברודי, כ).

—התפ', "הִתְקַנֵּא, נִתְקַנֵּא, — כמו פִּעֵ', בא לידי קנאה: שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו בו אחיו (רב, שבת י:). מה ראה המן שנתקנא בכל היהודים על ככה משום דמרדכי לא יכרע ולא ישתחוה (מגי' יט.). בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו (ר' יוסי בר חוני, סנה' קה:). מפני מה מתקנא בעובדיה ואין מתקנא בה (ע"ז כד:). אמר להם (שמעון הצדיק) חוניו בני ישמש תחתי, נתקנא בו שמעי אחיו וכו' (מנח' קט:). — ובסהמ"א: אהרן רואה למשה נביא ואינו מתקנא, ואף משה רואה לאהרן כהן גדול ואינו מתקנא (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 95). וכי יש כח בע"ז להתקנאות בה למה לא יאבד אותה מן העולם [1]) וכו' אדם שקרא לכלבו בשם אביו במי האב מתקנא [2]) בבן או בכלב (מדה"ג דבר' ד כג, הסגלה, 44). נתקנא, (קרח) על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל (רש"י, במד' יו א). בני אדם כשרין המתקנאין [3]) קנאתו של מקום הוא, סנה' פא:, ד"ה קנאין). הרבה בני אדם גורמי' שיתקנאו בהם ויחמדו אותם (חובת' לדיקים, שער הקנאה, מה.). — ואמר הפיטן: ומגנינו ועוד לא נתקנא (ינאי, ארץ, קרוב' במד', זולאי, קסה).

—קל, בינ' פָּעוּ', "קָנוּא, — שנתעוררה קנאה עליו, זָעוּם, שנוא, ואמר הפיטן: אל תקנאו בקנואים קנות קרקע קיניינם (הוא, אל תאילו, קרוב' דברי', זולאי, רלג).

—פעי', בינ' "מְקֻנָּא, — שקנאו בו: יחד מקנא ומקונא יעבורון וכל קנאתם יהיה הבל (קטע מגני', אולי מספ' החכמה לבן עירי, ברודי בברכת אברהם לברלינר). והיתה אותה הדאגה מהמקנא אינה לפי שהוא תאב שיהיה לו אותו הטוב לבד או יסור מהמקונא ויהיה לו, אבל לשיסור לבד מהמקונא (ר"י מקיר ליאון, כופ' לופ' ג יג, 129). המתדמים לאיש בסוג ביחס בשנים בקנין בשבח וממון כי אלו הם המקונאים (שם שם). — וכמו בינ' פָּעוּ', ואמר הפיטן: תשלחהו (את העבד לשנה השביעית) מעונק ולא מקונא (ינאי, קרוב' שמות פרשת משפטים, זולאי, קד).

—הפעי', "הֻקְנָא, —כמו בינ' פָּעוּ', שהקניאו אותו, ואמר הפיטן: חטא חטאה ואטרה לאליל זה אל והלעיגה ותעתעה בחוזי אל, עבור כן הוקנאה בתרגיזו אל (ר"א קליר, איכה ישבה חבלת השרון, קיני' ת"ב).

קַנָּא, ת"ז,—שתכונתו לְקַנֵּא, eifernd, eifersüchtig; jaloux; jealous: כי אנכי יי' אלהיך אל קַנָּא פקד עון אבת על בנים על שלשים ועל רבעים לשנאי (שמות כ ה; דבר' ה ט). כי לא תשתחוה לאל

---

[1]) [עפ"י תוספתי' ע"ז (ו ז) ובבלי (שם כד:). עי' לעיל.]

[2]) [בבבלי (שם): כועס.]

[3]) [בעין יעקב: המקנאים.]

אחר כי יי׳ קַנָּא שמו אל קַנָּא הוא (שמות לד יד). כי יי׳ אלהיך אש אכלה הוא אל קַנָּא (דבר׳ ד כד). כי אל קַנָּא יי׳ אלהיך בקרבך פן יחרה אף יי׳ אלהיך בך וכו׳ (שם ו יה). — ומ״ר קַנָּאִים, קַנָּאוֹת, עי׳ קַנָּאִי.

א. קִנְאָה, ש״נ, סמי׳ קִנְאַת, כנ׳ קִנְאָתִי, קִנְאָתְךָ, קִנְאָתֵךְ, קִנְאָתוֹ, קִנְאָתָם, מ״ר קְנָאוֹת. — א) תכונת המקנא בחברו וכדו׳, Neid; envie; envy: וסרה קִנְאַת אפרים וצררי יהודה יכרתו אפרים לא יְקַנֵּא את יהודה ויהודה לא יצר את אפרים (ישע׳ יא יג). כבד אבן ונטל החול וכעס אויל כבד משניהם אכזריות חמה ושטף אף ומי יעמד לפני קִנְאָה (משלי כז ג–ד) כי לאויל יהרג כעש ופתה תמית קִנְאָה [1] (איוב ה ב).—וקִנְאַת האהבה, קנאת איש את האשה, Eifersucht; jalousie; jealousy: כי קִנְאָה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם (משלי ו לד). חיי בשרים לב מרפא ורקב עצמות קִנְאָה (שם יד ל). כי עזה כמות אהבה קשה כשאול קִנְאָה רשפיה רשפי אש שלהבתיה מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו (שה״ש ח ו–ז).—ובאותה משמ׳ רוּחַ קִנְאָה: איש איש כי תשטה אשתו וכו׳ ועבר עליו רוח קִנְאָה וקנא את אשתו והוא נטמאה או עבר עליו רוח קִנְאָה וקנא את אשתו והיא לא נטמאה (במד׳ ה יב–יד). או איש אשר תעבר עליו רוח קִנְאָה וקנא את אשתו (שם שם ל). — ומנחת קְנָאוֹת, מנחה המובאת במקרה של קנאה באשה סוטה: והביא את קרבנה וכו׳ לא יצק עליו שמן ולא יתן עליו לבנה כי מנחת קְנָאֹת הוא מנחת זכרון מזכרת עון (שם שם יה). ונתן על כפיה את מנחת הזכרון מנחת קְנָאֹת הוא (שם שם יח). ולקח הכהן מיד האשה את מנחת הַקְּנָאֹת (שם שם כה). — ותורת הַקְּנָאֹת, תורת הקרבן והענש של האשה הסוטה: זאת תורת הַקְּנָאֹת אשר תשטה אשה תחת אישה ונטמאה (שם שם ל). — וְקִנְאַת האדם לאלהים: לכה אתי וראה בְּקִנְאָתִי ליי׳ (מ״ב י טז). כי קִנְאַת ביתך אכלתני וחרפות חורפיך נפלו עלי (תהל׳ סט י). צמתתני קִנְאָתִי כי שכחו דבריך צרי (שם קיט קלט). — ב) קִנְאָה כתאר האל המקנא בחרון אפו לכבודו ואף לעמו ולארצו: פינחס וכו׳ השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כליתי את בני ישראל בְּקִנְאָתִי (במד׳ כה יא). כי אז יעשן אף יי׳ וְקִנְאָתוֹ באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה (דבר׳ כט יט). כי מירושלם תצא שארית ופליטה מהר ציון קִנְאַת יי׳ (צבאות) תעשה זאת (מ״ב יט לא, ישע׳ לז לב). לםרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אותה ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם קִנְאַת יי׳ צבאות תעשה זאת (ישע׳ ט ו). יחזו ויבשו קִנְאַת עם אף אש צריך תאכלם (שם כו יא). יי׳ כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קִנְאָה [1] יריע אף יצריח על איביו יתגבר (שם מב יג). וילבש בגדי נקם תלבשת ויעט כמעיל קִנְאָה (שם נט יז). איה קִנְאָתְךָ וגבורותיך המון מעיך ורחמיך אלי התאפקו (שם סג טו). וידעו כי אני יי׳ דברתי בְּקִנְאָתִי בכלותי חמתי בם (יחזק׳ ה יג). ושפטתיך משפטי נאפות ושפכת דם ונתתיך דם חמה וְקִנְאָה (שם טז לח). והניחתי חמתי בך וסרה קִנְאָתִי ממך ושקטתי ולא אכעס עוד (שם שם מב). ונתתי קִנְאָתִי בך ועשו אותך בחמה (שם כג כה). גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם ביום עברת יי׳ ובאש קִנְאָתוֹ תאכל כל הארץ (צפנ׳ א יח). כי באש קִנְאָתִי תאכל כל הארץ (שם ג ח). קנאתי לירושלם ולציון קִנְאָה גדולה (זכר׳ א יד). קנאתי לציון קִנְאָה גדולה וחמה גדולה קנאתי לה (שם ח ב). עד מה יי׳ תאנף לנצח תבער כמו אש קִנְאָתֶךָ (תהל׳ עט ה).— ואמר בן סירא: ק נ א ת ואף יקצרו

---

1) [כמו כאן כך מדבר על כעס אויל וקנאתו במעט באיתן המלים בפסוק המובא לפני זה (משלי כז ג–ד). ועי׳ טורטשינר, ספר איוב, למקום.]

2) [אהבה וקנאה משלימות זו את זו, ואין הכונה לעז האהבה, אלא לעזותה של ק נ א ת ה א ה ב ה שאינה מקבלת כפר, כהקבלה אל הפסוק (משלי ו לה): לא ישא פני כל כפר ולא יאבה כי תרבה שחד.]

1) [לכאורה כונת הצרוף יעיר קנאה: יתעורר בקנאה, וכן בא בערב׳ השרש עיר a) במשמ׳ קנאה; אך התמונה היא של גבור אשר יעורר את קינו וחניתו (ש״ב כג יח ועוד), וכן בא בערב׳ קַנָאה b) (מן קנה) במשמ׳ חנית, ואולי זאת הכונה גם כאן.]

a) غير b) قناة

ימים וכלא עת תוקין דאגה (ב"ס בני׳ ל כד). — ובתו"ם: הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם (ר׳ אלעזר הקפר, אבו׳ ד כח). כל המנחות שנקמצו שלא לשמן כשירות וכו׳ חוץ ממנחת חוטא ומנחת קנאות (מנח׳ א א). ומודים חכמים לרבי מאיר במנחת חוטא ובמנחת קנאות שאם פגל בקומץ שהוא פיגול (שם ב ה). שתי קנאות אמורות בפרשה, קינאה אחת שתקנא לבעל ואחת שתקנא לפני המקום (ר׳ אלעזר, תוספת׳ סוטה ב ג). יהי רצון מלפניך ה׳ אלהי ואלהי אבותי שלא תעלה שנאתינו על לב אדם ולא שנאת אדם תעלה על לבינו ולא תעלה קנאתינו על לב אדם ולא קנאת אדם תעלה על לבינו (הוא, ירוש׳ ברכ׳ ד ב). (האומר על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו) מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית (ר׳ יוסי בר אבין או ר׳ יוסי בר זבידא, בבלי שם לג:). קנאה יש ביניכם, יצר הרע יש ביניכם (ר׳ יהושע בן לוי, שבת פט.). ומה לעשות שלום בין איש ואשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים, הללו (גליונים וספרי צדוקים) שמטילין קנאה ואיבה ותחרות בין ישראל לאביהן שבשמים על אחת כמה וכמה (ר׳ ישמעאל, שם קטז.). כל מי שיש לו קנאת בלבו עצמותיו מרקיבים (אחאי בר יאשיה, שם קנב:). שלחה להם אסתר לחכמים קבעוני לדורות, שלחו לה קנאה את מעוררת עלינו לבין האומות (רב שמואל בר יהודה, מגי׳ ז.). אתה מטיל קנאה בסעודה (ר׳ נחמיה, בס יג.). כל שיש לו קנאה על חבירו ודומם שוכן עדי עד עושה לו דין (רב הונא בר נתן, גיטי׳ ז.). מה לשון קינוי, דבר המטיל קנאה בינה לבין אחרים (ריש לקיש, סוט׳ ב:). דבר המטיל קנאה בינו לבינה (ר׳ שלמיא בשם אביי, שם שם). חמשה דברים נאמרו בשום וכו׳ מכנים אהבה ומוציא את הקנאה (ת"ר, ב"ק פב.). י"ג דברים נאמרו בפת שחרית וכו׳ מוציא את הקנאה ומכנים את האהבה (ת"ר, ב"מ קז:). קנאת סופרים תרבה חכמה (ב"ב כא.). אמר משה כיצד אעשה וכו׳ אברור ששה משבט זה וחמשה משבט זה, הריני מטיל קנאה בין השבטים (ת"ר, סנה׳ יז.). מאה מיתות ולא קנאה אחת (מד"ר דבר׳ יט). כי עזה כמות אהבה, אהבה שאוהב האיש לאשתו וכו׳, קשה כשאול קנאה, קנאה שמקנא לה ואומר לה אל תדברי עם איש פלוני וכו׳ (שם שה"ש, סימני כמותם). — ובספה"א: הקנאה לבני אדם כחולי הגוף, והיא מביאה לידי השחפת (ר"י א"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער הקנאה, 75). השמר מן הקנאה כי היא נכרת בך ולא תהיה נכרת בשנאך (שם שם). וכל אלה בני הנבלות מוכים מנגעי הרכילות להבעיר אש השנאות ולהעיר רוח קנאות (ר"י זבארה, שעשועים יג, דודזון, 143). אין מנוחה עם קנאה[1] (עמר השכחה). ולא תפשתי בלבי קנאת חבירי מעולם (מנוה"מ לר"י אלנקאוה ד, 254). וגם יש דבר הנקראת קנאה שהיא מצוה מן המובחר כשיראת החסיד לרשעים שמחללים השם בפרהסיא (מנוה"מ לר"י אבוהב, הקד׳ לנר א). שלשה דברים אין להם רפואה, זקנה ועוני הבא מצד עצלה ושנאה הבאה מחמת קנאה (המאירי, משלי כז, כבד אבן). החכמים מתפללין שלא תהא קנאתינו על אחרים ולא קנאת אחרים עלינו (אורחי לדיקים, שער הקנאה, מה.). אין קנאה כקנאת המלכים (שבט יהודה, הכוכר, 28). —ואמר המשורר: ויעכור עליו רוח קנאה ושנאת על היהודים הפורטוגיסי (דברי הימים של האפיפיור פאוולו הרביעי, תרבין ב, 346). — ואמר הפיטן: קינאה אכלה ליבה מעיצב (ינאי, אסר כמשנה, קרובי׳ ברכשי, זואתי, לא). ואיכה הזמן קנא לנפשי וקנאת משאול עזה וקשה (רשב"ג, הלפור או דרור, ברודי, 1). ומימי קנאה הפך לחמאה (ר"י הלוי, יען ומקים, מעה"ש 98). ובנימין צעיר קנאות בי העיר (ראב"ע, כדוד הסיר, כהנא א, 27). חץ קנאה אירה למטרה כבדו יפלח (שלום הכהן, ניר דוד, שיר רביעי, אז עורכו רפאים, 73).

ב. **קִנְאָה**[2], ש"נ, סמי׳ קִנְאַת, — כמו קְנִיאָה, קְנִיָּה, פְּעֻלַּת הַקּוֹנֶה: וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה כי היא קִנְאַת[3] איש מרעהו גם

---

[1] תרג׳ מערבי: לא ראח׳א מעא חסד.

[2] [עי׳ בהערות לקמן.]

[3] [מתרגמים ומפרשים בארו את המלה גם כאן בדרוש על מעשה האיש המקנא בחברו, אבל לפי הענין (עי׳ בפרט פסו׳ ה וכו׳: יש אחד ואין שני וכו׳ טובים השנים מן האחד וכו׳) הכונה: יש יתרון לאדם הקונה לו מרע וחבר, כלשון המשנה: עשה לך רב וקנה לך חבר וכו׳ (אבו׳ א ו).]

זה הבל ורעות רוח (קהל׳ ד ד). — וסמל הקנאה המקנה, פוחר קונה ומקנה נכסים[1]): וישלח תבנית יד ויקחני בציצת ראשי ותשא אתי רוח בין הארץ ובין השמים ותבא אתי ירושלמה במראות אלהים אל פתח שער הפנימית הפונה צפונה אשר שם מושב סמל הקנאה המקנה והנה שם כבוד אלהי ישראל כמראה אשר ראיתי בבקעה ויאמר אלי בן אדם שא נא עיניך דרך צפונה ואשא עיני דרך צפונה והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזה בבאה (יחזק׳ ח ג–ה).

קַנָּאוּת, ש״נ, — תכונת הַקַּנָּא, Eifersucht ; jalousie ; jealousy : ומכת הקנאות אין צרי לה ומוכה בה לעולם הוא בציריו (מסה דרעי, לקוטי קדמוניות, לה).

***קַנַּאי**, קַנָּאִי[2]), ת״ז, — כמו קַנָּא, קַנּוֹא : בקשו מלאכי השרת לדחפו (את פינחס), אמר להן (הקב״ה), הניחו לו קנאי בן קנאי הוא משיב חימה בן משיב חימה הוא (ר׳ אלעזר, סנה׳ פב.). פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן, כהן בר כהן קנאי בר קנאי משיב חמה בן משיב חמה (בשם ר׳ חייא בר אבא, מד״ר ויקר׳ לג). — ומ״ר קַנָּאִים, קנאין : הגונב את הקסוה והמקלל בקוסם והבועל ארמית קנאין פוגעין בו (סנה׳ ט ו). — וככנוי לכת שקנאה לאלהים ולעם ישראל, Zeloten ; zélateurs ; zealots : וכשבא אספסיינוס קיסר להחריב את ירושלים בקשו קנאים לשרוף כל הטוב ההוא (של כלבא שבוע) באש (אדר״נ ו). — ונקי׳ קַנָּאָה, קַנָּאִית, מ״ר קַנָּאוֹת קַנָּאִיּוֹת, אשה בעלת קנאה : ארבע מדות בנשים

---

1) [העבדה, שראו המפרשים גם כאן הַקִּנְאָה בלשון חמה וקנאה, ועל פי זה גזרו מן קנא אף המקנה (השבעים: הקונה) על אף הכתיב בהא, היא שמנעה מהם אף את האפשרות להבין כאן את המלה סמל, שפרשוה כלשון פסל ומצבה. ואולם סֶמֶל בלשון יחזקאל הבבלי היא האשור׳ שַׁמַּלְ, (שממנו גם שווליא בלשון חז״ל) במשמ׳ סוחר, סוכן, ואין סמל הַקִּנְאָה (ואולי צ״ל הַקִּנְאָה) המקנה אלא סוחר מוכר המקנה. והמלה מושב באה כאן ככל מקום במקרא במושב אדם, מקום מושב הסוחר המקנה הזה. והשוה את דברי הברית החדשה (מתי כא יב וכו׳ מרקוס יא יה, יוחנן ב יד וכו׳) על הסוחרים היושבים ומוכרים מקנה במקדש, וצ״ע.]

2) [בעקר צורת מ״י חדשה של קַנָּא עפ״י מ״ר קַנָּאִים.]

ואלו הן גרגרניות וצותתניות וקנאיות ועצלניות וכו׳ קנאיות[1]) מנין, שנאמר ותקנא רחל באחותה (ר׳ לוי, מד״ר דבר׳ ו). — ובסהמ״א : או איש, כמו או נודע, כלומר אם איש קנאי הוא (רס״י, במד׳ ה ל). חומד וקנאי פגע בהם מלך א׳ ובוי דחק החומד את הקנאי לישאל, שאל לנקר לו עין אחת ולחבירו שתים (מוסרי לדיקים, סגר הקנאה, מה :). שיצאו מן העין קצת אידים מהמותרי׳ אשר ידחם הטבע וזה מהאיש בעל הנפש הרעה הקנאית (ר״י אברבנאל, ש״ב כג, בענין מנין ישראל).

***קַנְאָן**, קַנְאָנִי[2]), קוֹנְאָנִי, ת״ז, נק׳ קַנְאָנִית, — בעל קנאה, שדרכו לְקַנֵּא : האנשים גרגרניים קונאניים צוותנים ועצלנים (ר׳ יוסי, אדר״נ נוס׳ ב פרק מה, הוצ׳ שכטר, עמ׳ 126). ד׳ מדות נאמרו בנשים גרגרניות צייתניות עצלניות קנאניות וכו׳ קנאניות דכתיב ותקנא רחל באחותה (ר׳ נחמיה בשם ר׳ אבון, מד״ר ברא׳ מה).

***קַנְאַתָן**, קַנְאַתָן[2]) ת״ז, נק׳ קַנְאַתָנִית, קַנְאַתָנִית, — כמו קַנְאָן : הנשים גרגרניות קנאתניות ועצלתיות צוותניות וכו׳ קנאתניות מנין שנאמר ותקנא רחל באחותה (אדר״נ נוס׳ ב, פרק מה, הוצ׳ שכטר, עמ׳ 126). לא אברא אותה (את האשה) מן הראש וכו׳ ולא מן הלב שלא תהא קנאתנית[3]) וכו׳ לא בראתי אותה מן הראש וכו׳ ולא מן הלב והרי היא קנאתנית[3]) (בשם ר׳ לוי, מד״ר ברא׳ יח).

***קנב**[4]), ממנו מְקַנֵּב, *קָנֵב, *קְנֹבֶת, *קִנּוּב, *קְנִיבָה.

***קָנַב**, קל לא נמצא בתו״מ.

---

1) [במקום אחר (מד״ר ברא׳ מה) בדפוס׳: קנאניות עי׳ קַנְאָן, ובהוצ׳ תיאודור (שם, עמ׳ 453): קנאות, וכאדר״נ נוס׳ ב (פרק מה, הוצ׳ שכטר, 126): קנאתניות, עי׳ קַנְאַתָן.]

2) [עי׳ בהערה הקודמת.]

3) [בהוצ׳ תיאודור (עמ׳ 163): קונתנית, ובערוך: קנתנית.]

4) [כנראה מן הארמי, וכן בא בערבי קנב a) במשמ׳ זמר את הגפן.]

---

a) قنب

—נפע', *נִקְנַב, — שקנבו אותו[1]: מחצלת מאימתי מקבלת טומאה, משתקנב והיא גמר מלאכתה (כלים כ ז).

—פע', *קִנֵּב — קנב את הסלים וכדו', זמר וקצץ את הקסמים והסיבים הבולטים, zurechtstutzen; façonner, retrousser; to fashion, shape: הסלין של עץ (מאימתי מקבלים טומאה) משיחסום ויקנב, ושל תמרה אף על פי שלא קינב מבפנים טמא, שכן מקיימין בכלכלה משיחסום. ויקנב ויגמור את התלויה, בית הלגינין ובית הכוסות אף על פי שלא קינב מבפנים טמא, שכן מקיימין, הקנונין הקטנים והקלתות משיחסום ויקנב וכו' כלי עור מאימתי מקבלין טומאה, התורמל משיחסום ויקנב ויעשה קיחותיו וכו' סקורטיא משיחסום ויקנב ויעשה את ציצתה וכו' קטבוליא משיחסום ויקנב וכו' הכר והכסת של עור משיחסום ויקנב (כלים טז ג–ז). כרוב שליקטו לקנב את האיספרגוס שבו ולהשליך הרי זה מותר (ר' יוסי, תוספת' דמאי ד ה). וכל מלאכה לא תעשו, יכול לא יקנב את הירק ולא יציע את המטות ולא ידיח את הכוסות (ספרא ויק, אחרי פרק ז). אבל מסתכל הוא מה שבכוס ומה שבקערה ואינו חושש, אית דבעי מימר שהוא לשעה, ואית דבעי מימר מפני הנקיות ומפני הסכנה, מה נפיק מביניהון לקנב חיזרין וכו' (ירוש' שבת א ג). נראין דברי בדבר שדרכו לבוא בצונין, אבל דבר שדרכו לבוא ברותחין עד דיידא גלשה הוא מקנב (שם פסח' ד ז).

—פעו', *קֻנַּב, בינ' מְקֻנָּב,—שקֻנְּבוּ אותו: וכולן (שפופרת, קרן, קרויה) שמצאן תתוכין ומקונבין טמאין (תוספת' כלים ב"מ ז יב).

—התפ', *הִתְקַנֵּב,—כמו נִפע': מחצלת מאמתי מקבלת טומאה, משיתקנב[3] והיא גמר מלאכתה (כלים כ ז, מדב"מ).

[1]) [ועי' פִּע'. לשמוש הפעל השוה גם את שמוש שה"פ קְנֹבֶת, קְנִיבָה (עי' שם) ושל הפעל הארמי בתו"מ: האי מאן דקניב סילקא (שבת עג:), מקנבי ברבא (שם קטו.).]

[2]) [כך משני מנקי' ליוורנו וכמשנ' בגמר', במדב"מ: משיתקנב, עי' התפ'.]

[3]) [עי' נִפע', הערה.]

—קל, *קָנַב, — כמו פִּע', ואמר הפיטן: צודי נפשות לענוב, עשלם מידם לקנוב, עםם לא תגנוב (יהודה בר אברהם ליאונטי, אלהים בהכחילך, מחז' איטלי' א, קנד:).

*קְנֹבֶת[2]), קונבת, ס"נ, — מה שקִנבו מן הירקות: קנובת ירק שבגינה הרי זו מותרת (תוספת' דמאי ד ז).

א. קנה[2]), ממנו *הַקְנָאָה, *הַקְנָיָה, מִקְנֶה, מִקְנָה, ב. קִנְאָה, א. קָנֶה, קָנֶה, קִנְיָה, קִנְיָן.

ב. *קנה, ממנו ב. *קָנֶה, *קִנּוּי, *קַנְיָן.

א. קָנָה, פ"י, קָנְתָה, קָנִי, קָנָהּ, קָנָהוּ, קָנִיתָ, קָנִיתִי, קָנִינוּ, קוֹנֶה, קֹנֵה, קֹנֶה, קְנֵה, קְנוּ, קְנוֹת, קְנוֹת, קְנוֹתְךָ, קָנֵה, אֶקְנֶה, תִּקְנֶה, יִקְנֶה, יִקֶן, יִקְנֵהוּ, תִּקְנוּ, יִקְנוּ, —a) קנה האל את העולם ובריותיו, את האדם, העם וכדו' ברא ויצר אותם[3]: הליו' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלוא הוא אביך קָנֶךָ הוא עשך ויכננך (דבר' לב ו). כי אתה קָנִיתָ כליתי תסכני

[1]) [בקצת נסחות במקו' זה קְנִיבת, ויש שמנקדים קְנֹבֶת ואף קְנוּבֶת, ואינו נראה ועי' קְנִיבָה.]

[2]) [כן בארמ' קנה, קנא, בערב' קנא a), בשבאי ובכושי' קני, באוגרית בכנוי של האלה רבת אתירת ים: קנית אלם, קונת האלים; באשורי אין תמורה מוסכמת לשרש זה. בכתבות הכנעניות בא מקנא (במשמ' בקר וצאן) ואף מקנת (בפונית חדשה במשמ' מקנת כסף). יש שרואים, כנראה שלא בצדק, שני שרשים שונים בפעל קנה, א) במשמ' לקח בכסף וכדו', ב) במשמ' יצר ועשה, אך כמו בלשונות אחרות כך אפשר לראות גם בששית את המשמ' קנה בכסף כהתפתחות של ההוראה עשה (השוה עשה במשמ' כזו בראש' יב ה; לא א ועוד). מצד אחר גזר יוסף הלוי (JA 9. ser., XIV עמ' 334 וכו') קָנָה במשמ' המקח מן קָנֶה בהוראת (קנה) המאזנים, בהשואת הארמ' זבן (קנה) לאשור' זִבָּנִית, מאזנים, אך כנראה יש לראות את השם זִבָּנִית (במק' בִּזְנִית) כנגזר מפעל זבן־וזן, שהיא תמורת וזן b) בערב' כמשמ' שָׁקַל, שממנו אף מאזנים בעבר'. ועי' בהערה לערך קָנָה.]

[3]) [במשמ' זו בא הפעל במקרא בלשון השירה בלבד, כנראה ע"פ תארים קדומים. וכן באוגרית' קנית אלם במשמ' קונת האלים.]

a) قنا b) وزن

בבטן אמי (תהל׳ קלט יג). יי׳ קָנָנִי ראשית דרכו קדם מפעליו מאז (משלי ח כב). — וכתאר לאל עליון, קֹנֵה שמים וארץ: ומלכי צדק מלך שלם יציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קֹנֵה שמים וארץ (בראש׳ יד יט). ויאמר אברם אל מלך סדם הרמתי ידי אל יי׳ אל עליון קֹנֵה שמים וארץ אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך (שם שם כב–כג). — ובתו״מ: חמשה קנינים קָנָה הקב״ה בעולמו ואלו הן, תורה קנין אחד, שמים וארץ קנין אחד, אברהם קנין אחד, ישראל קנין אחד, בית המקדש קנין אחד, תורה קנין אחד מנין, דכתיב ה׳ קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז וכו׳ (אב׳ ו י). — ובכינ׳ *קונו של אדם [1], ככנוי לאלהים: וכל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם (חגי׳ ב א). ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער והלא לא נבראו אלא לשמשני ואני נבראתי לשמש את קוני אינו דין שאתפרנס שלא בצער (ר׳ שמעון בן אלעזר, קדוש׳ ד יד). מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה מהלך על הדרך רוכב על החמור ור׳ לעזר בן ערך מהלך אחריו וכו׳ כיון שפתח ר׳ לעזר בן ערך במעשה המרכבה ירד לו רבן יוחנן בן זכאי מן החמור אמר אינו בדין שאהא שומע כבוד קוני ואני רכוב על החמור (ירוש׳ חגי׳ ב א). א״ל אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא, לא תרתח ולא תחטי וכו׳ וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא, מאי המלך בקונך וצא, א״ר יעקב א״ר חסדא, זו תפלת הדרך (ברכ׳ כט:). שלשה דברים מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו, אלו הן, עובדי כוכבים ורוח רעה ודיקדוקי עניות (ת״ר, ערוב׳ מא:). אתה הטרחת את קונך להוציא תאינה פירותיה שלא בזמנה (ר׳ אבין לר׳ יוסי, תענ׳ כג.). שאלו תלמידיו את רבי יוחנן בן זכאי, מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מגזלן, אמר להן, זה השוה כבוד עבד לכבוד קונו וזה לא השוה כבוד עבד לכבוד קונו (ב״ק עט:). אשר במאמרו ברא שחקים וכו׳ ששים ושמחים לעשות רצון קונם [1] (רב יהודה, ברכת הלבנה, סנה׳ מב.). אתה הולך לעשות רצון קונך ואני הולך לעשות רצון קוני (חול׳ ז.). עניה זו (החמור) הולכת לעשות רצון קונה ואתם מאכילין אותה טבלים (ר׳ פנחס בן יאיר, שם ז:). ויאמר אלהים יקוו המים, כיון שנגזר עליהם היו רוצים לעשות גזירת קונם וכו׳ והאיך עשו וכו׳ הם היו מלחשים אלו לאלו ואומרים להיכן גזר עלינו קונינו שנלך (פסיק׳ רבי, שור או כשב, קלב:). —ובתפלה: כלם אהובים, כלם ברורים, כלם גבורים וכלם עושים באימה וביראה רצון קונם [2] (תתברך, תפלת שחרית). ברוך יוצרך, ברוך עושך, ברוך קונך, ברוך בוראך (ברכת הלבנה). — ואמר המשורר: יפזר ממונו ויוסיף על עונו ומורד בקונו בשבעות שקרים (ראב״ע, מלחק בקוביא, כהנא א 161). יחידו העלה לעולה ברצונו, ונפדה באיל זבנו קונו (הנ״ל, אותות אל, אוצר 224). רב פלא קונו ונשגב מלבו ועינו והוא יודה בלשונו כי לא יכול לו (הנ״ל, מי כמוך אל, שם 229). — וגם בס״ר: כל זמן שהיו ידי קוניהם ממששים בהם היו (השמים) מותחים והולכים, כיון שנחו ידי קוניהם ניתן להם ניחה (ר׳ לוי, בשם ר׳ יוסי בר כהונאי, מד״ר בראש׳ י). — וקנתה האשה איש את ה׳, היתה לו שתפה ביצירתו: והאדם ידע את חוה אשתו ותהר ותלד את קין ותאמר קָנִיתִי איש את יי׳ [3] (בראש׳ ד א) – ב) קנה אדם, או קנה אדם לו דבר במחיר מיד פלוני, מאתו, רכש אותם בתמורה ועשה אותם לשלו [4], (durch Kauf) erwerben, kaufen ; acquérir (par achat), acheter ; to acquire (by purchase), buy : קרקעות השדה אשר קָנָה אברהם מאת בני חת שמה קבר אברהם ושרה אשתו (בראש׳ כה י). וַיִּקֶן את חלקת

1) [בינ׳ זה לא הפך לשמש בש״ע קוֹנֶה, חקונה, אלא בא בכנוי בלבד. כמו כן אין הפעל בא בצורות אחרות במשמ׳ זו בתו״מ.]

1) [ברי״ף וכן ברמב״ם (ברכות י טז): קוניהם.]

2) [נ״א קוניהם (תכלאל, מחזו׳ איטלי׳). עי׳ בפרוש עץ חיים לתכלאל, בפרוש בְּאֵר לסדורו, בRitus לצונץ, עמ׳ 39 ובMGWJ 1886, עמ׳ 47.]

3) [ואלה דברי רש״י: כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו אבל בזה שותפים אנו עמו, ע״כ. ולשוא הציעו כמה מן החדשים הצעות משֻׁנות.]

4) [בכמה מקומות שראו גם בתם משמ׳ זו, יש לפעל משמ׳ מיֻחדת, ועי׳ לקמן.]

השדה אשר נטה שם אהלו מיד בני חמור אבי שכם במאה קשיטה (שם לג יט). רק אדמת הכהנים לא קנה כי חק לכהנים מאת פרעה ואכלו את חקם אשר נתן להם פרעה על כן לא מכרו את אדמתם (שם מז כב). וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך במספר שני תבואת ימכר לך (ויקר' כה יד–יה). ואם לא מצאה ידו די השב לו והיה ממכרו ביד הקנה אתו עד שנת היובל (שם שם כח). ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה והיתה גאלתו עד תם שנת ממכרו ימים תהיה גאלתו ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה וקם הבית אשר בעיר אשר לא חמה לצמיתת לקנה אתו לדרתיו (שם שם כט–ל). בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו (שם כז כד). ואת עצמו יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם בחלקת השדה אשר קנה יעקב מאת בני חמור אבי שכם במאה קשיטה (יהוש' כד לב). ויאמר ארונה מדוע בא אדני המלך אל עבדו ויאמר דוד לקנות מעמך את הגרן לבנות מזבח לי׳ וכו׳ ויאמר ארונה אל המלך יי׳ אלהיך ירצך ויאמר המלך אל ארונה לא כי קנו אקנה מאותך במחיר ולא אעלה ליי׳ אלהי עלות חנם (ש״ב כד כא–כד). ויקן את ההר שמרון מאת שמר בככרים כסף (מ״א יו כד). וגם במלאכת החומה הזאת החזקתי ושדה לא קנינו וכל נערי קבוצים שם על המלאכה (נחמ׳ ה יו). — ועבדים ושפחות: ויוסף הורד מצרימה ויקנהו פוטיפר סרים פרעה שר הטבחים איש מצרי מיד הישמעאלים אשר הורדהו שמה (ברא׳ לט א). למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו קנה אתנו ואת אדמתנו בלחם ונהיה אנחנו ואדמתנו עבדים לפרעה (שם מז יט). כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשבעת יצא לחפשי חנם (שמות כא ב). וכהן כי יקנה נפש קנין כספו הוא יאכל בו (ויקר׳ כב יא). ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הגוים אשר סביבתיכם מהם תקנו עבד ואמה וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו (שם כה מד–מה). וכי תשיג יד גר ותושב עמך ומך אחיך עמו ונמכר לגר תושב עמך וכו׳ אחרי נמכר גאלה תהיה לו וכו׳ וחשב עם קנהו משנת המכרו לו עד שנת היבל (שם שם מז–נ). לקנות בכסף דלים ואביון בעבור נעלים (עמ׳ ח ו). קניתי עבדים ושפחות ובני בית היה לי (קהל׳ ב ז). — ומקנה בקר וצאן: ויקן דוד את הגרן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים (ש״ב כד כד). — ומטלטלים: ונתנו את הכסף המתכן על יד עשי המלאכה וכו׳ ולגדרים ולחצבי האבן ולקנות עצים ואבני מחצב (מ״ב יב יג). לא קנית לי בכסף קנה (ישעי׳ מג כד). הלוך וקנית לך אזור פשתים וכו׳ ואקנה את האזור כדבר יי׳ ואשם על מתני ויהי דבר יי׳ אלי שנית לאמר קח את האזור אשר קנית אשר על מתניך וקום לך פרתה וטמנהו שם בנקיק הסלע (ירמ׳ יג א–ד). הלך וקנית בקבק יוצר חרש (שם יט א). — וקנה קנין לאחר, קנה מאדם אחד והקנה לאדם אחר: ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה כי מכרו מצרים איש שדהו וכו׳ ויאמר יוסף אל העם הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה (ברא׳ מז כ–כג). — וקנה האדם או האל דבר שהיה שלו או של משפחתו ועבר לרשות אחרים, גאל, פדה [1], rückkaufen, loskaufen; racheter; to redeem: תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זרעך ידמו כאבן עד יעבר עמך יי׳ עד יעבר עם זו קנית [2] (שמות טו טז). והשיבך יי׳ מצרים וכו׳ והתמכרתם שם לאיביך לעבדים ולשפחות ואין קנה [3] (דבר׳ כח סח). והיה ביום ההוא יוסיף אדני שנית ידו לקנות [4] את שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים ומפתרוס ומכוש ומעילם ומשנער ומחמת ומאיי הים (ישעי׳ יא יא). ויהי דבר יי׳ אלי לאמר הנה חנמאל בן שלם דדך בא אליך לאמר קנה לך את שדי אשר בענתות כי לך משפט הגאלה לקנות ויבא אלי חנמאל בן דדי כדבר יי׳ אל חצר המטרה ויאמר אלי קנה נא את שדי אשר בענתות אשר בארץ בנימן כי לך משפט הירשה

---

1) [עי׳ בהערות לקמן ובהערת טורטשינר, לשוננו יד, 49.]

2) [בטוי זה בא בהקבלה אל: עם זו גאלת (פס׳ יג), ועל כן יש להבין כך גם כאן.]

3) [ההקבלה הברורה של הכתוב בנחמ׳ ה ח מורה בעליל, שאין כאן הכונה שלא יהיה מי שיקנה אותם כעבדים אלא שלא יהיה להם קונה וגואל מיד משעבדיהם, כשם שקנה וגאל אותם האל בימי משה.]

4) [כתרגומו: למפרוק.]

ילך הגאלה קְנֵה לך וכו' ואקנה את השדה מאת חנמאל בן דדי אשר בענתות[1] וכו' (ירמ' לב ו–ט). זכר עדתך קָנִיתָ[2]) קדם גאלת שבט נחלתך (תהל' עד ב). ויביאם אל גבול קדשו הר זה קָנְתָה[3]) ימינו (שם עח כד). ויאמר לגאל חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי השבה משדה מואב ואני אמרתי אגלה אזנך לאמר קְנֵה נגד הישבים ונגד זקני עמי אם תגאל גאל ואם לא יגאל הגידה לי ואדע כי אין זולתך לגאול ואנכי אחריך ויאמר אנכי אגאל ויאמר בעז ביום קְנוֹתְךָ השדה מיד נעמי ומאת רות המואביה אשת המת קָנִיתָ[4]) להקים שם המת על נחלתו ויאמר הגאל לא אוכל לגאול פן אשחית את נחלתי גאל לך אתה את גאלתי כי לא אוכל לגאול וכו' ויאמר הגאל לבעז קְנֵה לך וישלף נעלו ויאמר בעז לזקנים וכל העם עדים אתם היום כי קָנִיתִי את כל אשר לאלימלך ואת כל אשר לכליון ומחלון מיד נעמי וגם את רות המאביה אשת מחלון קָנִיתִי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו (רות ד ג–י). אנחנו קָנִינוּ את אחינו היהודים הנמכרים לגוים כדי בנו וגם אתם תמכרו את אחיכם ונמכרו לנו[6]) (נחמי' ה ח). — ובהשאלה לדברים מפשטים, קנה חכמה, בינה, דעת, תחבולות, אמת, לב, רכש אותם: ישמע חכם ויוסף לקח ונבון תחבלות יִקְנֶה (משלי א ה). קְנֵה חכמה קְנֵה בינה אל תשכח ואל תט מאמרי פי וכו' ראשית חכמה קְנֵה חכמה ובכל קנינך קְנֵה בינה (שם ד ה–ז). פורע מוסר מואס נפשו ושומע תוכחת קוֹנֶה לב (שם יה לב).

---

[1]) [על קניני גאולה מדבר בכל הפרשה, על גאולת קרקע שנמכרה לזרים, וכן יש להבין גם בצורת הנפע', פס' יה, ועי' לקמן.]

[2]) [ההקבלה של גָּאַלְתָּ מורה על קָנִיתָ.]

[3]) [לפי כל הענין גם כאן הכונה, שכבר היה הר זה רשותו ומקדשו ונגאל.]

[4]) [כך הקרי; כתיב: קניתי.]

5) [כל הנאמר בפרשה ענין גאולת נחלה הוא ולא קניה חדשה, ואין הכתוב בא לומר אלא שרות גם היא חלק של נחלה זו הנגאלת. ואין גם בכל המקרא קנה אשה במשמ' נשא אשה, אלא הכל ענין החזרת הקנין הקדום הוא, גאלה ופדיה.]

[6]) [כלו' את אלו שכבר נמכרו גאלנו ופדינו, ואתם אפילו תמכרו את אחיכם.]

קְנֵה חכמה מה טוב מחרוץ וקְנוֹת בינה נבחר מכסף (שם יו יו). למה זה מחיר ביד כסיל לִקְנוֹת חכמה ולב אין (שם יז יו). לב נבון יִקְנֶה דעת ואזן חכמים תבקש דעת (שם יח יה). קֹנֶה לב אהב נפשו שמר תבונה למצא טוב (שם יט ח). אמת קְנֵה ואל תמכר חכמה ומוסר ובינה (שם כג כג). ועי' קֹנֶה.—ג) וְקָנָה דבר, במשמ' היה בעל דבר, היה הדבר קנינו וזכותו, וכיו' קָנָה כמו בעל, besitzen; posséder; to possess: ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קָנָה ויחיה (ש"ב יב ג). ועי' קֹנֶה. — ואמר בן סירא: קנית אוהב בניסיון קנהו ואל תמהר לבטח עליו (ב"ס גני' ו ח). קונה אשה ראשית קנין עזר כנגדו ועמוד משען (שם לו כט). לב קניתי לי מתחלתה וכו' מעי יהמו כתנור לה להביט בה בעבור כן קניתיה קנין טוב וכו' פי פתחתי ודברתי קנו לכם חכמה בלא כסף (שם נא כ–כה).—ובתו"מ: בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר ברוך שהחיינו (ברכ' ט ג). הקונה בסוריא כקונה בפרוור שבירושלים (חלה ד יא). הקונה שתי אילנות בתוך של חבירו מביא ואינו קורא (בכורים א ו). למה אמרו הבכורים כנכסי כהן, שהוא קונה מהם עבדים וקרקעות ובהמה טמאה (שם ג יב). מי שהלך למדינת הים ואבדה דרך שדהו, אדמון אומר ילך בקצרה, וחכמים אומרים יקנה לו דרך במאה מנה או יפרח באויר (כתוב' יג ז). כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו (קדוש' כ.). — *ובהשאלה, קנה חבר[1]), קנה חכמה וכדו'[2]): אין זקן אלא מי שקנה חכמה (ר' יוסי הגלילי, קדוש' לב:). עשה לך רב וקנה לך חבר (יהושע בן פרחיה, אבו' א ו). קנה שם טוב קנה לעצמו (הלל, שם ב ז). העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד והעובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד (ר' אליעזר בן יעקב, שם ד יא). מתלא אמר, דעה קנית מה חסרת, דעה חסרת מה קנית[3]) (מד"ר ויקר' א; וכענין זה שם קהל' בדרא

---

[1]) [עי' ג. קנאה בלשון המקרא.]

[2]) [על דגשת המקרא, עי' לעיל.]

[3]) [וכענין זה בבבלי (נדרי' מא.). בארמ': אמר אביי נקטינן אין עני אלא בדעה, במערבא אמרי, דדא ביה בולא ביה, דלא דא ביה מה ביה, דא קני מה חסר, דא לא קני מה קני.]

(תוספת' ב"ק ג ב). זרעו לזרע ועשה כולו קצצין גמורין לפני ר"ה זרעו מתעשר לשעבר וכו' מקצתן עשה קצצין גמורים ומקצתן לא עשה הדא הוא צובר גורנו לתוכו וכו' (ירוש' שביע' ב ח). — ובסהמ"א: סכין שמן לגזום בין במועד בין בשביעית' פי' שאם נקצץ קודם שביעית סכין שמן בשביעית ובמועד במקום הקצץ (ערוך ערך גזם). ואם קוצץ הבגד קצצים קטנים נקרא סובין (שם ערך מק). —ואמר הפיטן: להשו כעצי קצצים דעכו כאש קוצים (שלמה הבבלי, אין צור, זולת שבת א' חנכה).

*קְצָצָה, ש"נ, —א) מקום קציצת עצים, יער שקוצצים ממנו האילנות לעץ, לבנין [1]: לאחד שהיה לו קצצה של ארזין ומכרה בדבר קל, והלך הלוקח ועשה בה תיבות ומגדלים שדה ושדות וכו' (כב' יוסי, מד"ר שה"ש ד, גן נעול; וכעין זה פסיק' כ"כ, ויהי בשלח, בובר, פד.; והזהיר, שמות, יט.). שאם קדם היורש ותפש מוציאין מידו, ותני כן, אילנות וקצצות זקינים ונערים מוציאין מידן (ירוש' כתוב' ח י). — ב) מעשה הקוצץ נסרים, כמו קָצָה: הקוצץ בקורות לא יהא מחליק ומדריג, מדריג ומחליק, אלא מתכוין שתהא קיצצתן [2] שוה (ירוש' שביע' ד ה). — ג) מכס סמלי להנתק בן אדם מרכושו או ממשפחתו [3]: נאמן אדם לומר אמר לי אבא משפחה זו טמאה, משפחה זו טהורה, ושאכלנו בקצצה שבין פלוני לפלוני (תוספת' כתוב' ג ג). ת"ר נאמן התינוק לומר כך אמר לי אבא משפחה זו טהורה, משפחה זו טמאה וכו' ושאכלנו בקצצה של בת פלוני לפלוני וכו' מאי קצצה [4] דתנו רבנן כיצד קצצה [4] א' מן האחין שנשא אשה שאינה הוגנת לו באין בני משפחה ומביאין חבית מלאה פירות ושוברין אותה באמצע רחבה ואומרים אחינו בית ישראל שמעו אחינו פלוני נשא אשה שאינה הוגנת לו ומתייראים אנו שמא יתערב זרעו בזרעינו, בואו וקחו לכם דוגמא לדורות שלא יתערב זרעו בזרעינו, וזו היא קצצת שהתינוק נאמן להעיד עליה (בבלי שם כח:). בראשונה היו קונין בשליפת המנעל וכו' חזרו להיות קונים בקצצה [1], מהו בקצצה [2], בשעה שהיה אדם מוכר שדה אחוזתו היו קרוביו מביאין חביות וממלין אותן קליות ואגוזים ושוברין לפני התינוקות והתינוקות מלקטין ואומר נקצץ פלוני מאחוזתו, ובשעה שהיה מחזירה לו היו עושין כך ואומר חזר פלוני לאחוזתו. אמר ר' יוסה בי ר' בון אף מי שהוא נושא אשה שאינה הוגנת לו היו קרוביו מביאין חבית וממלין אותן קליות ואגוזים ושוברין לפני התינוקות והתינוקות מלקטין ואומרין נקצץ פלוני ממשפחתו, ובשעה שהוא מגרשה היו עושים כן ואומרין חזר פלוני למשפחתו (ירוש' קדוש' א ה; וכעין זה מד"ר רות ז). — ובסהמ"א: ואכלנו בקצצת של פלוני שהאכילוני אחיו כדי להודיע שאחיהם פלוני נשא אשה שאינה הוגנת לו (רמב"ם, עדות יד ג).

*קְצֹצֶת, קצוצת, ש"נ, —חתיכות העץ שנקצצו בשעת העבודה: העושה כלים וכו' מן השחולת ומן הגרודת טהורין, רבי יוחנן בן נורי אומר אף מן הקצוצת [2] (כלים יא ג). אין מכסין (את הדם) לא בתבן וכו' ולא בנסורת של חרשין ולא בנעורת של פשתן ולא בשחולית ולא בגרודות ולא בקצוצות וכו' (תוספת' חול' ו יא).

קצר [1], ממנו מַקְצֵרָה, *קִצּוּר, קָצִיר, *קְצִירָת, א. קָצַר, ב. קָצַר, קָצָר, קָצֵר קֹצֶר, קָצֶר, *קִצָּרוֹן

---

1) [כך מפרשים ומלונים, אך אולי במשמ' קורה קצוצה, וצ"ע.]

2) [כך בהוצ' קרוטושין; ובהוצ' ראם: קציצתן, ובתוספת' (שביע' ג יד) צוק"ם: קיצתו. נ"א קיצתה.]

3) [אפשר שאין פרוש הגמרא למלה אלא נסיון לבאר את המונח שלא היה ברור כל צרכו אף בזמן אחרוני התנאים, ושים לב לשנויי הנוסח והענין במקורות.]

4) [כן הנסחה גם בכ"י של ס' מתיבות ליבמית קו: המובא בגנזי קדם ב, 41 וכו', אך בנ"א (ס' מתיבות, לוין, עמ' 7), מתחלפות הנסחאות: קצצה, קציצה.]

1) [בירוש' כתוב' ב י: בקציצת.]

2) [כך במדב"ס. נ"א קצוצות וז"א קצוצות. בתוספת' (כלים ב"מ א א) צוק"ם: הקצוצות, בדפוס: הקציצות.]

3) [שרש זה בא בעבר' כפעל בשתי צורות, א. קָצַר, במשמ' כרת וחתך, וב. קָצַר, בעקר כנראה קֹצֶר, היה כאלו כרות, לא ארך, ואין פעל שני זה בעקר אלא צורה סבילה של א. קָצַר. במשמ' השנית, היה לא ארך, והנגזר ממנה, נמצא השרש גם בארמי

קונה את הזהב, הנחשת קונה את הכסף והכסף אינו קונה את הנחשת, מעות הרעות קונות את היפות והיפות אינן קונות את הרעות, אסימון קונה את המטבע והמטבע אינו קונה את אסימון, מטלטלין קונים את המטבע והמטבע אינו קונה את המטלטלין, זה הכלל, כל המטלטלין קונין זה את זה, כיצד, משך הימנו פירות ולא נתן לו מעות אינו יכול לחזור בו, נתן לו מעות ולא משך הימנו פירות יכול לחזור בו (ב"מ ד א–ב). —*ובמשמ' מְשאלת לגמר כל פעלה משפטית, כנה מיד פלוני, גמר את ההסכם על ידי קנין סודר וכדו': abschliessen; conclure; to conclude: מתיב רב הונא בר מנוח, מתו, בנותיהן נזונות מנכסים בני חורין והיא (בת אשתו) נזונת מנכסים משועבדים מפני שהיא כבעלת חוב, הכא במאי עסקינן בשקנו מידו, אי הכי בנות נמי, בשקנו לזו ולא קנו לזו (גיט' נא.). והאמר שמואל ב"ח גובה את השבח, שבח אין אבל פירות לא, אלא לאו בלוקח מגזלן וכו' אמר רב יוסף הב"ע כגון שקנו מידו, א"ל אביי וכי מותר ללוות סאה בסאה במקום שקנו מידו וכו' (ב"מ טו.). והא שמואל במאי מוקים לה, אי בלוקח מגזלן קשיא רישא דאמר שמואל לוקח מגזלן לית ליה שבחא וכו' איבעית אימא בלוקח מגזלן כגון שיש לו קרקע, אי נמי בשקנו מידו (שם שם). — *וקנה החפץ או הזמן או האדם ערוב, קנה שביתה, יצר וקבע אותם: מי סברת סוף היום קונה עירוב, תחלה היום קונה עירוב ושבת מכינה לעצמה (רבה, עירוב' לח:). מי שישן בדרך ולא ידע שחשיכה יש לו אלפים אמה לכל רוח, דברי ר' יוחנן בן נורי וכו' בעי רבא, מאי קסבר רבי יוחנן בן נורי, מסבר קא סבר הפצי הפקר קונין שביתה ובדין הוא דליפלוג בכלים והא דקמיפלגי באדם להודיעך כוחן דרבנן דאע"ג דאיכא למימר הואיל וניעור קנה ישן נמי קנה קמ"ל דלא, או דלמא קסבר רבי יוחנן בן נורי בעלמא חפצי הפקר אין קונין שביתה והכא היינו טעמא הואיל וניעור קנה ישן נמי קנה (שם מה.–:). הכא בחבית שקנתה שביתה ומים שלא קנו שביתה עסקינן (רבה, שם לז:). — וביני פעוי, *קָנוּי: ולישראל בחוצה לארץ, אפילו מן הקנוי בארץ (ירוש' שביע' ס ז).

—*וְקָנוּי לפלוני, שיך לו על פי החק: רשותי קנויה לך, רשותי מבוטלת לך, קנה ואין צריך לזכות (עירוב' סט:). מלחם אביה תאכל, לחם הקנוי לאביה, פרט לחזה ושוק דמשלחן גבוה קא זכו (רב ספרא, יבמ' פז.). האומר לחבירו שדה זו שאני לוקח לכשאקחנה קנויה לך מעכשיו קנה (רב הונא בשם רב, בם לג.). עבד עברי גופו קנוי (לבעליו) (רבא, קדוש' טז.). אמר קרא לאסור איסר על נפשו, במי שנפשו קנויה לו, יצא עבד שאין נפשו קנויה לו (הוא, נזיר סב.). וכי תמכרו ממכר, שגופו מכור וגופו קנוי, יצאו שטרות שאין גופן מכור ואין גופן קנוי ואינן עומדין אלא לראייה שבהם (ב"מ נו:). ויקנהו, הקנויין קונין וכל העבדים מחסרין את בית רבן, אבל זה ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף (מד"ר בראש' פו)—ובכהב"א: יתברך השם אלהי ישראל שהוא עצמו חכם ואין חכמתו דבר אחר זולתו, הוא עצמו יודע הכל ואין דעתו קנויה לו מאחר (הקדמת רב נסים גאון לתלמוד). שהאדם איננו ראוי לשם עבד עד שיהיה לו אדון, והאדון לא יהיה ראוי לשם הזה עד שיהיה לו עבד, וכל אחד מהם בענין הקונה והקנוי איננו קודם את חבירו בשם ובערך (ר"י א"ת, מו"ה, הכניעה ס). דבר שאין ברשותו של מקנה אינו נקנה והרי הוא כדבר שלא בא לעולם, כיצד, מה שאירש מאבא מכור לך, מה שהעלה מצודתי מן הים נתון לך, שדה זו לכשאקחנה קנויה לך לא קנה כלום (רמב"ם, מכירה כב ה). ובהם מי שאמר אינני מבדיל בין היבמה שהיא מוחזקת או שאינה מוחזקת אם נמנעת מיבום היא מורדת להיותה קנויה לו מן השמים (שאלה בתשו' הרמב"ם קע, א"ת פריימן, 168). א' יש לו בת בוגרת נתן לה נדוניה משלו ונשאת ואחר שנשאת כהלה לבעלה מקצת נדונייתה וקנו מידה על זה וכו' (שאלה בתשו' הרמב"ם ריס, שם, 210). וקנינו מיד המשדך ק"ג איך נתרצה באלו הארבעים דינר בתורת מוקדם למשודכתו וכו' וקנינו מיד המורשה מר יהודה הנז' שעליו ועליה מעכשיו בתורת חוב גמור להמשדך מי יפת הנז' עשרה דינרים אם יבטל אחד מהתנאים ולקחנו קנין מהמשדך והמשודכת והמורשה כל אחד מה שיגיע לו קנין גמור חמור בכלי הכשר לקנות בו מעכשיו וכו' (נוסח שטר

פדוכין, דס רכה, שם, 215). זכרון עדות איך כמ״ר שמואל בכמ״ר יהודה מבאוקו בא לפנינו ואמר לנו הוו עלי עדים וסהדים וקנו ממני בקנין גמור וכתבו בכל לשון של זכות וראיה וכו׳ (סריד וועיר, 5). ראשית חכמה יראת ה׳ וכו׳ שכל טיב לכל עושיהם, כלומ׳ והקונה בתחלה יראת ה׳ שהיא המעלות היצירויות ואחר כך קונה החכמה שהיא המעלות השכליות וכו׳ שהקונה שתיהן יגיע לו שכל שלם וכו׳ כי בקנות האדם בתחלה היצירויות ואחר כך השכליות יתבאר לו מהשכליות טעם היצירויות ויבין כי הם הצעה אל השכליות ואם לא יקנה השכליות יסתפק ביצירויות ויחשוב בי הם התכלית ולא יגיע אל המבוקש (רס״ע פלקירא, ראשית חכמה א, 10). וביות רבות שאין להם קץ ותכלית יוכל לקנות לנפשו בלשונו והפך מזה, עונות רבות שאין להם קץ ותכלית יוכל לקנות לנפשו בלשונו (מנוה״מ לר״י אלנקאוה ד, ענעלאו, 34). יום הששי בהעלות המנחה קנינו שביתה על פני המדבר קרוב לביר אל עאבד (חיד״א, מעגל טוב, 2). והיו משתדלים לכבדני ולנשאני ולרוממני וקנו לי עליות ופתיחת שערים בכמה פלוריני״ם ואתרוג אחד קנה לי ר׳ ראובן בתשעה פלוריני״ם אשר לא היה דוגמתו בכל העיר, ובהיותי שם בספד״ם קניתי הרבה ספרים וכן המשרת קנה לעצמו (שם 25). רצונו היה לבלעני חנם הן בספרים אשר קניתי לאחרים והן בספרים אשר כריתי לי (שם 29). — ואמר הפיטן: אוהב מבין שנאים קנית (יכאי, אוהב, קרוב׳ ברא״ש, זולאי, טז). והתיצב בקידום קיהוי קרביים לפני קוצף קנות קנויים (הוא, והאילב, קרוב׳ שמות, שם, סה). קנויי דוד צח ואדום קנות קיניין בארץ אדום רחקו מגבול האדום (הוא, קרוב׳ דבר׳, שם רלא). לקונה עבדיו בדין (לאל עורך דין, קרוב׳ ב ר״ה). — ואמר המשורר: ואולם נשבעה לו עת קנותה לבל תהיה לעולמים חפושה (רשב״ג, אלפור או דרור, ברודי, 2). הלא נפטר בשם טוב מעדתו ונפשו תוך צרור חיים חבויה והקים מחלציו האלהים כמותו שר בתוך אום הקנויה (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב. יעקב מן, 12). ולא תגנב נפשות לעבדים אשר לי הם במצרים קנוים (יוסף בן ישראל, אלהים, שירי תימן, 46). אל תמסרה אותם ביד בזוים, כי הם קנוים (הוא?, אשאל, שם, 61). במעט ימה קנתה עולמה (מלגה משכת סע״ה, וכשטין, Inschriften I, 53׳).

— ובפילוסופיה, שכל קנוי, הכונה קנויה וכדו׳, שבעליהם רכשו אותם לעצמם, בנגוד לתכונה שבטבע ומלדה, acquired; acquéri; erworben: וההערה על שני ענינים, אחד מהם תקוע בשכל, נטוע בהכרת האדם, נוצר עליו בשרש בריאתו ותולדתו, והשני קנוי בדרך השמע והיא התורה (ר״י א״ת, חו״ה, עבודת האלהים א). אך החלק הראשון הוא הכניעה לאל שתהיה מצד ההערה הקנויה אשר זכרנו (הוא, שם שם ג). והוא יתברך חי בהיות עצמותו לא קנויה (הוא, כוזרי ה יח). ודע כי היה נכון שנמשיל ערך הבורא יתברך אל העולם כערך השכל הקנוי אל האדם (ר״י חריזי, מו״נ א עא). והענין השלישי הוא הנקרא השכל הקנוי (פי׳ ר׳ יוסף בן שם טוב למאמר אלכסנדר בשכל ע״פ פי׳ בן רשד). ומזה הצד תמשך ההשגחה אל דגוף, ר״ל מצד הנפש שהיא כח בו כל זמן היותו הטבעית נמצאת הדבוק המעלה שהאדם ידבק בו בקונו מצד היות הנפש המדברת שהיא כח בגוף מוכנת להדבק בצורתה ושהוא השכל הקנוי והדבק השכל הקנוי בשכל הפועל עד שיהיו שניהם דבר אחד כמו שכבר ביארנו (ר״י אבן לטיף, שער השמים כז, הספר שנה ב). דע שהשכל יחלק אל טבעי ואל קנוי (מאזני צדק לאלגזלי, הבאור הכ״ו, 155). כשהשכל הנאות נאצל על מי שהוא בעל מדות טובות ושלם בדרך ארץ ורודף אחר אהבה ושלום עם בני אדם השכל שהוא קנוי ממנו אין לו מניעות כדי שלא יגיע ויחזור אל המקים אשר נחצב משם וכו׳ (מנוה״מ לר״י אבוהב, נר ו, הקד׳). — והאחד הקנוי, תכונת האחד שנקנה במקרה, בנגוד לזה שבטבע ובעצם, ואמר הפיטן: אתה אחד ולא כאחד הקנוי והמנוי כי לא ישיגך רבוי ושנוי ולא תאר ולא כנוי (רשב״ג, כתר מלכות, כפלאים מעשיך).

— נפעל, נִקְנָה, יִקָּנוּ, — נִקְנָה שדה, בית או כרם, קָנוּ אותו, גאלו אותו: עוד יִקָּנוּ[1]) בתים ושדות וכרמים בארץ הזאת (ירמ׳ לב טו). וְנִקְנָה[1]) השדה בארץ

---

[1]) [גם כאן אין הכונה לקניה סתם של קרקעות ובתים, אלא נבואת נחמה היא לכל אלה שנמכרו קרקעותיהם בימי החרבן לזרים ושעתידות הן להגאל, ועי׳ בבנין קל.]

הזאת אשר אתם אמרים שממה היא (שם שם מג). ובתו"מ: כל המטלטלים נ ק נ י ן במשיכה (שביעי י ט). שהבכורים נ ק נ י ן במחובר לקרקע (בכורים ב ז). האשה נ ק נ י ת בשלש דרכים וקונה את עצמה בשתי דרכים, נ ק נ י ת בכסף בשטר ובביאה (קידוש' א א). עבד עברי נ ק נ ה בכסף ובשטר (שם שם ב). בהמה גסה נ ק נ י ת במסירה והדקה בהגבהה (ר"מ ור' אליעזר, שם שם ד). נכסים שיש להם אחריות נקנין בכסף ובשטר ובחזקה, ושאין להם אחריות נ ק נ י ן עם נכסים שיש להם אחריות בכסף ובשטר ובחזקה (שם שם ה). והתורה נ ק נ י ת בארבעים ושמנה דברים (אבו' ו ה). ספינה נ ק נ י ת במשיכה, ר' נתן אומר ספינה ואותיות [1]) נ ק נ ו ת במשיכה ובשטר, איזו הוא משיכה, בין שמשך ובין שהנהיג ובין שקורא לה והיא באה אחריו הרי זו משיכה (תוספת' קידוש' א ז). הן הן הדברים ה נ ק נ י ן באמירה (כתוב' קב.). אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו שנא' וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך, דבר ה נ ק נ ה מיד ליד, לא הרגיש לסוף מוכר את שדותיו (ר' יוסי בר' חנינא, קדוש' כ.). אלא מעתה שפחה כנענית ת ק נ ה בביאה (שם כב:). — ובסהמ"א: כגון שלא משך בעל החמור את הפרה אלא בעל הפרה משך את החמור ו נ ק נ י ת הפרה אל בעל החמור במשיכת החמור בכל מקום שהיא (רש"י, ב"ק לו:, ד"ה המחליף). — ואמר המשורר: הסר נא עונה, תן חור במתנה, ואשרתך במדינה כעבד אשר נ ק נ ה (שמריה, מה לך, שירי ציון, 22). — "שכל הַנִּקְנֶה וכדו', כמו בינ' פָּעוּ', קָנוּי: ולפי שכלם הם תולדות לראשונות יקראו שכל ה נ ק נ ה ובו ידע האדם אמתת המציאות (רוח חן ג). ודע שראוי היה שנדמה יחס האלוה ית' לעולם יחס השכל ה נ ק נ ה הנאצל לאדם (ר"ש אה"ת, מו"נ א עב). שזה השלטות להיותו נ ק נ ה יקרה לו שהיה בהתחלה חלוש ואחרי כן תתחזק (רלב"ג, מלחמ' ה' ב ז). אי אפשר שתהיה היראה ה נ ק נ י ת מן המגונה וכו' (ר"י אלבו, עקרים א ה).

—הִפְע', הִקְנֵנִי, מַקְנֶה,—הִקְנָה האדם, מָכַר: ותבא אתי

1) [ועי' תמיהת הבבלי (ב"ב עה:) עַל צרוף זה ואת התרוצים המובאים שם.]

ירושלמה במראות אלהים אל פתח שער הפנימית הפונה צפונה אשר שם מושב סמל הקנאה הַמַּקְנֶה [1]) (יחזק' ח ג). — ובמשמ' מספקה: לא נביא אנכי איש עבד אדמה אנכי כי אדם הִקְנַנִי [2]) מנעורי (זכר' יג ה).—ובתו"מ, הִקְנָה אדם את פלוני ולפלוני דבר, גרם לו לפלוני לקנות דבר, אִפְשֵׁר לו לרכש אותו, מסר את הדבר לרשותו: מה אם אשה שקנה הוא לעצמו הרי הוא מפר נדריה, אשה (יבמה) ש ה ק נ ו לו מן השמים אינו דין שיפר נדריה (ר' אליעזר, נדר' י ו). מה ראו חכמים לחלק בין הפרקים הללו, אלא בראשון שקנה ו ה ק נ ה [3]) ושליט בעולמו, בשני שחילק ומלך עליהם וכו' (ר' נחמיה, ר"ה לא.). אין אדם מ ק נ ה דבר שלא בא לעולם (ב"מ לג:). במה קינין, רב אמר בכליו של קונה וכו' ולוי אמר בכליו של מ ק נ ה (שם מז.). שלא ה ק נ י ת ם דברי חברים, שאין בכם מי קונה דברי חמשה ספרי תורה (רב, מד"ר אסתר, פתיח'). — ובסהמ"א [4]): אבל ה ק נ ה ו (את הלולב) לאחר יוצא בו בין ביום טוב ראשון בין ביום טוב שני (הלכ' פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 27). מעשה באחת שכתבה נכסיה כולן וקנו ממנה, באת לפני רב הונא,

1) [עי' כ. קִנְאָה, הערה.]

2) [התרגומים הקדומים והפרשנות המסרתית משתדלים לקים את הנסחה המסורה בדרכים שונות. השבעים: ἐγέννησέν με, יצרני, הולידני, ת"י: אקניני; אך ולג' דרשה כנראה הקנני כש"ז הַקְנֵנִי, עפ"י היונ' εἰκών, דיוקן, צורה, ותרג': Adam exemplum meum, כלו' אדם הראשון הוא דיוקן ודגמה לי, וזאת בודאי עפ"י דרשת חכמים כא"י. ורש"י מביא את דברי מנחם שפתר בו לשון מקנה צאן ובקר, כי אני כשאר כל אדם שאינו עסוק בנביאות הפקידני לשמור את מקנהו, ומעין זה רד"ק ואחרים.

ואולם לפי הענין מדבר כאן לא על אדם אלא על אדמה, ועל כן קבלו רֹב החדשים את תקונו של גרץ: אדמה קִנְיָנִי, או אף אדמה קִנְנִי (קִנְיָנִי), וכן רשם המחבר בשולי התנ"ך.]

3) [רש"י: והקנה תבל ליושבי בה כלומר קונה כדי להקנות, ע"כ. ואולם אין קנה והקנה כאן אלא כפרוש של שליט, השתלט כאדם שהרשות לו לקנות ולהקנות כרצונו.]

4) [בפרט במשמ' הקנה דעת, תורה, תבונה מתכונות האדם והדבר וכדו'.]

אמר לה מה אעשה ליך שלא הקנית כמו שמקנין בני אדם (שם, 91). המורה בחכמה ובמוסר מקנה העטרות (ר"י א"ה, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער החכמה, 2). אבל אוהב העולם ואריכות הימים מפני שהוא מקנה אותו העולם הבא (הוא, כוזרי ג א). כי התורה שהיא מאת האלהים מקנה הנפשות מנהג המלאכים ותכונתם (שם ה כ, הקדמה רביעית). בעל התורה המסרה טוב מאשר אין תורה כי הוא כבר הקנתהו תורת אלהים מנהג מלאכותי (שם שם). וזה כלו דקדוק יקנה הדוד לא אמת (שם שם כא). הכתובות תנאיהם מתחלפים, יש מי שמקנה לחלוק כל מה שבכתובה ויש מי שמקנה לחלוק מה שנשאר מהכתובה (שאלה בתשו' הרמב"ם ר, פרימן, 196). המעשים הרצויים המתמידים ממלטין את הנפש מהפכיה ומקנין לה תכונות נפשיות מעולות (ר"י אבן לטיף, שער השמים כד, השחר ג, 102). שאולי היה זה התאר לצורה הדמיונית, רצוני שתהיה מושכלת בפעל לשכל ההיולאני מפני טבעה עם מה שהקנה אותו השכל הפועל ולזה לא יחוייב שיתואר השכל הפועל בשיהיה מושכל לשכל ההיולאני (רלב"ג, מלחמי ה' א י). שזה התאר הוא לברזל מפני טבעו עם התמונה שהקנהו האומנות (שם שם). אין ספק שחום הלב המשתלח אל כל הגוף באמצעות הרות אשר בגידים הדפקים הוא מקנה להם החום וכו' (רשב"ל דורן, מגן אבות, חלק יעקב ד, מו:). ואם היה צריך כל בעל תורת משה כל רבוי המצות שבאו בה כדי להקנותו המדרג' ממדרגות חיי העולם הבא היתה תורת משה מרחקת את האדם מקניית השלמות יותר ממה שהיתה מקרבה אותו (ר"י אלבו, עקרים א כג). אנחנו נמצא שרביט הזהב על דרך משל נפשוט ממנו צורת השרביט אם נרצה ונעשה ממנו דינר ונקנה לזהב צורה שנית (אמו"ר לרא"בד, 9). כתב החכם רלב"ג שהנה נמצאו הפלאות לא' מג' תכליות הא' להקנות אמונה טובה וכו', והבי הוא להקנות טוב גופיי כמו המן שנעשה ע"י משה לישראל להאכילם במדבר וכו' (ר"י אברבנאל, מפעל' אלה' י יא). — *והקנה עצמו: בסהוה עצמה, כמי שיש בידה להקנות עצמה לאישות הכתוב מדבר (רש"י, כתוב' מ:). —ואמר הפיטן: אוהב מבין שנואים קניתה, ברואים אותו הקניתה (ינאי, אוהב, קרוב' ברא"ש, זולאי, טז). שלטון קוניו אותו היקניתה (הוא, שם שם, כה). היום תקנה לארץ נחלי מים (הוא, קרוב' לשמיני עצרת, שם, שמו). מסרה נתנה וגם הקנה על ידי שליח דור ישרים (רי"ל בר לאונן, אזהרות, ג:) — *ובדקדוק, הִקְנָה את המלה, הוסיף לה הכנויים המצינים את הקונים, את בעלי המושג, כגון מן בית, ביתי, ביתך וכו': והנוספות על אחת מהשלש תהיינה אם להרבותם אם להקנותם אם להגיד זמניהם אחור וקדם ועתה (רקע"ג, הקד' העברית לס' האגרון, כז).

—רפע', *הֻקְנָה, הוקנה, — הִקְנוּ אותו: אם נתקיימו התנאים נקנה הדבר שהוקנה (טו"ע חו"מ עז א).

ב. קָנָה[1], קל לא נמצא.

—פִע', *קִנָּה, — כמו קִנֵּא: על ידי כל העריות מקנין[2] חוץ מן הקטן וממי שאינו איש, ואלו שבית דין מקנין[3] להן, מי שנתחרש בעלה או נשתטה או שהיה חבוש בבית האסורין וכו' (סוטי ד ד). להביא אשת חרש ואשת שיעמום שבית דין מקנים להם (ספרי במד' כ). אין מקנין לארוסה להשקותה כשהיא ארוסה אבל מקנין לארוסה להשקותה כשהיא נשואה (סוטה כה.).

קָנֶה[4], ש"ז, סמי' קְנֵה, כנ' קָנָהּ, מ"ר קָנִים, קְנֵי, קְנֹתָם, — א) גבעֹל חלול של סוף וגם במשמ' כוללת, קנה כמו קנים, Schilfrohr, Röhricht; roseau, cann(ai)e; reed, bed of reeds: והכה יי' את ישראל כאשר ינוד הַקָּנֶה במים (מ"א יד יה). והאזניחו נהרות דללו וחרבו יארי מצור קָנֶה וסוף קמלו (ישעי יט ו). והיה השרב לאגם וצמאון למבועי מים בנוה תנים רבצה חציר לְקָנֶה וגמא (שם לה ז). תחת צאלים

---

1) [עי' א. קנא, ב. קִנְאָה, א. קָנָה, הִפְע', והערות שם.]

2) [מבטא מטשטש במקום מְקַנְאִין.]

3) [כך גם ברמב"ם (הלכ' סוטה א י).]

4) [כן בארמ' ובסור' קַנְיָא, ערב' קנא, קנאת, אשורי קַנוּ, באוגרית' קנ במשמ' קנה שבצואר, בכוש' קַנוֹת, עֹקֶץ, ובאותו שם בצורה κάννα, καν(ν)η canna (עי' Lewy, Fremdw. עמ' 99) עבר הצמח גם לתחום היונ' והרומ', ועי' גם בהערות הבאות.]

ישכב בסתר קנה ובצה (איוב מ כא). — חית קנה, חיה שמעונה בקנה וסוף: תכבדני חית קנה תנים ובנות יענה (ישע׳ מג כ). גער חית קנה עדת אבירים בעגלי עמים (תהל׳ סח לא). — ובתמונה, קנה רצוץ: הנה בטחת לך על משענת הקנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה (מ״ב יח כא; ישע׳ לו ו). קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כהה לא יכבנה (ישע׳ מב ג). — וקנה שעלול להרוץ: וידעו כל ישבי מצרים כי אני יי׳ יען היותם משענת קנה לבית ישראל בתפשם בך בכפך תרוץ ובקעת להם כל כתף (יחזק׳ כט ו—ז). — ב) קנה של צמח הבשם, קנה הטוב [1]), קנה הבשם: ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור חמש מאות וכו׳ וקנה בשם חמשים ומאתים (שמות ל כג). לא קנית לי בכסף קנה וחלב זבחיך לא הרויתני (ישע׳ מג כד). למה זה לי לבונה משבא תבוא וקנה הטוב מארץ מרחק (ירמ׳ ו כ). ברזל עשות קדה וקנה במערבך היה (יחזק׳ כז יט). נרד וכרכם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה (שה״ש ד יד). — ג) קנה של שבלת התבואה: והנה שבע שבלים עלות בקנה אחד בריאות וטבות (בראש׳ מא ה). — ד) ובהשאלה קנה של זרוע האדם: כתפי משכמה תפול ואזרעי מקנה [2]) תשבר (איוב לא כב). — ה) קנה המנורה, עמוד המנורה וזרועה, Schaft, Arm; fût, bras; shaft, bracket: מקשה תיעשה המנורה ירכה וקנה גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה יהיו וששה קנים יצאים מצדיה שלשה קני מנרה מצדה האחד ושלשה קני מנרה מצדה השני שלשה גבעים משקדים בקנה האחד כפתר ופרח ושלשה גבעים משקדים בקנה האחד כפתר ופרח כן לששת הקנים היצאים מן המנרה וכו׳ וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת שני הקנים ממנה לששת הקנים היצאים מן המנרה כפתריהם וקנתם ממנה יהיו כלה מקשה אחת זהב טהור (שמות כה לא—לו). — ו) קנה המדה, קנה ששמש למדידה בארך של שש אמות (בערך) [1]), Masstab; règle; rule: והנה איש מראהו כמראה נחשת ופתיל פשתים בידו וקנה המדה והוא עמד בשער וכו׳ וביד האיש קנה המדה שש אמות באמה וטפח וימד את רחב הבנין קנה אחד וקומה קנה אחד וכו׳ וימד את סף השער קנה אחד רחב ואת סף אחד קנה אחד רחב והתא קנה אחד ארך וקנה אחד רחב וכו׳ (יחזק׳ מ ג—ז). מיסדות הצלעות מלו הקנה שש אמות אצילה (שם מא ח). מדד רוח הקדים בקנה המדה חמש מאות קנים בקנה המדה סביב וכו׳ (שם מב טז). — ז) קנה במשמ׳ מאזנים [2]), Wage; balance; scale: הזלים זהב מכיס וכסף בקנה ישקלו ישכרו צורף ויעשהו אל יסגדו אף ישתחוו (ישע׳ מו ו). — ובתו״מ: המזנב בגפנים והקיצץ קנים וכו׳ ירחיק טפח (שביע׳ ד ו). המלקט וכו׳ עלי קנים ועלי גפנים (אינו צריך לבער) עד שישורו מאביהן (שם ט ו). (המוציא) קנה כדי לעשות קולמוס ואם הוא עב או מרוסס כדי לבשל בו ביצה קלה שבביצים טרופה ונתונה באילפס (שבת ח ה). קנה של זתים אם יש קשר בראשו מקבל טומאה (שם יז ג). היתה (הקורה) של קש או של קנים רואין אותה כאילו היא של מתכת (עירובי׳ א ה). מחצלת קנים [3]) גדולה, עשאה לשכיבה מקבלת טומאה ואין מסככין בה, לסיכוך מסככין בה ואינה מקבלת טומאה (סוכ׳ א יא). כיצד היו משיאין משואות, מביאין כלונסאות של ארז ארוכין וקנים

[1]) [באשורי קנו טבו, ובערבי טיב a) הוא שם הלבונה, ועי׳ ד. ה. מילר, Komposition u. Strophenbau, עמ׳ 85 וכו׳.]

[2]) [ה רפה, אך לדעת המפרשים בסק׳ קנה. זרוע היא בדרך כלל הקנה ביחד עם האמה, הנקראת במקורות גם יד. ועל כן אין לראות בבטוי שלפנינו אלא הבעה עממית בלתי מדיקת. אבל הואיל ואין גם קנה בשמ״ש זה במקום אחר במקרא, יש להביא בחשבון שכונת הכתוב לקריאה מקנה, מתוך קן הזרוע שבה היא נעוצה בשכם (דברי טורטשינר בפרושו).]

a) طيب

[1]) [יחזקאל הבבלי הולך כאן אחרי שמוש המלה קנו בבבל כמדה של שש או שבע אמות.]

[2]) [גם בסור׳ בא קניא במשמ׳ מאזנים, ורגילים לפרש משמ׳ זו כרש״י: הוא קנה המאזנים שקורין פלע״ל (fléau) בלעז, ע״כ, וכן בא בתו״מ קנה מאזנים. אך אפשר שהשאל לשון קנה המדידה גם לשקילה. וכאמור בהערה לשרש א. קנה, היו שגזרו שרש זה במשמ׳ לקח במחיר מן קנה במשמ׳ מאזנים ומשקלת.]

[3]) [ועי׳ מחצלת.]

ועצי שמן ונעורת של פשתן, וכורך במשיחה ועולה לראש ההר ומצית בהן את האור (ר״ה ב ג). שבעת קני מנורה מעכבין זה את זה (מנח׳ ג ז). בקנים ובקליתות חובטים אותו (את העמר) כדי שלא יתמעך (שם י ד). השוחט במגל יד בצור ובקנה שחיטתו כשרה (חול׳ א ב). ולא היה מכה באביב של נחשת אלא באבוב של קנה מפני שקולו ערב (ערכ׳ ב ג). בחצבים גדולים שנקבו שעורן מלא מיצה שנייה של קנה (כלים ט ח). השידה והתיבה והמגדל, כוורת הקש וכוורת הקנים וכו׳ הרי אלו טהורין (שם טו א). מחצלת קנים ושל חלף טהורה (שם יז יז). מחצלת שעשה לה קנים לארכה טהורה (שם כ ז). יבא הכהן לראות את הבית, אפילו חבילי עצים ואפילו חבילי קנים (ר׳ יהודה, נגע׳ יב ה). נתן ידו או רגלו או עלי ירקות כדי שיעברו המים לחבית פסולים, עלי קנים ועלי אגוז כשרים (פרה ו ד). ואין מטבילין בטיט, באיזה טיט אמרו. בטיט שהקנה יורד מאליו (ר׳ מאיר, מקוא׳ ב י). מקום שאין קנה המדה עומד (ר׳ יהודה, שם שם). המרכיב קנה[1] של מנורה חייב ושל צײדין[2] פטור (תוספת׳ שבת יב יד). והוא עושה סולת מרובה והיתה עושה קנה זרת ושבלת זרתים (שם מנח׳ ט ב). וקנה של שיבולת שהוא יתר על שלשה טפחים ושאר כל הנעקרין לא מטמין ולא מיטמאין ולא מיצטרפין (שם עוקצ׳ א ד). שעתידים ישראל ליטול אורך מן המזרח למערב עד רוחב כ״ה אלפים קנים שיעורן ע״ה מיל (ספרי דבר׳ שטו). הקנים והאטדין והורד והאטדין מין אילן הן ואינן כלאים בכרם (ירוש׳ כלא׳ ה ח). עשרה דברים מביאין את האדם לידי תחתוניות, האוכל עלי קנים ועלי גפנים ולולבי גפנים (ברכ׳ נז.). לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהי קשה כארז (תענ׳ כ.). מה קנה זה עומד במקום מים ותזעו מחליף ושרשיו מרובין וכו׳ (ר׳ יוחנן, סנה׳ קה:). היה צור יוצא מן הכותל או שהיה קנה עולה מאליו ושחט בו שחיטתו פסולה (חול׳ טז:). חמשה דברים נאמרו בקרומית של קנה. אין שוחטין בה ואין מלין בה ואין מחתכין בה בשר ואין מחצצין בה

1) [בירושי׳ (שבת יב א): קני מנורה.]

2) [כך בתוספת׳ צוק״מ וירוש׳ (שבת יב א); בתוספת׳ שבדפו׳ ובבבלי (שם עג.): סיידין.]

שינים ואין מקנחין בה (שם שם). אפילו קנים של חצים[1]) לא חסרה ארץ ישראל (ר׳ לוי, מד״ר קהל׳, כנסתי לי). השבולת של חטים מתמר ועולה כמקל והקנה שלו ארוך, ועליו ארוכים ורחבים והשבולת בראש הקנה, והקנה מתגאה ואמר בשבילי נזרעה הארץ (מדר׳ תהל׳ ב יד). — *וקְנֵה מאזנים[2]: קנה מאזנים והמחוק שיש בהן בית קבול מתכות וכו׳ הרי אלו טמאין (כלים יז טז). ולא יעשה קנה מאזנים ארוך מצד אחד וקצר מצד אחד (תוספת׳ ב״ב ד ה). וקנה מאזנים של סריקות יש בו אונקיות ואין בו אונקלאות וכו׳ טמא (שם כלים ב״מ ב ד). נפש מאזנים תלויה באויר ג׳ טפחים וגבוה מן הארץ ג׳ טפחים וקנה ומתנה שלה שנים עשר טפחים (ח״כ, ב״ב פט.). — *ובמשמ׳ מַקֵּל, כלונסה, וביחוד מקל חלול: מחיצת הקנים אם אין בין קנה לחבירו שלשה טפחים כדי שיכנס הגדי הרי זו כמחיצה (כלא׳ ד ד). מקיפין בקנים ובלבד שלא יהא בין קנה לחברו שלשה טפחים (עירוב׳ א י). המוכר את השדה מכר את האבנים שהם לצורכה ואת הקנים שבכרם שהם לצורכו וכו׳ ואת מחיצת הקנים שהיא פחותה מבית רובע וכו׳ אבל לא מכר לא את האבנים שאינן לצורכה ולא את הקנים שבכרם שאינן לצורכו וכו׳ בין כך ובין כך לא מכר לא את מחיצת הקנים שהיא בית רובע ולא את השומירה וכו׳ (ב״ב ד ח–ט). נפל (הנכרי) לבור (של יין) ומדדו בקנה, התיז את הצרעה בקנה וכו׳ בכל אלו היה מעשה ואמרו ימכור (ע״ז ד י). כיצד הוא בודק, הגזבר יושב והקנה בידו, זרק את הגיד והקיש בקנה (מנח׳ ח ז). ועשרים ושמונה קנים (היו בשלחן) כחצי קנה חלול וכו׳ לא סדור הקנים ולא נטילתן דוחה את השבת (שם יא ו). קן שבראש האילן של הקדש לא נהנין ולא מועלין, שבאשרה יתיז בקנה (מעי׳ ג ח). וקנה של עני שיש בו בית קבול מים ומקל שיש בו בית קבול מזוזה

1) [בעקר שלחצים, תבה אחת, המשמשים לחצים.]

2) [הערוך (ערך נפש) פרש: וקנה היינו הברזל הארוך שתולין בו הכפות, ע״כ. ורשב״ם (ב״ב פט.): הוא הקנה שלשון קבוע באמצעיתו ושתי המיתנות תלויין בראשיו, ע״כ.]

ומרגליות הרי אלו טמאין (כלים יז טז). שפופרת הקנה שחתכה לקבלה טהורה עד שיוציא את כל הככיי (שם שם יז). אכסדרה שנבדקה, טומאה בצד זה כלים שבצד השני טהורין, נתן את רגלו או קנה מלמעלן עירב את הטומאה (אהל' יא ג). מה חלשון אומרים, דק מקל זה, דק קנה זה (ר' יוחנן בן נורי, נגע' יא א). פשט ידו רגלו או קנה לבור לידע אם יש בו מים אינן בכי יותן, לידע כמה מים יש בו הרי זה בכי יותן (מכשירי ה ה). קנה נעוץ בר"ה עשרה טפחים, המשתמש מתוכו לרשות הרבים ומרשות הרבים לתוכו חייב (רב חסדא בשם אסי, ירוש' שבת א א). יום שנתחתן שלמה לפרעה נכה ירד מיכאל ונעץ קנה בים והעלה שלעטיט וכו' וזה הוא כרך גדול שברומי (ר' לוי, שם ע"ז א ג). כשם שחולקיןביין כך חולקין בזמורות ובקנים וכו' אמרי דבי ר' ינאי קנים המחולקין שבהן מעמידין את הגפנים (ב"מ קג:). היתה נותנת לפניו קערה של גרישין ומכה אותו בקנה על ראשו (ר' יוחאי בר סבינא, מד"ר רות, ויאמר לה בעז לעת האכל). —*ומליצה, דָּחָה אותו בקנה (רצוץ), פטר אותו בתשובה שאין בה ממש: רבי, לאלו דחיתה בקנה, לנו מה אתה משיב (תלמידי ר' שמלאי, ירוש' ברכ' ט א). זה דחית בקנה רצוץ, לנו מה אתה משיב (ר' שמלאי בשם תלמידי ריב"ק, מד"ר ויקרי ד). — *הושיט לפלוני בְּקָנֶה דבר קשה ומסֻבָּך, עשאו לו כאלו הוא פשוט וקל[1]): כל מה שעמלתי שבע שנים בא זה והושיטו לי לי בקנה (אחד) (ר"ג, שם ברכ' כ). דבר שנחבט בו הזקן וכו' ולמה את מושיטו בקנה (תלמידי ר' יהושע, שם קהל', טוב אכך רוח). — *וקנה במשמ' סרגל[2]): הלכה למשה מסיני שיהו כותבין בעורות וכותבין בדיו ומסרגלין בקנה (ירוש' מגי' א יא).—

[1]) [עקר פרושו של הבטוי הזה אינו ברור כל צרכו, ועל הקשי שבו מעידה גם הוספת המלה (בקנה) אחד בדפוסי המד"ר שאינה בכ"י (עי' תיאודור, בראש' כ). ונראה שאין כאן הושיט לשון הושטת יד לנתינה, כי אין חושיט בעקר אלא מבטא אחר, צלילי, של הפשיט, ואפשר שבא כאן הפשיט במשמ' עשה דבר קשה כאלו הוא פשוט וישר, ובצרוף כזה אולי היתה הכונה הראשונה הושיט, הפשיט לו את הדבר כקנה, כב"ף, עשאו לו פשוט וישר בקנה זה, וצ"ע.]

[2]) [עי' בלוי, Stud. z. althebr. Buchwesen, עמ' 142, 171—172.]

*וקנה של זרוע[1]), העצם העליונה שבזרוע: מאתים וארבעים ושמונה אברים באדם וכו' שלשים בפיסת היד, ששה בכל אצבע, שנים בקנה ושנים במרפק (אהל' א ט). — *וקנה במשמ' קנה הנשימה שבצואר האדם, Luftröhre; trachée; wind-pipe: סכר את הקנה[3]) (של בהמה גסה) לא סכר את הכבד, סכר את הכבד לא סכר את הקנה, אבל בדקה וכו' סכר את הקנה סכר את הכבד, סכר את הכבד לא סכר את הקנה (ב"ב ה ה). בא לו לגרה וכו' חתכה ונתנה למי שזוכה בה והקנה והלב והריאה תלוים בה (תמיד ד ג). ושט טכנים ומוציא כל מיני מאכל, קנה מוציא קול וכו' (ברכ' סא.). אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה (ר' יוחנן, תעני' ה:). ודלמא פי קנה הוץ לקדרה הוה (רב אסי, חולי' קיא.). עשרה דברים משמשין את הנפש, הושט למזון, והקנה לקול, וכבד לחימה וכו' (מד"ר ויקרי ד). — ובסהמ"א: מה הגפן הזאת נסמכת על קנים כך ישראל נסמכין על התורה הכתובה בקנה (קובצי מדרש ואגדה, גב' שכטר א, 94). כך ראינו כי זה שאמרתם שכתב רבינו סעדיה גאון פיומי ז"ל קנה הוא שדחה בו את אפיקורוס (רב האי גאון, אוצה"ג יום טוב, 4). קנה בשם ונקרא בלשון ארם קני בשמא ובלשון יוון קלמן ארומטיקון ובלשון ערב קצב טיב (אסף, 66) עמק המלך, בית ריסא דמלכא, בית רים אחד שהוא שלשים קנים שהיה מיוחד למלך לצחק שם (רש"י בראש' יד יז). אולי יודיעוני למה הסר מאור עיניו (של יצחק) ואל ידחוני בקנה של דרש (ראב"ע, שם כה לד). וקנה בושם הם הקנים הדקים כתבן האדומים הבאים מאיי הודו וריחן טוב (רמב"ם, כלי המקדש א ג). מלאכת המשיחה שמדברת על הנקודות והם שאין להם אורך ורוחב ורום ועל הזויות ועל הקנים (ר"י עקנין, ספר מוסר ג כח). קטלי קני, קוצצי קנים ומלקטי עצים (נמוקי יוסף על הרי"ף, סנה', וילנא, יא:). ובשביל זה הסכמתי לקרא בכאן

[1]) [במשמ' שונה מזו שבמקרא, עי' לעיל.]

[2]) [בירוש' (מו"ק ג ח; סנה' ב א; הורי' ג ז) בא קנה שפה במקום קמי שפה שבמקורות אחרים. עי' קָמָה, הערה, עמ' 5981.]

[3]) [הכונה לקנה עם הריאה המחֻברת אליו.]

חצי אלאכסון הארץ ק נ ה[4]) אחד וכו אשער ואליו אתייחס מדת אלכסוני הכוכבים ומדת מרחקיהם ממרכז הארץ (ר״י הישראלי, יסוד עולם ג יז, נט.). ומדת ה ק נ ה הוא כמדת עובי חצי כדור הארץ (דוד גאנז, נחמ׳ ונעים ריט). (המרחק) עד עקמימות גלגל השמיני אשר בו כוכבים הנצבים תקועים, הוא בכדי תשעה עשר אלף ותשע מאות וארבעים ושש קנים (ר״ד מפריצבורין, מוקדות הבל, כח.). בקצה התחתון העגול תדבק הגרגרת אל ה ק נ ה Trachea הוא הצנור הארוך המחבר את הגרון אל הסמפונות ועל ידיהם גם כן אל הריאה (יצחק סתיס, ספר הדיפסירים, 17). — ואמר המשורר: בצאת גבור למלחמתו בשלח במקל יחריד אותו וק נ ה, ותעל צחנת חלל באפו כריח קנמון בושם וק נ ה, יפזר הון וישבור בר לכל חי בלי חוסר ומאזנים וק נ ה (רמב״ע, פרטים ח, 25). כי נשארתי יחיד בלתם כ ק נ ה תוך מים ינוד (שם ז, 61). ותבטחי על טוב זמן בוגד והוא ק נ ה מאד רצוץ ובו תשעני (ר״י חריזי, תחכי יג, 138). וק נ ה להיות מוצא ערכו לרוח לעבור תמיד בתוכו, ושת מסך בפי ק נ ה לסגרו בבלעו פן יבלע איש בעברו, וושט עם בתוך ק נ ה מחוקה היות מעבר לכל אכל ומשקה (ר״י זבארה, נתי הנפש, בעשועים דודזון, 158—159). — ״קְנֵי הכבד, צנורות הדם שבו: ק נ י הכבד והן המורקין שבו, שבהן הדם מתבטל (רמב״ם, פסיעם ו ח). — ״קנים מתוקים, קנה צוקר, קנה דבש, שם צמח, Zuckerrohr; canne à sucre; sugar-cane [2]): דבש ק נ י ם גדל בארץ ישראל וכו׳ שהיה נוטף מן ה ק נ י ם (רש״י, ס״א יד כה–כו). ביערת הדבש, ב ק נ ה הדבש וכו׳ ובלשון ישמעאל קורין לאותו דבש סוקר״א (הוא, שם שם כז). ה ק נ י ם המתוקים שסוחטין אותן ומבשלין מימיהן עד שיקפא וידמה למלח, כל הגאונים אומרים שמברכין עליו בורא פרי האדמה ומקצתם אמרו בורא פרי העץ, וכן אמרו שהמוציץ אותם ק נ י ם מברך בורא פרי האדמה, ואני אומר שאין זה פרי ואין מברכין עליו אלא שהכל, שלא יהיה דבש אלו ה ק נ י ם שנשתנה על ידי אור גדול מדבש תמרים שלא נשתנה על ידי האור ומברכין עליו שהכל (רמב״ם, ברכות ח ה). ורש״י כתב שיער היה ק נ ה הצוק״ר והוא הדבש הנוטף מהם (ר״י אברבנאל, ס״א יד). (צוקקער) יעשה ממוח ושרוי איזה צמח או סוף אשר נקרא ק נ ה דבש (צוקער ראהר) (ברוך לינדא, ראשית למודים א ז, ג.). — ״קָנֶה, קְנֵה שרפה, קנה רובה, קנה רעם, רובה או תותח שיורים בו באבק שרפה, Gewehr, Kanone; fusil, canon; rifle, gun: קם (לאלף הששי) 1380, הכומר ברטולם שוורץ חכם מופלג בחכמת אלקמייא״ה המציא הכלי זיינים המשחיתים הם ק נ י ם השריפה שקורין בל״א ביקש״ן (ר״ד גאנז, צמח דוד, תקכ״ח, ג.). — רן 1490 וכו׳ וימהר המלך ויקח את ק נ ה השריפה שקורין בל״א בויק״ש וירה את העורב וימיתהו (שם, כד:). רעד 1514 וכו׳ ומשם ירה אחד מהמורים ב ק נ ה שקורין ביקש על דוכס היינריך הזקן ומת (שם, כו.). די לו בכח התנועה המכה אל צדדי העכים ויסתער וכו׳ כמו שיקרה ל ק נ ה השרפה במלאותו אבק הפולבירה יותר מכדי שיעור הנהוג (טוביה כץ, מעשה טוביה, עולם הגלגלים כז, כו:). אבן שממלאים אותו ב ק נ ה השרפה וגפרית בנקל מתלהב להיותו מחובר מחלקים דקים ומפוזרים (שם, יסוד עולם ג, עב.). ויבוא כדור של אש מ ק נ ה השרפה הגדול שקורין קאנאן ויפול בבית שהיה דר שם אמ״ה ז״ל (ר״י עמדן, מגלת ספר, 8). ועוד ראיתי עליה אחת ארכה חמשים אמות ויותר ועשוית חדרים הדרים והכתלים המפסיקים הם ק נ י שריפה וכל כלי משחית מסודרים בתכלית היופי (חיד״א, מעגל טוב, 32). והיה מונח שם כלי המשחית ק נ ה השרפה שקורין ביקש (טו״ת פנים מאירות א סה). ק נ ה רובה. ביכסע (בן זאב, מלון גרמני-עברי). והפריץ אשר אמר שכאשר יראה אותו יהרוג אותו ב ק נ ה שריפה היה ג״כ שם (נוסן לדיק, מכתב ז). אין לו כעת רק ה׳ ציי אדיר (קריגס שיפען) מעשרים עד שלשים ק נ י רעם בכל אחת (ר״ם זלוך, צבילי עולם ג, ו.). גם ערמות עפר סביבת מהם יורו כדורים מפי ק נ י רעם על האויב עת יצור עליה (שם שם, ג.). וגם חרשים חכמים לעשות ק נ י ואבק שריפה (שם שם, ז:). כלי ברזל נשק אבק וכדורי עופרת אשר מפי ק נ י שריפות יתמלטו (שם שם, ע.). בית התכת ק נ י רעם (שם שם,

---

1) [במשמי קנה מדה.]

2) [ועי׳ לֶו, Flora IV, במפתחות, ובמקומות המנויים שם.]

•). חרוצים בעבודת האדמה ומרעה הבהמה יותר מאחיהם אנשי ציד ומהירים לירות בְּ ק נ ה שריפה (סס סס, יע :). עשרים ספינות כל אחת מחזקת ארבעים ק נ י רעם (קאנאנען) (סס ג, ח.). וירה איש איש בְּ ק נ ה אשר בידו עד רד היום (רמח״ג, הלרפחים ברוקיה, 44). נטה (רובספייר) לטרף נפשו בכפו על ידי ק נ ה רובה (קלמן סולמן, דברי ימי עולם ז, 626). — *קְנֵה הבטה במשמ׳ מִשְׁקֶפֶת: הכלי המקרב את הדבר הרחוק לעין הנקרא ק נ ה הבטה מורכב מן שני מיני זכוכית הרמים ובולטים משני עבריהם (יחוועל, למודי סמבע, סע.). — *ובמשמ׳ חַרְטֹם, שפופרת החטם: בסדר הששי יבאו הרמשים בעלי שתי כנפים וכו׳ ומהם אשר להם ק נ ה ארוך (זויג ריסעל) ומהם אין להם פה כלל (צרוך ליגדח, רחסית למודים ח ו, כד.).

קֹנֶה, קוֹנָה [1]), ס״ז, ככי קֹנֵהוּ, קֹנֵיהֶן, — א) הלוקח סחורה במחיר, Käufer, acheteur; buyer: והיה כעם ככהן כעבד כאדניו כשפחה כגברתה כַּקּוֹנֶה כמוכר (ישעי כד ב). בא העת הגיע היום הַקּוֹנֶה אל ישמח והמוכר אל יתאבל (יחזק׳ ז יב). רע רע יאמר הַקּוֹנֶה ואזל לו אז יתהלל (משלי כ יד). — ואמר בן סירא: אל תועץ וכו׳ עם סוחר על מתגר ומ ק ו נ ה על ממכר (ב״ס גני׳ לח יח).[2])—ובמדרש: אחשורוש ראש למוכרים, המן ראש ל ק ו נ י ם (מד״ר אסתר פתיח׳).—ב) במשמ׳ בעל הדבר, Eigentümer; propriétaire; proprietor: ידע שור קֹנֵהוּ וחמור אבוס בעליו (ישעי א ג). — *ובדקדוק, קֹנֶה, כנוי הקנין המצרף לשם כגון ביתי, ביתך וכו׳: ודע כי עקרי סימני כל הדברים שידבר אדם עליהם הם עשרה, ורב סעדיה הגאון ז״ל יקראום עשרת הק ו נ י ם, והטעם כי הם ק ו נ י ם כל הדברים, ואלו הם אֲנִי וסימנו בסוף המלה יו״ד והשני אֲנַחְנוּ וסימנו בסוף המלה שנים נו״ן עם וא״ו וכו׳ אַתָּה וכו׳ אַתְּ וכו׳ אַתֶּם וכו׳ אַתֶּן וכו׳ והשביעי הוא לשון יחיד זכר וסימנו וא״ו יָדוֹ, שְׁמָרוֹ וכו׳ והנה אלה עשרת הק ו נ י ם ימצאו עם קצת המלות ועם השמות שהם נגזרים מהפעלים ועם כל הפעלים (רחב״ע, לחות, ברלין

[1]) [בעקר בינ׳ מן קָנָה, שהפך ש״ע, ולא תמיד אפשר לקבע בדיוק אם הכונה לש״ע או לבינ׳ של הפעל. ועי׳ א. קָנָה, קל.]

[2]) [בתו״מ בא במקומו בדרך כלל לוקח, ע״ר לקוחות.]

סקכ״ס, כח :—כב.). והנה נאמ׳ מלת בֶּגֶד עם עשרת הק ו נ י ם בִּגְדִי, בִּגְדֵינוּ, בִּגְדְךָ, בִּגְדֵךְ, בִּגְדְכֶם, בִּגְדְכֶן, בִּגְדוֹ, בִּגְדָהּ, בִּגְדָן, בִּגְדָם (סס כב :).

*__קִנָּה__, ס״נ,—קִנָּה של תרנגולין, כלוב של תרנגולים: בדק ב ק י נ ה של תרנגולין מערב יום טוב ולא מצא בה ביצה ולמחר השכים ומצא בה ביצה מותרת (רב מרי בריה דרב כהנת, בילה ז.). (האומר) קינה מאי, ק י נ ה של תרנגולין קאמר או דילמא לשון דקונם (רב פפא בריה דרב חייא, נדר׳ יט:).

קִנָּה, עי׳ קִינָה.

קַנּוֹא, ס״ז,—כמו קַנָּא: ויאמר יהושע אל העם לא תוכלו לעבד את יי׳ כי אלהים קדשים הוא אל קַנּוֹא הוא לא ישא לפשעכם ולחטאותיכם (יהוש׳ כד יט). אל קַנּוֹא ונקם יי׳ נקם הוא ובעל חמה (נחום א ב).

*__קִנּוּב__, ס״ז,—פעלת הַקְנֵב: ומותר לקנב את הירק ביום הכפורים מן המנחה ולמעלה, ומהו הקינוב, שיסיר את העלים המעופשות ויקצץ השאר ויתקן אותו לאכילה (רמב״ם, שביתת עשור א ג).

*__קִנּוּחַ__, ס״ז,—פעלת המקנח והמנקה: אחר זמן שאמרו, אחר זמן ל ק י נ ו ח ולא אחר זמן לבדיקה (תוספת׳ נדה ג ו). העד שהוא נתון תחת הכר ונמצא עליו דם, אם עגול הרי טהור מפני שהוא דם מאכולת, ואם משוך טמא מפני שהוא דם הקי נ ו ח (ר׳ אלעזר בר׳ צדוק, סס סס ז ו). כיצד בודקין אותה, מביא שפופרת ובותן לתוכה מכחול ומביא מוך ונתן בראש המכחול, נמצא על ראשו הרי זו טמא מפני שהוא דם המקור, ועל הצדדין הרי זה טהור מפני שהוא דם הקי נ ו ח (סס סס ח ב). היותיאום [1]) ספיאין, היותיאום לק י נ ו ח אמרו ואין היותיאום לבדיקה (ירוש׳ סס ב ג). חמשה דברים נאמרו בקרומית של קנה, אין שוחטין בה וכו׳ ואין מקנחין בה וכו׳ אמר רב פפא קי נ ו ח פי מכה קאמרי (חול׳ טז :). וסת שאמרו לק י נ ו ח אבל לא לבדיקה (נדה יד :). — *וקנוח פה, במשמ׳ מאכל המשמש לנקוי הפה בין שני מאכלים שאינם נאכלים ביחד, או בסוף הסעודה: עוף ותבינה נאכלין באפיקורן וכו׳ בלא

[1]) [מן היוני' εὔθετος, מיד.]

נטילת ידים ובלא קינוח הפה (אגדה חמוה דרבי אבא, חול׳ קד:) אין קינוח פה אלא בפת (ר׳ זירא, שם קה.). — וקנות סעודה, באותה משמ׳: דההוא תורמוסא דשלקי ליה שבעה זמנין בקדירה ואכלי ליה בקנוח סעודה (ברכ׳ לח:). אמרו עליו על יוחנן בן נרבאי שהיה אוכל ג׳ מאות עגלים ושותה ג׳ מאות גרבי יין ואוכל ארבעים סאה גוזלות בקינוח סעודה (פסח׳ כז.). אמר הקב״ה, אפילו כתירמוס הזה ששולקין אותו שבעה פעמים ואוכלין אותו בקנוח סעודה לא עשאוני בני (רבי אלעזר, גילה כה:). מארת ה׳ בבית רשע, זה פקח בן רמליהו שהיה אוכל מ׳ סאה גוזלות בקינוח סעודה (ר׳ יוחנן, סנה׳ לד:). — ובסהמ״א: כמו מיני מגדים שאינן מעיקר הסעודה אלא לקינוח סעודה כך ענין קייץ המזבח (ר׳ חננאל, שבועות יב.). לפי שהחנוני אינו חייב להטיל ללוקח שלש טיפין כדאמרי׳ לעיל הלכך מה שמשתייר בכלי נדבק בכלי ומשתייר הרבה והלכך צריך קינוח תדיר וכו׳ (פירוש רשב״ם העקרי, ב״ב פח:). הניחה העד תחת הכר או תחת הכסת ונמצא עליו דם, אם משוך טמאה שחזקתו מן הקנוח (רמב״ם, אסורי ביאה ד יח). — מ״ר ˚קִנּוּחִים: בטה דברים אמורים קינוחין הללו, בדבר לח, כגון בשר ויין ושמן, אבל בדבר יבש, כגון פירות כמון ופלפלין אינו צריך לקנח שלא נדבק בהן מאומה (פרוש המיוחס לרשב״ם [1]), ב״ב פח.). — ˚וכמשמ׳ מטלית או ניר לקנוח: כשלוקח אדם קנוח בידו לקנח עצמו למטה מן המנופת והנה ראה בעצמו שלא הוצרך לבית הכסא והסיר מידו הקינוח לא יגע בספרים ולא ילך לבית הכנסת עד שירחוץ ידיו (ספר חסידים תתרכו).

*קִנּוּי, ס״ז, — מעשה המקנא את אשתו, הבעת הקנאה, התראת קנאה: אין האשה נאסרת על בעלה אלא על עיסקי קינוי וסתירה (רבי אלעזר, כתוב׳ ט.). רבי יהושע אומר מקנא לה ע״פ שנים וכו׳ מ״ט דר׳ יהושע, אמר קרא בה, בה ולא בקינוי, בה ולא בסתירה, ור׳ אלעזר אומר בה ולא בקינוי, ואימא בה ולא בסתירה, סתירה איתקש לטומאה דכתיב ונסתרה והיא נטמאה, קינוי נמי איתקש לטומאת דכתיב וקנא את אשתו והיא נטמאה וכו׳ (סוטה ב:). קינוי ע״פ עצמו (ר׳ יוסי ברי יהודה, שם שם). מה לשון קינוי, דבר המטיל קנאה בינה לבין אחרים (ר״ש לקיש, שם שם). מהו לשון קינוי, א״ר נחמן בר יצחק, אין קינוי אלא לשון התראה וכן הוא אומר ויקנא ה׳ לארצו (שם ג.). בעל שמחל על קינויו קינויו מחול (ר׳ יאשיה בשם זעירא מאנשי ירושלים, שם כה.). כי מצא בה ערות דבר, ערות, זו הסתירה, דבר, זה הקינוי (מד״ר במד׳ ט). — מ״ר קִנּוּיִין: זאת תורת הקנאות, תורה אחת לקנויין הרבה (כרית׳ ט:). — ובסהמ״א: קינוי האמור בתורה וקנא את אשתו הוא שיאמר לה בפני עדים אל תסתרי עם איש פלוני (רמב״ם, סוטה א א).

קְנוֹקֶלֶת, עי׳ קְנוֹקֶנֶת.

*קְנוֹקֶנֶת [1]), ס״נ, — קנה קטן, ענף דק וריק שבצמח: אומה זו כגפן נמשלה, זמורות שבה אלו בעלי בתים, אשכולות שבה אלו תלמידי חכמים, עלין שבה אלו עמי הארץ, קנוקנות שבה אלו ריקנין שבישראל (רבי שמעון בן לקיש, חול׳ לב.). — וקנוקנות שבגיד הנשה: גיד הנשה מחטט אחריו בכל מקום שהוא ושמנו מותר וכו׳ אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא אמר רב לא אסרה תורה אלא קנוקנות שבו (שם לב:). — ובסהמ״א: שהאילן אינו עושה פרי נאה ומשובח אלא קנוקנות עד שכורתין את ערלתו (ר״י ברצלוני, יצירה, 132). והיא (הריאה) מליאה צנורות וקנוקנות כדי שתקבל רוח גדול ואז תרחף ותנשב היטב על הלב (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד). ויש שעלים אחדים מהם משתנים מברייתם ונעשים לקנוקנות (ראַנקע),

---

[1]) [וכעין זה בפרוש רשב״ם העקרי (ב״ב פח:): בד״א, כל קנותים הללו.]

[1]) [צורת הכפלה מן קָנֶה, כגון מטוטלת, פטוטרת, שפופרת מן מָטִיל, פְּטוּר, שופר וכדו׳. ובכ״י מתימן (מדרש הגדול, ויקן) בא במקום זה אף הכתיב קנוקלת בהשתנות ההגאים בסבטא. אך יש מפרש קנוקנות: סופי ענבים שהם ענבים קשים (רגמ״ה, חול׳ לב.) ע״פ ענין הדרשה, ואינו נראה. ובערוך (ערך זנב) נאמר: זנב האשכול שריקנה, פי׳ קנוקנה א׳ של אשכול והיא עוללה, האשכול עשוי כולו קנוקנות וכל אחד מלא ענבים, ע״כ. אך אולי ט״ס היא במקום קנוקנת.]

המלפפים את הקנים והדוקרנים שנוטעים אצלם, כגון האפונה (ערבזע), אצל הגפן משתנים שריגים שלמים לקנוקנות, המשמשים להדלות את הגפן על עצים או על גופים אחרים -(א. י. אינהורן, תורת עבודת האדמה, 11). — ואמר הפיטן: מסכה זרה בעכרם לפנים נמסרו להתז קנוקנות וגפנים (שמעון בר יצחק, אתה האל, סליח' תענ' אסתר).

***קנח** [1], ממנו *קִנּוּחַ, *קְנֵח.

***קָנַח**, קל לא נמצא.

—פִעֵ', *קִנֵּחַ,—שפשף ונקה, מרח ונקה, בעקר שלא במים, reinigen, abwischen; nettoyer; to clean off, את פיו: תניא, בית שמאי אומרים מקנח ובית הלל אומרים מדיח, מאי מקנח ומאי מדיח, אילימא בית שמאי אומרים מקנח ולא בעי מדיח ובית הלל אומרים מדיח ולא בעי מקנח, אלא הא דאמר ר' זירא אין קינוח פה אלא בפת, כמאן כב"ש וכו' (חולי' קד:—קה.). — ואת פניו, ידיו ורגליו: מקנח ידיו במפה ומניחה על השלחן (ב"ש, ברכ' ח ג). גמר מלהזות קנח את ידו בגופה של פרה (פרה ג ט). לא תקנח אשה פניה בבגד שיש בו שרק (ר' אליעזר, תוספת' שבת ט יג). צרור המקורזל כזית וכו' נוטלו ומקנח בו את רגלו (ר' יוסי, שם שם יב יז). ביום הכיפורים מרחיץ ידיו ומקנחן במפה וכו' (בשם ריב"ל, ירוש' יומא ח א). מי שאין לו מים לרחוץ ידיו מקנח ידיו בעפר ובצרור ובקסמית (ברכ' טו.). תא אימא לך מילתא מעלייתא דהוה עביד אבוך, מטפחת היה לו בערב יום הכיפורים ושורה אותה במים ועושה אותה כמין כלים נגובין ולמחר מקנח בה פניו ידיו ורגליו (זעירא בר חמא לרב יוסף בן ריב"ל, יומא עח.). לכלה שהיתה עומדת בתוך חופתה ונתפחמו ידיה, אם מקנחת היא אותן בכותל מתפחם וידיה אין מתנקות וכו' ואם מקנחת היא בשערה, שערה הוא מתנאה וידיה מתנקות (ר' הושעיה, מד"ר דבר' א). — ואת ראשו ושאר אברי גופו: רחץ ויצא והביאו לו את המפה מקנח את ראשו ואחר כך מקנח את כל האברים (ד"א י). ובשפלות ידים, על ידי שהאדם הזה משתפל לקנח גופו כראוי יעלה גופו חשאין (מד"ר ויקר' יט). — ובבשמ' שפשף והכך, בפרט לצרך רפואה: הרוצה שיחממנו (את החולה) יקנחנו בסדינו (ר' יוחנן, שבת קי:). — וקנח דבר מגופו: טיט שעל גבי רגלו מקנחו בקרקע ואין מקנחו בכותל (אביי או רב יהודה, שבת קמא.). בשעה שנכנסו שונאים לבית המקדש תפשו את הבחורים וכפתו ידיהן לאחוריהן והיו בוכין והיו הדמעות יורדות על לחייהן ולא היו יכולין לקנחן (מד"ר איכה, ודמעתיה על לחיה). — והאשה הבודקת את עצמה: אף משהגיעו לפירקן אין הנשים בודקות אותן (את הקטנות) אלא סכות ומקנחות מבחוץ והן נבדקות מאליהן (ר' יהודה, תוספת' נדה ה ז). היותיאום לקינוח אמרו ואין היותיאום לבדיקה, רב הונא אמר כדי שתקנח פי הבית מבחוץ וכו' (ירוש' שם ג ג). באותה שעה קינחה בת שבע בי"ג מפות (רש"י, סנה' כב.). — וביחוד קנח את גופו אחר עשיית צרכיו: נכנס (יהודי אחד) [1] וקינח עצמו בחוטמו של פעור (ספרי במדי' קלא). חרס כל שהוא אסור לקנח בו (ר' חייא, ירוש' שבת ח ו). צרור שקינח בו חבירו ומים שאין בהן מ' סאה אסור לקנח בהן (ר' יוסי בן יוסי, שם שם). מים שליקלק בהן הכלב אסור לקנח בהן (ר' חנינא בשם רבי מנא, שם שם). אין מקנחין לא בפי הכלב ולא בפני הכלב ולא במים שליקלק בהן כלב ולא במים שאין בהן מ' סאה (שם שם). ה' דברים נאמרו בקלוסית של קנה, אין שוחטין בה וכו' ואין מקנחין בה וכו' (ר"י בר' בון בשם רב הונא, שם שם). אי זהו קטן, דבית ר' ינאי אמרו, כל שהוא צריך לאמו שתקנחנו [2] (שם סוכה ב ט). עשרה דברים מביאין את האדם לידי תחתוניות, האוכל עלי קנים וכו' והמקנח בסיד ובחרסית והמקנח בצרור שקנח בו חברו וכו' (ברכ' נה.). פעם אחת נכנסתי אחר רבי יהושע לבית הכסא וכו' ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל (ר' עקיבא, שם סב.). המקנח בדבר שהאור שולטת בו שיניו

1) [לא נתברר מקור השרש ואין דומה לו בלשונות האחיות, אלא בעבר' וארמ' שבתו"מ.]

1) [בירוש' (סנה' י ג): נכנס ועשה את צרכיו וכו'.]

2) [ובבבלי (עירוב' פב.) נאמר: ואיזהו קטן שאין צריך לאמו, אמרי דבי רבי ינאי, כל שנפנה ואין אמו מקנחתו.]

התתתונות נושרות (שם פג.). — וקנח את הצואה: עומד הוא אדם על הצואה ומתפלל ובלבד שלא יהא בשרו נוגע בצואה, ישב ולא קינח אסור (ר' יונה, ירוש' חלה ב ד). משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך, אמר המלך, תבא אמו ותקנח את הצואה (ר' חיננא, מד"ר במד' יט). — ואת הכר: מעות שעל הכר נוער את הכר והן נופלות, היתה עליו לשלשת מקנחו בסמרטוט (שבת קמ ב). — ואת השלחן: ספוג אם יש לו עור בית אחיזה מקנחין בו (מן השלחן בשבת) ואם לאו אין מקנחין בו (שם שם ג). מקנחין בזנב הסוס ובזנב הפרה ובזנב השועל ובמפה של קוצים ובשיער של שועית ובלבד שלא יקנח בידו ובמפה כדרך שעושה בחול (תוספת' שם טז ח). — ואת הקערה: ולא יקנח אדם בפרוסה את הקערה (ד"א ט). — ואת המדות: הסיטון מקנח מדותיו אחת לשלשים יום ובעל הבית אחת לשנים עשר חדש וכו' החנוני מקנח מדותיו פעמים בשבת וממחה משקלותיו פעם אחת בשבת ומקנח מאזנים על כל משקל ומשקל (ב"ב ה י). חנוני מקנח מידותיו של שמן פעם אחת בשבת ושל יין משתיעשה שיליא (תוספת' שם ה ז). — ואת הרחים: פחות משלשה על שלשה שהתקינו לפוק בו את המרחץ, לנער בו את הקדרה, לקנח בו הרחים, בין מוכן בין שאינו מוכן טמא (כלים כח ב). — ואת הנרות: ר"א אומר לא יפחות מצינורא קטנה של נחשת, למאי חזיא, אמר אביי, שמחטטין בה את הפתילות ומקנחין הנרות (מנח ב). כיצד עושה, מסלקן ומניחן באוהל ומקנחן בספוג ונותן בהן שמן ומדליקן (מנח' פט:). — ואת הקולמוס: התורה שניתנה למשה עורה של אש לבנה וכתובה באש שחורה וכו' ועם שכותב קינח את הקולמוס בשערו ומשם נטל זיו הפנים (ר"ל, מד"ר דבר' ג). — ואת החרב: אמר לו (דוד למלאך המשחית בשעת המגפה) רב נפל מישראל, מה עשה המלאך, לקח את חרבו וקנחו בטלית של דוד (ר' שמעון, פדר"א מג). — ואת הפרות: פגי וכו' שביעית שיצאו למוצאי שביעית הכל שוין שאין סכין ואין מקנחין אותו (תוספת' שביעי' ד ח). בראשונה היו הבכורות של קשואין ושל דלועין שבצפורי טמאות מפני שמקנחין אותו בספוג בשעה שעוקרין אותן וכו' (ר' יוסי, שם מכשיר' ג ה). — ואת המכה והאספלנית: מגלה מקצת איספלנית מיכן ומקנח המכה מיכן וכו' אבל לא יקנח את האיספלנית שלא יבוא לידי מירוח (ירוש' ערוב' י יא). — ובספה"א: מי שראה קרי בזמן הזה ביוה"כ אם לח הוא מקנח במפה ודיו (רמב"ם, שביתת עשור ג ג).

—התפ', *הִתְקַנֵּחַ, —קֻנַּח, או קִנַּח את עצמו: הכל מודים היכא דאיתיה לדם מתחילה ועד סוף וכו' כי פליגי בנתקנח הדם בין סימן לסימן (רב פפא, חול' לו.). —ובספה"א: אם יש עליה עד מותר, פי' גאון כגון סמרטוט או פקולין וכו' אעפ"י שנתקנח בה כבר הרי הוא מותר לטלטלה ולהתקנח בה, פ"א, אם יש עליה עד שניכר שכבר נתקנח בה, מותר להתקנח בה בשבת (ערוך ערך עד). ונסתפג, מתעטף באלונטית של בגד לספוג מים שעל בשרו ונסתפג ונתקנח (רש"י, יומא לא:). כיון שנתקנח התנור יפה או הוסק פעם אחרת אמאי אסור לאכול בכותח (תוס', פסחי' ל.). אפילו נתקנח הדם קודם שיתן השמן על בהונות יצא (רמב"ם, מחוסרי כפרה ה ח).

—פע', *קֻנַּח, בינ' מְקֻנָּח, — שקִנְּחוּ אותו: וקערות מקונחות שמשתמשין בהן בשר שהודחו במחבת שמשתמשין בה חלב וכו' הכל אסור (סמ"ג, מלות לא תעשה קמא). אינו מדבר בנקיות חבלים אם מסתמא מקונחים הם וכו' (מורפורגו, שמש לדקה א נז, לד.).

*קנט[1], ממנו *הַקְנָטָה, *קֶנֶט, *קְנִיטָה.

[1]) [בשרש אחד, שאין עוד להפרידו, הרגש בלשון חז"ל ובספה"א מה שלמעשה נולד ממקורות שונים. ההפע' הִקְנִיט המצוי בתו"מ במשמ' עקץ הוא צורה עברית שנוצרה מן היונ' במשמ' זו, אך לא (כדעת קרוים ואחרים) מן הפעל הפשוט κεντρόω, κεντέω, שאינו מבאר את צורת ההפע' בעבר', אלא מן ἐγκεντρίζω, ἐγκεντρόω באותה משמ', ומפני אורך המלה קצרו בסופה, בעוד שהעבירו את הפעל הפשוט לעבר' ולארמ' בצורה קִנְטֵר, קִנְתֵּר, עי' שם. ואשר למקומות שבא קנט במשמ' קוט, קץ וסלד מדבר, אפשר שהעקר נקוט או קוט, כעדות הנסחאות, ועי' קוט, נקט, תערות.]

***קָנַט** [2]), קל, עי' לקמן.

—פִּעֵל, *הִקְנִיט [2]), — א) עקץ והכעיס וצִעֵר, sticheln, kränken; piquer, vexer; to taunt, hurt: שאם אקניטנו (את העבד) ילך וידליק גדישו של אחר ואהא חייב לשלם (ידים ד ז). מקריח את התבשיל ומקניט את רבו (תוספת' ברכ' ז יח). אפילו כמאן דמר היא נתנה אצבעו בין שיניה תצא שלא בכתובה, מודי במקניטה ונדרה (שיוציא ויתן כתבתה) (ר' מונה, ירוש' כתוב' ז ג). שמתוך שיודע שאם מגרשה היה אסורה לחזור לו ואף מקניטתו והוא מגרשה (ר' הילא, שם נדרי' יא ד). מעשה בחסיד אחד שנתן דינר לעני בערב ר"ה בשני בצורת והקניטתו אשתו והלך ולן בבית הקברות (ברכ' יח:). א"ל הלל לשמאי מפני מה בוצרים בטהרה ואין מוסקין בטהרה, א"ל (שמאי) אם תקניטני גוזרני טומאה אף על המסיקה (שבת יז.). מעשה בשני בני אדם שהמרו זה את זה ואמרו כל מי שילך ויקניט את הלל יטול ד' מאות זוז. אמר אחד מהם אני אקניטנו [3]) (ת"ר, שם לא.). אל תקניטני, שבלשון יחיד אני שונה אותה [4]) (ר' יוחנן לר"ש לקיש, פסח' סב.). מדת בשר ודם מקניט את חבירו בדברים, ספק מתפיים הימנו ספק אין מתפיים הימנו (בשם רבה בר מרי, יומ' פז:). וכי העלה על דעתך שהיה משה מתאבד, אלא הם שהקניטוהו ואמרו לו ירא עליכם וישפוט ואף הוא מקפידו ויאמר ומאז באתי אל פרעה (מד"ר שמות ו). משל לבני מדינה שעשו עטרה למלך, הקניטוהו וסבלן הקניטוהו וסבלן, אחר כך אמר להם המלך כלום אתם מקניטין אותי אלא בשביל שעטרתם לי וכו', כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל כלום אתם מקניטין אלא בשביל איקונין של יעקב שחקוקה על כסאי (ר' יהושע בר' נחמיה, שם איכ', איכה יעיב באפו). למלך שתפש את שונאיו והרגן והיו בני המדינה מפרכסין בדם שונאיו, פעם אחת הקניטוהו ודחפן והוציאן חוץ לפלטין וכו' (ר' יודן, שם שם, ולא זכר). למלך שיצא למלחמה והיו בניו עמו והיו מקניטין אותו, למחר יצא המלך לבדו ולא היו בניו עמו, אמר המלך הלואי היו בני עמי ואפי' היו מקניטין אותי (ר' חייא, שם שם, זכר עניי ומרודי). אלו היה משה מתון היה ניצול אלא שהקניטו והקפידו אותו וכו' (שם קהל', כי העושק יהולל חכם). למלך שנשא מטרוניתא וכו' פעם אחת הקניט אותה וטרדה מתוך פלטין שלו (פסיק' ר"כ, אנכי אנכי, בובר, קלח:). היאך אנו עושין תשובה, באלו פנים אנו באים לפני המקום, לא הכעסנו אותו לא הקנטנו אותו (שם, שובה, קסה.). בוכה אני שהקנטתי [1]) את אבא, ומזכר אני שלא נתנני להריגה (מד"ר תהל' ג). — ובסהמ"א: כי ירט הדרך לנגדי, רבותינו וכו' דרשוהו נוטריקון יראה ראתה נטתה, בשביל שהדרך לנגדי כלומר לקנאתי ולהקניטני (רש"י, במדב' כב לב). סמל הקנאה, צורת הקנאה, מקנא ומקניט להקב"ה (הוא, יחזק' ח ג). הקדיחוני והקניטוני שבע פעמים כבשול התורמוס (הוא, ביצ' כח:). כל המקניט את חבירו אפילו בדברים צריך לפייסו (ר"י בן כמיחם, פי' משלי ו ה). אין שמעון חייב להקניט השר שלו כדי לגבות חובו של ראובן (טו"ע חו"מ קעו מז). —*ובלי השלמה, מַקְנִיט כמו פושע: כי תעשוק ותגזול מן הצדיק את צדקו, ועל עצת רשעים ומקניטים הופעת זיוך להראות להם פנים שוחקות (הוא, איו' י ג). [2]) — ב) כמשמ' קָץ, כמו קָט, נָקֹט: האדם שהוא נתון באסכטי יום אחד נפשו מקנטת [3]) עליו (תנחו' בובר, תזריע ד).

—קל, בינ' *קָנֵט, נק' קְנֵטָה, קניטה, ובינ' פעו' קָנוּט, קְנוּטָה [4]), — כמו קָט, נָקוֹט, קצה נפשו: והתינוק

---

1) [עי' בהערה הקודמת ובהערות הבאות.]

2) [עי' בהערה לעיל.]

3) [בכ"י מינכן: אקניט אותו, עי' ד"ס.]

4) [רש"י (חול' קכב:): אל תקניטני להשיב לי משנה, שבלשון יחיד אני שונה אותה ולא בלשון סתם משנה, שאני אומר אלעזר בן יהודה אמרה כדתני, ע"כ.]

---

1) [בהוצ' בובר: שהכעסתי.]

2) [ברש"י (יהוש' א יח) נדפס בטעות: ימרה, יקניט את דבריך, אך שתי מלים אלה הן מדברי הכתוב ואינן השלמה אל יקניט.]

3) [בתנחו' שבדפוסי' (תזריע ג): מצירה, ובכ"י רומי קניטה כמו בהמשך, עי' לקמן בנין קל והערה שם.]

4) [בגרסת ר' שמשון משנץ (עי' גיגר Zeitschrift יא' 1875) בספרא סוף קדושים: ואקוץ בם, כאדם שקונט מזונו, ובגנזי שכטר (א, 214) הגרסה: כאדם שקנוט מזונו, ולדעת לוי גינצבורג כך נכון. ואמנם בדפוסים ·

הית נתון כמעי אמו ט׳ חדשים ואין נפשו קניטה[1]) עליו (תנחו׳ תזריע ג). בנוהג שבעולם אדם אוכל צחנה שני ימים או שלשה ימים ונפשו קניטה[2]) עליו, ואתם הרי כמה שנים אתם עובדים ע״ז שכתוב בה צא תאמר לו צואה תאמר לו ואין נפשכם קניטה (ילק׳ שמע׳ משלי תתקלב; שם איכ׳ תתקלח). לא הספיק לגמור (לאכל את הדג המבאיש) נפשו קניטה עליו (מדה״ג, שמות יד ה, 137). — ובסהמ״א: נפשי בחיי קנוטה (ר״ז אלנ׳אהרי, ספר סמוסר מחב׳ כה, כ״י תימני). — °וקָנַט את הנפש: ויקרע (החלוק) ונפשי עלי קונט כי אין זולתו מכנסים ואבנט (שם מחב׳ לח). — °ובמשמ׳ כעס, הקפיד): כדאי הוא הלל שיאבד ממך ארבע מאות זוז והלל לא יקנוט[3]) (ספר מעשיות, גסטר, 56). שלא היה לו דבר לפני הלל וקנט (שמאי) מלהשיב וכו׳ והוצרך הלל להמאיך את נפשו ולכפוף את עצמו כדי שיצאו הדברים ולא יוכל שמאי להימנע מלהשיב עד שהראה את הרבים כי קנט שמאי והשוה את המדה שהיה מאז חולקה, כי מעיקרה היה חולק בין בוצר למוסק, ודחקו הלל בתשובה עד שקנט והשוה ביניהן ונראה כי בטלו דבריו (תשו׳ הגא׳ הרכבי רכ, 127). — °וקְנִטָה הדעת[4]), באותה משמ׳: משום שלא מצא תשובה וקנטה דעתו מלשנות אמר הריני משוה זה לזה (שם שם).

—התפ׳, °התקַנֵּט, —התקַנְּטוּ זה עם זה, הקניטו זה את זה, ואמר המליץ: כאשר יזדמן לפעמים שני אוהבים מתקנטים בחמה נמהרה על דבר קל (בן זאב, פרוש לס׳ בן סירא כב כב).

*קִנְטוֹר, קִנְתּוֹר, ש״ז, —סה״ס, מן קִנְטֵר, קִנְתֵּר, פֹּעֶלֶת המקנטר, העוקץ והעולב: כך היתה מדתו של רבן גמליאל, כשהוא נכנס ואומר שאלו בידוע שאין שם קנתור, כשהיה נכנס ולא היה אומר שאלו בידוע שיש שם קנתור (ספרי דבר׳ טז). — ובסהמ״א: ההוא דילך הוא, לשון קנטור הוא כלומר דיוק זה שלך יהיה ואין לי עסק בו (תוס׳ מנ׳ עז:, ד״ה כאן). שאין עוד כהנים מגידים על פי אורים ותומים נמצאים פה שזה היה קנטור למלך (שאול) על שהרג הכהנים (פענח רזא עה״ת, ויסע, אמסט׳ תכח, כא:). — *ומ״ר קִנְטוֹרִים, קִנְטוֹרִין: למטרונא שהיה לה שני שושבנין, אחד עירוני ואחד בן מדינה, זה שהיה עירוני היה אומר לה דברי נחומים, לא בת טובים את, ולא בת גינוסים את, וזה שהיה בן מדינה היה אומר לה דברים קינטורין, לא בת עניים את, ולא בת סינופים את, כך ירמיה ע״י שהיה עירוני מענתות היה נכנס לירושלים ואומר לישראל דברים של נחומים, שמעו דבר ה׳ בית יעקב וכו׳ ברם ישעיה ע״י שהיה בן מדינה מירושלים היה אומר לישראל דברים של קינטורין, שמעו דבר ה׳ קציני סדום (ר׳ לוי, פסיק׳ ר״כ, שמעו, בובר, קיז:). אמוץ ואמציה אחים הוון, ועל ידי שהיה ישעיה אחיו של מלך היה אומר לישראל דברים קינטורין כד״א ועשיר יענה עזות (הוא, שם שם). שמעו דברי תורה עד שלא תשמעו דברי נבואה, שמעו דברי נבואה עד שלא תשמעו דברי תוכחות, שמעו דברי תוכחות עד שלא תשמעו דברי קינטורין, שמעו דברי קינטורין עד שלא תשמעו קל קרנא משרוקיתא (הוא, שם שם). —ובסהמ״א: יהודה אתה יודוך אחיך, לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורים התחיל יהודה נסוג לאחוריו (שלא יוכיחנו על מעשה תמר) וקראו יעקב בדברי רצוי וכו׳ (רש״י, ברא׳ מט ח). שהשנאה היא בלב לאותו האיש לא מפני דבר אחר, והאיבה בעיני קנטורים (ר״א הקרא׳, גן עדן, נזיקים, קעז.). ונראה לי כי יש הבדל בין דברי אליהו לדברי החבירים, כי הוא לא אמר דבר זה אלא אחר שחירין

באדם שהוא קץ מזונו, ובספרא סוף אחרי: שמקיא את מזונו, ובילק׳ שמע׳ (ויקר׳ תרכה): כאדם שהוא קווט (נ״א קץ) במזונו. ובנראה אין קנוט או קונט אלא טעות, שהשפעה אף מן נקוט, נפע׳ מן קוט.

ובדגמאות מן המדרשים המיבאות לקמן בא קָנֵט, קניט או קניט רק בצרוף נפשו קניטה, המשפע בלי ספק מלשון המקרא: נָקְטָה נפשי בחיי (איו׳ י א), עי׳ קוט. והשוה את דברי ת״י (במד׳ כא ה): ונפשנא קנטת כתרג׳ ונפשנו קצה.]

[1]) [כך גם בהוצ׳ בובר (תזריע ז).]

[2]) [אולי צ״ל קנוטה, בס״א: קניטא. ובילק׳ שמע׳ משלי בס״א נקוטה, ובפסיק׳ ר״ב (דברי ירמיהו, בובר, קיא.): נקיטה.]

[3]) בבבלי (שבת לא.): לא יקפיד.]

[4]) [וגם בשמוש ארמי: דכד קניטה דע, בכעסיה מתרווח בקריעת בגדיו (ר״ח, שבת קה.).]

קושיות איוב ועל כן קבל דבריו, אבל חבריו אמרו זה עם השאר. קושיות איוב ואיך יקבלם איוב ובודאי לא היו אלא קנטורין (אוהב משפט וספר משפט לדק, באורים לאיוב, קע:). צר לי מאד מאד שאתה הסוחר מפרש כל הזלזולים והקנטורים שבאו בתלמוד אשר תסמר שער בשר אדם על פשיטות פשיטותם (שארית הכהלה, רי). [1]

*קִנְטֵר [2]), קִנְתֵּר, פיו״ע,—קִנְטֵר את פלוני ועל פלוני, עקץ, צער ועלב אותו, כמו הִקְנִיט. עי׳ קָנַט,

הפע׳: נבול תבול וכו׳, ינבלו אותך ויקנטרו אותך כתאנה זו [3]) שעליה נובלות (ר׳ אליעזר המודעי, מכי״ יתרו מסכ׳ דעמלק ב). מעידני עלי שמים וארץ שיותר מחמשה פעמים נתקנתר עלי ר״ע לפני רבן גמליאל ביבנה שהייתי קובלני עליו והיה מקנתרו [4]) וכו׳ (ר׳ יוחנן, ספרי דבר׳ א). כיון שמינו אותו (את הלל) נשיא עליהן התחיל מקנתרן בדברים ואומר מי גרם לכם לצרך לבבלי הזה, לא על שלא שימשתם לשני גדולי עולם לשמעיה ואבטליון שהיו יושבין אצלכם, כיון שקינתרן בדברים נעלמה הלכה ממנו וכו׳ (ירוש׳ פסח׳ ו א). הדא היא דו מקנתר לון למה תבעטו בזבחי ובמנחתי, אין תאמר עבירת חמורה יש כאן, (כלום) מבריחן מן החמורה ומקנתרן בקלה (ר׳ תנחומא, שם כתוב׳ יג א). מעשה בשמעון בן אנטיפטרס שהיו אורחין נכנסין אצלו וכו׳ בשעת פטירתן היה מלקה אותן. נשמעו הדברים לפני ריב״ז וחכמים וקנטרן בדבר וכו׳ (ד״א ו). הוא שהנביא מקנתר את ישראל ואומר להם ותשכח ה׳ עושך (מד״ר בראש׳ עו). הוא שהנביא מקנתר עליו (על יהויקים) ואומר ויתר דברי יהויקים אשר עשה (שם ויקר׳ יט). כיון שהנביא בא לקנתרו (את אחז) היה יוצא לו למקום טומאה וכו׳ כיון שהיה הנביא בא לקנתרו כובש פניו (רבי אחא בשם רבי אליעזר ור׳ יוסי בשם ר׳ יהושע בן לוי, שם שם לו). הוא שהנביא מקנתר ואמר רדי ושבי על עפר (רבי בנימין בן לוי, שם שה״ש, אלאוני השומרים). ומה ראה הכתוב ליחסן בספר ואלה שמות ראובן שמעון לוי וכו׳ מפני שקינטרן אביהם וכו׳ ולפי שקבלו תוכחת אביהם זכו להתייחס בצד משה ואהרן (שם שם, כולך יפה). שמעת תורה מפי תלמיד חכם יהי בעיניך כאילו שמעוה אזניך מהר סיני, הוא שהנביא מקנתרן ואומר להם קרבו אלי שמעו זאת לא מראש בסתר דברתי מעת היותה שם אני (ר׳ חלבו, שם קהל׳ סדרא א, מה שהיה). לפי שהוא מקנטרן בראשו של ספר וכו׳ חוזר ומברכן בסופו (פסיק ר״כ, וזאת הברכה, בובר, קלז.). — ובסהמ״א: כבר קינטר הנביא ואמר והיה תחת בושם מק יהיה (קטעי בן מאיר, JQR NS V, 1925, עמ׳ 552). השומע חרפתו ושותק וכו׳ הרעה עוכרת ממנו וכו׳ ואם מקנטר ומריב כפוטר מים היא (ערוך ערך דם). כל חקיו, דברים שאינן אלא גזירת מלך בלא שום טעם ויצר הרע מקנטר עליהם מה איסור באלו, למה נאסרו וכו׳ (רש״י, שמות טו כו). ואלך מר, שהיה קשה בעיני לקנתר את בני עמי (הוא, יחזק׳ ג יד). כשגלו (בני ישראל) לבבל ולאשור הגלה סנחריב את אויביהם עמון ומואב והושיבם אצליהם והם מקנתרים אותם (הוא, איכה א יז). ויכינו המזבח על מכונותיו, כדי להקריב עליו קרבנות, שהרי היו יראים מעמי הארצות שלא יקנתרום ושלא ילשינום למלך וכו׳ (הוא, עזרא ג ג). ומן אשתו של טורנוס רופוס, שהיה ר״ע מקפחו בקראי בפני קיסר ומקנתרו בדברים, פעם אחת בא לביתו סר וזעף, אמרה לו אשתו מפני מה פניך זועפים, אמר לה מפני ר״ע שמקנטר אותי בכל יום בדברים (ר״

---

[1]) [בתוספת׳ (כלים ב״מ ד ה) בתוב: קנתור של בנאי טהור שלא נעשה אלא לשמש עם הקרקע, ע״כ. ואלה דברי הגר״א: פי׳ שצריך לומר שהוא כמו יתד שהבנאי תוחב בארץ ותולה בו הכלים שלו וכו׳. אך במשנה (כלים יג ג): הקנטר של בנאי, והיא היוני κέντρον במשמ׳ עֹקֶץ וכדומה.]

[2]) [פעל עברי וארמי שיצרו חז״ל ע״פ היוני κεντρόω, κεντρίζω, במשמ׳ זו. בצרוף המצוי דברי קנתרין (כגון: שלשה נביאים על ידי שהיה נבואתן דברי קנתרין נתלת נבואתן בעצמן (מד״ר קהל׳ סדרא א, דברי קהלת) מלה זו היא היוני κεντρίον, עֹקֶץ ממש.]

[3]) [שזבובים עוקצים אותה. וידוע שייחסו לעקיצה בפרי התאנה אף החשת ההבשלה, אך כאן הכונה לעקיצה לרעה בעץ התאנה.]

[4]) [בילק״ש: מפני שהייתי קובל עליו והייתי מקנטרו.]

נדרי כ:). ואם ישאל המעיין בדברים האלה שבזה הנתיב ויאמר בעדי מדוע קנטרתי הנה על לומדים בספרי המחקר ויראה שלמדתי בהם וכו' (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ח, דע אתה המעיין). כאשר עושה החתול בראותו הבשר גבוה מאד עד שלא יכול להגיעו יאמר מסריח הוא כן הם התלמידים ששונאין ומקנטרין לחכמי המחקר וללומדים בספריהם על אשר לא ידעו מה טיבם (שם שם). ואפילו ירצה אדם לקנטר ולומר אף על גב וכו' (תשו' מהרי"ק ג). והאלהים נסה את אברהם, קינתרו וציערו וכו' (חזקוני עה"ת וירא כב א). היהודים יושבים למלאכתם אצל הישמעאלים ואינם מקנאים ולא מקנטרים כאשר ראיתי במקומות אחרים (אגרת אליהו, בספר דברי חכמים, סג). והראב"ד ז"ל בעל ההשגות מעיד כי מלאכה גדולה עשה (הרמב"ם) באסיפתו דברי גמרת בבלי וירושלמי ותוספתות ועם כל זה היה מקנטר עליו בהשגותיו (יוסף סמברי, לקוטים, ברליגר, 17). (כתוב) והעלהו שם, לא והקריבהו, שלא נתכוון מתחלה רק לקנתרו ולצערו (פענח רזא עה"ת, לך לך, יא:). —ואמר המשורר: יקנטרו להם כרצונם גסי לב ועזי פנים (ר"א לויפל, שיר הקדי שלום על ישראל ג ג, 15). — °וקנתר עם יצרו, רב עמו: אבל לא חשש לקנתר עם יצרו ולאצול ממנו את אשר שאלו עיניו (ר"מ המאירי, משיב נפש, כ"י בריט' מוזי). — °וקנתר אחר דבר: שהטיה (חבקוק) דברים, כמו ע"כ תפוג תורה, ותעשה אדם כדגי הים, קנתר אחר מדת הדין (רש"י, חבק' ג א).

—התפ', *התְקַנְטֵר, — נתקנתר, שקנטרו אותו: מעידני עלי שמים וארץ שיותר מחמשה פעמים נתקנתר עלי[1]) ר"ע לפני רבן גמליאל ביבנה שהייתי קובלני עליו והיה מקנתרו (ר' יוחנן, ספרי דברי א). [2])

[1]) [אמנם כך הגרסה בספרי, אך בילקוט (דברים, תתתע): אמר רבי יוחנן בן נורי, מעיד אני עלי שמים וארץ שיותר מחמשה פעמים נתקנתר על ידי עקיבא וכו' וכך נראה, וכן תקן אף הרב מלבי"ם.]

[2]) [במד"ר (במד' יא) כתוב: לא דיין לרשעים שמיתתן ביד מחבלים וכו' אלא שהם מתקנטרים לפניהם ואומרים להם אין שלום וגומר, למעצבה ישכבון, ע"כ. אך בהקבלת מה שנאמר מקדם על הצדיקים „אלא שמקלסים לפניהם" צ"ל גם כאן: אלא שהם מקנטרים לפניהם.]

***קַנְטְרוֹן,** קַנְטְרָן[1]), קנתרן, קנטרני, ת"ז, — שדרכו לקנטר ולעקץ: אנשי גליל קנטרנין היו והיו נודרין הנאה זה מזה (ר' יהודה, נדרי מח.). אחר פטירתו של רבי מאיר אמר להם רבי יהודה לתלמידיו אל יכנסו תלמידי רבי מאיר לכאן מפני שקנתרנין הן וכו' דחק סומכוס ונכנס, אמר להם כך שנה לי רבי מאיר וכו' כעס רבי יהודה ואמר להן לא כך אמרתי לכם אל יכנסו תלמידי רבי מאיר לכאן מפני שקנתרנין הן וכו' (ת"כ, נזיר מט:). לא יכרע ולא ישתחוה, וכי קנתרן היה (מרדכי) ועובר על גזירת המלך וכו' (מד"ר אסתר ה, איש יהודי). —ובסהמ"א: מתון נסיב איתתא, המתן עד שתבדוק מעשיה שלא תהא רעה וקנטרנית (רש"י, יבמ' סג.). — *ואגוזים קַנְטְרָנִין[2]), קשים לפצח: אל גנת אגוז ירדתי, מה האגוז הזה יש בו אגוזי פרך, אגוזים בינונים ואגוזים קנטרנין, כך ישראל יש מהן עושין צדקה מאליהן ויש שאם אתה תובען הן נותנים ויש שאת תובען ואין עושים (מד"ר שה"ש, אל גינת אגוז).

°**קַנְטְרָנוּת,** ש"נ, — מדת הקנטרן: ונוסף על אלו התכונות כלם (הכלבים) יש להם רבוי תאוה וקנטרנות וצרות עין עד שלא יעזבו שום צבוע לכנס בביתם ובמעונותם (קלונימוס, בעלי חיים ג ו).

***קְנִיבָה,** ש"נ, — קניבת[3]) ירק, מעשה המקנב, וגם כמו קְנֹבֶת ירק, מה שקנבו מן הירקות: מעי אבטיח וקניבת ירק של תרומה, רבי דוסא מתיר לזרים וחכמים אוסרין[4]) (עד' ג ג). יכול תהיה

[1]) [אמנם נמצאת גם ביוני הצורה κέντρων, אך לא במשמ' זו, ועל כן יש לראות במלה יצירה עברית כדגמת גרגרן וכדומה.]

[2]) נראה שאין כאן אלא שימוש בחשאלה, בהשואת בני ישראל לאגוז, שלא כדעת קרוים ולוֶ ואחרים שרואים כאן מין אגוזים ממש, ולוֶ בעדיף את הכתיב קטרונים.]

[3]) [כך הכתיב ברב המקומות, אף על פי כן אפשר שהעקר בכמה מקומות קנובת (וי"א קְנֹבֶת, עי' שם), כשאין הכונה לשם הפעֻלה אלא לתוצאתה, כדגמת פְּסֹלֶת, נְסֹרֶת וכדו'.]

[4]) [בירוש' (תרומ' יא ז) נאמר על זה: ר' אבהו בשם ר' יוחנן, לא שנו אלא בקניבת ירק של גנניןָ

קניבת ירק חול, ת"ל היא, הרי היא בקודשה (ספרא ויק, אמור פרק ד). מה בינה (בין העיסה) לקניבת ירק של תרומה, זו ראויה לאכילה וזו אינה ראויה לאכילה (ירוש' פסח' ג ג). וליתקע כי היכי דלידעו דשרי בקניבת ירק מן המנחה ולמעלה (שבת קיד:). יה"כ שחל להיות בשבת אסור בקניבת ירק (רב הונא, שם שם). — ובסהמ"א: לאחר שחוסם חסימת הכלי ונשארו קיסמין קטנים שם ופוסקן וקוטען[1]) שמו קניבה (ערוך ערך קנב). עוקצי תאנים וכו' אע"פ שאין בהן אוכל וקניבת ירק שמשליכין בעלי בתים הרי אלו אסורים לזרים (רמב"ם, תרומות יא י). מה שפוסקין מן הירק קרוי קניבה (ר"ש, שביע' ח ב).

°**קְנִיָּה**[2]), ש"נ, — מעשה הקונה, הלוקח דבר במחיר והזוכה בו זכיה חקית, וגם כמו קִנְיָן, Kauf, Erwerb, Besitz; achat, acquisition, possesion; purchase, acquisition, possession: בנוהג שבעולם אדם יש לו זהב וכסף ואבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה וטובות שבעולם ודעת אין בו, מה קנייה יש לו, מתלא אמר, דעה קנית מה חסרת, דעה חסרת מה קנית (ר' תנחומא, מד"ר ויקר' א). — ובסהמ"א: שהרי סמך קנייתו לעשות כך וכך וכל אסמכתא אינה קונה שהרי לא גמר בלבו להקנותו (רמב"ם, מכירה יא ב). ודין קניית החליפין אינו אלא בכלים אבל לא בפירות (חנוך, מלוה שלו). קנית האוהב והעמדתו תהיה בג' דברים לכבדו בפניו ולשבחו שלא בפניו ולשרתו בעת הצורך (רי"א מודינה, צמח לדיק, ו:). אמר לה בעלה תמחלי לי מכלל הנדוניא אשר לך להיות שהוצאתי קצתה בקניית חצי החצר וקצתה בבנינה גם הוצאת את מקצתה בקניית דברים אחרים (שאלה בתשו' רמב"ם רט, א"מ פריימן, 202). — °גם בצרופים, כתב קניה, שטר קניה, Kaufbrief; lettre d' achat; purchase-deed: ואחר עבור זה הענין שנה אי קנה הבעל רביע מהחצר בממונו לעצמו וכתב כתב קנייתו לעצמו בשמו (שם שם). ושטר הקנייה הערבי לא נדון על פיו (תשו' רמב"ם ריב, שם, 206).

—°וקְנִיָּה במשמ' תכונה שיש לאדם בקנין[1]), habitus: ההקדמה השביעית שדין הקניות דין העדרם ושהם כולם מקרים נמצאים צריכים לפוֹעֵל (ר"ש א"ת, מו"נ א עג, בהתחלה). שהם מאמינים באפיסת הקניות כי הם ענינים מצואים בגוף ונוספים על עצמו (ר"י חריזי, שם שם, הקדמה שביעית). בין שיהיה זה בטבע או בקנייה (הוא, שם ב כד). אלה המדברים וכו' לא יעלה בלבם אפיסה כי אם האפיסה המוחלטת אבל אפיסת הקניות כולם לא יחשבו אותם אפיסה, ויחשבו כי כל אפיסה וקנייה דינם כדין שני הפכים, כעורון והראות והמות והחיים, וכי זה אצלם במעלת החום והקור (הוא, שם ג י). אלא למי שלא יבדיל בין האפיסה והקנייה ובין שני הפכים (הוא, שם שם). קניות, שיהיו לאדם מדות טובות לא מכח תולדתו, אלא ממה שקנה בשכלו ובבחינתו (הוא, פי' המלות הזרות). העצם הפרדי אינו במקום אבל יטריד הגבול והאדם אין לו פעל כלל אבל יש יש לו הקניה[2]) (ר"ש א"ת, מו"נ א כא). —°ובמשמ' הרגל, ועל כן חייב כל עובד אלו"ם לכוין בהבנת ענין המלה שדבר בה וכו' ושירגיל נפשו בזה זמן ארוך עד שתעשה לו זה קניה (ר' ישראל בן יוסף אבן ישראל, ספר מלות זמניות). —°ובמשמ' טבע האשה, ורע הקניה, רֹע התכונה, כמחלת האשה: ועוד הורה לנו שיש הפרש גדול בין חולי הלז (ירקון הבתולות) לבין חולי רוע הקניה (טוביה כ"ץ, מעשה טוביה ג, גן נעול ה, קכ.). פרק ששי ידבר בחולי רוע הקניה שבנשים בלע"ז קאקיקסיא"ה[3]), רוע הקניה (בלשון ספרדי אבואד"ה) שבנשים נולד מרוע העיכול שבדם הגורם סתומים בורידים והעצר הנדות ואז יקרה להם כאב הראש וסבוב הראש וקפיצת הלב ועלופים ובולמוס ותעיבה וקיא וקרקורים ועוד שאר חלאים רעים (שם שם ו, שם).

°**קִנְיוֹן**, ש"ז, — כמו קִנְיָן, ואמר הפיטן: ברא את כל בקניונו לא לצרכו רק ברצונו (ר"י נגיארה, זמירות ישראל, הוצ' מ"ל פרידלנדר).

אבל בקניבת ירק של בעלי בתים אף רבנן מודיין.]

1) [נ"א קוטמן, קוסמן, עי' הערת קוהוט.]

2) [עי' גם ב. קְנָאָה.]

1) [כך כותב אלחריזי בכל מקום ור"ש א"ת בראשית הפרק, אך ברב המקומות: קנין, ועי' שם, הערה.]

2) [במקור הערבי: אכתסאב, רכישה.]

3) [κοχεξία, habitus malus, ולפי זה גם התרגום העברי וגם הספרדי avuado והשוה בצרפתי malade, חולה, מן male-aptus.]

***קְנִיטָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן קָנַט, כמו הַקְנָטָה, מעשה המקניט, העוקץ והמכעיס: ויקנאו, לשון קניטה (רש"י, מ"א יד כב). הקניטה והרדיפה הזאת שאמרתי שהיא לי כנוקף וחותך בעורי (הו"ז, איו' יט כו). מקנטרן, לשון קניטה ועצבון (הו"ז, פסח' סו.). — ב) קְנִיטַת דעת, מצב רוחו של מי שנפשו קנוטה, נקוטה עליו: דאשתבענא בשעת קניטת דעת כי הא שבועה (אוצר הגאונים, נדרים, 48).

***קֻנְיָן**, קוֹנְיוֹן, קוניון, ש"ז, — כמו קַנְאָן, קַנַּאי: אברהם זה קוניון[1]) הוא, עכשיו אני אומר לו נשבה לוט והוא יוצא למלחמה ונהרג (בשם בר קפרא, מד"ר ברא' מג).

קִנְיָן, ש"ז, סמי' קִנְיַן, כנ' קִנְיָנְךָ, קִנְיָנוֹ, קִנְיָנָם, מ"ר קִנְיָנֶיךָ, — א) מה שקנה האדם, רכושו, מה שישיג לו[2]), Eigentum, Güter; proprieté, biens; property, goods: מקנהם וקנינם וכל בהמתם הלא לנו הם (ברא' לד כג). ויקח עשו את נשיו וכו' ואת מקנהו ואת כל בהמתו ואת כל קנינו אשר רכש בארץ כנען (שם לו ו). ולא נתנו חלק ללוים בארץ כי אם ערים לשבת ומגרשיהם למקניהם ולקנינם (יהוש' יד ד). ואל עם מאסף מגוים עשה מקנה וקנין ישבי על טבור הארץ (יחזק' לח יב). שמו אדון לביתו ומשל בכל קנינו (תהל' קה כא). ראשית חכמה קנה חכמה ובכל קנינך קנה בינה (משלי ד ז). — מִקְנֵה קִנְיָנוֹ: וינהג את כל מקנהו ואת כל רכשו אשר רכש מקנה קנינו אשר רכש בפדן ארם (ברא' לא יח). — קנין כסף, מה שקנה האדם בכסף: וכהן כי יקנה נפש קנין כספו הוא יאכל בו (ויקר' כב יא). — וקניניו של אלהים, כל מה שברא בעולמו: מה רבו מעשיך יי' כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קִנְיָנֶךָ[3]) (תהל' קד כד). — ואמר בן סירא: בעבור כן קניתיה (את החכמה) קנין טוב (ב"ס גניז' נא כח). — ובתו"מ: והרי הוא פוסל את עבדו מן התרומה וכו' מפני שהוא קנינו (גיטי' א ו). חמשה קנינים קנה לו הקב"ה בעולמו ואלו הן תורה קנין אחד, שמים וארץ קנין אחד אברהם קנין אחד ישראל קנין אחד בית המקדש קנין אחד (אבו' ו י). חביבין אתם לי, קנינים אתם לי ואי אתם ירושה לי (ספרי דבר' שט). זה אחד מג' שנקראו קנין למקום ואלו הם תורה וישראל ובית המקדש (שם שם). מלך שקנה פרה לקנין והיה ביתו אצל בית השחיטה (מד"ר שמות כ). ומי גרם להם (לבני גד ובני ראובן שיגלו תחלה) על שהפרישו עצמם מן אחיהם בשביל קנינם (שם במד' כב). — ב) כמו קְנִיָּה, לקיחת דבר במחיר וזכיה חֲזָקָה בו, Kauf; Erwerb(recht); achat, acquisition; purchase, acquisition: אין קניין לגוי בארץ ישראל להפקיעו מידי מעשר (ר' מאיר, ירוש' דמאי ה ט). חליצה קניין (רב, שם יבמ' ג ח). אעפ"י שאין קניין לנכרי בא"י להפקיע מידי מעשר וכו' אבל יש קניין לנכרי בארץ ישראל לחפור בה בורות שיחין ומערות (רבה, גיטי' מז.). קניין פירות (השדה) כקניין הגוף דמי (שם מז:). אתם יש לכם קנין באומות העולם שנ' וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו, אבל לאומות אין להם קנין בכם (ר' שמעון בן יוחאי, מד"ר אסת', פתיח'). — ג) *בשמ' מעשה סמלי להכרעת כל מעשה משפטי, קנין סודר וכדו', Abschluss; conclusion: וכי קנו מידן מאי הוי, קנין דברים בעלמא הוא (ב"ב ג.). מחאה בפני שנים ואין צ"ל כתובו, מודעא בפני שנים וצ"ל כתובו, הודאה בפני שנים וצ"ל כתובו, קנין בפני שנים וצ"ל כתובו, וקיום שטרות בשלשה (רבא בשם רב נחמן, שם מ.). פשרה אינה צריכה קנין (רב אשי, סנה' ו.). אין לאחר קניין כלום (שם כד:). — ובספהמ"א: לא קבל אבי ממך קדושין אלא קנין דברים בלבד היה בינו לבינך ואני לא נשאתי לך (שאלה שנשאל רי"ף, סדר קדושין ונשואין, פריימן, לג). שכותבין בששי ועומדין וחותמין במוצאי שבת ופעמים קונים גם קנין והכתובה נכתבה בששי בשבת וכו' (ר' נתן המכירי, שם, ל). נתן לו חפץ בחפץ בתורת חליפין לקנות כדין קנין שקונין בסודר (רש"י, ב"מ מז., ד"ה חליפין). וקנו ממנו קנין שלם שהוא נתרצה לקחת הבת אצלו ועליו כל מחסורה (שאלה בתשו' רמב"ם קפח, פריימן, 178). ומה שאמר לה הדיין

---

1) [נ"א: קונתון, קנאן קנאי, עי' תיאודור (עמ' 413).]

2) [ואלה דברי שד"ל: מקנה יאמר על הבהמות בנודע, וקנין על העבדים (בית האוצר, 198).]

3) [ס"א: קִנְיָנֶךָ.]

לעשותו ונתרצתה בזה וקנו מידה הוא קניין במעות ואינה מתחייבת בו מאומה (רמב"ם, תשו' רו, שם, 260). כשיהיה האדם שיכור באהבת העולם הזה שהוא עולם ההוויה וההפסד איננו ניצול מבקשת הקינינים הנוספים תמיד מיד אל יד (ר"י א"ת, תקון מדה"נ, לז). כאשר הוא רואה אחר שקנה מן הקיניינים הוא משתדל שיקנה גם הוא כמותם (שם, מח). אך קנין הוא קנין הלבבות כי כשתקנה הלבבות בהטבתך נוטים הגופים עמהם (הוא, מבחר הפנינים, שער ההנהגה, 28). שים קנינך בעולמך אשה טובה וחבר טוב (שם, שער מלות החכם לבנו, 58). הקנינים מקור האבל, תמעיטו קנינכם ותמעיט דאגתכם (שם, שער פרישות מהעוה"ז, 65). ושתי החכמות האלה מורות על כל סודות העה"ז וכו' ולעניני קניני העולם (הוא, חו"ה, הקד'). וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה והם עצם וכמה וקנין[1]) ופועל ונפעל (ר"י א"ת חו"ה, היחוד ז). התורה מוהרת מהרבה מאכלים ולבושים ובעילות וקנינים ומעשים שהם מחזיקים כח התאוה (שם, עבודת האלהים ג). וטרדת הנפש להקדים מה שאיחר הבורא יתעלה ולאחר מה שהקדים ולהרבות מה שהמעיט ולהמעיט מה שהרבה מקניני העולם (שם, הבטחון ג). ויש שמנהיג הבורא טרפי רבים מבני אדם וכו' וכו' והשלישי טרף קנין והוא הממון אשר אין בו תועלת לאדם והוא שומר עליו ונוצר אותו עד אשר יורישנו לזולתו או שיאבד ממנו (שם שם ז). שהקנינים הרוחניים הם שלך לא ישלול אותם ממך זולתך (שם, חשבון הנפש ג). שהשלמיות הנמצאות לאדם ד' מינים וכו' שלמות קנין ר"ל מה שימצא לאדם מממון ובגדים וכלים ועבדים וקרקעית וכיוצא באלו (ר"מ א"ת, מו"נ ג נד). כי היות מעשה ד' ית' שמו ברשותו תחת קנינו יותר מן היות הממון והנכסים וכל מה שלנו ברשותינו ובקניינינו וכו', וכאשר לא יכשר ממנו קצת ממון אחרים שלא ברשותם כן אין אנו רשאים לקחת קנין אלהינו שלא ברשותו (הקד' ס' הערויות לישועה בן יהודה הקראי, LFDWDJ Bericht 18, עמ' XI).

1) [בגוף הערב' מלך a).]

a) ملك

ושיגע האדם יגיעה רבה להשיג הכבוד והקניינים (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה, 13). וזו החכמה היא קניין יוכל האדם עמה להגן האמונות והפעלים המוגדרים (שם, 59). אין הענין בקנין החכמה כמו בשאר הקנינים, וזה כי שאר הקנינים מפני שיהיה מחירם כסף יקרה בקנין הקנין הוא לרע בהיותו לו וכשלא יהיה לו יחשבהו לטוב, והנה הפך זה ימצא בקנין החכמה, כי לא יחשבהו אדם לטוב כי אם אחר שהשיגהו (רלב"ג, משלי כ יד). יש בשאר הקנינים קנינים חמודים כמו זהב ורב פנינים, אך אין בהם כלי יקר כמו שפתי דעת (שם שם כא). כי הקנינים מהחכמה אשר יעמול האדם יותר בהשגתם הם יותר יקרים מהמושכלות אשר יגיעו בקלות (שם שם). אותו החכם פלוני הוא הגוף, בן פלוני הוא הצירוף, הארוך הוא כמה, יפה התואר הוא כיצד, העטוף בטליתו הוא הקנין וכו' (תורת הקירא, דרנבורג, 13). אבל הנלבב המשכיל המהביל כל קנייני העולם הזה ומתעסק בדברי אלקים חיים כל היום ישמח ויעלוז וכו' (ר"י בן נחמיאש, משלי יב כה). אם קנו מידו שהוא חייב לו מנה הרי אלו כותבים ונותנים וכו' שפתם קנין לכתיבה עומד וכו' וכותבין זמן הקנין (שו"ע חו"מ לט ג). עדים שראו הקנין ואיחרו לכתבו עד אחר זמן אם זוכרים לזמן הקנין יכתבו הזמן מאותו היום, ואם לא יכתבו מיום הכתיבה (שם שם מג טז). השותפין שבאין להשתתף אין השיתוף נגמר בדיבור וכו' ואינו מתקיים אלא בקנין, וכיון שצריך קנין כל דבר ודבר לפי קנינו מתקיים שיתופו (שם שם קעו א). ולאחר שנגמר המקח כל אחד לפי קניינו אין שום אחד מהם יכול לחזור בו (שם שם קפט א). יש אומרים שאין הקנין מועיל אלא אם כן מקנה לו החפץ הנמכר או הנותן מיד (שם שם קצה ה). אף על פי שנגמר הדבר בקנין סודר כל אחד משניהם יכול לחזור בו כל זמן שעסוקים באותו ענין (שם שם ו). אין קונין בשבת קנין סודר (שם שם י). שמי שמתחייב לקטן בין בשטר בין בקנין כיון שאין אותו דבר תחת ידו אינו זוכה (שם שם רמג יט). על כל קנין תקנה חכמה, על כל מעלה תבחר שפלות (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, י:). יוסף הצדיק שהיה חזק

בכח המשער הזה מסח שהית הריף בקניין המסונות ובעניני הסחורות (ר"ם אלמולי, פתרון חלומות ז ב, כז:). הקנין מקור הדאגות (מרלה המוסר כ). — *ור"ת ק"ס, ק"ג אג"ס, קנין סודר, קנין גמור אגב סודר: ועשו ק"ס מעכשיו וכו' (נחלת שבעה כח, עו:). ואגבן ואגב ק"ס הנ"ל הקינו ושעבדנו וכו' (סס לח, עט:). וקנו ממני בק"ג אג"ס מעכשיו (סס לח, פג:). — *וספר קנין, שם אחד מספרי משנה תורה להרמב"ם. — *וקִבֵּל (ב)קִנְיָן, לקח קנין, עשה קנין וכדו': יקובל אם בקנין קבלוהו, ואם לא מברירות יעלוהו (רב האי גאון, שערי דיני ממונות, קבולת קונטרסים, כו). ומתוך דברי הדיין פחדה האשה וקבלה על עצמה בקנין לזון את בתה ולפרנסה (שאלת ר' פינחס הדין, בחסו' רמב"ס קל, פרימן, 180). ויודע לכל שכל אשה שתעיד על עצמה בקנין לא יועיל הקנין עד שיהית עומד שם אביה או אחיה (רמב"ס, שס רט, 203). העדות אשר קבלתי עליה קנין בפניכם לא תכתבו כתב ידכם בה ולא תעידו עלי (שאלה, שס רכג, 213). ואינה חייבת וכו' הואיל ולא חייבה עצמה בקנין במלת מעכשו (רמב"ס, שס רכז, 217). וגם התנו וכו' ולקחו קנין מכולם שכל אחד מהם נתחייב מעכשיו וכו' (שאלה, שס רכט, 217). דענין מלכותם עושין קנין ונותנים טבעת ומוליכין מנעלים לה ולקרוביה (סו"ת ר"ח אור זרוע כו, מוצא בסדר קדושין ונשואין, פרימן, מד). הריני מקבל קנין על ככה (תרומת הדשן סכ, לט.). המקבל עליו בקנין לידון עם חבירו לפני הכנענים אינו כלום (שו"ע חו"מ כו ג). ודוקא (פסול השטר) שלא לקח מיד בקנין אבל אם לקח מיד בקנין אפילו לא חתמו אלא לזמן מרובה כשר (סס סס מג טז). הוו עלי עדים ומהדים וקנו ממני בקנין גמור וכתבו בכל לשון של זכות וראיה (סכיד מעיר, קבץ על יד ה, ז).—ואמר הפיטן: קיניין ברכתי יירש ארורי, ריק אם אפנה ועירורי (ינאי, אב ליצו, קרוב' ברא"ש, זולאי, כד). קונה קיניין כל אל יאמר יש לי כל, ומוכר ממכר בל אל יאמר אין לי כל (הוא, מידך כל, קרוב' ויקר', סס, קסח). קיניינו אל תקח במשך, רחק ממך תרבית ונשך (הוא, אז רם, סס סס, קעא). אל תקנאו בקנואים קנות קרקע קיניינם (הוא, אל תאלו, קרוב' דבר', סס, קלג). קיניניך הם יעלסוך, רודפיך כל יניסוך (הוא, קרוב' דבר', סס, קכ). קיניין רע לא תחמוד (אככי הייתי, סס, סעג). קנין אב ונהלת אם שלטון אחי אב והמשל אחי אם (כס, סלח). קנינך ארבע יסודות לפנים פרודות באונך (רי"ל גילה, קנינך בעה"ם 13). ונכו ושלים ענין והבלא דארץ קני (רסב"ג, מי כמוך, סס 48). בששה השלים חפצו וקנין מלא ארצו (ר"י הלוי, את כתיבי, סס 110). גלם יציר חמר בניניו למשל יצורים וקניניו (סס סס). מחשבות רוחי וקניני הם קניניך (ראב"ע, אחל. יכונו, איגר 78). מלא הכל קניניו ושחקים כשרי לפניו והארץ ישרה בעיניו (הוא, אחד רבה, כהנא ת, 225). אמת גדלו מעשי אדני וקניניו אשר נעשו כלם בצדקו וחכמותיו (הוא, נפס אל, סס סס 201). — ואמר המשורר: קנין ומשפטים [1]) ויתר מכתבי הרב עליהם רחמי נכמרו, ספרי קדושה הם ועל דרך אמת הם באמת נסדרו (ר' משולם בר' שלמה, יהגו מזמוסי, דברי חכמים, עז). — ואמר המליץ: ובקניני המותרות אשר שמשו אל העונג לבד (ר"י סטנוב, פרוש ספר המדות לאריסטו). — *ומאמר הקנין, משפט המורה על בעלות, Possessivsatz ; phrase possessive ; possessive clause: תשעה מאמרות והם מן המקרים, מאמר הכמות ומאמר האיכות וכו' ומאמר לו ויקרא מאמר הקנין (רוח חן י). — ד) *בפילוסופיה, קִנְיָן במשמ' תכונה שיש לאדם [2]), Eigenschaft ; faculté ; faculty: אך שנוי העצם בפשטו צורה ולבשו צורה אחרת הוא נעשה פתאום בלא זמן שאין אמצעי בין

---

1) [שמות הספרים י"ב וי"ג של משנה תורה להרמב"ם.]

2) [בעקר קנין ונכס שהאדם הוא כאלו קונהו ובעליו, והוא תרגום המלה הערב' מלכה a) במשמ' זו, והיא עפ"י הרומ' habitus, ואמר ר"ש א"ת: קנין, קנינים, נמשכתי בהם אחר לשון הערבי שקוראים הטבע שבאדם לחכמה או למלאכה או למדה קנין, וכבר עשיתי עליו טבע לביאור (פרוש המלות הזרות בסוף מו"נ). ואין משמ' המלה קנין תכונה חיובית דוקא, כדעת קלצקין (אוצר המונחים הפילוסופיים ג, 287), אלא שאין הרמב"ם (עי' בדגמאות המובאות כאן) לשיטתו רואה קנין ונכס בדבר שלילי, ועל כן העדר ואפיסה הם נגוד לקנין. ובתרגומו של ר"י הריזי עפ"י רב קְנִיָּה במקום קנין, עי' ערך זה.]

a) ملكة

העדר והקניין (שם יח). ויהיו כי הצורות המושכלות אם בלמוד אלהי ואם בקנין (ר"י ה"ח, כוזרי ה יב). קשה הוא לסור מההכונות בעת ההיא (כזקנה) מפני שהקנינים והמדות נתחזקו ונתישבו אם מעלות אם פחיתיות (ר"ש א"ת, פרוש הרמב"ם לאב' א יד). ומעלות המדות הן תכונות נפשיות וקנינים ממוצעים בין ב' תכונות רעות, האחת מהן יתרה והאחת חסרה (הוא, שמונה פרקים ד). ואינו יתעלה בעל נפש שתהיה לו הכונה וישיגוהו הקנינים [1]) כענוה וכבשת וכיוצא בהם (הוא, מו"נ א כב). שהשלמיות כלם קצת קנינים ולא כל קנין ימצא לכל בעל קנין (שם שם נט). ההקדמה השביעית היא האמינם שהעדרי הקנינים [2]) הם ענינים נמצאים בגוף נוספים על עצמו וכו' שהם לא יראו כי המנוחה היא העדר התנועה ולא שהמות העדר החיים ולא העורון העדר הראות, ולא כל מה שדומה לזה מהעדרי הקנינים, אבל דין התנועה והמנוחה אצלם דין החום והקור (שם שם עג). בין שיהיה זה בטבע או בקנין [3]) (שם ב כג). ויחשבו שכל העדר וקנין דינם שני הפכים (שם ג י). כי אשר ימציא חמר אחד בלתי מקבל לקנין מן הקנינים יאמר עליו שהוא עשה ההעדר ההוא (שם שם). שלא יבדיל בין ההעדר והקנין ובין שני ההפכים (שם שם). שתספר על אדם שיש לו קנין מקניני העיון [4]) או היצוריות או התכוניות (ר"י חריזי, שם א נח). וכאשר יהיו שני דברים שאי אפשר התחברם יחד במקום אחד לפי שהאחד מהם הוא מציאות דבר מה והאחד הוא הסתלקות המציאות הוא והעדרו כעורון והראות, הנה נאמר שהראות קנין והעורון העדר, ולא נאמר בהם שהם הפכים כמו שנאמר בחום ובקור וכו', ובזה יבדל בין ההעדר והקנין ובין שני ההפכים, וכן בהחכמה והסכלות נאמר, החכמה קנין, והעדר הקנין הוא סכלות

1) [בתרגום ר"י חריזי (מו"נ א נח): המדות.]

2) [עי' בהערה לעיל בדבר תרגומו של ר"י חריזי.]

3) [בגוף הערבי: באלאכתסאב.]

4) [ר"ש א"ת (מו"נ א נב): בתארך האדם בטבע מטבעיו העיוניים.]

וכו' (מלות ההגיון יא). ואולם השם אשר נקראהו בלתי מגיע הוא שם מורכב ממלת לא והקנין כאמרך לא רואה ולא חכם ולא מדבר (שם יג). כי הפעלים הקבועים באדם שהוא מורגל בהם יקראו קניינים (רס"ע פלקירא, ראשית חכמה, 10). ואם יחזור זה הפועל פעמים או יהיה לו הקנין הרצוני אשר בו יקדים אל הפחדים יצירה ויגיע לו זה הקנין הרצוני (שם, 68). ואלו הן שתי כתות, האחד מי שאין לו בטבע הקניינים הנפשיים הנזכרים בספר המופת והשני יש לו בטבע אותם הקניינים אלא שנפסדו (שם, 61). הקנין הוא שם יורה על הדבר המתהוה אחר ההעדר בעבור שההעדר הוא נגד הקנין כי הקנין וההעדר הם נגדים (ר' זרחיה מברצלונה, פי' משלי ח כב, המסדר ג, 224). שהחקירה על החכמות הקניניות עד שישובו קנין קים בנפש הוא כמו כן דבר קשה (מאזני צדק לאלגזלי באור ח, 54). וכל אלה (בריאות וחלי וכדו') בהיותם מהירי ההסרה יקראו ענין וכאשר נקבעו נקראו קנין (אמו"ר לראב"ד א א, 6). כל מעשה היותר קשה שיהיה בו הוא בהתחלה, אחר כן לא יסור ההרגל והחנוך מלהקנותו הסבל עד שיהיה לו מעשהו קנין (שם ג, 101). השכל הנאצל אשר הוא למעלה מהשכל הנקנה לא יתרצה אלא בנביאים, אבל השכל אשר בקנין נמצא בכל האנשים אף אם אינם נביאים (מנחת קנאות, קופמן, 58). אפלטון סובר שהשכל האנושי הוא בטבעו מקושט מכל קניני החכמות (ר"י מוסקאטו, כפולות יהודה ט). וכן אשר קנה קנין רע לנפשו ע"י מנהג רע במזון (ר"י עמדן, מגדל עז, קא.). שהמרגיל כח הזכרוני ישוב קנין בנפשו (שם, קיא.). — °בדקדוק, קנין במשמ' יחס הבעלות, למד הקנין וכדו': וכיוצא בזה תשפט על כל מוסף על השרש מצד הקנינים זכר ונקבה רבים ורבות (פרוש יצירה לאבוסהל דונש בן תמים, סד). ואולם שמוש אות למ"ד ישמש לשני מענים: למ"ד הקנין ולמ"ד הטעם (ר"א הקראי, גן עדן, קדו"ח א, ג:).

°קִנְיָנִי, ת"ז, — שהפך לקנין, שבקנין, קנוי: וזה השכל הקניני כלומר אשר בקנין ממנו עיוני (שפיקלאטיבי בלע"ז) וממנו מעשי (פרקטיקו בלע"ז).

(ר' הלל מוירונה, תגמו' הנפש, כח:) מפני שהחקירה על החכמות הקניניות עד שישובו קנין קים בנפש הוא כמו כן דבר קשה (מאזני צדק לאלגזלי באור ה, 54). לא יסור מעשות זה (מלכתב) תמיד עד שישוב בו מדה קנינית קלה ומוטבעת (שם באור יג, 80'). וחסרון האמונה נחלק לשני חלקים, אם העדרות גמורה כמו שיקרה לקטנים וכו' ואם קנינית כמו שיקרה לגדולים המגיעים לכלל דעת (חסוי העומר שלמה הלוי ליהושע הלורקי, אוצר נחמד ב, 6) אם השיג לחרמב"ן בזה סכלות העדרי הנה להרלב"ג השיג סכלות קניני (ר"י אברבנאל, בראשי' א, יהי רקיע, דעת ג). מנוחת האדם וטובו לג' יתחלק, א' סילוק היזק להיות מצרה נחלץ, ב' כבוד, והדבר ג' עושר קניני (ר"מ אלשיך, רב פנינים על משלי א ט). אין ייסוריך רק עד ימלא שחוק פיך ויהיה האושר כל כך גדול שכל כך תהיה השמחה קנינית ועצומה בעצמך ובשרך (הוא, איוב ח כא). — וְהַדַּחַת קְנִינִית, קדחת שכאלו הפכה הרגל, habituel(l): ויפול לחולי זה בקלות מי שטבעו חם ויבש מאד בטבעו או קנוי לו מזג זה מפני איזו סיבה חיצונית ואינה נמשכת ועומדת ונולדה מעיפוש הדם או חום הדם אלא מחום השוכן בעצם איברים כשריים וקראוה קדחת קנייני (ר"י להלון, אוצר החיים ב יז: יז:). —קְנִיֵּנִי בשמ' שנעשה ע"י קונה ויוצר: שחשך הוא בלשון עברי ב' מילו' אם חשך ע"ד הקנין ואם חשך העדרי ושהנזכ' בפסוק הזה הוא חשך קניני כמו וימש חשך (ר"י אברבנאל בראשי' א, וחשך). כל הויה והפסד הוא מכח קניני בתנועע על זאת התנועה של ההתהוות (הוא, מפעל' אלה' ע ט).

קְנִיסָה, ש"נ, — שה"פ מן קָנַס, מעשה הקונס ועונש בקנס, ואמר הפיטן: על אשר מעלתם במי מריבה וכו' קניסה זו עליכם לכן נקנסה ונקצבה (מעמד בר שמואל, אז בקשב, זולת שמחת תורה).

קִנָּמוֹן [1], ש"ז, סמי' קִנְּמַן, — אילן בֹּשם וקלפתו הפנימית המשמשת אף תבלין, Zim(me)t; cinnamome; — on: ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור חמש מאות וקִנְּמָן בשם מחציתו חמשים ומאתים וקנה בשם חמשים ומאתים וכו' ועשית אתו שמן משחת קדש וכו' ומשחת בו את אהל מועד וכו' (שמות ל כג-כו). נפתי משכבי מר אהלים וקִנָּמוֹן (משלי ז יז). נרד וכרכם קנה וקִנָּמוֹן עם כל עצי לבונה מר ואהלות עם כל ראשי בשמים (שה"ש ד יד). — ובתו"מ: קנמון מאכל עזים היה, היו ישראל מגדלין אותו (רב הונא בשם רב אבין, ירוש' פאה ז ד). פיטום הקטורת וכו' קושט שנים עשר, קילופה ג', קינמון תשעה (שם יומא ד ה). קנמון אני מעמיד בעולם, מה קנמון הזה כל זמן שאתה מזבלו ומעדרו, הוא עושה פירות, כך משנצרר [1] דמו, משבטל יצרו, משבטלה תאותו, משנקשר דמו (של אברהם) (ר"ל, מד"ר בראשי' מו). קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים וצבאים אוכלים ממנו (ר' יוסי, שם שה"ש ד, נרד וכרכם; שם איכה, פתיח', רבי ילמק). — ואמר הפיטן: אשכל קנמוני מסעד קטרה לי בעסעד (רסע"ג, אלהים אלי, אזהרות, סדור רסע"ג, קל). — ואמר המשורר: לו פערו הפתאים פיהם למלקוש ענני, אטיף בשמי עליהם וברום ענן קנמוני (רשב"ג, נחר בקוראי, דברי חפץ, 19). לאידם מה שחוק עשו בנפשם בשומם כעצי קש קנמונים (הוא, עטה הוד, דוקס, 16). מאור עיני ושיר אזני וצוף פי ואל אפי בריח קנמוני (רמב"ע, הקילוסי, שעה"ש, 71). ותעל צחנת חלל באפו בריח קנמון בושם וקנה (הוא, חרטים א, 25). רב קנמון תאכל (ראב"ע, שמעו נא, כהנא א, 182). ורם באשם ועלתה צחנתם והפיחו בשמי קנמונך (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 266). וייטב לך זכר מבושם כל עשת, קציעיה וקנמוניה וגם מר דרוריה (JQR July 1918, עמ' 159). תשתה עסיסי צופי ויינֵי, על נהרי גן רטוב ולא תריח בושמי וקנמוני (יוסף, יעלת אהבים, רכי ושמחי, יז:). ילד יהוסף זך ונאמן כי הוא צרור הקנמן (ר"ש שבזי, יה עיני, שירי תימן, 142).

קִנְמָנִית, ש"נ, —עץ הקִנָּמוֹן: קינמנית [2] היתה גדילה בא"י והיו אוכלין אותה עזים וצביים, במדרש איכה (רש"י, ישע' מג כז).

---

1) [עי' לֶו, Flora II, עמ' 107 וכו'.]

1) [עי' בהערה עמ' 5659].

2) [במד"ר (איכ', פתיח', רבי ילמק): קנמון;].

קנן [1], ממנו קֵן, *קִנָּה, קִנּוֹ.

קָנַן, קל לא נמצא.

—פִּע', קִנְּנָה, קִנְּנוּ, תְּקַנֵּן, יְקַנֵּנּוּ [2], —קִנֵּן העוף, עשה קִנּוֹ, שם קִנּוֹ, nisten, e. Nest bauen; nicher, faire son nid; to (build a) nest: שמה קִנְּנָה קפוז ותמלט ובקעה ודגרה בצלה (ישע' לד יה). עזבו ערים ושכנו בסלע ישבי מואב והיו כיונה תְּקַנֵּן בעברי פי פחת (ירמ' מח כח). בסעפתיו קִנְּנוּ כל עוף השמים ותחת פארתיו ילדו כל חית השדה (יחזק' לא ו). אשר שם צפרים יְקַנֵּנוּ חסידה ברושים ביתה (תהל' קד יז). — ואמר בן סירא: כי ברוב אוכל יקנין חולי והמזיע יגיע אל זרא (ב"ס גני' לז ל). — ובתו"מ גם על בעלי חיים אחרים, שועל, נחש וכדו': איזהו שאינו מזומן, כגון אווזין ותרנגולים שקננו בפרדס, אבל אם קננו בבית וכו' פטור משילוח (חול' יב ז). החיה שקננה [3] בפרדס צריכה זימון מפני שאינה ברשות אדם (תוספת' יו"ט א י). האוזים ותרנגולים שמרדו ושקננו בפרדס חייב לשלח, בבית פטור מלשלח (ספרי דבר' רכח). ומעשה שקינן שועל בראש הלפת (ספרי דבר' שיז). במה דברים אמורים (שהעופות אסורים ביום טוב) ביוני שובך ויוני עליה וצפרים שקננו בטפיחין ובבירה, אבל אווזים ותרנגולים ויוני הרדסיאות וחיה שקננה בפרדס מותרין ואין צריכין זמון (מערב יו"ט) (ר"ש בן אלעזר, ביצה כה.). בשעה שיצאו ישראל ממצרים למה היו דומין, ליונה שברחה מפני הנץ ונכנסה לנקיק הסלע ומצאה שם הנחש מקנן וכו' (נזר' סה"ם, יונתי בחגוי הסלע). — ואמר המשורר: יונה נשאתה על כנפי נשרים וקננה בחקיך בחדרי חדרים למה נטשתה נדדה ביערים (ר"י הלוי, יונה נשאתה, סעה"ש 112). תהי בך נפשך מעודנת ותהי לך סוכנת בחיקך מקננת ועל שלמנך מרננת (ר"י חריזי, תחכ' ו, 71). —ובהשאלה על התורה, ואמר המליץ: עד כי ראות ה' כי קננה בלבם תורתו ואמונתו, ויקח מהם עמדתם המדיני וממשלת בדעת שם מבטחם, ואותם פזר בארצות להטיב לכל שוכני תבל ללמדם תבונה ודרך ה' (ארז, המליץ א ד, ע"ו מרחשון תרכ"א).

—פֻּע', בינ' נק' מְקֻנֶּנֶת [1], — מְקֻנָּן, ששמו את קִנּוֹ: ישבתי בלבנון מְקֻנַּנְתְּ [2] בארזים מה נחנת בבא לך חבלים חיל כילדה (ירמ' כב כג).

***קנס** [3], ממנו *קָנַס, *קְנָס, *קְנִיסָה.

***קָנַס,** פ"י, — ענש בקנס, בתשלום כסף או בהפסד ממון ורכוש אחר: נטל מקצת פאה וזרק על השאר וכו' קונסין אותו ונוטלין הימנו זו וזו (ר' מאיר, תוספת' פאה ב א). המלוה את חבירו בריבית ובא לפני בית דין קונסין אותו ואינו גובה לא את הקרן ולא את הריבית (הוא, ב"מ ה כב). קנם קנסו להן (לכהן ולוי שלקחו את הגורן אחר המרות שיהיו חיבים לתת תרומה ומעשר לכהנים ולויים אחרים), שלא יהו קופצין לגיתות ולגרנות (ר' יוחנן, ירוש' פאה א ו). עבר ומכר (בהמה דקה לגוים במקום שנהגו איסור) קונסין בו, כשם שקונסין (בבהמה גסה) להלכה כך קונסין

---

[1] [באכד' בא קנן במשמ' קלע (שערות), וכן נמצא באוגרית' קן במשמ' מקלעת, ואפשר שנגזר קֵן, ובאכד' קִנֻּ, קן הצפור, משרש זה ועקר פרוש, המלה הוא סל קלוע. אך בעבר' יש לראות את הפעל קנן, הבא בפע', כנגזר מן קן (הצפור) במשמ' עשה קִנּוֹ, שם קן לו.]

[2] [עי' בהערה לשרש.]

[3] [כך בדפוס'; צוק"מ: שקיננתה, וכך גם ברב הדפוסים בבבלי בדברי רבה בר רב הונא (ביצ' כה.), אמנם בדברי רב חסדא (שם שם) ברב הדפוס' שקננה, ועי' ד"ס, שם.]

[1] [עי' בהערה הבאה.]

[2] [כך הקרי; כתיב מקננתי. וכתב רד"ק: ומצאנו בטור הזה מלה מורכבת מן העבר ובינוני פעול מְקֻנַּנְתְּ בארזים, שהוא מן קִנַּנְתְּ שהוא פועל עבר מטור הרביעי שלא נזכר פועלו ומן מְקוּנֶּנֶת שהיא פעולה מזה הטור, וטעם ההרכבה הזו ר"ל כי קִנַּנְתְּ מקדם וגם עתה את מקוננת, ורבי יונה אמר שאינה מורכבת רק היא בינונית לבדה, ולהריץ המלה אל אשר לפניה החליפו הסגול בשו"א (מכלול, ליק, פ:) ע"כ. ובכ"י בנקוד הבבלי מנקדת הנון הראשונה בפתח (סגול) שבהברה פתוחה והנון השניה בפתח (סגול) שבהברה סגורה, מְקֻנַּנְתְּ, עי' מבוא הנקוד האשורי לפינסקר, 103.]

[3] [עי' קְנָס, הערה. וכן בא הפעל בארמ' שבתו"מ.]

(כבהמה דקה) למנהג (שם פסח' ד ג). הגוזל שדה מחבירו כו' אמר ר' יוחנן, והלא אמרו אין הקרקע נגזלה, ולמה אמרו חייב להעמיד לו שדה, קנס קנסוהו (שם ב"ק י ו). ואיבעית אימא אידי ואידי בשוגג והכא בקנסו שוגג אטו מזיד קמיפלגי, מר סבר קנסו שוגג אטו מזיד ומר סבר לא קנסו שוגג אטו מזיד (שבת ג:). כיון מלאכתו במועד ומת מהו שיקנסו בניו אחריו (ר' ירמיה לר' זירא, מו"ק יב:). מפני מה אמרו אלמנה לכ"ג יש לה כתובה מפני שהוא פסול והיא פסולה וכל מקום שהוא פסול והיא פסולה קנסו אותו כתובה (ר"ש בן אלעזר, יבמ' פה.–פה:). המוציא את תבנו וקשו לרה"ר לזבלים והוזק בהן אחר חייב בנזקו וכל הקודם בהן זכה וכו' אמר רב בין בגופן בין בשבחן וזעירי אמר בשבחן אבל לא בגופן, במאי קמיפלגי, רב סבר קנסו גופן משום שבחן, וזעירי סבר לא קנסו גופן משום שבחן (ב"ק ל.–ל:). רבי מאיר אומר שור של ישראל שנגח של כותי פטור, ושל כותי שנגח שור של ישראל בין תם בין מועד משלם נזק שלם וכו' א"ר אבהו קנס הוא שקנס רבי מאיר בממונם שלא יטמעו בהם, מתיב רבי זירא ואלו נערות שיש להם קנס וכו' ואי ס"ד קנס רבי בממונם ה"נ נקנום (שם לח:). המקבל בהמה מן העובד כוכבים וילדה מעלין אותו בשוויו ונותן חצי דמיו לכהן והנותן לו בקבלה אף על פי שאינו רשאי קונסים אותו עד עשרה בדמיו (ר' יהודה, בכורות ג.). המוכר עבדו לעובד כוכבים קונסין אותו עד מאה בדמיו (רבי יהושע בן לוי, שם ג.). לעתיד לבא הקב"ה נוטל את אומות העולם ומורידם לגיהנם ואומר להם למה הייתם קונסין את בני[1] (ר' לוי, מד"ר בראש' כ). —ובמשמ' עֹנֶשׁ, הטיל עֹנש, בכלל, קָנַס מיתה על פלוני: אמר לו הקב"ה לחירם מלך צור וכו' בך נסתכלתי וקנסתי מיתה על אדם הראשון (רב יהודה בשם רב, ב"ב עה.–עה:). כמה קשה המחלוקת שבית דין של מעלה אין קונסים אלא מבן כ' שנה ומעלה, ובית דין של מטה מבן י"ג, ובמחלוקתו של קרח תינוקות בני יומן נשרפו ונבלעו בשאול

[1] [בפי' ב"ר כ"י גורס ומפרש והם אומרין להקב"ה לפי שהן באין ואומרין לשון הרע איש על חבירו לפיכך גזלנו להם ממונם וכו' (הערת תיאודור).]

תחתיות (ר' ברכיה, מד"ר במד' יח). — *וכמשמ' אסר אסור הנאה: במה קנסו, במקום שזורעין ואוכלין או במקום שזורעין ולא אוכלין (ר' פינחס, ירושל' שביע' ה ט). נחשדו להיות מניחין (את התבשיל על גבי הכירה בשבת) ולא נחשדו להיות מבשלין, קנסו במניח ולא קנסו במבשל (ר' הילא, שם תרומ' ג ג). — ובספה"א: ויהא רשאי לקנסני ולצערני על כל פעם ופעם שאסרב לו (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 83). והיו שולחים אנשי קושטנדינה יאודי אחד חשוב וחכם וכו' כדי לשפוט את העם משפט צדק והיה מעניש וקונס ומכה ומנדה ומחרים כפי מה שצריכה השעה (לקוטים מדברי יוסף סמברי, בכליכר, 3). — ואמר הפיטן: שגיאות שים זדים ולא קונס (שלמה הבבלי, מערוב אליך, סליח' יום ג). וברב צדקתך מפלתם תקנום צולה חרבה ונהרותיה תאנום (שמעון בר יצחק, ויושע שושני, יוצ' ז פסח).

—כפעי', *נִקְנַס, — שֶׁקָּנְסוּ אותו: אדם הראשון חסיד גדול היה, כיון שראה שנקנסה מיתה על ידו ישב בתענית מאה ושלשים שנה (ר' מאיר, ערוב' יח:). לפי שראה אדם הראשון יום שמתמעט והולך אמר אוי לי שמא בשביל שסרחתי עולם חשך בעדי וחוזר לתוהו ובוהו וזו היא מיתה שנקנסה עלי מן השמים (ת"ר, ע"ז ח). ראוי היה אדם הראשון שלא לטעום טעם מיתה, ולמה נקנסה בו מיתה, אלא צפה הקב"ה שנבוכדנצר וחירם מלך צור עתידין לעשות עצמן אלהות לפיכך נקנסה בו מיתה (רבי חמא בר חנינה, מד"ר בראש' ט). וכשוכב בראש חבל, זהו אדם הקדמוני, שהוא היה ראש לכל בני אדם שעל ידי היין נקנסה עליו מיתה וגורם להביא חבלי מות לעולם (שם במד' י). ראוי היה אדם הראשון שיהיה חי וקיים לעולם, ומפני מה נקנסה עליו מיתה, אלא והאלהים עשה שייראו מלפניו (ר' יהודה בר' סימון, שם קהל' פרשה ג, ידעתי כי). — ובספה"א: והם מרויחים הממון ההוא הנקנס (שו"ת חכם לבי קל"ח). — ואמר הפיטן: פתאם נקנסה עליו (על רבן שמעון) מיתה משונה וחמורה (מאיר ברבי יחיאל, ארזי הלבנון, קני ת"ג).

— הפעי', *הִקְנִים, — כמו קל. ואמר הפיטן: גועה לדודי אני מאורסת גועל רודי איך נדרסת, דין הרג לעצמה

מקנסת, דחויה גם כי נאנסת (שלמה הבבלי, אין כמדת, פליט' יוס ד).

—הפעי, הֻקְנַס, — כמו נִפְע': באדם ובבהמה אם הוקנס מהומה, בצור קול הומה לאדמה יזכור (ר"א קליר, זכר תחלת, זכרונות, מוסף ר"ה). והורידו להשמש והוקנס בבזיונות, ובממון לא קנסוהו (פתחי תשובה, חו"מ שח, ס"י ו).

*קְנָס [1], ש"ז, מ"ר קְנָסוֹת, — תשלום בכסף, בפרט כעֹנש, Geldstrafe; amende; fine : אלו נערות שיש להן קנס [2], הבא על הממזרת ועל הנתינה וכו' יש להן קנס אף על פי שהן בהכרת אין בהן מיתת בית דין (כתוב' ג א). נערה שנתארסה ונתגרשה וכו' יש לה קנס וקנסה לעצמה (ר' עקיבא, שם שם ג). קנס שוה בכל אדם (שם שם ז). כל מקום שיש מכר אין קנס וכל מקום שיש קנס אין מכר, קטנה יש לה מכר ואין לה קנס, נערה יש לה קנס ואין לה מכר, הבוגרת אין לה לא מכר ולא קנס (שם שם ח). האומר פיתיתי את בתו של פלוני משלם בושת ופגם על פי עצמו, ואינו משלם קנס (שם שם ט). נערה שנתפתתה בושתה ופגמה וקנסה של אביה (שם ד א). אנסת ופתית את בתי והוא אומר לא אנסתי ולא פיתיתי, משביעך אני ואמר אמן חייב, ר' שמעון פוטר שאינו משלם קנס על פי עצמו, אמרו לו אף על פי שאינו משלם קנס על פי עצמו משלם בושת ופגם על פי עצמו (שבועי' ה ד). (עד זומם) אף אינו משלם על פי עצמו [3] מפני שהוא קנס וכל דבר שהוא קנס אינו משלם על פי עצמו (ר' עקיבא, תוספת' מכו' א א). אין להם לא בקנסי הבת לא בפתוייה ולא בחבליה (ר' חייה, ירוש' כתוב' ד א). עריות ושניות לעריות אין להם לא קנס ולא פיתוי וכו' (ת"ר, בבלי שם לה:). ומודה בקנס פטור (שם מג.). ילמדנו רבינו דיני קנסות [1] בכמה (רב נחמן בר רב חסדא, קנה' ז.). אפילו עשרה והן הדיוטות פסולין לדיני קנסות (בשם רב, שם שם). דיני קנסות הוה, ובבבל לא דיינו דיני קנסות (רב אשי, שם לא:).—ובכהם"א: כל המשלם נזק שלם הרי התשלומין ממון שהוא חייב לשלמו כמי שלוה מחבירו שהוא חייב לשלם, וכל המשלם חצי נזק הרי התשלומין קנס חוץ מחצי נזק של צרורות שהוא הלכה כמו שביארנו, זה הכלל כל המשלם מה שהזיק הרי זה ממון, וכל המשלם יתר או פחות כגון תשלומי כפל או חצי נזק הרי היתר על הקרן או הפחות קנס, ואין חייבין קנס אלא ע"פ עדים, אבל המודה בכל קנס מן הקנסות פטור (רמב"ם, נזקי ממון ב ז-ח). וכן כל הקנסות שקנסו חכמים וכו' אין גובין אותן דייני חוצה לארץ (הוא, סנהדרין ה ט). — ואמר המשורר: דעה כי משפטי תורה חשוקים ולחמשה חלקים הם חלוקים, ממונות גם קנסות גם עדיות ולמלקיות ולנפשות צדויות (רב האי גאון, שערי דיני ממונות, קבוצת קונטרסים, יט.). והחמישי קנסות אין בבבל לבד ממון אשר הזיק בחבל (שם, שם). ואם קדם ותפס את קנסו בדינו יחלטו לו את תפוסו (שם, שם). —

*ועֹנֶשׁ שלא בכסף, קנס בְּרָכָה במשמ' עֹנש קללה וחרם: הננו מסכימים ופוסקים בקנס ברכה שמן היום הזה והלאה לא יורשה שום אדם לעשות בו (בבית הטבילה) מלאכה כלל (תקנות קנדיאה, הרטום-קאסוטו, 8). הסכמנו לתקן וכו' שמכאן והלאה כל איש ישראל הנמצא בינינו לא יורשה בקנס ברכה לקבול את חבירו הישראלי בשום מקום משפט וכו' בערב שבת ובערב יום טוב (שם, 9). אנחנו מסכימים ופוסקים בקנס ברכה אשר נעשה ואשר יעשה שמהיום הזה והלאה לא יהיה רשאי שום אדם מאנשי קהלתנו לצאת בשבתות ובחדשים מתוך הקהל וכו' עד צאתם מבית הכנסת שחרית (שם, 10).

*קוֹנָס, קונסה, —כנוי של קוֹנָם, קרבן, עי' קוֹנָם: דבר שהוא משמש לשם חולין ולשם קרבן מהו לוסר עצמו בו, והא תנינן קונם קונסה שמה [2] (ר' ירמיה, ירוש' נדר' א ג).

1) [מן הרומ' census, הערכה, שעבר ליוני' בצורה κῆνσος במשמ' תשלום מסים, ומכאן לעברי' וארמי'; אך בלשון החכמים קבלה המלה צורה עברית ומשמ' חדשה, ואף נגזרו ממנה מלים כגון קָנַס, קְנִיסָה.
בבבלי (זבח' פח:) נאמר: וכמין קונאות של קנסות שבראשי תינוקות, ע"כ, וצ"ל קולסין, כובעים, ועי' רש"י.]

2) [רש"י (כתוב' כט.): אם אנסה אדם נותן לאביה נ' כסף וכו'.]

3) [כבבלי (מכות ב:): אף אין משלמין ע"פ עצמן, ע"כ ואין שם כל התוספת הבאה כתוספת' להלן.]

1) [רש"י: זה שמשלם יותר מדינו.]

2) [פרש קרבן העדה: דמשמע לשון קונם:

קנץ [1]), ממנו *קָנַץ, *קֵנֶץ, קִנְצֵי.

***קָנַץ** [2]), קל לא נמצא.

—פע׳, *קִנֵּץ, — א) הגיע עד הקץ, חקר עד תכלית: ואמר הפיטן: מי ק נ ץ קדשתך, מי רוה רננותיך, (מי אדיר אפסק, קרובי שחרי יוה״כ).

—הפע׳, *הִקְנִיץ,—חקר, טען ונפק בקנצים, בראיה ומופת, argumentieren; raisonner; to argue: והמלך היה חכם וכו׳ צוה להביא חכם מישראל, דרש וחקר ושאל היטב ושם אותם יחד ל ה ק נ י ץ בדיניהם והיו משברים אחד דברי חברו ולא יכלו לעמד על דין אחד (מכתב ר׳ חסדאי אבן שפרוט למלך הכוזרים). [3]

***קֵנֶץ** [4]), ש״ז.—כמו קֵץ, סוף, עי׳ קִנְצֵי. — ובמשמ׳ זמן נכון לרע: ק נ ץ, ענין זמן נכון לרע כאומר עד אנה תשימון קנצי למלין ותרגומו יורה באמרם הרפתקי למליא וכו׳ (אבן בוחן, שערת לבי לגרץ, 109). —ובמשמ׳ ראיה ומופת [5]), Argument; argument: והביא הוא לנפשו ק נ ץ וראיה לדבריו (קהל בן מללים הכהן, לקוטי קדמוניות). דבר ועל מי נסמכת ב ק נ צ י ם והוא אחד מן החצים אשר בל ירווים מחוצים ובזרוע נטויה וביד רמה (ר׳ יפת הלוי, שם, נספח׳, 20). ק נ ץ העתק [6]) מפי נביאים אין שם ובכל קהלה מקהלה לא נרשם ואיך יהיה כן והם במדרשם זה יאסור וזה יתיר בפירושם (הוא, שם שם, 24).

ומשמע לשון קנס ואפ״ה אסור, ומשני קונסה שמה, וקונסה לא משמע לשון קנס, א״נ אף קנס משמע לשון נדר דה״ק שיהא חייב קנס שיאסר דבר זה עליו מהנאה אם יעבור דבר נדרו, ע״כ.]

1) [עי׳ קִנְצֵי, הערה.]

2) [פעל מחֻדש על פי הבנת השם קִנְצֵי שבמקרא.]

3) [ומצוי בתרגום ר׳ ברכיה הנקדן לאו״ד לרסע״ג, עי׳ צינץ, Ges. Schr. III, עמ׳ 236; פ. בלוך במאמרו, MGWJ 1870, עמ׳ 412.]

4) [צורת יחיד חדשה למלה קִנְצֵי שהבינו אותה במ״ר, עי׳ שם.]

5) [על פי הבנה זו של קִנְצֵי שבמקרא, ועי׳ קִנֵּץ.]

6) [כלו׳ ראיה שנמסרה.]

נסמכת ב ק נ צ י ם (תשובות ר׳ יפת לריב״ש, לקוטי קדמוניות). אחרי ה ק נ צ י ם האלה יש לי ק נ צ י ם בפרוש ס׳ בראשית (מתרגם פרוש ס׳ יצירה לרסע״ג). וביון שיתמו ויגמרו ק נ צ י ה ם ויחקרו תכליתם בזמן ההוא יפרוש ה׳ ביניהם ויבדילם זה מזה (תרגום או״ד לרסע״ג, כיון תר״ח, 79). ואח״כ יאמר (הקפדן) חפשתי ובדקתי ולא מצאתי יותר מזה ולא נגלה לי אמתת שום מדע ולא נתברר לי חוץ מזה ה ק נ ץ (ר׳ ברכיה הנקדן, הי׳ גלגן, 2). בעבור ראיה שבורה או ק נ ץ נפסד ששמעו אותם קצת האנשים המאמינים (שם, 3). נבחין אותם (את הדברים) בדרך החכמה, ונצרף אותם בכור השכל כדי לדעת אמתתם ולאלתר יתברר לנו ב ק נ צ י ם חסונים (שם ג, 4). וראוי שאפרש מעט מ ק נ צ י ישרע האמת (שם, 13). גלוי וידוע כי אי אפשר ב ק נ צ י ם חסינים לחיות פיעל אחד משני פעלים (שם 16). נושא זו השאלה אין לו ראיה ולא ק נ ץ (שם, 26). ו ק נ ץ מלין על כל אלה אמר למעלה בפרק זה ואבלת ושבעת וברכת וכו׳ (ר׳י הדקי, אשכל הכפר, עזים׳, יח., ד״ה אך). ואהר שוברנו ראיותיהם ו ק נ צ י ה ם (שם שלח). ראייתו ו ק נ צ י (של הדין הזה) לא יכשר שלא יתן לח וכו׳ (שם שנג). — ואמר הפיטן: עדותיך למדיני ותורתך הבינני ק י נ צ י לקח הלעיטני, עבדך אני הבינני (חספוק פיה, רבות כיוה״כ, Elbog., Stud., עמי 157). בגאון ק נ צ י ך רמו עיניך כי כשלת בעוניך (רי״ב בר רחובן, פחדתי מיוכרי, קלים׳, אוצר כתמד ג, 190). ויחוד שמך ב ק נ צ י ם (אברהם הספרדי, קדור הקרחים ג, קני). — ואמר המשורר: ק נ צ י ן אם התחפש על אלו ההלכות לשבור וגם על דברי רבותיך עביר תעבור, עצה אחת צריך להביא ראיה על תולדות לבנה כבור חזקה וגבוה כהר תבור (סלמון בן ירוחים, מלחמות ה׳, דודזון, 72). רצף זה הדבר עתה אבאר וכל ק נ צ י זדים עתה אנאר ותואנה לכל בעלי ריב לא אשאר (שם, 91). מחמת זה הדבר אריב עמם ואשבר ק נ צ ם ואכליתם (שם, 95).

קִנְצֵר [1]), ש״ז,—שוט, Peitsche; fouet; whip, בצרוף שָׂם קנצי למלין, נתן כאלו את השוט למלים,

1) [הקדמונים, כי שראו במלה צורת יחיד ובין שהבינוה במ״ר מן קֵנֶץ (עי׳ שם), ברובם הבינוה כלשון

החיש אותן ללא מחשבה, נחפז לדבר: **עד אנת תשימון** קנצי למלין תבינו ואחר נדבר (איוב יח ב). —ובסהמ"א, שם קנצי למלין, שם קץ לדברים: **ומי יודע אם יאמרו לי אחר** מעשה הסכמה, **או** חסרה **מלח או תבלין, עד ישימו ק נ צ י** לִמלין וכו' (אבא מארי, מנחת קנאות, מכתב סג). ובזה **נשים ק נ צ י למלין בצורת האותיות** שנדרנו לפרש בשער הזה (ר"א בלמסי, מקנה אברם, א). וקידם **שאשים ק נ צ י למלין** (שלטי הגבורים, לשונות העמים, ע;). **וטרם אשים ק נ צ י למלין, אוסיף שנית ידי להודיעך** וכו' (ריב"ל, תעודה בישראל, הקד', XVIII). **ויגעתי בדברים הרבים ועל כן אשים ק נ צ י למלים** (יל"ג, אגרות א כא). — ובמשמ' סוף דבר: **ק נ צ י** לִמלי, ידיעת מספר **העקרים ההכרחיים** לדת האלהית קשה מאד (ר"י אלבו, עקרים א ג). — ושם קנצי להגה והי, חדל **מלקונן: עתה אשים ק נ צ י** להגה והי (ר"ם בלוך, אולה"ם ד, 262).

***קַנְקַן** [1], ס"ז, — **א**) כד ליין ושמן ולתבואה, Krug; cruche; jug: כדי יין סתימות, מקום שדרכן למכר סתומות, **יצא ק נ ק ן** לחולין (מעש"ש א, ג) המשאיל **ק נ ק נ י ן** למעשר שני, אף על פי שגפן לא קנה מעשר (שם ג יב). **אף האומר לחבירו חבית זו אֲני מוכר לך חוץ מקנקנים יצא ק נ ק ן לחולין** (ר' שמעון שם יג). **הטוען את חברו כדי שמן והודה ב ק נ ק נ ִי ם**, אדמון אומר הואיל והודה במקצת הטענה ישבע (כתוב' יג ה). **יוציא לו שלשת** לוגין שמן למאה, לוג ומחצה שמריב, לוג ומחצה **בלע** וכו' אם היו **ק ִנ ק נ י ם** ישנים איני מיציא לו **בלע** (ב"מ ג ה). המוכר פירות לחברו הרי זה מקבל **עליו רובע** מנופת סאה וכו' **ק ִנ ק נ י ם** בשרון מקבל **עליו** עשר פיטסיאות למאה (ב"ב ו ב). נודות הנכרים **וקנקניהן** ויין של ישראל כנום בהן אסורין (ע"ז ב ד). **אל תסתכל ב ק נ ק ן אלא במה שיש בו יש ק נ ק ן** חדש מלא ישן וישן שאִפילו חדש אין **בו** (רבי, אבו' ד כ). בית שחצצו **ב ק נ ק נ י ם** וטח **בטיח, אם יכול** הטיח **לעמוד** בפני עצמו, **טהור** (אהל' ו ב). **המסדר ק נ ק נ י ם בתוך** הכור **ונתמלאו מים אף על פי שבלע** הכור **את מימיו הרי זה ישבור** (מקוא' ב ט). **חומר במעשר שיני שמעשר שיני קונה את ה ק נ ק ן** ואסר דמיו (תוספת' שביע' ז ז). **דלת** הגוררת ומחצלת הגוררת **וקנקנין** הגוררין **פותחין ונועלין בהן בשבת** (שם ערוב' יא יג). **הלוקח ק נ ק נ י ם** מחבירו **ונמצאו פוטסות ונשתברו חייב להעמיד לו דמי ק נ ק נ י ם אבל לא** דְמֵי **יין** (שם ב"ב ו ד). **ק נ ק נ י ם של גוים** חדשות **מותרות, ישנות ופופות אסורות** (שם ע"ז ד י). **הגת והמחץ והמשפך של גוים ר' מתיר וחכמ' אוסרין, ומודה רבי ב ק נ ק נ י ם שהן אסורות** (שם שם ח א). **המסדר ק נ ק נ י ם בכיפה אף על פי שאמרו יתר מלוג אינו** בכי יותן, לענין מי חטאת **אינו חושש שמא שאבו אחרים** (שם מכשירי א ו). **ומה יין אתה טועם טעם יין** מתחילתו וכל זמן שהוא מתיישן **ב ק נ ק ן סופו להשביח**, אף ד"ת כל זמן שהם מתיישנים בגוף סופם להשביח (כספרי דברי מח). **בצאן ולקחת, רחל** על ידי גזתה, ביין ולקחת, חבית על ידי **ק נ ק נ ה** (בק בג בג, שם שם קז). **בנוהג שבועלם מה נות ליוצר**

קץ ותכלית, וממשמ' זו, בקשר עם ענין המלים שככתוב תכלית שבדבור, התפתחה גם ההוראה מעֵנה ונמוק, המצויה בפרט בכתבי הקראים. ואלה דברי פינסקר (לקוטי קדמוניות, קסו): וכן דרכו (של ר' דוד) לבלבל לשון המשנה עם לשון המורגל אצל המחברים או אצל התרגומים כמו בשער קן הוא מפרש מלת **ק נ צ י** למלין עניין הבאת מופת וראיה ואומר שכך מובנו בלשון המשנה (קנצי למלין חנג ללכלאם ואלחגג ואלנט׳ר יסמונהא פי אלמשנה **ק נ צ י**), ע"כ. אך **החדשים הלכו ברכם על פי הערב' קנצ** [a] במשמ' ציד, **ואף רשת ומצודה** (עי' MGWJ 1896, עמ' 344). **שלא** כענין הכתוב, **ופ. דליטצש העיר על המלה האשור'** קְנֻז, קְנֻצ, **שאמנם אז הכין אותה במשמ'** כבל **ואסורים. ואולם הוראת המלה האשור' היא באמת שוט, ודוקא משמ' זו מתאימה לענין הכתוב: עד אנה תחנו למלים את השוט, כמו לסוס, להישן ולהחפז בדבור, תבינו ואחר נדבר, ועי'** טורטשינר בפרושו.]

[1] [גם במשמ' כד ליין ולשכר ואף למים ולתבואה, וגם במשמ' מחרשה בא באשור' ובאוגריתי' כַּנְכַּנּ בכף, ובמשמ' הראשונה אף כַּנּ בצורה הפשוטה, ועל כן אין למלה כל קשר אל קָנֶה, אלא היא מלה שאולה לעברי מאשור', וגם בלשון זו אולי שאולה היא משומרית.]

[a] قنص

הזה, לעשות מאה קנקנים או להסתכל בהן, לא להסתכל בהן (ר' לעזר, ירוש' ר"ה א ג). מאה חביות אילו אני מוכר לך אפי' חומץ הגיעו, רבי חייה בר ווה, בשהיו הקנקנים ללוקח יכיל מימר ליה לשתייה מכרתיו לך (שם ב"ב ו א). המשתכר בקנים ובקנקנים אינו רואה סימן ברכה לעולם (פסחי ב:). כי פליגי היכא דאמר ליה עשרה כדי שמן יש לי אצלך, אדמון אומר יש בלשון הזה לשון קנקנים, ורבנן סברי אין בלשון הזה לשון קנקנים (כתוב' קח:). קנקנים של נכרים ליתסרו למיזבן, מאי שנא נודות ומאי שנא קנקנים (ע"ז לג.). הלוקח קנקנים מן הנכרים, חדשים בותן לתוכן יין, ישנים נותן לתוכן ציר ומוריים לכתחילה (רב זביד בר אושעיא, שם לג:). חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי, לכלן קרא להן שמות, לאליעזר בן הורקנוס קרא בור סיד שאינו מאבד טיפה, קנקן[1]) ופותה שמשמרת את יינה (אדר"נ יד). לאחר שכבד את חבירו חבית של יין זקנקנה (מד"ר ברא"ש' יג). למלך שהיה משיא את בנו ועשה לו חופה, סיידה וכיירה וציירה, כעס המלך על בנו והרגו, מה עשה, נכנס לתוך החופה, התחיל לשבר את הקנקנים ומפקיע בהוצאות ומקרע בכיליות (ר' פינחס, שם שם כח). היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים, שאינו מספיק לקוש עליהם אחת עד שהוא שוברם, ובמי הוא בודק בקנקנים יפים, שאפילו מקיש עליהם כמה פעמים אינם נשכרים, כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים (ר' יונתן, בס שם לג). לליסטים שנכנסו למרתף אחד של יין, נטלו קנקן אחד ושתו, הציץ עליהם בעל המרתף אמר להם יערב לכם, יבושם לכם, ימתק לכם, שתיתם היין, החזירו הקנקן למקומו (שם שם פה). איזה יוצר מבקש שישתברו קנקניו (פסיק' רב', בחדש השביעי, קמז:). — והקיש על קנקנו, בתמונה, בדק אותו לראות מה טיבו: ארבעה הן שהקיש הקב"ה על קנקנן ומצאן קדרה של מימי רגלים, ואלו הן, אדם וקין ובלעם וחזקיהו (מד"ר ברא"ש' יט). — *וצפה בקנקנים: מלמד שצפה הקב"ה בכל הקנקנים ולא מצא קנקן זפות

מקנקנו של משה שפשט ידו וקבל את התורה (שם קהל' סדרא ג, אשר עוד). — ובסהמ"א: וכיצד חותם בתוך חותם, אמר רבא ספל על פי קנקן מסוידת וחתומה הוי חותם בתוך חותם[2]) (הלכ' פסוקי לתלמידי רב יהודאי גאון, 147). היו ממלאין שק מלא דגן והיו מניחין אותו ע"ג העגלה על הקנקן ובקנקן היה נקב והיה מושך העגלה ע"ג התלם והיה נופל הדגן דרך אותו נקב (רגמ"ה, ערכ' כה.). אוכלי דקצרי וכו' פי' כלי של ברזל הוא ובריתו כעציץ של קנקן ושיעירו כחצי קנקן של יין וכו' (ערוך ערך לבל). פי' כחצובה, כג' רגלי קנקן בשורה עומדת על הסדר אחת עם אחת (שם ערך חלב). פטסין הן דני ודומין לקנקנים אלא שהקנקנים ארוכין ואילו עגולין (שם ערך פטם). ובדרום אחרי פטירתו של ר' היו נוהגין כולם היתר לעשות משקה דבש, אך יש שהיו מחמירים לקנותו בחביות גדולות שאז בוודאי לא היו מתקנים איתו בסולת עד שהיו משימין בקנקנים קטנים (אור זרוע להרי"ץ מוינה, כח:). ויסע משם לצפון ארץ הודו ויחן ביער גדול ובה מים רבים ונבנה ליער קנים חזקים אשר עושה אדם מהם הקנקנים (תולדות אלכסנדר, 33). — *וקנקנים של עץ, קנקנים של דלעת: קנקנים של עץ צריכים מלוי וערוי (שו"ת הרא"ש כלל יט סי' ג). קנקן של דלעת מזופף שנותנין בו יין וכו' ונתן בו הע"א יין שלו וכו' ולאחר זמן שכחו שנשתמש בו יין נסך ומלאוהו יין מבושל והריקוהו לתוך קנקן של עץ מזופף כשר (סמת יסרים ג פה). — *תהה בקנקן, על קנקני, בדק בקנקן לדעת היש בו יין אם חמץ, ובהשאלה, בדקהו אם חכם הוא או לא וכדו'[2]): מאשר יקרתי בעיניו מאז חבבני ובא להתפנג בבנו וקינו לתהות בקנקן ריקו (מבוי רש"י, קבולת קונטרסים יב, ו.). וכאשר תהיתי על קנקני ספרי המדקדקים וכו' (בן זאב, תלמוד לשון עברי, הקד'). — *ובדק אחר קנקנו, במשמי קרובה:

---

[1]) [נ"א קנקנה, עי' בהוצ' שכטר, עמ' 58].

[1]) [על פי לשון הבבלי (ע"ז לא.) בארמי: היכי דמי חותם בתוך חותם, אמר רבא, אגנא אפומא דחביתא שריקא וחתימא הוי חותם בתוך חותם.]

[2]) [על פי הארמי שבבבלי: תהי ליה אקנקניה (שבת קמ.), תהי ליה בקנקניה (ב"ב כב.). ועי' תהה.]

לפי שבודקין אחר קנקנים היפין [1]) אני בודק אחר קנקנד, אפרת הלכה רווחת וכו' (רטנ"א, הסוי סד). —°והחמיץ יינו בקנקנו, בהשאלה במשמ' יצא לתרבות רעה, נתקלקל במדותיו: כמו שקרה לרבים שהחמיץ יינם בקנקנם (כ"י ערלאמה, יד אבשלום על משלי יד, ד"ה מטלים). — ואמר הפיטן: קנקן החבוי שם בחפירה מלא מאז אפר פרה (ר"א קליר, אמרה סנינה, קרובי פרה). ופרצו (היונים) חומת מגדלי וטמאו כל השמנים, ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים (מרדכי, מעוז צור, פיוט לחנוכה) — ואמר המשורר: הקנקן ריקן בלי יין והגביגה נגובה בלי זין (ראב"ע, הקנקן, כהנא א, 13). מהר נשיא דגלי תן כוס ישועות לי מקנקני (ר"ש הנגיד, מהר, שירי תיאנן, 101). — ב) יתד המחרשה: השיכר את הפרה לחרוש בהר וחרש בבקעה, אם נשבר הקנקן פטור, בבקעה וחרש בהר, אם נשבר הקנקן חייב (ב"מ ו 7).

*קַנְקַנָּה, ס"נ,—כמו קנקן: ספוג וקנקנה זפותה אלו ת"ח (יהודה בן תימא, אדר"נ מא). היה כנוד בקוע שנתפתח להכניס הרוח וכו' ובקנקנה זפותה שמשמרת את יינה וכו' (דא"ז א).

קנש [2]), שרש ופעל מספק: קנש ריח שריפת צמר באש או כל דבר שיתקנש בשריפתה (שלמה בר שמואל, ספר המליצה, זכר, 35).

*קֶנֶת [3]), ס"נ,—קנה, מקל שבבלי: נשמט הברזל מקנתו [4]) והרג ר' ... אומר אינו גולה, וחכמים אומרים גולה (מכות ג ...). עתידין ישראל להיות מדליקין בקנתות של רמחים ושל חרבות שבע שנים, שנאמר ובערו והשיקו בנשק ומגן וכו' ובמקל יד וברמח (ילמדנו רלתם קדושים, מובא בערוך). — ובסהמ"א: קנה חלול היה תחוב בחבית וקנתת חד קטן מחובר לראש האחד (הרוקח סי' תלה).

1) [על פי מאמר ר' יונתן (מד"ר ברלשית לג, ועוד), שהובא לעיל.]

2) [לא נתברר מקורו, ואולי יסודו בטעות.]

3) [מן קָנֶה, והשוה קְנוֹקֶנֶת וכן בארמ' שבתו"ם: אורחיה דבר נשא מיטר קנתה דכולבא דילמא כולבא דקנתה (ר' יוסה, ירוש' נדר' א א). אך ספק הוא אם יש למלה קרבה מקורית אל קַת, קָת, ועי' שם.]

4) [כך במדב"מ. בדפוס: מקתו.]

קַנְתּוּר, עי' קַנְטוּר.

קנתן, קונתן עי' קנאתן.

קַנְתֵּר, עי' קַנְטֵר.

קַנְתְּרָן, עי' קַנְטְרָן.

*קַסְוָה [1]) קַסְוָה, קיסוא, ס"נ,—כמו קַשְׂוָה, כוס, ספל לנסוך: הגונב את הקסוה [2]) והמקלל בקיסם והבועל ארמית קנאין פוגעין בו (סנה' ט ו). היין שניסכו בקיסוא [3]) וניסכו בהין כשר, ביד ובכלי חול פסול, אחד ניסוך המים ואחד ניסוך היין שניסכו בין בהין בין בקערה בין בקיסוא [3]) בין במניקיות הרי אילו כשירין (תוספ' זבח' א יב). מאי קסוה [4]), א"ר יהודה כלי שרת (סנה' פא:). ועי' קַשְׂוָה.

*קַסְיָה, קְסִיָּה, קיסיה, ס"נ,—מטפחת, שרוול היד [5]): קסיה [6]) של זורי גרנות של הולכי דרכים של עושי פשתן טמאה, אבל של צבעין ושל נפחין טהורה (כלים יז ו). — ובמשמ' מטפחת, מפה שעל השלחן: קסיא של שלחנות והשיפא של לבנים אינן בכי יותן (מכשיר' ה ס).

*קַסְיוֹן, ס"ז,—כמו קֶסֶת, במשמ' בית דיו: קסיון דוית [7]) לי (ספר המליצה לר' שלמה בר' שמואל, זכר, 74).

*קְסִימָה, ס"נ,—סה"פ מן קָסַם, — מעשה הקוסם: וכתב הרמב"ם ז"ל שענין הקסימה הוא

1) [עי' קַשְׂוָה, הערה.]

2) [במשני' שבירוש': הקסווא; בכ"י מינכן הקיסווא, עי' ד"ס.]

3) [בדפוס': בקסווה.]

4) [כ"י מינכן: קיסווא.]

5) [פרש הערוך: כרומאניקא, χειρομάνικον שרוול היד, ועי' אפשטין, פרוש הגאונים, 46. אך נראה שעקר פרוש המלה מטפחת היד והראש.]

6) [במשני' מנקי' ליוורנו וכן בתקונים לגוף הערבי של פרוש המשנ' לרמב"ם (הוצ' דרנבורג): קְסִיָּה, בכ"י פרמה: קְסִיא; במשנה שבתלמוד' ובמדב"ם: קסייה. אך אפשר שזו בעקר הרומ' cassis במשמ' קובע וגם רשת, וצ"ע.]

7) [הוא בערב'־פרס' דואיה a).]

a) دواية

המניע כה׳ ומושחו לחשוב במין ממיני התנועה וכו׳ (חנוך, מליצ תקי).

קסם[1], ממנו מִקְסָם, **קְסִימָה, א. קָסַם, קֶסֶם, *קֵסֶם, קֹסֵם, **קִסְמוֹן, **קִסְמִי, *קַסָּמִית, **קֶסֶמֶת.

א. **קָסַם**[2], פ״י, קֹסֵם, קֹסְמִים, קֹסֵם, קָסְמָה, קָסָמוּ, יִקְסְמוּ יִקְסֹמוּ, תִּקְסַמְנָה, — הגיד עתידות בקֶסֶם, weissagen ; présager ; to predict : לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קֹסֵם קְסָמִים מעונן ומנחש ומכשף (דבר׳ יח י). קָסֳמִי[3] נא לי באוב נהעלי לי את אשר אמר אליך (ש״א כח ח). ויעבירו את בניהם ואת בנותיהם באש וַיִּקְסְמוּ קסמים וינחשו (מ״ב יז יז). והיתה ידי אל הנביאים החזים שוא וְהַקֹּסְמִים כזב (יחזק׳ יג ט). שוא לא תחזינה וקסם לא תִקְסַמְנָה עוד (שם שם כג). כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים לִקְסָם־קסם קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד וכו׳ והיה להם כִּקְסָם[4]־שוא בעיניהם שבעי שבעות להם והוא מזכיר עון להתפש (שם כא כו–כח). בחזות לך שוא בִּקְסָם־לך כזב לתת אותך אל צוארי חללי רשעים וכו׳ (שם שם לד). ונביאיה טחו להם תפל חזים שוא וְקֹסְמִים להם כזב אמרים כה אמר אדני יי׳ ויי׳ לא דבר (שם כב כח). לילה לכם מחזון וחשכה לכם מִקְּסֹם ובאה השמש על הנביאים וקדר עליהם היום (מיכ׳ ג ו). ראשיה בשחד ישפטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יִקְסֹמוּ (שם שם יא). — ובתו״מ: שהוליכו בידם כל מיני קסמים שהיו קוסמין בהם שלא יתן לו עלילות (מד״ר במד׳ כ). ומה היתה חכמתן של בני קדם, שהיו יודעין במזל וקוסמין בעופות ובקיאין בטייר (שם קהל׳, כל זה כסיחי). לקסם קסם, התחיל לקסום קסמים לשמה של רומי ולא עלו, לשמה של אלכסנדריה ולא עלו, לשמה של ירושלם ועלו (כי לוי, שם שם, ויעב העפר). ושו״ה כי חטאת קסם מרי, ומה קסם, שהוא הולך ושואל לקסום על דבריו של הקב״ה וכו׳ שהוא נבטח בדברי הקוסם ואינו מתפלל (דבר׳ רבה, ליברמן, 46). — ובספה״א: כל גורלותיו קסמו לו לבא לירושלם (רש״י, יחזק׳ כא כז). כל חכמי פרס וישמעאל ויון ודדן פה אחד נבנעו. מלקסום לכל נולד טרם מלאת לו ארבע שנים (ראב״ע, משפטי הנולד, כהנא, ב, 120). הבלעם אנכי אשר ידע לקסום, מאין אדע כי צבאת ורעבת (ר״י זבארה, שעשועים יא, דודזון, 127). — ועי׳ קֹסֵם, קֹסֶמֶת.

—פִּעֵ׳, *קִסֵּם, — כמו קל: הרי את מחזר ומנחש ומקסם באי זה מקום תשלוט בהם והם אינם כן, כשהן צריכין להלחם בשונא עומד כהן גדול ולובש אורים ותומים ונשאל בהקב״ה וכל הגוים מקסמים ומנחשים ואלו משברין אותה בתשובה (מד״ר במדי כ). מה עשה (נבוכדנצר), עמד מקסם לידע אם לעלות (על ירושלם) אם לאו (מדר׳ תהל׳ עט). —ובספה״א: בודאי זהו האיש הנביא (משה) שכל חכמי ישראל מקסמין עליו שעתיד נביא לצאת מישראל שעל ידו תחרב מצרים וכל המצריים שבתוכה (מדרש ויושע, ביהמ״ד יליניק א, 43).

—הִפְעִ׳, **הִקְסִים, —היה יפה, ואהוב עד שלקח את הלב כמו בקסם ומעשה כשפים, bezaubern ; charmer; to charm, נוהג בדבור ובספרות העברית החדשה.[1]

—הָפְעַ׳, **הָקְסַם, — הקסימו אותו.

קֶסֶם[2], ש״ז, קֶסֶם, מ״ר קְסָמִים, —גורל האלים, הכלים המשמשים בו, והכרעת הגורל הזה, Losorakel ;

---

1) [בתוספת׳ (כלים ב״ב א ט): השלחן והטבלא והדולפקי שנתקסמו ונשתייר בהן טפח וכו׳, אך בהוצ׳ צוק״מ שנתקרסמו, עי׳ קִרְסֵם.]

2) [רב משמ׳ השם במקרא היא גורל ששאלו בו את רצון האלילים, וגם בערב׳ (קִשְׁם a), בארמ׳־סורי׳ (קצם), כושי ושבא׳ (שם מקשם הוא גורל וקסם) נמצאת הוראה זו בשם ובפעל. ובערב׳ בא קשם גם במשמ׳ שבועה, וזאת התפתחות של ההוראה קללה (כעקר משמ׳ המלים שבועה, אלה וכדו׳), וכן בתרגום השמרונים לפסוק ונקב שם יי׳ וכו׳ בנקבו שם (ויקר׳

---

a) قسم

---

1) [עי׳ בהערה לערך קֶסֶם.]

2) [וכן קְסַם בארמי׳ שבתו״ם.

ובערוך (ערך קנב) נמצא: ונשארו קיסמין קטנים שם ופוסקן וקוסמן וכו׳, ע״כ, אך נ״א קוטמן, קוטען, עי׳ הוצ׳ קוהוט, והערה שם.]

3) [כך הקרי; כתיב: קסומי.]

4) [כך הקרי; כתיב: כקסום.]

sort, oracle; lot, oracle: וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם ויבאו אל בלעם (במד' כב ז). כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל[2] (שם כג כג). כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר (ש"א יה כג). שקר הנבאים נבאים לא שלחתים ולא צויתם ולא דברתי אליהם חזון שקר וקסם ואלול ותרמות לבם המה מתנבאים לכם (ירמ' יד יד). חזו (הנביאים) שוא וקסם כזב האמרים נאם יי' ויי' לא שלחם (יחזק' יג ו). בימינו היה הקסם ירושלם לשום כרים לפתח פה ברצח להרים קול בתרועה וכו' (שם כא כז). קסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו (משלי יו י). — קסם קסם או קסמים: לא ימצא בך וכו' קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף (דברי' יח י). ויעבירו את בניהם ואת בנותיהם באש ויקסמו קסמים וינחשו (מ"ב יז יז). שוא לא תחזינה וקסם לא תקסמנה עוד (יחזק' יג כג). כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם (שם כא כו). — ובמדר': שהוליכו בידם כל מיני קסמים שהיו קוסמין בהם (מד"ר במד' כ). הלכו להן זקני מדין שידעו בקסמים שלהן שאין בו (בבלעם) הנאה (שם שם). לקסם קסם, התחיל קוסם קסמים (שם איכ', פתיח', ר' יהושע דסכני). בימינו היה הקסם ירושלם, היה קסמו של ירושלי' בימינו (שם קהל', וישב העפר). — ואמר הפיטן: בכשפיו הללו ובקסמיו חללו העמיד וזללו (כ"א כד יז): ומקסם, בקסומה, כי זה תפקידו של גורל האלים להכריע בין הארור והתם (מכאן ארים ותמים), המקלל לפני האל והישר לפניו. אך בעבר' שכתו"ם ובארמ' בא קסם, קיסם (בעקר אותה מלה כמו קסם) במשמ' שביב העץ וכדו'. וקיצה להכריע אם לא זאת המשמ' הראשונה, וממשמוש הקיסם או הקסמים בגורל (בעקר: אבן) נולדו צורות הפעל והמשמ' גורל בכלל, או אדרבה מן המשמ' המפשטת קללה (והסכמה) נולדה ההוראה גורל והקיסם המשמש בגורל זה.

וידועה בערבי' משרש זה ביחוד המלה קסמה [a]), במבטא התרכי kismet, במשמ' גורל האדם.]

1) [כאן בא קסם וגם נחש במשמ' קללה וכשוף נגד ישראל ובנגוד אל ברכה, כמו בפסוק במד' כד א. ועי' בהערה הקודמת.]

2) [כלו' לא קללה אמר אלא ברכה זו שפעל אל.]

a) قسمة

קליר, אז קולך, קרוב' שבת זכור). — ונוהגת המלה בספרות החדשה במשמ' של כח כשפים לטובה, Zauber; charm(e), קסם האהבה וכדו'.

***קֵסֶם**, קיסם [1]), ס"ז, — שביב עץ, Holzspan; éclat (de bois); chip of wood: הבנות קטנות יוצאות בחוטין ואפילו בקיסמין שבאזניהם [2]). (שבת ו ו). ומודה רבי עקיבא בשני חצאי זתים שתחבן בקיסם והסיטן שהוא טמא (חולי' ע ד). נטל את הראשונים ונמצא על ידיו קיסם או צרור ידיו טמאות (ידים ב ג). הנותן קיסמין באזני קדירה בשביל שלא תהא מרתעת ושופעת לאחוריה הרי זה מדר' האמרי אבל נותנין קיסם של תות וזכוכית לתוך הקדירה בשביל שתתבשל מהרה (תוספת' שבת ו יד). וכי יש נגובים לקודש, אלא תוחב את חרוה בכוש או בקיסם ואוכל עמה זית או בצל בתרומה אבל לא בקודש (ר' חנניה בן אנטיגנס, שם חגי' ג יב). בורר את הצרורות ואת הקיסמים הודאין (ר' אלעזר בר' צדוק, שם אהיל' ב ד [3])). שני רוקין, אחד טמא ואחד טהור וכו' היו נגובין או שהסיטן בקיסם ברשות היחיד, תולין (שם טהר' ה ה). חותם שאמרו אפילו טיט ואפילו קיסם (שם שם י ו). פרורין שעל גבי פרורין אף על פי שנגע בכביצה אינו טמא אלא מקום מגעו, וכיצד הוא עושה, ר' אלעזר בן יעקב אומר משם ר' חנניה בן חכינאי עודהו השרץ שם תוחב בו הקוסמים [4]) (שם שם יא ג). למולך, כל שתמליכנו עליך, אפילו קיסם אחד או חרס (ר' חנינא בן אנטיגנוס, מכי' יתרו, מסכתא דבחדש ו). על

1) [אין מלה זו בעקר אלא קסם שבמקרא, ועי' בהערה שם. אך במבטא ובכתיב, ואולי אף במשמ', השפעה המלה בתו"מ מן קיסא, עץ בארמ', ויש שהחליפו קיסי(ן) בקיסם. והיו שנקדוה קֶסֶם, קִסֵּם, אך במשנ' מנקי' ליוורנו ובמסרת הבבלית קִיסָם (פורת, לשון חכמים, עמ' 141), וכן שטרק בהוצאתו.]

2) [ופרש הרמב"ם: עצים קטנים עגולים היו מכניסין אותם בנקבי אזניהם כדי שלא יסגר הנקב.]

3) [ובבבלי (נזיר קה.): וכמה שיעור תפוסה, פירש ר"א בר' צדוק, נוטל את הקיסמין ואת הקסקסות וזורק את הוודאין וכו'.]

4) [צ"ל הקיסמים, ובהגהות הגר"א: תוחב בהן קסמים.]

המנורה הטהורה, על טהרה של מנורה, שלא יסתבם בקיסמים ובצרורות (ספרא ויק, אמור, פרשה יג). מעתה אפילו בית הקברות ראוי הוא לעבור על השבות ולוכל שכן הוא ראוי ליכנס בשידה תיבה ומגדל ולעשות לו הור פחות מטפח ולחתוב בכוש ובקיסם ולאכל (ירוש' ערובי ג א). ה״ד (גחלים) לוחשות, א״ר חסדא כל שאילו מכנים לתוכן קיסם ודולקת מאליה (ברכ' נג:). עץ אחד יש בכרכי הים וחנון שמו ומביאין קיסם ומניחין לה בחוטמה כדי שתתעטש וכו' (רב הונא, שבת כד:). תפרה (ככר שנפרסה) בקיסם מערבין לו בה (רב חסדא, ערובי פא.). אין שונין קמח ביום טוב אבל נפל צרור או קיסם בורר בידו (ביצה כט:). (מטבעות) כל שאילו מכנים לה קיסם ביניהן ונוטלם בכת אחת חייב להבריז (רבה בר אבוה, ב״מ כה.). ע״א שנשתברה, רב אמר צריך לבטל כל קיסם וקיסם (ע״ז מט:). הרואה קרי בקיסם[1]) מהו, ממנו אמר רחמנא עד דנפיק מבשרו ולא בקיסם, או דלמא האי ממנו עד שתצא טומאתו לחוץ ואפילו בקיסם נמי (שאלת רבה מרב הונא, נדה' כב.). במה בודקין אותו אם זכר הוא אם נקבה היא, אבא שאול בר נש ואמרי לה אבא שאול בר רמש אומר, מביא קיסם שראשו חלק ומנענע באותו מקום, אם מסכסך בידוע שזכר הוא ואם לאו בידוע שנקבה היא (שם כה:). מעולפת ספירים, א״ר אבא בר ממל, אם נתעלף אדם בדברי תורה והלכה סוף שנעשה בהם ספיר, ורבנין אמרין, כל מי שנעשה קסם[2]) בדברי תורה סוף שהוא נעשה בהם מלך, המד״א קסם על שפתי מלך (מד״ר שה״ש, ידיו גלילי). —ובפרט שכיב עץ לחצוץ בו את השנים: נוטל אדם קיסם משלפניו לחצוץ בו את שניו (רבי אליעזר, ביצה ד ו). יוצא אדם בקיסם שבשיניו שבסנדלו (תוספת' שבת ה א). — ומשל: תמיהני אם יש בדור

1) [רש״י: הכנים קיסם בפי אמה והוציא בו זרעו.]

2) [פרש מת״כ מלשון קוסם קסמים: הקוסם יודע ואינו יודע הדבר על בוריו וכו', ע״כ, ואינו מסתבר. וכנראה הכונה היא: מי שנעשה פחות כקסם העץ הזה בדברי תורה סוף שהוא נעשה בהם מלך, על דרך: כל המקטין עצמו על דברי תורה בעולם הזה נעשה גדול לעולם הבא (ב״מ פה:), וכל המקים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר (אבו' ד ט).]

הזה שמקבל תוכחה, אם אמר לו טול קיסם מבין שיניך אמר לו טול קורה מבין עיניך[1]) (ר' טרפון, ערכי' טז:). — וקסם הנגר: לא יצא החייט במחטו ערב שבת סמוך לחשיכה שמא ישכח ויצא ולא הנגר בקיסם שבאזנו[2]) ולא הצבע בדוגמא שבאזנו ולא השולחני בדינר שבאזנו ולא הסורק במשיחא שבצוארו (תוספת' שבת א ח). — ובסהמ״א: יגיע לי קיסם מן הקורה[3]) (רב נחשון גאון, תשו' גאו', קסל, מב., ערך סיבא). משיחסום ויקנב, פי' לאחר שחוסם חסימת הכלי ונשארו קיסמין קטנים שם ופוסקן וקוטען שמו קניבה (ערוך ערך קנב). סוגייני דערבתא, קיסמין של ערבה (רש״י, ערובי' כט:). כשהיה הכהן מסדר את המערכה גדולה היה דרכו להביא קסמין דקים להצית בהן את האור (ר״מ המאירי, יומא מה.). איך תאמר טול מבין עיניך קיסם השבורה ועל עפעפיך כעובי הקורה (מראה המוסר ס ב). וראה (ר' חסדאי) הקיסם בשן חבירו ולא נטל הקורה מבין עיניו (ר״י אברבנאל, מפעלות ה' י״ב). יש ליזהר לכבד הבגדים באותן מכבדות של קסמים שנשברים הקסמים (שלטי הגבורים על הרי״ף, שבת סוף פרק י).

קֹסֵם, קוסם, ס״ז, מ״ר קסמים, קוסמים, קסמיכם, — כהן או איש אחר העוסק בקסמים, Orakelpriester, Wahrsager; devin; fortune-teller: כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעננים ואל קסמים ישמעו (דברי יח יד). ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב אל חלליהם (יהוש' יג כב). ויקראו פלשתים לכהנים ולקסמים לאמר מה נעשה לארון יי' (ש״א ו ב). גבור ואיש מלחמה שופט ונביא וקסם וזקן (ישע' ג ב). מפר אתות בדים וקסמים יהולל משיב חכמים אחור ודעתם יסכל (שם מד כה). אל תשמעו אל נביאכם ואל קסמיכם ואל חלמתיכם ואל ענניכם ואל כשפיכם (ירמי' כז ט). ואל ישיאו לכם נביאכם אשר בקרבכם וקסמיכם ואל תשמעו אל חלמתיכם אשר אתם מחלמים (שם כט ח). ובשו החזים וחפרו הקסמים ועטו על שפם כלם כי אין מענה אלהים (מיכ' ג ז). כי התרפים דברו און והקוסמים

1) [עי' בהערה לערך קורה, עמ' 5867.]

2) [נ״א: שבצוארו.]

3) [נתרג' מהארמי שבבבלי: דנימטין ליה שיבא מכשורא (הורי' ג:).]

חזו שקר וחלמות השוא ידברו הבל ינחמון (זכרי׳ י ב). —ובתו״מ: איזהו קוסם, זה האוחז במקלו ואומר אם אלך, אם לא אלך (ספרי דברי קעא). (בלעם) בתחילה נביא ולבסוף קוסם (ר׳ יוחנן, סנה׳ קו.). אמרו לו קוסמיו וחרטומיו (לנמרד) נולד היום נער אחד שהוא עתיד לירש את העולם (ספר המעשיות, גסטר, 2). — ואמר המשורר: ותנחמו בדברי קוסמים כי אסיפתי בחשבונם קרבה (ר״ם הנגיד, לבני תוך קרבי, בן תהלים כד, שטון, יט).

***קֶסֶם**, קוֹסֵם, ש״ז, — קללה של כשוף[1]: הגונב את הקסוה והמקלל בקוסם[2] והבועל ארמית קנאין פוגעין בו (סנה׳ ט ו). יכה קוסם את קוסמו (רב יוסף, בבלי שם פא:). יכהו קוסם לו ולקונו ולמקנו (שם שם). — ובסהמ״א במשמ׳ רמז: אחוי ליה בידיה לסימן ולקוסם[3] (פני משה לירוש׳ שביע׳ ב ז, ד״ה קסומה).

***קִסְמוֹן**, ש״ז, — כמו קֶסֶם, ואמר הפיטן: דרשנו נחש קדמון בנחש עונה קסמון, דרשנו מתים וכשפים נתיב אסוריים (יוסף ידידיה קרמי, כנף רננים, פד:). — וכשם מלאך: (נוהגין החזני׳ כשעומדי׳ להתפלל לומר) בשם שמעי׳ שריאל קיסמון וכו׳ משביע אני עליכם שתסייעו לי שאתפלל היום בקול רם ונעים וערב וכו׳ (הלבוש, או״ח תקפד א).

***קִסְמִי**, קִסְמִי, ת״ז, — שיך לקסמים, של קסמים: ובעבור חסרון שני הדרכים האלו שהם הקסמית והככבית (מנחת קנאות לר״י מפיאח, 17)[4].

---

[1]) [קוסם זה הוא ללא ספק שם מפשט במשמ׳ קללה של כשוף, ועי׳ בהערות לערך קֶסֶם. ואשר לפרושים הנתנים בגמרה, ברור הדבר שנשתבשו במשך הזמן. בירוש׳ למשנה נאמר רק: כגון אילין נפתאי (ז״א בני נבט, הארמיים) דמקללין לקנייך קיינך קנווך ע״כ. והוא הוא שמובא בדברי רבנן וכו׳ בבבלי (סנה׳ פא:) כלשון זו: יכהו קוסם לו ולקונו ולמקנו, ע״כ. וכנראה המלים קוסם לו תוספת הן במאמר. ואילו דברי רב יוסף שם, יכה קוסם את קוסמו (נ״א קוסו, ד״ס, ובערוך קיסמו) נמסרו כנראה בשבוש, אחרי שראו בטעות במלים אלו כנוי לאלהים, וצ״ע.]

[2]) [במשנה שבירוש׳: בקסם.]

[3]) [עפ״י דברי הירוש׳ שם: וקסמיה בידיה.]

[4]) שם בהערה 7: „ר״ל ידיעת העתידות ע״י קסמים וראיית הככבים״.

המדרגה הג׳ החלום הקסמי של נביאי השקר (ר״ש אלמולי, פתרון חלומות א, ד:). כי כל אלו (החלומות) ודאי הלשון והענין מוכיח שאינם לא נבואיים ולא פשוטים ואם כן הם קסמיים (שם שם). לפי שהם, ר״ל חלומות הקסמיים, הם באים בבחירה על האדם המכין עצמו לישן ובמעט נימא הבאה עליו הוא חולם בכח ההשבעה (שם, ה.).

***קַסְמִית**, ש״נ, — כמו קַסָם, קסמי עצים: מי שאין לו מים לרחוץ מקנח ידיו בעפר ובצרור ובקסמית[1] (ברכ׳ טו.). — ובסהמ״א: הנותנת קסמית באזני הקדרה שתהא מרתחת ושופעת לאחוריה הרי זה מדרכי האמורי, אבל נותנים קיסם של תות ושל זכובית בתוך הקדרה (כ״י אלנקאוה, מנוה״מ ד, 444).

***קֹסֶמֶת**, קוסמת, ש״נ, — אשה המתנבאת בקסמים מקלפים, Kartenlegerin; tireuse des cartes; fortune-teller: הגם את מזומנת לבוא הלילה שמה להקוסמת בקלפים (ש״י אברמוביץ, מסעות בנימין השלישי, הסרדק ג, 47).

א. קסם[2], ממנו א. קָסַם.

ב. *קסם, ממנו ב. קָסַם.

א. קָסַם, קל לא נמצא, במקרא.

—פוע׳, יְקוֹסַס, — קוֹסֵס (את) פרי הגפן, השחית, קלקל[3]: הלא את שרשיה ינתק ואת פריה יְקוֹסֵס ויבש כל טרפי צמחה תיבש (יחזק׳ יז ט). — ואמר הפיטן: ולו גווע גועתי שם כמסום נוסס, ולא דמיתי שור בציה ובו פריו יקוסס (רסע״ג, אני הגבר, סליח׳ ת״ב, סדור רסע״ג, שכה). מעני תדכא ושוטני תבוסס, נטישות תהתז וזלזל תקוסס (רסב״ג, סחורה ונלוה, גאלה, תכלאל ב, קנה:). נאור בראותך כרם מתבוסס,

---

[1]) [ובכ״י פ׳ יקנח ידיו בצרור בעפר ובקיסם, עי׳ ד״ס. ואולי צ״ל ובקסמין.]

[2]) לא התברר מקור הפעל והשרש, ועי׳ גם בנוסחאות המובאות לקמן. ועי׳ בהערות שאחר זו.]

[3]) [כך, ע״פ שמוש הפעל בקל בתו״ם. והשבעים והסורי משמיטים את המלה „את״ בתרגומם, באלו כאן פ״ע.]

נגפת פורכים פרים לקוסס (שמעון בר יצחק, שבע יה, יול׳ ז פסח). — ואמר המליץ: אם הטרף עליך פריך יקוסס ונשארת כעץ יבש (ב״ז, ב״ם ו ד).

—קל, *קָסַס, — קסס היין, התחיל להחמיץ, התקלקל מקצת: היין שקסס[1]) ופירות שהרקיבו ומעות שהחליאו (מע״ש ד ג). המוכר וכו׳ מרתף של יין מקבל עליו עשר קוססות למאה (ב״ב ו ג). המוכר יין לחבירו ונמצא קוסס[2]) הגיעו (ר׳ שמעון בן אלעזר, תוספת׳ שם ו י). הקוסס והמזיג והמגולה ושל שמרים ושל ריח רע הרי זה בעל מום למזבח (שם מנח׳ ט ט). ר׳ שמואל בר רב יצחק היה לו יין קוסס, יהב בגויה שערין בגין דיחמע (ירוש׳ פסח׳ ב ז). שהיין מגיתו, שהיין קוסס מעדבין בו ומשתתפין בו ומברכין עליו ומזמנין עליו ומקדשין בו את הכלה ומנחמין בו את האבל ונמכר בחנות לשם יין, והמוכר לחברו יין סתם לא מכר לו יין קוסס (שם סוטה ח ה). לאחד שהיה לו מרתף אחד של יין, פתח חבית אחת ומצאה של חומץ, שניה כן שלישיה ומצאה קוסס, אמרין ליה קוסס הוא אמר להון ואית הכה טב מיניה, א״ל לא, כך בדורותיו היה (נח) צדיק, הא אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל לא היה צדיק (ר׳ יהודה, מד״ר ברחש׳ ל). — ואמר הפיטן: עשו חיזק ואמץ הקסת, הלבישו עוז בשריון קשקשת, ויך צריו מכה קוססת, כהברית מיאורם דגה וקשקשת (קטע מזמן הגאונים, סעדיאנה שכטר, 70). — ואמר המשורר ונער מסך ידיו לבבי ואולם עץ אהבים לא קססו לאש עפעפך לראות מאוה עדי כי מראות סנור תפשו (רשב״ג, בחר מהחלי, ברודי, 8).

—נפע׳, *נִקְסַס, — שקססו אותו: ואמר הפיטן: יי׳ מה אדם והוא כעץ נקסס, כבוא אחת בצעו יהי כמו קש מרוסס (הוא, יי׳ מה אדם, מוס׳ יוה״כ ספרד׳).

ב. *קָסַס, פ״ע, — כמו כָּסַס: הקוסס[3]) את האורז אומר עליו בורא מיני זרעונים (ירוש׳ ברכ׳ ו א). ועי׳ כָּסַס.

1) [נ״א שקרם, מדב״ם: שקיטם.]

2) [כך בדפוס. צוק״מ: קוסם.]

3) [כך גרסת הערוך ערך קס ב׳. ובהוצאות שלפנינו: הכוסס.]

*קְסָסָה, ש״נ, מ״ר קססות, כמו קְזָזָה: נוטל את הקיסמין ואת הקססות וזורק את הוודאין ומניח את הספקות והשאר מצטרף לרוב בניינו של מת ולרובע עצמות למלא תרווד רקב (ר״א בר׳ צדוק, נזיר סה.).

*קסקס, *קַסְקֶסֶת, עי׳ קַשְׂקַשׂ, קַשְׂקֶשֶׂת.

*קָסַר, קל לא נמצא.

—פע׳, *קִסֵּר[1]), — המליך כקיסר: התמו השרים הגדולים הראויים למלוכה ולקסריות מרומא כי המלכתם איש שכור עלינו ואותו קסרתם בחק הקסריות (יוסיפון עה). ויאספו כל זקני רומא לקסר את אספסיונוס כחק הקסריות (שם עו).

—התפ׳, *הִתְקַסֵּר[2]), — נעשה קיסר, מלך כקיסר: וזה מעשה משפט הקיסריות על פי חק אשר ברומא, יביאו את המתקסר כל זקני הרומיים וכו׳ (שם שם). גם המשליכים (פרחי הזהב) הם הם הנבחרים בעצת רומא להיותם אחרי התקסר הקיסר ההולך אל ימינו למשנה לו והולך על שמאלו לשר על כל הצבא (שם שם). ואחרי כן יבאו לפניו יועצי עיר רומא וזקניה וכו׳ ויבקשו ממנו להשבע להם שלא יחלל ולא יפר ברית אחת מהם אחרי התקסרו עליהם (שם שם). וכאשר נהרג גסקלגס ונתקסר קלודיוס בשנת שנ״ג (קרוכמל, מורה נבוכי הזמן יו).

*קַסְרִיאֵל, — שם מלאך ממונה על האהבה: והממונה על כל מיני האהבה בין רעה בין טובה שמו קסריאל (ברית מנוחה ו, אמסט׳, לב:).

קֶסֶת, ש״נ, — קֶסֶת הַסֹּפֵר, לדעת המפרשים, תיק שהכיל דפים, דיו וכלי הכתיבה[3]), Schreibzeug;

1) [פעל עברי נגזר מן קֵיסָר, Caesar ברומ׳, ונמצאו במקורות גם *קֵיסָרוּת, ש״נ: ויסכימו להסיר את כתר הקיסרות ממנו (יוסיפון טו), והוא אשר השיב חק הקיסרות פעם שלישית במדינת רומה (שם); *קֵיסָרִי, ת״ז, *קֵיסָרִיּוּת, ש״נ.]

2) [וגזרו ממנו אף הִתְקַסְּרוּת.]

3) [כך או במשמעות בית דיו בלבד, הבינו את המלה רב הקדמונים, ובמשמ׳ אחרונה זו היא נוהגת בסהמ״א ובלשון המדברת. השווה וולג׳ atramentarium (בית דיו), ת״י פנקס, רש״י: פנקס הם לוחות שמחופין

writing-case; écritoire : ואיש אחד בתוכם לבוש בדים וְקֶסֶת הספר במתניו, ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו אל מפתן הבית ויקרא אל האיש הלבש הבדים אשר קֶסֶת הספר במתניו (יחזק׳ ט ב–ג). והנה האיש לבוש הבדים אשר הַקֶּסֶת במתניו משיב דבר לאמר עשיתי כאשר צויתני (שם שם יא).—ובסהמ״א [1]): המוציא דיו על הקולמוס שיעורו כדי לכתוב ממנו שתי אותיות, אבל אם הוציא הדיו בפני עצמו או ב ק ס ת צריך שיהיה בו יותר על זה כדי שיעלה ממנו על הקולמוס כדי לכתוב שתי אותיות, היה ב ק ס ת כדי אות אחת ובקולמוס כדי אות אחת וכו׳ הרי זה ספק (רמב״ם, שבת יח ט). ויביאו את ק ס ת הסופר והמגלה וכו׳ ויפול הגורל לאחד וכתב אין כמלך חזק בארץ (יוסיפון, גינצבורג, לז). לפיכך דומה עסק האומות באלו החכמות למי שמיפה ק ס ת הסופר ועושה לו רצועות של זהב וכיוצא בהן וחסר מקום הדיו שאין ה ק ס ת אלא בעבורו (יהודה הכהן, מדרש החכמה, כ״י ברלין). ולי חבר שקול כנגד כלם עם יונק על חור ק ס ת משתעשע איש רעים להתרועע (דברי חכמים אשכנזי, מעשה הרב דון ר׳ יצחק ארדוטיל, מח:). ואני קצפתי על ק ס ת י נטשתי את מגלתי (שם שם). ידי שלחתי לעטי לטבול אותו בדיו ויאמר אלי ואיו כי ברוח הקרח נערמו מימיו קפאו בלב ק ס ת תחומיו (שם שם). והעט ירד אל ירכתי ק ס ת ו וישכב על מטתו (שם מט). והעט קם בחמתו מירכתי ק ס ת ו ויאמר שמעני הודיעני על מה תריבני (שם שם). וכה הראני מהר״ר יאושע הנז׳ טופס כתב רבני קושטא מליצי יושר וזכות על מהר״ר יאונתן וכו׳ ויאמר אלי מהר״ר יאושע דיעלה על הדעת שרבני קושטא דרכו ק ס ת ם בבלי דעת על מה אדני המחלקת הטבעו וכו׳ ואני וכו׳ אמרתי אהה אֲדוני כל זמן שגוף הכתב ליתיה קמן דעדי חתים זכרתי מי יודע אם לע״ט כזאת ק ס ת גבורים רבני קושטא (חיד״א, מעגל טוב, 23–24). והיד כותבת ותופ״ס ה ק ס ״ ת לא יעמוד לית ליה די״ו ק ס ת גבורים חתי״ם [1]) (שם, 29). — ואמר המשורר: אחי מוסר אשר חכמה חניתו ו ה ק ס ת והקולמוס אזניו (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 19). שלום חיים אֹורך ימים בימינו אש הדת למו בימינו חרת ק ס ת לרשום בכתב אמת לשמו (מלצה מסכת שפ״ג, וכסטין, Inschriften I, 93). תפשתי את ק ס ת י ולשלחני ישבתי לענוד בת שירי חרוזים כאשר נסיתי (יל״ג, השירים מאין תמלה, כל שיריו ב, 21).

קוה [2]), ממנו קָעָה, קְעִיָּה.

קָעָה, קל לא נמצא.

—פע׳, קֹעָה,—כמו הוקַע, נתלה, ואמר הפיטן: ק ו ע ו ונשחתו ועם יולדיו נאחתו ובאע חד נוחתו וכל מצֵרים חתו (ר״א קליר, אותו מבהלת, קרוב׳ פורים).

קֵעוּר, ש״ז, — כמו קַעֲרִירוּת, תכונת הדבר המקֹער: אמנם ה ק ע ו ר יחייב עכוב יציאת האויר הדפוק (האמונה הנשאה א ו, תרגום ר״ש מוטול, כת״י, הוצא ע״פ קללקין).

קְעִיָּה, ש״נ, — עקירה: הוקעה, לשון חבור ותקיעת עץ בארץ הוא, וכן בהשתלפו מן הארץ יפול בו לשון ק ע י י ה, כאשר תאמר ותשרש שרשיה, לשון קליטה, ובכל תְבואתי תשרש, לשון עקור וכו׳ (רש״י, יחזק׳ כג ז).

***קְעִילָה,** ש״נ,—מלה מסֻפקה: הישן ב ק ע י ל ה [3]) שאיש ואשתו ישנין בה (ערובי׳ סג:).

בשעוה וחורתין בם בעט, ע״כ, וכדו׳. ויש משום gst(j) במשמי לוח הכותב במצרי. ואולם השבעים תרגמו קסת הספר : ζώνη σαπφείρου, ח ג ו ר ת ה ס פ י ר, ומתאים לזה הנאמר בדניאל י ה: והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חגרים בכתם אופז וכו׳, וצ״ע.]

[1]) [בתוספתא (כלים ב״מ ח ב) כתוב: מעקה שבמגדל ו ה ק ו ס ת שבו בזמן שהן קבועין נמדדין עמה, ע״כ. אך כנראה היא ט״ס במק׳ קמרון, עי׳ משנה (כלים יח ב): הקמרון שלה בזמן שהוא קבוע וכו׳. — ק ס ת ו ת מלכים (ספרא שמיני פרשה ו), שבמקומו במשנה (כלים טו א) ק י ס ט ו ת המלכים, היא כנראה בהמלה היוני ξέστης, עי׳ קרוים, Lehnw. II, 535.]

[1]) [ע״פ לשון הכתובים (עמ׳ ב יה, ש״א ב ד) והבבלי: ור״ט לית ליה דיו (ב״ק כח.).]

[2]) [שרש שגזרו הפיטן במקום יקע שבמקרא.]

[3]) [כך בגרסת הערוך, שפרש: בקעה גלויה ויש אומרים עליה ויש אומרים קובה, ע״כ. אך בדפוסים: בקילעא; וכן גרסת הערוך בסנה׳ קו.: עשה

קעע, שרש שהניחוהו קצת המדקדקים [1]): ותקע נגשת מהם, כמו ותקע כף ירך יעקב וכו' ושרשו ק ע ע (רד"ק, יחזק' כג יז).

°קַעְקוּעַ, קַעֲקוּעַ, ש"ז, — קול מקעקע ומקרקר, שאון, Getöse; bruit; uproar: מן הדעות הקדומים המתפשטים אצל הפילוסופים ורוב האנשים שלתנועת הגלגלים קולות נוראים עצומים מאד, והיתה ראיתם על זה אמרם שהגרמים הקטנים אשר אתנו כשיתנועעו תנועה מהרת ישמע להם ק ע ק ו ע עצום וצִלול מרעיד [2]), כל שכן גרמי השמש והירח והככבים על מה שהם עליו מן הגודל והמהירות (ר"מ מ"נ, מו"נ ב ח).

א. קעקע [3]), ממנו קַעֲקַע, א. *קִעֲקֵעַ.

ב. קעקע [4]), ממנו °קִעְקוּעַ, ב. קִעֲקֵעַ.

קַעֲקַע [5]), ש"ז, — קעירה, הריתה וצריבה בגוף Einätzung; tatouage; tattoo(ing): ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם וכתבת קַעֲקַע לא תתנו בכם (ויקר' יט כח). — ובתו"מ: הכותב כתבת ק ע ק ע, כתב ולא קעקע, קעקע ולא כתב אינו חייב (מכות ג ו). — ובספה"א: לעולם ה ק ע ק ע תחלה ואח"כ הכתב, וקרא הכי משמע וכתובת בתוך ה ק ע ק ע (רעב"ע, שם שם). — ואמר הפיטן: וכתובת ק ע ק ע בגוך לא תרקע (רסב"ג, כלל שדי, אזהרות לרי"ל בר ראובן, מח:).

להן קעילין, אך נ"א בערוך וכן בדפוסים קלעין. והעקר כנראה קיליא, קילין והיא היונ' κελλίον, עי' בהערה עמ' 5966. והשוה גם: הישן בכילה (סוכ' י:) ועוד, בערך כִּלָּה, עמ' 2381.]

[1]) [אך רֹב חכמי הלשון גזרו את הדגמאות המובאות מן יקע או נקע. יכן אף המחבר. ועי' בערכים האלה. ועי' גם במשת־חק, דרנבורג, 218 וכו' שהאריך בדיון על צורה זו והעמיד אותה בגזרת קעע.]

[2]) [ע"פ לשון המקור הערבי: סמעת להא קעקעה עט'ימה וטנין מזעג'.]

[3]). [עי' קַעֲקַע, הערה.]

[4]) [שרש שנולד כחקוי קול בעבר' ובערב'.]

[5]) [צורה כפולה מן קַע, קער במשמ' קעירה ועמס, והשוה קאע [a]) (מן קוע [b])) במשמ' עמק בערב', ואין קרקע (עי' שם), ובאשורי קַקַר אלא מבטא אחר של אותה מלה, שעקרה קער קער.]

[a]) قاع [b]) قوع

א. *קִעֲקֵעַ, קִעֲקֵעַ, פ"י, — חרת וצרב ואִכֵּל, einätzen, tätowieren; corroder, tatouer; to corrode, tattoo: הכותב כתובת קעקע, כתב ולא ק ע ק ע, ק ע ק ע ולא כתב אינו חיב עד שיכתוב ו י ק ע ק ע בדיו ובכחול ובכל דבר שהוא רושם (מכות ג ו). — ובמשמ' עקר מן השרש, נתץ והרס: גזל מריש ובנאו בבירה, בית שמאי אומרים י ק ע ק ע כל הבירה כולה ויתננו לו (ירוש' ב"ק ט ח, וכעין זה שמואל, תעני' עז.). והרי בבל אף היא החריבה אותו (את ביהמ"ק) אלא שלא ק ע ק ע ה אותו (מד"ר שמות לה). — וביחוד בצרוף קעקע ביצתו של פלוני, השמיד אותו ואת זרעו [1]): רדוף אחריהם עד ש ת ק ע ק ע ביצתם מן העולם (רב הושעיה, ירוש' ע"ז ד ד). המן הרשע התחיל לעקר בגפנים, ביקש ל ק ע ק ע ביצתן של ישראל (מד"ר ויקר' יח). שש שנים היו אותן גחלים עמומות בידו של גבריאל, סבור שישראל עושין תשובה, כיון שלא עשו בקש לזרקן ו ל ק ע ק ע ביצתן (רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי, שם שם כו). אמר הקב"ה, אתה (מרודך בלאדן) עמדת מכסאך ופסעת שלש פסיעות לכבודי, חייך שאני מעמיד ממך ג' מלכים וכו' נבכודנצר ואויל מרודך ובלשצר, וכיון שעמד וחרפו ק ע ק ע הקב"ה ביצתן מן העולם והעמיד אחרים תחתיהם (שם שה"ש, מלאוכי השומרים). באותה שעה נשבע הקב"ה שהוא מ ק ע ק ע ביצתן מן העולם (שם איכה פתיח', רבי יצחק פתח). ועי' בֵּיצָה, 529. — ובספה"א: א"ל (הקב"ה להמן), חייך שבנימין מובן לך ל ק ע ק ע את ביצתך (ברא"שית רבתי לג ב, אלבק, 150). קעקע, כתב מחוקה ושקוע שאינו נמחק לעולם ש מ ק ע ק ע ו במחט והוא משחיר לעולם (רש"י, ויקר' יט כח). זה שכתבו בבשרו ו ק ע ק ע ו בו אינו חייב אלא אם כן סייע כדי שיעשה מעשה (רמב"ם, עכו"ם יב יא).

---

[1]) [עי' בפרט בדברי לֵו OLZ, שנת 1914, עמ' 134 על צרוף זה. ובמקום זה בא אף: שרש ביצתו של פלוני: מני אפרים שרשם בעמלק, מהו מני אפרים, מנה אפרים בלבד לשרש ביצתו של עמלק (תנחו' במד' כו, וכן פסי' רב', זכור, כג.). ואמנם קשה לקבל את פרושו של לֵו כאלו הכונה לסרוס אשכי הגבר, אלא תמונה היא מהשמדת בעל חי ע ם הביצה שמתוכה יוכל לקום לו זרע.]

אינם אני רוצה שאקיים מציאותו ית' באמונת בדרך מופתי שאין מחלוקת בו בשום פנים, ולא נשים זה הדעת האמתי גדול הערך נשען ליסוד כל אדם יקעקענו ויבקש לסותרו [1] (ר"מ א"ת. מו"נ א עא). הלא המה חרשו על גבם האריכו למעניתם והרסו אותם וקעקעום בעימק המחרישה (ר"י ארלאמה, חזות קשה ח). ובט"ו בו (בתשרי) מקעקעין מכך בתיהם לעשות סוכה (תמדת הימים ב ד, עח:). — ואמר הפיטן: פס יד כתבה לקעקע צול בפסח (ר"א קליר, אומץ גבורותיך, קרוב' ב פסח). זכור לקעקע בצתו משרש, מלעזוב לו ענף וגם שרש (הוא, זכור את, קרוב' זכור). מלכי יון הרשעה שובבו חוללנו, הרוס וקעקע בצתם מתלנו (שלמה הבבלי, ברח דודי, גאולה א פסח).

— התפ', *הִתְקַעְקֵעַ, — נעקר: מברכותיהן של נשים לא נתקעקעה ביצתו של דוד בימי עתליהו (ר' חוניא, מד"ר רות סוף פרשה ז). מי גרם לבלשאצר שתתקעקע ביצתו מן העולם, לא על ידי שנשתמש בכלי ביהמ"ק (ר' שמואל בר רב נחמן, שם אסתר ג, והשקום). ויהי ידיו אמונה, מהו אמונה, בזכות ידיו של משה ובצער שנצטערו עמלק נופל לפניהם ואין שמשו שוקעת ומשתייר מזרעו, ואימתי שמשו שוקעת וביצתו מתקעקעת וזרעו משתרש מן העולם, כשתבוא אותה שכתב בה ויהי אומן את הדכה (פסיק' רב', זכור, כ:). — ובפהמ"א: ותקעע נתקעקעה ממקום מחברתה ודומה לו פן תקעע בנשי ממך, לשון הסרה, ובמשנה לקעקע ביצתן, לשרש שרשיהן (רמ"י, ברא"ש' לג כו). בכח ידי עשיתי זאת העירה שנתישבה אני שמרתי שלא נתקעקעה ורבה העזובה (קלונימוס בר קלונימוס, אבן בוחן, ויכליס, יסו.). — *ובמשמ' נכתב בכתב קעקע: ורשמי הימים והחיים האלה מתקעקעים בזכרונו ימים הרבה (ר"א לויפל, שלום על ישראל ג, יד:).

— פעי', *קֹעְקַע, — קעקעו וחרתו אותו בכתב קעקע: באותם הדבורים שאינם לפי דעהם כ"א חקוקים ומקועקעים על לוח הדמיון (הוא, שם ונשם עוב, טו.).

[1]) [במקור: והזהא וירום הדהא.]

ג. *קִעֲקַע [1]), פ"ע, — צעק: השל להם מים בפזל וקעקע להן כתרנגולין (ר' יהושע, קידוש' לא.).

קער [2]), ממנו *מִקְעָר, *קָעַר, *קַעַר, *קְעָרָה, *קַעֲרוּרִי, *קַעֲרוּרִית, *קַעֲרִירוּת, *קַעֲרִית [3]).

*קָעַר, קל לא נמצא.

— פעי', קִעֵר, רק בינ' מְקֹעָר, — משקע ומעמק כמין קערה, hohlrund, konkav; concav(e): ומקומו הטבעי (של יסוד האש) הוא השטח המקוער מן הגלגל (קאנון א א ב). אותו שיסהר אליו סתימה בכבדו הוא שיהיו צרים קצוות העורקים אשר יעלה בהם המזון מהצד המקוער מן הכבד אל הצד המגובן (פרקי משה א). ועל זה הושם הגיף השחוסי, הנקרא אצל בני אדם אזן, מקוער (כתן פלקירא, לרי הגוף, כ"י בריט' מוז'). והנה האש דם ויבש ויקבל מן השטח המקוער בגלגל החמימות (משה בוטריל, פרוש יצירה א י). ועי' מְקֹעָר, 3284.

*קַעַר, ס"ז, — כמו קערה: מנין האוכל בקערו ורואה את עצמו כאלו אוכל בקערו של חבירו והיה שותה בכוסו ורואה עצמו כאלו שותה בכוסו של חבירו הרי זה מותרה, ת"ל לא תנאף (מדה"ג, שמות יב יד, הופמן, 231—232).

קְעָרָה, ס"נ, — כלי מְקֹעָר שאכלו ממנו, Schüssel, Teller; plat, assiette; pan, plate: ועשית קְעָרֹתָיו וכפתיו וקשותיו ומנקיתיו אשר יסך בהן זהב טהור תעשה אתם (שמות כה כט). ויעש את הכלים אשר על השלחן את קְעָרֹתָיו ואת כפתיו ואת מנקיתיו ואת הקשות אשר יסך בהן זהב טהור (שם לז טז). ועל שלחן הפנים יפרשו בגד תכלת ונתנו עליו את הַקְּעָרֹת ואת הכפת ואת המנקית ואת קשות הנסך (במד' ד ז). וקרבנו קַעֲרַת כסף אחת שלשים

[1]) [וכן בערב' קעקע a), ועי' קְעַקּוּעַ, הערה.]

[2]) [וכן בערב' קַעַר b), היה עמק, ובסור' מְקַעַר כמו מְקֹעָר.]

[3]) [ועי' גם קַעֲקַע, קַרְקַע, שְׁקַעֲרוּר, הערות. והיום נוהגות אף צורות כגון קָעוּר, קְעִירָה, קֹעַר.]

a) قعقع b) قعر

ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה (שם ז יג). זאת חנכת המזבח ביום המשח אתו מאת נשיאי ישראל קַעֲרֹת כסף שתים עשרה מזרקי כסף שנים עשר כפות זהב שתים עשרה שלשים ומאה הַקְּעָרָה האחת כסף (שם שם פד–פה). — ובתו״מ: לא ימלא אדם קערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה בתוכה בשביל שתהא שואבת (שבת ב ד). האלפס והקדרה שהעבירן מרותחין לא יתן לתוכן תבלין, אבל נותן הוא לתוך הקערה או לתוך התמחוי (שם ג ה). כופין קערה על גבי הנר בשביל שלא תאחוז בקורה ועל צואה של קטן ועל עקרב שלא תשוך (שם טז ז). המטמאין שבכלי חרס, טבלא שיש לה לזבז ומחתה שלמה וטבלא שהיא מלאה קערות, נטמאה אחת מהם בשרץ לא נטמאו כלם (כלים ב ז). קערה שקבעה בשדה תבה ומגדל, כדרך קבלתה טמאה (שם כ ה). שולי קערה ושולי אסקוטלא של זכוכית שהתקינן לתשמיש טהורין (שם ל א). הכופה קערה על הכותל בשביל שתודח הרי זה בכי יותן (מכשיר׳ ד ג). המקפה של תרומה והשום והשמן של חולין שנגע טבול יום במקצתן פסל את כלם וכו׳ א״ר יהודה, אימתי, בזמן שהן גוש בקערה, אבל אם היה מפוזר בסדוכה טהור (טבו״י ב ג). הקור והקערה, האונפיל והתמחוי שנחלקו אף על פי מקבלין על דופנותיהן באלפסין טהורין (תוספת׳ כלים ב״מ ה י). הטמא והטהור יאכלנו, מגיד ששניהם אוכלים בקערה אחת (ספרי דבר׳ עה). המודר הניית מאכל מחבירו לא ישאילנו נפה וכברה ריחים ותנור, תני אבל משאיל לו בוסות וקערות ותמחויין (ירוש׳ נדר׳ ה ט). לשנים שהיו יושבין וקערה של גירוסין ביניהון וכו׳ (ר״ש בן לעזר, שם סנה׳ ז י). אין מניחין בשר חי על הפת וכו׳ ואין סומכין את הקערה בפת (ברכ׳ כ:). פעם אחת נתארחתי אצל בעל הבית בלודקיא והביאו לפניו שלחן של זהב וכו׳ וקערות וכוסות וכו׳ קבועות בו וכו׳ (ר׳ חייא בר אבא, שבת קיט.). סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדרה אבל לא לתוך הקערה (שמואל, שם קמד:). הני קערות וכוסות וצלוחיות אסירי (פסח׳ כז.). אין משיירין פאה באילפס אבל משיירין פאה בקְעָרָה (עירוב׳ כג:). קערה שמלח בה בשר אסור לאכול בה כותח (רב יהודה בשם שמואל, חול׳ קיא:). דגים שעלו בקערה, רב אמר אסור לאכול בכותח (שם שם). שנים אוכלין בקערה אחת זה טועם לפי מעשיו וזה טועם לפי מעשיו (אדר״נ לז). לקערה שהיא מלאה חלב, עד שלא נתן מסו בתוכו החלב רופף (מד״ר בראש׳ יד). כיון שהזכיר (יצחק לעשו) בשר מיד בכה אמר אני קערה אחת של עדשים האכילני ונטל את בכורתי, אתה שהאכילך בשר על אחת כמה וכמה (ר׳ ברכיה, שם שם סז). למלך וכו׳ הכניסו לו תבשיל הראשון ואכלו והיה ערב לו, התחיל משבח בקערה וכו׳ (שם ויקר׳ ז). ומה הפרש בין קערה למזרק, קערה גילדה עבה, מזרק גילדו דק (שם במד׳ יג). מלאך ירד בדמות שלמה וישב לו על כסאו והיה מחזר שלמה על פתחי ישראל ואומר אני קהלת בן דוד וכו׳ מה היתה אחת מהן עושה, היתה נותנת לפניו קערה של גרישין ומכה אותו בקנה על ראשו וכו׳ (ר׳ יוחאי בר חנינא, שם רות ה). מהו כלי גולה וכו׳ חמת ושטיח וקערה וכל אחד ואחד יש לו לשמש שני דברים, חמת נותן בה קמח ונותנה תחת ראשו, וקערה אוכל בה ושותה בה וכו׳ (ר׳ חייא בר אבא, שם איכה, בכה תבכה). — *ובית קערות, בית קבול לקערות: בית קערות שאינו מקבל קערות אף על פי שמקבל את התמחויים טמא (כלים יז ב). —*ובהשאלה, הפך את הקערה על פיה, כפר בעקר [1]: בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו, אמר רבא, בשפתיו לא חטא בלבו חטא, מאי קאמר, ארץ נתנה ביד רשע פני שופטיה יכסה אם לא איפו מי הוא, אמר רבא בקש איוב להפוך קערה על פיה [2], אמר לו אביי, לא דבר איוב אלא כנגד השטן, כתנאי, ארץ נתנה ביד רשע, ר״א אומר בקש איוב להפוך קערה על פיה, אמר לו רבי יהושע לא דבר איוב אלא כנגד השטן (ב״ב טז.). — *וגרף (נ״א גדף)

---

1) [עקר משמ׳ הבטוי היא, כעדות הצרופים המקבילים גרף את הקערה, גרר את כל הקערה ולא שייר ממנה כלום, קרובה לדברי הכתוב (מ״ב כא יג): כאשר ימחה הצלחת מחה והפך על פניה, ועל כן בהשאלה על דברי איוב הכונה: בקש לעקור את הכל, כפר בעקר.]

2) [רש״י: לעקור כל כבוד שחירף וגידף.]

את הקערה, גרר את כל הקערה, כמשב׳ זו [1]: את ה׳ היא מגדף, ר״א בן עזריה אומר כאדם שאומר לחבירו גררת מן הקערה וחסרת, אסי בן עקביא אומר כאדם שאומר לחבירו גררת את כל הקערה ולא שיירתה ממנה כלום (ספרי במד׳ קיב). אזהרה לעובד ע״ז מניין, לא תעבדם, כרת מניין, את ה׳ הוא מגדף ונכרתה, ולא מגדף כתיב, כאדם שהוא אומר לחבירו גירפת את כל הקערה ולא שיירתה בה כלום, משל ר״ש בן לעזר אומר לשנים שהיו יושבין וקערה של גריסין ביניהון, פשט אחד את ידו וגירף את כל הקערה ולא שייר בה כלום, כך המגדף והעובד ע״ז אינו משייר לאחריו מצוה (ירוש׳ סנה׳ ז יח). את השם הוא מגדף, איסי בן יהודה [אומר כאדם האומר לחבירו גירפתה הקערה וחיסרתה, קסבר מגדף מברך את השם הוא, ר׳ אלעזר בן עזריה אומר, כאדם האומר לחבירו גירפתה הקערה ולא חיסרתה, קסבר מגדף היינו עובד ע״ז (ת״כ, כרית׳ ז:). — ובסהמ״א: או שמא השיאך העיון הפילוסופי להפוך קערה על פניה ולחשוב על מחזיקי האמונות כי הכל המה (נוסח כתב יהושע הלורקי, ספר דברי חכמים, מח). — ואמר הפיטן: ואמרתי אילו ידע אבונן בהאי צערא היה מהפך בתפלתו על פיה הקערה (מענה לשון, ואמרתי). —°וקערת כסף, ובקצור הקערה, שם שירו המפרסם של ר׳ יהוסף האזובי: ומזה הדרך היא הקערה אשר חבר הר״ר יוסף האיזובי, בני שורה וקח כיום תשורה וכו׳ [2] (ר״מ בן חביב, דרכי נעם, יד:). ואמנם לענין החרוז הנה לא נהגו המשוררים רק שיסכימו הטורים השניים לעולם על הרוז מיוחד כמו שיראה מהקערה ומזולתה (שם שם).

°**קַעֲרוּרִי,** ת״ז, — במו מְקֹעָר: ואלו תדמה כלי קערורי הורק מן האויר ולא נתמלא אויר במקומו הנה הפנאי ההוא יאמר בו גדול או קטן (ר״ח קרשקש, אור ה׳ א ב א). כי איך ישתוה החלק הקערורי מן הגלגל וכו׳ לחלק הגבנוני (ר״י אברבנאל, בראש׳ א). לתיקון הראות שהליתה הזכוכי׳ קרובה צריכי׳ לשום לפני עיניהם זכוכית מלוטשת קערורית המפזרת קוי ניצוצי האור (ברוך משקלוב, עמודי השמים חלק המאמר אדם, ברלין, מג.).

°**קַעֲרוּרִית,** ש״נ, — כמו קַעֲרִירוּת, תכונת הדבר הקערורי, המקֹער, הצד המקֹער: והאש אשר במקומה טבעית ותתהוה מצד תנועת הגלגל בקערורית גלגל הלבנה (פרוש יצירה לשבתאי דונש בן תמים, מב). מרכז הכדור והוא מרכז העולם, יגע גבנוניתו בקערורית גלגל מאדים של מעלה ממנו (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ב ד). ואנחנו צריכים לצייר בכל ככב וככב שבכלל תניעתו ילך אל מרכז הארץ ולפיכך הוצרכנו להניח לו שני גלגלים אחרים, אחד למלאת הקערורית שלו כדי שיבוא במרכז הארץ, והשני בגבנונית שלו כדי שנבוא על מרכז הארץ (ר״י אברבנאל, תרומה, ד״ה והמקום ההיא מהמנורה). ונאמר על פני רקיע, על קערורית הגלגל הלבנה (הוא, שמים חדשים ד ב). וכאלו הכדור כלו הוא בעל חי אחד, ראשו הגלגל העליון המקיף וסופו קערורית גלגל הירח שזכרו הפילוסופים (הוא, מפעלות אלהים ג ב). שביום גופה של החמה תלוי למטה בקערורית הגלגל ובלילה עולה בגבנונית הגלגל (רמ״ע מפאנו, אמרי טהור׳, העתים ט). שכל גלגל נוגע וממשש בגבנינותו בגלגל שלמעלה הימנו ובקערירותו בגלגל שלמטה ממנו עד שקערורית גלגל לבנה נוגע בגבנונית גלגל האש (ברוך משקלוב, כתמר ונעים א כ).

°**קַעֲרִירוּת,** ש״נ,—כמו קַעֲרוּרִית: ורוב מה שישתתפו אברי הפרש הוא בקערירות ואברי ההגרה כלוכר השתן בגבנינות (קאנון ג יד ד ג). הקערירות יחייב המנע יציאת האויר המוכה (אמו״ר לראב״ד א ו, 28). מדידת השטים מצד הקערירות עם היותו זה קשה מאד וכו׳ מדידת קערירות הגלגל וכו׳ (ר״מ בן חביב, פרוש בחינת עולם). שהאומר בגשם הבלתי בעל תכלית יאמר שמקומו הוא [מצד] שטח קערירותו, והוא ושטח המקיף המרכז, ומצד גבנינותו הוא בלתי בעל תכלית

---

[1] [המחבר הביא צרוף זה בערך גדף, ושם גם ב״א גרף. ונראה, הואיל ולא היה כל הבדל בכתב בתקופת התנאים בין ד׳ לר׳ (ועל כן שמו נקודות מבחינת לאותיות אלו בסורי), שדרשו מגדף—מגרף, כאדם שהוא אומר גירפת וכו׳, וצ״ע.]

[2] [התחלת השיר, עי׳ דודזון, אוצר השירה ב, 44.]

(ר"ח קרסקס, אור ה' א ב א, העיון השני). בבינונות הגלגל מתנועע אל קעירותו (רשב"ץ דוראן, מגן אבות ב ע). פני התחום הוא השטח העליון ממנו הפונה אל קעירות הגלגל (ר"י אברבנאל, ברא' א, פרוש והסך). שכל גלגל נוגע וימשש בגבנינותו בגלגל שלמעלה הימנו ובקעירותו בגלגל שלמטה ממנו (ברוך ושקלוב, כחמד וכעים א כ). איך יקרה שאש נדלק באויר ר"ל מרעמים ומברקים ומהכוכבים שרפים וזולתם הרבה מינים הנולדים תחת קעירות הירח (טוביה כ"ץ, מעשה טוביה ה ב, עב:).

ᵒקַעֲרִית, ש"נ, — כמו קַעֲרוּרִית: והשטח העליון מזה הגלגל יגע בקערית גלגל כוכב שהוא למעלה ממנו והשטח התחתון ממנו קעריתו יגע בגבנונית גלגל השני של הירח (ר"א אלדבי, שבילי אמונה ב ב).

קפא

קפא [1], ממנו ᵒהִקְפָּאָה, א. קָפָא, ᵒקָפָא, קִפָּאוֹן, ᵒקִפּוּא, ᵒקְפִיאָה, ᵒקְפִיאוּת.

א. קָפָא, פ"ע, קָפְאוּ, קְפֵאִים, — קָפְאוּ הנוזלים, התְעַבּוּ והתקשו, נעשו מוצקים, erstarren, gerinnen; congéler, se figer; to congeal, stiffen: וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו נד נוזלים קָפְאוּ תהמת בלב ים (שמות יה ח). — ובהשאלה על בני אדם בתכונת הנוזלים, קָפְאוּ על שמריהם, כמו שקטו אל שמריהם [2], נעשו קשים ודוממים ללא תנועה: ופקדתי על האנשים הַקֹּפְאִים על שמריהם האמרים בלבבם לא ייטיב יי' ולא ירע (צפני' א יב). — ובשמוש מסֻפק: והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות יקפאון [3] (זכרי' יד ו). — ובתו"מ: האיך לבו של אדם נתון משני חלקים ולמעלן, כך קפא עליהם הים משני חלקיו ולמעלה (מכי', מסכתא דשירתא ו). ועי' קָפָה. — ובספה"מ: ומנהג הדברים שמקפים אותן האויר כי העליון הוא קופא תחלה (פרוש המשני' להרמב"ם, תרומ' ד יא). ואלה הם אמתיות נראות למביטים בעין השכל, וקשות על מי שקפא בו השתכלותו (מחזיק בדק לאלגזלי, באור כה, 154). לפיכך נבקע (שליש הים) וכו' ונעשה לישראל חומה מזה ומזה ושתי הידות קפאו בלב ים (חזקוני, שמות יד כא). — ואמר המשורר: נטה לשתות בתוך גן על שפת נהר עלי רצפה, ככוס ממי פרת קופא ויין בו כמו רצפה (רמב"ע, תרשיש ב, 36). הכי שכלי כמו גלגל יסובב עלי עולם וארבע פעמותיו בהר מלי באוצרות בין גנותיו ויתיך אש לבבי קופאותיו (ר"י חריזי, תחכ' עז, 162). — וביני' פעו', ᵒקָפוּא, שקֻפָּא, שנעשה דומם ומוצק: אזכרה אותות מני קדם ורוב עברה ורעל אגמאה בהיותה (האמה הישראלית) רבוצה על עדניה ועל שמריה קפואה (מכתב ר' חסדאי אבן שפרוט למלך יכ זרים). ומי שעיניו דומות לעיני הבהמות ויעמדו קפואות ותמעט תנועתם, גם הטבע (סוד הסודות, מיוחס לאריסטו, תרגם אולי ר"י חריזי, שער יא, סעיף 84). המלאכים הללו גופיהן ברואין מן המים וקפואין ועומדים כזכוכית (מכוה"ע לר"י אלנקאוה ז, 553). — ᵒוְקָפוּא בשמש' עצם דומם, לא חי ולא צומח: מה שהיא מלאה מחי וצומח וקפוא [1] כבודו של הקב"ה (ר"י קמחי, ספר הגלוי, 11). — ᵒושם קפוא, שאין לגזור ממנו פעל עבר ועתיד: פשר ובאור השמות של בטוי שפתים יחלקו לשני חלקים, מהם שמות קפואים שאין מהם פעילה כמו ארץ ושמים וים ואבן וכו', כל אלה שמות קפואים, לא יבוא מהם לא פעילת עבר ולא פעילת עתיד וכו' (יהודה הדסי, אשכול הכפר סי' סכב).

— הפעי', תַּקְפִּיאֵנִי, — הִקְפִּיא את הנוזלים, גרם שיקפאו: הלא כחלב תתיכני וכגבינה תַּקְפִּיאֵנִי (איוב י י). — ואמר בן סירא: צינת רוח צפון ישיב וכ קב יקפיא מקוה (ב"ס גני' מג כ). — ובתו"מ: שכן איוב אומר הלא כחלב תתיכני וכו', רתחתני אינו אומר והקפאתני [2] אינו אומר אלא תתיכני והקפיאני

---

1) [כמו בעבר' כן בא אף בארמ' וסור' קפא באותה משמ'. ועי' גם קפה.]

2) [בירמ' (מח יא): שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך וכו'.]

3) [כך הכתיב, הקרי: וְקִפָּאוֹן, עי' קִפָּאוֹן. ויש מן החדשים המניחים כאן צורת נפע', ללא כל יסוד. ועי' בדרשות חז"ל, המובאות בפנים בערך קָפָה.]

---

1) [ובאותו מקור (שם): קפוא, כלל כל הגבורים זהב וכסף וברזל וכיוצא בהם.]

2) [ס"א: הקפתני, ובמקום אחר (מד"ר ויקר' יד): הקפיאתני.]

(מד"ר בראש' יד). גדולה ממה שעשה במצרים עשה בים, הקפא שלישו של ים שנאמר קפאו תהומות בלב ים, והלב שלישו של אדם (ר' יצחק, שם במד' ם). ועי' קָפָה. — ובסהמ"א: כי ברוב חכמתך מאז בראתם ובתבונתך מלפנים יסדתם קו עליהם נטית וכגבינה אותם הקפאתה וכל עפרם במדה כלתה וכו' (הוספות ותקונים לסדר רב עמרם גאון, א. מרכס, 24). הלא כחלב התכתני וכגבינה הקפאתני וכו' (ר' בחיי, בקשה בסוף חו"ה בערבית, הוצ' יהודה). נקראה (את האש) המבשלת והשורפת והמתכת והמקפיאת (ראב"ע, ספר העצמים). והדבר הנקפא מן החום או מן הקור יותך וישוב נגר בהפך המקפיא אותו תחלה (ר"ם א"ת, אותות השמים, כ"י פריז). אך כח הארץ היוצא מהם (מן המימות חמלוחים) הוא גובר ויעבם ויקפיאם (ר"י זבארה, שעשועים ט, דודזון, 111). ויברח הקור ויכנס בעב ויקפיא מה שבו וישיבהו ברד (שם שם). וזה ממש טעם באיש שיזריע תחלה שתוליד נקבה ואחרי כן יחזק בם כח המשנה ויקרים עליהם עור דק מאד ויקפיאם מעט שלא ישפך הנה והנה (שם שם, 113). איך תתיך פרישת הקיבה החלב הקפוא באצטומכא והדם הקפוא בריאה והחלב אשר מחוץ מקפיאה (רש"ט פלקירא, המבקש, לח). טבעה להתיך כל קפוא מדם וחלב ולהקפיא כל דבר נתך וזה מפני היותה עפרורית (שם שם). כי הוא (ניצוץ השמש) יקפיא הטיט ויתיך השעוה (שער השמים לאבי הרלב"ג יא, מד.). אבל מובחר דמו של אבי ומבחר דמה של אמי שהקפיאוני לא נתערבו כלל עם דםם המובחר שהקפיאו את אחי או את אחותי (משה בשיילי, ספר העריות ב, הקדם ג א–ב, 71). האיש המקפיא הגבינות בכשרות בקיבת ישראל כדין רז"ל וכו' (תקנות קנדיאה, הרטוס-קאסוטו, 27). — ואמר הפיטן: בכבודך תקפיא ותקריש יחום זרע קדש (ינאי, תשמח במעשיך, קרובץ ויקרי, זולאי, קלב). יען כי רדפו אחר עם מצפיך הקפאת תהום בקרת (אתה הארת, יוצ' ז פסח, מחז' איטלי ־א, קכ.). — ואמר המשורר: שוו בעינינו תנואות הזמן יום יאהבנו וישנאנו מכלל ימותיו להניענו והוא חש על שמרינו להקפיאנו (רמב"ע, על אף מסכאינו, ברודי, כח). ועשה כנגדו מצלעיו לעזר לו להשאיר כתבניתו ודמיון הויותיו כחלב להתיכו בשליא להקפיאו ובשר להלבישו בגידיו ועצמותיו (ראב"ע, בשם אב, כהנא א, 198). — ״וכמו קל: ומן החום יקפיא הזרע (בתוך הרחם) (שבתי דונולו, פכמוני לפי יצירה א, ורשה, סה:). דעת חכמי יון שהזרע לאשה וזרע הזכר מקפיא, וכל הבן מדם האשה (ראב"ע, ויקר' יב ב). אמנם התלחלת הדבר אחר הקפיאו יחדש אחת משתי סבות, אם שישתנה וישוב מים אי שיתוב וישוב נגר וכשיפגשהו הקור ישוב עוד אל קפאו (ר"ם א"ת, אותות השמים, כ"י פריז, 54).

—נִפע', *נִקְפָּא, — כמו קל: משל לחלב שנתן בקערה אם נותן לתוכו מסו נקפא ועומד, ורם לאו הולך רופף (מד"ר ויקר' יד). — ובסהמ"א: ביום שנקוו המים בו ביום נקפאו ונעשו לי"ב שבילים שהם כנגד י"ב שבטים (פדר"א יוד). והדבר הנקפא מן החום או מן הקור יותך וישוב נגר בהפך המקפיא אותו תחלה (ר"ם א"ת, אותות השמים, כ"י פריז). ידיעת תרוסם והוא ידיעת העצמים האבניים הנקפאים מהאדים הנעצרים בבטן הארץ (רש"ט פלקירא, המבקש, לז). ועי' קָפָה.

—פִעֵ', *קִפֵּא, עי' קִפָּה, פִּעֵ'.

—הָפעַ', *הָקְפָּא, — כמו נִפעַ': ישים חומץ חזק ושמן או חמאה בשוה ויבללם בכלי בידיו היטב עד אשר יתערב החומץ והשמן להיות מוקפא כתמרוק (דונולו, ספר המרקחות, IV).

—התפ', *הִתְקַפֵּא, — כמו קל ונפע', קָפָא, נעשה קָפוּא: ויש אשר תרד הליחה מן הכליות אל תוך העצה ומשם יורדת בשלפוחית ומתערבת בליחה מיד הם מתקפאים ונעשים אבן (אסף הרופא, כ"י מינכן, 26). אם בוורידים בעצאים נקבים שהם גדולים והוורידים הולכים בפנים ומתקפאים[1]) יבוא זה מה שנקרא מן הרופאים (?) זמה שיש בהן ראוי להתגדל (ספ' אלמנצור ב כב, כ"י זטיקן).

ב. ״קָפָא[2]), פ"י, — קָפָא את פאת ראשו וזקנו, הִקִּיף אותה, ואמר הפיטן: לא תענה ברעך דברי חפאות בוזקן מהשחית תחתית לקפאות כן לארבע הפאות (ר' אליהו הזקן, אזהרות, קבץ מע"י גאו' ב, 68).

״קִפָּא, קְפָא, ס"ז, מ"ר קְפָאִים, — א) נוזל קָפוּא, דם קרוש וכרוי, ואמר הפיטן: קפץ ושחטו וקיבל

1) כך.

2) [פעל שגזרו הפיטן מן הִקִּיף, עי' א. נִקַּף, עמ' 3802.]

דמו, ק פ א י ו[1]) יומרם ציר מטעמו (ר' משולם בר קלונימוס, אסוחח כפלאותיך, עבודת יוה"כ., Elbog., Stud., עמ' 130). — ב) דבר קפוא, במשמ' דומם, בנגוד אל צומח, חי ומדבר[2]): מצד סימני החכמה הנראי' בכל העולם הזה עליונו ותחתונו ק פ א י ו[3]) וצמחיו ובעלי חיים אשר בו וכו' (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד ז). ולדעת רוחניות העולם הזה וגשמותו ומדברו ודוממו ונחו ונעו ו ק פ א י ו[3]) וצמחיו וכו' (שם, הבחינה ג). שהכל לאלהים בכל מה שברא מ ק ו פ א[4]) וצמח וחי ומדבר (שם, עבודת האלהים ח). ומחכמת הבורא יתעלה ברא לך העולם הזה בכל אשר בו מ ק ו פ א[4]) וצומח וחי על סדר מתוקן והנהגה נכונה (שם שם ט). — ג) מצד הדבר הקפוא: אמנם התלחלח הדבר אחר הקפיאו יחדש אחת משתי סבות, אם שישתנה וישוב מים, או שיזוב וישוב נגר וכשיפגשהו הקור ישוב עוד אל ק פ א ו (ר"ש א"ת, אותות השמים, כ"י פריז, 54).

קִפָּא, עי' כִּפָּה.

קִפָּאוֹן, ש"ז, — תכונת הדבר הקפוא, מצב הקופא, Starrheit, Erstarrung ; rigidité, congélation; stiffness, congelation : והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וְקִפָּאוֹן[5]) (זכר' יד ו). — ובסהמ"א: מ ק פ א ו ן קרתה (של הלבנה) שהיא כשלג מצמחת את הצמחים כמו השלג (שבתי דונולו, חכמוני ליצירה 7, ורשה, עא :). מי החלב המתמצה מ ק פ א ו ן הגבינה (ערוך ערך כסיוני). ו ה ק פ א ו ן הוא תרדמה מן הקור (פרוש אבן כספי על חרוזי אבן סינא). ועבר חצי היום ומרביתו והקרח עומד בחזקתו עודנו מחזיק בתומתו, ואור

1) [כסדר העבודה אמיץ כח לאותו פיטן (כדפס במחזורי אשכנז): ק ר י ש ת ו יסס עד עת הזיה קפוי פן יהי ותועדר סליחה, ע"כ. ועי' גם בערכים קָפָה, קֶרֶשׁ.]

2) [עי' גם א. קָפָא, ביכ' פעו', קָפוּא, במשמ' ז.]

3) [במקור הערבי: ג'אמדה a).]

4) [במקור הערבי: ג'מאד b).]

5) כך הקרי; הכתיב י ק פ א ו ן. ורב החדשים גורסים כאן עפ"י התרגומים הקדומים: וְקָרוּת וְקִפָּאוֹן, והמחבר פרש לפי הכתיב, עי' הערתו לערך א. יְקָרָה, עמ' 2137.]

a) جامدة b) جماد

חשמש יקרות ו ק פ א ו ן מוצאי מים לצמאון (מעשי הרב דון שם טוב אַרדוטיל, דברי חכמים, כ). — ואמר הפיטן: גשתי ביום דין להתוכח בדין גולה עומק הדין בקול ק פ א ו ן[1]) שופר (ר"א קליר, אאח דעי, שופרות, מוס' א ר"ה). ק פ א ו ן[1]) חק אלפת היקר לוטה באור יקר חשוף לעם מיקר (הוא, קפאון, קרובי שבת פרה). אבני אלגביש יקרות גנז ק י פ א ו ן לעת צר (שרידים מעבודת יוה"כ, אלבוגן, הלופה לחכ"י ו א, 63). — ״ובמשמ׳ הדבר הקפוא, כמו קֶפֶא: וכי יתם זה תם להרמיז לא' מן אלמתואצעין והם שני האנשים הנדברים אל מקצת ה ק פ א ו נ ו ת והיא אלג'מאדאת ויאמר אבן וישנן הרמיזה אליו והדיבור וכי ישמעו אותו הא' יאמר כן ידע כי הוא גַפָּה בדיבור אל ה ק פ א ו ן ההוא (ברֵאשית רבה לישועה הקרא', LFDWDJ 18, עמ' 74). — ואמר המליץ: ק פ א ו ן מפת בים המשלת על רחבי ימים, ורסים אדמת עפר על הארץ ומלואה (ר"ש פנחסים, ארבע כוסות, כוס ישועות 3). המרק הזה יקפא על נקלה והיה ל ק פ א ו ן העלול למורע המתגים (ילחק טוביס, הדיפתיריה, 5). השטיח התחתון או ק פ א ו ן הדם Blutkuchen שעל פני קרקע הכלים יכיל בקרבו את כדורי הדם האדומים והלבנים וכו' (שם, 44)[2]).

״קְפָאוֹנִי, ת"ז, — מתכונת הקֶפֶא, הקפאון: מהסמים ה ק פ א ו נ י י ם והמחצבים וזולתם (קאנון ד ו א א). — ואמר המליץ: והגבלת הקצה השני על נקודת הקרירות ה ק פ א ו נ י ת (פרירונג) (ר"א לויסון, שלום על ישראל 7, 30).

קפד[3]), ממנו *אקפדה, *הקפדה, קִפֵּד, ״קֶפֶד, קְפָדָה, ״סִפְדוּת, *קַפְּדָן, *קַפְּדָנוּת, ״קְפִידָה.

קָפַד[4]), קל לא נמצא במקרא.

— פע', קִפַּדְתִּי, — קִפֵּד האדם חייו כאורג, כרת אותם:

1) [לשון גלוי, עפ"י הדרוש המובא בערך קָפָה, עי' הערה שם.]

2) [ונוהג בדבור הצרוף נְקֻדַּת־ק פ א ו ן במשמ' מצב שאין מוצא ממנו, כדמנת toter Punkt ; dead-lock.]

3) [עי' קָפַד, הערה.] 4) [עי' בהערה הבאה.]

דורי נסע ונגלה מני כאהל רעי קִפַּדְתִּי[1]) כארג חיי מדלה יבצעני מיום עד לילה תשלימני (ישע' לח יב). —ובסהמ"א: כמו האורג שמקפד היריעה כשנשלמה אריגתה (רד"ק, שם שם; וכעין זה סה"ש ערך קפד). אמנון בית הלחמי גאל חיי ואמנון המעונן זמם לקפדם כאורג (מפו, אהבת ציון כג).

—הפעי, *הִקְפִּיד[2]), — הקפיד על אדם או דבר, קצרה רוחו בו, חלה עליו, חשש לו, שם אל לבו, übel, genau nehmen; prendre en mauvaise part, à la rigueur; to mind, be particular: בצק שבסדקי עריבה, אם יש כזית במקום אחד חייב לבער, פחות מכאן בטל במיעוטו, וכן לענין הטומאה, אם מקפיד עליו חוצץ ואם רוצה בקיומו הרי הוא כעריבה (פסח' ג ב). אחד האיש ואחד האשה, כל המקפיד עליו חוצץ, ושאין מקפיד עליו אינו חוצץ (ר' אליעזר, מקוא' ט ג). ושאר מתנות עני שבשדות שאין העני מקפיד עליהן הרי אילו של בעל הבית (תוספת' פאה ב יח). כל תרומה שאין הכהנים מקפידים עליה, כגון תרומת הכליסין והחרובין, ניטלת אחד משׁשים (ר' ישמעאל ור' יוסי בן חורי, שם תרומ' ה ו). ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו וכו' א"ל עם זה שאני מוסר לך עדיין גדיים הן וכו' אל תקפיד עליהם על מה שהם עושיב שאף רבונם לא הקפיד עליהם על מה שעשו וכו' (ספרי דבר' שה). בני מישא לא חשו להו אלא משם ספק חללות, וכהנים שהם לא הקפידו על הגרושות (ר' חנינה ברוקא בשם ר' יהודה, ירוש' יבמ' א ו). איזהו תלמיד חכם שמחזירין לו אבידה בטביעות העין, זה המקפיד על חלוקו להופכו (ר' יוחנן, שבת קיד.) בני חבורה המקפידין זה על זה עוברין משום מדה ומשום משקל ומשום מנין ומשום לווין ופורעין בי"ט (רב יהודה בשם שמואל, שם קמח). המקפיד על עירובו אין עירובו עירוב (הוא, עירובי' מט.). בני יהודה שהקפידו על לשונם נתקיימה תורתם בידם, בני גליל שלא הקפידו על לשונם לא נתקיימה תורתם בידם (הוא, שם נג.). החייט ששייר את החוט פחות מכדי לתפור בו ומטלית שהיא פחותה משלש על שלש בזמן שבע"ת מקפיד עליהן הרי אלו של בעה"ב (ב"ק קיט:). במאי קמיפלגי (רבנן ורבי יהודה), אמר רבא, במקפדת על פיגמה ומניחתו שלא יהרגנה וכו' (סנה' עג:). טהרות שנעשו בין תכבוסת שנייה טהרותיו טמאות, שהרי הקפיד עליו ועבר (ר' זירא, נדה סב.). הוו מתונים בדין, כיצד, מלמד שיהא אדם ממתין בדבריו ואל יהי מקפיד על דבריו שכל המקפיד על דבריו משכח את דבריו (אדר"נ א). ותהיינה מורת רוח, למה ליצחק תחלה, אלא על ידי שהיתה רבקה בת כומרים לא היתה מקפדת על טנופת ע"ז, ווה על ידי שהיה בן קדושים היה מקפיד על טנופת ע"ז (מד"ר בראש' סה). אמר לו הקב"ה (למשה) אני הכתבתי עליך שאתה עניו ואתה מקפיד על דברי (שם שמות ו). למלך שהיה לו אוהב והיה מגים בינו לבין המלך בדברים קשים ולא הקפיד המלך עליו (שם במד' יט). למלך שעשה סעודה וזמן אצלו אורחים וכו' הטיפשין שבהם לא השגיחו ולא הקפידו על דבר המלך וכו' (ר' יהודה הנשיא, שם קהל' סדרא תליתאה, בכל עת).

—*והקפיד כנגד פלוני: אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, בינך לבינם אני הרוג ואתה אומר לי אל תקפיד כנגדן (מכי' בשלח, ויסע פסח ו). יהי רצון מלפניך וכו' שלא אקפיד כנגד חבירי ולא חבירי יקפידו כנגדי וכו' (תפלת ר' נחוניא בן הקנה בכניסתו לבית המדרש, ירוש' ברכ' ד ב) האומר לחבירו קונם שאני נהנה לך אם אי אתה מתארח אצלי וכו' והלה הקפיד כנגדו אף אלו

---

[1]) [היו שפרשו פעל זה מן הערבי קפד a) במשמ' קשר את קשור הראש, אך הענין דורש את המשמ' כרת, קטע, וכן וולגי' (praecisa est), רש"י (הכרתי, ועי' לקמן), רד"ק (ענין כריתה), ועוד. ואכן בא בארמ' שבתו"מ קפד במשמ' היה קצר, כגון היתקפד מימר מן קדם יי (במק' הקצר רוח יי', מיכה ב ז), קפידות רוחא (קצר רוח, שמות ו ט), קפידות ידא (קצר יד, ישע' נט א), וכן אומר הפיטן: רוחה קפדה מקוצר (עי' בדגמאות לבנין קל), ולפי זה יהיה הקפיד שבתו"מ קצור של הקפיד רוחו, קצר רוחו (וכן ש"י פין בהאוצר), ויהיה קִפַּדְתִּי שבמקרא: קצרתי וכרתי, כיחס הפעל קִצַּר (קציר) אל הת"ז קצר, ומזה קְפָדָה במשמ' כריתה וכליון. ועי' גם קִפֹּד, הערה.]

[2]) [פעל זה בא בתו"ם גם בארמ' ובלשון זו אף בקל, כגון לא קפדינן, והוא דקפיד עלייהו וכדו'.]

---

a) قفد

נררי זירוזין (ר"א בן יעקב, כדרי כז.) לפי שהיה משה משמר עצמו כל אותן ארבעים שנה שלא להקפיד בנגדן (בנגד ישראל) (מד"ר במדי יט). וירם משה את ידו ויך את הסלע, הכהו פעם אחת, התחיל הסלע נוטף מים מועטים וכו' אמרו לו, בן עמרם, הללו מים ליונקי שדים או לגמולי חלב, מיד הקפיד כנגדן והכהו פעמים ויצאו מים רבים וכו' (שם שם). ע"י שהקפיד משה כנגד כל ישראל ואמר להם שמעו נא המורים, לפי' ובקשו שלום ואין וכו' (ר' אבא, דבר' רבה ליברמן, 46). — *והקפיד בדבר: אמרה לה (מרים לצפורה) מה לך שאין את מתקשטת בתכשיטי נשים, אמרה לה, אין אחיך מקפיד בדבר (ספרי במדי לט). — *ובלי השלמה: סתם אשה אחת אינה מקפדת, שתים מקפידות הן וכו' (ר' יוחנן, ירוש' הלה ד א). מימי לא הקפדתי בתוך ביתי (שם הענ' ג יג). איזו היא זקינה, רבי שמעון בן לקיש אומר כל שקורין אותה אמה ואינה מקפדת (שם נדה א ה). כדי הוא דלל שתאבד על ידו ד' מאות זוז וד' מאות זוז והלל לא יקפיד (הלל לאדם שהתערב בד' מאות זוז להקניטו, שבת לא.). כוס אחד יפה לאשה, שנים ניוול הוא, שלשה תובעת בפה, ארבעה אפילו חמור תובעת בשוק ואינה מקפדת (כתוב' סה.). אשרי הגבר אשר תיסרנו יה' ואם בא להקפיד, ומתורתך תלמדנו, כה כתי באברהם ואברכך ואגדלה שמך, כיון שיצא קפץ עליו רעבון ולא תגר ולא הקפיד (רבי פנחס בשם רבי חנין דציפורין, מד"ר בראש' מ). אף כך אמר משה, אני הקפדתי, אהרן מה חטא (שם במד' יט). אוף הוא (משה) הקפיד מכעסו ואמר ומאז באתי וגו' א"ל הקב"ה אני כהבתי עליך שאת חכם ואת מקפיד ואומר לי כך (שם קהל' סדרא ג, כי העושק) — *והקפיד את פלוני, פ"י, הקניטו: נמנו באושא במקפיד את הזקן והכהו ייתן לו בושתו שלם, מעשה באחד שהקפיד את הזקן והכהו ונתן לו בשתו משלם (ירוש' כתוב' ד ח). אדם עוסק בפרקמטיא עם חבירו והקפידו פורש ממנו (מד"ר במד' יט). אילו היה משה מתון היה ניצול, אלא שהקניטו והקפידו אותו ואמרו לו ירא יי' עליכם ולא סבל (שם קהל' סדרא ג, כי העושק). — ובסהמ"א: שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה, וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם (רש"י, בראש' יז יז). ורחצו רגליכם, כסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכנים ע"ז לביתו, אבל לוט שלא הקפיד הקדים לינה לרחיצה שנאמר ולינו ורחצו רגליכם [1]) (הוא, שם יח ד). ויקהל עליהם קרח, בדברי ליצנות, כל הלילה ההוא הלך אצל השבטים ופתה אותם, כסבורין אתם שעלי לבדי אני מקפיד, איני מקפיד אלא בשביל כלכם וכו' (הוא, במד' טז יט). בבירתו, בירה נאה שהוא אוכל ושוכב בה מקפיד על חור קטן שבה אם מגונה הוא וסותמו בטיט (הוא, שבת קב:). ואם טבח הוא שאינו מקפיד בדם שעל בגדו (הוא, זבח' לח:). ואם על דבר קל ומועט הקפידה תורה, קל וחומר לגזילות ואונאות הללו (ראב"ע הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת, הקדמת המחבר, 4). ומהן (מן הנשים) יש מי שמקפידות ביציקה זו שתהיה בין השמשות (נוסח תקנה, תשו' רמב"ם לז, פרימן, 91). וגם מפני עוצם דקותו לא חשש לו ולא הקפיד עליו (ר"י הישראלי, יסוד עולם ג ב, לט:). אף עכשיו שקבלום עליהם לא היו מקפידין לשלוח עליהן שלוחין (ריטב"א על מסכ' ר"ה פ"א, כה:). אחד מהשותפים שהוליך סחורת השו' [illegible] וקום אחד למכור ונשבה ופדאו הבירו מהאמצע, ומשכה השותפו' ולא היו מקפידים זה על זה וכו' (טו"ע חו"מ, טותפים קעו וח). השואל כלי מחבירו להשתמש בו ואמר ליה השאילני דבר פלוני וכו' כפי טיבת לבך ונדבותך שאינך מקפיד על הזמן וכו' (שם שם, שאלה סמן ו). אלו ואלו מקפידים ומדקדקין עד כחוט השערה על מנהג קל שבקלים (ר"א לויפל, שלום על ישראל, הקדי חלק ב). —ואמר הפיטן: למה תהיה כרב מקפיד, משאוי להכביד (ר"א קליר, זכור איכה אבו, קרוב' ת"ב, מחז' איטלי א, קע:). — ואמר המשורר: ולמה הקהלות מקפידים בהוצאותם ולמה בצרותם אין להם ממון נחסר (ראב"ע, שאלות, כהנא ב, 21). —*הִקְפִּיד כמו הִצְפִּיד, הִקְשָׁה: ואם ירבה האדם שתות המים בימי מחלתו יגדל בו הטחול וישחיתו המים את בני מעיו ויקפידו את עור בשרו (אסף, 14).

1) [ע"פ מד"ר בראשי נ.]

—קל, ״קָפַד, פ״י,—כמו הִקְפִּיד: ואסור לאדם לנער טליתו מן העפר ומן הטיט בשבת, ודווקא חדשים ושחורים והוא שקופד עליהם אם לא ינערם (תכ״ה, תכסיס נשבת, כו.). ומאשר היה זה עניננו נמצא כשקפדו לדבר בכמו אלה הענינים נסתפקו עליהם סבותיהם וחשבו להם דרכיהם (חמו״ר לרמב״ד, 2).—ובמשמ׳ צָפַד, יָבֵשׁ: כי יתרככו איבריו הנקשחים והיובשים וימתיח את הגידים אשר קפדו מרוב ימים או עקיבים צפודים אשר ירככם (אסף, 134 :).—בינ׳ פָּעֵל, קָפֵד [1], כמו מקפיד: אין כנענים קפדים על הזנות (בראשית רבתי, אלבק, 181). והארכתי כל זה בענין הזה לפי שראיתי רבים נכשלים בקריאה ואינם קפדים בקריאתם על דמות האותיות זו לזו ועל הבליעם אותם במקום שאינו ראוי (רד״ק, מכלול, ליק, עג.). —ובמשמ׳ פ״ע, קָפְדָה רוחו [2], קצרה רוחו, התעצב. ואמר הפיטן: קינאה אכלה לבה מעוצב, והיה לה לה מותר בכל עיצב, רוחה קפדה מקוצר, עד לתשעים ניתן לה קצב (ינאי, אם כיונה, קרובי בראש׳ זולאי, לא). נקטה נפשינו קפדה רוחינו (הוא, ארץ בזמר, קדושתא ליום כפור, שם, שלה). — בינ׳ פָעוּל, קָפוּד [3], ואמר הפיטן: כשושנה קפודה בין קוצים, צרים בתבן עירבו לי קוצים (הוא, אמת וודי, קרוב׳ פסח, שם, רעד).

—נפעל, ״נִקְפַּד, — נכוץ, נתקצר: אשה הרה אשר נקפדו [4] שדיה דע כי תפיל, ואם יקפד האחד והאחד מלא דע כי תאומים בבטנה והאחד יפול והאחד יעמד (אסף, 135 :). אם יקפיד השד הימני (שם שם).

—פִעֵל, ״קִפֵּד, — נכרת, ואמר המשורר: לילות נדדים נִשְׁבּוּ להם ולא שבו באור שחר ולא קפדו (רמב״ע, פתח ימי נער, ברודי, מה).

1) [ע״פ הארמ׳ שבתו״מ, כגון: כל דקפיד קפדי בהדיה (פסח׳ קי :).]

2) [עי׳ בהערה לשרש.]

3) [כב״ס גניי (ד לא) נאמר: אל תהי ידך מושטת לקחת ובעת השב קפוצה, נ״א: קפודה, ועוד נ״א: וקפוצה בתוך מתן.]

4) כצ״ל ולא נפקדו כמו שכתוב שם וראיה מטה שבא אחרי כן.

—התפ׳, ״הִתְקַפֵּד,—הִתְקַשָּׁה: ואף זה יהיה החלת מעך הרגלים לכאב ויתקפדו איברי הגוף ודגידים ויכבדו להיות מוקש לגוף (אסף 14 :).

״קֶפֶד, קֶפֶד [1], ש״ז, מ״ר קְפָדִים, — כמו קְפָדָה, ואמר הפיטן: ועם זה כנשמע בקפד, יגון ואנחה ליהודים וצום ומספד (שמואל, אלופי דת, סליח׳ תעני׳ אסתר, מחזו׳ איטלי׳ א, סח.). צועק אני למקוננות ובמר לזועק נהי נהיה הוי על קפדיך (אליר בן אלעזר הדרסן, ציון לפירת, קינ׳ מ״ב).

קִפֹּד, קִפּוֹד, ש״ז, — כנראה שם עוף ממיני הקאת והינשוף [2]: והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד

1) [ע״פ הבנה של קְפָדָה (עי׳ שם) בצורה מרחבת מן קֶפֶד.]

2) [את דעותיהם של קדמונים ואחרונים על הקִפּוֹד, שראו בו יונק, עוף, נחש, צב וכו׳ אסף י. אהרני במאמרו בלשוננו ז, 136–163. ואמנם קשה לכבע אם כונו כל המקורות לבעל חיים אחד. לפי המקומות שבמקרא הכונה כנראה למין עוף החי במדבר, אולי ממין הקאת והינשוף הנזכרים על ידו. ואמנם בלשונות הקרובות, בארמ׳ וסורי׳ קופדא, ערב׳ קֻנְפֻד a), כוש׳ קְינְפֶז, הם שמות החיה Herinaceus, הנקראת אף בדבורנו היום קִפּוֹד. ובתו״מ אין לברר היום את הנוסחה הנכונה בכמה מאמרים (עי׳ בדגמאות ובנסחאות הנזכרות על ידן), עד שאין לדעת אם המדבר בהם על קיפוד, קופד, קופ(ין), ק(י)פוף, או קרפד(א), ועם מלה אחרונה זו ערבבו אף את הערפד, ויש שנמנו בעלי חיים אלו בין החיות ויש שהובאו בעופות. ואכן כמו במלה קיפוף, יש כנראה להניח שהשתמשו בשם אחד, שעקר שמושו לבעל חיים אחד (כגון שם עוף), בהשאלה גם לגבי ב״ח מסוג אחר (כגון יונק, שפניו או חרטומו דומים לשל עוף). וכן בא בסור׳ קופדא גם במשמ׳ ינשוף וכן כשם לחיה הנקראת אצלנו קִפּוֹד.

לפי המלים הקרובות בלשונות השמיות אין עקר השרש שבמלה זו קפד אלא קפד׳, קפז, ולפיכך אפשר שהושאל השם בצורה קִפֹּד מארמ׳, והצורה העבר׳ המקורית היא קִפֹּז, קִפּוֹז, ועי׳ ערך זה. ואשר לצרוף מורש קִפֹּד (ישע׳ יד כג) אפשר ששמש בלשון בעקר במשמ׳ חֶבֶל מְקֻפָּד, חבל שנכרת, כלשון איוב (יז יא): זִמֹּתַי נתקו מורשי לבבי (וכן בסור׳ מרשא—חבל), וישע׳ (לח יב): קפדתי כארג חיי, ואך אח״כ הבינוהו כאל: כונתו: וירשוה קאת וקפוד (ישע׳ לד יא).]

a) قنفذ

נאם יי׳ ושמתיה למורש קִפֹּד ואגמי מים (ישע׳ יד כג—כג). מדור לדור תחרב לנצח נצחים אין עבר בה וירשוה קאת וְקִפּוֹד וינשוף וערב ישכנו בה (שם לד י—יא). וישם את נינוה לשממה ציה כמדבר ורבצו בתוכה עדרים כל חיתו גוי גם קאת גם קִפֹּד בכפתריה ילינו (צפני ב יג—יד). — ובספהמ״א: העורב (דער ראבע) קיפוד (די קרעהע) המה ממש מין אחד כי דומים במעשיהם ומשכנם וגדלם רק שהראשון שחור מהשני (ליכדא, ראשית למודים ו, יז.). — ״קִפֹּד שְׁקֵדִים: קפוד שקדים (מאנדל קרעהע) משכנו באיטאליא ובאינדיא מזרחית ואוהב לאכול שקדים (שם שם). — ״ובמשמ׳ חיה קטנה מסוג היונק שעורה מכוסה עקצים כעין מחטים, (Herinaceus) Igel; hérisson; hedgehog, urchin; כי כלי מלחמתם הם נוצרים עמהם בטבע בקרנים לשור והמלתעות לחזיר והקוצים לקפוד והמגן לחומט (ר״י אלבו, עקרים ג א). — קִפֹּד יַמִּי [1]), חיה ימית בעלת קוצים: יוקח לבונה ושמן וכו׳ וזבל קפוד ימיי (קאנון ד ז א ג).

*קֻפָּד, קֻפָּה, קופד [2]), ש״ז, — כמו קִפֹּד במשמ׳ חיה: הקופד [3]) וחולדת הסניים חיה (כלאי׳ ח ה). ואין העגל יוצא בגימון ולא פרה בעור הקופד [4]) (שבת ה ד). הארי והדוב והנמר והפיל והקוף והקופד [5]) (יולדים) לג׳ שנים (מד״ר ברא״ש׳ כ).

״קְפֹדָה, ש״נ, — כמו קִפֹּד, ואמר המשורר: וחזור בתשובה בטרם בוא יום הקפדה, ולא ישכון בקרב ביתך קאת וקיפודה (עזרא הבבלי, תוכחי מוסר, כ:).

1) [וכן בסור׳ קופדא דימא.]

2) [ע״פ הארמ׳ קופדא. — קוֹפָד במשמ׳ חתיכת בשר בתו״מ היא היונ׳ κοπάδιον, עי׳ קרוים, Lehnw. למלה.]

3) [במקורות אחרים נמנו קופות, קופין על יד חולדות הסנאים: מגדלין כלבים כופריים וחולדת סנאין וחתולין והקופות, דברים שמנקרין את הבית (ר׳ שמעון בן אלעזר, תוספת׳ ב״ק ח יז; וכעין זה גם ע״ז ב ג; בבלי ב״ק פ.; מד״ר קהל׳, כי יש דברים הרבה).]

4) [בירוש׳ (שבת ה ג) מפרש: שהוא נותן עור קופד בין דדיה בשביל שלא תינק את בנה.]

5) [בבבלי (בכורות ח.) במקום זה: והקיפוף.]

קְפָדָה [1]), ש״ז, — כריתה וכליון: קְפָדָה בא ובקשו שלום ואין (יחזק׳ ז כה). — ובספהמ״א, גם כש״כ: ועת אָחזה החנפים רעדה, ובוש כל כזב בשקר בדא, ובקש שלום ובא קפדה, ויחרד יצחק חרדה (יהודי בן שמת, הקדי׳ לתשובותיו, תשו׳ תלמידי דונש, 17). וערכתי לאל תודה כי הצילני מן הקפדה (ר״י חריזי, תחכ׳ לו, 298). בזכרי יום הדין, יום חשך רע ומר הוא יום הקפדה, וקרבו ימי השילום ימי הפקודה (ר״ז אלליאהרי, ספר המוסר כ״י אוכספורד, קנץ על יד, מטמוני מסתרים א, 20). — ואמר הפיטן: נפלה עלי חרדה, בזכרי יום הקפדה, פחד קראני ורעדה (סדר רע״ג ב, ערבית ליום הכפורים). — ואמר המשורר: ומימי קנאה הפך לחמאה וסרה יראה ונסה קפדה (ר״י הלוי, יעץ ומקים). וחזור בתשובה בטרם בוא יום הקפדה (עזרא הבבלי, תוכח׳ מוסר, כ:).

״קַפְּדוּת, ש״נ, — מעשה המקפיד, כמו הַקְפָּדָה: ולקיום זאת האמונה ההכרחית (תחית המתים) נכתבה בתורה מה שבא בקבורת האבות ומקפדותם במקום קבורתם ושכבתי עם אבותי וכו׳ (ר״י אנטולי, מלמד התלמידים, פט.).

קַפְּדָן [2]), קַפְּדָן, קופדן, ת״ז, — הנוהג להקפיד, קְצַר רוּחַ, השם כל דבר אל לבו, übelnehmend, pedantisch; susceptible, pédant(esque); touchy, pedantic: ולא הבישן למד ולא הקפדן מלמד (הלל, אב׳ ב ה). נתקבצו כולם (כל ישראל) אצל משה ואמרו לו היכן אהרן אחיך, א״ל אלהים גנזו לחיי עולם, ולא היו מאמינים בו, אמרו לו יודעים אנו

1) [העקר אולי קְפָדָה, הטעם מלעיל, כמו לַיְלָה, מוּתָה (תהל׳ קיו יח), נַחְלָה (שם קכד ד), עי׳ קפד, הערה. ואחרים פרשו כלשון קפידת רוח, חשש ודאגה, ואינו נראה. ובת״י צ״ל אתקפדא (מטת), במקור הפעל, כנוסחת הבחור במתורגמן ערך קפד, ולא אתקפדת.]

2) [כך במשני מנק׳ ליוורנו וכך מבטא התימנים (לפי המסרת הבבלית, שאמנם מנקד בה אף יַקְפִּיד, עי׳ פורת, לשון חכמים, 33), וכן שטראק במשנתו, ואמנם במסרת האשכנזים קַפְּדָן, בהתאם למבטא הפע׳ הִקְפִּיד, שהפעל שגור בו ביותר. ובמקורות, לפי מבטא א״י, גם קופדן.]

כך שקפדן אתה, שמא אמר לפניך דבר שאינו הגון וקנסתה עליו מיתה (ספרי דבר׳ שם). לעולם יהא אדם ענוותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי (שבת ל:). למוד בני ביתך ענוה וכו׳ שבזמן שאדם ענותן ובני ביתו קפדנין ובא עני ועמד על פתחו ואמר להם אביכם יש בכאן ואומרים לו לא וגוערין בו והוציאו בנזיפה (אדר"נ ז). הוו מתונין בדין, שלא יהא אדם קפדן ולא יהא נכנס לתוך דברי חבירו, שכל מי שהוא קפדן סופו לשכח את דבריו (שם נוסחא ב פרק א, שכטר, ג.). שלא תהא קפדן שאין אדם יכול לשאלך (כלה רבתי ג). אמר אבא אליהו זכור לטוב, לעולם אין תורה מתפרשת אלא למי שאינו קפדן, אף אני איני נגלה אלא למי שאינו קפדן (שם ה). לא יהא אדם קפדן בתוך סעודתו (שם ט). ובכעסו (של משה) נסתלקה רוה"ק ממנו׳ מכאן אתה למד שהקפדן מאבד חכמתו (פדר"א מז). — ובסהמ"א: ושמאי שאני שהיה קופדן ביותר (תשו׳ הגאו׳ הרכבי רכ, 126). מי שהחזיק לעשות מלאכת דם או נבילות וכיוצא בהן במקומן ויבואו העורבים וכיוצא בהן בגלל הדם ויאכלו והרי הן מצרין לחבירו בקולם וצפצוצם וכו׳ אם היה חבירו קפדן או חולה שצפצוף הזה מזיקו וכו׳ חייב לבטל אותה המלאכה (רמב"ם, שכנים יא ח). קפודקאי, פירוש בני אדם קפדנים שלא היו להם אוהבים וכו׳ (ר"ש, שביע׳ ע ח).

***קַפְּדָנוּת**, ש"נ, — מדת הַקַּפְּדָן: קפדנותו של שמאי בקשה לטורדנו מן העולם, ענוותנותו של הלל קירבנו תחת כנפי השכינה (שבת לא.). קפדנותן של אבות ולא ענוותנותן של בנים (מד"ר בראש׳ עד). בצדק כל אמרי פי אין בהם נפתל ועקש, אין בהם לא קפדנות ולא עקמימות (מדרש תהלים א ג). — ובסהמ"א: שפיר, דאמרה ליה (האשה לבעל), הואיל ומשבעת לי על פילכי איני יכול לסבול קפדנותך (רש"י, כתוב׳ סו:). והמלכים והשרים על אשר תחתיהם עוד יכעסו ויהיו חזקי הקפדנות מבקשי הנקמה אשר לא יתפייסו מהפושע עליהם (ר"י ענקיר ליאון, כופת לופים ג ג, 114). וכן נמצא מאד בטבע החכמים קפדנות על הדברים יותר מזולתם (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ה, ד׳ מדות בתלמידים). שכל המלאכו׳ המוטלות על מס: אנשים ידועים נעשות כראוי ואין העצלה והיאוש והקפדנות מצויה בהן (ס׳ החינוך מלוה תקטו). והסר מטני לב רגז והקפדנות (דרך ישרה, שער החסידות, נג.). וכמו כן כל אשקוט להעיר על כל שינוי ושינוי אף אם קטן וקל יהיה ואין זה ש"א לצורך כאשר יחשבו קצת כי גם אנכי ידעתי מה היא קפדנות (פעדאנטעריא) (זלמן הענה, תשו׳ תלמידי מנחם, 34, בהערה).

***קפה**[1]), ממנו *מִקְפָּה, א. *קָפָה, *קִפּוּי.

א. ***קָפָה**[2]), פ"ע, — קָפָה הנוזל התוסס והרותח, צף ועלה למעלה, ab; auf schwimmen; surnager; to float atop: היין (חייב במעשר) משיקפה[3]), אף על פי שקפה[4]) קולט מן הגת העליונה וכו׳ הצנור ושותה (מעשר׳ א ז). יצא הבדיל בתמרים והמפרד בגרוגרות והיין משיקפה והשמן משירד לעוקה (ירוש׳ שם ג ו). יין משירד לבור, ר"ע אומר משיקפה (ע"ז נו.). לחלב שהיה נתון בקערה, עד שלא תרד לתוכו טיפה אחת של סם הוא מרפף, כיון שירדה לתוכו טיפה אחת של סם מיד הוא קופה[5]) ועומד (ר׳ ילחק, מד"ר בראש׳ ד). — וביני׳ סָפוּי, קָפוּי, מי שצף למעלה, גלוי לכל: והיה ביום ההוא

---

1) [עי׳ קָפָה, הערה.]

2) [הוא בעצם הפעל קָפָא שבמקרא, קְפָא בארמי, אלא גם בשינוי הוראה. הקרח הקופא במים, הגבינה שבחלב, הואיל והם קלים מן המים והחלב הנוזלים, הם עולים למעלה, ומכאן (ולא כדעת מפרשים מלונים בשנוי הגאים מן צוף, שהוא טוף בארמי) המשמ׳ החדשה, צף ועלה, לעמת נתעַבָּה ונקרש שבמקרא; והשוה גם דברי הרמב"ם בפרושו (תרומ׳ ד יא).]

3) [ואולי משיקָּפֶה, וכן בכ"י פרמה, פִע׳, עי׳ שם; ועי׳ גם בהערה הבאה.]

4) [כך במשניות ובמשנה שבבבלי. במשנה שבירוש׳, במדב"ם ובבבלי (ע"ז נו.) שקיפה, ובתוספת׳ (צוק"מ, מעש"ר א ז) שקופה.]

5) [מעין זה גם במד"ר בראש׳ יד. בדפו׳ וילנה הנוס׳ קופא, ובפרק יד שם קפוי, ובמד"ר ויקר׳ יד: נקפא, עי׳ קָפָא, נפע׳.

והכונה בעקר לגבינה שבחלב, הקופה, קיפאה וגם צפה למעלה, והדברים באים כדרוש לפסוק וכגבינה תקפיאני (איוב י י).]

לא יהיה אור יקרות וקיפאון וכו׳ זה אור שיקר בעה״ז וקפוי[6]) לעה״ב (ר׳ אלעזר, פסח׳ נ.). אלו נגעים ואהילות שיקרין הן בעה״ז וקפויין הן לעה״ב (ר׳ יוחנן, שם שם). אלו בני אדם שיקרין הן בעה״ז וקפויין הן לעה״ב (ריב״ל, שם שם). — ובסהמ״א: בעולם הזה אנשי מעשה פעמים יקרים ופעמים קפויין, ואנשי חובה פעמים יקרים ופעמים קפויין (תשו׳ הגאו׳ הרכבי שנג, 179). פי׳ (יין) קפוי הנושל מן החרצנין והזגין והקוסמין וכיוצא בהן (ערוך ערך קף). ומה שאינו מצוי בעולם הזה קפוי ומצוי הוא בעולם הבא (פרוש יצירה לר״י ברצלוני, 25). —°ובמשמ׳ נקרש, כמו קִפֵּא: הפילה כמין קליפה כמין שערה כמין עפר כמו יבחושין אם היה מראה דברים אלו אדום הטיל למים פושרין, אם נמוחו ה״ז טמאה שדם הוא וקפה[2]), וכל הרואה דם יבש טמאה (רמב״ם, אסורי ביאה ה יד). ואינו דומה לאגוזים הקפויים[3]) בדבש (אבודרהם הלכות ברכות ה). — ואמר הפיטן: קפוי בטנה לצאת עת יגע בטוהר ובקודש לא תגע (ינאי, קרוב׳ ויקרי, זולאי, קל). קרישתו (של הדם) ימס עד עת הזיה, קפוי פן יהי ותועדר סליחה (משלם בר קלונימוס, קט אהללה אמיץ כח, עב דף יוה״כ). — °וקִפָּה הדבר, גִּלָּה או נתגלה, ואמר הפיטן: לציון דרור חשת בו קפות[4]) דבר אור יקרות לקפות (ר״א קליר, לציון דרור, מוסף שבת החדש).

—פִע׳, *קִפָּה, קיפה, — קִפָּה את התבשיל, לתבשיל וכדו׳, נטל את מה שצף עליו: סאה תרומה שנפלה על פי מגורה וקפאה וכו׳ אם יש בקפויו מאה סאה תעלה באחד ומאה (תרומ׳ ד יא). המקפה[5]) לתבשיל פטור, לקדרה חייב מפני שהוא כבור קטן (מעשר׳ ד א). כותש (את הזיתים) ומקפה בעריבה (ר״ש, תוספת׳ שביע׳ ו כז). סאה תרומה שנפלה לתוך

1) [מכאן אף שמוש השם קִפָּאוֹן בדברי הפיטנים במשמ׳ גִּלּוּי.
ובמד״ר (במד׳ יט) בדרוש על אותו פסוק: דברים המכוסין וכו׳ עתידים להיות צופים וכו׳.]

2) [כלו׳ נקרש.]

3) [כלו׳ קרושים.]

4) [עי׳ ב. קִפָּה.]

5) [בקצת דפוסים: המקפא.]

המגורה רואין אותה כאלו חיטין על פי שעורין יקפינה (שם תרומ׳ ה יב). יין של תרומה שנפל על גבי פירות ידיחם והם מותרין, נפל על גבי יין יקפה אותו והיין מותר (שם שם ח יד). המקדיש את הבכור עד שלא שילה וקיפה[1]), משישילה וקיפה[1]) בא גזבר ופדאו חייב, הקדישו עד שלא שילת וקיפה[2]) ובא גזבר ושילה וקיפה[2]) ואחר כך פדאו הואיל ושעת חובתו פטור פטור (שם מעש״ר א ז). שילה וקיפה ברשות ההקדש פטור (ירוש׳ שם א ו). הדא דתימר משישלה ומשיקפה שכבר נראו לתורמן בטהרה אבל אם ניטמא עד שלא שילה ועד שלא קיפה לא בדא (ר׳ יוסי בי ר׳ בון, שם תרומ׳ ג א).

—הִפְעִ׳, *הִקְפָּה, —א) כמו פִעֵ׳: סאה תרומה שנפלה על פי מגורה יקפיאנה[3]) (תרומ׳ ד יא). אמר רשב״ג של בית אבא היו כורכין פתילה על גבי אגוז ומדליקין וכו׳ מאו לאו להדליק, לא, להקפות[4]) (שבת כט.). המקפה אכילתו במים[5]) אינו בא לידי חולי מעים (ברכ׳ מ.). — ב) כמו הִקְפִּיא, עשה שיקרש הנוזל[6]): המחה את החלב וגמאו, הקפה את הדם ואכלו אם יש בו כזית חייב (תוספת׳ כריתו׳ ב יט). הרוטב שנתנו על גבי חתיכת ללתותן וכן גריסין שנתנן על גבי פרוסות להקפותן הנוגע בין ברוטב בין בחתיכות בין במקפה בין בגריסין כולו חבור (שם עוקצ׳ ב ז). כאן שהקפה באור כאן שהקפה בחמה (מנח׳ כא.).[7]) — ובסהמ״א: ומנהג הדברים שמקפים אותן האויר כי העליון הוא קופא תחילה ולפיכך קראו הדבר העולה והצף קופא וכו׳ (פרוש רמב״ם, תרומ׳ ד יא). וכל תבשיל שנותנין בו קמח כדי להקפות המאכל ולדבקו אינו נחשב עיקר ומברך על התבשיל ברכה הראויה לו (אבודרהם, סדר ברכת המזון). אם לא נתנו מהם (ממיני דגן) בתבשיל אלא להקפותו ולדבקו בטילי בתבשיל

1) [צוק״מ: שולה (משולה) וקופה.]

2) [גם בהוצ׳ צוק״מ כך.]

3) [אולי צ״ל יַקְפִּאֶנָּה, יַקְפֶּנָה, פִע׳, ועי׳ ד״ס.]

4) [רש״י: סומך עליה (על האגוז) הפתילת הציפה שלא תטבע וכו׳, ע״כ.]

5) [כלומר השותה בעת האכילה.]

6) [עי׳ גם קִפָּה, הִפְעִ׳, הערה.]

7) [המקפה את רגליו, עי׳ הערה 2 בעמ׳ 5669.]

(פוא"ח כח). — ואמר הפיטן: כמא להקפות[1] חדש לקוב בסוחים בלהטו להבהב לרקוב (ר"א קליר, אף ארם, מוסי א ר"ה). זרוי רבעו (של אדם הראשון) הקפית בבטן חומדת[2], זרעה והולידה אכר ורועה צאן (משולם בר קלונימוס. אמיץ כח, עבודת יוה"כ).

—כפע', ״נִקְפָּה, — כמו נִקְפָּא, נִקְפָּה הנהר וכדו', נקרש: נקפה[3] להם הים משני חלקים ולמעלה (ילק' שמע' ממיה רעח). וילך עמו ויעבור בנהר ארסטגן והנהר נקפה מן הקרח והכפור עד אשר היו הסוסים והעגלות עוברים עליו (יוסיפון פרק ט). קפוי וחשוך ועב כקרח שנקפה ומגליד (רש"י, זכר' יד ו). בשר ותבלין הנקפה בשולי הקדירה (הוא, חול' קיב:, ד"ה לאקור). השלג יורד עליהם ביבשת ונקפה עליםו ואין מסתור (ר"מ אלשיך, איוי ו טז). שהטפה שהולד נוצר ממנה היא נתנת בתוך הרחם ומתערבת עם טפת האשה וכו' ואחר כך היא מתקשה ונקפת (מעין גנים לאיוב י י) — ואמר המשורר: לולי יקוד לבי אשר יתיך דמעי מקור עיני יהי נקפה (ר"י סריזי ?, הענק חות כ, ספר היובל להרכבי).

—הִפְע', ביב' ״מֻקְפָּה, — כמו נִפְע', ואמר הפיטן: ברא דוק מאש מפותך מים ביסדו חלד משלג המוקפה מים (רסע"ג, אכוין כליות, סדור רסע"ג, שלח).

ב. ״קָפָה[4], פ"י, — כמו' ד. נָקַף, הִפְע', במשמ' קֵרֵב, הקריב, ואמר הפיטן: לציון דרור חשת בו קפות (ר"א קליר, לציון חשת, מוס' שבת החדש).

*קָפָּה, קִפָּא[5]. ״קִיפָא, ס"כ, — מין תולעת: האוכל את החולעים שבעיקרי אילנות ואת הקפה שבירק חייב (תוספת' תרומ' ז יא).—ובסהס"א: צריך לשקועיה (את החסא). משום קפא כדי שתמות הקפא שבאותו ירק מן החומץ שבחרוסת, פי' קפא תולעת (ר"ח, פסח' קטו:). ולוקח מן הכרפס ומברך

1) [לגלות את הֶכֶּסֶא, המְכֻסֶּה.]

2) [חוה.]

3) [במכוי (מכי' דשירתא ו): קפא.]

4) [יצרו הפיטן עפ"י ד. נָקַף שבתו"ם, עי' ערך זה.]

5) [כך רֹב המפרשים, אך רב האי פרש: עקר קיפה בלשון ארמית מלשון קפוי כגון נפיחה והרות שאוחז במעיים מן המאכלות נקראת קפא מפני שמנפחת (ערוך ערך קף).]

בורא פרי האדמה וטובלו בחרוסת להמית את הקיפא שבירקות (אבודרהם סדר הגדה ופירושה).

*קֵפֶה, קִפָּה, קיפה, קופה[1], ס"ז, — כמו קִפּוּי, מה שקפה ממשקאות ומתבשילים בשולי הכלים: הנודר מן הבשר מותר ברוטב ובקיפה[2] (נדר' ו ו). השוחט את הזבח לאכול כזית מן העור, מן הרוטב, מן הקיפה, מן האלל, מן העצמות, מן הגידים, מן הטלפים, מן הקרנים וכו' כשר (זבח' ג ד). העור והרוטב והקיפה והאלל והעצמות והגידין והקרנים והטלפים מצטרפין לטמא טמאת אוכלים (חול' ט א, טהר' א ד). בשר הקדש שקרם עליו הקפה, נגע טבול יום בקפה, חתיכות מותרות (טבו"י ב ה). (הנודר) מן הרוטב מותר בקיפה, מן הקיפה מותר ברוטב (תוספת' נדר' ג ג). בשר הקדש שקרם עליו הקיפה, הא שאר כל הקיפה חיבור ואין צריך להתכו (ירוש' חלה ד א). בשהן משערין ברוטב ובקיפה ובחתיכות (חול' לז:). חתיכה של נבילה ושל דג טמא אינה אוסרת עד שתתן טעם ברוטב ובקיפה ובחתיכות (רבה בר בר חנה, שם ק.). מאי קיפה, אמר יבא פירמא (שם קכ.).[3]

*קִפּוּא, ס"ז, — מצב הדבר הקופא והנקרש, כמו קִפָּאוֹן: והוא (האש) המקפיא הזרע בחומו ומייבשו עד שבקיפואו ישוב חוק כמו הצור (יוסף ישראל פורלין, תולדות אדם, כ"י בריטי מוזי).

1) [בכתיב המקורות מתחלפות הנוסחאות קפה, קיפה, קופה ללא הבדל במשמ', ואי אפשר להפריד ביניהן, על כל פנים צורת ש"ז סגלי לפנינו, כמו קִפָּא או קֵפָא, ולא קִיפָה או קִפָּה כנקוד בכמה מלונים.]

2) בקטע כ"י משנ' מנקי גני' ביה"מ שכטר: ובַקּוֹפֶה. ובכ"י זה בכלל אינו משתמש בסגול אלא בקצת מקומות.

3) [הרמב"ם (כלים ז א) כותב: כלי עור מאימתי מקבלין טומאה, התורמל וכיוצא בו משיחסום שפתותיו ויכרות הקופין הקטנים היוצאין ע"ג העור. והתנחום, שלפניו היתה גרסה זו, כותב (בערך קוף): יכרות הקופים הקטנים היוצאים על גב העיר, אשראף קשור אלגלד או כ'יוט ושער עליה באלוג'ב, ע"כ. ובעברי: קצות קלפות העור או חוטים ושער שעליו בנוציות, ע"כ ואולי ט"ס היא במקום קוצים.]

***קִפּוּי**, ש"ז, — מה שקפו ממשקה ומתבשיל: סאה תרומה שנפלה על פי מגורה וקפאה, רבי אליעזר אומר אם יש בקפויו מאה סאה תעלה באחד ומאה (תרומ' ד יח). — ובמשמ' הסרת הקצף מעל היין: יין משיקפה וכו' איבעיא להו קיפוי דבור או קיפוי דחבית, ת"ש דתניא יין משיקפה אע"פ שקיפה קולט מן הגת העליונה ומן הצינור ושותה ש"מ קיפוי דבור קאמרינן (ע"ז כו.).

קִפּוֹז, ש"נ, — שם עוף ממיני הינשוף, כמו קִפֹּד [1]: אך שם הרגיעה לילית ומצאה לה מנוח שמה קננה קִפּוֹז ותמלט ובקעה ודגרה בצלה אך שם נקבצו דיות אשה רעותה (ישע' לד יה). — ואמר הפיטן: והשית כל עפר ארצם לכנים בחדריהם כסלונים וחוחים, ושלח כם חמת כל שן בהמות חמת ערוב זקפוזים ואוחים (פזמונים של פסח, סדור מנהג אדם לוצה, חטיא:).

***קִפּוּחַ**, ש"ז, — מעשה המקפח והקוטע: קפחינהו, קטע רגליהם, שלא ימצאו רגלים לדבריהם, מאי קפחותא וכו' לשון קיפוח דטרונצי"ר [1]) שמקצרו מלמטה (רש"י, גיט' כט:). — וקפוח במשמ' מעשה המזיק והעושק, קפוח פרנסה, עשק מחיתו של אדם: היכא שלא היה משתמש בחורבתו ויש לו משלו שהאוי לבנות בנין כזה בלי קפוח פרנסתו (שוהו"מ מזלק שעה). — *ונוהג היום קפוח זכיות.

***קִפּוּל** [2]), ש"ז, — מעשה המקפל, הגודל את הפתילה וכדו': פתילת הבגד שקפלה ולא הבהבה וכו' דר"א סבר קיפול אינו מועיל וכו' ור"ע סבר קיפול מועיל (שבת כח:). — ובסהמ"א במשמ' מעשה המקפל את הבגד, את החבל וכדו', קמט: נותן הבגד לתוך ידיו ומוליך ומביא ידיו עד שיעשה הבגד ההוא כמו קפולין קטנים כמין קמטין (ר"ח, שבת קמ.). קיפל עליה המוסירה וכו' והוא חבל שקשרה בו הבהמה ונמשכת ופעמים משליכין בקיפול חבל על הבהמה ואם עשה כן בפרה פסולה משום לא עלה עליה עול (רה"ג, פרה ב ג, פרוש הגאונים לעפשטיין, 103; וכעין זה ערוך ערך מסר). בגדים ישנים קיפולם מתקנן יותר מן החדשים (רש"י, שבת קיג.). נמצא ששה קיפולין של טפחיים ומחצה (הוס', מנחו' סז:). אם תלאו לו רבו (את הטלית) ליכא למיחש לקיפול טליתו (לבוש, או"ח שבת סד ג).

קִפּוֹף, עי' קִיפּוֹף.

***קִפּוּץ**, ש"ז, — מעשה המקפץ: קיפוץ, עוקר שתי רגליו כאחת, ריקוד, עוקר אחת ומניח אחת (ר' ירמיה, ר' זעירה בשם רב חונה, ירוש' ביצה ה).

***קפח** [1]), ממנו *קִפּוּחַ, *קָפַח, *קִפֵּחַ, *קִפַּח, *כִּפְחָן.

***קָפַח** [2]), פ"י, — הכה, schlagen; frapper; to beat, קָפְחָה החמה (את האדם) על ראשו: שאין החמה קופחת על ראשו של אדם אלא בשעת הקציר (ר' מנא, ירוש' יבמ' טו ב). ותקצר נפש העם בדרך, שהיתה השמש קופחת עליהם (ר' לוי, מד"ר במד' ח). למה אנו דומין, לבן מלכים שיצא למדברה של עיר וקפחתו חמה על ראשו ונתכרכמו פניו (שם שה"ש, אל תראוני). אי מה החמה קופחת אף ישראל כן, תלמוד לומר יפה כלבנה (שם שם, עי

---

[1]) [כך בדעת כמה פרשנים וחוקרים, ולפי זה תהיה קפוז הצורה העבר' המקורית של קִפֹּד, קִפּוֹד, שהיא צורה שאולה מארמ', ואמנם אפשר ששמשה הצורה הארמ' במשמ' שונה מן העבר'. ואשר למין, בא קפוז במקומו במקרא במשמ' נקבת העוף, כגון דב, חמור, הבאות בעבר' אף במשמ' דבה, אתון (חמורה). אך אחרים רואים בקפוז מין נחש, Pfeilschlange, ועי' בחמר הרב שהביא י. אהרני במאמר הנזכר בהערה לערך קִפֹּד.]

[2]) [détronquer, קטע.]

[3]) [עי' קָפַל, הערה.]

[1]) [שרש זה, שעבר לעברית שבתו"ם מארמ', נמצא אף בסור' ושם גם בכתיב כפח, ובסור' של א"י קבח, במנדי גהפ, ובערבי מקביל לו קפח' a) (וגם פקח' b) עי' במלון הסורי של ברוקלמן) במשמ' הכה, חבט. ובלשון חז"ל השפיעו השרשים קפח וגם טפח במשמ' הכה, זה על זה, ואף נתחלפו במקורות, ולא מן הנמנע הוא ששתי הצורות קפח וטפח משרש אחד יצאו, מן טפח במשמ' יד.

[2]) [עי' בהערה הקודמת.]

a) قفخ b) فقح

(אח הכסקפת)! אי מה השמש קופחת אף הקב"ה כן, תלמוד לומר מגן (מדרן תהל' ח). — וקפח איש את רעהו, איש לרעהו, הכה אותו: אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה, קופחת זו לזו וזו לזו (מד"ר ברא' פז), קפחתה[1] (שרה את הגר) בקורדיקון על פניה (ילק' שמע' ברא' עט). — קפח השמן את ריח הבשמים, קלט אותו מהם: וכל דבר המעורב בחברו עד שזה קופח מזה או טעם או ריח קהוי מרקחת (רמ"י, שמו"ל כה). — ובמשמ' הזיק, beeinträchtigen; faire tort à; to injure, wrong, ובינ' סעו', קפוח, שקפחו אותו: בא זה בוטל פחות משוה פרוטה וזה פחות משו"פ מה שאין יכול לוציא ממנו כדין עד שהיו נוטלין את הקופה כולה והוה חוזר קפוח לתוך ביתו (והזהיר, שמות, מו:) — ושבר רפוח, שכר שקפחוהו עשקו אותו, ואמר הפיטן: פעל כם הפוח שכר לא קפוח פקוד דר טפוח (שלמה הבבלי, אור ישע, יול' א פסח). פעלת שבר קפוח טפלתי כנאד נפוח פלצתי בשאת וספות (שמעון בר יצחק, אהוביך, יול' שבת קוה"מ פסח).

בנ', ‎*קפח, — כמו קל, קפח על ראשו, קפח את שוקיו ובדו': ובעקבו של עם מעמידין זקיפין לפניהם ואחרים מאחוריהם זכשילין של ברזל בידיהן וכל המבקש להזור הרשות בידן לקפח את שוקיו (סוט' ח ו). המסמא את עינו והמצבה את כריסו והמקפח[2] את שוקיו אין נפטר מן העולם עד שיחלה כך (תוספת' פאה ד יד). היה ר' יהושע מתירא שמא יקפחנו (שמעון בן אנטיפטרס) על שוקיו (דא"ר ו). קיפח[3] (הקב"ה) על ראשו של נמרוד ואמר זה המרידן עלי (ר' סימון, מד"ר ברא' כג). אמר להם פרעה צאו וקפחו שוקיהם של אלו (פסיק' ר"כ, ויהי בחצי הלילה, בובר, סה.). — וקפח את האיש, הכהו, הביא עליו פרענות: איפשר שהיה מכבד את בוראו במים[4], והוא מקפחו במים[5] (ר' פינחס בן יאיר, ירוש' דמאי א ג). — ובמשמ' שדד וגזל: אל תאמר לו צא בהשכמה שיקפחוהו לסטים, צא

1) [במד"ר (ברא' מה): טפחתה.]

2) [ואולם עי' א. קָבָה, עמ' 5669, הערה 2.]

3) [בהוצ' תיאודור: קופיח, קל.]

4) [שחפר בורות שיחין ומערות לעוברים ושבים.]

5) [שטבעה בתו במים.]

בצקרים בשביל שיתרב (מכלת' ויס, קדושים פרשה ג). צפה הקב"ה שסיף זה (סורר ומורה) עתיד לגמר ניכסי אביו ואת ניכסי אמו ויושב לו בפרשת דרכים ומקפח את הבריות[1] והורג את הנפשות (ירוש' סנה' ח ז). קפחת את הרועה (ר' יוסי אל ר' יהודה שלקח את ככר הלחם של הרועה, יומ' סג:). אני קפחתי את הרועה ואתה קפחת את העיר כולה (ר' יהודה אל ר' יוסי, שם שם). מה עשה המלך, הושיב בו בוסטריינים בשביל לשמרו כדי שלא יקפחו (הגיסות) לעוברים ושבים (ר' לוי, מד"ר שה"ש, אל גנה הגוז). לשליח של מלך שהלך לגבות את העיר, משגבה אותה מצאו עירוני אחד בדרך, קיפחו ונטל את כליו ואת המוגבה שהיתה בידו (תנחו' בובר, תמוך כו). כשהלכתי לגבות את עיר פלוני עמד עלי וקיפחני ונטל כל מה שהיה בידי (שם שם). ראה כמה קיפח לוט הרשע את אברהם הצדיק (פסיק' רב', ביום השמיני י). כל מי שהוא נוטל לולב גזול למה הוא דומה, לליסטים שהוא יושב בפרשת דרכים ומקפח את העוברים ואת השבים (פסיק' ר"כ, ולקחתם לכם, בובר, קפב.). במקום שקיפח הליסטים שם צולבין אותו, מן ירושלים קפחו ושבו לפיכך צלבו בירושלים (שם, פסקא אחריתא דסוכות, קפז.). — וקפח את התמונה, הפסל, שבר אותו: משל לאדם שקפח איקונין של מלך ועלה לבימה וכו' (מד"ר שמות ל). — וקפח את שכר הפועל, לא נתן לו שכרו משלם, עשק אותו, ובהשאלה על האלהים: אמר הקב"ה למצרים אתם צדקתם עליכם את הדין, אף אני לא אקפח לכם שברכם ואתן לכם מקום קבורה (מכי', מסכי דשירתא ט). לכלב תשליכון אותו וכו' ללמדך שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה שנאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו, אמר הקדוש ברוך הוא תן לו שכרו, והלא דברים ק"ו ומה אם חיה כך אדם לא כל שכן שאינו מקפח שכרו (שם, משפטים כ). ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב,

1) [באדר"נ פרק יב כתוב: שיהא אדם מקפח את הבריות ומכניסן תחת כנפי השכינה כדרך שהיה אברהם אבינו מקפח את הבריות ומכניסן תחת כנפי השכינה, ע"כ. וקשה מאד לקבל נסחה זו בכונה, ונראה שיש כאן ט"ס, ואולי היה כתוב מקדם פני מקדם פני הבריות, וכאן: מקפח (את) הבריות.]

נתנו לו ישראל שכרו משלם ולא קפחוהו (ספרי במדבר קנז). שאין הקב"ה מקפח אפילו שכר שיחה נאה (ר' יוחנן, נזיר כג:). בכל מקום שאדם יגע ונתן נפשו על הדבר אין הקב"ה מקפח שכרו וכו' ובשביל שנתן דוד נפשו על בית המקדש שנבנה וכו' ולא קיפח הקב"ה שכרו אלא הכתיבו על שמו מזמור שיר חנכת הבית לדוד (מד"ר במד' יב). אחר דברי תורה אוללת, חייך שאין אני מקפח שכרך, הריני משרה עליך רוח הקדש (שם שה"ש, שיר השירים). אם אתה מחפש על דברי תורה כמטמונים הללו אין הקב"ה מקפח שכרך (ר' פינחס בן יאיר, שם שם). ואתם רבותינו גדולי התורה, מי שנצטער בכם עשרה מיל וכו' כדי לשמוע דברי תורה, על אחת כמה וכמה שאין הקדוש ברוך הוא מקפח שכרכם בזה ובבא (ר' יהודה, שם, קמכוני). שכן מצינו בחנה שנתייחדה עם בעלה בקדושה לא קיפח הקב"ה שכרה אלא נתן לה בן צדיק כמשה (תנחו' בובר, נשא יג). — ובהשאלה קפח את פלוני בדברים, בהלכות וכדו', הציק לו בדברים, נצח אותו בוכוח: קפחתה את נתן הבבלי (ירוש' כתוב' ד יב). אח קטן יש לי בכור שטן הוא ויונתן שמו והוא מתלמידי שמאי והזהרו שלא יקפח אתכם בהלכות (ר' דוסא בן הרכינס, יבמ' טז.). שקנתרנין הן (תלמידי רבי מאיר) ולא ללמוד תורה הן באין אלא לקפחני בהלכות הן באין (ר' יהודה, נזיר מט:). לא הנחתו (מיכל את דוד) ליכנס לתוך הבית אלא יצאת לחוץ והיתה מקפחתו בדברים (מד"ר במד' ד). אם אני (קרח) משיבו (את משה) יודע אני בו שהוא חכם גדול ועכשיו יקפחני בדבריו ואני מתרצה לו בעל כרחי (שם שם יח). — ובמשמ' נטל והסיר: וקרבן שאין מכשירה לו כגון שקיפחה נזירות בראשה או שחיללה את השבת הרי זו מביאה משלה (ספרי במד' ח). שורין את העקרין במים ומציף עליו שמן וקולט את הריח וקפהו (ר' יוסי, הורי' יא:). הביאו העיקרין ושלקום במים והציף עליהן שמן המשחה וקלט את הריח וקיפחו (הוא, כריתו' ה.).—ובמשמ' הפסיד[1], קִפַּח האדם את פרנסתו: אני שנבראתי לשמש את קוני אינו דין שאתפרנס שלא בצער אלא שהרעותי מעשי וקפחתי[1] את פרנסתי (קידוש' ד יד). — וקִפַּח את פלוני, הפסיד אותו, כמו קבר אותו, ראה במותו, מת פלוני בחייו: שאין לך כל נביא ונביא שלא קיפח ארבעה מלכים בימיו (ר' יוחנן, פסחי' פז:). — ובשבועה, אֲקַפַּח את בני אם לא היה כך וכך וכדו': אקפח את בני שזו הלכה מקופחת ששמע השומע וטעה (ר' טרפון, אהל' טז ח). אקפח את בניי שאם יבאו לידי (ספרי מינים) שאני שורפן הן ואזכרותיהן (הוא, תוספת' שבת יג ה). אקפח את בני אם אין הלכה בידי מרבן גמליאל (הוא, שם חגי' ג לו). עקיבא, עד מתי אתה מגבב ומביאו עלי, אקפח את בניי אם לא הפרש שמעתי בין קבלה לזריקה ואתה השויתה קבלה לזריקה (הוא, שם זבח' א ח). אקפח את בניי אם לא ראיתי שמעון אחי אמי שהיה חגר ברגלו שהיה עומד ומריע בחצוצרות (הוא, ספרי במד' עה). אקפח את בניי שלא הטיתה ימין ושמאל, אני שראיתי את המעשה ושכחתי ואתה דורש ומסכים על השמועה (הוא, ירוש' מגי' א יב). — ובקצור קִפַּח את בניו, נוהג היה להשבע אקפח את בני: יש לו בן לאותו צדיק שהיה מקפח את בניו (רש"י על ר' טרפון, ב"מ פה.). — ובסהמ"א: כלום יכולין הלסטין לקפחה (את התורה) מלבו (והזהיר, שמות, עג). אם נוטל סחורה פעמים שהוא משתכר ופעמים שהוא מפסיד, פעמים שמתקיים בידו ופעמים שמקפחין אותו, אבל התורה הזאת אינה כן, אלא למד מזה פרק אחד ומזה מסכתא אחת וכו' ואין אדם מקפחו (שם שם). בלעם הלך שם ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל בעצתו וכו' נתנו לו שכרו משלם ולא קפחוהו (לק"ט, במד' לא ח). כל דמי נעכר, קפחת את רוחי (הוא, שופט' יא לה). כל שכוונתו לשמים יהא בטוח ברחמי השם ואל יתירא שיהא אדם יכול לקפחו ממה שנגזר לו מלמעלה (המאירי ליומא ג, לס.). והיהודים אשר ברומא נתקבצו לשית עצות מה יעשו

[1] [בעקר בא כאן בנין פעי' במשמ' פעי' או התפ', כדגמת לא פִּתְּחָה אזנך (ישע' מח ח), קִפַּדְתִּי כארג חיי וכדו', ואף אפשר שעקר הבטוי בבנינים אלה, וכן נמצא בירוש' (עי' בהערה הבאה), ואולי צ"ל גם כאן אֻקְפַּח או אֶקְּפַּח (כמו אתקפח, התפ'), כמו בארמי שבתו"מ, ובמקרא נִכַּפֵּר) את בני, וצ"ע.]

[1] [בירוש' (קידוש' ד יא): קופחתי.]

שלא יכנסו זרים בתוכם כי יקפחו פרנסתם (סנט יהודה, הכוכר, 92). ואם הרעותי את מעשי וקפחתי אל באפך תוכיחני (א״א אדון העולמים, מענה לשון, 17). שאין הקב״ה וותרן ולא מקפח (פלא יועץ, כח). —ואמר הפיטן: קפחתו אז שנת תרדמה (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ׳ שבת א חנכה). קולי ארים דרך בקשה מפני עקת אויב המרעישה, קפחתני חמת המציק המתקשה (אליך לורי, סליח׳ ער״ה). — קִפֵּחַ זכותו של אדם, עשק אותה, נוהג בדבור ובספרות.

—פע׳, בינ׳ *מְקֻפָּח, מְקֻפַּחַת, מקופחת, — שקפחו אותו: מנחת זכרון כלל, מזכרת עון פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, אם אומר את כן לא נמצא׳ מידת הדין מקופחת, מה אם מידת הפורענות מעוטה הרי היא מזכרת, מידת הטובה מרובה על אחת כמה וכמה, אלא מנחת זכרון יש לה זכות, מזכרת עון אין לה זכות (ירוש׳ סוטה ג ד). —והלכה מְקֻפַּחַת, הלכה שלא נשנתה בדיוק: אקפח את בני שזו הלכה מקופחת[1]) ששמע השומע וטעה (ר׳ טרפון, אהל׳ עז א). — ובסהסמ״א: ואפשר לומר שיש בהן מי שטועה, ואע״פ שטועה, שכר אותו שטעו בו איננו מקופח לפני הקב״ה, צא וראה אילו העידו עידי שקר על אדם בחיוב מיתה ונהרג בבית דין על פיהן יהיה שכרו מקופח לפני יוצרו (תשו׳ הגא׳ הרכבי רמה, 122). שהרי מצינו חכמים ראשונים היו יגיעים בו (בס״ת) כדי שיזדמן להן כשיעור חייו אינן מקופחין שזכות גדולה היא (הלכ׳ ס״ת, גנזי מצרים, טו).

—התפ׳, *הִתְקַפֵּחַ, —כמו פע׳: ואותן מקומות אין בהן בני תורה והמתאחר שם זמן הרבה מתקפח ושוכח תלמודו (ר״ח, שבת קמז:). גם העני עצמו מתפלל לפני קונו שיתקיים עושרו של העשיר זה כדי שלא יתקפחו פרנסותיו כי העשיר חונן ונותן לו (ספר החיים, ספר פרנסה וכלכלה ג ה, מא).

***קַפָּח,** ס״ז, — מי שמקפח, גוזל את הבריות, גזלן: לא חמור אחד מכם נשאתי וכו׳ וכי מה הניח

---

[1]) [ובתוספת׳ (אהל׳ טו יב): שהלכה זו מקופחת אינו יודע חוזיו של דבר אלא ששמע השומע וטעה.]

משה לקפחין[1]) ולגנבין, אלא אמר משה וכו׳ (נסס ר׳ לוי, מדר׳ שמואל יד).

***קֶפַח,** ס״ז, — כמו כֶּפַח[2]), וכמו ב. גִּבֵּחַ: הכושי והגיחור והלבקן והקפח והננס וכו׳ פסולין באדם וכשרין בבהמה (בכורות ז ו). הרואה את הכושי ואת הגיחור ואת הלווקן ואת הקיפח ואת הננס אומר ברוך משנה הבריות (תוספת׳ ברכ׳ ז ו).

***קַפְּחָן,** קופחן, קיפחן, ס״ז, — כמו קַפָּח: מה יעשו ליסטים והקיפחנים[3]) שיאמר את שור מי לקחתי (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 129). אדם לוקח סחורה, מתירא מן הלסטין ומן הקפחנין (הזהיר, שמות, עז.).

***קְפִיאָה,** ס״נ, — מצב הדבר הקופא, כמו קִפָּאוֹן: והנה כבר בארנו כי הקפיאה היא מן היובש (ר״מ א״מ, אותות השמים מאמ׳ ד, כ״י כזנחנסקי). ובשיהיו הסמים קצתם יותר חם אך הוא יותר עב, איפשר שיהיה קבלתו לקפיאה כקבל אותו שהוא יותר קר ממנו, ובשיהיה קצת הסמים יותר קר אך הוא יותר רקיק איפשר שיהיה קבלתו להתלקחות וההבער כקבל אותו שחוא יותר חם (קאנון ב א ב). כי האדם בעת היצירה הוא ליחה נוזלת נגרת ואחר כך הוא קינה בכח אלהי הקפיאה והעמידה (אוהב משפט לאיוב, עמ:, עור ובשר תלבישני). שלא נקפאו (המים) בקפיאת שאר המים הנקפאים (ר״י אברבנאל, זבח פסח על ההגדה, ר׳ יוסי הגלילי). — ובמשמ׳ הדבר העולה וקופה, במו קֶפֶה, קִפָּה: ואופן עשיית הקיימאק אני שמעתי בזה האופן דהיינו שמרתיחין החלב על האור ולוקחין הקפיאה

---

[1]) [בקטעי מדרש והגדה שבגנזי שכטר: והקיפחנים, עי׳ ערך קַפְּחָן.]

[2]) [עי׳ בהערה לערך זה. אך אפשר שהצורת העקרית היא גִּבֵּחַ (עי׳ שם), וקרובה המלה אל גבה, גבע.

ובדברי רבנו חננאל כתוב: פי׳ פאה נכרית והוא שיער שעושה בקפח והקרח נותן בראשו ונראה כי אותו שיער שבקפח שיער ראשו הוא (שבת ס.), ע״כ. אך לפי דברי התוספות שם (ד״ה בפקורין) הכונה: בקָפֶה או בכִפָּה.]

[3]) [עי׳ קַפָּח, הערה.]

פעולת ע"פ החלב (הלק"ט למהר"י אלגזי ב, מח:). — ובמשמ' התגברות הקר במחלה: המזגת שני מיני האותות מהמזגים ויקיבל מופת על תגברת החום עם יובש בתעורה וערבוב שכל ועל תגבורת הקר עמו בענין דומה לחולי הידוע בקפיאה (קאנון ג א א כג). — ובמשמ' שתוק האברים: וכשיבטל הרצון פעלו בכלל ולא ישלח לעצל כח הכלל ישאר העצל דומה לשאר הקפיאות (פרקי משה א).

***קְפִיאוּת**, ש"נ, — כמו קְפִיאָה: חשרת מים עבי שחקים, קפיאות המים כמו עבי שחקים זך ומאיר (ר"י עקנין, ספר מוסר ה ה, 149). ופעם מימיו קפואים קצת הקפאה לחוזק הקור וישלך שלג בהם לא יגנו קירות מקרירות ולא תציל צינה מגינתו או קפאו קפאות שלם והיה לאבן ונתך ברד ארצה (ר' ידעיה בדרשי, בחינת עולם יב).

***קְפִידָה**, ש"נ,—סה"פ מן קָפַד, הִקְפִּיד, כמו הַקְפָּדָה: שכבת זרע, פרט לשקינא לה דרך איברים, שלא תאמר בקפידת[1] הבעל תלה הכתוב ובעל לא קפיד, לכך נאמר שכבת זרע (מד"ר במד' ט). — ובספהמ"א: חצר אי נפלה בירושה לפני בני אדם וכו' וגדלו כולם ביחד ואין ביניהם שום קפידא על ענין הדירה והנהגתה (שאלה בתשו' הרמב"ם רמו, פריימן, 230). מקפידתו של לוה לא תועי' כלום למלוה (התרומות שער נא ב). ואם התלמוד נפלה בו הקפידה מהשארותו לעד כחבור מפורסם לבני אדם כלם, למה שיגיע בזה מן ההפסד, כל שכן שיחובר מאלו סתרי תורה ויפורסם לכל בני אדם (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א). ולא ימנעהו (את הלומד) בשת המקבל ולא קפידת הנותן (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ב, אין בור ירא חטא). אבל בשעת הגזירה נראה דאין קפידא אם ישתוק (היהודי שאומרים עליו שהוא גוי) (ר"י עמדן, בירת מגדל עוז, סז:, ברדיטשב). — ואמר הפיטן: קפידת הרות המיש, רווח והצלה החיש (ינאי, אז מאז, קרוב' פסח, זולאי, כסז).

***קְפִיָּה**, קפייה, ש"נ, — כמו קְפִיאָה: נוטל מן הגת העליונה ושותה, מאי טעמא, מפני שמחוסר היין נייחא בבור ועוד מחוסר קפייה משמרין (ר"י בן מלכי צדק, מעשר' א ז). מאחר ששמהו בתבשיל הקפהו, ואפי' הכי פטור, דקפיית עראי בעלמא הוא (הנ"ל, שם ד א).

***קְפִיּוֹן**, ש"ז, — כמו קְפִיָּה, ואמר הפיטן: שניך כעדר הרחלים הדורות בנקיון בלי בם קהיון מחלב קיפיון בלי בו קיקלון (ינאי, מה יפו, קרוב' פסח, זולאי, רעח).

***קְפִיחָה**, ש"נ,—סה"פ מן קָפַח, קְפִיחַת השמש, פעלת השמש הקופחת על ראש האדם: וגילגלנו העת לפי תוקף השעה ופסיקת הדרכים וקפיחת[1]... לל... 1) (ד"ה של יהודי מלכים וא"י, ב, יעקב מן, 180).

***קְפִיפָה**[2], קְפִיפָה, ש"נ,—כמו כְּפִיפָה, עי' שם.

***קְפִיפִית**[3], ש"נ,—מלת מספקה: בפ' הלוקח בהמה בגמ' ר"א ר' אלעזר בר' צדוק אומר משיראו קפיפיום וכו' עד כך היו מפרשין בירושלים כפרה זו שכורעת להטיל מימיה ונראת פיקה מתוך פיקה (ערוך ערך קפיפיום).

קְפִיץ, עי' א. קָפֶץ.—ונוהג בדבור ובספרות העברית החדשה במשמ' רצועת מתכת גמישה הקופצת

---

1) [בבבלי בארמ': בקפידא דבעל (סוט' כו:).]

1) [חסר במקור.]

2) [כך בבמה נסחאות במקום כפיפה שבנסחאות אחרות (שבת כ ב, עי' הוצ' שטרק; קטע מסכ' מנק' כ"י אדלר 1487; מדב"מ כלים כו א; ירוש' שבת ח; שו"ם הגאו' מן הגני', גינצבורג, 390 ושם 398). וכתב הערוך (ערך כפפה): בכפיפה אחת, פי' קופות שעושין מן הגומא ומכל הנסרים וכגון מיני ערבה, ויש עוד קפיפה בק' ואחד הן, ע"כ. ובערך גרב פרש הערוך גרבי דמרקוען וכו' קפיפות של פתותי לחם בכל ערב שבת לעניים, ע"כ. ועי' כְּפִיפָה.]

3) [במקום נסחת הספרים בבכורות כב: ושיראו מפיפיות וכו' באה כאן בדברי הערוך הגרסה קפופיות (דפוס אמסטרדם), נ"א קפיפיום, קפיפיום. ובתוספת' (אהילו' ט ח): אין לנפלים פתיחת הקבר עד שעגלו ראש בפיקה של ערב, ר' אלעזר בר' צדוק אומר משיעשו קפיפים, ע"כ, ובדפוס קפופים, הגהות הגר"א: טפיפיות. אך מתוך באור האמוראים נראה שמשמ' המלה היא פיקה בתוך פיקה, ועל כן אולי הגרסה המקורית: פקיקים או פקיקיות, וצ"ע.]

וחוזרת למצבה הקודם כשיעקרוה ממנו, Sprungfeder; ressort; spring.

א. *קְפִיצָה, ש"נ, — מה"פ מן קָפַץ, — א) פְּעֻלַּת הקופץ והמדלג: בשבעה דרכים בודקין את הזב עד שלא נזקק לזיבה, במאכל במשתה ובמשא ובקפיצה וכו' (זבים ב ב). בן יהוצדק היה משתבח בקפיצותיו (ירוש' סוכ' ה ג). אותה קפיצה[1]) שקפצת כאיל על אבותי בים והושעתם כן תקפוץ עלי היום ותפלטני (ר' יוחנן, מדר' תהל' כב). — ב) פעלת הקופץ והסוגר, קפיצת שפתים, כווץ השפתים לדבור ורמיזה[2]): חרש לא הלכו בו אחר רמיזותיו ואחר קפיצותיו ואחר כתב ידו אלא במטלטלין אבל לא לגיטין (גיטי עא.). — ג) במשמ' קפיצת הדרך, התכווצות הדרך עד שאפשר לעברה בזמן קצר: דקאזיל בקפיצה (עירוב' מג.). דילמא כגמלא פרחא אזל א"נ בקפיצה (רנא, יבמ' קטז.). — ד) דלוג והסור, פסיחה על דבר, על יום, סרוגין: קפצה וראתה (דם נדה) קפצה וראתה קפצה וראתה קבעה לה וסת, למאי, אילימא לימים וכו' אלא לקפיצות (נדה יא.). לא קבעה וסת לימים לחודיהו ולקפיצות לחודיהו אבל קבעה לה וסת לימים ולקפיצות (שם שם). — ובספה"א: ודבר ברור ומפורסם לאנשי ספרד ומסורת בידם מאבותיהם כי מר רב נטרונאי גאון זצ"ל בקפיצת הדרך בא אליהם מבבל וריבץ תורה וחזר (שאלה מרב האי גאון, אוצה"ג חגיגה, 16). כל פסיחה לשון דלוג וקפיצה (רש"י, שמות יב יג). קפצה באחד בשבת וראתה וקפצה באחד בשבת וראתה וכן שלישית קבעה לה וסת באחד בשבת וכל זמן שתראה עוד באחד בשבת אפילו בלא קפיצה דיה שעתה (רש"י, נדה יא., ד"ה אילימא). כיון דראתה שלש פעמים על ידי קפיצה הורגלה לראיית קפיצה (הוא, שם שם, ד"ה אלא לקפילות). כשנתן בידה (גט) קודם שקפצה ידה היה יכול להביאו אצלו והקפיצה לא עשה הוא אלא היא (תוס' ב"מ ז., ד"ה אם יכול). ובקפיצת יד יהי האדם נככה, וימלאו הון כליו וברכה אהליו (ר"י חריזי, תחכ' מג, 327). וכיצד הוא

1) [כך בהוצ' בוכר; בדפוסי הקפצה.]

2) [עי' א. קָפַץ, הערות.]

הסכר ברמיזה, שרומז באצבעותיו אבל לא בקפיצת פיו (טוש"ע רלה). הלא אפשר שקפיצת האף תרמוז אחדים וקפיצת הפה עשרות וקפיצת היד מאות (ערוגות הבשם ל, קג., ד"ה הדבור). התעלפות הלב וחרדה שלו או קפיצתו כל זה נולד מאידים ועשן רוח העולה מהקרב וכבד ומחול אל הלב או על שפת איסטומכא (ר"י להלון, אילר החיים פ ה, מקרה יז). כמה פנקסים וספרים מפעולות השמות עברו תחת ידי מלאים מפיקים סגולות נוראות מקפיצות[1]) הדרך, רואה ואינו נראה, למצא חן בעיני המלך (רי"א די מודינה, ארי נוהם ג כד, 63). חולשת הקיבה חימוץ יתירה וכו' התעלפות הלב וקפיצת הלב או קוצר הרוח וכיוצא (טוביה כז, מעשי טוביה, בית חדש ג ט, קה:).

ב. *קְפִיצָה, ש"נ, — כמו קֶפֶץ: שאין להם (למלאכים) קפיצת[2]) רגל, שנאמר ורגליהם רגל ישרה (מדר' תהל' א). — ואמר הפיטן: פליאי מעלה אין למו קפיצת רגל, צעידתם ישרה יחיפי כף רגל (יניאי, אז עליונים, קרוב' לימים נוראים, זולאי, שמח).

קְפִיצוֹת, עי' א. קְפִיצָה, הערה.

***קפל**[3]), ממנו *הִתְקַפְּלוּת, *קִפּוּל, *קָפַל, *קֶפֶל.

1) [ואולי קְפִיצוֹת.]

2) [במקורות אחרים: קפיצין, קפצים, עי' קֶפֶץ.]

3) [שרש זה, אף אם נניח שבעקרו אחד הוא, במשמעויותיו ובשמושיו מקורות שונים לו. במשמ' כפל וקמט אינו אלא מבטא נחצי של כפל שבמקרא, שאינו מתרגם בארמ' ובסורי לא בכפל ולא בקפל. לעמת זאת בא קפל בארמ' ובסורי במשמ' גִּלָּה והסיר (את הענן, הוילון וכדו'), פרק, העביר, השחית, ואמנם אפשר שגם זו התפתחות של אותו פעל, אך שאולה משמ' זו בעברי מן הארמ' שבתו"מ, והיא שם היחידה, כגון: הנהו קפולאי דהוו קפלי בארעא דר' נחמן, כלו' (החופרים) המגלים שהיו (חופרים ו)מגלים באדמת (קבורתו) של ר' נחמן (שבת קנב:), הא דאיקפל איקפולי (סימנין שנדלדלו ברובן), הא דאפרוק אפרוקי (חולי מד.), שהוסרו הצדה כהסרת וילון (ולא כפרוש רש"י והמלונים: נקלפו) אבל לא נתפרקו ממש, ועוד. ועי' גם בהערות לפעל. ומובן שבספה"א לא הבדילו כראוי בין הוראות אלו, ואף החליפו קפל בקלף.]

*קָפַל, פ״י, — א) כמו כָּפַל: (קונם יין שאיני טועם) עד שיעבור הקיץ, עד שיקפלו המקצועות (נדר׳ ח ז). ואלו הן הבכורות, עד שלא ישימו שומר, והסייפות משיקפלו המקצועות (תוספת׳ דמאי א ג). מנחת ישראל קופל אחד לשנים ושנים לארבעה ומבדיל, מנחת כהנים קופל[1] אחד לשנים ושנים לארבעה ואינו מבדיל (משנה מנח׳ עה:). לדברי האומר טפחים ומחצה קופל[2] (את לחם הפנים), נמצא שלחן מקדש חמשה עשר טפח למעלה, לדברי האומר טפחיים קופל[2], נמצא שלחן מקדש י״ב טפח למעלה (רבי יוחנן, מנח׳ צו:). — בינ׳ פָּעוּל, *קָפוּל: סגוס עבה וכפת עבה אינן מביאין את הטומאה עד שיהיו גבוהים מן הארץ פותח טפח, קפולים זו על גבי זו אינן מביאות את הטומאה עד שתהא העליונה גבוהה מן הארץ פותח טפח (אהל׳ יא ג). — ב) גלה והסיר: פעמים הרבה אכלתי אצל רבן גמליאל ולא היו מכבדין בין המטות אלא סדינים היו פורשין על גבי הארץ וכיון שהיו האורחין יוצאין היו קופלין אותן (ר׳ לעזר בי ר׳ לדוק, ירוש׳ ביצה ב ז). למלך שהיה נתון הוא ואוהביו בטרקלין ווילון מונח ביניהם, כל זמן שהיה רוצה לדבר עם אוהבו היה קופל את הוילון ומדבר עמו (ר׳ חנינא בר פפא, מד״ר בראש׳ כב). בחצר גנת ביתן המלך וכו׳ כשהוא היה רוצה עושה אותה חצר ובשהוא היה רוצה עושה אותה גנה, הא כיצד, פורש את הוילון ועושה חצר, קופל את הוילון ועושה אותה גנה (ר׳ פנחס, שם אסתר ב, ובמלאת הימים האלה). — *וקפלה האש, הסירה והשחיתה[3]: ותבער בם אש יי׳, ירדה אש מן השמים והיתה קופלת בהם מתחתיהם עד שלא עמדו לא בין החיים למתים ולא בין המתים לחיים (ספרי במד׳ פה). ותשקע האש, ששקעה האש במקומה, אלו חזרה לה לשמים סופן היו חוזרים לקלקולם, ואלו חזרה לאחת מכל הרוחות היתה קופלת את כל הרוח והולכת, אלא ותשקע האש, ששקעה במקומה (שם שם פ׳). — ובספה״א: דאסור לנשים לקפול צעיפותיהן בשבת (מרדכי, שבת ספח). — *ובמסורה: ודברי אמת ודברי שלום וקפולין וסתומין (דקדוק במסורה תימנ׳, במקור׳ גינזבורג ב, לו, סי׳ 2).

—נִפְעַל, *נִקְפַּל, — שֶׁקֻּפַּל והסירו אותו: בתוך הפתח היו עומדות (דלתות ההיכל) וכמין איצטרמיטא היו ונקפלות לאחוריהן (מדות ד א). על גלילי כסף, ר׳ חייא רבה ור׳ שמעון בן חלפתא, חד אמר נגללין היו כווילון זה של ארון, וחרינא אמר נקפלין היו כקלע זו של ספינה (מד״ר אסתר ב, חור כרפס ותכלת). כל מי שטעה הענן נקפל[1] מעליו והשמש זורחת עליו בתוך הקהל (תנחו׳ בלק יט). — ובספה״א, במשמ׳ נכפל ונקמט: כיון שהיו ישראל חונין היה עמוד הענן מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהודה כמין סוכה ונקפל ומחפה את האהל מבפנים (ספר הלקוטים ח״ס, גרינהוט, יח.). והכתפות מחוברות בחשב אחד לימין ואחד לשמאל וכו׳ והן כמין שתי רצועות עשויות ממין האפוד ארוכות כדי שיעור לזקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו לאשה מכתפיו מעט (רש״י, שמות כח ו). ומגבו של כהן היו מחוברות בחשב שתי חתיכות כמין שתי רצועות רחבות אחת כנגד כל כתף וכתף וזוקפן על שתי כתפותיו עד שנקפלות לפניו כנגד החזה (הוא, שם שם ז). ובהקפלם זה על זה יבנה בית (פלח הרמון ב א).

—פִּעֵל, *קִפֵּל, — כמו קל, א) במשמ׳ כָּפַל: מקפלין את הכלים אפילו ארבעה וחמשה פעמים (שבת טו ג). ופרחי כהונה, איש כבתו בארץ, לא היו ישנים בבגדי קדש אלא פושטין ומקפלין אותן ומניחין אותן תחת ראשיהן (תמיד א א). כל המומים הפוסלים במוקדשים פוסלים בפרה, רכב עליה, נשען עליה וכו׳ קיפל עליה את המוסרה וכו׳ כשרה (פרה ב ג). הנוטע אוהלין בשבת חייב משום בונה, א״ר זעירא, אינו אלא כפורסן ומקפלן בשבת (ירוש׳ שבת כ א).

השם קפיל(א) במשמ׳ סוחר מכֹּלת וכדו׳ והנגזר ממנו, אינו עברי אלא היונ׳ κάπηλος.]

1) [במשנה שבמשניות (מנח׳ ו ז): כופל.]

2) [במנח׳ צו.: כופל.]

3) [כן בספרי. תרגום של השחית (דה״ב לד א) קפל.]

1) [כך בנדפס דפוס ראשון, דפוס קאנשטאנטינא ודפוס וויניציא וגם בכ״י ה׳ של אקספארד ובכ״י רומי וכ״י רח״ם, עי׳ הנחו׳ בובר, בלק כח, 148, הערה קסז. וכן מובא גם ברש״י במד׳ כה ג בשם מדרש אגדה. ובדפוסינו בטעות: נקלף.]

של בית רבן גמליאל לא היו מקפלים כלי לבן שלהן (בבלי שם קיג.). למלך בשר ודם שחלק בגדי מלכות לעבדיו, פקחין שבהן קיפלום והניחום בקופסא וכו׳ (ת״ר, שם קנב:). מקפלו ומניחו על פי הקנה, אם חופה את רוב הקנה טרפה ואם לאו כשרה (רבי יצחק בר נחמני בשם רבי אלעזר, חול׳ מה.). אשר אתה שוכב עליה וכו׳ מלמד שקפל הקב״ה לכל ארץ ישראל והניחה תחת יעקב אבינו (ר׳ יצחק, שם לא:). מנחת כהנים קופל אחד לשנים ושנים לארבעה ואינו מבדיל, מנחת כהן משיח לא היה מקפלה (מנחי עה:). ו׳ חדשים היה עוסק במשכן, ג׳ חדשים עשאוהו וג׳ חדשים קפלוהו (ר׳ יוחנן, מד״ר שמות כב). לזקן שהיתה לו מעפורת, והיה מצוה את תלמידו ואומר לו קפלה ונערה (ר׳ ברכיה, שם ויקר׳ ג). ואת מיתריהם, אלו המיתריב, מה היו עושין בהם, היו מקפלין היריעות והקלעים והיו אוסרים אותם בהם (שם במד׳ ו). לפיכך נדון (קרח) בשתי מיתות וליהטו האש תחלה לעיני כל השרופים וכו׳ וקפלתו האש כדור והאש מגלגלת בו עד שהבאתו לפי הארץ עם הבלועים (שם שם יח). לאוהבו של מלך שהפקיד אצלו פקדון ומת איהבו של מלך, בא בנו ומבקש את הפקדון מידו וכו׳ אמר לו המלך, מצאת אחר טוב ממני, הפקדון שאצלי לא שמרתי אותו ולא קיפלתי אותו וכו׳ (ר׳ חייא בר אבא, שם דבר׳ ג). —*ובמשמ׳ עֵרֵךְ וְסִדֵּר זה על גבי זה: מצילין סל מלא ככרות ואע״פ שיש בו מאה סעודות וכו׳ והא תנא ליה רישא ג׳ סעודות ותו לא, אמר רב הונא לא קשיא, כאן בבא להציל, כאן בבא לקפל, בא להציל מציל את כולן, בא לקפל אינו מקפל אלא מזון ג׳ סעודות, ר׳ אבא בר זבדא אמר רב, אידי ואידי בבא לקפל ולא קשיא, כאן לאותה חצר כאן לחצר אחרת, בעי רב הונא בריה דרב יהושע, פירש טליתו וקיפל וקיפל והניח וקיפל והניח מאי, כבא להציל דמי או כבא לקפל דמי וכו׳ (שבת קכ.). — *וְקִפֵּל את הפתילה, גִּדֵּל וקלע אותה[1]: פתילת הבגד[2]) שקפלת ולא הבהבה, ר׳ אליעזר אומר טמאה היא ואין מדליקין בה (שבת ב ג). — *ובהשאלה לזמן. קִפְּלוּ שבעה בני אדם את כל העולם כלו, חפפו ביחד על כל ימות העולם, השתרעו מראשית הזמן עד סופו: שבעה קפלו את כל העולם כולו, מתושלח ראה אדם, שם ראה מתושלח, יעקב ראה את שם, עמרם ראה את יעקב, אחיה השילוני ראה את עמרם, אליהו ראה את אחיה השילוני ועדיין קיים (ת״ר, ב״ב קכא:, ומעין זה סדר עולם רבה א, רענר, ד:). — ב) במשמ׳ קִפֵּל הצדה, הסיר: והזה אל נכח פני אהל מועד, שאם לא הוקם המשכן או אם קיפלה הרוח את היריעי׳ לא היתה פרה נעשית חטאת (ספרי במדי קכג). אשה לא תסוד מפני שניוול הוא להֿ, ומודה רבי יהודה בסיד שיכולה לקפלו במועד שטופלתו במועד (מו״ק ט:). ואחר כך הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכתבו עליהם את כל דברי התורה וכו׳ והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו ושמחו וברכו וקללו וקפלו[1]) את האבנים ובאו ולנו בגלגל שנאמ׳ והעברתם אותם עמכם והנחתם אותם במלון (סוטה לו.) למלך שהיה נתון הוא ואוהבו בטרקלין ווילון מונח ביניהם, כל זמן שהיה רוצה לדבר עם אוהבו היה קיפל את הוילון ומדבר עמו, אבל לנביאי או״ה אינו מקפל אותו אלא מדבר עמהם מאחרי הוילון (ר׳ חנינא בר פפא, מד״ר בראש׳ נב). אלף המגן תלוי עליו, א״ר ברכיה, אמר הקב״ה, אלף דור קפלתי והבאתי אותו המגן שהיה תאות לבכם (מד״ר שה״ש, כמגדל דוד). —וכסהם״א: והחלק השני חלקתים וכו׳ וקיפלתי[2]) באמצעם מה שידמה לכל חלק וחלק (הקדמת רב נסים גאון לפרושו לתלמוד). בראש הקלף היו כותבין שיטה אחת וכו׳ ואח״כ היו מניחין חלק בשיעור שיטה אחת והיו מקפלים שיטה הכתובה על שאינה כתובה ותופרין אותה וכו׳ (ערוך ערך גט). —*וקפל את הנגינה, כסה וסגר עליה, הבליע אותה ולא האריך בה: וכן בסילוק בזמן שיש אחריו מלך

---

[1]) [השוה: ו׳ דברים נאמרו בפתילה וכו׳ אין גודלין אותה לכתחלה בי״ט ואין מהבהבין אותה באור וכו׳ (ביצה לב:)]

[2]) [השוה: מבלאי מכנסי כהנים ומהמייניהן מהן היו מפקיעין ובהן היו מדליקין (סוכה ה ג). בגדי כהונה שבלו מפקיעין אותן ומהן היו עושין פתילות למקדש (רבה בר מחסיה, שבת כא.).]

[1]) [בתוספת׳ סוטה ח ח: ונטלו.]

[2]) [ז״א סדרתי.]

ימשוך בו וינידו למעלה כמו למים, כנמא, ואם לאו יקפלנה (הוריות הקורא, דרנבורג, 97). גם הקורא רשאי להוציא הגעיה ורשאי לבטלה, אלא במקצת מקומות אי אפשר לקפלה (שם שם, 98). — ואמר הפיטן: לא יחבל ריחים ורכב ובגד אלמנה אליה קפל, קפל כלי גבר מאשה, והחלף (רסע"ג, אפ יי, סרי"ג מלוות, סדור רסע"ג, קסח). [1]

—פע', *קֻפַּל, רק ביב' מְקֻפָּל, — שקפלו וקמטו אותו: הסוחר כסות לא יצא בכסות המקופלת ומונחת על כתיפו לרשות הרבים (תוספת' שבת ה ט). המוציא כליו מקופלים מונחין על כתיפו וסנדליו וטבעותיו בקומצו הרי זה חייב (שם שם ח י). (פרוכת) זו שהיו מוציאין לפנים היתה מקופלת אחד לשנים ושנים לארבע (ר' יהודה, שם שקל' ג יג). שתי פרכות היו שם (בבית המקדש), אחת פרוסה ואחת מקופלת, נטמאה פרוסה פורסין את המקופלת בערב יום הכיפורים (ר' חנניה בן אנטיגנס, שם שם ג טו). והמסכת הפרוסה הרי זו מצטרפת, ר' שמעון אומר אם היתה מקופלת ומונחת או שהיתה רציפה בכרים ובכסתות מצטרפות ואם לאו אין מצטרפת (שם נגע' ה יא). מי שנכנס לבית המנוגע כליו מקופלין ומונחין על כתיפו וסנדליו וטבעותיו בקומצו הוא והן טמאין מיד (שם שם ז ח). חבר שהיה ישן בתוך ביתו של עם הארץ וכליו מקופלין ומונחין תחת ראשו סנדליו וזחביתו לפניו הרי אלו טהורין מפני שהן בחזקת המשתמר (שם טהר' ח ב). העישה פסיקא לילבב וכו' טהור, הדא דאת אמר בפשוטין אבל במקופלין בין באדם בין בבהמה טמא (ירוש' שבת י ז). מצא בראשו (של מרקולים) מעות, כסות או כלים הרי אלו מותרין וכו' כסות דבר של נוי הוא, אמרי דבי ר' ינאי בכסות מקופלת ומונחת לו על ראשו (ע"ז נא:). כיצד הולד שרוי במעי אמו, מקופל ומונח כפנקס וכו' (מד"ר ויקר' יד). לפי שמלאכת המשכן נגמרה בכ"ה בכסלו ועמד המשכן מקופל[2] עד ראש חדש ניסן (שם במד' יג). כיון שהיו ישראל נוסעין היה עומד עמוד הענן מקופל[1] ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה (מלאכת המשכן יג, הוצ' איש שלום, 80). אשר תכסה בה, פרט למקופלת ומונחת בקפסה (מדרש תנאים דבר' כב יב, הופמן, 139). — ובסהמ"א: ויושב באותו מאסר תשעה חדשים איבריו מקופלים זה על זה וכו' (כ"י עקנין, ס' מוסר ג א). או תהיה מקופלת על הגוף מקפלת אותו ותהיה כמו שק לגוף (עולם קטן, הוצ' יליניק, לו). — ואמר הפיטן: מפיחים היו עליו כטבעת מקופלה (אש קודחת, סדר לעצרת, סדור רסע"ג, שלג).

—הפעי', *הֻקְפַּל: הוקפלו רוב המקציעית מותרות משום גזל ופטורות מן המעשרות (נדרי' כב.).

—התפ', *הִתְקַפֵּל, קִפֵּל את עצמו, שקפלו אותו: מהו זכוכית לבנה, שהיתה מתקפלת (ירוש' סכה ד ז). —ובסהמ"א: שנינו במלאכת המשכן, כיון שהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מתקפל[2] ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה (רש"י, במד' ט יח). והקנים היו דקים מלמעלה שהיו מתקפלים (עמנואל ריקי, מעשה חושב ז ט).

—הפעי', *הִקְפִּיל, — כמו פע', גִּלֵּל והסיר הצדה, ואמר הפיטן: לראי יקפיל וחדשים יכפיל[3] (ר"א קליר, אנסיכה, מוסף א' ר"ה).

***קֶפֶל**, — מלה מספקה: אמר ריש לקיש, עתיד הקב"ה להוסיף על ירושלים אלף טפף גינואות, אלף קפל[4] מגדלים, אלף ליצוי בירניות, אלף ושני שילה טוטפראות וכל אחת ואחת הויא כצפורי בשלוותה, תניא א"ר יוסי, אני ראיתי ציפורי בשלוותה והיו בה מאה ושמונים אלף שווקים של מוכרי ציקי קדירה (ב"ב עה:). אמר רב פפא פשיטא

1) [כתב הרמב"ם (עדות יט ח): ואין אומרין שמא כר קל ביותר נזדמן להן (לעדים הזוממין) וקפלו את הדרך, ע"כ. אך כנראה צ"ל וקפצו את הדרך.]

2) [עי' קֻל וּפִע'. ובתנחום (פקודי יח): והיה מונח ומפורק.]

1) [כפוי וכפול על בני יהודה כתקרה.]

2) [נ"א מקופל, עי' לעיל.]

3) [את השמים הנמצאים, החזקים כראי מוצק (איוב לז יח), יגל ויסיר, ושמים חדשים יקפל עלינו.]

4) [פרש רשב"ם: כל הני גימטריאות הן וכו', ע"כ, ואמנם בגמרה שם בהמשך: א"ר יוסי אני ראיתי ציפורי בשלוותה והיו בה מאה ושמונים אלף שווקים של מוכרי ציקי קדירה, כאלו קפל ר"ת ה"פ (א)ל(פים), כי כן בכתבת יב מקצר אלף בסוי לף. רצ"ע.]

לו, ספל מלמעלה וקפל [1]) מלמטה הכל הולך אחר התחתון, בעי רב פפא קפל מלמעלה וספל מלמטה מאי, מי חיישינן לזבוב' או לא, תיקו (םס קסו:).— ובסהמ"א: כתוב בו מלמעלה ספל ומלמטה קפל הכל הולך אחר התחתון שהקפל פחות מן הספל, כתוב בו מלמעלה קפל ומלמטה ספל חוששין שמא זבוב הסיר רגל הקוף ונעשית סמ"ך ואינו גובה אלא במדת קפל הקטנה (רמב"ם, מלוה ולוה כז טו).

***קֹפֶל,** ש"ז, — סְגֹר, מנעול [2]), Verschluss; serrure; lock: מ/חשי לחש אשר יוציאו את הנחשים מן חוריהם ויסגרו מסגרות קופל בלחש (ר"י הדסי, האשכל סעו לט).[3])

***קפס** [4]), ממנו *קָפַס.

***קָפַס,** פ"ע, — כְּמו קָפַץ: בני בנים קְפסה [5]) עליהן ירושת תורה (ר' יוסי בי ר' בון, ירוש' כתוב' ד ח).

קפץ [6]), ממנו *קִפּוּץ, *קְפִיץ, א. ב. *קְפִיצָה, *קְפִיצוּת (?), א. קָפַץ, א. *קֶפֶץ, ב. *קֶפֶץ, *קַפְצוּת, *קַפְצָן.

---

[1]) [כאן פרש רשב"ם: טליתות שראויין לקפל, ויש פותרין גימטריא הוא ספל וקפל והבל הוא וה"ה לכל הכלים דעלמא אלא הכי נקט משום דבעי עלה במסקנא קפל מלמעלה וספל מלמטה כו', ע"כ. והערוך (ערך ספל) כתב: פי' שמות של כלים, פי' אחר, ספל, סאה ופלגא, קפל, קב ופלגא, פ"א, קפל, דבר המקופל וכפול כמו מקטורן שהוא מכוסה מן הבגד מבחוץ או שאר בגד כפול, ע"כ. והדברים לא התבררו, אך אולי היא היונ' κεφαλή, ראש, חלק עליון.]

[2]) [ע"פ הארמ' והסורי' קופלא, ערבי' קֻפל a).]

[3]) [קופלא, קופלה, מ"ר קופלאות, קופליות, במשמ' קשור, היא הרומ' copula, עי' קרויס, Lehnw. 517.]

[4]) [כתיב אחר במק' קפץ, ועי' בערך צ, הערה על אות זו ומבטאה. וכן בא בסור' כפס במק' קפץ.]

[5]) [בירושי גיט' ה ג: קפצה.]

[6]) [גם בארמ' ובערב' b) קפץ, בסור' כפס, באשור' כַפָּצֻ, אך קרובים גם השרשים קבץ, קמץ, כוץ, אעפ"י שבמקומם בערב' קבצ' c) כדגמת רקד, שכנגדו בערב' אף רקצ d).]

---

a) قفل b) قفص c) قبض d) رقص

א. **קָפַץ,** פ"י, קָפְצָה, תִּקְפֹּץ, יִקְפְּצוּ, — א) קבץ וסגר, zusammenschliessen; joindre solidement; to join tightly, קָפַץ את ידו, קָמַץ וסגר אותה, ובהשאלה, לא פתח אותה להלוות או לתת נדבה לאביון [1]): לא תאמץ את לבבך ולא תִקְפֹּץ את ידך מאחיך האביון כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו (דבר' יה ז—ח).— וקָפַץ את פיו, סגרו ולא דִבֵּר, מפחד או תמהון: כן יזה גוים רבים עליו יִקְפְּצוּ מלכים פיהם כי אשר לא ספר להם ראו ואשר לא שמעו התבוננו (ישע' נב יה). — ובהשאלה, קפצה העולה את פיה, חדלה: יראו ישרים וישמחו וכל עולה קָפְצָה פיה (תהל' קז מב). ותהי לדל תקוה ועלתה קָפְצָה פיה (איוב ה טז). — וקָפַץ את רחמיו, אסף כאלו את מעיו לבל יכמרו ויהמו, היה אכזרי: השכח חנות אל אם קָפַץ באף רחמיו סלה (תהל' עז י). — ובינ' פָּעוּל, *קָפוּץ, יד קְפוּצָה, שקפצו אותה; אמר בן סירא: אל תהי ידך מושטת לקחת ובעת השב קפוצה [2]) (ב"ס גני' ד לא). — ובתו"מ: שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד וכו' וכשהשמש עומד למזוג קופץ את פיו ומחזיר את פניו עד שמגיע אצל חבורתו ואוכל (פסחי ז יג). חרש רומז ונרמז, בן בתירא אומר קופץ [3]) ונקפץ במטלטלים (גיט' ה ז). נתנה שערה בפיה, קפצה ידיה, קרצה שפתותיה, כאלו לא טבלה (מקוא' ח ה). כשהשמש עומד ללעוס קופץ את פיו ולועס עד שמגיע אצל חבורתו ובולע (תוספת' פסחי ו יא). יש כן אדם שהוא פושט את ידו וחוזר וקופצה (ספרי דבר' קטז). שמא תאמר כל הבא לקפוץ קופץ [4]) ת"ל מה יקר חסדך אלהים (סוכ' מט:). משרבו צרי עין וטורפי טרף רבו מאמצי הלב וקופצי ידים מלהלוות (סוט' מז:). היונה הזו בשעה שהיא פורחת ויגיעה קופצת בא' מאגפיה [5]) ופורחת בא' מאגפיה (ר' עזריה בשם ר' יודן, מד"ר ברא' לט). מדת בשר ודם

---

[1]) [עי' גם בערך קָבַץ, קָבַץ על יד במשמ' זו.]

[2]) [עי' קָפַד, הערה 3 בעמ' 6057.]

[3]) [קופץ את פיו לסימן ורמז.]

[4]) [אמנם רש"י פרש כאן מלשון קפץ לעשות דבר בזריזות, אבל נוסח אחר לקמוץ וקומץ (הזהיר, ויקר', לו ברלמים רבתי, אלבק, 121) מוכיח שהכונה לקפיצת יד, ועי' קָמַץ, עמ' 5992, הערה.]

[5]) [בהוצ' תיאודור: קופצת אחד מאגפיה.]

בל זמן שהספות בידו פותח ידו אין טיפה יורד, קפץ ידו הוא מוריד מים (שם שמות כח). כשאדם בא לעולם ידיו הן קפוצות וכו' וכשהוא נפטר מן העולם ידיו הן פשוטות וכו' (ר' מאיר, שם קהל', כאשר יצא). עומד ונוטע מעדר ומנכש מזמר מירח ומשקה ורואה פירות נטיעותיו שהן מבכירות וקופץ ידו ואינו טועם מהם (תנחו' ב״בר, במיני יג). אמר לו משה, אהרן אחי, עלה בזה המטה ועלה, פשוט ידיך ופשט, קפוץ עיניך וקפץ, סתום פיך וכן עשה, ובאותה שעה יצאה נשמתו (שם חקת, הוספה 3). — —ובתפלה: ובכן צדיקים יראו וישמחו וישרים יעלוזו וחסידים ברנה יגילו ועולתה תקפץ פיה וכל הרשעה כלה כעשן תכלה (ובכ׳ לדיקים, תפלת ר״ה ויוה״כ). — ובסהמ״א: ואם בשעה שנשתבדה קפצה ידה על כלום מנכסי בעלה וכו' גיבה הבעל תחלה מן אותן הקרקעות (רב האי גאון, אוצה״ג כתוב', תשובות, 356). לשואל בעד קופצים יד ועוזבים יגיעם לרצים וחילם לזדים, עניתיו וכו' (משה דרעי, לקו״ק, לב). הממשכן את חבירו הוא ממשכ: אותו לאחת משלש עילות, אחת מהן שמא יעני ולא תשיג ידו, והשנית שמא יקפוץ ידו על מה שיש לו אצלו ולא יוכל להפרע ממנו וכו' (ר״י א״ח, חו״מ, הבטחון ו). נראה דאם היתה ידה פתוחה בשעה שנתן גט לידה ונשארה המשיחה בידו וקפצה ידה בחוזק שאם מושך המשיחה לא יכ׳ל להביאו אצלו שאינה מגורשת, שהרי כשנתן בידה קודם שקפצה ידה היה יכול להביאו אצלו (תוס' ב״מ ז., ד״ה אם יכול). תקופץ ידו הוא בליעל ורע עין (רס״ט פלקירא, ראשית חכמה, 15). ידיך ששמרת מן הגזל מה יעשו לך כל בני עולה, ידיך שלא קפצת מן הצדקה מה יעשו לך כל בני כסף וזהב (מוה״מ לר״י אלנקאוה ד, 431). ועולתה תקפוץ ידי ראש״ים כיסיי הד״ם כעפר הקטנות (מיד״א, מעגל טוב, 17). — ואמר הפיטן: ובל תאמץ יד ותקפוץ איברות (רסע״ג, אזהרות, סדור רסע״ג, רד). יד קפצו מעני ודל ועיכר ארה מעליהם הדל (משה בר קלונימוס, מה מועיל, קרוב' אחרון פסח).—ואמר המשורר: ותעלה שמש עלי חוג היקר לקפץ ידי אפל אשר יפאנו (רמב״ע, על אף משכיליו, בגודי, כח). אשר יקפוץ ימינו יאסוף הון ויהיה לו ביום צרה לעזרה (ר״י מכיזי, פזמ' מב, 327). כשיקציף האל על הקהלה יתן העשר לנבלים ולקופצי ידיהם, וכשיאהב אותם יתן העשר לנדיבים ולטובים אשר בהם (שם מד, 337). קצתם קופצים ידם בהונם לכל שואל, ויש מהם נדיבים (שם מו, 349). ולו נגעה ימין כל קופצי יד וכל כ׳לי בידך הנדיבה, אזי שבו כבני דורך נדיבים ולא נשאר אנוש כילי בצובה (שם כ, 395). כי עפרה יד חשקה תקפוץ ובאיש חשקה תרע עינה (עמנו', מחב' ז, 32). — ב) *קָפֵץ במשמ' קָיַץ את רגליו [1], דלג, רקד, springen; sauter; to spring: הכלב והגדי שקפצו מראש הגג ושברו את הכלים משלם נזק שלם (ב״ק ב ג). מרחיקין את הסולם מן השובך ארבע אמות כדי שלא תקפוץ הנמיה (ב״ב ב ה). קפץ אחד מן (הכבשים) המנויין לתוכן, הרי אלו פטורים (בכורות ט ז). אלו לא מביאין (את הטמאה) ולא חוצצין, הזרעים והירקות וכו' והדולג ממקום למקום והקופץ ממקום למקים והעוף הפורח וכו' (אהל' ח ה). עד שנעץ החזיר וקפץ מארץ ישראל ארבעים פרסה (ר' לוי, ירוש' תענ' ד ח). קפץ (תלינו של רבי חנינא בן תרדיון) לתוך האור (ע״ז יח.). בן שתים ושלש דומה לחזיר שפושט ידו בביבין, בן עשר קופץ כגדי וכו' (ר״ש בן אלעזר, מד״ר קהל', הבל הבלים). איתה קפיצה שקפצת כאיל על אבותי בים והושעתם כן תקפוץ עלי היום ותפלטני (ר' יוחנן, מדר' תהל' כב). — וקפצה האש, התרוממה במהירות והתקדמה: אימתי (פטור), בזמן שקפצה אבל אם מצפצפת ומהלכת אפילו עד מיל הרי זה חייב (מכי' מסכ' דנזיקין יד). בעשה בערב שקפץ האור יותר משלש מאות אמה (ירוש' ב״ק ו ו). אימתי, בזמן שקפץ, אבל היו עצים מצויין לפניו או שהיה מספסף והולך אפילו עד מיל חייב (שם שם). — והשרביט: מצינו שהאריך השרביט שתים ושלשים אמה, והגם האחרון גדול מן הראשון, כל שעה שהיתה (אסתר) נכנסת היה השרביט קופץ [2]

[1] [גם כאן עקר משמ' הפעל היא קבץ שתי רגליו ביחד לשם דלוג, ואלה דברי חז״ל: קיפוץ עוקר שתי רגליו כאחת, ריקוד עיקר אחת ומניח אחת (ירוש' ביצ' ה ב). ועי' פרוש הרמב״ם למשנה אהל' ח ה.]

[2] [ובבבלי (מגי' ט:): שמתח (הם אך) את השרביט.]

(ר' חלפתא, מדר' תהל' כג). — ובהשאלה, במשמ' קפץ לדבר פלוני, רדף אחר הדבר, השתדל להשיגו: האיך קפץ פלוני לכהונה שלא נטל חלקו מימיו ושלא נשא כפיו מימיו (תוספת' כתוב' ג ג). קנס קנסו להן שלא יהו קופצין לגיתות ולגרנות (ר' יוחנן, ירוש' פאה ח ו). שהיו שני רעבון והיו הכל קופצין לגרנות (שם נדר' ו יג). איני קופץ אלא למה שאמר לי זקיני שאמר לי אם ראית חלומות קשים קפוץ לג' דברים ואת ניצול ואילו הן לתפילה ולצדקה ולתשובה (שם סנה' י יג). — ועל פלוני, על אשה לשאת אותה: מה טעם אמרו קטנה בת ישראל אוכלת בתרומה, מפני שיהו הכל קופצין עליה לישא אותה מפני חינה (ר' יוחנן, שם גיטי ה ה). ובמעשה נמי באשה אחת גדולה שהיתה גדולה בנוי וקפצו עליה בני אדם לקדשה (כתובי כג.). — ובלי השלמה, קָפַץ במשמ' נחפז, מהר, הזדרז: לא כל הקופץ משתבח אלא בנותן את הטעם (ר' עקיבא, תוספת' זבי' ח ה). שההדיוט קופץ בראש (מגי' יב:). כל מקום שאתה מוצא ישיבה השטן קופץ (ר' יצחק מד"ר ברא' לח). — קָפַץ לאמר, לעשות, קָפַץ ואמר, ועשה, הזדרז לאמר, לעשות: שתק ר' טרפון וקפץ ר' עקיבא א"ל בני כך אני דורש וכו' (ספרי במדי קיח). היורד לניכסי שבויין ושמע עליהן שהן ממשכשין ובאין וקפץ ותלש מן הקרקע הרי זה זריז ונשכר (ירוש' יבמ' טו ג). ביקשו לנדותו (את פינחס) אילולי שקפצה עליו רוח הקדש ואמרה והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם (ר' יודה בר פזי, שם סנה' ט יח). נתן בר קפרא רשות לאחד מהן לברך, קפץ וברך על הפרגיות (ברכ' לט.). זר ששימש בשבת, ר' חייא אומר חייב שתים, בר קפרא אומר אינו חייב אלא אחת, קפץ ר' חייא ונשבע העבודה כך שמעתי מרבי שתים, קפץ בר קפרא ונשבע העבודה כך שמעתי מרבי אחת (יבמ' לג:). מפני מה התקינו כתובת בנין דיכרין, כדי שיקפוץ אדם ויכתוב לבתו כבנו (ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי, כתוב' נב:). בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת שלא תיזקק לבעלה (ר' שמעון בן יוחאי, נדה לא:). אמר הקדוש ברוך הוא נחש זה רשע בעל תשובות ואם אומר אני לו עכשיו הוא אומר לי וכו' אלא קפץ עליו ופסק לו את דינו (מד"ר ברא' כ). וכשהוא שואל הלכה שואל ביראה ולא יקפוץ להשיב ולא יהא נכנס בתוך דבריו (שם במד' טו). קפץ קרח ואמר למשה וכו' (שם שם יח). עד שאתם עוסקין בטיט ולבנים קפצתי וגאלתי אתכם (שכ שה"ש, אתי מלבנון). באותה שעה קפצה רחל אמנו לפני הקב"ה ואמרה וכו' (שם איכ', פתיח', ר' יוחנן). באותה שעה קפצה קטיגוריא לפני כסא הכבוד אמרה לפניו וכו' (שם שם, ולא זכר הדוס רגליו). — וְקָפַץ בְּמַעֲשֶׂה, כמו קָפַץ לעשות: מה ראה מסוכן לקפוץ בעצה תחלה (שם אסתר, ויאמר ממוכן). — קָפַץ לתוך דברי חברו, נכנס לתוך דבריו: לא יהא קופץ לתוך דבריהם עד שישב וידע באיזה ענין הן עסוקין (תוספת' סנה' ז י). — ועל דבר דומם, קָפְצָה יְרֻשָּׁה ונחלה על פלוני, נזדמנה לו, וְקָפְצָה מלפניו, נטלה ממנו, לא הגיעה לו: בני השנייה קפצה עליהן ירושת תורה ונוטלין כתובת אמן (ר' עקיבה, ירוש' כתוב' י א). כבר קפצה נחלה מלפני בני הראשונה ונפלה לפני בני השניה (הוא, בבלי שם נ:). — ובמשמ' בא פתאם, החלי, הרעב, היצר, הזקנה וכדו': באותה שעה קפצה פורענות על נדב ואביהוא (ספרא ויק, שמיני מכי' דמילואים). מה בין מסוכן מה בין חולה, חולה כדרך הארץ, ומסוכן כל שקפץ עליו החולה, דרך הארץ הקרובין נכנסין אצלו מיד והרחוקין לאחר ג' ימים, ואם קפץ עליו החולי אילו ואילו נכנסין אצלו מיד ירוש' גיט' ו ו). וכל השכוף בזכה זקנה קופצת עליו (רבא, שבת קנב.). זקנה קפצה עליו (על שמואל הנביא) (ר' יוחנן, תענ' ה:). כיון שיצא (אברהם) קפץ עליו רעבון, ולא תגר ולא הקפיד (ר' חנין דליפורין, מד"ר ברא' מ). מיד קפץ הדיבור על משה והורהו מה לעשות (שם במד' ד). יגדל (הנזיר) שערו שיתנבל ויצטער כדי שלא יהא יצר הרע קופץ עליו (ר' יוסי, שם שם י). והיה רואה משה את גבורתו (של עוג) ומתירא, מיד קפץ עליו הדבר ואמי ליה אל תירא אותו (דברים רבה, ליברמן, 27). — קָפַץ ועשה, במשמ' עשה לסרוגין, פעם אחת עשה ואח"כ לא עשה ושוב עשה ואח"כ לא עשה ושוב עשה וכו': קפצה וראתה (דם נדה) קפצה וראתה קפצה וראתה קבעה לה וסת (רב הונא, נדה יא.). — ובמהמ"א: באותה שעה קפצה מטה אהרן ואספת

את כל ההנינים ועשתה אותן חבילות חבילות ובלעה אותן (מדה"ג שמות ז׳ י—יב, הופמן, 61). וכיון שגמר משה בלבו ואמר לא אוסיף עוד ראות פניך מיד קפץ עליו הדבור בתוך פלטין של פרעה (שם י כח, 85). הבחורים עושים צורה כהמן ותולין אותה על גגותיהן ארבעה חמשה ימים וביום הפורים עוסין מדורה שלאש ומטילין לתוכה את הצורה ההיא ועומדין הבחורים סביבה ושוחקין ומזמירים, ויש להם טבעת תלויה בתוך האש שנוטלין וקופצין מצד האש לצד האש הזה, אותה טבעת נקראת משירתא ותקפיצה וכן גמי הטבעת שתולין אותה בחבור ובסוס שהרכב מניח בה את רגלו האחת וקופץ באחרת ועולה על גבי בהמה נקראת משירתא וכו׳ (שו"ת הגאו׳ מן הגני׳, גינצבורג, 3). בת לאה ולא בת יעקב, אלא מפני שקפצה והעזה פניה ויצאה לקראתו של יעקב וכו׳ (ברא"ש רבתי, אלבק, 168). ביקש יעקב לישב בשלוה, קפץ עליו רוגזו של יוסף[1] (כס"י, ברא"ש לז ב). שהאלמנה קפצה להשבע וראו שדעתה וכל רצונה על השבועה (תשו׳ רמב"ם שיק, פרימן, 280). ואם ראו שהיא קופצת להור ונרתעת מן השבועה משביעין אותה מחוץ לבית דין (שם שם, 282). ולא יהרוס ויקפוץ עצמו להשיב על דברי וכו׳ (ר"מ א"ח, פתיח׳ רמב"ם למו"נ). תלה אותו (את הדין) וכו׳ בגדול ממך ואל תקפוץ אתה לבדך להורות הוראה (ר"י עקנין, ספר מוסר א עז). מכל דבר שהאור מסכסך בו פי׳ שאינו נאחז אלא בסרך, סביביו והשלהבת קופצת ודולגת (טוח"א רקד). שאדם חפץ בכבוד בנותיו שתהיינה מלובשות בכבוד כדי שיהיו להן קופצין (עוחו"מ רמז). אבל אם קפץ עליו החולי אפילו כל צואתו כתמא מחמת מיתה (שם כג). עשרה דברים ממעטין כח בני אדם ואלו הן, אימה וכו׳ וההורג את הנחש והקופץ את הנהר וכו׳ (מנוה"מ, לר"י אלנקאוה ד, 490). להיותה (התרומה) נעזבת אצל הכהנים עד שיהו קופצים עליה בחבה (המאירי ליומא ב, כג:). שיזהר המעיין בפרק מפקקי ספר אי זה מחבר שלא יקפוץ להשיב על דבריו עד שידע דרכי הלמוד הנעשים בספר ההוא

1) [במד"ר (ברא"ש פד): ניזדווג לו שטנו של יוסף, בא עלי רוגזו של יוסף.]

(ר"י אלבו, עקרים, הקדמה ברא"ש מאמר ב). והנה מאחר שקפצה עלי הזקנה ואני איש זקן וכבד מאד וכו׳ (ר"א בחור, בסוף המתורגמן, קפה). — ואמר הפיטן: בלי נאמן בקום עדים בחפץ וזה נשבע בפקדונו וקופץ (כס"ג, שערי שבועות, קבולת קונטרסים, לה). — *קָפַץ היין, מהר להחמיץ: ואפילו היין בזמן שממהר אישיו[1] להחמיץ אומרין לו קפץ ובלשון ארמי אומרין משל[2] חמרא אעפ"י דגמרי שאור (שו"ת הגאו׳ מן הגני׳, גינצבורג, 3). — ג) *פ"ע במשמ׳ נתכווץ ונצטמצם, קפצה הארץ, נתקצרה, עד שאפשר היה לעברה בזמן קצר מאד[3]: קפצה לה ארץ ישראל (ר׳ חנינה, ירוש׳ תעני׳ ד ח). שלשה קפצה להם הארץ, אליעזר עבד אברהם ויעקב אבינו ואבישי בן צרויה (ת"ר, סנה׳ צה.). שקפצה הארץ לפניו לפני אליעזר (מד"ר ברא"ש ס). — ובסהמ"א: וכתב בטלפי הסוס אותיות בעבור הליכתו בנחיץ להיות, והזכיר השם בנחיצה והארץ לפניו קפצה (מגילת אחימעץ, קלאר, כח).

—נִפְעַל, יִקָּפְצוּן,—נִקְפַּץ פי האדם, קָפַץ את פיו ונשתתק: רמו מעט ואיננו והמכו ככל יִקָּפְצוּן[4] וכראש שבלת ימלו (איוב כד כד). — *ובמשמ׳ שדברו אליו בקפיצת פה, ברמיזה: חרש רומז ונרמז, בן בתירא אומר קופץ ונקפץ במטלטלים (גיט׳ ה ז). — *וכמו קל במשמ׳ ג) נִקְפְּצָה הארץ ונתכוצה: רצה הקב"ה לגמול חסד עם יצחק ושלח מלאך לפני אליעזר עבד אברהם ונקפצה לו הדרך ובא בשלש שעות העבד לחרן וכו׳ ובשביל שלא יתייחד העבד עם רבקה בלילה ונקפצה הארץ לפניו ובג׳ שעות בא לחברון לעת תפלת המנחה (פדר"א טז). — *וכמו קל במשמ׳ ב), דלג, רקד: נדעכו, נקפצו ממקומם (כס"י, איוב ו יז). כשאר כל הנקפצים ונמלטים בעת קציר ובציר ומסיק שנקפצים יחד כן חמו

1) [אשישיו ?]
2) [ב"ב צו:]
3) [רש"י (חולי׳ צא:, ד"ה קפצה): לשון לא תקפוץ את ידך, נתקצרה ונתקמצה לה, ע"כ, ועי׳ נפע׳ ופע׳.]
4) [הכונה: רמו אך מעט למעלה, ואין הרשע, או והֻמכו (כלו׳ הנמיכו עצמכם) ככל (כלו׳ ככל שהוא, מקצת, בהקבלה אל מעט), ויקפצו פיהם של הרשעים; ועי׳ בפרושו של טורטשינר לפסוק.]

ברגע (איוב, שם כד כד). ענין נתור וקפיצה וכו' כי השלהבת נדחה ונקפץ[1]) מן הפתילה (מצודת ציון, משלי כ כ). — ואמר המשורר: יקפצו ינפצו ימצצו ימאסו ינתסו יתרו (רשב"ג, דיואן יקותיאל, ברודי, 15).

— פעי, מְקַפֵּץ, — א) קִפֵּץ האדם וכדו', דִּלֵּג ורקד, כמו קל במשמ' ב): קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מְקַפֵּץ על הגבעות (שה"ש ב ח). — ובתו"מ: בני חכמים ותלמידי חכמים בזמן שהרבים צריכין להם מקפצין[2]) אפילו על ראשי העם (תוספת' סנה' ז ח). והיו מלאכי השרת מקפצין לפניהן כבני חופה שמיחין לפני חתן (ירוש' חגי' ב א). עגלים וסייחין המקפצין[3]) אין להן חזקה (ר' ינאי, שם קידוש' ד ב). מהלך אין כתיב כאן אלא מתהלך, מקפץ ועולה (רב אחא בר כהנא, מד"ר ברא' יט). זה משה שהיה מקפץ כארי במתן תורה (תנחו' ואתחנן ב). למנצח למי שמקפץ[4]) כאיל ומאיר לעולם בשעת חשיכה (מדר' תהל' כב). מדלג (הקב"ה) על הקצים ומקפץ על החשבונות והעיבורים (פסיק' רבתי, החודש, ע:). — ב) *גרם לאחר שיקפץ, קִפֵּץ לאדם את רוקנה, הביא אותה על האדם בפתע: גדולה זקנה שאם זקנים הם (ראשי העם) חביבים הם, ואם נערים הם הקב"ה מקפץ להם את הזקנה (ר' יוסי בר חלפתא, תנחו' שמיני יא). — ג) *במשמ' כִּוֵּץ וצמצם: והלא את מוצא שהלכו מן הדרום לצפון מ' יום, ומ' יום היו (המרגלים) מהלכין את כולם, אלא שגלוי היה לפני הקדוש ברוך הוא שהן באים ואומרין לשון הרע על הארץ ונגזר על אותו הדור שנים של צרה יום לשנה יום לשנה, וקיפץ הקדוש ברוך הוא לפניהם את הדרך (מד"ר במד' טז). — ואמר הפיטן: ממקומו ראה צדקת עמרם וקיפין חשבון (ינאי, בחוס ולדק, קרוב' שמות, זולאי, עמ).

— הפעי, *הִקְפִּיץ, — הִרְקִיד, גרם לאחר שיְקַפֵּץ וידלג: משל לאחד ששמר את אגינו שבולת נהר והקפיץ גם בנו עמו (מד"ר ברא' כו). — ואת המדה: אין החנוני רשאי לא להרתיח את המדה ולא להקפיצה ולא להטותה על צדה[1]) (תוספת' ב"ב ה ה). — והִקְפִּיץ זקנה על האדם, הביא עליו זקנה פתאם: אמר הקב"ה אקפיץ עליו זקנה (תענ' ה:). — ואמר הפיטן: תקפיצם לקיצפת קודחת, תירטם לריצות רפש (ינאי, תאמילם, קרוב' לימים נוראים, זולאי, שלט).

— התפ', *הִתְקַפֵּץ, — התחיל לִקְפֹּץ: אלסריק היא אבן לבנה והיא בחוף ים הודו ויועיל ללובן העין ואם תשים אותו בכלי חומץ חזק יתקפץ[2]) האבן ותדלג בתוך הכלי (שער השמים לאבי הרלב"ג ב ג).

ב. *קָפַּץ[3]), פ"י, — חתך ובקע בקופיץ, בסכין הקצבים: מניח ראשו על הסדן קופץ[4]) בקופיץ (תוספת' סנה' סוף פרק ט). — ובלא קופיץ: אם היה טבח אומן לא ישקיל בידו ומניח מפני שידו כמשקל אבל קופץ[5]) בכלי ונותן לזה ולזה (שם יו"ט ג ה).

א. *קֶפֶץ[6]), ש"ז, מ"ר קְפָצִים, קְפִיצִים, — א) כמו קֶבֶץ, פרק ברגל: ורגליהם רגל ישרה וכו', המלאכים אין להן קפיצין[7]) (ר' שמואל, ירוש' ברכ' א א). מלאכי חבלה אין להן קפיצין (ר' שמואל בר נחמן, שם שבוע' ו ו). קפץ העליון ולא קפץ התחתון, וכנגדו בגמל ניכר (בכורות מה.). וכי יש ישיבה למעלה והרי המלאכים אין להם קפצים (דברים רבה, ליברמן, 68). מה מלאכי השרת אין להם קפיצים כך הם ישראל, עומדין על רגליהן ביום

---

[1]) בנטיה טבעית להשואה עם נדחה.

[2]) [השוה: מי שצריך לו עם קודש יפסע על ראשי עם קודש וכו' (יבמ' קה.).]

[3]) [במקום אחר (ירוש' ב"ב ג א) בשם ר' יוחנן: המקפצין: ממקום למקום.]

[4]) [בילקוט בטעות: למי שהוא קומץ כאיל צ"ל קופץ כאיל (הערת בובר) וגם כאן במדר' תהל' להלן: למי שקופץ כאיל ומאיר להם בתוך החשך.]

---

[1]) [כנראה הכונה: אין החנוני רשאי להטות את כלי המדידה לא לאחור (להרתיח, כך בדפוס' ונכון), לא לפנים (להקפיץ) ולא לצד, שמא ישפך.]

[2]) [ואולי צ"ל: ותקפץ.]

[3]) [מן קופיץ, κοπίς ביוני, סכין הקצבים.]

[4]) [כך צוק"מ; נ"א: וקוצץ.]

[5]) [כך צוק"מ; נ"א: חותך.]

[6]) [אפשר שקרובה מלה זו דוקא אל כַּפַּיִם, המבֹאר בגמרה ע"י אריה, ועי' על מלה זו במאמרו של טורטשינר, לשוננו יב, עמ' 30 וכו', וצ"ע.]

[7]) [במקום אחר: קפצים, עי' לקמן, ועי' גם ב. קְפִיצָה.]

הכפורים (סדר"ח מו). — ובסהמ"א: **ויש** מפרשין (ערקוב) מקום כף הירך והיינו קפץ העליון פרק העליון (ערוך ערך ערקב). ואין צריכים להיות להן קפיצין כעין שיש לבהמה קפץ עליון וקפץ תחתון שבהם היא כופפת שוקיה לשכב (רש"י, יחזק' א ז). וכמדומה לי שהוא קפץ הירך והשוק וכו' **וחבק** היא מתיחת הגידין שחובקין הירך והשוק **יחד** סמוך לאות: קפץ (רש"י, נדה כח., ד"ה עד מקום חבק). וקפיצין היו להן נכפפין לכל צד בשאתם רגלידם לילך, ולא כקפיצי אדם ובהמה שאינן נכפפין אלא לפניהן **ע"י** עקמימותן (ר"א מבלגנצי, יחזק' א ז). [1]

ב. *קֹפֶץ, ש"ז, — פעלת הקוֹפֵץ, הסוגר פיו, **ואמר** המשורר: איך פתר נפץ, ולי אי בו חפץ, **ולו בן שם קפץ** לפיו במסגרים (דונש על מנחם, **12**).

***קַפְּצוּת**, ש"נ, — קַפְּצוּת יד, תכונת הקיפץ ידו: שחזרתו אם היה מפזר אל הדרך הבינונית **יותר** קרובה מחזרתו מקפצות היד לדרך **האמצעית** (ר"י עקנין, ספר מוסר ב ה, **33**).

***קַפְּצָן**, ש"ז,—מי שרגיל ומצוין בקפיצה: **וחקפצן** שרגיל בקפיצה קורין **שוורא** (ערוך ערך סוור).

***כפש**, ממנו *קִפֵּשׁ.

***קִפֵּשׁ**, פ"י, — קִפֵּשׁ את החלה, אכל וגרם אותה בשנים [2]: העסה עצמה חיבת בחלה והקטח **אם יש בו** כשיעור חיבת בחלה ואסורה לזרים, **ד"ר** יהושע, אמרו לו, מעשה וקפשה [3]) **זקן זה**, **אמר** להם, אף **הוא** קלקל לעצמו **ותקן** לאחרים (חלה ב ה).

1) [משם זה גוזר יסטרוב בגלונו גם קפצין בתוספת' פרה יא א: ספק הקפצין טהור לתרומה טמא לחטאת מפני שספק הפסול, ע"כ, ואינו מסתבר. ובעל זר זהב פרש, וז"ל: כגון אותן דברים שקופצים ממקומן מחמת הזב ונקרא רעדה במשנה וכו', ע"כ, וצ"ע.]

2) [פרוש זה של הפעל יוצא מן הענין ומהשואת הכתוב (איכה ג יו): ויגרס בחצץ שני הכפישני באפר, אם נבין גם כאן הכפישני במשמ': נתן לי לגרס בשנים.]

3) [בקצת משנ' מנקדות: וקִפְּשָׁה, בפע'.]

***קֶפֶשׁ**, **ש"ז**,—מין בגד, מעטה הכתפים, **Überwurf**; pélerine; pelerine: הסולם והקפש [1]) **אין** מעכבין (בקריעה על המת) (ירוש' מו"ק ג ח).

קֵץ [2]), ש"ז, קִצִּי, קִצֵּנוּ, קִצֵּךְ, קִצּוֹ, קִצָּהּ, — **חכלית**, אחרית, סוף בזמן, Ende; fin; end: לכל תכלה ראיתי קֵץ [3]) רחבה מצותך מאד (תהל' קיט צו). — **ועם פ'** היחס, מקץ ימים ובדו', במלאת הימים ע"פ רב במשב' העבר: ויהי מִקֵּץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה ליי' (בראש' ד ג). ויהי מִקֵּץ ארבעים יום ויפתח **נח** את חלון התבה אשר עשה (שם ח ו). ותקח **שרי** אשת אברם את הגר המצרית שפחתה מִקֵּץ **עשר** שנים לשבת אברם בארץ כנען (שם יו ג). ויהי מִקֵּץ שנתים ימים ופרעה חלם והנה עמד על היאר (שם מא א). ויהי מִקֵּץ שלשים שנה וארבע מאות שנת ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות יי' מארץ מצרים (שמות יב מא). וישבו מתור הארץ מִקֵּץ ארבעים יום (במד' יג כה). ויהי מִקֵּץ ארבעים יום וארבעים לילה נתן יי' אלי את שני לחת האבנים (דברים ט יא). ויהי מִקֵּץ שנים חדשים ותשב אל אביה (שפטי' יא לט). ובגלחו את ראשו והיה מִקֵּץ ימים לימים אשר יגלח כי כבד עליו וגלחו ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך (ש"ב יד כו). ויהי מִקֵּץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום אל המלך אלכה נא ואשלם את נדרי (שם טו ז). ויהי מִקֵּץ שלש שנים ויברחו שני עבדים לשמעי (מ"א ב לט). ויהי מִקֵּץ ימים וייבש הנחל (שם יז ז). ויהי מִקֵּץ ימים רבים ויאמר יי' אלי קום לך פרתה (ירמ' יג ו). ויהי מִקֵּץ עשרת ימים ויהי דבר יי' אל ירמיהו (שם מב ז). ויהי מִקֵּץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את בית יי' ואת ביתו (דהי"ב ח א). — ולפני שם הפעל הֱיוֹת: ובהגיע תר נערה ונערה לבוא אל המלך אחשורוש מִקֵּץ היות לה כדת הנשים שנים עשר חדש (אסתר ב יב). — ובמשמ' העתיד: מִקֵּץ שבע שנים תעשה שמטה (דבר' טו א). מִקֵּץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסכות וכו' תקרא את התורה הזאת (שם לא י-יא). והיה ביום ההוא ונשכחת צר שבעים

1) [אמנם נ"א והקפל, עי' קרבן העדה.]

2) [עי' קצין, קצה, הערות.]

3) [הכוונה כאלו היה כתוב: לכל ראיתי תכלה וקץ.]

שנת כימי מלך אחד מקץ שבעים שנה יהיה לצר כשירת הזונה וכו' והיה מקץ שבעים שנה יפקד יי' את צר ושבה לאתננה (ישע' כג יח–יז). מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר ימכר לך (שם לד יד). מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים מן העמים אשר נפצו שמה (יחזק' כט יג). — ובלי השלמה: באו לה מקץ[1]) פתחו מאבסיה (ירמי' נ כו). — ועם ל', לקץ, לעתיד ולעבר: ולקץ שנים יתחברו (דני' יא ו). ושב מלך הצפון והעמיד המון רב מן הראשון ולקץ העתים שנים יבוא בוא בחיל גדול וברכוש רב (שם שם יג). בשנת שלשים ושתים לארתחשסתא מלך בבל באתי אל המלך ולקץ ימים נשאלתי מן המלך (נחמ' יג ו). ויהי ליהושפט עשר וכבוד לרב ויתחתן לאחאב וירד לקץ שנים אל אחאב לשמרון (דהי"ב יח א ב). — כעת צאת הקץ לימים: ויהי לימים מימים וכעת צאת הקץ לימים שנים יצאו מעיו עם חליו (שם כא יט). — אין קץ לדבר: לםרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו (ישע' ט ו). הלא רעתך רבה ואין קץ לעונתיך (איוב כב ה). ויתר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ (קהל' יב יב). — שם קץ לדבר: קץ שם לחשך ולכל הכלית הוא חוקר אבן אפל וצלמות[2]) (איוב כח ג). —ובפרט במשמ' סוף ומדה לימי חיי האדם, גבול חייו: הודיעני יי' קצי ומדת ימי מה היא (תהל' לט ה). — ובמשמ' כליון, אבדון: ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם את הארץ (בראש' ו יג). שכנתי על מים רבים רבת אוצרות בא קצך אמת בצעך (ירמי' נא יג). כה אמר יי' לאדמת ישראל קץ בא הקץ על ארבעת כנפות הארץ עתה הקץ עליך ושלחתי אפי בך ושפטתיך כדרכיך וכו' כה אמר אדני יי' רעה אחת רעה הנה באה קץ בא בא הקץ הקיץ אליך הנה באה (יחזק' ז ג–ו). ויאמר יי' אלי בא הקץ אל עמי ישראל לא אוסיף עוד עבור לו (עמו' ח ב). צדו צעדינו מלכת ברחבתינו קרב קצנו מלאו ימינו כי בא קצנו (איכה ד יח). — וקץ כלחמה: ואחרי השבעים ששים ושנים יכרת משיח ואין לו והעיר והקדש ישחית עם נגיד הבא וקצו בשטף ועד קץ מלחמה נחרצת שממות (דני' ט כו). — ועת עון קץ, עת הקץ הבא בעון האדם: ואתה חלל רשע נשיא ישראל אשר בא יומו בעת עון קץ (יחזק' כא ל). חרב חרב פתוחה לטבח מרוטה להכיל למען ברק בחזות לך שוא בקסם לך כזב לתת אותך אל צוארי חללי רשעים אשר בא יומם בעת עון קץ (שם שם לד). יען היות לך איבת עולם ותגר את בני ישראל על ידי חרב בעת אידם בעת עון קץ (שם לה ה). — וקץ, במשמ' מועד אחרון, קץ הימים: כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא ולא יאחר (חבק' ב ג). ושניהם המלכים לבבם למרע ועל שלחן אחד כזב ידברו ולא תצלח כי עוד קץ למועד (דני' יא כז). אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה ואתה לך לקץ ותנוח ותעמד לגרלך לקץ הימין (שם יב יב–יג). — עת קץ: ויבא אצל עמדי ובבאי נבעתי ואפלה על פני ויאמר אלי הבן בן אדם כי לעת קץ החזון (שם ח יז). ומן המשכילים יכשלו לצרוף בהם ולברר וללבן עד עת קץ כי עוד למועד (שם יא לה). ובעת קץ יתנגח עמו מלך הנגב (שם שם מ). ואתה דניאל סתם הדברים וחתם הספר עד עת קץ (שם יב ד). ויאמר לך דניאל כי סתמים וחתמים הדברים עד עת קץ (שם שם ט). — מועד קץ: ויאמר הנני מודיעך את אשר יהיה באחרית הזעם כי למועד קץ (שם ח יט). — קץ הימין: ואתה לך לקץ ותנוח ותעמד לגרלך לקץ הימין (שם יב יג). — וקץ במשמ' תכלית, מטרה, Zweck; but; purpose: מה כחי כי איחל ומה קצי כי אאריך נפשי (איוב ו יא). הקץ לדברי רוח או מה ימריצך כי תענה (שם טז ג). יש אחד ואין שני גם בן ואח אין לו ואין קץ לכל עמלו (קהל' ד ח). אין קץ לכל העם לכל אשר היה לפניהם גם האחרונים לא ישמחו בו (שם שם טז). — ואולי במשמ' מקומית: ברב רכבי אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון ואכרת

[1]) [רב המפרשים מבארים כאלו כמו קצה, אך כנראה אין קץ באמת במשמ' המקום, ועי"כ עדיף הפרוש: מקץ ימים ושנים. ואמנם יש מציעים לקרא מקצה.]

[2]) [בחלקו השני של הפסוק נהפך סדר המלים, וצ"ל: קץ שם לחשך תכלית אפל וצלמות. ולכל אבן הוא חוקר. ועי' דברי טורטשינר בפרושו.]

קוֹמַת ארזיו מבחור ברשיו ואבואה מלון קִצּה[1]) יער כרמלו (מ"ב יט כג). — ואמר בן סירא: החיש קֵץ ופקוד מועד כי מי יאמר לך מה תעשה (ב"ס גני' לג י). וגם ירח ירח עת עת ממשלת קץ[1]) ואות עולם (שם שם מג ו). עוד כאלה ולא נסוף וקץ דבר הוא הבל (שם שם כז). — ובתו"מ: כי תכלה לעשר, יכול בחנוכה, נאמר כאן קץ ונאמר להלן קץ, מה קץ האמור להלן רגל, אף קץ האמור כאן רגל (ספרי דבר' סב). קצות הארץ, זה שרוי בקיצו של עולם וזה שרוי בקיצו של עולם (מד"ר ברא' מד). כשהגיע קיצם של ציון וירושלים ליהרס קץ היה לכל בני אדם, קץ לכל החיים (פסיק' רב', ויהי בעת ספרחה, קל:). — *קצו של אדם, קץ החיים: כיון שהגיע קיצו של אדם הכל מושלים בו (ריב"ל, נדר' מח.). כיצד אדם מת, באים עליו שלשה מלאכי השרת. אחד שהוא מלאך של מות והשני סופר והשלישי שממונה עליו אמר לו קום הגיע קצך, (כלה רבתי ג). באותה שעה קרא הקב"ה לנשמה מתוך גופו (של משה) אמר לה, בתי, מאה ועשרים שנה קצבתיך היותך בגופו של משה. עכשיו הגיע קיצך לצאת (מד"ר דבר' יא). אם יעלה לשמים שיאו וכו' שאפילו אם יעלה אדם לשמים ויעשה כנעים כנשר, כיון שיגיע קצו למות נשתברו כנפיו ונופל לפני מלאך המות כבהמה לפני הטבח (תנחו' ותזמ ו). — *רַקֵּין, קֵץ הַמָּשִׁיחַ, קץ הימין, וגם מ"ר קִצִּים, קִצִּין, רמועד המחשב האחרון לביאת המשיח: האב זוכה לבן בנוי ובכח ובעושר ובחכמה ובשנים ובמספר הדורות לפניו והוא הקץ (עד' ג ט). דבר ה' זה הקץ (סבת קלח:). ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין (רשב"ל, פסח' נו.). ראשונים שנתגלה עונם נתגלה קצם, אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קצם (ר' יוחנן ור' אלעזר, יומא ט:). ועוד ביקש (יונתן בן עוזיאל) לגלות תרגום של כתובים, יצתה

בת קול ואמרה לו דייך, מ"ט, משום דאית ביה קץ משיח (מגי' ג.). שהשביע הקב"ה את ישראל וכו' שלא יגלו את הקץ ושלא ירחקו[1]) את הקץ (כתוב' קיא.) ומאן נינהו מתים שהחיה יחזקאל, אמר רב, אלו בני אפרים שמנו לקץ וטעו (סנה' לב:). תופח עצמן של מחשבי קיצין שהיו אומרים כיון שהגיע את הקץ ולא בא שוב אינו בא (ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן, שם לז:). כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים (רב, שם שם). אין לך קץ מגולה מזה שנאמר ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל (ר' אבא, שם לח.). הנותן את הקץ אין לו חלק לעוה"ב (ד"א יא). שטעו שבטו של אפרים ויצאו ממצרים עד שלא שלם הקץ (שם שמות כ). כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא מתוך חמשה דברים אלו, מתוך צרה ומתוך תשובה ומתוך זכות אבות ומתוך רחמים ומתוך הקץ וכו' (ר' אלעזר, שם דבר' ג). אמר להן הקב"ה (לישראל) חייכם יגיע הקץ ונפשותיכם שמחות (שם שם ג). השבעתי אתכם וכו' שתי שבועות יש כאן וכו' נשבע לישראל שלא ימרדו על המלכיות, ונשבע למלכיות שלא יקשו עול על ישראל שאם מקשים עול על ישראל הן גורמין לקץ לבא שלא בעונתו (רבי יוסי בר חנינא, שם שה"ש, השבעתי). ארבע שבועות יש כאן, השביע לישראל שלא ימרדו על המלכיות ושלא ידחקו על הקץ וכו' (רבי חלבו, שם שם). ד' שבועות השביען כנגד ד' דורות שדחקו על הקץ ונכשלו ואלו הן אחד בימי עמרם ואחד בימי דיניי ואחד בימי בן כוזבא וא' בימי שותלח בן אפרים, שנא' בני אפרים נושקי רומי קשת וכו', מה עשו, נתקבצו ויצאו למלחמה ונפלו מהן חללים הרבה וכו' על שעברו את הקץ ועברו על השבועה (ר' חוניא, שם שם). — *קִצֵּי רגעים, קִצִּים ועִבּוּרים[2]): קיצי רגעים שבם תקן אותם חדשים ומועדים (קליר' יט ט). ומה אם האשה חזו על ידי שפרשה שנים שלשה ימים התורה קורא אותה נדה, אני שפירשנו מבית חיינו ומבית קדשנו

---

[1]) [כאלו המלון האחרון, התחנה הקיצונית שבמעלה ההר; ובישע' לז כד במק' זה: מְרוֹם קִצּוֹ. ובַּרת Wurzelunters. עמ' 44 ראה כאן מלה אחרת קֵץ כמו קנצ[a]) בערב' במשמ' ציד. ואולי העקר: מרום קִצה יער כרמלו, ועי' קָצָה, הערה.]

[2]) [במשמ' ממשלת עולם.]

[a]) قنص

---

[1]) [נ"א ידחקו, עי' רש"י. ועי' רָחַק, הערות.]

[2]) [גם עִבּוּר בא כאן במשמ' קרובה אל קץ, וכן בצרוף פָּרָשַׁת העִבּור, עי' בערך ב. פָּרָשָׁה, עמ' 5256.]

ותפארתנו כמה ימים וכמה שנים, כמה קיצים וכמה עיבורים על אחת כמה וכמה (רבי יוחנן בשם רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, מד״ר ויקר׳ יט). מדלג על ההרים (מקפץ על הגבעות), אין הרים וגבעות האמורין כאן אלא קצים ועבורין, מדלג על החשבונות ועל הקצים ועבורין וברודש הזה אתם נגאלין (ר׳ יהודה, מד״ר שה״ש, פדרא חביבא, קול דודי). על ידי שהריחו מקצת צרתן של מלכיות קצרה רוחן של אבותינו וכו׳ אנו שאנו מובלעין בתוך מעיהן כמה ימים וכמה שנים וכמה קצים וכמה עיבורין על אחת כמה וכמה (רשב״ג, שם שם, מלאוכי הסומרים). — *לְקִצִּים, לפרקים, לעתים קבועות: למה קורין את ההלל כל שבעת ימי החג, כנגד הלולב שהוא מתחדש כל שבעה, ולמה מן כל אילין מילייא חליל, תנינן, שזה לקיצים וזה לקיצין וזה חביב וזה חביב ותלו חביב בחביב (ר׳ יוסי בי ר׳ בון, ירוש׳ סוכה ה א). אחד הלוקח ואחד השוכר בית בחצירו של נכרי, מילאהו יין וישראל דר וכו׳ בחצר אחרת מותר וכו׳ וחכמין אוסרין עד שיהא שומר יושב ומשמר או עד שיבא ממונה הבא לקיצין וכו׳, לקיצין גריעותא הוא, אלא עד שיבא ממונה שאינו בא לקיצין (ע״ז סא.–:). לאוהבו של מלך שבא אצלו לקיצים [1] (מד״ר קהל׳ א, ידעתי כי). — ובפהמ״א: שהקדוש ברוך הוא חשב את הקץ לעשות כמו שאמר לאברהם אבינו וכו׳ (הגדה של פסח). בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב, ולמה, שטעו בחשבון ויצאו קודם לקץ בשלשים שנה וברחו ממצרים ונפלו, והלא דברים קל וחומר, מה אם קץ שעבוד אבותינו שהוא מפורש טעו בחשבונו ויצאו קודם ונכשלו, קצינו שכתוב בו כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ על אחת כמה וכמה שטועין המחשבין (מדה״ג שמות יג יז, הופמן, 131). לא חשב הקצים אלא בדורות (רב נסים גאון, בסוף אגרת רב שרירא, הול׳ צג, דפוס מאינץ). שהיתה גאלת מצרים על ג׳ קצים (מגדול אכלאל, לקוטים מסידום כ״ח, לד). כחלום מהקיץ, כשינה שאין לה קץ שהוא שינת עולם (רמ״י, תהל׳ עג כ). ואנו נוחיל להבטחת מלכנו קץ אחר קץ ובעבור קץ הדורש

[1]) [במדה״ג ויצא כ״י תימני: אחר קצים.]

נודע כי טעה במדרשיו (הוא, דניי׳ ח יד). סך קירי פלסתר, חשבון הקצין כזב (הוא, ע״ז יא:). שקצת בני אדם יחשבו קצים למשיח ויעברו הקצים ולא יתקיימו (אגרת תימן לרמב״ם, ט:). — *הקץ החקוק, קץ החיים: והנני מצוה עתה שאם יארע עלי הקץ החקוק שיהיה ממוני כך וכך לפלוני וכו׳ (ס׳ השטרות לר״י ברצלוני, 78). — *ובתכונה, קְצֵי הָרְאִיָּה של הירח [1]), הגבולות שבהם אפשר לראותו: ואם תהיה קשת הראיה מתחלת מעלה עשירית עד סוף מעלת ארבע עשרה תערוך קשת הראיה אל האורך הראשון ותדע אם יראה או לא יראה (הירח) מן הקצין שיש לו והן הנקראין קצי הראיה (רמב״ם, קדה״ח יז טז). — *וברפואה: הקץ לפי לשון גליאנו הוא תנועה פתאומית וחזקה מהחולי כשהחולה יכנס לחיים או למות (מפרש הלפוריסמי של אבוקרט, כ״י ברלין). — ואמר הפיטן: אני הוא אשר בעדך סגרתי וקץ שנים עשר חודש לך מסרתי (ינאי, אסירי תקוחך, קרובי ברא׳, זולא, 7). כתפות ראשון מכביר בעצים ביברתה לי פדות קיצים (הוא, אמת וודיי, קרוב׳ פסח, שם, רעד). מי יחיה ומי ימות, מי בקצו ומי לא בקצו (ונתנה תוקף, מוסף יוה״כ). חדלו רעיוני לחקר קץ מציקתי נסתמו חזיוני אין גלה נבואתי (יצחק בן גיאת, אקבלה, גאולה, שעה״ש 26). כי תוכחותיו לי מדבש ערבו וקצי ישועות בני עוד יקרבו (ראב״ע, אמרה ליון, איגר 168). מתי תגלה קץ שלומים ואין נביא וחוזה לבשר לעגומים (יצחק, מוחץ ורופא, תחנונים, מחז׳ איטל׳ ב, יא.). זמן קצי סתום מלידע (אליה בר שמעיה, אתה חלקי, סליחי עש״ת 7). — ואמר המשורר: ואל תהיה כקץ ארוך ותוחלת ממושכה (ר״ש הנגיד, עשה אחי, ברודי, 112). ובראשית קץ השית אל אוני, גם קצים נחהצים מי יגיא (ראב״ע, אפרוש כף, כהנא א, 17).

קצב

קצב [2])، ממנו *מִקְצָב, קָצֶב, *קַצָּב, קֶצֶב, *קִצְבָּה,

[1]) [עי׳ בספרו של א. בנעט Maimunis Neumondsberechnung III, עמ׳ 171.]

[2]) [בערבי קצב a) וגם קצ׳ב b) במשמ׳ כרת וקצץ ובארמ׳ וסורי ש״ז קַצַּב(א), ואפשר שיש כאן הרחבה (עי׳ לקמן) של השרשים הקצרים קצה, קצץ

a) قصب b) قضب

*קִצְבוֹן, *קַצְבוּת, *תַּקְצִיב [1]).

קָצַב [2]), פ"י, יִקְצֹב, קְצוּבוֹת,—קָצַץ, חתך, abschneiden; couper; to cut off: וַיִּקְצָב־עֵץ וישלך שמה ויצף הברזל (מ"ב ו ו). —וביחוד בִּינ' מ"ר נקי קְצוּבוֹת, כִּנוּי לצאן, בתמונה לשנים הלבנות [3]): שניך כעדר הַקְּצוּבוֹת שעלו מן הרחצה שכלם מתאימות ושכלה אין בהם (שה"ש ד ב). — ובתי"מ: קוצב על דברי שניהן, רבי ישמעאל אמר שתים עשרה, רבי עקיבא אומר שמנה (ירוש' כלא' ג ו). בשעה שהוא חל בחול את חוגג ושובת ובשעה שהוא חל בשבת למחר את את חוגג וקוצב (שם חגי' ב ג). — *וכמשמ' משאלה: גָּזַר וקבע, פסק, קבע מדה ומספר, festsetzen; stipuler; to stipulate: קצב להיסב ולא היסב (שם יעמי' ד ח).— ובינ' פָּעוּ', *קָצוּב במשמ' שֶׁכַּמּוּת קבועה: אפיטרופין חורמין ומעשרין על ניכסי יתומין, מוכרין בתים שדות וכרמים בהמה עבדים ושפחות להאכיל ליתומים וכו' דבר קצוב מן התורה, אבל אין פודין עליהם שבויים ואין פוסקין עליהם צדקה לעניים בבית הכנסת דבר שאינו קצוב מן התורה (תוספת' תרומ' א י). כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יוה"כ (רב תחליפה, ביצ' טז.). (אין מוציאין מנכסים משעבדים לאכילת פרות ולשבח קרקעות ולמזון האשה והבנות) לפי שאין קצובין (ר' חנינא, גיט' נ:). לר' חנינא קצובין וכתיבין בעי או דילמא קצובין ואע"פ שאינן כתובים (שם שם). כשם שמזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה כך חסרונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה (ר"י ברבי שלום, ב"ב י.). שניך כעדר הקצובות, מילין קצובין, כזת מצרים וכזת הים (מד"ר שה"ש, פנך יפה). שניך כעדר הקצובות, מילין קצובין [1]) מאתים וארבעים ושמנה מצות עשה ושלש מאות וששים וחמש מצות לא תעשה (שם שם, כמגדל דוד). —*הלכות קְצוּבוֹת, כמו הלכות פסוקות: המקיז דם בקדשים מעל, עוד הוא מהלכות קצובות (ירוש' ברכ' ה ח). — ובספה"א: המלך הפקיד אצלו פקדון ולא קצב לו זמן להשבתו, (ר"י ח"ם, חו"ה, חסנון פנפס ג). אין הבדל בין מי שנשבע לזמן קצוב או לעולם, השבועה קיימת (תשו' הרמב"ם קי, פרימן, 104). בתנאי שיתן לו זמן ידוע קצבו אותו ביניהם ונתפשרו עליו (שם קיח, 111). והודיע הדיין לאחי הבת שיש לקצוב דבר מה לבת ואמה לשיתפרנסו בו (מחלה שם קפח, 178). להיותו נותן דבר בלתי קצוב אשר שיהיה דינר או אף בחלוף השער (שם, תשו' רז, 201). התחיל לבקש ממנו בלשון רכה לשיתן לו שטר הגוים הכתוב בערבי ושיכתוב לו שטר ביהודים קצוב בו קצבה ידועה לפורעה לו מדי שנה בשנה (מחלה שם רלו, 224). בשירי עגבים וניבים ערבים מסלעי צלעי חצובים ומעצי עצתי קצובים (ר"י חריזי, תחכ', הקד', 11). והרצון ממציא אותם הדברים בזמן קצוב ומקום קצוב ואצל דבר קצוב (רמ"ע פלקירה, ראשית חכמה, 66). כי כל מה שהוא נמצא עצם גופני הוא לכוונת ותכלית קצובה (שם, 82). טובע טבעם ככח וְקוֹצֵב קצבם כן (תרג' פרוש רסע"ג לילירה, עפ"י אוצר המונחים הפילוסופיים לקלצקין ג, 292). ואם קצב על עצמו זמן להשיב החפץ לבעליו לא ישקר (מ וה"מ לר"י אלנקאוה ד, 446). שמזמן קצוב והנה קצת מאנשי קהלתנו הקלו את שמירת שבת קדש (תקנות קנדיאה, הרגוס-קאסוטו, 67). ואם המקח־דבר שדמיו קצובים אף על פי שלא פסק קנה (טו"ע

(עי' שם), שגם בהם מתחלפת צ מקורית (יעי' הצץ) בצ' מקורית. הרחבה זו נולדה בעקר כיוו בצירות שיש בהן פעירה (hiatus) בין התנועות, כגון רְצָאוֹת - רְצִיּוֹת, ואך מכאן נולדה ב. כמו קִצְבֵי הרים (עי' קֶצֶב) על יד קַצְוֵי ארץ (עי' קָצֶה).]

1) [עי' גם קֶצֶב, הֶעָ' הערה.]

2) [עי' הערה לשרש.]

3) [קשה לקבל כאן את הפרוש שבמלינים: קצובות וגזוזות, כי דוקא הצאן העומדת בצמרן הן הן תמונה ללבן השנים; ורש"י מפרש: דקות ולבנות וסדורות על סדורן כצמר וסדר עדר הרחלים הברורות משאר הצאן בקצב ומנין וכו', ע"כ. ופרלס (Analekten, עמ' 80) רצה לפרש: מסמנות בסימנים כתובים בכתבת קעקע, אך אין זה דרך הרועים לסמן את הצאן בבשרן אלא בשערן וצמרן כלבד, ובערבי בא קַצַּב a) אף כמשמ' תסרקת השערות, ואפשר שזאת הכונה: הצאן המסלסלות בשערות צמרן כאלו היו נערות שהסתרקו בתסרקת תלתלים, וצ"ע.]

a) قصّب

1) [ס"א: קציבין, בארמ'.]

חו״מ כ ז). אחד השוכר מחבירו שדה לזורעה או כרם לאכול פירותיו בדמים או ששכר ממנו בפירות קצובין דין אחד יש להם (שם שם סב א).— ואמר הפיטן: קצובה היא זאת (מצות השקל) לשועים וקלים, קצינים ורשים יחד בה שקולים (ר״א קליר, קלובה, קרוב׳ שבת שקלים). והיא (התורה) ניתנת לעולם מרפא וארוכה, ובימינה קוצבת כל ימי ארכה ובשמאלה שוקלת עשר וכביד וברכה, והיא הודיעה את כל חביון סתירות והיא קצבה כל מדות ספורות (הוא, אז ראית, סלוק בשבת שקלים). ובמי כהנת ווניה קצבתים, קצבתים שני אלה האחרנים והם כמשל ידועים, תחתם אביא גונבי קסוות ובעל ארמית מקגאירם פוגעים (רסע״ג, הרי״ג מלוות, סדור רסע״ג, קעח). — ואמר המשורר: אבכה ימי חברה אשר מהוד זמן נער ימי השחרות קצבו (רמב״ע, שבתי, ברודי, כז). ומשחקות נשים כקצובות נאספו ולבושן שני כגנזי המלך (יל״ג, אהבת דוד ומיכל ד, שירי יל״ג ג, 45). — *ובדקדוק, קִצֵּב את השרש, את הפעל, גזר אותו משרש פלוני: שהם פעמים רבות קוצבים שם הפעל מבנין התיאר עצמו וכו׳ כקצבם כסילות מן כסיל וכו׳ (ר״י א״ח, סה״ש לרד״ג, לאן). — *במשמ׳ גזר והחליט, הסכים: לו קצבנו כי אין לנו ראיה על זה היה זה הדבר משחת (ברא׳ רבה לישועה בן יהודה הקראי, LFDWDJ, Bericht 18, עמ׳ 41, בהערה).

—פִּעֵל, *קִצֵּב, — גזר וחתך, ביחוד חתך בשר: אין נוטלין את העלי לקצב עליו בשר (בית שמאי, ביצ׳ א ה). ומודים שאם קיצב על העלי שאסור לטלטלו (תוספת׳ יו״ט א יא). טבח שהיה מקצב והיכה לאחריו והרג הרי זה גולה (שם מכו׳ ב ד). — ובפהמ״א: סכין של בית המקולין שהקצבין מקצבין בו בשר (רש״י, שבת קכג:, ד״ה וסכינא דאשכבתא).

— נִפְעַל, בינ׳ *נִקְצָב, — בעל מדה ותכלית, מגבל: ולא יתכן להכיל נקצב ללא נקצב ואיך יכילך מקיפך (ר׳ בחיי, בקשה בסוף חו״ה, הוצ׳ א״ס יהודה). וגם רבינו סעדיה גאון ז״ל כתב השמים והארץ הם מוגבלים ונקצבים וכו׳ (ליקוטי ב, לא., לבוב תר״ס). — ואמר הפיטן: ולא נחשבהו לעקר ונצב ולא למין זבל און ולכל נקצב (שיר היחוד ליום ה). — ובמשמ׳ נתן ל׳ זמן קציב: מלאכים נערכים להודות לך נצבים וכו׳ סלסולם וצלצילם ענות שירות נקצבים (ארוני עז, אופן שבת א אחה״פ).

—הִפְעִיל, *הִקְצִיב, — כמו קָצַב, במשמ׳ קבע מדה וכמות[3]: ויושבי המדינה ההיא הקציבו לתת לו בעבור טרחו והוצאותיו סך מה וכו׳ ויושבי המדינה ההיא שמו והקציבו על כל אחד מהם כפי ערכו המגיע לו לפרוע וכו׳ (שו״ת ר״י מינץ ור״מ פדואה כח, עג.).

—הָפְעַל, *הָקְצַב, הוקצב, — הָקְצַב לפלוני, הוטל עליו במדה, ואמר הפיטן: לפי כחו ולפי מעוט חילו הקצב לו מעוט הון שקלו (ר״א קליר, אז ראית, סלוק שבת שקלים). — והקצב עליו: תגבה מה שהוקצב עליו (תקו׳ רמב״ם קלב, פרימן, 183). וכאשר יביא לה דבר ממה שנתחייב והוקצב עליו יהיה לה הבחירה וכו׳ (שם כד, 199).

***קַצָּב**[2], ש״ז, — המקצב ומחתך בשר למכרו, Fleisch(hau)er; boucher; butcher: אמר רבי זכריה בן הקצב, המעון הזה, לא זזה ידה מתוך ידי משעה שנכנסו עכו״ם לירושלים עד שיצאו (כתוב׳ ב ט, ועי׳ סוטה ה א, עדי׳ ח ב). קצב הייתי ובכל בהמה שהיתה נאה אמרתי זו תהא לשבת (שבת קיט.). הפשט ונתוח בעולה והוא הדין לקצבים (רמ׳ בר אבא, ביצ׳ כח.). — ובפהמ״א: ומעשה היה ברי יהושע בן אולם שנראה לו אליהו בחלום וא״ל שמח בלבך שאתה ונינום בן כפר קיטור הקצב ראה מושבך ומושבו שוים כ״א וחלקך וחלקו שוים בג״ע, כיון שנעור משנתו חשב בלבו אוי לו לאותו האיש שמיום שנולד תמים היה ביראת קונו וכו׳ והיו שוקלים מעשי ותורתי עם קצב אי וכו׳ (בראשית רבתי לב ה, אלבק, 146 - 147). דרכן של קצבין שמפשיטין ומנתחין ואחר כך מוציאין בני מעיים (מעשה הגאונים, 89). ואם יש בשר בחרוזין כמו שתולין הקצבין החתיכות (רגמ״ה, חול׳ לה:). וסכינא דאשכבתא, פי׳ של קצבים שחותכים בו בשר (ערוך ערך אשכבתא).

---

[3] [ונוהג היום שה״פ, הַקְצָבָה במשמ׳ פעלת המקציב, וגם סכום כסף שהקציבו אותו.]

[2] [וכן בארמי שבתו״ם ובסורי קצבא.]

מי שמנהגו לקנות בשר שמן באשראי ואוכל מתחבא בעליות מפחד ה ק צ ב שתובעו (שם ערך קקל). וסכינא דאשכבחא, סכין של בית הכקולין שהקצבין מקצבין בו בשר (רש"י, שבת קכג:). תיב אסמהא, מקום מעמד ה ק צ ב י ם (הוא, צ"ק כג:). ק צ ב [1]) שהיה מקצב והגביה ידו בקופיץ לאחוריו והחזירו לשבר העצם כדרך שעושין ה ק צ ב י ם (רמב"ם, רולם ו יג). מעשה באחד שהיה ק צ ב והיו לו קנים הרבה (ספר חסידים תתרעג, 273). כמו שתראה ה ק צ ב י ם בעלי אכזריות להכות ולהרוג בני אדם (ר"י אבטולי מלמד התלמידים, וילח, כט.). וראובן מערער ואומר שאינו יכול לסבול שיהיו ק צ ב י ן סמוך לביתו מפני ריח רע של בשר (טוחו"מ קנה). הזבובים מטבעם לעולם לברוח מן השמן עד שהקצבים בארצות ישמעאל ימשחו הבשר עם השמן (פי' משלי לזרחיה מברצלונה, הספר שנה ב, 210). וחכמי המוסר אמרו בשם חכם אחד אני ה ק צ ב והחכמה הצאן ואתם הקונים וההמון הכלבים (ר"מ המאירי, משלי פרשה יו מפרשיותיו). ונקרא ק צ ב מוכר הבשר מפני שהוא קוצב הבשר (ר' בנימין מוספיא, ערוך ערך קלב). הסכמנו שלא יהיו רשאים עוד ה ק צ ב י ם לעורר דברים נגד המבחים המבוהקים, אמנם כל מבח יעשה מלאכתו באמונה לפי בקיאותו במשפטי הבדיקה וכו' והקצבים והעם יעמדו מרחוק, וישמעו ההסכמה ויקבלו הדבר היוצא מפי הטבחים (תקנות קנדיא, הרטוס-קאסוטו, 74).

קָצַב [2]), ש"ז,—קְצַב של קָנֶה, מקל של קנה: הצריך לידע מביא ק צ ב של קנה בין י"ב אצבעותיו וזוקפו במקום שוה ומודד צילו (בריתא דשמואל הקטן פרק ג).

קֶצֶב [3]), ש"ז, מ"ר כמו' קִצְבֵי, — כמו קָצֶה: לְקִצְבֵי הרים ירדתי הארץ בריחיה בעדי לעולם (יונ' ב ז). — ובסהמ"א: שלא יתכן שלא יהיה לחיי האדם

ק צ ב (ראב"ע, ברא"ש ג ו). — ואמר הפיטן: רשומות בכתב אמת כזיות דמותן, בשמות הוא יספרן בבואן צאתן ולימות ק צ ב [1]) ישובבם אל נותן (הוא, אזהרות ימים, אגר 104). ומארצי נדחתי וממקדשי נדדתי, ל ק צ ב י הרים ירדתי (הוא, איך אזלת, שם 174). ולא חלו בך שמחה ועצב ודמיון נוצר וכל דבר ק צ ב (שיר היחוד ליום ג). — ואמר המשורר: תבל יגונה בלי ק צ ב כאשר מצוקיה בלי תכלה (ר"י חריזי, תחכ' לג, 282). — ובמשמ' מדה ומספר, שעור וגדל קבוע: וכשיודע האדם המאמין ק צ ב המצות שחייבו בהן בוראו ועשאם כראוי נגמרה צדקתו וזוכה לעולם הבא (הקד' רב נסים גאון לפרושו לתלמוד). ולא תוכל לתקן החשבונות האלה ולהקיש מנין דמי השדה ותבואתה וכו' ולהוציא ק צ ב מנין זה ממנין זה אם לא תהיה בקי בחכמת החשבון ורגיל בה (ראב"ח הגשיא, חבור המשיחה והתשבורת, הקד', 2). כבר חקרנו וכו' על תבנית כידור חמה והעמדנו תבניתו וכו' והדענו ה ק צ ב אשר בין מרכזו ומרכז הארץ (הוא צורת הארץ, שער יג). מהלך הרקיע השמיני אשר הוא סובב ממזרח למערב ומסבב עמו את כל הרקיעים אשר תחתיו על ק צ ב שוה שאין בו שום חילוף (שם, עמ' ה.). ונתנו ק צ ב ו של דבר בכל המצות שמברכין עליהן שהחיינו (תשו' הרמב"ם קכ, פריימן, 113). מתחיל ומרבע העורות בשוה ועושה רוחב כל עור מהן ששה טפחים, ק צ ב אחד לכל אחד (רמב"ם, ס"ת ט ג). מי שלא פירש ק צ ב הדבר שערב כגון שאמר לו כל מה שתתן תן לו ואני ערב או מכור לו ואני ערב וכו' (הוא, מלוה ולוה כה יג). מפני מה אמרה תורה שיתן אדם חצי שקל ונתנה ק צ ב השקל עשרים גרה והלא היה נאות יותר שיתן האדם שקל שלם ויהיה ק צ ב השקל עשר גרה (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, תשא, עט:). טובע טבעם ככה וקוצב ק צ ב ם כן (תרג' פירוש רסע"ג ליצירה, מובא בא[illegible] המוכחים הפילוסופיים לקלקין ג, 292). וזכרתי זה ה ק צ ב והשיעור על דרך מקוצר (פתיחה לספר העריות לישועה הקראי, LFDWDJ Bericht 18, עמ' III). וכלל א[illegible]ת הבורא יתברך בשלימות הוי שאיננו גוף ולא כח בגוף ואין בו לא ק צ ב ולא שיעור (ר"מ אלדבי, שבילי

---

1) [במקורות הקדומים (תוספתא' מכו' ב ד; ירוש' שם ג): טבח.]

2) [וכן בערב' קַצַב אל־סֻכַּר a) קנה סֻכָּר.]

3) [בעקר בא מ"ר קִצְבֵי במקום קִצְוֵי, שהיא הרחבה של קָצֶה, וכן קְצָוֹת במקום קְצָאוֹת, ועי' בהערה לשרש קצב.]

a) قصب السكر

---

1) [כמו לקץ הימין.]

חמונה ח). — *במשמ' יחידת מדה: שהיה להם קצב שהיו קורין אותו כדי מחרשה אחת (רש"י, ברא"ס' מח ז). — *וסכום כסף קצוב: שלא שינה אחר דבריו לומר לו פחת לי מקצב זה (שכל טוב, ברא"ס' כג יו). נתחייבו כל יחידי הקהל מכמה שנים לפרוע קצב ידוע מכל הסחורות שקינים ומוכרים בפי תקנתם (שו"ת חות יאיר פח). — *ובמשמ' קץ ותכלית: אלו הייתם רואים קצביו והליכותיו, הייתם מואסים הממון והפיכותיו (ר"י א"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג, 71). — ואמר הפיטן: כל משקל ופלס וכים וגזוריו, כל כיל לח ויבש ומשוריו, כל קו וקצב ומדד ושעוריו (ר"א קליר, אז ראית, סלוק שבת שקלים). ספרו בקרת, קצבו חקרת, גזלו הקרח, פלאו סקרת (הוא, רבות עשית, קרוב' שבת החדש). להבין קצב מולדתו (של החדש הראשון) מתחלתו וארך מלאתו עד תכליתו (הוא, אבי כל חוזה, שם). מבית חמר קצבי, בית חיים נציבי מצפי מציפי מצבי (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). — ונוהג בספרות קֶצֶב במשמ' מִקְצָב, משקל השיר, או חטיבה במשקל זה, mesure ; rhythm(e) ; Rhythmus, Takt.

*קֹצֶב, ש"ז, — כמו קֶצֶב, מדה ושעור: וקוצב גופו (של כוכבי לכת) ומדת ערכן מטח עלותן על הארץ עד שקיעתן עומד על דרך אחד (כתב ר הנשיא, צורת הארץ, ג)

*קִצְבָה[1], ש"נ, — מדה קבועה, שעור מגבל: לא אם אמרת באמורי צבור שיש להן קצבה תאמר בפסח שאין לו קצבה (פסח' ו ה). מה בין שקלים לחטאת, שלשקלים יש להן קצבה ולחטאת אין לה קצבה (ר' שמעון, שקל' ב ד). אף לשקלים אין להן קצבה (ר' יהודה, שם שם). ר' אליעזר אומר ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה וכו' וחכ"א אין לדבר קצבה (סוכ' ב ו). קנס שוה בכל אדם, וכל שיש לו קצבה מן התורה שוה בכל אדם (כתוב' ג ז). המדיר את אשתו שלא תתקשט באחד מכל המינין יוציא ויתן כתובה, ר' יוסי אומר בעניות שלא נתן קצבה ובעשירות שלשים יום (שם ז ג). המקבל שדה מחבירו ולא עשתה, אם יש בה כדי להעמיד כרי חייב ליטפל בה, אמר רב יהודה מה קצבה בכרי, אלא אם יש בה כדי נפילה (ב"מ ט ה). ולחם הפנים (מנפה) באחת עשרה (נפה) ר' שמעון אומר לא היה לה קצבה אלא סלת מנופה כל צרכה (מנח' ו ז). חלה ונתרפא נתרפא משל עצמו, אמר רבן שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים ברפואה שיש לה קיצבה, אבל רפואה שאין לה קיצבה מתרפא מן האמצע (תוספת' ב"ב י ו). שלש גרנות למעשר בהמה בפרס הפסח ובפרס עצרת ובפרס החג אין להן קצבה (שם בכורות ז ט). ה' אלהי אבותיכם וכו' יוסף עליכם ככם אלף פעמים, אמרו לו משה רבינו הרי אנו מובטחים לברכות הרבה ואתה נותן קצבה לברכותינו, א"ל אני בשר ודם יש קיצבה לברכותי, זו משלי, אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם (ספרי דבר' קד). (האומר על קן צפור יגיעו רחמיך וכו') כנותן קיצבה למדותיו של הקב"ה עד קן צפור הגיעו רחמיך (ר' יוסי בשם ר' סימון, ירוש' ברכ' ה ג). ובשר ודם יש בו כח ליתן קצבה לדברים הללו (לגבורות הקב"ה) (שם שם ז ד). מה את עביד לו כדבר שיש לו קצבה או כדבר שאין לו קצבה (שם שבת יט). אילו שקלים על ידי שקצבתן[1] מן התורה מותרן חולין (שם שקל' ב ג). ולא שני לך בין הכאה שיש לה קיצבה להכאה שאין לה קיצבה (רב סמא בר רב אשי לאביי, כתוב' לג:). במוכס שאין לו קצבה (בשם שמואל, נדרי כח.). מפני מה לא נתנה תורה קצבה במחוסרי כפרה, שמא יוזלו טלאים ואין להן תקנה לאכול בקדשים (ר"ש בן יוחאי, כרית' כז.). קצבה שנתתי לו (לעשו), ישלם קצו והכל באין ומזדווגין לו (דברים רבה, ליברמן, 23). — ובסהמ"א[2]: לתורתי שנתתי לך אין לה קיצבה, אמרתי לך ליתנו בתוך ארון שאורכו אמתים וחצי וכו' (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 219). ואם מן הדין שיש קיצבת ידועה להעברת מים באשה ובא ראובן לשנות אין שומעין לו, אבל כיון שאין ראיה על קיצבה אין לנו להחמיר עליו (תשו' הגאו' הרכבי שיח, 149). אמר לו (משה לפרעה) אני רואה מלאכת שלך עתידה להבטל, א"ל המלך כיצד, א"ל לפי שאין קצבת

---

1) [כך במשנ' מנק' ליוורנו, ובדפוס האשכנזים קִצְּבָה, בית רפה.]

1) [דפוס קרוטושין: שֶׁקִּצְווּתָן.]

2) [גם במשמ' סכום כסף קצוב.]

לעבודתם וכו׳ אם יהיה עבד לאדם שאין לו קצבה במלאכתו אינו מת, א״ל הן, (בראשית רבתי, אלבק, 13). ואם במנין אתה תמה איך יאמר מנין שאין הדבר בקצבה היא, כל שכן שאמר וכו׳ והנה במנין לשון הבאי הרבה באמרך ואילו היה אלף שנים פעמים ואין זה מצוי באנוש, ולמך שבעים ושבעה לא קצבה מדוקדקת היא (ערוך ערך גוזמא). אבל החכמים נותנים לגופי הכוכבים בפאת מזרח ומערב וחצי השמים ערך אחד וקצבה אחת (ראב״ע, לוחת הארץ, ג:). שיתקנו מעשיהם ויכינו מפעליתיהם קצת אחר קצת וקצבה אחר קצבה ושיעור אחר שיעור (התרגו׳ הקדוש של או״ד, הקדמת המחבר, מובא באוצר המונחים הפילוסופיים לקלצקין ג, 292). שכל המקבל משכון מחבירו יש לו קצבה ולבקשתו תכלה, אך בעל הדעת הזאת אין קץ לבקשתו (ר״י א״ח, מו״ס, פנעמון ו). ואיזוהי עבודת פרך, זו עבודה שאין לה קצבה (רמב״ם, עבדים א ו). ושיכתוב לו שטר ביהודים קצוב בו קצבה ידועה לפורעה לי מדי שנה בשנה (שאלה בתשו׳ הרמב״ם רלו, פריימן, 224). יעשה קצבה קטנה לעניים שבעיר (תשו׳ ר״מ מרוטנבורג תקיד). סרסור מקבל החפץ בקצבה אם ימכור ביותר המותר שלו, ואם לא ימצא קונים יחזיר החפץ לבעליו (פי׳ רא״ש, נדר׳ לא:). ואפילו בעניים שיש להם קצבה אין מועיל לומר יתנו להם אחרים קצבתן (טוחו״מ ז). המוכסין סתמן פסולין, שחזקתן שנוטלין יותר מקצבתן (שם לד). כשבא גובה המס לגבות חוק הקצוב והוא מטילו על בני העיר לפי אמידת דעתו עד כדי קצבתו וכו׳ (שם קסג). אבל לאחר מיתה (של האב) יש להן לבנות קצבה שלהם עישור נכסים (שם רמז). שמעון אוכל עם חמיו ראובן הוא ואשתו ב׳ שנים יותר על קצבת הזמן שהגביל לתת להם המזונות לאחר החתונה (תרומת הדשן סי׳, לז:). חביבין הגרים, שבשבילן גלגל הב״ה עם אברהם אבינו ע״ה עד שהגיע לתשעים ותשע שנים, שאלו מל אברהם בן עשר שנים או בן עשרים שנה היתה קצבה לדבר ולא היה גר יכול להתגייר אלא עד השיעור הזה (מנוה״מ לר״י אלנקאוה ז, 331). שכל מדות שברא הב״ה נתן להם קצבה ותכלית חוץ משתי מדות התורה והשלום (שם שם, 544). ויושבי המדינה ההיא שמו והקציבו על כל אחד מהם כפי ערכו המגיע לו לפרוע אל המשהדל קצבתו (תשו׳ ר״י מינץ ור״מ פדואה כה, נג.). ואם לא היו מוצאים מי שיתן להם קצבת מעות לצרכם על העסקנים היו הולכים מדחי אל דחי (ר׳ יחיאל נסים מפיסא, חיי עולם עו, הוצאה לחכ״י ו א, 20). אם לא נתן ב״ה לחנוני קיצבא כמה יתן לפועליו אלא אמר ליה תן להם מה שצריכין (שו״ע חו״מ לא ז). בועד האספק שנת תכז נעשה קצבה להערכת הסכום (תקנות ליטה, הוצאת תרפ״ד, 167). שאנחנו רואים בכל אחת מהנמצאות קצבת מה מכמות ואיכות מוכנת אל הסדר (ספורנו, אור עמים, לז.). — ואמר הפייטן: הוא אמרי נעם טורי קצבותיך הבינני ואלמדה מצותיך (אזהרות ר׳ אליהו הזקן, קובץ מע״י גאו׳ ג, 55). ותחתוך קצבה לכל בריותיך ותכתוב את גזר דינם (ונתנה תקף, מוסף ר״ה). אין קצבה לשנותיך ואין קץ לאורך ימיך (אין קצבה, שם). ובחיי העולם הבא יתן לנו חלק בלי קצבה ונחלה בלי מצרים (מענה לשון, שלום עליך אתה אבי אבא, 61). —ואמר המשורר: הן גדל בעיר ומגדל חטאי עד לאין קצבה וחטא נעורי ומסתרי מחקה בשרשי לבה (רמב״ע, מה שגיון, דוקס, 66). לכל מצוה נתן מהונו קצבה (מצבה מבנת של״ד, וכשטין, Inschr. I, עמ׳ 150). — ונוהג בספרות ובדבור במשמ׳ סכום קצוב המשתלם לשעורים קבועים, Rente; rente, ובטוי חי על קְצָבָה, אכל קְצָבָה.

קִצְבּוֹן, ס״ז, —כמו קֶצֶב ומדה: לא נשערהו (את ה׳) בשעורם ולא נחשבהו בקצבונם ולא נדמהו בדמיונם ולא נספרהו בספורם (תרג׳ או״ד מיוחס לברכיה הנקדן, MGWJ 1870, עמ׳ 453).

קַצָּבוּת, ס״נ, — עסק הַקַּצָּב, חנות למכירת בשר: אין לו להקדש אלא ראשה, הא״ל ועשור הוא למכור ראש של בהמה ולא הגוף בבית הקצבות (רגמ״ה, ערכי׳ ז:). פי׳ אטלס קצבות ויש שם עצים מתוחים וברזלים נעיצין בהן ותולין בהן הבשר (ערוך ערך אטלס). הסכמנו וכו׳ שלא יהיו רשאים הקצבים להתקרב לשים הסכין דרך צואר הבהמה מעת שחיטתה עד שעת בדיקתה וכו׳ וכל מי שיעשה הדבר בשיעור הזה לא יוכל לעשות הקצבות עד שלשה חדשים (תקנות קנדיאה, פרטוס

קלקוטו, 74). והפורץ גדר באחת מאלה התקנות חם ושלום, אם קצב הוא הנה לא יעשה עד שלשה חדשים מלאכת הקצבות (שם, 75). גם אין הקהל להחכיר כזאת האומנות ומ״ש אומנות הקצבות מהחיוטי׳ וסוחרי המשי והפשתן וכו׳ (חתם סופר חו״מ קמ). נידון ישראלים החוכרים קצבות מהשררה יר״ה וצריכים למכור לאו״ה בשר חזיר (כס יו״ד קמ).

קצה [1]), ממנו °הקצאה, ב. *הקצה, *מקצה,* מקצה, °מקצי, מקצת, קיצון, ∞קיצוני, ∞קיצוניות, קצה, א. קצה, ב. קצה, קצה, קצה, °קצוה, °קצוי, °קצוי, קצין, *קצת, °קצתי.

קצה [2]), ש״ז, סמי׳ קצה, כנ׳ קצהו, מ״ר קצות [3]), סמי׳ קצות, קצוי [4]), כנ׳ קצותיו, קצותם, קציהם, —

1) [מלה קצרה קץ שבאה במבטאים שונים, בדגישת הצדי, בתוספת תנועה ואף בתוספת הברה מחוקת וכדו׳, נולדו בעבר׳ ובלשונות הקרובות השרשים קצץ, קצה, קצו—קצב (עי׳ קצב, הערה), קצע וכנראה אף קצר במשמ׳ גזר וכרת, ואף בצורות שם עצם ובמשמ׳ משאלת. ובמקום קצה בעבר׳ בא בערב׳ קצי [a]), שממנו אף קאצ׳ [b]) שופט, המקביל אל קצין בעבר׳, כי כן מתחלף צ וצ׳ מקורי בשרשים אלו.]

2) [לגזירת המלה עי׳ בהערה לשרש. ובעקר אין קץ, קצה, קצה, קצה וכו׳ אלא מבטאים שונים של מלה אחת, שנקבעו על פיהם גם שרשים שונים בהרגשת דוברי הלשון. וגם במשמעותן התפתחו צורות אלו והיו למלים נבדלות, עד כי נקבע קץ למשמ׳ הזמנית, קצה בעקר למשמ׳ המקום, כדגמת התפתחות מלים שונות בכל לשון, כגון מי לבעלי חיים, מה לדומם, פן לאיכות, פ(א)ן למקום וכו׳.

ואמנם היו מדקדקים ומלונאים, שהניחו שמות שונים: קצה, מ״ר קצים; קצה, מ״ר קצות, סמי׳ קצות; קצו, או קצו, קצו, מ״ר קצוים, סמי׳ קצוי; קצוה, מ״ר קצות.]

3) [גם קצות הוא מ״ר בזכר ברב המקומות, ואך במקומות בודדים (שמות כז ד, לח ה; ירמ׳ מט לו) בא ארבע קצות כאלו לנקבה, אבל כנראה רק בטעות המעתיק, ואין אף כל הוכחה שיש לראות ב. קצה בש״נ, עי׳ שם. ואשר לצורה עי׳ קצב, הערה.]

4) [עי׳ קצב, הערה.]

הנקדה המרחקת ביותר בצדי הדבר, קץ וסוף בשם, המקום, Ende; but; end: ועשית שנים כרבים זהב מקשה תעשה אתם משני קצות הכפרת (שמות כה יח). וחמשים ללאת תעשה בקצה היריעה אשר בחברת השנית (שם כו ה). ועשית לו מכבר מעשה רשת נחשת ועשית על הרשת ארבע טבעת נחשת על ארבע [1]) קצותיו (שם כז ד). ונתת את שתי הטבעות על שני קצות החשן וכו׳ ואת שתי קצות שתי העבתת תתן על שתי המשבצות וכו׳ ועשית שתי טבעות זהב ושמת אתם על שני קצות החשן על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה (שם כח כג—כו). מן הכפרת עשה את הכרבים משני קצותיו [2]) (שם לז ח). ויצק ארבע טבעת בארבע הקצות למכבר הנחשת (שם לח ה). כתפת עשו לו חברת על שני קצותיו [3]) חבר (שם לט ד). וישלח מלאך יי׳ את קצה המשענת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות (שפט׳ ו כא). וישלח את קצה המטה אשר בידו ויטבל אותה ביערת הדבש (ש״א יד כז). וחמש אמות כנף הכרוב האחת וחמש אמות כנף הכרוב השנית עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו (מ״א ו כד). הנה לאש נתן (העץ) לאכלה את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר (יחזק׳ יה ד). ויבא לשכב בקצה הערמה (רות ג ז). — וקצה של ארצות וערים, של שדה ומדבר, של ימים ונהרות, של הרים ועמקים, של מחנה ועם, של גבול וכדו׳: ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו אשר בקצה שדהו (ברא׳ כג ט). ויחנו באתם בקצה המדבר (שמות יג כ). ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד באם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען (שם יו לה). השמרו לכם עלות בהר ונגע בקצהו (שם יט יב). ותבער בם אש יי׳ ותאכל בקצה המחנה (במד׳ יא א). והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך (שם כ יו). ויצא לקראתו אל עיר מואב אשר על גבול ארנן אשר בקצה הגבול (שם כב לו). ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם (שם שם מא). לך נא אתי אל מקום

1) [עי׳ הערה לעיל.]

2) [כך הקרי; כתיב: קצותו. ובמקבילה (שמות כה כ): על שני קצותיו, כתיב וקרי.]

3) [כך הקרי; כתיב: קצותו. ובמקבילת (שמות כח ז): אל שני קצותיו, כתיב וקרי.]

a) قضى b) قاض

אחר אשר תראנו משם אפס קצהו[1]**) תראה וכלו לא תראה** (שם כג יג). וזהנו בהר ההר בקצה ארץ אדום (שם לג לז). כבאכם עד קצה מי הירדן בירדן תעמדו (יהוש׳ ג ח). ורגלי הכהנים נשאי הארון נטבלו בקצה המים (שם שם יה). ויחנו בגלגל בקצה מזרח יריחו (שם ד יט). ובעמק בית הרם וכו׳ הירדן וגבל **עד** קצה ים כנרת עבר הירדן מזרחה (שם יג כז). וגבול קדמה ים המלח עד קצה הירדן וגבול לפאת צפונה מלשון הים מקצה הירדן (שם יה ה). ועלה הגבול אל ראש ההר אשר על פני גי הנם ימה אשר בקצה עמק רפאים צפונה (שם שם ח). ופאת נגבה מקצה קרית יערים (שם יח יה). וירד הוא ופרה נערו אל קצה החמשים אשר במחנה (שפט׳ ז יא). המה יורדים בקצה העיר (ש״א ט כז). ושאול יושב בקצה הגבעה תחת הרמון אשר במגרון (שם יד ב). ישרק יי׳ לזבוב אשר בקצה יארי מצרים (ישע׳ ז יח). —ועם באור הכוון, קצה צפונה, קצה תימן: ויהי הגורל למטה בני יהודה למשפחתם אל גבול אדום מדבר צן נגבה מקצה תימן (יהוש׳ יה א). ואלה שמות השבטים מקצה צפונה אל יד דרך חתלן לבוא חמת וכו׳ (יחזק׳ מח א). — ומקצה למקום פלוני, מעבר לקצה המקום: ויהיו הערים מקצה למטה בני יהודה אל גבול אדום בנגבה קבצאל ועדר ויגור (יהוש׳ יה כא). — וקצה השמים והארץ, בהשאלה למקומות רחוקים מאד: אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך יי׳ אלהיך ומשם יקחך (דבר׳ ל ד). ונשא נס לגוים ושרק לו מקצה הארץ והנה מהרה קל יבוא (ישע׳ ה כו). באים מארץ מרחק מקצה השמים יי׳ וכלי זעמו לחבל כל הארץ (שם יג ה). יספת לגוי יי׳ יספת לגוי נכבדת רחקת כל קצוי ארץ (שם כו יה). אלהי עולם יי׳ בורא קצות הארץ (שם מ כח). ראו איים וייראו קצות הארץ יחרדו (שם מא ה). אשר החזקתיך מקצות הארץ ומאציליה קראתיך (שם שם ט). שירו ליי׳ שיר חדש תהלתו מקצה הארץ יורדי הים ומלאו איים וישביהם (שם מב י). והבאתי אל עילם ארבע רוחות מארבע קצות השמים וזרתים לכל הרחות האלה (ירמ׳ מט לו). מקצה השמים מוצאו ותקופתו על קצותם (תהל׳ יט ז). כשמך אלהים כן תהלתך על קצוי ארץ (שם מח יא). מקצה הארץ אליך אקרא (שם סא ג). נוראות בצדק תעננו אלהי ישענו מבטח כל קצוי ארץ וים רחקים (שם סה ו). וייראו ישבי קצות מאותתיך (שם שם ט). כי הוא לקצות הארץ יביט תחת כל השמים יראה (איו׳ כח כד). — מקצה הדבר עד קצהו, מראשו ועד סופו: ואת העם העביר אתו לערים מקצה גבול מצרים ועד קצהו (ברא׳ מז כא). כי שאל נא לימים ראשנים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו (דבר׳ ד לב). נלכה ונעבדה אלהים אחרים וכו׳ מאלהי העמים וכו׳ מקצה הארץ ועד קצה הארץ (שם יג ח). והפיצך יי׳ בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ (שם כח סד). כי חרב ליי׳ אכלה מקצה הארץ ועד קצה הארץ אין שלום לכל בשר (ירמ׳ יב יב). והיו חללי יי׳ ביום ההוא מקצה הארץ ועד קצה הארץ לא יספדו וכו׳ (שם כה לג). — ובלי השלמה, מן הקצה אל הקצה: והבריח התיכון בתוך הקרשים מברח מן הקצה אל הקצה (שמות כו כח). — ובקצור כקצהו, מקצה, כמו מקצהו עד קצהו: ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית מנער ועד זקן כל העם מקצה (ברא׳ יט ד). כלם לדרכם פנו איש לבצעו מקצהו (ישע׳ נו יא). הנני פתח את כתף מואב מהערים מעריו מקצהו צבי ארץ בית הישימות בעל מעון וקריתמה (יחזק׳ כה ט). — ובהשאלה לבני אדם, ומקצה העם, מישהו מן העם[1]: ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים ויצגם לפני פרעה (ברא׳ מז ב). ויעש כהנים מקצות העם אשר לא היו מבני לוי (מ״א יב לא). ויעש מקצות הארץ כהני במות החפץ ימלא את ידו ויהי כהני במות (שם יג לג). ארץ כי אביא עליה חרב ולקחו עם הארץ איש אחד מקציהם ונתנו אתו להם לצפה (יחזק׳ לג ב). — ובהשאלה, קצות דרכיו של

---

[1]) [כמובן אין „אפס קצהו תראה" אלא: אבל רק את קצהו (ת״א לחוד קצתה) תראה; ואין יסוד לשמוש הנפוץ של אפס־קצהו במשמ׳ מקצת מן המקצת.]

[1]) [כאדם הנגש אל צבור בני אדם ואוחז במי שהוא נתקל בו ראשונה, בקצה הצבור. וקרובים לכך דברי מד״ר (ברא׳ לה): מפני מה אמר הכתוב ומקצה אחיו, ללמדך שלא היו גבורים, ע״כ, וכן רש״י: מן הפחותים שבהם לגבורה, ע״כ.]

פלוני, חלק מדרכיו: הן אלה קְצוֹת דרכו ומה שמץ דבר נשמע בו (איו' כו יד). — ולזמן: ויחסרו המים מִקְצֵה¹) חמשים ומאת יום (ברא' ח ג). מִקְצֵה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההוא (דבר' יד כח). ויהי מִקְצֵה שלשת ימים ויעברו השטרים בקרב המחנה (יהוש' ג ב). ויבאו מִקְצֵה תשעה חדשים ועשרים יום ירושלם (ש"ב כד ח). ויהי מִקְצֵה עשרים שנה אשר בנה שלמה את שני הבתים (מ"א ט י). —ואמר בן סירא: בעם כבד לא אודע ומה נפשי בְּקִצְוֹת רוחות (ב"ס גני' יו יז). יורדי הים יספרו קִצהו ולשמע אזנינו נשתומם (שם מג כד).—ובמדר': הן מוליכין אותו לקצוות המדבר, עמדו ומכרוהו בעשרים כסף (תנחו' וישב ב). — ובספה"א: והרבה מצוי כן שתולין בקצה הנוסח או בין תורין תיליא דאדכרתא או דפירושא או לשון אחר ובא הנוכח וחושבו עיקר וכו' (אוצה"ג ב"ק, תשו', 37). חולקין הטלית שני חצאין ונוטל כל אחד חציה בשאדוקין בנימין שבִּקְצוֹתיה והן הנקראים כרכשתא (ר"ח, ב"מ ז.). כי שְׁנים קצוות יש לכל דבר, והנה יש לו ראשית וסוף (רהב"ע, אגרת השבת, קבוצת קונטרסים, י:). ולא יספיקוהו כחתו התחלותיו הקרובות אלא יתן התחלות התחלותיו עד אשר יגיע אל הקצוות שבהתחלותיו הגופניות (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה, 64). והדבר הרחוק יקרא קצה ויקרא פאה כי קצה ופאה רחוקי הגבול בכל דבר (רד"ק, ירמי' ט כה). משל האנשים בעולם הזה כספינה הולכת בים סוער אל קצות נעלמות (ר' ידעיה בדרשי, הפרדס א, אוצה"ס ג). — ואמר המשורר: ולשונך תדריך במקוסך ליושבי קצוות (שלמון בן ירוחים, מלחמות השם, 120). והחיים והמות וכו' אחוזים בשתי קצות גשר רעוע וכל ברואי תבל עוברים עליו (ר' בחיי, ברכי נפשי, תוכחה בס' חו"ה). תנו ציץ לשירות ומלות נבוחות לאוחז בתבל קצוות ורוחות (רמב"ע, תרשיש, פתיח', 3). לבי וכו' ימס כמו מים בהזכירי קצה חסדם (הוא, שבחי ותלתלי הזמן, בקנדי, כז). ודע כי ארחות קצוי אדמות לרמון עברו הים ארחות (הוא, אמת עיני זממיך, שם, עב). יחיד מרומם שוכן עליה מלא כבודו קצוי נשיה (רהב"ע, יחיד מרומם, אגור 152). ועש עם כסיל לפנות בצפון ובדרום קצותיו ועל גבם הליביו ועקבותיו (הוא, בשם אל, כהנא א, 193). היה ראש או היה זנב בתבל ובינוני הדל מהיות לעולם, קצות¹) קם כל זמן והנה שלמות וביניהן לעולם נח ונעלם (אלעזר הבבלי, דיואן, ברודי, כח). —ובחכמת התכונה קְצָוֹת במשמ' קדקדי הזוית: כאילו היית מוצא בצורה הזאת הקטומה אשר עליו א'ב'ג'ד' שתי צלעי ב'א' וג'ד' מנגד קו א'ג' אשר הם קצוי הראש ויהיו נפגשים על נקודת ז' (רהב"ח הנשיא, צורת הארץ ותבנית השמים ז. ג א, 53).—ובמשמ' צלעות השטח והגוף המגדירות אותו: שני קְצָוֹת האורך והם חו' וקדם, ושני קְצָוֹת הרוחב והם ימין ושמאל, ושתי קצוות העומק והם מעל ותחת (ר' אברהם בר חסדאי, ספר היסודות לר"י הישראלי, 47). השטח הוא מרחק נבנם בין שני קוים על יושר ולכן יש לו שתי קצוות וארבעה צדדין (שם שם). גוף הוא כל מה שיש לו שלשה רחקים ושש קצוות, השלשה רחקים הם אורך רוחב ועומק ושש הקצוות הם מעלה מטה ופנים ואחור וימין ושמאל (ר"מ א"ת, פי' המלות הזרות במו"נ). — ושל הקו, נקדות המגדירות אותו: והקו הוא בעל מרחק אחד על כן יש לו שתי קְצוות ושתי פנים וכו' ואם תספר קצה ותאמר קצה כבר ציירת במחשבתך המוקצה, לפי שהמוקצה הוא נכלל בקצה, מפני שאין קצה אלא למוקצה ואין מוקצה אלא בקצה (ר"א בר חסדאי, ס' היסודות לר"י הישראלי, 45—46). —ועי' ב. קָצָה. — ובתורת החשבון במשמ' יחידה ראשונה או אחרונה שבמספר: ואין לו (לאחד) מצד המספר קצה ראשון וקצה אחרון בפנים מה ואם יתואר לאחר קצה מצד המספר לא יהיה זה כי אם בהחלקו ואז איננו אחד, ואמרנו מצד המספר כי מצד היותו או שטח או גשם יש לו קצות והם בקו הנקודות ובשטח הקוים ובגשם השטחים המקיפים בו (רלב"ג, מעשה חושב, 59). — וקְצָוֹת בגוף החי, כפות הידים, הרגלים ושאר האברים הבולטים: קור

¹) [אמנם יש שמציעים לקרא במקומות אלו: מִקֵּץ החמשים וכדו'.]

¹) [הכונה כפולה, לאיש הקם בקצוות וגם לקצות המלה קָם: שתי האותיות הקיצוניות של המלה הן תמיד נראות ושלמות, אבל אות השרש האמצעית (ו) נחה ונעלמת.]

הקצוות ביחוד בקרחות הוא אם מפני מורסא גדולה בקרבים או מפני כאב חזק בגוף (פרקי משה י, כז:). בחלאים החדים קור הקצוות רע (פרקי אנוקרט ז א). החלאים החדים הם כמו הקדחת התמידה הקרה, והקצוות הם כמו החוטם והאזנים וכפות הידים והרגלים (המפרש, שם שם). אותות לקוחים מצד הקצוות וכו׳ כמו קור הקצוות וכו׳ וכן דעיכת אצבעות הידים והרגלים וצפרניהם אות מות (קאנון ד ב ב מח). והקצוות הם האזנים והאף כפות הידים והרגלים (כרבוני, אור החיים, בקדחת העפוש, כ״י ביהמ״ד סכטר). לעולם יזהר בדרך מקירות הקצוות והשוקים וכו׳ ואם יקרה לו בקצוות כאב בסבת הקור ימשמש בידים בחוקה עד שיחזור החמימות הטבעי (ר״מ בן זרח, צידה לדרך א ג יח). — *ובתורת המדות, המדות הרחוקות מן הדרך הבינונית, הקיצוניות: וראוי לאיש המשכיל הנלבב השלם להניח השתי הקצוות וינהג במדה הבינונית אל הנכון (ר״י א״ת, תקון מדה״נ). המעשים הטובים הם המעשים הממוצעים בין שתי קצוות ששתיהן רע, האחת מהן תוספת והשנית חסרון (ר״ש א״ת, שמנה פרקים להרמב״ם ד). רוב התאוה הוא הקצה הראשון והעדר הרגש ההנאה לגמרי הוא הקצה האחרון ושתיהן רע גמור (שם שם). והזהיר אותם הזהרות שלא באה בתורה בפירוש כרוב אכילה ושתיה ומעוטן וכו׳ ובכלל כל הקצות (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים, הקד׳, ג.). ברח מהקצוות ובתוך עמד (רס״ט פלקירא, המבקש, יג). הרוצה להתעסק בחכמה ולעמוד על אמיתתה צריך תחלה להרגיל נפשו במעלות הטובות היצירויות ולהעמידן באמצע ולהרחיקן מן הקצוות (הוא, ראשית חכמה, 10). ואמצעות הדבר בעצמו הוא הרחוק משתי הקצוות בשוה (שם, 13). ויש מהמדות שהם רעות לגמרי ולא נמצאו בהם קצוות משובחות ולא אמצעיות משובחות (שם, 15). —*קְצָוֹת במשמ׳ הפכים בכלל: ולא יתכן שיהיה האמת בשתי קצוות הסותר אלא או באחת מהן או איננו באחת מהן (ר״י א״ת, כוזרי ד כג). —*ובתורת ההגיון, שני החלקים הבלתי שוים של ההקש: החלק המשותף לשני המשפטים נקראהו גבול אמצעי, החלקים הנבדלים נקראים הקצוות (ר״מ א״ת, מלות הגיון ו). ואלו שני ההקדמות יתחלקו לשלשה חלקים והם הנקראים גבולים אחד מהם נושא המבוקש והוא הנקרא בהקש הקצה הקטן, והשני החלק המשותף והוא הנקרא גבול אמצעי, והשלישי נשוא המבוקש והוא הנקרא הקצה הגדול (כל מלאכת הגיון, יד:) גבוליו האמצעיים (של המופת האמתי) הם מדברים עלולים ומסובבים מן הקצה הגדול וכו׳ (ר׳ הלל מוירונה, תגמ׳ הנפש, ב.).

א. קָצָה [1], פ״י, קְצוֹת, במשמ׳ מספקה: יעצת בשת לביתך קְצוֹת עמים רבים וחוטא נפשך [2] (חבק׳ ב י). — ובתו״מ [3], במשמ׳ הפריש וקלף, קִצָּה (ב)תאנים, abschälen ; peler ; to peel, הפריש והסיר קלפות ופטוטרות: תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה אבל קוצה הוא בחרבה (שביעי׳ ח ו). השוכר את הפועל לקצות עמו בתאנים, אמר לו על מנת שאוכל תאנים אוכל ופטור וכו׳ על מנת שאוכל בשעת הקציעה וכו׳ אוכל ופטור (מעשר׳ ב ז). המחליף עם חבירו זה לאכול וזה לאכול, זה לקצות וזה לקצות, זה לאכול וזה לקצות חייב, ר׳ יהודה אומר, המחליף לאכול חייב ולקצות פטור (שם שם ח). המעביר תאנים בחצירו לקצות, בניו ובני ביתו אוכלין ופטורין (שם ג א). האוכל על מנת לקצות כשר ואם קצה פסול.

1) [עי׳ בהערות לשרש ולצורות הפעל.]

2) [רש״י: יעצת לקצות עמים רבים והפסדת עצמך; ראב״ע: כמו וקצותה את כפה רק הוא מהבנין הקל מבעלי הה״א כמו מקצה רגלים, ע״כ. אך הוא עצמו מורה גם על האפשרות להבין קצות כש״ע: פ״א ונכון הוא להיותו דבק אל בושת מכל קצות העמים, ע״כ. ואמנם לשון הכתוב סתומה וקשה לישבה בדרך טבעית, וצ״ע.]

3) [הפעלים קצה (ובארמי׳ קצא, קצי) וקצע משמשים בנסחאות של המקורות שבתו״מ ללא הבחנה, וכן שמות העצם כגון מוקצה, מקצעה. ונראה שאין כונת הפעל כלשון קציצה אלא בענין הסרת הקלפה (היא הקציעה) והפטוטרת של תאנים. ובכתיב מוקצה נתערבבו במקורות מלים שצינו א) את כלי הקציעה, יהיה זה מה שיהיה, ב) את התאנים שכבר הקצו, ואת מקומן. ועי׳ בדברי המחבר עמ׳ 3285 וכו׳.]

היה אוכל והותיר וזרק מה שבידו לתחת התאנה או לתוך המוקצה בשביל שלא יאבד פסול (פרה ז יב). מערים אדם על פועליו לחיות אוכלין תשע וקוצין אחת, אית תניי תני קוצין תשע ואוכלין אחת וכו' (ירוש' מעשר' ג ז). — *וקָצָה חַלָּה, הפריש חלה מתוך העסה כדין: האשה יושבת וקוצה חלתה ערומה (חלה ב ג). ואיזו היא דת משה, מאכילתו שאינו מעשר ומשמשתו נדה ולא קוצה לה חלה (כתוב' ז ו). ומודים שהיא (היושבת על דם טוהר) אוכלת במעשר וקוצה לה חלה ומקפת וקוראה לה שם (נדה י ז). האשה שהיא טבולת יום לשה את העסה וקוצה לה חלה ומפרשתה ומנחתה בכפישה מצרית או בנחותא ומקפת וקוראה לה שם (טבו"י ד ג). עריבה שהיא טבול' יום לשין בה את העסה וקוצין ממנה חלה ומקפת וקורין לה שם (שם שם ג). — *וקָצָה עפר מתוך הבית המנֻגע: עשרה בתים הן וכו' הפושה בראשון חוליץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע וכו' עמד בראשון ופשה בשני חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע וכו' עמד כזה ובזה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע (נגע' יג ח). —*וקָצָה תלולית של עפר: קווצותיו תלתלים וכו' רבי יוחנן דצפרין פתר קרא בתלוליות של עפר, מי שהוא טפש מהו אומר מי יכול לקצות את זה, מי שהוא פקח מהו אומר הריני קוצה[1]) שתי משפלות ביום ושתי משפלות בלילה ולמחר כן עד שאני קוצה[1]) את כולה וכו' (מד"ר שה"ש, רלחטו כתס פז). — ובספהמ"א: כאשה הזו שהיא מקשקשת עיסתה במים ואחר כך היא קוצה חלה כך היפריש אדם הראשון מן הארץ (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 128). — ואמר המשורר: וקציתי קצת הודו וחסר דלי מיאור ונטף מתעלות (רסצ"ג, ססלת לכ' דוקס, 72).

—פעי, קִצָּה, מְקַצֶּה, קַצּוֹת, — קִצָּה בדבר או באדם, קצץ בו: בימים ההם החל יי' לְקַצּוֹת[2]) בישראל ויכם חזאל בכל גבול ישראל (מ"ב י לב). מְקַצֶּה[3]) רגלים חמס שתה שלח דברים ביד כסיל דליו שקים מפסח ומשל בפי כסילים (משלי כו ו ז). — ואמר הפיטן: מי יקצה בגבעות ומי יסחת בהרים (הסריסו וומני, קיני ס"ב).

—הפעי, הִקְצָה, הַקְצוֹת, — הִקְצָה את עפר הבית, כמו הִקְצִיעַ, הסיר וקלף אותו: ואת הבית יקצע מבית סביב ושפכו את העפר אשר הִקְצוּ אל מחוץ לעיר אל מקום טמא ולקחו אבנים אחרות והביאו אל תחת האבנים ועפר אחר יקח וטח את הבית ואם ישוב הנגע ופרח בבית אחר חלץ את האבנים ואחרי הִקְצוֹת[1]) את הבית ואחרי השוח (ויקר' יד מא–מג). —ובתו"ם: שיכול, אין לי אלא בשעת חלוק הארץ אבל משיחלקו שומע אני יקצה לו כל שבט ושבט בפני עצמו, ת"ל על כן אמרתי (ספרי במד' קיט). —ובספהמ"א, הקצה פֵּרות: פרש גאון ז"ל המוקצה הוא המקום המוכן להקצות בו פירות כדי ליבשן (ערוך ערך מקצה). לקח האחד פירות שהחליף לאכילה ולקח האחר חליפיהן להקצותן, זה שלקח לאכילה חייב לעשר וזה שלקח להקצותן לא נקבע למעשר (רמב"ם, מעשר ה ז). — והקצה ממון, הפריש: שחכם אחד מכר קרקע בשמנים אלף דנרי זהב, אמרו לו, ולמה לא תקצה מן הממון הזה משמון לבניך (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרסב"ג, 68). כל מה שהקצה האב לנדונית הבת הוא שלה (תשו' רמב"ם ריז, ח"מ פרימן, 209). — וחפץ: משל למלך שהיה לו חפץ נאה, הקצהו עד שיזמן לו מקום ושמוהו שם (הריקמי עה"ת, ברלם', לבוב תר"מ, ג.). — והקצה נוסחה מלבו, הוציאה מלבו: והנוסחא הראשונה הילדה שחברתיה תחלה שהקצתיה מלבי ולא העתקתיה היה כתוב בה כפי הנראה מההלכה הזאת וכו' (תשו' רמב"ם קנב, ח"מ פרימן, 146). — ואמר הפיטן: וחוק אותו ואת בנו בלבבך תצפנו, ובנך לא תתנו למולך אכזרים, וכל מלאכה להקצות בשבתותי

---

1) [במד"ר ויקר' יט: קיצץ.]

2) [ת"י: ביומיא האינון שרי רוגזא דיי' למתקף בישראל, כאלו גרס: לְקַצֵּף.]

3) [אמנם הנקוד לא עמד על כונת הדברים, שלפיה צריך לקרא את הפעל בבנין פע': מְקַצֵּה רגלים חָמֵס (ז"א מגלה, כמו ירמי' כג כב: נגלו שוליך נחמסו עקביך) שֹׁתֶה שֹׁלֵחַ דברים ביד כסיל, כלו': השולח דברים ביד כסיל דומה למקוטע רגלים, המרים את שוליו ומגלה בזה את מומו; והכתוב שאחריו מעיד עליו: דליו שוקים מפסח ומשל בפי כסילים. עי' טורטשינר, תעודות לכיש, עמ' 34.]

1) [מקור על דגמת הִסְגִּירוֹ, הִשְׁמִידוֹ וכדו'!

לרצות ומקראי מצות ומקרא בכורים (רס"ג, בכל מדי אספה, אזהרות)[1].

—הפעי', *הֻקְצָה, —בהשאלה, הִקְצָה דבר, שהִקצו, ז"א הסירו והפרישו אותו מתוך שאר דברים, ויחדו אותו לצרכו: אין מוקצה לר' שמעון אלא שמן שבנר בשעה שהוא דולק הואיל והוקצה למצותו הוקצה לאיסורו (ר' יוחנן, שבת מה.). —ובינ' *מֻקְצֶה, מוקצה, מיחד ומפרש בפני עצמו: השוכר שדה ירק מחבירו והיה בו שורה של ירק אחר הרי הוא של לוקח, אם היה מקום מוקצה בפני עצמו הרי הוא של מוכר (תוספת' ב"מ ט ו). ואף על פי שאמר לו (המוכר את העיר) הוא וכל מה שבתוכה אני מוכר לך, לא מכר לא את שיריה ולא את בנותיה ולא את החורשין המוקצין בפני עצמן[2] (שם ב"ב ג ה). ותאכל בקצה המחנה, במוקצים שבהם, בגדולים שבהם (ספרי במד' פה). — *ומֻקְצָה מחמת אסור וכדו': והא מוקצות נינהו (רבא, פסח' כו:). ז' עבירות היו בקרבנו של גדעון, עציו עצי אשרה, ואבנים פסולות ופר המוקצה וכו' (מדרש דברים רבה, ליברמן, 72). ועי' מֻקְצָה, עמ' 3285. — ובסהמ"א: וכל דבר שהוקצו מדעתו מאתמול מן אכילה אסור לאכול ממנו בשבת, כגון תאנים וענבים שהעלם לגג מאתמול לייבשן והקצו מדעתו מן אכילה, ובין השמשות לא יבשו ולמחר יבשו אסור לאכול מהן (והזהיר שמות, קיט:—קכ.). ואין צריך לומר הבהמה שהוקצת לעבודת כוכבים שהיא מותרת באכילה (רמב"ם, עכו"ם ח א). אבל המוקצה אם הוא שלו והוקצה קודם שיקדיש נפסל (הוא, אסורי המזבח ד ה). כאשר השנואה הזאת שהוקצית אל אלו המלאכות תתבטל ממלאכתה וכו' (ר"י ערלאמה, יד אבשלום על משלי, ד"ה הרביעי). —*הִקְצָה (עפר) הבית, הִקצו והסירו עפר כדין: כי נרפא הנגע, לא טהרתי אלא את הרפוי, ואין רפוי אלא הבית שהוקצה והוטח ולא חזר הנגע (רש"י, ויקר' יד מח). — *ומֻקְצָה במשמ' דבר שיש לו קָצֶה: והנקודה היא קצת הקו וכו' ואינה נפרדת ממנו, לפי שהקצה אינו נפרד מהמוקצה, שהוא הוא והוא הוא מצד ומצד, כלומר שהקצה הוא המוקצה וכו' ואם תספור קצה ותאמר קצה, כבר צויר במחשבתך המוקצה, לפי שהמוקצה הוא נכלל בקצה, מפני שאין קצה אלא למוקצה ואין מוקצה אלא בקצה (ס' היסודות לר' יצחק הישראלי, מה—מו). —ואמר הפיטן: לענה ורוש שבעו ורוו והוקצו והולעכו כהגי עילבו (ר"א קליר, איכה ישבה חבצלת, קינ' ח"ג).

—נפעי', *נִקְצָה, — ששמו לו קץ וסוף, ואמר הפיטן: חקר אלוה לא ימצא ותכלית שדי לא תִקָּצֶה (שיר היחוד ליום שני).

ב. **קֻצָּה**[1], — כמו קָצֶה, עם מן היחס, מִקֻּצָּה, כמו מִקָּצֶה, בקצה, בקצוות: ועשית ללאות תכלת על שפת היריעה האחת מִקֻּצָּה בחברת וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית (שמות כו ד). ויעש ללאת תכלת על שפת היריעה האחת מִקֻּצָּה במחברת (שם לו יא). — ובצרוף, מִקֻּצָּה מִזֶּה ומִקֻּצָּה מִזֶּה: ועשית שנים כרבים זהב מקשה תעשה אתם משני קצות הכפרת ועשה כרוב אחד מִקֻּצָּה מזה וכרוב אחד מִקֻּצָּה מזה מן הכפרת תעשו את הכרבים על שני קצותיו (שם כה יח—יט). ויעש שני כרבים זהב מקשה עשה אתם משני קצות הכפרת כרוב אחד מִקֻּצָּה מזה וכרוב אחד מִקֻּצָּה מזה מן הכפרת עשה את הכרבים משני קצוותו (שם לז ז—ח). — ובסהמ"א כש"נ, סמי' *קְצַת: והקו הוא בעל מרחק אחד על כן יש לו שתי קצוות ושתי פנים וכו' והנקודה היא קצת הקו וכו' (ר' אברהם בר חייא הנשיא, ספר היסודות לר"י הישראלי, 45). ולכן יש לו (לשטח) שתי קצוות וארבעה צדדים וכו' והקו הוא קצת השטח מארבע פאות (שם שם, 47). ועי' קְצָת.

---

[1]) [נוהג בדבור ובספרות: הִקְצָה (ויש אומרים אף הִקְצִיעַ) מקום לדבר, ולמעשה הקצה והקציע אחד הם, ואמנם במקורות שבתו"מ אין יסוד לשמוש זה, כי אין שם הקצה אלא הפריש, הסיה, וגם הקצת למצותו, הקצה לאסורו פרושו: הוסר מן הכלל לצרך זה או זה, ואין מקצה אלא מפרש.]

[2]) [בבבלי (ב"ב סח:): המוקצין לה.]

[1]) [אין קֻצָּה נמצאת במקרא כש"ע, אלא רק בכתה"ש בצרוף מִקֻּצָּה בלבד. ואמנם אפשר שבא מִקֻּצָּה במקום מִקְצֵה, מן קָצֶה, כמו מִקְנָה (איוב לח כב) מן קָנֶה, ועוד.]

קָצֶה, קָצֶה [1]), ס"ז, — כמו קֵץ: ותמלא ארצו כסף וזהב ואין קֵצֶה [2]) לאצרתיו ותמלא ארצו סוסים ואין קֵצֶה [2]) למרכבתיו (ישעי' ב ז). בזו כסף בזו זהב ואין קֵצֶה [2]) לתכונה (נחום ב י). פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית ורב חלל וכבד פגר ואין קֵצֶה [2]) לגויה (שם ג ג). כוש עצמה ומצרים ואין קֵצֶה [3]) (שם שם ט).

***קְצָה**, ס"נ, — כמו א. קְצִיצָה: הקוצץ קורה של שקמה הרי זה לא יחליק ולא ידריג אלא מכוין שיהא קיצתו שוה (תוספת' שביעי' ג יד). לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים וכו' ניתא ביום הכפורים שהוא כפרה על ישראל, בחמשה עשר באב למה, ר' יעקב בר אחא בשם ר' יסא, שבו זמן קיצה יפה לעצים, שכל עצים שהן נקצצין בו אינן עושין מאכולות (ירוש' תענ' ד יח). —ובמשמ' דבר קצוב ופסוק, כמו קצבה: ומעשה ביהושע בן ר' עקיבא שנשא אשה ופסק עמה שתהא זנתו ומלמדתו תורה, וכשהיו שני בצורת עמדו וחלקו, התחילה קובלת עליו לחכמים, וכשבאו לבית דין אמ' להן היא נאמנת עלי יותר מכל אדם, אמרה להן, ודאי כך היתנה עמי, אמרו לה חכמ' אין כלום לאחר הקיצא (תוספתי כתוב' ד ז). פסקה להכנים לו חמש מאות דינרי כספים, כתב לה אלף דינר בכתובתה, אם עשת קיצתה נוטלת מה שכתב לה, אם לאו גורע כנגדן חמשה דינרים לכל שקל ושקל, פסקה להכנים לו אלף דינר בכתובתה וכתב לה שדה בשנים עשר מנה, אם עשתה קיצתה נוטלת מה שכתב לה ואם לאו לא יפחות ממאתים לבתולה ומנה לאלמנה (שם שם ו ו). האונאה ארבעה כסף והטענה שתי כסף, במה דברים אמור' בזמן שמכר לו סתם, אבל אם קצץ עמו אינו כלום אחר הקצה (שם ב"מ ג כח). ורשאין הן בני העיר להתנות על השערים ועל המידות ועל שכר הפועלים, רשאין לעשות קיצתן, רשאין בני העיר לומר כל מי שיראה אצל פלוני יהא נותן כך וכך וכו' וכל מי שתרעה פרתו בין הזרעים יהא נותן כך וכך, רשאין לעשות קיצתן (שם שם יא כג). כל מכה שיש לה קיצה מתרפי' מכתובתה ושאין לה קיצה מתרפא, מן הנכנסים [1]) (רשב"ג, ירוש' כתוב' ד יא; שם ב"ב ע ו). ורשאין בני העיר להתנות על המדות ועל השערים ועל שכר פועלים ולהסיע על קיצתן (ב"ב ח:).

קָצָה, עי' קוֹצָה, הערות.

קָצוּ, עי' קָצֶה.

***קְצוָה** [2]), ס"נ, — כמו קָצֶה: כי רוב קוראי ספרים בעמנו מבעלי הקצוות הם וכבעלי קצוה זו כך בעלי קצוה אחרת שכנגדה (ר"א גויסל, שלום על ישראל ד, הקד'). שכל קצוה קוראה לקצות שכנגדה (שם, 33:).

***קִצּוּי**, ס"ז, — כמו קִצּוּעַ: ואין רפוי אלא הבית שהוקצה והוטח ולא חזר הנגע, אבל זה טעון חליצה וקיצוי וטיחה ושבוע שלישי, וכן המקרא נדרש, ואם בא יבא בשני וראה והנה לא פשה ימיחנו ואין טיחה בלא חילוץ וקיצוי וכו' (רש"י, ויקרי יד מח).

***קְצָוִי**, ת"ז, — שיך לקצוות, קיצון, äusserst(er); extrême; extreme: הגופים גם כן יתחילו מן הגלגל העליון ויגיעו עד היסודות הקצויות (ר"י סריזי, מו"כ ב ה). אמנם הפילוסופיאה תכליתה הקצוית לקבל הכל דרך מופתים ולא תחפוץ מזולתו (ר"י אבן לטיף, אגרת התשובה, 54). הרצון הוא המניע לכל הצורות וכו' והמפלש אותם אל התכלית הקצוית מהיסוד (מקור חיים לרשב"ג ג יח). וכשיהיו הגופים קצתם נכבדים מקצתם והיה העליון מהם יותר נכבד מהשפל, התחייב מזה שיהיה הקצוי מהנמצאים בעליונות יותר נכבד מהם ויותר חזק, והקצוי בשפלות הגרוע שבהם והחלש (שם ג ט). והתחלות המציאות ארבע, החומר והצורה והפועל והתכלית, ומסוגי הנמצאים מה שאינו מהנמנע שלא תהיה במציאותו התחלה כלל, והיא ההתחלה

1) [כך בקצת כ"י ודפוסים.]

2) [ס"א קָצָה, עי' גינצבורג.]

3) [ס"א קָצָה, במקצת קֵצָה, עי' גינצבורג.]

1) [השוה תוספת' כתוב' ה ה: הבן שמע' בן גמליאל אומ' רפואה שיש לה קיצבה מתרפאה בכתובתה ושאין לה קיצבה הרי היא כמזונות.

ובארמ' שכתו"ם בא גם קיצותא במשמ' קצבה, וכנראה עקרה קְצוּתָא.]

2) [צורת מ"י חדשה שהניחוה מדקדקים ע"ס צ"ר קְצָוֹת.]

הקצוית למציאות שאר הנמצאים (רס"ע פלקירא, ראשית חכמה, 63). וישקיף מהשכל (ו)הנפש על התחלותיהם אשר בעבורם נבראו ועל התכלית ועל השלמות (ה) קצוי אשר בעבורו נברא האדם (שם, 64). ויתבאר כי אלו ההתחלות השכליות אינן סבות שישיג עמהם האדם השלמות הקצוי אשר בעבורו נברא (שם, 65). וזה כי האדם יגיע אל השלמית הקצוי אשר יגיע עמו מה שיתעצם בו על האמת כשישתדל עם אלו ההתחלות להגיע לזה השלמות (שם שם׳. ותגיע ידיעת הנמצאים בסבות הקצויות וזה הוא העיון האלהי (שם שם). כי כל אדם אמנם נברא כדי שיגיע אל השלמות הקצוי אשר בטבעו שיגיעתו כפי מעלתו במציאות המסוגל לו וזה המסוגל בשם ההצלחה הקצוית (שם, 69). והיא ההצלחה הקצוית :השלמות האחרון אשר יגיע לאדם (שם שם). והתבאר כי האדם יתחייב שיהיה חלק מהעולם הכרחי כדי שתגיע ממנו הכוונה הקצוית מכל העולם (שם, 79). ועל כן (צריך) לחקור הפועלים ההווים מאלו ולהבדיל בין המועילים בכוונה הקצוית ובין המסירים ממנה (שם, 91). המעלה הקצוית (הנ"ל, ס' המעלות, 26). כי הבונה בכל נברא שיגיע אל תכליתו האחרון שהוא השכל וזהו צורתו הקצוית והשלמה ויתרונו על הבהמה (שם, 35). תכלית הקצוית (שם שם; הנ"ל, ס' הנפש, 18). והיתה תכליתי הקצוית שאבין מקצת מה שהיה וכו׳ (הנ"ל, מורה המורה, הקד׳, 7). כי התנועות הגלגליות מודות על הפועל הקצוי שהוא עלת הכל (שם, 42). כדור הגלגל הקצוי[1]) בכל מה שבו הוא איש אחד בלא ספק (שם, 48). וזו היא חכמת האלהות המעיינת בכל הנמצא סתם ובסבותיו הקצויות ובהשגותיו העצמיות (שם, 139). ותדע (הנפש) העלות הקצויות (שם, 143). מהתחלה הראשונה עד הקצוי שבנמצאים (שם שם). שהחכמה וכו׳ תודיע הסבות הקצויות אשר לכל נמצא מתאחר והיה התכלית הקצוי אשר בעבורו הוית האדם היא ההצלחה וכו׳ (ר׳ יוסף בן שם טוב, כבוד אלהים, יט.). הנה התבאר שהיו כנפיהם הקצויות מגעות אל הקירות וכו׳ והכנפים האחרות שהן תוכיות וכו׳ (ר"י אברבנאל, מ"א ו). אמנם חכמי החקירה הודו בנבואה על צד האמור כי ישפע על נפש השלם אשר ישלם בשכלו העיוני והמעשי השלימות הקצוי צורת השכל בפועל (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ב ו ה, סה:). ורקדים לגנות ענין הפרישות העובר גבול וחולף חק, כי בנטותו אל התכלית הקצוי נזק יקרב באהלו מן הפנים שיזכיר וכו׳ (קול יהודה לכוזרי מג א). — ומִסְפָּר קָצוּי: המספר יהיה אמצעי בין מספר מונח ובין האחד אם היה המספר המונח מוסיף עליו כשיעור מה שהוא מוסיף על האחד והמספר המונח יקרא הקצוי לזה המספר האמצעי (רלב"ג, מעשה חושב, 2).

[1]) [תרגום לשון הרמב"ם (מו"נ א עב), ורש"א ת׳ תרגם: הקיצון, ור"י חריזי: העליון.]

*קָצוּעַ[1]), ס"ז, מ"ר קְצוּעוֹת, —הקוצע, הקוצץ עצים: ראה קצועות[2]) המלך ממשמשין ובאין וכו׳ ואמר הרי נטיעות האילו קרבן אם אינן מקצצות וכו׳ לספריען קדשו או מיכן ולבא (ירוש׳ נדר׳ ג ה).

*קִצּוּעַ, ס"ז, — מעשה המקצע, והמקלף: הכא במאי עסקינן כגון שקיצען, מתקיף לה רבה בר רב חנן והלא עיצבא שנו כאן ועיצבא אינה צריכה קיצוע וכו׳ (ב"ק עו:). — ובסהמ"א: אין נתיצה אלא בנגע החוזר אחר חליצה וקיצוע וטיחה (רס"י, ויקר׳ יד מד). והעושה כלי או גמרו בי"ט או בשבת משום מכה בפטיש הוא דמחייב וכו׳ וגם צריך קצוע חייב משום מחתך וכו׳ (הנ"ל, ביצה יח:).

*קָצוּף, ת"ז, — מעלה קֶצֶף, מכסה קצף, schaumig; frothy; écumeux: שהדם הקצוף אמנם מורה על שהנגע בעצם הבשר אשר בריאה בלבד וכו׳ שיתחייב בהכרח שיהיה הדם קצוף וכו׳ במה שהוא יוצא מהריאה חוץ מן הקצף (יעקב בן יוסף זבדא, תרג׳ פרקי אבוקרט, כ"י ביהמ"ד סכטר, 36:). ולפעמים נוטה (השתן) מול תכלת ועכה וקצוף בסבת בלבול השחורה עם השתן, ולפעמים ירקרק ורקיק וקצוף (ספר הכבנסים, כ"י פריז). ואם יהיה חמוץ יהיו תוצאותיו קצופים ורכים (שם). ועי׳ קָצַף.

[1]) [עי׳ בהערה הבאה.]

[2]) [כך כנראה צ"ל על משקל לְקוּחוֹת, מְשׁוּחוֹת. ובדפוסים: קציעות.]

קִצּוּץ, ש"ז, —מעשה המקצץ והמפריד: כל הספירות כלן עד העטרה הכל מיוחד, אין שם קצוץ ולא פרוד כלל וכו׳ (ר׳ בחיי, ברלס׳, וישם יפרד). כאשר נזכור שתים ראשונות (מאותיות יהו"ה) האחרונות בכללן כי הן התחלה ואי אפשר להיות כהן קצוץ (הוא, שמות). ואין בין גון לגון פירוד וקיצוץ (ר׳ יצחק מעכו, מאירת עינים, כ"י, עפ"י קלצקין). — ומעשה המקצץ בנטיעות: קצצו בנטיעות והפרידו הפרי מן האילן וכו׳ כי אז הוחל והחלם מלשון התחלה וכו׳ כי היו עושים התחלה מן הסוף וזהו הקצוץ על כן לשון וזה החלם לעשות כלומר עושים התחלה מן הסוף הנקרא זה ונקרא שם כי כן אמרו ונעשה לנו שם היא המדה האחרונה ולא היו מאמינים למעלה ממנה וכו׳ וכל זה בקוע ביחוד וקצוץ בנטיעות (ר׳ בחיי, נח, ונעשה לנו שם).

קִצּ־ץ, קצוצי תפלין, עי׳ קְצִיצָה.

קִצּוּר, ש"ז, — כמו קֹצֶר, קצר היד והיכלת, לֵאוּת, התרשלות, insuffisance; Unzulänglichkeit; -ciency: ואם לא ישלם לו על ידיהם אל יאשימם ואל יהלה בהם קצור (ר"י א"ח, חו"ה, הבטחון ד). ואני יותר ראוי שאהיה נמאס ממנו מפני יתרון קצורי במה שאני חייב בו בעבודת הבורא עם דעתי איתו על קצורו עם סכלותו בו (שם, יחוד המעשה ה). כאשר יעביר על לבו מה שהוא חייב בו מעבודת האלהים וכו׳ והתעלמותו מן המצות השכליות והשמעיות וקצורו בהם וכו׳ יכנע ותשבר רוחו (שם, הכניעה ה). והשביעי, שיקטן בעיניו מעשהו ויתרעם על נפשו על קצורו בעניני תורתו לפני האלהים ולפני בני אדם ויבקש מהאלהים עזר ואומץ (שם שם ו). כל שכן אם ישבחנו בשקר שצריך להרחיק הדבר ההוא מעצמו ויאמר למספר די לי אחי בקצורי במה שאני חייב בו לבורא, אל תקבץ עלי עון קצורי ועון השבח במה שלא עשיתי (שם שם ז). ולבזות בני אדם ולגעול אותם ולספר בגנותם ולהיות חכמי דורו וגדוליהם פחותים בעיניו להתפאר בקצור חבריו וסכלותם (שם שם ט). וכיון שהתברר אופני הקצור במעשי האדם היה מתנות הבורא אותו שנתן לו יכולת לתקן טעותו ולהשיב אבידת עבודתו בתשובה (שם, התשובה, פתח השער). אופן תשובתו מקצורו יהיה בהשתדלו במעשה הנכון והדבקו בגדרי התשובה (שם שם א). שיוכיח נפשו ויכלימנה במצפונו על מה שהיה מקצורו בחובת הבורא יתעלה עליו (שם שם ה). כי לא ישיג הטוב היום אלא הממהר אליו ופרי הקצור התרטה (שם שם י). שאין עצי הארץ נמלטים מן הקצור (שם, חשבון הנפש ג, ד"ה והשבעה עשר). או ישיג השגה מבולבלת מעורבת מן ההשגה והקצור (ר"ש א"ת, מו"נ א לד). וכשישתדלו הלשונות להגדילו בתארים ישוב כל הפלגת דברים לאות וקצור (שם שם נח). פועל הכח המדמה בעת השינה היא פעולתו בעת הנבואה אלא שיש בו קצור ולא הגיע אל תכליתה (שם ב לו). ומפני קצורנו מהשיג אמתתו ית׳ התחדשו לנו אלו הספקות העצומות (שם ג יט). אלו שלמה הכמת הבורא בתכלית הדעות היה זה קיצור בהכמתו (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסופים א יג). כי כאשר יחקור האדם בחכמה האלקית החוקרת בקצת הצורות הנבדלות הנה יקרה לו בהשקפה הזאת הליאות והקצור והעמל מצד היות שכלנו בחומר (דוד מרוקא מרעיקא, זכות אדם, 21). ואם ירצה הפך זה ביחס זה אליו לשגעון ולסכלות לא לליאות וקיצור (ר׳ שמעון בר למח, אוהב משפט לאיוב יד, יח). ואין ליחס לש"י ליאות וקיצור בזה (שם שם, יח:). הפילוסופים נכנעים לאמונות התורניות ומרגישים ליאות קיצור בשכלם להבין ענייניהם (שם יז, כג:). חכמים יצפנו בלבם מה שהם יודעים ולא יפרסמוהו לאנשים כלם כי אולי יזיקו באלו הדברים קצת ההמון מצד קצורם מעמוד על כוונתם (רלב"ג, משלי י יד). ויתחסת זה לש"י לקיצור או לליאות (הוא, איוב לג לג). לא נוכל לסדר דברינו ולערוך אותם לפני השם ית׳ מפני החשך אשר אנחנו בו מפני הטבע החמרי וקיצורינו מהשיג פועל השם ית׳ על השלימות (הוא, שם לז יט). וראוי שנייחס מה שירא׳ ממנו שכבר פעל עולה אל קצורינו וסכלותינו (הוא, שם שם כג). — ואמר המשורר: יום נכספו לבות להגדילו ולרוממו איש איש כברכתו תשוב תהלת הלשונות אז לאות וקצור מגדלתו (עמנואל, מחברת ד, 39). —וקצור הדעת, קצור השכל: הסבה השנית קצור דעות האנשים כולם בתחלתם

(ר"מ א"ת, מו"נ א לד). אלא שנעלמה ממנו אם לקצור דעתנו או לחסרון חכמתנו (שם ג כו). (הדעות האמתיות) העלימום ועכבום לקצור השכל (ר"י אבוהב, מנוה"מ נר ד פרק א כלל ג חלק ג). — וקצור בלשון, חסר ידיעה מספקת בלשון: ואולי לא אזכור הלשון הנאות והערב בעת ההעתקה או לא אדענו. כאשר התודיתי מקצורי בלשון (ר"מ א"ת, מו"נ, פתיחת המתרגם). — :קצור נפש, כמו קצר נפש, קצר רוח, חסר סבלנות: וכל דבר הקשה על אדם ניפל בו לשון קצור נפש (רש"י, במד' כא ד). כללו של פירוש כל לשון קצור נפש בדבר לשון שאין יכול לסבלו הוא, שאין הדעת סובלתו (הוא, שם שם). — וקצור במשמ' מדת הדבר הקצר, Kürze; brièveté; brevity, קִצּוּר ימים: הא למדת שקצרו ימיו של יוסף, הוי וביזי יקלו, אין יקלו אלא קצור ימים שנאמר וימי קלו מני רץ (ברא"ית רבתי, אלבק, 263). — וקצור במשמ' תמצית: ויהיה האדם קצור המציאות כלו, כי בו חומר וצורה ויסודות ונפש צומחת חיונית (אמו"ר לראב"ד ג ד, 67). — ובמשמ' ספר מקֻצר: קצור הגיון; כל מלאכת הגיון מקצורי אבן רשד; קצור אלמגיסטי (אלפרגאני); קצורי הרפואות; קצור ספר המדות לארסטו (יוסף הכספי, ביה"ם ועיקן, 296). — בקצורי הקצר: אך אני אבא בקצורי הקצר (לוית דוד ג, כח).

קְצוּת[2], קיצות, ש"נ, — כמו קִצָּה, קציבה, הקצבה: וכן הדין באנשי העיר אם הסכימו כלם או רובם במעמד טובי העיר והחתימו בינן שהן רשאין להציע על קיצותם ולהחרים בדבר, חרם שלהם חל (משפט החרם לרמב"ן, בסוף כלבו, קנז.). ומתוך כך לשון השבועה נראה שאין מנהג ראשונים להדיר ולהשביע בקיצות אנשי העיר אלא לשמת' ולהחרים ע"כ ולזה בני עירו שהיו נוהגין להסיע על קיצות ולהשביע על החרים וכו' (ספר בד שמת קעח). וזה לשונו (של הרמב"ן) בקיאי עירנו ראיתי כי רבו במה שנוהגין תדיר להסיע על קיצותן

1) [משמ' זו, הנדירה במקורות, היא העקרית היום, בפרט בצרופים בקצור, בקצור נמרץ וכדו'.]

2) [ע"פ הארמ' קיצותא שבתו"מ, אך אפשר שעקר המלה קְצוּתָא, קצבתא, כמו קְצָבָה.]

ולהשבע ולהחרים וכשנמלכין להתיר שליח צבור עומד ואומר הותר החרם (שם שם). ואני בשעת המקח (של הבית שמכר) בקיצות הדמים אמרתי שאדעתא דהכי אני מוכר (שאלה לרש"ל, שו"ת רש"ל ג).

קצח, ממנו קֶצַח.

קֶצַח[1], ש"ז, — צמח שגרעיניו משמשים תבלין ממיני הַכַּמֹּן, (nigella sativa) Schwarzkümmel; nielle; black cumin: הלא אם שוה פניה (של האדמה) והפיץ קֶצַח וכמן יזרק (ישעי' כח כה). כי לא בחרוץ יודש קֶצַח ואופן עגלה על כמן יוסב כי במטה יחבט קֶצַח וכמן בשבט (שם שם כז). — ובתו"מ: בככרות של נחתום אינו טמא אלא הקצח והשום והשנונית בלבד (תוספתי טבו"י א ג). המינין האסורין בבית שאן הקצח והשומשום והחרדל והשום (בשם רבי בן מעדיה, ירוש' דמאי ב א). הרגיל בקצח אינו בא לידי כאב לב (ר' חמא ברי חנינא, ברכ' מ.). קצח אחד מששים סמני המות הוא (רשב"ג, שם שם).

קָצִין[2], ש"ז, סמי' קְצִין, מ"ר סמי' קְצִינֵי כנ' קְצִינַיִךְ, — שופט ומושל: שמעו דבר יי' קְצִינֵי סדום האזינו תורת אלהינו עם עמרה (ישע' א י). כי יתפש איש באחיו בית אביו שמלה לכה קָצִין תהיה לנו והמכשלה הזאת תחת ידך (שם ג ו). לא תשימני קצין עם (שם שם ז). כל קְצִינַיִךְ נדדו יחד מקשת אסרו כל נמצאיך אסרו יחד מרחוק ברחו (שם כב ג). שמעו נא ראשי יעקב וּקְצִינֵי בית ישראל (מיכ' ג א). לך אל נמלה וכו' אשר אין לה קָצִין שטר ומשל (משלי ו ז). בארך אפים יפתה קָצִין[3] ולשון רכה תשבר גרם (שם כה יה). — ומנהיג בקרב, שר צבא: ויקרא יהושע אל כל איש ישראל ויאמר אל קְצִינֵי אנשי המלחמה ההלכוא אתו וכו' (יהושע י כד). לכה והייתה לנו לְקָצִין ונלחמה בבני עמון (שפטי יא ו). וישימו העם אותו לראש וּלְקָצִין (שם שם יא). וישב פניו

1) [בארמ' קצחא, בערבי קזח a).]

2) [כמו בערבי קאצי b) מן קצי c), עי' קצה, הערה.]

3) [יש מציעים לקרא: קצף. והשוה במלי אחיקר החכם בכתבי יד (הוצאת קולי 6–105): רכיך לשן... ועלעי תנין יתבר.

a) قزح b) قا c) قضى

לאיים ולכד רבים והשבית קָצִין חרפתו לו בלתי חרפתו ישיב לו (דני' יא יח). — ובתו"מ: הגע עצמך שהיה עבדו של קצין הרי חובה הוא (השחרור לעבד (ולא זכות) (ר' יוחנן, ירוש' גיט' ח ו). בשביל שאת שרוי בביתו של קצין מפני מה אין אתה מוכיחן (ר' הושעיה, מד"ר איכ', ולא זכר הדום רגליו). אני (יפתח) ראש וקצין לישראל אלך אצל פינחס (שם קהל', עמל הכסילים תיגענו). אני ראש שבטי ישראל ראש הקצינים אשפיל עצמי ואלך אצל הדיוט (תנחו' בובר, בחקותי ז). —ובסהמ"א גם במשמ' עשיר ונדיב: שכן דרך כל סופר להיות יושב בין רגלי הקצין (ראב"ע, בראשי' מט י). שיהיה (דן) בעל דגל כאחד בני הגבירות והנה היה כקצין על כל עם מהשפחות (הוא, שם שם יו). קצינם למלך משנה מזיו כבודו יהנה (הוא, חי בן מקיץ, כהנא ב' 60). הדין שחרץ הרב הגדול רבינו ומורנו משה קצין עם רב ממזרח שמש עד מערב בן רבינו מימון זצ"ל הוא אמת (יהודה אלכסיא, תשו' הרמב"ם קלא, פרימן, 192). ויבואו גם היהודים הקצינים והעשירים אשר בהם להביא למלך מנחה (QGJD II, עמ' 69). רק אשת הקצין כמ"ר איצק ווילשטט מנעני עשאה מחאה על המקום הנ"ל (פנקס ק"ק מיץ שנת תס"ח, אולה"ם ג, 5). פסקנו בין האלופים הקצינים מנהיגי ד"א (ד' ארצות) יצ"ו ובין האלופים הקצינים מנהיגי מדינות ליטא יצ"ו ע"ד החילוקים והטענות שהיו ביניהם לפנינו (פנקס ליטא, האסיף תרכ"ד, 155). למשפטינו עמדו היום הקצינים רוזני מנהיג ד"א פולין יצ"ו ואלופי קצינים רוזנים מנהיגים דמדינות ליטא (שם שם, 158). וצוו הקצינים קהל פראג (אגרת מחלת, קובץ על יד ח) פה נטמן לא אלמן נדיב ורחמן קצין וחשמן וכו' (מלבה מצבת פ"ע, וכשטין, Inschr. I, עמ' 34). פה נקבר גביר נבר ליראים חבר הקצין כמ"ר מנחם מאנש שיק וכו' (מצבת שע"ג, שם, 48). מרת נחמה בת הקצין כמ אורי וכו' (מצבת תי"ג, שם, 310). איש חסיד היה ראש וקצין האלוף הר"ר נתן וכו' (מצבת תי"ד, שם, 324). העיד משה הכהן וכו' אמר איך יום אחד וכו' נכנס לבית הקצין יהודא חיים מורילו וכו' (ר' שמעון מורפורגו, שמש לדקה ב סיא). שלא יתעכב יותר משה חדשים אחר הזמנת הקצינים שבעירה או בעיר הסמוכה לה (סו"ת בנימין זאב סד, בשם תקנת ר"ת). וימנו חיל המלך קצין אחר במקום השר, וזה הקצין היה אוהב הר' שלמה (לקוטים מדברי יוסף סמברי, בדליבר, 82). ודאוואוסט קצין הרגלים היה איש מתון (רמח"ג, הלרפתים ברוסיה, 40). —ואמר הפיטן: ממשפחת נביאים אני, פותרים עליך מלכי וקציני (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יולי שבת א חנכה). חכמת נבונים אבדה ואסרו קציניך ושהו בני ציון יקריך (ליון גברת, קינ' ת"ב). —ואמר המשורר: ועל כן מי יבזה לאלוף בן מזה אשר הוא תוך עם זה קצינם וגבירם (ר"ם הנגיד, באשמרת ערב, ברודי, 25). — ונוהג היום במשמ' איש צבא בעל דרגה, Offizier ; offic(i)er.

קְצִינוּת, ש"נ, — מעלת הַקָּצִין: קצינות רפדה ומלכות אפדה (ר"א קליר, אדרת ממלכה, קרוב' ב ר"ה). נדיבה, לשון נדיבות, קצינות (רש"י, תהל' כא יד). ואני נסכתי מלכי וכו' נסיכי סיחון ענין כלם הגדולה והקצינות והנסיכות (רד"ק, שרשים, נסך). ואם נפסק הנשיאות והקצינות בסוג ההוא אשר הוא מהם בשכבר הימים לא יהיה מיוחס (ר"י מסיר ליאון, כוס' לופ' ב יה, 101). המטה אשר ביד מרע"ה ידוע על ענינים ו', הא' להשען עליו לתקומה וכו', הבי' להורות על קצינות ונגידות (ר"י אברבנאל, שמות, בי אדני לא איש דברים אנכי).

קְצִיעַ, ש"ז, —כמו א. קְצִיעָה, ואמר המשורר: וייטב לך זכר מבושם כל עשת קציעיה וקנמוניה וגם מר דרוריה (שיר תהלה מזמן הגאונים, תשובות גאוני בבל, יעקב מן, JQR NS IX, עמ' 159).

א. קְצִיעָה [1], ש"נ, מ"ר קְצִיעוֹת, —כמו א. קִדָּה, קלפת הצמח cinnamonum cassia ,laurus cassia, המשמשת בשם ותבלין: מר ואהלות קְצִיעוֹת כל בגדתיך מן היכלי שן מני שמחוך (תהל' מה ט). — ובתו"מ: פיטום הקטורת הצרי והצפורן החלבנה והלבונה וכו' מור וקציעה שיבולת נרד וכרכום

---

[1] [עקר משמ' המלה היא קלפה, קלפת הצמח הדומה לרמון שמקציעים אותה מן העץ, ועי' קצע, קָצַע, הערות. ובכתיב cassia עברה המלה לרומי (עי' Lewy, Fremdwörter, עמ' 37), ואפשר שגם א. קִדָּה היא אותה מלה במבטאה של לשון זרה שממנה חדרה שנית לעבר'.]

(ירוש' יומ' ד ס; ת"כ, בבלי כרית' ו.). קציעה (בת איוב), שהיה ריחה נודף כקציעה (ר' יוחנן, ב"ב טז:). — ובסהמ"א: מפשח ויהיב לן אלוותא פשחי פשחי וכו', פי' עצי קציעות שמעשנין בהן (ערוך ערך אלוחא).

ב. *קְצִיעָה [1], ש"נ, — א) סה"פ מן קָצַע, קלף והסיר פטוטרות וקלפה: השוכר את הפועל לקצות עמו בתאנים וכו' על מנת שאוכל בשעת הקציעה ולאחר הקציעה, בשעת הקציעה אוכל ופטור (ממעשר), ולאחר הקציעה אוכל וחייב (מעשר' ג ז). — ב) תאנה שהקציעו אותה: ובזו ר' אליעזר מיקל ור' יהושע מחמיר, בדורס ליטרא קציעות על פי הכד ואינו יודע איזו היא (תרומ' ד י). בחמשה עשר בו (באב) בני זתוא בן יהודה ועמהן כהנים ולוים וכל מי שטעה בשבטו ובני גונבי עלי ובני קוצעי קציעות (תענ' ד ה). מחפין את הקציעות בקש (מו"ק ג ה). המעלה את האגודות ואת הקציעות ואת השום לגג בשביל שיתחינו אינן בכי יותן (מכשיר' ו ג). ליטרא קציעות שדרסה על פי חבית ואינו יודע באיזה חבית דרסה וכו' רואין אותן כאלו פרודות (תוספת' תרומ' ה יא). היה מביא את הביכורים ועושן כמין סלין ומחפן בקציעות ונוטל את הסל ואת העלי על כתיפו ועולה, כיון שעולה לאותו משמר (שהושיבו היונים שלא יעלו יהודים לירושלם) אמ' לו להיכן אתה הולך, אמ' להן לעשות קציעות הללו שתי בפין של דבילה במכתש הלז שלפני בעלי זה שבידי (שם תענ' ד ז). עיגולי דבילה שנפלו מיקין על מקצתו הרי הוא נוטל עובי שלש אצבעות על רוחב מלא קציעה (שם טבו"י ג יג). צא והבא לי קציעות מן החבית (ר' יהודה, ספרי דבר' שנז). ושוב מעשה בר' טרפון שהיה אוכל קציעות מפרדם שלו (כלה רבתי ג) [2]. — ועי' א. קְצִיצָה.

ג. *קְצִיעָה, עי' קָצוֹעַ.

ד. *קְצִיעָה, ש"נ, — כמו ב. קְצִיצָה, בית של תְּפִלִּין: תפלה אמתי מקבלת טומאה וכו' ומאימתי טהרתה, של יד משיתיר משלש רוחות ושל ראש משיתיר משלש רוחות בין קציעה [2] לחברתה (תוספת' כלים ב"ב ד ח).

*קְצִיפָה, ש"נ, — סה"פ מן א. קָצַף, כמו א. קֶצֶף [3]: ארבעה דברים אמר ירמיה מאיסה וקציפה עזיבה ושכחה וכו' קציפה הושב על ידי ישעיה שנאמר כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף (ריב"ל מד"ר איכ', לנוה בכלל השכחנו). אם מאיסה היא לית סבר, ואם קציפה [4] היא אית סבר דכל מן דכעים

---

[1]) [כדי לעשות עגולי דבלים יש צריך להקציע או לקצות (ז"א לקלף ולהסיר) את פטוטרותיהן (עי' פְּטוֹטֶרֶת והדגמאות שם) וקלפתן, וכנראה פעלה זו היא הנקראת קְצִיעָה, וכן נקראה אף התאנה עצמה, אחרי שהקצ(ע)ו הפטוטרות והקלפה. ולפי זה ב. קְצִיעָה זו וא. קְצִיעָה שבמקרא במשמ' קלפה (של צמח) בעקר אך התפתחיות של מלה אחת הן. ועי' קצע, הערות.]

[2]) [בירוש' תרומ' ח ד, על המשנה „היה אוכל באשכול ונכנס מן הגינה להצר, רבי אליעזר אומר יגמור וכו'" נאמר: תמן תנינן גפן שהיא נטועה בחצר נוטל את כל האשכול וכן ברימון וכן באבטיח דברי ר' טרפון, ר' זעירא ר' חייא בשם ר' יוחנן או (כך נכון כדפו' ויניציאה, ולא: אומר) ר' טרפון כר"א או רבי טרפון עושה קציעות האיכל כתחילתו, ר' אילא רבי יסא בשם ר' יוחנן או ר' טרפון כר"א או רבי טרפון עושה אכילה אחת שיש בה שתים ושלש אכילות כאכילה אחת, ע"כ. אך בירוש' מעשרות באים הדברים בנוסח אחר: רבי זעירה רבי חייה בשם רבי יוחנן או דרבי טרפון כרבי ליעזר או רבי טרפון עבד עוקצת האוכל מתחילתו, ר' אילא ר' איסי בשם ר' יוחנן או ר' טרפון כר' ליעזר או רבי טרפון עבד אכילה שתים ושלש אכילות כאכילה אחת, ע"כ (ירוש' מעשר' ג ס). ואין להפריד מענין זה אף את הנאמר בירוש' דמאי ה ב, וז"ל: אמר רבי בין בר כהנא (החושש לבל יתרם תרומת מעשר מן החלין) מתנה ואומר מעשר הזה שפירות הללו חייבות הרי הוא קבוע בתחלת כל עוקין ועוקין וכו' אמר רבי אבא קרתיגנייא מתנה ואומר המעשר הזה שהפירות הללו חייבות הרי הוא קבוע בתחלת העוקץ, ע"כ.

ומכאן שבאה קציעת האכל במקומה או במשמעותה של עוקצת האכל, ואמנם אפשר שהשרשים עקץ, קצע, בעקר אחד הם בהפוך ההגאים, וכי יש לקים גם את הגרסה קציעת במשמ' מקצוע ועֹקֶץ.]

[2]) [ואמנם הגר"א מגיה קציצה, ונראה נכון.]

[3]) [עי' קֶצֶף, הערה.]

[4]) [במקום אחר (פסיק' ר"כ, ותחנו ציון, בובר, קל:): אין קצפין הוא, ואולי צ"ל קצפון, עי' ערך זה.]

סופיה לאיתרציא (ר"ש בן לקיש, שם שם, כי אם מאום מאספתנו). כדי הבזיון לקציפה הזאת (רג, שם אסת׳, והיום הזה). — ובסרמ"א: שאם היתה קציפה זו למה שכתב לו כל נכסיו ולא השאיר לעצמו כלום וכו׳ (תשו׳ הגאוני בתרי לזק, מט:). כל מקום שיש קציפה יש העלמה, את מוצא שלוש קציפות במשה וכנגדן שלש העלמות (מדה"ג ויקר׳, ממיכי, מובא בהערה במכוה"מ לר"י אלנקאוה ד, 269).

א. *קְצִיצָה, ש"נ, — א) שה"פ מן קָצַץ, פעלת הקוצץ אילן וכדו׳ [2]: הקוצץ בקירות לא יהא מחליק ומדריג מדריג ומחליק, אלא מתכוין שתהא קציצתן שוה (ירוש׳ שביע׳ ד ו). בשור העומד להריגה ובאילן העומד לקציצה (רב, ב"ק לא:). כי קבור, מי שאינו מחוסר אלא קבורה, יצא זה (העץ שעליו תלוי המומת) שמחוסר קציצה וקבורה (ת"ר, סנהי׳ מו:). שבו (כט"ו באב) זמן קציצה יפה לעצים (בשם ר׳ אבי, מד"ר איכ׳, פתיח׳, רבי זעירא). — ובסהמ"א: ובקציצת[2] הצרעת בערלה מהקיימת המילה (ר"ח, ביל׳ א:). ושייך נמי בהלוצה לשון קציצה כמו קיצץ בן עזאי הורמוסי תרובה (תוס׳ חול׳ כו:, ד"ה כגון שקלן). ובכן נדונו בקציצת לשונות ונחתכו יותר מעשרה לשונות (חמדה גנוזה, יט.). ואם היתה הבהרת במקום ערלה ימול ולא יעכבהו קציצת הבהרת שעשה דוחה ל"ת (המאירי ליומא פרק ג, לד:). ג׳ ידות הן ושלשתן בקציצה, יד לעין תקצץ וכו׳ יד לחסודה תקצץ וכו׳ יד לאמה תקצץ וכו׳ (מכוה"מ לר"י אלנקאוה ד, 579). — °°ובמשמ׳ ההלקה והשחזה: אלר הוא כלי דומה למספרים והיא לקציצת הקולמוסין (ערוך ערך אלר). — °°וקְצִיצָה בנטיעות, בהשאלה לעקירת יסודות התורה[3]: מה שימשך ממנו סתירת פינת התורה וקציצה בנטיעותיה ח"ו אין ראוי להעלותו על שפה אף כי על לב (זכות אדם, מחב׳ יין לבנון, 9). — ב) פְּעֻלַּת הקוֹצֵץ, הקיצב סכום כסף לשכר, °°לרבית, למחיר

[1]) [ובתוך דבור א־מי בתלמו׳ גם על קציצת בהרת מעל הגוף: איכוין לטיהורי נפשיה בהאי קציצה, בהאי קציצה קנסוה רבנן (בכורות לד:).]

[2]) [עי׳ בהערה הקודמת.]

[3]) [עי׳ קָצַץ, בְּעִ׳.]

וכדו׳: אומן אומר שתים קצצת לי והלה אומר לא קצצתי לך אלא אחת וכו׳ בזו ישבע בעל הבית ויפסיד אומן, קציצה ודאי מידכר דכורי אינשי (שבוע׳ מו.). — ובסהמ"א: מקחו קיים וקציצת הרבית יחזיר לבעליו (רש"י, ב"מ סה., ד"ה גלימא). לוין ככרות סתם בלא קציצת דמים (הוא, שם עה., ד"ה לוין). מה צריך קציצה בפועל שאוכל מן התורה (סמ"ג, מ"ע קלה). אם חלוקים על הקציצה שהאומן אומר וכו׳ בע"ה נשבע ונפטר (טוחו"מ פט). היה בתחילה קציצה ביניהן וחזר אחד וחזרו ומשכו סתם אמרינן ודאי על קציצה הראשונה קנו (רמ"א, חו"מ רכא). שבזמן שקבל לאחריותו וזקפן עליו במלוה באותו פרק היתה הקציצה דרבית, וקבלת האחריות והקציצה באים בבת אחי (שו"ת מים רבים יו"ד לב). תחילה נבאר דין קציצת הדינר היאך יעשו כדי לסלק איסור הריבית (פרח מטה אהרן א קטו, קלא.). — ג) פרי שנקצץ: מצא קציצות[1] בדרך אפילו בצד שדה קציצות וכן תאנה שהיא נוטה על הדרך ומצא תחתיה תאנים מותרות משום גזל (מעשר׳ ג ד). — °°וקְצִיצָה במשמ׳ חתיכה שטוחה, קצוצה ומבושלת או מטוגנת, Hackschnitzel; rissole; minced cutlet נוהג כדבור ובספרות.

ב. קְצִיצָה[2], ש"נ, — א) בית מבתי התְּפִלִּין: תפלת ארבעה כלים, התיר קציצה הראשונה ותיקנה טמאה טמא מת וכן שנייה וכן שלישית, התיר את הרביעית טהורה מטמא מת וכו׳ (כלים יח ח). הנוגע ברצועה טהור עד שיגע בקציצה (בשם ר׳ שמעון, תוספת׳ ידים ב ט). הנוגע בקציצה טהור עד שיגע ברצועה (ר׳ זכאי, שם שם).

[1]) [פרש הרמב"ם: גרגרים תלושים מאיזה אילן שיהיו, ע"כ, וכך כנראה נכון. והר"ש: שם הכלי שקוצצין בו תאנים נקרא מוקצה וכו׳ ועל כן קוראין אותם קציצות ושוטחין אותן בשדה ליבש, ע"כ. ורעב"ט גרס קציעות וכן גם בכ"י מינכן קציעות, וכן במשנה זו בדברי הבבלי (ב"מ כא:), ועי׳ כאן ד"ם. ובמשנה תורה להרמב"ם (מעשר ג כא): קציצות.]

[2]) [וכתב הערוך: יש להפילה של ראש ד׳ בתים וכו׳ וכל בית שמו קציצה לפי שהיא קציצה, פ"א קציצה היא הטבלה (ערך קץ). ורש"י (סוכ׳ כו:, ד"ה ולא יאחז) פרש קציצה: הן תפילין עצמן דפוס־מושבן ורצוען, ע"כ.]

והתולה תגליו) הא ברצועה הא בקציצה (ברכ' כד.). הישן בתפילין ורואה קרי אוחז ברצועה ואינו אוחז בקציצה (ר' יעקב, סוכ' כו:). ועי' ד. קציעה. — ומ"ר קציצים, סמי' קציצי: שלש מאות סוחי תינוקות מצאו על אבן אחת ומצאו שלש קופות של קציצי[1]) תפילין של תשע תשע סאין (ירוש' תענ' ד ח). — ובסהמ"א: לקח ממנו מאה קציצות בודק מהן שלש קציצות (רמב"ס, תפיל' ג י). התפילין משיגמור הקציצה, אף על פי שהוא עתיד לתת בה את הרצועה מקבלת טומאה (הוס', כלים ז ח). צריך לכוין הקציצה שתהא באמצע כדי שתהא כנגד בין העינים (סו"ע או"ח כז ט). שיהא הקשר מול עורף ממש וכו' שבאופן זה יהיה הקציצה מכוון ממש כנגדו מלפניו (לבוש, שס כז י). — ב) קציצה בבית הזרע של הפרי Samenkapsel; capsule: ואם עשה (הפול המצרי) קציצין[2]) גמורין לפני ראש השנה זרעו מתעשר לשעבר וירקו משעת לקיטתו (תוספת' שביע' ג ו).

קָצִיר, ש"ז, סמי' קציר, כנ' קצירי, קצירך, קצירך, קצירו, קצירה, קצירכם, מ"ר כנ' קציריה, — א) פעלת הקוצר, עבודת הקצירה, Mahd, Ernte; fauchée, récolte; mowing, harvest: כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר (ברא' מה ו). ששת ימים תעבד וביום השביעי תשבת בחריש ובקציר תשבת (שמות לד כא). ובקצרכם את קציר[3]) ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצר ולקט קצירך לא תלקט (ויקר' יט ט). כי תבאו אל הארץ וכו' וקצרתם את קצירה והבאתם את עמר ראשית קצירכם אל הכהן (שס כג י). את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר (שס כה ה). כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו

[1]) [כך גורס הערוך, וכן רסע"ג בפרושו הערבי לברכ' (עמ' ט.), וכן בספר המעשיות (גסטר, 50); בדפוס' כאן ובבבלי (גיט' כח.) וכן במד"ר (איכ', בלע ה'): קצוצי. וברש"י (סוכ' כו:, ד"ה ולא יאחז): קיצוצי.]

[2]) [בירוש' (שביע' ג ה): קצצין, עי' קצץ.]

[3]) [צרופים כגון קצר קציר, בגד בגד וכדו' הם בעקר אך פעל מדגש אחד, כמו שמור שמר וכדו', ואף הכנה מאחרת רואה כאן נשוא ומשא, ועל כן אין לקבע באמת אם בא כאן קציר במשמ' פעלת הקצירה, או אם הרגישו בו את תוצאת הקצירה, התבואה הנקצרת.]

(דבר' כד יט). לחרש חרישו ולקצר קצירו ולעשות כלי מלחמתו וכלי רכבו (ש"א ח יב). וירדו שלשה מהשלשים ראש ויבאו אל קציר[1]) אל דוד אל מערת עדלם (ש"ב כג יג). שמחו לפניך כשמחת בקציר כאשר יגילו בחלקם שלל (ישע' ט ב). ביום נטעך תשגשגי ובבקר זרעך תפריחי נד קציר ביום נחלה וכאב אנוש (שס יז יא). כי לפני קציר כתם פרח ובסר גמל יהיה נצה וכרת הזלזלים במזמרות ואת הנטישות הסיר התז (שס יח ה). — ובהשאלה שת קציר, קצר והשמיד: גם יהודה שת קציר לך (הוש' ו יא). — ועם שם המורה על זמן, יום קציר, עת קציר וכדו', היום, הזמן שבו קוצר האכר את תבואתו: והירדן מלא על כל גדותיו כל ימי קציר (יהוש' ג טו). כרתו זורע מבבל ותפש מגל בעת קציר (ירמ' נ טז). כצנת שלג ביום קציר ציר נאמן לשלחיו ונפש אדניו ישיב (משלי כה יג). — ובמשמ' זו בלא השם המורה על זמן: עד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ וחרף ויום ולילה לא ישבתו (ברא' ח כב). אשקוטה ואביטה במכוני כחם צח עלי אור כעב טל בחם קציר (ישע' יח ד). נירא נא את יי' אלהינו הנתן גשם וירה ומלקוש בעתו שבעת חקות קציר[2]) ישמר לנו (ירמ' ה כד). עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו (שס ח כ). תכין (הנמלה) בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה (משלי ו ח). אגר בקיץ בן משכיל נרדם בקציר בן מביש (שס י ה). מחרף עצל לא יחרש ישאל בקציר ואין (שס כ ד). כשלג בקיץ וכמטר בקציר כן לא נאוה לכסיל כבוד (שס כו א). —קציר חטים, קציר שעורים: וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים בשדה (ברא' ל יד). וחג שבעת תעשה לך בכורי קציר חטים (שמות לד כב). ויהי מימים בימי קציר חטים ויפקד שמשון את אשתו בגדי עזים (שפט' טו א). ובית שמש קצרים קציר חטים בעמק (ש"א ו יג). הלא קציר חטים היום אקרא אל יי' ויתן קלות ומטר (שס יב יז). והם המתו בימי קציר בראשנים תחלת קציר שערים (ש"ב כא ט). והמה באו בית לחם בתחלת קציר שערים (רות א כב).

[1]) [בדהי"א (יא טו): על הצר.]

[2]) [צ"ל וחקות קציר ישמר לנו. המלה שבעת היא הכפלה של (ומלקו)ש בעת(ו).]

ותדבק בנערת בעז ללקט עד כלות קְצִיר השערים וּקְצִיר החטים (שם ב כג). ירח קצר שערים, ירח קְצִרוֹ כל[1], ירחו זמר (לוח הזמנים מחפירות גזר, המוז׳ א הגדול למלון, 47). — חַג הַקָּצִיר: חג השבועות וחג הַקָּצִיר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה וחג האסף בצאת השנה באספך את מעשיך מן השדה (שמות כג יו). — ובתו״מ: בחריש ובקציר תשבות וכו׳ אינו צריך לומר חריש וקציר של שביעית וכו׳ אלא חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית (ר׳ עקיבא, ר״ה ט.). מה חריש רשות אף קציר רשות, יצא קציר העומר שהוא מצוה (ר׳ ישמעאל, שם שם). חצי ניסן איר וחצי סיון קציר, וחצי סיון תמוז וחצי אב קיץ וכו׳ (רשב״ג בשם ר״מ ור״ש בן מנסיא, ב״מ קו:). —*ובהשאלה למיתה וכליון: נד קציר, נדנדתם עליכם קצירן של מלכות, קצירן[2] של יסורים, קצירו של מלאך המות (מד״ר ויקר׳ יח). — ובסהמ״א: כי ימי הזרע הם חצי השנה בהיות השמש במזלות הדרומיים וימי הקציר בהיותה בצפוניים (ראב״ע, אגרת השבת, פתיחי, קבולת קונטרסים, א). — *ומ״ר, ואמר הפיטן: ציר אמונים נתעלה בבחירים כצנת שלג ביום קצירים (ר׳ שמעון בר יצחק, שעשוע יום יום, קרוב׳ ב שבועות). — ואמר המשורר: ואל תהיו כחציר צץ ופרח ולא הבין אלי עת בא קצירו (ר״ש הנגיד, עלי כל איש, בן תהלים יג, ששון, יג). בלעות את יעף אשר דונש זועף במטר הרועף ושלג בקצירים (רבנו תם, הכרעות נגד דונש, בתשו׳ דונש, 79). עבר קצירך ימלאון קציריך נפל אמירך יתמו בציריך (ראב״ע, יעלת יפתי, איגר 148). איָּר בו יתחילו הקצירים תוך ארך הצבי מן השעורים (הוא, שמעו נא, כהנא א, 184). — ואמר המליץ: היום שקויתיו לשית קציר לבית ארם (ווסו, אהבת ציון ג). — ב) עצם התבואה הקצורה: כי על קיצך ועל קְצִירֵךְ[3] הידד נפל (ישעי׳ יז ט). ובמים רבים זרע שחר קְצִיר יאור תבואתה (שם כג ג). ואכל קְצִירְךָ

---

[1]) [קְצִרוֹ כל, כלו׳ קְצִיר הכל, כדגמת חיתו־יער וכדו׳ (ועי׳ טורטשינר, ידיעות החברה לחקירת א״י ו א, 5).]

[2]) [כך צ״ל. בדפו׳: קצירין.]

[3]) [במקום זה בירמ׳ (מח לב): בצירך.]

ולחמך יאכלו בניך ובנותיך יאכל צאנך ובקרך יאכל גפנך ותאנתך (ירמ׳ ה יז). הבישו אכרים הילילו כרמים על חטה ועל שעורה כי אבד קְצִיר שדה (יואל א יא). אשר קְצִירוֹ רעב יאכל[1]) ואל מצנים יקחהו ושאף צמים חילם (איו׳ ה ה). — התבואה העומדת להקצר: שלחו מגל כי בשל קָצִיר (יואל ד יג). — ובסהמ״א: ויפילו הרוגים ארצה כאשר יפיל הקוצר את קצירו ונושא אלומותיו ועושה אותם גדיש (ברא״ש רבתי, אלבק, 163). — ג) כמו קוֹצֵר: והיה כאסף קָצִיר קמה וזרעו שבלים יקצור (ישעי׳ יז ה). — ד) קלח יוצא מהשרש: ביבש קְצִירָהּ תשברנה נשים באות מאירות אותה (ישעי׳ כז יא). כסו הרים צלה וענפיה ארזי אל תשלח קְצִירֶיהָ עד ים ואל נהר יונקותיה (תהל׳ פ יא–יב). מריח מים יפריח ועשה קָצִיר כמו נטע (איו׳ יד ט). מתחת שרשיו יבשו וממעל ימל קְצִירוֹ (שם יח יו). שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בִּקְצִירִי (שם כט יט). — ואמר המשורר: וגפן בעלת כנף וסרחת ופריה קצירים לה אלי מים ובתהומות ובנשיה (ר״ש הנגיד, הבמות פליליה, בכודי, 11). למי נחל משוש שלחו את יונקותם וקציריהם (רמב״ע, דיואן כ, ברודיאנה). ועף בין בעליו תרופת בעליו ועד ים תעודת ישלח קצירו (הוא, תרשיש א, 25). בה מעיני חכמה וממנה תשקה קציריה וזה פריה (ראב״ע, איך תחסה, איגר 1). עבר קצירך ימלאון קציריך נפל אמירך יתמו בציריך (הוא, יעלת יפתי, שם 148). כי ביבוש הקצירים והבדים והענפים המשתברים באות הנשים ומקוששות אותם (ר״ת, הכרעות נגד דונש, בתשו׳ דונש, 45). ויכלו הסעיפים ויבשו הבדים והקצירים, והנשים תהיינה אורות ומלקטות אותם לשרפם (הוא, שם, 46). —*ובהשאלה על בנים: הצמיחו שנים קצירים וגדול מקטון עצם (ראב״ע, אזכירה, איגר 133).

א. *קְצִירָה, ש״נ, —שה״פ מן קָצַר, פְּעֻלַּת הַקּוֹצֵר: איזהו לקט, הנושר בשעת הקצירה (פאה ד י). כל הלילה כשר לקצירת העומר (מגי׳ ב ו). מפני הביתוסים שהיו אומרים אין קצירת העומר במוצאי יום טוב (מנח׳ י ג). קצירת שיבולת הראשונה (אצל פאה) דומה למירוחו (של

---

[1]) [עי׳ א. צֵן, ב. צַמִּים, הערות.]

הכרי אצל תרומה) (ר' יוסי, ירוש' פאה א א). מה קצירה כדרך הקוצרים או אפילו כל שהוא, מן מה דכתיב אשר לא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר הדא אמרה קצירה כדרך הקיצרים. (שם שם ג ז). ולא קודם לקצירה אנן קיימין (שם חלה א א). אשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש בשעת דישה וזורה בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה (ר"ש בן יוחי, ברכ' לה :). קצירה וספירה בלילה והבאה ביום (מגי' כח.). קצירה דאנשי יריחו ברצון חכמים הואי (מנח' עא.). כל מעשיהן של ישראל משונין מאומות העולם בחרישתן בזריעתן, בנטיעתן, בקצירתן (ר' לוי, מד"ר שה"ש, חכו מומתקים). — ובסהמ"א: כל שיעורי שבת באוכלין וכל הוצאתן וקצירתן ושהינתן כגרוגרת (רס"י, שבת פ :). מלאכת החרישה קודמת לזריעה וזריעה קודמת לקצירה והקצירה קודמת לעמור (ר"י עקנין, אב' ז ה, 115). — ומ"ר קצירות: דקצירת העומר במוצאי י"ט מתרת לקצור שאר קצירות (רש"י, מנח' ע :). וכתיב ראשית קצירכם דמשמע שתהא ראשית לכל הקצירות (תוס', שם, עא.)

ב. **קְצִירָה**, ש"נ, — חֳלִי, וביחוד חלי העינים [1]) : חולי שבעין שקורין קצירא [2]) אם לח אינו חוצין, אם יבש חוצין (מחזור ויטרי, 610). יחייב בהכרח שיתחדשו בקיץ קדחות חדות וקצירה בעינים ושלשול דם וכו' ואמנם הקצירה הנה תקרה מפני שכבני המות כבר נתמלאו מפנו הלחות וירדו ממנו ירידות אל העין (יעקב בן יוסף זבארה, תרג' פרקי אבוקרט, כ"י ביהמ"ד סכטר, 18). ותחת זה הנה תקרה הקצירה למי שהיו עיניו בטבע חלשים וכו' (שם שם). הדמעות כאשר יגר מן העינים מבלי רצון וסבה מבוארת כמו מעובי או קצירה או מאחד החולאים אשר יקרו בעין הנה זה אות כסוכן (שם, 30 :). ולביקו' חולי וקצירה היה אח לצר' (וכסטין, Inschriften I, 501).

---

[1]) [בארמ' שבתו"ם: רבא אמר, מאן חולין, רבנן, רבא לטעמיה, דאמר רבא, כמאן מצלינן על קצירי ועל מריעי כמאן כר' יוסי, מדאמר קצירי ומריעי, שמע מינה קצירי ממש, מריעי רבנן (נדר' מט.—:). נקוט נפשך בקצירי (גיט' נו.). וכן בא בסור'(עי' במלונו של ברוקלמן) קצירא ובמנדע' כצירא כמשמ' חולה.]

[2]) [כך צ"ל ולא קצידא בנדפס.]

קֶצֶם, ש"ז, מ"ר קְצָמִים, — כמו חול [1]), Sand; sable; grit: אדם שיהיה בראשו כמו קוצמים או כמו קסח שיורה ממעל עור גולגולתו, הם המקרחים את הראש, כי ימריטו את שערות הראש (אסף, 131). כל שתן אשר יהיה בו כמראה הקוצמים, הם מאובי החיטים [2]) דע כי יש שחין במקוות השתן (שם, 133 :). השתן אשר יהיה בו במראה קציעות הריפות החיטים או כקוצמים, יגיד כי הקדחת הגבירה וכו' רוב השתן אשר יהיה כקציעות הקוצמים לבנים וגדולים, זה האות יגיד על קדחת אשר העיזה והגבירה (שם, כ"י אוקספורד, 62 :)

קָצַן [3]), קל לא נמצא.

— הפע', הִקְצִין, — עשה לְקָצִין: ע"כ ברחמים גדולים הקצינו ויכן ממשלתו אותה לסעדה (קטע מאגרת מהגניזה מזמן הגאונים, סעדיאנה סכטר, 66). — ואמר הפיטן: תמימים כרשו ארץ, והקצינו שר בערץ, פקד לרוץ במרץ, לכלותו בחרץ (ר"א קליר, תמימים, קרוב' פורים).

קצע [4]), ממנו מְקֻצָּע, *מַקְצוּעַ, מַקְצוּעָה, *קָצוּעַ, *קִצּוּעַ, א. קְצִיעָה, ב. *קְצִיעָה, קֶצַע.

---

[1]) [במשמ' אבק, פיח, בא קצמא, קצימא, הוא קיסם בעבר', גם בסורי אצל גלינוס (עי' ZDMG 39, 280). במקום קוצם שבמאמר הירוש' (פסחי' ג א) : וזימי של צבעין דו יהב בגויה קוצם בגון דיקלוט ציבעא, ע"כ, צ"ל קוצה, עי' ערך זה.]

[2]) [בכ"י אוקספורד (45 :, בהעתקת ד"ר מונטנר) : הם קציעות, קליפות חיטים.]

[3]) [פעל שגזרו מן קָצִין, שאמנם קצת המדקדקים (עי' ריב"ג, רד"ק, בס' תשרשים) יחסוהו לשרש קצן, אבל רב החדשים רואים בו הקבלה לערב' קָאצִ'(ן) (a מן קצי (b בנון נוספת. ואמנם אפשר שהמלה קָצִין שאולה בעבר' מלשון שבטי ערב הקדומים, כי אין דגמה אחרת למשקל כזה במקרא.]

[4]) [קשה לעמוד על מקור צורתו ומשמעותו של השרש, ולהכריע אם שרש אחד לפנינו או יותר. כי קָצַע (שממנו אף קְצָה בתו"מ) עקר משמעותו קָלַף, הסיר את הקלפה והעקצים, ומכאן א. קְצִיעָה במשמ' קלפת בֹּשֶׂם, ב. קְצִיעָה, תאנה שהסירו עקציה ופטוטרותיה, ולפי זה (עי' ב. קְצִיעָה, הערות) יש לבאר אף מְקֻצּוֹעַ

a) قاض b) قضى

קָצַע, פ״י, — קל לא נמצא במקרא.

—פע׳, מְקֻצָּע,—מקצֹעת המשכן, חלקי המשכן הקיצונים, כמו מקצֹעות המשכן: ולירכתי המשכן ימה תעשה ששה קרשים ושני קרשים תעשה לִמְקֻצְעֹת[1]) המשכן בירכתים ויהיו תאמים מלמטה ויחדו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת כן יהיה לשניהם לשני המקצעת יהיו (שמות כו כג–כד). — ובפסה״א: כפל כנפותיה כאילו הן מ ק ו צ ע ו ת (רס״י, מנח׳ לח.).

—הפע׳, יַקְצַע,—הִקְצִיעַ את (עפר) הבית, קלף אותו[2]): ואת הבית יַקְצִעַ מבית סביב ושפכו את העפר אשר הקצו אל מחוץ לעיר אל מקום טמא (ויקר׳ יד מח).

—ואמר הפיטן: כה יעשה לי אל ויוסיף מחרון אפו עלי נגעי זמן נגעתי, אם נשכחו מפי חסדיך ואם מבית לבבי אהבה ה ק צ ע ת י (רמב״ע, פתחם ילדי, ברודי, קעה). — ״ונוהג היום הִקְצִיעַ במשמ׳ קלף והחליק קרשים במקצועה, abhobeln; rabotir, replanir; to plane, polish.

—הָפע׳, מְהֻקְצָעוֹת, — צורה מספקה: בארבעת מקצעות החצר חצרות קטרות ארבעים ארך ושלשים רחב מדה אחת לארבעתם מְהֻקְצָעוֹת[3]) (יחזק׳ מו כב).

—קל, *קָצַע,—כמו הקציע, קָצָה, קלף והסיר את עפר הבית: מכאן אמרו אוי לרשע ואוי לשכנו, שניהן חולצין שניהן ק ו צ ע י ן שניהן מביאין את האבנים אבל הוא לבדו מביא את העפר, שנאמר ועפר אחר יקח וטח את הבית, אין חבירו מוטפל עמו בטיחה (נגע׳ יב ו). — ואת פטוטרות התאנה, קלפתה ועקציה: ועמהם כהנים ולוים וכו׳ ובני גונבי עלי ובני ק ו צ ע י קציעות[1]) (תעני׳ ד ה). מהו בני גינבי עלי ובני ק ו צ ע י קציעות, שבשעה שהושיבו מלכי יון פרדיסאות על הדרכים שלא לעלות לירושלם וכו׳ כל מי שהיה כשר וירא חטא וכו׳ היה מביא את הבכורים ועושן כמין סלין ומחפן בקציעות ונוטל את הסל ואת העלי על כתיפו ועולה, כיון שעולה לאותו משמר אמ׳ לו להיכן אתה הולך אמ׳ להן לעשות קציעות הללו שתי כפין של דבילה במכתש הלז שלפני בעלי זה שבידי, כיון שעבר אותו משמר מעטרן ומעלה אותן לירושלם (תוספת׳ שם שם ז, וכען זה בבלי שם, כח.). — ואת השער שעל העורות: הנותן עורות לעבדן, ה ק צ ו ע י ן[2]) והתלושין הרי אלו של בעה״ב והעולה ומשטף במים הרי אלו שלו (ת״כ, ב״ק קיט:).

—פע׳, קִצֵּעַ,—כמו הקציע, קלף וגרד, וגם במשמ׳ קטע והקטין: עריכה גדולה שנפחתה מלקבל רמונים והתקינה לישיבה רבי עקיבא מטמא וחכמים מטהרין עד ש י ק צ ע (כלים כ ז). ה מ ק צ ע מכולם (מן הבגד, השק, העור, המפץ) טפח על טפח טמא, משולי הקופה טפח על טפח טמא, מצדי הקופה, רבי שמעון מטהר וחכמים אומרים ה מ ק צ ע טפח על טפח בכל מקום טמא (שם כז ד). בלויי נפה וכברה שהתקינן לישיבה ר״ע מטמא וחכמים מטהרין עד ש י ק צ ע (שם שם ה). מדין שהוא טמא טמא מת ועשאו וילון וכו׳ בלה ונשתייר בו רובו מלמעלה טמא, רובה מלמטה טהור, ואם היה גדול ו ק י צ ע ו[3])

במשמ׳ עֹקֶץ, ויהיו קצע ועקץ שרשים קרובים, וקרוב למשמ׳ כזו בערב׳ קצ׳ע a) בחלק מהוראותיו. מצד אחר אפשר הדבר, שגם קטע (עי׳ בס) הוא קרוב אל קצע ושבא אף קצע באחת ההרחבות של קצ(ץ) (עי׳ קָצָה, קָצַץ, הערות), אעפ״י שעקר הוראות המלים הקשורות בשרש קצע מתבארות יפה מן המשמ׳: קלף, הסיר מקצעות ועקצים.]

1) [אין לעמד על כונת הנקוד, למה לא נקדו לִמְקֻצְּעֹת כבכל מקום אחר, ואולי אין כאן צורת פעל, אלא אך מבטא מיוחד שסבתו בהגית האות ק כמו qu, כמו שהועד בכמה מקומות (עי׳ קָמַץ, הערות).]

2) [אלה דברי פרוש הגאון למשנה נגעי יג ב (אפשטין, עמ׳ 100): שניהם קוצעין, פ׳ מקלפין הסיד או הטיט שהוא טיח על הקיר שנ׳ ואת הבית יקציע ומתרג׳ יקלפון ובדעתיה דר׳ יוסי מקלפין מן קרקע הבית ג׳ אצבעות.]

3) [אך כנראה צ״ל: לְאַרְבַּעַת הַמְּקֻצָּעוֹת, או, בדעת רבים, לארבעתם בלבד. וכן מעיד גינצבורג: נקוד עליו: בס״א אין נמצא כאן מלת מהקצעות.]

a) قضع

1) [כלומר אנשים שעסקם בקציעת קציעות, ועי׳ בערך קְצִיעָה.]

2) [ואמנם רש״י הבין את המלה כש״ע, וז״ל: הקיצועין, רונייור״ש (rognures) בלע״ז שמקצע מן העור סביב.]

3) [כך צ״ל (השוה בסמוך) ולא וקוצעו, כבהוצ׳ צוק״מ; וכן בדפוס ו ק י צ ע לפתח קטן. אמנם הגר״א מגיה: ו ק ב ע ו לפתח.]

עשאות לפתח קטן מקבל טומאת מכאן ולהבא (תוספת' שם ב"מ יא ח). מדין שהוא טמא טמא מת ועשאו קלע לספינה הרי הוא כטמא מת וכו' ואם היה גדול וקיצעו ועשאו קלע לספינה קטנה מקבל טומאה מכאן ולהבא (שם שם ט). תפלה אחתי מקבלת טומאה, משתגמר מלאכתה, קיצעה[1]) אף על פי שהוא עתיד ליתן בה את הרצועה טמאה (שם שם ב"ב ד ח). אצבע שהיא עתיד לקצעה וליטול ונבה טהורה[2]) (ר' שמעון בן מנסיא, שם שם י). איתיביה אביי לרב יוסף עורות וכו' של גזלן מחשבה מטמאתן ושל גנב אין מחשבה מטמאתן לפי שלא נתיאשו הבעלים, ש"מ יאוש קנה, א"ל הכא במאי עסקינן כגון שקיצען (ב"ק סו:). במקצע (את העור) ובא דרך סביבותיו (חול' קכג:). — ובמהמ"א: מחתכו, מקצעו ומחתכו לרצועות וסנדלים (רש"י, שבת עג.). — ואמר הפיטן: קדוש מארצו קצע קרוצו (חל נסח, יול' ברח"ש').

קצף[3]), ממנו °הִקְצָפָה, *קְצִיפָה, קָצַף, קֶצֶף, קְצָפָה, *קִצָּפוֹן.

קָצַף[4]), פ"ע, קָצַפְתָּ, קָצַפְתִּי, קָצַף, קְצֹף, אֶקְצֹף, אֶקְצוֹף, תִּקְצֹף, יִקְצֹף, יִקְצְפוּ, — קָצַף איש על רעהו, כעס עליו, זעם בו, חרה אפו בו: ויהי אחר הדברים האלה חטאו משקה מלך מצרים והאפה לאדניהם למלך מצרים וַיִּקְצֹף פרעה על שני סריסיו וכו' ויתן אתם במשמר בית שר הטבחים אל בית הסהר (בראש' מ א–ג). ולא שמעו אל משה ויותרו אנשים ממנו עד בקר וירם תולעים ויבאש וַיִּקְצֹף עלהם משה (שמות יו כ). ואת שעיר החטאת דרש דרש משה והנה שרף וַיִּקְצֹף על אלעזר ועל איתמר וגו' לאמר מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש (ויקר' י יו–יז). וַיִּקְצֹף משה על פקודי החיל וכו' ויאמר אליהם משה החייתם כל נקבה (במד' לא יד). ויאמר אכיש אל שרי פלשתים הלא זה דוד וכו' אשר היה אתי זה ימים וכו' ולא מצאתי בו מאומה וכו' וַיִּקְצְפוּ עליו שרי פלשתים ויאמרו לו שרי פלשתים השב את האיש וישב אל מקומו (ש"א כט ג–ד). וישלח אליו אלישע מלאך לאמר הלוך ורחצת שבע פעמים בירדן וישב בשרך לך וטהר וַיִּקְצֹף נעמן וילך ויאמר הנה אמרתי אלי יצא יצוא ועמד וקרא בשם יי' אלהיו וכו' ואסף המצורע (מ"ב ה י–יא). ויאמר (אלישע) למלך ישראל הך ארצה ויך שלש פעמים ויעמד וַיִּקְצֹף עליו איש האלהים ויאמר להכות חמש או שש פעמים כי אז הכית את ארם עד כלה (שם יג יח–יט). ושם בעל פקדת וכו' ויתפש את ירמיהו הנביא לאמר אל הכשדים אתה נפל וכו' ויבאהו אל השרים וַיִּקְצְפוּ השרים על ירמיהו והכו אתו ונתנו אותו בית האסור (ירמ' לז יג–יה). — וְקָצַף האל על האנשים: ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר בניו ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרמו ולא תמתו ועל כל העדה יִקְצֹף (ויקר' י ו). אל אלהי הרוחת לכל בשר האיש אחד יחטא ועל כל העדה תִּקְצֹף (במד' יו כב). וישמע יי' אל קול דבריכם וַיִּקְצֹף וישבע לאמר אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה (דבר' א לד). כי יגרתי מפני האף והחמה אשר קָצַף יי' עליכם להשמיד אתכם (שם ט יט). אתם תמרדו היום ביי' ומחר אל כל עדת ישראל יִקְצֹף (יהוש' כב יח). קָצַפְתִּי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך (ישע' מז ו). אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי מִקְּצֹף עליך ומגער בך (שם נד ט). כי לא לעולם אריב ולא לנצח אֶקְּצוֹף (שם נז יו). בעון בצעו קָצַפְתִּי ואכהו הסתר וְאֶקְצֹף (שם שם יז). הן אתה קָצַפְתָּ ונחטא בהם עולם ונושע (שם סד ד). אל תִּקְצֹף יי עד מאד ואל לעד תזכר עון (שם שם ח). קָצַף יי' על אבותיכם קצף (זכרי א ב). קנאתי לירושלם ולציון

---

[1]) [כך צ"ל וכן בדפוס, ולא קוצעה, כבהוצ' צוק"ם.]

[2]) וכעין זה בבבלי (זבח' לז.): עוצבא שחשב עליה לקצעה טהורה עד שיקציענה.]

[3]) [שרש זה בא בעבר' ובארמ' וסור' במשמ' כעס, צער ותוגה, ובסור' גם קצפת לי במשמ' צר לי, וכן שם קציפא גם במשמ' דק וצר ממש, ואפשר שואת צר (רוח), קצר (אף, נפש) היא משמעותה הראשונה של השרש. ובמכתבי עמרנא (82, שו' 50–51) בא בעבר־כנענ' נַ—אַק—צַ—פִּ על יד הבבלי תַ—שַ—אַש (תצטער), כנראה במקור נפע', וכן (93, שו' 4–5) [נַ?־] אַק—צַ—אַפּ—תִ על יד [אַת—] תַ—שַ—אַש אַ—נַ—כִּ (אצטער אנכי), אך כמקרא אין נִפע' מן הפעל. ועי' א. קָצַף, ב. קֶצֶף, קְצָפָה, הערות.]

[4]) [עי' בהערה שלפני זו.]

קנאה גדולה וקצף גדול אני קֹצֵף על הגוים השאננים אשר אני קָצַפְתִּי מעט והמה עזרו לרעה (שם שם יד–יה). כי אם מאס מאסתנו קָצַפְתָּ עלינו עד מאד (איכה ה כב). אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יִקְצֹף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך (קהל' ה ה). — ובמשמ' חשב מחשבות מרד: בימים ההם וכו' קָצַף בגתן ותרש שני סריסי המלך משמרי הסף ויבקשו לשלח יד במלך אחשורוש (אסתר ב כא). —ובתו"מ, בעקר בחקוי לשון המקרא: קאת וקפוד הוכפלו לראות בשוד ושבר הבא משנער קצף על עולמו וחמס ממנו נפשות (מו"ק כה:). (וכדי בזיון וקצף), כדאי הוא הבזיון שביזה אביה את כלי בהמ"ק לקצפון שקצף עליה והרגה (ר' חנינא, מד"ר אסתר ד, והיוס הזה). אל בקצפך תוכיחני וכו' אמר דוד להקב"ה, רבון העולמים, אנו חוטאים ואת(ה) קוצף ומתוך כך אין אנו נגאלין (מדרש תהלים לח א). כשניעור האיש משנתו וכו' נכנס אצל המלך ואמר לו הא לך חלב כלבא שבקשנו בשבילך ותשתה, מיד קצף המלך עליו וצוה לתלותו (שם לט ב). — ובסהמ"א: בגתן ותרש היו עומדים כשער, כיון שהעבירם המלך והעמיד מרדכי תחתיהם קצפו ואמרו הואיל והעבירנו המלך נלך ונהרגנו בצינעא (ילקוט שמעוני, אסתר ב תתרנג). אל תקצף קצף ויבהלך בחרונך פן תקרע בכעסך אשר לא תתפור ברצונך (ר"מ המאירי, משיב נפש, כ"י). — ואמר המשורר: הקצפת ידידי באהבים ונפש שבעה נפת תבוסו (רסב"ג, בחר מהמלי, ברודי, 8). — בינ' פעו' קָצוּף, שקצפו עליו, ואמר הפיטן: קצוף בדמים ובמרמה אם יהי, חרוצים ימיו (אנוש מה יזכה, יוה"כ). אל נא רעה את צאן ההרגה, קצופה ועליך הרוגה (אל נא תעינו, הושענות להושע"ר). — ואמר המשורר: ושם הבין והמוסר מנתו ונפשי החרוצה שם קצופה (רסב"ג, מלילתי, סעה"ס 36). ועי' קָצוּף.

—הפע', הִקְצַפְתָּ, הִקְצַפְתֶּם, מַקְצִפִים, הִקְצִיף, יַקְצִיפוּ, — הִקְצִיף האדם את האלהים, גרם שיִקְצֹף, הכעים אותו: זכר אל תשכח את אשר הִקְצַפְתָּ את יי' אלהיך במדבר למן היום אשר יצאת מארץ מצרים עד באכם עד המקום הזה ממרים הייתם עם יי' ובחרב הִקְצַפְתֶּם את יי' ויתאנף יי' בכם להשמיד אתכם (דבר' ט ז–ח). ובתבערה ובמסה ובקברת התאוה מַקְצִפִים הייתם את יי' (שם שם כב). באשר זממתי להרע לכם בְּהַקְצִיף אבתיכם אתי וכו' כן שבתי וזממתי בימים האלה להיטיב את ירושלם (זכר' ח יד–יה). וַיַּקְצִיפוּ על מי מריבה (תהל' קו לב). —

—ובתו"מ: קצף בגתן ותרש, אמר רבי חייא בר אבא אמר ר' יוחנן הקציף הקב"ה אדון על עבדיו לעשות רצון צדיק ומנו יוסף וכו', עבדים על אדוניהן לעשות נס לצדיק ומנו מרדכי וכו' (מגי' יג:). — ובסהס"א: כבר נודע מה שאמר החסיד בח"ה שהעה"ז והעה"ב כשתי צרות כשתרצה את זו תקציף את זו (ראשית חכמה, האהבה י, ע:) ותהיינה נשי עשו מכעיסים ומקציפים את יצחק ורבקה במעשיה' (ס' הישר, תולדות, לבוב, כז.). — ואמר המשורר: נאמו עוד שהקב"ה קושר תפילין וטוטפו, וגם שם ישראל חקק על צניפו ושם יעקב חקוק על הפו, כל אלה אמרו להקציפו (קלמון בן ירוסים, מלח' ה' יד, 110). — ובחורות המליצה: ההרחבה תחלק אל המקציף והמחונן, המקציף הוא מאמר מרחיב העון, מעורר השומע אל החמה והכעס, והמחונן הוא מאמר מרחיב הצרות והתלאות ויעורר לבב השומע אל הרחמנות (ר"י מסיר ליאון, נופת צופים א יג, 40). ואם ההרחבה אם תהיה במקציף צריך שיהיה הקול נמוך וכו' (שם שם). ואם ההרחבה אם היא במקציף נכוון התמונות והפנים כאשר במחלקת וכו' (שם שם, 41).

—התפ', הִתְקַצֵּף,—כמו קצף, בא לידי קצף: ועבר בה נקשה ורעב והיה כי ירעב וְהִתְקַצַּף וקלל במלכו ובאלהיו (ישע' ח כא). — ואמר בן סירא: בלא עצה אל תפעל דבר ואחר מעשיך אל תתקצף (ב"ס גני' לה יט). —ובסהמ"א: ואם יכעס (הפרוש) לא יתקצף (ר"י א"ת, חו"ה, הפרישות ז). — ואמר המשורר: אורו ידעך יום יתקצף (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ז, שיר ברחם פרק טו, ענעלאו, 263).

—נפע', ״נִקְצַף,—שקצפו עליו: הוא הנקצף מהשם (עץ חיים לה). נתבאר שוה הנקצף והמרוחק יותר מן המבטל (שם לו).

א. קֶצֶף [1], ש״ז, קֶצֶף, כנ׳ קִצְפִּי, קֶצְפּוֹ, קִצְפְּךָ, קִצְפּוֹ, —כעס וחמה, ביחוד של האל, Zorn; colère; anger: ויתשם יי׳ מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול (דבר׳ כט כז). כי קצף ליי׳ על כל הגוים וחמה על כל צבאם (ישע׳ לד ב). כי בקצפי הכיתיך וברצוני רחמתיך (שם ס י). מקצפו תרעש הארץ ולא יכלו גוים זעמו (ירמ׳ י י). ונלחמתי אני אתכם ביד נטויה ובזרוע חזקה ובאף ובחמה ובקצף גדול (שם כא ה). אשר הדחתים שם באפי ובחמתי ובקצף גדול (שם לב לז). קצף יי׳ על אבותיכם קצף (זכר׳ א ב). וקצף גדול אני קצף על הגוים השאננים (שם שם יה). יי׳ אל בקצפך [2] תוכיחני ובחמתך תיסרני (תהל׳ לח ב). כי אפר כלחם אכלתי ושקוי בבכי מסכתי מפני זעמך וקצפך כי נשאתני ותשליכני (שם קב יא). — ותוצאות הכעס, ענש, נגף מאת האל: והלוים יחנו סביב למשכן העדת ולא יהיה קצף על עדת בני ישראל ושמרו הלוים את משמרת משכן העדות (במד׳ א נג). כי יצא הקצף מלפני יי׳ החל הנגף (שם יז יא). ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח ולא יהיה עוד קצף על בני ישראל (שם יח ה). זאת נעשה להם והחיה אותם ולא יהיה עלינו קצף על השבועה אשר נשבענו להם (יהוש׳ ט כ). הלא עכן בן זרח מעל מעל בחרם ועל כל עדת ישראל היה קצף והוא איש אחד לא גוע בעונו (שם כב כ). ויעלהו (מלך מואב את בנו) עלה על החמה ויהי קצף גדול על ישראל (מ״ב ג כז). מקצף יי׳ לא תשב והיתה שממה כלה (ירמ׳ נ יג). ולבם שמו שמיר משמוע את התורה ואת הדברים אשר שלח יי׳ צבאות וכו׳ ויהי קצף גדול מאת יי׳ צבאות (זכר׳ ז יב). גם כל ימיו בחשך יאכל וכעס הרבה וחליו וקצף (קהל׳ ה טז). והיום הזה תאמרנה שרות פרס ומדי אשר שמעו את דבר המלכה לכל שרי המלך וכדי בזיון וקצף (אסת׳ א יח). יואב בן צרויה החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל (דה״א כז כד). הלרשע לעזר ולשנאי יי׳ תאהב ובזאת עליך קצף מלפני יי׳ (דה״ב יט ב). והזהרתם אתם ולא יאשמו ליי׳ והיה קצף עליכם ועל אחיכם (שם שם י). ויעזבו את בית יי׳ אלהי אבותיהם וכו׳ ויהי קצף על יהודה וירושלם באשמתם זאת (שם כד יח). ויהי קצף יי׳ על יהודה וירושלם ויתנם לזועה לשמה ולשרקה (שם כט ח). ולא כגמול עליו השיב יחזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלם ויכנע יחזקיהו בגבה לבו הוא ויושבי ירושלם ולא בא עליהם קצף בימי יחזקיהו (שם לב כה–כו). — בְּשֶׁצֶף קֶצֶף [1]: בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך (ישע׳ נד ח). —ובתו״מ: ולמה אני מזהירן שירחיקו ישראל עצמן מן המשכן כדי שלא יהא קצף עליהן שאינן ראוין להתקרב אצלו (מד״ר במד׳ א). —*ועשה קֶצֶף לפלוני, הביא עליו את קצף אלהים: מי שהוא שקול כנגד ששים רבוא איך אני יכול לראות במותו, ומי שיש בו דברים אלו איך אני יכול לעשות לו קצף (שם דבר׳ יא). — *ושם מלאך חַבָּלָה [2]: כיון שאמר לו הקב״ה למשה ברקיע קום רד מהר מזה שמעו חמשה מלאכי חבלה ובקשו להזיקו ואלו הן אף וחימה קצף משחית ומכלה (ר׳ חייא בר אבא, שם שם ג). —ובפהס״א: ובזכות ג׳ האבות נעצרו ג׳ מלאכים מישראל קצף אף וחימה (פדר״א מה). ולשון זכר ולשון נקבה ולשון רחמים ולשון קצף ולשון קדש ולשון ארמית ולשון ישמעאלים (דקדוק במסורה תימנ׳, במסורה הגדולה של גינצבורג ג לו, סי׳ 2). שבזמן שאין הדין נעשה השדות מתמשכנות שלא כדין והבנים נמכרין והשדות נכבשות והקצף יורד וצועקין ואינן נענין (מכוה״מ לר״י אלנקאוה ד, 191). שהרי יהושפט נתחבר לו לאחאב ועלה עמו לרמות גלעד ויצא עליו קצף (שם שם, 307). — ואמר המשורר: וכי קצפך רצון האל בעיני וחליי עז ולא אחמד בריאים (רמב״ע, לכל חיים, ברודי עז). רבה חמת הכוס במי שלג משקה כמו חכם יכב קצף (הוא, תרשיש ג, 36). — ובמליצה: כי יצא קצף תשיבה גם החל נגף הזקנה (עמנו׳, מחב׳ ה, 32).

---

[1] [בעוד שבא הפעל קָצַף (עי׳ שם) בכמה מקומות במקרא ביחס לאדם הכועס, כמעט שלא בא קֶצֶף אלא ככנוי לרגזו של אלהים ופעלת רגזו על האדם, עד שהפך השם לנרדף אל נֶגֶף, ועי׳ גם קְצָפָה.]

[2] [בפסוק מקביל (תהל׳ ו ב): באפך.]

[1] [עי׳ שֶׁצֶף, הערה.]

[2] [נזכר גם בבבלי (שבת פח.) ובתרג׳ המיוחס ליונתן על התורה (במד׳ יז יא).]

ב. קֶצֶף, — מלה מספקה[1]: נדמה שמרון מלכה כְּקֶצֶף[2] על פני מים (הוש׳ י ז). — ובסהמ״א, בשמ׳ בועות רתיחה ותסיסה על פני נוזל[3], Schaum; écume; froth: וימשש הדבש בכל עת בלי לנוח שלא ישפך הדבש מחום הריתיח וכשיראה שעלה כל קצף הדבש לסילה אז יוציא הכלי מעל הגחלים ויניחהו עד שיתחסר מעט ויניח ריתודו ואז יסיר את התרווד כל קצפו עד שישאר הדבש בבלי זך וטהור (שבתי דונולו, ספר המרקחות, שטיינשניידר, II). וירד הקצף מן הפה (לסף הרופא, כ). וימלאו עיניו דם ופיהו קצף כפעם בפעם אשר כה יהיה משפטו כי יתעורר לגבורה (יוסיפון פרק קד). בירוצי מדות, הקצף שעל גבי המדה כשהיא מלאה יין (רגמ״ה, מנח׳ פח.). האי דלא שתי הופיא וכו׳ פי׳ בלשון רכמים רתיחה ובלשון המקרא קצף כדכתי׳ כקצף על פני מים (ערוך ערך הפיא). ופי׳ משיעלה, משיסיר הקצף שעל היין והרצנין וזגין מפי החביות (סס ערך קף). כשמלא המדה מדבר לח בכח עולה הקצף למעלה ונראית מלאה (סס ערך כסח). חלב יצהר, הנכבד והמוטב שהוא הקצף (רלב״ע, במדי׳ יח יג). חופייא מלו גרויהון, מדתם מליאה קצף, אשקומא ב׳ (מחזור ויטרי, 326). ומקבלת הריאה הקצף שעולה על הדם הדומה לקצף על המים לא למזוניתיה וכו׳ אלא לבשולו (ר״י עקנין, ספר מוסר ב יג). אם העכיר הקצף המרותחת מפני החבית (רוקח הלג). כשתראה השתן אדום ועבה והקצף עליו רב, יורה בו גובר הדם בגוף בעליו (ר״י זבארה, מראות השתן, בסוף ס׳ שעשועים, דודזון, 171). כשתראה השתן שאין עליו קצף, יורה כי הוא שתן אשה (סס, 172). כשיבושל המזון ככבד המותר הזה דומה לקצף הצף על פני תירוש הענבים, היא המרה הכרכומית הטבעית (פרקי משה ג, ד:). היציאה אשר בה קצף מורה על אחד מב׳ דברים, אם על החום מופלג וכו׳ (סס ו, יד:). ויעשו מאותו הדם שני מינים של קצף, האחת דקה וצחה וזו היא המרה האדומה וכו׳ (ספר המלאכה להרמב״ם, בן גרכי, X). ובשתן הנשים יהיה נתמיד קצף על פני המים עגול, ושתן האנשים הפך זה לא יהיה בו קצף על פני המים זולתי אם יהיה כאב בראש (נתן פלקירא, צרי הגוף ג ה, כ״י בריט׳ מוז׳). קצף השתן ההווה עם קדחת חדה מורה על כאב הראש (סס סס). הדק היטב הסמנים הקשים מפה ומפה וערב בהם דבש צירעה שהוסר קצפו, עשה ממנו מרקחת מופלא כמו שתוכל (קלונימוס, אבן בחן, סח:). ושיהיה הדם דק עם קצף בלתי חזק האדמימות (כרבוני, אהל חיים, בחליי המזג, כ״י ביהמ״ד סכטר). ויש שהפליגו בבישול לדקיתם עד שנשרפו ונעשה מקצתו הדק קצף על התבשיל (רסב״ל דורן, מגן אבות, חלק יעקב פרק ד). או ידוק זרע פשתן קלוי וינפהו פעמים ויולש בשיעור שמספיק לו מן הדבש שהוסר קצפו ויועיל למי שיש לו שיעול שסבתו קור (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד ב, הריאה). ויתבשל שם ומתהוה כמו שנעשה הקצף בפיות הסוסים הרצים (סס סס ג, החמה). יבלול מררת השור עם דבש שהוסר קצפו וימשחנה (סס סס). כל הנזהר היטב באכילת הדם קידם לכן ירתיח המים ואחרי כן ישליך הבשר במים ויוצא הקצף בהרתחה היטב כי החום שואב מתוכו להוציאו ומיד הוא צף על פני המים (ר״א הקראי, גן עדן, שחיטה יח, לג:).

---

[1]) [עי׳ בהערה הבאה.]

[2]) [השבעים וכן תיאודוטיון תרגמו φρύγανον (נ״א φρύγαν, ועי׳ בסמוך), והוא גבבא, ענפי עצים שבורים להסקה, ואחריהם הלכו כמה מן המפרשים, ואולם הוולג׳ spumam, עקילס ἀφρόν, סומכוס (כעדותו של הירונימוס) ἐπίζεμα (רתיחת המים), כלשון לנו הבועית הקטנות שעל המים הרותחים, וכן רש״י ואחרים, ונכראה אין אף היוני φρύγαν(ον) אלא ט״ס קדוכה במקום φρύαγμα וכדו׳ כלשון תסיסה ורתיחה, עד שאין כל יסוד של ממש למשמ׳ גבבא המקבלת אצל החדשים היום.

ואולם אף המשמ׳ spuma (עי׳ גם א״ש יהודה, JQR 1903 July, עמ׳ 706) לא נלמדה אלא מתוך לשון קצף וכעס בהשאלה לרתיחת המים, ותמונה מוזרה היא להשוות (נדמה) את מלך שמרון לרתיחת המים. ואף נדמה כאן אינו לשון דמיון אלא לשון כליון כמו: נדמו עמי מבלי הדעת (הוש׳ ד ו), אוי לי כי נדמיתי (ישע׳ ו ה) וכדו׳, ובהמשך נכרות המלים בקריאה הטבעית (כק)צף על פני המים, ועל כן גם במקום כק יש להניח פעל, כנראה בָּק, כלו׳ הורק ונשפך, מלשון בוקה ומבוקה ומבלקה (נחו׳ ב יא), בוקק הארץ ובולקה (ישע׳ כד א). ויהיה פרוש כל הפסוק: נדמה (ומת) שמרון מלכה בָּק (הורק) צָף על פני המים, וצ״ע.]

[3]) [לפי הבנה כזו של לשון הכתוב, עי׳ בהערה הקודמת.]

כשהאדם בים מרחוק מן המדינה יראה כל המדינה לפניו בקערה ומן קצפי המים נקפאו עם חקקי המים ונשתלגו ברפש וטיט (רזיאל המלאך, ענין רוח ובוהו). — ואמר המשורר: נראה עלי פניו בעת הורק בו משפת בקבוק כמו קצף (רמב"ע, תרשיש ג, 36). שרתי מושל שיאו עד רום וכקצף על מים נדמה (שם ח, 73). וים מתרצץ וקדים יפצץ ארזים ויפץ רוח קצפיו (ר"י הלוי, יעץ וזקים, שעה"ש 97). רבי הנוצה אפרוחים חן למו, בדוד המרתח איך חיים נטבלו, סער גלי קצף רגע כסטו, וערמים לא יחיו פתאם הועלו (אד"ס הכהן, המחלה). נשכח מלב כל רעי נפשנו, מלב אחינו טפנו נשינו, וכהתם קצף על מים נתמה (יל"ג, בית מועד לכל חי, שירי יל"ג א, 30). — ואמר המליץ: גם מעיז חיי בין שני הקצוות נוסד על אבק פורח, כקצף על מים רצים נמוג וילך והלם (ר"מ פפנהים, ארבע כוסות, כוס התרעלה א). והנה תנחומותיה נשארו מעל דמיונה כקצף על פני מים (מפו, אהבת ציון טו). האויר יעלה בנפיחות קטנות ומעלה קצף (שוים) על פניהם כאיזה תנועה ורעש (יאוועל, למודי הטבע, קלה). —

*קצף הים, אבן רכה המוצפת על פני הים השחור ודומה לקצף הנוזל, Meerschaum; écume de mer; meerschaum: ויותר חזק ממנו סרקא קולא סוכר טברזד קצף הים אריסטולוגיאה (קאנון ג ג ב ע). ויבא בהחכשותיהם גפרית וסחיטת קשואי חמור ושורש לוריאולה ועלהו וניטרי ואפר רקליציאה וקצף הים (שם ג יד ד יא). ואם יקרה בהם (בעינים) לובן ידוק חלק מקצף הים ושני חלקים מסוכר ויכחול בו (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א, העינים). או עלי זית מבושלים בחומץ וכתושים היטב או אפר קצף הים שנילוש בדבש (שם שם ג, היבלת). קצף הים (מעער שוים) (ר"ש בלוך, שבילי עולם ג, ח).

קְצָפָה, ש"נ, —כמו קֶצֶף, מארה, זעם וצער: שם גפני לשמה ותאנתי לִקְצָפָה [1]) חשף חשפה והשליך הלבינו שריגיה (יואל א ז). — ואמר הפיטן: תפילם לפערה פיה, תציקם לצמת צלמוות, תקפיצם לקיצפת קודחת, תירטם לריצות רפש (יניי, אסמילס, קרוב' ליומים נוראים, זולאי, שלע). היך היית לקצפה בנשים היפה כשחר נשקפה (רשב"ע, איומתי, איגר 138).

[1]) השבעים תרגמו לקצפה ע"פ הענין εἰς συγκλασμόν, לשברון, ת"י: למספח(ת) נפש, וכן רש"י, רד"ק: לזעם ולמארה, אך הוא מביא אף י"ם: לקצפה, לקליפה, וכן מפרשים בקצף על פני המים, ר"ל שוסיר הארבה הקליפה שיאכלנה, והוא ע"פ הוולג': et ficum meum decortavit, ואת תאנתי קלף, וברוח זו פרש אף א"ש יהודה כלשון נשירת ענפים; וגרץ הציע לתקן: קטפה.

ואולם צדקו המפרשים כלשון קצף וזעם ממש, כמלה שַׁמָּה המקבילה אל קצפה. כלו' כל עובר עליה ישֹם, ויקצף ויצטער. וכן בא בסור' קְצָפָא במשמ' תוגה ואבל, וכן נאמר בארמי' (מד"ר שה"ש, מי זאת עולה): אית אתרין דצווחין לבין אבלה בית קְצוֹפָה, היא קְצָפָא במבטא ובכתיב של א"י.]

***קִצָּפוֹן**, ש"ז, —כמו קֶצֶף, קְצִיפָה, ואמר בן סירא: פת נפשך ופייג לבך וקצפון הרחק ממך כי רבים הרג דין ואין תעלה בקצפון (ב"ס גניי ל כג). — ובתו"ם: ויקצוף על אלעזר ועל איתמר בני אהרן, מלמד שנתן פניו בלפי בניו וכעס כנגד אהרן, מלמד שאף אהרן הי' בקצפון (ספרא ויק, שמיני פרשה א פרק ב סימן כג). ויקצוף וישבע לאמר, א"ר תחליפא אמר הקדוש ברוך הוא, להם הוא קצפון ולי מה (אני) קצפון, אשר נשבעתי באפי, נשבעתי באפי וחוזר אני בי וכו' (מד"ר ויקרי לב). (וכדי בזיון וקצף), רב ושמואל, רב אמר כדי הבזיון הזה לקציפה הזאת, ושמואל אמר כדי הקצפון לבזיון זה, א"ר חנינא, כדאי הוא הבזיון שביזה אביה את כלי ב"ה לקצפון שקצף עליה והרגה (שם אסתר, והיום הזה). קצף בגתן ותרש וכו' מה קצפון היה שם, מעביר שנים ומושיב אחד [1]) (שם שם, בימים ההם). — ובפהמ"א: רבי נחמיה דאמר מפני אנינות נשרפה היכי מתרץ להני קראי דאותה פרשה [2]), מאי אמר משה ומאי אהדריה לענין אנינות ומה היה הקצפון ומה היא הודאה (רש"י, זבח' קא.).

[1]) [העביר אותם והושיב את מרדכי.]

[2]) [פרשת שעיר החטאת (ויקר' י יו וכו'), שנאמר בה ויקצף וכו'.]

***קַצְפִי**, ת"ז, —שיש בו קצף במשמ' אבעבועות רותחות ותוססות על פני נוזל, schaumig; écumeux;

frothy: ואותות הדם הרקוק מעצם בשר הריאה מחבורה או נגע שיהיה קצפיי ויהיה בהפרקים (קאנון ג י ב ב). הרוקקים דם קצפיי זה יבוא מן הריאה (פרקי אבוקרט ה יג). והר״מ אמר כי הדם הקצפי בא מעצם הריאה (המפרש שם). היציאה הקצפיית, הנה אם בסבת חום חזק וכו׳ כמו שנמצא מי הים יתילד בו הקצף כהתערב הרוח במים (קבולי גליגוס, בבחראן). (צאה) סרוחה דשנה וקצפית לבנה ומימית (חרוזי אבן סינא, תרגום שלמה רופא, כ״י ברלין). החלזונים יתילדו בליכלוך הקצפי אשר יתילד בסביב הספינה (רפב״ל דורן, מגן אבות, חלק יעקב ד, סז.).

קְצַפִּיאֵל,—שם מלאך [1]: אלה שמותם של שומרי פתח היכל הששי, רומיאל וקצפיאל וכו׳ (היכלות רבתי טו, בית המדרש ילינק חלק ג, 94). כשאתה בא ועומד על פתח היכל הששי הראה שלשה חותמות של שומרי פתח היכל ששי לקצפיאל השר שחרבו שלופה בידו וטורדין ויוצאין ממנה ב־קים, והיה מעוררה על כל מי שאינו ראוי להסתכל במלך וכבא וכו׳ (שם יח, 97). מיד היה קצפיאל השר דורך קשתו ועטש ומביא לך רוח סערה ומושיב אותך בקרון של נוגה ומתקיע לפניך כשיעור שמונת אלפים רבבות קרנים וכו׳ (שם יט, שם). ואמרתי, רבונו של עולם, בבקשה מלפניך וכו׳ שלא ישלטו ב, קצפיאל השר ומלאכי שעמו (ספר היכלות, שם חלק ה, 170). השר הרביעי קצפיאל וכל מחניהו (כתבי ב״ר יעקב אלחנן, עמק המלך שער קרית ארבע, יח, סד.).

קְצַפִּיּוּת, ש״נ, — תכונת הדברה קצפי, העלאת קֶצֶף, קציפה ורתיחה: וישוב (השלשול) כדורדיי נבאש הבאשה ויש בו קצפיות לרתיחה (קאנון ג יד ד א). כשיעטוף הרחם על הזרע הנה ראשית הענינים אשר יתחדשו שם הם קצפיות הזרע והוא מפעולת הכח המצייר והאמת מאותו הקצפיות התנועות מכח המצייר למה שיש בזרע מהרוח הנפשיי והטבעיי והחיוני (שם שם כא א ב).

---

1) [ובזהר פקודי (וילנה, רמג.): והאי גוון תננא אקרי קצפיאל רברבא והאי איהו רוגזא דבני נשא וכו׳.]

קצץ [1], ממנו ־מִקְצָצָה, קֵץ, *קְצָה, ־קִצּוּץ, א. *קְצִיצָה ב. *קְצִיצָה, קָצָן, *קַצָּן, *קָצִץ, *קֶצֶץ, *קְצָצָה, *קְצֹצֶת.

קָצַץ [2], פ״י, קַצֹּתָה, קְצוּצֵי,—קָצַץ את כף היד, קטע וכרת אותה: כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו וקרבה אשת האחד להציל את אישה מיד מכהו ושלחה ידה והחזיקה במבשיו וְקַצֹּתָה את כפה לא תחוס עינך (דברי כה יב). — וְקָצַץ את פאת הראש, רק בינ׳ פָּעוּ׳, קְצוּצֵי פֵאָה, כנוי לקצת בני קדם [3]: ועל בני עמון ועל מואב ועל כל קְצוּצֵי פאה היושבים במדבר (ירמי׳ ט כה). את דדן ואת תימא ואת בוז ואת כל קְצוּצֵי פאה ואת כל מלכי ערב (שם כה כג–כד). לקדר ולממלכות חצר וכו׳ והיו גמליהם לבז והמון מקניהם לשלל וזרתים לכל רוח קְצוּצֵי פאה (שם מט כח–לב). ועי׳ פֵּאָה. — ובתו״מ [4], קצץ ידיו ורגליו: בשעה שאמר לו הקב״ה (לנחש) על גחונך תלך ירדו מלאכי השרת וקצצו ידיו ורגליו (מד״ר ברא׳ כ). — *ואת ראש הנדון: מצות הנהרגין היו מתיזין את ראשו בסיף וכו׳ ר׳ יהודה אומר נוול הוא זה אלא מניח את ראשו על הסדן וקוצץ [5] בקפיץ (סנה׳ ז ג). — *ואבר: אבר שיצא מקצתו

---

1) [גם בארמ׳ וסור׳, ערב׳ קַצַּ a) וגם קַצַּ׳ b) אשור׳ ואוגרית׳ קצץ, אך קרוב לשרש זה גם קצה (עי׳ שם הערה) ואולי אף גזז. ועי׳ גם קצע, קצר, הערות.]

2) [וכן בכתבת אשמנעזר מלך הצידונים, שו׳ 9: ויסגרנם האלנם הקדשם את ממלכת אדר אש משל בנם לקצתנם. ובשורה 21—22: לם יסגרנם אלנם הקדשם אל ויקצן הממלכת הא והאדמם המת וזרעם לעלם.]

3) [אמנם יתכן מאד שאין להבין קצוצי פאה במשמ׳ גזוזי פאה, אלא אדרבה: שפאת ראשם סדורה להם קְוֻצּוֹת קוצות תלתלים, כדרך הבדואים עד היום. כי כך בא, כאמור בהערה לערך קְוֻצָּה בערבי׳ קֻצַּה c) במשמ׳ ציצית שערות; וכמו שהוער במקומות אחדים נראה הדבר שבוטאה ק בכמה שרשים כמו קו, qu, ועל כן אין גם קְוֻצָּה בעקר אלא קְצָה, וצ״ע.]

4) [קצת מן הדגמאות המובאות כאן אפשר לבאר גם מבנין פִּעֵ׳.]

5) [נ״א: קופץ, עי׳ ב. קָפַץ.]

---

a) قصّ b) قضّ c) قصّة

 קצץ

חותך עד שמגיע לעצם וכו' ובמוקדשין קוצץ בקופיץ שאין בו משום שבירת העצם (פסחי' ז יג). —*ועצם: העצמות והגידין והנותר ישרפו בששה עשר ויקוץ מפני המוח שבקולית ויחלוץ את הבשר מן העצם ויהנה מן העצם (ירוש' שם שם ע). —*ואת הצפרנים: וגלחה את ראשה (ועשתה את צפרניה), ר' אליעזר אומר תקוץ, ר' עקיבא אומר תגדל (ספרי דברי ריג). — *ואת הבהרות: מי שהיתה בו בהרת ונקצצה טהורה, קצצה מתכון ר' אליעזר אומר, לכשילד לו נגע אחר ויטהר ממנו (נגע' ז ה). ימול בשר ערלתו, ואע"פ שיש שם בהרת יקוץ (ת"כ, שבת קלב:) לקוץ בהרתו הוא מתכוין (רב עמרם, שם קלג.). — *וקציץ אילנות, קורות, קנים, נטיעות, שחת וכדו': הקוצץ קירות שקמה לא יחפהו בעפר (שביע' ד ה). אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית (שם שם). המזנב בגפנים והקוצץ קנים, ר' יוסי הגלילי אומר ירחיק טפח, ר' עקיבא אומר קוצץ כדרכו בקרדום או במגל ובמגירה ובכל מה שירצה (שם שם ו). מאימתי אין קוצצין האילן בשביעית, בש"א כל האילן משיוציא (שם שם י). יכל אילן כיון שבא לעונת המעשרות מותר לקוצצו, כמה יהא בזית ולא יקוצנו, רובע, (שם שם). הדלה עליה (על הסכה) את הגפן ואת הדלעת וכו' פסולה, ואם היה סכוך הרבה מהן או שקצצן כשרה (סכה א ד). הקוצץ נטיעותיו אף על פי שאינו רשאי פטור, אחרים שקצצו את נטיעותיו חיבים (ב"ק ח ו). ומהלך בתוך שדה חבירו להציל את נחילו וכו' אבל לא יקוץ את שוכו על מנת לתן את הדמים, ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא אומר אף קוצץ ונותן את הדמים (שם י ב). נתנו לו זמן לקוץ את האילן ולסתור את הכותל ונפלו בתוך הזמן פטור (ב"מ י ד). מרחיקין את האילן מן העיר וכו' אם העיר קדמה קוצץ ואינו נותן דמים ואם האילן קדם קוצץ ונותן דמים, ספק זה קדם וספק זה קדם קוצץ ואינו נותן דמים (ב"ב ב ז). מרחיקין את האילן מן הבור וכו' אם הבור קדמה קוצץ ונותן דמים ואם אילן קדם לא יקוץ, ספק זה קדם וספק זה קדם לא יקוץ, ר' יוסי אומר, אף על פי שהבור קדם לאילן לא יקוץ וכו' (שם שם יא). היה חופר בור שיח ומערה קוצץ (שרשי האילן) ויורד (שם שם יב). אילן שהוא נוטה לשדה חבירו קוצץ אלא המרדע על גבי המחרשה (שם שם יג). אילן שהוא נוטה לרשות הרבים קוצץ כדי שיהא גמל עובר ורוכבו (שם שם יד). אין מוכרין להם (לעכו"ם) כל דבר שהוא במחובר לקרקע וכו' ר' יהודה אומר מוכר הוא על מנת לקוץ (ע"ז א ח). אין אדם רשאי לקוץ את כרמו בשביעית משיוודע הפרי (תוספת' פאה ג יח). בצלים הקוצצין שריקנן לפני ראש השנה מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית (ר' שמעון בן גמליאל, שם שביע' ב ט). הקוצץ קנים מגביה טפח וקוצץ (שם שם ג יט). מפני ארבעה דברים המאורות לוקין, על כותבי פלסתר וכו' ועל קוצצי אילנות טובים (שם סכה ב ה). ויתום לקוץ אינו רשאי לשרש את כולן כאחד (שם ב"ב ד ז). מוכרין להן שחת קצוצה ותבואה קצורה ואילנות קצוצות, ר' יהודה אומר שחת לגוז על מנת שתיגזז ותבואה לקצור על מנת שתיקצור ואילנות לקוץ על מנת שיקציצו (שם ע"ז ב ד). מנין אתה אומר שאם קצץ אשירה והחליפה אפי' עשרה פעמים חייב לקוצצה ת"ל אבד תאבדון (ספרי דברי' ס). מנין לקוצץ את האשירה שחייב לשרש אחריה ת"ל ואבדתם את שמם מן המקום ההוא (ר' אליעזר, שם שם סא). ולא חגת לילך לך לסוף העולם להניח בעל הגינה שיקוץ[1]) את קוצין (ר' יהושע בן קרחה, ירוש' מעשר' ג ח). הכל מודין שלא יקוץ לו ארזים (שם מסקין א ו). הרגתה שירי קצצתה[2]) נטיעותי והלה או' איני יודע חייב (ר' אבהו, שם ב"ק ח ח). קוצצין עצים במועד לצורך המועד וכו' ואם קצץ והותיר ה"ז מותר (ת"כ, מו"ק יב:). קוצץ אדם דקל במועד אף על פי שאינו צריך אלא לנסורת שלו (רב חננאל בשם רב, שם שם). אל עמק שוה, ר' ברכיה ור' חנינה בשם ר' שמואל בר נחמן, ששם השוו כל אומות העולם וקצצו ארז ועשו בימה גדולה והושיבו אותו (את אברהם) בתוכה וכו' (מד"ר בראש' מג). למלך שנתן אוסיא לאוהבו, לאחר זמן בקש המלך לקוץ מתוכה

---

1) [ואולי שֶׁיְּקַצֵּץ את קוֹצָיו, עי' קוץ.]
2) [שם שבוע' ד ו: קיצצתה, פע'.]

חמשה אילני סרק (ריב"ל, שם שם מט). הגדיל הכרם ועשה יין והחמיץ וכו' אמר (המלך) לאריס לך וקוץ אותה וכו' (שם שמות מג). למלך שהיה לו פרדס וכו' ומצאו מלא חוחין ודרדרין, הביא קצצים לקוצו[1] (ר' יהודה ב"ר סימון, שם ויקר' כג). לאדם שבא לקוץ את אילן, מי שאינו בקי קוצץ את את הנופים כל ענף וענף ומתייגע והפיקח מגלה את השרשין וקוצץ (שם במדי' כ). ויכנסו לכרם ויקצצו את גפניו (פסיק' רב', ויהי בעת שפרחה, קלח). — *וקצץ בגד: בגד המוסגר וכו' קצצו ועשאו מוכין טהור וכו' והמוחלט וכו' קצצו ועשאו מוכין טמא (נגע' יא יב). — *וקצץ מטבע שנפסלה, ידות כלים וכדו': סלע שנפסלה וכו' עד כמה תפסל ויהא רשאי לקימה, עד שני דינרין, פחות מכאן יקוץ (כלים יב ז). כל ידות הכלים שהן ארוכין ועתיד לקוץ מטבילן עד מקום המדה (מקו' י ה). הקודח והגורר והקוצץ וכו' אינו חייב עד שיקדח את כולו וכו' עד שיקוץ את כולו (תוספת' שבת יא ג).[2] ועי' קְצֶצֶת. — ב) *כהשאלה, קצץ בן אדם, שם לו קץ, השתיקו: וקוץ הוליד את ענוב, וקוץ זה כלב שקצץ מרגלים (שם שמות א). — *ובינ' קוֹצֵץ, רשע, משחית ומכלה: ר"ש בן לקיש אמר גוים אין להן יחסין וכו' והא כתיב וישלח המלך אסא אל בן הדד בן טברימון בן חזיון מלך ארם היושב בדמשק לאמר, קוצץ בן קוצץ, כמה דאת אמר כי המן בן המדתא, וכי בן המדתא היה, אלא צורר בן צורר, אוף הכא קוצץ בן קוצץ (ירוש' יבמ' ב ו). ודי מהלכין בגוה יכיל להשפלי' בלשצ' מלכא ודריוש מדאה, והיכן הוא אויל מרודך, ר' אלעזר אמר, כדי לסמוך רשע אל רשע, קוצץ לקוצץ, גיותן לגיותן (מד"ר בראש' פה). לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות, באותה

¹) [במד"ר שה"ש, כשושנה בין החוחים: לקצצו.]

²) [במד"ר (ויקר' יט) נאמר: בתלולית זו של עפר, מי שטיפש מהו אומר מי יכול לקצות את זו, מי שפקח מהו אומר הריני קוצץ שתי משפלות היום, שתי משפלות למחר עד שאני קוצץ את כולה, ע"כ. אך במקום מקביל (שם שה"ש, ראשו כתם פז): קוצה, והוא על פי לשון הכתוב (ויקר' יד מא): את העפר אשר הקצו.]

שעה שמת משה ואמר אין בישראל קוצץ בן קוצץ (פסי' ר"כ, סליחות, זוטר, קסז:). — ג) *וקצץ, קצץ סכום של כסף, שכר, מזונות עם פלוני. לפלוני, פסק והקציב לתת לו או לקבל כך וכך, anweisen, festsetzen; assigner, fixer; to grant, fix: משרבו עוברי עבירה (שעברו על אסור שביעית) התקינו שיהא זה מלקט מתוך של זה וזה מלקט מתוך של זה שלא בטובה ואין צריך לומר שיקצץ להם מזונות (שביעי' ד א). קוצץ אדם[1] על ידי עצמו וכו' אבל אינו קוצץ על ידי בנו ובתו הקטנים (ב"מ ז ו). האונאה ארבעה כסף והטענה שתי כסף, במה דברים אמורים בזמן שמכר לו סתם, אבל אם קצץ עמו אינו כלום אחר הקצה (תוספת' שם ג כא). אין פוסקין על הפירות עד שיצא השער וכו' יצא שער לאחרים אף על פי שאין לו מותר לקוץ הימנו וכו' ופוסק עמו על הגדיש של תבואה וכו' אבל אחרים לא יקוצו על גביו וכו' אין פוסקין על הביצין של יוצר וכו' כאילו העושין בעפר לבן אבל באילו העושין בעפר שחור וכו' מותר לקוץ וכו' אין פוסקין על החלב ועל הגיזין אלא עד שיעשו, התחיל לחלוב מותר לקוץ, התחיל לגוז מותר לקוץ וכו' כל שיש לו גורן קוצץ עמו כשער הגורן וכל שאין לו גורן קוצץ עמו כל זמן שירצה וכו' היו לפניו מאה כור ואמ' לו הרי קמה זו עשויה עליך כמאה של זהב מותר, מכור כך וכך אסור, ואם יש לו מותר לקצוץ וליתן לו (שם שם ו א-ו). שכרו סתם פודה ומאכיל מעשר ומאכיל, ואם קצץ עימו (שלא יאכל) הר זה אינו אוכל וכו' שכרו סתם הרי זה אינו אוכל, ואם קצץ עמו (שיאכל) הרי זה אוכל (שם שם ח ז). אין משלחין איגרת ביד עכו"ם ע"ש אא"כ קוצץ לו דמים (ת"כ, שבת יט.). אמר רב מותר שליש בשכרך[2] הרי זה מותר, ושמואל אמר לא מצא מותר שליש ילך לביתו ריקן, אלא אמר שמואל קוצץ לו דינר (ב"מ סט.). אומר אדם לחבירו הלויני כור

¹) [שיקבל הוא ובני ביתו שכר בכסף ולא יאכל.]

²) [השם עגל למחצה בשכר ובהפסד ואמר לו מה שיביא יותר על שליש דמיו של עכשיו טול בשכרך וכל השאר נחלוק בשוה (רש"י).]

חיטין וקוצץ לו דמים (ת"כ, סס עה.). סלע קצצתי לכם באו וטלו שתים (סס עו:). שכרו ללקט הרי זה אוכל ופטור וכו' קצץ, אחת אחת יאכל, שתים שתים לא יאכל (סס פט:). אומן אומר שתים קצצת לי והלה אומר לא קצצתי לך אלא אחת המוציא מחבירו עליו הראייה (סבוע' מה:). — רִבִּית קְצוּצָה, רבית שפסקו עליה מראש, רבית מפֹרשת: רבית קצוצה יוצאה בדיינין, אבק רבית אינה יוצאה בדיינין (רבי אלעזר, ב"מ סא:). — ובסהמ"א: מעשה באדם אחד שבא לפני ר' עקיבה, אמ' לו קוץ לי שכרה שלתורה, אמ' לו המתן עד שיבוא בן עזאי, כשבא בן עזאי אמר לו ר' עקיבה קוץ לזה שכרה שלתורה, אמר לו שכר מקרא אתה מבקש או שכר משנה או שכר הגדה, אמ' לו קוץ לי שכר כולם, אמ' לו כת' טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף, אף אתה אם יש לך כסף וזהב הוציא לי שני אלפים דינרי זהב ושני אלפים דינרי כסף על כל דבור ודבור שלתורה ואני אקוץ לך שכרה שלתורה (ספר המעשיות, גסטר, 60; וכעין זה מדה"ג סכטר, אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברהם). ספר אלהי ישראל את מנין ימי אויבו וקצץ אותם (יוסיפון ג). — ̈וקצץ עם פלוני לעשות כך וכך: כל קונטרס וכל מסכתא זימניה הוא, אע"פ שקצץ עמו לכתוב כמה קונטרסים ביחד (מרדכי לב"ב תסס). ראובן בקש למסו' מעותיו לשמעון שילוו' אות' בריבית ורצה לקצוץ עמו בסך מבורר (תרומת הדשן סב, פיורדא תקלח, פט.) — ̈וקצץ מטבע, במשמ' גזז והמעיט אותה: לימים שבו הנוצרים ובקשו מי שיעיד נגד היאודים ומצאו כרצונם איך ראו היאודי קוצץ המטבע (לקוטים מדברי יוסף סמברי, ברלינר, 28). — ̈וקצוץ במשמ' קצר: ויש שם בני אדם קטנים וקצוצים שקורין בל"א יוכו' (כפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, קעח.). — ̈ובהנדסה, תמונה קצוצה, מצבה קצוצה, כמו קטומה: עמודי המצבות המוצקות והתמונות הקצוצות (ראב"ח הנשיא, חשבון המשיחה והתשבורת, 80). ויש שקורין לה מצבות קצוצות (סס, 97). וכן תהיה זריז ומהיר לדרוש על גובה התמונות הקצוצות, ובכל המין הזה השני מהקצוצות אתה צריך אל הצד והתחבולות (סס, 104). — ואמר הפיטן: אץ קוֹצץ בן קוצץ קוצי לקצץ (ר"א קליר, אץ קולץ, יול' זכור). יסרוני בעקרבים חברי עצבים ונפשי במוקשי רצוצה לחוצה קצוצה רעוצה (ר"י הלוי, אהה אדני, סעה"ש 115). דלותי באין שורש וענף כדרור קצוצת כנף סקוה לנוד ואין (הכל אכמו, יול' סבת איכה, מחז' איטל' א, קסד:). —ואמר המשורר: עד תתנם שואלי פת לחם קצוצי בהונים (רמב"ע, תרשיש ה, 67). — ̇ונוהגים להשתמש בבטוי לְשׁוֹן אָץ קוֹצֵץ, להורות על לשון של גבוב מלים.

—פע', קִצֵּץ, קִצֵּץ, יְקַצֵּץ, יְקַצְּצוּ, — א) כמו קל: וינס אדני בזק וירדפו אחריו ויאחזו אותו וַיְקַצְּצוּ את בהנות ידיו ורגליו (ספט' א ו). ויצו דוד את הנערים ויהרגום (את רכב ובענה) וַיְקַצְּצוּ את ידיהם ואת רגליהם ויתלו על הברכה בחברון (ש"ב ד יב).—ואת החנית: משבית מלחמות עד קצה הארץ קשת ישבר וְקִצֵּץ חנית עגלות ישרף באש (תהל' מו י). — ואת חחבל, העבות: על גבי חרשו חרשים האריכו למענותם יי' צדיק קִצֵּץ עבות רשעים (סס קכט ג–ד). —וקצץ דלתות וכלים אחרים, קצץ והסיר מהם את הזהב: בעת ההיא קִצַּץ חזקיה את דלתות היכל יי' ואת האמנות אשר צפה חזקיה מלך יהודה ויתנם למלך אשור (מ"ב יח יו). ויוצא משם (נבוכדנאצר) את כל אוצרות בית יי' ואוצרות בית המלך וַיְקַצֵּץ את כל כלי הזהב אשר עשה שלמה מלך ישראל בהיכל יי' (סס כד יג). ויאסף אחז את כלי בית האלהים וַיְקַצֵּץ את כלי בית האלהים (דהי"ב כח כד). —ב) וקצץ פתילים במשמ' קצץ פחי זהב לעשותם פתילים: וירקעו את פחי הזהב וְקִצֵּץ פתילם לעשות בתוך התכלת (סמות לט ג). — ובתו"מ: ששה דברים עשה חזקיהו המלך, על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו וכו' קצץ דלתות של היכל ושגרן למלך אשור ולא הודו לו וכו' (פסחי' ד ט). העדים שאמרו מעידין אנו באיש פלוני שהרג שורו של פלוני וקיצץ נטיעותיו של פלוני וכו' אתה אמרת לקצצן הכל הולך אחר הטענה (תוספת' סנה' ו ח). למלך שהיה לו בן וכו' ובשעה שהיה מכעיסו היה מקצץ נטיעותיו (ירוש' ברכ' ג ח). אפילו מקצץ תורמוסין הוה נטל ידיה (רבי זעירא, סס סס ח ב). ארבעה נכנסו לפרדס, אחד הציץ ומת וכו' אחד הציץ וקיצץ בנטיעות וכו' (סס חגי' ב א). ניקנור

אחד מאפרכי יוונים היה ובכל יום ויום היה מניף ידו על יהודה וירושלים וכו' וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום ק צ צ ו בהונות ידיו ורגליו ותלאום בשערי ירושלים וכו' (תענ' יח:). למלך שהיה לו פרדס, הכניס לתוכו שני אריסים, אחד היה נוטע אילנות ו מ ק צ צ ן, ואחד לא היה נוטע כל עקר ולא מ ק צ צ ן, על מי המלך כועס, לא על אותו שהיה נוטע ו מ ק צ ץ (ר' שמעון בן חלפתא, מד"ר דבר' ז). ושלטו בנפשותם ונתנו אליוני ידיהם לתוך פיהם ומרצצים ו מ ק צ צ י ם אותם (פסיק' רב', ותאמר ציון, קמד.). למלך שהיה לו כרם ונכנסו שונאים לתוכו ו ק י צ צ ו ה ו ופיסקוהו (פסיק' ר"כ, נחמו, בובר, קכח.). — *ובכתיב לקוצץ[1] במק' לַקֵּצֵץ: כל ידות הכלים שהם ארוכין ועתיד ל ק ו צ ץ מטבילן עד מקום המדה (מקוא' י ה).—ואמר הפיטן: ק צ ץ עץ משנה לתלות ולעצמו הכינו עליו להתלות (שמעון בר יצחק, אמרו, יוצ' ז פסח). נשאו ראש זדים להכחידם כי רבו ופרו מכל אדם ל ק צ ץ העץ שלחו ידם (ר"י הלוי, את נתיבי, מעה"מ 111).

פע', בינ' מְקֻצָּצִים, — שקצצו אותו: ויאמר אדני בזק שבעים מלכים בהנות ידיהם ורגליהם מְקֻצָּצִים היו מלקטים תחת שלחני וכו' (שפט' א ז). — ואמר הפיטן: בך יגדעון לצים בך כולם מ ק ו צ צ י ם בך לוחמיך מנופצים ואני אשמח בך (רלב"ע, בך חומץ, איגר 241).

— נפע', *נִקְצַץ — שקצצו אותו: יבש המעין, נ ק צ ץ האילן, מביא (בכורים) ואינו קורא (בכורים א ו), הרי נטיעות האלו קרבן אם אינן נ ק צ צ ו ת[2] וכו' יש להן פדיון, הרי נטיעות האלו קרבן עד ש י ק צ צ ו וכו' אין להן פדיון (נדר' ג ה). מי שהיתה בו בהרת ו נ ק צ צ ה טהורה (נגע' ז ה). כל היד המרבה לבדוק בנשים משובחת ובאנשים ת ק צ ץ (נדה ב א). נ ק צ ץ הכרם או שיבשה קרקע של בעל הכרם (תוספת' ב"ב ד יג). מוכרין להן (לעכו"ם) שחת קצוצה ותבואה קצורה ואילנות קצוצות, ר' יהודה אומר שחת לגוז על מנת שתיגוז ותבואה לקצור על מנת שתיקצור ואילנות לקוץ על מנת ש י ק צ צ ו[1]) (שם ע"ז ב ד). בחמשה עשר באב למה, ר' יעקב בר אחא בשם ר' יוסא, שבו זמן קיצה יפה לעצים, שכל עצים שהן נ ק צ צ י ן בו אינן עושין מאכולות (ירוש' תענ' ד יח). אף מי שהוא נושא אשה שאינה הוגנת לו היו קרוביו מביאין חבית וממלין אותן קליות ואגוזים ושוברים לפני התינוקות והתינוקות מלקטין ואומרים נ ק צ ץ פלוני ממשפחתו[2] (ר' יוסה בי ר' בון, שם קדוש' א ה). בתולת שקמה כל שלא נ ק צ צ ה מימיה (שם נדה א ג). — ובמשמ' נפסק ונקצב: מראש השנה נ ק צ צ י ן מזונותיו של אדם (מד"ר ויקר' ל). — ואמר הפיטן: אוי על אם הורתה ותסתר מנוחתה כי נגרעה ו נ ק צ צ ה (לקול פועק במרולה, קינ' על המתים, סדור מנהג ארם צובה, תספא.).[3]

*קַצָּץ, ש"ז, מ"ר קַצָּצִים, — מי שמלאכתו לקצץ עצים, ואף בהשאלה להשמדת בני אדם: למלך שהיה לו פרדס וכו' ומסרו לארים והלך לו, לאחר ימים בא המלך והציץ בפרדס לידע מה עשה ומצאו מלא חוחין ודרדרין, הביא ק צ צ י ם לקוצו וכו' (ר' יהודה ב"ר סימון, מד"ר ויקר' כג).

*קְצָץ, ש"ז, מ"ר קְצָצִים, — מה שנקצץ מן הצמחים: שיבלים הפליטות מן הגורן ומחפורות של כלי ו ק צ צ י ן של קטניות כיון שנתמרח הגורן לא יאכל עד שיעשר (תוספת' מעש"ר א ו). הרג את שורו וקרע את כסותו וקצץ נטיעותיו לא יאמר טול את הנבילה ותן לי הפרה, ואת הקרעים ותן לי את הטלית, טול את ה ק צ צ י ן ותן לי את הנטיעות, אלא שמין אותן כמה הם יפין עד שלא הוזקו וכמה הן יפין משהוזקו

---

1) [אין כאן צורת קוֹצֵץ, אלא אך שנוי מכתב במקו' לְקַצֵּץ, כדגמת שובא במקום שְׁוָא, שבת וכדו', ואמנם יש נ"א לקצוץ, ואולי צ"ל לקוצץ.]

2) [בירוש' נדר' ג ו: מקצצות, אך שם קדוש' א ה: נקצצות.]

1) [בדפוס: לקוצצן.]

2) [עי' קְצָצָה.]

3) [הצורה הקיץ במשמ' הפחית ונכה: קרבן שמכשירה לו (את האשה לבעלה), כגון זבה ויולדת, הרי זו מביאה משלו ואין מ ק י ץ מכתובתה, וקרבן שאין מכשירה לו, כגון שקיפחה נזירות בראשה וכו' הרי זו מביאה משלה ו מ ק י ץ מכתובתה (ספרי במד' ח) היא כנראה מן נקץ וכן בערב' נקצ a במשמ' זו.]

a) نقص

חנינא, כל זה; תנחו' ויקה' א). קנה לך אומנות עם התורה (מד"ר קהל' בדרא תניתאה, רפא חיים).—*וקנה עולמו: יצתה בת קול ואמרה קטיעה בר שלום מזומן לחיי העוה"ב, בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים (ע"ז י:). —*ובמשמ' משפטית, קנה דבר, היה לבעל משפטי של דבר, רכש זכות בעלות: קרקע כל שהוא חייב בפאה וכו' ולקנות עמו נכסים שאין להם אחריות בכסף בשטר ובחזקה (רבי עקיבא, פאה ג ו). המוכר פירות לחבירו משך ולא מדד קנה, מדד ולא משך לא קנה וכו' הלוקח פשתן מחברו הרי זה לא קנה עד שיטלטלנו ממקום למקום, ואם היה במחובר לקרקע ותלש כל שהוא קנה (ב"ב ה ז). מכרה לו ביובל עצמו, רב אמר קנה (ירוש' שביע' ה ח). והמיבך והרבך מאבותיך וכו' אבותיך לא נתחייבו עד שעה שקנו כולה[1]), אבל אתם ראשון ראשון קונה ומתחייב (ר' יוסי בר' חנינא, שם שם ו א). כיצינו שהמכירה חייבין עליה בשבת, הגע עצמך באומר לחבירו תלוש מן הקרקע הזה וקנה אותו לא קנייו (ר' ינאי, שם ב"ק ז ה). כמה אתה נותן לבנך, כך וכך, וכמה אתה נותן לבתך, כך וכך, עמדו וקידשו קנו, הן הן הדברים הנקנין באמירה (ר' גידל בשם רב, כתוב' קב.). דבר תורה מעות קונות, ומפני מה אמרו משיכה קונה, גזירה שמא יאמר לו נשרפו חטיך בעלייה (רבי יוחנן, ב"מ מו:). הרי שהיה הופש פרתו ועימד, ובא חבירו ואמר לו פרתך למה, לחמור אני צריך, יש לי חמור שאני נותן לך, פרתך בכמה, בכך וכך, המורך בכמה, בכך וכך, משך בעל החמור את הפרה ולא הספיק בעל הפרה למשוך את החמור עד שמת החמור לא קנה בעל החמור את הפרה (שם מז.). במה קונין, רב אמר בכליו של קונה דניחה ליה לקונה דליהוי מקנה קונה כי היכי דלגמר וליקני ליה וכו' (שם שם). שני בתים זה לפנים מזה וכו' החזיק בפנימי לקנותו קנאו (רבה בר אבוה, ב"ב נג:). ספינה, רב אמר כיון שמשך כל שהוא קנה, ושמואל אמר לא קנה עד שימשוך את כולה (שם עה:). כיצד (קונה בהמה) במסירה, אחזה בטלפה, בשערה, באוכף שעליה, בשליף שעליה,

1) [שזכו בארץ ישראל כולה.]

בפרומביא שבפיה, בזוג שבצוארה קנאה, כיצד במשיכה, קורא לה והיא באה או שהכישה במקל ורצתה לפניו, כיון שעקרה יד ורגל קנאה (שם שם). —*וקנה אשה במשמ' זו: אחד המערה ואחד הגומר קנה (יבמ' ו א). שומרת יבם בין ליבם אחד בין לשני יבמין, ר' אליעזר אומר יפר, ר' יהושע אומר לאחד אבל לא לשנים, ר' עקיבא אומר לא לאחד ולא לשנים, א"ר אליעזר מה אם אשה שקנה הוא לעצמו הרי הוא מפר נדריה, אשה שהקנו לו מן השמים אינו דין שיפר נדריה, אמר לו ר' עקיבא, לא אם אמרת כאשה שקנה הוא לעצמו שאין לאחרים בה רשות תאמר לאשה שהקנו לו מן השמים שיש לאחרים בה רשות (נדרי י ו). בת שלש שנים ויום אחד מתקדשת בביאה ואם בא עליה יבם קנאה (נדה ה ד). בן תשע שנים ויום אחד שבא על יבמתו קנאה (שם ה ה). — *וקנו האשה, היבמה, העבד והאמה וכדו' את עצמם, שחררו עצמם מרשות אחרת ועברו לרשות עצמם: מעשה בבלוריא הגיורת שקדמו עבדיה וטבלו לפניה ובא מעשה לפני חכמים ואמרו קנו עצמן בני חורין (יבמ' מו.). האשה נקנית בשלשה דרכים וקונה את עצמה בשתי דרכים וכו' בגט ובמיתת הבעל, היבמה נקנית בביאה וקונה את עצמה בחליצה ובמיתת היבם, עבד עברי נקנה בכסף ובשטר וקונה את עצמו בשנים וביובל ובגרעון כסף, יתירה עליו האמה העבריה שקונה את עצמה בסימנין, הנרצע נקנה ברציעה וקונה את עצמו ביובל ובמיתת האדון, עבד כנעני נקנה בכסף ובשטר ובחזקה וקונה את עצמו בכסף על ידי אחרים ובשטר על ידי עצמו (קדוש' א א–ג). — *ועל דבר שאין בו רוח חיים, הזהב קונה וכדו', בקצור לשוני, במקום בעל הזהב קונה וכדו': הזהב קונה את הכסף[1]) והכסף אינו

1) [רש"י: הלוקח דינרי זהב טבועים בדינרי כסף ונתן לו דינרי זהב, משיכת הזהב קונה את הכסף לבעל הזהב ונתחייב לו זה משקיבל דינרי זהב לתת לו דינרי הכסף ואינו יכול לחזור בו, אבל הכסף אינו קונה את הזהב שאם נתן לו דינרי הכסף תחילה לא קנה ויכולין שניהם לחזור דמטבע כסף הוי מעות משום דחריפי לינתן בהוצאה ודינר זהב אינו אלא כשאר מטלטלין ופירות ומעות אינן קונות עד שימשוך המטלטלין אבל משיכת המטלטלין קונה ואין אחד מהן יכול לחזור בו.]

קצרות, *קצרית, *קצרן, קצרת [1].

א. קָצַר [2]), פ"י, קצרתם, קצרים, קצר, קצרך, קצרכם, קצרו, תקצר, תקצור, יקצור יקצר, תקצרו, יקצרו, יקצורו, יקצרון, יקצרהו, — קצר את השבלים, החטים, פאת השדה, כרת אותם, (ab)mähen, ernten; faucher, moissonner; to mow, reap: לא תכלה פאת שדך לקצר (ויקר' יט ט). לא תכלה פאת שדך בקצרך (שם כג כב). והיה כאסף קציר קמה וזרעו שבלים יקצור והיה כמלקט שבלים בעמק רפאים (ישעי' יז ה). — ובתמונה, קצר קוצים במקום חטים: זרעו חטים וקצים קצרו נחלו לא יועלו (ירמ' יב יג). —וקצר סופה: כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו (הוש' ח ז). — ובהשאלה, קצר עולה וכדו': חרשתם רשע עולתה קצרתם אכלתם פרי כחש (שם י יג). זורע עולה יקצר [3]) און (משלי כב ח). כאשר ראיתי חרשי און וזרעי עמל יקצרהו (איוב ד ח). — קצר לפי חסד: זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד (הוש' י יב). —וקצר קציר הארץ, השדה, קציר חטים: ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצר (ויקר' יט ט; ועי"ש כג כב). כי תבאו אל הארץ וכו' וקצרתם את קצירה (שם כג י). כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו (דבר' כד יט). ובית שמש קצרים קציר חטים בעמק (ש"א ו יג). — ואת ספיח הקציר: את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר (ויקר' כה ה). לא תזרעו ולא תקצרו את ספיחיה ולא תבצרו את נזריה (שם שם יא).—ובלי השלמה: ובשנה השלישית זרעו וקצרו ונטעו כרמים ואכלו פרים (מ"ב יט כט; ישע' לז ל). אתה תזרע ולא תקצור אתה תדרך זית ולא תסוך שמן (מיכ' ו טו). הזרעים בדמעה ברנה יקצרו (תהל' קכו ה). בשדה בלילו יקצורו [1]) וכרם רשע ילקשו (איו' כד ו). עיניך בשדה אשר יקצרון והלכת אחריהן (רות ב ט). שמר רוח לא יזרע וראה בעבים לא יקצור (קהל' יא ד). —ועי' קצר. — ובתו"מ: והקוצר לשחת מפסיק (בין שדה לשדה לדין פאה) (ר' מאיר, פאה ב א). שדה שקצרוה עכו"ם קצרוה לסטים קרסמוה נמלים וכו' פטורה, קצר חציה וקצרו לסטים חציה פטורה (שם שם ז). קצרו לסטים חציה וקצר הוא חציה נותן פאה ממה שקצר (שם שם ח). (קרקע שיש בה) כדי לקצור ולשנות (חייבת בפאה) (ר' יהודה בן בתירא, שם ג ו). פאה אין קוצרים אותה במגלות ואין עוקרין אותה בקרדומות (שם ד ד). המקבל שדה לקצור אסור בלקט שכחה ופאה ומעשר עני (שם ה ה). האנס שזרע את הכרם ויצא מלפניו קוצרו אפילו במועד (כלא' ז ו). אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, החורש והזורע והקוצר והמעמר וכו' (שבת ז ב). מרכיבין דקלים כל היום וכורכין את שמע, וקוצרין וגודשין לפני העומר (פסח' ד ח). מקום שנהגו לקצור יקצור, לעקור יעקור, לחרוש אחריו יחרוש (ב"מ ט א). ועושים אותו (את העמר) כריכות במחובר לקרקע כדי שיהא נוח לקצור (מנח' י ג). (אומר להם) אקצור, והם אומרים לו קצור (שם שם). קצרוהו ונתנוהו בקופות (שם שם ד). קוצרים בית השלחים שבעמקים אבל לא גודשין, אנשי יריחו קוצרין ברצון חכמים וגודשין שלא ברצון חכמים וכו' קוצר לשחת ומאכיל לבהמה (שם שם ח). מצותו (של העמר) לקצור בלילה (שם שם ט). גוי שמכר קמתו לישראל ליקצר חייב בפאה, ישראל שמכר קמתו לגוי לקצור פטור מן הפיאה (תוספתא' פאה ב ט). השוכר שדה מחבירו והיה בה תבואה לקצור, ענבים לבצור, זיתים למסוק הרי אילו שמין לו (שם, ב"מ ט א). מתניתא בשקצרוה (הגוים) לעצמן, אבל אם קצרוה לישראל חייבת (ירוש' פאה ב ז). לכשתקצר

בסיר' של א"י ובערב' a). בעוד שנעלם בשפות אלו שמוש הפעל במשמ' הפעילה. ובעבר' בא א. קצר גם כהערה למכתב מעמרנא 244, 14 : ka-zi-ra, הוא קצר, קוצר, ותמורתו בגוף הבבלי של המכתב פחנו, גזזו.

[1]) [ובזמן החדש נגזרו משרש זה: קֶצֶר, ש"ז, במשמ' הכור זרם החשמל בדרך קצרה בפריצת החוט, Kurzschluss; court circuit; short-circuit; קצרנות, ש"נ, כתב סימנים קצרים, Stenographie; sténographie; shorthand; תקציר, ש"ז, קצור דברים.]

[2]) [עי' נהערה לשרש.]

[3]) [כתיב: יקצור.]

a) قصر

[1]) [כך הקרי; כתיב יקצירו. ועל חסרי מזל מדבר: כשהם קוצרים, הוא בשדה בלי תבואה, ועי' טורטשינר בפרושו.]

שליש תהא שלך (שם שם). אילו נטל לקצור ולא קצר שמא כלום (שם פסח׳ ו ח). המקבל שדה מחבירו הרי זה קוצר ומעמר ודש וזורה וכורר (שם ב״מ ט ח). אמר איוב, על ידי שהיו דלתי פתוחות לרווחה היו הכל קוצרין יבשות ואני קוצר מלילות (מד״ר ברא׳ סו).— וכי׳ פָּעוּ׳, *קָצוּר, שקצרו אותו: השוכר שדה מחבירו והיה בה וכו׳ תבואה קצורה ענבים בצורות זיתים מסוקין אין שמין לו (תוספת׳ ב״מ ט ח). מוכרין להן (לעכו״ם) שחת קצוצה ותבואה קצורה ואילנות קצוצות (שם ע״ז ב ד). אין מוכרין (לעכו״ם) אלא קצורה (ר׳ מאיר, בבלי שם כ:).

—הִפעי׳, יַקְצִירוּ [1]), — הִקְצִיר, כמו קָצַר: בשדה בלילו יקצירו [2]) וכרם רשע ילקשו (איו׳ כד ו).

—נִפעי׳, *נִקְצַר, — נִקְצְרָה הקמה, התבואה וכדו׳, קָצרו אותה: אמת המים שאינה יכולה להקצר באחת וכו׳ מפסקת (פאה ב ב). שבלת שבקציר וראשה מגיע לקמה, אם נקצרת [3]) עם הקמה הרי היא של בעל הבית (שם ה ב). והוא שתהא (השבלת) יכולה להיקצר עם הקמה (ר׳ יוסי, ירוש׳ שם שם). ויד כל הנקצרים שלשה ושאין דרכן לקצר ידיהם ישרשיהם כל שהן (עוקצ׳ א ג). (מוכרים לגויים) שחת לגוז על מנת שתיגזז ותבואה לקצור על מנת שתיקצר [4]) ואילנות לקוץ על מנת שיקציצו (תוספת׳ ע״ז ב ד). מהחל חרמש בקמה, משהתחיל חרמש בקמה, שיהא הכל בקמה שיהיה תחלה לכל הנקצרים, שלא תהא קצירתו אלא בחרמש (ספרי דברי קלו). קמה עומדת להיקצר וגפנים עומדות להיבצר מטלטלין הן (רב יהודה, ירוש׳ יבמ׳ טו ג).

ב. **קָצַר** [5]), פ״ע, קָצְרָה, קָצוּר, תִּקְצַר, תִּקְצָר, תִּקְצֹרְנָה, — היה קָצָר, קטוע, לא ארֹך, kurz, abgeschnitten sein; être court, coupé; to be short, cut

כי קָצַר המצע מהשתרע והמסכה צרה כהתכנס (ישע׳ כח כ). יראת יי׳ תוסיף ימים ושנות רשעים תִּקְצֹרְנָה (משלי י כז). — ובתו״ם: אם כבדתן (את אביך ואת אמך) למען יאריכון ימיך, ואם לאו למען יקצרון (מכי׳ בחדש ח). — ובהשאלה, קָצְרָה ידו של אדם או של אלהים, אין בה די, אין בה יכלת, unzulänglich sein; être insuffisant; to be insufficient: היד יי׳ תִּקְצָר עתה תראה היקרך דברי אם לא (במד׳ יא כג). הֲקָצוֹר קָצְרָה ידי מפדות ואם אין בי כח להציל (ישע׳ נ ב). הן לא קָצְרָה יד יי׳ מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע (שם נט א). — —וקָצְרָה רוח האדם או נפשו, במעט שלא היתה בו עוד רוח לסבל, וגם בהשאלה לאלהים: וַתִּקְצַר נפש העם בדרך (במד׳ כא ד). ויסירו את אלהי הנכר מקרבם ויעבדו את יי׳ וַתִּקְצַר נפשו בעמל ישראל (שפט׳ י יז). ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים ותאלצהו וַתִּקְצַר נפשו למות (שם יו יו). הֲקָצַר רוח יי׳ אם אלה מעלליו (מיכ׳ ב ז). ואכחד את שלשת הרעים בירח אחד וַתִּקְצַר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי (זכרי׳ יא ח). האנכי לאדם שיחי ואם מדוע לא תִקְצַר רוחי [1]) (איו׳ כא ד).—ובתו״ם: הוא (בעלה של הפילגש) קצרה נפשו למות, היא לא קצרה נפשה למות (ירוש׳ כתוב׳ ה י): אותן שיירות שיצאו ממצרים שנגזרה עליהם מיתה לא היו רואים במדבר נחת רוח ולא רוה טובה וכו׳ וכו׳ זה הוא עם שקצרה נפשם בדרך (תנחו׳ חקת יט).—ובסהמ״א: בני אדם שקצר שכלם להשיג כמו הכת הראשונה אך יש בהם כח להכיר הענינים הקרובים הקלים (כ״י א״ח, סו״ה, היסוד י). ייגע לריק ויחלש כחו ותקצר תחבולתו מהשיג חפצו (שם, הבעטון, פסיח׳). כשהיה אחד מהן מתפלל תקצר לשונו לשאול חפציו או להגיד שבח הקדוש ברוך הוא בלשון הקדש עד שיערבו עמה לשונות אחרות (רמב״ם, תפלה א ד). מעלין אותה (את הסוטה) ממקום למקום ומקיפין בה כדי לייגעה עד שתקצר נפשה אולי תודה (הנ״ל, סוטה ג ג). אקרא האדם מקצר סתם

---

1) [עי׳ בהערה הבאה.]
2) [כך הכתיב; הקרי: יִקְצוֹרוּ, קל. והוא כנראה עקר, ועי׳ קל, הערה.]
3) בכתב יד בודליאנה מנק׳ נִקְצֶרֶת, [ובמשנ׳ מנק׳ ליוורנו: נִקְצָרָה.]
4) [צוק״ם: שתיקצור.]
5) [עי׳ בהערה לשרש.]

1) [לפי טורטשינר בפרושו הכונה: האנכי לא (על שפיכות) דם שיחי ואם מַדּוּעַ (כלו׳ מפני מגפה, כמו דוע׳ a) בערב׳) לא תִקְצַר רוחי.]

a) دوغ

בשתקצר יד שכלו להבין הדבר (ר״ש א״ת, פי׳ המלות הזרות בסוף מו״נ). אומר או חושב **שקצרה** יכלת אלהים לעשות כך (ר״י אברבנאל, מ״ב ז). — ואמר המשורר: כרומי חברו בלשון אבותינו ואם **קצרה**, היותו לעטרת הוד ולצפירה מפוארה (ראב״ע, הקד׳ לפרושו לאיוב). — *קוֹצֵר במשמ׳ מקצר בדבור, ממעט במלים: טוב לכת אחרי **הקוצרי״ם** **ולקצו״ר** באמרים (הקדמת המתרגם גדליה בן שלמה לספר העקרים לר״י אלבו). ויאמר **לקוצרים** ד׳ עמכם (פלא יועץ, ויכוח, יט).

— פעי, קִצֵּר, — קִצֵּר את ימי האדם, עשה שיהיו קצרים, מקֻטעים, verkürzen; abréger; to shorten: ענה בדרך כחי **קִצַּר** ימי אמר אלי אל תעלני בחצי ימי (תהל׳ קב כד—כה). — ובתו״מ: שהברזל נברא **לקצר** ימיו של אדם והמזבח נברא להאריך ימיו של אדם, אינו בדין שיונף **המקצר** על המאריך (מדות ג ד). חנה על ידי שריבתה בתפלתה **קיצרה** בימיו של שמואל (ירוש׳ בכורים ב א). שלשה דברים **מקצרים** ימיו ושנותיו של אדם וכו׳ (רב יהודה, ברכ׳ נה.). — *וקִצֵּר (ב)דברים, ואף בלי השלמה, קִצֵּר, נהג דרך קצרה, לא האריך, sich kurz fassen; être bref; to be brief: בשחר מברך וכו׳ ובערב מברך וכו׳ (ברכה) אחת ארוכה ואחת קצרה, מקום שאמרו להאריך אינו רשאי **לקצר**, **לקצר** אינו רשאי להאריך (ברכ׳ א ד). היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק אלא **יקצר** (שם ג ה). שופר מאריך וחצוצרות **מקצרות** שמצות היום (ראש השנה) בשופר (ר״ה ג ג). שופר **מקצר** וחצוצרות מאריכות שמצות היום (תענית) בחצוצרות (שם שם ד). כשהיה ר׳ עקיבה מתפלל עם הציבור היה **מקצר** מלפני כולן [1] (ר׳ יהודה, תוספתא ברכ׳ ג ה). מעשה בתלמיד אחד שעבר לפני רבי אליעזר **וקצר** בברכותיו [2] אמרו לו תלמידיו, ר׳ ראית פלוני **שקצר** ברכותיו וכו׳ אמר להם **לא קצר** זה יותר ממשה [3] שנאמר אל נא רפא נא לה (מכי׳ מסכ׳ ויסע א). **יש שעה לקצר**

1) [בבבלי (ברכ׳ לא.): היה **מקצר** ועולה מפני טורח צבור.]

2) [בבבלי (ברכ׳ לד.): והיה **מקצר** יותר מדאי.]

3) [שם: כלום **מקצר** יותר ממשה רבינו.]

ויש שעה להאריך [1] (שם שם). אלו ברכות **שמקצרין** בהן, המברך על המצות ועל הפירות וברכת הזמון וכו׳ (ירוש׳ ברכ׳ א ח). שלא יהא וכו׳ אחד מדבר כל כל צרכו ואחד את אומר לו **קצר** בדבריך [2] (שם יומ׳ ו א). — *ובמשמ׳ לא האריך ימים: ואין בכל השבטים **שקיצר** ימים פחות מיוסף (מדה״ג שמות א ו, הופמן, 6). — ואמר המשורר: חכם לבב **מקצר** את דבריו (לכל מדה, שירי תימן, 79). רחם יחידתי אשר היא נגדך, **קצר** לגלותי אני נשען בך (אהיה אשר אהיה, שם, 232). — *ובמשמ׳ נִלְאָה, לא ידע או לא עשה כפי הצֹּרך, התרשל [3]: שמדרגות בני אדם בשער הזכיות והחובות עשר מעלות, צדיק, רשע, עובד, ממרה, שלם, **מקצר**, חוטא, מזיד, שב, כופר (ר״י א״ת, חו״ד ה א). וכונתי בו לתתחכם ולהעיר הפתאים **והמקצרים** מאנשי תורתנו ונוחלי חוקי דתנו במה שיספיק להם (הוא, חו״ה, הקד׳). והמתעלם מחקור הרי זה מגונה ונחשב מן **המקצרים** בחכמה ובמעשה (שם, היחוד ג). וגנו את מעשהו והיה בעיניהם **כמקצר** וכמנהיג רע (שם, הבחינה, פתיח׳). ונמצא רוב ב״ת שיש להם מן ההכרה בדרכי טובות והתהבולה בהשגת מזונותם מה **שמקצרים** רבים מן המשכילים שבבני אדם מכמותה (שם, עבודת האלהים, פתיח׳). ואם ימנע ממנו ולא יזדמן לו לעשותו אל יאשים נפשו ויודיע את חבירו שלא **קצר** אחר שיטרח וישתדל בו בעצמו (שם, הבטחון ד). אבל דאגתו ואבלו על מה שהוא **מקצר** בו מחובות הבורא ומשתדל לפרוע מה שיוכל לפרוע מהם (שם שם ה). ושלא יספר בגנות **המקצרים** וימאסם (שם, יחוד המעשה ה). כי האדם **מקצר** מעשות מה שהוא חייב בו מחובות הבורא (שם, התשובה, פתיח׳). והאוחז ממנו (מן העולם) די ספקו

1) [במדה״ג (שמות יד טו, הופמן, 141; שם טו כה, 169) נוסף על זה: אל נא רפא נא לה הרי **לקצר**, ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה הרי להאריך.]

2) [במקום אחר (ירוש׳ סנה׳ ג י): דבריך, ובבבלי (שבוע׳ ל.).]

3) [אמר ר״ש א״ת (פרוש המלות הזרות בסוף מו״נ): נאמר **קצר** בענין פלוני בענין לא עשה בו כל הצורך, וכן שמתיו בענין לאות שכל האדם להבין הדבר, אקרא האדם **מקצר** סתם כשתקצר יד שכלו להבין הדבר, שכן הוא לשון הערבי זה השורש בעצמו, ע״כ.]

נקרא עצל, והמתאחר מהרבות בו מקצר, והמסתפק במספיק ממנו חלש (שם, הפרישות ג). ואם לא ירצה אחד מן המקצרים[1]) להגיע לזאת המדרגה וכו' אין היזק בזה (ר"ש א"ת, מו"נ א ה). שיגנה ההצעות ההם אשר הוא מקצר להשיגם או מתרשל לבקשם (שם שם לד). כי המקצר בהשגת אמתת דבר אחד הוא המשיג קצתו ויסכל קצתו (שם שם ס). ושהש"י וכו' יודע זה החסרון בנו ושמחשבתנו זאת המקצרת אין להשגית למה שחייבתנו מן ההריסה (שם ג יט). הנה כבר התבאר שההכנה לעולם הבא בחכמה ובמעשה הוא דבר הכרחי בשכל ושהמקצר בם הוא כסיל (ומאזני צדק לאלגזלי, באור ג, 22). כי האדם לקצורו מהשיג עצמו באופן שלם ולא ידע מה שאפשר לו לעשות מן הטוב אשר הוא חוטא לפי דעת צופר אם יקצר מזה (רלב"ג, איו' יא ו). שהשם יתברך יענוש האדם אם יקצר מעשות הטוב אשר אפשר לו לעשות, כאילו תאמר אם יקצר מהתבונן בפעולות השם יתברך ובדרכיו כפי היכולת וכו' אנשים רבים תחשוב בהם שהם נקיים והם רשעים על אשר קצרו מעשיית הטוב האפשרי להם (הוא, שם, ביאור דברי המענה). לפי שלא יקצר מהמציא באחד אחד מאלו הנבראים מה שיצטרך אליו במציאותו (הוא, שם לז, ביאור דברי המענה). הלא זה ממה שיורה שלא קצרתי מהמציא טוב כפי מה שאיפשר בנברא נברא (הוא, שם מא, ביאור דברי המענה) — °וקצר באלהים וביכלתו, יחס לאלהים קֹצֶר יכלת: מקצר ביכלת האלהים ר"ל אומר או חושב שקצרה יכלת אלהים לעשות כך (ר"י אברבנאל, מ"ב ז).

—הפעי, הִקְצַרְתָּ, — א) הִקְצִיר את הימים, כמו קִצֵּר אותם: הִקְצַרְתָּ ימי עלומיו העטית עליו בושה (תהלי פט מו). — ואמר הפיטן: גדע רום קרנם ועלומם הקציר ובאבחת חרב שעריהם הציר (ר"א קליר, איכה תפארתי, קינ' ת"ב). — ב) *כמו קל, במשמ' הלך ונעשה קצר: היו (שערות) לבנות והשחירו וכו' שתיהם ארוכות והקצירו, אחת ארוכה ואחת קצרה והקצירו שתיהן (נגע' א ה). השחירו שתיהם או אחת מהן, הקצירו שתיהן או אחת מהן וכו' (שם א ז).

1) [בתרג' ר"י תבון: החסרים שאין להם שלמות.]

—התפ', *הִתְקַצֵּר, נִתְקַצֵּר, — נעשה קצר, קצרו אותו: ובשביל שהיו מוכרין אותו (את הכהונה) בדמים התחילו שנותיהם מתקצרות (ספרי במד' קלא). משרבו מקבלי מתנות נתמעטו הימים ונתקצרו השנים (ת"כ, סוט' מז:). מי שאינו נוהג ברבו כל המדות האלו נקרא רשע לפני המקום ותלמודו משתכח ושנותיו מתקצרות (כי תנחומא, מד"ר במד' טו). — והנפש, כמו קל: לכך נתקצר נפש העם בדרך, הם שריננו ונפשנו קצה (תנחו' חקת יט). —ובספה"א: ותפול המלכה בדאגת בנה אשר נגעה לבה ובסבת זה החולי מתה לבסוף (יוסיפון, רג). על שלא מיחה (יוסף) בכבוד אביו נתקצרו ימיו ומת קודם אחיו (ברא"ש רבתי, אלבק, 262). שמתוך שהלילות מאריכין והימים מתקצרין צריך לעסוק בלימודו גם בלילה (רשב"ם, ב"ב קכא:, ד"ה מט"ו באב). וכל המזלזל בכבוד אביו ואמו ימיו מתקצרין וכו' אם תכבד יאריכון ואם לאו יתקצרון[1]) (מגוה"מ לר"י אלנקאוה ד, 24). — וכמו פע': אל תתקצר בתפלה ובצדקה אל תתעבר (ב"ס גני' ז י).

קֹצֵר, קוצר, ש"ז, מ"ר קֹצְרִים, קוֹצְרִים,—בעקר בינ' פוע' מן א. קָצַר, מי שמלאכתו לקצר התבואה, Schnitter; faucheur; mower: ויגדל הילד ויהי היום ויצא אל אביו אל הַקֹּצְרִים (מ"ב ד יח). ונפלה נבלת האדם כדמן על פני השדה וכעמיר מאחרי הַקֹּוצֵר ואין מאסף (ירמ' ט כא). הנה ימים באים נאם יי' ונגש חורש בַּקֹּוצֵר ודרך ענבים במשך הזרע (עמו' ט יג). שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר (תהל' קכט ז). ותלקט בשדה אחרי הַקֹּצְרִים (רות ב ג). ויאמר לַקּוֹצְרִים יי' עמכם (שם שם ד). ויאמר בעז לנערו הנצב על הַקּוֹצְרִים (שם שם ה). אלקטה נא ואספתי בעמרים אחרי הַקּוֹצְרִים (שם שם ז). — ובתו"מ: חורי הנמלים שבתוך הקמה הרי הן של בעל הבית, שלאחר הקוצרים העליונים לעניים והתחתונים של בעל הבית (פאה ד יא). היה הוא תחלה לקוצרים פוסק עמו על הגדיש (ב"מ ה ז). ומעשה בקוצר אחד שהיה עומד וקוצר בבקעת בית טופח (תנחו' בובר, חקת א).

1) [במקור שבתו"מ (מכי' בחדש ח): ואם לאו למען יקצרון, עי' קל.]

קָצֵר[1], ת"ז. סמי' קְצַר, מ"ר קִצְרֵי, נק' *קְצָרָה, — קטוע, לא ארֹך, kurz; court, bref; short, קְצַר יָמִים, שימיו קצרים, שאינו מאריך ימים: אדם ילוד אשה קְצַר ימים ושבע רגז (איוב יד א). — ובהשאלה קְצַר־יָד במשמ' חסר יכֹלת: וישביהן קִצְרֵי יד חתו ויבשו (מ"ב יט כו; ישעי' לז כז).—קְצַר אַפַּיִם, קְצַר רוּחַ, שאין בו רוח לסבל, חסר סבלנות, לא אֶרֶךְ אַפַּיִם, impatient; ungeduldig: קְצַר אפים יעשה אולת ואיש מזמות ישנא (משלי יד יז). ארך אפים רב תבונה וּקְצַר רוח מרים אולת (שם שם כט). — וכתו"מ: בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה, ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה אחת ארוכה ואחת ק צ ר ה[2] (ברכ' א ד). ר' נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה ק צ ר ה (שם ד ב). המהלך במקום סכנה מתפלל תפלה ק צ ר ה (ר' יהושע, שם שם ד). בכל יום היתה (המחתה) כבדה והיום קלה, בכל יום היתה ידה ק צ ר ה והיום ארוכה (ר' מנחם, יומ' ד ד). היום ק צ ר[3] והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק (ר' טרפון, אבו' ב טו). היה בו שער לבן וכו' אחת ארוכה ואחת ק צ ר ה והקצירו שתיהן וכו' הרי אלו להקל (נגע' א ה). ק צ ר ו ת והאריכו, אחת ק צ ר ה ואחת ארוכה והאריכו שתיהן וכו' הרי אלו להחמיר (שם שם ו). בשער צהוב דק, לקוי ק צ ר (ר' עקיבא, שם י א). מה הלשון אומרים דק מקל זה דק קנה זה, דק לקוי ק צ ר או דק לקוי ארוך (ר' יוחנן בן נורי, שם שם). עד שאנו למדים מן הקנה נלמד מן השער, דק שערו של פלוני, דק לקוי ק צ ר לא דק לקוי ארוך (ר' עקיבא אל ר' יוחנן בן נורי, שם שם). האזוב ה ק צ ר מספקו בחוט ובכוש וטובל ומעלה ואוחז באזוב ומזה (פרה יב א). שתפלת הצדיקים ק צ ר ה (מכי' ויסע א). ומי גרם לו (לנבל שימות), על ידי שהיתה ידו ק צ ר ה במצות (מדר' תהל' נג). אתה ארך אפים ואנו ק צ ר י[1] רוח (שם קיט, כלשה לסטועק). — *קְצָרָה, במשמ' צלע קצרה של המטה: מטה שהיתה טמאה מדרס, ניטלה ק צ ר ה ושתי כרעים טמאה, ארוכה ושתי כרעים טהורה (כלים יח ה). ועי' אֲרֻכָּה. — *ובמשמ' חסר, לא מספיק, insuffisant; unzulänglich -cient: צרכי עמך ישראל מרובין ודעתם ק צ ר ה (ברכ' כט:). כל ימי עני רעים, זה שדעתו ק צ ר ה (ריב"ל, ב"ב קמה:). — ובסהמ"א: שלא הבינו התלמידים הדבר מפני עמקו או מפני דעתן שהיא ק צ ר ה (רמב"ם, ת"ת ד ה). — *ובמשמ' פָּגוּם, לא שלם: מה דבש יש בו (מיני דבש) ק צ ר י ם, יכול אף דברי תורה כן, תלמוד לומר חלב (מד"ר שה"ש, כי טובים). — ובסהמ"א: בני, לא תשבע מן החקירות כי החסד ב ק צ י ר ו ת (דונש, תשו' על רסע"ג 5). ואם יהיה השפע על (הכח) המדמה לבד ויהיה ק צ ר (הכח) הדברי אם מעקר היצירה או למעוט התלמדות, זאת הכת הם מנהיגי המדינות וכו' (רמ"ם א"ה, מו"נ ב לז). — ואמר המשורר: מה לדעות החסרות ותבונות ה ק צ ר ו ת (ר"י סלוי, אמרום האל, דיואן ג, 78). — *קְצַר נבואה, נביא שנבואתו קְצָרָה: (חגי וזכריה) ק י צ ר י נבואה היו[2] (ר' אלעזר, פסיק' ר"כ, דברי ירמיהו, כ"י אוקספורד ופרמה). — *קְצַר בֹּעַס, כמו המקצר בזעם, שאינו זועם זמן רב ואמר הפיטן: ה ק צ ר[3] בזעם ומאריך אף[4] (ינאי, האותז ביד, מוס' כ"ה). — *קְצַר קיום, שאינו מתמיד בקיומו: והיות קצתם ק צ ר י הקיום וקצתם ארובי הקיום (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ע).—*קָצָר במשמ' קטן קומה: ק צ ר ה שלבשה חלוקה של ארוכה וארוכה שלבשה חלוקה של ק צ ר ה, נמצא (דם) כנגד בית תורפה של ארוכה

---

[1]) [אין במקרא בנפרד אלא מ"ר קְצָרוֹת מן קָצָר, והסמי' קְצַר, קִצְרֵי, שכנראה היא מן קָצֹר על משקל אָרֹךְ, גָּבֹהַ, כָּתֹק, שמהם בסמי' אֶרֶךְ, גְּבַהּ, מְתֶק, (עי' טורטשינר, ZDMG 1910, עמ' 269 וכו') או מן קָצָר כצורות קְצָרָה, קְצָרִים, ואין כל יסוד להניח ששמשה למעשה הצורה קָצֵר בתקופת המקרא, ובסהמ"א היו שנקדו קָצֵר, קְצֵרָה, עפ"י הארמ', ועי' בהערות הבאות.]

[2]) [פרש הרמב"ם: שאינה פותחת בברוך תקרא ק צ ר ה (תשו' רמב"ם ל, פריימן, 27).]

[3]) [פֵּר בסדורו מנקד קָצֵר.]

---

[1]) [נדפס (הול' בובר, רמט.): ק צ י ר י.]

[2]) [בהוצ' בובר (עמ' קטז:) אין פסקה זו, והובאה בהערה קכג, ושם היתה במקום ה י ו, ובבראשית רבתי (אלבק, 155): ק צ ר י נבואה היו.]

[3]) [במחז' איטלי' (ג, סט.) בשחר' יוה"כ: ה ק ו צ ף בזעם, ועי' בהערות זולאי (פיוטי ינאי, שלח).]

[4]) [עפ"י הפסוק: כי רגע באפו וגו' (תהל' כט ו).]

שתיהן טמאות, כנגד בית תורפה של קְצָרָה, קְצָרָה טמאה וארוכה טהורה (תוספת' כלים ז.ג). כשהיתה האשה ארוכה היא נותנת שתי קְצָרוֹת אחת מכאן ואחת מכאן והוא מהלכת באמצע (פסיק' רב', והאומר ליון, קמה:). — ובספהמ"א: שהיו מהלכין קְצָרָה בין שתי ארוכות וארוכה בין שתי קְצָרוֹת (מדה"ג שמות כ יד, הופמן, 132). אוי לך בן הזונה, הלסעודה תקרא אותי, חי ה' הייתי רוצה להיות ארוך כמו עוג ואתה קָצָר כמו גוג (ר"י חריזי, תחכ' מה, 346). וישב מלך אחד על כסאו לשפוט את העם ויבוא לפניו איש קָצָר ויצעק אליו לאמר אדוני המלך שמע צעקת העשוק וכו' אמר המלך הַקָּצָר לא יעשקנו שום אדם, אמר הַקָּצָר אדוני המלך' עושקי הוא יותר קָצָר ממני (ר"י זבארה, שעשועים ז' דודזון, 72). שבהיות הגוף קָצָר ומרוב חמימות, הקטורים עולים במהירות וכו' (טוביה כץ, מעשיה טוביה עולם הקטן ג, סו.). — *וּקְצַר קומה, באותה משמ': מדוע קְצָרֵי הקומה רובן חנפים וטובי ההבנה, תשובה, בהיותם קְצָרֵי הקומה יש מעט ריוח בין הלב וכו' לבין המוח וכו' (שם שם).—ואמר המשורר: ובן דודו קְצַר קומה והדור, ולו שפה שפת גמל משוכה (יוסף בן ישראל, בני תורה, שירי תימן, 47). — *דרך קְצָרָה, אפן הבעת מחשבה בקצור, בלא דבורים יתרים: לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קְצָרָה (ר' מאיר, חול' סג:). — *ואף במשמ' בהשמטת מלה: מדרך קְצָרָה כיצד (ההגדה נדרשת), ואהיה מתהלך באהל ובמשכן, מאהל אל אהל וממשכן אל משכן צריך לומ', אלא שדיבר הכתי דרך קְצָרָה, מאימתי הדבר נידון בדרך קְצָרָה, משיצטרך לו הענין ודא' כיוצ' בדי אתי אומ' ותכל דוד המלך לצאת, אלא שדיבר הכתי בדרך קְצָרָה (משנת רבי אליעזר, הול' ענלאו, 20—21). — ובספהמ"א: וההשובה דרך קְצָרָה כך היא (תשו' רמב"ם קסו, פריימן, 162). — *וכתה"ס, הלך בְּקָצָר, בִּקְצָרָה, הלך בדרך קְצָרָה: מי שהלך למדינת הים ואבדה דרך שדהו, אדמון אומר ילך בִּקְצָרָה (כתוב' יג ז). בא לו בארוכה חייב, בִּקְצָרָה פטור (שבועי' ג ג). אם קודש הוא ילך לו בְּקָצָר (ירוש' פסחי' ז יא). — *וּקְצָרוֹת: אחזו בידו והתחיל מטייל עמו ארוכות וּקְצָרוֹת (ר' זירא, מד"ר קה"ס, דודי ירד לגנו). — ובספהמ"א: כבן אבוא בִּקְצָרָה ואזעק מרה (מלבה משנת תע"ו, וכסטין, Inschr. I, עמ' 321). — *לשון קָצָר, כמו דרך קצרה: מאן, כמו סינאי, לשון קָצָר הוא (רש"י, חגי' טו:). —*ושם חיה, קְצַר רגלים, ואמר המליץ: הַקְּצִיר[1] רגלים או דרודם (דער דאקס) הוא ישן יותר מכל החיות בעולם, הוא ישן כל ימות החורף ובקיץ ישן כל היום כלו וחצי הלילה עמו (ברוך ליגדא, לאספים למודים א ו, יג.).

קָצֵר[2], ת"ז, — כמו קָצָר: והלשכות העליונת קְצֻרוֹת (יחזק' מב ה). — ובספהמ"א: איזו היא נצבה, שני צדיה הַקְּצוּרִים מצורפים כל אחד בפני עצמו והוא שוה לראשון (משנת המדות ד). שאול ועוצר רחם וכו' בית הרחם שהוא קָצֵר ועצור לא ישבע מבעילות (רש"י, סנה' לג.).

קֹצֶר, ש"ז, — מדת הדבר הקצר, בזמן ובמדה, Kürze; brevité; shortness, קֹצֶר רוּחַ: וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מִקֹּצֶר רוח ומעבדה קשה (שמות ו ט). — —ובתו"מ: אדם מישראל שלא התפלל תפילת השחר או תפילת מוסף או תפילת המנחה הרבה פעמים שלא פנה להתפלל או מִקּוֹצֶר שהיה עושה צרכיו וכו' אי זו שעה מותר לו להתפלל ויצא בה ידי חובתו וכו' (מד"ר דבר יח).— ובספהמ"א, וגם במשמ' חֹסֶר יכלת, Unzulänglichkeit; insuffisance; insufficiency: יקצר כל ברכה וברכה ואומר כל הברכות בְּקוֹצֶר (רש"י, שם כג:). אלא הש"ס מביאה בְּקוֹצֶר כמו שרגיל בכמה מקומות (תוס' שבת עו., ד"ה ואמר). מפני קוֹצֶר ידיעת הדורש בדרושו (ר"י א"ח, או"ד, הקד'). והתבוננתי מה שהם בו אנשי דורינו מִקּוֹצֶר דעתם להבינם (הנ"ל, חו"ה, הקד'). לפי קוֹצֶר דעת האדם (רמב"ם, מעילה ח ח). היה בדמשק נכבד אחד ובעל הוראה בעינו והתיר (את הדב"ס של הישמעאלים). בכח הראיות שאכתוב (להלן) בְּקוֹצֶר (שו"ת ר' גירונדי ה). — *וְקִצְרוֹ של דבר[3], כמו כללו של

---

1) [קְצִר, עפ"י המבטא קְצַר, עי' בהערות הקודמות.]

2) [עי' קָצָר, הערות.]

3) [אמנם בא בטוי זה אף בדפוסי הבבלי (ברכ כט:): קִצְרוֹ של דבר על שלו הוא אומר וכו'; אך

דבר: כתב רבינו ברוך ז"ל ק צ ר ו של דבר לא יהבינן עישור נכסים (מרדכי, כתובות קל). ק צ ר ו של דבר, כיון דלא חייל גיטא אלא סמוך למיתה בעידי חתימה מתגרשת וכו' (שו"ת הרדב"ז ג תשח). ק צ ר ו של דבר, ר' חנניה ס"ל הי' על כל לוח והיו חקוקות מעבר לעבר ונקראות מבפנים ומבחוץ גבוב כובן (שם שם תקמט). ק צ ר ו של דבר, כונת בעל המאמר היא להורות כי לא ענה ה' מלבו להסתיר פנים ממנו וכו' (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה מח). ק צ ר ן של דברים (ר"א לויפבל, שלום על ישראל ג, יב:). — ואמר הפיטן: ובשאון מי המלכויות צוללנו וכהתוך כסף בתוך כור באשם כן נתכנו וכו' ולא מקוצר ידך ה' לא הושעתנו ולא מכובד אזנך לא שמעת את תפלתנו (רסע"ג, הבקשה השניה, סדור רסע"ג, עח). רוחה קפדה מ קֹ ו צ ר (ינאי, אשר נימשלה, קרוב' נרחש', וולאי, לח) ואני על ק צ ר דעתי מטהללך מעני לא אשים בלתי תחנון למולך (ר"י הלוי, רם אשר, דיואן ג, 126). —ואמר המשורר: קול העבירו לכל איש חוסר בידי ז ק ו צ ר (רמב"ע, הרשים א, 25). ימיננו בחיק ק צ ר עצרה ועל כן תאות נפש בצורה (יוסף אבן לדיק, ימיככו, שעה"ש 127). שבח אשיר כפי ק צ ר לשוני ואתודה עלי גודל עוני (אהרן, שבח אשיר, שירי תימן' 230). ק ו צ ר תפלה אערכה (חיים בן שלמה, חסד אלהים, שם, 241). — ונהוג הבטוי: עֹמֶק הַמֻּשָּׂג ו ק צ ר המשיג. — *וקֹצֶר הַנְּשִׁימָה, כמו צָרוּת הנשימה, קַצֶּרֶת, Asthma; asthme; -a : אז התעולל בי מיחוש של ק ו צ ר הנשימה ולחיצה (ריענ"ץ, מגלת ספר, 59).

***קִצָּרוֹן**, קִצָּרוֹן, ש"ז, — כמו קֹצֶר: כי אינו מ ק צ ר ו ן יד כי אם שגגה (רמב"ם, קדוה"ח ו ו). לא יעשה השם ית' הרע שאין לו ק צ ר ו ן ידיעה מהשיג כלל הענינים (ר"א הקראי, עץ חיים עט) ומפני ק צ ר ו ן דעתנו (שם לב). ק צ ר ו ן יד (טוביה בן משה הקראי, לפי קלנקין).

***קַצְרוּת**, ש"נ, — כמו קֹצֶר, תכונת הדבר הקצר במדה, בזמן או ביכלת, Kürze, Unzulänglichkeit; brevité(-y), insuffisance(-ciency) : ובלילה יבדל קצת הזמן מקצתו ובו יודעו הזמנים שאינם ידועים ואורך ימי החיים ו ק צ ר ו ת ם (ר"י א"ס, סו"ה, הבחינה ה). ואם ראוי להצילו מן הכרת ע"י ק צ ר ו ת שנים יקצרו ימיו בפיאה שניה (רמ"ע פלקירא, ספר המעלות ז ה, עט:). ולכן היה שירבעם לא האריך ימים ונדב בנו לא מלך כ"א שלש שנים ולכן בעשא ואלה בנו להיותם רשעים מתו כלם ב ק צ ר ו ת שנים (ר"י אברבנאל, מ"א ט ו). אמנם אינו רוצה (ר"ח וידאל) לגלות שום דבר באומרו שרבו לא נפטר ב ק צ ר ו ת שנים (כתבי שבחי האר"י, בספר תעלומות חכמה של יש"ר מקנדיא, לח.). ויבך העם בכי גדול כי מרה נפש כלם על צדקתו ועל ייחוסו ועל יפיו ו ק צ ר ו ת ימיו עד נשמע הבכי למרחוק (דברי מלכי בית שני). — וְקַצְרוּת אַפַּיִם, קֹצֶר רוח, כעס וחסר סבלנות: ואם יכריחהו הענין לדבר עמה היה מדבר בדרך ק צ ר ו ת אפים ולא בדרך פני ההטבה וההצהבה (רשב"ל דורלן, מגלת ספר, בספר תפארת ישראל, קנז:).

***קְצָרִי**, ת"ז, — שיך לקֹצֶר ולרשלנות, שמקצר ומתרשל: העצלה ב' מינים, אם עצלה גמורה ואם עצלה ק צ ר י ת וכו' והעצלה הגמורה היא שלא השתדל בלימוד כלל ו ה ק צ ר י ת היא שילמד אבל שיתעצל בהבנת למודו (ר"א המאירי, בית הבחירה, אב' א יג).

***קַצְרִית**[1], ש"נ, — רוח קצרית, מחלה ממחלות הרוח, Melancholie; mélancolie; melancholy (מומין הפוסלין באדם) נכפה, אפי' אחת

בכ"י מינכן: כ ל ל ו של דבר, וכך נראה נכון, כי אין בלשון תו"מ ואף בדברי הגאונים קצר במשמ' זו או גם בהוראה קרובה לכך.]

[1]) [כך במשנה שבמשניות ובמדב"מ ובהוצ' הדפוס של התוספתא ובדברי הבבלי (בכורות מד:), אך בהוצ' צוק"מ של התוספתא: ק צ ר ו ת, ובמשנה שבגמרה (שם): ק צ ר ה. ורוח קצרית היא על דגמת רות תזזית. ובבבלי (שם): רוח קצרית באה עליו, מאי ניהו (נאלא), תנא רוח בן נפלים באה עליו, ע"כ. ופרש רגמ"ה: נאלא, רוח שטות, בן נפלים, רוח שידה שגעזן. ובעין זה רש"י: נאלת, רוח שטות ע"י שד זהו בן נפילים וכו'. והרמב"ם בפרוש המשניות כתב: ורוח קצרית, מקרה מחמת מרה השחורה וכו' שגברה עליהן המרה השחורה כל כך עד שנפסדו פעולות הגוף וכחותיו. וביד החזקה (ביאת המקדש ח טז) כתב וז"ל: ועוד יש שם באדם ארבעה מומין אחרים ואלו הן וכו' מי שרוח רעה מבעתתו תמיד אז בעתים ידועים, ע"כ. ועי' בערך נִפִיל, עמ' 3721 והערות שם ובס' מערכ' לשון של משה לנדא ערך בן נפילים, וצ"ע.]

ליםים, רוח קצרית באה עליו וכו' (בכורות ז ה). **רוח קצרות באה עליו, וכן הנפלים באה עליו, נכפה, אפילו לזמן מרובה** (תוספת' שם ה ג). **ועי' רוּחַ.**

***קַצְרָן,** ת"ז — **שדרכו לקצר בדבור ובתפלה, כנגוד אל אַרְכָּן: מעשה בתלמיד אחד שעבר לפני רבי אליעזר וקצר בברכותיו וכו' והיו מלעיגין עליו ואומרים עליו תלמיד חכם קצרן הוא זה** (מכיל' בשלח, ויסע מסה א, וכעין זה ברכ' לד.). — **ובספה"מ**, במשמ' קצר אף: **כי למעלה אמר מאשת מדינים ובית חבר שיכול לסובלה ולהתחבר לה ועתה אמר מאשת מדנים וכעס שהוא קצרן**[1] **וכעסן שאינו יכול לסובלה** (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי כא יט). — **ואמר הפיטן: ארכן וקצרן לא יחדל ויסגע** (אליה בר שמעיה, ארכן, סליחי).

***קַצֶּרֶת,** ש"נ, כחלת קֹצֶר הנשימה, Asthma ; asthme; a —, **נהוג בדבור ובכפרות.**

קְצָת[2], — א) תז"פ, עם מ היחס, מִקְצָת, מִקְצָתָם, לִמְקְצָת, — במשמ' מִקֵּץ, בסוף: **ויםן להם המלך דבר יום ביומו מפת בג המלך ומיין משתיו ולגדלם שלוש שנים ומקצתם יעמדו לפני המלך** (דני' א ה). **ולמקצת הימים אשר אמר המלך להביאם ויביאם שר הסריסים לפני נבכדנצר** (שם שם יח). — ב) כתה"פ שהפך שֵׁם במשמ' קצה קטן, מעט, חלק: **ויתן אדני בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית האלהים ויביאם ארץ שנער** (שם שם ב). **ומקצת ראשי האבות נתנו למלאכה** (נחמי' ז ע). — ובתו"מ, עם מ היחס: **המוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים, אדמון אומר, הואיל והודה במקצת השבועה ישבע** (כתוב' יג ד). **ועי' בערך מִקְצָת.** — **ובספה"מ**, אף כש"ז, בלי מ(ן), במשמ' **אחד או אחדים מכמה**[3] וכדו': **והאי דקצת רבנן שעדו לפי דעתם ביצה וכו'** (רב שרירא גאון, אוצה"ג יום טוב התשובות, 2). **ואני אספר לך במקום הזה קצת מה שאירע לי מזה עם אנשים מאוהבי** (ר"י א"ת, הרקמה כח, 185). **ויש שתהיה** (המלה רק) **בקצת דברים בענין גם וכו'** (הוא, ספ"ש לריב"ג, רק). **ונשאל קצת החכמים על הבורא מהו, ואמר, אלוה אחד וכו' ונאמר על קצת מן החכמים שהיה אומר בתפלתו וכו'** (הוא, חו"ה, היחוד י). **ואמר קצת החסידים להלמידיו וכו'** (שם, עבודה האלהים ז). **אבל תנאי הפרישות המיוחדת כאשר אמר קצת החסידים וכו'** (שם, הפרישות ז). **וקצתם אמר בסבה וגנוהו** (ר"ש א"ת, מו"נ א עג, הזקדמה הו'). **ואשר גרם לקצת המתגאים והמתגדלים להתנהג במדה הזאת היא שהם מתעקשים וטוענים כי הנפש מתאוה אל הגדולה וקשה בעיניה השפלות** (תקון מדה"נ לרשב"ג, כז). **בני אדם קצת עמדו לעבודת שמים לגבות ממון** (פאלם בתשו' הרמב"ם קנה, א"ח פריימן, 140). **ועל שמעון יש עדים איך הודה שנשאר לו קצת מהקרן של ראובן וטען ראובן שנתן סך כך וכך בשבירות והיה שמעון מכחישו עליו כולו או קצתו** (תשו' רפב, שם, 258). **והנה כל רוח מיוחס לשם היא לפי הענין החמישי וקצתה לפי הענין האחרון אשר הוא הרצון** (ר"ש א"ת, מו"נ א מ). **כבר זכרנו בקצת פרקי זה המאמר כי הבדל גדול יש בין ההישרה למציאות הדבר** (שם פב מו). **וכמו כן התרעם על היותו בלתי מתקומם לרשעים מהריבי עולם וסדרו ההצלחה הקורה לקצתם יותר מן האפשר להם** (ר"ע ספורנו, משפט לדק, הקד', ד.). — ***ועם ה הידיעה,** הַקְּצָת: **שהקצת מאלה הדברים אנו כברים להתקבל והקצת מהם יש להכתפק וכו'** (הלל מויכונא, תגמולי הנפש, טו:). **מעות השקלים כשכונסין אותן נותנין אותן בלשכה ידוע וכשהיה שם הממון לוקחין ממנו בשלש קופות קצת ומוציאין אותן במה שצריכין בצורך הקרבנות עד שיכלה אותו הקצת שהוציאו ומוציאין שנית קצת אחר וכשמוציאין אותו**

[1] [ואולי צ"ל קצפן.]

[2] [אין מלה זו באה במקרא אלא בספרים מאחרים, משפעים מן הארמ', וכנראה היא בעקר צורת מ"ר ע"פ הארמ' במקי קְצוֹת בעברי, שהפך לתה"פ ולשם עצם בפני עצמו. והובאה מלה זו ברב שמושיה בערך מִקְצָת, הואיל והיתה בהם למלה אחת.]

[3] [בתרגום הערבי בעצ' a) במשמ' זו. והיום אין המלה משמשת כלפי אדם אחד. בתו"מ אין שמוש זה. ואמנם בתוספת' (שביע' ג ה, לוק"מ) כתוב: **זרעו מתחילה לזרע וקצתו השריש לפני ראש השנה ומקצתו השריש לאחר ראש השנה וכו'; אך אין זה אלא שבוש, הואיל ואין כזאת במקום אחר, ובדפוסים לנכון ומקצתן.**]

a) بعض

הקצת שמוציאין מן השקלים המכונסים מתכוונים להוציאו בקרבנות על הגבוי ועל העתיד לגבות (פירוש המשניות לרמב"ם נקל' ב ח). היתחייב להשבע בנקיטת הפץ שלא הציל זולתי הקצת הזה אשר הודה בו מהקרן (שאלה בתשו' הרמב"ם רעג, א"ח פריימן, 248). — וכמושג מפשט: וכל מה שאין לו תכלית אין לו חילוק ולא רבוי ולא קצת ולא כל, כי החלוק והרבוי והקצת והכל הם משער החבור (רמב"ע ער בז הבוכס, ליון ג, 136). — קצתם אל קצתם א אל קצת, זה אל זה; קצתם את קצתם, זה את זה קצתם עם קצתם, זה עם זה; קצתו בקצת, זה בזה, וכדו': ושהגשמים הרבים השוים בצורתם פוסקים קצתם את קצתם ולכן התנועות יחסרו קצתם מקצתם או יוסיפו עליו (ר"י א"ת, הו"ד, הקד' ליפלינ, יח). ומן הידוע שכל מי שחולק קצתו על קצתו ומכזיב קצתו את קצתו[1] בדבור או במעשה אין מאמינים בצדקו (הוא, חו"ה, הקד'). וכשנעיין בצמחים ובבעלי חיים נמצאם מחוברים כהיסודות הארבעה וכו' והמה נחלקים ונפרדים ואין בנו יכולת לחברם החבור הטבעי, מפני שמקצתם משתנה אל קצתם וקצתם כנגד קצתם (סס היחוד ו). כי אנחנו מוצאים אותו (את העולם) כי הוא צריך בקיומו ותקונו קצתו אל קצתו וכו' כצורך קשקשי השריון וכו' ושאר המחוברים קצתם אל קצתם וכו' וצורך בעלי היים קצתם אל קצתם וכו' וצירך הארצות והפלכים והחכמות והמלאכות קצתם אל קצתם (סס סס ז). וראוי להקדים בפתיחת השער הזה באור אופני הטובות וחיובי ההודאה עליהם מבני אדם קצתם לקצתם (סס עבודת האלהים, פתיחה). כמה האדם חייב לו יתברך מן העבודה והיראה והשבח וההודאה והתמדת התהלה עם ברור חיוב כל אשר הקדמנו מן שבח בני אדם והודאתם קצתם לקצתם (סס סס). לא נגלו לנו אופני הטוב והרע בסיבה מן הסיבות מבלעדי שאריתם ולא אופני ההפסד והרע בקצתם בלתי קצתם (סס הבטחון ד). כי לא בראו הדברים את עצמם ולא קצתם את קצתם (הוא, כוזרי ג ו). שמן הכח המדמה הזה יבאו שלשה עניינים, האחד

[1]) [כמקור הערבי: מן ח׳אלפ בעצ׳ה בעצ׳א וכד׳ב בעצ׳ה בעצ׳א.]

הוא השגת תכונת המוחשים והרכבתם קצתם על קצתם בעת ההרגש (רוח חן ג). שוב לך כי אינך אלוה אבל אתה גוף שיאכל קצתו את קצתו (תקון מדה"נ לרשב"ג א סוף שער א; וכעין זה מבחר הפנינים, 68). והחלק הב' במצות התלויות בתועלת בני אדם קצתם עם קצתם (רמב"ם, פלה א א). הלא תכסיף עתה לידיעת אלו שמים וכו' ואיך נברא העולם כלו ומה תכליתו לפי סדורו קצתו עם קצתו (ר"ש א"ת, מו"נ א לד). ואתה יודע כי אלו העניינים נקשרים קצתם בקצתם (סס סס). ויצאו חלקים מן הארץ ג"כ מפני זה ממקומותם בחברת המים והאויר והאש והם בזה כולו פועלים קצתם בקצתם ומתפעלים קצתם מקצתם (סס סס עב). וכן היסודות יתהוו קצתם מקצתם ויפסדו קצתם אל קצתם (סס סס). ולא יצוייר הכנס הגשמים קצתם בקצתם (סס סס עג, ההקדמה הב'). שהדרך והזמן והתנועה המקימות שלשתם שוים במציאות, ר"ל שערך קצתם אל קצתם ערך אחד הוא ובהחלק אחד מהם יחלק האחר על ערכו (סס, ההקדמה הג'). וכה שחייב והביא בני האדם לחשוא ולעשוק קצתם את קצתם (סס ג יט). ושאלו לחכם על בריאותו ואמר איך אבטח בבי שיאכל קצתו את קצתו (בן המלך והנזיר ב). שהשכל הפועל יודיע גם כן לשכל ההיולאני מדרגת המושכלות האלו קצתם עם קצתם, ר"ל שכבר יודיעהו שקצת הצורות הם שלמות לקצת (כלב"ג, מלחמות השם א ו). ויברכם השועל וילך לביתו, וקצתו שמח על קצתו[1] כי ראה כי נעשתה עצתו (ר"י זבארה, שעשועים ב, דודזון, 34). שיהיה קשור קצתו בקצת (כל מלאכת הגיון, בשלוחים ובקשורים, כב). ושהם ישתנו קצתם אל קצת ויתהוה קצתם מקצת (ס' ההויה וההפסד, קלור אבן רשד, כ"י, לפי קלצקין). וענין הכח הזה הוא שירכיב קצת מה שבדמיון עם קצתו ויפריד קצתו מקצתו (מאזני לדק לאלגזאלי ז, 31). עלות אין תכלית להם כאשר הונחו מסודרות בצד יהיה קצתם עלה לקצת (מאמר אלגזאלי בתשובת שאלות, הוצ' מלטר, כא). שהפסוקים התוריים וכו' אין

[1]) [עי' הערת דודזון למקום.]

מנוס לבלתי עשות להם ביאור, והראיה בזה סתירת קצתם לקצת (מאו"ר לראב"ד, מבוא, 1). שמזגי האנשים מתחלפים קצתם מקצתם (ר"י אלבו, עקרים א כה). והוא (הכח המנהיג) מקשר כל חלקי הגוף וכחותיו קצתם בקצת נקרא אצל הרופאים הטבע (שם ב לא). הדברים כלם יעידו קצתם על קצתם ויורו קצתם על קצתם (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהים א ב). — ואמר המשורר: עצמי יבכיון אלה על אלה ונתחי יהמיון קצתם על קצתם (מנחם, מכתב לחסדאי בן שפרוט). בטרם יום אהי עלי למשא ויום יכבד קצתי על קצתי (ר"י הלוי, אדני נגדך כל תאותי). בני תבל חיותם הוא במותם והם מזון קצתם אל קצתם (ר"י חריזי, תחכ' כה, 231).

קִצָּתִי, ת"ז, — כמו חלקי partiel(l) ;-al : היא (התנועה היומית) היותר נגלית והיותר מהירה כמשפט המשער שהוא היותר קצתי שבמשוערים (ר"ע ברבורי, פירוש למאמר אבן רשד על הזמן, כ"י ברלין). והקצתית היא אל התכלית החלקי (ספר המדות לאריסטו ב ו ז). והיה בענני ענן על הארץ ר"ל שתמיד יהיה הענן קצתי לא כולל וכו' (ר"י אברבנאל, בר, את קשתי נתתי). שהתחיה לא תהיה לכל הילודים כי אם קצתית (הוא, נחלת אבות ד, תחית המתים, הפרק היג). כוללים הם המאמרים שנושאיהם כולל, דהיינו שיכלול פרטים רבים וכו' פרטיים הם שנושאיהם פרט א' לבד וכו', קצתיים שיזכרו בנושא קצת מכלל אחד (רמח"ל, דרך תבונות, ו :).

ק"ק,—ר"ת: קְהִלָּה קְדוֹשָׁה, קְצָת קָשֶׁה.

קק"ק, ר"ת: קדוש קדוש קדוש.

קַר[1], ת"ז, מ"ר קָרִים, — צונן, לא חם, kalt; froid; cold : היעזב מצור שדי שלג לבנון אם ינתשו מים זרים קָרִים[2] נוזלים (ירמי' יח יד). מים קָרִים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק (משלי כה כה).

— ובהשאלה קַר רוח[1], מישב הדעת, שאינו מתחמם ונחפז לדבר: חושך אמריו יודע דעת וקר[2] רוח איש תבונה (שם יז כז). — ובתו"מ: וממלאים מבור הגולה ומבור הגדול בגלגל בשבת, ומבאר[3] הקר[4] ביום טוב (עירובי' י יד). אין ממלאין מבאר הקר[5] בגלגל ביום טוב, שכשעלו בני הגולה וחנו עליה התירו להם נביאים שביניהם להיות ממלאין מבאר הקר[5] ביום טוב, ולא כל בארות הקר[5] התירו אלא אותה שחנו עליה בלבד התירו (תוספת' שם יא כג). מפני מה ממלין מבור הקר בגלגל ביום טוב, אלא בשעה שעלו ישראל מן הגולה חנו על אותה הבאר והתנו עמהן נביאים שיהו ממלין מבור הקר בגלגל בי"ט וכו' (ירוש' שם י יג). לא כל הבורות הקרות[6] התירו אלא זו בלבד (בבלי שם קד :). — ובסהם"א: אתה אומר המנונא היינו חם נונא דג חם, ואין כאן אלא קר נונא, דג שהוא קר (ר"ח, מובא בתוס' קידוש' כה., ד"ה המנונא). כמו שהנפש העיפה תקח הנאה ותועלת במים הקרים להשיב לפנימי הגוף החום הטבעי וכו' (רלב"ג, משלי כה כה). —°ובהשאלה שִׁירָה קָרָה וכדו', חסרת רגש והתלהבות: גם הוא חבר ספר מחברות ובו שירות ואגרות חלושות וקרות כאלו משלג שניר גזורות (ר"י חריזי, תחכ' יח, 190). — ואמר הפיטן: קמוץ קרים בקיום טל

1) [אין במקרא עדות לנקוד מ"י, אך לפי דגמת תארים אחרים, מַר, צַר, זַךְ, רַךְ, מן מרר, צרר, זכך, רכך, ברור שהצורה בנפרד ובנסמך קַר.]

2) [יש גוזרים מלה זו מן א. קור (עי' שם), ואינו נראה. ה"י על מי השלג מדבר, ומים זָרִים הוא לשון: וַיָּזֶר את הגזה וימץ טל (שפטי' ו לח); כן זר האל את הטל מן המְזָרִים או המצור, שהם שמלת הענן שהאל צרר בה את מי הגשם, כלשון הכתוב מי צרר מים בשמלה (משלי ל ד). ועי' א. צָרַר, הערה 6.]

1) [הנקוד הוא של הקרי, ועי' בהערה הבאה.]

2) [אמנם אולי יש להעדיף את הקרי יְקַר־רוח, אף במשמ' מוקיר דברים, כסוחר המוקיר את סחורתו, בנגוד אל הכסיל המוציא את כל רוחו.]

3) [כ"י מינכן: ומבור.]

4) [אך לדרוש מכֻוָּנִים דברי האמוראים בבבלי: מאי באר הקר, אמר שמואל בור שהקרו עליה דברים והתירוה וכו', אמר רב נחמן בר יצחק באר מים חיים שנאמר כהקיר ביר מימיה (עירובי' קד :). ואמנם אפשר שיש כאן שם פרטי מיחד של אותו הבור (אותה הבאר), השוה שמות מקום כגון Kaltenbrunn בגרמני', ודרשו את השם, הואיל ובלשון אמוראי בבל לא השתמשו עוד במלה זו אלא אמרו קריר או צונן, צונים במקו' (מים) קרים.]

5) [בהוצ' צוק"מ המלה מנקדת: הַקֵּר.]

6) [בכ"י מינכן: הקר.]

(תפלת טל, פיוטי ינאי, זולאי, שסג). — ומזג קר, במשמ' תכונת הנפש המתונה והדעה המישבת; וקר המזג, מי שמזגו קר, כמו קר־רוח; ודם קר, כמו מזג קר, נוהג בדבור ובספרות.

קֹר, ש"ז, — תכונת הדבר הקר, קרירות, צִנָּה, Kälte ; froideur ; cold(ness) : עד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ וחרף ויום ולילה לא ישבתו (בראש' ח כב). — ובתו"ס: חצי תשרי מרחשון וחצי כסליו זרע וכו' חצי שבט אדר וחצי ניסן ק ו ר וכו' (ר"ש בן מנסיא, ב"מ קו:; ובב"ג בשם ר"מ, ור' דוסא, מד"ר בראש' לד). מערב, משם אוצרות שלג ואוצרות ברד ו ק ו ר וחום (מד"ר במד' ג). — ואמר המשורר: אם מדבריהם לך כ ק ר מים כאש למחר יהיו קרבך (רמב"ע, אם תאהב, ברודי, ל). ותאבתי למליך אשר הם כ ק ר מים עלי מוקדי כבדי (הנ"ל, יחיד הדור, שם, מד). ק ו ר וחום לקרב דין יקרבו לדיין יגידו כל ענין (רהב"ע, אל אחד, איגר 122). ויסד בכל אחד שתים במפעליו ליובשו ואת חמו ו ק ר ו ולחותיו (הנ"ל, בשם אל, כהנא א, 195). — ומ"ר °קֹרים, ואמר המשורר: כסות תתעלפנה למען תאלפנה בשלג ובצנה ובחם ו ב ק ו ר י ם (ר"ת, הכרעות, בתשו' דונש על מנחם, 84).

א. **קרא**[1], ממנו °הקראה, מקרא, *מקרא[2], °מקראה, א. קרא, ג. *קרא, °קרא, א. קרא, ב. °קרא, ג. °קרא, °קראות, °קראי, קרוא, קריא, קריאה.

ב. **קרא**[3], ממנו ב. קרא, קראת.

א. **קָרָא**[4], פיו"ע, קראתי, קראתיך, קראתיו, קראת, קראת, קראני, קראך, קראה, קראת[5], קראתם, קראו, קראו, קרא, קורא, קראים[1]), קראי, קראיך, קראיו, קרוא, קראים, קרואים, קרואי, קראיו, קראיה, קרא, קראות[1]), קראי, קראנו, קראם, קרא, קראני, קראנה, קראו, קראו, קראהו, קראן, קראן, אקרא, אקראה, אקראך, תקרא, תקראם, תקראי, יקרא, יקראני, יקראהו, יקראה, יקראם, תקרא, נקרא, תקראו, יקראו, יקראו, יקראנני, יקראהו, תקראנה, תקראן, — א) קרא האדם או בעלי החיים וכהשאלה אף התהום, השמיע קול, צוח, צעק, schreien ; ausrufen ; crier, s'écrier ; to shout, cry out : בא אלי לשכב עמי ואקרא בקול גדול ויהי כשמעו כי הרימתי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס ויצא החוצה (בראש' לט יד—יה). ויהתל בהם אליהו ויאמר קראו בקול גדול כי אלהים הוא כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו אולי ישן הוא ויקץ (מ"א יח כז—כח). וינעו אמות הספים מקול הקורא (ישע' ו ד). קרא בגרון אל תחשך כשופר הרם קולך (שם נח א). —ועם הבאת המלים שקראו אותן: ויקרא הוציאו כל איש מעלי (בראש' מה א). והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרמים וראשו יהיה פרוע ועל שפם יעטה וטמא טמא יקרא (ויקר' יג מה). ויתקעו שלשת הראשים בשופרות וכו' ויקראו חרב ליי' ולגדעון (שפט' ז כ). ויוסף יי' קרא עוד שמואל (ש"א ג ו). ויקרא כפעם בפעם שמואל שמואל (שם שם י). מהלל אקרא יי' (ש"ב כב ד). ותקרע עתליה את בגדיה ותקרא קשר קשר (מ"ב יא יד). כי בטרם ידע הנער קרא אבי ואמי וכו' (ישע' ח ד). כי מדי אדבר אזעק חמס ושד אקרא (ירמ' כ ח). הנשכים בשניהם וקראו שלום ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה (מיכ' ג ה). — ועם ההשלמה קרא ואמר: ויקרא אהרן ויאמר חג ליי' מחר (שמות לב ה). ויקרא אחימעץ ויאמר אל המלך שלום (ש"ב יח כח). ויעמד רבשקה ויקרא בקול גדול יהודית וידבר ויאמר שמעו דבר המלך הגדול מלך אשור (מ"ב יח כח). —וקרא אל אדם, קרא זה אל זה, zurufen ; crier à ; to call to : ויקרא יי' אלהים אל האדם ויאמר

---

1) [שרש זה, שנולד כנראה בחקוי קולם של בעלי חיים שונים, נמצא באות' משמי' בארמי', ערבי a) ואוגרית', אך אינו באשור' וכוש'. והואיל וגם בשרש א. קרה נולד לפעמים א בין שתי תנועות, ומצד שני לא תמיד בטאה א של א. קרא, נתחלפו שני השרשים, עי' ב. קרא, א. קרה. ועי' גם בהערות הבאות ובערך °. ק ר ה.]

2) [עי' גם א. קרא, פע'.]

3) [כמו א. ק ר ה, עי' שם ועי' א. ק ר א, הערה.]

4) [עי' הערה לשרש, ועי' ד. קרה.]

5) [כמו קראה, לנסתרת (ישע' ז יד), עי' לקמן.]

a) قرأ

---

1) [בצורות האלה בא הנקוד בטשטוש מכניאן האלף, וכאלו מן ק ר ה, ואולי לא כבטא המכו בכתיב, וכעין זה גם בפעלי ל"א אחרים כגון ירא, מלא.]

לו איכה (בראשי׳ ג ט). וַיִּקְרָא אליו מלאך יי׳ מן השמים ויאמר אברהם אברהם (שם כב יא). וַיִּקְרָא מלאך יי׳ אל אברהם שנית מן השמים ויאמר בי נשבעתי וכו׳ (שם שם יה יו). וַיִּקְרָא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה (שמות ג ד). וַיִּקְרָא אל משה וידבר יי׳ אליו מאהל מועד (ויקר׳ א א). וַיִּקְרָא מהרה אל הנער נשא כליו ויאמר לו שלף חרבך ומותתני (שפט׳ ט נד). וַיִּקְרְאוּ אל בני דן וכו׳ ויאמרו למיכה מה לך כי נזעקת (שם יח כג). וַיִּקְרָא יי׳ אל שמואל ויאמר הנני (ש״א ג ד). והיה אם יִקְרָא אליך ואמרת דבר יי׳ כי שמע עבדך (שם שם ט). וַיִּקְרָא דוד אל העם ואל אבנר בן נר לאמר הלוא תענה אבנר ויען אבנר ויאמר מי אתה קָרָאתָ אל המלך (שם כו יד). וְקָרָא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש יי׳ צבאות (ישע׳ ו ג). תהום אל תהום קוֹרֵא לקול צנוריך (תהל׳ מב ח). — וְקָרָא לפלוני במשמ׳ זו: ויבן עלי כי יי׳ קֹרֵא לנער (ש״א ג ח) —וְקָרָא אל עיר לשלום: כי תקרב אל עיר להלחם עליה וְקָרָאתָ אליה לשלום (דבר׳ כ י).—קָרָא הנביא אל עם ועיר, הטיף להם תוכחה, נחמה וכדו׳: דברו על לב ירושלם וְקִרְאוּ אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה (ישע׳ מ ב). קום לך אל נינוה העיר הגדולה וּקְרָא אליה את הקריאה אשר אנכי דבר אליך (יונ׳ ג ב). אל תהיו כאבותיכם אשר קָרְאוּ אליהם הנביאים הראשנים לאמר כה אמר יי׳ צבאות וכו׳ (זכרי׳ א ד). — וְקָרָא לאמר במשמ׳ זו: קְרָא לאמר כה אמר יי׳ צבאות קנאתי לירושלם וכו׳ עוד קְרָא לאמר כה אמר יי׳ צבאות עוד תפוצנה ערי מטוב (שם שם יד—יז). — והאל: הלא את הדברים אשר קרא יי׳ ביד הנביאים הראשנים וכו׳ (שם ז ז). —ובהשאלה, החכמה: בראש המיות תִּקְרָא בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר (משלי א כא). הלא חכמה תִקְרָא ותבונה תתן קולה וכו׳ אליכם אישים אֶקְרָא וקולי אל בני אדם (שם ח א—ד). — וְקָרָא ואין עונה, ואין שומע וכדו׳: מדוע באתי ואין איש קָרָאתִי ואין עונה (ישע׳ נ ב). יען קָרָאתִי ולא עניתם דברתי ולא שמעתם (שם סה יב). יען קָרָאתִי ואין עונה דברתי ולא שמעו (שם סו ד). ודברת אליהם את כל הדברים האלה ולא ישמעו אליך וְקָרָאתָ אליהם ולא יענוכה (ירמי׳ ז כז). ויהי כאשר קָרָא ולא שמעו כן

יִקְרְאוּ ולא אשמע (זכרי׳ ז יג). יען קָרָאתִי ותמאנו (משלי א כד). בקשתיהו ולא מצאתיהו קְרָאתִיו ולא ענני (שה״ש ה ו). — קָרָא אחרי פלוני, צעק אחריו: כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו בך גם המה קָרְאוּ אחריך מלא [1] (ירמי׳ יב ו). — ובמשמ׳ הכריז והודיע בקהל, העביר קול באזני העם, öffentlich verkünden; annoncer, proclamer; to announce, proclaim: ועתה קְרָא נא באזני העם לאמר מי ירא וחרד ישב ויצפר מהר הגלעד (שפט׳ ז ג). הלך וְקָרָאתָ באזני ירושלם לאמר כה אמר יי׳ זכרתי לך חסד נעוריך (ירמ׳ ב ב). הלך וְקָרָאתָ את הדברים האלה צפונה ואמרת שובה משבה ישראל (שם ג יב)׳ עמד בשער בית יי׳ וְקָרָאתָ שם את הדבר הזה ואמרת שמעו דבר יי׳ כל יהודה וכו׳ (שם ז ב). וַיִּקְרָא באזני קול גדול לאמר קרבו פקדות העיר (יחזק׳ ט א). קִרְאוּ זאת בגוים קדשו מלחמה (יוא׳ ד ט). —קול קוֹרֵא, קול הכרוזה נשמע: קול קוֹרֵא [2] במדבר פנו דרך יי׳ (ישע׳ מ ג). — וקול אומר קְרָא, מצוה להכריז: קול אֹמֵר קְרָא ואמר מה אֶקְרָא (שם שם ו). —ובלי המלה קול: אלי קֹרֵא משעיר שמר מה מלילה שמר מה מליל (שם כא יא). — וְקָרָא לפני אדם, הכריז לפניו: וַיִּקְרְאוּ לפניו אברך (בראשי׳ מא מג). והרכיבהו על הסוס ברחוב העיר וְקָרְאוּ לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו (אסת׳ ו ט). —וקרא על עם ומדינה: וְקָרְאוּ עליהם מגור מסביב (ירמי׳ מט כט). — ובמשמ׳ הודיע מראש, קָרָא הנביא את דבר האל על אדם או מקום: וַיִּקְרָא על המזבח בדבר יי׳ ואמר מזבח מזבח כה אמר יי׳ וכו׳ (מ״א יג ב). ויהי כשמע המלך את דבר איש האלהים אשר קָרָא על המזבח בבית אל וכו׳ ועל כל בתי הבמות אשר בערי שמרון (שם שם לב). קום לך אל נינוה העיר הגדולה וּקְרָא עליה כי עלתה רעתם לפני (יונ׳ א ב). — וְקָרָא האל, במשמ׳ זו: מי פעל ועשה קֹרֵא הדרות מראש (ישע׳ מא ד). הבאת יום קָרָאתָ ויהיו (אויבי) כמוני (איכ׳ א כא). — וְקָרָא מועד,

1) [בנראה הכונה: בפה מלא; וכן קראו מלאו (את פיכם, ירמ׳ ד ה, והשבעים מָלֵא); יחד עלי יתמלאון (איוב יו י).]

2) [עי׳ קול, הערות.]

עצרה, צום, הכריז על קביעתם: מועדי יי' אשר תקראו אתם מקראי קדש אלה הם מועדי (ויקר' כג ב). אלה מועדי יי' מקראי קדש אשר תקראו אתם במועדם (שם שם ד). וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש יהיה לכם (שם שם כא). קראו צום והשיבו את נבות בראש העם (מ"א כא יב). קראו צום לפני יי' כל העם בירושלם (ירמ' לו ט). קדשו צום קראו עצרה אספו זקנים כל ישבי הארץ (יוא' א יד). תקעו שופר בציון קדשו צום קראו עצרה (שם ב טו). סלה כל אבירי אדני בקרבי קרא עלי מועד לשבר בחורי (איכ' א טו). — וקרא מקרא: חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל און ועצרה (ישע' א יג). — ונדבות: וקטר מחמץ תודה וקראו נדבות השמיעו (עמו' ד ה). — קרא דרור, שמטה, הודיע על קביעת דרור, שמטה וכדו': וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל ישביה (ויקר' כה י). לא יגש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמטה ליי' (דבר' טו ב). לקרא לשבוים דרור ולאסורים פקח קוח (ישע' סא א). אחרי כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלם לקרא להם דרור (ירמ' לד ח). ותעשו את הישר בעיני לקרא דרור איש לרעהו (שם שם טו). — ובלעג: הנני קרא לכם דרור נאם יי' אל החרב אל הדבר ואל הרעב (שם שם יז). — ושנת רצון וכדו': לקרא שנת רצון ליי' ויום נקם לאלהינו (ישע' סא ב). — וקרא האדם, ובהשאלה גם בעל חיים, אל האלהים בתפלה: השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וכו' ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל יי' והיה בך חטא (דבר' טו ט). אקרא אל יי' ויתן קלות ומטר (ש"א יב יז). ואל אלהי אקרא (ש"ב כב ז). כי אינני שמע בעת קראם אלי בעד רעתם (ירמ' יא יד). קום קרא אל אלהיך (יונ' א ו). קראתי מצרה לי אל יי' ויענני (שם ב ג). ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלהים בחזקה (שם ג ח). יי' ישמע בקראי אליו (תהל' ד ד). אכלו לחם יי' לא קראו (שם יד ד). אליך יי' אקרא צורי אל תחרש ממני (שם כח א). משה ואהרן בכהניו וכו' קראים אל יי' והוא יענם (שם צט ו). אל יי' בצרתה לי קראתי ויענני (שם קכ א). — וקרא את האלהים, באותה משמ': בצר לי אקרא יי' (ש"ב כב ז). דרשו יי' בהמצאו קראהו בהיותו קרוב (ישע' נה ו). וקראתם אתי והלכתם והתפללתם אלי ושמעתי אליכם (ירמ' כט יב). ועמי תלואים למשובתי ואל על[1] יקראהו יחד לא ירומם (הוש' יא ז). אני קראתיך כי תענני אל (תהל' יז ו). יי' אל אבושה כי קראתיך (שם לא יח). כי אתה אדני טוב וסלח ורב חסד לכל קראיך (שם פו ה). קראתיך יי' בכל יום שטחתי אליך כפי (שם פח י). יקראני ואענהו (שם צא טו). מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה (שם קיח ה). קראתיך הושיעני (שם קיט קמו). ממעמקים קראתיך יי' (שם קל א). יי' קראתיך חושה לי (שם קמא א). קרוב יי' לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת (שם קמה יח). — וקרא לאלהים: יי' וכו' האזינה קולי בקראי לך (שם קמא א). שחק לרעהו אהיה קרא לאלוה ויענהו (איו' יב ד). — ובאזני אלהים: וקראו באזני קול גדול ולא אשמע אותם (יחזק' ח יח). — ובלי השלמה: אין קרא בצדק ואין נשפט באמונה (ישע' נט ד). והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע (שם סה כד). בקראי ענני אלהי צדקי בצר הרחבת לי חנני ושמע תפלתי (תהל' ד ב). יי' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו (שם כ י). אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי (שם כב ג). זה עני קרא ויי' שמע ומכל צרותיו הושיעו (שם לד ז). בצרה קראת ואחלצך אענך בסתר רעם (שם פא ח). קראתי בכל לב ענני יי' (שם קיט קמה). ביום קראתי ותענני (שם קלח ג). נותן לבהמה לחמה לבני ערב אשר יקראו (שם קמז ט). אם קראתי ויענני לא אאמין כי יאזין קולי (איו' ט טז). — וכלפי בני אדם ומלאכים: קרא נא היש עונך ואל מי מקדשים תפנה (שם ה א). לעבדי קראתי ולא יענה במו פי אתחנן לו (שם יט טז). — וקרא את שם האל, קרא בשם האל, הזכיר את שמו בתפלה, anrufen; invoquer; to invoke: אז הוחל לקרא בשם יי' (בראש' ד כו). ויבן שם מזבח ליי' ויקרא בשם יי' (שם יב ח). כי שם יי' אקרא הבו גדל לאלהינו (דבר' לב ג). וקראתם בשם אלהיכם ואני אקרא בשם יי' (מ"א יח כד). הודו ליי' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילתיו (ישע' יב ד; תהל' קה א). ואין קורא בשמך מתעורר להחזיק בך (ישע' סד

---

[1] [„ואל" זה סמי' היא של אֵל, והכונה ללא־הועיל יקראוהו.]

ו). שפך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל משפחות אשר בשמך לא קָרָאוּ (ירמי׳ י כה; דומה לזה מסלי׳ עט ו). משה ואהרן בכהניו ושמואל בְּקֹרְאֵי שמו (סס לט ו). ובשם יי׳ אֶקְרָא אנא יי׳ מלטה נפשי (סס קיו ד). כוס ישועות אשא ובשם יי׳ אֶקְרָא (סס סס יג). לך אזבח זבח תודה ובשם יי׳ אֶקְרָא (סס סס יז). קָרָאתִי שמך יי׳ מבור תחתיות (איכ׳ ג נה). — והאל עצמו קרא שמו, כדי להראות כיצד צריך לאמרו בתפלה: אני אעביר כל טובי על פניך וְקָרָאתִי בשם יי׳ לפניך (שמות לג יט). וירד יי׳ בענן ויתיצב עמו שם וַיִּקְרָא בשם יי׳ (סס לד ה). —

ב) קָרָא לפלוני במשמ׳ אמר לו לבוא, herbeirufen; appeler; to call (forth: וישכם אבימלך בבקר וַיִּקְרָא לכל עבדיו וידבר את כל הדברים האלה באזניהם (ברא׳ כ ח). וַתִּקְרָא לאנשי ביתה ותאמר להם לאמר ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו (סס לט יד). ויהי ביום השמיני קָרָא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל (ויקר׳ ט א). מדוע עברת להלחם בבני עמון ולנו לא קָרָאתָ ללכת עמך (שפטי׳ יב א). ויאמר הנני כי קָרָאתָ לי [1]) ויאמר לא קָרָאתִי שוב שכב (ש״א ג ה). ואלישע הנביא קָרָא לאחד מבני הנביאים ויאמר לו חגר מתניך וכו׳ (מ״ב ט א). כי נער ישראל ואהבהו וממצרים קָרָאתִי לבני קָרְאוּ להם כן הלכו מפניהם (הוש׳ יא א–ב). קָרָאתִי למאהבי המה רמוני (איכ׳ א יט). — וקָרָא אל פלוני במשמ׳ זו: אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קֹרֵא אני אליהם יעמדו יחדו (ישע׳ מח יג). — וקָרָא את פלוני במשמ׳ זו: וַיִּקְרָא את עשו בנו הגדל ויאמר אליו בני ויאמר אליו הנני (ברא׳ כז א). וַיִּקְרָא את כל חרטמי מצרים ואת כל חכמיה (סס מא ח). ותלך העלמה וַתִּקְרָא את אם הילד (שמות ב ח). לקב איבי קְרָאתִיךָ והנה ברכת ברך (במד׳ כד י). אני צויתי למקדשי גם קָרָאתִי גבורי לאפי עליזי גאותי (ישע׳ יג ג). אשר החזקתיך מקצות הארץ ומאציליה קְרָאתִיךָ ואמר לך עבדי אתה (סס מא ט). אני יי׳ קְרָאתִיךָ ואחזק בידך (סס מב ו). קֹרֵא ממזרח עיט מארץ מרחק איש עצתי (סס מו יא). ויהי אפרים כיונה פותה אין לב מצרים קָרָאוּ אשור הלכו (הוש׳ ז יא). וְקָרְאוּ אכר אל אבל ומספד אל יודעי נהי (עמו׳ ה יו). וביחס כפול, קָרָא לפלוני המזמין לפלוני או את פלוני המזמן: האלך וְקָרָאתִי לך אשה מינקת מן העברית (שמות ב ז). קִרְאוּ לי לבת שבע (מ״א א כח). קִרְאוּ לי לצדוק הכהן ולנתן הנביא ולבניהו בן יהוידע (סס סס לב). — וקָרָא לאדם למשפט, הזמין אותו, vorladen; citer; to summon: וְקָרְאוּ לו (לאחי המת) זקני עירו ודברו אליו ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה (דבר׳ כה ח). — וקָרָא יי׳ את האדם לתפקיד הנבואה וכדו׳, berufen; élire; to choose: אני אני דברתי אף קְרָאתִיו (את כורש) הבאתיו והצליח דרכו (ישע׳ מח יה). יי׳ מבטן קְרָאָנִי ממעי אמי הזכיר שמי (סס מט א). הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם כי אחד קְרָאתִיו ואברכהו וארבהו (סס נא ב). — וקָרָא בשם, במשמ׳ זו: ראה קָרָאתִי בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה (שמות לא ב). ראו קָרָא יי׳ בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה (סס לה ל). אל תירא כי גאלתיך קָרָאתִי בשמך לי אתה (ישע׳ מג א). למען תדע כי אני יי׳ הַקּוֹרֵא בשמך אלהי ישראל למען עבדי יעקב וישראל בחירי וָאֶקְרָא לך בשמך אכנך ולא ידעתני (סס מה ג–ד). — וקָרָא לפלוני או את פלוני, במשמ׳ הזמין אותו לבוא לזבח, לסעודה, להשתתף בקרב, לעשות מלאכה וכדו׳, einladen; inviter; to invite: למה זה עזבתן את האיש קִרְאֶן לו ויאכל לחם (שמות ב כ). וזבחו לאלהיהם וְקָרָא לך ואכלת מזבחו (סס לד יה). הנה הנשאר שים לפניך אכל כי למועד שמור לך לאמר העם קָרָאתִי (ש״א ט כד). וְקָרָאתָ לישי בזבח (סס יו ג). ויקדש את ישי ואת בניו וַיִּקְרָא להם לזבח (סס סס ה). ויזבח אדניהו צאן ובקר וכו׳ וַיִּקְרָא את כל אחיו בני המלך ולכל אנשי יהודה עבדי המלך ואת נתן הנביא ובניהו ואת הגבורים ואת שלמה אחיו לא קָרָא (מ״א א ט–י). וַיִּקְרָא לכל בני המלך ולשרי הצבא וכו׳ ולי אני עבדך ולצדוק הכהן וכו׳ לא קָרָא (סס סס כה–כו). ביום ההוא וכו׳ תִּקְרְאוּ איש לרעהו אל תחת גפן ואל תחת תאנה (זכר׳ ג י). והלכו בניו ועשו משתה בית איש יומו ושלחו וְקָרְאוּ לשלשת אחיתיהם לאכל ולשתות עמהם (איו׳ א ד). — ובלי השלמה: עמים

---

[1]) [שמואל מבין את הקריאה ששמע כקריאה לבוא.]

הר יִקְרָאוּ שם יזבחו זבחי צדק (דבר' לג יט). — וּבִינ' פָּעוּ', קָרוּא, שקראו אותו, לתפקיד חשוב, לסעודה וכדו': אלה קְרוּאֵי[1]) העדה נשיאי מטות אבותם ראשי אלפי ישראל הם (במד' א יו). הוא דתן ואבירם קרואי[2]) העדה וכו' (שם כו ט). כי לא יאכל העם עד באו כי הוא יברך הזבח אחרי כן יאכלו הַקְּרֻאִים (ש"א ט יג). ויקח שמואל את שאול ואת נערו ויביאם לשכתה ויתן להם מקום בראש הַקְּרוּאִים (שם שם כב). ואת אבשלום הלכו מאתים איש מירושלם קְרֻאִים והלכים לתמם (ש"ב יה יא). בני בבל וכל כשדים פקוד ושוע וקוע כל בני אשור אותם בחורי חמד פחות וסגנים כלם שלשים וּקְרוּאִים[3]) רכבי סוסים כלם (יחזק' כג כג). כי הכין יי' זבח הקדיש קְרֻאָיו (צפנ' א ז). ולא ידע כי רפאים שם בעמקי שאול קְרֻאֶיהָ (משלי ט יח). אף לא הביאה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי וגם למחר אני קָרוּא לה עם המלך (אסתר ה יב). — ובהשאלה, קָרָא האל אל דבר, לדבר, דבר, גרם לו שיבוא, גזר והביא אותו, herbeiführen, bringen; amener, causer; to bring (on): כי קָרָא יי' לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב (מ"ב ג י; שם שם יג). כי קָרָא יי' לרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים (שם ח א). כי הנני קֹרֵא לכל משפחות ממלכות צפונה נאם יי' ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם (ירמ' א יה). כי חרב אני קֹרֵא על כל ישבי הארץ (שם כה כט). וְקָרָאתִי אל הדגן והרביתי אותו (יחזק' לו כט). וְקָרָאתִי עליו לכל הרי חרב (שם לח כא). כי בהר ציון ובירושלם תהיה פליטה כאשר אמר יי' ובשרידים אשר יי' קֹרֵא[4]) (יואל ג ה). הַקֹּרֵא למי הים וישפכם על פני הארץ (עמו' ה ח). כי הראני אדני יי' והנה קֹרֵא לרב באש אדני יי' (שם ז ד). וָאֶקְרָא חרב על הארץ ועל ההרים וכו' (חגי א יא). וַיִּקְרָא רעב על הארץ כל מטה לחם שבר (תהל' קה יו). — ופי האדם, שפתי כסיל יבאו בריב ופיו למהלמות יִקְרָא (משלי יח ו). — ג) קרא לְמֻשָּׂג זה או זה כך או כך, במלה זו או זו, המציגת את המשג, (be)nennen; appeler, nommer; to call: וַיִּקְרָא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה (בראש' א ה). וַיִּקְרָא אלהים לרקיע שמים (שם שם ח). וַיִּקְרָא אלהים ליבשה ארץ ולמקוה המים קָרָא ימים (שם שם י). ויצר יי' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים ויבא אל האדם לראות מה־יִּקְרָא לו וכל אשר יִקְרָא לו האדם נפש חיה הוא שמו וַיִּקְרָא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה (שם ב יט–כ). וַיִּקְרָא את שמם אדם ביום הבראם (שם ה ב). וַיִּקְרְאוּ בית ישראל את שמו מן (שמות יו לא). ומשה יקח את האהל וכו' וְקָרָא לו אהל מועד (שם לג ז). וכתת נחש הנחשת אשר עשה משה כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו וַיִּקְרָא לו נחשתן (מ"ב יח ד). הלכף כאגמן ראשו ושק ואפר יציע הלזה תִּקְרָא צום ויום רצון ליי' (ישע' נח ה). והיה ביום ההוא נאם יי' תִּקְרְאִי אישי ולא תִקְרְאִי לי עוד בעלי (הוש' ב יח). — וקָרָא לאדם, לבעל חיים, למקום וכדו' בשם פרטי מיחד לו: על כן קָרָא לבאר באר לחי ראי (בראש' יו יד). וַיִּקְרָא לו לבן יגר שהדותא ויעקב קָרָא לו גלעד (שם לא מז). ונבח הלך וילכד את קנת ואת בנתיה וַיִּקְרָא לה נבח בשמו (במד' לב מב). צידנים יִקְרְאוּ לחרמון שרין והאמרי יִקְרְאוּ לו שניר (דבר' ג ט). ויבן שם גדעון מזבח ליי' וַיִּקְרָא לו יי' שלום (שפט' ו כד). וַיִּקְרָא לו ביום ההוא ירבעל לאמר ירב בו הבעל (שם שם לב). וַיִּקְרָא למקום ההוא רמת לחי (שם יה יז). וַיִּקְרָא למקום ההוא חלקת הצרים אשר בגבעון (ש"ב ב יו). וישב דוד במצדה וַיִּקְרָא לה עיר דוד (שם ה ט). וַיִּקְרָא למקום ההוא פרץ עזה (שם ו ח). — וְקָרָא את המקום: וילכד את חותיהם וַיִּקְרָא אתהן חות יאיר (במד' לב מא). — וקרא (את) שֵׁם פלוני: וַיִּקְרָא האדם שם אשתו חוה (בראש' ג כ). ויהי בנה עיר וַיִּקְרָא שם העיר כשם בנו חנוך (שם ד יז). ותלד בן וַתִּקְרָא את שמו שת וכו' ולשת גם הוא ילד בן וַיִּקְרָא את שמו אנוש (שם שם כה–כו). על כן קָרָא שמה בבל (שם יא ט). שרי אשתך לא תִקְרָא את

---

1) [כך הקרי; כתיב: קריאי, עי' קָרִיא.]

2) [כך כתיב; קרי קְרִיאֵי, עי' קָרִיא.]

3) [הואיל וְהִז נו להזדמנויות של כבוד רק מְכֻבדי העדה, קבלה המלה קָרוּא את המשמ' מְכֻבָּד וְנִשָּׂא, מְקֹרָב למלכות וכדו', ואין צרך בהצעות לתקון.]

4) [כפרוש ראב"ע: גוזר.]

שמה שרי כי שרה שמה (שם יז יה). אבל שרה אשתך ילדת לך בן וְקָרָאתָ את שמו יצחק (שם שם יט). על כן קָרָא שם העיר צוער (שם יט כב). על כן קָרָא שמו אדום (שם כה ל). וַיִּקְרָא שם הבאר עשק (שם כו כ). הכי קָרָא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים (שם כז לו). ותהר לאה ותלד בן וַתִּקְרָא שמו ראובן (שם כט לב). ויבן משה מזבח וַיִּקְרָא שמו יי׳ נסי (שמ׳ יז יה). על כן קָרָא שם המקום ההוא עמק עכור (יהוש׳ ז כו). ויקם את העמוד הימני וַיִּקְרָא את שמו יכין ויקם את העמוד השמאלי וַיִּקְרָא את שמו בעז (מ״א ז כא). הנה העלמה הרה וילדת בן וְקָרָאת שמו עמנו אל (ישע׳ ז יד). קְרָא שמו מהר שלל חש בז (שם ח ג). וַיִּקְרָא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום (שם ט ה). קְרָא שמו יזרעאל (הוש׳ א ד). וַתִּקְרֶאנָה שמו עובד (רות ד יז). — וְקָרָא שם לאיש פלוני או למקום פלוני: וַיִּקְרָא להן (לבארות) שמות כשמת אשר קָרָא להן אביו (בראש׳ כו יח). מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יִקְרָא (תהל׳ קמז ד). וַתִּקְרֶאנָה לו השכנות שם לאמר ילד בן לנעמי (רות ד יז). — וְקָרָא לפלוני שם אחר: והנחתם שמכם לשבועה לבחירי והמיתך אדני יי׳ ולעבדיו יִקְרָא שם אחר (ישע׳ סה יה). — וקרא שם בשם: וַיִּקְרְאוּ בשמות את שמות הערים אשר בנו (במד׳ לב לח). — ובהשאלה, קָרָא לפלוני או לדבר כך וכך, שם זה או זה, ככנוי של כבוד או גנאי וכציון למעשה הקשור אליו, ומצרים הבל וריק יעזרו לכן קָרָאתִי לזאת רהב הם שבת (ישע׳ ל ז). רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל וכו׳ כי לא תוסיפי יִקְרְאוּ לך רכה וענגה (שם מז א). וְקָרָאתָ לשבת ענג לקדוש יי׳ מכבד (שם נח יג). וְקָרְאוּ לך עיר יי׳ ציון קדוש ישראל (שם ס יד). וְקָרָאת ישועה חומתיך ושעריך תהלה (שם שם יח). וְקָרְאוּ להם עיר הקדש גאולי יי׳ (שם סב יב). בעת ההיא יִקְרְאוּ לירושלם כסא יי׳ (ירמ׳ ג יז). כסף נמאס קָרְאוּ להם כי מאס יי׳ בהם (שם ו ל). זית רענן יפה פרי תאר קָרָא יי׳ שמך (שם יא יו). לא פשחור קָרָא יי׳ שמך כי אם מגור מסביב [1] (שם כ ג). בימיו תושע יהודה וישראל ישכן לבטח וזה שמו אשר יִקְרְאוֹ יי׳ צדקנו [1] (שם כג ו). וקברו שם את גוג ואת כל המונה וְקָרְאוּ גיא המון גוג (יחזק׳ לט יו). ואקח לי שני מקלות לאחד קָרָאתִי נעם ולאחד קָרָאתִי חבלים (זכרי׳ יא ז). המה יבנו ואני אהרום וְקָרְאוּ להם גבול רשעה והעם אשר זעם יי׳ עד עולם (מלא׳ א ד). מחשב להרע לו בעל מזמות יִקְרָאוּ (משלי כד ח). צפניה צפן רוח ושמן ימינו יִקְרָא [2]. (שם כז יו). אל תִּקְרֶאנָה לי נעמי קְרֶאנָה לי מרא (רות א כ). — וקרא לו בכנוי חבה המציין יחס של קרבה: הלא מעתה קָרָאת [3] לי אבי אלוף נעורי אתה (ירמ׳ ג ד). ואמר אבי תִּקְרְאִי [4] לי ומאחרי לא תשובי (שם שם יט). הוא יִקְרָאֵנִי אבי אתה אלי וצור ישועתי (תהל׳ פט כז). רב אדם יִקְרָא איש חסדו ואיש אמונים מי ימצא (משלי כ ו). לשחת קָרָאתִי אבי אתה אמי ואחתי לרמה (איוב יז יד). — וקרא האדם מקום עַל שמו [5]: וַיִּקְרָא אתם על שמו את הבשן חות יאיר עד היום הזה (דבר׳ ג יד). וַיִּקְרָא (אבשלום) למצבת על שמו ויקרא לה יד אבשלום (ש״ב יח יח). — קָרָא שם במקום, קרא בשמו של מקום, הוליד בנים במקום ששם נקרא עליו: קָרְאוּ בשמותם עלי אדמות (תהל׳ מט יב). ועשה חיל באפרתה וּקְרָא שם בבית לחם (רות ד יא). ועי׳ נפע׳. — וקרא אדם או מקום וכדו׳ בשם, הזכיר אותו בשמו: ויתנו ממטה בני יהודה וממטה בני שמעון את הערים האלה אשר יִקְרָא [6] אתהן בשם (יהוש׳ כא ט). שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה

1) [במקום אחר בא קרא על פלוני מגור מסביב וכד׳ אך כלשון צעקה והכרזה בסביבת האדם סתם ולא בקריאת שם, וכן גם בפרשה זו פסו׳ י׳ (כמו תהל׳ לא יד): כי שמעתי דבת רבים מ ג ו ר מ ס ב י ב. ואולי יש גם כאן עבוד של: קרא יי׳ עליך מגור מסביב, שהובן כאלו כונתו: קרא יי׳ ש מ ך מגור מסביב במקום פשחור.]

1) [במקום מקביל (ירמ׳ לג יו): וזה אשר יִקְרָא לה יי׳ צדקנו.]

2) [אמנם בקריאה זו הכתוב סתום, וכאמור בהערה לערך צָפַן הכונה: צָפַן יָהּ (את אשר) צָפַן רוח ושם ימיניו (נאמניו) יקרא, כלשון: נאמן רוח מכסה דבר (משלי יא יג).]

3) [כך הקרי; כתיב ק ר א ת י.]

4) [כך הקרי; כתיב ת ק ר א ו.

שונה הענין בפסוק המובא לעיל: תִּקְרְאִי אישי ולא תִקְרְאִי לי עוד בעלי (הוש׳ ב יח), שהכונה בו רק למלה, ולא ליחס הקרבה שאינו משתנה.]

5) [השוה: קרא כשם פלוני (בראש׳ ד יז); כשם פלוני (במד׳ לב מב).]

6) [במקום ה בד׳ (דהי״א ו נ): יִקְרְאוּ.]

המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מרב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר (ישע׳ מ כו). —וקרא בשם פלוני, קרא לעצמו בשמו, יחס עצמו לפלוני: זה יאמר ליי׳ אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתב ידו ליי׳ ובשם ישראל יכנה (שם מד ה).— ד) קרא מפיו אל פלוני, קרא לפניו מה לכתב, הכתיב לו: מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כתב על הספר בדיו (ברוך, ירמ׳ לו יח). — ו) קרא את הספר או בספר, השמיע בקול מה שכתוב בו, vorlesen; lire à q.; to read out: תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם (דברי׳ לא יא). ואחרי כן קרא את כל דברי התורה הברכה והקללה ככל הכתוב בספר התורה לא היה דבר מכל אשר צוה משה אשר לא קרא יהושע נגד כל קהל ישראל והנשים והטף והגר ההלך בקרבם (יהוש׳ ח לד–לה). ויגד שפן הספר למלך לאמר ספר נתן לי חלקיה הכהן ויקראהו[1] שפן לפני המלך (מ״ב כב י). ויקרא (המלך) באזניהם את כל דברי ספר הברית הנמצא בבית יי׳ (שם כג ב). ובאת אתה וקראת במגלה אשר כתבת מפי את דברי יי׳ באזני העם בית יי׳ ביום צום וגם באזני כל יהודה הבאים מעריהם תקראם (ירמ׳ לו ו). ויעש ברוך בן נריה ככל אשר צוהו ירמיהו הנביא לקרא בספר דברי יי׳ בית יי׳ (שם שם ח). ויקרא ברוך בספר את דברי ירמיהו בית יי׳ וכו׳ באזני כל העם (שם שם י). ויגד להם מיכיהו את כל הדברים אשר שמע בקרא ברוך בספר באזני העם (שם שם יג). ויאמרו אליו שב נא וקראנה (את המגלה) באזנינו ויקרא ברוך באזניהם (שם שם טו). ויקראה יהודי באזני המלך ובאזני כל השרים העמדים מעל למלך וכו׳ ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הספר (שם שם כא–כג). חיי׳ אם נסה איש לקרא לי ספר לנצח (תעודות לכיש ג 9–10). ויקרא בו (בספר התורה) לפני הרחוב אשר לפני שער המים וכו׳ נגד האנשים והנשים והמבינים (נחמי׳ ח ג). ויקראו בספר בתורת האלהים מפורש (שם שם ח). ויקרא בספר תורת האלהים יום ביום (שם שם יח). —ומבלי להשמיע לאחרים, lesen; lire; to read: והיתה עמו (התורה הכתובה על ספר) וקרא בו כל

1) [במקום המקביל (דהי״ב לד יח): ויקרא בו.]

ימי חייו (דברי׳ יז יט). ויהי כקרא מלך ישראל את הספר ויקרע בגדיו (מ״ב ה ז). ויקח חזקיהו את הספרים מיד המלאכים ויקראם (שם יט יד). ויתן חלקיה את הספר אל שפן ויקראהו (שם כב ח). הנני מביא רעה וכו׳ את כל דברי הספר אשר קרא מלך יהודה (שם שם יו) דרשו מעל ספר יי׳ וקראו אחת מהנה לא נעדרה (ישע׳ לד יו). והיה ככלתך לקרא את הספר הזה וכו׳ (ירמ׳ נא סג). לא ידעתה קרא ספר (תעודות לכיש ג 8–9). וגם כל ספר אשר יבא אלי אם קראתי אתה (שם שם 10–12). מי עבדך כלב כי שלח אדני את ספר המלך ואת ספרי השרים לאמר קרא נא (שם ו 2–5). לא קרא עבדך את הספר (שם שם 13–14). — —ובתו״מ[1]: היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא (ברכ׳ ב א). ולא יקרא (בשבת) לאור הנר, באמת אמרו, החזן רואה היכן תינוקות קוראים אבל הוא לא יקרא (שבת א ג). היה קורא בספר על האסקופה ונתגלגל הספר מידו גוללו אצלו, היה קורא בראש הגג ונתגלגל הספר מידו עד שלא הגיע לעשרה טפחים גוללו אצלו (עירוב׳ י ג). מסרו לו זקנים מזקני בית דין וכו׳ ואומרין לו אישי כהן גדול קרא אתה בפיך (יומ׳ א ג). אם רצה לקרות בבגדי בוץ קורא ואם לא קורא באצטלית לבן משלו וכו׳ וכהן גדול עומד ומקבל וקורא אחרי מות ואך בעשור, וגולל ספר תורה ומניחו בחיקו ואומר יותר ממה שקראתי לפניכם כתוב כאן, ובעשור שבחומש הפקודים קורא על פה (שם ז א). הרואה כהן גדול כשהוא קורא אינו רואה פר ושעיר הנשרפין, והרואה פר ושעיר הנשרפין אינו רואה כהן גדול כשהוא קורא (שם שם ב). קרא הגבר תקעו והריעו ותקעו (סכה ה ד). כהנים ולוים עולים לירושלים וישראל שבאותו משמר מתכנסין לעריהן וקוראין במעשה בראשית (תענ׳ ד ב). אין מפסיקין בקללות אלא אחד קורא את כולן (מגי׳ ג ו). הקורא בתורה לא יפחות משלשה פסוקים (שם ד ד). חלצה ורקקה אבל לא קראה[2] חליצתה כשרה, קראה ורקקה אבל לא

1) [עי׳ גם ד. קרה.]

2) [את המלים: ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו.]

חלצה חליצתה פסולה, חלצה וקראה אבל לא רקקה ר' אליעזר אומר חליצתה פסולה, ר' עקיבא אומר חליצתה כשרה (יבמ' יב ג). אמר לה כנסי שטר חוב זה, או שמצאתו מאחוריו קוראה והרי היא גיטה אינו גט עד שיאמר לה הא גיטך (גיטי ח ג). אבא שאול היה קורא לשתוקי בדוקי (קדוש' ד ג). מצא ספרים קורא בהן אחת לשלשים יום וכו' ולא יקרא אחר עמו (ב"מ ב ח). אף הקורא בספרים החיצונים (אין לו חלק לעולם הבא) (ר"ע, סנה' י א). והסכה סכה בידו אחת בכל כחו והקורא קורא אם לא תשמור לעשות וכו' (מכו' ג יד). ישמעאל אחי, היאך אתה קורא[1], כי טובים דודיך מיין או כי טובים דודייך (ר' יהושע, ע"ז ב ה). שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד וקראו רבו אלופו ומיודעו (אבו' ו ג). אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת והן ברכו וקראו עשרת הדברים שמע והיה אם שמוע ויאמר (תמי' ה א). קרא עורב וא' לו צרח, קרא עורב ואמר לו חזור לאחוריך הרי זו מדרי האמ' (תוספתי שבת ו ו). קראתה ולא רקקה ולא חלצה לא עשה כלום ויכול להחזיר (שם יבמ' יב יב). התשועה העתידה להיות אין אחריה שעבוד לכך קרואה בלשון זכר (שירו לה' שיר חדש) (מכי' בשלח פרשת השירה א). ובימה של עץ באמצע וחזן הכנסת עומד עליה, עמד אחד מהן לקראות בתורה היה הממונה מניף בסודרין והן עונין אחריו אמן (ירוש' סכה ה א). מיום שברא הקדוש ברוך הוא את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון (ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוסי, ברכ' ז:). מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שקראו להקב"ה צבאות עד שבאתה חנה וקראתו צבאות (ר' אליעזר, שם לא:). כיצד (קונה בהמה) במשיכה קורא לה והיא באה וכו' (ב"ב עה:). שאין התינוק יודע לקרוא אבא ואימא עד שיטעום טעם דגן (ר' יהודה, סנה' ע:). אברהם קרא אותו יראה שנאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא יי' יראה, שם קרא אותו שלם שנאמר ומלכי צדק מלך שלם, אמר הקב"ה אם קורא אני אותו יראה כשם שקרא אותו אברהם, שם, אדם צדיק, מתרעם, ואם קורא אני אותו שלם, אברהם, אדם צדיק, מתרעם, אלא הריני קורא אותו ירושלים כמו שקראו שניהם, יראה שלם, ירושלם (מד"ר ברא' נו). למה היו קוראים אותו בית השואבה, ששם היו שואבים רוח הקדש (ר' הושעיא, שם שם ע). הוציא לפניה ספר בראשי' והתחיל קורא לפני' מעשה ראובן ובלהה (שם שם פז). למלך שעשה סעודה והיה קורא אומניות, היה אוהב אחד שאוהבו יותר מדאי לא קרא אותו עמהן וכו' (שם במדי' עו). — *וקָרוּא, מי שקראו לו לקריאת התורה: וירא והנה באר בשדה, זו בית הכנסת, והנה שם שלשה עדרי צאן אלו שלשה קרואי', כי מן הבאר וגומר, ששם היו שומעי' את התורה (שם ברא' ע). ועי' קָרוּי. —*וקרא שמע, ובקצור קָרָא: בית שמאי אומרים, בערב כל אדם יטו ויקראו וכו' ובית הלל אומרים כל אדם קורא כדרכו (ברכ' א ג). הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא וכו' קרא ולא דקדק באותיותיה, ר' יוסי אומר יצא וכו' הקורא למפרע לא יצא. קרא וטעה, יחזור למקום שטעה (שם ב ג). מעשה ברבן גמליאל שקרא בלילה הראשון שנשא, אמרו לו תלמידיו, לא למדתנו רבנו שחתן פטור מקריאת שמע בלילה הראשון (שם שם ה). החתן אם רצה לקרות קריאת שמע בלילה הראשון קורא (שם שם ח). — *ופרשת בכורים: אלו מביאין ולא קורין, הגר מביא ואינו קורא וכו' ואם היתה אמו מישראל מביא וקורא (בכורים א ד). הקונה שתי אילנות בתוך של חבירו מביא ואינו קורא, ר' מאיר אומר מביא וקורא, יבש המעין, נקצץ האילן, מביא ואינו קורא, ר' יהודה אומר, מביא וקורא, מעצרת ועד החג מביא וקורא, מן החג ועד חנוכה מביא ואינו קורא (שם שם ו). הרי שהביא ממין אחד וקרא וחזר והביא ממין אחר, אינו קורא (שם שם ט). — *וקרא את ההלל: יצתה כת ראשונה ונכנסה כת שניה וכו' קראו את ההלל, אם גמרו שנו (פסח' ה ז). מעשה שגזרו תענית בלוד וירדו להם גשמים קודם חצות וכו' ויצאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב ובאו בין הערבים וקראו הלל הגדול (תענ' ג ט). — *וקרא את

1) [עי' גם לקמן אל־תִּקְרָא.]

המגלה: קראו את המגלה באדר הראשון ונתעברה השנה קורין אותה באדר השני (מגי׳ א ד). הקורא את המגלה למפרע לא יצא, קראה על פה, קראה תרגום בכל לשון לא יצא וכו׳ קראה סרוגין ומתנמנם יצא (שם ב א—ג). בן עיר שהלך לכרך ובן כרך שהלך לעיר, אם עתיד לחזור למקומו קורא כמקומו ואם לאו קורא עמהן, ומהיכן קורא אדם את המגלה ויוצא בה ידי חובתו, ר׳ מאיר אומר כולה (שם שם ג). הקורא את המגלה עומד ויושב, קראה אחד, קראוה שנים, יצאו (שם ד א).—*וקרא שם למעשר שבתבואה, אמר חלק זה הוא מעשר וכדו׳: אין אדם צריך לקרות שם למעשר עני של דמאי, והכ״א קורא שם ואינו צריך להפריש (דמאי ד ג). מי שקרא שם לתרומת מעשר של דמאי ולמעשר עני של ודאי לא יטלם בשבת (שם שם ד). היו לפניו שתי כלכלות של טבל ואמר מעשרות זו בזו, הראשונה מעושרת וכו׳ מעשרותיהן מעושרות כלכלה בחברתה, קרא שם (שם ז ו). האומר תרומת הכרי זה בתוכו ומעשרותיו בתוכו, תרומת מעשר זה בתוכו, ר׳ שמעון אומר קרא שם וכו׳ ר׳ אליעזר חסמה אומר, האומר תרומת הכרי ממנו עליו, קרא שם, ר׳ אליעזר בן יעקב אומר, האומר עשור מעשר זה עשוי תרומת מעשר עליו, קרא שם (תרומ׳ ג ה). ואם למעשר ראשון נפלה (סאה תרומה) יקרא שם לתרומת מעשר (שם ה א). הפודה מעשר שני ולא קרא שם, ר׳ יוסי אומר דיו, ר׳ יהודה אומר צריך לפרש (מע״ש ד ז). מי שאינו יכול לעשות עסתו בטהרה וכו׳ יעשנה בטומאה ואל יעשנה קבים שכשם שהוא קורא לטהורה כך הוא קורא לטמאה, לזו קורא חלה בשם ולזו קורא חלה בשם (ר״ע, חלה ב ג). כיצד מפרישין הבכורים, יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה, אשכול שבכר, רמון שבכר קושרו בגמי ואומר הרי אלו בכורים, ר׳ שמעון אומר, אף על פי כן הוזר וקורא אותם בכורים מאחר שיתלשו מן הקרקע (בכורים ג א). כיצד מפרישין חלה בטומאה ביום טוב, ר׳ אליעזר אומר, לא תקרא לה שם עד שתאפה (פסח׳ ג ג). האשה שהיא טבולת יום לשה את העסה וקוצה לה חלה ומפרשתה ומנחתה בכפישה מצרית או בנחותא ומקפת וקוראה לה שם וכו׳ (עדו״י ד ב). — *ובמשא ומתן של הלכה, אני אֶקְרָא, במשמ׳ די לי־ למצא כתוב בתורה [1]: אני אקרא והנותר ממנו באש תשרופו, עד בקר למה נאמר, לא בא הכתוב־ אלא ליתן תחום לבקרו של בקר, ואי זה, זה עמוד השחר (מכי׳ בא, מסכ׳ דפסחא ו). אני אקרא אל־ תאכלו ממנו כי אם צלי אש, ומה תלמוד לומר־ נא ובשל מבושל וכו׳ לחייב עליו מבעוד יום (ר׳, שם שם). אני אקרא ובאו בה, מה תלמוד לומר וצבתה בטנה ונפלה ירכה, אבר שהתחיל בעבירה־ ממנו יתחיל הפורענות (ספרי במד׳ יח). — *קורא אני, קורא אני עליו, בו, ובקצור קראני: מעשה בא׳ שבא לפני ר׳ יוסי, א׳ לו, מהו לחלוץ בתוך שלשה חדשים, קרא עליו ר׳ יוסי את המקרא הזה אם־ לא יחפוץ האיש לקחת את יבמתו, הראויה לייבם־ ראויה לחליצה, בתוך שלשה חדשים הואיל ואינה ראויה לייבם לא תהא ראויה לחליצה (תוספת׳ יבמ׳ ו ז). אראה בנחמה שראיתיה (את בתו של נקדימון בן גוריון) שמלקטת שעורים מתחת טלפי סוסים־ בעכו וקראתי עליה את המקרא הזה אם לא תדעי לך היפה בנשים (ר׳ אלעזר, שם כתוב׳ ה י). אין לי־ אלא מנחותיהן, מלוקותיהן מנין, אמר ר׳ שמעון קורא אני נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה, תלמוד לומר לאהרן ולבניו קדש קדשים, להתיר מלוקות ישראל (ספרא ויק, ויקרא פרק יא). אחד־ קדשי קדשים ואחד קדשים קלים שחייב באחריותן־ קורא אני בהם וכחש בעמיתו, ושאין חייב באחריותן־ קורא אני בהם בה׳ וכחש (שם שם פרק כב). אפילו־ נתן הכסף לאנשי משמר ומת היורשין פטורין ואין־ מוציאם מיד כהן וקורא אני עליו איש אשר יתן־ לכהן לו יהיה (ר׳ עקיבא, ספרי במד׳ ד). גדל פרע־ שער ראשו, למה נאמר, לפי שהוא אומר עד מלאת־ הימים, שאם אמר הריני נזיר סתם קורא אני־ עליו עד מלאת הימים (שם שם כה). לרב תרב: נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו, הרי שהיו לו בשעת יציאה־ מצרים ה׳ בנים ובכניסתו לארץ י׳ קורא אני למעט תמעיט נחלתו, הרי שיצאו עמו י׳ בנים ממצרים ובכניסתם לארץ נמצאו ה׳ קראני עליהם־

[1]) [בטוי נהוג בבית מדרשו של ר׳ ישמעאל, עי׳ בכר, Exeg. Term. I, 174.]

לרב תרבו נחלתו (שם שם קלג). מעשה בבנו של ר' חנניה בן תרדיון שנתחבר ללסטים וגלה את רזן והרגוהו וכו' ובקשו לקלס עליו וכו' פתח (אביו) ואמר ולא שמעתי לקול מורי וכו' ואמו קראת עליו כעס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו, אחותו קראת עליו ערב לאיש לחם שקר וכו' (מד"ר איכה, אלפא ביתא תליתאה, ויגרש בחלק). — *אל תקרא, אל תהי קורא כך אלא כך, בדרשה המבארת את הכתוב בשנוי קל במבטא או בכתיב [1]: ושמרתם את הַמַּצּוֹת, ר' יאשיה אומר, אל תקרא כן אלא ושמרתם את הַמִּצְוֹת (מכי' בא מסכתא דפסחא ט). ויקם העם כל היום ההוא וגו' אל תהי קורא הממעיט אלא המעט, העצלים והחיגרים שבהם כנסו להם מאה כור (ספרי במד' כח). וישטחו להם שטוח, רבי יהודה אומר, אל תהי קורא וישטחו אלא וישחטו, מלמד שטעונים שחיטה (שם שם). יש בוטה, אל תהי קורא כן אלא בוטח (מדרש דברים רבה, ליברמן, 45). — וקרא תגר על פלוני, קרא את הקטיגור נגדו [2]: ויאמר יי' אלהים במה אדע, רבי חייא ברבי חנינא אמר, לא כקורא תגר אלא אמר לו באיזו זכות (מד"ר בראש' מד). ארבעה נביאים קראו תגר כנגד מדת הדין, דוד וירמיה ואסף ובניו של קרח, דוד צווח למה ה' תעמוד ברחוק תעלים לעתות בצרה וכו' (פסיק' רב', והאמר ליזן, קמג:). אשרי אדם שנגעו בו ייסורים וכבש כעסו ולא קרא תגר אחר מדת הדין, אלא כיון שבאו ייסורים על איוב אילו כבש כעסו ולא קרא תגר אחר מדת הדין, למידה גדולה ומשובחת היה בא, א"ר חנינא בר פפא, אילו לא קרא תגר כשם שאומרים עכשיו בתפילה אלהי אברהם וכו' כך היו אומרים ואלהי איוב, שעצה נטל הקדוש ברוך הוא לעיני קדושים של מעלן, אמר להן איוב עבדי וכו' כל אלו הייסורים אם עומד בהם ולא קורא הגר מיחל אני שמי עליו וכו' לא עשה אלא כיון שהגיעו אותו ייסורים התחיל מבעט ואומר מי יתן ידעתי ואמצאהו וכו' אמר לו הקב"ה, למה אתה קורא הגר שהגיעוך הייסורים, שמא אתה גדול מן האדם יציר כפיי שעל מצוה אחת שביטל גזרתי עליו מיתה ועל תולדותיו ולא קרא תגר, אלא (מ)אברהם שנסיתי אותו כמה נסיונות וכו' ולא קרא תגר וכו' אלא גדול אתה מן משה שע"י שאמר שמעו נא המורים גזרתי עליו שלא יכנס לארץ ולא קרא תגר וכו' (שם, אחרי מות, קפט:—קל.). —ובסהמ"א: וא"ת והלא כבר חשב יוכבד בכלל אעפ"י שלא נולדה בארץ, אינם דומים לה, לפי שיוכבד נולדה בין החומות ואתה קורא בה כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה וכו' אבל ארד ונעמן לא נולדו אלא לאחר שישבו במצרים ואינו קורא בהם הבאה מצרימה (בראשית רבתי, אלבק, 226). חמש דברות הראשונות שנתן (הקב"ה) לישראל שמו מעורב כהן כלומר שאם יחטאו ישראל הוא קורא אחריהן קטיגור וחמש דברות האחרונות שנתן לאומות העולם אין שמו מעורב בהן כלומר שאם חטאו אומות העולם אינו קורא אחריהן קטיגור (ספר המעשיות, גסטר, 12; וכעין זה מדרש הגדול שמות, הופמן, 217). ואינו רשאי לכתוב (ס"ת) אלא אם כן הוא יודע לקראת (גנזי מצרים הל' ס"ת, כג). באמש קראינו את ההלל (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א. 132). ולא יתכן לפרש אלהים אחרים זולתי, שגנאי כלפי מעלה לקראותם אלוהות אצלו (רש"י, שמות כ ג). לא תעמוד על דם רעך, זה הקורא כתב של חבירו (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, 541). — ואמר הפיטן: אל קראוי היה בשם יעקב (ינאי, אל אב, קרוב' בראש', זולאי, כ). מיכאל השר הגדול קראוי ומכונה שמות עשרה (הוא, אשר נתכנם, קרוב' שמות, שם, עז). הקראוי במוהם אלהים שופט הוא אלהי משפט (הוא, קרוב' שמות, שם, קה). בשמו הקראוי פינחס לפילולו כבודך היפן וחם (הוא, קרוב' במד', שם, ריט). לשדמות עממים שבעה הקרואה שמות שבעה (הוא, קרוב' דבר', שט, רמח). היות קארוי לשמם והם קרואים לשמו (הוא, קרוב' פסח, זולאי, רעה). הקרואים בשמם כשמך (הוא, האומרים, קרוב' לימים נוראים, שם, שמ). — ואמר המשורר: ומה טוב נפשים במצער אנשים במחנות קדשים ואל על

---

[1] [עי' בכר Exeg. Term. I, 175; רוזנצוויג Al-tikre-Deutungen; טורטשינר, Enc. Jud. II, 74 וכו'.]

[2] [בכתבי יד מתימן כגון במדרש הגדול ובס' המעשיות הוצ' גסטר נשמרה בפרוש הצורה המקורית: קרא קטיגור על פלוני (עי' לקמן, ובסהמ"א), ואך קצ"ר לשוני מזה במבטא מטשטש הוא קרא (ק)תיגר, ועי' טורטשינר בהוברית לשוננו לעם א—ב, 23.]

קראים (רמב"ע, לחשי הבבות, ברודי, טז). אל על קראתני וידי נשאה לרדות בבניה והם כי רדו (הוה, פזו, שם, מ). בבצרה דין יזבח לאלהי צבאות, אדום מוכן לטבח וחיות נהגאות, ובנעימה תשכח ותבאנה קרזאות (ר"ם שבזי, חלק חלפת, סירי סימן, 156).

—נפע', נִקְרָא [1], נִקְרְאָה, נִקְרֵאתִי, נִקְרְאוּ, נִקְרָא, נִקְרָאִים, יִקָּרֵא, תִּקָּרְאִי, יִקָּרְאוּ, — א) נקרא שם האל או האדם, קראו ובטאו את השם: הנני נשבעתי בשמי הגדול אמר יי' אם יהיה עוד שמי נִקְרָא בפי כל איש יהודה (ירמ' מד כו). — ונקרא שם אדם בזרעו, ונקרא שם האדם בישראל, נקרא שם לאדם וכדו', כמשמ' קים לו זרע, ולא נמחה שמו: המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים וְיִקָּרֵא בהם שמי ושם אבתי אברהם ויצחק (ברא' מח יז). ותאמרנה הנשים אל נעמי ברוך יי' אשר לא השבית לך גאל היום וְיִקָּרֵא שמו בישראל (רות ד יד). —ובשלילה, לא נקרא זרע, נמחה: לא תחד אתם בקבורה כי ארצך שחת עמך הרגת לא יִקָּרֵא לעולם זרע מרעים (ישע' יד כ). — ונקרא לאדם זרע, במשמ' ז: ויאמר אלהים אל אברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה כי ביצחק יִקָּרֵא לך זרע (ברא' כא יב). — ב) נקרא שמו של אדם או דבר, נקרא לו כך כך, נתן לו שם זה או זה, בשם כללי או פרטי או בכנוי: ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יִקָּרֵא אשה כי מאיש לקחה זאת (שם ב כג). כל חבל הארגב לכל הבשן ההוא יִקָּרֵא ארץ רפאים (דבר' ג יג). וְנִקְרָא שמו בישראל בית חלוץ הנעל (שם כה י). כי לנביא היום יִקָּרֵא לפנים הראה (ש"א ט ט). ואבשלם לקח ויצב לו בחיו את מצבת וכו' וַיִּקָּרֵא לה יד אבשלום עד היום הזה (ש"ב יח יח). ואשיבה שפטיך כבראשנה ויעציך כבתחלה אחרי כן יִקָּרֵא לך עיר הצדק קריה נאמנה (ישע' א כו). לא יִקָּרֵא עוד לנבל נדיב ולכילי לא יאמר שוע (שם לב ה). והיה שם מסלול ודרך ודרך הקדש יִקָּרֵא לה (שם לה ח). כי בעליך עשיך יי' צבאות שמו וגאלך קדוש ישראל אלהי כל הארץ יִקָּרֵא (שם נד ה). והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי עולתיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפלה יִקָּרֵא לכל העמים (שם נו ז). ואתם כהני יי' תִּקָּרֵאוּ משרתי אלהינו יאמר לכם (שם סא ו). ואמר אלהם מה הבמה אשר אתם הבאים שם וַיִּקָּרֵא שמה במה עד היום הזה (יחזק' כ כט). כה אמר יי' שבתי אל ציון ושכנתי בתוך ירושלם וְנִקְרְאָה ירושלם עיר האמת והר יי' צבאות הר הקדש (זכר' ח ג). מה שהיה כבר נִקְרָא שמו ונודע אשר הוא אדם (קהל' ו י). בשנת שלוש לכורש מלך פרס דבר נגלה לדניאל אשר נִקְרָא שמו בלטשאצר (דני' י א). — ובפרט בנתינת שם חדש במקו' שם אחר שבטל, בהקבלה אל אמר וכדו' בשמוש זה: ולא יִקָּרֵא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם (ברא' יז ה). ויאמר לו אלהים שמך יעקב לא יִקָּרֵא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך (שם לה י). לא יאמר לך עוד עזובה ולארצך לא יאמר עוד שממה כי לך יִקָּרֵא חפצי בה ולארצך בעולה (ישע' סב ד). וקראו להם עם הקדש גאולי יי' ולך יִקָּרֵא דרושה עיר לא נעזבה (שם שם יב). לכן הנה ימים באים נאם יי' ולא יִקָּרֵא למקום הזה עוד התפת וגיא בן הנם כי אם גיא ההרגה (ירמ' יט ו) [1]. — ונקרא אדם או עם גם בשם אחר: שמעו זאת בית יעקב הַנִּקְרָאִים בשם ישראל וממי יהודה יצאו (ישע' מח א). —ונקרא אדם בשם האל, נקרא בכנוי המורה על יחסו לאל, כגון עבדו, בנו וכדו': כל הַנִּקְרָא בשמי ולכבודי בראתיו (שם מג ז). — ונקרא אדם מעיר זו, נתיחס עליה: כי מעיר הקדש נִקְרָאוּ ועל אלהי ישראל נסמכו (שם מח ב). — ונִקְרָא האדם על שם איש או משפחה, נתיחס עליהם: ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו על שם אחיהם יִקָּרְאוּ בנחלתם (ברא' מח ו). בני ברזלי אשר לקח מבנות ברזלי הגלעדי אשה וַיִּקָּרֵא על שמם (עזר' ב סא).

---

1) [בספרים הקדומים של המקרא, חוץ מן נחמ' ואסתר, בא הנפע' נקרא בקריאת שם בלבד. רק בישע' לא ד כתוב: אשר יִקָּרֵא עליו מלא רעים, אך ע"פ שמוש קָרָא בקל (עי' שם) נראה שצ"ל (כדעת אחרים) אשר יִקָּרְאוּ עליו מְלֹא רעים.]

1) [השוה אמר, נפע', בשמוש זה, גם בבראש' לב כט; הושי' ב א.]

משה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי (דה״א כג יד). — ונקרא שם האל על האדם, העם, העיר, הבית, המקום, שנקראו עבד האל, עמו, עירו, ביתו, מקומו וכדו׳, השתיכו אליו: וראו כל עמי הארץ כי שם יי׳ נקרא עליך ויראו ממך (דבר׳ כח י). ויקם וילך דוד וכו׳ להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא שם שם יי׳ צבאות ישב הכרבים עליו (ש״ב ו ב). ועתה אסף את יתר העם וחנה על העיר ולכדה פן אלכד אני את העיר ונקרא שמי עליה (שם יב כח). למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ליראה אתך כעמך ישראל ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה אשר בניתי (מ״א ח מג). והחזיקו שבע נשים באיש אחד ביום ההוא לאמר לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש רק יקרא שמך עלינו אסף חרפתנו (ישעי׳ ד א). היינו מעולם לא משלת בם לא נקרא שמך עליהם (שם סג יט). ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו ואמרתם נצלנו וכו׳ המערת פרצים היה הבית הזה אשר נקרא שמי בעיניכם (ירמ׳ ז י–יא). למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע ואתה בקרבנו יי׳ ושמך עלינו נקרא אל תנחנו (שם יד ט). כי הנה בעיר אשר נקרא שמי עליה אנכי מחל להרע (שם כה כט). וישימו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו (שם לב לד). הטה אלהי אזנך ושמע פקחה עיניך וראה שממתינו והעיר אשר נקרא שמך עליה וכו׳ אדני שמעה וכו׳ למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך (דני׳ ט יח–יט). — ג) נקרא האדם לבוא אל אדם: לא תבוא עוד (הנערה) אל המלך כי אם חפץ בה המלך ונקראה בשם (אסת׳ ב יד). ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון בשלושה עשר יום בו ויכתב ככל אשר צוה המן וכו׳ (שם ג יב). כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית וכו׳ ואני לא נקראתי לבוא אל המלך זה שלשים יום (שם ד יא). ויקראו ספרי המלך בעת ההיא וכו׳ ויכתב ככל אשר צוה מרדכי וכו׳ (שם ח ט). — ד) נקרא דבר בספר, קראו אותו: ויאמר להביא את ספר הזכרנות דברי הימים ויהיו נקראים לפני המלך (שם ו א). ביום ההוא נקרא בספר משה באזני העם (נחמ׳ יג א). — ואמר בן סירא: אל תקרא בעל שתים ובלשונך אל תרגל (ב״ס נוי׳ ה יד). רחם על עם נקרא בשמך ישראל בכור כיניתה (שם לו יז). נקראת בשם הנכבד הנקרא על ישראל (שם מז יח). — ובתו״מ: כרם שחרב אם יש בו ללקט עשר גפנים לבית סאה ונטועות כהלכתן הרי זה נקרא כרם דל (כלאי׳ ה א). האנס שזרע את הכרם וכו׳ מאימתי הוא נקרא אנס, משישקע (שם הבעלים ויקרא על שם הגזלן) (שם ז ו). עד אימתי נקראו נטיעות, רבי אליעזר בן עזריה אומר, עד שיחולו (שביעי׳ א ח). למה נקרא שמו פתחיה, שהיה פותח בדברים ודורשן (שקלי׳ ה א). אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים ושתיה היתה נקראת (יומא ה ב). מקום היה למטה מירושלים ונקרא מוצא (סכה ד ה). חריות של דקל היו מביאין וחובטין אותן בקרקע בצדי המזבח ואותו היום נקרא יום חבוט חריות (שם שם ו). חצר גדולה היתה בירושלים ובית יעזק היתה נקראת (ר״ה ב ה). והלא כל השופרות נקראו קרן (שם ג ב). הנודר משחורי הראש אסור בקרחין ובעלי שיבות ומותר בנשים ובקטנים שאין נקראין שחורי הראש אלא אנשים (נדרי׳ ג ח). שכל המצות שעשה אברהם אבינו לא נקרא שלם עד שמל (שם שם יא). משמת ר׳ יוסא קטנותא פסקו חסידים, ולמה נקרא שמו קטנותא, שהיה קטנותן של חסידים (סוטה ט טו). סנהדרין ההורגת אחד בשבוע נקראת חובלנית (מכות א י). מוטב לי להקרא שוטה כל ימי ולא ליעשות שעה אחת רשע לפני המקום (עקביא בן מהללאל, עדי׳ ה ו). לא ישכיר לו (לעכו״ם) את המרחץ מפני שהוא נקרא על שמו (ע״ז א ט). חביבין ישראל שנקראו בנים למקום (אב׳ ג יד). כל העוסק בתורה לשמה וכו׳ נקרא רע, אהוב, אוהב את המקום, אוהב את הבריות וכו׳ (רבי מאיר, שם ו א). שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף (רבי יהושע בן לוי, שם שם ב). וצוערי הלויים היו נקראין (ר׳ אליעזר בן יעקב, ערכי׳ ב ו). הגיע היובל ולא נגאלה וכו׳ נקראת שדה רטושים עד היובל השני, הגיע היובל השני ולא נגאלה נקראת רטושי רטושין עד היובל השלישי (שם ז ד). מתנדב אדם אשם תלוי בכל יום ובכל שעה שירצה והיא נקראת אשם חסידים (ר׳ אליעזר, כריתו׳ ו ג). היא היתה נקראת לשכת בית שמנים (מדו׳ ב ה).

והוא היה נקרא בית החליפות (שם ד ז). ובית אבן היתה נקראת (פרה ג א). שני מקואות שאין בהם ארבעים סאה ונפל לזה לוג ומחצה ולזה לוג ומחצה ונתערבו כשרים מפני שלא נקרא עליהן שם פסול (ר' יוסי, מקו' ג א). אמר לו (הקב"ה לאדם) וכו' ואתה מה שמך, אמר לו אני נאה להקרא אדם שנבראתי מן האדמה, ואני מה שמי, א"ל לך נאה להקראות אדני שאתה אדון לכל בריותיך (ר' אחא, מד"ר ברא' יז). — *ובמשמ' קריאת דבר מתוך הכתב: מגילה נקראת באחד עשר וכו' (מגי' א א). מעשה ראובן נקרא ולא מיתרגם, מעשה תמר נקרא ומיתרגם, מעשה עגל הראשון נקרא ומיתרגם והשני נקרא ולא מיתרגם, ברכת כהנים, מעשה דוד ואמנון לא נקראין ולא מיתרגמין (שם ד י). שני גיטין שכתבן זה בצד זה ושני עדים עברים באים מתחת זה לתחת זה ושני עדים יונים באים מתחת זה לתחת זה, את שהעדים הראשונים נקראין עמו כשר (גיט' ט ו). — ובסהמ"א: כל דבר ודבר שאדם נותן נפשו עליו נקרא על שם (מדה"ג שמות, הופמן, 152). כל תשועות שעברו נקראו על שם נקבה וכו' אבל תשועה העתידה לבא נקראת על שם זכר (שם שם). אנחנו חייבים להודיע לרעים ולטובים וכו' גבורות שוכן שחקים הנקרא ושומע ממעמקים (כפי זר כח, לקו"ק כפפא, 6). אם תחפוץ לדעת עניין תפילין שבראש גם לראות מה שנקראית המונת ה' (ספר חסידים החתספג 489). שלא יסכימו ליהודים הנכבדים להקרא מן הגוים בשם מיסירי ולא בשום שם רבנות או אדנות ומרות (דברי הימים של האפיפיור פאוולו רביעי' מרכין, שכה ג, 345).—ואמר הפיטן: עלילות תיקנתה לכל אשר היתקנתה, חיינו נקראיתה להחיינו במל הקראתה (ינאי, ארץ אטר, קרוב' ברא', זולאי, יא). לכן שנואה היתה נקראה (לאה) (הוא, אז לשם, שם, מ). אז בהיקרא באזני עניו מות השיב פני אל למה אמות (הוא, במות, קרוב' דברים, שם, רכד). — *ובחשבון, נקרא החלק במספר, נתכנה השבר במכנה [1]): החלק היותר גדול, המספר אשר נקרא בו הוא יותר קטן, והמשל שחצי זוג הוא

[1]) [עי' ג. קְרָא.]

יותר גדול מחומש, והמספר אשר נקרא בו חצי הוא שנים, והוא קטן מחמשה אשר נקרא בו חומש (רלב"ג, מעשה חושב, 2). ויהיה מספר ד' המספר הקורא לחלק הנקרא בב' ממספר א' (שם שם).

—פעי', קָרָא, קוֹרֵא, מִקְרָאִי, — כמו נִפְעַ', קָרָא פלוני פלוני בשם, קָרָא לו, קָרְאוּ לו: כי ידעתי בגוד תבגוד ופשע מבטן קֹרָא לך (ישע' מח ח). וְקֹרָא לך גדר פרץ משובב נתיבות לשבת (שם נח יב). וְקֹרָא להם אילי הצדק מטע יי' להתפאר (שם סא ג). וְקֹרָא לך שם חדש אשר פי יי' יקבנו (שם סב ב). אמרת, הנני הנני אל גוי לא קֹרָא [1]) בשמי (שם סה א). — וביני' מְקֹרָא, בכנ' מְקֹרָאִי, מי ששמי נקרא עליו כשיך לי: שמע אלי יעקב וישראל מְקֹרָאִי [2]) (שם מח יב). — וכדי להורות על מלה שהשתמשו בה בשביל משג מן המשגים: לאופנים להם קוֹרָא [3]) הגלגל באזני (יחזק' י יג). — *מִקְרָא, כמו ביני' פֻּעַ' במשמ' המזמן לסעודה, עי' מִקְרָא. — ואמר הפיטן: אז לשם שנאוי (עשו) היתה מקוראה לאה (ינאי, אז לשם, קרוב' ברא', זולאי, מ). — *וּמְקֹרָא במשמ' אדם שנקרא בשמו של פלוני, Namensvetter; homonyme; name-sake, ואמר המשורר: תהיה כדניאל מקוראך (אלעזר הבבלי בשיר אל דניאל בן אבי אלרביע, דיואן, ברודי, שיר קע).

—הפע', *הִקְרִיא, — א) הקריא (ל)שמו של ראובן בפי שמעון, גרם שיִקָּרֵא ראובן בשם זה בפי שמעון, השליט שמו בפיו: ויקרא שם בשם ה' אל עולם, אמר ריש לקיש, אל תיקרי ויקרא אלא ויקריא, מלמד שהקריא אברהם אבינו לשמו של הקב"ה בפה כל עובר ושב (סוטה י.–י:). — ב) הקריא הרב את התלמיד, למד אותו לקרא בתורה, עי' ד. קָרָה. —ג) וְהִקְרִיא, הִקְרָא [4]) את ההלל וכדוי, קרא אותו

[1]) [יש מציעים: קָרָא.]

[2]) [רש"י ואחרים פרשו: מאתי נקראת ישראל.]

[3]) [כנראה יש לראות בזה רמז כי נאמרו מלים אלו בפי יחזקאל בעקר בארמי, והוא מעיד על כך שהאל עצמו השתמש במלה העברי' גלגל.]

[4]) [בעקר נוצרו צורות אלו בלשון חז"ל ע"פ דגמת ד. קרה ובהשפעת הארמ' קרא-קרי, ועל כן בטאו (בקרוב) הִקְרָא, מַקְרָא; וצורות העבר מורות על כך

בקיל רם, vortragen; réciter; to recite: אם היה גדול מקרא אותו (את ההלל) עונה אחריו הללויה (סוכה ג י). העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה, השני מתקיע, ובשעת ההלל ראשון מקרא את ההלל (ר"ה ד ז). וענתה ואמרה ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו, עד כאן היו מקרין, וכשהקרא ר' הורקנוס תחת האלה בכפר עיטם וגמר את כל הפרשה הוחזקו להיות גומרין כל הפרשה (יבמ' יב ו). דרש ר' עקיב', בשעה שעלו ישר' מן הים שרת עליהן רוח הקודש ואמרו שירה כקטן שהוא קורא[1] את ההלל בבית הספר ועונין אחריו על כל עינין ועינין, משה אומ' אשירה לי"י וישר' אומ' אשירה לי"י וכו', ר' יוסי הגלילי אומ' כגדול שהוא מקרא את ההלל בבית הכנסת ועונין אחריו עינין ראשון, משה אומ' אשירת לי"י וישר' אומ' אשירה ליי' וכו' (תוספתא סוטה ו ג; וכעין זה ירוש' שם ה ו; בבלי שם ל:). — ובסה"מ"א: הרב שהוא מקריא ברצונו לתלמידים בכל עת שירצה ואיזו מסכתא שירצה (רמב"ם, שאלה ופקדון ז ג). בדבר המנהג שהתחילו החזנים לנהוג עתה והיא הסדרת התפלה וכו' על דרך ההקראה שיקריאם הלחש ואח"כ יסדיר התפלה וכו' וזה המנהג שיקריא החזן את הלחש וכו' הנהיג אותו אחד החזנים וכו' וכשבא תלמיד חכם אחד הציע וכו' שמי שעשה ההסדרה הזאת בלא קדושה והקריא את הקהל אינו רשאי לחזור להסדיר בקדושה וכו' (שאלה בתשו' רמב"ם לו, הו"מ פרימן, 34—35). וזה שאמרת שהנוסחא היא אין הקורא, ודאי כך הוא וקורא נקרא זה שקורא להם כהנים וזה שמקרא אותן הברכות ולפי כך סלקתי אני הספק ואמרתי אין המקרא וכו' (תשו' ע, שם, 39). תחזירו לו כל בגדיו וכלי תשמישו וספרים שמקרא בהם התינוקות (תשו' רע, שם, 204). באמש קראינו את ההלל והיה אכי מקראני ואומר בצאת ישר' ממצ' (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 132).—ואמר הפיטן:

שיש לראות גם מקרא בהפע' ולא כפִעֵ', אמנם בסה"מ"א השתמשו לפעמים, בהבאת מאמרי חז"ל, דעה מקרא, ונראה שהתכונו לפִעֵ'.]

[1] [בירושי' (סוטה ה ו): מקרא, וכן בבבלי (סוטה ל:): בקטן המקרא.]

חיינו נקראיתה, להחיינו בטל הקראתה (ינאי, ארץ אבה, קרוב' ברא"ש, זולא"י, יא).

—הפע', הֻקְרָא, כמו נפע': ע"י אותו אשל הוקרא[1] שמו של הקב"ה אלוה (רש"י, ברא"ש כא לג). — ואמר הפיטן: יען תוכה לרגלך ובצדק קרא על כן לרגלו צדק הוקרא[2] (ינאי, קרוב' ברא"ש, זולא"י, יח). ועי' ב. קָרָא, הפע'.

—התפ', הִתְקָרֵא, — קרא לעצמו: ורב זאת הקנאה והתאוה הולכת וסובכת בין מחבירי ספר ומתקני פשר המתקראים בשם המוסר והאויל בהם והסכל בינותם (תשו' תלמידי מנחם, 19).

ב. קָרָא פ"י, קְרָאַנִי, קְרָאָהוּ, קָרָאת, קְרָאֻנִי, קְרָאתִיךָ, יִקְרָא, יִקְרָאֶנּוּ, תִּקְרֶאנָה, — כמו א. קָרָה[3], קרה דבר, מקרה, את פלוני, פגש אותו, ארע לו, נזדמן לו, begegnen, treffen; rencontrer, arriver; to meet, befall: ואת בנימין אחי יוסף לא שלח יעקב את אחיו כי אמר פן יִקְרָאֶנּוּ אסון (ברא"ש מב ד). ויאמר לא ירד בני עמכם כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וּקְרָאָהוּ אסון בדרך אשר תלכו בה (שם שם לח). ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יִקְרָא אתכם באחרית הימים (שם מט א). הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תִקְרֶאנָה[4] מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו (שמות א י). וידבר אהרן אל משה הן היום הקריבו את חטאתם ואת עלתם לפני יי' וַתִּקְרֶאנָה אתי כאלה ואכלתי חטאת היום (ויקר' י יט). כי השחת תשחתון וסרתם מן הדרך אשר צויתי אתכם וְקָרָאת אתכם הרעה באחרית הימים (דבר' לא כט). וכי תאמרי בלבבך מדוע קְרָאֻנִי אלה ברב עונך נגלו שוליך נחמסו עקביך (ירמ' יג כב). מפני אשר קטרתם ואשר חטאתם

[1] [נ"א נקרא, אך עי' הפע' והמובא שם מסוטה י.]

[2] [ע"פ הכתוב בישע' מא ב, ואולי הבינו הפיטן מן ב. קָרָא.]

[3] [עי' בהערה לשרש א. קרה, שממנו נולד קרא בצורות שנפגשות בהן שתי תנועות, כגון קְרָאַנִי וכדו', לבטול הפעירה (hiatus) שביניהן, ובחלק גם ע"י ערבוב עם א. קָרָא.]

[4] [יש מציעים לגרס: תִּקְרָאֵנוּ.]

ליי' וכו' על כן קראת אתכם הרעה הזאת (סס מד כג). **פחד** קראני ורעדה ורב עצמותי הפחיד (איוב ד יד). —וקרא פלוני על פלוני, פגש אותי: ופגשו ציים **את** איים ושעיר על רעהו יקרא (ישעי' לד יד). — **ובינ'** פוע' קראה, מה שקורא, שקורה, את האדם: **שתים** הנה קראתיך מי ינוד לך השד והשבר והרעב **והחרב** מי אנחמך (סס נא יט). ועי' קראת. —ואמר **בן** סירא: פועל טוב יקראנו בדרכיו ובעת מוטו ימצא משען (ב"ס גניי ג לא). אם רע קראך נמצא **שם** כאיש סומך יתפש עקב (סס יב יז).

—נפע', נקרא, יקרא, — נקרא אדם, אלהים או **דבר** על פלוני, לפני פלוני ולפלוני, במקום זה או **זה**, **נזדמן** לפניו, אצלו, לו, במקום, נמצא שם **במקרה**, sich (zufällig) befinden; être par rencontre; happen to be: ויאמר פרעה מי יי' אשר אשמע בקלו לשלח **את** ישראל וכו' ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה ליי' אלהינו (שמות ה ג). כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ וכו' (דברי כב ו). נקרא נקריתי בהר הגלבע (ש"ב א ו). ויקרא אבשלום לפני עבדי **דוד** (סס יח ט). ושם נקרא איש בליעל (סס כ א). להכם לב יקרא [1]) נבון ומתק שפתים יסיף לקח (משלי יו כא).

—הפע', הקריא, —הקריא את פלוני רעה וכדו', **גרם לו** שתקרה אותו: ולא שמעו בקולך ובתורתך לא הלכו וכו' ותקרא אתם את כל הרעה הזאת (ירמי' לב כג).

—פע', "קרא, — קרא את האדם, גרם לו קרי לילה, טמא אותו: אשר קרך בדרך וכו', ר' יודה אומ' קרך קיראך [2]) טיטאך (מדה"ג שמות, הופמן, 182).

—פע', "קרא, בינ' מקרא, —בהגיון כמו מאורע, מקרה הקורה ויחס מן היחסים המתיחס לעצם, accidens: **והגוף** אחד והמאורעים תשעה וכו' ותחת אלו התשעה המקוראים יכנס כל דבור שבעולם (הורית הקורא, דרנבורג, 12—13).

[1]) [רק במשמ' זו, ולא כלשון קריאת שם, יש במשפט זה ענין והקבלה לצלע השניה של הפתגם. ושים לב כי מתק שפתים זה פרושו: אשר ימתיק סוד ועצה בשפתיו, כלשון הכתוב: אשר יחדו נמתיק סוד (תהל' נה יה).]

[2]) במקורות חז"ל: קירך, עי' ג. קרה.]

—הפע', "הקרא, — כמו נפע', ואמר הפיטן: גם ניחום אבילים מאיש תם הודעתה וכו' דרך כל כהוקרא בדרך למיניקה (ינאי, חומן, קרוב' ברלש', זולאי, מח).

ג. *קרא, ס"ז, — כמו קרא, קורא בתורה או בספרים: קחו עמכם דברים, בעלי דברים, קראים טובים, דרשנים טובים, כגון לוי בן סיסי וחביריו (פסיק' ר"כ, שובה, בובר, קסה:). —ובסהמ"א: ונחלה האמור כאן כמו לנחלה ומצאתי מתורג' אחסנא ואם לא שהטעם למטה וכו' הייתי אומר שיבוש הוא ולא תרגם יונתן כן כי אם קראים [1]) טועים (רס"י, יחזק' מז יט). —ואמר המשורר: ואשרי תלמידיו והבאים אחריו ורואים מועדיו מלאים בגברים, ואשרי קראים [2]) בדורו נבראים בעת כתבו רואים בספרו ספירים (אח מי חרפת, תשו' תלמידי דונש, 5). — וגם בכנוי שהפך שם פרטי: ר' הנינא קרא [3]) (תענ' כז:). ר' יוסף קרא וכדו'.

ד. "קרא, ס"נ, מ"ר קראות, — מין ממיני הדלעת [4]): מביאים קרא יבשה ומוציאין בני מעיה ועושה אותה חללה (ר"ח, שבת קכה.). הקישואים והקראות והדלעת (ראב"ע, ספר המאורות, כ"י ברלין). —וגרגיר הקרא, כשם לתולע המעים: התולע שיתילד במעים הנקרא גרגיר הקרא (כהן פלקירא, צרי הגוף, כ"י בריט' מוז').

"קרא [4]), ס"ז, — כמו מקרא: קוראי קראים יודעים והוגים הקרא החסים ביי' והבוטחים (ר"י הדסי, אשכול הכפר).

א. קרא, ס"ז, —שם עוף, מין ממיני התרנגלים שבשדה המצוי בא"י [5]), Rebhuhn, Feldhuhn;

[1]) [נ"א קוראים.]

[2]) [המו"ל קורא: קראים, אך המשקל דורש קראים.]

[3]) [רש"י: שהיה בעל מקרא ויודעה בגירסא ובקי בטעמיה, ע"כ. ואמנם כאן אולי בארמ'.]

[4]) [עפ"י הארמי שבתו"ם.]

[5]) [כך תרג' השבעים לירמיה (πέρδιξ) וכן בתו"ם, וכן דעת המפרשים העברים ואף החדשים. אך בש"א תרג' השבעים הוא νυκτικόραξ, עורב לילי, ובמשמ' כזו בא קרא תצראה בתו"ם בארמ', ועל כל

perdrix ; partridge : כי יצא מלך ישראל לבקש את פרעש אחד כאשר ירדף הַקֹּרֵא בהרים (ש"א כו כ). קֹרֵא דגר ולא ילד עשה עשר ולא במשפט (ירמ' יז יא). — ובתו"מ : עוף טמא פטור מלשלח וכו' ק ו ר א זכר ר"מ מחייב וחכמים פוטרין (חול' יג ג). קורא זכר, ר' אליעזר מחייב בשילוח שנאמר שלח תשלח וחכמים פוטרין שנאמר והאם פרט ל ק ו ר א זכר (ספרי דבר' רכח). קורא דגר ולא ילד וכו' ש ה ק ו ר א הזה מביא ביצים אחרים משאר עופות ויושב עליהם עד שיוצאין מקליפיהן וכו' (תנחו' תצא ג). — ובסהמ"א : משל ל ק ו ר א דגר שהיה מזמר בביתו של אדוניו, היה יושב ומועד ו ק ו ר א מזמר, אחר זמן הביא אדוניו לבן הנץ, כיון שראה אותו ה ק ו ר א ברח תחת המטה, א"ל למה אינך מזמר ה ק ו ר א וכו' (אגדת בראשית כז, ביהמ"ד ילינק ד, 79). ו ה ק ו ר א הוא פעדי"ף [1]) שלוק עוצר הטבע, ואם ישלק בעורו יתיר הטבע (פרקי משה כ, מג :). ומאכליה (של מעוברת) יהיו מאכלים דקים ושמנים ומרככים הטבע כמרק התרנגלים הקטנים ו ה ק ר א ודגי סנפיר וכו' (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה א). ק ו ר א הַקֹּרא הגל הוא העוף המשובח מאד שהוא מחזק האצטומכא (שם שם פרק ג, אות הקו"ף). בני הקורא, פירניצי [2]) בלע"ז כי כאשר אחת מהנה מולידה ביצים באה אחרת ולוקחת אותן ויושבת עליהן (ר"א מודינה, צמח צדיק, 46). ה ק ו ר א, ונקראה בפי מחקרי הטבע גם בשם שבוי היער (י. סיגהק, תולדות הארץ, החיים, קכד). כי לזרא באפיו הארנבת רכת הלב, ה ק ו ר א (רעבהזין) הפתי ההולך בעצמו אל הפח כעכס אל מוסר אויל (גוטלובר, ממלרים, 27). — ואמר המשורר : הן הזמן השר אל על לך קורא, כי אחרי האל תרדוף כמו ק ו ר א (רמב"ע, תרשים א, 25). כ ק ו ר א יגנבו שירים ויעשו תפלים מבלי טעם יקרים (אלעזר הבבלי, דיואן ברודי, שיר רלט).

ב. **קֹרֵא,** קורא, ש"ז, — מי שרגיל לקרא בספרים, Leser ; lecteur ; reader, וגם ביחוד במשמ' הקורא בספר התורה בצבור [1]) : ראיתי ב ק ו ר א י ם הבאים מארץ ישראל (רש"י, ברכ' סב., ד"ה טעמי תורה). — ושמות ספרים : עין הקורא, הורית הקורא.

ג. **קֹרֵא,** ש"ז, — בחשבון השברים, המספר המודיע בכמה יש לחלק את היחידה, בנגוד למונה, המודיע כמה חלקים יש לקחת, Nenner; dénominateur; denominator : בשננית מספר מה והוא א' ויהיו החלקים ממנו מספר ב' ומספר ג' ויהיה מספר ב' יותר גדול ממספר ג' ויהיה מספר ד' המספר ה ק ו ר א לחלק הנקרא בב' ממספר א', ויהיה מספר ה' המספר ה ק ו ר א לחלק הנקרא בג' ממספר א' ואומר שמספר ד' יותר קטן ממספר ה', המופת כי מפני שמספר ד' המספר ה ק ו ר א לחלק הנקרא בב' ממספר א' הנה ד' יוכה בב' ויהיה א' וכו' (רלב"ג, מעשה חושב, 2).

קָרָאוּת, ש"נ, — דרך כת הקְרָאִים והצדוקים [2]) : ובימיו (של שמעון בן שטח) צץ ה ק ר א ו ת (רשב"ץ דוראן, מגן אבות א ט). להודיע לו סבת חלוקת בית ישראל לשנים קראים ורבנים וגם לבאר לו יסודי דת ה ק ר א ו ת על מה אדניה הטבעו (אפריון עשה לו, הקד', בספר קיזרלינג). ועי' בערך הבא.

קָרָאִי [3]) ש"ז, מ"ר קְרָאִים, — בן עדת היהודים ההולכים אחר המקרא בלבד ולא אחר המסרת

פנים אין ללמד מן המקרא ואף לא מן הלשונות הקרובות, איזה עוף הוא הנקרא בשם זה (אולי על פי קולו הקורא, כקריאת העורב וכדוי'). ולא זו בלבד, אלא בכלל ספק הוא אם בא קֹרֵא בכתוב כשם לעוף. כי אין במקרא עדות לרדיפת עוף, שצדו אותו בפח, ועל האריה למשל נאמר : אשר י ק ר א עליו מלא רעים, ועל כן אפשר להבין ה ק ר א : הצַיָּדִים המתאספים לצוד אריה או דב, ובזה התמונה : אותי, שאני כאלו פרעש, אתה רודף כקורא מלא, הצד את האריה. ואשר לפסוק בירמיה, הענין הוא ב ה ת פ א ר ו ת שוא, בזה שעוף, אשר לא ילד, ק ו ר א בקריאת העוף הדוגר, המכריז כאלו על הביצה שילד, וצ"ע.]

1) [צ"ל פירדיק.]

2) [צ"ל פירדיצי.]

1) [בתו"מ נמצא אך כבינוני פועל : כאדם ה ק ו ר א בתורה (ברכ' א ב), ה ק ו ר א למפרע (שם ב ג), ה ק ו ר א את המגילה (מגי' ד א), ועוד. עי' א. קָרָא.]

2) [עי' בסוף הערך הבא.]

3) [כך נראה נכון ולא קָרָאִי, כי השם נגזר מן קָרָא במשמ' מִקְרָא, ואין תנועת a בתמורת המלה

הרבנית, karaite ; caraïte ; Karäer : והמה ידועים זרע דוד המלך ע"ה ידיד האל ובחיר אלהי ישראל המה נקראים ראשי הקראים (מכתב הקרלי, מכתב לקהל אלקהארה, לקו"ק, נספח׳, 52). ואני מבקש ממך עתה שתבאר לי קצת ביאור במה שאצלך בקראים כי אני רואה אותם משתדלים בעבודה יותר מהרבנים (ר"י ה"ת, כוזרי ג כב). לא אנהג כך על דרך הקראים אשר עלו אל החכמה האלהית מבלי מדרגה (שם ה ב). כללים מקוצרים מן הדעות אשר נתבררו אצל חכמי שרשי האמונה והם הנקראים אצל הקראים בעלי חכמת הדברים (שם שם טו). אלו שאמרנו האוחזים בדרכי אבותם הקראים שטעו (רמב"ם, ממרים ג ג). מה תאמר על הקראים המינים אשר הם בדברי רבותינו אינם מאמינים (ר"י חריזי, תחכי׳ יז, 168). קראים עשו בית הכנסת והיו אומרים שם מזמורים וקורין בתורה (ספר חסידים תתתקכו). ויש באלה הצומות חלוף מהם בין הרבנין ובין הקראין ומהם בין הקראים ובין הענניים (לקו"ק, נספח׳, 92). מה שאמר אבן עזרא במה שטען לחכמי הקראים (ר"א הקרלי, גן עדן, קדוה"ח ב, ג :). זמן הקראים יש קהלות שקוראים בתפלתם על הענין אלה מועדי ה׳ מקראי קדש (שם, חג המלות ה, ב.). ואפשר שיקח קראי רבנית או רבן קראית (שם נשים ו, קמה.). נסגר בית הכנסת של המוסתערבים של מצרים אלקהארה של הרבנים וכו׳ לסבות רבות שנפלו בין גדולי קהלות הספרדים וקהל הקראין (לקוטים מדברי יוסף סמברי, ברלינר, 80). — והשתמשו בשם זה גם לגבי כת הצדוקים מימי בית שני ואחריו יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח וחבריהם ובימיהם התחילה דעת הקראים[1]) בעבור מה שאירע לחכמים עם ינאי המלך (כוזרי ג סה). ויתפוש המלך ח׳ מאות מגדולי הפרושים וכו׳ ויעש משתה לכל עבדיו וכו׳ ויאכלו וישתו וישכרו עמו גדולי הקראים (דברי מלכי בית שני).

בלעזים אלא מבטא השוא על פי תנועת ההברה שאחריו.]

[1]) [בקצת דפוס׳: הקראות.—בבאור העברי למגלת תענית כתוב: וילכוד דוד את מצודת ציון היא עיר דוד וזה מקום הקראים עכשו, ע"כ. וכבר העיר שי"ר (ערך מלין, אקרא) שהמלים הן תוספת מאוחרת על יסוד טעות קריאה „בני מקרא" במקום בני חקרא.]

קְרָאִים, מ"ר, עי׳ ב.קְרִי.

קְרַאת[1]), רק עם ל היחס, לִקְרַאת, בכנ׳ לִקְרָאתִי, לִקְרָאתְךָ, לִקְרָאתֵךְ, לִקְרָאתוֹ, לִקְרָאתָהּ, לִקְרָאתֵנוּ, לִקְרַאתְכֶם, לִקְרָאתָם, — מלת הטעם, במשמ׳ כנגד, לפגישה עִם, entgegen ; à la rencontre de; towards,

א) עם פעל התנועה, הלך לִקְרַאת פלוני, הלך לקדם פניו, להקבילו, לטובה ולרעה, לשלום או למלחמה : מי האיש הלזה ההלך בשדה לִקְרָאתֵנוּ (בראש׳ כד סה). באנו אל אחיך אל עשו וגם הלך לִקְרָאתְךָ וארבע מאות איש עמו (שם לב ז). לך לִקְרַאת משה המדברה (שמות ד כז). ויהודה בא הגלגלה ללכת לִקְרַאת המלך (ש"ב יט יו). קח בידך מנחה ולך לִקְרַאת איש האלהים (מ"ב ח ח). — והלך וקרב לִקְרַאת פלוני : והיה כי קם הפלשתי וילך ויקרב לִקְרַאת דוד וכו׳ (ש"א יז מח). — ויצא לקראת : ויצא משה לִקְרַאת חתנו וישתחו וישק לו (שמות יח ז). ויאסף סיחן את כל עמו ויצא לִקְרַאת ישראל המדברה ויבא יהצה וילחם בישראל (במדי כא כג). וישמע בלק כי בא בלעם ויצא לִקְרָאתוֹ אל עיר מואב (שם כב לו). ויצאו אנשי העיר לִקְרַאת ישראל למלחמה (יהוש׳ ח יד). ותצא יעל לִקְרַאת סיסרא ותאמר אליו סורה אדני סורה אלי (שפט׳ ד יח). ויצא ישראל לִקְרַאת פלשתים למלחמה (ש"א ד א). ויצא העם השדה לִקְרַאת ישראל ותהי המגפה ביער אפרים (ש"ב יח ו). צא נא לִקְרַאת אחז אתה ושאר ישוב בנך (ישעי ז ג). —ורץ לקראת : וירץ העבד לִקְרָאתָהּ ויאמר הגמיאיני נא מעט מים מכדך (בראשי כד יז). עתה רוץ נא לִקְרָאתָהּ ואמר לה השלום לך וכו׳ (מ"ד ד כו). — וחרד : ויחרד אחימלך לִקְרַאת דוד ויאמר לו מדוע אתה לבדך (ש"א כא ב). — ובא לקראת פלוני : כי לולא מהרת ותבאתי לִקְרָאתִי כי אם נותר לנבל עד אור הבקר משתין בקיר (שם כה לד). ויהי כי בא ירושלם לִקְרַאת המלך וכו׳ (ש"ב יט כו). ויראהו בני

[1]) [אין (לִ)קְרַאת בא במקרא אלא כמלת יחס בסמיכות, ואף אפשר שהמבטא הנתן בנקוד, באלף נחה, אינו כמבטא הקדום שהצריך אלף אעפ"י שאיננה בשרש, מה שמורה על הגיה כגון קְרַאת או קְרַאת. בכתבות הכנעניות ובאוגרית׳ לא נמצאה עד כה המלה, ואף לא הפעל א. קָרָה או ב. קָרָא.]

הנביאים וכו' ויבאו לִקְרָאתוֹ וישתחוו לו ארצה (מ״ב ב יה). — ועלה או ירד: ויאסר יוסף מרכבתו ויעל לִקְרַאת ישראל אביו גשנה (ברא' מו כט). רדו לִקְרַאת מדין ולכדו להם את המים (שפט' ז כד). וירד (שמעי) עם איש יהודה לִקְרַאת המלך דוד (ש״ב יט יז). קום עלה לִקְרַאת מלאכי מלך שמרון ודבר אלהם (מ״ב א ג). — וְשָׁב: וישב לִקְרָאתוֹ ויגד לו לאמר לא הקיץ הנער (שם ד לא). — והשכים לקראת פלוני: וישכם שמואל לִקְרַאת שאול בבקר (ש״א טו יב). — ונִקְרָה לקראת: ואלכה אולי יקרה יי לִקְרָאתִי ודבר מה יראני (במד' כג ג). — ונס לקראת פלוני: וישב הים לפנות בקר לאיתנו ומצרים נסים לִקְרָאתוֹ (שמות יד כז). — ובהשאלה הלך, יצא לקראת מעשה שיעשה: וירא בלעם כי טוב בעיני יי' לברך את ישראל ולא הלך כפעם בפעם לִקְרַאת נחשים וישת אל המדבר פניו (במד' כד א). יחפרו בעמק וישיש בכח יצא לִקְרַאת נשק (איו' לט כא). — ובהשמטת הפעל, והנה פלוני לִקְרָאתוֹ: ויבאו שם הגבעתה והנה חבל נבאים לִקְרָאתוֹ (ש״א י י). ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים והנה לִקְרָאתוֹ חושי הארכי (ש״ב טו לב). ודוד עבר מעט מהראש והנה ציבא נער מפיבשת לִקְרָאתוֹ (שם טז א). ויהי עבדיהו בדרך והנה אליהו לִקְרָאתוֹ (מ״א יח ז). והנה אשה לִקְרָאתוֹ שית זונה ונצרת לב (משלי ז י). — ועם פעל במשמ' גרם ללכת, לבוא, כמו שלח לקראת, הוציא, הביא לקראת: ויוצא משה את העם לִקְרַאת האלהים מן המחנה (שמות יט יז). ברוך יי' אלהי ישראל אשר שלחך היום הזה לִקְרָאתִי (ש״א כה לב). ויגדו לדוד וישלח לִקְרָאתָם כי היו האנשים נכלמים מאד (ש״ב י ה). קח רכב ושלח לִקְרָאתָם ויאמר השלום (מ״ב ט יז). לִקְרַאת צמא התיו מים ישבי ארץ תימא בלחמו קדמו נדד (ישע' כא יד). — ובתנועה כפולה, זה לקראת זה: רץ לִקְרַאת רץ ירוץ ומגיד לִקְרַאת מגיד להגיד למלך בבל כי נלכדה עירו מקצה (ירמ' נא לא). — ב) ועם פעל עמידה, בפגישה עם אחר שהוא הולך וכדו', נצב לקראת פלוני: ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים לִקְרָאתָם בצאתם מאת פרעה (שמות ה כ). כי לא ידעתי כי אתה נצב לִקְרָאתִי בדרך (במד' כב לד). — ועם מעשה כבוד וכדו' לִקְרַאת פלוני הבא: וירא לוט ויקם לִקְרָאתָם וישתחו אפים ארצה (ברא' יט א). ויקם המלך לִקְרָאתָהּ וישתחו לה וישב על כסאו (מ״א ב יט). ויראה נעמן רץ אחריו ויפל מעל המרכבה לִקְרָאתוֹ ויאמר השלום (מ״ב ה כא). לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרכבתו לִקְרָאתֶךָ (שם שם כו). — ועם פעל המורה על מעשה הכנה לפני בוא אחד לקראת האחר: כי מאת יי' היתה לחזק את לבם לִקְרַאת המלחמה את ישראל למען החרימם (יהוש' יא כ). ויערכו פלשתים לִקְרַאת ישראל ותטש המלחמה וכו' (ש״א ד ב). ויערכו מלחמה לִקְרַאת פלשתים (שם יז ב). ותערך ישראל ופלשתים מערכה לִקְרַאת מערכה (שם שם כא). ויבחר מכל בחורי ישראל ויערך לִקְרַאת ארם ואת יתר העם נתן ביד אבישי אחיו ויערך לִקְרַאת בני עמון (ש״ב י ט—י). ויערכו ארם לִקְרַאת דוד וילחמו עמו (שם שם יז). עקב כי זאת אעשה לך הכון לִקְרַאת אלהיך ישראל (עמוס ד יב). והרק חנית וסגר לִקְרַאת רדפי [1]) אמר לנפשי ישעתך אני (תהל' לה ג). עורה לִקְרָאתִי וראה (שם נט ה). — ועם פעל של רגש שנגרם ע״י בואו של אחר: שאול מתחת רגזה לך לִקְרַאת בואך (ישע' יד ט). — ג) וללא תנועה במשמ' לְעֻמַּת [2]), gegenüber ; vis-à-vis de ; opposite: ויקח לו את כל אלה ויבתר אתם בתוך ויתן איש בתרו לִקְרַאת רעהו (ברא' טו י). — ובתו״מ: הגיעו קרוב לירושלים וכו' הפחות הסגנים והגזברים יוצאים לקראתם (בכורים ג ג). כן ה' אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום (ר' עקיבא, פסח' י ו). הלך ועבר על פתח ביתו אמר מי כאן הלל מי כאן הלל, נתעטף ויצא לקראתו אמר לו וכו' (ת״כ, שבת לא.). בואו ונצא לקראת שבת המלכה [3]) (ר' חנינא, שם קיט.). בני חבורת שהיו מסובין לשתות ועקרו רגליהן לצאת לקראת חתן

---

1) [עי' ג. סֻגּוֹר, הערות, עמ' 3947.]

2) [צרופים כגון ויערכו פלשתים לקראת ישראל (עי' לעיל) עקר פרושם: ערכו והכינו לקראת בוא ישראל, אבל אפשר היה להבינם: סדרו מערכה לעמתם, כנגדם, גם כשאין אלה ואלה הולכים זה לקראת זה ממש. ומכאן אמרו גם: נתן דבר לקראת דבר.]

3) [במקום אחר (ב״ק לב:): לקראת כלה מלכתא, לקראת שבת כלה מלכתא.]

או לקראת כלה וכו' (פסק' קח:).—ואמר המשורר: לקראת חלל חשקך קרב החזיקי (ר"י הלוי, לקראת חלל, דיואן ג, 34). לקראת מקור חיי אמת ארוצה על כן בחיי שוא וריק אקוצה (הוא, לקראת מקור, שם שם, 296). דרשתי קרבתך בכל לבי קראתיך ובצאתי לקראתך לקראתי מצאתיך (הוא, יה אנה אמצאך, שם ג, 151). לכה דודי לקראת כלה פני שבת נקבלה (שלמה אלקבץ, לכה דודי, קבלת שבת). לקראת שבת לכו ונלכה כי היא מקור הברכה (שם שם). לקראת שבת אצא בחבה מיום ששי זקן ושיבה (לקראת שבת, שירי תימן, 67). אורך ימים ניתן לו בעולם הבא לא לקראתו (כתבת על גבי מלבה משכת ספ"ג, וכסטין, Inschr. I, עמ' 92).

קרב [1], ממנו *הקרבה, ״התקרבות, קָרֵב, קֶרֶב, קְרָב, קִרְבָה, קְרֵבָה, *קִרְבָה, *קְרֵבוּת, קָרְבָּן, קֻרְבָּן, א. קָרוֹב, ב. ״קָרוֹב, *קרוב, ״קְרוֹבָה, *קְרִיבָה, *תִּקְרֹבֶת.

קָרַב, פ"ע, קָרְבָה, קָרֵבָה, קָרַבְתְּ, קָרַבְתָּ, קָרַבְתִּי, קָרְבוּ, קָרֵב, קְרֵבִים, קְרֹב (קְרֹב), קְרָב, קָרָבְכֶם, קְרַב, קִרְבָה, קִרְבוּ, אֶקְרַב, תִּקְרַב, תִּקְרַב, יִקְרַב, יִקְרַב, תִּקְרַב, נִקְרַב, נִקְרְבָה, נִקְרָבָה, תִּקְרְבָה, תִּקְרְבוּ, תִּקְרְבוּן, יִקְרְבוּ, יִקְרָבוּ, תִּקְרַבְנָה, תִּקְרָבוּ, — א) קָרַב אדם אל מקום, מול מקום, אל אדם, לקראתו, הלך בדרך כדי להגיע אליו יותר ויותר, sich nähern; s'approcher; to come nearer to, approach: ויראו אתו מרחוק ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו להמיתו (בראש' לז יח). ויסע עמוד הענן וכו' ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל וכו' ולא קרב זה אל זה כל הלילה (שמות יד יט—כ). ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחלת ויחר אף משה (שם לב יט). וְקָרַבְתָּ מול בני עמון אל תצרם ואל תתגר בם (דבר' ב יט). רק אל ארץ בני עמון לא קָרָבְתָּ (שם שם לז). אך רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה במדה אל תקרבו אליו (יהוש' ג ד). וילך הפלשתי הלך וקרב אל דוד (ש"א יז מא). והיה כי קם הפלשתי וילך ויקרב לקראת דוד וימהר דוד וירץ המערכה לקראת הפלשתי (שם שם מח). הרחק מעליה דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה (משלי ה ח). — וקרב אדם לאדם לרעה [1]: פדה בשלום נפשי מקרב לי (תהל' נה יט). —והקרבה עצם אל עצם: ונבאתי כאשר צויתי ויהי קול כהנבאי והנה רעש ותקרבו עצמות עצם אל עצמו (יחזק' לז ז). — וקרבה המלחמה: ויחנו אלה נכח אלה שבעת ימים ויהי ביום השביעי ותקרב המלחמה ויכו בני ישראל את ארם מאה אלף רגלי ביום אחד (מ"א כ כט). — ובהשאלה, קרבה הנפש לשחת: ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממתים (איוב לג כב). — וקרבה המחתה: רחקי מעשק כי לא תיראי וממחתה כי לא תקרב אליך (ישע' נד יד).—ובלי השלכה: וילך הצפה וכו' וירא והנה איש רץ לבדו וכו' וילך הלוך וקרב (ש"ב יח כה). — וקרב אל אדם או אל אלהים, לפניו, קרב הנה וכדו' במשמ' נגש והתיצב לפניו, herantreten; s'approcher; to step up: אל תקרב הלם (שמות ג ה). קרבו לפני יי' כי שמע את תלנתיכם (שם יו ט). ותקרבנה בנות צלפחד וכו' ותעמדנה לפני משה וכו' (במד' כז א). כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו וקרבה אשת האחד להציל את אישה מיד מכהו (דברים כה יא). והיה השבט אשר ילכדנו יי' יקרב למשפחות והמשפחה אשר ילכדנה יי' תקרב לבתים והבית אשר ילכדנו יי' יקרב לגברים (יהוש' ז יד). ויאמר הכהן נקרבה הלם אל האלהים (ש"א יד לו). והיה בקרב איש להשתחות לו ושלח את ידו והחזיק לו ונשק לו (ש"ב יה ה). ותקרא אשה חכמה מן העיר שמעו שמעו אמרו נא אל יואב קרב עד הנה ואדברה אליך ויקרב אליה (שם כ יו—יז). החרישו אלי איים ולאמים יחליפו כח יגשו אז ידברו יחדו למשפט נקרבה (ישע' מא א).

1) [במשמ' זו של קרבה מקומית והנגזר ממנה בא השרש ללא שנוי אף בארמ' ובסור', ערב', שבא' וכוש', אשור' ואוגרית', אך במשמ' קֶרֶב ופנים, קְרָב ומלחמה בא באשור' במקומו קַבְל (השוה בערב' קלב a) במשמ' לֵב, ועי' קבל, הערות), ועל כן יש שרואים כאן שרש אחר, אך באשו' בא במשמ' אלו גם קרב, וכן בא באוגרית' קרב אף במשמ' תוך, פנים, ועל כן נראה שאין כאן אלא שני שרשים קרובים במשמ' או ששרש אחד קדום נתפצל לשני ראשים בחלק מן הלשונות השמיות. ועי' גם קָרָב, קְרָב, הערות.]

a) قلب

1) [עי' קְרָב, הערה.]

ראו איים וייראו קצות הארץ יחרדו קרבו ויאתיון (שם מא ה). **קרבו אלי שמעו זאת** (שם מח יז). **ואתם קרבו הנה בני עננה** (שם נז ג). **ויקרב אליו רב החבל ויאמר לו מה לך נרדם** (יונה א ו). **וקרבתי אליכם למשפט** (מלאכי ג ה). **בקרב עלי מרעים לאכל את בשרי צרי ואיבי לי המה כשלו ונפלו** (תהל' כז ב). **אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עדיו לבלום בל קרב אליך** (שם לב ט). — ובפרט לפני פעל אחר: **ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני יי'** (ויקר' ט ה). **ותקרבון ותעמדון תחת ההר** (דבר' ד יא). **קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר יי' אלהינו** (שם ה כה). **ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט** (אסתר ה ב). — וקרב למלחמה[1]: **והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם ואמר אלהם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה** (דבר' כ ב–ג). — ובהשאלה, קרבה הרנה לפני האל: **תקרב רנתי לפניך יי'** (תהל' קיט קסט). — וקרב אל פלוני לעזרה לו: **ולבני ברזלי הגלעדי תעשה חסד והיו באכלי שלחנך כי כן קרבו אלי בברחי מפני אבשלום אחיך** (מ"א ב ז). **קרבה אל נפשי גאלה למען איבי פדני** (תהל' סט יט). — ובלי השלמה: **קרבת ביום אקראך אמרת אל תירא** (איכה ג נז). — ובלשון זרוז, קרב ועשה, כמו קם ועשה: **ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן וכו' ויאמר אלהם קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקדש וכו' ויקרבו וישאם בכתנתם אל מחוץ למחנה** (ויקר' י ד–ה). **ויקרא יהושע אל כל איש ישראל ויאמר אל קציני אנשי המלחמה וכו' קרבו שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה ויקרבו וישימו את רגליהם על צואריהם** (יהוש' י כד). — ובהשאלה במשמ' הזמן, קרב יום, קץ, קרבה שנה, עצה: **יקרבו ימי אבל אבי** (בראש' כז מא). **ויקרבו ימי ישראל למות** (שם מז כט). **השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון** (דבר' טו ט). **ויאמר יי' אל משה הן קרבו ימיך למות** (שם לא יד). **ויקרבו ימי דוד למות** (מ"א ב א). **האמרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב ותבאה עצת קדוש ישראל ונדעה** (ישע' ה יט). **מה המשל הזה לכם על אדמת ישראל לאמר יארכו הימים ואבד כל חזון וכו' השבתי את המשל הזה ולא ימשלו אתו עוד בישראל כי אם דבר אליהם קרבו הימים ודבר כל חזון** (יחזק' יב כב–כג). **קרב קצנו מלאו ימינו כי בא קצנו** (איכה ד יח). — וקרב במקום: **ויאמר לנערו לך ונקרבה**[1] **באחד המקמות ולנו בגבעה או ברמה** (שפט' יט יג). —וקרב נגע: **לא תאנה אליך רעה ונגע לא יקרב**[2] **באהלך** (תהל' צא י). — ב) ובעבודת האל, קרב האדם אל המזבח, נגש לזבח, לשרת וכדו', נגש לרשות הקדושה: **וכי יגור אתך גר ועשה פסח ליי' המול לו כל זכר ואז יקרב לעשתו** (שמות יב מח). **ויאמר משה אל אהרן קרב אל המזבח ועשה את חטאתך ואת עלתך** (ויקר' ט ז). **איש וכו' אשר יהיה בו מום לא יקרב להקריב לחם אלהיו** (שם כא יז). **כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים וכו' ונכרתה הנפש ההיא מלפני** (שם כב ג). **ובחנת המשכן יקימו אתו הלוים והזר הקרב יומת** (במד' א נא; וכעין זה שם ג י; שם שם לח; שם יח ז). **למען אשר לא יקרב איש זר וכו' להקטיר קטרת** (שם יז ה). **כל הקרב הקרב אל משכן יי' ימות** (שם שם כח). **וגם את אחיך וכו' הקרב אתך וכו' אך אל כלי הקדש לא יקרבו** (שם יח ב–ג). **והלשכה אשר פניה דרך הצפון לכהנים שמרי משמרת המזבח המה בני צדוק הקרבים מבני לוי אל יי' לשרתו** (יחזק' מ מו). **בבאם הכהנים ולא יצאו מהקדש אל החצר החיצונה ושם יניחו בגדיהם אשר ישרתו בהן כי קדש הנה ילבשו בגדים אחרים וקרבו אל אשר לעם** (שם מב יד). **והכהנים הלוים בני צדוק וכו' המה יקרבו אלי לשרתני ועמדו לפני להקריב לי חלב ודם וכו' והמה יקרבו אל שלחני לשרתני ושמרו את משמרתי** (שם מד יה–יו). **קדש מן הארץ הוא לכהנים משרתי המקדש יהיה הקרבים לשרת את יי'** (שם מה ד). — ועם על: **ויבא המלך מדמשק וירא המלך את המזבח ויקרב המלך על המזבח ויעל עליו** (מ"ב טז יב). — ג) וקרב

---

1) [עי' קרב, הערה.]

1) [ואולי הנכון: ונקרה באחד המקומות.]

2) [המשפט מקצר, וכונתו: ונגע לא יקרב אליך באהליך, ואין כאן צרך בתקון שהצע: לא יקרה, או לא יקרה באהלך.]

האדם אל אשה בלשון נקיה במשמ׳ בא לשכב עם אשה, ידע אותה: ויבא אלהים אל אבימלך וכו׳ ויאמר לו הנך מת על האשה אשר לקחת וכו׳ ואבימלך לא קָרַב אליה וכו׳ (ברא׳ כ ג—ד). איש איש אל כל שאר בשרו לא תִקְרְבוּ לגלות ערוה (ויקר׳ יח ו). ערות אחי אביך לא תגלה אל אשתו לא תִקְרָב (שם שם יד). ואל אשה בנדת טמאתה לא תִקְרַב לגלות ערותה (שם שם יט). את האשה הזאת לקחתי וָאֶקְרַב אליה ולא מצאתי לה בתולים (דבר׳ כב יד). וָאֶקְרַב אל הנביאה ותהר ותלד בן (ישע׳ ח ג). — ועל משכב בהמה: ואשה אשר תִקְרַב אל כל בהמה לרבעה אתה והרגת את האשה ואת הבהמה (ויקר׳ כ טז). — וקרב אדם אליו, נעצר במקומו[1]: האמרים קְרַב אליך אל תגש בי כי קדשתיך (ישע׳ סה ה). — וביחו׳ קָרַב אל שלחן פלוני, סמוך אל שלחנו אוכל משלו: וכלכלו הנצבים האלה את המלך שלמה ואת כל הַקָּרֵב אל שלחן המלך שלמה איש חדשו (מ״א ה ז).—ואמר בן סירא: רחק מאיש שליט להרוג ואל תפחד פחדי מות ואם קרבת אל תאשם פן יקח את נשמתך (ב״ס גני׳ ט יג). מי יחון חובר נשוך וכל הקרב אל חית שן (שם יב יג). קרב נדיב היה רחוק וכדי כן יגישך (שם יג ט). — ובתו״ם: ראה שמתחייב בדין ואמר קרבו פלוני ופלוני והעידוני וכו׳ הרי זה אינו בלום (סנה׳ ג ח). — *וְקָרַב אליו, קרב לו, התקרב: ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם וכו׳ בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שכל זמן שאדם רוצה לדבר לחבירו לא יאמר לו קרב אליך אלא מושכו במה שרוצה ומדבר עמו (ספרי במד׳ קב). מעשה שבא רבינו מלודקיא ונכנס רבי יוסי ברבי יהודה ורבי אלעזר בן יהודה וישבו לפניו, אמר להם, קרבו לכם וכו׳ (שם דבר׳ שלה). — *וְקָרַב אדם להתפלל, נגש להתפלל[2]: זה שעובר לפני התיבה אין אומר לו בוא והתפלל אלא בוא וקרב, עשה קרבנינו, עשה צרכינו, עשה מלחמותינו פיים בעדינו (בשם מנחם דגלייא, ירוש׳ ברכ׳ ד ד). (ויגש אברהם וכו׳ הגשה למלחמה וכו׳ הגשה לפיוס וכו׳ הגשה לתפלה וכו׳) זה שהוא עובר לפני התיבה אין אומרים לו בוא ועשה, בוא קרב, בוא ועשה קרבן של צבור, אלא בוא וקרב להתפלל (רבי פינחס ורבי לוי ורבי יוחנן, מד״ר ברא׳ מט)[1]. — פלוני קָרַב על חברו, קִבֵּל עליו, התאונן: ויקרבו ימי ישראל למות וכו׳ מהו ויקרבו, א״ל הקב״ה, היום קובל עליך לומר כי הוא יקום, כאדם שהוא אומר פלוני קרב על חבירו, הוי ויקרבו (תנחו׳ ויחי ג). — *וְקָרַב קרבן, קרב העֹמר וכדו׳, הֻגַּשׁ והקרב: וחלבי שבת קרבין ביום הכפורים (ר׳ ישמעאל, שבת טו ג). שמעתי שתמורת הפסח קריבה ותמורת הפסח אינה קרבה ואין לי לפרש (ר׳ יהושע, פסח׳ ט ו). וכי היאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו (תענ׳ ד ב). כל שהוא נדר ונדב קרב בבמה וכל שאינו לא נדר ולא נדב אינו קרב בבמה (מגי׳ א י). האשה שנדרה בנזיר והפרישה את בהמתה וכו׳ החטאת תמות והעולה תקרב עולה והשלמים תקרב שלמים (נזיר ד ד). כיצד קרב (חדש) המתיר כמצותו, שחט בשתיקה, קבל והלך וזרק חוץ לזמנו וכו׳ זה הוא שקרב המתיר כמצותו (זבח׳ ב ד). איברין באיברי בעלי מומין, ר׳ אליעזר אומר, אם קרב ראש אחד מהן יקרבו כל הראשון, כרעו של אחד מהן יקרבו כל הכרעים, וחכ״א אפילו קרבו כולם חוץ מאחד מהן יצא לבית השרפה (שם ח ה). אלו קדשים קרבין במשכן, קדשים שהוקדשו למשכן, קרבנות הצבור קרבין במשכן וקרבנות היחיד בבמה, קרבנות היחיד שהוקדשו למשכן יקרבו במשכן (שם יד י). הלחם מעכב את הכבשים והכבשים אינן מעכבין את הלחם, ד״ר עקיבא, אמר ר׳ שמעון בן ננס, לא כי, אלא הכבשים מעכבין את הלחם והלחם אינו מעכב את הכבשים שכן מצינו כשהיו ישראל במדבר ארבעים שנה קרבו כבשים בלא לחם אף כאן יקרבו כבשים בלא לחם, אמר ר׳ שמעון הלכה כדברי בן ננס, אבל אין הטעם כדבריו, שכל האמור בחומש הפקודים קרב במדבר, וכל

---

1) [השוה את הבטוי הערבי השכיח בדבור: חַ׳לִּיכ ענדכ a) הנח אותך אצלך במשמ׳ זו.]

2) [בשמוש זה בא קרב מן הארמ׳ כתרגום הפעל נגש בעבר׳ ומשמושי הפעל נגש במקרא, המתֻרגם קרב בארמ׳, נלמד בדרוש המובא במלואו במד״ר בראש׳, כי יש במלה קרב ארבע משמעיות, ועי׳ לקמן.]

a) خليك عندك

1) [עי׳ גם הערת תיאודור למקום].

האמור בתורת כהנים לא קרב במדבר, משבאו לארץ קרבו אלו ואלו, ומפני מה אני אומר יקרבו כבשים בלא לחם, שהכבשים מתירין את עצמן (מנח׳ ד ג). משקרב העומר יוצאין ומוצאין שוק ירושלים שהוא מלא קמח וקלי (ר׳ מאיר שם י ס). קן סתומה שפרח ממנה גוזל לאויר וכו׳ יקח זוג לשני, פרח לבין הקרבות פסול (קנים ב א). שני מצורעים שנתערבו קרבנותיהם, קרב קרבנו של אחד מהם ומת אחד מהם וכו׳ יכתוב נכסיו לאחר ויביא קרבן עני (נגע׳ יד יג). לא זכינו אדוננו מן הקריבים, קבע זמן לקריבים וקבע זמן למקריבים, מה זמן שנאמר לקריבים הכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה, אף זמן שנאמר במקריבים הכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה (ספרי במד׳ כט). עולת תמיד העשויה בהר סיני, רבי אלעזר אומר מעשיה נאמרו בסיני והיא עצמה לא קרבה, ר׳ עקיבא אומר קרבה ושוב לא פסקה (חגי׳ ו:). אמרו לו (לר״ש) מהו שיקרבו זה בזה, אמר להן יקרבו, אמרו לו הואיל ואין כפיתן שוה היאך קריבין זה בזה (שבוע׳ ג:). — ובספה״א: עת שעורכין המערכות והם קרבים להלחם (רמב״ם, מלכים ז ג). מכאן אמרו, בין זכאי בין חייב, לידי שבועה לא תקרב[1] (מדה״ג דבר׳ ה יא, הסגלה, 58).

—*וקרב דבר, נעשה קרוב לודאי, נראה להיות באמת: ויקרב כי זאת התרועה היתה בזה היום להעיר לבות בני האדם בדרכי התשובה (ר״א הקליר, גן עדן, ענין יום תרועה, כח:).

—נפע׳, נִקְרַב, נִקְרַבְתֶּם, — כמו קל: אם לא ימצא הגנב וְנִקְרַב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח (השומר) ידו במלאכת רעהו (שמות כב ז). וְנִקְרַבְתֶּם בבקר לשבטיכם והיה השבט אשר ילכדנו יי׳ יקרב למשפחות וכו׳ (יהוש׳ ז יד). — ובתו״מ, נקרב קרבן, שהקריבו אותו, כמו נתקרב: בשעה שעלו ישר׳ מן הגולה ולא מצאו עצים בלישכה ועמדו אילו ונתנדבו עצים משל עצמן ומסרום לציבור ונקרבו מהן קרבנות ציבור (ירוש׳ מגי׳ א ו).

---

[1]) [בתו״מ (ירוש׳ שבוע׳ ו ה; מד״ר ויקר׳ ו): לא תיעול.]

—פע׳, קֵרַבְתִּי, קֵרְבוּ, קָרֵב, קָרְבוּ, אֲקָרְבֶנּוּ, תְּקָרֵב, — קֵרַב האדם או האל את פלוני או דבר אליו או אל דבר, הגיש והביא אותו עד היותו קרוב אליו במקום או בזמן, herangbringen nahebringen; approcher; to approach: קָרְבוּ ריבכם יאמר יי׳ הגישו עצמותיכם יאמר מלך יעקב (ישע׳ מא כא). קֵרַבְתִּי צדקתי[1] לא תרחק ותשועתי לא תאחר (שם מו יג). וְקָרֵב אתם אחד אל אחד (יחזק׳ לז יז). יום מלכנו החלו שרים וכו׳ כי קֵרְבוּ כתנור לבם בארבם[2] (הוש׳ ז ה–ו). אשרי תבחר ותְקָרֵב ישכן חצריך (תהל׳ סה ה). — ובמשמ׳ הקל: ויקרא באזני קול גדול לאמר קָרְבוּ[3] פקדות העיר (יחזק׳ ט א). ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קֵרְבוּ[4] לבוא (שם לו ח). מספר צעדי אגידנו כמו נגיד אֲקָרְבֶנּוּ[5] (איוב לא לז) — ובתו״מ: מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך (עקביא בן מהללאל לבנו, עדי׳ ה ז). העיד ר׳ יהושע ור׳ יהודה בן בתירא על אלמנת עיסה שהיא כשירה לכהונה, שהעיסה כשירה לטמא ולטהר לרחק ולקרב (שם ח ג). שאין אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב אלא לרחק המקורבין בזרוע ולקרב המרוחקים בזרוע, משפחת בית צרפה היתה בעבר הירדן ורחקה בן ציון בזרוע ועוד אחרת היתה שם וקרבה בן ציון בזרוע וכו׳ (שם שם ז). הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה (הלל, אב׳ א יב). הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן (ר׳ גמליאל בן רבי, שם ב ג). כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו׳ ומרחקתו מן החטא ומקרבתו לידי זכות (רבי מאיר, שם ו א). השוכן בבית הזה יתן בלבם ויקרבוך (הוא, מדות ב ב). ומה אלו (גרים)

---

[1]) [כלי נצחוני, עי׳ צְדָקָה.]

[2]) [אך כנראה צ״ל: כי קִרְבּוֹ (של המלך) כתנור, לבם (של השרים) בֹּאֵר בָּם. השוה את ההקבלה אור—תנור בישע׳ לא ט.]

[3]) [ויש מפרשים כבנין קל עבר.]

[4]) [אמנם אין נושא לפעל, ואפשר שצ״ל: כי קָרֹב הוא לבוא, ומעין זה ת״י.]

[5]) [אך כנראה צ״ל אֶקְרָבֶנּוּ, אקרב אליו.]

שקירבו את עצמם כך קירבם המקום, ישראל שעושים את התורה עאכ"ו (ספרי במד' עח). אפילו אותם שפשטו ידיהם בזבול יש להם בטחון, לקרבן אי אפשר שכבר פשטו ידיהן בזבול, לרחקן אי איפשר שעשו תשובה (ר' חמא, ירוש' ברכ' ט ב). קפדנותו של שמאי בקשה לטורדנו מן העולם, ענוותנותו של הילל קירבנו תחת כנפי השכינה (שבת לא.). האוהב את שכיניו והמקרב את קרוביו וכו' עליו הכתוב אומר אז תקרא וה' יענה (יבמ' סג:). שחט שנים (סימנים) וכו' הרי זה אינו גולה וכו' שמא איהו (הנשחט) קירב מיתתו (שם קכ:-קכא:). אמר ר' מאיר, ריחק נגיחותיו חייב קירב נגיחותיו לא כל שכן, אמרו לו, זכה תוכיח שריחקה ראיותיה טמאה' קירבה ראיותיה טהורה (ב"ק כג:-כד.). לאהבת׳ להאהיבן לאהבן ולקרבן ולגיירן ולהכניסן תחת כנפי השכינה (ר' יוסי בן חלפתא, מד"ר שה"ש, א ח). —*ובמשמ' הקריב תקרבת, הגיש מתנה: מה עשה אותו זקן, נטל סלסלה ומלא אותה בכורי תאנים יפות וקרב לפני אנדריאנוס (תנחו' קדושים ח). — — ובסהמ"א, קֵרֵב דבר את דעתו של אדם, הביא אותו לידי מחשבה: על איזה צד יקנא האדם באשתו, כשיראה אותה שעושה מעשים יקרבו דעתו שהיא מנאפת וכו' והוא הדין אם שמע הדברים אשר יקרבו את לעתו שזנית (ר"א הקיר׳, גן עדן, נסים כו, קנו.). — ואמר הפיטן: צפיתי לעתידתך קירבתי חיבתך (ינאי, איתך בזכות, קרוב' ברכם', זולתי, ו). — ואמר המשורר: וזפצ צבי האוהבי הוא לי שבי המקרבי לעשות רצון האל (סעדיה, שמש בגנעון, שירי תימן, 35).

—הפע', הִקְרִיב, הִקְרִיבוּ, הִקְרִיבָהּ, הִקְרִיבָה, הִקְרַבְתָּ הִקְרַבְתָּם, הִקְרַבְתִּיו הִקְרִיבוּ, הִקְרִיבָם, הִקְרַבְתֶּם, מַקְרִיב, מַקְרִיבִם, מַקְרִיבֵי, הַקְרֵב, הַקְרִיב, הַקְרִיבֻכֶם, הַקְרִיבוּ, הַקְרִיבָם, הַקְרִבָם, הַקְרֵב, הַקְרִיבֵהוּ, תַּקְרִיב, תַּקְרֵב, תַּקְרִיבִי, יַקְרִיב, יַקְרִב, יַקְרֵב, יַקְרִיבֶנּוּ, תַּקְרִיב, נַקְרֵב, תַּקְרִיבוּ, תַּקְרִבוּן, יַקְרִיבוּ, יַקְרִבוּ, — א) הִקְרִיב שדה בשדה, עשה שיהיו קרובים זה לזה: הוי מגיעי בית בבית שדה בשדה יַקְרִיבוּ עד אפס מקום (ישע' ה ח). — ב) במשמ' הזמן, הקריב ימיו, עשה שיקרבו ויבואו, הגיע עדיהם: בדמך אשר שפכת אשמת וכו' וַתַּקְרִיבִי ימיך ותבוא עד שנותיך (יחזק' כב ד) — ג) הִקְרִיב ראובן את שמעון אל מקום או אדם, הביא אותו: והנה איש מבני ישראל בא וַיַּקְרֵב אל אחיו את המדינית (במד' כה ו). ואת מלך העי תפשו חי וַיַּקְרִבוּ אתו אל יהושע (יהוש' ח כג). — וְהִקְרִיב דבר: ונתת אותם את הלחם, החלות והרקיקים) על סל אחד וְהִקְרַבְתָּ אתם בסל (שמות כט ג). והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה לייי וְהִקְרִיבָהּ אל הכהן והגישה אל המזבח (ויקר' ב ח). — וְהִקְרִיב אדם או אלהים אדם אליו, נתן לו להיות מן הקרובים אליו: ואתה הַקְרֵב אליך את אהרן אחיך ואת בניו אתו מתוך בני ישראל לכהנו לי (שמות כח א). בקר וי"ע ייי את אשר לו ואת הקדוש וְהִקְרִיב אליו ואת אשר יבחר בו יַקְרִיב אליו (במדי' טז ה). המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל לְהַקְרִיב אתכם אליו לעבד את עבדת משכן ייי וכו' וַיַּקְרֵב אתך ואת כל אחיך בני לוי אתך ובקשתם גם כהנה (שם שם ט-י). והיה אדירו ממנו ומשלו מקרבו יצא וְהִקְרַבְתִּיו ונגש אלי (ירמ' ל כא). — והקריב אדם למשפט, לעבודה וכדו', antreten lassen; faire mettre en rang; to let step up: ואת אהרן ואת בניו תַּקְרִיב אל פתח אהל מועד ורחצת אתם במים (שמות כט ד). ואת בניו תַּקְרִיב והלבשתם כתנות (שם שם ח). וְהִקְרַבְתָּ את אהרן ואת בניו אל פתח אהל מועד ורחצת אותם במים (שם מ יב). וַיַּקְרֵב משה את אהרן ואת בניו וירחץ אתם במים (שם ח ו). וַיַּקְרֵב משה את בני אהרן וילבשם כתנת (שם שם יג). הַקְרֵב את מטה לוי והעמדת אתו לפני אהרן הכהן (במד' ג ו). והביא האיש את אשתו אל הכהן וכו' וְהִקְרִיב אתה הכהן והעמדה לפני ייי (שם ה טז). וְהִקְרַבְתָּ את הלוים לפני אהל מועד וכו' וְהִקְרַבְתָּ את הלוים לפני ייי (שם ח ט). וישכם יהושע בבקר וַיַּקְרֵב את ישראל לשבטיו וילכד שבט יהודה וַיַּקְרֵב את משפחת יהודה וילכד את משפחת הזרחי וַיַּקְרֵב את משפחת הזרחי לגברים וילכד זבדי וַיַּקְרֵב את ביתו לגברים וילכד עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח למטה יהודה (יהוש' ז טז-יח). וַיַּקְרֵב שמואל את את כל שבטי ישראל וילכד שבט בנימן וַיַּקְרֵב את שבט בנימן למשפחתו ותלכד משפחת המטרי (ש"א י כ-כא). — וְהִקְרִיב את הבהמה הנועדה לקרבן,

במשמ׳ זו: והקרבת את הפר לפני אהל מועד וסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש הפר (שמות כט י). אם כבש הוא מקריב את קרבנו והקריב אתו לפני יי׳ וסמך את ידו על ראש קרבנו (ויקר׳ ג ז–ח). ואם עז קרבנו והקריבו לפני יי׳ וסמך את ידו על ראשו וכו׳ (שם שם יב–יג). — ד) והקריב לאחר מאכל או משקה, הגיש: מים שאל חלב נתנה בספל אדירים הקריבה חמאה (שפט׳ ה כה). — ובהשאלה, הקריב משפט לפניו וכדו׳: ויקרב משה את משפטן לפני יי׳ (במד׳ כז ה). לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתיו (דבר׳ א יז). — והקריב כלים אל האל עד שהתקדשו: וקחו איש מחתתו ונתתם עליה קטרת והקרבתם לפני יי׳ איש מחתתו [1]) (במד׳ יז יז). אמר אל אלעזר בן אהרן הכהן וירם את המחתת מבין השרפה וכו׳ כי הקריבם לפני יי׳ ויקדשו וכו׳ ויקח אלעזר הכהן את מחתות הנחשת אשר הקריבו השרפים (שם יז ב–ד). — והקריב אשכר ומנחה לאדם וכדו׳: ויקרב את המנחה לעגלון מלך מואב (שפט׳ ג יז). וכי תגישון עור לזבח אין רע וכו׳ הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך (מלאכי א ח). מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו מלכי שבא וסבא אשכר יקריבו (תהל׳ עב י). — וביחוד הקריב אדם מנחה וקרבן לאלהים, לפני האלהים, אל המזבח וכדו׳ [2]): אדם כי יקריב מכם קרבן לייי מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם אם עלה קרבנו מן הבקר זכר תמים יקריבנו אל פתח אהל מועד יקריב אתו וכו׳ ושחט את בן הבקר לפני יי׳ והקריבו בני אהרן הכהנים את הדם (ויקר׳ א ב–ה). ואם מן הצאן קרבנו וכו׳ זכר תמים יקריבנו (שם שם י). ואם מן העוף עלה קרבנו לייי והקריב מן התרים או מן בני היונה את קרבנו והקריבו הכהן אל המזבח ומלק את ראשו (שם שם יד–טו). כל המנחה אשר תקריבו לייי לא תעשה חמץ כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לייי קרבן ראשית תקריבו אתם לייי וכו׳ וכל קרבן מנחתך במלח תמלח וכו׳ על כל קרבנך תקריב מלח ואם תקריב מנחת בכורים לייי אביב קלוי באש גרש כרמל תקריב את מנחת בכוריך (שם ב יא–יד). וידבר אהרן אל משה הן היום הקריבו את חטאתם ואת עלתם לפני יי׳ (שם י יט). ולקח הכהן את הכבש האחד והקריב אתו לאשם (שם יד יב). וימת נדב ואביהוא לפני יי׳ בהקריבם אש זרה לפני יי׳ (במד׳ ג ד). ויקריבו נשיאי ישראל וכו׳ ויביאו את קרבנם לפני יי׳ (שם ז ב–ג). והקריב המקריב קרבנו לייי (שם טו ד). בהביאכם בני נכר ערלי לב וכו׳ בהקריבכם את לחמי חלב ודם (יחזק׳ מד ז). והכהנים הלוים בני צדוק וכו׳ המה יקרבו אלי לשרתני ועמדו לפני להקריב לי חלב ודם (שם שם טו). — והקריב במשמ׳ הסיר, הרחיק: ואת המזבח הנחשת אשר לפני יי׳ ויקרב [1]) מאת פני הבית מבין המזבח ומבין בית יי׳ ויתן אתו על ירך המזבח צפונה (מ״ב טז יד). — ובמשמ׳ פ״ע, הקריב, הקריב לבוא, ללדת, כמו קל: ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה ויאמר אל שרי אשתו וכו׳ (ברא׳ יב יא). ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם (שמות יד י). כמו הרה תקריב ללדת וכו׳ כן היינו מפניך יי׳ (ישע׳ כו יז). — ובתו״מ: היה עומד ומקריב על גבי המזבח ונודע שהוא בן גרושה או בן חלוצה, ר׳ אליעזר אומר, כל הקרבנות שהקריב על גבי המזבח פסולים (תרומ׳ ח א). כל שבעת הימים הוא זורק את הדם וכו׳ ומקריב את הראש ואת הרגל ושאר כל הימים אם רצה להקריב מקריב, שכהן גדול מקריב חלק בראש (יומא א ב). מוכר הוא לו (לעכו״ם) תרנגול לבן בין התרנגולים, בזמן שהוא בפני עצמו קוטע את אצבעו ומוכרו, שאין מקריבין חסר לעבודה זרה (ר׳ יהודה, ע״ז א ה). כהן גדול מקריב אונן ולא אוכל וההדיוט לא מקריב ולא אוכל (הור׳ ג ה). שחטו על מנת וכו

---

[1]) [אמנם אפשר שעקר הכונה לקטרת אשר הקריבו בתוך המחתות, אך ביחוד לשון הכתוב בפס׳ יז ב וכו׳ חלה על המחתות עצמן.]

[2]) [כך גם באוגרית׳ בבנין שפע׳: שקרב ת׳ר, הקריב שור (גינזברג, כתבי אוגרית 90, 18), ובארמ׳ (עי׳ בתרגומים) קרב במק׳ זה, וכן באשור׳ קרב.]

[1]) [קשה לקים משמ׳ זו של ויקרב, וקשה אף לראותו בכנוי סופרים במק׳ וירחק, ונראה שיש כאן ט״ס במקום ויקח או כדומה, אולי בהשפעת ויקרב שבפסוק יב.]

שיקריבוהו טמאים וכו' שיקריבוהו ערלים זכו' כשר (זבח' ג ו). אחד קדשים כשרין ואחד קדשים פסולין שהיה פסולן בקודש והקריבן בחוץ חייב, הקומץ והלבונה והקטורת וכו' שהקריב מאחד מהן כזית בחוץ חייב, ר' אליעזר פוטר עד שיקריב את כולו, וכולם שהקריבן בפנים ושייר בהן כזית והקריבן בחוץ חייב וכולם שחסרו כל שהן והקריבן בחוץ פטור (שם יג ד). הרי עלי עולה יקריבנה במקדש, ואם הקריבה בבית חוניו לא יצא, שאקריבנה בבית חוניו יקריבנה במקדש, ואם הקריבה בבית חוניו יצא (מנח' יג י). בזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו ומתכפר לו ועכשיו ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי, יהי רצון מלפניך שיהא חלבי ודמי שנתמעט כאילו הקרבתיו לפניך על גבי המזבח ותרצני (תפלת רב ששת אחר תענית, ברכ' יז.). משה בנה מזבח ודוד בנה מזבח, זה הקריב וזה הקריב (מדרש תהלים ח). — *ובמשמ' קַבֵּל: תני מקריבין[1] לכנפים ואחר כך מלמדין לטהרות (ירוש' דמאי ב ג). — *ובלשון הקראים במשמ' שִׁעֵר בְּקָרוֹב, הקריב אל הדעת, חשב: שאנחנו אוכלים מטעמי זולתנו שאנו מקריבים שאין בהם סם המות ממית אף ע"פ שאין לנו ידיעה ברורה (ר"א הקראי, גן עדן, קדוש החדש י, יח:). כגון שנרצה לאכול משחיטת זולתנו עם היותנו מקריבים כי הוא מאמין וזה לא יהיה בדעת ברורה כי אם על דעת ההקרבה (שם שם). ואם לדרך הקרבה הדבר תלוי כפי שיקריב המקריב בסימן, כ"ש שיעשה הדבר בעדות עד אחד (שם שם). ואולם קדוש החדש בזמן שלא תראה הלבנה הוא מזה המין שאנו מוכרחים להקריב איזה יום צריך לקדש וכו' ידוע כי אין אנחנו חוששים לראות הירח בליל י"א כי אם בליל שלשים לבד, לפיכך אם היו עבים ולא נוכל לראות הירח יש לנו להקריב אם תראה ואם לא תראה וכו' וצריך לעיין בשרות הירח קודם זרות השמש אם מעט ואם הרבה ויקריב זמן סתירתו פחות או יתר ואם ראינו שהלבנה נסתרה ב' ימים יש לנו להקריב כי תראה הלבנה בערב יום שלישי לסתירתה (שם שם יח, יב:).

—פִעֵ', *קֵרַב, בינ' מְקָרָב. —שֶׁקֵּרְבוּ אותו: שאין אליהו בא וכו' אלא לרחק המקורבין בזרוע (עדי' ח ז). כמה הן מקורבין, כדי ראשה ורובה של פרה וכמה הן מרוחקין אפילו כור אפילו כוריים (עירוב' כג.). —ובספה"א: ואם היו מקורבין זה לזה עשר לבית סאה משקין כל השדה בשבילן (רמב"ם, שמיטה ויובל א ח).

—הִפְעִ', *הָקְרַב, בינ' מֻקְרָב, מוקרב. —שהקריבו אותו שהראה הקב"ה ליעקב אבינו בית המקדש בנוי וקרבנות מוקרבים וכו' (ר' אלעזר הקפר, ספרי במד' קיט). — *ובלשון הקראים, במשמ' קרוב אל הדעת, probable ; wahrscheinlich: וידוע כי לענוש האדם בין בדיני נפשות בין בדיני ממונות עצם הפעולה הוא רע וצריך לעשותו בעדות ברורה מפני שזה מורגש והדבר אשר בשבילו יעשה לו זה מוקרב (ר"א הקראי, גן עדן, קדוש החדש י, יח.). כי המושכל יהיה מוכרח בידיעתו אבל המוקרב אפשר למעיין שיגביר סימן או שיתלישנו (שם שם יח, יב.).

—הִתְפַּ', *הִתְקָרֵב, קֵרֵב את עצמו, ואמר בן סירא: קרב נדיב היה רחוק וכדי כן יגישך אל תתקרב פן תתרחק ואל תתרחק פן תשנא (ב"ס גני' יג ט—י). ואם קרוב עני הוא עושה עצמו עיקר ואותו טפילה, מהו אומר, פלוני מתקרב לי (מד"ר דבר' ב). —וכמו פִּעֵ', כשהוא אומר קח את אהרן ואת בניו אתו ידע משה שנתקרב אהרן (ספרא ויק, לו, מכי' דמילואים, מ:). ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק, שהייתי רחוק ונתקרבתי (מדרש תהלים א). — והָקָּרְבָן, כמו נִפְעָ' והָפְעָ': ועמדו אילו ונתנדבו עצים משל עצמן שלא יהא קרבן מתקרב אלא משלהן תחילה (ירוש' שקל' ד א). אותו האיל שנברא בין השמשות היה רץ ובא להתקרב תחת יצחק (ר' זכריה, פדר"א לא). — ובספה"א: והיו בנות ישראל סבורות שנתקרב קרבנן וכו' ולא היו יודעות וכו' שעדיין לא נתקרב קרבנן (מדה"ג בראש', 415). לא כל הקרוב קרוב ולא כל הרחוק רחוק, יש נבחר ונדחה

---

[1]) [השוה תוספת' (דמאי ב, —יא): הבא לקבל עליו (דברי חברות) אם היה נוהג בתחילה בצינעא מקבלין אותו וכו' ומקבלין לכנפים: אחר כך מקבלין אותו לטהרות וכו'.]

וְנִתְקָרֵב, יש נבחר ונדחה ולא נתקרב (ר׳ נחמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק, מד״ר במד׳ ג).

קָרֵב, עי׳ קָרוֹב.

קֶרֶב [1], כנ׳ קִרְבִּי, קִרְבְּךָ, קִרְבָּהּ, קִרְבֵּךְ, קִרְבּוֹ, קִרְבָּהּ, קִרְבֵּנוּ, קִרְבְּכֶם, קִרְבָּם, קִרְבָּנָה, מ״ר קְרָבַי, — א) מלת היחס עם ב׳ השמוש, בְּקֶרֶב, במשמ׳ בְּתוֹךְ, בִּפְנִים, בקרב ארץ, עם, מחנה וכדו׳, au ; inmitten milieu de ; within: אולי יש חמשים צדיקם בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקם אשר בְּקִרְבָּהּ (בראש׳ יח כד). לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בְּקִרְבּוֹ (שם כד ג). כי זה שנתים הרעב בְּקֶרֶב הארץ (שם מה ו). וידגו לרב בְּקֶרֶב הארץ (שם מח יו). והכיתי את מצרים בכל נפלאתי אשר אעשה בְּקִרְבּוֹ (שמות ג כ). למען שתי אתתי אלה בְּקִרְבּוֹ (שם י א). היש יי׳ בְּקִרְבֵּנוּ אם אין (שם יז ז). השמר מפניו וכו׳ כי לא ישא לפשעכם כי שמי בְּקִרְבּוֹ (שם כג כא). כי לא אעלה בְּקִרְבְּךָ כי עם קשה ערף אתה (שם לג ג). ילך נא אדני בְּקִרְבֵּנוּ (שם לד ט). וראה כל העם אשר אתה בְקִרְבּוֹ את מעשה יי׳ כי נורא הוא (שם שם י). פן תכרת ברית ליושב הארץ וכו׳ פן יהיה למוקש בְּקִרְבֶּךָ (שם שם יב). והיתה האשה לאלה בְּקֶרֶב עמה (במד׳ ה כז). כי מאסתם את יי׳ אשר בְּקִרְבְּכֶם (שם יא כ). אל תעלו כי אין יי׳ בְּקִרְבְּכֶם (שם יד מב). כי אל קנא יי׳ אלהיך בְּקִרְבֶּךָ (דבר׳ ו טו). ואשר עשה לדתן ולאבירם בני אליאב בן ראובן אשר פצתה הארץ את פיה ותבלעם וכו׳ ואת כל היקום אשר ברגליהם בְּקֶרֶב כל ישראל (שם יא ו). נעשתה התועבה הזאת בְּקִרְבֶּךָ (שם יג יה). למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בְּקֶרֶב ישראל (שם יז כ). ונחלה לא יהיה לו בְּקֶרֶב אחיו (שם יח ב). ולא ישפך דם נקי בְּקֶרֶב ארצך (שם יט י). ולא יספו לעשות עוד כדבר הרע הזה בְּקִרְבֶּךָ (שם שם כ). כי יי׳ אלהיך מתהלך בְּקֶרֶב מחנך (שם כג יה). אתה והלוי והגר אשר בְּקִרְבֶּךָ (שם כו יא). כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרם ואת אשר עברנו בְּקֶרֶב הגוים אשר עברתם (שם כט יה). וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בְּקִרְבּוֹ (שם לא יו). הלא על כי אין אלהי בְּקִרְבִּי מצאוני הרעות האלה (שם שם יז). עברו בְּקֶרֶב המחנה (יהוש׳ א יא). ותשב (רחב) בְּקֶרֶב ישראל עד היום הזה (שם ו כה). חרם בְּקִרְבְּךָ ישראל לא תוכל לקום לפני איביך (שם ז יג). לא היה דבר מכל אשר צוה משה אשר לא קרא יהושע נגד כל קהל ישראל והנשים והטף והגר ההלך בְּקִרְבָּם (שם ח לה). אולי בְּקִרְבִּי אתה יושב ואיך אכרת לך ברית (שם ט ז). וישב הכנעני בְּקֶרֶב אפרים עד היום הזה (שם יו י). כי אין חלק ללוים בְּקִרְבְּכֶם כי כהנת יי׳ נחלתו (שם יח ז). הסירו את אלהי הנכר אשר בְּקִרְבְּכֶם [1] (שם כד כג). ויקח את האפוד ואת התרפים ואת הפסל ויבא בְּקֶרֶב העם (שפט׳ יח כ). וימשח אתו (את דוד) בְּקֶרֶב אחיו (ש״א יו יג). והושבתם לבדכם בְּקֶרֶב הארץ (ישע׳ ה ח). ותהי נבלתם כסוחה בְּקֶרֶב חוצות (שם שם כה). כי כלה ונחרצה אדני יי׳ צבאות עשה בְּקֶרֶב כל הארץ (שם י כג). צהלי ורני יושבת ציון כי גדול בְּקִרְבֵּךְ קדוש ישראל (שם יב ו). ופרש ידיו בְּקִרְבּוֹ כאשר יפרש השחה לשחות (שם כה יא). כי בראתו ילדיו מעשה ידי בְּקִרְבּוֹ יקדישו שמי (שם כט כג). כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי עד מתי תלין בְּקִרְבֵּךְ מחשבות אונך (ירמ׳ ד יד). היא העיר הפקד כלה עשק בְּקִרְבָּהּ (שם ו ו). ואתה בקִרְבֵּנוּ יי׳ ושמך עלינו נקרא (שם יד ט). אל ישיאו לכם נביאכם אשר בְּקִרְבְּכֶם וקסמיכם (שם כט ח). כי אל אנכי ולא איש בְּקִרְבְּךָ קדוש ולא אבוא בעיר (הוש׳ יא ט). האספו על הרי שמרון וראו מהומות רבות בתוכה

---

[1] [במשמ׳ זו של תוך, פְּנִים נמצא קרב אף באשור׳ ובאוגרית׳, והיא אפוא המשמעות הראשונה, ואך מכאן נקרא במיוחד מה שבקרב האדם, בטנו ומעיו, בשם זה; ועי׳ מה שנאמר על יחס זה של תה״פ אל ושׁז בערכים א. פְּנִים, ב. פָּנִים. ונראה שיצאה כל משמ׳ השרש קרב מתוך הוראה ראשונה זו של ב(תוך), עם, והשוה למעבר זה של ב(תוך)—עם, אצל, את יחס הערב׳ מַעַ a) (שפרושו: עִם) אל מְעַיִם בעבר׳, ואף של עִם בעבר׳ אל אִנַ באשורי׳ שפרושו ב. מִן (השוה עַנ b) במשמ׳ זו בערב׳) ע׳ ד. כאמור בהערה לשרש, בא במק׳ קרב בם שמ׳ בתוך באשור׳ גם קַבַל קַבַל, ומקביל לו כנראה קַלְב c) בערב׳.]

a) مع b) عن c) قلب

[1] [השוה בבראש׳ (לה ב): בְּתֹכְכֶם.]

ועשוקים בקרבה (עמו' ג ט). הנני שם אנך בקרב עמי ישראל (שם ז ח). והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת יי' וכו' (מיכ' ה ו). אתה תאכל ולא תשבע וישחך בקרבך (שם ו יד). הנה עמך נשים בקרבך (נחו' ג יג). וחלק שללך בקרבך (זכר' יד א). אלהים בקרבה בל תמוט (תהל' מו ו). דמינו אלהים חסדך בקרב היכלך (שם מח י). כי ראיתי חמס וריב בעיר יומם ולילה יסובבה על חומתיה ואון ועמל בקרבה הוות בקרבה ולא ימיש מרחבה תך ומרמה (שם נה י–יב). שאגו צורריך בקרב מועדך (שם עד ד). אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט (שם פב א). אתהלך בתם לבבי בקרב ביתי (שם קא ב). לא ישב בקרב ביתי עשה רמיה (שם שם ז). רדה בקרב איביך (שם קי ב). כי חזק בריחי שעריך ברך בניך בקרבך (שם קמז יג). סלה כל אבירי אדני בקרבי (איכ' א טו). סחי ומאוס תשימנו בקרב העמים (שם ג מה). מחטאת נביאיה עונות כהניה השפכים בקרבה דם צדיקים (שם ד יג). —ובקרב האדם וכדו', בתוך גופו: ותצחק שרה בקרבה לאמר וכו' (ברא' יח יב). ויתרצצו הבנים בקרבה (שם כה כב). וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן (ש"א כה לז). כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט (מ"א ג כח). ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע (ישע' יט ג). נפשי אויתך בלילה אף רוחי בקרבי אשחרך (שם כו ט). איה השם בקרבו את רוח קדשו (שם סג יא). בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו (ירמ' ט ז). נשבר לבי בקרבי רחפו כל עצמותי (שם כג ט). ונתתי להם לב אחד ורוח חדשה אתן בקרבכם (יחזק' יא יט). הנה הוא (הפסל) תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו (חבק' ב יט). חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש (תהל' לט ד). לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי (שם נא יב). לבי יחיל בקרבי (שם נה ה). בפיו יברכו ובקרבם יקללו (שם סב ה). ברב שרעפי בקרבי תנחומיך ישעשעו נפשי (שם צד יט). ולבי חלל בקרבי (שם קט כב). בלב נבון תנוח חכמה ובקרב כסילים תודע (משלי יד לג). אזן שמעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין (שם טו לא). בשפתו ינכר שונא ובקרבו ישית מרמה (שם כו כד). לחמו במעיו נהפך מרורת פתנים בקרבו (איו' כ יד). מעי חמרמרו נהפך לבי בקרבי כי מרו מריתי (איכ' א כ). — ובקרב הלב: נאם פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עיניו (תהל' לו ב).—ועל דברים מפשטים, צרה, מלחמה: עבדך יצא בקרב המלחמה והנה איש סר וכו' (מ"א כ לט). אם אלך בקרב צרה תחיני (תהל' קלח ז). —ועם מ השמוש, מקרב, מתוך: והסרתי מחלה מקרבך (שמות כג כה). ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמיה[1] (שם לא יד). ונכרת האיש ההוא מקרב עמו (ויקר' יז ד). ושמעו מצרים כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו (במד' יד יג). וגם יד יי' היתה בם להמם מקרב המחנה עד תמם ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם (דבר' ב טו–טז). כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו יי' אלהיך מקרבך (שם ד ג). ובערת הרע מקרבך (שם יג ו; יז ז; כא כא, ועוד). יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את ישבי עירם (דבר' יג יד). נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך יי' אלהיך (שם יח טו). ואתה תבער הדם הנקי מקרבך (שם כא ט). לא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החרם מקרבכם (יהוש' ז יב). ויסירו את אלהי הנכר מקרבם ויעבדו את יי' (שפט' י טז). והיה אדירו ממנו ומשלו מקרבו יצא (ירמ' ל כא). והכרתי שופט מקרבה וכל שריה אהרוג עמו (עמו' ב ג). והכרתי סוסיך מקרבך (מיכ' ה ט). והכרתי פסיליך ומצבותיך מקרבך וכו' ונתשתי אשיריך מקרבך (שם שם יב–יג). כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך (צפנ' ג יא). למה תשיב ידך וימינך מקרב חיקך כלה (תהל' עד יא). —ועם אל, אל־קרב, להוך: ותאכלנה הפרות הרקות והרעת את שבע הפרות הראשנות הבריאת ותבאנה אל קרבנה ולא נודע כי באו אל קרבנה ומראיהן רע כאשר בתחלה (ברא' מא כ–כא). — ועל־קרב באותה משמ': ויאמר יי' אלהי תשב נא נפש הילד הזה על קרבו וכו' ותשב נפש הילד על קרבו ויחי (מ"א יז כא–כב). — ב) ש"ז, במשמי החלקים הפנימיים שבגוף האדם, המעים וכדו', של אדם ובהמה: כי אם צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו (שמות יב ט). ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב ואת היתרת על הכבד וכו' (שם כט יג). ורחצת קרבו וכרעיו (שם שם יז). וקרבו וכרעיו ירחץ במים (ויקר' א ט). והקרב והכרעים ירחץ במים (שם שם יג). את החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב

---

1) [השמוש הרגיל: ונכרתה מעמיה, עי' כרת.]

(שם ג ג ועוד). ואת עור הפר, ואת כל בשרו על ראשו ועל כרעיו וקרבו ופרשו (שם ד יא). כי אין בפיהו נכונה קרבם הוות קבר פתוח גרונם לשונם יחליקון (תהל' ה י). יחפשו עלות תמנו חפש מחפש וקרב איש ולב עמק (שם סד ז). — והמה קרבו, כמו המו מעיו, התרגש והתפעל: על כן מעי למואב ככנור יהמו וקרבי לקיר חרש (ישעי' יו יא).—ומ"כ[1]: ברכי נפשי את יי' וכל קרבי את שם קדשו (תהל' קג א). — ובמשמ' מספקה: קרבם[2]) בתימו לעולם משכנתם לדר ודר (שם מט יב). — ואמר בן סירא: קרב עני אל תכאיב ואל תמנע מתן מסכין (ב"ס גני' ד ג). שנות חיים על קרב צולל וקם בבקר ונפשו אתו (שם לד כ). — ובתו"מ: אילו דברים בפסח דוחין את השבת, שחיטתו וזריקת דמו ומיחוי קרביו והקטר חלביו אבל צליתו והדחת קרביו אינן דוחין את השבת (פסח' ו א). שלשה עשר שלחנות היו במקדש שמונה של שיש בבית המטבחים שעליהן מדיחין את הקרבים וכו' (שקל' ו ד). איל קרב באחד עשר (כהנים), הבשר בחמשה, הקרבים והסלת והיין בשנים שנים (יומי ג ו). נטל את הקרבים ונתנן למי שזכה בהם להדיחן וכו' והקרבים מדיחין אותן ג' פעמי' (תמי' ד ג). קרביים[3]) לאו בשר ואוכליהן לאו אינש (רסב"ג, תוספתי נדר' ג ה). קירבי דגים ועובר אין נאכלין אלא מן המומחה (שם בכורות א יג). חלב מהותך וקירבי דגים שנמוחו אדם נותן לתוכן שמן כל שהו ומדליק (בשם רב, שבת כא.). לשכת המדיחין, שם היו מדיחין קרבי קדשים (יומי יט.). אין משרביטין את הבהמה ואין נופחין בקרבים ואין שורין את הבשר במים (ת"ר, ב"מ ס:). כסימני ביצים וכו' כך סימני קירבי דגים (ע"ז מ:). עד שיאמר אלו דגים ואלו קירביהן (רב נחמן, שם שם). בכל נפלאותי אשר אעשה עמו אין כתיב כאן אלא אעשה בקרבו וכו' כמה אותות ונפלאות עשיתי בקרביהן והן מנאצין אותי כענין שנא' והקרב והכרעים וכו', ומנין שלא היה (המן) יוצא מהן וכו' (ר"ש בן יוחאי, מד"ר במד' ז). כך אמרו אם אדון הוא על כל האומות כשם שהוא אדון עלינו בקרבנו נעבדנו ואם לאו לא נעבדנו (ר' יהודה, פסיק' רב', מכי' אפרים, כה.). אם מרחישים אנו בקרבנו דברים היש ה' בקרבנו והוא יודע מה מרחישים בקרבנו נעבדנו ואם לאו לא נעבדנו (ר' אבהו, שם שם). — ובסהמ"א: התקרה העליונה של פה מבדלת בין הליחה שבראש לבין הליחה שבקרב העליון הוא האסטומכום (שבתי דונולו, חכמוני, פרוש נעשה אדם, ילירה, ורשה, סד.). אסרו רגלי בכבלי חרון והשיקו קרבי במוקדי עולם ומגני ביום אידי אמרו האת (מנחם בן סרוק, אגרת אל חסדאי אבן שפרוט, תשו' תלמי' מנחם, XXV). והתנגשו והתקדשו והבעירו בקרבים להבים והקירו מסלעי הצלעות דמעות (ר"י חריזי, תחכ' ג, 29). ובקרב קרב המדע זרועותם נטויות (שם עז, 161). — ואמר הפיטן: ובלשון חסידים תתרומם ובקרב קדושים תתקדש (נשמת, שחרית לשבת). אך קרב בלי סרב לבד תחפץ ועניית (ריי"ל גיאת, יד תחיל, סעה"ס 21). ואמר המשורר: לך תקריב קרב[1] לבה בקרבן וצלעותיו עצי אש מערכתה (רשב"ג, לך נפשי, שם 40). ויענו (העינים) אדי קרבים עוללו כי יעלו נצח להורידנו (רמב"ע, הרף כדך, גרודי, מט). הנמצא בקרבים[2], אפסי ארץ הקים (ר"י הלוי, יה אנה אמצאך, דיואן ג, 150). לא יוכלון שאתך כלים בוא ושכון קרבים (ראב"ע, אי ישן, איגר 196). — ומ"כ קרבות, חדרי קרבות.

---

[1]) [המבטא המקבל אצל ספרדים ואשכנזים הוא במ"ז קרבים, כמו מתנים, מעים, חלצים, שהרי אין הצורה הנקראת מ"ז לשנים ממש אלא בחלק מן הדגמאות בלבד, ואין מאונים, רחים, ואף שנים או רגלים של בהמה ושל הרבה אנשים מ"ז ממש. ועי' טורטשינר, Entstehung. d sem. Sprachtypus לשאלה זו. ואמנם במסרת הבבלית בספרא (ויקרא, נדבה ו): בקרבים (עי' פורת, לשון חכמים, 106), אך בדפוס' (ויס, ז.): בקרביים.]

[2]) [חז"ל דרשו כאן: אל תקרי קרבם אלא קברם (מו"ק ט:), ולפי זה אף השכעים, אך אין זו אלא דרשה. ואכן לפי הענין צ"ל כאן פעל במשמ' הבונים (מקרים?) בתימו, או תאר במשמ' גדולים (קרבים?) אשר בתימו לעולם, וצ"ע.]

[3]) [כך גם בבבלי (נדר' כד:), אך בירוש' (שם ו א) בארמ': קרביא.]

---

[1]) [לצרך המשקל מנקד קרב.]

[2]) [מנקד בקרבים.]

חדרי חדרים, בהשאלה למעמקי הלב, ואמר המשורר:
בארון גנוזה אביר התעודה ועוזו צפנה בחדרי ק ר ב ו ת (הוא, אלולא לפנים, שם 13). —ומִקֶּרֶב לב, במשמ' מעמקי הנפש, נוהג בספרות ובדבור.

קְרָב [1], ש"ז, — פגישת מלחמה, Kampf; combat:
ופניך הלכים בַּקְּרָב (ש"ב יז יא). חלקו מחמאת פיו וּקְרָב לבו רכו דבריו משמן והמה פתחות (תהל' נה כב). ברוך יי' צורי המלמד ידי לַקְּרָב אצבעותי למלחמה (שם קמד א). — יום קְרָב: ויצא יי' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קְרָב (זכר' יד ג). בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קְרָב (תהל' עח ט). אשר חשכתי לעת צר ליום קְרָב ומלחמה (איוב לח כג). —כלי קְרָב: טובה חכמה מכלי קְרָב [2] (קהל' ט יח). —ואמר בן סירא: אל תשכח חביר ב ק ר ב ואל תעזבהו בשללך (צ"ס גני' לז ו). — ובתו"ס: ד' לשונות נאים שישתמש בהן העולם ואילו הן לעז לזמר רומי ל ק ר ב סורסי לאילייא עברי לדיבור (ר' יוחנן, ירוש' מגי' א יא; ונמצא זה מד"ר אסת' א, ויסלח ספרים). בשעה שבורח מן ה ק ר ב מניחו (את הסנדל) ברגליו ורץ על קוצין ועל הברקנים (ר' יוחנן, שבת כט.). — ובספה"א, גם מ"ר קְרָבוֹת [3]: והמלך אנטיובוס חתם יומו ב ק ר ב ההוא (יוסיפון, גינלבורג, קענג). ובממלכה החמישית אנשים אדמים שופכי דמים וכו' ה ק ר ב אמנותם והמלחמה מלאכתם (ראב"ע, חי בן מקיץ, כהנא ג, 52). על כן אל תטרידך מלחמת זולתו (זולת היצר) ממלחמתו ו ק ר ב בלתי ק ר ב ו (ר' א"ח, חו"ה, יחוד המעשה ה). והבעירו בקרבים להכים והקירו מסלעי הצלעות דמעות והעירו עם הלבבות ק ר ב ו ת (ר"י חריזי, תחכ' ג, 29). והרעים שמי החרבות על אדמת ה ק ר ב ו ת בגשמי נדבות מדמי הלבבות (שם ז, 82). ובקרב ק ר ב המדע זרועותם נטויות, ויד עוזם תקופות והויות (שם יו, 161). אני לא אבא ב ק ר ב אשר המנצח בו מנוצח (ר' זכאלה, שעשועים ז, דודזון, 66). — ואמר המשורר: ולו הובא במלחמת כמו ים ממלא משפתו אל שפתו ואין תוכה לבד מגן מאדם ואש פלד ק ר ב וברק חניתו (ר"ש הנגיד, הכרעה הזמן, ברודי, 56). ונופש לנפש מבינים וקרב כסילים כמו אש ק ר ב ואנחות (ראב"ע, תנו לין, תרשיש, הקדי, 3). דבריו יום ק ר ב חבין חיליו ורעיוניו כמו שרי אלפים (שם א, 5). ק ר ב לו יערכו נגדו כסילים אזי החריד המונם בתלאים (שם שם, 12). וימרוק את חנית ישע בקרב ק ר ב צריו וירק את סגורו (שם שם, 20). יום יערוך לו ק ר ב עם צריו לבבו לו צבאו (שם שם, 24). פני עניו זיום ערך ק ר ב מצחו כחוזק צר (שם שם). ילאו חלוצי ה ק ר ב לעשות מה יעשו הטה בלהטיחם (שם ג, 29). בכוס שהם יצק יין בעין הדם אשר בסף, אשר יחזיק לבב חלש ויבא ב ק ר ב עם סף (שם שם, 34). יהיו שלחים לך תרוויהם ביום תערוך ק ר ב (שם י, 90). המוניהם בצור לשון ירדף ויניס יום ק ר ב הבין צבאות (הוא, אמת על הזמן, ברודי, יב). ו ב ק ר ב מליצים ללחם חלוצים להפיל נפלים ולחלש רפאים (הוא, לאנשי לבבות, שם, עז). קשה לב יום ק ר ב שכל ורכו אמריו עד לבב אריה מדיבים (הוא, ששמם בנביעים, שם, ל). אגיד לבל גבר ק ר ב בתחלה בשני מלכים נלחמו יחד וכו' (ראב"ע, אשיר בקולי, כהנא א, 152). ו ב ק ר ב שיר שבחיו שם שלחיו להלחם ושיחיו הם רמחיו (ר"י חריזי, תחכ' ג, 43). וממי ישאגו ב ק ר ב תעודות ויקדח צור לשוני אש פלדות (שם יז, 163). אשירה לא גבורות ימינו ועזוז זרועהו לא תקף ק ר ב ו ת י ו והמון פרש ורכב (שלום הכהן, כיר דוד, מפתח ספתי, עמ' 4).

קִרְבָה, ש"נ, סמי' קִרְבַת, מ"ר קְרָבוֹת, — יחס אל העצם הקריב, Nähe; proximité; — y ישאלוני משפטי צדק קִרְבַת אלהים יחפצון (ישע' נח ב). ואני קִרְבַת אלהים לי טוב שתי באדני יי' מחסי (תהל' עג כח). גער חית קנה עדת אבירים בעגלי עמים

---

[1] [עקר משמי השם הוא: קריבת בני אדם זה אל זה באיבה, וכן בא קָרַב במשמ' כזו בכמה מקומות, ואף באשור' בא קַרָבֻ, קִתְרֻבֻ וכדו' במשמ' קרב ומלחמה. ואין השם בא במקרא אלא במ"י בלבד; ואמנם ראו מ"ר של קְרָב בצורה קְרָבוֹת (תהל' סח לא). ואולם עי' קִרְבָה, הערות.]

[2] [אמנם לפי הענין, שהמשכו בפסוק שלאחריו, נראה שהכונה: מִכֹּל יָקָר או מִכְּלִי יְקָר (השוה משלי כ ה), כלו': טובה מכל(י) יקר החכמה, וחוטא אחד יאבד טובה זו; כי כשם שזבוב מת אחד יבאיש את השמן, כך ת ב א י ש מעט סכלות את היקר מחכמה ומכבוד.]

[3] [עי' הערות לעיל.]

מתרפס ברצי כסף בזר עמים קְרָבוֹת[1]) יחפצו יאתיו חשמנים מני מצרים כוש תריץ ידיו לאלהים (תהל׳ סח לא–לג). — ובסהמ״א: **ואתה יודע מה שיש בקרבתה** (**של האשה**) **מהפחיתות ומה שיש בכניעות אל האשה מהגריעות** (ר״י א״ס, כוזרי ג כג). **ולא תקח** (**הרגל**) **הימנית כי טוב ממנה השמאלית לקרבתה מן הלב והחום הטבעי** (ר״י זבארה, שעשועים ח, דודזון, **94**).

קְרָבָה, כנ׳ קְרָבָתָם, — מקור כמו קְרֹב, מן קָרַב: **כל אשר נשאו לבו לְקָרְבָה אל המלאכה לעשת אתה** (שמות לו ב). **בבאם אל אהל מועד וּבְקָרְבָתָם אל המזבח ירחצו** (שם מ לב). **אחרי מות שני בני אהרן בְּקָרְבָתָם לפני יי׳ וימתו** (ויקר׳ טז א).

***קִרְבָה**[2]), קורבה, ש״נ, — כמו קִרְבָה: **לא אסרה תורה אלא קורבה**[3]) **של גילוי עריות בלבד** (ר׳ פפא, שבת יג.). **אפילו שום קורבה אסור** (עולא, שם שם). — ובסהמ״א, **גם במשמ׳ קרבת משפחה, קרבה ענינית וכדו׳,** Verwandtschaft; parenté, affinité; relationship: **מעתה אין לי לאסף הביתה הואיל ואין בידך כלום אלא מפני קורבה אטפל בך חדש ימים** (רש״י, ברא׳ כט יד). **כי אין קורבה אל אלהים אלא במצות האלהים ואי אפשר לדעת מצות אלהים אלא מדרך נבואה לא בהקשה ולא בסברא, ואין בינינו ובין הדברים ההם קורבה אלא בקבלה הנאמנה** (ר״י א״ס, כוזרי ג כג). **הלא די בקורבה הזאת** (**של קדושי ישראל אל האלהים**) **להפגיע ולכפר עונות רבות** (שם ד כג). **וכל מה שיש לו הרגש והשגה וחוש מעולה מאשר אין לו זה בעבור קורבתו ממדרגת הסבה הראשונה** (שם ה כ). **האהבה הטבעית אשר לאבות ולבנים ולאחים ולשאר קרובים וכו׳ יכנו אותה בשם קורבה והוא כולל אהבת כל הקרובים** (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים, תולדות, כד.). **האהבה מיטב הקורבה והקורבה מבחר הידם** (ר״י זבארה, שעשועים ז, דודזון, 75). **הגרים אין להם קורבה** (**להיות פסולים לעדות**) (טוחו״מ לג). **ואינו רגיל לילך אצל קרובותיו ממשפחת אמו דלא חשיב בעיניו קורבתם קורבה כל כך** (לבוש, אה״ע טו ז). **בהיות שראובן הנז׳ היה דודו של נפתלי הנז׳ ובעד הקורבה עשו מה שעשו** (שו״ת מהרשד״ם חו״מ סח). **ויצא פסק דין הראשון וכו׳ שלא לקבל שום רב ומורה שיהיה לו איזה קורבה בקהלה** (פרה מטה אהרן א מד, לב.). — **ואמר הפיטן: ואת נשמתך האהובה בכל מיני חבה ובכל אהבה וקורבה תמיד יזכור אלהים לטובה** (מענה לשון כ).

***קֵרָבוּת,** קרבות, ש״נ, — כמו קִרְבָה: **אשר לו אלהים קרובים אליו, קרוב בכל מיני קריבות** (ר׳ יצחק, ירוש׳ ברכ׳ ט א). **מי גרם להם לישראל שיתפזרו לבין אומות העולם, קריבות שהיו חפצין בהן** (ר׳ יוחנן, פסח׳ קיח:). **כל נשיקה לתפלות בר מן תלת וכו׳ אף נשיקה של קריבות** (ר׳ תנחומא, מד״ר ברא׳ ע). — ובסהמ״א: **ומותר בשלישית מפני שאין לה קרבות בראשונה כל עיקר** (תשו׳ הגאו׳ שערי צדק, ד.). **ושאר כל ישראל כשרי׳ להעיד זה לזה ואפי׳ יש ביניהם צד קריבות** (שם פט:). **שמים בא במקום הזה במקום יסוד האש לפי גבהו ודקותו וקרבותו לגלגלים** (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים, ברא׳, ג.). **והוא** (**הקורבה**) **כולל אהבת כל הקרובים וכפי דבקותם יש לה שמות מיוחדים באבות ובבנים ואחים ואין לקרבות ההיא מבוא במדת האהבה** (שם, תולדות, כד.). **רמז שצריך אחדות ואהבה וקרבות** (נועם אלימלך, בא). — **ואמר הפיטן: אין קדשה כקדשתך, אין קרבות כמו קרבותך** (שיר היחוד יום ה).

קָרְבָּן[1]), קָרְבָן, ש״ז, סמי׳ קָרְבַּן, כנ׳ קָרְבָּנִי, קָרְבָּנְךָ, קָרְבָּנֵךְ, קָרְבַּנְכֶם, קָרְבָּנוֹ, קָרְבָּנָהּ, קָרְבָּנָם,

---

1) [מתרגמים ומפרשים בארו כאן כלשון קְרָב, ומלחמה. אך ההקבלה אל קִרְבַת אלהים יחפצון (ישע׳ נח ב) והענין מלמדים שגם כאן זאת הכונה: לך יובילו מלכים שי (פס׳ ל) במתנות כסף יבקשו קרבת אלהים, ועי׳ רַפַּס, הערות.]

2) [ובארמ׳ שבתו״מ קורבא, ש״ז, באותה משמ׳ ב״ב כג:; שם קי: ועוד).]

3) [במקום אחר (ע״ז יז.): קריבה (אך בכ״י מינכן: קורבה) וכן בילקו׳ שמע׳ (ויקר׳ תקפט).]

1) [גם בארמ׳, ואולי שאול המנח לעבר׳ מלשון זו. ועי׳ בהערות שאחר זו, ובערך קָרְבָּן, הערה.]

קרבניהם, — כל דבר הקרב ומגש לאלהים, מנחה, עולה, שלמים וכו', Opfergabe; offrande; offering : אדם כי יקריב מכם קרבן ליי' מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם (ויקר' א ב). ואם מנחה על המחבת קרבנך סלת בלולה בשמן מצה תהיה וכו' ואם מנחת מרחשת קרבנך סלת בשמן תעשה (שם ב ה—ז). ואם זבח שלמים קרבנו אם מן הבקר הוא מקריב וכו' תמים יקריבנו לפני יי' וסמך ידו על ראש קרבנו ושחטו פתח אהל מועד (שם ג א—ב). זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו ליי' (שם ו יג). ובשר זבח תודת שלמיו ביום קרבנו יאכל וכו' ואם נדר או נדבה זבח קרבנו ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת (שם ז טו—טז). ויאמר משה אל אהרן קרב אל המזבח וכו' ועשה את קרבן העם (שם ט ז). ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם (שם כג יד). זאת תורת הנזיר אשר ידר קרבנו ליי' על נזרו (במד' ו כא). ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו נחשון בן עמינדב למטה יהודה וקרבנו קערת כסף אחת וכו' זה קרבן נחשון בן עמינדב (שם ז יב—יז). למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן יי' במעדו (שם ט ז). כל קרבנם לכל מנחתם ולכל חטאתם ולכל אשמם אשר ישיבו לי קדש קדשים לך הוא ולבניך (שם יח ט). את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו (שם כח ב). ונקרב את קרבן יי' איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וצמיד טבעת עגיל וכומז לכפר על נפשתינו לפני יי' (שם לא נ). ויראו כל גבעה רמה וכל עץ עבות ויזבחו שם את זבחיהם ויתנו שם כעס קרבנם וישימו שם ריח ניחוחיהם ויסיכו שם את נסכיהם (יחזק' כ כח). והשפתים טפח אחד מוכנים בבית סביב סביב ואל השלחנות בשר הקרבן [1] (שם מ מג). — ובסמי' אל מלה המצינת את סוג הקרבן, קרבן מנחה, קרבן ראשית, קרבן אשה : ונפש כי תקריב קרבן מנחה ליי' סלת יהיה קרבנו (ויקר' ב א). וכי תקריב קרבן מנחה מאפה תנור

[1] [אלה דברי רד"ק במכלול (דקדוק השמות, ליק, קלז:) : בשר הקרבן ולהציב הדרבן וכו' קבלנו קריאתם בקמץ רחב, ע"כ. ואנם מעיר פינסקר במבוא הנקוד האשורי, 73 : רק בשר הקרבן (יחזק' מ מג) מצאתי הקו"ף בקמץ חטוף נחי והבי"ת בד"ק וכו'.]

סלת חלות מצת בלולת בשמן (שם שם ד). קרבן ראשית תקריבו אתם ליי' וכו' וכל קרבן מנחתך במלח תמלח (שם שם יב—יג). שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעה ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה ליי' (שם כב כז). — —ובתו"מ : המוצא כלי וכתוב עליו ק ר ב ן, ר' יהודה אומר, אם היה של חרס הוא חולין ומה שבתוכו הוא ק ר ב ן, ואם היה של מתכת הוא ק ר ב ן ומה שבתוכו חולין, אמרו לו, אין דרך בני אדם להיות כונסין חולין ל ק ר ב ן (מע"ש ד י). המוצא כלי וכתוב עליו ק ק ר ב ן (שם שם יא). שהבכורים נקנין במחובר לקרקע וכו' ומעשים ק ר ב ן (בכורים ב ד). על שני חדשים מחללים את השבת וכו' וכשהיה בית המקדש קיים מחללין אף על כולן מפני תקנת ה ק ר ב ן (ר"ה א ד). וכי היאך ק ר ב נ ו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו (תענ' ד ב). אם הביאוהו שנים למיתה חמורה, לא יביאוהו ל ק ר ב ן הקל (כרית' ג א). מעשה באחד שהקריב ק ר ב ן מבני שותה מים (יונדב בן רכב) ויצאת בת קול מקדשי הקדשים ואמרה מי שקבל ק ר ב נ ו ת י ה ם במדבר הוא יקבל ק ר ב נ ו ת י ה ם בשעה זו (מכי' יתרו, מסכתא דעמלק ב ; וכעין זה מדה"ג שמות יח כז, הופמן, 199 ; ילק"ש ירמ' שכג). — *וקרבן כלשון נדר [1], כמו קונם : האומר לחברו קונם קונח

[1] במשמ' זו נמצאת המלה בכתיב יוני κορβᾶν ראשונה בדברי תיאופרסטוס, תלמידו של אריסטו, שחי בקרוב 300 שנה לפני סה"נ, המובאים ע"י יוסף בן מתתיהו (כנגד אפיון א כב), שלפיהם שמש קרבן כאחד מבטויי השבועה הזרים אצל הצֹריים (עי' קונם, הערות). אך כנראה אין לראות קרבן במשמ' זו כהתפתחות של המשמ' קרבן עולה, מנחה ושלמים וכדו', אלא ממשמ' אחרת, שאיננה כתו"ם, אלא שנשמרה לנו באונגליונים במלה ארמית κορβανόν במשמ' קפה ואוצר, וגם כלשון שבועה, כלו' שנדרו ונשבעו לתת ל א ו צ ר המקדש. השוה, במשמ' שבועה (מרקוס ז יא) : ואתם (הפרושים) אומרים, אם יאמר איש לאביו או לאמו κορβᾶν שהיא מתנה (δῶρον) אם תהנה ממני, אינכם מניחים לו עוד לעשות דבר לאביו ולאמו, ע"כ. והשוה גם מתיא יה ה : האומר לאביו ולאמו δῶρον, ושם כג יח: והנשבע δώρῳ, גם שם בודאי בתרגי' של קרבן במקור ארמי ובמשמ' אוצר (מתי כז ו) : ויקחו הכהנים את הכסף לאמר אין תועלת להשליך אותם אל הקרב·

קונס, הרי אלו כנויין ל ק ר ב ן (נדר' א ג). נדר באחד מכל משמשי מזבח אף על פי שלא הזכיר ק ר ב ן הרי זה נדר ב ק ר ב ן (שם שם ג). האומר ק ר ב ן, עולה, מנחה, חטאת, תודה, שלמים שאני אוכל לך, אסור וכו' ה ק ר ב ן, כ ק ר ב ן, ק ר ב ן שאוכל לך אסור, ל ק ר ב ן לא אוכל לך, ר' מאיר אוסר (שם שם ד). ראה אותן אוכלים תאנים ואמר הרי הן עליכם ק ר ב ן ונמצאו אביו ואחיו והיו עמהן אחרים, בש"א הן מותרין ומה שעמהם אסורין (שם ג ג). הרי נטיעות האלו ק ר ב ן אם אינן נקצצות, טלִית זו ק ר ב ן אם אינה נשרפת, יש להן פדיון (שם שם ה). ככר זה ק ר ב ן אם ילך למקום פלוני ואכל, הרי הוא לא ילך (תוספת' שם ד ה). — *וצרופים, קרבן מוסף, עצים[1]), טומאה, טהרה, צבור, יחיד, עשיר, עני: כל יום שיש בו וכו' ק ר ב ן מוסף אין בו בנעילה, ק ר ב ן עצים אין בו במנחה (תענ' ד ד). שני נזירים שאמר להן אחד ראיתי אחד מכם שנטמא וכו', מגלחין ומביאין ק ר ב ן טומאה וק ר ב ן טהרה (נזיר ח א). נטמאת אחת מן החלות וכו' שניהם יצאו לבית השרפה שאין ק ר ב ן צבור חלוק (מנח' ג ג). הרי שאמר קרבנו של מצורע זה עלי, אם היה מצורע עני מביא ק ר ב ן עני, עשיר מביא ק ר ב ן עשיר (ערכ' ד ג). מה מעשר ק ר ב ן יחיד, יצאו קרבנות צבור, מה מעשר ק ר ב ן מזבח, יצאו קרבנות בדק הבית (תמורה א ו). — *וקרבן עולה ויורד, עי' עֹלֶה וְיֹרֵד. 4501. —*וְשַׁעַר קרבן, לשכת קרבן: לעמתן בצפון סמוכין למערב שער יכניה, שער ק ר ב ן (שקל' ו ג). וארבע לשכות היו בבית המוקד וכו' מערבית דרומית, היא היתה לשכת (טלאי) ק ר ב ן וכו' המשה על חמשה שערי הר הבית וכו' ארבעה על ארבעה מבחוץ ואחד בלשכת ק ר ב ן וכו' (מד' א) א). — ומ"ר *קָרְבָּנוֹת: ביום טוב הראשון

(κορβανᾶν), וכן מספר יוסף בן מתתיהו (מלחמות II 9 ,4) כי בזבז הורדוס את אוצר הקדש הנקרא κορβαν על תעלות מים.

משמ' זו של קפה ואוצר עצמה התפתחה מזו של תשורה ומתנה, שקרבן נוהג בה אף בארמ' שבתו"ם, ומן היונ' התפתחה אף corbona במשמ' אוצר אצל אבות הכנסיה, ומכאן אף שמות מטבעות מטעם האוצר בלשונות סלויות. ועי' קָרְבָּן, הערה.]

1) [עי' גם בערך הבא.]

של חג קורין בפרשת מועדות וכו' ובשאר כל ימות החג ב ק ר ב נ ו ת החג (מגי' ג ה). נדר וכו' בקרבן ואמר לא נדרתי אלא ב ק ר ב נ ו ת של מלכים (נדר' ב ה). ק ר ב נ ו ת הצבור קרבין במשכן וק ר ב נ ו ת היחיד בבמה (זבח' יד י). ק ר ב נ ו ת בדק הבית אינן עושין תמורה (תמורה א ו). יש ב ק ר ב נ ו ת היחיד מה שאין ב ק ר ב נ ו ת הצבור, ויש ב ק ר ב נ ו ת הצבור מה שאין ב ק ר ב נ ו ת היחיד, ש ק ר ב נ ו ת היחיד עושים תמורה, וק ר ב נ ו ת הצבור אינם עושים תמורה וכו' (שם ב א). שני מצורעים שנתערבו ק ר ב נ ו ת י ה ם וכו' (נגע' יד יג). חביב עלי משפט וצדקה שאת עושה יותר מן ה ק ר ב נ ו ת (ר' שמואל בר נחמן, ירוש' מו"ק ג ז). — ובמהמ"א: כשירצה העכו"ם להכנס לברית וכו' צריך מילה וטבילה והרצאת ק ר ב ן[1]) (רמב"ם, איסורי ביאה יג ד). מה אזרח אינו נכנס לברית אלא בשלשה דברים, במילה ובטבילה ובהרצאת ק ר ב ן, אף גר אינו נכנס לברית אלא בשלשה דברים, במילה ובטבילה ובהרצאת ק ר ב ן (מדה"ג שמות יב מח, הופמן, 119).

קֻרְבָּן,[2]) ס"ז, סמי' קֻרְבַּן, — הקרבה, הבאה: והגרלות הפלנו על קֻרְבַּן העצים (נחמ' י לה). וּלְקֻרְבַּן העצים בעתים מזמנות ולבכורים (שם יג לא).

***קרד**[3]), ממנו *קָרַד, *קֵרוּד, *קְרִידָה.

***קָרַד,** קל לא נמצא.

—פִּע', *קֵרֵד, — קֵרֵד את הבהמה, קרצף אותה בכלי מגרד בעל שנים דקות ומגרדות[4]), striegeln, abkratzen;

---

1) [השוות ברית' ט. (שם: הרצאת דמים).]

2) [נראה שבכונה הבדילו הנקדנים קרבן זה מן קָרְבָּן, אולי אך כקרי במקום הכתיב המכון לאותה מלה, הואיל ואין כאן קָרְבָּן ממש אלא לשון הקרבה והגשה.]

3) [מבטא נחצי במקום גרד, ונראה עברו שתי צורות אלו מארמ' לעבר' במקום ג ר ז, ועל כן אין קרד במשמ' קרובה ביותר הלשונות השמיות. שרש אחר הוא קרד במשמ' היה קשה בארמ' שבתו"ם, ומקביל לו קרד במשמ' חזק, גבור באשור'. ועי' קַרְדֹּם, הערה, ב. קָרַד. הערות.]

4) [עי' קרוד.]

: étriller, décrotter; to curry, scrape off ומקרדין את הבהמה ביום טוב וכו' ר' יהודה אומר אין מקרדין את הבהמה ביום טוב מפני שעושה חבורה אבל מקרצפין, והכמים אומרים אין מקרדין אף לא מקרצפין (ביצה ב ח; עדי' ג יב). — וכלים: שולי כלי עץ כלי עצם וכלי זכוכית אין מקדשין בהם, קרדן ושפן ועשאן כלים מקדשין בהן (תוספת' פרה ה ח). — ובסהמ"א: הסוס הזה אתה מטתגו והוא בולם, מכשכשו והוא בולם, מקרדו והוא בולם (ילק"ש דבר' התקלח). מוקפתא, פי' שמקרדין את הבהמה וזוקפין את שערה (ערוך ערך אזצא). ועי' קִרְטֵם.

קַרְדֹּם, ש"ז, כנ' קַרְדֻּמּוֹ, מ"ר קַרְדֻּמִּים, קַרְדֻּמּוֹת,—כלי ברזל או נחשת לחטב עצים ולחפר באדמה, Axt; hache; axe: ויקח אבימלך את הקַרְדֻּמּוֹת בידו ויכרת שוכת עצים (שפט' ט מח). וירדו כל ישראל הפלשתים ללטוש איש את מחרשתו ואת אתו ואת קַרְדֻּמּוֹ ואת מחרשתו והיתה הפצירה פים למחרשות ולאתים ולשלש קלשון ולהַקַּרְדֻּמִּים ולהציב הדרבן (ש"א יג כ כא). כי בחיל ילכו ובקַרְדֻּמּוֹת באו לה כחטבי עצים (ירמ' מו כב). יודע כמביא למעלה בסבך עץ קַרְדֻּמּוֹת (תהל' עד ה) — ואמר בן סירא: נצר חמס לא ינקה בו ושרש חנף על שן סלע כקרדמות על גפת נהל לפני כל מטר נדעכו (ב"ס גניז' מ טו–טז). — ובתו"מ, גם בכתיב קורדום: פאה אין קוצרין אותה במגלות ואין עוקרין אותה בקרדומות כדי שלא יכו איש את רעהו (פאה ד ד). המזנב בגפנים והקוצץ קנים וכו' קוצץ כדרכו בקרדום או במגל ובמגירה ובכל מה שירצה (ר' עקיבה, שביע' ד ו). לוף של ערב שביעית שנכנס לשביעית וכו' בש"א עוקרין אותו במארופות של עץ ובה"א בקרדומות של מתכת, ומודים בפואה של צלעות שעוקרין אותה בקרדומות של מתכת (שם ה ד). נוטל אדם קורנים לפצע בו את האגוזים וקורדום לחתוך בו את הדבילה וכו' (שבת יז ב). ואין מבקעין לא בקרדום ולא במגרה ולא במגל אלא בקופיץ (ביצה ד ג). אל תעשם (את דברי התורה) עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם (ר' צדוק, אב' ד ה; וכעין זה ר"א בר ר' צדוק, נדר' סב.). בקע בקורדום (של הקדש) לא מעל עד שיפגום (מעי' ה ח). קורדום שנטל עושפו טמא מפני בית בקועו (כלים יג ג). מקל שעשאו בית יד לקרדום חבור לטומאה בשעת מלאכה (שם כ ג). יד הקורדום מאחריו שלש אצבעות וכו' יד הקורדום מלפניו טפח וכו' יד הקרדום של נכוש חמשה וכו' יד הקרדום של בקוע ושל עדור ששה (שם כט ד–ז). אותו הוא הטהור בקרדום הטמא בכנפיו (פרה יב ה). רצה לטול מהן (מזיתים) בד אחד או שני בדין וכו' חופר בקרדומות של מתכת (טהר' ט ז). בשדה לבן שלא כדרכו תוהב בשפוד ומכה בקרדום ומרדד אדמה תחתיה (ר' יהודה, תוספת' מו"ק א ד). אמר לו השאילני קרדומך, אמ' קונם קרדום שאני קנוי וקונם נכסיי עלי אם יש לו קרדום, בידוע שאין לו קרדום (שם נדר' ד ו). (מצא) מגריפות וקרדומות משתמש בהן בדבר הרך אבל לא בדבר קשה וכו' קרדום מבקע בו את העצים, בלבד שלא יבקע בו לא צנם ולא זית (שם ב"מ ב כג). ובקרדום אף על פי שניטלה חסימתו טמאה (שם כלים ב"מ ג ז). ההולך לקדש הרי זה נוטל מפתח ופותח וקרדום וחופר (שם פרה ו ח). כל מיני מתכת יפין להלום חוץ ממר פסל וקרדום (בכו' כז:). איזו היא נקימה וכו' אמר לו השאילני מגלך, אמר לו לאו, מחר אמר לו הוא השאילני קרדומיך, אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני (יומא כג.). השואל קורדום מחבירו, בקע בו קנאו (ר' הונא, ב"מ לט.). נבנה מגדל ונעלה לרקיע ונכה אותו בקרדומות כדי שיזובו מימיו (סנה' קט.). לסתת שהיה מסתת בהרים, פעם אחת נטל קרדומו בידו והלך וישב על ההר והיה מכה

---

1) [בערבי במקום זה קַדּוּם a) (עי' גם ב. קָדָה, הערות), ואפשר שנולד קרדום מצורה קדומה כזאת, כדעת חוקרים שונים, אך אפשר כי קדום בערבי' שאול מן קרדם שבכנעני', ושיש כאן מבטא אחר (ארמי בעקר?) במקום גרזן, שבמקומו גם בארמי' שבתו"מ חצינא, באשורי' חַצִּנּ ובאוגרית' חירצנ. ולפי זה אפשר שזאת מלה זרה בעקר, שבטאה בשמות בדרכים שונות.]

---

a) قدّوم

ממנו צרורות דקות (רבי שמעון בן אלעזר, אדר״נ ו). מעשה במערה של שיחין שהיו מחזיקין בה טומאה וכו׳ לימים נכנסו בה פועלים מפני הגשמים ונתזו בקרדומותיהן ומצאו מכתשת מלאה עצמות (ר׳ יוסי, נדה סא.). בנוהג שבעולם אדם אומר לחבירו השאילני קרדומך שאבקע בו העץ הזה והוא אומר לו אין לי מעין רעה וכו׳ (ר׳ יצחק, מד״ר דבר׳ ו). מעשה באחד שהיו לו נכסים הרבה וכו׳ פעם אחת נשתטה וכו׳ נטל קורדום ושיבר את החביות של משקים שהיו לו (פסיק׳ רב׳, עשר תעשר, קכז.). ראובן שמח ושמעון עסוק בקרדומו בשדה ומה שמחה יש לו (בשם ר׳ שמואל בר׳ יצחק, שם, וה׳ פקד את שרה, קעז.). שצר (חבקוק) צורה ועמד בתוכה ואמר איני זז מכאן עד שתודיעני דבר זה, אמר לו הקב״ה, אני מחזיר לך תשובה לכל מי ששבר קרדומו בשבילי[1] (מדרש תהלים ז יז).—ובסהמ״א: אין חרש עצים בלא קרדום (מדרש תמורה ב, אוצר מדרשים ב, איזנשטין, 581)[2].

ב. *קַרְדֹּם, קרדום, ש״ז, ר״ר קרדומים, כמו גרדומים, שארית מדבר שנקטם ממנו קצהו: מצות אזוב שלשה קלחים ובהן שלשה גבעולין ושיריו שנים וקרדומיו[3] כל שהוא (פרה יא ט).

קְרֻדֵּם, קִרְדֵּם, עי׳ קִרְטֵם.

א. קרה[4], ממנו מִקְרֶה, מִקְרָה, *מִקְרִי, *מִקְרִיּוּת, א. קוֹרָה, ב. *קוֹרָה, *קוֹרִיָּה, א. קָרָה, ג. *קָרָה, *קֵרוּי, א. קְרִי, קִרְיָה, קֶרֶת, *קַרְתָּנִי, תִּקְרָה.

ב. *קרה[1], ממנו ד. *קָרָה, *קָרוּי, ב. *קְרִי, *קְרִיָּה, *קַרְיָן.

א. קָרָה, פעו״י, קָרְךָ, קָרָהוּ, קֹרֹת, יִקְרֶה, יִקְרָה, יִקָּר, יִקְרֵנִי, יִקְרֵךָ, יִקָּרֵךָ[2], תִּקְרֶינָה,—קָרָה אדם או דבר את פלוני, פגש אותו, ארע ונזדמן לו, begegnen, treffen, rencontrer, arriver; to meet, befall: ולקחתם גם את זה מעם פני וקָרָהוּ אסון (בראש׳ מד כט). אשר קָרְךָ[3] בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך (דבר׳ כה יח). וידעתי גם אני שמקרה אחד יִקְרֶה את כלם ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יִקְרֵנִי (קהל׳ ב יד—יה). ויגד לו מרדכי את כל אשר קָרָהוּ (אסת׳ ד ז). ויספר המן וכו׳ את כל אשר קָרָהוּ (שם ו יג). — ובינ׳ הקֹּרוֹת את האדם, מה שקרה אותו: ויגידו לו את כל הַקֹּרֹת אתם (בראשי׳ מב כט). —וקָרָה עָוֹן את האדם, חלה בו אשמה: חי יי׳ אם יִקָּרֵךְ[4] עון בדבר הזה (ש״א כח י).—וקָרָה דבר יי׳ את האדם, נתמלא בו: עתה תראה הֲיִקְרְךָ דברי אם לא (במד׳ יא כג). — וקָרָה מקרהו של אדם במקום, הזדמן לו להיות שם: ותלך ותבוא ותלקט בשדה אחרי הקצרים וַיִּקֶר מקרה חלקת השדה לבעז (רות ב ג). — וקָרָה לאדם[5]: ובאתי להבינך

[1]) [נ״א: ששבר קרדומו יבא אצלי, ועי׳ בהערות בובר שם.]

[1]) [נ״א: ששבר קרדומו יבא אצלי, ועי׳ בהערות בובר שם.]

[2]) [כדברי הקאנון (א א א כה): אכל השפל (בעצם הירך) הפנימי נקרא כף הירך לפי שבו העמק הנכנס בו קרדום הירך, ע״כ. קרדום הוא הרומ׳ cardo, ציר (הדלת)].

[3]) [כך היתה הנוסחה לפני הר״ש, הכותב: וקרדומיו, כמו גרדומיו דאם נשתייר כל שהוא מן הגבעול כשר וכו׳. ולפנינו: וגרדומיו.]

[4]) [שרש זה, שבמקומו גם ב. קרא (עי׳ שם), עקרו כנראה במשמ׳ כנגד (השוה קְרַאת, לִקְרַאת), ששמשה גם בפעל במשמ׳ הלך כנגד וכדו׳, וגם כשם עצם במשמ׳ מה שכנגד עיני הרואה, הנוף, הארץ, כהתפתחות המלים Gegend, contrée, country, contrata, נוף, מן contra, gegen, כנגד, בלעז; ואף אחר כך ראו מלה כגון קִרְיוֹת במשמ׳ זו כמ״ר במשמ׳ מקומות, ערים, והוסיפו לה צורות מ״י. ולפי זה יש לראות כנגזרות משרש זה בלשונות שם האחיות לא רק צורות פעל כגון בכוש׳ אַקְרַיַ, הביא כנגד, ערבי קַרַאַ a), הלך ממקום למקום, קַרַי b) אסף אליו, אלא גם שמות עצם במשמ׳ עיר או כפר, ועוד. ועי׳ קְרִי, קִרְיָה, הערות.

וכנראה יש להבין גם עלית הַמְּקֵרָה (שפט׳ ג כ) חדר הַמְּקֵרָה (שם שם כד) במשמ׳ עלית תקרה, עלית גג.]

[1]) [כמו א. קרא עי׳ שם.]

[2]) [עי׳ בהערה לקמן.]

[3]) [השבעים תרגמו ἀντέρτη σοι; ת״א: ערעך. ובמדרש תנאים (הופמן, 170): שנזדמן לך.]

[4]) [דגש הקוף לתפארת הקריאה כדברי רד״ק בפרושו (כמו יִקְּהַת ועוד); ובמכלול כתב: כי כן דרך העברים לחזק קריאת האותיות בדגש וכו׳ אם יִקָּרֵךְ עון (מכלול, ליק, ג.), והכונה: לדיוק במבטא.]

[5]) [בהשפעת הארמ׳.]

a) قرأ b) قرى

את אשר יִקְרֶה [1]) לעמך באחרית הימים (דני' י יד). —ועי' ב. קָרָא. — ובספה"מ"א [2]): שהוא (האל) באמת לא יתכן שיקרהו מקרה כי הוא בורא כל המקרים כולם (ר"י א"ס, או"ד ג). כי כפי מעלות חשיבות המלאכות יהיו הפגעים הקורים אותם (הוא, סו"ס, יחוד המעשה ו). קרה לראובן שהלך למשה הדיין בגנה א' וכו' (שאלה בחשו' הרמב"ס רעג, פרימן, 248). זכמו כן יקרה להם (לבני אדם) מקרה המיוחד לבהמה הקורה מצד היסודות שלא תשמר הבהמה ממנו (ספורנו, קהל' ג יט). — ואמר הפיטן: מגדל עז ביום עברות בעת יקרו הקורות (מענה לשון כג, אנא האל). — ונוהג היום שמוש הפֹּעל בלי השלמה, כגון: כיצד קָרָה הדבר. — ועי' ב. קוֹרָה, קוֹרְיָה.

—נפע', נִקְרָה, נִקְרֵיתִי, אִקָּרֶה, יִקָּר, — נִקְרָה האדם או האל אל פלוני, נזדמן לו: וַיִּקָּר אלהים (יוי) אל בלעם (במד' כג ד; שם שם יו). — ועל פלוני: יוי' אלהי העברים נִקְרָה [3]) עלינו ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה ליוי' אלהינו (שמות ג יח). —ולקראת פלוני: אולי יִקָּרֶה יוי' לקראתי ודבר מה יראני והגדתי לך (במדי כג ג). — ונקרה במקום, נזדמן להיות שם: התיצב כה על עלתך ואנכי אִקָּרֶה כה (שם שם יה). נקרא נִקְרֵיתִי בהר הגלבע והנה שאול נשען על חניתו (ש"ב א ו). — ונקרו אותות, נקרה מקרה וכדו': ולא שמו לב אל דברי האותות הנקרות בירושלם (יוסיפון, גינצבורג, לד). שכל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב, במה דברים אמורים בדבר שנקרה מקרה (שהוזדמן לתלמיד להורות בפני הרב), אבל לקבוע עצמו להוראה וכו' אסור (רמב"ם, ת"ת ה ג). שנשבע שלא יאכל ונקרה מקרה ואכלן אינה אכילה כמו שביארנו (הוא, שבועות ה ו). בהקרה היות יום ערב שבת יום מעונן (תקנות קנדיאה, הרטוס-קאסוטו, 67). ועי' הָפע'. — ובמשמ' קבל תכונה: המקרה לא יהיה נקרה במקרה אחר וכו' והנה אנחנו מוצאים הנפש נקרית במקרים רבים (ר"י א"ת, או"ד

ו א). והמקרה פעולה בנקרה והיא פעולה מפועל (חמדה גנוזה, מה:).

—פע', קֵרוּהוּ, מְקָרֶה, קָרוֹת,—קֵרָה את השער, העליה, הבית, שם בהם תִּקְרָה וקורות: הַמְקָרֶה במים עליותיו השם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח (תהל' קד ג). אשר יתן לי עצים לְקָרוֹת את שערי הבירה אשר לבית ולחומת העיר ולבית אשר אבוא אליו (נחמ' ב ח). ואת שער הדגים בנו בני הסנאה המה קֵרוּהוּ ויעמידו דלתתיו מנעוליו ובריחיו (שם ג ג). ואת שער הישנה החזיקו יוידע בן פסח ומשלם בן בסודיה המה קֵרוּהוּ ויעמידו דלתתיו וכו' (שם שם ו). ויתנו לחרשים ולבנים לקנות אבני מחצב ועצים למחברות וּלְקָרוֹת את הבתים אשר השחיתו מלכי יהודה (דה"ב לד יא). — ובתו"מ: המקרה סוכתו בשפודין או בארוכות המטה אם יש ריוח ביניהן כמוהן כשרה (סוכ' א ח). ומקרין את הפירצה במועד (מו"ק א ד). בעל העליה בונה את הבית ואת העליה ומקרה את העליה ויושב בבית עד שיתן לו את יציאותיו (ב"מ י ג). המשכיר בית לחבירו ונפל חייב להעמיד לו בית, היה מקרה בארזים לא יקרנו בשקמים (תוספת' ב"מ ח לג). פיטים שקירו לו ועשאו תנור ועשה לו טפלה מבחוץ וכו' טהור (שם כלים ב"ק ו טז). נעשה נא עליית קיר קטנה וכו' עלייה פרועה היתה וקירוה (רב או שמואל, ברכ' י:). שקירה בשני קורות שאין בזו ארבעה ואין בזו ארבעה (רב אסי, שבת ט.). כיצד מקרין (את הפרצה) וכו' בהוצא ודפנא (מו"ק ז.). מלך בשר ודם בונה פלטין ומקרה באבנים ובעצים ובעפר, אבל הב"ה לא קירה את עולמו אלא במים (מד"ר בראש' ד). תמרה זו אין בה פסולת אלא תמרים לאכילה וכו' קורות לקרות בהם בתים וכו' (שם שם מ). והיה בונה כתלים וכו' היה מעמיד עמודים וכו' היה מקרה בקורות והיה כותב עליהן שמו של מלך (שם ויקר' א). — ובספה"מ"א: אפתא הוא שמקרין באמצע הבית תחת הקירוי שלמעלה וטחין אותו ומשתמשין בו (ערוך ערך אפתא). עריבה או קורה שראוי לקרות בית הבד (רמב"ם, מכירה יז יט). — ואמר הפיטן: בנתה לקרות ארץ על בלי מה (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה"כ, מחז' איטלי ב, ריג.). זה קירה במים עליות זקפם והתויכם תוך

---

[1]) [השוה: אשר יִקְרָא אתכם באחרית הימים (בראש' מט א), עי' ב. קָרָא.]

[2]) [בתו"ם בא בדרך כלל אֵרַע במקו' א. קָרָה.]

[3]) [במקום שני: נִקְרָא (שמות ה ג).]

זוית (מחזר ויטרי תעט). — ואמר המשורר: והבט שמימה וברך צור קרם (ר"ש הנגיד, באשמרת ערב, במדי, 23). ושמחתי בטל הלך ועל ביתי פאר קרה (שם, אמי עושר, שם, 38). גבהי שחקים ברא ויסודי ארקים קרה (ר"י הלוי, אשאר קלה, דיואן ג, 25). ועשה משרתיו אש ולהט ומלאכיו רוחות, ואף קרה במים עליותיו (ראב"ע, בשם אל, כהנא א, 192).

—הפע', הִקְרָה, הִקְרִיתָ, הַקְרֵה, — א) הִקְרָה האל דבר לפני האדם, זמן לו דבר שיקרהו: יי' אלהי אדני אברהם הַקְרֵה נא לפני היום (בראש' כד יב). ויאמר יצחק אל בנו מה זה מהרת למצא בני ויאמר כי הִקְרָה יי' אלהיך לפני (שם כז כ). — ב) הִקְרָה אדם לו עיר מקלט, זמן ויעד אותה לו, לקראתו: וְהִקְרִיתֶם לכם ערים ערי מקלט תהיינה לכם ונס שמה רצח מכה נפש בשגגה (במד' לה יא). — ואמר המשורר: ולרעב קרא והחרב הקרה וגיליהם הזרה וחלו מגוריהם (רמב"ע, תהלה מאמרים, ברודי, כה).

—פעו, ביני' *מְקֹרֶה, — מכסה קורה: וארבע לשכות היו בארבע מקצועותיה של מ' מ' אמה ולא היו מקורות וכו' ואין קטורות אלא שאינן מקורות (מדו' ב ה). מבוי המקורה מרוח אחת והידלה עליו את הגפן ואת הדלעת וכו' אין צריך כלום (תוספת' עירוב' א ז). וגשרים ונפשות לרשות הרבים המקורה מטלטלין תחתיהן בשבת (שם שם י יג). היה (הבית שנפל) מקרה בארזים לא יקרנו בשקמים (שם ב"מ ח לב). סוכה מקורה פסולה, מבוי מקורה כשר (ירוש' סוכ' א א). עד כדון במערה מקורה, אפילו במערה שאינה מקורה (שם כלא' ט ג). ברשות היחיד מקורה וכו' (שבת ה.). חציו מקורה וחציו שאינו מקורה וקירויו כלפי פנים (שם ט.). המעביר ארבע אמות ברשות הרבים מקורה פטור לפי שאינו דומה לדגלי מדבר (בשם רב הונא, שם צח.). והא עגלות דמקורות הוין (שם שם). בית שחציו מקורה וחציו אינו מקורה גפנים כאן מותר לזרוע כאן (ערוב' לב.). י' שערים פטורין מן המזוזה, בית התבן וכו' ושער שאינו מקורה (רב שמואל, יומ' יא:). הא בכיבר מקורה, הא בכיבר שאינו מקורה (ביצ' כד.). — ובספה"א: ויבן אנטיוכוס מצפון העיר ירושלם ק"ל מגדלים בצורים מקורים עם גגות (יוסיפון פרק כח). אבל כשיונחו עליהן הקרשים נמצאו מקורות ואין תחתיהם רשות הרבים (תשו' הגאו' הרכבי שיד, 179). ובזמן שהחצר מקורה אם היה בה מגולה ד' טפחים או יתר הנכנס לשם טהור (רמב"ם, טומאת מת ו ע).

—הפע', הֻקְרָה, הוקרה, — כמו קל: גביר ביראותו מה הקרה ונסתרה דרכי אב קרא (ינאי, אים אשר מכר, קרובי' בראש', זולאי, נג). רץ והקרה (עמלק) בדרך עיפי טרחות דרך (ר"א קליר, אז קולך, קרובי' שבת זכור). כאשר הוקרה לזה כן יקרה לנו (רש"י תהל' עא ז). זכור אני שפעם אחת הוקרו שתי חתונות באותה שבת של ויקחו לי (ר' משולם, מעשה הגאו', אפשטין, כז). אך מן משכילי הקראים ספרו בספריהם שהקרה זמן ונראה הירח בבקר במזרח ר"ל הישן והרבנים היו מתפללים של יום תרועה (ר"א הקראי, גן עדן, קדוה"ח ח, ח:). שהרבה תקלות הוקרו בקהלתנו מסיבת טריפות הראש וכו' וכל זה עשינו על כי הוקרה תקלה גדולה (תקנות קנדיאה, הרצוס-קאסוטו, 63). על כי ראו עדה הקדושה שהוקרו תקלות הרבה לשעבר (שם, 64).

ב. קָרָה, ש"נ, כני' קָרָתוֹ, — כמו קֹר, מצב הדבר והזמן הקַר, Kälte ; froid(eur) ; cold(ness) : מנזריך כארבה וטפסריך כגוב גובי החונים בגדרות ביום קָרָה שמש זרחה ונודד ולא נודע מקומו אים (נחומ' ג יז). משליך קרחו כפתים לפני קָרָתוֹ מי יעמד[1] (תהל' קמז יז). מעדה בגד ביום קָרָה חמץ על נתר ושר בשרים על לב רע (משלי כה כ). ערום ילינו מבלי לבוש ואין כסות בַּקָּרָה (איו' כד ז). מן החדר תבוא סופה וממזרים קָרָה (שם לז ט). — ובספה"א: ויוודע רפיון בגוף וכמו לכת הנמלים בכל הגוף וקטטה ופלצות וקרה בכל הגוף (אסף הרופא, 43). מקפאון קרתה (של הלבנה) שהיא כשלג מצמחת את הצמחים כמו השלג (שבתי דונולו, חכמוני ליצירה 7, ורשה, עא:).

ג. *קָרָה[2], קל לא נמצא.

---

1) [עי' גם קֶרַח, הערות.]

2) [עי' מְקֵרָה, קֵרִי, הערות.]

—נפע', *נִקְרָה, בינ' נִקְרֶה, ניקרי, — קרה אותו קְרִי לילה [1]: כל האומר רחב רהב מיד ניקרי (ר' יצחק, מגי' טו.). ניקב בעטרה עצמה ונסתם כל שאילו נקרי ונקרע פסול ואי לאו כשר (שמואל, יבמ' עו.). —ובפהס"א: ואם יקרה בלילה (של יוה"כ) מותר לירד ולטבל במים כל גופו (הלכות קצובות דר' יהודאי גאון, הלכות יוה"כ, תורתם של ראשונים, הורוין). אם תשים רגילה במטה שתישן בה לא תקרה ולא תחלום (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ג).

—הפע', *הִקְרָה, הוקרה, — כמו נפע': ותפגוש אותם (אביגיל) גילת שוקה והלכו לאורה, ותפגוש אותם, תוקרו כולם (ירוש' סנה' ב ג).

ד. *קָרָה, פ"י, — כמו א. קָרָא [2], א) במשמ' השמיע קול: אפילו הוא מסתין עד קרות הגבר הרי אלו לא יצאו עד שש שעות (בית הלל, תוספת' פסח' י ט). מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בביתו של בייתוס בן זונין בלוד והיו עסוקין בהילכות הפסח כל אותו הלילה עד קרות הגבר (שם שם יב). אוכלין ושותין (בליל תענית) עד קרות הגבר (ר' שמעון בן אלעזר, שם תעני ב ו). האומר שחטו תרנגול זה שקרא ערבית ותרנגולת שקרתה גברית, יש בו משום דרכי האמורי (שבת סז:). — ב) וקרה ערר על פלוני וכדו': מעשה במשפחה בדרום שהיו קורין עליה ערר וכו' (בשם ריב"ל, ירוש' קדוש' ד ו). ולמה לא בראה לו תחילה, אלא צפה הקב"ה שהוא עתיד לקרות עליה תיגר לפיכך לא בראת לו עד שתבעה בפיו (מד"ר בראש' יז). — ג) קרא את פלוני, שיבוא, הזמין אותו: ומילדין את האשה בשבת וקורין לה חכמה ממקום למקום (שבת יח ג). הראשון שבגנבים גונב דעת הבריות והמסרב לרבירו לארחו ואין בלבו לקרותו וכו' (מכי' משפטים יג). מעשה ברבן גמליאל שאמר יקרוני שבעה זקינים לעלייה וכו' (ירוש' סנה' א ב). — ד) ובמשמ' קריאת שם, נתן שם לפלוני או לדבר: אין אדם צריך לקרות שם למעשר עני של דמאי (ר' אליעזר, דמאי ד ג). מי שהיו פירותיו רחוקים ממנו צריך לקרות להם שם (מע"ש ה ט). אין קורין מְעוּת אלא למי שהיה מתוקן מתחלה ונתעות (ר' שמעון בן יוחאי, חגי' א ז). משבא אלעזר בן דינאי ותחינה בן פרישה היה נקרא, הזרו לקרותו בן הרצחן (סוטה ט ט). בתחילה היו קוראין אותן אוספי שביעית, משרבו האנסין חזרו לקרותן סוחרי שביעית (ר' שמעון, סנה' ג ג). היא שלמים וולדה עולה וכו' הואיל ואי אפשר לקרות שני שמות באחת דבריו קימים (ר' יוסי, תמורה ה ג). (צלע) של ימין קורין גדולה שהכבד תלויה בה (תמיד ד ג). בן שלשה עשר חדש וכו' ר' טרפון קורהו פלגס, בן עזאי קורהו נוקד, ר' ישמעאל קורהו פרכדיגמא (פרה א ג). ערבה שהיא טבול יום לישן בה את העסה וקיצין ממנה חלה ומקפת וקורין לה שם (טבו"י ד ג). ירמיה אמר האל הגדול הגיבור וכו' לזה נאות לקרות גיבור שהוא רואה הורבן ביתו ושותק וכו' (ירוש' ברכ' ז ד). תורה קראת לאשכול תירוש ובני אדם קורין לגרוגרת תירוש (שם נזיר ב א). ומן העיר לקח סרים אחד וכו' ולמה קוריהו סרים, שמסרס את ההלכה (שם סנה' א ב). אין קורין אבות אלא לשלשה ואין קורין אמהות אלא לארבעה (ברכ' טז:). כל אדם שיש לו עזות פנים מותר לקרותו רשע (רבה בר הונא, תעני' ז:). הרי זו תמורת עולה וכו' אם לכך נתכוון מתחלה, הואיל ואי אפשר לקרות שני שמות כאחד דבריו קיימין (ר' יוסי, נדר' סט:) אמר להם (איש אחד לאנשים שהלכו לקבל את פני רשב"א) למי אתם קורין רבי (ד"א ז). בראשית ברא אלהים, ר' יודן בשם אקילס, לזה נאה לקרות [1] אלוה (מד"ר בראש' א, תאודור, 10). כיון שברא אדם הראשון כינס כל בהמה חיה ועוף והעבירן לפניו, אמר ליה, מה שמותם של אלו, אמר, לזה נאה לקרותו שור ולזה נאה לקרותו סוס (פסיק' ר"כ, פסקא ד

---

1) [השוה דרשת חז"ל על וַיִּקָּר אלהים אל בלעם (במד' כג ד): אין הלשון הזה ויקר אלא לשון טומאה היך מה דאת אמר כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה (ר' יששכר דכפר מנדי, מד"ר בראש' נב; שם שם עד).]

2) [עי' א. קָרָא, הערות. ושם גם פרוט מלא יותר להוראות הפעל. אמנם אין הצורה קרה, מ"י נסתר, בתו"ם, ובמקומה קָרָא.]

1) [בדפוסים: לקראו.]

לז). — וביכ' פָעוּי, קָרוּי, אדם או דבר קרוי כך וכך, הוא נתכנה במלה זו במקרא: ומנין שיקדמו הבכורים לתרומה, זה קרוי תרומה וראשית וזה קרוי תרומה וראשית וכו' (תרומ' ג ז). קונם שאיני נהנה למולים, אסור בערלי ישראל ומותר במולי אומות העולם, שאין הערלה קרויה אלא לשמם (נדרי' ג יא). הואיל ויום טוב הראשון ואחרון קרויין מקרא קדש וחולו של מועד קרוי מקרא קדש, אם למדת על יום טוב הראשון ואחרון שהן קרויין מקרא קדש הרי הן טעונין חגיגה, חולו של מועד שהוא קרוי מקרא קדש דין הוא שיטען חגיגה (מכי' בא ז). הרי אתה דן, מעשר שני קרוי קודש ונטע רבעי קרוי קודש וכו' (ר' ישמעאל, ספרי במד' ו). שהראהו המקום למשה את כל הקרוי א"י (שם שם קלה). מצינו שאף ימין קרויה יד (ר' יוסי, שם דבר' לה). נמצא (חרמון) קרוי ד' שמות (שם שם לז). שאיפה גדולה ואיפה קטנה קרויה איפה (ר' אלעזר בן חנניה, שם שם רלד). כי לא אחפוץ במות המת וכו' אילו הרשעים שאפילו בחייהן קרויין מתים (ירוש' ברכ' ב ג). מאן דאמר כל השבטים קרויין קהל אין צריך לברך (שם שם ט א). אין לך קרוי צמר אלא צמר אלים בלבד (ריב"ל, שם כלא' ט א). כנפשך, מיכן שלא יאכל הפועל יותר על שכרו, מניין שנפשו קרויה שכרו נאמר כאן נפשו ונאמר להלן נפשו וכו' (שם מעשר' ב ז). מניין שהשיר קרוי כפרה וכו' (שם פסח' ד"א). נשמה שנתתי בכם קרויה נר (שבת לב.). ואתן צאני צאן מרעיתי, אדם אתם, אתם קרויין אדם [1] ואין העכו"ם קרויין אדם (רבי שמעון בן יוחאי, יבמ' סא.). לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך, כל הראויה לגר קרויה נבלה, שאין ראויה לגר אינה קרויה נבילה (ע"ז סח.). שמעה עמי ואדברה וכו' לשעבר היו קרויין ישראל כשאר כל האומות סבתא ורעמ' וסבתכא, מכאן ואילך אין נקראין אלא עמי (ר' יודן בר' סימון, מד"ר רות א). — וקָרוּי שם ראובן על שמעון, שמעון נקרא על שם ראובן: כל ששם תולדתו קרויה עליו ונודר הימנו אסור אף ביוצא הימנו (ר' יהודה בן בתירא, נדר' ו ח). כל שאין שם הראשון קרוי עליו אינו רשאי לחולקו (תוספת' ב"מ יא ט). — ה) ובמשמ' קרא בספר: כל כתבי הקדש מצילין אותן מפני הדליקה בין שקורין בהן ובין שאין קורין בהן (שבת טז א). מסרו לו (לכהן גדול) זקנים מזקני בית דין וקורין לפניו בסדר היום (יומא א ג). אם רגיל לקרות קורא ואם לאו קורין לפניו, ובמה קורין לפניו באיוב ובעזרא ובדברי הימים, זכריה בן קבוטל אומר, פעמים הרבה קריתי לפניו בדניאל (שם שם ו). מצא ספרים קורא בהן אחת לשלשים יום, ואם אינו יודע לקרות גוללן (ב"מ ב ח). ואל יהו קורין בהן (בדברי תורה) כקורין בספרי מירס (מדרש תהלים א). — ו) וקרא פרשה ידועה במקרא, קרא את שמע, פרשת בכורים, את המגלה וכדו': מאימתי קורין את שמע בערבית וכו' רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר, מעשה שבאו בניו מבית המשתה אמרו לו לא קרינו את שמע, אמר להם אם לא עלה עמוד השחר חייבין אתם לקרות (ברכ' א א). חתן אם רצה לקרות קריאת שמע בלילה הראשון קורא (שם ב ח). יש מביאין בכורים וקורין, מביאין ולא קורין וכו' (בכורים א ה). בראשונה כל מי שיודע לקרות קורא, וכל מי שאינו יודע לקרות מקרין אותו (שם ג ז). בחמשה עשר בו (באדר) קורין את המגלה בכרכין (שקל' א א). פרשה גדולה קורין אותה בשנים וכו' ובמנחה נכנסין וקורין על פיהן כקורין את שמע (תענ' ד ג). כרכין המוקפין חומה מימות יהושע בן נון קורין (את המגלה) בחמשה עשר (מגי' א א). הקורא את המגלה למפרע לא יצא וכו' אבל קורין אותה ללועזות בלעז (שם ב א). הכל כשרין לקרות את המגלה חוץ מחרש שוטה וקטן (שם שם ד). ראש חדש אדר שחל להיות בשבת קורין בפרשת שקלים (שם ג ד). בפסח קורין בפרשת מועדות של תורת כהנים (שם שם ה). בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין כסדרן ואין עולים להם מן החשבון (שם שם ו). וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל, מצותן שיהו קורין כל אחד ואחד בזמנו (שם שם). בדין היה שיהו קורין פרשת בלק ובלעם בכל יום (ר' יהודה

[1] [כלו' אין המלה אדם באה במקרא, אלא לנביהם.]

בר זוגתו, ירוש׳ ברכ׳ ה א). שנים קורין בתורה ואין שנים מפטירין בנביא (שם שם ה ג). אין קורין פסוק על גבי מכה בשבת (שם שבת ו א). מעשה שקריתיה (את המגלה) לפני ר׳ יהודה באוש׳ (ר״, שם מגי׳ ג ד). מעשה בר׳ מאיר שהיה באסייא ולא היה שם מגילה כתובה עברית וכתבה מפיו וקרייה (שם שם ד א). וקורין עשרת הדברות שמע והיה אם שמוע וכו׳, א״ר יהודה אמר שמואל, אף בגבולין בקשו לקרות כן וכו׳ (ברכ׳ יב.). — ז) ובצרוף, קרה ושנה, קרה ולא שנה וכדו׳ בהוראות שונות[1]: מעשה שהייתי מהלך בדרך אחרי רבי אלעזר בן עזריה ואחרי רבי עקיבה והיו עסוקין במצות והגיע עונת קריאת שמע וקריתי ושניתי וכו׳ (ר׳ יודה, ירוש׳ שם א ה). לקרות את יודע לדרוש אין את יודע (ר׳ חייא לר׳ יונתן, שם שם ב ג). אדם בא מן השדה בערב נכנס לבית הכנסת אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה (בבלי, שם ד:). אם קרית לא שנית ואם שנית לא לא שלשת, אם שלשת לא פירשו לך וכו׳[2] (ר׳ חייא לר׳ יונתן, שם שם יח.). רבי פתח אוצרות בשני בצורת, אמר יכנסו בעלי מקרא, בעלי משנה וכו׳ אבל עמי הארץ אל יכנסו, דחק ר׳ יונתן בן עמרם ונכנס א״ל, רבי, פרנסני, אמר לו, בני, קרית, א״ל לאו, שנית, א״ל לאו וכו׳ (ב״ב ח.). אמר הקב״ה למדו מספרו של אליהו ומן העורבים וכו׳ מנין, ממה שקרינו בענין והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם וכו׳ (מד״ר במד׳ כג). וראה מרדכי שלשה תינוקות שהיו באים מבית הספר וכו׳ שאל לאחד מהם פסוק לי פסוקיך, א״ל וכו׳, פתח השני ואמר אני קריתי היום ובזה הפסוק עמדתי מבית הספר (שם אסתר ז יז). — ובמנח בדרוש של כתובים, אַל תִּקְרֵי, כמו אל תקרא[1]: חרות על הלוחות, אל תקרי חרות אלא חירות (אב׳ ג). דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת אל תקרי כאן אלא ארץ הולכת וארץ בא ודור לעולם עומד ולפי ששינו מעשיהם שינה הקב״ה עליהם מעשה בראשית (ר׳ יהושע בן קרחה, ספרי דבר׳ מז). דרך כוכב מיעקב, אל תקרי כוכב אלא כוזב (מד״ר איכה ב).—וקורני עליו: אפילו מדד בקופה ונותספו אחרים עליהם קורני עליו ואיש אשר יתן לכהן לו יהיה וכו׳ (ספרי במד׳ ו). — ובסהמ״א: וכל מה שיש תחת ארבע המצרנין הללו הנזכרים לעיל נתננו לפלוני בר׳ פלוני זהו מתהום ארעא ועד רום רקיעא ביציאה וביאה בעפר ובאדמה ובעצים ובאבנים, קרוי[2] שדה ושאינו קרוי שדה, עבוד ושאינו עבוד וכו׳ (ס׳ השטרות לר״י ברצלוני, 22). כל מנוי שהאדם ממונה עליו ומוטל עליו לעשותו קרוי משמרת בכל המקרא ובלשון המשנה וכו׳ (רש״י, במד׳ ג ז). אין ראוי להושיב מלמד אלא בעל יראה מהיר לקרות ולדקדק (רמב״ם, ת״ת ב ג). אין הקורא בתורה רשאי לקרות בתורה עד שיכלה אמן מפי הציבור (הוא, תפלה יב ו). ולענין מה ששאלת אם הבן קרוי ראוי לירש בחיי אביו וכו׳ (תשו׳ הרמב״ם סטז, הו״ח פריימן, 285). ויפה קרית, ויפה שנית, ויאות הקשית (ר״ז אלצ׳אהרי, מחב׳ מה מסי המוסר, קבץ על יד ה, מטמוני מסתרים, 21). — ואמר הפיטן: אַמִּיץ לעם קרויי בשמך (ינאי, תמוך מידותם, קרובי ימים נוראים זולאי, של). — ואמר המשורר: יום זה קרוי נוצר[3] להעריך נר יציץ במסגור (סעדיה, שישי יחידה, שירי תימן, 40).

—נפע׳, *נִקְרָה, — כמו נִקְרָא: היה כתוב טופס לכל אחת ואחת והעדים מלמטה, את שהעדים ניקרין עמו כשר (גיטי ט ה). ראשו של זה בצד סופו של זה והעדים באמצע, את שהעדים נקרין בסופו כשר (שם שם ז). למה נקרו אנשי כנסת הגדולה,

[1] [בסהמ״א משמש צרוף זה במשמ׳ קרא במקרא ושנה במשנה, אך אין משמ׳ זו מתאימה בכל המקורות שבתו״ם, שלשונם מורה גם על המשמ׳ קרא והזר וקרא, או קרא ושנן ודרש, קרא בעצמו ושנה פרוש הדברים מסוריו וכדו׳. ולא זו בלבד אלא אותו מאמר מובא לפעמים בשתי צורות, המורות על כך שבמשך הזמן נשתנה מובנו. כך נאמר באותו ענין בירוש׳ (ברכ׳ ב ג): לקרות את יודע לדרוש אין את יודע, ובבבלי (שם יח.): אם קרית לא שנית ואם שנית לא שלשת אם שלשת לא פירשו לך, במשמ׳ שונה מזו שבירוש׳, וקשה לעמוד על ראשית צורתו וכונתו של המאמר.]

[2] [עי׳ בהערה הקודמת.]

[1] [ועי׳ בערך אל תקרי באנציקלופדיה אשכל׳ ובספרות הנזכרת שם.] [2] [בפי האנשים.]

[3] [על דרך הכתוב: כי יש יום קראו נצרים בהר אפרים וכו׳ (ירמ׳ לא ה).]

שהחזירו הגדולה ליושנה (ר׳ סימון בשם ריב״ל, ירוש׳ ברכ׳ ז ד). מקדם היו קורין אותו בית אל ועכשיו קורין אותו בית און, תני בשם רבי אלעזר, לא רצה להיקרות עמדה קורין אותה עמידה, דא״ר אבא בר כהנא, תמן צווחין לפעלה טבא עמדה וצווחין לרחוץ של מימי רגלים עמידה[4] (שם שבת ט א)• רוצה הוא ליתן כמה וליקרות חתנו של פלוני (ר׳ יוחנן ורשב״ל, שם כתוב׳ ה א). — ובסהמ״א: כל הלוקח פרות מהנוני על מנת שיפרע לו נקרית הקפה (שו״ת הגאו׳ מן הגני׳, 249).

—הפע׳, *הַקְרָה, – כמו הקריא: בראשונה כל מי שיודע לקרות (פרשת בכורים) קורא וכל מי שאינו יודע לקרות מקרין אותו, נמנעו מלהביא, התקינו שיהו מקרין את מי שיודע ואת מי שאינו יודע (בכור״ס ג ז). מי שהיה עבד או אשה או קטן מקרין אותו (את ההלל), עונה אחריהן מה שהן אומרין (סכה ג י). וענתה ואמרה ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו, עד כאן היו מקרין (יבמ׳ יב ו). היה עובר בשוק ושמע קול סופרים מקרין איש פלוני מגרש את פלונית ממקום פלוני וכו׳ (גיט׳ ג א). מצות חליצה בשלשה שיודעין להקרות בעין דיינים (יבמ׳ קא.). היה אדם אומר לחבירו הקריני דף אחד ואומר לו אין בי כח (בשם רשב״ל ור׳ חנינא, מד״ר איכה א, היו סריה כאילים).

קָרֶה, ס״ז, סמי׳ קְרֵה, עי׳ מִקְרֶה.

*קֹרָה, קורה, ס״נ, — קֹרַת רוּחַ [1]). נַחַת רוּחַ, נחמה, רצון, Befriedigung; content(e)ment, satisfaction:

ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה (ר׳ יעקב, אבו׳ ד יז). אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה (רב יהודה, יבמ׳ סג:). אומדין כמה אדם רוצה ליתן וכו׳ בין שפחה בעולה לשפחה שאינה בעולה להשיאה לעבדו וכו׳ שיש לו לרבו קורת רוח הימנו (כתוב׳ א:). (אם) יש בו באדם תורה וכו׳ א״ל הקב״ה, ברוך אתה ותהיה לך קורת רוח ויטמנו דברי תורה בפיך לעולם (מד״ר ויקר׳ ג). לפי שנפתלי כיבד את אביו יותר מדי, שהיה אביו שולחו לכל מקום שירצה והיה זריז בשלחתו ומצא קורת רוח ממנו (ר׳ יודן, שם במד׳ יד). מת משה נסתלקו שלשתן (הבאר, המן וענני הכבוד) וכו׳ ולא ראו ישראל קורת רוח מן אותה שעה (שם שה״ש, שני סדיק). אמר להם (משה) המתינו לי עד שאברך את ישראל שלא מצאו ממני קורת רוח בעולם מפני אזהרות ותוכחות שהייתי מוכיחן (תנחו׳ ואתחנן ו). בני אתה וכו׳ כעבד שרבו עושה לו קורת רוח ואומר מחבב את לי כבני (מדרש תהלים ב ט). למלך בשר ודם שיש לו בן יחיד במדינה, שיגר אצלו שליח, אמר לו, שחוט שוורים הרבה ואכול בשר ובני צאן הרבה וכו׳ כדי שיצא בן המלך וכו׳ ויבוא אביו וימצא הימנו קורת רוח (סדר אליהו רבה עז, מא״ש, 82). למלך בשר ודם שאמר לבנו, בני, צא והרג את כל הלסטים הללו, אם נופלים בידך אל תהנה מממונן כלום וכו׳ בחזירתו יצא אביו לקראתו, אמר לו ברוך אתה, תהא לך קורת רוח בעולם שלא נהנית מממונן כלום (שם כג, שם, 128). התחיל (משה) עצב, אמ׳ לו הקב״ה, אני עושה לך קורת רוח, הנך שוכב עם אב׳ ואין לשון שכיבה אלא קורת רוח כענין שנ כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז ינוח לי ואומ׳ ושם ינוחו יגיעי כח (מדרש תנאים, דברי לא יד, הופמן, 179—180). — ובסהמ״א: והאזהרה שבחובות הלבבות

---

[1]) [ליברמן הירושלמי כפשוטו, 159, מפרש עפ״י י. נ. אפשטין, שהגרסה הנכונה היא: לא רצה להקרות עמלא במשמ׳ פעלא טבא, שכר טוב, ואולם אל נכון צ״ל כך: (אם) לא רצה אדם להיקרות עמדה קורין אותו עמלה. ובהמשך נתן הטעם למה לא רצה להקרא עמדה או עמידה, וחוא כי בארמ׳ ובסורי עמד פרושו טבל במים לשם השת(ע)מדות.

ואין אף הגרסה לרחון, הרהון, במקום לרחוץ, אלא ט״ס, ולא היתה מלה כזאת מעולם, ויש למחקה אף אצל קרויס, Lehnw. 233. ונסחה זו הקושרת הרהון אל עמירה במקים עמידה, חשבה על הרהון במשמ׳ שעבוד ומשכון, ועמירה מלשון לא תתעמר בה, וצ״ע.]

[1]) [עין קָרַר, הִתפ׳, וכן בסור׳ קורת רוחא במשמ׳ זו. ובערבי קְרַה עַיִנ a), נחמה, נֹהַם.]

a) قرّة عين

וכו' ויאוס בטוב ואנשיו ומצוא קורת רוח במריעים וכו' (ר"י ח"ח, חו"ה, עבודת האלהים ד). אמר, פלונית שפחתי עשו לה קורת רוח, עושין לה קורת רוח ואינה עובדת אלא עבודה שהיא רוצה (סו"ע חו"מ רכו ד). — *קרת נפש, כמו קרת רוח: יהי רצון וכו' שתשכן בפורינו אהבה ואחוה ושלום וכו' ונמצא ייחול לבבינו ותבוא לפניך קורת נפשינו לטובה (תפלה דרבי יוחנן, ירוש' ברכ' ד ב; וכעין זה רי אלעזר בבלי שם טז:).

קרוב, קרב [1]), ת"ז סמי' קרב, כנ' קרבו, נקי' קרובה, קרבה, רב"ר קרובים, קרבים, קרבות, כנ' קרובי קרבי, — א) קרוב אל מקום ואל אדם וכדו', נמצא על ידו, לא רחוק ממנו במקום, nahe; proche; near: וישבת בארץ גשן והיית קרוב אלי אתה ובניך ובני בניך וצאנך ובקרך אשר לך [2]) (בראש' מה י). ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפשת (שמות יב ד). נלכה ונעבדה אלהים אחרים וכו' מאלהי העמים אשר סביבתיכם הקרבים אליך או הרחקים ממך (דבר' יג ח). והיה העיר הקרבה אל החלל ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר וכו' (שם כא ג). וכל זקני העיר ההוא הקרבים אל החלל ירחצו את ידיהם (שם שם ו). ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו (את שורו או את שיו) אל תוך ביתך (שם כב ב). ויהי מקצה שלשת ימים אחרי אשר כרתו להם ברית וישמעו כי קרבים הם אליו ובקרבו הם ישבים (יהוש' ט טז). תנה לי את כרמך ויהי לי לגן ירק כי הוא קרוב אצל ביתי (מ"א כא ב). ואת כל מלכי הצפון הקרבים והרחקים איש אל אחיו (ירמ' כה כו). וגם הקרובים אליהם עד יששכר וזבלון ונפתלי מביאים לחם בחמורים וכו' (דהי"א יב מא). — ועם מן: הקרבות והרחקות ממך [3]) יתקלסו בך (יחזק' כב ה). — ועם פעל, ובלי השלמה: העיר הזאת קרבה לנוס שמה (בראש' יט כ). ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא וכו' (שמות יג יז). כי יחטאו לך וכו' ושבום שביהם אל ארץ האויב רחוקה או קרובה (מ"א ח מו; דהי"ב ו לו). שמעו רחוקים אשר עשיתי ודעו קרובים גברתי (ישע' לג יג). דרכיו ראיתי וארפאהו ואנהחו ואשלם נחמים לו ולאבליו בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יי' ורפאתיו (שם נז יח–יט). ומשפט בא אל ארץ המישר וכו' ועל כל ערי ארץ מואב הרחקות והקרבות (ירמ' מח כא–כד). הרחוק בדבר ימות והקרוב בחרב יפול (יחזק' ו יב). חכמים יצפנו דעת ופי אויל מחתה קרבה [1]) (משלי י יד). טוב שכן קרוב מאח רחוק (שם כז י). ויכתב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים אל כל היהודים וכו' הקרובים והרחוקים (אסתר ט כ). לך אדני הצדקה ולנו בשת הפנים כיום הזה לאיש יהודה וליושבי ירושלם ולכל ישראל הקרבים והרחקים בכל הארצות אשר הדחתם שם (דני' ט ז). — ובהשאלה, קרוב הדבר, הענין והאל אל האדם, בפיו ובלבו, לא מרחק מדעתו, מיכלתו: כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת הוא ממך ולא רחוקה היא וכו' כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשתו (דבר' ל יא–יד). מדוע דרך רשעים צלחה וכו' קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם (ירמ' יב ב). — וקרוב האל אל האדם ומוכן לעזרתו: כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו כיי' אלהינו בכל קראנו אליו (דבר' ד ז). ואדני יי' יעזר לי וכו' קרוב מצדיקי מי יריב אתי (ישע' נ ז–ח). דרשו יי' בהמצאו קראהו בהיותו קרוב (שם נה ו). קרוב יי' לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע (תהל' לד יט). קרוב אתה יי' וכל מצותיך אמת (שם קיט קנא). קרוב יי' לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת (שם קמה יח). — ושם ה' במשמ' זו: הודינו לך אלהים הודינו וקרוב שמך [2]) ספרו נפלאותיך (שם עה ב). — וקרוב דבר האדם אל האל וכדו', מתקבל בנקל: ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני יי' קרבים אל יי' אלהינו יומם

1) [וכן בארמ' ובערב' a) קריב.]

2) [אין „והיית קרוב אלי" אלא משפט נמוק מסגר, והמלים „אתה ובניך" וכו' הן המשך אל „וישבת בארץ גשן" בלבד.]

3) [בעקר שיך מן אל הרחקות שעל יד הקרבות, אך בערב' קריב מן b) בכל מקום.]

a) قريب b) قريب من

1) [יש מציעים: קרבה.]

2) [יש גורסים וקראו בשמך, אך גם נוסח המסרת מובן הוא, ובא שמך במשמ' אתה האל.]

ולילה (מ"א ח כט). שמר רגלך כאשר תלך אל בית האלהים וְקָרוֹב לשמע מתת הכסילים זבח 1) (קהל' ד יז). — וְקָרוֹב האדם אל המלך וכדו', מְקֹרָב אליו, מרואי פניו המכבדים: וְהַקָּרֹב אליו כרשנא שתר וכו' שבעת שרי פרס ומדי ראי פני המלך הישבים ראשנה במלכות (אסתר א יד). — ובקצור, קָרוֹב במשמ' מקרב למלכים, מכובד: ותעגב על מאהביה אל אשור קְרוֹבִים לבושי תכלת פחות וסגנים (יחזק' כג ה—ו) — וקָרוֹב אל האל, לו, במשמ' מקרב אליו, מקדש אליו: ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר יי' בִּקְרֹבַי אקדש ועל פני כל העם אכבד (ויקר' י ג). הנה לשכות הקדש אשר יאכלו שם הכהנים אשר קְרוֹבִים לייי (יחזק' מב יג). ונתתה אל הכהנים הלוים אשר הם מזרע צדוק הַקְּרֹבִים אלי נאם אדני יי' לשרתני (שם מג יט). וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קְרֹבוֹ (תהל' קמח יד).—ואלהי מִקָּרֹב, במשמ' אל הרואה ופועל מקרוב, במקום קרוב: האלהי מִקָּרֹב 2) אני נאם יי' ולא אלהי מרחק אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם יי' (ירמ' כג כג). — ב) קָרוֹב במשמ' הזמן, קָרוֹב לבוא, קָרוֹב היום, האור, הישע, הצרה, האיד וכדו': כי קָרוֹב יום אידם וחש עתדת למו (דבר' לב לה). הילילו כי קָרוֹב יום יי' (ישע' יג ו). וקְרוֹב לבוא עתה וימיה לא ימשכו (שם שם כב). קָרוֹב צדקי יצא ישעי וזרעי עמים ישפטו (שם נא ה). שמרו משפט ועשו צדקה כי קְרוֹבָה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות (שם נו א). קָרוֹב איד מואב לבוא ורעתו מהרה מאד (ירמ' מח טז). באה הצפירה אליך יושב הארץ בא העת קָרוֹב היום (יחזק' ז ז). כי קָרוֹב יום וְקָרוֹב יום ליי' (שם ל ג). כי קָרוֹב יום יי' וכשד משדי יבוא (יואל א טו). תקעו שופר בציון וכו' כי בא יום יי' כי קָרוֹב (שם ב א). כי קָרוֹב יום יי' בעמק החרוץ (שם ד יד). כי קָרוֹב יום יי' על כל הגוים (עבד' א טו). קָרוֹב יום יי' הגדול קָרוֹב ומהר מאד (צפנ' א יד). אל תרחק ממני כי צרה קְרוֹבָה כי אין עוזר (תהל' כב יב). אך קָרוֹב ליראיו ישעו לשכון כבוד בארצנו (שם פה י). לילה ליום ישימו אור קָרוֹב 1) מפני חשך (איוב יז יב). — וכתה"פ קָרוֹב, בְּקָרוֹב, מִקָּרוֹב, במשמ' בזמן קרוב, bald; bientot; soon: אראנו ולא עתה אשורנו ולא קָרוֹב (במד' כד יז). עתה מִקָּרוֹב אשפוך חמתי עליך (יחזק' ז ח). האמרים לא בְקָרוֹב בנות בתים (שם יא ג).—ובמשמ' לזמן קצר בלבד: כי רננת רשעים מִקָּרוֹב ושמחת חנף עדי רגע (איוב כ ה). — ומִקָּרוֹב במשמ' העבר, מזמן קצר, זה לא כבר: יזבחו לשדים לא אלה אלהים לא ידעום חדשים מִקָּרֹב באו לא שערום אבתיכם (דבר' לב יז). — וכמו קֶרֶב: יי' שמעתי שמעך יראתי יי' פעלך בְּקֶרֶב שנים 2) חייהו בְּקֶרֶב שנים תודיע (חבק' ג ב).—ג) קָרוֹב אל אדם, לאדם, במשמ' מתיחש אל משפחתו, קשור בקשר משפחה, verwandt, befreundet; parent, ami; related friend(s): כי אם לשארו הַקָּרֹב אליו לאמו ולאביו ולבנו ולבתו ולאחיו ולאחתו הבתולה הַקְּרוֹבָה אליו וכו' לה יטמא (ויקר' כא ב—ג). כי ימוך אחיך ומכר מאחזתו ובא גאלו הַקָּרֹב אליו וגאל את ממכר אחיו (שם כה כה). ואם אין אחים לאביו ונתתם את נחלתו לשארו הַקָּרֹב אליו ממשפחתו (במד' כז יא). ויען כל איש יהודה על איש ישראל כי קָרוֹב המלך אלי וכו' (ש"ב יט מג). אהבי ורעי מנגד נגעי יעמדו וקְרוֹבַי מרחק עמדו (תהל' לח יב). הדלו קְרוֹבַי ומידעי שכחוני (איוב יט יד). ותגד (רות) להמותה וכו' ותאמר שם האיש אשר עשיתי עמו היום בעז וכו' ותאמר לה נעמי קָרוֹב לנו האיש מגאלנו הוא (רות ב יט—כ). ועתה כי אמנם כי אם גאל אנכי וגם יש גאל קָרוֹב ממני (שם ג יב). ולפני מזה אלישיב הכהן נתון בלשכת בית אלהינו קָרוֹב לטוביה (נחמ' יג ד). — ובמשמ' מטשטשת כמו רֵעַ, עמית, Nebenmensch; prochain: neighbour, fellow-man: ויאמר להם כה אמר יי' אלהי ישראל שימו איש חרבו על ירכו עבר ושובו משער לשער במחנה והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קְרֹבוֹ (שמות לב כז).

1) [כלו': שְׁמֹעַ מזבח טוב.]

2) [אין לקבל את הצעת המתקנים: אלהים קָרֹב, וא' רָחֹק, המטשטשת את הענין, אך אפשר שהכונה לשמות עצם: אלהי מִקְּרָב, א' מֶרְחָק.]

1) [הכונה: „אור קרוב" יאמרו לנגד החשך.]

2) [הכונה: בזמן קרוב שבשנים, בסמי' על משקל אֹרֶךְ (אפים) מן אָרֹךְ, מֶתֶק (שפתים) מן מָתוֹק, ולא כש"ז קֶרֶב.]

לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קְרֹבוֹ (תהל׳ יה ג). — ובתו״מ, במשמ׳ המקום: הקרובים מביאין התאנים והענבים, והרחוקים מביאין גרוגרות וצמוקים וכו׳ החליל מכה לפניהם עד שמגיעים קרוב לירושלים, הגיעו קרוב לירושלים שלחו לפניהם ועטרו את בכוריהם (בכורים ג ג). כהן הקרוב אצל המזבח זורקו זריקה אחת כנגד היסוד (פסח׳ ה ו). מעות שנמצאו בין השקלים לנדבה, קרוב לשקלים יפלו לשקלים, קרוב לנדבה יפלו לנדבה וכו׳ זה הכלל הולכין אחר הקרוב להקל (שקל׳ ז א). שכל עיר שהיא רואה ושומעת וקרובה ויכולה לבוא, תוקעין (ר״ה ד ב). זרק לה קדושין ספק קרוב לו ספק קרוב לה זהו ספק קדושין (יבמ׳ ג ח; וכעין זה גיט׳ ט ט). בור שהוא קרוב לאמה מתמלא ראשון מפני דרכי שלום (גיט׳ ה ח). התק־שי לי וכו׳ על מנת שכ־תי קרוב למרחץ ונמצא רחוק, רחוק ונמצא קרוב וכו׳ (קדוש׳ ב ב–ג). נמצא (גוזל) בין שני שובבות, קרוב לזה שלו, קרוב לזה שלו (ב״ב ב ו). מצות העומר לבא מן הקרוב, לא ביכר הקרוב לירושלים מביאים אותו מכל מקום (מנח׳ י ב). לא ימכור ברחוק ויגאל בקרוב, ברע ויגאל ביפה (ערכ׳ ט ב). כותל שבין שני בתים והטומאה בתוכו, בית הקרוב לטומאה טמא והקרוב לטהרה טהור (אהל׳ ו ד). התלוליות הקרובות בין לעיר בין לדרך וכו׳ טמאות וכו׳ איזו היא קרובה, חמשים אמה וכו׳ ד״ר מאיר, ר׳ יהודה אומר, קרובה, שאין קרובה ממנה (שם טז ב). פסקו הגשמים, הקרובים לעיר ולדרך טמאים (מקו׳ א ד). מטהרים את המקואות העליון מן התחתון והרחוק מן הקרוב (שם ו ח). מצרים שהיא קרובה עשאוה מעשר עני וכו׳ אף עמון ומואב שהן קרובים נעשים מעשר עני (רבי טרפון, ידים ד ג). עבודה זרה נראית קרובה ואינה אלא רחוקה וכו׳ אבל הקב״ה נראה רחוק ואין קרוב ממנו (רבי פינחס בשם רב יהודה בר סימון, ירוש׳ ברכ׳ ט א). דרך הארץ הקרובים נכנסין אצלו (אצל החולה) מיד והרחוקין לאחר ג׳ ימים (ירוש׳ גיט׳ ו ז). טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים וכו׳ וכל קרוב לנפש משיב את הנפש (ת״כ, ברכ׳ מד:). רחוקות נעשו קרובות, קרובות נעשו רחוקות[1] (ר׳ שמעון בן חלפתא לרבי, מד״ר ויקר׳ יח). — *בא למקום קרוב, ממקום קרוב וכדו׳, אף כשעור לזמן: כמה ישהו ויהיו אסורין, כדי שיצא הרחש ממקום קרוב וישתה (תרומ׳ ח ד). אין מוכרין לנכרי ואין טוענין עמו ואין מגביהין עליו אלא כדי שיגיע למקום קרוב (ב״ש, שבת א ז). גוי שהביא חלילין בשבת לא יספוד בהן ישראל אלא אם כן באו ממקום קרוב (שם כג ד). מצא בה ירק נמכר, אם רוב נכרים לוקח מיד ואם רוב ישראל ימתין כדי שיבואו ממקום קרוב (מכשיר׳ ב ו). — *ובהשאלה, אף במשמ׳ קרוב בעיני פלוני וכדו׳: וקרובין דברי אלו להיות כדברי אלו (כלאי׳ ב ו; שביעי׳ א א). מודה אני בזה שהוא קרוב לפטור מן החובה (ר׳ עקיבא, הור׳ א ב). קרובים דבריהם (של ר׳ חייא ורבנן) להיות שוין (ירוש׳ ברכ׳ א א). הכונס את יבמתו לשום נוי וכו׳ הרי זה בעילת זנות וקרוב להיות[2] הוולד ממזר (אבא שאול, שם יבמ׳ א א). מעות של יתומים מותר להלוותן קרוב לשכר ורחוק להפסד (רב ששת, ב״מ ע.). המזכה לעובר לא קנה, ואם תאמר משנתינו, הואיל ודעתו של אדם קרובה אצל בנו (רבי יוחנן, ב״ב קמב:). — *ובמשמ׳ הזמן, לעתיד: אילו הייתי יודע שהוא נעשה סופר או שהיה משיא את בנו בקרוב לא הייתי נודר (נדר׳ ט ב). — *ולעבר: לעולם יחזור אדם וישב בעיר שישבתה קרובה[3] שמתוך שישיבתה קרובה עונותיה מועטין, שנאמר הנה נא העיר הזאת קרובה לנוס שמה והיא מצער, מאי קרובה אילימא קרובה דמיקרבא וזוטא והא קא חזי לה, אלא מתוך שישיבתה קרובה עונותיה מוצערין (בשם רב, שבת י:). — *ושמועה קרובה, שמועה שהגיעה לאדם על מקרה שקרה בזמן קרוב: שמועה

---

[1] [ובהמשך מפרש: ופירושא רחוקות נעשו קרובות, אילין עינייא דהוי חמיין מרחוק, כדו אפילו מקרוב לית אינון חמיין, קרובות נעשו רחוקות, אילין אודנייא דהוו שמעין בחד זמן, בתרי זמני, כדו אפי׳ במאה זימנין לית אינון שמעון.]

[2] [בבבלי (יבמ׳ קט.): וקרוב בעיני להיות, וכן מובא ברש״י שם ג., אך בגמרה (שם לט:) הנוסחה: וקרוב אני בעיני להיות הולד ממזר. ובכ״י מינכן: קרובני.]

[3] [שנתישבה בה מקרוב, כלומר עיר חדשה (רש״י).]

קרובה נוהגת שבעה ושלשים, רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד, ואי זו היא קרובה ואיזו היא רחוקה, בתוך שלשים קרובה לאחר שלשים רחוקה (ר"ע, ערוב' מו.). בשעה שהיתה בת ישראל מרגשת בעצמה קרובה לילד היתה יוצאה לילד לשדה (מדרש דברים רבה, ליברמן, 14). — *ובמשמ, שאר בשר: אב ובנו וכל הקרובין כשרין לעדות החדש (ר' שמעון, ר"ה א ז). אין קורעין ולא חולצי ואין מברין אלא קרוביו של מת (מו"ק ג ז). החולץ ליבמתו הוא אסור בקרובותיה והיא אסורה בקרוביו, הוא אסור באמה ובאם אמה ובאם אביה ובבתה וכו' (יבמ' ד ז). חלצה בשנים או בשלשה ונמצא אחד מהן קרוב או פסול הליצתה פסולה (שם יב ה). ואם יש מרחץ באותה העיר אף מוסין שבסתר אינו יכול לטעון מפני שהוא בודקה בקרובותיו (כתוב' ז ח). האונאה וכו' שתות למקח, עד מתי מותר להחזיר, עד כדי שיראה לתגר או לקרובו (ב"מ ד ג). ואלו הן הקרובין אביו ואחיו ואחי אביו ואחי אמו ובעל אחותו וכו. (שמח' ג ד). נתעכל הבשר מלקטין את העצמות, וקוברין אותן במקומן, והקרובים באים ושואלין בשלום הדינין ובשלום העדים וכו' (שם ו ז). שבועת העדות נוהגת וכו' ברחוקין ולא בקרובין (שבועות ד א). מי שזכה בקטורת היה נוטל את הבוך מתוך הכף ונותנו לאוהבו או לקרובו (תמיד ו ג). כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו, ר"מ אומר אף לא נגעי קרוביו (נגע' ב ה). בשר ודם יש לו קרוב, אם היה עשיר הוא מודה בו, ואם היה עני כופר בו (רשב"ל, ירוש' ברכ' ט א; וכעין זה מד"ר שמות ל, שם דבר' ב). ואל יספר ת"ח עם אשה בשוק וכו' ואפילו היא אשתו וכו' לפי שאין הכל בקיאין בקרובותיו (בבלי שם מג:). האוהב את שכיניו והמקרב את קרוביו וכו' עליו הכתוב אומר אז תקרא ויי' יענה וכו' (יבמ' סב:). אין מורידין קטן לנכסי שבוי ולא קרוב לנכסי קטן ולא קרוב מחמת קרוב לנכסי קטן (רב הונא, ב"מ לט.). אדם קרוב אצל עצמו[1]) ואין אדם משים עצמו רשע (רבא, סנה' ט:, כה.; יבמ' כה:). פלוני רבע שורי מהו, מי אמרינן אדם קרוב אצל עצמו ואין אדם קרוב אצל ממונו או דילמא אמרינן אדם קרוב אצל ממונו (הוא, שם י.). נשא אדם אשה מקרובותיו עליו הוא אומר עצם מעצמי (רבי תנחומא, מד"ר בראש' יח). אף נשיקה של קריבות, שנאמר וישק יעקב לרחל, שהיתה קרובתו (הוא, שם שם ע). אין שבחה של מטרונא בשע' שמתקלסת מקרובתיה אלא בשעה שמתקלסת מצרותיה (ר' חייא בר אבא, מד"ר דבר' ג). — *וקרוב למלכות, מי שהמלכות מקרבת אותו ועושה רצונו: בני אדם הללו קרובים למלכות הן (גיט' יד:). שאני ישו (שהפכו בזכותו אעפ"י שהיה מסית ומדיח) דקרוב למלכות הוה (סנה' מג, דפוסים ראשונים וכ"י). — ובסהמ"א: צדקה נגבית בשנים וכו' ופעמים שקרובין דעתם לרחם על זה ולחלוק יותר מן הצורך וכו' (רש"י, שבת קיח:). ואם נצטרך הקטן בעבד ויש לו געגועין עליו מפליגין אותו ממנו במעות, שדעתו של קטן קרוב אצל מעות (רמב"ם, עבדים ז ח). ג' דברים העושה אותם קרוב למיתה יותר מן החיים (מנוה"מ לר"י אלנקאוה ד, 574). ויהי מקרוב, כעשר שנים, גדר אבנים נהרסה וכו' (תקנות קנדיאה, הרטוג-קאסוטו, 11). והיה קרוב אצל עצמך כי כי לך גדול ממך וכו' (ר"מ אלשיך, רב פנינים על משלי ה ג). — *וְקָרוֹב מִן[2]), כמו קרוב אל: ואתנה לו זמן, בזמניהם, לעתים מזמנים, עד זמן ועידן, קָרוֹב מעת הם (מנחם, מחברת, זמן, עמ' 79). ויהי הוא קרוב מעירו עובר והאניה חשבה להשבר (ר"י זבארה, שעשועים ה, דודזון, 51). אמרתי, התדע למה יחיה הולד מז' חדשים ולא יחיה משמונה והוא קרוב מתשעה אשר הוא זמן הלידה הטבעי (שם שם, 121). ואם ישב אדם אצלו בקרוב ממנו יכבדו (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, ענעלאו, 445). — *וְקָרוֹב במשמ' קרוב לאמת, קרוב לודאי, מתקבל על הדעת, נראה, מסתבר[3]), wahrscheinlich ; probable: דע כי פתרון מנחם קרוב משלך (תשו' תלמידי מנחם, 61).

---

1) [כלומר, אדם נחשב בקרוב לגבי עצמו, ולכן הוא פסול לעדות על עצמו לעשות עצמו רשע. ובנוסח: „אדם קרוב לעצמו" שגורה אמרה זו בפי הבריות במשמ' אדם קודם לאחרים לזכויות, כעין מאמר ר"ע וחי אחיך עמך, חייך קודמין לחיי חבירך (ב"מ סב.). השוה טביוב, אוצר המשלים והפתגמים, 45.]

2) [עי' לעיל עמ' 6163, הערה 3.]

3) [עי' שמוש מעין זה בתו"מ וההערה שם.]

והקרוב אלי שהיה משפט בימים ההם לשום אדם ידו תחת ירך מי שהוא ברשותו וכו' (ראב"ע, בראש' כד ב). והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה ואיחר להזכיר אהל רחל וכו' (הוא, שם לא לג). כקדח אש חמסים, הקרוב שבפרושים בו הקש, והוא העשב היבש (ר"י א"ת, ספ"ש לריב"ג, חמס). ואני אוחז בד' הדרך הקרובה להעיר להורות ולהשכיל בלשון המבואר הקרוב והנוהג, כדי שיהיה מה שאני רוצה לבארו קרוב להבין (הוא, חו"ה, הקד'). וימשול בזה משל קרוב וכו' (שם, חשבון הנפש ג, ד"ה הראשון). והדמיון הקרוב בזה למלך שצוה וכו' (שם שם, ד"ה והשני). ריאה שנמצאו בה שתי אבעבועות סמוכות זו לזו טרפה, שהדבר קרוב הרבה שיש נקב ביניהן ואין להן דרך בדיקה (רמב"ם, שחיטה יא). ואם נחתכה הריאה קודם נפיחה ונמצאת בה המחט הרי זו אסורה שהדבר קרוב שניקבה כשנכנסה (שם שם יד). ואם שחט בסכין יפה שהיטה כראוי אחד העכו"ם ואחד הכותי או גר תושב שחיטתן נבילה, וקרוב בעיני שאף מדברי סופרים (הוא, אבות הטומאות ב י). והקרוב אצלי שלא היה שם אחד אלא שתי שמות או שלשה וכו' (ר"מ א"ה, מו"נ א סב). והקרוב אצלי שהיו מנהגיהם ועניניהם מפורסמים (שם ג ג). שהשם יתברך ניבא אותו (את אריסטו) ואמר לו קרוב לקרוא לך מלאך מלקרוא לך אדם (סוד הסודות, הוצ' גסטר, ב). וקרוב אני לאמר כי בהשחית וכו' (רמב"ן, ברא' יט יז). והקרוב מה שאמרו רבותינו שירמז למיתת רבקה (הוא, שם לה ח). והקרוב אלי שספר איוב וכו' והפרשה כלה מפסוק והחכמה מאין תמצא עד הפסוק הזה נכתבה שלא במקומה (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, הקד', ד:). והקרוב אצלי שהיה יעקב נבחר אצלו (אצל יצחק) לפי חכמתו ומדותיו (שם, תולדות, כד.). והקרוב לומר בו שהוא מענין השלמה (שם, בהר, קט:). בשרנגו בעיר וכו' קרובים הדברים שאמתיים הם וכו' (הלבוש, איסות יא ח). — ואמר המשורר: והנה שברו צירים עצמי ולמה תשברו כסות וכדים, בקרוב תתפרו צדי קרעי ועל צדי לבבי חיל כצדים (ר"ש הנגיד, עלי מה אקרעה, בנודי, 70). ות קרובי מקרובים, גם סביביך שביבים, דר בכנפי הכרובים, הפרושים על ארונך (אקדמי, חוס עלי, שירי תימן, 34). יעלו בקרוב אלי הר ציון יחומה בצורה (יוסף בן ישראל, לבי לעלמה, שם 51). לב ונפש נפתה באהובים, גם ודעת תפתה עם קרובים (ר"ש שבזי, הכבוס, שם, 142).

*קֵרוּב, קירוב, ש"ז, — פעלת המְקָרֵב, קֵרוּב אדם לתוך החברה, קבלתו לתוכה: חבר שיצא לחוצה לארץ אין דוחין אותו מחבורתו, הא קטן [1], אין צריך קירוב (בשם ר' יוחנן, ירוש' דמאי ב ג). —וקֵרוּב פנים במשמ' זו: גרים הן (המתגיר לשם אהבה וכדו') ואין דוחין אותן כדרך שדוחין את הגרים תחילה, אבל מקבלין אותן וצריכין קירוב פנים שמא גיירו לשם (רב, שם קידוש' ד א). — וקֵרוּב שכר, דרישה להיות קרוב לשכר: קירוב שכר וריחוק הפסיד זו מידת רשעים (שם ב"מ ה ח). —קרוב בשר, מצב של קרבה ומגע בין גוף לגוף: מתייחד אדם עם אמו ודר עמה, עם בתו ודר עמה וכו' וישן עמהן בקירוב בשר (רשב"י, שם קידוש' ד יא). אכל עמי ושתה עמי וישן עמי בקירוב בשר (שבת יג:). שארה, זה קרוב בשר, שלא ינהג בה מנהג פרסיים שמשמשין מיטותיהן בלבושיהן (רב יוסף, כתוב' מח.). — ובמשמ' קרבה במָקום: בריחוק מקום אתה פודהו (את המעשר השני), בקירוב מקום אין את פודהו (בן ביבי, ירוש' מעש"ש א ד). כשהן גובין לפי קירוב בתים הן גובין או דילמא לפי ממון גובין (ר' אלעזר, ב"ב ז:).—וקרבה בין אנשים, יחס של ידידות: אילמלא תפילתו של חבקוק היו שני תלמידי חכמים מתכסים בטלית אחת ועוסקין בתורה, שנאמר וכו' ה' פעלך בקרב שנים חייהו, אל תקרי בקרב שנים אלא בקרוב שְׁנַיִם [2] (ר' אילעא בר יברכיה, סוט' מט.). — ובסהמ"א: פעמים ימצא מקרב בפה ומרחיק בכליות קרוב שפתים ורוחק לב (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, ואתחנן, קסב.). ואם שתיהן (שתי השדות) שוות מפנהו (את המת) לקרובה שבהם, ואם שתיהן שוות בקירוב

---

1) [הגר"א מתקן: בא קטן; לונץ: אתא קטן, עי"ש.]

2) [רש"י: בקרב שנים, אותה פעולה שלך דהיינו דבר תורה שהיא בקירוב שנים ששנים צריכין להתקרב יחד בכיסוי אחד, חייהו, רפאהו, והרווח להם ותן להם היותם.]

מפנה לאיזה מהם שירצה (שו"ע יו"ד סקד ג).—ואמר הפיט: אם לא יקדים קירובו יקולל, אם לא ירחיש ריצויו ירוחק (ינאי, אם לא, קרובי ויקר', זולתי, קכה). — *ובמשמ' חשבון משֹעָר, לא מדיק, ועם ב השמוש בְּקָרוֹב, בחשבון משֹעָר, בּמשֹער, ungefähr; à peu près; approximately: ולחשוב את כל חשבונותינו כפי אמידה ובקירוב בלא חקירה ודקדוק (לאבר"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת, הקד' 4). ומביא עליה אותות וראיות מחכמת השיעור וחכמת המנין אשר אין בהם שום קירוב ולא ספיקא (שם שם, 5). ואורך כל הספר אלף ושלש מאות וששים ושש אצבעות בקירוב (רמב"ם, פ"ת ע י). ותחלת אותו החשבון הוא החשבון שמחשבין אותו בקירוב (הוא, קדוה"ח ו א). שמא יתבונן חכם וכו' בדרכים אלו שאני מחשב בהן לראיית הירח ויראה קירוב מעט במקצת הדרכים (שם יא ה). ויהיה ראש סרטן רחוק מעל הקו השוה לרוח הצפון שלש ועשרים מעלות וחצי מעלה בקירוב (שם יע ד). אם היה בהיקף העמוד עשרים וארבעה טפחים נמצא תחת כל דפנו טפח על רום טפח מרובע ויתר מעט שחשבונות אלו בקרוב הן (הוא, טומאת מת יב ח). בכר של ששים מנה, ושערנו באבני משקלנו ס"ב ליטרין ושבעה אונקיות וב' שלישיות אונקיא בקירוב מן הליטרא (פרוש המשנ' לרמב"ם, שביע' א ד). ולא היה באורך הזמן אשר מאדם עד משה רבנו רק אלפים וחמש מאות שנה בקרוב (ר"ש א"ת, מו"נ ג כ). ובא בטלמיוס בשוב טעמו ושכלו הזך ועמד על הקירוב הזה שהי' מוצא אברכ"ס במדת זמן השנה (ר"י הישראלי, יסוד עולם ג ב, לט:). הלשכה וחדר הבמה אשר היו אוכלים שמה הקרואים שהיו כשלשים איש בקירוב (ר"י אברבנאל, ש"א ט, ויגש שאול אל שמואל). ואין עוברים בין התגרים בתורת תשלומיי אלא לערך צ"ו או צ"ז למאה בקרוב (ר"ש וולפסורגו, שמש לצדקה א, כג.)—*ובמשמ' דבור משאל, השאלה: והדמיון בזה על דרך הקירוב, מצאנו אמתת הנפש מבלי שנשיג ממנה צורה וכו' (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד י). ונרחיק (מן הבורא) הגשמות בכלל, ואם יראה ממנו שום דבר בדברינו נפרשהו ונאמר כי הוא דרך העברה וקירוב[1] (הנ"ל, כוזרי א ה).

*קְרוּבָה[2], ש"נ, — פיוט הנאמר בתוך התפלה: ואם ירצה צבור לומר קרובה אומר כמו אשען במעש אזרחי (סדור רב עמרם השלם ב, קעו.). ורבי אלעזר בירבי קליר זכר צדיק לברכה פייט בקרובה המתחלת אור חמה ולבנה (שבתי דונולו, במגלה שד"ל למחז' איטלי' א, יב). הללו קרובות שאומרין החזנים בשבתות ויוה"כ (רב יצחק בר יעקב גאון, חמדה גנוזה, קמד). ומחמת חידוש הפרשה וחיבת המעשה ייסדו לו פייטנין קרובה מיוחדת (מחז' ויטרי, עמ' 445). וכן מנהג כל ישראל לומר קרובות שיסדו המשוררים בשלש ראשונות (אבן ירחי, המנהיג הלכ' תפלה כח, יז:). וכן ראיתי בקרובות הפייטנין הקדמונים (רמב"ן, חדושי יומא, עז.). כמו שעשו קצת בני עמינו הנקראים בשם פייטים בקרובות (רד"ק, פרסים, עתר). ואמר בעל השירים בקרובה גש ויפגע באבן השתיה את כל התפלה וההחנה הזאת

---

[1]) [בקצת דפוס' כאן המלים: אל השכל, ואינן במקור.]

[2]) [בלשון החכמים ביחוד בארמ' שמש הפעל קָרֵב במשמ' נגש להתפלל (עי' קָרֵב, הערות), ועל כן נקרא שליח הצבור קָרוֹבָא, ותפלתו שחבר ואמר אותה נקראה קְרוֹבָה, ואולי בעקר תפלת־קרובא, תפלת ש"צ. וכן ב...ר' קֻרְבָא במשמ' פלחן ותפלה.

כעבר' שבתו"מ אין קָרוֹב במשמ' ש"צ. ואמנם בערוך (ערך קרוב) מובא: קריי ותניי קרוב ופייטס, ע"כ, אבל במד"ר שבדפוס' (ויקר' ל) פייטן ודרשן, ... בפסיקי ר"כ (ולקוטים לכס, בובר, קעט), וכנראה בא בערוך קרוב בהשפעת קריי (או קָרוֹי, כמו בפסיק' ר"כ שם) שבאותו מאמר.

ויהודי צרפת השתמשו במלה קרובה אף בדבורם בצרפתית, ובמ"ר של לשון זו: קרובץ. ומכאן חדרה צורה זו אף לעבר' (עי' תוס' ברכ' לד., ד"ה אל ישאל; שם חגי' יג., ד"ה ורגלי; הרוקח סי' ...יז ריט ועוד). והמאחרים דרשו זאת בטעות כר"ת: קול רנה וישועה באהלי צדיקים. וכתב הבחור בנמוקיו לשרשי רד"ק, ערך עתר: בזאת המלה משתבשים האשכנזים וקורין הפיוטים וכו' קרובץ ואומרים שהוא ר"ת קול רנה וכו' והכלל כי טעות הוא לומר קרובץ ואינו אלא קרובות לפי שמקרבין אות אל התפלה, ע"כ. ומעין זה דבריו בהתשבי.]

(רוח, מכלול, ליק, עז.). ועתה בגלותנו הן השירות והקרובות עיקר תפלתנו ועַמוד לעבודתנו ודתנו, ועוד כי מנהג כל הגליות אשל בכל המלכיות לומר בבית הכנסת פיוטים וקרובה ומלאכה רבה ודברי סליחות ושירי שבחות (כ"י חריזי, תחכ' כד, 223). ובעוד יאבד החזן קרובותיו ולא יכירו העם בין שירותיו לקינותיו (שם שם). אין ארץ מארצותם ולא קהלה מקהלותם שלא יאמרו בם קרובות ושירות רבות (שם שם, 224). אשר יאמר רשות היא התפלה וחובה הקרובה לקהלה אמת הכה בהוללות וסכלות ולא נמצאת למכתו תעָלה (שם שם, 225). ואין שכר לשומע קרובה ודברי שיר לבד אבוד תפלה (שם שם, 227). וכן יסד הפייט בקרבה של יום הכפורים (שבלי הלקט, תפלה יג). ואלו החזנין שבניחין מטבע הברכות ואומרין קרובות לאו שפיר עבדי (שם שם כח). וכבר נחלקו על הקרובות ר' יוסף טוב עלם עם ר' אליהו הזקן (שם שם). וכן ייסד הפייט בקרובה נמי להגעיל ברותחין יורות המרותחין וכו' (שם, פסח רז, פג:). ואם מפני טורח הצבור כל הקרובה שאנו אומרין אין חוששין לטורח צבור (שם, ר"ה שא). ואני בעת אומר קדושת רבה או יוצר או קרובה יבקעו כל מעינות תהום רבה (עמנו', מחב' טו, 113). על מה שמחית במקדימין תפלתם לתפלת הצבור בעת שאומר הצבור הקרובות ומתפללים ביחיד (שו"ת ריב"ש עה). נקראו הפיוטים שאומר ש"צ באמצע התפלות קרובות (אבודרהם, מה:). אבל השיר שכולו הועלת ואין בו אחד מכל הדברים הרעים שאמרתי הוא כגון הקרובות שאומרים בבתי כנסיות והתחנות והפזמונים וכו' וג"כ קרובות החתנים, לפי שמשבחין אותן בהן וכו' (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ז, עמ' 369).

***קָרוּד**, ש"ז, — פְּעֻלת המקרד: איזה הוא קירוד[1]) אילו קטנים שעושין חבורה, איזה הוא קירצוף, גדולים שאין עושין חבורה (תוספת' יו"ט ב יז).

1) [כך בדפוס ובירוש' ביצה ב ט ובבלי ביצה כג.; ובהוצ' צוק"מ בשבוש: קירור, ובפסח' יא: קדור, ואולם בר"ח שם: קירוד, ועי' ד"ס שם.]

קְרוּחִית[1]), — מלה מספקה: אליך ש רק הנשועה בקרן בן שמן מבחר קרוהיות[2]) ועטולית כלה זרע עלי עין וכו' (חסו' כש"י, קבול' קונטרס', א.).

***קָרוּי**[3]), ש"ז, מ"ר קְרוּיוֹת, — העולה לתורה וקורא בה: שנים קורין בתורה ואין שנים מפטירין בנביא, אמר רבי עולא, קרויות בתורה ואין קרויות בנביא[4]) (ירוש' ברכ' ה ג). אילין שלשה קרויות מה את עביד לון, כשלשה שאכלו כאחת או כשלשה שאכלו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו (ר' זעורא, שם שם ז א). ג' קרויות שבתורה לא יפחתו מעשרה פסוקים (רב הונא, שם מגי' ד ג). עד מתי אתם עושים את התורה קרויות קרויות[5]) (סופרי' יד יח). אם יקראו את התיכחות קריות הרבה אין קרוי וקרוי שאין מברך ב' ברכות לפניה ולאחריה (ר' יהושע דסכנין, מד"ר דבר' ז).

***קֵרוּי**, קירוי, ש"ז, — שם"פ מן א. קֵרָה, מעשה המְקָרֶה, המניח קורות לתקרה, וגם במשמ' קורות התקרה עצמן: הארון וישראל ויהודה יושבין בסוכות, והלא ארון בציון היה מה עבדון ליה רבנן, מכך שהוא בקירוי[6]) שאדיין לא נבנה בית הבחירה (ירוש' שקל' ו א). מצינו סיכוך שהוא בקירוי דתנינן תמן הרחיק את הסיכוך מן הדפנות ג' טפחים פסולה (שם סוכ' א א). על גביהן (ע"ג התנור והכירים) אפי' כל שהו יש להן חזקה, אמר ר' זעירה ובלבד קירוי שמועיל לתנור (שם כלא' ה א). בית שאין בתוכו עשרה וקרויו משלימו לעשרה, על גגו מותר לטלטל בכולו, בתוכו אין מטלטלין בו אלא ד' אמות (רב, שבת ז.). כגון שנפרץ בקרן זוית וקירויו באלכסון דליכא למימר פי תקרה יורד

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [אולי צ"ל רקוחיות, ולפי זה יש לבקש את פרוש המלה עטולית, וצ"ע.]

3) [כך יש להניח מלה זו ע"ם לְקוּחוֹת וכדו, ולא כבינ' פְּעִי' קָרוּי, שמ"ר ממנו קְרוּאִים, קְרוּיִים.]

4) [במקו' אחר (ירוש' מגי' ד א): קראות בתורה אין קראות בנביא.]

5) [אך עי' קָרחת, הערה.]

6) [כך נכון כבדפוס וילנא (ולא בקירוי) כמו במקום המובא אחר זה, וטעה יסטרוב בפרשו את המלה כלשון מְקָרֶה.]

זסותם (הוא, עירובי׳ לד:). — ובסהמ״א: אפתא הוא שמקרין באמצע הבית תחת הקירוי שלמעלה וטחין אותו ומשתמשין בו (ערוך ערך אפתא). על שפת תקרה, כנגד שפת הקרוי והבית חוץ למדתו הוא וכגון שנפרץ כותל הבית שנשתייר מלמעלה קירוי ונפרץ בית לחצר שבפניה (רש״י, עירובי׳ ונב:) מקום שהוקף שלא לשם דירה שיש בית שלש סאין וקירו בו בית סאה קירויו מתירו (רמב״ם, שבת טז ז). בית חציו מקורה וחציו אינו מקורה בין שקירויו לפנים בין שקירויו לחוץ אין לו ד׳ אמות (טו״ע חו״מ קעב ו).

*קַרְוִיָּה [1]), קִרְוִיָּה, ש״נ, — דלעת שהריקוה להשתמש בקלפתה אף ככלי [2]), lagenaria, וגם כלי חרס בצורת הדלעת: האבן שבקרויה [3]) אם ממלאין בה ואינה נופלת ממלאין בה, ואם לאו אין ממלאין בה (שבת יז ו). הטופל את הבריא טהור ואת הרעוע טמא וכן בהידוק הקרויה [4]) (כלים ג ה). קרויה שהטבילוה במים שאין ראוין לקדש מקדשין בה עד שתטמא (פרה ה ג). הקרויה מאימתי מקבלת טומאה משתיגמור מלאכתה, רבן שמעון בן גמליאל אומר משיוציא את בני מעיין מתוכן (תוספת׳ כלים ב״מ סוף פרק ז). וישבה בביתך, בבית שמשתמש בו, נתקל בה ונכנס, נתקל בה ויוצא דוכת לקרויה [5]) ורואה בניוולה (ספרי דבר׳ ריג, עפ״י

1) [הנקוד שבפרוש המשנה לרמב״ם, קַרְוִיָּה (עי׳ בהערה לקמן) אינו נראה. אפשר שגם שם הדלעת ברומ׳ cucurbita מקורו בצורה שמית קדומה של קרויה, שכנראה שמשה אף שם פרטי (קרוה) בכתבת החרס הקדום שנמצא בעֹפל על יד חומת ירושלם (עי׳ ידיעות החברה לחקירת א״י, ת״ש עמ׳ 1–8), והשוה דברי לֵו אצל קרוים Lehnw. II, עמ׳ 564.]

2) [כן משמש כידוע גם קִמְקוּם, שמקורו ברומ׳ cucumis, cucumer, כשם לצמח הדלעת. ומכאן cucumber, וכדומ׳.]

3) [נ״א: שבקירויה, שביקרוייה, עי׳ הוצ׳ שטראק.]

4) בגוף הערבי של פרוש המשנ׳ לרמב״ם: מנקי קַרְוִיָּה.

5) [בדפוס: רואה בקרוית, ובילק׳ שמע׳ בקילקולה, וברש״י לפסוק בבכייתה, אך עי׳ לֵו במקום הנ״ל.]

כ״י, בהג ות מאיר איש שלום). כאחד שנפחתה גלגלתו עשו לו חידוק של קרויה וחיה (ר׳ יוסי בן המשולם, חול׳ נז:).

*קְרוּם [1]), ש״ז, מ״ר ״קרומים, קרמים, קרומות, — עור או קלפה המכסים על דבר, Kruste, Haut; croûte, peau; crust, skin: אלו טריפות בבהמה וכו׳ ניקב קרום של מוח וכו׳ (חול׳ ג א). נפחתה הגלגולת ולא ניקב קרום של מוח (שם שם ב). בהרת עזה כשלג שניה לה כסיד ההיכל והשאת כקרום ביצה שניה לה כצמר לבן (ר׳ מאיר, נגע׳ א א). היתה כשלג ונעשית כסיד ההיכל כצמר לבן וכקרום ביצה וכו׳ היתה כקרום ביצה ונעשית כצמר לבן כסיד ההיכל וכשלג (שם ז ב). קרום שעל המכה טמא ומטמא (מקוא׳ ט ד). מקרום ביצה ולמעלה טמא (יהושע בן ר׳ עקיבא, תוספת׳ ראש נגעי). ושאמרו חוצצין ושאמרו אין חוצצין לא מטמא ולא מטמאין חוץ מקרום שעל גבי המזבח [2]) והאגד שעל גבי המכה (ר׳ יוסי בר׳ יהודה, שם מקוא׳ ו א). ואת הלבַם תקטיר, בחלב תותב קרום ונקלף הכתוב מדבר (ספרי במד׳ קיח). קרום שעלה מחמת מכה בוושט אינו קרום (רבה, חול׳ מג.). נשבר העצם אע״פ שלא ניקב קרום של מוח וכו׳ (שם נו.). לעוף של מים, הואיל ואין לו קרום, אין לו קרום סלקא דעתך, אלא הואיל וקרומו רך (שם שם). — ובסהמ״א: בכ״ד מקומות יש לנקות את הבשר בבהמה מן הדם ומן החלב וכו׳ קרום של מוח ושני מזרקין של צואר וכו׳ ושני קרמים של בצים ושני חוטים של בצים וכו׳ ושני חוטים של כליות ושני קרמים של כליות וקרום של של טחול (והזהיר, ויקרא, ב.). וחמשה קרמים הם, של כסלים ושל טחול ושל כליות וכו׳ ושל בצים ושל מוח (שם שם, ג.). תידע לך שכמה פצעים נופלים

1) [מן קְרַם, וכן בארמ׳ וסור׳ קְרָמָא, ולפי זה אולי הנכון קְרוֹם, וכן בדבור התימנים, ובמסֹרת הבבלית (פורת, לשון חכמים, 119) גם קְרוֹם וגם קְרֻם.]

2) [כן בכל המקורות, ואף לקמן במקום המכת בדפוס׳ המזבח, ואין הגהת הגר״א (המכה, בכל מקום) מסתברת, ואולי היתה כאן מלה כגון המַזֹּבַת במשמי פליטת הזב, וצ״ע.]

בראשו שלאדם ואינו מת וכיון שקרום מוחו ניקב מיד הוא מת (סו"ת הגאו' מהגכי', גיכלבורג, 33). נולד בתחלת יצירתו בשדר ועצמו וגידו ועורו ועורקיו וקרמיו וכל שיהיה ממנו הכל בבת אחת (ר"י ברללוני, פרוש ילירה, 273). יש בגוף הבהמה חוטין וקרומות שהן אסורין (רמב"ס, מאכלות אסורות ז י). שני קרומות יש למוח (כוזרי ד לא; רמב"ס, שחיטה ו ג). שני קרומות יש על הריאה (רמב"ס שס ז א). הקרומות הם בתכלית הדקיקות והרכות (פרקי משה א, א.). שבריאות השכל מורה על בריאות המות וכל קרומותיו (המפרש לפרקי אבוקרט א ב לד, כ"י ברלין). למה היו הקרומות המקיפים העובר שלשה (רס"ט פלקירא, המבקש, לט). והכוכבים יש מהן שנקראים נבוכים וכו' הם שבעה בשבעה גלגלים, האחד מקיף האחר כקרומות הבצל (שס, פא). קרום הבטן, תחת עור הבטן יש קרום אחד מחלב והוא מכסה את הקרב (שער השמים לאבי הרלב"ג ט). העור הפנימי או הקרום המוצא ריר (Schleimhaut) הוא העור האדמדם וכו' (י. טוביס, הדיפתיריה, 18). — ואמר הפיטן: צחצוח כקרום ביצה וצמר אם נחשבת טומאת חומרו בו יושבת (ינאי, אס יכהה, קרובי ויקר', זולאי, קלג) [1]. ועי' דֹק, צֶפֶק, קְרוּמִית.

קְרוּמִי, ת"ז, —מתכונת הקְרום, מֶשֶל קרום, häutig; membraneux; skinny: והגם תקוע בקדרה בקשורים קרומיים צומחים מהעב (קאנון א א א ג). האחד מהם (מהעצלים) בשריו וכו' והאחד קרומי דבק בִקצה השמאלי מקצוי הירך (שס א א ג כח).

קְרוּמִית [2], ש"נ, —כמו קְרום: בכל שוחטין אִפילו בציר אפילו בזכוכית אפילו בקרומית של קנה (תוספת' חול' א ה). חמשה דברים נאמרו בקרומית [3] של קנה, אין שוחטין בה ואין מלין בה וכו' (בבלי שס עז:). רחל אחת היתה בשכונתנו

[1] [במד"ר (אסתי, ויאמר המלך לחכמים) נאמר: יודעי בינה לעתים וכו' שהיו יודעין לרפאות את הקירום, ע"כ, וצ"ל הקירום. הוא καιρός, זמן, עת, ביונ' כתרג' של עתים. במקומות אחרים כתוב קירום במקום קירוס, καῖρος, במשמ' כלי אריגה.]

[2] [ועי' קְלוּמִית, הערה.]

[3] [במד"ר (ברא"ש נו): קרומיות.]

שנקדר קנה שלה ועשה לה קרומית [1] של קנה וחיתה (ר' יוסי בן כהורלאי, חול' נז:). — ומ"ר: זרק בוורת לר"ה וכו' אפילו אינה רחבה ו' פטור, מ"ט אי אפשר לקרומיות של קנה שלא יעלו למעלה מעשרה (רבא, שבת ח.). לא כדורו של שמד שהיו נותנים כדוריות של אש תחת בית שיחיהם וקרומיות של קנה תחת צפרניהם (פסיק' ר"ב, ויהי בשלח, בובר, פז.). — וקרומיות של מחצלת: קרומיות של מחצלת מותר לטלטלם בשבת (שמואל, שבת קכה.). — ובסהם"א: וקרומית שלו (של הסימוניא) משוכה היא ואינה נפגמת כשאר קנים לפיכך השוחט בו שחיטתו כשרה (תשו' הגאו', גנזי ירושלם, ורטהיימר א ז). פירש גאון סימוניא דאגמ' קניא, שככה שמו ומהלך במים על הארץ וקרומיתו משוכה [2] וחדה (ערוך ערך סמניא). אשר יסמך איש על הקנה הרצוץ הנשבר והקרומיות באים בכפו ונוקבין אותה (רש"י, ישע' לו ו). ובכל מלין ואפי' בצור ובזכוכית ובכל דבר שכורת, ולא ימול בקרומית של קנה מפני הסכנה (רמב"ם, מילה ב א). וכשיציע (החלק העליון של הגידים) לגלגולת יחלק חלוק נאה והוא הקרומית שתחת המוח הנקרא שבכה (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד, כד:).

קֵרוֹן, ס"ז, —שס"פ מן קָרַן, כמו קְרִינָה: ונתת מהודך עליו, זה קירון עור פנים (רש"י, במד' כז כ). ומשה יקח וכו' את האהל, לשון בהלו נרו, והוא היה קירון עור פניו (הוא, שבת פח.). ומשה לא ידע, אלמא נתן לו הקב"ה קרון עור פנים ולא הודיעו (הוא, ב"ב טז.). שופרי, וזיהרורי תוארו וקירון [עור] פניו (הוא, ב"מ פד.). גם את הדבר הזה אשר דברת אלי להיות מופלא ונראה שופט וגדול עליהם וכו' וזהו קירון פנים (רשב"ם, שמות לג יז). ח"ו לא נתכוון (משה) אלא לכרות לו ברית על שני דברים שנתרצה לו הקב"ה, על קרון שלו וכו' (הוא, שס שס יח). ולהיות מדרגת משה מאספקלריא המאירה זכה להתלבש בקרון עור פנים המאירים כפני חמה (מנחת קנאות לר"י מפיסא, 42). וזכה (משה) לקירון עור פנים וכו' ושב אותו קירון טבעי

[1] [כך בכ"י מינכן ובערוך; בדפוס' קרומין ועי' ד"ס.]

[2] [כך צ"ל, ולא „משונה" בכדפוסים. עי' תוספת הערוך, 296]

(לסב"ל דורלאן, מגן אבות ה כא). כי הארה הוא דבר אחר שהוא אצילות אור מעצמו כענין קירון עור פמש (רמח"ל, פתחי חכמה ב, כ.) [1].

קְרוֹנִי, ש"ז, — עגלון, נהג הקרון: כתב אבי העזרה שאירע במגנצא שיהודי הלך משם בעגלה ויהי בהיותם בדרך ויקם עליו הקרוני ויהרגהו (מרדכי מו"ק תתלט). ובבקר שלח לה בעלה קרון אחד להחזירה אליו והלכה וחזרה עם הקרוני (שו"ת הרא"ש לג ה). מעשה היה במגנצ'א ביהודי אחד ששכר קרון לישב עד וורמש"א עם חבילתו ויהי בדרך במלון ויפגע בו הקרוני וימיתהו וישליכהו בנהר רינוס, ביום השלישי נודע לבנו וכו' והלך אצל שרי העיר וקבל על הקרוני וישלחו לכפר לתופסו ויברח וימלט וכו' וגם תפשו את גיסו של קרוני וכו' (אור זרוע להרי"ל מוינה, אבלות, פז).

קֵרוּץ, ש"ז, —סה"ס מן א. קָרַץ, פעלת הקורץ עין: בשיח נבון ותרוץ שנית בקרני פרו ישיח, סמך וכפר על כל קרוץ וכל חטאת וכל שיח (רקע"ג, באלהי ילדקו, עבודת יוה"כ, קבץ מע"יגאו' ב, 15). וכשתשב לאכול בשלחן אחד עם הבעל הבית ואשתו אל תשאל דבר ברמיזות כי אם בפירוש שקרוץ עינים יתן עצבת לבעלה שיחשוד שהרמיזה היה לדבר אחר (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר עז). ויתרון ענף השני מן הראשון כיתרון לשון איש המדבר על רמוזי וקרוצי האלם (כליל החשבון א, י.).

קֵרוּר, ש"ז, — מעשה המְקָרֵר והמצנן: יש ליסודות ולשמש ולירח ולככבים פעלים על דרך החמום והקירור וההרטבה והיובש (ר"י א"ס, כוזרי א עז). והיתר מזיק מה שקרורו בקרח וכ"ש אם יהיה הקרח רע (קאנון א ג ב ח). והשתדל שיהיה האויר מקורר בתכלית הקרור (שם ג יא ג ד). כי קצת הדברים אשר לנושא הכנה לקבלם יקבלם קבול אמתי לעצמו וכו' שהוא בעצמו יתחמם או יתקרר על דרך האמת חמום מה וקרור מה (רלב"ג, מלחמ' ה, א ג). עקרי התורה והתהלותי' אין כלם מושגות מצד המושכלות הראשונות ואינן מוחשות בכל עת כחמום הפלפל וקרור האופיון אבל סבתם בלתי ידועה (ר"י אלבו, עקרים א יז). כי הגשמים אשר הם כן, והם היסודות, לא יצאו מהם פעולות אחרות כלל, זולת פעולת החימום והקירור וההרטבה והיובש (אמו"ר לראב"ד א ז, כא).

קֵרוּשׁ, ש"ז, —סה"ס מן קָרַשׁ, כמו קרישה, התקשות: ויתבאר מדברינו וכו' שיהיה מחויב שיהיה שם בין גלגל לגלגל גשם בלתי שומר תמונתו, הוא הנקרא מים העליונים, והנה הספק בזה הוא כי זה הגרם העליון הוא נקי מהאכיות אשר ישלם בהם הקרוש וההתקשות לדברים וכו' (רלב"ג, משלי ל ד).

קָרוּת, ש"נ, — כמו קֹר, קָרָה, תכונת הדבר הקר: חמות של סתיו אילולא שהיא חזקה [לא היתה] מתגברת על הקרות שיש בעולם (ר"ח, יומא כט.). ורוח היום הוא קרות אוירו (רד"ק, סה"ש, רוח).

קַרְזוּל, ש"ז, —פקעת אבנים מקֻרזלות, Konglomerat; conglomérat; -erate, ואמר הפיטן: אשישת שלוחתו בקטב תילה, אשישות להניץ בתיחות קירזולה (קונט' הפיוטים הנלוה למחזור ויטרי, 4; הובא גם בתוס' סוכה לו:, ד"ה מקורזלות).

***קִרְזֵל** [1], פ"י, —כרך ודבק יחד, zusammenballen; agglomérer; to conglomerate: פיטים שקירזלו[2] ועשאו תנור ועשה לו טפלה מבחוץ, אף על פי שמקבל טומאה על דפנותיו כשיעור טהור (תוספת' כלים ב"ק ד עז).

---

[1] [בתוספת' מנח' א ו כתוב: (הנודר) הרי עלי קירון הביא נימוס, נימוס והביא קירון מה שהביא הביא וידי הוכתו לא יצא, ע"כ. ואשר למלה נימוס, היא כאן היונ' νομάς או νέμος, מרעה, רעי, כלו' בהמת רעי (עי' פטם ורעי במשמ' שור פטם וכו', בערך פטם). ועל כן גם קירון מלה יונית היא, וכנראה בעקר קרון κάῤῥον, כלו' בהמה, עֲגָלָה מושכת בקרון, בעֶגְלָה.]

[2] [מלה שגזורה מן קָרוֹן, קרונות במשמ' עֲגָלָה בתו"ם ובפהמ"א, שהיא היונ' κάῤῥον במשמ' זו.]

---

[1] [בערב' בא קַרְזַל[a] במשמ' כרך וגלל, ובסוד קרזלא, פקעת של חוטים. וכנראה קרוב הפעל אל קַרְסֵל (עי' שם) כמו גרף אל אגרוף, וגרופית, שהיא בעקר אגרופית, אגרוף קטן. ולענין עי' גם בתוס' פסח' מז:, ד"ה באבנים.]

[2] [בהוצ' צוק"ם וכן בדפוס בשבוש: שקירו לו, ובהגהות הגר"א: שפרע אותו, ובבאור הגר"א: ששבר ועשה תנור. אך ברמב"ם (כלים טז ח) נכון שקרזלו.]

[a] قرزل

—פע', בינ' מְקֻרְזָל, — אבנים מְקֻרְזָלוֹת, כרוכות יחד בפקעת: ר' יוסי אומר צרור המקורזל כזית כאגוז כביצה נוטלו ומקנח בו את רגלו, ר' ישמעאל בר' יוסי אומר מלא היד (תוספת' שבת יג יז, וכע"ז זה ירוש' ח ו). ת"ש פורסין מחצלת ע"ג אבנים בשבת, באבנים מקורזלות דחזיין לבית הכסא (בבלי שם מג). אבנים מקורזלות מותר להכנים לבית הכסא וכמה שיעורן, ר"מ אומר כאגוז, ר' יהודה אומר כביצה (שם שם פא.). ואי אמרינן הואיל, אחרישת לא ליחייב, הואיל וחזי לכסוי דם ציפור, אמר רב פפא בר שמואל באבנים מקורזלות (פסחי מז:).

קרח

קרח [1]), ממנו קָרַח, א. קֵרֵחַ, ב. *קֹרַח, קָרֵחַ' א. קָרְחָה, *קַרְחוֹן, *קַרְחוּת, *קַרְחִי, *קַרְחָן, קָרַחַת, *קְרִיחָה [2]).

קָרַח, פ"י, קָרְחִי, יִקְרְחוּ [3]),—קָרַח אדם קָרְחָה בראשו, גלח כל שער ראשו, kahlscheren ; tondre ras; to shear closely: לא יִקְרְחוּ [3]) קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו (ויקר' כא ה). — ובלי השלמה, כפ"ע, באותה משמ': קָרְחִי [4]) וגזי על בני תענוגיך הרחבי קרחתך כנשר כי גלו ממך (מיכ' א יו). — ובתו"ם: הקורח קרחה בראשו והמקיף פאת ראשו וכו' חייב (מכו' ג ה). הקורח קרחה בראשו של חבירו שניהם חייבין (תוספת' שם ד יא). יכול אפי קרח ד' וה' קריחות לא יהא חייב אלא אחת וכו' (בבלי שם כ.). — ובכהמ"א: הקורח קרחה על המת לוקה (רמב"ם, עכו"ם יב טו). הקורח ראש או השורט בבשרו על ביתו שנפל ועל ספינתו שנטבעה בים פטור (שם שם טז). שהוא דרך לקרוח הראש על האב לפי שנתן תורה על ראש הבן (כ"י קארו, תולדות יצחק, לג:). וכשהאדם קורח אותן (את השערות) הוא מקצר המעיינות העליונות (ליקוטי ל, לבוש הכ"מ, מט.). — ואמר המשורר: רחב פי הקיץ ויקרא, מחרפה שם החורף נקרא, יקרח ראש בקרת הנורא וכו' (ראב"ע, אל אחד, איגר 122). ראש אקרה ומר אצרח על גולת אשביליה (הוא, אהה ירד, שם 169). שערותיו השחורות קרחה הזקנה החורות מרטה הנערה בידיה (יל"ג, משלי יהודה ג ו, שירי יל"ג ג, 112).

—נפע', יִקָּרֵחַ, — נִקְרַח לפלוני, קָרְחוּ בני אדם קרחת בראשם עליו: ומתו גדלים וקטנים בארץ הזאת לא יקברו ולא יספדו להם ולא יתגדד ולא יִקָּרֵחַ להם (ירמ' יו ו). — *ונִקְרַח הראש וכדו', קרחו בו קרחה: הזר הראש והזקן ונקרחו וכו' הרי אילו מיטמאין בנגעים (נגע' י ח). העלו (הראש והזקן) שער ונקרחו וכו' ר' אליעזר בן יעקב מטמא (שם ז ח). —*ובהשאלה לפֵרות, נשר השער שעל קלפתם: האגסים והקרוסטומלין והפרישין והעוזרדים משיקרחו [1]) וכל הלבנים משיקרחו (מעשר' א ג). — *ונקרח ההר, הכרם, נעקרו עציו ועשבו: כשהבהמות יורדות מן ההר נמצא ההר נקרח וממורט מהם (רש"י, סה"ש ד א). שאילו נקרח באמצע קודם הזריעה ט"ז אמה היה נידון כקרחת הכרם (ר"י בן מלכי צדק, כלאי ה ה).—*ונקרש כקֵרֵחַ, ואמר הפיטן: מזרות ושמשים וכל שטרי מזרת עבורך קבעתי עולם בלי נקרח (שמואל הכהן, אדומתי, מחזור שבת ב אהה"פ).

—הפע', הִקְרִיחוּ,—כמו קל: וְהִקְרִיחוּ אליך קרחא וחגרו שקים ובכו אליך במר נפש מספד מר (יחזק' כז לא). —*ובהשאלה, לכרם ולשדה, הִקְרִיהַ, עשה בו כמו קרחת, עקר את נטיעותיו או זרעיו: מהו להקריח בתחילת ששה להיות מיצר והולך (ירוש' כלאי ג א). קרחת הכרם, מקריהין אותו מאמצעו, כרם שחרב

---

[1]) [במשמ' זו של קֵרֵחַ, קרחה, בא קרה אף בארמ' ובסור', ובכוש' קַרְחַ במשמ' גלח, וכן בערב' (עי' ברוקלמן במלון הסורי) צורות כגון קַרָאח a), אדמה קרוחה, אך מצוי יותר בערב' במשמ' זו השרש קרע b) שממנו אַקְרַע c) במשמ' קֵרֵחַ, מצֹרע הראש וכדו'. וכנראה קרוב קרה אל גלח, ועי' שם.

משרש אחר גוזרים כמה חוקרים את המלח קָרַח. אך עי' בהערה לשם זה.

בסור' ובערב' בא קרח d) גם במשמעויות אחרות, שמקורן בשרשים אחרים, שאינם בעבר' במבטא זה.]

[2]) [משרש זה נגזרו כנראה גם השמות הפרטיים קָרֵחַ, קֹרַח.]

[3]) [כך הקרי; הכתיב: יקרחה.]

[4]) [אמר ריב"ג: וכבר שמו הקמץ במקום חירק וכו' קָרְחִי וגזי (הרקמה ח, 50).]

a) قراح b) قرع c) أقرع d) قرح

---

[1]) [במשנ' שבירוש': משיקריחו, ועי' גם הפע'. ופרשו בירוש' שם: משיקריחו וכו', משיעשו קרחות קרחות לבנות.]

מקריחין 1) אותו מכל צדדיו (ר' יוחנן, שם שם ד א). שהיה שם שדה תבואה והקריח לתוכה ארבע אמות (שם שם ה א). — ובהשאלה למקום בכלל, הִקְרִיחַ את המקום, דלדל אותו, הביא עליו עניות: אמרו לו (הנערים לאלישע) עלה שהקרחת עלינו את המקום 2) (בשם ר' אליה, סוטי מו:). — יובכם נִפְעִי: ר' שמעון פוטר את המלפפונות בקוטנם משיקריחו 3) (תוספתי מעש"ר א ג). וכי מחמת האוכל הן מקריחות, לא מחמת התולעת שיש בהן (ירוש' שם א ג). — ואמר המשורר: תעבר עלי קברה ותקריח ועל לבה מתפפת ומתגדרת (רמב"ע, דמעה בעיני, ברודי, כא). עליו בנות עיש כיונים יהמו, אליו כמו נשר כסיל יקריח (הוא, אסיר אסר לבו, שם, סד). — "ובמשמ' הִקְרִישׁ והקפיא כמו קֶרַח: וביום השני הקריש והקריח בקרח עוד מאותו החלק השלישי של מים הנשאר מיום ראשון (ר' שבתי דונולו, חכמוני, סוף פרק א). כי גבריאל שרו של אש הוא, בהקריחו מבחוץ יחמם בעצם ויקרר במקרה (ר' אברהם בירבאגו, דרך אמונה א א).

—הפעי' בינ' מֻקְרָח, — שהקריחו אותו: כל ראש מֻקְרָח וכל כתף מרוטה (יחזק' כט יח). — ובתו"ם: אינו חייב עד שיהו ששה על ששה מוקרחין בתוך שדה תבואה או מוקפי' גדר (ר' יוחנן, ירוש' כלא' א א). — ובסהמ"א: מי שיש לו שדה תבואה ובתוך שדהו בית רובע אחת מוקרחת או ב' וכו' (ר"י בן מלכי צדק, כלא' ב ט). אם מוקרחת באמצע הכרם נותנין לה עבודתה וזורע את המותר (הוא, שם ד א). ולא יוקרחו (שוכני האקלים הרביעי) בהתמדת רוחק השמש מנכח ראשיהם (הכוזרי א א ג א). הנולדים שם והיושבים שם לא יוקרחו לקור ולא ישרפו לחום אשר לזה מזגם נאות (ר"א בירבאגו, דרך אמונה ג ד).

1) ובפי' המשני' לר"י בן מלכי צדק (כלא' ה א): מקרהין, [פִּע'.]

2) [רש"י: שכשהיו המים הרעים היתה פרנסתינו הביא מים ולמכור. [ע"כ.]

3) [צוק"מ: משיקדיחו; בדפוס': משיקרחו, והגיה הגר"א: עד שיקרחו, ועי' גם נִפְעִי, הערה.]

—פִּעֵ', "קֵרַח, —עי' הִפְע', הערה.

—פֻּעַ', בינ' "מְקֹרָח, — שקרחו בו קרחה: לפי שאתם בניו של מקום ואתם ראויין להיות נאים ולא גדודים ומקורחים (רש"י, דבר' יד א).

—הִתְפַּ', "הִתְקָרֵחַ, —נשר שערו, ובהשאלה לפֵרות: אילו הפירות כשהן בוסר מכוסים בשערות כמו נוצה וכשמתחילין להתבשל מתקרחין מעט מעט מאותו השיער (ר"י בן מלכי צדק, מעשר' א ג).

קֵרֵחַ, תוס"ז, — מי שיש לו קָרְחָה באחורי ראשו או בכל ראשו, bald ; chauve ; kahl : ואיש כי ימרט ראשו קֵרֵחַ הוא טהור הוא (ויקרי' יג מ). עלה קֵרֵחַ עלה קֵרֵחַ (מ"ב ב כג). — ובתו"ם: הנודר משחורי הראש אסור בקרחין 1) ובעלי שיבות (נדר' ג ח). הקרח פסול, איזהו קרח כל שאין לו שטה של שער מקפת מאזן לאזן (בכורו' ז ב). הכהנים, לרבות הקרחים 2) (רבי יודה, ירוש' יומ' ב ה). כל הכמי ישראל דומין עלי כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה (בן עזאי, בכורו' נח.). —ונקי' *קֵרֵחָה, קֵרַחַת: אשה קרחה 3) שיטה של שיער מקפת מאוזן לאוזן וכו' (ר' ירמי', ירוש' כתוב' ז ט). —ומ"של: אדם שיש לו ב' נשים אחת ילדה ואחת זקינה, ילדה מלקטת לו (שערות) לבנות, וזקינה מלקטת לו שחורות, נמצא קרח מכאן ומכאן (ר' יצחק נפחא, ב"ק ס:). — ובהשאלה לאדם שלא נשאר לו כל דבר, לא זה ולא זה: כתב כל נכסיו לאשתו ויצא עליו שטר חוב, רבי אליעזר אומר תקרע מתנתה ותעמוד על כתובתה, וחכמים אומרים תקרע כתובתה ותעמוד על מתנתה ונמצאת קרחת מכאן ומכאן (ב"ב קלב.). — *גֵּט קֵרֵחַ, גט מְקֻשָּׁר שקשריו מרובים מעדיו 4): כנסה בגט קרח תצא מזה ומזה וכו' גט

1) בקטע כ"י משני' מנק' גני' בביהמ"ד שכטר: בַּקֵּרְחִין, ובמשנ' ליוורנו בַּקְּרֵחִין, [אך אין ספק שצ"ל בַּקֵּרְחִין, על דרך חֵרְשִׁים מן חֵרֵשׁ.]

2) [במקום אחר (ספרא ויס, ויקרא נדבה פרק ו; בבלי בכורות מג:) קרחנים, קרחנין.]

3) [במקום אחר (ירוש' קידוש' ב ד): קרחת.]

4) [בעקר אולי גט שאין עליו חתימת עדים כלל, והשוה למשל את שמושי המלה ψίλος (קֵרֵחַ) ביונ', ואך אח"כ אפילו גט כזה שאין חתימת עד כנגד אחד מקשריו.]

קרח הכל משלימין עליו וכו' ואיזהו גט קרח, כל שקשריו מרובין מעידיו (גיט' ח ט–י). גט קרח שבעה קשרים וששה עדים, ששה קשרים וחמשה עדים וכו' (תוספת' שם ח ט). — ובסהמ"א: באילן גררא, פירוש באילן קרח שאין לו לא עלין ולא אמירין אלא הוא יבש (ר"ח, עירוב' ק:). הוציא בעל חוב שטר חובו שקדם שיעבודו לשיעבוד מתנתה והוציא מידה הנכסים ונמצא קרחת מכאן ומכאן מכתובה וממתנה (רגמ"ה, ב"ב קלג.). ואיך יבין נעלם הבא מיעלם והבא מארץ קרח קרח מכאן ומכאן ואל אן געת דעת הבא מגעתם (ראב"ע, מכתב לר' שמואל אבן גאמע, כהנא ב, 40). ותהרסנה יסודות התורה ותגלינה אשיותיה ויפלו מגדליה ונמצאו קרחים מכאן ומכאן (ר"י עקנין, ספר מוסר ב עז). ומכל טוב תהיה קרח ומפניו לא תוכל להיות בורח (רוקח, הלכי תשובה). וההבדל שבין קרח וגבח שהקרח ימרט השער עד חצי הראש והגבח מסוף לפניו (ר"א הקראי, גן עדן, טמאה וטהרה ד, קיח:). כי רבים הם אשר חביב עליהם ממונם מנפשם ונשארים קרחים מכאן ומכאן (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יא, ד"ה ולפי שכפילת). לא העמיקו בחכמת התורה ולא ידעו סודותיה ועיקריה ונתעסקו מעט בחכמות העיוניות לא יעלה לבם לשלימות הישר וישארו קרחים (ר"י ביבאגו, דרך אמונה ב ג, מז:). ובאשר חטאו הסתיר האל פניו מהם ונשארו קרחים מכאן ומכאן (שבט יהודה, הנוכר, 23). ואל תחטא באף ובריח פן תהיה מכל טוב קרח (ר"א הכהן, שבט מוסר יט). — ואמר המשורר: מה תסכלי ושני סעפים תבהרי ועלי שניהם תהיי פסחת, לך בחרי אחד להשען לכל חמצאי מזה וזה קרחת (רמב"ע, כפס אשר לא שמעה, ברודי, עח). ומה לי לפתאים לועגים אם אומרים לי עלה קרח (עדרוש הלוי, קטע כ"י גני').

א. **קֶרַח** [1], ש"ז, קָרַח. כנ' קַרְחוֹ [2], — ברד, גבישי מים

1) [כאמור בהערה לשרש קרח יש שגוזרים מלה זו משרש קרח מיחד. אך בסור' עקר משמ' המלה קרחא היא סופה וסערה, שהיא המקרחת ומספחת את האילנות, וכנראה זאת הוראתה הראשונה של המלה. ואמנם כערה וסופה מביאות אתן גם קֹר ושלג. ועי' לקמן.] 2) [במקצת ספרים (תהל' קמז יז):

קפואים, טרפה: Hagel, Eis; grêle, glace; hail, ice. לא הבאתי אליך אנכי אחטנה מידי תבקשנה גנבתי יום וגנבתי לילה הייתי [1] ביום אכלני חרב וְקֶרַח בלילה ותדד שנתי מעיני (בראש' לא לט–מ). ונבלתו תהיה משלכת לחרב ביום ולקרח בלילה (ירמ' לו ל). משליך קַרְחוֹ [2] כפתים לפני קרתו מי יעמד (תהל' קמז יז). מבטן מי יצא הַקָּרַח וכפר שמים מי ילדו (איו' לח כט). — וביחוד הַקֶּרַח הַנּוֹרָא המהות את רקיע השמים: ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הַקֶּרַח הנורא [3] נטוי על ראשיהם מלמעלה (יחזק' א כב). מנשמת אל יתן קָרַח [4] ורחב מים במוצק (איו' לז י). — ובסהמ"א: הלחיים נעשו גלידין והוא הקרח שנקרא גליד (ערוך ערך טר). חתיכות של ברד והקרח שקורין גלאצ"א בלעז והיינו ביום השלג (רש"י, ברכ' יח:, ד"ה גזיזי דברדא). פעמים שיש קילקול בכרם כגון ברד או גשמים או קרח (הות, ב"מ עג., ד"ה כיון דהוי). והיתר מזיק מה שקרורו בקרח וכ"ש אם יהיה הקרח רע (קאנון א ג ב ח). — ואמר הפיטן: גיויו שחף קרח וגופו שזף קדח (ינאי, קרוב' בראש', זולא, מג). אשר איטתך באראלי אומן באבירי אומץ בברואי קרח בבלולי קדח. ומוראך עליהם

קָרְחוֹ, קֵרְחוֹ, עי' מנחת שי.]

1) [הכונה, בצרוף המלה הראשונה בפס' אל הקודם: גְּנֻבְתִי (גְּנֻבַת) יום וגנבתי לילה הייתי, ביום אכלני חרב וקרח בלילה. והשוה: לילה גְּנָבַתּוּ סופה (איוב כז כ).]

2) [לנקוד המלה עי' הערה לעיל.

ואמנם לא מן הנמנע הוא שהכונה כאן: משליך קדחיו במשמ' חציו, חציו (השוה תהל' יח יה; עז יח; חבק' ג יא, ועוד) עפ"י הערב' קדח a), הצ.]

3) [אמנם אין בטוי זה, הקרח הנורא הנזכר כאן כדבר ידוע, מוכן כל עקר. והואיל ומכמה מקומות מסתבר, שהיו דברי יחזקאל, לפחות בחלקם, כתובים בעקר בארמ' (עי' גם א. קָרָא, פע', הערה), על כן נתונה האפשרות, שהכונה העקרית היתה: קְדַח נוֹרָא, כלוי להבת אש. השוה את המקומות שבהם טעה המתרגם הסורי או מעתיק התרגום בין קרח לקדח, בתרגמו קודחתא וכדו' אף במקו' קָרְחָה (ויקר' כא ה; ישע' כ כז), מִקְרַח (יחזק' כט יח) ועוד.]

4) [ואולי במשמ' רוח סערה.]

a) قدح

(פוּא, אסר איימתך, קרוב' ליגיס כורלאיס, שס, שלג). — ואמר המשורר: מגן אשו :ח מפני ק ר ח, גם מחמת חום זה יהי צנה (רמב"ע, תרשיש ב, 36). ומה סבה עלות איד מאדמה, והענן, ואיך יזוק מטרו, ואיך ק ר ח ו יהי מושלך כפתים (רס"ע פלקירא, הקד' פמנקס). ואמר המליץ: ועבד שני וכו' הביא אחר זה בספל בדולח יפה מרקחת ומים שנצטננו ב ק ר ח (גוטלובר, ממלכים, 94).—ומ"ר, *קְרָחִים, ואמר המשורר: ואם מנחלי גפרית רסיסיו אכנה בעדם פתי ק ר ח י ו (רמב"ע, לגן אהב, ברודי, עה.)

ב. *קֶרַח, ש"ז, — כמו קָרְחָה: מקום שהיו מתבשמות בו נעשה נמקים נמקים וכו' מקום שהיו חגורות בצילצול נעשה נקפים נקפים, ותחת מעשה מקשה קרחה, מקום שהיו מתקשטות בו נעשה ק ר ח י ם ק ר ח י ם (רבה בר עולא, שבת סב:). א"ב (שהפסוק בא ללמד רק על אסור אחד) נכתוב קרא ק ר ח, מאי קרחה, שמעת מינה תרתי (קידוש' לו.).

א. קָרְחָה, קרחא, ש"נ, כני קָרְחָתֵךְ, — הסרת השער שבראש האדם, בפרט כסימן לאבל, והמקום בראש שהוסר בו השער: לא יקרחה קָרְחָה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו ובבשרם לא ישרטו שרטת (ויקר' כא ה). לא תתגדדו ולא תשימו קָרְחָה בין עיניכם למת (דבר' יד א). והיה תחת בשם מק יהיה ותחת חגורה נקפה ותחת מעשה מקשה קָרְחָה (ישע' ג כד). ויקרא אדני יי' צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולְקָרְחָה ולחגר שק (שם כב יב). על נבו ועל מידבא מואב ייליל בכל ראשיו קָרְחָה כל זקן גרועה (שם יה ב). באה קָרְחָה אל עזה נדמתה אשקלון שארית עמקם עד מתי תתגודדי (ירמי' מז ה). כי כל ראש קָרְחָה וכל זקן גרעה על כל ידים גדדות ועל מתנים שק (שם מח לז). וחגרו שקים וכסתה אותם

1) [כתב בעל מנחת שי: קרחא, במקצת ספרים כ"י בה"א ועל פי הקמחי הוא באל"ף וכן כתב בעל הלשון ובמ"ג נמסר עליו לית כתיב אל"ף והוא חד מן מלין דכתיבין אל"ף בסוף תיבותא ע"כ. ודבר זה צריך עיון דבחילופין שלנו משמע דלמערבאי כתיב קרחה בה"א, ע"כ.]

פלצות ואל כל פנים בושה ובכל ראשיהם קָרְחָה (יחזק' ז יח). והקריחו אליך קָרְחָא[1]) וחגרו שקים ובכו אליך במר נפש מספד מר (שם כז לא). והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה והעליתי על כל מתנים שק ועל כל ראש קָרְחָה (עמ' ח י). קרחי וגזי על בני תענוגיך הרחבי קָרְחָתֵךְ כנשר כי גלו ממך (מיכ' א טז). — ובתו"מ: הקורח ק ר ח ה בראשו והמקיף פאת ראשו והמשחית פאת זקנו והשורט שריטה אחת על המת חייב (מכות ג ה). שמא תאמר ק ר ח ה אני עושה במלכותך, מפוזרין הן בין העמים (מגי' יג:). קרח, שנעשה ק ר ח ה בישראל (ר"ל, סנה' קט:). — ובספה"מ"א, אף במשמ' tonsura של כמרים: ומזה הכת נלקחה ה ק ר ח ה שעושים הגלחים (ישמעאל חכיכא ולכטוכו, הסחר ב, יח).—ואמר המשורר: כנשר אאריך ק ר ח ה ואתנודד כמו דיה, ואסב עיר בקינותי ובבכי רב ותאניה (ר"ש הנגיד, הבמות פליליה, ברודי, 6). — *וקָרְחָה, ספחת, ככנוי לחית ים גדולה, כנראה לתנין הים[1]), ואמר המשורר: ושם חיה שמה ק ר ח ה אשר היא ככל חיות מצולה לא עצומה וכל חיה אשר חיות שארה בפגעה בה אכולה או המומה והופכת לפיה כל ספינה וצי אדיר במרכבה רתומה וכו' אבל היתה בתוכן דג רקומה וכו' וראש לה כאני שיט במדה עלי פנים מנשאים ברמה ועינים במעיינים ונחיר כמו כבשן ולה רקה כחומה ופה עמוק ורחב כמערה וכו' ותמהו כל נבוני ים ואמרו במה זה נמלטו אלה ולמה ולא היתה פליטה לאניה לפנים מן ידי ק ר ח ה ועומה (ר"ש הנגיד, הלכוסל, בן תהלים ס ששון, ה).

1) [הרכבי וברודי בהערותיהם לא עמדו על כונת השם, הואיל וחשבו שדברי ההקדמה בערב' שהוסיף בן המשורר: דאבה יססיה וכו' אלטיניה (בעבר': חיה יקראו לה וכו' הטיניה) מכוונים לדג thynnus, מה שאינו מתאים לתאור. ואולם אין הכונה אלא ללטיני tinea, איטל' tigna, צרפת' teigne, ועוד, במשמ' קָרְחָה, ספחת, צרעת הראש ממש, ובודאי השתמשו הספנים במלה אך כשם ג נ א י כלפי תנין הים, והמשורר תרגם אותו לעבר' כפשוטו.]

*ב. **קְרִיחָה**[1], ש״נ, — שם עשב רפואי, pyrethrum: וזה לך מעשה תרופתו לגרגרנו בזרע חרדל ועקר ק ר ח ה הנקרא פירתרון (חסף, 20:). עקר ק ר ח א שמו בלשון ייוון פירתרון (שם, 51.). עשב נקרא עקר ק ר ח א הוא פיריתרון (שם, 72:). ועקר ק ר ח ה וסדג ואסרון וכו' (רחב״ע, רחסית הכמה ד, מזל חמה, כ״י פריז). וישתה משקין מטהרין וכו' כגון שיקת עקר ק ר ח ה שני זוזים וחצי (כ״י עמדין, מגדל עוז, קי.).

*__קַרְחוֹן__, ש״ז, — גוש קרח גדול על ירכתי ההרים המכסים שלג עולמים, Gletscher; glacier, נוהג בדבור ובספרות.

*__קַרְחוּת__, ש״נ, — תכונת הקֵרֵחַ: ובחרו יחס ה ק ר ח ו ת כי יותר היה ראוי לתארו מצד ה ק ר ח ו ת מצד הגבחת מפני שיותר הוא מורגש ענין הקרחות מצד שפאת הפנים מן הראש הנה הוא מכוסה תמיד (כ״י כספי, שרשות כסף, שרש קרח, 34).

*__קַרְחִי__, ת״ז, — דומה לְקֶרַח, שקוף כקרח וגביש: ואמנם המימות ה ק ר ח י י ם והשלגיים הם עבים (קלזון א ב ב יו). — וביחוד הַלֵּחָה הקרחית שבעין, אחת משלש לֵחות שבעין[2]: פנימי הכתונת הענביית שבעין יש לו שעירות רך וטוב כדי שיהי' קולט ה ק ר ח י י ת כמו קליטת הספוג וכו' (פרקי משה א, ג.). ואחריה (אחרי העכבישית) ה ק ר ח י ת והיא לחה זכה מזהירה דומה ל ק ר ח והיא העגולה (כהן פלקירה, לכי הגוף, כ״י בריטי מוז'). ה ק ר ח י ת

[1]) [אמנם כך הכתיב בהעתקות הספרים שלפנינו, וכן, עקר קרחא, כותב אף לֶו, Flora, בכמה מקומות; אך שם הצמח feverfew, pyrethrum, המורה אף על שמושו ברפואה נגד ה ק ד ח ת מקרב את הדעה שצ״ל ק ד ח ה בכל מקום, וצ״ע.]

[2]) [היא לפי פרקי משה ג הליחה הקרחית או הכרדית, כפורית, גלידית או ספירית הגרגיר, ביוני ὑγρόν κρυσταλλοειδές. הקדמונים סברו שהעין מרכבת משבעה קרומים המקיפים את שלוש הליחויות: הליחות הזכוכיות (ὑαλοειδές), הקרחיות, והביציות (ὠειδές) (ממכתבו של ד״ר ג. מונטנר אל העורך). ועי' בַּרְדִּי.]

והיא שדומה לקרח והיא העגולה וכזאת הליחה הראות בהפרישה הצורות המוחשות בה כשיזרח השמש באויר שהוא אמצעי ויתרשמו בה כהתרשם הצורות במראה (מכתב בר זרח, לדה לדרך א א יד). והראות היא בלחות האמצעית הנקרא אלרטיב אלגלמדה בלשון קדם, והמעתיקים יש מי שהעתיק ברדיי מלשון ברד ויש מי שהעתיק ק ר ח י מלשון קרח ויש מי שהעתיק כפוריי מלשון כפור על הארץ כי היא לחות לבן זך ספיריי עגול (רשב״ל דוקן, מגן אבות, חלק יעקב ד).

*__קַרְחָן__, ש״ז, — כמו קֵרֵחַ: הזבלגנים ו ה ק ר ח נ י ן ושאין להם שניים בעלי חטרות כשרין אבל פסולין מפני מראית העין (תוספת' בכורות ה ג). ה ק ר ח נ י ן והננסין והזבלגנין פסולין לפי שאינן שוה בזרעו של אהרן (ר' יוחנן, בבלי שם מג:). ה ק ר ח נ י ן והננסין והזבלגנין כשרים ולא אמרו פסול אלא משום מראית העין וכו' רבי יהודה אומר הכהנים לרבות ה ק ר ח נ י ן[1]) (שם שם, מג:).

__קָרַחַת__, ש״נ, כנ' קָרַחְתּוֹ, — מקום מריטת השער בראש הקֵרֵחַ מצד הפָּנים, מקום הקְרִיחָה: ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא וכו' וכי יהיה בַקָּרַחַת או בגבחת נגע לבן אדמדם צרעת פרחת הוא בְּקָרַחְתּוֹ או בגבחתו וראה אתו הכהן והנה שאת הנגע לבנה אדמדמת בְּקָרַחְתּוֹ או בגבחתו וכו' (ויקר' יג מ—מג). — ובהשאלה, קרחת הבגד, מקום נשירת הצמר מצד פני הארג: וראה הכהן אחרי הכבס את הנגע והנה לא הפך הנגע את עינו וכו' פחתת הוא בְּקָרַחְתּוֹ או בגבחתו (שם שם נה). — ובתו״מ גם ש״ר קָרָחוֹת: ה ק ר ח ת והגבחת מטמאות בשני שבועות (נגע' ג ו). שהמחיה מטמא ב ק ר ח ת ובגבחת (שם ד ג). ה ק ר ח ת והגבחת מטמאות בשני שבועות וכו' איזו היא ק ר ח ת, אבל נשם, סך נשם, מכה שאינה ראויה לגדל שער, איזו היא ק ר ח ת, מן הקדקוד השופע לאחוריו עד פיקה של צואר וכו', ה ק ר ח ת והגבחת אינן מצטרפות זו עם זו (שם י י). שאין אתה אומר כהן שהוא בקי בנגעים ולא בנתקין

[1]) [בירוש' ובספרא: ה ק ר ח י ם, ה ק ר ח י ן, עי' קֵרֵחַ.]

ולא בקרחות וכו' לא יראה את הנגעים עד שיהא בקי בהן ובשמותיהן (תוספת' שם א ב). — *ובצמחים: (והפרישין והעוזרין) משיקריחו, ר' חיננא בר פפא אמר משיעשו קרחות קרחות לכנות (ירוש' מעשר' א ג). —*ומקום חלק בשדה ובכרם: הרוצה לעשות שדהו קרחת קרחת מכל מין עושה עשרים וארבע קרחות לבית סאה מקרחת לבית רובע וזורע בתוכה כל מין שירצה, היתה קרחת אחת או שתים זורעם חרדל, שלש לא יזרעם חרדל מפני שהיא נראית כשדה חרדל, ד"ר מאיר, והכ"א תשע קרחות מותרות, עשר אסורות, רבי אליעזר בן יעקב אומר אפילו כל שדהו בית כור לא יעשה בתוכה חוץ מקרחת אחת (כלאי' ב ט). קרחת הכרם, בש"א ארבע ועשרים אמות ובה"א שש עשרה אמה וכו', ואי זו היא קרחת הכרם, כרם שחרב מאמצעו (שם ד א). איזו היא קרחת הכרם, כרם שחרב אמצעיתו ונשתיירו בו ארבע וחמש גפנים בין מארבע רוחות בין משלש בין משתי רוחות זו כנגד זו (תוספת' שם ג א). למאי הילכתא לקרחת הכרם ולמחול הכרם (ערוב' ג:). — *ובהשאלה לדברי תורה: רבי יונתן הוה עבר קומי סידרא שמע קלון קרויי ולא מברכין, אמר לון עד מתי אתם עושין את התורה קרחות קרחות[1] (ירוש' ד א). — ובסהמ"א: קב בבית כור, אין קרחתו נראית (רש"י, ב"ק כח:). וזה ירפא חולי הקדחת, וזה יצמיח שער בקרחת (ר"י זכלה, סעשועים י, דודזון, 122). והנה בדורנו זה ראינו חכמי האומות נחלקות לכתות ונעשו קרחות קרחות (מנחת קנאות לר"י מפיסלא, קוסמן, 11). — ואמר הפיטן: געה געיתי בבכי ועל כל ראש קרחות כי ביום הזה נשתברו הלוחות (ולכן ספל רומי יוס, סליחי' יז תמוז, ספרד').

*קֹרֶט[2], קורט, ש"ז, מ"ר קְרָטִים, קרטין, — גרגיר קטן מדבר, טפה ממנו, Körnchen, Tropfen; petit grain, goutte; little grain, drop: ואלו דברים של עכו"ם אסורין וכו' והחילק וקורט של חלתית ומלח סלקונטית (ע"ז ב ו). קמץ ועלה בידו צרור או גרגיר מלח או קורט של לבונה פסול מפני שאמרו הקומץ היתר והחסר פסול (מנח' א ב). אין לוקחין קורט של חלתית אלא מן המומחה, והעלה ניקח מכל מקום (תוספת' ע"ז ד יג). ריבה לבונתה כשרה, מיעט לבונתה אפי' שני קרטין כשרה (שם מנח' א יז). אם יש במקומה (של המחט) קורט דם בידוע שלפני שחיטה, אין במקומה קורט דם בידוע שלאחר שחיטה (שם חול' ג יח). קרטים של בושם היה בה (ר' אבהו, ירוש' סנה ג ז). היוצא ליהרג משקין אותו קורט של לבונה בכוס של יין כדי שתטרף דעתו (רב חסדא, סנה' מג.). ועלה של חילתית (מתר לקחת מעכו"ם), פשיטא, לא נצרכא אלא לקְרטין שבו (ע"ז מ:). חסרה (הלבונה) ועמדה על קורט אחד פסולה על שני קרטין כ:רה (ר' יהו"ש מנח' יח.). ורבי יהודה סבר קומץ בתחילה ושני קרטין בסוף (שם יח:). חלתית אחלתית לא קשיא, כאן בעלין כאן בקרטין (חול' נח:). נמצא עליה (על הביצה המוזרת) קורט דם זורק את הדם ואוכל את השאר (שם סד:). — ובסהמ"א: שלא יתכן שיהיה על המחט קורט דם לאחר שחיטה (ר"י ח"ת, כוזרי ד לא). כמו העשבים והאילנות שנולד מן הפסולת הנשארת במזונם קליפין וסובין וקרטין (ר"י עקנין, ספר מוסר ב יג). רק שמוצאה (האשה) קרטין אדומין כחודה של מחט (שו"ת חכם צבי עג). — ואמר הפיטן: קבוצת מפעל גמר ושלחן ערוך כילה, קרטי עפר הרים כדוגמת תרומת חלה (מחז' ויטרי, עמ' 594). — *ובקבלה, קֹרט של הנקודה: כי ידוע שכל נקודה יש לה ג' קורטים דהיינו אורך ורוחב ועומק מצד המקום וכו' ודע שכל אחד מהקורטים מתחלקת לג' חלקים לראש ותוך וסוף (רמח"ל, חוקר ומקובל יא, 73). בחינה שניה היא הגימל קורטים שהוא בסוד האורך ורוחב והעומק (שם יב, 76).

ב. *קֹרֶט[1], ש"ז, — אָחוּ, צמח ממיני האספסת: והוא (אָחוּ) שם צמח רועים אותו הבהמות, ופרשו

---

1) [כך הנסחה הנכונה, וצדק בעל קרבן העדה בפרושו: שנראין דברי תורה כאלו קרוחין בלא ברכה, ובמס' סופרים יד בשבוש: קרויות קרויות, עי' קָרוּי.]

2) [וכן בארמ' שבתו"מ קורטא, ונראה שכעבר' שאולה המלה מארמ', ואפשר שאין כאן בעקר אלא שנוי מבטא של קְרָט (עי' לקמן).]

---

1) [עי' בהערה הבאה.]

בו המפרשים שהוא הקורט[1]) והקורט צמח דומה לאספסתא והוא גדול ממנו ועליו יתר גדולים (ר"י חי"ה, פה"מ לריצ"ג, אחה).

***קָרָט**[2]), ש"ז, קרטין[3]), — משקל ומטבע קטנים, Karat; carat: שכשעלו ישראל מן הגילה היו שוקלין דרכונות דינרין וחזרו לשקול סלעים כשמוען חזרו לשקול טובעין פלגי סילעין, ביקשו לשקול דינרין קרטין ולא קיבלו עליהן (ירוש' שקל' ב ד). מותר ללוות דינרין בדינרי, קרט בקרט שרי, לקן בלקן אסור (שם ב"מ ד א, בשם ר' יוחנן ורים לקיש).

***קַרְטֹב**[4]), קרטוב, קורטוב, ש"ז, — מדה קטנה, אחד משמונה שבשמינית: בארבעים סאה הוא טובל, בארבעים סאה חסר קורטוב אינו יכול לטביל בהן (ר' שמעון, מנח' יב ד). כל מקוה שאין בו ארבעים סאה ונפלו לו שלשה לוגין וחסר אפי קרטוב כשר מפני שחסרו לו שלשה לוגין (ר יהושע, מקוא' ג א). מקוה שיש בו ארבעים סאה חסר קרטוב ונפל מהן קרטוב לתוכו לא העלהו (שם ז ב). שלשה לוגין מים ונפל לתוכן קרטוב יין ודרי מראיהן כמראה היין ונפלו למקוה לא פסלוהו (שם שם ה). לא יאמר לו מלא' לי את המידה,

1) [היא הערבי קרט a), שריב"ג משתמש בה במקור הדברים: קאל אהל אלתפשיר אנה אלקרט. ועי' הערת המחבר לערך אָחוּ, עמ' 143.]

2) [אמנם יש לראות (כמו קרוים, Lehnw. II, ערך זה) שם זה במשמ' שבתו"מ ותמורתו קיראט b) בערב' כשאולים מיוני κεράτιον; אך מלה זו מצדה' כפי שהעיר פרנקל (Fremdw., עמ' 77), שאולה היא משמית כגון סור' קרטא, ערב' קרט' c), בעיקר פול של פרי החרוב (עי' גם לֶו אצל קרוים, שם). ולפי הצורה הערבי' מקביל למלה קרץ בעבר'.]

3) [בעקר מ"י ביונ' κεράτιον.]

4) [במשנ' מנקד' ליוורנו קַרְטוֹב.

מקור המלה לא התברר. בסור' בא קורטבא בשם צמח קוצני, כתרגום של ברקנים (שפטי ח ז, יו), קמוש (ישע' לד יג) ועוד, והוא כנראה במקו' קרצובי וכובי בתרג' הארמ' למשלי יח יט (משוכת חדק), ואולי יש כאן בעקר הרחבה מן קצב במשמ' המדה, וצ"ע.]

a) قرط b) قيراط c) قرظ

מחל לי את הקורטוב הזה (תוספת' ב"ב ה ח). ובלת הין וחצי הין ושלישית ההין ורביעית ההין לוג חצי לוג ורביעית לוג ושמינית לוג ואחד משמונה שבשמינית וזה הוא קורטוב (שם שם י). — ואמר הפיטן: צרפנו מקור רטוב, צמאון לא קורטוב פצנו רע לטוב (לך ה' הצדקה, סליחי מנח' יוה"כ).

***קִרְטוּם**, ש"ז, — מעשה המקרטם, הקוטם והקוטף: תרנגולין שנפלו לגינה ושיברו את הירק וקירטמו חחילפין משלם נזק שלם, סומכום אומר על הקירטום[1]) משלם נזק שלם ועל השיבור משלם חצי נזק (ירוש' ב"ק ב ב).

***קִרְטֵם**[2]), פ"י, — כמו קָטַם, קָטַף, abpflücken; cueillir; to pluck off: השוכר את הפועל וכו' אמר לו על מנת לאכול ירק מקרטם עלה עלה ואוכל (מעשר' ג ג). כסבר שהיא זרועה בחצר מקרטם עלה עלה ואוכל (שם שם ט). ואם ציבחה והוריד כרמתו לתוכה וקירטמתה הרי זו מותרת (ירוש' כלא' ב ג). תרנגולין שנפלו לגינה ושיברו את הירק וקירטמו החילפין[3]) משלם נזק שלם (שם ב"ק ב ב). שמין בית סאה באותה שדה וכו' א"ר יודה אימתי בזמן שאכלה ייחורי תאנים וקירטמה לולבי גפנים וכו' (שם שם ו א). — ובמהמ"א: פי' גייצי מקרטמין וכו' ובודאי העכברין כוססין ומקרטמין דברים שאין אדם ולא עוף ולא בהמה כוססין אותן (ערוך ערך גגמי).

***קִרְטֵם**, קִרְדֵּם[4]), פ"י, — שפשף והחליק בגיר: שולי קערה ושולי אסקוטלי של זכוכית שהתקינן לתשמיש טהורין, קירטסן או שפן בשופין טמאין (כלים ל א). שולי כלי עץ וכלי זכוכית קורדסן שהן[5]) ועשאן כלים ומקבלין כל שהן

1) [בתוספת' ב"ק ב א: הקיטום.]

2) [הרחבה מן קטם, עי' שם. ובסור' בא קְרטם במשמ' קטע וכו', ואף בהשאלה.]

3) [בתוספת' ב"ק ב א: וקיטמו.]

4) [כך צוק"מ; בדפוס: קרטסן שפן, וכנראה אין „שהן" במקום „שפן" אלא טעות המעתיק האהרון.]

5) [פעל נגזר מן creta, גיר ברומי, ועי' בנוסחאות המובאות בהערה למקומות. וכתב הערוך (ערך קרטס): קירטמן ושפן בשופין טמאים, פי' תיקנם ועשאן חלקין השוליים בקרטס טמאים.]

טמאין (תוספתי שם ב"ק ג יב). שולי המחצין ושולי הפהתין וקרקעות הכלים וכו' קרדסן שהן ועשאן כלים טמלאין בהן ומקדשין וכו' שולי כלי עץ כלי עצם וכלי זכוכית וכו' קרדסן שהן ועשאן כלים ממלאין בהן מקדשין בהן וכו' (שם שם ז טו–טז). דמר ר' חנינא, עולין היינו עם רבי לחמת גרר והיה אומר לנו בחרו לכם חלקי אבנים ואתם מותרין לטלטלן למחר, ר' זעירא אמר עד שיקרדם[1], חברייא אמרי עד שישפשף וכו' (ירוש' שבת ז ג).

***קִרְטֵעַ**[2], פ"ע, — קפץ ודלג ופרכס, hüpfen; zappeln; sauter, frétiller; to jump, jerk: לאדם אחד שהיה לו עגל והיה מפשפשו ומגרדו[3] ומאכילו כרשינים בשביל שיהיה חרש בו, כשהגדיל העגל נתן בעליו עולו עליו וקירטע וישבר את העול וכו' (ספרי דבר' שיח). דגים מאימתי מקבלין טומאה, ב"ש אומרים משיצודו וב"ה אומרים משימותו רבי עקיבא אומר משעה שאין יכולין לחיות, מאי בינייהו, אמר ר' יוחנן, דג מקרטע[4] איכא בינייהו (חול' עה.). א"ר יצחק, כל מקום שאתה מוצא ישיבה השטן קופץ, א"ר הלבו, בכל מקום שאתה מוצא נחת רוח השטן מקטרג, א"ר לוי בכ"מ שאתה מוצא אכילה ושתיה ארכיליסטים מקרטע[5] (מד"ר ברחש' לח). וילך וישב לבן למקומו, לסורו, מלמד שנכנסו ליסטי' בתוך ביתו והיו מקרטעים[6]

1) [צ"ל שיקרדם.]

2) [וכן בארמ' שבתו"מ: ולפניו תדוץ דאבה, מקרטעא כהדא חפיתא (מד"ר שה"ש, כגילה וכשמחה). וכן אמר הפיטן: יקרטע נון לקבלה בציצוי בגבורתא (מאיר בן יצחק, אקדמות לשבועות). מקור המלה לא התברר, ואין הגזירות המוצעות (כגון מן רתע, או מיוני' σκιρτάω, מסתברות. אך אפשר שעקרו קרקע בהרחבה מן רקע (ברגל) ונשתנתה המלה בהשפעת רתע, ועי' שם.]

3) [כן בהוצ' איש־שלום; ובהוצ' מלבי"ם: משפשפו.]

4) [בערוך ערך קרטע: דג המתקרטע איכא בינייהו.]

5) [כך תיאודור, עי' בהערה שם. ובדפוס: השטן מקטרג. ועי' גם בהערת בובר לפסיק' ר"ב (רכי עקרה, קמג.).]

6) [נ"א: מקרקרין.]

בו כל הלילה, ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים, כמה מלאכים היו חלים ומרקדי' לפני אבינו יעקב בכניסתו לארץ (שם שם עד). אמר לו יצחק (לאברהם) אבא אוסרני בידיי וברגליי וכו' שלא אראה המאכלת בא עלי ואקרטע ואיפסל מן הקרבן (פסיק' רב', בחדש השביעי, קעא.). וכיון שהוא יוצא ורואה את הנר מיד הוא שמח ומקרטע (ילמדנו, ראש בהעלותך, על פי הערוך ערך קרטע). — ובספה"א: עד שלא יגמור צורת הולד יפה היא מרטעת וצווחת, פירוש הוא כמו מקרטע שפי' בע' קרטע (ערוך ערך רטע).

א. קְרִי, רק בהספק, קֶרִי, תה"פ, — כנגד, entgegen; à l'en contre; contrary: ואם תלכי עמי קֶרִי ולא תאבו לשמע לי ויספתי עליכם מכה שבע כחטאתיכם וכו' ואם באלה לא תוסרו לי והלכתם עמי בְּקֶרִי והלכתי עמכם בחמת קֶרִי ויסרתי אתכם אף אני שבע על חטאתיכם וכו' והתודו את עונם ואת עון אבתם במעלם אשר מעלו בי ואף אשר הלכו עמי בְּקֶרִי אף אני אלך עמם בְּקֶרִי והבאתי אתם בארץ איביהם וכו' (ויקר' כו כא–מא). — ובספה"א: שמוע שמעתי כי היה מוכיח חכם באיי הים, ישביח גלי המציאות ודכים ויסיר במליו מן הלבבות קשים ומן הנפשות קרים עד האסף מרים (ר"י חריזי, תחכמוני ג, 28).

ב. *קְרִי, ש"ז, — מקרה לילה, קרה לילה, יציאת ש"ז בלילה, pollutio(n)[1]: אין קרי אלא מתשמיש חמטה (ריב"ל, ירוש' ברכ' ג ד). ששה דברים סימן יפה לחולה אלו הן עטוש זיעה שלשול קרי וכו' (בבלי שם נז:). מצורע שחל שמיני שלו בערב

1) [עי' בהערה לערך מִקְרֶה, עמ' 3291. ובמשמ' זו בא בסור' קריא לליא, קריותא, וכן בת"י: ושרוי קריות הרהורי (ורחשים חוכא, ברחש' מט ג); מקריות הרהור ליליא (מקרה לילה, דבר' כג יא). ומעין זה בסור' הפעל קרית אנתתא, במשמ' פרסה האשה נדה. וכן בערבי' קָרְא[a] במשמ' ובת, ועל כן אפשר שיש כאן שרש אחר במשמ' טמאה, כלשון הכתוב מִקְרֶה (אולי בעקר מִקְרֶה, כשמוש הַפְּעַ' בלשון הז"ל) הוא בלתי טהור הוא (ש"א כ כה). וכן נדרש הפעל וַיִּקָּר (במד' כג ד): אין ויקר אלא לשון טמאה. וצ"ע.]

a) قَرأ

הפסח וראה קרי וכו' נכנס (להר הבית) הואיל והותר לצרעתו הותר לקרייו[1] (יבמ' ז:). —*וארע קרי לאדם: ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים (אב' ה ה). אירע קרי לאחד מהן (מן הכהנים) יוצא והולך לו במסבה ההולכת תחת הבירה וכו' עד שהוא מגיע לבית הטבילה וכו' (תמיד א א). מעשה בבן אילם מציפורין שאירע קרי לכהן גדול בי"ה ונכנס בן אילם ושימש תהתיו בכהונ' גדולה (ירוש' מגי' א יב). בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתוני, אמרנו, שמא מפני טורח הדרך אירע קרי לר' (שבת קכז:). תבואה שאירע בה קרי או אונס[2] קודם הפסח נידונית לשעבר, לאחר הפסח נידונית להבא, אדם שאירע בו קרי או אונס קודם יה"כ נידון לשעבר, לאחר יה"כ נידון להבא (ר"ה טז.). — *וראה קרי: זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע והמשמשת שראתה נדה צריכין טבילה (ברכ' ג ו). הרואה קרי ביום השלישי לספירת זובו בש"א סתר שני ימים שלפניו וכו' (זבים א ב). הרואה קרי אינו מטמא בזיבה מעת לעת וכו' נכרי שראה קרי ונתגייר מיד הוא מטמא בזיבה (שם ב ג). כי איש אלהים קדוש הוא עובר עלינו תמיד וכו' שלא ראת טיפת קרי על בגדיו מימיו (ירוש' סנה' י ב). קדוש הוא, מנא ידענא וכו' סדין של פשתן הציעה על מטתו ולא ראתה קרי עליו (שמואל, ברכ' י:). כחי וראשית אוני, שלא ראה קרי מימיו (אביי, יבמ' עו.). —*בעל קרי, הטמא מקרה לילה: בעל קרי מהרהר

1) [כך כנראה צ"ל במקום לקרויו שבדפוסים.]

2) [אמנם במקום זה בלבד נמצא לשון קְרִי על תבואה, והצרוף ארע קרי באדם, בתבואה, ולא כלשון הרגילה ארע קרי לאדם, „אירעו אבל או אונס" (מו"ק ב א); ואף אין ענין לחלוקה בין קרי לאונס לא כלפי התבואה ואף לא לגבי האדם, ולגבי שניהם אין אף הענין מדבר על דברים שגרמו טמאה זמנית, אלא על נזק וכליון ממש שאדם ותבואה נדונים בהם, ועל כן אין פרושי המפרשים יוצאים ידי הענין. ונראה שהיה בדברי התנא ראשונה ביטוי אחר, כגון ויקרהו אסון, כלשון הכתוב, והשתנו הדברים במסרת בהשפעת מימרות כגון זו המובאת ממו"ק, לנוסח שלפנינו: אירע קרי או אונס, וצ"ע. וכבר חשב על „אסון" במקום „אונס" א. י. אינהורן (תורת עבודת האדמה, 210) אלא שראה בטעות במלה קרי מלה רומית (caria) ואף חשב שנגזרה המלה אנס מן אסון.]

(קריאת שמע) בלבו ואינו מברך לא לפניה ולא לאחריה (ברכ' ג ד). היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר (שם שם ה). האלם והשכור והערום והסומא ובעל קרי לא יתרומו (תרומ' א ו). אם נותנים לך ממון הרבה אי אתה נכנס לע"ז שלך ערום ובעל קרי וכו' (ע"ז ג ד). מחוסר כפורים אסור בקדש ומותר בתרומה ובמעשר וכו' חזר להיות בעל קרי אסור בשלשתן (כלים א ה). בעל קרי החולה שנפלו עליו תשעה קבין מים וכו' מצטרפין (מקוא' ג ד). — *ובעלי קְרָיִים: מקואות העמים שבחוצה לארץ כשרים לבעלי קריין (מקוא' ח א). אלו בעלי קריין שהם צריכין טבילה וכו' (שם שם ג). מנין לבעל קרי שאסור בדברי תורה, שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך וסמיך ליה יום אשר עמדת וגו' מה להלן בעלי קריין אסורי' אף כאן בעלי קריין אסורין (ריב"ל, ברכ' כא:). ותקן (עזרא) טבילה לבעלי קריין[1]. (ב"ק פב.). ותקראן לעם וכו' שנעשו כולן בעלי קיריין (רבי יהושע, סנה' קו.). — ובסהמ"א: ושחת ארצה, היה משחית זרע הקרי ושופך לחוץ בארץ (ראב"ע, בראש' לח ט). — *ומ"ר: שהרי כולנו בעלי קירים וטמאי נפש ושרץ (מחזור ויטרי תלח). — *ובמשמ' מקרה והזדמנות: (הטועים אומרים כי) המתחדש מתחדש מהקרי (רלב"ג, משלי ב יד). שהרעות הנופלות הם מיוחסות בכללם אל הסבה ההיולאנית או אל הקרי (הוא, הקד' איוב). ואולם הרעות הנופלות אשר יקרו מצד השנויים המתחדשים ביסודות הם מיוחסים אל הקרי וההזדמן (הוא, איוב א). שמה שבקרי מציאותו במעט מהזמן ובמעט מהדברים יחד, כמו שנאמר בשני מהשמע (הוא, מלחמ' ה' ב א, 92). וזה כולו בלתי אפשר במה שבקרי וכו' שזאת ההודעה אינה בקרי (שם, 93). שכבר יֵרָאה במה שבקרי ובהזדמן שיש לו סדור מה (שם ג ב, 95). והענייני' התלויין בעולם השפל קרי גמור בלתי כווני' מכווני' וכו' (דעת הפלוסו' היונים) (ר"י גיקאטיליה, גנת אגוז ב, אמשט', קז:). קרי לשון הפקר (שם שם). ויען שאמונת הקרי פשטה בעולם בהאמינם כי כל הויה בעולם תלוי בכחות הגלגל ולא עבר שבלם

1) [בכ"י המבורג: קראין.]

חוץ מן הגלגל (ר״א הקראי, גן עדן, הקד׳, ג:). וזאת האמונה היא אמונת הקרי ומביאה לסלק השגחת האל יתברך אפילו לשלול מציאותו (שם שם, ג.) והאמינו אמונת הקרי (הוא, עץ חיים ג). אין ראוי שנחשוב שהיה זה מפאת השכחה או הקרי (ר״י אברבנאל, מ״ב ט). וכן בהפרד האדם מאתו ית׳ בנטותו אחר העבירות וכו׳ אז המשגיח יסיר ממנו השגחתו ויעזבנו אל הקרי וההזדמן (מנחת קנאות לר״י מפיסא, קופמן, 47). ולא עשיתי כל זה על צד הקרי וההזדמן (תקנות קנדיאה, הרטום-קאסוטו. 127). שאם יעזוב הכל אל הקרי ואל ההזדמן יקבהו עמים יזעמוהו לאומים (ר׳ יעקב פרווינצאלי, שו״ת בדבר למוד החכמות, עד). ההכרח מביא להשתמש משמות מושאלים ונגזרים אם מפלות כאמור אם מפעלים, כמו שנהגו להעתיק את הנפל הנולד מן הפועל הטבעי בתכת קרי מן קרה והוא כמו הוּלַד אדם בשש אצבעות או בשנים ראשים ובלעז קאסו (ערוגות הבושם כג).

ב. **קְרִי** [1]), ש״ז, — צורת המלה כמו שהיא נקראת, אעפ״י שהכתיב המסור במקרא הוא אחר: סדר קרי ולא כתיב ופירושו ועילתו, כבר ביארנו קרי ולא כתיב כתיב ולא קרי ועתה נבאר פירושן בעזרת שדי, כי עשרה דברים במקרא נקרים ולא נכתבים וכו׳ (בן אשר, דקדוקי הטעמים, 49—50). ותקנו (בעלי המסרה) הספרים ההם בתכלית מה שאפשר וכו׳ ובמקומות אשר השיגם (את הספרים) ההפסד והבלבול עשו הקרי וכתיב להיותו מסופק במה שמצא (האפודי ז). אם היה הקרי וכתיב כפי מה שמצאו בספרים המחולפים וכו׳ אם כן איפה למה בפירוש הכתובים נסמוך תמיד על הקרי ולא על הכתיב וכו׳ היה לו לשום נוסחת הקרי מבפנים כי היא האמת והמסכמת עם הנקודה והכתיב ישים מבחוץ וכו׳ והנה רוב הקרי והכתיב שבא בספר ירמיהו כשתעיין בם ובעניינם תמצא כולם שהם מזה המין שכתבם ירמיהו כן בטעות ובשגגה וכו׳ אבל בתורת האלהים להיותה כולה מפי הגבורה וכו׳ לא נמצאו בו מקרי וכתיב אלא מעט מזער (ר״י אברבנאל, הקד׳ פי׳ ירמי׳). והנה כאשר נתתי אל לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה בענין קרי וכתיב עוד זה מצאתי שלא נמצא קרי וכתיב על ענין חסר ומלא לעולם ר״ל שלא נמצאת מלה בכל המקרא שהכתיב הוא מלא והקרי הוא חסר או להפך (ר״א בחור, הקד׳ ג למסורת המסורת).

א. **קָרִיא**, ש״ז, מ״ר סמי׳ קְרִיאֵי [1]), קְרִאֵי,—איש קרוא ומוזמן: אלה קריאי [2]) העדה נשיאי מטות אבותם ראשי אלפי ישראל הם (במד׳ א טז). ויקמו לפני משה ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים נשיאי עדה קְרִאֵי מועד אנשי שם (שם טז ב). הוא דתן ואבירם קְרִיאֵי [3]) העדה אשר הצו על משה ועל אהרן (שם כו ט). — ואמר הפיטן: קרקר קהלות קריאיה, רעוץ רבבות רוביה (ינאי, אומה אבד, קרובי שמות, זולאי, פו). יה קרא קרואיך והקריא קריאיך (הוא, אלוה בסמך, קרובי ויקרי, שם, קכא). קראתה לעניו ונהרו עיניו, מכל קרואי קריאי מועד, הוא הוקרא מאהל מועד (שם שם, קכג).

ב. **קָרִיא**, ש״ז, — נמוך הקורא לאדם לעשות כך או כך, Beweggrund; motif; motive, inducement;

באשר יחזקו קריאיהם אליו (ספר הישר לישועה בן יהודה הקראי, 42). מהיות הקריאים אליו חוץ מן החיוב וכו׳ אין היות הקריאים אל המעשה וכו׳ קריאי ההכרחה וכו׳ היה הַקריא חלש בו (שם שם). חוזק הקריא אליו (שם, 43). ואם קריאי השכל ימשכוהו שיהי חם עליה (הבעל על אשתו), בא גם הכתוב וסייע, ואם יחלשו קריאי השכל יהיה מוכרח מצד קריאי התורה (ר״א הקראי, גן עדן, נסים יז, קכא:).

קְרִיאָה, ש״נ, —שה״פ מן א. קָרָא, מעשה הקורא בקול והמכריז, Ausrufung, Verkündigung;

---

[2]) [עי׳ הערות לקמן, וערך א. קָרָא.]

[1]) [כך הכתיב, והקרי: קְרוּאֵי.]

[3]) [כך הקרי, והכתיב: קרואי.]

---

[1]) [בעקר ביני׳ פְּעוּ׳ ארמי במשמ׳ (מה ש)נִקְרָא בנגוד אל כְּתִיב במשמ׳ (מה ש)נכתב, עי׳ בדברי בן אשר המובאים כאן. ואין קרי צווי, ועל כן אין לבטא קְרִי אלא קְרִי על משקל גְּלִי, ולא צדק קאוטצש (Gramm. d. Bibl. Aram., עמ׳ 81) המבדיל בין קְרֵי (legendum) ובין קְרִי (lectum est). ולענין עי׳ בהערה לערך כְּתִיב.]

proclamation: קום לך אל נינוה העיר הגדולה וקרא אליה את הַקְּרִיאָה אשר אנכי דבר אליך (יונה ג ב). — ובתו"מ, קְרִיאָה, קְרִיָּה, אף במשמ' קריאה אל אדם, אל האלהים: ויקרא, וידבר, הקדים קריאה לדיבור (ספרא ויק', ויקרא פרשה א). והיה טרם יקראו ואני אענה וכו' אין ענייה אלא סמך לקריאה[1]) ואין קריאה[1]) אלא סמך לענייה (ר' תנחומא, ירוש' תעני' ג יג). עשרה לשונות נקראת תפלה, ואלו הן, שועה, צעקה וכו' קריאה, ניפול וכו' (ר' יוחנן, מד"ר דבר' ב). כשנתן הקב"ה למשה את התורה בקריאה נתנה לו, מנין, שנאמר ויקרא ה' למשה וכו' אף משה רבינו כשבא לשנות את התורה לישראל אמר להם כשם שקיבלתי את התורה בקרייה כך אני מוסר לבניו בקרייה, מנין, ממה שכתוב בענין ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אליהם וכו' (שם שם ז). אם יעמוד משה ושמואל לפני וכו' זה לוי וזה לוי, זה בקריאה וזה בקריאה (מדרש תהלים א ג). עמד יצחק ובירך את יעקב בנתינה שנאמר ויתן לך האלהים מטל השמים, וחתם בקריאה, ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו (שם שם ה). ואף על פי כן צריך שתהא קריאתו באמת, שנאמר קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת (שם ו ה). — *וקריאת הגבר, התרנגול: לא היתה קריית הגבר מגעת עד שהיתה עזרה מלאה מישראל (זבח' פו :). לשחרית בקריית הגבר הלכו (ר"ע, ר"ג וראב"ע) ועמדו על פתחו של פילוסופוס (כלה רבתי ז). — ואמר הפיטן: צור פילגם ופריץ גדירם ופלגו זה על זה בדיבורם, קריאת שפתותם אשר חלקו כקריאתם כן לקו (ינאי, אהדים, קרובי בראש', זולאי, יג–יד). — *וקריאה בספר, קריאת הפרשה, המגלה, ההלל: כל היום כשר לקריאת המגילה ולקריאת ההלל (מגי' ב ה). קריית מגילה ותרומת שקלים מקדימין ולא מאחרין (תוספת' מגי' א ד). אפילו קריית הפרשה (של מלואים) מעכבת (ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יוחנן, ירוש' יומא א א). הכל יוצאין בארבעה עשר שהיא זמן קרייתה (של המגלה) (ר' חייה רבה, שם

1) [בקצור הגדות הירושלמי, גנזי שכטר א, 424: (ל)קריה.]

שקלי' א א). הוינן סברין מימר לשנות משנתה (של המגלה) א"ר אבא מרי בבלייה לשנות קרייתה (שם מגי' ב ג)[1]). — ובסהמ"א: לפי שאין קדיש אלא על דברי תורה ועל קריית פסוקים (תשו' ר' משולם לר' נחמיה, מעשה הגאונים נט). כיצד סדר תקריאה בתורה וכו' (רמב"ם, תפלה יב כ). ויש לבעל למנוע אשתו מללמד מלאכה או קריאה (תשו' רמב"ם קפב, א"ם פרימן, 176). ואנחנו כמעט נטיו רגלינו מן האמת המסור לנו מפי השם וזה מפי עצלותינו בקראנו התורה קריאה חלושה כקריאת הנערים (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, סקד, ה.). — *וקריאת שמע, קרית שמע: חתן פטור מקריאת שמע בלילה הראשון (ברכ' ב ה). מפסיקין לקריאת שמע ואין מפסיקין לתפלה (שבת א ב). אלו נאמרין בכל לשון וכו' קריאת שמע ותפלה וכו' (סוטה ז א). הוי זהיר בקריאת שמע ובתפלה (ר' שמעון, אב' ב יג). מעשה שהייתי מהלך בדרך אחרי רבי אלעזר בן עזריה ואחרי רבי עקיבא והיו עסוקין במצות והגיע עונת קריאת[2]) שמע והייתי סבור שמא נתייאשו מקרית שמע וכו' (ר' יודה, ירוש' ברכ' א ה). קרית שמע דבר תורה, תפילה אינה דבר תורה (ר' אחא, שם שם). קרית שמע ותפילה אינן צריכות כוונה (רב הונא, שם שם ב ה). אין מוציאין את המת סמוך לקרית שמע (שם שם ג ב). ויהי המה הולכי' הלוך ודבר וכו' בקרית שמע היו עוסקין (אליהו ואלישע) (רבי אחווא בי"ר זעירא, שם שם ה א). כל הקורא קרית שמע על מטתו כאלו אוחז חרב של שתי

1) [במד"ר (דבר' ד) כתוב: אדם מישראל מהו שיהא מותר לו לקרות התוכחות בקריות הרבה, כך שנו חכמים אין מפסיקין בקללות אלא אחד קורא את כולם וכו' אין שורת הדין שיהו בני מתקללין ואני מתברך, כיצד, אם יקראו את התוכחות קריות הרבה אין קרוי וקרוי שאין מברך שתי פעמים, לפניה ולאחריה, אלא אחד קורא את כולן, ע"כ, כאלו יש לפנינו מ"ר מן קְרִיָּה, קריאה, אך הנוסח משובש והנכון כנוסח של מדרש דברים רבה, הוצ' ליברמן, (91–92): שנים מישראל מהו שיהו מותרין לקרות את התוכחות, כך שנו חכמים וכו'. וקריות הוא מ"ר של קָ־וֹי, עי' שם.]

2) בכ"י גניזת מצרים: קירית שמע.

פיפיות בידו (ר׳ יצחק, בבלי שם ה.). פעמים שאדם קורא קרית שמע שני פעמים בלילה (רשב״י, שם ח:). כל הקורא קרית שמע ומדקדק באותיותיה מצננין לו גהינם (רבי חמא ברבי חנינא, שם טו:). בשעה שהוציאו את ר׳ עקיבא להריגה זמן ק״ש היה וכו׳ (שם סא:). ויגש הפלשתי השכם והערב, אמר ר׳ יוחנן כדי לבטלן מק״ש שחרית וערבית (סוטה מב:). שמאלו תחת לראשי, זו קרית שמע (מד״ר שה״ש, שמאלו). חביבה קרית שמע בעונתה מאלף עולות שהכסיל זובח (הונא בר גוריא, שם קהל׳ ה). — ובסהמ״א: מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע וכו׳ שהיו מסבים בבני ברק והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית (הגדה של פסח). ומצות קיריית שמע מירושת אבות (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 44). על כן פירש רש״י שקריאת שמע שעל המטה עיקר (תוס׳ ברכ׳ ב., ד״ה מאימתי). ואם כן למה אנו מתפללין קריאת שמע בבית הכנסת (שם שם). — ואמר הפיטן: זאת כל שומע וקורא ואזניו משמיע כדיו הוא בקרית שמע יקרא ויישמע (ינאי, אים חס, קרוב׳ דבר׳, זולאי, רמ). כבוד משלו תנו לו, וברוך בשמו כנו לו, למד קרית שמע אשר תקראו לו, כמו מנחת תמיד תיקרו לו (הוא, אוס אסר, שם שם, רמא). — *וקריאה במשמ׳ קְרִי בנגוד לכְתִיב: הן יקטלני לא איחל וכו׳ ואפשר לפרש המכתב ויאמר הן יקטלני הש״י ולא איחל שאנצל מאלו המכאובים ולפי הקריאה יאמר אף על פי שיקטלני אל אכפור בו (אוהב משפט ומשפט לדק, פט:). — *וקריאה בלשון המסרה במשמ׳ ספר המקרא כלו: ז׳ בקריאה (מסורה קטנה, דהי״ב יט ב). כל קריה ויאפר דגש בר מן חד רפי (דקדוקי הטעמים, 45). — *וקריאה במשמ׳ ועד העיר [1], congregatio: בליל יום שני בשבת כ׳ בסלו התכ״ב י״ב דיצמברי 1661 לחשבונם נועדו מעלת הקריאה עם מעלת הממונים יצ״ו בכנסת ההיכל כנהוג לפקח על עסקי הקהל יע״א, הציעו מעלת הממונים למעלת הקריאת

1) [עין ברלינר, דהי׳ ליהודים ברומה, 94. אך יתכן שיש כאן הקוי המלה curia הלועזית.]

שיען שאלוף הנעלה החכם השלם יהושע מנגן יצ״ו הרבה פעמים הפיל תחנה לפני מעלת הקריאה שיסכימו עמו לסמוך זקנים בעלי תורה ולמיהב על רישיהון גולתא דדהבא וכו׳ וכשמוע מעלת הקריאה את מיליהם תכף ומיד הסכימו לסמוך שלשה אנשים מיחידי סגולתם וכו׳ (פנקס מעיר, קבץ על יד ה, 17).

*קְרִיבָה, ש״נ, — שה״פ מן קָרַב: שתי קריבות הם, אחת קריבה שהיא לשום שמים, ואחת קריבה שאינה לשום שמים, ותקרבון ותעמדון תחת ההר, זו קריבה לשום שמים, ותקרבון אלי כלכם, זו קריבה שאינה לשום שמים (ספרי במד׳ קלו). מכיון דכתיב קריבה קריבה כמי שכולהם כאן וכולהם כאן (ר׳ ירמיה בשם ר׳ אבהו, ירוש׳ קדוש׳ ז ט). קורא אני עליו אל תקרב אל תפרוש, קריבה פרישה (ר׳ יוסי, שם הור׳ ג ה). ונקרב בעל הבית אל האלהים, משעת קריבה שלשה (קדוש׳ ג:). כתב אות אחת בטבריא ואחת בציפורי חייב, כתיבה היא אלא שמחוסר קריבה (ר׳ אמי, שבת קד:). עלו בהם שני שבטים שבט כהונה ושבט מלכות, שכל מה שכתוב בזה כתוב בזה, בזה משיחה ובזה משיחה וכו׳ בזה קריבה ובזה קריבה וכו׳ (ר׳ לוי, מד״ר ברא׳ עא). וכל מי שנאמר בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו, דוד כתיב בו קריבה ויקרבו ימי דוד למות, לא הגיע לימי אבותיו בועז ועובד וכו׳ (שם שם לו). בשביל ד׳ דברים מתו בניו של אהרן, על הקריבה ועל ההקרבה וכו׳ על הקריבה, שנכנסו לפני ולפנים וכו׳ (בר קפרא בשם ר׳ ירמיה בן אלעזר, שם ויקר׳ כ). — מ״ר קריבות: בזר עמים קרבות יחפצון, מי גרם להם לישראל שיתפזרו לבין אומות העולם, קריבות [1] שהיו חפצין בהן (ר׳ חייא בר אבא בשם ר׳ יוחנן, פסח׳ קיח:). — ובסהמ״א: ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וכו׳ אותה קריבה היתה הוגנת וכו׳ (רש״י, דבר׳ א כב). אין עשיית יום טוב אחד תלוייה בקריבת המקום (רמב״ם, קדה״ח ה ט). אמנם ענין קריבה הראשון והוא הקריבה במקום. (ר״ם א״ת, מו״נ א יח). שהשם יתברך לא יעשה הדברים בקריבה (שם ג ז). שסבת הדרוש

1) [ואולי קְרֵבוּת, מ״י, עי׳ ערך זה.]

קריבת גוף אל גוף או רוחק גוף מגוף (שם שם יב). שהאל ית' ברוב חסדו שם להמדינות הללו שתחת חגורת המזלות כפי **קריבת** החמה לנוכח ראשם ככה יתגברו להם הרוחות ומטרות מים וכו' (הנ"ה בספר יסוד עולם ב ג לר"י הישראלי, הול' ברוך משקלוב, כב.).—ואמר הפיטן: **קריבת** מרוחק כשחין שחת להיוושע בשובה ונחת (ינאי, קרובי ויקר', זולא"ש, קמ). יירפא דור ריטפושינו, ייקרא קץ **קריבתנו** (הוא, יחוס תאל, שם שם, קנג). כי **קריבתך** לא תרחיק, כי רחמיך לא תיבלה (הוא, כי אימרתך, קרוב' ימים נוראים, שם, שלג). **קריבת** טל תקיים קמות קהלים לקיים ולא להקיא (אור טל, טל, שם, שסב).

קְרִידָה, ש"נ, — פְּעֻלַּת המקרד, המגרד ומקרצף. ואמר המשורר: ואקריב לו תודות, חלב צאן העקדות, טלאות ונקדות, וקנה עם קידוח, ואטאם השדות, וקרצוף **וקרידות**[1] (ראב"ע, ועל כל האודות, כהנא א, 19).

קִרְיָה[2], ש"נ, סמי' קִרְיַת, מ"ר קְרִיּוֹת, — עיר, וביחוד בצורה, Stadt, Burg; ville, château fort; town, stronghold: כי אש יצאה מחשבון להבה מִקִּרְיַת סיחן אכלה ער מואב בעלי במות ארנן (במד' כא כח). לא היתה קִרְיָה אשר שגבה ממנו (דבר' ב לו). ונלכד את כל עריו בעת ההוא לא היתה קריה אשר לא לקחנו מאתם (שם ג ד). על כן יכבדוך עם עז קִרְיַת גוים עריצים ייראוך (ישעי' כה ג). הוי אריאל אריאל קִרְיַת חנה דוד (שם כט א). נלכדה הַקְּרִיּוֹת והמצדות נתפשה (ירמ' מח מא). כי עתה תצאי מִקִּרְיָה ושכנת בשדה (מיכ' ד י). מדמי אדם וחמס ארץ קִרְיָה וכל ישבי בה (חבק' ב יח). הוי בנה עיר בדמים וכונן קִרְיָה בעולה (שם שם יב). יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון קִרְיַת מלך רב (תהל' מח ג). בטוב צדיקים תעלץ קִרְיָה (משל' יא י). אנשי לצון יפיחו קִרְיָה[1] וחכמים ישיבו אף (שם כט ח). בעטף עולל ויונק ברחבות קִרְיָה (איכ' ב יא). — ועם תאר או שם עצם המורה על חוקת הקריה, בצורה, נשגבה, קרית עז: כי שמת מעיר לגל קִרְיָה בצורה למפלה (ישע' כה ב). כי השח ישבי מרום קִרְיָה נשגבה ישפילנה (שם כו ה). הון עשיר קִרְיַת עזו מחתת דלים רישם (משלי י טו). הון עשיר קִרְיַת עזו וכחומה נשגבה במשכיתו (שם יח יא). מדינים ישבית הגורל ובין עצומים יפריד אח נפשע מִקִּרְיַת עז ומדונים כבריח ארמון[2] (שם שם יח-יט). — ועם תאר או פעל המורה על שאון החיים שבקריה: מדוע קול הַקִּרְיָה הומה (מ"א א מא). ויעלו משם שמחים ותהם הַקִּרְיָה (כס שם מה). תשאות מלאה עיר הומיה קִרְיָה עליזה (ישע' כב ב). על אדמת עמי קוץ שמיר תעלה כי על כל בתי משוש קִרְיָה עליזה (שם לב יג). — והמון קריה: ישחק להמון קִרְיָה תשואות נוגש לא ישמע (איו' לט ז). — קִרְיַת תהו, קריה שנתרוקנה מיושביה: נשברה קִרְיַת תהו סגר כל בית מבוא (ישע' כד י). — וקִרְיַת מוֹעֵד, עיר שנתאספו בה במועד: חזה ציון קִרְיַת מועדנו (שם לג כ). — קִרְיַת משוש, עיר ששו ושמחו עליה: איך לא עזבה עיר תהלה קִרְיַת משושי (ירמ' מט כה). — ועם תאר המורה ע' טיב היושבים בה בצדקתם וברשעם: איכה היתה לזונה קִרְיָה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה (ישע' א כא). אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קִרְיָה נאמנה (שם שם כו). גלעד קרית פעלי און עקבה מדם[3] (הוש' ו ח). — ואמר בן סירא: רחם על **קרית** קדשך ירושלם מכון שבתיך (ב"ס גני' לו

---

[1] [כלו' אין לי צֹרך בתפנוק, ועי' גם בפרוש ראב"ע לקהלת (ב ח).]

[1] גם בכתבות יב הארמיות: **קריה**, ובארמי' שכתו"ם ובסורי' קריא, קריתא; בערב' הצפונית והדרומית קַרְיָה a); ובאותה משמ' קֶרֶת (עי' שם). למקור השם עי' א. **קרה**, הערות. המלה שכיחה מאד בשמות פרטיים מרכבים כגון: קרית ארבע, קרית בעל וכדו', או גם לבדה בצורות כגון קְרִיּוֹת, קִרְיָתַיִם (קריתן, בכתבת מישע). במקרא משמ' השם בפרט עיר גדולה ובצורה, אך **קריתא** בארמ' שכתו"ם היא כפר וכן קַרְיָה a) בערבת המדברת בא"י. הירונימוס מעתיק קריה cariah, כאלו בפתח, כנראה בהשפעת הגאים קר.]

a) قَرْيَة

---

[1] [אמנם עפ"י ההקבלה אל **ישיבו אף** נראה שהיתה כאן מלה במשמ' (ופיחו) **אש המריבת**. ואולי בעקר **קדית**, וצ"ע.]

[2] [לכונת הפסוק עי' בהערה לערך פֶּשַׁע, נִפְעַ', עמ' 5280.]

[3] [עי' בנאמר על כונת הכתוב בידיעות החברה לחקירת א"י יא, עמ' 9-16.]

יס). ויציתו קרית קדש וישמו ארחותיה (סס מט ו).— ובתו"ם במשמ' זו, ואף במשמ' כפר: מעשה בעשרים וארבע קריות[1] של בית ר' שנכנסו לעבר שנת בלוד ונכנסה בהן עין רע ומתו כולם בפרק אחד (בפס ר' חנינה, ירוש' סנה' א ג). קרית חנה דוד' קריה שחנה בה דוד, קריה דלא חניה בה אלא דוד, קריה שעשה אותה דוד לקסרקיטון שלו (ר' נחמן, מד"ר איכה, פתיח', ר' נחמן). מעשה היה בקריתנו[2] ברוח אחד שהיה שרוי על המעין (ר' ברכיה, תנחו' קדושים ט). שלא תהיו משבחים ואומרים אתם כבשתם אותה, קריה כבושה כבשתם (פסיק' רב', ויהי בעת שפרחה, קל"ח.). — ובסהמ"א: ומה שראית שפירשנו מן הנשים והבנים דע כי יחדנו להם קריה קרובה מכאן (ר"י א"ח, סו"ה, הנטמון 7). —ואמר הפיטן: קנינך סלעים וצרים והרים בצרים באונך, וקריות וערים מדינות וכפרים בגאונך (רי"ל גיאת, קנינך, סעה"ם 20). ויקוממה קריה שכולה וירום ראשי (ר"מ סבזי, איומה המסי, סירי סימן' 101).—ואמר המליץ: משער הגשר הפונה קריתה יצעד הלאה המהלך רב המוסתה (לטריס, נפיא בישראל, ממלרים לגוטלובר, 18).

קריה, עי' קריאה.

א. *קריחה, ש"נ, — פעלת הקורח קרחה: חמש קריחות על מת אחד חייב על כל קרחה וקרחה (תוספת' מכות ד יג). קרוח קריח־ קפוח קפיחה שפוך צנינים על מאן דעדי ליה נפל ביתיה על מן דרויח עליה (ר' ינאי, ירוש' שבת כ ה) — ועי' קרחה.

ב. *קריחה, ש"נ, — הפיכת המים והשלג, לקרח: כצנת שלג ביום קציר כקריחת השל: (ר"י א"ח, סה"ש לריב"ג, לכן). אמרו משליך קרחג כפתים רצה לומר קריחתו (ר"א בדרשי, חותם תכנית, קרח) .

1) [הכונה: בני אדם שבאו מכ"ד הכפרים, האחוזות, של בית רבי; והיו שהניחו כאן מלת קריה קריה, במשמ' בן אחוזה, (עי' בפרט קרוים, Antoninus u. Rabbi, עמ' 34). אך מעין זה נאמר גם: נתכנסו כל העיירות (ירוש' כלא' ט ד).]

2) [במד"ר (ויקר' כד): בקרתני.]

*קרימה, ש"נ, — עלית קרום בלחם וכדו': גר שנתגייר והיתה לו עיסה נעשית עד שלא נתגייר פטור (מחלה) ומשנתגייר חייב וכו' ר' עקיבא אומר הכל הולך אחר הקרימה בתנור חלה ג ו). איזו היא גמר מלאכתה, קרימתה בתנור (הוא, ספרי במד' קי). — ובסהמ"א: אבל בלחם הפנים בעינן קרימה מעלי' (תוס' שבת כ., ד"ה איבעיא). וכן פסק רבי' יצב"א דקרימת פנים דאסר לענין ערב שבת וכו' (רי"ל מוינא, אור זרוע, הל' פסחים, כט.). דהתם שרי בקרימת פנים (של תבשיל) וכו' (ר"נ על הרי"ף, שבת, עז:). וההיא קרימה בתנור חשיבא הכשר ליפסל בטבול יום ומחוסר כפורים (רעב"ע, מעי' ב ו).

*קרין[1], ש"ז, קרינית, ש"נ, —מי שקורא דברים לפני הקהל, מי שקורא כתבי יד לפני הדפסתם וכדו', נוהג בספרות ובדבור.

*קרינה, ש"נ, — כמו קרון, תכונת מי שקרן עור פניו וכדו': ולא היה בהם כח לראותו כראוי ולהשגיח בו כהוגן מפני קרינת פניו (של אלהים) ועוצם נהירתו (ר' ברכיה הנקדן, ספר החיבור הול' גלנץ, 4). — ואמר הפיטן: מעמו (מרי ישמעאל) הפשט עור פניו וקרינת גלד (אודך ה' כי אנפת, סליחי שחרי לו"כ, מחז' איטלי' ב, קה:). קרינת עור הושפר קושט אומר כשיפר (יהודה בר מנחם, אור ישראל, יולי א שבועות, שם א, קמח.).

*קרינות, ש"נ, — כמו קרינה: על כן אעשה עמך (עם משה) נפלאות שיתמהו כל רואיך וידעו כי נתתי הוד עליך שלא עשיתי כן מיום שבראתי שמים וארץ וזהו דבר קרינות פנים (ראב"ע, שמות לד י).

*קריסה, ש"נ, — מעשה הקורס וכורע: נשואותיכם עמוסות משא, ריעי שבמעיהם, כבדות הם לעמוס כמשא לאדם עיף, לפיכך קרסו כרעו יחדיו הקריסה עם הכריעה (רש"י, ישע' מו א).

*קריעה, ש"נ, — פעלת הקורע גוף של בעל חיים או בגד וכדו': תמן (כטומטום שנקרע

1) [עפ"י קרינא בארמי שבתו"ם.]

ונמצא זכר בי"ט הראשון שהוא חייב בראיה) ראוי הוא, קריעה היא שגרמה וכו' (ר' יוסה, ירוש' מגי' א א). ואימא בן פקועה טעון קריעה (יומא ס.). ואף בנגעים כן, בתחלה הן באין על ביתו, אם חזר בו מוטב ואם לאו הרי הן טעונין חליצה וכו' חזר בו מוטב ואם לאו טעונין קריעה שנאמר וקרע אותו מן הבגד (מד"ר רות ב, וימותו גם שניהם). — וביחוד קריעת בגדים לסימן האבלות: כל קריעה שאינו מבדיל קמי שפה שלו אינו אלא קרע של תפלות (רבי יהודה, מו"ק כב.). ולא מתאחין מגלן, אתיא קריעה קריעה (שם כו.). הרואה ספר תורה שנקרע חייב שתי קריעות, אחת על הגויל ואחת על הכתב (ר' חלבו בשם רב הונא, שם שם). תחילת קריעה טפח ותוספת שלש אצבעות (ר"מ, שם כו :). — ובהשאלה, קריעת ים סוף[1]: קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף דכתיב נותן לחם לכל בשר וסמיך לו לגוזר ים סוף לגזרים (בשם ר' אלעזר בן עזריה, פסח' קיח.). קשין נקביו של אדם כיום המיתה ובקריעת ים סוף (ר' אלעזר בן עזריה, שם שם). משום שיש בו (בהלל) חמשה דברים הללו יציאת מצרים וקריעת ים סוף ומתן תורה וכו' וקריעת ים סוף דכתיב הים ראה וינוס (שם שם). וקשין (איש ואשה) לזווגן כקריעת ים סוף (בשם ר' יוחנן, סוטה ב.). אף קריעת ים סוף הראה לו (אלהים לאברהם) דכתיב אשר עבר בין הגזרים האלה, היך מה דאת אמר לגוזר ים סוף לגזרים (ריב"ל, מד"ר בראש' מד). ולא יראה לך שאור ז' ימים, כנגד ז' ימים שבין הגאולה לקריעת ים סוף (שם שמות יט). הקורא את שמע צריך להזכיר קריעת ים סוף ומכת בכורים באמת ויציב (שם שם כב). שהם (ישראל העוברים בים) הסכימו שירה אחר האמנ' והקריעה וכו' כך אדם צריך לטהר לבו קודם שיתפללו (שם שם). — ובספה"א: אמר להם הקב"ה (לאחי יוסף) הקרעתם את אביכם קריעה של חנם (מדה"ג בראש' מקז, ויקרעו שמלותם, שכטר). שבטים גרמו לאביהן וקרע שמלותיו על חנם וכו' הן קרעו במצרים קריעה של חנם (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 140). ומהיכן קורע, מלפניו, והקורע מאחריו וכו' לא יצא ידי חובת קריעה (רמב"ם, אבל ח א). — ואמר הפייטן: הזדרזו בתנחום אבל לדבר על לבו וחילים יגבר, הלכות קריעתו לקרוע ולא לאחות ולמעט בשיחה מדבר (רי"ל בר לאוון, אמ"ס כי אתם, אזהרות, י:). תשתבח בהדריך, תפדם כבקריעת פלג עדריך (מנחם בר' מכיר, אתה מלא, זול' זכור).

*קְרִיצָה, ש"נ, — מעשה הקורץ עין ושפה: איידי דמכרת (האשה) ברמיזותיו וקריצותיו (של בעלה הראשון) אזיל משבש ומייתי לה (יבמ' קח:). — ובספה"א: וכשהוא קורא ק"ש אסור ברמיזה ובקריצה ובהוריית אצבע (סדור רב עמרם השלם א, קד:). כהרף עין, כשיעור קריצת עין ברפיון ולא בחזקה (רס"י, שבת לד:). (המגרש את אשתו) לא תנשא בשכונתו, לפי שמכירה ברמיזותיו וקריצותיו שמא יבואו לידי עבירה (הוא, כתוב' כז:). דגייסי בהדדי, מכירין זה את זה ברמיזות וקריצות (הוא, שם כח.). רץ (היצר) אל רצונך בנראה מרמיזותיו וקריצותיו והוא מורה אותך בחיציו הממיתים (ר"י א"ס, מו"ה, יסוד המעשה ה). שלדברים הנאמרים מעלה על הדברים שבכתב וכו' מפני שנעזרים בדברים שבעל פה בעמידה במקום ההפסקה וכו' וברמיזות ובקריצות מתמיהא ושאלה והגדה ויחול וכו' (הוא, כוזרי ב עב). וכן רמיזת העין באה ע"י קריצת העין (ר"י בן כחמילס, פי' משלי ו יג). כי קריצת עין היא מהמדות המגונות בעיני כל יודעי דעת (שם י י). קורץ שפתיו, קריצה נופל על העינים והשפתים (שם טז ל). וההושק השכלי לא יצטרך להעתיק מליו לחשקו בהגיון הגשמי אבל יעתיק לבו וירמוז לו בגלוי שחוק מפיו ובקריצת העין (מוסרי הפלוסופים א יט). ולכן לא תעשה השבת מלאכת הקריצה והרמיזות הפנים כמו שתעשה ההלצה (באור ספר השירים לאריסטו, לאזיכיו, ט). שהטעמים גם הם אורות מתנוצצים מהקדשה על התבות וכו' לחקות הדברי' בלב הקוראי' במקום הקריצות והתנועות והגבהת הקול והשפלתו (ערוגות הבושם כז, לד:). כאשר האדם כועס על חבירו וקורץ בעיניו וכו' ואעפ"י שחבירו ירגיש בקריצות

---

1) [עי' קָרַע,] ובמקרא רק: לגזר ים סוף לגזרים (תהל' קלו יג).]

הנה הוא לא ידע להזהר (ר"י ערלמה, יד אבשלום על משלי י יח). — *ובמשמ' כריתה וגזירה: **קרץ מצפון בא**, ענין ק ר י צ ה וגזרה כמו מחומר קורצתי **גם אני** (רד"ק, ירמ' מו כ). — *וקריצת צפורן, מעשה הקורץ ואוחז מעט בצפרנו: **ר"א אומר כדי לקרוץ כציפורן, פירש"י לאחוז מעט, ר"ע אומר כדי שיהי' ניטלת כזוג ופירש"י שהיא שיעורא רבא מ ק ר י צ ת צפורן** (חתם סופר, או"ח קנד).

*קְרִיצוּת, ס"נ, — כמו קְרִיצָה: **לא תיכול קורצין, לא תכריז לשון הרע הנעשה ב ק ר י צ ו ת**[1] **עינים** (חזוקוני עה"ת, קדושים יט טז).

*קָרִיר[2], ת"ז, — קר מקצת, kühl; frais, un peu froid; cool: **בד' שעות טולא קריר ושמשא שריב, פי' מקום שיש בו (שמש) חם ומקום שיש בו צל ק ר י ר** (ערוך ערך שרב). — **ואמר המשורר: ולחה השלישית היא כמו ריר, והיא טבעה כמים לח ו ק ר י ר** (ר"י זבארה, בתי הנפש, בס' שעשועים, דודזון, 162).

*קְרִירָה, ס"נ, — כמו קרירות, התקררות: **שע"י אותה הצמיתת יתהוה התקררות בין המיתרים להבשר ואותה ה ק ר י ר ה חוזרת חלילה בכל מקום שיהי' שמה הרוח ללכת** (ר"ש פפנהים, יריעות שלמה א, ג). — **ואמר המשורר: ולו אתה בעת בא או עמלק ועם האל לצננו ב ק ר י ר ה**[3] (עמנואל, מחברת ח, 58).

*קְרִירוּת, ס"נ, — תכונת הדבר הקר: **המסס טבעו קר והכבד חם רטוב מבשל וחמימות הכבד כנגד ק ר י ר ו ת המסס** (ר"י ישראלי, פי' יצירה ה ג). **הסכים זמן החום עם הקור החורף ביובש וחלקו בחמימות והסכים זמן הקור החורף לקיץ בלחות וחלקו ב ק ר י ר ו ת** (פי' יצירה לאבוסהל דונש בן תמים,

---

1) [ואולי מ"ר קְרִיצוֹת.]

2) [ע"פ הארמ' שבתו"מ, **כגון חמרא אפילו בתקופת תמוז קרירא ליה** (שבת כג.). ובמד"ר (בראש' מז) **כתוב בגרסת הספרים: אמר ליה לא תמלא רוחי קריר, אך בכ"י: קדור, ועי' בהערת תיאודור למקום.**]

3) [**על פי דרשת חז"ל: אשר קירך, הפשירך, עשה אותך ק ר כמים** (פסי' רב', זכור, כג.). **ובהוצ'** ברודי (ע' כג): **לצנן הקדרה.**]

כט). **והוא שתחשוב באבן מושלכת מרהוק, עשתת צליל והכהה אדם אחד, השיג בחוש ראותו מראה האבן ודמותה והשיג בחוש שמעו צליל אבן והשיג בחוש מישושו ק ר י ר ו ת ה וקשויה** (ר"י א"ש, חו"ה, היחוד י). **מעדה בגד, מי שמסיר בגדים של חמימות בקרה ולובש בגדי משי והשלג מקלקלם עובר על בל תשחית, על בגדי המשי שמקלקלם ועל השחתת גופו עובר שיש לו ק ר י ר ו ת** (ספר חסידים מהמברט, 431). **הגלגל השביעי הוא שבו כוכב שבתי וכו' וטבעו יבש נוטה אל הקור כי כל מין קרת ו ק ר י ר ו ת מושלת בו** (ר"א אלדבי, שבילי אמונה ב ג).

*קְרִישָׁה, ס"נ, — מעשה הדבר הנקרש והקפאו, והדבר הנקרש: **דהא דאמרינן קיבה שבשלה בחלבה אסורה, היינו היכא דלא שהה במעי בהמת כדי ק ר י ש ה והעמדה** (תשו' ר"ת, 173). **וכמו שהתחלת ה ק ר י ש ה היא בקיבה כן היא התחלת ק ר י ש ת הצורה בזרע הזכר** (קאנון א א ה, במהות האבר). **ע"י בישול מוציאין מן הנסיובי ה ק ר י ש א שקורין ריקוטא** (ר"י אלגזי, הלכות קטנות ב א). **וזה הוא ג"כ ענין ק ר י ש ת המים בחרף ו ק ר י ש ת הדם וצירי האוכלין וכו'** (ר"ש פפנהים, יריעות שלמה א, מח:). — **ואמר הפיטן: קבל דם במזרק ונתנו לממרס ק ר י ש ת ו ימס עד עת הזיה** (משלם בר קלונימוס, אמיץ כח, סדר עבודה). **קבועם מזוז, קדירתם לחזוז, ק ר י ש ת ם לפזוז, ממעל בעזוז** (שמעון בר יצחק, אדון אמנכי, יוצ' א שבועות).

קרם[1], ממנו *קְרוּם, *קְרוּמִית, *קְרִימָה, א. קָרַם, *קָרְמָה.

א. קָרַם, פ"י, קָרַמְתִּי, יִקְרַם, — קָרַם עור על העצם, העלה עליה קרום עור: **ונתתי עליכם גידים והעלתי עליכם בשר וְקָרַמְתִּי עליכם עור ונתתי בכם רוח וחייתם** (יחזק' לז ו). — ובמשמ' פ"ע: **וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה וַיִּקְרַם**[2] **עליהם עור מלמעלה ורוח אין בהם** (שם שם ח). — ובתו"מ: **אין נותנין פת לתנור ם ?שכה ולא חררה על גבי**

---

1) [גם בארמ' ובסור' קרם באותה משמ', ואפשר שבא השרש לעבר' מן הארמ'.]

2) [ויש גורסים כאן בבִנְפע': וַיִּקָּרַם, ואין צרך בעדות השמוש בתו"מ.]

גחלים אלא כדי שיקרמו פניה מבעוד יום, ר' אליעזר אומר כדי שיקרום התחתון שלה (שבת א י). השוחט את התודה בפנים ולחמה חוץ לחומה לא קדש את הלחם, שחטה עד שלא קרמו בתנור ואפילו קרמו כולן חוץ מאחד מהן לא קדש הלחם (מנח' ז ג). קרמו (שתי הלחם) בתנור הוכשרו להפסל וכו' (מעי' ב ו). האופה חמיטה על גבי חמיטה עד שלא קרמו בתנור (עבו"י א א). בשר הקדש שקרם עליו הקפה, נגע טבול יום בקפה חתיכות מותרות וכו' וכן בקטניות שקרמו על גבי פרוסות (שם ב ה). חוט של ביצה שקרם על דפנות של לפס ונגע בו טבול יום מן השפה ולפנים חבור וכו' וכן בקטניות שקרמו על שפתה של קדרה (שם ג ג). (אל יתפלל על יד צואה) עד שיקרמו פניה (שמואל, ברכ' ג ה). — ובסהמ"א: חרבו, נעשה כמין טיט שקרמו פניה של מעלה (רש"י, בראש' ח יג). החלק הראשון מהגיד וכו' כשמגיעין בדיו שמתחלק בהן אל עצם הראש תאסף שם ותערב ותארג אריגות כמו הסבכה וכו' ותקרם שם על המוח שבראש לשני חלקים (ר"י עקנין, פי' אבות ה כא, 170). והוא אשר יקרום הגלד והוא אשר יסוכך העצמים (אוצר נחמד ב, עט). — ואמר המשורר: ושם ארבע ידות נכונות מעדות ולהנה סודות צפונים וסתורים, וצורם אבירם אנוש מהם קרם ויחד החבירם ואינם נחברים (רסב"ג, תחלת החכמה, ברודי, 35). אתה תקרום והוא יפרום עד יפשיטך ערום (רמב"ע, ברכי נפשי, דוקס, 70). — ובינ' פעו' *קָרוּם, ואמר המשורר: והושיע לתולעים קטנים עלי שוכה במו זפת קרומה (ר"ש הנגיד הלכםל, ברודי, 120).

—הפע', *הִקְרִים, —העלה קרום, ואמר בן סירא: צינת יזח צפון ישיב וכרקב יקפיא מקוה, על כל מעמד מים יקרים וכשרין ילבש מקורו (ב"ס גני' מג כ). —ובתו"מ: ביצים שהקרימו הרי אלו אסורות (ירוש' תרומ' י ח). — ובסהמ"א: וזה ממש טעם באיש שיזריע תחלה שתוליד נקבה ואחרי כן יחזק בם כח המשנה ויקרים עליהם עור דק מאד ויקפיאם מעט שלא ישפך הנה והנה (ר"י זבארה, שעשועים ט, דודזון, 113).

—נפע', *נִקְרַם, —כמו קל: בהת רוכו' בראש עד שלא העלה שער והעלה שעו ומשהעלה שער נקרם (תוספת' נגעי ב יד). — ובסהמ"א: משעת יצירה, שנקרם כולו בבשר וגידין ועצמות (רש"י, סנה' לא:). מהיכא דקרים בשולא דריפתא, ממקום שנקרמין פניה של פת בתנור (הוא, שם קב:). מחייתו (של העובר) מדם הנדה וכו' מוקף בשבכה נקרמה עליו מסביבותיו (ר"י עקנין, פי' אבות ג א, 85).

—פעי', *קֵרֵם, — כמו קל: לחם הארץ בספינה שנכנסה לארץ, אם קירמו[1] פניה מן החוץ ולפני' חייבת (ירוש' חלה ב א).

—התפ', *הִתְקָרֵם, — כמו קל: בתקיעה ראשונה העולם כלו רועש, בתקיעה שנייה העפר מתפרד וכו' בתקיעה חמישית עורותיהם מתקרמים (א"ב דר"ע ט, בית המדרש ילינק ג, 31). על חלות לחם חמץ יקריב, כלומר כשהוא מקריבו כששוחטו יהא כבר לחם, שיהו פניו מתקרמין כבר בתנור (רש"י מנח' עח:).

ב. קָרַם, עי' קָרַם.

*קֹרֶם[2], ש"ז, — כסות, שמיכה, ארג טוב: סיככה (את הסכה) כהלכתה ועיטרה בקרמים ובסדינין וכו' אסור להסתפק מהן עד מוצאי י"ט האחרון (שבת מה.).

*קָרְמָד, ש"נ, —כמו קְרוּם. ואמר הפיטן: אדם ובהמה, בשר ורוח ונשמה, גיד ועצם וקרמה, דמות וצלם ורקמה וכו' (ר"א קליר, אדם ובהמה, הושענות להושע"ר).

*קָרְמִית, ש"נ, —שם צמח, שהיו עושים ממנו מין לחם, glyceria[3]: אף הקרמית חייבת בחלה (ר' יוחנן בן נורי, תוספת' חלה א א). אף

---

1) [ואולם עי' קל.]

2) [מן הארמ' וכן בתו"מ (בבלי מו"ק י:): רבא שרא לסכסוכי קרמי, ובסור' בא קרם כתרג' של צפוי (במד' יז כז), חטבות (משלי ז יח), וכן כאן בתרג' הארמי שלנו: ובקרמא קרמתא מצראה.]

3) [עי' לֶו, פלורה I, עמ' 221; IV, עמ' 13.]

4) [כך בדפוס, וכן מובא בירוש' חלה א א ושם פסח' ב ד. ובהוצ' צוק"ם: קרומית.]

הקרמית אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח (הול, פס פסחי׳ לו כט).

א. כרן [1], ממנו *מַקְרִין, *קָרוֹן, *קְרִינָה, קָרַן, א. קֶרֶן [2], *קַרְנִי, *קַרְנִית.

ב. כרן [3], ממנו ב. קֶרֶן.

קָרַן, פ״ע,—קָרַן דבר, זרח והוציא כעין קרני אור [4], strahlen; rayonner; to beam, radiate : ויהי בְּרֶדֶת משה מהר סיני וכו׳ ומשה לא ידע כי קָרַן עור פניו בדברו אתו וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קָרַן עור פניו וייראו מגשת אליו ויקרא אלהם משה וכו׳ וידבר משה אלהם וכו׳ ויכל משה מדבר אתם ויתן על פניו מסוה ובבא משה לפני יי׳ לדבר אתו יסיר את המסוה עד צאתו ויצא ודבר אל בני ישראל את אשר יצוה וראו בני ישראל את פני משה כי קָרַן עור פני משה וכו׳ (שמות לד כט–לה). — ואמר הפיטן: קרן פני מאמרו ועור מפעלו שחר (ר״י הלוי, כאלם מסך לבו, סליח׳ יוה״כ, ברודי ג, 265). — ואמר המשורר: בסיני חטבו, ואש דת סביבו, מזיו כתבו קרן ידידי. (ר״ש שבזי, חבו יהודה, שירי תימן, 131). — *ובמשמ׳ היתה לו קרן, בתמונה, זנתה אשתו תחתיו: ולא ידע החסיד העניו כי קרן עור פניו (ר׳ יצחק בן סהולה, משל הקדמוני ב, יח.).

—הפע׳, ב״ל׳ מַקְרִן [1], — בעל קרנים, gehörnt; cornu; horned : ותיטב ליי׳ משור פר מַקְרִן מפרים (תהלי סט לב). — ובסהמ״א במשמ׳ האיר, כמו קָרַן: לדזיו ליה כבר בתיה, כמשה שהוא בן בתיה, למי שמקרין עור פניו כמשה רבינו שגידלתו בתיה בת פרעה (רש״י, סנה׳ לח:). — ואמר הפיטן: טוב כהקרין והאיר השחר, יחד בשני נעריו בעצלתים לא אחר (מאיר ברבי יצחק אלעזר, אל הר, סליח׳ ב עשי״ת). שחר כהקרין והבקר אור, שאגו בקול חזק ונאור (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ׳ שבת א חנכה). מאד מקרין, מקום עירין וקדישין במעגלותיו

---

[1] [עי׳ קרן, הערות.]

[2] [ונוהג בדבור וכספרות: הַקְרָנָה, במשמ׳ זריקת קרני אור וכדומה, וביחוד בטפול רפואי.]

[3] עי׳ ב. קֶרֶן, הערות.]

[4] [אין משמ׳ זו של הפעל ודאית. ת״א (ארי סגי זיו יקרא דאפוהי), וממש כך השבעים δεδόξασται ἡ ὄψις τοῦ χρώματος τοῦ προσώπου αὐτοῦ, בלומר נעשה יקר מראה עור פניו), אינם מתרגמים למעשה את המלה קרן, אלא הולכים כאלו אחרי דרשת אל תקרי: אל תקרי כִּי קָרַן אלא בִּיקָרָן (יקרן של חיות המרכבה וכדו׳). ותי״: ארום אשתבהר זיו איקונין דאנפוי דהות ליה מן זיו איקר שבינתא בזמן מלליותיה עמיה; ירושלמי: ארי שבחו (צ״ל שבדר) זוויהון דאפיה. אך על קרני הוד (השוה חבקוק ג ד, קרנים מידו לו, ת״י: וזקוקין ממרכבת יקריה נפקין) מדבר ראשונה כנראה בדברי ר׳ שמואל (מד״ר שמות מז): ומהיכן נטל משה קרני ההוד וכו׳ הלוחות היה ארכן ו׳ טפחים ורחבן ו׳ והיה משה אוחז בטפחיים והשכינה בטפחיים וטפחיים באמצע ומשם נטל משה קרני ההוד, ע״כ. ומעין זה הפרשנות העברית.

כלשון קרנים תרגם הירונימוס בוולג׳ quod cornuta esset, ולפי דבריו בפרושו לעמ׳ ו יג תרגם כך (cornuta erat) אף עקילס; אך אין כאן אלא תרגום המלה, מבלי שיאמר אם הכונה לקרנים ממש, כמו שהבינו את לשון הוולג׳ כמה מן הנוצרים (ועל כן אף צויר משה כבעל קרנים) או לקרני זיו והוד. וכנגד הדעה, כאלו דִבר כאן על קרנים ממש, פונה רשב״ם באמרו: לשון הוד, והמדמהו לקרני ראם קרניו אינו אלא שטות, כי שתי מחלוקות הם ברוב תיבות שבתורה, וגם מנחם כן פירש, ע״כ. אך אין הפסוק אומר במפורש, אם באמת קרן עור פניו בכתוב הוא להוד ולכבוד, ולא לרעה, ועל כן דברי חוי הבלכי אשר נגדו אומר ראב״ע: ישתחקו עצמות חוי הפושע שאמר כי בעבור שלא אכל לחם שבו פני משה יבשות כמו הקרן, ושעם וייראו, מפני שהיו פניו מכוערות, ואיך לא פקח זה המקולל את עיניו, כי לא יירא האדם לגשת אל האדם רק בעבור דבר פלא שנתחדש בו שלא ראה כמוהו ואין אדם שלא ראה פני המת ולא יירא מגשת אליו, ועוד אילו היה ככה למה לא היה תמיד המסוה על פניו ולמה היה מסיר אותו תמיד בדברו עם ישראל, והלא ראה כי בהיותו בן מאה ועשרים שנה לא כהתה עינו ולא נס לחה ואף כי כאשר הי׳ בן שמונים, ע״כ. ואמנם אפשר שדִבר על צבע העור, שהשתנה בהשפעת אור השכינה, כי אין ענין המסוה מתבאר יפה ע״פ הפרוש המקֻבל, וצ״ע.]

[1] [יהודי ערב קראו גם במקום אלכסנדר מקדן, מקדון, שלא הבינוהו: מקרן, מקרון, והבינו, בעבר׳ או בערב׳: אלכסנדר בעל קרנים, ומכאן קבל אף מחמר תאר משנה זה של אלכסנדר הגדול. עי׳ טורטשינר תרביץ טז, עמ׳ 169–170.]

(אברהס, אביר הגביר, אוסן לשבת ור"ח). בקר טוהרו בהקרין והאנשים שלחו אור, נהגו דרך שלשת ימים מוריה לתאור (בניוין בר אברהם והעקדה, בקר אערוך, סליח' שחר' לום כפור, מחז' איטלי' ב, קא.). ועי' מַקְרִין. — ובמשמ' גרם לקרינת אור וזיו: וכל צדיק וצדיק מהלכת עמו שכינה בריבי רבבות מלאכי שרת וכו' וזיקוקי זיו מבהיקים את פניהם וזיקי אור מקרין את עפעפיהם וכו' (א"ב דר"ע כ, ביהמ"ד ילינק ג, 33). מזיו של הקב"ה ילכו זהרורין להקרין פני הצדיקים (רש"י, פסח' ח.) — ואמר הפיטן: מיהר ברדתו מהר חורב, נוגה הקרנת פניו כשפרפר עירב (רסע"ג, ארבעים יום, סליח' יוה"כ, סדור רסע"ג שטו). הקרנתי זיו שלוחיך, ישרתי שמתי לנוחיך, הגות ענוק שיחיך, נאוו לחייך (שבתי בן משה מרומא, אבעים חדושי, מחז' איטלי' א, קג:). — ואמר המשורר: הדמה יקותיאל, נודע בבן עמרם, הקרין לפניו אל מכל בני אברם (סעדיה, שמש בגבעון, שירי היינן, 37).

— הפע', הֻקְרַן, — שהקרינו אותו, ואמר הפיטן: תארו הוקרן כצאת השמש בגבורתו (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודה, סדור רסע"ג, רעה). — ובמשמ' מַקְרִין, בעל קרנים, ואמר הפיטן: דגו מחלד מוקרנים לזבות חיות מאבל עם בהמה ורמש (יוסי בן יוסי אזכיר גבורות, עבודה, סדור רסע"ג, רסו). יביאו איל מוקרן במטרה, בראשו חבל ושוט טהרה (ר"א קליר, אלילי עם, יול' פרה).

א. קֶרֶן [1]) ש"נ, קֶרֶן, כנ' קַרְנִי, קַרְנְךָ, קַרְנֵךְ, קַרְנוֹ, קַרְנֵנוּ, קַרְנְכֶם, מ"ז קַרְנַיִם, קְרָנַיִם, קְרָנִים, סמי' קַרְנֵי, כנ' קַרְנָיו, קְרָנָיו, קַרְנֵיכֶם, נ"ר קְרָנוֹת סמי' קַרְנוֹת, כנ' קַרְנֹתָיו, קַרְנוֹתָיו, — א) זיז חלול או מוצק בדמות מקל, הגדל בראשי חיות ובהמות: Horn, Geweih, corne, bois; horn(s) : וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בְּקַרְנָיו (ברא' כב יג). בכור שורו הדר לו וְקַרְנֵי ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ (דבר' לג יז). הושיעני מפי אריה וּמִקַּרְנֵי רמים עניתני (תהל' כב כב). והנה איל אחד עמד לפני האבל ולו קְרָנַיִם וְהַקְּרָנַיִם גבהות והאחת גבהה מן השנית והגבהה עלה באחרנה וכו' והנה צפיר העזים בא וכו' והצפיר קֶרֶן חזות [1]) בין עיניו ויבא עד האיל בעל הַקְּרָנַיִם וכו' ויך את האיל וישבר את שתי קְרָנָיו ולא היה כח באיל לעמד לפניו וצפיר העזים הגדיל עד מאד וכעצמו נשברה הַקֶּרֶן הגדלה וכו' (דני' ח ג-ח). האיל אשר ראית בעל הַקְּרָנָיִם מלכי מדי ופרס והצפיר והשעיר מלך יון וְהַקֶּרֶן הגדולה אשר בין עיניו הוא המלך הראשון (שם כ-כא). — וקְרָנוֹת בלא גוף החיה הנראות לנביא בחזון: ואשא את עיני וארא ארבע קְרָנוֹת וכו' ויאמר אלי אלה הַקְּרָנוֹת אשר זרו את יהודה את ישראל וירושלם וכו' ויבאו אלה להחריד אותם לידות את קַרְנוֹת הגוים וכו' (זכר' ב א-ד). — ב) ובהשאלה כלפי אדם או עם שמדמים אותם לחיה חזקה בעלת קרנים: וקרני ראם קַרְנָיו (של יוסף) בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ (דבר' לג יז). ויעש לו צדקיה בן כנענה קַרְנֵי ברזל ויאמר כה אמר יי' באלה תנגח את ארם עד כלותם (מ"א כב יא). יען בצד ובכתף תהדפו וּבְקַרְנֵיכֶם תנגחו כל הנחלות (יחזק' לד כא). קומי ודושי בת ציון כי קַרְנֵךְ אשים ברזל ופרסתיך אשים נחושה והדקות עמים רבים (מיכ' ד יג). שק תפרתי עלי גלדי ועללתי בעפר קַרְנִי (איוב' טז טו). — וגדע קֶרֶן פלוני, שבר את כחו: נגדעה קֶרֶן מואב וזרעו נשברה (ירמ' מח כה). וכל קַרְנֵי רשעים אגדע תרוממנה

---

[1]) [במשמ' זו כמו בעבר' נמצאת מלה זו בכל הלשונות השמיות, בארמ' וסורי' קַרְנָא, כוש' וערבי' a) קַרְן, אשורי' קַרְנֻ, אוגרית' קרנ, ועי' גם בהערות שאחר זו. ואמנם נוגדה המלה כנראה ראשונה בצורת הזוגי, ואפשר שהיתה עקר הוראתה ע֫ל (שעל קרני הבהמה), כי עקר משמ' קרנ a) בערבי' הוא קשר וחבר, השוה מלים כמו ζυγόν, iugum ביונ' ורומ' שגם הן עקר משמעותן קשירה וחבור. ואולי מכאן פרוש לְעבדה התמהה שנקראה הקרן אף ביונ' κέρας, רומ' cornu, גרמנ' ואנגל' Horn, horn וכו'. כי מובן יותר שעבר שם כלי מלשון ללשון אף בתקופה הקדומה, מאשר שם לחלק מחלקי הגוף. ועל כן שם הקרנים קשור הוא בראשית המצאת העל ע"י האדם ובכבישת הבקר לחרישה ולעגלה (בעקר המהירה, שממנה נגזר שם העגל והעגלה המושכים אותה, כמו שנגזרו בלעזית מלים כמו currus עֲגָלָה, וכן גם horses, Rosse, סוסים מן curro, רוץ מהר וכדו'). ועי' בהערות שאחר זו.]

a) قرن

[1]) [עי' חזות.]

קַרְנוֹת צדיק (תהל׳ עה יא). גדע בחרי אף כל קֶרֶן ישראל (איכ׳ ב ג). ועי׳ לקמן משמ׳ ו). — ונשא קֶרֶן אל פלוני כאלו לנגח: לידות את קַרְנוֹת הגוים הנשאים קֶרֶן אל ארץ יהודה לזרותה (זכרי׳ ב ד). [1]) —ורמה קַרְנוֹ [2]), שגב כחו, הרים ראש: רמה קַרְנִי ביי׳ (ש״א ב א). תרוממנה קַרְנוֹת צדיק (תהל׳ עה יא). כי תפארת עזמו אתה וברצונך תרום [3]) קַרְנֵנוּ (שם פט יח). ואמונתי וחסדי עמו ובשמי תרום קַרְנוֹ (שם שם כה). צדקתו עמדת לעד קַרְנוֹ תרום בכבוד (שם קיב ט). — והרים האל קַרְנוֹ של פלוני, נתן לו כח, הרים ראשו: ויתן עז למלכו וירם קֶרֶן משיחו (ש״א ב י). וברצונך תרים [4]) קַרְנֵנוּ (תהל׳ פט יח). ותרם כראים קַרְנִי בלתי בשמן רענן (שם צב יא). וירם קֶרֶן לעמו תהלה לכל חסידיו (שם קמח יד). וישמח עליך אויב הרים קֶרֶן צריך (איכ׳ ב יז). כל אלה בנים להימן חזה המלך בדברי האלהים להרים קָרֶן [5]) (דהי״א כה ה). — והרים האדם קרן, רמה קרנו: אמרתי להוללים אל תהלו ולרשעים אל תרימו קָרֶן (תהל׳ עה ה). — והצמיח קרן פלוני, כמו הרים קַרְנוֹ: ביום ההוא אצמיח קֶרֶן לבית ישראל (יחזק׳ כט כא). שם אצמיח קֶרֶן לדוד ערכתי נר למשיחי (תהל׳ קלב יז). — וְקֶרֶן ישע, במשמ׳ כלי נשק מושיע במלחמה: אלהי צורי אחסה בו מגני וְקֶרֶן ישעי משגבי ומנוסי (ש״ב כב ג; ודומה לזה תהל׳ יח ג). — ג) קֶרֶן שֵׁן, במשמ׳ שן הפיל, הדומה לקרן, והפיל מנגח בה: בני דדן רכליך איים רבים סחרת ידך קַרְנוֹת שן והובנים השיבו אשכרך (יחזק׳ כז טו). — ד) קֶרֶן במשמ׳ כלי בצורת קֶרֶן להחזיק בו שמן, פוך [1])

1) [בחדוד אומר הנביא על לכידת העיר קַרְנַיִם (בעקר עשתרות קרנים או כדו׳): האמרים הלא בחזקנו לקחנו לנו קַרְנָיִם (עמו׳ ו יג).]

2) [ד. ה. מילר (Komposition u. Strophenbau, עמ׳ 141) מבאר קרן בבטויים כגון אלו כלשון תסרקת בצורת קרן. ואמנם אפשר שסדרו הקדמונים את תסרקת שערם בצורת קרנים כדי לעשות רשם כאלו יש להם קרנים לנגח. אבל אין זאת המשמ׳ העקרית של הבטויים תאלה הלקוחים מדגמת בעלי החיים.]

2) [כך הקרי, כתיב ת ר י ם.]

3) [עי׳ בהערה הקודמת.]

4) [לדעת אחרים במשמ׳ קרן שופר ואינו נראה.]

וכדו׳: מלא קַרְנְךָ שמן ולך אשלחך אל ישי וכו (ש״א יו א). ויקח שמואל את קֶרֶן השמן וימשח אתו בקרב אחיו (שם שם יג). ויקח צדוק הכהן את קֶרֶן השמן מן האהל וימשח את שלמה (מ״א א לט). — ה) קֶרֶן יוֹבֵל וכדו׳: קרן של איל, שופר, כלי תקיעה ותרועה: והיה במשך בְּקֶרֶן היובל בשמעכם את קול השופר יריעו כל העם תרועה גדולה (יהושע ו ה). — ו) קֶרֶן המזבח והאריאל, זיז בצורת קרן שבמזבח ובאריאל [2]): ועשית קַרְנֹתָיו על ארבע פנתיו ממנו תהיינה קַרְנֹתָיו (שמות כז ב). ולקחת מדם הפר ונתת על קַרְנֹת המזבח באצבעך (שם כט יב). אמה ארכו ואמה רחבו רבוע יהיה ואמתים קמתו ממנו קַרְנֹתָיו (שם ל ב). ונתן הכהן מן הדם על קַרְנוֹת מזבח קטרת הסמים לפני יי׳ (ויקר׳ ד ז). וישחט ויקח משה מן הדם ויתן על קַרְנוֹת המזבח סביב באצבעו (שם ח טו). ויטבל אצבעו בדם ויתן על קַרְנוֹת המזבח (שם ט ט). ואדניהו ירא מפני שלמה וילך ויחזק בְּקַרְנוֹת המזבח ויגד לשלמה לאמר הנה אדניהו ירא את המלך שלמה והנה אחז בְּקַרְנוֹת המזבח וכו׳ (מ״א א נ—נא). חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר חרושה על לוח לבם וּלְקַרְנוֹת מזבחותיכם (ירמ׳ יז א). ומהראיל ולמעלה הַקְּרָנוֹת ארבע (יחזק׳ מג טו). ופקדתי על מזבחות בית אל ונגדעו קַרְנוֹת המזבח ונפלו לארץ (עמו׳ ג יד). אל יי׳ ויאר לנו אסרו חג בעבתים עד קַרְנוֹת המזבח (תהל׳ קיח כז). — ז) קֶרֶן של אור, כעין חוט אור היוצא מגוף מאיר, Strahl; rayon; ray: ונגה כאור תהיה קַרְנַיִם [3]) מידו לו ושם חביון עזו (חבק׳ ג ד). — ואמר בן סירא: להדף את איש יודע מלחמות ולהרים את ק ר ן עמו (ב״ס גני׳ מז ה). ויתן בפלשתים ערים ועד היום שבר ק ר (נ ם) (שם שם ז). גם ייי העביר פשעו וירם לעולם ק ר נ ו (שם שם יא). ויתנו ק ר נ ם לאחר וכבודם לגוי נכרי (שם

1) [השוה את השם הפרטי קֶרֶן־הַפּוּךְ (איוב מב יד).]

2) [עי׳ על אריאל גם בלשוננו יד, עמ׳ 1 וכו׳.]

3) [השבעים כאן: κέρατα ἐν χερσίν αὐτοῦ קרנים בידיו, וכן וולגי׳ sornua in manibus eius; אך ת״י: וזקוקין, וכן רב המפרשים, ולפי ההקבלה אל נגה כנראה כך נכון.]

מט ה). הודו למצמית קרן לבית דויד (סס כה יב ח). —ובתו״ס, במשמ׳ קרן הבהמה והחיה ואף של החיות שבמרכבה: והשור הולך לפניהם וקרניו מצופות זהב ועטרה של זית בראשו (בכורים ג ג). ולא פרה (יוצאת בשבת) ברצועה שבין קרניה, פרתו של רבי אלעזר בן עזריה היתה יוצאת ברצועה שבין קרניה שלא ברצון חכמים (שבת ה ד). שיאור ישרף והאוכלו פטור, סידוק ישרף והאוכלו חייב כרת, איזהו שיאור, כקרני חגבים וכו׳ (ר׳ יהודה, פסח׳ ג ה). כבש פרה וכבש שעיר המשתלח ולשון (של זהורית) שבין קרניו וכו׳ באין משירי הלשכה (שקל׳ ד ב). חציו קשר בסלע וחציו קשר בין קרניו (של השעיר) (יומה ו ו). כל השופרות כשרים חוץ משל פרה מפני שהוא קרן, אמר רבי יוסי והלא כל השופרות נקראו קרן שנאמר במשוך בקרן היובל (ר״ה ג ב). השוחט את הזבח לאכול כזית מן העור מן חרוטב מן הקיפה וכו׳ מן הטלפים מן הקרנים חוץ לזמני וחוץ למקומו כשר וכו׳ (זבחי ג ד). והשער שבזקן תישים והעצמות והגידים והקרנים והטלפים בזמן שהן מחוברים יעלו (סס ט ה). כשהוא חי קולו אחד וכשהוא מת קולו שבעה כיצד קולו שבעה, שתי קרניו שתי חצוצרות, שני שוקיו שני חלילין, עורו לתוף, מעיו לנבלים, בני מעיו לכינורות (קנים ג ו). פרה שקרניה וטלפיה שחורים יגוד (פרה ב ב). ומביאים זכר של רחלים וקושרים חבל בין קרניו וקושרים מקל וכו׳ (סס ג ג). כל שיש לו קרנים יש לו טלפים ויש שיש לו טלפים ואין לו קרנים (נדה ו ט). ניטלו קרניים[1]) וטלפיים והזכר עמהן פסולה (תוספת׳ פרה ב ב). והיה ביום ההוא יצאו מים חיים וכו׳ בית קודש הקדשים עד הפרוכת כקרני סיל וכיליי, מן הפרוכת עד מזבח הזהב כקרני חגבים (ירוש׳ שקל׳ ו ב). גדיים שהנחת נעשו תיישים בעלי קרניים והם שגרונו אצלך (ר׳ יוסי בן כיפר וזכו של זכריה בן קבוטל לחנניה בן אחי ר׳ יהושע, ברכ׳ סג:). תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמה היה וכו׳ וקרן אחת היתה לו במצחו (ר״מ, שבת כח:). ואל העמוד בפני השור בשעה שעולה מן האגם מפני שהשטן מרקד בין קרניו (רש״י, פסח׳ קיב:). מעין היוצא מבית קדשי הקדשים בתחלה דומה לקרני חגבים, כיון שהגיע לפתח היכל נעשה כחוט של שתי וכו׳ (בשם רב הונא לפורתא, יומי עז:). ראשי הדיות כנגד כולן, קרני החיות כנגד כולן, למעלה מהן כסא כבוד וכו׳ (חגי׳ יג.). אין נגיחה אלא בקרן (ב״ק ב:). יש דברים שהן כמומין ואינן כמומין וכו׳ עז שאין לו קרנים ורחל שיש לו קרנים וכו׳ (בכורות מד.). נטלו קרנותן וזכרותן עמהן פסולה ואין פודין עליהם, נטלו טלפיים וזכרותם עמהן פסולין ונפדין עליהם (אמימר, סס סס). שור שהקריב אדם הראשו קרן אחת היתה לו במצחו וכו׳ שור שהקריב אדם הראשון קרניו קודמות לפרסותיו (רב יהודה, חולי ס.). הקב״ה מכניס בה (ביעלה) רוח חזזית והיא מקרקשת בקרניה והיא שומעת קולה ובורחת (ר׳ יודן, מד״ר ברא׳ יב). זה (יוסף) בעל קרנים וזה (אדום) בעל קרנים (סס סס לט). ראשו (של השד) דומה לעגל וקרן אח׳ יוצאה בתוך מצחו (בס במד׳ יב). מה ראם קרנותיו גבוהות מכל בהמה והוא מנגח לימינו ולשמאלו, כך מנחם בן עמיאל בן יוסף קרנותיו גבוהות מכל בהמה וכו (פדר״א יט). — *הניח מעותיו על קֶרֶן הצבי[1]) : מי שהלך למדינת הים ועמד אחד ופרנס את אשתו חנן אומר אבד את מעותיו וכו׳ אמר רבן יוחנן בן זכאי יפה אמר חנן, הניח מעותיו על קרן הצבי (כתוב׳ יג ב). — *וכתב על קרן השור[2]), הפרת וכדו׳ : על הכל כותבין (גט), על העלה של זית ועל הקרן של פרה ונותן לה את הפרה (גיט׳ ב ג) כתבו על קרן של צבי, חתכו חתמו ונתנו לה פסול וכו׳ על קרן של פרה ונתן לה את הפרה וכו׳ הרי זה זכתה בהן (תוספת׳ סס ב ד). והוא שכתב על זכרותו של קרן אבל אם כתב על נרתיקו כפרוש הוא וכשר (ר׳ אחא בשם ר׳ מיישא, ירוש׳ עירובי׳ א ז). שאמרו להן כתבו על קרן השור[3]) שאין לכם חלק

---

[1]) [בבבלי (בכורות מד.) : קרניין וטלפיין וזכרותן עמהן.]

---

[1]) [עי׳ הערה לערך א. צְבִי, עמ׳ 5352, ואף אפשר שקרוב הצרוף אל: כתב (חשבון מעות) על קרן הצבי, עי׳ לקמן.]

[2]) [עי׳ בהערות הבאות.]

[3]) [במד״ר בראש׳ ב בהוצ׳ תיאורור: בקרן

באלהי ישראל (ירוש' חגיגה ב ב; מד"ר ברא"ש' עז; שם ויקר' יג; שם שם טו). כל מי שיש לו שור יחקה על קרן השור שאין לו חלק באלהי ישראל (תנחו' תזריע יח). הכותב את השם וכו' על קרן הפרה [1] ועל כרעי המטה גוררו וגונזה (סופרי' ה יג). — *ושם לנזק שהזיק השור בקרניו: ומה במקום שהקל על השן ועל הרגל ברשות הרבים שהוא פטור החמיר עליהם ברשות הניזק לשלם נזק שלם, מקום שהחמיר על הקרן ברשות הרבים לשלם חצי נזק אינו דין שנחמיר עליה ברשות הנזק לשלם נזק שלם וכו' אני לא אדון קרן מקרן, אני אדון קרן מרגל, ומה במקום שהקל על השן ועל הרגל ברשות הרבים החמיר בקרן, מקום שהחמיר על השן ועל הרגל ברשות הניזק אינו דין שנחמיר בקרן (ר' טרפון, ב"ק ב ה). ג' אבות נאמרו בשור הקרן השן והרגל (ת"כ, בבלי שם ב:). תולדה דקרן כקרן (שם שם). — וקרן המזבח: ודמן (של החטאות) טעון ארבע מתנות על ארבע קרנות כיצד, עלה בכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית צפונית מערבית מערבית דרומית (זבח' ה ג). חטאת העוף היתה נעשית על קרן דרומית מערבית (שם ו ב). נית (דם) מן הצואר על הבגד אינו טעון כבוס, מן הקרן ומן היסוד אינו טעון כבוס (שם יא ג). ברוו משם עצי תאנה יפין לסדר המערכה שניה לקטרת מכנגד קרן מערבית דרומית משוך מן הקרן כלפי צפון ארבע אמות (תמי' ב ה). (תמיד) של שחר היה נשחט על קרן צפונית מערבית על טבעת שניה, ושל בין הערבים היה נשחט על קרן מזרחית צפונית על טבעת שניה (שם ד א). מקום

שור, ובמגי' תעני' (פרק ב): על מצחו של שור ועל מצחו של חמור. ועי' בהערת תיאודור (בבראשית רבה, עמ' 16), ובהערה הבאה.]

[1]) [אמר מאיר איש שלום (הערה למכי' בחדש ט): שהיה מנהג דלת עם הארץ להגן על עצמם וקנינם ע"י שמות והיו כותבים שם על בשרם כדי שלא יוזקו ועל כרעי המטה שלא יארעום נזק בשינה ועל קרן הפרה והשור שלא יוזקו ויהיו מבורכים וכו' וגזרה מלכות יון על האכרים שיהיו מותקין את השמות ויכתבו תחתיהם שם ע"ז שלהם, ע"כ.]

הקרנות אמה מזה ואמה מזה (מדו' ג א). ובקרן מערבית דרומית היו שני נקבים כמין שני חוטמין דקים (שם שם ב). טעה (יואב) שאינו קולט (את הרוצח) אלא גגו (של מזבח) והוא תפס בקרנותיו (רב מכו' יב.). — וקרן לתקיעה: אל תחפזו מקול הקרנות, אל תערצו מפני קול צוחות (סוט' ח א). קרן; עגולה טמאה ופשוטה טהורה (כלי' יא ז). שמע קול הגפת תריסים ונבעת וכו' תקיעת קרנים ונבהל [1]) וכו' (ריב"ז, ספרי דברי' קלב). שמונים אלף זוג של תוקעי קרנות היו מקיפין את ביתר (ירוש' תעני' ד ח). ועליון יתן קולו, כנגד קול הקרנות [2]) שלהן (שם סוט' ח א). אלו תוקעי קרנים ואלו תוקעי סילפירי (מד"ר ברא"ש' לט). וכי אין אומות העולם יודעים להריע, כמה קרנות יש להן וכו' ואמרת אשרי העם יודעי תרועה וכו' (ר' יאשיה, שם ויקר' כט). — וקרן השמש והאור: ומהיכן נטל משה קרני ההוד וכו' הלוחות היה ארכן ו' טפחי' ורחבן ו' והיה משה אוחז בטפחיים וטפחיים באמצע ומשם נטל משה קרני ההוד (בשם ר' שמואל, שם שמות מז). קצף עליו משה (על סמאל) ונטל את המטה וכו' ופגע בו וכו' ונטל קרן הודו מבין עיניו ועיור את עינו (שם דברי' יא). ופניו (של ר' אליעזר) מאירות כאור החמה וקרנותיו יוצאות כקרנותיו של משה ואין אדם יודע אם יום הוא ואם לילה (אדר"נ נוס' ב, פרק יג פדר"א ב). החמה קרנותיו ופניו המביטות למטה לארץ של אש וקרנותיו ופניו המביטות למעלה של ברד (פדר"א ו). — *קרן כַּרְכֹּם, האבקן הצהב של צמח הכרכם הדומה לקרן [3]): חמשה דמים טמאים באשה האדום והשחור וכקרן כרכום וכמימי אדמה וכמזוג (נדה ב ו). — *וקרן של כלי שלחן, טבלה, טלית, כליכה וכדו', כנף, קצה, עֹקֶץ, Ecke, Spitze; coin, pointe; corner, edge: שתי הלחם ארכן שבעה ורחבן ארבעה וקרנותיהן ארבע אצבעות לחם הפנים ארכו עשרה ורחבו חמשה וקרנותיו

[1]) (בבבלי (סוט' מד:): שמע קול קרנות והרתיע.)

[2]) [במכי' (בשלח ב): כנגד צחצוח חרבות שלהם.]

[3]) [המפרשים מבארים כלשון קרן אור, ואי זה נראה.]

שבע אצבעות (מנח׳ יא ד). טבליות של עץ שהן נוגעות זו בזו בקרנותיהן והן גבוהות מן הארץ פותח טפח וכו׳ (אהל׳ טו ג). חסלים שבקנתל והמטה של טרבל וקרן של כליכה [1]) וכו׳ חבור לטומאה ואינו חבור להזייה (פרה יב ט). היו נטועין על שש שש על שבע שבע הרי זה מקדש שש עשרה אמה שנראית כקרן עגולה (תוספת׳ כלא׳ ג יג). היה שוחט והרתית וכו׳ או שנפלה קרן טלית והגביהה ושהה כדי שחיטה אחרת פסולה (שם חול׳ ב ח). (נתן את הציצית) על הקרן ועל הגדיל ר׳ אליעזר בן יעקב אומר פוסל (ספרי במד׳ קטו). הטיל לשני קרנות בבת אחת ואחר כך פסק ראשי חוטין שלהן כשרין (ר׳ חייא, סוכ׳ יא). ציצית צריכה שתהא נוטפת על הקרן שנאמר על כנפי בגדיהם (רב, מנח׳ מג). באיזמל שאין לו קרנים (רב מנשה, חול׳ לח.). ליגזור איזמל שאין לו קרנים אטו איזמל שיש לו קרנים (שם שם). — וקרן של בהמה או כלי בצורת קרן המשמש להחזקת מים לשתיה או שמן למשחה וכדו׳ [2]): וקרנין של יוצאי דרכים ושלשלת המפתחות וכו׳ חבור לטומאה ואינו חבור להזייה (פרה יב ט). שאול ויהוא שנמשחו מן הפך היתה מלכותן מלכות עוברת, דוד ושלמה שנמשחו מן הקרן היתה מלכותן קיימת (ירוש׳ הור׳ ג ג). — *וקֶרֶן זָוִית, ובקצור קרן, וגם במשמ׳ פְּנִים הקרן, זוית, Winkel; angle, coin; angle, corner: ערים שהוא יוצא מתוך הכותל מתוך הקרן וכלה נותנין לו עבודתו וזורע את המותר (כלא׳ ו ז). ושתי אמות היו בשושן הבירה, אחת על קרן מזרחית צפונית ואחת על קרן מזרחית דרומית, שעל קרן מזרחית צפונית היתה יתירה על של משה חצי אצבע, שעל קרן מזרחית דרומית היתה יתירה עליה חצי אצבע (כלי׳ יז ט). יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתעמידנו בקרן אורה ואל תעמידנו בקרן חשכה (ברכ׳ יז.). לא נצרכה אלא לקרן זוית הסמוכה לרה״ר (ר׳ יוחנן, שבת ז:). לא ימדוד מאמצע הקרן (של המרבע) אלפים אמה מפני שהוא מפסיד את הזויות (עירוב׳ נו:). ותורה מה תהא עליה, הרי כרוכה ומונחת בקרן זוית, כל הרוצה ללמוד יבא וילמוד (אלעזר בן פועירה, קידוש׳ סו.). ועי׳ זוית. — *יוֹשְׁבֵי קְרָנוֹת [1]), סוחרים היושבים בקרנות הרחובות: (תקן עזרא) שיהו קוראין במנחה בשבת משום יושבי קרנות [2]) (ב״ק פב.). שלשה (דיינים) למה לי וכו׳ משום יושבי קרנות [3]), אטו בתלתא לא הוו יושבי קרנות, א״א דלית בהו חד דגמיר (סנהד׳ ג). — ובתפלה: את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח וקרנו תרום בישועתך וכו׳ ברוך אתה יי׳ מצמיח קרן ישועה (תפלת יח). ובישועתך תרום ותגביה קרננו (אתה הוא עד שלא נברא העולם, תפלת שחרית).—ובחשמ״א: ויקחו (מתתיה ובניו). את התורה מיד הגוים ולא נתנו קרן לרשעים (ספר חשמונים, הוצ׳ שולר, 5). ואף על גב שקונין ממנו אומר כתבו ותנו כשהוא תופס קרן ציצית (אוצה״ג גיט׳, 147). אמר לו (שמואל לקרנא) מה שמך קרנא, תצא לו קרן בעינו [4])

---

1) [כך נכון, ולא כליבה, עי׳ אפשטין פרוש הגאונים, עמ׳ 109 וכו׳.]

2) [וכן cornu ברומ׳. ובתרג׳ הקטעים (ירושלמי) תרגם חֵמַת קְרִנַת (בראש׳ כא יד).]

1) [בתפלת ר׳ נחוניה בן הקנה לפי נוסח הבבלי (ברכ׳ כח:) נאמר: מודה אני לפניך וכו׳ ששמת חלקי מיושבי ביהמ״ד ולא שמת חלקי מיושבי קרנות, ע״כ. אך בירוש׳ (שם ד ב) במקום זה: ולא נתת חלקי בבתי תיאטריות (נ״א טרטיות) ובבתי קרקסאות וכו׳, ע״כ. ועל כן צדק הרא״י הכהן קוק בהערתו (גנזי קדם א, 108 וכו׳), שאין קרנות כאן אלא טעות קדומה מאד במקום קרו״ת, ר״ת של קרקסאות ותיאטריות, ונכנסה טעות זו לתוך נסחות התפלות שבסיום סדרי משנה ומסכות התלמוד.

ואמנם אפשר שהנסחה המשבשת השפיעה אף על התרגום (המאחר) לתהל׳ (סט יג): ישיחו בי ישבי שער ונגינות שתי שכר, המתרגם: ימללון עלי יתבי תרעא בית קרנתא וזמריהון דאולין למשתי כרות (צ״ל מרת) בבית קרקסין, ע״כ, וזו כנראה פשרה בין נסחת הירוש׳ והבבלי.

במד״ר (בראש׳ עה): פגע ברוכבי סוסים וכו׳ ביושבי קרנות וכו׳, הנסחה הנכונה היא יושבי קרונות מן קָרוֹן, κάῤῥον, במשמ׳ עגלה, ועי׳ בהוצ׳ תיאודור ואלבק; וכן בא גם בכמה מקומות כתיב קרן במקום קרון.]

2) [יושבי חניות כל ימות החול עוסקין בסחורה ואין קורין (רש״י).]

3) [תגרין שאין בקיאין בטיב דינין וכו׳ (רש״י).]

4) [בתלמוד בארמ׳: דתיפוק ליה קרנא בעיניה (שבת קח.).]

(הלכ' פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 75). שאנחנו רגילים לקנות מישראל בקרן כסות שיש בה ציצית (רב עמרם גאון, תשו' הגא' שערי צדק, מ:). ליקחין עור הגדי וקושרין כל נקביו לבד משתי ידיו ובנקב אחד קושרין שתי קרנות קטנות ובנקב אחד קושרין שפופרת של קנה ובאותו קנה מניח פיו ונופחו ויוצא הקול מן הקרנות כמשתי שופרות (ערוך ערך חמת). ואם יהיה המרובע בתוך העגול ויהיה מושש לעגול מבפנים בארבעת קרנותיו וכו' (ראב"ע הנשיא, חבור המשיחה והתשבורה, הקד', 4). אני משים המרובע הזה אשר ארבע קרנותיו אבגד כל אות ואות מאלו ארבע אותיות על קרן וקרן מקרנותיו (שם ב א, 23). קרן המשכיל ענוה, קרן הכסיל עזות (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער הענוה, 10). אם תהיה (הלבנה) בצפון השמש או בדרומה וכו' ולהיכן יחיו ראשי קרניה נוטין (רמב"ם, קדוה"ח ג 7). כיצד ראיתם אותה בצפון או בדרום, להיכן קרניה נוטות (שם שם). גדיים שהנחת נעשו תיישים ולא עיד אלא שעשו קרנים[1] (מדה"ג שמות יג י, הופמן, 124). ובעבור זה נאמר במשל דרך לעג לך אל המקום אשר האילים ישליכו קרניהם שם (שער השמים לאבי הרלב"ג ד א). כי יושבי הארץ הזאת אינם יושבי קרנות[2] הולבי פרדסים וגנות (דון קרשקש, מנחת קנאות לרשב"א יב). הקובע עצבו תמיד לשיחה בטלה בדרך יושבי קרנות[3] וכו' (מכוס"מ לר"י אלנקאוה ד, 290). ואחרים שמשבחין בשירים הזוללים והסובאים והיין עצמו ומהללים הבטלנין ושותי היין ויושבי קרנות ונמצאו מחזיקי ידי רשעים (שם שם, 369). ולא ירבה לישב בפתח ביתו כיושבי קרנות (שם שם, 440). והאיילים יוציאו קרנות וישליכו במקומות שיקשה לאדם למוצאם ובעבור זה נאמר בדרך משל ולעג לך אל מקום אשר האיילים משליבים שם קרנותם (יוסף ישראל פורלין, תולדות אדם ג לג, כ"י בריט' מוזי'). הפרשה הזאת (עקדת

1) [בבבלי (ברכ' סג.): תיישים בעלי קרנים, עי' לעיל.]

2) [עי' בהערה לעיל על יושבי קרנות בתלמוד.]

3) [עי' גם לקמן בתי קרנ.ת, והערה שם.]

יצחק) היא כל קרן ישראל וזכותם לפני אביהם שבשמים (ר"י אברבנאל, פרשת וירא, ענין העקדה). ולכן עשה (צדקיה) הקרנות לפי שהיה אחאב משבטו של יוסף (הוא, מא כב). — ובמליצה: עד הגל ועדת המצבה לזאת הנקבה ורבתי בבנות בחילו'(ק) מתנו'(ת) על ד' קרנות[1] ולעניים ולעניות (מלבת מסכת של"א, וכשטין, Inschr. I, 136).—ואמר הפיטן: מלך זכור אחוז קרן לתוקעי לך היום בקרן (ר"א קליר, מלך זכור, קרוב' א ר"ה). קרן במשכם היום עדיך, רחום זכור שבועת עבדיך (הוא, אפד מאז, מוס' א ר"ה). עונותי הטו קרני להגדע (אליה בר שמעיה, אתה אלקי, סליח' ד עשי"ת). מאיבי אנקמה פזרוני, גדע קרנות זרוני ומשפטיך יעזרוני (אלוה, אל אמונה, סליח' ער"ה). — ואמר המשורר: ואז תוחיל חוזת קרן ישועה ורופא נאמן השכל ודעה (רב האי גאון, שערי דיני ממונות, קבולת קונטר', כ.). וקרני כל מתי און יגדע ושמם בעפר ארץ מדשה (רסב"ג, הלפור או דרור, ברודי, 2). ושם קרני השטן גבוהים ורמים בהם ינגח עמים ולאומים, האחד יתהלך בארקים והשני יעופף בשחקים וכו' הקרן המתהלך יחלק לשתי רוחות והמעופף לעשר משפחות (ראב"ע חי בן מקיץ, איגר, עמ' 141). ושבר העניים על מה, בשני העולמות בוש וכלימה, קרנם מכאן ומכאן נגדרה (ר"י זבארה, מחלוקת בין עשיר ועני, כספת ד, 1 בס' שעשועים, דודזון, CXXI). גדעה קרן שטני בעבור שמך אדני (הסדאי, חוס אלהי, סורי מימן, 34). בעלי קרנות קמו בפרך לענות חמדת יקרך ועמך (ר"ש סבזי, יא טאיר, שם 162). — ואמר המליץ: תכונת שטחו חצי או בתכנית משולש, קרנו היותר ארוך פונה נגבה, צלעו היותר רחב הוא הצפוני תחת קו המשוה (ר"ם בלוך, שבילי עולם א, 2, אפריקא בכלל). הקול יתפשט כמו האויר בקרנים הוא קוים ישרים, וחכמי הטבע ישתמשו ג"כ בלשון קרן, או קוי האור (יאוועל, למודי הטבע, סע.). — °אלכסנדר בעל הקרנים[2], אלכסנדר מוקדון: אלכסנדר בן פליפוס המקדוני נקרא בעל הקרניים (מוסרי הפלוסופים ב ה). — °קֶרֶן ימין או קֶרֶן שמאל של

1) [על דרך לשון המשנה (זבח' ה ג), ובא לארבע קצוי ארץ.]

2) [עי' קֶרֶן, הפע', הערה.]

המחנה, אגף המחנה: וישלח (אנטיוכוס) את בכידס אל ארץ יהודה וגם את אלכימס ואת קרני הימין עמם וכו' ויצאו (יהודה ואנשיו) בתוך צבא אויביהם את קרני הימין ואשר בקרני השמאל באו להם מאחור ויקיפו את יהודה ואת חילו מסביב (מספר חשמונים, הוצ' שוילר, 12). ויכר יהודה את בקירוס עומד סימינו כי שם היו גבוריו וקרן הימנית עם (יוסיפון פרק כה). חשב נאפאלעאן מחשבה גדולה להסית את כל שכניה (של רוסיה) אלה כה ולסמוך את קרן מחנהו הימיני במחיצת תוגרמה (רמח"ג, הלרפסים ברוסיה, מבוא). רבים מהם היו בלי חרב ובלי מגן וכו' אין קרנות ואין מחנה תיכונה (שם, 102). ומאקדינאל שר צבא הקרן השמאלי ומחנהו וכו' קפאו על שמריהם (שם, 110). כי בגדו בו שני קרנותיו אשר היה בהם כח עוד לדבר את אויבים בשער (שם, 115). — *קַרְנֵי פָּרָה, שם לאחד מטעמי המקרא, הנקרא גם פזר גדול: קרני פרה מניף בשתי אצבעותיו למעלה (הורית הקורא, דרכנבורג, 108). ועי' סוף הערך ב. פָּרָה. — *קֶרֶן הרחם: ויש לו (להרחם) שני גידולים שנקראים קרנים (ספר אלמנצור, שער הרחם, כ"י ותיקן). ולו (להרחם) שתי תוספות ונקרין קרני הרחם ואחור, אלו התוספות הן ביצי האשה (ספר מרפא מקום בהספקה). כשיצא זרע האשה מביציה שהם קרני הרחם ויפול ברחם תחלה לא יסגר הרחם עליו עד בא זרע האיש וכו' (ר"י זכאריה, שעשועים ט, דודזון, 113). — *קֶרֶן המציצה של האומן [1], Schröpf-kopf; (cornet à) ventouse; copping glass: תליית קרני המציצה הוא מהדברים החזקים למשוך מה שהוא בעומק הגוף ולעקור המורסות אשר נתיישן קושים (פרקי משה ג, ט:). כשתתלה קרן המציצה על העורק במקום הנקרא הקרדו"ם הוא נקודת העורק וכו' (שם שם). — *ובתי קְרָנוֹת לשיחה בטלה [2]: ובעניין הליצנות יש בו בחינות הא' מהם הוא הקובע עצמו בבתי קרנות לשיחה בטלה ודברים בטלים (ר' אליהו די וידאש, ראשית חכמה, שער הקדושה יג). — *וכנוי בַּעַל קְרָנַיִם לְמי שזנתה אשתו ה, Hahnrei; cocu, cornard; cuckold, וקְרָנַיִם במשמ' מצבו של אדם כזה [1]: פן ישא המושל עליך משלו פי בסיל מחיתה לו וקרנים מידו לו (אגרות רמב"ם, דפוי ליפסיא, כט :, וכעין זה רשב"ל דוקן, תשב"ץ ג רסב). ותונה עליו וכו' וקרני ראם קרניו, ועל צמיחת הקרן וכו' (ר' יהודה אבן שבתי, דברי האלה והנדוי, דודזון בהאשכול של גינצבורג ו, 173). צורת הבוכה ומשתומם על אבידתו (אשתו שהלכה עם חשוקה) וגדל צעקו ואנחתו כאלו טבעו בים ספינותיו, במנ' היו קרנותיו (ר' יצחק בן סהולה, משל הקדמוני ב, יח :). ופעם נדבר בעניין בעל הקרנים ופעם בענין הקדשה היא בעינים (עמנו', מחב' ה, 39). פלונית ישאלו בעדה איה הקדשה היא בעינים, ובעלה הוא האיל אשר ראית בעל הקרנים (שם שם, 41). כאשר השלמנו לגנות בעל הקרנים ואשתו גומר בת דבלים וכו' (שם שם, 42). הידעת כי אשתו תטחן לאחר, ועתה התחליף אשתך לאשתו וכו' ועניותך בקרן חזות אשר בין עיניו (הוא, מחב' טו, 112). והשטן מרקד בין קרניו (שם כה, 193). נקראו בעלי קרנים אנשי בוגדות (שם כז, 212). ולו אשת רפאים תהיה על הרפאים עשתרות קרנים (שם שם, 216). — *ושם צמח, קֶרֶן־צְבִי, Hirschhornfarn; corne de cerf; staghorn-fern: קורנו צירבו, ייאיק בויאנוס, קרן צבי (טוביה כץ, מעשה טוביה, ערוגת הבושם, קלה :). — ושם חיה, קֶרֶן־הַחֹטֶם, קַרְנַף, חיה גדולה בעלת קרן בחטמה, rhinoceros: קרן החוטם (נאזע הארן) דומה במראהו ובתבניתו לפיל אך הוא קצת קטן ממנו וגופו עב מאד ורגליו קצרים ועבים (ב. ליכטן, ראשית למודים א ו, טו). קרן החטם קאסמעלפארדע"ר (ר"ש בלוך, שבילי עולם ב, לה., כוש). אשר יוציאו מארצם עבדי עולם גמלים שן קרני קרן החוטם וכו' (שם שם, מ :, ממלכת דאהסור). קרן החוטם (רהינא צעראס) יצודו למען קרניו לעשות מהם כל כלי (שם שם, מד., אבלות הקאפעקן). — ושם עוף

1) [עפ"י הארמ' שבתו"ם: קרנא דאומנא.]

2) [כנראה עפ"י התרג' לתהל' סט יג: בית קרנתא, אך שם בית פרושו בֵּינוֹת, בין, כבסור. ועי' גם לעיל, הערה לבטוי יושבי קרנות.]

1) [עפ"י היונ' κερατίας במשמ' כזו. ומשם עבר שמוש זה ליתר הלשונות, ועי' קָרַן, קַרְנָן. ועי' גם פִּזֵּר, הערות.]

שחרטמו דומה לחוטמו של הקרנף: **ק ר ן החוטם** (נאזע הארן פאגעל) משכנו באינדי מזרחית גופו קטן קצת מהיונה וחוטמו ארוך כרביע אמה אשר עליו קרן אחת מאורך הלז והוא משונה בתוארו מאכלו בשר נבלה וטריפה (ב. ליכדא, ראשית למודים א ו, יז.). — **וקֶרֶן אַיִל, שבלזל הדומה לקרן איל: **ק ר ן איל** (ווידער אמטאנס הערנר) נקרא כן בעבור חיותו דומה ל ק ר ן איל ונמצא גם בנהרות אירופא (ב. ליכדא, ראשית למודים א ו, כה:). — **נחש הקרנים: נחשים מגודל וממינים שונים, מהם נחש החרס, הנפילים, **ה ק ר נ י ם** (ר"ש בלוך, שבילי עולם ב, לה., כוס) [1].

ב. קֶרֶן [2], שזו"כ, ועי' הערות לקמן, — ערֵמָה, סכום כולל, סכום עקרי, Kapital; capital: אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו כרם היה לידידי בְּקֶרֶן בן שמן [3] (ישע' ה א). — ובתו"מ: האוכל תרומה שוגג משלם ק ר ן וחומש (תרומ' ו א). האומר פתיתי את בתו של פלוני, משלם בושת ופגם על פי עצמו ואינו משלם קנס, האומר גנבתי משלם את ה ק ר ן על פי עצמו ואינו משלם תשלומי כפל ותשלומי

---

[1] [והיו שתרגמו בטעות את שם החיה הנקראת בגרמנית Eichhorn, Eichhörnchen, קרן אַלּוֹן. ואולם המלה הגרמנית היא אך גלגול של הצרפתי' écureuil מן היונ' σκίουρος, מטיל צל בזנב, squirrel באנגלי' וכו'. ובמקום זה השתמש המחבר במלה ס נ א י עפ"י חֻלדת הסנאין שבתו"ם.]

[2] [אין למלה זו כל קשר אל א. קֶרֶן במשמ' קרן השור, הצבי וכדו', אלא היא מלה שאולה מאשור' קַרְנֻ במשמ' גֶּרֶן, ערֵמָה, מן כָּרַו, צבר לערמה, ובתמונה מן ערמת הגרן נקרא כך עקר סכום הכסף, בנגוד לפֵּרוֹת ולרבית הנוספים לערמה, או, במקרא, אף הסכום הקצוב, בנגוד לתשלומים משתנים. ועי' בהערה שאחר זו.]

[3] [לפי דברי טורטשינר בחוברתו על שיר השירים עמ' 23 וכו' אין פסוק זה אלא נוסח אחר של שה"ש ח יא: כרם היה לשלמה בבעל המון, שפרושו: כרם היה לשלמה בידי קבלן, הנקרא אף באשור' בֵּל אֻמָּנִי (בעל המון), וכאן: כרם היה לידידי (הוא ידידיה, שמו השני של שלמה) בקבלנות של איש בן העיר שֶׁמֶן, הוא ה„דוד" של השונמית, וכשמה מביא הנביא את שירת הכרם. ועי' שם לנמוקים.]

ארבעה וחמשה (כתוב' ג ט). הגוזל את חברו שוה פרוטה ונשבע לו (על שקר והודה) יוליכנו אחריו אפילו למדי וכו' נתן לו את ה ק ר ן ולא נתן לו את החומש, מחל לו על ה ק ר ן ולא מחל לו על החומש, מחל לו על זה ועל זה חוץ מפחות משוה פרוטה ה ק ר ן אינו צריך לילך אחריו וכו' (ב"ק ט ו). נתן לו את ה ק ר ן ונשבע לו על החומש, הרי זה משלם חומש על חומש, עד שיתמעט ה ק ר ן פחות משוה פרוטה וכן בפקדון וכו' הרי זה משלם ק ר ן וחומש ואשם (שם שם ז). הרי שמכר שדה לחבירו והשביחה ובא בעל חוב וטרפה, כשהוא גובה את ה ק ר ן מנכסים משועבדין ואת השבח מנכסין בני בני חורין (ב"ב קנז:). — ומ"ר *קְרָנִים: הגונב תרומה ולא אכלה, משלם תשלומי כפל דמי תרומה, אכלה, משלם שני [1] ק ר נ י ם וחומש, קרן וחומש מן החולין וקרן דמי תרומה (תרומ' ו ד). —ובהשאלה לערכים מופשטים: אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה ו ה ק ר ן קיימת לו לעולם הבא, כבוד אב ואם וגמילות חסדים וכו' (פאה א א). מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה, שאדם אוכל משכרה בעולם הזה ו ה ק ר ן קיימת לעולם הבא (ר' נהוראי, קדוש' ד יד). על אלו דברים נפרעין מן האדם בעולם הזה ו ה ק ר ן קיימת לו בעולם הבא, על עבודה זרה, ועל גלוי עריות וכו' (תוספת' פאה א ב). זכות יש לה ק ר ן ויש לה פירות וכו' עבירה יש לה ק ר ן ואין לה פירות וכו' (שם שם ג). כל הכבוד שראה משה בעולם הזה אינו אלא מן הפירות אבל ה ק ר ן קיימת לו לעולם הבא (רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק, מד"ר שמות מז). — ובספה"א: לא הותירו זוזי חדתי, שלא נשכרו יותר על ק ר ן שלהן (ערוך ערך אסתרא). השותפין וכו' כל אחד ואחד מהן מעכב וכו' ואין אחד מהן יכול ליטול חלקו מן ה ק ר ן ולא בשכר עד סוף הזמן וכו' ואין אחד נוטל מן ה ק ר ן ולא מן הריוח עד זמן החלוקה (רמב"ם, שלוחין ושותפין ד ד). אדם ובנו לקחו יהודי א' בשותפות עמהם וקנו סחורה ביחד והיהודי הנז' לא היה לו בּ ק ר ן

---

[1] [כך בכל ההוצאות וכן במדב"מ. אמנם אולי בעקר ב' קרנים, שתי קרנים. ועי' גם להלן [illegible]

אומה וכאשר מכרו אותה הסחורה א"ל תנו לי חלק המגיע לי בריות, א"ל לא נתן לך מאומה עד שנוציא לקרן שליש הריוח והב' שלישים נחלק בינותינו (שאלה בתשו' רמב"ם רסו, א"מ פרימן, 244). אסור שיתן אדם מעות על דרך שותפות שיהיה קרוב לריוח ורחוק להפסד שזה ריח רבית, וכן לא יחבר הקרן עם השכר (ר"א הקראי, גן עדן, הכסף והסרבית, קפו:). ד' דברים מבטלין פירות בעולם הזה ומפסידין קרן לעולם הבא, הלוקח סוס ורוכב עליו, והמעמיד עבדים לפניו יותר מעשרה וכו' (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, 595). כמה הקדשות הקדישו בהריסם קרן קיימת סך גדול ועצום (ישראל משה חזן, אחרית הכתלה יא, ה.). — °וגם ש"ז: לשון צאן ברזל, קרן קיים שאין פוחת ונפסד וכו' (רש"י, יבמ' סו.). שותף וכו' שטען שהקרן שלי היה כך וכך והלה אומר אינו אלא פחות מזה וכו' (רמב"ם, שלוחין ושותפין י א). זה הממון (שנתן לצדקה) ינתן בריות ומן הריוח יקחו הקהל לשכור רב הישר בעיניהם והקרן יהיה קיים וכו' (מרדכי ב"ב תפו). ויותר הוא טוב לפדיון שבויין כאשר אמרו הקהל ויהיה הקרן קיים (טוחו"מ רסג ז). ברצות ראובן הנ"ל שהצדקה הנ"ל יקבלו העניים ההם למנוחת נפשו ושהקרן ישאר תמיד נכון וקיים וכו' (מורפורגו, שמש לדקה א, סג.). — ואמר הפיטן: שכר אמת אתנניכם וכו' פירות חלק גורלכם, צדק נחשב לכם, קרן קיימת לעוזריכם, רידופי ריק לעוזביכם (ינאי, אימים אקרא, קרובי במד', זולאי, רד). —°ובמשמ' סכום כסף שמור שפרותיו משמשים לצרכי הכלל וכדו', כגון קרן קימת לישראל, קרן היסוד.[1]

°**קַרְנָזוֹל**[2], ש"ז, —קו שבסרוגין: לא באלכסון ולא בקרנזול (יצחק לרפסי, אגרת אל קהלות אשכנז, 21). כיצד מסים לו את הקרנות, נותן לו שתי רצועות של שתי וערב וכמין גם רצועה אחת כפי שני המצרים ובסירוגין בקרנזול (טוחו"מ ריט 3).

°**קַרְנִי**, ת"ז, — מתכונת הקרן, מחמר הקרן, ובפרט מְחִצָּה קַרְנִית[1]), העור הקרני של העין, Hornhaut; cornèe; cornea: עד שלא יודו שנקב המחיצה הענבית ובהירות הקרנית[2]) הוא מפני עבור הרוח הרואה עד שישיג מה שישיג אבל לא ישימו זה סבה בראות כלל, ולא נקבה זאת המחיצה ולא הושמה אשר עליה בהירה מפני הראות, אבל כן רצה השם וכו' (ר"ש א"ת, מו"נ ג כה). ואחר כך הלחמית והיא לובן העין ואחריה הקרנית והיא קשה וכו' (נתן פלקירא, צרי הגוף, כ"י בריט' מוז'). והמחיצה האחרת (בעין) נקראת קרנית לפי שהיא דומה לקרן לבן והיא קשה ולבנה (שער השמים לאבי הרלב"ג ע, לא:—לב.). ויש בעין שבע מחיצות וכו' הרשת והשליא וכו' והקרנית והחובית (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד, מח:). ויקרא המחיצה הקרניית אלא שהיא מצטבעת בצבע המחיצה אשר תחתיה (רשב"ץ דורן, מגן אבות, חלק יעקב ד, כא:). —חַרְטֹם הַקַּרְנִי, סוג ממוגי העוף: חרטום הקרני מיניה שמונה עשר, ונקראה בשם זה לאשר יצמח על חרטומם הארוך ונעקש פורחת (אוים וואוכס) דמ בגליון בתבנית קרן (תולדות החיים, קכג).

***קָרְנִית**, קורנית, ש"נ, —שם צמח בשמי המשמש גם צבע, Thymus capitatus: חבילי אזוב והסיאה והקורנית אם הכניסו לעצים ולמאכל בהמה אוכל מהם בשבת (תוספת' שבת יד (טו) יב). כלל גדול אמרו בשביעית וכו' חשב עליו לעצים הרי הוא בעצים כגון הסיאה והאזוב והקורנית

---

1) [בירושי' גד כתוב בארמ': קרן זבונא ואזל ליה, ע"כ. ופרש בעל פני משה: נקרן ונתדלדל אותו הסוחר מחמת חובותיו ונעשה בורח, ע"כ, כאלו נוצר כאן פעל מן ב. קֶרֶן, נתדלדל מן הקרן, אבל בודאי יש לגרס בירושי' כנ"א המובא בקרבן העדה: קרץ זבונא ואזל ליה, כלו' השכים והלך לו.]

2) [ע"פ הארמ' שבתו"ם: הני ד' בני מצרני דקדים חד מינייהו וזבין זביניה זביני, ואי כולהו אתו בהדי הדדי פלגו ליה בקרנזול (נ"א קרנזיל, כ"י קרנא זול, קרנדיל) (ב"מ קח:). חד גיסא נגרא וחד גיסא נהרא פלגין ליה בקרנזול (נ"א קרנא זול, קרנזור, קרנדול (ב"ב יג.). מקור המלה וגם פרושה המדויק לא הוכררו, ואין ההצעות המוצעות מניחות את הדעת אך אפשר שיש כאן תולדת המלה הרומ' circumsiliens או circino saliens, קופץ בעגול, בסרוגין, וצ"ע. ועי' אלכסון.]

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [כצ"ל ולא: הקרנים, ובמקור הערבי: שפוף אלקרניה.]

(סניעי׳ ח ח). הסאה והאזוב והקורנית שבחצר, אם היו נשמרים חייבין (מעסרי׳ ג ט).

***קַרְנָן**, ס״ז, — בעל קרנים, ביחוד במשמ׳ איש שאשתו זונה תחתיו[1]: וזה אומר אשתי קראה זונה, וזה אומר איתי קראה קרנן (ר׳ אהרן הכהן מלוניל, ס׳ ארחות חיים, כ״י סד״ל, מגד ירחים ח, 8; כל בו קמב, ויכילתא סכז, קמה:).

***קַרְנַף**, ס״ז, — קרן האף, חיה גדולה בעלת קרן באפה, rhinoceros; rhinocéros; Nashorn, נוהג בספרות ובדבור.

א. קרס[2], ממנו: *קְרִיסָה, א. קָרַס, קֶרֶס, ועי׳ קַרְסֹל.

ב. קרס[3], ממנו ב. קָרַס.

ג. קרס, ממנו ג. קָרַס.

א. קָרַס, פ״ע, קָרְסוּ, קוֹרֵס, — נתכופף, כרע, sich beugen, niedersinken; se courber, descendre; to bow down, sink down: כרע בל קֹרֵס[4] נבו היו עצביהם לחיה ולבהמה נשאתיכם עמוסות משא לעיפה קָרְסוּ כרעו יחדו לא יכלו מלט משא (ישעי׳ מו א–ב). — ובסהמ״א: בו תעלוז נפש ישר דרך, יען לבב עקש ומין יקרוס וכו׳ (ר״י קמחי, ספר הגלוי, 135). — ואמר הפיטן: משל בי ששך עד אשר קרס, לכדני שעיר יון ופרס (רסב״ג, סנוסינו, גאולה לשבת ב אחה״פ). קדושנו רחוק וקרוב לשמוע נושא באהב, קורס כרע קרוב ורחוק נסבל להתיהב (מנחם ברבי מכיר, אל אל סדי, יוצ׳ כחמו). — ואמר המשורר: באתי באחרית הזמן עת גמרו כל החסידים ואמונים פסו, ובני בלי שם גבהו כאשר מתי השם פלאים כרעו קרסו (רמב״ע, עיני ענכים, ברודי, קכח). נודו לאם השיר בשער תערוך שלחן

---

1) [עי׳ א. קֶרֶן, הערה.]

2) [לא הברר מקור השרש.]

3) [עי׳ ב. קָרַס, הערה.]

4) [במכי׳ מסכ׳ דנזיקין יח כתוב: לא תוננו בדברים, שלא יאמר לו אמש היית עובד לבל קורס נבו וכו׳, השוה גם מסכת גרים ד ונסחות שם, כאילו הבינו קֹרֵס בשם אלהות.]

בפת סלת ואין לה פורס, ובכו עלי ארמין ילדיה אשר קרס בשפלות יד ילדים קרם (יוסף בן סהל בשבח רמב״ע, אוי כי פניני שיר, דוקס, 103). פנאי יש לנעה ולסערה סועה ולרב לא שעה ידועה לפניים ו...ל לגורם ובמקומו קורם ואת פיזו פורס לכל גרסניים (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 22).

ב. *קָרַס, קל לא נמצא במקורות.

— הפע׳, *הִקְרִיס[1], — הקרים היין, החמיץ, התקלקל: ואת שאין דמיו ידועים יפדה על פי שלשה, כגון היין שהקרים[2] ופירות שהרקיבו ומעות שהחליאו (מע״ש ד ב). על הפת שעפשה ועל היין שהקרים[3] ועל התבשיל שעבר צורתו אומר שהכל (ברכ׳ מ:; ב״ב לה:). איזהו מעשר שני שאין דמיו ידועין, פירות שהרקיבו ויין שהקרים[4] ומעות שהחלידו (ת״כ, בהר יד:). — ובסהמ״א: חכר ממנו כרם בעשרה סלי ענבים והקריסו אחר שנבצרו וכן עומרים שלקו אחר שנקצרו נותן לו בתוכן, חכרו בעשרה כדי יין והחמיץ חייב ליתן לו יין טוב (רמב״ם, שכירות ח ז). ועל מי היתה התלונה רבה ועצומה בכתבי הקדש זולתי על יין שהקרים (ר״י מוסקאטו, נפוצות יהודה כז).

ג. *קָרַס, קל לא נמצא.

— הפע׳, *הִקְרִיס, — נתפקע, בפרט מקֹר, ועי׳ קָרַשׁ: למלך שהיו לו כוסות רקים, אמר המלך, אם אני נותן לתוכן חמין הם מתבקעין, צונן הם מקריסין, ומה עשה המלך, ערב חמין בצונן ונתן בהן ועמדו (מד״ר ברא׳ יב). הפשתני הזה וכו׳ כשהוא רואה (הפשתן) שאינו יפה אינו כותש עליה שלא

---

1) [כנראה נגזר פעל זה, בהפע׳, וכן אקרים בארמ׳ שבתו״ם, מן היונ׳ ὀξηρός, חמוץ, כהכונת החמיץ, ובכמה מקורות כתוב בטעות הקרים במקום הקרים, כמו לסטים במקום לסטים וכדו׳.]

2) [כך כנראה צ״ל, ובהוצאות: שקרם, נ״א שהקסים, ובמדב״מ: שקיַּם.]

3) [כך מובא בערוך ערך קרס, ולפנינו שהקרים.]

4) [כך בכ״י פ׳ ובדפוס שונצינו בגמ׳ וברש״י ובערוך ערך קרס; ובהוצאותינו: שהקרים.]

תקריס[1]) (ר' ינאי, תנחו' בובר, שמות י, 6).

ד. *קָרַס, קל לא נמצא.

—פע', קֵרֵס, — קֵרֵס קרסים, תורים, קשר וחרז אותם כאלו בקְרָסִים, ואמר הפיטן: תורי זמר קרסתי ושפיתי, זהב שירי עלימו חפיתי (רסע"ג, אלהים אלל, אזהרות, סדור רסע"ג, קסט).

קֶרֶס[2]), ש"ז, מ"ר קְרָסִים, סמי' קַרְסֵי, —וו כפוף לעגול, Spange ; boucle ; clasp: ועשית חמשים קַרְסֵי זהב וחברת את היריעת אשה אל אחתה בַּקְּרָסִים והיה המשכן אחד (שמות כו ו). ועשית קַרְסֵי נחשת חמשים והבאת את הַקְּרָסִים בללאת וחברת את האהל והיה אחד (שם שם יא). ועשית פרכת וכו' ונתתה אתה על ארבעה עמודי שטים מצפים זהב וויהם זהב על ארבעה אדני כסף ונתתה את הפרכת תחת הַקְּרָסִים (שם שם לא–לג). את המשכן את אהלו ואת מכסהו את קְרָסָיו ואת קרשיו (שם לה יא). ויעש חמשים קַרְסֵי זהב ויחבר את היריעת אחת אל אחת בַּקְּרָסִים ויהי המשכן אחד (שם לו יג). ויעש קַרְסֵי נחשת חמשים לחבר את האהל להית אחד (שם שם יח). ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל קְרָסָיו קרשיו בריחו ועמדיו ואדניו (שם לט לג) — ובתו"מ: קרסיו קרשיו וכו' והיו הקרסיו נראין מתוכו ככוכבים ברקיע (ירוש' מגי' א יד). חרוצים היו קרשים וחלולים היו אדנים ונראין קרסין בלולאות ככוכבים ברקיע (שבת לט.). ואת כל כלי עבודתם, אלו קרסי זהב ואלו קרסי נחשת שהיו מחברים בהם היריעות (מד"ר במד' ו). [1]) —ובסהמ"א: כשעשו את המשכן לא היו יודעין להקימו, מה עשו, הביאו כל אחד ואחד מלאכתו, זה אומר הרי קרסיי, הרי ברחיי, הרי קרשיי וכו' (והזהיר, שמות, 260). קושרת אשה מפתחי חלוק, היינו הקרסים והלולאות שמדבקות הבגד בצוארה ופעמים שאין לה קרסים אלא ציצין יוצאין מבגד עצמו וכו' (ערוך ערך סבכה). (המפתח האחוז) בשלשלת שיש בה קרס והקרס אחוז במפתח יש אוסרין ויש מתירין (בשבת) (ר"ב לנדא, האגוד תכז). —ואמר המשורר: כתב ספר כריתת לתבונה והתר ללאת הבין וקרסו (רשב"ג, בחר מהלי, ברודי, 6). ולשו תשובב מליצות לנובב נפשים תשובב ותחכים פתאים, קרסים למעניו בני רעיוניו בללאות אמריו בלי יד מביאים (רמב"ע, לאנשי לבבות, ברודי, יח). הכי נראו פלאים הצפונים אשר היו בלב ימים כמסים ואהל היקר חבר וללאות תהלות היבאו בהם קרסים (הוא, הריח מה, שם, קנט). אם הזמן הפריד יריעות אהלי יהי להם כתבך קרס, האר אפלתי במכתבך ועניניו כמו סהר באור החרם (יוסף בן שהל בשבח רמב"ע, אוי כי פניני שיר, דוקס, 103). ומשכן בין אשר יד אל פרשו בתוך קרסי זממי ללאתיו (ר"י חריזי, תחכמוני עז, 162). — ובמשמ' נפילה, קריסה וכריעה: גודר הפרץ ורופא החרץ ומסיר הקרץ לרפא ההרס ולקשור הקרס ולהאיר אורם כאור חרס (ר"י חריזי, תחכמוני יא, 115). ועל כן בך בטחתי וכפי לך שטחתי לרפא ההרס ולקשור הקרס ולהאיר השכי כאור חרס (שם יז, 151). — ואמר הפיטן: לא יהיה לך תמונת כל פסל כל תעבד ותשתחוה בכל צד, בל תפנו אלימו ותזכירו שמם כי אם להרס ולקרס[1]) ולרצד (רסע"ג, אנכי אש אוכלה, אזהרות, סדור רסע"ג, קלה). — ואמר המשורר: ויבנה ההרס ויקים הקרס ותהיה כחרס עלי כל המאורות (רשב"ג, ואומר אל תשמח, האסיף תרנד, 147). — *וקֶרֶס מעי, חלי מעים[1]), ואמר המליץ: נדד שנה חלי בטו וקרס מעי לממלא בטנו (נ"ז, ב"ק לא כז).

---

[1]) [בכ"י: תקדי.]

[2]) [אין מ"י במקרא, והיו שנקדו קֶרֶס (כך בעל צמח דוד ובן־זאב במלוניהם), אך ברב המלונים קֶרֶס, וכן בעל מסבות השם.]

[3]) [במאמרים שבתו"מ כגון אם הגיע קירסן של נביאים להתנבאות וכו' אם הגיע קירסו של תלמיד חכם להסתלק מן העולם וכו' (מד"ר קהל' סדרא תליתאה, אם ימלאו העבים) וכדומה, קירס היא היוני' καιρός, זמן, מועד.]

[1]) [על פי דברי התלמוד (שבת סג:) כי א. א עולא בת בקלנבו, א"ל רבא היכא בת מר, א"ל בקלנבו, א"ל והכתיב ושם אלהים אחרים לא תזכירו א"ל הכי א"ר יוחנן כל עבו"ם הכתובה בתורה מותר להזכיר שמה, והא היכא כתיבא, דכתיב כרע בל קרס נבו וכו', אר"נ כל ליצנותא אסירא בר מליצנותא דע"א דשריא דכתיב כרע בל קרס נבו וכתיב קרסו כרעו יחדו לא יכלו מלט משא וגו', ע"כ, ופירש"י: קרס נתרז. כלומר כרע על ברכיו ונתרז דהיינו ליצנותא דאישתעי ביה קרא, לא יוכלו מלט משא הרעי

***קִרְסוּם**, ש"ז,—מעשה המקרסם: הוינן סברין מימר דר' שמעון כר' יהושע בקירסום (רבי יוסי, ירוש' שביע' ב ג). — ובספה"א: קרסם וכו' וי"א שנוטל הענפים שייבשו והוא כמו זימור אבל זימור בכרם וקירסום בשאר אילנות (ערוך ערך קרסם). מקרסמין, היינו זימור, אלא שקרסום שייך באילנות (רש"י, מו"ק ג.).

קַרְסֹל[1], ש"ז, מ"ר כנ' קַרְסֻלַּי, — פרק מפרקי הרגלים, Knöchel; cheville du pied; ankle: תרחיב צעדי תחתני ולא מעדו קרסלי (ש"ב כב לז; וכעין זה תהל' יח לז). — ובתוה"מ, גם קורסל: ובחגבים, כל שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפים וקרסולים (חול' ג ז). המקיש בקרסליו ובארכבותיו (בכורות ז ו). מאתים וארבעים ושמונה אברים באדם, שלשים בפיסת הרגל, ששה בכל אצבע, עשרה בקורסל, שנים בשוק וכו' (אהל' א ח). מן הארץ עד לרקיע מהלך חמש מאות שנה וכו' למעלה מהן חיות הקדש, רגלי החיות כנגד כולם, קרסולי החיות כנגד כולם וכו' (חגיגה יג.). מלוד לאונו שלשה מילין, פעם אחת קדמתי בנשף והלכתי עד קרסולי בדבש של תאנים (ר' יעקב בן דוסתאי, כתוב' קיא:). וינאץ השקד, ר' לוי אמר זה לוז של שדרה וכו' ויסתבל החגב אלו קרסוליו[2] (מד"ר קהל' סדרא תליתאה, גם מגבוה ייראו). — ובספה"א: ולמעד הידים והרגלים וכאב הזרועים והקרסוליים (אסף, 73.).—ואמר הפיטן: גיזרתה לקרסוליים מעשרה לכל ימעדו בקיבול דברות עשרה (ינאי, אז מאסים, קרוב' ויקר', זולתי, קל). שי מוספי יום עשרה כמו עשרה בקרסליהם (ר"א קליר, ואתה אזון, מוסף א ר"ה).

***קִרְסֵם**, פ"י,—כמו כִּרְסֵם, כרת או נשך ונגס ענפים ועלים מן הצמח, abschneiden, abfressen; ronger, dévorer; to gnaw, devour: שדה שקצרוה כותים, קצרוה לסטים, קרסמוה נמלים, שברתה הרוח או בהמה פטורה (פאה ב ז). מקרסמין מורדין מפסלין עד ראש השנה (שביעי' ב ג). המנכש והמקרסם והזורד כל שהוא חיב (שבת יב ב). כיצד מבטלה (את האשרה), קרסם וזרד, נטל ממנה מקל או שרביט, אפילו עלה, הרי זו בטלה (ע"ז ג י). מניין שאין מקרסמין ואין מורדין ואין מפסגין באילן (מו"ק ג.). — ובספה"א: שכרו לנכש בבצלים והתנה לאכול ירק מקרסם עלה עלה ואוכל (רמב"ם, מעשר ב יא). צמחו החטים ואחר כן נמלך לזורעה שעורים יהפך ואחר כך יזרע, ואם הוריד בהמתו לתוכה וקרסמה את הצמח הרי זה מותר לזרוע שם מין אחר (הוא, כלאים ב ג). שולי המחצין ושולי קרקעות והכלים ודפנותיהן מאחוריהן אין מצילין בצמיד פתיל באהל המת, קרסמן ושפן ועשאן כלים מצילין בצמיד פתיל (הוא, טומאת מת כב א). קערה של זכוכית שנשברה והתקין שולים לתשמיש אין השולים מקבלין טומאה אע"פ שהן בקערה ואם קירסם את מקום השבר ושפו בשופין ה"ז מקבלת טומאה (הוא, כלים יב י).

—התפ', *נִתְקַרְסֵם, — שקרסמו אותו: השולחן והטבלה והדולפני שנתקרסמו[1] ונשתייר בהן טפחים טמאין (תוספת' כלים ב"ב א ט).

קרע[2], ממנו *קְרִיעָה, קֶרַע, קָרַע.

קָרַע, פ"י, קָרְעָה, קָרַעְתָּ, קָרַעְתִּי, קָרְעוּ, קְרַע, קָרוֹעַ, קְרֻעִים, קְרֻעֵי, קְרוּעֵי, קֹרֵעַ, קְרוּעַ, קְרָעִי, קִרְעוּ, אֶקְרַע, אֶקְרָע, אֶקְרָעֶנָּה, תִּקְרַע, תִּקְרְעִי, יִקְרַע, יִקְרָעֶהָ, יִקְרָעֵם, תִּקְרַע, יִקְרְעוּ, — קרע את הבגד, הכתנת וכדו', קרע חלק הבגד ממנו, סחב אותו מכאן ומכאן עד שנתקו ונכרתו חלקים ממנו, מעל הגוף, zerreissen, abreissen; déchirer, arracher; to rend, tear: ואם ראה הכהן והנה כהה הנגע אחרי הכבס אתו וקרע אתו מן הבגד או מן העור או מן השתי או מן הערב (ויקר' יג נו). ויתפש אחיה בשלמה החדשה אשר עליו ויקרעה שנים עשר קרעים (מ"א יא ל).

שבנקביהם, לא יוכלו לסבול ונתרז, ע"כ. והשוה גם דברי ר"ש פרחון במלונו: קרסו כרעו, פי' אילו שתי מלות פירושן שוה ולשון לצנות הוא וגילוי ערוה, והקרסים בתוך הלולאות (שמות כו) קרוב להראות כמוהו.]

1) [בארמ' קַרְסֻלָּא, סור' קורצלא ובעבר' שבתו"מ אף קרצול, באשור' קַרְצֻבּוּ, וקרוב אליו קרזל (עי' שם), ואולי אף א. קרם.]

2) [בדפוסי מד"ר ויקר' יח להפך: וינאץ השקד, אילין קרסולות, ויסתבל החגב, זה לוז של שדרה.]

1) [נ"א: שנתקסמו.]

2) [כן אף בארמ' שבתו"מ ובדבור הערבי שבאפריקה המערבית, וקרוב השרש אל גרע.]

חנני אל כסתותיכנה אשר אתנה מצדדות שם את הנפשות לפרחות וקרעתי אתם מעל זרועתיכם וכו' וקרעתי את מספחתיכם והצלתי את עמי מידכן (יחזק' כג כ–כח). — ובלי השלמה: עת לקרוע ועת לתפור (קהל' ג ז). — וביחוד קרע בגדיו לסימן האבל והצער: וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו (ברא' לז כט). ויקרע יעקב שמלתיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ימים רבים (סס סס לד). ויחפש בגדול החל ובקטן כלה וימצא הגביע באמתחת בנימן ויקרעו שמלתם ויעמס איש על חמרו וישבו העירה (סס מד יב–יג). ויהושע בן נון וכלב בן יפנה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם (במד' יד ו). ויקרע יהושע שמלתיו ויפל על פניו ארצה לפני ארון יי' עד הערב הוא וזקני ישראל ויעלו עפר על ראשם (יהוש' ז ו). ויבא יפתח המצפה אל ביתו והנה בתו יצאת לקראתו וכו' ויהי כראותו אותה ויקרע את בגדיו ויאמר אהה בתי הכרע הכרעתני ואת היית בעכרי (שפט' יא לה). וירץ איש בנימן מהמערכה ויבא שלה ביום ההוא ומדיו קרעים ואדמה על ראשו (ש"א ד יב). ויהי ביום השלישי והנה איש בא מן המחנה מעם שאול ובגדיו קרעים ואדמה על ראשו (ש"ב א ב). ויחזק דוד בבגדו ויקרעם וגם כל האנשים אשר אתו (סס סס יא). ויאמר דוד אל יואב ואל כל העם אשר אתו קרעו בגדיכם וחגרו שקים וספדו לפני אבנר (סס ג לא). ותקח תמר אפר על ראשה וכתנת הפסים אשר עליה קרעה ותשם ידה על ראשה ותלך הלוך וזעקה (סס יג יט). ויקם המלך ויקרע את בגדיו וישכב ארצה (סס סס לא). ויהי כשמע אחאב את הדברים האלה ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט (מ"א כא כז). ואלישע ראה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו ולא ראהו עוד ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים (מ"ב ב יב). ויהי כקרא מלך ישראל את הספר ויקרע בגדיו וכו' ויהי כשמע אלישע איש האלהים כי קרע מלך ישראל את בגדיו וישלח אל המלך לאמר למה קרעת בגדיך וכו' (סס ה ז–ח). ויהי כשמע המלך את דברי האשה ויקרע את בגדיו והוא עבר על החמה וירא העם והנה השק על בשרו מבית (סס ו ל). ותקרע עתליה(ו) את בגדיה ותקרא קשר קשר (סס יא יד; דהי"ב כג יג).

ויהי כשמע המלך חזקיהו ויקרע את בגדיו ויתכס בשק (מ"ב יט א; ישע' לז א). ויהי כשמע המלך את דברי (ספר) התורה ויקרע את בגדיו (מ"ב כב יא; דהי"ב לד יט). יען רך לבבך ותכנע מפני יי' וכו' ותקרע את בגדיך ותבכה לפני וגם אנכי שמעתי נאם יי' (מ"ב סס יט; וכעין זה דהי"ב סס כז). ויקם איוב ויקרע את מעילו ויגז את ראשו ויפל ארצה וישתחו (איוב א כ). וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירוהו וישאו קולם ויבכו ויקרעו איש מעלו ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה (סס ב יב). ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר (אסת' ד א). וכשמעי את הדבר הזה קרעתי את בגדי ומעילי ואמרטה משער ראשי וזקני ואשבה משומם וכו' ובמנחת הערב קמתי מתעניתי ובקרעי בגדי ומעילי (עזרי ט' ג–ה). — ובינ' פעו' קרוע, קרוע כתנתו, קרועי בגדים: ויקם המלך ויקרע את בגדיו וישכב ארצה וכל עבדיו נצבים קרעי בגדים (ש"ב יג לא). ויהי דוד בא עד הראש וכו' והנה לקראתו חושי הארכי קרוע כתנתו ואדמה על ראשו (סס יה לב). ויבא אליקים בן חלקיה אשר על הבית ושבנה הספר ויואח בן אסף המזכיר אל חזקיהו קרועי בגדים (מ"ב יח לז; וכעין זה ישע' לו כב). ויבאו אנשים משכם משלו ומשמרון שמנים איש מגלחי זקן וקרעי בגדים ומתגדדים (ירמי' מא ה). — ובתמונה, קרע לבו ולא בגדו לסימן אבל ותשובה אמתיים: וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל יי' אלהיכם (יואל ב יג). — וקרע את המגלה בתער הסופר: ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הספר והשלך אל האש אשר על האח (ירמ' לו כג). — וקרע האל את השמים: לוא קרעת שמים ירדת מפניך הרים נזלו (ישע' סג יט). — וקרע חלון בבית, קרע כאלו את הקיר ופתח בו חלון: האמר אבנה לי בית מדות ועליות מרוחים וקרע לו חלוני [1]) וספון בארז ומשוח בששר (ירמי' כב יד). — וקרע האל את לב האדם: ואהי להם כמו שחל כנמר על דרך אשור אפגשם כדב שכול ואקרע סגור [2]) לבם ואכלם שם כלביא חית השדה תבקעם

1) [עי' חלון, הערות.]

2) [אמנם ספק הוא אם כונת הכתוב היא לקריעת חלק מן הלב, שהרי על פי המקבילים נראה

(הוש' יג ז–ח). — וְקָרְעָה האשה את עיניה בפוך: כאלו הרחיבה את פתיחת העין ע"י הכחול: ואתי שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תִקְרְעִי בפוך עיניך (ירמ' ד ל). — ובהשאלה, קָרַע האלהים את הממלכה, הממלכות וכדו' מעל פלוני, מידו, ממנו, המף ולקח אותה מידו: ויסב שמואל ללכת ויחזק (שאול) בכנף מעילו ויקרע ויאמר אליו שמואל קָרַע יי' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך (ש"א יה כו–כז). ויאמר שמואל ולמה תשאלני ויי' סר מעליך וכו' וַיִּקְרַע יי' את הממלכה מידך ויתנה לרעך לדוד (שם כח יו–יז). ויאמר יי' לשלמה יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וחקתי אשר צויתי עליך קָרֹעַ אֶקְרַע את הממלכה מעליך ונתתיה לעבדך אך בימיך לא אעשנה למען דוד אביך מיד בנך אֶקְרָעֶנָּה רק את כל הממלכה לא אֶקְרַע שבט אחד אתן לבנך (מ"א יא יא–יג). לכי אמרי לירבעם כה אמר יי' אלהי ישראל יען אשר הרמתיך מתוך העם וכו' וָאֶקְרַע את הממלכה מבית דוד ואתנה לך וכו' (שם יד ח). וימאס יי' בכל זרע ישראל וכו' כי קָרַע ישראל מעל בית דוד וימליכו את ירבעם בן נבט (מ"ב יז כא). —וכתו"מ: הקורע על מנת לתפור שתי תפירות וכו' (שבת ז ב). הקורע בחמתו ועל מתו וכל המקלקלין פטורין (שם יג ג). קרעו (את קרבן הפסח) והוציא אימוריו (פסח' ה י). בא לו אצל פר ושעיר הנשרפין, קרען והוציא את אמוריהן (יומא ז). אין קורעין ולא חולצין ואין מברין אלא קרוביו של מת (מו"ק ג ז). האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים וכו' ובאתה ואמרה מת בעלי תנשא וכו' ר' יהודה אומר לעולם אינה נאמנת אלא אם כן באתה בוכה ובגדיה קרועין (יבמ' טו ח). קָרַע את כסותי, שבר את כדי, חייב (ב"ק ח ז). והדיינין עומדין על רגליהן וקורעין ולא מאחין (סנה' ז ה). נטמא (בגד) חוץ לקלעים קורעו ונכנס וכבסו במקום קדוש (זבח' יא ה). השוחט את הבהמה ומצא בה בן שמונה חי או מת או בן תשעה מת קורעו ומוציא את דמו וכו' קרעה ומצא בה בן תשעה חי טעון שחיטה (חול' ד ה). הכחל קורעו ומוציא את חלבו, לא קרעו אינו עובר עליו, הלב קורעו ומוציא את דמו, לא קרעו אינו עובר עליו (שם ח ג). טלית שהתחיל בה לקרעה, כיון שנקרע רובה אינה חבור (לטומאה) (כלים כח ח). הִכָּהָה (הנגע) בשני, קורעו ושורף מה שקרע (נגעי יא ה). קורע אדם עור שעל פי חבית של יין ושל מוריים (תוספת' שבת טז יג). איזהו קיום בית דין, במותב פלי' בן פלי' הוציא פלי' לפנינו שטרו קרוע ובדקנו עדותן של עדים ונמצאת מכוונת וכו' (שם ב"ב יא י). מעשה בגלפטרה מלכת אלכסנדרים שהביא' שפחותיה שנתחייבו מיתה למלך וקרעתן ונמצא הזכר נגמר לארבעים ואחד (שם נדה ב יז). והשליך אל תוך שרפת הפרה וכו' יכול יקרענה ויתננה לתוכה ת"ל והשליך אל תוך שריפת הפרה, הא כיצד, משתיבקע (ספרי במד' קכד). נסתבכו בגדיו בקוצים הרי זה מפשרן במקום צינעא ובלבד שלא יקרע (ר' זעירא בשם רב הונא, ירוש' שבת ז ב). הקורע על העור כתבנית כתב חייב (שם שם יב ד). עשרה קרעים אסורין באיחוי, הקורע על אביו ועל אמו ועל רבו שלימדו חכמה וכו' (שם מו"ק ג ז). משרבו הגידפנים פסקו מלקרוע (ר' יוחנן, שם סנה' ז י). ויקרעם לשנים קרעים וכו' מלמד שקרועים ועומדים לשנים לעולם (מו"ק כו.). היוצא בבגד קרוע לפני המת הרי זה גוזל את המתים ואת החיים (שם כו:). פעם אחת היה (דמא בן נתינה) לבוש סירקון של זהב והיה יושב בין גדולי רומי ובאתה אמו וקרעת ממנו וטפחה לו על ראשו וירקה לו בפניו ולא הכלימה (קדוש' לא.). בהמות ולויתן וכו' כיצד הם נשחטים, בהמות נותץ ללויתן בקרניו וקרעו ולויתן נותץ לבהמות בסנפיריו ונוחרו (ר' יודן ב"ר שמעון, מד"ר ויקר' יג). אם מבקש אתה להתרפאות, לך אצל אותו שקורע אותך והוא מרפא אותך (פסיק' רב', אנכי אנכי, קנג.). ועי' פֶּעִי. — *קרע כדג: אמר רבי יוחנן, עם הארץ מותר לקורעו כדג, אמר ר' שמואל בר יצחק ומגבו (פסחי' מט:). אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר

שהיה גם כאן משל לחיה טורפת, ועל יסוד כך הציעו את הקריאה: ואקרע כְּגוֹר לבם (עי' א. סְגוֹר, הערות). אך הואיל וקשה הוא לקבל גור בלבד במשמ' כזאת, על כן נראה שהכונה: ואקרע כְּגוֹר לָבִם, השוה לְבָאִם מהל' כז ס), וי"א כגור אֲרָיוֹת.]

יוחנן, קרעו כדג מטמא באהל, א"ר שמואל בר יצחק, וסגבי (חול' כח.). — *וקרע הקב"ה לישראל את הים [1], גזר אותו לגזרים: ככר חמה ולבנה מעידין בהם (בישראל) שקרעתי להם את הים (רבי שמעון בן יוחאי, מכי' מסכ' ב פרשה ג, בשלח). מיד שמע משה להקב"ה והלך לקרוע הים (מד"ר שמות כא).

—*וקרע הקב"ה ז' רקיעים: וביום מתן תורה קרע הקב"ה את השמים והראה לישראל מה שיש למעלן, ר' פנחס ור' לוי בשרשב"ל, קרע להם הקב"ה ז' רקיעים, וכשם שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים (מדרש דברים רבה, ליברמן, 65).— ובסהט"א: אלו עשיתי כראוי קרעתי כבדי במקום בגדי (ר"י מריזי, תחכ' כא, 205). והבעל דין לא רצה לקרוע השבירות (שאלה בתשו' רמב"ם רלי, פרימן, 269). ופהאם נכנסו בו רוח תזזית ויקרע באגרוף רשע את בתי העינים מעל חוטמי (אגרות יל"ג א קלג). — ובתפלה: אלו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בחרבה דינו (כמה מעלות, הגדה של פסח). אבינו מלכנו קרע רוע גזר דיננו (אבינו מלכנו). ותקרע ברחמיך הרבים וחסדיך הגדולים כל המסכים אשר הם מבדילים בינך ובין עמך ישראל (יהי רצון וכו' שבזכות אלו השמות, תפלה קדם תקיעת שופר בר"ה).— קרע שטן, שם משמות הקדש בקבלה, המרומז בצרופי ראשי תיבות של קטעי תפלה ופסוקים כמו במשפט: קבל רנת עמך שגבנו טהרנו נורא (אנא בכח), וכן בפסוקים שאומרים קדם התקיעות בר"ה. — ואמר הפיטן: אתיתי לחננך בלב קרוע ומורתח (שמעון בר יצחק, אתיתי, קרוב' ב ר"ה). חנני מושיע וגוזר דין קורע ומשחת פודע בים מדלות טובע (אהרן חבר, אל תרחק, סליחה, ידיעות המכון לחקר השירה העברית ו, רסח).—ואמר המשורר: עלי מה אקרעה מלבוש ומדים ולבתי כבגד עש ועדים (ר"ש הנגיד, עלי מה אקרעה, ברודי, 70). ביד עפרת ערב נפשי חבולה, וּלְבָּתַי [1]) בעינית קרועה, בשפה מדמי לבי צבועה, ובת עין בבת עיני קרועה (רמב"ע, תרשיש ז, 47). וקול ארים בתמרורים עלי סבתה ומכנאסה, וסות אקרעה על דרעה אשר לפנים נתפשה (ראב"ע, אהה ירד, איגר 169).

ותקות חוט תפירת כל קרועיו עלי שתי וערב היא יתרה (הוא, מעיל ים לי, כהנא א, 11). ועין שכלי אשר נעצם פקחתיו למען כי בפוך שכלו קרעתיו (ר"י זבארה, שעשועים, הקד', דודזון, 5). — *מחזה קֹורֵעַ לב וכדו', כמו שובר לב, נהוג בספרות ובדבור.

—נפע', נִקְרַע, יִקָּרַע, יִקָּרֵעַ, — נקרע הבגד, שקרעו אותו: והיה פי ראשו בתוכו שפה יהיה לפיו סביב מעשה ארג כפי תחרא יהיה לו לא יִקָּרֵעַ (שמות כח לב; וכעין זה שם לט כג). ויסב שמואל ללכת ויחזק (שאול) בכנף מעילו וַיִּקָּרַע (ש"א יה כז). — ונִקְרַע המזבח: זה המופת אשר דבר יי' הנה המזבח נִקְרָע ונשפך הדשן אשר עליו וכו' והמזבח נִקְרָע וישפך הדשן מן המזבח (מ"א יג ג–ה). — ובתו"ם: טומטום שנקרע ונמצא זכר לא יחלוץ מפני שהוא כסרים (יבמ' ח ו). וכהן אוחז בבגדיה, אם נקרעו נקרעו ואם נפרמו נפרמו (סוטה א ה; וכעין זה מכות ג יב). הכרם הפנימית שנקבה או שנקרע רוב החיצונה (טרפה) (חול' ג א). הכדור והאמום והקמיע והתפלין שנקרעו הנוגע בהן טמא וכו' האוכף שנקרע הנוגע בכת שבתוכו טמא (שם כג א). שלשה על שלשה שנקרע, אם נתנו על הכסא ובשרו נוגע בכסא טהור (שם כז יג). טלית שהתחיל בה לקרעה, כיון שנקרע רובה אינה חבור (שם כח ח). סבכה שנקרעה אם אינה מקבלת את רוב השער טהורה (שם שם י). נקרע (הגט) כשר, נתקרע פסול, נקרע בו קֶרַע של בית דין פסול (תוספת' גט' ט יא; וכעין זה שם ב"ב יא יא). נקרע פסול, נתקרע כשר וכו' ה"ד נקרע וכו' אמר רב יהודה נקרע קרע של בית דין, נתקרע קרע שאינו של ב"ד (ב"ב קסח:). תנאין התנה הקב"ה עם הים שיהא נקרע לפני ישראל (ר' יוחנן, מד"ר בראש' ה). מיד שמע משה להקב"ה והלך לקרוע הים, וכיון שהלך לקרוע את הים לא קיבל עליו להקרע, אמר לו הים, מפניך איני נקרע, אני גדול ממך וכו' כיון ששמע משה כך הלך ואמר להקב"ה אין הים רוצה להקרע וכו' (שם שמות כא). (בניו של קרח) נקרע כל מקום סביבותיהן ואותו מקום שהיה עמד תחתיהן לא נקרע (רבי, מדרש תהלים א טו) — * ונקרע גזר הדין, נתבטל: מנין לגזור דין שיש עמו שבועה שאינו נקרע,

---

1) [עי' קְרִיעָה, הערה.]

2) [כך מנקד אל נכון ברודי, שנ.]

שנאמר ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה (ר' יוחנן, ר"ה יח.). מניין לגזר דין של ציבור שאינו נחתם, אינו נחתם והכתיב נכתם עונך לפני, אלא אע"ג שנחתם נקרע (בשם רב, שם שם). — ואמר המשורר: למו הפרע סגור לבו כנקרע אזי נפרע בכי הרע פזורים (להלל גאון, לנור יעקב, HUCA III, 249). רודף טוב ריח ושמן רוקח בעוד יש בו נשמה, בלוייו נקרעים וירום תולעים בשובו אל האדמה (ראב"ע, אשרי האיש, איגר, 204.

—פעי', *קֵרַע,—כמו קל: איזה הוא שוטה וכו' מקרע את כסותו וכו' (תוספת' תרומ' א ג). המקרע את העור כתבנית הכתב פטור (שם שבת יא ח). בראשונה היו אומרין המוציאה כתובה צריכה שתוציא עמו גט דברי ר' מאיר וחכמ' אומ' מן הסכנה ואילך התקינו שתהא מקרעתו בבית דין וגובה בו (שם כתוב' ט ו). לווה הימנו אלף דינר בשטר ופרע לו מהן שמונה מאות זוז הרי זה מקרע לו שטרו הראשון וכותב לו שטר של מאתים זוז (ר' מאיר, שם ב"מ א כ). תקע משה קרן עד שחזרו לפני פי החירות, כיון שתקע התחילו מחוסרי אמנה תולשין שעריהן ומקרעין בגדיהם וכו' (מכי' בשלח א). משנתמלאו ישראל מן הבזה התחילו מבזים את הבזה, מקרעים כסות ומשליכים ומקרעין בהמה ומשליכים וכו' (ספרי במדב' קלא). מביא נייר חלק ומקרע לפניהן והן חותמין (ר' יוחנן, ירוש' שבת יב ד). ויראו ראשי הבדים, יכול לא יהו זזין ממקומן, ת"ל ויאריכו הבדים, יכול יהיו מקרעין בפרוכת ויוצאין, ת"ל ולא יראו החוצה וכו' (יומא כז.). המקרע בגדי כהונה לוקה (רב יהודה, שם, עב.). מי שנשכו נחש קורין לו רופא ממקום למקום ומקרעין לו את התרנגולת וכו' (ר' אלעזר, שם פג:). חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו וכו' ואין מקרעין בפניו וכו' ומקרעין לקטן מפני עגמת נפש (שם כו:). אמר דוד לפני הקב"ה, רבש"ע, גלוי וידוע לפניך שאם היו מקרעים בשרי לא היה דמי שותת לארץ וכו' (רבא, ב"מ נט.). האשה שישבה על המשבר ומתה בשבת מביאין סכין ומקרעים את כריסה ומוציאין את הוולד (שמואל, ערכי ז.). למלך שהיה משיא את בנו ועשה לו חופה וכו' בעט המלך על בנו והרגו, מה עשה, נכנס לתוך החופה, התחיל לשבר את הקנקנים ומפקיע בחיצאות ומקרע בביליות וכו' (ר' פנחס, מד"ר בראש' כח).—ובהשאלה: ד' דברים מקרעין גזר דינו של אדם, אלו הן, צדקה, צעקה, שינוי השם ושינוי מעשה (ר' יצחק ר"ה טז:).

—פע', *קֹרַע, בינ' מְקֹרָע, מקורע, — שֶׁקֹּרְעוּ אותו: לבש (הכהן) שתי כתנות וכו' או שהיו מקורעין וכו' עבודתו פסולה (תוספת' מנח' א ח). מעשה באחד שהניח בית של תרנגולין ובא ומצא חתולות מקורעין לפניהן (ירוש' פאה ג ח). על הכל כותבין (גט) על העלה של זית וכו' ולא כמקורע הוא[1] (שם גיטי ב ג). היו בה (במגלה) אותיות מטושטשות או מקורעות, אם רישומן ניכר כשירה (מגי' יח:). בגדיו יהיו פרומים, שיהו מקורעים (מו"ק טו.).

—הפע', *הָקְרַע, — כמו נפע': מנשה גרם לשבטים לקרוע, לפיכך הוקרע נחלתו, חציה בעבר הירדן וחציה בארץ כנען (מדרש תהלים י ג). ועי' התפ.

—התפ', *נִתְקָרַע, — נקרע מעצמו, שלא בידי אדם: נפל לתוכו שור וכליו ונשתברו, חמור וכליו ונתקרעו (ב"ק ה ו). הרי זה גיטך על מנת שתשמשי את אבא וכו' נתקרע הגט וכו' הרי זה גט (תוספת' גיט' ז ו). מנין לגזר דין שיש עמו שבועה שאינו מתקרע וכו' (ר' יונתן, יבמ' קה.). — והבדילו בינו ובין הנפעל: נקרע (השטר) פסול, נתקרע כשר וכו' היכי נקרע היכי נתקרע, אמר רב יהודה, נקרע קרע של בית דין, נתקרע קרע שאינו של בית די (ב"ב קסח:).—ובהשאלה: מנשה גרם לשבטים לקרוע, לפיכך נתקרעה נחלתו, חציה בארץ הירדן וחציה בארץ כנען (רבי פינחס בשם ר' הושעיה, מד"ר בראש' פד). — ובסהמ"א: שהתפילין נכתבין על קלף (דק מאוד) כדי שלא יהא כבד ואי משרטיט ליה מר הוא מתקריע (גנזי מלכים, הל' ס"ת, יח).

—הפע', *הִקְרִיעַ, — הקריע את פלוני, גרם לו לקרע קריעה: אמר להם הקב"ה (לאחי יוסף) אתם

[1] קרבן העדה: ופריך ולא כמקורע הוא, דעל עלה אחד אי אפשר לכתוב כל הגט אלא ודאי על שנים או שלשה עלין הוא וה"ל מקורע וכו' א"נ עלה של זית יש לו חריצין וקצותיו נפרדים וה"ל כמקורע.

הקרעתם את אביכם קריעה של חנם (מדה"ג בראש', סוף מקן). — **וכמו קל, ואמר הפיטן: ענה עבדך שב לבבו הקריע וכגר וכתוש ב לפתחך הגיע** (סדי סוכן רום, סליח' ר"ה, סדור מנהג ארם צובה, סמג:).

קֶרַע [1]), ש"ז, רק מ"ר קְרָעִים, — חלק שנקרע מדבר וכפרט מבגד וכדו': **ויתפש אחיה בשלמה החדשה אשר עליו** (על ירבעם) **ויקרעה שנים עשר קְרָעִים ויאמר לירבעם קח לך עשרה קְרָעִים כי כה אמר יי' אלהי ישראל הנני קרע את הממלכה מיד שלמה ונתתי לך את עשרה השבטים** (מ"א יא ל–לא). **ויעל אליהו בסערה השמים ואלישע ראה וכו' ויחזק בבגדיו ק ם לשנים קְרָעִים** (מ"ב ב יא יב). **כי סבא וזולל יו ש וקְרָעִים תלביש נומה** (משלי כג כא). —וכתו"ם, גם במ"י, במשמ' החור שנגרם בקריעה, Riss; déchirure; tear: **אלו דברים של עובדי אלילים אסורין וכו' היין וכו' ועורות לבובין, רבן שמעון בן גמליאל אומר, בזמן שהקרע שלו עגול אסור, משוך מותר** (ע"ז ב ג). **נקרע בו** (בגט) **קרע של של בית דין פסול** (תוספת' גט' ט יא). **הרג את שורו וקרע את כסותו לא יאמר טול את הנבילה ותן לי את הפרה, ואת הקרעים ותן לי את הטלית וכו** (שם ב"ק ב ג). **וקרע, יכול יקרע בו קרע קטן ויקיים בו מצות קריעה, ת"ל אותו וכו' יכול יקרע וישליך את הקרעים לאשפות, ת"ל באש תשרפנו** (ספרא ויק, תזריע פרק טז). **עשרה קרעים אסורי באיחוי, הקורע על אביו וכו'** (ירוש' מו"ק ג ז). **תחילת הקרע מפח** (שם שם). **מת לו מת קורע, מת לו מת אחר וכו' קורע קרע אחד לכולן** (שם שם). **אמרו לו מת ראובן וקרע ואחר כך אמרו שמעון מת הרי כבר יצא ידי קרעו וכו'** (שם שם). **כל קרע שאינו מבדיל קנה שפה הרי זה קרע של תפלות** (ר' יהודה, שם שם ח). **איזהו קרע של בית דין, בין כתב לעדים** (שם גיט' ב ג). **כל קרע שאינו של בהלה אינו קרע** (שם ב"מ ב יג). **כל קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע** (מו"ק כד.). **ואלו קרעין שאין מתאחין** [1]) **הקורע על אביו ואמו וכו'** (שם כו.). **עדים שאין יודעים לחתום, רב אמר, מקרעין להם נייר חלק וממלאים את הקרעים דיו** (גט' יט.). **עדים שאינם יודעים לחתום וכו' מביא נייר חלק וקורע וחותמין, ולא כתב ידו של ראשון הוא, אלא מרחיב לפניהן את הקרע** (שם מד:). **השומע אזכרה בזמן הזה אינו חייב לקרוע, שאם אי אתה אומר כן, נתמלא כל הבגד קרעים** (ר' חייא, סנה' ס.). **אחות לנו קטנה, זה אברהם שאיחה את כל באי העולם, בר קפרא אמר כזה שהוא מאחה את הקרע** (מד"ר ברא' לט). — ובסהמ"א: **תקרעי בפוך, לשון קריעה, שהפוך נראה כמרחיב קרע העין** (רש"י, ירמ' ד ל). **בד"א בקרעים מן הבגדים אבל האורג בגד כפני עצמו כל שהוא הרי זה מקבל שאר טומאות** (רמב"ם, כלים כב ח). **אם נקרע חלוקו בכונם ארבע ונתעצל לתופרו ואומ' מה חסרון יש בקרע קטן כזה והקרע מתרחב והולך עד שמתקרע כל החלוק** (בית מדות, מעלת הזריזות, קושט' רע"ב, ס:). — **ואמר הפיטן: כי קירע אח עד אנה לא ניתא[ח]** (ינאי, מחזה רעדה, קרוב' ברא', זולאי, סה). **וארבע נשים הן אסורות לכהן והאחת מהן כשרה לאחרים, ולא יגדל פרע ולא יפרום קרע ולא יחלל זרע ומקדש מבצרים** (רסב"ג, בלל שדי, אזהרות). **כוסי רויה באויב יום פרע, על נס שמנה כמו פי פך שמן נמצא והיה בלי סיג וקרע** (יוס נו ליון, כנף רננים, פזמונים, לז.).

*__קַרְף__ [2]), מ"ר קַרְפִּיּוֹת, קִרְפָּאוֹת [3]), — **כלי חרס שאין לו שולים לשבת אלא יביאו כלי חרש אחר**

---

[1]) [אין במקרא אלא מ"ר בלבד, ומבעי הדבר כי המלה נולדה במ"ר; הרי הרואה מעשה קריעה רואה קרעים ולא קרע אחד, וכן שברים, רסיסים, חלקים, וכדו'.]

[1]) [ומשתמשים בבטוי זה בהשאלה על התפרדות והתפלגות לכתות, וכדומה, עי' טביוב, אוצר המשלים והפתגמים, עמ' 212].

[2]) [כנראה אין כאן מלה שאולה מרומ' או יוני (כדעת קרוים, Lehnw., עמ' 521) ולא שם מקום (כדעת הר"ש והרא"ש) אלא מלה שמית, תמורת האשור' כַרְפּ, כַרְפַּת, אוגריתי כרפנ, במשמ' כד, חבית, וכן בלשונות אלו כנכג לעמת קַנְקַן בעברי וכדו'.]

[3]) [עי' בנוסחאות דלקמן.]

כמין גביע ומושיבין הקורף זה עליו [1]): שול, קורפיית [2]) ושולי קוסים הצדונים, אע״פ שאינם יכולין לישב שלא מסומכין, טמאין, שלכך נעשו מתחילתן (כלים ד ג).

***קַרְפְּדַאי**, קוּרְפְּדַאי [3]), ש״ז, — מין ממיני השרצים, בעל חי קטן מן היונקים, חֹלֶד, Maulwurf; taupe; mole: כל מיני עופות יפין לחלום חוץ מן קריא וקפופא וקורפדאי [4]) (ברכ׳ נז:). באות שבעופות קיפוף, באות שבשרצים קורפדאי (חבי׳, חולי׳ סג.).

***קַרְפִּיף**, קַרְפֵּף, ש״ז, מ״ר קַרְפִּיפוֹת, — שטח מוקף על יד עיר או בנין [5]): לא אמרו (לא יעשה הקף גדול לבאר אלא עד) בית סאתים אלא לגנה ולקרפף, אבל אם היה דיר או סחר או מוקצה או חצר וכו׳ אפילו בית עשרה כורין מותר (ערוב׳ ב ג). הגינה והקרפף שהן שבעים אמה ושיריים על שבעים אמה ושיריים מוקפת גדר גבוה עשרה טפחים, מטלטלין בתוכה, ובלבד שיהא בה שומירה׳ או בית דירה, או שתהא כמוכה לעיר (רבי יהודה בן בבא, שם שם ה). נותנין קרפף לעיר דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים, לא אמרו קרפף אלא בין שתי עיירות, אם יש לזו שבעים אמה ושירים ולזו שבעים אמה ושירים עושה קרפף לשתיהן להיותן כאחת (שם ה ב). אחד גגות ואחד חצירות ואחד קרפיפות רשות אחת לכלים ששבתו בתוכן וכו׳

1) [על פי לשון הפרוש המיוחס לרב האי גאון. עי׳ גם אפשטין למקום.]

2) [בתוספתי (כלים ב״ק ג יח) בהוצ׳ צוק״מ: הקפראות, ובדפוס: הקרפאות, אור הגנוז: הקרפראות.]

3) [בעקר כנראה שנוי מבטא במקום קפדאי, כמו קִפֹּד, קִפּוֹד, עי׳ שם.]

4) [לפנינו: וקורפראי, אך עי׳ ד״ס.]

5) [פרושו המדויק ומקורו של השם קרפיף נדון במאמר מקיף ע״י ש. קרוים, לשוננו ז, 121—129 (ועי׳ גם הערת טורטשינר שאחר מאמר זה), המביא דעות שונות ומגיע לידי המסקנה שעקר משמ׳ המלה היא כמו מלוא, מקום מורם, סוגר על בית ועיר מסביב. אך לועז אחרים קרפיף הוא חצר שמאחורי הבית, ולא התבררו הדברים כל צרכם.]

(רבי שמעון, שם ט ח). כביאין עצים מן ועוזר מן המכונס, ומן הקרפף אפילו מן המפוזר, איזהו קרפף, כל שסמוך לעיר, דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר, כל שנכנסין לו בפותחת ואפילו בתוך תחום שבת (ביצה ד ב). המודד מודד חוץ לקרפיפת של עיר, כל עיירות נתנו קרפיף דברי ר׳ מאיר, וחכמ׳ אומ׳ לא אמרו קרפיף אלא בין שתי עיירות (תוספת׳ ערוב׳ ו ט). ומודים חכמ׳ לר׳ יהודה במעשה שבגינסר שזה פותח דרך קרפיפו וסותם רשות הרבים שמערבין ונושאין ונותנין באמצע (שם שם י יג). מאימתי אדם זוכה בנחיל של דבורים, משנכנס לקרפיפו (שם ב״ק י כז). בידה, אין לי אלא בידה, מנין לרבות גגה חצרה וקרפיפה ורחובה [1]), ת״ל ונתן מ״מ (ספרי דבר׳ רסט). דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות, דרך חצרות, דרך קרפפות כדי לפטרן מן המעשר (ר׳ יהודה ברב אלעאי, ברכ׳ לה:). קרפף יותר מבית סאתים שלא הוקף לדירה ואפי׳ כור ואפי׳ כוריים, הזורק לתוכו חייב (שבת ז.). ועד כאן לא קאמר רבי חנניה בן עקביא התם אלא בימה של טבריה הואיל ויש לה אוגנים ועיירות וקרפיפות מקיפות אותה וכו׳ (ערובי׳ פז.). אין לי אלא מחתרת, גגו חצרו וקרפיפו מניין, ת״ל ימצא הגנב, מ״מ (סנה׳ עב:). — ובסהמ״א: גן או קרפף שהיה אחרי בתים ופתח פתוח מבית לגן (תשוי גאוי, בית תלמוד ד, 94). שכן דרך קרפף להיות בו אילנות וכו׳ (הלבוש או״ח שנח ד).

קרץ [2]), ממנו *מִקְרֶצֶת, ־קֵרוּץ, *קְרִיצָה, ־קְרִיצוּת, א. קָרַץ, ב. ־קָרַץ, קָרֶץ, *קֹרֶץ, *קַרְצִית.

1) [כפי שהעיר ש. קרוים ב„לשוננו" ז, 121, בא „רחוב" רק כאן, וביתר המקומות (גם בברייתא שבבבלי גטין עז., ב״מ נו:) רק גג חצר וקרפיף בלבד.]

2) [בעבר׳, ארמ׳, סור׳, אשור׳ וכושי בא הפעל קרץ במשמ׳ חתך לתוך דבר, ובערב׳ במשמ׳ קרובה גם קרצ a) וקרצ׳ b). ובהשאלה מכאן כנראה נקרא אף הקר הקורץ של הבקר בארמ׳ ובסור׳ קרצנא, קריצתא וכדו׳, וזה כנראה גם הקֶרֶץ מצפון (ירמ׳ מו כ), ועי׳ קֶרֶץ, הערה.]

a) قرص b) قرض

א. קָרַץ, פ״י, קוֹרֵץ, קְרֹץ, יִקְרְצוּ. — **א. קָרַץ שְׂפָתַיִם,** הפטיר השפתים הסגורות, הרחיב פיו הסגור בתנועת לעג [1]: עֹצה עיניו לחשב תהפכות **קֹרֵץ** שפתיו כלה רעה (משלי טז ל). — ב) **קָרַץ** עַיִן, **קרץ** בעיניו, משך עיניו הסתומות לצדדים, בתנועת לעג: אל ישמחו לי איבי שקר שנאי חנם **יִקְרְצוּ** עין (תהל׳ לה יט). **קֹרֵץ** בעינו [2] מולל ברגלו מורה באצבעתיו תהפכות בלבו חרש רע בכל עת מדנים ישלח (משלי ו יג–יד). **קֹרֵץ** עין יתן עצבת ואויל שפתים ילבט (שם י י). — ובתו״מ: נתנה (הנדה) שערה בפיה קפצה ידה **קרצה** שפתותיה כאילו לא טבלה (מקוא׳ ח ה). הקורא את שמע לא ירמוז בעיניו ולא **יקרוץ** בשפתותיו וכו׳ (ר׳ יצחק בר שמואל בר מרתא, יומא יט:). — ג) *ובמשמ׳ גזר וחתך את הלחם, הבשר, שחט את התמיד וכדו׳: הביאו לו את התמיד **קרצו** [3] ומרק אחר שחיטה על ידו (יומ׳ ג ד). אם התקינו (את הסרוד של בעלי בתים) להיות **קורץ** עליו טמא (ר׳ שמעון, כלים טו ב). מפני מה סוור של בחתומין הפרוס טמא, מפני שהוא **קורץ** ומוליך עליו מקרצות לתנור, ושל בעלי בתים אם התקינו להיות **קורץ** ומוליך עליו מקרצות לתנור טמא (הוא, תוספתא שם ב״מ ה ד). **הקורץ** מקרצת טמאה (שם טהר׳ יא ב). המחתך (תמרים אגוזים וכו׳) לבשל כיון **שקרצן** חיבור (שם עוקצ׳ ב ח). — ד) *ובמשמ אחז ותלש שערות בצפרנים, בזוג וכדו׳, ausrupfen; épiler; to pluck out: כמה יהא בלבנונית, ר׳ מאיר אומר כל שהוא, ר״ש אומר כדי **לקרוץ** (את השערות) בזוג (נגע׳ ד ד). שתי שערות האמורות בפרה ובנגעים והאמורות בכל מקום, כדי לכוף ראשן לעיקרן, דברי ר׳ ישמעאל, ר׳ אליעזר או׳ כד **לקרוץ** בצפורן, רע״א כדי שיהו ניטלות בזוג (נדה ו יב). — *וקורצין, אולי במשמ׳ אוכלי קרצים, מלשינים [1]: ברא **קורצין** בעולם וברא **קורצין** [2] באדם, זה אוזניו של אדם (אדר״נ לא). — ובפהמ״א: ואם אחת היא (הבועה שבר[illegible]ז) ונראית כשתים מביאין קוץ **וקורצין** אותה [3], אם שופכת אחת לחברתה אחת היא וכשרה (והזהיר, ויקר׳ מג., שמיני). דרך כל הולכי רכיל **לקרוץ** בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן (רש״י, ויקר׳ יט טז). וכאשר תשברנה הפארות ותהיינה **קרוצות** לארץ אז תצאנה הנשים לארות הפרי (ראב״ע, שפת יתר ג, 14). ואסור לאדם **לקרוץ** בידיו וברגליו או לרמוז בעיניו לאחת מן העריות (רמב״ם, אסורי ביאה כא ב). והפתאים וכו׳ והמקנאים וכו׳ **והקורצים** בהשטרך מהם (אגרת בעלי היסמעאלי, גרונקבג, 55). והיה **קורץ** בעיניו וחורק בשניו (ר״י זבארה, שעשועים ו, דוידזון, 61). ודברי ריבותי אתו יסרצו, אף תוכחותי בענוה ומוסר אותם **יקרצו** (מנחת קנאות, קופמן, 14). וילשינו עליהם **ויקרצו** עין וילעיבו וילעיגו וילעיזו ויהותתו ויבקשו להאבידם (ד״ה של יהודי מלכים וא״י ב, יעקב מן, 31). — ואמר הפיטן: זכרון גלמו (של אדם הראשון) מחמר **קרצת**, רקמתו בסתר בצלם חזיונך (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה״כ, מחז׳ איטלי׳ ב, ריב:). טפלות עדות שוא פוצים יהירים ובעין **קורצים**, כצפעוני נושכים ומוחצים, לרע רצים ולאיד דצים (ר״א קליר, אטוס ספתיך, סדר א׳ שבוע׳). נואי בגדי פז עטה וקידש נועץ **לקרוץ** כבש והגיש ערכי נתח (קטע עבודת יוה״כ, Elbog., Stud., עמ׳ 160). הביאו לו ברצייה עולת תמיד העשויה וכו׳ **קרצו** ואחר מירק, קיבל דמו במזרק (קטע אחר, שם, 173). אבל אזרו גבורה יתרה להלום ראש **ולקרוץ** שדרה (המרישו, קינ׳ ת״ב). **קרצתי** דצתי באומרים, טפתי נפתי בסורים, קלקלתי שמנים שמרים (שלמה הבבלי, אור ישעי, יול׳ א פסח). עריכת כסוי דם חיה ועוף כי **תקרוץ** בקרץ (ר״י ברצלוני, אזהרות, אמנם כי אתם). **קרצתו**

1) [בעקר כנראה: כאלו חתך וקרע עוד יותר את סדק השפתים. והתרגום הנהוג zusammenkneifen וכדו׳ אינו מתאים לתנועה זו. באותה משמ׳ בא גם קרץ בסור׳, כראץ בנדע׳.]

2) [בעיניו קרי.]

3) [כבבלי (יומ׳ לג:): מאי קרצו, אמר עולא לישנא דקטלא הוא, אמר רב נחמן בר יצחק מאי קרא עגלה יפיפיה מצרים קרץ מצפון בא בא וכו׳, ע״כ. המאירי אמר בפרושו: וקרצו, והוא ענין חיתוך הנעשה במהירות ובפתע.]

1) [עי׳ קֶרֶץ, הערה.]

2) [עי׳ הערות שכטר בהוצאתו.]

3) [בתלמוד בארמ׳: מייתינן סילוא ובזעינן לה (חול׳ מז.).]

מאדמה[1]) ונפחת בו נשמה ואצלת עליו רוח חכמה (רשב"ג, כתר מלכות, מי יגמל). בכסא רם מעלות בחכמה קרצם ונושא מתנות אשר לפניו הפיצם (ראב"ע, אמרות ימים, אגר 104). עולת תמיד אחר קרצו מרק אחד מכהני על ידו שחיטה בחפצו (הוא, אזכירה סדר, שם 233). ואם כל בהמות וחיות קרוצים נתחים ערוכים על העצים וכו' (שיר היחוד ליום א). חיים יודוך כמוני ולא קרוצי קרץ (חיים ארוכים, סליח' ער"ה). — ואמר המשורר: ושיבה קרצה עין לבלתי עשה חפצי כאיש נוקם ושורר (רמב"ע, תרשיש ה, 50). ומצאוני גדודים חלוצים כאלו מן האש קרוצים או מן המות חרוצים (ר"י חריזי, תחכ' מח, 376). ונפשם היא קרוצה מנבלות ומכל מום וקלסה עמוסה (שם נ, 456). — *קָרוּץ, קְרוּץ חֹמר וכדוי: קדוש מארצו קצע קרוצו, קוממיות הפריצו, קשטו מעצרו (שלמה הבבלי, אל נשא, יוצ' שבת בראש'). קרוץ מחמר מה מועילו, חומד ומתאוה את שאינו שלו וכו' (ר' שמעון בר יצחק, שכן רעך, סדר ב שבוע'). טפח קרוץ מעפריו והכין שבילי אשריו לשלוט ולמשול על יצוריו ומשלו מים עד ים (ר"י הלוי, מי כמוך יחיד, דיואן ג, 10). לא תרצח קרוץ אדמה ורוח באפו נשוב רוח הולך ולא ישוב (הוא, ויכד אים, שם שם, 102). דברתו השלים בחכמה וטפח קרוץ מאדמה ויפח באפיו נשמה (ראב"ע, אספרה בעד, אגר 231). — ואמר המשורר: ויען ויאמר אל הנמלה, שפחה חרוצה מעפר קרוצה כגבור חלוצה (ר"י חריזי, תחכ' ד, 47). — *וקרצה כנה את האדם, עקצה אותו: מעשה בחסיד אחד שלא היה רוצה ליגע בבשרו כשקרצתו כינה שמא ימצא לו כינה או פרעוש (ספר חסידים תתרלא).

—פעי, קֹרַצְתִּ,—קֹרַץ דבר מחֹמר, חתכו אותו באצבעות מעִסת חמר וטיט[2]): הן אני כפיך לאל מחמר קֹרַצְתִּי גם אני (איוב לג ו). — ובסהמ"א: שמע נא דברי אדני הנגיד הגדול, מחמר קרצת כמוני ועשני עשיך (מנחם בן סרוק אל חסדאי אבן שפרוט, סעה"ש 2). כי ממקור בינה קרצת וממעין חכמה לקחת (ר'

[1]) [עפ"י לשון הכתוב, עי' לקמן פע'.]

[2]) [גם באשורי מספר בעלילת הבריאה באותה לשון קרץ טִיטַ, כי קרץ אדם מטיט וחמר.]

בחיי, תוכחה בסוף חו"ה). כי העבד מחומר אדונו קורץ (ר"י זבארה, שעשועים א דודזין, 128).

—נפע', *נִקְרַץ, — שחרכו אותו: עוללת שבארכובה נקרצת[1]) עם האשכול הרי היא של בעל הבית (פאה ז ד). אני אומ' עם הנקרצות עם האשכולות (ר' אבין בשם רבנין דתמן, ירוש' שם שם). —ובסהמ"א: זמורה שהיה בה אשכול ובארכובה של זמורה עוללת אם נקרצה עם האשכול הרי היא של בעל הכרם (רמב"ם, מתנות עניים ד כ). בן לוי שנתנו לו מעשר טבל ומצא בו עוללות נותנן לעני ואם נקרצת עם האשכול יש לו לעשות תרומת מעשר על מקום אחר (שם שם כו). — ואמר הפיטן: חק נפ"ץ וחוט נקרץ פסולה היא (הטלית) ונעזבת (רשב"ג, שם מלות, אהבה פרשת שלח). — *ובמשמ' כלה ונשמד: חדשיו חצץ שכן שמי ערץ, ועך נזעך ונקרץ קרץ, קמט נקמט לכלה וחרץ, זכרו אבד מני ארץ (הוא, אנושים ועגומים, סעה"ש 53).

—פע', *קֵרַץ,—כמו קל: הקורא את שמע ומרמז בעיניו ומקרץ[2]) בשפתותיו וכו' עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב (ר' אלעזר חסמא, יומ' יט:).

—הפע', *הִקְרִיץ,—אכל קרצה, הלשין[3]), ואמר הפיטן: אוילי עמי כהקריצוני להרכם (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ' שבת א חנכה).

ב. *קָרַץ[4]), פע', — השכים בבקר: קרץ אותי לוקח והלך לו, פירוש קרץ, השכים בבקר, תרגם ותקם בעוד לילה וקמת בקרצתה (התרומות שער כא ח"ו ע). — ואמר הפיטן: פרי צדיק כהאזין במלה צור יראה לו השה לעולה, קרוץ עצמו

[1]) [בכ"י מינכן: נקצרת, עי' ד"ס. וכן בספרא (קדושים פרק ג): אם נקרצת, נ"א נקצרת.]

[2]) [בילק' שמע' (ישע' מיח): וקורץ, ועי' גם קל.]

[3]) [עי' קֹרֶץ, הערה.]

[4]) [עפ"י הארמי קְרַץ במשמ' זו בתו"מ; ועי' הערה לשרש. ועי' קָרַן, הערות.

בב"ם גני' יא כא (לפי סמנד ואחרים) כתוב: אל תתמה בדרכי רע [ק]רוץ לייי וקוה לאורו, ע"כ. אך אין מה שנקרא רו (כתבת קרוץ) אלא ח, וצ"ל [ר]חץ במשמ' בטח בו.]

הזמין ותלה עין למעלה (מאיר בר' יצחק, אל חי המוכ, סליח' ב עפי"א).

קָרֶץ [1]), ש"ז, —קר חזק חותך ימקפיא: עגלה יפה פיה מצרים קֶרֶץ מצפון בא בא [2]) (ירמי' מו כ). — ובתו"מ במשמ' חתיכת עִסָּה קרוצה [3]): בית שאור מוקף צמיד פתיל ונתון לתוך התנור, השאור והשרץ בתוכו והקרץ בינתים, התנור טמא והשאור טהור (כלים ח ו). הקרץ והשאור מצטרפין לחמשת רבעים לאסור את העיסה (תוספת' חלה א ז). הרי זה חלה על העיסה הזאת ועל שאור המתערב בה ועל הקמח שנשתיי' בה ועל הקרץ שניתן תחתיה (ירוש' חלה ג א). —°ובמשמ' פעלת הקורץ את הבהמה, שוחט אותה, הקורץ גוף מחסר, והחותך והגוזר בכלל, ואמר הפיטן: עריכת כסוי דם חיה ועוף כי תקרוץ בקרץ (רי"ל בר לאבון, אזהרות, אמנם כי אתם, יב.). דין כהנים לשמור בנגע הצרעת פן יקוץ בהרת בקרץ (שם, אספרה אל חוק, כד:). מעשיך דוברים יחודך ומגידים תהלתך בלי חרץ הם יודו כי יש מאין קרצת קרץ (רי"ל גיאת, מעשיך, סדר רע"ג ב, לב:). מאכלת לקוחה וצואר לשחיטה פשוט, נתכפה סמיכה ולקרץ אב קשוט (ביכנין, אמונים, סליחי מנח' יוה"כ). — °ומקום החתך: והקלפה השרופה אם יתכשו בו הקרץ יועיל מאד (ספר רפיאות להרמב"ם ?, כ"י, ערך אתרוג). — °ובמשמ' מות וכליון, ואמר הפיטן: ישכו לחם שערים והפילו חללים בקרץ, באי האהל וכליו יתחטאו וכל כלי פתוח בפרץ (רסע"ג, אזהרות, קבץ מע"י גאוי ב, 41; סדור רסע"ג, קלז). זרע קדש החרץ חכמו קלי מרץ, גזור אצבע קרץ כותב כתבת פרץ (שלמה הבבלי, אין צור חלף, זולת שבת א חנכה). חזה קרץ בנאים מצוינים בדם, הגואל, לנקום דם עבדיך השפיך הואל (בנימין, ברית כרותה, סליח' מוסי יוה"כ). חיים יודיך כמיני ולא קרוצי קרץ (חיים אדוכים, סליח' ער"ה). סגר אויבי לקרץ וירם קרני בערץ (אנעים קדושי סיריכ, יוצ' א פסח, מחז, איטל' א, קד.). פסח קרץ נאור הרעם (יקותיאל, פסח אסרו, מעריב ה פסח). ויהי ביתך כבית פרץ וכו' ותנצל מכל קרץ (אל אשר לו הגדולה, פיוטים לחתן, סדור ארם צובה תסקה:). — ואמר המשורר: חדשיו חצין שבן שמי ערץ, זעך נועך ונקרץ קרץ, קמט נקמט לכלה וחרץ, זכרו אבד מני ארץ (רסב"ג, אנושים ועכופים, סעה"ם 53). בראשית אדר מלכותי בא קרץ וכל נכשל ישיגני (ראב"ע, ברכאים אדר, איגר 173). ועליו נגזר חרץ וקרץ משמי ערץ וגופו השלך אל ארץ אחרת כיום (הוא, האפוו משכילים, שם 202). גודר הפרץ ורופא החרץ ומסיר הקרץ לרפא ההרס ולקשור הקרס ולהאיר אורם כאור חרם (ר"י חריזי, תחכ' יח, 115). ובן אמה נפל ביום קרץ ועל שעיר אריק אני חרבי (ר"ש שבזי, מפוס חסן, שירי תימן, 202). — ואמר המליץ: רב לנו אכל לחם עצבים לכת קודרים בשער בת רבים ולירא מצפון כי יבוא קרץ (מפו, אהבת ציון טז).

***קֶרֶץ** [1]), ש"ז, מ"ר קְרָצִים, קורצין, —כמו קֶרֶץ במשמ' חתיכה מן העִסָּה, ככר, ואכל קֶרֶץ, אכל קורצין במשמ' הלשין [2]): האיכל [3]) קורצין הרי זה

[1]) [הקדמונים, עקילס (ἐγκεντρίζων), ולג' (stimulator) תרגמו כלשון (דבר) עוקץ, ולפי זה, ועל פי שמוש הפעל קרץ בארמ' שבתו"מ ובסורי אף במשמ' עקץ (עי' קַרְצִית, הערה) רואים רב חחדשים במלה שם לזבוב עוקץ. ורש"י עפ"י ת"י (עממין קטולין): קרץ לשון חתוך וכן מחומר קרצתי, ע"כ. וחז"ל דרשו: מהו קרץ, ר' אלעזר אמ' נכוסה. ד"א קרץ, כסוחה, הכמה דתנינן מקרצות נושכות זו לזו (דב"ר ליברמן, 21). וריב"ג: הרג וזבח, מאמרם במשנה הביאו לו את התמיד קרצו כלומר שחטו, וקרוב ממנו בגזרה מחמר קרצתי גם אני, נגזרתי ונכרתתי והזבח נגזר וכרת, ע"כ.
ואולם בסורי קרצא פרושו סופה וסערה (עי' הערה לשרש קרץ) ומשמ' זו מתאימה כאן ביותר, כי מצפון באה בא"י סופת הקר וכן ביחזקי (א ד): ורוח סערה באה מן הצפון.]

[2]) [נ"א בא בָהּ, וכן בתרגומים, ועי' גינצבורג.]

[3]) [במשמ' זו בא קרצא בארמי' (דני' ג ח; ברכ' כח.), קַרְצֻ באשור', וכך בפרוש הגאונים (כלים ח ו), וז"ל: ככר עגול שמו קרץ, וכך אתו מתרג' סלת (צ"ל: חלות) מצות גריצן פטירן, ע"כ. ואחרים פרשו קרץ, דפן המבדילה בין חלקי בית השאור (רמב"ם, כ"ם, רענ"ע). ועי' בערך הבא.]

[1]) [עי' קֶרֶץ, הערות, ובהערה הבאה.]

[2]) [בארמ' אכל קַרְצֵי (דני' ג ח; ברכ' כח.), באשור' קַרְצֻ אֲכָלֻ במשמ' זו, ונראה שעקר משמ' הצרוף הוא: לא נתן לאחר לאכל את לחמו אלא אכל אותו בהיותו עדין בצק, הקהה את שני חברו, קפח את זכותו.]

[3]) [כך בהוצ' היגר (עמ' 312). בדפוס' חסרה תבה זו.]

משופכי דמים שנאמר לא תלך רכיל בעמך לא תעמד על דם רעך (ר׳ יצחק, דא״ר יא). — ובסהמ״א: כשהלך ר׳ עקיבה לרומי נאכלו[1] עליו קרצין לפני הגמון אחד וכו׳ (ספר המעשיות, גסטר, 25). — ואמר הפיטן: האלהים אשר כל יוכל ישום עיניו על ההיכל, יפיר עצת צר אשר קרצו אכל (קטע מזמן הגלוי, סעדיאנה שכטר, 71).

*קֻרְצָד, קורצד, — מלה מסֻפקה[2]: אפילו קורצד[3] שנפל לתוכו טיפת מים כל שהוא טמא (ר׳ אליעזר בן יעקב, תוספת׳ מכשיר׳ א ז).

*קֹרְצָה[4], ש״נ, מ״ר קרצין, קורצין, — סיב של שערות, Faser; fibre: מהו המספר קומי, זה המספר פאת ראשו ועושה תפיסת קורצין[5] (מד״ר דבר׳ ב). — ולענין פשתן: המקבל כרם מחבירו חייב ליטפל בה עד שיעשנו יין, וזיתים עד שיעשם ציבור, פשתן עד שיעשנו קרצין[6] (תוספת׳ ב״מ ט יט).

*קִרְצוּף, ש״ז, — מעשה המקרצף והמסרק: אי זהו הקירוד, אילו הקטנים שהן עושין חבורה, קירצוף אילו הגדולים שאינן עושין חבורה (ירוש׳ ביצה ב ט, וכעין זה בבלי שם כג.). — ואמר המשורר: ואמאס השדות וקרצוף וקרידות (רמב״ע, אפרוש כף, כהנא א, 19).

*קַרְצִית[1], ש״נ, — מין זבוב גדול שבתבואה: וקרצית שבעמיר אינה פוסלת במי חטאת, מאי קרצית, אמר אביי, דידבתא דביני כיפי וכו׳ (גיט׳ סו:).

*קַרְצֹל, ש״ז, — כמו קַרְסֹל: ויעבירנו במים מי אפסים, מלמד שאדם עובר במים עד קרצוליו (תוספת׳ סכה ג ד). לא ראי ארבה כראי חרגול וכו׳ הצד השוה שבהן שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפים וקרצולים וכו׳ (חול׳ סה:).

*קִרְצֵף, פ״י, — סרק ושפשף במסרק וכדו׳[2], striegeln; étriller; to curry: ר׳ יהודה אומר אין מקרדין את הבהמה ביו״ט (מפני שהוא עושה חבורה) אבל מקרצפין, וחכ״א אין מקרדין אף לא מקרצפין (ביצה ב ח; עד׳ ג יב). — ובסהמ״א במשמ׳ גרד ביד: בתוכם היה סענדעריל באמת כבהמה נכנעת שמניחה להם לתינוקות לרכוב על גבה ולקרצף לה את הלסתות (פ״י אברמוביץ, מסעות בנימין השלישי ד, פרדס ג, 18).

—התפ׳, *הִתְקַרְצֵף, — קרצף את עצמו: בימי הנביאים השתמשו הפרושים בהעלאת בגדי צמר על בשרם לסרד ולהתקרצף בהם תמיד (כ״א גויסב, שלום על ישראל ב 15).

*קְרַק[3], — קול קריאת העורב: כיון שהגיע (האר״י) אצל אילוני זית ותאינים העומדים לשם סמוך לקברו (של ר׳ יהודה בר אילעי) ראה על אחד מהאילנות עורב אחד עומד וקורא קרק קרק הרבה פעמים (נפתלי ב״ר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער תיקוני התשובה ד, הקד׳, יא.; שם שער רישא דזעיר אנפין כט, קלח:; וכעין זה כתב שבח האר״י משנת שסג בספר תעלומות חכמה של יש״ר מקנדיא).

---

1) [במדה״ג כ״י תימני פ׳ וישב: ואכלו]

2) [עי׳ בהערה הבאה.]

3) [כך בהוצ׳ צוק״מ, ובדפוס׳ קירצוד, והגר״א מתקן: כור ציר, ואחרים: בור ציר, בור סיד ואינו מסתבר. ונראה שאין דברי ראב״י אלא ציר שנפל לתוכו טיפת מים כל שהוא טמא, ע״כ. ובמשנה (מכשיר׳ ו ג) אין מדברי ראב״י אלא: ציר טהור שנפל לתוכו מים כל שהן טמא, והמלים אפילו קור, שכונתן כנראה אפילו קורט, כלו׳ טפה, הן הוספה המבארת מהו כל שהוא, וצ״ע.]

4) [כן בא אף בסור׳ קורצתא במשמ׳ זו, ואמנם אין מלה זו התפתחות מן קְוֻצָּה במשמ׳ ציצת שערות, שהיא קֻצָּה a) בערב׳ (כדעת לֹו אצל קרויס, Lehnw. II, 522), אלא נולדה המלה משמוש הפעל א. קָרַץ, קרץ שערות שבתו״מ (עי׳ שם), ועי׳ גם בהערה לקמן.]

5) [בהוצ׳ וויניציאה משנת ש״ה, קצה: תפיסה קירצי׳.]

6) [גם כאן הכונה, עד שיעשה את פשתן סיבים, כלו׳ יוכל לקרוץ ממני שערות. ועי׳ גם א. ש. הרשברג, הפשתה, הקדם ג 1—2, עמ׳ 18.]

a) قصّة

---

1) [מן קרץ במשמ׳ עקץ בארמ׳ שבתו״מ (ערוב׳ סה.): אי קרצתן בינה, וגם בסור׳ ובעבר׳ שבסהמ״א.]

2) [עי׳ קִרְצוּף.]

3) [עי׳ קָרְקוּר, קִרְקוּר, קִרְקֵר, והשוה גם את שם העורב κόραξ ביונ׳, corvus ברומ׳.]

***קֻרְקְבָן** [1]), קורקבן, ש"ז, —קבת העוף עבת הבשר, Vogelmagen; estomac d'oiseau; bird's stomach: ואלו טריפות בעוף וכו' ניקב הקורקבן, ניקבו הדקין וכו' (חולי ג ג). כל עוף הדורס טמא, כל שיש לו אצבע יתירה וזפק וקורקבן נקלף טהור (שם שם ו). קרקבנין היה (הכהן) זורקן על גבי הדשן (אבא יוסי בן דוסאי, תוספת' זבח' ז י). נפל לאור ונחמרו בני מיעיה פסולה, כאילו בני מיעים אמרו, בקרקבנין, בכבד ובלב (שם חול' ג עז). אנשי שוק העליון שבירושלים היו אוכלין את סנונית לבנה מפני שקרקבנה נקלף (שם שם כג). אין שליה פחותה מטפח, רבן שמעון בן גמליאל אמר דומה לקרקבן של תרנגול (שם נדה ד ט). האוכל מנבלת עוף טהור וכו' מן האשכול של ביצים ומן הקורקבנין ובני המעים וכו' טמא (שם זבים ה ט). איזו היא שליה וכו' כל שהוא דומה לדקין של תרנגולין וראשה תפוח כקרקבן [2]) וחללה כחצוצרת (רשב"ג, ירוש' נדה ג ד). ניקב הקורקבן וכיס שלו קיים כשר (רבי יוחנן, חול' מג.). שליה דומה לקורקבן של תרנגולין שהדקין יוצאין ממנה (רשב"ג, נדה כו.).—ובמשמ' מעי האדם: טחול שוחק קרקבן טוחן [3]), קיבה ישנה, אף נעור וכו' (ת"ר, ברכ' סא:). וסגרו דלתים בשוק וגו' אלו נקביו של אדם, בשפל קול הטחנה, בשביל קורקבן שאינו טוחן (שבת קנב.). ריחים בעולם ריחים באדם זה קרקבנו של אדם (אדר"נ לא). — ובסהמ"א: שנים עשר דברים יש בו בהדם ואלו הן לב מבין דעת ותבונה, כליות יועצות וכו' טחול שוחק כל מיני שחיקות, קורקבן שוחק כל מיני אכילות, קבה ישנה שנה מתוקה וכו' (א"ב דר"ע ל, ביהמ"ד ילינק ג, 35). משקה בית מטבחיא, המים שמדיחין בהן הקרקבנים בבית המטבחיים (ר"מ, פסחי' יז.). קרקבן של עוף יש לו שני עורות, החצון אדום והפנימי לבן, אם נתחלפו ונעשה הפנימי אדום והחצון לבן טרפה (הזהיר ויקר', לט). ואלו הי"ב מנהיגי הנפש ב' ידים ב' רגלים ב' כליות וכו' וקיבה וקורקבן (ספר יצירה ה, לונדון, יז.). וכנגד הכרס והמסס ובית הכוסות (שברא הקב"ה בבהמה) ברא לו לעוף גגו של זפק וזפק וקורקבן (הקנה, סוד טריפות, קיח:). וקרקבן נקלף והוא המקום שטוחן בו העוף המאכל הנקרא בלעז אנטרי (פ' חינוך, סמיכ', מלוה קנז).

א. ***קִרְקוּר**, ש"ז, — קול המריע והצועק [1]) כקול העורב, הצפרדע וכדו': הביא עליהם (הקב"ה על המצרים) קְלָאנים, אלו צפרדעים, ר' יוסי אמר קרקורן היה קשה להם מהשחתתם (תנחומא בא ד). — ובסהמ"א: קול שאון מעיר, זו קרקור הצפרדעים (רש"י, ישע' כג ה). קצתי בחיי וכו' משמוע ריבוי נחירות הגרון במוצאכם אותה ובפרט באותיות אחה"ע הנשמעות לאזנינו להבדיל כקירקור צפרדעים באגם מים (ישראל משה חזן, שארית הנחלה לא). — *וקִרְקוּר המעים, הבטן, קול הגרגור הנשמע מבטן האדם [2]): בקרקורים והמית המעים והוצאת הרוח בלי רצון, הקרקורים יולדו מרוב רוחות ויולידום מזונות נופחים (קאנון ג ו ג ג). ואם יהיה התילדם מסותרות עבות דבקות אזי ירגיש נפח גדול וקרקור ורעש רב בבטן (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד, סו:). כאב הבטן וקרקורים שבמעים מתרפאים ע"י רפואות הנזכרות וזולתן (טוביה כץ, מעשה טוביה, בית חדש ט, קה:). ובולמוס ותעיבה וקיא וקרקורים (שם, גן נעול ו, קכ.). קרקורים צריכה למגרשי הרוחות וכו' (שם שם טו, קכב.). — *וקִרְקוּר קיר החומה, קול ההמולה הנשמע בנפל החומה תחתיה: מקרקר קיר, יום קירקור קיר החומה (רש"י, ישע' כב ה).

קרקבן:

1) [גם בארמ' קרקבנא, ובאשור' קַקַּבַנ, ועקרו קבקבן, בהכפלה מן קֵבָה, הקרובה אל יקב ונקב בלשון חלל, חור.]

2) [בשרידים מן הגניזה: כקורקבן.]

3) [אמנם רש"י כותב: קורקבן בעוף הוא המסס בבהמה ע"ב, אך כאן מדבר על גוף אדם. אך אולי יש כאן ט"ס קדומה וצ"ל קרבים טוחנין.]

קרקור:

1) [עי' קִרְקֵר, הערה.]

2) [וכן בסור' קורקרא במשמ' זו ובערב' תקרקר a), נשמע קרקור בבטנו.]

a) تقرقر

°קַרְקוּר, קורקור, — קול קריאת העורב, ובהשאלה לעורבים עצמם: אפיקו לי קורקור [1] מהכא, כלומר הוציאו עורבים הללו שקורין קורקור (רגמ"ה, ב"ב כג.). קורקור, עורבים שדומים בצעקתן בקורין קֻורקור (רש"י, שם שם).

°קַרְקוּשׁ [2]), ש"ז, —שה"פ מן קִרְקֵשׁ, מעשה המקרקש, המקשקש ומשכשך: כובא חסירא שרי, דאין קרקוש בכלי פתוח, ואע"ג דכי דרי ליה א"א בלא קרקוש מעט, כיון דלא ניחא ליה בקרקושיה דלמא מישתפיך ה"ל כמו שלא בכוונה ומותר, אבל זיקא הוי קרקוש ודומה למשכשך והוי נסך (רש"י, ע"ז ס.; ד"ה כובא). — ובמשמ' פטפוט, ואמר הפיטן: קרקוש תהפוכות מהביעך, קדוש צוה להודיעך, לא תענה ברעך (יהודה בר אברהם ליאונטי, אלהים בהכמילך, יוצ' ב שבועות, מחז' איטל' א, קנה.).

קרקע, ממנו °מְקַרְקַע, קַרְקַע, *־־קָעִית.

קַרְקַע [3]), ש"ז, בהפסק קַרְקָע, שטח האדמה והיסוד בה, תחתית, Grund, Boden; fond, sol; ground, soil: ולקח הכהן מים קדשים בכלי חרש ומן העפר אשר יהיה בְּקַרְקַע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים (במד' ה יז). ויבן את קירות הבית מביתה בצלעות ארזים, מִקַּרְקַע הבית עד קירות הספן צפה עץ מבית ויצף את קַרְקַע הבית בצלעות ברושים ויבן את עשרים אמה מירכותי הבית בצלעות ארזים מן הַקַּרְקַע עד הקירות (מ"א ו יה–יו). ואת קַרְקַע הבית צפה זהב לפנימה ולחיצון (שם שם ל). ואולם הכסא אשר ישפט שם אלם המשפט עשה וספן בארז מֵהַקַּרְקַע עד הַקַּרְקָע (שם ז ז). — וְקַרְקַע הים, תחתית הים: ואם יחבאו בראש הכרמל משם אחפש ולקחתים ואם יסתרו מנגד עיני בְּקַרְקַע הים משם אצוה את הנחש ונשכם (עמו' ט ג). — ואמר בן סירא: עקבת גאים טמטם אלהים וישרשם עד קרקע ארץ (ב"ס גני' י יו). — ובתו"מ שוו"כ, גם במשמ' נכסים שבאדמה, נכס לא נד, בנגוד אל מטלטלים: ר' אליעזר אומר, קרקע בית רובע חיב בפאה וכו' רבי עקיבא אומר קרקע כל שהוא חייב בפאה ובבכורים ולכתוב עליו פרוזבול ולקנות עמו נכסים שאין להם אחריות בכסף ובשטר ובחזקה (פאה ג ו). הכותב נכסיו שכיב מרע, שייר קרקע כל שהוא מתנתו מתנה, לא שייר קרקע כל שהוא אין מתנתו מתנה (שם שם ז). אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע, אם אין לו, מזכה הוא בתוך שדהו כל שהוא (שביע' י ו). כורת דבורים, ר' אליעזר אומר, הרי היא כקרקע וכותבין עליה פרוזבול וכו' (שם שם ז). הקונה שני אילנות בתוך שדה חברו הרי זה לא קנה קרקע וכו' הגדילו לא ישפה והעולה מן הגזע שלו ומן השרשים של בעל הקרקע (ב"ב ה ד). ספק טומאה צפה על פני המים בין בכלים בין בקרקע, ר"ש אומר, בכלים טמא ובקרקע טהור (טהר' ד ח). כל אדם שאין לו קרקע אינו אדם שנא' השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם (ר"א, יבמ' סג.). עתידי' כל בעלי אומניות שיעמדו על הקרקע שנא' וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט וכו' אל הארץ יעמדו (הנ"ל, שם שם). אין לך אומנות פחותה מן הקרקע שנא' וירדו (הנ"ל, שם שם). קרקע אינה נגזלת (סכה לא:). ראה מים ששוטפין ובאין הרי זה גודר בפניהם, אמר רבא לכל אבידת אחיך, לרבות אבידת קרקע (ב"מ לא.). לעולם ישליש אדם את מעותיו, שליש בקרקע ושליש בפרקמטיא ושליש תחת ידו (ר' יצחק, שם מב.). כספים אין להם שמירה אלא בקרקע (שמואל, שם שם). לא נתנה קרקע אלא לבעלי זרועות (ר' אלעזר, סנה' נח:). —*ודבר מחֻבר לקרקע, תלוש מן הקרקע: הפאה נתנת במחובר לקרקע (פאה ד א). הלוקח מים ומלח ופירות המחוברים לקרקע וכו' לא קנה מעשר (מע"ש א ה). נפלו לה כספים, ילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות וכו' והמחוברין בקרקע א"ר מאיר שמין אותן

---

1) [בתו"מ (ב"ב כג.) קורקור הוא שם העורב, הנקרא כך על פי קִרְקוּרוֹ. ועי' קָרַק, הערה.]

2) [השוה בארמ' קרקושי זוזי (ערכ' כט:) במשמ' השמעת קול בהקשת מטבעות זו בזו. ועי' קִרְקֵשׁ הערה.]

3) [עקר המלה כנראה בהכפלה קער—קער (עי' ערך קער) כלשון שקיעה וקעירה, ונתקצרה המלה בעברי' בצורת קרקע, ובאשו' קַקַּר (השוה קָדְקֹד, באשו' קַקַּד) באותה משמ', ובערב' קַרְקַר a), גם קַרְק b) במשמ' מישור האדמה.]

---

a) قرقر b) قرق

זכוי (כתוב׳ ח ג). אין כותבין (גט) במחובר לקרקע (גיט׳ ב ד). ואלו (פועלים) אוכלין מן התורה, העושה במחובר לקרקע בשעת גמר מלאכה ובתלוש מן הקרקע עד שלא נגמרה מלאכתו (ב״מ ז ב). כל המחובר לקרקע הרי הוא כקרקע (שבועות ו ו). אין מוכרין להן (לעכו״ם) במחובר לקרקע אבל מוכר הוא משיקצץ (ע״ז א ח). — *כבש פניו בקרקע, הסתיר את פניו, הוריד אותם למטה מיראה או מבושה: אמר לו שמעון בן שטח, ינאי המלך, עמוד על רגליך ויעידו בך וכו׳ אמר לו, לא כשתאמר אתה אלא כמו שיאמרו חביריך, נפנה (שמעון) לימינו כבשו (הדינים) פניהם בקרקע, נפנה לשמאלו כבשו פניהם בקרקע (סנה׳ יט.-:).—*כסה פניו בקרקע, טח פניו בקרקע: האשה יושבת וקוצה לה חלתה ערומה מפני שיכולה לכסות פניה בקרקע וכו׳ תרגמה ר״נ בר יצחק כגון שהיו פניה טוחות בקרקע (ברכ׳ כד.). — *חבט בקרקע: חריות של דקל היו מביאין וחובטין אותן בקרקע בצדי המזבח (סכה ד ו). מיד בא גבריאל וחבטן בקרקע ומתו (סנה׳ יט:). ועי׳ חָבַט, 1419. — *קרקע עולם, קרקע שאין לה בעלים: נשברה כדו בר״ה והוחלק אחד במים וכו׳ חייב וכו׳ א״ר יהודה א״ר, לא שנו אלא שטינפו כליו במים אבל (הוזק) הוא עצמו פטור, קרקע עולם הזיקתהו (ב״ק כח.-:). בדקה קרקע עולם וישבה עליה ומצאה דם עליה טהורה (שמואל, נדה נז:). — *ובהשאלה: אסתר קרקע עולם היתה [1] (סנה׳ עד:). — *וקרקע בתולה [2], בתולת הקרקע: קרקע בתולה היתה שלא עבדה אדם מעולם (רב דימי, ע״ז לב.). ג׳ בתולות הן, בתולת אדם, בתולת שקמה וכו׳ בתולת קרקע כ״ז שלא נעבדה (נדה ח:). איזוהי בתולת קרקע, כל שמעלה רגשין ואין עפרה תיחוח, נמצא בה חרם בידוע שנעבדה, צונמא הרי זו בתולת קרקע (ת״כ, שם שם). — *וקרקע הבית וכדו׳: כל הבא אל האהל וכו׳ לעשות קרקעו של בית עד התהום כמוהו (ספרי במדי קכו). מקרקע סוכה את מודד עשרים אמה (ירוש׳ סכה א א). — *וקרקע האילן, מקומו של האילן בקרקע: קנה אילן וקרקעו מביא וקורא (בכורים א יא). מתניתא כשנפלו לה זתים ולא קרקען, גפנים ולא קרקען, אבל אם נפלו לה זתים וקרקען גפנים וקרקען, לא תקוץ (ירוש׳ כתוב׳ ח ז). — *וקרקע המערה: ירד לטבול במערה ונמצא מת צף על פי המערה טמא, נמצא משוקע בקרקע המערה, ירד להקר טהור וכו׳ (נזיר ט ב). — *וקרקע העין: איזה הוא דוק, שצף על גבי העין ולא המשוקע בקרקע העין (תוספת׳ בכורות ד ב). — *וקרקע במשמ׳ מַעֲמַקֵּי האדמה: אמר אסף, מי שעתיד לבנות את ירושלים הוא יעלה את אבי אבא (קרח) מן הקרקע (סדר אליהו רבא כח, מאיר איש שלום, 151). — ומ״ר *קַרְקָעוֹת: אין לוקחים עבדים וקרקעות ובהמה טמאה מדמי שביעית (שביע׳ ח ח). אלו דברים שאין להם אונאה, העבדים והשטרות והקרקעות וההקדשות (ב״מ ד ט). הערכין המטלטלין בשלשה (דַּיָּנִים) וכו׳ והקרקות תשעה וכהן (סנה׳ א ג). טענו כלים וקרקעות והודה בכלים וכפר בקרקעות, בקרקעות וכפר בכלים פטור, הודה במקצת הקרקעות פטור, במקצת הכלים חייב, שהנכסים שאין להן אחריות זוקקין את הנכסים שיש להן אחריות לישבע עליהן (שבוע׳ ו ג). כהנים ולוים אינן מחרימין ד״ר יהודה, ר׳ שמעון אומר, הכהנים אינן מחרימין שהחרמים שלהן, הלוים מחרימין שאין החרמים שלהן, רבי אומר, נראים דברי ר׳ יהודה בקרקעות וכו׳ וד״ר שמעון במטלטלים (ערכי ח ה). הפעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין אבל לא בקרקעות (תוספת׳ גיט׳ ה ג). המטלטלי׳ יש להם הוניה ואין הוניה לקרקעות (ספרא ויק בהר פרשה ג). אדם קונה שתי קרקעות בשוה פרוטה (ירוש׳ כתוב׳ ח א). לפי שאין משלמין חומש על כפירת שעבוד קרקעות (ב״ק קה.). אין מוציאין לאכילת פירות ולשבח קרקעות ולמזון האשה והבנות מנכסים משועבדים (ב״מ יד:). — *ובמשמ׳ בארות או בורות שבקרקעות: כל כסויי הכלים שיש להם בית אחיזה נטלים בשבת, א״ר יוסי במה דברים אמורים בכסויי הקרקעות, אבל בכסויי הכלים בין כך ובין כך נטלים בשבת (שבת יז ח). המים שנפסלו משתית הבהמה, בכלים, פסולים, ובקרקעות

1) [פי׳ אסתר היתה צדקת ולא שמה דעתה לעבירה וכקרקע זו לא זזה ממקומה אלא כאבן שאין לה הופכין (ערוך ערך קרקע).]

2) [רק בשמוש זה בא קרקע בתו״מ בנקבה.]

בשרים (ידים א ג). —*וקרקעות הכלים, כמו קרקרות הכלים: שולי המחצין ושולי הפחתין וקרקעותיו[1] הכלים ודופנותיהן מאחריהן אין מטמאין בהן ואין מקדשין בהן וכו׳ (תוספת׳ כלים ב״ק ז טו).—ובסהמ״א: הדקין שבכלי חרס הן וקרקעותיהן וכו׳ קרקעותיהן אלו השוליים (רגמ״ה, חול׳ כד:). וכל הענינים אשר למדת עד עתה הם במדידת הארצות השטחיות אשר הקרקעות פשוטות וישרות (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ג ה, 78). ואיכא בנוסחאי עתיקי דכתבי הכי, ונתתי לו במתנה גמורה ארבע אמות קרקע בחצר פלוני וכו׳ ואם אין לו קרקע שיש לו לכל אחד בארץ ישראל (ספר השטרות לר״י ברצלוני, 43). שאדם המשופע בנכסים ותאב לקנות קרקע גדולה קונה כשהוא מוצאה בהרבה יותר מדמיו (רש״י, ב״ק כח:). טסקא, מס של קרקע (הוא, ב״מ עג:). ואסור לקרות קריאת שמע והוא מוטל ופניו טוחות בקרקע או מושלך על גבו ופניו למעלה (רמב״ם, ק״ש ב ג). מפני שאומרים לו לשמעון, אם אמת אתה טוען שלא מכרת ולא נתת, למה היה זה משתמש שנה אחר שנה בקרקעך (הוא, טוען ונטען יא ג). לא תבנה אתהן גזית, שלא יהוא מגוררות במגירה ולא עשויות במסר, ומאיכן מביאין אותן, מבתולת הקרקע, הופרין עד שמגיעין למקום הניכר שאינו מקום עבודה ובניין ומוציאין ממנו האבנים, או מביאין אותן מן הים הגדול (מדה״ג שמות כ כה, הופמן, 241). מעשה בר׳ חנינה בן דוסא שירד ללמוד תורה אצל רבן יוחנן בן זכאי, חלה בנו של רבן יוחנן בן זכאי, אמ׳ לו, חנינה, התפלל עליו, הניח ראשו בין ברכיו ובקש עליו רחמים וחיה, אמ׳ אם הטיח בן זכאי ראשו בקרקע כמה פעמים אין משגיחין עליו[3] (ספר המעשיות, גסטר, 117). לפי שיאמר עליון לתחתון נטלתי אני עליה כנגד בית שאתה עומד בקרקעך שנטלת כך תעמידני בקרקעי, וקרקע של עליון הוא תקרה (עוהו״מ, מוספין בקרקע קפד א). לבל יהיה ליהודים אחוזת קרקעות או בתים וכו׳ (דברי הימים של האפיפיור פאוולו רביעי, הרבין ב, 345). מעשה שהיה מלפנים שיעקב נפטר וכו׳ והניח בכלל נכסי עזבונו קרקעות דהיינו בתים וחנויות ומערות וכו׳ (שו״ת פרח מטה אהרן א מט, לט). — ואמר הפיטן: ולא תעשה רעות במדת קרקעות ומשקל המעות (רסג״ג, בלל שדי). — ואמר המשורר: והיתומים עדי עשרים שנותם, אפטרופין תמן על קרקעותם (רה״ג, שערי דיני ממונות, קבולת קונטרסים כג.). — ומ״ר ״קרקעים, ואמר הפיטן: כרמי חמד ובתי גזית וקרקעים, יסוד מסביות וחלונות קרועים (רסע״ג, אתא מרננות, סדר לעלרת, סדור רסע״ג, שלב).

*קַרְקָעִית, ש״נ, — השטה התחתון של כלים, ספינה, בנינים וכדומה, bottom ; fond ; Boden :

מסננין את היין בסודרין וכו׳ א״ר חייא בר אשי אמר רב, ובלבד שלה יגביה מקרקעיתו של כלי טפח (שבת קלט:). מעשה באדם אחד שהיה מעביר מי חטאת ואפר חטאת בירדן ובספינה ונמצא כזית מת תחוב בקרקעיתה של ספינה וכו׳ (רב יהודה גאון, נפס כב, חגי׳ כב.). — ובסהמ״א: ומביט בשפופרת כמה מדת ארכו (של גיא) למטה וכמה עד קרקעיתו (שו״ת הגאו׳ הרכבי סיד, 148). כגון שהיה זה החור עצמו כגבוה י׳ טפחים ומקרקעית החור ולמטה עשרה טפחים מכוונים וכו׳ (ר״ח, שבת ק:). פי מורשא, כמו חפירה שיש בקרקעית הים (הוא, שם קא:). מפני שכבדו של כלי חוצץ, פי׳ ישב בכובד בקרקעית הכלי החיצון ואין טבילה עולה לו (ערוך ערך כבד). נתנו באמצע ביתו למדרס רגלים חרי הוא בטל לגבי קרקעית הבית ומוקצה ואסור (רש״י, שבת נ.). חלצה בסנדל של עץ ומחופה עור או היתה קרקעיתו עור ולחייו של שיער (רמב״ם, יבום וחליצה ד יט). היתה (מטת המת) שוה, הנוגע בת מטפח הסמוך לקרקעיתה ולמעלה טמא (הוא, טומאת מת ו ח). וכל הבלועין בקרקעיתו של בית הרי הן טמאין (שם כו ו). השרץ שנמצא למטה מנחושתו של תנור שהיא קרקעית התנור טהור (הוא, כלים יג ו). מרחיקין את התנור מן הכותל שלשה טפחים מקרקעיתו (הוא, שכנים ט ז).

---

1) [בהוצאת הדפוס: וקרקרות.]

2) [בגמרא: וקרקרותיהן, ועי׳ ד״ס.]

3) [וכן הנוסח של בעל אגדות התלמוד (עי׳ ד״ס לכבלי ברכ׳ לד.). אך בספרים: אלמלי הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו לא היו משגיחים עליו.]

הג' שארצו נתקשה ונקפא להם כאמרו הלכו ביבשה ולא נשאר בקרקעיתו שום חומר וטיט כבשאר נהרות (פרוש המשנ' לרמב"ם, חב' ה ז). גן עדן קודם שנברא העולם נברא הוא וכל תקוניו וכו' וקרקעיתו אשר מתחת וכו' (סדר גן עדן נסחה ב, ביהמ"ד ילינק ג, 132). שכל אחד ואחד מישראל דומה לקורה שבקרקעית הספינה (ס' המעשיות, גסטר, 91). וחושך על פני תהום, קרקעית הים (ר' עמנואל מרומא, פי' התורה, Archiv Merx, 374). שתי גינות זו אצל זו וקרקעית האחת גבוה משל חבירתה וכו' (עוחו"מ סכנים קסז). — ואמר הפיטן: מורדים זבול ומצפוניו נבעו ומסמרות נעליסו בקרקעיתו קבעו (ר"ח קליר, איכה אח, קינ' ת"ב).

***קַרְקֶפֶת** 1), ש"נ, — קובע המכסה את גלגלת ראשו של האדם: קרקפתאות של ברזל הנקראין בלעז אילמי שמכסים בשלמות כל הראש והפנים (שלטי הגבורים מז).

קַרְקַר, — מלה מספקה: דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב וְקַרְקַר 2) כל בני שת (במד' כד יז).

א. קִרְקֵר, פיו"ע, מְקַרְקֵר, — קרא והריע, קרא קרא 1): כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה לאדני יי' צבאות בגי חזיון מְקַרְקַר קר ושוע אל ההר (ישע' כב ה). — ובתו"מ במשמ' קרקרה התרנג"ת, וכדו' 2): מקרקר עליהן כתרנגולת שמקרקרת על בניה שנאמר מקרקר קיר ושוע אל ההר (הגנ' כט. 3)). באותה שעה התחיל פרעה משחק עליהם ומקרקר אחריהם כתרנגולת ואומר להם כך אותותיו של אלהיכם וכו' (מד"ר ברכות ט). כאב שאומר בניי בניי וכתרנגולת שמקרקרת על בניה שנאמר כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה וגו' (סדר אליהו רבה כח, מהיר חיים שלום, 155). — *וקרקרו האויבים במקדש, הריעו בתרועת שמחה 4), התהוללו והשתוללו: בשבעה בחודש כיבשו את ההיכל והיו

---

1) [ע"פ קרקף, קרקפתא, גלגלת בארמ' שבתו"מ ובסור', ועי' קֹרֶף, הערה.

פרנקל, Fremdw., עמ' 164, וכן לו אצל קרויס Lehnw. II, 571, רואים כנגזרת מלה זו, ובמשמ' של קרקפת וגלגלת, אף קרקפלין (תוספת' חול' ח טז, בבלי סס קכג.: אין לך לגיון שאין בו (כמה) קרקפלין), שבאלו השפע בצורתו מן היונ' κεφαλή, ראש, אך אין משמ' זו מתאימה במקום, וכנראה לפנינו שבוש מיונ' προφυλάκιον, משמר, πρόφυλαξ, איש משמר. רק בבבלי ע"ז יא: בא קרקיפלו במשמ' גלגלת: ומניחין לו בראשו קרקיפלו של רבי ישמעאל, אך באגדות התלמוד קרפילו (עי' ד"ס) וט"ס היא במקום קיפלי (κεφαλή), ראש, גלגלת ביוני, ונשתבשה המלה על פי קרקפתא בארמ'.]

2) [על פי ההקבלה אל פאתי והשומרוני על פי הכתוב בירמ' מח מה (שאינו אלא עבוד של אותו ענין) ותאכל פאתי מואב וקדקד כל בני שאון, כך, וקדקד, בודאי הכונה גם כאן. אך לפי הנסחה שלפנינו הבינוהו הקדמונים כפעל, השבעים προνομεύσει (יבז, ישדד), סומכוס ἐξερευνήσει (יחקר, ירגל), וולג' vastabit (יחריב); ת"א: וישלוט בכל בני אנשא, ת"י וירוקן, רש"י: לשון קורה, כמו אני קַרְתִי, מקבת בור נקרתם, יקרוה עורבי נחל וכו', ראב"ע: כמו מקרקר קיר והטעם הורס הקיר כמו מסעף וכדו'. ועי' א. קִרְקֵר.]

1) [זאת משמ' הפעל קרקר בתו"מ בעבר' ובארמ', בעקר כנראה כהכפלה של א. קָרָא, קרא קרא, וכן קרקר בסור' ובערב' a). ומשמעות זו, קול קרקור ותרועת מלחמה, היא המתאימה ביותר אף בכתוב, כי כן אפשר להבין אף שׁוֹעַ כלשון שַׁוְעָה וזעקה, ויתכן שאין אף קִר כאן אלא לשון קרקור ותרועה, תרועת קִר־קִר, ועי' בערך שׁוֹעַ. ואמנם השבעים תרגמו ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, כאלו: מְקַרְקַר קִר (כנראה כמו דרדק, דקדק, ואולי אף גרסו כך) ושוע גדול ונכבד; ולג': scrutans murum et magnificus, התותר ומחטט בקיר והשוע, ות"י: מבלשין בתיא מקפין מגדליא (גם זה כנראה ע"פ הקריאה דקדק). ורב המפרשים העברים פרשו מקרקר כלשון הריסה, עפ"י קַרְקַר (עי' שם), כדברי רד"ק: מקרקר קיר, הורס הקיר, כמו משרש, עוקר השורש וכו', וכן בשמוש בסהס"א, עי' ב. קִרְקֵר.]

2) [גם בארמ' שבתו"מ: איהו קא מעואי ואינהו קמקרקרן בעותי קא מבעתי אהדדי (חול' נג.), ובערב' בא קרקר a) בעקר לקול היונים.]

3) [על פי הערוך, ולפנינו אין אלא: אף בהקב"ה נאמר מקרקר קיר ושוע אל ההר, ועי' ד"ס.]

4) [על פי הכתוב (תהל' עד ז): שאגו צורריך בקרב מועדך. וכן בקטע מן הגניזה המובא לקמן בפרוש: וקרקרו והמו.]

---

a) قرقر

מקרקרין (בו) שביעי שמיני תשיעי עד שפנה היום (תוספת' תעני' ד י, וכעין זה סדר עולם רבה כח, בעכר סא:, ירוש' תעני' ד ט). אתא ירמ' ואמר, עכו"ם מקרקרין[1]) בהיכלו, איה נוראותיו (ריב"ל, יומא סט:). ואבימלך הלך אליו מגרר, מגורר, מלמד שנכנסו ליסטים לתוך ביתו והיו מקרקרים בו כל הלילה (מד"ר ברא' סד). וילך וישב לבן למקומו, לסורו (נ"א לדיוויו), מלמד שנכנסו ליסטי' בתוך ביתו והיו מקרקרין[2]) בו כל הלילה (שם שם עד). —ובסהמ"א: הט להם מים בספל וקעקע, קרקר להם כמו שמקרקרין לתרנגולים וכו' (רש"י, קדוש' לא.). וכן שועל או נמייה שנכנס לבין העופות והוא שותק והן מקרקרין[3]) חוששין שמא דרס (רמב"ם, שחיטה ה יא). ששלשה ימים היו מצרים באפילה וישראל מקרקרין בבתיהם ולא נחשד אחד מהן אפילו על הצנורה (מדה"ג שמות יב לו, הופמן, 113). ונכנסו השונאים בחופתנו בבית מקדשינו נקירקרו והמו (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 260). ותמלאינה בטנם צפרדעים ותקרקרנה במעיהם כאשר תקרקרנה בהיותם ביאוריהם (ספר הישר, שמות). — ואמר המשורר: תקרקר באוני כצפרדע, ואין בך יודע (עזרא הבבלי, תוכח' ויוסף יא, סח:).

ב. *קִרְקֵר[4]), פ"י, —הָרַס ונתץ: מקרקר קיר ושוע אל ההר, שהיו מקרקרים קירות בתיהם (ועושים אותם מגינים[5])) ומעמידים אותן על שועיהם וכו' וקיר ערה מגן, שהיו מקרקרים קירות בתיהם ועושים אותם מגינים (מד"ר איכ' פתיח', רבי יוחנן פתח). —ובמשמי חפש ובדק[6]) : אשר עולל לי, מה הבוצר הזה מאחרי שלקח מן הגפן רוב האשכלות חוזר ומקרקר עוד ומעולל שאר האשכלות (מדרש הדשא, אפשטין, כ). — ובסהמ"א: פרצו אוילים גדריה,

1) [בעין יעקב: מרקדין, וכן בכ"י מינכן, ועי' ד"ס.]

2) [נ"א, מקרטעים. ובשכל טוב: ומדקדקין.]

3) [ע"פ חולי' נג..]

4) [ע"פ הבנה זו בכתובים, עי' קִרְקַר, א. קִרְקַר, הערות.]

5) [כפי הנראה הכפלה בטעות מן ההמשך.]

6) [ע"פ הבנה זו בכתוב, עי' ת"י המובא בהערה לא. קִרְקַר. אך כאמור שם אפשר שהיתה גרסת ת"י בכתוב: דקדק.]

והורידו לארץ שעריה, וקרקרו קירותיה, וערו יסודותיה וכו' (ר"י א"ת, הרקמה, הקדמת המתרגם, I). ועיר אלהים נבוכה, כל אונים תחרשנה מאנקת מתי רעב, המולות קרדומות ומהלומות כשיל וכילפות אשר יניפו מקרקרי קיר ונותצי הבתים לבצר ההומה (מגו, אהבת ציון כה, 182). —ואמר הפיטן: חשב חורשי לקרקר יקרים ומר יבכיון מכתי סוקרים חדשים לבקרים (ר"א קליר, איכה אשפתו, קינ' ת"ב). קיר טוחיו אז אקרקר, צמרתו מבין הדסיי אעקר (רסע"ג, אתה מרבבות, סדר לעלרת, סדור רסע"ג, שלב). קיר מגן ערה וקרקר ההרה (ברוך בן שמואל ממינץ, אלבעותי, שם) — ואמר המשורר: והרס בנינים, כמו הארמונים, ושבר ציונים, והפיל תמרורים, וקרקר גון קטן, וכרת נון יצען, והסיר נון סאן, וכלם לא סרים (דונש, דעה לבי, תשו' דונש על מנחם, 8). ויו"ד יבש קרקר וגם יו"ד מן יקר, והם מהעיקר כווי"ם מומרים (יהודי בן ששת, את מי חרפת, תשו' תלמיד דונש, 14). ולכדנו מדינותם וארצם וקרקרנו בנקם קיר וטירה (ר"ש הנגיד, אלוה עוז, בדודי, 136). יקרח (החרף) ראש בקרח הנורא ויקרקר קירות לב בקרה (ראב"ע, אל אחד, כתנא א, 110). כל משכבך שושנים נתפזרו, תולע ורמה בשרך יקרקרו (יחיאל, ישבתי בחדרי, נספח ד לס' מעשועים, דודזון, CXXI). ינועו אמות הספים רוח קמעא מקרקרת קירות הבית (קלונימוס בר קלונימוס, אבן בחן, ויגיליה, עג:). ההורסים קיר האמון עד היסוד, המה לקרקר ואני קובע (עמנואל, מחב' א, 4). כי האשה וכו' היא חוצבת רוב חוללת התנים ומקרקרת קירות, הורסת בנינים (שם, 13). וכוכבא דשביט יקרקר כשרביט[1]) התוליו ויביט תנודות רקיעים (שלמה בונאפיד, תנו קול, דברי חכמים, פו). שוא ירים צפרניו ינהם יריע, שוא יחרק שניו וזנבו יניע ויקרקר עורו גם יספוק על על ירך (יל"ג, משלי יהודה כג, שירי יל"ג ג, 45).

—פע', *קֻרְקַר, בינ' מְקֻרְקָר, — הרוס: אמרתם בשירכם המשוקר והגנוב ומקורקר על פי הקר[2]) וכו'

1) ע"ם הכתיב בבמדב' כד יז, עי' קַרְקַר.]

2) [יסוד הדברים בחרוז המובא שם עמ' 14 ועמ' 38: ויו"ד יבש קרקר וגם יו"ד מן יקר, ע"כ. כך כל שירו מקורקר הוא, ואף הוא כן קפרון (העָז) אינו יקר, אלא קר בלבד.]

ועוד אמרתם בשירכם המשוקר אשר הוא כמו שלג קר (תפוי תלמיד דונש, 33). ואמרתם על פי העז הקר בשיר הגנוב ומקורקר (שם, 38). — ואמר המשורר: ואבוא אל בית צר מלא יגון וחרון, ורחבו אמתים וחצי כמו הארון, וקירות מקורקרים וצועקים בשברון (ר"י חריזי, איתיאל יד).

***קַרְקֹרֶת** [1], ש"נ, — כמו קרקעית, תחתית של כלים [2]: הדקין שבכלי חרס וקרקרותיהן[3] ודפנותיהן יושבין שלא מסומכין וכו' (ר' ישמעאל, כלים ג ג). הפכין הגליליי והחביונות שיעור קרקרותיהן[4] כל שהן ואין להם דפנות (ריב"ז, שם שם). סבכה שהתחיל בה מפיה טהורה עד שיגמור את קורקורתה[5], התחיל בה מקורקורתה טהורה עד שיגמור את פיה (שם כח י). חבית שהיא יושבת על שוליה באויר וכזית מן המת נתון תחתיה או בתוכה כנגד קורקורתה[6] טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת (אהל' ט טז). הפכין (ו)הגלילין והאובינות שביהודה יש להן קרקנות[7] ואין להן דפנות (תוספת' כלים ב"ק ג ג). כזית מן המת נתון תחת דופנה (של החבית) ומקצתו נתון תחת קורקרתה כל שכנגד הטומאה בין מלמעלה בין מלמטה טמאה וכו', שני חצאי זיתים אחד נתון תחת דופנה ואחד נתון תחת קורקורתה וכו', היה זה שנתון תחת (דופנה) משוך כנגד קורקורתה כאילו כולו כנגד קורקורתה וכו' (שם אהיל' יט).

***קַרְקָשׁ** [1], ש"ז, — פעמון מְקַרְקֵשׁ של תינוק, Glöckchen; clochette; little bell: אין מקרקשין לא את הזוג לא את הקרקש לתינוק בשבת (תוספת' שבת יג יז). מטלטלין וכו' ואת הפנקס ואת הקרקש ואת המראה לכסות בהן את הכלים (ירוש' שם ו א).

***קִרְקֵשׁ** [2], פיו"ע, — קִרְקֵשׁ את הזוג, קרקש בקרנים, נענע והשמיע קול קִרְקוּשׁ: אין מקרקשין לא את הזוג ולא את הקרקש לתינוק בשבת (תוספת' שבת יג יז). הקב"ה מכניס בה (באילה) רוח תזזית והיא מקרקשת[3] בקרניה וחיה שומעת ובורחת (ר' יודן, מד"ר ברא' יג). — ובפסהמ"א: דשמע קול טבלא שמקרקשין בזוג סימן שיתקבצו לחופה (הגמ"ה, ב"ב קמה:). מפתיהו ומקרקש לו אגוזים (רש"י, יומא פד:, ד"ה מפתם ליה).

—התפ', *הִתְקַרְקֵשׁ, נתקרקש, — התנענע והתנדנד: נתמוטט, פי' נתנדנד ונתקרקש ואינו מוליד (ערוך ערך מז).

---

1) [עי' קַרְקַע, הערות, ובהערות לקמן.]

2) [אלה דברי פרוש הגאוי (כלים ג ג): תחתית הכלים שהוא למעלה מן השולים שמו קרקרת.]

3) [בנסחת רגמ"ה (חולי כד:) קרקעותיהן.]

4) [בנקוד הבבלי: קְרְקרוֹתֵיהֶם (פורת, לשון חכמים, 127).]

5) [נ"א קרקורתה, קרקרתה (דרנבורג), קורקרותיה (ערוך).]

6) [ס"א קורקורותה, קורקרתה; בהוצ' דרנבורג ובערוך: קרקרתה; ובתוספת' (אהיל' י ט): קורקורתיה, ועי' בצורות הכתיב בדגמאות המובאות.]

7) [הגר"א מתקן: קרקרות.]

---

1) [ברש"י זכרי' יד י) מובא בשם תוספת' סוטי' (יא יד): וגבע רמון טרשין וקרקשין, אולם בכל נסחאות התוספת' שלפנינו קסקסים, עי' קַשְׂקַשׂ, קַשְׂקֶשֶׂת.]

2) [גם בארמ' שבתו"מ: מקרקש ליה זוגי (כתוב' פו.) ושם גם על המשקה שבכלי (ע"ז ס.), ועי' קִשְׁקֵשׁ, כִּרְכֵּשׁ, כִּשְׁכֵּשׁ, כחקוי קול הדברים בקרקושם. ומזה קַרְקָשׁ, בארמ' קרקשתא, ברכשתא וכדו'.]

3) [כך גם בערוך (ערך הל), אולם כאן במד"ר נ"א מקשקשת, עי' הערות תיאודור.]

תם כרך שנים עשר (י"ב)

A Complete Dictionary

of

Ancient and Modern Hebrew

by Eliezer Ben Yehuda

of Jerusalem

Dictionnaire complet

de la

Langue Hébraïque ancienne et moderne

par Éliézer Ben Yehouda

à Jerusalem

Gesamtwörterbuch

der

alt-und neuhebräischen Sprache

von Elieser Ben Jehuda

in Jerusalem

Published By

Hemda and Ehud Benyehuda

Jerusalem — Talpiot

Israel

מלון הלשון העברית
הישנה והחדשה

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך שלשה־עשר (יד)

בעריכת פרופ׳ נ. ה. טור־סיני

המוציאים לאור:
חמדה ואהוד בן־יהודה
ירושלים־תלפיות

בסיוע משרד החינוך והתרבות
למדינת ישראל
ירושלים
מהדורה עממית מיוחדת
להוצאת „לעם" חברה ישראלית בע״מ
תל־אביב

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA

HIEROSOLYMITANO

דפוס „גרפיקה", תל־אביב

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ״ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה, כמו״כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים אשר מצא אינן טבועות במטבע הלשון העברית.

ב) נדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכי שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות, באו בו חקירות והֲוָיוֹת בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כללים, המלות השיכות להם עפ״י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המְבֻקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך שלשה־עשר (יד)

ירושלים

שנה רביעית למדינת ישראל — 1952

הערה

הקדמה ומבוא גדול יבואו *) בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי התנ״ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, וחשבתי את כל זמן התנ״ך בשתי תקופות, בתקופה הראשונה רוב הספרים הכתובים בסגנון הלשון הטהורה, הקדומה, ובתקופה השניה — הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ״י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינו־ביץ (דקדוקי סופרים) וכמו״כ במתניתא דבני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמב״ם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ׳ דר׳ שטראק, ובכ״י של המשניות המנֻקדות שבבית הספרים בפרמה, וקטעים של משנ׳ מנקדות שנמצאו בהגניזה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציאה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה, ובקטעי הירוש׳ שנמצאו בהגניזה שפרסם דר׳ גינז׳ בשם שרידי הירושלמי, ובשנויי נוסח׳ של רטנר (אהבת ציון).

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הזמנים. ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים בלעז בלשונות גרמנית, צרפתית ואנגלית כתבתי על פי הכתיב הנהוג בהמלונים של Toussaint—Langenscheidt.

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם לצין בהם מקורות המלים:

בלי כל סימן הן מלים מהתנ״ך.

- * מלים מגוף בן סירא, מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.
- ∗̈ מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.
- ∞ מלים שחו׳שתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.
- ⁂ מלים שחדשו אחרים ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

---

*) בינתים יצא לאור כרך זה — המו״ל.

הערה מאת העורך

גם בעריכת הכרך הזה היה לפני החֹמר שהוכן בפתקאות, שנאספו על ידי המחבר מתלמוד ומדרשים והספרות המאוחרת. כן השתמשתי בכל הערה מידו שמצאתיה רשומה בשולי ספריו.

ואלו אני הוספתי:

א) את סדורו של כל החמר, מן המקרא ושאחר המקרא, את הגדרת הוראותיהם ושמושיהם של המלים והשרשים לגזרותיהם.

ב) מלים ודגמאות, בפרט מתוך מקורות, שנתפרסמו ושנתגלו במדה גדלה והולכת מיום מותו של המחבר ועד היום.

ג) את הערותי, המסמנות בסוגרים מרבעים [ ].

בכל עבודתי זו נעזרתי עזרה חשובה על ידי עוזרי, האדונים מאיר מדן ודב ירדן.

נ. ה. טור־סיני

ירושלים, מרחשון תשי״א

הערה מאת המוציאים לאור

כרך זה, השלשה־עשר, הי״ד ביחד עם „המבוא הגדול״, נסתים פעמים:

בסוף שנת 1947, בעצם מהלך מלחמת השחרור לישראל, עם היות בית בן־יהודה — ובו מערכת המלון — ממש בחזית דרום־ירושלים (תלפיות), נאלצנו לסים את הכרך בעמוד 6508, בערך רופא — כשני־שלישי כרך רגיל. עבודת העריכה בתלפיות וההדפסה במרכז ירושלים, שנעשו בסכנת נפשות ממש, עם השכונות הערביות „אבו־טור" „בקעה" ו„קטמון" מפרידות בארבעה קילומטר בין המערכת והדפוס, נפסקו עקב המלחמה וההפגזות.

מאז רכזנו כל מאמצינו בהצלת אוצר החמר לשתי האותיות האחרונות: ש׳ ת׳ — והצלנוהו מאבדון.

אחר סיום הקרבות, עם הכרזת ההפוגות ושביתת הנשק, עם הקמת המדינה ויסוד ממשלת ישראל, ועל פי בקשת החתומים־מטה וברצונם העז של ראש הממשלה ה׳ דוד בן גוריון ושר החוץ ה׳ משה שרת, החליטה הממשלה לסים את „מלון הלשון העברית הישנה והחדשה לאליעזר בן יהודה". מערכת המלון והספריה העברו מתלפיות למשרד החנוך והתרבות, תחילה ל„מלון פלס" ואח״כ ל„בנין דוד". שר החנוך והתרבות — הראשון למדינת ישראל — ה׳ זלמן שז״ר בחר את הפרופ׳ נ. ה. טור־סיני כעורך ואת מר אהוד בן־יהודה מנה כמנהל מערכת המלון במשרד החנוך והתרבות למדינת ישראל, והעמיד אמצעים מיוחדים למטרה זו.

כך נתוסף השליש החסר לכרך זה, המסתים בפעם השניה, בערך רצוי, בעמוד 6703.

זהו מעשה גדול, דוריי ונאה לכל העושים בסיום המלאכה הגדולה הזאת.

לראש הממשלה, לשר החוץ, לשר החנוך והתרבות, לעורך ולעוזריו, לדפוס ולפועליו, לכלם, הננו אומרים בזה:

חן־חן!

חמדה ואהוד בן־יהודה

ירושלים־תלפיות, כ״ו כסלו שנה ד׳ לישראל.

לכבוד

נשיא ארצות־הברית של אמריקה

ה׳ הרי ס׳ טרומן

—ראשון להכרה בישראל—

ולעמו הנדיב ולארצו הברוכה

ברגשי־כבוד והכרת־טובה

חמדה ואהוד בן־יהודה

רשימת ספרים

(נוספת*)

שהשתמשנו בהם בכרכים י—יג

אגרות הרמב"ם, הוצ' ד. צ. בנעט
אוצר דברי חכמים ופתגמיהם, א. הימאן
אוצר הגאונים א—יב, ב. מ. לוין
אוצר הכתובות הפניקיות, נ. סלושץ
אוצר המלים והניבים, צ. שרפשטין
אוצר המונחים הפלוסופיים, י. קלצקין — מ. נ. צובל
אוצר המשלים והפתגמים, י. ח. טביוב
אוצר השירה והפיוט, י. דוידזון
אוצר לשון המשנה, ח. י. קסובסקי
אלדד הדני, א. עפשטיין
בן משלי, שמואל הנגיד, הוצ' ש. אברמסון
בראשית רבתי, הוצ' ח. אלבק
ברית דמשק, הוצ' מ. צ. סגל, השלח כו
גנזי קדם א, בעריכת ב. מ. לוין
גנזי קויפמן
גנזי שכטר א—ג
דיואן אלעזר הבבלי, הוצ' ח. ברודי
דיואן שמואל הנגיד (בן תהלים), הוצ' א. מ. הברמן
הדרשות בישראל, י. צונץ, תרג' מ. א. ז"ק,
בעריכת ח. אלבק
היכל רש"י א—ב, י. אבינרי
הירושלמי כפשוטו, ש. ליברמן
הלשון והספר (כרך הלשון), נ. ה. טורטשינר
הלשון והספר (כרך הספר), נ. ה. טור־סיני
המשוררים בני דורם של משה אבן עזרא
ויהודה הלוי, ח. שירמן, ידיעות מכון שוקן
הנוטריקון הסמנים והכנוים, מ. היילפרין
הסגלה, הוצ' מ. ז. חסידה
ידיעות המכון לחקר השירה העברית ד, ה, ו
כל שירי רבי יהודה הלוי, הוצ' י. זמורה
כתב ג'אמע אלאלפאט', דוד בן אברהם אלפאסי,
הוצ' ש. ל. סקוז
כתבי אוגרית, ח. א. גינזברג
לשון חכמים, א. פורת
לשוננו, בעריכת נ. ה. טור־סיני
לשוננו לעם, הוצ' ועד הלשון העברית
מאגדות השבת ומנהגיה, ל. זלוטניק
מבוא לנוסח המשנה, י. נ. אפשטין
מבחר הפנינים, הוצ' א. מ. הברמן
מבחר השירה העברית, ח. ברודי — מ. וינר
מבחר השירה העברית באיטליה, ח. שירמן
מגילות גנוזות א—ב, א. ל. סוקניק
מגלת המגלה, ראב"ח הנשיא, הוצ' ז. פוזננסקי
מדרש בראשית רבא, הוצ' י. תיאודור — ח. אלבק
מדרש בראשית רבתי, הוצ' ח. אלבק
מדרש דברים רבה, הוצ' ש. ליברמן
מדרש הגדול על בראשית, הוצ' מ. מרגליות
מדרש הגדול על שמות, הוצ' ד. צ. הופמן
מדרשי גאולה, י. אבן־שמואל
מורה הנבוכים לרמב"ם, תרג' ר"ש אבן תבון,
הוצ' י. אבן־שמואל
מחברות עמנואל א—ח, הוצ' ח. ברודי
מחברות עמנואל, הוצ' א. מ. הברמן
מכילתא דרבי ישמעאל, הוצ' ח. ש. הורוביץ —
י. א. רבין
מלון כל בו לחקלאות א—ד, י. ח. זגורודסקי
מלון עברי, י. גור
מלון קונקורדנציוני ללשון הפיוטים
(חוברת לדוגמה), י. כנעני
מלחמות השם, סלמון בן ירוחים, הוצ' דודזון
מנורת המאור, ר"י אלנקאוה, הוצ' ה. ענעלאו
מנחה ליהודה (ספר היובל לכבוד הרב י. ל. זלוטניק),
בעריכת ש. אסף — י. אבן־שמואל — ר' בנימין
מסות ומחקרים לזכרון מרת לינדא ר. מיללער נ"ע,
י. דוידזון
מסכת סופרים, הוצ' מ. היגר
מסכתות דרך ארץ, הוצ' מ. היגר
מסכתות כלה, הוצ' מ. היגר
מחברת משירי קדש אשר לשלמה בן יהודה
אבן גבירול, הוצ' י. דוידזון — י. זנגויל

---

* רשימת ספרים מלאה, עד שנת ת"ש, נמצאת בסוף כרך „המבוא הגדול" למלון.

מעגל טוב השלם, חיד"א, הוצ' א. פריימן

מעשה ירושלמי לר' אברהם בן מימון, הוצ' זלוטניק — אלוני — פטאי

מרפא לשון, מ. לנדא

משנת רבי אליעזר, הוצ' ה. ענעלאו

משפט האורים, י. מ. שטינברג

משלי שלמה, נ. ה. טורטשינר

מתיבות, הוצ' ב. מ. לוין

סדור עבודת ישראל, הוצ' י. דוב (בר)

סדור רב סעדיה גאון, הוצ' דודזון — אסף — יואל

סדר קידושין ונישואין, א. ח. פריימן

ספר איוב, נ. ה. טורטשינר

ספר היובל לכבוד י. נ. אפשטין

ספר המעשיות, הוצ' מ. גסטר

ספר הענק, רבי יהודה אלחריזי, הוצ' א. אברונין

ספר הקצרת לרמב"ם, הוצ' ז. מונטנר

ספר הרקמה לר"י אבן ג'אנח, הוצ' מ. וילנסקי

ספר השבת, י. נכט — ז. אפשטין — י. ל. ברוך

ספר זכרון, יוסף קמחי

ספרן של ראשונים, ש. אסף

עט סופר, רד"ק

ערכי מדרש, ב. ז. בכר, תרג' א. ז. רבינוביץ

פיוטי יניי, הוצ' מ. זולאי

פנקס ועד ארבע ארצות, הוצ' י. היילפרין

פרוש הגאונים על סדר טהרות, הוצ' י. נ. אפשטין

פירוש מגילת רות לסלמון בן ירוחים, בספר הזכרון לפוזננסקי

פירוש ר' עמנואל בן שלמה זצ"ל על שיר השירים, הוצ' י. ד. עשועגע

פירושים וחדושים בירושלמי, ל. גינצבורג

פרשנ־דתא לישעיה, הוצ' י. מאהרשען

קבץ על יד יא—יג

רשימת הפיוטים והשירים בין כתבי הגניזה בספרית דוד קויפמאן, ש. ודר (תדפיס מספר „מזכרת עמנואל")

שאלות עתיקות בתנ"ך, י. רוזנטל, HUCA xxi

שבט יהודה, שלמה אבן וירגה, הוצ' ע. שוחט — י. בר

שירי ראב"ע, הוצ' ד. רוזין, Jahresbericht 1888—94

שירי דונש בן לבראט, הוצ' נ. אלוני

שירי החל לרמב"ע, הוצ' ח. ברודי

שירי היחוד והכבוד, הוצ' א. מ. הברמן

שירי יצחק בן אברהם אבן עזרא, הוצ' נ. בן־מנחם

שירי משה חיים לוצאטו, הוצ' ש. גינצבורג — ב. קלאר

שירי שלמה בן יהודה אבן גבירול, הוצ' ח. נ. ביאליק וי. ח. רבניצקי

שירי תימן, הוצ' א. צ. אידלזון — נ. ה. טורטשינר

שרידים מהגניזה, הוצ' מ. צ. וויס

תוספת הערוך השלם לח. י. קהוט, ש. קרויס

תוספת ראשונים, ש. ליברמן

תורת השירה הספרדית, ד. ילין

תלמוד ירושלמי הגדול, הוצ' ראם

תנחומא, הוצ' ש. בובר

תעודות לכיש, נ. ה. טורטשינר

תקנות קנדיאה, הוצ' א. ש. הרטום ומ. ד. א. קאסוטו

תרביץ, בעריכת י. נ. אפשטין

תשובות הגאונים, הוצ' ש. אסף

תשובות הרמב"ם, הוצ' א. ח. פריימן

תשובות ר' אברהם בן הרמב"ם, הוצ' א. ח. פריימן

Aram.-Neuhebr. Handwörterbuch, Dalman

Babylonisch-Assyrisches Glossar, C. Bezold-Götze

Chrestomathia Aethiopica, A. Dillmann

De ludibus orientalibus, Hyde

Die exegetische Terminologie der jüdischen Traditionsliteratur, W. Bacher

Die Recensionen und Versionen des Eldad Haddânî, D. H. Müller

Die Inschriften des alten Judenfriedhofes in Wien I-II, B. Wachstein

Die semitischen Fremdwörter im Griechischen, H. Lewy

Die Flora der Juden I—IV, I. Löw

HUCA I—XXII

Lexicon Syriacum. C. Brockelmann (מהד' ב)

Nachlässe der Wiener Juden, J. Taglicht

Proceedings of the American Academy for

The Dead Sea Scrolls I, Ed. M. Burrows — I. C. Trever—W. H. Brownlee

Ugaritic grammar, Cyrus H. Gordon

Ugaritic handbook, Cyrus H. Gordon

Jewish Rerearch XVIII (1948—49)

Prolegomena, Friedrich Delitzsch

Saadya Studies, Erwin I. J. Rosenthal

Texts and Studies, J. Mann

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שַׁעַר הַקּוֹף

—סוֹף—

קרר [1]), ממנו *מֵקַר, מְקֵרָה [2]), קַר, קֹר, ב. קָרָה, *קֹרָה, *קֵרוּר, *קָרוּת, *קָרִיר, *קְרִירָה, *קְרִירוּת, *קָרַר, *קֶרֶר.

***קָרַר** [3]), קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— הִפע', *הֵקַר [4]), — הֵקַר את המים, את האבטי, את הגיף, גרם להם שיהיו קרים, צנן אותם, abkühlen; refroidir; to cool: אין נוטעין יחור של תאנה לתוך החצוב שיהא מקירו (כלא' א ט). נמצא משוקע בקרקע המערה, ירד להקר טהור, לטהר מטומאת מת טמא (כזי' ט ב). עמד תחת הצנור להקר או לידות בטמא טמאין ובטהור בכי יותן (מכשיר' ד ב). ראו אותו טובל אם לקירויו לא ידעין אם להקר גופו שאין רחיצת צונין רחיצה לא ידעין (ר' יוסי בר' חנינא, ירוש' ברכ' ג ז). בהמה שאחזה דם אין מעמידין אותה במים בשביל שתצטנן, אדם שאחזו דם מעמידין אותו במים בשביל שיצטנן וכו' אי הכי אדם נמי (נגזור משום שחיקת סממנים), אדם נראה כמיקר א"ה בהמה נמי נראה כמיקר, אין מיקר לבהמה [2]) (שבת נג:). אשר קרך וכו', הקירן לפני או"ה, אמר ר' חנניא, לאבטי רותחת שלא היתה בריה יכולה לירד לתוכה, וכא בן בליעל אחד וקפץ לתוכה, אעפ"י שנכווה אלא הקירה לפני אחרים, כך כיון שיצאו ישראל ממצרים נפלה אימתן על כל או"ה וכו' כיון שבא עמלק ונזדווג עמהם אעפ"י שנטל את שלו מתחת ידיהן אלא הקירן לפני או"ה (פסיק' ר"כ, זכור, מזכר, כז.). — וביני' מֵקֵר, מי שבשרו קר: שתי משפחות של כהנים היו באלכסנדריאה אחת מקרית

---

1) [בארמ' ובסורי קירה, קר, בערב' קַר a), בכוש' קִירַר, ועי' קַר, הערות.]

2) [אך עי' א. קרה, הערה.]

3) [עי' בהערה הבאה.]

4) [יש גוזרים מן קָרַר אף: כהקיר בור מימיה כן הֵקֵרָה רעתה (ירמ' ו ז), ואינו מסתבר, עי' א. קור, הערות. ובדברי ב"ס (בג"י יד ז): תן לטוב ומנע מרע הקיר טך ואל תתן לזר, ע"כ, נראה שהכונה הוקר יכבד.)

a) قرّ

---

2) [אין דרך להקר בהמה, הלכך כולי עלמא ידעי דלרפואה קמיכוין וכו' (רש"י).]

ואחת מרתחת (נשם ר' לוי, מד"ר שה"ש, שני שדיך).
—ועי' מֵקֵר.

—הפע', *הוּקַר, — הוקר האדם, הרגיש קֹר, התקרר: כאן ישננו, כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך (מד"ר במד' כג).

—התפ', *הִתְקָרֵר, נתקרר – הפיג את חֻמו: כיון שראה אותו (את האילן) נאה וכו' ישב לו ונתקרר בצלו (ר' לוי בשם ר' יוחנן, מד"ר במד' ג).—ובהשאלה, נִתְקָרְרָה דעתו, נחה דעתו, התפַיס והתרצה[1]: כיון שאמר לו (הקב"ה לאדה"ר) בזעת אפך תאכל לחם נתקררה דעתו (ריב"ל, פסחי קיח.). ואמרתי עיני שלא חסו על עיניך יסומו וכו' ולא נתקררה דעתי עד שאמרתי כל גופי יהא מלא שחין (נחום איש גם זו, תעני' כא.). ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם ירהבו הנער בזקן (חגי' יד.). שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו עד שבא על חוה (ר"א, יבמ' סג.). בשעה שאמר לו הקב"ה לאברהם אבינו התהלך לפני והיה תמים אחזתו רעדה וכו' כיון שאמר לו ואתנה בריתי ביני ובינך נתקררה דעתו (רב, נדר' לב.). בקש הקב"ה להחזיר את העולם לתהו ובוהו בשביל יהויקים, נסתכל בדורו ונתקררה דעתו (ר"ש בן יוחאי, סנה' קג). הקב"ה עשה מלחמה בפרעה ובעמלק וכו' ולא נתקררה דעתו עד שיעשה נקמה באדום בעצמו (מד"ר במד' יד).—ונתקררה רוח הקדש: באותה שעה נתמלא הקב"ה בעברה עליו (על משה) וכו' עד שפתח משה מקרא זה ויעבר ה' על פניו ויקרא, באותה שעה נתקררה רוח הקדש וכו' (ר' שמלאי, תנחו' ואתחנן ו). — ובספה"א: מפני שכוונתו (של המבעיר בערה בשדה שונאו) להנקם משונאו, והרי נתקררת דעתו ושככה חמתו ונעשה כקורע על מתו בחמתו שהוא חייב (רמב"ם, שבת יב א). אם נתקררה דעתה בזכרון זה מוטב, ואם לאו מאכילין אותה (את המעֻברת ביוה"כ) עד שתתישב נפשה (הוא, שביתת עשור ב ט). מה שאי אפשר לחתקרר דעת שום מפרש בלעדיו (ר"י ערמאה, הקד' יד אבשלום על משלי). נראית על פני המדבר

[1] [הכועס דעתו חמה עליו, ובפוג כעסו היא מתקררת.]

לתענוג להם ולמקניהם לשתייה ולהתעדן ולהתקרר (פענח רזא עה"ת, חקת, אמסט' תכ"ח, נג.). — ואמר הפיטן: יסר הסהר ונתמעט לשעתו כי הטיח כלפיר ולא כן אמונת עתו, ונחמו בתנחומי קוטן ולא נתקררה דעתו (בנימין בן זרח, אלהינו אלהים אמת, יוצ' שבת ברכה', מחז' איטל' א, סג:)—*ונתקרר היצר, רפה ונחלש: ולפיכך צוה שתעמוד (יפת התאר השבויָה) בדרך נוול, אולי יתקרר יצרו (ר"י אבעולי, מלמד התלמידים, תזריע, קא.). — *ובמשמ' נעשה קר, הוצַן ממש: קרם לו עור מעל הבשר והעצמות והגידים והמיתרים כדי לכסות את כל הגוף להיות חם מלהתקרר (ר' שבתי דונולו, חכמוני ליצירה א, ורשה, סג.). כשהוא (החול) מונח במקום קור בנושא מתקרר יותר ולא מזיק כלל לכותל (רגמ"ה, ב"ב יט.). כשניתז על האור כיבהו ואף ע"פ שאינו יכול לצאת, לא מת (מי שנפל ליורה) שהיורה נתקררה לאחר זמן ששבתו רתיחותיה כששכבה האש (רש"י, יבמ' קכא: ד"ה מפני שהוא מכנה). — *ובמשמ' חלה במחלת קֹר, הצטנן, sich erkälten; prendre froid; to catch a cold: אך ביום הסחרת לנסיעתו היה יום סגריר גשם רוח ושלג ויתקרר האיש בהיותו על המעבירות לעבר את מיכל המים (האאנקוים ר"י עמדן עם ר"י איבשין).

—קל, *קָרַר[2]), פ"ע, — נעשה קר. ואמר הפיטן: אם קרר קיצפו יקרבנו, אם צנן צירועו יצהירנו (ינאי, אם אם, קרוב' ויקר', זולאי, קמא).

—פע', *קֵרֵר, — כמי הפע': ראיתי בצרפת בבית מורי ר' יהודא בר' יצחק שפעמים מקררים צלנ"ט שלהם וכו' (רי"ל מוינה, אור זרוע ב, ערב שבת, זיטומיר, ג:). —ואמר המשורר: היא מקררת לאשם, היא כמו מלכם בראשם, ועניניה לבושם (ר"ש שבזי, מהדר חזן, שירי תימן, 201).—וברפואה, קֵרֵר את המזג: כל ראש לא תאכל גם המקררים וכרעים רעים לגברים (ראב"ע, טעמו כא, כהנא א, 184). וצריך לקרר המזג קרירות בינונית באכילת חזרת שלוקה (ר"מ אלדבי,

[1] [בכר (Die hebr. u. arab. Poesie d. Jud. Jemens, עמ' 72) רושם את החרוז: שוגגים ביין סבאם חמתם קוררי, ע"כ. ובלי ספק יש כאן ט"ס במקום עוררי.]

מבילי אמונה ד א). והמוחשות בידיעתנו שהאש יחמם והשלג יקרר וכן שהאופיון יקרר והפלפל יחמם (כ״י אלבו, עקרים א יז). — ואת הדעת, הניח את דעתו של פלוני: כה אמר עבדך יעקב, כדי לקרר את דעתו אמר לו כך (חזקוני על התורה, בראש׳ לג ה).

—פע׳, *קֹרַר, בינ׳ מְקֹרָר, — חולה מקר, מצנן: ולימדו חכמי הרופאים לרפא בחודש הזה כל האיש מקורר במוסכה שיהא פוולוסקין (?) למסך בה מתחת בכל דבר חם (אסף הרופא כ״י מינכן, 36:).

—פוּעַ׳, *קוֹרֵר,—קוֹרֵר את דעתו, גרם לעצמו שתתקרר דעתו: ידע הקורא בכל המקרא ויטה אזנו ודעתו יקוררה כי יש במקרא דרכים שמורים וערוכים (הורית הקורא, דרנבורג, 47).

***קָרָר** [1], ש״ז, — עגלון, נוהג הקָרון: שכר את החמר ואת הקרר [2] להביא פרייפרין וחלילים לכלה וכו׳ (ב״מ ו א). חמור ברגלי חמר, פרה ברגלי קרר [3]. בהמה ברגלי רועה (תוספת׳ יו״ט ד ו). ישיבת הקרר [4] וקושרה טהורה ושבאחורי קרון בין כך ובין כך טהורה שאינה אלא ישיבת הצער (שם כלים ב״ב א יג). לא ילמד אדם את בנו חמר גמל וספן וקרר קדר רועה חנוני, מפני שאומנותן אומנות ליסטין (ירוש׳ קידוש׳ ד יא).

***קָרִר**, ש״ז, — כמו קֹר, ואמר המשורר: וחלקם חד בהגעת קררים (להלל גאון, HUCA III עמ׳ 236).

קרש [5], ממנו *הַקְרָשָׁה, *קְרִישָׁה, *קָרַשׁ, א. קֶרֶשׁ, *קְרָשָׁה.

***קָרַשׁ** [1], פ״ע. — קָרַשׁ הדם, המים וכדו׳, קָפָא, נִקְפָּא, erfrieren, erstarren; geler, raidir; to freeze, stiffen: ולא היו לבזיכים שולים שבא יניחום ויקרש [2] הדם (פסח׳ ס ה). שחטו וקבל במזרק את דמו ונותנו למי שהוא ממרס בו על הרבד הרביעי שבהיכל כדי שלא יקרוש [3] (יומי ד ג). נשפך (דם) באויר אם היה מקומו קטפרס והאהיל על מקצתו טהור׳ היה אשבורן או שקרש טמא (אהל׳ ג ג). הרוטב והגריסין והחלב בזמן שהן משקה מטפח הרי אלו תחלה, קרשו הרי אלו שניים (טהר׳ ג א). ושמן שקרש אין מפשירין אותו (תוספת׳ ב״ב ה ד). לא טימאו אלא בדם שיש בו רביעית שאם יקרש יהא בו כזית (ר׳ יוסי בר׳ יהודה, שם עדי׳ ג ה). הדם שקרש לא אוכל ולא משקה (שם טהר׳ ג ה). לחים היו שמים ביום הראשון ובשני קרשו (רב, ירוש׳ ברכ׳ א א). יהי רקיע, יחזק הרקיע, יקרש הרקיע (הוא, שם שם). ואיזהו נצל, בשר המת שקרש ומוהל שהרתיח (נזי׳ נ.). דם שקרש ואכלו מהו (ר׳ מני, מנח׳ כא.). (ר׳ יהושע בן לוי ראה ברומי עמודים מכסים) בצינה שלא יקרשו [4] ובשרב שלא יתפקעו (מד״ר בראש׳ לג). — ובינ׳ פָּעוּל, קָרוּשׁ, הנוזל שקרש, הדם, היין: כתב בקליפי אגוזים ובקליפי רימונים, בדם הקרוש, בחלב הקרוש, על עצי זית וכו׳ חייב (תוספת׳ שבת יא ח). כל שמתיכין אותו ואינו קרוש מחוי הוא (שמואל, ירוש׳ שם ג א). אחת לשבעים שנה היו פירחי כהונה

---

1) [אמנם אין מלה זו בעקר אלא הרומי׳ carrarius, וכן קרקא בסור׳, אך כבר קבלה צורה עברית, ועי׳ גם קרוים, Lehnw. II, עמ׳ 571, וערך קַדָר, הערות.]

2) [נ״א: הקדר.]

3) [צוק״מ: קדר נ״א: איכר.]

4) [צוק״מ: הקארר.]

5) [באשור׳ קַרָשׁ פרושו חתך, בקע (עצים), וכן בא שם קַרְשׁ כמשמ׳ פרק של אברים וגם כפרוסת לחם (ומעין זה קרושא בארמ׳ שבתו״ם), וכך אף קֶרֶשׁ בעבר׳ הוא בעקר עץ חתוך ומנסר, ומכאן שאין קרש אלא מבטא אחר במקום קרץ; וכמשמ׳ זו של בקע, שהיא העקרית בעבר׳ כבאשור׳, בא אף קרם בתו״ם.

אך בארמ׳ ובסור׳ ובערב׳ (קרש [a]) קבל השרש את המשמ׳ של קֹר חותך ומבקע, כהשפעת הקֹר על כמה חמרים, ואך מכאן אף את המשמ׳ קפא, שעברה מארמ׳ לעבר׳ שבתו״מ, ומשמ׳ זו השפיעה אף על שמוש הפעל הִקְרִישׁ כהוראת בקע, פקע, שבא בְּרִבּוּ בקשר עם קֹר (הקריש ונתפקע מקֹר).

באוגרית׳ בא קרש במשמ׳ משכן, אך מלה זו היא מקבילה כנראה אל כֶּרֶשׁ, מחנה באשור׳, הקרובה אל כרשׁ בעבר׳. ועי׳ גם קָרָשׁ, הערות.]

1) [עי׳ בהערה הקודמת.]

2) [במשנ׳ מנק׳: וְיִקְרַשׁ, נפע׳.]

3) [כך אף במשנ׳ מנק׳.]

4) [השוה ב. קָרַם, הִפע׳, והערת תיאודור (בראשית רבה, עמ׳ 112—113).]

a) قرس

יורדין ומעלים אותו בקדושה שהיה (היין) קרוש בעיגולי דבילה ובאין ושורפין אותו בקדושה (ר' לעזר בי רבי צדוק, ירוש' סוכ' ד ז). משחרב בית המקדש פסק יין קרוש ופסקה זכוכית לבנה (ר' יודה בר לקרה, שם שם). דם הוא שהוא קרוש ונעשה חתיכה (ר' יודה, שם נדה ג א). יין קרוש הבא משניר שהוא דומה לעיגולי דבילה (ר' ירמיה, סוכ' יב.). — וקָרְשוּ אברי הולד, נעשו מוצקים: להביא את הנפל שלא קרשו איבריו (ר' יוחנן, ירוש' נזי' ז ב).—ובסהמ"א: כשהוא לח הוי סמיך עב וקרוב להיות קרוש (רש"י, שבת עז., ד"ה אבל דם). יין כדי רובע רביעית, ואם היה קרוש, בכזית (רמב"ם, שבת יח ב). איזהו נצל, זה הבשר שנמוח ונעשה ליחה סרוחה והוא שתקרוש אותה הליחה הנמצאת מן המת, שאם קרשה בידוע שהוא מבשרו, ואם לא קרשה אינה מטמאה שמא כיחו וניעו הוא (הנ"ל, טומאת מת ג א). הכים שבמעי הבהמה שבו כנוס חלב היונק יקרוש בו (רד"ק, שרשים קבב). אפילו בסתם סכינין ששמנונית קורש על פניהם שייך נותן טעם לפגם (רשב"א, תורת הבית ד ד, סא.). ושמור את הדם שלא יקרוש ולא יבריח (בראשית רבתי, אלבק, 102). וקרבי דגים שנימוחו אין מדליקין בהן כשהן לבדן גזירת משום קרושין (לבוש, או"ח רסד א).—ואמר הפיטן: ומכחו והזיל דם לכלי פרח קח ימיגגנו ולי יקרש (קטע עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. עמ' 163).

—נִפְעַ', *נִקְרַשׁ, — כמו קל: שנקפא (היין) ונקרש (רש"י, סוכה מט., ד"ה יין קרוש). באותן טיפ שהן מן הדם עצמן כשהוא נקרש יש סביבותיו צלול כמים (הנ"ל, חול' פז:, ד"ה בגללתה). שופך זרע הרבה ונקרש (הנ"ל, בכורות ז:, ד"ה ונחרי). שבכל אחד משני הזרעים כח מקריש ומקבל הקרישה וכו' שהמקריש בזכרים יותר חזק והנקרש בנקבות יותר חזק (קאנון א א ה, במהות האבר). דאסור להשים פשטיד"א בחורף כנגד האור (בשבת) לפי שהשמנונית נקרש ונקפה ועתה הוא נעשה צלול (מרדכי, שבת שצ). ואחריהם מגדלים ובהם כמה מיני אבנים שנעשים ונקרשים ממימי נהרות ימים ונחלים (פיד"א, מעגל טוב, מק"י, 82).

1) [עי' קל, הערות.]

—הִפְעִ', *הִקְרִישׁ[2], — הִקְרִישׁ את הדם. את המים וכד' עשה שיקרשו: וביום השני הקריש והקרית כמ..ת וכו' (דונולו, חכמוני לס' יצירה ה). אקרשת בעזיבת בנינים הבדל עליונים מתחתונים (אמתי, אסיפת דברי, יול' שנת ד אתה"ם). והקריש מצוקים בתקון מפעלם (יוסף בר שמואל, זכרון המקדש, יול' שנת ב אתה"ם). כשבראם (את עמודי השמים) והקרישם היו רופפים וגער בהם ועמדו ביובש ובחוזק (רש"י, איו' כו יא). הקרישו (את הדם) על גבי האור (הנ"ל, חול' קכ., ד"ה הקפה). זמן לחצות לחים והקרישם באמצעם (אליה בר יצחק, יול' שנת אחר שבוע'). ומכח האש שבו מקפיאן ומקרישן וכו' (ראב"ד, פי' יצירה א יא). שבכל אחד משני הזרעים (של הזכר ושל הנקבה) כח מקריש ומקבל הקרישה, ועם זה איננו נמנע שנאמר שהמקריש בזכרים יותר חזק והנקרש בנקבות יותר חזק (קאנון א א ה, במהות האבר). היו חכמים בחכמה אלכ"מיאה והיו מקרישין מיני עשבים ידועים והיו עושים מהם זהב (יעקב פרויגלאני, שו"ת בדבר למוד החכמות, דברי חכמים, סח).—ואמר המשורר: והוא אשר יצפצף ויקריש ויחביר תמונות לגלמים (רשב"ג שוכן עד מאז, אוצר נחמד ב, 79). בחרון אפך תקרישני ומתוך מעוני תפרישני (עזרא הבבלי, חוכמי מוסר יא, סז.).

—הִתְפַ', *הִתְקָרֵשׁ, נתקרש, — כמו קל: וכשבא (האיל) על היחמורה אגב דנתקרש הזרע הרבה אינו נבלע בגופה (רגמ"ה, בכורות ז:). שהלח נעכר מלמטה ומתערב ומתבלבל ואינו צלול וממה שנתקרש בכלי יוצא לחוץ (ערוך ערך עכר). יש ליזהר שלא ירחץ ידיו בשלג וברד בשבת ופעמים[2]) שמתקרשים ויש ברד מעורב בהם אין לרחוץ בהם וכו' (תוספת' שבת כא:, ד"ה אין מרסקין). שיבושל במים ויצונן ויורתחו המים ההם עד שיתקרשו כמו מלח (קאנון א א, במהות המלח). והשלישי הלחות הקרובה להתקרש (שם שם).

1) [יש שגורסים בתוספתי חול' ו ז: השוחט והקריש את הדם (עי' מלונו של יסטרוב), אולם הנוס' בדפוס' ובהוצ' צוק"ם: והקדיש, וכן ברמב"ם (שחיטה יד ג): שחט חיה ועוף ואחר כך הקדישן או הקדיש את דמן.]

2) [צ"ל: ומים (מרכבת).]

א. קֶרֶשׁ, ש"ז, קָרֶשׁ, כנ' קַרְשֵׁךְ, מ"ר קְרָשִׁים, סמי' קַרְשֵׁי כנ' קְרָשָׁיו,—לוח עץ, נסר, Brett; planche; board: ועשית את הַקְּרָשִׁים למשכן עצי שטים עמדים עשר אמות ארך הַקָּרֶשׁ ואמה וחצי האמה רחב הַקֶּרֶשׁ האחד שתי ידות לַקֶּרֶשׁ האחד משלבת אשה אל אחתה כן תעשה לכל קַרְשֵׁי המשכן (שמות כו—יז). את המשכן את אהלו ואת מכסהו את קרסיו ואת קְרָשָׁיו את בריחו את עמדיו ואת אדניו (שם לה יא). ויתן את אדניו וישם את קְרָשָׁיו ויתן את בריחיו ויקם את עמודיו (שם מ יח). ופקדת משמרת בני מררי קַרְשֵׁי המשכן ובריחיו ועמדיו ואדניו (במד' ג לו). —ב) קֶרֶשׁ האניה, חלק מחלקי הספינה: אלונים מבשן עשו משוטיך קַרְשֵׁךְ[1]) עשו שן בת אשרים מאיי בתים (יחזק' כז ו). — ובתו"מ: שתי עגלות זו אחר זו ברשות הרבים מושיטין הקרשים מזו לזו אבל לא זורקין (שבת יא ב). שכך היו רושמין על קרשי המשכן לידע איזה בן זוגו (ר' יוסף, שם יב ג). הם הורידו את הקרשים מעגלה לקרקע (בבלי, שם מט:). קרש שנפלה בו דרנא מטיף לתוכה אבר וסותמו (רב אחא בר יעקב, שם קב:). שעשו את המשכן ולא היו יודעין לישבו וכו, ובאו להם אצל משה ואומרין הרי קרשים הרי בריחים (מד"ר שמות נב). קרש שזכה לינתן בצפון ינתן בצפון (ר' אמי, שם אסתי', והקרוב אליו). — ובסהמ"א: טרסקל, קרש שנעשה מנומא (ר"ד מן הפסוקים, למח דוד, ככריום, פ:)—ואמר הפיטן: אלהי טופחו ליקר בקרשי שטה ויריעות שש לאמיץ (רסע"ג, אזהרות, קבץ מע"י גאו' ג, 39; סדור רסע"ג, קלג). — ואמר המשורר במליצה: אדן לכל חסד ועמוד ליקר, קרש למשכן האמת וברית (רמב"ע, אסיר אסר לבו, ברודי, סה). אדני קרשים נעלמים אך בלשון חת הם מפורשים (ראב"ע, אדני קרסים, איגר 27). ושירי אדונים לקרשי השכל אדנים (ר"י רכיזי, תחכ' ג, 41).

ב. *קֶרֶשׁ, ש"ז, — שם חיה בעלת קרן אחת[1]): כמין חיה טהורה ברא הקב"ה למשה במדבר, כיון שעשה בה מלאכת המשכן נגנזה, רבי אבון אמר קרש היה שמה (ירוש' שבת ב ג). וקרש אעפ"י שאין לו אלא קרן אחת מותר (ר' דוסא, חול' נט:).

קַרְשָׁה, ש"נ,—כמו א. קֶרֶשׁ, ואמר המשורר: תשכבנה על מטות קרשות שן עם הבנים (עמנו', מחב' ה, 13). ותמורת קרשות שן והבנים וזהב וכו' אראה משטח חרמים וברקים ורעמים (שם כח, 222).

קֶרֶת[2]), ש"נ קָרֶת, — כמו קִרְיָה[3]): ליד שערים לפי קָרֶת מבוא פתחים תרנה (משלי ח ג). שלחה נערתיה שבעה על גפי מרמי קָרֶת (שם ט ג). וישבה לפתח ביתה על כסא מרמי קרת (שם שם יד). בברכת

---

1) [השבעים קראו קדשך (τὰ ἱερά σου); ולג' תרג' transtra, כלוי ספסלי השיטים; ת"י: דפין דאשכרועין מכבשין בשן דפיל בית חופאה לא תיטרון (ועי' רד"ק), הכל כלשון קָרֶשׁ ממש. ורש"י פרש: הוא הקרש הרחב שבראש השני של ספינה אל מול התורן שבראשה אשר בו מהפכין את הספינה לכל צדדיה ומכוונין אותה אל הדרך ורב החובל אוחז בו ובלשון משנה קברניט ובלשון לעז גובריינא"ל (ז"א gouvernail), ע"כ, ועל כל פנים נראה שיש כאן לשון קרש ממש; וכדעת רש"י היו שהשתמשו במלה למעשה; ומן החדשים יש מעדיפים את הפרוש ספון או סוכך וכדו', כדעת ר"א מבלגנצי שאמר בפרושו לפסוק: כעין בתים וחדרים שעושין באניות גדולות ומצפין קרשי אותן החדרים שן במקום משכבם לנוי, ע"כ. והבנת המלה כאן תלויה אף בהבנת המלים הסתומות שאחריה: שן בת אשורים מאיי כתים, ואין הקריאה בִּתְאַשֻּׁרִים (עפ"י ת"י) יוצאת ידי הקשיים. ואפשר שיש לחלק את המלים: שנב (ז"א אֶשְׁנָב) תאשרים, וצ"ע. והשוה גם דברי מד"ר (קהל', שלח לחמך): חמא אילפא דמיטרפא בימא וכו' חמא חד גבר דיתיב על קורשא דספינתא וכו' ע"כ, אך כאן במשמ' קרש מקרשי הספינה ממש.]

1) [אפשר שאין כאן בעקר אלא הבנה אגדית של א. קֶרֶשׁ מקרשי המשכן, ולא מלה אחרת, אעפ"י שהשפעה מיונ' κέρας, קרן. ובדברי הבבלי (שבת כח:): דאיכא קרש זימין חיה הוא ולית ליה אלא חדא קרן. ע"כ. ועל קרן הפוך אמרו: שדומה לקרנא דקרש (ב"ב עז:).]

2) [וכן מצויה צורה זו בכתובות הכנעניות ובאוגרית', וממנה קרת־חדשת, Carthago ברומ', שם האל מלקרת במקו' מלך־קרת, ושמות מקומות Tigranocerta, Cirta וכדו'; וכן בארמ' קרתא.]

3) [כך פרש מנחם (מחב', עמ' 158), ודונש פרש: כי הקרת כגג וכמְקָרֶה, לא כקריה וכמדינה (תשו' דונש, 13); ועי' הכרע' ר"ת שם, ובתשו' תלמידי מנחם, עמ' 78—79).]

ישרים תרום קֶרֶת ובפי רשעים תהרם (סס יא יא). בצאתי שער עלי קָרֶת ברחוב אכין מושבי (איו' כט ז). — ואמר הפיטן: גֵּוִי על גפי מרומי קרת התנשאת (ר"א קליר, אז מאז, קרוב' סבת סקלים). גפי מרומי קרת ברדתי מהיות גברת וכו' (סמעון בר יצחק, אהוביך, יולי סבת חוה"מ פסח). — ועת תגע לבית יוסף תצפצף על מרום קרת, ועת תרד עלי ידיו ישחק בה כצפרת (ר"ס הנגיד, סלח יונה, סעה"ס 31). וזעק לפי קרת והילל כי ארון נלקח ולוחות הברית נשברו (רסב"ג, בימי יקותיאל, ברודי, 15).

***קַרְתָּנִי**, תוס"ז, — יושב קריה, בן עֲיָרָה: הקרתני שקבל שדה מירושלמי וכו' יכול הוא הקרתני לעלות ולאכלו בירושלים (דמאי ו ז). משל למלך בשר ודם שהיה משיא בתו, קרא לקרתני אחד להיות סרסור ביניהן (ר"מ, מד"ר סמות ו). מעשה בקרתני[1]) באבא יוסי איש ציתור שהי' יושב ושונה על פתח מעין וכו' (בסס, ר' סימון, ויקר' כד). לשני בני אדם שחטאו על המלך' אחד קרתני ואחד בן פלטין וכו' פוגה לקרתני, זנחן לבן פלטין איפופסין אמרו לו בני פלטין שלו שניהם חטאו חטא אחד, לקרתני פנית, לבן פלטי נתת אפופסין, אמר להם לקרתני פניתי שאינו יודע נימוסי מלכות וכו', אף כך הגוף קרתני וכו' והנפש בן פלטין מלמעלה וכו' ושניהם חוטאים וכו' (תנחו' בובר, ויקר' יא). — ונק' קַרְתָּנִית, אשה בת עֲיָרָה: מעשה בקרתנית אחת שהי' לה שפחה כושית (מד"ר סה"ס, אל תראוני).

קַשׁ[2]), ס"ז, בהפסק גס[3]) קָשׁ, — קנה של מיני התבואה, שנקצרה והוסרה ממנו השבלת, Stroh; paille; straw: ויפץ העם בכל מצרים לקשש קַשׁ לתבן (סמות ה יב). — ובתמונה, כמשל לדבר הכלה והנאכל כמו הקש ע"י האש: וברב גאונך תהרס קמיך תשלח חרנך יאכלמו כַּקַּשׁ (סס יס ז). לכן כאבל קַשׁ לשון אש וחשש להבה ירפה שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה (ישע' ה כד). הנה היו כְקַשׁ אש שרפתם לא יצילו את נפשם מיד להבה (סס מז יד). בקול להב אש אכלה קָשׁ (יוא' ב ה). והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לְקַשׁ ודלקו בהם ואכלום (עבדי' א יח). כי עד סירים סבכים וכסבאם סבואים אכלו כְּקַשׁ יבש מלא (נחו' א י). כי הנה היום בא בער כתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קַשׁ ולהט אתם היום הבא (מלאכ' ג יט). — ולדבר קל הנשא ברוח: וגם נשף בהם ויבשו וסערה כַּקַּשׁ תשאם (ישע' מ כד). יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כְּקַשׁ נדף קשתו[1]) (סס מא ב). ואפיצם כְּקַשׁ עובר לרוח מדבר (ירמי' יג כד). שיתמו כגלגל כְּקַשׁ לפני רוח (תהל' פג יד). העלה נדף תערוץ ואת קַשׁ יבש תרדף (איו' יג כה). — ולדבר קל ערך, חסר חשיבות: תהרו חשש תלדו קַשׁ רוחכם אש תאכלכם (ישע' לג יא). לא יבריחנו בן קשת לְקַשׁ נהפכו לו אבני קלע כקש נחשבו תותח וישחק לרעש כידון (איו' מא כ—כא). — ובתו"מ: העומר ששכחוהו פועלים ולא שכחו בעל הבית, שכחו בעל הבית ולא שכחוהו פועלים, עמדו עניים בפניו או שחיפוהו בקש הרי זה אינו שכחה (פאה ה ז). אם יש תחתיהן סלע או קש הרי אלו ינטלו (סבִיע' ג ז). המבקיע זית לא יחפהו בעפר אבל מכסה הוא באבנים או בקש (סס ד ה). מרחץ שהוסקה בתבן או בקש של שביעית מותר לרחוץ בה (סס ח יא). כירה שהסיקוה בקש או בגבבא נותנין עליה תבשיל (סבת ג א). חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדים וכו' מטלטלין אותן (סס יח ב). הקש שעל גבי המטה לא ינענעו בידו אבל מנענעו בגופו (סס כ ה). היתה הקורה של קש או של קנים רואין אותה כאילו היא של מתכת (עירוב' א ה). מחפין (במועד) את הקציעות בקש (מו"ק ב ה). המוציא את תבנו ואת קשו לרשות

---

1) [במקום אחר (תנחו' קדוסים ט): בקריתנו, ועי' קִרְיָה.]

2) [גם בארמ' וסור' קַשָּׁא, קָשָּׁא, בערב' קַשׁ a).
הקש הוא הקנה השלם גם גזע הקנה שנשאר בשדה, ואותו קוצצים לתבן לשמושים שונים. ואפשר שעקר משמ' המלה: מַפָּל (התבואה), השוה קָשַׁשׁ, ובערב' מדברת של יהודי תימן מַגְשׁוּשׁ (מקושש), מאסף גִשׁוּישׁ (הוא מַפָּל), עי' גויטין, Jemenica, פתגם 869, 1224.]

3) [כך יוא' ב ה, לעמת קַשׁ גם בהפס' בשמות יח ז, ישע' לג יא.]

a) قشّ

---

1) [ת"י: רמא בעפרא קטולין קדם חרביה כקשא רדופין קדם קשתיה, ע"כ. ואחרים פרשו שנתן חרבו וקשתו של כל אויב כעפר וקש; עי' רד"ק.]

הרבים לזבלים והוזק בהן אחר חייב בנזקו (ב"ק ג ג). כשם שחולקין בתבואה כך חולקין בתבן ובקש (ב"מ ט א). השיכר את הפועל לעשות עמו בתבן ובקש ואמר לו תן לי שכרי וכו' אין שומעין לו (שם י ה). כוורת פחותה ופקוקה בקש ומשולשלת לאויר התנור, השרץ בתוכה, התנור טמא (כלים ח א). כוורת הקש וכוורת הקנים וכו' שיש להם שולים וכו' הרי אלו טהורין (שם טו א). מחצלת הקש ושפופרת הקש ר' עקיבא מטמא (שם יז יז). ושורף את הקש ואת העצה (אהל' יח ב). שרפה שלא בעצים או בכל עצים אפילו בקש או בגבבה כשרה (פרה ד ג). חנח (לפני העניים) תבואה בקשה, תלתן בעמיריו, תמרים במכבדות (ספרא קדושים פרק ג). התבן והמוץ והקש היו מדיינין זה עם זה, זה אומר בשבילי נזרעה הארץ וכו' בא הגורן, יצא בעל הבית לזורתה, הלך לו המוץ לרוח, נטל התבן והשליכו לארץ, נטל הקש ושרפו, נטל את החטין ועשה אותן כרי (מד"ר שה"ש, סרכך אגן הסהר). כמה משפלות של תבן מכנים אתה לאוצר או כמה חבילי קש מכנים אתה לאוצר (ר' חנינא, מד"ר תהלי' ב). ומה עושין לקש מציפין אותן במים (שם שם). — ומ"ר *קַשִּׁים, קשין: בכל עושין סהרים, באבנים ובמחצלות ובקשין ובקנים (תוספת' שביע' ב יט). דר' יודא עביד את האילנות כקשים (ר' חזקיה, ירוש' ברכ' ו ב). (חיפוהו בקש אינו שכחה) בזוכר את הקשים (ר' יונה, שם פאה ה ו). תנור שהסיקוהו בקליפי ערלה או בקשין של כלאי הכרם, חדש יותץ וכו' (פסח' כו:). סוכי תאינים ובהם תאינים, פרכולין ובהן ענבים, קשין ובהן שבלים וכו' אם פסולת מרובה על האוכלין כשרה (סוכ' יג:) (מלקוש,) דבר שממלא תבואה בקשיה (דבי ר' ישמעאל, תעני' ו.). דבר שיורד על המלילות ועל הקשין (שם שם). — ובסהמ"א: עושה עשב ואינו עושה קמה, מראה קמה ואין חטין בקשיה (רש"י, ישעי' כד ה). ומחתך בו (בחרוץ) הקשין להיות תבן (הוא, שם כח כז). שמקמטין אותן על עץ חלק או על אגודה של קשים (הוא, ביצ' כג., ד"ה אי קטורא). — ואמר הפיטן: זרעינו בזרעכם לא ידבוק, איך יוכל קש באש לדבוק (ינאי, לגבול רשעה, קרוב' במדי, זולאי, כו). תולדות אלה בני שעיר בקשם אצו אשי להבעיר (ר"א קליר, אלילי, קרובי שבת זכור). תבואת קדשת בלועה מלולות וקשים (שלמה הבבלי, אני יום אירא, סליח' יוס ג). קש חושב תותח ובמתניו שחיצה (הוא, אמן דר, יוצ' שבת ג אחה"פ). — ואמר המשורר: כי יחשוב אויבו לקש כחוש וגם קנה רצוץ וכו' (ראב"ע, אשיר בקולי, כהנא א, 152).

ק"ש. — ר"ת: קְרִיאַת שְׁמַע, קַדִּישׁ שָׁלֵם.

קשא [1]), ממנו *מִקְשָׁאָה, ב. מִקְשָׁה, קִשְׁא, קִשּׁוּת.

קִשֻּׁא [2]), רק מ"ר, קִשֻּׁאִים, *קישואין, — צמח ממיני הדלועים, Gurke; concombre; cucumber:

זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הַקִּשֻּׁאִים ואת האבטחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים (במד' יא ה). — ובתו"מ: הנוטע שתי שורות של קישואין, שתי שורות של דלועים וכו' מותר, שורה של קישואין שורה של דלועים וכו' אסור (כלאי' ג ד). אם אכל קישואין של ערב שביעית ימתין לקישואין של מוצאי שביעית וישלם מהן (תרומ' ו ו). הקשואים והדלועים והאבטיחים

1) [עי' קִשְׁא, הערה.]

2) [אין מ"י במקרא, ויש שמניחים כמ"י קִשְׁא, קִשּׁוּא, קִשְׁאָה, קִשּׁוּאָה (ועי' לקמן), ובתו"מ בא במ"י קִשּׁוּת, אך אולי על פי דגמת הארמי' קטותא, שאינה מלמדת על לשון המקרא. במקורות יוניים ורומיים מובא כשם פוני של דלעת הבר (σίκυος ἄγριος) κουσ σ)ιμεζαρ, cussimezar שראו בו בטעות קשא מצרי או קשא מוזר, ואף לֹו (Pflanzennamen, עמ' 408) מחלקו כך, אמנם מבלי פרוש ל"מלה" mezar, ובהצעת התקון κισσου, ואחריו הלכו אף אחרים. אך למעשה יש לחלק cussim ezar (כלו' קשאים הזר וכדו'), והפך מ"ר קשואים דוקא לשם הצמח אף ביחיד, והרבה כאלה, ואין גם כאן עדות למ"י.

עצם השם הזה נמצא ברֹב הלשונות השמיות, והשי"ן בו היא ת' בעקר, אשר על יד ק בטאה אף כמו ט, כעדות הארמי' קטותה (מ"ר קטיא), ערבי קִתָּ'א a) (בדבור קִתַּ'ה); ובאשורי' צורת השם קִשּׁוּ, ובכושי' קֻוסִית. כנראה הֻשאל השם אף ליוני' בצורת σίκυος, בהפוך ההגאים (עי' Lewy, Fremdw. עמ' 30 וכו'. ועי' קשות.]

a) قثّاء

והמלפפונות וכו' חייבים (במעשרות) גדולים וקטנים (מעשר' א ד). איזהו גרנן למעשרות, הקשואים והדלועים משיפקס וכו' (שם שם ה). המוציא וכו' זרע קישואין שנים, זרע דילועין שנים וכו' (כשבת, חיב) (שבת ט ז). שֶׁבֶת, רואין אותו כאילו הוא שומר קשואין, שכבר נתן לו דמי ידו ודמי רגלו (ב"ק ח א). שנים לוקטין קישואין, אחד לוקט פטור ואחד לוקט חייב (ר' עקיבא משום ר' יהושע, סנה' ז יא). והקורנית והקישואין והדילועין והמלפפונות ופול המצרי מין זרעים הרי זה כלאים בכרם (תוספת' כלא' ג יז). ר' היה לוקח קישואין בכורות למלכות וקובע מעשר שני שלהן על כל עוקץ ועוקץ (ר' חנניה, ירוש' מע"ש ד א). ולא עוד אלא שאני שונה וכו' שלשת אלפים הלכות בנטיעת קישואין ולא היה אדם שואלני בהן דבר מעולם חוץ מעקיבא בן יוסף, פעם אחת אני והוא מהלכין היינו בדרך, אמר לי, רבי, למדני בנטיעת קשואין, אמרתי דבר אחד, נתמלא כל השדה קשואין, אמר לי, רבי, למדתני נטיעתן למדני עקירתן, אמרתי דבר אחד, נתקבצו כולן למקום אחד (ר' אליעזר, סנה' סח.). למה נקרא שמן קישואין מפני שקשין לגופו של אדם כחרבות (דבי ר' ישמעאל, ע"ז יא.).—ובספה"א: הקישואים קרים ורעים בגוף מכבידים על הקרבים בל יטחנו בקרב והכרבה לאכול מהם מרבים חלאים (אסף, 33:). וישובו בני יעקב על כל אנשי געש אשר אתם מחוץ לעיר ויכו בהם מכה רבה מאד כהכות בקשואים ולא יכלו כלם לעמד נכח בני יעקב (ספר הישר, וישלח, לבוב, לח:). ובניסן יש להם גדגדניות ואגוזים וקשואים ודלועים וחרובים (מקטות בנימין מטודלה, הול' גרינהוט, 93). כיון דבכל קישואין הפנימי מר והחיצון מתוק למה לא יתרום מזה על זה (תוס' ב"ב קמג., ד"ה אין לך). הקישואים (קירביזע) המה ג"כ ממין אבטיח אולם המה גדולים מהם ויש מהם לפעמים אשר משקלם מאה ליטראות או יותר ואינם מתוקים וטובים כהאבטיחים (ליגדא, ראשית למודים א ז, ל:). — *קִשּׁוּאֵי חֲמוֹר, ירוקת המור, צמח בר שפריו דומה לקִשֻּׁא, ובנגיעה בו הוא זורק את זרעו, Eselsgurke, Springgurke; concombre sauvage; squirting cucumber: וירוקת חמור, פי' קישואי חמורים יקראו אותם קיתל חימאר בטיית (פרוש הגאונים, אהלי' ח א). ועוד יקח שמן של קישואי החמורים (אסף, 47.). קישואים של חמורים הם גפן שדה (שם, 112.). ועשב קשואי החמור הנקרא בלשון רומי קוקומרינא אם רועין בהן הדבורים, לרוב אותו הדבש רע הוא למאד (ר"ש דונולו, ס' המרקחות, סטינשניידר, I). וחבש אחורי המוח בשמן קשואי החמור (נרבוני, אורח חיים ג ז, כ"י ביה"מ סכטר). ועוד קצת ד' משקלים מיץ קשואי החמור ד' משקלים וכו' יולש בשמן אל חנא או בשמן קשואי החמור וירטה בו פנימי האף (קאנון ג א ג יב). שרש קשואי החמור או סחיטתו בחומץ (שם ג ז, סניס ד).

קָשָׁא,—כמו קָשָׁה. קל לא נמצא.

—הפע', *הִקְשִׁיא, — הִקְשָׁה, הכניס קשי בדבר, ואמר המשורר: היה מבדיל לבין גָּדוֹל וגָדֵל, ושורה מה לבין קָטוֹן וקָטָן, והמשכיל אשר גלה ופשט קשי סודן והקשיא את פשטן [1] (יצחק בן הרא"ע, פניני שיר, סעה"ס 161).

קשב [2], ממנו *הִקְשָׁבָה, קָשַׁב, קַשָּׁב, קַשֶּׁב, קְשֶׁב, קֶשֶׁב, *קִשְׁבוֹן, *קְשִׁיבָה.

קָשַׁב, פ"ע', תִּקְשַׁבְנָה, — שָׁמַע: ולא תשעינה עיני ראים ואזני שמעים תִּקְשַׁבְנָה [3] (ישע' לב ג).

— ובינ' קָשֵׁב, עי' קֶשֶׁב, הערה. — ובספה"א: ועומד החזן של צבור וכו' ובקול נעים ורם מתחיל בנגון באזנימו, והם קושבים ושומעים וכו' (הדקי, אשכל

---

1) [כלו' הבדל בין זה אשר פשט קשי סודן, ובין זה אשר הקשה מה שהיה פשוט.]

2) [אין שרש זה אלא בעבר' בלבד, אך אפשר שמקביל לו בערב' קבשׂ a) במשמ' טבע והדפיס בספר ובזכרון, ובעבר' טבע באזנו: ונראה שנולד הפעל קשב ראשונה בהפע' הקשיב (עי' גם בהערה שאחר זו). ואמנם בערוך ערך קשב הובא מגיטי נו.: וליעלון בך תלמידך דאנהו קשבי דחייא קליל (ממית), פי' ישכבון עמך חד מן תלמידך במטה דלהוי משוי משום שהם יודעין שהחי קל, ע"כ. אך בנסחותינו: דאינהו ידעי, ואולי בעקר: קָחָשֵׁי ביה, כלו' מרגישים בו.]

3) [רק כאן בבנין קל במקרא, ואף במקום זה אפשר שהכונה להפע' תַּקְשֵׁבְנָה.]

---

a) قبس

הכשר כג א). לא תענה מהר כ״א במתון רק קשב וראה הנולד שישיבך שכנגדך (ר״א אזקרי, ספר חרדים, עז.). שמע מוסרי ואל קשב לדברי יצרך וכו׳ (ר׳ אליה הכהן, שבט מוסר ה, ד״ה יודע). ואני כתבתי לך כתבים רבים ונאמנים ושניתי ושלשתי ותשובתך נשאר מעל ואין שומע לי ואין קושב (קובץ בוקסטורף, 119). — ואמר הפיטן: קולו בקושבם נתעלפו (ינאי, אחזה רעדה, קרובי ברלש׳, זולאי, 10). טעמו בקושבם נפלו על פנים (שם שם, סח). יוסף בקשבו אימץ ברכיו להטעין ברכה לגולדו על ברכיו (הוא, קרובי ברלש׳, שם, עא). אומן ברדתו לוחות על ידיו, בקשבו קול ענות רפו ידיו (הוא, אומן ברדתו, קרובי שמות, שם, קטו). צור בניקרת צור חננו, קשב קריאת חינונו, רינונו ושינונו (הוא, אל שם, שם שם, קיז). קרוב וקושב קוראים (הוא, טילטולי, קרובי ויקר׳, שם קסג). אלה קבע קווצות קריאת קדוש קושבי קדם קרא יי (הוא, אשמורה, קרובי פסח שם רסה). מה קראתם ולא קשבתי (הוא אומרי בקיני, קרובי לתלת דפורענותא, שם, שג). קשוב נא סיח ארשת, בתרועה נדרשת (הוא, אימת בקר, שבעתא לליל ר״ה, שם, שכ). קומי קשבתי בהזנחה, קומי ולכי כי לא זאת המנוחה (ר״א קליר, איכה את, קינ׳ ת״ב). רצוי דת השואבה שאבו חקוק בה חשבו כמו בסין קשבו בסבות תשבו (הוא, אלים כהשעין, קרובי ב סכות). אנכי עשיתי את הארץ מטה וחלו יסודי אדני לעת מפי הגבורה קשבו נחולי למדוניי (רסע״ג, אתה מרבבות, סדר לעצרת, סדור רסע״ג, שפח). דמע בכן הזילו תחתיות, דברך קשבו והוקוו בדוכיות (משלם בן קלונימוס, אשוחח נפלאותיך, עבודת יוה״כ, Elbog., Stud. 126). החרישו קשבו כי תבל שברה (רמב״ע, ובכן אזכר, תשלום אבודרהם). הירזמון עפעפים או יערימון מעים לפני אשר שם אזנים לקשוב וניב לשפתים (ר״י הלוי, יקר אדון, אופן, קונטרס הפיוטים יז, 6). שעריך הם דופקים כעניים ודלים, צקון לחשם קשוב יה שוכן מעלים (שפטיה, ישראל נושע, סליח׳ יום ב). קדמנו בנשף קרבנו בשוע, קרבנו אליך קשוב קריאתנו (אליה הזקן, אתה מבין, מעריב ליל יוה״כ). צוה שה תמורה במקומו קשב אל תשפוך דמו (אליה ברבי מרדכי, מאהב, קרובי מנח׳ יוה״כ). קשוב מקראות וחנון סדרים, כעין איברים ועכול פדרים (מאיר ברבי יצחק, תפלה תקח, סליחי ערב ר״ה). קשבו עם בחירים חקים ומשפטים ישרים (ריט״ע, טוביה למרום עלה, מעריב ליל א שבועות). אודך כי אנפת ותשוב, אזנך הטית שועי לקשוב (יוסף בר שלמה, אודך, יולי שבת א חנכה). — ואמר המשורר: אצעק ואיכה אלמים לי יענו, אקרא ואיכה חרשים יקשבו (רמב״ע, שבתי, ברודי, כה). נדיב לבב כליל יופי קשב מלי ואמרי פי (ר״י הלוי, נדיב לבב, ברודי א, 117). תורה קשב בתענית ישב (מלבה משנת תכ״ה, וכסטין, Inschriften I, 450). כל לבות קושביו נבהלו (אד״ם הכהן לבנזון, שבר ומרפא, שמ״ק). — בינ׳ סעו׳, ׳קָשׁוּב, שקשבו לו, שנשמע, ולא יגבה לבו ולא ירום עינו לאמר אני חשוב ודברו יהי קשוב (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 151). — ואמר הפיטן: דל ודך בהונו, ורעב באונו, כמו מת חשוב, כי אין שיחו קשוב (ינאי, קרובי ברלש׳, זולאי, מח). יום מפינו ישוב, עדיך קשוב (הוא, קרובי לימים נוראים, שם, שכה). סר אף דומה לחמת עכשוב ושיח עמי לפני קשוב עין בעין נבזה חשוב (סעדיה, פקוד אפקוד, פזמונים למילה, סדור מנהג ארם צובה, תקנה.). — ואמר המשורר: הט למאמר קשוב ושמע מאמר חשוב ואתה באלהיך תשוב (יצחק בן ראובן, פחדתי, תוכחה, שעה״ש 59).

—הפע׳, תַּקְשַׁבְנָה, הִקְשִׁיב, הִקְשַׁבְתָּ, הִקְשַׁבְתִּי, הִקְשִׁיבוּ, מַקְשִׁיב, מַקְשִׁיבִים, הַקְשִׁיב, הַקְשֵׁב, הַקְשִׁיבָה, הַקְשִׁיבִי, הַקְשִׁיבוּ, יַקְשִׁב, יַקְשֵׁב, תַּקְשִׁיב, נַקְשִׁיב, נַקְשִׁיבָה, — א) הִקְשִׁיב האדם, שמע והאזין, הטה את אזנו לשמע, aufmerken; écouter; to listen: צהלי קולך בת גלים הַקְשִׁיבִי לישה (ישע׳ י ל). האזינו ושמעו קולי הַקְשִׁיבוּ ושמעו אמרתי (שם כח כג). קרבו גוים לשמע ולאמים הַקְשִׁיבוּ (שם לד א). מי בכם יאזין זאת יַקְשִׁב וישמע לאחור (שם מב כג). שמעו איים אלי וְהַקְשִׁיבוּ לאמים מרחוק (שם מט א). על מי אדברה ואעידה וישמעו הנה ערלה אזנם ולא יוכלו לְהַקְשִׁיב (ירמ׳ ו י). והקמתי עליכם צפים הקשיבו לקול שופר ויאמרו לא נַקְשִׁיב (שם שם יז). הִקְשַׁבְתִּי ואשמע לוא כן ידברו (שם ח ו). שמעו זאת הכהנים וְהַקְשִׁיבוּ בית ישראל ובית המלך האזינו (הושי ה א). שמעו עמים כלם הַקְשִׁיבִי ארץ ומלאה

(מיכ׳ א ב). יען קראתי ותמאנו נטיתי ואין מקשיב (משלי א כד) שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה (שם ד א). הקשב איוב שמע לי החרש ואנכי אדבר (איוב לג לא). הקשיבו כל יהודה וישבי ירושלם והמלך יהושפט (דהי״ב כ יח). — והאל: אז נדברו יראי יי׳ איש אל רעהו ויקשב יי׳ וישמע (מלאכי ג יו). אדני שמעה אדני סלחה אדני הקשיבה (דני׳ ט יט). — והקשיב קשב: לך העמד המצפה אשר יראה יגיד וראה רכב צמד פרשים רכב חמור רכב גמל והקשיב קשב רב קשב (ישע׳ כא ז).—והקשיב האדם דבר פלוני: כי מי עמד בסוד יי׳ וירא וישמע את דבריו מי הקשיב דברי וישמע (ירמ׳ כג יח). שמעו נא תוכחתי ורבות שפתי הקשיבו (איוב יג ו). — והקשיב ל: בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך להקשיב לחכמה אזנך תטה לבך לתבונה (משלי ב א—ב). בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך (שם ד כ). בני לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט אזנך (שם ה א). ועתה בנים שמעו לי והקשיבו לאמרי פי (שם ז כד). — והקשיב לקול: והקמתי עליכם צפים הקשיבו לקול שופר (ירמ׳ ו יז). היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך (שה״ש ח יג). — והקשיב אל פלוני, אל דבריו: הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו (ישע׳ נא ד). ויאמרו וכו׳ לכו ונכהו בלשון ואל נקשיבה אל כל דבריו הקשיבה יי׳ אלי ושמע לקול יריבי (ירמ׳ יח יח—יט). — והקשיב על דבר: מרע מקשיב על שפת און שקר מזין על לשון הות (משלי יז ד). משל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים (שם כט יב). — והקשיב האל לקול האדם המתפלל, בקולו, שמע וקבל את תפלתו: הקשיבה לקול שועי מלכי ואלהי כי אליך אתפלל (תהל׳ ה ג). אכן שמע אלהים הקשיב בקול תפלתי (שם סו יט). האזינה יי׳ תפלתי והקשיבה בקול תחנונותי (שם פו ו). — והקשיב תפלה וכדו׳: שמעה יי׳ צדק הקשיבה רנתי האזינה תפלתי (שם יז א). שמעה אלהים רנתי הקשיבה תפלתי (שם סא ב). — והקשיב האל אל רנת האדם, לאדם, באותה משמ׳: האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם מתחנתי הקשיבה לי ועננו (שם נה ב—ג). הקשיבה אל רנתי כי דלותי מאד (שם קמב ז). — ואזנו של אלהים הקשיבה: תאות ענוים שמעת יי׳ תכין לבם תקשיב אזנך (שם י יז).

— ב) הקשיב אל יי׳, למצותיו וכדו׳ שמע בקולו: gehorchen; obéir; to obey: לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך[1] (ישע׳ מח יח). אל תהיו כאבותיכם אשר קראו אליהם הנביאים הראשונים וכו׳ ולא שמעו ולא הקשיבו אלי (זכר׳ א ד). לא עשו תורתך ולא הקשיבו אל מצותיך (נחמ׳ ט לד). — והקשיב על דבריו, באותה משמ׳: כי על דברי לא הקשיבו ותורתי וימאסו בה (ירמ׳ ו יט). — ובלי השלמה: החפץ ליי׳ בעלת וזבחים כשמע בקול יי׳ הנה שמע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים (ש״א טו כב). וימאנו להקשיב ויתנו כתף סוררת ואזניהם הכבידו משמוע (זכר׳ ז יא). וידבר יי׳ אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו (דהי״ב לג י). — ואמר בן סירא: לב חכם יבין משלי חכמים ואזן מקשבת לחכמה תשמח (ב״ס גני׳ ג כט). — ובתו״מ: שני תלמידי חכמים הנוחין זה לזה בהלכה הקב״ה מקשיב להן שנאמר אז נדברו וכו׳ (ר׳ ירמיה בשם רשב״ל, שבת סג.). שני תלמידי חכמים המקשיבים זה לזה בהלכה הקב״ה שומע לקולן שנאמר היושבת בגנים וכו׳ (ר׳ אבא בשם רשב״ל, שם שם). — ובספה״א: והמלך ער ועיניו עצומות והוא מקשיב את לחש דבריהם (יוסיפון גינצבורג, לז). ויאמר אל המבקש הקשב לדברי אוניך (רש״ע פלקירא, המבקש, כה). — ואמר הפיטן: איש אשר הונוהו מובי משפטים, מי שמך עלינו כמו שופטים, בו בלשון ניתעלה במשפטים, והקשיב אשר תשים לפני שבטים (ינאי, קרוב׳ שמות, זולאי, קה). כרמי שלי, סמוך במחשבת, היושבת, נועם מקשבת (הוא, שיר השירה כא, שבעתא לפסח, שם, רעב). ועת יד באכזר שלח, היקשיב כרחום אל תישלח (הוא, תמוך מידורות, קדושתא ליום כפור, שם, של). בתהלה כהקשבת לאבותינו שומע תפלה תעתר לנו בתחנונינו ולך יאתה תהלה (רקע״ג, באלדוכי

[1] [בברכות (ה:—ו.) נאמר: שנים שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהם להתפלל ולא המתין את חברו ויצא טורפין לו תפלתו בפניו וכו׳ ואם המתין מה שכרו, אמר ר׳ יוסי ברבי חנינא, זוכה לברכות הללו שנאמר לוא הקשבת למצותי וכו׳ ע״כ. ופרש רש״י: לוא הקשבת לשון המתנה היא, ע״כ. אמנם נראה שהבין הדרשן גם כאן הקשבת כלשון שמיעה, כלומר, לו שמעת לתפלת של חברך.]

ילדקו, סדר עבודה, סדור רסע"ג, רפח). תקשיבה אדון לקול שועתם ולמכון שבתך השמים תעלה תפלתם (ספעיה, ישראל נושע, סליח' יוס ג). — ואמר המשורר: גמול תשיב ולה תושיב ותקשיב לשועתה ודמעתה ברדתה (רסב"ג, לך נפשי, סעה"ס 40). שמע קול מיסרך והקשב לאמרתו (רס"ע פלקירא, ראשית חכמה, 2).

—נפע', *נִקְשַׁב,—נשמע: החכמה אשר ישיגוה אוהבי ה' שונאי רע, עשה ולא תעשה, המשכיל והנקשבים והנשמעים במאמר איוב בסוף דבריו השמיע ואמ' ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וכו' (ר"י ברצלוני, פרוש יצירה, 276). — ואמר הפיטן: אלהים אלי אתה גדודיך בעצרת ישבו, געים כצאן היום יקשבו בקראי ענני יום גאוליך נקים יחשבו (רסב"ג, אלהים אלי, סעס"ס 44).

—פע', *קִשֵּׁב, — שִׁמֵּעַ, גרם להקשיב, ואמר הפיטן: וזאת קישב בקריאתו, וזאת רצף ברשימתו, וזאת שימע בתמיתו (ינאי, וזאת אימן, קרוב' דבר', זולאי, רכז). קשב לנגיד קח קשת וחצים (רסע"ג, למען אב, הושענא, סדור רסע"ג, רמא).

—הפע', *הֻקְשַׁב,—שהקשיבו לו: כמה כתבים כתבתי בעדם מצדי ומן הישיבה בדברי תחנונים, מדוע לא הועילו, איך לא הוקשב אל דבריהם, איך לא נשאו חן בעיני אחיהם (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ג, יעקב מן, 155). — ואמר הפיטן: לקולו כיוקשב יובעת כל מושב (ר"א קליר, אסא דעי בלדק, סופרות, מוסף א ר"ה). הלא כל ימיו מעט ורעים, וכל מעשיו עונות ופשעים, ובלבבו יבין ושב ורפא לו לקולו כיוקשב (אדם איך יזכה, סליח' מוסף יוה"כ).

קַשָּׁב, ת"ז, נק' קַשֶּׁבֶת,—אזן קַשֶּׁבֶת, מקשיבה, שומעת ברצון: תהי נא אזנך קַשֶּׁבֶת ועיניך פתוחות לשמע אל תפלת עבדך (נחמי' א ו; וכעין זה שם שם יא). — ואמר המשורר: וחזי כיכבים להודות סרבים ואינם קשבים וממוסר סרים (רסב"ג, תחלת החכמה, בכורי, 36).

קַשֻּׁב, ת"ז, מ"ר נק' קַשֻּׁבוֹת, — כמו קַשָּׁב: אדני שמעה בקולי תהיינה אזניך קַשֻּׁבוֹת לקול תחנוני (תהל' קל ב). עתה אלהי יהיו נא עיניך פתחות ואזניך קַשֻּׁבוֹת לתפלת המקום הזה (דהי"ב ו מ; וכעין זה שם ז יה). — ואמר הפיטן: יחד אנו ובתינו כמנוגעים חשובים וסורו טמא מטמאים קשובים (ינאי, ארץ חמדה, קרוב' ויקרי, זולאי, קמד).

קֶשֶׁב, ש"ז, קָשֶׁב, — הקשבת אזן, קול נשמע לאזן [1]: ויהי כעבר הצהרים ויתנבאו עד לעלות המנחה ואין קול ואין ענה ואין קָשֶׁב (מ"א יח כט). וגחזי עבר לפניהם וישם את המשענת על פני הנער ואין קול ואין קָשֶׁב [2] (מ"ב ד לא). לך העמד המצפה אשר יראה יגיד וראה רכב צמד פרשים וכו' והקשיב קֶשֶׁב רב קָשֶׁב (ישע' כא ו–ז). —ואמר הפיטן: קרוא קשב קהלתם רצף ריווי רעיפתם (ינאי, אימרות איום, קרוב' שבועות, זולאי, רפד). בקשב ברוך שם יכפר לשמו חושב, קל עתי שעירו ישם למדבר צוק ואין קשב (רסע"ג, באדני ילדקו, סדר עבודה, סדור רסע"ג, רפז). — *ובמשמ' חוש השמיעה, ואמר הפיטן: הקיצותי ואחשב מי הוא אשר הקיצני, והנה קדוש יושב תהלתו האיצני, ונתן באזני קשב וחזקני ואמצני (ר"י הלוי, יעירוני רעיוני, לשחר' לוס כפור, מחז' איטל' ב, ק.).

***קִשָּׁבוֹן,** ש"ז, — פעֻלת המקשיב, שמיעה, ואמר הפיטן: לא ארון הברית לי וכו' לא קשבון שם כבוד בשמעם אנא ה' כפר (אל תלאוני, אשמורת הבקר, ויניציאה, ע.).

קשה [3], ממנו *הַקְשָׁאָה, *הִתְקַשּׁוּת, א. מַקְשָׁה,

---

[1] [נראה כי המלה קֶשֶׁב באה בתוך הצרוף „אין קול ואין קשב" בעקר כנגוד אל קול, כלו': לא דבור ולא שמיעה. וכך מובנה אף כהשלמה לפעל: הקשיב קשב.]

[2] [ס"א קָשֶׁב מלרע (גינזבורג). וכן כתב ריב"ג בשרשיו: ואין קול ואין עונה ואין קשב מלעיל שם הפעַל, ואין קול ואין קשב מלרע שם הפועל, וכן אמר בו התרגום ולית דמציית. אך הרד"ק בשרשיו כתב: ואנחנו מצאנוהו מלעיל בכל הספרים המדויקים אלא בספר ירושלמי אשר סמך עליו רבי יונה כי באותו הספר ראיתיו מלרע.]

[3] [גם בארמ', ובסור' קשא, ערב' קשא a), ויש משוים באשור' קַצוּ (קפא מקר), ואף במצר' בא קפי במשמ' קשה־לב ואכזר, ועי' בהערות לערכים: א. מַקְשָׁה, מִקְשָׁה ואף קשח.]

---

a) قسا

ג. *מקשה, מקשה, *מקשה, *מקשי, *מקשית, *מקשיות, *מקשן, נקשה, *נקשה, קשה, קשה, *קשוי, קשי, *קשיה, *קשיה, *קשיון, *משיות.

קָשָׁה, פ"ע, קשתה, קשתה, קשתה, יקשה, יקש,—היה קשה hart sein, werden; être, devenir dur; to be hard, harden, ובהשאלה קשו הדברים, קשתה העברה, יד האל, היו חזקים ולא היה קל לסבל אותם: ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה (ברא׳ מט ז). לא ישב ארון אלהי ישראל עמנו כי קשתה ידו עלינו ועל דגן אלהינו (ש"א ה ז). ויען איש ישראל את איש יהודה ויאמר עשר ידות לי במלך וכו׳ ויקש דבר איש ישראל מדבר איש יהודה (ש"ב יט מד). — וקשה הדבר, לא היה קל להבינו או לעשותו[1], schwer, schwierig sein; être difficil; to be difficult: והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתיו (דבר׳ א יז). לא יקשה בעינך בשלחך אתו חפשי מעמך (שם יה יח). — ובתו"ם: קשתה על דעתך[2] דאת אמר וכו׳ (ירוש׳ ברכ׳ א א).—וכספה"א: ואל יקשה עליך דבר השמש כי גם הוא נחשב כאנוש (רחב"ע, לחות, כד.). ואל יקשה עליך מלתי מקץ שבע שנים וכו׳ (הוח, אגרת השבת, קבוצ׳ קונטר א). אמרה הנפש, ות יקשה עלי להפרד ממנו מפני אורך רגילותי בו, לכן הורני באיזה פנים יקל על בחסדך (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהי ה). אבל איך, אופן התחבולה למי שקשתה עליו התשובה (שם תשובה י). ושהמכשול בזה רובו מן הנשים מפני שהם החזיקו במינות וקשתה עליהן הטבילה (תשו׳ רמב"ם לז, א"ח פרימן, 93). וכאשר יתבענה לדבר מצוה תמנענו ויקשה בעיניה על זה עד למאד והוא נתקוטט עמה על זה וכו׳ (שם קעט, 173). אל תקשה בעיניכם ההתחלות כי גם אני הייתי כמותכם (ר"י בן נחמיאס, משלי ד ג). — *ומקו׳ קש במק׳ קשה, ואמר הפיטן: וקש כו הקשו בני אלישה ותרשיש (ילחק, יתנו לדקות, עושה פלוס לשבת חנוכה, מחז׳ איט׳ א, קע.).

—נפע׳, נקשה,—עי׳ ערכים נקשה, נקשה, — *ונקשתה קשיה, הקשו אותה, נשאלה: הרי נתברר כי אם היטלת באמצע פתח גוי אנס הוא נקשו הקושיות אשר הקשית ועוד קושיות אחרות (רסע"ג, תשו׳ הגא׳ הרכבי, תקל, 262).

—פע׳, תקש,—קשתה האשה בלדתה, ילדה בקשי ובצער מרבה: ותלד רחל ותקש בלדתה (ברא׳ לה יו). — ובתו"ם: בהמה המקשה לילד והוציא העובר את ידו והחזיר׳ מותר באבילה (חול׳ ד א). המבכרת המקשה לירד מחתך אבר אבר ומשליך לכלבים, (שם שם ב). האשה שהיא מקשה לילד והוציאוה מבית לבית הראשון טמא בספק והשני בודאי (אהל׳ ז ד). המקשה נדה, קשתה ג׳ ימים בתוך אחד עשר יום ושפתה מעת לעת וילדה וכו׳ (נדה ד ד). המקשה בתוך שמונים של נקבה כל דמים שהיא רואה טהורים (שם שם ו). הרואה דם והמקשה מעת לעת (זב׳ ב ג). המקשה כמה תשפה ותהא זבה (תוספת׳ נדה ה ז). אם קשתה י"ז שלשה ראשונים ראוים לזיבה וילדה בזוב, ויש מקשה עשרים והמשה ואינה זבה בהם (ספרא מלורע פרשה ה). קשתה יום אחד ושפתה שנים וכו׳ הרי זו יולדת בזוב (נדה לו:). קשתה שלשה ושפתה מזה ובזה או שקשתה שנים ושפתה מ:ת לעת הרי זו יולדת בזוב (שם לז:). המקשה שלשה ימים ויצא ולד דרך דופן הרי זו יולדת בזוב (שם מא.). — עבר כן׳ *קשת, קישת, כמו קשתה: קישת שנים ושפת אחד, קישת אחד ושפת שנים, שפת אחד קישת אחד ושפת אחד ילדה בזוב וכו׳ (תוספת׳ שם ה ח). — *קשה האדם את ערפו, כמו הקשה ערפו: עוינו פשענו צררנו קשינו ערף (אשמנו, ודוי, תפלת יוה"כ). ועי׳ הפע׳. — *ואת לבו: אבן קשת לב את וכו׳ ומה קישיתי (רמח"ל, מגדל עוז ג ב).

—הפע׳, הקשה, הקשית, הקשו, מקשה, הקשתה, אקשה, יקש, תקשו, יקשו, — א) הקשה את לבו, רוחו, עלו, עשה שיהיה קשה וכבד, verhärten; endurcir; to harden: ואני אקשה את לב פרעה[1] והרביתי את אתתי ואת מופתי בארץ מצרים (שמות ז ג). ולא אבה סיחן מלך חשבון העבירנו בו כי הקשה יי׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו (דבר׳ ב ל). אביך הקשה

---

[1] [עי׳ גם קשה.]

[2] [כלו׳: קשה לדבריך, לפי דבריך.]

[1] [במקום אחר: הכבדתי (שמות י א), אחזק, וחזקתי (שם ד כא, יד ד).]

את עלנו ואתה עתה הקל מעבדת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו (מ״א יב ד). אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר (תהל׳ צה ח). אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה (משלי כח יד).— ואת ערפו, היה קשה ערף, עקשן וסרבן: ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד (דבר׳ י טז). ולא שמעו ויקשו את ערפם כערף אבותם אשר לא האמינו ביי׳ אלהיהם (מ״ב יז יד). ולא שמעו אלי ולא הטו את אזנם ויקשו את ערפם הרעו מאבותם (ירמ׳ ז כו). ויקשו את ערפם לבלתי שומע ולבלתי קחת מוסר (שם יז כג). איש תוכחות מקשה ערף פתע ישבר ואין מרפא (משלי כט א). והם ואבתינו הזידו ויקשו את ערפם ולא שמעו אל מצותיך וימאנו לשמע וכו׳ ויקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדתם במרים (נחמ׳ ט טז—יז). עתה אל תקשו ערפכם כאבותיכם תנו יד ליי׳ וכו׳ (דה״ב ל ח). וגם במלך נבוכדנאצר מרד וכו׳ ויקש את ערפו ויאמץ את לבבו משוב אל יי׳ אלהי ישראל (שם לו יג). — ובקצור הקשה, במקו׳ הקשה את ערפו [1]: חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו וישלם (איו׳ ט ד). — והקשה לעשות במקו׳ הקשה ערפו וסרב לעשות: ויהי כי הקשה פרעה [3] לשלחנו ויהרג יי׳ כל בכור וכו׳ (שמות יג טו). — ואמר בן סירא: כן שש מאות אלף רגלי הנאספים בזדון לבם ואף כי אחד מקשה ערף תמה זה אם ינקה (ב״ס גני׳ טז י). — ובמדרי: הרשע הזה הקשה את לבו בג׳ הראשונות (מד״ר שמות יא). —ובסהמ״א: ויקריבו מנחה למלך ולא קבלה המלך כי הקשה המלך את רוחו לעשות בהם נקמה (יוסיפון, גינצבורג, רסח). כמו אבן, לפי שהקשו את לבם כאבנים (מדה״ג, שמות טו ה, הופמן, 158). — ואמר הפיטן: מי יתלה ראש מי ירום עין מי יקשה מי יעיז מי יזיד (ינאי, משמים, זולאי, עז); וקש כי הקשו בני אלישה ותרשיש וכו׳ (יתכ לדקות עושה שלום לשבת חנכה, מחזי איטלי א סט). —

1) [בעקר בלשון השירה שבמקרא מרכים קצורים כאלה וכגון הפיל (אף על יתום תפילו, איו׳ ו כז) במקו׳ הפיל גורל; הגדיל (לא משנאי עלי הגדיל, תהל׳ נה יג, מקביל אל יחרפני) במקו׳ הגדיל פיו, וכדו׳.]

2) [אמנם כאן אפשר שנשמטה ממש המלה ערפו, בכתיב הקדום ערפה, על יד פרעה, הואיל ונחשבה כהכפלת השם.]

*והקשה על פלוני, החמיר והכביד עליו: לרוח היום, רב אמר לרוח מזרחית דנו וכו׳, וזבדי בן לוי אמר לרוח מערבית דנו וכו׳, על דעתיה דרב הקשה עליו, כל שהיום עולה הוא מרתיח, ועל דעתיה דזבדי ריתה עליו, כל שהיום שוקע הוא צונין (מד״ר בראש׳ יט). — *ובמשמ׳ העקרית, עשה שיהיה הדבר קשה ומוצק: אף אתה הקשית עליהן מים כאבנים והיו מכין אותן (מדה״ג שמות טו ה, הופמן, 158). — *והקשה את עצמו, כמו הקשה את לבו, את רוחו: כשהיה יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת ובשעה שיוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ (ר׳ אבהו, מו״ק טז:). — ובסהמ״א: ואם בבואו והחילו ליפרע נטית דברים חלילה יותר יכעוס באומרו שנקשה עצמנו נגדו ומי הקשה אליו וישלם (ר״מ אלשיך, איו׳ ט ג). — *והקשה את עצמו, גרם לעצמו קשוי אבר הזכרות: המקשה עצמו לדעת יהא בנדוי (נדה יג). —*והקשה אבר: ופלוני קשרוהו לבל יוכל להקשות אבר המשגל (יצחק פולקר, עזר הדת, REJ Jan. 1889, עמ׳ 68). — ב) הקשתה האשה ללדת כמו קשתה ללדת, עי׳ פע׳: ויהי בהקשתה בלדתה ותאמר לה המילדת אל תיראי כי גם זה לך בן (בראש׳ לה יז). — הקשה לשאל, שאל, בקש דבר קשה וגדול: ויאמר אלישע ויהי נא פי שנים ברוחך אלי ויאמר (אליהו) הקשית לשאול (מ״ב ב ט—י). — ובתו״מ במשמ׳ היה לו הדבר קשה: אילו הן סימניה (של אילונית) כל שאין לה דדין ושערה לקוי ומקשה [1] בשעת בעילה (תוספ׳ יבמ׳ י ז). —*ובמשמ׳ היה לו קשה להבין [2]: זה אחד מג׳ דברים שהקשה [3] בהם משה והראהו לו הקב״ה באצבע (ר׳ עקיבא, ספרי במד׳ סא). — ובסהמ״א: פלאות התמהת והקשית לשאול, למה לא יחיה האדם לעד ולא ירד שאול (רסע״ג, הסג׳ על חוי הבלכי, דודזון 44). — ואמר המשורר: ואם אשאל לראות מתי קץ הפלאות, יענו נבואות הקשית לשאול (ר״י הלוי, יונה נשאתה, זולי שבת לפני שבועות). —*והקשה טענה, טען טענה קשה, ואמר המשורר: ולא תתרע בעם הארץ ולא בור, ולא מורה לאיש טענה להקשות במושכב

1) [עי׳ גם התפ׳.]

2) [עי׳ גם התפ׳, וגם כאן להלן בסהמ״א.]

3) [במכי׳ (מס׳ דפסחא א): שנתקשה.]

ולא לוחש לחישות (רב האי גאון, שערי דיני ממונות, קבוצ' קונטר', כ:). — *והקשה במשמ' שאל שאלה על דבר שנראה לו כקשה[1]: והקשו על זה, ורשות בבל בארץ ישר' אינה מועילה (קטע מכתב אביתר הכהן, מזמן הגאונים, סעדיאנה שכטר, 92). והקשה עליו חבירו א״כ כששחט בסכין של היתר בולע מן איסור אבר מן החי וצריך הדחה בחמין (והזהיר, ויקרא, י:). ושוב הקשינו עליו אע״פ שהקונה אינו שם יכול היה המקנה לזכות לו את הדמים ע״י אחר (תשו' הגאו' הרכבי ר, 91). מקשה רב כהן, שמא ראשונים אגודי אגיד ליה וכו' (הלכ' פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 66). והקשינו על הפירוש הזה ואמרנו האיך נאמר שר' יהוד' סובר לגזור וכו' והלא ר' יהודה וכו' (קטע תשו' גאוי מן הגני', גינצבורג, JQR XVI, עמ' 658). וחזר אביי והקשה לו וכו' וכו' ושאל למה הקשיתם דברי ר' יהודה בחדש שאין חושש לו וכו' ולא הקשיתם דברי חכמ' בחדש שחששו לו וכו' (שם שם, 659; גאוניקה ב, 10). אתה יודע דרכי להקשות להעמיד שמועות ישרות (ס' הישר לר״ת, חלק שו״ת נו א). ואני מעיר עוד בספרי זה על מה ששגה בו ר' יהודה והקשתיו עליו בהשנה ומבאר עוד מה ששכחתי להקשותו עליו שמה (ר״י א״ת, הקדמה לריב״ג, הקד', XIV). וכל אשר שאלת יפה שאלת וכל אשר הקשית יפה הקשית (רמב״ם, אגרת אל ר' יהונתן הכהן מלוניל, תשו' רמב״ם, א״ח פרימן, LX). הקשה לי חכם זה לו שנים קושיא גדולה (ר״ם א״ת, מו״נ א ב). ואם תקשה ותאמר הלא שהדרכים האילו הם דרכי היושר וכו' מפני מה מצינו מהחסידים הראשונים אנשים היו צמים כל ימותיהם (ר״י עקנין, ס' מוסר ב ה). וחזרנו לקושייות שהקשינו קודם לכן מבטול המחשבות והתכנות (שם שם טז). למוד תשובות לפרק בהם הקושייות שמקשין המינין (שם שם יח). ולפי שחכמי העיון חולקים על זה ומקשים מדרך השינוי והרבוי וכו' אמר כמתרץ קושייתם זה הפסוק (ר״י אנטולי, מלמד התלמידים, כלבים, קעט:). מזבח מזיח מכפר, והקשה המקשה היינו מזיח היינו מכפר (רד״ק, שרשים, כפר). ואנו רגילין להקשות מאי שנא וכו' (ר״ז הלוי, ספר הלבנה, בספר תמים דעים, מדה יג). ואם יקשה מקשה על אמונתך ויאמר האלהות שנים וכו' (רש״ע פלקירא, המבקש, 10). וישתדל כדי שלא יקשו על דבריו או שלא יוכלו לחשיב עליהם אלא בקושי (הוא, ראשית חכמה, 30). יש להקשות, והא תנן אין שם לא פנים ולא אחור וכו' (מדה״ג, בראשי' א א, מרגליות ה). והא דתנן והמאוחרין כשרים, יש מקשים אמאי לא היישינן שמא לוה וקנה ומכר דלא משתעבד (ריטב״א על ר״ה פרק א, ב.). שאעפ״י שנותן כשיעור זה אינו נמנע מהטבתן ודישונן בערב אלא שהוא מקשה ממה שאמרו אחר כך וכו' (המאירי ליומא פרק א, לדף טו.). וישאלו זה לזה ויענו ויקשו וישיבו ותשלם החקירה (מעשה אפד, הקד', 18). אם שב לפני רבו ויודע קושיא ורבו או חבירו נמי יודע יניח לו לקשות ולא יקשה (רזיאל, אמסט', ע.). והקושיא שמקשים שמהם יהיו עושים היום ומהם למחר, הואיל וקדוש החדש יהיה על פי הראיה, כפי העלה יהיה המעולל (ר״א הקראי, גן עדן, קדוה״ח ע, י.). דע שיש לי להקשות קושיא אחת כוללת כל מה ששמעתי וקריתי לתמוה עליהם מראש ועד סוף (רמח״ל, חוקר ומקובל, 4). — ועי' מַקְשֶׁה, מַקְשָׁן. — ופתגם, אין מקשין בהגדה: וכן תמצא במדרשות והגדות סתירה רבה לפי זאת הסבה, ולזה אמרו אין מקשין בהגדה (פתיח' מו״נ להרמב״ם). — ג) *במשמ' פ״ע, נעשה קָשֶׁה: הדלועין שקיימן לזרע אם הקשו[1] לפני ראש השנה ונפסלו מאוכל אדם מותר לקיימן בשביעית (שביע' ב י). ועור סופו להקשות[2] (ר' יודה בן פזי, ירוש' פסח' ז י). כיון שסופו (של הקור) להקשות[2] לא מברכינן עלויה בורא פרי האדמה (עירוב' כח:). גידין שסופן להקשות[2] נמנין עליהן בפסח (חול' עו:). — ובסהמ״א: התלתן אע״פ שאינו אוכל אדם כשיקשו הואיל ורוב האדם אוכלין אותן בתחלתן הרי הן חייבין בתרומה ומעשר (רמב״ם, תרומות ב ח).

1) [עפ״י הארמ' שבתו״ם.]

1) [כך במשניות ובמדב״ם, וכך מובא בפי רמב״ם. אך במשנה ובגמרה שבירוש' הוקשו, הפע', וכן בר״ש ורעב״ט.]

2) [ויש סבורים שכאן נפע', לְהִקָּשׁוֹת.]

—הִפע', *הֻקְשָׁה, הוּקשה, — נעשה קָשֶׁה [1]), היה קשה לסבל: אמר לו המלך זימנתי לך אשה נאה ובת טובים ועשירה, אמר לו הבן אלך ואראה אותה, שלא היה מאמין לאביו, מיד הוקשה הדבר והודע לאביו (מד״ר במד' עז; תנחו' בובר, שלח ז). וכשהשלימו אותן שבע שנים והגיע זמן נשואי לבעלי יעץ אבי להחליפני לבעלי בשביל אחותי והוקשה עלי הדבר עד מאד כי נודעה לי העצה (שם איכ', פתיח', ר' יוחנן). — וכסהמ״א: נפל המנדיל מידו ואבד עם המרגלית, הוקשה עליו למאוד אבדן המרגלית (משלה בתשו' רמב״ם רפז, א״ח פרימן, 261). והוקשה הדבר בעיני אברהם וכו', שלא הוקשה לו על חשק ופילגש וכו' (ר' בחיי עה״ת, וירא, מלחק). — *ובמשמ' נשאלה שאלה: ובא ר' אבא לפרש וכו' עד אשר הוקשה עליו דהא אמר ר' הונא צפוראה וכו' (תשו' הגאו' הרכבי רכז, 131). לא גרסינן, ותלמיד טועה שהוקשה לו כתבה בגיליון ספרו וכו' וכתבוה סופרים (רש״י, שבוע' ג:, ד״ה קטיא). וששאל מונין לזה ולזה והוקשה לו שאנו מונין שנות בית הראשון על שנות מלכים וכו' (תשו' רש״י, קבול' קונטר' ב:). והוקשה לו מבית החרף ומבית הקיץ (המאירי ליומא א, לדף יא:). ולענין קושיא הראשונה שהוקשית בראש השמועה מתמיד למדות בעניין לשכת הטלאים (שם לדף טז.). — *והֻקְשָׁה האדם, במשמ' הֻקְשְׁתָה לו קֻשְׁיָה: והמלך המשפט שהוקשה בו שהיה לנו לומר מלך המשפט, גם אני הוקשתי בה זה שנים רבות (תשו' רש״י, קבול' קונטר', ב.). ועל דברי רבנו נסים יודע אני ראיותי ונכוחות הן, אך מוקשה בהן אני (ס' היסר לר״ת סי' ד פסקה ב, 11). — *והֻקְשָׁה, במשמ' היתה קֻשְׁיָה עליו, על דבריו: (מדבריכם אתם נושכים,) מוקשין (רש״י, נדה עב., ד״ה נושכים). — *והֻקְשָׁה הפסוק, הֻקְשְׁתָה עליו קֻשְׁיָה: בשגם שהפסוק ההוא אינו מוקשה והוא נכון מצד עצמות פשיטותו, עכ״ז שמוהו כאילו הוא מוקשה כדי לסמוך עליו הדין המקובל (ישראל זמושץ, נצח ישראל, הקד'). — *וכמו הִתפ', נתקשה: הפשתה גדלה כבר והוקשה

[1]) [עי' בהערה הקודמת.]

לעמוד בגבעוליה (רש״י, שמות ט לא). — *ומי שיש לו קִשּׁוּי אבר: או לאיש שהוא מוקשה ורוצים לתקוע אותו בערוה (ר״י עמדין, בירת מגדל עוז, סד.) [1]).

—התפ', הִתְקַשָּׁה, נתקשה, — נעשה קָשֶׁה: (ואלו הן סימניה של בוגרת) משיתקשו [2]) הדדין (ר' אליעזר בן צדוק, תוספת' נדה ו ד). — ובהשאלה: הלב מקבל יראה וכו' הלב מודה וכו' הלב חומד וכו' הלב מתקשה שנאמר ומקשה לבו וכו' (מד״ר קהל', דברתי אני עם לבי). — והתקשה האיש, התקשה אבר הזכרות שלו: בודקין אותו בשעה שמתקשה (כדי לדעת אם הוא מהול) (ר' טביי בשם שמואל, ירוש' שבת יט). כ״ז שמתקשה ונראה מהול אינו צריך למול (שמואל, בבלי שם קלז:). מי גרם לך (ליוסף) להדחות מן האיתנים, קשיות שנתקשיתה עם אדונתך (ר' יוחנן, מד״ר ברא' לח). — ובמשמ' היה הדבר קשה לו: (אילונית) כל שאין לה דדים ומתקשה [3]) בשעת תשמיש (יבמ' פ:). והִתְקַשְּׁתָה בלידה, כמו קִשְּׁתָה בלדתה: שלש הן שנתקשו בשעת לידתן ומתו כשהן חיות (מד״ר ברא' פב). מה זה (יעקב) נתקשית אמו מצער עיבורה אף זה נתקשית אמו בשעת הלידה (שם במד' יד). — ובמשמ' היה לו הדבר קשה ולא מובן, היתה לו קֻשְׁיָה בו: זה אחד משלשה דברים שנתקשה [4]) משה והראהו המקום את כלן באצבע (ר' עקיבא, מכי' מסכ' דפסחא א). אמר לו (משה להקב״ה) כיצד נֵעָשה אותה (את המנורה), אמר לו מקשה תיעשה המנורה, ואעפ״י כן נתקשה [5]) משה וירד ושכח (ר' לוי

[1]) [בקצת מקומות נכתב הוקשה במקוי הוּקַשׁ (עי' קִישׁ והערות שם, והדגמאות המובאות בערך נָקַשׁ, הִפע' והֻפע'), כגון: למה הוקשה אהרן למשה (גנזי שכטר א, 95), ואין זאת אלא טעות המעתיק.]

[2]) [נ״א משיתקשקשו, וכן בבבלי (נדה מז.), עי' ב. קִשְׁקֵשׁ.]

[3]) [בתוספת' (יבמ' י ז): ומקשה בשעת בעילה, עי' הִפע'.]

[4]) [בספרי (במד' סא, הולי איש פלוס): שהקשה, עי' הִפע'.]

[5]) [בתנחו' שבדפוס' (שמיני ח): נתקשו למשה.]

בר רבי, מד"ר במדי' טו). אני כמה פעמים הראה לי הקב"ה ונתקשיתי לעשותה (הוא, שם שם). שלשה דברים נתקשה[1]) משה, מעשה המנורה, הירח והשרצים (תנחו' בובר, שמיני ח). — ובמשמ' היה אדם קָשֶׁה: יקשן, שהן מתקשין[2]) בעולם (רמי בר יחזקאל, מד"ר ברא' סא). — והקשה ערף, סרב: תדע לך כמה נתקשה יונה שלא לילך בשליחותו (תנחו' שמות יח). — ובהשאלה על השֶׁמש: רמז (הקב"ה) לשמש והיה עומד ומתקשה כנגדו, ואמר איני שוקע ומשה קיים בעולם (מד"ר דבר' ט). — והִתְקַשָּׁה על המת, הרבה להתאבל עליו: כל המתקשה על מתו יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה (רב, מו"ק כז:). —ובסהמ"א: א"ל (אברהם לממרא), אוהבי אמר לי למול, אמר לו ממרא, ועדיין אתה עומד ותוהא, לא עשו אוחך חתיכות התיכות, רמ"ח אברים שעליך הציל מן האש ומקצת מן אבר אחד אתה עומד ומתקשה ליתן לו (אגדת בראשית יט). וששאלתם מערבין לנזיר ביין ולישי' בתרומה, סומכום או' אף בחולין, ונתקשה לנו מאד, ויש עמנו ספרים ואין בהן אף בחולין (שו"ת הגאו' מן הגניז', גינצבורג, 142). ונתקשה לנו שיש שמועות מוכיחות כאשר פירשנו (ר"ח, פסחי' יד:). נתקשה משה על מולדה לבנה באיזו שיעור תראה ותהיה ראויה לקדש (רש"י, שמות יב ב). לפי שהיה משה מתקשה בה (במנורה) (הוא, שם כה לא). שנתקשה משה במעשה המנורה (הוא, שם שם מ). טעם המשניות האלה קשה עלי בכל הקושיות שהיו ב' רבותי מתקשין בהן בכל הגמ' (הוא, ברכ' ב., ד"ה הויות דרב ושמואל). שנתקשה לאשתו ונפל מן הגג ונתקע ביבמתו (הוא, יבמ' כד., ד"ה בנתקע). שנתכוון לאשתו ונתקשה לה (הוא, שם שם). בעודנו בתוכן הגים יציירהו (הטבע) בחפצו ואחר כן יעזוב מה שהוצרך להתקשות ויתקשה (ר"י הלוי, כוזרי ד כה). בשלא פסקו הצירים והחבלים והצער אלא מתקשה והולכת עד שילדה (רמב"ם, איסורי ביאה ז ב). אל יתקשה אדם על מתו יותר מדאי (הוא, אבל יג יא). והואיל והתלמוד נתקשה בזאת הברייתא

1) [בתנחו' (בהעלותך ה): נתקשה בה.]

2) [בפרוש המיוחס לרש"י: שהיו מוחזקין; אבל במדרי' תהל' צב הנוסח: שהיו בני אדם קשין.]

וכו' (תשו' רמב"ם קלו, ח"ה פרימן, 124). ופי' תקפה עליו משנתו, נתקשה עליו ההלכה (ר"י עקנין, ס' מוסר ג יח). יצרה של עבודה זרה בכל יום הוא גדול ומתקשה (מדה"ג, בראש' ד כו, מרגליות קכט). למה לא אמר לו (משה ליתרו) שהאל שלחו וכו' אמר משה בינו לבין עצמו אם אני אומר לו כך שמא יתקשה הדבר בעיניו ויחשוב כמה מחשבות (שם שמות ד יח, הופמן, 39). כשהיה פרעה מתרכך היו המצרים מתקשין, ובשהיו המצרים מתרככין היה פרעה מתקשה, כשהיו אלו ואלו מתרככין היה הקב"ה מחזק את לבם (שם י א, 77). אם ראה אדם שיצרו מתקשה עליו ומתגרה בו לדבר עבירה האכילהו מלחמה של תורה (שם יג ראש פ' בשלח, 129). מי הקשה אליו וישלם, אין לך מי שנתקשה כנגדו וניצל הימנו, דור המבול שנתקשו כנגדו ואמרו מה שדי כי נעבדנו וכו', אנשי מגדל נתקשו כנגדו ואמרו נבנה לנו עיר וכו' וכן הסדומיים שנתקשו כנגדו והיו מתכוונין לחטוא וכו' וכן פרעה הרשע שנתקשה ואמר לי יארי ואני עשיתיני וכו' (שם שם). סימן לעבירה הדרוקן, בשרו מתקשה ועב ונפח (ר"נ על הרי"ף, שבת פרק ב, סי' שכד). ויש בזה רעות גדולות, האחד שהוא מבייש אחרים בשביל הנאתו, והשני שהוא מתקשה בזה לשוב[1]), בי יחשוב מה עשיתי הלא פלוני ופלוני עשו כך (חורת' לדיקים, שער הבושת, יב:). ורבי אביה כתב אם חוששין שמא יתקשה (המת בשבת) ולא יהיה עוד ראוי לפשוט והוא בזיון מניח עליו ככר או תינוק עד שיפשטו אותו (האגור תכז). גם רציתי להתקשות אתו במשמוש היד ולא היה לו קישוי כלל (שו"ת שער אפרים קיב, עה:). הסתירות קלות להתיישב במעט עיון, אך חסרון הבנות הפשט הוא המתקשה יותר (רמח"ל, פתחי חכמה ב, כט.). —ובמשמ' נראה קשה ותמוה: וכבר נתקשה מאד זה המאמר בעיני מהרי"ן חביב ז"ל (אלגילא, ראשית דעת ג א ה, קנו:). שתסתכל תמיד באחרית הדברים שהם מתקשים עלינו ומזדמנים לנו (חובת הלבבות בס' מגדל עז לר"י עמדן, קלח.). —ואמר הפיטן: בידו נתעקשה (המנורה) ובה ניתקשה (ינאי, אור

1) [כלו' שיקשה עליו לעשות תשובה.]

מרחם, קרוב' במד', זולחי, קשם). קפחתני חמת המציק המתקשה (חליך לורי, סליח' ער"ה). — ואמר המשורר: ולמה יתקשה חמלה כאשר יחם (סאלום סרלנ"ע, כהנח ג, 29).

קָשֶׁה [1]), ת"ז, סמי' קְשֵׁה, נק' קָשָׁה, קְשַׁת, מ"ר קָשִׁים, סמי' קְשֵׁי, נק' קָשׁוֹת, — חזק ומוצק, לא רך, hart; dur; hard, ובהשאלה. יד קשה, חרב קשה: ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה על יבין מלך כנען (שפט' ד כד). ביום ההוא יפקד יי' בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש ברח וכו' (ישע' כז א). — ובהשאלה, ערף קשה, קשי לב: כי אנכי ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה (דבר' לא כז). — קשה ערף, מי שאינו שומע בקול זולתו ואינו מקבל מרותו ואינו שומע בעצתו, ועומד על דעתו, hartnäckig; rétif; stiffnecked: ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא (שמות לב ט). כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה (שם לג ג). אתם עם קשה ערף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך (שם שם ה). ילך נא אדני בקרבנו כי עם קשה ערף הוא וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו (שם לד ט). לא בצדקתך יי' אלהיך נתן לך את הארץ הטובה הזאת לרשתה כי עם קשה ערף אתה (דבר' ט ו). — וקשה פנים, קשה לב, בשם' זו: והבנים קשי פנים וחזקי לב (יחזק' ב ד). כי כל בית ישראל חזקי מצח וקשי לב המה (שם ג ז). — ובקצור קשה, באותה משמ': מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה (ישע' מח ד). — ובמשמ' אכזרי ורע: והאיש קשה ורע מעללים (ש"א כה ג). ואנכי היום רך ומשוח מלך והאנשים האלה בני צרויה קשים ממני (ש"ב ג לט). וסכרתי את מצרים ביד אדנים קשה ומלך עז ימשל בם (ישע' יט ד). — ודרך קשה של אדם, דרך מרי ופשע: והיה במות השופט ישבו והשחיתו וכו' לא הפילו ממעלליהם ומדרכם הקשה (שפט' ב יט). — וקנאה קשה: כי עזה כמות אהבה קשה כשאול קנאה (שה"ש ח ו). — ובמשמ' שקשה לעשותו, לסבלו[2]), schwer, schwierig; difficil; difficult, עבודה קשה: וימררו את חייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה (שמות א יד). ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבדה קשה (שם ו ט). וירעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבדה קשה (דבר' כו ו). הקל מעבדת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו (מ"א יב ד). והיה ביום הניח יי' לך מעצבך ומרגזך ומן העבדה הקשה אשר עבד בך (ישע' יד ג). — ורוח קשה, שלא קל לסבול אותה: בסאסאה בשלחה תריבנה הגה ברוחו הקשה ביום קדים (שם כז ח). — ומלחמה קשה, שלא קל לשאתה, מלחמה המפילה חללים רבים: ותהי המלחמה קשה עד מאד ביום ההוא וינגף אבנר ואנשי ישראל לפני עבדי דוד (ש"ב ב יז). — חזות קשה, נבואה של פורענות וצרה: חזות קשה הגד לי הבוגד בוגד והשודד שודד (ישע' כא ב). — קשה יום, מי שיומו קשה עליו [1]), אמלל: אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון (איו' ל כה). — וקשה רוח, באותה משמ': אשה קשת רוח אנכי וכו' ואשפך את נפשי לפני יי' (ש"א א טו). — ודבר קשה, לא פשוט, שלא יבינהו וידעהו אדם בנקל: את הדבר הקשה [2]) יביאון אל משה וכל הדבר הקטן ישפוטו הם (שמות יח כו). — וכש"כ קשה, במשמ' דבר קשה, אכזרי, עז: הראית עמך קשה השקיתנו יין תרעלה (תהל' ס ה). — וענה את פלוני קשה, דבר אליו באכזריות: מה יענך אביך קשה (ש"א כ י). ויען המלך את העם קשה (מ"א יב יג). — ומ"ר קשות באותה משמ': ויתנכר אליהם וידבר אתם קשות (בראש' מב ז). דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות ויתן אתנו כמרגלים את הארץ (שם שם ל). — ושלוח קשה, ששלחוהו לדבר קשות: ואנכי שלוח אליך

---

[1]) [עי' הערה לשרש.]

[2]) [מדגמת הדבר הקשה ממש, כאבן וכברזל, שקשה לשברו, השאל שמוש המלה קָשֶׁה (וכנגדה בלשונות אחרות hard labour וכדו') לכל עבודה וסבל הקשים על האדם. ואמנם על יד תמונה זו שכנגדה רך (קשה לכעס ורך לרצות), משמשות גם תמונות אחרות, כגון זו של הדבר הכבד (וכן בלעז schwer וכדו') שקשה להרימו ולשאתו, המשמשת גם היא לכל דבר שאין לעשותו בקלות, וכנגדו קל, ועוד.]

[1]) [אלה דברי ראב"ע: מי שהיה יומו קשה עליו, ע"כ, ואין יום כאן אלא זמן (כמו: והיה ביום ההוא), כלו' שבאו עליו ימים קשים, ועי' נקשה כמשמ קרובה לכך.]

[2]) [לפני זה (פס' כב): כל הדבר הגדל.]

קָשֶׁה וכו׳ לכן הנני מביא רעה וכו׳ (מ״א יד ו וכו׳). —ובת״מ: ומורידין אותה (את העגלה) לנחל איתן, ואיתן כמשמעו ק ש ה (סוט׳ ט ה). ביין התירו לערב ק ש ה ברך מפני שהוא משביחו (ב״מ ד יא). היו משקעין אותו בזבל עד ארכובותיו ונותנים סודר ק ש ה לתוך הרכת וכורך על צוארו (סנה׳ ז ב), המוציא שני זייפין מן ה ק ש ה [1]) שבחזיר הרי חייב (תוספת׳ שבת ט ב). כאן ב ק ש י ן כאן ברכין, כאן באוכל כאן במשקה (ר׳ מנא, ירוש׳ תרומ׳ י ח). שכשם שהאבן ק ש ה מן הלבינה כך שיעבודה של בבל ק ש ה משעבודה של מצרים (ר׳ מייאשא, שם סוכ׳ ד ג). המוציא שני נימין מזנב הסוס ומזנב הפרה חייב שמצניעין אותן לנישבין, מ ק ש ה [1]) של חזיר אחת, צורי דקל שתים וכו׳ (ת״ר, שבת ל:). לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא ק ש ה כארז (ר׳ אלעזר בר׳ שמעון, תענ׳ כ:). מימי המבול ק ש י ם כשכבת זרע (סנה׳ קח:). ומה רך (מים) פסל את ה ק ש ה (אבן), דברי תורה שק ש ה כברזל על אחת כמה וכמה שיחקקו את לבי שהוא בשר ודם (ר׳ עקיבא, אדר״נ ו). שהסנה הזה ק ש ה מכל האילנות (ר׳ אליעזר, מד״ר שמות ב). והנה עם קשה ערף הוא, אין אדם אומר פלוני ק ש ה אלה שהוא צריך מרדות (ר״מ, שם שם מב). — *ומלאך קָשֶׁה, אכזרי: שמעו חמשה מלאכי חבלה וביקשו להזיקו (את משה), ואלו הן אף והימה כצף משחית ומכלה, וכיון שרזכיר משה זכותן של שלשה אבות ברחו קצף משחית ומכלה, ונשתיירו שנים ה ק ש י ם אף וחימה (ר׳ חייא בר אבא, מד״ר דבר׳ ג). זקן בחור ובתולה וטף ונשים תהרגו למשחית, אמר ר׳ יוחנן, למלאך ק ש ה שביניהם אמר, זה גבריאל (שם, איכ׳ ב, ולא זכר).— *ולשון קשה ודברים קשים, עזים, אכזרים: אין דבר בכל מקום אלא לשון ק ש ה, ואין אמירה בכל מקום אלא תחנונים (ספרי במד׳ לט). מפני מה נאמרת פרשת רוצחים בלשון עזה דכתיב דבר וכו׳ דכל דיבור לשון קשה כדכתיב דבר האיש אדוני הארץ

אתנו קשות (מכות י:–יא.). אותה שעה דבר הקב״ה כנגדו דברים ק ש י ם (מד״ר שמות מב). — *ונבואה קָשָׁה, כמו חזות קשה: כל הנבואות ק ש ו ת שנתנבא עליהם ירמיה לא באו עליהם אלא לאחר חרבן הבית (שם קהל׳, וישב העפר).—*ובמשמ׳ לא נוח, לא נעים, שלא קל לסבלו, חריף, חָמוּר: העורר על השדה והוא חתום עליה בעד, אדמון אומר, יכול הוא שיאמר, השני נוח לי והראשון ק ש ה הימנו (כתוב׳ יג ו). טען והזיע והיה ריחו ק ש ה, אמר קונם צמר ופשתים עולים עלי (נדרי׳ ז ג). השוכר את החמור להביא עליה חיטים והביא עליה שעורים חייב וכו׳ מפני שהנפח ק ש ה למשאוי (ב״מ ו ה). אלו לא היה סיחון ק ש ה ושרוי בחשבון ק ש ה שהרי המדינה ק ש ה, ואלו לא היתה המדינה ק ש ה וסיחון שרוי בתוכה ק ש ה היה שהמלך ק ש ה, עאכו״כ שהמלך ק ש ה והמדינה ק ש ה. (ספרי דבר׳ ג). והרי יריחו היתה בכלל ולמה יצתה, שהיתה ק ש ה כנגד כולם (שם שם כב). אותו היום היה ק ש ה לישר׳ כיום שנעשה בו העגל (ירוש׳ שבת א). ק ש ה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג (ר׳ שמעון בן יוחי, ברכ׳ ז:). הרגיל בעדשים וכו׳ אבל כל יומא לא, מ״ט משום דק ש ה לרית הפה (ר׳ יוחנן, שם מ). ויגד משה, דברים שק ש י ן לאדם כגידין (שבת פז.). עשרה דברים ק ש י ם [1]) נבראו בעולם, הר ק ש ה ברזל מחתכו, ברזל ק ש ה אור מפעפעו, אור ק ש ה מים מכבין אותו, מים ק ש י ם [2]) עבים סובלים אותם, עבים ק ש י ם רוח מפזרתן, רוח ק ש ה גוף סובלו, גוף ק ש ה פחד שוברו, פחד ק ש ה יין מפיגו, יין ק ש ה שינה מפכחתו, ומיתה ק ש ה מכולם (ר׳ יהודה, ב״ב י.). ק ש ה רימה למת כמחט בבשר החי (רב יצחק, שם עז.). ק ש ה עונשן של מדות יותר מעונשן של עריות (ר׳ לוי, שם פח:). ק ש ה גזל

---

[1]) [לפי רש״י בבבלי (שבת ל:): נימין קשין שבשדרה של חזיר ע״כ. ואמנם לא מן הנמנע הוא שיש כאן שם לעור החזיר בזיפיו או לחלק ממנו שנמכר כך לאוגדי מברשות, וצ״ע.]

[2]) [ואולי עקר הנסחה: קשה ערף.]

[2]) [אמנם אין מאמר זה מבחין בין הוראותיה השונות של המלה, וכן מדבר בו גם על הברזל הקשה ממש, וגם על מים ועבים, רוח ומיתה הקשים וכדו׳.]

[2]) [ובשפות אחרות משמש הצרוף מ י ם ק ש י ם למים שאינם נוחים לרכך ולהמס חמרים שונים, ובארמ׳ של תעודות יב מ י א ק ש י א הוא כנוי למפלי המים שבנילוס שקשה לעבור אותם.]

הדיוט יותר מגזל גבוה (הוא, שם שם). בוא וראה כמה קשין גירושין, שהרי דוד המלך התירו לו ליחד ולא התירו לו לגרש (ר' שמן בר אבא, סנה' כב.). קשה היא המחלוקת כדור המבול (ר' אחא בשם ריב"ל, מד"ר בראש' כו). כשם שהסנה קשה מכל האילנות וכו' כך הי' שעבוד מצרים קשה לפני המקום (ר' אליעזר, שם שמות ב). לא הוציאו וכו' אלא כניסן שהוא כשר לצאת בו לדרך, לא חמה קשה ולא צנה קשה (ר' עקיבא, שם במד' ג). מלמד שהיה ריחו של אותו הדם קשה (שם שה"ש, עד שהמלך). בוא וראה כמה קשה השחד שמעור את העינים (ר' ישמעאל ברי יוסי, תנחו' שופטי' ח). שקשה הבן הרע לאביו (מדרי תהל' ג). מוליך ומביא (את העמר) כדי לבטל רוחות קשות, מעלה ומוריד כדי' לבטל טללים קשים (בשם ר' יוסי בר חנינא, פסיק' רב', העומר, לג.). — *וקשה לדבר פלוני, לגוף וכדו בנגוד אל יָפֶה, עלול להזיקו: כרישין קשין לשינים ויפין לבני מעים (ברכ' מד:). שהיין קשה לבני מעיים (שם נא.). חמין רובן קשה לגוף ומיעוטן יפה (דא"ר ז). — *ובמשמ' חזק בכחו ובהשפעתו, בעל כח התנגדות: קשה היא התפילה שביטלה את הגזירה (ר' הונא, מד"ר בראש' עא). קשה כחן של צדיקים שיכולין לשמוע את קולו (של הקב"ה) (תנחו' ויקרא א). כש יראתנו שעמדה על עצמה, קשה יראתנו שלא שלטה הפרענות בה (פסיק' ר"כ, ויהי בחצי הלילה, בובר, סה:). — *וְקָשֶׁה דבר פלוני לעשות בו כך או כך, לקנותו וכדו', וקשה הוא האדם לעשות כך או כך: ארבע מדות בתלמידים, מהר לשמוע ומהר לאבד יצא שכרו בהפסדו, קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו, מהר לשמוע וקשה לאבד חכם, קשה לשמוע ומהר לאבד זה חלק רע (אבו' ה יב). דברי תורה קשין לקנות בכלי זהב ונוחין לאבד בכלי זכוכית (אלישע בן אבויה, ירוש' חגי' ב א). שהלבנים קשים לכבס יותר מן הצבועין (ר' לדוק, שבת יט.). וקשין (איש ואשה) לזווגן כקריעת ים סוף (ר' יוחנן, סוט' ב.). — *וְקָשֶׁה האדם לכעֹס או לרצות, שלא בקלות יכעס או יתרצה: ד' מדות בדעות, נוח לכעוס ונוח לרצות יצא הפסדו בשכרו, קשה לכעוס וקשה לרצות יצא שכרו בהפסדו, קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד, נוח לכעוס וקשה לרצות רשע (אבו' ה יא). — *וקשה בעיניו שיעשה כך וכך: מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך שתתן לי בן אחד (ר' אלעזר, ברכ' לא:). — ובלא פעל: בא וראה כמה קשים מזונותיו [1] של אדם שנשתנו עליו סדרי בראשית (רב יהודה, שבת נג:). קשין נקביו של אדם כיום המיתה וכקריעת ים סוף (ר' אלעזר בן עזריה, פסח' קיח.). קשה גליפת שפתים שהוא שקול כנגד בריותו של עולם (ר' חמא בר חנינא, פסיק' רב', אנכי אנכי, קכג.). — וקשה עליו הדבר: אם ראית תלמיד שלמודו קשה [2] עליו כברזל בשביל משנתו שאינה סדורה עליו שנאמר והוא לא פנים קלקל וכו' (ריש לקיש, תענ' ח.). —וכתה"פ, בְּקָשֶׁה, לא בנקל, לא בנחת: שלזה תשמישו בנחת ולזה תשמישו בקשה (שמואל, עירובי סג:). — *וקשה לפלוני, קָשֶׁה בעיניו, יש לו קֻשיה ותמיהה: מעשה באשה אחת וכו' וטהרה ר' עקיבא, ראה תלמידיו מסתכלין זה בזה, אמר להם מה הדבר קשה בעיניכם, שלא אמרו חכמים הדבר להחמיר אלא להקל (נדה ח ג). מעשה בכהן גדול שהאריך בתפלתו ונמנו אחיו הכהנים ליכנס אחריו וכו' אמרו לו מפני מה הארכת בתפלתך, אמר להם, קשה בעיניכם שהתפללתי עליכם ועל בית המקדש שלא יחרב (יומ' נג:). בימי ר' דוסא בן הרכינס התירו צרת הבת לאחין והיה הדבר קשה לחכמים, מפני שחכם גדול היה וכו' (יבמ' טז.). וזו היא שקשה בדיני ממונות (ב"ב קכח:). קשה בעיניכם שדחיתי את אויבי בקש (חול' כז:) — ובסהמ"א: שאין דבר קשה מעין רעה (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 149). קשה היא הליצנות שתחילתה יסורין וסופה כלייה (שם שם, 176). מה לאותו האיש לעשות עבודה קשה הזאת (שם שם, 238). למלך שהיו לו שני לגיונות קשין, אמר המלך אם דרים הם במדינה עמי עכשיו בני המדינה מכעיסין אותי והן עומדין עליהן ומכלין אותן (קלור הגדות ירושלמי, שם שם, 413) כל שקשה נוצח [3] (הלכ' פסוקי' לתלמידי רב יהודאי גאון, 69). נוח לקנות שונא וקשה לקנות אוהב, נוח לעלות לבימה וקשה לירד (ילק' שמעי, דבר,

1) [כאלו במקו' קשים מזונותיו להגתן, וכדו'.]
2) [אך עי' קהה, הערות.]
3) [תרג' מן הארמי' שבתו"ם: כל דאלים גבר (רב נחמן, ב"ב לד:).]

תמה). הם ענו לו א' קשה וא' רכה כדי שלא יבינו בדבר (ברכות רבתי, אלבק, 152). יום פלוני יפה להתחיל מלאכה, שעה פלונית קשה לצאת וכו' (רש"י, ויקר' יט כו). בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד, קשה עלי פרידתכם (הנ"ל, שם כג לו). אע"פ שהיה רואה שלפני הקב"ה קשה לא נמנע מלהלום כל פתחיה וכל שעריה יחד (הנ"ל, תהל' עד ו). שהיה בית המקדש מתוקן מאד וגנאי הדבר וקשה בעיניו (רש"י, ביצ' טו:, ד"ה הללו בעלי מחה). קשה לר"ת מה מועלת תפלה לר"מ ור' יהודה דקאמר בפ"ק דר"ה הכל נידונים בר"ה וגזר דין שלהם נחתם בי"ה וכו' (תוס' שבת יב., ד"ה רבי יהודה). קשה לר"י מנ"ל לר"ל דרבנן דרשי הכי (שם סט., ד"ה אמר קרא). ולא יכאיב גופם בעבודה ולבם בדברים קשים (רמב"ם, דעות ו י). קשה לי בזה אם הכל טמא וכו' מה צורך לומר וכו' (ראב"ד על הרמב"ם, כלים טו ה). כי למצליחים יבא על הרוב להם בגורל היותר טוב וההפך לאנשים הקשי יום (רלב"ג, משלי יו). כי כל הראיות שמביא התלמוד סייעתא ללשון זה הם קשות ללשון ראשון, ועל תירוצים דחוקים אין לסמוך (סמ"ג, מ"ע פג). הלוך בשליחותי כדי שידעו הכל שקשה הוא מי שנמנעה ממנו התשובה (מדה"ג שמות ד כא, הופמן, 40). מכאן שהדבור קשה (שם שם). ויצעק אל ה', מיכאן אתה למד שאין הצדיקים קשים לקבל (שם שם יח כה, 169). לומר לך שהיו (סיחון ועוג) קשים ולא סייעו זה את זה במלחמה (שם דבר' א ד, הפגלה, 7). —ואמר הפיטן: באה (המנורה) מקשה, בידו נתעקשה ובה ניתקשה (ינאי, אור מרחה, קרוב' במד', זולאי, קפח). — ואמר המשורר: קשות במצפנם ופימו יענה רכות (רמב"ע, על אף משגאיו, ברודי, כ). —*ובקצור קָשֶׁה, מ"ר קשים, במשמ' מטבע קשה[1], מטבע של מתכת, בנגוד אל שטרות כסף של ניר: וקנס חמשה קשים באם לא ישלם ר"י בכל שבוע ושבוע שנים וארבעה גדולים טפלים עד תשלום סך שבעים וה' כנ"ל, וכמו כן בקנס חמשה קשים על רמ"י אם יעבור (פנקס קראקא תסג, אוצה"ס ז, 629). בקנס שלשת קשים על קופת הקהל ועשרים קשים לקופת הצדקה ושלשים קשים לסקרבל וכו' (שם שם, 633).

קְשׁוּא, עי' קִשֻּׁא.

קַשּׁוּב, עי' קַשָּׁב.

א. ***קִשּׁוּט**, קישוט, ש"ז, — א) שה"פ מן קִשֵּׁט[1], פעלת הַמְקַשֵּׁט, נתינת תכשיטים ועדיים: הנאת קישוט עלי לעולם אם אתקשט ושבועה שלא אתקשט (רב יהודה, נדר' פ:) — ב) תכשיט, עֲדִי, Schmuck; ornement; adornment: אשה חשובה נהנית מריח קישוטיה ל' יום (אביי, כתובי עא:). כמה קישוטין[2] קשטתי אתכם (רבי, מד"ר איכ', מה אעידך; פסיק' ר"כ, נחמו, בובר, קכד:). —ובסהמ"א: כי כונת כל מטיב לזולתו מבני אדם היא לתועלת עצמו תחלה ולקנות קשוט נאה לעה"ז או לעה"ב (ר"י א"ת, עבודת האלהי', פתיח'). — ואמר הפיטן: הרחק כאור חמודים קשוט לשון למודים (מרדכי, לאיכה ורחיכה, יוצ' א פסח). מה יפו קשוטיך בעז ותפארת (שמעון בר יצחק, לאיכה ורחיכה, יוצ' שבת חוה"מ פסח). — *מלאכת הַקִּשּׁוּט, Kosmetik; cosmetique; -ic: ראיתי להעתיקו בהיות רב התועלת הנמשך ממנו במלאכת הרפואה ובמלאכת הקשוט ומלאכת האלקימיאה (הקד' לתרגום ספר הרפואות לאלזהראוי). — ג) *כמו א. אִמּוּת[3], ברור האמת: הזיכוך והקישוט וכו' והקישוט הוא שיתרשם בנפש האמת הברור עד שיגלו לה האמתיות האלהיות, גם כל המציאות כלו על סדרו (הקדמת ר"י אלבלג לס' דעות הפילוסופים לאלגזלי, 10). שההצלחות כולן בזויות בערך אל ההצלחה הנצחית שהיא תכלית האחרית התלויה בשלימות הנפש, ושלימותה הוא בזכוך ובקשוט וכו' והקשוט הוא לילך בדרך טובה וישרה (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ז).

ב. ***קִשּׁוּט**, קישוט, ש"ז, — שה"פ מן קָשַׁט[4], פעלת הקוֹשֵׁט, המַכּוּן כיורה בקשת: אמר

---

1) [עפ"י הלעזות hard cash, harte Taler, וכדו'.]

---

1) [עי' קשט, הערה.]

2) [בפסיק' רב' (אוכי אוכי קכה.): שקישט אותם הקדוש ברוך הוא בכל מיני תכשיטים.]

3) [מן קֻשְׁט, קֹשְׁט וכדו' במשמ' אמת.]

4) [עי' קשט, הערה.]

אברהם וכו׳ לאיזה מקום נלך, א״ל הקב״ה למקום שאני קושטך, ואין הלשון הזה (מוריה) אלא לשון קישוט שנאמר וכו׳ או ירה יירה (ר׳ יהודה בן סלמה, תנחומי בובר, ויקה מה).

קָשׁוּט, עי׳ קֹשֶׁט.

קִשּׁוּי, קישוי, ש״ז, — א) מצב האשה המקשה לילד: כמה הוא קשויה וכו׳ אפילו ארבעים וחמשים יום (נדה ד ה). אין קישוי יותר משתי שבתות (ר׳ יוסי לר׳ שמעון, שם שם). כמה יהא קישוי ויהא תלוי בולד, אפילו ארבעים וחמשים יום (תוספת׳ שם ה ט). דאע״ג דמתחיל קישוי בשלישי ושפתה מעת לעת טמאה (נדה לז:). — ב) מצב הדבר הקשה, וביחוד מצב אבר הזכרות שנתקשר, Härte; durəté; hardness: אין אונס לערוה לפי שאין קישוי אלא לדעת (רבא, יבמ׳ נג:). — ובשהמ״א: ואמר רב אשי מערה בעצמו בקישוי[1]) לא משכחת לה כלומר בקישוי גיד וכו׳ גיד בלא קישוי נקרא מת (ר״ח, סנה׳ נה.). נעוץ צפרניך בקרקע עד שימות האבר ויסור קשויו ואח״כ תפרוש (הוא, שבוע׳ יח.). אם ישמש אדם באבר מת כלומר בלא קישוי בעריות פטור (הוא, שם שם). שהוא צריך להוסיף על מזונות אשתו בימי קישויה (רש״י ב״ק כט., ד״ה גבי מזונות). והשיג בחוש מישושו קרירותה וקשויה (של האבן) (ר״י א״ת, תו״ה, היחוד י). היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי לא יפרוש מיד והוא בקישויו שהנאה לו ביציאתו כביאתו (רמב״ם, איסורי ביאה ד יא). יוליד דם ממוצע הגוף וירחק המותרות ויועיל לקישוי האבר (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ה פרק שני, חלב). והיבש נוטה קצת אל החמימות, ישבור כח הקשוי ומיבש הזרע (שם שם, כסבר). שכל שהקישוי נעשית לדעת היתר ואח״כ נאנם בהיותו עומד בקישויו ודאי אונס גמור הוא (מגיד משנה על הרמב״ם, איסורי ביאה א ט). — °ובמשמ׳ קֹשִׁי המעשה, ההכנה, Schwierigkeit; difficulté; -y: שבזמן שאדם כותב לחבירו תיבה בלא נקודות אינו יודע מה ענינה וכו׳ ואם יש בה מלך אז יודע הענין בלא קשוי (הוריה הקורא, דרנבורג, 53).

[1]) [בגוף הבבלי: בקשי, עי׳ קֹשִׁי.]

קִשּׁוּר, עי׳ קִשֵּׁר.

קָשׁוּר, עי׳ קָשַׁר.

***קְשׁוּשָׁה**, קישושה, קְשׁוּשֶׁת, ש״נ, מ״ר קישושות[1]) —קנה קש וגבבא: אין מלקטין עשבים מגבי הזבל אבל מלקטין הימנו קישושות (תוספת׳ שביע׳ ב יד). צינור שעלו בו קוצים וקישושות דורסו ברגלו בצינעא כדי שיצאו מים וילכו להם (ר׳ מנחם, שם עירוב׳ יא י). — ובמשמ׳ אגד של קני עץ שנותנים על השבר לְיַשְּׁרוֹ ולרפאו: מה בין סולם לקישושות, סולם יש בו ממש, קישושות אין בהן ממש (ירוש׳ שבת ה ג). מה בין קישושות לקמיע מומחה (ר׳ חנינ׳, שם שם). מה בין קישושות לאגד שעל גבי המכה (ר׳ אבדימי, שם שם). אית תניי תני אין יוצאין בקישושות, אית תניי תני יוצאין (שם שם). ועי׳ קָשִׁישׁ.

קָשׁוֹת, תה״פ, עי׳ קָשֶׁה.

א. °**קָשׁוּת**, ש״נ, — תכונת האדם הקשה: הקשות, הכילות, הקנאה, השנאה, החרטה (תקון מדה״נ לרשב״ג, הוצ׳ פולק, יט).

ב. **קָשׁוּת**, עי׳ קְשׁוּתָה.

***קִשּׁוּת**, קישות, ש״נ, — כמו קִשּׁוּא[2]), — צמח מצמחי הדלועים, Gurke; concombre; cucumber: הקשות והמלפפון אינם כלאים זה בזה (כלא׳ א ב). נוטע אדם קישות ודלעת לתוך גומא אחת (שם ג ה). והקישות והמלפפון מין אחד, ר׳ יהודה אומר, שני מינין (תרומ׳ ב ו). התורם קישות ונמצאת מרה, אבטיח ונמצאת סרוחה, תרומה ויחזור ויתרום (שם ג א). אוכל פועל

[1]) [מלה זו באה אך במ״ר בכתיב קישושות, ואמנם אפשר שבאה יו״ד בכתיב במק׳ שוא, ולפי זה תוכל להיות צורת מ״י קְשׁוּשָׁה, קִשּׁוּשָׁה, קְשׁוּשָׁה ואף קְשׁוּשֶׁת, קִשּׁוּשֶׁת, ואולי האחרון נכון. ואכן בכמה משמושי המלה בא במקומה קשישים ואף גשישים (עי׳ גָּשִׁישׁ) וגם קשקשים או (כנראה בטעות) קסקסים, ואפשר לקים את הצורות קשושות וקשקשים וגם קשישים אם נבין את שתי המלים במשמ׳ קני קש וגבבא, ואמנם הַשפעה גם צורת המלים וגם הוראת ע״י גשיש. וגם אפשר שאין גשיש(ים) בעקר אלא מבטא של קשישים במשמ׳ קנים של קש, שהשתמשו בהם לתת חוזק ועצוף רך לאבר השבור.]

[2])[עי׳ קִשּׁוּא, הערה.]

קישות אפילו בדינר (ב"מ ז ס). כשות של קשות והנץ שלה טהורה (עקצ' ג א). קשות שנטעה בעציץ והגדילה ויצאה חוץ לעציץ טהורה (שם שם ט). הלוקח מן הפלטר מעשר מכל דפוס ודפוס. אם היו מביאין וצוברין לפניו נוטל מכל קישות וקישות ומכל אגודה ואגודה ומכל תמרה ותמרה (תוספת' דמאי ה י). אין לך מר בקישות אלא פנימי שבה (ר' יוסי, שם תרומ' ד ה). קישות של תרומה שנתערבה במאה קישות של חולין וכו' הרי אלו יעלו (שם שם ה יד). עיסה שקראה שם חלתה בצפונה וכן קישות שקרא שם תרומה בצפונה הרי זה אין חבור (שם, טבו"י ג א). אדם נוטל מעה אחת מפיטמה של קישות ונוטעה והיא נעשית אבטיח (ר' יוחן בר מנשה, ירוש' כלא' א ג). ניחא אבטיח ונמצא פרות, אלא קישות ונמצאת מרה, לא מעיקרא היא מרה (שם תרומ' ג א). קישות טמאה שנפלה לתוך מאה קישואין טהורין הואיל ואינו מקפיד על תערובתו מעלה (שם שם ד יג). א"ר חנינה ר' היה לוקח קישואין בכורות למלכות וקובע מעשר שני שלהן על כל עוקץ ועוקץ, ראה אותן כאילו הן חתוכות, ר' יוחנן בעי שלימות ואת אמרת חתוכות, א"ר יונה, ויאות, אלו שנים שהיו שותפין בקישות אחת, לזה חלק אחד ולזה ט' חלקי' שמא הוא אומר לו טול חלקך ואני חלקי (שם מע"ש ד א). זה אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא חזרת ולא קישות ולא צנון לא בימות החמה ולא בימות הגשמים, דאמר מר, צנון מחתך אוכל, חזרת מהפך מאכל, קישות מרחיב מעיים, והא תנא דבי רבי ישמעאל, למה נקרא שמן קישואין מפני שקשין לגופו של אדם כחרבות, לא קשיא, הא ברברבי הא בזוטרי (ע"ז יא.). צנון שחתכו בסכין שחתך בה בשר אסור לאכלו בכותח, והני מילי צנון, דאגב חורפיה בלע, אבל קישות גריר לבי פסקיה ואכיל (מזקים בשם אביי, חול' קיא:—קיב.). — ובסהמ"א: (פועל ששכרוהו בעלים) לא יאכל קישות הראשון שלקט, אלא יתן תחילה לכליו של בעל הבית (טוחו"מ סכירות שלו).

קְשׁוּתָה [1], ש"נ, — צורה כדמות קֶשֶׁת, קטע של עגול: בארבעה דרכים המדידה נקבצת ואלו הן, המרבעת, והמשלשת, והעגלה, והקשותה (משנת המדות א, 54). והקשותה בד' פנים, בקשת, וביתר, ובחץ, ובגג (שם שם). (הרוצה למוד השדה) הקשותה כיצד, נותן החץ על היתר שניהם בבת אחת ומצרף אותה בתוך חצי החץ ומעמידן לצד, וחוזר ולוקח חצי היתר וצורפו בתוך עצמו ומחלק על י"ד והעולה מוסיפו על העומד והעולה היא המשיחה (שם ג, 53). אם היתה הקשותה חסרה משליך חצי מחצי חוט העגולה וכו' ואם היתה הקשותה יתרה משליך חצי חוט העגולה מחצה וכו' (שם ה, 46).

1) [בעקר נק' מן קֶשֶׁת, ת"ז, בדמות קשת.]

קשה

קשה [1], ממנו קָשָׁה, °קָשֶׁה, °קַשְׁיָן.

קָשָׁה, קל לא נמצא.

—הפע', הִקְשִׁיחַ [2], תַּקְשִׁיחַ, — הֵסִיר, הִתִּיק; losreissen; arracher; to tear away: למה תתענו יי' מדרכיך תַּקְשִׁיחַ לבנו מיראתך (ישעי סג יז). הִקְשִׁיחַ בניה ללא לה לריק יגיעה בלי פחד (איוב לט יו). — ובסהמ"א [3]: אל תוסף עוד התל כיעלה אשר הקשיחה תאות העולם ללא לה והזניחה חבל ועמלה (עמנואל, מחברת ג, 20). נשים רחמניות הן מאד על צאצאי מעיהן וכו' מחלב שדיה תניקהו ג' שנים גם תקשיחהו לכל עמל ותלאה (ר"מ צלוק, שבילי עולם ג, כח.). להקשיח את הברזל ולעשותו מוצק יבינו יותר מחרשי איראפא (שם שם, כט.). כי ההרגל הקשיח לבותם (של הודיים) לשאת עמל ותלאה

1) [עי' בהערה לפעל.]

2) [אין פועל זה לשון קישוי הלב אלא לשון הסרה, כהוראת הפועל גשח בסורית שפירושו: קרע התיק, וכן בישעיה סג, יז: תקשיח לבנו מיראתך, פירושו: תסיר לבנו, תקרע לבנו מיראתך (דברי עורטטיכר, ספר איוב לט יו). וכך נכון ת"י לישע': לא יתפני לבנא מדחלתך, ע"כ. אך שאר התרגומים הקדומים והמפרשים הבינו את המלה על פי דמיונה אל קשה, כגון השבעים לישע': εσκληρύνας (תקשה), וולג': indurasti, רש"י: לשון אימוץ לב, וכדו'. ורד"ק כאלו מצרף את שתי ההוראות: ענין אכזריות ורחוק הלב מהדבר הנאהב, ע"כ, והשמוש בסהמ"א קרוב אל קשה, אף שיש בו גם מענין הרחוק והעזיבה.]

3) [עי' בהערה הקודמת].

מנעוריהם ולבלתי יתאוננו (סס ג, מז.).—ואמר הפיטן: מוכרך אל תוניחנו, מיראתך אל ת ק ש י ח נ ו (ינאי, קרובי ויקרי, זולאי, קסע–קע). נהם כיונת אלם, יצפצף כעגור וכסוס. והיה כי יראה חרוהה והכביד את לבו ז ה ק ש י ח (רקע״ג, אם לפי בחרך, תוכחה, סדור רקע״ג, סו). ראה בניו נהרגים לעיניו ומה י ק ש י ח ומה יתאפק שדי אבינו אתה ואיך נחשב כיתומים (יוסף בן אביתור, את מי זכחת, סעה״ם 15). כי אשר יאהב יוכיח והוא כאב את בן ירצה, ואם בראש לב מ ק ש י ח בסוף מקים מעפר דל (ר״י נגארה, יגדל כח כח, עולת תמיד, פזמ׳, כח). — ואמר המשורר: ו ה ק ש י ח ו אמנים לבבות כאבנים לאכל בשר בנים ולחם בנתיהם (רמב״ע, תהלת מאמרים, ברודי, כס). ירך עליהם לב נדיבותו אבל אתו עלי הונו כצר י ק ש י ח (הוא, אקיר, סס, סה). יום אור בהיר א׳ עת זמיר יד עמל לא יניח, לא ירח יקר מזהיר יגון מלב מ ק ש י ח (ר״י הלוי, יום אור, דיואן ג, 38). וכימה הקשר מעדנים ו ת ק ש י ח ונגדה יפתה כסילח ומושבותיו (ראב״ע, בנס אל, כהנא א, 195). כאלו לא ילדתני בעצב שכחתני ו ה ק ש י ח ה עמדה (עמנואל, הברכת הזמן, מחברת א, 7). — ואמר המליץ: אל ת ק ש י ח לבך לשועת דל ואל תעלים עיניך מאביון (ב״ז, ב״ס ד ג).

—קל, ״רָשַׁח, — כמו הִפְעִ׳, ואמר הפיטן: ק ש ח לב להחפיש רצוצים, קמטו במעש פעלם רועצים (יהודה בר מנחם, אני סומה, יוצ׳ לשבת הגדול, מחז׳ איטלי א, ל:). רחץ רבנו בדם צר פעמיך ל ק ש ח ה, וטבול ידיך בשמן ישע למשחה (JQR July 1918, עמ׳ 157).

—בינ׳ פָעוּ׳ ״קָשׁוּחַ, — מוצק וקשה: והם על הרוב רמי הקומה, אינם מטוענין בשר אבל מוצקים ו ק ש ו ח י ם לכל עמל ועבודה (ר״מ בלוך, שבילי עולם א, מצרים, יז:).

—נִפְעַ׳, ״נִקְשַׁח, — נִקְשֶׁה: כוחו (של חלב הכבשים) ממוסך וממתוק וכו׳ ומרכך את האיברים ה נ ק ש ח י ם (אסף, 16.). ולהרבות לרחוץ במרחץ כי ימציא מנוחה לגוף לרגוע ויתיר את האיברים ה נ ק ש ח י ם מרוב הליחה (סס, 87:).

״קֹשַׁח, ש״ז, — קשי והרהקת לב, ואמר הפיטן: תם כוחי בשבי אל תפן אל ק ש ח י, הצמח עוז למלכי והרם קרן משיחי (רקע״ג, איכה רחונה, סליח׳ ה״ב, סדור רקע״ג, סכז).

״קַשְׁחָן, ש״ז, — קשה לב, אכזר: רחמן הוא ולא ק ש ח ן ואכזר (קטע מזמן הגאו׳, סעדיאנה, שכטר, 72).

קשט [1]

, ממנו ״קִשּׁוּט, ״קָשַׁט, ״קַשָּׁט, קֹשֶׁט, קְשֹׁט, ״קְשֹׁט, ״קַשְׁטָנִית, ״תַּקְשִׁיט.

״קָשַׁט [2], פ״י, — א) ירה בקשת, כִּוֵּן, schiessen, zielen; tirer, pointer; to shoot, aim: יש מויק שהוא פורח באויר כעוף ו ק ו ש ט [3] כחץ (מד״ר במד׳ יב). (אשבילך) ואורך, שאני ק ו ש ט ך לדרך טובה (תנחו׳ בובר, לך לך ז). מהו מוריה, אמר אברהם לפני הקב״ה, רבון העולמים, לאיזה מקום נלך, א״ל הקב״ה, למקום שאני ק ו ש ט ך, ואין הלשון הזה אלא לשון קישוט, שנאמר לא תגע בו יד או

---

[1] [עקר משמ׳ השרש הזה כנראה יָשַׁר, ומכאן קְשֹׁט בעקר יֹשֶׁר, ומכאן אמת, והפעל קִשֵּׁט, יִשֵּׁר ותקן, ואח״כ אף פֵּאֵר ושִׁפֵּר בקשוטים, ובמקום קְשֹׁט, קֹשֶׁט, בעבר׳ ובארמ׳ ואף בסור׳ של א״י ובערב׳ קשט [a]), בא בסור׳ הבבלית קושתא בתי״ו, ובתו״ם נשמעה ק על יד ט לפעמים כמו כ, ומכאן תַּכְשִׁיט, ואף כִּשֵּׁט במקום קִשֵּׁט: מצינו שהקב״ה מברך חתנים ומכשט כלות (מד״ר ברא׳ ח, תיאודור, 67), וכן בסור׳ חדשה, ובשמרונית בא אף כ ש ת במקום ק ש ט, וכן למשל בא שם כשית במובן טיב ונאה (עי׳ דברי ז. בן־חיים, תרביץ י, 368) וזה כנראה אף מקור הדרוש שפרשו בו האשה הכשית (במד׳ יב א) בספרי (ועי׳ רש״י), אשה נאה, וכנראה יש לפרש מן קשט, אף קְשִׁיטָה, עי׳ שם.

אך למעשה אין קשט, קשת, במשמ׳ זו, ישר, אמת, מקורית בעבר׳, אלא שאולה מארמ׳, ואף איננה מקורית בכל שפה שמית אחרת; ומצד אחר מורים כמה שמושים בתו״ם ובסור׳ על הקשר שבין משפחת מלים זו אל קֶשֶׁת, ככתוב אחר במקום קֶשֶׁת, ש י ו ר י ם ב ה ח צ י ם ב ק ו י ש ר. ועל כן יש לראות את כל השרש קשט אף במשמ׳ ישר, אמת וכו׳ לא כקדום, אלא כמשני, נגזר מן קשת, קשט במשמ׳ הירייה הישרה, כחץ מקשת. ולפי זה סודרו גם הוראית המלים.]

[2] עי׳ בהערה הקודמת.]

[3] [בתנחו׳ (נשא כג): ו ק ו ש ש, אך בובר (סס סס כז): ק ו ש ט, עי׳ הערתו.]

---

[a] قسط

ירה ירח (ר' יהודה בן פלמח, סס וירח מה). — *ובהשאלה, קשט לדברים, קלע אל האמת, פִּגֵּן לאמתו של דבר, treffend sagen; dire proprement; to say appropriately: אברהם יצחק ויעקב היו אוהביו של הקדוש ברוך הוא, אברהם קרא לבית המקדש הר וכו' ויצחק קרא אותו שדה וכו' ויעקב קרא אותו פלטין וכו' אמר לו הקב"ה, אתה קורא אותו בית עד שלא נבנה, חייך שאני בונה אותו וקורא אותו בית יעקב וכו' ואף אסף ק ש ט[1]) לדברים ולא הזכיר בתרועה אלא יעקב (פסיק' רב', הרכינוי חים סלוס, קסה :–קסו.). — ובסהמ"א: כל ימי הייתי עסוק בפסוק הזה ולא הייתי יודע לאיכן הוא ק ש ו ט[2]). עד שבא הרוכל הזה והודיעני (בכס ר יכלי, קטעי מדרסים מהגני', יעקב מן, HUCA יד, 827). —ב) הורה באמת: מאיכן קשט הקושט הזה שתהא עבודה בבכורות, מן הדין קרייה, כי לי כל בכור וכו' (ר"י, ירוס' מגי' א יג). — וביכ' פְּעוּ' קָשׁוּט, מְכֻוָּן, ישר ופשוט, וגם במשמ' מוכן ומתקן: לפני החכם ק ש ו ט ה ומוכנת אורח חיים (רס"י, משלי יה כד). ואדונו כתב כי דין פשוט וקשוט דראובן נוטל ב' שלישים וכו' (מרדכי בתוב' רלז). — ואמר הפיטן: ק ש ו ט י ם וקשורים (יכאי, קרוב' במדי, זולאי, קעז). סוד שלישים אמרים ק ש ו ט י ם, הורדת היום לקץ ארבעים פשוטים (רסע"ג, אאמר מיוס, סליח' יוה"כ סדור רסע"ג, רלד). בחורי חניטי, ילדי מעוטי, בעדת ק ש ו ט י, כללי ופרטי (רסב"ג, מזופי פליטי, ביאליק–רבניצקי ב, 220). ידיו ק ש ו ט ו ת מקבלות הגיונים שוקיו רמו להדוך גאונים (משלם בר קלונימוס, ג' כעול אוה, יול' ב ססח). יאתה רממות לרם בכחון ישגיב ומי ק ש ו ט שנון שבחו להשגיב (קלונימוס מלוקא ?, יאתה תהלה, קרוב' סחר' יוה"כ). מאכלת לקוחה וצואר לשחיטה פשוט, נתכפה סמיכה ולקרץ אב

---

[1]) [כך הנוסחה הנכונה, ולא כנסוח הבלתי מדויק שבמדרש תהלים פא: ואף אסף ק י ש ט א ת ד ב ר י ו. ולא צדק בכר (Ex. Term. II, עמ' 196) בבארו בטוי זה כלשין קשוט ושפיר בדבור סתם.]

[2]) [והעיר שם מן: בויק"ר היכן הוא פשוט, אולם הסגנון כאן הוא מקורי, היינו להיכן הפסוק מורה, מכוון, ע"כ.]

[3]) [עי' פִּעֵ'.]

ק ש ו ט (בנימן בר זרח, אמוגים, סליח' מנח' יוה"כ). —פִּעֵ', *קִשֵּׁט, —א) כמו קל: הם נוטלין ומקשטין עליו חצים ואיכפת[1]) לו, שנאמר לא יבריחנו בן קשת, והם נוטלין אבני קלע וזורקין עליו, והוא סבור שהן בקש (פסיק' ר"כ, פסקא אחריאה דסוכות, בובר, קפח). הורני ה' דרכך, אמר דוד לפני הקב"ה, רבונו של עולם, אם ראיתני יוצא מן הדרך, קשטני בשבילך, הוי הורני ה' דרכך (מדר' תהל' פו). כמט־לחץ, בקורת החצים שהכל מקושטין[2]) בה והיא עומדה (קטעי מדרש והגדה, גנזי סכטר א, 267). — ב) קשט את עצמו או זולתו, שם לו כלי פאר, התקין לו עדיים[3]), schmücken; orner; to adorn: במדה שאדם מידד בה מודדין לו, היא ק ש ט ה את עצמה לעברה, המקום נוולה (סוט' א ז). באומות אדם מקשט את אשתו ומוסרה לאחר, אדם מקשט את עצמו ונמסר לאחר (ספרא ויק, קדוסים פרק יא). למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן, פיקחין שבהן קישטו את עצמן וישבו על פתח בית המלך וכו' שמח המלך לקראת פיקחים וכו' אמר הללו שקישטו את עצמן לסעודה ישבו ויאכלו וישתו, הללו שלא קישטו עצמן לסעודה יעמדו ויראו (ריב"ז, סבת קנג.). היא (סוטה) ק ש ט ה לו פניה לפיכך פניה מוריקות (רבי, סוטה ח:). התקוששו וקשו וכו' ק ש ט[1]),

---

[1]) [צ"ל: ולא איכפת, וכן בילק' שמע' (איוב תתקכז).]

[2]) [צורת פוּעַ' במקום פִּעֵ'. ובמד"ר (איכה ג, דרך קסתו): מ ק ו ש ש י ם, ועי' ג. קָשֵׁשׁ.]

[3]) [גם זה בעקר: הכין, התקין (עי' הערה לשרש), וכך אפשר להבין צרופים כגון קשטו עצמן לסעודה, ומעין זה בארמ' שבתו"מ.]

[1]) [אמנם בחלק מן המקורות (ב"מ קז:, ב"ב ס:). נדפס כאלו בבנין קל, ק ש ו ט עצמך וכו', וכן נוהג הפתגם בפי העם, וכן ברש"י (לסנ' ב א) (ובקצת דפוסים: ק ש י ט, אך ביתר המקומות (סנה' יח., יט.) ק ש ט, וכן בצורת המאמר המובאת לקמן בגוף ראשון נ ק ש ט. וברב כתבי היד והדפוסים של מדר' תהל' (עי' הערת בובר למזמור נג): אם תרצה ל ק ש ט את אחרים ק ש ט עצמך תחלה וכו', ע"כ. והואיל ואין קָשַׁט בקל במקום אחר בתו"מ משמש במשמ' זו, ואף לא במשמ' יִשֵּׁר ותקן וכדו', ישר לראות כאן בנין פִּעֵ', וכן גם לוי, יסטרוב ומלונים אחרים.

ואמנם גם צורה זו של המאמר, הדורש ק ש ט

עצמך ואח"כ קשט אחרים (ר"ל, סנה' יח., ושם יט.). מעשה ברבי טרפון שישב ושנה לתלמידים ועברה כלה לפניו, צוה עליה והכניסה בתוך ביתו ואמר לאמו ולאשתו רחצוה וסכוה וקשטוה וכו' (אדר"נ מא). מצינו שהקב"ה מברך חתנים ומקשט[1]) כלות (רבי שמואל, מד"ר ברא' ח). קישטה (הקב"ה את חוה) ככלה ואח"כ הביאה לו (לאדה"ר) (בס שם יח). את סבור שמתחת חרוב אחד או שקמה אחת הביאה לו, אלא משקשטה בכ"ד מיני תכשיטין אח"כ הביאה לו (רבי חמא בר חנינא, שם שם). בנוהג שבעולם כלה מקשטין ומבשמין אותה ואח"כ מכניסין אותה לחופה (ר' לוי, שם שמות כג). כל המנבלת עצמה בימי נדתה רוח חכמים נוחה הימנה, כל המקשטת עצמה בימי נדתה אין רוח חכמים נוחה הימנה (שם במד' י). התקששו וקשו, נקשט[2]) עצמן ואחר כך נקשט אחרים (ר' יאשיה, שם איכ' ג, כאפשה דרכינו). אשתו של בולדרים שהיתה מקשטת עצמה בפ' שכינותיה, אמרו לה שכינותיה בעליך אינו כאן, בפני מי את מקשטת עצמך, אמרה להון בעלי מלח הוא, אם יזדמן לו מעט רוח תכף יבוא ונמצא עומד למעלה מראשי, לא מוטב שיראה אותי בכבודי ולא בניוולי (בר קפרא ורבי יצחק בר קפרא, שם קהל' פרשה תשיעית, בכל עת יהיו בגדיך). מה אעידך, מה תכשיטים שלא קישטתי אתכם (פסיק' רב', אנכי אנכי, קנג:—קנד.). בשעה שיצאו ישראל ממצרים ובאו למדבר סיני וקבלו את התורה, באותה שעה קישטם הקדוש ברוך הוא בשלש עשרה תכשיטים (רבי תנחומא ברבי, שם קנד.). הסוס הזה את ממתגו והוא בולם, מכשכשו והוא בולם, מקשטו והוא בולם (פסיק' ר"כ, זכור, כד:). — ובסהמ"א: משל למלך שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו וכו' (רש"י, שמות לב לא). אמ' לו הקב"ה (למלאך המות) לך וקשט עצמך בסימני המיתה וכו' הלך וקישט את עצמו[1]) ועמד על פתחו של ר' יהושע בן לוי, אמ' לו, הקב"ה שלחני ליקח את נפשך, אמ' לו חוס ושלום, איני מוסר נפשי בידך וכו' מיד עלה לרקיע וכו' אמ' לו הקב"ה לך וקשט עצמך בסימני המיתה ולך וקח את נפשו וכו' (ספר המעשיות, גסטר, 96). כל המקשט את גופו כדי להתגאות הרי זה שוכח השם ב"ה (אורחות צדיקים, שער הגאוה, ג.). כשראתה שמסר כל מה שיש לו בידה, מיד שבעה נפשה וכו' קשטה עצמה והטיבה דרכה ולא גנבה עוד (ר"י אלנקאוה, מנורה"מ ז, ענעלאו, 341). — ובהשאלה: ואילו היינו מעלים בלבינו כי השקפת המלכים על הנסתר ממצפונינו כהשקפתם על הנראה מגופינו, לא היינו מתעכבים לקשט מצפונינו כרצונם ממנו (ר"י א"ת, חו"ה, השבון הנפש ג). — ואמר הפיטן: גם עשתונות קשטנו והכננו סתרי טוחות (אליה ב שמעיה, יי אלהי ישראל, סליח' ד עשי"ת). קדוש מארצו קצע קרוצו, קוממיות הפריצו, קשטו ממערצו (שלמה הבבלי, אל נשא, יוצ' שבת בראשית). רחק מעשק והיה חם, קשט מעבדיך והצדק אותם (שמעון בר יצחק, תהענו, סדר ב שבועות)[2]). — וקֹשֵׁט מדות האל ודיניו[3]), צַדֵּק אותם: מפני קשט, לקשט מדותיך בעולם שכשתתן להם הטובה לא יהרהרו האומות אחריך אלא יקשטו דיניך ויאמרו יפה חיטב להם כי הם עמדו לו בכמה נסיונות (רש"י, תהל' ס ו).

—פע', *קֻשַּׁט, בינ' מְקֻשָּׁט, — א) יָרוּי, מְכֻוָּן: מהו המוריה, אמר רבי שמעון בן יוחי, בארץ שהיתה מקושטת כנגד מזבח של מעלן, או ירה יורה[4]) (פסיק' רב', בחדש השביעי, אים שלום, קע.).—ב) שקשטו

במשמ' קשט, אינה כנראה המקורית, כי בא המאמר גם בפעל קַשֵּׁשׁ עצמו בארמ', עי' א. קַשֵּׁשׁ ובהערה שלקמן.]

[1]) [תיאודור (עמ' 67): ומכשט.]

[2]) [במקום אחר (ירוש' תענ' ב א) בארמ': נתקושש גרמן עד דלא נקושש חורנין, ע"כ, ועי' הערה לעלי ולערך א. קַשֵּׁשׁ.]

[1]) [בבבלי (כתוב' עז:) אין בטוי כזה.]

[2]) [רמב"ע (אזרח, סעה"ש 83) כותב: הציקוהו מסות ולא זע מפניהם, היות גר זרעו בארץ לא להם, קשטו יהי דן כי עבדים בהם הם חזקי מצח וקשי לב, ע"כ. וברודי שם מנקד: קֹשְׁטוֹ ומבאר (שם עמ' 212) כאלו הכונה הבטיה לו נאמנה, ואין זה מסתבר. ובמחזור אויניון, מגן ליוה"כ, מנֻקד קַשְּׁטוֹ. אך לפי הענין אולי הנכון קָטְטוֹ או קִטְטוֹ יהי דן, כלו' ידין את ריבו, או את יריבו.]

[3]) [ע"פ מד"ר (ברא' כה), עי' הַתפ'.]

[4]) [ת"י: יתקשטון.]

אותו, שקשט את עצמו בעדיים: למלך שכעס על אשתו וחזר' בבית אביה, אמר לה הוי מקושטת בתכשיטיך כשתחזורי לא יהו עליך חדשים וכו' (ספרי דברי מג). למלך שאמר לאשתו תהא מקושטת ומתוקנת לפני וכו' כך אמר הקב"ה לישראל, בני, הוו מתוקנים ומקושטים לפני במצות (מסכת תפלין, ז' מסכת' לקירכהיים, 21). יצאת מקושטת כזונה (מד"ר בראש' פ). ונערה יוצאת מקושטת ומבוסמת ומפתה אותו (שם במד' כ). — ובסהמ"א: שאותן שבעת ימי המלאים היה משה מקריב קרבנות ואהרן ובניו מקושטים ככלות (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 83). ואל תסתכל בנוי אשת איש, ולא במקושטת בבגדי צבעונין (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, 482). — ואמר הפיטן: גלתה מארצה כלה מקושטה, בעון מעשרות ושמטה (ר"א קליר, איכה ישבה הכללה, קינ' ת"ב). [1]

—התפ' *הִתְקַשֵּׁט. — א) קִשֵּׁט את עצמו: המדיר את אשתו שלא תתקשט באחד מכל המינין יוציא ויתן כתובה (כתוב' ז ג). ואלו נדרים שהוא מפר וכו' אם אתקשט ואם לא אתקשט (נדר' יא א) כל שיש בידו אומנות למה הוא דומה, לאשה שיש לה בעל, בין שמתקשטת ובין שאינה מתקשטת אין הכל מסתכלין בה, אם אינה מתקשטת היא תהא לה מאירה, וכל שאין בידו אומנות למה הוא דומה, לאשה שאין לה בעל. בין שמתקשטת ובין שאינה מתקשטת הכל מסתכלין בה ואם מתקשטת היא תהא לה מאירה (ר' יוסי בשם רבן גמליאל, תוספת' קדוש' א יא). מני

[1]) [במד"ר (בראש' כח) כתוב: אין הקב"ה נפרע מן הרשעים עד שהוא קורא אנאליגין (בילק' שמע' איוב התקה נכון: אולוגין, כתב אשמה) שלהן מלמעלה ואח"כ הוא נפרע מהן, שהקב"ה הופך את יום ללילה והקשיטן לפורענות ואח"כ הוא נפרע מהם, ע"כ. ובמק' והקשיטן בא נ"א והשקיטן (ואף השקיען, הקטינן, ובילק' שמע' שם והתקינן), ובטעות ראו בזה פעל (כך גם תיאודור בהוצאתו). אך בלי ספק אין כאן אלא ש"ע הַשְׁקֵט, הַשְׁקֵט (מן בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם (ישעי' ל יה)) עם כנוי: האל הופך יום ללילה ואת הַשְׁקֵטָן (של הרשעים) לפורענות. אין אפוא הַפִּע' של קשט במקורות.]

היתה מרים יודעת שפירש משה מפריה ורביה, אלא שראתה צפורה שאינה מתקשטת בתכשיטי נשים, אמרה לה, מה לך שאין את מתקשטת בתכשיטי נשים, אמרה לה אין אחיך מקפיד בדבר, לכך ידעה מרים וכו' (ספרי במד' לט). למלך בשר ודם שאמר לאשתו הוי מתקשטת בכל תכשיטיך וכו' (שם דברי לו). והאיש לא יתקשט בתכשיטי נשים (שם שם רכו). והדוה בנדתה, זקנים הראשונים אמרו, שלא תכחול ולא תפקוס ולא תתקשט בבגדי צבעונין (שבת סד:). רפת בקר פטורה מן המזוזה, ושהנשים מתקשטות בה חייבת במזוזה (יומא יא.) דכוותיה דקתני אם לא אתקשט, אם לא אתקשט בנפט, לכלוך הוא, אמר רב יהודה דאמרה וכו' הנאת קישוט עלי לעולם אם אתקשט היום ושבועה שלא אתקשט (נדר' פ:). בכל יום ויום היה (ר' עקיבא) מביא חבילה של עצים, חציה מוכר ומתפרנס וחציה מתקשט[1] בה, עמדו עליו שכניו ואמרו לו, עקיבא, אבדתנו בעשן, מכור אותן לנו וטול שמן בדמיהן ושנה לאור הנר, אמר להם, הרבה ספוקים אני מסתפק בהן, אחד שאני שונה בהן ואחד שאני מתחמם כנגדן ואחד שאני ישן בהם (אדר"נ ו). מפני מה האשה מתקשטת ואין האיש מתקשט, אלא שהאשה נבראת מן האיש והאיש נברא מן האדמה, מה הבשר הזה אם אין נותן בו תבלין כל צרכו הוא מבאיש, כך היא האשה אם אינה מתקשטת מבאשת, והאדמה אינה מבאשת, כך הוא האיש (שם נוסחה ב, פרק ט, שכטר, 24). כיון שגדלו עונות באו השונאים היו (בנות ציון) מתקשטות ויוצאות לפניהם כזונות (מד"ר ויקר' טז). אשר, תרשיש, וצבע מפה שלו דומה לאבן יקרה שמתקשטות בו הנשים (שם במד' ב). כלום האשה מתקשטת אלא לבעלה (שם שה"ש, מסכני). מה כלה זו מתקשטת בעשרים וארבעה תכשיטים וכו' (ר"ש בן לקיש, שם שם, נפת תטופנה). ומהיכן היו בנות ישראל מתקשטות ומשמחות לבעליהן כל משנה

[1]) [השמוש קשה, ואולי יש כאן איזו ט"ס (אולי בהשפעת הצרוף קשט בחצים, במקום וחציה לוקח גחלים והיה הבית מתקטר (?) בהם, והשוה את הנאמר על הלל (יומא לה:): חציו היה נותן לשומר בה"מ והציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו.]

שעשו ישראל במדבר וגו' (שם שם, נכד וכרכס). כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון, כשהיתה אחת מהן מתקששת היתה מטה לכאן ולכאן כדי להראות תכשיטיה (פסיק' ר"כ, ותאמר ציון, בובר, קלג.). —ובסהמ"א: ומעטים הם הנמצאים בבני אדם שנתקשטו בתכשיטי החכמות (אבוקאל דונש בן תמים, פי' יצירה יו). בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקששות (רש"י, שמות לח ח). וכן שיפליג להתקשט במלבושי' ומרחיב במשכנים וכו' (ר"י א"ח, חו"ה, עבודת האלהים 7). מי שמתקשט במה שאין בו יגלוהו עדי הבחינה (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער החונף, 76). ובנקים שאין דרכן להתקשט אלא בכחילת שתי עינים והוציאן להתקשט, עד שיוציא כדי לכחול שתי עינים (רמב"ם שבת יח י). והיתה (בת שבע) מיתקששת במאה וחמשה בשמים (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 166). שלא יהיה מתקשט בקומתו הזקופה אשר נעדף בה מבעלי חיים (ר"א הקרא', גן עדן תפלה, פזיח', ע:). מתקששת תמיד לפניו בענות (ר' אלנקוה, מנוה"מ ד, ענעלאו, 447).—ואמר הפיטן, כלום היית יפה מיוסף הצדיק ומיפה שנתקשטה לו אדינתו וחלוף בגדים להראותו להשיאו ולפתותו (ארעדה ואשחדה, סליח' שחר' יוה"כ, מחז' איטלי ב, קח.).

—ב) במשמ' התאמת: נתת ליריאיך נס להתנוסס מפני קושט סלה, נסיון אחר נסיון וגידולין אחר גידולין וכו' בשביל שתתקשט מדת הדין בעולם, שאם יאמר לך אדם למי שהוא רוצה להעשיר מעשיר, למי שהוא רוצה מעני וכו' אברהם כשרצה עשאו מלך, כשרצה עשאו עשיר, יכול את להשיבו ולומר לו, יכול את לעשות כמו שעשה אברהם (מד"ר בראש' נס).

*קֻשְׁט [1]), ש"ז, — כמו קֶשֶׁת, יורה בקשת: אשרי מי שהוא ראה במפלתה של תרמוד שהיא היתה שותפת בחרבן הבית הראשון ובחרבן הבית השני, בחרבן ראשון העמידה שמונים אלף קשטים ובחרבן השני העמידה שמונת אלפים קשטים (ר' יוחנן, ירוש' תעני' ד ה).

---

1) [וכן בסורי קַשָּׁטָא.]

קֹשֶׁט, ש"ז, — ירית הקשת, בצרוף מִפְּנֵי קֹשֶׁט ישר כחץ מקשת, pfeilgerade; tout droit; straight as an arrow: נתתה ליריאיך נס להתנוסס מפני קֹשֶׁט [1]) סלה (תהל' ס ו). ועי' א. קֹשְׁט, הערה.

קֹשְׁט, ש"ז, — יֹשֶׁר, אֱמֶת, Geradheit; rectitude; straight forwardness: להודיעך קֹשְׁט [2]) אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשלחיך (משלי כב כא). — ובסהמ"א: נשענתי בקשט נתיבה ומעגלי מישרים (מכתב חסדאי בן שפרוט למלך הכוזרים).—ואמר הפיטן: שכרך בפושעים אשר צידקת הרבה מאד בקושט [3]) אשר ריביתה (ינאי, שכרך באש, קרובי בראש', זולאי' כח). תולדות קושט ושקר, קושט לאל ושקר לאליל (הוא, תולדות אהוב, שם שם, לז). קושט אשריך ישראל, ראשית קודש ישראל (הוא, אתה אלהי, שם שם, כ). קושט לפני אב הנעים, רך הניכר במעלליו כי נעים (הוא, אתה אומר, שם שם, כא). קדוש לימדו שליחות הקושט ודיברת האמת

---

1) [מתרגמים ומפרשים נחלקו בפרוש המלה: מפרשים עברים הבינוה כלשון אמת וצדק; ת"י: מן בגלל קושטיה דאברהם; רש"י: לקשט מדותיך בעולם שכשתתן להם הטובה לא יהרהרו האומות אחריך אלא יקשטו דיניך ויאמרו יפה היטב להם כי הם עמדו לו בכמה נסיונות; אך השבעים: ἀπὸ τόξου, מפני קשת, ואחריהם הלכו גם הולג', הפשיט' ורב החדשים. ואולם פרושים אלו אינם יוצאים ידי הענין, המדבר על נס להתנוסס, כלו' על הרמת נס ודגל. אך נס כזה (השוה שאו נס ציונה וכדו') שמש להורות את הדרך הישרה, את הכוון אל המטרה הרצויה; משמוש כזה דוקא (עי' הערה לשרש) נולדה בשרש קשט, שעקרו קֶשֶׁת, משמ' זו של יֹשֶׁר ואמת. ולפי זה ההגדרה כאן. ובסהמ"א השתמשו במלה על פי פרושי המפרשים העברים.]

2) [כתב ריב"ג (הרקמה יא, וילנסקי, קלב): וכאשר הגיעו העינין נמשכה הקמצות אשר היתה במאין כאשר היא בקוף קשט אמרי אמת ושבה חולם, ותיטב בעיני בקשט אמרי אמת שיהיה מוקל מן קשט סלה, וכי בעבור שהקלו אותו, ר"ל הניחו עינו, נדחק החלם ושב קמץ גדול ע"כ. וכונתו שהפך החלם של קשט במבטא כאלו לקמץ חטוף (שהרי קמץ קטן בלשונו זה צירה). ועי' בהערת וילנסקי בהוצאתו].

3) [כאן ובשאר הדגמאות מפיוטי ינאי נקד המו"ל: קוֹשֶׁט.]

(הוא, בתוס ולדק, קרונ' שמות, שם עח). קושט ענוים ירשו ארץ, רועי אמונה ירעו בארץ (ה א, יוצ במד', שם, רכו). אנא זכור אווי חפתך, הקם קושט מלתך, כזנן משוש קריתך (משלם בר קלונימוס, ברח דודי אל מכון לשבתך, גאלה ב פסח). בקראי ענני יום להפגיעם צדקך וקשטך למען תצדק בדברך תזכה בשפטך (רשב"ג, אלהים אלי, סעה"ם 45). נשמת קשטך לכבל בניך למדתם קדושתך מקדשת (ראב"ע, נשמת אל, איגר 164). פנה למזרח העזרה לגלות הסתום וקשטו (הוא, אזכירה סלה, שם 233). קושט אומר כשיפר, קיים וחזק בצפר (יהודה בר מנחם, אור ישראל, יוצ' א שבועות, מחזי איטלי א, קמח.). —ואמר המשורר: ואבדה דת יקותיאל וקבר ישע יאשיה (ר"ם הנגיד, הבמות, ברודי, 6).

°קוֹשְׁט, קֻשׁוֹט [1]), ש"ז, — כמו קֹשֶׁט, ואמר הפיטן: מלכוהו כי הכל עבדיו כי קשוט הם כל מעבדיו, נאמן הוא ונאמנים עדיו (ינאי, אוס אשר נקרא, קרובי דבר', זולאי, רמח).

קַשְׁטָנִית, עי' קַשְׁתָּנִית.

קְשִׁי, ש"ז, *קושי, — תכונת הדבר והאדם הַקָּשֶׁה, קשה הלב והערף, מרי, אכזריות, Härte, Trotz, Grausamkeit; dureté, opiniâtreté, cruelté; hardness, obstinacy, cruelty: אל תפן אל קְשִׁי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו (דבר' ט כז). — ובתו"מ: אמר משה, אשמעה מה ידבר האל ה', בקושי הוא מדבר ברחמים הוא מדבר, אשמעה מה ידבר האל ה', א"ל הקב"ה, משה, שלום אני מדבר (תנחו' בובר נשא כה). אל תבט בקשי ערפם, שנאמר אל תפן אל קשי העם הזה וכו' (שם, הוספה לפרשת שלח יד, מא.). — *ובמשמ' קשוי אבר: מאי תיבעי לך בקושי לא משכחת לה, כי משכחת במשמש מת (רב אשי, סנה' כה.). — *וְקֹשִׁי, כמו קִשּׁוּי, מצב האשה המקשה ללדת, ודם הקֹשִׁי, דם שראתה האשה בהקשותה ללדת: המקשה בתוך שמונים של נקבה, כל דמים שהיא רואה טהורים עד שיצא הולד ור' אליעזר מטמא, אמרו לו לר' אליעזר, ומה אם במקום שהחמיר בדם השופי, הקל בדם הקושי, מקום שהקל בדם השופי אינו דין שנקל בדם הקושי (נדה ד ו). הלכה כרבי יוסי וכו' בקושי ובקידוש וכו' קושי דתנן כמה יהא קישויה וכו' (יבמ' סג.). קושי סמוך ללידה אין זו יולדת בזוב (נדה לו:). תשב, יש לך ישיבה אחרת שהיא כזו ואיזו זו, זו קושי בימי זיבה (ר"ל, שם שם). —ותה"פ, *בִּקְשִׁי [1]): בקושי התירו לנחם אבלים ולבקר הולים בשבת (רבי חנינא, שבת יב:). ואין מזכירין בשלשה ראשונות ובשלשה אחרונות אלא בב' ימים טובים של ר"ה וביום הכפורים בלבד, ואף באלו בקושי התירו (סופרי' יט ח). — *בִקְשִׁי קְשָׁיִין: קח לך, אין קח אלא לקיחה, לפי שאין חבר נקנה אלא בקשי קשיין [2]) (ספרי דבר' שה). — ובסהמ"א: וידבר אתם קשות, שדבר בקושי (ברא"ית רבתי, אלבק, 203). ונלחמים בם בכל מיני קושי (רש"י, שמות יח ח). כי מרוב שיחי דברתי לפניך קושי (הוא, ש"א א יו). ולפי שהם תוכחות קושי קראם חזון שהוא קשה (הוא, ישעי א א). בקושי, בקשיו של אבר (הוא, סנה' כה.). וכורך אדם בגד על רגליו ויוצא בו שהרי קושי הארץ מגיע לרגליו ומרגיש שהוא יחף (רמב"ם, שביתת עשור ג ז). מעוברת שהתחילה להצטער ואחזוה חבלי לידה והתחיל הדם לצאת קודם שתלד, אותו הדם הוא הנקרא דם הקושי וכו' אבל אם הפילה אין קושי לנפלים (הוא, איסורי ביאה ז א). ראתה יום אחד בלא צער ושנים בקושי וילדה וכו' (שם שם ג). מי שנשבע שלא יפרוש לים מפני כבוד אב ואם ולאחר כן קושי הזמן גרם לו ונשבע לפרוש (שאלה בתשו' רמב"ם קט, ח"ח פרימן,

1) [ע"פ הארמי' שבמקרא (דני' ב מז; ד לד), תפלה ובתו"ם.]

1) [ספק הוא אם צדקה ההנחה, שאף בברייתה זו בא בקשי, בקושי כמשמ' בדחק (כמו שכנראה יש להבינו במס' סופרים המאחרת וכשמוש הבטוי אצל רש"י ובסהמ"א בכלל). כי כל יתר שמושו של בקשי בתו"ם אינו במשמ' זו, אלא בהוראה: כשדבר זה או זה הוא קשה, כשהאשה מתקשה ללדת וכדו', וגם כאן אפשר להבין: כשהמצב קשה, כשהאבל קשה, בזמן שקשה לנחם אבלים ביום אחר. באין ברירה וכדו'. וגם את דברי הספ"י, אין חבר נקנה אלא בקשי קשיין, אפשר לפרש: אין חבר נקנה אלא עד שהוא נבחן בעת צרה קשה (כשמוש כמה פתגמים קרובים בכל הלשונות), ועל כן בחר משה ביהושע שהיה גברתן כמשה. וצ"ע.]

2) [עי' בהערה הקודמת.]

103). כי הוא עורר את תאותו ומשפה את יצרו ומביא את עצמו לידי קושי ותאוה (ר״י אלנקאוה, מנוה״מ ז, 78). מעשה בעני אחד שהיה מספר לחבירו דלותו ומתרעם ומתאונן מעניותו ובוכה לקשי יומו (שם שם, 240). —ואמר הפיטן: קושי גאוות רוח גסה, ריטפוש כבנות אשר פתהן ניתמסה (יכאי, אמנס, קרובי ויקרי, זולאי, קמ). קושי רוח (הוא, אמוריס, קרובי דברי, שם, רלז). וראה את עניי ואל תראה את עוני, ופנה אל עשקי ואל תיפן אל קשיי (רסע״ג, הבקשה השניה, סדור רסע״ג, עה). חיתך נקה מכל מום והזכותה אך להבר חוצה למחניך טמאי קושי (הוא, אנכי אם אוכלה, אזהרות, שם, קלז). וכל שר מכתם לקשי יומי נהה, יום עברה היום ההוא (הוא, איליל, סליח׳ ת״ב שם, שיט). קושי לגיונך שנוי ותמור, ריבך לא לנצח שמור (שלמה הבבלי, אם עונינו ענו בנו אתאנו לך, סליח׳ יוס ז). הטוב לשקוד עון לפקוד לבן רמה ותולעת ומה מריו ומה עניו תנה קשיו במגרעת (רמב״ע, מרי שגיון, דוקס 66). זרה קשים במצול ים ואל תדינם בקצפך (ר׳ לוי בן יעקב אלתבאן, לך עיני, מבחר, ברודי, קנח). וירא בענוי וקושי נורא עלילה, או גדלתו הפליא והאיר אפלה (יקותיאל בר יוסף, ויושע אומן, מעריב ליל אחרון של פסח). חיי מררו בקשי[1]) בשעבוד מלכות עגלה (מרדכי, מעוז לור, זמר לחנכה). — ואמר המשורר: ואתמה מזדוני אחרי זאת ומקשיי בפגעי בו פגיעה (ר״ם הנגיד, כמוגותי, בן תהלים סח, ששון, מז). אנושים וענושים בקשים, אמלים ועמלים במרים (רסב״ג, אנושים, סעה״ס 51). רעוץ ורצוץ חליו ועדיו ראוי לשלם נשיו בקשיו (שם שם). —ותה״פ ״בְּקֹשִׁי, במשמ׳ ברֹחק[2]), שלא מרצון, schwer, kaum; avec peine; with difficulty: שאי אפשר לירד לגאי שביניהם אלא בקושי גדול (רש״י, שמות כח כח). שאין להם כדי צרכיהם ומתפרנסים בקושי (הוא, ברכ׳ יז:) בקושי הוא מגרשה (הוא, גיטי עד.). מדמהדרי כולי האי מי יפתה את אחאב משמע דבקושי גדול נענש (הוא, שם קב:). כסלו הוא החדש השלשי, ירבה בו הגנחג בן נמשי, ושחין רע שירפא בקשי (ראב״ע. שמעו נא, כהנא א, 182).

1) [ע׳ דערנבֻּר בסרורו לנקוד המלה קשי.]

2) [ע׳ בהערה לעיל.]

—״וֹקֹשִׁי, מ״ר קְשָׁיִים, במשמ׳ מעצור ומכשול במעשי האדם וכדו׳, Schwierigkeit; difficulté; -ty, נוהג בספרות ובדבור.

״קְשִׁיבָה, ש״נ, — שה״פ מן קָשַׁב, כמו שְׁמִיעָה: א אומר ואין דברים ואין קשיבה לכעלה שנאמר בלי נשמע קולם, אבל למטה יש להן קשיבה שנאמר בכל הארץ יצא קים (מדה״ג, ברא׳ א יז, מרגליות, מד.). אזונם, ענין שמיעה וקשיבה, מלשון יאזין זאת (באור המלות בס׳ בא נא עולם לר׳ בדרשי, פרק עז).

״קְשִׁיָה[1]), ש״נ, — דבר קשה, ענין קשה: את הדבר הקשה יביאון אל משה, אמר לו הקב״ה, משה, אתה דן את הקושיות[2]) הרי בנות צלפחד באות לשאל בדין שאפילו תינוקות של בית רבן משיבין עליו ואין אתה יודע מה להשיב (מדה״ג שמות יח כו, הופמן, 198). — ובמשמ׳ ענין שמתקשים בו בלמוד, התקשות ותמיהה בדבר תורה, שאלה על דבר קשה: וכשאתה מסיר מן האמצע סתם גוי אב הוא נתפרקו כל הקושיות כאשר פירשנו (תשו׳ הגאו׳ הרכבי, 262). פרשה זו אליהו עתיד לדורשה כלומר שיש בה קושיות (רגמ״ה, מנח׳ מה.). ועמדו הקושיות הללו בלא פירוק (ר״ח, שבת לז:). פי׳ ברברבתא כלומר בקושיות (הוא, בילה כה.). דבר קטן הויא דאביי ורבא, פי׳ הקושיות שהיו נושאין ונותנין בהן אביי ורבא פשוטות וסדורות ומכוונות היו ביד רבן יוחנן בן זכאי וכך היו מתעסקין בהן (ערוך ערך הוייא). שכן דרך הש״ס, המקשן מהפך הסברא כאן כדי שיקשה ובמקום אחר מהפכן לפי הקושיא (רש״י, שבת קד.). ואמוראין שבארץ ישראל לא היו בני מחלוקת וכו׳ ומיישבין את הטעמים בלא קושיות ופירוקין (א, ב״מ פה). ורב אשי ורבינא סידרו שמועות אמוראין שלפניהן וכו׳ והקשו קושיות שיש להשיב ופירוקים שראויים לתרץ

1) [ע״פ הארמ׳ קְשְׁיָא במק׳ קֹשִׁי בעבר׳. בדבור היהודי נוהג גם המבטא קַשְׁיָה והוא ע״פ תזו״נ הארמ׳ קַשְׁיָא, שמרבים שמושיו בתו״מ, כגון: היא גופא קשיא, לא קשיא, ועוד.]

2) [בספרי דבר׳ יז: אתה דן דין קשה וכו׳.]

וכו׳ וקבעו הכל בגמרא וכו׳ ואותן שאמרו לפניהם הקושיות והתירוצין שעליהם לא קבעום בגמרא וכו׳ (שם, שם סו.). קושיותי תירוץ הן ואינן צריכות תירוץ (ס׳ היסר לר״ש, סו״ס כו א). הוי, אנשים שהוסיפו על כל מה שזכרנו בעיון התלמוד והשתדלו בגרסתו וקריאת הלכותיו מבלי ספוק קושיותיו ופתח סתומותיו (כ״י א״ת, סו״ס, עבודת האלהים 7). וחזרנו לקושיות שהקשינו קודם לכן מבטול המחשבות וההכנות (כ״י עקנין, פי׳ אבות ב עז, 69). ותשובת אלו הקושיות כבר פירשום אחרונים וכו׳ (שם שם). למוד תשובות לפרק בהם הקושיות שמקשין המינין ומשיבין עלינו (שם שם יח, 82). לפיכך צריך אתה להשתדל לדעת פירוק הקושיות וסילוק הספקות ביגיעת התלמוד עד שתדע דרך האמת (שם שם, 83). כי האדם יתחדשו לו ספקות רבות בעת הדרישה מהרה ויבין ג״כ הקושיות במהרה, ר״ל סתירת מאמר מן המאמרים (כ״ש א״ס, מו״כ א לז). ומשם נסעתי אל קלעה ושם ר׳ יוסף מקור הקשיות ולשונו כחרב פיות (כ״י פריזי, שער מו, בכ״י ביה״ס ליליק, מחברת אברהם שכטר, ידיעות ביבליוגרפיות וכו׳). כשם שנפלאה פיסקה זו שלנו בעיניכם, כך נפלאה קושיא זו בעיני הרבה (תשו׳ רמב״ם קמג, א״ם פרימן, 138). מצאנו קושיא גדולה בראש פרק אלו נערות וכו׳ יורנו מורנו ורבינו תרוץ הקושיא (שאלה שם קנב, 146). זאת השאלה והקושיא ודאי ראויה היא לעיין בה הרבה וחכמים גדולים ככם הם שיקשה עליהם דבר זה (תשו׳ שם שם). ותסור קושית צדיק ורע לו (רמב״ן, הקד׳ איוב). שרב המחלוקות והדעות והקושיות (רש״ט פלקירא, המבקש, סח). שחכמינו ע״ה עיינו בדברי זה האיש במה שרצה להעזר מן המקראות ואיך דברי רבותיו סוברים דעתו והקשיות שהעמים לנמשכים אחרי הראייה (כ״א הקראי, גן עדן, קדש״ח ז, ס:). ואלו הם פוגותיו וקושיותיו ושבושיו וכו׳ (שם שם). ועוד הקשה וכו׳ ולפי קשיתו הנה האליה תקרא בשם חלב וכו׳ ואלו קשיות ראויות לתינוקות (שם שחיטה כא, לג.). ויש בזה הפסוק שתי קשיות (שם טומאה וטהרה ז, קב.). וכן התלמיד לפי רשולו פעמים יצאו לו בלבולים וקושיות בפרשה או בהלכה (כ״י אנטולי, מלמד התלמידים, שופטים, קסח.). ולפי שחכמי העיון חולקים על זה ומקשים מדרך חשינוי והרבוי הנמשכים לידיעת הפרטים, אמר במתרץ קושיותם זה הפסוק וכו׳ (שם, נצבים, קעט:). שעל פי דרכו זאת ישיגוהו קושיות עצומות אם היה כפשוטו (רשב״ץ דוכן, אוהב משפט, בתורים לאיוב א א, מו.). ובזה אתם רוצים לרפאות קושיותי ולא תוכלו להרפא בזאת הטענה כי אני יודע שהיא שקר (שם שם, פח.). לעת עתה לא דברתי רק בענין האצילות לבד, ואם נבא לבריאה יצירה עשיה ירבו למעלה קושיות ותמיהות עד אין קץ (רמח״ל, חוקר ומקובל, 3). — °וארבע הקשיות הפותחות במה נשתנה בסדר ליל פסח.

°קֻשְׁיָה, ש״נ, — במו קֹשִׁי, קְשִׁי עֹרֶף, ואמר הפיטן: לא ריחקתם כרעתם, לא קילעתם בקשיותם (ינאי, לא תיעבתם, קרוב׳ במדי, זולאי, ריז). על חטא שחטאנו לפניך בקשיות[1] עורף (הוא, על חטא, קרוב׳ לימים נוראים, שם, שכב).

א. **°קִשְׁיוֹן**, ש״ז, — כמו קֹשִׁי: קשה וכו׳ ענין קשיון הוא לפי הענין (מנחם, מחברת קוף, קסח). אשר טענת ואמרת מזה הקשיון והמניעה, אין לזו הטענה מע׳ (ישועה בן יהודה הקראי, העריות, VI). יסרם (הקב״ה את דור המדבר) על רוע קשיון לבם האמולה (כ״י הדסי, אשכל הכפר, דבור לא תחמוד, אות ל). — ואמר הפיטן: עשה עמי אות בצביון ולעתו חש עלי קשיון (כ״א קליר, איכה את אסר, קינ׳ ס״ב). קשיון ערפו הקשה והכביד (בנימן, יי׳ ישפוט, עושה שלום ז פסח, מחז׳ איטלי א, קכה). מרי שגיון וחטא קשיון סלח עליון והורני (בשירי רמצ״ע, דוקס, 65). — ואמר המשורר: ראה טורי ברב טוב תסגגר לפי עסקי וקשיון העבודה (ד״ס של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 85).

ב. **°הִקָּשׁוֹן**, ש״ז, — כמו הֶקֵּשׁ, הַקָּשָׁה, בהגיון משפט הגיוני בנוי ע״פ חקי ההגיון מהקדמות ותולדה: אם יטעון טוען ויאמר כי האמנתי בעלה פלונית קשיון על מה שראיתי בעיני בעלה פלונית והקשתי במדעי הקשיון הפלוני, כבר ראוי שנבחון

---

[1] [ועי׳ קַשְׁיוּת.]

ונבדוק קשיוניו, אם נמצא שהוא מבטל בהקישו מדע אחר וכו', ראוי שנעזוב הדבר המועט וכו' ונסמוך על הקשיון הכללי [1] (המתרגם הקדום של אמונות ודעות, הקדמת המחבר, MGWJ 1870, עמ' 404). וכאשר בזה הדבר מצאתי זה הקשיון בטל (ר' ברכיה הנקדן, גלגן, פסקה יד). קשיון, קיאס (בערב') (לקוטים מן ספר המליצה לר' שלמה בן ר' שמואל, בכר, 74).

***קַשְׁיוּת**, ש"נ, — תכונת הקָשֶׁה, כמו קֹשִׁי, קשי ערף ולב: מלקוש, אמר רב נהילאי בר אידי אמר שמואל, דבר שמל קשיותיהן [2] של ישראל (תענ' ו.). ויהי רבה קשת, רבה וקשיותו עמו (מד"ר בראש' נג). — ותשב באיתן קשתו וגו', א"ר יוחנן, מי גרם לך להדחות מן האיתנים, קשיות שנתקשית עם אדונתך, א"ר שמואל בר נחמן, נמתחה הקשת וחזרה, הה"ד ותשב באיתן קשתו, קשיותו (שם שם לח) [3]. מקשת אסרו' מקשיותם נמסרו למלכיות (שם איכה פתיח', רב יוחנן פתח). — ובמשה"א: תיכף לקצירה חוזרת (האדמה) ומתקשה וצריך לחרוש בה פעולת ב' ימים דזריעה מחמת הקשיות שמתקשה אחר חרישת קצירה (רמב"ם, ב"ב יב.). האי אטום בריאה שאינו מקבל הרוח משום קשיות אי מבצבצא בשרה וכו' (הול' חול' מג:). אם אעלה בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד (רש"י, שמות לג ה). — ואמר הפיטן: ועל חטא שחטאנו לפניך בקשיות עורף (יוצ', על חטא, תפלת יוה"כ). רע פרש רשתו, ונחיתה לבשתו, כי באיתן קשתו נשברה קשיותו (ר"א קליר, אמל, קרוב' פורים).

***קְשִׁירָה**, ש"נ, — שה"פ מן קָשַׁר: מה קשירה היתה במשכן, שהיו קושרין את המיתרי' (ירוש' שבת, ז ב). קושרין לפני בהמה בשביל שלא תצא, היא קשירה היא נעילה (שם עירוב' ג ב). דרבנן אדרבנן לא קשיא, חבל בחבר מיחלף, עניבה בקשירה לא מיחלפא, דר' יהודה אדרבי יהודה לא קשיא התם לא משום דמיחלפא עניבה בקשירה, אלא עניבה גופה קשירה היא (שבת קיג.). תפילין מאימתי מברך עליהן וכו' משעת הנחה ועד שעת קשירה (מנח' לה:). וקשרתם וכתבתם, מה כתיבה בימין, אף קשירה בימין (ר' נתן, שם לז.). — *קשירה תמה, קשירה יפה: ר' ירמיה אפסקת רצועתה דתפילתה, שאל לרבי בא בר ממל, א"ל, וקשרתם אפילו קשירה תמה (ירוש' מגיל' א ט). וקשרתם כתיב, שתהא קשירה תמה (מנח' לה:). — ובמשה"א: ופיר' שדאכי [1] ענפים ארוכים שמשתלחין ומשתדכין [1] באשר לפניהם כי שידוך [1] כלשון קשירה הוא (תשו' הגאו' הרכבי תכה, 220). כאשר תעשה האם החומלת לבנה ברחיצתו וחתולתו וקשירתו והתרתו (ר"י א"ת, חו"ה, הבטחון, פתיח'). אין הסדר דבר אחר זולתי קשירת נמצאות ואחדותם באיזה אחדות וכו' (אור עמים, לז). — *קְשִׁירַת חבה התקשרות אנשים זה לזה מתוך אהבה: ולפי שידוע לי קשירת חיבתו (ילקט לוי, תשו' רש"י יג, קבול' קונט', ז:). — ואמר המשורר: שלח אותו ויסורו מדנים ומדיינים וקח עליו פשרה ואם אין דעה כי המלכים עלי מלחמתך קשרו קשירה (ר"ש הנגיד, אלוה עוז, בן תהלים י, ששון, ח). אנשים לא מרדם מאוים אשר אין לזמן עמם קשירה (עמנואל, מחב' ח, ברודי, רו). ידעו נסתר ופלי, יום קשירת יום בלילה בִּשְׁמם יחד והפליא (ר"ש שבזי, מהדר, שירי תימן, 200). — וברפואה, קשירת תחבשת, Verband; bandage; dressing: הקשירה הנקראת בעלת שני פנים ובעלת שני ראשים הוא אשר יעשה כזה בהנחת אצבע הגבנונית אשר תשמר בה השואת העלה על מקומה ויהי' זה באמצעיות מחצית הבגד ואחר יוקח בכל אחד משני המחציתים על הפך הצד ויעשה בריכות בשתי ידים (קאנון ד ה ב ח). — *וקשירה בדרך כשוף: ואם שחוששין לו לכשוף או קשירה נודע למי שהיה נשוי כבר או למי שיודע בעצמו

---

1) [והעיר קלצקין: בתרגום ר"י ן' תבון, הקדמת המחבר, ד' לייפציג עמ' י"ב: וכשיאמר אומר האמנתי בכך הקשה על המוחש, והיתה האמונה ההיא מפסדת מוחש אחר, נדון בגדול [בצ"ל] שבשני המוחשים.]

2) [צ"ל קשיותן, וכן ברש"י שם ד"ה שמפיל וד"ה דבר.]

3) [עי' גם א. קִישׁוּת, ובהערה שם.]

4) [כך במחזורים, ועי' לעיל ערך קְשִׁיָה.]

1) צ"ל שראכי (כבבלי שבת פה:), משתרכין שירוך, מן שָׂרַךְ, סֵרַךְ.]

מקדם היות בו תגבורת אנשים ועכשיו נטלה ממנו (טוביה כץ, מעשה טוביה, מעין חתום ה, קכח.).

*קָשִׁישׁ [1], ס״ז, — כמו גְּשִׁישׁ, קשושה, דף של עץ שנותנים על השבר לישרו: יוצא הוא באגד שע״ג המכה ובקשישין שעל גבי השבר (סמג נג.). — ובסהמ״א: ועל הגשיש של מטה, אית דאמרי קשיש וטועין בכך וכו׳ (רהי״ג, זבים ג ה). ועי׳ קַשְׁקָשׁ.

*קַשִּׁישׁ [2], ס״ז,—זקן, רב בשנים, alt; vieux; old: רואין כמה בנים יהיו להם, אם הם ג בנים מלבד הקשיש חולקין בד׳ חלקים (רסב״ם, ב״ב קמג:).

*קְשִׁישָׁה, ס״נ, — זְקֵנָה: להתהלל כבוד גדולת סגולת כלילת הילת קשישת ישישת הקהל הקדוש אשר בקירואן (JQR July 1918, עמ׳ 175).

*קַשָּׁן [3], ש״ז, — בעל מום המקיש בקרסליו: שבר רגל, אין לי אלא שנשברה רגלו, הקשן והעיקלן והקולבן מנין, ת״ל איש (ספרא ויק, אמור, פרשה ג).

א. *קִשְׁקוּשׁ, ס״ז, — מעשה המקשקש, החופר ועודר תחת האילן: וקשקוש בשביעית מי שרי והא כתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה, תשמטנה מלקשקש, ונטשתה מלסקל, אמר רב עוקבא בר חמא, תרי קשקושי הוו, חד אברויי אילני וחד סתומי פילי וכו׳ (מו״ק ג.). שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, אין לי אלא זירוע וזימור, מניין לעידור ולקישקוש ולכיסוח, ת״ל שדך לא, כרמך לא וכו׳ (שם שם). — ובסהמ״א: מתירין גואזיות של הקדש, פי׳ הן נצרים הפרים משרשי אילנות והן קשקושי אילנות (ר״ח, פסח׳ נו:). יקשקש, היינו עידור אלא שעידור בגפנים וקשקוש בזיתים (רש״י, מו״ק ג).

ב. *קִשְׁקוּשׁ, ס״ז, — כמו נְקִישָׁה, מעשה המקיש, המקשקש ומשמיע קול [1]: פ׳ תנקש, אנקלס תרגם לשון מוקש, ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון, שלא מצינו נו״ן בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו, אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נו״ן, וארכבתה דא לדא נקשן (רש״י, דבר׳ יב ל). לקל טבלא רהטא, פירוש קשקוש הזוג (הוח, מו״ק ע:). — ובסהמ״א: אמנם הקערירות יחייב המנע יציאת האויר המוכה וקשקושו וצלצלו (אמו״ר לרלב״ד א ו, 28). — וקשקוש פעמונים: מכמה ימים ושנים היהודים חיו מצטערים להרחיק מעליהם קשקוש הפעמונים (שמש לדקה מורפורגו ב, לח:). ולמען יהיה זמן מוגבל לכל וכו׳ קבענו עת בטול מלאכה לכל, עת קשקוש הוואשפר (תקנות ק״דיאלה, הרטוס-קאסוטו, 67). — ובמש׳ הפעמון עצמו: קשקש לשון השמעת קול, ופעמונים נקראים קשקושים (כ״ד מן התפוסים, למה דוד, נכריות, קשקש, רע:). — וקשקוש הַשִּׁנַּיִם: קשקוש השנים בקדחות החדשות כאלו בעליו אוכל דבר, אות בלתי טוב (קאנון ד ב א לז).

א. *קשקש [2], ממני א. *קִשְׁקוּשׁ, א. *קִשְׁקֵשׁ, ב. *קַשְׁקָשׁ.

ב. קשקש [2], ממנו ב. קִשְׁקוּשׁ, ב. קִשְׁקֵשׁ.

א. קִשְׁקֵשׁ [3], פ״י, — חפר ועדר, umgraben; fouiller; to dig: והשביעית תשמטנה ונטשתה, תשמטנה מלקשקש, ונטשתה מלסקל (מו״ק ג.). יכול לא יקשקש (בשביעית) תחת

---

1) [עי׳ קְשׁוּשָׁה, הערות.]

2) [ע״פ הארמ׳ שבתו״ם, וכן בסורי קַשִּׁישׁ ע״מ קַלִּיל, ובמלה שאולה אף בערב׳ קַשִּׁישׁ a), כהן נצרי. ועי׳ א. קָשַׁשׁ, הערה. ויש מבטאים היום קָשִׁישׁ.]

3) [במק׳ זה במשנה (בכורות ז ו): המקיש בקרסליו ובארכבותיו ובעל פיקה והעיקל, ע״כ, ובתוספת׳ שם ה ט): ועקלן וקלבן והיקשן.]

a) قسّيس

---

1) [עי׳ גם קִרְקוּשׁ, קִרְקֵשׁ, ב. קִשְׁקֵשׁ, הערות.]

2) [עי׳ בהערות לקמן.]

3) [כנראה בעקר הכפלה מן נקש, הקיש, במשמ׳ הכה במכוש, ואולי א. קשקש וב. קשקש שרש אחד הם, שנולד בחקוי קול הדבר המקיש ומכה. ובמקומו אף קרקש, כשכש, במשמ׳ קרובה.]

הזיתים ולא יעדר תחת הגפנים ולא ימלא נקעים מים ולא יעשה עוגיות לגפנים וכו' (שם שם). השוכר את הפועל לעדור ולקשקש תחת הזיתים הרי זה לא יאכל (ב"מ פט:). — ובסהמ"א: והמקשקש בזיתים אם להברות את האילן אסור ואם לסתום את הפצימים מותר (רמב"ם, שמיטה ויובל א ז).

—התפ', *הִתְקַשְׁקֵשׁ,—שקשקשו אותו: כשר לי ליהנות מאותן הזיתים שנתקשקשו בשביעית (ערוך ערך אכך).

ב. **קִשְׁקֵשׁ**, פ"ע,—הקיש והשמיע קול, klappern; cliqueter; to rattle: לפעמו במחנה דן, א"ר יצחק דבי ר' אמי, מלמד שהיתה שכינה מקשקשת לפניו כזוג (סוטה ט:). — ובסהמ"א: ותפעם רוחו, ומטרפא רוחה, מקשקשת בתוכו כפעמון (רש"י, ברא' מא ח). כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו (הוא, דבר' לב יא). תחת הסיר, תחת סיר נחשת הכפוי על תבערת קוצים והם מקשקשים לתוכה (הוא, קהל' ז ו). ונבחי בה נבוחי, קשקשתי בה בקול (הוא, ברכ' כז.). ונטרפו ינוקא חספא אבתרי', יקשקשו תינוקות שברי חרסים אחריו (הוא, גיט' סט.). נקיש ואתי תיגרא, התגר מקשקש ובא, ואני שמעתי, הכד מקשקש כדרך כלי ריקם שנשמע בו קול הברה כשמקשקשין עליו (הוא, ב"מ כט.). יקשקש בנכתמיה, יקשקש בכיסוי החצבא על ההצב (הוא, ע"ז יב:). כאותו שמקשקש על השער והגברת ישינה בחדרי חדרים ואינו רוצה להקיצה משנתה (מחזור ויטרי, 313). וי לכם עמי הארץ דלא עסקיתו באורייתא לדעת סודותיה ואתם מתפארים להכנס בכה"כ בקומה זקופה ולקשקש באיזורהן וכו' (הקנה, דינים והנהגות התפלה, לו.). ואלו היה בא עם הארץ ממינם וקשקש בכיסו וידיו דמים מלאו היה מקבלו בסבר פנים יפות וכו' (שם, קדוש והבדלה, סג:). ואמר עליו שהוא הומה ומקשקש בפתיות (ר"מ המאירי למשלי פרשה יז מפרשיותיו). ועל דבר זוג המקשקש לשעות והוא עשוי באופן שכשדוחקין בו הוא מקיש כמנין שעות היום וכו' שמותר לדחוק בו בשבת כדי שיקשקש לידע השעה הנצרכת (ר"י עמדין, שאלת יעבץ בסג). עדיין צחצות קולך הסוחר מקשקשת באזנינו (ישראל משה חזן, שארית הנחלה כ, 6). ואולם אחרי פנות היום וינטו צללי ערב, היא השעה אשר מקשקשים האחים הכברים שהם בגבול הקהל, יבטלו כל בעלי אומניות מכל מלאכה (תקנות קנדיאה, הרטוס-קאסוטו, 28). — ובהשאלה: כי לא נתכוונתי להתגדר ולקשקש בפעמוני (אנא מארי, מנחת קנאות ה). — ואמר הפיטן: יראתם קשקשו ואותות הקישו ואותי עקשו (מנחם ברבי מכיר, אבל אעורר, קינ' ת"ב). — *וקשקשו הַשִּׁנַּיִם, נָקְשׁוּ: ולפעמים (תהיה הקדחת הרביעית) עם כאב כאלו הוא משבר העצמות ויהי' שם התקבצות יקשקשו השנים (קאנון ד א ג סה). — *וקשקש הולד במעי האם וכדו', התנועע ודפק: ושמע השכיר קול הכשפים מתקשקשין בכלי כמו שהולד מקשקש במעי האם (רש"י, סוטה כב.). ועוד ידענו מספר הזוהר כי בן היבמה נוצר מרוח אשר נשאר בה מבעלה הראשון והוא מקשקש במעהא וכו' (ר"מ אלשיך, איוב ז ז). —*וקשקש באדם יצרו: אבינה בבנים נער חסר לב, והוא נער שלמד תורה וכו' אבל עודנו חסר לב, לא אמץ לבבו למשול על רוחו, יצרו מקשקש בו ושלהבתו בוערת בלבו וכו' (רנה"ו, בכורי העתים תקפ"ב, 102). לפי שיצרם מקשקש בקרבם וחרפה היא להם לישב בשתיקה (פלא יועץ, אות דבור לד, וין, סג). —*וקשקש בו לבו, נקף: בשנותו באולתו לא ידאג כ"כ ולא יראה לו כשור אל טבח יבא, רק יקשקש בו לבו ונוקפו בצד מה כעכס אל מוסר אויל אשר יקשקשו לו בעשותו אולת למען ירגיש שייסרו אותו אם לא ימנע מאולתו, על היקש זה ירגיש השונא ברשעתו שמקשקש לבו (ר"מ אלשיך, רב פנינים למשלי ז כב, דרך א).

—התפ' *הִתְקַשְׁקֵשׁ, התרוצץ והתנועע והִדַּפֵּק: היה הולך לבית האבל או לבית המשתה והיה בידו לגין של יין המתקשקש לא ימלאנו מים (תוספת' ב"ב ו יג). התמרים האגוז השקד והתמרה המתקשקשין משתערין לכמות שהן (שם עקל' ג ח). לר' טרפון קרא לו (ר' יהודה הנשיא) גל אבנים, וי"א גל של אגוזים, כיון שנוטל אדם אחד מהן כולן מתקשקשין ובאין זה על זה (אדר"נ יח). — *והתקשקשו הדדים: אלו הן סימני בגרות, ר"א

ברי צדוק אומר משיתקשקשו[1] הדרין (תו"כ, נדה מז.). — ובפסהמ"א: יוחני בת רטיבי, אלמנה מכשפה היתה וכו' פעם אחת היה לה שכיר יום וכו' ושמע השכיר קול הכשפים מתקשקשין בכלי כמו שהולד מקשקש במעי האם וכו' (רש"י, סוטה כב.). המחולחלת, שהמוח מתקשקש בתוכו (ר"ש, עוצ"י א ה). — *ובהשאלה: אז יעשה שלום לי להניח דעתי ואפי' שמתקשקשת בי על שאיני נוקם בצרי ואנקם בהם (רש"י, ישע' כז ה).

ג. *קִשְׁקֵשׁ, פ"י,—כמו כִּשְׁכֵּשׁ, ובפרט קִשְׁקֵשׁ בזנבו, הניע את זנבו לחניפה: ויצא מלך סדום לקראתו, ר' אבא בר כהנא אמר, התחיל לקשקש לו בזנבו (מד"ר בראש' מג).

ד. *קִשְׁקֵשׁ, פ"י,—כמו שִׁקְשֵׁק, הִשְׁקָה במים, הוסיף מים: כיון שהאשה מקשקשת עיסתה במים הוא מגבהת חלתה (רבי יוסי בר קלרתא, ירוש' שבת ב ז).[2]

א. *קַשְׂקַשׂ, ש"ז, — כמו קַשְׂקֶשֶׂת, קַשִּׂיש, קסם של עץ: לא תצא בהמה בסנדל וכו' אבל יוצאה היא באגד שעל גבי המכה ובקשקשין שעל גבי השבר (תוספ' שבת ד ה). והאגד שעל גבי המכה והקשקשים שעל גבי השבר (שם מקו' ו ס). דבש חוב מכוורתו אינו לא אוכל ולא משקה וכו' כגון שזב על גבי קשקשין (ב"ב פ:).

ב. *קַשְׁקַשׁ, ש"ז, מ"ר קַשְׁקַשִּׁים-עקרי עשבים שעוקרים ומקשקשים אותם[3]: צינור שעלו בו קשקשין ממעכן ברגלו בצינעה בשבת (כתוס חים גליח, כתוב' ס.).

קשר[4], ממנו *הִקָּשֵׁר, *הִתְקַשְּׁרוּת, *קְשִׁירָה, קַשָּׁר, קֶשֶׁר, קֹשֶׁר, *קִשָּׁרוֹן.

1) [בתוספ' נדה ו ד, הוצ' צוק"מ: משיתקשו, ג"א: משיתקשקשו, ובהוצ' הדפוס: משיקשקשו.]

2) [ועי' ב. שִׁקְשֵׁק.]

3) [מן א. קִשְׁקֵשׁ.]

4) [כך בעבר', אך באשור' קַצָר, בכוש' קוּצַר, בהגה שׁורק נחצי במקום ש בעבר', ובארמ' וסור' קטר באותן ההוראות כבעבר'. בערב' אין הקבלת ברורה לשרש זה. ועי' בהעיה שאחר זו.]

קָשַׁר, פ"י, קָשַׁר, קָשְׁרָה, קְשַׁרְתֶּם, קְשַׁרְתָּם, קֹשְׁרִים, קְשׁוּרָה, קְשׁוּרִים, קְשֻׁרִים, תִּקְשֹׁר, תִּקְשָׁר־, תִּקְשְׁרֶנּוּ, תִּקְשְׁרִי, יִקְשֹׁר, יִקְשָׁר־, תִּקְשֹׁר, יִקְשְׁרוּ, — א) קָשַׁר האדם דבר על דבר, בדבר[1] וכדו', חזק אותו בחבל וכדו', הדק ואגד אותו לבל ינתק, binden, festmachen; lier, fixer; to tie, fix: ויתן יד ותקח המילדת וַתִּקְשֹׁר על ידו שני לאמר זה יצא ראשנה (בראש' לח כח). את תקות חוט השני הזה תִּקְשְׁרִי בחלון אשר הורדתנו בו (יהוש' ב יח). וַתִּקְשֹׁר את תקות השני בחלון (שם שם כא). והיה ככלתך לקרא את הספר הזה תִּקְשֹׁר עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת (ירמ' נא סג). התִקְשָׁר־רים בתלם עבתו אם ישדד עמקים אחריך (איו' לט י). התשחק בו כצפור וְתִקְשְׁרֶנּוּ לנערותיך[2] (שם מ כט). — וקשר את דברי האל לאות על ידו, לבל ישכחם[3]: וּקְשַׁרְתָּם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך (דבר' ו ח). ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וּקְשַׁרְתֶּם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם (שם יא יח). —קשר דברי חכמה ומוסר על לבו, על גרגרתו, על

1) [שמושים אלו של קשר במקרא, ותקשר על ידו, תקשרי בחלון וכדו', אינם באים במשמ' חבור דבר לדבר או עם דבר, אלא בכונתם המדויקת אך במשמ' המקום (החלון, הלב, בין העינים) אשר בתוכו, או אבר הגוף (היד, האצבעות, וכדו') אשר עליו (כלו' ממעל לו) קשרו, חזקו והדקו דבר זה, כי זאת משמ' הפעל בעקרה במקרא, חזק והדק, ולא חבר דבר אל דבר, ועל כן אין ללמד משמושי המקרא על שמושו, שמקורו בתו"מ ובהמ"א: קשר (ז"א חבר ואגד) דבר לדבר, או עם דבר, ואל דבר.

אך רק מן המשמ' העקרית של חזוק יש להבין גם את שמוש בינ' פָּעוּ' קָשׁוּר, ואף פֻּע' מְקֻשָּׁר במשמ' חזק, מחוזק.]

2) [הכונה לפי פרושו של טורטשינר לאיוב: האם בצודך אותו אך תשחק בו כבציד צפור, ואחר כך תקשרנו (כקשר עוף בכנפיו) ותמסרנו לנערותיך למען תכינינה אותו לסעודה.]

3) [מנהג הקדמונים שנשרד מתקופה שעדין לא למד האדם לכתב, היה לקשר קשרים בבגדו או בחבל הצניף וכדו' לאות וזכרון (ואצל עמי אמריקה נולד מזה אף כתב קשרים, Kipu). ועל כן אף נשבעו בבבל ובישראל בקשרים או קְשָׁרִים שנגד עיני הנשבע כאות שלא יתן לו לשכח את הבטחתו.]

אצבעותיו, לבל ישכחם: חסד ואמת אל יעזבך קָשְׁרֵם על גרגרותיך כתבם על לוח לבך (משלי ג ג). נצר בני מצות אביך ואל תטש תורת אמך קָשְׁרֵם על לבך תמיד ענדם על גרגרתך (שם ו כ–כא). שמר מצותי וחיה ותורתי כאישון עיניך קָשְׁרֵם על אצבעתיך כתבם על לוח לבך (שם ז ב–ג). — וביחס' פעו', נפש פלוני קְשׁוּרָה בנפש אלמוני, מחוזקת ומהודקת בלבו ולא תִקָּרַע מתוכו מבלי שימות גם הוא: ועתה כבאי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו ונפשו קְשׁוּרָה בנפשו והיה כראותו כי אין הנער ומת (בראשי' מד ל–לא). — והאִוֶּלֶת קשורה בלבו, לא תוסר מתוכו: אולת קְשׁוּרָה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו (משלי כב טו). — וכבשים ועזים קְשׁוּרִים, מחוזקים, חזקים ובריאים[1]): והיה העטופים ללבן והַקְּשֻׁרִים ליעקב (בראשי' ל–מב). — ובתו"מ, אף קשר דבר לדבר, חבר ואגד: והשלישית (הבהמה השלישית) שהיא קשורה לרצועות אסורה (כלא' ח ג). אין קושרין את הסוס לא לצדדי הקרון ולא לאחר הקרון וכו' (שם שם ד). משיחות של ארגמן אסורות מפני שהוא מולל עד שלא קושר (ר' יוסי, שם ט ט). לא יקשור סרט של צמר בשל פשתן לחגור בו את מתניו (שם שם). אילן שנפשח קושרין אותו בשביעית, לא שיעלה אלא שלא יוסיף (שביע' ד ו). יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאנה שביכרה אשכול שביכר רימון שביכר, קושרו בגמי ואומר הרי אלו בכורים (בכורים ג א). חמור יוצא במרדעת בזמן שהיא קשורה לו (שבת ה ד). לא יקשור גמלים זה בזה וימשוך (שם שם ג). אבות מלאכות ארבעים חסר אחת וכו' הקושר והמתיר וכו' (שם ז ב). מניין שקושרין לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח (שם ט ג). ספינות קשורות זו בזו מטלטלין מזו לזו, אם אינן קשורות אף על פי שמוקפות אין מטלטלין מזו לזו (שם יא ה). קושרת אשה מפתחי חלוקה וחוטי סבכה ושל פסיקיא ורצועות מנעל וסנדל ונודות יין ושמן וקדרה של בשר (שם טו ב). קושרין לפני הבהמה בשביל שלא תצא (ר' אליעזר, בן יעקב, שם שם). קושרין דלי בפסיקיא אבל לא בחבל (שם שם). זמורה שהיא קשורה בטפיח ממלאין בה בשבת (שם יז ו). פקק החלון וכו' בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקין בו (ר' אליעזר, שם שם ז). מסעדין ומילדין את האשה בשבת וכו' וקושרין את הטבור (שם יח ג). קושרין את הלחי (של מת) לא שיעלה אלא שלא יוסיף (שם כג ה). שפקקו את המאור בטפיח וקשרו את המקידה בגמי (שם כד ה). ארבע ארבע (בקר) קשורות ולא מותרות (ר' יהודה, עירובי' ב א). קושרין נימא במקדש אבל לא במדינה (שם י יג). נמצאת (קופיץ) קשורה לסכין הרי זו כסכין (כלי' ח ג). קשר לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח (יומי ד ב). הציו (של לשון הזהורית) קשר בסלע וחציו קשר בין קרניו (שם ו ו). לשון של זהורית היה קשור על פתחו של היכל (ר' ישמעאל, שם שם ח). שבקדש מתיר ומנגב ומטביל (את הבגד) ואח"כ קושר, ובתרומה קושר ואחר כך מטביל (חגי' ג א). ואח"כ מביא חבל מצרי וקושרו למעלה מדדיה (סוט' א ו). היה דליל קשור ברגליו (של תרנגול) וכו' משלם חצי נזק (ב"ק ב א). קשרו בעליו (את השור) במוסרה ונעל בפניו כראוי (שם ד ט). לא יגדל אדם את הכלב אלא א"כ היה קשור בשלשלת (שם ז ז). וכמה היא אגודה של שמרות,

1) [לפי הנאמר בהערות הקודמות זאת, חזק, היא המשמ' העקרית של השרש קשר. שזוהי כונת הענין כאן, הרגישו מתרגמים ופרשנים, אף שתרגמו ובארו את המלה באפן אחר; השבעים: ἐπίσημα, מצינים, מסמנים; ת"א ות"י: מבכרתא; וכן ולג': primi temporis; ריב"ג: המבכירות; רש"י: כתרגומו חבכירות ואין לו עד במקרא ומנחם חברו עם אחיתופל בקשרים, ויהי הקשר אמיץ, איתן המתקשרות יחד למהר עיבורן, ע"כ; ראב"ע: הצאן המקושרות, בימי ניסן זכל אשר תלדנה היו חזקים ובריאים, ע"כ; רשב"ם: בזמן שרובן רגילות להתעבר ביחד, ע"כ; רמב"ן: הנכון בעיני בלשון הזה שהם הצאן אשר הזכרים מהם הולכים אחר הנקבות בכל עת לא יתפרדו מהם לרב תאותם מלשון ונפשו קשורה בנפשו ולשון חכמים כן הוא חזיר כרוך הוא אחר רחל בכרוכין אחריה ויקראו הנולדים בעת ההיא הקשורים על שם אביהם ורבי' אמרו כי קשורים הם החזקים אשר איבריהם קשורים זה בזה קשר אמיץ כי זה סבת הבריאות והעטופים הם החלשים אשר נפשם בהם תתעטף ואין להם תאוה מלשון העטופים ברעב, והתרגום אמר בכיריא ולקישיא כי כן הדבר, ע"כ; ורד"ק בשרשיו: והם שנולדו בימי ניסן והם חזקים ובריאים מהאחרים וקראם בלשון קשר כי הקשר חזק, ע"כ, ועי' פעו'.]

שלשה קשורין זה בזה (ב"מ א א). מי שמת ונמצאת דייתיקי קשורה על יריכו הרי זו אינה כלום (ב"ב ח ו). פעם אחת היו תינוקות משחקין בשדה וקשרו זנבות טלאים זה לזה ונפסקה זנבו של אחד מהם (בכורות ה ג). היתה (המטלית) של נייר או של עור וקשרה במשיחה אם מירח מן הצדדין הציל (כלים י ד). אם היו שנים (שני מפתחות) או שקשר חלזון בראשה (של השלשלת) טמאה (ר' יוסי, שם יב א). שבו (בחבל) קושרין את הפסחים (שם יט ב). מאימתי טהרתו (של הסדין) וכו' ב"ה אומרים משיקשר (שם כ ו). קשר את הספינה בדבר שהוא יכול להעמידה וכו' מביאה את הטומאה (אהל' ח ה). החבל שהוא קשור בקופה אינו חבור אלא א"כ תפר (מקוא' י ה). ישיבת הסתת, התירה טהורה, קשרה טמאה (תוספת' כלים ב"ב א יג). קשרו לכם ראשי גיזיות ואתם מותרין לטלטלן למחר (ר' יוסי, ירוש' שבת ד ב). קישורי דרב כאוהלין עד שיקשור את כל הקוצין (ר' חזקיה, שם שם). זו שהיא יורדת לטבול לנידתה קושרת שערה כזנב הסוס (ר' יהודה, שם שם ו א). מתופרי יריעות למד, נפסק היה קושרו (ר' פינחס, שם שם ז ב). נפסקה נימא אחת וקשרתיה בפי (שם חגי' ג ב). אראה בנחמה אם לא ראיתי' קשורה[1] בזנב הסוס בעבו (ר' אלעזר בר צדוק, שם כתוב' ה יב). היה שקנתה בפרדס צריכה לזמן וצפור דרור צריך לקשור בכנפיה (ביצ' כה.). לא שנו אלא שאינה קשורה (השליא) בולד, אבל קשורה בולד אין חוששין לולד אחר (ר"א, חול' עז:). — *וְקָשַׁר כתר למלך וכדו', אגד לו עטרה: ועומד (המלאך) אחורי המרכבה וקושר כתרים לקונו (חגי' יג:). — *ולאותיות, חבר להן תגים: בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות (שבת פט.; מנח' כט:). — *ואת הגט[2]: התורף כשר, שאפילו קושר ואחר כך חותם (ר' חנניה בן גמליאל, ירוש' גיטי' ח יב). בשקושר כולהם ואחר כך חתמו ג' הראשונים אבל אם קושר ג' הראשונים וחותם וכו' כשר (שם שם). אם בשקשרו וחתמו מבפנים כל עמא מודיי שהוא יכול לעשות פשוט, אם בשקשרו וחתמו מבחוץ כל עמא מודיי שאינו יכול לעשותו פשוט (שם שם). — *ובהשאלה, פלוני קָשור לפלוני, נמצא תמיד בחברתו: אילו יהושע שהיה קשור למשה לא הוה אמר כן והוא אמר כן (ר' יוסי, שם נדה א ג). — *והתנא קָשור באדם: (עבירה שעשה אדם) קשורה בו ככלב (ר' אליעזר, סוט' ג:). — *וְקָשַׁר אדם בלבו אהבה או שנאה על פלוני או לפלוני, קשר חִבָּה עם פלוני, העלה אהבה או שנאה חזקה בלבו: שמא יאמרו הדיינין הרי אנו עושין עיר הנדחת ולמחר יהיו אחיהם וקרוביהם קושרין שנאה בלבם עלינו (ר' אליעזר, תוספת' סנה' יד יג). בנוהג שבעולם אדם גדל עם חבירו שתים שלש שנים בכוך והוא קושר לו אהבה[1] (ריב"ל, מד"ר בראשי' כד). כשהן מהלכין זה עם זה קשר עמו חיבה, כיון שנכנסו לעיר הכניסו עמו והאכילהו והשקהו (ר' יצחק, שם קהל', שלח לחמך). — *וְקָשַׁר עליו קטיגור(יה), קרא ואסף אנשים וקטרג עליו[2]: מחציפין אתם וקושרין עלי קטיגוריא[3] (ר' כאונן, מד"ר קהל', מה יתרון העושה). באותה שעה היו מלאכי השרת קושרין קטיגור[4] על משה והיו אומרין מה אנוש וכו' (אדר"נ ב). — *קָשַׁר הספד, חבר ואסף אנשים להספד: ובא ומצא הספד קשור בתוך ביתו (תוספת' יבמ' יד ו). אמרו מי גרם לנו לדמים חללו, אמרו על שלא עשינו חסד עם אותו צדיק, וישבו וקשרו הספידו וגמלו לצדיק חסד (ירוש' יומי' א א). כיון שראוהו מלאכי השרת אף הם קשרו הספד שורות שורות וכו' באותה שעה נזקק הקב"ה למלאכי השרת, אמר להם מה לכם קושרין מספד בענין הזה שורות שורות וכו' (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר איכ', פתיח', ר' יוחנן). — *וְקָשַׁר את הענן, אסף וצבר אותו יחד[5]: מעשה שנפלה דליקה

1) [במקום אחר: שקשרו שערותיה (מד"ר איכ' א, על אלה אני בוכיה).]

2) [עי' פע'.]

1) [בפסיק' ר"ב (ויהי בשלח, בובר, פ.): אהבה וחיבה.]

2) [זה כנראה עקר משמ' הצרוף הזה, וכן קשר הספד שלאחריו, ועי' גם קֶשֶׁר, הערה.]

3) [בספר המעשיות (גסטר, 132): קושרין עלי קתיגור.]

4) [בסדר אליהו רבה (פרק לא, הוצ' איש שלום, 162): קושרין תיגר, ועי' א. קָרָא, הערה בעמ' 6132.]

5) [וכן בארמ' שבתו"ם קטר עננו, ועי' חִתְפ'.]

בהצר יוסי בן סימאי בשיחין וירדו בני קיצרה של ציפורין לכבות ולא הניח להן, אמר להן הניחו לגבאי שיגבה חובו מיד קשר עליו וכיבהו (ירוש׳ שבת עז ז). כל ימים שהיתה שרה קיימת היה ענן קשור על פתח אהלה, וכיון שמתה פסק אותו ענן (מד״ר בראש׳ ס). ראה (אברהם) ענן קשור על הר אחד וכו׳ אמר לו (יצחק) רואה אני על ההר ענן אחד קשור (פסיק׳ רב׳, בחדש השביעי, קע:)[1]. — ובסהמ״א: המליך אות אל״ף ברוח וקשר לו כתר (יצירה ג ו). והיו שלש מאות חמש וששים קושרי כתרים יושבים לפניו (לפני נמרד) (ספר המעשיות, גסטר, 4). היה להם לישראל לקשור בגדיהם למעלה מארכובותיהם[2]) וכו׳ (ברא׳שית רבתי, אלבק, 179). ואחר כך חברך אל ההיכל הזה חבור מתוקן וקשרך אליו קשר מסודר ביכלתו וחכמתו יתברך (ר״י א״ת, חו״ה, עבודת האלהים ט). מי שאינו מבין רחמי הבורא על ברואיו והנהגתו עליהם והשגחתו ומשלו בהם ושהם קשורים באסוריו לא ינוח ולא יסמך עליו (שם, הבטחון ז). ומהם מנהג איוב אשר ספר על עצמו מבזותו העולם והונו וקשרו חושיו ואסרו ידיו ולשונו מכל מה שיש בו המרות הבורא (שם, הפרישות ו). כשראה שום קלקול הלא ישאר מתחרט על מה שקשר נפשו אליו (הנ״ל, כוזרי ג א). ארץ התחתונה תלויה בשערה וקשורה בכפות אדמה (מדה״ג, בראש׳ א א, מרגליות, יח). כאדם המזכיר לחבירו על ענין אחד וקושר קשר באזורו כדי שיזכירנו (מנוה״מ לר״י אלנקאוה ג, 56). ויש מברכין במוצאי שבת על ההדס שהיה קשור על הלולב (שם שם, 195). ההורג את רעהו וכו׳ ילך בגלות וכו׳ ויקשור ידו אשר רצח בה בשלשלת בצוארו וילך יחף וכו׳ (שם ג, 116). ולפיי יש לך להכניסה תחלה בדברים שמושכין את לבה ומיישבין את דעתה ומשמחין אותה כדי לקשור דעתך בדעתה וכוונתך בכוונתה (בשם רמב״ן, שם ד, 109).

שלא ארון בארץ ישר׳ שאין סוס המדי קשור[8]) אלא אוכל בו תבן (שם בס, 586). ד׳ דברים קשים לכשפים, הנכנס לבית הכסא ומקנח בחרס והאוכל ירק מאגודה שהיא קשורה וכו׳ (שם שם, 593). היה הנפקד שולחני או חנוני והופקד אצלו מעות אם אינם חתומים ולא קשורים קשר משונה אף על פי שהם צרורים מותר לו להשתמש בהם (שו״ע חו״מ רלב ז). — ׳׳קָשַׁר שם רע, הוציא שם רע: כל העושה שותפות עם הגוי וכו׳ מזלזל בתורתו ומזלזל שם אביו וכו׳ וקושר שם רע לו ולבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות (תדב״א, סדר אליהו רבה, סוף פרק ז). — ואמר הפיטן: לבש שק וקשר יספד וגזר צום וישב על האפר (אשר הניא, פיוט לפורים אחר קריאת המגלה). למקומה הראשון היא שבה אז וחזרה אחרי אשר היתה כשלהבת בפתילה קשורה ולנפש אדם היתה צורה (שלום עליך את נשמה טהורה, מענה לשון כה, 94). — ואמר המשורר: והשכל יהי תמיד דביקך, ואם אתה תשימהו קשורך, למרפא יהיה לך מזורך (רב האי גאון, שערי מוסר השכל, ורטהימר, י:). הנה אורחות פרוד בקשור נפשך טרם שחר דוברות (רמב״ע, תרשים ז, 60). ציון כלילת יפי אהבה וחן תקשרי מאז ובך נקשרו נפשות חבריך (ר״י הלוי, ציון הלא תשאלי, דיואן ב, 157). פאר ישע קשורה על זרועו ועל ראשו בסוד שדי כתובות (יוסף בן ישראל, ילו האל, שירי תימן, 48). שמונה לכל רוח קשורים בתפוח (הנ״ל, איומה בהר המור, שם, 56). יסוד מחנה ראשון מיוסד עלי זבול וקשור בכל לשון בואת ישכנה גבול (יוסף בן סעדיה, איומה בהר המור, שם, 82). פאר קשור כמו נצח והוד טור ושין דל יוד באותותיו שלשה (הנ״ל, שלומות יאתיו, שם, 85). לך נמתי באות אלף קשורים (הספירות) לאיש משכיל בעין שכל מאירות (הנ״ל, אהובי איך, שם, 95). שפעו מישר הרים ומישור, מפריד וקושר עולם יסודי (ר״ש שבזי, אבו יהודה, שם, 131). שבחו אומרים כלם והוא צופה לכל נעלם וקושר מעלות סולם וברצונו יחיינו (הנ״ל, בילאך, שם, 140). ובאו למדבר שור

[1]) [בכמה מדפוסי המשנה כתוב: מאימתי מוציאין זבלים וכו׳ משיקשור, ע״כ, אך בדפוסים אחרים: משיקשר, עי׳ נפע׳.]

[2]) [בסדר אליהו רבה יא (הוצ׳ איש שלום, 56: שיקשרו חבלים של ברזל במתניהם ויגביהו בגדיהם למעלה מארכובותיהם.]

[1]) [בתלמוי (סנה׳ לח:): שאין כל דקל ודקל שבבבל שאין סוס של פרכיים נקשר בו ואין לך כל ארזן וארון שבארץ ישראל שאין סוס מדי [illegible] תכן.]

קְשׁוּר ענן אל מנהלי (הוה, איומה לדוד חכי, סס, 153). שמרי יחידתי לדתו, זכי לגופי ישמחה, קשרי בלבי אהבתו בשמו לבדו נבטחה (הוה, אם כנעלו, סס, 158). ווהרי סוהר מאירים גם וכוכבים סדורים, הם סביביה קשורים אש במעלתם יקרים (הוה, מהדל חתן, סס, 201). אשר ימול כשרו יחזה אל, שכינת רם עלי ראשו קשורה (אהרן, אשר ימול, סס 230). מספד מר אקשרה יללעליו אחשרה (מלבה מסכת ת"ד, וכסטין, Inschr. I, עמ' 223). — *קוֹשֵׁר ספרים, מי שמלאכתו לכרך ספרים, Buchbinder; relieur; bookbinder: להיות המנהגפה שא'וניקי בין הקושרים קושרי ספרים לעשות טבלה (מהרשד"ם, יו"ד קסד). — *קָשׁוּר במשמ' עבה, סמיך, dicht; dense; thick: שכבת זרע קשורה ודומה ללובן ביצה שאינה מוזרת (ערוך ערך דהא). שאינו (ש"ז) קשור אלא צלול כמים (רש"י, יבמ' פ: ד"ה דומה). — *קֶשֶׁר ספקות 1), הַקֻשְׁה: ולא תדקדק היותי קושר הספקות אשר התחייבו לדעתו (של אריסטו) ותאמר הבספקות יבטל דעת או יתקיים סותרו (ר"ש א"ת, מו"נ ג כב). — *ובתורות הלשון, קשר מלה במלה, עם מלה: ומלת בכושרות קשורה עם אסירים (ראב"ע, תהלי סח ז). שמלת השוללות בהנחות בעלות צדדין אין ראוי שתונח לא עם מלת המציאות שהיא הקושרת ולא עם הנשוא וכו' (ר' הלל מוירונה, תגמ' הנפש ה,ג). ונקרא הדבר אשר יקשור הנשוא בנושא בזמן ידוע עבר או עתיד דבור המציאות (ר"מ א"ח, מלות ההגיון ג). — *שִׁיר קָשׁוּר, החורז רק בסוף כל בית ובית, בנגוד אל שיר חרוזי: וישא משלו ויאמר שיר קשור זראוי ומורכב ע"ם יתד ושתי תנועות ויתד ושתי תנועות ויתד ותנועה בדלת וכן בסוגר (בן המלך והנזיר, שער ג). תחלק האחד (של השיר) יקראוהו קשור והוא שיהי בו החרז בסוף כל בית ובית (ר' סעדיה אבן דנאן, פרק בשיר, מלאכת השיר לגינזבורג). ושיר קשור יקראו כל שיר שלא יבוא אות החרוז כי אם באחרית כל בית מבתיו כמו שהוא ברוב השירים (שקל הקדש בספר לשון למודים לדוד אבן יחיא, פרק יו). — *וְקָשַׁר המכשף אבר מאברי האדם לבל ינוע, קשר אדם או דבר, פעל בו פעלה בכח הכשוף 1), behexen; ensorceler; to bewitch: ויהיו כל אבריו קשורים לא ינועו כי אם בחפצו (ר"י א"ס, כוזרי ה י). מי הוא זה שיכול להחליף צורתו אם רצה ולהכביד אזנו ולססות עינו ולקשור לשונו, הלא אנכי ה' (מדה"ג שמות ד יא, הופמן, 33). שיודעים כח לקשור חלק אחד מן הברך שלא יבוא אלא בגבול ידוע (ר' בחיי על התורה, כח, ונעשה לכו סס). ופלונית עשתה כשוף לפלוני והסירה חלבה מדדיה והביאתהו לעצמה ופלוני קשרוהו לבל יוכל להקשות אבר המשגל או שלא יוכל לבעל אלא אשה ידועה (יצחק פלקר, עזר הדת, REJ Jan. 1889, עמ' 68). ושמעתי מפי החכם ר' עובדיה בנו של ר' זכריה שמעשה היה באדם אחד שקשר יהודי אחד ונכרות בתוך שנתו (ר' אליעזר אזקרי, ספר חרדים, לט:). הרשע הגיד בשעת מיתתו, אני קשרתי את פלוני החתן (סס סס). — ב) קָשַׁר פלוני על פלוני, קשר עליו קֶשֶׁר 2), ערך מעשי איבה ומרד נגדו, Mord, Aufstand anstiften; machiner meurtre; to machinate murder, mutiny: כי קְשַׁרְתֶּם כלכם עלי ואין גלה את אזני בכרת בני עם בן ישי וכו' כי הקים בני את עבדי עלי לארב כיום הזה (ש"א כב ח). למה קְשַׁרְתֶּם עלי אתה ובן ישי בתתך לו לחם וחרב ושאול לו באלהים לקום אלי לארב כיום הזה (סס סס יג). אחיתפל בַּקֹּשְׁרִים עם אבשלום (ש"ב טו לא). וַיִּקְשֹׁר עליו בעשא בן אחיה לבית יששכר ויכהו בעשא וכו' וימלך תחתיו (מ"א טו כז–כח). וַיִּקְשֹׁר עליו עבדו זמרי וכו' ויבא זמרי ויכהו וימיתהו וכו' וימלך תחתיו (סס טז ט–י). קָשַׁר זמרי וגם הכה את

1) [בנגוד אל התיר ספקות.]

1) [השוה גם בערב' מַעְקַד a), קושר במשמ' מכשף וקוסם.]

2) [אין עקר הבטוי קָשַׁר קֶשֶׁר; אלא במקרים שבא קֶשֶׁר על יד הפעל הוא מעין מקור להשלמת הפעל, כדגמת בָּגְדִי בֶגֶד, בזוז בַּז וכדו'; והמשא המקורי שהשמש בשמוש הפעל במנח בלשון היה כנראה: קָשַׁר מלחמה, איבה, מרד, רצח וכדו', כשמושים שבתו"ם קשר אהבה או שנאה, ושל קְצַר (הוא קשר העברי) באשור', כגון קצר תַּחֲזֻ (מלחמה), נִירְתּ (רצח) וכדו'.]

a) معقد

המלך (שם שם יז). ויתר דברי זמרי וקשרו אשר קָשָׁר הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל (שם שם כ). הנה אני קָשַׁרְתִּי על אדני ואהרגהו (מ"ב י ט). ויקמו עבדיו וַיִּקְשְׁרוּ קשר ויכו את יואש (שם יב כא). וַיִּקְשְׁרוּ עליו קשר בירושלם וינס לכישה (שם יד יט). וַיִּקְשֹׁר עליו שלם בן יבש ויכהו קבל עם וימיתהו וימלך תחתיו (שם טו י). ויתר דברי שלום וקשרו אשר קָשָׁר הנם כתובים וכו' (שם שם טו). וַיִּקְשָׁר־קשר הושע בן אלה על פקח בן רמליהו ויכהו וימיתהו וימלך תחתיו (שם שם ל). וַיִּקְשְׁרוּ עבדי אמון עליו וימיתו את המלך בביתו (שם כא כג). ויך עם הארץ את כל הַקֹּשְׁרִים על המלך אמון (שם שם כד). קָשַׁר עליך עמוס בקרב בית ישראל לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו (עמוס ז י). וַיִּקְשְׁרוּ כלם יחדו לבא להלחם בירושלם (נחמ' ד ב). וַיִּקְשְׁרוּ עליו (על זכריה הנביא) וירגמהו אבן במצות המלך (דה"ב כד כא). — ואמר בן סירא: אכזרי יתן משל ולא יחמול על נפש רבים קושר קשר (ב"ס גני' יג יב) — *וְקָשַׁר לעשות דבר, זמם לעשות[2]: אל תקשור לשנות חטא כי באחת לא תנקה (שם ז ח) — ואמר המשורר: ושמנו עריצים והנגשים אצים וגברו היעצים ורבו הקשרים לבלע הונם וחילם והמונם והאריכו לשונם ונהמו ככפירים (תלמידי מנחם, לגנזר בתעודס, פתיח' לתשובות על דונש, סעה"ם 5) וכזמן רע אשר יקשר בזדון כמו כן תקשרו על חודידים (ר"ש הנגיד, הכימים בחכמה, גרודי, 16).

—נפע', נִקְשְׁרָה, תִּקָּשֵׁר, — נִקְשְׁרָה נפש פלוני בנפש חברו, נעשתה קְשׁוּרָה בה, ואין לעקר אותה מלבו: ונפש יהונתן נִקְשְׁרָה בנפש דוד ויאהבו יהונתן כנפשו (ש"א יח א). — ונִקְשְׁרָה החומה, חזקה, נסתמו פרציה: ונבנה את החומה וַתִּקָּשֵׁר כל החומה עד חציה (נחמ' ג לח). — ובתו"מ במשמ' היה קשור וחבר: שלשה שמשו בתיבה וכלם לקו, כלב ועורב וחם, כלב נקשר[2], עורב רק, חם לקה בעורו (ת"כ, סנה' קח:).

אמר (אדה"ר) מה אני נקשר לאבוס כבהמה (ר' ילחק, מד"ר ברחש' כ). — *וחדם: מה קנמון הזה כל זמן שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פירות, כך מש צרר דמו משכשל יצרו, משכשלת תאוותו משנקשר[1]) דמו וכו' (מד"ר ברחש' מו). — *ונִקְשַׁר חובל, נתקשה, נקרש ונתעבה: מאימתי מוציאין זבלים לאשפתות וכו' ר' יוסי אומר משיקשר[2]) (שביע' ג א). ועי' התפ'. — ובספהמ"א: שאין אהבת הקב"ה נקשרת בלבו של אדם עד שישגה בה תמיד כראוי ויעזוב כל מה שבעולם חוץ ממנה (רמב"ם, תשובה י ו). וכאשר קנו ממנה והלכה לביתה ידעה כי נקשרה קשר אמיץ בזה (שאלה בתשו' רמב"ם רכג, פריימן, 213). וכונת הנסתר בפסוקים אלה ובנקשרים עמהם לשמור האמתות (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, קכח, קמא). בהמה או עוף שנמצא רגלם שהיה שבור למעלה מן הארכובה שלא במקו' צומת הגידים אבל חזר העצם ונקשר ונתרפא יפה, יש להורות בה לאיסור או להתיר (תרומת הדשן קסד, לד:). — ואמר המשורר: וכך (בציון) נקשרו נפשות חבריך (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי, דיואן ב, 157). אהבת הדסה על לבבי נקשרה (ר"ש שבזי, אהבת הדסה, שירי תימן, 96). באלף נקשרו בינה ומלכות ותפארת בקו מבדיל לשורות (הוא, אהובי איך, שם שם). כי בשכל תהא נעורת נקשרת (הוא, אלבס אלגבורי, שם, 184). ושמע לשירתי אשר עיב: כי לך בודאי נקשרה אהבה (הוא, לורי שעה, שם, 203). כי באמת המה חתומים ובאהבתו נקשרו (אברהם בן שלם, אם נסגרו, שם, 228) — *ובחזורת הלשון, נקשר הפעל (אל שם עצם או כנוי) בלמ"ד במלה מן וכדו': וכן קבל נקשר[1]) בערבי בלמ"ד

---

1) [גם בשמוש מעין זה בא אף קצר באשורי.]

2) [וכן בתנחו' (נח יב); ובמדרה"ג (תולי מרגליות, קעה) בנראה בהרחבה מפרשת: נקשר הגיד שלו, ובא"ב דבן סירא (אוצר מדרשים א, 49): ננזר שיהא נקשר בשמושו, אך במד"ר בראש': מפורסם בתשמישו, ובירוש' (תענ' א ו): מפורצם בתשמישו

(ועי' גם הערות תיאודור (ברא"ר רכה, 341). אך אפשר שנולדה הנסחה מפורסם בהשפעת המלים שלפני זה: הם מפוחם, וצ"ע.]

1) [אך עי' בערך א. צָרָה, עמ' 5659, הערה 1.]

2) [בקצת דפוסים: משיקשור, ולא מן הנמנע שיש כאן שרש אחר, השוה בערבי קְשַׁר[a], במשמ' קלפה.]

3) [עי' גם התפ', וערך קֶשֶׁר, הערה.]

a) قشر

כלומר אקבל לו, ובעברי אקבל ממנו, וכן עשה, שיקשר בערבי בלמ״ד, עישה לדבר, ובעברי עושה הדבר (ר״ס א״ת, פתיח׳ לאוי״כ). — ובתורת הטעמים, הטעם נקשר בנעימתו, בנגוד אל מפסיק: והתלשא וכו׳ והוא שבסוף התיבה אינו מפסיק אע״פ שיש לו נעימה לפי שנקשר ומתגלגל הוא בנעימתו עם התיבה אשר אחריו (רד״ק מכלול, ליק, פ). — *ונִקְשַׁר, שכשפו אותו, קשרוהו בכשפים: הו׳ (הסבה הו׳ להעדר קשי האבר) ראויה להביאה בספר ואם זרה אצל הפילוסופים והיא אם נקשר החתן לעת חופתו וכו׳ ויש כמה רופאים מאמינים בזה וגם בותבים תרופתם (טוביה כץ, מעשה טוביה, מעין חתום ה, קכח).

— פע׳, תְּקַשֵּׁר, תְּקַשְּׁרִים, — כמו קל, חבר ואגד היטב, קִשְּׁרָה הכלה את קִשֻּׁרֶיהָ, שמה על צוארה את הקשורים המשמשים לה קשוט: כי כלם כעדי תלבשי וּתְקַשְּׁרִים ככלה (ישעי׳ מט יח). — וְקִשֵּׁר מעדנות, קשר קשרים: דתְקַשֵּׁר [1]) מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח (איוב׳ לח לא). — ובתו״מ: המקשר והמנענע (את הצפור) בבורות בשיחין ובמערות הרי זה מותר (תוספת׳ יו״ט א ט). טבעת שהוא חוגר בה את מתניו ומקשר בין כתיפו טהורה (שם כלים ב״מ ב א). אם קושר ג׳ (קשרי הגט) הראשונים וחותם אפילו מקשר [2]) ומחתם כמה כשר (ירוש׳ גיט׳ ח יב). גט המקושר בקשר ואח״כ מחתם, היה מקשר ראשון ראשון ומחתמן פשיט׳ ראשון ושני לא נמצאו בגט המקושר (שם שם). כותב שם המלוה ושם הלווה ושם העדים וזמן ומקשרו וחוזר וכותב בן מלמטה (ר׳ אידי בשם ר׳ ירמיה, שם ב״ב י א). — ובסהמ״א: בקנים ובגפנים מקשר התחתון ולמטה (טוחו״מ ריו). — ואמר הפיטן: תעודה קשר אהבתה, חכמות בנתה ביתה (שמעון בר יצחק, אבכי שמעם, זול׳ ב שבוע׳). — *וְקִשֵּׁר פרי וצמח, הבשיל אותם, ואמר המשורר: והיא (נגה) מקשרת פרי תנובות ושאר הצמחים ממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים (רשב״ג, כתר מלכות, מי יבין).

1) [עי׳ א. מַעֲדַנָּה.]

2) [עי׳ פֻּעַ׳.]

— פֻּעַ׳, מְקֻשָּׁרוֹת, — א) צאן מְקֻשָּׁרוֹת, כמו קְשׁוּרִים, חזקים ובריאים [1]): והיה בכל יחם הצאן הַמְקֻשָּׁרוֹת ושם יעקב את המקלות לעיני הצאן ברהטים ליחמנה במקלות (בראשי׳ ל מא). — ואמר הפיטן: עת המקושרות תבכרנה הקדישם מאין רתח (רסע״ג, סרי״ג מלוות, קובץ מע״י גאו׳ ב, 30). — ב) *מְקֻשָּׁר, שקשרו אותו לחברו, אפרוחים מְקֻשָּׁרים: מצא אחר הגפה או אחר הגדר גוזלות מקושרין או בשבילין שבשדות הרי זה לא יגע בהן (ב״מ ב ג). כי יקרא קן צפור לפניך בדרך וכו׳ מה דרך רשות, יצאו מקושרים שהן ברשות אחר (ספרי דבר׳ רכח). המקושרין והמנוענין בבירות בבתים וכו׳ מותרין (ביצ׳ כה.). — *גט מְקֻשָּׁר, שטר מְקֻשָּׁר, בנגוד לגט פשוט, גט שקשרו אותו בקשרים [2]): גט פשוט עדיו מתוכו ומקושר עדיו מאחוריו (ב״ב י א). פשוט שכתבו עדיו מאחוריו ומקושר שכתבו עדיו מתוכו שניהם פסולים (שם שם). גט פשוט עדיו בשנים ומקושר בשלש (שם שם ב). טופס שטרות מקושרין [3]) כך הוא (ר׳ מנא, ירוש׳ גיט׳ ח יב). ומניין לגט המקושר, א״ר אימי ואקח את ספר המקנה ואת החתום זה המקושר, ואת הגלוי זה הפשוט שבמקושר (שם ב״ב י א) הלכה מקושר כך הוא, כותב שם המלוה ושם הלווה ושם העדים וזמן ומקשרו וחוזר וכותב בן מלמטה (ר׳ אידי בשם ר׳ ירמיה, שם שם), כיצד העדים חותמין בגט המקושר, אמר רב הונה בין קשר לקשר (שם שם). — ואמר הפיטן: כי אם לאהרן הכהן (נתנה רשות)

1) [עי׳ קל, הערה. ובמקום זה תרגמו השבעים ἐν γαστρὶ λαμβάνον, המקבלות בבטן, ההולכות והרות.]

2) [אמר הרמב״ם בפרושו למשניות (ב״ב י א): גט נקרא כל שטר וכו׳ ומקושר שטר מקופל כעין אותם הכלים המקופלים העשויים אצלנו במעיב והם מקלף שמנשבים בהם להסיר הזבובים. וטעם תקון אלה השטרות מפני שהיו באותם הדורות קופצים לגרש והתקינו לו גט מקושר כדי שיתעכב בעשייתו ומתוך כך שמא יעבור על כעסו בזמן עשיית אותם קשרים, ולא רצו לשום הפרש בין גיטי נשים ושאר השטרות והתקינו ג״כ שיהיה גט מקושר במקח וממכר וזולתם למי שירצה לעשותם כן, ע״כ.]

3) [בירוש׳ ב״ב (י א): מקושרות.]

לשרת דומה למלאכי שרת לבוש ועטוף חגור ואזור מקושר ומכורבל כלול וכתור (ינאי, לסודיע, קרוב, במד', זולאי, קלח). ככלה מקושרת בעדיים מקושטת (הוא, דודי ירד, קרוב' פסח, שם, רעט). — *ובמשמ' עבה, סמיך וקשה: והבישול הוא לחלוח דבר מקושר ויבש כמו פירות עקושין ומקושרין שמתבשלין באש ומתפתחין ורכין (תשו' הגאו' הרכבי סג, 28). — *ובמשמ' מכשף: אם תקח מררת עורב שחור ויעורב בשמן שומשמין ויחפף בו גוף המקושר מהנשים יועילנו (נרבוני, ארח חיים באליי האמה, כ"י ביהמ"ד סכטר).

—הפע', הֻקְשַׁר, — שקשרו אותו, כמו נפע' ופע': כך הם ישראל, יש בהם בני אדם שונין וכו' יוקשרו[2] כלם אגודה אחת והן מכפרין אלו על אלו (מד"ר ויקר' ל). — *ונקשר בקשרי כשפים: וקשרתי אותם בכל לשון ובכל כתב ובכל דבר שיוקשרו תחת השמים ועל הארץ ולא יותרו (ראב"ע (?), ספר הנסיונות ו יא, כ"י פריז). — ואמר הפיטן: ואשאל וכו' חדש שלישי, והוקשר[2] הרביעי להשחית חמדתך וכל יופי בליליך (שאלי שרופה, קינ' ט"ב).

—התפ', *הִתְקַשֵּׁר, נִתְקַשֵּׁר, — שקשרו אותו: קשרי נימי פונדא ופסיקיא וקשרי רצועות וכו' הרי אלו חוצצין, נתקשרו מאליהן אינן חוצצין (תוספת' מקוא' ז ג). —ונתקשרה שמועה בלב, דבקה בו: מפני מה מי אזנים שמנים, שבשעה שאדם שומע באזניו שמועה קשה, אלמלא תופשה באזניו מתקשרת בלבו ומת (תנחו' חקת א). — ונתקשרו איברי הולד: לנפל שלא נתקשרו אבריו בגידין (ר' יוחנן, חול' ק:). —ונתקשר הזבל, נתעבה ונתקשה: מכיון שנתקשר[1])

1) [בילק' שמע' (ויקר' תרנא): יעשו.]

2) [גם בלשונות אחרות משתמשים בבטויים דומים. השוה בערב' תעקיד a) (ז"א קשור), דבש שנעשה סמיך על האש וכדו'; lier la sauce, קשר, הרביך והסמיך את הרֹטב ע"י תוספת קמח, ועוד.]

3) [הבטוי קשה, ואולי הכונה: אחר החדש השלישי הֻקשר קֶשֶׁר ברביעי להשחית חמדתך וכו'. ויתֿ' בנעט הציע (MGWJ 1929, עמ' 309) לגרֹס בתמיהה: הֲקֻשַּׁר הרביעי להשחית חמדתךָ, בפניה אל החדש השלישי, אך אין זה מסתבר.]

a) تعقيد

בו קשר העליון מיד הוא יבש (ר' חנניה, ירוש' שביע ג א). — נתקשרו העבים, נתקבצו ונצטברו: לא נחלקו אלא שהניחם בשעת קישור עבים ונתפזרו וחזרו ונתקשרו (שבת עז:). בעבים שנתקשרו מערב יום טוב עסקינן (ר' יצחק, ערוב' מה:). — ונתקשרו השמים בעבים במשמ' זו: פעם אחת נתקשרו שמים בעבים, כסבורים העם לומר חשכה הוא ונכנסו לבית הכנסת והתפללו של מוצאי שבת בשבת (אבידן, ברכ' כז:). מיד נתקשרו שמים בעבים וירדו גשמים (תענ' כ.). ואותו היום תקופת תמוז היה, נתקשרו שמים בעבים ונראת כמין קשת בענן (ר' יהושע, חגי' יד:). — ובסהמ"א: המקשרות וכו' אותן המתקשרות יחד למהר עיבורן (רש"י, ברא"ש' ל מא). וכל שכן כאשר נתקשרו בקשר אמיץ בכח שבועה וחרם ואלות הכתובות (תשו' מהר"י קולון קפג). ובהתקשר הנשמה בגוף האנושי אז תשלם עניינה מכל וכל (מנחת קנאות, קופמן, 84). למה נתקשרה נשמתם עם הגוף (שם, 89). יתקשר (הפסוק הזה) אל הקודם (ר"מ אלשיך, משלי י ה). בסדור ואח"ז להורות על התקשר דבר בדבר ע"י הקדימה והאיחור (ר"ש ספנהים, יריעות שלמה א ג, ט.). — ואמר המשורר: תחי נפשי ותתקשר בשכלי ויתעורר לבבי מתנומה (ר"ש הנגיד, ליומה אח, שירי חימן, 99). ונפש צדיק וכו' בשכל תחביר זיוה ותתקשר ותצביא (הוא, שבת אל, שם, 208). — *ובתורת הלשון: כמלת דמה שנתקשרה[2]) בערבי בבי"ת ובעברי בלמ"ד או באי' ול' (ר"ש א"ת, פתיח' למו"נ). — *וכמו קָשַׁר (קֶשֶׁר) על פלוני למרד בו: וירא המלך כי נועדו כלם להתקשר עליו בגלל דניאל וירף ידו ממנו (יוסיפון, פרק ג).

—הִפע', *הִקְשִׁיר, — כמו קל: כאשר היה אומר עזוה נענועים בתחילה והיה מקשירם בעד עשר ספירות וכו' (ברית מנוחה, ניקוד י', אמשט', כה.). — ואמר המשורר: דגלי באות אקשירה, אחבירה לבי לבררו (ר"ש הנגיד, אזכיר שבח, שירי חימן 210). ובאות

1) [נסחת הר"ש בפרושו למשנה (שביעי ג א) שנקשר, נפע'.]

2) [בשמוש זה גם בהִפע', עי' שם, והִקְשִׁיר, הערה.]

דגלי תחבורה ותקשיר (הוא, סיפי גברת, שם, 212).

קֶשֶׁר [1], ש"ז, קִשְׁרוֹ, כנ' קִשְׁרוֹ, — התקוממות לרצח או למרד, Aufruhr ; révolte ; mutiny : וישלח אבשלום את אחיתפל הגילני יועץ דוד מעירו מגלה בזבחו את הזבחים ויהי הַקֶּשֶׁר אמץ והעם הולך ורב את אבשלום (ש"ב טו יב). ותשמע עתליה את קול הרצין העם ותבא אל העם בית יי' ותרא והנה המלך עמד על העמוד כמשפט והשרים והחצצרות אל המלך וכל עם הארץ שמח ותקע בחצצרות ותקרע עתליה את בגדיה ותקרא קֶשֶׁר קֶשֶׁר (מ"ב יא יג–יד ; וכעין זה דה"ב כג יב–יג). לא תאמרון קֶשֶׁר [2] לכל אשר יאמר העם הזה קֶשֶׁר [2] ואת מוראו לא תיראו ולא תעריצו את יי' צבאות אתו תקדישו והוא מוראכם והוא מעריצכם (ישע' ח יב–יג). — וְקָשַׁר קֶשֶׁר : ויתר דברי זמרי וְקִשְׁרוֹ אשר קשר הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל (מ"א טז כ). ויקמו עבדיו ויקשרו קֶשֶׁר ויכו את יואש (מ"ב יב כא). ויקשרו עליו קֶשֶׁר בירושלם וינס לכישה וישלחו אחריו לכישה וימיתהו שם (שם יד יט ; דה"ב כה כז). ויתר דברי שלום וְקִשְׁרוֹ אשר קשר הנם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל (מ"ב טו טו). ויקשר קֶשֶׁר הושע בן אלה על פקח בן רמליהו ויכהו וימיתהו וימלך תחתיו (שם שם ל). — וּמָצָא קֶשֶׁר בפלוני : וימצא מלך אשור בהושע קֶשֶׁר אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים ולא העלה מנחה למלך אשור כשנה בשנה ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כלא (שם יז ד). — וביחס לאלהים : נמצא קֶשֶׁר באיש יהודה וביושבי ירושלם שבו על עונת אבותם הראשנים אשר מאנו לשמוע את דברי והמה הלכו אחרי אלהים אחרים לעבדם הפרו בית ישראל ובית יהודה את בריתי (ירמ' יא ט–י). — וְקֶשֶׁר נביאים, כמו להקת נביאים : את ארץ לא מטהרה היא לא גשמה ביום זעם קֶשֶׁר [1] נביאיה בתוכה כארי שואג טרף טרף (יחזק' כב כד–כה). — ואמר בן סירא : טוב לרע יהפך נרגן ובמחמדיך יתן קשר (ב"ס גני' יא לא). אכזרי יתן כשל ולא יחמול על נפש רבים קושר קשר (שם יג יב). — ובתו"מ, במשמ' מקום הקשירה, מקום החזוק וההדוק בחבלים וכדו', Knoten ; noeud ; knot : אלו קשרים שחייבין עליהן (בשבת), קשר הגמלין וקשר הספנין [2] וכשם שהוא חייב על קישורן כך הוא חייב על התירן, ר' מאיר אומר, כל קשר שהוא יכול להתירו באחת מידיו אין חייבין עליו (שבת טו א). יש לך קשרים שאין חייבין עליהן כקשר הגמלין וכקשר הספנין (שם שם ב). כל קשר שאינו של קיימא [2] אין חייבין עליו (ר' יהודה, שם שם). החבל מאימתי הוא חבור למטה, משיסרג בה שלשה בתים, והנוגע מן הקשר ולפנים טמא, מן הקשר ולחוץ טהור, נימי הקשר הנוגע בצרכו טמא, וכמה הוא צרכו, ר' יהודה אומר, שלש אצבעות (כלים יט א). אלו שאינם צריכים שיבאו בהם המים, קשרי העני [4] וכו' אלו צריכין שיבואו בהם המים, הקשר שבפקרסים שבכתף וכו' (מקו' י ג–ז). מתופרי יריעות למדו, נפסק היה קושרו, חזר ונפסק, לעשותן קשרים אי אפשר, אלא חוזר ומתיר את הראשון (ר' פינחס, ירוש' שבת ז ב). וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגורן האטד ומה חסד עשו עמו, ר' אלעזר

---

[1] [כאמור בערך קָשַׁר, הערה, אין קֶשֶׁר בעקר אלא צורת מקור של פעל זה, שבאה ראשונה על יד הפעל לחזוק. ואין משמ' השם והפעל מורה על התקשרות אנשים אחדים או רבים יחד (כתרגום המצוי Verschwörung וכדו'), אלא אף איש אחד קושר (קשר), כלוי בעקר קושר ומחזק מחשבות רצח ומרד, וכן שמוש הפעל קָצַר באשור'. ואף קשר במשמ' מקום הקשירה בחבל וכדו', עקרו המקום החזק והעבה, המקום המחזק.]

[2] [המשמ' המצויה במקרא אינה מתאימה במקום זה, ועל כן הניחו רבים מן החדשים שצ"ל קֹדֶשׁ במק' קשר, על פי תקדישו שבפס' יג ; ואחרים גורסים תקשירו במק' תקדישו, ואינו מסתבר. ובפס' יד, והיה למקדש ולאבן נגף וכו' כנראה הכונה והיה מַקְדִּשׁוֹ (של העם) לאבן נגף וכו'.]

---

[1] [מלה זו מְיֻתֶּרֶת היא כאן (השוה בהמשך ובהקבלה צפניה ג א וכו'), ואמנם יש מציעים לגרס כאן : אשר נביאיה וכו', אך קשה לקבל תקון זה. ולא מן הנמנע הוא שיש לחבר מלה זו, במשמ' קשר עבים, התקשרות עננים (כבתו"מ) עם פס' כד : לא גֻשְּׁמָה ביום זַעַם קֶשֶׁר, וצ"ע]

[2] [Schifferknoten; noeud de batelier; sailer's knot. עד היום נוהגים הספנים וכדו' במיני קשרים מיוחדים להם.]

[3] [וכן באשור' קִצְר גִנָּא, קשר של קימא.]

[4] [בגדיו של עני שנקרעו וקשרן (רעב"ט).]

אומר, איזוריהם התירו, ר"ש ב"ל אמר, קישרי כתפיהן[1] התירו, (שם סוטה א י). — *וקשר, במשמ' קמיע[2] לסגלה: הבנים יוצאים בקשרים[3] (שבת ו ט).—*וקשר תפלין: קשרי תפלין הלכה למשה מסיני (ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב ילחק, ירוש' מגי' א יא). והסירותי את כפי וראית את אחורי, אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא, מלמד שהראה הקדוש ברוך הוא למשה קשר של תפילין (ברכ' ז.). — *וקשר מוכסין, סימן שהמוכס נותן למי שפרע את המכס, Zollmarke ; acquit de douane ; customs pass : המוציא וכו' נייר כדי לכתוב עליו קשר מוכסין[4], והמוציא קשר מוכסין, חייב (שבת ח ג). המוציא קשר מוכסין עד שלא הראה למוכס חייב (תוספת' שם ח יא). מעשה באשה אחת שנישאת לחבר והיתה קומעת על ידיו תפילין, נישאת למוכס וקשרה על ידיו קשרים[5] (שם דמאי ב יז). הוציא קשר מוכסין עד שלא הראהו למוכס חיי' (ירוש' שבת ח ג). — *וקשרו של מלך: וקשרתם לאות על ידך וכו' אדם יוצא לדרך ובידו פרגסטיא והוא מתיירא מן המוכסין, אתם אי אתם מתייראי', למה, שקשרו של מלך עליך (דברים רבה, ליברמן, 70). — *וקשרי הגט המקושר[1]: ואיזהו גט קרח כל שקשריו מרובין מעדיו (גיט' ח י). וחעד שנים, עדים שלשה, הא כיצד, שנים לפשוט, שלשה למקושר, ואיפוך אנא, מתוך שנתרבה בקשריו נתרבה בעדיו (ב"ב קס:). היכן עדים חותמין, רב הונא אמר בין קשר לקשר (שם שם). — וקשר בקנה, באילן: קנה של זיתים, אם יש קשר בראשו מקבל טומאה (שבת יז ג). עצי שטים וכו' ממגדל צבעיא קצצום והביאו עמהן למצרים ולא נמצא בהם לא קשר ולא פקע (ר' לוי, מד"ר בראש' לד).—*וקשרי האצבעות, פרקי האצבעות: נטילת ידים לתרומה עד הפרק, ולחולין עד קישרי אצבעותיו (רבי ירוש' ברכ' ח ב). מנפח מקשרי אצבעותיו ולמעלה (רב אדא בר אהבה, ביל' יד.). אין הכהנים רשאים לכוף קשרי אצבעותיהן עד שיחזרו פניהם מן הצבור (ר' חסדא, סוטה לט:). כיון שראו (הכנענים) ארונו של יעקב אבינו התירו אזורי מתניהם וחלקו כבוד ליעקב אבינו, ר' שמואל בר נחמן אמר קשרי אצבעותיהם התירו[2] (תנחו' בובר ויחי יח, 222). — *וקשר במשמ' שכבה של זבל וכדו' שנתקשתה: משיקשר, משיעשה קשרין קשרין[3], א"ר חנניה מכיון שנתקשר בו קשר העליון מיד הוא יבש (ירוש' שביע' ג א).—*וקשר של ביצה במשמ' זרע של תרנגול הקשור בראש החד של ביצה: נמצא עליה קורט דם זורק את הדם ואוכל את השאר, אמר רבי ירמיה והוא שנמצא על קשר שלה (חול' סד:), —ובהשאלה, הותר הקשר[4], על עקרה שילדה: כיון שהתפלל אבינו אברהם הותר הקשר הזה, בי עצור עצר וכו' (רבי חמא בר רבי חנינא, מד"ר בראש' נג).— *וקשרי המלחמה: הירא ורך הלבב, כמשמעו, שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה[5] ולראות חרב שלופה (סוטה ח ה). — ובסהמ"א: כן ברא (אלהים) בגוף האדם שכמי הכתפים וקשר'

1) [בתנחומא בובר ויחי יח, 222: אצבעותיהם, ועי' הערת בובר שם.]

2) [גם קמיע פרושו קשר, עי' בהערות לערך זה.]

3) [בן שיש לו נעגועים על אביו נוטל האב רצועה של מנעל ימין וקושרה לו לבן בשמאלו וכל זמן שאותו קשר עליו סרים הגעגועים מעליו בסגולה (רעג"ט).]

4) [ואלה דברי הרמב"ם בפרוש המשניות: וקשר מוכסין הוא הסימן שכותבין לוקחי המעשר ובעלי המכס להודיע כי זה פרע מה שנתחייב ושיעורן שתי אותיות וקורא אותו קשר כמו שקוראין אנשי דורנו ת־שמים והצורות שמחשבין בהם הפנקסין עקיד אלרומ"י בלשון ערבי, ובלשון עברי קשר הרומיים, ע"כ. ונראה ע"פ הנאמר בדברים רבה הוצי' ליברמן (עי' בדגמאות), שהיה קשר זה מעין חותמת המלך או של הרשות' כדגמת חותמת העופרת הנוהגת עד היום בשמוש כזה, Plombe ; plomb ; lead(on seal), שהיו קושרים אות' בחוט או בתיל על הסחורה או על יד המשלם.]

5) [כנראה כך נכון, והכונה לקשרי כשוף וכדו', אך בבבלי (בכורות ל:): והיתה קושרת לו קשרי מוכס על ידו.]

1) [עי' קָשַׁר, פע', הערות.]

2) [עי' במובא לעיל מסוטה א י וההערה ס. ובארמ' שבמקרא (דנ' ה ו) וקטרי חרצא משתרין.]

3) [ואולי כמו ערב' קִשְׁר a) במשמ' קלפר]

4) [אולי במשמ' כשוף וכדו'.]

5) וכן באשורי: כִּצִר תַחֲז, קשר מלחמה.]

a) قشر

הזרועים וכו' ושאר הקשרים (ר"ם דונולו, חכמוני, כעבה אדם, באחרית ספר יצירה). וסדן שקטה, אם קנהו לקוץ וכו' מגביה ב' טפחים וקוצץ וכו' לפי שמאותן ב' טפחים יכול להחליף מן הקשר הסמוך לקרקע (רגמ"ה, ב"ב פ:). וכשמבקשין לפרק משאוי מגביה השקין לרפרף קשר החבל להיות נוח לרתיר (ר"ח, שבה קנה.). קידוש ידים ורגלים במקדש עד לפרק וכו' פי' פרק מקשרי אצבעותיו זולתי הכף של יד (ערוך ערך פרק). והעברים כיון שראו לאדוניהם שנכנסו לתוך עומק המלחמה נכנסו גם הם אחריהם וכו' באותה שעה בקעו קשריהם ולא נתנו להם יד לעמוד וכו' (ברחשית רבתי, אלבק, 163). ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישעו על מקוה ישראל וכו' (רמב"ם, מלכים ז טו). עט (של מתכת שכותבין בראשו האחד ובראשו השני מוחקין) שניטל המוחק שלו ונשאר הכותב, אם נשאר מאורכו כדי שיגע לקשרי אצבעותיו טמא (הוא, כלים יח כ). וכמו שברא בעולם הרים כן ברא בגוף האדם שכמי הכתפים וקשרי הזרועות והארכובות על ברכים וקשרי הקרסולים ושאר הקשרים של כל האברים (אורחות לדיקים, שער יראת שמים, קט:). כל חותמות שבקרקע כגון דלתות פתחי בורות ומערות הסגורים בקשרי חבלים, אחד שבת ואחד יו"ט מתיר את הקשר דלא קש"ק[1]) היא שהרי להתיר תמיד הוא עשוי (אור זרוע להרי"ץ וויכא ה' יו"ט סס, עו:). שבאין לידי הפשט העור ג"כ, אם בתחלת הניתות או בסופו, כדי לעיין יפה בכל הגידין וכו' עצבים ועצלים קשרים ומיתרים (ר"י עמדין, שאילת יעבץ א מח). — ״ועשה קשר לסימן ולזכרון: קשר (שר המשקים) קשרים להשיבו (את יוסף) (מנחם בן שלמה, שכל טוב, בובר, 248). וקישר קשר באזורו כדי שיזכירנו (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ב, ענעלאו, 56). ונסמכה גם פרשת ציצית לעושה בשגגה משום דכתיב בה וראיתם וזכרתם שמתוכה יזכור ולא ישגה כאדם שעושה לו קשר לזכרון (פענח רזא עה"ת, שלח, אמסטי תכ"א, כא.). — ״וקשר במעשי כשפים והשבעות: קח מצמר טלה חי ועשה ממנו חוט וקשור בו ג' קשרים ואמור על כל קשר ג' שמות אלו שורה שורה שקשר קשרתי אני פלוני על משכב פלוני ב"פ וקשרתי אותם בכל לשון ובכל כתב ובכל דבר שיוקשרו תחת השמים ועל הארץ ולא יותרו ולא יוכל לשכב עם אשה עד שאני פב"פ אתיר אלו הקשרים בידי ואני חותם אותם בחותם של שלמה בן דוד, כמו שחתם שלמה הקומקמסין של נחשת להכנים בהם השדים והשליכם במצולת ים כך לא יוכל שום אדם להתיר אלו הקשרים (רחב"ע (?), ספר הכיונות, כ"י פריז, מאמר ו פרק יא). — ״ובהשאלה, קשר, במשמ' ספק, שאלה, קֻשיה: ויותרו קשרים[1]) רבים בידיעת הענין ההוא אשר אבארהו (ר"ם א"ת, מו"נ ב ב). קשר במקום ספק לדמיין שביניהם, כי הדבר הקשור אין אדם רואה אותו ולא יודע, והתר הקשר בענין ביאור הספק שהוא הודעת מה שלא היה נודע (הוא, פי' המלות הזרות). — ״ובמשמ' חבור וצרוף, זיקה, תְּלות: ואחר כן מְסַדֵּר הקשרים אשר בהם ישלמו קשרי היהודים (עם האלהים) והוא שיודה באלהותו יתברך ובקדמותו ובהשגחתו על אבותינו (ר"י א"ת, כוזרי ג יז). שיודיעהו תולדתם ובחותם וקשר קצתם בקִצתם[2]) (ר"י חריזי, מו"נ א נג). אבל אע"פ שאינם מענין הספר, קשר הדברים[3]) מביא לזה (הוא, שם ג מ). ומצוה עליו ליבמה ולא יסור הקשר מעליו (תשו' רמב"ם קע, א"ה פריימן, 166). וקשר רוב המטעמים המשתנים, בעבור שאינם מטבע אחד, משליש הקיבה לבשול (ר"י זבארה, שעשועים ח, דודזון, 95). יען ראותי קצת אנשים מהמשתדלים בזמננו זה למצוא דברי חפץ ומקוצר למודם אינם מבינים קשרי הענינים בתפלות אשר תקנו חכמי האמת (ר"א הקראי, גן עדן, תפלה ב, עב.). — ״וגם במובן הגשמי: אלה (ההרים) האחרונים יעמדו בקשר עם ההרים הרבים הנקראים הרי הלבנה והרי לופאט"א המשתרעים מצפון לדרום ויכלו בגבנוני תקוה טובה (ר"ם בלוך, שבילי עולם א, אפריקא בכלל, 4.). — ״ובמשמ' חבור מלה במלה, מלת יחס או אות יחס: ועוד שמלות רבות הם בלשון הערבי עם קשר אחד ובלשון העברי עם קשר אחר (ר"ם

---

1) [קשר של קימא.]

1) [ר"י חריזי מתרגם: קושיות. ובמקור הערבי: עֻקַד. קשרים.]

2) [ר"ש א"ת מתרגם: והקשרתם.]

3) [ר"ש א"ת מתרגם: סדר הדברים.]

א״ת, מו״נ, פתיח׳ המתרגם). — °ובמשמ׳ המלה שבין הנושא לנשוא, copula: הקשר הוא מה שיקשור הנשוא בנושא (רמח״ל, ס׳ ההגיון יז).—ואמר הפיטן: קשר תפלין הראה לענו, תמונת יי לנגד עיניו (אנעים זמירות, שיר הכבוד לשבת).—°קנוניות וקשרים: ועושים קנוניות וקשרים להרבות מחלוקות בישראל (פנקס ועד ארבע ארצות, י. היילפרין, 122). — °ונוהגת המלה בדבור בשמושים שונים, כגון עמד בקשרים, קשרי ידידות, קשר מכתבים וכדו׳, וגם כתרגום לשמושי המלים המקבילות בשפות אחרות.

קִשֻּׁר, *קִשּׁוּר, ש״ז, רק מ״ר קִשֻּׁרִים, כנ׳ קִשֻּׁרֶיהָ, — חרוזים מקשרים יחד לקשוט ונוי: הפארים והצעדות והקשֻּׁרים ובתי הנפש והלחשים (ישע׳ ג כ). —ובפרט קִשֻּׁרֵי הכלה: התשכח בתולה עדיה כלה קִשֻּׁרֶיהָ [1] (ירמ׳ ב לב). — ובתו״ם: ציצית (כגמטריא ת״ר, וח׳ גרורין, וה׳ קשורין הרי תרי״ג (מד״ר במדי׳ יח). — *וקשורי פואה: הבנים יוצאין בקשרים (בשבת) וכו׳ מאי קשרים וכו׳ קשורי פואה (רב יהודה, שבת סו:). — *ומ״י במשמ׳ פעלת המקשר: אלו קשרים שחייבין עליהן, קשר הגמלין וקשר הספנין, וכשם שהוא חייב על קשורן כך הוא חייב על התירן (שבת יה א). חריות שגידען לשכיבה אינן צריכות קישור, לאהלין צריכות קישור (רב, ירוש׳ שבת ד א). — *וקִשּׁוּר עבים, התקשרות והצטברות עבים ועננים: המניח כלים תחת הצינור לקבל בהן מי גשמים וכו׳ אמר רב משרשיא, דבי רב אמרי, הכל מודים כשהניחם בשעת קישור עבים טמאים, בשעת פיזור עבים ד״ה טהורין, לא נחלקו אלא שהניחם בשעת קישור עבים ונתפזרו וחזרו ונתקשרו וכו׳ (בבלי שם עז:). — ובסהמ״א: בייבא וסבכתא עסקי׳ בקישוריה ובמפה שעל ראשה (רגמ״ה, ב״ב קמו.). וליכא לפרושי דבנגר הנגרר דהכא לאפוקי מאיסור בנין הוא דבעי קישור אבל משום איסור טילטול לא הוה בעי קישור וכו׳ (תוס׳ שבת קכו., ד״ה רבי). שדבקות העובר וקשורו ברחם דומה לחבור הפרי באילן (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ה א). — °ובמשמ׳ חרוזים: חרוזים, הם הקשורים מהאבנים היקרות (ראב״ע, שה״ש א י). וחלי הכתם, הם הקשורים כדמות קשורים

1) [השוה קָשַׁר, פע׳, והערה שם.]

שישימו על צואר הסוסיא (שם, שם עם שניה). —ואמר הפיטן: יקרים מפנינים עתידים וצפונים לבת האיתנים בעדיי קשורים (רהב״ג, בכל שדי, באזהרות לרי״ף בר לאונך, לח:). כלך ברה כנוצצים כעין קלל, אתי יפתי קשוריך להתכלל (משלם בר קלונימוס, לאיכה, יול׳ ב פסח). קשרו לוים קשורים, פי תמים ואורים (שמעון בר יצחק, אהוביך, יול׳ שבת חוה״מ פסח).— ואמר המשורר: איה חלי חמדם ונזר נעמם, איה רפידת תם אשר רפדו, אי שהרן החן אשר על לוויותיהם ואי קשר יקר ענדו (יעקב בן אלעזר, לא אחמהה, סעה״ס 164). אהוב לבי משמח לעצבי, דעה קישור מפואר בספירות (ר״ש שבזי, אהוב לבי, שירי תימן, 99). היסוד ובת נדיב בקישור, המה בפתח שערי (הוא, שרד, שם, 145). — °וברפואה, במשמ׳ ligamen, רצועה מחברת עצם אל עצם וכדו׳: העצב והמיתר והקשור כלם הם לבנים ומקשיים חלולים מעדרי הדם (פרקי משה א, א). הקשורים המתוחים והמתרים יחשוב לו מי שאין לו ידיעה בנתוח שהוא עצב (שם שם). ומן הגשמים שילוה וכרונם לזכרון המיתרים והם הנקראים קשורים, והם ג״כ עצביי המראה והמשוש יבואו מן האברים לצד העצלים והפרקים וכו׳ וקצתם נקראים קשורים במוחלט וכו׳ והנה מה שנמתח אל העצל לא יקרא אלא קשור, ומה שלא ימתח אל העצל אך מחבר בין שתי קצות שני עצמות הפרק וכו׳ הנה עם היותו נקרא בשם קשור יוחד בשם עקד בערבי (קאנוי א א למוד ה במהות האבר). — °וקשור במשמ׳ כִּשּׁוּף וכדו׳ [1]: וכל מיני עין הרע וקישור וכישוף וכל מיני כוחות הטומאה שבעולם (אמתחת בנימין, שער רפואה שלימה, לד:). — °ובהשאלה לקשר בין ענינים רוחניים: וגם אלה לא יתנו קשור נכון להפסוקים (ר״י אברבנאל, שופטים ה ד, בלאהף מטעיר).—°ובתורת ההגיון, התחברות, זקה ותלות של דבר בדבר (בנגוד אל שִׁלּוּחַ), Relativität, Bedingtheit; relativité, conditionalité; -ty: הרכבת תנאי וקשור (כל מלאכת ההגיון, מבוא). בשלוחים ובקשורים, אולם הקשורים הנה הם דברים שדרכם שילקחו נקשרים בזמן או מקום, וידומה שהם יצדקו במוחלט

1) [עי׳ קָשַׁר, הערות.]

וכו' וזה כזב. ואמנם יהיו ק ש ו ר י החבור כאשר ישולחו צודקים כאשר ישמרו בהם בשני דברים וכו' (כל מלאכת ההגיון, בעניינים המטעים, נב:). ההקש המשולח אשר שתי הקדמותיו אפשר שתהיינה מקושרות עם ק ש ו ר אחד מהזמן והמקום וכו' או שהיו שתיהן בזולת ק ש ו ר (כלב"ג, הסקס הישר, כ"י, על פי קלקין). — *ובתורת הלשון, מלת הקשור, מלה מקשרת משפטים זה אל זה, coniunctio, נוהג בספרות ובדבור.

קִשָּׁרוֹן, ס"ז, — קשרון הלב, הדעת, קשירת הדעת דבר בדבר, ללא ראיה, סברת הלב [1]: אם מפני עצור וק ש ר ו ן לב עושה אלט'ן שהוא הקווי בדבר שאינו כמו ראיה (ס' הישר לישועה בן יהודה הקראי, הבריאה, הקד', II). כי כל מי שיאמר רעיון כי הוא ק ש ר ו ן הלב לא תבוא עליו השאלה הזאת (שם, XIX). ולזה תהיה ההגדה על הדבר ב ק ש ר ו ן הלב לו שוים בתלותם בו (שם, XX). ואם יאמר אם תעשו ההגדה בעבור הדבר כמו ק ש ר ו ן הלב בהתלאותו בדבר ולזה בכל עת שיהא זה ה ק ש ר ו ן [1]) דעת יחייב המשפטים וכו' והוא יחייב עליכם שתפרידו בין ההגדה ובין ק ש ר ו ן הלב, יאמר לו, לו הפרדנו ביניהם, לא מנע אותנו מביאור האמת בדבור ואמתתו וכי טעמה מה שזכרנו, ולא היתה עשייתנו ההגדה כמו ה ק ש ר ו ן מצר לחפץ לנו וכו' כי ה ק ש ר ו ן על דרך האמת אינו מקביע בדבר שהוא תלוי בו ולא מרשם לו אשור ולא מקיים לו משפט ולא דבר היה זה ה ק ש ר ו ן חכמה ודעת או לא הוא כן ואשר הוא ממשפט מקצת ה ק ש ר ו ן שיתלה בדבר וכו' וזה יוכיח כשרון אשר זכרנו מקדם בההגדה ו ב ק ש ר ו ן הלב וכי הם שוים (שם XX–XXI). השם לא יהיה אמת אלא בחפץ המדבר בו אשר עשה אותו לו ותקן אותו עליו והחפצים מבעלי הדעות ילך אחרי ק ש ר ו ן לבם או סברותם, ולזה עובדי הגלולים כאשר יקשרו בלבם כי הגלולים העבודה ראויה להם וכו' לא יבצר מהם שיקראו שמותם אלהים על דרך אמת, הוליך אותם אל עשות זה השם להם מה שקשרו בלבם, ואנו כאשר נדע בראיות כי אשר קשרו בלבם בעבורם קיים בזולתם חוץ מהם, נקרא שמו יתברך אלהים באמת ותהיה קריאתם אחר זה אלהים על דרך עובר (שם XXII). וצריך להבין איזה חוב עומד בעת הראשון תחת עשיית המילה ונדחית בעת השני, ואומר החכם כי ה ק ש ר ו ן בעת הראשון תחת עשיית המילה, ובתורת נתבאר שיש מצוה תחת מצוה כגון קרבן שתי תורים או שני בני יונה וכו' ואולם ה ק ש ר ו ן שעומד תחת המילה יוצא מן החפוש אם נולד הולך בין השמשות איך יהיה הדבר (כ"ח הקראי, גן עדן, מילה ו, קסג.).

1) [על פי הערבי מקארנת אל מעני a), ועי' בהערתו של מ. שרינר, בספרו על ישועה בן יהודה, עמ' 85.]

1) [כ"י: הכשרון.]

a) مقارنة المعنى

א. קשש [1]), ממנו א. קָשֵׁשׁ.

ב. קשש [2]), ממנו קַשׁ, *קְשׁוּשָׁה, *קָשִׁישׁ, א. *קִשְׁקוּשׁ, א. *קַשְׁקָשׁ, א. *קִשְׁקֵשׁ, ב. קָשֵׁשׁ.

ג. *קשש [3]), ממנו *קַשִּׁישׁ.

א. קָשַׁשׁ, פ"ע, קוֹשׁוּ [4]), — א) קַשׁ האדם, הגוי היה ישר ואמתי: התקוששו וָקוֹשׁוּ [5]) הגוי

1) [עי' א. קָשֵׁשׁ, הערה.]

2) [עי' קַשׁ, קְשׁוּשָׁה, קָשִׁישׁ, הערות.]

3) [מן הארמ', עי' קַשִּׁישׁ, הערה.]

4) [במקצת ספרים השי"ן רפה ורד"ק כתב שהיא דגושה לחסרון הכפל כמו סבו את העיר יהושע ו וכן הוא בס"ם (מכלל פי, לפכ' ג ח). ובקצת ספרים חסר ויו, עי' גינצבורג.]

1) [לא נתבררה משמ' הפעל בקל ובהתפ'. התרגומים הקדומים הבינוהו במשמ' התכנס, התאסף. כך השבעים: Συνάχθητε καὶ συνδέθητε; ת"י: אתכנשי ואתו ואתקרבו; ולג': convenite, congregamini. ואחריהם הלכו כמה מן המפרשים העברים, בעוד שאחרים גזרוהו מן ב. קשש (קושש קש), וגם קבלו את דרשת חז"ל קשט עצמך ואח"כ קשט אחרים, וישבו את לשון הכתוב בדרכים שונות, או שבארו את המלה בלשון קשישות וזקנה, ועוד. השוה דברי רש"י: התלקטו ואספו יחד כמו לקושש קש, וקושו מעשיכם, השוו מעשיכם לדעת קונכם. ורז"ל דרשו קשוט וכו', עשו שניהם לשון היקש, אדם המשוה עצמו ויישר דרכו. ע"כ. וראב"ע: התווכחו והוכיחו, ור' משה אמר התקבצו וקבצו מגזרת מקושש קש שהוא לאסוף הקש, ואחרים

לא נכסף בטרם לרת חק כמוץ עבר יום בטרם לא יבוא עליכם חרון אף יי' בטרם לא יבוא עליכם יום אף יי' (לפני' ב א—ג). — ואמר הפיטן: התקוששו וקשו מאלהיכם בושו ורחצו והטהרו ומטנף הברו (רי"ל גיאת, מה יתרון, שעה"ס 22). נפשי קומי מנומת ערשי כחשי זכרי והתאוששי קושי והתקוששי (ר"י נג'ארה, נפשי קומי, עולת חדש לט). — **ב)** ובמשמ' נורה מן הקשת [2]: יש מויק שהוא פורח בעוף וקושש [2]) כחץ (ר' ברכיה הכהן, תנחו' נשא כג).

— פֹּעֵ', *קוֹשֵׁשׁ,—כמו קָשֵׁט פִּעֵ' במשמ' ירה בקשת: כקורת חצים שהכל מקוששים [3]) בה והיא עומדת (מד"ר איכ' ג, דרך קשתו, מובא בערוך ערך קר).

—הִתְפַּ', הִתְקוֹשְׁשׁוּ,—כמו קל. התקושש האדם, יִשֵּׁר את עצמי, את דרכו [1]): הִתְקוֹשְׁשׁוּ וקושו הגוי לא נכסף (לפני' ב א). — ואמר הפיטן: התקוששו וקשו מאלהיכם בושו ורחצו והטהרו ומטנף הברו (רי"ל גיאת, מה יתרון, שעה"ס 22). יהירים התקוששו וזכרו והתאוששו, שאו לבב וכפים אל אל בשמים (רסב"ג, סוכני בתי חמר, ביאליק-רבניצקי ב, 88). זכור זאת והתאושש והכלם והתבושש והתקושש, עד אנה בעור יום תגשש ובאפלה תמשש (רמב"ע, דוקס, 67). עניה התקוששי זכרי והתאוששי עפר התפלשי (הוא, אם מסדיך, שם, 78). התקושש והתאושש והכלם והתבושש (ר"י הלוי, אברך את ה', מובא בספר מוסר פרק כט). יראה לבשים ומתבששים, מתאששים לעבדך ומתקוששים (הוא, אלהים אל מי אמשילך, דיואן ג, 293). אחי התקוששו והתבוננו איך ולמה, במה התאוששו עבדו ביראה ואימה, גם עוד התבוששו ועטו עדיי ערמה (סליח' ר"ה, סדור ארם צובה). והתקוששו והקדישו לחי יושב על כסא (יצחק בר משה, אלו לבבכם, אופן לשבת לפני ר"ה). —ואמר המשורר: על אויביו יתגבר לחלישת ואוהביו על רצונו להתקוששה (יהודה הדסי, אשכל הכפר ספד, קלח:). על כן זכרו זאת והתאוששו ולעשות חסד בטרם תתפוכות הזמן התקוששו (ר"י חריזי, איתיאל כח). אולי להצדיק תאמת עמדו בסוד, ישאו עוד דבר ויתקוששו (יהגו מזמותי, דברי חכמים, עח). — °ובמשמ' השתדל: חכמה ותושיה נודעת מן הבריאה והיציר ה שהיא עולה במחשבה בהתקששם החכמים בשכלם וכו' (נסי בן נח הקראי, לקו"ק, נספחי, 9). וכל מי שיעשה דבר מן משענת חכמתו שלא משכל המתקוששים ולא מתורת אלהים קדושים יבוש ויחת וכו' (שם שם). שתחכמה היא משכל תושיית המתאוששים, יש בה מחלוקת בין האנשים המתקוששים (שם שם, 10). [2])

אמרו כמו תרגום זקנתי ושבתי, ע"כ. ור"א מבלגנצי: הקבצו והתלקטו וקבצו גם אחרים עמכם, ע"כ. ורד"ק: ענין חפוש הדברים ולקיטתם כמו לקושש קש, מקושש עצים, וכן פי' התקוששו התחפשו מומיכם וחפשו מומים אחרים אחר כך ובערו אותם וכן ארז"ל מזה הפסוק קשט עצמך וכו' ועוד אמרו נקשט גרמין עד לא נקשיט אחרנין, ע"כ.

ואמנם דרשת חכמים אינה יוצאת ידי הענין בזה, שלא על תקנת אחרים מדבר, אלא שתי הצורות התקוששו וקושו אחת הן בענין, והפעל השני אך חוזר על הראשון בצורה אחרת, כדוגמת התמהו תמהו, השתעו ושעו, השיבנו ונשובה וכדו', אך עקר המשמ' שבדרשתם, תקנו וישרו את עצמכם, כנראה נכונה היא. כי כמבֹאר בהערות לשרש קשט ולמלים הנגזרות ממנו, נולד שרש זה מן המלה קֶשֶׁת (שבאה אף בכתיב קשט) במשמ' יריה בקו ישר; והואיל ואין תזו של קֶשֶׁת שרשית (עי' קֶשֶׁת, הערות), אפשר היה לגזר פעל במשמ' של קשט אף בצורה קוש או קשש, והוא הבא כאן לאמר: ישרו עצמכם והיו ישרים, ובירוש' (תענ' ב א) נאמר: נתקושש גרמן ובתר כן נקושש חורנין, ע"כ, במקום קשט וכו' שבבבלי.

ובסהס"א, השתמשו בפעל במשמעותו השונה לפי פרושי המפרשים.]

1) [עי' בהערה הקודמת ובערך קָשַׁט, הערות.]

2) [במד"ר (במדי' יב): וקושט, וכן במד"ר תהל' צא; ובילק' שמע' (תהל' תתמג): וקושת.]

3) [העיר קוהוט למקום (ערוך השלם ערך קר, קורה, עמ' 185): ובעיקרי התלמוד מקשקשין והכל אחד עיי"ע קש ובדפ"א במ"ס מקושטים ובנו"נ מורים . . . וחיא נצבת, ע"כ.]

---

1) [עי' קל. הערה.]

2) [במעגל טוב השלם לחיד"א (הוצ' מק"נ, 21 נדפס: והיו מתוכחים ומתיעצים מתאוששים ומתרעשים מתקוששים ומתגעשים מהנדנין ומפקפקים יום ולילה, ע"כ, ונראה שצ"ל מתקוטטים.]

—פע', בינ' *מְקֻשָּׁשׁ, — מכון לאמת: שמעו אמרים מפורשים מקוטעים ומקוצרים ומקוששים (יהודה הדסי, אשכל הכפר סקד).

ב. קָשַׁשׁ [1], קל לא נמצא.

—פִּעֵ', קִשְּׁשׁוּ, מְקַשֵּׁשׁ, מְקַשֶּׁשֶׁת, קַשֵּׁשׁ,—קוֹשֵׁשׁ קַשׁ או תבן או עצים, לִקֵּט ואסף מן הקרקע: לא תאספון לתת תבן לעם ללבן הלבנים כתמול שלשם הם ילכו וְקִשְׁשׁוּ להם תבן (שמות ה ז). ויפץ העם בכל מצרים לְקַשֵּׁשׁ קש לתבן (שם שם יב). וימצאו איש מְקֹשֵׁשׁ עצים [2] ביום השבת ויקריבו אתו המצאים אתו מְקֹשֵׁשׁ עצים אל משה ואל אהרן ואל כל העדה (במד' יה לב—לג). והנה שם אשה אלמנה מְקֹשֶׁשֶׁת עצים (מ"א יז י). והנני מְקֹשֶׁשֶׁת שנים עצים (שם שם יב). — ובתו"מ: עתיד ליתן את הדין כל האומר צלפחד מקושש (ר' יהודה בן בתירה, ספרי במד' קיג). שמינה משה שומרים ומצאו אותו מקושש (שם שם). מקושש במה היא מיתתו, בסקילה (ר' חייה בר גמדא, ירוש' סנה' ה א). יודעין היו שמקושש חייב מיתה ולא היו יודעין במה היתה מיתתו (שם שם).—ובספה"א: והיו ישראל מקוששים את הקש במדבר (בשם ר' עקיבא, פדר"א מח). על שם שדבר המתפזר הוא וצריך לקוששו הוא קרוי קש בשאר מקומות (רש"י, שמות ה יב). כי ביבוש הקצירים והבדים והענפים המשתברים באות הנשים ומקוששות אותם (ר"ת, הכרע' בתשו' דונש על מנחם, 45). ו(שלשלת) של מקוששי עצים טהורה לפי שהיא משמשת את העץ (רמב"ם, כלים ט יד). ונהיה בכל זה כמו שהוא מקושש עצים באפילה (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה 33). למה היה לו לקושש אלא מפני שהיה רשע היה רוצה לבשל את המן (חזקוני על התורה, במד יא ח). מגבב משלפניו ומדליק, אבל לא מן החצר הואיל ודקין הן וטורח לקוששן (רי"ל מויכא, אור זרוע ספב, עז.). והנערים וכו' היו הולכים וכו' לקושש

---

1) [עי' קַשׁ, הערות.]

2) [ונאמר בספרי (במד' קיג): וימצאו איש מקושש עצים, תולש מן הקרקע, אתה אומר תולש מן הקרקע או איש עצמו ששמו מקושש, ת"ל ויקריבו אותו המוצאים אותו מקושש עצים הא מה ת"ל וימצאו איש מקושש עצים, תולש מן תקרקע.]

סמוך לים מאשר ימצאו להשיב נפשם (שבט יהודה, הנוגר, 91). — ואמר המשורר: בגדיך החמודות נמשת ואת חדריך נתשת בידך עצים קוששת ולכבודך לא חששת (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר ס, מד:).

—קל, *קָשַׁשׁ, עתי' יִקֹשׁ,— כמו פוֹעֵ': משל לאחד שהיה עובר לפני פרדסו של מלך, ראה חבילה של קוצים וירד ונטלה, והציץ המלך וראה אותו, התחיל מטמן מפניו, א"ל מפני מה אתה מטמן, כמה פועלים הייתי צריך שיקוששו אותה, עכשיו שקששתה אותה בוא וטול שכר (מד"ר ברא' מד).

ג. *קָשַׁשׁ [1], קל לא נמצא.

—פע', בינ' *מְקֻשָּׁשׁ,—קשה שבקשים, קשה ביותר, ואמר הפיטן: כלכל עדני מתישות יסרני קשות מקששות [2] (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח).

—הִפע', *הִקְשַׁשׁ,—נתקשה: נוקשה, עיסה שהוקששה, לא חמץ גמור ולא מצה (רגמ"ה, מנח' נד.).

קַשָּׁת [3], ש"ז, — רֹבֶה קַשָּׁת, כמו רֹמֵה קֶשֶׁת, יורה בקשת [4]: ויהי אלהים את הנער ויגדל וישב במדבר ויהי רבה קַשָּׁת (ברא' כא כ).—ואמר הפיטן: והתשיעי הנברא בצורת גבור בקשת כחו לא נשת ויהי רבה קשת (רשב"ג, כתר מלכות, מי ידע הליכותיך).

קֶשֶׁת [5], ש"נ, קֶשֶׁת, כנ' קַשְׁתִּי, קַשְׁתְּךָ, קַשְׁתֵּךְ, קַשְׁתּוֹ, קַשְׁתָּם, מ"ר קְשָׁתוֹת, כנ' קַשְּׁתֹתָיו, קַשְּׁתוֹתָם,

---

1) [פעל שנגזר מן קָשֶׁה.]

2) [ומטה לוי פרשו מן א. קשש: מקושטות וישרות; ומעשה אורג מן ב. קשש: מלוקטות יחד, והבונת למצות התורה.]

3) [נגזר מן קֶשֶׁת, עי' שם.]

4) [אם נקבל את נקוד המסרת, רק פרוש זה אפשרי, וכן התרגומים הקדומים, ועי' גם א. רֹבֶה, הערה. ואולם נראה שהכתוב לא התכון לכך אלא לקריאה רַב הַקֶּשֶׁת, המקבילה אל האשורי רַב־קַשְׁתִּ, או רַב־קַשָּׁתִ (מ"ר מן קשת) במשמ' מנהיג של קַשָּׁתִים. והשוה גם את דברי המד"ר המובאים בערך קֶשֶׁת.]

5) [ככתיב זה, קשת, וכש"נ, באה מלה זו אף באשור' קַשְׁתֻ, מ"ר קַשָּׁתִ, בארמ' וסור' קשתא (אך גם קשטא), בוש' קַסְתִ; אך בערב' במ"י קַוְשׂ, מ"ר קִשִׂי,

קַשְּׁתֹתֵיהֶם¹), — א) כלי מלחמה לירות בו חצים, עשוי ממוט כפוף ומיתר המקשר את קצותיו, Bogen ; arc ; bow, קֶשֶׁת הַצַּיִד : ועתה שא נא כליך תליך וְקַשְׁתֶּךָ וצא השדה וצודה לי צידה (ברא' כז ג). בחצים ובַקֶּשֶׁת יבא שמה כי שמיר ושית תהיה כל הארץ (ישע' ז כד). — וְקֶשֶׁת איש המלחמה : ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי וּבְקַשְׁתִּי (ברא' מח כב). ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמרי לא בחרבך ולא בְקַשְׁתֶּךָ (יהוש' כד יב). ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו ויתנהו לדוד ומדיו ועד חרבו ועד קַשְׁתּוֹ ועד חגרו (ש"א יח ד). מדם חללים מחלב גבורים קֶשֶׁת יהונתן לא נשוג אחור וחרב שאול לא תשוב ריקם (ש"ב א כב). ויאמר לא תכה האשר שבית בחרבך וּבְקַשְׁתְּךָ אתה מכה (מ"ב ו כב). ויאמר לו אלישע (ליואש) קח קֶשֶׁת וחצים ויקח אליו קֶשֶׁת וחצים ויאמר למלך ישראל הרכב ידך על הַקֶּשֶׁת וכו' ויאמר אלישע ירה ויור (שם יג יה–יז). יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף קַשְׁתּוֹ (ישע' מא ב). הנה עם בא מארץ צפון וכו' קֶשֶׁת וכידון יחזיקו וכו' ערוך כאיש למלחמה עליך בת ציון (ירמ' ו כב–כג). והכיתי קַשְׁתְּךָ מיד שמאולך וחציך מיד ימינך אפיל (יחזק' לט ג). וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים ורמש האדמה וְקֶשֶׁת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ והשכבתים לבטח (הוש' ב כ). הבנהרים חרה יי' אם בנהרים אפך אם בים עברתך כי תרכב על סוסיך מרכבתיך ישועה עריה תעור קַשְׁתֶּךָ שבעות מטות אמר סלה (חבק' ג ט). כי לא בְקַשְׁתִּי אבטח וחרבי לא תושיעני (תהל' מד ז). משבית מלחמות עד קצה הארץ קֶשֶׁת ישבר וקצץ חנית עגלות ישרף באש (שם מו י). — ומ"ר קְשָׁתוֹת : וּקְשָׁתוֹת נערים תרטשנה ופרי בטן לא ירחמו (ישע' יג יח). כי בא עליה על בבל שודד ונלכדו גבוריה חתתה קַשְּׁתוֹתָם (ירמ' נא נו). חרבם תבוא בלבם וְקַשְּׁתוֹתָם תשברנה (תהל' לז טו). ואעמיד את העם למשפחות עם חרבותיהם רמחיהם וְקַשְּׁתֹתֵיהֶם (נחמ' ד ז). ויהי מן היום ההוא חצי נערי עשים במלאכה וחציים מחזיקים והרמחים המגנים וְהַקְּשָׁתוֹת והשרינים (שם שם י). ויכן להם עזיהו לכל הצבא מגנים ורמחים וכובעים ושרינות וּקְשָׁתוֹת ולאבני קלעים (דהי"ב כו יד). — ובצרופים, קֶשֶׁת מִלְחָמָה : והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלים ונכרתה קֶשֶׁת מלחמה ודבר שלום לגוים (זכר' ט י). ממנו פנה ממנו יתד ממנו קֶשֶׁת מלחמה ממנו יצא כל נוגש יחדו (שם י ד). — קֶשֶׁת נְחוּשָׁה : מלמד ידי למלחמה ונחת קֶשֶׁת נחושה זרעתי (ש"ב כב לה ; וכעין זה תהל' יח לה). יברח מנשק ברזל תחלפהו קֶשֶׁת נחושה (איוב כ כד). — קֶשֶׁת רְמִיָּה, שאינה מועילה¹) : ישובו לא על היו כְּקֶשֶׁת רמיה (הוש' ז יו). ויסגו ויבגדו כאבותם נהפכו כְּקֶשֶׁת רמיה (תהל' עח נז). — תֹּפֵשׂ קֶשֶׁת : וגבור לא ימלט נפשו ותפש הַקֶּשֶׁת לא יעמד (עמ' ב יד–יה). — דֹּרֵךְ קֶשֶׁת : עלו הסוסים והתהללו הרכב ויצאו הגבורים כוש ופוט תפשי מגן ולודים תפשי דרכי קֶשֶׁת (ירמ' מו ט). ערכו על בבל סביב כל דרכי קֶשֶׁת ידו אליה אל תחמלו אל חץ (שם נ יד). השמיעו אל בבל רבים כל דרכי קֶשֶׁת חנו עליה סביב (שם שם כט). אל ידרך ידרך הדרך קַשְׁתּוֹ ואל יתעל בסרינו (שם נא ג). כי דרכתי לי יהודה קֶשֶׁת מלאתי אפרים ועוררתי בניך ציון על בניך יון ושמתיך כחרב גבור (זכר' ט יג). כי הנה הרשעים ידרכון קֶשֶׁת כוננו חצם על יתר לירות במו אפל לישרי לב (תהל' יא ב). חרב פתחו רשעים ודרכו קַשְׁתָּם להפיל עני ואביון (שם לז יד). דרך קַשְׁתּוֹ כאויב נצב ימינו כצר (איכה ב ד). דרך קַשְׁתּוֹ ויציבני כמטרה לחץ (שם ג יב). בני ראובן וגדי וחצי שבט מנשה מן בני חיל אנשים נשאי מגן וחרב ודרכי

קֶשִׁי a), בלי ת הנקבה, וכאלו מן קוש או קשי ; לעצת זאת אפשר היה לגזור קשת בעבר' גם מן יקש (במשמ' כלי שהיקוש משתמש בו בציד) ואף מן נקש, אך שרש כזה איננו באשור' או בכוש' ואף לא בארמ', ובמ"ר קשתות התיו כאלו שרשית, ועל כן נראה שיש כאן מלה שלא נגזרה מאחד השרשים הנזכרים, אלא השאלה מן האשורי (ואולי ראשונה משפה לא שמית) בצורות שונות אל יתר הלשונות השמיות, ועל כן גם השנויים הגדולים במלה, עד שבא במקום קשת אף קשט וכשט (עי' קֹשֶׁט, הערות), ובערב' יצרו אף קַוָּאשׁ b) במשמ' רומה קשת, עושה קשתות.]

¹) [כך בשין דגושה ותיו רפויה, בספרים מדיקים, עי' מנחת שי לישע' ה כח ועוד.]

¹) [עי' רְמִיָּה.]

a) قوس, قسيّ b) قوّاس

קֶשֶׁת ולמודי מלחמה (דהי"א ה יח). ויהי לאסא חיל נשא צנה ורמח מיהודה שלש מאות אלף ומבנימן נשאי מגן ודרכי קֶשֶׁת מאתים ושמונים אלף (דהי"ב יד ז). — וכמשל ללשון משקרת והולכת רכיל: וידרכו את לשונם קַשְׁתָּם שקר ולא לאמונה גברו בארץ (ירמ' ט ב; וכעין זה שם כ מח–מב). — וְקֶשֶׁת דְּרוּכָה: אשר חציו שנונים וכל קַשְׁתֹתָיו דרכות (ישע' ה כח). כי מפני חרבות נדדו מפני חרב נטושה ומפני קֶשֶׁת דרוכה ומפני כבד מלחמה (שם כא יה). — וְנֹשֵׁק קֶשֶׁת, הזדין בה: ואלה הבאים אל דויד לציקלג וכו' והמה בגבורים עוזרי המלחמה נשקי קֶשֶׁת מימינים ומשמאלים באבנים ובחצים בקשת (דהי"א יב א–ב). ומן בנימן גבור חיל אלידע ועמו נשקי קֶשֶׁת ומגן מאתים אלף (דהי"ב יז יז). — וְרֹמֵה קֶשֶׁת: מקול פרש ורמה קֶשֶׁת ברחת כל העיר (ירמ' ד כט). בני אפרים נשקי רומי קֶשֶׁת הפכו ביום קרב (תהל' עח ט). — והוֹרָה בַּקֶּשֶׁת: ותכבד המלחמה אל שאול וימצאהו המורים אנשים בַּקֶּשֶׁת ויחל מאד מהמורים (ש"א לא ג; וכעין זה דהי"א י ג). — וּמָשַׁךְ בַּקֶּשֶׁת, אחז בקשת[1]: ואיש משך בַּקֶּשֶׁת לתמו ויכה את מלך ישראל (מ"א כב לד). ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים אל הגוים תרשיש פול ולוד משכי קֶשֶׁת תובל ויון (ישע' סו יט). — מִלֵּא יָדוֹ בַּקֶּשֶׁת: ויהוא מלא ידו בַּקֶּשֶׁת ויך את יהורם בין זרעיו ויצא החצי מלבו ויכרע ברכבו (מ"ב ט כד). — ובהשאלה, שבר קשת פלוני, שבר את כחו, הכניעו: הנני שבר את קֶשֶׁת עילם ראשית גבורתם (ירמ' מט לה). כי עוד מעט ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא והשבתי ממלכות בית ישראל והיה ביום ההוא ושברתי את קֶשֶׁת ישראל בעמק יזרעאל (הוש' א ד–ה). — וַיֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ, היתה קשתו חזקה בידיו, היה גבור, מנצח: וימררהו ורבו וישטמהו בעלי חצים ותשב באיתן קַשְׁתּוֹ ויפזו זרעי ידיו (בר' מט כג–כד). — והחליפה קשתו בידו, שב לאיתנו ולתקפו: כבודי חדש עמדי וְקַשְׁתִּי בידי תחליף (איוב כט כ). — וְלִמֵּד את פלוני קֶשֶׁת: ויקנן דוד את הקינה הזאת על שאול ועל יהונתן בנו ויאמר ללמד בני יהודה קָשֶׁת[2] הנה כתובה על ספר הישר (שם שם יז–יח).

— מטחוי קשת, מרחק היריה בה: ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קֶשֶׁת (בראש' כא טז). — בן קֶשֶׁת, כמו בן אשפה, במשמ' חץ: לא יבריחנו בן קָשֶׁת לקש נהפכו לו אבני קלע (איוב מא כ). — ורשפי קשת, חצים העפים מקשת[1]: שמה שבר רשפי קָשֶׁת מגן וחרב ומלחמה סלה (תהל' עו ד). — וקשת גבֹרים, במשמ' קשת של הגבורים, או במשמ' גבורי הקשת: קֶשֶׁת גברים חתים ונכשלים אזרו חיל (ש"א ב ד). ושאר מספר קֶשֶׁת גבורי בני קדר ימעטו (ישע' כא יז). — ובתו"מ: לא יצא האיש לא בסייף ולא בקשת ולא בתרים (שבת ו ד). חפוי האלה הקשת והרומח הרי אלו טהורין (כלים טז ח). א"ל ישמעאל ליצחק נלך ונראה חלקינו בשדה, והיה ישמעאל נוטל קשת וחצים ומורה כלפי יצחק (ר' עזריה משום ר' לוי, מד"ר בראש' נג). רובה קשת וכו' רבה מתלמד בקשת, רבה על כל המורים בקשת (שם שם). — *ובתאור צורת עיר: היתה עשויה כמין קשת או כמין גאם רואין אותה כאילו היא מלאה בתים וחצירות ומודד מטנה ולהלן אלפים אמה (ערוב' נה. עיר העשויה כקשת אם יש בין שני ראשיה פחות מארבעת אלפים אמה מודדין לה מן היתר, ואם לאו מודדין לה מן הקשת[3] (רב הונא, שם שם). — *ובתאור גדלו וצורתו של עקרב: נחשים בקורות ועקרבים כקשתות (ספרי דבר' יח). — ובפתמ"א: ובחפ תחבולות במלאכת כלים וכו' כמו הקשתות ומיני הזיין (רמ"ע פלקירא, ראשית חכמה ז, 48). — ואמר המשורר: עצתך הגביר לנו כקשת ומליך כמו חצים באשפה (רמב"ע, תרשיש א, 7). חניתות מחשבות שכלו מרוקים, וקשתותי סעיף לבו דרוכים (שם שם, 9). ובן האמה העטני איפה, כי ביד רמה קשת רמה (ר"י הלוי, יונה, שעה"ם 112). איך

---

1) [עי' לשוננו ו, עמ' 327 וכו'.]

2) [אך מנראה צדק פ. פרלס (Analekten, עמ' 20)

בהערתו, שהעקר ק"ש, כר"ת של קִינַת שָׁאוּל (או קש"ת, קינת שאול ויונתן), השוה: ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם (דבר' לא יט).]

1) [עי' רֶשֶׁף.]

2) [כלו' מחלק זה העשוי כמין קשת. ואין למצא כאן את המשמ' המפשטת: חלק של מעגל, שאיננה במקורות הקדומים, כשם שאין משמ' כזו ליונ' τόξον, ולרומ' arcus אך בלשון המאחרת.]

אשקטה רעי ואויבי חנה עלי וסר צלי ומעדה רגלי קשת לחץ משך נגדי וידה לי (רא"בע, אבעת ביוס, איגר 64). עיני צביה דרכו לי קשת, על כן שעפי יראו מגשת (ר"י חריזי, תחכ' כ, 402). לבי לבש שריון צדקה מפני קשת תלאות דורכה (הוא, העטקי סכג, ע). אי קשתות תמם אשר מגערת יתרם גדודים רגזו חרדו, אי מושכות צדקם ואיך התעתדו גלים עלי אשדות אמת יסדו (יעקב בן אלעזר, לא אחמסה, מעה"ם 164). על קשתות גבות יכונן חץ אשון עין ויזר על חשקים החצי (טודרוס אבואלעפיה, 93). קשת הזמן (סס סס). — *קשת הגלגל, מין כלי זין: ואם תלחם בעיר מבצר תעשה הכלי אשר חישבתי לך המשליך אבנים מרחוק וכו' ותציב קשת הגלגל עליהם לפי שהוא מפחיד הלבבות (סוד הסודות, גסטר ט, 67). — *וכנוי לאחד ממזלות הרקיע[1]: ואחריו (אחרי עקרב) מה אתה בורא, קשת, שמא תאמר כיון שירד לגיהנם אין לו תעלה, כיון שמבקשים עליו רחמים זורק אותו מגיהנם כחץ מן הקשת (פסיק' רב', מתן תורה, לט:). וכולם (כוכב, חמה, צדק, לבנה, מאדים וכו') משרתים לי"ב מזלות שהן כנגד י"ב חדשים, ואלו הן, טלה, שור, תאומים, סרטן, אריה, בתולה, מאזנים, עקרב, קשת, גדי, דלי, דגים (פדר"א ו). — ובסהמ"א: המליך אות ס' בשינה וקשר לו כתר וכו' וצר בהן קשת בעולם וכסלו בשנה ומרה בנפש (יצירה ה יד). ועקרב יוצא מהעגולה הנאמנה וכו' והקשת עולה ויורדת על השוכנים לעתים מזומנים (ראב"ע, חי בן מקיץ, איגר, 146). ואם יהיה (הירח) במזל קשת תגרע מן האורך ל"ו חלקים (רמב"ם, קדה"ח יז ה). התמונה התשיעית אשר שמה תבוא השמש בכ"ב לחדש נאוועמבער נקרא קשת (יאוועל, למודי הטבע ב א, כג:). — ואמר הפיטן: צית אם מלקשת, ומלקוש אם מבקשת, טל צוק עבים תהא מאששת, כבעינת קשת (ר"א קליר, אליס ביוס מחסן, תפלת טל). בטל פלג מלא מאוגד, פרי עץ ממוגד, פרש כפיו וסגד, תפנק במזל קשת גד (אלור לבכר, סדר טל, הגדה מלוירה ומנק', כ"י בריט'

1) [ברומי' arcitenens, תופש הקשת, Schütze; sagittarius; sagittaire.]

מוז'). עקרב לבש פחד ורעדה, כי בעקרבים יסרונו צרינו, פני הקשת נהפכו לאחור, כי צור דרך קשתו כאויב (אז בהעליכו, קינ' ת"ב, ספרד'). — *וכנוי לאבר המוליד של הזכר: ותשב באיתן קשתו, ר' שמואל בר נחמן, נמתחה הקשת וחזרה (ירוש' הור' ב ה). ותשב באיתן קשתו, אמר ר"י משום ר' מאיר, ששבת קשתו לאיתנו (סוטה לו:). כל המסתכל בערות קשתו נגערת, שנאמר עריה תעור קשתך (ר' אלעזר סנה' לב.)[1]. — ובסהמ"א: בן פורת יוסף, מה ראה יעקב לברך את יוסף בפריה ורביה מה שלא ברך כל בניו, לפי שראה שעתידין היו י"ב בנים לצאת מיוסף אלא שאבדם ביד במתיחת הקשת ויצא זרעו בין צפרני ידיו ואבד העשרה, לכך היה מברכו שיפרה וירבה (ברא"ר רבתי, אלבק, 248). שאין לו כח גבורת אנשים, שישען על ביתו ומתקשה קצת ומיד חוזר הקשת לאיתנו וישען על ביתו ולא יעמוד (בעס הריב"ש, גבורת אנשים, ורשה 1882, עמ' 86). —*ובמשמ' מוט של עץ ששערות מתוחות עליו ובו מנגנים בכנור וכדו'[2]: עם קשת מתוקן משערות זנבי הסוסים (שלטי הגבורים סוף פרק ה). הכנר בודק את כנורו ממעך לו בין הנימין באצבעותיו וכל אחת משיבתו בלחש נים נים, כלומר, הנני, הריק קשתך דודי וימינך תחבקני, והנה הוא אוחז קשתו בידו מחליקה ומזמנה לעבודתו (ר"ש אברמוביץ, מסעות בנימין השלישי, הפרדס, 30). — ב) כעין חצי מעגל צבעוני הנראה ברקיע בענן ביום הגשם, שנחשב כקשתו של האל[3], Regenbogen; arc-en-ciel, iris; rain-bow את קַשְׁתִּי נתתי בענן והיתה לאות ברית ביני ובין הארץ והיה בעננִי ענן על הארץ ונראתה הַקֶּשֶׁת בענן וכו' והיתה הַקֶּשֶׁת בענן וראיתיה לזכר ברית עולם (בראשי' ט יג-יו). כמראה הַקֶּשֶׁת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנגה סביב (יחזק' א כח). —ואמר בן סירא: ראה קשת וברך עושיה כי מאד

1) [ועי' קַשְׁיוּת.]

2) [וכן בערב' במשמ' זו.]

3) [בערב' קַוְשׁ קֻזַח a) קשת האל קזח, חמורה בו חציו, ועי' ולהויזן, Prolegomena, עמ' 371, הערה 1, בתרגום העברי ב, 145.]

a) قوس قزح

באדרה בכבוד, חוג הקיפה בכבודה ויד אל נטתה בגבורה (ב"ס גני' מג יא–יב). כשמש משרקת אל היכל המלך וכקשת נראתה בענן (שם כ ז). — ובתו"מ: עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן פי הארץ ופי הבאר ופי האתון והקשת והמן וכו' (אב' ה ו). ר' יוסף הכהן ור"ש בן נתנאל אף הם פתחו במעש' המרכבה, אמרו יום אחד בתקופת תמוז היה ורעשה הארץ ונראתה הקשת בענן וכו' (ירוש' חגי' ב א). מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה ולא פגימתה של קשת (ר' יוחנן, ר"ה כג:). כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם, מאי היא, רבי אבא אמר, זה המסתכל בקשת וכו' מסתכל בקשת דכתיב כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנגה סביב הוא מראה דמות כבוד ה' (חגי' טז.). כל המסתכל בג' דברים עיניו כהות, בקשת ובנשיא ובכהנים (ר' יהודה בר' נחמני מתורגמניה דר"ל, שם שם). — ובםהמ"א: קשת הוא מציאות א' דק יורד מלמעלה מלבוש מראה אחד (רמח"ל, פתחי חכמה ב, לו:). — ואמר הפיטן: בדמות הקשת בתוך הענן מראה כהן (משלם בר קלונימוס, כאהל הנמתח, מוסף יוה"כ). — ואמר המשורר: לא למי נח לבד כרת ברית, כי גם לדמעי נראתה הקשת (ראב"ע, אלו לפי, כהנא א, 34). — ג) *בהנדסה, חלק מן המעגל, arc ; Bogen : והקשותה בד' פנים, בקשת וביתר ובחץ ובגג, איזו היא קשת, החלק מן העגול, שנ' כמראה הקשת אשר יהיה בענן (משנת המדות א, 54). ואם תהיה יודע קוטר עגול אחד וינתן לך בו מיתר אחד ותהיה רוצה לדעת אורך קשת העיגול המקפת את המיתר ההוא ותבקש כלל להיות בידך שתהיה יודע ממנו אורך הקשת מתוך דעת החץ או המיתר וכו' הוי יודע כי אין הכלל הזה יכול להנתן לך, מפני שאין הקשה בין המיתר ובין הקשת הולכת על סדר אחד אבל היא מתחלפת בחלוף הקשתות והמיתרים, כי אם יהיה לך שתי קשתות שאינן שוות מעגולה אחת יהיה ערך הקשת הקטנה מוסיף על ערך מיתר הקשת ההיא ומיתר הקשת האחרת ואין התוספת הזאת אשר ביניהם נוהג על סדר אחד, ולכן אינה נכנסת בכלל שיהיה אוצר אותה, והחשבון הקשתות והמיתרים מפני זה קשה על רוב בני אדם (ראב"ח, חבור המשיחה והתשבורת ב, 68). הרוחב היו יודעים משיעור הקשת אשר יגיע אליה גבה החמה בחצי השמים במדינה אשר היו חוקרין על רחבה (הוא, ס' העבור א ה, 15). ולדעת הקשתות והמיתרים על דעת חכמי המזלות אדבר עליהם בספר טעמי הלוחות (ראב"ע, ספר המספר, 79). והקו שמגביל את העגולה ומקיפה אקרא אותו ע"ד פרט עגולה קווית וכל אחד מחלקיו אקרא קשת (ר"י הישראלי, יסוד עולם א ד, ז.). והוי יודע שבעלי החכמות הסכימו לחלק במחשבה הקיף כל עגולה מהמון העגולות וכו' לשלש מאות וששים קשתות דקות שוות זו לזו וקראו לכל קשת מהן מעלה (ר' ברוך משקלוב, עמודי השמים, ד.). — *קשת תשלום קשת: ועל דרך כלל אומר כי קשת תשלום קשת היא הקשת שבה היא הקשת הידוע עודפת על רביע העגולה או חוסרת ממנו (ר"י הישראלי, יסוד עולם א מג). — *קשת המראה, קשת הראיה של הירח [1]: ואם על הראייה סמך היה לו לפרש על אי זה מקום היא הראיה כי תשתנה קשת המראה בכל מקום כפי רוחב הארץ וכפי מרחב הלבנה מקו המזלות על חלוף המראה באורך וברוחב וגבהו ושפלתו ואוירו (ראב"ע, שמות יב ב). והשנויים רבים מפאת האורך ורוחב והקשת המראה כפי מרחב הארץ וכפי גלגל נטות הלבנה לימין קו המזלות או לשמאלו (הוא, יסוד מורא א). ואחר כך תחזור אצל רוחב הירח הראשון ותקח שני שלישיו לעולם וזה הוא הנקרא מנת גובה המדינה והתבונן ותראה אם יהיה רוחב הירח צפוני תוסיף מנת גובה המדינה על האורך הרביעי ואם יהיה רוחב הירח דרומי תגרע מנת גובה המדינה מן האורך הרביעי ומה שיהיה האורך הרביעי אחר שגורעין ממנו או מוסיפין עליו הוא הנקרא קשת הראיה (רמב"ם, קדה"ח, יז יג). ועל הדרך הזה תעשה ותדע קשת הראיה כמה מעלות וכמה חלקים יש בה בכל ליל ראיה שתרצה לעולם (שם שם יד). ודע שאם תהיה קשת הראייה תשע מעלות או פחות או אפשר שיראה (הירח) בכל ארץ ישראל (שם שם טו). וקשת המראה תתחלף כפי אורך ורוחב המקום (ר"א הקרא',

---

1) [עי' הגדרת המשג בדברי הרמב"ם קדה"ח המובאים לקמן, ובדברי בנעט עמ' 128 וכו', 160 וכו' לענין, ושם גם ציורים.]

גן עדן, קדה״ח ג, ה.). אך הירח שעורו קטון משעור הארץ וע״כ תשתנה ק ש ת ראייתו לפי המקום (שם שם ע, י.). וידוע כי הירח לא יראה בהיות ק ש ת הראייה בין השמש ובין הירח ט' מעלות (שם שם יג, יג.). —°קשת הנטיכות, הקשת המראה את נטיתו של קו סיבובו המדמה של השמש מן הקו המשוה: ותהיה הקשת מהאופן הזה הנגבלת בין שני האופנים האלה הנחלקת בינתים שוה לקשת אשר בין שני הקוטבים, והקשת הזה נקראת ק ש ת הנטיכות (רמב״ם הנשיא, צורת הארץ, ה:). בפירוש הקשת הנאחזת והיא ק ש ת הנטיכות וערך הנטיכות הזה לכל מעלה ומעלה מן המזלות ופאת הנטיכות וכו' (הנ״ל, ספר חשבון מהלך הכוכבים, כ״י פריז). ה ק ש ת הנאחזת בין שני אופני המישור והמזלות, הנקראת ק ש ת הנטיכות (שם ג, לפי קלנקין). °קשת היתרון: גם יעשה ככה במעלות נכח הלבנה ויחסר המעט מהרב אז ימצא ק ש ת היתרון וידע מקום ראש התלי וזנבו (רמב״ע, אגרת השבת, קבוצת קונטרסים יב). — °קשת הנטיה, קשת המראה על נטית איזו נקדה מן הקו המשוה: וחכמי ישראל דקדקו יותר מכלם והסכימה דעתם כי ק ש ת הנטייה היא כ״ג (הנ״ל, ספר העיבור והמחברות כלם). ש ק ש ת י הנטיות הפרטיות לשם הן לקוחות מאופני חצי היום ונקרא ק ש ת י נטית החמה, ו ק ש ת י נטית הירח הן לקוחות מאופנים אחרים (ר״י הישראלי, יסוד עולם א ח). — °קשת חצי היום: והקשת אשר מן הגלגל הזה על הארץ נקראת ק ש ת חצי היום, והוא כנגד קו רוחב הארץ בצורה אשר קדמתי (רמב״ם, ס' העבור, א ג 9).—°קשת היום, קשת הלילה: כל השוכנים תחת קו הישר וכו' החלק אשר להם ממעל לאופקם הוא נקרא ק ש ת היום, והחלק אשר להם מתחת לאופקם נקרא ק ש ת הלילה (דור גנז, כחמד וכעיס, קלח). — °קשת החלוף, קשת חלוף ההבטה, parallaxis: הנקודה שיכלה אליה הקו שיצא ממרכז העולם וילך במרכז אחד מן הכוכבים הרצים עד שיכלה אל נקודת מה מגלגל המזלות, אינה היא הנקודה אשר יכלה אליה הקו היוצא מן הראות וילך במרכז הכוכב עד שיכלה אל גלגל המזלות וכו', והקשת שבין ב' נקודות אלו היא אשר תקרא ק ש ת חלוף ההבטה זכו' (ס' הגדרים). — °ובאצטגנינות: ולבנה בעלת מעונו עומדת בית המערב מביטה אל שבתאי מן ק ש ת שלישית מבט ידידות וכו' והיה נוגה עומד ביתר המזרח וככב רואה אותו מבית היופי במבט אהבה מ ק ש ת שתות ונוגה כמו כן מביט אל צדק מ ק ש ת שתות ומסביר את פניו וכו' והיה מאדים מביט אל ככב מ ק ש ת רביעית מבט שנאה וכו' (רמב״ח הנשיא, מגלת המגלה, 134—135).

°**קַשְׁתּוּתִי,** ת״ז, — כמו קַשְׁתִּי, מצורת הקשת: יש עקום פשוט שעם שהוא עקום הוא עקום בפשיטות כמו ה ק ש ת ו ת י שהוא עקום אבל עקמומיתו פשוטה (ר״ש פסנהיס, יריעות שלמה א, מא.).

°**קַשְׁתִּי,** ת״ז, — דומה לקשת, בצורת קשת, שיך לקשת. bogenförmig; arqué; bow-shaped: חד הצפרנים (העזניה) והם עקומות ק ש ת י ו ת כאלו הם מגריפות ואסכלאות ומזלגות (קלונימוס, בעלי חיים ג יא, לה:). ומכל מקום אין אחדות הקו אחדות גמורה לפי שכבר יחלק אל ק ש ת י י ואל ישר (ר״י אלבו, עקרים ב י). והנה מצאתי שהגבילו לאפלאס וליטראוו תנועת הירח בערך כוכבי המזלות לפי ערך מרוצתו בשנת 1800 במשך 36525 יום 1732559354 סעקונדען ק ש ת י י ם (כרם חמד ע, 89). — וברפואה: ולתכנית הזה שלבים, ג' אמתיים וב' כוזבים, ומן הראשנים שלב משותף עם המצח ק ש ת י י ונקרא הכלילי (קאנון א א כלל א פרק ג, בכתוב עלמות הגלגלת).

°**קַשְׁתִּית,** ס״נ, — עור הקשת שבעין, Regenbogen-haut; iris, נוהג בספרות ובדבור.

*__קַשְׁתָּנִית,__ קַשְׁטָנִית, ס״נ, — כלי שיורים וקודחים בו [1]: הנוגע ביד מגרה מכאן ומכאן טמא בחוט ובמשיחה, באמה ובסניפין, במכבש של חרס ו ב ק ש ת נ י ת [2] טהור (כלים כא ג). מטלטלין

---

[1] [עוי בהערה שאחר זו.]

[2] [כך, בתו, בפרוש הגאונים (אפשטין, 61). ובהוצאותינו: ובקשטנית, מדב״מ: ובקושטנית. וכדי לקבע מה היא הקשתנית יש לשים לב שלא נקראה כך על פי צורתה אלא על פי פעלתה, שיורים בה כאלו חצים, כי גם ק ד ח, הקדיח עקר משמעותו ירת ח צ י ם (קדח a) בערב' חץ, ועי' קָרָה, הערות), וכך

---

a) قدح

את המקבת ואת המפסלת ואת המקדיח ואת הקשתנית ולא יכה במקבת על גבי מפסלת ולא יקדיח בקשתנית כדרך שעושה בחול (תוספת׳ שבת יג יז). — ובספהמ״א: מגרה שנטמא, הנוגע בקשתנית שהיא לפופה עליו טהור, שאינה חבור (רמב״ם, כלים כ טו).

קְשׂוָה, קְשָׂוָה, ש״נ, רק מ״ר קְשָׂוֹת, סמי׳ קְשׂוֹת, כנ׳ קְשָׂוֹתָיו, — כמו קַסְוָה, כוס, ספל לנסוך [1]: ועשית קערתיו וכפתיו וּקְשָׂוֹתָיו ומנקיתיו אשר יסך בהן זהב טהור תעשה אתם (שמות כה כט). ויעש את הכלים אשר על השלחן את קערתיו ואת כפתיו ואת מנקיתיו ואת הַקְּשָׂוֹת אשר יסך בהן זהב טהור (שם לז טז). ועל שלחן הפנים יפרשו בגד תכלת ונתנו עליו את הקערת ואת הכפת ואת המנקית ואת קְשׂוֹת הנסך (במד׳ ד ז). והמזלגות והמזרקות וְהַקְּשָׂוֹת זהב טהור (דהי״א כח יז). ועי׳ קַסְוָה [2].

***קֹשְׁט** [3], ש״ז, — שרש של צמח בשם הדי, הדומה לפלפל, ומשחה עשוית ממנו, costus

ראו את הכלים ששמשו לדקירה ולקדיחה כאלו כקשת יריה הקודחת ופולחת, ובלהב שבה ראו את הַקֶּדַח, החץ. ויחוא הדין לגבי קשתניתא (נ״א קשתניא) בסור׳, שהמלונאי בר־בהלול (עמ׳ 1855) מעיד עליה שהיא הטבעת (אל־ח׳לקה a) שדופקים בה על הדלת, כלו׳ כלי בצורת טבעת אשר בתנועתה זורקים סקל (הוא החץ), והוא הדופק על הדלת כביריה בקשת.]

1) [כך השבעים (σπόνδια), סומכוס ותיאודוטיון (φιάλας), פשיט׳ (זבורא) ועוד, וכך נראה נכון לפי הענין. ורש״י והערוך, המפרשים כמו חצאי קנים חלולים וכו׳ על פי הערב׳ טעו בזה, כפי שהראה ראב״ע לכתוב (עי׳ שם). בצורה קסותא או קשותא באה המלה אף בתרגומים הארמיים.]

2) [למלה ערב׳ אחרת, קַשְׁוַה b) במשמ׳ בשם מתכון ריב״ג (סה״ש, קשה), הכותב: וכלי הסיכה נקרא במשנה קוסיא והוא דומה ללשון הערבי שאומרים לכלי שמשימים בו כושם הנשים קשוה. והקרוב אצלי בקסת הסופר שהוא מן השרש הזה ומן הענין הזה השני אע״פ שנכתב בסמך כי הקסת דומה לכלי שמשימין בו הסיכה, ע״כ. ומעין זה ראב״ע בפרושו הקצר.]

3) [גם בכתיב כשת, כושת (עי׳ לקמן), ואף

a) الخاتمة b) قشوة

speciosus: וְזקושט [1] והחמס וראשי בשמים וכו׳ נלקחים בכסף מעשר (ר״ע, עקל׳ ג ה). אין לי אלא אכילה ושתיה, מנין אף משביחי אכילה ושתייה כגון הקושט והחימום וראשי בשמים וכו׳ (ספרי דבר׳ קז). פיטום הקטורת הצרי והצפורן וכו׳ קושט שנים עשר קילופה ג׳ וכו׳ (ירוש׳ יומא ד ה).

קְשִׂיטָה [2], ש״נ, — שם משקל נכון לכסף: ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו מיד בני חמור אבי שכם במאה קְשִׂיטָה (בראש׳ לג יט). ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם בחלקת השדה אשר קנה יעקב מאת בני חמור אבי שכם במאה קְשִׂיטָה (יהוש׳ כד לב). ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיתיו וכל ידעיו לפנים ויאכלו עמו לחם בביתו וינדו לו וינחמו אתו וכו׳ ויתנו לו איש קְשִׂיטָה אחת ואיש נזם זהב אחד (איוב מב יא). — ובתו״מ: כשהלכתי לאפריקי היו קורין למעה קשיטה, למאי נפקא מינה, לפרושי מאה קשיטה דאורייתא מאה דנקי (רבי עקיבה, ר״ה כו.).

קשקש, ממנו *קִשְׂקֵשׂ, *קַשְׂקַשִׂי, קַשְׂקֶשֶׂת.

***קִשְׂקֵשׂ,** פע׳ קִשְׂקֵשׂ, בינ׳ מְקֻשְׂקָשׂ, — בעל קַשְׂקֶשֶׂת, שיש לו קַשְׂקַשִּׂים: ודגים המקשקשים אף המשקיצים (חסף, 38.). מרירת הדג המקושקש (הוח, 49.). ולפעמים מדג סלעי אדום מקושקש (כרבוני, חורס סיים, בקדמת רביעית, ב״י ביהמ״ד סכטר).

***קַשְׂקַשִׂי,** ת״ז, — מְקֻשְׂקָשׂ, בעל קַשְׂקַשִּׂים: פריו האבני גדול כהוואלנום בעור ירוקי וקשקשי (סיכהק, תולדות הארץ ג, הלמחים, מט).

בארמ׳ שבתו״מ קושט, סור׳ קושתא, יונ׳ κόστος רומ׳ costum, ערבי קֻשְׁט, כֻשְׁט, כֻשְׁת a), סינ׳ gostick.]

1) [בירוש׳ חגי׳ ג ד: כושת.]

2) [הוראתה העקרית של המלה היא (מדה) נכונה, קשיטה בארמ׳, כשנוי מבטא שרבים כמוהו בלשון המקרא, וכן משמש קִשְׂט b) בערב׳ במשמ׳ מדת נכונה, משקל נכון. אמנם חז״ל הבינו את המלה, על פי שמוש הלשון הארמי בזמנם, בהוראות שונות, במשמ׳ מטבע, קשוט או טלה (עי׳ מד״ר בראש׳ צט), וגם כונת ת״א חורפן היא טלאים, ות״י מרגלין כלו׳ תכשיטים, אך אין מקום להוראות אלו בכתיבים.]

a) قُسط، كُسط، كُست b) قسط

שרשו הוא קשקשי ומםנו צומחים עלים רעננים עגולים כביצה (סס סס, כד). הקשקשי וכו׳, מגינו גבנוני ויפה, אשר יקחוהו לכלים שונים וכו׳ (תולדות הצמחים, קפח).

מַשְׁקֶשֶׁת [1]), ש״נ, מ״ר קַשְׂקַשִּׂים, כנ׳ קַשְׂקְשֹׂתֶיךָ, — כעין תריסיות קלפה שבעור הדגים ובעלי חיים אחרים, Schuppe; écaille; scale: את זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר לו סנפיר וְקַשְׂקֶשֶׂת במים בימים ובנחלים אתם תאכלו וכל אשר אין לו סנפיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בימים ובנחלים מכל שרץ המים ומכל נפש החיה אשר במים שקץ הם לכם וכו׳ כל אשר אין לו סנפיר וְקַשְׂקֶשֶׂת במים שקץ הוא לכם (ויקר׳ יא ט–יב). את זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר לו סנפיר וְקַשְׂקֶשֶׂת תאכלו וכל אשר אין לו סנפיר וְקַשְׂקֶשֶׂת לא תאכלו טמא הוא לכם (דבר׳ יד ט–י). ונתתי חחיים בלחייך והדבקתי דגת יאריך בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ והעליתיך מתוך יאריך ואת כל דגת יאריך בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ תדבק (יחזק׳ כט ד).—ושריון קשקשים, שריון העשוי קשקשים: וכובע נחשת על ראשו ושריון קַשְׂקַשִּׂים הוא לבוש ומשקל השריון חמשת אלפים שקלים נחשת (ש״א יז ה). — ובתו״מ: ובדגים, כל שיש לו סנפיר וקשקשת, ר׳ יהודה אומר שני קשקשין וסנפיר אחד, אלו הן קשקשין הקבועין בו, וסנפירין הפורח בהן (חול׳ ג ז). כל שיש קשקשת יש לו סנפיר ויש שיש לו סנפיר ואין לו קשקשת (נדה ו ט). אלו הן קשקשין, שמלובש בהן, וסנפירין ששט בהן, ובמה קשקשין יהו בו, אפילו אחד תחת לחיו ואחד תחת זנבו ואחד תחת סנפיר שלו, ר׳ יהודה אומר שנים, קשקשת אחד תחת לחיו ואחד תחת זנבו (תוספת׳ חול׳ ג כז). כנפי חגבים וקשקשי דגים אע״פ שהעביר עליהן סכין חבור עד שיתחיל לקלוף (ר׳ יהודה, תוספת׳ עקל׳ ג עז).

—ובסהמ״א: ולהסתוכך בעור עקלתון אשר קשקשיו מפנינים (בן מאיר, בס׳ הגלוי לרסע״ג, הרכבי, רעו). כי הוא (העולם) צריך בקיומו ותקונו קצתו אל קצתו וכו׳ כצורך קשקשי השריון וכו׳ קצתם אל קצתם (כ״י א״ת, חו״ה, היחוד ז). גאוה אפיקי מגנים, אלו קשקשים שלו (מדה״ג, ברא׳ א כא, מרגליות, מח). הקשקשות חלקות ועגולות כטבעות השריון קשקשותיך (יהודה הדסי, אשכל הכפר ספד, עוזר). — *קשקשת הנחושת, כעין חלודת הנחשת: קשקשת הנחשת (אסף, 114).

*__קָת__ [1]), ש״ז, — נִצַּב הגרזן, יד הגרזן: נשמט הברזל מקתו והרג, רבי אומר אינו גולה וחכ״א גולה (מכות ב א). — ובסהמ״א: שע״י האור אינו מגיע לקתו של סכין (ר״ג על הרי״ף, פסח׳ ח).

ק״ת, — ר״ת: קדיש תתקבל.

*__קָתָר,__ ש״ז, מ״ר קתרין, — סלע [2]): והרי הארץ מתקנת לכם קתרין ונתנה הארץ יבולה ואין הארץ מתקנת לכם קתרין ואת ארצכם בנחושה (ערוך ערך קתר בשם ילמדנו).

---

[1]) [רק בעבר׳.]

[1]) [המלה, שראו אותה בטעות כש״נ וכצורה מקצרת מן קָנֶת, נתגלתה באשורי בצורה קָת כש״ז, השכיח מאד במשמ׳ יד, ואף יד הכלי בשמושים שונים. ועל כן יש לנקדה קָת, קָתוֹ וכו׳.]

[2]) [כן בסור׳ קתרא במשמ׳ סלע, וכן מתרגם וישומו בסלע ביתם (משלי ל כו): ועבדין להון ביתא בקתרין. וקיהוט המפרש כלשון קוצים כותב: סלת קתרא פי׳ בר בלול הסורי אצל לעף ספלנ״צ 841 על ידי אלקנדיל [a]) ופי׳ כהוכחת הח׳ הנ״ל כמו ל״י ἀσπάλαθος וכן תרגמתי וחידוש שלא העיר על קתרין של ילמדנו שבערוך ודע כי תיבות ואת ארצכם וכו׳ לי׳ בעיקרי התלמוד ובאמת קשים הם להלמם — ורמ״ל הוסיף בסוף הע׳ (בלי סימן היכר) ענין קוץ ודרדר ע״כ.]

[a]) القنديل

שער־הריש

ר

ר, — אות העשרים באלף בית העברי, ושמה ריש, עי' זה הערך.

צורת האות הקדומה הפכה לצורתה הנוהגת בכתב המרבע שלנו בכתיבה רהוטה בארמ' על ידי פתיחת המשולש שבראשה, כהתפתחות דומה של ב, ד או ע. בכל דרגות הכתב העברי היתה צורת האות דומה או שוה ממש לזו של ד, עד שהנהיגו בסורי' להבדיל בין שתי האותיות על ידי נקודה מבחנת, ועל כן הזהירו גם חז"ל שלא להחליף שתי אותיות אלו: יש שהוא מוחק נקודה אחת וחייב עליה משום כותב ומשום מוחק, היך עבידא, ו״ה דל״ת ועשאו רי״ש רי״ש ועשאו דל״ת חייב משום כותב ומשום מוחק (ירוש' שבת ז ג). שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, אם את עושה דל״ת רי״ש אתה מחריב את כל העולם כולו, כי לא תשתחוה לאל אחר, אם אתת עושה רי״ש דל״ת נמצא את מחריב כל העולם כולו (מד״ר ויקר' יט). ומפני דמיון זה נתחלפו ד' ור' אף במקורות העברים לא רק בשע״פ כגון דֹּדָנִים — רֹדָנִים, אֱדֹם — אֱרָם, דִּבְלָתָה — רִבְלָתָה, ובצורות בודדות של מלים כגון וַיֵּדֶא, (תהל' יח יא) — וַיֵּרָא (ש״ב כב יא), אֲדִקֵּם (שם שם מג), — אֲרִיקֵם (תהל' יח מג). אלא יש שנשאר ספק אף בקביעת מלים ושרשים ממש על פי הכתיב המתחלף של המקורות, חשוה הַדָּאָה (ויקר' יא יד) לעמת וְהָרָאָה (דבר' יד יג), ואת ההערות לשרשים א. קדד, ב. קדד, א. קדר, ב. קדר, ועוד.

ההגה המסמן בעבר' על ידי האות ר, כגון ז של R בלשונות אירופה, נתן להבעה, בשנויים לא גדולים בשמיעה, בדרכי חתוך שונים, ועל כן שונה הבעתו בכל לשון ולשון, ובמדה ידועה אף בפי דוברי אותה לשון עצמה, ואפ״ש שהיו שנויים כאלה אף בתוך הכנענית והעברית גופה כפי שנויי המקום והזמן, כשם שהיו חלופי מבטא כאלה בתקופה שאחר המקרא. אך יש להניח שעקר מבטא הר' היה בתנודת חֹד הלשון (ולא בחֵך, בענבל הוילון או בגרון), כבמבטא ערביי ארץ ישראל. על מבטא כזה מעידה גם העתקת המצרים של שתי האותיות ר ול בכנענית, כבלשונם, באות אחת, ועל דמיון זה במבטא מיסדת גם דרשת חז"ל אל תקרי ברב הימים (קהל' יא א) אלא בלב הימים. אף על פי כן משפיע הגה הר' במדה ידועה גם כהשפעת הגרוניים בהפיכת תנועת חירק, צרי א סגול לפתח וכדו', ועל כן יש שהיא נמנית עמהם בצרוף אהחע״ר.

אמנם, רק על מבטאם של דורות מאוחרים,

שעברו דרך גלות בבל והחלו להשתמש בארם ובלשונות אחרות כלשון יום יום, מעידים שנויי הנקוד והעדויות שבספרות המדקדקים והפרשנים.

הנקוד שבספרינו מביא אך במקומות בודדים ר דגושה, כגון: בעבור הַרְּעָבָה (ש״א א ו), הַרְּאִיתֶם אשר בחר בו יי׳ (שם י כד), הַרְּאִיתֶם האיש העלה הזה (שם יז כה), לא כָּרְּת שָׁרֵּךְ (יחזק׳ יו ד), מָרַּת נפשו (משלי יד י). וגם בסבת דחיק: מענה רַּךְ ישיב חמה (שם יה א), אל תאמר אשלמה רָּע (שם כ כב), ובגלל אתי מרחיק: ואל תעש לו מאומה רָּע (ירמי׳ לט יב), מחצת רֹּאש (חבק׳ ג יג). לא ינקה רָּע (משלי יא כא). ר דגושה נבדלת מן הר׳ הרגילה גם בדברי ס׳ יצירה, המונה גם ר׳ (בגד כפרת) עם האותיות המִבְטָאות במבטא כפול, קשה או רפה: שבע כפולות בגד כפר״ת מתנהגות בשתי לשונות בּ ב גּ ג דּ ד כּ כ פּ פ רּ ר תּ ת תבנית רך וקשה גבור וחלש (יצירה ד ג, אוצר מדרשים, 240). וכנראה היה הבדל מבטאם כהבדל הז הרומית מן ῥ היונ׳ הֻמעתקת ברומית rh, כדגמת ההגאים המנושפים ph, th וכו׳ על יד p, t וכו׳.

ובעל דקדוקי הטעמים (סעיף 7) מאריך לדבר בסימן ריש אשר יצא בדגש ואשר יצא ברפי. ולפ׳ דבריו אין ר רפה אלא כשהיא בשוא לפני אותיות נ ל ואחריהן, או בבואה אחר ז ס ש צ, או אחר ד ת ט, כשאותיות אלו או ר הן בשוא, כגון גרְני, ערְלי, נרְאה, לרְצונכם; עזְרנו, ישְׂראל, מצְרים, מזֵרְעו, סרְעפותיו, צרְפת; הדְריכני, התְרועעה, מטְרות; דרְכמונים, תרְקיע, טרְפי, „ושאר הריש שבמקרא דגש כלו״. וכן פרש רסע״ג בפרושו לספר יצירה. ומעין זה האפודי (פרק לא, עמ׳ 171): הריש תמיד בשתהיה ראשונה במלה היא נקראת ד ג ו ש ה וכן כשיבא עליה אחת מאותיות מ ש ה ו כ ל ב ובזולת זה היא רפויה זולתי מתי מספר כמו לא כרת שרך שתי הרישין דגושות וכו׳ ולפי השרש והעיקר הזה טעו והטעו כל הקוראים בראשית ברא ה ר י ש ר פ ו י ה כריש ברכה וקריאתה המחויבת כריש כל העם ברעה שהוא קול מורגש ולפי שראיתי כלל האנשים קוראים כל בראשית ומראשית שבכתוב ה ר י ש ד ג ו ש ה כמו בראשית ממלכת צדקיהו, מראשית השנה וזולתם וזה לבדו יקראו הריש רפויה אמרתי שאין זה במקרה וטעות אבל הוא מקובל מהקדמונים ומכ׳ ד וכו׳ ע״כ. אך בעל הורית הקורא (דרנבורג, 81) כותב: ודע שיש לבני ארץ ישראל באות ריש דרך אחרת ביציאתו, פעם מחזקין ופעם מרפין והוא קשור בלשונם ואינו מצוי אצלנו וכו׳ ובמקום אחר (עמ׳ 138): כבר אמרנו שאין אנו צריכין לכתוב סימן ריש בדגש ורפי שאינו ידוע אצלנו והוא לבני ארץ ישראל לבדם אע״פ כן ראיתי לכתבו וכו׳, ע״כ. וכתב אבוסהל דונש בן תמים (פי׳ יצירה, עמ׳ כא): ואמנם שאר האומה ידעוהו על דרך ספור לא בטבע, כי הוצאת הרי״ש הדגושה והקמצין הוא בהם כפי הראוי וירשוה בטבע ואינה בזולתו. וריב״ג (ספר הרקמה שער ג): ולריש גם כן ענינים מתיחדים בתקונם אנשי טבריה כי הם הצחים בלשון מכל העברים. ורד״ק (מכלול לא, ליק, פא:): וקריאת הרי״ש רפה ודגושה לא שמענו. ועי׳ בדגמאות המובאות בערך רֵיש [1]). והשבעים כותבים אף למשל Ἀῤῥάν, Χαῤῥάν, Σαῤῥά, במקום הרן, חרן, שרה.

במבטא המאחרים יש שנשמעה ר כ.ו ע׳ ערבית שנכתבה באות עברית ג׳. ואמר המשורר: בקש לדבר רע ואמר לי גע וכו׳, חפץ אמור סורה ואמר סוגה (ר״ם הנגיד, איה לבי עלג) (והעיר על כך המחבר בשולי Gesenius).

ר באה בעבר׳ כאות שרשית בלבד. בהיותה מסמנת אחד מן ההגאים השוטפים (למנר) יש שהיא מתחלפת בפרט בלמד ונון, אף בשע״פ, כגון נבוכדנצר במקום נבוכדרצר. ועי׳ בערכי האותיות האלה. לפעמים נולדת ר במבטא על ידי השתנות אחד החלקים שכהגה כפול, בגון כרסם מן כסם, פרנס (עי׳ שם הערות) מן פנס, שרביט מן שבט, וכן בארמ׳ אף דרמשק במקום דמשק.

במספרים מסמנת אות ר מספר מאתים, כגון רמ״ח = 248, תרי״ג = 613, ועוד.

ר׳, ר״ת, רבי, גם בצרופים כגון רש״י, ראב״ע, רמב״ם וכדו׳.

---

[1]) [ועי׳ ד. ילין, דקדוק הלשון העברית עמ׳ 26 סגל, יסודי הפוניטיקה; טורטשינר, לשוננו כרך ח; עמ׳ 293—306].

א. ראה [1]), מִמֶנוּ °הראה, °הראות, מראה, מראה, °מראות, °מראי, *מראית, א. ראה, א. ראת, ב. ראה, ראוה, ראוי, ראות, א. ראי, ב. °ראי, א. ראי, *ראיה, *ראיה, *ראיון, °ראיון, ∞ראינוע, ראית.

ב. ראה [2]), מִמֶנוּ ב. ראה, ב. *ראי.

ג. ראה [3]), מִמֶנוּ ג. ראה, ראה.

א. ראה [4]), פ"י, ראיתי, ראיתיך, ראיתיו, ראיתיה ראית, ראתה, ראיתה, ראית, ראיתני, ראך, ראה, ראם, ראתה, ראתה, ראתך, ראינו, ראיתם, ראיתן, ראו, ראוני, ראוך, ראוה, ראה, רואה, ראה, ראי, ראני, ראנו, ראים, ראי, ראי, ראיך, ראיך, ראיו, ראיה, ראיהם, ראה, ראות, ראת, ראה, ראה, ראו, ראות, ראות, ראת, ראותי, ראתי, ראתך, ראותך, ראתו, ראותו, ראתה, ראותה, ראתכם, ראתם, ראותם, ראה, ראי, ראו, ראינה, אראה, ארא, וארא, אראך, אראך, אראנו, אראם, תראה, תראה, תרא, תרא, תראני, תראנו, תראי, יראה, ירא, וירא, יראני, יראני, יראהו, יראה, יראנה, יראם, תראה, תרא, תראני, תראני, תראהו, נראה, נראהו, תראו, תראני, יראו, יראון, יראוני, יראהו, יראוהו, יראוה, תראינה, — א) ראה האדם דבר שבמציאות, ראה אדם, בעל חיים, צמח וכדו', ראה מעשה שנעשה, תפש אותו בעינים, חזה, צפה אותו, sehen ; voir ; to see : ויהי כראת את הנזם ואת הצמדים על ידי אחתו וכשמעו את דברי רבקה אחתו וכו' (בראש' כד ל). ויהי כאשר ראה יעקב את רחל וכו' (שם כט י). וירא אתה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ (שם לד ב). והגדתם לאבי את

[1]) [בערב' ראי a), וכן בכוש', בשבא' רא ובארמ' רק ש"ז רוא (דני' ג לח, ג כה ; ועי' גם ריך הערות), ריוא. באשור' ובאוגרית' אין שרש כזה, ואף לא נמצא בכתבות הכנעניות. ונראה שנולד שרש זה מתוך מלת קריאה במשמ' הנה, שנמצאה בצורת ארי, הרי, ארום וכדו' אף בארמ', ושהפכה לצווי של פעל.]

[2]) [כמו ב. ר ע ה, עי' שם ובהערות לערך א. ראה.]

[3]) [עי' בהערה לפעל ג. ראה.]

a) رأى

כל כבודי במצרים ואת כל אשר ראיתם (שם מה יג). ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בכה (שמות ב ו). הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שם ד יד). וכסה את עין הארץ ולא יוכל לראת את הארץ (שם י ה). ומלאו בתיך וכו' אשר לא ראו אבתיך ואבות אבתיך מיום היותם על האדמה עד היום הזה (שם שם ו). לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים (שם שם כג). התיצבו וראו את ישועת יי' אשר יעשה לכם היום (שם יד יג). ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחלת (שם לב יט). וראה כל העם את עמוד הענן עמד פתח האהל (שם לג י). וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה יי' כי נורא הוא (שם לד י). וראו בני ישראל את פני משה כי קרן עור פני משה (שם שם לה). וגם ילדי הענק ראינו שם (במד' יג כח). ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם (שם כב מא). לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה (שם כג יג). עלה אל הר העברים הזה וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל וראיתה אתה ונאספת אל עמיך גם אתה (שם כז יב—יג). והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה (דבר' ג כח). כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר יי' אליכם בחרב (שם ד יה). ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח וכו' והשתחוית להם (שם שם יט). ואת האש הגדלה הזאת לא אראה עוד ולא אמות (שם יח יז). כי תצא למלחמה על איביך וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם (שם כ א). וראית בשביה אשת יפת תאר (שם כא יא). ויראו את מכות הארץ ההוא ואת תחלאיה (שם כט כא). וכל ימי הזקנים וכו' אשר ראו את כל מעשה יי' הגדול אשר עשה לישראל (שפט' ב ז). ושמואל ראה את שאול (ש"א ט יז). ויאמר שמואל אל כל העם הראיתם [1]) אשר בחר בו יי' (שם י כד). ואני אדבר בך אל אבי וראיתי מה והגדתי לך (שם יט ג). ויהי כראות איש האלהים אותה מנגד וכו' (מ"ב ד כה). ויהי כראות יהורם את יהוא וכו' (שם ט כב). ויאמר מה ראו בביתך ויאמר חזקיהו את כל אשר בביתי ראו (שם כ יה ; ישע' לט ד). לך העמד המצפה אשר יראה יגיד (ישע' כא ו).

[1]) [ר דגושה, ועי' בערך ר.]

ותבטחי ברעתך אמרת אין ראני (סס מז י). ובאו וראו את כבודי (סס סו יח). עד מתי אראה נס אשמעה קול שופר (ירמי' ד כא). ושמחו וראו את האבן הבדיל ביד זרבבל (זכרי' ד י). כי אראה שמיך מעשה אצבעתיך ירח וכוכבים אשר כוננת (תהל' ח ד). אם ראית גנב ותרץ עמו (סס נ יח). אשר נסוני אבותיכם בחנוני גם ראו פעלי (סס לה ט). המה ראו מעשי יי' ונפלאותיו במצולה (סס קז כד). ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו (משלי כו יב). אם יבלענו ממקמו וכחש בו לא ראיתיך (איוב ח יח). או חשך לא תראה ושפעת מים תכסך [1]) הלא אלוה גבה שמים וראה ראש כוכבים כי רמו (סס כב יא—יב). הנגלו לך שערי מות ושערי צלמות תראה (סס לח יז). הבאת אל אצרות שלג ואוצרות ברד תראה (סס סס כב). אשר לא ראה את המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש (קהל' ד ג). אם עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה על החפץ (סס ה ז). —ובינ' פוע' מ"כ, ראי, ראיך, העומדים מסביב ורואים אותי, אותך וכו', המזדמנים לראות: ראיך אליך ישגיחו אליך יתבוננו (ישעי' יד טז). כל ראיהם יכירום כי הם זרע ברך יי' (סס סא ט). ואתנך לאפר על הארץ לעיני כל ראיך (יחזק' כח יח). והיה כל ראיך ידוד ממך (נחו' ג ז). כל ראי ילעיגו לי (תהל' כב ח). מכל צררי הייתי חרפה ולשכני מאד ופחד למידעי ראי בחוץ נדדו ממני (סס לא יב). כגללו לנצח יאבד ראיו יאמרו איו (איוב כ ז). ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל ראיה (אסת' ב טו). — ראה מראה עינים: והיית משגע ממראה עיניך אשר תראה (דברי' כח לד). והיו חייך תלאים לך מנגד וכו' מפחד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה (סס סס סז).—ראה בדבר: ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון יי' (ש"א ו יט). אטם אזנו משמע דמים ועצם עיניו מראות ברע [2]) (ישעי' לג טו). ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי (סס סו כד). וכל בני ישראל ראים ברדת האש (דהי"ב ז ג). — ראה ברעתו של פלוני, במותו, בצדקתו וכדו': ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת כי אמרה אל אראה במות הילד (בראשי' כא טז). פן אראה ברע אשר ימצא את אבי (סס מד לד). הרגני נא הרג וכו' ואל אראה ברעתי (במד' יא טו). יוציאני לאור אראה בצדקתו (מיכ' ז ט). בהכרת רשעים תראה (תהל' לז לד). ברבות רשעים ירבה פשע וצדיקים במפלתם יראו (משלי כט טז). כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי (אסת' ח ו). — ראה לדבר, כמו ראה את הדבר: כי לא אשר יראה האדם כי האדם יראה לעינים ויי' יראה ללבב (ש"א טז ז). יחזקו למו דבר רע יספרו לטמון מוקשים אמרו מי יראה למו (תהל' סד ו). — ראה כאלה, ראה כהנה: והנה שבע פרות אחרות וכו' לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרע (בראשי' מא יט). מי שמע כזאת מי ראה כאלה (ישעי' סו ח). — וכאשר שמע כן ראה: כאשר שמענו כן ראינו בעיר יי' צבאות (תהל' מח ט). —וראה האלהים דבר או מעשה, במשמ' זו, כאלו בעינים: וירד יי' לראת את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם (בראשי' יא ה). כי ראיתי את כל אשר לבן עשה לך (סס לא יב). והיה הדם לכם לאת על הבתים אשר אתם שם וראיתי את הדם ופסחתי עליכם (שמות יב יג). ועבר יי' לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזת (סס סס כג). ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא (סס לב ט; דברי' ט יג). כי אמרים אין יי' ראה אתנו עזב יי' את הארץ (יחזקי' ח יב). אמר בלבו שכח אל הסתיר פניו בל ראה לנצח (תהל' י יא). אדני כמה תראה השיבה נפשי משאיהם מכפירים יחידתי (סס לה יז). כי רם יי' ושפל יראה וגבוה ממרחק יידע (סס קלח ו). — וראו עיני האדם, ראתה עינו, ראה בעיניו, במשמ' ראה בעצמו ולא אחר: והנה עיניכם ראת ועיני אחי בנימין (בראשי' מה יב). פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך (דברי' ד ט). המסת הגדלת אשר ראו עיניך (סס ז יט). את הגדלת ואת הנוראת האלה אשר ראו עיניך (סס י כא). ידינו לא שפכה את הדם הזה ועינינו לא ראו (סס כא ז). בניך ובנתיך נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכלות אליהם כל היום (סס כח לב). ויוסף יי' אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים ועיני אדני המלך ראות (ש"ב כד ג). ברוך יי' אלהי ישראל אשר נתן היום

---

[1]) [הכונה בשאלה: או לא תראה את החשך ואת שפעת המים בעבים אשר תכסך?]

[2]) [השוה מראות רע (חבק' א יג), מראות שוא (תהל' קיט לז).]

ישב על כסאו ועיני ראות (מ"א א מח). הנכה ראה בעיניך ומשם לא תאכל (מ"ב ז ב). והיו עיניך ראות את מוריך (ישע' ל כ). הנני נתנך למגור לך ולכל אהביך ונפלו בחרב איביהם ועיניך ראות (ירמ' כ ד). כי נשארנו מעט מהרבה כאשר עיניך ראות אתנו (שם מב ב). כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב אשר ראו עיניך (משלי כה ז). ראתה עיני שמעה אזני ותבן לה (איו' יג א). בצורות יארים בקע וכל יקר ראתה עינו (שם כח י). ויתנם לזועה לשמה ולשרקה כאשר אתם ראים בעיניכם (דהי"ב כט ח). — וראו עיניו את עיני פלוני: כי הנתן ינתן ביד מלך בבל ודבר פיו עם פיו ועיניו את עינו [1]) תראינה (ירמ' לב ד). ועיניך את עיני מלך בבל תראינה ופיהו את פיך ידבר (שם לד ג). — וראה לעין, במשם זו: פניו יכסה יען אשר לא יראה לעין הוא את הארץ (יחזק' יב יב). — וראו עין בעין, באותו משם': כי עין בעין יראו בשוב יי' ציון (ישע' נב ח). — וצרוף, עיניך הרואות: עיניך הראת את כל אשר עשה יי' אלהיכם לשני המלכים האלה (דברי ג כא). עיניכם הראות את אשר עשה יי' בבעל פעור (שם ד ג). כי עיניכם הראת את כל מעשה יי' הגדל אשר עשה (שם יא ז). — ובלי הזכרת האדם הרואה, ראתה העין, שבעה העין לראות: ומעולם לא שמעו לא האזינו עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו (ישע' סד ג). אזן שומעת ועין ראה יי' עשה גם שניהם (משלי כ יב). כי אזן שמעה ותאשרני ועין ראתה ותעידני (איו' כט יא). לא יוכל איש לדבר לא תשבע עין לראות ולא תמלא אזן משמע (קהל' א ח). — וראו עיני האלהים: גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו (תהל' קלט יו). — ובלי השלמה, ראה, במשמ' ראה את הדברים, את הנעשה: והוא עד או ראה או ידע (ויקר' ה א). והיה כל הראה ואמר לא נהיתה ולא נראתה כזאת (שפט' יט ל). ואלישע ראה והוא מצעק אבי אבי וכו' (מ"ב ב יב). הנה נא מושב העיר טוב כאשר אדני ראה (שם שם יט). כי אמרו עזב יי' את הארץ ואין יי' ראה (יחזק' ט ט). ראתה כי אתה עמל וכעס תביט (תהל' י יד). העיני בשר לך אם כראות אנוש תראה (איו' י ד).

1) [עֵינָיו קרי.]

— הראות במשמ' העינים הרואות: ובטלו הטחנות כי מעטו וחשכו הראות בארבות (קהל' יב ג). — ובצרוף, אין רואה: כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לשמר ומת או נשבר או נשבה אין ראה (שמות כב ט). — בלא ראות, מבלי שראה מה שעשה: או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות ויפל עליו וימת והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו (במדי' לה כג). — לבלתי ראה: הוי על הנביאים הנבלים אשר הלכים אחר רוחם ולבלתי ראו (יחזק' יג ג). — ובהשאלה, ראה הים, ראתה הארץ: האירו ברקיו תבל ראתה ותחל הארץ (תהל' צז ד). הים ראה וינס הירדן יסב לאחור (שם קיד ג). — ועם משפט טפל הפותח במלת הקשור כי ובא כמשא לפעל ראה: כי ראתה כי גדל שלה והוא לא נתנה לו לאשה (בראש' לח יד). כי ראיתי כי נפץ העם מעלי ואתה לא באת למועד הימים (ש"א יג יא). ובני עמון ראו כי נס ארם (ש"ב י יד). הראיתם [1]) כי שלח בן המרצח הזה להסיר את ראשי (מ"ב ו לב). ויהי כראותם כי רב הכסף בארון וכו' (שם יב יא). — ובמלת אשר בשמוש זה: וירא שאול אשר הוא משכיל מאד ויגר מפניו (ש"א יח טו). — ועם משפט עקרי הפותח במלה והנה: וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו (בראש' יח ב). וישא עיניו וירא והנה גמלים באים (שם כד סג). וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון וירא והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו (שם כו ח). וראה הכהן והנה פשתה המספחת בעור (ויקר' יג ח). וראה הכהן והנה שאת לבנה בעור והיא הפכה שער לבן (שם שם י). ויראו והנה עם נביאים נבא (ש"א י יא). ועי' הנה. — וראה והנה אם: וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו וכו' (שפט' כא כא). — ובשלילה, ראה ואין: וארא ואין איש ומאלה ואין יועץ (ישע' מא כח). ועי' אין. — ועם משפט שאלה או זקה, ראה ה, ראה אם, ראה אי, ראה אשר עשה פלוני: אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים (שמות יט ד). ועתה ראה אי חנית המלך ואת צפחת המים אשר מראשתו (ש"א כו יו). כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר שכנתי שמי שם בראשונה וראו

1) [ר דגושה.]

את אשר עשיתי לו (ירמ' ז יב). שאלו נא וראו אם ילד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה (שם ל ו). יי' משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דרש את אלהים (תהל' יד ב; נג ג). לראות הפרחה הגפן הנצו הרמנים (שה"ש ו יא). — ובלי מלת קשור, ראה עשה פלוני, ראה מה שעשה פלוני: מה ראיתם עשיתי מהרו עשו כמוני (שפט' ט מח). כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל ובער יאבדו (תהל' מט יא). כי ראתה גוים באו מקדשה (איכ' א י). — ועם בינ', ראה את ראובן בא, עושה וכדו': ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק (ברא' כא ט). וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו (שמות ב יא). וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים (שם יד ל). כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו וכו' (שם כג ה). וירא את ישראל שכן לשבטיו (במד' כד ב). וירא את להקת הנביאים נבאים ושמואל עמד נצב עליהם (ש"א יט כ). ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר לפני יי' (ש"ב ו יו). וירא אשה רחצת מעל הגג (שם יא ב). וירא הצפה איש אחר רץ (שם יח כו). ויראו את הנבלה משלכת בדרך ואת האריה עמד אצל הנבלה (מ"א יג כה). אם תראה אתי לקח מאתך יהי לך כן ואם אין לא יהיה (מ"ב ב י). וראה את החרב באה על הארץ (יחזק' לג ג). למה יראה את פניכם זעפים מן הילדים אשר כגילכם (דני' א י). — ובהקדמת שם העצם או הכנוי, ראה את פלוני כי עשה, ראה אותו כי הוא טוב, ראה אותו והנה הוא, במשמ' ראה כי עשה פלוני, כי פלוני טוב, ראה והנהו טוב וכדו': וירא אלהים את האור כי טוב (ברא' א ד). וירא אלהים כי טוב (שם שם יג). וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (שם שם לא). וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה (שם ו יב). וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה (שם יג י). וירא אתם והנם זעפים (שם מ ו). וירא את כספו והנה הוא בפי אמתחתו (שם מב כז). ותרא אתו כי טוב הוא (שמות ב ב). וירא משה את העם כי פרע הוא (שם לב כה). כי ראינו את הארץ והנה טובה מאד (שפט' יח ט). אל תרא יין כי יתאדם (משלי כג לא). אל תראני שאני שחרחרת ששזפתני השמש (שה"ש א ו). — וגם בשנוי המשא הדקדוקי: וירא יעקב את פני לבן והנה איננו עמו כתמול שלשום (ברא' לא ב). ראה אנכי את פני אביכן כי איננו אלי כתמל שלשם (שם שם ה). — ובשנוי הנושא במשפט: וירא משה את המלאכה והנה עשו אתה כאשר צוה יי' כן עשו (שמות לט מג). — ובצרופים עם פעלים אחרים מקבילים, לפני ראה ואחריו, נשא עיניו וראה, פקח עיניו וראה, הביט וראה וכדו': שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפנה ונגבה וקדמה וימה (ברא' יג יד). וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו (שם יח ב). וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחק (שם כב ד). וישא את עיניו וירא את הנשים ואת הילדים (שם לג ה). התיצבו וראו את ישועת יי' (שמות יד יג). ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח וכו' (דבר' ד יט). ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו (ש"א יז מב). הטה יי' אזנך ושמע פקח יי' עיניך וראה ושמע את דברי סנחריב (מ"ב יט יו; ישע' לז יז). שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה (ישע' מ כו). ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי (שם סו כד). ראה יי' והביטה למי עוללת כה (איכ' ב כ). עד ישקיף וירא יי' משמים (שם ג נ). הטה אלהי אזנך ושמע פקחה עיניך וראה שממתינו וכו' (דני' ט יח). התיצבו עמדו וראו את ישועת יי' עמכם (דה"ב כ יז). ועי' לקמן ובערכים נשא, א. עין, פקח. — ובצרוף, ראה פלוני (דבר) (ו)עשה כך וכך, במשמ' כאשר ראה (דבר) עשה כך: וירא וירץ לקראתם מפתח האהל (ברא' יח ב). וירא לוט וירץ לקראתם (שם יט א). וגם הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שמות ד יד). וירא כל העם וירנו ויפלו על פניהם (ויקר' ט כד). וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות יי' (במד' יט לט). לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם (דבר' כב א). לא תראה את חמור אחיך או את שורו נפלים בדרך והתעלמת מהם (שם שם ד). ראית ותשמח (ש"א יט ה). מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו (ישע' מט ז). אז תראי ונהרת ופחד ורחב לבבך (שם ס ה). וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה (שם סו יד). אותם יראה פרעה ונחם על כל המונה (יחזק' לב לא). ראו ענוים ישמחו דרשי אלהים ויחי לבבכם (תהל' סט לג). ויראו שנאי ויבשו (שם פו יז). יראו ישרים וישמחו (שם קז מב). ואני הייתי חרפה להם יראוני יניעון ראשם (שם קט כה).

רשע יראה וכעס (סס קיב י). פן יראה יי' ורע בעיניו (משלי כד יח). ראוני נערים ונחבאו וישישים קמו עמדו (איו' כט ח). — וכפרט עם פעלי הפחד ראה (ו)ירא [1], ראה ונס וכדו', במשמ' כשאך ראה מיד ירא, נס וכדו': ואחזיה מלך יהודה ראה וינס דרך בית הגן (מ"ב ט כז). ראו איים וייראו קצות הארץ יחרדו (ישע' מא ה). ותרא איבתי ותכסה בושה (מיכ' ז י). ראוך יחילו הרים זרם מים עבר (חבק' ג י). תרא אשקלון ותירא ועזה ותחיל מאד (זכר' ט ה). המה ראו כן תמהו נבהלו נחפזו (תהל' מח ו). ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו אף ירגזו תהמות (סס עז יז). ראתה ותחל הארץ (סס צז ד). הים ראה וינס (סס קיד ג). תראו חתת ותיראו (איו' ו כא). — וראה, ראה בעיניו, במשמ' יכול לראות, ג"א היה עור וכדו', גם על אלילים דוממים: ותכהין עיניו מראת (ברא' כז א). ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחן (דבר' ד כח). ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר ומאפל ומחשך עיני עורים תראינה (ישע' כט יח). כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבתם (סס מד יח). עינים להם לראות ולא ראו אזנים להם לשמע ולא שמעו (יחזק' יב ב). תחשכנה עיניהם מראות (תהל' סט כד). עינים להם ולא יראו (סס קטו ה). — והביט לראות, במשמ' זו: החרשים שמעו והעורים הביטו לראות (ישע' מב יח). — ובשמוש זה לא יכל לראות, נתעור: ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל לראות (ברא' מח י). ועיניו החלו כהות לא יוכל לראות (ש"א ג ב). ועיניו קמה ולא יכול לראות (סס ד טו). השיגוני עונתי ולא יכלתי לראות (תהל' מ יג). — וראה את פלוני, ראה פניו [2], במשמ' בא לראותו, בא לפניו: אכפרה פניו במנחה ההלכת לפני ואחרי כן אראה פניו אולי ישא פני (ברא' לב כא). לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם (סס מג ג). לא תספון לראות פני (סס מד כג). כי לא נוכל לראות פני האיש ואחינו הקטן איננו אתנו (סס סס כו). ויאמר לו פרעה וכו' אל תסף ראות פני כי ביום ראתך פני תמות ויאמר משה כן דברת לא אסף עוד ראות פניך (שמות י כח–כט). אמלטה נא ואראה את אחי (ש"א כ כט). לא תראה את פני כי אם לפני הביאך את מיכל בת שאול בבואך לראות את פני (ש"ב ג יג). ויאמר המלך יסב אל ביתו ופני לא יראה ויסב אבשלום אל ביתו ופני המלך לא ראה (סס יד כד). ועתה אראה פני המלך ואם יש בי עון והמיתני (סס סס לב). ואחזיהו בן יהורם מלך יהודה ירד לראות את יורם בן אחאב ביזרעאל כי חלה הוא (מ"ב ח כט; ומעין זה סס ט טז). איבי יאמרו רע לי מתי ימות ואבד שמו ואם בא לראות שוא ידבר לבו יקבץ און לו יצא לחוץ ידבר (תהל' מא ו–ז). —וביחוד ראי פני המלך, הבאים לפניו: ומן העיר לקח סריס אחד וכו' וחמשה אנשים מראי פני המלך אשר נמצאו בעיר (מ"ב כה יט). שבעת שרי פרס ומדי ראי פני המלך הישבים ראשנה במלכות (אסתר א יד). —וראה פני אלהים, וראה פני אדם כראות פני אלהים: כי על כן ראיתי פניך כראת פני אלהים ותרצני (ברא' לג י). — וראה האדם, ראו עיניו וכדו', אלהים, מראות אלהים ומלאכים ורוחות וכדו', גם בנבואה ובחזון החלום: הגם הלם ראיתי אחרי ראי (ברא' טז יג). וארא בחלמי והנה שבע שבלים עלת בקנה אחד וכו' (סס מא כב). ובקר וראיתם את כבוד יי' (שמות טז ז). פן יהרסו אל יי' לראות (סס יט כא). לא תוכל לראות את פני (סס לג כ). והסרתי את כפי וראית את אחרי ופני לא יראו (סס סס כג). ויגל יי' את עיני בלעם וירא את מלאך יי' נצב בדרך (במד' כב לא). וישא עיניו וירא והנה איש עמד לנגדו וחרבו שלופה בידו (יהוש' ה יג). אלהים ראיתי עלים מן הארץ (ש"א כח יג). ויאמר דוד אל יי' בראתו את המלאך המכה בעם וכו' (ש"ב כד יז). ויפקח יי' את עיני הנער וירא והנה ההר מלא סוסים ורכב אש סביבת אלישע (מ"ב ו יז). ויפקח יי' את עיניהם ויראו והנה בתוך שמרון (סס סס כ). בשנת מות המלך עזיהו ואראה את אדני ישב על כסא רם ונשא (ישע' ו א). כי את המלך יי' צבאות ראו עיני (סס סס ה). ויהי דבר יי' אלי לאמר מה אתה ראה ירמיהו ואמר מקל שקד אני ראה ויאמר יי' אלי היטבת לראות (ירמ' א יא–יב). ראיתי את

[1] [השוה: שמעו עמים ירגזון (שמות טו יד).]

[2] [כן גם באשור' אמר פן, דגל פן, במשמ' זו. הכחן משמוש זה כתובים כגון וראו בני ישראל את פני משה כי קרן עור פני משה (שמות לד לה) ועוד, שהכונה לראית הפנים ממש, או כגון ראה פניך (ו"א את עצמך) לא פללתי (ברא' מח יא); ועי' נפע'.]

הארץ והנה תהו ובהו ואל השמים ואין אורם ראיתי ההרים והנה רעשים וכו׳ ראיתי והנה אין האדם וכו׳ (שם ד כג–כה). נפתחו השמים ואראה מראות אלהים (יחזק׳ א א). וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון (שם שם ד). וארא כעין חשמל וכו׳ (שם שם כז). כמראה אשר ראיתי בבקעה (שם ח ד). הראית בן אדם אשר זקני בית ישראל עשים בחשך (שם שם יב). וכמראה המראה אשר ראיתי בבאי לשחת את העיר (שם מג ג). זקניכם חלמות יחלמון בחוריכם חזינות יראו (יואל ג א). ראיתי את יי׳ נצב על המזבח (עמו׳ ט א). ראיתי הלילה והנה איש רכב על סוס אדם (זכר׳ א ח). ראיתי והנה מנורת זהב כלה וגלה על ראשה (שם ד ב). אשר אני אחזה לי ועיני ראו ולא זר (איו׳ יט כז). לשמע אזן שמעתיך ועתה עיני ראתך (שם מב ה). ואראה בחזון ויהי בראתי ואני בשושן הבירה וכו׳ ואשא עיני ואראה והנה איל אחד עמד לפני האבל וכו׳ (דני׳ ח ב–ג). — ועי׳ ראה. — ובהדגשה, ראה האדם אלהים או מלאך פנים אל פנים: כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי (ברא׳ לב לא). כי על כן ראיתי מלאך יי׳ פנים אל פנים (שפט׳ ו כב). — וראתה בהמה מלאך אלהים: ותרא האתון את מלאך יי׳ נצב בדרך (במד׳ כב כג). ותראני האתון (שם שם לג).—וראה שמש, ראה אור [1], ראה חיים, במשמ׳ חיה: או כנפל טמון לא אהיה כעללים לא ראו אור (איו׳ ג טז). גם שמש לא ראה (הנפל) ולא ידע (קהל׳ ו ה). ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי הבלך (שם ט ט). — ועי׳ אור, חיים. — ובנגוד לכך ראה שחת, ראה מות, מת: כי לא תעזב נפשי לשאול לא תתן חסידיך לראות שחת (תהל׳ טז י). ויחי עוד לנצח לא יראה השחת (שם מט י). מי גבר יחיה ולא יראה מות (שם פט מט). — וראה האדם, ראתה עינו טוב, טובה, בטוב, זכה לטוב, חי באשר [2] ובנגוד לזה ראה עמל, חי ברע, erleben; éprouver; to live to see: למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון (ירמ׳ כ יח). לא יהיה לו

1) [וכן באשור׳ נור אמר, ועי׳ גם חזה שמש במשמ׳ זו.]

2) [ואמנם אפשר שנתערב כאן שמושו של א. ראה עם זה של ג. ראה במשמ׳ רוה, שבע. ועי׳ ערך זה.]

איש יושב בתוך העם הזה ולא יראה בטוב אשר אני עשה לעמי (שם כט לב). לולא האמנתי לראות בטוב יי׳ בארץ חיים (תהל׳ כז יג). מי האיש החפץ חיים אהב ימים לראות טוב (שם לד יג). וגם כל האדם שיאכל ושתה וראה טוב בכל עמלו מתת אלהים היא (קהל׳ ג יג). יפה לאכול ולשתות ולראות טובה בכל עמלו שיעמל תחת השמש (שם ה יז). ואלו חיה אלף שנים פעמים וטובה לא ראה (שם ו ו). — וראה בטובו, בטובתו של אחר: לראות בטובת בחיריך לשמח בשמחת גויך להתהלל עם נחלתך (תהל׳ קו ה). וראה בטוב ירושלם כל ימי חייך (שם קכח ה).—ראה כי בא טוב וכדו׳: והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבא טוב וכו׳ והיה כעץ שתול על מים ולא יראה [1] כי יבא חם (ירמ׳ יז ו–ח). — וראה בפלוני, במעשה פלוני, הכתכל לראות מה שעשה: ותצא דינה בת לאה וכו׳ לראות בבנות הארץ (ברא׳ לד א). כשלשת אלפים איש ואשה הראים בשחוק שמשון (שפט׳ טז כז). לכה אתי וראה בקנאתי ליי׳ (מ״ב י טז). המה יביטו יראו בי (תהל׳ כב יח). צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו (שה״ש ג יא). — וראה במה שיהיה אחריו: כי מי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו (קהל׳ ג כב). — וראה בנים, ראה זרע, זכה לבנים: יראה זרע יאריך ימים וחפץ יי׳ בידו יצלח (ישעי׳ נג י). — וראה בנים לבנו, זכה לבני בנים: וירא יוסף לאפרים בני שלשים (ברא׳ נ כג). וראה בנים לבניך (תהל׳ קכח ו). — וראה האדם, ראתה עינו בפלוני [2], במשמ׳ זכה לראות במפלתו, שמח לאידו: ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם (עבד׳ א יב). עיני תראינה [3] בה (באויבתי) עתה תהיה למרמס כטיט חוצות (מיכ׳ ז י). וירחיבו עלי פיהם אמרו האח האח ראתה עינינו (תהל׳ לה כא). כי מכל צרה הצילני ובאיבי ראתה עיני (שם נד ט). סמוך לבו לא יירא עד אשר יראה בצריו (שם קיב ח). יי׳ לי בעזרי ואני אראה בשנאי (שם קיח ז). אך זה היום שקוינהו מצאנו ראינו (איכ׳ ב טז). — וראה האלהים את צרת האדם, את דמעתו, את עניו, בעניו, ובא

1) [כך קרי, הכתיב: י ר א.]

2) [גם חזה בא במשמ׳ זו.]

3) [הנון בדגש.]

לעזרתו: כי ראה יי׳ בעניי (ברא״ש׳ כט לב). את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים (שם לא מב). ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים (שמות ג ז). כי פקד יי׳ את בני ישראל וכי ראה את ענים (שם ד לא). אם ראה תראה בעני אמתך וזכרתני ולא תשכח את אמתך וכו׳ (ש״א א יא). כי ראה יי׳ את עני ישראל מרה מאד (מ״ב יד כו). שמעתי את תפלתך ראיתי את דמעתך (שם כ ה; ישע׳ לח ה). אשר ראית את עניי ידעת בצרות נפשי (תהל׳ לא ח). — וראה דבר במשמ׳ ראה שיש דבר, מצא אותו: לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל (במד׳ כג כא). ולא יראה בך ערות דבר (דבר׳ כג יה). בלע אדני פלג לשונם כי ראיתי חמס וריב בעיר (שם נה י). — וראה האדם דבר שיבא, חזה אותו מראש, vorhersehen; prévoir; to foresee: אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב (במד׳ כד יז). ערום ראה רעה ויסתר (משלי כב ג). — ועם משפט המשא, ראה כי יבא יומו וכדו׳: אדני ישחק לו כי ראה כי יבא יומו (תהל׳ לז יג). כי ראה כי כלתה אליו הרעה מאת המלך (אסת׳ ז ז). —וראה פלוני אדם או דבר כזה או כזה, נדמה לו הדבר כזה או כזה: את צל ההרים אתה ראה כאנשים (שפט׳ ט לו). אני ראה את מרוצת הראשון כמרצת אחימעץ בן צדוק (ש״ב יח כז). כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם (הוש׳ ט י). ותקטן זאת בעיניך אלהים ותדבר על בית עבדך למרחוק וראיתני כתור האדם המעלה [1] יי׳ אלהים (דהי״א יז יז). — ומה אתם רואים אותו, כיצד הוא נדמה לכם: ומה אתם ראים אתו עתה הלא כמהו כאין בעיניכם (חגי׳ ב ג). —וראה את פלוני ערף ולא פנים, פנה ערף לפלוני: ערף ולא פנים אראם ביום אידם (ירמ׳ יח יז). — וראה את פלוני צדיק, מצא שהוא צדיק: כי אתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה (ברא״ש׳ ז א).—וראה את פלוני ברע: ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע לאמר

[1]) [אמנם אין וראיתני כתור האדם המעלה אלא נסחה אחרת שבמקומה בש״ב (ז ט): וזאת תורת האדם; ומשתי הנסחאות יחד יש לבקש את הנסח המקורי, שהוא כנראה (עי׳ טורטשינר, ספר היובל למרטי, עמ׳ 275): וזאת יתרת הרם (או: הרמה) מעלה, כלומר: וזאת גדלה יתרה שנתת לי.]

לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו (שמות ה יט). — וראה מפלוני ועשה וכדו׳, במשמ׳ למד (לעשות): ראה כל המפתים אשר שמתי בידך ועשתם לפני פרעה (שם ד כא). ממני תראו וכן תעשו (שפט׳ ז יז). לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם (משלי ו ו). ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר (שם כד לב). — ב) ראה הכהן את הנגע, את המצרע וכדו׳, הביט עליו יפה ובדק אותו, beschauen, prüfen; examiner; to view, examine: אין שר בית הסהר ראה את כל מאומה בידו (ברא״ש׳ לט כג). וראה הכהן את הנגע בעור הבשר ושער בנגע הפך לבן וכו׳ וראהו הכהן וטמא אתו וכו׳ וראהו הכהן ביום השביעי וכו׳ (ויקר׳ יג ג—ה). ופנו את הבית בטרם יבא הכהן לראות את הנגע וכו׳ ואחר כן יבא הכהן לראות את הבית וראה את הנגע והנה הנגע בקירת הבית וכו׳ (שם יד לו—לז). וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה (במד׳ יג יח). כה עשו אבתיכם בשלחי אתם מקדש ברנע לראות את הארץ ויעלו עד נחל אשכול ויראו את הארץ ויניאו את לב בני ישראל וכו׳ (שם לב ח—ט). וישלח יהושע וכו׳ שנים אנשים מרגלים הרש לאמר. לכו ראו את הארץ ואת יריחו (יהוש׳ ב א). ויצא חירם מצר לראות את הערים אשר נתן לו שלמה (מ״א ט יב). — וראה האל את החכמה וספר אותה: אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה (איו׳ כח כז).—וראה כליות ולב, בדק ובחן אותם: ויי׳ צבאות בחן צדיק ראה כליות ולב (ירמ׳ כ יב). — וראה ההוזה בכבד, בדק אותו כדי לקסם קסם על פיו: קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד (יחז׳ כא כו). — וראה בעבים, במשמ׳ זו: שמר רוח לא יזרע וראה בעבים לא יקצור (קהל׳ יא ד). — וראה את שלום פלוני: לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשבני דבר (ברא״ש׳ לז יד). — ובמשמ׳ הביט אל דבר בכלל: עשה לך שרף ושים אתו על נס והיה כל הנשוך וראה [1] אתו וחי (במד׳ כא ח). — ג) וראה במשמ׳ משאלת להשגת חושים אחרים, הרגיש, שמע, טעם וכדו׳: וכל העם ראים את הקולת ואת הלפידים ואת

[1]) [בפסוק שלאחריו: והביט אל נחש הנחשת וחי.]

קול השפר (שמות כ יח). אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם (שם שם כב). ותמונה אינכם ראים זולתי קול (דברי׳ ד יב). חמותי ראיתי אור (ישע׳ מד יו). הלא ראית מה העם הזה דברו וכו׳ (ירמ׳ לג כד). כי גם ביום ובלילה שנה בעיניו איננו ראה (קהל׳ ח יו). — ובמשמ׳ הכיר, חשב, ידע, הבין, נוכח, ראה לבו של אדם: ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו (בראש׳ ב יט). ראו ראינו כי היה יי׳ עמך (שם כו כח). וירא שר האפים כי טוב פתר (שם מ יו). וירא בלעם כי טוב בעיני יי׳ לברך את ישראל (במד׳ כד א). כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט (מ״א ג כח). אולי יראו כי בית מרי המה (יחזק׳ יב ג). ואצפה לראות מה ידבר בי (חבק׳ ב א). למד את ירושלם לראות כמה רחבה וכמה ארכה (זכר׳ ב ו). וירא אליהוא כי אין מענה בפי שלשת האנשים (איו׳ לב ה). ולבי ראה הרבה חכמה ודעת (קהל׳ א יו). עד אשר אראה אי זה טוב לבני האדם וכו׳ (שם ב ג). ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות וכו׳ וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות (שם שם יב–יג). וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו (שם ג כב). ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי (אסת׳ ג ד). — ובצרוף ראה וידע וכדו׳ במשמ׳ זו: האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר ואת בנו לא ידע (דברי׳ לג ט). לבי נא הכינו עוד ודעו וראו את מקומו (ש״א כג כב). יראו וידעו וישימו וישכילו יחדו כי יד יי׳ עשתה זאת (ישעי׳ מא כ). כאשר נתתי אל לבי לדעת חכמה ולראות את הענין אשר נעשה על הארץ (קהל׳ ח יו). — וראה, ראה לו, במשמ׳ הביט ובחר[1], ausersehen; choisir; to choose: אלהים יראה לו השה לעלה (בראש׳ כב ח). ועתה ירא[1]) פרעה איש נבון וחכם וישיתהו על ארץ מצרים (שם מא לג). וירא ראשית לו כי שם חלקת מחקק ספון (דברי׳ לג כא). וראה שאול כל איש גבור וכל בן חיל ויאספהו אליו (ש״א יד נב). כי ראיתי בבניו לי מלך (שם יו א). ראו נא לי איש מיטיב לנגן והביאותם אליו (שם שם יז). ראה הבקר לעלה והמרגים וכלי הבקר לעצים (ש״ב כד כב). — וראה ישר, במשמ׳ זו: שמר תם וראה ישר כי אחרית לאיש שלום (תהל׳ לז לז). — וראה את פלוני או דבר לדבר, מצא אותו ראוי לדבר: אפרים כאשר ראיתי לצור[1]) שתולה בנוה ואפרים להוציא אל הורג בניו (הוש׳ ט יג). — וראה האדם לעשות כך או כך, עשה כאשר ראה: וכאשר תראה עשה עם עבדיך (דני׳ א יג). — ראה סבה לעשות כך, על ככה, מצא דבר ראוי לעשותו: מה ראית כי עשית את הדבר הזה (בראש׳ כ י). ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם (אסת׳ ט כו). ועי׳ ראוי. — ולווי, ראה, ראו במשמ׳ דע, שים לב, הנה: ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו יי׳ (בראש׳ כז כז). ראה נתתי אתך על כל ארץ מצרים (שם מא מא). ראה נתתיך אלהים לפרעה (שמות ז א). ראו כי יי׳ נתן לכם השבת על כן הוא נתן לכם ביום הששי לחם יומים (שם יו כט). ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור (שם לא ב). ראה אתה אמר אלי העל את העם הזה (שם לג יב). ראה נתתי לפניכם את הארץ (דברי׳ א ח). ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים (שם ד ה). ראו אתם ארבים לעיר מאחרי העיר (יהוש׳ ח ד). ראו הפלתי לכם את הגוים הנשארים האלה בנחלה (שם כג ד). ראי שמעתי בקולך ואשא פניך (ש״א כה לה). ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים ישב בתוך היריעה (ש״ב ז ב). ראו אנכי מתמהמה בעברות המדבר (שם טו כח). ראה כי פקודיך אהבתי (תהל׳ קיט קנט). ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה גם את זה לעמת זה נתן האלהים וכו׳ (קהל׳ ז יד). ראה זה מצאתי אמרה קהלת (שם שם כז). לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבנות רבים (שם שם כט). — דע וראה, דעו וראו במשמ׳ זו: ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני יי׳ (ש״א יב יז). גשו הלם כל פנות העם ודעו וראו במה היתה החטאת הזאת היום (שם יד לח). כי בכרתי את

---

[1]) [השוה חזה בשמוש זה: ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל וכו׳ ושמת עליהם שרי אלפים וכו׳ (שמות יח כא), ועל יד זה ויבחר משה אנשי חיל וכו׳ (שם שם כה).]

[2]) [ס״א יֵרֶא.]

[1]) [כאמור בהערה 3) בעמ׳ 5438 בא כאן צור במשמ׳ נצר הדקל, וגם אשר כנראה במשמ׳ שתיל עץ, והכונה ביתר דיוק: אפרים הוא כשתיל עץ, מצאתיה ראויה לשמש נצר לדקל, שתולה בנוה, במדבר, ובניה יצאו להרג.]

כנף מעילך ולא הרגתיך דע וּרְאֵה כי אין בידי רעה ופשע ולא חטאתי לך (שם כד יא). ועתה דעי וּרְאִי מה תעשי כי כלתה הרעה אל אדנינו ועל כל ביתו (שם כה יז). דעו נא וּרְאוּ כי רעה זה מבקש (מ"א כ ז). לך התחזק ודע וּרְאֵה את אשר תעשה (שם שם כב). כי אך דעו נא וּרְאוּ כי מתאנה הוא לי (מ"ב ה ז). ודעי וּרְאִי כי רע ומר עזבך את יי' אלהיך (ירמ' ב יט). — רְאֵה גם רְאֵה: ואבי רְאֵה גם רְאֵה את כנף מעילך בידי (ש"א כד יא). — וראה בין פלוני לפלוני, ראה והכיר את ההבדל ביניהם: ושבתם וּרְאִיתֶם בין צדיק לרשע בין עבד אלהים לאשר לא עבדו (מלאי ג יח). — ובינ׳ פעו׳, רָאוּי במשמ׳ נבחר, auserwählt; choisi; chosen: ויבהל את תמרוקיה ואת מנותיה לתת לה ואת שבע הנערות הָרְאֻיוֹת לתת לה מבית המלך (אסת׳ ב ט). ועי׳ רָאוּי. — וראה את פלוני, מצא אותו ראוי: לכן יראוהו אנשים לא יִרְאֶה כל חכמי לב (איו׳ לז כד)[1]. — ואמר בן סירא: יחזקאל ראה מראה ויגד זני מרכבה (ב"ס גני׳ מט ח). — ובתו"מ: הרואה מקום שנעשה בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה נסים וכו׳ (ברכ׳ ט א). הרואה את הים הגדול אומר וכו׳ (שם שם ב). אמר רבי חנינא סגן הכהנים, מימי לא ראיתי עור יוצא לבית השריפה וכו׳ והכ"א לא ראינו אינה ראיה (עדי׳ ב ב). כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו[2] (נגעי׳ ב ה). אין אומרים למי שלא ראה את החדש שיבוא ויעיד אלא למי שראה (ר׳ אליעזר, תוספת׳ נדה א ה). ומלקט הייתי עשבים אני ותינוק אחד משל בית אבטינס וראיתי אותו שבכה וראיתי אותו ששחק (שמעון בן לוגה, ירוש׳ שקל׳ ה ב). וכיון שראו את השכינה הגביה עולל את ראשו (ר׳ יוסי הגלילי, שם סוט׳ ה ו). שלא ראת (השונמית) קרי על בגדיו (של אלישע) מימיו (שם סנה׳ י ב). עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העוה"ב (ברכ׳ יז.). הרואה באר בחלום רואה שלום (ר׳ חנינא, שם נו:). הרואה צפור בחלום ישכים ויאמר וכו׳ (ריב"ל, שם שם). הרואה קדירה בחלום וכו׳ הרואה ענבים בחלום וכו׳ הרואה תגלחת בחלום (שם שם). אוי לנו שראינוך בכך (תלמידי נחום איש גם זו, תעני׳ כא.). רבי, ראינוך ולא נמות (תלמידי חוני המעגל, שם כג.). ראית שאינו נוהג כשורה מניין שאתה רשאי להשתעבד בו (ב"מ עג:). הבא לקבל דברי חבירות, אם ראינוהו שנוהג בצינעה בתוך ביתו מקבלין אותו (בכורות ל:). מה ראה (אברהם), ראה ענן קשור בהר, אמר דומה שאותו מקום שאמר לי הקב"ה להקריב את בני שם. אמר ליצחק, בני, רואה את מה שאני רואה, א"ל הין, אמר לשני נעריו רואים אתם מה שאני רואה, אמרו לו לאו, אמר, הואיל וחמור אינו רואה ואתם אין אתם רואים שבו לכם פה עם החמור (ר׳ לוי, מד"ר ברא"ש׳ נו). דוד בני, אפי׳ את מקימני כמה פעמים איני קם, ואימתי אני קם, לכשתראה עניים נשדדים ואביונים נאנקים (שם שם עה). משה, אתה רואה ראיה אחת ואני רואה שתי ראיות, אתה רואה אותן באין לסיני ומקבלין תורתי וכו׳ (ר׳ סימון, שם שמות ג). מה ראית בהם שאתה רוצה להתגייר (שם שם ל). ולפי שראתה (אשת מנוח) במלאך נקראת שמה הצללפוני וכו׳ (שם במדי׳ י). פעם אחת עלה אלי אחד מן הדרום וראיתיו אדמוני ויפה עינים (שמעון הצדיק, שם שם). אילו טל אברהם את עצמו בלילה היה דור׳ אומר אילו ראינוהו לא הנחנוהו (ר׳ ברכיה, שם שה"ש, עד סיפוס). ראיתה מה עשה לי פלוני (פסיק׳ רב׳, ותחמר ליו׳, קמג). אומר לך דבר שראו עיני לא

---

[1] [במ"א יב יו (וכעין זה דהי"ב י יו) כתוב: **מה לנו** חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי לאהליך ישראל עתה רְאֵה ביתך דוד, ע"כ. ואולי הכונה כפרוש רש"י ואחרים: רְאֵה מי נשאר עמך ועל איזה בית תמלך, וכדו׳. ות"י, כען מלוך על אנש ביתך דוד, הוא אך תמצית הענין ולא תרגום המלים. אך השבעים תרגמו כאלו היה כתוב רְעֵה (βόσκε) ביתך. ואפשר אף זו, שלפנינו בטוי של גנאי המביע את הרעיון: בוז לביתך דוד, ובמובן זה יש אולי לגזור רְאֵה זה מן ב. רָאָה (וגם רעה) במשמ׳ לכלוך וטנפת.

הכתוב: קול יי׳ לעיר יקרא ותושיה יִרְאֶה שמך וכו׳ (מיכ׳ ו ט) לא מצא עדין פרוש המניח את הדעת, והשבעים תרגמו: καὶ σώσει φοβουμένους το ὄνομα αὐτοῦ, כאלו היה לפניהם הנוסח ויושיע יִרְאֵי שמו.]

[2] [במקומו פרושו מלשון וראה הכהן את הנגע, ונוהג בספרות במשמ׳ אין האדם מכיר בחטאיו הוא. ועי׳ סוף ערך נֶגַע.]

מה ששמעו אזני (מדר' תהלים, דבר' כו יג, הופמן, 175). — *וצרוף בוא וּרְאֵה, צא וראה[1]), במשמ' בוא זהתבונן, בוא וחשב ולמד וכדו': בא וראה מה המקום משיבו (מכי' מסכ' דפסחא, פתיח'). אמרת צא וראה אי זה חדש שיש בו חג האסיף ותקופת השנה יוצא בו וקרוי שביעי (שם שם א). בא וראה רפואתו של הקדוש ברוך הוא אינה כרפואת בשר ודם (שם מסכ' ב ה). בא וראה כמה חביבין ישראל לפני המקום (שם מסכ' ד ב). אמרת צא וראה כיצד היה המן יורד לישראל (שם שם ג). אמרת צא וראה מי קרוי חתן, תינוק או משה, הוי אומר תינוק (שם יתרו א). בא וראה מתן שכרן (של כבוד ה' וכבוד אב ואם) (שם בחדש ח). בא וראה רחמיו של מי שאמר והיה העולם (שם נזיקין י). אמרת צא וראה איזו היא מלחמה שישראל נושעים בה ואין אחריה שעבוד (ספרי במד' עו). צא וראה מה הקב"ה השיבו (שם שם קלט). בוא וראה עד היכן פרצה טהרה בישראל (ר"ש בן אלעזר, שבת יג.). צא וראה מה הצבור נוהג[2]) (בשם ריב"ל, ירוש' פאה ז ו). אמרת צא וראה איזוהי דרך מביאה את האדם לחיי העה"ב (מד"ר בראש' ע). אמרת צא וראה איזהו אילן שעצו נאכל כפריו ואין אתה מוצא אלא אתרוג (ר' אבא דעכו, שם שם טו). בא וראה כמה בין ראשונים לאחרונים וכו' (ר' חייא, שם שם מה). בא וראה ענותנותו של הקב"ה וכו' (בן עזאי, תנחו' בובר, בראשית ד). בא וראה למה אמר הקב"ה לנח שיעשה תיבה וכו' (שם שם לז). בא וראה כל הרשעים שלפני נח היו מולידים בן שבעים ובן שמונים שנה ובן מאה, ונה בן חמש מאות שנה הוליד (שם שם לט). — *ראה את הנולד, צפה את מה שיתהוה: איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם וכו' ר' שמעון אומר הרואה את הנולד (אבו' ב ט). איזהו חכם, הרואה את הנולד (תמיד לב.). —ובמשמ' נוכח לדעת: ורואין אנו שהדברים קל וחומר (כריתו' ג ז). ורואה אני שהדברים ק"ו (שם שם ט). —בינ' *רוֹאֶה, כמו פִּקֵּחַ, שרואה בעיניו: (מסקל) מלפני הרואין ונותן לפני סומין (תוספת' ב"ק ב יב). דרך הרואין להלך באמצע והסומין מצדדין (שם שם). — *ורואה לפנים במשמ' מכיר פנים, נושא פנים: משרבו הרואין לפנים[1]) בטל לא תכירו ופסק לא תגורו (שם סוט' יד ד). — *ובהשאלה על דבר דומם, רוֹאֶה פני החמה, גלוי לפני החמה, נמצא מעל לשטח הקרקע: כל שרואה פני חמה זהו מן הגזע ושאינו רואה פני חמה זהו מן השרשים (ר' יוחנן, ב"ב פב.). — *ובהלכה, ראה את פלוני, את הדבר, את עצמו, כְּאִלּוּ, דִּמָּה אותו כאלו, דן אותו כאלו: אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל רואין אותן כאלו הם תאנים (שביע' א ג). היתה של קש או של קנים רואין אותה כאלו היא של מתכת, עקומה רואין אותה כאלו היא פשוטה, עגולה רואין אותה כאלו היא מרובעת (עירובין א ה). בכל דור ודור חייב אדם לראות עצמו כאלו הוא יצא ממצרים (פסח' י ה). פגם, רואין אותה כאלו היא שפחה נמכרת (כתוב' ג ז). (עד כמה תעבור הדלקה,) רואין אותה כאלו היא באמצע בית כור (ר' אלעזר בן עזריה, ב"ק ו ד). דם שנתערב במים אם יש בו מראה דם כשר נתערב ביין רואין אותו כאלו הוא מים (זבח' ח ו). ורואה את התחתונים למעלה כאלו הן מים (שם שם ט). ואם לא היו ראויות לראות (נדה) רואין אותן כאלו הן ראויות (נדה ט ד). האניסין שבים רואין אותן כאלו חוט מתוח עליהם מטורוס אמנוס ועד נחל מצרים (תוספת' תרומ' ב יב). רואין אותן (את הקציעות) כאלו פרודות (ר' אליעזר, שם שם ה יא). היתה אבן מרובעת רואין אותה כל שאילו תיחלק ויש בה ששה טפחים מצד זה וששה טפחים מצד זה וכו' נידונת כפסין (שם עירוב' ב א). רואין את העצים שהוסק בהן כאלו לא הוסקו לאחר רדיית הפת (שם כלים ב"ק ד ב). רואין את הנסר שאם ינטל חספסל ויכול לעמוד בפני עצמו מציל (שם אהיל' ז ב). ספינה הבאה מרומי כמה מינין יש בה, את רואה אותה כאילו אחד

[1]) [וכן גם בארמ' שבתו"ם: תא חזי (גיטי כז.) איתא המי, פוק חזי, פוק חמי. השוה גם תא שמע, צא ולמד המצוי בתו"ם. ועי' בכר Exeg. Term. הלק א' וב', ערכים בוא, יצא, המי.]

[2]) [בבבלי (ברכ' מה., עירוב' יד:) בשם רב יוסף או אביי בארמ': פוק חזי מאי עמא דבר.]

[1]) [כך נכון בדפוס', ובהוצ' צוק"מ חסרה המלה לפנים.]

(ר' יונה, ירוש' דמאי ב א). על ארבעה את רואה רואה את הכותל כגמום (שם שבת יא ג). הכהו על ידו וקטעה אין רואין אותה כילו עושה מנה ביום אלא רואין אותו כילו חיגר יושב ושומר קישואין, שכבר נתן לו דמי ידו ודמי רגלו (ר' יצחק, שם ב"ק ח ג). צלוחית של יין נסך שנפלה לחבית של מים ואח"כ נפלה לתוך בור של מים את רואה את ההיתר כמי שאינו (ר' יוחנן, שם ע"ז ה יא). כיון שאכלה חוה מפירותיו של אילן ראת עצמה כאילו לא ניזוקה (אדר"נ נוס' ב א). —*אראה בנחמה, לשון שבועה: אראה בנחמה אם לא ראיתיה שקשרו שערותיה בזנבי סוסיהם של ערביים (ר' אליעזר ברבי צדוק, מד"ר איכ' א, על אלה אני בוכיה, מעשה במרים בת בייתוס).—*ראה האיש קרי, ראתה האשה דם נדה, מצא בו קרי, ארע לו קרי, מצאה האשה בה דם, פרסה נדה: זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע והמשמשת שראתה נדה צריכין טבילה (ברכ' ג ו). זב שראה שתי ראיות שוחטין עליו (את הפסח) בשביעי (פסח' ח ה). שומרת יום כנגד יום שוחטין עליה בשני שלה, ראתה[1]) שני ימים שוחטין עליה בשלישי (שם שם). היתה יושבת במטה ועסוקה בטהרות ופרשה וראתה[1]) דם היא טמאה וכולן טהורות (נדה א ב). איזו היא בתולה, כל שלא ראתה[1]) דם מימיה (שם שם ד). ראתה על חלוקה מן החגור ולמטה טמאה, מן החגור ולמעלה טהורה (שם ח א). הפסיקה שלש שעות וראת מטמאת מעת לעת (תוספת' שם א ט). ראת כתם ואחר כך ראת דם הרי זו חוששת משום זוב (ר' מאיר, שם שם ג ג). לבשה חמשה חלוקין הבדוקין לה וראת עליהן שלש טיפין לשלשה ימים או שראת כתם ואחר כך ראת שני ימים טמאין הרי זו חוששת משום וסת (שם שם ג ה). הרי שהיתה נישאת וראת דם בשעת תשמיש וכו', (שם שם ח א). בתולה לדמים בשראת ואחר כך נישאת (ירוש' שם א ג). ראת ראיות הרבה והפסיקה שלש עונות ואחר כך ראת (שם שם א ו). תינוקת שלא הגיע זמנה לראות וראת ראיות (שם שם). ראת ראיה ראשונה ושנייה והפסיקה שלש עונות

1) [במשנה שבירוש': ראת, וראת.]

ולא ראת ואחר כך ראת בווסת ארוכה היא שתטמא מעת לעת וכו' (ר' יודן, שם שם). שלא ראה (יעקב אבינו) קרי מימיו (אביי, יבמ' עו.). — מה רָאָה פלוני לעשות כך וכך, מה רָאָה ועשה כך וכך, שעשה כך וכך[1]) במשמ' לאיזו תכלית, מאיזו סבה, עשה את המעשה, או נעשה בו המעשה: ועל בנותיך יהיו אומרים בנות גרושה הן, מה ראתה אמן של אלו להתגרש[2]) (נדר' ט ט). מה ראית לטמא כזית בשר הפורש מאבר מן החי (עדי' ו ג). מה ראה ר' מאיר לומר שחולצין במנעל (ר' יוסי תוספת' יבמ' יב יא). בני מה ראית לשחת שער זה (שמעון הצדיק אל הנזיר, שם נזירי ד ז; דומה לזה בירוש' נדר' א א; בבלי שם ט:, נזיר ד:, מד"ר במד' י). וכי מה ראה הכתוב ליפסול[3]) את הברזל יתר מכל מיני מתכת (תוספת' ב"ק ז ו). ומה ראתה[4]) אוזן שתרצע מכל אברים (מכי' מסכ' דנזיקין ב). ומה ראתה[5]) תורה להחמיר על הגנב יותר מהגזלן (שם שם טו). ומה ראית לומר כן, אסור אדם לרבות את המשומדים (ספרא ויק, ויקרא פרשה ב). ומה ראית לרבות את אילו ולהוציא את אילו, מרבה אני את אלו שהיה פסולן בקודש וכו' (שם, צו פרק א). מה ראית להשתחוות (רבן גמליאל, ספרי במדי קטז). מה ראה איש פלוני לישב וכו' (רשב"ג, שם דבר' יג). מה ראו אנשי דור המבול שנשטפו במים (שם שם טז). ומה ראו לסמוך האל הקדוש לחונן הדעת (ר' ירמיה, ירוש' ברכ' ב ד). מה ראו לסמוך מברך השנים למקבץ נדחי ישראל (ר' אחא בר חנינא, שם שם). מה ראית שתזורי (שם נזיר ד ב). מה ראית שבאת להתגייר (יבמ' מז.).

1) [עי' שמוש דומה לזה במקרא, ובארמית שבתו"מ: מה חמית, ועי' בכר Exeg. Term. I, עמ' 178; II, 200.]

2) [כאן ובמקרים אחרים אף בהלוף הנושא ההגיוני במשמ' למה נמצא ראוי לכך, ואולי היה נסוח כזה במקור הראשון, ועי' רָאוּי.]

3) [בהוצ' צוק"מ: מה ראה ברזל ליפסל.]

4) [בירוש' (קידוש' א ב): מה ראה העבד הזה לירצע באזנו, ע"כ; ובבבלי (שם כב:): מה נשתנה אזן וכו'.]

5) [בבבלי (ב"ק עט:): מפני מה החמירה תורה.]

מה ראית לעשות כן (כתוב' כב.). כמה נאה פת זו, מה ראו חכמים לאוסרה (רבי, ע"ז לה:). ומה ראית לרבות את הכ; ולהוציא את האח (ערכ' כה:). אגריפס המלך עבר לפני הכלה ושבחוהו חכמים, אמרו לו מה ראית (לעשות ככה) (שמח' יא). מה ראתה אסתר שתמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה (כ"ע, מד"ר בראש' כח). מה ראה המקום לצוותן כך (שם במדי ד). מה ראית שהגבהת קולך (שם שם). מה ראה הקב"ה להזהיר על משפחות הקהתי יותר משאר המשפחות (שם שם ה). מה ראית לבא בכאן (שם שם ט). מה ראתה תורה להקל על נזיר טמא שמביא תורים או בני יונה (ר' שמעיה, שם שם י). ומה ראה עמלק לישב לו על הספר (שם שם טז). מה ראה משה ליתן נפשו על עיר מקלט (שם דבר' ג). ומה ראה הכתוב ליחסן בספר ואלה שמות ראובן שמעון לוי (ר' חנינא, שם שה"ש, כולך יפה). מה ראה הכתוב לפרסם סעודתה של ושתי (שם אסתר, גם ושתי המלכה). ומה ראה להקיש שמירת שבת למקדש (תנחו' בובר, ויקהל ח). — ראה בין דבר לדבר[1]: אמרו לו לרופא, מה ראית בין זה לזה, שלזה שהוא בסכנה אמרת יאכל כל מה שהוא מבקש, וזה שהוא לחיים אמרת לו כך וכך יאכל, כך וכך לא יאכל (שם שמיני י). —*וְרָאָה לדבר, במשמ' ראה לעשות דבר: וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זו (מד"ר במדי יח). —*וראתה דעתו. במשמ' זו: אמר (יהושע) אני איני לא מקרבן (את הגבעונים) ולא מרחקן, אלא מי שהוא עתיד לבנות בית הבחירה, אם ראתה דעתו לקרב יקרב לרחק ירחק (ריב"ל, מד"ר במדי ח). —*רָאָה את דברי פלוני, בחר בדבריו[2], הסכים להם: אדמון אומר הואיל והודה במקצת הטענה ישבע, וחכ"א אין זו הודאה ממין הטענה, אמר רבן גמליאל רואה אני את דברי אדמון (כתוב' יג ד, ודומה לזה ב"ב ט ח, שבועי ו ג). רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם, שבכלל דבריו דבריכם (רבן יוחנן בן זכאי, אב' ב ט). ארבעה דברים היה ר' עקיבא דורש וכן אני דורש, ודבריי אני רואה מדבריו (ר' שמעון בן יוסי, תוספת' סוט' ו ו). אני אומר דבר אחד והם אמרו דבר אחד וכו' ורואה אני דברי מדבריהן שאני משיבן מדבר שהוא חבור לטומאה ולהזאה על דבר שהוא חבור לטומאה ולהזאה והן משיבין אותי מדבר שהוא חבור לטומאה ולהזאה על דבר שמודים בו שאינו חבור להזאה (ר' יוסי, שם כלים ב"ב ז ח). רואה אני את דבריהם מדברי (רבי, שם מנחו' ח ז). רואה אני את דברי ר' אליעזר בזבחים ודברי ר' יהושע ודברי ר' אליעזר במנחות ודברי ר' יהושע במנחות (ר' יוסי, פסח' עח.). כל מקום שאמר רבן גמליאל רואה אני את דברי אדמון הלכה כמותו (בשם חזקיה, כתוב' קט.). — ובסהמ"א: פתר מנחם וכו' ואיני רואה את דבריו (רש"י, שמות כח כב). ומה ראה קרח להלוק עם משה (הוא, במדי' י ח). אנו לא ידענו ולא ראינו בכל זה (הוא, דבר' יא ב). משראו בהכמתו שמחו כולם במלכותו (הוא, מ"א ד א). במאכל מעדנים שראוהו עונג להם (הוא, ישעי' כח ז). ·אה לו הרמת ראש (הוא, הור יד., ד"ה חזייה). מחמת שראה לך טלית נאה ודעתו לגונבו נתחבר עמך (הוא חול' קכז., ד"ה מגלימא). ואלה האנשים וכו' רבע כתות וכו' הראשונה רואה[1]) כי משיחם גופו ורוחו מהבורא יתברך, והשנית רואה שגופו נברא וכו' שלישית רואה שרוחו וגופו נבראים וכו' אבל הרביעית חושבת שהוא כמו הנביאים (ר"י א"ת, או"ד ב). וראיתי לנהוג בכל שערי הספר מנהג אחד (הוא, סה"ם לריב"ג, הקד', 4). כי הרואות[2]) אינן עורות אבל הלבבות עורים (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, 54). ועל כן ראיתי להקדים שער היחוד על שאר שערי הספר הזה (הוא, חו"ה, היחוד א). וראיתי לקרב לך הענין הזה בשני דמיונים קרובים (שם שם י). ראיתי כי הנחוץ שבדברים שאני צריך להם הוא לסמוך לי מה שירחיקנה (את הגאות) מן האדם והוא הכניעה (שם, הכניעה, פתיחי). הם בחירי האלהים הברים וסגולת החסידים בעלי הר:אות[2]) הפקוחות והמשאלות היקרות (שם, הפרישות ז). אם ראו לפי שעה לבטל מצות עשה וכו' עושין לפי מה שצריכה

[1]) [מעין השמוש שבמקרא.]

[2]) [עי' רָאָה במשמ' בחר שבמקרא, ועי' לקמן נפע'.]

[1]) [כלו' סוברת, כמו בערב'.]

[2]) [העינים.]

השעה (רמב"ם, ממרים ב ד). ולא כל החכמים ג"כ רואים זה הדעת ההמוני (ר"ש א"ת, מו"כ ג כד). וכיון שראה עצמו בגדולה התחיל מתגאה (מדה"ג, שמות ע לד, הופמן, 75). שאינו דומה שומע ורואה לשומע ואינו רואה[1]) (שם שם יע ע, 206). בא וראה מה כתיב ביצר הרע (מדרש הנעלם, וירא, זהר בראש׳, קע.). ההתאחדות בשכל הפועל אשר הוא ההצלחה האנושית לפי מה שיראה בן רשד וכו׳ (רלב"ג, מלחמות ה׳ א ד). ראיתי להיישיר דרך ולהאיר נתיב לפני החכמים וכו׳ (ר"מ בן גבאי, עבודת הקדש, היחוד א). ראה והבן מדת החריצות בנמלה המזדרזות בימי הקיץ להכין טרף למאכלה בעד הסתו (רי"א מודינה, למח לדיק יח, 34). — ואמר המשורר: הכי רעיוני יראיך ימיו האל בים ראוך, והאמינו בך והנאוך כי רק בקרבם מצאוך (רמב"ע, ממרום קול עובר, דוקס, 62). קווצותי כאור היום לבנות ורואותי[2]) בסוף ליל כחולות (הוא, מעוכות מעכוסי, ברודי, קי). ואוזן לחרשים גלויה לשמעם, ורואות[2]) לעורים לשורם פקוחות (הוא, תרשיש, הקדי, 3). פני שמש אשר הבהיל לכבי ורואותיו[2]) עזבוני בלי און (שם א, 6). והצופה יחי נרדם ורואותיו[2]) מעט יעצה (רשב"ג, שירי שלמה, דוקס כא). נפל למשואות וחשכו הרואות בשובו אל אדמה (רחב"ע, אשרי האיש, איגר 204). צבי ידמה ברואותיו[2]) לעופר וצוארו אבל אין לו קרנות (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 19). — ״אבן רואה, אבן טובה לראוה: משכית מן שכה וכו׳ ואיני מוצא לו חבר כי אם עברו משכיות לבב לשון ראיות לבו, אף כן אבן רואה[3]) שיש בה צלמים וציורים להסתכל בהן (רשב"ם, ויקרי כו א). — וביכ׳ פעוי, ראוי, ״במשמ׳ נראה לעינים, שרואים אותו. sichtbar; visible: והיא (השפחה) נחבאת וגלויה ונסתרה ורואיה (ר"י חריזי, איתיאל, מחב׳ ח). — ״ובמשמ׳ נחשב, ואמר המשורר: ראוי (האדם) כאפס ואין חשוב רוח הולך ולא ישוב (רשב"ג, אנושים ועכושים, שעה"ש 53). ועי׳ ראוי.

1) [במכי׳ (במדש ב): לא דומה שומע לרואה.]
2) [העינים.]
3) [לדעת דוד קופמן (Gesamm. Schriften III, עמ׳ 385): אבן רואה מן ב. ראה, עפ"י הכתוב בישעי׳ כח ז.]

—כפעי׳, נראה, נראתה, נראו, נראה, הראה, הראות לראות, הראתו, הראותו, הראה, אראה, ארא, יראה, ירא, תראה, יראו, — נגלה לעין, ראו אותו, sichtbar werden, erscheinen; devenir visible, apparaître; to become visible, appear: יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה (בראש׳ א ט). בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים (שם ח ה). והית בענני ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן (שם ט יד). וראית את אחרי ופני לא יראו (שמות לג כג). וארז אל הבית פנימה מקלעת פקעים ופטורי צצים הכל ארז אין אבן נראה (מ"א ו יח). יען הזכרכם עונכם בהגלות פשעכם להראות חטאותיכם בכל עלילותיכם וכו׳ (יחזק׳ כא כט). גלה חציר ונראה[1]) דשא ונאספו עשבות הרים (משלי כז כה). הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו (שה"ש ב יב). — ובמשמ׳ הראו אותו, הביאוהו אל פלוני שיראהו: ובשר כי יהיה בו בערו שחין וכו׳ ונראה אל הכהן (ויקר׳ יג יט). —ועל האל, נראה כבוד האל וכדו׳; בהר יי׳ יראה (בראש׳ כב יד). כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח יי׳ וכבודו עליך יראה (ישע׳ ס ב). והנה אל הרקיע אשר על ראש הכרבים כאבן ספיר כמראה דמות כסא נראה עליהם (יחזק׳ י א). ויי׳ עליהם יראה ויצא כברק חצו (זכר׳ ט יד). וירכב על כרוב ויעף וירא[2]) על כנפי רוח (תהל׳ יח יא). —ונראה האל או מלאך אל פלוני, נתגלה לו בחזון או במציאות: וירא יי׳ אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת (בראש׳ יב ז). וירא אליו יי׳ באלוני ממרא (שם יח א). אל שדי נראה אלי בלוז בארץ כנען (שם מח ג). יי׳ אלהי אבתיכם נראה אלי וכו׳ לאמר פקד פקדתי אתכם (שמות ג טז). וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יי׳ לא נודעתי להם (שם ו ג). כי היום יי׳ נראה אליכם (ויקר׳ ט ד). הנה נראה

1) [אמנם לפי הענין מסתבר שהכונה: ונארת דשא, במשמ׳ נאכל וכלה, כלשון תהל׳ פ יג: וארות כל עברי דרך; שה"ש ה א: אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי.]

2) אך בש"ב (כב יא) וידא מן דאה, וכך נראת יותר.]

אלי האיש אשר בא ביום אלי (ספט' יג י). — ונראה לפלוני במשמ' זו: מרחוק יי' נראה לי (ירמי' לא ג). —ונראה אליו החזון: בשנת שלוש למלכות בלשאצר המלך חזון נראה אלי אני דניאל אחרי הנראה אלי בתחלה (דני' ח א). — ונראה אדם אל אדם אחר, הראה את פניו לפני האחר, בא לפניו לבקרו: לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה (מ"א יח א), וילך אליהו להראות אל אחאב (שם שם ב). —ונראה האדם (את) פני האל[1], בא לפניו לעבדו: שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדן יי' אלהי ישראל וכו' ולא יחמד איש את ארצך בעלתך לראות את פני יי' אלהיך שלש פעמים בשנה (שמות לד כג–כד). שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני יי' אלהיך וכו' ולא יראה את פני יי' ריקם (דברי' יו יו). בבוא כל ישראל לראות את פני יי' אלהיך במקום אשר יבחר וכו' (שם לא יא). עד יגמל הנער והביאותיו ונראה את פני יי' וישב שם עד עולם (ש"א א כב). כי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמס חצרי (ישע' א יב). מתי אבוא ואראה פני אלהים (תהל' מב ג). — ונראה אל פני האל, באותה משמ': שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדן יי' (שמות כג יז). ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון (תהל' פד ח). — ונראו פני האל, באו לפניו בני אדם לעבדו: את חג המצות תשמר וכו' ולא יראו פני ריקם (שמות כג יה). —נראה דבר לפלוני או בפלוני, נמצא אצלו או בו, sich finden; se trouver; to be found: ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך (שמות יג ז). וביום הראות בו בשר חי יטמא (ויקר' יג יד). ואם תראה עוד בבגד או בשתי או בערב וכו' פרחת היא (שם שם נז). כנגע נראה לי בבית (שם יד לה). מגן אם יראה ורמח בארבעים אלף בישראל (שופט' ה ח). —ובשלילה, לא נראה, במשמ' לא היה במציאות וכדו': לא נהיתה ולא נראתה כזאת למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים עד היום הזה (שופט' יט ל). לא בא כן

[1]) [כן גם באשורי' אִנַּמַר אִתִּי פָּנִי אִל, נראה את פני האל, באותה משמ'. ואמנם במקומות בודדים אולי יש לנקד, כדעת רבים, לראות בקל במקום לראות בנפע'.]

עצי אלמגים ולא נראה עד היום הזה (מ"א י יב). — ובתו"מ: המבריך ג' גפנים ועקריהם נראין וכו' (כלאי' ז ב). לא זה הוא חמץ שמוזהרים עליו בבל יראה ובבל ימצא (פסחי' ג ג). (סוכה) המעובה כמין בית אף על פי שאין הכוכבים נראים מתוכה כשרה (סוכ' ב ב). בין שנראה (הירח) בעליל בין שלא נראה בעליל[1]) מחללין עליו את השבת (ר"ה א ה). בין שנראה בזמנו בין שלא נראה בזמנו מקדשין אותו (שם ב ז). ראינוהו בזמנו ובליל עיבורו לא נראה (שם שם ח). וגזרו תענית על שנראה כמלא פי תנור שדפון באשקלון (תעני' ג ו). לא על שאכלו (זאבים את התינוקות גזרו תענית) אלא על שנראו (ר' יוסי, שם שם). ויורקה בפניו, רוק הנראה לדיינים (יבמ' יב ו). נוטל עפר מתחתית ונותן כדי שיראה על פני המים (סוט' ב ב). (אבנים) שנראות עמו (עם מרקולים) אסורות ושאין נראות עמו מותרות (ע"ז ד א). ולא הסריח בשר הקדש מעולם ולא נראה זבוב בבית המטבחים (אבו' ה ח). מחט או טבעת שנמצא בנחושתו של תנור נראין אבל לא יוצאין, אם אופה את הבצק והוא נוגע בהן טמא (כלים ט א). נמצאו במגופת החבית וכו' נראין בתוכה אבל לא לאוירה טהורין (שם שם). כשם שהוא נראה לנגעו כך הוא לתגלחתו (נגע' ב ד). החתן שנראה בו נגע נותנין לו שבעת ימי המשתה (שם ג ב). שני דפי חלוק שנראה נגע באחד מהן הרי השני טהור (שם יא ט). נראה (הנגע) בשתי העומד האריג טהור, נראה באריג השתי העומד טהור (שם שם י). היו בה (בפרה) שתי שערות, עיקרן משחיר וראשן מאדים, עיקרן מאדים וראשן משחיר, הכל הולך אחר הנראה (ר' מאיר, פרה ב ה). הוץ שהוא תחוב באדם בזמן שהוא נראה חוצץ, ואם אינו נראה טובל ואוכל בתרומתו (מקוא' י א). ואחר כך התחילו הן (לקרא שמע) וכבר נראית החמה על ראשי ההרים (ר' יהודה, תוספת' ברכ' א ב). אל תראה ערום אל תראה לבוש אל תראה עומד אל תיראת יושב אל תיראה שוחק אל תראה בוכה (הלל הזקן, שם שם ב כד). כרך וכל הסמוך לו וכל

[1]) [ועי' עליל, והערות עמ' 4518.]

הנראה עמו נידון ככרך (ריב״ל, חגי׳ ב:). כדרך שבא לראות כך בא ליראות, מה לראות בשתי עיניו אף ליראות בשתי עיניו (בשם ר׳ יהודה, חגי׳ ב.). סוס לרכוב עליו וטבעת ליראות בה מהו (רב פפא, נדרי׳ לג.). כיון שהלבנה נראית ברקיע הכל שמחין ומהלכין בדרך (מד״ר שמות טו). בפנים הרבה נראה להם הקדוש ברוך הוא בסיני (ר׳ לוי, פסיק׳ רבי, י׳ הדברות פ׳ קמייתא, קא.). מלמד שהיו קרסי זהב נראין במשכן ככוכבים הנראין ברקיע (ר׳ אבא, פסיק׳ ר״כ, ויהי ביום כלות משה, בובר, ה). — בינ׳ *נִרְאֶה, שאפשר לראותו sichtbar; visible: מה הקב״ה רואה ואינו נראה, אף נשמה רואה ואינה נראית (ברכ׳ י.). אתם הקבלתם פנים הנראים ואינן רואין (של תלמיד חכם עִוֵּר), תזכו להקביל פנים הרואים ואינן נראין (של שכינה) (חגי׳ ה:). — *נִרְאֶה כְּ, במשמ׳ נִדְמֶה כְּאִלּוּ, דומה לְ: היה ראש תור חטים נכנס בתוך של שעורים מותר מפני שהוא נראה כסוף שדהו (כלא׳ ב ז). מפני שהיא נראית כשדה חרדל (ר׳ מאיר, שם שם ט). הואיל והוא נראה כתבנית הכרמים הרי זה כרם (הוא, שם ה א). אם היה (חריץ) מפולש מראש הכרם ועד סופו הרי זה נראה כבין שני כרמים (ר׳ אליעזר בן יעקב, שם שם ג.). עושין פסין לביראות ארבעה דיומדין נראין כשמונה (ר׳ יהודה, עירוב׳ ב א). נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דוחקו (אבו׳ ב ג). אין רואים הנגעים בשחרית ובין הערבים וכו׳ לפי שכהה נראית עזה ולא בצהרים לפי שעזה נראית כהה (נגע׳ ב ב). שתי בהרות וכו׳ אף על פי שמדובקין ביחד והם נראין כא׳ טהור (שם א ו). אסור לו לאדם שיאמר בשר זה לפסח הוא מפני שנראה כמקדיש בהמתו ואוכל קדשים בחוץ (רב יהודה בשם רב, פסחי׳ נג.). ממשמ׳ שנא׳ ויקרעם איני יודע שהן לשנים, אלא שנראי׳ קרועים כשנים (ר׳ אבהו, מו״ק כב:). וכי אוכלין היו (המלאכים), אלא נראין כאוכלין (מד״ר בראש׳ מח). —*נִרְאֶה דבר לפלוני, נכון וטוב הדבר בעיניו: אין פוחתים מארבעה חדשים המעוברים בשנה ולא נראה יתר על ה׳ (ערכ׳ ב ב). מאי לא נראה יתר על שמונה, אמר רב הונא לא נראה לחכמים לעבר יתר על שמונה (בבלי שם ח:). לבני אדם שאמרו למלך, הנראה שתגיע עמנו אצל מושל עכו (ספרי במד׳ פד). למלך ב״ו שאמר לעבדו, הנראה שתעמידני בשביל שאני הולך ליתן ירושה לבני (שם שם). משל למלך בשר ודם שמסר בנו לפדגוג והיה יושב ומפקדו ואומר לו הנראה[1] שלא יאכל מאכל רע ולא ישתה משקה רע (שם שם פז). לא יאמר אדם לחבירו הנראה[2] שתעמוד עמי לערב (ת״כ, ע״ז ז.)[3]. נראין דברים בערבי שבתות שזה מביאה וזה מביאה כמפריש מחיוב על חיוב, אבל בחול וכו׳ (ר׳ יוסי, ירוש׳ חלה ג א). נראין דברים שתהא הלכה כר׳ עקיבא (ר׳ יהושע בן לוי, שם שבת ב ג). ונראין הדברים שהברכה שרת במעיה של אותה צדקת (ר׳ יצחק, מד״ר רות, ויאמר לה בועז לעת האכל). — *ונִרְאִים דברי פלוני, דבריו עדיפים, מסתברים ונכונים: נראים דברי ר׳ יהודה בקרקעות וכו׳ ודברי ר״ש במטלטלים (רבי, שם א ה). רבי עקיבא היה דורש בו דבר אחד ואני דורש בו שני דברים, ודבריו נראים משל רבי (ר״ש בן יוחאי, ספרי במד׳ לה). ד׳ דברים היה ר׳ עקיבא דורשם ואין אני דורשן כמותו ודברי נראים מדבריו (הוא, שם דבר׳ לא). רב יצחק בר אבדימי אמר משום רבינו הלכה, ואמרי לה מטין, ר׳ יוחנן אמר מודים, ור׳ חייא בר אבא אמר נראין[4] (ברכ׳ לג:). ר׳ אסי אמר הלכה ור׳ חייא בר אבא אמר מטין ורבי יוסי בר חנינא אמר נראין (עירוב׳ מו:). חכמי ישראל אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע, וחכמי אומות העולם אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למטה מן הקרקע, א״ר ונראין דבריהן מדברינו (פסח׳ צד:). נראין דברי ר׳ יהודה בבור ושובך ודברי ר׳ יוסי בשדה ואילן (הוא, ב״ב עט.). נראין דברי ר׳ יהודה בשלא

---

1) [בילק׳ שמע׳ (במדי׳ תשלג): ראה.]

2) [פרשו בתוס׳: הנראה בעיניך שתוכל לעמוד וכו׳.]

3) [באגדה שבבבלי: אמר לו נדב לאביהוא אימתי ימותו ב׳ זקנים הללו ואני ואתה ננהיג את הדור, אמר להן הקב״ה הנראה מי קובר את מי (סנה׳ נב.), נראה שצ״ל הא נראה (עי׳ ד״ס), קל, במשמ׳ בוא ונראה.]

4) [אורויי נמי לא מורינן, ואי עביד לא מהדרינן עובדא (רש״י).]

ניער וצלא כפה ודברי חכמים בשניער וכפה (הוא, חול' קח:). נראין דברי ר' יהודה בהא ודברי חכמים בהא (הוא, שם קט.). נראין דברי ר' יהודה בן אגרא כשלא בדקה ודברי חכמים בשבדקה (הוא, נדה כג.). — *נִרְאָה במשמ' נעשה רָאוּי: נראה ונדחה חוזר ונראה (סוכ' לג:). — ובתפלה: יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו ופקדוננו (אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא, בתפלת י״ח לראשי חדשים ומועדים). — ובסהמ״א: והשוו הפותרים אף לאפאיהם, והעטידו אפאיהם מגזרת אף, ונראית המלה כי אינה פתורה כדת (מנחם, מחב', אף, 29). שכל זמן שלא ירחצוהו בחמין לא יראה למול ואם ירחצוהו יראה למילה (רש״י, פסח' סט., ד״ה קטן). שאם נראית הלבנה הישנה משחשיכה יום עשרים ותשעה שהוא ליל שלשים אין מקדשין אותו ביום ל' (הוא, ר״ה כ:, ד״ה צריך). דחוי מעיקרא עדיף מנראה ונדחה, דמה שלא נראה למצוה מעולם עד עכשיו השתא הוא דמיתחזי והוי כקרבן שהוקדש עכשיו ומתחלתו מחוסר זמן היה, אבל נראה למצוה ונדחה מסנה ה״ל דחוי (הוא, סוכ' לג: ד״ה פשוט). אף כאן ליראות מן האדם בשתי עיניו של אדם (הוא, חגי' ב., ד״ה אף). כדרך שהקב״ה בא לראותך כך בא ליראות לו (הוא, כתו' ד., ד״ה יראה). שלא נראו להתאבל בשעת התחלת אבילות ידחו אף לאחר מכאן (הוא, שם מז: ד״ה הואיל). דשרי להטיל מום קודם שימות כדי שיראה לאכילה כר' יהושע דאמר יגרום לה טומאה כדי שיראה לזילוף (הוא, בכורות לג:, ד״ה ורבנן). כך בא ליראות, שיהא הוא נראה לך בשתי עיניך (הוא, ערכ' ב:, ד״ה יראה יראה). אוי לשלש שנים שאבדתי משנראיתי לביאה (הוא, נדה מה., ד״ה אוי לשלש). כי כח החכמה הנראית ביצירת הפיל לפי גודל גופו איננו יותר נפלא מכח החכמה הנראית ביצירת הנמלה לפי קטנותה (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד ז). ואילו היינו מעלים בלבבינו כי השקפת המלכים על הנסתר ממצפונינו כהשקפתם על הנראה מגופינו לא היינו מתעכבים לקשט מצפונינו ברצונם ממנו (שם, חשבון הנפש ג). כאילו היא בושה להראות ערומה ואינה נראית עד שתלבש צורה (הוא, כוזרי ה ב). היו לו אשה ובנים ומתו בין קינוי לסתירה כבר נראית לשתות ומשקה אותה (רמב״ם, סוטה ב יא). כן הזהיר שם להשמר ממדה אחרת ואם היא נראית טובה בעיני קצת בני אדם (ר״י אנטולי, מלמד התלמידים, הקדמה, ב.). שדברי הנטיה לדברי מינין הנראית מדבריו היתה כנגד זה (שם שם). המתין הכתוב בזכירתן (של המאורות) עד שנראית היבשה (ר״י הישראלי, יסוד עולם ב יז, לו:). שכבר יראה במה שבקרי ובהזדמן שיש לו סדור מה עד שכבר ימצא אישים רבים וכו' (רלב״ג, מלחמ' ה' ב ב). והנה לעתים נראתה הלבנה ביום שני והיתה נראית בכל העולם והקביעה היתה יום ג (ר״א הקראי, גן עדן, קדוש״ח ס, א:). ונראית מדת הנדיבות בנשר אשר הוא היותר נדיב שבכל העופות (רי״א מודינה, צמח צדיק, פרק יז, 24). וגם נראית החכמה האלהית ביצירות הקטנות והגדולות וכולם מעידות כי אל אחד בראם (טוביה כץ, מעשה טוביה, עולם עליון ג א, ד.). — ואמר הפיטן: יעלה תחנוננו מערב ויבא שועתנו מבקר ויראה רנוננו עד ערב (יעלה, ערבית יוה״כ). — ואמר המשורר: ראה ולא נראית לראה ולא נראה מאי והודי (ר״י הלוי, משגיב בכחו, שעה״ש 105). — *נִרְאָה לִי, ובר״ת נ״ל, טוב ונכון בעיני[1]): ומה שנ״ל בזה הוא וכו' (ר״י, ברצלוני, העתים, הלכ' ערבי פסחים). וכן נראה לי שאם נגע בצפרנו או בשניו נטמא (רמב״ם, טומאת מת א ג). — *ובאותה משמ', יֵרָאֶה לִי: ויראה לי ששתק ממנה הפסוק כדרך ששתק מאיסור הבת (שם שם ב). — *ובקצור, יֵרָאֶה: יראה היות הנפשות נבראות קודם הגופים וחוץ מהם (רס״ג, חמדה גנוזה א). — *נִרְאֶה, כמו נִגְלֶה, גלוי, הדבר הגלוי לכל, בנגוד אל נסתר: אני מודה לרבני שמקבץ אלה שני הפנים ביתרונו על הקראים בנראה ובנסתר (ר״י א״ת, כוזרי ג כ). — *ובמשמ' המובן הפשוט: הדרשות כולם אשר הנראה מהם[2]) מרוחק מאד מן האמת (ר״ש א״ת, מו״נ, פתי' הרמב״ם). — *ובדקדוק, נח נִרְאֶה, שוא נח באות הנשמעת במבטא בנגוד אל נח נסתר או נעלם באותיות אהו״י הנחות: ופעם תהיה האות האחרון נח נעלם ופעם נראה (ראב״ע, ספר השם,

1) [עפ״י השמוש בתו״מ.]

2) [בתרגום ר״י חריזי: פשוטיהם.]

קבול' קונטר', ז). — כנראה, לפי הנראה, במשמ' כאשר נראה ונדמה, ; anscheinend ; Parait-il apparently, נוהג בדבור ובספרות.

—הפע', הראה (ו)הראיתי, הראיתיך, הראיתם, ־תים, הראית, הראיתני, הראני, הראך, הראנו, הראם, מראה, הראות, הראתך, הראותכה, הראתו, לראתכם, הראותם, הראני, הראנו, הראיני, אראך, אראהו, אראנו, תראני, יראה, ירא, יראני, יראהו, יראנו, יראם, יראום, — הראה את פלוני, עשה שיראה, הראה אותו דבר, גרם לו שיראה את הדבר וכדו' במציאות, בחזון, בלב וכו' [1]), sehen lassen, zeigen; faire voir, montrer ; to let see, show : לך לך וכו' אל הארץ אשר אראך (ברא' יב א). אשר האלהים עשה הראה את פרעה (שם מא כח). והנה הראה אתי אלהים גם את זרעך (שם מח יא). בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי (שמות ט טז). ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו (שם כה ט). כאשר הראה אתך בהר כן יעשו (שם כז ח). הראני נא את כבודך (שם לג יח). כמראה אשר הראה יי' את משה כן עשה את המנרה (במד' ח ד). ויראום את פרי הארץ (שם יג כו). אולי יקרה יי' לקראתי ודבר מה יראני והגדתי לך (שם כג ג). ההלך לפניכם בדרך לתור לכם מקום לחנתכם באש לילה לראתכם בדרך אשר תלכו בה ובענן יומם (דבר' א לג). אתה החלת להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה (שם ג כד). זאת הארץ וכו' הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבר (שם לד ד). עד תם כל הגוי וכו' אשר נשבע יי' להם לבלתי הראותם את הארץ אשר נשבע יי' לאבותם (יהוש' ה ו). הראנו נא את מבוא העיר (שפט' א כד). לך ואראך את האיש אשר אתה מבקש (שם ד כב). אם אמצא חן בעיני יי' והשבני והראני אתו ואת נוהו (ש"ב טו כה). והראני יי' כי מות ימות (מ"ב ח י). הראני יי' אתך מלך על ארם (שם שם יג). והשמיע יי' את הוד קולו ונחת זרועו יראה בזעף אף ולהב אש אוכלה (ישע' ל ל). הראני יי' והנה שני דודאי תאנים מועדים לפני היכל יי' (ירמי' כד א). זה הדבר אשר הראני יי' והנה כל הנשים וכו' מוצאות אל שרי מלך בבל (שם לח

1) [עי' בחלופי המשמ' בבנין קל.]

ואדבר אל הגולה את כל דברי יי' אשר הראני (יח' כה). ראה בעיניך ובאזניך ושים לבך לכל אשר אני מראה אותך כי למען הראותכה הבאתה הנה (שם מ ד). כה הראני אדני יי' והנה יוצר גובי בתחלת עלות הלקש (עמו' ז א). כה הראני והנה אדני נצב על חומת אנך (שם שם ז). ואומר מה אלה אדני ויאמר המלאך הדבר בי אני אראך מה המה אלה (זכרי' א ט). ויראני יי' ארבעה חרשים (שם ב ג). ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יי' (שם ג א). הראיני את מראיך השמיעיני את קולך (שה"ש ב יד). להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות להראות העמים והשרים את יפיה (אסתי' א יא). — ובלי לציין את הרואה, הציג לראוה: בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו (שם שם ד). — הראה אותו טוב, חסד, צרת וכדו': רבים אמרים מי יראנו [1]) טוב (תהל' ד ז). הראית [1]) עמך קשה השקיתנו יין תרעלה (שם ס ה). אשר הראיתנו [2]) צרות רבות ורעות תשוב תחיינו (שם עא כ). הראנו יי' חסדך וישעך תתן לנו (שם פה ח). — והראה האדם את נפשו טוב, נתן לעצמו לראות טוב: אין טוב באדם שיאכל ושתה והראה [3]) את נפשו טוב בעמלו (קהל' ב כד).—ועם ב השמוש: זבח תודה יכבדנני ושם דרך אראנו בישע אלהים (תהל' נ כג). — הראה את פלוני בשרריו, באויביו, הראהו מפלת שנאיו: אלהי חסדי יקדמני יראני בשררי (שם נט יא). — ובתו"מ: מעשה שהלך רבי יהושע אצל רבי ישמעאל לכפר עזיז והראהו גפן מודלה על מקצת תאנה (כלא' ו ד). דמות צורות לבנות היו לו לרבן גמליאל בטבלא ובכותל בעליתו שבהן מראה את ההדיוטות ואומר הכזה ראיתם או כזה (ר"ה ב ח). האומר לאשה הרי את מקודשת לי וכו' על מנת שאראך מאתים זוז הרי זו מקודשת ויראה לה ואם הראה על השלחן אינה מקודשת (קידוש' ג ב). על מנת שאראך בית כור עפר הרי זו מקודשת ויראנה, ואם הראה בבקעה אינה מקודשת (שם שם ג). השוחט הבכור ומראה את

1) [ואולי מן ג. ראה, עי' שם.]
2) [כך הכתיב, קרי: הראיתני.]
3) [אולי מן ג. ראה.]

מומו ר' יהודה מתיר (בכורות ד ג). הראיתי בכור זה ובעל מום הוא (שם ה ה). השוחט את הבכור ומכרו ונודע שלא הראהו וכו' (שם שם ו). מראה שנשברה אם אינה מראה את רוב הפנים טהורה (כלי' יד ו). שכל אחד ואחד הראוהו חלומו ופתרון חלומו של חברו (ר' אליעזר, ברכי' נה:). אראך כבודי וגודלי שבח בני ובנותי (רבא, עירוב' כא:). ומראין את העין מה שיכולה לראות (מדר' תהלי' א). — *והראה לפלוני: הרי את מקודשת לי וכו' על מנת שאראך מאתים זוז, הרי זו מקודשת ויראה לה (קידוש' ג ב). עד מתי מותר להחזיר (את המקח), עד כדי שיראה לתגר או לקרובו (ב"מ ד ג). עד מתי מותר להחזיר, בכרכים עד כדי שיראה לשולחני (שם שם ו). יש מראה נגעו לכהן ונשכר ויש שמראה ומפסיד, כיצד, מי שהיה מוחלט והלכו להן סימני טומאה לא הספיק להראות לכהן עד שפרחת בכולו טהור, שאל הראה לכהן היה טמא, בהרת ואין בה כלום לא הספיק להראותה לכהן עד שפרחה בכולו טמא, שאלו הראה לכהן היה טהור (נגע' ח י). מי שהיו מימיו על כתפו והורה הוראה והראה לאחרים את הדרך והרג נחש ועקרב ונטל אוכלים להצניע פסול (פרה ז ט). שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין (ר' שמעון חסידא, ברכ' ז.). אמר להן (ר' הנינא בן דוסא) הראו לי את חורו (של הערוד), הראו לו את חורו (שם לג.). לאדם טוב אין מראין לו חלום טוב, ולאדם רע אין מראים לו חלום רע (רב הונא, שם נה:). אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו (ר' יונתן, שם שם). (האשה שאמרה התקבל לי ממקום פלוני וקבלו לה ממקום אחר) מראה מקום היא לו[1] (גיטי' סה.). (מי שאמר שיעשו לו גט פשוט ועשו לו מקֻשר) מר סבר קפידא ומר סבר מראה מקום הוא לו (ב"ב קסה.). שהראה לו הקב"ה לאדם הראשון דור דור ודורשיו (ע"ז ה.). והם מראות דם לחכמים חוץ מאשה אחת שהיתה בשכונותינו שלא הראת דם לחכמים ומתה (ר' יוסי, נדה לג:). הזונה בשעה שיש לה אוהב

1) [פרש רש"י: אינה אלא כמראה מקום שם תמצאנו.]

והוא מכבדה בחפץ היא מראתו לחברותיה ואומרת ראו כמה כבדני אוהבי (מד"ר שמות לב). עשה שני אנפוראות גדולה וקטנה, הקטנה הראה לדוד והגדולה לא הראה לו (פסיק' ר"כ, שקלים, בובר, יח:). כמין מטבע של אש הוציא הקב"ה מתחת כסא הכבוד שלו והראהו למשה וא"ל זה יתנו, כזה יתנו (ר' מאיר, שם שם, יט.). — *והראה לדבר, כמו את הדבר: גלינה בכפרים, אראך לאומות העולם שאתה משפיע להם טובות וכופרים בך[1] (פסיק' רב', כחמו נחמו, קמב.). — *והראה את עצמו: אמר להם יעקב לבניו, אל תראו עצמכם כשאתם שבעים לא בפני עשו ולא בפני ישמעאל כדי שלא יתקנאו בכם (ת"כ, תעני' י:). — הראה עצמו באצבע, עשה מעשה מצוה כדי שיראוהו הבריות: מי הוא זה שמראה עצמו באצבע (רבן גמליאל על יהודה בן טבאי, ירוש' ברכ' ב ט). — *הראה פנים לכל צד, הביט לכאן ולכאן: לגיבור שהוא מפלפל בזינו ומראה פנים לכל צד (פסיק' רב', י' הדברות קמייתא, ק:). —*הראה פנים לפלוני, בא לבקרו: והלא אמרו אין אבל בשבת, מפני מה אמרו להראות לו (לאבל) פנים, לא מפני הכבוד (בשם ר' חנינה, ירוש' מו"ק ג ה). אין מראין פנים לא בראש השנה ולא בי"ה (שם שם ג ו). יום הכיפורים שהל להיות בשבת מראין בו פנים (ר' שמואל בר רב יצחק, שם שם). — *הראה פנים בהלכה, באר והסביר אותה: איש תואר, שמראה[2] פנים בהלכה (רב, סנה' לג:). —*הראה לפלוני באזנו, השמיע לו דברי תוכחה[3]: מעשה בתינוק וכו' ששבר צלוחית בשבת והראה לו אביו באזנו ונתיירא מאביו והלך ואיבד עצמו בבור (שמח' ב ה). — ובתפלה: בנה ביתך כבתחלה וכונן מקדשך על מכונו והראנו בבנינו ושמחנו בתקונו (אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן, מוסף שלש רגלים). —ובסהמ"א: בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע (רש"י, שמות יה ב). תרדפו למצוא כוכבים

1) [בבבלי (עירובי כא:): בא ואראך אותם (צ"ל או"ה) שהשפעת להם טובה והם כפרו בך.]

2) [כך גם במד"ר במד' יג, אך במקום אחר (מד"ר רות, ולכעמי מודע לאיסה): שמאיר, וכן בילק' שמע' (שמואל קכה).]

3) [ואולם עי' בערך צָרַם, עמ' 5646.]

כגון הזיפים שמלשינים עלי ולי היו מראים שלום (הוה, תהל' ד ג). מצינו אף תנאים שמלמדים הלכות דרך ארץ שלא יראה אדם עצמו על הבריות כרעבתן (הוה, ביל' כה:, ד"ה כדתניא).—ואמר המשורר: ויש מראה לך טובה ביום טוב ויום צוקה יהי חבר לצוקה (כ"ם הנגיד, ידידוסף, בכודי, 30). — °ובדקדוק, הֶרְאָה אות, הוציא אותה בדבור, הפך מן הֵנִיחַ, הבליע: ויש שמראים האות הזאת ולא יבליעוהו ואם יהיה נחה, אמרו סבבו את העיר וכו' (כ"י א"ת סרקמה כב, 140). שיש מן העברים מי שמבליע נון בן (כתיבות יהושע בן נון) ומהם מי שמראה אותה (בסם דקע"ג, סס, 141). שהזהירו עליו רבותינו ז"ל לבאר כל שתי אותיות דומות נופלות בקריאת שמע על הדרך הזה ולהראותם (סס סס).—וביכ' °מַרְאֵה מקום [1]), רמז למקום בספר שבו נמצא מאמר זה או זה: עוד בא לידי ערוך נדפס בכתב מרובע וכו' והוא בלתי מראה מקומות ובלתי המוסף (ר' ישעיה ברלין, הקדמי הפלאה שבערכין על הערוך). והכוכב מורה על המראה מקום אשר בצדו על הגליון, אמנם ציון העגול הקטן וכו' מורה על מאמרי הז"ל והמדרשים ועל מראה מקומם וכו' יען היה מקום הגליונות צר מאד הוצרכתי להשתמש בראשי תיבות במראה המקומות (הקדמת המגיה לפי' אברבנאל לנביאים ראשונים). — °ומַרְאֵה מקום במשמ' הוכחת מקום אחר, שהנאשם היה בו בשעה שנעשה הפשע, alibi ;Alibi, נהג בלשון היהודים בימי הבינים [2]).

—הפע', הֶרְאָה, הֶרְאֵיתָ, מַרְאֶה, — א) הֶרְאָה דבר את פלוני, הראו את פלוני דבר: והיה הנגע ירקרק או אדמדם וכו' וְהָרְאָה את הכהן וראה הכהן את הנגע וכו' (ויקר' יג מט—נ).—ב) הֶרְאָה פלוני דבר, הֶרְאוּ לו דבר, עשו שיִרְאֶה אותו: וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מָרְאֶה בהר (שמות כה מ). והקמת את המשכן כמשפטו אשר הָרְאֵיתָ בהר (סס כו ל). אתה הָרְאֵתָ [3]) לדעת כי יי' הוא האלהים אין עוד מלבדו (דבר' ד

לה). — וכתו"מ: בשלא הוראו לו (לאבל) רוב פנים (של המנחמים, הוא מונה שבעת ימי אבל), אבל אם הוראו לו רוב פנים נוטלו למרחץ (ירוש' מו"ק ג ה). — °מָרְאֶה, דבר שהובאה עליו רְאָיָה והוכחה, מוכח: אם תראה ראיה על הדרך אשר יודע המוראה בו וכו' ובידיעת הדבר המוראה עליו (ספר היסר (העריות) לישועה בן יהודה הקראי, 2).

—הִתְפ', נִתְרָאָה, תִּתְרָאוּ, יִתְרָאוּ,— הִתְרָאוּ פלוני ואלמוני, ראו זה את זה, הביטו זה על זה [1]): וירא יעקב כי יש שבר במצרים ויאמר יעקב לבניו למה תִּתְרָאוּ [1]) (ברא"ש' מב א). — והִתְרָאוּ פנים, באו לראות זה את זה: אז שלח אמציה מלאכים אל יהואש וכו' לאמר לכה נִתְרָאֶה פנים (מ"ב יד ח). ויעל יהואש מלך ישראל וַיִּתְרָאוּ פנים הוא ואמציה מלך יהודה בבית שמש אשר ליהודה (סס סס יא). — *וכמו נִפְע', התראה, שראו אותו, הראה את עצמו: שכח ואכל ושתה (ביום תענית) אל יתראה בפני הצבור ואל ינהיג עידונין בעצמו (ת"כ, תענ' י:). שאותם מלאכים כשנתראו תחלה לאברהם בדמות עוברי דרך נתראו לו (מד"ר במד' י). — ובספה"א: ומסרה (את האגרת) לו לאמר לו לך והתראה לפלוני

---

1) [עפ"י לשון התלמוד (גיטי סה.), עי' לעיל.]

2) [עי' Avé-Lallemant, Das deutsche Gaunertum IV, עמ' 190, ובמאמרו של טורטשינר בקונטרס לשוננו לעם א 19 וכו'.]

3) [בעקר הכונה כראב"ע, וז"ל: כל אלה הראך האלהים, עד אשר תדע כי הוא האלהים לבדו, ע"כ.]

---

1) [כך תרגם אונקלוס: למא תתחזון, ואולי הכונה כדברי ר"ע ספורנו: למה תביטו זה על זה וכל אחד מצפה שילך חברו וכו', ע"כ, או כשמוש הצרוף אַרְכֵי אַמַר (הביט אחריו) באשורי במשמ' התמהמה, בושש. אמנם הצרוף קשה, ועל כן בחרו המתרגמים והפרשנים בדרכים שונות לפרושו. השבעים (ῥαθυμεῖτε) והולג' (negligitis) תרגמו במשמ' למה תתרשלו, תזניחו; ת"י כאלו מן יָרֵא: למא דין אתין דחלין למיחות למצריים, ואולי גרס או דרש: תתיראו. וחז"ל (תענ' י:) דרשו את הפעל: אל תַּרְאוּ עצמכם כשאתם שבעין (אולי כאלו מן ג. רָאָה במשמ' רָוָה), ודברים אלו מובאים בפרוש רש"י, ושם המשך (שאולי אינו של רש"י): ולי נראה פשוטו למה תתראו למה יהיו הכל מסתכלין בכם ומתמיהים בכם שאין אתם מבקשים לכם אוכל וכו' ומפי אחרים (עי' גם תוס' בבבלי שם) שמעתי שהוא ל"ו כחישה, למה תהיו כחושין ברעב ודומה לו ומרוה גם הוא יורא, ע"כ. והראב"ע: אל תתראו שיש לכם הון או אל תהיו מריבים זה עם זה כמו נתראה פנים, ע"כ. והיו אף שחשבו שיש כאן קל מפעל תרא במשמ' רעב.]

ויתן לך מעות שיש לי בידו (רס״י, ב״ק קד:, ד״ס בדיוקני).—יֵרָאֶה משמע שיתראו לפניו (סוה, סנה׳ ד:, ד״ס ירלה). עמד עליו איש בצפעוני יפריש ויאמר לנו למה תתראו ותראו חתת ותיראו (ר״י חריזי, תחכ׳ לז, 301). כי עניות ומסכנות יהיו בעיר כי אפילו המתראים בחוץ ביתם רק מכל טוב (רד״ק, ישע׳ ג ז). — ״הִתְרָאָה כירא וחרד וכדו׳, עשה עצמו כירא וחרד: ומה גם בראותם כי גם אנכי שר צבאם חושב לברוח מהעיר ולהציל את נפשי כי התראתי כירא וחרד ומפחד מפני הרב הרומאים (קלמן שולמן, תולדות יוסף, 86).

ב. רָאָה [1]), פ״ע, בינ׳ רֹאִים, — רֹאֶה, מלכלך ונסרח בחטא ועוון: ירע כבירים לא חקר ויעמד אחרים תחתם לכן יכיר מעבדיהם והפך לילה וידכאו תחת רשעים ספקם במקום רֹאִים [2]) (איו׳ לד כד–כו).

—פע׳ רָאוּ [3]),—רָאָה האדם, היה מלכלך בלכלוך החטא: יִכֶל בשרו מראי ושפו עצמתיו לא רֻאוּ [3]) [4]) (איו׳ לג כא).

—הפע׳, בינ׳ מֹרְאָה, — מגאלה בעונות; הוי מֹרְאָה [5]) ונגאלה העיר היונה (צפנ׳ ג א).

---

[1]) [עי׳ בהערה הבאה.]

[2]) [רֹאִים מקביל כאן אל רשעים, ולפי זה תהיה הכונה: תחתם, תחת רשעים אשר ספקם, במקום המלכלכים ומגאלים בחטא ועון, ולפי זה אין צרך אף בשנוי הנקוד שהצע בפרושו של טורטשינר, ועי׳ בהערה לקמן.]

[3]) [א דגושה.]

[4]) [אלה דברי טורטשינר בפרושו לפסוק: גם חרוז זה אינו מדבר אלא על פעולת החרטה, על מירוק העוונות שבלב האדם. וזה פירוש המלים: יִכֶל בשרו מֵרֹאִי, כך יְכַלֶּא האדם את בשרו ואת גופו מלכלוך, כהוראת רְאִי, לכלוך, טינופת, נחום ג ו (ונבלתיך ושמתיך כְּרֹאִי); בלשון חכמים (הליחה והזיעה סרוחה והראי), וכן בצפניה ג א: הוי מֹרְאָה ונגאלה העיר היונה, וכן בפסוק זה רֻאוּ, ולהלן לד כו במקום ראים וכו׳ ושפו (קרי) עצמתיו לא רֻאוּ, וינוקו עצמותיו ולא יטונפו עוד, כהוראת הפועל שפי ביהוד בסורית, בקל ובפַעֵל: נקה, טהר, ע״כ.]

[5]) [אמנם היו שפרשו מלה זו בדרכים שונות, אף מן א. ירא, ואלה דברי ראב״ע: אמר יפת כמו

ג. רָאָה, פ״י, יִרְאֶה, יֵרֶא, רְאֵה, — כמו רָוָה, שתה לרויה, שבע [1]): מעמל נפשו יִרְאֶה ישבע (ישע׳ נג יא). אל יֵרֶא בפלגות נהרי נחלי דבש וחמאה [2]) (איו׳ כ יז). אני הגבר רָאָה עני בשבט עברתו [3]) (איכ׳ ג א). לכה נא אנסכה בשמחה וּרְאֵה בטוב [4]) (קהל׳ ב א). ועי׳ א. רָאָה. — בינ׳ רָאֶה עי׳ רָאֶה.

נוראה ורבי ישועה אמר מגזרת סורר ומורה והאל״ף תחת ה״א השרש וכו׳ ע״כ. והשבעים תרגמו לשבת: ἐπιφανὴς καὶ ἀπολελυτρωμένη, הנראית והנגאלת, וכן ת״י דמוחיא ומתפרקא, והולג׳ provocatrix et redemta civitas columba, כלו׳ המורה (את פי האל) ועפ״י כן נגאלה העיר (הדומה ל)יונה. ואולם הפרשה המקבילה ביחזקאל (כב כד וכו׳), ששם נאמר את ארץ לא מטהרה היא לא גשמה ביום זעם, מכריעה, כפי שהדגיש ביחוד ד. ה. מילר, כי הצדק עם רש״י ואחרים המפרשים כלשון רְאִי וטנפת.]

[1]) [בכמה מקומות במקרא בא, כפי שהכירו בחלקם א. גיגר ואחרים, ובמקצת מקומות אף קדמונים, ראה במשמ׳ רוה, וכן דרשו חז״ל למה תתראו (ברא״ש מב א) כמו תתרוו (עי׳ א. רָאָה, התפ׳, הערה). בחלק מן המקרים מתבארת עֻבדה זו בודאי מתוך שמוש לשוני ממש, הואיל וקשה היה להבחין בכל צורות הפעל גם בכתיב ובמבטא בין ראה (שלא תמיד נשמעה האלף שבו) ובין רוה, וגם בענין, למשל בין ראה עמל או טוב, ראה בטוב, במשמ׳ חי חיי עמל או טובה, ובין רוה עמל או טוב במשמ׳ שבע עמל, שבע טובה וכדו׳. אך בחלק מן המקרים, כגון כמה מאלה שבס׳ איוב שתֻרגם מארמ׳, מתבאר חלוף זה ע״י תרגום הצורה הארמ׳, הואיל וגם מלים נגזרות משרש א. ראה נכתבות בלשון זו בוו, וכבר העיר אף מנדלקרן בקונקורדנציה על רֵוֵה דחיל (דני׳ ב לא) במשמ׳ מראהו נורא. וכאמור אין להכריע בכל מקום אם לפנינו צורה מן ג. ראה או מן א. ראה או ב. ראה, עי׳ ערכים אלו, הערות.]

[2]) [יש לקרא: אל ירא (ז״א אל ירוה) בפלגי תַנְהָר (שמן למאור, יצהר) ונחלי דבש וחמאה.]

[3]) [אין שבט עברתו מטה זעם, עברה וכעס, אלא שבט המדידה והמנייה שהעבירו אותו בשעת מנין ומדידה, והכונה: אני הגבר אשר רוה ושתה עני במדה מלאה. וכן הכונה במשלי כב ח: זרע עולה יקצור און ושבט עברתו יכלה: והשבט שהוא מדד בו יְכֻלֶּה (מן כול—מדד) ימדד גם אותו.]

[4]) [לפי טורטשינר בס׳ חיובל למרטי, עמ׳ 280,

—הפע', אראהו, יִרְא, — הֶרְאָה כמו הִרְוָה, השקה לרויה, ובהשאלה: ארך ימים אשביעהו ואַרְאֵהוּ בישועתי (תהל' צא יו). יעתר אל אלוה וירצהו וַיַּרְא [1]) פניו בתרועה וישב לאנוש צדקתו (איו' לג כו). — ועי' א. רָאָה, הִפע'.

ד. רָאָה [2]), ש"נ, — שם עוף טורף: וְהָרָאָה [3]) ואת האיה והדיה למינה (דבר' יד יג). — ובתו"מ: מה איה האמור להלן עשה את הראה מין איה, אף איה האמור כאן עשה את הראה מין איה (ר' ישמעאל, ספרא ויק, שמיני פרק ה). דאה וראה אחת היא (אביי, חול' סג.). כשם שראה ודאה אחת היא כך איה ודיה אחת היא (הוא, שם סג:). ראה זו איה ולמה נקרא שמה ראה שרואה ביותר (ר' אבהו, שם שם). — ובספה"א: ורבינו הקדוש האר"י ז"ל הגיד כי יש עוף קטן הנקרא בתורה ראה ונקראת כן על שם שרואה מרחוק (חמדת הימים ב, קו.). — ואמר המשורר: אתמה לאיש לא יאזין אל קול קורא ולו עין ולא ראה, לעשות נבלה עף כמו נשר אל הנבלה או כמו ראה (ר"י סריזי (?), הענק, אות ר, ס' היוצא לחרכבי).

רֵאָה [1]), ת"ז, סמי' רְאֵה, — כמו רָוֶה, רְאֵה עֳנִי, מי ששבע ורוה עני, שעבר עליו עני קשה: אם רשעתי אללי לי וצדקתי לא אשא ראשי שבע קלון וּרְאֵה עניי [2]) (איו' י ה).

*רֵאָה [3]), ריאה, נ"נ, — כים הנשימה שבחזה האדם ושל בעלי החיים שביבשה, השואף ונושף בשתי אמות בעלות חמש אונות דרך הקנה את אויר הנשימה, Lunge; poumon; lung: הריאה שניקבה או שחסרה, ר' שמעון אומר עד שתינקב לבית הסמפונות (חול' ג א). נטל את הסכין והפריש את הריאה מן הכבד וכו' בא לו לגרה וכו' חתכה ונתנה למי שזכה בה והקנה והלב והריאה תלוים בה (תמי' ד ג). מצות שחיטה מן הטבעת ועד הריאה (תוספתי חול' א י). קנה מוציא קול, ריאה שואבת כל מיני משקין (ברכ' סא:). כל הצואר כולו כשר לשחיטה מטבעת הגדולה עד כנפי ריאה התחתונה (ר' חייא בר יוסף, חול' מה.). (חלב) שעל גבי דופני ריאה (שם מה:). למה נקרא שמה ריאה, שמאירה את העינים (ר' יוחנן, שם ע.). איזוהי חרותה, כל שצמקה הריאה שלה (ת"ר, שם נה:). עשרה דברים משמשין את הנפש, הושט למזון והקנה לקול וכבד לחימה והריאה לשתיה [4]) וכו' (מד"ר ויקר' ד). וחשכו הרואות בארובות וכו' אלו כנפי הריאה שמשם יוצא הקול (ר' חייא בר נחמן, שם שם יח). — ובספה"א: ומושכת אליה (הנשמה) לחלוחית העולה מן הריאה אל הראש (פרוש רסע"ג ליצירה ה ב, ורשה, כח.). שדחוק הוא (הלב) באוני דריאה ובעינוניתה דורדא וירכה

וכן לשוננו ו, 327—337, שיכות המלים „ביין את בשר ולבי נוהג" שבפס' ג לפס' א, וזה שעור הדברים: (א) אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה ביין את בשרי ולבי נהג בשמחה וּרְאֵה בטוב וכו' (ג) תרתי בלבי למשך (ז"א להחזיק) בחכמה ולאחז בסכלות עד אשר אראה איזה טוב וכו'.]

[1]) [משמ' הכתוב כמו: עד ימלא שחוק פיך ושפתיך תרועה (איו' ח כא), עי' בפרושו של טורטשינר למקום. והשוה גם את הנאמר על יוֹרֶא (משלי יא כה), לקמן רָוָה, הִפע'.]

[2]) [עי' בהערה הבאה.]

[3]) [במקום הראשון (ויקר' יא יד) כתוב רק ואת הַדָּאָה והאיה למינה, וכשבעים תרגם כמו כאן גם בדבר' יד יג: καὶ τὸν γύπα καὶ (τὸν) ἴκτινα καὶ τὰ ὅμοια αὐτῷ; ועל כן צדקו החדשים בהנחתם שאין הָרָאָה אלא כתיב לא מדיק במקו' הַדָּאָה (ועל ידה דַּיָּה), ועי' ב. דָּאָה. וכן אמרו גם חז"ל (עי' בדוגמאות המובאות כאן): דאה וראה אחת היא. והשוה את הכתיב וַיֵּרָא (ש"ב כב יא) במקו' הנכון וַיֵּדֶא (תהל' יח יא).]

[4]) [כיני' קל מן ג. רָאָה.]

[5]) [לפי פרושו של טורטשינר לפסוק שיכת לכאן גם המלה ויגאה שבראש הפסוק הבא: וראה עני וְיִגְאֶה, במשמ' שבע עני ויגון.]

[3]) [כפי שהעיר טורטשינר (ZDMG 72, עמ' 770) היא המלה ארת, חזה באשור', ושרש המלה ירה, ורה (כמו לֵדָה מן ילד, ולד), וקרוב לכך בערב' וַרִי [a]) במשמ' פֶּצַע בראה, וכשם עצם במשמ' מחלת ראה, ועוד.]

[4]) [במד"ר קהל' (החכמה תעוז): הריאה משחק.]

a) وَرِى

הרבה וידבוק בריאה תיתכ בעילם ולא כחוט חס ושלום (סו"ת הגאו' מן הגכי', גיכלכורג, 31). מורנא תולעת שמשתכח בריאה וכו' (רגמ"ה, חולי מט.) מי ששחט את הבהמה וקרע את הכטן, וקודם שיבדוק את הריאה בא כלב או עכו"ם ונטל את הריאה הרי זו מותרת (כמב"ס, שחיטה יא יג). יש מקומות שאם נמצאו סרכות מדולדלות מן הריאה אעפ"י שאינן דבוקות לא לדופן ולא למקום אחר אוסרי אותה (סס סס טו). והוא שהזקנים אינם ישינים בלילה ומשמיעים קול היוצא מחקנת והריאה הנק' בל"ל מופ"י ובל"א הושטו"ן והריאה היא נק' ציפור וכו' (ברוך משקלוב, עמודי השמים, חלק תפארת אדם, ו:). אמנם האמת אגיד דכל ימי ראיתי ריאות לאלפים כאלו ולא שמעתי כי שמפקפק בהם (חתם סופר, יו"ד כה). — ואמר המשורר: ורב ספק בחק ראה ובכבד ובכליה ובטחון ובשבות ובשפיר ובשליאה (ר"ב הנגיד, הנמות פליכיה, גרודי, 9). ועל לב כנ ריאה יחופף לרוחותיו להוציא עשן אפו והביא לקורותיו (רהב"ע, בסם חי, כהכח ח, 199). והיא ריאה אשר תמיד מפיחה (ר"י זבארה, בתי הנפש, בספר שעשועים, דודזון, 158). ועם ריאה בקצה אחוזה בחדרי הצלעות היא גנוזה (סס סס, 159).

חלקי הֵרְאָה: *אוּם, אֹם. — *אוּמָּה, (אֻמָּה), חקל הראה שהאונות מחברות אליו. — *אוּנָּה, אֻנָּה, אֻנּוֹת, אזני הראה, חלקים עֲגֻלִּים קצת בהֵרְאָה ונבדלים זה מזה כעין אזנים או כנפים. — *אֹזֶן, כמו אֻנָּה[1], אוּנָה. —*דּוֹפֶן. — *וֶרֶד, אחת מאונות הראה לצד ימין והיא קטנה ואדמה. — *יֹתֶרֶת. — *כָּנָף. — *עֲרוּגָה, דופן הראה. ועי' סִרְכָה, צֶמַח.

א. רֹאֶה, ס"ז, מ"ר רֹאִים, — כמו א. חֹזֶה, רואה מראות אלהים, נביא, seer; prophète; Seher:

לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הָרֹאֶה כי לנביא היום יקרא לפנים הָרֹאֶה (ש"א ט ט). היש בזה הָרֹאֶה (סס סס יא). אי זה בית הָרֹאֶה (סס סס יח). ויען שמואל את שאול ויאמר אנכי הָרֹאֶה (סס סס יט). אשר אמרו לָרֹאִים לא תראו ולחזים לא תחזו לנו נכחות (ישע' ל י).

---

[1]) [גם אֻנָּה הוא בעקר אֻדְנָה, אודנא בארמי' במק' אֹזֶן בעברי'.]

המה בחצריהם התיחשם המה יסד דויד ושמואל הָרֹאֶה באמונתם (דהי"א ט כב). וכל ההקדיש שמואל הָרֹאֶה ושאול בן קיש (סס כו כח). ודברי דויד המלך הראשנים והאחרנים הנם כתובים על דברי שמואל הָרֹאֶה ועל דברי נתן הנביא ועל דברי גד החזה (סס כט כט). ובעת ההיא בא חנני הָרֹאֶה אל אסא מלך יהודה (דהי"ב טז ז). ויכעס אסא אל הָרֹאֶה (סס סס י).

ב. רֹאֶה[1]), ס"ז, — מעשה הרואה, מראות אלהים, נבואה, חזון: כהן ונביא שגו בשכר נבלעו מן היין תעו מן השכר שגו בָּרֹאֶה פקו פליליה (ישע' כח ז).

רֹאָה, מ"ר ראות, עי' א. רָאָה.

*רְאוּבֵן, — שם פרטי המצוי במקרא כשם הבכור בבני יעקב, שהפך לשם עצם כללי, המצוי בפרט במשא ומתן של הלכה במשמ' פלוני הראשון, לעמת שמעון ולוי וכו' במשמ' פלוני השני והשלישי וכו': רישא בראובן שגזל שדה משמעון ומכרה ללוי ואתא יהודה וקא מערער וכו' (רב ספח, ב"ב מ"ג:). ראובן בשמחה שמעון מה איכפת ליה, שרה נפקדה אחרים מה אכפת להם (ר' שמואל ב"ר יצחק, מד"ר ברא' נג).

רַאֲוָה, ס"נ, —סה"פ מן רָאָה, כמו רְאוֹת: גבה לבך ביפיך שחת חכמתך על יפעתך על ארץ השלכתיך לפני מלכים נתתיך לְרַאֲוָה בך[2]) (יחזק' כח יז). — ובסהמ"א: כי ראתה בת עיני על הענניס

---

[1]) [במקום הצורות כגון שְׁוִי, שְׁוִי, פְּרִי, בְּרִי, (על בְּרִיוֹ. בּוֹריו) שבתו"מ באו במקרא גם הצורות שֹׁוֶה (איננו שֹׁוֶה לי ובדוי), בֹּרֶא (במשמ' בריאות הגוף והנאת החיים כבונתו המקורית של הפסוק: וזכר את בּוֹרְאֶיךָ בימי בחורותיך וכו', (קהל' יב א), וכן גם רֹאֶה כאן כמו א. רְאִי, עי' שם.]

[2]) [ת"י: לאסתכלא בך; רש"י: להסתכל בבשתך, לראות כמו לראיה; רד"ק: כמו לראות בך וכו' ויש מפרשים לראוה ענין בזיון וכן והם יביטו יראו בי, את כל גבוה יראה, ואין צריך להוציאם מ[ענ]ינם. ומלת לראות מקור שלם מן הקל בתמורת למ"ד הפעל בוי"ו נראה ומשקלו לאהבה את ה' אלהיך.]

המתנועעים ברוח צח ממעלה לנהר לראוה בפני המים (רמח"ג, דביר, חרס ז). — °ובמשמ' עיון: דברי ספר הגלוי הכמוס ראוה וחסון מוסר וכו' (רסע"ג, ספר הגלוי, קפח). — °ובמשמ' רְאָיָה של בוז: זדון לבך השיאך בן הנעוה, שוכני בחגוי סלע מרום הגאוה, הנותן כל הצביות לבוז ולראוה (עמנואל, מחברת ג, 22). — ואמר המשורר: יאמרו שחקים לך איומה נאוה, רכ לך, צביה, רב שלום בניך, בנו צבא מרום וכך עיניך, כי נהיה נגדם כהיום ראוה (שם שם, 19). — °חַלּוֹן רַאֲוָה, חלון החנות שמצגות בו דגמאות של הסחורה העומדת למכירה, Schaufenster, vitrine; show-window, נוהג בדבור ובספרות.

***רָאוּי** [1], ת"ז, —מה שנִתן לראותו, שאפשר לראות, שיבוא בתפקיד זה או זה. א) על פי הגיון הדברים וטבעם, עלול ומסגל להיות, שיוכל להיות, שיוכל לשמש בתפקיד זה או זה, möglich, geeignet; possible, apt: הרוח שפזרה את העמרים אומדין אותה כמה לקט היא ראויה לעשות ונותן לעניים (פאה ה א). אין בה (בקמה) סאתים אבל היא ראויה לעשות סאתים וכו' רואין אותה כאלו היא ענוה של שעורים (שם ו ז). אם ראויין (האילנות) לעשות ככר דבילה של ששים מנה באיטלקי חורשים כל בית סאה בשבילן (שביע' א ב, ג). ונתן לכהן את הקדש, כל שהוא ראוי להיות קדש (תרומ' ו ו). אף בכורות של בעל הבית הראוי לערלה ערלה. לכלאי הכרם כלאי הכרם (רבי עקיבא, ערלה ג ז) אילונית וזקנה ושאינה ראויה לילד לא שותות ולא נוטלות כתובה (סוטה ד ג). השן מועדת לאכול את הראוי לה (ב"ק א ד; ב ב). המקבל שדה מחברו והובירה שמין אותה כמה ראויה לעשות ונותן לו (ב"מ ט ג). הבית והעליה של שנים שנפל שניהם חולקים בעצים ובאבנים ובעפר ורואים אל האבנים הראויות להשתבר (שם י א). אין אומדין אותו אלא במכות הראויות להשתלש (מכות ג יא). אינו טעון כבוס אלא מקום הדם ודבר שהוא ראוי לקבל טומאה וראוי לכבוס (זבח' יא ג). כל המומין הראויין לבוא בידי אדם רועים ישראל נאמנים (בכורות ה ד). משקל ידי עלי וכו' שמין את היד כמה היא ראויה לשקול (ערכ' ה א). כל הראוי לטמא בנגע הבהרת מעכב את הפריחה, כל שאינו ראוי לטמא בנגע הבהרת אינו מעכב את הפריחה (נגעי' ח ה). איזו היא קרחת, אבל נשם, סך נשם, מכה שאינה ראויה לגדל שער (שם י י). כל הראוי לטמא טמא מת אעפ"י שאינו ראוי לטמא מדרס מטמא בנגעים (שם יא יא). תינוק שהביא שתי שערות חיב בכל מצות האמורות בתורה וראוי להיות בן סורר ומורה (נדה ו יא). שלש נשים וכו' בדקה אחת מהן ונמצאת טמאה היא טמאה ושתיהן טהורות וגולות זו כזו ואם לא היו ראויות לראות רואין אותן כאילו הן ראויות (שם ט ד). וכל שהזב נישא עליו טהור חוץ מן הראוי למשכב ולמושב והאדם (זבים ה ב). וכי מה ראה ברזל ליפסל יותר מכל מיני מתכות, מפני שהחרב ראויה לעשות הימנו (תוספת' ב"ק ז ו). הואיל ואין אותו הטבל ראוי להיעשות תרומה כיוצא בו, חולין שבו מבטלין אותו (ירוש' חלה ג ז). מפולת שאמרו וכו' שאינן ראויות ליפול ולא הראויות ליפול (תענ' כ:). וכן חתיכה של נבלה, ותבטיל ברובא וכו' שאני חתיכה, הואיל וראויה להתכבד בה לפני האורחים (חול' ק.). כל בירה ובירה שהית בירושלים לא היתה ראויה להתכבש פחות מארבעים יום (ר' יודן, מד"ר איכה, אלפא ביתא תניינא, פרק נעברתו). — וראוי, בנגוד אל מוחזק, מה שבכח ולא בפועל: היו שם נכסים כראוי אינן כבמוחזק (כתוב' י ג). הבכור נוטל פי שנים בנכסי האב וכו' ואינו נוטל פי שנים בשבח ולא בראוי כבמוחזק (בכורות ח ט). בעי ר' זירא, אשה מי מעמיד לה שדה, בעל וכו' שכן יורשה או דילמא בן וכו' שכן נוטל בראוי כבמוחזק (ערכ' כה:). — ב) וביחוד ראוי לדבר, לעשות כך או כך, להיות, מי שנתן לראותו בתפקיד זה וזה על פי זכותו וכדו', נאות, נאה, angemessen, würdig digne; worthy: מצילין

---

[1]) [ה"א בינוני פָעוּל מן א. רָאָה (עי' שם) הבא אף במקרא במשמ' נבהר (ובסהמ"א במשמ' נראה, שרואים אותו), שקבל משמ' חדשה בלשון התנאים. הבדל משמ' זו של רָאוּי בתו"מ כלפי המקרא הוא בהתפתחות בינוני פָעוּל עָשׂוּי וכדו', שפרושו במשנה אינו רק מה שנעשה ממש, אלא מה שנִתן להעשות וכדו'.]

מזון שלש סעודות, הראוי לאדם לאדם, הראוי לבהמה לבהמה (סס עז ב). המקדיש נכסיו והיו בהן דברים ראויין לקרבנות הציבור ינתנו לאומנין בשכרן (ר״ע, סקל׳ ד ו). בהמה שנמצאת מירושלים ועד מגדל עדר וכו׳ הראוי לפסחים פסחים (רבי יהודה, סס ז ד). אבל אוכלין שאינן ראויין לאכילה ושתה משקין שאינן ראויין לשתיה וכו׳ פטור (יומא ח ג; סבועות ג ד). לא יחם אדם חמין לרגליו אלא אם כן ראויין לשתיה (ב״ס, ביצה ב ה). האונס והמפתה והשוטה לא פוסלים ולא מאכילים, ואם אינם ראויין לבא בישראל הרי אלו פוסלין (יבמ׳ ז ה). בת כהן לישראל וילדה הימנו בת והלכה הבת וניסת לכהן וילדה הימנו בן, הרי זה ראוי להיות כהן גדול (סס ז ו). יתומה שהשיאוה אמה או אחיה וכו׳ יכולה היא משתגדיל להוציא מידן מה שראוי להנתן לה (כתוב׳ ו ו). קונם וכו׳ שאיני עושה על פיך וכו׳ יפר, שמא תעדיף עליו יותר מן הראוי לו (ר״ע, נדר׳ יא ד). גט קרח וכו׳ אין משלימין עליו אלא קרובים הראויין להעיד במקום אחר (הוא, גיט׳ ח י). לא כל החצירות ראויות לבית שער וכו׳ לא כל העיירות ראויות לחומה (ב״ב א ה). האומר איש פלוני יירשני וכו׳ אם אומר על מי שהוא ראוי ליורשו דבריו קיימין ועל מי שאין ראוי ליורשו אין דבריו קיימין (רבי יוחנן בן ברוקא, סס ח ה). וכמה יהא בעיר ותהא ראויה לסנהדרין, מאה ועשרים (סנה׳ א ו). אם לא היתה אמו ראויה לאביו אינו נעשה בן סורר ומורה (רבי יהודה, סס ח ד). הורו בית דין וידע אחד מהן שטעו או תלמיד והוא ראוי להוראה וכו׳ הרי זה חייב (הור׳ א א). המזבח מקדש את הראוי לו, ר׳ יהושע אומר כל הראוי לאישים אם עלה לא ירד (זבח׳ ט א). אינו טעון כבוס אלא הדם שנתקבל בכלי וראוי להזיה (סס יא ג). וכל שאינו ראוי לעבודה אינו חולק בבשר (סס יב א). נתן בחוץ וחזר ונתן בפנים וכו׳ הייב, שכולו ראוי לבוא בפנים (סס יג ח). המטביל כלי לחטאת במים שאינם ראוים לקדש צריך לנגב, במים שהם ראוים לקדש אינו צריך לנגב (פרה ה ב). כל הראוי לדון דיני נפשות ראוי לדון דיני ממונות, ויש שראוי לדון דיני ממונות ואינו ראוי לדון דיני נפשות (נדה ו ד). במה

דברים אמורים (שהנוטע וכו׳ פטור מן הערלה) בזמן שנטעו לסייג ולקורות ולעצים דבר הראוי להם, אבל נטע לסייג ולקורות ולעצים דבר שאין ראוי להם חייב בערלה (רשב״ג, תוספת׳ ערלה א א). אכל עלי קנים ועלי תאנים ועלי חרובין וכל דבר שאינו ראוי לאכול פטור (סס יוה״כ ה ג). כי תשטה אשתו, בראויה לאישות הכתוב מדבר, להוציא אלמנה לכהן גדול וכו׳ (ספרי במד׳ ז). אי מי שנזור בקבר ושערו ראוי לתגלחת נזירות אין עולים לו מן המנין, ימי חלוטו שאין שערו ראוי לתגלחת נזירות אינו דין שלא יעלו לו מן המנין (סס סס לא). הראוי ליתן לו פת נותנים לו פת, הראוי ליתן לו עיסה נותנין לו עיסה, הראוי ליתן לו מעה נותנים לו מעה, הראוי להאכילו בתוך פיו מאכילים אותו בתוך פיו (סס דבר׳ קיח). והעבד ראוי הוא להוליך את הגט (ירוש׳ פאה ד ו). ראוי היה עזרא שתינתן תורת על ידו אלא שקדמו דור משה (ר׳ יוסי, סס מגי׳ א יא, ועוד). המלוה את חבירו על מנת שלא לתובעו וכו׳ מכיון שאינו ראוי לתובעו כמי שאינו ראוי להאמינו, וכיון שאינו ראוי להאמינו כמי שאינו ראוי ליתן לו מעות, וכאן הואיל והוא ראוי ליתן לו מעות ולא נתן נעשית הראשונה מלוה (רבי בא בסס ר׳ זעירא, מכ׳ א ה). מעשה שנכנסו זקינים לעליית בית גדייא ביריחו ויצתה בת קול ואמרה להן יש ביניכם שנים ראויין לרוח הקודש (ריב״ל, ; סוט׳ ג ז). אין מעברין את השנה ביום ל׳ של אדר הואיל וראוי לקובעו ניסן (שמואל, ברכ׳ י:). ושמחת בחגך, במה משמחם, ביין, ר׳ יהודה אומר, אנשים בראוי להן ונשים בראוי להן (פסח׳ קט.). אירע בו (בכהן) פסול ומינו אחר תחתיו וכו׳ שני אינו ראוי לא לכהן גדול ולא לכהן הדיוט (רבי יוסי, יומא יב:). שכמה בנים היו לו לאהרן שראויין לישרף כנדב ואביהוא וכו׳ הרבה בנים היו לו לכנען שראויין ליסמך כטבי עבדו של רבן גמליאל וכו׳ (סס פז.). אל יאמר אדם תלמיד אני, איני ראוי להיות יחיד (תענ׳ י:). ומעשה באדם אחד שרכב על סוס בשבת וכו׳ והביאוהו לבית דין וסקלוהו, לא מפני שראוי לכך אלא שהשעה צריכה לכך (יבמ׳ צ:). יש בוטה כמדקרות חרב וכו׳ כל הבוטה ראוי לדוקרו בחרב (נדר׳ כב.). וכן מצינו בקין וקרח וכו׳

שנתנו עיניהם במה שאינו ראוי להם (סוטה ט:). אמר לו (רבן גמליאל לשמואל הקטן) שב בני שב, ראויות כל השנים כולן להתעבר על ידך (סנה' יא.). ראויים היו ישראל לעשות להם נס בביאה שניה כביאה ראשונה אלא שגרם החטא (שם לא:). כל הראויה לגר קרויה נבילה (ע"ז סז:). בעונתו נברא העולם, לא היה העולם ראוי לבראות קודם לכן (ר' תנחומא, מד"ר בראש' ט). ראוי היה אדם הראשון שלא לטעום טעם מיתה (ר' חמא בר חנינא, שם שם). ראויים היו ישראל כליה בימי המן וכו' (ר' יוחנן, שם עו). הרבה בריות ברא הקב"ה בעולמו ולא היה העולם ראוי להשתמש בהן (שם שמות לה). ואל אצילי בני ישראל וכו' מכאן שהיו ראויין להשלחת יד (ר' פנחס, שם ויקר' כ). ואת הארץ אשר תפול לכם בנחלה, מהו לכם, לכם היא ראויה (שם שם כג). למלך שכעס על מטרונא וכו' אמרה לו אדוני המלך כך יפה לי וכך נאה וכך ראוי לי (בשם ר' לוי, שם איכה, אלפא ביתא תליתאה, אני הגבר). אמרו לו (לוליאנוס ופפוס לטרכינוס) חנניה מישאל ועזריה כשרין היו והמלך נבוכדנצר היה מלך הגון וראוי היה לעשות על ידו נס, אבל אנו בני אדם חייבין אנו למקום ואתה מלך הייב ואינך ראוי לעשות נס על ידך וכו' (שם קהל' סדרא א, אמרת, אני בלבי את הצדיק). כולכם ראויין לומר הימנו למלך (מדרש תהלים א ו). וחתיכה הראויה להתכבד בה, עי' חֲתִיכָה. — ובצרוף ראוי למקרא לומר וכדו': והרעב היה על כל פני, ראוי היה למקרא לומר על הארץ, מה ת"ל על פני וכו' (מד"ר בראש' לא). אני קהלת הייתי מלך וכו' זה היה ראוי להכתב ולהיות תחילת הספר וכו' (ר' שמואל בר רב יצחק, קהל' א, אני קהלת). המתהללים באלילים, ראוי למקרא לומר הבוטחים, מהו המתהללים וכו' (תנחו' שופטים ט). הגמל והחזיר וכו' הוא מטמא כאן וכו' יתחיל מן סימני הטומאה שלהם כך היה ראוי ואינו כן אלא וכו' מתחיל בסימני הטהרה שלהם (פסיק' רב' יד, פרה, כח.). — וראוי לו כאלו לא, ראוי לו שלא: כל המסתכל בארבעה דברים ראוי לו כאלו לא בא לעולם, מה למעלה מה למטה מה לפנים ומה לאחור וכל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם (חגי' ב א). — ותה"פ כראוי, כמ־

שנאות, כיאות, כמנהג, כמדה, כפי הצרך וכדו': על אלו טומאות הנזיר מגלח, על המת וכו' ועל אבר מן החי שיש עליו בשר כראוי (נזי' ז ג). האומר כתבו גט ותנו לאשתי וכו' הרי אלו יכתבו ויתנו, פטרוה, פרנסוה, עשו לה כנימוס, עשו לה כראוי, לא אמר כלום (גיט' ו ה). קשרו בעליו במוסרה ונעל בפניו כראוי וכו' חייב (ר' מאיר, ב"ק ד ט). כסהו (את הבור) כראוי ונפל לתוכו שור או חמור ומת פטור, לא כסהו כראוי ונפל לתוכו שור או חמור ומת חייב (שם ה ו). הכונס צאן לדיר ונעל בפניה כראוי ויצאה והזיקה פטור, לא נעל בפניה כראוי ויצאה והזיקה חייב (שם ו א). כל ששחיטתה כראוי ודבר אחר גרם לה ליפסל טרפה (חול' ג ד). פירש ממנו אבר שאין עליו בשר כראוי מטמא במגע ובמשא ואין מטמא באהל, ואם יש עליו בשר כראוי מטמא במגע ובמשא ובאהל, שיעור בשר כראוי כדי להעלות ארוכה (כלים א ה). שאין אדם מורה כראוי מדברי תורה מפני שהיא סתומה וכולן סימנין (מד"ר במד יד). א"ל הקב"ה (למשה) חייך שאמרת כראוי וכו' (תנחו' שמיני ה). — ובסהמ"א: ומכאן אתה למד שהחכמות האלה מצורך התורה הן וראויות ללמוד וללמד (לאב"ע הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת, הקד', 2). ואמר, איזה אדם ראוי למלוך, אמר, חכם שמלך או מלך שידרוש, ואמר, ראוי למחזיק בחכמה ובצדק שלא יירא משום אדם (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער החכמה, 1). ורואים (הנביאים) צורות ראויות לטבעיהם (הוא, כוזרי ד ג). אמרו (הטועים) הואיל והאלהים ברא כוכבים אלו וכו' ונתנם במרום וחלק להם כבוד וכו' ראויין הם לשבחם ולפארם ולחלוק להם כבוד (רמב"ם, עכו"ם א א). משיב הקב"ה ואומר לו למשה וכו' אני הוא שקראתי עולם ממזרח שמש עד מבואו, מן הדין ההוא אתה ראוי לשטיפה מיד, אבל מה אעשה לך, בעל הרחמים אני וכו' (מדה"ג שמות ה, הופמן, 48). ראוי לכל בעל לב להתבונן בפסוקים אלה ולקחת מוסר בהם (ר"י אנטולי, מ' מ התלמידים, נח, קמ.). ואין ראוי להסגיל שם עבודה בעבודת האדמה לבד כי מצאנוה משתמשת בענינים חלוקים (ר"א הקראי, גן עדן, הדבור במצות הפסח, כג.). — ואמר הפיטן: זך היה ונבר ואיש אמונת

וראוי להשתעשע במתן צפונה (ממעון בר יצחק, מעשוע יום יום, קרוב׳ ב שבועות). — *ובלי כל השלמה, במשמ׳ הגוּן [1]), ואמר הפיטן: דוונה ראיתה רואה נולדים, וכראויה מראוי ראתה ילדים (ינאי, אז לפס פנאוי, קרוב׳ ברא״ש, זולאי, מ). הנמצא כזה וכו׳ ראוי רעב רואה (הנ״ל, הכמלה כזה, גכ, ג). —*וחרוז רָאוּי, במשמ׳ הרוז נאות ומתאים, חרוז שיש בו דמיון בשתי האותיות האחרונות ובתנועתן האחת, כגון ישרים, חברים, סדורים, בנגוד לחרוז עוֹבֵר (כגון שור וחמור) וחרוז מְשֻׁבָּח (כגון עדנֶיךָ וצפונֶיךָ) [2]), נוהג בשירת ימי הבינים. — *ושיר ראוי, שיר החורז בחרוז ראוי: וישא משלו ויאמר שיר קשור וראוי ומורכב (בן המלך והנזיר ג). שיר ראוי, רצונם שלעולם בשירים הנאותים לשמוע יש להם לבא בשתים אותיות מתדמות בסוף החרוז והוא כמו מי ששורר בחרוז אחד ישמור ובשני לאמר ובשלישי לגמור שהאותיות המונעות בכל השלשה בסופם הם המם והריש וכו׳ והנה הראוי הוא רבוי המציאות (שקל הקדש פרק עז בסוף לשון למודים לדוד אבן יחייא). —*וראוי, במשמ׳ מְחֻיָּב המציאות, הכרחי: כי ההגדות על ג׳ דרכים, ראוי, כאמרך האש חמה, ונמנע, באמרך האש קרה, ואפשר, כאמרך ראובן באשכנז או בבבל, ואח״כ ישים חלקי הראוי והנמנע לצד וכו׳ (ר״י א״ת, מו״ד, הקד׳, לייפציג, 6). ובו (בשכל) יבדיל בין האמת והשקר וכו׳ ובין הראוי והאפשר והנמנע (הנ״ל, חו״ה, הבחינה ה, ד״ה אח״כ חשוב בכחות הנפש). שהדבר שאינו לא בכח ולא בפועל הוא הנמנע, ושהוא בכח הוא האפשר, ושהוא בפועל הוא הראוי (עולם קטן, הוצ׳ הורוויץ, 39). ועל כן אמרו הפילוסופים שהראוי למציאות הבורא ית׳, והנבראים כולם אפשרים (שם, 42). ידוע כי המציאות הוא מקרה קרה לנמצא, ולזה הוא ענין מוסף על מהות הנמצא, וזהו הדבר המבואר

1) [עי׳ זולאי, עיוני לשון בפיוטי ינאי, ידיעות מכון שוקן ו, ריד.]

2) [עי׳ ד. ילין, תורת השירה הספרדית עמ׳ 12 והערת הידנהיים בס׳ דרכי נעם לר״מ בן חביב, י. המונחים הנוהגים בלעז, חרוז זכר, נקבה וכו׳, מתכונים למספר ההברות החורזות בלבד, ללא הבדל למשל בין חרוז עובר וראוי, ששניהם „זכרים".]

הראוי [1]) לכל מה שלמציאותו סבה וכו׳ אמנם מי שאין סבה למציאותו והוא השם יתעלה ויתרומם לבדו, כי זה הוא ענין אמרנו עליו יתברך שהוא מחויב המציאות וכו׳ שהוא ראוי המציאה תמיד (ר״ש א״ת, מו״נ א כז). הנה כבר התבאר שיש בנמצא דבר אחד בו יבחן הראוי והעובר והנמנע (שם שם עג). ראוי ידוע, ויושם במאמר הזה עם מלת מחויב והכרחי כשמות באים זה אחר זה על ענין אחד (הנ״ל, פי׳ המלות הזרות, ערך ראוי). — *ובתורת הדבור והמליצה, טענה ראויה, טענה המסתמכת על ראיה מן הראיות: והטענה תחלק אל ג׳ חלקים, ר״ל סבריית, ראויה ומשפטית וכו׳ וטענה הראוית באשר יולד המחלקה מחמת המכתבים וכו׳ כאשר האחד מביא ראיה מאי זה שטר ושכנגדו אומר שמשמעותו אינה כן וכו׳ (ר״י מסיר ליאון, נפת צופים א י, 33).

רְאוּת [2]), ש״נ, — כמו רְאִיָּה, רְאוּת עינים, רְאִיַּת עינים: ברבות הטובה רבו אוכליה ומה כשרון לבעליה כי אם רְאוּת [3]) עיניו (קהל׳ ה י). —ובספה״מ״א, במשמ׳ חוש הרְאוּת, כח הרְאוּת של העינים: שהיתה השגתנו לכל הנמצא על אחד משלשה צדדים, האחד מהם הרגשותינו הגשמיים כראות וכשמע וכטעם וכמשוש וכו׳ (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד י). כאילו אתה במקום ומטעל למקום ההוא צורה כנגד הצד שהוא נכחך ואין דרך לך לראותה בעיניך ולהשקיף עליה בחוש ראותך (שם, חשבון הנפש ז). וכן יהיה צום החסיד בכל עת שיצום שיענה בו הראות והשמע והלשון ולא יטרידם בזולת מה שיקרב אותו אל האלהים (הנ״ל, כוזרי ג ה). כי אין מחלוקת בין ראות עיני וראות עיניך שהשטח ההוא העגול המאיר והמחמם הוא השמש (שם ד ג). והפקח ידע כי (את) הגמל הוא שראה (איש אחד שעיניו טרוטות), ובחלישות ראותו נדמה לו כי הוא כורכיאה גראני״ק, וכעבור עוות ראותו נדמה לו שהם שנים, והועיל הפקח בעדותו ודן אותו לכף

1) [במקור הערבי: אלואג׳ב, ואותה מלה היא שהעתיקה ר״ש א״ת גם על ידי: מחויב המציאות.]

2) [עי׳ בהערה הבאה.]

3) [כך הקרי; כתיב ראית; בנקוד הבבלי ראוֹת, עי׳ KMT, עמ׳ 82.]

זכות ברוע מליצתו מפני רוע ראותו (שם שם). וידבק בעבודת מי שהגיע אליו בטעם כמו שאמר טעמו וראו כי טוב ה' וגו' ובאמת נקרא אלהי ישראל מפני שהראות הזאת היתה נעדרת כזולתם וכו' וכל מי שרדף הנימוס האלהי הוא הולך אחרי בעלי הראות הזאת (שם שם יז). ופעלת הנפש המרגשת היא בכונה ורצון ולא בבחירה וממנה ה' החושים והם חוש הראות וחוש השמע וכו' (שם מן ב). וגם לא ליודעים חן, ר"ל על חוש הראות, שלא תהיה דעה כי אם בהארכת עיון בספרים וכו' (תקון מדה"נ לרסב"ג, הוצ' פולק, 10). למה הושאלו לו יתעלה השמע והראות והריח ולא הושאלו לו הטעם והמשוש (ר"מ מ"נ, מו"נ א מז). ובזו המלאכה איפשר שיעמוד האדם על מדידת מה שרחוק מהגופים וכו' אחר שיפול הראות על תכליותיהם וכו' ועל דרך כלל כל גוף יבוקש לעמוד על שיעורו או מרחקו אחר שיפול הראות עליו ומקצתם הם כלים יעשו אותם להדריך הראות עד אשר לא יטעה בכל מה שיביט אליו (רמ"ע פלקירא, ראשית חכמה ג ג, 44). השכיבים הישרים הם אשר כשיצאו מהראות הם נמשכים על יושר נגד הראות וכו' (שם שם). כי כשיחוש הראות אותיותיו ורשומיו תזכור הנפש עניני אותם הרשומים ואמתתם (הוא, מקור חיים לרסב"ג ג יא). כי אנחנו כבר ביארנו במופת מציאות עצם שכלי נפרד מדרגתו מן הנפשות האנושיות מדרגת האור מן הראות (אמו"ר לראב"ד ג ז ג, 60). ויאמר אלי, התדע שני גידי העינים למה הם נבובים מכל שאר גידי הגוף, אמרתי, בעבור כח הראות היוצא מן המוח והולך באותם שני הגידים אל העינים (ר"י זבארה, שעשועים ט, דודזון, 102). — ואמר המשורר: אתה נמצא ולא ישיגך שמע און ולא ראות עין (רסב"ג, כתר מלכות, אתה נמצא). וכח הראות מנהו לעיניו, ראות בם כל אשר יהיה לפניו (ר"י זבארה, בתי הנפש, שם 157). — *ובהשאלה להשגת השכל וכדו': ומותר האדם מן הבהמה אין רק לראות צור כבודם ראות לב לא ראות עין (ר"י הלוי, ישן אל תרדם, דיואן ג, 204). הראות השכליי אינו צריך לאמצעי (יסוד עולם לר' אברהם בן אלחנן, הוצ' קויפמן בספרו חקירות על רסב"ג). — *נְקֻדַּת רְאוּת, נקדת השקפה, כוון המבט המיחד שבו אדם רואה את הדברים, בנגוד לראית אנשים אחרים, — Gesichtspunkt; point de vue; view-point, נוהג בדבור ובספרות.

***רְאוּתִי**, ת"ז, — חשיף לראות, visuel(1): ודע לך שרק אחד מכל הניצוצות הראותיים נקרא עמודי (יס"ר מקנדיה, מעין חתום, חתימת הספר ע).

א. **רֳאִי**, ש"ז, רֳאִי, כנ' רֹאִי, — כמו רְאִיָּה, רְאוּת רְאֶה, מעשה הרואה מראות אלהים: ותקרא שם יי' הדבר אליה אתה אל רֳאִי כי אמרה הגם הלם ראיתי אחרי רֹאִי על כן קרא לבאר באר לחי רֹאִי [1] (בראש' טז יג–יד). — ובמשמ' מראה פני אדם וכדו': וישלח ויביאהו (את דוד) והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב רֹאִי (ש"א טז יב). — ובתו"מ: מעשה שהלך ר' יהושע ואמרו לו יש כאן תינוק אחד ירושלמי יפי עינים וטוב רואי (תוספת' הורי' ב ח; גיט' נח.). פעם אחד עלה אלי אדם אחד מדרום וראיתיו אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו מסודרות תילי תילים וכו' (שמעון הצדיק, ירוש' נדר' א א; וכעין זה בבלי שם ט:; מד"ר במד' י). והוא טוב רואי, א"ר יצחק טוב רואי בהלכה, כל הרואהו נזכר לתלמודו (מד"ר ויקר' כ).

ב. **רֳאִי**, ש"ז, רֳאִי, — כמו ב. רְעִי, גלל: הנני אליך נאם יי' צבאות וגליתי שוליך על פניך והראיתי גוים מערך וממלכות קלונך והשלכתי עליך שקצים ונבלתיך ושמתיך כְּרֹאִי [2] (נחום ג ו). וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה יכל בשרו מֵרֹאִי [3] ושפי עצמתיו לא ראו (איוב לג כ–כא). — ובתו"מ: אלו לא מטמאין ולא מכשירין, הזיעה והליחה סרוחה

---

1) [הטעם מלרע, ועל כן יש לראות בזה צורה עם כנוי; ואכן אפשר שראו בה צורה שבכנוי מן ב. רָאָה, עי' שם גם בהערה. ועי' גם רְאִי, הערה.]

2) [אמנם השבעים והוולג' תרגמו מלה זו במשמ' ראוה ודגמה, παράδειγμα, exemplum, אך ת"י מכערא, לשון כעור, ורש"י פרש כזבל, ראב"ע כטנוף, וכן רב המפרשים העברים, וכך נראה נכון.]

3) [פרוש המלים: יִכֶל בשרו מֵרֹאִי: כך יִכְלֶא האדם את בשרו ואת גופו מלכלוך. ועי' ב. רָאָה, הערות.]

זהראי והדם היוצא עמהן (מכשירי ו ז). תשעה משקין בזב, הליחה והזיעה סרוחה והראי[1]) טהורים מכלום וכו׳ זובו ורוקו ומימי רגליו מטמים טומאה חמורה (ספרא ויק. מצורע, פרק זבים, פרשה א)—ואמר המשורר: עונות נכלוך נפשי ונהפך יקרך בוז והם שמוך כראי (ר״י חריזי, הענק, ספר היובל להרכבי). — *בֵּית הָרְאִי, במשמ׳ כלי של צואה: בית הראי[2]) שאינו מקבל משקין, אף על פי שמקבל את הראי[2]) טמא (כלים יז ג). — *ובמשמ׳ זפק העוף[3]): הלא דין הוא, מה אם במקום שהכשיר את העור פסל בית הראי, מקום שפסל את העור אינו דין שיפסול בית הראי (ספרא ויק, ויקרא פרק ע).

*ז. **רְאִי**[4]), ש״ז,—מַרְאֶה, דְּמוּת, Aussehen; apparence; appearance: תרקיע עמו לשחקים חזקים כִּרְאִי[5]) מוצק (איוב לז יח). — ובתו״ם, לא רְאִי זה כִּרְאִי זה, אין מַרְאֶה זה כמראה זה, אין משפטו כמשפט זה:

הרי את (דן) בבנין אב מבינין שניהם, לא ראי דיין כראי נשיא ולא ראי נשיא כראי דיין, הצד השוה שבהם שהן בעמך ואתה מוזהר על קללתן (ספרא ויק, קדושים פרק ע). מה לחרש שכן חרישותו גרמה לו, נשיא ודיין יוכיחו, מה לנשיא ודיין שכן גדולתן גרמה להן, חרש יוכיח, הרי את דן בבנין אב מבינין שלשתן, לא ראי דיין כראי נשיא ולא ראי נשיא כראי דיין ולא ראי זה וזה כראי חרש ולא ראי חרש כראי שניהם, הצד השוה שבשלשתן שהם בעמך ואתה מוזהר על קללתן, אף אביך שהוא בעמך את מוזהר על קללתו (שם שם). (כתוב) כי יהיה טמא לנפש, אין לי אלא טמא מת, שאר טמאים מנין, ת״ל או בדרך רחוקה, הרי אתה דן בנין אב מבין שניהם, לא ראי טמא מת כראי דרך רחוקה ולא ראי דרך רחוקה כראי טמא מת, הצד השוה שבהם שלא עשה את הראשון ועשה את השני כך כל שלא עשה את הראשון ועשה את השני (ספרי במד׳ סע). לא ראי תפילין כראי תלמוד תורה, ולא ראי תלמוד תורה כראי תפילין, הצד השוה שבהם שהם מצות הגוף וכו׳ (שם דבר׳ מד) מה לכרם שכן חייב בעוללות, קמה תוכיח, מה לקמה שכן חייבת בחלה, כרם יוכיח, וחזר הדין, לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה, הצד השוה שבהן דבר שנהנה וטעון ברכה אף כל דבר שנהנה טעון ברכה (ברכ׳ לה.). תנא שור לקרנ. ומבעה לשינו והכי קאמר (לא הרי השור כהרי המבעה וכו׳) לא ראי הקרן שאין הנאה להזיקו כראי השן שיש הנאה להזיקה, ולא ראי השן שאין כוונתו להזיק כראי הקרן שכוונתו להזיק (רב יהודה, ב״ק ג:—ד.). מה לקטן שאינו במצות, תאמר בעבד שהוא במצות, אשה תוכיח שישנה במצות ופסולה לעדות, וחזר הדין, לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה, הצד השוה שבהן שכן אינן בכל המצות ופסולין להעיד, אף אני אביא את העבד וכו׳ (שם פח.). מה לעולה שכן אינה מכפרת, חטאת העוף תוכיח וכו׳ לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה, הצד השוה שבהן שהן קדשי קדשים וכו׳ (זבח׳ י:). — ובסהמ״א: ואם יטעו טוען, הנה יום שמיני עצרת שלא אמר בכמה לחדש כמו שעשה בשאר המועדים אלא חסמיכו לימי

---

1) [בכרית׳ יג. ובנדה נה: הגרסה: ו(ה)ריעי.]

2) [נ״ה: הרעי.]

3) [זה על פי הבנת חז״ל במלים מֻרְאָתוֹ בְּנֹצָתָהּ, שהבינו מֻרְאָה במשמ׳ זפק, ונֹצָה במשמ׳ רעי וצואה (ועי׳ רש״י, ת״א ות״י). ואכן אפשר להבין מֻרְאָה (כלשון הַמְּרִיא, עף למעלה) ככנף הזנב, ונֹצָה כלשון נוֹצָה של הכנף, וכך טורטשינר בתרגומו. ואמנם מֻרְאַת הזנב במשמ׳ זו גם היא בית רעי, הואיל והיא מקום קרוב לפי הטבעת.]

4) [כאמור בהערה לשרש א. ראה, נולד שרש זה כנראה מתוך סלת קריאה, רָאֵה וכדו׳, שאך צורות אחרות ממנו הן אֲרֵי, הֲרֵי, אֲרוּם, בארמ׳ ובעבר׳ שבתו״ם. ועל כן אין פלא שבמקורות התלמודיים מתחלף א. ראי בשמושיו בדיון ההלכה בהֲרֵי, ובבבלי רְאִי בכל מקום אף במקום הֲרֵי שבמשנה, ועי׳ הערת המחבר לערך הֲרֵי, וגם בכר, Exeg. Term. I, עמ׳ 47.]

5) [אין רְאִי כלל מַרְאָה, אספקלריה, אלא כבלשון החכמים (לא ראי זה כראי זה) „כראי מוצק" פירושו: כמראה, כדמות של מוצק (דברי טורטשינר לפסוק בפרושו לאיוב) וכן תרגמו השבעים אל נכון ὡς ὅρασις ἐπιχύσεως, כמראה (של) מוצק. ואמנם התרג׳ הארמי (המאחר) תרגם כאספקלריא, וכן הפרשנים העברים, ולפי זה שמוש המלה בדבור ובספרות.]

הסכה, יש להשיב שלא ראי זה כראי זה שזה בבחינת חדש אחד ויום שמיני מצורף לימי הסכה, לא כן חג השבועות (כ״א הקרא׳, גן עדן, ענין חג השבועות ו, כו.). ומה שממנה מוגי סוג הצרעת המוזכר אצל הרופאים, כי לא ראי זה כראי זה ודתיהם שונות לטהר וכו׳ (ר״י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ב כח, סח:). — ״וכנוי לשמים[1]), ואמר הפיטן: לראי יקפיל, וחדשים יכפיל (כ״א קלי״ר, אנסיכה, מוסף א ר״ה).

ב. ״רְאִי, ס״ז, — מַרְאָה[2]), mirror ; miroir ; Spiegel ליושבי ארץ ושוכני אי הוקם למו לראי ויהי לזכרון (מנחם, אדוני, מכתב לחסדאי בן יצחק). כראי מוצק, כראי שהנשים רואות בו (רס״י, איו לז יח). והם (השמים) ספירים כמו הראי הנתך, ר״ל הזכוכית שיעבור האור בו (רלב״ג, איוב לז יח). זהר אור עולם וראי זך תפארת אלהים ודמות חסדו (יצחק זקיל פרנקל, תרג׳ חכמת שלמה ז כו). תמונת מבוא הגרון וסדק הקול כאשר הם נראים בראי להבטת הגרגרת (Laryngoskop) (י. טוביס, הדיפתריה ה, יז.). —ומ״ר רְאִיּוֹת, ואמר הפיטן: זה קירה במים עליות, וקפם והתויכם תוך זויות, והרם נאה מוצק כראיות (מחזור ויטרי תעח).

*רְאָיָה[3]), ש״נ, — אות לברור דבר, הוכחה הבאה להראות שכך או כך הדבר, Nachweis ; proof ; preuve: חרם וכו׳ ר׳ מאיר אומר, כדי לחתות בו את האור, ר׳ יוסי אומר, כדי לקבל בו רביעית, אמר ר׳ מאיר, אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ולא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מיק״ד, אמר לו ר׳ יוסי, משם ראיה, ולחשוף מים מגבא (שבת ח ז). אמר לו ר׳ יהושע, יום טוב יוכיח שהתירו בו משום מלאכה ואסרו בו משום שבות, אמר לו ר׳ אליעזר, מה זה יהושע, מה ראיה רשות למצוה (פסח׳ ו ב). אמרו להם ב״ה לב״ש, לא כך היה מעשה שהלכו זקני ב״ש וזקני ב״ה לבקר את ר׳ יוחנן בן החורני ומצאוהו שהיה יושב ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית, אמרו להן ב״ש, משם ראיה, אף הם אמרו לו, אם כן היית נוהג לא קימת מצות סוכה מימיך (סוכ׳ ב ז). א״ר אליעזר, ככה יעשה, כל דבר שהוא מעשה מעכב, אמר לו ר׳ עקיבא, משם ראיה, ככה יעשה לאיש, כל דבר שהוא מעשה באיש (יבמ׳ יב ג). הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים וכו׳ הרי זו בחזקת בעולה וכו׳ עד שתביא ראיה לדבריה (ר׳ יהושע, כתוב׳ א ו). היא אומרת בתולה נשאתני וכו׳ אם יש עדים שיצאת בהינומא וראשה פרוע כתובתה מאתים, ר׳ יוחנן בן ברוקה אומר אף חלוק קליות ראיה (שם ב א). היו בה מומין ועודה בבית אביה האב צריך להביא ראיה שמשנתארסה נולדו בה מומין הללו (שם ז ח). האומרת טמאה אני לך תביא ראיה לדבריה (נדר יא יב). אשה שיצאת עמי למדינת הים הרי היא זו ואלו בניה אין צריך להביא ראיה לא על האשה ולא על הבנים, מתה ואלו בניה, מביא ראיה על הבנים ואינו מביא ראיה על האשה (קידוש׳ ד י). זה אומר שורך הזיק וזה אומר לא כי אלא בסלע לקה, המוציא מחבירו עליו הראיה (ב״ק ג יא). כותל חצר שנפל מחייבין אותו לבנותו עד ארבע אמות בחזקת שנתן עד שיביא ראיה שלא נתן (ב״ב א ד). מכר את הצמד לא מכר את הבקר וכו׳ ר׳ יהודה אומר הדמים מודיעין וכו׳ וחכ״א אין הדמים ראיה (שם ה א). טרקלין עשר על עשר, רומו כחצי ארכו וכחצי רחבו ראיה לדבר היכל (שם ו ד). הוא אומר שכיב מרע היה והן אומרין בריא היה צריך להביא ראיה שהיה שכיב מרע, ד״ר מאיר, וחכ״א המוציא מחבירו עליו הראיה (שם ט ו). זה פוסל דיינו של זה וזה פוסל דיינו של זה, ד״ר מאיר,

---

1) [על פי איוב לז יח.]

2) [על פי לשון הכתוב באיוב לז יח.]

3) [כך הנקוד בכ״י קופמן ובמשנ׳ מנקד׳ ליוורנו, וכן רב המלונים, ואין מבטא העם, כאלו בנקוד רְאָיָה (כך גם בכר Ex. Term. I, עמ׳ 178 וכו׳), אלא תוצאת רשלנות בדבור, אולי בהשפעת הסמיכות והצרוף בכנויים.

ואמנם עקר הוראת המלה היא הַרְאָיָה, הוכחה הבאה להראות שהדבר כך, ועל כן נראה שגם עקר צורת המלה היא הַרְאָיָה כשה״פ של בנין הִפע׳. ובמקרים כגון המוציא מחברו עליו הראיה, הא זו של הִפע׳ (ולא הא הידיעה) נשמרה. ומרובות המלים בתו״מ שעקרן בהא בראשן (כגון חסחוס, הסחוס ולא סחוס; חפין, הפין ולא פין; וכן הלוית המת שהפכה לויה, ועוד), ובטעות ראו בה הא הידיעה והשמיטוה ברשלנות הדבור והכתיבה.]

וחכ״א, אימתי כזמן שמביא עליהן ראיה שהן קרובין או פסולין (סנה׳ ג ח). כל זמן שמביא ראיה סותר את הדין, אמרו לו כל ראיות שיש לך הבא מכאן עד שלשים יום, הביא בתוך שלשים יום סותר וכו׳ אמרו לו הבא עדים ואמר אין לי עדים, אמרו הבא ראיה ואמר אין לי ראיה ולאחר זמן מצא ראיה ומצא עדים הרי זה אינו כלום, אמר רשב״ג מה יעשה זה שלא היה יודע שיש לו עדים ומצא עדים, לא היה יודע שיש לו ראיה ומצא ראיה וכו׳ ראה שמתחייב בדין ואמר קרבו פלוני ופלוני והעידוני או שהוציא ראיה מתוך אפונדתו הרי זה אינו כלום (שם שם ח). א״ר חנינא סגן הכהנים, מימי לא ראיתי עור יוצא לבית השריפה וכו׳ וחכ״א לא ראינו אינו ראיה[1]) אלא יוצא לבית השריפה (עדי׳ ב ב). אמר ר״ע, שאלתי את רבן גמליאל ואת ר׳ יהושע וכו׳ בתוך הסגרו מה הוא וכו׳ אמרו לי לא שמענו וכו׳ התחלתי מביא להם ראיות וכו׳ (נגע׳ ז ד). אמר ר׳ ישמעאל, אליעזר בן עזריה, עליך ראיה ללמד, שאתה מחמיר, שכל המחמיר עליו ראיה ללמד (ידים ד ג). והלא בן סטדא הוציא כשפים ממצרים בסריטה שעל בשרו, אמרו לו שוטה היה ואין מביאין ראיה מן השוטים (שבת קד:). אין הנדון דומה לראייה (רבי יוסי, פסק׳ עו.). מי שמת והניח אשה ובעל חוב ויורשין והיה לו פקדון או מלוה ביד אחרים ר׳ טרפון אומר ינתנו לכושל שבהן וכו׳ מאי לכושל, ר״י בר׳ חנינא אומר לכושל שבראיה (כתוב׳ פד.). וכמה הכרת העובר, סומכוס אומר משום ר׳ מאיר שלשה חדשים׳ ואעפ״י שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ויהי כמשלש חדשים וגומר, וזכר לדבר, קרא כתיב וראיה גדולה היא וכו׳ (נדה ח:). ויבינו במקרא וכו׳ אלו ההכרעות והראיות (רב הונא בן לוליאני, מד״ר בראש׳ לו). בית שמאי אומרים וכו׳ לעתיד לבא מתחיל בגידים ועצמות וגומר בעור שכן כתיב במתי יחזקאל וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור מלמעלה וכו׳ אמר רבי חייא בר אבא אין פרשת יחזקאל ראיה וכו׳ (שם ויקר׳ יד). רבי מאיר אומר טוב אשר לא תדור וטוב הנודר ומשלם, ראיה לרבי מאיר שנאמר נדרו ושלמו לה׳ אלהיכם (שם שם לז). הואיל וחבאת ראייה לדבריך הרי אתה פטור (פסיק׳ רבי, י׳ הדברות תליתאה, קיט.). — ובסהמ״א: ומביא עליה אותות וראיות מחכמת השיעור והכמת המנין (ראב״ע הכסיל, סבור המעיקס והתשבורת, סקד׳). וגם אלו הטעמים המפורשים בראיות נסיות בחכמת השיעור ראויים עוד להיות בקבלה בידך (שם א לג, 18). ויאמר ר׳ משה הכהן זכרונו לברכה, אני אתן ראיה גמורה שלא יתכן להיות פועל בלשון הקודש פחות משלש אותיות (ראב״ע, צחות, לג.). לישב עניני התורה בלבבנו בדרכי הראיות (ר״י א״ת, חו״ה, סקד׳). אך הראיה שהבורא יתברך אחד אמת וכו׳ מפני שכל מחובר לא תגמר הויתו אלא בהשתתף חלקיו אשר חובר מהם (שם, היחוד ט). שהם (היהודים) הטענה והראיה לכל בעל דת כי יש לבורא תורה בארץ (הול, כוזרי א י). כי הראיות מתעים ומן הראיות יבא האדם לאפיקורסות ולדעות המופסדות, וכי מי הביא המשנים לאמר בשתי סבות קדומות אלא הראיות וכו׳ אך דרכי הראיות נחלקו וכו׳, וחמדוקדק שבהם הפילוסופים, ודרכי הראיות הביאום לאמר באלהים שלא יועילנו ולא יזיקנו (שם ד ג). ואתן לך ראיות מספיקות שאין הנפש המדברת צריכה לגוף (שם ה ב). בעלי החכמה ותמימי הדעת ידעו בראיות ברורות שכל אלו הדברים שאסרה תורה (מעוננים וקוסמים) אינם דברי חכמה (רמב״ם, עכו״ם יא טז). ועוד על צד עשות הראיה במפורסם אצל האומות כלם מן העולם וכו׳ יאמר אריסט״ו כל אנשי העולם בארו בהתמדת השמים ועמידתם וכו׳ (ר״ם א״ת, מו״נ ב יד). ושראיותיו עליו טענות (שם שם טו). שדרכי עשות הראיה על אלו הדברים שעריהם נעולים בפנינו ואין אצלנו התחלה להם שנעשה ראיה בה (שם שם). הדרך אשר תבטל ראיות כל מי שיעשה ראיה על קדמות העולם (שם ג טז). ואמנם בעבור שהראיות על הדבר שני מינים, ראיה חזקה שאין ספק באמתתה והראיה למטה הימנה באמתות, יחדת, הראיה החזקה שאין ספק באמתתה בשם מופת והאחרת סוגה ראיה וכו׳ ובתחלה כתבתי במקום ראיה מופת ואח״כ תקנתים כולם (הול, פי׳ המלות

[1]) [כובח׳ יב ד: אין לא ראינו ראיה, ואמנם משמעותו המקורית של הבטוי צ״ע.]

הזרוע, ערך מופת). המשפטים אשר יודעו ולא נצטרך אל ראיה על אמתותם ד' מינים (ר"מ א"ס, מלות ההגיון ח). אמר זה החבר כי היא סברא קלה וראיה דלה וכל האומר כי יש לסליחות ראיה בתורה ואין לתפלה ראיה מן התורה אין לחטאיו כפרה (ר"' פריזי, תחכמוני כד, 225). המופתים השכליים והראיות הטבעיות (ס' היסודות לר"י הישראלי, 40). ונצללו להם הראיות והזדכו להם המופתים (או"ד, הקדי, 1)' ומהם לקוחות מראיות מופתיות הוראיות (ר' הלל מוירונא, תגמולי הנפש, יד :). העצם המצויר במאמרות התשע הוא הדמיון המונח לראיה על הנסתר (רמ"ע פלקירא, מקור חיים לרשב"ג ב יח). בהקדמות מופתיות ובראיות הקשיות (מנחת קנאות לר"י מפיסא, 104). הראיה תחלק לב', האחת הוכחה והב' סייעתא (רמח"ל, דרך תבונות ע כז). — °ובשם ספר : דרכי הראיות בסברות הדת לאבן רשד, כ"י. —°חכמי הראיות, חכמי ההגיון : כבר בארו חכם הראיות שיש באדם שלש נפשות וכו' (רלב"ע קהל' ז ג). — °ופתגם : המפרסמות אין צריכין ראיה, עי' פִּרְסֵם, פִּעֵ'.

*רְאִיָּה, ש"נ, מ"ר רְאִיּוֹת, — שה"פ מן א. רָאָה : עדות ממון מתקיימת בראייה שלא בידיעה ובידיעה שלא בראייה (תוספת' שבועות ג ה). חביבה ראייתו של אברהם אבינו (את א"י) יותר מראייתו של משה (ר' חנניה בן עקיבא, מכי' בשלח, מסכ' דעמלק). שני ראיות הם, אחת ראייה של נחת ואחת ראייה של צער (ספרי במד' קלו). לא תהא שמיעה גדולה מראיה (ר"ה כה :). רחב בשמה זינתה, יעל בקולה וכו' מיכל בת שאול בראייתה (מ"ר, מגי' טו.). והקב"ה נותן בו (באדם) רוח ונשמה וקלסתר פנים וראיית העין ושמיעת האוזן (מ"ר, נדה לא.). מלך בשר ודם בונה פלטין מביט בעליונים ראייה אחת ובתחתונים ראייה אחת, אבל הקדוש ברוך הוא מביט בעליונים ובתחתונים ראייה אחת (ר' יוחנן, מד"ר בראשי' ט). העולם הזה והעולם הבא הביט בהם הקב"ה ראייה אחת (ר' שמעון בן לקיש, שם שם). ויאמר יי' ראה ראיתי וכו' אמר לו הקב"ה, משה, אתה רואה ראייה אחת ואני רואה שתי ראיות וכו' (שם שמות ג). הביטה וראה את חרפתנו, ר' יודן אמר, הבטה מקרוב וראיית מרחוק, הבטה מקרוב שנאמר ויבט והנה מראשותיו עוגת רצפים, וראייה מרחוק שנאמר וירא את המקום מרחוק, ר' פנחס אומר, הבטה מרחוק שנאמר הבט משמים וראה, וראייה מקרוב שנאמר ויראו כי לא יכול לו וכו' (שם איכה, זכור ה'). — הזק ראיה : אלמא היזק ראיה לאו שמיה היזק וכו' אלמא היזק ראיה שמיה היזק (ב"ב ג :). — וראית פנים בעזרה בשלש רגלים, ראית קרבן, גם כמשמ' קרבן העולה שמביאים עולי הרגל לראיון : הכל חייבין בראיה (חגי' א א). הראיה שתי כסף והחגיגה מעה כסף (ב"ש, שם שם ב). מרובה הראיה מטידת חגיגה (הס, תוספת' שם א ג). והראיון, מזני' בראיית פנים אבל בראיית קרבן יש לה שיעור וכו' תנא רבי יסא וכו' ראייה כל שהוא (ירוש' פאה א א). ויעלו עולות, קסברי ב"ה עולה שהקריבו ישראל במדבר עולת תמיד הואי, וב"ש סברי עולה שהקריבו ישראל במדבר עולת ראייה הואי (חגי' ו.). שלש מצות נצטוו ישראל בעלותם לרגל, ראיית וחגיגה ושמחה, יש בראיה שאין בשתיהן וכו' שהראיה עולה כולה לגבוה וכו' (ר' יוסי הגלילי, שם ו :). רבי יוחנן דאמר ראיית פנים בעזרה, ראיית פנים הוא דאין לה שיעור, הא לקרבן יש לה שיעור, וריש לקיש אומר ראיית פנים בקרבן דאפילו קרבן נמי אין לו שיעור (שם ז.). — וראית נגעים : כיצד ראיית הנגע, האיש נראה כעודר וכמוסק זיתים וכו' (נגעי' ב ד). כיצד ראיית הבית, ובא אשר לו הבית והגיד לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית וכו' (שם יב ה). — וראית זוב : זב שראה שתי ראיות שוחטין עליו בשביעי (פסחי' ח ה). אין בין זב הרואה שתי ראיות לרואה שלש אלא קרבן (מגי' א ז). הרואה ראיה אחת של זוב, ב"ש אוסרים כשומרת יום כנגד יום (זבים א א). ראה ראיה ראשונה בודקין אותו (שם ב ב). ראה אחת היום ואחת בין השמשות ואחת למחר, אם ידוע שמקצת הראיה מהיום ומקצתה למחר ודאי לטומאה ולקרבן וכו' (שם א ו). ובה תוכיח שריחקת ראיותיה טמאה, קירבה ראיותיה טהורה (ב"ק כד.). ואי כתב רחמנא בזבה, משום דלא מטמיא בראיות כבימים, אבל זב דמטמא בראיות

כבימים אימא לא, צריכא (נדה לז:). הפסיק את הראיה, ב"ש אומרים תולין וב"ה מטהרין (שם עב:). — וראית דם נדה: וכמה אמרו דיה שעתה, בראיה ראשונה (משנה שם א ו). תינוקת שלא הגיע זמנה לראות וראת ראיות, ראייה ראשונה דייה שעתה וכו' (ירוש' שם שם). — ובסהמ"א: י"ב פשוטות וכו' יסודן שמיעה, ראיה, ריחה וכו' (פי' יצירה ה לאבוסהל דונש בן תמים). הוקש ראייתך לראייתו, כדרך שהקב"ה בא לראותך כך בא לראות לו וכו' (פס"ר, סנה' ד:). ויש מי שדקדק הרבה ולא פגע בדרך הנכונה בחשבון ראית הירח (רמב"ם, קדה"ח יא ג). זה החשבון בזמן הזה שאין בית דין לקבוע על פי הראיה שאנו מחשבין בו היום, אפילו תינוקות של בית רבן מגיעין עד סופו בשלשה וארבעה ימים (שם שם ד). העקרים שצריך אדם לידע תחלה לכל חשבונות האצטגנינות בין לדרכי החשבון הראיה בין לשאר דברים, אלו הן וכו' (שם שם ז). שבזמן שיהיו לך אמצעיות אלו מוכנים יהיה החשבון הזה קל עליך לראית החדש לפי שתשעה ועשרים יום גמורים מליל הראית עד ליל הראיה של חדש הבא (שם יב ג).—ואמר הפיטן: ראיתה איך לחזות דמה איך להזות (כ"א קליר, אלוהה ומספרם, סלוק סדה). — קֶשֶׁת הָרְאִיָּה, עי' קֶשֶׁת.

רֵאָיוֹן [1], ש"ז, — כמו רְאִיָּה במשמ' ראית פני האל ברגל: אלו דברים שאין להם שעור, הפאה והבכורים והראיון [2] וגמילות חסדים ותלמוד תורה (פאה א א). הביכורים וראיון אין להם שיעור לא מלמעלן ולא מלמטן וכו' (ירוש' שם א א). אמר רבי יוחנן כסבורין אנו לומר הראיון אין לו שיעור למעלה אבל יש לו שיעור למטה עד שבא רבי אושעיא ברבי ולימד הראיון אין לו שיעור לא למעלה ולא למטה, אבל חכמים אומרים הראייה מעה כסף והחגיגה שתי כסף, מאי הראיון, רבי יוחנן אמר, ראיית פנים בעזרה, וריש לקיש אמר ראיית פנים בקרבן (חג' ז.). — ובסהמ"א גם במשמ' ראית עינים בכלל: דע שחכמי הטבע נחלקו בענין החוש המוחש איזה מהם גורם הראיון (כ"י לעיף, אגרת התשובה, 52). ונאמר שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך וחייבים בראיון וחגיגה (כ"א הקראי, גן עדן, חג המצות, הקדי, מד:). — °ובמשמ' בקור לראות פני מלך ושר: וירכב אבנר על סוסו והנער לפניו וסריסו, אל המלך לראיון (זכר' בן סעדי, ספר המוסר, כ"י מינכן).—°ובמשמ' התקבל האדם לשמיעת דברו אצל מלך ושר, Audienz; audience, נוהג בספרות ובדבור. — ואמר הפיטן: ראיון פני אדם תחנתנו תוקדם (שמעון בר יצחק, שבת הכסא, סליחי' ג עפי"ס).

1) [כך הנקוד בסדורים ישנים. ועל נקוד זה מורה הכתיב ריאיון בכמה מקומות בבבלי (עי' הערת בֶּר בסדורו עמ' 38) וגם בתוספתי, וכן אף המסרת הבבלית (עי' פורת, לשון חכמים, 137).]

2) [בתוספת' (פאה א א): והריאיון.]

°רְאִיּוֹן [1], ש"ז, — תכונת מי שהוא ראוי ונאות, Eignung, Würdigkeit; qualification, dignité(-y): שהשכל החמרי יש בידו להתאחד עם השכל הפועל ויש בכאן היכולת והראיון, כלומר שהוא יכול וראוי לבך (ר' הלל מוירונא, תגמולי הנפש, יז:). והשר ההוא וכו' ראוי במיני הראיון, איש אשר כח בו לעמוד בהיכל המלך (שם, כג:).

רְאֵים, עי' רְאֵם.

°רְאִינוֹעַ, ש"ז, — מקום שרואים בו על הבד תמונות בתנועות טבעיות, Lichtspieltheater; cinéma; movie theatre.

ראם, שרש מספק [2], ממנו רָאַם.

רָאַם, פ"ע, רָאֲמָה, — פעל מספק [3]: יסוב כל הארץ כערבה מגבע לרמון נגב ירושלם וראמה וישבה תחתיה למשער בנימן עד מקום שער הראשון (זכרי' יד י).

1) [יש להבחין גם בנקוד בין מלה זו, שנגזרה מן רָאוּי, ובין רֵאָיוֹן שכתו"מ.]

2) [עי' בהערה שאחר זו.]

3) [פרשו המפרשים מלה זו כפעל עבר נקבה מן רָאַם, בהוראות שונות. אך כנראה צדקו השבעים, שראו כאן אך כתיב אחר של שם המקום רָמָה, כתרגמם כאלו היה כתוב: תסב כל הארץ והערבה מגבע עד

ראם, רְאֵם, — מ"ר רְאֵמִים, ס"ז, — שור הבר, Bos primigenius, Bison; bison: אל מוציאם ממצרים כתועפת ראם לו (במד' כג כב). בכור שורו הדר לו וקרני רְאֵם קרניו בהם עמים ינגח (דבר' לג יז). כי זבח ליי' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום וירדו רְאֵמִים עמם ופרים עם אבירים (ישע' לד ז). וישבר יי' את ארזי הלבנון וירקידם כמו עגל לבנון ושריון כמו בן רְאֵמִים (שם כט ה—ו). ותרם כִּרְאֵים קרני (שם צב יא). ועי' רֵים. — ובתו"מ: וקרני ראם קרניו, שור כחו קשה אבל אין קרניו נאות, ר א ם קרניו נאות אבל אין כחו קשה, ניתן ליהושע כחו של שור וקרניו של ר א ם (ספרי דבר' שנג). — ואמר המשורר: קנינך ר א מ י מדברות ושחים בנהרות באונך (יצחק בן גיאת, קנינך, סעה"ם 20).

ראמה, ס"נ, רק מ"ר רָאמוֹת, — שם חמר המשמש תכשיט, אבן טובה או צדף: ארם סחרתך מרב מעשיך בנפך ארגמן ורקמה ובוץ וְרָאמֹת[1] וכדכד נתנו בעזבוניך (יחזק' כז יז). לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז רָאמוֹת וגביש לא יזכר ומשך חכמה מפנינים (איוב כח יח). — ובסהמ"א במשמ' רמה, מרום, ואמר הפייטן: שער הקיפונוס בקרן תקומם, שער הרצים כ ר א מ ה תרומם (יוסף בן אביתור, שער האיתון, סעה"ם 13).

רָאשׁ, עי' רָשׁ.

רֵאשׁ, עי' א. רֵישׁ, רִישׁ.

רמון לגב (κατὰ νότον) ירושלם, וְרָאֲמָה ישבה תחתיה (Ῥαμὰ δὲ ἐπὶ τόπου μενεῖ) למשער בנימן עד מקום שער הראשון.]

[1]) [הראם הוא, כעדות האשור' רִים והאוגרית' רְאֻם, שור הבר, Bos primigenius, Bison, ששרידי עצמותיו נמצאו בארץ-ישראל, ושהוא, כאריה, סמל הכח במקרא. ועי' רֵים.]

[2]) [השבעים ביחזקאל אך מעתיקים את המלה העבר' Ραμμωθ או Λαμωθ, ולג': sericum, שיראין, משי, פשיט': פתכא, בגדים מגוונים, ת"י: ציורין, ומן החדשים יש שהשוה ראמה a) בערב' במשמ' צֶדֶף.

במשלי כד ז—ח כתוב: רָאמוֹת לאויל חכמות בשער לא יפתח פיהו. מחשב לְהָרֵע לו בעל מזמות

---

a) رائمة

א. ראשׁ[1]), ממנו *בְּרֵאשִׁית, מְרַאֲשָׁה, מְרַאֲשׁוֹת, א. ראשׁ, רִאשָׁה, א. רִאשׁוֹן, רִאשֹׁנָה, *ראשונות, ראשוני, *ראשוניות, *רְאשׁוּת[2]), *רָאשִׁי, *רָאשִׁיּוּת, רֵאשִׁית[3]).

ב. ראשׁ[4]), ממנו רָאשׁ, רֵאשׁ, רְאשָׁה. ב. רִאשׁוֹן.

יקראו. אך פרק זה במשלי בנוי בראשיתו על סדר א"ב של פתגמים, מרֻכבים משני פסוקים: אל תקנא וכו' (א), בחכמה וכו' (ג), גבר חכם וכו' (ה). על כן הכונה כנראה בפס' ז—ח לאויל מחריש אשר חכם יחשב, ויש לקרא דֻמּוֹת (ו"א שתיקה) לאויל (תחשב) חכמות, כשבשער לא יפתח פיהו, ואף שהוא מחשב להרע לו, בעל מזמות וחכמה יקראו לו.]

[1]) [עי' בהערה לערך א. ראש.]

[2]) [ועי' גם רָשׁוּת.]

[3]) [ומזה נגזר היום גם רֵאשִׁיתִי, ת"ז, מי שהוא במצב בראשית, primitiv; —if; —ive, רֵאשִׁיתִיּוּת, ס"נ, Primitivität; primitivité; -ty.

על דברי הבבלי (סוטה מה:): מהיכן הולד נוצר מראשו וכן הוא אומר ממעי אמי אתה גוזי ואומר גזי נזרך והשליכי, ע"כ, מעיר רש"י (המפרש כאן את כונת הדרש, שלא כפרושו בכתוב בתהלים עא ו ובירמיה ז כט): אתה גוזי אתה מ ר א ש י (כך הנוסחה הנכונה בדפוס וילנה, ורשה תרב"ו, ברדיטשוב, עין יעקב וילנה, יעוד. ונ"א מ ר א ש כ י, ובשבוש מכאן מ ר א ש נ י), וצרת ראשי תחלה, ע"כ; במלים אלו מסביר רש"י, כיצד מצא הדורש בכתוב את הרעיון כי נוצר הולד מראשו, שכאלו פרוש שתי המלים אתה גוזי הוא: אתה מֵרֹאשִׁי, כלו' מראש התחלתָ יצירתי, וכן גזי נזרך פרושו בפי הדורש: ראש נזרך. ואין להניח שיצר כאן רש"י פעל ר א ש, כדעת אבינרי, היכל רש"י א' קסד.]

[4]) [במאסף דביר ב (ברלין תרפ"ב) עמ' 90 העיר טורטשינר על העובדה, שבכמה מקומות במקרא ובפרט בפרקי הגאולה שבס' ישעיה באה המלה ר א ש ו ן, ובתה"פ ר א ש ו נ ה כלשון מתנת חנם, ללא מחיר, בהקבלה אל חנם, באפס וכדו', משמ' שאין לגזור אותה מן המלה והשרש א. ראש וכו' הידועים. והנה, כפי שיתבאר בערך רֹאשָׁה (זכר' ד ז), יש לראות גם מלה זו כבינ' נק' של פעל במשמ' נתן במתנת חנם, ועל כן יש להניח שהיה בלשון שרש ופעל ב. ראש במשמ' נתן חנם, ללא מחיר, ומשרש זה יש לגזור כנראה גם רָאשׁ, רש (שבעקר כנראה לא היה עני ודל סתם, אלא כעדות כתבת מישע מלך מואב סוג מיֻחד של עבדים), א משום שהיו הראשים נתינים, או משום שחיתה עבודתם ללא מחיר, כלשון הכתוב: ח נ ם נמכרתם ולא ב כ ס ף

א. רֹאשׁ[5]), ס״ז, ככ׳ רֹאשִׁי, רֹאשֵׁנוּ, רֹאשְׁךָ, רֹאשֵׁךְ, רֹאשְׁכֶם, רֹאשׁוֹ, רֹאשָׁהּ, רֹאשָׁם, רֹאשָׁן, מ״ר רָאשִׁים, סמי׳ רָאשֵׁי, ככ׳ רָאשֵׁינוּ, רָאשֵׁיכֶם, רָאשָׁיו, ראשָׁיו[2]), רָאשֶׁיהָ, רָאשֵׁיהֶם, רָאשֵׁיהֶן,—החלק העליון או הקדמי בגוף בעל חיים, Kopf, Haupt; tête; head, ראש של אדם: וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים וכו׳ ואת שמאלו על ראש מנשה (שם מח יד). והלמה סיסרא מחקה ראשו ומחצה וחלפה רקתו (שופט׳ ה כו). ויהרגו את עורב בצור עורב ואת זאב הרגו ביקב זאב וכו׳ וְראשׁ ערב וזאב הביאו אל גדעון מעבר לירדן (שם ז כה). ותשלך אשה אחת פלח רכב על ראש אבימלך ותרץ את גלגלתו (שם ט נג). וכובע נחשת על ראשו (ש״א יז ה). וירץ דוד ויעמד אל הפלשתי ויקח את חרבו וכו׳ ויכרת בה את ראשו וכו׳ ויקח דוד את ראש הפלשתי ויבאהו ירושלם (שם שם נא—נד). ויאמר אכיש אל דוד לכן שמר לְראשִׁי אשימך כל הימים (שם כח ב). ובמה יתרצה זה אל אדניו הלוא בְּרָאשֵׁי האנשים ההם (שם כט ד). ויחזיקו איש בְּראש רעהו וחרבו בצד רעהו ויפלו יחדו (ש״ב ב יו). ויכהו וימתהו ויסירו את ראשו ויקחו את ראשו וכו׳ ויבאו את ראש איש בשת אל דוד חברון ויאמרו אל המלך הנה ראש איש בשת (שם ד ז—ח). ויגדל הילד ויהי היום ויצא אל אביו אל הקצרים ויאמר אל אביו ראשי ראשי (מ״ב ד יח—יט). הראיתם כי שלח בן המרצח הזה להסיר את ראשִׁי (שם ו לב). ויקחו את בני המלך וישחטו שבעים איש וישימו את רָאשֵׁיהֶם בדודים וישלחו אליו יזרעאלה ויבא המלאך ויגד לו לאמר הביאו רָאשֵׁי בני המלך (שם י ז—ח). על מה תכו עוד תוסיפו סרה כל ראש לחלי וכל לבב דוי מכף רגל ועד ראש אין בו מתם (ישע׳ א ה—ו). מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי (ירמ׳ ח כג). הוי למתפרות כסתות על כל אצילי ידי ועשות המספחות על ראש כל קומה לצדד נפשות (יחזק׳ יג יח). ואתן נזם על אפך ועגילים על אזניך ועטרת תפארת בְּרֹאשֵׁךְ (שם יו יב). דשנת בשמן ראשִׁי (תהל׳ כג ה). אך אלהים ימחץ ראש איביו קדקד שער מתהלך באשמיו (שם סח כב). כשמן הטוב על הָראש (שם קלג ב). והיית כשכב בלב ים וכשכב בְּראש חבל[1]) (משלי כג לד). כי נחלים אתה חתה[2]) על

תגאלו כי כה אמר יי׳ מצרים ירד עמי בראשונה לגור שם ואשור באפס עשקו (ישע׳ נב ג—ד).]

[1]) [מלה זו משֻׁתפת היא לכל השפות השמיות. בארץ ישראל היא באה כבר בהערות הכנעניות שבמכתבי עמרנא (264, 18) בכתיב רֻ—אֻ—שֻׁ, וכן בא ראש בכתבות הכנעניות הקדומות (כלמו, 15), ובארמ׳ של תעודות יב ושבמקרא ראש, רֵאשׁ, בארמ׳ שבתו״ם ובסור׳ רֵישָׁא, אשור׳ רֵשֻׁ, אוגריתי רִאשׁ, מ״ר רַאשׁם, ערב׳ ראשׂ, כושׁ׳ רֶאס, ואולי, בשמושים ידועים, גם במצרית. וכן באות בכל הלשונות השמיות גם מלים אחרות הקרובות למלה זו קרבה שרשית.

אשר להתפתחות המשמ׳ של מלה זו, יש להבחין בעקרון (עי׳ בהערות לערכים א. פָּנִים, ב. פָּנִים) בין תה״פ ראש במשמ׳ למעלה (כמקום הראש בגוף האדם העומד על רגליו) או לפָנִים (כמקום הראש בגוף הבהמה והחיה או בקבוצת בני אדם או בעדר הבהמה וכדו׳) ובין משמ׳ שם העצם לראש האדם והבהמה וכדו׳. משתי משמעויות עקריות אלו, זו של תה״פ היא הראשונה (למעלה, לפנים), והיא שהפכה אח״כ ש״ע לדבר זה, שהוא למעלה או לפנים. וכך למשל כונתו העקרית של הצרוף נָשָׂא ראש (כמו נשא פנים, עי׳ ב. פָּנִים) בחלק משמושיו היא: נשא למעלה, הוציא לְפָנִים וכדו׳. אך בתודעת הדוברים גברה כמוב המשמ׳ המוחשית של ראש האדם, הבהמה וכדו׳ שמרכים שמושיה ביותר׳ עד שהובנו גם הצרופים כגון נשא ראש במשמ׳ נשא את ראשו של פלוני וכדו׳, ועל כן קשה הוא להבחין את המֻקדם והמֻאחר בעקרו בסדור החמר, הואיל ואף במקורות הקדומים ביותר כבר לא הרגישו במקדם ומאחר זה. ואך לשם הבנת ההתפתחות הלשונית יש לזכר את הכלל המֻבע כאן. ועי׳ בהערות הבאות.]

[2]) [למעשה אין נקוד זה, הבא רק בכתוב בישע׳ יה ב (בכל ראשיו קרחה כל זקן גרועה) מורה על צורה שהיתה קימת בלשון, אלא (עי׳ טורטשינר ZDMG 66, עמ׳ 390) על קרי ראש (במקום הכתיב רָאשָׁיו), כמו במקום המקביל בירמיה מח לז: כי כל ראש קרחה וכל זקן גרעה; וכן עמוס ח י: ועל כל ראש קרחה.]

[1]) [רב המפרשים והמתרגמים הבינו חִבֵּל (עי׳ ערך זה) כמשמ׳ תֹּרֶן האניה וכדו׳, אך טורטשינר בתרגומו כאלו הכונה אדם שֹׁכֵב בראש מְחֻבָּל (חִבֵּל על משקל אִלֵּם, פִּסֵּחַ וכדו׳), כשראשו כואב ומְבֻלבל עליו.]

[2]) [אך כנראה הכונה: הנחלים אשר אתה חתה להכין לו סעודה, יהיו על חשבונו.]

ראשו (סס כה כג). שמאלו תחת ראשי וימינו תחבקני (שה"ש ח ג). נפלה עטרת ראשנו (איכ' ה יו). בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר (קהל' ט ח). — ושל בעלי חיים: אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו (שמות יב ט). וסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש הפר (סס כט י). וסמכו אהרן ובניו את ידיהם על ראש האיל (סס סס יח). וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים את הראש ואת הפדר (ויקר' א ח). ואם מן העוף עולה קרבנו וכו' והקריבו הכהן אל המזבח ומלק את ראשו והקטיר המזבחה (סס סס יד–יה). ויהי רעב גדול בשמרון וכו' עד היות ראש חמור בשמנים כסף (מ"ב ו כה). — ושל דמויות אלהיות, בחיות שבמרכבה, הלויתן וכדו': ודמות על ראשי החיה רקיע וכו' נטוי על ראשיהם מלמעלה (יחזק' א כב). אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים על המים אתה רצצת ראשי לויתן (תהל' עד יג–יד). התמלא בשכות עורו ובצלצל דגים ראשו (איוב מ לא). — ושל אליל: וישכימו בבקר ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה וכו' וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות אל המפתן (ש"א ה ד). — ובתמונה: ונתנך יי' לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה (דבר' כח יג). הוא ילוך ואתה לא תלונו הוא יהיה לראש ואתה תהיה לזנב (סס סס מד). ויכרת יי' מישראל ראש וזנב כפה ואגמון יום אחד זקן ונשוא פנים הוא הראש ונביא מורה שקר הוא הזנב (ישע' ט יג). ולא יהיה למצרים מעשה אשר יעשה ראש וזנב כפה ואגמון (סס יט יה). — ושער הראש: גדל פרע שער ראשו (במד' ו ה). ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש (סס סס יח). חי יי' אם יפל משערת ראשו ארצה (ש"א יד מה). ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך (ש"ב יד כו). השיגוני עונתי ולא יכלתי לראות עצמו משערות ראשי (תהל' מ יג). רבו משערות ראשי שנאי חנם (סס סט ה). ועי' שֵׂעָר. — וציצת הראש במשמ' שערות ארכות באמצע הקדקד: וישלח תבנית יד ויקחני בציצת ראשי (יחזק' ח ג). — ופאת הראש: לא תקפו פאת ראשכם (ויקר' יט כז). — ובקצור, ראש במשמ' שער הראש: ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא וכו' ואם מפאת פניו ימרט ראשו גבח הוא (ויקר' יג מ–מא). והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרמים וראשו יהיה פרוע (סס סס מה). והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה וכו' את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרם (סס כא י). והעמיד הכהן את האשה לפני יי' ופרע את ראש האשה (במד' ה יח). וכי ימות מת עליו בפתע פתאם וטמא ראש נזרו וגלח ראשו ביום טהרתו (סס ו ט). וגלח הנזיר פתח אהל מועד את ראש נזרו (סס סס יח). וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה (דבר' כא יב). ובגלחו את ראשו והיה מקץ ימים לימים אשר יגלח כי כבד עליו וגלחו (ש"ב יד כו). ואבשלום רכב על הפרד ויבא הפרד תחת שובך האלה הגדולה ויחזק ראשו באלה ויתן בין השמים ובין הארץ (סס יח ט). ואיזבל שמעה ותשם בפוך עיניה ותיטב את ראשה (מ"ב ט ל). ביום ההוא יגלח אדני בתער השכירה וכו' את הראש ושער הרגלים וגם את הזקן תספה (ישע' ז כ). פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצתי רסיסי לילה (שה"ש ה ב). ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך[1] כארגמן מלך אסור ברהטים (סס ז ו). — וראש פרעות, כמו ראש שער, קדקד שער, עי' א. פְּרָעָה: מדם חלל ושביה מראש פרעות אויב (דבר' לב מב). — וכסמלי אבלות, גזז את ראשו, מרט משער ראשו: ויקם איוב ויגז את ראשו (איוב א כ). וכשמעי את הדבר הזה קרעתי את בגדי ומעילי ואמרטה משער ראשי וזקני ואשבה משומם (עזר' ט ג). — זרק או העלה עפר על ראשו: ויקרעו איש מעלו ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה (איוב ב יב). ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון העלו עפר על ראשם (איכה ב י). — ובצרופים, נשא ראובן את ראש שמעון מעליו, במשמ' כרת ראשו: בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותך על עץ (ברא' מ יט). — ונשא ראובן את ראש שמעון,

[1] [עי' לקמן בהערה לערך רַהַט, ובהערת המחבר בערך מַל, וגם דברי טורטשינר, שיר השירים, עמ' 81 וכו'.]

[2] [כטוי מליצי הבא לבאר את הצרוף נשא ראש, המשתמע בהוראות שונות, במשמ' זו לרעה; ועי' לקמן להוראות אחרות, וכן בא הצרוף במשמ' כפולה בפסוק כ: ויהי ביום השלישי יום הלדת את פרעה וכו' וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האפים בתוך עבדיו.]

במשמ' הרים אותו [1]), נשאו וגדלו: ויהי ביום השלישי יום הלדת את פרעה וכו' וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האפים בתוך עבדיו (שם שם כ). ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין וכו' נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה מבית כלא (מ"ב כה כז). — ובמשמ פקד, ספר ומנה: כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו לייי (שמ"ת ל יב). שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחתם לבית אבתם במספר שמות כל זכר לגלגלתם (במד' א ב). נשא את ראש בני קהת מתוך בני לוי למשפחתם לבית אבתם (שם ד ב). שא את ראש מלקוח השבי באדם ובבהמה (שם לא כו). עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידנו ולא נפקד ממנו איש (שם שם מט). — ובצרופים המורים על תנועות הגוף מתוך הרגשות שונות, הניע האדם ראשו, בראשו, ובש"ע מנוד ראש, כסימן להשתתפות בצער, באמת או בלעג: בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם (מ"ב יט כא; ישע' לז כב). לשום ארצם לשמה שרוקת עולם כל עובר עליה ישם ויניד בראשו (ירמ' יח יו). כל ראי ילעגו לי יפטירו בשפה יניעו ראש (תהל' כב ח). תשימנו משל בגוים מנוד ראש בלאמים (שם מד יה). ואני הייתי חרפה להם יראוני יניעון ראשם (שם קט כה). לו יש נפשכם תחת נפשי אחבירה עליכם במלים ואניעה עליכם במו ראשי (איוב יו ד). — וחפה את ראשו, וביב' חפוי ראש, לאבל ולכלמה [2]): ודוד עלה במעלה הזיתים עלה ובוכה וראש לו חפוי והוא הלך יחף וכל העם אשר אתו חפו איש ראשו ועלו עלה ובכה (ש"ב יה ל). ואדיריהם שלחו צעוריהם למים באו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם בשו והכלמו וחפו ראשם בעבור האדמה חתה כי לא היה גשם בארץ בשו אכרים חפו ראשם (ירמ' יד ג–ד). והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש (אסתר ו יב). — שם ידו או ידיו על ראשו, כסימן אבל וכלמה: ותקח תמר אפר על ראשה וכתנת הפסים אשר עליה קרעה ותשם ידה על ראשה ותלך הלך וזעקה (ש"ב יג יט). גם ממצרים תבשי כאשר בשת מאשור גם מאת זה תצאי וידיך על ראשך (ירמ' ב לז). — והוריד ראשו לארץ, באותה משמ': הורידו לארץ ראשן בתולת ירושלם (איכה ב י). — ושם חבלים בראשו, לאות כניעה: ויאמרו אליו עבדיו (אל בן הדד) הנה נא שמענו כי מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם נשימה נא שקים במתנינו וחבלים בראשנו ונצא אל מלך ישראל אולי יחיה את נפשך ויחגרו שקים במתניהם וחבלים בראשיהם וכו' (מ"א כ לא–לב). — ונשא האדם את ראשו, עמד או הלך בקומה זקופה, גם בהשאלה: ויכנע מדין לפני בני ישראל ולא יספו לשאת ראשם (שפט' ח כח). כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש (תהל' פג ג). אם רשעתי אללי לי וצדקתי לא אשא ראשי (איוב י יה). — והרים ראש: ואתה ייי מגן בעדי כבודי ומרים ראשי (תהל' ג ד). ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה וכו' על כן ירים ראש (שם קי ז). — ובהשאלה, חל הסער על ראשו של אדם: הנה סערת ייי חמה יצאה וסער מתחולל על ראש רשעים יחול (ירמ' כג יט; וכעין זה שם ל כג). — ושב גמולו, עמלו, מחשבתו הרעה בראשו, או על ראשו: כאשר עשית יעשה לך גמלך ישוב בראשך (עבד' א יט). ישוב עמלו בראשו ועל קדקדו חמסו ירד (תהל' ז יז). ישוב מחשבתו הרעה (של המן) אשר חשב על היהודים על ראשו (אסתר ט כה). — וחלו דמי הנרצח על ראש הרוצח, שבו הדמים בראשו: וישמע דוד מאחרי בן ויאמר נקי אנכי וממלכתי מעם ייי עד עולם מדמי אבנר בן נר יחלו על ראש יואב ואל כל בית אביו (ש"ב ג כח–כט). ושבו דמיהם (של אבנר ועמשא) בראש יואב ובראש זרעו לעלם (מ"א ב לג). — והשיב האל את הדם על ראש שופכו: והסירת דמי חנם אשר שפך יואב מעלי ומעל בית אבי והשיב ייי את

---

[1]) [בעקר במשמ' נשא אותו לראש, למעלה או לפנים. עי' בהערה להתפתחות המלה ומשמעותה.]

[2]) [רב המפרשים הבינו את הפעל חפה גם בצרוף זה במשמ' כסה ועטף, וכן גם המחבר בעמ' 1680 וכו'. ואמנם ד. ילין (לשוננו א, עמ' 19 וכו') נסה לבאר חפה ראש במשמ' גלה ראש, בקרבו את הפעל בשמוש זה אל יחף, והערב' חפא [a] במשמ' הלך יחף, ואינו מסתבר. אך למעשה נראה, שאין הכונה ב„חפו ראשם" לכסוי הראש בכובע או בצניף, אלא הכונה: מרב בושה וכלמה נסו כאלו לכסות ולהסתיר את ראשם ואת פניהם, אפילו בידיהם על ראשם, כלשון הכתוב בירמיה ב לז המובא כאן אחר כך.]

---

a) حفا

דמו על ראשו (שם שם לא–לג.). —ודמו בראשו, הוא נושא בעון הדם הנשפך: והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו ואנחני נקים וכל אשר יהיה אתך בבית דמו בראשנו אם יד תהיה בו (יהוש׳ ב יט). ויאמר אליו דוד דמיך על ראשך כי פיך ענה בך לאמר אנכי מתתי את משיח יי׳ (ש״ב א יו). ושמע השמע את קול השופר ולא נזהר ותבוא חרב ותקחהו דמו בראשו יהיה (יחזק׳ לג ד). — והשיב האל את רעתו של האדם, את גמולו, את דרכו בראשו, השיב חרפתו אל ראשו, שפט אותו כגמולו: ואת רעת נבל השיב יי׳ בראשו (ש״א כה לט). ויאמר המלך אל שמעי אתה ידעת את כל הרעה וכו׳ אשר עשית לדוד אבי והשיב יי׳ את רעתך בראשך (מ״א ב מד). וגם מה אתם לי צר וצידון וכו׳ הגמול אתם משלמים עלי וכו׳ קל מהרה אשיב גמלכם בראשכם וכו׳ והשבתי גמלכם בראשכם ומכרתי את בניכם ואת בנתיכם ביד בני יהודה וכו׳ (יואל ד ד–ח). שמע אלהינו כי היינו בוזה והשב חרפתם אל ראשם ותנם לבזה בארץ שביה (נחמי׳ ג לו). ואתה תשמע מן השמים ועשית ושפטת את עבדיך להשיב לרשע לתת דרכו בראשו ולהצדיק צדיק לתת לו כצדקתו (דה״ב ו כג). — וראש של צמח, קצה הצמח, חלקו העליון: ונשאר בו וכו׳ שנים שלשה גרגרים בראש אמיר (ישע׳ יז ו). את ראש יניקותיו קטף (יחזק׳ יז ד). ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי מראש ינקותיו רך אקטף (שם שם כב). וכראש שבלת ימלו (איוב כד כד). —ובמשמ׳ החלק העליון של דברים שאינם בעלי חיים, ראש ההר, הגבעה, המעוז, הפסגה, הסלע, Gipfel ; sommet ; summit: והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים (בראש׳ ח ה). מחר אנכי נצב על ראש הגבעה (שמות יז ט). וירד יי׳ על הר סיני אל ראש ההר ויקרא יי׳ למשה אל ראש ההר ויעל משה (שם יט כ). וישכמו בבקר ויעלו אל ראש ההר (במד׳ יד מ). ויעפלו לעלות אל ראש ההר (שם שם מד). ומבמות הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה (שם כא כ). ויקחהו שדה צפים אל ראש הפסגה (שם כג יד). ובנית מזבח ליי׳ אלהיך על ראש המעוז הזה במערכה (שפט׳ ו כו). ויעבר דוד העבר ויעמד על ראש ההר מרחק (ש״א כו יג). ויתקבצו בני בנימן אחרי אבנר וכו׳ ויעמדו על ראש גבעה אחת (ש״ב ב כה). ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים (שם יה לב). ודוד עבר מעט מהראש (שם יו א). אלף אחד מפני גערת אחד וכו׳ תנסו עד אם נותרתם כתרן על ראש ההר וכנס על הגבעה (ישע׳ ל יז). ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירנו ישבי סלע מראש הרים יצוחו (שם מב יא). כי כה אמר יי׳ על בית מלך יהודה גלעד אתה לי ראש הלבנון (ירמ׳ כב ו). אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תשורי מראש אמנה מראש שניר וחרמון (שה״ש ד ח). ועשרת אלפים היים שבו בני יהודה ויביאום לראש הסלע וישליכום מראש הסלע (דה״ב כה יב). —וראש המגדל, הסלם: הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים (בראש׳ יא ד). ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה (שם כח יב). —וראש השער [1]: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד וכו׳ שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד (תהל׳ כד ז–ט). — וראש העמוד: גדלים מעשה שרשרות לכתרות אשר על ראש העמודים (מ״א ז יז). וכתרות אשר על ראש העמודים מעשה שושן וכו׳ (שם שם יט). — וראש המכונה: ובראש המכונה חצי האמה קומה עגל סביב ועל ראש המכנה ידתיה ומסגרתיה ממנה (שם שם לה). —וראש הכסא: שש מעלות לכסה וראש עגול לכסה מאחריו (מ״א י יט). — וראש המטה: וישתחו ישראל על ראש המטה [1] (בראש׳ מז לא). —וראש השרביט:

---

[1]) [ואמנם כבר העיר טורטשינר בספרו על ארון הקדש עמ׳ 41 על הקשי שבצרוף ראשי השערים במקום שהכונה הברורה בענין דלתות השמים. והואיל והיתה בלשון הקדומה מלה ד ש במשמ׳ ד ל ת, שקשה היה להבחינה בכתב מן רש, ראש (השוה בתעודות יב הארמיות, קאולי ל 9 וכו׳ על בית המקדש ביב: אף הוה תרעו זי אבן וכו׳ נדשו ו ד ש י ה ם קימן וציריהם ז׳ דש׳יא אלך נחש. ואף כאן קראו הראשונים שטפלו בכתבת, בטעות, ו ר ש י ה ם), נראה שכונתו העקרית של הכתוב: שאו שערים ד ש י כ ם, ז״א דלתותיכם.]

[2]) [כידוע בא במקום זה בתרגום השבעים ובבריות החדשה (אל העברים יא יא): על ראש המטה (ῥάβδου). ועי׳ שפינוזה Tract. theol.-pol., פרק VII, המעדיף קריאה זו.]

ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט: (אסת׳ ה ב). —וראש פנה, האבן שבראש הפנה: אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה (תהל׳ קיח כב). — וראש כוכבים: במשמ׳ גבה שמים: הלא אלוה גבה שמים וראה ראש כוכבים כי רמו (איוב כב יב).—ובשמוש כתה״פ וכמלת היחס, ראש, בראש, במשמ׳ למעלה, מעל ל, מצד הפנים, לפני וכדו׳: ואיבה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה הוא ישופך ראש[1] ואתה תשופנו עקב (בראש׳ ג יה). והיה ככלת השטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם (דברי׳ כ ט). ויקח שמואל את שאול ואת נערו ויביאם לשכתה ויתן להם מקום בראש הקרואים (ש״א ט כב). אבחר דרכם ואשא ראש ואשכון כמלך בגדוד (איוב כט כה). בנה עלי ויקף ראש ותלאה[2] (איכה ג ה).— בראש ההרים, מעל ליתר ההרים: והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית יי׳ בראש ההרים ונשא מגבעות (ישע׳ ב ב; וכעין זה מיכה ד א). — בראש חוצות וכדו׳, במקום מורם בחוצות, בגלוי, לעין כל: בניך עלפו שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר (ישע׳ נא כ). אל כל ראש דרך בנית רמתך (יחזק׳ יו כה). חכמות בחוץ תרנה וכו׳ בראש המיות תקרא בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר (משלי א כ–כא). הלא חכמה

[1]) [אין כונת הכתוב לראש ועקב כאברי הגוף דוקא, כדעת המפרשים והמתרגמים, אלא אך זו הכונה, שתהיה איבה ומלחמה מכל צד בין זרע האשה והנחש: זה ישוף, ישאף, יבלע וישמיד את זה מפנים וזה מאחור, וכמובן אף להפך. ומעין זו כונת הדברים בעמוס ב ז: השאפים על עפר ארץ (כנחשים) בראש דלים (לפניהם) ודרך (ז״א בדרך, מן הצד) ענוים יטו (כמארב). והשוה גם יהושע ח יג: וישימו העם את כל המחנה אשר (צ״ל ראש!) מצפון לעיר ואת עקבו מים לעיר. ועי׳ בהערה הבאה]

[2]) [פסוק זה לא הובן, הואיל ולא הכרה בו מלה ב. תלאה (שונה מזו הידועה משמות יח ח ועוד, שנגזרה מן ל א ה): תלאה מן ת ל ה, המקבילה לערב׳ תלו, מ״כ אתלא a) במשמ׳ ע ק ב. וכונתו הפשוטה של הכתוב היא: בנה עלי גדר ויקף עלי מראש ומעקב, מכל צד. משרש תלה גזר את המלה אף דוד בן אברהם אלפאסי הקראי שאמנם פרש במשמ׳ יד.]

a) تلو، أتلاءُ

תקרא ותבונה תתן קולה בראש מרמים עלי דרך בית נתיבות נצבה (שם ח א–ב). — על ראש, לראש, מעל ראש במשמ׳ על, מעל: והיו שמיך אשר על ראשך נחשת והארץ אשר תחתיך ברזל (דבר׳ כח כג). ויצאו בני הנביאים אשר בית אל אל אלישע ויאמרו אליו הידעת כי היום יי׳ לקח את אדניך מעל ראשך (מ״ב ב ג ושם ה). הרכבת אנוש לראשנו (תהל׳ סו יב). בהלו נרו עלי ראשי (איוב כט ג). ומאת אמה היה גבה הצר על ראש החצבם (כתבת השלוח). — למעלה ראש: בשתי ונכלמתי להרים אלהי פני אלוך כי עונתינו רבו למעלה ראש[1]) ואשמתנו גדלה עד לשמים (עזר׳ ט ו).—לכל לראש: לך יי׳ הממלכה והמתנשא לכל לראש (דהי״א כט יא). — ובמשמ׳ זמנית, ראש חדשים, ראש השנה, ראש האשמרת, ראשית הזמן והתחלתו[2]), Anfang; commencement; beginning: החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה (שמות יב ב). ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמרת התיכונה אך הקם הקימו את השמרים (שפט׳ ז יט). בעשרים וחמש שנה לגלותנו בראש השנה בעשור לחדש וכו׳ היתה עלי יד יי׳ (יחזק׳ מ א). קומי רני בליל לראש אשמרות (איכ׳ ב יט). — ומראש ועד סוף[3]), מתחלה ועד סוף: את הכל עשה יפה בעתו גם את העלם נתן בלבם מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף (קהל׳ ג יא). — ומראש, במשמ׳ מראש כל דבר, מלפנים, מקדם: הלוא תדעו הלוא תשמעו הלוא הגד מראש לכם (ישע׳ מ כא). מי פעל ועשה קרא הדרות מראש אני יי׳ ראשון ואת אחרנים אני הוא (שם מא ד). מי הגיד מראש ונדעה ומלפנים ונאמר צדיק (שם שם כו). לא מראש בסתר דברתי מעת היותה שם אני (שם מח טז). יי׳ קנני ראשית

[1]) [אכן, לפי השערת מיכאל ברקיביץ אין ראש כאן אלא כתיבה כפולה של ואש(מתנו) שאחריו.]

[2]) [היו שהבינו כך גם את הפסוק במשלי ח כו: עד לא עשה ארץ וחוצות וראש עפרות תבל, ואחרים פרשוהו בדרכים שונות. אך כנראה הכונה ודאש, כלוי כשדש את עפרות תבל, כלשון הכתוב (מ״ב יג ז): וישמם כעפר לדש.]

[3]) [וכן באשור׳ אשת ריש אד קית, במשמ׳ זו.]

דרכו קדם מפעליו מאז מעולם נסכתי מֵראש מקדמי ארץ (משלי ח כב–כג). — ובקצור, ראש במשמ' אדם העומד בראש קבוצת אנשים, כמפקד ומנהיג וכדו': Oberhaupt, Anführer; chef, commandant; chief, leader: מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון יהיה לְראש לכל ישבי גלעד (שפטי' י יח). ויאמרו זקני גלעד אל יפתח לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לְראש לכל ישבי גלעד ויאמר יפתח אל זקני גלעד אם משיבים אתם אותי להלחם בבני עמון ונתן יי' אותם לפני אהיה לכם לְראש וכו' וילך יפתח עם זקני גלעד וישמו העם אותו עליהם לְראש ולקצין (שם יא ט–יא). ויאמר שמואל (אל שאול) הלוא אם קטון אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה (ש"א טו יז). ויאמר דויד כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לְראש ולשר ויעל בראשונה יואב בן צרויה ויהי לְראש (דהי"א יא ו). —ראש בית אבות, ראש אבות, ובקצור ראש: אלה רָאשֵׁי בית אבתם בני ראובן בכר ישראל חנוך ופלוא וכו' (שמות ו יד). אלה רָאשֵׁי אבות הלוים למשפחתם (שם שם כה). ואתכם יהיו איש איש למטה איש ראש לבית אבתיו הוא (במד' א ד). ויקריבו נשיאי ישראל רָאשֵׁי בית אבתם הם נשיאי המטת הם העמדים על הפקדים (שם ז ב). ויקרבו רָאשֵׁי האבות למשפחת בני גלעד בן מכיר בן מנשה וכו' וידברו לפני משה ולפני הנשאים רָאשֵׁי אבות לבני ישראל (שם לו א). ויקומו רָאשֵׁי האבות ליהודה ובנימן והכהנים והלוים וכו' לעלות לבנות את בית יי' (עזר' א ה). ומֵרָאשֵׁי האבות בבואם לבית יי' אשר בירושלם התנדבו לבית האלהים להעמידו על מכונו (שם ב סח). ורבים מהכהנים והלוים וְרָאשֵׁי האבות הזקנים אשר ראו את הבית הראשון וכו' בכים בקול גדול (שם ג יב). ומקצת רָאשֵׁי האבות נתנו למלאכה (נחמ' ז ע). ואחיו רָאשִׁים לאבות מאתים ארבעים ושנים (שם יא יג). הלוים בימי אלישיב יוידע ויוחנן וידוע כתובים רָאשֵׁי אבות וכו' בני לוי רָאשֵׁי האבות כתובים על ספר דברי הימים (שם יב כב–כג). ובני בלע אצבון ועזי ועזיאל וירימות ועירי חמשה רָאשֵׁי בית אבות גבורי חולים (דהי"א ז ז). אלה רָאשֵׁי אבות לתלדותם רָאשִׁים (שם ח כח). ☜ אלה אנשים רָאשֵׁי אבות לבית אבתיהם (שם ט ט). ויקרא דויד לצדוק ולאביתר הכהנים וללוים לאוריאל עשיה וכו' ויאמר להם אתם רָאשֵׁי האבות ללוים וכו' (שם טו יא–יב). בני לעדן הָראש יחיאל וזתם ויואל שלשה וכו' אלה רָאשֵׁי האבות ללעדן וכו' בני גרשום שבואל הָראש ויהיו בני אליעזר רחביה הָראש ולא היה לאליעזר בנים אחרים וכו' בני יצהר שלומית הָראש בני חברון יריהו הָראש אמריה השני יחזיאל השלישי ויקמעם הרביעי בני עזיאל מיכה הָראש וישיה השני וכו' אלה בני לוי לבית אבותיהם רָאשֵׁי האבות לפקודיהם וכו' (שם כג ח–כד). אלה בני הלוים לבית אבתיהם ויפילו גם הם גורלות לעמת אחיהם בני אהרן לפני דויד המלך וצדוק ואחימלך וְרָאשֵׁי האבות לכהנים וללוים אבות הָראש לעמת אחיו הקטן (שם כד ל–לא). ובני ישראל למספרם רָאשֵׁי האבות ושרי האלפים והמאות וכו' (שם כז א). — וראש הבנים, גם כשאינו בכור: ולחסה מן בני מררי בנים שמרי הָראש כי לא היה בכור וישימהו אביהו לְראש (שם כו י). — ראשי המטות, ראשי אבות המטות, ראשי אבות העדה: וידבר משה אֶל רָאשֵׁי המטות לבני ישראל לאמר (במד' ל ב). שא את ראש מלקוח השבי באדם ובבהמה אתה ואלעזר הכהן וְרָאשֵׁי אבות העדה (שם לא כו). ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת רָאשֵׁי אבות המטות לבני ישראל (שם לב כח). אלה הנחלת אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וְרָאשֵׁי האבות למטות בני ישראל (יהוש' יט נא). אז יקהל שלמה את זקני ישראל ואת כל רָאשֵׁי המטות נשיאי האבות לבני ישראל (מ"א ח א).—וראש אֻמות[1] במשמ' ראש אבות: ושם האשה המכה המדינית כזבי בת צור ראש אֻמות בית אב במדין הוא (במד' כה טו). — ראשי עם: ויאמר יי' אל משה קח את כל רָאשֵׁי העם והוקע אותם ליי' נגד השמש (שם שם ד). ויהי בישרון מלך בהתאסף רָאשֵׁי עם יחד שבטי ישראל (דבר' לג ה). — וכהן הראש: ויקח רב טבחים את שריה כהן הָראש ואת צפניה כהן המשנה (ירמ' נב כד). עזרא בן שריה וכו' בן פינחס

---

1) [כנראה לא היתה המלה אֻמה בשמוש בני ישראל אלא בלשון ישמעאל (ברא' כה טז) ומדין בלבד ועל כן, בא כפרוש למלה כאן: בית אב במדין הוא. ואול עקר פרושו: בית אֵם.]

כן אלעזר הכהן הָראש (עזר' ז א–ה). והנה אמריהו כהן הָראש עליכם לכל דבר יי' (דהי"ב יט יא). ויאמר אליו עזריהו הכהן הָראש לבית צדוק (סס לא י).[1] —וגם בהשאלה לעיר, ארץ ושבט: כי חצור לפנים היא ראש כל הממלכות האלה (יהוש' יא י). כי ראש ארם דמשק וכו' וְראש אפרים שמרון (ישע' ז ח–ט). —וראש גוים: תפלטני מריבי עם תשימני לְראש גוים (תהל' יח מד). —וראש גוים ככנוי לישראל[2]: רנו ליעקב שמחה וצהלו בְּראש הגוים השמיעו הללו ואמרו הושע יי' את עמך את שארית ישראל (ירמ' לא ו). — ונתנו בני אדם ראש, שמו להם ראש אחד: ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש[3] ונשובה מצרימה (במד' יד ד). ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ (הוש' ב ב). וימאנו לשמע וכו' ויקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדתם במרים (נחמ' ט יז). — וראש במשמ' פלוגה אחת מתוך מחנה ההולך ומתקדם בכוונים שונים[4]: ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד והיה לארבעה רָאשִׁים (ברא' ב י). ויחץ את שלש מאות האיש שלשה רָאשִׁים (שופט' ז טז). ויקם אבימלך וכל העם אשר עמו לילה ויארבו על שכם ארבעה רָאשִׁים

1) [בנחמ' יא יז כתוב: ומתניה בן מיכא בן זבדי בן אסף ראש התְּחִלָּה יהודה לתפלה ובקבקיה משנה מאחיו, ע"כ. אך השבעים גורסים לפי נוסח אחר: ראש התְּהִלָּה.]

2) [עי' גם רֵאשִׁית.]

3) [כך, כלשון קצרה במקום נתנה עלינו ראש, הבינו את הצרוף המקצר הזה המתרגמים והמפרשים העברים, ואלה דברי רש"י: כתרגומו, נמני רישא, נשים עלינו מלך, ורבותינו פירשו לשון ע"א, ע"כ; ועי' בהערת ברלינר לרש"י מהדורה ב, עמ' 427.

ואכן אפשר שעקר כונת הבטוי היא על פי דגמת מעשה הבהמה הסרבנית, כדגמת הצרופים ויתנו ערף (דהי"ב כט ו), נתן כתף סוררת וכדו', וצרוף אחרון זה הוא שבא בנחמ' ט כט בהמשך אל פס' יז שנאמר בו: ויקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדתם. והרי מעין זה משמשים בלשונות אחרות בטויים כגון s'entêter (מן tête, ראש), sich etwas in den Kopf setzen וכדו' במשמ' הקשה ערף.]

4) [בשמוש כזה בא באשור' גם רֵישׁ אֵינִי, ובערב' ראש אלעין a), ראש המעין.]

a) راس العين

(סס ט לד). ויקח את העם ויחצם לשלשה רָאשִׁים ויארב בשדה וכו' ואבימלך וְהָרָאשִׁים אשר עמו פשטו על כל אשר בשדה ויכום (סס סס מד). ויצא המשחית ממחנה פלשתים שלשה רָאשִׁים הָראש אחד יפנה אל דרך עפרה וכו' וְהָראש אחד יפנה דרך בית חרון וְהָראש אחד יפנה דרך הגבול (ש"א יג יז–יח). כשדים שמו שלשה רָאשִׁים ויפשטו על הגמלים ויקחום (איוב א יז). — וראש של דבר, ראש בשמים, בשמים ראש וכדו' במשמ' מיטב הדבר, עדית[1], Prima, Bestes; de premier choix; of prime quality, first grade: קח לך בשמים ראש (שמות ל כג). וּמֵראש הררי קדם וממגד גבעות עולם (דבר' לג טו). רכלי שבא ורעמה המה רכליך בְּראש כל בשם ובכל אבן יקרה וזהב נתנו עזבוניך (יחזק' כז כב). תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי (תהל' קלז ו). שמן ראש אל יני ראשִׁי (סס קמא ה). מר ואהלות עם כל רָאשֵׁי בשמים (שה"ש ד יד). — וראש במשמ' סכום כולל[2], Summe; somme; sum, total: או מכל אשר ישבע עליו לשקר ושלם אתו בְּראשו וחמשתיו יסף עליו (ויקר' ה כד). והשיב את אשמו בְּראשו וחמישתיו יסף עליו (במד' ה ז). - וראש גבר, במשמ' יחיד, אחד מן הגברים, Einzelnes, Stück; individu(el), pièce; unit: הלא ימצאו יחלקו שלל רחם רחמתים לְראש גבר (שפט' ה ל). וימצאו בני אלעזר רבים לְרָאשֵׁי הגברים מן בני איתמר ויחלקום (דהי"א כד ד). לאלה מחלקות השערים לְרָאשֵׁי הגברים (סס כו יב). — ואמר בן סירא: האהב נפשך לעדה ולשלטון עיר הכאף ראש (ב"ס גני' ד ז). כשופט עם כן מליציו וכראש עיר כן יושביה (סס י ב). השְׁפַּת ראש פאתי אויב האומר אין זולתי (סס לג יב). —ובתו"ם: לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן ולא ברצועות שבראשה (שבת ו א). זכור אני בפלונית שיצאת בהינומא וראשה פרוע (כתוב' ב י). ונותן לה (הבעל לאשתו) כפה לראשה וחגור למתניה

1) [גם באשור' בא רֵישׁ או רֵשְׁתּ בשמוש דומה.]

2) [במשמ' זו באשור' קַקַּד (קדקד), וכן רישא בתעודות יב הארמיות. וכן summa (מספר עליון) ברומ', כאלו כל הערמה, שעלתה ונצטברה מן האבנים שצברו אותן זה על זה עד למעלה ראש.]

(סס ס ס). אפילו אתה מוכר שער ראשך אתה נותן לה כתובתה (כדל' ע ה). היה נוטל שער ראש נזרו ומשלח תחת הדוד (נזיר ו ח). והוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים[1] (אבו' ד טו). בארץ היו עומדים וראשיהן מבין רגלי הלוים וצוערי הלוים היו נקראין (ערכ' ב ו). הראש והזקן עד שלא העלו שער והדלדולין שבראש ושבזקן נדונין כעור הבשר (נגע' ו ח). אלו שאין חוצצין, קלקי הראש ובית השחי ובית הסתרים (מקו' ט ג). כתיב תירש וקרינן תירוש, זכה נעשה ראש, לא זכה נעשה רש (רב כהנא, יומא עו:). מיד עמדתי ונשקתיו על ראשו, אמרתי לו בני כמוך ירבו נוזרי נזירות בישראל (שמעון הצדיק, נדר' ט:). מי שיש לו שני ראשים, באיזה מהן מניח תפלין (פלימו, מנח' לז.). בין עיניך, זו גובה שבראש (ת"ר, שם לז:). לנחש הזה שאמר הזנב לראש עד מתי אתה מתהלך תחלה אני אלך תחלה וכו' הלך ומצא גומא של מים והשליכה לתוכו וכו' מי גרם לו, על שהלך הראש אחר הזנב (מד"ר דבר' א). והיה יהונתן הסופר מחרפו (את ירמיהו) ומגנה אותו ואומר לו הרכין ראשך על המיטה שמא תבא שינה לעיניך (פסיק' כב', ויהי בעצם מפרקמה, איש שלום, קל:). —*ועם ש"ע, תפלה של ראש וכדו': תפלה של יד אינה מעכבת של ראש, ושל ראש אינה מעכבת של יד (מנח' ד א). המעבר והמזרה והמגוב וכן מסרק של ראש שניטלה אחת משיניהן ועשאן של מתכת (כלים יג ז). — *כֹּבֶד ראש, רצינות: אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש (ברכ' ה א). ועי' כֹּבֶד. — *קלות ראש: שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה (אב' ג יג). ועי' קַלּוּת. — *בת ראש, בבת ראש: המשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו והזורקו בבת ראש מטמא בגדים (ר' שמעון, ספרא ויק, אחרי, פרשה ה). ועי' בַּת אַחַת. —*ובלשון שבועה: היה חייב לחבירו שבועה ואמר לו דור לי בחיי ראשך (סנה' ג ב). חייך וחיי ראשך, לא שעה זו בלבד אומרת כך וכו' (רבי יוסי, ברכ' ג.). היי ראשך אדוני, אני הייתי מחמש מאות שפחות של אמה של ריבה זו (אדר"נ יז). אמר

1) [בירוש' סנה' ד י: מתני' אמרי הוי זנב לאריות ולא ראש לשועלים, מתלא אמר הוי ראש לשועלים ולא זנב לאריות.]

לו המלך (אחשורוש להמן) חי ראשי ומלכותי לך נאה לעשות כן (פדר"א נ), ועי' חַיִּים. — *ובקריאת צער: אם שמע להם מוטב, ואם לאו אוי לו ולראשו (סס עו). — *ובברכה: אמר לו (גר אחד להלל) כל הברכות שבתורה ינוחו על ראשך, שאם היית כשמאי לא באתי להקהל בישראל (אדר"נ טו). — *ראשו ורֻבּוֹ, ראש האדם ורֹב גפו: לא יעמוד האדם ברשות היחיד וישתה ברשות הרבים וכו' אלא אם כן הכנים ראשו ורובו למקום שהוא שותה (ערוב' י ז). מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית, ב"ש פוסלין וב"ה מכשירין (סכה ב ז). האומר לבניו, הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים, כיון שהכנים האחד ראשו ורובו זכה בחלקו (פסח' ח ג). — *תְּלוּי ראש, כמו הרמת ראש[1]: נחית, רבי יהושע אומר, נ'פלאות עשית להם, ח'ירות נתת להם, י'מינך תושיע אותם, ת'לוי ראש נתת להם ע"י משה ואהרן (מד"ר במד' כג). ופרים ראשי, שהייתי חייב הרמת ראש ונתת לי תלוי ראש ע"י נתן הנביא שאמר גם ה' העביר חטאתך לא תמות[2] (תנחו' תשא ד; וכעין זה שם בובר, 106; פסיק' ר"כ, י:). שאו את ראש כל עדת בני ישראל, אמר הקדוש ברוך לישראל, לא חבבתי אומה יותר מכם לכך נתתי לכם תלוי ראש כשם שאני יש לי תלוי ראש על כל באי עולם שנאמר לך ה' הגדולה

1) [עי' בהערה שאחר זו.]

2) [עין בנסחאות השונות של מאמר זה בהערותיו של בובר לתנחומא ולפסיקתא. אך כנראה לא עמד בובר על כונתו המקורית של המאמר, שנשתבשה במקורות, אבל היא יוצאת מן המאמר המובא אחר זה, והיא: אני הייתי חיב (כליה) לפניך, ואתה, שיש לך תלוי ראש והרמת ראש על הכל (המתנשא לכל לראש) נתת לי תלוי ראש, נשאת ראשי. והשוה גם תנחומא אמור, שהובא בילקוט המכירי לתהל' כז ז: היו מהלכין (ישראל) תלויי ראש ואמרו עכשו אנו יודעין שנתרצה לנו הקב"ה. ובמקום זה בתנחו' שבדפוס (אמור טז): בהרמת ראש. והשוה גם ילקוט שמעוני שמות שפו: צדקה תרומם גוי, בנדבה שהביאו ישראל למלאכת המשכן ניתן להם תלויי ראש על ידי משה ואמר כי תשא את ראש. ואמר הפיטן: טרח משאם הגד לו שאת, ישרם להליץ תלוי ראש לשאת (ר"א קליר, אז מאז, קרובי' שקל'). תכפר עון זדוננו תלוי ראש תתן להחינו (מאמר למחות אסמינו, מוסף יוה"כ.]

וכו' והמתנשא לכל לראש, לפיכך נתתי לכם תלוי ראש שנאמר שאו את ראש וכו' (תנחו' במד' ח). —*ובצרופים עם פעלים, שהמלה ראש באה בהם כנושא: שתי שערות עיקרן משחיר וראשן מלבין [1] וכו' עיקרן מלבין וראשן משחיר (נגע' ד ד). חזר הראש והזקן ונקרחו וכו' הרי אלו מיטמאין בנגעים (שם ו ח). — *וכשהמלה ראש באה כמשא, העגיל את הראש: אין לנפלים פתיחת הקבר עד שיעגילו ראש כפיקה (אהל' ז ד). — *הקל את ראשו, נהג קלות ראש: לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח (ברכ' ט ה). לא ישא אדם ויתן עם הגוי ולא יקל עמו את ראשו (תוספת' ע"ז א ב). — *חש בראשו, חשש בראשו או את ראשו, הרגיש כאב בראשו [2]: חש בראשו יעסוק בתורה (ערוב' נד.). התומים הלל אם חשש אחד בראשו חבירו מרגיש (מד"ר שמות ב). למלך שהיה בנו חולה, הוליכו למקום אחד לרפאותו, כשחזרו התחיל אביו מונה כל המסעות ואומר כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך (שם במד' כג). אחשורוש, שכל מי שזוכרו חושש את ראשו (שם אסתר א, ויהי בימי).—*הכחיש את הראש: (אחשורוש,) שהכחיש ראשן של ישראל בצום ותעניות (ר' ברכיה, שם שם). — *התיז את ראשו: מצות הנהרגים היו מתיזין את ראשו בסייף כדרך שהמלכות עושה, ר' יהודה אומר ניוול הוא זה אלא מניחין את ראשו על הסדן וקוצץ בקופיץ (סנה' ז ג). התיז את הראש בבת אחת פסולה (חול' ב ג). — *הטיח ראשו לכותל, חבט אותו בכתל: התחיל (רבן גמליאל) מטיח ראשו לכותל

1) [בקצת מקומות קשה להבחין, אם הכונה לשמוש המלה ראש כנושא (הלבין ראשו של אדם) או כמושא (הלבין אָדם ראשו, כמו: בראשו), הואיל ולא דיקו המעתיקים בנוסחה. כך למשל כתוב במשניות (כתוב' יג ה) בשמושים שונים זה על יד זה: הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל תשב עד שתלבין (ולא: ילבין) ראשה, אבל בהמשך: אשב עד שילבין (לא: אלבין) ראשי, ע"כ, ואלו במדב"ם עוד שמוש שלישי: תהי יושבת עד שילבין את ראשה וכו' יושבת עד שילבין את ראשי, ע"כ, כאלו הנושא: האלהים וכדו'; ובדפוסי הבבלי והירושלמי אף בשבוש גמור: עד שתלבין ראשה וכו', עד שתלבין ראשי.]

2) [ועי' כָּאַב, מֵחוּשׁ.]

וכו' (מד"ר ברא' כ). —*הכניס ראשו בין שני הרים גדולים, הכניס ראשו בין המחלקת: א"ל רבן גמליאל, עקיבא, עד מתי אתה מכניס ראשך בין המחלוקת (ברכ' מז.). מפני מה אתם מכניסין ראשי בין ב' הרים גדולים, בין ב' מחלוקות גדולות, בין בית שמאי ובין בית הלל (ר' יהושע, יבמ' טו:). — *הכניס את ראשו לקולר פנוי, הביא את עצמו בצרה: לקסטוריי' שהיתה עוברת וראה קולר פנוי והכניסה את ראשה לתוכו (רשב"ל, ירוש' כלי' ט א). — *פסע על ראשי עם קדוש: מי הוא זה שמפסע על ראשי עם קדוש (אבדן לר' ישמעאל בר' יוסי, יבמ' קה:). ועי' פָּסַע. — *וראש הצמח, ראש לפת, שום, בצל וכדו', חלק זה של הצמח הדומה לראש [1]: לא יטע ראש הלפת בתוך הגבול (כלא' ג א). הסתכל בראשי לפתות, מעשה ושקלו ראש לפת לי' ליטרי' של ציפורי ומעשה שקינן שועל בראש הלפת (ספרי דבר' שיז). כל מיני ירקות יפין לחלום חוץ מראשי לפתות (ברכ' נז:). וקראת לשבת עונג, במה מענגו וכו' בתבשיל של תרדין ודגים גדולים וראשי שומין (בשם רב, שבת קיח:). וילפת, אמר רב שנעשה בשרו כראשי לפתות (סנה' יט:). לא יאכל אדם שום ובצל מראשו אלא מעליו (כלה רבתי י). — *וראשי בשמים [2]: הקושט והחמס וראשי בשמים וכו' נלקחין בכסף מעשר (עקצ' ג ה). — *ובכלל במשמ' קצה הדבר, חלקו העליון או הקדמי: האומנין קורין בראש האילן או בראש הנדבך (ברכ' ב ד). איזהו לקט, הנושר בשעת הקצירה וכו' תוך היד ותוך המגל לעניים וכו' ראש היד וראש המגל ר' ישמעאל אומר לעניים (פאה ד י). שבלת שבקציר וראשה מגיע לקמה, אם נקצרת עם הקמה הרי היא של בעל הבית (שם ה ב; עדי' ב ד). התוכף תכיפה אחת אין בה משום כלאים וכו' עשה שני ראשיה לצד אחד חיבור (כלא' ט י). לא ימלא אדם את הקערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה בתוכה (שבת ב ד). דבק כדי ליתן בראש השבשבת שם ח ד). וזכוכית כדי לגרוד בו ראש הכרכר (שם שם ו). קנה של זיתים, אם יש קשר

1) [ומעין זה ברב הלשונות.]

2) [כנראה לא במשמ' צרוף זה שבמקרא.]

בראשו מקבל טומאה (שם יז ג). נתנו בראש הקנה או בראש הקונדס וכו' הרי זה עירוב (עירוב' ג ג). כותל שבין שתי חצרות וכו' היו בראשו פירות, אלו עולין מכאן ואוכלין ואלו עולין מכאן ואוכלין (שם ז ג). היה קורא בראש הגג ונתגלגל הספר מידו וכו' גוללו אצלו (שם י ג). נגר שיש בראשו גלוסטרא, רבי אליעזר אוסר (שם שם י). כל הנאכל בשור הגדול יאכל בגדי הרך וראשי כנפים והסחוסים (פסחי' ז יא). העושה סוכתו בראש העגלה או בראש הספינה כשרה וכו' בראש האילן או על גבי גמל כשרה (סוכה ב ג). לולב וכו' נקטם ראשו נפרצו עליו פסול (שם ג א). ומלקט; משם מורביות של ערבה ובאין וזוקפין אותן בצדי המזבח וראשיהן כפופין ע"ג המזבח (שם ד ה). ומנורות של זהב היו שם וד' ספלים של זהב בראשיהן (שם ה ב). עני המנקף בראש הזית, מה שתחתיו גזל (גט' ה ח). חתמו עדים בראש הדף וכו' פסול, הקיף ראשו של זה בצד ראש של זה והעדים באמצע שניהם פסולין (שם ט ז). הכלב והגדי שקפצו מראש הגג ושברו את הכלים משלם נזק שלם (ב"ק ב ג). עלתה לראשי צוקי, ונפלה הרי זה אונס (ב"מ ז י). ידה (של הרצועה) טפח ורחבה טפח וראשה מגעת ע"פ כריסו (מכו ג יג). קדשי קדשים ששחטן בראש המזבח, רבי יוסי אומר כאלו נשחטו בצפון (זבח' ו א). איזה היתר, שקמצו מבורץ, וחסר, שקמצו בראשי אצבעותיו (מנח' א ב). ארבעה סניפים של זהב היו שם מפוצלין מראשיהן (מנח' יא ו). נפגם הזנב מן העצם וכו' או שהיה ראש הזנב מפציל עצם (בכורות ו ה). סידר המערכה גדולה מזרחה וכו' וראשי הגיזרין הפנימיים היו נוגעים בתפוח (תמיד ב ד). ארבע לשכות היו בבית המוקד וכו' שתים בקדש ושתים בחול וראשי פספסין מבדילין בין קדש לחול (מדות א ו). קבע שלשה מסמרין בארץ להיות שופת עליהן הקדרה, אף על פי שעשה בראשו מקום שתהא הקדרה יושבת, טהורה (כלים ו א). הסיף והסכין והפגיון והרומח וכו' שנחלקו הרי אלו טמאין, רבי יוסי אומר, הסמוך ליד טמא והסמוך לראש טהור (שם יג א). מקל שעשי' בראשו מסמרות וכו' טמא (שם יד ג). מחצלת וכו' הסתיר ראשי המעדנין טהורה (שם כ ז). שרפרף שניטל אחד מראשיו טמא (שם כב ג). קורה וכו' עשה ראשה גולל לקבר אין טמא אלא עד ארבעה טפחים (אהל' טו ח). עשרים וארבעה ראשי איברים באדם שאין מיטמאין משום מחיה, ראשי אצבעות ידים ורגלים וראשי אזנים וראש החוטם וראש הגויה וראשי הדדים שבאשה (נגעי' ו ז). מי שהיתה בו בהרת וכו' בראש הערלה יטול (שם ז ה). נטל עץ ארז ואזוב ושני תולעת וכרכן בשירי הלשון והקיף להם ראשי אגפים וראש הזנב של שניה (שם יד א). וקושרים מקל ומסבך בראשו של חבל (פרה ג ג). שתי שערות האמורות בפרה וכו' כדי לכוף ראשן לעיקרן (נדה ו יב). הרואה כתם וכו' על עקבה ועל ראש גודלה טמאה (שם ח א). א"ל הקב"ה, משה, אין אתה יודע מה לעשות, אתה רוצה לאחוז את החבל בשני ראשין (מד"ר דבר' ז). — וראש תור, חלק בולט, זוית מחדדת וכולטת של שדה וכדו' [1]: היה ראש תור חטים נכנס בתוך של אחרים מותר (כלא' ב ז). היה ראש תור ירק נכנס לתוך שדה ירק אחר מותר (שם ג ג). הקמרון שלה (של השדה) בזמן שהוא קבוע חבור לה ונמדד עמה וכו' כיצד מודדין אותו, ראש תור (כלים יח ב). אמרו ליה רב כהנא ורב אסי לרב, ויעמידנו (אותו טפח) כנגד ראש תור (סוכה ז.; וכעין זה ב"ב סג.). — *וראש שורה שבשדה: ראשי שורות העומר שכנגדו מוכיח וכו' ואלו הן ראשי

---

1) [לא הברר הבטוי במקורו ובהוראתו המדיקת. היו שפרשוהו כאלו עקרו ראש שור, ראש שורה או מלשון תורים וחרוזים (שה"ש א י), ואין כל הפרושים האלה מסתברים מצד הלשון. והשוה גם את הצרוף ראש בית תור הבא במקום ראש תור בדברי הגאונים (לוין, אוצה"ג סכה, עמ' 9). מצד הענין פרש רש"י (סכה ז.): ויעמידנו כנגד ראש תור (ראש שורה) במקצוע צפונית מערבית באלכסון או מזרחית דרומית כשהמחיצות מערבית צפונית דנראה נוטה לשתי מחיצות ומיחזי כד' מחיצות, ראש תור היא תלם מענה של סוף שדה שהתלמים כלים והולכין באלכסון, זה ארוך מזה מעט. ע"כ. ועי' בדברי הגאונים המובאים באוצה"ג שם. ובתוספת' אין הבטוי, ובמקום המקביל למשנה בכלא' ב ז נאמר (תוספת' כלא' ב א): היה חורש ומכניס חיטין לתוך שדה שעורין וכו'.]

שורות. שנים שהתחילו מאמצע השורה זה פניו לצפון וזה פניו לדרום ושכחו לפניהם ולאחריהם, את שלפניהם שכחה ואת שלאחריהם אינו שכחה. יחיד שהתחיל ב ר א ש השורה ושכח לפניו ולאחריו, שלפניו אינו שכחה וכו (פאה ו ג–ד). — *ראשי אותיות, ראשי תבות: אמר לו הקב"ה (ליוד שנטל משרי), לשעבר היתה בשמה שלנקבה ובסוף האותיות עכשיו אני נותנך בשם זכר וב ר א ש[1]) האותיות ויקרא משה להושע בן נון יהושע (ר' יהושע בן קרחה, מד"ר בראש' מז). טול ר א ש י אותיות של ראשי שבטים ואתה עומד על מנינם, רי"ש דראובן תרין מאוון אלפין, שי"ן דשמעון וכו' נו"ן דנפתלי וכו' (פסיק' ר"כ, שקלים, בובר, יז:). הלה' תגמלו זאת, הה"א רחוקה מן השם למה שהוא סיום חתימתו של משה, קח ר א ש י תיבות של פסוקים עד ה' מהלה', כגון ה' מהאזינו וי' מיערף כ' מכי שם ה' אקרא ה' מהצור שי"ן משחת לו ה' מהלה', ותמצא שהכל עולה בגימטריא כמנין משה (תנחו' האזינו ה). — *ראשי פסוקים, במשמ' אף פסוקים בודדים, פסוק פסוק לעצמו: התינוקות מתקינין להן ר א ש י פסוקיהן לאור הנר (רסב"ג, ירוש' שבת א ד). ויבינו במקרא זה המסרת וכו' ויש אומר' אילו ר א ש י פסוקים (שם מגי' ד א). לא ר א ש ו של פסוק הזה סופו ולא סופו ר א ש ו (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר בראש' נג). ועי' פסוק, 5023. — ראש פרק, ראשי פרקים: שאם יושב אדם י"ח חודש ואינו חוזר בה (בתורה), נמצא משכח ר א ש י פרקים, כ"ד חודש ואינו חוזר בה, נמצא משכח ר א ש י מסכתותיו, זמתוך שאומר על טמא טהור ועל טהור טמא ומחליף חכמים זה בזה ומשכח ר א ש י פרקים ו ר א ש י מסכתותיו סוף שיושב ודומם (אלישע בן אבויה, אדר"נ כד). ועי' פרק, 5237. — *ראשו של ענין: החכם עיניו בראשו וכו' עד שהחכם ב ר א ש ו של ענין הוא יודע מה יש בסופו (מד"ר קהל' ב, החכם). — וראש, ראש משמר, ראש בית אב, ראש בית דין, ראש הכנסת, ראש המעמד, הנשיא, החשוב שבחבורה: הסגן בימינו ו ר א ש בית אב משמאלו וכו' ר א ש בית אב אומר לו, אישי כהן גדול, הגבה שמאלך (יומא ד א). חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו ל ר א ש הכנסת ו ר א ש הכנסת נותנו לסגן (שם ז א; סוטה ז ז, ח). ר א ש בית דין אומר מקודש וכל העם עונים אחריו מקודש מקודש (ר"ה ב ז). הוי קל ל ר א ש ונוח לתשחורת (ר' ישמעאל, אב' ג יב), ועי' קל. ו ר א ש המעמד היה מעמיד את הטמאים בשערי מזרח (תמיד ה ו). וסגן קודם ל ר א ש המשמר ו ר א ש המשמר קודם ל ר א ש בית אב ו ר א ש בית אב קודם לאמרכל וכו' (תוספת' הור' ב י). הכל הולך אחר ה ר א ש, אימתי בזמן שהרועה תועה הצאן תועים אחריו (פדר"א מב). — *וראש העיר: כל מקום שהיו (המרגלים) נכנסים הייתי עושה ל ר א ש העיר[1]) למות וכיון שהיו נכנסין מוצאין כל בני העיר מטפלים עם ר א ש העיר (תנחו' בובר, הוספה לשלח י). — *ראש גולה[2]), הראש שהיה ממונה על היהודים בבבל: אין בן דוד בא עד שיכלו שני בתי אבות מישראל ואלו הן ר א ש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל (סנה' לח.). רמז לו (המלאך ליעקב) שעתידים שני שרים לצאת ממנו, ר א ש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל (חול' צב.). — *ראש ישיבה[3]), ראש לבני כלה: הנכנס לאגם בחלום נעשה ר א ש ישיבה, ליער נעשה ר א ש לבני כלה (ברכ' נז.). — ראש גדר[4]): חס ושלום, לא נתנדה ר' עקיבה, אלא ר א ש גדר היה ושלח רבן גמליאל והעבירו מראשיתו (ר' יהוד' הנחתום, ר"ה א ו). ועי' ראשות. — *ראש המדברים בכל מקום: פתח ר' יהודה ר א ש המדברים בכל מקום בכבוד התורה ודרש וכו' (ברכ' סג:) נענה ר' יהודה בר' אילעאי ר א ש המדברים בכל מקום ואמר וכו' (שבת לג:). ואמאי קרו ליה ר א ש המדברים בכל מקום, דיתבי ר' יהודה ור' יוסי ור' שמעון וכו' פתח ר' יהודה ואמר

---

1) [כך בהוצאת תיאודור (עמ' 471) וכך נכון. נ"א: ובראשן, ובראשון.]

---

1) [ענין זה מספר במקומות אחרים על ה„גדולים" שבכל עיר, עי' הערות בובר.]

2) [וכן בארמ' (סנה' לח. ועוד) ריש גלותא.]

2) [וכן בארמ' (ב"ב יב:) ריש מתיבתא.]

4) [אמנם יש מפרשים ג ד ר זה כשם מקום, ואינו מסתבר לפי הענין, הואיל ואין בטויים כגון ראש ירושלים, ראש טבריה מצויים בתו"מ. אך הוראתו המיוחדת של הצרוף לא הבררה.]

כמה נאים מעשׂן של אומה זו וכו׳ אמרו, יהודה שעילה יתעלה (שם שם). פתח רבי יהודה בר אילעאי ר א ש המדברים בכל מקום אמר וכו׳ (מנחי קג:). —*וראש חולה: עתיד הקב״ה לעשות ר א ש חולה לצדיקים לעתיד לבא, מה טעמא, שיתו לבכם לחילה, לחולה כתיב (ירוש׳ מגי׳ ב ג ומד״ר שה״ש, לריח). ועי׳ חוֹלָה. — *ובהשאלה: וכי מה ראה בשור לעשותו ר א ש לקרבנות (תנחו׳ אמור טו). — תה״פ, *בְּראשׁ: מיד הושיבוהו (את הלל) ב ר א ש ומינוהו נשיא עליהם (פסח׳ סו.). ויאמר ממוכן וכו׳ אמר רב כהנא מכאן שההדיוט קיפץ ב ר א ש (מגי׳ יב:). חנינא בר חמא ישב ב ר א ש (כתוב׳ קג:). למטרונא שיצא עליה שם רע עם אחד מגדולי מלכות, בדק המלך בדברים ולא מצא בהם ממש, מה עשה המלך, עשה סעודה והושיבו ב ר א ש (ר׳ לוי, תנחו׳ אמור יח). —*מראש דבר ועד ראשו, מראש ועד סוף, מקצה לקצה: היתה שדהו זרועה ירק והוא מבקש ליטע בתוכו שורה של ירק אחר, רבי ישמעאל אומר, עד שיהא התלם מפולש מ ר א ש השדה ועד ר א ש ו (כלא׳ ג ג). חריץ שהוא עובר בכרם וכו׳ אם היה מפולש מ ר א ש הכרם ועד סופו הרי זה נראה כבין שני כרמים וכו׳ (ר׳ אליעזר בן יעקב, שם ה ג). — *קלני מראשי: בשעה שאדם מצטער שכינה מה הלשון אומרת (כביכול) קלני מ ר א ש י קלני מזרועי (רבי מאיר, סנה׳ ו ה). ועי׳ קַלֵּנִי. — *נמצא עומד למעלה מראשי: לאשתו של בולדרים שהיתה מקשטת עצמה בפני שכינת׳ אמרו לה שכינתה, בעליך אינו כאן, בפני מי את מקשטת עצמך, אמרה להון, בעלי מלח הוא, אם יזדמן לו מעט רוח תכף יבא ונמצא עומד למעלה מ ר א ש י [1]) וכו׳ (בר קפרא ור׳ יצחק בר קפרא, מד״ר קהל׳ ג, בכל עת). — *ראש בראש, מדה במדה, מדה כנגד מדה: והם ירצו את עונם יען וביען, וכי ר א ש ב ר א ש פרעתי מהם מישראל והלא לא פרעתי מהם אלא אחת ממאה שחטאו לפני, א״כ למה נאמר יען וביען וכו׳ (ספרא ויק בחוקותי פרק ח, קיב:). — *ובבנין, ראש במשמ׳ עמוד,

[1]) [במדה״ג (ברא׳ מא ז): אמרה להן בעלי בולדסום מעט הוא עוקץ את סוסי ונמצא עומד על ראשי.]

שהפתין מֻנח עליו [1]): בית הבנוי ר א ש ופתין, נראה (הנגע) ב ר א ש נוטל את כולו (רבי אליעזר, נגע׳ יג ב). — *וביחס לזמן, ראש השנה: נולד וכו׳ שני ימים טובים של ר א ש השנה נימול לשנים עשר (שבת יט ה). ארבעה ר א ש י שנים הם, באחד בניסן ר א ש השנה למלכים ולרגלים, באחד באלול ר א ש השנה למעשר בהמה וכו׳ באחד בתשרי ר א ש השנה לשנים ולשמיטין וליובלות, לנטיעה ולירקות, באחד בשבט ר א ש השנה לאילן כדברי ב״ש, בה״א בחמשה עשר בו (ר״ה א א). — *ראש השנה של עולם, ר״ה לפי בריאת העולם, א בתשרי: הביא שליש קודם ר א ש השנה של עולם מתעשר לשעבר, לאחר ר א ש השנה של עולם מתעשר לבא (ר׳ יסא, ירוש׳ שביע׳ ה א). — *ראש השנה, שם מסכת בסדר מועד שעקרה הלכות קביעת שנים. — *ראש חדש: הגיע ר א ש חדש כסלו ולא ירדו גשמים בית דין גוזרין שלש תעניות (תעני׳ א ה). אין גוזרין תענית על הצבור ב ר א ש י חדשים, בחנוכה ובפורים (שם ב י). ר א ש חדש אדר שחל להיות בשבת קורין בפרשת שקלים (מגי׳ ג ד). — *ובהשמטת המלה חדש: קונם יין שאיני טועם וכו׳ עד ר א ש אדר, עד ר א ש אדר הראשון, עד סוף אדר. עד סוף אדר הראשון (נדר׳ ח ה). [2]) — ובסהמ״א: בין שכתבם ר א ש ישיבה ובין שלא כתבם (קטעי כ״י של וכום בן מאיר, JQR NS V, 1925, עמ׳ 546). הנם כתובים על ספר דברי הימים ל ר א ש י הישיבות (רסע״ג, גוף ספר המועדים, סעדיאנה שכטר, יו). התלמידים ישבו בחדר ר א ש ישיבת סורא ודנו עמו (שו״ת הגאוי מן הגניי, 422), ועי׳ יְשִׁיבָה. כי האסופות הם שמות ר א ש י המסמרות ולכן דימה החכם דברי החכמים למסמרות

[1]) [עי׳ פָּתִין, והערה שם.]

[2]) [בחולין לט: כתוב בספרים: יהיב ליה זוזא לטבח ישראל וכו׳ חזינן אי איניש אלמא הוא דלא מצי מדחי ליה אסיר ואי לא אמר ליה ר י ש י ך ו ה ר, ופרש רש״י (כרגמ״ה): הרי ראשך והרי הר, הכה זה על זה וכו׳, ולפי זה יש כותבים אף בעברית: ראשך והר. וטעות גסה היא, הואיל והמאמר הוא בארמ׳, שאין בה המלה הר, ואין כאן אלא נוסח משובש, ובכתבי היד נוסחאות שונות בהחלט, כגון רישיה דהך דהרי וכדו׳ (עי׳ ד״ס), ואין לשבש את הלשון.]

הנטועים הראשים ולא ליותר המספרות אשר אין להם אסופות (דונש, תשובות על מנחם, אסופות, 44). ואני שב על ראש הענין ואומר וכו' (ראב"ע הבשיה, הגיון הנפש ד, לג.). לפתוח ראשון, בכל דבר כבוד בין בתורה בין בישיבה הוא ידבר בראש (רש"י, גיט' נט :). חולי כאב הראש הבא מחמת דם (רוח, שם קמ :). לאמורא, שהיה עומד בפני רב ומשמיע לרבים מה שראש הדרשה לוחש לו (רוח, חול' טו.). ובראש של כלם רבי דניאל בן חסדאי הנקרא ראש גלות (מסעות ר' בנימין, גרינהוט, 56), ועי' גָּלוּת. החכם עיניו בראשו, זה אברהם אבינו שהיה מסתכל לעמוד על ראשו שלעולם (מדה"ג, ברא' יב א, מרגליות, ריא). ראש צאנו שלאברהם היה (האיל) ויצחק שמו ולא הכירו וכו' (שם שם, שנו). ויחלש יהושע את עמלק, ר' יהושע אומר שירד וחתך ראשי גבורים העומדין בראשי שורות (שם שמות יז יג, הופמן, 183). מנין שסופו לבקש ראש ההלכה ואינו מוצא וכו' ומנין שסופו לבקש ראש הפרק ואינו מוצא וכו' ומנין שסופו לבקש ראש המסכת ואינו מוצא (שם דבר' ד ט, הפנלה, 40). נטיית הכאב למאוחר הראש (כרבוני, אר"ס, כ"ביה"מ סכטר, בחליי הראש ב ג א). אבל אחרי אשר למצוא חפץ להשיג איל ולהוסיף עילוי ותילוי ראש לא חמלת תת בברותי ראש וכו' (ר"י בדרשי, בחינות עולם עז). ואם מכרו השדה במס שעל הראש ה"ז אינו ממכר (טו"ע חו"מ סמט ט). — ° וראש דברים, ראשי דברים סכום קצר של עקר הדברים: וכבר חברנו ממנו הנה ראש דברים [2] (ר"ש א"ת, מו"נ ב כח). — ° בית ראש, עי' בַּיִת, 536. — ° מן הראש, ממחשבת עצמו, משכלו: מדוע תאמר שאתה מעתיק מס' ואתה אין לך ספר רק מראשך אתה כותב, הלא נאה לך לאמר כי משכלך אתה כותב (יוספין א, 89). — ואמר המשורר: ואל תתלה בדבר ראש אהבים, תהי נצל בסוף מריב ואיבות (ר"ש הנגיד, בן משלי רלח, ששון' קנב). ירא את האלהים ראש לחכמה והראשית לכל דבר יקרה (רוח, שם תקעא, שם, קפז). אם נפשך תקריב לאל שדי הלא צריך לעשרונים שנים אתה כי מעשה אשת נעוריך עלי ראשך כלוית חן וכבוד תתה (אלעזר בן יעקב הבבלי, אם נפשך, ברודי, כח). היה ראש או היה זנב בתבל ובינוני חדל מהיות לעולם (רוח, סיה, שם, נא). — ° וראש הקהל, הגליל, המדינה, הארץ, הפרנס והמנהיג: שאם באיזה קהלה יבא שום אדם ויגלה לאיזה ראש הקהל איך ששום בר ישראל מתחיל להתעסק בדברים האסורים, אז יתאספו ראשי ומנהיגי אותה הקהלה ויציע דבריו אותו הראש בפניהם וכו' ואם יתברר להם שאמת נכון הדבר, אז הם חייבים לעמוד נגד אותו המהרס וכו' ואם אי אפשר להם לבדם למחות, אז יצרפו אליהם ראשי אותו הגליל, ואם גם לחם אי אפשר למחות אז יקריבו הדבר לפני ראשי ג' ארצות וכו' (פנקס ועד ארבע ארצות, י. היילפרין, 12). וזולת זה עוד עונשים קשים יושת עליו, כפי ראות עיני ראשי המדינו' יצ"ו (שם, 13). — ° ובחידות לשון, וראש במשמ' האות הראשונה במלה, ואמר המשורר: ושם ראשו וסופו אם אבל מחציתו אב (אלעזר בן יעקב הבבלי, חידה על השם אברם, ברודי, קיא). התדע שם אשר ראשו בחברון ורגליו ירדו עמקי נהרים [1]) (רוח, על דן, שם, קיב). קחה לך נון והפכהו ותוציא לאורה תעלומי תעלומות ותמצא ראש כראש כשדים בפשטם ורגלים כרגלי הבהמות [2]) (רוח, על גד, שם, קיג). — ° וראש במשמ' האות רֵישׁ, ואמר המשורר: ערם הולך בלי לבוש ועלי ראשו הודו, ואם חכם ונבון הוא ישרוק ויקבוץ לצידו [3]) (ראב"ע, ערם הולך, כהנא א, 98). — ° ובפילוסופיה, ראש, מ"ר ראשים, במשמ' ראשי ענינים שדבר מן הדברים מתחלק לפיהם בחלוקה הגיונית [4]): וחכמי המחקר וכו' אמרו שכל היוצאים לידי מעשה הם נחלקים

---

[1]) [בספרי (דבר' מח): שסופו להניח שנים ושלשה דברים בפרשה וכו' שהוא מבקש פתחה של פרשה וכו'.]

[2]) [במקור הערבי נבד'א, מעט, מקצת, ואף אלחריזי תרגם כאן ראשי דברים, ועי' ראש פרק.]

[1]) [ראש „דן" הוא בחברון, בקרית ארבע—ד, ורגלי השם נמצאות עמק, ב„נחרים", באות נ (טורטשינר, לשוננו יא, 271).]

[2]) [עי' הערת טורטשינר, שם שם, 272.]

[3]) [אם כונת מלת ערום מבלי לבוש, אז בלשון יחוד יש חולם בראשה, ואם ערום מלשון חכמה נקוד לרוב בשורק או קבוץ (כהנא א, 240).]

[4]) [בהשאלה על פי שמוש הכתוב, כגון כשדים שמו שלשה ראשים (איוב א יז).]

בעמידתם בכח לשלשה ראשים, והם חומר וצורה ואפס (ראב״ח, מגלת המגלה, 5). והתהפך הראשים[1]׳ ר״ל שוב העצם מקרה והמקרה עצם (ר״ש א״ת, מו״נ ג טו). — °וראש, במשמ׳ כלל ראשי, כלל שאין למעלה ממנו: וחכמי המחקר מצאו כל דברי הגופות שהם ז׳ והם ראשים, כללים אין למעלה מהם (ראב״ע, פרוש שמות כ א). — °ראש ממון[2], קרן: ישבע שמעון שבועת השותפין כי לא נשכר באותה סחורה וכי על מה שנתן לו ראובן אינו אלא ראש ממון ואין לו שכר (שו״ת הרי״ף עא). ונותן ראש הממון בעינו שלם אם לא עלה בו הפסד יותר מריוח (ספר השטרות לר״י ברצלוני, 112). שאם נותן אדם לחבירו מאה דינרין ליקח פרקמטיא בהן והתנה עמו שכל מה שירויח עד כדי ראש הממון נוטל אותו בשבירותו וכו׳ (שם, 115). ואין בדבר הפרש בין חנוני ובין זולתו יש להם שכר אם לא היה ראש ממון ביניהם אבל אם הטיל זה לכים ואפי׳ הטיל זה הרבה וזה מעט אין לו שכירות (שם, 116). בראשו׳ הוא הקרן, ראש הממון (רש״י, ויקרא׳ ה כד). הוציא לה העשרום דינרי זהב מראש ממון (תשב״ץ ד ל). ועתה אקח מראש ממון השלש מאות פרחים זהב ואם ישאר איזה ריוח יהיה בינינו (שו״ת ר״מ אלשיך קטו). — °וראש הכים, ראש הממון בעסקי שתפות: זכן לענין ראש הכים אם יש עדים או הוראה כ׳ נתן לו השב ישיבנו (רסע״ג, תשובות גאוני מז״מ לא). —°ובלשון שבועה: אמור לרב שיבא אלי והנני מבטיחו על ראשי שלא יקבל הזק (שלשלת הקבלה ויניציאה 1587, מט., מובא אצל א. אפשטין Die nach Raschi benannten Gebäude in Worms). חי נפשי הוי כמו בחיי ראשי בו קללה ואין בו שום שבועה (הלכות קטנות לר״י אלגזי א קד, כד.). ואם אדם ישבע בראש מלך בשר ודם ולא יקים דברו הוא בן מות (מכוה״מ ב א ב ב). אמור לי באהבתך הנאמנה בחי ראשך אם יוכל עין המשכיל להפריד מאלוקות חלק (רמח״ל, חוקר ומקובל, 3). — °הֲדָרַת הראש, מעשה המַּדִּיר אדם במלים דור לי בחיי ראשך: דחרם סתם והדרת ראש לא מהניא בנאמנות (בשם רב האי מובא בטוחו״מ עא). שלא יהא כח ביד היתומים לעולם להשביעו שום שבועה קלה וחמורה ולא להחרימו אפי׳ חרם סתם ואפי׳ הדרת הראש בשביל אפטרופסות זה (ספר השטרות לר״י ברצלוני, 7). ולא נותר לי עליו לא שבועה ולא חרם סתם ולא הדרת הראש (שם, 60). וכל זמן ששכר משכונה זו יוצא מתחת יד פלוני הוא והבאים מכחו כשני עדים ברורים בלא חרם ובלא שבועה בלא הדרת ראש (שם, 64). מכיון שפסק הדין על עצמו לפני ב״ד שאמר דור לי וכו׳ והלה קבלו אפי׳ קודם הדרת הראש (נמוקי יוסף על הרי״ף, סנה׳ פרק ג, ד.). שוה נותן מה שתובע ממנו ע״פ ואביך או בהדרת הראש (שם שם). בשלמא מתני׳ דהוה חייב לו שבועה ומאמינו בהדרת הראש דלא חשיבא מידי וכו׳ (שם שם). ולא יתבע ממנו לא שבועה ולא חרם׳ סתם ולא הדרת ראש (פחד יצחק, ערך מעביר נחלה קסא). — °ובתכונה: והן נקראות נקודות היושר מפני שהיום והלילה שוים בהם בכל מקום, האחת ראש טלה וכו׳ והשנית ראש מאזנים וכו׳ ושתי נקודות המרחק הגדול אשר גלגל המזלות מתרחק מגלגל המישור נקראין נקודות התמורה, האחת ראש סרטן שהיום בה מגיע לסוף ארכו וכו׳ והשנית ראש גדי אשר הלילה בו מגעת לסוף ארכה (ראב״ח הנשיא, ספר העבור א ב, 10). והי״ח ראש הסוס וכוכביו ד (ראב״ע, ראשית חכמה א). הנקודה שממנה יתחיל הירח לנטות לצפון השמש היא הנקראת ראש (רמב״ם, קדה״ח טז א). אם מצאת הירח עם הראש או עם הזנב במעלה אחת בחלק אחד תדע שאין הירח נוטה לא לצפון השמש או לדרומה (שם שם ז). ובעת שתהיה השמש בנקודה אחת משתי נקודות הנקראות ראש וזנב והלבנה בנקודה אחרת תלקה הלבנה כולה (ר״י עקנין, אבות ב טז). וירוץ (הירח) בחצי גלגל הנוטה אל צפון הדוסה תקרא ע״ד פרט ראש התנין (ר״י הישראלי, יסוד עולם ב מ).

---

[1] [כתב קלצקין במלונו: בגוף הערבי: ואנקלאב אלאעיאן—והפוך העינים, וכעין זה תרגם ר׳ יהודה ן׳ תבון באמונות ודעות ג׳, דפוס לייפציג עמ׳ ע״ה. גם במצא הפוך עין בל״י (שם) והפוך עיני העצמים (עין העצמים), כוזרי, ה׳ ו׳ וה׳ כ״א. עי׳ בספרו של י. אפרת על המונחים הפילוסופיים שבמו״נ, ערך ראשים, והערת קסל לכוזרי ה׳ ו׳, ע״כ.]

[2] [כן באשור׳ ריש מַבּוּר, ובערב׳ ראס מאל a).]

---

a) راس مال

—°ראשי הבריח, קצות הקֹטר, קטבים: שהקו ההולך מצד אחד של הכדור או הגלגל ועובר על המרכז ויוצא אל עבר השני הוא יקרא בריח לפי שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה וחכמי המחקר קראוהו קוטר וכו׳ ושתי הנקודות של ראשי הבריח או הקוטר הן צירי העולם האחד ציר הצפוני והשני ציר הדרומי והמחקרים קוראים לו קוטב הצפוני וקוטב הדרומי (דוד גנז, נחמד ונעים, כח). — °וראש במשמ׳ חלק גבֹה מן היבשה הנכנס לים, Vorgebirge; cap; cape: הראש תקוה טובה והראש אגואילא״ם קצות אפריקא דרומית (כ״ם בלוך, שבילי עולם ב, מח:). אורך ארץ ממלכתו כ״ה פרסה מהראש (קאפ ונקראת כן על שם שהיבשה הגבוהה נמשכת ונכנסת בים ועושה ראש) (שם ג, כח:). —°ונוהגים בדבור ובספרות הצרופים: ראש גשר (במלחמה), יושב ראש[1] (באספה), שבר את הראש (חשב הרבה), בראש וראשונה (ראשית כל).

ב. רֹאשׁ, כמו רוֹשׁ[2], ש״ז, — צמח ארסי ומיצו המר, ובהשאלה אף לכל רעל, אף זה של נחשים, Giftkraut, Gift; herbe vénéneuse, poison; poisonous herb, venom: פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם יי׳ אלהינו ללכת לעבד את אלהי הגוים ההם פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה (דבר׳ כט יז). חמת תנינם יינם וראש פתנים אכזר (שם לב לג). דברו דברים אלות שוא כרת ברית ופרח כָּראש משפט על תלמי שדי (הוש׳ י ד). ויתנו בברותי ראש ולצמאי ישקוני חמץ (תהל׳ סט כב). לחמו במעיו נהפך מרורת פתנים בקרבו וכו׳ ראש פתנים יינק תהרגהו לשון אפעה (איוב כ יד–יו). — ובצרופים, מֵי ראש: יי׳ אלהינו הדמנו וישקנו מי ראש (ירמ׳ ח יד). הנני מאכילם את העם הזה לענה והשקיתים מי ראש (שם ט יד; וכעין זה שם כג יה). — ובהשאלה למעשי עול שפעלתם כפעלת סם מות: כי הפכתם לראש משפט ופרי צדקה ללענה (עמו׳ ו יב). — ובכהס״א: וזרע הראש הוא אגריאו איסטפורין (אסף, 20). ועי׳ ערך רוֹשׁ.

[1]) [על פי איוב כט כה.]
[2]) [עי׳ ערך זה.]

רָאשָׁה, ש״נ, רק מ״ר כנ׳ רָאשֹׁתֵיכֶם, — כמו רֵאשִׁית: והרביתי עליכם אדם ובהמה ורבו ופרו והושבתי אתכם כקדמותיכם והיטבתי מֵרִאשֹׁתֵיכֶם וידעתם כי אני יי׳ (יחזק׳ לו יא).

רֹאשָׁה[1], בינ׳ נק׳ של פעל. קל, במשמ׳ נתן במתנה, schenken; donner (comme cadeau); to give (as a present): מי אתה הר הגדול לפני זרבבל למישור והוציא את האבן הָרֹאשָׁה תשאות חן חן לה (זכרי׳ ד ז). — °ובמשמ׳ ראש, ואמר הפיטן: היש ירושה לגרושה ולראשה תהי עליהן (רסב״ג, שלש מגזר, ביאליק-רבניצקי, 29).

א. רִאשׁוֹן[2], רִאשֹׁן, רִאישׁוֹן, רִישׁוֹן, ת״ז מ״ר רִאשׁוֹנִים, רִאשֹׁנִים, נק׳ רִאשׁוֹנָה, רִאשֹׁנָה,

[1]) [רגילים לבאר מלה זו כש״נ או ת״נ, נגזר מן א. ראש, כאלו במשמ׳ האבן הראשית וכדו׳, אך אין פרוש זה יוצא ידי הענין והמלים. והשבעים (שהבינו תשאות במשמ׳ תְּשֻׁוֹת ושויון, ἰσότης) מתרגמים τὸν λίθον τῆς κληρονομίας, כאלו את אבן הירושה. ואולם למעשה אין תשאות חן אלא כאלו תְּשֻׂאוֹת (מן שוֹא, הבא במקום נשׂא), ואבן הראשה תשאות חן, היא אבן הנותנת לאדם לשאת חֵן ושכל טוב בעיני כל רואיו, אבן אשר חן לה, כלשון הכתוב במשלי (יז יח): אבן חן השחד בעיני בעליו. ועל כן בהכרח הָרֹאשָׁה בינ׳ נק׳ היא של פעל במשמ׳ הנותנת חנם, או הנותנת חֵן, והואיל ובא במקרא אף ב. ראשון, רִאשׁוֹנָה (עי׳ גם ב. ראש, הערה) במשמ׳ מתנת חנם, יש להניח שהיה פעל ראש במשמ׳ כזו בלשון.]

[2]) [בעקר ראשון היא ההתפתחות העברית של מלה שמית קדומה בצורה רַאְשַׁן או רַאְשַׁם עם נון או מים הסיום) ששמשה תה״פ בהוראה: בראש, מצד פָּנִים, מלמעלה, במשמ׳ המקום, ושהפכה לשם עצם במ״ר ובמ״י בצורות רָאשִׁים, ראש (כאשורי רִישַׁן, רֵישׁ), ולת״ז בצורה רִאשׁוֹן במשמ׳ מי שהוא בראש, מצד פָּנִים וכדו׳; והרי מי שהוא בראש אחרים מצד המקום, הזמן והדרגה, הוא גם הראשון במספר. וכדרך דומה לזו נולדו שמות מספר סדוריים במשמ׳ זו אף בלשונות אחרות, כגון erst, primus, first, (בעקר ehest) מתארי פעל במשמ׳ בראש (השוה: ehe, prae, before), וכדו׳.
אמנם המשמ׳ המקומית עצמה של רִאשׁוֹן, שקדמה ליתר ההוראות, לא נשמ״ה במקרא אלא בתה״פ רִאשֹׁנָה בלבד.]

ראשונה, ראשנות, — שם מספר סדורי, **א)** במשמ' זמנית, מי שהוא קודם וקדום לכל אדם או דבר אחר, בנגוד אל אחרון, ; frühester, erster ; premier ; first : **החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה** (שמות יב ב). **ותהי המכה הראשונה אשר הכה יונתן ונשא כליו כעשרים איש** (ש"א יד יד). **והנה באתי היום ראשון**[1] **לכל בית יוסף לרדת לקראת אדני המלך** (ש"ב יט כא). **אני יי' ראשון ואת אחרנים אני הוא** (ישעי' מא ד). **אביך הראשון**[2] **חטא ומליציך פשעו בי** (שם מג כז). **אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים** (שם מד ו). **אני הוא אני ראשון אף אני אחרון** (שם מח יב). **הראישון**[3] **אדם תולד ולפני גבעות חוללת** (איוב טו ז). **והצפיר והשעיר מלך יון והקרן הגדולה אשר בין עיניו הוא המלך הראשון** (דני' ח כא). **ויצא הגורל הראשון ליהויריב וכו'** (דה"א כד ז). **על המחלקת הראשונה לחדש הראשון ישבעם בן זבדיאל** (שם כז ב). — **החדש הראשון, היום הראשון, השנה הראשונה**, החדש, היום, הקודם לשאר חדשי השנה, לשאר ימי החג, השנה שבה התחילה מלכותו של מלך: **שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון**[4] **תשביתו שאר מבתיכם כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשן עד יום השבעי וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם** (שמות יב טו–טז). **ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד** (שם מ ב). **ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן** (שם שם יז). **בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח ליי'** (ויקר' כג ה). **ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם** (שם שם ז). **ביום הראשון וביום השמיני שבתון ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכו'** (שם שם לט–מ). **ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו נחשון בן עמינדב למטה יהודה** (במד' ז יב). **בחדש הראשון הוא חדש ניסן בשנת שתים עשרה למלך אחשורוש** (אסת' ג ז). **מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך** (דני' י יב). **בשנה הראשונה למלכו בחדש הראשון פתח את דלתות בית יי' ויחזקם** (דה"ב כט ג). — ובקצור, **ראשון** במשמ' החדש הראשון: **ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ** (ברא' ח יג). **בראשן בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצת** (שמות יב יח). **ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש** (במד' ט ה). **ויהי בעשרים ושבע שנה בראשון באחד לחדש** (יחזק' כט יז). **ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון**[1] (יואל ב כג). — **ראשונים**, במשמ' ימים ראשונים: **והם המתו בימי קציר בראשנים תחלת קציר שערים** (ש"ב כא ט). — **ב)** במשמ' מגבלת יותר, קודם לאחר בזמן, ואף בנגוד אל אחרון במשמ' יחסית של מי שבא אחרי קודמו, prior ; antérieur ; früherer[2] : **והנה תומם בבטנה ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער** (ברא' כה כד–כה). **ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם** (שם כו א). **ויצו את הראשון לאמר וכו'** (שם לב יח). **ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו** (שם מ יג). **ותאכלנה הפרות הרקות והרעות את שבע הפרות הראשנות הבריאת** (שם מא כ). **והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האת הראשון והאמינו לקל האת האחרון** (שמות ד ח). **פסל לך שני לחת אבנים כראשנים וכתבתי על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת הראשנים אשר שברת** (שם לד א). **והוציא את הפר אל מחוץ למחנה ושרף אתו כאשר שרף את הפר הראשון** (ויקר' ד כא). **ויקח את שעיר החטאת אשר לעם וישחטהו ויחטאהו כראשון** (שם ט טו). **והזיר ליי' את ימי נזרו וכו' והימים הראשנים יפלו**

---

1) [כאלו במקום כ ר א ש ו ן, או: ואני ראשון.]

2) [כלומר: אביך, שהיה בענין זה הראשון.]

3) [הכונה: כלום נולדת כראשון מבני אדם, כלום אתה אדם הראשון, שדבר אליו האלהים. ועי' בהערה הבאה.]

4) [אמנם חז"ל הבינו כאלו במשמעות היום הקודם לחג, ערב החג: ראשון דמעיקרא משמע דאמר קרא הראשון אדם תולד (כך נחמן בר יצחק, פסח' ה.). ועי' רש"י לפסוק.]

---

1) [כך ת"י: בירח ניסן, אך השבעים ואחריהם ולג' תרגמו כאלו היה כתוב כראשון, וכן כמה מהפרשנים החדשים.]

2) [גם בלשונות אחרות, שיש להן צורות מיוחדות לדרגת ההפלגה (superlativus) כגון erster, first ,premier, משמשות צורות אלו אף במקי' דרגת היתרון.]

כי טמא נזרו (במד' ו יב). כי חשבון עיר סיחן מלך האמרי הוא והוא נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו עד ארנן (שם כא כו). ואפסל שני לחות אבנים כראשנים (דבר' י ג). ויכתב על הלחת כמכתב הראשון את עשרת הדברים (שם שם ד). ואנכי עמדתי בהר כימים הראשנים ארבעים יום וארבעים לילה (שם שם י). כי יקח איש אשה וכו' ושלחה מביתו וכו' והיתה לאיש אחר ושנאה האיש האחרון וכו' ושלחה מביתו וכו' לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה (שם כד א ד). ויספו לערך מלחמה במקום אשר ערכו שם ביום הראשון (שפט' כ כב). אך נגוף נגף הוא לפנינו כמלחמה הראשנה (שם שם לט). וישבהו העם דבר כדבר הראשון (ש"א יז ל). אני ראה את מרוצת הראשון כמרצת אחימעץ בן צדוק (ש"ב יח כז). ומדוע הקלתני ולא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכי (שם יט מד). הנה ירדה אש מן השמים ותאכל את שני שרי החמשים הראשנים ואת חמשיהם (מ"ב א יד). כעת הראשון [1] הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי והאחרון הכביד דרך הים עבר הירדן גליל הגוים (ישע' ח כג). שוב קח לך מגלה אחרת וכתב עליה את כל הדברים הראשנים אשר היו על המגלה הראשנה אשר שרף יהויקים מלך יהודה (ירמ' לו כח). שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבכודראצר מלך בבל (שם נ יז). אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה (הוש' ב ט). ואתה מגדל עדר עפל בת ציון עדיך תאתה ובאה הממשלה הראשנה ממלכת לבת ירושלם (מיכ' ד ח). מי בכם הנשאר אשר ראה את הבית הזה בכבודו הראשון (חגי ב ג). גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון (שם שם ט). צדיק הראשון בריבו ובא רעהו וחקרו (משלי יח יז). ברוכה את ליי' בתי היטבת חסדך האחרון מן הראשון (רות ג י). ושב מלך הצפון והעמיד המון רב מן הראשון (דני' יא יג). ורבים וכו' אשר ראו את הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בכים בקול גדול (עזר' ג יב). והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם (נחמ' ה יה). ודברי דויד

[1]) [אולי המלה כעת שיכת לחלק הקודם של הפסוק: כי לא מועף לאשר מוצק לה כעת; ואף אפשר להבין כעת כמו: כי עתה.]

המלך הראשנים והאחרנים הנם כתובים על דברי שמואל הראה וכו' (דה"א כט כט). והנה דברי אסא הראשונים והאחרונים הנם כתובים וכו' (דה"ב יו יא). —בנים ראשונים, הקודמים בגיל לאחיהם: וימליכו וכו' את אחזיהו בנו הקטן תחתיו כי כל הראשנים הרג הגדוד (שם כב א). — ג) במשמ' יחסית כלפי זמנו של המדבר, קדמון, קודם לזמננו, לפני הזמן הזה: כי שאל נא לימים ראשנים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ (דבר' ד לב). עד היום הזה הם עשים כמשפטים הראשנים (מ"ב יז לד). ולא שמעו כי אם כמשפטם הראשון הם עשים (שם שם מ). כי נשכחו הצרות הראשנות וכי נסתרו מעיני וכו' ולא תזכרנה הראשנות ולא תעלינה על לב (ישע' סה יו–יז). שבו על עונת אבותם הראשנים (ירמ' יא י). בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים הראשנים אשר היו לפניך כן ישרפו לך (שם לד ה). אל תהיו כאבותיכם אשר קראו אליהם הנביאים הראשנים [1]) לאמר וכו' (זכרי' א ד). משמוע את התורה ואת הדברים אשר שלח יי' צבאות ברוחו ביד הנביאים הראשנים (שם ז יב). לא כימים הראשנים אני לשארית העם הזה (שם ח יא). אל תזכר לנו עונת ראשנים (תהל' עט ח). איה חסדיך הראשנים אדני נשבעת לדוד באמונתך (שם פט נ). כי שאל נא לדור רישון וכונן לחקר אבותם (איו' ח ח) אל תאמר מה היה שהימים הראשנים היו טובים מאלה (קהל' ז י). — ובלא שם עצם, ראשונים במשמ' בני האדם שהיו לפנים: וזכרתי להם ברית ראשנים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים (ויקר' כו מה). לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשנים בנחלתך אשר תנחל (דבר' יט יד). ובנו חרבות עולם שממות ראשנים יקוממו (ישע' סא ד). אין זכרון לראשנים וגם לאחרנים שיהיו לא יהיה להם זכרון (קהל' א יא).— ונקי' מ"כ ראשונות, במשמ' הענינים, המארעות, שנבאו עליהם ובאו מקדם או שעתידים לבוא קדם לאחרים: הראשנות מה הנה הגידו ונשימה לבנו ונדעה אחריתן או הבאות השמיענו (ישע' מא כב). הראשנות הנה באו וחדשות אני מגיד (שם מב ט). מי בכם יגיד

[1]) [מאן נביאים הראשונים, לאפוקי מחגי וזכריה ומלאכי דאחרונים נינהו (רב נחמן בר יצחק, סוטה מח:).]

זאת וְרִאשֹׁנוֹת ישמיענו (שם מג ט). אל תזכרו רִאשֹׁנוֹת וקדמניות אל תתבננו הנני עשה חדשה עתה תצמח (שם שם יח–יט). זכרו רִאשֹׁנוֹת מעולם (שם מו ט). הָרִאשֹׁנוֹת מאז הגדתי (שם מח ג). — מֵרִאשׁוֹן, מזמן קדום, מלפנים: כסא כבוד מרום מֵרִאשׁוֹן מקום מקדשנו (ירמ׳ יז יב). — ד) בעל ערך וחשיבות יתרה: והנה מיכאל אחד השרים הָרִאשֹׁנִים בא לעזרני (דני׳ י יג). — ובתו״מ: אלו הן בין הפרקים, בין ברכה ראשונה לשניה, בין שניה לשמע וכו׳ (ברכ׳ ב ב). חתן פטור מקריאת שמע בלילה הראשון וכו׳ מעשה ברבן גמליאל שקרא בלילה הראשון שנשא, אמרו לו תלמידיו לא למדתנו רבינו שחתן פטור מק״ש בלילה הראשון (שם שם ה). המדיר את חבירו שיאכל אצלו וכו׳ אוכל אצלו בשבת הראשונה (לנשואין), ובשבת שנייה וכו׳ לא יאכל עד שיעשר (דמאי ד ב). הבית הראשו (שהגיע אליו בעיר) הוא ביתו (ר׳ יהודה, מעשר׳ ב ג). ישב האחד על הפתח ולא מלאהו, ישב השני ומלאהו, השני חייב, ישב הראשון על הפתח ומלאהו ובא השני וישב בצידו, אף על פי שעמד הראשון והלך לו הראשון חייב והשני פטור (שבת יג ז). מערב אדם שני עירובין ואומר עירובי (ליום) הראשון למזרח ו(ליום) השני למערב, הראשון למערב והשני למזרח, עירובי הראשון והשני כבני עירי, עירובי השני והראשון כבני עירי (עירוב׳ ג ו). מתנה אדם על הכלכלה ביום טוב ראשון ואוכלה בשני, וכן ביצה שנולדה בראשון תאכל בשני (ר׳ יהודה, שם שם ח). הפסח נשחט בשלש כיתות וכו׳ נכנסו כת הראשונה וכו׳ יצתה כת ראשונה ונכנסה כת שניה וכו׳ כמעשה הראשונה כך מעשה השניה והשלישית (פסח׳ ה ה–ז). יצאת כת הראשונה וישבה לה בהר הבית, שניה בחיל והשלישית במקומה עומדת (שם שם י). הלכה רגל ראשון[1] לעשות בבית אביה, שחט עליה אביה ושחט עליה בעלה, תאכל במקום שהיא רוצה (שם ח א). הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים (שם שם ג). מזגו לו כוס ראשון וכו׳ (שם י ב). ארבע פייסות היו שם וזה הפייס הראשון (יומ׳ ב ב). אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים ושתיה היתה נקראת (שם ה ב). מיקירי ירושלים היו מלוין אותו עד סוכה הראשונה (שם ו ד). אין לדבר קִצבה חוץ מלילי יום טוב ראשון של חג בלבד (סוכ׳ ב ו). מי שלא אכל בלילי יום טוב הראשון ישלים בלילי יום טוב האחרון (ר׳ אליעזר, שם שם). העובר לפני התיבה ביום טוב ראשון של ראש השנה השני מתקיע וכשעת ההלל הראשון מקרא את ההלל (ר״ה ד ז). הראשונים (שבכל זוג מזוגות החכמים) היו נשיאים, ושניים להם אבות בתי דינין (חגי׳ ב ב). כל הכלים שהיו במקדש יש להם שניים ושלישים שאם נטמאו הראשונים יביאו שניים תחתיהן (שם ג ח). ואח״כ ייבם השני את אשת אחיו ומת, הראשונה יוצאה משום אשת אחיו שלא היה בעולמו והשנייה משום צרתה (יבמ׳ ב א). ספק בן תשעה לראשון ספק בן שבעה לאחרון יוציא והולד כשר (שם ד ב). שתהא כתובתה על נכסי בעלה הראשון (שם שם ד). ביאתה או חליצתה מאחיו של ראשון פוטרת צרתה (ר׳ שמעון, שם י א). אמרו לה מת בעליך ונישאת, ואחר כך אמרו לה קיים היה ומת תצא, והולד ראשון ממזר והאחרון אינו ממזר (שם שם ג). מותר בראשונה בשלישית ובחמישית ופוטרות צרותיהן ואסור בשנייה וברביעית וכו׳ ואם בא על השנייה לאחר מיתת הראשונה מותר בשנייה וברביעית ופוטרות צרותיהן וכו׳ (שם שם ה). הגיורת שנתגיירו בניה עמה לא חולצין ולא מייבמין, אפילו הורתו של ראשון שלא בקדושה ולידתו בקדושה והשני הורתו ולידתו בקדושה (שם יא ב). העורר על השדה והוא חתום עליה בעד וכו׳ יכול הוא שיאמר השני נוח לי והראשון קשה הימנו (אדמון, כתוב׳ יג ו). קונם אשתי נהנית לי, ואמר לא נדרתי אלא מאשתי הראשונה שגרשתי (נדר׳ ב ה). (אמר, קונם) שאיני נהנה לזה ולזה, הותר הראשון הותרו כולן (שם ט ז). אם טמא הייתי, העולה הראשונה נדבה וזו חובה, ואם טהור הייתי העולה הראשונה חובה וזו נדבה (שם ט א). משמתו נביאים הראשונים בטלו אורים ותומים (סוט׳ ט יב). האשה שאמרה התקבל לי גיטי

---

1) [אך עי׳ מה שנאמר על זה בהערות לערך ב. רגל.]

צריכה שתי כיתי עדים, שנים שאומרים בפנינו אמרה ושנים שאומרים בפנינו קבל וקרע, אפילו הן הראשונים והן האחרונים או אחד מן הראשונים ואחד מן האחרונים ואחד מצטרף עמהן (גיט׳ ו ב). המקדש שתי נשים בשוה פרוטה או אשה אחת בפחות משוה פרוטה אף על פי ששלח סבלונות לאחר מכאן אינה מקודשת שמחמת קידושין הראשונים שלח (קידוש׳ ב ו). שני קדרין שהיו מהלכין זה אחר זה ונתקל הראשון ונפל ונתקל השני בראשון, הראשון חייב בנזקי שני (ב״ק ג ז). גנב על פי שנים וטבח ומכר על פי שנים אחרים, אלו ואלו זוממין, הראשונים משלמים תשלום כפל והאחרונים משלמין תשלומי שלשה (שם ז ג). אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשי הראשונים (ב״מ ד י)׳ קבלה (את השדה) הימנו לשבע שנים, שנת ראשונה יזרענה פשתן (שם ט ט). הלוקח פירות שובך מחבירו מפריח בריכה ראשונה (ב״ב ה ג). וג׳ שורות של ת״ח יושבין לפניהן וכו, היו צריכין לסמוך סומכין מן הראשונה, אחד מן השניה בא לו לראשונה ואחד מן השלישית בא לו לשניה (סנה׳ ד ד). באו עליה שנים, הראשו. בסקילה והשני בחנק (שם ז ט). שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא (עדי׳ ח ו). וכהן שהקריב מחצה בשחרית ומת ומינו כהן אחר תחתיו, לא יביא חצי עשרון מביתו ולא חצי עשרונו של ראשון אלא מביא עשרון שלם וחוצהו ומקריב מחצה (מנח׳ ד ה). (יוצא דופן והבא אחריו) הראשון לנחלה והשני לחמש סלעים (ר׳ שמעון, בכורות ח ב). (האשה שהביאה חטאתה תור ועולתה בן יונה) הולכין אחר הראשון (בן עזאי, קנ׳ ב ה). ארבעה מראות (נגעים) האלו מצטרפין זה עם זה לפטור ולהחליט ולהסגיר, להסגיר את העומד בסוף שבוע ראשון וכו׳ (נגעי׳ א ג). הבתים מיטמאין וכו׳ בירקרק ובאדמדם בתחלה ובסוף שבוע ראשון ובסוף שבוע שני וכו׳ (שם ג ח). העומד בראשון יכבס ויסגיר (שם יא ה). הזייה ראשונה (ר׳ יהודה, פרה יב ב). ובמה אמרו דיה שעתה בראייה ראשונה, אבל בשנייה מטמאה מעת לעת, ואם ראתה הראשונה מאונס אף בשניה דיה שעתה (נדה א ו). נותנין לה לילה ראשון (ב״ש, שם י א).

הזב והזבה שבדקו עצמן ביום ראשון ומצאו טהור ובשביעי ומצאו טהור וכו׳ (שם שם ג). על הראשונים אנו מצטערים ועכשיו נצטער גם באלו (מכי׳ יתרו א). צרות אחרונות משכחות את הראשונות (רב יוסף, ברכ׳ יג.). מקיש (מלכים) ראשונים לאחרונים, מה אחרונים לא עשו ותלה בהם לשבח, אף ראשונים לא עשו ותלה בהן לגנאי (שבת נו:). אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה (רב יהודה, יבמ׳ סג:). כמשתה ראשונים משתה אחרונים (יהודה בר נחמני, כתוב׳ ח:). כהן אחר כהן לא יקרא משום פגמו של ראשון (ר׳ יוחנן, גיט׳ נט:). ולא היה להם לאחרונים ללמוד מן הראשונים (מדר׳ תהל׳ ב). —*אדם הראשון, האדם שבראו אלהים במעשה בראשית: ומלך מלכי המלכים הקב״ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהם דומה לחבירו (סנה׳ ד ה). כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה וכל ארץ שלא גזר עליה אדם הראשון לישוב לא נתישבה (ר׳ יוסי בר׳ חנינא, ברכ׳ לא.). כל אותן השנים שהיה אדם הראשון בנידוי הוליד רוחין ושידין ולילין (ר׳ ירמיה בן אלעזר, עירוב׳ יח:). אדם הראשון חסיד גדול היה (ר׳ מאיר, שם שם). — *אדר ראשון, בנגוד לאדר שני בשנה מעברת: קראו את המגילה באדר ראשון ונתעברה השנה קורין אותה באדר שני, אין בין אדר הראשון לאדר השני אלא קריאת המגילה ומתנות לאביונים (מגי׳ א ד). קונם יין שאיני טועם וכו׳ עד ראש אדר עד ראש אדר הראשון, עד סוף אדר עד סוף אדר הראשון (נדר׳ ח ה). — *והיום הראשון, יום ראשון בשבוע, היום שאחר השבת: ביום הראשון (קוראים) בראשית ויהי רקיע, בשני יהי רקיע ויקוו המים (תעני׳ ד ג). השיר שהיו הלוים אומרים במקדש, ביום הראשון: היו אומרים לה׳ הארץ ומלואה וכו׳ (תמי׳ ז ד). — *אשמורה ראשונה, השליש הראשון של הלילה: (קוראים שמע) עד סוף האשמורה הראשונה (ברכ׳ א א). בכל יום תורמים את המזבח בקריאת הגבר וכו׳ וברגלים מאשמורה הראשונה (יומ׳ א ח). משמרה ראשונה חמור נוער, שנייה כלבים צועקים, שלישית תינוק יונק

משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה (ר' אליעזר, ברכ' ג). — *פֶּסַח ראשון, פסח שבחדש ניסן, בנגוד לפסח שני בי"ד באיר; מה בין פסח ראשון לשני, הראשון אסור בבל יראה ובל ימצא והשני מצה וחמץ עמו בבית (פסח' ט ג). — *מַיִם ראשונים, המים שנוטלים בהם את הידים לפני הסעודה: מוסיפין על השניים ואין מוסיפין על הראשונים (ידים א א). נטל את הראשונים למקום אחד ואת השניים למקום אחר ונפל ככר של תרומה על הראשונים טמא, ועל השניים טהור (שם ב ג). מים ראשונים מצוה ואחרונים חובה (רב יצחק בר אבין, חול' קה.). מים ראשונים ואחרונים חובה, אמצעיים רשות (שם שם). ראשונים נוטלין בין בכלי בין ע"ג קרקע, אחרונים אין נוטלין אלא בכלי (שם שם). מים ראשונים נוטלין בין בחמין בין בצונן, אחרונים אין נוטלין אלא בצונן (שם שם). מים ראשונים האכילו בשר חזיר, אחרונים הוציאו את האשה מבעלה (רב דימי, שם קו.). — *מַעֲשֵׂר ראשון, המעשר הנתן ללוי, בנגוד למעשר שני הנאכל בירושלם: אכל דמאי ומעשר ראשון שנטלה תרומתו ומעשר שני והקדש שנפדו וכו', מזמנין עליהן, אבל אכל טבל ומעשר ראשון שלא נטלה תרומתו וכו' אין מזמנין עליהם (ברכ' ז א). אם הקדים מעשר שני לראשון אין בכך בלום (דמאי א ד). המקדים תרומה לבכורים, מעשר ראשון לתרומה ומעשר שני לראשון וכו' מה שעשה עשוי וכו', יקדמו בכורים שהם בכורים לכל ותרומה לראשון שהיא ראשית ומעשר ראשון לשני שיש בו ראשית (תרומ' ג ו–ז). אם הקדים מעשר שני לראשון אינו יכול להתודות (מע"ש ה יא). — וראשון. נק' ראשונה, בשמוש מקצר כתה"פ במשמ' כשהוא ראשון, עד שהיא ראשונה[1]) וכדו': יתנה (את הפאה) לעני שנמצא ראשון (פאה ד ט). הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים (פסח' ח ג). אם שלו נשחט ראשון הוא אוכל משלו והם אוכלים עמו משלו, ואם שלהן נשחט ראשון הם אוכלין משלהן והוא אוכל משלו, ואם אין ידוע איזה מהן נשחט ראשון או ששחטו שניהם כאחד, הוא אוכל משלו והם אינם אוכלים עמו (שם ט ט). זוג שבא ראשון בודקין אותו ראשון (ר"ה ב ו). נפל הבית עליו ועל בת אחיו ואין ידוע איזה מהן מת ראשון, צרתה חולצת ולא מתיבמת (יבמ' ז ד). שור שחור שיצא מביתי ראשון הרי הוא הקדש וכו' דינר זהב שיעלה בידה ראשון הרי הוא הקדש וכו', חבית של יין שתעלה בידי ראשונה הרי הקדש (נזי' ה א–ג). כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל (גיט' ה ח) נפל הבית עליו ועל אשתו, יורשי הבעל אומרים האשה מתה ראשונה ואחר כך מת הבעל, יורשי האשה אומרים הבעל מת ראשון ואחר כך מתה האשה וכו' (ב"ב ט ט). יחיד שמלא הי' חביות לקדשן קדוש אחד ונמלך לקדשן חמשה קדושין, אין כשר אלא זה שקידש ראשון (פרה ז א). וקדשתו, לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון (תנא דבי ר' ישמעאל, גיט' נט:). — *ראשון ראשון, כל הקודם, בזה אחר זה, אף בנגוד אל אחרון אחרון: הקפת החנות אינה משמטת, ואם עשאה מלוה משמטת, ר' יהודה אומר הראשון הראשון משמט (שביע' י א). האומר לאשה התקדשי לי בזו (בתמרה זו) ובזו ובזו, אם יש שוה פרוטה בכולן מקודשת וכו' היתה אוכלת ראשונה ראשונה אינה מקודשת עד שיהא באחת מהן שוה פרוטה (קידוש' ב א). ואומר (החכם) על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון (אבו' ה ז). אבותיך לא נתחייבו עד שעה שקנו כולה, אבל אתם ראשון ראשון קונה ומתחייב (ר' יוסי בר' חנינא, ירוש' שביע' ו א). מעביר ראשון ראשון[1]) (תנא דבי ר' ישמעאל, ר"ה יז.). המערה יין נסך מחבית לבור אפי' כל היום כולו ראשון ראשון בטל (ר' יוחנן, ע"ז עג.). — *ראשון שבראשון, שבשני וכדו': הראשון שבראשון אין למעלה ממנו, השני שבראשון והראשון שבשני שוין, השלישי שבראשון והשני שבשני והראשון שבשלישי שוין, השלישי שבשלישי אין

---

[1]) [השוה שמוש כזה בצרפתי, le premier, la première.]

[1]) [רש"י: ראשון, עון שבראשונים הבאים לתתם (לכף המאזנים) מעבירו ושומטו.]

למטה ממנו (מנח' ח ה). — *ראשון לְטֻמאה, התולדה הראשונה במעלה לאב הטמאה: האוכל שנטמא באב הטומאה ושנטמאו בולד הטומאה מצטרפין זה עם זה לטמא כקל שבשניהן, כיצד, כחצי ביצה אוכל ראשון וכחצי ביצה אוכל שני שבללן זה בזה שני, וכו', כביצה אוכל ראשון וכביצה אוכל שני שבללן זה בזה ראשון (טהר' א ה). כביצה אוכל ראשון וכביצה אוכל שלישי שבללן זה בזה ראשון, חלקן זה שני וזה שני, שאף השלישי שנגע בראשון נעשה שני (שם שם ו). ר"א אומר האוכל אוכל ראשון ראשון, אוכל שני שני, אוכל שלישי שלישי, ר' יהושע אומר האוכל אוכל ראשון ואוכל שני שני (שם ב ב). הראשון והשני שבתרומה טמאים ומטמאים, השלישי פוסל ולא מטמא, והרביעי נאכל בנזיד הקדש (שם שם ד). הראשון שבקדש ושבתרומה ושבחולין מטמא שנים ופוסל אחד בקדש, ומטמא אחד ופוסל אחד בתרומה, ופוסל את החולין (שם שם ז). — *וראשון בדרגת הקרבה במשפחה: אמר רב. אחי אבא לא יעיד לי הוא ובנו וחתנו, אף אני לא אעיד לו אני ובני וחתני, ואמאי, הו"ל שלישי בראשון, ואנן שני בשני תנן, שני בראשון תנן, שלישי בראשון לא תנן (סנה' כח). — *וראשון, במשמ' הגדול, ראשון שבגנבים, הגדול שבהם: שבעה גנבין הם, הראשון שבגנבים גונב דעת הבריות (מכי', מסכ' דנזיקין יג) — *כלי ראשון [1], כלי הבא ישר מן האש: מתקיף רב ששת סוף סוף צונן בצונן הוא, אמר אביי גזירה שמא יעלה באילפס רותח, סוף סוף כלי שני הוא וכלי שני אינו מבשל, אלא גזירה שמא יעלה באילפס ראשון (חול' קד:). — ובצרופים, *חסידים הראשונים, דורות הראשונים במשמ' בני הדורות הקודמים שבימי הבית: חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים (ברכ' ה א). לא שנו אלא בדורות הראשונים שאין בנות ישראל פרוצות בכשפים וכו' (ר"ש בן יוסי, עירוב' סד:). בוא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים, דורות הראשונים מכניסין פירותיהן דרך טרקסמון כדי לחייבם במעשר, דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות ודרך קרפיפות כדי לפוטרן מן המעשר (משום ר' יהודה בן אילעי גיט' סא.). דורות הראשונים ב"ש, דורות האחרונים ר' דוסא (משמו, שם שם). — *רִאשֹׁנִים במשמ' זו: תורת הראשונים לא היה לא ה"א שלהם ולא מ"ם שלהם סתום (ר' ירמיה בשם ר' חייא בר בא ורבי סימון, ירוש' מגי' א ט). אם ראשונים בני מלאכים אנו בני אנשים, ואם ראשונים בני אנשים אנו כחמורים, ולא כחמורו של ר' חנינא בן דוסא ושל ר' פנחס בן יאיר אלא כשאר חמורים (רבא בר זימונא, שבת קיב:). לבם של ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים כפתחו של היכל וכו' ראשונים ר"ע, אחרונים ר' אלעזר בן שמוע (ר' יוחנן, עירוב' נג.). טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים (הוא, יומ' ט:). ראשונים גדולים או אחרונים גדולים (שם שם). הראשונים חרשו וזרעו וכו' ואנו אין לנו פה לאכול (ר' שמואל בר נחמן, שקל' יג:). — *מִשְׁנָה ראשונה, ההלכה כפי שנשנתה בראשונה: היבם אינו מאכיל (את יבמתו לפני הנשאה לו) בתרומה וכו' זו משנה ראשונה, ב"ד של אחריהן אמרו אין האשה אוכלת בתרומה עד שתכנס לחופה (כתוב' ה ג). ואינו חייב (הנזיר) עד שיאכל מן הענבים כזית, משנה ראשונה עד שישתה רביעית יין (נזי' ו א). לקח מסיקריקון וחזר ולקח מבעה"ב מקחו בטל וכו' זו משנה ראשונה, ב"ד של אחריהם אמרו הלוקח מסיקריקון נותן לבעלים רביע (גיט' ה ו). זו משנת ר"ע, אבל משנה ראשונה וכו' (ר' יוסי, סנה' ג ד). העיד רבי צדוק על ציר חגבים טמאים שהוא טהור, שמשנה ראשונה חגבים טמאים שנכבשו עם חגבים טהורים לא פסלו צירן (עדי' ז ב). — *לשון ראשון, בנגוד אל לשון אחרון, מה שנאמר קדם [1]: אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון (מכי', מס' דפסחא ב; שם שם ג; שם שם ח; שם בחדש ח; ספרי במד' כג; שם שם קכט). אין עליך לדון כלשון האחרון אלא כלשון הראשון

---

1) [בדבור ובספרות משתמשים היום בצרוף זה אף כהשאלה במשמ' מקור ראשון בכלל.]

1) [שונה מזה הוא שמוש הצרוף הארמי שבבבלי: לישנא קמא, לישנא בתרא; עי' בכר, Exeg. Term. II עמ' 105.]

(מכי' מסי' דפסחא ה; ספרי במד' כד). באומר תחול זו ואחר כך תחול זו דברי הכל תפוס לשון ראשון (ר' יוחנן, תמורה כו.). ועי' אחרון. — *רִאשׁוֹנוֹת, במשנ' שלש הברכות הראשונות בתפלת העמידה: לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בג' ראשונות ולא בג' אחרונות אלא באמצעיות (רב יהודה, ברכ' לד.). ראשונות דומה לעבד שמסדר שבח לפני רבו, אמצעיות דומה לעבד שמבקש פרס מרבו, אחרונות דומה לעבד שקבל פרס מרבו ונפטר והולך לו (ר' חנינא, שם לד.). — *דברות ראשונות, עשרת הדברים שבספר שמות: בדברות הראשונות נאמר עבדך ואמתך ובהמתך, ובדברות האחרונות נאמר ושורך וחמורך וכל בהמתך (ר' יוסי בשם ר' ישמעאל, ב"ק נד:). — ונק' רִאשֹׁנָה תה"פ, במשמ' מקומית, בראש כלם, לפניהם, voran; en avant; in front: וישם את השפחות ואת ילדיהן רִאשֹׁנָה ואת לאה וילדיה אחרנים ואת רחל ואת יוסף אחרנים (ברא' לג ב). שבעת שרי פרס ומדי ראי פני המלך הישבים רִאשֹׁנָה במלכות (אסת' א יד). — ובמשמ' זמנית, קדם לכל, zuerst; avant tout; first: זה יצא רִאשֹׁנָה (ברא' לח כח). והביא אתם אל הכהן והקריב את אשר לחטאת רִאשׁוֹנָה (ויקר' ה ח). כל הפקדים למחנה יהודה וכו' רִאשֹׁנָה יסעו (במד' ב ט). ויהי לבני אהרן ממשפחות הקהתי מבני לוי כי להם היה הגורל רִאישֹׁנָה (יהוש' כא י). בחרו לכם הפר האחד ועשו רִאשֹׁנָה כי אתם הרבים (מ"א יח כה). —ועם ב היחס, בָּרִאשֹׁנָה, במשמ' זו: ויסעו בָּרִאשֹׁנָה על פי יי' ביד משה (במד' י יג). ויסע דגל מחנה בני יהודה בָּרִאשֹׁנָה לצבאתם (שם שם יד). כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו בָרִאשׁוֹנָה להמיתו ויד כל העם באחרנה (דבר' יג י). יד העדים תהיה בו בָרִאשֹׁנָה להמיתו ויד כל העם באחרנה (שם יז ז). אך עשי לי משם עגה קטנה בָרִאשֹׁנָה והוצאת לי ולך ולבנך תעשי באחרנה (מ"א יז יג). ויצאו נערי שרי המדינות בָּרִאשֹׁנָה (שם כ יז). והושע יי' את אהלי יהודה בָּרִאשֹׁנָה (זכרי יב ז). — ובמשמ' יחסית, קדם לזמנו של המדבר: וילך למסעיו וכו' אל מקום המזבח אשר עשה שם בָּרִאשֹׁנָה (ברא' יג ג–ג). והיה כי יצאו לקראתנו כאשר בָּרִאשֹׁנָה ונסנו לפניהם (יהוש' ח ה). ולא יסיפו בני עולה לענותו כאשר בָּרִאשֹׁנָה (ש"ב ז י). כל אשר שלחת אל עבדך בָּרִאשֹׁנָה אעשה (מ"א כ ט). לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר שכנתי שמי שם בָּרִאשׁוֹנָה (ירמ' ז יב). — לְמִבָּרִאשׁוֹנָה, במשמ' כזו: כי לְמִבָּרִאשׁוֹנָה[1]) לא אתם פרץ יי' אלהינו בנו כי לא דרשנהו כמשפט (דהי"א יה יג). — לָרִאשֹׁנָה במשמ' זו: ויקרא שם המקום ההוא בית אל ואולם לוז שם העיר לָרִאשֹׁנָה (ברא' כח יט). ואולם ליש שם העיר לָרִאשֹׁנָה (שפט' יח כט). — ובהשואה לזמן הקודם, כָּרִאשֹׁנָה, כְּבָרִאשׁוֹנָה: ואתנפל לפני יי' כָּרִאשֹׁנָה ארבעים יום וארבעים לילה (דבר' ט יח). נגפים הם לפנינו כְּבָרִאשֹׁנָה (שפט' כ לב). ותשב יד המלך אליו ותהי כְּבָרִאשֹׁנָה (מ"א יג ו). ואשיבה שפטיך כְּבָרִאשֹׁנָה ויעציך כבתחלה (ישע' א כו). והשבתי את שבות יהודה ואת שבות ישראל ובנתים כְּבָרִאשֹׁנָה (ירמ' לג ז). כי אשיב את שבות הארץ כְּבָרִאשֹׁנָה (שם שם יא). למועד ישוב ובא בנגב ולא תהיה כָּרִאשֹׁנָה וכאחרונה (דני' יא כט). — ובתו"מ, בָּרִאשׁוֹנָה: בראשונה היו אומרים, מלקט אדם עצים וכו' משרבו עוברי עבירה התקינו שיהא זה מלקט וכו' (שביעי ד א). בראשונה היו שולחין אצל בעלי בתים וכו' עד שבא ר' עקיבא ולמד וכו' (ר' יהודה, מע"ש ה ח). בראשונה כל מי שיודע לקרות קורא וכל מי שאינו יודע לקרות מקרין אותו, נמנעו מלהביא, התקינו שיהו מקרין את מי שיודע ואת מי שאינו יודע (בכורים ג ז). בראשונה היו מקבלין עדות החדש מכל אדם, משקלקלו המינין התקינו וכו' (ר"ה ב א). בראשונה היה עושה בית דין במקום אחר ומבטלו, התקין רבן גמליאל הזקן שלא יהיו עושין כן (גיטי ד ב). בראשונה שהיו מתכוונין לשם מצוה, ועכשיו שאין מתכוונין לשם מצוה וכו' (בכורות א ז). בראשונה היו אומרים, שלשה כלים ניטלין בשבת וכו' (שבת קכג:). בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים ולאלמנה מנה (רב יהודה, כתוב' פב:). בראשונה כל מי שמצא אבידה היה מכריז עליה שלשה רגלים (ב"מ כח:). — ובסהמ"א: כל מקום שיש ראשון בראשון ושני בשני פסולין

---

[1]) [יש מציעים: לָמָּה בָּרִאשׁוֹנָה וכו', אך כנראה הבונה המדויקת: למאז בראשונה.]

(לעדות) מן התורה, שלישי בראשון פסול מן החכמים, שלישי בשני כשר (והזהיר, ויקר׳ כז, לו). וכן פסק רב שרירא גאון משום הראשונים שהלכה כר׳ יוסי (רי"ף, שבת פרק ד, וילנה כב:). כמו שהיה אומר סקראט הראשון לעם (ר"י א"ת, כוזרי ה יד). והנה אם שמת תנועה באות הראשון תסובבנו עם כל התנועות (ראב"ע, ספר השם, פרק ז, קבול׳ קונטר׳). האחים זה עם זה וכו׳ הרי ד׳ ראשון בראשון, ובניהם זה עם זה שני בשני (רמב"ם, עדות יג ג). ובחרו ג"כ מדעות הפילוסופים הראשונים (ר"ש א"ת, מו"נ א עא). כל המדברים הראשונים מן היונים המתנצרים ומן הישמעאלים וכו׳ (שם שם). כי כל מזג מקבל התוספת והחסרון והוא יתחדש ראשון ראשון והצורות אינם כן שהם לא יתחדשו ראשון ראשון (שם ב יג). מתוך שרדף אחריהם גלגל עליו המקום ראשונות ואחרונות (מדה"ג, שמות יג יז, הופמן 130). וכבר אמרו הראשונים שהקנאי רע מן החסדן (ר"א מודינה, צמח צדיק ז). שהיה נשוי לבת בן אחותי שהיה עמי שלישי בראשון ע"י בעל כאשתו (פרחי"א, שו"ת תורת חסד קיט). — ואמר הפייטן: אנובב בפה ולשון הלל ביום ראשון להעריץ לאל אחרון וראשון (ר"א קליר, אנובב, קרוב׳ א סכות). לחדשו לראשון כמראשון לנצורי כאישון אהלל בפה ולשון למרום וקדוש (הוא, לחדשי, קרוב׳ ב סכות). —ואמר ה-שורר: השם אשר נכתב ולא נקרא הוסף בתוכו אות כמספרו, האחרון דודי והראשון בו שם שמו הרם לאמירו (ראב"ע, חידה על שם יהודה, כהנא א, 103). לא הוא שמו נקרא אחרון ולא ראשון כי אם למבראשונה בלי לשון (הוא, חידה, שם שם, 105). — °רגלים ראשונות, במשמ׳ רגלים קדמיות של הבהמה: בהמה שיש לה חמש רגלים או שלש אם חסר ויתר ברגליה אחרונות טריפה ואם בראשונות¹) כשר (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 146). — °וראשון מ"ר ראשונים׳ בנגוד אל אחרון, אחרונים, פוסק מפוסקי ההלכה המסכמים שקדמו לשלחן הערוך, נוהג בספרי ההלכה.

—°ונביאים ראשונים במשמ׳ ספרי המקרא הספוריים, יהושע שפטים שמואל ומלכים, נוהג בספרות¹). — °ובפילוסופיה, ראשון כתאר לאלהים שהוא ראשון לכל דבר: שמה שעמד עליו דעת הפילוסופיא האמתית בתארי הראשון ית׳ וכו׳ (אמו"ר לראב"ד ב ו א, 81). אמנם הראשון ית׳ וית׳ הנה אין דבור בו (שם שם. 90). ויטיח דברים ושבושים עצומים נגד הראשון ית׳ וית׳ (שם שם).—°איכויות ראשונות, חֹם קֹר לחות ויֹבש, עי׳ איכות. — °הַנָּחָה ראשונה, המשמעות העקרית, המקוריח, של המלה כמונה, וענין ראשון, עקר המֻשג שמְדֻבר עליו: עבר, ענינו הראשון הוא בענין העתק הגוף במקום, ועיקר הנחתו הראשונה לתנועת בעלי חיים על רוחק אחד ישר (ר"ש א"ת, מו"נ א כח). — °חֹמר ראשון, החמר שממנו נתהותה כל המציאות, Hyle, עי׳ א. חֹמֶר. —°ידיעות ראשונות, כמו מֻשכלות ראשונים: אחר כן יגיע בהדרגה אל הידיעות הראשונות (אמו"ר לראב"ד ג ד א). — ובקצור, ראשונות: וכבר הסכימו העם לקרוא שכל האדם קודם הגיעו הראשונות אליו שכל בכח, ולקראת אותו אחר הגיע לו הראשונות שכל בפועל (שם א ז, 37). — °כַּוָּנָה ראשונה: כאלו הם תחבולה שעשה השם לנו להגיע אל כוונתו הראשונה (ר"ש א"ת, מו"נ ג לב). — °מֵנִיעַ רִאשון, כנוי לאלהים, עי׳ מֵנִיעַ. — °מָצוּי רִאשון, כנוי לאלהים, עי׳ מָצוּי. — °מֻשְׂכָּל רִאשון מה שאין לפקפק בו ושאינו צריך לראיות, Axiom(e), עי׳ מֻשְׂכָּל. — °מָשָׁל ראשון, כמו הנחה ראשונה: שהנביאים וכו׳ ידברו בשמות המשתתפים ובשמות שאין הכוונה בהם מה שיורו במשלם הראשון (ר"ש א"ת, מו"נ ב כט). — °סִבָּה ראשונה, עִלָּה ראשונה, עי׳ סִבָּה, עִלָּה. — °עֶצֶם ראשון, עי׳ עֶצֶם.—°שֵׂכֶל ראשון, עי׳ שֵׂכֶל. — °רִאשון במשמ׳ הַנָּחָה קודמת: והוא שיהיה ענין סתום קשה לציירו, יצטרך לזכרו או ללקחו הקדמה בביאור ענין קל הציור, צריך שיוקדם בלמוד לפני הראשון ההוא (ר"ש א"ת, מו"נ, פתיח׳). —°רִאשׁוֹנֵי הכמות: ראשוני הכמות לא יתחלקו, כלומר הנקודה הקו והשטח (רס"ע

---

¹) [בבבלי (חולי׳ כח:): ל"ש אלא שחסר ויתר ביד, אבל חסר ויתר ברגל טרפה.]

¹) [בשמוש הקדום המקראי והתלמודי נביאים ראשונים הם הנביאים הקדומים שעד גלות בבל.]

פלקירה, הכפס, 14). — *דק ראשון, ובקצור ראשון במשמ' אחד מששים במעלה ממעלות הזוית או בשעה: וכל מעלה ששים דקים ר א ש ו נ י ם וכל ר א ש ו ן ששים שניים וכבה עד עשיריים (ראב"ע, ראשית חכמה א). והנה אם היה מחץ השלישית י' שהוא ג' מעלות ושלישית מעלה יהיה מרובע חצי היתר כ"ב מעלות גם י"ג ר א ש ו נ י ם ושליש ר א ש ו ן, ושרשו ד' מעלות גם מ"ב ר א ש ו נ י ם נו"ן שניים ול"ד שלישיים (הוא, ספר הטעם ו, קבול' קונטרי'). והנה אין בינינו ובין חכמי המדות רק ר א ש ו ן א' באלכסון שהוא ק' וכו' (שם שם). — *ראשון לציון, תאר לראש הרבנים הספרדיים בארץ ישראל. — *בראש וראשונה, במשמ' בראש הכל, נוהג בדבור.

ב. רִאשׁוֹן [1], ש"ז, — מתנה, דבר הנתן חנם ללא תמורה, Geschenk; cadeau, present: ראשון לציון הנה הנם ולירושלם מבשר אתן (ישע' מא כז). — ותה"ם רִאשֹׁנָה, רִאשׁוֹנָה בָּרִאשֹׁנָה, במשמ' חנם אין כסף: כי כה אמר יי' חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו וכו' מצרים ירד עמי בראשנה לגור שם ואשור באפס עשקו (שם נב ג—ד). כי לי איים יקוו ואניות תרשיש בראשנה להביא בניך מרחוק כספם וזהבם אתם (שם ס ט). הנה כתובה לפני לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי אל חיקם עונותיכם וכו' ומדתי פעלתם ראשנה על חיקם (שם סה ו—ז). ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם (ירמ' טז יח).

***רִאשׁוֹנוּת**, ש"נ, — תכונת מי שהוא ראשון וקדמון לכל דבר: ואלו הדברים כלם שקר בראשון, כי הוא יפיל ר א ש ו נ ו ת ו וקדמותו וישים זולתו קודם ממנו סבה למציאותו (הפלת הפלאסופים לאלפראבי, הוצ' פיליפובסקי, 14—15).

רִאשׁוֹנִי, ת"ז, רק נקי' רִאשֹׁנִית [2], — כמו ראשון: הדבר אשר היה על ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרבעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשנית לנבוכדראצר מלך בבל (ירמ' כה א). — ובתו"ם: לבן מלך שאמר לו אוהבו אביך עתיד להכותך וכו' ובאחרונה אתה חוזר ומבקש הימנו והוא מקבלך, אלא אם תשמע לי עשה את האחרונית ר א ש ו נ י ת ילך אצלו ובקש הימנו והוא מקבלך ונשתכרת המכות, (פסיק' רב', סוכה ישראל, א"ש שלום, קפג:). — ובסהמ"א: וכה אמר שלמה יי' קנני ראשית דרכו ושם כתוב כל מלה קדמונית להודיע שהיא ר א ש ו נ י ת (ראב"ע, הקד' ב לפרושו על התורה, כהנא ב, 81). — ואמר הפיטן: שבועה וזכור וברית קדמונית וכו' רצה להחזיר חבה ר א ש ו נ י ת (גרסס בדבי יהודה, אמנם אכהנה, סליח' ד עפי"ח). — *ובמשמ' מתכונת הדבר הראשון, primär; -aire; -ary: כי אחר המחקר יוצא לנו ההכרח להודות בחמימות והקרירות והלחות והיבשות ושהם איכיות ר א ש ו נ י ו ת (ר' א"מ, כוזרי ה יד). אבל המקרים כולם אמנם הם נשואים נשיאות ר א ש ו נ י ת על העצם בשוה (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). כי תנועת ההעתקה היא הקודמת שבתנועות ו ה ר א ש ו נ י ת [1] שבהם בטבע (שם ב, הקדמה הי"ד). שהגשמים הרפואיים לפעמים ימזגו מיסודות מתנגדים פעם המזגה ר א ש ו נ י ת ופעם המזגה אינה ר א ש ו נ י ת (קאנון ב א ג). מציאות ר א ש ו נ י ת (אהרן הקראי, עץ חיים ז). — *ומספר ראשוני, מספר גדול מן היחידה שאין לפרקו לגורמים קטנים ממנו, כמו 2, 3, 5, 7, 11, 13, 17, 19, ועוד הרבה לאין סוף, Primzahl; nombre premier; prime number.

רְאָשׁוֹת, מ"כ מן רַאֲשָׁה, רְאָשָׁה [2], ש"נ, במשמ' א. ראש, מלה שהניחוה קצת המדקדקים: ויקח דוד את החנית ואת צפחת המים מראשתי שאול וילכו להם (ש"א כו יב).

***רְאָשׁוּת** [3], ש"נ, — מעמד מי שהוא עומד בראש המדינה וכדו', שלטון בראש, Herrschaft;

---

1) [עי' שרש ב. ר א ש, הערה. ראשה, הערה.]

2) [לדעת אחרים אין ראשנית אלא צורת נקבה מן ראשון על יד ראשונה, וכן דברי ריב"ג בס' השרשים: בראשון באחד לחדש בחדש שהוא תחלה, והנקבה השנה הראשנית, ע"כ.]

1) [ס"א: והראשונה.]

2) [ואלה דברי רד"ק (מכלול, דקדוק השמות, ליק, קפז:): מראשותי שאול, יאמר האחד ממנו ראשה על משקל קערה או ראשה על משקל נערה, ע"כ. וכן דעת המחבר לפי דבריו בערך מראשות.]

3) [היא המלה רשות שבתו"ם, עי' שם, וכתב

autorité ; authority: לא נתנדה ר״ע אלא ראש גדר היה ושלח דבן גמליאל והעבירו מראשותו[1] (ר׳ יהודי הכהנים, ירוש׳ ר״ה א ו). — ובסהמ״א: מאס בראשות[2] ובחל ברבנות (אגרת צדיקים של הקראים). שיהיו הפעלים והמנהגות השלמים מונחים באומות והמדינות על סדר שלם וכו׳ זה לא יתכן אלא בראשות שיהיה מחזק ומיטיב אלו הפעלים והמנהגות וכו׳ וישזה הראשות לא ישלם אלא במלאכה וקניין וכו׳ והראשות על שני פנים, ראשות מוחזק במדינות הפעלים והמנהגות והקניינים הבחירים וכו׳ והוא הראשות השלם והאומות המשועבדות לזה הראשות הם המדינות החסידות, והשני ראשות מוחזק במדינות הפעלים והיצירות אשר יושג בהם מה שיחשבו שהוא הצלחה מבלתי שיהיה כן והוא הראשות הסכלית, וזה הראשות נחלק לחלקים רבים ויקרא כל אחד בכוונה אשר יכוין איתה ויהיו על מספר הדברים אשר הם התכליות והכוונות אשר בעבורם יבוקש זה הראשות, ואם יבוקש בעבור הממון יקרא ראשות השפלות ואם יבוקש בעבור הכביד יקרא ראשות הכבוד (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה ב ע, 56–57). ואחר כך אספר כמה הסבות והדרכים אשר בעבורם איפשר שיתהפכו הראשיות השלימים וחוקי המדינות החשובות אל המנהגות והקניינים הסכליים וימנה עמהם מיני הפעלים אשר עמם ישמרו המדינות הראשיות השלימות (שם, 57). כי אותם אשר ראשותם סכלית אין צריך שיקראו אותם מלכים בשום פנים (שם, 58). ואלה ההנהגות כלם הכוון בנימוסים המונחים בהם הוא המדינה והכל לא האיש אם המדינה הקבוצית הנה היא אשר תהיה הראשות בה בהזדמן לא בחק ראוי אחר שאין בזאת המדינה יתרון לאחד על האחד ואם פחיתות הראשות הוא אשר יתמנו בן הממונים על המדינה בהנחת המסים והעלות על צד שיגיע קבוץ הממון לראש הראשון וכו׳ ואם חננם חלק מקבוץ הממון היה ראשיות קבוץ הממון ואם לאו היה ראשיות הנצחון והי׳ במדרגת העבד לראש הראשון וכו׳ (ר״י מסיר ליאון, נפת צופים ב יז, 105). שכאשר אחז אחד הראשות והעושר חשב שהוא טוב אחר שהיו שני אלו מן הדברים הראוים לטובים (שם ג יז, 131). אינו רשאי שום אחד מהם לנהוג ראשות וטיבות עד שיבררו כסדר הקהל (פנקס קראקא, שנת שמג).

רָאשִׁי[1], ת״ז, — מי שהוא ראש ועקר של דבר עקרי, principal ; hauptsächlich, Haupt–:

יֵאמר ראש וראשיי לכל מי שיתואר בפעל מה והוא בפעל ההוא מסתפק בו בעצמותו, בלתי צריך לזולתו (ס׳ הגדרים). וכמו שבגוף האדם אברים ראשיים ואברים שהם תחת יד הראשיים, צריכים בעמידתם להנהגת האבר הראש אשר ינהיגם, כן בעולם בכללו חלקים ראשיים, שהוא הגשם החמישי והמקיף, וחלקים שתחת יד הראשיים, צריכים למנהיג, והם היסודות ומה שהורכב מהם (ר״ם א״ת, מו״נ א עב). וכמו שיש טבע משרת אל טבע וטבע ראשי וכו׳, כמו כן נמצאת נפש ראשית וכו׳ ונפש אחרת משרתת (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה ג ג, 86). וכמו שהבדיל בחכמה הטבעית בין הטבע הראשי ובין הטבע שהוא משרת או כלי וכו׳ (שם שם). כי הפועל האחד במה שהוא אחד אי אפשר שיהיה בעצמות כי אם מפועל אחד האלהים, אם לא היה קצתם משרת לקצת כמו הענין במלאכה הראשיית עם מלאכות המשרתות לה (רלב״ג, מלחמות השם א ו). ואולם על דרך האמת הנה המלאכה הראשיית היא הפועלת בזה, כי תישיר המלאכה אשר תחתיה באופן שיהיה בו נאות מה שיתחדש מסנח למלאכה הראשיית (שם שם). שכל האברים מצטרכים לקיום האיש ואעפ״כ יש לקצתם מדרגות ראשיות על קצת (ר״י אלבו, עקרים א ו). ומדרגותיה (של התורה האלהית) משאר התורות והנימוסים כמדרגות המלאכה הראשיית לשאר המלאכות המשרתות לה (שם שם). אין ספק שאמונת גלגול הנפשות היא אמונה יסודיית וראשיית לבעלי ידיעה זו (ר״א מודינא, ארי נוהם

רש״ט פלקירא (ראשית חכמה ב, 27): ואני אומר כי אל תתודע לראשות (אבות א י) שהוא מראש ויצטרך להיותו באל״ף והענין מורה על זה כי הוא כמו אל הממשלה.]

1) [כצ״ל. בדפוס: מראשיתו.]

2) מנקד: בר׳אשות.]

1) [כך הנקוד הנהוג, וכך נכון על פי דגמת שמאל — שמאלי, ימין — ימני וכדו׳.]

יח, 32). או תשים איזה כלי ר א ש י י מהאורג או תופר או בונה או כותב ויזכירוך המלאכה (חוה, לב הארי׳ ג 7).

רָאשִׁיּוּת, ש״נ, — תכונת מי שהוא ראשי ועקרי לגבי דברים אחרים: שהלב אין לו ר א ש י ו ת כלל או שהוא ראשיי לכל הכחות כלם (רסב״ן דוכן, מגן אבות, חלק יעקב ד, מה:). על כן גור (גלינוס) שהמוח יש לו ר א ש י ו ת אל החוש והתנועה, וארסטו יודה זה, אלא שאומר שזהו ר א ש י ו ת חלקי, אבל ה ר א ש י ו ת המוחלט הוא בלב וכו׳, וכן יחלוק ארסטו על וכו׳ חוש המשוש וחוש הטעם שאין למוח בהם ר א ש י ו ת כלל וכו׳ (שם שם, מט:). הלא תראה כי אפלטון טעה בזה טעות גדולה ואמר על המגונה שהוא נאה כי אמר שראוי שיהיו הנשים במדינה משותפות לבעלי ר א ש י ו ת א׳, כאלו תאמר נשי השרים משותפות לכל השרים ונשי הסוחרים לכל הסוחרים וכן נשי בני אומנות א׳ משותפות לכל בני האומנות ההיא (ר״י אלבו, עקרים א ח). כי כמו שהראש במדינה ימנה אנשים על ר א ש י ו ת מה כפי שלמותם והשגתם וכו׳ כן הש״י ימנה כל א׳ מן המלאכים על ענין מיוחד וכו׳ (שם ב יג).

רֵאשִׁית [1], רֵשִׁית, ש״נ, כנ׳ רֵאשִׁיתָהּ, רֵאשִׁתוֹ, רֵאשִׁיתוֹ, רֵאשִׁיתָהּ, רֵאשִׁיתָם, — התחלה של דבר, תחלת דבר, Anfang; commencement; beginning, רֵאשִׁית השנה, תחלת השנה: עיני יי׳ אלהיך בה מֵרֵשִׁית השנה ועד אחרית שנה (דבר׳ יא יב). — רֵאשִׁית ממלכתו של מלך, המקום הראשון למלכותו: ותהי רֵאשִׁית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה בארץ שנער (בראש׳ י י). — וכמשמ׳ תחלת זמן מלכותו [2]: בְּרֵאשִׁית ממלכות יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה (ירמ׳ כו א). ויהי בשנה ההיא בְּרֵאשִׁית ממלכת צדקיה מלך יהודה בשנת הרביעית בחדש החמישי (שם כח א). אשר היה דבר יי׳ אל ירמיהו הנביא אל עילם בְּרֵאשִׁית מלכות צדקיה מלך יהודה (שם מט לד). —ובקצור רֵאשִׁית, ועם אותיות היחס בְּרֵאשִׁית במשמ׳ בראשית כל דבר, מֵרֵאשִׁית במשמ׳ מראשית כל דבר: בְּרֵאשִׁית [1] ברא אלהים את השמים ואת הארץ (בראש׳ א א). מגיד מֵרֵאשִׁית אחרית ומקדם אשר לא נעשו (ישעי׳ מו י). — ורֵאשִׁיתוֹ של אדם, שנותיו הראשונות: והיה רֵאשִׁיתְךָ מצער ואחריתך ישגה מאד (איוב ח ז). ויי׳ ברך את אחרית איוב מֵרֵאשִׁיתוֹ (שם מב יב). — ושל פרי, הימים הראשונים להבשלתו: כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בְּרֵאשִׁיתָהּ ראיתי אבותיכם (הוש׳ ט י). — רֵאשִׁית דבר בנגוד אֶל אחריתו, ההתחלה: טוב אחרית דבר מֵרֵאשִׁיתוֹ (קהל׳ ז ח). — רֵאשִׁית גוים במשמ׳ הגוי הקדום ביותר: רֵאשִׁית גוים [2] עמלק ואחריתו עדי אבד (במד׳ כד כ). הוי השאננים בציון והבטחים בהר שמרון נקבי רֵאשִׁית הגוים ובאו להם בית ישראל (עמוס ו א). — רֵאשִׁית חטאת, מקום התחלת החטא: רתם המרכבה לרכש יושבת לכיש רֵאשִׁית חטאת היא לבת ציון כי בך נמצאו פשעי ישראל (מיכ׳ א יג). — רֵאשִׁית מדון, התחלת הריב: פוטר מים רֵאשִׁית מדון [3] ולפני התגלע הריב נטוש (משלי יז יד). — ורֵאשִׁית חכמה, תחלת כל חכמה: רֵאשִׁית חכמה יראת יי׳ [4] (תהל׳ קיא י). יראת יי׳ רֵאשִׁית דעת (משלי א ז). רֵאשִׁית חכמה [5] קנה חכמה

---

1) [עי׳ בהערות הבאות.]

2) [באשורי בא הצרוף המקביל לכך ריש שַׁרּוּת בעקר במשמ׳ מיחדת: חדשי המלכות הראשונים של מלך עד ראש השנה, שלא נחשבו לו כשנת מלכות ראשונה, הואיל וכבר נחשבה תחלת השנה הזאת כמנין שנות מלכותו של המלך הקודם. אך בעברי פרוש הצרוף (הבא בס׳ ירמ׳ בלבד) הוא כללי, זמנו הראשון של מלך עד לכמה שנים בכלל, כגון: בְּרֵאשִׁית ממלכת צדקיה מלך יהודה ב ש נ ה ה ר ב ע י ת (ירמ׳ כח א).]

1) [כאמור בהגדרה, מצד ה ע נ י ן אין ראשית (וכן אחרית וסוף) אלא בסמיכות אל דבר, ובְרֵאשִׁית הוא קצור לשוני במקום ב ר א ש י ת כ ל ד ב ר וכדו׳, כמו שגם בסוף, לבסוף, קצורים הם במקום בסוף הדברים וכדו׳, אך מצד ה ד ק ד ו ק בראשית, (ל)בסוף, צורות של נ פ ר ד הן ולא של סמיכות (כמו שסברו רש״י ואחרים).]

2) [השוה גם ראש הגוים בערך א. ראש.]

3) [עי׳ ב. פֶּטֶר, הערה בעמ׳ 4900.]

4) [תמורת זה במקום אחר: תְּחִלַּת חכמה יראת יי׳ (משלי ט י), יראת יי׳ מוסר (צ״ל מוֹסַד במשמ׳ יסוד והתחלה) חכמה (שם יט לג), הן יראת יי׳ היא חכמה (איוב כח כח).]

5) [אמנם כאן בא ראשית חכמה במשמ׳ אחרת,

(שם ד א). — ראשית און, ראשית כח ההולדה, בן בכור: ראובן בכרי אתה כחי וראשית אוני (ברא״ש מט ג). כי את הבכר בן השנואה יכיר וכו׳ כי הוא ראשית אנו לו משפט הבכרה (דבר׳ כא יז). ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם (תהל׳ עח כא). ויך כל בכור בארצם ראשית לכל אונם (שם קה לו). —ראשית דרכו, ראשית מעשה: יי׳ קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז (משלי ח כב). הוא ראשית דרכי אל העשו יגיש חרבו (איו׳ מ יט). — ראשית גבורה: הנני שובר את קשת עילם ראשית גבורתם (ירמ׳ מט לה).—ב) ובמשמ׳ החלק הטוב והמשבח[1], ראשית התבואה, ראשית השמנים, ראשית הארץ, ראשית החרם: ויקח העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם לזבח ליי׳ אלהיך בגלגל (ש״א יה כא). קדש ישראל ליי׳ ראשית תבואתה (ירמ׳ ב ג). ולא ימכרו ממנו ולא ימר ולא יעבור ראשית הארץ כי קדש ליי׳ (יחזק׳ מח יד). השתים במזרקי יין וראשית שמנים ימשחו (עמ׳ ו ו). כבד את יי׳ מהונך ומראשית כל תבואתך (משלי ג ט). — ג) ראשית הפרי, ראשית בכורים, ראשית הקציר, הפרות הראשונים שבכרו ושנקצרו, הבאים כקרבן בכורים במקדש, וראשית העריסות הנתנת כתרומת חלה לכהן, וראשית הגז, הצמר הראשון הנגזז מהצאן, Erstlinge; prémices; first fruits: ראשית בכורי אדמתך תביא בית יי׳ אלהיך (שמות כג יט). והבאתם את עמר ראשית קצירכם אל הכהן (ויקר׳ כג י). ראשית ערסתכם חלה תרימו תרומה וכו׳ מראשית ערסתיכם תתנו ליי׳ תרומה (במד׳ טו כ—כא). כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר יתנו ליי׳ לך נתתים בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו ליי׳ לך יהיו (שם יח יב—יג). ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו (דבר׳ יח ד). ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך וכו׳ (שם כו ב). ועתה הבאתי מראשית פרי האדמה אשר נתתה לי יי׳ (שם שם י). וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל מכל תרומתיכם לכהנים יהיה וראשית עריסותיכם תתנו לכהן (יחזק׳ מד ל). ואת ראשית עריסתינו ותרומתינו ופרי כל עץ תירוש ויצהר נביא לכהנים (נחמ׳ י לח). וכפרץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש וכל תבואת שדה (דה״ב לא ה).—וראשית מנחה, ראשית משאת: ותכבד את בניך ממני להבריאכם מראשית כל מנחת ישראל לעמי (ש״א ב כט). ושם אדרוש את תרומותיכם ואת ראשית משאותיכם בכל קדשיכם (יחזק׳ כ מ). — ובלי סומך: ויפקדו ביום ההוא אנשים על הנשכות לאוצרות לתרומות לראשית ולמעשרות (נחמ׳ יב מד). — וקרבן ראשית: קרבן ראשית תקריבו אתם ליי׳ ואל המזבח לא יעלו לריח ניחח (ויקר ב יב). — *מבראשית, כמו בראשית, ואמר בן סירא: אלהים מבראשית ברא האדם ויתנהו ביד יצרו (ב״ס גני׳ טו יד). — ובתו״מ: ומנין שיקדמו בכורים לתרומה, זה קרוי תרומה וראשית וזה קרוי תרומה וראשית, אלא יקדמו הבכורים שהן בכורים לכל, ותרומה לראשון שהיא ראשית, ומעשר ראשון לשני שיש בו ראשית (תרומ׳ ג ז). ואלו נתנין לכל כהן, החרמים והבכורות וכו׳ וראשית הגז ושמן שריפה וכו׳ (חלה ד ט). ראשית הגז נוהג בארץ ובחוצה לארץ וכו׳ חומר בזרוע ובלחיים ובקיבה מראשית הגז, שהזרוע והלחיים והקיבה נוהגין בבקר ובצאן במרובה ובמועט, וראשית הגז אינו נוהג אלא ברחלות ואינו נוהג אלא במרובה (חול׳ יא א). חמש רחלות גוזזות מנה מנה חייבות בראשית הגז (ר׳ דוסא בן הרכינס, שם שם ב). כל שחייב בראשית הגז חייב במתנות, ויש שחייב במתנות ואינו חייב בראשית הגז (כרת ו ז). מה תרומה בעינן ראשית ששיריה ניכרין, אף ראשית הגז ששיריה ניכרין (חול׳ קלו:). בזכות ג׳ דברים נברא העולם, בזכות חלה ומעשרות וביכורים שני בראשית, אין ראשית אלא חלה דכתי׳ ראשית עריסותיכם, ואין

לא ידועה לנו בדיוק, בקרוב במשמ׳ האשית כל דבר, ואולי צ״ל בעקר בחדוד: ראשית פחמה קנה חכמה, במשמ׳ כל הון (כלשון הכתוב: ומפחכם שחדו בעדי, איו׳ ו כב). השוה את החדוד הדומה: (עטרת חכמים עשרם) אולת כסילים אולת (משלי יד כד), שכונתו: ראשית (מלשון אולא, אולא[a]), ראשון בארמ׳ ובערב׳) הכסילים אולת.]

[1]) [כן גם בכתבת כנענית מכתים בקיפרוס (קלוסן, אוצר הכתבות הפניקיות A 58): בראשת נחשת, כנראה במשמ׳ במיטב נחשת; וכן באשור׳ רישתו, ת״ז, במשמ׳ נבחר, מצין, ועי׳ א. ראש, הערות.]

[a]) أوّل

ראשית אלא מעשר דכת' ראשית דגנך ואין ראשית אלא בכורים דכת' ראשית ביכורי אדמתך (רב הונא בשם רב מתני, מד"ר ברלשׁ' א). [1]) —*מעשה בְרֵאשִׁית, מימי בְרֵאשִׁית, ששת ימי בְרֵאשִׁית, ספר בְּרֵאשִׁית, עי' ערך בְּרֵאשִׁית [1]). — ובתפלה: לפניך נגלו כל תעלומות והמון נסתרות שמבראשית (אתה זוכר, מוסף ר"ה). מראשית כזאת הודעת ומלפנים אותה גלית (שם שם). — ובסהמ"א: וילבשו הכהנים את בגדי השרד ויתנו ראשיתם ומעשרותיהם (ספר החשמונים, הול' שוילר, שהוא קבל כי סוא גוף העברי של מכבים א, דף ג). ולהקריב לו קרבנות וכו' ומעשרות וראשיתות ובכורים (כס, ב"כ כת הקראי, לקו"ק, נספח', 4). ואלה הראשיות אינם צריכות לכל אדם, על כן אמרו חכמי התולדות כי האמת להיות ראשית השנה מנקודת המחברת אשר משם תחל השמש להיות קרובה אל הארץ הנושבת (ראב"ע, אגרת השבת, קבול' קונטרס', א). ואינו מצוי בזמן עד שיהיה לו ראשית ואחרית ומנין שנים (רמב"ם, יסוה"ת א יא). ומצד שהוא (ראובן) טיפה ראשונה היה לו כהונה שהראשיות הם לכהן, ראשית עריסותיכם ראשית גז צאנך וכו' (רי"י קארו, תולדות יצחק, ויחי', כא.). — *ובפילוסופיה: כמו התחלה, טבע יסודי שבסבתו הדברים הם כמו שהם, וכללים יסודיים ששאר הכללים בנויים עליהם, princip(e); Grundursache: ורצה באמרו הויה ראשונה תחלת ההויות וראשיתם על דרך האמת (ס' היסודות לר"י הישראלי, עמ' ה). והמלה אשר תורה על הראשון בלשוננו הוא תחלה וכו' ואשר יורה על ההתחלה ראשית שהוא נגזר מן ראש אשר הוא התחלת החי לפי הנחתו (ר"ש א"ת, מו"נ ב ל). שיש שם בהווייתם (של גוף החי) ראשית אחרת (לא הגשמית) נותנת שלימות שהוא דבר אחר איננו מגשמות וכו' שהיא הנפש כלומר שהיא ראשית מביא לשלימות (ר' הלל מוירונה, תגמ' הנפש, א:). והשגת הפרטים תביאנו להשגת הכללים עד שנשיג כל הראשיות ונשיגם מופשטים מחומר (שם ז.). השגת הראשיות הפשוטות (שם, ח.) דע כי שורשי הנמצאות וראשיותיהן הן ג', החומר והצורה והההעדר (הוספות שם מז.). שכחות הנפש הצומחת שלש ראשיות, הזן ואחר המגדל והוא עובד הזן, והמוליד (אמו"ר לראב"ד א ו, 26). — ואמר הפיטן: דין טרם הוערך מראשית, קדמה למלט שובבים מחרישית (ר"א קליר, אף ארח משפטיך, מוס' א ר"ה). אין תחלה אל ראשיתך ואין קץ ותכלה לאחריתך (שיר היחוד יום ב). ראשית בכורה לראשית החרם, שם אחרים הזכירה והעון גורם (אבותי כי בטחו, סליח' י' טבת). והוא אחד ואין שני להמשיל לו להחבירה, בלי ראשית בלי תכלית ולו העז והמשרה (פיוט אדון עולם). — ואמר המשורר: ירא את האלהים ראש לחכמה, והראשית בכל דבר יקרה (ר"ש הנגיד, בן משלי תקעא, ששון, קסז). ולו עמו ירוצון כוכבי רום אזי לא דרכו ראשית אבקיו (רשב"ג, כאין נשאו, ברודי, 25). ואין ראשית לכל מעשה בראשית (עפ"י חכמת יון) ואין אחרית לחדוש הירחים (ר"י הלוי, דבריך במור עבר, דיואן ב, 166). וכראשית באחרית ישובו כל הימים בזמנם מה טבו (ראב"ע, אל אחד, כהנא א, 110). קדמון ואין נמצא בקדמותו ראשון ואין ראשית לראשיתו (עמנו', מחב' ז, 38). — *וְרֵאשִׁית במשמ' האותיות הראשונות במלה, ואמר המשורר: ושם שם אל בראשיתו ואם כל חי באחריתו (אלעזר הבבלי, חידה על השם אלעזר, ברודי, קטו).

[1]) [ועי' עוד רָאשות, הערה.]

*רָאתָן, רָתָן, ש"ז. — מין ממיני מחלות הצרעת [1]), הנוטל מן החולה אף את כח ההולדה: עשרים וארבעה מוכי [2]) שחין הן וכולן אמרו חכמים

[1]) [לא הֻברר אפיה המיוחד של מחלה זו, ואין הסימנים ודרכי הרפוי הנזכרים בתו"מ מתאימים למחלה ידועה זו או זו (עי' פרויס, Bibl.-Talm. Mediz., 401–404). וכן לא הֻברר עדין מקור השם, ואין הגזירות השונות שהֻצעו, מן הרומ' והיונ' או מן העבר' עצמה, מניחות את הדעת. ואמנם אולי אפשר שיש כאן קצור מן צרעתן (בארמ' עראתן?); אך בנוסחאות שונות כמד"ר (עי' תיאודור, עמ' 388–389) ובמדה"ג למקום הכתיב הוא רתן, ובהוצ' מדה"ג של שכטר מנקד רְתַן. ובסורי (ומכאן אף בעבר' מאחרת) בא אריא, כאיבא דאריא (מחלת אריה), ארינותא, כמשמ' מין ממיני הצרעת, leontiasis, ואולי השם ראתן קרוב למלים אלו.]

[2]) [בירוש' (כתוב' ז י): כ"ד מיני שחין, וכן גם

תשמיש קשה להן ובעלי ראתן[1]) קשה מכולן[2]) (ר' יוסי[3]) בשם זקן אחד, כתוב' עז:). הקיזו שניהם (האיש והאשה) ושמשו הויין לו בנים בעלי ראתן (נדה יז.). פרעה בראתן[4]) לקה (בר קפרא, מד"ר ברא' מא). — ובסהמ"א: במכת[5]) ראתן לקה שהתשמיש קשה לו (רש"י, בראש' יב יז).

א. רַב, ס"ז, רָב[6]), מ"ר רַבִּים, סמי' רַבֵּי, נק' רַבָּה, רַבָּתִי, רַבַּת, מ"ר רַבּוֹת, — א) גדול בכמות, במספר[7]), viel, zahlreich; beaucoup de, nombreux; many, numerous, בלואי (attribute) אחר שם עצם כולל במ"י, המציין בעלי חיים, עם רַב, קהל רב, אדם רב, בהמה רַבָּה וכדו': ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבדה רַבָּה (בראש' כו יד). למען עשה כיום הזה להחיות עם רָב (שם נ כ). וימת עם רָב מישראל (במד' כא ו). ומקנה רַב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מאד (שם לב א). האמים לפנים ישבו בה עם גדול וָרַב ורם כענקים (דבר' ב י). ידעתי כי מקנה רַב לכם (שם ג יט). ויהי שם לגוי גדול עצום וָרָב (שם כו ה). ויצאו הם וכל מחניהם עמם עם רָב כחול אשר על שפת הים לרב (יהוש' יא ד). מדוע נתתה לי נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רָב

במד"ר (בראש' מא; ויקרי' טז), ובתוספת' צוק"מ (כתוב' ז יא): מוכת שחין.]

1) [במד"ר (בראש' מא) נ"א רתן, רותן, עי' תיאודור, ועי' בהערה לעיל.]

2) [בירוש': ואין לך קשה מכולם ושהאשה רעה לו אלא ראתן, ע"כ, ומעין זה בתוספת' צוק"מ, אלא שחסרות התבות ואין לך קשה, ובמקום מכולם נדפס בכולן. ודומה לנוסחת הירוש' גם נוס' מד"ר בראש'; ובמד"ר ויקרי': ואין לך קשה לתשמיש המטה חוץ מבעל ראתן בלבד, ע"כ, ומעין זה נוסח' הערוך.]

3) [בשאר המקורות (תוספת', ירוש', מד"ר) מובא המאמר בשם רשב"ג.]

4) [נ"א ברתן, ברותן.]

5) [נ"א במין ראתן, עי' ברלינר.]

6) [צורת ההפסק רָב באה לפעמים גם בטעמים מפסיקים אחרים, מלבד אתנח וס"פ (במד' כא ו, יהוש' יא ד ועוד).]

7) [במקוי רַב בשמושיו השונים במשמ' זו בא במקרא אף הַרְבֵּה (עי' שם), וכתו"מ ובסהמ"א מַרְבָּה (עי' א. רָבָה, פע'), ועי' גם בהערות הבאות.]

עד אשר עד כה ברכני יי' (שם יז יד). בנכסים רבים שובו אל אהליכם ובמקנה רַב מאד בכסף ובזהב ובנחשת ובברזל ובשלמות הרבה מאד (שם כב ח). קול המון בהרים דמות עם רָב קול שאון ממלכות גוים נאספים (ישע' יג ד). ונקלה כבוד מואב בכל ההמון הָרָב ושאר מעט מזער לוא כביר (שם טז יד). ובאת ממקומך וכו' אתה ועמים רבים אתך רכבי סוסים כלם קהל גדול וחיל רָב (יחזק' לח טו). אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבו אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו ובהמה רַבָּה (יונ' ד יא). מאתך תהלתי בקהל רָב (תהל' כב כו). אודך בקהל רָב בעם עצום אהללך (שם לה יח). בשרתי צדק בקהל רָב (שם מ י). אדני יתן אמר המבשרות צבא רָב (שם סח יב). שבעת אלפי צאן ושלשת אלפי גמלים וכו' ועבדה רַבָּה מאד (איוב א ג). אשר יזלו שחקים ירעפו עלי אדם רָב (שם לו כח). ויתמרמר מלך הנגב ויצא ונלחם עמו עם מלך הצפון והעמיד המון רָב ונתן ההמון בידו וכו' (דני' יא יא). ואתם המון רָב ועמכם עגלי זהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים (דהי"ב יג ח). — וְעֵרֶב רַב[1]): וגם ערב רַב עלה אתם וצאן ובקר מקנה כבד מאד (שמות יב לח). — ועם שם כולל המציין דברים שאין בהם רוח חיים, שם חסר וכדו': גם תבן גם מספוא רַב עמנו (בראש' כד כה). זרע רַב תוציא השדה ומעט תאסף (דבר' כח לח). ושלל רָב עמם הביאו (ש"ב ג כב). גמלים נשאים בשמים וזהב רַב מאד ואבן יקרה (מ"א י ב). והנה אל שפת הנחל עץ רַב מאד מזה ומזה (יחזק' מז ז). הנחמדים מזהב ומפז רָב ומתוקים מדבש ונפת צופים (תהל' יט יא). שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רָב (שם קיט קסב). יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רָב (משלי יג ז). בית צדיק חסן רָב (שם טו ו). טוב מעט ביראת יי' מאוצר רָב ומהומה בו (שם שם טז). נבחר שם מעשר רָב (שם כב א). ויין מלכות רָב כיד המלך (אסת' א ז). ולקץ העתים שנים יבוא בוא בחיל גדול וברכוש

1) [כך לפי חלקת המסרת, הקוראת ערב רב בשתי תיבות, עי' א. עֵרֶב. אך לדעת רב החדשים (עי' גיגר, Urschrift, עמ' 71) ערברב היא מלה אחת כמו אספסוף (במד' יא ד) המתרגם בת"א ערברבין.]

רב (דני' יא יג). לקח דויד נחשת רבה מאד (דה"א יח ח). ויבזו את כל הערים כי בזה רבה היתה בהם (דה"ב יד יג). ומלאכה רבה היה לו בערי יהודה ואנשי מלחמה גבורי חיל בירושלם (שם יז יג). כי נתן לו אלהים רכוש רב מאד (שם לב כט).—ומעשה שנתן לספירה: ארבעים יכנו לא יסיף פן יסיף להכתו על אלה מכה רבה [1]) ונקלה אחיך לעיניך (דבר' כה ג). — ועם שם מפשט: ביום הרג רב בנפל מגדלים (ישע' ל כה). גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב (תהל' יט יב). אז איתם ונקיתי מפשע רב (שם שם יד). שלום רב לאהבי תורתך (שם קיט קסה).—וכאלו בסמי׳: ולא תצא ממנה רבת חלאתה (יחזק' כד יב).—ועל יד שם חמר שצורתו צורת מ"ר, מים רבים: ויצאו מים רבים (במדי' כ יא). הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור ואת כל כבודו (ישע' ח ז). שכנתי על מים רבים רבת אוצרת (ירמ' נא יג). מקלות מים רבים אדירים משברי ים (תהל' צג ד). מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה (שה"ש ח ז). — ועם שם עצם המורה על יחידים א יחידות במ"ר, ימים רבים, גוים רבים [2]), עמים, בנים, נשים, וגם עם שם עצם מפשט הנתן לספירה במ"ר רעות רבות וכו׳: ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים (ברא' כא לד). ויתאבל על בנו ימים רבים (שם לז לד). ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי (דבר' ז א). והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבט ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשלו (שם טו ו). ומצאהו רעות רבות וצרות (שם לא יז). בנכסים רבים שובו אל אהליכם וכו׳ (יהוש' כב ח). ויהי מימים רבים אחרי אשר הניח יי׳ לישראל (שם כג א). כי נשים רבות היו לו (שפטי' ח ל). ויפלו חללים רבים עד פתח השער (שם ט מ). מה השלום עד זנוני איזבל אמך וכשפיה הרבים (מ"ב ט כב). והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר יי׳ וכו׳ ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים (ישע' ב ג–ד). אם לא בתים רבים [1]) לשמה יהיו גדולים וטובים מאין יושב (שם ה ט). הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון (שם יז יב). כן יזה גוים רבים עליו יקפצו מלכים פיהם (שם נב טו). ואת זנית רעים רבים (ירמ' ג א). רעים רבים שחתו כרמי (שם יב י). שנני שלח לדוגים רבים נאם יי׳ ודיגום (שם טז טז). ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה (שם לו לב). הנה עם בא מצפון וגוי גדול ומלכים רבים יערו מירכתי ארץ (שם נ מא). להכרית נפשות רבות (יחזק' יז יז). ופרשתי עליך את רשתי בקהל עמים רבים (שם לב ג). ימים רבים תשבי לי לא תזני ולא תהיי לאיש (הוש' ג ג). וראו מהומות רבות בתוכה (עמו' ג ט). ואבדו בתי השן וספו בתים רבים [1]) (שם שם טו). עד אשר יבאו עמים וישבי ערים רבות (זכרי׳ ח כ). סבבוני פרים רבים (תהל' כב יג). טוב מעט לצדיק מהמון רשעים רבים (שם לז טז). יי׳ מלך תגל הארץ ישמחו איים רבים (שם צז א). פעמים רבות יצילם (שם קו מג). הון יסיף רעים רבים (משלי יט ד). אם יוליד איש מאה ושנים רבות יחיה וכו׳ (קהל' ו ג). כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם את קללת אחרים (שם ז כב). אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבנות רבים (שם שם כט). ובהקבץ נערות רבות אל שושן הבירה (אסת' ב ח). ונפלו חללים רבים (דני' יא כו). ותמשך עליהם נים רבות (נחמ' ט ל). ולשמעי בנים ששה עשר ובנות שש ולאחיו אין בנים רבים (דה"א ד כז). כי דמים רבים שפכת ארצה (שם כב ח). — ובהקדמת המלה רב, רבים לפני שם העצם [2]): ואחרי בן אשלח לרבים צידים וצדום (ירמ' טז טז). רבים מכאובים לרשע [2]) והבוטח ביי׳ חסד יסובבנו (תהל' לב י). רבות רעות צדיק ומכלם יצילנו יי׳ (שם לד כ). זכר אדני חרפת עבדיך שאתי בחקי כל רבים עמים (שם פט נא). כי רבים חללים הפילה ועצמים כל הרגיה (משלי ז כו). רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה (שם לא

---

1) [ועי' לקמן בהערות.]

2) [בבטויים כגון זה קשה להבחין, אם הכונה למספר רב של גוים, viele Völker; beaucoup de nations; many nations, או לגוים, שכל אחד מהם מרבה באנשיו, וכן נתן גם שמוש המלים הלעזיות zahlreich, nombreux, numerous לפרושים שונים.]

1) [ואולי בא בתים רבים במשמ' בתים גדולים, ארמונות.]

2) [עי' בהערה הבאה.]

3) [כאן, ובאחדים מן הפסוקים הבאים, כנראה במקו' משפט זקה מקצר: רבים הם המכאובים אשר לרשע, רבים החללים אשר הפילה, וכדו'.]

כס). — ובמ"ר על יד שם עצם כולל במ"י: ויהי לו צאן רַבּוֹת ושפחות ועבדים וגמלים וחמרים (בראש' ל מג). — ורַב במשמ' שיש בו יחידים הרבה[1]: לָרַב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו (במד' כו נג). על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט (שם שם נו). מאת הָרַב תרבו ומאת המעט תמעיטו (שם לה ח). כי אין ליי' מעצור להושיע בְּרַב או במעט (ש"א יד ו). — וכנשוא לשם עצם כולל, במ"י או במ"ר[2]: כי היה רכושם רָב (בראש' יג ו). עם בני ישראל רַב ועצום ממנו (שמות א ט). הן רַבִּים עתה עם הארץ (שם ה ה). החזק הוא הרפה המעט הוא אם רָב (במד' יג יח). ויגר מואב מפני העם מאד כי רַב הוא (שם כב ג). רַב העם אשר אתך מתתי את מדין בידם (שפט' ז ב). עוד העם רָב (שם שם ד). יהודה וישראל רַבִּים כחול אשר על הים לרב (מ"א ד כ). ויהי כראותם כי רַב הכסף בארון (מ"ב יב יא). וכל בניך למודי יי' וְרַב שלום בניך (שם נד יג). והיה הדגה רַבָּה מאד (יחזק' מז ט). כי רַב מאד מחנהו (יואל ב יא). רַב הפגר (נחום ג ג). וידעת כי רַב זרעך (איוב ה כה). אם אשמח כי רַב חילי (שם לא כה). — ועל יד שם עצם במ"ר: רַבִּים הגוים האלה ממני (דבר' ז יז). כי רַבִּים בני שוממה מבני בעולה (ישע' נד א). אחד היה אברהם וכו' ואנחנו רַבִּים (יחזק' לג כד). כי ידעתי רַבִּים פשעיכם ועצמים חטאתיכם (עמו' ה יב). כי רַבִּים לחמים לי מרום (תהל' נו ג). רַבִּים רדפי וצרי מעדותיך לא נטיתי (שם קיט קנז). ואהבי עשיר רַבִּים (משלי יד כ). בפשע ארץ רַבִּים שריה (שם כח ב). — ובחזוק שלמים וכן רַבִּים[3]: אם שלמים וכן רַבִּים וכן נגוזו ועבר (נחום א יב). — ובדרגת היתרון (comparativus), רב מפלוני, גדול ממנו בכמות, במספר, more; plus; mehr: שבעה גוים רַבִּים ועצומים ממך (דבר' ז א). רַבִּים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם (שם שם יז). ואעשה אותך לגוי עצום וָרָב ממנו (שם ט יד). וראית סוס ורכב עם רַב ממך (שם כ א). רַבִּים אשר מתו באבני הברד מאשר הרגו בני ישראל בחרב (יהוש' י יא). ויהיו המתים אשר המית במותו רַבִּים מאשר המית בחייו (שפט' טז ל). כי רַבִּים אשר אתנו מאשר אותם (מ"ב ו טז). ושב מלך הצפון והעמיד המון רַב מן הראשון (דני' יא יג). — ורַבִּים במשמ' מי שהם רבים יותר: לא תהיה אחרי רַבִּים לרעות ולא תענה על רב לנטת אחרי רַבִּים להטת (שמות כג ב). — ועם ה הידיעה במשמ' היתרון: בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשנה כי אתם הָרַבִּים (מ"א יח כה). — הלך (הלוך) ורב, התרבה: והחמון אשר במחנה פלשתים וילך הלוך וָרָב (ש"א יד יט). ויהי הקשר אמיץ והעם הולך וָרָב את אבשלום (ש"ב טו יב). — ובלי שם עצם, רַבִּים במשמ' אנשים רבים, קהל רב: וכשלו בם רַבִּים ונפלו ונשברו ונוקשו ונלכדו (ישע' ח טו). כאשר שממו עליך רַבִּים כן משחת מאיש מראהו ותארו מבני אדם (שם נב יד). לכן אחלק לו בָרַבִּים ואת עצומים יחלק שלל וכו' והוא חטא רַבִּים נשא ולפשעים יפגיע (שם נג יב). כי שמעתי דבת רַבִּים מגור מסביב (ירמ' כ י). בשלום ובמישור הלך אתי וְרַבִּים השיב מעון (מלא' ב ו). ואתם סרתם מן הדרך הכשלתם רַבִּים בתורה (שם שם ח). רַבִּים אמרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים (תהל' ג ג). רַבִּים אמרים מי יראנו טוב (שם ד ז). יראו רַבִּים וייראו ויבטחו ביי' (שם מ ד). כמופת הייתי לְרַבִּים (שם עא ז). רַבִּים יחלו פני נדיב (משלי יט ו). רַבִּים מבקשים פני מושל (שם כט כו). וחלו פניך רַבִּים (איו' יא יט). שק ואפר יצע לָרַבִּים (אסת' ד ג). וְרַבִּים מעמי הארץ מתיהדים (שם ח יז). ובלבבו יגדיל ובשלוה ישחית רַבִּים (דני' ח כה). ובעתים ההם רַבִּים יעמדו על מלך הנגב (שם יא יד). וישב פניו לאיים ולכד רַבִּים (שם שם יח). וְרַבִּים מישני אדמת עפר יקיצו (שם יב ב). והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הָרַבִּים ככוכבים לעולם ועד (שם שם ג). ישטטו רַבִּים ותרבה הדעת (שם שם ד). — בְּרַבִּים, בתוך רבים, במשמ' בקהל רב: פדה בשלום נפשי מקרב לי כי בְרַבִּים היו עמדי (תהל' נה יט). אודה יי' מאד בפי ובתוך רַבִּים אהללנו (שם קט ל).

---

1) [עי' בהערות הקודמות.]

2) [עי' גם א. רָבַב.]

3) [כך לפי ההבנה הרגילה של הכתוב: וכן אם יהיו רבים מאד אנשי נינוה וכו' (רש"י), אך לפי הענין „וכן" פרושו: אף על פי כן, כמו „וכן" השני (וכן נגוזו ועבר), ועל כן אפשר שיש כאן מלה אחרת, אולי מן ב. רַבַב במשמ' יורים כחץ, וצ"ע.]

—שער בַּת רַבִּים, שער עיר שיש בה קהל רב: עיניך ברכות בחשבון על שער בת רַבִּים [1]) אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק (שה״ש ז ה). — ומ״י רַב במשמ׳ הַרְבֵּה, דַּי: ויאמר עשו יש לי רָב אחי יהי לך אשר לך (בראש׳ לג ט). פן יהרסו אל יי׳ לראות ונפל ממנו רָב (שמות יט כא). חננו יי׳ חננו כי רַב שבענו בוז (תהל׳ קכג ג). — וביחוד כמלת קריאה רַב, במשמ׳ עתה די לו: רַב עוד יוסף בני חי (בראש׳ מה כח). [2]) ויאמר למלאך המשחית בעם רַב עתה הרף ידך (ש״ב כד טז). וישאל את נפשו למות ויאמר רַב עתה יי׳ קח נפשי (מ״א יט ד). —ובצרוף רַב לָךְ, רַב לָכֶם, במשמ׳ די לך, אל תוסף עוד, חדל: ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אלהם רַב לכם כי כל העדה כלם קדשים ובתוכם יי׳ ומדוע תתנשאו על קהל יי׳ (במד׳ טז ג). רַב לכם בני לוי (שם שם ז). רַב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה (דבר׳ ג כו). רַב לכם נשיאי ישראל חמס ושד הסירו (יחזק׳ מה ט). — ועם מקור, רב לך עשות, מעשות, חֲדַל מלעשות: רַב לכם שבת בהר הזה (שם א ו). רַב לכם סב את ההר הזה (שם ב ג). רַב לכם מעלות ירושלם (מ״א יב כח). —רב מהיות במשמ׳ כזו: העתירו אל יי׳ וְרַב מהית קלת אלהים וברד (שמות ט כח). — ורב לכם מדבר פלוני, ממעשה פלוני: רַב לכם מכל תועבותיכם בית ישראל (יחזק׳ מד ו). — רַב שיהיו, במשמ׳ כמה שיהיו: אם יוליד איש מאה ושנים רבות יחיה וְרַב שיהיו ימי שניו ונפשו לא תשבע מן הטובה וכו׳ (קהל׳ ו ג). —ונק׳ רַבַּת, כתה״פ במשמ׳ הַרְבֵּה, פעמים רבות [3]): פקדת הארץ ותשקקה רַבַּת תעשרנה פלג אלהים מלא מים (תהל׳ סה י). רַבַּת שכנה לה נפשי עם שונא שלום (שם קכ ו). רַבַּת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים (שם קכג ד). רַבַּת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי (שם קכט ב). — ועם שם עצם רַבַּת בקהל, רבת מאפרים, במשמ׳ הרבה, רבים מהם: כי רַבַּת בקהל אשר לא התקדשו וכו׳ כי מרבית העם רַבַּת מאפרים ומנשה יששכר וזבלון לא הטהרו (דה״ב ל יז–יח). — ומ״ר רַבּוֹת בשמוש זה: ראית רַבּוֹת ולא תשמר פקוח אזנים ולא ישמע (ישע׳ מב כ). רַבּוֹת עשית אתה יי׳ אלהי נפלאתיך ומחשבתיך אלינו אין ערך אליך אגידה ואדברה עצמו מספר (תהל׳ מ ו). שמעתי כאלה רַבּוֹת (איו׳ טז ב). כי ישלים חקי וכהנה רַבּוֹת עמו (שם כג יד). ובא בארץ הצבי וְרַבּוֹת יכשלו (דני׳ יא מא). — רַבּוֹת עִתִּים, פעמים רבות: ואתה משמים תשמע ותצילם כרחמיך רַבּוֹת עתים (נחמ׳ ט כח). — ב) בסמי׳ לשם עצם, רב בנים, רב עם, רב חסד, רב פעלים, רב דברים וכדו׳, שבניו רבים, שחסדו רב, שדבריו רבים, בעל חסד רב וכדו׳, עשיר בדבר: (יי׳) ארך אפים וְרַב חסד (ואמת) (שמות לד ו; במדי׳ יד יח). עד עקרה ילדה שבעה וְרַבַּת בנים אמללה (ש״א ב ה). ובניהו בן יהוידע בן איש חי(ל) רַב פעלים מקבצאל (ש״ב כג כ). גדל העצה וְרַב העליליה (ירמי׳ לב יט). שכנתי על מים רבים רַבַּת אוצרת (שם נא יג). ויהי נשר אחד גדול גדול כנפים וְרַב נוצה (יחזק׳ יז ז). טמאת השם רַבַּת המהומה (שם כב ה). כי אתה יי׳ טוב וסלח וְרַב חסד לכל קראיך (תהל׳ פו ה). גדול אדונינו וְרַב כח (שם קמז ה). ארך אפים רַב תבונה (משלי יד כט). נגיד חסר תבונות וְרַב מעשקות (שם כח טז). איש אמונות רַב ברכות (שם שם כ). נותן לרש אין מחסור ומעלים עיניו רַב מארות (שם שם כז). איש אף יגרה מדון ובעל חמה רַב פשע (שם כט כב). —ונק׳ רַבָּתִי עָם: איכה ישבה בדד העיר רַבָּתִי עם היתה כאלמנה (איכ׳ א א). — קֶשֶׁב רַב קָשֶׁב: וראה רכב צמד פרשים רכב חמור רכב גמל והקשיב קשב רַב קשב (ישע׳ כא ז). — רַב בסמי׳ אל שם עצם במשמ׳ הַרְבֵּה, ר״ב [1]): חסדי יי׳ אזכיר תהלות יי׳ כעל כל

---

[1]) [כן מתרגמים השבעים: θυγατρὸς πολλῶν, וולג׳ filia multitudinis, והתרג׳ הארמי: בי סנהדרין רבא. ואמנם רֹב החדשים רואים בצרוף בת־רבים שם פרטי של מקום.]

[2]) [כנראה בא רַב במשמ׳ זו אף בכתוב בדבר׳ לג ז, שאמנם אינו מובן לפי נקוד המלים וחלֻקת המשפטים שבמסרת (עי׳ בפרושים הדחוקים של המפרשים). ואולי הכונה: שמע יי׳ קול יהודה ואֵל עַמּוֹ, תביאנה ידיו רב לו (כלו׳ ידיו תביאנה לו שפע) ועזר מצריו תהיה.]

[3]) [במשמ׳ זו בא בסור׳ רָבַּת.]

[1]) [לפי דגמאות בודדות אלו יש שנוהגים לבטא היום אף רַב תודות במקום ר״ב תודות, רָב־תודות. ומוטב ליחד מבטא זה לשמות תאר בלבד, כגון רַב טוב במשמ׳ מי שהוא רַב טוב, רב חסד וכדו׳.]

אשר גמלנו יי׳ ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרב חסדיו (שם שם ז). זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו (תהל׳ קמה ז).—ג) רב במשמ׳ גדול [1], gross ; grand ; big, large : קום אכל כי רב ממך הדרך וכו׳ וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה (מ״א יט ז–ח). — ובענינים מפשטים : נפלה נא ביד יי׳ כי רבים רחמו (ש״ב כד יד). והיה ביום ההוא תהיה מהומת יי׳ רבה בהם (זכר׳ יד יג). מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך (תהל׳ לא כ). רחמיך רבים יי׳ כמשפטיך חיני (שם קיט קנו). כי לא על צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים (דני׳ ט יח). ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר (נחמ׳ ט יט). — וכמשמ׳ גדול בשנים : שני גיים בבטנך וכו׳ ורב יעבד צעיר (בראש׳ כה כג). לא רבים יחכמו וזקנים יבינו משפט (איוב לב ט). — וכתאר לערים, צידון רבה, חמת רבה, עי׳ א. רבה. —ובמשמ׳ שר וקצין בצבא ובפקידות [2] : וישלח נבוזראדן רב טבחים וכו׳ וכל רבי מלך בבל (ירמ׳ לט יג). בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע מזרע המלוכה ורבי המלך ועשרה אנשים אתו (שם מא א). כי כן יסד המלך על כל רב ביתו (אסת׳ א ח).—רב טבחים כמו שר הטבחים, רב־סרים, רב סריסים, רב־מג : בא נבוזראדן רב טבחים עבד מלך בבל ירושלם (מ״ב כה ח). נרגל שראצר סמגר נבו שרסכים רב סרים נרגל שראצר רב מג (ירמ׳ לט ג). עי׳ טבח, מג, סרים. — רב חבל, עי׳ א. חבל. — רבשקה [3] :

1) [זאת עקר משמ׳ המלה (עי׳ א. רבב, א. רבה, הערות) בארמ׳, ובמשמ׳ רב במספר בא שם התאר שגיא, סגיא, שהוא גדול בעברי. ובכמה משמושי המלה רב, כמו עון רב, מכה רבה, רב חסד וכדו׳ קשה להבחין אם הכונה לגדל או לרבוי בכל מקום ומקום. כן למשל מכה רבה (דבר׳ כה ג) מכוונת למספר, בעוד שאפשר להבין מכה גדולה בבמדי׳ יא לג.]

2) [כשמוש רבו, סמי׳ רב בשמות פקידות באשור׳, וכן רב חילא, בארמ׳ של תעודות יב, וכן באוגרית׳ רב כהנם, רב נקדם, ובכתבות הכנעניות רב ארץ, רב כהן, רב כהנם, רב מחנת, רב ספרם ועוד, ועי׳ גם רבה.]

3) [כך ברב הספרים, ובס״א בשתי מלים רב־שקה, רב־שקה, וכן נכון על פי האשור׳ רב שק, שר המשקים, ועי׳ שקה.]

וישלח מלך אשור את תרתן ואת רב סרים ואת רבשקה מן לכיש אל המלך חזקיהו (מ״ב יח יז). ויאמר אליהם רבשקה אמרו נא וכו׳ (שם שם יט). ויעמד רבשקה ויקרא בקול גדול יהודית (שם שם כח). —ובהשאלה, רב כמו שר במשמ׳ מלאך : אלת עלם אשר כרת לן ובל בן אלם ורב ושר כל קדשן (השבעה עבר׳ מארסלאן טאש, טורטשינר, ידיעות החברה לחקירת א״י ועתיקותיה תש״ו, עמ׳ 56). — ואמר בן סירא : מרבות צרות הושעתני וממצוקות שלהבת סביב (ב״ס גני׳ נא ג). — ובתו״מ : (משביעכם אני) באל״ף דל״ת ביו״ד ה״י בשדי בצבאות בחנון ורחום בארך אפים ברב חסד ובכל הכינויין הרי אלו חייבין (שבוע׳ ד יג). שאפילו היא (זלת הלחם) על השלחן ימים רבים אין בכך כלום (מנחות יא ח). כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב (רב, שם יט :). (ויאמר למלאך המשחית בעם רב) טול לי רב שבהם שיש בו ליפרע מהם כמה חובות (ר׳ אליעזר, שם סב :). רבים היו פצעי רוכל המרגילים לדבר ערוה [2] (בשם ב״ס, יבמ׳ סג :). מנע רבים מתוך ביתך ולא הכל תביא ביתך, רבים יהיו דורשי שלומך גלה סוד לאחד מאלף [3] (בשמו, שם שם). זאת היא עומדת לעד, נתיב הוא משבת ימי בראשית, רבים שתו רבים ישתו, כמשתה ראשונים משתה אחרונים (יהודה בר נחמני, כתוב׳ ח :). — *רבים, במשמ׳ צבור, בנגוד אל יחיד : הנוטע לתוך שלו והבריך לתוך של יחיד או לתוך של רבים, וכן המבריך מתוך של יחיד או מתוך של רבים לתוך שלו (בכורים א ח). אחד בור הרבים ובאר הרבים ובאר היחיד עושין להן פסין (ר׳ עקיבא, עירוב׳ ב ד). עיר של יחיד ונעשית של רבים מערבין את כלה, ושל רבים ונעשית של יחיד אין מערבין את כלה (שם

1) [מרכבים שמושיה של המלה רב, רבא, נקי׳ רבתי, רבתי, בארמ׳ שבתו״מ. ומהם שנשתרשו אף בעבר׳, כגון אדרבא, אדרבה (בעקר עד שהוא גדול יותר, ועי׳ ערך זה). וכאן לא הובאו אלא שמושי הלשון שבעברי.]

2) [השוה נ״א ב״ס גני׳ יא כט, ועי׳ פצע, הערה, עמ׳ 5087.]

3) [כב״ס גני׳ (יא כט) נוסח אחר.]

פ ו). באחד באדר משמיעין על השקלים וכו׳ ועושין כל צרכי הרבים ומציינין את הקברות (שקל׳ א א). אם מעכב אתה את הרבים נמצאת מכשילן לעתיד לבא (רבן גמליאל, ר״ה א ו). חרש שוטה וקטן אין מוציאין את הרבים ידי חובתן, זה הכלל כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן (שם ג ח). אין מוכרין של רבים ליחיד (ר׳ יהודה, מגי׳ ג א). אבל עומדין בשורה ומנחמין ופוטרין את הרבים (מו״ק ג ז). כל נדר שידעו בו רבים לא יחזיר, ושלא ידעו בו רבים יחזיר (גיט׳ ד ז). היתה (עבודה זרה) גוזלת את הרבים ועבר תחתיה טהור (ע״ז ג ח). כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה (אבו׳ ה יח). משה זכה וזכה את הרבים, זכות הרבים תלוי בו וכו׳ ירבעם בן נבט חטא והחטיא את הרבים, חטא הרבים תלוי בו (שם שם). המזה מחלון של רבים ונכנס למקדש וכו׳ פטור (פרה יב ד). החופר בור לרבים ממלא ושותה ממלא ומכנים לתוך בית (תוספת׳ ב״מ יא כט). העושה מערות לרבים מרחיץ בהם פניו ידיו ורגליו (שם שם יא לא). הדא דתימא (יעבור ולא ייהרג) בינו לבין עצמו, אבל ברבים אפילו מצוה קלה לא ישמע לו (ירוש׳ שביע׳ ד ב). אילו הן צורכי הרבים, דנין דיני ממונות ודיני נפשות וכו׳ (שם מו״ק א ב). מיכן והילך נהגו הרבים לקרותה (את המגלה) בבית הכנסת (שם מגי׳ ב ד). הדא דאת אמר בבית הכנסת של יחיד, אבל בבית הכנסת של רבים אסור (שם שם ג א). שהרי הרבים נהגו לחלוץ בסנדל (רב, שם יבמ׳ יב א). שאין הקב״ה מואס בתפלתן של רבים (ר׳ נתן, ברכ׳ ח.). ויחיד ורבים הלכה כרבים (שם ט.). ומצאו לר׳ עקיבא שהיה מקהיל קהילות ברבים ועוסק בתורה (ת״ר, שם סא:). צריך להודיע צערו לרבים, ורבים יבקשו עליו רחמים (שבת סז.). ואין מספידין בהן (בבתי כנסיות) הספד של יחיד, אבל קורין בהן ושונין בהן ומספידין בהן הספד של רבים (ת״ר, מגי׳ כח:). כל המלבין פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים (תנא קמיה דר״נ בר יצחק, ב״מ נח:). — *דרך הָרַבִּים בנגוד אל דרך היחיד, עי׳ דֶּרֶךְ. — *רְשׁוּת הרבים, עי׳ רְשׁוּת. — *בדקדוק, לשון רבים, צורה לשונית המשמשת למספר רבים, בנגוד אל לשון יחיד, Mehrzahl; pluriel; – al : הואיל ונאמרו קדשים בלשון רבים ונאמרה טומאה בלשון יחיד, בטומאת הגוף הכתוב מדבר (ר׳ יוסי, זבחי׳ מג:). — ד) * רב במשמ׳ אדון, אדוניו של העבד, Herr, Meister; maître; master : העבד שהיה אוכל בתרומה ובאו ואמרו לו מת רבך או מכרך לישראל וכו׳ (תרומ׳ ח א). מי שחציו עבד וחציו בן חורין לא יאכל משל רבו (פסח׳ ח א). האומר לעבדו צא ושחוט עלי את הפסח וכו׳ שכח מה אמר לו רבו כיצד יעשה, ישחוט טלה וגדי ויאמר, אם גדי אמר לי רבי טלה שלו וגדי שלי, שכח רבו מה אמר לו שניהם יצאו לבית השריפה (שם שם ב). למה הדבר דומה, לעבד שמזג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו (סוכ׳ ב ט). עבד שעשאו רבו אפותיקי לאחרים ושחררו וכו׳ כופין את רבו ועושה אותו בן חורין (גיט׳ ד ד). מי שחציו עבד וחציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד, דברי בית הלל, אמרו להם בית שמאי, תקנתם את רבו, ואת עצמו לא תקנתם וכו׳ אלא וכו׳ כופין את רבו ועושה אותו בן חורין (שם שם ה). אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא היו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס (אנטיגנוס איש סוכו, אבו׳ א ג). אינו דין שיהא שולחן שלך מלא ושולחן של רבך ריקם (מכי׳, מסכ׳ נזיק׳ כ). מה שקנה עבד קנה רבו (פסח׳ פח:). עבד שרבו ממציא לו רעות וצרות תקנה יש לו (ר׳ יוחנן, חגי׳ ה.). איזהו עבד ערל שמותר לקיימו, זה שלקחו רבו על מנת שלא למולו (יבמ׳ מח:). יכול הרב לומר לעבד, עשה עימי ואיני זנך (כתוב׳ נח:). שהעבד מקבל גט לחבירו מיד רבו של חבירו אבל לא מיד רבו שלו (הונא, גיט׳ כג:). שמא יקניטנו רבו וילך וידליק גדישו של חבירו, ונמצא זה מחייב את רבו מאה מנה בכל יום (רב אסי, ב״ק ד.). מצא שטר שיחרור בשוק, בזמן שהרב מודה יחזיר לעבד (ת״ר, ב״מ יט.). עכשיו שרבו הוא שעשה לו (לעבד גדולה וכבוד), כל מי שעומד כנגדו לא כנגד רבו הוא עומד (מד״ר במד׳ יח). סלקה טבעתו מעל ידו ושלחה לבית שר האסורין אמרה לו, רבך בחלום התיר אותן

הזקנים (מגי' תעני' יח). — ה) *ובמשמ' מורה המלמד את תלמידו תורה או אומנות, Meister; Lehrer; maître; master, ובכנ' רַבִּי, רַבָּהּ, רַבֵּנוּ, ומ"ר רַבּוֹתַי, רַבּוֹתֵינוּ: אמרו לו תלמידיו (לרבן גמליאל), לא למדתנו רבינו שחתן פטור מק"ש בלילה הראשון וכו' לא למדתנו רבינו שאבל אסור לרחוץ וכו' (ברכ' ב ה–ו). אם היה אחד מהן רבו ילך אצל רבו, ואם היו שניהם רבותיו למקום שירצה ילך (ר' יהודה, עירוב' ג ה). רבי, הבא לי מועד לאלו כמועד לשחיטה (ר"ע אל ר"א רבו, פסח' ו ב). בוא בשלום רבי ותלמידי, רבי בחכמה ותלמידי שקבלת דברי (ר"ה ב ט). ואם היה קטן, אביו או רבו עוברין על ידו (מגי' ד ה). נאמן אדם לומר זה כתב ידו של אבא וזה כתב ידו של רבי וזה כתב ידו של אחי (כתוב' ב י). רבי, שמונה מאות דינרין הניח אבא (איש אחד אל ר"ע, נדר' ט ה). ורבותינו התירו שתצא הכלה באפריון בתוך העיר (סוט' ט יד). רבי, תן לי זמן (אל ר' עקיבא, ב"ק ח ו). אבדתו ואבדת רבו, של רבו קודמת, אבדת אביו ואבדת רבו, של רבו קודמת, שאביו הביאו לעולם הזה ורבו שלמדו חכמה הביאו לחיי העולם הבא (ב"מ ב יא). יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו ושליח ב"ד (שאם הרגו בשוגג אינם גולים) (מכו' ב ב). שאדם חייב לומר בלשון רבו (עדי' א ג). מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו הלכה למשה מסיני (שם ח ז). עשה לך רב וקנה לך חבר (יהושע בן פרחיה, אבו' א ו). יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חברך כמורא רבך ומורא רבך כמורא שמים (ר' אליעזר בן שמוע, שם ד יב). שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד וקראו רבו אלופו ומיודעו (שם ו ג). המחכים את רבו וכו' (שם שם ו). הרב קודם את האב בכל מקום, שהוא ואביו חייבין בכבוד רבו (כריתו' ו ט). ואיזהו רבו, שלימדו תורה, ולא רבו שלימדו אומנות (תוספת' ב"מ ב ל). ורבותינו שבגולה נהגו כן (ר' זעירא בשם שמואל, ירוש' סנה ה ד). משרבו תלמידי ב"ש ותלמידי ב"ה ולא שמשו את רביהן כל צורכן וכו' (ירוש' חגי' ב ב). מה עשו מרדכי ואסתר, כתבו אגרת ושלחו לרבותינו שהן אמרו להם מקבלין אתם עליכם שני ימים הללו בכל שנה (ר' ירמיה בשם ר' שמואל ב"ר יצחק, שם מגי' א ז). זה גיטך אם מתי וכו' לא אמר כלום, ורבותינו אמרו הרי זה גט (שם גיטי' ז ב). לאחר שסיימתי תפלתי אמר לי (אליהו) שלום עליך רבי, אמרתי לו שלום עליך רבי ומורי (ר' יוסי, ברכ' ג.). שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין (רבא, שם יז.). אשרי תלמיד שרבו מודה לו (ר' ישמעאל, שם לב). כשנכנסו רבותינו לכרם שביבנה וכו' (ת"ר, שם סג:). אמר לו הקב"ה למשה עכשיו (שאתה כועס) יאמרו הרב בכעס ותלמיד בכעס, ישראל מה תהא עליהם (ר' אבהו, שם שם). כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק, זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור (דבי ר' ינאי, שם שם). כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה (עירוב' סג.). אמר לו הקב"ה להושע, לא היה לך ללמוד ממשה רבך שכיון שדברתי עמו פירש מן האשה (פסח' פז:). שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו לעולם (סוכ' כז:). הזקקתוני לומר דבר שלא שמעתי מפי רבותי וכו' ולא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי מעולם (ר' אליעזר, שם כח.). דבר זה רבינו הגדול[1] אמרו והמקום יהיה בעזרו (רב חסדא, שם לג.). אם דומה הרב למלאך ה' יבקשו תורה מפיו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו (ר' יוחנן, מו"ק יז.). הרבה למדתי מרבותי, ומחבירי יותר מרבותי, ומתלמידי יותר מכולן (ר' חנינא, תעני' ז.). אם ראית תלמיד שלמודו קשה עליו כברזל בשביל רבו שאינו מסביר לו פנים (שם ח.). אינו דומה לומד מעצמו ללומד מרבו (כתוב' קיא.). לא אמרן אלא ברבו שאינו מובהק (שחיב אדם לקום בד' אמותיו), אבל ברבו המובהק מלא עיניו (קידוש' לג.). דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין (שם מב:). יכנס תלמיד אצל הרב (ב"ק קיז:). תלמיד וצריך לו רבו (רב חסדא, ב"מ לג.). רבותינו שבבבל אמרו חוזרה שבועה לסיני, רבותינו שבארץ ישראל אמרו חוזרה שבועה למחויב לה (ר' אמי, שבוע' מז.).

---

1) [הכונה לרב (אבא אריכא), אך כנוי זה נמצא גם לגבי שמואל (ברכ' לח:).]

כל הלומד תורה מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם (ע״ז יט.). והזהרו ברבינו אחאי שמאיר עיני גולה הוא (חולי׳ נט:). כתב ליה רבי יוחנן לקדם רבינו שבבבל (שם לה:). אב לא למדו, רב לא היה לו שילמדו, ומהיכן למד תורה (מדרי׳ תהלי׳ א). עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם, רבותינו[1] הגיע זמן קריאת שמע של שחרית (הגדה של פסח). —*ילמדנו רַבֵּנוּ, פתיחה בשאלות הלכה בראש דרשה שבמדרש: ויאמר ה׳ אלהים, ילמדנו רבינו, המספר לשון הרע מה ענשו, כך שנו רבותינו וכו׳ (תנחומ׳ בראשית ח). ומצוי לרב בתנחומא ובפסיקתא. ועי׳ לָמַד. — *ותֹאר כבוד לאמוראי בבל. רַב הונא, רַב יהודה, רַב נחמן וכו׳, וגם לחכמים שאחריהם בתקופת הסבוראים והגאונים, רַב אהאי, רַב עמרם, רב האיי וכו׳. ועי׳ רַבִּי, א. רַבָּן. — וכלל במדרגת התארים: וסדור בפי הכל, גדול מרב רבי, גדול מרבי רבן, גדול מרבן שמו (ערוך ערך אביי). — *ובקצור, רַב, כנוי לאבא אריכא ראש ישיבת סורא בדור הראשון לאמוראי בבל, מצוי בתו״מ. — *וכנוי למשה, רַבֵּנוּ משה, משה רַבֵּנוּ: אמרו לו, רבינו משה, אי אשי שתברכנו וכו׳ (ספרי דבר׳ יא). רבינו משה, ממי נאה ללמוד תורה, ממך או מתלמידך (שם שם יד). כל הנביאים נסתכלו באיספקלריא שאינה מאירה, משה רבינו נסתכל באיספקלריא המאירה (יבמ׳ מט:). משה רבכם או גנב היה או לא היה יודע לחשוב וכו׳ (מד״ר במדי׳ ד). — *רַבֵּנוּ הקדוש, כנוי לרי יהודה הנשיא, עי׳ קדוש. — *ותאר רַבֵּנוּ לחכמי התורה, רַבֵּנוּ משה בן מימון, רבנו נסים וכדו׳, מצוי בסהמ״א.

—ובתפלה: אהבה רבה[2]) אהבתנו ה׳ אלהינו (אהבה רבה, תפלת שחרית). שלום רב על ישראל עמך תשים לעולם (שלום רב, תפלת י״ח, אשכנז׳). מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים (בימי מתתיהו, לחנכה). — ובסהמ״א: הלואת השבתם למשפט ואמונה, שיצוה שדי תורה בפה לשננה בלי לכתבה בספר עדות נאמנה, ואיך כתבוה רביכם ויקראוה

[1]) [בסדורי התימני: רִבּוֹתֵינוּ.]

[2]) [עפ״י דברי רב יהודה בבבלי (ברכ׳ יא:), וכך בנוסח האשכנזים. ובנוסח ספרד עפ״י רבנן שם: אהבת עולם. עי׳ בֶּר בסדורו, עמ׳ 80.]

משנה (קהל בן מגלית הקראי, לקו״ק, 26). המלך הרשע הזה אנטיוכוס לא רב לו אשר הרג והגלה והעביר אבל בצאתו מארץ יהודה עזב בה משריו לענות את עם יהודה (יוסיפון, פרק יח). ואל תוסף על דבריו והביאה במוסר לך והודה על האמת לרבך (תשו׳ תלמידי מנחם, עמ׳ 48). ממונה על שלו ורב ביתו (רש״י, סוכ׳ כז., ד״ה אפוטרופוס). שכן דרכן שלרבותינו שלא לומר על ספרי תורות ספרים (גנזי מצרים, הלכות ס״ת, ל). היה עומד מכסאו ומנשקו וקורא לו רבי ומורי (רמב״ם, מלכים ב ה). והזכיר שמות החכמים ששמע מהן וכו׳ לא שם רביהן ורבי רביהן (הוא, אגרת לר׳ פינחס בן משלם). עד שעמד הגאון רבינו משה בן הגאון רבינו מיימון ז״ל (ר״י לטיף, שער השמים, הקד׳, השער ב, 95). אמונה, לשון רבות, כמו שאומרים לרבים אמונים כן יאמר לרבות אמונה, דוגמא בנות צעדה עלי שור (חזקוני, שמות יז יב). כל עוד שהאילן גדול צריך למעד רב, כן כל עוד שיהיה אדם רב המעלה צריך יותר לאוהבים רבים (ר״א מודינא, צמח צדיק פרק ד). — ופתגם: כי הוא מהמפורסם שצרת רבים חצי נחמה (דון יוסף אבן יחייא, פירוש מגי׳ איכה, כ:, מה אעידך). — *ובפילוסופיה, רַב, הָרַב, מה שהוא יותר מאחד: שאין בין האחדות והרב אמצעי (ר״י א״ת, מו״ה, היסוד ז). כי ענין האחדות באחר האמת הוא הרחקת הרבוי והרב ממנו (שם שם ח). ועיקר השתוף האחדות וכו׳ ועיקר המחלוקת הרב (שם שם ט). — ואמר הפיטן: עורנו מורט מרות אפו בקש מלא וגבבה, ולא חס רב חיסה על שיבת יהודה בן בבא (רשע״ג, זכור תבוסת, סליח׳ ת״ב, סדור רסע״ג, שכח). ולא תמוט רבת[1]) במצות גבול שבת (רסב״ג, אזהרות, ביאליק-רבניצקי ב, 150). דקר ישישים למאות ובחורים לרבואות ויורד לטבח כהני אלהי צבאות ותינוקות של בית רב[2]), ועיני אבות רואות (יוס אבפי הכבדתי, קינ׳ ת״ב, ספרד׳). — ואמר המשורר: הירהב הזמן ברב[3]) ורבא ואם בינו ובין

[1]) [עפ״י לשון הכתוב בתהל׳ סב ג; רַבַּת בתה״פ ע״ד הכתוב שם סה י, ועוד.]

[2]) [עפ״י תינוקות של בית רבן שבתו״מ, עי׳ ב. רַבָּן.]

[3]) [נדפס בטעות ברבי, נגד המשקל.]

תלמוד מריבה (כ"ם הנגיד, הירהב, בן תהלים עג, ששון, ג). והנה ר ב ותלמידים מגידים לראשיהם כערער בערבה (שם שם). וסוד אמתיק עמך ללמד א · עמך כמתנשא כמך כ ר ב ם בצעירים (הוא, באשמורת ערב, בכודי, 27). ספר אשר העצה מעיל צדק לכל אוהביו ובושת שונאיו לבשו, איכה בני בית ר ב[1] דרשוהו כמו הדורשים אתין ולא פרשו (שיר בשבח מו"ר, מיוחס לרב סעדיה אבן דנאן, דברי חכמים, פא). ושלום רב לרבותי[2] כנהר ששמו פרפר (כ"ם סבזי, אבו סמעון, שירי תימן, 133). — °רַב, הָרַב, כתאר, אף במשמ' חכם בתורה: שלום שלום עצום ורב לך מנחם בן יעקב: ה ר ב ממני דונש בן לברט (דונש, ברא"ש תשובותיו על מנחם, 5). אורה ושמחה וכו' יהיו לכג"ק מ"ר ור' יצחק ה ר ב הגדול ריש בי רבנן עזר הנשיאות וכו' (מכתב מא"י מהמאה הי"א, מקורות ומחקרים, אסף, 45). זו היא סברת ה ר ב רבינו משה בן מיימון ז"ל כזו המחלקת השנית (ר"י עקנין, ספר מוסר א ו, 12). כתב ה ר ב המחבר לתלמידו התלמיד החשוב וכו' (כ"ם א"ם, פתיח' למו"נ). אמר שמואל בן יהודה ן' תבון ז"ל, אמר ה ר ב המחבר וכו' (שם שם). אמר ה ר ב, צלם ודמות כבר חשבו בני אדם וכו' כמו שביאר ה ר ב בפרק ל"ה (פרוש שם טוב על מו"נ א א). — °ובמשמ' אב בית דין ומורה הוראה בקהלה מקהלות ישראל[3], ומ"ר רַבָּנִים[4], Rabbiner; rabbin; rabbi: ראש הגולה נותן להם רשות בכל הקהלות האלה לשום על כל קהל וקהל ר ב וחזן (בנימין מטודילה, מסעות בנימין, גריגהוט, 58). ר ב שבעירך (ספר הישר לר"ת, פא). ובצרפת נוהגין לקרוא את ה ר ב שבעיר שביעי (אור זרוע ג, סי' מג). ואני נהווכחתי עם ה ר ב שלהם (של השומרונים)

1) [עפ"י הארמ' שבתו"מ בני בי רב (עירובי' עג.), ובמ"י בר בי ר ב (ברכ' כח, מגי' ה:).]

2) [מנק' לְרִבּוֹתַי.]

3) [אלה דברי ש. אסף (באהלי יעקב, 27): את התואר „רב" במובן המקובל אצלנו, שפרושו תלמיד חכם הממונה על הצבור לדון ולהורות את חייו הדתיים מצאנו ראשונה במאה הי"ב, ע"כ.]

4) [אין רַבָּנִים במ"ר מן רַב בתו"מ, ונולד שמוש זה בטעות, ועי' דברי ר"א בחור (התשבי ערך כב) ועי' לקמן ערך א. רַבָּן, הערה.]

שבת אחת (תולאות ארץ ישראל לתלמיד הרמב"ן, מקורות ומחקרים, אסף, 78). אבל אלו ה ר ב נ י ם שבמחוז אינם מעריכים אלו הדברים כלום (יעקב פרוביינצאלי, שו"ת בדבר למוד החכמות, דברי חכמים, עה). פה נטמן ה ר ב הגדול שלא הניח דוגמתו וכו' (מלבה מצבת ספ"ג, וכסטין, Inschr. I, 92). פה נקבר בגוברין גבר ר ב וחבר וכו' (מצבת ס"ץ, שם, 120). הגאון ה ר ב אלוף ראש רומות שמות שם שמות וכו' בן גאון ו ר ב וכו' (מצבת סי"ג, שם, 313).—ואמר הפיטן: קדמתי לטול בסבר רשות מ ר ב וחבר (יוסף בר שמואל, חבוא בחיל, רשות לסדר שבת הגדול).—ואמר המשורר: הראית מדקדק ר ב ודין ומן הנקדים ראשי קהלות (משלם דאפיאירה, באזני יחנו, ידיעות מכון שוקן ז, מא). כי נמכרנו לצמיתות בידי חסרי בינה בידי וכו' ר ב נ י ם מתמירים ומלמדים הדיוטים (יל"ג, על דא קא בכינא, שירי יל"ג א, 133). — ותארים הרב הגאון, מורנו הרב, עי' גָּאוֹן, מוֹרֶה. — ורב מַטְעַם, הממנה ברב ע"י השלטונות של המדינה; וְרַב הַגָּלִיל, וְרַב רָאשִׁי, נוהג בדבור ובספרות. — *רַבָּתִי במשמ' גְּדוֹלָה[1], בשמות ספרים: תנא באבל רבתי (מו"ק כז.). פסיקתא ר ב ת י, מדרש איכה ר ב ת י, היכלות ר ב ת י, ועוד. — °ואות רַבָּתִי, ומ"ר רַבָּתוֹת, אות שנכתבת גדולה משאר האותיות עפ"י המסורה: ב' ר ב ת י (מסורה בראש' א א). אלפא ביתא ר ב ת י בקריאה וסי' א' אדם שת אנוש, ב' בראשית ברא וכו' (מסורה דהי"א א א). כי הת' ר ב ת י היא רמז שתתרבר ותיכתב במילואה בשלימות (פענח רזא עה"ת, אמשטי, ס:). גם במקום אשר מצאתי חלוק דעות בפרשיות פתוחות וסתומות ואותיות ר ב ת ו ת וזעירות וכו' בדקתי בכלם וכו' (הקד' מנחת שי, הול' ילינק, 14).

ב. רַב[2], ת"ז, מ"ר רַבִּים, — ירא ומפחד, נדהם, erschrocken; effrayé; frightened: הנה יסרת רַבִּים[3] וידים רפות תחזק (איוב ד ג). מרוב עשוקים יזעיקו ישועו מזרוע רַבִּים (שם לה ט).

1) [עי גם ערך א. רַבָּה, הערה.]

2) [עי' בהערה הבאה.]

3) [אעפ"י שאפשר להבין לבאורה רבים במספר, מורה ההמשך „ידים רפות, כושל, ברכים כרעות", כי

ג. רַב [1], ס״ז, מ״ר רַבִּים, רַבָּיו, — יורה חצים, קַשָּׁת, Schütze ; archer ; marksman : השמיעו אל בבל רַבִּים [2] כל דרכי קשת חנו עליה סביב (ירמ׳ נ כט). ויקימני לו למטרה יסבו עלי רַבָּיו יפלח כליותי וכו׳ (איו׳ טז יב–יג). [3]

רָב, עי׳ ב. רִיב.

א. רֹב [4], ס״ז, סמי׳ רָב־, מ״ר רֻבֵּי — מספר גדול, כמות גדולה של דברים, הרבה מהם, Menge, viel ; beaucoup ; plenty. א) בצרוף אל שם כולל במ״י: ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ וְרֹב דגן ותירש (בראש׳ כז כח). בְּרֹב רכבי אני עליתי מרום הרים (שם לז כד). בְּרֹב רכלתך מלו תוכך חמס ותחטא (יחזק׳ כח טז). פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית וְרֹב חלל וכבד פגר (נחו׳ ג ג). אין המלך נושע בְּרָב חיל גבור לא ינצל בְּרָב כח שקר הסוס לתשועה וּבְרֹב חילו לא ימלט (תהל׳ לג טז–יז). הבטחים על חילם וּבְרֹב עשרם יתהללו (שם מט ז). הנה הגבר לא ישים אלהים מעוזו ויבטח בְּרֹב עשרו יעז בהותו (שם נב ט). באין תחבלות יפל עם ותשועה בְּרֹב יועץ (משלי יא יד). רָב אכל ניר ראשים [1] ויש נספה בלא משפט (שם יג כג). בְּרָב עם הדרת מלך (שם יד כח). רָב אדם יקרא איש חסדו ואיש אמונים מי ימצא (שם כ ו). כי בתחבלות תעשה לך מלחמה ותשועה בְּרֹב יועץ (שם כד ו). כי חמה פן יסיתך בשפק וְרָב כפר אל יטך (איו׳ לו יח). — ועם שם מפשט: מי זה בא מאדום וכו׳ צעה בְּרֹב כחו (ישע׳ סג א). בְּרֹב עונך נגלו שוליך נחמסו עקביך (ירמ׳ יג כב). בְּרֹב חכמתך ברכלתך הרבית חילך (יחזק׳ כח ה). ואני בְּרֹב חסדך אבוא ביתך (תהל׳ ה ח). וענוים יירשו ארץ והתענגו על רֹב שלום (שם לז יא). אמרו לאלהים מה נורא מעשיך בְּרֹב עזך יכחשו לך איביך (שם סו ג). יפרח בימיו צדיק וְרֹב שלום עד בלי ירח (שם עב ז). הללוהו בגבורתיו הללוהו כְּרֹב גדלו (שם קנ ב). הטתו בְּרֹב [2] לקחה בחלק שפתיה תדיחנו משלי ז כא). — ועם שם במ״ר במשמ׳ דברים הרבה: למה לי רֹב זבחיכם יאמר יי׳ (ישע׳ א יא). ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד וכו׳ בְּרֹב כשפיך בעצמת חבריך מאד (שם מז ט). עמדי נא בחבריך וּבְרֹב כשפיך באשר יגעת מנעוריך וכו׳ נלאית ברב עצתיך [3] (שם שם יב–יג). חסדי יי׳ אזכיר וכו׳ ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וּכְרֹב חסדיו (שם סג ז). איש איש מבית ישראל אשר יעלה את גלוליו אל לבו וכו׳ אני יי׳ נעניתי לו בה בְּרֹב גלוליו (יחזק׳ יד ד). ותגבה קומתו על בין עבתים וירא בגבהו בְּרֹב דליתיו (שם יט יא). דמשק סחרתך

הכונה למלה בהוראת „חלשים, חסרי כח״ וכדומה. ובהוראה זו נמצאת המלה כתאר וכשם עצם כמה פעמים בשירת איוב וכו׳, והשוה את המלה רַיִּב [a] הערבית, שפרושה: הסוס, ופחד; וביתר דיוק יש להשוות את הפעל הערבי רוב [b], שפרושו: קפא, הִבָּהֵל, הִדָּהֵם וכו׳. ועל כן „רבים״ כאן וכו׳ הם: נדהמים, קפואים מפחד.]

[1] [עי׳ בהערה הבאה.]

[2] [במשמ׳ זו של יורה חצים הבינו את המלה גם הקדמונים כריב״ג, רש״י ואחרים. אמנם ת״י: סגיאין מן א. רַב.]

[3] [יש מבארים במשמ׳ זו גם במשלי (כו י): רַב מחולל כל ושכר כסיל ושכר עברים. אך גם בדרך זו אין פרוש מסתבר לכתוב. והואיל ובא משל זה בין פס׳ ט׳ (חוח עלה ביד ש כ ו ר ומשל בפי כ ס י ל י ם) ובין פס׳ יא (ככלב השב אל קֵאו כ ס י ל ש ו נ ה ב א ו ל ת ו), יש להניח שדֻבר גם כאן לא על רַב ואדון שֹׂכֵר כסיל אלא על רֹב ש כ ר ו ת ו של הכסיל ה ש ו נ ה באולתו. ולפי זה כנראה הכונה בְּרוֹב, בחלקה אחרת של האותיות למלים: רב מַחוֹל לְכֹל (ז״א יותר רב מחול הים למדד) שִׁכֹּר כסיל וְשִׁכֹּר עֲבָרִים, של אלה שיין עברם כלשון הכתוב: וכגבר עברו יין (ירמ׳ כג ט).]

[4] [עי׳ גם א. רָבַב. כי בכמה מקרים קשה להכריע, אם יש לראות רֹב, כפי הרגשת המדבר והכותב, כשם עצם או כמקור הפעל.]

[a] رَيْب [b] روب

[1] [ניר זה לשון חקירה ודרישה במשפט הוא, וכן: נֵר יי׳ נשמת אדם חפש כל חדרי בטן, פרושו: ח ו ק ר ה׳ את נשמת האדם, וכאן הכונה: רב אכל נמצא כשהמלך שופט רשים ועניים (ניר מקור הפעל, ולא שם עצם) וכנגד זה יֵשׁ (ז״א רכוש ועֹשר) של עשירים נספה וכלה, כשאין חורשים כמשפט.]

[2] [ואולם כנראה צ״ל בְּרֹךְ לקחה, מקביל אל בחֲלָק שפתיה.]

[3] [עי׳ בהערה עמ׳ 4636 לערך א. עֵצָה.]

ברב מעשיך (שם כז יח). ברב הוניך ומערביך העשרת מלכי ארץ (שם שם לג). כי בטחת בדרכך ברב גבוריך (הוש' י יג). האשימם אלהים יפלו ממעצותיהם ברב פשעיהם הדיחמו (תהל' ה יא). חנני אלהים כחסדך ברב רחמיך מחה פשעי (שם נא ג). אבתינו במצרים לא השכילו נפלאותיך לא זכרו את רב חסדיך (שם קו ז). ויזכר להם בריתו וינחם ברב חסדיו (שם שם מה). באין אלפים אבום בר ורב תבואות בכח שור (משל' יד ד). הפר מחשבות באין סוד וברב יועצים תקום (שם טו כב). יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת (שם כ טו). אמרתי ימים ידברו ורב שנים ידיעו חכמה (איוב לב ז). כי בא החלום ברב ענין וקול כסיל ברב דברים (קהל' ה ב). כי ברב חלמות והבלים ודברים הרבה (שם שם ו). ויספר להם המן את כבוד עשרו ורב בניו (אסת' ה יא). כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים ורצוי לרב [1]) אחיו (שם י ג). — ועם הברות היחס, ברב הימים: שלח לחמך על פני המים כי ברב [2]) הימים תמצאנו (קהל' יא א). — ומרב ימים: ואספו אספה אסיר על בור וסגרו על מסגר ומרב [2]) ימים יפקדו (ישע' כד כב). — ולרב בצרופים פרץ לרב, דגה לרב, עד היותו הרבה: כי מעט אשר היה לך לפני ויפרץ לרב (בראש' ל ל). המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים וכו' וידגו לרב בקרב הארץ (שם מח טז). אלה הבאים בשמות נשיאים במשפחותם ובית אבותיהם פרצו לרוב (דהי"א ד לח). — ואסף לרב, הכין לרב: ויאמר דויד שלמה בני נער ורך והבית לבנית לי' וכו' אכינה נא לו ויכן דויד לרב לפני מותו (שם כב ה). ויאספו כסף לרב (דהי"ב כד יא). —ובהשואה, ככוכבי השמים לרב, כארבה, כדי ארבה, כחול לרב: יי' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב (דבר' א י). בשבעים נפש ירדו אבתיך מצרימה ועתה שמך יי' אלהיך ככוכבי השמים לרב (שם י כב). ויצאו הם וכל מחניהם עמם עם רב כחול אשר על שפת הים לרב (יהוש' יא ד). כי הם ומקניהם יעלו ואהליהם יבאו כדי ארבה לרב ולהם ולגמליהם אין מספר (שפט' ו ה). ומדין ועמלק וכל בני קדם נפלים בעמק כארבה לרב ולגמליהם אין מספר (שם ז יב). ופלשתים נאספו להלחם עם ישראל שלשים אלף רכב וששת אלפים פרשים ועם כחול אשר על שפת הים לרב (ש"א יג ה). כי יעצתי האסף יאסף עליך כל ישראל מדן ועד באר שבע כחול אשר על הים לרב (ש"ב יז יא). ותתן למלך מאה ועשרים ככר זהב ובשמים הרבה מאד ואבן יקרה לא בא כבשם ההוא עוד לרב (מ"א י י). ויתן המלך את הכסף בירושלם כאבנים ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה לרב (שם שם כז). — ולרב, לרב מאד, כתה"פ במשמ' הרבה מאד, ביחוד אחרי מנית חסרים וכדו': ויזבח שור ומריא וצאן לרב (מ"א א יט; שם שם כה). ואסף חיל כל הגוים סביב זהב וכסף ובגדים לרב מאד (זכר' יד יד). ויירשו בתים מלאים כל טוב כרות חצובים כרמים וזיתים ועץ מאכל לרב (נחמ' ט כה). וגם הקרובים אליהם וכו' מביאים לחם וכו' ויין ושמן ובקר וצאן לרב (דהי"א יב מ). ויעמד חצבים לחצוב אבני גזית וכו' וברזל לרב וכו' ונחשת לרב אין משקל ועצי ארזים לאין מספר כי הביאו הצידנים והצרים עצי ארזים לרב לדויד וכו' ויהי עלי דבר יי' לאמר דם לרב שפכת וכו' לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת (דהי"א כב ב–ח). ולברזל אין משקל. כי לרב היה וכו' ועמך לרב עשי מלאכה וכו' לזהב לכסף ולנחשת ולברזל אין מספר וכו' (שם שם יד–טז). ויאספו ירושלם עם רב לעשות את חג המצות בחדש השני קהל לרב מאד (שם שם יג). ויתקדשו כהנים לרב (שם שם כד). — ובמשמ' על פי רב, רבים מהם וכדו' [1]) : ויעמידו דבר להעביר קול בכל ישראל וכו' לבוא לעשות פסח וכו' כי לא לרב עשו ככתוב (שם ל ה). — ומרב דבר, מפני רבו של דבר [2]) :

---

[1]) [אמנם חכמי התלמוד, ואחריהם הפרשנים העברים, בארו כאן במשמ' חלק הרב: לרב אחיו ולא לכל אחיו; אך אין רב במשמ' זו במקרא, וגם לפי הענין קשה שיאמר כאן דבר, הבא בעקר למעט ולא לרבות, והשבעים תרגמו כאלו הכונה: להיות רב ומנהיג לכל אחיו. וצ"ע.]

[2]) ואולי מקור מן א. רבב במשמ' ברבות, מרבות.]

---

[1]) [זאת כנראה הכונה כמו כפס' יז: כי רבת בקהל אשר לא התקדשו.]

[2]) [ואפשר שהרגישו ריב כאן כמקור הפעל: מפני שהיה הדבר רב.]

תחת אשר לא עבדת את יי׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב מֵרֹב כל ועבדת את איביך וכו׳ ברעב ובצמא ובעירם ובחסר כל (דבר׳ כח מז). אל תתן את אמתך לפני בת בליעל כי מֵרֹב שיחי וכעסי דברתי עד הנה (ש״א א יו). וקול המון שלו בה ואל אנשים מֵרֹב אדם (יחזק׳ כג מב). גלתה יהודה מעני ומֵרֹב עבדה (איכ׳ א ג). — ועם מקור, מֵרֹב עשות דבר: והיה מֵרֹב עשות חלב יאכל חמאה (ישע׳ ז כב). —ובקצור מֵרֹב, בצרופים לא ימנה מֵרֹב, לא יספר מֵרֹב: הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מֵרֹב (ברא׳ יו י). ושמתי את זרעך כחול הים אשר לא יספר מֵרֹב (שם לב יג). ועבדך בתוך עמך אשר בחרת עם רב אשר לא ימנה ולא יספר מֵרֹב (מ״א ג ח). והמלך שלמה וכל עדת ישראל הנועדים עליו אתו לפני הארון מזבחים צאן ובקר אשר לא יספרו ולא ימנו מֵרֹב (שם ח ה; דהי״ב ה ו). — ומֵרֹב מאד לא נחקר, במשמ׳ זו: וינח שלמה את כל הכלים מֵרֹב מאד מאד לא נחקר משקל הנחשת (מ״א ז מז). — ורֹב דברים, רָב צדקה, במשמ׳ רַב דברים, רַב צדקה: הֲרֹב דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק (איוב יא ב). שדי לא מצאנהו שגיא כח ומשפט וְרָב צדקה לא יענה (שם לז כג). — ומֵרֹב אונים, בשמוש כזה: המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מֵרֹב[1] אונים ואמיץ כח איש לא נעדר (ישע׳ מ כו).—ג) רֹב במשמ׳ גדולה[2], Grösse; grandeur; greatness: רֹב הדרך, ארך הדרך: ואלה שלמותינו ונעלינו בלו מֵרֹב הדרך מאד (יהוש׳ ט יג). בְּרֹב דרכך יגעת לא אמרת נואש (ישע׳ נז י). — מ״ר רֻבֵּי תורתי, כמו מ״י במשמ׳ תורותי המרבות: כי הרבה אפרים מזבחות לחטא היו לו מזבחות לחטא אכתוב לו רֻבֵּי[3] תורתי כמו זר נחשבו (הוש׳ ח יא–יב). — ובתו״מ, במשמ׳ רִבּוּי: על כל צרה שלא תבא על הצבור מתריעין עליהן חוץ מ ר ו ב גשמים (תענ׳ ג ח). כך מקובלני שאין מתפללין על ר ו ב הטובה (חוני המעגל, תענ׳ כג.). עמך ישראל שהוצאת ממצרים אינן יכולין לא ב ר ו ב טובה ולא ב ר ו ב פורענות (הוא, שם שם). ברכת הבית ב ר ו ב ה[1] (רב הונא, כתוב׳ קג.). פעם אחת עבר אדם בתוך מדבר כוב זה וראה נחש אחד ישן וכו׳ ו מ ר ו ב שנכנסה בו חרדה נתבהל ונשר שערו וכו׳ (ר׳ חנא, מד״ר שמות כד). — *ובמשמ׳ חלק הרֹב, החלק הגדול בכמות, במספר ובהקף שבדבר: צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה אם ר ו ב מן הגמלים מותר ואם ר ו ב מן הרחלים אסור (כלא׳ ט א). אילו הן ציצין המעכבין את המילה, בשר החופה את ר ו ב העטרה (שבת יט ו). השוחט (סימן) אחד בעוף ושנים בבהמה שחיטתו כשרה, ו ר ו ב ו של אחד כמוהו וכו׳ ר ו ב אחד בעוף ו ר ו ב שנים בבהמה שחיטתו כשרה (חול׳ ב א). נשבר העצם, אם ר ו ב הבשר קיים שחיטתו מטהרתו (שם ד ו). (על אלו מומין שוחטין את הבכור) את שגלגל עינו עגול כשל אדם וכו׳ ושנטל ר ו ב המדבר של לשונו (בכורות ו ח). מראה שנשברה, אם אינה מראה את ר ו ב הפנים טהורה (כלים יד ו). כום שנפגם ר ו ב ו טהור, נפגם בו שלש (נ״א שליש) ב ר ו ב ו טהור, ר״ש אומר, אם ספור הוא את ר ו ב המים טהור (שם ל ג). יצא (הולד) מחותך או מסורס משיצא ר ו ב ו הרי הוא כילוד, יצא כדרכו עד שיצא ר ו ב ראשו, ואיזהו ר ו ב ראשו, משתצא פדחתו (נדה ג ה). עיר שישראל ונכרים דרים בה והיתה בה מרחץ מרחצת בשבת, אם ר ו ב נכרים רוחץ מיד ואם ר ו ב ישראל ימתין כדי שיחמו החמין (מכשיר׳ ב ה). חצר שרובה פתחים וחלונות אינה ניתרת בצורת הפתח (ר׳ יוסף, ערוב׳ יא.). — *ובנגוד, רֻבּוֹ ומעוטו של דבר: נטמא קהל או ר ו ב ו וכו׳ יעשה (הפסח) בטומאה, נטמא מיעוט הקהל הטהורין עושין את הראשון והטמאין עושין את השני (פסח׳ ז ו). נטמא שלם או ר ו ב ו שורפין אותו לפני הבירה וכו׳ נטמא מיעוטו והנותר

---

1) [יש מנקדים מֵרַב, ואחרים מציעים לגרס: מֵרְבֵּה או מַרְבֶּה.]

2) [יש מבינים במשמ׳ זו אף את הצרופים רב־לח, רב חסד, רב עון, ועי׳ לעיל.]

3) [כך הקרי; כתיב: ר ב ו. ואמנם אפשר שעלינו לקיים את הכתיב בקריאה: אכתוב לו, (וגם) רֻבּוֹ תּוֹרָתִי (שכתבתי לו) (אבל) כמו זר נחשבו. אך מצד הענין ברורים הדברים גם בקרי באותה משמ׳, ואכתוב לו את תורותי המרובות. כי כך מדגישה נבואת הושע דוקא רעיון זה: ואנכי חזון ה ר ב י ת י (יב יא) וכדו׳.]

1) [כך גם ב״ב קמד:, אך בתוספתי (כתוב׳ יב ג): שכך ברכת הבית מ ר ו ב ה.]

שורפין אותו בחצרותיהן או על גגותיהן (שם שם ח). עלתה חזזית על רובו (של אתרוג) וכו' פסול, עלתה חזזית על מיעוטו וכו' כשר (סכה ג ו). שלשה דברים רובן ומיעוטן רע ובינוניתן יפה, השאור והמלח והסירוב (ר' יהושע דרומיא, ירוש' ברכ' ה ג). ועי' *מִעוּט. — *ובצרופים כגון ראשו ורֻבּוֹ, רֻבּוֹ כְּכֻלּוֹ, רֹב בנין ורֹב מנין, רֹב מדתו של דבר: האומר לבניו הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים, כיון שהכנים האחד ראשו ורובו זכה בחלקו (פסח' ח ג). מי שהיה ראשו ורובו בסכה ושלחנו בתוך הבית ב"ש פוסלין וב"ה מכשירין (סכה ב ז). טהור שהכנים ראשו ורובו לבית טמא נטמא (נגעי' יג ח). ועי' א. ראֹש. הר הבית וכו' מקום שהיה רוב מדתו שם היה רוב תשמישו (מד' ב ח). רובע עצמות מרוב הבנין או מרוב המנין ורוב בנינו ורוב מנינו של מת אעפ"י שאין בהם רובע טמאים, כמה הוא רוב מנינו, מאה ועשרים וחמשה (אהל' ב א). רובו ככולו מדאורייתא (רב אחא בריה דרב איקא, נזיר מב.). דבכל התורה כולה קי"ל רובו ככולו (רב הונא בריה דרב הושעיא, הור' ג:). — *ועל יד מ"ר, רֹב בני אדם, רֻבָּן של דברים, הרבים שבהם, Mehrzahl von, die meisten; Plupart de; majority of, most: מצא גרוגרות, אם דרסו רוב בני אדם חייב (מעשר' ג ד). פסקו הגשמים, הקרובים לעיר ולדרך טמאים והרחוקים טהורים עד שיהלכו רוב בני האדם (מקו' א ד). החמרין רובן רשעים והגמלים רובן כשרים, הספנין רובן חסידים (ר' יהודה בשם אבא גוריא, קדוש' ד יד). רוב חמרים רשעים, רוב גמלין כשירין, רוב ספנים חסידים, רוב ממזרין פקחין, רוב עבדים גאים, רוב בני אבות בויישנים, רוב בנים דומין לאחי האם (אבא גוריין איש ציידן משום אבא שאול, ירוש' שם ד יא). משעה שרוב בני אדם נכנסין להסב (ברכ' ב:). רובן של צדיקים מתים בחולי מעיים (שבת קיח:). רוב עצים להסקה ניתנו (נדר' סב:). — *והלך אחר הרֹב, במשמ' זו: מצא בה תינוק מושלך, אם רוב נכרים נכרי ואם רוב ישראל ישראל, מחצה למחצה ישראל, ר' יהודה אומר הולכין אחר רוב המשליכין וכו' מצא בה פת הולכין אחר רוב הנחתומין ואם היתה פת עיסה הולכים אחר רוב אוכלי פת עיסה, ר' יהודה אומר, אם היתה פת קיבר הולכין אחר רוב אוכלי פת קיבר, מצא בה בשר הולכין אחר רוב הטבחים, אם היה מבושל הולכין אחר רוב אוכלי בשר מבושל וכו' פרות שניה שרבו על של שלישית וכו' הולכין אחר הרוב (מכשיר' ב ז–יא). רוב וקרוב הולכין אחר הרוב (ר' חנינא, ב"ב כג:). הלך אחר רוב בהמות ורוב בהמות אין חולבות אלא אם כן יולדות (ר' חנינא מסורא, בכורות כ:). — ועל יד שם קבוצי, רֹב הצבור, רֹב ישראל: שכל גזירה שב"ד גוזרין על הציבור ולא קיבלו רוב הציבור עליהן אינה גזירה (ר' יוחנן בשם ר' לעזר בי ר' צדוק, ירוש' שבת א ד). שרוב ישראל שבחו"ל שמותיהן כשמות עכו"ם (גיט' יא:). — ובסהמ"א: בדד ישכונו, בטח, ביחידות, אין צריכין להתאסף ולישב ברוב אדם שאין יראים שיבא אויב עליהם (רש"י, ירמ' מט לא). ונפל ממנו רב, ממי שמיעוטו מעכב את רובו (מדה"ג שמות יח כא, הופמן, 213). ויש מהתאוות תאוות רעות מאד וכו' כמו רוב תאות המאכל והמשתה ורוב תאות המשגל (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה א, 15). ושאלו לחכם, מתי מעוט החכמה טוב מרובה, אמר כשתהיה החכמה יתירה והמוח חסר (ר"י זבארה, שעשועים ז, דודזון, 69). הלא ידעת כי בארצות האל לא איתי אנש על יבשתא דהוא צבי הוה עביד רק אין דבר כי אם בהסכמת הרוב (חיד"א, מעגל טוב, פרימן, 32). — ואמר הפיטן: בעפר ארץ חשובים שלא יספרו מרובים (נחמיה בן שלמה הנשיא, עבודת יוה"כ, ידיעות מכון שוקן ד, רלז). — ואמר המשורר: ברבות טובתך התרב חדותך, התדע כי לפי רבה הוות ועמל בקרבה (יצחק בן גיאת, מה יתכון, שעה"ש 22). — *בטל ברֹב: נפל רמון אחד מן התערובת הזאת לשני רמונים אחרים מרמוני בדן ונפל מן השלשה רמון אחד לרמונים אחרים הרי אלו האחרים מותרין שהרי הרמון של תערובת הראשונה בטל ברוב (רמב"ם, מאכלות אסורות טז י). — *לְרֹב, מפני היותו רַב: כי השכל לרוב דקותו לא ישיג רק בדברים שאינם גשמיים (כוז' חן ה). אבל הספר ההוא לרוב היותו נעלם מהרבה בני אדם חשבו בו מה שאין ראוי לחשוב עליו (זרחיה הברצלוני, פי' משלי, הקד', השחר שנה ג, 66). — *לָרֹב, תה"ס, הרבה מאד, ואמר המשורר: אך השמר לָרֹב שלא תאכל

הכרוב (ראב״ע, שמעו נא, כהנא א, 183). — °ולרב, על הרב, על פי רב, ברב המקרים, תדיר. —°ונוהגים הצרופים, רב קולות, רב יחסי, רב מחלט. —°ובמשמ' שפע של תבואה, ואמר הפיטן: קציר מקללה, רוב מרזון, שבלת מצנמון (ר״א קליר, אדמה מארר, סדר הושענות).

ב. רֹב, רוב, ס״ז, — פחד, תדהמה, Schrecken, Furcht; effroi, crainte; terror, fear: פחד קראני ורעדה ורב [1]) עצמותי הפחיד (איוב ד יד). — ובמשמ' ב. רב, נדהם ומפחד: מה יעצת ללא חכמה ותשיה לרב [1]) הודעת (שם כו ג). מרוב עשוקים יזעיקו ישועו מזרוע רבים (שם לה ט).

ג. רֹב, רוב, ס״ז, — כמו ריב, בצרוף רב־כח במשמ' ריבות ותוכחה, ריב ווכוח: הברב כח יריב עמדי [2]) לא אך הוא ישם בי (איו' כג ו). לילה עצמי נקר מעלי וערקי לא ישכבון ברב כח יתחפש לבושי כפי כתנתי יאזרני [3]) שם יז–יח). — ובחלוקת המשגים הוכחה וריב לשתי צלעות החרוז: והוכח במכאוב על משכבו ורוב [3]) עצמיו אתן (שם לג יט).

ד. °רֹב, ס״ז, — מיץ פרות [5]): והמיץ המעט היוצא בסחיטה ערב בו מעט צבר ויעמוד אח״כ בשמש עד ישוב כדמות רב והוא נפלא מאד (כרבוני, אורח חיים ד א, כ״י ביהמ״ד שכטר). יגרגר בחלב נחלב מיד ורוב ענבים ובשול תאנים (שם ה ד)' כמו רוב התות, רוב האגסים, רוב פרי הדס ותבושין (שם, בחליי החזה א). ורפואה זה שתיית מי הדבש וכו' והעניינים הקובצים כמו רוב ההדס

---

1) [עי' בפרושו של טורטשינר לכרוב.]

2) [איוב מביע את תקותו, שיתן לו האל לריב ולהתוכח עמו, כשלא אך הוא בלבד ישים בו אשמה. כח במשמ' ופיח בא גם בישע' מא א: החרישו אלי איים ולאמים יחליפו כח יגשו אז ידברו יחדו למשפט נקרבה.]

3) [על תוכחות של מוסר כליות וחרטה מדבר כאן, עי' בפרושו של טורטשינר.]

4) [כתיב וריב, קרי ורוב, עי' ב ריב.]

5) [מן הע־בי רב a) במשמ' זו. ועי' ב. רבה.]

---

a) رُبّ

ורוב הספרגל ורוב התפוחים (ר״מ אלדבי, שביל אמונה ד ג, האלטומכא). והרוב העשוי מ(תפוחים) החמוצים יועיל לתנועת הלב והבאתו (שם ה פ' תפוחים)

ה. °רֹב, ס״ז, — כמו א. רב במשמ' גדול, ואמר הפיטן: ניהלוהו רובי [1]) קהילה בהברה כל הלילה (נחמיה בן שלמה הנביא, אנאים גבורות, עבודת יוה״כ, מכון שוקן ז, רל).

א. רבב [2]), ממנו א. רב, א. ריב, רבה, °רבון, °רבוני, רבי, ב. °רבן, א. ב. *רבנות, °רבנית, °רברבן, ועי' רבה.

ב. רבב [3]), ממנו ג. רב, ב. רבב, רביב.

א. רָבַב [4]), פ״ע רב, רבה, רבו, ריב, ורבכם, — א) היה רב, הרבה, viel, zahlreich sein, être beaucoup nombreux; to be plenty, numerous: ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה (בראשי' ו א). לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה (שמות כג כט). לפי רב השנים תרבה מקנתו ולפי מעט השנים תמעיט מקנתו (ויקר' כה יו). היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדניו (ש״א כה י). ואת בקיעי עיר דוד ראיתם כי רבו (ישע' כב ט). ויבטחו על רכב כי רב ועל פרשים כי

---

1) [וולאי נקד רופי, והכונה כמו רבי, גדולי, עפ״י התלמוד: מיקירי ירושלים לא היו ישנין כל הלילה כדי שישמע כ״ג קול הברה ולא תהא שנה חוטפתו, ע״ב (יומ' יט:).
ועי' ב. ריבה, הערה.]

2) [עי' א. רבה, הערה.]

3) [עי' ב. רבה, הערה.]

4) [רק ענין של הרגשה הוא בכמה מן המקומות, אם יש לראות רב, רבה וכדו' כפעל או כתאר. שהרי בראשית הלשון לא היו סוגים הגיוניים של מלים, ואין הבדל עקרי בענין כשהביעו אותו רעיון בצורה קצרה „העם רב" או בלשון מלאה יותר „העם הוא רב", ואך ההקש אל דוגמאות אחרית, כגון עם „העבד, הלך" וכדו' יצר את הרשם, כאלו יש כאן לשון פעלה. ועל פי הקש כזה הרגישו „(העם) רב" כפעל, ואף הוסיפו צורות כגון רבו (במק' רבים) המיחדות לפעל א. רבב. ועי' רבה, הערות.]

עצמו מאד (שם לח ח). כי רבו פשעינו נגדך וחטאותינו ענתה בנו (שם נט יב). כי באש יי׳ נשפט ובחרבו את כל בשר ורבו חללי יי׳ (שם סו יו). כי רבו פשעיהם עצמו משבותיהם (ירמי׳ ה ו). כי רבו משובתינו (שם יד ז). כי מכת אויב הכיתיך מוסר אכזרי על ר״ב עונך עצמו חטאתיך (שם ל יד). כרבם כן חטאו לי (הוש׳ ד ז). גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו כרב לפריו הרבה למזבחות כטוב לארצו הטיבו מצבות (שם , ח). נתת שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו (תהל׳ ד ח). ראה איבי כי רבו (שם כה יט). ואיבי חיים עצמו ורבו שנאי שקר (שם לח כ). מה רבו מעשיך יי׳ (שם קד כד). אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו (איוב לה ו). ברבות הטובה רבו אוכליה (קהל׳ ה י). — ורבב מן, במשמ׳ יחסית, היה יותר רב מן: לא מרבכם מכל העמים חשק יי׳ בכם ויבחר בכם כי אתם המעט מכל העמים כי מאהבת יי׳ אתכם ומשמרו את השבעה אשר נשבע לאבתיכם (דבר׳ ז ז—ח). כרתו יערה נאם יי׳ כי לא יחקר כי רבו מארבה ואין להם מספר (ירמי׳ מו כג). רבו משערות ראשי שנאי חנם עצמו מצמיתי (תהל׳ סט ה). — ב) במשמ׳ היה גדול, gross sein; être grand; to be large: זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד (בראש׳ יח כ). ורחק יי׳ את האדם ורבה העזובה בקרב הארץ (ישעי׳ ו יב). באו ימי הפקדה וכו׳ על רב עונך ורבה משטמה (הוש׳ ט ז).—ובתו״מ: משרבו עוברי עבירה התקינו שיהא זה מלקט מתוך של זה (שביע׳ ד א). כרם רבעי היה עולה לירושלים וכו׳ ומשרבו הפירות התקינו שיהא נפדה סמוך לחומה (מע״ש ה ב). נמנו ורבו בית שמאי על בית הלל (שבת א ד; מקו׳ ד א). משרבו הרצחנים בטלה עגלה ערופה וכו׳ משרבו המנאפים פסקו המים המרים (סוטה ט ט). בתחלה היו קורין אותן אוספי שביעית, משרבו האנסין חזרו לקרותן סוחרי שביעית (ר׳ שמעון, שקה׳ ג ג). העיד ר׳ צדוק על זוחלין שרבו על הנוטפים שהם כשרים (עד׳ ז ג). בהרת יתרה מכגרים ובת מחיה יתרה מכעדשה רבו או שנתמעטו טמאין (נגע׳ ו ד). מאימתי טהרתן, ב״ש אומרים משירבו וישטופו, ב״ה אומרים רבו אעפ״י שלא שטפו, ר״ש אומר שטפו אעפ״י שלא רבו (מקו׳ א ה). פרות שניה שרבו על של שלישית וכו׳ הולכין אחר הרוב (מכשיר׳ ב יא). עצים שנפלו עליהם משקין וירדו עליהם גשמים אם רבו טהורים (שם ד י). משרבו תלמידי שמאי והילל שלא שימשו כל צרכן רבו מחלוקות בישראל ונעשו שתי תורות (תוספת׳ סוט׳ יד ט). משחרב בית המקדש רבו פרושים בישראל ולא היו אוכלין בשר ולא היו שותין יין (שם שם טו יא). כך היא גאולתן של ישראל בתחלה קימאה קימאה, כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת (ר׳ חייא רבה, ירוש׳ ברכ׳ א א). בראשונה היו משפחות עומדות ואבלים עוברין, משרבת תחרות בציפורין התקין ר׳ יוסי בן חלפתא שיהיו המשפחות עוברות והאבלים עומדין (שם שם ג ב). בעון נבלות פה צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות (שבת לג.). כשהן תוהין נוזרין וכשהן מטמאין ורבין עליהן מי נזירות מתחרטין בהן (ר׳ יונה, נדר׳ ט:). לכשיצא לא יאמר הריני מזכה וחביריי מחייבין אבל מה אעשה שחביריי רבו עלי (ת״ר, סנה׳ לא.). — *ובמקור רק לפי רב: לפי רוב הקהל הן מברכין (ר׳ יוסי הגלילי, ברכ׳ ז ג).[2]

—פע׳, ב״כ׳ מרבבות[1],--מצוי במספר רבבה, בעשרות אלפים: צאננו מאליפות מרבבות בחוצותינו (תהל׳ קמד יג).

—פע׳, *רבב, — מלא בצאן מרבבות[3]: כשעירים עלי דשא, זו רוח מזרחית שמטהרת[4] את העולם כשעיר,

---

1) [צורת משנה, נגזרת מן רבבה, ואולי צ״ל מרבבות בהפע׳, כדגמת מאליפות.]

2) [על פי השמוש במקרא. אמנם ברי״ב המקומות בתו״מ ר״ב הוא שם עצם, כגון: אין פוחתין לפאה מששים ואף על פי שאמרו אין לפאה שיעור, הכל לפי גודל השדה ולפי רוב העניים ולפי רוב הענוה (פאה א ב). הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון, והכל לפי רוב המעשה (אבו׳ ג טו).]

3) [עי׳ רביב, הערות.]

4) [צ״ל שמשערת (שמסערת), כמו בבבלי ב״ב כה, כלשון שעירים, ומזה נולדו הנסחאות: שמשחרת, שמטהרת, ועי׳ רביב, הערות.]

זכרכיבים עלי עשב, זו רוח דרומית שהיא מרכבת את העולם כרביב (פסיקי' זוט', כה:).

—הפע', *הִרְבִּיב, — הכפיל פי רבבה: ירביב אפרים ויאליף מנשה (ינאי, אז בזיקנה, קרוב' ברא"ש, זולאי, עא). —ובמשמ' המטיר: שעירים להרביב, חזיזים להעביב (ר"א קליר, אפיק מען, תפלת גשם). צבאות רביבים המרביבים מים, צומחים כערבים על יבלי מים (הוא, אקשטה כסל, שם). כמוס באוצר שמים יפתח להרביב תלמים (נחמיה בן שלמה הנשיא, אם ימלאו, תפלת גשם, ידיעות מכון שוקן ד, כד).

ב. **רָבַב,** פ"י, רָב, רֹבּוּ, — ירה וזרק חצים בקשת: וימררהו [1]) וָרֹבּוּ וישטמהו בעלי חצים (ברא"ש' מט כג). וישלח חציו ויפיצם וברקים רָב ויהמם [2]) (תהל' יח טו). — ואמר המשורר: הרבה דרכים יש לעול, וליושר דרך יחידה לא הבינה נסוג לבב, כרב למטרה אשר מחטוא נשמר אך רב בארץ באשר יאהב רבב (ר"ש הנגיד, בן משלי שמ, ששון, קנה).

ג. ***רָבַב,** — פעל מְספק [3]), קל לא נמצא.

—פע', רִבֵּב,—רבב את הנאד, רִכֵּךְ אותו לפני שמושו [4]): ת"ר, נודות העכו"ם גרודים חדשים מותרין, ישנים ומזופפין אסורין, עכו"ם ריבבן ועיבדן ונתן לתוכן יין וישראל עומד על גביו אינו חושש, וכי מאחר דעכו"ם נותן לתוכן יין כי ישראל עומד על גביו מאי הוי, אמר רב פפא, ה"ק, עכו"ם ריבבן ועיבדן וישראל נותן לתוכן יין וכו' (ע"ז לג.).

***רְבָב,** ש"ז,—מלה מְספקת בקריאתה במשמ' שמן סיכה וכדו' [1]): ארבע מדורות אין צריכין רוב, של זפת ושל גפרית ושל גבינה ושל רבב (רב יוסף, שבת כ:). רבב כדי לסוך תחת אספגית קטנה (ת"ר, שם עח:). כל תלמיד חכם שנמצא רבב [2]) על בגדו חייב מיתה (בשם רבי יוחנן, שם קיד.). תנן התם [3]), רבב על המרדע חוצץ וכו' ועל הבגדים מצד אחד אינו חוצץ, משני צדדין חוצץ (שם שם). בחוסר כל וכו' תנא בלא מלח ובלא רבב (נדרי מח.). אילמלא תפילתו של דוד היו כל ישראל מוכרי רבב (ר' אילעי בר יברכיה, סוטה מט.). דם על בגדו חוצץ, ואם טבח הוא אינו חוצץ, רבב על בגדו חוצץ ואם מוכר רבב הוא אינו חוצץ (רבא, זבח' לה:). —ובסהמ"א: אמר רב פפא, בית המלח ובית הרבב

---

[1]) [אין גם וימררהו לשון מרירות אלא לשון הציבי לך צינים שימי לך תמרורים (ירמ' לא כ), והכונה: הציבו אותו כמטרא לחץ, בקורה לחצים. ועי' גם בערך שָׂטַם.]

[2]) [במקום זה בש"ב כב יה רק: וישלח חצים ויפיצם ברק ויהמם (קרי: ויהם).]

[3]) [עי' בהערה שאחר זו.]

[4]) [פעל זה, הקשור כנראה גם בש"ע רְבָב (עי' שם), נמצא אך במקום אחד המובא כאן (ואמנם מביאות אותו התוספות ע"ז לג. בשם התוספתא, אך איננה בתוספתה שלפנינו); וגם פה אין הקריאה מְסֻמֶּכֶת, כי כן מורים אף דברי רש"י: ריבבן ברי"ש כמו רבב, ע"כ, על ספק בנוסח, וגרסת הערוך שבדפוסין: רובבן, ובכתבי יד (עי' קוהוט) אף רובבין וכדו' אך לפי הענין נראה שהכונה: ריככן, כי כן צריכים כלי עור לריכוך בשמן לשם עיבוד, וגם מזמן לזמן, לבל יתיבשו וישתברו, ואף במקום רִבֵּב נראה שצ"ל רִכֵּךְ, ועי' בהערה לשם זה.]

[1]) [משמ' המלה ברורה בקרוב, אם לא בדיוק, לפי כל המקומות: (סיכה של) שמן או שומן, כתם של שמן וכדו', אך אין כל גזירה טבעית למלה רבב במשמ' זו. מצד אחר אין עדות מְסֻמֶּכֶת לקריאת המלה, שאיננה באה במקורות מא"י, ואף במקום שהבבלי מביא אותה בשם המשנה בכותרת „תנן התם", היא תוספת שאיננה בדברי התנאים שלפנינו, ואף הפעל ג. רבב (עי' שם, הערה), הקשור בשם זה, בא בנוסחאות שונות. וגם דברי האמוראים בבבלי שבת קיד. מעידים שגם הם לא ידעו את קריאתה המדיקת של מלה זו. אך כאמור בהערה לפעל ג. רָבַב, אך הקריאה רכך מחאימה שם, וכן טבעי הוא לקרא לשמן, המשמש לרכוך (כלשון ישע' א ו), רְכָךְ, וזאת כנראה צורתה הנכונה של המלה. וכן בא רך במשמ' שמן ממש במקום שלא הכירוהו במשלי יא כה: נפש בְּרָכָה תדשן ומרוה גם הוא יורא, שכונתו באמת: נפש (אדם) בְּרָכָהּ, ברכָהּ, בשמן זה שיש בה בעצמה, היא תְדֻשַּׁן, ורק מי שמרוה אחרים ירוה גם הוא. ומלה זו היא שבאה בצורה רכך בתו"ס.]

[2]) עי' בערך רְבָד ובהערה שלפני זו.]

[3]) [הכונה למשנה מקואות ט ה, אך שם אין המלה רבב, אלא: אלו חוצצין בכלים, הזפת והמר בכלי זכוכית וכו' על איכוף של בה"ב חוצץ ועל של רקקין אינו חוצץ, ועל המרדעת חוצץ וכו'.]

(צריך בדיקה) [1] (הלכ׳ פסוקי לתלמידי רב יהודאי גאון הלכות פסח, 12). והרכבין מתקבצין על פניהם (כל בו הלכות נדה, קכ:).

***רֶבֶב,** ס״ז, — כמו רְבָבָה, ואמר הפיטן: הדעת בימביני חצובים, מיני אלפים ומיני ר ב ב י ם, שובו בנים שובבים (קטע מפיוט, Elbog., Stud., 48).

רְבַב, עי׳ רְבִיב.

רְבָבָה [2], ס״נ, מ״ר רְבָבוֹת, סמ׳ רִבְבוֹת, רִבְבֹת, בכנ׳ רִבְבֹתָיו, — הרבה מאד, וביחוד עשרת אלפים, zehntausend; dix mille, myriade; ten thousand: ויברכו את רבקה ויאמרו לה אחתנו את היי לאלפי רְבָבָה (ברא׳ כד ס). ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רְבָבָה ירדפו (ויקר׳ כו ח). איכה ירדף אחד אלף ושנים יניסו רְבָבָה (דבר׳ לב ל). ולקחנו עשרה אנשים למאה וכו׳ ומאה לאלף ואלף לְרְבָבָה (שפט׳ כ י). יפל מצדך אלף וּרְבָבָה מימינך אליך לא יגש (תהל׳ צא ז). דודי צח ואדום דגול מֵרְבָבָה (שה״ש ה י). — ומ״ר רְבָבוֹת: ובנחה יאמר שובה יי׳ רִבְבוֹת [3] אלפי ישראל (במד׳ י לו). יי׳ מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מֵרִבְבֹת [4] קדש (דבר׳ לג ב). בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ והם רִבְבוֹת אפרים והם אלפי מנשה (שם שם יז). ותענינה הנשים המשחקות ותאמרנה הכה שאול באלפו ודוד בְּרִבְבֹתָיו ויחר לשאול מאד וכו׳ ויאמר נתנו לדוד רְבָבוֹת ולי נתנו האלפים (ש״א יח ז–ח). הלוא לזה יענו במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד בְּרִבְבֹתָיו (שם כא יב; וכעין זה שם כט ה). הירצה יי׳ באלפי אילים בְּרִבְבוֹת נחלי [1]) שמן (מיכה ו ז). לא אירא מֵרִבְבוֹת עם אשר סביב שתו עלי (תהל׳ ג ז). — ואמר בן סירא: כי כחלב מורם מקדש כן דויד מישראל וכו׳ על כן ענו לו בנות ויכנוהו ב ר ב ב ה (ב״ס גניי מז ב–ו). — ובתפלה: אין אנחנו מספיקים להודות לך וכו׳ על אחת מאלף אלף אלפי אלפים ורבי [2]) ר ב ב ו ת פעמים (נשמת). — ובסהמ״א: גם הוא האלף דומה לאחד עד היותם תשעה אלפים בנגד תשעה אחדים ובהגיעך לעשרת אלפים אז נשלם החשבון בהיותו ר ב ב ה אחת (ראב״ע, שמות ג טו). — ואמר הפיטן: קיראוהו ביקדושה רוממוהו ב ר ב ב ה רננוהו ברעדה (ינאי, האמיכוהו, קרוב׳ לימים נוראים, זולאי, שלד). פקדיהם ושמותם צבאם ו ר ב ב ו ת ם קומם במחנותם רם השוכן אתם (אתה אהבת, זולת שקל׳). מי כמכה דר בערבות ומי כמכה הדור ב ר ב י ר ב ב ו ת (תאיר נוגה, לסמיכי עלרת, מחז׳ איטל׳ ב, קפו).

***רָבַג,** — פעל מספק: ועשית עולותיך הבשר והדם, הקיש הדם לבשר, מה הדם בזריקה, אף הבשר בזריקה, יכול יהא זורק ו ר ו ב ג [3]) תלמוד לומר וערך הכהן אותם (ספרא ויקרא פרק ז, קרוב לסוף).

---

[1]) [על פי פסחי׳ ה.: אמר רבה בר רב הונא, בי מילחי ובי קירי צריך בדיקה, אמר רב פפא, בי ציבי ובי תמרי צריך בדיקה.]

[2]) [בעקר הרבה, מן א. רבב, ובמקום רבבה בא ע״פ הארמ׳ אף רִבּוֹ, רִבּוֹא, עי׳ שם. המלה באה במשמ׳ זו אף באוגרית׳ רבבת בשמושים המקבילים בדיוק לאלה שבמקרא. אך בערב׳ הספרותית בא רק עשרת אאלאף a) במשמ׳ זו, ובכושי׳ אלף פי׳שו 10000; אך בערב׳ המדֻברת בא״י נשמר רִבּוֹה במשמ׳ שבעברית.]

[3]) [לפי טורטשינר, D. Bundeslade, עמ׳ 7, עקר הבונה: שׁבָה יי׳ רְבָבוֹת, אלפי ישראל, והצרוף יי׳ רְבָבוֹת (ובתהל׳ סח יח: אלהים רִבֹּתַיִם, עי׳ רִבּוֹ, הערות) הוא שם קדום, מקביל אל יי׳ צבאות. ועי׳ א. צָבָא, הערה.]

[4]) [אמנם כאן רואים רב החדשים שם מקום כגון מְרִיבַת קָדֵשׁ, עי׳ קָדֵשׁ, הערות.]

---

a) آلاف

---

[1]) [צ״ל פחלי שמן, כלו׳ אילים שמנים, כדעת י. נ. אפשטיין.]

[2]) [עי׳ הערת בֶּר בסדורו לתפלת נשמת.]

[3]) [הראב״ד בפרושו מחבר צורה זו עם מ ר ב ג, מ ר כ ך באהלות ג ז, אך אין ואת שם אלא ט״ס במקום מ ד כ ך (עי׳ ערך זה). ובמקום מאמר זה שבספרא כתוב בתוספת׳ זבחי׳ ד כ: יכול יהא זורק ו ד ו ב ק תלמ׳ לומ׳ וערך הכהן אותם זורק ועורך ולא זורק ו ד ו ב ק, ע״כ. ובנוסחת הספרים שם פעמיים: זורק ו ר ו ב ץ, וכך נראה נכון (עי׳ ב. רבץ. ועי׳ גם הופמן, Zur Einl. in d. hal. Midr., עמ׳ 70 בהערה ו).]

רבד [י]), ממנו מַרְבָד, רָבַד, *רֹבֶד, רָבִיד.

רָבַד, פ"י, רָבַדְתִּי, — רָבַד עַרְשׂוֹ מַרְבַדִּים, רִפֵּד וְהִצִּיעַ מרבדים, ואף במשמ' יִשֵּׁר וקשט בכלל: מרבדים רָבַדְתִּי ערשי חטבות אטון מצרים (משלי ז יז). — ובסהמ"א: וזאת מעלוז רוקדת, וזאת ערשה רובדת וכו' (מנחת יהודה סוכא כסים, ס:). מה בצע כי תרבד לסרוחים על ערשותם מרבדים כפרים עם נרדים (ר"י דלמדיגו, אגרת אחוז, מלא חפנים, גיגר, 4). — ואמר הפיטן: בכבוד לשכה או הוטל שבוע וזר ירבוד כמום ונעוה יעירטל בהיכלו אומר כבוד (רסע"ג, באדכי ילדקו, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רפד). קדושים הענד בנזר, רבדם בשלוש זר (מנחם צרבי מכיר, אחור וקדם, זולת להפסקה ראשונה). — ואמר המשורר: ופי דבר בצחות על לבב קדר וצדהו, ויון את דברי על ענק מלכו רבדהו (ר"ש הנגיד, אהוב כפסי חמדו, בן תהלים כה, ססון, יט). מדרך צעדיה למשכן בעדה כיום ואתמול על כסיל צעדה, וביכרכתי בור רבדו ערש אשר אמש עלי כימה ועש רבדת (רמב"ע, דמעה בעיני, ברודי, כא). אבכה ואתגולל עלי ערש רבוד כעל סירים ועל סכות (הוא, תרסים ז, 63). שיבה פני השחרות חמדת לבוז תהי לו בוץ תהי רבדת (יהודה בן אבון, סיבה, סעה"ם 129). אי סות אמונתם ואי מלבוש הדר תמם ואפוד בד אשר אפדו, אי אי צניפי מהללם צנפו, איה רביד ישרם אשר רבדו (יעקב בן אלעזר, לא אתמהה, סס 164). שמו רביד לצוארי רבדתיו ועל ראשי עטרות לי ענדתיו (ר"י זבארה, סעשועים, הקד'). מכם רדי נפשי ועל עפר שבי ערש לך רבדתי תמול שם תשכבי (עמנואל, אויה לנפשי, מחברת 7, 35). בגד עדים על ערשיך תרבוד ומגאון לבבך הערל תהיה אבוד (עזרא הבבלי, תוכחת מוסר ה כד). ונחכו כמו מים שאגותי ודמעתי על ערשי רבודה (זכריה אלצ'אהרי, ספר ... ב"י תימני).

[י]) [השרש קרוב אל רפד ואף אל רבץ, שהוא רבצ' a) בערבי, רבע בארמ'. ובערבי בא תרבד b) במשמ' התכסו השמים בעננים. ועי' בהערה בעמ' 3304. ומן המשמ' פרש וישר התפתחה ההוראה קשט כמו בשרש זה. עי"ש.]

a) ربض b) تربد

— הפעי', *הִרְבִּיד, שם רְבִיד וָזֵר: כל האמונים יהיו נא נקבצים ומילוי כל חפצים ליקירנו וחשובנו וזקיננו כב' קד' מר' ורב' דויד זר לו להרביד (ד"ה של יהודי מלכיס וא"י ג, יעקב מן, 135). — ואמר הפיטן: כל אויביך להאביד, ואוהביך שמחות להרביד, במלכות משיח בן דוד (אוס כאיסון, יול' סמע"ל). תביאמו קרית חנה דוד, אל רם ונשא תרביד (ויוסע אל, יול' ז פסח).

***רָבֶד**, ש"ז, — כמו מַרְבָד, ואמר הפיטן: ברויה יקדש בסדרים יטבול רביעית מנויה, רבד בד וקדוש הרים ונם כוסי רויה (רסע"ג, באדכי ילדקו, סדר עבודה, סדור רסע"ג, רפז). רני לשומר לאילה חבלים והוא יתיר לציריך עלי רבד רפידיך (ר' מאיר בן אלעזר, ליון לפירת, קיני ת"ב). רבד ערסי סועד באהבים טוב נתעלסה כימי מועד (שמואל, אסלסל בסלה, גנזי סבטר ג, 91).

***רֹבֶד** [1]). ש"ז, — מצע, שכבה שטוחה שבבנין, רצפה, Plattform; plate-forme; platform: שחטו וקבל במזרק את דמו ונותנו למי שהוא ממרס בו על הרובד הרביעי שבהיכל כדי שלא יקרוש, נטל את המחתה ועלה לראש המזבח ופנה גחלים אילך ואילך וכו' וירד והניחה על הרובד הרביעי שבעזרה (יומ' ד ג). בית המוקד כיפה ובית גדול היה מוקף רובדים של אבן וזקני בית אב ישנים שם (תמיד א א; מדות א ח). בין האולם ולמזבח כ"ב אמה וי"ב מעלות היו שם, רום מעלה חצי אמה, ושלחה אמה, אמה אמה ורובד שלש ואמה אמה ורובד שלש והעליונה אמה אמה ורובד ארבע, רבי יהודה אומר העליונה אמה אמה ורובד חמש (מדות ג ו). (הדיוטא) התחתונה חמש ורובד שש והאמצעית שש ורובד שבע והעליונה שבע (סס ד ז). זה שהיה מחלק את לחם הפנים היה עומד על הרובד שבאולם (ר' יהודה, תוספת' סכה ד כג; ספי מנח' יא יג). החורש על גבי הקבר וכן החורש על גב הארון אפילו משוקעין ברובדים ובאבנים ואפילו על גביהן רום שתי קומות הרי זה עושה בית הפרס (סס אהיל' יז א). — ורֹבֶד שבאילן, שכבת ענפים ועלים

1) [וכן בארמ' רובדא בתרגום של רצפה (דהי"ב ז ג).]

שבאילן: היתה (הצפור) יושבת בין שני רובדי אילן רואים כל שאם תשמט נופלת עליהם חייב לשלח (רב יהודה בשם רב, חול' קמ:). — ובפהמ"א: ופי' רובד הוא שכל רצפת העזרה היתה עשויה שורות שורות של אבני שיש מכוונות זו בזו וכל שורה מהם קרויה רובד (ר"מ המאירי ליומא מג:). בנה תהלה על הגג בקורות גדולות ובנסרים מדובקין זה בזה ואחר כך רצפו כלו ברובדין של אבן ומלאו עפר ונטע כרם וכו' (תשו' הרא"ש כלל ג ד). שהיה מקום מושבם מוקף רובדין ורצוף מבהט ושש (רשב"ץ דורלן, מגלת ספר, בספר תפארת ישראל, עח.). — ואמר הפיטן: לשחטו נפנה וקבל דמו וצוה למרסו ברבד העזרה וכו' לוחשות חתה מפני מערב וירד ושמה ברבד העזרה (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, סדר עבודה, מחז' איטל' ב, רעז.). טבעו נכסו רובדי דוכני בגיא חמת בנקטל מכהני (ר"א קליר, איכה תפארתי, קינ' ת"ב). רצפים מלאה מפני מערב ירד ושמה ברובד המרצפת (רסע"ג, אזכיר גבורות, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רעג). קודחת וההסקה ברובד הורקה (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 179). ווי העמודים ביד בני העבדים והקף רובדים רבים ונכבדים (ר' ברוך בן שמואל, אלהעותי, קינ' ת"ב). נתון על רובד היכלך ואף למטרים (ר' דוד בן משולם, אלהים אל דמי, סליח' מוסף יוה"כ).

***רְבַד**, ש"ז, — רִיבַד של חמר חוצץ: ואמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן, כל ת"ח שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה שנאמר כל משנאי אהבו מות, אל תקרי משנאי אלא משניאי, רבינא אמר רבד איתמר, ולא פליגי, הא בגלימא הא בלבושא [1] (שבת קיד.).

[1] [רש"י מפרש: רבד, שכבת זרע, וממשיך: בלבוש שהוא תחתון רבד אין, רבב לא, ע"כ. אך למעשה ספק הוא אם כונת ההערה "ולא פליגי" וכו' לנוסחה ולא לעצם המאמר, ועי' רָבָב. הערה. ור"ח כתב: רבד מלי מרבדים רבדתי ערשי, פי' דם יבש כדגרסי' בנדה פ' תינוקת ריבדא דכוסילתא, אמר רמי בר אבא האי ריבדא דכוסילתא עד ג' יומין לא חייץ מכאן ואילך חייץ. וזה שגרם רבד הבין גם בענין הבנה שונה מן רבב.]

רבה [1], ממנו הַרְבֵּה, מַרְבֶּה (?), מַרְבֶּה, *מַרְבָּה, מַרְבִּית, רַבָּה, *רִבּוּיָה, *רִבִּית, א. *רַבָּן, תַּרְבּוּת, תַּרְבִּית.

רָבָה, פ"ע, רָבְתָה, רָבִית, רָבוּ, רְבִיתֶם, רְבוֹת, רְבֵה, רְבוּ, תִּרְבִּי, יִרְבֶּה, יִרֶב, תִּרְבֶּה, תֵּרֶב, תִּרְבּוּ, תִּרְבּוּן, יִרְבּוּ, יִרְבּוּן, יִרְבָּיֻן, תִּרְבֶּינָה, — א) גדל במספר, היה להרבה, היה הַרְבֵּה, היה במספר רב, viel sein, werden, sich mehren; être beaucoup, accroître; to be much, to increase, כנשוא לשם עצם כולל במ"י או למ"ר, וגם ביחס לאדם אחד שירבה זרעו: והעוף יִרֶב בארץ (בראשי' א כב). ויהי המבול ארבעים יום על הארץ וַיִּרְבּוּ המים וישאו את התבה ותרם מעל הארץ ויגברו המים וַיִּרְבּוּ מאד על הארץ ותלך התבה על פני המים (שם ז יז–יח). הבה נתחכמה לו פן יִרְבֶּה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ (שמות א י). וכאשר יענו אותו כן יִרְבֶּה וכן יפרץ (שם שם יב). למען רְבוֹת מופתי בארץ מצרים (שם יא ט). אשר ייטב לך ואשר תִּרְבּוּן מאד (דברי' ו ג). לא תוכל כלתם מהר פן תִּרְבֶּה [2] עליך חית השדה (שם ז כב). למען תחיון וּרְבִיתֶם ובאתם וירשתם את הארץ (שם ח א). ובקרך וצאנך יִרְבְּיֻן וכסף וזהב יִרְבֶּה לך וכל אשר לך יִרְבֶּה (שם שם יג). וחיית וְרָבִיתָ וברכך יי' אלהיך (שם ל טז). קחו נשים והולידו בנים ובנות וכו' וּרְבוּ שם ואל תמעטו (ירמ' כט ו). אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים וְרָבוּ כמו רבו [3] (זכרי' י ח). יִרְבּוּ עצבותם אחר מהרו בל אסיך נסכיהם מדם ובל אשא את שמותם על שפתי (תהל' טז ד). אל תירא כי יעשר איש כי יִרְבֶּה כבוד ביתו (שם מט יז). בִּרְבוֹת רשעים יִרְבֶּה פשע וצדיקים במפלתם יראו (משלי כט טז). בִּרְבוֹת הטובה רבו

[1] [כשתי הצורות, רבה, וגם א. רבב, הפתח מלה קצרה קדומה, רב, כמשמ' גדול במדה ובמספר, לשרשים בלשון. השרש רבה נמצא אף כאשור' רַבוּ, בארמ' רבא, רבי, בערבי' רבא a), וכן בא א. רבב באשור', אוגרית', ערב' וכוש' בהתפתחויות שונות.]

[2] [במק"א: וְרַבָּה עליך חית השדה (שמות כג כט).]

[3] [עי' רבו, הערה.]

a) ربا

אוכליה (קהל' ה י). כי עונתינו רבו למעלה ראש[1]) ואשמתנו גדלה עד לשמים (עזר' ט ו). כי מקניהם רבו בארץ גלעד (דהי"א ה ט). ובני רחביה רבו למעלה (שם כג יז). — ובצרוף פרה ורבה, שרץ ורבה: פרו ורבו ומלאו את המים בימים (ברא' א כב). פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה (שם שם כח). ושרצו בארץ ופרו ורבו על הארץ (שם ח יז). ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה (שם ט ז). ויאמר לו אלהים וכו' פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך (שם לה יא). ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד (שמות א ז). והיה כי תרבו ופריתם בארץ בימים ההמה (ירמ' ג יו). ואני אקבץ את שארית צאני מכל הארצות אשר הדחתי אתם שם והשבתי אתהן על נוהן ופרו ורבו (שם כג ג). ועי' פרה. — ובמשמ' יחסית, בדרגת היתרון, רבה מן, היה יותר מן: ותרב משאת בנימן ממשאת כלם חמש ידות (ברא' מג לד). אספרם מחול ירבון (תהל' קלט יח). — ורבו ימים ושנים, במשמ' ארכו החיים: למען ירבו ימיכם וימי בניכם וכו' כימי השמים על הארץ (דבר' יא כא). שמע בני וקח אמרי וירבו לך שנות חיים (משלי ד י). כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים (שם ט יא). — ובמשמ' ארך הזמן: וירבו הימים ותמת בת שוע אשת יהודה (ברא' לח יב). ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה (ש"א ז ב). — ב) במשמ' גדל במדה, בארך וכדו', היה גדול, gross sein, werden, wachsen; être grand, grandir; to be large, grow: וכי ירבה ממך הדרך כי לא תוכל שאתו כי ירחק ממך המקום אשר יבחר יי' אלהיך (דבר' יד כד). פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח וכו' והשיגו כי ירבה הדרך והכהו נפש (שם יט ו). אף כי לוא אכל אכל היום העם משלל איביו אשר מצא כי עתה לא רבתה מכה בפלשתים (ש"א יד ל). רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים (יחזק' יו ז). על כן גבהא קומתו מכל עצי השדה ותרבינה סרעפתיו ותארכנה פארתו (שם לא ה). בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים (משלי כח כח)[2]). אם ירבו בניו למו חרב וצאצאיו לא ישבעו לחם (איו' כז יד). הן זאת לא צדקת אענך כי ירבה[1]) אלוה מאנוש (שם לג יב). יחלמו בניהם ירבו בבר יצאו ולא שבו למו (שם לט ד). ישטטו רבים ותרבה הדעת (דני' יב ד). — ובדרגת היתרון: ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם (מ"א ה י). — ובתו"מ: מאימתי מותר אדם ליקח לוף במוצאי שביעית וכו' משירבה החדש (שביע' ה ה). סאה תרומה שנפלה למאה, הגביהה ונפלת אחרת וכו' הרי זו מותרת עד שתרבה תרומה על החולין (תרומ' ה ז). יכול הוא לישא אשה אחרת ולפרות ולרבות הימנה (ר' אליעזר, סוט' ד ג). בהרת כגרים ובה מחיה פתותה מכעדשה, רבתה הבהרת טמאה, נתמעטה טהורה, רבתה המחיה טמאה, נתמעטה ר"מ מטמא וחכמים מטהרים (נגעי ז ג). מאימתי טהרתן, ב"ש אומרין משירבו וישטופו (מקוא' א ה). עד שירבו המים על מי חטאת (שם י ו). (תינוקת שהביאה שתי שערות אינה יכולה למאן) עד שירבה השחור על הלבן (ר' יהודה, נדה ו יא). שיהא העומד רבה על החלל (ירוש' עירוב' א א). אם העומד רבה[2]) על הפרוץ מותר, ואם הפרוץ רבה על העומד אסור (שם שם א ז). אם אתה הוא (הלל) לא ירבו במותך בישראל (שבת לא.). דור שבן דוד בא בו העזות תרבה והיוקר יעות (ר' נחמיה, סנה' לז.). דם רבה שחין רבה, שכבת זרע רבה צרעת רבה, צואה רבה הדרוקן רבה, מי רגלים רבין ירקון רבה (רים לקיש, בכורות מד:). פרת, שפרה ורבה עד שעוברין אותו בספינות, פרת שמימיו פרין ורבין (ר' יהודה, מד"ר ברא' עז). פרת, זו אדום וכו' שפרת ורבת מברכתו של זקן (ר' יוסי בן חלפתא, שם שם). צא מן התיבה, ולא קיבל (נח) עליו לצאת, אמר, אצא ואהי פרה ורבה למארה (שם שם לד). בכל מקום שאתה מוצא כתב רבה על הנקודה אתה דורש את הכתב, נקודה

---

1) [עי' א. ראש, הערה.]

2) [על הכתוב: ברבות צדיקים ישמח העם (משלי כט ב). העיר המחבר בשולי התנ"ך: מן רב, בהיותם רב, אדון.]

1) [אמנם המחבר בשולי התנ"ך מגיה: יזכה. וטורטשינר בפרושו מבאר: הן גם זאת לא אמרת בצדק (באמרך) כי גדול וחזק האל מן האדם, וכי על כן לא יוכל האדם לבוא עמו במשפט.]

2) [עי' גם פע'.]

רבה על הכתב אתה דורש את הנקודה (ר״ש בן אלעזר, שם שם מח). זה רבה על כל הפרצים [1], ממך יעמד עלה הפורץ לפניהם (שם שם פה). כיצד היו ישראל פרין ורבין וכו׳ (שם איכ׳ א, העיר רבתי עם). ועי׳ א. פָּרָה. — ובסהמ״א: אבל אותן (אזני הראה) הנסרכות עומדות כסדרן רבותן הוא שרבות[2] ובשרה (והזהיר, ויקרי מג., שמיני). משבטל בית דין הגדול רבתה מחלוקת בישראל (רמב״ם, ממרים א ד). רבתה מרה שחורה בגופו עד שנשתוממה נפשו ובעתתו רוח רעה (ר״י עקנין, ס׳ מוסר ג עז). — ואמר הפיטן: יפית ברוב הון והן רבית בדעות (ליון ידידות, קיל׳ ת״ג). — ואמר המשורר: קוצותיה רביו אחוריה נטיו, תזעק היו עלי לטרח (ר״י הלוי, יונה תמה, דיואן ג, 32). נפשי פדות לו וכפר בו ירביו (ראב״ע, איך ישליו, כהנא א, 51). — וביני׳ פעו׳, *רָבוּי, שרבה וגדל, רַב, גדול, ואמר המשורר: שמואל גם וישמעאל נגידים וגם שרים ומשרתם רבויה (ד״ה של יהודי מלכים וא״י ג, יעקב מן, 13). — *ורבוי המציאות, מצוי לרב: שיר משובח וכו׳ הוא מעט המציאות וכו׳ והנה הראוי הוא רבוי המציאות (שקל הקדש בסוף לשון למודים לדוד אבן יחייא פרק טו).

—פע׳, רִבְּתָה, רִבִּית, רִבִּיתִי, רַבֵּה, — א) כמו הִפְעִ׳, הַרְבֵּה, רַבֵּה במחיר, קבע מחיר רב: תמכר עמך בלא הון ולא רִבִּית במחיריהם (תהל׳ מד יג). — ב) רִבָּה ילדים, גורים, גִּדֵּל אותם, grossziehen ; élever ; to raise, rear: מה אמך לביא בין אריות רבצה בתוך כפרים רִבְּתָה גוריה (יחזק׳ יט ב). ולא היה ביום אף יי׳ פליט ושריד אשר טפחתי ורִבִּיתִי איבי כלם (איכ׳ ב כב). — ג) רִבָּה את צבאו, שם רַבִּים וקצינים לצבאו [3]: רַבֵּה צבאך וצאה (שפט׳ ט כט). — ובתו״מ (במשמ׳ א), הרבה, הגדיל, הוסיף במדה, בכמות, vermehren; augmenter; to increase: אין מודדין אלא מן המוטחה, ריבה למקום אחד ומיעט למקום אחר שומעין למקום שריבה, ריבה לאחר ומיעט לאחר שומעין למרבה[1] (עירוב׳ ה ה). (שרץ שנמצא במקדש, בהן מוציא) בצבת של עץ, שלא לרבות את הטומאה (ר׳ יהודה, שם י טו). המחלק נכסיו לבניו על פיו, ריבה לאחד ומיעט לאחד וכו׳ (ב״ב ח ה). ריבה שמנה וחיסר שמנת וכו׳ פסולה (מנח׳ א ג). שאינם (הלחיים שבמחרשה) עשויין אלא לרבות[2] את העפר (כלים כא ג). כל שאתה יכול לרבות ספיקות וספק ספיקות, ברשות היחיד טמא, ברשות הרבים טהור (טהר׳ ו ד). וטהור שנפלו על ראשו ועל רובו שלשה לוגין מים שאובין מכלי אחד, מב׳ ומג׳ מצטרפין, מד׳ אין מצטרפין וכו׳, ובמה דברים אמורים, בזמן שלא נתכוין לרבות, אבל נתכוין לרבות אפילו קרטוב בכל השנה מצטרפין לג׳ לוגין (מקוא׳ ג ד). מעין שהוא משוך כנדל, ריבה עליו והמשיכו וכו׳ (שם ה ג). ריבה בעיר ולא ריבה במדינה, בעיר מותר ובמדינה אסור (תוספת׳ דמאי ד יב). ריבה לחנוני ולא ריבה לבעל הבית, לחנווני מותר לבעל הבית אסור וכו׳ זה הכלל כל שריבה לו מותר, לא ריבה לו אסור, ריבה ונתמעט חוזר השוק ליושנה (שם שם ד יג). חנה על ידי שריבתה[3] בתפילה, קצרה בימיו של שמואל (ר׳ לוי, ירוש׳ ברכ׳ ד א). כזה אסור בשבת מפני שהוא מרבה[4] את ההבל ומכבד את הקרקע (ר׳ אחא בר ילחק, שם שבת ג א). לפי שרצו לרבות מזונן נשלטה בהן מאירה (שם סנה׳ י ט). ואי פסק להן (לפועלים) מזונות, ריבה להן (ב״מ פו:). ריבה בחלונות מהו (אביי, ב״ב כ:). אמר (נח), מפני מה צווני הקב״ה וריבה בטהורים יותר מן הטמאים, אלא להקריב מהן קרבן (מד״ר ברא׳ לד). — *רִבְּתָה התורה (כדרכה), האריכה בדבור: התורה דברה ריבתה כדרכה, חלוק הלכת נכסף נכספת וכו׳ (ר׳ ישמעאל, ירוש׳ שבת יט ג). — *רִבָּה הכתוב דבר, רִבְּתָה התורה וכדו׳, בנגוד אל מִעֵט הכתוב, הוסיף הכתוב מלה בכונה להוסיף דבר בכלל ההלכה, ורִבָּה החכם, הוסיף דבר

1) [נ״א הפריצים, הופרצים, עי׳ הוצ׳ תיאודור-אלבק.]

2) [כלומר שכך הן גדלות; ועי׳ רִבּוּת, הערה.]

3) [כנראה זאת משמ׳ הבטוי כאן, ואין צורך בתקונים שהציעו.]

1) [במשני מנק׳: לִמְרֻבֶּה.]

2) [נ״א: לרכות.]

3) [במקום אחר (ירוש׳ בכורים ב א): שריבתה.]

4) [בירוש׳ גני׳ (גינצבורג, 76) מנק׳: מְרַבָּה.]

בהלכה בגלל הרבוי שבכתוב, ובקצור במקור עם ל היחס לְרַבּוֹת: אם ריבה הכתוב לכך, ריבה הכתוב לכך (ר׳ עקיבא, סוט׳ ג ה). נרצע שריבה הכתוב יציאתו אינו דין שיהא עובדו ועובד הבן (מכי׳, נזיקין ב). אדם, לרבות את הגרים, מכם, להוציא את המשומדים, ומה ראית לומר כן, אמור אדם, לרבות המשומדים, מכם להוציא את הגרים, אחר שריבה הכתוב מיעט, תלמוד לומר בני ישראל וכו׳ (ספרא וים, ויקרא, נדבה פרשתא ב). אין לי אלא הקומץ, ומנין לרבות את הלבונה, תלמוד לומר על כל קרבנך תקריב מלח, ארבה את הלבונה הבאה עם המנחה (שם שם פרק יד). אחר שריבינו דברים שהם כיוצא בו ודברים שאינן כיוצא בו וכו׳ (שם, חובה פרק ח). תמן מיעט הכתוב וכו׳ ברם הכא ריבה הכתוב על כל זרע זרוע אשר יזרע (ר׳ יוסי, ירוש׳ פאה א ד). פרי העץ, לרבות כל פירות האילן (שם מעשר׳ א א). לא התורה ריבת בטהרת זרעין, מה טעמ׳ כי יפול מנבלתם על כל זרע זרוע וכו׳ (ר׳ יוסי בשם יוסי, שם שם ה ב). מרבה אני את הטבלים שהן במיתה ולא ארבה את הנבלה שאינה במיתה, ת״ל וכו׳ (שם יומ׳ ח א). מאחר שכתוב אחד מרבה [1]) וכתוב אחד ממעט, מרבה אני את הקטן שהוא ראוי לבוא לאחר זמן ומוציא את החרש שאינו ראוי לבוא לאחר זמן (ר׳ יוסה, שם חגי׳ א א). יבמתו יבמתו, התורה ריבתה בחליצה (ר׳ ירמיה, שם יבמ׳ א א). וערלתם ערלתו ערלים לא יאכל, לרבות את כולם (פסח׳ כב:). ובי מאחר שבקרא אחד מרבה ומקרא אחד ממעיט, מפני מה אני אומר יובל הוא וכו׳ (ר״ה ט:). בפירוש ריבתה תורה חייבי מלקיות כחייבי מיתות (כתוב׳ לה:). התורה ריבתה חמשיות הרבה בקרן אחת (ב״ק סה:). כי לא תשתחוה לאל אחר, יכול שאני מרבה המגפף והמנשק והמנעיל וכו׳ (סנה׳ ס:). אני דנתי ישראל שריבה בה הכתוב מיתות הרבה (ר״ע, שם סז.). אם ריבה הכתוב לכך ריבה הכתוב לכך (הוא, סנוע׳ כו.). אפילו אתה מרבה כל היום כולו איני שומע לך (ר״י הגלילי לר״ע, זבח׳ פב.). אם אתה מרבה כל היום כולו בשמן איני שומע לך (ר׳ אלעזר בן עזריה לר״ע, מנח׳ פט.). — *ובלי נושא מפֹרש, רִבָּה, במשמ׳ רִבָּה הכתוב: במכסת נפשות למה נאמר, לפי שנאמר איש אין לי אלא איש, אשה טומטום אנדרוגינוס מנין, תלמוד לומר במכסת נפשות, ריבה (מכי׳, מסכ׳ דפסחא ג). ריבה שמן במנחת חביתים וריבה שמן במנחת כבשים, מה מנחת כבשים שלשת לוגים לעשרון אף זו שלשת לוגים לעשרון, או כלך לדרך זו, ריבה שמן במנחת חביתים וריבה שמן במנחת אילים, מה מנחת אילים שני לוגים לעשרון אחד אף זו שני לוגים לעשרון אחד (ר׳ שמעון, ספרא וים, לו פרק ד). את כל תבואת זרעך ריבה, וריבה שאר זרעוני גינה שאין נאכלין (ירוש׳ מעשר׳ א א). ראשית עריסותיכם ריבה, וריבה הכל (שם חלה א א). כאן ריבה באיכלין, כאן ריבה בנאכלין (שם פסח׳ ג א). יכול אם קדם פסח לתמיד לא יואחר התמיד, תלמוד לומר תעשה, ריבה (שם שם ה ג). אילו הוה כתיב ולקרתם לפני ה׳ אלהיכם הייתי אומר כאן מיעט ובמקום אחר ריבה (ר׳ יונה, שם סוכ׳ ג יג). אילו הוה כתיב תעבירו שופר בארצכם הייתי או׳ כאן מיעט ובמקום אחר ריבה, אלא בכל ארצכם, כאן ריבה ובמקום אחר מיעט (הוא, שם ר״ה ד א). או נפש כי תשבע ריבה, להרע או להיטיב מיעט, לכל אשר יבטא האדם חזר וריבה, ריבה ומיעט וריבה ריבה הכל (ר״ע, שבועו׳ כו.). — *דָּרַשׁ בְּרִבָּה ומִעֵט, למד מתוך הרבוי והמעוט שבכתוב: ר׳ עקיבא ששימש את נחום איש גם זו שהיה דורש את כל התורה כולה בריבה ומיעט איהו נמי דורש ריבה ומיעט (ר׳ יוחנן, שם שם). — ובספה״א: לא היה גוי שלא באו בו נדחינו, גם בתוכם רבינו ילדינו לשונותם למדנו (רסע״ג, ההקדמ׳ העברי לס׳ האגרון, הרכבי, כד). — ואמר המשורר: לא מצאה יד איש ביום עברה חיל וכל חיל אשר רבה, יום גרשו אותו מידעיו מגו עדי ילד אשר רבה (רמב״ע, תרשיש ח, 75). — ואמר המליץ: ובמה תגמול על אשר טפחוך ורבוך (ב״ז, ב״ס, ז כג). — *וְרִבָּה זָקֵן,

[1]) [גם במשפט ארמי: הכא את מרבה והכא את ממעט (ירוש׳ פסח׳ ג א), בכל אתר את אמר מן למעט, וחכא את אמר מן לרבות (שם שקל׳ ב ה), הכא את מר לרבות הנשיא וכא את מר לרבות משיח (שם הורי׳ ב ח).]

גדל שערות זקנו: ושם ר ב י ת י זה הזקן (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים ה, ידיעות מכון שוקן ה, רכ). — *ובמשמ' נתן כספו ברבית, עי' הפע' והערה שם, ואמר המשורר: עזוב שלש יבורך מסחרך, אל תהי חבר לאיש השיך ו ר ב ה וכו' (ר"ש הנגיד, בן משלי, מהנה, ששון, רכא). — *ובדקדוק, רבה את המלה, בנה ממנה צורת מספר רבים: כשתאמר צדיק כביר, כאשר ת ר ב ם לא תאמר צדיקים כבירים בשוא כמו שתאמר מנדיב נדיבים וממשכל משכלים (שקל הקדש בס' לשון למודים לר"ד בן יחייא).

—הפעי, הרבה, הרבה, הרבך, הרבתה, הרבית, הרבית, הרביתי, הרביתיך, הרבתים, הרבו, הרביתם, הרבינו, מרבה, מרבה, מרבה, מרבים, הרבה, הרבה, הרבות, הרבת [1]), הרבה, הרב, הרבי, הרבו, ארבה, ארבהו, תרבה, תרב, תרבי, ירבה, ירב, ירבך, תרבה, תרבני, תרבו, — א) עם משא במ"ר, הרבה דברים, עשה דברים הרבה, viel machen, vermehren; multiplier, augmenter; to multiply, increase: והרביתי את אתתי ואת מופתי בארץ מצרים (שמות ז ג). והפריתי אתכם והרביתי אתכם (ויקר' כו ט). יי' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב (דבר' א י). כאשר שש יי' עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש יי' עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם (שם כח סג). נתן אלהינו בידנו את אויבנו ואת מחריב ארצנו ואשר הרבה את חללינו (שפט' טז כד). ותשרי למלך בשמן ותרבי רקחיך (ישע' נז ט). והרבתים ולא ימעטו והכבדתים ולא יצערו (ירמ' ל יט). לשוא הרבית [2]) רפאות תעלה אין לך (שם מו יא). הרביתם חלליכם בעיר הזאת ומלאתם חוצותיה חלל (יחזק' יא ו). ותפשקי את רגליך לכל עובר ותרבי את תזנותך [3]) (שם טז כה). ושמרון כחצי חטאתיך לא חטאה ותרבי את תועבותיך מהנה (שם שם נא). למען למוג לב והרבה המכשלים על כל שעריהם (שם כא כ). נפש אכלו חסן ויקר יקחו אלמנותיה הרבו בתוכה (שם כב כה). הרבה העצים הדלק האש התם הבשר (שם כד י). ארבה אתם כצאן (שם לו לז). כי הרבת

1) [קרי, עי' הערה למקום.]
2) [כך קרי, הכתיב: ה ר ב י ת י.]
3) [הקרי תזנותיך, מ"ר.]

אפרים מזבחות לחטא (הוש' ח יא). ויבן (ישראל) היכלות ויהודה הרבה ערים בצרות (שם שם יד). כרב לפריו הרבה למזבחות כטוב לארצו הטיבו מצבות (שם י א). הרבית רכליך מכוכבי השמים (נחו' ג טז). אשר בשערה ישופני והרבה פצעי חנם (איוב ט יז). ואמר עם קני אגוע וכחול ארבה ימים [1]) (שם כט יח). הירבה אליך תחנונים אם ידבר אליך רכות (שם מ כז). והסכל ירבה דברים (קהל' י יד). גם בימים ההם מרבים חרי יהודה אגרתיהם הולכות על טוביה (נחמ' ו יז). ובניהם הרבית ככבבי השמים (שם ט כג). כי הרבו נשים ובנים (דהי"א ז ד). ויהיו בני אולם אנשים גבורי חיל דרכי קשת ומרבים בנים ובני בנים מאה וחמשים (שם ח מ). ויעוש ובריעה לא הרבו בנים (שם כג יא). — ובקצור הרבה: כמו הרבה בנים: ולאחיו אין בנים רבים וכל משפחתם לא הרבו עד בני יהודה (שם ד כז). — ועם שם כולל או מפשט כמ"י: הרבה ארבה עצבונך והרנך (בראש' ג טז). הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מרב (שם טז י). והרביתי את זרעך ככוכבי השמים (שם כו ד). ארבה את זרעכם ככוכבי השמים (שמות לב יג). לפי רב השנים תרבה מקנתו ולפי מעט השנים תמעיט מקנתו (ויקר' כה טז). ואקח את אביכם את אברהם וכו' וארבה [2]) את זרעו ואתן לו את יצחק (יהוש' כד ג). גם כי תרבו תפלה אינני שמע (ישע' א טו). כן ארבה את זרע דוד עבדי (ירמ' לג כב). הרבה כושל (שם מו טז). ותרבי את תזנתך [3]) להכעיסני (יחזק' טז כו). ברב חכמתך ברכלתך הרבית חילך (שם כח ה). והרבתי עליכם אדם כל בית ישראל כלה וכו' והרביתי עליכם אדם ובהמה ורבו ופרו (שם לו י–יא). וקראו אל הדגן והרביתי אתו וכו' והרביתי את פרי העץ ותנובת השדה (שם כט–ל). וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל (הוש' ב י). אפרים רעה רוח ורדף קדים כל היום כזב ושד ירבה (שם יב ב). ודברתי על הנביאים ואנכי חזון הרביתי (שם שם יא). לא ישא פני כל כפר ולא יאבה כי תרבה שחד (משלי ו לה). מרבה

1) [אמנם לפי טורטשינר בפרושו הכונה: וכחול ארבה (של) ימים, בהפרדת סומך ונסמך, הבאה גם באיו' יח י: כביר מאביך ימים, במק' כביר ימים מאביך].
2) [כך קרי, הכתיב: ו א ר ב.]
3) [עי' הערה לעיל.]

הונו בנשך ובתרבית לחונן דלים יקבצנו (סס כח ח). תחדש עדיך נגדי ותרב כעשך עמדי (איו' י יז). וירב בבת יהודה תאניה ואניה (איכ' ב ה). כי יש דברים הרבה מרבים הבל (קהל' ו יא). וכפרץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש וכל תבואת שדה (דהי"ב לא ה). כי הוא אמון הרבה אשמה (סס לג כג). — ובקצור, הרבה את האדם במשמ' הרבה את זרעו: ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד (ברא' יז ב). הנה ברכתי אתו והפריתי אתו והרביתי אתו במאד מאד (סס סס כ). ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים (סס כח ג). הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים (סס מח ד). ואהבך וברכך והרבך[1] (דבר' ז יג). למען ישוב יי' מחרון אפו ונתן לך רחמים ורחמך והרבך[1] (סס יג יח). והביאך יי' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבתך וירשתה והיטבך והרבך[1] מאבתך (סס ל ה). כי אחד קראתיו (את אברהם) ואברכהו וארבהו (ישע' נא ב).—והרבה דבר לפלוני, נתן לו הרבה ממנו, הוסיף לו: נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה (סס מ כט). עשק דל להרבות לו[2] נתן לעשיר אך למחסור (משלי כב טז). ותבואתה מרבה (הארץ) למלכים אשר נתתה עלינו (נחמ' ט לז). — והרבה לו, לעצמו, רכש לו הרבה: רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וכו' ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו וכסף וזהב לא ירבה לו מאד (דבר' יז טז–יז). כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך ברית נכתם עונך לפני (ירמ' ב כב). הוי המרבה לא לו ומכביד עליו עבטיט (חבק' ב ו). — והרבה על פלוני, דרש ממנו הרבה: הרבו עלי מאד מהר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי (ברא' לד יב). — ועם פעל, הרבה לעשות, עשה הרבה, עשה פעמים רבות, עשה יותר: מרבים העם להביא מדי העבדה למלאכה (שמות לו ה). והמועד היה לאיש ישראל עם הארב הרב[3] להעלותם משאת העשן מן העיר (שפט' כ לח). והיה כי הרבתה להתפלל לפני יי' (ש"א א יב). יזכר נא המלך את יי' אלהיך מהרבית[1] גאל הדם לשחת ולא ישמידו את בני (ש"ב יד יא). וירב היער לאכל בעם מאשר אכלה החרב ביום ההוא (סס יח ח). הרבה לעשות הרע בעיני יי' להכעים (מ"ב כא ו). וישב אל יי' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלח (ישע' נה ז). באו בית אל ופשעו הגלגל הרבו לפשע (עמו' ד ד). והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו (תהל' עח לח). כי הרבינו לפשע בדבר הזה (עזר' י יג). גם כל שרי הכהנים והעם הרבו למעול מעל ככל תעבות הגוים (דהי"ב לו יד). — והרבה עשה, בלי ל: היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי (ישע' כג טז). אכל דבש הרבות לא טוב (משלי כה כז). — והרבה עשה, במשמ' זו: אל תרבו תדברו גבהה גבהה (ש"א ב ג). הרבה[2] כבסני מעוני (תהל' נא ד). — ובקצור, הרבה במשמ' הרבה לעשות: ויעשו כן בני ישראל וילקטו המרבה והממעיט וימדו בעמר ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו (שמות טז יז–יח). — הרבה מדבר, נתן יותר מזה: העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל (סס ל טו). — הרבה מפלוני, לקח ממנו יותר: והערים אשר תתנו מאחזת בני ישראל מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו (במד' לה ח). — הרבה במשמ' הרבה את הונו: הון מהבל ימעט וקבץ על יד ירבה (משלי יג יא). — ב"כ' מרבה רגלים, שיש לו רגלים הרבה: כל הולך על גחון וכל הולך על ארבע עד כל מרבה רגלים[3] לכל השרץ השרץ על הארץ (ויקר' יא מב). — ב) הרבה דבר או אדם, הגדיל אותו, gross machen; agrandir; to make great, enlarge: לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו איש לפי פקדיו יתן נחלתו (במד' כו נד). לרב תרבו את נחלתו ולמעט תמעיט את נחלתו (סס לג נד). ותתן לי מגן ישעך וענתך תרבני (ש"ב כב לו; תהל' יח לו). הרבית הגוי לא[4] הגדלת השמחה

---

1) [ואולי במשמ' גדל.]

2) [הכונה: יש שאדם עשק את הדל ודוקא זה גורם לדל שירבה רכושו.]

3) [אך אולי אין זה אלא כתיב כפול, חסר, של „הארב", כדעת רבים.]

2) [כך כתיב; קרי: מהרבת. ובקצת ספרים כתיב מהרבות, עי' גינצבורג.]

2) [כך כתיב; קרי: הרב.]

3) [הצרוף מרבה־רגלים משמש היום כשם לחיה scolopendra, הנקראת בשמות דומים בלשונות אירופה.]

4) [קרי לו; ויש מציעים לקרא: הרבית הגילה.]

(ישע' ע ב). תרב גדלתי ותסב תנחמני (תהל' עא כא). אם ברך תברכני והרבית את גבולי והיתה ידך עמי וכו' (דהי"א ד י). — ומקור, הרבות, במשמ' רב: הכיתי אתכם בשדפון ובירקון הרבות גנותיכם וכרמיכם ותאניכם וזיתיכם יאכל הגזם (עמו' ד ט). ועי' הרבה, מרבה. — ובתו"ם, גם הרבה (ב)דבר פלוני, במעשה פלוני במשמ' הרבה לעשותו: המרבה בתרומה, ר' אליעזר אומר אחד מעשרה כתרומת מעשר וכו' (תרומ' ד ה). מותר להרחיק כל שהוא ובלבד שירבה בפסין (עירוב' ב ג). לא ירבה לו נשים אלא שמונה עשרה, ר' יהודה אומר מרבה הוא לו ובלבד שלא יהו מסירות את לבו (סנה' ב ד). כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח (סס ה ב). אף הן מרבין שופכי דמים בישראל (רסב"י, מכו' א י). רצה הקב"ה לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצות (ר' חנניא בן עקשיא, סס ג טז). ואל תרבה שיחה עם האשה (יוסי בן יוחנן איש ירושלם, אבו' א ה). כל זמן שאדם מרבה[1]) שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו (סס סס). הוי מרבה לחקור את העדים (שמעון בן שטח, סס סס ט). ואל תרבה לעשר אומדות (רבן גמליאל, סס סס טז). וכל המרבה דברים מביא חטא (רשב"ג, סס סס יז). ולא כל המרבה בסחורה מחכים (הלל, סס ב ה). מרבה בשר מרבה רמה, מרבה נכסים מרבה דאגה, מרבה נשים מרבה כשפים, מרבה שפחות מרבה זמה, מרבה עבדים מרבה גזל, מרבה תורה מרבה חיים, מרבה ישיבה מרבה חכמה, מרבה עצה מרבה תבונה, מרבה צדקה מרבה שלום (הוא, סס סס ז). שאחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין אדם את דעתו לשמים (מנח' יג יא). לעולם מועלין בה ומרבין לה עצים (פרה ד ד). כל היד המרבה לבדוק, בנשים משובחת ובאנשים תקצץ (נדה ב א). יש לו חנות ברשות הרבים ומבקש לפותחה לחצר השותפין יכולין לעכב על ידו מפני שמרבה עליהן את הדרך (תוספת' ב"ב א ד). ה' אלהיכם הרבה אתכם על גבי דייניכם, שאינו גובה מן הדיינים אלא נפשות (ספרי דבר' ט). שדגים קטנים

---

[1]) [נ"א: כל המרבה.]

ספרין ומרבין ומברי כל גופו של אדם (סס, ברכ' מ.). כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו (פסח' מט.). אחד מבני מבוי שבקש לסתום כנגד פתחו, בני מבוי מעכבין עליו, שמרבה עליהן את הדרך (ב"ב יא:). קנאת סופרים תרבה חכמה (סס כא.). ועי' א. פרה. — *הרבה במשמ' הוסיף רבית על הקרן: ואיזהו תרבית המרבה[1]) בפירות, כיצד, לקח הימנו חיטין בדינר זהב הכור וכן השער, עמדו חיטין בלי דינרין, אמר לו תן לי חיטי שאני רוצה למוכרן וליקח בהן יין, אמר לו הרי חיטיך עשויות עלי בשלשים דינרים והרי לך אצלי בהן יין ויין אין לו (ב"מ ה א). מרבין[1]) על השכר ואין מרבין על המכר וכו' (סס סס ב). — ובסהמ"א: וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משבח (הגדה של פסח). ואם אין שם שמן המשחה מרבין אותו בבגדי כהונה גדולה (רמב"ס, כלי המקדש ד יב). מרבה ספרים מרבה חכמה (אולר כמתד ב, קיד). — ואמר הפיטן: כתרני מהכשר זין, הרבני[2]) מלא עין (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). — *הרבות, במשמ' פעמים רבות, תכופות, ואמר המשורר: מרחץ יבש תבחר, בשר צלי תשחר, תקיז דם ותשלשל, אך הרבות הוא בשל (ראב"ע, שמעו נא, כהנא א, 184).

— פעי, בינ' *מרבה, מרובה, — שרבו לו, שנתנו לו הרבה, מרבה בגדים, מרבה בבגדים, כהן גדול הלובש בגדים רבים: אין בין כהן משוח בשמן המשחה למרובה בגדים אלא פר הבא על כל המצות (מגי' א ט). אחד משוח בשמן המשחה ואחד המרובה בבגדים ואחד שעבר ממשיחתו מחזירין את הרוצח (מכו' ב ו). ואיזהו המשיח, זה המשוח בשמן המשחה ולא המרובה בבגדים (הורי' ג ד). —*היום המרבה, יום שיש בו נסכים רבים (כמו א' של סכות שחל בשבת): הרי עלי יין וכו' פירשתי ואיני יודע מה פירשתי, יביא כיום המרובה (מנח' יג ה). — מרבה, ת"ז, במשמ' רב, רב יותר,

---

[1]) [ויש שקוראים כאן המרבה, מרבין, פע', ויש מעין שמוש זה בסהמ"א, עי' פע'.]

[2]) [כך גם במחזו' איטלי' (א, קיב.), אך ס"א: הרוני.]

גדול יותר, בנגוד אל מועט, יחיד: אחד מרובין ואחד מועטין אומר ברכו את ה' (ר' עקיבא, ברכ' ז ז). אימתי (מעשר הכל ביחד), בזמן שהמתנה מרובה, אבל בזמן שהמתנה מועטת מעשר מכל אחד ואחד (ר' יהודה, דמאי ה ה). כל זמן שהטבל מרובה לא הפסיד כלום (שם ז ז). נפרצו בו פרצות הרבה, אם העומד מרובה[1]) על הפרוץ מותר, ואם הפרוץ מרובה על העומד, כנגד הפרצה אסור (כלא' ד ד). אף על פי שהעור מרובה על הבשר (מע"ש א ג). כמה הוא שעורו, בזמן שהן מרובין, מזון שתי סעודות לכולם, בזמן שהן מועטין, כגרוגרת להוצאת שבת לכל אחד ואחד (עירובי' ז ח). אימתי מביאין עמו חגיגה, בזמן שהוא בא בחול ובטהרה ובמועט, ובזמן שהוא בא בשבת במרובה ובטומאה אין מביאין עמו חגיגה (פסח' ו ג). ובשעת הרגל שהבשר מרובה, אף איבריו מותרין (שקל' ז ג). ובזמן שהן מרובין רצין ועולים בכבש (יומ' ב א). ושאין לה (לסוכה) שלש דפנות ושחמתה מרובה מצילתה פסולה (סוכ' א א). נקטם ראשו (של ההדס) נפרצו עליו או שהיו ענביו מרובות מעליו פסול (שם ג ב). מי שיש לו אוכלים מרובים ונכסים מועטים מביא שלמים מרובים ועולות מועטות, נכסים מרובים ואוכלין מועטין מביא עולות מרובות ושלמים מועטין, זה וזה מועט, על זה אמרו מעה כסף ושתי כסף, זה וזה מרובה, על זה נאמר כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך (חגי' א ה). מי שמת והניח בנים ובנות, בזמן שהנכסים מרובין הבנים יורשין והבנות נזונות, ובנכסים מועטים הבנות יזונו והבנים יחזרו על הפתחים (כתוב' יג ג). ואיזהו גט קרח, כל שקשריו מרובין מעדיו (גיט' ט י). מרובה מדת תשלומי כפל ממדת תשלומי ארבעה וחמשה, שמדת תשלומי כפל נוהגת בין בדבר שיש בו רוח חיים ובין בדבר שאין בו רוח חיים (ב"ק ז א). אם היתה מדה מרובה אינו מוציא לו חסרונות מפני שמותירות (ב"מ ג ז). שלח סבלונות מרובים כדי שיחזרו עמה לבית בעלה הרי אלו ניגבין, סבלונות מועטין כדי שתשתמש בהן בבית אביה אינן ניגבין (ב"ב ט ה). זה חומר ביחידים מבמרובים, שהיחידים בסקילה לפיכך ממונם פלט, והמרובים בסייף לפיכך ממונם אבד (סנה' י ד). ולמה מזכירין דברי היחיד בין המרובין הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובין (עדי' א ה). אני שמעתי מפי המרובין והם שמעו מפי המרובין, אני עמדתי בשמועתי והם עמדו בשמועתן, אבל אתה שמעת מפי היחיד ומפי המרובין, מוטב להניח דברי היחיד ולאחוז בדברי המרובין (עקביא בן מהללאל שם ה ז). מרובה טומאת החיים מטומאת המתים, שהחי עושה משכב ומושב מתחתיו לטמא אדם ולטמא בגדים, ועל גביו מדף לטמא אוכלין ומשקין מה שאין המת מטמא (שם ו ג). היום קצר והמלאכה מרובה (ר' טרפון, אבו' ב טו). כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת, וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת (ר' חנינא בן דוסא, שם ג ט). כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה, לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו וכו', אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה, לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין, שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו (ר' אלעזר בן עזריה, שם שם יז). אם היו להם פרים מרובים ולא היו להם נסכים יביאו פר אחד ונסכיו ולא יקרבו כולן בלא נסכים (מנחי' ד ב). זורעה קודם לפסח שבעים יום והיא עושה סלת מרובה (שם ח ב). שהזרוע והלחיים והקיבה נוהגין בבקר ובצאן במרובה ובמועט, וראשית הגז אינו נוהג אלא ברחלות ואינו נוהג אלא במרובה (חול' יא א). היה מין אחד מרובה ומין אחד מועט, אין אומרים לו למכור מן המרובה וליקח לו מן המועט, אלא נותנים לו שני מינין מן המרובה וכל שיש לו מן המועט (ערכ' ו ד). אכילתו ואכילת חבירו וכו' מצטרפין זה עם זה ואפילו לזמן מרובה (מעי' ה ה). עולה שנתערבה בחובה אין כשר אלא כמנין עולות שבחובה בין שהחובה מרובה והנדבה מועטת, בין שהנדבה מרובה והחובה מועטת, בין ששתיהן שוות (קנים א ב). ויש גפן שיינה מרובה ויש גפן שיינה מועט (נדה ט יא). ראה שתים או

---

[1]) [השוה לעיל, קל.]

אחת מרובה כשתים, בית שמאי אומרים זב גמור (זבים א א). ראה אחת מרובה כשלש וכו׳ הרי זה זב גמור (שם שם ה). ואם היה השום מרובה הולכין אחר הרוב (עבו״ז ג ג). מרובה אונאת דברים מאונאת ממון (תוספת׳ ב״מ ג כה). בראשונה היו ענבים מרובות ולא היו חרצנים חשובות, ועכשיו שאין ענבים מרובות חרצנים חשובות (רבי, ירוש׳ דמאי א א). מצוה להשיב אבידה בדבר מועט ואינו מצוה להשיב אבידה בדבר מרובה (ר׳ יוסי, שם שם א ג). כל ששמעו מרובה ושמעו ממועט תפשתה המרובה[1] לא תפשת, תפשתה את המועט תפשתה (ר׳ עקיבה, ירוש׳ יומ׳ ג ה). כל מקום שאתה מוצא יחיד מקל ורבים מחמירין, הלכה כדברי המחמירין המרובים חוץ מזו (עירוב׳ מו). לפת מרובה פת עבה קרו לה (פסח׳ לז.). עניין שמחין ובעלי בתים עצבין מפני שגשמי שנה מרובין (יומ׳ כא:). מפני שכושתה של אשה מרובה משל איש (כתוב׳ סז:). וכל מי ששתייתו מרובה מאכילתו עצמותיו שרופין, אכילתו מרובה משתייתו עצמותיו סכויין, כראוי עצמותיו משוחין (אבא שאול, נדה כד:). אבל משפחת קהת את מוצא אותן מרובין מכל המשפחות (מד״ר במד׳ ה). ראה חיבתן של ישראל להיכן גרמה להם הכבוד הזה המרובה (שם שם יד). למלך שנשא מטרונת וכתב כתובה מרובה (פסיק׳ רב׳, י הדברות קמייתא, קו). — ואמר המליץ: רְבִיתִי בעם סגולת ה׳ בישראל חבל נחלתו (ב״ז, ב״ק כד יג).

— התפ׳, *הִתְרַבָּה, נִתְרַבָּה, — נעשה הַרְבֵּה, רַבָּה: בארבעה פרקים הדבר מתרבה, ברביעית ובשביעית ובמוצאי שביעית ובמוצאי החג שבכל שנה ושנה (אבו׳ ה ט). פשיטא מרובין ונתמעטו היינו פלוגתא דר״ש ורבנן, מועטין ונתרבו מאי (הורי׳ ג.). מי יכול למנות מצוות שישראל עושים בעפר, לפיכך הם מתרבים בארץ (פסיקת׳ רב׳, יהודה וישראל׳ מא:). — וְנִתְרַבָּה הכהן בבגדים, לבש בגדים רבים, שמונה בגדי כהן גדול: אין לי אלא נתרבה שבעה (ימים) ונמשח שבעה, נתרבה שבעה ונמשח יום אחד, נתרבה יום אחד ונמשח שבעה מנין (יומ׳ ה.). — ובהלכה, נִתְרַבָּה דבר מן המקרא, נלמד עליו מן הכתוב שגם הוא בכלל הדין: אתה אומר בצד הזה, נתרבה[1] תנופה ונתמעטת סמיכה, או בצד זה, נתרבה סמיכה ונתמעטת תנופה (ספרא ויק, ויקרא, נדבה פרש׳ ג). אחד בור שלמיתה ואחד בור לנזקין, שניהן ממקרא אחד נתרבו (ר׳ יצחק, ירוש׳ ב״ק ה ז). — ובספה״א: והענין השני מהאחד המקרי, הוא האחד הנאמר על האיש האחד לא מתרבה ולא כולל דברים רבים בנראה ממנו, אך הוא רב בעצמו מצד חבורו מחמר וצורה ועצם ומקרה (ר״י א״ת, מו״ה, היחוד א). כי בורא העולם יתעלה לא מתרבה ולא נעדר ולא מחודש (שם שם י). בבית שני שלא היה שם שמן המשחה היה כ״ג מתרבה בלבישת בגדים (רמב״ם, כלי המקדש א ח).

א. רַבָּה[2], ש״נ, רַבָּתִי[3], — גְּבִירָה, שָׂרָה: איכה ישבה בדד העיר רבתי[4] עם היתה כאלמנה רַבָּתִי בגוים שרתי במדינות היתה למס (איכה א א). — וכתאר לדמויות אלהיות: ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רַבָּה וארבת השמים נפתחו (בראשית ז יא). הלא את היא המחרבת ים מי תהום רַבָּה[5] (ישעי נא י). והנה קרא לרב באש אדני ותאכל את תהום רַבָּה ואכלה את החלק (עמוס ז ד). צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רַבָּה (תהל׳ לו ז). יבקע צרים במדבר וישק כתהמות רַבָּה[6] (שם עח יה). — ובתו״מ: ויאמר נערה מואביה היא, ואת אמרת מעשיה נאים

---

[1] [לפי נסחה זו הַמֻּרְבָּה הוא ת״ז; ובמקום זה בבבלי בלי ה הידיעה, תפשת מרובה; ועי׳ ערך מֻרְבָּה.]

[1] בספרא כ״י וטיקן (העתקה כתב־אורי ביה״מ שכטר): כיצד זה ניתרבת וכו׳.

[2] [בעקר נק׳ מן רַב במשמ׳ אדון, גדול, ועי׳ בהערות שאחר זו.]

[3] [הטעם מלעיל, כמו שָׂרָתִי במדינות (איכ׳ א א), אֹהַבְתִּי לדוש (הוש׳ י יא), ועוד.]

[4] [עי׳ א. רַב.]

[8] [בשמוש זה נחשבה המלה רַבָּה כתאר במשמ׳ גדולה, התהום הגדולה. אך העלילות הכנעניות הקדומות מאוגרית מלמדות אותנו כי רבת (רַבָּה) הוא כנוי במשמ׳ גבירה לאלת הים, כנוי שנשמר אף במקרא, אף שלא ראו עוד בים דמות אלהית.]

[6] [יש מציעים במקום זה את הקריאה עֲרָבָה או חֲרָבָה, וכך נראה.]

זנעימים, אלא רבתה רפתה לה (מד״ר רות, ויאמר בועז לנערו). — ואמר הפיטן: ברבה [1]) החתים רשמם (של דור המבול) וברבה מחה יקומם (נחמיה בן שלמה הנשיא, אנשים גבורות, עבודת יוה״כ, ידיעות מכון שוקן ד, רכח).

ב. רַבָּה [2]), ש״ז — כנוי לאלהים כקריאה במשמ׳ גדול הוא: אך הוא צורי וישועתי משגבי לא אמוט רַבָּה [3]) (תהל׳ סב ג). אל נערץ בסוד קדשים רַבָּה ונורא הוא על כל סביביו (שם פט ח). ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רַבָּה [4]) (שם קי ו).

ג. רַבָּה [5]) ש״נ, — עיר: וירדפום עד צידון רַבָּה ועד משרפות מים (יהוש׳ יא ח). ועברן ורחב וחמון וקנה עד צידון רַבָּה (שם יט כח). עברו כלנה וראו ולכו משם חמת רַבָּה ורדו גת פלשתים (עמו׳ ו ב).

א. רֹבֶה [6]), ש״ז, — כמו רב, קצין ומנהיג: ויהי אלהים את הנער ויגדל וישב במדבר ויהי רֹבֶה קשת [7]) (ברא׳ כא כ). — ובסהמ״א במשמ׳ קולע בכלי יריה [1]), Schütze; tireur; shot: הש״י יביא עליהם קולעים ורובים ויצר להם מקומם (רד״ק, סה״ש, גור). — ואמר הפיטן: כוננו חץ תלאות אל לבבי כרובים (ר״י גיאת, בעלת אוב וקסם, מחזור והרגן, על אורות לסד״ל). ילד רובה הכחיד המוניהם וקול שוטם השמיד בניהם (רמב״ע, אזן הטה, ברנשטין, הדואר תרל״ו, גליון היובל). רחם ברגז תזכור לשיות המפוזרות, רובים חצים נתנום כמטרות (ראב״ע, אסכון עמך, אינגר 240). — ° וקנה רובה, כמו קנה שרפה, קנה יריה באבק שרפה, Gewehr; fusil; rifle: קנה רובה, ביכסע (בן יאב, מלון גרמני-עברי). נטה (רובספייר) לטרף נפשו בכפו על ידי קנה רובה (קלמן שולמן, דברי ימי עולם ז, 626). ואש קני הרובה השמיע קול אדיר וחזק במרחבי החצר (גוטלובר, ממלכים, 37). — ° ורֹבֶה, רובה, בקצור לשוני במקום קנה רובה, נוהג בספרות ובדבור.

ב. *רֹבֶה, רובה, רובא [2]), ש״ז, — נער, בחור, Knabe; garçon; boy: הרובא שנשא עקרה

---

1) [כלו׳ בתהום.]

2) [היו שראו במלה זו מלת קריאה כדגמת סֶלָה או הַלְלוּיָהּ (עי׳ מנדלקרן, היכל הקדש); אך כמו מלים אלו, כן גם מלת קריאה זו היא בעקר תהלה לאל: רַבָּה, גדול הוא; ואולי בעקר בצורה ארמית שאינה מגוף המזמור. ובתהל׳ פט ח מקבילה המלה אל נערץ, נורא, מה שמורה על משמעותה.]

3) [אין לקשר רַבָּה גם כאן עם הפעל שלפניו, אלא היא קריאה לתהלת האלהים.]

4) [גם כאן יש לראות רַבָּה כלשון קריאה, כשבח לאל, ולא כתאר של ארץ. כי אין ארץ באה כאן במשמ׳ הארץ במלא רחבה אלא במשמ׳ למטה, ואין כאן ענין לאמר עליה שהיא רבה.]

5) [בעקר במובן ת״נ של רַב, במשמ׳ העיר הָרַבָּה, ז״א הגדולה, ובמשמ׳ זו יש להבין גם באיו׳ לא לד; כי אערוץ המון רַבָּה ובוז משפחות יחתני, כאלו נֻקד הָמוֹן רַבָּה כמשמ׳ המית קריה. רב שמוש המלה במשמ׳ זו בצרוף רַבַּת בני עמון, ובקצור רַבָּת כשם עצם פרטי, וכן בא הָרַבָּה כשם עיר ביהודה (יהוש׳ יה ס).]

6) [עי׳ בהערה שאחר זו.]

7) [השבעים תרגמו רבה קשת במלה אחת τοξότης, אך הוולג׳ iuvenis sagittarius, נער קַשָּׁת, בהוראת רֹבֶה, ארמ׳ רביא בתו״ם, וכן כונת התרגומים הארמיים; ואף היו שפרשו המלה במקרא במשמ׳ זו, וכן במד״ר בראש׳ נג: ויהי רובה קשת וכו׳ רבה מתלמד בקשת, ע״כ. ורב המפרשים ראו רֹבֶה כאן כבינ׳ או ש״ע במשמ׳ יורה, רומה (קשת), ומכאן שמוש המלה בסהמ״א; אך אין זה נראה, הואיל ואין בלשון רֹבָה במקום רֹבֵב במשמ׳ ירה. והאשור׳ רב קַשָּׁתִ (עי׳ בערך קַשָּׁת, הערה) במשמ׳ רַב הַקַּשָּׁתִים, קצין הקשתים, מלמדת אותנו, שגם כאן, בהתאם לענין, הכונה לא ליורה בקשת אלא למנהיג גדוד של קַשָּׁתִים. ואפשר שצ״ל רַב־רַקַּשָּׁת, כדגמת רַב הַחֹבֵל (יונ׳ א ו), במקום רבה־קשת. ומתאימה לכך אחת הדרשות במדרש רבה (ברא׳ נג): ויהי רובה קשת וכו׳ רבה על כל המורים בקשת.]

1) [עפ״י הבנה זו בכתוב, עי׳ בהערה שלפני זו.]

2) [מלה עברית זו שבתו״ם היא תמורת הארמ׳ רְבְיָא, כאמרם. בבבל קורין לינוקא רביא (סוכ׳ ה:), כלו׳ הילד הגדל ורָבֶה. ובכתיב שבתו״ם (חשוה למשל רבי יצחק רובה, ירוש׳ ברכ׳ ו א) נתערבבה מלה זו במלה אחרת, ארמית, רובה, רובא, היא רְבָה, רַבָּא׳ מבטא אחר במקום רַבָּא, הגדול, כדגמת הכתיב שובא במקום שָׁבָא, שָׁבָת, ועי׳ ו. רֹב. וכן בא רובו

וזקינה ויש לו אשה ובנים או שותה או לא נוטלת כתובתה (תוספת׳ סוטה ה ג). אשר ארש אשה, אין לי אלא רובה שנשא ריבה, מנין רובה שנשא אלמנה, אלמון שנשא ריבה מנין, תלמוד לומר אשה מכל מקום (ירוש׳ שם ח ו). והרובא שנשא עקרה וזקנה ואין לו אשה ובנים מעיקרא לא שותה ולא נוטלת כתובתה (בבלי שם כו.). את כרוב ממשח וכו׳ את הוא שגרמת לאותו הרובה[1]) שימות (ר׳ חייא בר ברחיה דר׳ ברכיה מש׳ ר׳ ברכיה, מד״ר ברא״ש ט, תיאודור, 70). — ומ״ר רֹבִים, רובים, רובין: בשלשה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש, בבית אבטינס, בבית הניצוץ ובבית המוקד, בית אבטינס ובית הניצוץ היו עליות והרובים שומרים שם, בית המוקד כיפה וכו׳ וזקני בית אב ישנים שם (תמיד א א). רבותינו שבגולה היו מפרישין תרומה ומעשרות עד שבאו הרובין ובטלו אותן[2]) (ר׳ יוחנן, ירוש׳ חלה ד י). אמר ר׳ יניי, הרובין היו אומרים בתרומה שנעשית על גב הקודש וכו׳ ואני אומר אפילו נעשית על גב עצמה, אתיא דר׳ יוסי כרבי ינאי ודר׳ ירמיה כרובים (שם חגי׳ ג ז). פרחי כהונה איש כסותו בארץ, אמאי, התם (לעיל) קרי להו רובים הכא קרי להו פרחי כהונה, אמרי, אין, התם דלא מטו למעבד עבודה קרי להו רובים, הכא דמטו למעבד עבודה קרי להו פרחי (תמיד כו: — כז.). אמרי בני ר׳ חייא, מצות מליקה מחזיר סימנים לאחורי העורף ומולק וכו׳ א״ר ינאי, יקבלו הרובין[3]) את תשובתן (חול׳ כ.). — ובמהמ״א: ז׳ חלקים יש באדם, ראש, גרון וכו׳, ז׳ קומות, ילד, נער, רובה, עלם, איש, שב, זקן (מדרש תדשא ו, בית המדרש ילינק ג, 168). בפיהמו לשומה לערכה כדבורה, לתלף את שעריה בסמנין במסורה לכל רובה להסדירה (סו״ת הגאונים מן הגני׳, גינצבורג, 279). אותם שהם עדיין רובים ועושים עצמם רבים כמו רבנים (ר״י ברצלוני, פרוש ספר יצירה, 4). — ואמר הפיטן: רובים עלי א״ש זרה פגעה בם באף גזרה (ר״א קליר, אומץ אדירי, מוסף א ר״ה). פעולת הרובים מעוט מלאכת, פריעת שכר רבה והולכת (שלמה הבבלי, אין כמדת, סליח׳ יום ג). נעימות לוייך באבוביך עוד תעדי תפיך טלול רוביך ברחוביך (מאיר בר יצחק, אור, מעריב ב פסח). רובים ימציאוהו מחתות דקה, ריקן כף להריקה (משלם בן קלונימוס אמוחח כפלאותיך, Elbog., Stud. עמ׳ 130). כנעימת גלגלים, כנגון רובים, כנגינת כרובים, כרנן אופנים (אקחה ברחסון, סלוק א׳ סכות). רובים ופרחים לחצים ושלחים, בכורות וטפוחים ביגון נאנחים (ברוך בן שמואל, אלבעותי, קינ׳ ת״ב). פרחי ורבי ביד צרים מגן (בנימין, ברית כרותה, סליח׳ מוסף יוה״כ). קצרו יריבי קמות אבי, דמו להכרית ישישי ורובי (קלונימוס בן יהודה, אדברה תחנונים, שחר׳ יוה״כ). ייראך קנוי וקונו, עוצר ולגיונו, רובה ועלמה, חלש ותופש פגיונו (יירא‏ך, שחר׳ יוה״כ).

א. *רִבָּה, ריבה[2]), ש״נ, — נערה, עלמה, Mädchen; fille; girl: מעשה בריבה אחת בהיתלות

במקום רַבּוֹ כדעת המפרשים בירושי׳ יבמ׳ ד יא: אמר ר׳ יוחנן, כל מקום ששנה סתם משניות דרבנן, עד שיפרש לו רובו, ר״ש בן לקיש אומר, כל סתם משניות דר״מ, עד שיפרש לו רובו.

ואמנם נסה ש. גנדז (Proc. Amer. Acad. VII, עמ׳ 5 וכו׳) לבאר רובה, רובא כמלה אחת בכל מקום במשמ׳ נער שונה משניות, (וכן גם נער, שמות לג יא) כדגמת רַאוִ a) בערבית, אך קשה לקבל דעה זו.]

1) [בהוצאות: כרוב. ועין בהערת תאודור שם.]

2) [בירוש׳ שם נוספה הערה בארמי, שאיננה של ר׳ יוחנן: מאן אינון הרובין, תרגמוניא. אך אין הערה זו באה לבאר את המלה (כדעת גנדז) אלא את הענין, כדגמת הערות אחרות, כגון „מאן הדיוטות וכו׳ כותאי" (סנה׳ כא:) וכדומה.]

a) راو

1) [במקום זה מדבר בסנה׳ לח. על בני ר׳ חייא בכנוי דרדקי.]

2) [המקורות שבתו״מ מביאים מלה זו במשמ׳ ברורה של נערה צעירה, ואף כנגד רֹבֶה, רובה, כזכר (רובה שנשא ריבה), שהיא תמורת הארמי׳ רביא, הילד הרבה וגדל. אך לפי זה היה צריך כתיב המלה בתו״מ להיות רובה, ז״א רֹבָה, ואעפ״י שלא מן הנמנע הוא שיש לגרס כך במקום ריבה, אך כתיב זה ביוד נשמר בכל מקום, פרט לנוסח רוביה בעבודים מאחרים מתימן כגון במדרש תנאים, הופמן, דבר׳ לב ל (עי׳ בהערות לקמן) ובספר המעשיות, גסטר, 124. ועל כן

שהגיע זמנה לראות, הפסיקה שלש עונות ובא מעשה לפני חכמים ואמרו דייה שעתה (ר' אליעזר, תוספת' נדה א ט). כבר היה ר' יוחנן בן זכאי עולה למעון יהודה, ראה ריבה אחת מלקטת שעורים מתחת גללי הסוס, אמר להם רבן יוחנן בן זכאי, ראיתם ריבה זו מה היא, אמרו לו עברית וכו' (מכי' יתרו מסכ' בחדש א; וכעין זה זה ספרי דבר' שה; כתוב' סו:, ועוד). אשר ארש אשה, אין לי אלא רובה שנשא ריבה וכו' אלמון שנשא ריבה מנין וכו' (ירוש' סוטה ח ו). לא היו ימים מועטים עד שנפלה קטטה בין אשתו של אותו חסיד ובין אמה של אותה ריבה (ברכ' יח:). מעשה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל וכו' (שבת קכז:). מעשה בריבה אחת בהיתלו שהיתה מכבדת את הבית וכו' (יבמ' נט:). זעקת סדום ועמורה כי רבה וכו' על עסקי ריבה (סנה' קט:). פעם אחת היתה בתו (של ר' חנינא בן תרדיון) מהלכת לפני גדולי רומי, אמרו כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו, מיד דיקדקה בפסיעותיה (ר' יוחנן, ע"ז יח.). מעשה בריבה אחת שנשבית היא ועשר שפחותיה וכו' (אדר"נ יז). מימי לא נצחני אדם אלא אשה זו ותינוק ותינוקת. תינוקת מאי היא, פעם אחת היה מהלך ר' יהושע בשדה ומצא ריבה אחת, אמרה לו מפני מה אתה מהלך בשדה וכו' (דא"ר ו). (אמר הקב"ה) אפילו אני מבקש לשתוק (מדינה של סדום) דינה של ריבה אינו מניח אותי לשתוק, מעשה בשתי נערות וכו' אמרה אחת לחברתה למה פניך חולניות וכו' דינה של נערה אינו מניח אותי לשתוק (רבי לוי, מד"ר בראשי' מט). ולמה חרבו, אי תימה מן הזונות והלא לא היתה אלא ריבה אחת והוציאוה משם וכו' (שם איכה, א"ב תניגא, בלע ה'). — ובסהמ"א: הנה היתה הברזא בחבית של יין תקועה ומהודקת וכו' ובאת ריבה אחת עבריה וכשכשה הברזא להוציא מן היין וכו' (ס' הישר לר"ת, סו"ת כג א).

ב. °°רִבָּה[1], ש"נ, — שִׁמּוּרֵי פֵּרוֹת מְבֻשָּׁלִים בְּסֻכָּר אוֹ בִּדְבַשׁ, Marmelade; confiture; jam, נוהג בספרות ובדבור.

רִבּוֹ[2], — ש"ע שלא נתבררה הוראתו: אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים ורבו כמו רָבוּ (זכרי' י ח).

רִבּוֹ[3], רִבּוֹא, ש"נ, מ"ר רִבּוֹת, רִבֹּאוֹת, רִבֹּתַיִם[4], — כמו רְבָבָה, עשרת אלפים: אתה חסת על

אפשר שיש כאן מלה אחרת, שאך לפי הענין נקשרה עם רֹבֶה בזכר, ושיש לראות רִבָּה כמבטא אחר במקום רַבָּה (כדגמת מבטאם ריבי במקום רַבִּי), שהוא בעקר כנוי כבוד לעלמה נכבדה, והפך לשמש ככנוי לנערה סתם, כדגמת מלים כגון miss (בעקר mistress, גברת) באנגלית וכדומה. על מקור זה של המלה מורה כנראה גם הדרש: זעקת סדם ועמרה כי רבה, על עסקי רִיבָה. ועי' ב. רֹבֶה, הערה.]

[1]) [מלה זו חדש אותה המחבר על פי הערב, מְרַבִּי a), הבאה גם במקורות עברים כגון: המורבא המבושל בדבש, מורבא של אתרוג (אבודרהם, ברכות ה), ובכתיב אחר: והמרובה בדבש יותר טוב (ספר רפיאות הרמב"ם, כ"י ד"ר ספיר, ערך אתרוג). השוה גם: דע שכל מה שילקח מעצירת הפרות והסמים ובבשוליהם ויבושלו על האש עד שיתעבו יקראו רבובאת ומה שיתוסף על העצירה או על הבשול דבש או סוכר ויבושל עד שיתעבו יקראו שרבאת (מפתח הרפואה, כ"י בריט' מוז').]

[2]) [מתרגמים ומפרשים ראו גם במלה זו, כמו בפעל רבו הראשון, אך צורת הפעל רבה, וזה קשה מצד הענין והדקדוק, הדורש אחר „כמו" ש"ע ולא פעל. ע"כ הציע אהרליך: כמו רִבּוֹ, במשמ' כמו רבבה, אך בהבנה זו היה צ"ל: לרבבה או לרבבות. והמחבר רשם בשולי התנ"ך שלו: כמו ארבה, וכבר הציע כן טורטשינר, ZDMG 66 (1912), עמ' 400.

ואולם לקמן, בערך רְבִיב יתברר, כי באה מלה זו בעקר במשמ' הצאן המְרֻבָּבוֹת (ואך בהשאלה ענני גשם לבנים דומים לצאן, הנקראים אף בלשונות אחרות moutons, כבשים), ועל כן נראה, שהיה אף על יד רְבִיב במשמ' צאן גם המבטא רְבוֹ (כדגמת רִבּוֹ על יד רְבָבָה) בלשון המאוחרת שאחר הגלות, המשפעת מארמ', והרי תמונה כזאת, רָבוּ כמו רְבוֹ, כצאן מרבבות, מצויה במקרא. השווה יחזק' לו לז וכו' (ארבה אתם כצאן אדם וכו'), תהל' קז מא (וישם כצאן משפחות), ובתמונת הצאן מדבר זכריה על ישראל אף באותו כתוב: אשרקה להם ואקבצם, כרועה השורק לעדרו.]

[3]) [מן רבבה נולד, בנראה ראשונה בארמ' שממנה עברה צורה זו לעבר', ע"י מבטא רפה של ב' השניה רִבְוָא ובסמ' רבו, שהרגישו כאלו וי"ו בה היא היא תנועתית, ומכאן הצורות רִבּוֹ, רִבּוֹתָא בארמ' יהודית, רִבּוֹ בסור', רבו בתדמור'.]

[4]) [אין רִבֹּתַיִם, חוֹמוֹתַיִם וכדו' צורת מ"ז דוקא,

---

a) مربّي

הקיקיון וכו' ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רִבּוֹ אדם (יונה ד יא). כל הקהל כאחד ארבע רִבּוֹא אלפים שלש מאות (ו)ששים (עזרא ב סד; נחמ' ז סו). ואשר נתנו שארית העם זהב דרכמנים שתי רִבּוֹא וכסף מנים אלפים (שם שם עב). ויתנו לעבודת בית האלהים זהב ככרים חמשת אלפים ואדרכנים רִבּוֹ וכסף ככרים עשרת אלפים ונחשת רִבּוֹ ושמונת אלפים ככרים וברזל מאה אלף ככרים (דהי"א כט ז). — ומ"ר: רכב אלהים רִבֹּתַיִם אלפי שנאן אדני בם סיני בקדש (תהל' סח יח). ויתחרמר מלך הנגב וכו' והעמיד המון רב וכו' והפיל רִבֹּאוֹת ולא יעוז (דני' יא יא—יב). ככחם נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמונים שש רִבֹּאוֹת ואלף וכסף מנים חמשת אלפים (עזר' ב סט). ומראשי האבות נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמנים שתי רִבּוֹת וכסף מנים אלפים ומאתים (נחמ' ז עא). — וכתו"מ: כיצד מזמנין, בשלשה אומר נברך, בשלשה והוא אומר ברכו, בעשרה אומר נברך לאלהינו, בעשרה והוא אומר ברכו, אחד עשרה ואחד עשרה רבוא, במאה אומר וכו' כאלף אומר וכו' ברבוא אומר וכו' ברבוא והוא אומר וכו' (ברכ' ז ג). הרי כל נכסי נתונין לאיש פלוני עבדי חוץ מאחד מרבוא שבהן (באה ג ח). פרוכת עביה טפח וכו' ומשמונים ושתים רבוא[1] נעשית (שקל' ח ה). כל הזבחים שנתערבו בחטאות המתות או בשור הנסקל אפילו אחת ברבוא ימותו כולם (זבח' ח א). אפילו אביו מת והניח לו רבוא ספינות בים ובאו לו ברבואות אין להקדש בהן כלום (ערכ' ד ג). חטאת שנתערבה בעולה ועולה בחטאת אפילו אחת ברבוא ימותו כולם (קנים א ב). דיפלסטון של אלכסנדריא וכו' פעמים שהיו בה כפלים כיוצאי מצרים, ושבעים ואחת קתדראות היו בה של זהב וכו' וכל אחת ואחת עשויה מעשרים וחמש ריבוא (תוספת' סכה ד ו). וכבר היה רבי יושב ודורש שילדה אשה במצרים ס' רבוא (מכי' בשלח, מסכ' דשירתא ט). מי שהלך לבית אילנים לשוק וצריך מאה מנה או שתי ריבוא, אם מצרפם סלעים מייגעים אותו (ספרי דבר' טו). נפל כיסו לבור ובו מאה ריבוא והיה יכול להוציא המשים ריבוא להעלותן, אותן חמשים ריבוא כמו שהן ברשותו (ר' יונה, ירוש' מע"ש א ג). דיופלוסטון של אלכסנדריא של מצרים וכו' פעמים שהיו בה ששים רבוא על ששים ריבוא כפלים כיוצאי מצרים והיו בה ע"א קתדראות של זהב וכו' כל אחת ואחת אינה פחותה מעשרים ואחד ריבוא ככרי זהב (רבי יהודה, סכה נא:). ששים רבוא עיירות היו לו לינאי המלך בהר המלך וכל אחת ואחת היו בה כיוצאי מצרים חוץ משלש שהיו בהן כפלים כיוצאי מצרים (רב יהודה בשם רב אסי, גיט' נז.). בבקעה זו הרג נבוזראדן רב טבחים מאתים ואחת עשרה רבוא ובירושלים הרג תשעים וארבע ריבוא על אבן אחת (רבי יהושע בן קרחה בשם זקן אחד מאנשי ירושלים, שם נז:). הקול, זה אדריינוס קיסר שהרג באלכסנדריא של מצרים ששים רבוא על ששים רבוא כפליים כיוצאי מצרים, קול יעקב, זה אספסיינוס קיסר שהרג בכרך ביתר ארבע מאות ריבוא ואמרי לה ארבעת אלפים רבוא (שם שם). פעם אחת בקשו ממנו (סנברי אחד) אבנים לאפוד בששים ריבוא שכר, רב כהנא מתני בשמונים ריבוא וכו' (ע"ז כג: — כד.). רבי היה יושב ודורש ונתנמנם הציבור, בקש לעוררן, אמר, ילדה אשה אחת במצרים ששים רבוא בכרס אחת, והיה שם תלמיד אחד ור' ישמעאל בר' יוסי שמו, א"ל מאן הות כך, א"ל, זו יוכבד שילדה את משה ששקול כנגד ששים רבוא שהם כל ישראל (מד"ר שה"ש ד, הנך יפה). ר' דרוסא ור' ירמיה בשם ר' שמואל בר יצחק, ששים רבוא נביאים עמדו להם לישראל ביומי אליהו, רבי יעקב בשם רבי יוחנן אמר מאה ועשרים רבוא עיירות ואין לך עיירות מקולקלות בכלן כבית אל ויריחו (שם שם, נפת תטופנה). — ובספה"מ: וארבע מאות רבוא אותן האוחזים בעפעפים והם בעלי דינים קשים (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער כיסא דזעיר אנפין כ). — ואמר המשורר: אדבר במקהלות למאות ורבואות (ר"ש הנגיד, תנומה, בן תהלים קמב, ששו, לט). לך יאות היותך אות לרבאות (עמנואל, אני חכמת, מחב' א, 61).

אלא מ"ר עם סיום ים, וכן סיום מ"ר נק' בבנות לשון דרום־ערב הוא ôten, וכן באו רב צורות מ"ר בנקבה בספרי בתוספת י כגון בנותיו, בנותיהם, בנותיך וכדו', כאלו מן בנותים, ולא מן בנות.]

1) [נ"א: ריבות, נערות בתולות.]

***רְבוּבָה** [1]) ס"נ, חַלּוֹן, מקום חלול, Fenster ; fenêtre ; window : וכבש היה לדרומו של מזבח שלשים ושתים על רוחב שש עשרה ו ר ב ו ב ה היתה לו במערבו ששם היו נותנים פסולי חטאת העוף (מדות ג ג). ביצד קוברין חטאת העוף, היו נותנין אותה על גבי אמת המים והיה מתגלגלת ויורדת לנחל קדרון, ר' ישמעאל ברבי יוחנן בן ברוקה אומר חלון היה שם למערבו של כבש אמה על אמה, ר ב ו ב ה [2]) היתה נקראת ששם נותנין חטאת העוף, העבר צורתה ותצא לבית השרפה (תוספת' תמורה ד טז).

א. ***רִבּוּי**, ס"ז, — פְּעֻלַּת הִמַרְבָּה, המוסיף עד שיהיה הרבה מדבר: האשה שהיתה יורשת ועמדה והשביחה את הנכסים והביאתם לבית [3]) ה ר י ב ו י לא תאמר תנו לי מה שהשבחתי את הנכסים וכו' האחין שהניח להן אביהן נכסים ולאחד מהם יש לו בנים ועמדו בנים של זה והשביחו את הנכסים והביאום לבית ה ר י ב ו י לא יאמר תנו לי מה שהשביחו בניי את הנכסים (תוספת' ב"ב י ג—ג). ר ב ו י שבעה [4]) ומשיחה שבעה (רבינה, יומא ה.). — ובמשמ' לשונית, השמוש בפעל רבב או רבה: את מוצא שמדות טובות של הקב"ה בהשפע בפרוי ו ר ב ו י, הטוב ב ר ב ו י, החסד ב ר ב ו י, הרחמים ב ר ב ו י, הצדקה ב ר ב ו י, האמונה ב ר ב ו י, הפדות ב ר ב ו י, הברכה ב ר ב ו י, השבח ב ר ב ו י, השלום ב ר ב ו י, הטוב ב ר ב ו י, שנא' מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וכו' (מד"ר אסתר בסוף). — ובסגנון ההלכה, רבוי הכתוב, רבוי המקרא, בנגוד אל מעוט, הוספת דברים בלשון, בכתוב בתורה: ר' ישמעאל אומר אינו חייב אלא על העתיד לבא, שנאמר, להרע או להיטיב, אמר לו ר' עקיבא, אם כן אין לי אלא דברים שיש בהן הרעה והטבה, דברים שאין בהן הרעה והטבה מנין, אמר לו מ ר ב ו י הכתוב, אמר לו, אם רבה הכתוב לכך רבה הכתוב לכך (שבועות ג ה). והשרץ מגופי תורת ואין דמו מטמא כבשרו אלא מ ר ב ו י המקרא, (ר' אמה, מד"ר בראש' ס). — ובקצור, רבוי במשמ' זו: רבנן דרשי כללי ופרטי, ר"א דריש ריבויי ומיעוטי וכו' והוסת ותלית ר י ב ו י, כי קללת מיעוט וכו' (סנה' מה:—מו.). אילו לא נאמר בשמן אחד הייתי אומר הרי הוא ככל המנחות ללוג, עכשיו שכתב בשמן בשמן הוי ר י ב ו י אחר ר י ב ו י ואין ר י ב ו י אחר ר י ב ו י אלא למעט וכו' (רבי עקיבא, מנח' פט.). גם ושתי המלכה, אין גם אלא ר ב ו י, מה זה בששה ניסין אף זו בששה ניסין וכו' (מד"ר אסתר ג, גם ושתי המלכה). משלשים ושלש מדות ההגדה נדרשת בהן, מ ר ב ו י, ממיעוט, מ ר ב ו י אחר רבוי וכו' (משנת רבי אליעזר א, ענעלאו, 10). מ ר ב ו י כיצד, ה ר ב ו י שלש לשונות, את, גם ואף וכו' (שם שם, 11). — ומ"ר ריבויים, ריבויין: בכל טמא, מה תלמוד לומר דבר, ר' עקיבא אומר, להביא את הנגעים שאין טומאה יורדת בהן אלא בדבר, שר' עקיבא לא היה דורש בלל ופרט וכלל, היה דורש ר ב ו י י ן ומיעוטין, שכך למד מנחם איש גם זו וכו' (תוספת' שבועות א ז). עד כדון כר' עקיבה דו אמר לשונות ר י ב ו י י ן הן, כר' ישמעאל דו אמר לשונות כפולין הן התורה דיברה בדרכה, הלך הלכת, כי נכסף נכספת, גנב גונבתי (ירוש' יבמ' ה א). נחמיה עמסוני שימש את ר' עקיבה עשרים ושתים שנה, הוא היה אומר, אתים גמים ר י ב ו י י ן, אכין ורקין מיעוטין, א"ל מהו דין דכתיב את ה' אלהיך תירא וגומר, א"ל אותו ואת תורתו (שם סוטה ה ז). ויהי אלהים את הנער ויגדל, רבי ישמעאל שאל את רבי עקיבא א"ל,

[1]) [המפרשים פרשו מלה זו כמו נבובה, מקום חלול (במשמ' המלה חַלּוֹן עצמה, הנגזרת מן החלל), ופרוש בזה מתאים גם לשמוש המלה רבובה בארמ' שבתו"מ במשמ' כלי נגון: עביד ליה ר ב ו ב ה לבריה (כך לפי גרסת הערוך בסוטה מט:, בנסחתנו: טנבורא), ואין ללכת אחר הנסחה רכובה או רביכה, והשוה בערב' רַבַּאב a), כנור גדול, ובעבר' וארמ' אבוב, אנבוב, חליל (הנגזרת גם היא מן חלל, כמו חַלּוֹן).]

[2]) [נ"א רכובה. ובתוספת' זבח' ו ו: רביכה. ועי' בהערה שלפני זו.]

[3]) [בדפוסים: לידי, אבל בהמשך גם בדפוסים: לבית הריבוי. ואמנם בטוי זה שאיננו במשנה (ב"ב ט ג) מְיֻתָּר הוא אחר „והשביחה", אם אין פרושו אלא כמו והביאתם לידי רבוי, ועל כן נראה שיש לו משמ' מְיֻחֶדֶת שלא נתבררה.]

[4]) [ששימש כהן גדול שבעה ימים רצופים כשממנין אותו בכהונה גדולה וילביש שמונה בגדים בשעת עבודה, וריבוי לשון מרבה, מרובה בגדים, שהוא משמש בשמונה וההדיוט בארבעה (רש"י).]

a) رباب

בשביל ששימשת נחום איש גם זו עשרים ושתים שנה, אכים ורקים מיעוטים, אתין וגמין ריבויים, הדין את דכתיב הבא מהו וכו' אלא את הנער, הוא וחמריו וגמליו ובני ביתו (מד"ר בראשי נג). — ובפהמ"א לשון רבוי: יש בתורה ענינים אמורים בלשון רבוי, ומלים נשנים ונכפלים, והיה די בקצות המלים (מנחם, מחב' ה"א, 70). — °ובמשמ' תכונת הדבר הרב: והמספר הוא הרבוי הנקבץ מהאחדים (ראב"ע, ספור המספר והמסורת א, 11). אך כל הראיות מעידות על אחדותו ומרחיקות ממנו ענין הרבוי והשתוף והדמיון (ר"י אא"ם, מו"א, היסוד ז, ד"ה והשלישי). וענין הרבוי הוא כלל אחדים, ולא יתכן שיקדם הרבוי לאחדות אשר ממנה נתרבה, ואם נמצא בשכלנו או בהרגשותינו שום רבוי נדע ידיעה ברורה כי האחדות קדמתו (שם שם, ד"ה והחמישי). שהרבוי והכלל מקרה נכנס על העצם, והוא הכמות וכו', לא יאות שתשיג עצם כבוד הבורא מדה ממדות הרבוי (שם שם, ד"ה והששי). כי האחד הנאמר על הדבר אשר ישיגנו בעצמו ענין מעניני הרבוי והשנוי הוא וכו' אחד על דרך העברה, לא על דרך האמת (שם שם ח). כי האחדות עלת הרבוי (שם שם). ואלה (המדות) אם הם רבות אינן מחייבות לו רבוי ולא מוציאות אותו מהאחדות (הלוי, כוזרי ב ב). ועל הדרך הזה נאמר אחד לשלל ממנו הרבוי (שם שם). שהוא יתעלה אחד מכל הצדדים, אין רבוי בו ולא ענין מוסף על העצם, ושהתארים חלוקי הענינים וכו' הם מצד רבוי פעולותיו, לא מפני רבוי בעצמו (ר"מ א"מ, מו"נ א נג). ואלו הפעולות המתחלפות מחויבות מכח אחד פשוט אין רבוי בו (שם שם נג). כי האחדות והרבוי מקרים קרו לנמצא באשר הוא רב או אחד וכו' אמנם מחויב המציאות הפשוט באמת וכו' כמו שהוא מן השקר עליו מקרה הרבוי כן הוא מן השקר עליו מקרה האחדות (שם שם נז). אמנם תארי השלילה הם אשר צריך שיעשו וכו', מפני שלא יגיע מצדם רבוי בשום פנים (שם שם נח). באמרך ראובן לא חכב, ואמרך בהשם לא הרבה, באלו הרחקת בגזרה ראשונה החכמה מראובן, ובשניה הרבוי[1] מהשם (הלוי, פי' המלות הזרות, סוללות).

ויסוד החלוק הרבוי [והאחדות יסוד הרבוי], שאם יהיה הרבוי יסוד הרבוי, היה צריך להיות הרבוי ההוא עלתו רבוי אחר ועלתו רבוי אחר וכו' ואי אפשר שלא לעמוד אצל האחד שהוא עלת הרבוי הראשון בהכרח (עולם קטן, הול' הורוויץ, 49). ואם היא רבת חלקים על אי זה דרך חלקיה רבים, אם מפני שהם רבים במקומות ובחמרים ובגופים המפוזרים במקומות או רבויים על צד רבויי חלקי הגוף האחד (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ג, 85). והמודה בשנים (בשני אלהות) כופר באחד, והיהודים עבדו הרבוי עד שנאמר עליהם שהיו בשומרון עיר המלוכה שס"ה בתים של עבודה זרה כמנין ימות החמה (שבט יהודה, הכוזר, 17). — ואמר הפיטן: כי לא ישיגך רבוי ושנוי, לא תואר ולא כנוי (רשב"ג, כתר מלכות). — °רבוי אישי (רבוי במספר), רבוי מיני: הדברים אמנם יקבלו הגבולים מצד צורותם והרבוי האישי מצד חומריהם ויסודותם, ואמנם הרבוי המיניי יהיה מחלוף הצורות בדברים הטבעיים, ואם מלאכותיים יהיה מחלוף הצורות ומחלוף החמרים, ולזה יאמר שגדר העגולה יקבל הרבוי בשני המינים יחד, ר"ל שימצאו בו עגולים רבים במספר ועגולים רבים במין, מפני שקצתם מנחשת וקצתם מברזל (ס' הגדרים). — °ובחכמת הדקדוק, רִבּוּי במשמ' מספר רבים, כמו קִבּוּץ, plural; pluriel; Mehrzahl: וְחֲרכות פתח ריבוי חרב (דונש על רסע"ג 2). — °ורִבּוּי זוּגִי, מספר זוגי, נוהג בספרי הדקדוק, ועי' זוּגִי. — °ובמשמ' חשיבות וגדולה: משחת שם, לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות, כך ויצק שמן על ראשה להיות משוחה למזבח (רש"י, בראשי לא יג).

ב. °רִבּוּי, ש"ז, — כמו גדול, שגדלו ורבו אותו pupil; élève; Zögling: ומר רב אלחנן נט' רח' הוא גידולנו וריבוינו (מכתב מימי הגאונים, דוד כהנא, זכרון לגאונים קדמונים הקדם שנה ג, 3). אמר לו הקב"ה. משה, אתה אמר לי שלח נא ביד תשלח, יהושע תלמידך קטן ורך ורבוייך, הוא יכנים את ישראל לארץ (מדה"ג, שמות ד יג, הופמן, 34).

°רַבּוּיִי, ש"ז, — מתכונת הרִבּוּי, שיש בו תכונת רב: לא יפליא כי האחד הפשוט אשר איננו

---

1) [בצ"ל. בקצת דפוס: הרבויה.]

רבויי מספריו וצוריו ימציא ויסובב כל רבוי מספר וצורה (ר״י אבוהב, שער השמים לאברהם הירירה ד ה).

רָבוּךְ, רְבוּכָה, עי׳ רָבַךְ.

רִבּוּךְ, עי׳ א. רִבּוּךְ, הערה.

***רִבּוֹן** 1), ש״ז, — רב ואדון, בפרט בכנוי לאלהים, Herr ; maître ; lord או בשמוש כלפי האלהים רבון העולם: עלה ספר משנה תורה ונשתטח לפני הקב״ה אמר לפניו, רבון העולם, כתבת בתורתך כל דייתיקי שבטלה מקצת בטלה כולה וכו׳ (ר״ס בן יוסי, יכוס׳ סכה׳ ב ו). אמרה (הגר), רבון העולם, אתמול אמרת לי הרבה ארבה את זרעך, והיום הוא (ישמעאל) מת (ר׳ ברכיה, מד״ר שמות ג). בקשו מלאכי השרת לקטרגו (לישמעאל), אמרו לפניו, רבון העולם, אדם שעתיד להמית בניך בצמא אתה מעלה לו את הבאר (ר׳ סימון, שם שם). כשהיו ישראל במצרים והיתה אשה מבנות ישראל מבקשת לילד היתה יוצאת לשדה ויולדת שם וכיון שהיתה יולדת עוזבת הנער ומוסרת אותו להקב״ה ואומרת, רבון העולם, אני עשיתי את שלי ואתה עשה את שלך (ר׳ יהודה, שם שם כג). אמר משה, רבון העולם, הריני מפויים שמחלת לישראל (שם שם כא). — רבון העולמים: מצות וידוי ערב יה״כ וכו׳ מאי אמר, רבי יוחנן אמר רבון העולמים (יומא פז:). אמר (יעקב) לפניו, רבון העולמים, אדם מת בלא חולי ואינו מיישב בין בניו וכו׳, אמר לו הקב״ה, חייך, דבר טוב תבעת וכו׳ (מד״ר בראש׳ סה). אמר אברהם, רבון העולמים, אי אפשר לי ליורד מכאן בלא קרבן (שם במד׳ יז). — רבון כל העולמים: לעינין שנ׳ לא יום אחד תאכלון ולא יומים וגו׳ אומ׳ משה, רבון כל העולמים, כן הגון להם שתתן להם ותהרגם (ר׳ שמעון בן אלעזר תוספת׳ סוטה ו ז). מודה אני לפניך ה׳ אלהי ואלהי אבותי רבון כל העולמים[2] אדון כל הנשמות (ברכות השחר, ברכ׳ ס:). פעם אחת היה אברהם מדבר עם הקב״ה, באו מלאכי השרת לדבר עמו וכו׳ כיון שדיבר עם הקב״ה כל צרכו אמר לפניו, רבון כל העולמים, צורך לדבר וכו׳ (מד״ר בראש׳ מז, תיאודור, 474). אמרו ישראל לפני הקב״ה, רבון כל העולמים, לא דיינו שנשתעבדנו לע׳ אומות העולם אלא אף לזו שנבעלת כנשים (ר׳ חייא, שם שם סג). אמרו ישראל לפני הקב״ה, רבון כל העולמים, השמים והארץ כלית ממלאכה מפועל ומצווי מששת ימי בראשית, רחמיך וחסדיך אל תכלא (פדר״א יח). אמר לו הקב״ה (למשה) לך ואשלחך אל פרעה, אמר לפניו, רבון כל העולמים, לא כך אמרתי לך אין בי כח שאני נפגם בלשוני (שם מ). — רבונו של עולם, ובר״ת רבש״ע: שאמר אליהו לפני הקב״ה רבונו של עולם, ענני שתרד אש מן השמים וכו׳ (ר׳ אבהו׳ ברכ׳ ט:). רבונו של עולם, אני שלך וחלומותי שלך (שם נה:). עג (חוני) עוגה ועמד בתוכה ואמר לפניו, רבונו של עולם, בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך, נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך (תענ׳ ג ח), אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד שלש שעות ואני חצות לילה אקום להודות לך (ברכ׳ ד.). (ויחל משה את פני יי׳) מלמד שאמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, חולין הוא לך מעשות כדבר הזה (שם לב.). אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, אדם נושא אשה על אשתו ראשונה זוכר מעשי הראשונה, אתה עזבתני ושכחתני (ריש לקיש, שם לב:). כ״ו דורות היה האל״ף קורא תגר לפני כסאו של הקב״ה, אמר לפניו, רבונו של עולם, אני ראשון של אותיות ולא בראת עולמך בי (ר׳ אלעזר בר חנינא בשם ר׳ אחא, מד״ר בראש׳ א). אמר דוד, רבונו של עולם, בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני ולבית דירה פלונית אני הולך והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות (שם ויקר׳ לה). באותה שעה עמד משה רבנו בתפלה ואמר, רבונו של עולם הוציאני מן החשד (שם במד׳ יט). היה צריך (קין) לומר, רבונו של עולם, הנסתרות והנגלות לפניך גלויות ואת שואלני בשביל אחי (ר׳ אחא בר כהנא, שם שם כ). ויציקום (את עכן וביתו) לפני ה׳, מהו ויציקום, שחבטן לפני המקום ואמר יהושע לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, בשביל

1) [גם בארמ׳ שבתרגומים, ועי׳ רַבָּן. המבטא רִבּוֹן בא במלה זו במקום רַבּוֹן, וכן בא בברית החדשה (מרקוס י נא; יוחנן כ יו) במקום רבוני ῥαββουν(ε)ί.]

2) [בסדורי התפלה: רבון כל המעשים.]

אלו כעסת על בניך, הרי הם לפניך (שם שם כג). — רבון של עולם: אמר (מרע"ה) רבון של עולם, מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם (פסיק' רב' מתן תורה, לח.). — רבון כל המעשים: אמרו ישראל, אם (יש) הוא רבון כל המעשים כשם שהוא רבון עלינו נדע [1]) ואם לאו לא נדע [1]) (רבי יהושע, מכי' בשלח מסכ' ד). — ובכנוי, רבוני, וכדו': הנוער משנתו צריך לומר בא"י מחיה המתים, רבוני, חטאתי לך וכו' (ירוש' ברכ' ד ב). א"ל (משה ליהושע) עם זה שאני מוסר לך עדיין גדיים הן וכו' אל תקפיד עליהם על מה שהם עושים שאף רבונם לא הקפיד עליהם על מה שעשו (ספרי דבר' שה). משה בשעה שאמר לו האלהים שילך אצל ישראל אמר לו, רבוני, והרי אינן מאמינין אותי (ר' נחמיה, מד"ר במדי ז). עלה (משה למרום) ואמר, רבוני כיצד נעשה אותה (את המנורה), אמר לו מקשה תיעשה המנורה, ואעפ"כ נתקשה משה ויורד ושכח, עלה ואמר, רבוני, שכחתי אותה וכו' (ר' לוי בר רבי, שם שם טו). אמר משה (לקב"ה), רבוני, אני הקפדתי, אהרן מה חטא (שם שם יט). אמר לו (משה להקב"ה), רבוני, הנח אותו (את אהרן) אצל בני ראובן ובני גד (ולא ימות) (שם שם). —ובשמוש כלפי בני אדם [2]): אדני משה כלאם, אמר, רבוני, כלאם מן העולם (ספרי במד' לו). וישימני לאב לפרעה, לפטרון בסיליון, לאדון לרבון, ומושל לשליט (מד"ר בראש' צג). — ובסהמ"א: אמר (דוד) לפניו, רבוני, ואומות העולם רואין בו (באור ההוא), אמר לו (הקב"ה), לאו (מדה"ג, בראש' א ז, מרגליות, כג). משה אמר לא תסגיר עבד אל אדוניו, אשר ינצל אליך לעשות תורת רבוניו (יפת הלוי, לקו"ק, נספ', 23). — ואמר המשורר: יוסף

1) [איש־שלום מתקן: נעבדני.]

2) [שמוש זה נוהג בארמ' שבתרגומים, כגון בראש' כג ו (שמענו אדני): קבל מננא רבוננא (ת"א ות"י); שם שם יא (לא אדני שמעני): לא רבוני קבל מני (ת"א), בבעו רבוני קבל מני (ת"י); שם כה יח (ותאמר שתה אדוני): ואמרת שתי רבוני (ת"א ות"י); במד' יא כח (אדני משה כלאם): רבוני משה אסרנון (ת"א), רבוני משה בעי רחמין וכו' (ת"י), ועוד. אך בעבר' שבתו"מ נדחה שמוש זה כמעט בליל מפני זה של רַבִּי, רַבֵּנוּ.]

בחייך עניני, מורי ורבוני (יוסף בן ישראל, לבי לעלמה, שירי תימן, 50). — ומצוי הרבה בתחנות ובקשות [1]). ועי' א. רִבּוֹנִי, ב. רִבּוֹנִי [2]).

א. *רִבּוֹנִי, ת"ז, — של רבון העולם, אלהי: ואז היו ראויים להראות האור עליהם וההשגחה ההיא הרבונית (ר"י א"ס, כוזרי א לה). ועלה משה מן ההר להוריד להם הלוחות כתובים ולעשות להם ארון וכו' שבו הברית לאלהים והבריאה הרבונית ר"ל הלוחות (שם שם לז).

ב. *רִבּוֹנִי, ש"ז, מ"ר רִבּוֹנִים, — בלשון הקראים, כמו רַבָּנִי, מחזיק בדרך חכמי התלמוד הרבנים: קבעו בן הריבונין כי המהר ג' כסף ואם ירבה האדם הרשות בידיו (ר"י הדסי, אשכל הכפר א). נאמו וטענו הריבונין גם בזה וזנו והזנו בזונה (שם, דבור לא תחמוד, אות כ). ועוד מצאתי אני העני בספר לקח טוב של ריבונין כי פירשו והיו לאותות לקדש בהם מועדים (לקוטים מחוץ ספר המלות, לקו"ק נספ', 94). — ואמר המשורר: תמימי דרך מתחננים גל עיני, כי שקר עותוני רבוני (שם, 23).

רָבוּעַ, ת"ז, מ"ר רְבֻעִים, נק' רְבֻעָה, — בעל ארבע צלעות שוות בזויות נצבות, quadratisch; carré; square: ועשית את המזבח וכו' חמש אמות ארך וחמש אמות רחב רָבוּעַ יהיה המזבח (שמות כז א). ועשית חשן משפט וכו' רָבוּעַ יהיה כפול זרת ארכו וזרת רחבו (שם כח טז–יז). ועשית מזבח וכו' אמה ארכו ואמה רחבו רָבוּעַ יהיה (שם ל א–ג). וכל הפתחים והמזוזות רְבֻעִים שקף (מ"א ז ה). ההיכל מזוזת רְבֻעָה (יחזק' מא כא). והאריאל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רָבוּעַ אל ארבעת רבעיו (שם מג יו). — ובסהמ"א: והמרובע הוא אשר יש לו ארבע צלעות והוא נחלק במקום הזה לחמשה חלקים, הראשון מרובע רבוע והוא אשר כל צלעותיו הארבע שוות זו לזו וכל זוויותיו הארבע נצבות (ראב"ע, ספר המשיחה והתשבורת א, 10). —ואמר

1) [עי' דודזון, אוצר השירה והפיוט ג, 363–384.]

2) [בדבור נוהג רִבּוֹן גם במשמ' אלוף באמנות ובמשחק, וכן רִבּוֹנוּת, תכונת הרבון, הארון וכדו'.]

הפיטן: יקרע בלבו בזרת רבועה, ירכסו בו חושן בקביעה, ימלאו בו טורים ארבעה, יוחקו בו דגלי מרובעה (משלם בן קלונימוס, אשוחה כפלאותיך, עבודת יוה"כ, Elbog.,Stud. 129).—ובקצור רָבוּעַ במשמ' מְרֻבָּע, רָבוּעַ, Quadrat; carré; square: כל אמתא ברבוע אמתא ותרי חומשי באלכסונה, ורבוע זה הוא המרובע שצלעותיו שוות וזויותיו נצבות (ראב"ח, חבור המשיחה והתשבורת, הקדמת המחבר, 3).

א. *רִבּוּעַ, ריבוע, ש"ז, — א) שה"פ מן א. רָבַע, פִע', פעלת הַמְרַבֵּעַ, המכוֵן שטח לארבע רוחות השמים, וגם במשמ' תכונת הדבר המכוָן לארבע רוחות אלו, צפון, דרום, מזרח ומערב, Orientierung; orientation: מרבעה כריבוע עולם, נותן צפונה לצפון העולם ודרומה לדרום העולם (תוספתי עירובי ו ג). בא לרבעה מרבעה בריבוע עולם, נותן צפונה לצפון עולם וכו' (ת"כ, בבלי שם כג.). אם איני יודע לרבעה בריבוע של עולם מרבעה כמין התקופה וכו' (ר' יוסי, שם שם). — ב) שטח רָבוּעַ שוה הצדדים, Quadrat; carré; square, וגם פעלת מי שמרבע, מי שעושה רִבּוּעַ: השלחן אינו מביא את הטומאה עד שיהא בו ריבוע[1] כפותח טפח (אהל' טו ב). המאהיל כנגד הרבוע טמא, שלא כנגד הרבוע טהור וכו' כלים שכנגד הרבוע טמאין, שלא כנגד הרבוע טהורין (תוספת' שם טו ב). קרן וכבש ויסוד וריבוע[2] מעכבין, מדת ארכו ומדת רהבו ומדת קומתו (של המזבח) אין מעכבין (ת"כ, זבחי סב.). — ובסהמ"א[3]: תקופות, ענין גדול חלוף חמה והפוך שלה ברבוע (רש"י, אבות ג יח). רבוע הקו בעצמו הוא שתעשה עליו מרובע נצב הזויות ויהיו כל צלעותיו הארבעה שוות לקו ההוא (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 11). כשתופרין התפילין תופרין אותן ברבוע (רמב"ם, תפילין ג י). כי הוא יצייר בנפשו קוים ושטחים ורבוע ועגול ושלוש בגשם החומר וכו' ויצייר השטחים והרבוע והעגול והשלוש בדרך הכולל (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה, 42). והמטה יתבאר מציאותה בריבוע והעץ, והריבוע תכונתה והעץ חומרה הנושא את הריבוע (שם, 49). כי תבנית שם נגזר מן בנה וענינו בנין הדבר ותכונתו ר"ל תארו בריבוע והעיגול והשילוש וזולתם מן התארים (ר"ם א"ת, מו"נ א ג). רבוע העגולה, הרצון בו עשית שטח יקיפו בו קוים ישרים ויהיה השטח ההוא שוה לשטח העגול (ספר הגדרים). והל"מ שיהיו מרובעים (התפלין) רבוע גמור ארכן ברחבן (הלבוש, חו"מ לב לט). — ואמר הפיטן: סביב סביב מיתגלגלים (תימרות העשן) ובריבוע הדביר זוחלים (נחמיה בן שלמה הנשיא, אלהים גבורות, עבודת יוה"כ, ידיעות מכון שוקן ד, רלג). —*ובהשאלה, רִבּוּעַ מספר, הכפלתו בעצמו או במספר אחר וגם רִבּוּעַ קו בקו אחר: כל קו שאתה חולק אותו לשני חלקים תמצא רבוע הקו בעצמו שוה לרבוע כל אחד מחלקיו בעצמו ולכפל רבוע האחד מחלקיו בחלק השני (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 12). שים הקו הזה קו שיהיה שיעורו י"א אמות וחלק אותו לשני חלקים שהם ז' וה', ואתה מוצא רבוע הקו כלו בעצמו קמ"ד, והמספר הזה שוה לרבוע ז' בעצמו שהוא מ"ט ולרבוע מספר ה' בעצמו שהוא כ"ה ובין שני החשבונות יעלה ע"ד ולכפל רבוע ז' בה' פְּעָמִים והוא ע' (שם שם). וכל קו שאתה חולק אותו לשני חלקים שוים ותוסיף עליו קו אחר, יהיה רבוע הקו ההוא עם הניסף בנוסף ורבוע מחצית הקו בעצם המחצית, כרבוע

---

1) [רעב"ט: כמין תיבה פרוצה שיש לה ארבעה דפנות היו עושים לשלחן שהשלחן יושב עליה ואותה תיבה פרוצה קרוי רבוע, ופעמים שהשלחן בולט ויוצא חוץ מאותו רבוע טפח או פחות או יותר, והשתא קאמר דצריך שיהא השלחן בולט חוץ מאותו רבוע כפותח טפח, דמה שבתוך הרבוע אינו מצרף וכו', ע"כ. ותפארת ישראל מביא את דברי הגר"א המבאר כאן כלשון רבוע העגול, וז"ל: שילחנות שלהן עגולין ואינו מביא טומאה עד שיהיה בעגולו כדי לרבע בו טע"ט, ע"כ. ובארמ' שבתו"מ בא ריבועא במשמ' רָבוּעַ בנגוד מפרש אל עיגולא: עיגולא דנפיק מגו ריבועא (סוכ' ח.).]

2) [רש"י: וריבוע, אם אין המזבח מרובע.]

3) [לא בכל מקום אפשר להבחין, אם השתמש הכותב במלה רָבוּעַ המקראית במשמ' מְרֻבָּע, רִבּוּעַ (כמו ראב"ח) ומניח רִבּוּעַ כשה"פ, או שהוא הולך עפ"י שמוש התלמיד במלה רִבּוּעַ, ריבוע, בלבד כשם עצם בשני המובנים.]

מחצית הקו עם הנוסף שניהם יחד בעצמם (שם שם, 13) כי י' ב ר י ב ו ע ו מאה (ספר הקנה, הוכח תוכ ס). —°ובמשמ' מד··· השטח: ר ב ו ע המרובע, ואם תרצה אמ··· תשבורת המרובע (ר׳אב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ג, 23). וכבר הראיתיך דרך ר ב ו ע המר:בעות אשר הן שוות בצלעותן וגם המרובעות הארוכות אשר כל זויותיהן נצבות (שם שם, 25). ואתה יודע ש ר ב ו ע התושבת הוא י״ו (שם ד, 101). — °ומדידת חלל הגוף: שכל גולם בעולם וכל גוף נצב הזויות והקומה שאינו כדור תמצא שלישית ר ב ו ע ו הוא ר ב ו ע מוצקי (שם שם). — ג) °במשמ' ארבעה דברים הבאים יחד, ואמר הפיטן: רשפת צרים' ר ב ו ע [1]) מכות צוררים (ר״א קליר, קמי קהלך, קרובץ ב פסח). הלג מתחלק לארבעת רבעים ורבע מוכן ל ר ב ו ע [2]) כוס ישועות (הוא, אז ראית, סלוק שבת שקלים). ומנהג ארבע תקופות מתשעים ואחד תבופות שבע ומחצה עדופות ו ב ר י ב ו ע ם השנים נאספות (נחמיה בן שלמה הנשיא, אלהים גבורות, עבודת יוה״כ ידיעות מכון שוקן ז, רכד). ב ר ב ו ע [3]) תשיב במצוי ב:קרא משלש בפצוי (שלמה הבבלי, לך ה׳ הצדקה, סליח' מנחה יוה״כ). אוגדי ר י ב ו ע סיחים [4]) במצות לקיחה שותחים (אוגדי ריבוע, ברכה לסוכה, ידיעות מכון שוקן ה, עג). — ד) °שם מטבע, רבע דינר, רְבָעָה [5]): ובלשון הברייתא קורין לחצי [6]) דינר ר י ב ו ע (רגמ״ה כרית' ט:).

ב. °רְבוּעַ [7], ש״ז, — כמו ב. רְבִיעָה במשמ׳ גשם ושפע, ואמר הפיטן: אנא פתח לנו אוצרות ר ב ו ע ך [8]), ציה מהם בהרביעך (אלה אזון, הושענות, מחז׳ איטלי ב, קעד).

---

1) [עפ״י הדרוש שבהגדת פסח, שכל מכה שבאה על מצרים היתה של ארבע מכות.]

2) [הכונה לד׳ כוסות של ליל פסח.]

3) [כנראה במשמ׳ עוד בפעם רביעית, ולא כמפרשים בתפלה רביעית של היוה, במנחה.]

4) [ארבעה מינים שבלולב.]

5) [עי׳ בהערה לערך זה.]

6) [טעות המעתיק וצ״ל ל ר ב ע דינר, שכן ר ב ע ת י י ם האמור במשנה שם, שני רבועים, הם חצי דינר.]

7) [מן ב. ר ב ע במשמ׳ רבץ, עי׳ שם.]

8) [בסדורי אשכנז (הו״ר): רְבָעָךְ, עי׳ ב. רָבַע.]

°רְבוּעָה, ש״נ. — כמו א. רְבִיעָה במשמ׳ שכיבה לזרע [1]), ואמר הפיטן: הם אסרום להריק ר ב ו ע ו ת [2]), לכן שם חמודם באבעבועות (ר״א קליר, בעשר מכות, סלוק ב פסח).

°רְבוּץ, ש״ז, — א) מעשה המרבץ ומשכין במקום, ואמר הפייטן: ולמה מסבין במטה כבודה וכלולה, זכר לחרות ו ר ב ו ץ עני כבוד בחתולה (יוסף בר שמואל, אין ערוך, סלוק שבת הגדול). כמגדל דוד בנוי לתלפיות מעונה, שני שדיך ר ב ו ץ מלון שכינה (לאיכה ולאיכה, יוצ׳ א פסח, מחז׳ איטלי א, קד.). — ב) מעשה המרביץ תורה, ואמר המשורר: העוסקים במלאכת שמים ו ל ר י ב ו ץ קדומת יומים (ר״ז אלצ׳אהרי, ספר המוסר מחב׳ כה, כ״י תימני).

°רְבוּת [3]), ש״נ, — א) דרך גִּדּוּל וצמיחה: שתי אזנים של ריאה שהסרוכות זו לזו אין לה בדיקה להכשירה בשעומדות שלא כסדרן, אבל אותן הנסרכות עומדות כסדרן, ר ב ו ת ן [4]) היא שרבות וכשרה (והזהיר, ויקר׳, מג., שמיני). — ב) גדלות ויתרון, ואמר הפיטן: ראייתו (של משה) קודם בהתעלמה, ר ב ו ת ו סמב להתעצמה, רב מנה לתמה, ויהושע בן נון מלא רוח חכמה (יהודה גירגי מנחם, אמרת רכן, יוצ׳ לשמחת תורה, מחז׳ איטלי ב, קסט:).

*רַבִּי, רִבִּי, רְבִי [5]), ש״ז, — רַב ואדון, תאר לחכמים שבארץ־ישראל, שסמכו עליהם להורות הוראה

---

1) [עפ״י דרשת חז״ל לבמד׳ כג י, המובאת בערך א. רְבִיעָה.]

2) [מטה לוי: מנעום מפריה ורביה ושלא יריקו הזרע בתשמיש, ע״כ. ומעשה אורג: לכבד ולרבץ בתיהם בארבע פנות הבית כדי לנקות הבית וליפות, ע״כ. ויש דפוסי שכתוב בהם ל ה ב י א רבועות, ואינו מסתבר.]

3) [עפ״י ר ב ו ת א במשמ׳ גדלות בארמ׳ שבתו״מ.]

4) [בתלמוד (חול׳ מו:) בארמ׳: היינו ר ב י ת י י ה ו, וכתב רש״י: וזו מגינה על זו.]

5) [במלה זו בשמושיה השונים טשטש המבטא, בפרט מפני הסמיכות לשם שאחריה, ועל כן בא ר ב י בתו״מ ובסהמ״א בשנויי הכתיב והמבטא (עי׳ גם בהערות לקמן). אמנם בברית החדשה באה המלה תמיד במבטא רַבִּי, ῥαββ(ε)ι, בלבד. אך במשני מנק׳

ללא הגבלה ¹), ועי׳ א. רַב, ונוהג שם זה בצרוף לשמו הפרטי של החכם, רַבִּי פלוני, ובקצור ר׳ פלוני:

מהגני׳ בכיה״ם שכטר: רְבִּי, ובכ״י שונים באים כל הנקודים המובאים למעלה (בפרקי אבות כ״י ביה״ם כונתנסי ברומא: רְבִי). הספרדים ויהודי המזרח ותימן מבטאים רִבִּי, והמסורת האשכנזית רַבִּי, וכמבטא מטשטש רֶבִּי. וכתב רשב״ץ דוראן: ודע כי הקריאה הקרומה היא רבי הריש בחירק כי הוא שם התואר והיוד אינה לכנוי אלא ליחס כיוד אכזרי, ואלו היה רבי הריש בפתח היה משמעו הרב שלי כי היוד הוא לכנוי והיה פגם במעלתו וכו׳ (מגן אבות ב א). ור׳ אליהו בחור כתב בהתשבי (ערך רַב) וז״ל: ותמהתי על מה שנמצא בהרבה סדורי תפלות רבי הריש בשוא ולא יתכן בנקוד כלל כי הבית דגושה ואין דגוש אחר שוא נע וכו׳ אך קשה לי שאנחנו האשכנזים קוראים הברת הרי״ש בקמץ חטוף ונאמר רָבִּי על משקל חלי עזי ולעולם לא מצאתיה כן, לכן אני אומר שדינה להיות בחירק רִבִּי כי שרשו רבב, והראיה כי הפיטנים כאשר חתמו את שמם כתבו אחר הריש יוד כגון אלעזר ב ר י ב י קלירו וכו׳, ע״כ. ומן החדשים דנו בשאלה זו, אם יש לקרוא רַבִּי מן רַבֵּי המלך או רִבִּי בפלס פִּת פִּתִּי (בה״ע תקס״ט, 131), רש״ז הענא (בסדור שערי תפלה, מט) המנקד רְבִּי, ברלינר (דה״י ליהודי רומא, 112, הערה) המעיד שיהודי רומא קוראים עד היום ר י ב י, הרכבי (הערה בשירי ר״ש הנגיד, 172), ברודי (הערה בשירי ר״ש הנגיד, 8). ועי׳ גם בֶּר בסדורו, עמ׳ 53, ועי׳ בהערה הבאה.]

¹) [מלה זו, שעקרה צורה בכינוי לגוף ראשון מן רַב, הפכה לתאר כבוד, שהוסיפוה לשם הרב גם כשדברו עליו, כדגמת יצירת מלים כגון monsignore, monsieur, madame וכדו׳, שגם בהן הפך כנוי המדבר לחלק השם, ועי׳ גם רַבָּן, הערות (שלא כדעת רשב״ץ שהובאה בהערה שלפני זו).

ובכמה מקומות עדין נכר מעבר זה, כגון במקרים שהפונים הם ר ב י ם ולא יחיד, וכל אחד כאלו מדבר בשמו בלבד: אמרו לו (להלל), ר ב י, שכח ולא הביא סכין מע״ש מהו (פסחי׳ קו.). יצאו בני עירו (של ר׳ אלעזר בר׳ שמעון) לקראתו והיו אומרים לו שלום עליך ר ב י ר ב י מורי מורי, אמר להם (האדם שהלך אחריו) למי אתם קורין ר ב י ר ב י וכו׳ (תעני׳ כ:). ומ״ט קרו לך ר ב י (ע״ז י״ז:).

וכתב רשב״ץ דוראן (מגן אבות ב א): ומה שנהגו בדורות הללו לקרוא לכל אדם ר ב י, נפל זה המנהג מהמקומות שיש בהם קראין, כדי שלא יטעו לאמר זה האיש הוא מהקראין כי הם אינם נוהגין בשם זה וקורין

דברי ר ב י אליעזר (ברכ׳ א א). ר ב י יהודה אומר, תם חייב ומועד פטור (ב״ק ד ט). אמר ר ב י יוסי בן קסמא וכו׳ (אבו׳ ו ט). ר ב י מאיר מטמא וחכמים מטהרין (נגע׳ ו ג). רבי חייא בשם רבי יוחנן (ירוש׳ ברכ׳ טו ב). מעשה ב ר ב י ¹) אליעזר ו ר ב י יהושע ו ר ב י אלעזר בן עזריה וְר ב י עקיבא ו ר ב י טרפון וכו׳ (הגדה של פסח). — וכתאר לעצמו, בלא השם הפרטי ²): מי שיש לו תלמידים ותלמידי תלמידים ³) קורין אותו ר ב י, נשתבחו ⁴) תלמידיו קורין אותו רב, נשתבחו ⁴) אילו ואילו קורין אותו בשמו (תוספת׳ סוף עדי׳). — וכלל: גדול מרב ר ב י, וגדול מ ר ב י רבן, גדול מרבן שמו (ערוך ערך אביי).—וכתאר מיחד לר׳ יהודה הנשיא ⁵): ר ב י אומר איזוהי דרך ישרה וכו׳ (אבו׳ ב א) אלו שבע מדות שמנו חכמים לצדיקים כולם נתקיימו ב ר ב י ובניו (ר׳ שמעון בן מנסיא, שם ו ט). וכי ר ב י לא שנאה, ר׳ חייא מניין לו (רב אשי, עירובי׳ לב.). רבי מאיר ארוך בדורו הוה ו ר ב י מגיע לכתפו, ר ב י ארוך בדורו הוה ורבי חייא מגיע לכתפו (נדה כד:). — ובסהמ״א: מעשה ב רִ בִּ י נהוראי שהלך בשבת לאושא (קטע מדברי רקע״ג, סעדיאנה לשכטר, 31). אמר רחבא אמר ר׳ יהודה וכו׳ היה מספקא ליה אי משום ר׳ יהודה אי משום רב יהודה, והיה מדקדק על עצמו שלא יחלף השמועות והיה שונה ר ב י (ר״ח, סוכ׳ מה.). וכיצד היא הסמיכה לדורות, לא שיסמכו ידיהם על ראש הזקן אלא שקורין לו ר ב י ואומרים לו הרי את סמוך (רמב״ם, סנהדרין ד ב). — ואמר הפיטן: אחי הנני שלחוני, ענם

למי שאינו מהן רבן, ע״כ. אך למעשה מצוי השמוש בתאר זה גם אצל הקראים המאוחרים.]

¹) בסדור תימני עם נקוד עליון, כ״י בריט׳ מוז׳: בְּרִבִּי [וכן בספרי הספרדים והתימנים.]

²) [וכן נחם שמואל אל ר׳ יהודה הנשיא על שלא הספיק לסמכו: לדידי חזי לי סיפרא דאדם הראשון וכתיב ביה, שמואל ירחינאה חכים יתקרי ו ר ב י לא יתקרי (ב״מ פה:—פו.).]

³) [כך נוסח הערוך (ערך אביי); בדפוס׳ ובצוק״מ הנוסח לקוי.]

⁴) [כך נוסח הערוך (שם) ובדפוס׳: נשתכחו, ויש שתקנו נסמכו וכדו׳, ואין צרך בזה.]

⁵) [השוה א. רַב, רַב ככנוי לאבא אריכא.]

ר ב י [1]), ישמעאל (אודך ה׳ כי אנפת, סליח׳ שחר׳ לעי״כ מחז׳ איטלי׳ ב, קה.). ואחריו תפשו ר ב י [2]) עקיבא (סס סס קו.). על ר ב י [2]) ישמעאל בן אלישע כהן גדול נתנו עינימו (אלה אזכרה, קינ׳ ת״ב, ספרד ; מוס׳ יוה״כ אשכנ׳). — ואמר המשורר: ועל ספר אשר נגנז בתלאבות ובשאיה, ועל משנת רְבִּי [3]) יודה [4]) ועל משנת רְבִּי [3]) חייא (ר״ש הנגיד, הצמות, ברודי 8). בפיהם גדפו הלל ושמאי והכו על לחי רַבִּי [5]) עקיבא (סוח, הינהב הזמן, בן תהלים ענ, ששון, כ). — ונוהגת המלה בלשון העם, בהחלשת הוראת המלה, כתאר לכל אדם מישראל, ואמר המליץ: ר ב י יהודי, פרנסתך מה טיבה ואיך אתה ניזון (ש״י אברמוביץ, מסעות בנימין השלישי ג, הפרדס ג, 6). — בְּרַבִּי, בריבי, ברי, בן רבי [6]) פלוני, בן ר׳ יהודה הנשיא, וגם תאר בלי השם הפרטי לתלמידי רבי וכדו׳: ר׳ יוסי ב ר ׳ יהודה אומר (תוספת׳ שבת יג ג). מעשה באבא חלפתא שהלך אצל רבן גמליאל ב ר י ב י לטבריא (שבת קטו.). והתניא, ב ר ב י [7]) אומר וכו׳ (חול׳ יח:). תניא דבי רבי ישמעאל בר יוסי אומר משום אביו וכו׳, א״ר אילמלא דבריהן דברי תורה ודברי ב ר י ב י (ר׳ י) [8]) קבלה, אנן דברי ב ר י ב י שומעין, וכל שכן שדבריהן דברי קבלה ודברי ב ר י ב י דברי תורה (סס קלז.). — ובסהס״א: אברהם הקטן ב י ר י ב י עמרם נוחו עדן (קטע מתשובות הגאונ׳, סעדיאנה של סכטר, 65). שלמה ראש ישיבת גאון יעקב ב ר י ב י (בסוף מכתב שלמה אחי אביתר, סס, 113). — °וַרְבִּי במשמ׳ מלמד תינוקות: ושכרה לו אמו ר ב י ושמו אלחנן (תולדות ישו, 5). — °ובמשמ׳ רב של החסידים, ומ״ר רַבִּיִּים: אין לך אדם בעולם שיהא חפשי מכל דאגה וכו׳ כמו ה ר ב י (ספר ויכוח נגד החסידות, שלום על ישראל, ב, 47). מאמינים על ה ר ב י י ם שלהם כל הדברים שהטבע והחוש והנסיון מכחישים אותם (סס סס). ה ר ב י י ם שלכם שחיים חיי רוחה בלי שום דאגה (סס סס, 50).

°רְבִּי, רוביי, ת״ז, — מה שמהוה רֹב: וגם שזה על דרך הרוב, ויותר הרבה ר ו ב י י מן האחר (קאנון ב א ג). שמן ההכרח והראוי לתקון הלשון ויופיו להניח שרשי הפעלים והחלק ה ר ב י י מהשמות משלש שלש אותיות (דוד בן יחיא, לשון למודים ב א). וכבר ידעת שהגזרות האלה הן ר ו ב י ו ת לא כלליות (ר״י אברבנאל, מ״א ה).

רָבִיב [1]), ש״ז מ״ר רְבִיבִים, רְבִבִים — עננים לבנים הנראים ככבשות, כצמר, גשם דק, Schäfchenwolke, leiser Regen; mouton, pluie douce; fleecy cloud, gentle rain: יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי כשעירם עלי דשא וְכִרְבִיבִים עלי עשב (דבר׳ לב ב). וימנעו רְבִבִים ומלקוש לוא היה (ירמ׳ ג ג).

---

[1]) [מנק׳ רִבִּי,] ובמחזור רומני: רְבִּי.

[2]) [ספרד׳ רִבִּי, אשכנ׳ רַבִּי.]

[3]) [הרכבי בהוצאתו (עמ׳ כו) ובעקבותיו ברודי העירו, שהמשקל מחייב כאן את הנקוד רְבִי או רְבִּי כדעת ר״א בחור, עי׳ הערה בראש הערך.]

[4]) בכ״י ובהוצ׳ הרכבי (סס) יהודה, ונוסח זה הוא בנגוד למשקל, והציע הרכבי להשמיט את השוא של יְהודה ולקרא רְבִי־יהוּדָה ; וברודי מגיה: יוּדָה.]

[5]) [כך מנק׳ בהוצ׳ ששון עפ״י כ״י, וכן מחיב המשקל, והרכבי בהערה בהוצאתו מתקן רִבִּי.]

[6]) [אולי בעקר בארמ׳: בר רבי.]

[7]) [רש״י: לא ידעינן מנו אלא אחד גדול בדורו היה ועל שם כך נקרא ב ר ב י וכו׳.]

[8]) [רש״י: שהיה גדול בדורו, דקיימא לן ר׳ יוסי נמוקו עמו.]

---

[1]) באותה משמ׳ כבעבר׳ באה המלה בכתיב ר ב ב גם באוגרית׳, בצרוף: בל טל בל ר ב ב (עלילת אַקהת 44). והיו שפרשו מלה זו מן ב. רָבַב במשמ׳ ירה, גשם ה י ו ר ה כאלו בחצים (רש״י), ואחרים גזרוה מן א. רָבַב במשמ׳ ר ב ו י גשמים. ואולם מחז״ל (עי׳ לקמן) היו שהבינו ר ב י ב י ם כלשון כ ב ש י צ א ן, ובאמת נראה להבין גם שעירים וגם רביבים כשעירים וכבשים, כשמוש רביבה a) כבשה בערב׳ ובסור׳ א״י, וזאת ככנוי לענני גשם שחורים ולבנים, כצמר של עזים (שהן שחורות בא״י) ושל כבשים, והגשם היורד מהם ; כי כן נקראים גם בלשונות אחרות עננים דקים ולבנים כצמר, ענני כבשים, Schäfchenwolken או כבשים, moutons, ממש, ותמונה זו המשוה את העננים לכבשי צמר מצויה גם אצל המשוררים הרומיים. ועי׳ בהערה שאחר זו.

ואמנם נקראו (עדרי) הצאן רביבים על פי מספרם הרב, כשם שנקראו הבקר א ל פ י ם, כעדות הכתוב: צאננו מאליפות מ ר ב ב ו ת בחצותינו (תהל׳ קמד יג), ועי׳ רָבוֹ.]

---

a) ربيبة

היש בהבלי הגוים מגשמים ואם השמים יתנו רְבִבִים (שם יד כב). והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת יי' כִּרְבִיבִים עלי עשב אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם (מיכ' ה ו). תלמיה רוה נחת גדודה בִּרְבִיבִים תמגגנה צמחה תברך (תהל' סה יא). ירד כמטר על גז כִּרְבִיבִים זרזיף ארץ (שם עב ו). — ובתו"מ: מה ר ב י ב י ם הללו יורדים על עשבים ומעדנים אותם ומפנקים אותם כך ד"ת וכו, (ספרי דבר' שו). ומה ר ב י ב י ם הללו יורדים על עשבים ומנקים אותם ומפשפשים אותם ומפטמים אותם, כך הוי מפטם בדברי תורה וכו' (שם שם). זו רוח דרומית שהיא מעלה ר ב י ב י ם ומגדלת עשבים (ר' יהודה, ב"ב כה.). —*ובמשמ' כבש ממש [1]: כשעירים עלי דשא, כשאדם הולך ללמוד תורה בתחילה אינו יודע מה לעשות עד ששונה שני סדרים או שני ספרים ואחר כך נמשכת אחריו כ ר ב י ב י ם, לכך נאמר וכרביבים עלי עשב (ספרי דבר' שו). כשעירים עלי דשא זו רוח מזרחית שמטהרת [2] את העולם כשעיר, וכרביבים עלי עשב, זו רוח דרומית שהיא מרבבת את העולם כ ר ב י ב [3] (פסיק' זוטר', כה:). — ובסהמ"א: וכל העוסק בתורה לשמה מביא טובה לעולם כ ר ב י ב י ם הללו שיורדים בנחת (רגמ"ה, ב"ב כה.; ערוך ערך ערף). שמיה נסתרים בעבים ותלמיה מרווים ב ר ב י ב י ם (ראב"ע, חי בן מקיץ, כהנא ב, 49). והעננים סוככים והגשמים נתכים ר ב י ב י ם ורסיסים וחזיזים וטלים מלקושים ושעירים ונוזלים (שם שם). השלג יורד ועמו ר ב י ב י ם ורסיסים וטפי מים (יהודה הדסי, אשכל הכפר סי' סעד). ומדמעות הטל בלחי השושן ר ב י ב והגן מרקמת השושנים שפה יהיה לפיו סביב (ר"י חריזי, תחכ' ה, 55). והרץ ברחוב המאמר רכבי זמירים והרעף ר ב י ב י דבריך לרוות במטריך ארץ המשרה ולהרביץ מרבץ התפארה (שם יח, 114). וכשמוע העם ניבו התקבצו כלם סביבו לקדות להם שביבו ולהרעיף עליהם ר ב י ב ו (שם יח, 178). וצופו ודבשו ויורו ומלקושו ונחלי ר ב י ב ו וגחלי שביבו שכחתם ודרך אחרת לקחתם (שם כז, 238). אם בתורה אני לה עין מאירה, ואם בנביאים אחפש בה מחבואים, ואם בכתובים אני להם נטפי ר ב י ב י ם (שם שנויי נוסח', 504) ופעמים יראו בו (באויר) ר ב י ב י ם והרביבים הם מותר העב הניתך מים נוזלים ומפני זה מורים ה ר ב י ב י ם על צחות האויר (ר"ש א"ת, אותות השמים, שער ענן ומטר, כ"י פריז). העושה שלום בין שביבים ו ר ב י ב י ם (כל בו סי' קמ). מראה הקשת הוא אדום מפני הניצוץ הנוטה ללובן שיעבור בעב ו ב ר ב י ב הנוטים לשחרות (שער השמים לאבי הרלב"ג א ז). וסבת הוית הקשת הוא ניצוץ השמש המכה בעב הלח שהיה ממין ה ר ב י ב הדק אחרי המטר ברוב הפעמים (בחיי עה"ת, נח, ענין הקשת). חומר הקשת הוא העב הרקיק שנשאר בו מעט ר ב י ב דק (רשב"ל דורן, מגן אבות, חלק שוקינו ג). ובהיות האיד ההוא רב הכמות יתהוו ממנו מים גסים הנקראים ר ב י ב י ם ואם מעט הכמות יתהוו ממנו הרסיסים (ר"מ בן חביב, פרוש בחינ' עולם ו ב). בשמחה ובטוב לבב אקבלנה כטל ר ב י ב י רסיסי וזרזיפי (הוח, דרכי נעם, ג.). אשר חנן למין האנושי לשון למודים למלאת ענינים חמודים ביד השכל צמודים והיו לאחדים ללקוט ר ב י ב י ו ושביביו וללמוד ניביו ונתיביו (יעקב בן חיים, הקדמה למקראות גדולות, הוצ' גינצבורג, 36). ויהיה ממנו ר ב י ב דק קדם היותו טפות גדולות (יוסף ישראל פורלין, תולדות אדם ג לג, כ"י בריט' מוז'). הרחיב מטר ארץ ו ר ב י ב לכל מטה דרים (טוביה כץ, מעשה טוביה, הקד', 27). — ואמר הפיטן: צבאות ר ב י ב י ם המרביבים מים צומחים כערבים על יבלי מים (ר"א קליר, אקשטה, תפלת גשם). לחדש הזה יהיה שעיר ו ר ב י ב, ובו אושיע עמי מסביב, ואתם צוו את עם חביב, שמור את חדש האביב (קטע מפיוט מזמן הגאו', סעדיאנא שכטר, 143). ילדות טל לאב המון ניתן בקץ ר ב י ב י טל, ר ב י ב י טל להקיץ שובע ברכות טל (פינחס הכהן, תפלת טל, ידיעות מכון שוקן ה, קכט).

1) [עי' בהערה הקודמת.]

2) [צ"ל ש מ ס ע ר ת, כנסחת הבבלי (ב"ב כה.), ובמקומה בספרי ש מ ש ח י ר, ועי' בהערה הבאה.]

3) [רק נסחה זו היא הנכונה; ואך מתוך השפעת הדרשה האחרת שבספרי „מה רביבים הללו יורדים על עשבים ו מ ע ד נ י ם אותם" וכו' נולדה הגרסה המובאת ע"י מאיר אי"ש בהערתו (ספרי דברי שו): זו רוח דרומית ה מ א ד נ ת את הרקיע, ורק שבוש שנולד מכאן היא הנסחה ה מ א ר ג ת, ש מ א ר ג ת, שבדפוסי הספרי, וטעות בידי המלונים, שראו עפ"י זה מלה רביב א ח ר ת במשמ' אריג ובדו'.]

טכם חול לרהבים טרוד אותם ברביבים, יען אלולי הוא עולם מחריבים (אמתי, אטיאה, יול' סבת אהה"ס). אשיר עין ראתה קיר היכל החביב וכו' והכהן קורא בלקת יזל כרביב (רסב"ג, אסרי עין כאסה, מוס' יוה"כ, ספרד'). מה יקרו כרובים כבני אלהים חשובים אל כסאו קרובים ובאצבעותיו כתובים מולידים שביבים פעם ופעם רביבים (ראב"ע, פעס על סמאלס, איגר 59). חדש אשר רביבים בו מריקים חשרת מים למלאות ריקים (הנה זה, מוס' סבת סקלים). — ואמר המשורר: רביבי דמעך היו רסיסים והיו הבקעות ברכסים (רסב"ג, רביבי, סירי סלמה, דוקס, כה). יבשו עצמינו ומי יתן רביב חברה יהי נוזל להפריחנו (רמב"ע, בין הסדקים, ברודי, עו). נוזלים לחסד חרבו כי כל רביביו נמנעו מנוע (הוא, עיני סלעים, דוקס 99; ברודי, קסד). בה יהלך תחת צללים על סביב גנה לבכית הָרְבִיב[1]) שחקת, תשמח ודמעת עב בפניה רסים כזרק בדולח מענק זורקת (ר"י הלוי, ארץ כילדה, דיואן א, 82). תטיף רביב חן ותשכיב טל אהבים כמן, עת מרסים ליל כנפיה מנערת (הוא, עין כדינה, סס סס, 137). אקוה לסתו כי הוא יכלם בקר רוח שלגים או רביבים (ראב"ע, למי אנוס, כהנא א, 21). תזיל (כנסת ישראל) כרביב דמעותיה על בניה הלכו גולה (ר"י נגיארה, יה לי קרא, פזמונים, פרידלנדר). ושלח צרי גלעדי נזבדי ממחמד רְבִיב (ר"ש סבזי, סאלס יקול, סירי תימן, 213). — ואמר המליץ: הגשם הזה נראה לרוב בבוקר אחרי ערפל, הטפות שלו הנה קטנות מאוד והוא הנקרא רביבים (יאוועל, למודי הטבע, מז.).

א. רָבִיד, ש"ז סמיי רְבִד, — ענק, שרשרת הצואר[2]) : Halskette ; chaine au cou ; chain for the neck : ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אתה על יד יוסף וילבש אתו בגדי שש וישם רְבִד הזהב על צוארו (ברא"ש' מא מב). ואעדך עדי ואתנה צמידים על ידיך וְרָבִיד על גרונך (יחזק' יו יא).—ובספה"א: ה' אלהים נתן לי לשון למודים, למלאות ענינים חמודים וכו' לקשור ספניני מליחם לצוארי הנגידים רבידים (ר"י חריזי, תחכמוני, הקד', 6). אין לי כי אם בת אחת ושדכתיה וכו' ואתמול הבאתי הנער המשודך ואביו לביתי וכו' והראיתי להם מהר לבושיה ובגדיה, מעיליה ורדידיה, נזמיה וצמידיה, ענקיה ורבידיה (ר"י זבארה, שעשועים ה, דודזון, 45). והוא (ריש גלותא) רוכב על סוס וכו' ומצנפת גדולה על ראשו ועל המצנפת סודר לבן ועל הסודר רביד (יוסף סמברי, לקוטים, ניבויאר, 415). — ואמר הפיטן: זקוקה שבעתים לגרגרת רבידים יעלת חן ללוקחה זבודים (ר' אליהו הזקן, אזהרות, קבץ מע"י גאו' ג, 55). דודאים מדודיה ביום נתנו ריח, לך תצפון ברבידיה מגד אור זורח (ר"י הלוי, סור אס קרעה, דיואן ב, 30). — ואמר המשורר: ועל מה זה תאחר מן ידידך כתביך בטורים כרבידים (ר"ש הנגיד, הכימים בחרתם, בן תהלים ו, ששון, ד). ולא אחפוץ במרבדים ואולם ידידות החברים הם רבידי (סס כא, יח). איך תאמרו לי עדיך הורד ופשוט רבידה מגרוניה (רסב"ג, כפס אסר, דוקס, 11). שוכן בצר בטחה באל נותן רביד במקום חוח (רמב"ע, תרשיש ט, 80). ולו שמש תשו נזר לראשי וסהר יהיה משהרני ואצעדה תהי עש על זרעי ובניה רבידי צורני (הוא, הקילוסי, סעה"ס 71). רביד חן נתתה מסיים חתמתה בפה החלצתה כגשם נדבות (ראב"ע, אלולה, איגר 13). אי סות אמונתם ואי מלבוש הדר תמם ואפוד בד אשר אפדו, או אי צניפי מהללם צנפו, איה רביד ישרם אשר רבדו (יעקב בן אלעזר, לא אמתהה, סעה"ס 164). ימי הוד ואריכות, לשר ישר וזכות בצואר המלכות נתנו אל רביד (ר"י חריזי, תחכי א, 22), שמו רביד לצוארי רבדתיו ועל ראשי עטרות לי ענדתיו (ר"י זבארה, שעשועים, הקד', דודזון, 2). אם הוללים או אוילים גזלו רביד מהללי לא יוכלו הסכלים לגזל כבודי ושכלי (שלמה בונפיד, הפולמוס ד, קבץ על יד יד, לג).

ב. *רָבִיד, ש"ז, מ"ר רבידים, רבידין, — כמו רֹבֶד, רצפה: החורש על גבי הקבר וכן החורש על גבי הארון אפילו משוקעין ברבידין[1]) ובאבנים

---

1) [מנק' רְבִיב, לצרך המשקל.]

2) [אולי ביתר דיוק ענק של טבלאות מתכת רבודות זו על זו וחרוזות כדרך ענקי מטבעות היום; ואמנם מטבעות ממש לא היו בתקופה קדומה זו.]

---

1) [כך בדפוס; צוק"מ: ברובדים.]

זכו' הרי זה עושה בית הפרס (תוספת' אהלי יז ח). בית הפרס שריצפו ברבידים ובאבנים שאין יכול להסיטן טהור (שם שם ח).

א. *רְבִיָּה או רִבְיָה [1], ש"נ, — תכונת הדבר ההולך וְרָבֶה: ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה, ובנות יולדו להם, רבי יוחנן אמר רביה באה לעולם (ב"ר כו:). כי ברך אברכך, ברכה לאב, ברכה לבן, והרבה ארבה, רביה לאב רביה לבן (ר' אחא בר חנינא, מד"ר במד' ג).—ובפרט בצרוף פריה ורביה, במשמ' התרבות האדם, ובהשאלה כלשון יפה במשמ' הזדווגות איש ואשה לשם פריה ורביה: לא יִבטל אדם מפריה ורביה אלא אם כן יש לו בנים (יבמ' ו ו). לא נענש יהושע אלא בשביל שביטל את ישראל מפריה ורביה (ר' אבא בר פפא, ערוב' סג:) אין נושאין נשים במועד וכו' מפני ביטול פריה ורביה (מו"ק ח:). היו לו בנים ומתו ר"ה אמר קיים פריה ורביה (יבמ' סב.). אם כרך תברכני, בפריה ורביה, והרבית את גבולי, בבנים ובבנות (ר' יהודה הנשיא, תמורה טז:). ועי' פְּרִיָּה. — ובפהמ"א: ורבינו מאיר אוסר לטבול בנהרות דהא קי"ל כשמואל [באידך דחייש לרביית נוטפים] (מרדכי שבת שנז). והרביה ההיא היתה סבה לעבוד בהם (בבני ישראל) בפרך ובכל עבודה קשה (רי"י אבטולי, מלמד התלמידים, ויסב, לג:). — *ובמשמ' גְּדִילָה: ובתים הבנויים במדברות ובארצות הנשמות הואיל והם מקום גדודי חיה, אפילו נכנסה שם חיה וטרפה אינה משולחת וכו' כיון שהוא במקום רביתה (הלבוש או"ח תקעו ז).

ב. *רְבִיָּה, ש"נ, — מעשה רֹבֶה קשת, ירית הקשת: וימררהו ורבו וכו' נעשו לו אחיו אנשי ריב וכו' ואף אם לשון רביית חצים הוא, כך היה לו להנקד (רס"י, ברא' מט כג).

***רְבִיָּה** [2], ש"נ, — כמו א. רִבָּה, נערה, עלמה: מעשה ברוביה אחת שנשבית היא ועשר שפחותיה, נטלה יוני אחד והיתה מגדלה בתוך ביתו ובא בעל החלום ואמר לו הוציא רוביה זו מתוך ביתך, אמרה לו אשתו אל תוציאה' שוב בא בעל החלום ואמר לו הוציא הרוביה מתוך ביתך וכו' (מדרש תהלים, דברים לג ל, הופמן, 199).

***רִבְיוֹן**, ש"ז, — כמו א. רְבִיָּה, רִבּוּי: מראש אמנה ירש יש נחלתו, ברביוני צאצאיו חתכו קדוש מעלתו (מאיר ב"ר יצחק, אור ישראל, יוצ' שבת א אחר פסח). פריצת גזרים צגו כחומות, קפאו בלב ים רביוני [1] תהמות (ר' עזריה מן האדומים, ומען להם מרים, יוצ' ז פסח, מחז' איטל' א, קב:). ומכלל הדגשות יצאו וכו' אלה מהמה הנה וכו' הנה יש לתת טעם כי אף בלא אות אחרונה תשאר המלה נכונה, כמו אל, הם, הן, ועל כן לא יבטל הדגש ברביונם ממשפטם הראשון (יעקב בן חיים, דרכי הניקוד והנגינות, ולדבר על הדגש). —

***רִבְיוֹת**, ש"נ, — כמו ב. רְבִיָּה, יריה בקשת: ולפי שאומנות רביות קשת נשארה לישמעאלים בירושה מישמעאל אביהם שהיה רובה קשת (יצחק בן אברהם הקראי, חזוק אמונה א לז).

***רָבִיךְ** [2], ש"ז, — סלת מרבכת: מפני שהיה משה אוהב את אהרן אחיו אמר אל יאכל סלת לבדה אלא יאכל סלת ובשר, כאדם שאומר לחברו הילך רביך הילך בשר, הילך רביך הילך בשר (מגילת תענית פרק ח).

א. *רְבִיכָה, ש"נ,—תבשיל עשוי קמח, מים ושמן, דיסה: יכול יצא ידי חובתו ברביכה, ת"ל ושמרתם את המצות, מצה שצריכה שימור, יצאת זו שאינה צריכה שימור (ירוש' פסח' ב ד). התיב ר' חגיי קומי רבי יוסי, והא תניא שליש לרביכה שליש לחלות שלש לרקיקים שילשן שליש לרביכה שליש לחלות שליש לרקיקים, אמר ליה, מיגרע מן

---

1) שתי צורות אלו נכונות הן, עי' פְּרִיָּה, הערה, ובירוש' מן הגני' (מו"ק א ז, סרידי הירושלמי, 193): ריוויה.]

2) [עי' ב. רֹבָה, א. רִבָּה, הערות.]

1) [כנראה ע"פ הצירוף תהום רבה.]

2) [כך צ"ל במק' רביך שבנדפס ובכ"י אצל ניבואר. השוה: וסלת מרבכת (ויקר' ז יב ומעין זה שם ו יד), ת"א: וסולתא רביכא.]

הרביכה ומוסיף על החלות ועל הרקיקין (ספ ס:ה' יח ו). יכול יהא חצי לוג זה מתחלק לשלשת מינין לחלות ולרקיקין ולרביכה, כשהוא אומר בשמן ברביכה[1]) שאין ת"ל ריבה שמן לרביכה, הא כיצד, מביא חצי לוג שמן וחוציהו חציו לחלות ולרקיקין וחציו לרביכה (מנח' פט.). למימרא דחביתין הוו קדימי וכו' א"ר יהודה להחם חמין לרביכה[2]) (חמי' כח:).—ומ"ר *רביכין: ועל מלאכת מע־כת וסלת המנחה שתהיה מנופה לפי מה שראוי והרקיקין והרביכין והחבתין (כלב"ג, דהי"א כג, חולה"ם ג).

ב. *רְבִיכָה, עי' רְבוּכָה.

א. *רְבִיעַ, ס"ז, — חלק רביעי בדבר, רֶבַע, Viertel; quarter; quart: המקבל שדה לקצור אסור בלקט שכחה ופאה ומעשר עני, אמר ר' יהודה, אימתי, בזמן שקבל ממנו למחצה לשליש ולרביע (פאה ה ה). הלוקח מסיקריקון נותן לבעלים רביע (גיט' ה ו). שור שנגח את הפרה וכו' משלם חצי נזק לפרה ורביע נזק לולד (ב"ק ה א). שנים אוחזין בטלית וכו' זה אומר כולה שלי וזה אומר חציה שלי, האומר כולה שלי ישבע שאין לו בה פחות משלושה חלקים והאומר חציה שלי ישבע שאין לו בה פחות מרביע, זה נוטל שלושה חלקים וזה נוטל רביע (ב"מ א א). קורה וכו' בזמן שהיא עגולה הקיפה שלשה טפחים, בזמן שהיא מרובעת ארבעה, שהמרובע יתר על העגול רביע (חהל' יג ז). מצות עץ ארז ארכו אמה ועביו כרביע (כנע' יד ו). אלפים אמה תחום ערי לויה, צא מהן אלף אמה, נמצא מגרש רביע והשאר שדות וכרמים (תוספת' סוט' ה יג). כמה הוא שיעורן של כוסות, ר' מנא אמר טיטרטון ורביע (ירוש' פסח' י א). נותן לבעלים רביע, אמר רב רביע בקרקע או רביע במעות, ושמואל אמר רביע בקרקע שהן שליש במעות (גיט' נח:). יחיד שפיטם לחצאין חייב דברי רבן שמעון בן גמליאל שאמר משום הסגן אבל שליש ורביע לא שמעתי (כרית' ו:). — ובסהמ"א: שימי התקופות כך הם, צ"א יום וז' שעות ומחצה שהן רביע של שס"ה ורביע (רס"י, עירוב' נו. ד"ה ואין בין תקופה). המתינו לי רביע שעה (סיד"א, מעגל טוב, 8). — *ובמשמ' רביע העגול: והנה נחלק זה העגול לארבעה חלקים שוים וכו' וזה הרביעי נחלק לתשעים חלקים יקראו מעלות ובזה הרביע יקחו גובה מעלות השמש (ראב"ע, כל כתבת א).

1) [ברגמ"ה וב־ש"י: רבוכה, עי' רָבַךְ.]

2) [ערוך: לרבוכה.]

ב. *רְבִיעַ, ס"ז, — כלי נגון[1]): ותיק נבלין, ותיק כנורות וכו' והמרכוף של זמר, ורביעין[2]) של אלית[3]) (כלים טז ז).

ג. *רְבִיעַ, — מלה מסֻפקה: בית המטבחיים היה לצפונו של מזבח ועליו שמנה עמודים ננסין ורביעין[4]) של ארז על גביהן (תמיד ג ה).

ד. *רְבִיעַ, ס"ז, — טעם מטעמי המקרא[5]), שצורתו בנקוד הטברני נקודה מעל לאות: ויי, ז'

1) [מלה זו שאולה מארמי וכן בא בת"י (ש"ב ו ה) וברביעין ובצלצלין ובסור' וברביעא ובצלצלא במקים ובמנענעים ובצלצלים. אך בסור רביעא הוא גם תרגומו של מחול, מ"ר מחולות (שהוא חליל, ולא רקוד) ושל חליל, ובא גם עם הפעל רבע, כגון: והעם מחללים בחללים (מ"א א מ): ועמא רבעין ברביעא, ועל כן קשה לקבע את מקור המלה.]

2) [כן גרסת הגאונים (עי' אפשטין, פרוש הגאונים, עמוד 48) והערוך, וכן במדב"מ, וכך נכון עפ"י הארמי והסור', ולא ורביעית כנוסח המשניות. ועי' בהערה לערך הבא.]

3) [כלומר של מקוננת. השוה: אפילו עני שבישראל לא יפחות מב' חלילים ומקוננת (כתוב' ד ד). וחלילים וכו' למת (ב"מ ו א). אין מוליכין חלילין לבית האבל (ירוש' מו"ק י יט).]

4) [כך דנוסחה בכמה דפוסים ובמדב"ם, וביתר המקורות: ורביעית, אך צורת מ"ר דרושה לפי הענין. ונראה שצ"ל ורבועין, כלו' לוחות מְרֻבעים. ועל כל פנים אין ענין למלה זו ולב. רְבִיעַ. ועי' רִבּוּעַ, הערה.]

5) [אלה דברי ש. פינסקר (מבוא הנקוד האשורי, עמ' 22): הרביע צורתו ח אשורית, וע"ש צורתו המרובעת נקרא רביע, ע"כ, ומעין זה מדקדקים אחרים. ויש גוזרים את השם מן רבע במשמ' רבץ. השוה למשל מקנה אברם, שער בטעמי המקרא: נקרא כן יען הוא רוכב ורובע

בטעם ר ב י ע ר״פ (מסורה בראש׳ יט כד). עשירי הוא ר ב י ע, לטעמים יופיע, ובהם יפגיע (דקדוקי הטעמים לבן אשר, 18). ומיני העלוי ששה והם זרקא ולגרמיה ו ר ב י ע ותביר וטפחא וסליק (ר״י חיוג׳, שלשה ספרי דקדוק, נוט, 128). אם תאמר שני מינין צריך אתה לפסוק הטעם של ויעלו עולות באתנחתא וכו׳ ואם מין אחד הוא צריך אתה לקרותו באחד משאר טעמים שאין מפסיקין כגון פשטא או ר ב י ע (רש״י, חגי׳ ו:, ד״ה לפסוקי טעמים). והוא נקודה אחת למעלה נקודה ויוצאה בנחת וברעדה (הוריית הקורא, דרנבורג, 72). טעם ר ב י ע, לעולם קודם ל ר ב י ע שופר מעמד וכו׳ ולא יהיה לעולם שתי שופרות ואחריהם ר ב י ע, ואם יהיה הראשון יהיה פסק לגרמיה וכו׳ (רד״ק, עט סופר, שער הטעמים, ל.). ויש פשט ואחריו ר ב י ע כמו הן גביר שמתיו לך (שם, לא:). דשא, במקצת ספרים בזקף קטן וכו׳ אך בספרי ספרד ובדפוס קדמון הוא ב ר ב י ע (מנחת שי, בראשית א יא). עבדים, בלא ר ב י ע (ר״מ לונזאנו, אור תורה, שמות כ ג). — ובספרי אמ״ת יש שני מיני רביע, האחד רביע גדול והשני רביע מֻגְרָשׁ.—ועי׳ ב. רְבִיעִי.

א. *רְבִיעָה [1], ש״נ, — מעשה הרובע, השוכב עם בהמה ועוף: אין מעמידין בהמה בפונדקאות של עכו״ם מפני שחשודין על ה ר ב י ע ה (ע״ז ב א). אמר מר, נוגח משלם את הכופר, רובע אינו משלם את הכופר, ה״ד, אילימא דרבעה וקטלה מה לי קטלא בקרנא מה לי קטלה ב ר ב י ע ה (ב״ק מ:). אני ראיתי ערבי אחד שלקח ירך מן השוק והקק בה כדי ר ב י ע ה, רבעה צלאה ואכלה (ר׳ ירמיה מדפתי, ע״ז כב:). — ובסהמ״א: גר תושב, שקיבל שבע מצות בני נח והרי ר ב י ע ה בכלל (רש״י שם כד:).[2] — ובמשמ׳ שכבת זרע בכלל, ומ״ר רביעיות: וספר את רובע ישראל, מלמד שהקב״ה יושב וסופר את ר ב י ע ו ת י ה ם [1]) של ישראל, מתי תבא טיפה שהצדיק נוצר הימנה (ר׳ אבהו, נדה לא:). ומספר את רובע ישראל, ה ר ב י ע י ו ת שלהן, מי יכול למנות אוכלוסין שיצאו מאותן שהיו חוטפות ומחבבות את המצות וכו׳ (מד״ר במד׳ כ).

ב. *רְבִיעָה [2], ש״נ, — עונת ירידת גשמים: מאימתי כל אדם מותרין בלקט וכו׳ ובזיתים משתרד ר ב י ע ה שניה, א״ר יהודה והלא יש שאינן מוסקין את זיתיהם אלא לאחר ר ב י ע ה שניה (פאה ח א). כמה יהא חורש, כתלמי ה ר ב י ע ה (כלא׳ ב ג). המלקט עשבים לחים עד שייבש המתוק, והמגבב ביבש עד שתרד ר ב י ע ה שניה, עלי קנים ועלי גפנים עד שישרו מאביהן והמגבב ביבש עד שתרד ר ב י ע ה שניה, ר׳ עקיבא אומר, בכולן עד שתרד ר ב י ע ה שניה, כיוצא בו המשכיר בית לחבירו עד הגשמים, עד שתרד ר ב י ע ה שניה, המודר הנאה מחבירו עד הגשמים, עד שתרד ר ב י ע ה שניה, עד אימתי עניים נכנסין לפרדסות, עד שתרד ר ב י ע ה שניה, מאימתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית, משתרד ר ב י ע ה שניה (שביעי׳ ט ו–ז). סדר תעניות אלו האמור ב ר ב י ע ה ראשונה (תענ׳ ג א). עד הגשמים, עד שיהיו גשמים, עד שתרד ר ב י ע ה שניה, רשב״ג אומר, עד שיגיע זמנה של ר ב י ע ה (נדר׳ ח ה). אומר אדם לחברו נכש עמי ואנכש עמך, עדור עמי ואעדור עמך, אבל לא יאמר לו נכש עמי ואעדור עמך, עדור עמי ואנכש עמך, כל ימי גריד אחד, כל ימי ר ב י ע ה אחד, לא יאמר לו חרוש עמי בגריד ואני אחרוש עמך ב ר ב י ע ה (ב״מ ה י). אין מחייבין אותו להיות חורש חריש דק אלא גם כתלמי ה ר ב י ע ה (תוספתא כלא׳ א יז). אילו הן מרבריות,

---

על התיבה כי הוא נקודה מושכת עליה וכו׳ ויש אנשים שאמרו שהוא נגזר מ א ר ב ע והענין בלתי מסכים לדבורם זה, ע״כ. ועל כל פנים שאול השם מארמית, ואפשר שעקר משמ׳ השם הזה לקוח מנגון הטעם הזה, וקרוב אל ב. רְבִיַע במשמ׳ הָלִיל.]

[1]) [עי׳ ב. רָבַע, הערות.]

[2]) [ועי׳ גם רְבִיצָה, הערה.]

[1]) [בס׳ והזהיר תזריע, סא: ר ב ע י ו ת י ה ן וכן בילק״ש במד׳ כג.]

[2]) [כיוצא אף מן המקומות המובאים כאן, ראו חכמי התלמוד במלה זו אך שמוש מיֻחד של א. רביעה, מן רבע במשמ׳ רבץ ושכב; אך לפי זה צריכה היתה להיות צורת המלה בערב׳ משרש רבצ׳, בעוד שלמעשה היא באה אף בלשון זו בצורה ר ב י ע [a]) במשמ׳ גשם האביב, עונת האביב.]

[a]) ربيع

היוצאות בפסח והנכנסית ב ר ב י ע ה (שם יו"ט ד יא). עד מתי שואלין, עד שתגיע זמנה של ר ב י ע ה (שם תעני' א ג). איזהו זמנה של ר ב י ע ה, ר' מאיר אומר בכירה בשלשה, בינונית בשבעה, אפילה בשבעה עשר וכו' (שם שם ג). איזהו ר ב י ע ה שנייה, משתגיע זמנה של ר ב י ע ה, דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים כדי שתרד ר ב י ע ה שנייה, ר' יוסי אומר, כל שתלוי ב ר ב י ע ה משתרד ר ב י ע ה שנייה, כל שאין תלוי ב ר ב י ע' משתגיע זמנה של ר ב י ע', רבן שמעון בן גמליאל אומר, גשמים שירדו שבעת ימים זה אחר זה ולא פסקו יש בהן כדי ר ב י ע ה שנייה, כמה ירדו גשמים ויהא בהן כדי ר ב י ע ה שנייה, מלא הכלי של שלשה טפחים, דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר ראשונה טפח ושניית טפחיים ז ר ב י ע ה שלשה טפחים וכו' ולמה נקרא שמה ר ב י ע ה שרובעת את הארץ (שם שם ד). בחדש השני בי"ז לחודש, זה מרחשון שהוא שני לתשרי שבו נברא העולם ובו כימה עולה והיא היתה זמנה של ר ב י ע ה, חכמים כדברי ר' אליעזר למבול (סדר עולם רבה ד, רטנר, י.). וכמה גשמים ירדו ויהא אדם צריך לברך, ר' חייא בשם רבי יוחנן, בתחילה כדי ר ב י ע ה ובסוף כדי שיודחו פני הקרמיד (ירוש' ברכ' ט ג). אילו דברים שעושין לאבל בימי אבלו, דורכין את עבטו וכו' וזורעין את נירו פשתן ב ר ב י ע ה (ר' יודה, שם מו"ק ב א). שמעתי שכל הזורע ב ר ב י ע ה ראשונה ברד מלקה אותו וכו' (ברכ' יח:). איזהו חדש שהארץ מוציאה דשאים ואילן מלא פירות, הוי אומר זה תשרי ואותו הפרק זמן ר ב י ע ה היתה וירדו גשמים וצמחו (רבי אליעזר, ר"ה יא.). עשרה תנאין התנה יהושע, שיהו מרעין בחורשין וכו' ומהלכים בשבילי הרשות עד שתרד ר ב י ע ה שניה (ב"ק פ:–פא.). מעשה שתפסו דג אחד בעכו עד שלא ירדה ה ר ב י ע ה והיו שמין אותו ג' מאות ליטרין ולא מצאו בו אלא ב' מאות, אמר להן זקן אחד אלו ירדה ה ר ב י ע ה היו מוצאין בו יותר, משירדה הרביעה תפשו דג אחד והיו שמין אותו ב' מאות ליטרין ומצאו בו ש' (מד"ר דבר' ז).— ובספה"א: יורה היא ר ב י ע ה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים, ומלקוש, ר ב י ע ה היורדת סמוך לקציר למלאת התבואה בקשיה (רס"י, דבר' יא יד). — ואמר המשורר: הנה ימי הקר כבר עברו, וימי ר ב י ע ה[1]) הסתיו קברו (ר"ש הנגיד, הנה ימי, סעה"ש 32).

א.**רְבִיעִי,** רְבִעִי, מ"ר רְבִעִים, נק' רְבִיעִית, רְבִיעִת, רְבִעִית, — שם מספר סדורי מן אַרְבָּעָה, fourth; quatrième; vierter: ויהי ערב ויהי בקר יום רְבִיעִי (ברא' א יט). ושם הנהר השלישי חדקל וכו' והנהר הָרְבִיעִי הוא פרת (שם ב יד). ודור רְבִיעִי ישובו הנה (שם יה יו). והטור הָרְבִיעִי תרשיש ושהם וישפה (שמות כח כ). ובשנה הָרְבִיעִת יהיה כל פריו קדש הלולים ליי' (ויקר' יט כד). ביום הָרְבִיעִי נשיא לבני ראובן אליצור בן שדיאור (במד' ז ל). לישׂשכר יצא הגורל הָרְבִיעִי (יהוש' יט יז). ויהי ביום הָרְבִיעִי וישכימו בבקר ויקם ללכת (שפט' יט ה). ויולדו לדוד בנים בחברון ויהי בכורו אמנון וכו' ומשנהו כלאב וכו' והשלשי אבשלום וכו' וְהָרְבִיעִי אדניה בן חגית (ש"ב ג ב–ד). ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הָרְבִיעִית וכו' ויבן הבית ליי' (מ"א ו א). בשנה הָרְבִיעִית יסד בית יי' בירח זו (שם שם לז). הדבר אשר היה על ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הָרְבִעִית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה (ירמ' כה א). בעשתי עשרה שנה לצדקיהו בחדש הָרְבִיעִי בתשעה לחדש הבקעה העיר (שם לט ב). אשר הכה נבוכדראצר מלך בבל בשנת הָרְבִיעִית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה (שם מו ב). הדבר אשר צוה ירמיהו הנביא את שריה בן נריה בן מחסיה בלכתו את צדקיהו מלך יהודה בבל בשנת הָרְבִעִית למלכו (שם נא נט). וארבעה פנים לאחד פני האחד פני הכרוב ופני השני פני אדם והשלישי פני אריה וְהָרְבִיעִי פני נשר (יחזק' י יד). ונבא ירושלם ונשב שם ימים שלשה וביום הָרְבִיעִי נשקל הכסף והזהב והכלים בבית אלהינו (עזרא ח לג). ואישי הוליד את בכרו את אליאב ואבינדב השני ושמעא השלישי נתנאל הָרְבִיעִי וכו' (דהי"א ב יג–יד). הָרְבִיעִי לחדש הָרְבִיעִי עשהאל אחי יואב (שם כז ז). — וְהָרְבִיעִי, במשמ' החדש הרביעי בשנה, תמוז: ויהי בשלשים שנה בָּרְבִיעִי בחמשה לחדש ואני בתוך הגולה על נהר כבר (יחזק' א א). צום הָרְבִיעִי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי

---

[1]) [עי' גם רְבָעָה, הערה.]

יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה (זכר׳ ח יט). — ובני רְבִיעִים, בני רִבֵּעִים, בני הדור הרביעי, בני נכדים: ויאמר יי׳ אל יהוא יען אשר הטיבת לעשות הישר בעיני וכו׳ בני רְבִעִים ישבו לך על כסא ישראל (מ״ב י ל). הוא דבר יי׳ אשר דבר אל יהוא לאמר בני רְבִיעִים ישבו לך על כסא ישראל (שם יח יב). ועי׳ רְבִיעִית. — ובתו״מ: מזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו, רביעי גומר עליו את ההלל וכו׳ (פסח׳ י ז). אם אומר אתה רביעי לאחרים במנין, וכשאתה אומר רְבָעִי בן ארבע שנים (בן עזאי, פרק א א).—*ויום רְבִיעִי, ובקצור רְבִיעִי, במשמ׳ היום הרביעי בשבוע: ביום הראשון בראשית ויהי רקיע, בשני יהי רקיע ויקוו המים וכו׳ ברביעי יהי מאורות וישרצו המים (תענ׳ ד ג). חל להיות יום ארבעה עשר וכו׳ בשלישי או ברביעי, כפרים מקדימין ליום הכניסה (מגי׳ א ב). בתולה נשאת ליום הרביעי ואלמנה ליום החמישי (כתוב׳ א א). השיר שהיו הלוים אומרים במקדש, ביום הראשון היו אומרים וכו׳ בשני היו אומרים וכו׳ ברביעי היו אומרים וכו׳ (תמיד ז ד). ויש במה שנברא ביום הראשון טומאה, בשני אין בו טומאה, בשלישי יש בו טומאה, ברביעי ובחמישי אין בהם טומאה (כלים יז יד).—*ורביעי לטומאה: הרביעי בקודש פסול והשלישי בתרומה (חגי׳ ג ב). כלים הנוגעין במת ואדם בכלים וכלים באדם טמאין טומאת שבעה, הרביעי בין אדם בין כלים טמאים טומאת ערב (אהל׳ א ג). הראשון והשני והשלישי שבקודש טמאין ומטמאין, הרביעי פוסל ולא מטמא (טהר׳ ב ה).—ובסהמ״א: והם התחלות לחכמית השכליות הנודעות בדרכי המופת ונקראות האחרות תולדות לראשונות והם מושכלות שניות או שלישיות או רביעיות וכו׳ (כוח חן ג). בהחזירה אליו בלקוחים הרביעיים כאמור הוא אשה בבתוליה יקח (ר״י מוסקאטו, נפוצות יהודה מג). —*ובחכמת הרפואה, שחפת רביעית, קדחת רביעית[1] השחפת הרביעית וכל מיני שגעון והפחד והרעד של איברים (ר״ש דונולו, חכמוני ה א). ואם תהיה (הקדחת) שלישית או רביעית ודומיהן יקח רפואתה

[1]) [בערבי חֻמַּי אלרְבְע a).]

a) حمى الربع

ממקומה המיוחד (נרבוני, אהל מיס, בקדחת הדקה, כ״י ביהמ״ד סכטר). ויהי בעת ההיא ויפול המלך אלכסנדר בחולי ויהי חליו קדחת רביעית (יוסיפון, גינצבורג, קלו). — *ושִׁנַּיִם רביעיות, השנים החותכות שמספרן ארבע, ואמ׳ המשורר: ושנים בפיו נתן חזקים, ולשלשה חלקים נחלקים, להדק טוחנות קבע ולכתוש, וניבים חברם לשבור ולנתוש, ויש מהן רביעיות נטועות, לאותיות אשר הנה מציעות (ר״י זבארה, בתי הנפש, בספר שעשועים, דודזון, 158).—*ובדקדוק, מלה רביעית, מלה בת ארבע אותיות השרש: ואלה קצת המלים הרביעיים, רטפש וכו׳ זרזיף וכו׳ פתגם וכו׳ וכאלה יש בלשון עברית מעט מזער מלים רביעיים (מנחם, מחברת בית, 40). כל הפעלים שניים או שלישיים או רביעיים (ראב״ע, צחות, כט). וטפסריך, כמו שריך והמלה רביעית בלי חבר (הוא, נחום ג יז). — *ורביעי במשמ׳ חלק מדרגה רביעית שבמעלה, המחלקת לרגעים, שניים, שלישיים ורביעיים: וכל רהט ורהט נחלק לס׳ חלקים נקרא כל חלק מהם לגיון, וחכמי ישמעאל קורין לו שבר שני, וכל א׳ וא׳ מהשניים האלו נחלק לס׳ חלקים שלישיים, וכל שלישי ושלישי נחלק לס׳ רביעיים (ראב״ח הנשיא, צורת הארץ, פתח ג). וכל רגע מהם (נחלק) לששים רגעי רגעים או לרגעים שניים וכו׳, וכן השניים לשלישיים והשלישיים לרביעיים (הוא, ס׳ העבור, 16). והיה הכל שפ״ט מעלות וששה רגעים וכ״ג שניים וג׳ שלישיים וכ״ד רביעיים וב׳ חמשיים (ר״י הישראלי, יסוד עולם ג יב). י׳ ראשונים, ס״ה שניים, נ״ח שלישיים, מ״ז רביעיים (רלב״ג, מעשה חושב, 55). — *ובאיצטגנינות, קשת רביעית, עי׳ קֶשֶׁת. — *ורביעי במשמ׳ בן הדור הרביעי[1], ואמר הפיטן: ויתחזק בקשט בקידה לקדם קהליו, וישב ברגש ברון לרחם רביעיו, ויתחזק בשקט בשלום לשפר שתוליו (ינאי, ויתחזק, קרוב׳ בראשי׳ זולאי, עג).

ב. *רְבִיעִי, ש״ז, — כמו ב. רְבִיעַ, טעם מטעמי המקרא: ומיני הידיעה פזר וזרקא, ומין העלוי אחד והוא הרביעי (ספר הנקוד לר״י חיוג,

[1]) [על דרך בְּנֵי רְבִיעִים במשמ׳ זו בלשון המקרא, עי׳ לעיל.]

סלסה ספרי דקדוק, כוט, 129). דע, כשהאתנח ראוי להיות במלה הסמוכה לס״פ, בין בפסוק קצר, בין בפסוק ארוך, אם המלה שבס״פ ארוכה ישתנה לגרש **רביעי** (ר׳ סלמה בעל מרכבת המשנה, תלמוד לשו, עברי, 378).

א. רְבִיעִית, רְבִיעִת, רְבִעִית, ש״נ, — כמו רֶבַע, רֹבַע, חלק רביעי, Viertel ; quart ; quarter :
ועשרן סלת בלול בשמן כתית רבע ההין ונסך רְבִיעִת ההין יין (שמות כט מ). ומנחתו שני עשרונים סלת בלולה בשמן ליי׳ ריח ניחח ונסכה יין רְבִיעִת ההין (ויקל׳ כג יג). והקריב המקריב קרבנו ליי׳ מנחה סלת עשרון בלול בִּרְבִיעִית ההין שמן ויין לנסך רְבִיעִית ההין (במד׳ יס ד–ה). ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישית ההין לאיל וּרְבִיעִית ההין לכבש יין (שם כח יד). כל התרומה חמשה ועשרים אלף בחמשה ועשרים אלף רְבִעִית תרימו את תרומת הקדש (יחזק׳ מח כ). ויקומו על עמדם ויקראו בספר תורת יי׳ אלהיהם רְבִעִית היום וּרְבִעִית מתודים ומשתחוים ליי׳ אלהיהם (נחמ׳ ט ג).[1] הן וחצי הלג **ורבעת** הלג (חרותה על קטע של כד מחפירות שושן, עי׳ המצוא הגדול, 48).—ובתו״מ: הטה את החבית ונטל הימנה **רביעית** ונשברה אינו משלם אלא **רביעית** (ב״מ ג יב). שבע מדות של לח היו במקדש, הין וחצי ההין שלישית. ההין **ורביעית** ההין, לוג וחצי לוג **ורביעית** לוג (מנח׳ ט ה). אלו מטמאין וכו׳ **רביעית** דם **ורביעית** דם תבוסה ממת אחד (אהל׳ ב א–ב). **רביעית** מים בתחילה פוסלין את המקוה (מקו׳ ב ד). מי **רביעית** (נ״א מרביעית) נותנין לידים לאחד אף לשנים, מחצית לוג לשלושה או לארבעה (ידים א א). לקח הימנו לגין וחצאי לגין **רביעיות** ושמיניות רשאי שיאמר לו תן מיד בפחות ואינו חושש משום ריבית (תוספת׳ ב״מ ו–י). שתה האדם כוס אחד שהוא **רביעית** יצא האדם **מרביעית** דעתו (מד״ר במד׳ י). יחשב שנים משנברא העולם עד עכשיו, ויתן לכל שנה יום ורביע, ויצרף **הרבעיות** עם הימים (ברייתא דר׳ שמואל הקטן ה). — ובספה״א: שעור ההין י״ב לוג והן ס״ח **רביעיות** וכו׳ ושיעור הקב ארבעת לוגין שהן ט״ז **רביעיות** (ר״ח, פסח׳ קט:). ושאלה היתה לפני הרב האי למה נהגו ישראל הדרים במערב להשמר שלא ישתו מים בשעת התקופה והשיב כי נחוש בעלמא הוא בעבור שהוא תחלת השנה או תחלת **רביעתה** לא ירצו לשתות מים שימצאו חנם (ראב״ע, אגרת השבת, קבוצת קונטרסים א). ואם יהיה הירח מעשר מעלות ממזל שור וכו׳ תקח מן הרוחב השני **רביעיתו** (רמב״ם, קדה״ח יז י). שיש למאורות תועלות אחרות שהם סימנים בחלקי שעות היום בין **ברביעיתו** בין בשלישיתו (ר״א הקראי, גן עדן, קדה״ח א, ג:).—ואמר המשורר: קחה ראשית שמיניתו ואחר כן **רביעיתו** ואלה הם יסוד השם ותבא עד תכונתו (ראב״ע, בפי כל, חידה על שם אברהם, כהנא א, 103). — *ורביע העיר, במשמ׳ רֹבַע, שכונה שבעיר: הנבחר והנשוא פנים אשר בהם (בין הסוחרים) הוא סוכן הצרפתים אשר הוא ועמו לבדד ישכנו **ברביעית** העיר הנקרא (פענדוק) (ר״ם בלוך, שביל עולם ב, טוניס, ו:).—*ורביעית כשם לנגון או לצרוף של קולות, Quarte ; quarte: ונכפה ה ה״א (של ה״הויה״) להשלים מנין ארבע אותיות להורות על הנגון הנקרא **רביעית** (ר״י מוסקאטו, כפוזות יהודה א, כ.). ואם יערכו הקולות כמו ד׳ אל ג׳ נקרא **רביעית** (קווארטא) (יחוועל, למודי הטבע, עא.).

ב. *רְבִיעִית, ש״נ,—כמו ב. רְבִיעָה, עוֹנַת הגשמים: ונתתי גשמיכם בעתם, **ברביעיות**[1] אתה אומר **ברביעיות** או אינו אלא בערבי שבתות[2], אמרו אפי׳ שנים כשני אליהו וגשמים יורדים בערבי שבתות אינו אלא סימן קללה, הא מה אני מקיים ונתתי גשמיכם בעתם, **ברביעיות** וכו׳[3] (ספרא ויק, בחוקותי פרק א). נשווא בבי״א

---

1) [במקום מאת רְבִעִית (מ״א ו לג) צ״ל, כדעת רבים: מְזֻזוֹת רְבִעוֹת; השוה שם ז ה; יחזק׳ מא כא.]

---

1) [הכונה הברורה היא: ונתתי גשמיכם בעונות הגשמים ברביעה הראשונה והשניה, ולא שלא בעונתם. ואך ע״פ שבוש הספרים בגמרא (עי׳ לקמ׳) הבינו בטעות בלילי היום הרביעי שבשבוע, עד שתמה הראב״ד בפרושו, וז״ל: ויום רביעי לא ידענא מאי טעמא קרי ליה בעתו טפי מיום ראשון ושני ושלישי.]

2) [שאין בני אדם רגילים לצאת בהם מביתם.]

3) [בנוסחה מתוקנת יותר מובאים הדברים במד״ר, עי׳ לקמן.]

קשי לעניותא, בלילי שבתות ובלילי רביעית שרו מזיקין עילויה (פסח' קיא:). לא ישתה אדם מים לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות ואם שתה דמו בראשו מפני סכנה, מאי סכנה רוח רעה (ס"ר, שם קיב.). אגרת בת מחלת וכו' פגעה ברבי חנינא בן דוסא וכו' אמר לה וכו' גוזר אני עליך שלא תעבורי ביישוב לעולם, אמרה ליה, במטותא מינך, שבק לי רווחא פורתא, שבק לה לילי שבתות ולילי רביעיות[1] (שם, קיב:). בעתם[2], בלילי רביעיות ובלילי שבתות, שכן מצינו בימי שמעון בן שטח שירדו להם גשמים בימי רביעית[3] ובלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב וכו' (תענ' כג.). ד"א ונתתי גשמיכם בעתם, ברביעית, אתה אומר ברביעית או אינו אלא בערבי שבתות, אמרו אפי' שנים כשני אליהו והגשמים יורדין בערבי שבתות אינן אלא סימן קללה, הא מה אני מקיים ונתתי גשמיכם בעתם, ברביעית, ד"א ונתתי גשמיכם בעתם, בלילות וכו' ד"א ונתתי גשמיכם בעתם, בלילי שבתות, מעשה בימי שמעון בן שטח ובימי שלמצה המלכה שהיו גשמים יורדים בלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני הזתים ועדשים כדינרי זהב וכו' (מד"ר ויקר' לה).

*רְבִיצָה, ש"נ — שה"פ מן רָבַץ. מעשה הרובץ והכורע: וכי יגוף, בכלל נגיחה נגיפה דחייה רביצה בעיטה נשיכה (ר' יאשיה, מכי' משפ' נזיקין יג). (כל מקום שיש רשות לנזק ולמזיק) כגון חצר

---

1) [כלו' בלילות של עונת הגשמים, שאין דרך אנשים לצאת בהם מביתם, ולא בליל יום רביעי דוקא. ובלילות, הואיל ואין שדים יוצאים אלא בחשכה, ואין לך לילות השוכים כלילות הגשמים שהשמים מכוסים בהם עננים.]

2) [אין לדון את דברי הגמרא כאן אלא בצרוף של הדרשות המתנגדות שבספרא ובמד"ר. אבל גם כאן הכונה ללילות שבימות הגשמים ולא ליום ד' בשבוע.]

3) [כך היא הגרסה הנכונה בכ"י מינכן (עי' ד"ס) והכונה הפשוטה: בימי עונת הגשמים, ואך שבוש הוא בלילי רביעית שבספרים, ע"פ לילי שבתות, ואין ליל רביעית במשמ' ליל יום רביעי בלשון ואין מקום לכך ע"פ הדקדוק.]

השותפין והבקעה, על השן ועל הרגל פטור, על נגיחה ועל נשיכה ועל רביצה[1] ועל בעיטה, מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק, כל מקום שאין רשות לא לזה ולא לזה כגון חצר שאינו של שניהם, על השן ועל הרגל משלם נזק שלם, על נגיחה ועל נגיפה ועל נשיכה ועל רביצה ועל בעיטה מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק (ר' שמעון בן אלעזר, תוספת' ב"ק א ט). תולדה דקרן מאי היא, נגיפה נשיכה רביצה[2] ובעיטה (בבלי שם ב:). רביצה ובעיטה תולדה דרגל היא (שם שם). — ובסהמ"א: שנמצא הסרכא בין אוזן מאזני הריאה ולבשר שבמקום רביצתה בין בשר שבין הצלעות בין בשר שבחזה (רמב"ם, שחיטה י ז). — *ובמשמ' מקום הרביצה, המנוח, ואמר הפיטן: כמו הם לבדם דגלו משבצותיה, בן בדד ישכנו ברביצותיה (ר"א קליר, כי אקח מועד, סלוק ב סכות). ושנה אין ברפידתם, ותנומה אין ברביצתם (שם שם). רביצת עולם מלא, שוכן בהיכלו, התעשו צרה לו (מנחם בן יעקב, מעוני במים, קינ' ח"ב). — *ופעולת המרביץ בפוך, ואמר הפיטן: ברביצת פוך וספיר[3] חקה חוק עזרתי (אליר בר' יצחק, אמונתך, זולת שבת ר"ח). —*ורביצת מי תהום: שאין מי תהום רבין אלא ע"י רביצה (ברלסית רבתי, אלבק, 249).

*רְבִּית[4], ש"נ, — תוספת על הקרן שהלווה משלם למלוה, מַרְבִּית, נֶשֶׁךְ[5]; Zinsen, Wucher; intérêts, usure; interests, usury, ומלוה בְּרִבִּית, Wucherer; usur(i)er[6]: אלו הן הפסולין (לעדות), המשחק בקוביא ומלוה ברבית ומפריחי יונים וסוחרי שביעית ועבדים (ר"ה א ח). שמין עגל עם

---

1) [כצ"ל; בצוק"מ בטעות רביעה, אך בהמשך בכל מקום רביצה אף בהוצ' צוק"ם.]

2) [רש"י: שראתה (הבהמה) כלים בדרך והלכה ורבצה עליהן כדי לשברם.]

3) [עפ"י ישע' נד יא, עי' ב. רָבַץ, הפע'.]

4) [וכן בארמ' רביתא.]

5) [נשך מכאן ו(מ)רבית מכאן מציינים את שני הצדדים שבריבית, הנושכת מזה ומרבה לזה, ולדעת ד. ה. מילר (Semitica I, עמ' 13 וכו') בעקר בטוי זוגי הם כדגמת משא ומתן, מקח וממכר וכדו'.]

6) [ואעחו'יגלם]

אמו וסיח עם אמו ומפרין על שדהו ואינו חושש משום רבית (ב"מ ה ה). אין מקבלין צאן ברזל מישראל מפני שהוא רבית, אבל מקבלין צאן ברזל מן העכו"ם ולווין מהן ומלווין אותן ברבית (שם שם ו). לא תלוה אשה ככר לחברתה עד שתעשנו דמים שמא יוקרו החטים ונמצאו באות לידי רבית (הלל, שם שם ט). יש רבית מוקדמת ויש רבית מאוחרת, כיצד, נתן עיניו ללות הימנו והיה משלח לו ואומר בשביל שתלוני, זו היא רבית מוקדמת, לוה הימנו והחזיר לו את מעותיו והיה משלח לו ואומר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלי, זו היא רבית מאוחרת (רבן גמליאל, שם שם י). יש רבית דברים, לא יאמר לו דע כי בא איש פלוני ממקום פלוני (ר' שמעון, שם שם). המוכר בית בבתי ערי חומה הרי זה גואל מיד וגואל כל י"ב חדש, הרי זו כמין רבית ואינה רבית (ערכ' ט ג). יש דברים שהן רבית ואינן רבית, לוקח אדם הלוואתו של חבירו בפחות ושטרותיו של חבירו בפחות, יש דברים שאינן ריבית אבל אסורין משום הערמת ריבית, כיזה צד, אמר לו הלויני מנה ואמר לו אין לי מנה אלא טול עשרים סאה של חיטין. אף על פי שחזר ולקח הימנו עשרים וארבעה אינן ריבית אבל אסורין משום הערמת ריבית (תוספת' ב"מ ד ג). לווין בריבית לחבורת מצוה ולקידוש החדש (ר' יוחנן, ירוש' מו"ק ב ג). ישראל שהלוה בריבית לישראל אינו גובה לא את הקרן ולא את הריבית (ר' מאיר, שם ב"מ ה א). קשה הריבית שאף הטובה רבית, הרי שאמר ליקח ירק מן השוק אע"פ שנתן לו את מעותיו הרי זה רבית (ר' עקיבה, שם שם ה יג). קשה הריבית שאף שאילת שלום רבית, לא שאל לו שלום מימיו ועל שלווה ממנו הקדים לו שלום הרי זה רבית (ר' שמעון, שם שם). כל שיש לו מעות ואינו מלוון בריבית עליו הכתוב אומר כספו לא נתן בנשך (ר' שמואל בר נחמי, שם שם). ע"ב ריבית קצוצה, מכאן ואילך אבק ריבית (רבא, בבלי שם סא:). ריבית קצוצה יוצאה בדיינין, אבק ריבית אינה יוצאה בדיינין (ר' אלעזר, שם שם). צד אחד בריבית (אביי, שם סג.). אוי למי שנוטל רבית (מד"ר שמות לא). ועי' קָצַץ, אָבָק, לָוָה. — ומ"ר רִבִּיּוֹת: שמלוי ריביות[1] כופרין בעיקר (ר' יוסי, תוספת' ב"מ ו יז). שמלוי ריביות מתמוטטין והולכין מן העולם (ר' שמעון, שם שם יח). — ובספה"א: אודיעך הטרשא אשר נוהגין לעשות בברצלונה בענין זה שהיא מותרת גמורה ואין בה צד רבית כלל (שו"ת ריב"ש שם). שהוא עוסק בדרך ארץ ומתרחק מהאונאות והגזילות והרביות (רשב"ל דורלן, מגן אבות ב ה). — *חנות הרִבִּית, חנותו של המלוה: ונשארו אתי משכון בדמים יקרים בחנות הרבית שהיה לי וכו, פה בעיר פיירינצי (במחזור כ"י מסגת הרכ"א, JQR, Oct. 1903, עמ' 74).

רבך[2]), ממנו *רִבּוּךְ, *רָבִיךְ, *רְבִיכָה, רָבְכָה, *רֻבָּךְ, *תִּרְבִּיךְ, *תִּרְבּוּכָה.

רָבַךְ[3]), קל לא נמצא במקרא.

—הפע', בינ' מֻרְבֶּכֶת, מֻרְבֶּכֶת, — בלולה קמח ושמן ומים, חלוטה ברותחין ואפויה מקצת: על מחבת בשמן תעשה (המנחה) מֻרְבֶּכֶת תביאנה (ויקר' ו יד). והקריב על זבח התודה חלות מצות בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן וסלת מֻרְבֶּכֶת חלת בלולת בשמן (שם ז יב). וללחם המערכת ולסלת למנחה ולרקיקי המצות ולמחבת ולַמֻּרְבֶּכֶת ולכל משורה ומדה (דהי"א כג כט). — ובספה"א: וכיצד היא המורבכת, חולטה ברותחין ואופה אותה מעט ואחר כך קולה אותה בשמן על האלפס וכיוצא בו (רמב"ם, מעשה הקרבנות ט יט). — ואמר הפיטן: קומה להדריר אימה נפרכת, רחשה יחשב כמנחת מרבכת (ר' יוסף בן אביתור, אלהים אמן, מעה"ם 15). קיץ למזבח הם בני בי רב, קרבן העם לכפר תלמיד עם צורב, רחש מרבך זה מזה מאז לא נתקרב (אלהים אל דמי, סליח' מוס' יוה"כ).

[1]) בירוש' (ב"מ סוף פרק ה): שכל המלוה בריבית וכו'.]

[2]) [עי' בהערה הבאה.]

[3]) [בערב' רַבַּךְ a), באשור' רַבָּכוּ, בלל קמח במים ושמן וכדו', כמו בעבר'.]

a) ربك

— קַל, ביני פָעוּ׳, נק׳ *רְבוּכָה, — כמו הַפע׳: ובמצה שלשה מינין, חלות ורקיקים ורבוכה (מנח׳ ז ח). הנזירות היתה באה שתי ידות כמצה שבתודה, חלות ורקיקים ואין בה רבוכה (שם שם ב). מנחת כהן גדול באה תמיד, באה תדיר, באה רבוכה וקריבה חצאין וכו׳ (תוספת׳ שם ז יד). תעשה מורבכת, מלמד שנעשית ברותחים כל צורכה, אין לך רבוכה בתורה אלא זו ורבוכה שבתודה שבמילואים (ספרא ויק, לו פרק ד). נותן רביעית לרבוכה ורביעית לשני מינים, מחצה לחלות ומחצה לרקיקין (שם שם פרק יח). ועי׳ א. רְבִיכָה. — ענ׳ *רָבַךְ, נמוג ונמס: אמל ורבך חמישי כהנבך [1] (ר״א קליר, אמל, קרוב׳ פורים).

— פע׳, *רִבֵּךְ, — חלט ברותחים, ואמר הפיטן: גם כון טבחת וגדודי שובך באש עברהו השיק וריבך (רסע״ג, איכה רחובות, סליח׳ ת״ב, סדור רסע״ג, שכו).

— הפע׳, *הִרְבִּיךְ, — טגן בשמן ובמים: מחבת, כל׳ להרביך איזה דבר (ר״ד מן הספוחים, למח דוד, כח:, עבריות).

*רֶבֶךְ [2], ש״ז, — קול רתיחה, שאון והמולה, ואמר הפיטן: ורבך גלגלים אשר אם הרשו כל גוללים לפני שיר זה לא כוללים (ר״א קליר, הוא נקרא, סלוק שבת החדש).

א. *רַבָּן [3], ש״ז, מחנך תינוקות, אומן ופדגוג, Erzieher; pédagogue; tutor: בית רבן, בית האומן, המחנך: אמר רבי שמעון בן לקיש, כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו שנאמר ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה וכו׳ אמר ליה ר׳ יוחנן, הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו וכו׳ (ברכ׳ ה.). אמר ר״ש בן לקיש לא שנו אלא ששחט ראשון לע״א וכו׳ אמר ליה רבי יוחנן, זו אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותה (חול׳ פח:). — מ״ר רַבָּנִים, רַבָּנִין [1]: ובתורתו יהגה (אברהם), אר״ש אב לא למדו ורב לא היה לו ומהיכן למד את התורה, אלה זימן לו הקב״ה שתי כליותיו כמין שני רבנים [2] והיו נובעות ומלמדות אותו תורה וחכמה (מד״ר בראש׳ סא).

ב. *רַבָּן [3], ש״ז, — א) חכם גדול, שהעמיד תלמידים ותלמידי תלמידים: מי שיש לו תלמידים ולתלמידיו תלמידים קורין אותו רבי, נשתכחו תלמידיו קורין אותו רבן, נשתכחו אלו ואלו קורין אותו בשמו (תוספת׳ סוף עדיות, כנוסח הערוך ערך אביי) [4]. — ובסהמ״א: וסדור בפי הכל, גדול מרב רבי, וגדול מרבי רבן, גדול מרבן שמו (ערוך ערך אביי). —

---

[1] [חסן היה אמלל ונמוג כאשר נבוך ע״י החדש החמשי, שאי אפשר להשמיד בו את ישראל, משום שכבר ארעה להם צרה אחרת בחדש זה.]

[2] [עפ״י גרסת הערוך (ערך רבך) במד״ר איכ׳ (ככה תבכה) ושאון קולו הולך ביום מקול תרבוכות היום, ע״כ. והשוה את דברי לקח טוב (ויקר׳ ו יד): מורבכת, מלמד שהיא נעשית ברותהין שהמים הרותחין יש להם תרבוך, ע״כ.]

[3] [אין למלה זו כל קשר ישיר, לא אל רַב ולא אל ב. רַבָּן כתאר האדון והרב הגדול, אלא הוא בעקר המְרַבָּן, המְגַדֵּל תינוקות, כדגמת מְרַבְּיָנִיתָא בסור׳, תרג׳ של אֹמֶנֶת, וכן בתרג׳ הארמי שלנו: והוה מְרַבֵּי בסק׳ ויהי אֹמֵן (אסת׳ ב ז). ואמנם השתמשו בסהמ״א בצורה רבנים כמ״ר מן רב ופסק התלמוד מארץ אפריקה ונשאר מעט מזער וכו׳ אבל לא נסמכו ברבנות ולא יצא טבעם בעולם, ודורם של שלשה אלה רב חננאל ורב נסים ורב שמואל הלוי הנגיד הוא הדור הראשון ברבנות וחזר כח התלמוד בספרד והיו שם ה׳ רבנים (ספר הקבלה להראב״ד, סדר החכמים וקורות העתים, ניבואר א, 73). אך אין רבנים במ״ר בתו״ם אלא מן רבן, אומן תינוקות.]

[1] [בספרי האזינו שו (כשעירים עלי דשא) כתוב: מה שעירים הללו יורדים על עשבים ומעלים אותם ויש בהם ירוקים ויש בהם אדומים ויש בה שחורים כך דברי תורה יש בהן רבנים יש בהן כשרים יש בהן חכמים ויש בהם צדיקים ויש בהם חסידים, ע״כ, ואולם ברור שאין כאן מקום לרבנים דוקא, אלא לפנינו ט״ס במק׳ יש בהן לבנים, ומלים אלו מקומן בשורה הקודמת: יש בהן לבנים ויש בהן שחורים. וכן הוסיף בעל הילקוט כאן מלים אלו (וכן מא״ש בהוצאתו), אלא שהשאיר בטעות גם „ויש בהן רבנים״.]

[2] [כעין זה גם בילקוט שמעוני תהלים א: רבנין וכן בנסח אחד במדרש תהלים א יג: רבנן, ובאדר״נ לג כשני חכמים. אך בנוסח אחר במדרש תהלים א יג: כעין שני דים, וכן במד״ר בראש׳ צה ובתנחו׳ סוף ויגש כשני כדים של מים; ומכאן: חכמים.]

[3] [עי׳ בהערה לקמן.]

[4] [עי׳ בהערה לערך רַבִּי.]

—ב) כנוי לנשיא הסנהדרין [1]), רבן גמליאל וכדומה: מאימתי קורין את שמע בערבית וכו' רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר (ברכ' א א). חתן אם רצה לקרות קריאת שמע בלילה הראשון קורא, רבן שמעון בן גמליאל אומר לא כל הרוצה ליטול את השם יטול (שם ב ח). רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ (אב' ב ב). רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי וכו' (שם שם ח). — ובספה"א, גם במשמ' מְלַמד, בן תורה, רב, ואמר הפיטן: מערכי לב משוה כל נבון ורבן, נעלם משך העדן ונסתם בושש הרבן (אליה בר שמעיה, יי אלהי ישראל, סליח' ה עש"ת). נטע כל עץ מאכל וכל מיני עדונים, נבראו לקומתם ומאליהם פרי מעונים, סדורים לקיץ שלחן לחבורת רבנים (אליה בן מנחם, אגורה, יוצ' שבת ה אחה"פ). מזה אלה ומזה אלה בני איתני ורבני כלם צעקו ותעל שועתם אל יי' (מנחם בן מכיר, אדם בקום, סליח' תענית אסתר). —ואמר המשורר: פלוני שנאתיו וכו' שנאת השור לדרבן, שנאת עם הארץ לרבן (עמנואל, מחב' ה, 43). מה מפלוני הרבן, כולו הפך לבן (שם ו, 45). אני תלמיד אני רבן, אני כוכב אני לבן (שם ט, 76). ושכחת לסמך אין מתקן אשר עשה לכל מוכן מסכן והמריחים למסריחים השיבן והרבן בפיו יהיה לסרבן (ר' שלמה שרביט הזהב, וכוח של אחותיות, כהנא, 17). ואיש יבוש יבקש תוך ידועים והמשיב יהי מקשיב לשואלו ולרבן ישו קרבן בשכלו (שם שם, 19).

ג. *רַבָּן, ש"ז, — יהודי המחזיק בתורת חכמי התלמוד והמסרת שבעל פה, בנגוד אל קראי: זאת האגרת ששלח רבנו מנחם הקראי לעקלם הגר אצל ר' סעדיה הרבן על אודות הלכות שחיטה (לקו"ק נספח', 55). עכשיו ככר יעשה האיש מרמה לתת

[1]) [אף כששושי המלה הזאת נצטרפו כנראה שתי צורות, קרובות במשמעותן: א) צורת המלה רַב עם כנוי גוף ראשון מ"ר בארמ', כדגמת רַבֵּנוּ בעברי שהפכה למלה בפני עצמה כדגמת רבי, ועי' שם הערה; ב) רַבָּן בקצור של הארמ' רברבן, רורבן, הבאה בארמ' ובסורי כתרגים של נשיא ושר ממש. השוה איכ' ב ט (מלכה ושריך): מלכהא ורברבנהא; ה יב (שריב): רברבנין, ובסורי בראש' כג ו (נשיא) רורבנא, ועוד.]

ממו"ו למקצת אנשים אם משאריו ואם מזולתם וכו' או משום כי היורש קראי והמוריש רבן (ר' לוי הלוי בן הר' יפת הלוי, שם, 92). ויש באלה הצומות חלוף מהן בין הרבנין ובין דקראין (הוא, שם שם). ומעטים הם הנמצאים בבני אדם שנתקשטו בתכשיטי החכמות האלו שלשתן וכל שכן חברנו הרבנים בעלי התלמוד במעוט השגחתם בהן (דונש בן תמים, פי' ילירה, עז). ואני מבקש ממך עתה שתבאר לי קצת ביאור במה שאצלך בקראים, כי אני רואה אותם משתדלים בעבודה יותר מהרבנים (ר"י א"ת, כוזרי ג כב). ואל יעצלך מה שאתה רואה מרפיון המקבלים, ר"ל הרבנים (שם שם לז). ואסדר הגדת וכוח מתוך ספריהם על החלוקה שיש בין הקראים ובין הרבנים מה שהיה המלך הכוזרי רואה בזכות הקראים וטען הרבן למלך הכוזר ואמר שלא לחלוק עם הקראים במה שהם טוענים עלינו (ר"א הקראי, גן עדן, ענין חג השבועות א, כא:). ואולם במה שעזר אב"ן עזרא הרבן אחרי משוי העכברי להתיר חלב חולים מדין תורה וכו' (שם, ענין שחיטה כ, לה.). ואפשר שיקח קראי רבנית או רבן קראית (שם, נשים ו, קמה.). ועי' רַבָּנִי.

א. *רַבָּנוּת [1]), ש"נ, — שררה, נשיאות, Herrschaft; domination: אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות (שמעיה, אב' א י). שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם, מי שנותנין לו ספר תורה לקרות ואינו קורא, כוס של ברכה לברך ואינו מברך והמנהיג עצמו ברבנות (רב יהודה, ברכ' נה.). מפני מה מת יוסף קודם לאחיו, מפני שהנהיג עצמו ברבנות (ר' חמא בר חנינא, שם שם). אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה שאין לך כל נביא ונביא שלא קיפח ארבעה מלכים בימיו (רבי יוחנן, פסח' פז:). דברי חכמים כדרבונות, אל תקרי כדרבונות אלא כדרבנות [2]), כשיעקב גזר שתהא הרבנות לאפרים קיים הקב"ה דברו (מד"ר במד' יד).—ובספה"א:

[1]) [כנראה מתבארת מלה זו בהוראתה כקצור לשון של הארמ' רברבנות(א), רורבנות(א), הבאה באותה משמ' בארמ' שבתו"מ ובסור'. ועי' ב. רַבָּן, הערות.]

[2]) [ואולי הכונה כלרבנות, ועי' בהערה שלפני זו.]

ושמואל מיפּי אריוך ושבור אבל כנוי של רבנות לא (ערוך ערך אביי, דפוס ראשון). רבה, הכי קרו ליה, לשון רבנות (רש"י, פסח' מ.). על ידי שמתנשאים ברבנות הם מתים (הוא, שם פז:). ובבקשת השררה והרבנות יארעו לנו נסיונות בעולם ורעות (ר"ש א"ת, פי' המשנ' לרמב"ם, אבו' א י). שהוא נבדל מכל היצורים ברבנותו ומהנמנע שישתתף אחר עמו במעלת מציאותו (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ב א, 54). — ואמר המשורר: שחת עמוקה נכונה לאחי שפלות ושאול פתוחה לבן אדם במסכנות, אכן לצופה בסוף טוב לב בדלות עם לכת עלי קשט מן רשעה ורבנות (ר"ש הנגיד, בן משלי א'סע, ששון, רמח). — °ובמשם, אלהות[1]: כי העיון בעצמים הפשוטים וכו' היא המנוחה הגדולה והתענוג הגדול לנפש המדברת, וכפּ כח הנפש בידיעתם וכו' יהיה כחה בידיעת הרבנות כלומר האלהות (לקוטי מקור חיים לרשב"ג ג לא)[2].

ב. °**רַבָּנוּת**, ש"נ,—א) שיטת הרבנים, בנגוד לקראים: אמת כי קראנו היום שנים רבות ספר לקצת מחברנו הנודעים ברבנות מיוחס אל א"א ע"ה וקוראין אותו ספר יצירת ההתחלות (פי' יצירה לאבוסהל דונש בן תמים, עז). וביומיהם התחילה דעת הקראים וכו' ונתקלקלה הרבנות זמן מועט וטרחו להחזיק בתורה בשקול דעתם והקשותם (ר"י א"ת, כוזרי ג סה). וראינו בטוליטולה מבני בניהם (של הכוזרים) והודיעונו ששאריתם על דעת רבנות (יוחסין א, פיליפובסקי, 214). — ב) התקופה שאחרי הגאונים בהוראה, שחכמיה נקראו רב, ובמ"ר רבנים: ופסק התלמוד מארץ אפריקה ונשאר מעט מוער וכו', אבל לא נסמכו ברבנות וכו' ודורם של שלשה אלה רב חננאל ורב נסים ורב שמואל הלוי הנגיד הוא הדור הראשון ברבנות (ספר הקבלה לראב"ד; סדר החכמים וקורות העתים לניבואר א, 73). ובן ל"ד שנה היה כשיצא טבעו בעולם ונסמך ברבנות ונשיאות (יוחסין השלם 7, פיליפובסקי, 212). ורבנן סבוראי ה' דורות וה' דורות בגאונים וג' דורות ברבנות (שם שם, 214). ואעפ"י שרב יעקב בנו של ר' יצחק היה חכם גדול ונסמך ברבנות צוה הרב קודם פטירתו שר' יוסף הלוי ישב על כסאו וימלא מקומו (המדה גנוזה, כ). — ג) מִשְׂרַת הרב, מורה ההוראה בקהלה מן הקהלות, גדולת הרב: וכרם וזקן חצי הרבנות (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים ה, ידיעות מכון שוקן ה, רכ). ובימי רבינו האר"י ז"ל היה החסיד מהר"א הלוי ז"ל מופלג בדורו והוא היה כל ימיו אפוטרופוס גדול לשבת ומכריז ומזהיר את ישראל תמיד אנשים ונשים על שמירתו וכה משפטו כל ימי חייו מידי שבת בשבתו לכתת את רגליו בגודל רבנותו[1] בשווקים וברחובות (חמדת הימים א ב, יג:).—ושטר רבנות: כהיום יום ד' ר"ח חשון תעט"ל התאספו יחד פ"ו מדינה ואייסר קהל וקבלו עליהם לאב"ד ומ"ד את הרב הגדול וכו' ושלחו לו שטר רבנות כנרשם כאן מעבר לדף (פנקס במברג כט, קובץ על יד ז, 18). שהגאון רבי מרדכי יפה הנ"ל היה אב"ד בק"ק קטנה וכו' ובאו שלוחים מק"ק פוזנא לקבלו עליהם לאב"ד ור"מ והביאו לו שטר רבנות כנהוג (האוצן ב"ר אברהם, דרך ישרה, שער התפלה, עז.).

א. °**רַבָּנִי**[2], ת"ז, — שיך לאלהים רבון העולם, חכם בחכמת האלהות, göttlich, theologisch; divin(e): ובעבור זה כשכיון כל חכם גדול אלהי רבני בעל אמת ללמד דבר מזה הענין לא ידבר בו כי אם במשלים וחידות (ר"ש א"ת, מו"נ, פתיחה). שישאר ביתך מאיר באורים הרבניים והכבוד המלאכיי (פרקי ההצלחה, מיוחס לרמב"ם, בספר פאר הדור). ותהיה אז נפשך הנכבדה בלתי סרה מקנייניים רבניים וסחורות מלאכיות (שם שם, לד.). מאמר רבני, הכונה האלהית הרבנית (ר"מ נרבוני, הקד' לפי' מו"נ). החכמה הרבנית (כלל קלר מכל הרשום בכתב לר' יהודה ן' בולאט). על האופן הנזכר מהשוטטות הרבנית (חי בן מקיץ, 4). החכמה אשר היא רוח

---

1) [עין רַבָּנִי.]

2) [ועי' קלצקין, אוצר המונחים הפלוסופיים ד, רַבָּנוּת, 20.]

1) [בכבודו ובעצמו.]

2) [המלה בצורה זו שאולה היא מן הערבי רַבָּאנִי a), וכך כותב ש. מימון: וענין רבאני בערבי החכם היודע חכמת האלקות (מורה המורה, 148).]

a) رباني

החיים ומשך השכל הרבני העליוני (מוקרי הפילוסופים א י). כי לא יחס שום חכם רבני לבוראנו דבר אין תכלית לו (יוסף ס"ע, כבוד אלהים, כג.). לי כתר התורה העליוני וכתר המלכות הרוחני ותפארת העולם הרבני (עמנואל, מחברת א, 10). איה עטרת הפרישות הרבני ואיה זמרת הישות העליוני (הוא, מחברת ג, 26). ולזה היתה ההשגחה הרבנית והחכמה האלהית להיות מלכי האדמה רבים (קלונימוס, בעלי חיים ג יג). ויקם אז החכם המליץ וכו' הרבני באמונה, האלקי בחסידות וידיעה (שם ה יב). הם אשר נגלו להם תעלומות חכמה במדע נבואיי רבני (חסדאי קרשקש, אור ה' ב ו א). לזה היו שמחים שמחה גדולה עליונה רבנית (ביבאגו, דרך אמונה ב ד, ב.). שזה אי אפשר מבלי סבה ראשונה ואדון משגיח ואלוה פועל ורוצה ואוהב פעולות האדם לעבוד עבודה אלהית רבנית (שם ג א, עו:). אבל ביסוד ניכר רישום הבורא הרבני והנועם האמת (אלחנן בן אברהם, יסוד עולם ב א). כי הוא נועם וזוהר גמור במין רבני (שם, 25).

ב. °רַבָּנִי[1], ת"ז, — כמו ב. רַבָּן, המחזיק בתורה שבע"פ: ואני מבקש ממך שתבאר לי קצת במה שאצלך בקראים, כי אני רואה אותם משתדלים בעבודה יותר מהרבנים (ר"י ה"ת, כוזרי ג כב). אני מודה לרבני שמקבץ אלה שני הפנים ביתרונו על הקראים (שם ג כ).

°רַבָּנִית, ש"נ, — אשת הרב המורה הוראה בקהלה: ואמ"ה הוליד מאמי הרבנית ז"ל בק"ק אלטונה חמשה בנים (ר"י עמדין, מגלת ספר, 10). ובאין למקום שהרבנית אשת האב ב"ד, והרבנית מניחה ידה על ראש כל בחור ומברכו (אברהם אפשטין, Die Wormser Minhagbücher ,28). הרבנית המשכלת מרת דינה (מלאכת הרבנית מרלן משנת ד תקג, כפשת הצדיקים, 39). הרבנית בלימלן אשת הגאון מוהר"ר אליה נפטרת וכו' יום ב' ו' אב ש"ץ (לקוטי פנקס ההקדש של ק"ק וירמיישא, 11). נועם מכתבו הגיעני בזמנו באותה שעה שהיתה זוגתי הרבנית זצ"ל גוססת (חתם סופר יו"ד קנג). ושלום הרבנית כבודה בת מלכים ביתו זו אם הבנים היקרים ונחמדים (שאילת יעבץ א לג, כז.). רבנית, גדול המורים הרשב"ץ בח"ג סי' ע"ח הביא משם רבנית אחת תירוץ לקושית התוספות, ומהר"ר יוזפא בנו של הגאון סמ"ע בהקדמתו לפרישה מביא שני דינים שחידשה הרבנית אמו, ובס' זרע ברך ח"ג כתב דשאלה לו הרבנית פירוש מאמר רז"ל, והרב זכרון יוסף בדרושים הביא פשטים ופיר"ש מן האשה הרבנית ע"ש (חיד"א, מערכת גדולים, רבנית, 112).

[1]) [במ"ר רבנים קשה להבחין, אם כונת הכותב לצורת מ"ר מן רַבָּן או מן רַבָּנִי (כדעת קלקצין).]

א. רבע[1]), ממנו אַרְבַּע, אַרְבָּעִים, אַרְבַּעְתַּיִם, מְרֻבָּע, רָבוּעַ, א. *רִבּוּעַ, א. *רְבִיעַ, ואולי ד. °רְבִיעַ, א. רְבִיעִי, אולי ב. °רְבִיעִי, רְבִיעִית, א. רָבַע, א. רֶבַע. רֶבַע, א. רֹבַע, ב. *רִבְעָה, *רִבְעִי.

ב. רבע[2]), ממנו *הַרְבָּעָה, ב. °רִבּוּעַ, °רִבּוּעָה, אולי ד. °רְבִיעַ, א. *רְבִיעָה, ב. *רְבִיעָה[3]), אולי ב. °רְבִיעִי, ב. רָבַע, ב. רָבַע, ב. רֹבַע, א. רִבְעָה, °רִבְעָה.

א. רָבַע, קל לא נמצא, ועי' רָבוּעַ.

— פֻּעַ', בינ' מְרֻבָּע, מְרֻבַּעַת, מְרֻבָּעוֹת, — בעל ארבע צלעות וזויות: וגם על פיה מקלעות ומסגרותיהם מְרֻבָּעוֹת לא עגלות (מ"א ז לא). וימד את החצר ארך מאה אמה ורחב מאה אמה מְרֻבַּעַת (יחזק' מ מז). יהיה מזה אל הקדש חמש מאות בחמש מאות מְרֻבָּע[4]) סביב (שם מה ב). ועי' ערך מְרֻבָּע. — עצ' °רֻבַּע שטח, ראו אותו כמְרֻבָּע שכונו אותו כנגד ארבע רוחות השמים, ואמר הפיטן: יתדותי נקבעו יריעותי

[1]) [שרש זה משתף הוא לכל השפות השמיות, וכן בא ארבע גם בכנענ', ארמ', סור', ערבי צפונית ודרומית; באשורי' אַרְבַּא, אוגרית' אַרבע, כוש' אַרְבַּע.]

[2]) [הקדמונים גזרו אף שרש זה מא. רבע, מארבע רגלי הבהמה (עי' ריב"ג ובנוקי' ר"א בחור לסה"ש לרד"ק א 2). אך כנראה שרש זה שאול הוא מן הארמ', שבא בה רבע במק' רבץ העברי, ועי' רבץ, הערות.]

[3]) [עי' בהערה לערך זה.]

[4]) [בקצת דפוסי וכ"י: מְרֻבַּע.]

רבעו[1]) בטרם הרים הטבעו (שמעון בר יצחק, אדו, אמכני, יוצ׳ א׳ שבוע׳).

—פע׳, *רִבֵּעַ, — רבע שטח, ראה אותו כמְרֻבָּע, וִכֵּוֵּן אותו כנגד ארבע רוחות השמים, צפון דרום מזרח ומערב[2]), orientieren; orienter; to take his bearings: היו שני בתים יוצאין חימנו שני פגומין לשני רוחות רואין אותן כאילו הן מליאים בתים וחצירות, מרביע[3]) כנגדן ומודד מהן ולהלן אלפים אמה, מרבעה כריבוע[4]) עולם, נותן צפונה לצפון העולם ודרומה לדרום העולם (תוספתי עירוב׳ ו ג). אם אינו יכול לרבעה כמין העולם ירבענה כמין תקופה, מקום שחמה יוצאה ביום קצר ושוקעת ביום קצר זה הוא פני דרום, ביום ארוך ושוקעת ביום ארוך זה הוא פני צפון (ר׳ יוסי, שם שם). ריבע את העיר ועשאה כטבלא מרובעת, עושה את תחתיה כטבלא מרובעת וכו׳ וחוזר ומרבעה ועושה אותה כמין טבלא מרובעת (שם שם ו י). — ובמשמ׳ עשה ארבע פעמים: הוי מפטם בדברי תורה ושונה ומשלש ומרבע (ספרי דבר׳ מו). — *רִבֵּעַ בתוך העגול, הכנים מְרֻבָּע בתוך העגול: כשאתה מרבע בתוך העגול אתה מוציא ממנו חצי השיעור הנשאר לו דהיינו תילתא דכולא (רש״י, סוכ׳ ח:, ד״ה אבל ריבועא). — *רִבֵּעַ מספר במספר, הכפיל את המספרים זה בזה, וְרִבֵּעַ קו בקו, בנה מהם מְרֻבָּע, quadrieren; élever au carré; to square: נשים קו אב שיעירו י״ב וכו׳ ונרבע הקו בעצמו, והוא מרובע אבגד, מרובע רבוע שוה בצלעותיו וזויותיו נצבות (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 12). ונוציא קו מנקודת ה שוה לקו הב שהוא הקטן והוא קו הו וכו׳ ונרבע בתחלה החלק הגדול בקטן והוא קו אה בקו הו ויצא לנו מרבע אהוז (שם שם, 13). מרבע אבגד ומרבע זחוג שוים שניהם לרבוע הקו שהוא י״ב כלו

1) [פרש מטה לוי: נקבעו יתדותי לקבוע בהן יריעותי מד׳ רוחות.]

2) [ועי׳ א. רִבּוּעַ.]

3) [יש לקרוא מְרַבֵּעַ, פִּע׳, ולא מַרְבִּיעַ הִפְע׳, כמוכח מן השמוש בשאר המקומות. אמנם באותו פרק (תוספת׳ עירוב׳ ו ב). בהוצ׳ צוק״מ גם: מרביעו כנגדו, אך בדפוס׳: מרביע.]

4) [בבבלי (עירוב׳ נו.): בריבוע.]

בחלק שרבענו לבדו פעמים כמו אבטם ומרבע טיזח (שם שם, 14). וכן אם נרצה לרבע החלק הגדול כגון בה, כי מרבע אבגד שוה י״ב על י״ב ומרבע דוזח שהוא מרבע החלק הגדול והוא ז׳ על ז׳ אלה שניהן שוין למרבע אבטם שהוא רבוע הקו בחלק אשר רבענו לבדו (שם שם). — *וְרִבֵּעַ את המרבע, את הקרקע וכדו׳, מדד את שטחו: ומן האות הזה היו המדקדקים במדידת הארץ אחר שיודעים שהקרקע ישוה בצלעותיו מודדים את אלכסונותיו, אם הם שוים היו מרבעין אותו מצלעותיו וכו׳ ומוצאין תשבורת המרובע (שם שם, 24). והמשל לצורת המרובע הדומה למעויין וכו׳ וכשבאנו לרבעו מדדנו בו אלכסון בד והיה כ׳ וכו׳ (שם ג, 50).

— התפ׳, *הִתְרַבֵּעַ, — נתחלק לארבעה חלקים, ואמר הפיטן: סובא (יעקב) מארם מרובע ובמחנותיו נתרבע (יניי, אל אב, קרוב׳ לס׳ ברא׳ סיה, זולאי, מט). — ובמשמ׳ שֶׁרִבְּעוּ אותו, עשאוהו מְרֻבָּע: אחרי התרבע העיר יעגלנה מבחוץ וישתכר אותו הפרש שיש בין ריבוע לעיגול (ר״י ברצלוני, העתים, 83). — ובקבלה במשמ׳ נכפל: והכל דרך שם יתייחד ויתעדו אל קן נורא ונפלא היא הבינ״ה הללויה שכן י״ה מתרבע קן (הקנה, ג:, הקד׳). ומשם יפרד והיה לד׳ ראשי׳ בסוד הבי׳ שהיא המתרבעת (ר״מ קורדוביר, אילימה, עין סמס, תמר ד פרק ד). הרי ד׳ חושים עם היות שפי׳ שהם פנים הם מתרבעין בעצמן, עינים י׳, אזנים ה׳, חוטמא ו׳ פומא, ה׳, והרי אלו מתרבעי׳ והן בעצמן כל א׳ וא׳ כלול מד׳ (שם שם פרק ו).

ב. **רָבַע**[1]), פ״י, רִבְעָהּ, — רָבְעָה הבהמה, שכבת לזרע, ושכב אדם עם בהמה: ובכל בהמה לא תתן שכבתך לטמאה בה ואשה לא תעמד לפני בהמה לְרִבְעָהּ תבל הוא (ויקר׳ יח כג). ועי׳ רִבְעָה. — ובתו״מ: דיני נפשות בעשרים ושלשה, הרובע והנרבע בעשרים ושלשה (סנה׳ א ד). נתערבו (הזבחים) בשור שנעבדה בו עבירה או שהמית בן אדם וכו׳ ברובע ובנרבע ובמוקצה וכו׳ ירעו עד שיסתאבו (זבח׳ ח א). כל האסורין על גבי המזבח אוסרין בכל שהן, הרובע והנרבע והמוקצין והנעבד והאתנן וכו׳ (תמורה ו א).

1) [עי׳ הערה לשרש ב. רבע.]

וממנין לרובע ונרבע ומוקצה ונעבד (שאין מקריבים אותם) ת״ל תועבת ה' אלהיך הוא (ספרי דבר' קמח). (העידו העדים) פלוני רבע השור, והוזמו, נהרגין ואין משלמין ממון (רבא, סנה' י.). לוקחין מהן (מעכו״ם) בהמה לקרבן ואין חוששין לא משום רובע ולא משום נרבע ולא משום מוקצה (ע״ז כג:). יכול שאני מרבה הרובע והנרבע והמוקצה והנעבד וכו' (ר״ש, זבחי' פה.). —*ובמשמ' העקרית של משכב בהמות זו עם זו: והלא הוא מביא לה (לבהמה) זכר והוא רוכעה והיא יולדת (ירוש' ע״ז א ו). בקורת של אנטונינוס היתה רובעת[2]) והרביעו ממנה בקורת של רבי (מד״ר ברא' כ). כך היה אבינו יעקב נותן את המקלות בשקתות המים והיתה בהמה באה לשתות ורואה את המקלות ונרתעת לאחוריה והזכר רובעה והיתה יולדת כיוצא בו (שם שם עג).— *וכמו נפע', רוֹבַעַת, במשמ' נרבעת, שרובעים אותה: והלא מביא לו (לסום) נקיבה והיא רובעת ממנו והיא יולדת (ירוש' ע״ז א ו). — *ובהשאלה, רבע אדם את האדם, שכב עם זכר משכבי אשה: פלוני רבעו לאונסו, הוא ואחר מצטרפין (להעיד) להרגו (רב יוסף, סנה' ט:). וייקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן, רב ושמואל, חד אמר סרסו, וחד אמר רבעו (שם ע.). — *ורָבַע הגשם את האדמה, הרוה והפרה אותה[2]): ולמה נקרא שמה רביעה, שרובעת את הארץ (תוספת' תעני' א ד); מאי לשון רביעה, דבר שרובע את הקרקע (ר אבהו, תעני' ו:).—ובסהמ״א: ואם ראה אותם (בהמות משני מינים) רובעים זה את זה אינו זקוק להפרישן (רמב״ם, כלאים ט ג). והביא ראיה אחרת משור אחד שסרסוהו ורבע פרה וילדה (בעל הבמים לאבי הרלב״ג ט). לפי שהבהמות היו רובעים ונרבעים לכן אמ־ איש ואשתו, שיביא דוקא אותן שלא רבעו ונרבעו בבני אדם (פענח רזא עה״ת, נח, ה.). — ואמר הפיטן: אנה ימצאו רובעי בהמה ושוכבי זכר ברגם מבולעים (רסע״ג, אזהרות, סדור רסע״ג, רח). —ואמר המשורר: יתמלאו יתלחשו עלי בני נבל והנרבע והרובע, בזו ללבי לעגו לשכלי אשר

1) [ירושי (נדה א ג): עוברה.]
2) [עי' ב. רְבִיעָה, הערה.]

אתמיל עדת הרוזנים בלע (עמנוי, מחב' א, 4).—*ועל דבר דומם, רָבַע, היה מונח, שכוב: רביע נקרא כן יען הוא רוכב ורובע על התיבה כי הוא נקודת מושכת עליה וכו' (מקנה אברם, שער בטעמי המקרא). — בינ' פעו', *רָבוּעַ, במשמ' רָבוּץ, רוכץ, ואמר המשורר: ואין טוב אם אהי שכב כפתים בלי לבב בבית מדות רבועים (ר״ש הנגיד, דבריך בחוק לבי, ברודי, 43).

— הִפע', תַּרְבִּיעַ, — הִרְבִּיעַ את הבהמה זו בזו, עשה שירבע זכר הבהמה את הנקבה: בהמתך לא תַרְבִּיעַ כלאים (ויקר' יט יט).—ובתו״מ: כלאי בהמה מותרין לגדל ולקיים ואינן אסורין אלא מלהרביע (כלא' ח א). פרדה שתבעה זכר אין מרביעין אותה לא מן הסום ולא מן החמור אלא מן הפרד (תוספת' שם א ח). בקורת של אנטונינוס היתה עוברה[1]) והרביעו של בית רבי ממנה שוורין[2]) ויש מהן שילדו וכו' (ריב״ל, ירוש' נדה א ג). אין מרביעין בהמה בחולו של מועד (מו״ק יב). חמורה שתבעה מרביעין עליה זכר בשביל שלא תצטנן (ר' יהודה, שם שם). המרביע שני מינים שבים לוקה (ב״ק נה.). שהרביע בהמה על חיה וחיה על בהמה והכל על אדם ואדם על הכל (ר' יוחנן, סנה' קח.). המרביע מחית הים מהו (ר' ירמיה כהנא, מד״ר ברא' ז). — ובסהמ״א: הרביע חמור על סום נקבה[3]) וילדה פרד (רש״י, ברא' לו כד). ואסור לישראל ליתן בהמתו לעכו״ם להרביעה לו (רמב״ם, כלאים ט ג). — *ואף על משכב אדם עם בהמה: (לא תגדל האשה כלב) שמא תתאוה ותרביענו עליה (רש״י, ע״ז כב:, ד״ה לא תרבי). — ואמר הפיטן: יהר לץ והעמיד מסלה, מכום בחורי בוזה סלה, חמוקי ירכי בם לפסלה, זרע להרביע ולהתעיב סגלה (ר״א קליר, תמימים, קרוב' שבת זכ״ר). — ואמר המשורר: מי יאמין בם יאמין כי הזמן עפרה לאריה יהיה מרביע, (רמב״ע, אל

1) [במד״ר (ברא' כ): רובעת.]
2) [שם: והרביעו ממנה בקורת של רבי.]
3) [במד״ר (ברא' פב): הביא חמורה וזיווג לה סום זכר, ע״כ, ובירוש' (ברכ' ח ו): זימן חמורת והעלה עליה סום, ע״כ.]

הפסקים, צבורי, קסג). —°ועל הגשם[1], הפרה ה' את הארץ בגשם, ואמר הפיטן: אנא פתח לנו אוצרות רבעך, ציה מהם בהרביעך (אכח חזון, הושענות להו"ר).

— נפע', *נִרְבַּע, — רָבְעוּ אותו: דיני נפשות בעשרים ושלשה, רובע ונרבע בעשרים ושלשה (סנה' א ד). ומנין לרובע ונרבע ומוקצה ונעבד (שאין מקריבים אותם), ת"ל תועבת ה' אלהיך הוא (ספרי דבר' קמח). והרי מביאין לה זכר ונרבעת ממנו (ירוש' פסח' ד ג). וולד הנוגחת אסורה, היא וולדה נגחו, וולד הנרבעת אסורה, היא וולדה נרבעו (רבה, ע"ז כד.). — ובספה"א: כמשכב זכר שהוא הפך חפץ השם ונתעב בתולדה וככה מין אחר ואשה נרבעת והעריות הקרובות מאד (ראב"ע, יסוד מורא ה). הנרבעת לבהמה אע"פ שהיא בסקילה, לא נעשית זונה ולא נפסלה לכהונה שהרי לא נבעלה לאדם (רמב"ם, אסורי ביאה יח א). האיש אשר תורת בני עמרם חלל בנבלות פיו אשר זכר, פוער לכל עובר ושב עצמו נרבע עלי ארבע לכל זכר (ר"י חריזי, תחכ' כ, 432). ואם יצרו יפתהו לשכב משכבי אשה עם זכר, ישים נגד עיניו כשיתמלא זקן הנרבע (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר ד). — ואמר הפיטן: בושת אשה הנרבעת לבהמה ושוכב בזכור תעל צחנתו ובאשו (ר"י בר ראובן, אזהרות, יח:).

— פִעל', *רִבַּע, — רִבַּע את האדמה, השקה אותה מים: מכיון שהוא מרבעה[2] היא עושה יותר לשנה הבאה (ר' יוחנן, ירוש' פאה ז ה). — ובמשמ' הרביץ, השכיב: ירבעם, שריבע[3] עם (סנה' קא:).

א. רֶבַע, ס"ז, מ"ר כנ', רְבָעָיו, רְבָעֶיהָ, רִבְעֵיהֶם, רִבְעֵיהֶן, — א) חלק רביעי במדה ובמשקל, Viertel; quart(er): ועשרן סלת בלול בשמן כתית רֶבַע ההין ונסך רביעת ההין יין לכבש האחד (שמות כט מ). הנה נמצא בידי רֶבַע שקל כסף (ש"א ט ח). — ב) צד אחד מדבר בעל ארבעה צדדים: וידי אדם מתחת כנפיהם על ארבעת רִבְעֵיהֶם (יחזק' א ח). על ארבעת רִבְעֵיהֶן בלכתם ילכו (שם שם יז). בלכתם אל ארבעת רִבְעֵיהֶם ילכו (שם י יא). והאראיל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע אל ארבעת רְבָעָיו והעזרה ארבע עשרה ארך בארבע עשרה רחב אל ארבעת רְבָעֶיהָ (שם מג יו–יז). — ובתו"מ: שיערו חכמים שבעה רבעים ועוד מדברות, שהן חמש רבעים בציפורן, שהן קב ומחצה ירושלמית (תוספת' עד' א ג). פיטמה חציים כשירה, שילשים ורבעים[1] לא שמענו (ירוש' יומא ד ה) אין תקופת ניסן נופלת אלא בארבעה רבעי היום (שמואל, עירוב' נו.). — ובספה"א: וסדרם במדבר כסדר הגלגלים ארבעה דגלים כארבעת רבעי הגלגל (ר"י א"ת, כוזרי ג יז).

ב. רֶבַע, ס"ז, רִבְעִי, — כמו רֶבֶץ, רביצה; ארחי וְרִבְעִי זרית וכל דרכי הסכנתה (תהל' קלט ג). — ואמר הפיטן: וייצר התיש תאות יצורו, והרגיל עזרו לרבע תשוקתו (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, קבץ מע"י גאו' ג, 3). יצרו הורגל לתאות רבעו ושלחה עויליה להיות עובר ורועה (הוא, אהה כוננת עולם ברוב חסד, שם שם, 112). זכור ונתעולל לרבע באשה, זדון לבו השיאו באשה (ר"א קליר, זכור אים, קרוב' זכור). בתוכה הזכן רבעו ואיך קצר מצעו ובעפר ימות גזעו (רמב"ע, אם חפקד שכחנו, דוקס, 76). — °ובמשמ' גשם, כמו ב. רְבִיעָה, ואמר הפיטן: אנא פתח לנו אוצרות רבעך[2], ציה מהם בהרביעך (אכח חזון, הושענות להושענא רבה).

א. רֹבַע[3], ס"ז, —חלק רביעי ממדה, רק בצרוף רֹבַע הַקַּב, Viertel; quart(er): ויהי רעב גדול בשמרון והנה צרים עליה עד היות ראש חמור בשמנים כסף ורֹבַע הקב חריונים בחמשה כסף (מ"ב ו כה). — ובתו"מ, רֹבַע[4], מ"ר רבעים במשמ' רבע הקב: כל סאה שיש בו רובע ממין אחר יטעם וכו' וחכ"א כל שהוא כלאים בסאה מצטרף לרובע (כלאי ב א). כמה יהא בזית ולא יקוצנו, רובע (שביע' ד י).

---

1) [עי' ב. רְבִיעָה, הערה.]

2) [נ"א (כ"י רומי ועוד): מרביצה, עי' הוצ' לונץ.]

3) [רש"י: שריבץ את ישראל ותשפילם.]

---

1) [בבבלי (כריח' ו:): שליש ורביע.]

2) [במחז' איטל': רבועך.]

3) [וכן בערב' רֻבע a).]

4) [גם בארמ' שבתו"ם רובעא.]

a) ربع

המוכר פירות לחבירו ה"ז מקבל עליו ר ו ב ע טנופת לסאה (ב"ב ו ב). בש"א ר ו ב ע עצמות מן העצמים בין משנים בין משלשה, ובה"א ר ו ב ע עצמות מן הגויה (עד' א ז). כמה מלח יהא צורר, ר ו ב ע (כלים כז יא). ר ו ב ע עצמות מרוב הבנין או מרוב המנין ורוב בניינו ורוב מנינו של מת אף על פי שאין בהן ר ו ב ע טמאים (אהל' ב א). ר ו ב ע עצמות שנדקדקו וכו' ר"ש מטהר (שם שם ז). נותן ר ו ב ע כרשינים על בורך המחרישה (אהל' יז א). מלח סדומית ר ו ב ע (ירוש' יומא ד ה). —*ובמשמ' מדה המחזקת רֹבַע קב: ושאר כל הכלים שאינן יכולין לקבל רמונים כגון ה ר ו ב ע וחצי ה ר ו ב ע וכו' שעורן ברובן (כלים י, ג). ה ר ו ב ע וחצי ה ר ו ב ע, נטמא ה ר ו ב ע לא נטמא חצי ה ר ו ב ע, נטמא חצי ה ר ו ב ע לא נטמא ה ר ו ב ע, אמרו לפני ר"ע, הואיל וחצי ה ר ו ב ע אחורים ל ר ו ב ע כלי שנטמא תוכו לא נטמא אחוריו, אמר להן של כת קודמין היא, או שמא ה ר ו ב ע אחורים לחצי ה ר ו ב ע (שם כה ד). נטמא ה ר ו ב ע, ה ר ו ב ע ואחוריו טמאין, חצי ה ר ו ב ע ואחוריו טהורין, נטמא חצי ה ר ו ב ע, חצי ה ר ו ב ע ואחוריו טמאין, ה ר ו ב ע ואחוריו טהורין, נטמאו אחורי ה ר ו ב ע, אחורי חצי ה ר ו ב ע טהורין (שם שם ה). ה ר ו ב ע וחצי ה ר ו ב ע, חקק את ה ר ו ב ע ועתיד להוק את חצי ה ר ו ב ע עד שיחוק את חצי ה ר ו ב ע, נטמא אחורי ה ר ו ב ע במשקין אחורי חצי ה ר ו ב ע טמאין וכשהוא מטביל את ה ר ו ב ע צריך להטביל את חצי ה ר ו ב ע וכו' ה ר ו ב ע שמלאהו עצים ותקעו רשב"ג ורבי מטמא עד שיקבענו במסמר (תוספת' שם ב"ב ג ח). כלי שצר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע כגון ר ו ב ע וחצי ר ו ב ע אין לו טהרה עולמית (שם מקו' ו כב). מנין למדד בתרקב וחצי תרקב, קב וחצי קב, ר ו ב ע וחצי ר ו ב ע, תומן ועוכלא וכו' (רבי מאיר, מד"ר במד' ט).[1] — מ"ר *רְבָעִים: אילו חייבין במעשרות ופטורין מן החלה, האורז והדוחן וכו' ופחות מחמשת ר ב ע י ם בתבואה (חלה א ד). חמשת ר ב ע י ם קמח חייבים בחלה הם ושאורן וסובן ומורסנן חמשת ר ב ע י ם חייבים (שם ב ו). כיון שהיא נותנת את המים מגבהת חלתה ובלבד שלא יהא שם חמשת ר ב ע י ם קמח (שם ג א). קב ומחצה חייבים בחלה ומשהגדילו המדות אמר[1] חמשת ר ב ע י ם חייבין (עד' א ב). ארבעת ר ב ע י ם בפני עצמן והימצן וארבעת ר ב ע י ם בפני עצמן ועירבן וכו' (ירוש' פסח' ב ג). — *ובית רֹבַע, שדה שאפשר לזרעו ברבע קב: קרקע בית ר ו ב ע חייב בפאה (ר' אליעזר, פאה ג ו). עושה עשרים וארבע קרחות לבית סאה מקרחת לבית ר ו ב ע (כלא' ב ט). כל שהוא בתוך בית ר ו ב ע עולה במדת בית ר ו ב ע, אכילת הגפן והקבר והסלע עולין במדת בית ר ו ב ע, תבואה בתבואה בית ר ו ב ע, ירק בירק ששה טפחים, תבואה בירק, ירק בתבואה בית ר ו ב ע (שם שם י). המוכר את השדה מכר את האבנים וכו' ואת מחיצת הקנים שהיא פחותה מבית ר ו ב ע (ב"ב ד ח). הלוקח שובך מחבירו ונפל אפילו הוא בית ר ו ב ע הרי זה בונה את מקומו (תוספת' שם א ז). בית ר ו ב ע בבקעה מותר לזרוע בו שני מינין (ירוש' כלא' ב ט). — ובסהמ"א: והעמר, איני יודע כמה, ת"ל עשירית האיפה הוא, אחד מעשרה בשלוש סאין שהן שבעת ר ב ע י ם ועוד, ועוד זה אחד מחמשה ב ר ו ב ע (מדה"ג שמות טז לה, הופמן, 180). — ובסהמ"א, כלי הרֹבַע, טבלת הרֹבַע, כלי למדידת שטחי קרקעות: תביא שני קנים אשר האחד עומד על השני על זוית נצבה, או כלי מרובע אשר יש לו זוית נצבה, ואנו קורין לכלי הזה כלי ה ר ו ב ע או טבלת ה ר ו ב ע וכו' (ראב"ח, חבור המשיחה והתשבורת קפח, 108). — *ורֹבַע, כלי הרֹבַע, רֹבַע העגול, רֹבַע ישראל[1], כלי מדידה בחכמת התכונה, Quadrnat; quadrant: ר ו ב ע העגול קל מאד עשיתו ויתבאר בתכלית הביאור בו וכו' מה שיתבאר בכלי האצטרלביות (יעקב בן מכיר, ספר רובע ישראל, כ"י פריז מספר 1054). ראיתי בחתימת שער השני הזה להורות ולהשכיל לתלמידים מדידת גובה השמש והירח ושאר כוכבים ע"י כלי מחזה אי הנקרא כלי ה ר ו ב ע לדעת בו בכל מקום כמה מעלות

---

[1]) [רק במקום אחד, בתוספת' שביע' ד ג, דפוס צוק"מ בא לבאורה רֹבַע אף במשמ' של רֶבַע או רְבִיעַ בכלל: הלוף שעברה עליו שביעית וכו' נותן לעניים ר ו ב ע, אם שהה שתי שנים נותן לעניים שליש, אם שהה שנה אחת נותן לעניים מחצה, ע"כ. ואולם בתוספתה שבדפוסים יאף בכ"ב: ר ב י ע, וכך נכון]

[1]) [כך, ובלטינית Quadrans Judaicus, Quadrans novus]

ודקין גובה כל כוכב ממעל לאופק (דוד גנז, נחמד ונעים נח, נח:).

ב. רֹבַע, ס״ז, — כמו רְבִיצָה, רביצה בעפר מות[1]: מי מנה עפר יעקב ומספר את רֹבַע ישראל (במ׳ כג י). — ואמר הפיטן: זכר ראש עפרות ותולדות ספורות, רשום ספורות למספר חול יזכור, רובע מספרות מחנני לכפרות רגש שופרות לשפרם יזכור (ר״א קליר, זכר תחלה, מוסף א ר״ה).

רִבֵּעַ, תוס״ז, מ״ר רִבֵּעִים, — בן הדור הרביעי, נכד הנכד או הנכדה: כי אנכי יי׳ אלהיך אל קנא פקד עון אבת על בנים על שלשים ועל רִבֵּעִים לשנאי (שמות כ ה; וכעין זה שם לד ז, במד׳ יד יח, דבר׳ ה ט).

א. רִבְעָה, ס״נ, - שה״פ מן ב. רָבַע: ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לְרִבְעָה אתה והרגת את האשה ואת הבהמה (ויק׳ כ יו).

ב. *רִבְעָה[2], ס״נ, מ״ז רִבְעָתַיִם, רבעתין, — שני רבעי דינר[3]: נכנס (רשב״ג) לבית דין ולימד, האשה שיש עליה חמש לידות וודאות וחמש זיבות וודאות מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים והשאר עליה חובה, ועמדו קנין ביום ההוא ברבעתין[1] (ספרא ויק, תזריע פרק ג; וכעין זה ב״ב קסו:, כרית׳ ח.).

°רְבָעָה, ס״נ, — רביעה שניה, עונת האביב, ואמר המשורר: הנה ימי הקור כבר עברו וימי רבעה[2] הסתו קברו, נראו בני התור בארצנו מראש ענפים זה לזה יקרו (ר״ם הנגיד, הנה ימי הקור, בן תהלים קטע, ששון, קי).

***רְבָעִי**[3], ת״ז, — שיך לשנה הרביעית מנטיעת הכרם: כרם רבעי, בש״א אין לו חומש ואין לו ביעור (פאה ז ו; מע״ש ה ג). אין לעכו״ם כרם רבעי (ר׳ יהודה, תרומ׳ ג ח). כיצד פודין נטע רבעי (מע״ש ה ד). הפודה נטע רבעי שלו מוסיף עליו חמישיתו (שם שם ה). בערהי הקדש מן הבית, זה מעשר שני ונטע רבעי (שם שם י). העלים והלולבים וכו׳ מותרים בערלה וברבעי ובנזיר (ערלה א ז). אתרוג שוה לאילן וכו׳ בערלה וברבעי ובשביעית (בכורים ב ו). השוכר את הפועלים לעשות בנטע רבעי שלו הרי אלו לא יאכלו (ב״מ ז ז). נטע רבעי ומעשר שני שאין דמיו ידועין בשלשה (סנה׳ א ג). כיוצא בו אמרו כרם רבעי, אמרו לו (לר׳ יהושע) מה הלשון רבעי, אמר להם כך שמעתי סתם, אמר בן עזאי אני אפרש, אם אומר אתה רביעי לאחרים במנין, וכשאתה אומר רבעי בן ארבע שנים (פרה א א). —°ובדקדוק במשמ׳ מלה בת ארבע אותיות השרש: ואם יאמר כי שקערור שם חמשי לא ימצא בחמשי כפול כמהו, והוא אם כן רבעי כפול הלמד השניה, וכן אומר ברעמסס כי הוא כמו כן רבעי כפול

---

1) [רב המפרשים והמתרגמים הקדומים הבינו גם מלה זו במשמ׳ א. רֹבַע, החלק הרביעי מישראל ומן החדשים היו שהציעו קריאה אחרת, ואחרים בארו רבע כאן עפ״י ההקבלה אל עפר במשמ׳ אבק, כערב׳ עיברה a), שמרונית רבוע, סור׳ מא״י: רבוח, אשורי תַּרְבָּא במשמ׳ זו. ואולם אין אף עפר בא בפסוק זה אלא כלשון רביצה בעפר מות. בלעם בא למנות ולחשב כיצד אפשר להשמיד את ישראל, ובזה לא הצליח, ועל כן הוא אומר: מי מנה עפר יעקב, מי יוכל למנות שעת הכשלו של ישראל עד עפר, ומספר את רבע ישראל, כלו׳ ומי יספור את רבצו במות; אדרבה: תמות נפשי מות ישרים (כאלה, ואולי צ״ל: יְשֻׁרוּן) ותהי אחריתי כמהו. ועין בדרשת חז״ל המובאת בערך א. רְבִיעָה.]

2) [אין צורת מ״י רִבְעָה במשמ׳ זו בתו״ם, אך יש בארמ׳ רבעתא במשמ׳ רבע השקל, ובתעודות יב בא הקצור ר׳ במשמ׳ זו.]

3) [כך פרש רש״י בכריתו׳ ח., וז״ל: ב׳ קינין בשני רביעית דינר כסף, ל״א רבעתים לשון חצי הוא, ע״כ, וכן דברי רגמ״ה (כרית׳ ט:), וז״ל: ברבעתיים בחצי דינר של כסף שבלשונם ובלשון הברייתא קורין לחצי (צ״ל לרבע) דינר ריבוע, ע״כ. אך רשב״ם (ב״ב קסו:) גרס במע״ש ב ט: בריבעא כסף וברבעא מעות ואינו נראה.]

a) غبرة

1) [נ״א ברבעתים, וכן בבבלי ב״ב וכרית׳.]

2) [המשורר משתמש כאן במלה רבעה בהוראת רביע a) בערבי, שהיא אביב: ימי האביב קברו את הסתו, בערבי שתא b), גשם, חרף.]

3) [כך משנ׳ מנק׳ עתיקות (השוה REJ 1887, עמ׳ 272) ובמחזור מנק׳ כ״י בביה״ס כונתנסי רומא, ובמסורת התימנים. ובכ״י בנקוד הבבלי נמצא גם הכתיב ראבעי (סורת, לשון חכמים, 141).]

a) ربيع b) شتاء

ילמד השניה (ר׳׳י ח׳׳ת, הרקמה ו, 36). **אם תחשב שלשה בארבעה והם אותיות המלה הרביעית יעלה מספר כ״ד** (הוריית הקורא, דרנבורג, 17). **הבנין הרבעי והוא בשמות לבד יבא על פעלל כמו פלדש בדקר סרפד** (סס, 45).

רְבְעָתַיִם, עי׳ ב. רִבְעָה.

א. **רבץ**[1]), מִמֶּנּוּ *הַרְבָּצָה, מִרְבָּץ, מַרְבֵּץ, *רִבּוּץ, *רְבִיצָה, א. רָבַץ, רֵבֶץ, *רַבְצָן, *תַּרְבִּיץ.

ב. **רבץ**[2]), מִמֶּנּוּ ב. רָבַץ.

ג. **רבץ**[3]), מִמֶּנּוּ *הַרְבָּצָה, ג. רָבַץ.

א. **רָבַץ**, פ״ע, רָבְצָה, רָבַצְתָּ, רָבְצוּ, רֹבֵץ, רֹבְצִים, רֹבֶצֶת, יִרְבַּץ, תִּרְבַּץ, יִרְבְּצוּ, יִרְבָּצוּן, תִּרְבַּצְנָה, — רָבְצָה הבהמה והחיה, שכבה לה לנוח על כרעיה, liegen; être couché; to lie: **וירא והנה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי צאן רֹבְצִים עליה** (בראשי׳ כט ב). **וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי יִרְבָּץ וכו׳ ופרה ודב תרעינה יחדו יִרְבְּצוּ ילדיהן** (ישעי׳ יא ו–ז). **וְרָבְצוּ שם ציים ומלאו בתיהם אחים ושכנו שם בנות יענה** (שם יג כא). **עזובות ערי ערער לעדרים תהיינה וְרָבְצוּ ואין מחריד** (שם יז ב). **כי עיר בצורה בדד נוה משלח ונעזב כמדבר שם ירעה עגל ושם יִרְבָּץ** (שם כז י). **מה אמך לביא בין אריות רָבָצָה** (יחזק׳ יט ב). **במרעה טוב ארעה אותם ובהרי מרום ישראל יהיה נוהם שם תִּרְבַּצְנָה בנוה טוב** (שם לד יד). **והיה חבל לשארית בית יהודה עליהם ירעון בבתי אשקלון בערב יִרְבָּצוּן** (צפנ׳ ב ז). **וְרָבְצוּ בתוכה עדרים כל חיתו גוי** (שם שם יד). **תזרח השמש יאספון ואל מעונתם יִרְבָּצוּן** (תהל׳ קד כב). — וְרָבַץ החמור תחת רוכבו או תחת משאו: **כי תראה חמור שנאך רֹבֵץ תחת משאו**[1]) **וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו** (שמות כג ה). **ותרא האתון את מלאך יי׳ וַתִּרְבַּץ תחת בלעם** (במד׳ כב כז). — וְרָבַץ התנין בנהר: **הנני עליך פרעה מלך מצרים התנים הגדול הָרֹבֵץ בתוך יאריו** (יחזק׳ כט ג). — וְרָבְצָה אם הצפור והעוף על האפרוחים: **כי יקרא קן צפור לפניך בדרך וכו׳ אפרחים או ביצים והאם רֹבֶצֶת על האפרחים או על הביצים** (דבר׳ כב ו). — ובתמונה לחיה ולבהמה, רָבַץ בן אדם: **גור אריה יהודה מטרף בני עלית כרע רָבַץ כאריה וכלביא מי יקימנו** (בראשי׳ מט ט). **יששכר חמר גרם רֹבֵץ בין המשפתים**[2]) (שם שם יד). **שארית ישראל לא יעשו עולה וכו׳ כי המה ירעו וְרָבְצוּ ואין מחריד** (צפנ׳ ג יג). **ובטחת כי יש תקוה וחפרת לבטח תשכב וְרָבַצְתָּ ואין מחריד** (איוב יא יט). ועי׳ ג. רָבַץ. — וְרָבְצָה האלה, הקללה, באדם, חלה עליו: **כי אז יעשן אף יי׳ וקנאתו באיש ההוא וְרָבְצָה בו כל האלה הכתובה בספר הזה** (דבר׳ כט יט). — ובינ׳ רֹבֵץ, פקיד ממנה על מקום או בנין, Vogt, Verwalter; administrateur, intendant; administrator, steward: **הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רֹבֵץ ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו**[3]) (בראשי׳ ד ז). — ואמר בן סירא:

---

1) [בערב׳ רבצ׳ a), ארמ׳ רבע, אשור׳ רַבָצֻ, אוגרית׳ רבץ (?), ועי׳ רבק, הערה.]

2) [עי׳ בהערה לפעל.]

3) [שרש זה, שעקר משמעותו: זילת מים, מקביל אל רַבַצַ b) בערב׳, וכן בא בסור׳ רבץ במשמ׳ שפך (עי׳ במלונו של ברוקלמן, מהד׳ ב׳. עמ׳ 710). ועל כן יש להפרידו מן א. רבץ, שהוא ר ב ע בארמ׳ וסור׳ וכו׳.]

a) ربض b) ربض

---

1) [גם כאן יש לראות את רביצת החמור כמעשה סרבנות מצדו, כדרך החמורים, ולא ככשילה תחת המשא הכבד עליו יותר מדי, והמצוה באה לעזר לבעל החמור במקרה כזה ולא לבהמה. ועי׳ בדברי טורטשינר בדו״ח בית המדרש הגבֹה לחכמת ישראל, ברלין 1932, עמ׳ 31 וכו׳. וכן נאמר בירוש׳ (ב״מ ב יא): תני רובץ (כלו׳ פעם אחת או שתים) ולא רבצן (שדרכו בכך).]

2) [הצרוף רבץ בין המשפתים, במקום ששופתים את סיר הבשר, מתאים לאדם ולא לבהמה.]

3) [המפרשים הבינו משפט זה, שלא כדקדוק, כאלו חטאת (ס״נ), שלא דֻבר עליה בענין, רֹבֵץ ליד פתח הבית, ומן החדשים היו שראו רֹבֵץ כשם לשד, אך בדרכים אלו אין לישב את כל הפרשה, וכן שונה חלוקת המלים ונקודן בתרגום השבעים מן המסורת העברית. ואולם, כמבֹאר בתרביץ שנה טז, עמ׳ 8–10, מנחם האלהים את קין, איש האדמה, על שאחיו הצעיר, רועה הצאן, זכה בבכורה, שכרוכה בה גם זכות הקרבת הקרבן הרצוי לאל, בדברים אלו: למה חרה לך ולמה נפלו פניך; הרי בין אם תקבל כבכור את חלק היתר (אם תיטיב שאת = אם תותיר שאת, השוה בראשׁ׳ מט

ראש שמוך אל תתנשא היה להם כאחד מהם דאג להם ואחר תסוב הכין צרכם ובכין תרבץ (ב״ס גני׳ לה א–ב). — ובתו״ם: הבהמה אינה מועדת לא ליגח ולא ליגוף ולא לישוך ולא לרבוץ ולא לבעיט (ב״ק א ד). נגח נגף נשך רבץ בעט ברשות הרבים משלם חצי נזק (שם ב ה). עוף טמא רובץ על ביצי עוף טהור וטהור רובץ על ביצי עוף טמא פטור מלשלח (חול׳ יב ב). ומי שהיה רובץ (במצרים במכת החשך) אינו יכול לזקוף (מד״ר שמות יד. שהיו הנחשים והשרפים רובצים בזניהם (של ישראל במדבר) כדי שלא יתבהלו ישראל מהן (שם שם כד). — וביני פעו׳ *רָבוּץ במשמ׳ רוֹבֵץ: לא סקרו בסקיא ולא מנאם בשנים או שמנאם רבוצים או עומדים הרי אלו מעושרים (בכורות ט ז). היה (גמל) רבוץ טומאה תחתיו כנגדו עד התהום טמא (תוספת׳ אה׳ י׳ יג ו). הייתי במעלה אדומים וראיתיו (את הירח) רבוץ בין שני סלעים וכו׳ (ירוש׳ ר״ה ב א). שור שעמד על האבום ונמצא רבוץ, רבוץ ונמצא עומד וכו׳ (שם נזיר ה ג). כעטה (בהמה) מהלכת ברבוצה פטור (ר״ל, שם ב״ק ב ג). א״ר לעזר, ראו אותו שוחט שיר שחור ביער חזקה גנוב הוא, חש לומר שמא ראוהו רבוץ, תיפתר בשראוהו מושך (שם שם ז ה). חמשה דברים נאמרו באש של מערכה רבוצה כארי וכו׳ (יומא כא:). הב״ע כגון שהיתה פרה רביצה לפניו (נזיר י). היתה בהמת חבירו רבוצה בפני ע״א כיון ששחט בה סימן אחד אסרה (ע״ז כד.). כל שרבוצה ונראית חסרה (נבלה) (רבא, חול׳ כא.). בנוהג שבעולם בהמה זו מהלכת רבוצה והולד נתון בתוך מעיה כמין שק (ר׳ אבא בר כהנא, מד״ר ויקר׳ יד) רמ״ח איברים יש בו באדם מהן רבוצין מהן זקופין (ר׳ יוסי בן זמרא, שם שם טז). ויסב אלהים את העם דרך המדבר, מהו ויסב. שהרביצם כדרכי המלכים רבוצין על מטותיהם וכו׳ (שם במדי׳ א). בהמות בהררי אלף וכו, בהמה אחת היא רבוצה על אלף הרים (ר׳ יוחנן, שם שם כא). הבהמה הזו מהלכת והולד רבוץ בתוך מעיה (תנחו׳ תזריע ה). — ובספה״א: נו״ן נו״ן מפני מה אחד רובץ ואחד זקוף ועומד, מפני שנבראת בו נשמה לבריות, שכל נשמה ונשמה פעם שהיא רובצת פעם שהיא זקופה (א״ב דר״ע נ). ראה פרעה הרשע בחלומו רחל רבוצה וילדה שה וכו׳ (מדה״ג, שמות א כב, הוצמ׳, 12). ולהקדים לשלוח את חשבונות הסחורה לידי הקונים ולהראות להשולחני אשר לו את התמורה הרובצת עליה (מרדכי אהרן גינצבורג, קרית ספר ה). — ואמר הפיטן כמלך מכורבל במעיל בוץ, כנגיד בצבאו רבו (אמת מה נהדר, עבודת יוה״כ, Elbog., Stud. 186). — ואמר המשורר: גאון עשיר בלי צדק בעת תשחק לו והעולם ירנן ועם בכים יקונן מבכיתם וידוה באשר רבץ יקנן (ר״מ הנגיד, בן משלי ריז, ססון קמג דבר נודע יביא אל רובץ בבית את מחסורו, הוא הרבר עצמו יוציא מידי חיוץ הין אוצרו (הוא, קהלת קיא, שם, רעב). ואתה תהפוך רצים לרבצים תמיר כלים כבלים תת לאצים (שלמה שרביט הזהב לקוטי קדמונים ב 5, 8). — *רבוצי מכפלה, כנוי לאבות שנקברו במערת המכפלה, ואמר הפיטן: להזכר בו רבוצי מכפלה (משלם בר קלונימוס, מי יתנה, קרוב׳ יוה״כ). — *רוֹבֵץ במשמ׳ מרביץ צאן, ואמר הפיטן: אנכי קונך מי יקלעך. אנכי רובצך מי ירדפך (ינאי, אנכי אומנך, קדושתא לשבת אנכי׳ זולא׳, שיח).

—הפע׳, הִרְבִּיץ, מַרְבִּצִים, אַרְבִּיצֵם, תַּרְבִּיץ, יַרְבִּיצֵנִי יַרְבִּצוּ, — השכיב את הצאן, העדר לנוח: לא תשב לנצח ולא תשכון עד דור ודור ולא יהל שם ערבי ורעים לא ירבצו שם (ישע׳ יג כ). עוד יהיה במקום הזה החרב וכו׳ נוה רעים מַרְבִּצִים צאן (ירמ׳ לג יב) אני ארעה צאני ואני אַרְבִּיצֵם (יחזק׳ לד יה). הגידה לו שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים (שה״ש א ז). — ובתמונת הצאן, הרביץ האל הרועה את האדם: יי׳ רעי לא אחסר בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני (תהל׳ כג א–ב).

ג) ובין אם לא תקבל אתו, אתה, עובד האדמה, לִפֶּתַח חַטָּ (= חַטָּאת) אַתָּ רֹבֵץ, ממנה אתה כפקיד שבידו לפתח בר (עמ׳ ח ה) ולהשביר, ואליך תשוקתו של אחיך, אליך זקוק אחיך הרועה בשנת בצרת, ואז אתה תמשל בו.

השם רֹבֵץ, באשור׳ רָבִצֻ מצוי הוא לרב בתעודות בבליות קדומית במשמ׳ זו של פקיד ממנה על עיר או בנין, וכן הוא בא תכופות במכתבי עמרנא מא״י בשמוש זה.]

—ובתו"ם: איזו היא המראה, כל שמרביצו ופוקס את צוארו ונותן מים וכרשינין כאחד, ואיזו היא הלעטה, כל שמאכילו מעומד וכו' (תוספת' שבת יח ב). רועה שהרביץ צאנו אחר בית הכנסת וכו' (שם ר"ה ג ו). הרביץ לה (לבהמה) ארי מבחוץ מהו (רמי בר חמא, ב"מ ל:). כדי שיגביהנה (את הבהמה) וירביצנה וישחטנה (בשם ר' יוסי בר' חנינא, חול' לב.). אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה, מה היו עושים להן, מרביצים אותן בפלטריות ומעבירין רדיא עליהם (מד"ר ברא' מא). אמר הבעל, הודיעו לי מהיכן הוא (רועה החזירים) מרביץ את בהמותיו (שם שמות כ). ויסב אלהים את העם דרך המדבר, מהו ויסב, שהרביצם כדרכי המלכים, רבוצין על מטותיהם (שם במד' א). נטלם (יוסף לבניו) ויצא לו לחוץ ונפל על פניו והרביצם על פניהם ומבקש רחמים (פסיק' רב', ביום השמיני, איש-שלום, יב.). — ובסהמ"א: כיצד תקנתה (של החלדה) ירביץ את הסכין על רחבו במקום שנחלדה בו ויוציאה מעט מעט (הזהיר, ויקרא, יג.). החור בתכלת שבצתם והשהם בפוך הרבצתם (ר"י הלוי, האסיף תרכ"ד, 151) [1].

— פע', *רִבֵּץ, — כמו הִרְבִּיץ, השכיב [2]: שקע ורבץ אבנים יקרות בזהב בקירות הבית לתפארת ולנוי (מיחס לרס"י, דהי"ב ג ו). — ואמר הפיטן: קים עלימו דבריך, רבצם בבית בחירך (אתה מלא רחמים, זולת זכור).

— הפע', *הִרְבַּץ, — הֻשְׁכַּב, ואמר הפיטן: יוסף עיטר על שימשות שוהם טרם יורבץ תהום כדלי לארצו (רסב"ג, בבכי גשו, קטע מעבודה, Elbog., Stud., 138).

ב. רָבַץ, קל לא נמצא.

— הפע', מַרְבִּיץ, — הִרְבִּיץ אבנים, צרף אותן, עשה אותן זבות ושקופות: הנה אנכי מַרְבִּיץ [3] בפוך אבניך ויסדתיך בספירים (ישע' נד יא).

---

[1]) [ונוהג בשפת ההמון הרביץ לו, הרביץ בו מכות, כתרגום של בטויים בלשונות אחרות.]

[2]) [ע"פ הבנה זו בכתוב, עי' בהערה שאחר זו.]

[3]) [הקדמונים גזרו את המלה מן א. רבץ, וה׳ דשים שהתקשו בשמוש המלה כאן, הציעו קריאות שונות, כגון אדניך במק' אבניך, או מרביד, משבץ, משביץ במק' מרביץ, וכן רשם המחבר בסימן שאלה בשולי התנ"ך שלו: משביץ?

ואולם כנראה לפנינו פעל רבץ אחר, המקביל לערבי רַוְּבַּצ a) במשמ' טהר וצרף כסף, וממנו רובאצ b) כסף טהור, וצ"ל: אנכי מרביץ, ז"א מזקק ומטהר, כפוך (במק' בפוך) אבניך, אבני הבנין שלך. ואולי קרוב לשמוש הפעל הזה רמץ, הבא בארמי' כתרג' של שבץ בעברי' כגון משבצות זהב בת"א (שמות כח יא ועוד): מְרַמְּצָן דדהב.]

ג. רָבַץ, פ"ע, רֹבֶצֶת, — שָׁטַף ונזל, בכנוי התהום השופעת, fliessen, strömen; couler; to flow, stream: ברכת שמים מעל ברכת תהום רֹבֶצֶת [1] תחת ברכת שדים ורחם (ברא' מט כה). מברכת יי' ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רֹבֶצֶת תחת (דבר' לג יג).

— פע', *רִבֵּץ, — רִבֵּץ מים, במים או (ב)משקים אחרים על שדה, על צמחים או בחדר, הזיל והזה אותם, וגם בלי משא, כבד ורבץ לפני אדם, sprengen, ausgiessen; répandre, verser; to sprinkle, water: המגפף והמנשק והמכבד והמרבץ והמרחיץ וכו' עובר בלא תעשה (סנה' ז ו). נאמן עם הארץ לומר כבשין אילו כבשתים בטהרה ולא ריבצתי עליהם את המשקין (תוספת' ע"ז ד יא). שום בעל בכי טמא מפני שמרבצין עליו במים ואחר כך קולעין אותו (חילפתא בן קוינא, שם מכשיר' ג ג). המרבץ אלינתית בתוך ביתו אינו צריך לברך (רב, ירוש' ברכ' ו ו). מים שנתגלו לא ירבץ בהן בתוך ביתו ולא ישפכם ברשות הרבים וכו' (שם תרומ' ח ה). מרבצין [2])

---

[1]) [מפרשים ומלונים מבינים תאר זה של התהום מן א. רבץ, וכן גם וולג', כאלו בתמונת חיה רובצת למטה, אבל מן הקדמונים היו שעמדו על קשר התאר הזה של התהום עם ב. רבץ במשמ' נזל ושפע, כדברי הספרי (דבר' שנג): ומתהום רובצת תחת, מלמד שהיתה מרובצת במים. וכן יוצא מן השבעים לדברים לג יג: ἀβύσσον πηγῶν κατώθεν, תהום מעינות תחת, ומת"א: וממבועי עינון ותהומין דנגדן ממעמקי ארעא מ־רע, שהכירו כי אין הברכה הנזכרת בכתוב אלא בשפע מים. ולפנינו בלי ספק כנוי עתיק לתהום השופעת, כדוגמת כנויי אלים ואלות בתעודות מאוגרית.]

[2]) [כך גם בירוש' מו"ק א ג, אבל במשנה (שביע' ב י), ואף במדב"ם: מרביצין.]

---

a) روبص b) روباص

בעפר לבן (ר' שמעון, ירוש' שביע' ג י). ויברך יי' את עובד אדום הגתי בעבור ארון האלהים, והלא דברים קל וחומר, ומה ארון שלא אכל ושתה אלא כבד ורבץ לפניו כך, המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילהו ומשקהו ומהנהו מנכסיו עאכ"ו (ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי, ברכ' סג:). מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ר' עקיבא שחלה וכו' ובשביל שכיבדו וריבצו לפניו חיה (נדרי' מ.). ורִבֵּץ האל או הענן טל: וכן מצינו שהיו ישראל עומדין לפני הר סיני וכו' אמר להן הקב"ה לענני כבוד רבצו טל לפני בני וכו' והקב"ה מרביץ לפניהם טללים וגשמים (תוספת' ערכי' א י). — ורִבֵּץ בית או חדר, רבץ בתוכו מים, ואף בלי משא מפֹרש: המרבץ את ביתו ונתן בו חטים וטננו, אם מחמת המים בכי יותן (מכשיר' ג ז). המרבץ את גרנו אינו חושש שמא נתן בה חטים וטננו (שם שם ה). אשה פיקחת מדיחה כוס כאן קערה כאן תמחוי כאן ונמצאת מרבצת את ביתה בשבת (ר' חייא בר אשי, ירוש שבת ג ז). מים שנתגלו הרי זה לא ישפכם ברה"ר וכו' ולא ירבץ בהן את הבית (ב"ק קטו:). כיבד וריבץ (את גגו) לאוצר מהו (חגיי, ב"ב כ:). — ובהשאלה, רִבֵּץ תורה לתלמידים, הפיץ ולמד תורה: חורה במותו פרפלת, תורה כמותו לא ריבצת (ב"מ פה:) יעבץ, שיעץ וריבץ תורה בישראל (תמורה טז.)[1]). — ובספהמ"א: שמענו מזו שהרביץ זה מותר לרבצו בחולו של מועד (הלכ' פסוקי לתלמידי רב יהודאי גאון, 132). כיבד בעל הבית ורבץ עליותו (רמב"ם, שכנים ט יג). זכה יתרו שיצאו מבניו מרבצין גדולי תורה בישראל (מדה"ג שמות יח כז, הופמן, 200). — ואמר המשורר: ועל הרב אשר למד ורבץ דת יהודייה (ר"ש הנגיד, הצמות, בן תהלים יא, ששון, יג). — *ורִבֵּץ תינוקות לפניו, לִמד אותם. ואמר הפיטן: בן קיש הקיש דלתות בית הספר ויכם שק וישב על האפר, רבץ תינוקות לפניו שלשת ימים צמים ומכפנים בקול יעקב לחלוש ידי עז פנים (מנחם בן מכיר, אדם בקים, סליח' תענ' אסתר).

[1]) [בפסיק' רב' (ביום כלות, איש-שלום, כב.) כתוב: הלך משה והיה מרבץ ראשו במשכן, ע"כ, אך מ"ש היא בפסק' והיה מרכין ראשו, עי' בהערת מא"ש שם.]

— פעי, *רֻבַּץ, — מֻרְבָּץ במים, במעינות, בדם, שרבצו אותו: ומתהום רובצת תחת, מלמד שהיתה מרובצת במעינות (ספרי דבר' שנג). היה (ירמיה) הולך ורואה את השביל מלא דם והארץ מרובצת בדם הרוגיה מכאן ומכאן (פסיק' רב', ויהי בעת שקרחה, איש-שלום, קלא:). — ובספהמ"א: אין מכניסין פועלין בשדה לקוצרה כשהיא מטופחה ומרובצת ממים (ר"י בן מלכי צדק, פאה ה ג).

— הפעי, *הִרְבִּיץ, — כמו פעי: ומרביצין[1]) בעפר לבן (ר' שמעון, שביע' ב י). המרביץ את שדהו עד שלא נכנסו עניים לתוכו אם היה הזקו מרובה על של עניים מותר (תוספת' פאה ג כ). מים מגולין וכו' לא ירביץ[2]) בהן את הבית (שם תרומ' ז יד). מרביצין שדה בערב שביעית כדי שתעלה ירקות בשביעית (שם שביע' ג א). והמכבד והמרביץ[3]) וכו' בשבת חייב חטאת (שם שבת ט יג). מרביצין מים על גבי פשתן מפני העקרב (שם מו"ק א ו). ולא ירביץ חנוני בחנותו יין ושמן מפני שגונב דעת הבריות (שם ב"מ ג כז). אבל המגפף והמנשק, המכביד והמרביץ[4]) והמלביש והמנעיל והמעטף הרי אילו באזהרה (שם סנה' י ג). חגבים והקופרין מן הפתק ומן האוצר ומן הספינה הרי אילו מותרין ואם היו נמכרין בסלילה לפני חנוני הרי אילו אסורין מפני שמרביצין עליהן יין כדי שיהו יפין למראית העין (שם ע"ז ד יג). המרביץ את ביתו במים שאין ונתן בו שובלין וטננו, אם יש עליהם משקה טופח הרי זה בכי יותן (שם מכשיר' ג ג). ומרביצים שדהו (של האבל) משתגיע עונת המים שלו (רב ששת בריה דרב אידי, מו"ק יא:) מכבדין ומרביצין בבית האבל (ת"ר, שם כז.). למלך בשר ודם שנכנס למדינה מכבדין אותה ומרביצין אותה ומעטרין אותה (מד"ר שמות כט). (אדם שנכנסה בו רוח תזזית) מביאין

[1]) [במשנה שבירושלמי: מרבצין, אך במדב"מ: מרביצין.]

[2]) [נ"א ירבוץ. אמנם אפשר לנקד כאן: יְרַבֵּיץ.]

[3]) [ואולי פִעי.]

[4]) [אמנם במשנה סנה' ז ו, בפעי: המכבד והמרבץ, ואולי יש לקרא כך גם כאן. והוא הדין לגבי כמה מקומות אחרים.]

עיקרין ומעשנין תחתיו ומרביצין עליה מים והיא בורחת (שם במד' יט). — וְהִרְבִּיץ השור גללים, הטיל גללים: ראשו (של הפר) לדרום ופניו למערב וכו' שמא ירביץ גללים (יומא לו.). מאי רבץ, שהרביץ גללים ונטנפו כליו של בעל הבית (רב פפא, ב"ק מח.). — ובסהמ"א: בתי כנסיות ובתי מדרשות נוהגין בהן כבוד ומכבדים אותן ומרביצין אותן (רמב"ם, תפלה, יא ה). — *וְהִרְבִּיץ תורה, כמו רִבֵּץ תורה, הפיץ אותה: ומה חביר וכרמל שלא באו אלא לפי שעה ללמוד תורה נקבעים בארץ ישראל, בתי כנסיות ובתי מדרשות שקורין ומרביצין בהן תורה עאכ"ו (מגי' כט.). — ובסהמ"א: הרביץ תורה בישראל ומרביצי תורה כן קרא' בעלי ישיבה שיש להם תלמידים רבים בתלמוד ותמהתי איך לקחו זה הלשון ועל הרוב אינו בא רק על בעלי חיים שאינם מדברים ובפרט בספרד היו נוהגין לקרא אותם מרביצי תורה ולשאר הרבנים היו קוראים הכמים סתם (ר"א בחור, תשבי, רבץ).

— התפ', *הִתְרַבֵּץ, — כמו פעי': הרוצה לרבץ את ביתו בשבת מביא עריבה מלאה מים ורוחץ פניו בזוית זו, ידיו בזוית זו, רגליו בזוית זו ונמצא הבית מתרבץ מאליו (שבת קה.). — ובסהמ"א: וכשירד יורה בחשון וכסליו והשדה מתרבצת ותתיבש כטבת חורשין אותה וזורעין אותה (ערוך ערך תרבץ). תרביצא, ראשית הושט, ומשקה, וחצר, ומקום שנתרבץ במים (צמח דוד, תרביצא, נכריות, רלה.).

— נפע', *נִרְבַּץ, — נרטב: ואין ירק מצליה אלא בקרקע נרבצת, בארץ לחה (רש"י, ב"מ קו:, ד"ה איסתכר).

רֵבֶץ, ש"ז, כמו רִבְצָה, רְבָצִים, — מקום שרובצים בו בעלי היים, Lagerstätte; campement; resting place: בנוה תנים רִבְצָהּ[1]) חציר לקנה וגמא (ישע' לה ז). והיה השרון לנוה צאן ועמק עכור לְרֵבֶץ בקר (שם סה י). צאן אבדות היה עמי רעיהם התעום הרים שובבום מהר אל גבעה הלכו שכחו רִבְצָם (ירמ' כ ו). —ואמר המשורר: והקו לכל פנה ענה, הלא הוא

---

[1]) [אלה דברי מנחת שי: כתב רש"י שם דבר היא כמו מרביץ שהרי אינו מפיק ה"א עכ"ל, ובספרים שלנו הה"א במפיק וכו'.]

מעון רבצי (ר' יסיא אלכאהרי, ידידי, שירי חימן, 29).

***רְבִיץ,** ש"ז, — רִבּוּץ מים, זִלּוּף, ואמר הפיטן: אדון השקיפה ממעון קדשך מן השמים רעיך לנהל ברביץ כעל מבועי מים (ר"א קליר, תכנס לארץ, תפלת גשם).

רִבְצָה, עי' רֵבֶץ.

***רַבְצָל[1]),** רובצל, ש"ז, — מין כיס עור קטן של בְּשָׂמִים וכדו': אף הרבצל[2]) והמזודה כל שהן הרי אלו טמאין מדרס (ר' יהודה, כלים כ א).

***רַבְצָן,** ת"ז, נק' רַבְצָנִית, — שדרכו לרבץ על כרעיו ורגליו: רובץ (תחת משאו) ולא רבצן (מכי' מש' דכספא כ). המוכר פרה לחבירו על מנת שיש בה מומין ואמר לו נגחנית היא נשכנית היא בעטנית היא רבצנית היא, היה בה מום אחר וסנפו עם המומין הרי זה מקח טעות (תוספת' ב"ב ד ו). — ובסהמ"א: במקום שאינו חייב לפרוק כגון בחמור שהוא רבצן וכו' שפטור מצד פריקה חייב משום צער בעלי חיים (טור חו"מ רעב).

רבק[3]), ממנו מַרְבֵּק, *רָבַק, *רָבֵק, *רִבְקָה.

---

[1]) [אלה דברי הגאון בפרושו (פרוש הגאונים, אפשטין, 54): הרבצל, א' ד' רובצל פי' כמין חימת קטן ביותר שיש לאילו הבשמים ליתן בו בשמים, ע"כ. והרמב"ם (דרנבורג, 170) פרש, וז"ל: והחמת אלקרבה, ומיזדה ועא ג'לד יג'על פיה אלמסאפרון אלזאד וכו' ורובצל מן הד'א אלנוע איצ'א, ע"כ, ובעבר': והחמת הנוד, ומיזדה שק של עור אשר ישימו בו הולכי דרכים את צידתן וכו' ורובצל גם כן מזה המין, ע"כ. ואין צורת המלה ברורה, ואפשר שלפנינו שבוש של מלה לא עברית. ורב הדמין לרומי capsula (צורת הקטנה של capsa, שממנה קופסה ואף קפצה) שהיתה מתאימה במשמעותה, ואפשר שצ"ל קבצל וקראו רו(בצל) במקום ק, הואיל וראו את הקו השמאלי של ק כאות ו.]

[2]) [במשנ' מנק' ליוורנו: הַרַבְצָל, ובכ"י מנק' ב דל': רִבְצֵל, ובקצת דפוס' רובצל, וכן בספר המליצה, הוצ בכר, 42.]

[3]) [בשרש זה גם השם הפרטי רִבְקָה, כנראה במשמ' עגל מַרְבֵּק. ועי' בהערות הבאות.]

***רָבַק**, ביכ' פעו', רָבוֹק — קָשׁוּר בחבל 1), ואמר הפיטן: מפונקים ו ר ב ו ק י ם ועזוקים משולים כרגבים מתוקים (נחמיה בן שלמה הנשיא, עבודת יוה"כ, ידיעות מכון שוקן ד, רלז).

***רָבֵק**, ת"ז, נק' רְבֵקָה, — קשור ומתפטם במרבק 2), ואמר הפיטן: הנה תאות נפשי אשר ברוח תחנונים הופקה, ועתה למאכלת מסורה כעגלה דשה ו ר ב ק ה (אמוכה אומן, סליח' לו"ג, מחז' איטל' ב, נט).

***רִבְקָה**, ש"נ, מ"ר רְבָקוֹת, — לולאת החבל שעל צואר בן הבקר או בני הבקר בעמדם ברפת, וגם קבֻצת בני בקר קשורים יחד בחבל 3): ארבעה דיומדין וארבעה פשוטים גבהן עשרה טפחים ורחבן ששה ועבין כל שהוא וביניהן כמלא שתי ר ב ק ו ת של שלש בקר (ר' מאיר. עירוב' ב א). וכמה יהא ביניהם, כמלוא שתי ר ב ק ו ת שהן של שלש שלוש בקר 4) וישנן בעשר אמות (הוא, תוספת' שם ב ב) הכניסה (את הפרה) ל ר ב ק ה ודשה עם אמה כשרה, ואם בשביל שתניק ותדוש פסולה (שם פרה ב ג). ר ב ק ה נכנסת ו ר ב ק ה יוצאת (עירוב' יט.) —ובסהמ"א: דיכולין לעבור בה (במבוי) שת ר ב ק ו ת של ארבעה בקר כשפוגעות זו בזו אחת נכנסת ואחת יוצאת דהוי ניחא תשמישתה (הלבוש או"ח שסה ט). — ואמר הפיטן: נפשי בך דבקה כיונק נכנס ל ר ב ק ה 5) (אפרים בר יצחק, אלהי בך

1) [עי' בהערה לקמן.]
2) [הפיטן יצר צרוף זה, כעגלה דשה וְרִבְקָה, עפ"י ת"י המתרגם בעגלה: רבקא, ועי' בהערה שאחר זו.]
3) [משמ' זו של המלה יוצאת משמוש הפעל רַבַּק a), שָׂם לולאת חבל על צואר הבהמה, ושם העצם רְבְק a), לולאת חבל על צואר הבהמה, בערב', וכעין זה פרש רש"י (פסח' כו.): קופלא (copula) בלעז שקושרין ד' פרות ביחד, ע"כ. וכן בארמ' שבתרגומי' ריבקא.]
4) [כך צ"ל וכך בכ"י ודפוס ראשון; בהוצ' צוק"ם: בקש.]
5) [עפ"י תוספת' פרה ב ג, עי' לעיל. בסדורים מנק': לְרַבְּקָה, לְרִבְקָה, אך בפיוטי ר' אפרים ב"ר יצחק (הולי' הברמן, ידיעות מכון שוקן ד, קלא): לְרִבְקָה.]

a) رِبق

אחבק, זולת שבת ד אחה"פ). עגלה המלמדה, הכניסה ל ר ב ק ה 1) (יה אשר גאה, ערבי' לו"כ, מחז' איטל' ב, עה.).

***רְבְרֵב** 2), לא נמצא כך בתו"ם.

— התפ', *הִתְרַבְרֵב,—השתרר התגדל והתגאה, grosstun; se donner des airs, se vanter; to talk big, swagger: כי תשתרר עלינו גם השתרר, על מה את מ ת ר ב ר ב עלינו, מה טובה עשית לנו (מד"ר במד' יח). — ובסהמ"א: זהו ת' רבתי שתתרברב להתמלא במילוי לשון תאיבה ותאוה (פענח רזא עה"ת, אמצע', ס:, שופטים). כי הת' רבתי הוא רמז ש ת ת ר ב ר ב ותיכתב במילואה בשלימות (שם שם). — ואמר הפיטן: זלזול עיר הנדחת לשומה תל עולם לדור ודור תחרב, חזקו ידיכם לנקום בנקמת דם ברית על שניהם לבדם ת ת ר ב ר ב (ר' יצחק בר ראובן, איסרא אחכם, אזהרות, יט.).

— פעי', רִבְרֵב, — רִבְרֵב את פלוני, נתן לו תאר רַב, רַבִּי או רַבָּן: והדורות הראשונים שהיו גדולים מאד לא היו צריכים ל ר ב ר ב ם לא ברבן ולא ברבי ולא ברב (ערוך ערך אביי). ובנביאים היו חשובין וכו' ואין מ ר ב ר ב י ן אותן עם הזכרת שמותיהן (שם שם).

***רַבְרְבָן** 3), ת"ז, — גדול, ואמר הפיטן: צרות רעות ונחש ועקרב ר ב ר ב ן 4), צמאון והסר כל משנה הדרבן (שלמה הבבלי, אמרנו נגזרנו, סליח' ד עסי"ת). ופום ממלל ר ב ר ב נ י ם היה לאבני דומים (שלמה בן יוסף הכהן, ה' ידין עמים, AJSL XXII, עמ' 163).

***רַבְרְבָנוּת** 5), ש"נ, — גדלות ורבונות: ואלו הן ה' עולמות, עולם הנורני, עולם ה ר ב ר ב נ ו ת, עולם המדע, עולם היצירה, עולם

1) [מנק' לְרַבְקָה.]
2) [מן הארמ' שבתו"ם.]
3) [עפ"י הארמ', שאמנם רַבְרְבָנִים בא בה כמ"ר של רברב, עי' דברי ע. לַו בספר היובל של ד. הופמן, עמ' 135.]
4) [בהשפעת הכתוב: וארבע היון רַבְרְבָן (דני' ז ג), ואמנם שם זו צורת מ"ר נק'.]
5) [עפ"י רברבנותא בארמ' שבתו"ם.]

הנפש (גרוס המיוחס לרקע"ג לס' יצירה א יג, ורסה, לד). והמעלה השנית הקול הנשמע למשה רבינו מבין הכרובים ולמלאכים בשליחותם ולכל ישראל בסיני, ואנשי המחקר קורין אותו עולם הרברבנות[1] (רלב"ח הכסיף, מגלת המגלה, 22).

רבש"ע, — ר"ת: רבונו של עולם: אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך וכו' (ר' אבהו, ערכ' י:).

רַבַּת, רַבָּתִי, עי' א. רַב.

רגב[2], ממנו רֶגֶב[3], °רַגְבוּת, °רְגוּבָה, °רָגִיב.

רֶגֶב[4], ש"ז, רק מ"ר, רְגָבִים, רִגְבֵי, — נוזלים, רטיבות, moisture; humidité; Feuchtigkeit: מתקו לו רִגְבֵי נחל ואחריו כל אדם ימשוך ולפניו אין מספר (איו' כא לג). בצקת עפר למוצק ורְגָבִים ידבקו (שם לח לח). — ובספה"א, במשמ' גוש עפר, צרור אדמה[1], אף במ"י, Erdscholle; motte (de terre); clod: והתבונן במקרא כחפוש על הכסף ב ר ג ב י ההרים וכהופיע מטמוני נסתרים (נסי בן כח הקרלי, פירוש עשרת הדברים, לקו"ק, נספח', 9). אזרעם ב ר ג ב י עפר ואמטיר עלימו מימי עפעפי (מנחם בן סרוק, אדוני בן אדוני, אגרת אל רב חסדאי, תשו' תלמידי מנחם, XXVI). שמא יהו שם ר ג ב י ם ויכתישם (רש"י, ביצה ח:, ד"ה דלמא). לפי ש ר ג ב י ם מדובקים מעכבות את החריש (תשו' רש"י, קבוצ' קונטרס', ג). וזכני לשחר דבירך השמם והחרב ולרצות אבניו ועפרותיו ו ר ג ב י חרבותיו ותבנה שוממותיו (רשב"ג, סוף כתר מלכות). שנטל ר ג ב מן האדמה וחקק בה בלא גיבול (המאירי למס' יומא א ח). לא יטלטל אדם ר ג ב אדמה לקנח בו מפני שאינה ראויה לקינוח (הלבוש, או"ח שיב 7). — ואמר הפיטן: עד לא מצוקי ר ג ב שתית סוכו וטרם מתיחת אהילת סכוכו, מאז ועד עתה בשלם סוכו (ר"א קליר עד כח מנוקי, קרוב' א סוכ'). זנחנו ונחשבנו עם יורדי ר ג ב ויהי לאבל כנור ושיר ועגב (שלמה הבבלי, תסוב תרחמנו, סליח' לוס גדליה). זכרו יום כי יבוצע ו ר ג ב י נחל ימצע כי קצר המצע (ר' יצחק בר ראובן, פסדתי מיולדי, או"כ ב, קפט). קום התהלך לרחבה ובין כי אדמה ו ר ג ב ה כם תך אשר תכמה בה (את פני מבין כפוני, סכית סחרי לו"כ, מחזו' איטל' ב, קז.). תולה ארץ על בלימה ומדביק ר ג ב י ם (מנחם בר' מכיר, אכ אל סדי, יוצ' שבת נחמו). — ואמר המשורר: קנינך דבוק ר ג ב י ם ואדים ועכים (רי"ל גיאת, קנינך, סעה"ם 19). ויעהיק כל אנוש מהנוגו לעי מדבר ויושבים ר ג ב י ו (לקו"ק, סג). ושכבת טל התעל עוד ואני תעלה שכבו תחת ר ג ב י ם, ואם ישקו נשיאי על ר ג ב י ם ועלו על נשיאי עם עשבים

1) [נ"א: הדברנות.]

2) [עי' בהערה לערך רֶגֶב.]

3) [משרש זה גם כנראה שם החבל אַרְגֹּב, עי' בהערה הבאה.]

4) [המתרגמים הקדמונים הבינו מלה זו כלשון אבנים קטנות או צרורות עפר, χάλικες, גרגישהא (glareis, glebae), וכן רב המפרשים, ולפי זה השמוש בספה"א. יוצא מכלל זה ריב"ג (שדבריו לא הובאו בש מית ובדיוק בתרגום רע רי), האומר: הר (בערבי) אל רגאב בגימל, והיחיד רְגָבָה בקבוץ הריש ושוא בגימל, והוא מתאור דנהרים, דעמיק בבטן הנחלים שהמים מתאספים בו, ע"כ; ואין דברי ראב"ע בפרושו (איוב כא לג) אלא תמצית דברי ריב"ג: בלשון ישמעאל מקום דפירות הנחל (ז"א ע"ק דנילו) והוא קרוב בעבור רגבים ידובקו, ע"כ; ועי' גם רד"ק (בשרשים, רגב): פירש בהם רבי יונה המקומות אשר בעמקים הסמוכים לנחל ועומדים בהם המים, ואחרים פירשו מגרפות העפר או חלקי הנחל, ע"כ. ועל הוראה כזו בלשון ... מים, נוזלים ורטיבות, מורה שמוש המלה ר ג ב א בסור' בהוראה רטיבות ובוץ שבבור המים, ... בלונו (הוצאת דובל, כרך ב, עמ' 1969) ... אלביר, ע"כ; ובעבר': טיט הבאר, ... ר ג ב י י ה בארמ' שבתו"ם: ונרוץ הגלגל אל הבור ..., כאילין ר ג ב י י ה דשבריה, הא מה דאת ... רגבי נחל (מד"ר קהל', עד אשר לא ירתק). ... באיו' כא לג בא כהמשך לתמונת ... על פלגי מים „והוא על גדיש ישקד", ואין ... אלא לשון יניקה או הנקה, והכונה: נוזלי הנחל מיניקים אותו.

וגם בפס' לח לח הכונה: כשיצק האל נוזלים ועשה אותם לעפר מוצק, ונוזלים (רגבים) אלו נדבקו יחד כחמר קשה.

ונראה שגם אַרְגֹּב פרושו נחל או באר, שעל פיהם נקרא חבל הארץ.]

1) [לפי הבנה זו במקרא, עי' בהערה הקודמת.]

(ר"ם הנגיד, הים גפס, בן תהלים כז, ססון לח). והמתיק לי עדי מות שנותי והמתיק לי בתוך קברי ר ג ב י ם (הוא, סמוחל קדמה, סס לח, סד). שוקד גדיש ו ר ג ב חובש, שוכן גוש ורמה לובש (רסב"ג, אדני מה אדם, סעה"ס 51). ר ג ב י ם יבלו שרשיו ופריו, ראיו יאמרו איו (סס סס). הלא את אבניך אחונן ואשקם וטעם ר ג ב י ך לי מדבש יערב (ר"י הלוי, יפה נוף, סעה"ס 95). ושם הכרובים ולוחות כתיבים בעד ה ר ג ב י ם ובמקום סתרים (הוא, היוכלו פגרים, סס 96). הידעו הדמעות מי שפכם ודרשו הלבבות מי הפכם, הפכם בוא מאורם תוך ר ג ב י ם, ולא ידעו ר ג ב י ם מה בתוכם (הוא, הידעו הדמעות, בסוף כ"י פירוש רחב"ע על אסתר בביה"ס וטיקן; דיואן ר"י הלוי ב, 115). שיר החיו מופתיו מתי ששוני, ונפשי העלו מעפר ר ג ב י קברתי (יהודה בן גיאת, מבין עפאים, סעה"ס 125). נשמת חיים ו ר ג ב עפר הרכבת, נפש משכלת בי קשור קשרת (ר"ד מכריזנהויזן, שיר ברחם הספר מוקדות תבל). עוד אגלי מספר על גדיש ידמעו לרטיב ר ג ב י עפר חתו עלינו (יל"ג, הוי אח, שירי יל"ג א, 154). המרי יכת ו ר ג ב י ו יתפרדו (סס סס, 156).

רַגְבוּת, ש"נ, — תכונת העפר שברגבים: ומהם מי שאומר שהוא (היסוד) רוה וכשידק מעצמו וירפה חזר אש וכאשר ירבה ויתגסם חוזר מים וכשתהיה בתכלית ה ר ג ב ו ת וחזר לארץ (ספר היסודות לר"י הישראלי, תחלת חלק א).

רגג [1], סמנו רָגַג, רֶגֶג, רִגּוּג, רִגָּיוֹן.

רָגַג [2], פ"ע, — נכסף, התגעגע. begehren, sich sehnen; désirer; to desire, long, ואמר הפיטן: באין הטאת נוהגת ולא עולות מצדיקים, לבד בך ר ו ג ג ת

---

1) [מן הארמ' שבתו"ם ובתרגומים, וכן בא רג, במשמ' חמד, התאוה בסורי, ובערב' בא רַגּ a) במשמ' התרגש, רעד. אך כנראה לא הכר שרש זה אף בעברי שבמקרא, ונקרא במקומו רנן, עי' רָגַג, רִגּוּג, הערות.]

2) [כנראה בא פעל זה אף במקרא, כי במקו': לבי ובשרי יְרַנְּנוּ אל אל חי (תהל' פד ג) מסתברת הקריאה י ר ג ג ו, כלו' יכספו ויתגעגעו; השוה: צמאה לך נפשי כמה לך בשרי (סס סג ב).]

---

a) رجّ

קדשת שמך להקים (בנימין בן אברהם, ברוך אלהי עליון, ערבית ליל ג"כ, מחזי איטלי ב, עח.). — ובינ' פָעוּ', רָגוּג, נֶחְמָד, ואמר הפיטן: ישמחו ברוכים בשיחת תורה, גאולים דרושים הדורים וכו' קדושים ר ג ו ג י ם שלימים תמימים (מחז' ויטרי, 460).

—פע', רִגֵּג, בינ' מְרֻגָּג, — נחמד: קול יוסף עבדך זמר זה נבזה או נחמד ו מ ר ג ג להיות בוחן אם יש בו הק אם לא עלה על גג (יוסף בן יהודה זאלק, כיב ספחים, כ"י Jews College, לונדון).

רֶגֶג, ש"ז, — כסיפה, געגועים, Sehnsucht; desir; longing, ואמר הפיטן: ב ר ג ג נכספה נפשי חצרותיו לדרשה (אליר בר ילחק, אדיר וגאה, יוצ' שבת אחר שבועי).

רְגוּבָה [1], ש"נ, — עפר, אדמה, Erde; terre; land, ואמר הפיטן: אז מאז מקדם הקדמת תשובה, בטרם המתחת ערץ ויסודי ר ג ו ב ה (בנימין בן זרח, סליח' לוס גדליה).

רגה [2], סמנו רִגָּיוֹן.

רִגּוּג [3], ש"ז, — תאוה, חמדה, כסיפה וגעגועים, כמו רֶגֶג, ואמר הפיטן: תחנוני אזון אומני מחוללי ופדגוגי, לך גלוי צפוי תאב ר ג ו ג י (אליה בר שמעיה, אריה ביער, סליח' ב עפ"ם). יזהירו ר ג ו ג י מצות שבת ומועד עדי עד (יוסבי קלוס, מעריב שבת חוה"מ סכות, מחז' ויטרי, 580).

***רָגוֹל** [4] או רָגוֹל, ש"ז, — גמל רָגוֹל, גמל שרגלו

---

1) [אולי בעיקר בינ' פָעוּ' מן רָגַב, שאמנם אינו נמצא בצורה אחרת.]

2) [עי' רִגָּיוֹן, הערה.]

3) [צורה זו, המצויה מאד בארמ', כגון מאני דריגוגין כתרג' של כלי חמדות (דה"ב כ כה), היתה גם במקרא, כי במקום כנף רְנָנִים נעלסה (איוב לט יג) הכונה: כנף רְגָגִים נעלסה, כלו' כנף חמדה אהובה, השוה כנגוד: כנף שקוצים (דני' ט כז).]

4) [עפ"י הארמ' רגולא הבאה בתרגומים הארמיים במקום עָקֹד, כגון (עֲקֻדִּים, ברא' ל לט) ת"א: רגולין; ת"י: רגולין דסימנא בריגליהון וכן בא אף בערב' לא

האחת קשורה בזרועו [1]): לא יצא הגמל במטוטלת לא עקוד ולא רגול (שבת ה ג). רגול שלא יכוף ידו אחת ורגלו אחת ויקשרנו (תוספת' שם ד ג). עקוד בידו אחת, רגול בשתי רגליו (ירוש' שם ה ג). עקוד עקידת יד ורגל כיצחק בן אברהם, רגול שלא יכוף ידו על גבי זרועו ויקשור (ר' יהודה, בבלי שם נד.). — ובסהמ"א: לא תצא שום בהמה לא עקוד ולא רגול וכו' ורגול דהיינו שקושר אחת מרגליה כלפי מעלה שלא תלך אלא על ג' רגלים (הלבוש, או"ח שה יד).

א. *רִגּוּל, ש"ז, — שה"פ מן רָגַל, רִגֵּל, פעֻלת המְרַגֵּל התר את הארץ לראות את ערותה: כימים אשר ישבתם, ברגול הארץ (רלב"ג, דבר' א מו). ואיך יעלה על הדעת שנבוא כלנו להכנס בסכנה עצומה ברגול הארץ (ר"י אברבנאל, ברא', מקץ, ויכר יוסף את אחיו). — ובמשמ' מעשה ההולך רכיל, רכילות: אם היה הענין לכת שם בלצנות וברגול ובהעלם ובגנב' הנני טוב (קלונימוס, בעלי חיים, יט).

ב. *רִגּוּל, ש"ז, — תכונת הדבר הרגיל והמֻרגל, רְגִילוּת: יגיל בו (בהספר זכר רב) קונהו כמוצא שלל רב ברגול על לשונו אז יאמר יש לי רב (יואב מ"ץ דק"ק טאלאטשין, שיר בראש ספר זכר רב, שקלוב תקנ"ח).

*רִגּוּן, ש"ז, — שה"פ מן רָגַן, מעשה הַנִּרְגָּן, תרעֹמת: ונרגן מפריד אלוף, וע"י ריגונו ותרעומתו מפריד ממנו אלופו של עולם (רש"י, משלי יז כז). [2])

*רִגּוּשׁ, ש"ז, — שה"פ מן רגש, שָׁאוֹן, פעילות נרגשת: כל רגושן [1]) של רשעים ויגיען לריק (ר' אייבו, מדר' תהל' ב, בובר, יג). — ואמר הפיטן: וכראותו הריגתו צעק ברגושיו, אבי אבי רכב ישראל ופרשיו (אודך ה' כי אנפת בי, סליחו' מנהג לו"כ, מחז' איטלי' ב, קו).

רגז [2]), ממנו *הַרְגָּזָה [3]), *הִתְרַגְּזוּת, רָגֶז, רַגָּז, רֹגֶז, רָגְזָה, *רִגּוּז, *רַגְזָנוּת, *רְגִיזָה [4]).

רָגַז, פ"ע, רגזה, רָגְזוּ, רגזה, רְגזו, אֶרְגַּז, תִּרְגְּזִי, ירגז, תִּרְגַּז, תִּרְגְּזוּ, תִּרְגַּזְנָה, יִרְגְּזוּ, יִרְגָּזוּ, יִרְגָּזוּן, — א) חרד, רעד ופחד, zittern, bangen; trembler; craindre; to tremble, be afraid: וישלח (יוסף) את אחיו וילכו ויאמר אליהם אל תִּרְגְּזוּ [5]) בדרך (בראש' מה כד). שמעו עמים יִרְגָּזוּן חיל אחז ישבי פלשת (שמות יה יד). היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך (דבר' ב כה). ותהי חרדה במחנה

רק רַגַּל [a]) במשמע' עָקַד, קשר את רגלי הבהמה, אלא גם (כמו עָקֹד בעברי) ארג'ל ונק' רג'לי, רג'לא [b]) במשמ' בהמה שיש לה כתם לבן (כאלו קשירה) ברגליה, תרג'יל [c]) במשמ' כתם לבן ברגלי הבהמה. ועל כן כנראה רָגוּל הוא המבטא המקורי של המלה, ולא רִגּוּל; ועי' בהערות לערכים רֶגֶל, רָגַל.]

[1]) [דברי ספר המליצה (בכר, עמ' 74): רגול, שרגלו האחת קצרה, ע"כ. כנראה יסודם בט"ס במקו' קשורה.]

[2]) [בקטע כ"י מן הגני' מתלמיד חוי הבלכי (JQR 1901, עמ' 367) נדפס: במתג ורסן לבלום ולשם פה, פה היושבת בתוך האיפה, בכר עופרת להשליך אל פיה ואל שפה, אשר למה למות יקרא בדופי רגופה, ע"כ. אך כנראה טעות המעתיק היא במקום הנופה, עפ"י לשון הכתוב: בפה חָנֵף (משלי יא ט), יצאה חֲנֻפָּה לכל הארץ (ירמיה כג יה).]

[a]) رجل [b]) أرجل، رجلي، رجلاً [c]) ترجيل

[1]) [בילקוט מבירי לתהל' ב ד מובא: רגושים.]

[2]) [גם בארמ' ובסורי' במשמ' כעס וחרון אף, וכן בא בערב' רגז [a]) במשמ' זו, בעוד שמשמ' השרש במקרא היא כלשון פחד ורעד ורתיעה מן המקום, ומעין זה השמוש בכתובות הכנעניות, ועי' בהערות שאחר זו. וקרוב לשרש זה רגש, עי' שם.]

[3]) [דגמה למלה זו מזכיר י. אבינרי, היכל רש"י, קה: הוא עצמו גרם לו הרגזתו שהביאם בעולם (רש"י, סכה כב:).]

[4]) [קשה לראות דרך לגזירת המלה אַרְגָּז משרש זה (עי' הערת המחבר, עמ' 380), ואפשר שהיא שאולה מלשון אחרת.]

[5]) [זהו פשוטו: אל תפחדו, כלשון אל תיראו וכדו'. ואמנם אף השבעים והולג' תרגמו כלשון כעס ורגז, וכן ראב"ע. ות"א לא תתנצון אינו תרגום המלה אלא קצור של כל הדרש המובא בת"י: לא תתנצון על עיסק זבינתי דלמא ירגזון בכון עברי אורחא. ומעין זה בדרשת חז"ל המובאת ע"י רש"י: אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך.]

[a]) رجز

בשדה ובכל העם המצב והמשחית חרדו גם המה ותרגז הארץ ותהי לחרדת אלהים (ש"א יד ה). ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד (ש"ב ז י; וכעין זה דהי"א יז ט). וירגז [1] המלך ויעל על עלית השער ויבך (שם יט א). ותגעש ותרעש הארץ מוסדות השמים ירגזו ויתגעשו כי חרה לו (שם כב ח; מעין זה תהל' יח ח). על כן חרה אף יי' בעמו ויט ידו עליו ויכהו וירגזו ההרים (ישע' ה כה). שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך (שם יד ט). חרדו שאננות רגזה בטחות (שם לב יא). להודיע שמך לצריך מפניך גוים ירגזו (שם סד א). והיתה לי לשם ששון לתהלה ולתפארת לכל גויי הארץ אשר ישמעו את הטובה אשר אנכי עשה אותם ופחדו ורגזו [2] על כל הטובה ועל כל השלום אשר אנכי עשה לה (ירמ' לג ט). יען אשר לא זכרתי את ימי נעוריך ותרגזי [3] לי בכל אלה וגם אני הא דרכך בראש נתתי (יחזק' טז מג). תקעו שופר בציון והריעו בהר קדשי ירגזו כל ישבי הארץ כי בא יום יי' כי קרוב (יואל ב א). העל זאת לא תרגז הארץ ואבל כל יושב בה (עמו' ח ח). ילחכו עפר כנחש כזחלי ארץ ירגזו ממסגרתיהם אל יי' אלהינו יפחדו ויראו ממך (מיכ' ז יז). שמעתי ותרגז בטני לקול צללו שפתי יבוא רקב בעצמי ותחתי ארגז (חבק' ג טז). רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו סלה (תהל' ד ה). קול רעמך בגלגל האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ (שם עז יט). יי' מלך ירגזו עמים ישב כרובים תנוט הארץ (שם צט א). איש חכם נשפט את איש אויל ורגז ושחק ואין נחת [4] (משלי כט ט). תחת שלוש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת (שם ל כא). — ובמשמ' קפץ וחרד לעשות דבר: כי כהר פרצים יקום יי' כעמק בגבעון ירגז לעשות מעשהו זר מעשהו (ישע' כח כא).

—ב) *ובמשמ' כעס, zürnen; être fâché; to be angry: רגזו עליו השרים (על ירמיה) והכוהו ונתנוהו בבית האסורים (פסיק' רב', ויהי בעת שפרחה, קל.). — ובסהמ"א: ורגז יאחזני ואיך לא ארגז והנה העולם כארגז ומנעול ברזל עליו כה וכה ואני יושב בתוכו (ראב"ע, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כהנא ב, 57). וכשבא אל היבשה וראה את עצמו ערום ויחף הכיר שהשם רגז עליו וכי בא יום אידו (מעשה ירושלמי, זלוטניק, 48). כמו שאמר למעלה תרגז הארץ ורגוז הארץ הוא הרעש (רד"ק, עמוס ט ה). — ואמר הפיטן: וירא רבבה וירגז ורץ לרצים (ינאי, וירא האופנים, קרוב' במד', זולאי, ריג). פיתר אשר עץ קללה, צבי ברכה ניכללה, קם שוכרו למולו בלילה, רוגז על אודות העלילה (הוא, אותות בדים, שם שם רטו).—וציר' פעוי רגוז, ואמר הפיטן: קדור בכלימות, רגוז באימות (אדם איך יזכה, לשחרית יום כפור, מחז' איטל' ב, קיב.).

—הפעי, הרגיז, הרגזתני, מרגיז, מרגיזי, ארגיז,—הרגיז את פלוני, לפלוני, החריד והרעיד אותו; aufschrecken; alarmer; to alarm: ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אתי (ש"א כח טו). גאלם חזק יי' צבאות שמו ריב יריב את ריבם למען הרגיע את הארץ והרגיז לישבי בבל (ירמ' נ לד). — ובהשאלה, הרגיז ארץ והרים: על כן שמים ארגיז ותרעש הארץ ממקומה בעברת יי' צבאות וביום חרון אפו (ישע' יג יג). המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון (איוב ט ו). — ומרגיזי אל, מלאכים מחרידים שהאלהים שולח אותם להרגיז ולהחריד את האדם: ישליו אהלים לשדדים ובטחות למרגיזי אל לאשר הביא אלוה בידו [1] (שם יב ו). — ובתו"מ במשמ' הכעיס, erzürnen; fâcher; to make angry: לעולם ירגיז [2] אדם יצר טוב על יצר הרע (ר"ש בן לקיש, ברכ' ה.). (השטן) יורד ומתעה ועולה ומרגיז ונוטל רשות

1) [גם כאן משמ' הפעל היא כלשון חרדה.]

2) [הגוים הרואים זאת יפחדו, ואין להבין ירגזו בהוראה לטובה.]

3) [הכונה: ולא חרדת לי על אף כל אלה, ואין כאן פע' יוצא מן הקל, כדעת רד"ק, ואף לא לשון כעס ורגז.]

4) [הכונה: ורגז ופחד הכסיל ושחק החכם ואינו נחת.]

1) [אין הכונה: ישליו אהלים של שודדים המרגיזים (=המכעיסים) את האל, אלא: ישליו האהלים בבוא שודדים, ובטוחות בבוא מרגיזי אל המחרידים האלה אשר הביא אלוה בשבילו (בידו), ועי' בפרושו של טורטשינר.]

2) [דומה לזה: (מי) שעושה רצון יוצרו מכעיס את יצרו (מד"ר רות, באמר המוסי).]

וגוטל נשמה (ב"ב עו.). למה הרגזתני וכו' א"ל לא היה לך להרגיז בוראך אלא עשיתני עבודה זרה וכו' (מד"ר ויקר' כו). — ובסהמ"א: שהחכם צריך לו שיהיה נוח בדיבורו ושלא יעשה בתוך דבריו תנועות משתנות ומרגיזות באיבריו ובידיו (ר' זכריה מברצלונה, בחור משלי, השחר שנה ג, 306). כי איככה אוכל וראיתי באבדן חמודותי בין אנשים מרגיזים[1]) יריעותי (שלמה בונפיד, הפולמוס בכבדי סרקוסה, קבץ על יד י"ד, כג). — ואמר הפיטן: ויצר לבו רע מנעוריו וכו' מרגיז כל איבריו (משלם בר קלונימוס, מי יתנה תוקף, סלוק יוה"כ). זעום מרגיזי אל, זרע אדום וישמעאל (חזון חנקתנו, ידיעות מכון שוקן ה, קעד). — ואמר המשורר: וזנה אחרי לבו ועיניו כמרגיזים ופנה אל רהבים (ר"ש הנגיד, סמוכה קדמה, בן תהלים לח, ססון, סג).

—התפ', הִתְרַגְּזָה, הִתְרַגֵּז,—חרד ופחד[2]): ושבתך וצאתך ובאך ידעתי ואת הִתְרַגֶּזְךָ אלי יען הִתְרַגֶּזְךָ אלי ושאננך עלה באזני ושמתי חחי באפך ומתגי בשפתיך (מ"ב יט כז–כח; ישע' לז כח–כט). — ובתו"מ במשמ' כעס, התכעס: כיון ששמעו האומות שאבד פרעה וחילו בים ומלכות המצריים בטלה ונעשה שפטים בעבודה זרה שלהן התחילו מרגזין[3]). כיון ששמעו האומות שהקב"ה מגביה קרנן של ישראל ומכניסן לארץ התחילו מתרגזין (מכי' בשלח מסכ' דשירתא ט). אמר דוד לפני הקב"ה עד אימתי הם מתרגזים עלי ואומרים לא פסול משפחה הוא ולא מרות המואביה הוא (רבי אבא בר כהנא, מד"ר רות בסוף). — ובסהמ"א: מיד נתרגז על מלאך המות בארבע מדות רעות, באף וחמה יבחרון אף וקצף גדול (ספר המעשיות. גסטר, 98). וירד רירו על זקנו

1) [כלשון הכתוב חבק' ג ז.]

2) [מתרגמים ומפרשים הבינו את הפעל כאן במשמ' התעוררות בכעס נגד האלהים; אבל אין הוראה זו של רגז בעבר' שבמקרא, ואין רגז בכל מקום אלא נגוד של שאנן הבא גם כאן, כגון: חרדו שאננות רגזה בטחות (ישע' לב יא). ועל כן גם כאן הכונה: גם חרדתך הגיעה אלי וגם שאננך ושלותך באו לאזני, כל רגשות לבך ידעתי.]

3) [אין כאן פִּעֵל אלא הבלעת ת של התפעל, וג"א: מתרגזין.]

ויתאנף ויתרגז (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים, ידיעות מכון שוקן ה, רכט).

—נפע', *נִרְגַּז, –כעס[1]): בארבע מדות רעות שנרגז על מלאך המות בהן מלמעלה הוא יבוא עליך (ספר המעשיות, גסטר, 98).

רַגָּז, ת"ז,—רוגז ומפחד תמיד, schreckhaft; peureux; timid: ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך ונתן יי' לך לב רַגָּז וכליון עינים ודאבון נפש (דבר' כח סה).—ואמר הפיטן: גחל כי מחורחרת, קרב רגז סחרחרת (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח).

רֹגֶז, ש"ז, רָגְזָהּ,— פחד, חרדה ורעדה[2]), Schrecken; effroi; fright: והיה ביום הניח יי' לך מעצבך ומרָגְזֶךָ ומן העבדה הקשה אשר עבד בך (ישע' יד ג). בְּרֹגֶז[3]) רחם תזכור (חבק' ג ב). שם רשעים חדלו רֹגֶז[4]) ושם ינוחו יגיעי כח (איוב ג יז). כי פחד פחדתי ויאתיני ואשר יגרתי יבא לי לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רֹגֶז (שם שם כה–כו). אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רֹגֶז (שם יד א). אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו שמעו שמוע בְּרֹגֶז קלו[5]) והגה מפיו יצא (שם לז א–ב). ברעש וְרֹגֶז יגמא ארץ[6]) ולא יאמין כי קול שופר (שם לט כד). — ואמר בן סירא: כי רחמים ואף עמו ועל רשעים ינוח רגזו (ב"ס גני' ה ו). — ובמדרש: ויבא

1) [בבבלי (כדס עז:) מובא מאמר של בן סירא בלשון זו: שלשה שנאתי וארבעה לא אהבתי שר הנרגל בבית המשתאות ואמרי לה שר הנרגן, ובספרים בסוגרים: (ואמרי לה שר הנרגז), ע"כ, ואין זו אלא ט"ס. אך כנראה עפ"י כתיב זה נוצר שמוש של נִפְעַ' נִרְגַּז בדבור ובספרות שבימינו. ועי' רָגַל, רָגַן.]

2) [כך כלבד הוראת המלה במקרא, ולא כעס, ועי' בהערות שאחר זו.]

3) [הכונה: בעת פחד ורעדה, וכן בצדק ראב"ע: בעת הרוגז שאנו בפחד.]

4) [הכונה: שם הרועשים, המפחדים ורועדים חדלו מפחד. והשוה ראב"ע: רשעים הם המתנועעים (כלו' הרועשים וחרדים) חדלו מרגזם.]

5) [כלו': שמעו קולו ורגזו בפחד, כהמשך ה"אל: אף לזאת יחרד לבי.]

6) [כלו' בעת רעדה ופחד, כלשון ההמשך: ולא יאמין (=ולא יימין או ישמאיל בפחד) כי קול שופר.]

רֹגֶז, בא עלי רגזו של יוסף (מד"ר בראש' פד). — ובספה"מ"א גם במשמ' כעס וחרון אף[1], Zorn; colère; anger, ואף מ"ר רְגָזִים: י"ב פשוטות וכו' יסודן שמיעה ראיה וכו' הלוך רוגז שחוק (דונש בן תמים, פי' יצירה ה). מי שכעסו הזק ורוגזו אמיץ איננו רחוק מן המשוגעים הנכפים (חקון מדה"נ ד א). —ואמר המשורר: אמור לנדוד וירף מקרבו ואל ישלט עלי נפשי רגזיו (ר"י הלוי, כאוס אסף, דיואן א, 23). ואל תאמן ממלא פיו שחוק לך ואת בטנו ממלאה רגזים (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 20). על החריזי אשפך רגזי (משלם בן שלמה דאפיאירה, אכתי מיכות, ידיעות מכון שוקן ד, לג).

רְגָזָה, ש"נ, — כמו רֹגֶז, חרדה ורעדה: בן אדם לחמך ברעש תאכל ומימיך בְּרָגְזָה ובדאגה תשתה (יחזק' יב יח). — ובספה"מ"א, גם מ"ר רְגָזוֹת: (שאול מתחת רגזה לך) ומה היא הרגזה, לעורר לקראתם רפאים (רש"י, ישע' יד ט). — ואמר הפיטן: וכל מבין ממלא רב רגזות (רה"ג, מוסר השכל). בהתאסף ראשי עם יענה עזות וכו' ישיח רגזות, יתחכם לבלע צדיק ממנו ולבזות (קלונימוס, אבן בחן לא). גאוחם בקרבם עבושה, ועליהם תכסה הבושה, עיניהם מלאים רגזות ובלשונם יענו עזות (עזרא הבבלי, הקד' תוכח' מוסר). מי רבד עמים תחתי להבזות, מי רחם אסיר יום רגזות (רמז"ע, מי אל, דוקס, 94). לפנים היתה זאת ועתה ברגזות ללעג ולביזות (ברוך בן שמואל, אני הוא, סליח' מוסף יוה"כ). איכה תאמרו כן בני נגדי תצעקון ברגזות, תורה נתתי בסיני אותה עזבתם בעזות (מי האב, סחר' מ"ב ספרד'). —ואמר המשורר: קצרה נפשי בארץ הזאת ורבו בלבי דאגות ורגזות (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים ז, ידיעות מכון שוקן ה, קלג).

***רַגְזָן**, רַגְזָנִי, ת"ז,—שדרכו לרגז ולכעס, כעסן[2], jähzornig; colérique; irascible: רגזן לא עלתה בידו אלא רגזנותא ולאדם טוב מטעימים אותו מפרי מעשיו (בר קפרא, קדוש' מ:-מא.). א"ל הקב"ה (למשה) בני סרבנים הן, רגזנים הן, טרחנין הן (מד"ר שמות ז). — ובספה"מ"א: שדעתו קצרה, רגזן (רמב"ה, ב"ב קמה:). וכוף את יצרך שלא תכעוס שהכעס אצל כסילים שהם רגזנים (רסע"ס, קהלת ז ח—ט, הוצ' ילינק). שהשפלות כנגד הכח התאווני, והכניעה כנגד הרגזני וכו' ומשפט הרגזני להתרומם ולהתגבר כנגד המעיק וכו' והחבר בחמישי סימן י"ב קרא לתאווני כוסף ולרגזני כועס (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי מא א). ושתהיה (האשה) בעלת מדות טובות לא כעסנית ולא רגזנית שדברים אלה מפסידין מזג החלב (לידה לדרך א ג יד). — ואמר הפיטן: עוד תוסיף ידך עלוביך לקנות שנית, ידמו ויחלו לך מתחת עול רגזנית (אליה בר שמעיה, ה' אלהי, סליח' ד עשי"ת). —ואמר המשורר: ירושלם עמכם זכרו בשמחתי וברנני, בעת שתאמרו הון וישבע גוף, אויל רגזן (ר"ש שבזי, אהוב לבי, שירי תימן, 98).

***רַגְזָנוּת**, ש"נ, — תכונת הרגזן: תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות (יבמ' סד.). — ובספה"מ"א: ברגזנותו לא נשתכר כלום (רש"י, קדוש' מא.). וחטאו ע"ה הוא שנטה לצד אחד מקצוות ממעלות המדות והוא הסבלנות, כאשר נטה לצד הרגזנות באמרו שמעו נא המורים (ר"ם א"ח, שמנה פרקים לרמב"ם ד). אל תהי נוח לכעוס, אל תכין עצמך לכעס ולרגזנות (הוא, פי' רמב"ם לאב' ב י). הזהר פן תכעים לזה כי הוא בעל חמה, כי בסבת רגזנותו הוא עור (ר"א מימוני, מעשה ירושלמי, זלוטניק, 59).

***רַגְזָנִי**, עי' רַגְזָן.

***רְגִיב**, ש"ז, — בור מים[1], ואמר המשורר: נטבע ואין לו דולה, סר גולה, עצמו יבודדה, עלו אזי נִשְׁקְדֵי גלמודי, חלש בתוך רגיב (ר"ש שבזי, אאלס יקול, שירי תימן, 214).

***רְגִיגָה**, ש"נ, — מעשת החומד והמתאוה, ואמר הפיטן: רגיגת כל שתחמוד, שמור לעשות וללמוד, צוה לא תחמוד (ליאונטי בר אברהם, אלהים בסנסילך, מחז' איטלי א, קנה.).

---

1) [ע"פ הארמ'.]

2) [גם בארמ' שבתו"ם: גבר רגזן (שבת קנו.).]

1) [ע"פ „רגבייה דטבריה" שבתו"ם (מד"ר קהל', עד אסר לא ירתק), עי' רגב, הערה.]

***רְגִיוֹן** [1], ש"ז, — נהר של אש שבשמים: כיון שעבר (משה רבנו) פגע בו **ריגיון** נהר של אש שגחליו שורפים את המלאכים ושורפים בני אדם [2] וכו' ושוב מלאך אחד שנוטל אודות של ברזל ועליהם גחלי **ריגיון** ומעמידם כנגד המלכים וכנגד נגידים כדי שתפול אימתם בעולם (פסיק' רב', מתן תורה, אים-סלוס, לז.–לז:). — ובסהמ"א: משבח ושירה של ים ויום, מגילה ורינה של עתים ועתים ומהגיון היוצא מפי קדושים **ומריגיון** המתגבר מפי משרתים הרי אש וגבעות להבה נצברות ונגנזות נתיבות (ס"א נתונות) בכל יום (היכלות רבתי ב ה, ביהמ"ד ילינק ג, 84). למי שהוא ראוי להסתכל במלך וכסא בהדרו ביופיו וחיות הקודש בכרובי גבורה ובאופני שכינה כבזק מבוהל בחשמל נורא **ברגיון** שמוקף סביב לכסא בגשרין ובשלהביות שמתגברות ועולות בין גשר לגשר (שם יג א, שם שם, 93). אני ראיתי **רגיון** נהר של אש שיוצא מלפני הקב"ה מתחת כסא הכבוד והוא עשוי מזיעת ד' חיות שסובלות הכסא ומזיעין אש מאימתו של הקדוש ב"ה ועליו מפורש נהר דינור נגיד ונפיק קדמוהי (הגדת שמע ישראל, שם ה, 165). והתעוררות עליון זה מתעורר ג"כ בכל יום שהם בזמן ג' תפילותינו שמאותו התעוררות שלנו מתעורר התעוררות העליון שהוא זהיו"ן, **רגיו"ן**, הגיו"ן הנז' בפ' היכלת דר' ישמעאל (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, קעא:). —ואמר הפיטן: טבולי **רגיון** ינצחוך נגונים, מספרי ערבות ישוררוך רננים (ר' אברהם, אעירה שחר, מחז' איטלי' ב, יב:). המוני לגיון, קובעים הגיון, טובלים **ברגיון** (יהודה, אספר לאלהי מערכה, יוצ' שבת חוה"מ סכות). **רגיון** הנהר מאד חש וימהר למלך מלכי המלכים בו להטהר (אמתי ברבי שפטיה אראלים ומלאכים, אופן לשמ"ע). דהרים וטובלים בנהר **רגיון**, לסלסל להלל בטוהר לאל עליון (אופני הוד, קונט' הפיוטים, 18). לא שום מלאכה בו, אש גם בלי הבעיר, כי הן ברק חרבו, **רגיון** אשר יסעיר (תבל בחכמתו, כנף רננים, כו:).

***רְגָיוֹן**, ש"ז, — כמו רִגּוּג, חמדה, מחמד, ואמר הפיטן: לחייו כערוגת צומחות בשם **רגיונים**, ידיו קשוטות מקבלות הגיונים (משלם בר קלונימוס, בן כעול, אופן ב פסח).

***רְגִיזָה**, ש"נ, — תכונת מי שהוא רוגז וכועס, ואמר הפיטן: צא **מרגיזה** לרציה, צא משמה לשליווה (יכלי, לא תאסירה, קרוב' ברכת', זולתי, ה).

***רָגִיל** [1], ת"ז, — רָגִיל אצל פלוני וכדו', קשור אצלו, נלוה ומצוי אצלו תמיד או תדיר, בא אליו תדיר, gewöhnt an; accoutumé à; accustomed to: הולך אדם אצל חנוני **הרגיל** אצלו (ב"מ ג ח). —ורגיל בדבר, במאכל וכדו', **רגיל** לעשות דבר, נוהג בו, נוהג לעשותו, gewohnt; habitué; used: התינוקות אין מענין אותן ביום הכפורים אבל מחנכין אותם וכו' בשביל שיהיו **רגילין** במצות (יומא ח ד). ומעודות גדולות עושין להם (לעדים) בשביל שיהו **רגילין** לבוא (ר"ה ב ה) כל העצים כשרין למערכה וכו' אבל באלו **רגילי** במורביות של תאנה וכו' (תמיד ב ג). מצא בחנות עד מקום שדרך בני אדם **רגילין** ליכנס הרי אלו שלו (תוספת' ב"מ ב יד). אין מעברין את השנה לא שביעית ולא מוצאי שביעית, אימתי **רגילין** לעבר, ערב שביעית (שם סנה' ב ט). אם היתה **רגילה** ליכנס במבוי אחד, אותו מבוי בחזקת טמאה (שם טהר' ו י). ולא שהיה ברוך **רגיל** לדבר בפני ירמיה אלא מפני צורך השעה (ספרי במד' לט). וראיתם אותו, כדי שיהא אדם רחוק מחבירו ארבע אמות ומכירו וכו' מה אנן קיימין, אם **ברגיל** אפילו רחיק כמן חבים ליה, ואם בשאינו **רגיל** אפילו קרוב ליה לא חבים ליה, אלא כן אנן קיימין **ברגיל** ושאינו **רגיל** (ירוש' ברכ' א ה). מקום

---

1) [כנראה אין כאן בעקר שע"פ אלא מלה רגילה משרש **רגה**, המצוי בסור' בצורת פעל **רגו** (היה רטב), ת"ז רגיא (רטב), ובש"ע רגיותא (רטיבות), ועי' גם לוי במלונו. ועל כל פנים משמשת המלה גם בס"ר במשמ' נהרות אש בלשון הפיטנים.]

2) [וכעין זה במדרש מעין חכמה, ביהמ"ד ילינק א, 59–60. והשוה גם מחזור ויטרי, 324.]

---

1) [עקר משמ' המלה נולדה כנראה בשמושה כלפי הבהמה **הקשורה** ממש במקום או אצל האדם, ואך בהשאלה מזה המשמ': מצוי תמיד או תדיר, למוד להיות שם. ועי' רגל, הערות.]

שרוב בני אדם רגילין להיות עומדין ערומין אין שם שאילת שלום (שם שם ב ג). כל הרגיל לבא לבית הכנסת ולא בא יום אחד הקב"ה משאיל בו (רבין בר רב אדא, בשם רבי יצחק, ברכ' שם ו:). כל שיודע בחברו שהוא רגיל ליתן לו שלום יקדים לו שלום (רב הונא, שם שם). הא דאמרן עקר רגליו חוזר לראש לא אמרן אלא שאינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו (רב נחמן בר יצחק, שם כט:). הרגיל בעדשים אחת לשלשים יום מונע אסכרה מתוך ביתו וכו׳ הרגיל בחרדל אחת לשלשים יום מונע חלאים מתוך ביתו (רב מרי בשם ר׳ יוחנן, שם מ.). הרגיל בדגים קטנים אינו בא לידי חולי מעים (רב חייא בר אשי בשם רב, שם שם). הרגיל בקצח אינו בא לידי כאב לב (ר׳ חמא ברבי חנינא, שם שם). אספרגוס יפה ללב וכו׳ והרגיל בו יפה לכל גופו (שם קו.). מעשה בכהן גדול אחד שהאריך בתפלתו וכו׳ אמרו לו אל תהי רגיל לעשות כן (יומא כג:). כיצד משנה (אדם באכילתו בערב תשעה באב) אם היה רגיל לאכול ב׳ תבשילין יאכל מין אחד (ר׳ יהודה, תעני׳ ל.). רגילה נותנין לה כוס אחד, שאינה רגילה נותנין לה שני כוסות (כתוב׳ סז.). אל תהי רגיל בנדרים (נדר׳ כ.). מניין לנושה בחבירו מנה ואינו רגיל להקדים לו שלום שאסור להקדים לו שלום (ב"מ עה:). ויקח יהושע את עכן וכו׳ וכל ישראל עמו לראות בדינו כדי שלא יהיו רגילים לעשות (מד"ר במדי׳ כג). מרודך בלאדן עובד לחמה היה והיה רגיל לאכל בשש שעות (שם אסתר פרשה ג, רב פנחס). מעשה בכהן אחד שהיה רואה את הנגעים וכו׳ קרא לאשתו אמר לה בשביל שבני אדם רגילין לבוא אצלי להראות את נגעיהם בואי ואני אלמדך שתהא רואה את הנגעים (תנחו׳ תזריע ח). — ודבר רגיל, מקום רגיל, משנה רגילה, שבני אדם רגילים בהם: בית שיש לו שני פתחים נותן (מזוזה) ברגיל, היו שניהן רגילין נותן בחזית (ירוש׳ מגי׳ ד יב), חצר שבין שני מבואות וכו׳ היתה באחד רגילה ובאחד אינה רגילה, זה שרגילה בו אסור וזה שאינה רגילה בו מותר (שמואל, ערוב׳ מט.). — ובמשמ׳ מי שקנה לו נסיון בדבר ובקי בו לעשותו כראוי, אף בלי השלמה, geübt; versé; -ed: ומעבירין לפניו פרים ואילים וכבשים כדי שיהא מכיר ורגיל בעבודה (יומא א ג). אם רגיל לקרות קורא (שם שם ו). עמדו בתפלה מורידין לפני התיבה זקן ורגיל (תעני׳ ב ב). הרגיל אומר הבדלות הרבה (במוצאי שבת ובמוצאי יום טוב) ושאינו רגיל אומר אחת או שתיים (תוספת׳ ברכ׳ ו ז). ושפל ברך ונוח תשחור׳ ורגיל בחכמה ורגיל באגד׳ (ירוש׳ תעני׳ ב ב). רגיל צריך לקרותה (את המגילה) בלילה ולשנותה ביום (ר׳ חנינה, שם מגי׳ ב ג). אפילו רגיל תורה כעזרה לא יהא הוגה מפיו וקורא (רבי זעורה בשם רב חננאל, שם שם ד א) בגליל על ידי שרגילין[1]) בחרם עכן את אמר אסור וביהודה על שאינן רגילין בחרם עכן את אמר מותר (רבי יוסי בשם רבי הילא, שם נדר׳ ב ד). אדם בא מן השדה בערב נכנס לבית הכנסת אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה (ר׳ גמליאל, ברכ׳ ד:). כל שהוא מין דגן הרי זה עובר בפסח, למה מנו חכמים את אלה, כדי שיהא רגיל בהן ובשמותיהן (פסח׳ מג.). אין מורידין לפני התיבה אלא אדם הרגיל, איזהו רגיל, רבי יהודה אומר מטופל ואין לו וכו׳ (תעני׳ טז.). טוב מי ששונה שני סדרים ורגיל בהם ממי ששונה הלכות ואינו רגיל בהם (ר׳ יצחק, מד"ר ויקר׳ ג). — ורגיל דבר בפי האדם, שגור על פיו: אשר אני נותן לפניכם היום וכו׳ יהו רגילים בפיכם כאלו היום שמעתם אותם (ספרי דבר׳ כח). — ועל אצבע האדם: הואיל ונאמרו אצבעות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהם שאינה אלא ימנית אף פורטני כל אצבעות שבתורה שלא יהו אלא ימנית, המיומנת שבימין, הרגילה[2]) שבאצבעות (ספרי במד׳ קכג). — ובסהמ"א: שרגילין העילם לומר איני אומר כנגדך הרעה שהוקרה לי (ערוך ערך קבל). נביא לכהנים אל לשכות, כי שם היו רגילים (רש"י, נחמי׳ י לט). שהמקום שהוא שם רגיל בדריסת בני אדם (תוס׳, ב"מ כב:). מקום שאין בו רגיל לירד לפני התיבה אלא אחד (סדור רש"י, בובר, כג). וקבל תפלתי בתפלת זקן ורגיל (הנני העני, תחנה לשליח צבור קודם התפלה לר"ה ויו"כ). — ובהשאלה על דברים שאין

---

1) [מקביל לזה במשנה: מכירין.]

2) [הזריזה בעבודה.]

בהם רוח חיים במשמ' שכיח, נהוג, צמח, פעל רגיל וכדו', gewöhnlich, üblich; commun; common, regular: והתגדלם בטובות האלהים העודפות והתגלגלם בהם עד ששבו אצלם ר ג י ל ו ת וידועות (ר"י א"ת חו"ה, הבחינה, פתיחי). — *ובסמ' רגיל המרד בבדו': למלך הגדול הזה מדינה אחת במלכותו שהיא מדינה סוררת ואנשים עזים ר ג י ל י המרדים אנשי דמים ומרמה (הלל מוירונה, תגמולי הנפש, כג:). — *ועם כ היחס, כְּרָגִיל, כנהוג, נוהג בדבור ובספרות.

א. *רְגִילָה [1]), ס"נ, — מין ממיני הירקות, חלגלוגה, Portulak (Portolaco oleraeea); pourpiér; purslain: העולשין והכרישין ו ה ר ג י ל ה ונץ החלב (שביע' ז א). אוכלין ב ר ג י ל ה עד שיכלו סגריות מבקעת בית נטופה (שם ט ה). חוץ מכרשי שדה ו ה ר ג י ל ה ונץ החלב (עקצ' ג ב). אוכלין ברגילה עד שיכלו אגוטרי (תוספת' שביע' ז יג). — ובסהמ"א: אם תשים ר ג י ל ה במטה שתישן בה לא תקרה ולא תחלום (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד, אם תמסח).

ב. *רְגִילָה, ס"נ, — כמו רְגִילוּת, תכונת מי שהוא רגיל בדבר, ואמר המשורר: וכל מעלות טובות בהרגל לאיש נקטת וצדקו באמרם כי בטבע ר ג י ל ת ו (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה, 3).

ג. *רְגִילָה, ס"נ, — כמו רְגוּל, רכיל, רכילות: לא תלך רכיל, אני אומר על שם שכל משלחי מדנים ומספרים לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל הולכי ר ג י ל ה (רש"י, ויקר' יט טז).

---

[1]) [נ"א: רגלא, רגילא, רגליה. זהוי הצמח מיוסד על דברי הרמב"ם, המשוה את הערב' רִגְלַה במשמ' זו, ואמנם אין שמוש המלה הערב' שוה בכל מקום. את מקור השם רואה לֵו, Flora III, עמ' 71, במשמ' רוגלית (עי' שם), זוחלת על הארץ, ואין זה נראה ביותר. ואולי אין השם עברי במקורו, ואפשר שהעקר הרגילה, חרגילה, בה"א או חי"ת שרשית, כמבטא אחר של חלגלוגה באחת הלשונות. על מיני הרגילה הנזכרים במקורות ועל שנויי הנוסחאות שבשמותם עי' לֵו שם.]

*רְגִילוּת, ס"נ — תכונת מי שהוא רָגִיל ונוהג בדבר, מנהג: וכל יראה, לשון ר ג י ל ו ת ותמידות, לא ראה, לא חשב, כמו ככה יעשה איוב (רש"י, ישע' כו י). אפילו כשמכספת (הכרכלת) יש בה שורות שורות אדומות מאד כ ר ג י ל ו ת ה (תוס', מנחו' קה:, ד"ה סוריקי). אומר ר"ת דאין ר ג י ל ו ת להניח החפץ בפחות מד' (תוס' שבת ז., ד"ה והא). ויש לומר דאין ר ג י ל ו ת כ"כ לחפש בבתים (שם שם כא: ד"ה ובשעת). ועוד ד ר ג י ל ו ת להטביל מאורתא (שם חגי' כא., ד"ה האוכן). והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, שתהיה ר ג י ל ו ת לשונו תמיד מביאה לידי זכרון הלב (ר"י א"ת חו"ה, היחוד א). ענין ה ר ג י ל ו ת ידוע בדברי רז"ל שהוא כעין המנהג (רד"ק, סה"ש, רגל). על פי ה ר ג י ל ו ת (ר"י חריזי, מו"נ א כח). ה ר ג י ל ו ת [1]) על כל דבר שלטון (מוסרי הפילוספים ב ג). ויתכן שבל זה ר ג י ל ו ת להודיע ענין הקמתו (רמב"ן, שמות מ ב). כי אותם אשר ראשותם סכלית וכו' איפשר כל אחד מהם להגיע אל כוונתו וכו' בכח הנסיוני אשר יגיע לו ב ר ג י ל ו ת סוג הפעלים אשר יגיע בהם אל חפצו וכוונתו (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה ע, 58). לפי ש ר ג י ל ו ת הוא שאדם מכה את עבדו ופעמים שהוא הורגו (חזקוני, שמות כא יח). ולפי ש ר ג י ל ו ת ו של עבד להיות מצוי בין בהמות לשמרן (תוס', שם שם לב). כנגד שלשה פנים דבר על התורה כפי ר ג י ל ו ת ם להמצא בהשלמת כל דבר (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי מא א). ואני הנה הייתי אצלו אמון ואף על פי כן ואהיה שעשועים יום יום ש ה ר ג י ל ו ת תמידי לא היסב לגרע השעשוע (ר"מ אלשיך, משלי ח ל). — ובמשמ' נסיון ובקיאות: הרופא יהיה רופא שלם בשתי כחות, האחד הכח על הכללים והסדרים אשר לאדם מספרי הרפואה והשני הכח אשר יגיע לו באורך ר ג י ל ו ת ו למעשה הרפואה בחליים והחנוך בהם (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה ע, 57). — ואמר המשורר: שים מליצתך בנויה לפי חכמה ולא על פי ר ג י ל ו ת (עמנואל, לבי חן, מחברת ח, גבולי, ריד).

---

[1]) [בתקון מדה"נ לרשב"ג: ו ה ה ר ג ל וכו'.]

***רְגִילִי,** ת״ז, — מתכונת הדבר השכיח והרגיל: ואצל חלום פרעה שיער הדבר בשנים מפני כי אין מנהג רגילי להפלאת שובע ורעב להיות בימים וחדשים (פענח רזא עפ״ת, וישלח, כח.). כי כל העתיקה ממעמד שאדם רגיל בו למעמד חדש וכו׳ כבר הוא ענין רע לבני אדם כאשר הוא נדחה ומושלך מסדרו הפשוט הרגילי וכו׳ לסדר חדש וזר שלא נסה ללכת בו (ר״ם ספנהיס, יריעות שלמה ח, מו:). ועי׳ רָגִיל, רַגְלִי, רוֹגְלִי.

א. *רְגִימָה, ש״נ, — מעשה הרוגם באבנים, ומצב הנרגם בהן: בית הסקילה היה גבוה שתי קומות, אחד מן העדים דוחפו על מתניו וכו׳ אם מת בו יצא ואם לאו רגימתו בכל ישראל (סנה׳ ו ד). — ובסהמ״א: בית ע״ז שמה מרקולים עבודתו רגימת[1]) אבנים (ר״ח, ב״מ כה:). כל המצוה האמורה בסקילה במקום אחר דחיה רגימה ותלייה (רש״י, ויקר׳ כד כג). (וירגמו אותו באבנים וימת) כאשר צוה ה׳, מיתת הרגימה (רא״בע, במד׳ טו לו). — ואמר הפיטן: נצור יציאותיה כהורו נבונים, משא בלי להוציא מכפנים, למחלליה מיתות דנים, כרת ורגימת אבנים (תכליה, קרובי א שבועות).

ב. *רְגִימָה, ש״נ, — ארגמן, מלכות: שרי יהודה רגמתם, אין רגימה אלא מלכות כענין שנ׳ באדין אמר בלשצר והלבישו לדנאל ארגונא (מדה״ג, שמות יד כג, הופמן, 145).

***רְגִינָה,** ש״נ, — מעשה הנרגן, מדון, דברי קטטה, ואמר הפיטן: דברי קיומך קיללנו ודברי רגינתינו ריטשונו (יניי, דברי אהבתך, קרובי לתלת דפורענותא, זולאי, רלג). —ואמר המשורר: אלהי בבוא צרי לריב ורגינה, עשה לך כפעלך בזאת השנה (ר״ש הנגיד, אהלל, בן תהלים עט, ששון, כד). לזה יתרון בשבתך שערה עם מתי שכל בעת אמר וענה ולזה קול בלי אומר לחרחר מריבה או להשקיט את רגינה (הוא, שם ק, עג).

---

[1]) [כך בערוך ערך מרקולים. בדפוס בטעות: גרימת.]

א. *רְגִיעָה[1]), ש״נ, — הסכם, חוזה, Übereinkommen; contrat; agreement: ורשאין הנחתומין לעשות רגיעה ביניהם (תוספתי ב״מ יא כה). — ובסהמ״א: שטר רגיעה, והוא דאמור עליה בתוספתא ורשאים הנחתומין לעשות רגיעה ביניהם (ס׳ השטרות לר״י ברצלוני, 89). וזהו נוסח שטר רגיעה, יודעים אנו עדים וכו׳ שאמרו לנו פלוני ופלוני וכו׳ היו עלינו עדים וכו׳ שרצינו ברצון נפשנו וכו׳ ועבידנא רגיעה ביננא דכל אחד ואחד מיננא אית ליה יומא בשוקא יום פלוני לפלוני וכו׳ ורגיעה זו שרירא וקיימא כדת וכהלכה וכו׳ ולשון רגיעה מלשון רגעים ורגע (שם, 90). — *ובמשמ׳ מנוחה, שביתה, ואמר הפיטן: עורכי בה שלחן מערכה, זיהרם להשיב רגל מהליכה, רגיעתה לילה ויום חוק שמה איום (אלעזר, אשרי אנוש, ברכת המזון לשבת, ידיעות מכון שוקן ה, כח). יום רגיעה לאנחתי (הוא, יום אהבתה, שם, כז). — *ובמשמ׳ מצב הדבר הנרגע, תנוחת, Ruhelage; position de repos; state of repose: שהרמת הרגל מעמד בפ״ע ותנועתו באויר והורדתו לארץ ורגיעתו שמה (ר״ם ספנהיס, יריעות שלמה א ד, יז.).

ב. *רְגִיעָה[2]), ש״נ, — קמיטה, הִתְכַּוְּצוּת: כל צרבת לשון רגיעת עור הנרגע מחמת חימום (רש״י, ויקר׳ יג כג).

***רְגִישָׁה,** ש״נ, — מעשה הרוגש, הנע והממהר: היש דבר בעולם אשר יש לו רגישה ואין לו שקיטה, ואיך רוגשים השמים ומתגלגלים תמיד בלי שקיטה (ר״י הדסי, אשכל ענג, קרוב לסופו). בבית אלהים נהלך ברגש וכו׳ ללכת ברגישה ובמהירות לב״ה (רש״י תה׳ ו ג).

רגל[3]), ממנו *הֻרְגַּל, *הֶרְגֵּלִי, מְרַגֵּל, מַרְגְּלוֹת, *מַרְגְּלוּת, *רִגּוּל, *רָגִיל, ב. *רְגִילָה, *רְגִילוּת,

---

[1]) [כנראה מן ב. רָגַע, הרגעת לב הצדדים כלשון השטרות: וטב לבבי וכדו׳. ועי׳ ב. רָגַע.]

[2]) [ע״פ הבנה זו בכתוב איו׳ ז ה. ועי׳ ג. רָגַע, הערה.]

[1]) [ארכו שמושו של שרש זה בעברי הוא בש״ע רֶגֶל, מזו״ר רַגְלַיִם, שתמורתו, באותה משמ׳ בעבר׳,

*רגילי, רגל, רגל, רגל, רגלי, *רגלי, *תרגיל, ועי' *סרגל, הערה, תרגל, הערה.

רגל פ"ע, — רגל על לשנו [1]), הלך רכיל והלשין, verleumden; diffamer; to slander, defame: לא רגל על לשנו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרבו (תהל' יה ג). — ואמר בן סירא: אל תקרא בעל שתים ובלשונך אל ת ר ג ל [1]) רע (ב"ס גני' ה יד).

— פע', רגל, רגלה, רגלו, ירגל, ירגלו, — א) רגל את הארץ, תר אותה לראות את ערותה [2]), auskundschaften; explorer; to explore: וישלח משה לרגל את יעזר וילכדו בנתיה (במדבר כא לב). ויבאו עד נחל אשכל וירגלו אתה (דבר' א כד). כי החביאה את המלאכים אשר שלח יהושע לרגל את יריחו (יהוש' ו כה). עלו ורגלו את הארץ (שם ז ב). בשלח משה עבד יי' אתי מקדש ברנע לרגל את הארץ (שם יד ז). וישלחו בני דן וכו' אנשים בני חיל מצרעה ומאשתאל לרגל את הארץ ולחקרה (שפט' יח ב). ויענו חמשת האנשים ההלכים לרגל את הארץ ליש ויאמרו וכו'

גם ארמ' וסור' רגלא, ובכתיבות ארמיות קדומות לגר, מנדעי' ליגרא, ערב' רגל a) (ובלהגים המדברים אג'ר) ובכוש' אגר, מן לג'ר, בהשמטת הלמ"ד שהרגשה כ„אלי' הידוע. אך בשאר הלשונות השמיות הקדומות אין המלה, ובמשמ' רגל בא באשור' שפ, באוגרית' פען, ואף בכתובית הכנעניות פעם (כשמוש מלה זו אף במקרא, ועי' ערך זה), ואף בלשון מהרה בדרום ערב פאם במשמעות זו. לעומת זאת יש באשור' רכלת, במקום רכסת מן רכס (כשנוי ס–ל לפני הגה שפי הנוהג בלשון זו), במשמ' קשירה, וכן בא רגל בלשון קשירה, ובפרט קשירת רגלי הבהמה גם בעבר' ואף בערב' רגל a), וממנו רגול (עי' ערך זה) במשמ' עקד וכדו', וכאן יתבאר במקומו גם שמוש הפעל רגל, רגל, מרגלים (עי' שם). ועל כן נראה שנולדה המלה ר ג ל י ם ובמ"י רגל או רכלת, רגלה, במשמ' ק ש י ר ת רגלים, רגלים קשורית של ה ב ה מ ה כמלה שאולה מן האשור', כמו שנולדה המלה א. קרן (עי' שם) מן ק ר נ י ם במשמ' העל הקשור לקרני הבהמה, ואך אחר כך הבינו את המלה רגלים, ששמשת בעקר בלשון רועי צאן, במשמ' פעמי הבהמה והאדם, עד שבסוף דחתה מלה זו בחלק מן השפות השמיות את המלים הקדומות, שהן בלבד משמשות במשמ' זו בלשונות שם העתיקות. ובאותה התפתחות ממש של משמעות הרגלים מלשון קשירה, כך גם בא גם בלשונות ההדו־אירופיות ביוני πεδάω קשר, ככל. πεδή קשירה, ברומ' compedes קשירה, ככלים שברגלי העבד, על יד pedes, πoδέ, במשמעות רגלים; וכן משמשת המלה Fessel, ככל בגרמנית, כשם לפרקי רגל הסוס. וזאת כפי דרך חיי העמים האלה, רוכבי הסוסים, לעמת שבטי הרועים, רועי הצאן, ששמוש המלה רגל התפתח אצלם. והשוה גם את הצרוף בית עקד הרעים (מ"ב י יב) במשמ' מקום אשר שם עקדו, ז"א קשרו הרועים את רגלי הצאן ולנו שם. ועי' ת ר ג ל, הערה.

ומאותו פעל רכס, ובאשור' גם ר כ ש, הבא גם בעבר' במשמ' קשר, נגזר כנראה גם ר כ ו ש, באשור' רכוש במשמ' מקנה, ואחר כך במשמ' כל רכוש ונכס.]

[1]) [הוראת הבטוי כלו ברורה, וכן השבעים: ὃς οὐ ἐδόλωσεν ἐν γλώσσῃ αὐτοῦ; והוולג': non egit dolum in lingua sua; הארמ': לא אכל קורצין בלישניה; הפשיט': ולא נכולתן בלשנה; וכן המפרשים העברים. ואולם מכנה הצרוף לא רגל על לשונו (לא: בלשונו, ולא: על פלוני, על שונאו וכדו') אינו מרשה לפרש את הפעל רגל לעצמו במשמ' הלשין, וכן אין ממש בהצעת חדשים לקרא רגל או רגל כשם עצם, שהיה מצריך לאמר: א י ן רגל, במקום לא רגל.

ואולם כמבאר בהערה הקודמת אין משמ' השרש ר ג ל מעקרה כשם לאבר שבגוף, ואך אחרי התפתחות ידועה עבר אף השם רגל, רגלים, לשמש במשמעיתו זו הידועה ביותר. ועל כן אין יסוד לכך לבאר את הפעל רגל ובפע' רגל, ואף רכיל, רכילות, מלשון הרגלים ההולכות דוקא. עקר משמ' השרש היא כמו ר כ ס כלשון ק ש י ר ת ק ש ר (השוה גם רכסי איש, תהל' לא כא), ועל כן נראה שיש להשוות את הצרוף: ולשונך תצמיד מרמה (תהל' נ יט), ולפנינו כאן בטוי מקצר במקום לא רגל (קשר, הצמיד, זמם) מרמה על לשונו, וצ"ע. ועי' רכיל, רכל, הערות, ובהערות שאחר זו.]

[1]) [בנוסח אחר נמצא משפט זה אחר ד כח, ושם: ו א ל לשינך אל תרגל.]
ואולי הכונה כאן לפע'.]

[2]) [אפשר שלא היתה זאת הוראתו הראשונת של הפעל, אלא שנקראו, למשל, ראשונה רועי הצאן ה מ ר ג ל י ם , ז"א ה ק ו ש ר י ם את רגלי הבהמה, כשם זה, ורועים אלו שעברו ממקום למקום כדי למצא מרעה לצאנם, שמשו במקרים רבים אף מרגלים שתרו את הארץ בשרות האויב כדי לראות את ערותה, וכן מאשים אף יוסף את אחיו, רועי הצאן: מרגלים אתם. ומרועי הצאן המרגלים ממש עברו כנראה אף הכטויים רוכל, הולך רכיל, אף על הסוחר, שגם הוא כרועים עבר בארץ ממקום למקום. ועי' רגלי, הערה.]

a) رجل

(שם שם יד). הלא בעבור לחקר ולהפך ולְרַגֵּל הארץ באו עבדיו אליך (דהי"א יט ג). — ב) רִגֵּל ראובן בשמעון אל לוי, הוציא ראובן דבה על שמעון לפני לוי, הלשין על שמעון באזני לוי: עבדי רמני וכו' וַיְרַגֵּל בעבדך אל אדני המלך[1] (ש"ב יט כז–כח). ועי' מְרַגֵּל. — ואמר בן סירא: אורב הרוכל בדוב לבית לצים וכמרגל יראה ערוה (ב"ס גני' יא ח)[2]. — ובתו"מ: משם היה מאלל ומרגל אוכל של כל השנה כולה (הכוו' אחרי ז). ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותי תרתי ריגלתי[3] ברוח הקודש לברך אפרים (פסיק' רב', ביום השמיני, יג.). — ובספה"א: שכל משלחי מדנים ומספרי לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק (רש"י, ויקר' יט טז). וירגל בעבדך, רגל בתרמה לאמר עלי רעה (שם שם). ויחפרוהו, מרגלים אחריו, מטמטונים, יתר שמרגלים אחר מטמוני אוצרות (הנ"ל, איו' ג כ). המרגל בחבירו עובר בלא תעשה, שנאמר לא תלך רכיל בעמיך (רמב"ם, דעות ז ח). — ואמר המשורר: רוח לאט רגלה בין הערגות ומלב ההדס גלתה אהבה מסתרת (ר"י הלוי, עין כדיבה, שעה"ש 89). — ג) *הלך ברגל, ואמר הפיטן: ריגל בקרבם (בקרב הפרוכות) מנגב לצפון ובהגיעו שב עד חצי הבית (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יוה"כ, קובץ תע"י גאו' ב, 8). — ובמשמ' הוליך את זולת: ברגל, הוביל, הדריך, ואמר הפיטן: זרעו ריגל באהלי תורה (ר"א קליר, אמץ אדירי, מוסף א ר"ה).

---

1) [כלשון קצרה במקום: וירגל וראה את הרע (ש) בעבדך ויבא את דבתו רעה אל אדני.]

2) [כך בכ"י, ועי' גם הִפע'.

בב"ס גני' ח ד מקבלים החוקרים את הנסחה: [אל] תרגיל (כפִע' או כהִפע') עם איש אויל פן יבוז לנדיבים, ע"כ. אך האותיות רגי במלה זו מסֻפקות הן בכ"י.]

3) [כך נכון גם בילקוט הושע וגם בבראשית רבתי (אלבק, 228): תרתי וריגלתי ברוח הקדש לברך אפרים, ע"כ. אך במדה"ג (בראש' מח יד) במקום זה: אמר הקב"ה לרוח הקדש ברגול ברגול לכי אמרי ליעקב ליתן בכורה לאפרים, ע"כ. ובמד"ר (בראש' לז כ"ו, אלבק, 1224): ברגיל ברגיל. וברור שנולדו נסחאות אלו על פי הבנת המלים תרתי רגלתי כאלו היו בארמ': שני רגולים.]

רגלו בם (בבתים) מלאות עברים[1] בתוכם נולדים ושם ברים עד יגדלו בכח כגבורים (הנ"ל, אלילי עם, קרוב' שבת פרה). וינחם לבטח וים כסה פורכם, רגלם המדברה וארבעים ספק צרכם (שלמה הבבלי, אחשבה לדעת, זולת שבת בראשית). — *ובמשמ' הִרְגִּיל, עשה את פלוני רגיל, ואמר הפיטן: כמזרחי לפניו מעבירים אלים וכבשים ופרים לרגלו עבודת כפורים (נחמיה בן שלמה הנשיא, אנאים גבורות, עבודת יוה"כ, ידיעות מכון שוקן ז, רכט).

— נִפע', בינ', *נִרְגָּל, — שהרגיל עצמו להיות במָקום: שלשה שנאתי וארבעה לא אהבתי, שר הנרגל בבית המשתאות[2] וכו' (בשם ב"ס, נדה טז:).

— הִפע', *הִרְגִּיל, — א) הִרְגִּיל אדם אצל אדם, אל דבר או בדבר, עשה שיהיה רָגִיל אליו או בו[3], accustom ; accoutumer ; gewöhnen: לא יחלק החנוני קליות ואגוזים לתינוקות מפני שהוא מרגילן לבוא אצלו (ב"מ ד יב). שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה (ר"ע, אבו' ג יג). אבל עדין אי אתה יודע מי היו אותם המרגילים את ישראל לדבר עבירה (ספרי במד' פו). ואין עושין בתוכן (בערי המקלט) כלי זכוכית בשביל להרגיל[4] את הרגל לשם (ירוש' מכות ב ז). ותן חלקי בתורתך ותרגילני לידי מצוה ואל תרגילני לידי עבירה ואל תביאני לידי חטא וכו' (ברכת הכוכב ליסון, ברכ' ס:). שתרגילני בתורתך ודבקני במצותיך ואל תביאני לא לידי חטא וכו' (ברכת הקם משנתו, שם שם). לא יאכל זב פרוש עם זב עם הארץ שמא ירגילנו אצלו (ר' שמעון בן אלעזר, שבת יג.). וכי מרגילו אצלו מאי הוי (שם שם). רבים היו פצעי רוכל המרגילים לדבר ערוה[5] כניצוץ מבעיר גחלת (בשם ב"ס, סנה' ק:). אם הרגלת לשונך לדבר

---

1) [הוליכו שמה את הנשים המעֻברות.]

2) [ושם: ואמרי לה שר הנרגן, נ"א הנהגז, עי' רָגַז, רָגַן, נִפע', הערות.]

3) [במשמ' זו נגזר שמוש הפעל בעבר', וכנגדו בארמ' ארגל, מן רָגִיל במשמ' קשור וצמוד, ולא מן רֶגֶל. ועי' בהערה לקמן.]

4) כך בדפוס ויניציאה. בדפוסים אחרים: להרגל.]

5) [ברש"י: עבירה.]

באחיך שאינו בן אומתך סוף בבן אומתך תתן דופי (ר' יוחנן, מד"ר דבר' ו). אם הרגלת לשונך לדבר באחיך שמאביך ולא מאמך סופך בבן אמך תתן דופי (ריב"ל, שם שם). ומשהיו אוכלין ושותין היא אומרת לו בוא וראה מי נאה ממי עד שהיתה מרגלת אותו לתאוה והיה שוכב עמה (לקוטים ממדרש דברים זוטא, בית תלמוד ד, 273; דברים רבה, ליברמן, 15). לפי שהיו ישראל להוטין אחרי המתיקה שהיא מרגלת את הלשון לתורה 1) (ר' חנינא, פסיק' ר"כ, דברי ירמיהו, בובר, קיד.). — ובמשמ' פִּתָּה וכדו': זהו מרגילה וזו היא מרגילתו 2) (יבמ' פה:), — ובסהמ"א: מתקנו (את השור) בחרישה ביום ומאחר שהרגילו בכך יודע בו (רס"י, ישעי' א ג). נעשה לו אפוטרופוס להרגיל לו נשים לניאוף (תוס', שבוע' מז: ד"ה לעוקצ). שהגרסנים לפי מרוצתם שגורים 3) להרגיל בגירסתן המלך המשפט וגם המלך הקדוש (סדור רס"י קמ). אין נוטעין אותו ואין זורעין אותו, שלא להרגיל רגל אדם לשם (רמב"ם, טומאת מת ח ד). ואולי אמר שלמה כן על שם חכם המרגיל תלמידיו ללמיד תורה (ר"י כספי, משלי ד ג). — ואמר הפיטן: טהר צוף שליש ישרים הרגיל לפלשי (ר"א קליר, ארץ מטה, קרוב א' שבוע'). — ב) ובמשמ' היה רגיל: באתה אחותו מבית מדון ונפלה עליו והיתה מחבקתו ומנשקתו, אמרה לו איני מרגלת לבא אליך אלא פחדתי דהוי אחי באננקי ופלטת ממנה (מד"ר שמות ה). — ובסהמ"א: ולפי שגלוי שכינתו שם יזהר שלא ירגיל לבא (רס"י, ויקר' טז ג). בשביל שמואל נגלה ושנה והרגיל להגלות (תוס', ש"א ג כא). ותפשתי שם אלהי, להרגיל להשבע בו לשקר (תוס', משלי ל ט). הנח להם, בדבר שהרגילו בו ולא יהזרו בהם (רס"י, ביצ' ל., ד"ה הנח). הייבין מפני תיקון העולם שלא ירגילו בכך (תוס', גיט'

1) [בפסק"א באה דרשה זו בשנוי נוסח, עי' הערת בובר.]

2) [פרש רש"י: אלמנה לכה"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט הוא מרגילה ומסיתה להנשא לו, וזו שנייה דכיון דלא איהי מיפסלא ולאו זרעה מיפסל ולא מפסדה מידי בביאתו הוא מרגילתו, האשה רוצה להנשא יותר מן האיש.]

3) [עי' הערת בובר במקום.]

נג., ד"ה מפני). שלא ירגיל היחיד לחלוק על המרובין (תוס', ב"מ נ"ט:, ד"ה שלא ירבו). שהרגילו הדיוטות לכתוב שלא בתקנת חכמים (תוס', שם קד., ד"ה דורש). יהבינן ליה מיטה שנייה ומושיבה ברחוק ארבע אמות ממקום אכילתו וע"כ ירגיל לעמוד וללכת במשכב (תוס', שם קיג:, ד"ה ולא מפני). שזה העמיד תחלה והרגיל להשתכר בכך וזה בא לירד אצלו לאומנותו (תוס', ב"ב כא:, ד"ה סיפוקי) אשריו ששומע חרפתו ושותק ומרגיל בכך 1) (תוס', סנה' ז., ד"ה טוביה). מוכיחין אותו וכו' שלא ירגיל ואם לא שמע מלקין אותו (תוס', שם עא., ד"ה מתרין). שירגילו אוכלי תרומה ליטול ידיהם הונהגה בחולין (תוס', חול' קו., ד"ה נטילת). משום דכהן הוא ורגיל בתרומות, לפיכך החמיר על עצמו להרגיל אף בחולין כן (תוס', שם קו:, ד"ה משום). ועיד שהדברים שהרגיל אדם נעשה אצלו טבע שני, ודבר זה הרגלנו עליו מעת היותנו בחיים (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד, הלג). — ואמר המשורר: ואל תרגיל שתות מים לאין סוף (ר"י חריזי, רפיאות הגויה). והרגיל בם (במדות טובות) עדי שובם כטבע (בחי הנפש והלחשים א, ידיעות מכון שוקן ה, יב). — ובמשמ' זו גם הִרְגִּיל נַפְשׁוֹ: כי הרוצה להתעסק בחכמה ולעמוד על אמיתתה צריך תחלה להרגיל נפשו במעלות הטובות היצירויות (רס"ט פלקירא, ראשית חכמה 10). — והרגיל את ההספד, עורר אותו: אין מניחין את המטה ברחוב (במועד) שלא להרגיל את ההספד 2) (מו"ק ג ח). — ובסהמ"א: וכשבקש (יוסף) להרגיל דבר ערוה 3) ראה דיוקנו של אביו וחזר לאחוריו וכבש את יצרו (פדר"א לט). עכשו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות (רס"י, ברא' כד ז). לפי שהרגילה

1) [כבאור לדברי הגמרה: דשמע ואדיש.]

2) [הצירוף הרגיל את ההספד, שאף הרמב"ם (אבל יא ג) משתמש בו ללא שנוי, קשה הוא, ואין לקבל את פרושו של תפארת ישראל: שעי"ז יהיה רגלים לדבר להספיד. ובבבלי (מו"ק כח.) מובאת המשנה אף בשנויי נוסח': מפני שמרגיל (נ"א שמרגלת) את ההספד, עי' ד"ס. והשוה גם קֶשֶׁר הספד, לעיל, עמ' 6256.]

3) [ואולי בעקר: להרגיל זרע במשמ' ג) שלקמן. ולענין עי' סוטה לו:.]

אותה ארורה את הצדיק בפי כלם לדבר בו ולגנותו וכו' (הוא, שם מ א). ורבותינו ז"ל הרגילו בדבריהם זה הלשון [1] בשרש נאה (רד"ק, שרשים, אוה) — *והִרְגִּיל דברי אהבה, הִרְגִּיל קטטה וכדו', ערך דברי אהבה וקטטה וכדו': כשהולכי דרכים נפגשים שלא ראו זה את זה מימיהם הם מרגילים בעת פרידתם דברי אהבה ושלום (חזקוני עה"ת, ברא' לב ל). התחיל להקניט את אשתו והרגיל עמה קטטה (לבוש, אה"ע יב ז). — ג) הִרְגִּיל אמת המים [2], הוריד את זרם אמת המים, strömen lassen; faire couler; to let stream: כיוה צד מדיחין את העזרה, פוקקין אותה ומרגילין אמת המים עד שנעשית נקייה כחלב (תוספת' פסח' ג יב). — ובהשאלה במשמ' גרם לעצמו להורדת שכבת זרע בקרי לילה: חולה מרגיל צריך (לשפך עליו) תשעה קבין, בריא מרגיל צריך ארבעים סאה (ירוש' ברכ' ג ה). לא שנו אלא לחולה לאונסו אבל לחולה המרגיל[3] ארבעים סאה (ר' עקיבא ור' יהודה גלוסטרה, בבלי שם כב.). — ובתמונה, הרגיל בהמה, כאלו שפך אותה שלמה מתוך עורה כדי להשתמש בעור כנאד [4]: המרגיל כולו חבור לטומאה ליטמא ולטמא (חול' ט ג). אין מרגילין ביום טוב ואין מרגילין בחול בבכור ובפסולי המוקדשין (תוספת' יו"ט ג יח). המרגיל לגוי ושחט שחיטתו כשרה (שם חול' א ו). — ובמהה"א: וכל מקוה שאין בו ארבעים סאה מרגילין לתוכו ארבעים סאה (הלכ' פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 129). — *והרגיל עץ על עץ: ואור היוצא מן המים הוא שמטלאין אשישה זכה מזכוכית מים ומשימין איתה לנוכח השמש וכנגד צמר גפן נקי ויבער בה וכו' וכן עושין בעץ בהרגילו על עץ

1) [במקום אחר כותב רד"ק: ורבותינו ז"ל הרגילו הרבה בזה הלשון (שרשים, סוג), במשמ' שלעיל, היה רגיל.]

2) [שמוש זה בא בארמ' שבתו"מ, כגון: אהן דמרגל זיקא (המזיל את הנאד) מעיל לרע, וקרוב הוא אל רגלתא, תרגום של נַחַל בסורי (עי' מלון סורי לברוקלמן, מהדורה ב, 712).]

3) [רש"י: המרגיל וממשיך את הקרי עליו שישמש מטתו.]

4) [גם בשמוש זה הִרְגִּיל הוא לשון שפיכה ולא נגזר הפעל מן רֶגֶל כדעת המפרשים.]

אחר במהירות (אבודרהם, סדר תפלת מוצאי שבת, סח.).
— הִתְפ', *הִתְרַגֵּל, נתרגל, — הרגיל את עצמו בדבר, לעשות דבר, התרגל עם פלוני, הרגיל את עצמו אליו, sich gewöhnen; s'accoutumer; to get used to: משלמד דוד תורה ונתרגל מהו אומר, טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף (ספרי במד' קיט). לא יאכל זב פרוש עם זב עם הארץ וכו' שהוא מתרגל עמו [1] בימי טומאתו (ירוש' שבת א ה). שהיתה מתרגלת לבא אצלו (שם יבמ' י ח). יעשו סעודה והן מתרגלין לבא דרך סעודה (רב, שם נדר' יא יג). שמתוך שהיא מתרגלת בדמים טהורין היא מתרגלת בדמים טמאין (ר' מנא, שם נדה א ג). — ואמר הפיטן: פותחים שבת ראשונה. בשקלים, ובשניה זכור מחית מקלקלים וכו' צווי פרה בשלישית להתרגל וברביעית החדש להתחבר עם סגל (מנחם בר' מכיר, אור זרוע, יוצר הפסקה א).
— הֻפְע', *הֻרְגַּל, הורגל, — א) שהִרְגִּילוּ אותו, היה רגיל, נתרגל בדבר או לעשות דבר: יצרו הורגל לתאות רבעו ושלחה עויליה להיות עובד ורועה (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה"כ, קבץ מע"י גאו' ב, 112). רוב שנה ואוכל ממנו ימעיטו ערב יום סליחה פן יורגל לקרי (שם שם, 113). צווי סדר יודיע לעדה ויורגל בפה חוק העשור (שם שם, 116). אנו באים בין אנשים שחורים וכו' ולא הורגלו באשה יפה (רש"י, ברא' יב יא). מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך (הוא, שם כ ט). בעות היחיד שהורגלו ליקרב [2] עליהן לשמים (הוא, ויק' טו יד). עד הנה הכך בשבט והורגל לשאת עליך מטהו ואימתו כדרך המצריים (הוא, ישע' י כד). מי שנתיישן והורגל בתורתי ועבודתי מנעוריו ומי שנתקרב עתה מקרוב וכו' (הוא, שם כז יט). ימי טובתי שהורגלתי בהם עברו (הוא, איוב יז יא). עובד האדמה ישן וערבה שנתו עליו בין שהוא אוכל מעט ובין שהוא אוכל הרבה כי כבר הורגל בכך (הוא, קהל' ה יא). כיון דדשו ביה רבים, הורגלו בו מפני דוחקן וכו' (הוא, שבת קכט:, ד"ה כיון). יש זוזי שמשקלם קל וצורתם יוצאת בהוצאה והורגלו

1) [בבבלי (שבת יג.): שמא ירגילנו אצלו, עי' הפע'.]

2) [בדהי"ב (טו יז): להקריב.]

בה וטובים בהוצאה יותר מצורה אחרת של זוז (הוא, ב"מ סט:, ד"ה עני וחקילי). כי היו אבותינו בזמן ההוא מלומדי מדות הכופרים ומורגלי מנהגי המקולקלים (מאמר השכל לרא"ן, עט:). כל אחד מן הכתות לפי המורגל ברוב בני אדם (ר' זכחים מברללונה, פ' משלי יג א, השחר ג, 235). כי הצדיקים הורגלו שפתותיהם רצון לרצות המקום והבריות (ר"י בן נחמיאס, משלי י לא). והוא (הדם) מאום בעיניהם מאד מפני שלא הורגלו בו (שבט יהודה, הוכבר, 9). האדם שהתמיד לשבת בחשך זמן רב ויצא פתאם לאור יקשה עליו ויצטער באור עד שיתמיד ויורגל בו מעט מעט (רפאל מנורלי, מרפא לנפש, לז:) — ואמר המשורר: כמה מחיב לתבונה האנוש אם אין שפתו לחשות מרגלת (מסלת לאפיליכה, אמאל וים מסרה, ידיעות מכון שוקן ד, מו). — ובמשמ' הִנְהִג והתפשט: להעיר איש בעל דעת שהורגלה בנפשו ועלתה בהאמנתו אמתת תורתנו (כ"ם א"ס, פתיח' מו"כ). על ידי יוסף הורגלה ברכה לכל השבטים (מדה"ג, כ"י תימני, ועיני ישראל כבדו מזקן). — ב) הֻרְגְּלָה הבהמה, הפשט עורה, ואמר המשורר: יֻעבד עור צבי כי הוא מסוגל, ואם יורגל יהֿ, ראוי לנודו (עמנו' פרנסים, לבי מודה, 105).

רֶגֶל [1], ש"נ, רֶגֶל, כנ' רַגְלִי, רַגְלֵנוּ, רַגְלְךָ, רַגְלֵךְ, רַגְלְכֶם, רַגְלוֹ, רַגְלָהּ, רַגְלָם, מזו"ר רַגְלַיִם [2], רַגְלַיִם, סמי' רַגְלֵי, כנ' רַגְלַי, רַגְלֵינוּ, רַגְלֶיךָ, רַגְלַיִךְ, רַגְלֵיכֶם, רַגְלָיו, רַגְלֶיהָ, רַגְלֵיהֶם, — א) אחד האברים בגוף האדם ובעלי חיים רבים, שהם עומדים עליהם ובתנועתם הם מהלכים [3], foot ; pied ; Fuss, — של האדם: עין תחת עין שן תחת שן יד תחת יד רֶגֶל תחת רָגֶל (שמות כא כד). ואם פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רַגְלָיו (ויקר' יג יב). או איש אשר יהיה בו שבר רָגֶל או שבר יד (שם כא יט). ותרא האתון את מלאך יי' ותלחץ אל הקיר ותלחץ את רֶגֶל בלעם אל הקיר (במד' כב כה). ולא תחוס עינך נפש בנפש עין בעין שן בשן יד ביד רגל בְּרָגֶל (דבר' יט כא). ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רַגְלוֹ (שם כה ט). שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רַגְלֵי הכהנים הכין שתים עשרה אבנים (יהוש' ד ג). יען כי גבהו בנות ציון וכו' הלוך וטפף תלכנה וּבְרַגְלֵיהֶם תעכסנה (ישעי' ג טז). יי' אדני חילי וישם רַגְלַי כאילות ועל במותי ידרכני (חבק' ג יט). משוה רַגְלַי כאילות ועל במתי יעמידני (תהל' יח לד; וכעין זה ש"ב כב לד). אם יהלך איש על הגחלים וְרַגְלָיו לא תכוינה (משלי ו כח). — ושל הבהמה, ושל החיות שבמרכבה: וְרַגְלֵיהֶם רֶגֶל ישרה [1] וכף רַגְלֵיהֶם ככף רֶגֶל עגל (יחזק' א ז). לא תעבר בה רגל אדם וְרֶגֶל בהמה לא תעבר בה ולא תשב ארבעים שנה (שם כט יא). — ושל בעלי חיים אחרים: אך את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההלך על ארבע אשר לא (קרי: לו) כרעים ממעל לְרַגְלָיו לנתר בהן על הארץ את אלה מהם תאכלו את הארבה למינו ואת הסלעם למינהו ואת החרגל למינהו ואת החגב למינהו וכל שרץ העוף אשר לו ארבע רַגְלַיִם שקץ הוא לכם (ויקר' יא כא–כג). כל הולך על גחון וכל הולך על ארבע עד כל מרבה רַגְלַיִם לכל השרץ השרץ על הארץ לא

---

1) [על מקור השם ועל מקביליו בשפות שמיות אחרות עי' בהערה לשרש רגל, ולערכים רָגוּל, רָגִיל, רָגַל, רַגְלִי.]

2) [אין רַגְלַיִם מורה על שתי הרגלים של אדם אחד בלבד, אלא גם על ארבע או שש רגלים של בעלי חיים שונים, וגם על הרגלים המרובות של כמה בני אדם או בעלי חיים.]

3) [בשמוש הלשון שבמקרא נקראו במלה זו רגלי האדם, של בעלי החיים היונקים והעופות ואף של החרקים ומרבי הרגלים, ללא הבדל מקומם בגוף, בעוד שלשון החכמים מבדילה אף בבהמה, כבאדם, בין ידים (שהן אברי ההליכה הקדמיים) ורגלים (אחוריות). וכנראה לא כלל המשג רֶגֶל בפי קדמונינו אף את השוק, או את הכרע היוצאת מן הירך, אלא רק את החלק שמן הברך (האמתית או המדמה, הארכובה התחתונה של סוס וחמור) מלמטה, כלשון הכתוב ויקרא יא כא: אשר לו (קרי) כרעים ממעל לרגליו, וגם זאת מפני שעקר משמעות המלה היא מקום קשירת רגלי הבהמה, כמבואר בהערה לשרש.]

1) [צ"ל, כדעת רבים: ורגליהם רגלי שׁוֹר (או אף רגלי שָׂרָה במשמ' עגלה, כי כך בא שָׂרָה במשמ' זו בכתבת סנג'ין הארמית), בהקבלה אל: וכף רגליהם ככף רגל עֵגֶל. וחז"ל למדו מכאן שאין לכרובים קפיצים.]

ובאבלום (סס סס מג). — ובהשאלה, של האלהים: ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר (שמות כד י). ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו (ש"ב כב י; תהל' יח י). כבוד הלבנון אליך יבוא ברוש תדהר ותאשור יחדו לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד (ישע' ס יג). כה אמר יי' השמים כסאי והארץ הדם רגלי (סס סו א). יי' בסופה ובשערה דרכו וענן אבק רגליו (נחו' א ג). — ושל כלי מן הכלים, כמו כֶּרַע, פַּעֲמָה: ועשית שלחן וכו' ועשית לו ארבע טבעת זהב ונתת את הטבעת על ארבע הפאת אשר לארבע רגליו (שמות כה כג–כו). ויעש את השלחן וכו' ויתן את הטבעת על ארבע הפאת אשר לארבע רגליו (סס לז י–יג). — ואצבעות הרגל: ויהי איש מדין ואצבעות ידיו ואצבעות רגליו שש ושש (ש"ב כא כ). — ובֹהֶן הרגל: ושחטת את האיל ולקחת מדמו ונתתה על תנוך אזן אהרן ועל תנוך אזן בניו הימנית ועל בהן ידם הימנית ועל בהן רגלם הימנית (שמות כט כ). ויקח משה מדמו ויתן על תנוך אזן אהרן הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית ויקרב את בני אהרן ויתן משה מן הדם על תנוך אזנם הימנית ועל בהן ידם הימנית ועל בהן רגלם הימנית (ויקר' ח כג–כד). ולקח הכהן מדם האשם ונתן הכהן על תנוך אזן המטהר הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית (סס יד יד). וינס אדני בזק וירדפו אחריו ויאחזו אותו ויקצצו את בהנות ידיו ורגליו ויאמר אדני בזק שבעים מלכים בהנות ידיהם ורגליהם מקצצים היו מלקטים תחת שלחני וכו' (שפטי א ו–ז). — וכף רגל, חלקה התחתון השטוח של הרגל, המקביל אל כף היד: ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה (בראש' ח ט). לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל (דבר' ב ה). כל המקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם יהיה (סס יא כד). הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ (סס כח נו). ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך (סס סס סה). כל מקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם נתתיו (יהוש' א ג). והיה כנוח כפות רגלי הכהנים וכו' במי הירדן מי הירדן יכרתון (סס ג יג). ויהי בעלות הכהנים וכו' מתוך הירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה וישבו מי הירדן למקומם (סס ד יח). אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכל לבנות בית לשם יי' אלהיו מפני המלחמה אשר סבבהו עד תת יי' אתם תחת כפות רגליו[1] (מ"א ה יז). וכף רגליהם ככף רגל עגל (יחזק' א ז). את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי אשר אשכן שם בתוך בני ישראל לעולם (סס מג ז). ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם (מלאכי ג כא). — וביחוד בצרוף מכף רגל ועד ראש, או ועד קדקד: יככה יי' בשחין רע על הברכים ועל השקים אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך (דבר' כח לה). וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד מכף רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום (ש"ב יד כה). מכף רגל ועד ראש אין בו מתם (ישע' א ו). ויצא השטן מאת פני יי' ויך את איוב בשחין רע מכף רגלו עד קדקדו (איוב ב ז). — ושרשי הרגלים במשמ' זו, כפות הרגלים, תחתית הרגלים: ותשם בסד רגלי ותשמור כל ארחתי על שרשי רגלי תתחקה[2] (סס יג כז). — ובצרופים עם פעל שנושאו הוא האדם או הבהמה, הלך האדם וכדו' ברגל, ברגליו, בא ברגליו, עבר דרך או נהר ברגליו, נס ברגליו וכדו': ויאמרו אליו בני ישראל במסלה נעלה ואם מימיך נשתה אני ומקני ונתתי מכרם רק אין דבר ברגלי אעברה (במדב' כ יט). אכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי רק אעברה ברגלי (דבר' ב כח). וירד סיסרא מעל המרכבה וינס ברגליו (שפט' ד יה–יז). ירדפם יעבור שלום ארח ברגליו לא יבוא (ישע' מא ג). הפך ים ליבשה בנהר יעברו ברגל (תהל' סו ו). — ואָץ ברגלים: גם בלא דעת נפש לא טוב[3] ואץ ברגלים חוטא (משלי יט ב). ועִכֵּס ברגליו: יען כי גבהו בנות ציון וכו' הלוך וטפף תלכנה וברגליהם תעכסנה (ישע' ג טז). — ורָקַע ברגל, ע' רָקַע: הכה בכפך ורקע ברגלך ואמר אח אל כל תועבות וכו' (יחזק' ו יא). יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח בכל שאטך בנפש אל אדמת ישראל

1) [כך קרי; כתיב: רגלו.]

2) [הכונה: על תחתית כפות רגלי אתה חוקק את סימנך להורות שאני עבדך, ועקבות רגלי יראו לאן אני בורח מפניך. מנהג זה לרשום את שם אדוני העבד על שרשי רגליו הוא המבאר אף את הכתובות היווניות והרומיות על טבלאות כצורת כף רגל אדם (in planta pedis), שכדגמתה נמצא כעת גם בא"י. עי' במאמרו של בן־דור ברבעון בית הנכות הממשלתי בירושלים 1947, עמ' 66. ובספה"א השתמשו בצרוף במשמ' חקר דבר, עקב אחריו.]

3) [הכסיל.]

(שם כה ו). — ומולל ברגליו, הולך ברגליו: קורץ בעיניו מולל ברגליו[1] מרה באצבעתיו תהפכות בלבו חרש רע בכל עת מדנים ישלח[2] (משלי ו יג–יד). — ורפס ברגל, רפש ודלח ברגל: ברגלים תרמסנה עטרת גאות שכורי אפרים (ישע' כח ג). כפיר גוים נדמית ואתה כתנים בימים ותגח בנהרותיך ותדלח מים ברגליך ותרפס נהרותם (יחזק' לב ב). המעט מכם המרעה הטוב תרעו ויתר מרעיכם תרמסו ברגליכם ומשקע מים תשתו ואת הנותרים ברגליכם תרפשון (שם לד יח–יט). — והשקה ברגלו: כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים הוא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק (דבר' יא י). — ושלח בעמק, ברשת, ברגליו: וישׂשכר כן ברק בעמק שלח ברגליו (שפטי' ה טו). כי שלח ברשת ברגליו ועל שבכה יתהלך (איוב יח ח). — וקם, עמד על רגליו: וישליכו את האיש בקבר אלישע וילך ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו (מ"ב יג כא). ויאמר אלי בן אדם עמד על רגליך ואדבר אתך ותבא בי רוח כאשר דבר אלי ותעמדני על רגלי ואשמע את מדבר אלי (יחזק' ב א–ב). והנבאתי כאשר צוני ותבוא בהם הרוח ויחיו ויעמדו על רגליהם (שם לז י). וזאת תהיה המגפה אשר יגף יי' את כל העמים אשר צבאו על ירושלם המק בשרו והוא עמד על רגליו (זכרי' יד יב). ויקם דויד המלך על רגליו ויאמר שמעוני אחי ועמי (דהי"א כח ב). כנפי הכרובים האלה פרשים אמות עשרים והם עמדים על רגליהם ופניהם לבית (דהי"ב ג יג). — ועלה על ידיו ועל רגליו: ויעל יונתן על ידיו ועל רגליו ונשא כליו אחריו (ש"א יד יג). — וכמשא לפעל, בשמוש אדם ברגליו, נשא אדם את רגליו ללכת: וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם (בראשי' כט א). — הרים את רגליו: ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים (שם מא מד). — ואסף את רגליו: ויכל יעקב לצות את בניו ויאסף רגליו אל המטה ויגוע ויאסף אל עמיו (שם מט לג). — שם את רגליו: ויאמר (יהושע) אל קציני אנשי המלחמה ההלכוא אתו קרבו שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה ויקרבו וישימו את רגליהם על צואריהם (יהושע י כד). — הציג כף רגלו: הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג ומרך (דבר' כח נו). — שמר רגליו, חשך רגליו מלכת: כה אמר יי' לעם הזה כן אהבו לנוע רגליהם לא חשכו ויי' לא רצם (ירמי' יד י). שמר רגליך[1] כאשר תלך אל בית האלהים (קהל' ד יז). — השיב, מנע את רגליו ממקום, כלא, הוקיר רגליו: אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי (ישע' נח יג). מכל ארח רע כלאתי רגלי (תהל' קיט קא). בני אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם (משלי א טו). אל תט ימין ושמאל הסר רגלך מרע (שם ד כז). הקר רגלך מבית רעך פן ישבעך ושנאך (שם כה יז). — והשיב רגליו אל דבר: חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדתיך (תהל' קיט נט). — וכסה את רגליו: שש כנפים שש כנפים לאחד בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף (ישע' ו ב). — הסך את רגליו: ועבדיו באו ויראו והנה דלתות העליה נעלות ויאמרו אך מסיך הוא את רגליו בחדר המקרה (שפטי' ג כד). ושם מערה ויבא שאול להסך את רגליו (ש"א כד ד). ועי' סוך. — טבל רגלו: ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחיו וטבל בשמן רגלו (דבר' לג כד). — רחץ את רגליו: יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם (בראשי' יח ד). הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם (שם יט ב). ועי' רחץ. — ועשה רגליו, במשמ' רחץ אותן וגזר צפרניהן: ומפבשת בן שאול ירד לקראת המלך ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס (ש"ב יט כה). — ונגף את רגלו באבן: על כפים ישאונך פן תגף באבן רגלך (תהל' צא יב). אז תלך לבטח דרכך ורגלך לא תגוף (משלי ג כג). — וחלה את רגליו או ברגליו: רק לעת זקנתו חלה (אסא) את רגליו (מ"א טו כג). ויחלא אסא בשנת שלושים ותשע למלכותו ברגליו (דהי"ב טז יב). — ופשקה האשה את רגליה לגבר: ותתעבי את יפיך ותפשקי את רגליך לכל עובר ותרבי את תזנותך (יחזק' טז כה). — ובפעלת פועל לגבי רגליו של אחר, העמיד, הקים את רגלי אדם במקום וכדו': ולא הסגרתני ביד אויב העמדת במרחב רגלי (תהל' לא ט). ויעלני מבור שאון מטיט היון ויקם על סלע רגלי

1) [כך קרי; כתיב: ברגלו.]

2) [הכונה: כשהוא פותח עיניו בבקר, כשהוא מהלך ברגליו ומורה באצבעותיו, בכל עת הוא חורש רעה. עי' טורטשינר, משלי שלמה, עמ' 86.]

1) [כך כתיב; קרי: רגלך.]

כונן אשרי (שם מ ג). — והעמידה הרוח אדם על רגליו: ותבא בי רוח וכו' ותעמדני על רגלי (יחזק' ב ב; שם ג כד). — שלח רגלי הבהמה[1]) והאדם: אשריכם זרעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור (ישע' לב כ). על ימין פרחח יקומו רגלי שלחו[2]) ויסלו עלי ארחות אידם (איוב ל יב). — והניד, הסיר את רגל אדם ממקום: ולא אסיף להניד רגל ישראל מן האדמה אשר נתתי לאבותם (מ"ב כא ח). ולא אסיף להסיר את רגל ישראל מעל האדמה אשר העמדתי לאבותיכם (דהי"ב לג ח). — ושמר רגלי פלוני (מלכד) רגלי חסידו ישמר (ש"א ב ט). כי יי' יהיה בכסלך ושמר רגלך מלכד (משלי ג כו). — הציל, חלץ רגליו מדחי: כי הצלת נפשי ממות הלא רגלי מדחי (תהל' נו יד). כי חלצת נפשי ממות את עיני מן דמעה את רגלי מדחי (שם קיו ח). — קצה, קצץ רגלי פלוני, בהונות רגליו: וינס אדני בזק וירדפו אחריו ויאחזו אותו ויקצצו את בהונות ידיו ורגליו ויאמר אדני בזק שבעים מלכים בהנות ידיהם ורגליהם מקצצים היו מלקטים תחת שלחני (שפט' א ו–ז). ויצו דוד את הנערים ויהרגום ויקצצו את ידיהם ואת רגליהם (ש"ב ד יב). מקצה רגלים[3]) חמס שתה שלח דברים ביד כסיל (משלי כו ו). — ושם רגלי אדם בסד: ותשם בסד רגלי ותשמור כל ארחתי (איוב יג כז). ישם בסד רגלי ישמר כל ארחתי (שם לג יא). — וענה בכבל רגליו: ענו בכבל ר ג ל י ו[4]) ברזל באה נפשו (תהל' קה יח). — ורחץ רגלי אחרים: ותקם ותשתחו אפים ארצה ותאמר הנה אמתך לשפחה לרחץ רגלי עבדי אדני (ש"א כה מא). — והחזיק ברגלי פלוני: ותבא אל איש האלהים אל ההר ותחזק ברגליו (מ"ב ד כז). — ונפל אדם על רגלי פלוני, תחת רגליו, בין רגליו, לרגליו וכדו', נתן האלהים אדם תחת רגלי פלוני וכדו': אף חבב עמים כל קדשיו בידך והם תכו לרגלך ישא מדברתיך (דבר' לג ג). בין רגליה כרע נפל שכב בין רגליה כרע נפל (שפט' ה כז). ותרא אביגיל את דוד ותמהר ותרד מעל החמור ותפל לאפי דוד על פניה ותשתחו ארץ ותפל על רגליו ותאמר בי אני אדני העון (ש"א כה כג–כד). אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכל לבנות בית לשם יי' אלהיו מפני המלחמה אשר סבבהו עד תת יי' אתם תחת כפות רגלי[1]) (מ"א ה יז). ותבא ותפל על רגליו ותשתחו ארצה (מ"ב ד לז). תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו (תהל' ח ז). ידבר עמים תחתינו ולאמים תחת רגלינו (שם מז ד). לדכא תחת רגליו כל אסירי ארץ (איכ' ג לד). ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ותפל לפני רגליו (אסתר ח ג). — והשתחוה על כפות רגלי פלוני: והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך (ישע' ס יד). — וטמן פח, פרש רשת לרגלי פלוני, הפיץ אותו לרגלי פלוני: כי כרו שיחה ללכדני ופחים טמנו לרגלי (ירמ' יח כב). סביב בעתהו בלהות והפיצהו לרגליו[2]) (איוב יח יא). פרש רשת לרגלי (איכ' א יג). — והוציא מרשת רגליו: עיני תמיד אל יי' כי הוא יוציא מרשת רגלי (תהל' כה טו). ועי' נעל. — ובשמוש המלה רגל כנושא, כאלו היתה רוח בה, עמדה, חשה, באה, דרכה, רמסה הרגל וכדו': וישבע משה ביום ההוא לאמר אם לא הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה לנחלה (יהוש' יד ט). ואת קומי לכי לביתך בבאה רגליך העירה ומת הילד (מ"א יד יב). תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים (ישע' כו ו). רגליהם לרע ירצו וימהרו לשפך דם נקי (שם נט ז; וכעין זה משלי א טז). לא תעבר בה רגל אדם ורגל בהמה לא תעבר בה (יחזק' כט יא). והאבדתי את כל בהמתה מעל מים רבים ולא תדלחם רגל אדם עוד ופרסות בהמה לא תדלחם (שם לב יג). רגלי עמדה במישור (תהל' כו יב). אל תבואני רגל גאוה (שם לו יב). ידיהם ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו (שם קטו ז). עמדות היו רגלינו בשעריך ירושלם (שם קכב ב). רגליה ירדות מות שאול צעדיה יתמכו

---

1) [אולי אפשר להכיר בשמוש זה את הוראתה הוראתה הראשונה של המלה רגלים במשמ': שלח את הכבלים שהבהמה כבולה בהם ברגליה (עי' בהערה לשרש), ואך בתמונת הבהמה בא צרוף זה גם לגבי האדם.]

2) [כנראה צ"ל: יקומו רגל ישלחו, כלו' ישלחו את רגלם הם חפשי ללכת לאשר ירצו. ועי' פרחח, הערה.]

3) [עי' בהערה לפעל א. קצה, עמ' 6089.]

4) [כך כתיב; קרי: רגלו.]

1) [כך קרי; כתיב: ר ג ל ו.]

2) [הכונה לפח ולמלכדת שדבר עליהם בפס' ט—י.]

(משלי ח ה). המיה היא וסררת בביתה לא ישכנו רגליה (סס ז יא). אם הלכתי עם שוא ותחש על מרמה רגלי (איוב לא ה). ותשכח כי רגל תזורה וחית השדה תדושה (סס לט יה). — והובילו רגלי האדם אותו: הזאת לכם עליזה מימי קדם קדמתה יבלוה רגליה מרחוק לגור (ישע' כג ז). — ומחצה הרגל בדם: למען תמחץ רגלך בדם (תהל' סח כד). — ואחזה הרגל בדרך: באשרו אחזה רגלי דרכו שמרתי ולא אט (איוב כג יא). — ומטה הרגל: לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם (דבר' לב לה). כי אמרתי פן ישמחו לי במוט רגלי עלי הגדילו (תהל' לח יז). השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלנו (סס סו ט). אם אמרתי מטה רגלי חסדך יי' יסעדני (סס לד יח). ועי' מוט. — ובצקה הרגל: שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה (דבר' ח ד). וארבעים שנה כלכלתם במדבר לא חסרו שלמתיהם לא בלו ורגליהם לא בצקו (נחמ' ט כא). — ונלכדה הרגל: טבעו גוים בשחת עשו ברשת זו טמנו נלכדה רגלם (תהל' ט יו). — נטבלה הרגל במים: וכבוא נשאי הארון עד הירדן ורגלי הכהנים נשאי הארון נטבלו בקצה המים (יהוש' ג יה). — הטבעה הרגל בבץ: הסיתוך ויכלו לך אנשי שלמך הטבעו בבץ רגלך נסגו אחור (ירמ' לח כב). — והגשו הרגלים לנחשתים: ידיך לא אסרות ורגליך לא לנחשתים הגשו (ש"ב ג לד). — והתנגפו הרגלים: תנו ליי' אלהיכם כבוד בטרם יחשך ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף (ירמ' יג יו). — ונשכח מקום מני רגל: פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל דלו מאנוש נעו (איוב כח ד). — ובתמונה, רגלים ממהרות לרוץ לרעה: לב חרש מחשבות און רגלים ממהרות לרוץ לרעה (משלי ו יח). — והיה רגלים לפסח, נשא והוליך אותו: עינים הייתי לעור ורגלים לפסח אני (איוב כט יה). — ובצרוף אל שם תאר כגון קל ברגליו: ועשהאל קל ברגליו כאחד הצבים אשר בשדה (ש"ב ב יח). ותפש הקשת לא יעמד וקל ברגליו לא ימלט ורכב הסוס לא ימלט נפשו (עמו' ב יה). — ונכה רגלים, מכה ולקוי ברגליו: וליהונתן בן שאול בן נכה רגלים בן חמש שנים היה בבא שמעת שאול ויהונתן מיזרעאל ותשאהו אמנתו ותנס ויהי בחפזה לנוס ויפל ויפסח (ש"ב ד ד). ויאמר המלך האפס עוד איש לבית שאול וכו' ויאמר ציבא אל המלך עוד בן ליהונתן נכה רגלים (סס ט ג). — ובצרופים עם שמות עצם הנסמכים אל רגל, מצב רגלי אדם, מקום שרגליו נצבות: שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים הכין שתים עשרה אבנים (יהוש' ד ג). ושתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהנים (סס סס ט). — מעגל רגלים: פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכנו (משלי ד כו). — קול רגלים, קול הצעדים: כבא המלאך סגרו הדלת ולחצתם אתו בדלת הלוא קול רגלי אדניו אחריו (מ"ב ו לב). — עפר רגלים: והיו מלכים אמניך ושרותיהם מיניקתיך אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו (ישע' מט כג). — אבק רגלים: יי' בסופה ובשערה דרכו וענן אבק רגליו (נחום א ג). — הדם רגלים: כה אמר יי' השמים כסאי והארץ הדם רגלי (ישע' סו א). רוממו יי' אלהינו והשתחוו להדם רגליו (תהל' צט ה). נאם יי' לאדני שב לימיני עד אשית איביך הדם לרגליך (סס קי א). ויקם דויד המלך על רגליו ויאמר וכו' אני עם לבבי לבנות בית מנוחה לארון ברית יי' ולהדם רגלי אלהינו (דהי"א כח ב). ועי' הדם. — ושבר רגל: או איש אשר יהיה בו שבר רגל או שבר יד (ויקר' כא יט). — מדרך כף רגל: אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל (דבר' ב ה). — מועדי רגל, מעידת הרגלים: לפיד בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל[1]) (איוב יב ה). — מרמס רגלים, מרפש רגלים: וצאני מרמס רגליכם תרעינה ומרפש רגליכם תשתינה (יחזק' לד יט). — ובסמיכות רגל אל שם עצם אחר, רגל גאוה: אל תבואני רגל גאוה ויד רשעים אל תנדני (תהל' לו יב). — רגלי מבשר: מה נאוו על ההרים רגלי[2]) מבשר משמיע שלום (ישע נב ז). הנה על ההרים רגלי[2]) מבשר משמיע שלום (נחום ב א). — ב) רגלים, בין רגלים, כלשון יפה במשמ' מבושים[3]), ברכים: ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו (שמות ד כה). ובשליתה היוצת מבין רגליה ובבניה אשר תלד (דבר' כח נז). — ושער הרגלים: ביום ההוא

---

1) [הכונה: נכון ובטוח הוא לעת מעידת כל רגל.]

2) [אמנם יש מציעים לגרס בצרוף זה דגלי מבשר.]

3) [יש שרואים משמ' זו גם בצרופים כסה רגליו (ישע' ו ב), הסך רגליו, עי' לעיל.]

יגלח אדני בתער השכירה בעברי נהר במלך אשור את הראש ושער הרגלים וגם את הזקן תספה (ישע' ז כ). — ומימי רגלים[1]: הלא על האנשים הישבים על החמה לאכל את חריהם ולשתות את מימי רגליהם[2] עמכם (מ"ב יח כז; וכעין זה ישע' לו יב). — ג) בשמוש עם ב היחס כמלת יחס, ברגלי פלוני, במשמ' אחרי פלוני, בעקבותיו, hinter; derrière; behind: וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר צא אתה וכל העם אשר ברגליך (שמות יא ח). ויזעק ברק את זבולן ואת נפתלי קדשה ויעל ברגליו עשרת אלפי איש (שפט' ד י). ויבא גדעון הירדנה עבר הוא ושלש מאות האיש אשר אתו וכו' ויאמר לאנשי סכות תנו נא ככרות לחם לעם אשר ברגלי (שם ח ד–ה). ועתה הברכה הזאת אשר הביא שפחתך לאדני ונתנה לנערים המתהלכים ברגלי אדני (ש"א כה כז). ויצא המלך וכל ביתו ברגליו וכו' ויצא המלך וכל העם ברגליו (ש"ב יה יו–יז). וישלח אליו בן הדד ויאמר כה יעשון לי אלהים וכה יוספו אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי (מ"א כ י). וילך מלך ישראל ומלך יהודה ומלך אדום ויסבו דרך שבעת ימים ולא היה מים למחנה ולבהמה אשר ברגליהם (מ"ב ג ט). — ועם למ"ד היחס, לרגל, במשמ' זו: כי מעט אשר היה לך לפני ויפרץ לרב ויברך יי' אתך לרגלי (בראש' ל ל). יעבר נא אדני לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה[3] אשר לפני ולרגל הילדים (שם לג יד). ותמהר ותקם אביגיל ותרכב על החמור וחמש נערתיה ההלכות לרגלה (ש"א כה מב). מי העיר ממזרח צדק יקראהו[4] לרגלו (ישע' מא ב). — וכמ"כ לרגלי, במשמ' זו: לפניו ילך דבר ויצא רשף לרגליו (חבק' ג ה). — ובתו"מ, גם במשמ' הרגל האחורית של הבהמה: לא יכנס להר הבית וכו' באבק שעל רגליו (ברכ' ט ה). אין חמור יוצא וכו' ברצועה שברגלו ואין התרנגולין יוצאין וכו' ברצועות שברגליהם (שבת ה ד). לא יצא האיש בסנדל המסומר ולא ביחיד בזמן שאין ברגלו מכה (שם ו ב). כל שבעת הימים הוא זורק את הדם וכו' ומקריב את הראש ואת הרגל (יומ' א ב). מעשה שהיו שנים שוין ורצין ועולין בכבש ודחק אחד מהן את חבירו ונפל ונשברה רגלו (שם ב ב). הפיים השני מי שוחט וכו' ומי מעלה איברים לכבש הראש והרגל ושתי הידים העוקץ והרגל וכו' (שם שם ג). כל המיסך את רגליו טעון טבילה וכל המטיל מים טעון קדוש ידים ורגלים (שם ג ב). שפין את הסדקין ומעגילין אותן במעגילה ביד וברגל (מו"ק א י). היה דליל קשור ברגליו (של תרנגול) או שהיה מהדס ומשבר את הכלים משלם חצי נזק (ב"ק ב א). סמא את עינו, קטע את ידו, שבר את רגלו רואין אותו כאילו הוא עבד נמכר בשוק וכו' (שם ח א). היה עושה בידיו אבל לא ברגליו, ברגליו אבל לא בידיו וכו' (ב"מ ז ג). המוכר ראש בהמה גסה לא מכר את הרגלים, מכר את הרגלים לא מכר את הראש (ב"ב ה ה). המוצא שברי צלמים הרי אלו מותרים, מצא תבנית יד או תבנית רגל הרי אלו אסורים (ע"ז ג ב). השוחט את המסוכנת וכו' עד שתפרכס ביד וברגל (רשב"ג, חול' ב ו). כל עוף החולק את רגליו טמא (ר' אליעזר בר צדוק, שם ג ו). ובחגבים כל שיש לו ארבע רגלים וכו' (שם שם ז). איזהו הזרוע, מן הפרק של ארכובה עד כף של יד וכו' וכנגדו ברגל שוק, ר' יהודה אומר שוק מן הפרק של ארכובה עד סובך של רגל (שם י ד). בעל חמש רגלים וכו' ושרגליו קלוטות כשל חמור (בכורות ו ז). מעשר בהמה מצטרף כמלוא רגל בהמה רועה, וכמה היא רגל המכה רועה ששה עשר מיל (שם ט א). השידה וכו' מודים אלו ואלו (ב"ש וב"ה) שאין עובי הרגלים ועובי לזבזים נמדד (כלים יח א). השלחן שניטלה אחת מרגליו טהור (שם כב ב). כסא של קטן שיש לו רגלים וכו' טמא (שם כז ה). מאתים וארבעים ושמונה אברים באדם, שלשים בפיסת הרגל (אהל' א ח). היה רכוב על גבי בהמה וארבע טליות תחת

---

[1] [צרוף זה, שמקביל לו באשור' מי פרידי באותה משמ', ושאינו אלא בקרי במקו' הכתיב שינים, אולי לא היה בלשון המקרא, ובמקומו ביחזק' ז יז, כא יב: כל ברכים תלכנה מים. ובתו"מ מצוי הצרוף מי רגלים.]

[2] [כך הקרי; כתי': שיניהם.]

[3] [יש מפרשים כאן במשמ': לפי הליכת המלאכה, ואינו נראה, ו"אשר לפני" מעיד על כך.]

[4] [מן א. קרא במשמ' יקרא אותו לבוא אחריו, ויש מפרשים מן ב. קרא, ואינו נראה.]

ארבע רגלי הבהמה טהורות וכו' היתה טלית אחת תחת שתי ידים, תחת שתי רגלים, תחת יד ורגל טמאה, ר' יוסי אומר הסוס מטמא ברגליו והחמור בידיו שמשענת הסוס על רגליו ומשענת החמור על ידיו (זבים ד ז). בו ביום נמנו וגמרו על ערבת הרגלים שהיא משני לוגין ועד תשעה קבין שנסדקה שהיא טמאה מדרס, שר' עקיבא אומר ערבת הרגלים כשמה (ידים ד א). היה מתחיל במלאכה ואמר יבוא איש פלוני שידיו קלות ויתחיל בה, פלוני שרגליו קלות ויעבור לפנינו, הרי זה מדרכי האמורי (תוספת' שבת ו ג). אם היו רגליו מלוכלכות בטיט או בצואה רוחץ כדרכו ואינו חושש (שם שם טז יט). לטובתי נשברה רגל פרתי (ר' ישמעאל בשם משל הדיוט, ספרי במד' קיט). (אמר משה לבני ישראל) יודע אני מה שתחת עקבי רגליכם וכו' (שם דברי יד). היה נתון מן המודיעית ולפנים ורגליו רעות יכול יהא חייב ת"ל וחדל, יצא זה שלא חדל (ירוש' פסח' ט ב). ניטנפו רגליו מטבילן במים ואינו חושש וכו' הורי רבי אחא בבא מן הדרך והיו רגליו קיהות[1]) עליו שמותר להרחיצן במים (שם יומא ח א). פסקו ההרים מלהיות בוצצין הרי הן כמי גביים, עד איכן וכו' עד כדי שייעשו כרגלי האווז (ר' תנחום בר' חייה, שם מו"ק א א). רגלו אחת בתוך התחום ורגלו אחת חוץ לתחום לא יכנס (ר' חנינא, עירוב' כג:). כיפה ר"מ מחייב במזוזה וחכמים פוטרים, ושוין שאם יש ברגלה עשרה שחייבת במזוזה (יומ' יא:). למקום שאני אוהב שם רגלי מוליכות אותי (הלל הזקן, סוכ' נג.). בלעם חיגר ברגלו אחת היה וכו' שמשון חיגר בשתי רגליו היה (ר' יוחנן, סוט' י.) ומה כנעני זה שלא דיבר בפיו ולא הלך ברגליו גרם הצלה לו ולזרעו עד סוף כל הדורות, מי שעושה לויה ברגליו על אחת כמה וכמה (שם מו:). שמא רגליה נאות, רחבות כשל אווז (נדרי' סו:). בשעת הוצאת זבלים אדם מוציא זבלו לרה"ר וכו' כדי שיהא נישוף ברגלי אדם וברגלי בהמה (ב"ק ל.). ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו וכו' כולן נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים היו (רב יהודה בשם רב, סנה' כא:). והקב"ה נותן בו רוח ונשמה וכו' ודבור פה

1) [צ"ל כהות, עי' ב. קָהָה.]

והלוך רגלים (ת"ר, נדה לא.) — *מֵי רַגְלַיִם, עי' הערה לעיל ועי' מַיִם, 2968. — *ובצרופים שונים, עָקַר רגליו: בני חבורה שהיו מסובין לשתות ועקרו רגליהן לצאת לקראת התן או לקראת כלה, כשהן יוצאין אין טעונין ברכה למפרע, חברים שהיו מסובין ועקרו רגליהם לילך לבית הכנסת או לבית המדרש כשהן יוצאין אין טעונין ברכה למפרע (פסח' קא: — קב.). או שהכישה במקל ורצתה לפניו כיון שעקרה יד ורגל קנאה (ב"ב עה:). ועי' א. עָקַר, 4684. — *מֵאַיִן הרגלים?: וכבר היה ר"ש בן זומא יושב ותוהא, עבר ר' יהושע ושאל בשלומו פעם ושתים ולא השיבו, בשלישית השיבו בבהילוּת, א"ל, בן זומא מאין הרגלים[1]), א"ל מעיין הייתי, א"ל מעיד אני עלי שמים וארץ שאיני זז מכאן עד שתודיעני מאין הרגלים וכו' (מד"ר בראש' ב.). — *רגלי אדם מיוחדין לשם: מי שהיו פירותיו בעיר אחרת, עירבו בני איתה העיר לבוא אצלו לא יביאו לו מפירותיו, אלא אם כן היו רגליו מיוחדין לשם (תוספת' יו"ט ד ט). — דריסת רגל, עי' דְּרִיסָה. — קְפִיצַת רגל, עי' ב. קְפִיצָה. — *פשט את הרגל לפלוני: הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל תשב עד שתלבין ראשה (כתוב' יג ה). — *ופשט את רגליו ללכת: העובר לפני התבה וכו' פעם ראשונה יסרב, שניה מהבהב, שלישית פושט את רגליו ויורד (ת"ר, ברכ' לד.). ועי' פָּשַׁט, 5270. — *הקיף רגל על גב רגל: אמר לו (הקב"ה למשה בשעת מיתתו) הקף רגליך זה על גב זה, הקיף רגליו זה על גב זה וכו' (מד"ר דברי' יא). — *כתת רגליו: אלו ת"ח שמכתתים רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה (ב"ב ח.). ועי' כָּתַת. — *הקל את הרגל: זה שהוא הולך לבית הכנסת צריך להקל את רגליו (רב הונא, ירוש' ברכ' ה א). ועי' א. קָלַל, 5956. — *התאבק בעפר רגליהן, התאבקו רגלים: יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם (יוסי בן יועזר איש צרידה, אב' א ד). לא נתאבקו רגליהם אלא כזה שהוא הולך מביתו לבית הכנסת (ר' נחמיה בשם ר' אבהו, מד"ר בראש' מג).

1) [אמנם בשאר המקורות (תוספת' חגי' ב ה; ירוש' שם ב א; בבלי שם טו.): מאין ולאין וכדו' (עי' ערך אַיִן, עמ' 189), ועי' בהערת תיאודור למקום זה.]

— *שִׁכַּח או השבית את הרגל ממקום מן המקומות: אמרו (אנשי סדום) הואיל וכסף וזהב יוצא מארצינו אין אנו צריכין שיבא אדם אצלינו שאין באין אלא לחסרינו [1]), אמר להם המקום, בטובה שהשפעתי לכם אתם משכחין את הרגל מביניכם. אני אשכח אתכם מן העולם (תוספתי סוטה ג יג). — *רגל רמה: וחוטא ילכד בה, זה שהוא רואה את אשתו שהיא קולנית ורגלה רמה ופרוצה בשחוק ואינו מקנא בה, לפי שדרכן של בנות ישראל לא קולניות ולא רגל רמה ולא פרוצות בשחוק (מד"ר במד' ט). — *הרבה רגל, הרבה ללכת: רמז בתורה שלא תהא אשה מהלכת בשוק הרבה וכו' אבל אם הרבתה רגל והיתה יוצאה לשוק סוף באה לידי קלקל, לידי זנות (תנחומא בובר, ברא' יב, פו.). — *ורגלי פלוני במשמ' מקום שפלוני רשאי ללכת שם: הבהמה והכלים כרגלי הבעלים, המוסר בהמתו לבנו או לרועה הרי אלו כרגליו, כלים המיוחדין לאחד מן האחין שבבית הרי אלו כרגליו, ושאין מיוחדין הרי אלו כמקום שהולכין (ביצה ה ג). השואל כלי מחבירו מערב יום טוב כרגלי השואל, ביום טוב כרגלי המשאיל, האשה ששאלה מחברתה תבלין ומלח לעיסתה הרי אלו כרגלי שתיהן (שם שם ד). הגחלת כרגלי הבעלים ושלהבת בכל מקום וכו' בור של יחיד כרגלי היחיד ושל אנשי אותה העיר כרגלי אנשי אותה העיר ושל עולי בבל כרגלי הממלא (שם שם ה). — *ובהשאלה, (יש) רגלים לדבר, יש סמך ויסוד להניח: נמצא (מת) משוקע בקרקע המערה, ירד להקר טהור, ליטהר מטומאת מת טמא. שחזקת טמא טמא וחזקת טהור טהור שרגלים לדבר (נזיר ט ג). מצא אחד בסוף עשרים אמה בודק הימנו ולהלן עשרים אמה שרגלים לדבר שאילו מתחלה מצאו נוטלו ואת תבוסתו (שם שם ג; אהל' טז ג). אונסו וספקו ושכבת זרעו (של הזב) טמאין שרגלים לדבר (נזיר ט ד; זבים ב ב; וכעין זה ספרא ויק, מלורע, פרק זבים פרשה א). המכה את חברו ואמדוהו למיתה והקל ממה שהיה, לאחר מכאן הכביד ומת חייב, ר' נחמיא אומר פטור

[1]) [בנסח אחר נוסף כאן: נעמיד ונשבית (או: ונשכח) את הרגל מבינותינו. וכעין זה מד"ר במד' ט.; ובסנה' קט: כתוב: בואו ונשכח תורת רגל מארצנו.]

שרגלים לדבר (נזיר ט ד; וכעין זה סנה' ע א). התם יש רגלים לדבר שהרי קינא לה ונסתרה, הכא מאי רגלים לדבר איכא (נדה ג.). — ובתמונה לבני אדם גדולים, כסא של שלש רגלים, כנוי לשלשת האבות, אברהם, יצחק ויעקב, וכסא של רגל אחת, משה: אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, ומה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך, כסא של רגל אחת על אחת כמה וכמה (רבי אלעזר, ברכ' לב.). —*כלתה רגל מן השוק: מצותה (של נר חנכה) משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק (שבת כא:). —*בא הרוג ברגליו, חי: בבא הרוג ברגליו (אביי, ב"ק עד:). — *נתמוטטו רגליו: אלמלא שלש מקראות הללו נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל (ר' חמא ברבי חנינא, ברכ' לב.). — *רגליו שפופות [1]) בארץ: שני תמידים שהיו ישראל מקריבים בחג היו מרכיבין אותן שני הוגנין והיו רגליהם שפופות בארץ (ר' הונא בשם ר' יוסי, מד"ר ברא' סה). — *כשאני עומד על רגל אחת: שוב מעשה בעכו"ם אחד שבא לפני שמאי אמר לו גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת (שבת לא.). — כִּוֵּן את רגליו: המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנאמר ורגליהם רגל ישרה (רבי יוסי ברבי חנינא משום ראב"י, ברכ' י:). — *כִּנֵּס את רגליו, לא הלך לדרך, פזר את רגליו, הלך לדרך: דבר בעיר כנס רגליך שנאמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו וכו' רעב בעיר פזר רגליך שנאמר ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה (ת"ר, ב"ק ס:). אם פזרת רגליך על העני ועל המצוה נתקיים עליך ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך (דא"ר ט). — *עמד על רגליו: אמר לו שמעון בן שטח, ינאי המלך, עמוד על רגליך ויעידו בך (סנה' יט.). אמרו עליו על רבי חנינא שהיה בן שמנים שנה והיה עומד על רגלו אחת וחולץ מנעלו ונועל מנעלו (חול' כד:). — *העמידו על רגליו: ואת כל היקום אשר ברגליהם, א"ר אלעזר, זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו (פסח' קיט.). — *לא היתה לרגל עמידה: אילו ניתנה התורה חתוכה לא היתה לרגל עמידה (ר' ינאי,

[1]) [מתנות כהונה מפרש נגררות, אך נ"א שופעות, ועי' תיאודור ואלבק למקום.]

ירוש' סנה' ד ג). — *רגלי העולם, כמו יסודי העולם: אמר רבן שמעון בן גמליאל, אל תהי מלגלג בדין שהוא אחד משלשת רגלי העולם, למה, ששנו חכמים, על ג' דברים העולם עומד, על הדין ועל האמת ועל השלום, תן דעתך שאם הטיתה את הדין שאת מזעזע את העולם שהוא אחד מרגליו, רבנין אמרי קשה הוא כחו של דין שהוא א' מרגלי כסא הכבוד (מד"ר דבר' ה). — *לרגל פלוני בעקבותיו, בגללו, בשבילו[1]: בכל מקום שהצדיקים הולכים באה ברכה לרגלם וכו' ירד יעקב אצל לבן ברכה ירדה לרגלו שנאמר נחשתי ויברכני ה' בגללך, ירד יוסף אצל פוטיפר ברכה באה לרגליו שנאמר ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף, ירד יוסף אצל פרעה ירדה ברכה לרגלו וכו' (ספרי דבר' לח). — ובסהמ"א: קפחינהו קטע רגליהם, שלא ימצאו רגלים לדבריהם (רש"י, גיט' כט:). לרגלי, בעבור רגלי, כי דרך בני אדם לומר רגל טובה יש לפלוני, והטעם כי התכרכת משעה שבאתי לביתך (ראב"ע, ברא' ל ל). מעולם לא ישב עמי אדם ופשטתי רגלי לפניו (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג שער מדות המעודות, 48). וזה הכל טעות ולא נמצא בתורה ולא בדברי החכמים דבר שיאסר אותו ולא רגלים שישען עליהם כלל (ר"ם א"ת, פרוש רמב"ם לאבות ד ה). קש הוא התבן הקשת, ר"ל רגלי השבלים (אברהם בדרשי, חותם תכנית, מוץ). ויש לפירוש זה רגלים בירושלמי (רמב"ן, חידוש' שבועות, כו). מאד תמהתי על דבריו מהיכן הרגלים[2] דלא משתמע בשום מקום בגמרא שיהא כותי נאמן בעדות אשה שבויה (שו"ת הרא"ש כלל לב סי' ה). לחזור לבית המרחץ אחר הטבילה לא ידעתי מאין לאסור ומכבר שמעתי שיש אוסרים ולא ידעתי מאין הרגלים[2] (ר"מ מרוטנבורג, שערי תשובה רסט). חזרתי על כל צדדין לדעת טעם הדיון וכו' ולא ידעתי מאין הרגלים (מרדכי, ב"מ תג). אדעתא דהכי חלקו מעיקרא שיחקן בעל העלייה את גגו שלא ירדו גשמים לתחתון, אבל התחתון אינו חייב כלל להעמיד רגל לעליון (לבוש, חושפ' בקרקע קסד א). אם תשים רגל א' מהמחוגה בנקודה א' וכו נח ושקט, וכרגל השני מהמחוגה נרשום בסיבובה קו וכו' (ברוך משקלוב, עמודי השמים על קדוש החדש, ג:). בא ראובן וכו' ולקח סחורות מיעקב בהקפה וכתב לו שטר על דמיה ואח"כ פשט לו את הרגל והלך לארץ מרחקים וכו' (שו"ת תורת חסד לפרחייא סי' רעב). והוא (שר הצבא) פקד לאנשי חילו להתחקות על שרשי רגלי ולספור צעדי לכל אברח מפניהם (שולמאן, תולדות יוסף 74). — *ובמשמ' תחתית אף רגלי ההר: בתחתית ההר, לפי פשוטו ברגלי ההר (רש"י, שמות יט יז). אם מחמת המעלה הותמה בעלותה מרגל ההר לראשו (הוא, ב"מ עם.). — ואמר הפיטן: לאלהי ישעי משני ברזל שועתי ומרגל עכטיט הצרחתי בקול (יוסי בן יוסי, אבודה, סופרות, מוס' ג ראש השנה). — *ורגל של אות, כרע האות: ור"י אומר וכו' דהא דקאמר דמעורה היינו רגל ד' של שיטה עליונה בט' של שיטה שתחתיה (תוס' גיט' כ:, ד"ה ספר). — *ובית רגל, במשמ' גֶּרֶב, פוזמק: ולא יעמוד בתפלה באפינדתו ולא בראש מגולה ולא ברגלים מגולות אם דרך אנשי המקום שלא יעמדו בפני הגדולים אלא בבתי הרגלים (רמב"ם, תפלה ד ה). — *ורגל, במשמ' מדה, ארך רגל האדם, Fuss; pièd; foot: הנה מדת קומתך על דרך משל ז' רגלים ומדת צילך ט' רגלים (דוד גנז, נחמד ונעים יא, רפה). אורך גזעו (של העץ באאבאב) יו"ד עד י"ב רגל (ר"ם בלוך, שבילי עולם א. 7.). — *ורגל במשמ' מדה בחרוז, (Vers -) Fuss; pièd (métrique); metrical foot: האנשים האלה וכו' מחברים שירים של כמה מיני רגלים נאותים לזמר בעבודה האלקית (ר"ע מן האדומים, מאור עינים ג ס, קד.). איזהו בעולם ספר נעים וזמירות כספר תילים וכו' הלא הוא לפעמים רץ על דרך היאמ"בי ופעמים יורגש על ניגון האי"ליאקי ופעמים מתרחב כשיר הסא"פיקו ופעמים ילך בחצאי רגלים (שם שם). ערוך שירים במליצות נכבדות ספירת רגליהם ויתדותם (ר"מ ריאטי, מקדש מעט ג, יג). — *ורגל העורב[1], שם צמח, עשב מן העשבים: וזכרו קצתם ברפואות הענין הזה עשב רגל עקעק וחושב אני שהוא רגל העורב והנה

---

[1]) [עי' לעיל בשמושים במקרא.]

[2]) [כלו' יסוד וטעם, ועי' לעיל עמ' 6423.]

[1]) [תרגי' מן רגל עקעק[a]) בערב'.]

[a]) رجل عقعق

נאמר שאבוקרט אם זכר רגל העקעק וכו' (קלמן ג יז ב ו). — °שחור הרגלים, שם צפור: שחור הרגלים (שווארץ־פיסיגע „קאפשע", פינגווין) גדול כאווז קטן, משכנו קרוב לחוף תקוה טובה, את ביציו יאכלו שמה הרבה למעדנים (תולדות החיים, קפג). — °לרגל, במשמ' בגלל: ובעלי חיים לצורך האדם כי הוא המורכב האחרון הזך השלם וכו' אם כן הכל הוא לרגלו ולחברתו (ר"י אכטולי, מלמד התלמידים, נח, יב:). וכאלו אמר כי לרגל מלאכת תנועתו יקרא (הכוכב) צדק שיתנועע גם הוא עמו (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה כט). — °ובפתגם, שקר אין לו רגלים [1]: נכנס שין ועמדה לפני הקב"ה אמרה לפניו רבש"ע רצונך שתברא בי את עולמך וכו' השיב הקב"ה ואמר לה לאו, אמרה לו למה, א"ל מפני ששוא ושקר שניהם נקראו בך ושקר אין לו רגלים אף את אין לך רגלים, אות שאין לו רגלים איך אברא בו את העולם (אותיות דר"ע נוס' ב, ביהמ"ד ילינק ג, 51). (ועד ארגיעה לשון שקר,) למעט רגע הוא כלה והולך שהשקר אין לו רגלים (רס"י, משלי יב יט).

ב. רֶגֶל [2], ש"נ, מ"ר רְגָלִים, — כמו פַּעַם, Mal; fois; time: שלש רְגָלִים תחג לי בשנה את חג המצות תשמר וכו' וחג הקציר וכו' וחג האסיף וכו' שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדן יי' (שמות כג יד–יז). ויפתח יי' את פי האתון ותאמר לבלעם מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רְגָלִים (במד' כב כח). ויאמר אליו מלאך יי' על מה הכית את אתנך זה שלוש רְגָלִים הנה אנכי יצאתי לשטן כי ירט הדרך לנגדי ותראני האתון ותט לפני זה שלש רגלים (שם שם לב–לג). — ובתו"מ ש"ז, אחד מג' החגים פסח שבועות וסכות שנראה בו כל זכר בישראל לפני האלהים [3]: לקח בכור למשתה בנו או לרגל ולא צריך לו מותר למכרו (שביע' ז ד [1]). כן ה' אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתינו לשלום (פסח' י ו). מעות שנמצאו וכו' בירושלים בשעת הרגל מעשר, ובשאר כל ימות השנה חולין (שקל' ז ב). בשר וכו' נמצא בגבולין אברין נבלות, חתיכות מותרות, ובשעת הרגל שהבשר מרובה אף אברין מותרין (שם שם ג). בהמה שנמצאת מירושלים ועד מגדל עדר וכו' ר' יהודה אומר הראוי לפסחים פסחים קודם לרגל שלשים יום (שם שם ד). בכל יום תורמין את המזבח בקריאת הגבר וכו' וביום הכפורים מחצות וברגלים מאשמורת הראשונה (יומא א ח). בשלשה פרקים בשנה היו כל המשמרות שוות, באמורי הרגלים ובחלוק לחם הפנים וכו' (סכה ה ז). באחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים (ר"ה א א). לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום (מו"ק א ה). הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שבעה וכו' מפני שאמרו שבת עולה ואינה מפסקת, רגלים מפסיקין ואינן עולין (שם ג ה). ר' אליעזר אומר, משחרב בית המקדש עצרת כשבת, ר"ג אומר, ראש השנה ויום הכפורים כרגלים, וחכ"א, לא כדברי זה ולא כדברי זה, אלא עצרת כרגלים, ראש השנה ויום הכפורים כשבת (שם שם ו). מי שלא חג ביום טוב הראשון של חג חוגג את כל הרגל ויום טוב האחרון של חג, עבר הרגל ולא חג אינו חייב באחריותו (חגי' א ו). הפותח את חביתו והמתחיל בעיסתו על גב הרגל ר' יהודה אומר יגמור וחכ"א לא יגמור, משעבר הרגל היו מעבירין על טהרת העזרה, עבר הרגל ביום ששי לא היו מעבירין מפני כבוד השבת (שם ג ז). המדיר את אשתו שלא

---

[1]) [השוה שבת קד.: קושטא קאי שיקרא לא קאי.]

[2]) [במקרא אין זה אלא שמוש מיוחד של המלה א. רֶגֶל בהוראת המספר, כשמוש המלה פַּעַם, שגם פרושה אף רֶגֶל האדם והבהמה (עי' שם), וכן בא בתורה שלש פעמים במקום שלש רגלים ממש; אך בתו"מ התפתחה, על יסוד לשון הכתובים, הוראה חדשה של מלה זו בשמ' חג, אף בש"ז, ועל כן הָעֶמדה מלה זו כאן בערך לחוד.]

[3]) [כיוצא מן הנאמר בהערה שלפני זו, נולדה הוראה חדשה זו של רגל ע"י כך, שהובנו דברי התורה „שלש רגלים (=שלש פעמים) תחג לי בשנה" כאלו כונתם המלולית: ג' חגים תחג לי בשנה, וכמובן אין במלה רגל כאן כל כונה להליכה ברגל דוקא.]

[1]) [במשנה פסח' ח א כתוב: הלכה רגל ראשון לעשות בבית אביה, שחט עליה אביה ושחט עליה בעלה תאכל במקום שהיא רוצה, ע"כ, ופרשו המפרשים כאלו הכונה לחג הראשון. ואולם אין רגל ראשון אלא פרוש לא מְדיק שחדר לנוסחת המשנה במקום רגל רדופין, ועי' לקמן בערך רָדוּף.]

תלך לבית אביה בזמן שהוא עמה בעיר חדש אחד יקים, שנים יוציא ויתן כתובה ובזמן שהוא בעיר אחרת רגל אחד יקים, שלשה יוציא ויתן כתובה (כתוב' ז ד). ברכות שכהן גדול מברך אותן המלך מברך אותן אלא שנותן של רגלים תחת מחילת העון (סוטה ז ח). עד מתי חייב להכריז וכו' ר' יהודה אומר שלש רגלים ואחר הרגל האחרון שבעה ימים (ב"מ ב ו). מעלין אותו (את הנדון למיתה) לבית דין הגדול שבירושלים ומשמרין אותו עד הרגל וממיתין אותו ברגל (ר' עקיבא, סנה' יא ד). ועל שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שעירי הרגלים ושעירי ראשי חדשים מכפרים (ר' יהודה, שבוע' א ד). אם בשל בו מתחלת הרגל יבשל בו את כל הרגל (ר' טרפון, זבח' יא ז). ותפוח היה באמצע המזבח וכו' וברגלים לא היו מדשנין אותו (תמיד ב ב). חתן שנראה בו נגע נותנין לו שבעת ימי המשתה וכו' וכן ברגל נותנין לו כל ימות הרגל (נגע' ג ב). מה תלמוד לומר שבעת ימים לה' מלמד שכל הרגל תשלומים לראשון [1] (ספרי דבר' קמב). כיצד (ראש השנה) לרגלים, אחד הנודר ואחד המעריך ואחד המקדיש אינו עובר עליו משום בל תאחר עד שיעברו עליו רגלי שנה כולה, ר' שמעון אומ' שלשה רגלים כסידרן וחג המצות ראשון [2] (תוספת' ר"ה א ב). מאן תנא רגלים ר"ש דר שמעון אמר ג' רגלים כסדרן ובלבד חג המצות ראשון [2] וכו' וחכמים אומרים רגל שפגע בו תחילה ובלבד שיעברו עליו רגלי שנה כולה (ירו' שם א א). לשוחטן מערב הרגל אין את יכול דאמר רבי זעורה עולא בר ישמעאל בשם רבי לעזר שלמי חגיגה ששחטן מערב הרגל אינו יוצא בהן ידי חובתו ברגל, לשוחטן ברגל אין את יכול שכבר למדנו שאין חגיגה דוחה שבת (שם חגי' א ד). שמיני רגל בפני עצמו, פיים בפני עצמו, ברכה בפני עצמה, קרבן בפני עצמו (שם שם ו). שמפני כבוד הרגל התירו (ר' יוסה, שם מו"ק ג ה). אין לך כל רגל ורגל שלא באחה בולשת לציפורי (ר' ילחק, שבת קמה:) חייב אדם לשמח בניו ובני ביתו ברגל (פסח' קט.). רגלים באחד בניסן הוא בט"ו בניסן הוא, אמר רב חסדא רגל שבו ראש השנה לרגלים נפקא מינה לנודר וכו' ור' שמעון היא דתניא וכו' ר' שמעון אומר ג' רגלים כסדרן וחג המצות תחלה (ר"ה ד.) הרגל עולה לאבל למנין שלשים ואין עולה לו למנין שבעה (שמח' ז). מה יונה זו אף על פי שאת נוטל גוזליה מתחתיה אין מנחת שובכה לעולם, כך ישראל אף על פי שחרב בית המקדש לא בטלו שלש רגלים בשנה (מד"ר שה"ש, הנך יפה). — עולה לרגל, עולי רגלים: כל אדם שיש לו קרקע עולה לרגל ושאין לו קרקע אין עולה לרגל (ר' אמי, פסח' ח:). מפני מה אין פירות גינוסר בירושלים, כדי שלא יהו עולי רגלים אומרים אלמלא לא עלינו אלא לאכול פירות גינוסר בירושלים דיינו (ר' אבין בר רב אדא בשם ר' ילחק, שם שם). מפני מה אין חמי טבריא בירושלים, כדי שלא יהו עולי רגלים אומרים אלמלא לא עלינו אלא לרחוץ בחמי טבריא דיינו (ר' דוסתאי בר' ינאי, שם שם). בשעה שישראל עולין לרגל עומדין צפופין ומשתחוים רווחין (רב יהודה בשם רב, יומא כא.). פעם אחת עלו כל ישראל לרגל לירושלים ולא היה להם מים לשתות, הלך נקדימון בן גוריון אצל אדון אחד אמר לו הלויני שתים עשרה מעיינות מים לעולי רגלים (תענ' יט:). שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי אלא לכבודך עשיתי שיהו מים מצויין לעולי רגלים (שם כ.). — *פַּעֲמֵי רְגָלִים: אם נזדקנה אומתך עמוד וגודרה, כשם שעשה אלקנה שהיה מדריך את ישראל לפעמי רגלים (רבי זעירא, ירוש' ברכ' ט ה). ועי' פַּעַם, 5069. — ואמר המשורר: ולמה בחג הפסח מזכירים כל הנסים ולמה אין עשים כן בשאר הרגלים (שלמות ראב"ע, כהנא ב, 22).

רֹגֵל [1], רוֹגֵל, ס"ז, — כמו מְרַגֵּל, ואמר הפיטן: מועדים מזומן לנדגלים, נועדים בו עינימו צירי

---

1) [ליום הראשון.]

2) [השוה את דברי הבבלי (ר"ה ד.), המובאים לקמן.]

1) [במקרא בא רֹגֵל רק בשם המעין עֵין רֹגֵל (יהוש' יח ז), ואפשר כי רֹגֵל הוא שע"פ, אך יתכן שכונת המלה כמו מְרַגֵּל או רועה צאן הרוגל וקושר שם את רגלי הצאן.]

רוגלים[1]) (כ״א קליר, אדון אקדש מכנו, קרובץ לפרשת החדש).

רַגְלִי[2]), תוס״צ, מ״ר רַגְלִים, — גבר, Mann; homme; man

ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה כשש מאות אלף רַגְלִי הגברים לבד מטף (שמות יב לז). ויאמר משה שש מאות אלף רַגְלִי העם אשר אנכי בקרבו ואתה אמרת בשר אתן להם (במד׳ יא כא). ויתיצבו פנות כל העם כל שבטי ישראל בקהל עם האלהים ארבע מאות אלף איש רַגְלִי שלף חרב (שפט׳ כ ב). ויפל מישראל שלשים אלף רַגְלִי (ש״א ד י). וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים מאתים אלף רַגְלִי (ש״א טו ד). וילכד דוד ממנו אלף ושבע מאות פרשים ועשרים אלף איש רַגְלִי (ש״ב ח ד). וישלחו בני עמון וישכרו את ארם בית רחוב ואת ארם צובא עשרים אלף רַגְלִי ואת מלך מעכה אלף איש ואיש טוב שנים עשר אלף איש (שם י ו). ויכו בני ישראל את ארם מאה אלף רַגְלִי ביום אחד (מ״א כ כט). כי לא השאיר ליהואחז עם כי אם חמשים פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים רַגְלִי (מ״ב יג ז). ויך דויד את הדדעזר וכו׳ וילכד דוד ממנו אלף רכב ושבעת אלפים פרשים ועשרים אלף איש רַגְלִי (דה״א יח ד). ויהרג דויד מארם שבעת אלפים רכב וארבעים אלף איש רַגְלִי (שם יט יח). — מ״ר רַגְלִים: כי את רַגְלִים רצתה וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים (ירמ׳ יב ה). — ובסהמ״א: וישלח דמתריאוס את ניקנור

1) [השלוחים היוצאים לראות מולד הלבנה (בֶּר בקדורו, עמ׳ 701).]

2) [כן בארמי ובסור׳ רגלאה, רגליא, ובערבי׳ בא רַגֻל, מ״ר רִגַאל a) במשמ׳ גבר, איש בכלל, ואף במקרא אין להוכיח שהוראת המלה מראש להולך ברגל דוקא, ורק משום שראו את המשמ׳ של רגל כאבר בגוף בראשונה, דנו את המלים רגלי בעבר׳, רגל בערב׳, על פיה. ואולם כמבאר בהערה לשרש רגל, עקר משמעותו היא קשר את רגלי הבהמה, ואפשר שכונתן הראשונה של המלים רגלי, וגם של רגל, רגאל בערבי׳ היא לרועי הצאן הרוגלים וקושרים את הבהמה, ובפי שבטי הרועים הפכו מלים אלו להורות על כל גבר בכלל. ואמנם אף מכאן, ממשמעות רועי הצאן, היתה יכולה להתפתח ההוראה של איש פשוט, ההולך ברגל, בנגיד לקצין רוכב הסוס.]

a) رجل رجال

שר צבאו ועמו חיל כבד מאד ופילים יודעי מלחמה ג׳ מאות ורגליים לוחמים לאין מספר (יוסיפון פרק ג כד, מד:). איך שתקת בהפסד גדול כזה ואחר צאתך מהפירמה מדוע לא צווחת ואספת עליהם אסיפת רגליים לרדוף אחריהם להציל או להכיר את האנשים ההמה (שו״ת מהרי״ט חו״מ ח״ג שאלה פח, לח:). ואנשים מבני ישראל ראו בצערי בחמלתם עלי הלכו עמי לבקש רגליים (שם שם). — ואמר המשורר: ודיג שב אלי חרמו וכל ציד למכמרתו ורגלי יהלך רגל והרוכב למרכבתו (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים ז, ידיעות מכון שוקן ה, רמד). — *ובמשחק השחמט, האבן הנמוכה ביותר בדרגה, חַיָּל, Bauer; pion; pawn: וכל אחד מאלו השרים (במשחק השחמט) נקראים בשם המלך או המלכה ויש איש אחד רגלי עומד לפניהם נקרא רגלי (ראב״ע, מעדני מלך, יב.). — ואמר המשורר: והרגלים יבאן בתחלה למלחמה לנכח המסלה, והרגלי יהי הולך לנגדו ואת איבו יהי נוטה ללבדו (הוא, השורר שיר, כהנא א, 156—157). — *וכסהמ״ס, רַגְלִי, כמו בְּרֶגֶל[1]): בחצות לילה רגלי באת אלי (מנחם, אגרת אל חסדאי, חשו׳ תלמידי מנחם, XXXII). ואותן שיושבין על מדין לשון דיינים וכו׳ וכן תרגם יונתן דהוו מחחברין למיתב על דינא, ואותן שהולכין רגלי על דרך (רש״י, שפטי׳ ה י).

***רְגָלִי**, רְגָלִי[2]), רוגלי, ת״ז, — תחתי, יסודי[3]), elementar; — aire; — ary, הלכות רגליות, הלכות יסודיות: הזבין והזבות והנדות והיולדות מותרין לקרות בתורה ולשנות במשנה במדרש בהלכות והגדות ובעלי קריין אסורין בכולן, ר׳ יוסי אומר שונה הוא בהלכות הרוגליות[4]) וכלבד שלא

1) [שמוש זה מטעה הוא, כדעת רבים, כי במקורות רגלי הוא ש״ע בלבד, ואף בדברי רש״י אולי אינו אלא טעות המעתיק (למשל במק׳: שהולכין על דרך, רַגְלִים), ואף בת״י שרש״י מסתמך עליו אין המלה, אלא רק: דהוו אזלין באורחתהון.]

2) [המלונים מנקדים רֹגְלִי, כאלו נגזרה המלה מן הבינו׳ רֹגֵל, רוֹגֵל, ואינו נראה. ובמשנ׳ מנק׳ ליוורנו: רִגְלִי.]

3) [לברור משמ׳ המלה עי׳ בהערות שאחר זו.]

4) [כך הנוסחה בכ״י של צוקרמנדל, וכן בירוש׳

יציע את המשנה (תוספתי ברכ׳ ב יב; וכעין זה בבלי שם כב). — ומצות רגיליות: ובצלצל דגים ראשו וכו׳ מקישים בצלצלו ואומר כל מי שעשה מצות רגיליות יבא ויאכל מראשו וכו׳ כל מי שעשה מצות רגילות[1]) יבא ויאכל מראשו (פסיק׳ ר״כ, פסקא אחריתא דסוכות, בובר, קפח:). — *ובקצור רְגָלִית, רוגלית, ש״כ, במשמ׳ שלוחת הגפן הרגלית, היסודית, אחת משלוחות הגפן היסודיות היוצאות מן הכנה לכאן ולכאן[2]): איזו היא שכחה בערים כל שאינו יכול לפשוט את ידו ולטלה וברגליות משיעבור הימנה[3]) (פאה ז ח; וכעין זה ספרי דברי רפה). אין מביאין מן הדליות אלא מן הרגליות המיוחדות לכן (תוספת׳ שם ט י). שכל רוגליות ורוגליות[1]) אומן בפני עצמו (ירוש׳ פאה ז ח). — *ובהשאלה במשמ׳ שלוחות שהיונה משגרת משובכה לכאן ולכאן: מה יונה זו שוגרת רוגליות הרבה וחוזרת לשובכה כך ישראל (מד״ר שה״ש, הכך יפה, לפסוקים א טו; ד א).

שבת א ד, וכן בשרידי ירושלמי (גינצבורג, 67), וברור שכך נכון, ולא כנ״א רגיליות הבאה גם בירוש׳ ברכ׳ ג ד. ולא נולדה נוסחה אחרת זו אלא הואיל ולא הבינו המעתיקים את המלה רוגליות, המשמשת כתמונה, ופרשוה כפרושי המפרשים במשמ׳ הלכות שאדם רגיל בהן. ועי׳ גם בהערות שאחר זו. ותמוהים דברי ליברמן, הירושלמי כפשוטו, שבת, עמ׳ 51, הלומד מה הן הלכות רוגליות מדברי הירושי מו״ק ג ה (ומעין זה בבלי תעני׳ ל.) שנאמר בהם על האבל (בנגוד גמור לנאמר כאן על הזבין, בחיוב: אבל שונה הוא בהלכות הרוגליות): אבל שונה הוא במקום שאינו רגיל וכו׳. ואין לדברים אלו למעשה כל ענין לברור משמ המלה רגליות, רוגליות, וצ״ע.]

1) [בילקוט שמעוני איוב תתקכז: רגליות.]

2) [רק כך מתפרשת המלה בשמושיה השונים, כתאר, וכש״ע בשמוש מוחשי ומשאל יחד. אין הרגליות מין ממיני הגפן ואף לא שורה של גפנים (יסטרוב), אלא חלק מן הגפן, שלוחות יסודיות שכובות אלו, שהן בנגוד לדליות, ז״א לזמורות הדלויות ומורמות למעלה; ודברי המשנה „ומן הכרמים העבודים" נאמרו על רגליות אלו שהן צריכות להיות, כמובן, מן הכרמים העבודים ובתמונה זו לגפן השולחת את רוגליותיה (שלוחותיה) לכאן ולכאן נאמר גם על היונה שהיא משגרת רוגליות לכאן ולכאן, וכן נקראו הלכות רוגליות הלכות יסודיות אלו המשמשות במשנה כרוגליות שבגפנים, ועי׳ בהערות שאחר זו.

אשר לגזירת המלה אפשר שנקראו שלוחות אלו רגליות, הואיל ומשמשות הן כרגלים לגוף הגפן.]

3) [בתוספת׳ פאה ג טז: איזהו היא שיכחה בעריסין גדולים כל שאינו יכול לפשוט את ידו וליטלה, בעריסין קטנים משיעבור הימנו. וברור שאין כאן אלא פרוש (לא מדיק) של המלה הקשה רגליות, שחדר אח״כ לתיך נוסח התוספתה.]

רגם[2]), ממנו מַרְגֵּמָה, *רְגִימָה, רָגֶם, *רֶגֶם, רִגְמָה.

רָגַם, פ״י, רָגְמוּ, רְגָמֻהוּ, רָגוֹם, רגוֹם, יִרְגְּמוּ, יִרְגְּמֻהוּ. — רָגַם את פלוני אבן, באבן, באבנים, סקל אותו, ירה עליו אבנים[3]), steinigen; lapider; to stone: איש איש וכו׳ אשר יתן מזרעו למלך מות יומת עם הארץ יִרְגְּמֻהוּ באבן (ויקר׳ כ ב). ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעני מות יומתו באבן יִרְגְּמוּ אתם דמיהם בם (שם שם כז). הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה וכו׳ וְרָגְמוּ אתו כל העדה (שם כד יד). ויוציאו את המקלל אל מחוץ למחנה וַיִּרְגְּמוּ אתו אבן (שם שם כג). ויאמרו כל העדה לִרְגּוֹם אתם באבנים (במד׳ יד י). רָגוֹם אתו באבנים כל העדה מחוץ למחנה (שם יה לה). וּרְגָמֻהוּ כל אנשי עירו באבנים ומת (דבר׳ כא כא). וַיִּרְגְּמוּ אתו כל ישראל אבן וישרפו אתם באש ויסקלו אתם באבנים (יהוש׳ ז כה). והעלו עליך קהל וְרָגְמוּ אותך באבן (יחזק׳ יו מ). ויקשרו עליו וַיִּרְגְּמֻהוּ אבן במצות המלך בחצר בית יי׳ (דה״ב כד כא). — ורָגַם בו, רגם אבן בו: ונקב שם יי׳ מות יומת רָגוֹם יִרְגְּמוּ בו כל העדה (ויקר׳ כד יו). וַיִּרְגְּמוּ כל ישראל בו אבן וימת (מ״ב יב יח) — ועל פלוני: ורָגְמוּ עליהן אבן קהל וברא אותהן בחרבותם (יחזק כג מז). — ובתו״מ גם שלא באבנים: מעשה בביתוס אחד שניסך על רגליו ורגמוהו כל העם באתרוגיהם ונפגמה קרנו של מזבח (תוספת׳ סוכ׳ ג טז). קפץ שבטו של בנימין וירד לים תחילה וכו׳ והיו שרי

1) [צ״ל רוגלית ורוגלית במ״י.]

2) [גם בארמ׳ ובסור׳ בא רְגַם ובערבית رَجَمَ a) במשמ׳ ירה אבנים. לעֻמת זאת אין קשר לשרש זה אל האשור׳ רָגָמוּ במשמ׳ שאג, אוגרית׳ רגם במשמ׳ דבר, כוש׳ רגם, קלל וגדף, המקבילים אל רעם בעברי, ומשרש זה ולא מן רגם בשמושו בעברי נולד כנראה באחת הלשונות אף תִּרְגֵּם (עי׳ שם).]

3) [כתב שד״ל, וז״ל: סקילה על ידי אדם אחד, רגימה בכל העם (בית האוצר, 198).]

a) رجم

יהודה רוגמים[1]) אותם (ר' מאיר, סוט' לז.). משל לאחד שרגם אוהבו של מלך, אמר המלך התיזו את ראשו כי למחר יעשה כך בי (ר' אבין, מד"ר שמות ח). משל לשנים שרגמו איקונין של מלך, אחד שכור ואחד בדעתו (צ"ל בן דעת ו)נתפסו שניהם ועלו לבימה, ונתן איפופסין לבן הדעת ופינה לשכור (תנחו' בובר, ויקר' עו). —ובספהס"א: והמלך אלכסנדר עומד על המזבח להקטיר ורגמו אחד מן התלמידים באתרוג על מצחו (ספר הקבלה לראב"ד). — ואמר המשורר: וגם הורדתיכם שאול ורגמתיכם ביום קללתכם בשירים נזכרים (יהודי בן ששת, תשו' לתלמידי מנחם, 8).

—פע', רִגֵּם,—כמו קל: התחילו שרי יהודה מרגמין[2]) אותם באבנים (מכי' בשלח מסכ' ג, ה). אילולא שמעתי לך והיטלתי בסל מיני פירות קשין ככר היו מרגמין[3]) את פני ואת כל גופי בהן (תנחו' בובר, קדושים ח).

—הפעי, הִרְגִּים, עי' פִע' הערה.

—הפע', *הֻרְגַּם, — שרגמו אותו, ואמר הפייטן: יהירים הורגמו עטים רוגעו, שורק ניטעו ועליו הטבעו אדני (ידכם שאו משאת, רשות למעריב, מחז' ויטרי, 566).

רֶגֶם, ש"ז, — פעֻלת הרוגם, רְגִימָה, סקילה, ואמר הפיטן: אנה ימצאו רובעי כהמה ושוכבי זכר ברגם מבולעים (רסע"ג, אזהרות, סדור רסע"ג, כח).

רִגְמָה, ש"נ, רִגְמָתָם, — מלה מספקה[4]): קדמו שרים אחר נגנים בתוך עלמות תופפות במקהלות ברכו אלהים אדני ממקור ישראל שם בנימן צעיר רדם שרי יהודה רִגְמָתָם[5]) שרי זבלון שרי נפתלי (תהל' סח כו–כח). — ואמר הפיטן: היתה לקדשך יהודה וריגמתך שרי יהודה (ינאי, אתיו קראו, קרוב' ס' ברא', זולתי, כד).

רגן[1]), ממנו נִרְגָּן[2]), *נִרְגָּנוּת, רָגַן.

רָגַן, פ"ע, רוֹגְנִים, — לחש דברי תרעמת, התלונן[3]), murren; gronder; to grumble: וידעו תעי רוח

---

1) [כמכי': מרגמין, פִע', עי' לקמן.]

2) [כבבלי: רוגמים, קל, עי' לעיל.]

3) [כך גם בילק' שמע' (ויקר' תרטו), אך בתנחו' שבדפוס' (קדושים ח): מרגימין, הִפע'.]

4) [עי' בהעָרה הבאה.]

5) [אין כאן מקום להוראתו היחידה של השרש רגם בעבר', כי לא על סקילה באבנים ידֻבר בענין אלא על תהלוכה במקדש בשירת מקהלות. השבעים ותיאודוטיון תרגמו: ἡγεμόνες αὐτῶν מנהיגיהם, וכן וולגי: duces eorum; הסורי: (רורבני דיהודא ושליטניהון; אך אפשר שנולד כל התרגום בכוון זה מתוך העתקה כגון PHΓMATAM, שהובנה כמלים יוניות מקצרות HΓ(E)M(ONES) A(Y)TΩN. הארמ': רברבי יהודה רגמו יתהון שכטיא אבנין, ע"כ, כנראה עפ"י דרשת חז"ל, כדגמת מה שהובא לעיל בערך רָגַם, קל ופִע': רוגמין, מרגמין. ואולי כון לכך בן־יהודה שהעיר כשולי ספר התנ"ך שלו: רֹגְמִים. והירונימוס כותב: in purpura sua, כנראה כאלו הבין אַרְגְּמָנָם או רִקְמָתָם, והשוה דברי רש"י: מתקנאים בהם וזורקין בהם אבנים וכו', ד"א רגמתם רקמתם לבושי בגדי רקמתם לי ארגמן, כך הברו מנחם, ע"כ. וריב"ג כותב: רגמתם קהלם. וראב"ע: ורגמתם כמו שרים וככה רגם מלך (זכר' ז ב והוא שם עצם פרטי בבלי ולא עברי), ע"כ. ורד"ק מביא בסה"ש את דברי ריב"ג וראב"ע, והוא מוסיף: ויונתן לא תרגם רגם מלך, אולי שני אנשים היה שמם כך שראצר ורגם מלך, והוא הנכון, ע"כ. ובפרוש למשל, המיוחס לראב"ע (כו ח) נאמר: ומרגמה, דבר משובח וחברו ארגמן וכן רגמתם שטעמו תפארתם.

ומן החדשים יש שמשוים את האשור' רִגְמָ, שאגה, תרועת מלחמה, אך כאמור בהערה לשרש מקבילה לצורת המלה הזאת באשור' המלה רעם בעבר' ולא רגמה (כן רַע באשורי רַגָ, וכדו'), וגם מבנה המשפט קשה, וכן אין הצעת התקון רִגְשָׁתָם מאפשרת הבנה טבעית בכתוב.

ואולם אפשר שכונת הכתוב, בהפוך ההגאים: שרי יהודה גִּמְרָתָם במשמ' פְּלָם, כמו לגמרי. כי כן בא גם באשור' תכופות הבטוי גִמְרָת, אַנַ גִמִרְתִשֻׁנֻ (לגמרתם), במשמ' זו ממש כבצרוף שלפנינו.]

1) [עי' בהערות לפעל רָגַן.]

2) [וגם בנק' נִרְגָּנָה: ואומר וכו' ובמה יהי ברע אנוש כל ימי הבלו, עניתיו, באשה בעלת ריב ונרגנה (ר"ש הנגיד, ואומר במה, בן משלי תה, ששון קטו).]

3) [כנראה עקר משמ' הפעל כלשון פטפוט ודבור בלחש, ואפשר שהמלה שאולה מן רגם שבאוגרית במשמ' דבר, שהקבלתה המקורית בעבר' היא רעם (עי' רגם, הערה). אין למלה כל קשר אל רגל, רכל, עי' שם.]

בינה וְרוֹגְנִים ילמדו לקח (ישע' כט כד). —ובתו"מ[1]: וריבכם, מלמד שהיו רוגנים[2], היה אחד מוציא סלע בשביל ליטול שתים, שתים בשביל ליטול שלשה, לכך נאמר וריבכם, מלמד שהיו רוגנים (ספר דבר' יג). —ובסהס"א: רגנת, מדוע השאיר מזרע מרעים פליטה, למה לא ישריד נח והוא לא חטא (רסע"ג על חוי הבבלי, דודזון, 52). — ואמר הפיטן: צרפית בציר רגנה תנואות להטל (ר"א קליר, פתח אילת עפר, תפלת טל). איכה קראת בקריאתך לקנות ביד קמים קרואיך וכו' ובכן רגננו, זכור ה' מה היה לנו (הוא, איכה אלת, קינ' ת"ב). בהיותי בשלוה יושבת בירושלים רגנתי ועתה אדדה עד חוג שמים (שם שם). רגנתי והיללתי ומעי ולבי נשפכו, איכה תפארתי מראשותי השליכו (הוא, אאדה, שם). למה לנצח שדד (אהלי) ביד שודדים ונהיית כרועה בעטיה ורעשת ורגנת ועתה מה לי פה (הוא, אהלי אשר, שם). ולנו בשת הפנים בלחם הקלוקל אבותינו באהליהם ברגנן (הוא, לך ה' הצדקה, שם). תעניתנו רצה ועוד כל נרגון (רסע"ג, אבוי לירח, סליח' ת"ב, סדור רסע"ג, שכא). רגננו מזכר כל אלה ולא הבננו לאחריתנו (הוא, אם לפי בחנך, תוכחה, שם, תח). רגנו שעיר ופארן דתותיך לשמרן, עמד ומדדן ראה והתירן (שמעון בר יצחק, תורה הקדושה, סליח' לו"ג). המים עולם מלמחות הכין רקיע מתוחות וכו' רגנו ונשבע למו לקבל מהם שבחות (שלמה הבבלי, אמץ דר, יוצ' שבת ג אחה"פ).

—נפע', תֵּרָגְנוּ, יֵרָגְנוּ, — כמו קל: וַתֵּרָגְנוּ באהליכם ותאמרו בשנאת יי' אתנו הוציאנו מארץ מצרים (דבר' א כז). וַיֵּרָגְנוּ באהליהם לא שמעו בקול יי' (תהל' קו כה). ועי' נִרְגָּן. — ובסהס"א: בחתו מקום למינים ומזכרת עון לטוענים ובאהלי הכחש נרגנים באמרם אין יתרון לראשונים ואין חסרון לאחרונים (אגרת ר' יהודה הרופא אל רד"ק, באגרות רמב"ם, ורשה 34). — ואמר הפיטן: נרגנתי על שוא בבכיה, נלונתי על חנם בנהיה (יהודה הכהן, נבעה לי, קרובי'ז בתמוז, מחז' איטל' א, קפ:). — ואמר המשורר: רצה אשר כעס ואל תרגן עמו (ר"ש הנגיד, בן משלי, ששון, רמב). עד אן בחדרי המרי תסתרי, ובאהלי הגאוה תרגני (ר"י חריזי, לנפשי יחידה, סדור ארם צובה, תשעג; תחכ' יג, 138). מה לי צבי ולך וכך נרגנתי (יעקב ועמנואל פראנסיס, צבי מודח, 111).

—פִּע', *רִגֵּן, ריגן[1], — כמו קל ונִפְע': איש תהפוכות זה הנחש שהיפך דברים על בוראו, ונרגן, שריגן דברים על בוראו (מד"ר בראש' כ). ותשא כל העדה ויתנו את קולם וכו', דברים שרגנו אחר הקב"ה גרמו להם צרה גדולה (שם במד' טז). ותקצר נפש העם בדרך, הם שרגנו ונפשנו קצה, וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים (ר' עקיבא, שם שם יט). — בסהס"א: ונרגן מפריד אלוף, אלו בניו של לבן, ע"י שרגנו אחר יעקב שנאמר לקח יעקב את כל אשר לאבינו וכו' (ילק' שמעו' משלי תתקנו). הנרגן, שעושה דברים מכוערים שמרגנין עליו אפילו בבית המשתה, כמו ותרגנו באהליכם (ערוך ערך שר). ומרכיל ומרגין[2] ומקריץ עין ומוסר ממון חברו או רכושו או קרקעותיו או מכל מטלטלותיו או מנפשות ביתו או בהמתו ביד שליטם חייב לשלם כל חסרונו (יהודה הדסי, אשכל הכפר, דבור לא העמוד, שסח).

—הִתְפ', *הִתְרַגֵּן, — כמו קל ונִפְע' ופִע': שהיו יושבים בתוך משכנותיהם ואומרים דברים כמתלהמים ומתרגנים (ספרי דבר' כד).

רגע[3], ממנו אַרְגִּיעָה, מַרְגּוֹעַ, מַרְגֵּעָה, א. רָגַע, רֵגַע, רֶגַע.

---

1) [שמושי הפעל בבנין קל ופִע' בתו"מ באים ממש כשמושי הפעל ב. רנן בצרופים רנן אחרי פלוני או על פלוני, ועי' ב. רָנַן, הערות.]

2) [כך מובא ברש"י (דבר' א יג), וכך הוא הנוסח הנכון בספרי ובילק' (דבר' תתא), ובדפוסי של הספרי משבש: רגזנים, רוננים, דיינים, עי' הערת איש שלום.]

1) [עי' קל הערה, ועי' רָנַן, פִּע', והערה שם.]

2) [ואולי הִפע'.]

3) [אין בעברי אלא שרש רגע אחד, וממנו מתפרשים כל שמושי המלים שנגזרו ממנו. הוראתו הראשונה היא שוב, חזר, כהוראת הפעל רַגַעַ a) בערבי, ומזה אף רֹגַע הַיָּם בשמש' מחזיר את הים המסתער

a) رجع

א. רָגַע, פ"י, רֹגַע, — רָגַע האל את הים, החזיר אותו לאחוריו, השקיט אותו [1]. zurückjagen; refouler; to drive back: **ואנכי יי אלהיך רֹגַע הים ויהמו גליו** [2] (ישע' נא יה). **כה אמר יי' נתן שמש לאור יומם וכו' רֹגַע הים ויהמו גליו** (ירמ' לא לה). **בכחו רָגַע הים ובתובנתו מחץ רהב** (איו' כו יב) — ואמר המשורר: **השקט שאון לבי ותחיש לי פדותי צור מחריב הרים וים רוגע** (עמנו', מחב' א, 5). **ויפדה איש אביון נכאה גוע, האל ימים רוגע** (כהנת אברהם א לד ז). **אמשל זמני אל זמן ורגע רוגע בשוא גלים ואין מרגוע** (שלמה אוליוירו, יד לשון, הסימה). — וכמו *נפע', רָגַע האדם, נח: **טרוהי שחין וכאב וחולי מעים רוגעים ומתרוחים באווי קרת מים** (כ"א קליר, תכנס לארץ, תפלת גשם). **גישת צקון מכפל כפגעה דלג פעם** [3] **וזאת רגעה** [4] (הוא, אחית, קרוב' פרה). **מילדי יום אל תבהל כי ילדי יום לא ירגעו** (ראב"ע, מילדי יום, כהנא א, 82). **בכל יום תעלה גבעות ותרד בקעות ותיגע ולא תרגע** (ר"י חריזי, תחכ' ז, 47). **וכאשר השלמנו לאכול הכינו לנו מטות רעננות ומנוחות שאננות ושכבנו ורגענו כן היגיעה אשר יגענו** (שם י, 104). **וכאשר יגע הכפרי ולא רגע ורדף אחרי תרנגולו** (שם שם, 105). **בעדם יגעתי ולא רגעתי עד נגעתי** (הוא, אגרת לשון הזהב, דברי חפץ, אדלמן, ה). **ויגע בתוכה איש ולא ירגע ויצמא אל מקור מימה ויחנק ברק** (הוא, הענק ב כח). — וביל' פעו' *רָגוּעַ, שנחנה לו מנוחה: **רגועים** [1] **בנהום יגיחום רתק חול לתהום עינות תהום** (שמעון בר יצחק, אדון אמנכי, קרובי א שבועי'). **ייטב לבבך הגביר אל תחרד מסערת רוח ים רגוע** (ר"י הלוי, גבר זמן, דיואן א, 103). **ופקוד בחסדך גפן וכנה היתה בביתך מאז נטועה, שמתה בידי גוים רגועה** (אל רם ונשא, סליחי' ר"ה, סדור ארם צובה, תג.). **וגם אנו מפקידים נשמותינו בידו בכל ערב ומאמינים בו שיחזירנה אלינו שלוה ושקטה ורגועה** (הלבוש, או"ח סו י).

—נפע', **הרגעי**, — נרגע, החזר למקומו, למנוחתו, zur Ruhe kommen; se calmer; to calm down: **הוי חרב ליי' עד אנה לא תשקטי האספי אל תערך הרגעי ודמי** (ירמ' מז ו). — ואמר המשורר: **אך לא עליהם יהיה גשם דמעותי, הכי הם בזבול נרגעו** (יעקב פראנסים, אל מה אדניך, הוס' למתק שפתים, 98).

—הפע', **הרגיע, הרגיעה, הרגיעו, ארגיע, תרגיע**, — א) הרגיע האל את העם, החזיר מנוחתו. beruhigen; calmer; to calm down: **כי תורה מאתי תצא ומשפטי לאור עמים ארגיע** [2] (ישע' נא ד). **מצא חן בכדבר עם שרידי חרב הלוך להרגיעו** [3] **ישראל** (ירמ' לא א). **גאלם חזק יי' צבאות שמו ריב יריב את ריבם למען הרגיע** [4] **את הארץ והרגיז לישבי בבל** (שם נ לד). — ב) כמו נפע', נרגע: **ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך** (דבר' כח סה). **ופגשו ציים את איים ושעיר על רעהו יקרא אך שם הרגיעה לילית ומצאה לה מנוח** (ישע' לד יד). —ואמר בן סירא: **בן איש אשר אין לו כן המרגיע באשר יערב** (ב"ס גני' לג לח). — וכתו"מ: הדא

לאחור, ומכאן: משקיט אותו, כמעבר אל רָגַע במשמ, שקט ונח. ומן השמוש כמו „לרגעים תבחננו" (איו' ז יח), שעקר כונתו: חוזר וחוזר תבחננו, נולדה ההכנה: בכל רגע ורגע שבזמן, וכן למשל בערב' תַארה [a], פעם (אחת), מן תאר [b], שב, חזר וכדו'. ועי' בהערה לערך ב. רָגַע.]

[1] [אין כל צרך להניח גם בעבר' משמ' אחרת, שונה מזו של הפעל בערב' (עי' בהערה הקודמת), ועי' בהערות הבאות.]

[2] [לשון הצרה במקי מה שנאמר בשלמות במקום אחר (ירמ' ה כב): ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברנהו; וכן ביתר המקימות.]

[3] [בגמטריא ק"צ, ק"צ שנים שחסר הי משעביד מצרים, עי' פר בסדורו.]

[4] עפ"י לשון הכתוב: הלוך להרגיעו ישראל (ירמ' לא ה.]

[a] تارة [b] تار

---

[1] [כך נכון כגרסת ראב"ן, ולא רוגעים כבדפוס, והכונה למי הים, ועי' בפרוש מעשה אורג]

[2] [קשי רפסיק, שהתלבטו בו רבים, מהבאר כנראה ע"י ההנחה, שהכונה: לאור עמים, אשר ארגיע, אשר אחזיר למקום מרגועם.]

[3] [בוי"ו נוספה, כדעת רבים.]

[4] ואלה דברי רד"ק: ויש שיבוא ה"א המקור בחירק כמו אעבר וכו' פסוח והמליט למען הרגיע את הארץ (מכלול, ליק, סה:).]

דאת אמר בתינוק שאינו מרגיע[1]) אבל בתינוק מרגיע צריך שני עדים (ירוש' קידוש' ד 3). — זבסהם"א: ויעש המלך כן ויפקד על העם שני שרי צבאות ואת דניאל הפקיד על שניהם לשפוט את העם וירגיע המלך בהיכלו (יוסיפון פרק ג). ואשמעה לעצתו ואנוח וארגיע בתוך ביתי ויקל ממני טורח המשא (שם שם). ועתה אדוני המלך תפול נא תחנתי לפניך לשלחני ללכת לביתי להרגיע ולעבוד את אלהי אבותי (שם שם). אשלחך לשלום לנוח ולהרגיע בביתך (שם שם). וכל לשון נופש הוא לשון נפש שמשיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטרח המלאכה (רש"י, שמות לא יז). כשרוכב סוס א' ומושך סוס א' אצלו ביד ורוכב פעם על זה ופעם על זה להרגיע את חבירו (הוא, סנה' כא:, ד"ה לאפיסי). הרגיע בחייך והתענג על טוב וגרש עצב מגיו (ב"ז, ב"ס ל כה). המרגיע ינוח מעמל גדול (בד"ל, בית האוכר, 174). — ואמר הפיטן: סנהדרי עשרים ושלשה ריבות מרגיעים (אזהרות ר' אליהו הזקן, קבץ מע"י גאו' ג, 60). קול מבשר פדיון אשמיע ואושיע אהבי וכו' אתנהו עליון על כל עם וירגיע (רי"ל גיאת, הקבלה, סעה"ס 26). — ואמר המשורר: לו רעיון יעיף כבן רשף ועל כנפי כרובים יחמד לרגיע (רמב"ע, אל השחקים, ברודי, קסג). ליל בו יחל פני מידעי אומר לאט אשקוט וארגיעה (הוא, תרשים ז 60). בחמס עבודתך הקשה הוגעתני ומנשוא עיליך לא הרגעתני (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר. יא, סד:). אמר לבהלני חסר לבב ללא דבר וציר אמר להרגיעני (מכלם דאפיאירה, כנור פתח, ידיעות מכו שוקן ד, ס). — ובנוסח מצבות קדומות באיטליה: פה הרגיע יוסף בן בנימן שמת מבין שלושים וחמשה שנים (הכתובות העבריות בל המלה הסמיעית בויכוסף, קאסוטו, קדס ג, 106). פה הרגיע כלב בן נתן וכו' (שם שם, 109).

---

1) [צדה בעל קרבן העדה, וז"ל: ונ"ל שגרסא מהיפכת הדא דאת אמר בתינוק שהוא מרגיע אבל בתינוק שאינו מרגיע צריך שני עדים, ומרגיע פירושו השקט ומנוחה כדכתיב וזאת המרגעה, וכיון שאינו מרגיע אפילו כשהיא מושך לשוק צריך שני עדים. ע"כ. וטעית בידי המלונאים הגוזרים מכאן פעל רגע נוסף בלשון.]

—הפע', הִרְגַּע, בינ' מֻרְגָּע, מורגע, — שורגעו אותו, שנח: ראו אותו (את האב) מרגע[1]) על ידיו ועל רגליו וגמי נתון לתוך פיו והוא נמשך אחר בנו (ילק' שמעי תהל' תשמו). ואחר יורגע ואחר יעמיה קרני מציצה אצל הבאהל והראש ינקרת הע"ף ועל השוק, ואחר יורגע ואחר תשלשל ולא רמיש מעשית כך להרגיעו וחחזר חלילה עד שינוקה (קה"ון ג א ה ז).

ב. רָגַע, — פעל מספק[2]): לבש בשרי רמה וגיש עפר עורי רָגַע[3]) וימאס (איוב ז ה). — ואמר המשורר: חלו לחול אידו ועירותם ע"י עצבם כרגע נמאסו רגעו (רמב"ע, נטפי דמעות, ברודי, קפ"י).

—נפע', נִרְגַּע, — נתקמט ונתכוץ: כל צרבת לשון רגיעת עיר הנרגע מחמת חימום (רש"י, יג כג).

רָגֵעַ, ת"ז, מ"ר סמי' רִגְעֵי, — שקט ושלו, חי שקט, ruhig; calm; quiet: כי לא שלום ידברו ועל רִגְעֵי[4]) ארץ דברי מרמות יחשבון (תהל' לה כ). — ואמר המליץ: נהרו אלידם גם נדיבי עמים ורגעי הארץ (ר"ש בלוך, שבילי עולם א, יג.),

רֶגַע[5]), ש"ז, רָגַע, מ"ר. רְגָעִים, — חלק קטן של הזמן, כהרף עין, Augenblick; moment: אתם

---

1) [כלוי מסבב, ולא כפרש המבא שם: מטפס על ידיו ועל רגליו אך זה על הארץ, ע"כ, ועי' הפע', הע"ה.]

ובמדר' תהל' (לג, הול' בובר): מרגיע.]

2) [עי' בהערה רבאה.]

3) [מתרגמים וכפרשים ראו בפסוק זה ענין מחלת איוב יסימניה. ואולם אין רמה ועפר באמת אלא, כבמקומות אחרים, כנויים לקבר ומות. וגם מבנה ההרוז בחכב"ת דורש חלקת סלים אחרת (ועי' בפרשים בפרושו של טירטשינר) שלפיה "וגיש" הוא פעל ולא שם, ואין רגע וימאס חלק מפסוק זה, האומר: (אחרי מותי) לבש בשרי רמה וְגֵשׁ (ז"א כָּבֵשׁ) עפר (את) עורי. ולפי זה "רגע וימאס" הן משפט חדש, כגון: רֶגַע יָמֻתוּ, כדגמת רֶגַע יָמֻתוּ (לד כ). ירגע שאול יחתו (כא יג). ולפי זה לא היה פעל ב. רגע כזה בלשון הקדושה. אך לפי הבנת המפרשים נוהג על זה במליצה לקוחה מן הכתוב במשמ' נרמ, נבקע.]

4) [לדעת המפרשים מן רָגַע במשמ' חזק, בקע (ר' מסה ג'יקטיליא, בדברי הראב"ע לפסוק)]

5) [על מקור המלה עי' בהערה לשרש רגע.]

עם קשה ערף רֶגַע אחד אעלה בקרבך וכליתיך (שמות לג ה). חבי כמעט רֶגַע עד יעבור זעם (ישע' כו כ). בְּרֶגַע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך בְּרֶגַע קטן הסתרתי פני רֶגַע ממך ובחסד עולם רחמתיך (שם כד ז–ד). כי רֶגַע [1]) באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבקר רנה (תהל' ל ו). ועתה כמעט רֶגַע היתה תחנה מאת יי' אלהינו להשאיר לנו פליטה (עזר' ט ח). — בְּרֶגַע, כְּרֶגַע, במשמ' פִּתְאֹם: הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כְּרָגַע (במד' יז כא). הרמו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כְּרָגַע (שם יז י). איך היו לשמה כְרָגַע ספו תמו מן בלהות (תהל' עג יט). יבלו בטוב ימיהם וּבְרֶגַע [2]) שאול יחתו (איו' כא יג). — כמו רֶגַע, במשמ' זו: ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם ההפוכה כמו רָגַע ולא חלו בה ידים (איכ' ד ו).—עֲדֵי רגע, במשמ' זו: כי רננת רשעים מקרוב ושמחת חנף עדי רָגַע (איו' כ ה). — וְרֶגַע לבד במשמ' זו: ותבאנה לך שתי אלה רֶגַע ביום אחד שכול ואלמן (ישע' מז ט). פתאום שדדו אהלי רֶגַע יריעתי (ירמ' ד כ). יבשו ויבהלו מאד כל איבי ישבו יבשו רָגַע (תהל' ו יא). רֶגַע ימתו וחצות לילה יגעשו עם ויעברו ויסירו אביר לא ביד (איו' לד כ). —לִרְגָעִים, בכל רֶגַע ורגע: אני יי' נצרה לִרְגָעִים אשקנה (ישע' כז ג). וחרדו לִרְגָעִים ושממו עליך (יחזק' כו יו). וחרדו לִרְגָעִים איש לנפשו ביום מפלתך (שם לב י). ותפקדנו לבקרים לִרְגָעִים תבחננו (איו' ז יח). — רֶגַע עשה פלוני כך ורגע עשה כך: רֶגַע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ ולהאביד וכו' וְרֶגַע ארבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע (ירמ' יח ז–ט). — ובתו"מ: העונה אחת מעשרים וארבע בשעה, והעת אחת מעשרים וארבע בעונה, והרגע אחת מעשרים וארבעה בעת (רבי, תוספת' ברכ' א א). כמה הוא הרגע, רבי ברכיה בשם ר' חלבו אמר כדי לאומרו [1]), ורבנן אמרין הרגע כהרף עין, תני שמואל הרגע אחד מחמשת ריבוא ושש אלפים ושמונה מאות וארבעים ושמונה לשעה (ירוש' שם א א). וכמה זעמו (של הקב"ה), רגע, וכמה רגע, אחד מחמשת רבוא ושמונת אלפים ושמנה מאות ושמנים ושמנה [2]) בשעה וזו היא רגע, ואין כל בריה יכולה לכוין אותה שעה וכו' (בבל' שם ז). בשר ודם שאינו יודע לא עתיו ולא רגעיו ולא שעותיו הוא מוסיף מחול על קודש אבל הקב"ה שהוא יודע רגעיו ועתיו ושעותיו נכנס בו כחוט השערה (רש"י, מדר' ברא' י). — ובסהמ"א: עד שלא נבראו המאירות ביום ד' ג' ימים הראשונים שוים היו במדת שעותיהם ורגעיהם לא פחות ולא יתר (בראשית רבתי, אלבק, 53). מה ארכו רגעי לילי אשר לא נבקע בם שחר (מנחם בן סרוק, אדונ' בן אדוני, תשו' תלמידי מנחם, XXV). שהזמן מחובר מרגעים [3]) (רס"ע פלקירא, תרג' מו"נ א עג, הקד' ג, מורה המורה, עמ' קכג). מה שמצאנו ענינים משוערים תלויים בזמן הם הרגע השעה היום (כ"א הקראי, גן עדן, קדה"ח א, ג.). —וכפתגם: ואין רגע בלי נגע ולא פגע בלא חרדה (ר"י הלוי, ילו האל, דיואן ג, 184). ואין תכלה לגוף כלה ובלה ואין רגע בלי פגע ומקרים (לוי בן אברהם, בתי הנפש והלחשים א, ידיעות מכון שוקן ה, כ). שאין שם (בעולם) שעה בלא רעה ולא רגע בלא פגע (ר"ש דוראן, תפארת ישראל א, ח.). — °ובמשמ' ואחד מששים במעלה ממעלות העגול: וכל אחד ואחד מהרקיעים וכו' נחלק כ"ב לש"ס חלקים וכו' וכל אחד מהחלקים האלה וכו' נחלק לששים חלקים ונקראין רגעים (ראב"ח הנשיא, ס' העיבור, 16). — °וְרִגְעֵי רְגָעִים, שניות, חלקי הרגעים: וכל רגע מהם (נחלק) לששים רגעי רגעים או לרגעים שניים אם תרצה לומר וכן השניים.

אמנם בטעות השוו לה מלה אשור' שקראוה אַנּוּרִג והבינוה במשמ' ברגע זה, אך קריאתה הנכונה של מלה זו, כידוע היום, היא אַנּוּרְךָ, אַנַ אורך (מן ורך) ופרושה: לאחרית (הימים).]

[1]) [רגע קטן באפו וחיים ארוכים יש ברצותו ובהפייסו (רש"י).]

[2]) [אין שני חלקי הפסוק מוסבים לאותם אנשים, אלא: אלה יבלו בטוב ימיהם, ואלה ברגע שאול יחתו, השוה שם פסוק כג וכו': זה ימות בעצם תמו וכו' וזה ימות בנפש מרה וכו'. ואין סבה להניח כאן מלה רֶגַע אחרת.]

[1]) [כך גם במד"ר (איכ', לעק לבס); בבבלי (ברכ' ז.): כמימריה.]

[2]) [במקום אחר (ע"ז ד.): מחמש ריבוא ושלשת אלפים ושמונה מאות וארבעים ושמנה.]

[3]) [ר"ש א"ת תרגם: מעתות, ור"י חריזי: מעתים.]

לשלישים ושלשישים לרביעיים (שם שם). 1)

רגש 2), ממנו °הרגש, *הרגשה, °הרגשי, התרגשות', °מרגש, *מרגש, °מרגשה, *רגוש, °רגישה, רגש, רגש, רגשה, *רגש, רגשה, °רגשון.

רָגַשׁ, פ"ע, רָגְשׁוּ, — רָגַשׁ הגוי, התקבץ יחד בחרדה ובהמיה 3), zusammenlaufen : accourir ; to flock together : למה רגשו גוים ולאמים יהגו ריק על יי' ועל משיחו (תהל' ב א). — וכתו"ם : **שרגש עליהן** הר להורגן (שבת קמ:). — ובסהמ"א : אמרה (גיהנם) לפניו, רבונו של עולם, **לא רגשתי ולא נתרגשת** אלא כנגד רשעי אומות העולם לבד (סדר אליהו רבה יח, איש שלום, 108). — ואמר הפיטן : **רגשו עליוניים** על איש עולה ורעשו תחתונים על איש אום מעלה (ינאי, המרומם, קרוב' דבר', זולאי, רכו). הקונים ליקוט עצמות, **הרוגשים** למו באידיהם, השומרים הבלי שוא (הוא, האומרים לכילי, קרוב' לימים נוראים, שם שלט). **רגש** ולחש ועת לדתו נחש (ר"א קליר, אז קולך, קרוב' שבת זכור). זאת המתמדת שמע פה אחד, **רוגשת** נשף ושחר ליחד לאחד (הוא, עוד יזכור, קדוש' מוס' ר"ה). שרתי **רגשה** בביאת פרו סלולת צעדי בין אולם שם (אמן תהלה, עבוד' יוה"כ, Elbog, Stud. 160). ריש גלי כהעלה יונה תמה עלה **רגשו** בני עולה מי זאת עולה (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). ספור לצעדים לעבדך גשים כמו בעורת לפים **רוגשים** (מאיר בר' יצחק, תפלה מקמי סליחי' ער"ה). קדושים כתרשישים קרואים מלאכי האל חן רוחשים בעת **רוגשים** ואומרים יה אכתריאל (ר"י נגארה, הרחלים, אופן שבת א אחה"פ). — ואמר המשורר : ונהי באיים נפוצים ובזויים ומשל בגוים מנוד ראש בלאמים, נועדו גם **רגשו** ועל גבי חרשו ועלי יתלחשו לילות וגם ימים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, סעה"ס 8). עדי **רגשו** עצי גנים ועלה באזנינו לקול עוף שאננים (רמב"ע, תרשיש ג, 40). — ובינ' פעו': באפר ובשק מתפלשת וכו' ובכל יום למקדש מעט **רגושה** (ר"י הלוי, אהה אדני, סעה"ס 116). ואדם כי יחזה אותם **רגושים** ידמה כי אדומים הם וכושים (ראב"ע, אסורכר סיל, כהנא א, 156). — °ובספרות הקראים במשמ' הִרְגִּישׁ, חש ברגש: **רוגש** למורגשים (נעימות ליוסף הרופא). ואינו **רוגש** לעלה עד שיהיה **רוגש** בהרגשו, כי לא יצא החי מהיותו **רוגש** עד שיהיה באפשרי עליו שפעם יהיה **רוגש** ופעם לא יהיה **רוגש**, כי על תנאי הסות המוסים והמניעות ומציאת המורגש תמיד יהיה **רוגש** (ר"א הקראי, עץ חיים ד, 13). ולכן צדקו חכמינו ע"ה בהשיבם ספור **רוגש** אל היותו חי (שם עו, 96).

— הפע' *הִרְגִּישׁ, — הִרְגִּישׁ אדם בדבר או באדם, חש בו בחושיו, ראה אותו או שמעהו וכדו', (be)merken ; s'apercevoir de ; to perceive, notice : הלך ר' ישמעאל לבודקו, כשהוא עולה בסולם **הרגיש בו** 1), נטל טומוס של ברכות ושקעו במים (תוספת' שבת יג ז). שהיו דורו (של נח) אומרים כך וכך אם אנו **מרגישים בו** אין אנו מניחים אותו (ספרי דבר' שלז). שאין שוטה נפגע ולא בשר המת **מרגיש** באיזמל (ירוש' תענ' ג ח). כיון **שהרגישה** בהן איטן הלכה ואמרה לאביהן וכו' (מד"ר בראשי' מו). חזר בעלה ומצא המצרי יוצא מביתו וכו', כיון שידע הנוגש **שהרגיש בו** החזירו לעבודת הפרך (שם שמות א). כ"ו שהוא מבקש להביא רעה על שונאו פתאום מביא עליו עד **שלא ירגיש בו** (שם שם ט). ויפן

---

1) [יש אומרים וכותבים רֶגַע במקום דַּקָּה או דַּק במשמ' אחד מששים בשעה, ואין שמוש זה נכון.]

2) [בארמ' שבמקרא וכן בסור' בא הפעל רגש במשמ' חרד ונחפז ללכת, בסור' בהוראה חרד ודאג, ואף במשמ' זו של הרגיש בתו"ם בעבר', וכן רְגַשׁ וארגש בארמ' שבתו"ם. ובערב' מורה רג'ש a) על תנועה בחרדה וגם על שאון הרעם. מצד אחר' נראה שמשמ' הפעל רָגַשׁ ושם העצם רֶגֶשׁ ורִגְשָׁה במקרא היא לשון התקבצות בהמון, ועל כן מקבילה התפתחות ההוראות של השרש רגש לזו של **המה**, שממנו גם משמ' של שאון והמון קריה, ואף של הליכה נחפזת (הומיה היא וסוררת בביתה לא ישכנו רגליה), וגם של הרגשת הנפש בהמון מעים, וגם של המון עם רב. וכנראה קרוב שרש **רגש** אל **רגז רחש** וגם **רעש**.]

3) [עי' בהערה הקודמת.]

a) رجس

---

1) [במסי סופרים (עו ז): הרגיש קול פרסיותיו של ר' ישמעאל.]

פרעה, לא חשש ולא הרגיש במכת האלהים (שם שם). כיון שנכנסו (הכתבים של המלך) למדינתו של מלך עמדו וקרעו אותן ושרפו אותן ואמ' אוי לנו כשירגיש המלך בכך (שם ויקר' יא). שעשו (המרגלים) עצמן קדרון וכו', כל כך למה, שלא ירגיש בהן אדם וכו' והרגיש בהן מלך יריחו ושמע שבאו לחפור את הארץ (שם במד' טז). לטבח שבא לשחוט פרתו של מלך, התחיל המלך רואה, כיון שהרגיש שהמלך רואה התחיל משליך את הסכין (שם שם כ). שהיה מדבר עמה בלשון זכר שלא ירגיש בו בריה (שם רות, ויאמר הבי' המטפסת). עד שלא הרגיש בה (אחשורוש באסתר) שהיא יהודית היה מדבר עמה בפרהסיא (ר' אליעזר, שם איכ', ממרום שלח אש). — ועם משפט משלים, הרגיש שבא פלוני וכדו': שהביט לאחריו והרגיש שבאת אורה מאחריו (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר ברא"ש' מח). כיון שהרגיש שהן באין אמר לבניו נעמוד ונברח מפניהם (תנחו' בובר, לך לך י). והרגיש עשו כי יעקב ברח ועבר את הירדן (שם ויצא ד). — ובמשמ' הרגשת הנפש, הרגיש האדם בלב, בעצמו, הרגיש[1]) כאב, fühlen, empfinden; sentir; to feel: היה אוכל בתרומה והרגיש שנזדעזעו אבריו אוחז באמה ובולע את התרומה (נדה ה ב). כשם שהלב מרגיש בצרה שהוא מיצר, כך כשאדם שמח הלב שמח תחלה (מד"ר שמות יט). היתה בת ישראל בזמן שהיתה מרגשת שהיא קרובה לילד היתה יוצאה לאשפה ויולדת שם (פסיק' רב', אחרי מות, קפט.). — וכקצור בלא השלמה: הזב וב"ק שהרגישו אוחזים באמה ובולעים את התרומה (ספרא ויקר, מצורע פרק ו). אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו וכו' לא הרגיש לסוף מוכר את שדותיו (ר' יוסי בר' חנינא, ערכי' ל:). וכיון שהרגיש גביעה בן קוסם (שאלכסנדר בא לירושלם) הלך ועשה לו שתי אנפלאות וכו' (מד"ר ברא"ש' סא). התומים הללו אם חשש אחד בראשו חבירו מרגיש (שם שמות ג). אם היו אלו רוצים לשקר בנו, היו נוטלים אותם (את כלי מצרים) בימי החשך ולא היינו מרגישין (שם שמות יד). הרגיש ונצטער (אברהם בשעה שנמול) כדי שיכפול לו הקב"ה שכרו (ר' אבהו, שם שה"ש, עד שיפוח). למלך שעשה סעודה וזימן האורחים, מהם אוכלין ושותין ומברכין למלך ומהן אוכלין ושותין ומקללין למלך, הרגיש המלך ובקש להכנים בהם מהומה בסעודתו ולערבבה (ר' לוי, שם שם, ברח דודי). כשהצדיקים נולדין אין בריה מרגשת וכשמתין הכל מרגישין, כשנולדה מרים לא הרגיש בה בריה וכשמתה נסתלקה הבאר והרגישו הכל (שם קהלת, טוב שם). הנחש הזה נושך לאדם ואינו מרגיש לשעה ומשהוא הולך לביתו המכה מתחלחלת בו (תנחו' בובר, שמיני ז). ומפני מה אתה (הנחש) נושך באבר אחד וכל האיברים מרגישין (שם חוקת ח).—ובכהס"א: אם מרגשת בעצמה הולי שצריכה מים חמים (ר"ח, עירוב' קח.). שאם הטומאה ממש תחת הציון אינו מרגיש עד שבא על הציון וכו' ובשבא על הציון מרגיש מן הטומאה ואינו הולך עליה (רש"י, מו"ק ה:, ד"ה אין מעמידין). אבן גדולה שיש כלים תחתיה ואין מרגישין הכלים בכבד הזב היושב על האבן שבזה הזב האבן כבדה ביותר (תוס' עירוב' כז:, ד"ה כל שהזב). והשוטה אינו מרגיש בבזיון (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער המוסר, 26). ושהלב בזכוך הרגשתו וכו' הוא מרגיש בדבר המועט שיפגעהו ודוחה אותו מעליו וכו' וזולתו איננו מרגיש בהרגשתו ומתעכבת בו הליחה (הוא, כוזרי ב מא). החי לא ירגיש וינוע מצד שהוא גוף אך מצד שיש לו צורת החיות (שם, ה יב). וכאשר תרגיש הנפש במה שיש בו תועלת לגופה ותקנה לגויתה תטה במחשבתה אליו ותכסוף לו (הוא, חו"ה, אהבת ה' א). כי האדם יש לו של"ש נפשות, הצומחת והמשכלת והמרגשת (רוח חן א). ונקרא זה הכח נפש המרגשת והיא אשר ממנה נמצאו לבעלי חיים חמשת חושים הידועים (שם שם). אם חרפו אותן (את בעלי התשובה) הכסילים במעשיהם הראשונים וכו' אל ירגישו להן אלא שומעין ושמחים ויודעין שזו זכות להם (רמב"ם, תשובה ז ח). שאהרן עליו השלום כשהיה מרגיש באדם שתוכו רע וכו' היה מתחיל לו לשלום (ר"ש א"ת, פרוש הרמב"ם לאבות א יב). חי, שם הצומח המרגיש

---

[1]) [לא בכל מקום אפשר להבחין, אם הכונה לתחושת החושים או להרגשת הנפש].

(סוא, מו"נ א מג). משל לכל ההנאות הגופניות שאינן כלל לחלק הזה רק לשאר חלקי הנפש והם המרגיש והמתעורר (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, קנ., לפמינ' עלרה). כי הלב הוא המרגיש והמתעורר מכל האברים (ר"י נחמיאש, משלי כג טז). המצורע כשמרגיש בעצמו שנרפא מצרעתו בא לו אצל הכהן (המאירי ליומא פרק ג, לב:). כמו שיקרה לכלי ההרגש שיחלשו בהרגישם המורגשות הגדולות הרושם (אמו"נ א ז, 36). צוה וכו' להנתן דמו על המשקוף ועל שתי המזוזות על הבתים והדעת בו שירגישו המצריים עצמם בזה המעשה בראותם הדם, וצוה לאכלו צלי כדי להנתן ריח הצלי להרגיש המצריים (ר"א הקראי, גן עדן, פסח ט, מד.). ואת אלה נראה שהרגיש אבן רשד בצד מה בספר הנפש מאמר ג פרק ה (ספורנו, אור עמים, מז:). שהוא עצמו הרגיש בשהמציאות לא יסכים לדעתו (ר"י אברבנאל, שמים חדשים ג). וכבר הרגישו המפרשים בכמו אלה (ר"י מוסקאטו, כפולות יהודה ל). — *ובמשמ' של הקל, כמו ארגש בארמי שבמקרא, המו וחרדו יחד, ואמר הפיטן: מלאכים וכו' מקדישים מרעישים מרגישים ברוב חשיאות (רמב"ע, אופן לשבת שקלים, סדור רומני, דוקס, 61). — *והרגיש אדם לדבר, אל דבר, על פלוני וכדו', חש לו או עליו, דאג והקפיד: ורז"ל לקחו דרך אמצעית וכו' והיו מרגישים לעובי השפה וחוששים לשתי הסברות (רא"ם הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת, 114). ויתנהו האלהים (את האדם) לחן לחסד ולרחמים בלב יולדיו כדי שלא יכבד עליהם גדולו וירגישו עליו יותר מעצמם במאכל ובמשתה (ר"י א"ח, חו"ה, הבחינה ה, 102). והלא תראה כי הוא (האב) מרגיש עליו (על הבן) יותר מגופו במאכלו ובמשתהו ובכסותו וכו' (שם, עבודת האלהים, פתיח'). אם יש לך חברים שאתה צריך להרגיש על ענינם ולהשב עם נפשך עליהם וכו' (שם, יחוד המעשה ה). יזמן כל לבו ובינתו ושכלו והכרתו להשתדל בו ולהרגיש אליו (שם, חשבון הנפש ג). חזוק גופך ותקונו שתפקדנו במיני המאכלים הטובים הערבים והמשקים הראויים למזגו והרחיצה במים השוים ולהרגיש עליו תדיר בתועלותיו וצרכיו (שם שם). לשום מעלה ויתרון ללשון הקודש ושהמלאכים יותר חוששים לה ומרגישים מזולתה מהלשונות (סוא, כוזרי ד כה). — ב) הרגיש במשמ' גרם שתהיה רגשת עם, הרגיש את העזרה, מלא אותה המון עם: (למה מפיסין וחוזרין ומפיסין,) כדי להרגיש[1]) כל העזרה שנאמר אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש (ר' יוחנן, יומ' כד:). למה מטיבין וחוזרין ומטיבין, כדי להרגיש כל העזרה כולה (ר"ש לקיש, שם לג:). הפר היה קרב בעשרים וארבעה כדי שיהא הרוגש מרגיש[2]) (מד"ר במד' יח). — *ובמשמ' החריד, גרם שירגש ויהמה, הרגיש הקב"ה את עולמו: פעם אחת נטרפה דעתו של קיסר אמר להם הביאו לי ספר זכרונות וכו' כיון ששמע קיסר שבחו של הקב"ה וכו' אמר לו יודע אני שלא הרגיש הקב"ה את עולמו אלא בשבילך כדי להתירך (סדר אליהו זוטא יז, הוצ' איש שלום, כספסי', 21). הרגיש הקב"ה עולמו על קיסר והוליכו לאותו כרך וכו' וכו' בידוע שלא הרגיש הקב"ה את עולמו אלא בשביל זה (ספר המעשיות, גסטר, 27). — *ובמשמ' מינית, הרגיש זה לזה, הזדקק לו: יושבי צריפין כיושבי קברים ועל בנותיהם הוא אומר ארור שוכב עם בהמה, מ"ט, עולא אמר, שאין להן מרחצאות, ורבי יוחנן אומר מפני שמרגישין[4]) זה לזה בטבילה (עירוב' כה:).

—הפעי', בינ' *מרגש, עי' מרגש, מרגשה.

—התפ' *התרגש,—הרד והתקבץ, התרגש ובא, ההרגש לבוא: שתצילנו משעות החצופות הקשות הרעות היוצאות המתרגשות לבוא לעולם (תפלת רבי אבהו, ירוש' ברכ' ס א). ותצילנו מפגע רע מיצר הרע ומאשה רעה ומכל רעות המתרגשות[5]) לבא בעולם (מר בריה דרבינא, בבלי שם יז.). ושאר כל מיני פורעניות המתרגשות ובאות על הצבור וכו' לא היו מתריעין אלא צועקין (תעני' יד.). רבון העולמים פדה והצל מלט הושע עמך ישראל מן הדבר וכו' ומכל מיני פורעניות המתרגשות ובאות לעולם

---

1) [רש"י: להשמיע קול המון עם רב כמה פעמים.]

2) [עי' רגש, הערה.]

3) [עי' קל והערה שם.]

4) [אמנם רש"י פרש: ומרגישין השכנים ויש רשע רודף אחריהן ומתייחד עמהן.]

5) [בסדר רב עמרם (סדר רע"ג השלם א, קלג.): המרגשות.]

(יהודה בר נחמני, כתוב׳ ח:). אברהם נזדווגו לו ארבעה מלכים, אף לישראל עתידין כל המלכים להתרגש עליהם (תנחו׳ לך לך ט).—ובספהמ״א: כשעמד הקב״ה ואמר אנכי ה׳ אלהיך היו ההרים והגבעות מתרגשין ובא תבור וחרמון מבית אלים וכרמל מאספניא (ילק׳ שמע׳ שמות רפו). כיון ששמעו כן נתרגשו כלם וא״ל תעשה דין דניאל או צא מן המלכות (בראשית רבתי, אלבק, 237). ויתחדשו עליה הספקות המתרגשות ויצטרכו לחבורים והתווכחות בקיום ההקדמה ההיא (ר״ש א״ת, מו״נ ח עא). וכמה סתרי סתרים בכחות הרוחנים המתרגשים בעולם אם למלחמה ואם לשלום (כ״י לטיף, רב פעלים 7, א:). אך הדלים אין להם רק מחתה אחת והיא רישם ובטוחים מכמה מחתות המתרגשות לעשירים (ר״מ אלשיך, משל י טו).—ואמר הפיטן: נטע בריתו מששת חוק ראיית קשת מבול יפנה מהגשת [1] הוכסם לגוי המתרגשת [2] (נחמיה בן שלמה הנשיא, אלהים גבורות, עבודת יוה״כ, ידיעות מכון שוקן 7, רכח). נתרגשו בחצות בוזזי חוקים נצורת עבודת לילה להקים (עבודת יוה״כ, Elbog., Stud. עמ׳ 175). אם תחנה עלי מחנה ובולשת ושנאת רשעים לבוא מתרגשת אליך לא תקרב לגשת (מחז׳ ויטרי תפה). דחות רוע פורעניות המתרגשות לעתותים (בנימין בן זרח, אמנה, סליחי לו״ג). — °ובמשמ׳ הרגיש ונזדעזע: היתה (הגיהנום) מתרגשת, אמר לה הקב״ה על מה את מתרגשת, אמרה לפניו, רבונו של עולם לא רגשתי ולא נתרגשתי ולא זעתי אלא כנגד רשעי אומות העולם לבד וכו׳, שוב היתה מתרגשת, אמר לה הקב״ה, על מה את מתרגשת וכו׳ (סדר אליהו רבה יח, איש שלום, 108). מוכנים היו (משה והר סיני) מששת ימי בראשית זה עם זה, ואותו היום נתרגש ההר למול משה (זהר שמות, כח). כיון שהלכה לבית הקברות היתה קורא ירא אלהים והיו כל המתים מתרגשין ואומרין למי אתה קורא ירא אלהים (מדרש ואלה אחת, כ״י נדפס באוצר טוב של ברליגר, 1878)

— פעי׳, °רִגֵּשׁ, — רִגֵּשׁ את הדם לתוך המזרק, קבץ ואסף אותו, ואמר הפיטן: קרצו ומזרק הגיש ודם לתוכו ריגש, קרא ואותו פיגש ומירסו ברגש (עבודת יוה״כ, Elbog., Stud. עמ׳ 179).

1) [ז״א מלהגיש.]
2) [עפ״י תהלי ב א.]

רֶגֶשׁ, ש״ז, רֶגֶשׁ — הָמוֹן, התקבצות בני אדם רבים [1] ושאונם, Volksmenge, Getümmel; tumulte; crowd

ואתה אנוש כערכי אלופי ומידעי אשר יחדו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש (תהל׳ נה יד—טו).—ובספהמ״א אף במשמ׳ שאון ורעש בכלל, ואמר הפיטן: רגש מקבר, צווחה מסלע, בית יבשי עצם מעפר קול (יוסי בן יוסי, אנוסה לעזרה, שופרות ג ר״ה). רובע בספרות מחנני לכפרות, רג״ש שופרות, לשפרם יזכור (ר״א קליר, זכר תחלה, זכרונות א ר״ה). איכה קראת בקריאתך לקנות ביד קמים קרואיך ולא זכרת רגש רכב רכותים אשר רצית לרעך (הוא, איכה אלת, קינ׳ ת״ב). צרי מועיסך באף חרפו עמך ונשאתי אימך ברגש שאון קמיך (יצחק ג״את, באשמורת, סליחי ב עשי״ת). אנא שמע שאגת קול צורריך ורגשם, רוה מדם גושם, ועפרם מחלב ידשם (משלם בן קלונימוס, ברח דודי, גאולה ב פסח). המון עדים מרעידים ברגש יעריצו אל, המלתם קדשתם בעת שלוש קדשת אל (רמב״ע, מלאכים ממליכים, אופן לפרשת שקלים, סדור רומני, ד״קס, 61). קרצו ומזרק הגיש ודמו לתוכו ריגש, קרא ואותו פיגש ומירסו ברגש (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 179). — ואמר המשורר: ורגש צנורים והמית כנורים (דונש, ואומר אל תישן, אלוני, סח).

— °ורגש דמעות, ואמר הפיטן: בקראי ענני יום רגש דמעי נגרש, ראיתה אדני אל תחרש (רסב״ג, אלהים אלי, סעה״ס 43). — ובמשמ׳ חוש מרגיש, אחד מחמשת החושים, Sinn; sens(e): ונמצא כתוב בחכמה הקדמונית כי כל מי שיוכל לחלוץ גופו מעל נפשו הישיו ורגשיו מרדוף אחרי העולם ויעלה בנפשו אל הגלגל ימצא שם גמולו (רמב״ע, ערוגת

1) [רש״י: רוב עם, וקרובים לכך הם דברי מפרשים אחרים, כגון ריב״ג בסה״ש: בקבוץ, וזה דומה לדברי הארמית הרגישו על מלכא, התקבצו עליו, ותרגום והשבתי את המון מצרים ואבטלית ארגושת מצרים, ע״כ; ובעין זה רד״ק בסה״ש; ראב״ע: בחבורה אחת. והשבעים: ἐν ὁμονοίᾳ, והולג׳ cum consensu, תרגמוהו כלשון אחדות הנפש, אך בתרג׳ הארמי: בסרהוביא. וכלשון המיה וקול רעש בא רגשא, ריגשא או רוגשא בארמ׳ שבתו״מ. ועי׳ בהערה לשרש.]

הכנסת, ליון ג, 120). ואנו יודעים כי דין רחוקו מן הרגשים החמשה דין שוה והרגשים [1] כולם הם חסרון בבחינת השכל (ר"י חריזי, מו"נ א מו). כי המדברים חשדו השגת הרגשים משני צדדין וכו' והצד השני אמרו כי הרגשים יטעו במורגשים (הנ"ל, שם שם עג, הקדמה הי"ג). המורגשים מושגים ברגשים (ר"י לטיף, רב פעלים יט). איך ישיג הרגשים מי שאינו מורגש או איך יגיע הרעיונים למי שלא נודע סודו ולא נודע הדרך אליו (מוקרי הפילוסופים א יז). ראה כמה גדולה השינה לבטל הרגשים והתנועות (אגרות בדרשי, חותם תכנית, ישן). — ואמר המשורר: הלא אמרה לך עוד נפשך הון ותאותה תבכר לחדשים, נטה מעל עצתה אל עצת אל וסור מעל חמשת הרגשים (ר"י הלוי, הסדרק כערוס, דיואן ג, 161). — *ורֶגֶשׁ במשמ' הרגשת הנפש, תנועת הנפש המתרגשת, Gefühl; sentiment; feeling, רגש של חבה, רגשי תודה, חסר רגש וכדו', נוהג בדבור ובספרות.

***רֶגֶשׁ,** רוגש, ש"ז, — כמו רִגְשָׁה: אשר יחדו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש [2]), הפר היה קרב בעשרים וארבעה כדי שיהא הרוגש מרגיש [3] (מד"ר במדי' יח).

רִגְשָׁה, ש"נ, סמי' רִגְשַׁת, — התקבצות בני אדם וכדו' בהמון ובשאון, כמו רֶגֶשׁ: תסתירני מסוד מרעים מֵרִגְשַׁת פעלי און (תהל' סד ג). — ובסהמ"א במשמ' שאון וקול רעש בכלל: מעשה היה בשני בני אדם באשקלון שהיו אוכלין ושותין כאחד ולומדין תורה יחדיו, מת אחד מהן ומת בנו של בעיא מוכסא עמו באותו היום, כשהיו מוליכין אותו לבית הקברות שמעו ריגשא וברחו (מדרש עשרת הדברות, דבור ט, ביהמ"ד ילינק א, 89). — ואמר הפיטן:

[1]) [ר"ש א"ת: החושים.]

[2]) [כך נכון בדפוס ויניציאה ש"ה, ובדפוסים שונים נוספה כאן המלה כדתנן, וטעות היא, כי בלשון המשנה (יומא ב ז: פר קרב בעשרים וארבעה הראש והרגל וכו') אין כל נימוק כזה נתון.]

[3]) [כלו' שיהא קהל מתקהל. ואלמלי שכתוב הרוגש מלא בכל הדפוסים, היה אפשר לגרם: שיהא הֶרֶגֶשׁ מַרְגִּישׁ, כי אין סבה לומר כאן הרוגש בה"א הידיעה.]

הטה אלהי אזנך לרגשת הדוברת על צדיק עתק ושמע קול שאון מעיר בחמה שפוכה לשתק (ר"א קליר, הטה אלהי, קינ' ת"ב). קנינך דבוק רגבים ואדים ועבים באונך, ורגשת כרובים רצים ושבים בגאונך (יצחק בן גיאת, קינינך, סעה"ס 19). שאין לנו וכו' לא להגיש תמיד שחר בריגשה, לא כבוד פרווה לטבילת אחת בשנה (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 187) עלי קולות מחרפיה בעת רבו פגריה ועל רגשת מגדפיה בתוך משכן חצריה (אלי ציון, קינ' ת"ב). בנים צעקו מעבודה ורגשת מרום נועדה וברית הורים עמדה ותדבר לפני המלך (ראב"ע, מי כמוך, איגר 230). קול עשוקיה שמע מיד עושקם, רגשתם וצוחתם לא תשיב ריקם (יהוסף, אז בצאת יוס, סליחי' סדר י' טבת, ספרד'). — ואמר המשורר: בזה אחזה רגשת מפיצה וקולעת וכה אשמעה רנת מריעה ותוקעת (ר"ש הנגיד, לבצי, בן תהלים קד, ששון, עמ). אשר יאריך לעמוד עלי שערי מלך ויסבול סאון שריו ורגשת המולותיו (הנ"ל, אשר, בן משלי, שם, קכח). ואל תפחד לקול חליה בציאר לעת נשף ורגשת השביסים (רמב"ע, הריח מר, סעה"ס 69). לא נגור מרגשת נאלמים שת לנו על לבותם אימים (ראב"ע, אל בורלי, כהנא א, 117). נפש אשר תחת רצון אל שטתה לא יעורך חיל ורגשת צבא (ר"י חריזי, הענק, פרג, רכד). — *ובמשמ' תנועה: וראייה שהגשם המרגיש ניזון מרוח יציאתה בשעת המיתה ורגשת הבטן והעור שעל הצלעות החופפין את הלב ורגשת הפה ליציאתה מחללי הלב אל הריאה ויוצאה מן הגרגרת אל הפה וישאר הפה פתוח לא יוכל להסגר ותבטל רגשת האיברים בשעת יציאתה ותבטל אחר יציאתה רגשת הגידים וכל האיברים כלם (ר"י עקנין, ספר מוסר, אבי' ה כא). [1])

***רִגְשׁוֹן,** ש"ז, — כמו רִגְשָׁה, התקהלות בשאון והמולה, ואמר הפיטן: תגרע זרע וקציר בשביעית ובשניהם ביובל מדרשון, אל תחשבו בליעל ותגשו לא תפאר ותעולל נששון, שכחה פאה פרט ולקט

[1]) [ונוהג בדבור ובספרות ס"ר רְגָשׁוֹת במשמ' הרגשת הנפש, כגון רְגָשׁוֹת תודה וכדו'.]

ולא יצבא הנקי ברגשון[1] (רסע"ג, אם יי', תרי"ג מלוות, סדור רסע"ג, קסט—קע). בתומו תבשר למרום מראשון למען חינך בית שני הנחרב ברגשון (מחזור ויטרי, 447). אשא אישון אישון כרגשון ברגשון ולחשון (יוסף חזן קלעי, אשא אישון, סליח').

רָד, עי' א. רוד, ב. רוד.

רדד

[2]). ממנו רַדַּ, *רֶדֶד, *רְדוּדָה, רָדִיד.

רָדַד, פ"י, רַד, רוֹדֵד,—רָדַד עמים לפניו או תחתיו, דרך עליהם ועשאם כשטוחים תחת רגליו: כה אמר יי' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו לְרַד לפניו גוים[3]) ומתני מלכים אפתח לפתח לפניו דלתים ושערים לא יסגרו (ישע' מה א). חסדי ומצודתי משגבי ומפלטי לי מגני ובו חסיתי הָרוֹדֵד עמי תחתי (תהל' קמד ב).—ואמר הפיטן: בעין בצענו צור לצר יחרש בולע ומדיק ורד וריפס החורש (שלמה הבבלי, אזכרה כגזרכו, סליח' ד עשי"ת). — ואמר המשורר: ורפש אף רדד מקור מים קרים (דונש, לדורש החכמות, אלוני, פב). וליהודה בן דוד יהודון הוי שדוד כטיט הביחן רדוד קראו הנוצרים (אם מי תרפה, תשו' תלמידי דונש, 8). תלעג (נפשו) לכל יגון ותחת פעמי רגלה שאוני הזמן רודדת (רמב"ע, דמעה בעיני, ברודי, כב).

—הִפְע', יֻרַד, – הֻרַד על (חכנית) הכרובים, רֻקַּע, עשה צפוי מֻרדד עליהם, beschlagen; garnir; to overlay: ושתי דלתות עצי שמן וקלע עליהם מקלעות כרובים ותמרת ופטורי צצים וצפה זהב וַיָּרֶד על הכרובים ועל התמרות את הזהב (מ"א ו לב).

— פע', *רִדֵּד, – רִדֵּד את האדמה, את הגחלים, את טסי המשכן וכדו', רקע ושטח אותם, flachschlagen; aplatir; to flatten: מי שזכה במחתה על גבי המזבח ורדדן בשולי המחתה (תמיד ג). התחיל מרדד ויוצא לא היה המקטיר מקטיר (שם שם ג). אף המכה בקורנס על הסדן בשעת גמר מלאכה חייב שכך מרדדין טסין לעבודת המשכן (רסב"ג, תוספת' שבת יא ג). תוחב כשפיר ומכה בקרדום ומרדד אדמה תחתיה (ר' יהודה, שם מו"ק א ד).—ובסהמ"א: (המכה בקורנס על הסדן בשעת גמר מלאכה) לרשב"ג מלאכה גמורה היא ולא דמי לנוטל מגל לקצור ולא קצר ולנוטל קורנס לרדד ולא רידד (ר"ח, שבת קג:). חרש שעושה גדולות מכה אותן ומרדדן (ערוך ערך חסל). הסדן פי' חתיכת ברזל גדולה שמרדדין עליה ברזל וכל כלי מתכות (שם ערך סדן). בכל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסין דקין (רש"י, שמות כח ה). קורנס של זהבים אע"פ דקפיד עליה קצת שצריך שיהא חלק לרדד טסין (תוס', שבת קכג.). מחשלין ומרדדין נחשת ועושין ממנו יורות ומסריות הוא (תוס', כתוב' עז.). וזה שבידו המחתה צובר את הגחלים על גבי המזבח הפנימי ומרדדן בשולי המחתה ומשחתוה ויוצא (רמב"ם, תמידין ומוספין ג ז). כזית מן המת שחתכו לחלקים רדדו ודבקו מטמא באהל ובמשא (תוס', טומאת מת ד ה). מותח חוטי נחשת וברזל לעשות מחטים ואם שלא נשמע בבית קול הפטיש שמא רדד (ר' אבוהב, מנוה"מ, הקדמה לנר א). — ואמר הפייטן: ירדד זוכה בשולי מחתה לגחלי ראש ושחה ואתה (מאיר ברבי יצחק, תפלה תקח, סליח' ער"ה). — *ורדד את רקיק הקמח במערוך: וכן המערוך טמא, פי' עץ ארכו כאמה ומרדדין בו הרקיקין (ערוך ערך מערך). (שאלה) אם מותר לזרוק קמח על העסה בשעה שמרדדין אותה לעשית מצה דקה מן הדקה (שמש לדקה, מורסורג' א, יז:). שכשנותנין עליו הקמח בשעה שמרדדין אותו הקמח נשאר למעלה בפני הרקיק וכו' (שם שם, יז.).[1])

---

[1]) [כי יקח איש אשה חדשה... נקי יהיה לביתו, דבר' כד ה. ברגשון: מל' למה רגשו גוים, תהלים ב א, כלומ' באספת אנשי המלחמה (הערת המוליאים את סדור רסע"ג).]

[2]) [בערב' רַדּ a) פרושו החזיר, דחף אחור, ובאשורי בא רַדָדוּ במשמ' רדף. וכנראה אין קשר למלים אלו עם השרש העברי. ועי' בהערה שאחר זו.]

[3]) [רש"י: להרקיע ולרדד לפניו גוים, לרד לשטיח, ע"כ. ומן החדשים יש שמציעים תקונים שונים, ואינם מסתברים. ואמנם כתוב בש"ב כב מח במשפט דומה: ומוריד עמים תחתני, כאלו מן ירד, אך בק' זה כתהל' יח מח: וידבר עמים תחתי, ואולי העקר, כמו בישעי' מה, וַיָּרֶד בקל ולא בפע', ומזה נולד וידבר מכאן ומוריד מכאן.]

a) رَدّ

[1]) [בתוספת' פרה ג ג, הוצ' צוקרמנדל כתוב: אל תתנו מקום למינין לרדד אחריכם, ע"כ. אך

— פע', בינ' מְרֻדָּד, — שרדדו ושטחו אותו, שטוח, רקוע, flach; plat; flat: אהל מְרֻדָּד וכדו', אהל וכו' מקצתו מ ר ו ד ד על הארוכה שבין הבית לעליה, ר' יוסי אומר מציל, ר"ש אומר אינו מציל עד שיהא נטוי כנטית האהל (אהל' ז ג). בעי ר' ירמיה מתלקט מהו, בעי רב אשי כזית מ ר ו ד ד מהו (חול' מו.). כדאמר רב פפא ב מ ר ו ד ד הכא נמי ב מ ר ו ד ד (שם קכד. — :). — ומים מְרֻדָּדִים, מים שטוחים, לא עמוקים, seicht; plat; shallow: מקות שמימיו מ ר ו ד ד י ן כובש אפילו חבילי עצים אפילו חבילת קנים כדי שיתפחו המים ויורד וטובל (מקו' ז ז). — ובסהמ"א: אסא וכו' פי' הדס רענן וי"א מ ר ו ד ד ורחב (ערוך ערך אסא). (כסף) מרקע, מ ר ו ד ד (רש"י, ירמ' י ט). רדידי, עדיי ה מ ר ו ד ד והמרוקע עלי (הוא, שה"ש ה ז). ואם אין חרש ביניהן והיההסיד מ ר ו ד ד [1]) על ראשיהן מכאן ומכאן ה"ז ציון וטמא (רמב"ם, טומאת מת ח יא). נוכל לעשות ג"כ את הערכה הזאת בלוח זכוכית (גלאזטאפעל) ה מ ר ו ד ד משני עבריו עד השולים בברולח והוא (עלעקטראפאר) מין קערה של עץ מ ר ו ד ד ת עם נייר זהב (יחוועל, למודי הטבע, קטו.). — ואמר הפיטן: היתה משוקדדת מצודידת ו מ ר ו ד י ד ת ושמונה עשר טפחים ממודדת (יניאי, אור מראה, קרובי במדי, זולאי, קפא).

— התפ', *הִתְרַדֵּד [2]), — השתטח: ואומרין לזה המקטיר הזהר שלא תתחיל מלפניך שלא תכוה ומתחיל ומשליך הקטורת על האש בנחת כמי שמרקד סולת עד ש ת ת ר ד ד על כל האש (רמב"ם, תמידין ומוספין ג ח). — והתרדד החוט, נמתח: (כטווה ורד כנגד פניה) טווה בכפה על ירכה וחוט מ ת ר ד ד [3]) כנגד פניה של מטה (רש"י, כתוב' עב:).

***רֶדֶד**, ש"ז, — חלק זה של האהל וכדו' המרדד על הקרקע, שֹׁבֶל, Schleppe; traîne; train: כזית מן המת על ה ר ד ד או על גביו טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת [1]) (תוספת' אהל' ט א).

רדה [2]), ממנו מִרְדֶּה, ב. *מִרְדּוּת, א. רָדָה, ב. רָדָה [3]), *רֹדָה, *רִדּוּי, א. *רְדִיָּה, ב. *רְדִיָּה.

א. **רָדָה**, פו"ע, — א) דרך וכבש האדם ענבים בגת, treten, pressen; poser le pied sur, presser; to tread, press: שלחו מגל כי בשל קציר באו רְדוּ [4]), כי מלאה גת השיקו היקבים כי רבה רעתם (יואל ד יג). — ב) כמשמ' כבש ונגש הנוגש את העבד, המושל את בני הארץ, pressen, unterjochen; opprimer, subjuguer; to oppress, enslave: כשכיר שנה בשנה יהיה עמו לא ירְדֶּנּוּ בפרך לעיניך (ויקר' כה נג). מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה רֹדֶה באף גוים מרדף בלי חשך (ישע' יד ו) [5]). במקהלות ברכו אלהים אדני ממקור ישראל שם בנימן צעיר רֹדֵם [6])

בתוספת' שבספרים: ל ר ד ף אחריכם, ע"כ, והגר"א מגיה: ל ר ד ו ת אחריכם, וזאת ע"פ המשנה (פרה ג ג), שאמנם אין בה אלא „לרדות" בלבד. ועי' רָדָה, הערות.]

1) [בבבלי (מו"ק ו.): ו מ ר ו ד ה.]

2) [עפ"י הארמ' שבתו"מ.]

3) [רש"י מפרש ו"רד כפעל, אך עי' בערך וֶרֶד עמ' 1211 ובהערה שם; וכן באוצר הגאונים, כתובות עמ' 219; אביגרי, היכל רש"י, קסה.]

1) [מלים אלו שבתוספת' באות במק' הנאמר במשנה אהלות ז ב: מקצתו (של האהל) מרודד על הארץ טומאה תחתיו או על גביו טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת, ע"כ. ולפי זה הגיה הגר"א בצדק גם בת ספתא: כזית מן המת ת ח ת הרדד או על גביו.]

2) [בערב' בא רדי a) במשמ' דָּרַךְ, ובאשור' רְדוּ ובצורות אחרות בהוראות מרבות, כפ"י כגון רדף, דחף, הביא, הוליך, וכפ"ע במשמ' הלך וכדו'; בארמ' וסור' ר ד א במשמ' הלך, שטף, טרד, יסר כבעבר' וגם במשמ' חָרַשׁ. ועי' בהערות שאחר זו.]

3) [יש שרואים כאן אף שרשים שונים, אך שמושי הפעלים המקבילים אל רדה גם בלשונות אחרות מרבים הם, ואת כלם אפשר לראות כהתפתחות של שרש אחד בשמוש יוצא ועומד.]

4) [רדו לשון כבישה ורדוי כמו ורדו בדגת הים (רש"י).]

5) [לכאן יש לצרף את הכתוב בישע' י יג: ו א ו ר י ד כאביר יושבים, שכונתו: וְאֶרְדֶּ, כלומר רדיתי ונגשתי כְּאַבִּיר (הרועים וכדו') ונוגש את ו' שבים.]

6) [כלו' רודה את העם, כדברי ראב"ע: וטעם רודם הרודה שיש להם והמ"ם סימן במקהלות ובא בקמץ קטן תחת גדול כמו המעלם מים, ע"כ. ואחרים פרשו מלשון רָדַם, ואינו נראה. השוה גם השבעים ἐν ἐκστάσει, כאלו בתרדמה נבואית, ולג': in mentis excessu. הצעות תקון שהצעו אינן מניחות את הדעת.]

a) ردى

שרי יהודה רגמתם (תהל' סח כז-כח). את הנחלות לא חזקתם ואת החולה לא רפאתם וכו' ובחזקה רְדִיתֶם אתם ובפרך (שם לד ד). — ורדה באדם ובבהמה, בעם, במשמ' זו: נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וְיִרְדּוּ בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ[1]) ובכל הרמש הרמש על הארץ (בראש' א כו). פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה וּרְדוּ[2]) בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ (שם שם כח). וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבד בו עבדת עבד וכו' לא תִרְדֶּה בו בפרך (ויקר' כה לט-מג). ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תִרְדֶּה בו בפרך (שם שם מו). כשכיר שנה בשנה יהיה עמו לא יִרְדֶּנּוּ בפרך לעיניך (שם שם נג). ונתתי פני בכם ונגפתם לפני איביכם וְרָדוּ בכם שנאיכם ונסתם ואין רדף אתכם (שם כו יז). כי הוא (שלמה) רֹדֶה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה בכל מלכי עבר הנהר (מ"א ה ד). לבד משרי הנצבים לשלמה אשר על המלאכה שלשת אלפים ושלש מאות הרֹדִים בעם העשים במלאכה (שם שם ל). אלה שרי הנצבים אשר על המלאכה לשלמה חמשים וחמש מאות הָרֹדִים בעם העשים במלאכה (שם ט כג; וכעין זה דהי"ב ח י). ולקחום עמים והביאום אל מקומם והתנחלום בית ישראל על אדמת יי' לעבדים ולשפחות והיו שבים לשביהם וְרָדוּ בנגשיהם (ישעיה יד ב). מן הממלכות תהיה שפלה ולא תתנשא עוד על הגוים והמעטתים לבלתי רְדוֹת בגוים (יחזק' כט יה). כצאן לשאול שתו מות ירעם וַיִּרְדּוּ[3]) בם ישרים לבקר וצורם לבלות שאול מזבל לו (תהל' מט יה). וכנות להם ישובו לעשות רע לפניך ותעזבם ביד איביהם וַיִּרְדּוּ בהם (נחמ' ט כח). — ורדה בקרב האויבים במשמ' זו: מטה עזך ישלח יי' מציון רְדֵה בקרב אויביך (תהל' קי ב). — ובלי השלמה, רְדֵה, שלט כמושל עריץ: וְיֵרְדְּ מיעקב[1]) והאביד שריד מעיר (במד' כד יט). וְיֵרְדְּ מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ[2]) (תהל' עב ח). —ואמר בן סירא: אהללה נא אנשי חסד וכו' רודי ארץ במלכותם ואנשי שם בגבורתם (ב"ס גני' מד א-ג). — ובתו"ם, רדה האב את הבן, הרב את התלמיד וכדו', יסר, הכה וענש אותו[3]), züchtigen ; châtier ; to chastise : יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו (מכות ב ב; ספרי דבר' קפב). האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו שהיכו והזיקו הרי אלו פטורין (תוספת' ב"ק ט יא). ואיש כי יכה כל נפש אדם וגו' יכול אף המזיד והשוגג וכו' והרודה בבנו ובתלמידו במשמע ת"ל וכי יזיד וכו' (מכי' משפטים מסכ' דנזיקין ד). אם היה רבו רודהו והפיל את שינו וכו' הרי זה קונה עצמו בייסורין (שם שם ט). משל למלך בשר ודם שאמר לפדגוג רדה את בני אבל משאלך לי רדהו מפני שרחמי האב על הבן (ספרי במד' קה). מי הוא זה שבא לרדותינו בתוך ביתינו וכו' מי הוא זה שבא לצנעינו בתוך ביתינו (רבי, ירוש' ביצה ה ב). מקל של בהמה של מתכת מקבל טומאה, מה טעם, הואיל ואדם רודה בהן (שבת כב:). דודנים, שהם בני דודיהן של ישראל, רודנים, שהן באים ורודין אותם (ר' סימון, מד"ר בראש' כז). משל למדינה שהיו לה שני פיטרונין אחד עירוני ואחד בן המדינה וכעס עליהן המלך ובקש לרדותן, אמר המלך אם רודה אני אותם בפנ

1) [„ארץ" זו פרושה מין רמש ותולעים, כמו אַרְצ'[a] בערבי, וכן באיוב יב ח אחרי הזכרת בהמות ועוף: או שיח לארץ ותֹרֶךָּ ויספרו לך דגי הים.]

2) [על כתוב זה נאמר במד"ר בראש' ח: אמר ר' חנינא, אם זכה רדו ואם לאו יֵרְדוּ, אמר ר' יעקב דכפר חנין, את שהוא בצלמנו כדמותנו ורדו, את שאינו בצלמנו כדמותנו ירדו, רבי יעקב דמן כפר חנין אמר, יבא צלמנו ודמותנו וירדה לשאינו דומה לצלמנו ודמותנו.]

3) [כנראה הכונה (עי' טורטשינר בספר קלוזנר עמ' 38): כצאן לשאול שתו (=ירדו, משרש שתת, הקרוב אל שְׁחוֹת, שְׁתִין בלשון תחתית), מות ירעם וַיִּרְדֵּה בם, אולי בעקר בכתיב וירדי, שנקרא וירדו.]

a) أرض

1) [אפשר שהכונה: וְיִרְדֵּם יעקב. והשבעים תרגמו: καὶ ἐξεγερθήσεται ἐξ Ἰακώβ כאלו: יועד מיעקב, ולג': de Jacob erit qui dominetur, מיעקב יהיה מי שירדה, בהדגשת מ"ם היחס של מיעקב; ומן החדשים הציעו תקונים שאינם מתחברים.]

2) [ועי' בהערה שאחר זו.]

3) [לפי דעת המחבר בא רדה במשמ' זו אף במקרא, וז"ל הערתו בגליון המלון של גזניוס, ערך רדה: וכאב את בן ירדה (משלי ג יב) במקום ירצה, כמו בתלמוד רב הרודה, ע"כ. וכן בתרגום: והיך אבא דרדי לבריה. ועי' גם ב. רדה, הערות.]

המדינה עכשיו הן אומרים אילו היה עירוני כאן היה מתקיים עלינו וכו' כך וכו' אם אני רודה אותן (את אנשי סדום) ביום עכשיו הן אומרים אלו היתה לבנה שם היתה מקיימת עלינו, אם אני רודה אותן בלילה עכשיו הם אומרין אילו היתה החמה שם היתה מתקיימת עלינו אלא נקם מהם בששה עשר בניסן וכו' (רבי לוי, שם שם כ). לא יסור שבט מיהודה, זו סנהדרין שהיא מכה ורודה (שם שם לח)· האדם שאני הולך אצלו עבד הוא ואינו מקבל מוסר וכו' אם אני הולך לרדותו אני הולך (שם שמות ג)· אין רודה הקב"ה את הרשעים אלא במטה (שם שם ט). עד שלא חטא שלמה היה רודה בשירים ובשירות והיה מושל על השרים (שם במד' יח). לעבד רע שהיה נמכר והלך אחד לקנותו, ידע בו שהוא רע לקח עמו כבלים ומגלבים שאם יסרח יהא רודה אותו בהן (שם שם יג). ויקח יהושע את עכן וכו' ואת בניו ואת בנותיו כדי לרדותן (שם שם כג) הריני בורא את העולם ומי שהוא חוטא אינו קשה לרדותו בו (פסיק' רב', בחדש השביעי). — *רדה האליל את עצמו תחת כל העולם, כביכול גרש את האלהים מתחת העולם: כל הצלמים אסורין וכו' וחכ"א אינו אסור אלא כל שיש בידו מקל או צפור או כדור וכו' מקל, שרודה את עצמו תחת כל העולם כולו [1]) במקל, ציפור, שתופש את עצמ' תחת כל העולם כולו כציפור, כדור, שתופש את עצמו תחת כל העולם כולו ככדור, תנא, הוסיפו עליהן סייף, עטרה וטבעת, סייף מעיקרא סבור לסטים בעלמא ולבסוף סבור שהורג את עצמו תחת כל העולם כולו וכו', טבעת, מעיקרא סבור אישתיימא בעלמא ולבסוף סבור שחותם את עצמו תחת כל העולם כולו למיתה (ע"ז מ:–מא.). — *ורדה את העולם, ורדה לפלוני במשמ' רדה ומשל בו: יבא צלמנו ודמותנו וירדה לשאינו דומה לצלמנו ודמותנו (רבי יעקב דמן כפר חנין, מד"ר בראש' ח). פלטה נפשי מאותו רשע שהוא חרכך שבו עתה רודה את עולמך (שם שם עה). — *ובלי השלמה, רדו המינים, השתלטו, היו למעלה ראש [1]) : באו להר הבית וכו' ומכה את הזכר ונרתע לאחוריו ונוטל ומקדש כדי שיראה על פני המים, ר' יוסי אומר אל תתנו מקום לצדוקים לרדות[2]) אלא הוא נוטל ומקדש (פרה ג ג). — ובסהס"א: ואין לנו אלא לתת להם (לעבדים בשבת) נפישה לבילתי רדותם במלאכה ולהודיעם כבוד שבת בזה (חסו' הגאוי הרכבי, יח). שופטים, דיינים הפוסקים את הדין ושוטרים, הרודין את העם אחר מצותם במקל וברצועה עד שיקבל עליו דין השופט (רש"י, דבר' יו יח). אמר דוד, רבונו של עולם, הצילני מדינו של ישראל שאם אטהו או ארדה את ישראל בעבודתו אני נענש (הוח, ס"ב כב מד בשם מדרש אגדה) ואת חרשיה תגרמי וכו' גורר בשיניו את סביבות

---

[1]) [רש"י כאן: לשון גנאי נקיט כלומר שרודה על כל, ע"כ, וקשה להבין שלא ראה רש"י אף כאן להביע את כל הגנאי שבבטוי זה. כי, כמו שפרש רש"י בצדק את הנאמר (גיט' נו:) על טיטוס הרשע בבית המקדש: הרג את עצמו, שאין „את עצמו" אלא „כנוי כלפי מעלה", וכן היה מי שפרש במכילתא (בא, סוף פרשה יח) ובהגדת ליל פסח „רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם, לכם ולא לו, ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל (ו)כפר בעיקר" במשמ' לפי שהוציא את השם מן הכלל, בנגוד לדברי החכם (אשר צוה ה' אלהינו אתכם) אמר „לכם" בלבד ולא לו, להקב"ה, וכזה כפר בעקר, במציאות השם. וכך גם כאן הכונה, כביכול: האליל רודה ומגרש את האלהים מתחת כל העולם במקל (כך נכון בכ"י מינכן, ולא: כמקל) שבידו. וכן בכל המאמר הכונה היא לאותו ענין: שתופש את עצמו (כלו' את האלהים) כציפור. שתופש את עצמו ככדור, שזורקים ותופסים אותו. אלא שגם בשני המאמרים האחרונים הוסיפו המעתיקים, כנראה בטעות, את המלים „תחת כל העולם כולו" ע"פ המאמר הראשון. ואמנם בירושלמי (ע"ז ג א) באה במק' זה אך נוסחה מוקלה ומטשטשת של דברי הגנאי האלה, בלשון זו: מקל, שהיה רודה בו את העולם, ציפור, ותמצא כקן ידי לחיל העמים, כדור, שהעולם עשוי ככדור וכו', הסייף שהורג בו, והעטרה, שמתעטר בה, טבעת, שחותם בה.]

[1]) [כנראה זאת בקרוב משמ' הבטוי הזה, הבא בצרוף: נתן מקום למינים לרדות אחריכם (כלומר אחר שלא תהיו עוד), המקביל לצרופים כגון: מקום הניחו לי אבותי להתג(נ)דר בו, וכדומה.]

[2]) [במדב"ם: אל תתנו מקום למינים לרדות. ובתוספת' פרה ג ג: אמרו לפני ר' עקיבה משום ר' ישמעאל כוסות של אבן היו תלויות בקרני שוורים כיון ששוורים שחו לשתות נתמלאו הכוסות, אמר להם אל תתנו מקום למינין לרדד אחריכם, נ"א: לרדף. ועי' בהערה שלפני זו ובהערה לערך רָדַד, פע. ועי' גם תוספת' יוה"כ ג ב.]

העצם או החרש לרדות מעליו בשר הדבוק בו (הוא, יחזק' כג לד). תחת כל העולם כולו, לשון גנאי בקיט, כלומר שרודה על כל (הוא, ע"ז מ"א.). ויהושע לזקנים, ולא רצה למסרה לשבעים זקנים שהיו רודים ושוטרים על ישראל (הוא, אב' א א). היא (הכניעה) מרחקת מן האדם הגדולה והגאון והגובה והתפארת והשררה ורדות בכל וחמוד מה שהוא גדול ממנו (ר"י א"ח, הכניעה, פתיחה). מטילי אימה על הצבור שלא לשם שמים, זה הרודה צבור בחזקה והם יראים ומפחדים ממנו (רמב"ם, תשובה ג יג). ראשי גליות שבבבל במקום מלך הן עומדים ויש להן לרדות את ישראל בכל מקום ולדון עליהן בין רצו בין לא רצו (הוא, סנהדרין ד יג). וכן מקל של בהמה של מתכת הואיל ואדם רודה אותה בו מקבלת טומאה (הוא, כלים ח ט). ובני רשפיו לרגעים ירדוני [ובאפס יד] ירדוני (ר"י חריזי, תחכמוני יד, 149). אללי לי כי עוני כליו עדה ועדה על נאות גילי ונצו, על עליצותו ונצו, ועלי חבליו ידה, ובני יגוני תרגל ורדה (הוא, שם שם, 491). אוסף המדות החמודות, וכולל בלבו סודות התעודות, ורעיוני שכלו בכל עבר רודות (הוא, שם מו, 509). — ואמר הפיטן: נבהל לשוע בקוצר בהיכל לכל רדות עם קדש רב בצעיר (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, מחזי איטלי א, ט). זכור צג בפרק להסגיר שרידי, קם בראש דרכים למעוד את רודי (ר"א קליר, זכור איש, קרוב' ז"ור). חשב חשוש בעולים ויורדים ויבן כי בו יהו רודים (הוא, איכה את, קינ' ת"ג). איכה אשפתו פתוח כקבר ולרודי באף הוסיף אבר (הוא, איכה אשפתו, שם). קלום שמו בהמוני רודה בקרב מוני (הוא, מעשה אלהינו, מוסף יוה"כ). למה תישן ובני דישן זניני יקשן רדו רדה (שמואל, סכנו לפונס, אהבה זירא). רודים המגדילים ילבשו בשת וכלמות (אליה בר שמעיה, אפס הודי, סליח' יום ז). ורודה וצודה בצידיו, יאכל פרי מעבדיו ואיש נוהם על מרדיו, לשון אש תאכל בדיו (יצחק גיאת, באשמו"ת הבקר, סליח' ב עשי"ת). חבל על רודי. נגף שוללי רדידי (משכם ברבי קלונימוס, אפיק, יוצ' ב פסח). קדוש גאון תעדה והדך רשעים ורדה, אך פדה תפדה את בכור האדם (רסב"ג, מי כמוך, סעה"ם 49). — ואמר המשורר: ותני לציון יום אשר בכיה יפרץ כמו פרצו נחליה על בת יהודה האסורה בין רודים ומכבידים כבליה (ר"ש הנגיד, הכה ימידתי, ברודי, 49). יהירים בפרך רדיה וצרים חנם מעבדה (יצחק מסכראן, אסורה, סעה"ם 87). ניצוץ דבריו יכילוהו ספריו היחתו אש בחיקם ואש לא תרד בנערת (ר"י הלוי, עין נדיבה, שם 90). ורודי רחק ודודי רחק (הוא, יונה נשאתה, שם 113). לי רצוני יצוה ארדה כמאז ברודי (ראב"ע, אימרה עת, איגר 142). רמה ימינך עלי משנאך וכו תרדי ותשליך עלי אדום נעלך (הוא, אכסף לימים, רבות ב פסח, ברודי, ידיעות המכון ו, ה). גם שדי חמד פרה ובמורדי אורך רדה נפשם צדה (הוא, איפה בני, שם 144). באתי במעמקי מים ושבלת שטפתני רדו בי כל כלבי גוים נוטרה ברמיהם שמוני (ר"י נגארה, יאחזני, עולת תמיד). — "ובהגיון, הרודה, המשפט הרודה, übergeordnet ; préposé ; superordinated (מלבי"ם, יסודי חכמת ההגיון).

— פע', רָדָה, יְרַד, — רדה עם המלחמה את האויב, הכה ונצח אותו, כבש, schlagen, besiegen ; vincre ; to beat : אז יְרַד[1]) שריד לאדירים עם יי' יְרַד לי בגבורים (שפט' ה יג). — ובתו"מ במשמ' משאלת, רדה יצרו, כבש אותו: וארדן, שרדה[2]) את יצרו (סוטה יב.). — *ורדה את האדמה, כבש וסלל דרך: חצר גדולה שירדו בה גשמים והיה בה בית האבל אז בית המשתה מביא תבן בידו ומרדה[3]) אבל לא ירדה בידו ובקופה כדרך שעושה בחול (תוספת' שבת יד ז). כיצד (צדין האישות במועד) שלא כדרכו

---

[1]) כך, כעתיד מן רדה, כמו יְצַו מן צוה, הבינו רב המדקדקים את הפעל, וזאת כונת הנקוד, שאינו מתפרש בדרך אחרת. ואין אדירים בפסוק זה, וכן גם בפס' כה (בספל אדירים) אלא: אדירי הצאן, רועים, והכונה שם: בקערת הרועים שחולבים לתוכה את הרחלים והעזים, וכאן: אז נצח שריד של רועים עם שלם, הואיל וה' נצח והכה בשבילי את הגבורים. ואחרים פרשו בדרכים אחרות ואף הציעו תקונים שונים, ועי' בהערתו המפרשת של המחבר בערך ירד, עמ' 2147.]

[2]) [במד"ר שמות א: שרידה.]

[3]) [ואמנם אפשר שאין כאן אלא ט"ס במק' ומרדד, כעדות חלופי הנסחאות. וגם במק' מרודה שבדפוסי הבבלי (מצא אבנים מצוינות של קברות מתים כשהסיד שפיך על ראשיהן ומרודה לכאן ולכאן וכו' (מו"ק) צ"ל מרודד (עי' ד"ס), וצ"ע.]

בּוֹעֵץ שפוד ומכה בקורדום ו מ ר ד ה האדמה תחתיה (מו"ק ז.). — *וכמו קל במשמ' יִסֵּר וענש: שכל המונע בנו מן המרדות סוף סוף בא לתרבות רעה ושנאהו, שכן מצינו בישמעאל שהיו לו געגועים על אברהם אביו ולא ר י ד ה ו ויצא לתרבות רעה ושנאהו והוציאו מביתו ריקם וכו', כיוצא בו ויאהב יצחק את עשו לפיכך יצא לתרבות רעה על אשר לא ר י ד ה ו וכו' כיוצא בו דוד שלא ייסר לאבשלום בנו ולא ר י ד ה ו יצא לתרבות רעה וכו' וכיוצא בו עשה דוד באדוניה שלא ר י ד ה ו ביסורין ולא גער בו ולפיכך יצא לתרבות רעה וכו' ואף יעקב אבינו יסר את בניו ו ר י ד ה אותם ולמדם דרכיו (מד"ר שמות א). — ובסהמ"א: ויש מפרשים וכעכס אל מוסר אויל במכת רידוי שמכים ו מ ר ד י ם בעת שמייסרין אותו (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי ז כב). — ואמר הפיטן: זרוים ענה ויגה ולא מלב לכלותם, חבו לפניו ו ר ד ם בהסרת טבעת להחלותם (מנחם ברבי מכיר, אדם בקום, תעני' אסתר). הייתי כעבד והם מושלים ולא אדע מי לי אדון, זה רודה וזה מ ר ד ה וזה עושה בעברת זדון (אללי לי, סחר' ת"ב ספרד').

—הפע', יָרַד,—הִרְדָּה האל מלכים לפני פלוני, נתן לו לכבש אותם ולשעבדם, unterwerfen; subjuguer; to subdue: מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו יתן לפניו גוים ומלכים יַרְדְּ (ישע' מא ב).—ואמר הפיטן: ותשקוד להזמין אורח ולהאכילו טוב מפעליך ו ל ה ר ד ו ת ו במעשה ידיך (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה"כ). בדמות עזו ערבו לחיות ולא למות דבק עזר לסמכו ו י ר ד י מ ו בכל דמות (רקע"ג, באדני ילדקו, עבודת יוה"כ, סדור רקע"ג, רפב).

—נפע', *נִרְדָּה, נרדה אדם,—יסרו וענשו אותו: משל לבן מלכים שהיה לו פדגוג, כל זמן שהיה סורח היה פדגוג שלו נ ר ד ה, ולבן מלכים שהיה לו מניקה, כל זמן שהוא סורח היתה מניקתו נ ר ד ת (רב כהנא בר מלכיה, מד"ר ברא"ש' לח). — ובסהמ"א: נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל שבעים אומות להיות נ ר ד י ם בעבודת פרך (רש"י, שמות ב יד). ויראו שטרי בני ישראל את חבריהם ה נ ר ד י ם על ידם (הנ"ל, שם ה יט). — ואמר הפיטן: הומר תארם (של אדם וחוה) והומר פחדם ל ה ר ד ו ת מכל ולא לרדות בכל (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יוה"כ). — ואמר המשורר: ואהיה למס עבד, נ ר ד ה במעמס כבד (ר"י הלוי, אל יעלז, דיואן ג, 134). וכל משוש חבל ומעדן גרש ועונשם פורש ושלשתם נ ר ד ו (דמות צלם אדם, כנף רננים, פזמונים, כג:). התנחמי עדה וכנור נבל לקחי ביד ושאי לקונן זמר על אור אשר נ ר ד ה לימים חבל (התנחמי עדה, שם, לג:). —*ובהגיון, הנרדה, המשפט הנרדה, untergeordnet; subordonné; subordinated (מלבי"ם, יסודי חכמת ההגיון).

ב. רָדָה, פ"י, — רָדָה אדם דבש אל כפיו, רדת (דבר) על ידיו, גרף ושם אותו [1]), aufnehmen; ramasser; to take up: ויסר (שמשון) לראות את מפלת האריה והנה עדת דברים בגוית האריה ודבש וַיִּרְדֵּהוּ אל כפיו וילך הלוך ואכל וילך אל אביו ואל אמו ויתן להם ויאכלו ולא הגיד להם כי מגוית האריה רָדָה הדבש (שפט' יד ח–ט). הנבאים נבאו בשקר והכהנים יִרְדּוּ [2]) על ידיהם (ירמי' ה לא). — ורָדָה את האש, גרף את גחלי האש ושם אותן: ממרום שלח אש בעצמתי וַיִּרְדֶּנָּה [3]) פרש רשת לרגלי השיבני אחור (איכה א יג). — ובתו"מ, רדה חלת דבש, רדה את הכוֶּרת, וגם רדתה הכורת [4]): כוורת דבורים וכו' ו ה ר ו ד ה ממנה בשבת חייב (ר"א, שביע' י ז; עקלי ג י). והמכבד והמרביץ ו ה ר ו ד ה חלת דבש בשבת חייב חטאת (תוספת' שבת י יג). הורי רבי אימי ל ר ד ו ת עמו (שמותר לעזור לו להוציא את הדבש מהכורת) (ירוש' שביע' ד ג). ההולך לחלוב את עיזיו ולגזוז את רחליו ו ל ר ד ו ת את כוורתו, מצאו

---

1) [עי' בהערה לשרש ר ד ה.]

2) [אלה דברי רד"ק בפרושו: ענין לקיחה מן רדה הדבש כלומר יקחו השחד לעות המשפט יקחו אותם על ידיהם כרודה הדבש בידו שהוא טוב וערב. וי"מ אותו ענין ממשלה מן כי הוא רודה לא תרדה בו ר"ל הכהנים רודים בעם על ידי הנביאים ומצותם ומטים המשפט כרצונם, ע"כ. והפרוש הראשון עקר.]

3) [אמנם יש מציעים קריאות אחרות כגון וַיֹּרִדֶּנָּה, או שמבינים במשמ' של א. רָדָה, רדה ויִסֵּר אותן, את עצמותי.]

4) [בתוספתי צוקי"ם (תרומ' ח יב) כתוב: החושש בגרונו לא י ר ד נ ו בשמן, אך אין זאת אלא ט"ס במק' יערערנו, עי' עִרְעֵר, עמ' 4740, והערה שם.]

חבירו ואמר לו מה שעזי חולבות מכור לך, מה שרחלי גוזזות מכור לך, מה שכוורתו רודה מכור לך (ב"מ סז.). — *ורדה פת: הרודה פת חמה ונתנה על פי חבית של יין (תרומ' י ג; מכשיר' ג ג). העושה עסתו קבים ונגעו זה בזה פטורים מן החלה עד שישוכו, ר' אליעזר אומר, אף הרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה (חלה ב ד). שתי הלחם נלושות אחד אחד ונאפות אחד אחד וכו' ובטפוס היה עושה אותן, וכשהוא רדן נותנן בטפוס כדי שלא יתקלקלו (מנח' יא א). השוכח פת בתנור וכו' הרודה רודה בסכין אבל לא במרדה (תוספת' שבה יג ח). של בית גרמו היו בקיעין במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד, שלחו חכמים והביאו אומנים מאלכסנדריא והיו אופין כיוצא בהן אלא שאינן בקיען לרדותם (שם יוה"כ ג ה). החמת שפחתה הכהן להיות רודה בה ככר תרומה טהורה (שם כלים ב"ב ו ד). בית גרמו היו מסיקין מבפנים ורודין מבחוץ ולא היתה (לחם הפנים) מעפשת (ירוש' יומא ג ט; שם שקל, ה ב). הדביק פת בתנור התירו לו לרדותה קודם שיבא לידי חיוב חטאת (שבת ג:).—ואמר המשורר: מנוזלי פיהם תזל חמת עכשוב, אך מדבר פיהו בואה רדה יער (רמב"ע, תרשיש א, 12). תאב לבי את חלב פיהו גם יערת רקו יהי רודם (הנ"ל, שם ד, 47). דבש מוסר רדה לך משפת כל נבון לחש (הנ"ל, שם י, 84). —*רודה דבש, שם צפור: הרודה דבש (דער האניג זוכער) שמו יעיד על מעשיו להיות אוהב מאד לאכל דבש משאר דבר (לי:דא, רחסית למודים א י, יג.).

—נפע', *נִרְדָּה,—נרדתה הפת, הוצאה מן התנור וכדו': של בית גרמו היו מסיקין את התנור מבחוץ והיה נאפה ונרדה מבפנים (תוספת' יוה"כ ב ה).

***רֹדֶה,** רודה, ש"ז, — חלק זה של המַרְדֶּה הרודה את הפת מן התנור: מרדה ניטל הרודה טמא מפני הצינורות, ניטלה הצינורת טמא מפני הרודה (תוספת' כלים ב"מ ג ז).

***רִדּוּד,** ש"ז, — א) מעשה המְרַדֵּד והמשטח, תכונת הדבר המְרֻדָּד: מעשה מורד, מרודדין כמין רידוד טס דק ואין בולטין בעוביו ולא חקוקין בשיקוע (רש"י, מ"א ו כט). רידודי טסין לציפוי הקרשים (הנ"ל, שבת מט:, ד"ה משום דכתיב). הרקיע היא הפרישה והרדוד כמו וירקעו את פחי הזהב (רד"ק, ישע מב ה. — ג): צב האדם והעם המרידד ומדבר תחת רגלי העריץ, ואמר הפיטן: מבור תחתיות רדודי לחץ עקבי גדודי מהר וקדר מדדי, קול דודי (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). — ובמשמ' הפח המרקע, Metallplatte ; lame de metal ; plate (of metal): אזי יתעורר הכח ההוא לא לבד ברדוד הפנימי אך גם ברדוד החיצוני (יחזקאל, למודי הטבע, קיד:).

***רִדּוּי,** ש"ז, — א) מעשה הרודה וכובש בעמים וכדו' ומושל בהם, כמו ב. רְדִיָּה: וירדו בדגת הים, יש בלשון הזה לשון רידוי ולשון ירידה (רש"י, ברא' א כו). ובדברי אגדה יצירה זו לשון רדוי וכבוש (הנ"ל, שם ב יט). עד רדתה, לשון רדוי, שתהא כפופה לך (הנ"ל, דבר' כ כ). וירדו, לשון רדוי ונגישה (הנ"ל, ישעי' יד ב). רדו, לשון כבישה ורדוי כמו וירדו בדגת הים (הנ"ל, יואל ד יג). שרי מסים דבר שמשים[1], רידוי של שוטה[2] שמרגילין ומשימין לעבודה, אותו מלבן שתלו (בצואר פרעה) היה לישראל רידוי של השמה (הנ"ל, סוט' יא., ד"ה שרי מסים). — ב) במשמ' יסורים, ענש ומלקות: (ויקח יהושע את עכן וכו' וכל ישראל) לראות ברדויו ויוסרו מלעשות כמוהו (רש"י, יהוש' ז כד). וירדה אותה וישבר אותה ע"י רידוי ויסורין (הנ"ל, איכ' א יג). — ואמר הפיטן: ליל שמורים זדים[3], רדוי שפך, שלח ידו הפך (ליל שמורים אדיר, מעריב ב פסח). מרדות א', לשון רדוי והכנעה שאדם שם על לבו מאליו (הנ"ל, ברכ' ז., ד"ה מרדות). ויש מפרשים וכעכס אל מוסר אויל במכת רידוי שמכים ומרדים בעת שמייסרין אותו (ר"י נחמיאש, משלי ז כב). ולא מצאנו אצל רדוי הבהמות שבט ואצל רדוי האדם והוכיחו שבט (ר"א בדרשי, חותם תכניה, מקל מטה). רשאין ב"ד שבכל עיר ועיר לרדות

---

1) [ע"פ דברי הגמרה.]
2) [כך נכון בדפוס וילנה, ובדפוסים אחרים: שומר, בט"ס.]
3) [כלו' על זדים, על אנשי סדום.]

וליסר בכל מיני ר ד ו י י ן ונדויין המסרב ע ל תקנתן (לבוש, חו"מ ב ח). ויש מן הדין לקונסו ממון ו ב ר י ד ו י הגוף (הולר כחמד ב, קב).

רָדוּם, עי' רָדַם.

רָדוּף, עי' רָדַף.

* **רְדוּף**, ש"ז, — ריצה, תכונת הסוס הרץ: הרואה סוס לבן בחלום, בין בנחת בין ב ר ד ו ף יפה לו, אדום, בנחת יפה ב ר ד ו ף קשה (ברכ' נו:). — ואמר הפיטן: קדש ראשית ערמת שערים, קצוי ארץ זרוים כשעורים, רוח מנשבת כבעלי יערים, ר ד ו ף נשמטת נסים ונסערים (שלמה הבבלי, אין כמדת, סליח' יוס ה). — ומ"ר רדופים, רדופין, בצרוף רגל רדופין, גרוש זמני של אשה מבעלה[1]: א"ר יוחנן, ברגל ר ד ו פ י ן[2] שנו, אי זהו רגל ר ד ו פ י ן, א"ר יוסה בי רבי בון זה רגל ראשון שאביה רודפה לבית בעלה, לא הלכה רגל ראשון מהו שיעשה רגל ר ד ו פ י ן, לעולם יש לה רגל ר ד ו פ י ן, אלמנה מהו שיהא לה רגל ר ד ו פ י ן וכו' (ירוש' פסח' ח ח). אנו (ישראל) דומין לבת מלכים שהלכה לעשות רגל ר ד ו פ י ם[3] בבית אביה, סוף שחוזרה לביתה לשלום (מד"ר שה"ש, חני הומה).

א. **רְדִיד** או רָדִיד[1]), ש"ז, כני רְדִידִי, מ"ר רְדִידִים, — מעטה דק של אשה, צעיף[2]) ; Schleier ; veil ; voile : הגלינים והסדינים והצניפות וְהָרְדִידִים (ישע' ג כג). נשאו את רְדִידִי מעלי שמרי החמות (שה"ש ה ז). — ובתו"מ: נימי סגום ו ה ר ד י ד והחלוק והטלית ג' אצבעות (כלים כט א). הסגום ו ה ר ד י ד שהיו נותנין על פי התנור משוקעין לתוכו, שרץ בתוכו התנור טמא (תוספת' שם ב"ק ו ו). פטרו חכמים את ה ר ד י ד[3]) של אשה מן הציצית (ר' יהודה ב

---

1) [עי' בהערות הבאות.]

2) [בירוש' כתוב' ז ג: ה ר ד ו פ י ן.]

3) במקום זה בלבד הובאה הדרשה — היא דרשת ר' יוחנן, כנאמר במפרש גם בבבלי (פסח' פז:) ובילקוט (שה"ש תתקלד), ועי' רָדַף הערה — בצורתה המקורית, על בת מלכים שבעלה ה מ ל ך ג ר ש אותה (זמן ידוע) מביתו אל בית אביה, כשם שהגלה הקב"ה את ישראל על מנת להחזירם אליו, וכאן ברור מקורו הלועזי של הבטוי בהבנת ר' יוחנן, regale repudium, גרושים מלכותיים, כהוראת repudium במשמ' גרושים מצד הבעל בלבד, בנגוד אל divortium, שהם גרושים בהסכמת שני הצדדים. ואמנם אפשר שעקר הצרוף הוא: legale repudium, גרושין חקיים, שהפך אך במבטא עממי אל regale repudium, רגל רדופין.

ואך בטעות ראו אחר כך בעברית את המלים ר ג ל ר ד ו פ י ן (בהפיך, במקום רגל רפודין) כעבריות, והואיל וגם במשנה במקומות שונים מדבר על אשת איש שהיא (מרצונה, ונגד רצון בעלה) בבית אביה ועושה שם חדש או רגל, חשבו שנאמרו דברי ר' יוחנן על משנה זו או זו, והביאו אותם אמוראי ארץ־ישראל ובבל כפרוש למשנה. אך אפילו בבבלי (כתו' עח:) מובאים דברי ר' יוחנן בדרוש על הכתוב בשה"ש „אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום", ומכאן שלא על המשנה נאמרו אלא על הפסוק, והנאמר במד"ר שה"ש הוא הוא מה שאמר ר' יוחנן.

והואיל והבינו המאחרים ר ג ל ר ד ו פ י ן כמלים עבריות, כפרוש הנתן באמת לצרוף זה ע"י ר' יוסה בירבי בון בירוש', על כן כתבו בצורה עברית ממש בתוספת' ובבבלי (עי' רָדַף) במקום „שעשתה ר ג ל ר ד ו פ י ן": שהיתה ר ד ו פ ה (לילך) אל בית אביה; ובדרך זו הפך הפעל רָדַף העברי לשמש כמו repudiare, ג ר ש (את האשה) או repudium remittere ברומ'. ועל כן מביא הילקוט אף את דרשת ר' יוחנן שבמד"ר שה"ש בצורה זו: ו ר ד ו פ ה לילך לבית אביה (ילק' שמע' שה"ש תתקלד).

ומעין הנאמר במשנה ובבריתות על האשה שהיתה רדופה לילך לבית אביה, נאמר גם בחק הרומאי על אשת איש שהלכה מבעלה מסבות שונות המצדיקות את הוריה או אותה לשלוח לו repudium. ועי' במאמרו של טורטשינר בקובץ לזכרו של יוחנן לוי, עמ' 59 וכו'.]

1) [גם בארמ' וסור' רדידא באותה משמ', ויש משום בערב' רִדָא a), צעיף.]

2) [כך השבעים (θεριστρόν) והוולג' (theristra), וכן ריב"ג (מעטפות), ראב"ע (בלשון ישמעאל כמו צעיף) ורד"ק בשרשיו, וז"ל: והרדידים הם כדמות צעיפים או מעטפות הנקראים בערבי א"ל ארד"א, ע"כ. וחז"ל פרשו: הרדידים, לסוטה וכו' (ירוש' סנה ו ח), באותה משמ'. ועוד שם בדברי הרד"ק: ויש מפרשים קלעי משי שעושין הנשים לקשור ראש, ע"כ. אך ת"י ובבינתא (והתרג' הארמי לשה"ש כדרש: תגא דמלכותא), ולפי זה אף רש"י לישע': כבינתא, פרמלי"ץ בלעז, והם של זהב שמכבנין בה את הסרבל שהאשה מתעטפת בו, ע"כ. ובשה"ש: עדיי המרודד והמרוקע עלי ע"כ.]

3) [כך הגרסה בילק' (במד' תתב) בדפוסי הספרי: את הדרדור.]

a) رداء

צבא, ספרי במד׳ קעו). — *ובמשמי קפול ויִשור הבא לחזק באפן זמני במקום קרע שבבגד [1]: הקורע מן המלל מן השלל מן הרדיד אינו קרע, מן האיחוי הרי זה קרע (ירוש׳ מו״ק ג ז). — ובסהמ״א: יוצאות הנשים בקיסמין שבאזניהן וכו׳ וברדיד הפרוף (רמב״ם, שבת יט יג). והיא (הסוטה) עומדת ביניהן בלא רדיד ובלא מטפחת אלא בבגדיה וכיפה שעל ראשה כמו שהאשה בתוך ביתה (הוא, סוטה ג ה). ומעשה באחד שהעביר אברה נוצה של עוף מעל רדיד הדיין ואחר כסה רוק מלפני הדיין ואמר לו הריני פסול לך לדין (הוא, סנהדרין כג ג). ורדיד קטן יעטף בו ראשו וכתפיו ובי׳ רדידים יתנגב בהם כשהוא רוחץ בבית המרחץ (פרוש המשנ׳ להרמב״ם, שבת עז ד). כי אפי׳ נסתפג בעשר רדידים והם הנקראים אלונטית וכו׳ לא יביאם בידו גזירה שמא יביא הראשונה ויסחוט אותה, ואם הרוחצים רבים בטלה גזרה וכו׳ ולפיכך יביא הרדיד שמסתפגין בו וכו׳ והפסק כי אפי׳ אחד יביא הרדיד שנסתפג בו בידו (שם שם כב ה). סרוחי טבולים, קושרין כעין רדידים בראשו ומשלשלין ומפשילין ראשי הרדיד לאחוריהם והוא הסרח (ר״א צלנגלי, יחזקי כג טו). והן מכסות בצעיפיהן ומתעטפות ברדידי צניפיהן (ר״י חריזי, תחכ׳ כ, 198). וראשה פרוע ואין לה רדיד כשאר הנשים אעפ״י ששערה מכוסה במטפחת (ר״א מלוניל, ארחות חיים ב, הלכ׳ כתובות לג). ויתן לה (ההנוני) הסוכרי ותקשרהו בכנף רדידה וכו׳ ותקח האשה ותתכם ברדיד ותלך (משלי סנדאבר). — ובהשאלה: כל שכן מי שהראה מהם הכשרות והתעטף ברדיד החסידות עם מעוט הבנת אמתת הדברים (ר״י א״ת, רקמה, הקד׳, 7). ינקתם מחלב שדיה ושודיה (של תבל) הבגד בגדיה והמרד רדידיה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה (ר״י חריזי, תחכ׳ ג, 30) — ואמר הפיטן: שש מאות נקראות בדת האל יסודיהם, לבת מי זאת נרמזות על כנפי

[1]) [כך בקרוב אפשר להבין מלה זו כלשון רְדוּד ושטוח של דבר מקֻפל, ואולי צ״ל רדוד במק׳ רדיד. וז״ל קרבן העדה: שאגד בידו כל הקרע ראשו עם סופו ותוחב המחט ב׳ או ג׳ פעמים, ע״כ. ואין בזה באור לשוני למלה רדיד.]

רדידיהם וכו׳ ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם (רסב״ג, שם מחזז, אהבה פרשת שלח). יחלץ יעליץ ידידיכי ויפדך ויעדך רדידיכי (קובצי הפיוט׳ מז). אזי נשקטת בטח בשלוה שדוכה על רדידיך (מאיר בן אלעזר, ציון לפירת, קינ׳ ת״ב). — ואמר המשורר: הלצבי חן גבורת און ועצמה להתעטף רדיד אפל כשלמה (יוסף בן חסדאי, הללבי חן, סעה״ם 27). והסהר יאו מסהרונה יהי נחשב וכימה לה רדידים, ועיש ממאורה עשתה עב וענן לה כסות במקום בגדים (לקו״ק כד). ודודי קושרים ורעי שוקרים ורבים אומרים לנפשי אין ידיד, רדידי חובשים ולחמי דורשים ועלי חורשים לאבד הרדיד (סעדיה אבן דנן, מלאכ׳ השיר, 13).

ב.**רְדִיד**, ס״ז, — פח מרקע, Metallplatte; lame de métal; plate (of metal): יביאו רדיד[1] של ברזל ויחודו אותו משני ראשין ומכפלין אותו לצד אחד ושמו מספרת (פרוש הגאו׳, כלים יג א).

רְדִידָה, ס״נ, —כמו ב. רְדִיד: אסור להחליקו בכלי החליקה והיא רדידה של ברזל שמחליקין בה הבנאין הכותלין ונקראת כפים (פרוש המשנ׳ להרמב״ם, מדות ג ד). טסין הם רדידות כדכתיב וירקעו ומתרגם ורדידו (ר״ש, כלים יא ג). ועשה עליהם צפוי הזהב ורדידתו על הציורים (ר״י אברבנאל, מ״א ו).

א.*****רְדִיָּה**, ס״נ, — שה״פ מן א. רָדָה, מעשה הרודה ומושל בבני אדם, שעבוד, כבוש וכדו׳: ומוראכם וחתכם יהיה, מורא וחתות חזרו ורדייה לא חזרה, ואימתי חזרה, בימי שלמה, שנאמר כי הוא רודה וכו׳ (מד״ר ברא׳ לד). — ובסהמ״א: כי הכבישה והרדייה והוא ההכרח והממשלה נתונה לאדם (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים, ויצא, לג.). ואין הברכה ג״כ בממשלה ורדייה כי גם האריה מושל בחיות השדה ולא נאמר בו ברכה (ר״י אברבנאל, ברא׳, ויברא אותם אלהים). אמנם המון האנשים וכללותם אין להם רק הרדייה והממשלה על הב״ח (ר״מ אלבילדא, ראשית דעת ב ב ד, קכו:). אבל בפרשת נח וכן דוד המלך לא הזכירו לשון רדיה כי אם לשון מורא (כלי יקר, ברא׳ א כח). — ואמר הפיטן:

[1]) [אך אולי אין כאן אלא ט״ס במק׳ רְדוּד, וצ״ע.]

ומרדית פרך ירא מבוראך (כי"ל בר כלונן, אזהרות, כה:). — *ובמשמ׳ רדוי ומלקות: אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה, מה היו עושים להם, מרביצי׳ אותן בפלטריות ומעבירין רדוי [1]) עליהם [2]) (מד"ר בראשי׳ מא).

ב.*רְדִיָּה, ש"נ, — שה"פ מן ב. רָדָה, פעלת הרודה את הדבש, הפת וכדו׳: רואין את העצים שהוסק בהן כאלו לא הוסקו לאחר רדיית הפת (תוספ׳ כלים ב"ק ד ג). בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים וברדייתו ולא רצו ללמד, שלחו והביאו אומנים מאלכסנדריאה והיו בקיאין במעשה לחם הפנים וברדייתו לא היו בקיאין (ירוש׳ שקלי׳ ה ב; שם יומא ג ט). לא תעשה כל מלאכה יצא תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה (שבת קיז:; מעין זה ר"ה כט:). — ובסהמ"א: ואין שם מלאכת ישראל כל עיקר, לא נתינת עצים ולא שגירה ולא אפייה ולא רדייה ולא כהנחה ולא בגמירת הפת (שו"ת הגאו׳ מהנגי׳, גינצבורג, 224). רדייתה בעודה עיסה קודם שיקרמו פניה מלאכה היא (ר"ח, שבת ד:). וטירת התנור והוא המקום הבנוי בצידו שמניחין בו את הפת בעת רדייתה בזמן שהיא גבוהה ארבעה טפחים טמאה בטומאת התנור (ראב"ש, כלים יז ד). דלעולם מכל מלאכה אימעט תקיעה ורדייה (רשב"א, תוס׳ שבת קיז:, ד"ה והתנא).

*רַדְיָן [3]), רודין, ש"ז, רק נק׳ רַדְיָנִית, — פרה רדינית, פרה למודה לחרוש: לפרה הדיוטית שהעמידה בעליה בשוק אמר רדיינית היא ומשוה תלמים תלמים היא, אמרין אין רדיינית אילין סכותיה דאית בה מה אינון (בר קפרא, מד"ר רות, סוף פרשה ג, והלכנה סתיהן).

*רְדִיפָה, ש"נ, — מעשה הרודף אחר אדם או בעל חיים, Verfolgung; persecution: רדף שלש רדיפות זו אחר זו אפילו ביום אחד הרי זה מועד (תוספת׳ ב"ק ב ג). בקש שלום ורדפהו, בקשהו במקומך ורדפהו במקום אחר, אמר ר׳ טביומא, נאמר רדיפה רדיפה, מה רדיפה שנאמר להלן כבוד בעולם הזה וחיים לעולם הבא [אף רדיפה האמור כאן כבוד בעולם הזה וחיים לעולם הבא] (ירוש׳ פאה א א). שור שהוא מועד למינו וכו׳ ר׳ יוסי בן חנינ׳ אמר בשורף שלש רדיפות והן משערין שיש ברדיפתו נגיח׳ (שם ב"ק ד ג). היה בכור רדפו וכו׳ א"ר פפא לא שנו אלא שבעטו בשעת רדיפה אבל לאחר רדיפה לא (בכורות לה.). — ובסהמ"א: ולדעת המוסר אשר בדברים המדיניים וזה יהיה בעזיבת המדות המגונות וברדיפה במדות המשובחות (רלב"ג, משלי א ג). הרדיפה בכל מקום והדליקה רק במקום עליה (שד"ל, בית היוצר, 199). — ואמר הפיטן: בוטחיך הצל נסו בצלך להחסות, רדיפתם בקש עליך הדבר לעשות (אליה בר שמעיה, אקרא בשמך, סליח׳ יום ז). — *ובמשמ׳ משאלת כלפי דברים שאין בהם רוח חיים הבאים זה אחר זה, רדיפת הטעמים: דע שטעמי אלו ג׳ הספרים יש בהם שרודפים זה אחר זה ויש שאינם רודפים זה אחר זה, אילו שיש בהם רדיפה, רביע וזרקא וכו׳ (שער טעמי׳ ג׳ ספרים לר"י בן בלעם). הלאטיני מפני שאין להם טעמים המורים קריאת הדברים הכתובים בספריהם או ברדיפה או במנוחה שמועילים מאד להודיע לאחרים על דרך נכון מה שהיה מסור ללבבם (שלטי הגבורים, לשונות העמים, ח:). חלקי הזמרה המלאכותית הם שלשה היינו הספור דברים שקראו הפלוסוף הזה אוראציאוני הסדר או משפט מדת הזמן בהשקט ובמנוחה או ברדיפה מהירה ותכופה בקולי הזמרה שקראו רִיטְמוֹ (שם פרק ד). הנגוד הנמצא בב׳ השיטות האלו ביחס אל הרדיפה וכו׳ שאותו הטעם שהוא מתרדף בהשטה הטברנית הוא בלתי מתרדף בהשטה הבבלית וכו׳ וכהיפך הרביע המנוע מן הרדיפה אצל הטברניים מתרדף הוא אצל הבבליים וכו׳ והנה בכל אלו הפסוקים ששינוי טעמיהם לא צמח אלא מחלוף הרדיפה ולא מחלוף הנחוה, היו בעלי ב׳ השיטות מסכימים יחד בפשטי המקראות וכו׳ (שמחה פינסקר, מבוא אל הנקוד האשורי, 32—33). — ורדיפת התנועות: כי (הלשון) העברית קשה לה רדיפת שלש תנועות

---

1) [ז"א רדיה, וכן בפרוש מ"כ, שאמנם מפרש ע"פ הארמי׳ כלי מחרשה, ואינו נראה. ואין להשלים רדים כדעת אחרים.]

2) [כל הקטע חסר בדפוס וינציה ואצל תיאודור.]

3) [עפ"י שמוש הפעל רדא, רדי, במשמי׳ חָרַשׁ בארמ׳ שבתו"מ.]

אלא בפגישת הכפל כמו שרוך (ר"י א"ס, כוזרי ג פ). — °וכתורת הלשון, תכונת המלים הנרדפות, הדומות זו לזו בהוראתן: ההיות שהוא בערבית אלהויה יאמר ב ר ד י פ ה על הענינים ישולח עליהם שם הנמצא (מה שאחר הטבע לאבן רשד, כ"י, על פי קלנקין). בזכרך מלים נרדפים אם ר ד י פ ה אמתית או בלתי אמתית (שלמה דפיירי, הקדי אמרי נועם, כ"י בריט' מוזי). — °ובהגיון, מסקנת ההקש: וכל אחד משני המשפטים אז יקרא הקדמה, והמשפט השלישי המתחייב מחבור שתי ההקדמות יקרא תולדה, ויקרא גם כן ה ר ד י פ ה (ר"מ א"ס, מלות ההגיון ו). כל משפט הוא שני חלקים כמו שבארנו נשוא ונושא וכו' החלק המשותף לשני המשפטים נקראהו גבול אמצעי, החלקים הנבדלים נקראים דקצוות וחבור שניהם התולדה או ה ר ד י פ ה (שם שב). — °על דרך רדיפה, על דרך העברה: יש לתמוה לדברי המבחיל [1]) אשר אמר כי בכל מקום אשר אמרו חכמין חל להיות כך וכך היא ע"ד ר ד י פ ה, ר"ל אלו היה נופל, לא שיפול באמת (ר"א הקרחי, גן עדן, ענין קדוש החדש ה, ו:).

רדם [2]), ממנו °הרדמה, רדם, °רדם, °רודם, תרדמה.

רַדַם, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— נפע', נרדמתי, נרדם, ירדם, — נרדם האדם, תקפה אותו שנה, התנמנם וישן בשנה עמקה, einschlafen, s'endormir; to fall asleep: ותבא אליו בלאט ותתקע את היתד ברקתו ותצנח בארץ והוא נרדם [3]) ויעף וימת (שפט' ד כא). ויונה ירד אל ירכתי הספינה וישכב וירדם ויקרב אליו רב החבל ויאמר לו מה לך נרדם קום קרא אל אלהיך (יונ' א ה—ו). מגערתך אלהי יעקב נרדם [4]) ורכב וסוס (תהל' עו ז). אגר בקיץ בן משכיל נרדם בקציר בן מביש (משלי י ה). ובדברו עמי נרדמתי על פני ארצה (דני' ח יח). ובשמעי את קול דבריו ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה (שם י ט). — ובתו"מ: נתנמנמו יאכלו, נ ר ד מ ו לא יאכלו (ר' יוס', פסח' י ח). יונה בצרת נפשו נ ר ד ם וישן ובא אליו רב החובל, אמר ליה, הרי אנו עומדין בין מות לחיים ואתה נ ר ד ם (תנחו' ויקר' ח). — ובתפלה: המעורר ישנים והמקיץ נ ר ד מ י ם [1]) והמשיח אלמים והמתיר אסורים וכו' (נשמת כל חי, שחרית לשבת, אשכנ' וספרד'). — ובסהמ"א: תחזק הכח ההוא מאד עד שיתבטלו הרגשותיו וכחותיו הגופניות ו י ר ד ם להתגברות הכח שאינו גופני בו ולחלש הכחות הגופניות מפניו (כוזר מן ד). ויחיו הלבבות בלקחם ורקחם ויעירו לב נ ר ד ם כנרדם (ר"י חרי.י, תחכ', הקד', 11). כי טבע האדם מנהיג את הגוף בהקיץ ו ב ה ר ד ם (ר"י זבארה, שעשועים ט, דודזון, 105). כי נרדמו כחותיו הגשמיות ומתו תאוותיו החומריות (ר"י אברבנאל עה"ת, ימרו, בחדש השלישי). — ואמר הפיטן: עת הרדמו במלון מצאך ותבטיחהו היות לו למשגב (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה"כ, קבץ מע"י גאו' ב, 113). — ואמר המשורר: ומי (הוא) ובו רוח וחלל מושלך בחוצות ולו נפש, עניתיו, נ ר ד ם (ר"ש הנגיד, ואומר הים, בן משלי תו, ששון, קסז). ובנרדם לב נ ר ד ם יעור ובנר דם כאור תאורנה (עמנו', מחב' ז, 31).

— קל, °בינ' פעו', *רדום, — כמו נרדם, ובהשאלה למת: עד מתי אבות העולם ר ד ו מ י ם בשינה ואי אתם משגיחים על הצרה שבניכם שרוין בה (מד"ר אסתר, אם על המלך טוב יכתב לאבדם) — ובתפלה: המעורר ישנים והמקיץ ר ד ו מ י ם [2]) מחיה מתים ורופא חולים (נשמת כל חי, סדר רע"ג השלם ג, כד.). — ואמר הפיטן: להדמים מאורות ולהחיות ר ד ו מ י ם (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה"כ, קבץ מע"י גאו' ג, 111). הופיעה ממרומים עלינו ברחמים והטליל תחיית ר ד ו מ י ם (ינאי. אתה אומר, קרוב' ברכת', זולאי, כב). חסד ורחמים תט ממרומים להחיות בטל

1) [צ"ל המהביל כמו לקמן ז:]

2) [אין רדם במשמ' קרובה בלשונות האחיות, אך אולי צודק ברט WU, עמ' 44, המשוה ארדג, שנה עמקה בערב', וכן בא בערב' מרדן במשמ' אפל וכהה.]

3) [כתב בעל מ"ש: בכמה ספרים מדויקים ודפוסים ישנים בקמץ הדל"ת ולרד"ק בפתח.]

4) [יש גורסים: נרדמו רכב וסוס.]

1) [עי' הערה שאחר זו.]

2) [כך גם במחז' ויטרי עמ' 153 ובסדורי תימני כ"י ודפו', וכן בדברי ראב"ע (חבק' ג יט): והמקיץ ר ד ו מ י ם איננו נכון כי המקיץ הוא הישן, ע"כ. ובנוסח אשכנז וספרד וברמב"ם (סדר תפלות בסוף ס' אהבה): נ ר ד מ י ם, ועי' הערת בר בסדורו (עמ' 206).]

רדומים (הוא, אותותי, קרוב' שמות, שם, עה). וגואלי חי אמרתי בחיי מחיה בטל רדומיי (הוא, אז עשיית, קרובי ויקל', שם, קסה). סוגת שושן עלות משפלה, שיחת רדומים עלות מסכפלה (ר"א קליר, בראשה, קרוב' פורים). אי כה שיח ששים אותיות הקדומות וכו' והן עתה עתקו רדומות (הוא, אי כח אמר, קינ' ת"ב). נא החיה רדומינו בכום תעל (וארץ שפכ רומי, קינ' ת"ב). תהלות דר, הקץ רדומים חשובים בין האומים (מלכנו באנו, סליח' ער"ה). ותבחר נפשם מיתת רדומים (משה בר שמואל, מלך מלכים, סליח' ד עשי"ת). — ואמר המשורר: וראו תמונה נשואת חן, רדומה ולבה ער, ישנה וטוב זכרה יעירה (ר"י הלוי, זאת התלאה, דיואן ב, 98). — ובינ' פועַ', ״רֹודֵם¹), רֹודֶמֶת, באותה משמ'. ואמר המשורר: מי יהיה לי דן עלי עופר נעים לבב צעיר ורב רודם, תאב לבבי את חלב פיהו גם יערת רקו יהי רודם, היה מאד כילי בתתם לי עד כי ינקתימו והוא רודם (רמב"ע, תרשיש ד 47). אחים אבל רואות לתבל תחזה בהם עלומיה והיא רודמת (הוא, שוש בלי פה, דיואן בודל' קכה; ברודי, קמח).

— הִפע', ״הִרְדִּים, — הרדים את פלוני, הפיל עליו תרדמה, גרם לו שירדם: הרדימו (את אדה"ר) בנועם שינה, הרים ממנו עצם ועשה עלמה (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, קבץ מע"י גאו' ב, 2). וכיון דלהקיץ הוא לא בנעימה ובנחת נשמע שהרי קול נעים מרדימו והולך (רש"י, עירוב' קד., ד"ה וקא בעי). והיו נזהרים לשמרו שלא להרדימו בשינה שמא יראה קרי ויפסל לעבודה (המאירי, יומא א, יח.). שאל מים ותשקהו חלב להרדימו (ר"י אברבנאל, שפט' ד יט). — ואמר המשורר: יישן הזמן לבי בחיקו להסגירו ביד זרים לאכלה כזיז שדי אשר יתחכמו לו להרדימו בחיק עלמה בתולה (עמנו', מחב' א, 8). ובהשאלה, הִרְדִּים את הכח, את החוש, החליש ושִׁתֵּק אותו: וראוי שילעס (השותה סם משלשל) המתעב התרופה דבר מן אלטרבין כדי שירדים כח הפה (קאנון א ד ה). ומכלל מה שירדים החוש כבלי היזק, המים הקרים קרור נמרץ (שם ג ז, שיניס ה).

¹) [בהשפעת הכתוב שם בנימן צעיר רֹדֵם (תהלי סח כח), עי' א. רֹדֶה והערה שם.]

— הֻפע', ״הֻרְדַּם, — כמו נִפע', וגם בהשאלה למת': ואמר הפיטן: לילה לא ישכב יומם לא ינוח עד ירדם¹) בקבר (אנוש מה יזכה, קרוב' יוה"כ אשכנ' ואיטל'). הרדם (אדה"ר) ומצלעו עזר לו יעדת (משלם בר קלונימוס, אמיץ כח, עבודת יוה"כ). — ״וְהֻרְדַּם אבר חוש, נחלש ושֻׁתַּק: והאברים יקרה להם תחלה שיורדמו (פרקי משה כג). כמו שיורדמו האברים בעת הפסק המשך הרוח (כרבוני, ארח חיים ג ד, כ"י ביהמ"ד שכטר). ויאחז בפה (מים קרים) לקיחה אחר לקיחה עד שיורדם החוש (קאנון ג ז, שיניס ה).

״רֶדֶם, ש"ז, — תַּרְדֵּמָה, שֵׁנָה עמקה, ואמר הפיטן: בין בתרים אורו כורח והראהו ארבע מלכיות ברדם (ר"א קליר, איכה את אשר כבר עשוהו, קינ' ת"ב). ראשון אמצת לפרח שושנים אמוץ לעורר מרדם ישנים בזוכרך ברית ראשונים (הוא, ראשון אמנה, מוסף שבת החדש). בלקח טוב לא נמר, עיניו מרדם יפקח, לנועם צרדה וקול זמר רוגנים ילמדו לקח (רקע"ג, באדני ילדקו, עבודת יוה"כ, סדור רקע"ג, רפד). סמך ביאת שמש צידו ימעיטו סאב לובן פן ברדם יקרהו (משלם בר קלונימוס, אמיץ כח, עבודת יוה"כ). והיה יום אחד כהקיץ מרדמו²) ורוח אלהים החל לפעמו (מגלת אחימעץ, נויבואר ב, 119). המתיק לו (לאדה"ר) רדם ונתץ גויו, העלה בשר כמהו ולא הבין (א:כר סלה, עבודת יוה"כ, מחז' איטל' ב, קכט.). מה לך להיות נרדם, אין עתה עת רדם (רש"י, יונ' א ו).

רדע ³), ממנו *מַרְדֵּעַ, ״רֶדַע.

״רֶדַע, ש"ז, — הולכת בקר במַרְדֵּעַ, ואמר הפיטן: דרור קרא לפדעי, כאב מיסרי ומידעי, דרבן בבקר רדעי, אם לא תדעי (משלם ברבי קלונימוס, אפיק, יוצ' ב פסח).

¹) [יֻרְדַּם, כך במחזורי אשכנ' ואיטל'. ברודי (מבחר השירה העברית, כד) נקד יֵרָדֵם, נִפע'.]

²) [אמנם ב. קלאר בהוצאתו מנקד מֵרְדָמוֹ, שם הפעל מן רָדַם, קל.]

³) [עי' בהערת המחבר לערך מַרְדֵּעַ, עמ' 3312.]

רדף [1]), ממנו *הרדפה, מרדף, *רדוף, *רדיפה, רדף.

רדף [2]), פיו"ע, רדפתי, רדפו, רדפו, רדפוני, רדפוך, רדפום, רדפתם, רדף, רודף, רדפיך, רדפם, רדפים, רדפי, רדפי, רדפי, רדפינו, רדפיכם, רדפיה, רדפיהם, רדף, רדופי [3]), רדפה, רדפו, רדפם, רדף, רדפהו, רדפו, ארדף, ארדוף, ארדפה, תרדף, תרדפנו, תרדפם, ירדף, ירדף [4]) ירדף, ירדפך, ירדפו, ירדפהו, ירדפם, תרדף, נרדף, נרדפה, תרדפני, ירדפו, ירדפו, ירדפוני, ירדפום, — א) רדף אחרי פלוני, הלך אחריו ודבק בו, nachfolgen; (pour)suivre; to follow: הם יצאו את העיר לא הרחיקו ויוסף אמר לאשר על ביתו קום רדף אחרי האנשים והשגתם (בראש' מד ד). ואהוד נמלט וכו' וירדו עמו בני ישראל מן ההר והוא לפניהם ויאמר אליהם רדפו [5]) אחרי כי נתן יי' את איביכם את מואב בידכם וירדו אחריו וילכדו את מעברות הירדן למואב (שפטים ג כו–כח). — ובהשאלה, רדפו טוב וחסד את האדם ודבקו בו: אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי (תהל' כג ו). — ורדף האדם שלום, משפט, צדקה, מרמה, יין, שכר, רוח וכדו', דבק בהם ובקש לקימם במעשיו: צדק צדק תרדף (דבר' יו כ). שריך סוררים וחברי גנבים כלו אהב שחד ורדף שלמנים (ישעי' א כג). הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם (שם ה יא). שמעו אלי רדפי צדק מבקשי יי' (שם נא א). אפרים רעה רוח ורדף קדים כל היום כזב ושד ירבה (הוש' יב ב). סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו (תהל' לד יה). קרבו רדפי זמה מתורתך רחקו (שם קיט קנ). רדף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד (משלי כא כא). — ורדף האדם לדעת את ה': יחיינו מימים ביום השלישי יקמנו ונחיה לפניו ונדעה נרדפה [1]) לדעת את יי' (הוש' ו ב–ג). — ב) ורדף איש או צבא־מלחמה אחר האויב כדי להשיגו, דלק אחריו באיבה, verfolgen; poursuivre; to pursue: ויגד ללבן ביום השלישי כי ברח יעקב ויקח את אחיו עמו וירדף אחריו דרך שבעת ימים וידבק אתו בהר הגלעד (בראש' לא כב–כג). ויסעו ויהי חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב (שם לה ה). וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם (שמות יד ד). ויחזק יי' את לב פרעה מלך מצרים וירדף אחרי בני ישראל וכו' וירדפו מצ־ים אחריהם וישיגו אותם חנים על הים (שם שם ח–ט). ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו אשר הציף את מי ים סוף על פניהם ברדפם אחריכם (דבר' יא ד). פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח כי יחם לבבו והשיגו (שם יט ו). ויהי השער לסגור בחשך והאנשים יצאו לא ידעתי אנה הלכו האנשים רדפו מהר אחריהם כי תשיגום (יהוש' ב ה). והאנשים רדפו אחריהם דרך הירדן על המעברות והשער סגרו אחרי כאשר יצאו הרדפים אחריהם (שם שם ז). וינגעו יהושע וכל ישראל לפניהם וינסו דרך המדבר ויזעקו כל העם אשר בעיר לרדף אחריהם וירדפו אחרי יהושע וינתקו מן העיר ולא נשאר איש בעי ובית אל אשר לא יצאו אחרי ישראל ויעזבו את העיר פתוחה וירדפו אחרי ישראל (שם ח יה–יז). וברק רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה עד חרשת הגוים (שפט' ד יו). וינסו זבח וצלמנע וירדף אחריהם (שם שם יב). אחרי מי יצא מלך ישראל אחרי מי אתה רדף אחרי כלב מת אחרי פרעש אחד (ש"א כד יה). ויאמר (דוד אל שאול) למה זה אדני רדף אחרי עבדו (שם כו יח). וירדף עשהאל אחרי אבנר (ש"ב ב יט). ויאמר דוד אל אבישי עתה ירע לנו שבע בן בכרי מן אבשלום אתה קח לך את עבדי אדניך ורדף אחריו וכו' ויצאו

---

[1]) [עי' בהערה שאחר זו.]

[2]) [גם בארמ' ובסור' בא רדף בכל ההוראות של הפעל בעבר', וכן בשבאית ובערב' רדף a) במשמ' בא אחר אדם או דבר. בלשונות הקדומות ביותר, באשור' ובאוגרית', אין השרש, ובאשור' במקומו רדו, שהוא רדה בעבר', ועל כן אפשר שנולד רדף מתוך צרוף קדום כגון רדה פאתי, אפי, פני וכדו', שהפך לפעל אחד.]

[3]) [כך כתיב; קרי: רדפי.]

[4]) [אין הנקוד מתכון למבטא: ירדף, אלא, כבמקרי הפתח הגנוב, למבטא: יארדף, בתנועת פתח בין י ובין ר. והשוה טורטשינר, המבטא העליו, עמ' 41, ספר איוב, עמ' 37 הערה 1.]

[5]) [אמנם השבעים מתרגמים, כאלו גרסו: רדו אחרי, כמו בהמשך: וירדו אחריו, וכך נראה.]

a) ردف

---

[1]) [אמנם נראה, שכונת המקור היא: ונחיה לפניו ונרעה נרדפה (את ה', כדי) לדעת את ה', בצרוף רעה — רדף שם יב ב: רעה רוח ורדף קדים.]

אחריו אנשי יואב וכו' ויצאו מירושלם לִרְדֹּף אחרי שבע בן בכרי (שם כ ו–ז). — וְרָדַף האלהים אחר האדם בחרב: כה אמר יי' צבאות הנני משלח בם את החרב את הרעב ואת הדבר וכו' וְרָדַפְתִּי אחריהם בחרב ברעב ובדבר (ירמ' כט יז–יח). — וְרָדַף את האויב, את נפש האדם באותה משמ': וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו וכו' וירדף עד דן ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם וַיִּרְדְּפֵם עד חובה (בראש' יד יד). וּרְדַפְתֶּם את איביכם ונפלו לפניכם לחרב ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה יִרְדֹּפוּ (ויקר' כו ז–ח). ורדו בכם שנאיכם ונסתם ואין רֹדֵף אתכם (שם שם יז). ונתן יי' אלהיך את כל האלות האלה על איביך ועל שנאיך אשר רְדָפוּךָ (דבר' ל ז). איכה יִרְדֹּף אחד אלף ושנים יניסו רבבה (שם לב ל). ויהי ככלות ישראל להרג את כל ישבי העי בשדה במדבר אשר רְדָפוּם בו ויפלו כלם לפי חרב עד תמם (יהוש' ח כד). איש אחד מכם יִרְדָּף אלף (שם כג י). ויצא געל לפני בעלי שכם וילחם באבימלך וַיִּרְדְּפֵהוּ אבימלך וינס מפניו (שפט' ט לט–מ). ויצאו אנשי ישראל מן המצפה וַיִּרְדְּפוּ את פלשתים ויכום עד מתחת לבית כר (ש"א ז יא). אֶרְדְּפָה [1]) איבי ואשמידם ולא אשוב עד כלתם (ש"ב כב לח). התבוא לך שבע שנים רעב בארצך ואם שלשה חדשים נסך לפני צריך והוא רֹדְפֶךָ ואם היות שלשת ימים דבר בארצך (שם כד יג). ואחזיה מלך יהודה ראה וינס דרך בית הגן וַיִּרְדֹּף אחריו יהוא (מ"ב ט כז). זנח ישראל טוב אויב יִרְדְּפוֹ (הוש' ח ג). על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה לא אשיבנו על רָדְפוֹ בחרב אחיו ושחת רחמיו (עמו' א יא). יִרַדֹּף אויב נפשי וישג וירמס לארץ חיי (תהל' ז ו). יהי דרכם חשך וחלקלקת ומלאך יי' רֹדְפָם (שם לה ו). כי אתה אשר הכית רָדָפוּ ואל מכאוב חלליך יספרו (שם סט כז). יען אשר לא זכר עשות חסד וַיִּרְדֹּף איש עני ואביון ונכאה לבב למותת (שם קט יו). כל מצותיך אמונה שקר רְדָפוּנִי עזרני (שם קיט פו). שרים רְדָפוּנִי חנם (שם שם קסא). כי רדף אויב נפשי דכא לארץ חיתי (שם קמג ג). סכותה באף וַתִּרְדְּפֵנוּ הרגת לא חמלת (איכה ג מג). — ורדף לאדם במשמ' זו: כי תאמרו מה נִּרְדָּף לו ושרש דבר נמצא בי (איוב יט כח). — וְרָדַף אל אדם או שבט במשמ' זו: ויִצָּעֵק כל איש אפרים וכו' וַיִּרְדְּפוּ אל מדין (שפט' ז כד–כה). — ובהשאלה, רָדְפָה קללה או מחלה את האדם, רדף אותו הדם: יככה יי' בשחפת ובקדחת ובדלקת ובחרחר ובחרב ובשדפון ובירקון וּרְדָפוּךָ עד אבדך (דבר' כח כב). ובאו עליך כל הקללות האלה וּרְדָפוּךָ והשיגוך עד השמדך (שם שם מה). חי אני נאם אדני יי' כי לדם אעשך ודם יִרְדְּפֶךָּ אם לא דם שנאת ודם יִרְדְּפֶךָּ (יחזק' לה ו). — וּבלי השלמה, רָדַף, במקום רדף את האדם, אחר האויב וכדו': וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו ילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות וַיִּרְדֹּף עד דן (בראש' יד יד). אמר אויב אֶרְדֹּף אשיג אחלק שלל (שמות טו ט). כי יצא מלך ישראל לבקש את פרעש אחד כאשר יִרְדֹּף הקרא [1]) בהרים (ש"א כו כ). וישאל דוד ביי' לאמר ארדף אחרי הגדוד הזה האשגנו ויאמר לו רְדֹף כי השג תשיג והצל תציל (שם ל ח). כי אמרו אויבי לי וכו' רִדְפוּ ותפשוהו כי אין מציל (תהל' עא י–יא). —

— ובינ' רֹדֵף, הרודף, הרדפים, רדפי, רדפיך: ותאמר להם ההרה לכו פן יפגעו בכם הָרֹדְפִים ונחבתם שמה שלשת ימים עד שב הָרֹדְפִים וכו' וילכו ויבאו ההרה וישבו שם שלשת ימים עד שבו הָרֹדְפִים ויבקשו הָרֹדְפִים בכל הדרך ולא מצאו (יהוש' ב יו–כב). ויפנו אנשי העי אחריהם וכו' ולא היה בהם ידים לנוס הנה והנה והעם הנס המדבר נהפך אל הָרוֹדֵף (שם ח כ). ותאמרו לא כי על סוס ננוס על כן תנוסון ועל קל נרכב על כן יקלו רֹדְפֵיכֶם (ישע' ל טז). אתה ידעת יי' זכרני ופקדני והנקם לי מֵרֹדְפַי (ירמ' טו טו). יבשו רֹדְפַי ואל אבשה אני (שם יז יח). ויי' אותי כגבור עריץ על כן רֹדְפַי יכשלו ולא יכלו (שם כ יא). יי' אלהי בך חסיתי הושיעני מכל רֹדְפַי והצילני (תהל' ז ב). בידך עתתי הצילני מיד אויבי וּמֵרֹדְפָי (שם לא טז). החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי והרק חנית וסגר לקראת רֹדְפָי (שם לה ב–ג). כמה ימי עבדך מתי תעשה בְרֹדְפַי משפט (שם קיט פד).

1) [בתהלי' יח לח: אֶרְדּוֹף.]

1) [כאמור בהערה בערך קֹרֵא עמ' 6137 וכו' אין קֹרֵא כאן שם עוף, אלא אדם קורא מלא אחרי האריה וכדומה, והוא הנושא שבמשפט.]

רבים רודפי וצרי (שם שם קנז). הצילני מרודפי כי אמצו ממני (שם קמב ז). גלתה יהודה מעני וכו' כל רודפיה השיגוה בין המצרים (איכה א ג). היו שריה כאילים לא מצאו מרעה וילכו בלא כח לפני רודף (שם שם ו). קלים היו רודפינו מנשרי שמים (שם ד יט). והים בקעת לפניהם וכו' ואת רודפיהם השלכת במצולות כמו אבן במים עזים (נחמי' ט יא). — ובצרוף נס ואין רודף, נפלו ואין רודף, ורודף אין, וכדו': ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת חרב ונפלו ואין רודף וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורודף אין (ויקר' כו לו–לז). נסו ואין רודף רשע (משלי כח א). — ג) במשמ' נדף או הדף, דחף והבריח כאלו ברוח [1], fortjagen; chasser; to chase: והנשארים בכם והבאתי מרך בלבבם וכו' ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת הרב (ויקר' כו לו). העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדף (איוב יג כה). ההפך עלי בלהות תרדף ברוח נדבתי וכעב עברה ישעתי (שם ל יה). — ד) וכיכ' רודף במשמ' רפה וחלש: ויבא גדעון הירדנה עבר הוא ושלש מאות האיש אשר אתו עיפים ורודפים [2]) ויאמר לאנשי סכות תנו נא ככרות לחם לעם אשר ברגלי כי עיפים הם ואנכי רדף אחרי זבח וצלמנע מלכי מדין (שפט' ח ד–ה). — ובתו"מ: שור שהיה ר ו ד ף אחר שור אחר והוזק וכו' המוציא מחברו עליו הראיה, היו שנים ר ו ד פ י אחר אחד וכו' שניהם פטורין (ב"ק ג יא). ואלו ה שמצילין אותן בנפשן ה ר ו ד ף אחר חברו להרג וכו' אבל ה ר ו ד ף אחר בהמה וכו' אין מצילין אותן בנפשן (סנה' ח ז). בן שמונה עשרה לחופה, בן עשרים ל ר ד ו ף [3]) (יהודה בן תימא, אבו' ה כא). היה בכור ר ו ד פ ו ובעטו ועשה בו מום הרי זה ישחט עליו (בכורות ה ד). אקפח את בניי וכו' שאלו ה ר ו ד ף ר ו ד ף אחריי נכנסתי לבית עבודה זרה ואין אני נכנס לבתיהן (של מינין) (ר' טרפון, תוספת' שבת יג ה; וכעין זה ירוש' שם טז א). מעשה באחד שהיה מסקל מתוך שדהו ונותן לרשות הרבים היה חסיד אחד ר ו ד פ ו [1]) מפני מה אתה מסקל מתוך שאינו שלך ונותן לתוך שלך (תוספת' ב"ק ב יג). ר ו ד ף שנעשה נרדף מהו להציל את ה ר ו ד ף בנפשו של נרדף (ירוש' סנה' ח ט). הוא דמשק אליעזר, שבשבילו ר ד פ ת י מלכים עד דמשק ויעזרני האל (ר' אלעזר, מד"ר בראשי' מד). לעולם והאלהים יבקש את נרדף, אתה מוצא צדיק ר ו ד ף צדיק והאלהים יבקש את נרדף, רשע ר ו ד ף צדיק והאלהים יבקש את נרדף, רשע ר ו ד ף רשע והאלהים יבקש את נרדף, אפי' צדיק ר ו ד ף רשע והאלהים יבקש את נרדף (ר' הונא בשם ר' יוסף, שם ויקר' כז). לעולם הקב"ה תובע דמן של נרדפין מן ה ר ו ד פ י ן (ר' יהודה ב"ר סימון בשם ר' נהוראי, שם שם). אמר הב"ה שור נרדף מפני ארי וכו' לא תקריבו לפני מן ה ר ו ד פ י ם אלא מן הנרדפין (ר' אליעזר ב"ר יוסי בן זמרא, שם שם). אמר הקב"ה אוהב אני לנרדף ושונא ל ר ו ד ף (פסיק' רב', סוף או כסב. קלג:). — *ורדף הבעל את אשתו (לילך) לבית אביה [2]), verstossen; répudier; to repudiate: הרי שהיתה ר ד ו פ ה לילך לבית אביה או שהיה לה כעס

---

[1]) במקרים אלו, וכן בפע' (ישע' יז יג) בא רדף במשמ' של נ ד ף בשנוי מבטא נ—ר, עי' לעיל בדברים שנאמרו על האות ר ומבטאה, ואין צרך להניה כאן ט"ס רדף במקום נדף.]

[2]) [אך כנראה צ"ל עיפים ו ר פ י ם או ו ר פ י ידים במקום ו ר ד פ י ם. ואפשר שנפלה ט"ס זו על פי הפסוק שאחר זה: כי עיפים ואנכי רדף אחרי זבח וצלמנע מלכי מדין.]

[3]) [הביטוי קשה. המפרשים פרשו או: לרדוף אחרי מזונותיו, או לרדוף אותו מן השמים ולהענישו ל מעשיו שאין ב"ד של מעלה מענישין פחות מבן עשרים. ואין פרושים אלו מסתברים, בפרט מצד הלשון. ויותר נראה, שמלים אלו בן כ' לרדוף המשך הן לקודם: בן י"ח לחופה — ואם אינו נושא אשה עד היותו בן כ', לרדוף, כלומר אז ראוי שירדפו ויוכיחו אותו, כדברי רבא וכן תנא דבי רבי ישמעאל: עד עשרים שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה כיון שהגיע כ' ולא נשא אומר תיפח עצמותיו (קדוש' כט:). ואמנם הרשימה: בן חמש למקרא וכו' אינה נזכרת בפרוש הרמב"ם ואינה במדב"ם, ושטרק מעיר, כי העברה מסוף הפרק הנה כדי לא לסים בדבר רע („מת ועבר ובטל מן העולם") — ולפי זה אינה של יהודה בן תימא אלא של בן הא הא.]

[1]) [בדפוס נוספו כאן המלים: אמר לו.]

[2]) [במשמ' זו בא ר ד ף כתמורת הרומ' repudiare, גרש (הבעל) את אשתו, וע' רדוף, מ"ר רדופין, הערה, ובהערות שאחר זו.]

מבעלה או שהיה בעלה זקן או חולה וכו' צריכות להמתין שלשה חדשים, דברי ר' מאיר, ר' יהודה מתיר להתארס ולהתנשא מיד (תוספתי יבמ' ו ו; וכעין זה בבלי יבמ' מב:, כתוב' ס:). הלכה רגל ראשון לעשות בבית אביה, שחט עליה אביה ושחט עליה בעלה תאכל במקום שהיא רוצה וכו' ורמינהי אשה רגל הראשון אוכלת משל אביה, מכאן ואילך רוצה אוכלת משל אביה רוצה משל בעלה, לא קשיא, כאן ב ר ד ו פ ה לילך, כאן בשאינה ר ד ו פ ה (ד)כתיב אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום, וא"ר יוחנן ככלה שנמצאת שלימה בבית חמיה ו ר ד ו פ ה לילך להגיד שבחה בבית אביה[1]) כדכתיב והיה ביום ההוא נאום ה' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי אמר ר' יוחנן ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה[2]) (פסחי' פז.). המדיר את אשתו שלא תלך לבית אביה בזמן שהוא עמה בעיר חודש אחד יקיים, שנים יוציא ויתן כתובה ובזמן שהוא בעיר אחרת רגל אחד יקיים ג' יוציא ויתן כתובה וכו' הא גופא קשיא, אמרת רגל אחד יקיים הא שנים יוציא ויתן כתובה, אימא סיפא, שלשה יוציא ויתן כתובה הא שנים יקיים וכו' רבה בר עולא אמר לא קשיא, כאן ב ר ד ו פ ה כאן בשאינה ר ד ו פ ה, אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום, א"ר יוחנן ככלה שנמצאת שלימה בבית חמיה ו ר ד ו פ ה לילך ולהגיד שבחה בבית אביה, והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי, אמר רבי יוחנן, ככלה בבית חמיה ולא ככלה

---

1) [הנכון כנוסחת הילקוט לשה"ש ח י, בהפוך סדר המלים: ורדופה לילך בבית אביה להגיד שבחה ע"כ, כלו': ולהגיד שבחה מתכון הכתוב, כבטויים מרבים כאלה בספרות התלמודית, כגון להודיע שבחן של ישראל להגיד מה גרם וכדו' (עי' בכר, Ex Term. I, עמ' 17, 69 ועוד, ואפילו במקרא: להגיד כי יש־ ה' (תהל' צב טז).]

2) [במקום זה נאמר בפסחים פז: ואמר רבי אליעזר, לא הגלה הקב"ה את ישראל לבבל אלא מפני שעמוקה כשאול וכו' רבי יוחנן אמר מפני ששיגרן (נ"א ששילחן, עי' ד"ס) לבית אמן, משל לאדם שכעס על אשתו, להיכן מ ש ג ר ה לבית אמה (נ"א אביה, עי' ד"ס). ועל פי הענין אולי הנכון: ש ג י ר ש ן וכו' מ ג ר ש ה וכו'.]

בבית אביה (כתוב' עא:)[1]). — *ורדפו מי הנהר, שפפו במהירות: הרוצה לטהרן וכו' מניחן תחת צינור שמימיו מקלחין או במעיין שמימיו ר ו ד פ י ן[2]) (רשב"ג בשם רבי יוסי ע"ז עה.). — *ורדף הלב, התאוה לאכול כל שעה: אכול בצל ושב בצל ולא תיכול אווזין ותרנגולין ויהא לבך רודף[3]) עליך (ר' יוחנן בשם ר' יהודה בר אילעאי, פסחים קיד.). — *ובהשאלה, רָדַף שלום: הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ו ר ו ד ף ש ל ו ם אוהב את הבריות ומקרבן לתורה (הלל, אב' א יב). — *ורדף אחר שררה וכדו': כל מי ש ר ו ד ף אחר שררה שררה בורחת ממנו וכל מי שבורח משררה שררה ר ו ד פ ת אחריו (תנחו' ויקר' ג). אבימלך בן ירובעל ר ד ף אחר השררה והשררה ברחה ממנו וכו', משה ברח מן השררה ו ר ד פ ה אחריו (שם שם). — ושגור הפתגם: כל ה ר ו ד ף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו וכל הבורח מן הכבוד הכבוד ר ו ד ף אחריו.—ובסהמ"א: אך את שבתתי תשמרו, אף על פי שתהיו ר ד ו פ י ן[4]) [וזריזין] בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה (רש"י, שמות לא יג). באמתך, מתוך שאתה אמיתי ואמרת ליפרע מהולכי רכיל ו ר ו ד פ י הרע לכך הצמיתם (הוא, תהל' נד ז). טיף להדי טיף טיף, שמטפטף תדיר והטיפים ר ו ד פ ו ת זו את זו ותכופות והנחש שוטע ובורח (הוא, ע"ז ל:). ואין הקביעות ר ו ד ף אחר ראית הלבנה בירושלים (ראב"ע, ויקר' כג ג). והעגב, לשון תאוה, שהיתה ר ד ו פ ה אחריהם לעזרה (ר"א מבלגנצי, יחזק' כג ז). שהתפילין מוכיחין עליו שהוא ר ו ד ף אחר מצות ואינו מבטלי תפלה (רמב"ם, תפלה ו ח). שהרי אומר לו אין רצוני שאתן מעותי שבידי ואהיה ר ו ד ף אחריך לדין (הוא, שלוחין ה ד).

---

1) [במקום שמוש ברור ומובן זה שבתוספתי ובבבלי, רדופה (מבעלה לילך) לבית אביה, נאמר בירוש' (פסחי' ח א, כתוב' ז ד) על אותן המשניות כבבבלי, להפך: ש א ב י ה ר ו ד פ ה ל ב י ת ב ע ל ה. ועי' רָדוּף, מ"ר רְדוּפִין, הערה.]

2) [ע"פ הארמ' שבתו"מ: רדיפי מיא (ומא עז:, ב"ב עג:, ע"ז לט.). נ"א ר ד ו פ י ן, עי' ד"ס].

3) [נ"א רדיף, עי' ד"ס.]

4) [אולי ע"פ הבנה כזאת של הצרוף שבתו"מ: היתה רדופה ללכת. עי' בהערה למקום.]

תמצא משפחות מבני טובים דלים ורדופים ונשפלים (ספר הסידים תתסיב). ולפי ששתי עופית אלו רדופין מכל שאר עופות בחר בהם הקב"ה (חזקו.י עה"ת, ויקר' א יד). — ואמר המשורר: התרדף נערות אחר חמשים (ר"י הלוי, התרדף, ברודי ב, 160). אברח לשם עולם וירדף אחרי כי התהלות ירדפו ברח (משלם בן שלמה דאפיאירה, עם מעלת עלמי, ידיעות המכון לחקר השירה העברית ד, כג). שמעו מליצי רעיוני רדפי עולם ואחר תאוה הדחו (הוא, קו קו, שם שם, כט). הרדפים מות תמותה תרדפם (הוא, שם שם, לא). — *וּבפילוסופיה, רָדַף מאמר מאמר אחר, נמשך אחריו, דמה לו בענינו [1]: וזה המאמר רודף המאמר אשר קדמו וכו', וירדוף זה המאמר גם כן המאמר אשר סמוך לו כשיקשר עמו וכו' (פי' האמקטיאוס לס' השמים והעולם של ארסטו, תרגום ר' זרחיה בן יצחק הספרדי, הוצ' לנדויאר, 6). שיהיה התנועה רודפת הזמן וכו' כי גודל התנועה רודף לגודל המהלך, כמו שגודל הזמן גם כן רודף לגודל התנועה (שם, 15). נרדוף בזה מאמר אחר ואתחיל לרדוף המאמר שהתחלתי למעלה (מבוא לאגרת הטלכואות, עי' קלקין, אוצר המונחים הפילוסופיים ד, 24). — *ושמות רודפים, כמו שמות נרדפים, שמות קרובי ענין: וקרא רַשְׂכֵּל וְיָדוּעַ שני ענינים מפני שאינן אצלי נשואים במקום הזה על דבר אחד רודפים עד שיהיה ענינם אחד, כלומר שיהיה ענינם השכל וידוע אותי כי שמות הרודפים ישמשו בהם מעט החכמים, ע"כ הם אצלי נאמרים על ב' דברים וכו' (ר"ש א"ת, הקדמה לשמונה פרקים להרמב"ם).

— נִפעַ', נִרְדְּפְנוּ, נִרְדָּף, — נִרְדַּף האדם, שרדפו אותו: על צוארנו נִרְדָּפְנוּ יגענו לא הונח לנו (איכה ה ה). מה שהיה ככר הוא ואשר להיות ככר היה והאלהים יבקש את נִרְדָּף ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפט האלהים כי

---

1) [על סמך שמוש הפעל בערב' בבנינים ראדף, תראדף a) במשמ' זו. ועי' בדברי ר"ש א"ת, פרוש המלות הזרות, רדף.]

a) رادف، ترادف

עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם [1] (קהל' ג יה–יז). — ואמר בן סירא: אל תאמר מי יוכל כחי כי יי. מבקש נרדפים (ב"ס גני' ה ג). — ובתו"מ: רודף שנעשה נרדף מחו להציל את הרודף בנפשו של נרדף (ירוש' סנה' ח ט) לעולם הקב"ה תובע דמן של נרדפין מן הרודפין שכן הבל נרדף מפני קין ובחר הקב"ה בהבל וכו' נח נרדף מפני דורו ולא בחר הקב"ה אלא בנח וכו' אברהם נרדף מפני נמרוד ובחר הקב"ה באברהם וכו' יצחק נרדף מפני פלשתים ובחר הקב"ה ביצחק וכו' יעקב נרדף מפני עשו ובחר הקב"ה ביעקב וכו' יוסף נרדף מפני אחיו ובחר הקב"ה ביוסף וכו' משה נרדף מפני פרעה ובחר הקב"ה במשה וכו' דוד נרדף מפני שאול ובחר הקב"ה בדוד וכו' שאול נרדף מפני פלשתים ובחר הקב"ה בשאול וכו' ישראל נרדפין מפני האומות ובחר הקב"ה בישראל (ר' יהודה ב"ר סימון בשם ר' יוסי ב"ר נהוראי, מד"ר ויקר' כז). אמר הקב"ה שור נרדף מפני ארי, עז נרדף מפני נמר, כבש מפני זאב, לא תקריבו לפני מן הרודפים אלא מן הנרדפין (רבי אליעזר ב"ר יוסי בן זמרא, שם שם). מי שהיה נרדף מן הגוים או מן הלסטים מחלל את השבת בשביל למלט את נפשו (שם במד' כג). אמר הקב"ה אוהב אני לנרדף ושונא לרודף (פסיק' רבי, בור או כבש, קלג:). — ובסהמ"א גם במשמ' רצוף ושוטף: פי' אם נרדפת

---

1) [המאמר בצורתו שלפנינו סתום וקשה הוא, ואין פרושי המפרשים והצעות התקון מניחים את הדעת. ואף דברי ב"ס (ה ג) והאלהים יבקש נרדפים, ככר בנויים הם על יסוד הכתוב, ואין בהם באור לו. ואולם ברור הוא, שאין המלים והאלהים יבקש את נרדף מצטרפות עם מה שלפניהן (מה שהיה ככר הוא וכו') אלא עם ענין משפטו של האלהים על צדיק ורשע שאחריו, ובענין זה נאמר במקור כנראה: ואת האלהים יבקש נרדף (כי אין את בא בדרך כלל אלא עם המלה המְיֻדעת, בהא הידיעה או בכנוי ובדומה), למען ישפט בינו ובין הרודף. ואפשר שיש לסדר את הכתובים בסדר זה: (יז) אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפט האלהים (סוף יה) ואת האלהים יבקש נרדף (יו) ועוד ראיתי תחת השמים מקום המשפט שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע.]

התפלה בפיו (עכון ערך סגר).—ואמר המשורר: יחי נ ר ד ף אשר ירדף שררה (משלם בן שלמה דאפיאירס, ביוס סגריר, ידיעות המכון לחקר השירה העברית ד, כח). אליך יבוא כל נהדף ועשוק ורצוץ ו נ ר ד ף (זכריה בן סעדיה, ספר המוסר, כ"י הימני). — *ונרדף אחר דבר, במשמ' נמשך אחריו, להוט אחריו [1]: ועם היות המלך דוד בטבעו אוהב הנשים ו נ ר ד ף אחר המשגל הנה היה כבר בחסרון הכחות כל כך שלא ידעה ולא קרב אליה לשכב עמה (ר"י אברבנאל, מ"א א). — *ומלים נרדפות, שמות נרדפים, לשונות נרדפים [1]) וכדו', מלים שוות במשמעותן זו לזו synonym(e)s; Synonyme: הנסתרים, הכנוים, השמות ה נ ר ד פ י ם, הנבדלים וכו' (מלות הגיון יג). ויש מהשמות שהם נ ר ד פ י ם, רצוני לומר, שוה רודף ענין זה והם בהפך המשתתפים כי ה נ ר ד פ י ם הם כשהגדר אחד והשמות משתנים (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים כח, יב). והשמות יש מהם משותפות ויש מהם מוסכמים ויש מהם נ ר ד פ י ם (רמ"ע פלקירא, ראשית חכמה ב, 24). ברוב הימים והדורות וכו' הסבו פניהם, האנשים אשר נתן ה' חכמה ותבונה בהם וכו' להבדיל בין הלשונות הנראים כמורים על דבר אחד בעינו, והם נקראים לשונות נ ר ד פ י ם (synonima) (סד"ל, נית האוצר א, ב:) לא מצאתי מקצ'ע בתורה מלא פליאות חכמה המסויות מן העין, יותר מחקירת ה נ ר ד פ י ם (שם ג.). — *ובמשמ' קשור במערכת סבות ותוצאות: שכל בלתי הרגשי לא תבקש לו עלה וסבה ולא תפול בה מחשבה, אמנם המקרה בזה נ ר ד ף וכל עלה וסבה ממנו לא תהדף (מנחם הגולה, מכתב לקהלת אלקהרא, לקו"ק נספח', 50).

— פע', רְדִפָה, מְרַדֵּף, יְרַדֵּף, תְּרַדֵּף, — א) רִדֵּף האדם את פלוני, רץ אחריו, שקד ללכת אחריו, nachlaufen; courir après; to run after: וְרִדְּפָה את מאהביה ולא תשיג אתם ובקשתם ולא תמצא (הוש' ב ט). כן צדקה לחיים וּמְרַדֵּף רעה למותו (משלי יא יט). עבד אדמתו ישבע לחם וּמְרַדֵּף ריקים חסר לב (שם יב יא). חטאים תְּרַדֵּף רעה ואת צדיקים ישלם טוב (שם יג כא). תועבת יי' דרך רשע וּמְרַדֵּף צדקה יאהב (שם טו ט).

[1]) [כתרג' הערב' מתראדף a) במשמ' זו.]

a) مترادف

מְרַדֵּף אמרים לא המה [1]) (שם יט ז). עבד אדמתו ישבע לחם וּמְרַדֵּף ריקים ישבע ריש (שם כח יט). — ב) רִדֵּף האל את אויביו חשך, דחף אותם לחשך: ובשטף עבר כלה יעשה מקומה ואיביו יְרַדֶּף חשך [2]) (נחום א ח). — ובתו"מ: הגנב והאנס והגזלן וכו' אם היו בעלים מ ר ד פ י ן אחריהם אין תרומתן תרומה וכו' (תוספת' תרומ' א ו). שטף נהר עצים אבנים וקורות וכו' אם היו בעלים מ ר ד פ י ן אחריהם או שהיו במקום אחר הרי אילו של בעלים (שם ב"ק י כד). במה דברים אמורים (שהזיתים הם שכחה) בזמן שאינו מכירו, אבל אם היה מכירו מ ר ד ף אחריו אפילו עד מאה (ירוש' פאה ז ג). אשה וקטן בני עדות נינהו, אמר רב יהודה אמר שמואל, הב"ע כגון שהיו בעלים מ ר ד פ י ן אחריהם (ב"ק קיד:). שרשי פתוח אלי מים, זה היה יעקב מ ר ד ף בבתי מדרשות הפתוחין לתורה (תנחומ' בובר, תולדות יג, סז:). תאהבון ריק, מה אתם מ ר ד פ י ם אחר דברים של ריקנות (מדרש תהלים ד ח). — *ורִדֵּף התובע אחר הנתבע, הלך אחריו לתבעו לדין: ר' יוחנן בעי, ביבמה מי מ ר ד ף אחר מי, התיב רבי לעזר והכתיב ועלתה יבמתו השערה (ירוש' יבמ' יב ו). — *ורִדֵּף הבורר זכותו של בעל דין, שקד לבקש זכות לו: דיני ממונות בשלשה כו' א"ר זירא שמתוך שבוררו מ ר ד ף זכותו (ירוש' סנה' ג א).— ובספה"א: וכל ימותיה (הנפש) מ ר ד פ ת להוסיף על מה שבידה (ר"י עקנין, ספר מוסר, אבות ד א). אם הבעלים מ ר ד פ י ן אחר הכלים שנאבדו לו ודאי לא נתייאשו (עוטו"מ ספח, בשם רב שרירא גאון) לפיכך אם

[1]) [כנראה הכונה: מְרַדֵּף אֲמָרִים לו המה, כלו' אחי הרש קוראים לו מְרַדֵּף כשהוא רוצה בחברתם. ועי' טורטשינר, משלי שלמה עמ' 72.]

[2]) [אפשר גם לראות חשך כנושא במשפט. כדברי ראב"ע: החשך ירדף עמהם ואחריהם או שירדפ' אל מקום החשך שלא יראה בבא כלה עליהם, ע"כ. ורד"ק (ספה"ש, רדף) כיתב: והוא פועל יוצא לשלישי שהאל מרדף והחשך רודף והאויבים רדופים. ואמנם יתכן שכונת המקור היא בהפוך האותיות: ואיביו יְרַפֵּד חֹשֶׁךְ, כלו' ישכיב בחשך, בשאול, כלשון הכתוב (איוב יז יג): ב ח ש ך ר פ ד ת י יצועי.]

נתברר הדבר שבעל הכלים היה מ ר ד ף אחריהן לא הוי יאוש (סס סס). ובעבור שבמקומות לחים ורטובים נתרבה הפקת האדים המ ר ד פ י ם את האויר לפניהם (יחוועל, למודי הטבע, סה.). — ואמר המשורר: אראה המולה מקללת ומקצפת נגד קהלה מחללת בקוצפת, תרדוף רבבה לאיש מהם ותפח אך מהם באחד אבד רבוא מ ר ד פ ת (ר"ש הנגיד, בן תהלים קמג, ססון, קנ). למה י ר ד ף אחרי גוה אבל משרה עלי שכמו כמתאצלת (משלם בן שלמה דאפיאירה, אשאל וים מסרה, ידיעות מכון שוקן ד, מה).

— פע', רִדֵּף, — שרדפו והדפו אותו: לאמים כשאון מים רבים ישאון וגער בו ונס ממרחק וְרֻדַּף כמץ הרים לפני רוח וכגלגל לפני סופה (ישע' יז יג).

— הִפע', הִרְדִּיפָהוּ, — כמו קל: כתרו את בנימן הִרְדִּיפֻהוּ[1]) מנוחה הדריכהו עד נכח הגבעה ממזרח שמש (שפט' כ מג). — ובסהמ"א: ויך לב יהודה בקרבו כי המלחמה ה ר ד פ ת ה ו ולא היה לו זמן לאסף העם (ספר השמונים עפ"י כ"י פריז, הוצ' א. טוילר, 12). הרדיף במשמ' הכפיל את המלה בתתו שם נרדף לה: — *והנה הוא מ ר ד י ף[2]) הלשון ואמר מה יתענג בשרו וכו' (משה בן חביב, פרוש בחינת עולם, מה יתענג בשרי בהתקשר).

— הָפע', מֻרְדָּף, — כמו נִרְדָּף: מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה רדה באף גוים מֻרְדָּף[3]) בלי חשך (ישע' יד ו). — ובסהמ"א, בענין שמות נרדפים: ועתה אבאר מלת מ ו ר ד פ י ם והיא מלה הגיונית ופירושה רצופים כמו שקראו שמות נרדפים כל השמות השווים בפתרון ושונים במבטא (מבורת המסורת ו).

— התפ', *הִתְרַדֵּף, — כמו נִפע', שרדפו אותו: והמלאכים שנפלו מגדולתן וממקום קדושתן מן השמים בימי דור אנוש כשהם עולים לשמוע דבר מאחורי הפרגוד הן מ ת ר ד פ י ן בשבט של אש וחוזרין לאחוריהן

---

1) [במסרה, אות ר סימן ז', נמסר עליה: רי"ש דגושה, אבל בכל הספרים כ"י ודפוסים ישנים הרי"ש בלא דגש (גינצבורג). ויש מציעים לקרא: וַיִּרְדְּפֻהוּ. ועי' גם מְנוּחָה, הערה, עמ' 3090.]

2) [ע"פ הערבי מתראדף.]

3) [כך ע"פ נקוד המסרת, אך לפי הענין נראה יותר לנקד מִרְדַּף כשם הפעל (במס') מן רדף, קל, והקבלה מדיקת יותר אל מַכַּת בלתי סרה.]

למקומן (פדר"א ז). — ובסהמ"א התרדפו, במשמ' באו זה אחר זה[1]): וממנד גרש ירחים, פרות ה ת ר ד ף הירחים ר"ל הפרות ההווים בכל פרק מפרקי השנה על ה ת ר ד פ ם ובואם זה אחר זה (סה"ס לריב"ג, גכס). הרימו גרושותיכם מעל עמי, רעותיכם ה מ ת ר ד פ ו ת לבוא עליהם בכל ירח וירח ובכל פרק ופרק (סס סס). הצים (של הי"ד מלכים, הטעמים) מ ת ר ד פ י ם הי' באים שנים או יותר זה אחר זה (ר"א בחור, טוב טעם ג).

ר"ה, — ר"ת: ראש השנה.

רהב[2]), ממנו *סִרְהֵב[3]), א. רַהַב, ב. רַהַב, ג. רַהַב, א. רָהָב, ב. רָהָב, לַהַב, רְהָבָה.

א. **רַהַב**, ש"ז, רָהָב, מ"ר רְהָבִים, — דמות אלהית, אֵלַת הים בצורת תנין, שהאל הבורא נצח אותה[4]):

עורי עורי לבשי עז זרוע יי' וכו' הלוא את היא המחצבת רַהַב מחוללת תנין (ישע' נא ט). אתה דכאת כחלל רָהָב בזרוע עזך פזרת איביך (תהל' פט יא).

---

1) [עי' הערה 2 בטור הקודם.]

2) [הוראות המלים, שבא בהן צרוף האתיות ר ה ב בעבר' ובלשונות הקרובות לה, שונות הן, ועל כן אפשר שנתאחדו בכתיב זה שרשים שונים, שאחד מהם פרושו לשון פחד ואימה (וכן בא גם בסור' ובערב' a) רהב), ואחר פרושו כלשון נגישה כמו בעבר' ב. רַהַב, בארמ' ובעבר' סַרְהֵב (עי' בהערה הבאה), ובמשמ' זו בא במקרא גם מַדְהֵבָה (עי' ערך זה), שבמקומה בכ"י גם מַרְהֵבָה, ומכאן האפשרות של חלוף רהב — דהב בכתיב גם במקומות אחרים. מצד אחר יש לראות א. רהב בעקר כשנוי מבטא במקום ר ח ב. ועי' בהערות שאחר זו.]

3) [בעקר צורת ספעל, שפעל ארמית מן ר ה ב, המתחלפת עם ס ר ב שנולד כנראה מן סרהב.]

4) [כמבֹאר בערכים ב. רָחָב, רַחַב, רֹחַב, באו מלים אלו גם בצרוף רחב מַיִם וגם בקצורו, רחב בלבד, במשמ' של הים רחב הידים, ובמיוחד כלפי הים העליון שמעל לרקיע. ואף במשמ' דמות אלהית זו שהאל הבורא נלחם בה ונצח אותה בראשית הימים. וכעין זה יש להבין — על פי המקבילות בעלילות היצירה במזרח הקדום — אף את דברי איוב כו יב-יג: בכחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב, ברוח שמים שפרה: ברוה סערתו שָׁם יָם (לתוך) שִׁפְרָה, לתוך נרתיקו; ומעין זה שם לז י:

---

a) رهب

אלוה לא ישיב אפו תחתו שחחו עזרי רהב[1] (איוב ט יג). בכחו רגע הים ובתובנתו מחץ רָהַב (שם כו יב). — ובתמונה, רַהַב התנין הגדול כבנוי לארץ מצרים ולמלכה: אזכיר רַהַב[2] ובבל לידעי הנה פלשת וצור עם כוש (תהל' פז ד). — ומ"ר רְהָבִים[3], במשמ' דמויות אלהיות: אשרי הגבר אשר שם יי' מבטחו ולא פנה אל רְהָבִים ושטי כזב (שם מ ה).—ובתו"מ: שרו של ים רהב שמו ואלמלא מים מכסין אותו אין כל בריה יכולה לעמוד בריחו (ר' יצחק, ב"ב עד; ומעין זה מד"ר במד' יח ותנחו' חקת א). — ובספה"א גם בהשאלה לים ובתרגום של אֵל הים היוני־רומי, Poseidon, Neptun: רהב [שר] של ים הוא וכל חילו, הכה אותם והשליכם הקב"ה במצולות ים ומהם הים הסריח (מדרש ויושע, תהומות יכסיומו, ביהמ"ד ילינק א, 46). בשעה שבקש הקב"ה לקרוע את הים לפני ישראל כדי שיטבעו מצרים פתח רהב שר של ים בזכות שלום של מצרים ואמר לפניו וכו' באותה שעה הרים הקב"ה את ידו והכה את רהב שר של ים הכאה אחת הוא וכל חילו והרגם (שם שם, 47). והנסיון יורה כמה אנשים בעלי דעת רחבה ושכל מאמינים ברהבים הורגלו בהם מנעוריהם (כ"ם ריגיו בפרוש לס' בחינת הדת). — ואמר הפיטן: בארצם עברת בכוריהם פגרת רהביהם שברת ראשית אונם הדברות (ר"א קליר, בעשר מכות, סלוק ב פסח). גל לאילת אהב, לבוא אל רהב, להדעיך יקוד להב מגזי רהב[1] (הוא, תמימים כרשו ארץ, קרוב' פורים). קדושיו להב, קורא מי רהב, קרוב לקוראיו באהב (מלך עליון, מוסף א ר"ה). מכם חול לרהבים טרוד אותם ברביבים (אמתי, אסימה, יוצ' שבת ד אחה"פ). מקיני וקנזי וקדמוני וקהליהם, מרעמא וראומה ורומא ורהביהם (רסע"ג, מאכוד ואכפד, הושענא, סדור רסע"ג, רמב) הודו לזכר קדשו מוחץ רהבים. בעל זאת דצו ושבחו אהובים (שלמה הבבלי, אחשבה לדעת, זולת שבת בראשית). עורי המחצבת רהב לגזים[1], באתי והושת לי דרך בעזים (משלם בר קלונימוס, גן נעול, אופן ג פסח). ויחזק רהב על שר אוינים וישליכהו ארצה וירמסו בעזרת דר אופנים (משה בר קלונימוס, גבורותיך, סלוק ח פסח). זעוכים רמוסים ונסחבים, חשיכים ובפשתה כבים, טבועים בגלי רהבים, ימתקו למו רגבים (שמעון בר יצחק, אלופי אדומים, סדר ז פסח). יום אשר בו יד בבל ורהב בהיכל השיק להב (ראב"ע, אוי כי לבי, איגר 172). ימינך רהב מחצבת הרץ גלגלת במקבת (יצחק בר' שלום, אין כמוך באלמים, זולת שבת א אחה"פ). אתה מושל בהם לדכאות בחלל רהביהם, יהמו יחמרו מימיהם, השבחת שאון גליהם (אגורה באהלך. יוצ' שבת ה' אחה"פ). — ואמר המשורר: עזבי הבל עולם ולא על רהביו תתאבלי (רשב"ג, נפשי דעי, זקש ג, עמ' ה). היא (האשה) חוצבת רהב חוללת התנים ומקרקרת קירות הורסת בנינים (עמנו', מחב' א, 13). ואמרי לצביות ויוני גיאיות, ידי רחמניות התחצובנה רהב (הנ"ל, מחב' ז, 53). חיש נשמע קול סופה נראה אור להב, אחריו ירעם קול שר הים רהב, עלי בתי עלי אל אור השמש (יל"ג, הדוגה פניניס מן הים, משלי יהודה

מנשמת אל יתן קָרַח וְרֹחַב מים במוצק=מנשמת אל יתן רוח סערה (כהוראת קרחא בארמית) וכך ישים אתרחב המים, את רהב, לתוך מוצק, לתוך בית קבול מוצק שמתוכו הוא שופך את המים לפי הצֹרך בגשם.

כך נקראה רַהַב, אלת הים גם רחב מים, ולפי זה יש לראות בצורה רַהַב אך מבטא מטֻשטש של רַחַב, שנולד אולי בבבל.]

[1] [רַהַב היא הנקראת כאן אלוה. כי הכונה: אפילו אלוה כזה לא השיב את אפו של האל הבורא, ועוזריו שחחו תחתיו. על עוזרי אלת הים מדֻבר גם בעלילות היצירה מאשור ובבל. הפרשנים העברים ראו בהוראת המלה אף לשון חֹזק, כדברי ריב"ג (שרשים, רהב): ויש שקורין העברים לחזקים בממשלה או ברע ובעברות רהב באמרו המחצבת רהב והוא רומז אל פרעה וכמהו אזכיר רהב ובבל, ע"כ.]

[2] [עי' גם ב. רָהַב.]

[3] [יש רואים בצורה זו מ"ר של מלה אחרת על משקל רָהָב או רֹהַב, ואין זה נראה. ורק על פי יחסו של היהודי אל דמויות אלו, שראם כהבלים אליליים, תרגמו השבעים ματαιότητας, ולגי' vanitates, הבלים. והתרג' הארמי הוא: סורבניא, כלשון סרהב (עי' בהערות לשרש), ואולי לא רחוק מזה הירונימוס: superbitates. ורש"י כתב: לשון גסות כמו ירהבו הנער, הזה הרהיבוני, ע"כ. וראב"ע: בעלי הכח לעזרו כמו המחצבת רהב, ע"כ; ועי' בדברי ריב"ג המובאים בהערה לעיל.]

[1] [מישראל שעברו וגזו ים (בֶּר בסדורו).]

ד ג, סירי יל״ג ג, 153). לא זכרתם אחריתכם לא חשתם עתידת, לא בקשתם דבר לא פניתם אל ר ה ב י ם בימי עדן חהם וכמשכן ידידת (הוא, סומרת יגס, שם ד, 46). — *ושר של מצרים: בא ר ה ב שרו של מצרים ושל ים, אמר קב״ה למשה הרם ונטה ידך וכו׳ (זהר, תוספות לס׳ שמות, רעג:).

ב. **רַהַב**[1]), ש״ז, — מעשה הנוגש בגאות וגאוה: ומצרים הבל וריק יעזרו לכן קראתי לזאת רַהַב הם שבת[2]) (ישע׳ ל ז). — *ובמשמ׳ ממשלה וגדולה[3]): וימי הממשלת ו ח ר ה ב רובם עמל ואון (ראב״ע, קהל׳ ג יח). ושם היה החכם רבי יהודה בר נתנאל היה לו בלשון הקדש ממשל ו ר ה ב (ר״י חריזי, תחכ׳ מו, 351). ה ר ה ב י ם להבים והזהובים זבובים ותענוגות בני אדם שדה ושדתין (ידעיה בדרשי, בחינת עולם ד). — ואמר הפיטן: ציצת הזהב והמשל ו ר ה ב בצאתי ממצרים, אזם העזר והשלך הנזר בצאתי מירושלים (אם תוקד, קינ׳ ת״ב, ספרד׳). גלה כבוד מישראל וסר ממשל ו ר ה ב, כל רואה בני ציון שואל איכת יועם זהב (על נהרות, קינ׳ ת״ב, תימני׳). — ואמר המשורר: יאתה ממשלה ו ר ה ב למנורה כלה זהב (ר״י הלוי, ליהודים היתה אורה, דיואן א, 110). —*ובמשמ׳ עֹז ואמץ לב[4]) וכדו׳: ואל תתאו חמר וכו׳ שתותו ל ר ה ב בכסות הזהב וכו׳ (דונש, דעה לבי, סעה״ש 3). טוב לקוראיך בנפש ר ה ב טרחם

1) [עי׳ בהערה הבאה.]

2) [אמנם מדֻבר כאן על מצרים הנקראת רַהַב (היא א. רַהַב, עי׳ שם); אבל כתוב זה מפרש את השם כמלה אחרת, במשמ׳ זו של יִרְהֲבוּ הנַּעַר בזקן. כי אין להתעלם מדמיון הצרוף ר ה ב ה ם ש ב ת אל הנאמר על בבל: איך שבת נגש שבתה מ ד ה ב ה (ישע׳ יד ד) שצ״ל כדעת רבים מ ר ה ב ה, והכינה כאלו אמר הנביא: על כן קראתי לזאת רהב, כי רַהַב (נגישה וממשלה) הֵם אשר שָׁבָת. ועל כן יש לנקד כנראה שָׁבָת במק׳ שֶׁבֶת, ואין מקום לתקון המֻצע רהב הַמְּשַׁבָּת.]

3) [כמה מן הפרשנים העברים ראו, כאמור, חזק ממשל וגדולה כמשמ׳ העקרית של כל לשון ר ה ב, כמאמר חז״ל: ואין ר ה ב אלא מלכות (מד״ר שמות כז), ולפי זה גם השמוש בסהמ״א.]

4) [עי׳ ב. רָהַב, הפע׳.]

נשא ולכלכל יהב יקר חסדך עלי ירהב וכו׳ (סלמה הבבלי, אין מי יקרא, סליח׳ יוה א). וכן ראוי לאדם הנלבב אחר היותו בן ארבעים שהגיע לבינה ורעננותו הולך וחסר אבל קודם לכן ר ה ב רתיחת הנערות והבהרות ימנענו (ר״י אלנטולי, מלמד התלמידים, קסו:, לחג הסכות). עורי ברה גזרת להב משינת בקר נאהב הללי בוראך ב ר ה ב בחצרות בית ה׳ (ר״י נג׳ארה, עורי מאירה, עולת תמיד קכא). בפני דודה לחזוז אין עז אין ר ה ב (מיכ״ל, שלמה). — *ובמשמ׳ יהירות וגאוה על כי תועים למד תעוב מסכה ומאס ר ה ב י גויה ונעמתה לו יסכה (ר״א קליר, אליס כהסעין, קרוב׳ ב סכות). קנינך שנאה ואהב וכסף וזהב באונך וזרם ולהב ושפלות ו ר ה ב בגאונך (רי״ל גיאת, קנינך, סעה״ש 20). שבת ר ה ב ם וגסותם שלהם ראוי הוא לשבות (רש״י, ישע׳ ל ז). יהודה יעלה במעלות השכל יראה נדיבות הזמן תחתיו תחתיו שחתו ר ה ב י הספקות (עמנו׳, מחב׳ יג, 94). — ואמר המשורר: והמה יזמו כבוד לנפשם להכניע עד ארץ ר ה ב י[1]) (משלם דאפיאירה, המיראה משכלים, ידיעות מכון שוקן ד, יד). השפיל דוד שיאו (של גלית), מחץ ראש דובר ר ה ב (שלום הכהן, כיר דוד, 64). — ואמר המליץ: קשה לב רבים מכאוביו ו ר ה ב[2]) ישפות און על און (ב״ז, ב״ס ג כג). ר ה ב[3]) שנוא בעיני אלהים ואדם כי על שניהם יעול (שם י יא).

ג. *רַהַב, ש״ז, — פחד ואימה Furcht, Schrecken; peur, terreur; fear, terror: והוי יודע כי אין ימי העולם הזה לצדיקים נקראים חיים כי אם ימי מגור ופחד ו ר ה ב (ראב״ח הנשיא, הגיון הנפש, העמוד השלישי, כח.). שיש מהם אחריתו חסד ואמת מכל צד ויש מהם עומד ב ר ה ב גדול ופחד (שם שם, ל:). וגם לא יפחד מאימת המהומות ושגוש ה ר ה ב י ם (ברכיה הנקדן, הול׳ גלגל, פסקה יג).

א. **רָהַב**[4]), פ״ע, — רהב לב האדם, ירא, פחד, fürchten; avoir peur; to fear: אז תראי

1) [מנק׳ רְהָבִי לצרך המשקל.]

2) [בב״ם העברי מן הגני׳: ומתהולל או ומתחולל.]

3) [בב״ם העברי מן הגני׳: גאוה.]

4) [עי׳ בהערה לשרש, ובהערה שאחר זו.]

ונהרת ופחד וְרָהַב[1]) לבבך (ישע׳ ם ה). — ואמר המשורר: אם תמאסי מצוק וצר אל תפחדי אל תרהבי (רשב״ג, מה לך יחידה, מבחר השירה ברודי, לח).

— הִפעִ׳, הִרְהִיבָנִי, — הִרְהִיב, הפחיד גרם שיפחד פלוני: יפה את רעיתי כתרצת נאוה כירושלם איֻמה כנדגלות הסבי עיניך מנגדי שהם הִרְהִיבֻנִי[2]) (שה״ש ו ד—ה). — ובסהמ״א: זה העבד אשר לך בביתך הרהיבנו ולא יכולנו להסיר עפעפינו ממנו מיופיו (ספר הישר, ויסב, לבוב, מד:) — ״ובמו קל: ואני תמה מהאנשים שהם מתעצבים בקוראם התוכחות האלה והם ממהרים לקרוא אותם בחפזון ובבהלה כאלו הוא דבר קשה ומרחיבים לו ומפחדים ממנו (ראב״ח הנשיא, הגיון הנפש, העמוד הרביעי, מ:).

ב. **רָהַב**, פ״ע, יִרְהַב, — רָהַב באדם, התגאה לפניו, התגדל והתרברב עליו[3]) : יִרְהֲבוּ הנער בזקן והנקלה בנכבד (ישע׳ ג ה). — ואמר בן סירא: השמר אל תרהב מאד ואל תדמה בחסירי מדע (ב״ס גני׳ יג ח). — ובתו״מ: יבא מי שחמורות דומות עליו כקלות וירהבו במי שקלות דומות עליו כחמורות (ר׳ אחא בר יעקב, חגי׳ יד.) — ובסהמ״א: ובו תמשול על הזמן ותרהב כי הפיק לבך אשר אהב (ר״י חריזי, תחכ׳ כג, 218). מה נחמד עט סופר ירקרק ומצהב נעים ונאהב בגבורים ירהב ולעריך קרב מאמר יאהב (שם לב, 261). כי אחרי התהו פנה ואחרי ממון חמד ורהב ויעש לו אלהי זהב (בגידת הזמן, טו:). — ואמר הפיטן: כלי זין עליהם מלהיבים, יחד גם להרגם רוהבים (ר״א קליר, פרסק, סדר א שבועי׳) .ושת אורר שופט ונשיא רוהב[1]) (רקע״ג, אכבי אם, אזהרות, קבץ מע״י גאו׳ ב, 42). לא תגנב, כי תאסף כסף וזהב ובו לא תרהב (ר״י הלוי, ויכד איש, דיואן ג 103). בין לוהטים עוללי שובבים ובני אמתם בהם רוהבים (הוא, לכם בני ציון, שם ד, 84). — ואמר המשורר: הירהב הזמן ברב ורבא ואם ביניו ובין תלמוד מריבה (ר״ש הנגיד, הירהב, בן תהלים עג, ססון, כ). עד ירהבו נקלים בנכבדים חנם וגם ילעג לשב עולל (רמב״ע, תרשיש ח, 74). איך תקרא הצורף, אריה טורף, ומה יאמר בעת ירהב, בוזו כסף כוזו זהב (עמנו׳, מחב׳ ו, 49). אני את אוהבי אהב אני על רוזנים ארהב ולי כסף ולי זהב (הוא, מחב׳ ט, 75). כבוש סודך והשמר והשקט ולא תהיה אנוש רכיל ורוהב, ודבר תעלימה לאויב לעולם לא תגלהו לאוהב (אולאות חיים בשתי

[1]) [כך היתה הנסחה לפני ר״י חיוג (ספר דקדוק, הוצ׳ דוקס, 183; הוצ׳ נוט, עמ׳ 123), וכך כנראה נכון ולא וְרָחַב כבספרים. ואמנם כתב רד״ק (שרשים, ערך רהב) וז״ל: ותמה אני ממה שמצאתי בספר הנקוד לרבי יהודה חיוג שכתב ופחד ורהב לבבך בה״א ואמר כי הריש קמוצה וההה״א פתוחה וכו׳ ואנחנו קבלנו קריאתו וְרָחַב בחי״ת וכן כתבו ר׳ יונה בחי״ת, ע״כ. וכן אמר ר״א בחור בנמוקים שהוסיף לדברי רד״ק, וז״ל: א״א במסורת רהב הם שנים עשר בלישנא דכתיבין בה״א ולא מנו זה עמהם משמע שהוא ורחב בחי״ת, ע״כ. אך השוה גם שמוש זה של רהב על יד פחד בשירו של רשב״ג המובא כאן, שאולי הָשפע מקריאה כזאת בכתוב.]

[2]) [הפרשנים העברים הבינו פעל זה כאן כלשון חוק, ועי׳ ב. רָהַב, הִפעִ׳. אך אין הבנה זאת טבעית בענין, ועל כן הולכים רב החדשים אחר השבעים, המתרגמים ἀνεπτέρωσάν με, בקרוב: עוררו בי רגש של פחד, ועל כן הבקשה: הסבי עיניך מנגדי. ואמנם אין לסמך פרוש זה על המלים: אֲיֻמָּה כנדגלות שלפני זה, כי אין מלים אלו, הבאות כאן וגם בפס׳ י כהמשך אל יפה כלבנה וכדו׳, לשון איֻמה ופחד, אלא לשון התפלאות על יפי זה; וכנראה יש לבטא את האותיות המקוריות שבכתיב החסר אימה כנדגלת: אֵי מַה כְּ(ה) נִדְגָּלְתְּ, כמה את נדגלת ודגולה, כלשון דודי צח ואדום דָּגוּל מרבבה (ה י).]

[3]) [מן ב. רָחַב או א. רָהַב נגזר לבאורה גם

רָהַב (משלי ו ג) בנאמר על מי שערב לרעהו ונלכד באמרי פיו: עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס וּרְהַב רֵעֶיךָ; ולפי זה פרשו מתרגמים ופרשנים מה שפרשו. ואולם לפי ההמשך: הנצל כצבי מיד וכצפור מיד יקוש, מתברר, שהעצה הנתנת לערב היא לברח ולא לבוא לפני המלוה בהתרפסות ובפיוסים. ומשום כך נראה שלא כון הנקוד, אלא עלינו לקרא במקום „לך התרפס ורהב רעיך״ בקרוב: לְכָה תַּפְרֹס (פַּתְרוֹס) וְרַהַב עָרֵי כ[וש ושבא], כלו׳: ברח למצרים, אל פתרס ורהב וערי כוש. כי למצרים ברחו רבים מפני הנוגשים בא״י, כגון ירבעם, אוריהו הנביא ואחרים. ועי׳ טורטשינר, משלי שלמה, עמ׳ 54, וגם רפס, הערות.]

[1]) [הרוהב בנשיא.]

הידוס למכסס מלוכזאכו). מה יתגאה אדם עפר ואפר ל ר ה ו ב בנפשו לאמר לי הגדולה לי ישתחוו כל בני אמי (לבי הירס דרכנבורג. יוסבי תבל, 70). ומרחם הים שדיהם נשאו מטים אדירים ראשיהם י ר ה ב ו (הריקות טרויא, 11).

— הפע׳, תַּרְהִבֵנִי, — הִרְהִיב האלהים את האדם, הגדיל והרים רוחו [1]: ביום קָרָאתִי ותענני תַּרְהִבֵנִי בנפשי עז (תהל׳ קלח ג). — ובתו״מ, הרהיב האדם את האל, הגדיל והמליך אותו [2]: בשעה שבית דין יושבין וגוזרין תעניות והיחידים מתענים הקב״ה אומר, איני יכול לסבול שהם ה ר ה י ב ו נ י, הן גרמו לי לפשוט ידי בעילמי, ובשעה שבית דין גוזרים תעניות ותינוקות מתענים אומר הקב״ה איני יכול לסבול שהם ה ר ה י ב ו נ י, הם המליכוני ע״יהם ואמרו ה׳ ימלוך לעולם ועד, ובשעה שגוזרין תעניות וזקנים מתענים אומר הקב״ה איני יכול לסבול שהם ה ר ה י ב ו נ י, הם קִבלו מלכותי בסיני (מד״ר שה״ש, הסבי עיניך). — ובסהמ״א: מי שהגיע להכלית מה שיאהבהו ו י ר ה י ב ה ו עליו לפחד מתכלית מה שימאסהו וירגיזהו (אברהם בר חסדאי, תרגו׳ בן המלך והנזיר, שער ג). ואמרתי זה היום יום בשורה כי יש לעט תמורה והמספרים השיבוני הם ה ר ה י ב ו נ י יש ויש תנה ידיך נם נא את עבדיך (מעשה הרב דון ילחק אברבנאל,

[1]) [הבנה כזאת בקָרוב יוצאת מלשון הכתוב, כמו שהוא לפנינו, וכאלו שעורו: תרהבני, תגדלני, ועל כ ן בנפשי עֹז, ולא בצרוף אחד כפרוש ראב״ע (וז״ל: מלת תרהיבני יוצאה לשנים פעולים) וכשמוש הצרוף בסהמ״א. ופרוש כזה יוצא גם לפי גרסת כתבי יד שכתוב בהם ת ר ח י ב נ י, בחית.

ואולם אפשר שכונתו הפשוטה של המקור היתה לקריאה ת ו ה ב נ י מן י ה ב במשמ׳: תתן לי בנפשי עז, כדגמת „ובלב כל חכם לב נתתי חכמה" (שמות לא ו) וכדו׳.]

[2]) [אמנם אין שמוש הפעל שוה בשלושת המשפטים שבדרשה שלפנינו, וכנראה אין כאן באמת דרשה אחת, אלא ג׳ דרשות שונות של פסוק אחד, ששתים מהן נאמרו ראשונה בודאי בכותרת: ד ב ר א ח ר, אלא שצורפו אח״כ יחד. כי כן מוצאים אנו צרופי דרשות כאלה, בהשמטת האותיות ד״א, במקומות מרובים בתו״מ. השוה למשל את דברי הבבלי (תעני כג.) המובאים בערך ב. רְבִיעִית לְעֻמת מקורם המלא בספרא ובמד״ר ויקרא.]

דברי חכמים, כ). ואז מחשבותי ה ר ה י ב ו נ י ללכת לארץ איטליא ללמוד חכמת הרפואה (טוביה כץ, הקד׳ מעשה טוביה). דבריו אלה המה הרהבוני והלהבוני לדבר על אדות מלמדי זמנינו (הקד׳ המעתיק ספר זכר רב, סקלוב תקנ״ח). קויתי לשמוע מפי נבוני עמינו המשכילים על דבר משפט פעלי למען אדע אם ירצוני ו י ר ה ב ו נ י לכלות את אשר החילותי (ר״ש בלוך, שבילי עולם, הקד׳, 9). ובעטרות תעודותם עטרוני ו ה ר ה י ב ו נ י לבצע את מעשי גם בהודעת תכונות שאר הלקי תבל (שם שם, 11). אז ה ר ה ב ת י נ י בנפשי עוז לעשות חיל וללכת בגדולות ובנפלאות ממני ותרוממיני מרום (מפו, אהבת ציון כא, 156). הלא אם בעיניך תלבביני ובנעימות אמריך ת ר ה י ב י נ י בנפשי עוז אמיץ לבי אני בגבורים (שם כה, 185). דברי ההלך ה ר ה י ב ו מאד את תשוקת הכפרי וישם אל לבו ללכת עמו תרצתה (ריב״ל, תעודה בישראל, הקד׳). — ואמר הפיטן: ומאז מכאוב כדעתה הבלגת ו ה ר ה ב ת ולהעלות תעל ולתאל תאבת (ר״א קליר, ערב אשר עלה, קרוב׳ ב פסח). —ואמר המשורר: בוא שכלי בוא נא ל ה ר ה י ב נ י, תשכח ימיני אם בגיל תנחני (יוסף פינסו, אסירי התקוה א, יז). כי לא אז רפאות היא כי אם מחלה כמוה כי עוד ת ר ה י ב נ ה אז ועזווה עיד תרב (אד״ם הכהן, אמת ואמונה מחזה ה, 123). וכמו מעוגביה כלת חן כי תסחר ו ל ה ר ה י ב אהבה תתחמק (שם שם, 130). — *הִרְהִיב אדם עֹז בנפשו, במשמ׳ מצא את לבו, העז לעשות דבר [1]) wagen; oser; to dare, ואמר המשורר: בצאתו למזבח יעטה מעיל חן בנפשו עז י ר ה ב, בשבע חטאות יחטא קדש יי׳ אשר אהב (רמב״ע, אזכירה סדר, איגר 233). אי לזאת ה ר ה ב ת י עז בנפשי לבא אליך היום (יל״ג, אגרת לריב״ל, באר ילחק, 180). — והרהיבה הנפש, היד וכדו׳: גם לחפוץ את זאת נפשי לא ה ר ה י ב ה (הוא, סוד אלוה, שירי יל״ג א, 80). אך טרם לגעת ידו ה ר ה י ב ה עוד רוח נעלמה אתה השיבה (שם שם, 81).

— הפע׳, *הֻרְהַב, — שהרהיבו והגדילו אותו, ואמר הפיטן: יקר הסדך עלי י ו ר ה ב יען קולי להאזין באהב (שלמה הבבלי, אין מי יקרא, סליח׳ יוס א). —

[1]) [ועי׳ בהערות הקודמות.]

ואמר המשורר: והאשה טובת מראה מאד בבנות יפיפח, הרהב לב המלך ואש התאוה נשקה (שלום הכהן, ניר דוד, 287).

— התפ׳, *הִתְרַהֵב, — כמו קל, התרברב והתגדל, ואמר המשורר: ורחף על פני מוסר כמו נשר עלי בניו, מאס כל שיר ושפלותו והתרהב בעליוניו (רשנ״ג, קטה השיר, דוקס ם).

רֹהַב, ש״ז, כנ׳ רָהְבָּם, — מלה מספקה[1]: ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורת שמונים שנה ורהבם עמל ואון (תהל׳ צ י). — ובספה״א: כונת חכמת הנגון וסבתה כדי לשמח הנפש ותנוה מיגיעתה וביומים המעטים אשר רהבם עמל ואון יהיו במחשך מעשיהם ואין לי עתה חפץ בהם (רש״ע פלקירא, המבקש, יב).

***רַהֲבָה** או רהבת, ש״נ, — כמו א. רַהַב, ואמר הפיטן: דכית כחלל רהבת שצפית ואין ערוך שלחן לב קמי גם צפה הצפית (רקע״ג, איכה רחוצות, סליח׳ ת״ב, סדור רקע״ג, שכט).

רהה[2], ממנו רָהָה, *רָהוּת *רַהַת.

רָהָה, פ״ע, תִּרְהוּ, — ירא, פחד, fürchten; avoir peur; to fear: אל תפחדו ואל תִּרְהוּ[3] הלא מאז השמעתיך והגדתי ואתם עדי (ישע׳ מד ח). — ובספה״א: אין צריך לבאר הענין הזה יותר מפני שאנו הייבין לרהות ולירא ולהזהיר ממנו (ר״י א״ח, מו״ה, היסוד י). לא יפחדו מצרה ולא ירהו מעברה (ראב״ע, חי בן מקיץ, איגר, עמ׳ 143). וכראותו שליח המלך גדל כאבו ופחד ורהה לבבו ויבא לפני המלך (ר״י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 28). אמר תחכמוני המופלא, אני טרם אכלה לדבר אל לבי ורעיוני רוהים ואראה מראות אלהים (מנחת יהודה שונא הנשים, טעם זקנים, ג:). לא יפחדו מהעונש האלהי ולא ירהו ואחרי האל ואחרי חסדיו לא ינהו (עמנו׳, מחב׳ כח, 228). וקצתם פוחדים ורוהים (ר״ז אלנ׳אהרי, ספר המוסר מחב׳ כא, כ״י מינכ׳). — ואמר הפיטן: משמעך רהו אנשים ויתמהו (ר״ל גיאת, משמעך, סדר רע״ג ג, 55). אקום להודות לך בלב חרד ומורשיו רוהים (רמב״ע, אקום להודות, שם שם, 42). מושכי עול עונים מסבול להו שופכים בתחנונים נפשים רהו (הוא, מושכי עול, שם שם, 56). נפשי בעד כלם תהים ורעיוני רוהים (הוא, אערוך מדברי דתי, רצות לעבודה, מוס׳ יוה״כ, ספרד). יהירים פחדו ורהו מגדלו (הוא, אזכרה, סעה״ם 82). ולהחיות רוח שפלים אשר פני אל רוהים (ר״י הלוי, לך אדר, דיואן ג, 193). נורא ונשגב משמי גבוהים, הכל ממך פוחדים ורוהים (ראב״ע, הלל אמלל, איגר 60). נחץ להוריד גבהים ותרים שפלים ורוהים (יוסף אבן מהאג׳ר, אדון כל מעשיו, סעה״ם 128). אלהי האלהים שעה שועת כמהים אשר מרוב עונם יראים הם ורוהים (אשר לו כל תפלה, סליח׳ נעילה, סדור ארם צובה, תריח:) מעי הומים לו ורוהים (על משה ארגז ואהים, פיוט לש״ת, שם, תרעא:). — ואמר המשורר: בחכמה לא זוהה ומהאל רוהה (דוכס, לרב לו, אלוני, ל). הלא תרהו ואם לא תעריצו רב עליליה (ר״ש הנגיד, הבמות פליליה, ברודי, 11). וממי את בעולם אל, עניתים, אני מעם לאל פוחדים ורוהים (הוא, ואמרו, בן משלי שפו, שמון, קסד). ירהו ויחרדו לשמע מקצות ארץ מגוריהם אשר בה גרו (רשב״ג, בימי יקותיאל, ברודי, 20). והודו התמהים הכי הוא האלהים ומקצפו רהים ארצות ושכניהם (רמב״ע, תהלת מלמרים, ברודי, נג). ואל תרהה לעינים כיונים אשר שכרו אבל מיין חמסים (הוא, הקים מכ, שם, קס). יתלחשו אנשים בהגידת

---

[1] [התרגומים הקדומים (כגון השבעים τὸ πλεῖον αὐτῶν, ולג׳ et amplius autorum, התרג׳ הארמי: וסוגעיהון) תרגמו כאלו במשמ׳ רֻבֵּיהֶם (רֻבָּם) או רָחְבָּם; והפרשנים העברים, לפי דעתם על כל השרש רהב, כלשון גדולת ושררה (רש״י), ימי הכח והחוזק שהם ימי הבחרות (ראב״ע), מה שיוסיף עליהם — על שמונים שנה — ויגבר (ריב״ג) וכדו׳, ורב החדשים מפרשים כלשון גאוה וגאות. אך אין פרושים אלו מתאימים ביותר, ואפשר שיש לראות באותיות ורהבם שתי מלים, אולי ככתיב חסר במקום: וְרָאָה (או וְרָוָה) בם עמל ואין, או אף במקום והרה בם עמל ואון, וצ״ע.]

[2] [עי׳ בהערה שאחר זו.]

[3] [לפי הצורה אפשר לגזור תרהו אף מן ירה, במקום תירהו (עי׳ מנדלקרן, היכל ־קדש, המיחס דעה זו, בטעות, לרד״ק). ואמנם אין עדות אחרת לפעל או לשרש רהה או ירה במשמ׳ ירא ופחד, הברורה מן הענין ומן התרגומים, בעברית, ועל כן יתכן שיש כאן ט״ס במקום תרהבו, מן ב. רהב (עי׳ שם), ואף אפשר שנתרככה בי״ת של מלה זו׳ ובטאו תִּרְהֲוּ (בכתיב אחר תִּ׳הו) במקו׳ תרהבו.]

הכי רהו להרים קול וגם ירעו (הוא, נטפי דמעות, שם, קסו). שדי מאד רמתי וגבורים מפחדך ירהו ויחוגו (ר"י חריזי (?), הענק, ס' זכרון להרכבי). ופניו שממים כדמות מצבת קבר וקרביו מפחד ירהו ינועו (יל"ג, אהבה דוד ומיכל ח, עמ' 74). — ואמר המליץ: מלבד אשר יחרדו כצפור מאימות הים וכו' יפחדו וירהו גם מאנשי איראפא (ר"ש בלוך, שבילי עולם א, ז). לקול רעמים בגלגל לא יחילו ומעברת ברקים יאירו תבל לא ירהו (שם ג, כז:).

— נִפע', *נִרְהָה, — נתירא, ואמר הפיטן: גוזרים ים גליו לבל יהו זוהים, דק והלד מאימתו נרהים (משה בר' קלונימוס, אלה על כל אלהים, סדר אחרון של פסח).

— הִפעי, *הִרְהָה, הִרְהִי, — הִרְהָה את פלוני, הפחידו והרגיזו, ואמר הפיטן: ידו יסדים הרהיו[1]) וימינו טפחה שמים (נחמיה בן שלמה, אם ימלאו, תפלת גשם, ידיעות מכון שוקן ד, רז). ראית צרי למחתה לכל נוהיהם שבט רודיהם מוראיהם ומרהיהם (רסע"ג, אתה הטעתה, סדור רסע"ג, תיז)

*רָהוּט[2]), ת"ז, — רָהוּט בפי האדם, שגור ומְרגל בפיו, שהאומר ירוץ בו, geläufig; courant; fluent: (תפילין ומזוזות) מגרם גריסין, רהוטים הם בפי כל אדם ואין טועין בהם הילכך אין צריך להעתיקם מספר אחר (רש"י, מנחות לב:). ז' ימים קודם יוה"כ מפרישין כאן שונה מניין קודם המעשה וכו' ופעמים שונה המעשה קודם המניין בתולה נשאת ליום ד וכו' התנא לא חש בה אלא שונה הרהוט בפיו (תוספות ישנים ליומא ב). האשה נקנית, הכא תני בה"א וכו' וקשה דבההיא דתנן בתולה נישאת אמאי לא תני הבתולה נישאת וכו' ואין לחוש כל כך, שבכל מקום שונה התנא לשון הרהוט לו בזה (תוס' קדוש' ב., ד"ה האשה). — ובלפי האדם, רהוט לומר, רגיל לומר, מהיר לומר: מה הועילו חכמים בתקנתם והא כל הכינויים אינם אלא משום שלא יזכיר שם שמים לבטלה שאחרי הכינויין אלו אינו רהוט לומר ליי' כמו אם יאמר קרבן דאו

---

1) [כלו' הרגיז יסודי הרים ממקומם, ולא כלשון ירה יסוד.]

2) [מן הארמ' רהט, שהיא רוץ בעבר'.]

הוא רהוט לומר ליי' (שם נדרי ב:). — ומלת רהוטה וכדו', מלה חטופה, מבֻטאת במהירות ללא הטעמה, flüchtig; rapid(e): כל מקף מבטל חולם וכו' ועל כן מלת כל, אם אין בו טעם בחטף קמ"ץ כי כלם מוקפים ורהוטים, אבל כל העומד בטעם וכמשרת אז הוא בחולם, כל הנקרא בשמי בחולם על פי המסורת אף על פי שהוא רהוט וכוי וכל מלה הרהוטה פעמים בחטף קמ"ץ כמו במתי, את עני עמי, בחרי אף, כי לולי רהטת היו נקראים עני במתי בחולם (מנחת שי, דרכי הניקוד והנגינות, משפט שמוש החולם). הת"ק יותר ראויה במלה שהיא רהוטה ודבוקה למלה שאחריה, והת"ג יותר ראויה במלה שהיא נעמדת במבטא ונפרדת מן המלה שאחריה (בן-זאב, תלמוד לשון עברי, מאמר ב פרק ד, 43). — *וכתב רהוט, כתב השוף ומהיר שאינו שומר על דיוק הצורות, kursiv; cursif;-ive, נוהג בדבור ובספרות.

א. *רִהוּט, ש"ז, — תכונת הדבר הרהוט והשגור, Geläufigkeit; routine; fluency: כגון צריך לכתוב טי"ת ומדי רהוטו לא הדביק בו (קו לקו ונקרא כאילו פו) (ר"מ, שנס קה.). שצריך לנענע שדרה ועלין כדי להשמע קולם שוהו השיר והרינון של העצים שכן הו' משמעות ריהוט לשון הפסוק שהעצים ירננו (הלבוש או"ח תרנא ט)

ב. *רִהוּט, ש"ז, — מעשה המְרַהט את ביתו ברהיטים, השם רהיטים בדירתו, נוהג בספרות ובדבור.

*רְהוּט, ש"ז, — כמו רְהֵט[1]), מין ממיני הפיוטים: רהוטים ורשויות (דיואן רמב"ע, בודלי' ברחש סימן רלג בכתב אדוס קדוש).

*רְהוּטָה, ש"נ, — כמו רְהוּט, רְהֵט[1]), נוהג בספרי תפלה ודיואנים (אל מי מגואלי, אשמורה יום ב סליח' אויניון; אל נגלה, שם; דיואן ר"י הלוי ג, 97). עוד חברתי לשבת רהוטה זו וכללתי בה כל מעשה בראשית על סדר הפסוקים לנועם טורקי (מנחם מלונזנו, שתי הידות, אחיה ואספר).

*רהון, — מלה מספקה: חמן צווחין לפעלה טבא עבדה וצווחין לרהון (נ"א לרחיץ[2])) של

---

1) [עי' רְהֵיט, הערה.]

2) [רק כך נכון. בטעות גמורה מצאו כאן

מימי רגלים עמידה (ירוש' סנה ע ח; ומעין זה ירוש' ע"ז ג ח).

רְהוּת, [1], ש"נ, — תכונת הרוהה והמפחד, פחד, יראה, fear ; peur ; Furcht : והכניעה נחלקת לשני חלקים, האחד כניעת ר ה ו ת ויחול והכרח וחזקה, והשני כניעת חובה ודין לגדל ולרומם למי שנכנעין לו (ר"י א"ת, ח"ה, עבודת האלהים ג). שהעבודה שתהיה מהערת התורה אפשר וכו' שתהיה כונתו לחנופה ולשבח בני אדם וכבודם בעבורה כי שרשה מוסד על התוחלת והרהות, אך העבודה שהיא מצד הערת השכל לא תהיה כי אם מיוחדת לשם שמים וכו' כי אינה מיוסדת על תוחלת ועל ר ה ו ת (שם שם). העבודה שהיא מהערת התורה לא תהיה אלא אחר היחול בגמול והרהות בעונש (שם שם). כי העבודה שהיא מן התורה כמבוא אל העבודה אשר היא מן השכל וכו' ומה שהיא ממציאה ומצמחת במה שיתקיים בלבבות מעבודת האלהים לשמו לא ליחול ולא לרהות (שם שם). כי ההערה התוריה היא הקדמה ומבוא אל הערת השכל וראיה עליו בעבור צורך האדם בנערותו אל חנוך והנהגה וכו' ועל כן נוסדו התורות על קטבי היחול והרהות (שם שם). רהב, ר ה ו ת ואמוץ בו (ישראל משה חזן, אחרית הנחלה רכג).

א. רהט [2], ממנו ב. רִהוּט, א. רָהַט, א. רַהַט, ב. רַהַט, רָהִיט.

ב. רהט [3], ממנו רָהוּט, א. רִהוּט, ב. רָהַט, ג. רַהַט, רָהֲטָא.

א. רַהַט [4], ש"ז, מ"ר רְהָטִים, — שֶׁקֶת מים, קורה של אבן או עץ קעורה שמשקים בה את הבהמה, Tränkrinne ; abreuvoir ; watering box : ויצג את המקלות אשר פצל בָּרְהָטִים בשקתות המים אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן ויחמנה בבאן לשתות (בראשי' ל לח). והיה בכל יחם הצאן המקשרות ושם יעקב את המקלות לעיני הצאן בָּרְהָטִים ליחמנה במקלות (שם שם מא). ולכהן מדין שבע בנות ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את הָרְהָטִים להשקות צאן אביהן (שמות ב יו). — ובתו"מ: מלך אסור ברהטים, שאסר הקב"ה עצמו בשבועה שהוא משרה שכינתו בתוך ר ה ט י ן של יעקב אבינו (מד"ר ויקר' לא). מלך אסור ברהטים, זה משה וכו' שגזר הקב"ה עליו שלא יכנס לארץ ישראל, בשביל מי, בשביל ר ה ט י ם של מי מריבה (רבי ברכיה, שם שם). — ובספה"א: המטהרת שבמרחץ, פי' הוא ענין ר ה ט י ם ובלעז נקרא סולי"ו (ערוך ערך טהר). המטהרת שבמרחץ, שקתות המים העשויות במרחץ מכל צדדין ומשכין בהם מים צוננין ב ר ה ט י ם (ר"ש, מקו' ו יא). בריות ה ר ה ט י ם אדירים מלהוריד מים לכבות אש הדין אתה מתירם (הקנה, כוונת התפלה, לג:). שים עינך על שרשים אלה וכו' הם ישאבו יחדיו וכו' את כל הלח המכלכלם וכו' תיך ר ה ט י גזעם אותו יוליכו (רמח"ל, לישרים תהלה, ענין א, מחקר). — ובהשאלה לצנורות הדם: מיני גידים הדופקים יוליכו ב ר ה ט י ה ם את הדם מתוך חדר השמאל אשר בלב בתוך שאר חלקי הגוף (ליכדא, ראשית למודים א ט, מג.). — ואמר המשורר: כגפרית בערה נשמרים בהם להטה וברהטי עורקיהם נחלי אש זרמו (יל"ג, מלחמות דוד בפלשתים ב, כל שיריו ג, 39). ויקפא דמה תוך ר ה ט י עורקיה ושמורות עיניה אחז צלמות (הנ"ל, אהבת דוד ומיכל יב, שם, 110). — מ"י רַהַט: נעוא הוא כמו ר ה ט ליין (רס"ג, תפסי הגאו' הרכבי מז). אמבטי, הוא ר ה ט המרחץ (פרוש המשניות לרמב"ם מקו' ו י). והכבד לדם שוקת ו ר ה ט (בתי הנפש והלחשים ד, כ"י פריז).

בנוסחה המשבשת רחון או הרהון שם של כלי, ואף נסו למצא למלה כזאת גזירה מרומ' או יוני. למעשה אין כאן (כנרמז בהערה לערך ב. קָרָה עמ' 6162) אלא כנוי של גנאי גם ל„עמידה" במשמ' טבילה לשם הסרת הדת, כרחיצה במים מטנפים. ועי' רִהוּץ.]

1) [על משקל זְנוּת מן זָנָה וכדוי.]

2) [עי' א. רַהַט, הערה.]

3) [מן הארמי ר ה ט שהיא ר ו ץ בעבר'.]

4) [מלה זו נמצאת גם בארמ' ובסור' במ"ר רָהֲטֵיָא, רַטְיָא, רָהֲטֵא, באשור' רָטֻ, מ"ר רָטָת באותה משמ' וגם במשמ' באר או בור, וכן בא רָט, שֹׁקת המים בערב' המדברת בבבל (עי' Meissner, Neuarab. Sprichw. עמ' 162), ועל כן אין קשר לשרש א. רהט זה אל ב. רהט, שהוא רוץ בעבר'. ועקר משמ' המלה הוא קוֹרָה, הקורה הקעורה, ששמשה שקת מים לבהמה.]

ב. **רַהַט**, — מלה מסֻפקה: ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך כארגמן מלך אסור בָּרְהָטִים [1]) (שה״ש ז ו). — ובסהמ״א: במשמ׳ חוטי שערות וכדו׳ ואף בחקוי לשון הכתוב: שלום לקהלות הקדש אחינו, העת לכם אתם לשבת בבתיכם ספונים וכו׳ ואדוניכם תחת בריחי ברזל מֻכה בשוטים, מלך אסור ב ר ה ט י ם (ר״י חריזי, תחכמוני יג, 124). כי דומה הנפש השכלית קודם הרכבתה בגוף למלך יושב בהיכלו ודומה הרכבתה בגוף למלך אסור ב ר ה ט י ם (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ט, כאשר המחבר אלה הם דרכי הממשילים). אבל הוא (נפוליאון) בגודל לבבו לא הלך אחרי עצת הנסוגים אחור וכו׳ ובין כה וכה עמדו תחתם אסורים ב ר ה ט י ם על חרבות מאסקויא עד עבור מועד (מרדכי אהרן גינצבורג, התרפתים ברוסיא, 64). — ואמר הפיטן: שם אל בם דברי אותותיו הוציא אסורים ב ר ה ט י ם (ר״י נגארה, ישרה נלה, עולת שבת טו). עד אל יחיש את מופתיו, יוציא דל אסור ב ר ה ט י ם (הוא, ישראלי בן אמה, עולת תמיד רא).

ג. ***רַהַט**, ש״ז, — ריצה, מרוץ: וכינה השערות ל ר ה ט י ם להיותם נמשכים ורצים ויוצאים זה אחר זה (יוסף דון יחיא, פי׳ שה״ש, שרך). כי לעת נמצא חפצך במלאכה לא תלך בעצלות כי אם בזריזות ולא תבקש טיול ו ר ה ט י ם (בן-זאב, פרוש בן סירא י).

ד. **רַהַט**, עי׳ רָהִיט.

---

[1]) [קדמונים ואחרונים פרשו מלה זו במשמעיות שונות, עי׳ בהערת המחבר, ערך מַל, עמ׳ 3003, שפרש רהטים במשמ׳ סרטי השערות ועי׳ שם. וברשימותיו בכ״י הוא מוסיף להעיר: ואין לשאל מדוע לא נזכרו הרהטים בין קשוטי הנשים בתוכחת ישעיה לבנות ירושלם. שהרי גם התורים והחרוזים לא נזכרו שם, ואולי לא היה קשוט זה נהוג בירושלם אלא בגליל מקום חבור שה״ש.
וטורטשינר, שיר השירים, עמ׳ 32, מציע חלוקת מלים זו: ודַלַּת ראשך כְּאָרֶג, מַן (בפסק׳ כארגמן) מַלֵּךְ אסור ברהטים כלו׳ דלת ראשך היא כדלת (=כדוללת) חוטים באריגת אריג, ואריג שערותיך זה קשור הוא ממולך אל קורות מלבן האורגים, כהוראת א. רַהַט, קורת השקת, רָהִיט, קורת הבית.]

א. ***רָהַט**, פ״י, — שם רהיטים וקורות: רהיטנו ברותים, מקום שהכהנים ר ה ו ט י ם [1]) בברותים המד״א ויצף את קרקע הבית בצלעות ברושים (מד״ר שה״ש א יז, קורות בתינו).

— פעי, *רִהֵט, — כמו קל: למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם מקרה בארזים ו מ ר ה י ט בברותים, שנאמר קורות בתינו ארזים רהיטנו ברותים (ר׳ יוחנן, שם שם). — *ונוהג הפעל היום במשמ׳ שם כלים בדירה, möblieren; meubler; to furnish.

ב. ***רָהַט** [2]), פ״ע, — רָץ, ואמר הפיטן: טוטפי שיר לו להשיר בשחרים ובנשפים י ר ה ט ו ן ילהטון לכן נקראו שרפים (ארוגי עוז, אופן שבת א׳ אחר פסח). זכור נלהט אשר ר ה ט דרוש חשמל והוא מקנא (אביר הנביר, אופן שבת ר״ח). — *ובמשמ׳ נמשך במבטא: וטעמו ל ר ה ו ט למטה אל הנגינה (אד״ם הכהן לבנזון, יתרון לאדם לתלמוד לשון עברי מאמר ג פרק ז, 43).

— הפע׳, *הִרְהִיט, — התחיל לרוץ: מעשה ברבי עקיבא שהיה מהלך בבית הקברות ופגע בו אדם שחור כפחם והוא טוען עצים על כתפו והיה מ ר ה י ט בהן כסוס (ספר המעשיות, גסטר, 92; וכעין זה מכוה״מ א א א ג). — והרהיט את הבהמה על המורג כדי שתדוש את התבואה, הריץ אותה, עשה שתרוץ: מוריגי וכו׳ נסר גדול מנוקב ויתידות קבועות בו ונותנין אותן על התבואה ו מ ר ה י ט י ם עליו את הבהמות (רש״י, תמורה יח., ד״ה ל״א אפילו ממורגייהו).

***רְהָטָא** [3]), ריהטא, ש״נ, — מהירות, חפזון: ולא הוספתי על דברי המחבר דבר ולא גרעתי מהם מאומה וכו׳ אלא אם נמלטה לנו בעת הכתיבה מלה או מלות בעבור שכחה או ר י ה ט א (ר״י א״ת, הפ״ש לריב״ג, חתימת המתרגם). שכאשר התנצלו המילדות שלא היו נקראות להוליד את העבריות במהירות ו ר י ה ט א אלא באיחור גדול וכו׳ הנה המלך לתקן זה עשה להן בתים (ר״י אברבנאל, שמות א).

---

[1]) [צ״ל רוהטים, עי׳ ס״כ, יעי׳ פִּעֵ׳.]

[2]) [ע״פ הארמ׳.]

[3]) [ע״פ ר ה ט א, ש״ז בארמ׳.]

***רַהֲטוֹן**[1], ס״ז, — פלוגה שבצבא: שנים עשר מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל ועל כל חיל וחיל בראתי לו, שלשים לגיון ועל כל לגיון ולגיון בראתי לו שלשים רהטון ועל כל רהטון ורהטון בראתי לו, שלשים קרטון וכו' (ריש לקיש, ברכ' לב:). — ובסהס״א: ואם אתה הולק ש״ס חלקי הרקיע על י״ב מזלות הרקיע יהיו כל חלקי מזל ומזל מהם שלשים חלקים ואנו קוראים לכל חלק וחלק מהם חיל וכו' וכל חיל וחיל נחלק לס' חלקים ונקרא כל חלק רהטון וחכמי ישמעאל קורין לו שבר, וכל רהט' ורהט' נחלק לס' חלקים נקרא כל חלק מהם לגיון (ר״אב״ח הנשיא, צורת הארץ ג). — ואמר הפיטן: רבוא כוכבים לגסטרא כימות חמה ברה, השטרתי חיל לגיון קרטון ורהטון בעבורה (מנחם ברבי מכיר, אל אל שדי, יוצ' שבת נחמו). לגיוני גיסטרא וכל צבא ריהטון (קונט' הפיוטים, 18). כל לגיון ולגיון ורהטון בקטון כגדול (ר״י נגארה, הקד' זמירות ישראל).

רַהֲטָן, ס״ז, — רָץ: הרטנין, על שם מקומן והרב בעל הערוך ז״ל פירש הרצים היוצאין בסודר שעל כתפיהם מקובץ בשביל שלא יתעכבו לרוץ, רטנים כמו רהטנים (ר״ן על הרי״ף לשבת סח:).

רָהִיט[2], ס״ז, כנ' רָהִיטֵנוּ — קורה, קרש Balken, Brett; poutre, planche; beam, board
הנך יפה דודי אף נעים אף ערשנו רעננה קרות בתינו ארזים רָהִיטֵנוּ[3] ברותים (שה״ש א יו–יז). — ובתו״מ: אבני ביתו ורהיטי[1] ביתו של אדם מעידין בו שנא' אבן מקיר תזעק וכפיס מעץ יעננה (חגי' טז.). — ובסהס״א: הדרי הודרי, משופין ומתוקנין רהיטי הגג קיברונ״ש[2] (רש״י, ב״ב ג:) אחזיק להורדי, להניח ראשי רהיטים דקים על כותל חבירו, לא אחזיק לכשורי, להניח עליו קורות כבדות תחת אלו (הוא, שם ו.). ומתוך העצלות הזה הדלף נופלת על הרהיטין ועל הקורות ונרקבין והולכין עד שנופל על הגג (מעלות המדות, מדת העצלות, סד.). — ואמר הפיטן: שזופי פליטי, אפופי עיטי, שוקדי ועוטי על סף רְהִיטי (רסב״ג, שזופי פליטי, ביאליק רבניצקי ב, 220). כרביצת פוך וספיר הקה הזק עזרתי, ברוש תדהר ותאשור רהיטי ברותי הזרתי (אליר בר ילחק, אמונתך אמתי, יוצ' שבת ר״ח). — *ובמשמ' כלי דירה, כסאות, שלחנות, ארונות וכדו'[8], Möbel; meubles; furniture: הקורא יושב ומתבונן אל כל הכלים ורהיטי החדר, מתבונן במבט מיוחד כאלו הרהיטים והכלים הנם שלו (י״א לובלקי, הסופר העברי, המגיד יד אב התר״ם).

רְהֵיט, ס״ז, — מין ממיני הפיוטים, כמו רְהוּט, רְהוּטָה[4]: רהט, יחי ראובן ובתים ייב.

---

1) [אמנם נראה שלפנינו מלה יונית או רומית, אך לא הוכח מקורה כל צרכו, עי' בדברי קרויס, Lehw. ובהערת לֵו שם. ואולי יש לחבר את המלה עם הרומ' rata (pars), חלק קצוב, שעור, שממנו אף בלשונות אירופה Rate, rate במשמ' שעור, דרגה וכדו'.]

2) [עי' גם רָחִיט.]

3) [כך הקרי, והכתיב, רחיטני, עי' רָחִיט. השבעים תרגמו φαινώματα, חקרת צפוי לוחות, וכן וולג' laquearia, ובתו״ם רהיט הוא קורה או קרש וכן רְהטא בסור'. וכונת הכתוב היא: נמצאים אנו לא בבית בנוי אלא בבית היין כלו' בכרם, ועצי הארז והברותים הם קורות ביתנו וקורותיו. ובעקר רהיט ורַהַט משמ' אחת להן. ועי' גם כְּפִּים.]

1) [כך גרסת הערוך ערך רהט, ועי' הערת קוהוט למקום. ובספרינו: וקורות.]

2) [chevrons.]

3) [על פי הערב' רְהַאט a).]

4) [אמנם לפי צונץ, Syn. Poesie, עמ' 79, Litteraturgesch., עמ' 24, ברודי, שער השיר, עמ' 19, אלבוגן, Gottesdienst, 209 וכו' גם עקר הוראת מלה זו היא קורה או בריח, מן א. רָהִיט; הואיל ונקראו כך ראשונה מלים וחלקי פסוקים מן המקרא ששמשו מסגרת ליצירת פיוטים, ואך אח״כ נקראו בשם זה אף הפיוטים שהכילו מסגרת מקראית כאלה, או שעקר תכנם שעשועי לשון מעין המקראות; אך פרוש זה אינו מתקבל על הדעת. אחרים חשבו לגזור שמות אלו רהיט, רהוט, רהוטה מן הארמ' רהט, שהוא רוץ בעבר', בהנחה כי בא במקום שמות אלו במקורות גם דרמוש, שראו בו את היונ' δρόμος, מרוץ, ריצה. אך כפי שהוכיח א. מ. הברמן, תפלות מעין שמונה עשרה, עמ' נא, לא בא דרמ״ש במשמ' רהיט או רהוטא ואינו היונ' δρόμος (דרומוס בתו״ם) אלא ארמ' במשמ' דרמשא, לרמשא,

---

8) رهاط

(קטע ממחזור יכ"י, JQR,NS ח, 110). רהט [1]) לרבינו סעדיהו גאון ז"ל (סדור רסע"ג, ספה). רהיט אחר, אתכם אזביד, נזר ורביד, ביד משיח בן דויד (לשמחת תורה, מחזור רומני). רהיטים לקלוס היום וספור מעשיותיו (.Zunz ,Litteraturgesch, עמ' 666).

°רָהִיט, ס"ז, — רִץ [2]): עוד מאודם שבעינים יוצאים שבעה רהיטים שממהרים במלאכת ההשגחה העליונה הזאת (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, כח).

°רְהִיטָה, ס"נ, — תכונת המלה הרהוטה בדבור, Flüchtigkeit; rapidité; — ty: כי שוא נע מסבב רהיטת הברת המלה למה שאחריו ושוא נח מעכב מהירות המבטא (בן-זאב, תלמוד לשון עברי ב יט, 41).

***רהן [1]),** ממנו *הִרְהִין [1]), *רָהַן.

***רָהַן [1]),** קל לא נמצא בתו"ם.

— הִפע', *הִרְהִין [2]), — הרהין אדם או דבר לפלוני, משכן ושעבד אותו, verpfänden, versklaven; engager, enslaver; to pawn, enslave: מעשר שני אין מוכרין אותו ואין ממשכנין אותו, אין מרהינין אותו, אין מחליפין אותו (תוספת' מע"ש א א). כיצד אין מרהינין אותו, לא יאמר לו הילך מעשר זה והא בידך ותן עליו חולין (שם שם ג). הנכנס לתוך ביתו של חבירו למשכנו אל ימשכן מעשר שני שלו, תני ולא מרהינין אותו ולא יתננו לחנוני שיאכל עליו, עבר ומשכן עבר והירהן ייבא כהדא וכו' (ירוש' מע"ש א א). מן מה דתני אין ממשכנין אותו ולא מרהינין אותו הדא אמרה עבר ומשכן עבר והרהין קונסין בו (ר' יעקב בר אחא בשם רבי זעירא, שם שם). נכרי שהרהין פת' פורני אצל ישראל אינו עובר (פסח' לא:). — ובפהמ"א: לאה הרהינת אצל רחל מטלטלין בכך וכך (שו"ת הרי"ף לא).

של תפלת ערבית. ופרוש שונה מאלה לשמוש המלים נותן תנחום ירושלמי, כתאב אלכאפי (ספר המספיק), ב"י, ערך רהט. ואלה דבריו (בתרגום מערבית): ומשמעות אחרת שאיננה ממשמעות החכמה (כלו' מהוראות המלה שבערבית הספרותית, אלא הוא שם הנהוג בין העברים ולא יובן מובנו ולא יחשב אחד בהוראתו (היסודית) אלא הוא יְבטא בדרך המעבר מבלי המעביר (אליו), הוא שקוראים לדברי הפיוט ושירי האזור (מוּשַׁחאת) וכדומה רהוטים, ויבנו ממנו פעל ויאמרו (בערבי'): רהט פלוני או פלוני מרהט מעולה או שאינו כזה, וכונתי שהוא אומר רהוטים. ומשמ' רהוטים כמו נגונים. וכבר אמרנו בשער נגן שהוא נגזר מן (לשון) התרגום הירושלמי באמרו: והיה כנגן המנגן והוה כדרהיט רהיטנא, ע"כ, ומעין זה שם בערך נגן. ואמנם אין תרג' כזה לפנינו, ואף אין לראות את הפעל הערבי רהט אלא (כדעת ר' תנחום) בנגזר מן השם העברי.

ואולם נראה שנגזרו רהיט, רהוט(ה) מן היונ' ῥητόν, מ"ר ῥητά, במשמ' נאמר (כמקרא), כתובים, כרמז לאיתם הכתובים שהפיוט בנוי עליהם. והשוה את לשון האונגליונים ביונ', בגוו מתי ה לח: שמעתם כי נאמר (ἐῤῥέθη) וכו' ואני אומר לכם. ולפרוש זה מתאים יפה הכתיב רהיט, שבמקומו כנראה בא אח"כ גם רהוט בחלוף ו — י בקריאה. והשוה גם ברומ' dictum, (מה ש)נאמר, dictare, הכתיב, שקבל את המשמ' חבר שיר, עד שנולד ממנו בגרמנ' dichten במשמ' פיט, Gedicht, שיר, פיוט.]

1) [מנקד: רָהַט.]

2) [בעקר רָהֵט, בינוני ארמי מן רהט ע"פ הארמ' שבתו"ם.]

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [פעל זה נמצא, מלבד העבר' שבתו"ם, בערב' בלבד, ושם רַהַנַ a), משכן, נתן משכון; אַרְהַנַ b), שלם מראש; רַהְנ a), משכון וכדו'. אך אפשר שטונה משפטי זה שאול הוא בערב', משמית צפונית, בבנין אפעל (= הפעיל), ושאין אף העבר' שבתו"ם הרהין הפע' אמתי, אלא צורת פעל שנגזרה מש"ע הרהון שעקרו הרון. כי כך נמצאה מלה הרן במשמ' משכון וערבון באיוב לד לא וכו' (עי' בפרושו של טורטשינר), שכונתו, שלא כחלוקת המלים ונקודן במסרת, היא: כִּי אֶל אֱלֹהַ אָמַר (איוב): נָשָׂאתִי לֹא אֶחְבֹּל, בִּלְעָדַי, אֶחֱזֶה אַתָּה הֹרֵנִי, כלומר: כך אמר איוב אל אלהים, אמנם נשיתי מַשָּׁא שבידיך, האלהים, אבל אני לא אחבל, לא אקח ערבון, זה רחוק ממני, אדרבה, אחז נא אתה את הֹרֵנִי, את משכוני. וגם בבראש' ג טז: הרבה ארבה עצבונך וְהֵרֹנֵךְ, כנראה הכונה לא להריון, אלא לשעבוד האשה בידי בעלה, כלשון והוא ימשל בך, השוה בפרט שמות כא ח: לעם נכרי לא ימשל

a) رهن b) أرهن

—הפע', *הִרְהֵן, — שהרהינו ושעבדו אותו: העיד רבי יוסי הכהן ורבי זכריה בן הקצב על תינוקת שהורהנה באשקלון וריחקוה בני משפחתה ועדית מעידים אותה שלא נסתרה ושלא נטמאה, אמרו להם חכמים, אם מאמינים אתם שהורהנה תאמינו שלא נסתרה ושלא נטמאה, ואם אין אתם מאמינים שלא נסתרה ושלא נטמאה אל תאמינו שהורהנה (עד' ח ג).

—קל, *רָהַן, בינ' פעו' רָהוּן, — מְמֻשְׁכָּן, משׁעבד, ואמר הפיטן: ביד צר רהונה לאויב ממושכנה ונפשה כצפור בפח מסוכנה (סליחי' לראש השנה, קדוש מנהג ארס לובה, תמה).

***רָהַת**, ש"ז, — יראה ופחד: או ימצאהו רהת ממנו ויראה ממנו בעצמות הצטערות (כ"י מקיר ליאון, נפת צופים ג כג, 145). ועי' רְהוּת.

***רוּאָה**, ש"נ, — וַהְמַת תולעים [1]): מקווצין ומקפצין ומקטפין ומסתתין עד ראש השנה ונוטל את הרואה (תוספת' שביע' א יא). מזהמין את הנטיעות כו' מתניתא דרבי ברם כרבנין [אפי' בשביעית דתניא] מזהמין מתלעין בשביעית אבל לא במועד, כאן וכאן אין מגזמין, אבל נוטל הוא את הרואה [2]) (ירוש' שם ב ז).

רוֹב, עי' רֹב.

רוֹבָה, עי' א. רֹבָה.

רוד [1]), ממנו א. רוה.

א. **רוּד**, ריד, פ"ע, רָד, רַדְנוּ, — הלך לו, התהלך [2]):
המדבר הייתי לישראל אם ארץ מאפליה מדוע אמרו עמי רַדְנוּ [3]) לוא נבוא עוד אליך (ירמ' ב לא). סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עוד רָד עם אל [4]) ועם קדושים נאמן (הוש' יב א). — ואמר המשורר: אשרי אשר שריון אמת

למכרה. ובמשמ' זו בא הרהין ואף הרהון בירוש' כתוב' ב ט: תינוקת שהורהנה וכו' שנייה היא בהירהון.
ואפשר שבעקר המלה הרון, הרהון שאולה היא מלשון אחרת, וצ"ע.]

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [א"ם לוניץ בירושלמי למקום המובא פרש: אין מגזמין, אסור לחתוך את הקליפה של העץ בכדי לבוא עד מקום התולעת, אבל נוטל וכו' אפי' במועד מותר לו ליטול בידו את הרואה ר"ל תולעת הזוחלת על האילן ורואה אותו. ובהערה שם: ובעל הגיון אריה (לתוספתא) תמה על פירוש זה משום שאין להמאמר אבל וכו' שייכות למאמר ואין מגזמין שלפניו לפי פירושם שמגזמין הוא לקטוע את הנוף כדי שיוציא נופות הרבה סביבות הגיזום, אבל לפי פירושנו למלת מגזמין שמסבים עם המציאות (שהגנן מוכרח לפעמים לקטע קטעים שונים בקליפת העץ עד שהוא מוצא את מקום התולעת) נכון מאד ניגוד המאמר אבל וכו' כמו שפירשנו, ע"כ.
ואולם אעפ"כ אין זה מסתבר שנקראה התולעת רואה הואיל והאדם רואה אותה, וכמו"כ אין גם השערתו של בעל הגיון אריה שרואה הוא „הסכך הנמצא באיזה אילנות בראש האמיר", אלא נחוש ללא סמך בלשון. אך מסתבר שאין רואה זו אלא כמו ראִי כלשון לכלוך וזוהם, הבא מחמת תולעים, וכך פרש בפנים, והוא בהתאם אל מזהמין שבירוש'.]

1) [ואולי בעקר: ריד, ועי' בהערה הבאה.]

2) [זאת כנראה המשמ' העקרית של פעל זה. וכן בערב' ראד a), התהלך, שוטט, ובבנין הגורם אראד b), הלך (לעשות דבר), ובכוש' רֹדַ, רוץ, תקף. ועי' בהערות הבאות.]

3) [כלומר: הלכנו לנו, וקרוב לכך ת"י: איטלטילנא; אך השבעים בשלילה οὐ κοριευθησόμεθα לא נקבל מרות, כאלו גרסו מַרְדְנוּ. וחז"ל (מד"ר במד' א ועוד) והמפרשים העברים קרבו את הפעל אל רדה או ירד, כלשון רש"י: נבדלנו ממך כמו הרודה פת מן התנור כך מדרש רבי תנחומא (ומכאן אולי בולג': recessimus), ומנחם פירש רדנו לשון ירידה ועוד פנים אחרים, ע"כ. ורד"ק: מענין רד עם אל שהוא ענין ממשלה.]

4) [כלומר: מתהלך עם אל, כלשון את האלהים התהלך נח. אמנם השבעים תרגמו כאלו עתה ידעם אל (νῦν ἔγνω αὐτούς ὁ θεός), והוולג' תרג' כאלו גרס (כ)עַד יָרַד (testis descendit) עם אל. ות"י: ודבית יהודה הוו מתקפין בפולחנא וכו'. והמפרשים העברים חברו את הפעל עם רדה או רדד, כלשון רש"י: מושל עוד ביראת אלהים, רד כמו וירד מיעקב, ע"כ. ראב"ע: על משקל כי אם תם הכסף וכו' ע"כ. רד"ק בכה"ש: ענין ממשלה כמו מדוע אמרו עמי רדנו ופי' רד עם אל כמו שרית עם אלהים, ע"כ, ואין פרוש כזה יוצא ידי הענין.]

---

a) راد b) أراد

ילבש לקרב זבו עם אל ואישים ר ד [1]) (ר"י חריזי, הענק אות ר, ס' היוצל להרכבי). בהיותי בבית השר נטע נעמן היה לי ריע גואל ורחמן, ר ד עם אל ועם קדושים נאמן (עמנו', מחב' כד, 186). — ־רָד בדמעות [2]), בכה וקונן, wehklagen; se lamenter; to wail, lament, ואמר הפיטן: ר ד (הכהן הגדול) בדמעות כי נחשב לפתי והם בכי יזילו כי לכך הצרכו (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה"כ, קבץ מע"י גאוי' ג, 113).

—הִפעִ' [3]), אָרִיד, תָּרִיד, — הֵרִיד האדם, המשיך ללכת, המשיך והאריך בדרכו ובמעשיו [4]), ausdauern; persévérer; to persevere: ועל חרבך תחיה ואת אחיך תעבד והיה כאשר תָּרִיד [5]) ופרקת עלו מעל צוארך (ברא' כז מ). הקשיבה לי ועננִי אָרִיד [1]) בשיחי ואהימה (תהל' נה ג). — ואמר הפיטן [2]): מקח בכסף ושטר וביאה בם באשה ת ר י ד (רסע"ג, הרי"ג מלות, סדור רסע"ג, קנט). — ואמר המשורר [3]): ואם דם בפיו יוריד ומטר נדוד י ר י ד ויסתם בעב צדקו ויסיר תפלותיו (ראב"ע, נגס אל, כהנא ה, 203). צירי בזכרי רב ענותי אהים בשיחי וגם א ר י ד, אולם בעת אזכר מחילתך אגאה ועל מלכי זמן א ר י ד (ר"י חריזי, הענק ח, ספר היוצל להרכבי).

ב. ־רוּד [3]), פ"ע, — כמו יָרַד: לשחת כרע בל בחשבו עלות לשחק וסר ממנו לבב אנוש ו ר ד ממלוכה (יוסי בן יוסי, אהללה אלהי, מלכיות, מוס' ב' ר"ה). ראה בירח בול כי בו ר ד מבול ולא ידע בי קץ זבול באבו סבול (כ"א קליר, אמל ורבך, קרוב' פורים). זכור ר ד אל חנף להחניף ממלכת (הוא, זכור איש, קרוב' שבת זכור). כרסים ר ד בראש תלול בקץ ראשון לטלול (הוא, אליס ביום מחסן, תפלת טל). קדוש הופיע מפארן, ר ד באלפי שנאן, סין השית שאנן ודתו בו שנן (הוא, קדוש הופיע, קרוב' א סבוע'). יה שוכן ערבות ר ד להנחיל רבבות (הוא, אז בכתב אסורים, שם). למען רחומים ר ד ו לכבשן לקדש שם (רסע"ג, למען אב, הושענות, סדור רסע"ג, רמא). לא יהא אלא שאחוז

---

[1]) [עי' בהערה הקודמת את דברי המפרשים לכתוב בהושע.]

[2]) [עפ"י הַהִפעִ' (עי' לקמן) ובהבנה: ה ו ר י ד דמעות, כאלו מן יָרַד, וכלשון הכתיבים: ו י ר ד ת י על ההרים ו א כ כ ה (ספט' יא לז). כלה י י ל י ל י ר ד בבכי (ישעי' יה ג), ולפי פ. פרלס (Analekten, עמ' 51) יש לגרס גם בכתיבים אלו: וָרַדְתִּי, יָרַד, מן ר ו ד. ועי' דברי ראב"ע המובאים לקמן על הכתוב בתה' נה ג.]

[3]) [אמנם אין במקרא אלא צורת עתיד, אָרִיד, תָּרִיד, בלבד, ואפשר שזאת צורת קל מן ר י ד על משקל יָבִין, יָשִׂים. ועי' בהערה לעיל.]

[4]) [משם' זו, שאפשר לגזור אותה מהוראתו הכללית של הפעל, הלך (ועשה), מסתברת בכל המקומות, ועי' בהערות הבאות.]

[5]) [כלו' כי תאריך בכך. ואמנם חשבעים תרגמו: ἐὰν καθέλῃς, בקריאה כאשר תּוֹרִיד, מן ירד; וולג': cum excutias, כאשר תשליך מעליך, כנראה עפ"י אותה קריאה, ומעין זה דרשת ת"י: אין רשיעי ו ת ח ת (כלו' ו ת ו ר י ד) ית בנוי מלמיטר פקודי אורייתא, ע"כ, וגם דברי ת"א ותרגום הקטעים (ירושלמי) מיסדים הם על דרשה זו.

והפרשנים העברים בחרו בפרושים שונים, כגון רש"י: לשון צ ע ר כמו אריד בשיחי כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהי לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל, ע"כ (בקשר לדרשת התרג' הארמ'). ראב"ע: כמו ת ר ד ה וחם ב' שרשים וי"א שהוא כמו אריד בשיחי והטעם כאשר תריד לשם ירחמך, ע"כ, רמב"ן: וחיה כאשר ת ר י ד ב ש י ח ך מתגרת ידו, ע"כ. ורד"ק בסה"ש: באשר ת מ ש ו ל וכו' ויש מפרשים כאשר תריד כענין אריד בשיחי ואהימה והוא ענין ת נ ו ד ה על החולה או על הצרה וכו', ע"כ. ומן החדשים יש שמבארים: כאשר תשוט במדבר, ואינו מסתבר, או שמציעים קריאה אחרת ללא צרך.]

[1]) [כלו' אאריך ואמשיך בשיחי. והשבעים מתרגמים: ἐλυπήθην, הצטערתי, וכן וולג': contristatus sum. אך הסורי: אתפן לגעתי, כאלו: הושב לשיחי; והתרג' הארמי: אתרעם במלי וארגזש. וכן רש"י: אתאונן בצערי כמו זכר עניי ומרודי, וירדתי על ההרים, ונחם פתר לשון ממשלה כמו ורדו בדגת הים, ע"כ. וראב"ע: א צ ע ק וכמוהו והיה כאשר תריד, נהה על המון מצרים ו.ה ו ר י ד ה ו, צעק עליו, ו י ר ד ת י על ההרים, אף על פי שהוא שרש אחר ורבים ככה ויורה על פי' אריד שהוא כמו אזעק מלת הקשיבה, ע"כ.]

[2]) [לפי המשמ' השונות, שיחסו המפרשים למלה במקרא.]

[3]) [בקצור במקום יָרַד, כדגמת צוג, קוח, במקו' יצג, לקח, בלשון הפיטנים, וגם עפ"י הבנה כזו של א. רוד במקרא.]

שטר לא׳ נומר קיים שטרך ורוד לנכסים [1] (הלכ׳ פסוקי׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 108). אתה אהבת עמך בעבורם רדת ממרומך, גזרת להם ימך דבקתם באהב לשמך (אתה אהבת, זולת שבת שקלים). קדוש ישראל הביטה קלון רעיתך המלבטה רדה מכבודת ונתמוטטה (חזון ציונה, קליר׳ ג עפי״א). יפה וברה כרדה לגיא פתרוסים, יהיר חסר לב הכביד עול בשנוסים (יהודה, יפה וברה, זולת שבת מוזמ״ס). וכל חסדיך יעלו לי לרצון כמו רדתי אליך וכבדתני ועליו תוכל להשען כי בר סמכא הוא ומשיח לפי תומו (קובץ אגרות צוקקטורף מע, 285). — ואמר המשורר: עד מה תאחר בן אנוש כי נטה שמשך לערב ויוסף רד (כ״י פריזי, הענק אות כ, ספר היובל להרכבי). וצל המעלות השיב לאחור כאורו אחרי היום מאד רד (הוא, תחכ׳, הקד׳, 1). ועלה שחרי עת נגלתה לי ועת התעלפה יומי מאד רד (הוא, איתיאל ג). יום רד לבית זד נדיב נמסר ביד צר וסר אז כל יקר רב ושר סר יאחזם (ידעיה בדרשי, פיורי ברכה, 3). רד שמשך בת עבר עמד מזרוח (יל״ג, אהבת דוד ומיכל ע, שירי יל״ג ג, 84).

ג. ״רוּד [2], פ״י, — כמו ב. רָדָה: רובים ימציאוהו מתחות דקה ריקן כף להריקה, רד בחפניו לתובה שחוקה (משולם בן קלונימוס, אשוחח נפלאותיך, עבודת יוה״כ, Elbog., Stud. עמ׳ 130).

ד. ״רוּד, פ״ע, — כמו א. רָדָה, ואמר המשורר: שם בי דברי אותותיו, הרבה לעשות בי שפטים רד בי צעיר משרתיו בעקרבים ובשוטים (כ״י גנ׳אזה, ישראלי בן אמה, עולת תמיד רכא).

״רוֹדֶם, ש״ז, — שם של בעל חיים מן היונקים הטורפים, Dachs; blaireau; badger: הקציר רגלים או הרודם (דער דאקס) הוא ישן יותר מכל החיות בעולם, הוא ישן כל ימות החורף ובקיץ ישן כל היום כלו וחצי הלילה עמו ובחצות ליל יעור משנתו עד אור הבקר לבקש מאכלו כאשר ימצא ביצי עופות רמשים וכדומה (בכור לינדא, ראשית למודים א י, יג).

---

[1] [בתלמוד (ב״ב ל.): וקום בנכסי.]

[2] [גם עפ״י הבנה זו של א. רוד שבמקרא, עי׳ בהערות לעל זה.]

רוה [1], ממנו רָוֶה, רָוָה, ״רִוּוּי, רְוָיָה, ״רְוִיָּה, ״רִוָּיוֹן, ועי׳ רִי.

רָוָה, פו״ע, רָוְתָה, נִרְוֶה, יִרְוְיוּן, — רוה מים או שמן וכדו׳, שתה דיו, שתה כל צרכו, sich satt trinken; boire son soûl; to drink one's fill: והיום ההוא לאדני יי׳ צבאות יום נקמה להנקם מצריו ואכלה חרב ושבעה ורָוְתָה מדמם (ירמי׳ מו י). יִרְוְיֻן מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם (תהל׳ לו ט). — ובהשאלה, רָוָה דדים [2], מלא תאותו באהבה: לכה נִרְוֶה דדים עד הבקר נתעלסה באהבים (משלי ז יח). — ובספה״א: ובעת תלמי ציה בדמעתי ירויון על הסם לשדי יבכיון (מנחם בן סרוק, מכתב לחסדאי אבן שפרוט, סעה״ס 2). — ואמר הפיטן: ברית רישומו ריביתה, ריצוי ריחו רוית (יניאי, ברית, קרובי ברכאש׳, זולאי, לג). — ואמר המשורר: ירוו ארצכם עבי שחקים כמו לבי אשר ירוה מצוקיו (רשב״ג, כאין נשאו, בירודי, 24). תוכה לטובות צפונות ורוות במימי עדנים (רמב״ע, תרשיש ח, 74). רוה לעולם כעצים על מעינים שתילים (ראב״ע, אחוד לבניס, כהנא א, 88). רוהות בם ירוויו בנחלים נטיו (הוא, בין רעים, שם שם, 118). אשר רוו ביין תאוה לשכרה יקוו טוב ותגמול הנזרים (כ״י פריזי, הענק, פרג, קלג). ולסבול הצמא ולהנהיגו ולהמנע מלרוות מהמים וכל שכן מלשתותו כפי היכולת (קאנון ג יד יג). — וביזי׳ פעוי ״רָווּי, מי שרוה: ומשביע לכל נפש רעבה וכל נפש צמאה היא רוויה (ד״ה של יהודי מצרים וא״י, יעקב מן, 12). — ואמר הפיטן: רוויה תרעלה ביד בני עולה הרצויה בעולה וקטרת הסמים (אברהם בר מנחם, אבן הראשה, קליר׳ לעשרה בטבת).

— פע׳, רִוְּתָה, רִוֵּיתִי, רַוֵּה, אֲרַיֶּוְךָ, יְרַוֶּה, — א) רִוָּה את השדה במים השקה אותו כל צרכו, satt tränken; faire boire, saturer; to water, saturate: פקדת הארץ ותשקקה וכו׳ תלמיה רַוֵּה נחת גדודה ברביבים

---

[1] [גם בארם ובסור׳ רוא, רוי, ערבי רוי a), כוש׳ רַוֵי באותה משמ׳, ובעבר׳ בא באותה משמ׳ גם ג. רָאָה, עי׳ שם.]

[2] [אמנם אפשר, שהיה גם משקה משכר שנקרא דדים, כמו דִיד, מין שכר באכדית ובשוטירית, וסכאן החדוד שבשמוש לשון זה.]

a) روى

תמגנגנה (תהלי סה י—יא). — ורוה אדם בשמן ובדשן: ורויתי נפש הכהנים דשן ועמי את טובי ישבעו (ירמ׳ לא יג). - ובהשאלה, רוָתה אהבת ראשה את הגבר, מלאה תאותו: אילת אהבים ויעלת חן דדיה[1]) ירוּך בכל עת באהבתה תשגה תמיד (משלי ה יט). — ב) ובמשמ׳ פ״ע כמו בקל רותה החרב דם, שתתה דם למלא שׂפקה: כי רִוְּתה בשמים חרבי הנה על אדום תרד וכו׳ חרב ליי׳ מלאה דם הדשנה מחלב מדם כרים ועתודים וכו׳ ורִוְּתה ארצם מדם ועפרם מחלב ידשן (ישעי׳ לד ה—ז). — ואמר בן סירא: ברך עושך המרוך[2]) מטובתו (צ״ם גני׳ לה יג). ברכתו כיאר הציפה וכנהר תבל ריותה (שם לט כב). כזית רענן מלא גרגר וכעץ שמן מרוה[2]) ענף (שם כ י). — ובתו״מ: רות, מאי רות, אמר רבי יוחנן שזכתה ויצא ממנה דוד שריוהו להקדוש ברוך הוא בשירות ותשבחות (ברכ׳ ז:). — ובתפלה: ורוה פני תבל ושבע את העולם כלו מטובך (תפלת י״ח ספרד׳, ברך). ואם רוצה הוא עכשיו שלא תשרוף האש אינה שורפת והמים אם לא רצה עכשיו שירוו אינם מרווים (ר״י עקנין, אגות ב עז). והרוצה לעיין ולרוות צמאת נפשו יחקור בספרי מפרשי אריסטו׳ (מנחת קנאות לר״י מפיסא, 33). — ואמר הפיטן: צמא טל סליהתו ירוו צמאוניו (כל מעשה, פזמון למנחה יוה״כ, סדור רע״ג ב, 56). — ואמר המשורר: בכל ענית ערגות ואין להם פוגות לרות הערגות במים מגרים (דונש, דעה לבי, סעה״ם 3). לכן רום ללענה אם תהכיל והראם כי תרומו מתיקה, ורוה חרבך מדם בני איש ולא תשמע אליהם קול נאקה (ר״ש הנגיד, פני תבל, בן תהלים עא, סבון, מט). ירוו ארצכם עבי שחקים כמו לבי אשר ירוה מצוקיו (רבב״ג, כאין נסאו, ברודי, 24). דעה יחו שקל בקו גן בין ירו פריו תאו אם בו תקו אשריך (הוא, לבי שמח, ביאליק-רבניצקי א, 111). ותמה המהלכת נכחו תהי אל גן עדניה קרואה, וציר קברה במי ענן ירוה ומשד לא תהי לעד יראה (רמב״ע, פרי שמחת, ברודי, ז). והן קברך ענן רום לא יקוה להשקותו ולא ישאל נשיאיו בדמעת כל חסידי אל ירוה ימות עולם ודם לבות יראיו (הוא, לשמש בא, שם, טו). כי[1]) קברך כל עת ענן כבוד ירוו אתו וטל אורות יהי טלך (הוא, על הדמי, שם, קעז), מי לא יאו רות בצוף מתקך (הוא יונה בלל, שם, רכט). ראה הכוס כמו ברק ירוצץ להשמיד חיל יגוני עם גדודיו ביום רוה מטר שחק תלמים עלי ארץ ונחת את גדודיו (הוא, תרשיש ב, 30). ומי יתנני על כנפי נשרים עד ארוה בדמעתי עפרך ויתערב (ר״י הלוי, יפה נוף, דיואן ב, 167). מעין פדותך רוה אמתך (ראב״ע, אל אל, איגר 165). ובנפשות צמאות לו שיר הגישו הוא ירוה צמאכם ודשנו יחליצכם (הוא, סדרו רעיוני, שם 244). ואד יעלה לקץ ימים ועב קל בשכבת טל ירוה צמאונו (משלם בן שלמה דאפיאירה, בטרם הסתיו, ברודי, ידיעות המכון לחקר השירה העברית ד, סב). אל כל צמא בין שעליך יקראו רוו צמאונך במי כלינו (עדרוס הלוי, קטע כ״י גני׳ שפירא).

— הִפע׳, הִרְוָה, הִרְוַנִי, הִרְוִיתַנִי, הִרְוֵיתִי, מַרְוֶה, — כמו פִּע׳ א): לא קנית לי בכסף קנה וחלב זבחיך לא הִרְוִיתָנִי (ישעי׳ מג כד). כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הִרְוָה את הארץ והולידה והצמיחה וכו׳ (שם נה י). כי הִרְוֵיתִי נפש עיפה וכל נפש דאבה מלאתי (ירמ׳ לא כד). נפש ברכה תדשן ומַרְוֶה גם הוא יורא[2]) (משלי יא כה). השביעני במרורים הִרְוַנִי לענה (איכה ג טו). — ואמר בן־סירא: ברך עושך המרוך[3]) מטובתו (צ״ם גני׳ לה יג). כזית רענן מלא גרגר וכעץ שמן מרוה[3]) ענף (שם כ י). — ובתו״מ: ד״א יורה, שמורה ומרוה את הארץ ומשקה עד תהום (ספרי דבר׳ מב). — ואמר הפיטן: יום צורר הנגעל הרוני סף רעל וישקני מי רוש וכו׳ (יהודה, יי׳ אויב גבר, לתעניות אסתר, תכלאל א, רז). — ואמר המשורר: זמן לאנשים ישק את כוס וקובעת מלאות בתרעלה מרוה ומשבעת (ר״ש הנגיד, זמן לאנשים, בן תהלים קמה, ששון, קד). ואומר, מה שחורים נאהבים ונשנאים, לבנים או

---

[1]) [הכינה, כדעת רבים: דֹּדֶיהָ.]

[2]) [ואולי הִפע׳, עין שם.]

[1]) [כך לפי העתקת בן־יהודה מתוך כ״י שפירא. אצל ברודי: די.]

[2]) [כדעת רבים הכונה: ומרוה גם הוא יֻרְוֶה, יִרְוֶה או יְרֻוָּה. ועי׳ גם רוה, הערות.]

[3]) [ואולי פִּע׳, עי׳ שם.]

צהובים, והם משקים ולא ירוו צמאים, ענה, ותים בגת נוטפים וזבים (הוא, והומר מה סחורים, בן משלי סלד, סס, קסד). אם ישרפם החם והצמא תמיד לשון הכום בצוף הרון (ר"י חריזי, תחכמוני ה, 60). — ואמר המליץ: תרוהו לחם חכמה מי תבונות תשקהו (צ"ז, ב"ס טו ג).

— התפ', *התרוה, נתרוה, — שרוו אותו: כי שמן משחת ה' עליכם, כשם שנתרויתם בשמן המשחה כל שבעה כך אתם שמרו על אחיכם כל שבעה (ר' הושעיה, ירוש' מו"ק ג ה). מיד ירדו גשמים ונתרוהו[1]) העולם (מד"ר ברא"ש, לג). — ובספה"מ"א: אריוך דמעתי, אתרוה עליך דמעה (רס"י, ישע' יו ט). ונשמעה התורה מתוך האש יען ששומרה ינצל מן שביבה ויתרוה ברווי (ר"י הדסי, אשכל הכפר, דבור לא הסמוד, אות י). והכל תלוי במחשבת הכהן העובד וכו' וכיון שכן וכו' נתנה לו תורה סם חיים שיקריב בהמה טהורה על המזבח וכשיעלה הריח יתרוו ממנו אותם שמצד שמאל למטה וכו' (נפש החכמה, בענין הקרבנות, מד). וכל מי שעינו טובה בממונו ומחלק ממנו לצדקה וגמילות חסדים ומאכיל פיתו לעניים ומרוה אותן הרי הוא מתדשן ומתרוה מכל טוב (מעלות המדות, עח.).

רוה"ק, כ"ת: רוח הקדש.

רָוֶה, ת"ז, — מי ששתה כל צרכו, שאינו צמא עוד: והיה כשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשררות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה[2]) (דברי כט יח). — וגן רוה, שהשקה כל צרכו: והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (ישע' נח יא). והיתה נפשם כגן רוה (ירמ' לא יא). ועי' רויה. — ואמר הפיטן: גן רוח שיסנו בטל (ר"א קליר, אופן טל, סן, טל).

***רִוּוּי**, ש"ז, — משקה, שמן מרוה, ופעלת המרוה והמשקה: זרזיף וכו' גם מלה זאת אין לה דמיון בתורה, ופתרונה כמו ריווי ארץ (מנחם, מחברת זיין, זרזיף).

---

[1]) [כך צ"ל גם במד"ר ויקר' לד, ולא ונתרוות כבמקצת דפוסים.]

[2]) [עי' צמא, הערות.]

ונשמעה התורה מתוך האש יען ששומרה ינצל מן שביבה ויתרוה ברווי (ר"י הדסי, אשכל הכפר, דבור לא הסמוד, אות י). וכן אף ברי יטריח עב פ בריווי יכבד העב (ר"ס פרחון, מחברת הערוך, טרח; וכעין זה סס רוה). — ואמר הפיטן: קרוא קשב קהלתם, רצף ריווי רעיפתם (ינאי, אימרות איום, קרוב' שבועות, זולאי, רסד). השתיל שתילי עדן ברווי ענינת טל (ר"א קליר, אאגרה, תפלת טל). חש חפשי מדודי, דץ ברווי דודי (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). באור פלאיו אטיף במען בעשותו נוראות לרווי לען (ר"י טוב עלם, אאמיר מספר, יוצ' שבת הגדול).

רווּן, עי' רוּן.

רוח[1]), ממנו *הרוחה, *הרחה, *מרוח, רוח, רוח, א. רוח, ב. רוח, רוחה, רוחה, *רוחני, *רוחניות, ריח, ריח.

רָוַח[2]), פ"ע, ירוח, — רוח לאדם, נתן לו רוח ורוח, רחב יהוקל לו, weit, frei werden; devenir

---

[1]) [כנראה אין לפנינו במלים כגון רוח, רוחה, אלא מבטא אחר של רוח וכדו', ביצירת עצור מלא במעבר בין תנועה לתנועה; כי מצד הענין אין הרוח שבין שני דברים אלא הרוח (ז"א האויר) שביניהם, וכן מנק': ורוח תשימו בין עדר ובין עדר (ברא"ש לב יז), אך במקום אחר ורוח לא יבא ביניהם (איו' מא ח). וכן בא השרש בשתי הגיות אלו ובחית גרונית גם בארמ' ובסור' (רוחא, רוח) ובערב' (רוח a), ריח b), וגם רוח a), ועי' בהערות לערכים שאחר זה. ובשבא' המאחרת בא רח במשמ' רוח ונשמה, וכן כנראה גם רח בכתבת כנענית מקרת חדשה (סלושץ, אוצר הכתובות הפיניקיות 155, 3), ובאוגרית' רח במשמ' רוח (סערה) כבעבר', אך בכוש' בא בהפוך ההגאים רח(י) במשמ' ריח, ובמשמ' רוח בא בכוש' רחיו בחית חכית, וכנראה זה שרש אחר שאין כנגדו בעבר'. ואפשר שיש לראות רחב (מתוך רהו) כהרחבה של רוח. באשור' אין השרש.

ואמנם אין להתעלם גם מדמיון ההוראות של רוח אל נוח, שבמשמעותו ממש בא בערב' רק רוח a) או ריח b) בבנינים שונים. ועל כן אפשר שנתאחדו בשרש רוח, ריח בעבר' שני שרשים שבלשון הקדומה.]

[2]) [כן בארמ' רוח, בערב' רוח a) במשמ' רחב.

---

a) روح b) ريح

: large, libre; to become wide, free והיה בהיות רוח אלהים אל שאול ולקח דוד את הכנור ונגן בידו וְרָוַח לשאול וטוב לו וסרה מעליו רוח הרעה (ש״א יו כג). אדברה וְיִרְוַח לי אפתח שפתי ואענה (איו׳ לג כ). — ובתו״ם [1]), רָוְחָה התורה, ההלכה, התרחבה והתפשטה, sich verbreiten; se répandre, to spread, בינ׳ רֹוַחַ, רֹוַחַת: משם היה יוצאת הלכה ורווחת בישראל (תוספתי סנה׳ ז א). ראה היאך הלכה זו רווחת בישראל (ר׳ יוחנן בן נורי, ירוש׳ יבמ׳ א ו). הלכה רווחת בישראל שמוטת ירך בעוף טרפה (ריב״ל, חול׳ נז:). — ובינ׳ פעו׳, *רָווּחַ, מקום רָווּחַ, שיש בו רֶוַח, כמו מְרֻוָּח: ואין נוטלין עצה אלא במקום רווח [2]) כענין שנאמר וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה במקום רווח (רסב״ג, מד״ר ברא׳ ע־). — ומ״ר *רְווּחִים, בנגוד אל צָפוּף: עומדים (בביהמ״ק) צפופים ומשתחוים רווחים [3]) (אבו׳ ה ה). אמר רב, בשעה שישראל עולין לרגל עומדין צפופים ומשתחוין רווחין ונמשכין אחת עשרה אמה אחורי בית הכפורת, מאי קאמר, הכי קאמר אף על פי שנמשכין אחת עשרה אמה אחורי בית הכפורת ועומדים צפופין כשהן משתחוין רווחים וזה אחד מעשרה נסים שנעשה במקדש דתנן וכו׳ [4]

(יומ׳ כא.). ואף בירושלם עומדים צפופים ומשתחוים רווחים (מד״ר ברא׳ ה). — ובספה״א: שהלכת רווחת היא כל המצוות כלן אדם מברך עליהן קודם לעשייתן (סדר רע״ג הפלס ב, קפט:). והלכת רוחת היא להלקותו בבזית ולעברו בלא מלקות בכשעורה (והזהיר, ויקרא, ג.). שהלכה רווחת היא הכל הולך אחר השוחט (שם שם, ו.). והלכה רווחת היא שאין מברכין בורא מיני מזונות אלא על דבר שהוא מחמשת המינין (ר׳ שמואל בן חפני גאון, שערי ברכ׳, בית תלמ׳ ג, 378). כשתופרין התפילין תופרין אותן ברבוע והלכה רווחת שיהיו בכל צד שלש תפירות וכו׳ (רמב״ם, תפילין ג י). ומנהג רווח בכל ארץ אשכנז שלא לאכלה (כל בו, אסור והתר, קיד:). ואם לא עשה כן אסור לו לאכול ולשתות וכן הלכה רווחת בישראל (אור זרוע, הלכי שבת כג). — ונוהג בדבור, הדעה הרווחת וכדו׳, במשמ׳ הדעה הנוהגת ברחבי העם. — *כמו הִפע׳, הִרְוִיחַ, רָוַח לו, ואף הרויח כסף: הנה אלף כסף כנגד אלף שלקחת מראובן ונלכה שנינו למקום פלוני, והלך עמו ורווח הרבה (תשו׳ הגא׳, הול׳ קורכיל עמ׳ 4). אם יחתם אותך חברך תפוס עליו בינו לבינך בלבד אם ישמע לך כבר רוחת (ר״י א״ת, מבחר הפנינים, 32). שלחתי בידך זקוק בעיר פלוני לקנות לי עורות כבשים וקנית בכספי לעצמך ורוהת (כל בו, סי׳ קכג מא, קלט:). ופעם אחת הלכתי לארץ הדו וסחרתי בה עד אשר רוהתי שמה הון רב (ר״י זבארה, שעשועים ו, דודזון, 56).

— פע׳, מְרֻוָּחִים, — מְרֻוָּח, שיש בו רֶוַח, רחב, geräumig, weit; spacieux, ample; spacious, ample: האמר אבנה לי בית מדות ועליות מְרֻוָּחִים וקרע לו חלוני וספון בארז ומשוח בששר (ירמ׳ כב יד). — ובתו״ם [1]) בנגוד אל רָצוּף: אי במרווחין אף ב״ש מודיי שהוא נותן פיאה מאחד על הכל, אם ברצופין אף ב״ה מודו שהוא נותן פיאה מכל אחד ואחד (ירוש׳

באותה דרך התפתחו גם השרשים נפש ונשם גם במשמ׳ הרוהה והבראה וגם בזו של רחב ורבוי.]

[1]) [וכן רְוַח, גם במשמ׳ התרחב, בארמ׳ שבתו״ם.]

[2]) [במד״ר קהלי: מרווח, (עי׳ פְּע׳, ובפסיק׳ ר״כ (פרמ, בובר, לד.): רחוק.]

[3]) [פֶּר בסדורו מעיר על הנקוד רְוָחִים שבדפוסים, ואין דבריו מסתברים. לענין עי׳ בהערה לערך א. צָפַף, עמ׳ 5661, ובהערה שאחר זו.]

[4]) [קשה להבין את דברי רב. אם נראה אותם בקשורים לדברי המשנה עומדים צפופים ומשתחוים רווחין, איך שנבין מלים אלו. ומפני קשי זה נאלץ התלמוד לפרש את דברי רב, שלא כהבנתם הטבעית, כלשון אף על פי שנמשכין וכו׳, וברור שהתלמוד כבר הבין את הנס של צפופין ורווחים על צפיפות ורוה במקום, כפרושי המפרשים. ואמנם אפשר, שתוספת זו שבדברי רב איננה קשורה במלים עומדים צפופים וכו׳ אלא היא ענין בפני עצמו. שים לב לכך שמצד הלשון אין רש״י מבאר צפופים כלשון צפיפות ודחק, אלא כלשון צף למעלה, וז״ל: צפופים, לשון צף, מרוב העם היו נדחקים איש באחיו ואין לו מקום לנטות על צידו לכאן ולכאו וזקוף כקורה אף רגליו ניטלים מעל הארץ.]

[1]) [בפרוש הר״ש למשנה (כלים יח ה) בא כנוסח התוספתי (כלים ב״מ ח ו): מטה שעשה שתי לשונות שלה מרווחים מרוה אי טמאה, עשה ארבעתן מרווחים וכו׳ טהורה, ע״כ, אך בדפו׳ וצוק״ם ׃ מלווחין.]

פזה ג ח). אם במרווחין דברי הכל אסור, אם ברצופין דברי הכל מותר (שם סביע' ג י) תמן מרווחין ורצפן במחלוקת, רצופין וריווחן דברי הכל, ברם הכא וכו' ר"ש אומ' ג׳ נפל עליהן ורצפן, ורבנן אמרי מרווחין היו ורצפן (ר' יוסי, שם כזיר ע ג). ואין נוטלין עצה אלא במקום מרווח[1], שאין יועצין אלא בשדה (רסב"ג, מדר' קהל', כל זה כסיתי). בית המלכות, נתנה אותן בבתים מרווחין מפני שדרכה של אשה מצויה לקלקל (ר' ילמק, שם אסתר, גם ושתי ׳ מלכה). — *ובהשאלה, הלכה מְרֻוַּחַת, כמו רֹוַחַת: על שער בת רבים, זו ההלכה שיוצאה מבית שער ומרווחת לרבים (שם שה"ש י, לוחך). ואמר המשורר: אליכם אקרא ישבי דבירים מרוחים ובארזים ספונים (ר"י חריזי, הענק רט, ספר היובל להרכבי). גם בניני בתיו מחקקים נאים עליותיו מרוהים (יעקב בן אלעזר ספר המשלים ז, ידיעות מכון שוקן ה, רלה).

—°וחוט מְרֻוָּח: מי סברת שהחוט היה דק, מרווח היה (רגמ"ה, בכורות יז:). — °דברים מְרֻוָּחִים, דברים המתקבלים על הדעת[2], בנגוד אל דברים דחוקים: וא"א הרא"ש ז"ל כתב בתשובה להעמיד דברי הרמב"ם בדוחק ודברי ה"ר ר' ישעיה מרווהין ביותר (טוש"מ רפ). — זוית מרוחת, זוית העודפת על תשעים מעלות, stumpfer Winkel; angle obtus; obtuse angle: והזוית השניה שבצדה וכו' מחזקת יותר מן 90 מעלות ותקרא זוית מרווחת ובל"ל אנגלוש אבטוזוש (ברוך משקלוב, עמודי השמים א, ד.).

— נִפְע', *נִרְוַח, — נרוח האדם, רָוַח לו מִמחלה או מצרה: לשלשים יום היתה באה המכה (על מצרים) והיתה עושה שבעת ימים יהולכה לה והיו נרווחין כ"ג ימים בין מכה למכה (מד"ר דבר' ז). — °זוית נִרְוַחַת, זוית עודפת על תשעים מעלות: מהם זוית נצבה וכו' ומהם זוית נרוחת והיא העודפת על הזוית הנצבה וכו' ומהם זוית חדה (ראב"ח הנשיא׳ חבור המשיחה והתשבורת א, 8). ולמשלש שיש לו זוית נרוחת והוא הנקרא מרוית הזוית (שם שם, סו)׳

---

1) [במדר' בראש' עד: רווח, עי' קל.]

2) [ברש"י (ב"ב כב.) נאמר על דברי התלמוד: תו אכלו בשרא שמינא וכו' וז"ל: באו ולמדו הלכות צהובות ומרווחות וכו', ע"כ. אך עי' בהערה לערך צָהֹר, עמ 5405.]

אם תהיינה זוויותיהן שוות שלא תהיינה אחת מהם לא חדה ולא נרווחת יותר מחברתה המוקשת לה (שם שם, 18).

— פִּע', *רִוַּח, — רִוַּח דבר, שם רֶוַח בתוכו, עשאו מְרֻוָּח, הרחיב אותו: מרווחין ורצפן במחלוקת, רצופין וריווחן דברי הכל וכו' (ר' יוסי, ירוש' כזי' ע ג). — ובסהמ"א: והמה לחיי עולם משיבים את הנפש ומחיים את הרוח ומרווחים את הגוף (מנחם, מחברת אות ז, 81). — ואמר הפיטן: ברית שחקים למכון שבתך ורוחת עליות לכסא הדרך (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה"כ, קבץ מע"י גאו' ב, 111).

— הִפְע', *הִרְוִיחַ[1], – א) הִרְוִיחַ החולה וכדו', רָוַח לו: אף החולין מרויהין ואיבריהן רפין עליהם (ר' חייא בר אבא, מד"ר ברא' יג). אברהם היה מתפלל על עקרות והם נפקדות ועל החולים והם מרויחים (ר' לוי, שם שם לט). לא סוף דבר אברהם הולך אצל החולה אלא החולה רואה אותו ומרויח (רב הונא, שם שם). — והרויח לחולה, הביא לו רוחה: כל מי שמבקר את החולה פוחתים לו אחד מס' בחליו וכו' ובלבד שיהו אוהבין אותו כנפשם, אעפ"כ מרויהין לו (הוא, שם ויקר' לד). — ב) והִרְוִיחַ הסוחר וכדו', רָוַח לו ע"י שקבל יותר ממה שהוציא, gewinnen, verdienen; gagner, profiter; to gain, earn: יותר על מה שהם (מלוי ברבית) מרויחין הם מתחייבין שהן עושין את התורה פלסטר ואת משה טיפש, אמרו, אילו היה משה יודע שכך אנו מרויחין[3] לא היה כותבה (ר' שמעון בן אלעזר, תוספת' ב"מ ו יז). הכל מתברך, משא ומתן מתברך והפרגמטוטין מרויחין (ר' יוסי בר זמרא, מד"ר ברא' יג). והיו התלמידים רואין את הרויח שהרויח (מדר' תהל, לג). — ג) והִרְוִיחַ לפלוני: אם יהיו צרות באות

---

1) [וכן אַרְוִחַ בארמ' שבתו"ם.]

2) [בתשו' דונש, 81: ומרויחים.]

3) [בירוש' ב"מ ה יג: יותר ממה שבופרין בעיקר כופרין שעושין התור' פלסטרן ואת משה טיפש ואומ' אילו היה יודע משה שכך היינו מרויחין לא היה כותבו, ע"כ. ובבבלי ב"מ עה: יותר ממה שמרויחין מפסידין ולא עוד אלא שמשימין משה רבינו חכם ותורתו אמת ואומרין אילו היה יודע משה רבינו שהיה ריוח בדבר לא היה כותבו.]

על בני לא תביא אותם זו אחר זו אלא הרווה להם מצרותיהם (מד״ר ברא׳ עה). — ובלי השלמה: אילולי ישראל לא היה מטר יורד ולא השמש זורחת, שבזכותן הקדוש ברוך הוא מרויח[1] בעולמו (שם במדי׳ א). — והרויח המבקר לחולה, עי׳ לעיל. — ד) והרויח לפלוני במשמ׳ נתן לו להרויח[2]: ישראל שהיה מוכר זתים בששים לוג טבולים, אמר לו (כהן) תנם לי וכו׳ ואני ואת חולקין את המעשרות אסור וכו׳, א״ר יוסי כאן במרויח לו, ותני כן אם היה מרויח לו אסור משום רבית ומשום בזיון קדשים (ירוש׳ דמאי ו ה). — ה) הרְוִיחַ את היום, האריך אותו: לרוח ביום, לריוח היום הרי אני מרויח[3] לו את היום, כך אמרתי לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות, אין אתם יודעים אם יום אחד משלי אם יום אחד משלכם, אלא הריני נותן לו יום אחד משלי שהוא אלף שנה (מד״ר ברא׳ יט). — ובתפלה: פרנסנו וכלכלנו והרויחנו והרוח לנו מהרה מכל צרותינו (ברכת המזון, רסס). — ובפהמ״א: נתברכו כל המעינות והרויחו מימיהן (מסכת רבי אליעזר, 134). שכל שכר שירויחו לי מן השמים בין בממונך שנטלתי ממך ובין כל שכר המגיע לידי מכל צד הכל נחלק אותו (תשו׳ הגאו׳, מנטובה, סי׳ כח). אני מאמינך, הודיעני בכמה קנית חפץ זה ואני מרויחך[4] כך וכך (ערוך ערך אמנה). אין בו כח להרויח ולהתפרנס מיגיעו (רש״י, תענ׳ כג:, ד״ה ילערך). רפאהו והרווח להם ותן להם חיותם (רוא, קוט׳ מט., ד״ה סייהו). דאין אדם נעשה שליח לחבירו שלא מדעתו להפסידו, אבל להרויחו[4] אנן סהדי דניחא ליה, לפיכך זכין ואין חבין (שם, חול׳ סג., ד״ה אין חבין). שלא יהיו רשאין לדבר עמו ולישא וליתן עמו ולהרויחו[3] ולהאכילו ולהשקותו ולבקרו בחלותו (תשו׳ ר״ח, מובא בסו״ת בנימין זאב עט). אם הרויח אדם פשוט בעולה שהטעהו לבו ולא מרצונו, אותו פשוט לא יערב עם מעותיו פן יספה הצדיק עם הרשע (ספר חסידים תתתלה). אבל ברבית אין טורח, ועוד שאם תאמר היה מרויח בשלו הרי שב ולא תעשה ועוד רבית אסור (שם תתתתכח). שיראה לי שכל שירויח המתעסק אם יהיה שם הפסד יפסיד שני שלישי החלק שהיה מרויח (רמב״ם, שלוחין ו ה). ונקנה מן הסחורות המתבקשות בארצנו ותרויח בהם ממון גדול (מעשה ירושלמי, נוסח קושטא, הוצ׳ זלוטניק, 47). והנה אבאר שהוא (אריסטו) לא הרויח כזה (בהנחתו) כלום (ר״ש א״ת, מו״נ ב יט). הסוחרים פעמים מרויחים פעמים מפסידים וסחורת החכמה כולה ריוח (ר״י בן נחמיאש, משלי ג יד). כי הצליחו האל עושיו והרויחו בכל מעשיו (עמנו׳, מחב׳ יד, 105). א״ל כך וכך הרווחנו ולא יותר, אמר וכו׳ אתה אמרת לי שהרוחתם חמשים (טו״ע חו״מ פא לא). — ואמר הפיטן: הנה העם תרויח לדחוקים ותעשה דין ומשפט לעשוקים (אליה בן שמעיה, אויסיך קויסיך סליח׳ יוס ג). — °במשמ׳ הרחיב והאריך, erweitern; élargir; to enlarge: וכך אנו נהוגין שמתחילין חזון ישעיהו ותיו הראשונים מסימין אותה אם תאבו ושמעתם, ועכשיו מרויחין בה עד בית יעקב לכו ונלכה ב׳ ה׳ (תשו׳ הגאו׳ כב, הרכבי, עמ׳ 9). — °והרְוִיחַ את הזמן לפלוני, האריך לו את הזמן[1]: אבל אלו לא יוכלו עמוד במשפט ובודאי צריך אני להביא עליהם פורענות, לכן ארויח להם זמן לכך אולי ישובו (פענח רזא עה״ת, ב:, ברא׳ יח). — °הרויח במשמ׳ הֵקל: בבגדאד המדינה הגדולה ראו החכמים כי בזמן שהן מרויחין בדברים הללו לשאת ולתת עם הנידה ובמושבה וכו׳ הרי יש עם הארץ מפורצין בדבר ובאין לידי הרגל עבירה (סו״ת הגאו׳ מן הגני׳, גינצבורג, 206). — °ובדקדוק, הִרְוִיחַ (בין ההברות) בגעיא, שָׂם רֶוַח במבטא: לפטם את המלה להתיז בדרבן כמו והכהן והבקר ולהרויח בגעיה ולהחביר מלה לאחותה (הורית הקורא, דרנבורג, 90). — °ובהנדסה, משלש מַרְוִיחַ זוית, משלש שיש בו זוית נרוַחת: ולמשלש שיש לו זוית נרוחת והוא

---

1) [כלומר: מרויח לבריות, מביא הרוחה.]

2) [פני משה (ואחריו א. מ. לונץ בפרושו) מבאר כלשון הרויח לו זמן בזה שנתן לו בחקדם, ואמנם אין זכר לזמן במקור, ואין הצרוף „הרויח זמן" נמצא בלשון תו״מ].

3) [כך בהוצ׳ תיאודור (עמ׳ 178). בדפוס׳: מחיה.]

4) [כמו הרויח לפלוני בתו״ם.]

---

1) [עי׳ לעיל משמ׳ ה).]

הנקרא מרויח הזוית (לאב"ס הכסיל, חבור המשיחה והתשבורת א, 10). — *ובשמוש לא מדויק, הִרְוִיחַ במשחק דבר: מה ששוחקין נערים ובתולות בשבת לגלגל אגוזים והנוגע את שלו בגילגולה את של חבירו הרויח כולם נכון לאסור בשבת (מהרי"ל, הלכות שבת). וכן נשים המצחקין באגוזים על גבי קרקע וכו' כשמכין זו בזו והקול נשמע יודעין שהרויחו (מהר"ס, מנהגים מט).

— הִפְ', *הִתְרַוַּח, נִתְרַוַּח, — היתה לו הרוחה[1], הֻרְוַח: רבי יונה בשעה שרואה בן גדולים שירד מנכסיו והוא מתבייש ליקח היה הולך אצלו ואומר לו, בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה במדינת הים הא לך חפץ זה, לכשאתה מתרויח את נותנו לי (מד"ר ויקר' לד)[2]. — ובסהמ"א: צאו ופשטו יד בערי הגויים אשר סביבותיכם והתרווחו מן הבזה ומן השלל וזו היא מלחמת הרשות (רבנו נסים, קטע מס' המפתח למס' ברכות, REJ Avr. 1902, עמ' 296). פרוש לפוש כגון שיגע במשוי שעליו ומתכוין לעמוד להתרוח ולנוח כדי שיסור יגיעו (ר"ח, שבת ה:). דכד קניטה דעתיה בכעסיה מתרווח בקריעת בגדיו ונמצא עושה נחת רוח ליצרו (הוא, שם קה:). שמשעה שירד יעקב למצרים פסק הרעב ונתרווח העולם (בראשית רבתי, אלבק, 224). כיון שיש חום יושבין באויר החצרות להתרווח לרוח, לפיכך אין מניחין אויר החצר בורה בלא בני אדם אלא שוכנים בה (ערוך ערך חרבן). מה שאינם בעלי חיים מותרי' הם להתרווח בעליהם מהם (יהודה הדסי, אשכול הכפר סי' מעב באמצע). וכיון שיתרווחו העשבים הטובים (אחרי הנכוש) הרי מתגדלים ומתעבים (ר' שלמה בן היתום, פרוש מו"ק, 3). יודעין אנחנו שאנו דחוקין למים ומיום שבא צדיק זה נתברכו המים ונתרווחנו בהן (שכל טוב, בראשי' כט כב). וכאשר הם נתרווחו בהקדש וכו' הובה עליהם לחון בטובת הנאה זו (סיד"א, מעגל טוב, 85). הנפש מתפעלת והדעת מתרוחת[1]) והכונה מתעוררת מתוך הלימוד בספר נאה ומהודר (הקד' תשו' ר' עקיבא איגר א, ד"ה ואלו דבריו). — ואמר הפיטן: טרוהי שחין וכאב וחולי מעים רוגעים ומתרוהים באווי קרת מים (ר"א קליר, תכנס לארץ, תפלת גשם). — *ובמשמ' התרחב והתפשט: בזמן שאוכל הרבה מתרוחין הנקבים הדקים שבגופו הנודעים באלמסאם, ובזמן שמתרווחין אין אוחזין את השער ונושר מקצתו (תשו' הגאו' שלג, הרכבי, 208). ביומות החמה הקרקע מתבקע ומתרווח בתפיחה ומתפשט (ערוך ערך מד). המעיים מתרוחין לפנות מקום לדבר המתוק (רש"י, עירוב' פב:, ד"ה דלי כרי' יהודה). מאחר שמשתחוים רווחים ונתרווח[2] המקום ע"י הנס אתה מזקיקו לימשך ולהתפשט אחורי בית הכפורת (הוא, יומ' כא., ד"ה מאי קאמר). מכיון שחתכו הודה של סכין הוא מתרווח לכאן ולכאן (הוא, חול' יז:, ד"ה אלאלא). — *ובמשמ' נפוץ ונתפשט בעולם: (הלכה) רווחת כבר נתפשטה ונתרווחה לנהוג (הוא, שם כז:, ד"ה ועל דא).

רֶוַח[3]), *ריוח, ס"ז, — א) חלל ריק שבין דבר לדבר, Zwischenraum; espace, intervalle; space (between): וְרֶוַח תשימו בין עדר ובין עדר (בראשי' לב יז). — ובתו"מ: המקרה סוכתו בשפודין או בארוכות אם יש ריוח ביניהן כמותן כשרה (סוכ' א ח). טפחיים מכאן וטפחיים מכאן וטפחיים ריוח באמצע כדי שתהא הרוח מנשבת ביניהן (מנח' יא ה). וראשי הגיזרין הפנימיי' הי' נוגעים בתפוח וריוח היה בין הגיזרין שהיו מציתין את האליתא משם (תמי' ב ד). שלשה קישואין ושלשה דילועין וארבעה נטיעות הרי אילו מצטרפין וכו' וכמה רוח יהא ביניהם, רבן שמע' בן גמלי אומר כל שתחתיו וחוצה לו כמלא צמד בקר וכליו (תוספת' שביע' א ג). והיה משה תפוש בטפחיים והקב"ה בטפחיים וטפחיים ריוח באמצע (ירוש' תענ' ד ס). צריך ליתן ריוח בספר מלמעלן שתי אצבעות ומלמטן שלש (שם מגי' א יא). המשה שכתבו בתוך הגט איש פלוני מגרש

1) [כמו בקל ובהפע', גם במשמ' רוחה ומנוחה לגוף ולנפש וגם במשמ' רֶוַח של ממון וכדו'.]

2) [במד"ר ויקר' לד כתוב לפי נוסחת קצת דפוסים: באותה שעה שירדו גשמים ונתרווח העולם, אך כנראה צ"ל ונתרוה העולם, עי' רָוָה, התפ'.]

1) [השוה הִרְחִיב דעתו, עי' רָחַב, הִפְע'.]

2) [בפסקה שלפני זו אומר רש"י: והמקום מרחיב.]

3) [עי' בהערה לשרש.]

פלונית ופלוני פלונית ופלוני פלונית וזמן אחד לכולן והעדים מלמטה כולן כשרים וכו׳ זמן לכל אחד ואחד והעדים מלמטה את שהעדים נקראים עמו כשר, ר׳ יהודה בן בתירה אומר אם יש ריוח ביניהן פסול ואם לאו כשר שאין זמן מפסיקן (גיטי פז.). זמן לכל א׳ וא׳ וריוח לכל אחד ואחד והעדים מלמטה את שהעדים נקראין עמו כשר׳ ר״מ אומר אע״פ שאין ריוח ביניהם פסול שהזמ׳ מפסיקן (שם שם). אל ימעט אדם את הכתב לא מפני ריוח של מטה ולא מפני ריוח של מעלה (מנח׳ ל.). ר״מ היה כותבה (ק״ש) על דוכסוסטוס כמין דף ועושה ריוח מלמעלה וריוח מלמטה ועושה פרשיותיה פתוחות (רשב״א, שם לג.). מניחין בין דף לדף בתורה ריוח שתי אצבעות ובנביאים ובחומשין ריוח גודל אחד, מניחין מלמטה בתורה ריוח טפח וכו׳ (סופר׳ ב ד). נקבו (העורות) במקום הכתב פסולים, במקום הריוח כשרים (מסכת תפילין, קירכהיים, 18). — ומ״ר ״רְוָחוֹת: אם רצה להוסיף יוסיף ובלבד שלא יהו הרוחות מרובין מן הכתב (כ׳גל׳ ב ד). — ובפהס״א: נמצאת השורה בין כתב ובין רווח מאה ועשרים וארבע אצבעות (סו״ת הגאו׳ מן הגניזה, גינצבורג, 35). — ואמר הפיטן: פיסקות ורווח ביניהם להתבונן בעיניניהם (ינאי, ארבעים ותשעה, קרוב׳ שבועות, זולאי, רפד). — ״ובמשמ׳ הפסק של זמן, Zwischenzeit ; interval(le): (המוכר בהמה לחבירו צריך להודיעו, אמה מכרתי לשחוט, בתה מכרתי לשחוט) אימתי בזמן שאין לו ריוח אבל יש לו ריוח אין צריך להודיע[1] (ר׳ יהודה, חול׳ ה ג). — ״ובמשמ׳ תוספת זמן והרחבתו[2]: לרוח היום, לריוח היום, הרי אני מרויח לו את היום, כך אמרתי לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות וכו׳ הריני נותן לו יום אחד משלי שהוא אלף שנה (מד״ר

בראש׳ יט). — ״וְרֶוַח בין מלה למלה בדבור, הפסק בין המלים הסמוכות זו לזו: תני רב עובדיה קמ׳ת דרבא ולמדתם, שיהא למודך תם, שיתן ריוח בין הדבקים, עני רבא בתריה כגון על לבבך, על לבבכם, בכל לבבך, בכל לבבכם, עשב בשדך, ואבדתם מהרה, הכנף פתיל, אתכם מארץ (ברכ׳ טו:) — ״רֶוַח שְׂפָתַיִם במשמ׳ צחוק בלחש: אם ישחק (הפרוש) לא ירבה, ואם יכעס לא יתקצף, שחקו ריוח שפתים[1], ושאלתו ללמוד וכו׳ (ר״י ח״מ, מו״ה, הפרישות ד). — ב) כמו הרוָחה, מצב האדם שרוַח לו, הרחבה והקלה: כי אם החרש תחרישי בעת הזאת רֶוַח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו (אסת׳ ד יד). — ובתו״מ: שאם היתה יולדת בצער יולדת בריוח, נקבות יולדת זכרים וכו׳ (תוספת׳ סוט׳ ב ג). מה אם שאלה שהיא מדוחק אומרה בשומע תפילה, אזכרה שהיא מריוח לא כל שכן (רב הונא, ירוש׳ ברכ׳ ה ב). אם למדת תורה בשעת שביעה אל תשוב לך בשעת רעבה, אם למדת תורה בשעת הריוח אל תשוב לך בשעת הדחק, לפי שטוב לו לאדם דבר אחד בצער ממאה בריוח (ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי, אדר״נ ג). הלמד תורה מרחק סופה לעשותה מריוח (אדר״נ נוסח ב לה). צדיקים בצער והעולם בריוח (ר׳ ינאי, מד״ר בראש׳ מח). כשהיית בצרה גדרת וכשאתה בריוח שכחת (תנחו׳ וישלח ח). — ״ובשמוש מיוחד, הרוחה שנעשתה לסוחר וכדו׳ ע״י זה שקבל מחיר עודף על הוצאותיו, Verdienst, Gewinn ; gain, profit: והיו התלמידין רואין את הריוח שהרויח (מדר׳ תהל׳ לב). — ובפהס״א, וגם מ״ר ״רְוָחִים: ואם תאמר יהא כולו פיקדון, ברשות רבו עומד וכל ריוח שיבוא לו ממנו אסור ליהנות ממנו (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 39). ונפשו תתבענו בכחותיה אשר נטבעה עליהם מהשמע והראיה והדבור והעסק והאכילה והשתיה והמשגל והריוח בממון וחקנת ביתו וכו׳ (ר״י ח״מ, כוזרי ג ה). אם הפירות בזול ולא ימצא מעות ולא בטה שישתכר ואבדה פרוטה מן הכים יצא לכל מקום שימצא בו ריוח (רמב״ם מלכים ה ט). אל יהיו משל אחרים בידך בריוח שלך, כי כמו שאתה מרויח כן יהא הוא מרויח.

---

[1]) [שאין לו ריוח, הפסק בינתים שמכר האם היום, אבל אם יש לו ריוח, שמכר את הראשונה אתמול והשניה היום, אין צריך להודיע, שאני אומר אתמול שחטה הראשון, פי׳ אחר בזמן שאין לו ריוח, נחפז ומהיר לקנות שמראה שרוצה לשחוט היום, אבל יש לו ריוח שאינו נחפז בקנייתו אינו חייב להודיעו דשמא לצורך יום אחר הוא קונה (רעב״ט).]

[2]) [עי׳ ב. רוח, רָוַח, הִפע׳, הערות.]

[1]) [כלו׳ בפִשּׂוּק שפתים בלבד ללא צעקה בקול.]

במצא שגולת לו כל אותו הריוח (ספר חסידים תתתמז). שרויין (ישראל) בצער כוויכול שרוי עמהם בצער וכו' שרויין בריוח שרוי עמהם בריוח (מדה"ג, שמות ג ב, הופמן, 24). ראובן שנתן ממוני לצדקה ואמר זה הממון ינתן בריוח ומן הריוח יקחו הקהל לשכור רב הישר בעיניהם והקרן יהיה קיים (מרדכי, ב"ב תפו). שהוא חפץ שימצא המלוה לגבות בריוח מן הלוה שמתוך כך לא יחזור עליו (טוסו"מ לז). ועוד יקחו מאה זהובי' וילוו אותם ג"ב על הרווחים בסך הנ"ל ויתנו הרווחים למי שיש לו בתולה הראויה להנשא (פנקס ק"ק קראקא, הסוקל תרכ"ד, 69). הוצרכו אנשי הקהלה להלואות רבות ברווחים גדולים (ר' יו"ט הלר, מגלת איבה, 10). שכל אחד ואחד ישליך בתיבה העשויה לדבר החלק המגיע לו כפי נכסיו ורוחיו מדי חדש בחדשו (מורפורגו, שמש לדקה א, עה.). — ואמר הפיטן: על קיניין ועל החסרון, על ריווח ועל הצרה, על שלום ועל הייסורין וכו' בכל מידה ומידה וכו' קדושת שמך לא תמוש מפיהם (יכלי, על אורה, קרובי במדבר, אולאי, רכב). קפידת הרוח המיש, רווח והצלה החיש (הוא, אז מאז, קרובי פסח, שם, רסז). — ואמר המשורר: בנסיון הדברים יש ללב ריוח והרגע ואין חבר ולא אוהב למתעולל עליו רַע (ר"ש הנגיד, בן משלי קעו, ששון, קלח). ומשכיל בצרה מכסיל נכר כי ברוח[1]) אשר השכיל ושכל שוים (שם תרמ, קלה). נואם שקרים יחשוב כי לו ריוה בלי קרן והוא שקר (שם תת, כיד). רוה בלבב יש בקראו כי מספר פקודיהם כמו יהלום (רמב"ע, תרשים ז, 66). — ומ"ר רְוָחוֹת, ריווחות[2]): ועל הריווחות שעשה עם הנכרים השיב כי טובת הנאה שלו הם (באר עשק, ס' מו). והניח נכסים בהקפת ביד אנשים עברים במקום אחד בתנאי שישלהו אליו הריווחות לירושלים (שם עה). שמי מהם שישים בחנות מעות וכו' יקח מהריווחות הנכנסות תשעה לכל מאה (שם ל). — ובלשון חכמי הקראים במשמ' הערב' כסב או אכתסאב[3]), זכות האדם במעשיו אע"פ שאלה תלויים ברצון הבורא: וקצת מכת אשעריה שהשלימו לת ביכולת הנבראת קצת התלות בפעל, באמרם שתנוי המעשה בחנית היכולת עלה הוא הנקרא ריוח בלשון חכמינו (כ"א הקראי, עץ חיים ד, 17). ומענה הריוח לפי דעתם היא הרשות (שם פו, 115). והדעת השנית דעת כת אלאעשריה וכו' ששמו ביכולת הנבראת לאדם קצת התלות בפועל, וזהו הנקרא ריוח לפי דבריהם, ויחסו המעשה אל השם בעשית ואל האדם יחסוהו בריוח (שם שם).

א. רָוַח, קל לא נמצא במקרא.

— הפע', הֵרִיחוֹ, הֵרִיחַ, אָרִיחַ, יָרִיחַ, יָרַח, יְרִיחֻן, יְרִיחוּן. — א) הֵרִיחַ אדם ריח דבר, הרגיש את ריחו, riechen ; sentir ; to smell: ויגש וישק לו וַיָּרַח את ריח בגדיו ויברכהו ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו יי' (בראש' כז כז). — ובתמונה, הריח האלהים מנחה, את ריח הניחח, הרגיש אותו: ויבן נח מזבח ליי' וכו' ויעל עלת במזבח וַיָּרַח יי' את ריח הניחח (שם ח כ–כא). אם יי' הסיתך בי יָרַח מנחה (ש"א כו יט). — ובשלילה, על אליל מת, בלי משא, לא יריח במשמ' לא ירגיש כל ריח: ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יְרִיחֻן (דברי' ד כח). עצביהם כסף וזהב מעשה ידי אדם פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו אף להם ולא יְרִיחוּן (תהל' קיה ד–ו). — ובהשאלה, הריח הסוס מלחמה, הריח הפתיל את האש, הרגיש בהן: והארב ישב לה בחדר ותאמר אליו פלשתים עליך שמשון וינתק את היתרים כאשר ינתק פתיל הנערת בַּהֲרִיחוֹ אש (שפט' יו ט). בדי שפר יאמר האח ומרחוק יָרִיחַ מלחמה רעם שרים ותרועה (איוב לט כה). — ב) הריח האדם בדבר, בקש ושאף את ריחו לרצון ולהנאה: והקטרת אשר תעשה במתכנתה לא תעשו לכם וכו' איש אשר יעשה כמוה לְהָרִיחַ בה ונכרת מעמיו (שמות ל לז–לח). — ובתמונה, הריח האלהים בריח הנחח, בעצרת, קבל את ריחם ברצון: והשמותי את מקדשיכם ולא

---

1) [כ"ו' בשעת הרוָחָה בנגוד אל צרה.]

2) [ואולי מן רְוָחָה במשמ' זו.]

3) [מלים אלו a) עקר פרושן בערבי' קנית רֶוַח, ועי' כדברי יעקב קלצקין, אוצר המונחים הפלוסופיים ד, 28, ובספרות שנרמזו עליה שם.]

a) كسب, أكتساب

אָרִיחַ בריח ניחחכם (ויקר' כו לא). שנאתי מאסתי חגיכם ולא אָרִיחַ בעצרתיכם (עמ' ה כא). — ובתו"מ: עוברה שהריחה מאכילין אותה עד שתשיב נפשה (יומא ח ה). מיריחו היו מריחים ריח פטום הקטורת (תמיד ג ח). אמו (של אלישע בן אבויה) כשהיתה מעוברת בו היתה עוברת על בתי ע"ז והריחה מאותו המין והיה אותו הריח מפעפע בגופה כאירסה של חכינה (ירוש' חגי' ב א). הנכנס להנותו של בשם והריח ריח אפילו ישב שם כל היום כלו אינו מברך אלא פעם אחת (ברכ' נג.). וחורי, שמריחים את הארץ (שבת פה.). סח לי זקן, פעם אחת הלכתי לשילה והרחתי ריח קטורת מבין כותליה (ר' חייא בר אבין, יומא לט:). הדס של מצוה אסור להריח בו, אתרוג של מצוה מותר להריח בו (רנב"ה, סוכה לז:). מפני מה אדם מריח ריח גפרית ונפשו סולדת עליו (רבי יודן, מד"ר בראש' כח). שהקב"ה בקש להראות מעשיהן לבריות שלא יריחו את ריחו בערב ויעמדו וישליכו אותו (שם שמות כה). כאדם שמריח באתרוג הוא נהנה והאתרוג אינו חסר כלום (שם במדי' יג). שבזמן שאדם מריח ריח רע אלמלא מי החוטם סרוחי' שמעמידין אותו מיד מת (שם שם יח). מעשה בנמלה אחת שהפילה חטה אחת והיו כולם באות ומריחות בה ולא היתה אחת מהן נוטלה אותה (רבי שמעון בן חלפתא, שם דבר' ה). בא המלך והציץ בפרדס וכו' ומצא מלא חוחין ודרדרים, הביא קַצָּצִים לקצצו, וראה בו שושנה אחת של ורד ונטלה והריח בה ושבתה נפשו עליו (שם שה"ש, כשושנה בין החוחים). הראשונים על ידי שהריחו מקצת צרתן של מלכיות קצרה רוחן (ר' שמעון בן גמליאל, שם איכה, בפסוק כביא למענו). הושיב שם (המלך בפרדס) שני שומרים, אחד חיגר ואחד סומא וכו' הריחו הבכורות, אמר חיגר לסומא בכורות נאות אני רואה בפרדס (תנחו' ויקר' יב). — ובספה"מ"א: חטאי לו יריחון בם שכני אזי ברחו ורחקו מן גבולי (ר"י א"ת, שו"ה, הכניעם ז, בשם אחד המשוררים). משה כשנכנס לתוך פלטרין של מלכים היה מריח ריח ארונו של יוסף כריח הע"ה (בראשית רבתי, אלבק, 264). מאוניה, מאזניו מריחין היין (רש"י, שבת קכט.). משום ריחא, שהכלב מריחו ומחטטו ומוציאו (הוא, פסח' לא:). וכאשר הריחותי הדסי אחריו וטעמתי צוף דבריו הכרתיהו (ר"י חריזי, תחכמוני מז, 370). בהחבירי ספר שיר ראשון בו מורי כל אף ירח (לקוטי קדמוניות, עג.). ופעמים יקח מן הצדקה והתמחוי למלא בטנו יין ומרחוק יריח ציקי קדרה (שלמה בונפיד, השולחן בכבודי אלהגוסה, קבץ על יד י"ד, יח). המון שוררי יריחו מרחוק מלחמתי (שם שם, מט). — *ובמשמ' גורמת, נתן להריח: משפך של רוכלין טמא וכו' מפני שהוא מטהו על צדו ומריח בו ללוקח (ר' עקיבא, כלים ב ז). מטלטלין עצי בשמים להריח בהן לחולה בשבת (ירוש' שבת ג יד). — ואמר הפיטן: אשל נטע והעוברים הארת, ובקצוי ארץ ריחו הרח (ר"ש בר יצחק, סעסוע, קרוב' ב שבועות). —*ובמשמ' נתן ריח, נדף ריח[1]: כל בגדותיך, כל בגדיך מריחים כריח בשמים, ומדרשו כל בגדותיך וסרחוניך מתכפרים ומריחים ריח טוב (רש"י, תהל' מה ט). (נתנו ריח) כשרים שבכם תנטו והנצו לפני מעשים טובים והריחו ריח טוב (הוא, שה"ש ב יג). ועל ההדס שבכל מקום, וה"ה לכל הדומה להם שהעץ עצמו מריח בלא שרפה (הוא, ברכ' מג.). משחא כבישה, שמן שבו טמון הקושט והשמן מריח מן הבושם שבתובו (הוא, שם שם). טהרה יש בך, לפיכך מריחה לך ולא בטל הריח מאצלך (הוא, סוטה מט.). והנה נערות שתים יפות מנערות אמש, והריחו בגדיהן כבואן אל הארמון מר אהלים וקנמון (יעקב בן אלעזר, ספורי האהבה, שירמן, ידיעות המכון לחקר השירה העברית ה, רכב). מצאנו מקומות מוכנים ומטעמים מזומנים והקדרות ירתיחו ומרחוק יריח: (ר"י חריזי, תחכמוני י, 105)[2]. — ג) ובמשמ' גורמת, הריח האלהים את האדם ביראת ה' וכדו', נתן בו רוח של יראת ה', מלא את רוחו יראת ה': ונחה עליו רוח יי' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יי' וַהֲרִיחוֹ[3] ביראת יי' (ישע' יא ב–ג).

---

[1] [בהשפעת לשונות לועזיות, שהפעל riechen, to smell בא בהם גם במשמ' זו.]

[2] [בירוש' שבת טו ג כתוב: ר' חגי בשם ר' שמואל בר נחמן, לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לאכילה ולשתייה על ידי שהפה זה מריח התירו לו לעסוק בהן בדברי תורה, ע"כ. אך היא ט"ס במק' טוֹרַח, עי' ליברמן, הירושלמי כפשוטו, למקומו.]

[3] [כן תרגמו השבעים: ἐμπλήσει αὐτὸν πνεῦμα

— הִפְעִ', הוּרַח, ע״כ מוּרָח, — שהריחו אותו, שנִתן לְהריח: וכן הריח ומיני המורחים בחוש האף (כ״י ח״ת, הו״ה, היסוד ע). והמוחשים המורחים (חו״ד לרקע״נ מאמר י פרק יח). דבר המורח (כ״מ המאירי, משלי יו, כל פעל). והמורח גם כן גשם, ואם לא היה גשם לא היה ריח (המדה גנוזה, מז:).

ב. **רוּחַ**[1]), שמ״ב[2]), רוּחָה, רוּחִי, רוּחֲךָ רוּחֵךְ, רוּחֲכֶם, רוחו, רוּחָם, מ״ר רוחות, רְחות, — א) נשיבת אויר מהירה, אויר נע מהר, wind; vent; Wind: ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים (בראש' ח א). וְרוּחַ נסע מאת יי' ויגז שלוים מן הים (במד' יא לא). ויהי עד כה ועד כה והשמים התקדרו עבים וְרוּחַ ויהי גשם גדול (מ״א יח מה). וְרוּחַ גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני יי' לא בָרוּחַ יי' ואחר הָרוּחַ רעש (שם יט יא). לא תראו רוח ולא תראו גשם והנחל ההוא ימלא מים (מ״ב ג יז). וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער מפני רוח (ישע' ז ב). ורדף כמץ הרים לפני רוח וכגלגל לפני סופה (שם יז יג). הרינו חלנו כמו ילדנו רוח (שם כו יח). והיה איש כמחבא רוח וסתר זרם (שם לב ב). רוח צח שפים[1]) במדבר דרך בת עמי לא לזרות ולוא להבר רוח מלא מאלה יבוא לי (ירמ' ד יא–יב). לקול תתו המון מים בשמים ויעלה נשאים מקצה ארץ ברקים למטר עשה ויוצא רוח מאצרותיו (שם י יג; וכעין זה שם נא יו). ויי' הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער גדול בים (יונה א ד). לא כן הרשעים כי אם כמץ אשר תדפנו רוח (תהל' א ד). ואשחקם כעפר על פני רוח (שם יח מג). יהיו כמץ לפני רוח ומלאך יי' דחה (שם לה ה). אלהי שיתמו כגלגל כקש לפני רוח (שם פג יד). אדם כחציר ימיו וכו' כי רוח עברה בו ואיננו (שם קג יו). מעלה נשאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה מוצא רוח מאוצרותיו (שם קלה ז). נשיאים וְרוּחַ וגשם אין איש מתהלל במתת שקר (משלי כה יד). מי אסף רוח בחפניו (שם ל ד). והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פנות הבית (איוב א יט). ורוח על פני יחלף תסמר שערת בשרי[2]) (שם ד יה). גאוה אפיקי מגנים סגור חותם צר אחד באחד יגשו ורוח לא יבא ביניהם (שם מא ז–ח). סובב סבב הולך הָרוּחַ ועל סביבתיו שב הָרוּחַ (קהל' א ו). אין אדם שליט בָּרוּחַ לכלוא את הָרוּחַ (שם ח ח). שמר רוח לא יזרע וראה בעבים לא יקצור (שם יא ד). כאשר אינך יודע מה דרך הָרוּחַ וכו' ככה לא תדע את מעשה האלהים (שם שם ה). — ובסמיכות אל סערה וכדומה, רוח סערה, רוח סעה, רוח זלעפות: וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון (יחזק' א ד). היה גשם שוטף ואתנה אבני אלגביש תפלנה וְרוּחַ סערות תבקע וכו' לכן כה אמר יי' ובקעתי רוח סערות בחמתי וגשם שטף באפי (שם יג יא–יג). ימטר על רשעים פחים אש וגפרית וְרוּחַ זלעפות מנת כוסם (תהל' יא ו). אחישה מפלט לי מֵרוּחַ סעה מסער (שם נה ט). ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו (שם קז כה). אש וברד שלג וקיטור רוח סערה עשה דברו (שם קמח ח). ועי' סְעָרָה. — ובסמ' אל ציין המקום או הכוון שהרוח באה משם, רוח ים, רוח מדבר, רוח צפון וכדו': ויי' נהג רוח קדים בארץ

והולג' et replebit eum spiritus, וכן רש״י: ימלא רוח יראת ה', והענין מבע גם בת״י: ויקרביניה לדחלתיה, ע״כ. וחז״ל (סנה' לג:) דרשו: א״ר אלכסנדרי מלמד שהטעינו מצות ויסורין כריחיים, רבא אמר דמורח ודאין, ע״כ, ופרש רש״י שם (דמורח ודאין) שמריח באדם ושופט ויודע מי החייב שנאמר לא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח ואפילו הכי ושפט בצדק דלים כגון ע״י הרחה, ע״כ. ובעקבותיהם כותב רד״ק בפרושו: לפי שהריח היא הרגשה קלה אומר לדבר קל שבהרגשה ריח, וכן מרחוק יריח מלחמה, כאשר ינתק פתיל הנעורת בהריחו אש, וכן אמר והריחו ביראת ה', כלומר במעט הבנה ירגיש בני אדם הטובים והרעים וכו'. ואמנם לא מן הנמנע הוא שעקר כונת הכתוב: וַהֲרִוָהוּ (במק' והריחו) ביראת ה' או וְהוֹרָהוּ.]

1) [כן בארמ' ובסור' רוחא ובאוגרית' רח באותה משמ' כבעבר׳; ובערב' בא רוח a) רק במשמ' המפשטת של נשמת האדם ודעתו (אולי כמלה שאולה מארמ'), בעוד שבא ריח b) במשמ' הראשונה של נשיבת האויר. ועי' בהערה לשרש. והשוה גם את דברי הרמב״ם (מו״נ א מ): רוח שם משתתף, הוא שם האויר כלומר יסוד אחד מארבעה היסודות, ורוח אלהים מרחפת, והוא גם כן שם הרוח הנשבת וכו'.]

2) [גם במקרא גובר שמוש המלה רוח בנקבה על זה שבזכר ובתו״ם רוח, בדרך כלל היא ש״נ (עי' במאמרו של Albrecht, ZAW XVI, עמ' 42 וכו'). ועי' גם בהערות שאחר זו.]

a) روح b) ريح

1) [עי' צַח, הערות.] 2) [עי' שַׂעֲרָה.]

כל היום ההוא וכל הלילה. הבקר היה ורוח הקדים נשא את הארבה (שמות י יג). ויהפך יי' רוח ים חזק מאד וישא את הארבה ויתקעהו ימה סוף (שם שם יט). ויולך יי' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה (שם יד כא). ואפיצם כקש עובר לרוח מדבר (ירמ' יג כד). ברוח קדים אפיצם לפני אויב (שם יח יז). והנה שתולה התצלח הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש (יחזק' יז י). ותתש בחמה לארץ הושלכה ורוח הקדים הוביש פריה (שם יט יב). במים רבים הבאוך השטים אותך רוח הקדים שברך בלב ימים (שם כז כו). ויהי כזרח השמש וימן אלהים רוח קדים חרישית ותך השמש על יונה ויתעלף (יונה ד ח). ברוח קדים תשבר אניות תרשיש (תהל' מח ח). רוח צפון תחולל גשם [1]) ופנים נזעמים לשון סתר (משלי כה כג). ועי' צפון, קדים. — ובצרוף אל ציון הזמן של נשיבת הרוח, רוח היום: וישמעו את קול יי' אלהים מתהלך בגן לרוח היום [2]) (בראש' ג ח). — ובשמ' אל שם האלהים השולח את הרוח, ואף בכנויים, רוח ה', רוחו וכדו': ורוח אלהים מרחפת על פני המים (בראש' א ב). הנה שם יי' בא ממרחק בער אפו וכו' ורוחו כנחל שוטף [3]) (ישע' ל כז—כח). יבש חציר נבל ציץ כי רוח יי' נשבה בו (שם מ ז). כי יבוא כנהר צר רוח יי' נססה בו (שם נט יט). יבוא קדים רוח יי' ממדבר עלה ויבוש מקורו ויחרב מעינו (הוש' יג טו). ישלח דברו וימסם ישב רוחו יזלו מים (תהל' קמז יח). ברוחו שמים שפרה חללה ידו נחש ברח [4]) (איוב כו יג).

— ובצרוף לפעל נשא, נשאה הרוח, רעתה הרוח דבר או אדם: והיה אני אלך מאתך ורוח יי' ישאך על אשר לא אדע (מ"א יח יב). ילכו נא ויבקשו את אדניך פן נשאו רוח יי' וישלכהו באחד ההרים (מ"ב ב טז). תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אתם (ישע' מא טז). בזעקך יצילך קבוציך ואת כלם ישא רוח יקח הבל (שם נז יג). כל רעיך תרעה רוח ומאהביך בשבי ילכו (ירמ' כב כב). ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול (יחזק' ג יב). וישלח תבנית יד ויקחני בציצת ראשי ותשא אותי רוח בין הארץ ובין השמים (שם ח ג). ותשא אתי רוח ותבא אתי אל שער בית יי' הקדמוני (שם יא א). ורוח נשאתני ותבאני כשדימה (שם שם כד). ועי' נשא. — ובמשל, זרע רוח: כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו (הוש' ח ז). — ובתמונה, בדמוי הרוח לעוף, כנפי רוח וכדו': וירכב על כרוב ויעף וירא על כנפי רוח (ש"ב כב יא; וכעין זה תהל' יח יא). צרר רוח אותה בכנפיה ויבשו מזבחותם (הוש' ד יט). השם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח (תהל' קד ג). — ב) בהשאלה, במשמ' הכוון שהרוח באה משם, אחת מארבע רוחות השמים, מזרח מערב צפון ודרום [1]), Windrichtung; direction: והיו גמליהם לבז והמון מקניהם לשלל וזרתים לכל רוח קצוצי פאה ומכל עבריו אביא את אידם (ירמ' מט לב). והבאתי אל עילם ארבע רוחות מארבע קצות השמים וזרתים לכל הרחות האלה (שם שם לו). ועשיתי בך שפטים וזריתי את כל שאריתך לכל רוח (יחזק' ה י). שלשתיך בדבר ימותו וכו' והשלשית לכל רוח אזרה וחרב אריק אחריהם (שם שם יב). וכל אשר סביבתיו וכו' אזרה לכל רוח וחרב אריק אחריהם (שם יב יד). ואת כל מברחו בכל אגפיו בחרב יפלו והנשארים לכל רוח יפרשו (שם יז כא). ויאמר אלי הנבא אל הרוח הנבא בן אדם ואמרת אל הרוח כה אמר אדני יי' מארבע רוחות באי

---

[1]) [אמנם אין הבנה כזאת, כאלו רוח הצפון מחוללת את הגשם, אלא כונה מדמה של הפתגם, הנאמר בלשון חידה, כדי להטעות את השומע, היודע שאין רוח צפון מביאה את הגשם בא"י. ולפתגם כונה שניה, שהיא עקר, ועי' לקמן עמ' 6448.]

[2]) [כנגוד אל שמוש הצרוף עד שיפוח היום (שה"ש ב יז, ועי' בהערה עמ' 4846) מורה רוח היום על עת הערב, כדעת רש"י וראב"ע, וכנראה זאת אף כונת ת א: למנח יומא; וכן משמש בערבי הפעל רוח במשמ' העריב, בנגוד אל השכים. וחכמי התלמוד דרשו רוח היום גם במשמ' רוח היום, ופ. האופט (AJSL 22, 203) חשב שצ"ל לרוח היום כלשון מנוחת הערב, ואינו נראה.]

[3]) [עי' גם לקמן למשמ' המפשטת, הערות.]

[4]) [לפי הענין נאמר כאן מה שמספר גם בעלילות מאשור ובבל על מלחמת האל הבורא ברהב, כי ברוחו, ברוח סערה שלו, שם ים לתוך שפרה, לתוך גרתיקו. ועי' בפרושו של טורטשינר.]

[1]) [כשמוש הזה בא באשורי ארבת שרי (ארבע הסערות), ואפשר שהשפע השמוש בעברי, שאינו בספרים קדומים, מלשון בבל.]

הרוח ופחי בהרוגים האלה ויחיו (סס לז ט). והוציאני דרך השער אשר פניו דרך הקדים ומדדו סביב סביב מדד רוח הקדים בקנה המדה וכו' מדד רוח הצפון וכו' את רוח הדרום מדד וכו' סבב אל רוח הים מדד חמש מאות קנים בקנה המדה לארבע רוחות מדדו (סס מב יח—כ). הוי הוי ונסו מארץ צפון נאם יי' כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם (זכר' ב י). וצפיר העזים הגדיל עד מאד וכעצמו נשברה הקרן הגדלה ותעלנה חזות ארבע תחתיה לארבע רוחות השמים (דני' ח ח). וכעמדו תשבר מלכותו ותחץ לארבע רוחות השמים (סס יא ד). לארבע רוחות יהיו השערים מזרח ימה צפונה ונגבה (דהי"א ט כד). — ועם ה הכוון, רוחה במשמ' לצד רוח [1]): ויהיו הרמנים תשעים וששה רוחה כל הרמנים מאה על השבכה סביב (ירמי' נב כג). — ג) במ"מ' האויר, אף שאינו נע, air; Luft, שאף רוח [2]): בכרה קלה משרכת דרכיה פרא למד מדבר באות נפשו שאפה רוח (ירמ' ב כג—כד). ופראים עמדו על שפים שאפו רוח כתנים כלו עיניהם כי אין עשב (סס יד ו). — ובמשמ' רוח: גאוה אפיקי מגנים סגור חותם צר אחד באחד יגשו ורוח לא יבא ביניהם (איוב מא ז—ח)' — ומכאן ד) במשמ' דבר שאין בו ממש, הבל וריק [3]): הרינו חלנו כמו ילדנו רוח (ישע' כו יח). הן כלם און אפס מעשיהם רוח ותהו נסכיהם (סס מא כט). והנביאים יהיו לרוח (ירמי' ה יג). לו איש הלך רוח ושקר כזב (מיכ' ב יא). — ורעה רוח, ובש"ע רעות רוח [4]), רעיון רוח: אפרים רעה רוח ורדף קדים כל היום כזב ושד ירבה (הוש' יב ב). ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש והנה הכל הבל ורעות רוח (קהל' א יד). ואתנה לבי לדעת חכמה וכו' ידעתי שגם זה הוא רעיון רוח (סס סס יז). ועי' רעה. רעות. — נחל רוח: עכר ביתו ינחל רוח (משלי יא כט). הלהוכח מלים תחשבו ולרוח אמרי נואש (איוב ו כו). זכר כי רוח חיי לא תשוב עיני לראות טוב

(סס ז ז). עד אן תמלל אלה ורוח כביר אמרי פיך (סס ח ב). החכם יענה דעת רוח וימלא קדים בטנו (סס טו ב). הקץ לדברי רוח (סס טז ג). — עמל לרוח: וגם זה רעה חלה כל עמת שבא כן ילך ומה יתרון שיעמל לרוח (קהל' ה טו). — ובתו"מ: על הזיקין ועל הזועות ועל הברקים ועל ה ר ו ח ו ת אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם (ברכ' ט ב). נוהגין היו בית אבא שהיו נותנים פאה אחד לזתים שהיו להם בכל ר ו ח (רבן גמליאל, פאה ב ד). שדה וכו' שברתה ה ר ו ח או בהמה פטורה (סס סס ז). ה ר ו ח שפזרה את העמרים אומדין אותה כמה לקט היא ראויה לעשות ונותן לעניים (סס ה א). ערוגה שהיא ששה טפחים על ששה טפחים זורעים בתוכה חמשה זרעונים, ארבעה בארבע ר ו ח ו ת הערוגה ואחד באמצע (כלא' ג א). היו נטועות על שש שש וכו' הרי זה מקדש שש עשרה אמה לכל ר ו ח עגולות ולא מרובעות (סס ה ה). הזורע וסיערתו ה ר ו ח לאחוריו מותר, סיערתו ה ר ו ח לפניו ר' עקיבא אומר אם עשבים יופך וכו' (סס סס ז). וכמה היא עבודת הגפן ששה טפחים לכל ר ו ח (סס ו א). הרוח שעלעלה את הגפנים על גבי תבואה יגדור מיד (סס ז ז). המדייר שדהו וכו' עוקר שלש ר ו ח ו ת ומניח את האמצעית (שביע' ג ד). מערב ל ר ו ח אחת או אינו מערב כל עקר (ערוב' ג ו). מי שיצא ברשות ואמרו לו כבר נעשה מעשה יש לו אלפים אמה לכל ר ו ח (סס ד ג). מי שישן בדרך וכו' יש לו אלפים אמה לכל ר ו ח וכו' ר' יהודה אומר לאיזה ר ו ח שירצה ילך (סס סס ה). חצר שנפרצה לרשות הרבים משתי ר ו ח ו ת י ה וכן בית שנפרץ משתי ר ו ח ו ת י ו וכו' מותרין באותו שבת (סס ט ג). ר' יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שרפה וחכ"א אף מפרר וזורה ל ר ו ח או מטיל לים (פסח' ב א). איזו היא דרך רחוקה, מן המודיעים ולחוץ, וכמדתה לכל ר ו ח (סס ט ב). התקין ר"ג הזקן שיהו מהלכין (עדי החדש) אלפים אמה לכל ר ו ח (ר"ה ב ה). אף אני לא אמרתי לשאול אלא להזכיר משיב ה ר ו ח ומוריד הגשם בעונתו (ר' אליעזר, תעני' א א). מעשה בבריא אחד שאמר כתבו גט לאשתי ועלה לראש הגג ונפל ומת, אמר רשב"ג וכו' אם ה ר ו ח דחאתו אינו גט (גיטי ו ו). אחד

---

1) [אמנם הביטוי קשה, ואין הפרושים מניחים את הדעת]

2) [אמנם לא הוכן הבטוי, ועי' שאף, הערות.]

3) [אף קדים בא במשמ' זו.]

4) [עקר משמ' הצרוף הזה היא: הלך אחר הרוח, בקש את רעותו וחברתו, ועי' רעות, הערות.]

הביא את העצים ואחר הביא את האור וכו' לבתה הרוח כולן פטורין (ב"ק ו ד). שני כלבים אינו אונס, ידוע הבבלי משום ר' מאיר מרוח אחת אינו אונס, משתי רוחות אונס (ב"מ ז ט). המקיף את חברו משלש רוחותיו וכו' אין מחייבין אותו (ב"ב א ג). ולא יעשה אדם שובך בתוך שלו אלא אם כן יש לו חמשים אמה לכל רוח (שם ב ה). ועושה חצר על פי המערה וכו' ארבע לארבע רוחותיה (ר' שמעון, שם ו ח). כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה, לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו וכו' אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה, לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין, שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו (ר' אלעזר בן עזריה, אבו' ג יז). עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש, לא הפילה אשה מריח בשר הקודש וכו' ולא כבו גשמים אש של עצי המערכה ולא נצחה הרוח את עמוד העשן (שם ה ה). שטחוהו (את העומר) בעזרה והרוח מנשבת בו (מנח' י ד). לחם הפנים וכו' נותן ארכו כנגד רחבו של שלחן וכופל טפחים מכאן וטפחים מכאן וטפחים ריוח באמצע כדי שתהא הרוח מנשבת ביניהן (שם יא ה). שחט ולא כסה וכו' כסהו הרוח חייב לכסות (חול' ו ד). סרוד של נחתומין וכו' גפפו מארבע רוחותיו טמא, נפרץ מרוח אחת טהור (כלים טו ב). אל ארבעת רבעיו, מלמד שמן האמצע הוא מודד שתים עשרה אמה לכל רוח (מדות ג א). טליה על הבגד מרוחה אחת אינו חבור, משתי רוחות זו כנגד זו חבור (שם כח ז). החור שבדלת שעורו מלא אגרוף וכו' הגיפה ולא מרקה או שפתחתו הרוח שעורו מלא אגרוף (אהל' יג ג). ששקעה האש במקומה, אלו חורה לה וכו' לאחת מכל הרוחות היתה קופלת את כל הרוח והולכת (ספרי במד' פו). מנין אתה אומר כשם שהעיד משה לישראל שמים וארץ כך העיד להם ארבע רוחות השמים שנא' יערף כמטר לקחי זה רוח מערבית וכו' תזל כטל אמרתי זה רוח צפונית וכו' כשעירים עלי דשא זה רוח מזרחית שמשחיר את הרקיע כשעיר[1] וכו' וברביבים עלי עשב זה רוח דרומית וכו' ד"א וכו' לא נאמרו ד' רוחות הללו אלא כנגד ד' רוחות השמים, צפונית בימות החמה יפה ובימות הגשמים קשה, דרומית בימות החמה קשה ובימות הגשמים יפה, מזרחית לעולם יפה, מערבית לעולם קשה וכו' (רבי סימאי, שם דבר' שו). בשעה שהרוח יוצא לעולם הקב"ה משברו בהרים ומרשלו בגבעות ואומר לו תן דעתך שלא תזיק בריותי (רבי יהושע בן חנניה, ירוש' ברכ' ט ג). מיליער הגרוף שותין ממנו בשבת הא אם אינו גרוף לא וכו' מפני שהרוח נכנסת בגופו והגחלים בוערות (ר' חנינה בריה דרבי הילל, שם שבת ג א). אם אין יודע לכוין את הרוחות צא ולמד מן התקופה וכו' (ר' יוסה, שם עירוב' ה א). ובמדבר מי היה מכוין להן את הרוחות, אמר רבי אחא, ארון היה מכוין להם את הרוחות (שם שם). ליבתו הרוח הרי כולן פטורין, תמן אמרי' ברוח של אונסי' היא מתני' אבל ברוח שהעולם מתנהג בו חייב (שם ב"ק ו ד). כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה בא רוח צפונית ונושבת בו ומנגן מאליו (ר' שמעון חסידא, ברכ' ג:). אדם נותן עינו בכוכב אחד הולך למזרח עומד כנגדו, לארבע רוחות העולם עומד כנגדו (רבי נתן, פסח' לד.). פושעי ישראל וכו' יורדין לגיהנם וכו' לאחר י"ב חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי צדיקים (ר"ה יז.). ועשן המערכה אפילו כל הרוחות שבעולם אין מזיזות אותו ממקומו (יומא כא:) מוליך ומביא למי שהארבע רוחות שלו (רבי יוחנן, סוכה לז:). מוליך ומביא כדי לעצר רוחות רעות (רבי יוסי, שם שם). ומודים חכמים לר"מ באבנו סכינו ומשאו שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו שהוא חייב, ומודה ר"מ לרבנן במעלה קנקנים על הגג ע"מ לנגבן ונפלו ברוח שאינה מצויה והזיקו שהוא פטור (ב"מ כט.). והסיר ה' ממך כל חולי א"ר זו עין וכו' ושמואל אמר זה הרוח, שמואל לטעמיה דאמר שמואל הכל ברוח (שם קז:). עבים קשים רוח מפזרתן, רוח קשה גוף סובלו (ר"י, ב"ב י.). ד' רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית עם כולן וכו' ורוח דרומית קשה מכולן (רב חנן בר אבא בשם רב, שם כה.). מה קנה זה עומד

1) [עי' רְבִיב, הערות.]

במקום מים וכו' ואפילו כל רוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו וכו' כיון שדוממו הרוחות עמד קנה במקומו וכו' (סנה' קה:–קו.). משעלו בני הגולה פסקו הזיקין והזועות והרוחות והרעמים (ר' אבין בר ספא, חול' סו.). משא דומה וכו' אותו מלאך הממונה על הרוחות דומה שמו, נתקבצו כל הרוחות אצל דומה אמרו לו שומר מה מלילה וכו' (ר' יוחנן, סנה' לד.). הנוד הזה אם יהיה בו נקב כחוד של מחט כל רוחו יוצאה ממנו, והאדם עשוי מחילים מחילים, נקבים נקבים ואין רוחו יוצאה ממנו (ר' תנחום, מד"ר ברא' ח). בכל מקום רוח מזרחית קולטת, אדם הראשון, ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן וכו' (רב, שם שם כא). כל הרוחות כבשו בני יון ורוח מזרחית לא כבשו (ר"א, שם שם מד). ג' בריות קדמו את העולם המים והרוח והאש וכו' הרוח הרה וילדה חכמה וכו' (שם שמות טו). שבעה"ז בזמן שרוח דרומית מנשבת אין רוח צפונית מנשבת ובזמן שרוח צפונית מנשבת אין רוח דרומית מנשבת, אבל לע"ל אמר הקב"ה אני מביא ארגסטס בעולם שמשמשות בו שתי רוחות (ר' יוסי בשם ר' בנימין בר לוי, שם ויקר' ט). עורי צפון, מלמד שהרוחות עתידות להכנים קנאה זו עם זו, רוח הדרום אומרת אני מביא גלות תימן וכו' ורוח צפון אומרת אני מביא גלות צפון (שם במד' יג). בעלי מלח הוא, אם יזדמן לו מעט רוח תכף יבא ונמצא עומד למעלה מראשי (בר קפרא ור' יצחק בר קפרא, שם קהל' ג, בכל עת). — ובסהמ"א: לארבע רוחות יש להן שמות, רוח מזרחית שותא, רוח מערבית אוריא [1]) רוח צפונית אסתנא, רוח דרומית שדיא (ערוך ערך אסתנא). שיחת דקלים, פירש בתשובות יום שאין בו נשיבת רוח (שם ערך שח). או שהיה לבית הכנסת שני פתחם בשני רוחות (רמב"ם, תפלה וא). שהרוחות שתים עשרה רוח, והאמהות מהם הם ארבע והם הצפונית והדרומית והמזרחית והמערבית (ר"ש א"ת, אותות השמים, כ"י ביה"ס ברזחנסקי). שתים עשרה רוחות ומקומותם כלל הארבע אמהות והשמנה

1) [היא אמהו, אורו, באשורי, ובמשמ' זו בא אף במקרא אור באיוב לה כד, עי' קדים, הערות.]

בנות אשר ביניהם (שם). — ואמר המשורר: מהם חצובי להבות ומהם רוחות נושבות (רשב"ג, כתר מלכות). ויד רוח מצחקת במים (ר"י הלוי, התרדם, דיואן ב, 161). זה רוחך צד מערב רקות הנרד בכנפיו והתפוח, מאוצרות הרכלים מוצאך כי אינך מאוצרות הרוח (הוא, זה רוחך, שם שם, 171). מיום אשר נשבו רוחות בשמיו בתוך לבי מגוריו (יהודה בן גיאת ליהודה הלוי, מבין עפאים, סעה"ס 125). תשרי הוא הראשון לחדשים, בו ינשבו הרוחות הקשים (ראב"ע, טעמו נא, כהנא א, 181). נפתחו אליו שערי הדפק וחדריו יותר מגלינוס וחבריו ובהתקבצות ובהתפשטות התנועות של כלי הרוח ירעה רוח עד שיפוח (שלמה בונפיד, הפולמוס בנכבדי סארגוסה, קבץ על יד י"ד, כב). בתומו כל אור מאין ראותו ברוחיו המפיחים מבלי מור (רשב"ץ דוראן, בס' לפנת פענח ליצחק מרעלי א). — °טחנת רוח, טחנה הפועלת בכח הרוח, נוהג בדבור ובספרות. — °כוסות רוח, כוסות מציצה, קרני אמן, נוהג בדבור. — °ורות הבטן שבמעים: ואמר (אבוקרט) על הרוח, והרוח היוצא באין קול טוב והיוצא בקול טוב ממנו (סימני אבוקרט, כ"י ברלין). או יהיה המאכל עצמו מוליד רוחות ונפח וירבו ויתילדו ממנו נפח ורוחות (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ב, המעים). ורבי' האיי פי' עיקר הקיפא בל' ארמית מלשון קיפוי כגון נפיחה ורוח שאוחזות במעים מן המאכלות (אבודרהם, עד.). ואותם נערים הקטנים שמרבים אכילה גסה ומרבים באכילת פירות והם מרבים רוחות בגופם נכון שלא ילינו בבית הכנסת (ספר מהרי"ל, הלכות ליל יום כפור). — °רוח פרצים, רוח בריכה [1]), רוח הפורצת בחדר מצד אל צד וכדו', Zugluft; courant d'air; draft, נוהג בספרות ובדבור. — °ואחד מארבעת היסודות, אש ורוח, מים ועפר: והעצים והצמחים מתהוים מהיסודות הארבעה, כלומר העפר והמים והרוח והאש (ס' היסודות לר"י הישראלי, 6). כגון ארבע יסודות שהן ארץ ומים ורוח ואש (ראב"ח, הגיון הנפש, ב:). מפני שהמהלכות נמצאות בשלשת האמהות אשר בעלי החיים יכולין להתגלגל,

1) [ע"פ הארמ' דבריך זיקא, עי' רש"י שבת קכט., וז"ל: אינדרו"ן שיש בו חלונות והרוח נכנסת בהם נכרכת ומתגלגלת באינדרון.]

והן מים ורוח וארץ, ואין לאחד מבעלי חיים מעמד בתוך האש וכו' (שם, ד:). וכשנעיין בצמחים ובבעלי חיים נמצאם מחוברים מהיסודות הארבעה, והם האש והרוח והמים והעפר (ר"י א"ש, סו"ה, היסוד ו, ומעין זה שם שם ז). ארבעה גופים הללו שהם אש ורוח ומים וארץ, הם יסודות כל הנבראים למטה מן הרקיע (רמב"ם, יסודי התורה ד א). — ואמר המשורר: והקפת על המים גלגל הרוח וכו' והקפת על הרוח גלגל האש (רשב"ג, כתר מלכות). וראשית לכל נברא יסודות אשר ברא, ומה נפלאה חכמה בארבע יסודותיו והם אש והרוח ומים והעפר, ובתחברם עולם אזי קם ותולדותיו (רמב"ע, בשם אל, בכורי, ר"מ) — °רוח של גפרית, רוח מלח, רוח יין וכדוי, כֹּהֶל, alcohol; spiritus; Geist: וכן רוח של גפרית ויטריאולו עם דבש רוסאטו מטהר נגעי החניכים ומלבן השנים השחורים (ר"י להלין, אולה"ח ז ז). רוח מלח ארמוניאק"ה משובח מאד בכל קדחת מפסקת וביותר רביעית ולעת הדחק יקח מלח ארמוניאק'ה עצמו אחר הרקה קלה (טוביה כץ, מעשה טוביה, מסמרת הבית, הקד', ד). בבתי הרקה יוציאו מפרחיו ועליו מין שמן נקרא על שמו וצרפיהו (דיסטעלירן) עם רוח יין (וויין־גייסט) לעשותו למים טובי הריח (י. סיכהק, תולדות הארץ, הלמחים). —ה) הרוח, האויר שבפי האדם בנשמו, כל זמן שהיא חי, נשימה, רוח חיים, רוח אפים, Atem, Lebensodem; breath (of life) souffle; haleine: הנני מביא את המבול מים על הארץ לשחת כל בשר אשר בו רוּחַ חיים (בראשי' ו יז). ויבאו אל נח אל התבה שנים שנים מכל הבשר אשר בו רוּחַ חיים (שם ז יה). כל אשר נשמת רוּחַ חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתי (שם שם כב). והכה ארץ בשבט פיו וּבְרוּחַ שפתיו ימית רשע (ישע' יא ד).—ובהשאלה לאלהים: וּבְרוּחַ אפיך נערמו מים (שמות יה ח). ויראו אפקי ים יגלו מסדות תבל בגערת יי' מנשמת רוּחַ אפו (ש"ב כב יו; וכעין זה תהלים יח יו). בדבר יי' שמים נעשו וּבְרוּחַ פיו כל צבאם (תהל' לג ו). מנשמת אלוה יאבדו וּמֵרוּחַ אפו יכלו (איוב ד ט). ינקתו תיבש שלהבת ויסור בְּרוּחַ פיו (שם יה ל). רוּחַ אל עשתני ונשמת שדי תחיני (שם לג ד). — ובתמונה לדבר יקר ואהוב כנשמת החיים: רוּחַ אפינו [1]) משיח יי' נלכד בשחיתותם (איכ' ד כ). — ועל אליל מת: אזנים להם ולא יאזינו אף אין יש רוּחַ בפיהם (תהל' קלה יז). — ו) ומכאן רוח, רוח חיים, במשמ' כח חיים, יסוד החיים של אדם ובהמה: נפשי אויתך בלילה אף רוּחִי בקרבי אשחרך (ישע' כו ט). אדני עליהם יחיו ולכל בהן חיי רוּחִי [2]) (שם לח יו). כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם כמות זה כן מות זה וְרוּחַ אחד לכל (קהל' ג יט). מי יודע רוּחַ בני האדם העלה היא למעלה ורוּחַ הבהמה הירדת היא למטה לארץ (שם שם כא). — וברעיונות על כח חיים זה, הנתן מיד האלהים והשב אליו במות האדם והבהמה: ויאמר יי' לא ידון רוּחִי באדם לעלם (בראשית ו ג). כה אמר האל יי' וכו' רקע הארץ וצאצאיה נתן נשמה לעם עליה וְרוּחַ להלכים בה (ישע' מב ה). כי רוּחַ מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי (שם נז יו). נאם יי' נטה שמים ויסד ארץ ויצר רוּחַ אדם בקרבו (זכרי' יב א). תסף רוּחָם יגועון ואל עפרם ישובון תשלח רוּחֲךָ יבראון (תהל' קד כט-ל). אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה תצא רוּחוֹ ישב לאדמתו (שם קמו ד). אשר בידו נפש כל חי וְרוּחַ כל בשר איש (איוב יב י). כל עוד נשמתי בי וְרוּחַ אלוה באפי (שם כז ג). אכן רוּחַ היא באנוש ונשמת שדי תבינם (שם לב ח). אם ישים אליו לבו רוּחוֹ ונשמתו אליו יאסף יגוע כל בשר יחד ואדם על עפר ישוב (שם לד יד-יה). וישב העפר על הארץ כשהיה וְהָרוּחַ תשוב אל האלהים אשר נתנה (קהל' יב ז). — והפקיד האדם את רוחו בידי האל: בידך אפקיד רוּחִי פדיתה אותי יי' אל אמת (תהל' לא ו). — ושמרה פקדת האל את רוח האדם: חיים וחסד עשית עמדי ופקדתך שמרה רוּחִי (איוב י יב). — והביא או נתן האל רוח במת והחיה אותו: כה אמר אדני יי' לעצמות האלה הנה אני מביא בכם רוּחַ

---

[1]) [כך נקרא המלך אף במכתבי עמרנא שַׁר בַּלָּטִי, רוח חיי, ונוהגים כטוים כאלה בפרט בלשונות המלכיות].

[2]) [אולי הכונה: לזה שָׁכַל, ומודד (מן כּוּל, כִּיל) פֹּהֵן חיי רוּחִי, שמדד את חיי בִּמִדה, בְּהִין ובאיפה, והשווה בתמונת המודד כאלו ביד ובאצבעות: הנה טְפָחוֹת נתתה ימי (תהל' לט י).]

וחייתם וכו' ונתתי בכם רוח וחייתם וכו' וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה וכו' ורוח אין בהם ויאמר אלי הנבא אל הרוח וכו' ואמרת אל הרוח וכו' מארבע רוחות באי הרוח ופחי בהרוגים האלה ויחיו והנבאתי כאשר צוני ותבוא בהם הרוח ויחיו וכו' ויאמר אלי וכו' הנבא ואמרת אליהם כה אמר אדני יי' הנה אני פתח את קברותיכם וכו' ונתתי רוחי בכם וחייתם (יחזק' לז ה–יד). — וכנוי האל כאלהי הרוחות לכל בשר: ויפלו על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחת לכל בשר האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצף (במד' יז כב). יפקד יי אלהי הרוחת לכל בשר איש על העדה (שם כז טז). — ובצרופים כגון לא היה בו עוד רוח, אין רוח בו במשמ' אין בו חיים, לא קמה בו רוח, וכדו', אף בהגזמה לגבי מי שהוא נדהם: ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם (יהוש' ב יא). ויהי כשמע כל מלכי האמרי וכו' את אשר הוביש יי' את מי הירדן מפני בני ישראל וכו' וימס לבבם ולא היה בם עוד רוח מפני בני ישראל (שם ה א). ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה וכו' ולא היה בה עוד רוח (מ"א י ד–ה; וכעין זה דהי"ב ט ד). — ולגבי אלילים מתים, אין רוח בם וכדו': נבער כל אדם מדעת הביש כל צרף מפסל כי שקר נסכו ולא רוח בם (ירמ' י יד; שם נא יז). הוי אמר לעץ הקיצה וכו' הנה הוא תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו (חבק' ב יט). — והיתה רוחו, כאלו שב וחיה אחרי היותו כמת: וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אתו ותחי רוח יעקב אביהם (בראש' מה כז). — ושבה רוחו, כמי שבה נפשו אליו, במשמ' זו: וישת ותשב רוחו ויחי (שפט' טו יט). ויתנו לו פלח דבלה ושני צמקים ויאכל ותשב רוחו אליו (ש"א ל יב). — והשיב האדם רוחו: לא יתנני השב רוחי כי ישבעני ממררים (איוב ט יח). — וכלתה והתעטפה רוח האדם, הפשה רוחו כאלו חלפה ומת האדם: אזכרה אלהים ואהמיה אשיחה ותתעטף רוחי (תהל' עז ד). אזכרה נגינתי בלילה עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי (שם שם ז). אשפך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד בהתעטף עלי רוחי (שם קמב ג–ד). ותתעטף עלי רוחי בתוכי ישתומם לבי (שם קמג ד). מהר ענני יי' כלתה רוחי (שם שם ז). — וחבלה רוחו: רוחי חבלה ימי נזעכו קברים לי (איוב יז א). — ובהשאלה לדמיות כגון היות המרכבה שנתן האל בהן כאלו רוח חיים: ובהנשא החיות מעל הארץ ינשאו האופנים על אשר יהיה שם הרוח ללכת ילכו שמה הרוח ללכת והאופנים ינשאו לעמתם כי רוח החיה באופנים בלכתם ילכו ובעמדם יעמדו ובהנשאם מעל הארץ ינשאו האופנים לעמתם כי רוח החיה באופנים (יחזק' א כ–כא). ובלכת הכרובים ילכו האופנים וכו' בעמדם יעמדו וברומם ירומו אותם כי רוח החיה בהם (שם י טז–יז). ואשא עיני וארא והנה שתים נשים יוצאות ורוח בכנפיהם (זכר' ה ט). —

ז) ורוח במשמ' של נפש כנושא ההכרה וההרגשה, Seele, Gemüt; âme; soul: אשרי אדם לא יחשב יי' לו עון ואין ברוחו רמיה (תהל' לב ב). רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה (משלי יח יד). ובשנת שתים למלכות נבכדנצר חלם נבכדנצר חלמות ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו ויאמר המלך לקרא לחרטמים וכו' ויאמר להם המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום (דני' ב א–ג). — ובצרופים כסומך לש"ע, מרת רוח: ויקח (עשו) אשה את יהודית בת בארי החתי ואת בשמת בת אילן החתי ותהיין מרת רוח ליצחק ולרבקה (בראש' כו לד–לה). — וקצר רוח [1]: וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבדה קשה (שמות ו ט). — שבר רוח, ואף שבר ברוח: הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו (ישעי' סה יד). מרפא לשון עץ חיים וסלף בה שבר ברוח (משלי טו ד). חמת רוח: ורוח נשאתני ותקחני ואלך מר בחמת רוחי (יחזק' ג יד). — צר רוח: גם אני לא אחשך פי אדברה בצר רוחי אשיחה במר נפשי (איוב ז יא). — וכסמיכות לתאר, קשה רוח: ותען חנה ותאמר לא אדני אשה קשת רוח אנכי וכו' ואשפך את נפשי לפני יי' (ש"א א טו). — עצוב רוח: כי כאשה עזובה ועצובת רוח קראך יי' (ישעי' נד ו). — דכא רוח: קרוב יי' לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע (תהל' לד יט). — קצר רוח: ארך אפים רב תבונה וקצר רוח מרים אולת (משלי יד כט). — ועם תאר א־בינוני' המשמש לוי לרוח, רוח נכאה וכדו', רוח

---

1) [בעקר כנראה קצר נשימה].

כהה: לשום לאבלי ציון וכו' שמן ששון תחת אבל מעטה תהלה תחת רוח כהה (ישעי' סא ג). — רוח נשברה: זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה (תהלי' נא יט). — רוח נכאה: לב שמח ייטב פנים ובעצבת לב רוח נכאה (משלי' טו יג). לב שמח ייטיב גהה ורוח נכאה תיבש גרם (שם יז כב). רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה (שם יח יד). — רוח האדם סרה: ותבא אליו איזבל אשתו ותדבר אליו מה זה רוחך סרה ואינך אכל לחם (מ"א כא ה). — ובצרופים לפעל כנושא או כמשא, קצרה רוחו: האנכי לאדם שיחי ואם מדוע לא תקצר רוחי (איוב כא ד). — הוציא רוחו: כל רוחו יוציא כסיל וחכם באחור ישבחנה (משלי כט יא). — כהתה הרוח: והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים (יחזק' כא יב). — רפתה רוח: ויאמרו אליו (אל גדעון) איש אפרים מה הדבר הזה עשית לנו וכו' ויריבון אתו בחזקה ויאמר אליהם מה עשיתי עתה ככם וכו' אז רפתה רוחם מעליו בדברו הדבר הזה (שפט' ח א–ג). — צפן רוח: רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר [1] (משלי כה כג). צפניה צפן רוח ושמן ימינו יקרא [2] (שם כז יו). — רוח האדם זרה לאחר: רוחי זרה לאשתי וחנותי לבני בטני [3] (איוב יט יז). — הציקתני רוח בטני: כי מלתי מלים הציקתני רוח בטני [4] (שם לב יח). — שתתה רוחו חמה: אשר חמתם [1] שתה רוחי (איוב ו ד). — נפעמה רוחו: וייקץ פרעה והנה חלום ויהי בבקר ותפעם רוחו (בראשי' מא ח). ובשנת שתים למלכות נבכדנצר חלם נבכדנצר חלמות ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו ויאמר המלך לקרא לחרטמים וכו' ויאמר להם המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום (דני' ב א–ג). — משל ברוחו: טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר (משלי יו לב). — בהל ברוחו לעשות דבר, נחפז: אל תבהל ברוחך לכעוס (קהלי' ז ט). — נשמר ברוחו: ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל יבגד וכו' ונשמרתם ברוחכם ולא תבגדו (מלאכי ב יה–יו). — אין מעצר לרוחו: עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצר לרוחו (משלי כה כח). — ובהשאלה לאלהים: ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם כי המרו את רוחו [2] ויבטא בשפתיו (תהלי' קו לב–לג). — ח) ובמשמ' של אפי, עמדה נפשית, כוון נפשי, Gesinnung; caractère; mind: ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והביאתיו אל הארץ (במד' יד כד). כל דרכי איש זך בעיניו ותכן רוחות יי' (משלי יו ב). — ובצרוף כסומך לש"ע, גבה רוח: לפני שבר גאון ולפני כשלון גבה רוח (שם שם יח). — ובצרוף כסומך לתאר, ארך רוח, גבה רוח: טוב ארך רוח מגבה רוח (קהלי' ז ח). — שפל רוח: מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים (ישעי' נז יה). טוב שפל רוח [3] את עניים מחלק שלל את גאים (משלי יו יח–יט). גאות אדם תשפילנו ושפל רוח יתמך כבוד (שם כט כג). — נאמן רוח: הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר (שם יא יג). — קר רוח:

---

[1] [כונתו המטונה של פתגם זה היא: רוח צפון, את רוחך וכעסך צפון בלבך ואל תגלהו, כי אז תחולל — מיד המלך או העשיר — גשם של נדבות; אבל איך תוכל לצפון את רוחך? הרי פניך הנזעמים הם לשון סתר, המגלים מה שאתה מנסה להכתיר, עי' טורטשינר, משלי שלמה, עמ' 33, וכהערה שאחר זו.]

[2] [כאמור בהערה לערך א. קרא עמ' 6128, הכונה: צפן יה (את אשר) צפן רוח, המכסה על כעסו, ושם נימנו יקרא. כי „כל רוחו יוציא כסיל", „ונאמן רוח מכסה דבר".]

[3] [לאחי, בני בטן אמי, כדעת רבים, שהרי בני איוב מתו.]

[4] [גם במשמ' המחשבות שבלב, וגם כאילו האויר שבקרבי מציק לי ורוצה להתפרץ במלים.]

---

[1] [המת היסורים ורעלם. אין המשפט מצטרף עם תחלת הפסוק וסופו: כי חצי שדי עמדי — בעותי אלוה יערכוני. ועי' בפרושו של טורטשינר.]

[2] [כדברי ראב"ע: כי המרו את רוחו, שב אל השם כמו המה מרו ועצבו את רוח קדשו, וטעם ויבטא על השם שגזר על משה שלא יכנס לארץ.]

[3] [אמנם לפי טורטשינר, משלי שלמה עמ' 89 הכונה כאן, בנגוד אל חלק שלל במשמ' אכילה מבשר השלל, ובהפוך האותיות שפל רוח: טוב פרוש לחי (ז"א לחם) את עניים. וזאת כדרך משלים כגון: טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב, וכדו'.]

חושך אמריו יודע דעת וקר רוּחַ[1] איש תבונה (סס יז כז). — נכה רוח: ואל זה אביט אל עני ונכה רוּחַ וחרד על דברי (ישע׳ סו ב). — והקשה האל את רוחו של אדם: ולא אבה סיחן מלך חשבון העברנו בו כי הקשה יי׳ אלהיך את רוּחוֹ ואמץ את לבבו (דבר׳ ב ל). — ורוח חדשה, במשמ׳ תכונת נפש חדשה, לב חדש: ונתתי להם לב אחד וְרוּחַ חדשה אתן בקרבם (יחזק׳ יא יט). השליכו מעליכם את כל פשעיכם וכו׳ ועשו לכם לב חדש וְרוּחַ חדשה (סס יח לא). ונתתי לכם לב חדש וְרוּחַ חדשה אתן בקרבכם (סס לו כו). — וחדש האל רוח נכון באדם: לב טהור ברא לי אלהים וְרוּחַ נכון חדש בקרבי (תהל׳ נא יב). — ובמשמ׳ רצון, Wille, Entschluss; volonté, détermination; will, resolution, רוח נדיבה, רצון טוב: השיבה לי ששון ישעך וְרוּחַ נדיבה תסמכני (סס סס יד). — והעיר ה׳ את רוח פלוני, עירר את רצונו: הנני מעיר על בבל ואל ישבי לב קמי רוּחַ משחית (ירמ׳ נא א). העיר יי׳ את רוּחַ מלכי מדי כי על בבל מזמתו להשחיתה (סס סס יא). ויער יי׳ את רוּחַ זרבבל בן שלתיאל פחת יהודה ואת רוּחַ יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול ואת רוּחַ כל שארית העם ויבאו ויעשו מלאכה בבית יי׳, צבאות אלהיהם (חגי א יד). ובשנת אחת לכורש מלך פרס וכו׳ העיר יי׳ את רוּחַ כרש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו וגם במכתב לאמר וכו׳ (עזר׳ א א). ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימן והכהנים והלוים לכל העיר האלהים את רוּחוֹ לעלות לבנות את בית יי׳ (סס סס ה). ויער אלהי ישראל את רוּחַ פול מלך אשור ואת רוּחַ תלגת פלנסר מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה (דהי״א ה כו). ויער יי׳ על יהורם את רוּחַ הפלשתים וכו׳ ויעלו ביהודה ויבקעוה (דהי״ב כא יז). — ונתן האל רוח בפלוני במשמ׳ ז: הנני נתן בו רוּחַ ושמע שמועה ושב לארצו (מ״ב יט ז; וכעין זה ישע׳ לז ז). — ונדבה רוח פלוני אותו: ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוּחוֹ אתו הביאו את תרומת יי׳ למלאכת אהל מועד (שמות לה כא). — ועלה על רוח אדם: והעלה על רוּחֲכֶם היו לא תהיה אשר אתם אמרים נהיה כגוים (יחזק׳ כ לב). — ומעלות רוחו: כה אמר יי׳ כן אמרתם בית ישראל ומעלות רוּחֲכֶם אני ידעתיה (סס יא ה). — היה ברוח עִמו, רצה, התכון: ויתן דויד לשלמה בנו את תבנית האולם וכו׳ ותבנית כל אשר היה בָרוּחַ עמו לחצרות בית יי׳ ולכל הלשכות סביב (דהי״א כח יא—יב).—וכלפי חיות המרכבה, היה הרוח ללכת, רצו ללכת: אל אשר יהיה שמה הָרוּחַ ללכת ילכו (יחזק׳ א יב). ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם וכו׳ על אשר יהיה שם הָרוּחַ ללכת ילכו (סס סס כ). — ובמשמ׳ מצב רוח מיֻחד, תכונת רוח מיחדת, Stimmung, Drang; humeur, impulsion; mood, impulse, רוח קנאה: איש איש כי תשטה אשתו וכו׳, ועבר עליו רוּחַ קנאה וקנא את אשתו והוא נטמאה או עבר עליו רוּחַ קנאה וקנא את אשתו והיא לא נטמאה (במד׳ ה יב—יד). או איש אשר תעבר עליו רוּחַ קנאה וקנא את אשתו (סס סס ל). — רוח טמאה: והיה ביום ההוא וכו׳ ואת רוּחַ הטמאה אעביר מן הארץ (זכר׳ יג ב). — רוח זנונים: עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו כי רוּחַ זנונים התעה ויזנו מתחת אלהיהם (הוש׳ ד יב). לא יתנו מעלליהם לשוב אל אלהיהם כי רוּחַ זנונים בקרבם ואת יי׳ לא ידעו (סס ה ד). — רוח רעה, רוח אלהים רעה, שבאה על האדם: ורוח יי׳ סרה מעם שאול ובעתתו רוּחַ רעה מאת יי׳ ויאמרו עבדי שאול אליו הנה נא רוּחַ אלהים רעה מבעתך וכו׳ יבקשו איש ידע מנגן בכנור והיה בהיות עליך רוּחַ אלהים רעה ונגן בידו וטוב לך (ש״א טז יד—יז). והיה בהיות רוּחַ אלהים אל שאול ולקח דוד את הכנור ונגן בידו ורוח לשאול וטוב לו וסרה מעליו רוּחַ הרעה (סס סס כג). ותצלח רוּחַ אלהים רעה אל שאול ויתנבא בתוך הבית (סס יח י). ותהי רוּחַ יי׳ רעה אל שאול (סס יט ט). — ורוח רעה בין אדם לרעהו: וישלח אלהים רוּחַ רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם ויבגדו בעלי שכם באבימלך (שפט׳ ט כג). — ט) ורוח כנושא הידיעה והמחשבה, Geist, Verstand; esprit, intelligence; mind, intellect, רוח חכמה וכדו׳: ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוּחַ חכמה ועשו את בגדי אהרן (שמות כח ג). ויהושע בן נון מלא רוּחַ חכמה (דבר׳ לד ט). ונחה עליו רוח יי׳ רוּחַ חכמה ובינה רוּחַ עצה וגבורה רוּחַ דעת ויראת יי׳ (ישע׳ יא ב). תשובו לתוכחתי הנה

[1] [עי׳ קַר, הערות.]

אביעה לכם רוחי אודיעה דברי אתכם (משלי א כג). מה יקחך לבך ומה ירזמון עיניך כי תשיב אל אל רוחך[1]) והצאת מפיך מלין (איוב יה יב-יג). מוסר כלמתי אשמע ורוח מבינתי יענני (שם כ ג). — רוח תרדמה: כי נסך עליכם יי׳ רוח תרדמה ויעצם את עיניכם (ישע׳ כט י). — י) ורוח האלהים, רוח ה׳, רוח קדשו, כחו השכלי ורצונו הנשגב של האלהים הפועל בעולם: הוי בנים סוררים נאם יי׳ לעשות עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי (שם ל א). מי תכן את רוח יי׳ (שם מ יג). כי יבוא כנהר צר רוח יי׳ נססה בו (שם נט יט). הקצר רוח יי׳ (מיכ׳ ב ז). ולבם שמו שמיר משמוע את התורה ואת הדברים אשר שלח יי׳ צבאות ברוחו (זכר׳ ז יב). — ובמשמ׳ כח אלהי זה הנתן לנביאים וכדו׳ שהאלהים בחר בהם, היתה, נחה על האדם רוח ה׳, צלחה עליו, אליו, פעמה אותי: הנמצא כזה (יוסף) איש אשר רוח אלהים בו (בראש׳ מא לח). ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי וכו׳ ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה (שמות לא ב-ג; וכעין זה שם לה ל-לא). וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שכן לשבטיו ותהי עליו רוח אלהים (במד׳ כד ב). ויקם יי׳ מושיע לבני ישראל וכו׳ את עתניאל בן קנז וכו׳ ותהי עליו רוח יי׳ וישפט את ישראל (שפט׳ ג י). ורוח יי׳ לבשה את גדעון ויתקע בשופר (שם ו לד). ותהי על יפתח רוח יי׳ ויעבר את הגלעד ואת מנשה (שם יא כט). ותחל רוח יי׳ לפעמו (את שמשון) במחנה דן (שם יג כה). וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה וכו׳ והנה כפיר אריות שאג לקראתו ותצלח עליו רוח יי׳ וישסעהו כשסע הגדי (שם יד ה-ו). וצלחה עליך רוח יי׳ והתנבית עמם (ש״א י ו). ויבאו שם (שאול ונערו) הגבעתה והנה חבל נבאים לקראתו ותצלח עליו רוח אלהים ויתנבא בתוכם (שם שם י). ויקח שמואל את קרן השמן וימשח אתו בקרב אחיו ותצלח רוח יי׳ אל דוד מהיום ההוא ומעלה (שם יו יג). ותהי על מלאכי שאול רוח אלהים ויתנבאו גם המה (שם יט כ). ויעבר אלישע ויראהו בני הנביאים וכו׳ ויאמרו נחה רוח אליהו על אלישע (מ״ב ב טו). ויצא חטר מגזע ישי וכו׳ ונחה עליו רוח יי׳ רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יי׳ (ישע׳ יא א-ב). הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי נתתי רוחי עליו משפט לגוים יוציא (שם מב א). כי אצק מים על צמא וכו׳ אצק רוחי על זרעך (שם מד ג). קרבו אלי שמעו זאת לא מראש בסתר דברתי מעת היותה שם אני ועתה אדני יי׳ שלחני ורוחו[1]) (שם מח טז). רוח אדני יי׳ עלי (שם סא א). והמה מרו ועצבו את רוח קדשו וכו׳ ויזכר ימי עולם משה עמו וכו׳ איה השם בקרבו את רוח קדשו (שם סג י-יא). ורוח אלהים לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמד מעל לעם ויאמר להם וכו׳ (דהי״ב כד כ). — ודבר רוח ה׳ באדם: רוח יי׳ דבר בי ומלתו על לשוני (ש״ב כג ב). ויגש צדקיהו בן כנענה ויכה את מיכיהו על הלחי ויאמר אי זה עבר רוח יי׳ מאתי לדבר אותך (מ״א כב כד). — — ורוח בלבד במשמ׳ זו: ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם (במד׳ יא יז). ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו וישארו שני אנשים במחנה וכו׳ ותנח עלהם הרוח וכו׳ ויתנבאו במחנה וכו׳ ויען יהושע בן נון וכו׳ ויאמר אדני משה כלאם ויאמר לו משה המקנא אתה לי ומי יתן כל עם יי׳ נביאים כי יתן יי׳ את רוחו עליהם (שם שם כה-כט). קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו (שם כז יח). ותבא בי רוח וכו׳ ותעמדני על רגלי (יחזק׳ ב ב; וכעין זה שם ג כד). ורוח לבשה את עמשי (דהי״א יב יט). — ואיש הרוח, הנביא: אויל הנביא משגע איש הרוח (הוש׳ ט ז). — ואמר בן סירא: אל תלעג לחיי עני ואל תדאיב עיני מר רוח (ב״ס גני׳ ד א). — ובתו״מ במשמ׳ ה—ט: ולא זה וזה (השור והמבעה) שיש בהן רוח חיים כהרי האש שאין בו רוח חיים (ב״ק א א). כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו (ר׳ חנינא בן דוסא, אב׳ ג י; ר׳ עקיבא, תוספת׳ ברכ׳ ג ד). מאד מאד הוי שפל רוח (ר׳ לויטס, אב׳ ד ד). והוי שפל רוח בפני כל אדם (ר׳ מאיר, שם שם י). כל מי

---

1) [הכונה: שתיחם את דעתך — וגם את דעת ההבל שלך — לאחד האלים והוצאת מפיך את המלים האלה. ועי׳ בפרושו של טורטשינר.]

1) [רסע״ג תרגם בנבותה, כלו׳ בנבואתו, כאלו כתוב היה: ברוחו (עי׳ רד״ק לכתוב), וכן גורס כפרוש ש. פינסקר, מבוא לנקוד האשורי, 82, עפ״י זכר׳ ז יב: אשר שלח יי׳ צבאות ברוחו.]

שיש בידו וכו׳ עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו, עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע (שם ה יט). זהוי צנוע וארך רוח (ר׳ מאיר, שם ו ב). כל שרוח עצמו נוחה בשלו סימן יפה לו (ר״ע, תוספתי ברכ׳ ג ד). ותכם ושפוי וירא חטא ופרק טוב ורוח הבריות נוחה הימנו (שם סנה׳ ז ח). איש אשר רוח בו, שיכול להלוך כנגד רוחות של כל אחד ואחד (ספרי במד׳ קמ). (אין) רוח חכמים נוחה הימנו (שביע׳ י ט; ב״ב ח ס). מסורת בידי מאבותי שלא ללמד אגדה לא לבבלי ולא לדרומי שהן גסי רוח ומעוטי תורה (רבי יונתן, ירוש׳ פסח׳ ה ג). משעה שהעבד משמש את רבו כל צורכו ורוח רבו נוחה הימנו הוא תובע פרנסתו ממנו (ר׳ יהושע, שם מעש׳ א א). הוי זהיר ברוחך (הלל, שבת לא.). האי מאן דפגע באיתתא בעידנ׳ דסלקא מטבילת מצוה אי איהו קדים ומשמש אחדא ליה לדידיה רוח זנונים, אי איהי קדמה ומשמשה אחדא לה לדידה רוח זנונים (פסחי קיא.). הקב״ה צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעיים (מגי׳ יד.). מה כלי זכוכית שעמלן ברוח בשר ודם נשברו יש להן תקנה, בשר ודם שברוחו של הקב״ה על אחת כמה וכמה (דבי רבי ישמעאל, סנה׳ צא.). אמר הקב״ה אם יבוא יוסף תחלה ויפתור את החלו׳ אין זה שבחו, יכולין החרטומים שיאמרו לו (לפרעה) אילו שאלת אותנו כבר פתרנו אותו לך, אלא הממתין להם עד שנתייגעו והוציאו את כוחו ואחר כך בא יוסף והחזירה (מד״ר ברא׳ פט). בנוהג שבעולם הבריות אומרות איש פלוני רוחו יתירה, איש פלוני רוחו קצרה, שנתנה בו רוח קטיקטון (שם ויקר׳ טו). (אמרו משה ואהרן לפני הקב״ה) אתה יודע רוח של כל אחד ואחד, לכך נאמר אלהי הרוחות לכל בשר (שם במד׳ יח). שומר רוח לא יזרע, שומר רוחן של מלכיות לא יזרע מצות ומעשים טובים (שם קהל׳ ג, אם ימלאו).

— *נחת רוח, עי׳ ב. נחת, 3620. — *הנחת רוח, עי׳ הנחה, 1132. — *קרת רוח, עי׳ קרה, 6162. —*ונוסח של קללה, תפח[1]) רוחו של פלוני, תפח נפשו וכדו׳, ובהשאלה תיפח עצמו, עי׳ נפח, 3718.

— *טפח רוחו עליו, גאה רוחו, גבה: עשו לי בימת גדולה והושיבו אותי עליה וטפח רוחי עלי (לוי בר סיסי, ירוש׳ יבמ׳ יב ו). — גסות רוח, עי׳ גסות, 816. גס רוח, עי׳ א. גס, 816.

— *ורוח הקדש, רוח היוצאת מאת האלהים, וגם כנוי לאלהים עצמו[1]): רוח הקדש מבשרת אימתי שתעשו ככה הדם מתכפר להם (סוטה ט ו). חסידות מביאה לידי רוח הקדש ורוח הקדש מביאה לידי תחיית המתים (שם שם טו). יש ביניכם שנים ראויין לרוח הקודש והלל הזקן ביניהן (ריב״ל, ירוש׳ הור׳ ג ו). חזר דוד וסמכן ברוח הקדש (ברכ׳ ד:). אמרה ליה (חנה לעלי) לא אדון אתה בדבר זה ולא רוח הקודש שורה עליך שאתה חושדני בדבר זה (עולא או רבי יוסי ברבי חנינא, שם לא:). לאו איכא שכינת ורוח הקודש גבך שדנתני לכף חובה (שם שם). שכיון ר״ג ברוח הקודש (ערוב׳ סד:). משה וישראל וכו׳ אמרו לא לנו ה׳ לא לנו, משיבה רוח הקודש ואמרה להן למעני אעשה (ר״א, פסחי קיז.). משמתו נביאים האחרונים וכו׳ נסתלקה רוח הקדש מישראל ועדיין היו משתמשין בבת קול (יומא ט:). חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני ואלו הן ארון וכפורת וכרובים אש ושכינה ורוח הקודש (שם כא:). משיבה רוח הקדש ואומרת אם יהרג במקדש ה׳ כהן ונביא (שם לח:). כל כהן שאינו מדבר ברוח הקודש ושכינה שורה עליו אין שואלין בו (שם עג:). אסתר ברוח הקודש נאמרה (שמואל, מגי׳ ז.). יסכה זו שרה, ולמה נקרא שמה יסכה, שסכתה ברוח הקודש (ר׳ יצחק, שם יד.). ותלבש אסתר מלכות וכו׳ שלבשתה רוח הקודש (שם יד:). רוח הקדש מבשרתן בן ירבה ובן יפרוין (ריש לקיש, סוטה יח.). פועה, שהיתה פועה ברוח הקודש ואומרת עתידה אמי שתלד בן שמושיע את ישראל (שם יא:). בג׳ מקומות הופיע רוח הקדש, בבית דינו של שם ובבית דינו של שמואל הרמתי ובבית דינו של שלמה (ר״א, מכו׳ כג:). סיפר (לשון הרע) אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוח הקדש (ערכ׳ טו:). אמרו ישראל לפני הקב״ה, רבונו של עולם, מפני מה אתה עשית לנו כך, השיבן רוח הקודש

---

1) [בסדה״ג במקו׳ זה תפוח רוחו.]

1) [עי׳ עמ׳ 5790, הערה 2.]

פנה אל חרבה והנה למעט וכו' (אדר"נ ד). רוח הקודש שנסתלקה מיעקב אבינו שרתה עליו באותה שעה שנאמר ותחי רוח יעקב אביהם (שם ל). עשרה שמות נקרא רוח הקודש אלו הן משל מליצה חידה דיבור אמירה תפארת ציווי משא נבואה חזיון (שם לד). אם ראה אדם מעביר בייא על חבירו או עובר עבירה ולא ממחה בידו הוא נענש עליו, ורוח הקדש צווחת בני אם ערבת לרעך וכו' (מד"ר שמות כז). אל תרא יין כי יתאדם, הזהירה רוח הקדש על היין (שם במד' י). אל תתן לנשים חילך, אחר שזכר רוח הקדש. אלו ג' אזהרות ברמז חזר ופרטן בפירוש (שם שם). ושריה שר מנוחה, מלמד שזכה ברוך בן נריה לרוח הקודש (שם שם). כשבאו אצל שלמה (אומנין שעתידין למות באותה שנה) צפה ברוח הקדש שהם מתים באותה שנה (שם שם יט). ורוח הקדש אומרת מי הקדימני ואשלם, מי קלם לפני עד שלא נתתי לו נשמה (שם ויקר' כז). ולא עוד אלא ששרתה עליו (על שלמה) רוח הקדש ואמר שלשה ספרים משלי וקהלת ושיר השירים (שם שה"ש, שיר). לבו של שלמה היה מלא חכמה ולא היה יודע אדם מה בתוכה, כיון ששרתה עליו רוח הקדש ואמר שלשה ספרים ידעו הכל חכמתו (שם שם). אמר לו הקדוש ברוך הוא וכו' הריני משרה עליך רוח הקדש, מיד שרתה עליו רוח הקדש ואמר שלשה ספרים הללו משלי קהלת ושיר השירים (שם שם). כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים, כל מה שהיו הצדיקים עושין ברוח הקדש עושין (תנחו' ויחי יד). יבקש רצון, שהיה (דוד) מבקש רחמים שתשרה עליו רוח הקודש כדי לברך את ישראל (מדרש תהלים א א). אני שכבתי ואישנה, אמרה כנסת ישראל, אני שכבתי מן הנבואה, ואישנה מרוח הקדש (שם ג ו). — ורוח במשמ' דמות חיה חסרת גוף, שד, Geist, Gespenst; spectre, pervenant; ghost, spirit. רוח אלהים רעה וכדו': ורוח יי' סרה מעם שאול ובעתתו רוּחַ רעה מאת יי' (ש"א יו יד). ויאמר יי' מי יפתה את אחאב ויעל ויפל ברמת גלעד וכו' ויצא הָרוּחַ ויעמד לפני יי' ויאמר אני אפתנו ויאמר יי' אליו במה ויאמר אצא והייתי רוּחַ שקר בפי כל נביאיו (מ"א כ—כב). — ובתו"מ: מעשה בחסיד אחד וכו' והלך ולן בבית הקברות ושמע שתי רוחות שמספרות זו עם זו (ברכ' יח:). כל אותן השנים שהיה אדם הראשון בנידוי הוליד רוחין ושידין ולילין שנאמר ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו מכלל דעד האידנא לאו כצלמו אוליד (רבי ירמיה בן אלעזר, ערוב' יח:). אלו תולדות ואין הראשונים תולדות ומה הן, רוחות, דאמר רבי סימון כל מאה ושלשים שנה שפירשה חוה מאדם היו רוחות הזכרים מתחממים ממנה והיו מולידים ממנה ורוחות נקבות מתחממים מאדם ומולידים ממנו (מד"ר בראש' כד). לפפתו (רות את בועז) כחזוית התחיל ממשמש בשערה אמר רוחות אין להם שער, אמר לה מי את, רוח או אשה (שם רות, אלות לילה). ומה אם הרוחות שלא נבראו לשום סיוע צריכין סיוע, אנו שנבראנו לסיוע על אחת כמה וכמה (שם ויקר' כד). — *ורוח טהרה בנגוד לרוח טמאה: תנא דבי רבי ישמעאל אין אדם מקנא לאשתו אלא אם כן נכנסה בו רוח שנאמר ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו, מאי רוח, רבנן אמרי רוח טומאה, רב אשי אמר רוח טהרה (סוט' ג.). ודורש אל המתים, זה המרעיב עצמו והולך ולן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה, וכשהיה ר"ע מגיע למקרא זה היה בוכה, מה המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טומאה שורה עליו רוח טומאה, המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טהרה על אחת כמה וכמה (סנה' סה:). — *ורוח שטות: אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות (ריש לקיש, שם שם). — *ורוח חזזית, רוח תזזית: מה עיסקיה דהדין כלב שוטה, רב ושמואל, חד אמר רוח חזזית[1]) עולה עליו, ותורנה אמר אשה עושה כשפים ובודקת בו (יכוסי' יומא ס ה). אמר לו (רבן יוחנן בן זכאי לגוי אחד) לא נכנסה בך רוח תזזית מימיך, אמר לו לאו, ראית אדם שנכנסה בו רוח תזזית, אמר לו הן, אמר לו ומה אתם עושין לו, אמר לו מביאין עיקרין ומעשני' תחתיו ומרביצין עליו מים והיא בורחת (מד"ר במד' יט). — רוח קצרית: (מומין הפוסלין באדם) נכפה, אפי' אחת לימים, רוח קצרית באה עליו וכו' (בכורות ז ה). רוח קצרות באה עליו, וכן הנפלים באה עליו, נכפה, אפילו לזמן מרובה (תוספת'

---

1) [בד"ו: תזזית. ועי' תְּזָזִית.]

סס ה ג). ועי' קְצָרִית. —*רוח רעה: המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני גוים מפני לסטים מפני רוח רעה וכו' פטור (שבת ב ה). מי שהוציאוהו נכרים או רוח רעה אין לו אלא ארבע אמות (ערוב' ד א). ג' דברים מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו אלו הן עובדי כוכבים ורוח רעה ודיקדוקי עניות (ת"כ, בבלי סס מא:). אוכלין ומשקין תחת המטה אפילו מחופין בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהן (פסח' קיב.). לא ישתה אדם מים לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות וכו' מפני סכנה, מאי סכנה רוח רעה (ת"כ, סס סס). (כלב שוטה) רוח רעה שורה עליו (שמואל, יומא פג:): יחיד שנרדף מפני נכרים או מפני לסטין ומפני רוח רעה (ת"כ, תעני' כב:). — *רוח צרעת: חזאי רוח צרעת דקא פרחה עילויה (רב אסי, כתוב' סא:). — ובסהמ"א: ויעבר אלהים רות, רוח תנחומין והנחה עברה לפניו (רס"י, ברחש' ה א). לא ישרה נפשו בו, אין רוחו מתקררת עליו לומר די במה שקניתי כבר (הוא, חבק' ב ד). דברי רוח בעלמא (הוא, מכות ב:, ד"ה הניחא). ולא החל לפעמה רוח החשק ולא בערה בה אש קברות התאוה ורשפה (שלמה בונפיד, הפולמוס בכבדי אלהגוסה, קבץ על יד י"ד, ל). יכנס הרוח באביה של החצופה הזו (ש"י אברמוביץ, מסעות בנימין השלישי, הפרדס, 36). —°רוח חיוני, טבעי, נפשי: א' הקדחת המתילדת ברוח הנפשי כמו הקדחת המתילדת מחום השמש, ב' הקדחת המתילדת ברוח החיוני כמו הקדחת המתחדשת מסבת הכעס, הג', הקדחת המתילדת ברוח הטבעי כמו המתחדשת מסבת מזונות החמים (כרבוני, ארח חיים, בקדחות, כ"י ביהמ"ד שכטר). והנה הרוח החיוני זה ענינו גם כן שהוא גשם דק מתנועע מתילד מדקות הלחות כפי המקומות שיתילד שם כי המתילד בלב יקרא רוח חיוני והמתילד בכבד יקרא רוח טבעי והמתילד במות יקרא רוח נפשיי כפי סברת הרופאים (ר"י אברבנאל, ברחש' א, כוס). הגוף מרכב מליחות ומרוחות ומחלקים דומים ובלתי דומים וכו' הרוחות הם עצמים דקים וסבות לכל פעולת הנפש בגוף ופי שנים ברוחות, הא' הוא רות החיוני והב' רוח הנפשי וכו' רוח חיוני נולד בלב ומעורב בדם ועובר דרך העורקים שבעכורם יקרה הדפיקה, רוח הנפשי טבעו קר (מטבע כסף חי) ונעשה במות ועובר דרך מעברי חגידים לפעול פעולות נפשיות וכו' ובהתחברם שני רוחות הנזכרים יחד אז החיים שמורים בגוף (טוביה כץ, מעשה טוביה, ארץ החדשה א א, סג). וע' חִיּוּנִי, 1530. — °הרוח הרואה: וכן הרוח הרואת באמצע העין מפני שהראות בו (או"ד ד, ליפליג, 91). וימשיכו זה בחלקי העולם כלם, עד שלא יודו שנקב המחיצה הענבית ובהירות הקרנים הוא מפני עבור הרוח הרואה עד שישיג מה שישיג (ר"ם א"ת, מו"נ ג כה). — °הרוח הנאמן: והשכל הפועל הוא אשר ראוי שיאמן בו שהוא הרוח הנאמן ורוח הקודש (התחל' לאלפרבי, 3, בהאסיף לפיליפונסקי). וכן זה הדבר אשר יקראוהו הפילוסופים השכל הפועל הוא אשר יקראהו אנשי דת הערב הרוח הנאמן (אמו"ר לרלב"ד ב ד א, 58). אמנם הישמעאלים לא אמרו לעולם שהאל ית' ידבר עם הנביאים או נראה לו אלא נמצא יקראוהו גבריאל והרוח הנאמן (סס ב ו, 91). — °רוח העולם: ואם הדבר כן והאלהים הוא רוח העולם ונפשו ושכלו וחיתו כאשר נקרא חי העולם, כבר נתבאר הדמיון על דרך השכל (ר"י א"ת, כוזרי ד ג). — *אין הדבר לפי רוחו של פלוני וכדו', אינו לפי נטית נפשו והשקפותיו, רוח ישראל, רוח ישראל סבא, רוח התורה, רוח החק, רוח השפה, עיני הרוח בנגוד לעיני הבשר, חזון, נבואה, דמיון, מצב רוח, חולה רוח, מחלת רוח, מדעי הרוח, רוח החיה, המניע העקרי, נוהג בספרות ובדבור.

רוּחָאנִי, עי' רוּחָנִי.

רְוָחָה, ס"נ, רְוָחָתִי, — נשיפת רוח באנחה[1]), Seufzer; soupir; groan: קולי שמעת אל תעלם אזנך לְרַוְחָתִי לשועתי (איכ' ג נו).

רְוָחָה, ס"נ, — כמו הָרְוָחָה, הקלה, הפך מן דחק וצרה, relief; soulagement; Erleichterung: וירא פרעה כי היתה הָרְוָחָה[2]) והכבד את לבו ולא שמע אליהם (שמות ח יא). ועי' רְוָיָה. — ובתו"מ:

---

[1]) [כך יש להבין מלה זו, ואין לחבר אותה עם רְוָחָה; וכנראה זאת גם כונת רוחי (צ"ל רוּחִי) באיוב יט יז, עי' ב. רוּחַ, הערות.]

[2]) [ויש מן החדשים הגורסים הָרְוָחָה, מן הפע' הִרְוִיחַ.]

וסה ת"ל ויקץ כישן ה', אלא בכיכול כאלו לפני שינה בשעה שישראל בצרה ואומות העולם ברווחה[1] (ירוש' מע"ש ה ט). יום מצפיך פקודתך באה, יום שציפינו לרווחה בא עלינו גוביי (ר' ברכיה, שם תענ' ג ח). רבוני, הבאתה רעה על בניך ולא יכלו לעמוד בה הבאת טובה על בניך ולא יכלו לעמוד בה אלא יהי רצון מלפניך שתביא רווחה (תפלת חוני המעגל, שם שם ג יא). מתוך צרה רוחה, מתוך אפלה אורה (ריב"ל, תנח' מקץ ג). מעשה באחד שנשתלח לגבות בני טבריא וכו' ולא הספיק לגבות בני טבריא עד שבאתה רווחה לציפירי (מדרי ברא"ש' מט). — *ובמשמ' רחבת ידים, ועם ל לרוחה, פתוח לרוחה[2], : weit offen; grand ouvert; wide open יהי ביתך פתוח לרוחה[3] ויהיו עניים בני ביתך (יוסי בן יוחנן, אבו' א ה). כל ימים שהיתה שרה קיימת היו דלתות פתוחות לרוחה, וכיון שמתה שרה פסקה אותה הרוחה (מד"ר ברא"ש' ס). אמר איוב על ידי שהיו דלתי פתוחות לרווחה היו הכל קוצרין יבשות ואני קוצר מלילות (שם שם סו). וסגרו דלתים בשוק, אלו דלתות נחושתא בר אלנתן שהיו פתוחין לרוחה (ר' חנינא, כש איכ' פתיח' ד"ה ר' יהושע דסיכנין). — ובתפלה: המקום ירחם עליהם ויוציאם מצרה לרוחה ומאפלה לאורה וכו' (אחינו כל בית ישראל, תפלת שחרית לשני וחמשי). — ובסהמ"א: כי מתוך צרה יצא אדם לרוחה ומרוחה לצרה (יוסיפון, גינצבורג, רפו). כי טעם מיד שאול למעלה ממנו ולמטה ממנו או רמז לצרות ולרווחות (רד"ק, ש"א ג ו). — ואמר הפיטן: קרב קץ הפלאות, הצל עמך מתלאות וכו' רחפם באברתך להנחות, אמצם להשיג רוחות (אלהי אברהם, זולת שבת לפני שבוע). במוצאי יום מנוחה המצא לעמך רוחה (במוצאי יום מנוחה, זמר למוצאי שבת). — ואמר המשורר: בריחו יש לכל רוחות רוחה (דונש, אמר מה גוף, חידה, אלוני, לד). וללב מעט שיח רוחה ובלב כבד שיח מגנה (ר"ש הנגיד, טנעה בן משלי תקמט, ששון, קפד). וכי שמתיו רפואתי לעצבי בשר נפשי ורוחתי בצרה (הנ"ל, ידידי, שם תקעו,

1) [בתוספתי (סוטה יג ט): בשלוה; בבבלי (שם מח.): בנחת ובשלוה.]

2) [בשימוש זה אולי מן הארמ' לְרְוָחָא, בזכר.]

3) [במשנ' מנק' ליוורנו: לְרְוָחָה.]

קפז). רוחה בצלי לאחר ואין לי רוחה בצלי (הנ"ל, ייסר, שם תרו, קלח). — *הלך פְּרֻוָחָה, להנאתו, ואמר המשורר: ויתהלך ברוחה על גג בית המלך (שלום הכהן, כיל דוד, 284). — וכסה"פ *רְוָחוֹת במשמ' לְרֻוָחָה, פְּרֻוָחָה, ואמר המשורר: גביר בו נמלכו מלכי זמן ועצתו כנפש הגוף רְוָחוֹת[1] (אלעזר הבבלי, דיואן, ברודי, רכח). — ועי' רֶוַח.

***רוּחִי,** ת"ז. — מִתְּכוּנַת הרוח והאויר, שַׁיָּךְ לרוח, : windig, luftig; venteux, aérien; windy, airy מרקחת ללבני הרוחיי (שם, בחליי האלטוי ח). ויהיה הסבה בו ליחה רוחיית (קאנון ג יד; ד ג). ואולם הנפח יהיה עפי"ר מן השחורה לפי שהיא ליחה רוחיית (פרוש אבן רשד על פרוזי אבן סינא). חזיונים רוחיות (ווינדיגע ערשיינונגען) הבה רוחות סופות וסערות (יאוועל, למודי הטבע, מו:).

***רוּחִיּוּת,** ש"נ, — תכונת הדבר הרוחי: ולפעמים יוביל אל סבה מסבות השקוי הנאדי הנזכר אם תגבר המימיות או התופיי אם יגבר הרוחיות וזה בעכול השני (קאנון ג יד ד ד). אם יש בהם (בהמזונות) מהרוחיות ונפח כמו הזרעונים והלפתות (רשב"ץ דורן, מגן אבות, חלק יעקב ד, לט:).

***רוּחָנוּת,** רוחאנות, ש"נ, — תכונת הדבר הרוחני, כמו רוחָנִיּוּת, : Geistigkeit; spiritualité; -ty וכנפש הכללית שלא תדבק בגופים אלא באמצעות רגלגל האמצעי בין הרוחנות והגשמות (מקור חיים לרשב"ג ג ח). והיתה הצורה הנשואה בו בתכלית הפשיטות והרוחנות (שם ד ג). העצם הרוחני שהוא יותר רוחנות ממנו (שם שם ג). ועל כן היה השכל לא ישיג הדברים בעלי החמר אלא באמצעות החוש הדומה לטבעו מפני אמצעיתו בין רוחנות השכל וגשמות החמר (שם ה יג). אבל הדברים הרוחאניים תשיגם הנפש החכמה בעצמה בלא אמצע שום דבר לפי שהיא דומה להם ברוחאנות ודקות (עולם קטן, הורוויץ, 4). במה שאוכל לצייר ברעיוני רוחנות ענין הנפש וכחותיה (ר"י לטיף, אגרת התשובה ברלין, 50).

1) [כך צ"ל, עי' לשוננו יא, 281].

°רוּחָנִי[1]), רוחאני, ת"ז, — שיש בו מתכונת הרוח שבנפש האדם ושל אלהים, שַׁיָּךְ לרוח, בנגוד אל גשמי, גשמני או גופי, גופני, ; geistig ; spirituel a — : ראשיתם חכמת הלימודית ומוניה ואחר זה חכמת הטבע והשלישית חכמת היחיד והרוחניים (פירוש ילירה לאבוסהל דונש בן תמים, יו). ולזה אמר עושה מלאכיו רוחות, ר"ל רוחות רוחניות מדברות בעלי שכל ומשבחים יוצרם (שס, מד). לכן טוב לנו לשמוע בלשון גרמית וגופנית ואחר נתבונן בהם ונסיר מהם הדופי והגנאי באשר יעירנו שכלנו הקרוב לשמוע בלשון רוחנית (שס, סוף מחב' א לסיר' סלמה, לדוקס, עמ' VII). ואלה השתי מדות המה אלדיות רוחניות (ר"י א"ת, תקון מדה"נ לרסב"ג ח). ואלו היו מספרים אותו בענין שראוי לו מן המלות הרוחניות והענינים הרוחניים לא היינו מבינים לא המלות ולא הענין (הוא, חו"ה, היחוד י). שהשכל הוא עצם רוחני נגזר מן העולם העליון הרוחני והוא נכרי בעולם הגופים העבים (שס, עבודת האלהים ג). והכין לך אחר כן קשרים ומצועים בין הרוחנית ובין הגשמית והם הדם הנובע והחום הטבעי והרוח החיוני (שס שס ט). ומקום החריצות בהנאות הרוחניות (שס שס י). והמשתתף עמך בהנהגת חושיך הגופיים והרוחניים (שס, יחוד המעשה ה). שהקנינים הרוחניים הם שלך לא ישלול אותם ממך זולתך (שס, חשבון הנפש ג). וגופותם עולמיות ולבותם רוחניות (שס, אהבת ה' ז). שבורא הדברים יש לו גשמים רוחניים קדמונים מהם ברא אלה הגשמים המורכבים (הוא, או"ד א). וכן תכונת המשכן כלה וכו' וכל מלאכותיו הראו לו רוחניות וצייר אותם גשמיות כאשר התוו לו (הוא, כוזרי א לט). אם הוא מהנבראים לעת הצורך או מן הצורות הרוחניות הקיימות (שס ד ג). רוח אלהים והיא רוח הקודש ממנה נבראים המלאכים הרוחניים ובה מתחברות הנפשות הרוחניות (שס שס כה). ועל כן נקרא האדם עולם קטן וכו' גופו במעלת העולם הגשמי ונפשו החכמה במעלת העולם הרוחאני (עולם קטן, סול' הורוין, 2). חוסר הדברים הרוחאניים רוחאני וחומר הדברים הגשמיים גשמי (שס, 7). והם המלאכים שהם צורות נפרדות מובדלות ומעלותם נפרשות וקוראים אותם הפלוסופים רוחניים (ר"י עקנין, ספר מוסר א יח). ואותות פעולותיה (של הפילוסופיה) הוא שידע האדם נפשו כפי הראוי וידע כחותיו הרוחניים והגשמיים (ערוגת הבושם לרמב"ע, ליון 3, 120). שהיסוד נמצא כשתצורף אליו הצורה הרוחנית אבל בעצמו איני הגון למציאות (מקו"ח לרסב"ג א ח). והיסוד הכללי הגופני נשוא ביסוד הכללי הרוחני, ויתחייב מזה שיהיה הגלגל בכל מה שבו קם בעצם הרוחני ושיהיה העצם הרוחני נושא אותו (שס 3 ג). ויש גבורה רוחנית תצריך האדם לבקש הכבוד והזכרון והגדולה וכל מדה אשר מכתם החטאים נקיית (רס"ט פלקירא, המבקש, כה). ההצלחה השניה והיא הצלחה רוחנית בחכמת האדם בהנהגת עולמות (הוא, ראשית חכמה, 6). הצלחת הקדושים האלהית אשר היא השגת הדברים הרוחניים (שס, 9). חעיון בישות העצמים הנצחיים הרוחניים אשר הם מחדושיו ורוב יצוריו יולדו מהם (שס, 55). וכל מעשיו (של הבל) היו רוחניים וכו' וזו היתה השגחתו בדברים רוחניים (הוא, המעלות, מעלה 3, 43–44). יש מבני אדם מי שגובר עליו החלק הגופני וכו' ואלו הם שפלי בני אדם, ומהם מי שגובר עליו החלק הרוחני הזך מאד (שס שס). עורר האהבה העליונה והדברים הרוחניים הנשכחים מן הפה ומן הלב בדורנו זה (ר"י לטיף, הקד' שער השמים, הסחר 3, 97). האמונה בש"י ובתורתו היא המביאה את האדם אל ההצלחה הנצחית ואל דבקות הנפש בדבר הרוחני (ר"י אלבו, עקרים א כא). ויאמרו שהג' (השכלים) הראשונים הם דבר רוחני ויקראו אותם אור שאינו נתפס (שס 3 יא). העולם העליון הוא מחנה המלאכים ומעמד השרפים והכרובים ושאר הנמצאים הרוחניים כעין השכל והנשמה (ר"י הישראלי, יסוד עולם, ד.). לי כתר התורה העליוני וכתר המלכות הרוחני ותפארת העולם הרבני (עמנו', מחב' א, 10). לפי שהאדם בהיותו גופני לא יוכל לצייר העדוניים רוחניים אלא הגופניים

---

[1]) [המלה בצורתה שאולה היא מן הערב' רוחאני a), ועל כן יש שהיא באה אף בעבר' בכתיב זה: ולשמושיה בספרות הפילוסופיה עי' קלצקין, אוצר המונחים הפלסופיים ד, 29 – 32).]

---

a) روحاني

(ר"י אבוהב, מנוה"מ ר ב ב ב). אבל היא (האהבה האמתית) נסבכת ונדבקת בשרשי הענינים הנפשיים הרוחניים (מנחת קנאות, קופמן, 1). אבל כאשר יוציאום מן הכח אל הפועל יוציאום בהמשכת פעולות מעשיות גשמיות, והי' ית' הם לעולם בו בפועל, וכשיוציאם אל הפעולה הרוחנית יהיה באמצעות המדות האדוקות בו ית' (שם, 23). והנה הגלות והתפשטות השפע יהיה או להוות למעלה דברים רוחניים כענין אורות עה"ב להשתעשע בם צדיקים או להשפיע טובות גשמיות בעולם הזה (ר"מ חלסיך, משלי ח ל). וכמה ליקוטים וענינים השייכים למלאכה זאת וכו' וקראתי אותו עולם העליון והם הדברים הרוחניים והמדעיים השכליים האמוניים (טוביה כץ, מעשה טוביה, פתיחי, ב.). — *רפואה רוחנית, מחלה רוחנית: שאי אפשר שתימצא רפואה לחולי הנפש אלא כרפואה הרוחנית (ר"י א"ת, מקון מדה"כ לרסב"ג ג כ). כי החשק גנוהו החכמים וכו' והיא גדולה שבמחלות יקראוה מחלה רוחנית ושרשה במוח נטעת (עמנו', מחב' יז, 121). — רוחניות, כיחות רוחניים של הגלגלים והכוכבים וכדו' [1]: כאשר יעשו הטבעיים בכחות המופלאים אשר הם רואים וכו' ושמים להם סבות מן הכוכבים והרוחניות (ר"י א"ת, כוזרי א ה). ומי שהשתדל לתקן הדברים לקבל הענין ההוא במחקר וסברות והקשות ממה שימצא בספרי החוזים הורדת הרוחניות ועשיית הטלסמאות הוא הממרה (שם שם עט). כדי שלא יגדלו בעיניו המאורות ויסיתהו השטן בקצת דעית אנשי הרוחניות (שם ג יז), כבר ראינו חרפת כל מי שהשתדל בדבר מהדרכים האלה מבעלי הכמיא ובעלי הרוחניות (שם שם כג). כבר ידעת פרסום דעות הצאבה בזמנים ההם והיות בני האדם כלם אלא יחידים עובדי עבודה זרה, ר"ל האמנת הרוחניות והורדת הכחות ועשית הטלסמאות (ר"ם א"ת, מו"נ א סג). — רוחני, חכם המאמין ברוחניות: וכמו זה טעו בעלי הכמיא והרוחניים [1], הכמיים חשבו וכו' והרוחניים כאשר שמעו מאדם עד בני ישראל מה שהיה נעשה להם בקרבנות מהראות האותות האלהיות, חשבו כי ההתחלה אמנם היא מהמחקר והחפוש וכו' וקוו שישערו הם גם כן קרבנות בעתים ידועים ומכטים כוכביים וכו' (ר"י א"ת, כוזרי ג כג). והריחה לדעת הרוחניים אשר יורהו על מה שיפרנס אותו ויהיה טוב לו להעמיד גופו, והטעם למען ידע מה שניאות לטבעו ומה שיברח ממנו טבעו (מאמר לאבובכר אלפראבי במהות הנפש, חמדה גנוזה, מז:). — ועי' אוצר המונחים הפלוסופיים ליעקב קלצקין ד, 29–32.

רוּחָנִיּוּת, ש"נ, — תכונת הדבר הרוחני, Geistigkeit; spirituality; spiritualité: שלא יוכל להפכם מן הרוחניות אל הגשמיות (ר"י א"ת, חו"ד א). ולדעת רוחניות העולם הזה וגשמותו ומדברו ודוממו ונחו ונעו וכו' וראוי שתדע כי כל העולם מחובר מגשמיות ורוחניות נמוגו ונתערבו (הוא, סו"ה, הצתיכה ג). והחכם המבין יברור לו מן העולם דעת רוחניותו ודקותו (שם שם). וחבר אליו עצם רוחני אוירי דומה לרוחניות האישים העליונים (שם שם ה). וכשתבין סוד התנועה ותשכיל ענין אמתתה ורוחניותה וכו' אז יתברר לך וכו' (שם שם). שהמלאכים נבראו ביום ראשון בבריאת האור וכו' המשילה התורה ענינים לאור מפני רוחניותו והיותו סבה להשגת המראים (ר"י אברבנאל, ברלשית, שאלה ב לפרשה א). להיותי עדיין זכת האיכות ודקת הרוחניות ולא היה עדין מבא אל הגשמיות להתהוות בי (ר"מ אלשיך, משלי ח ל). כי אין קצה לרוחניותו (של ה') (הוא, איו' כב יא). אך מרקיע שלישי ולמעלה מתחיל הרוחניות בהדרגה (שם שם יב). שכל יודעיו כחכמים בחכמתם ונביאים במחזה שדי יחזו ומלאכים ברוחניותם והשגתם לא חזו ימיו יתברך (שם כד א).

רוֹטְנָן, עי' רַטְנָן.

רְוָיָה [2], ש"נ, — מצב הדבר הרוה, שבע ושפע: דשנת בשמן ראשי כוסי רְוָיָה [3] (תהל' כג ה).

---

1. [פרש ר"ש א"ת (פי' המלות הזרות) וז"ל רוחניות, היו הכופרים מאמינים שכחות הכוכבים יחולו בצלמים שהיו עושים לשם הכוכבים ובאשרות שהיו נוטעים לשמם והיו חושבים שהצלמים והאשרות ההם יודיעום העתידות על דרך נבואה וידברו עמהם, ע"כ.]

1) [השוה הדגמה המובאת לעיל מן הכוזרי ג כג.]
2) [עי' בהערות הבאות.]
3) [אמנם יש שרואים צורת זו כנקי' מן רָוֶה,

הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה [1]) (סס סו יב). — ובמדרש [2]): בקדש הסך נסך שכר לה׳, לשון שתיה לשון רויה [3]) לשון שכרות (ר׳ חייא, פסיק׳ ר״כ, אח קרבני לחמי, בובר, כז:). — ובסהמ״א: ג׳ אמות אמש בעולם, רוח ומים ואש וכו׳, ג׳ אמות אמש בשנה, חום וקור ורויה, חום נברא מאש וקור ממים ורויה נבראת מרות מכריע בנתים וכו׳, המליך אות א׳ ברוח וקשר לו כתר וצרפן זה עם זה וחתם בהם אויר בעולם רויה בשנה גויה בנפש וכו׳ (ספר יצירה ג). ויש רויה בשנה המולדת ומצמחת ומפרה זכרים בין בבריות בין בצמחים בין בפירות (ר״ש דונולו, חכמוני ליצירה שם). ומן השמים חום ואש ומן האויר רויה ורוה (שם שם). רויה היא הלחלוח העולה אל הפה (שם שם). ובודאי רויה הוא שנברא מן האויר שהוא בעולם בין השמים והארץ, ובשנה היא הרויה המדות והימים המשוקלין שאינן חמין הרבה ולא קרירין אלא הם רויה (ר״י ברצלוני, פירוש יצירה, 233). וכאשר יגיע תקופת ניסן וכו׳ אזי יצמחו הצמחים ויתמעט הקור מעט מעט עד זמן הרויה (ראב״ד,

ס״ז, במקום רוה, וכן בא אף בשירה הערבית (טרפה, מעלקה, 47) כאס רויה a) במשמ׳ כוס רוה ומלאה. ועי׳ בהערה הבאה.]

[1]) [עפ״י התרגומים הקדומים גורסים רב החדשים כאן: לרוחה. (ואולי צ״ל ביתר דיוק לרויה, והשוה בהערה עמ׳ 6185 על אנשי לצון יפיחו קריה (משלי כט ח) צ״ל קדיה). וכתב ריב״ג וז״ל: אבל כוסי רויה הוא תואר לכוס אלא שהוא שלם (בנגוד לצורות ריה, דוה וכדוי) וכו׳ אבל ותוציאני לרויה הוא נפרד אצלי מן הענין הזה, והראוי בו אצלי שיהיה דומה ללשון הערב שאומרים לרות הטובה ריא b), אומר כי הביא עלינו הצרות הדומות לאש ולשטף המים ואחר כך תוציאני מהם אל הרויה כלומר אל חרות והוא קור נשיבת האויר הטוב, ע״כ.]

[2]) [אולי אף במבטא רויה או רויה.]

[3]) [בפסיק׳ רבתי (קרבני לחמי, פ:): לשון שתיה לשון רוויה לשון שביעה לשון שכרות, ע״כ ובתלמוד (ירוש׳ סוכ׳ ד ז; בבלי שם מט:) בשנוי נוסח. קצת, אך אין שם המלה רויה, וכן איננה גם בתנחו׳ פינחס יב; ועי׳ הערות איש־שלום ובובר לפסיקתא.]

a) رويّة b) ريّا

פרוש ס׳ יצירה פרק ג). — ואמר הפיטן: כרויה יקדש בסדרים ימבול רביעית מנויה (רסע״ג, סדר עבודת יוה״כ, קובץ מע״י גאו׳ ג, 17; סדור רסע״ג, רפז). — ואמר המשורר: וגפן בעלת כנף וכו׳ התמאם, ויינת טוב ורב לשתות ולרויה (ר״מ הנגיד, הבמות פליליה, גרודי, 11). ואומר, מה תרועה אחריה רויה מלפניה בזעם, עניתים, הם שלשה החברים גשמים וענן עבים ורעם (הוא, בן משלי ספע, ססון, קסד). כיד נדיב ממלא פה לשבעה ומזלות עלי צמא רויה (שם תריז, קלג).

רִוְיוֹן, רויון, ש״ז, — כמו רויה: אז תשקיהו מן המים הקרים די רוויון נפשו (אקפ, 150). — ואמר הפיטן: רוית תרחיב להרוית משואתי, חלץ עצמות ורויון נפש תעליץ לדאבתי (בנימין בן זרח, אנא ס׳ האל, אשמרת הבקר, קעא).

רום [1]), ממנו *הרמה, *התרוממות, מרום, א. רום, ב. רום, רום, רומה, רומם, רומם, רוממות, רם, ג. רמה, רמות, תרומה, *תרומי, תרומיה, ועי׳ תרם.

א. **רום,** פ״ע, רם, רמה, רמו, רמו [2]), רומם, רומה, ארום, ירום, ירם, ירם, וירם, תרום, תרם, ותרם, ירומו, ירמון [3]), — היה גבוה ונשא מעל לדבר אחר, מעל לאדם המדבר, hoch sein, sich erheben; être haut, s'élever; to be high, to rise: וירבו המים וישאו את התבה ותרם מעל הארץ (בראשי׳ ז יז). ושמתי כל הרי לדרך ומסלתי ירמון (ישעי׳ מט יא). וירם כבוד יי׳ מעל הכרוב על מפתן הבית (יחזקי׳ י ד). ובשאת הכרובים את כנפיהם לרום מעל הארץ לא יסבו האופנים גם הם מאצלם (שם שם יו). הלא אלוה גבה שמים וראה ראש כוכבים כי רמו [4]) (איוב כב יב).

[1]) [גם בארמ׳ ובסורי׳ רום, ובכנענ׳ בשמות עצם פרטים כגון (א)חירם, ובכנוי צדן ים שמם דמם (צידון ים שמים רמים), ובאוגריתי׳ רום, רים, ושכא׳ רים, ובכוש׳ בשמות עצם כגון רם־ארים, שמים. באשור׳ אין השרש (חוץ מבשמות עצם פרטיים שאולים), ואף בערבי׳ אין רום בא במשמ׳ קרובה לזו שבעברי׳. ועי׳ בהערות למלים הנגזרות משרש זה.]

[2]) [עי׳ בהערה לקמן.]

[3]) [על הצורה ראמה עי׳ ראם, הערה.]

[4]) [בקצת ספרים ם דגושה, רמו, וכן ברב הספרים באיוב כד כד: רמו (נ״א רומו) וכן בנפע׳ הרמו, ירמו, ירומו (במדי׳ יז י, יחזקי׳ יח, יז, יט), וכנראה אין

רמו [1]) מעט ואיננו והמכו ככל יקפצון וכראש שבלת ימלו (סס כד כד). — ורם הצור מפלוני, היה גבוה לו יותר מדי: מקצה הארץ אליך אקרא בעטף לב בצור ירום ממני תנחני (תהל' סא ג). — והאלהים שמושב כבודו מעל לשמים: רומה על שמים אלהים על כל הארץ כבודך (סס נז ו, יב). — וכהשאלה, רמה העיר, היא קמה ועומדת: בברכת ישרים תרום קרת ובפי רשעים תהרס (משלי יא יא). — ורם פלוני מפלוני במעלה, בשלטון: וירם מאגג מלכו ותנשא מלכותו (במד' כד ז). — ורם האויב על אדם: עד אנה ירום איבי עלי (תהל' יג ג). — ורם האלהים בארץ וכדו': הרפו ודעו כי אנכי אלהים ארום בגוים ארום בארץ (סס מו יא). — ובלי השלמה, רם האדם, האלהים, היה נשגב ונעלה: חי יי' וברוך צורי וירם אלהי צור ישעי (ש"ב כב מז). הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד (ישע' נב יג). רומה יי' בעזך נשירה ונזמרה גבורתך (תהלים כא יד). בשמך יגילון כל היום ובצדקתך ירומו (סס פט יז). [2]) — וכתנועות הגוף המראות את מצב רוחו של אדם, רם ראשו, רמה קרנו,

כאן אלא מבטא נחצי של ההגה השותף (ם), כדגמת גמלים, קטנים, ואף אדמה, ואין כאן שרש רמם במקו' רום.]

1) [עי' בהערה הקודמת. והכונה: התרוממו כמעט או הנמיכו עצמכם כל שהוא. ועי' קפץ, נפע', הערות.]

2) [בתהל' יב ט, סביב רשעים יתהלכון כרם זלות לבני אדם, אין לראות כנראה צורה מן רום, אלא מן כ ר ם. שרש כרם a) זה מצוי מאד בערב' במשמ' היה נדיב, כרים b), נדיב לב, וגם כאן כנראה הכונה: הנדיב, כרם, הוא זלות, לבוז ובזיון לבני אדם.

בתהל' קמ ט וכו' כתוב: אל תתן יי' מאויי רשע זממו אל תפק ירומו סלה ראש מסבי עמל שפתימו יכסומו. והמלים סתומות, ואין פרושי המפרשים מניחים את הדעת, והמחבר העיר בשולי התנ"ך: ירומו כמו יבולו [ז"א ירומו על משקל יבולו], במשמ' זממו שהוא פרוש מהגליון, בערב' מראם c), ואולי אל ירום ראש, ע"כ. ולפי טורטשינר, משלי שלמה 125 יש לראות תפקירמו כפעל אחד כדגמת יכסומו שאחריו, ולראות ככנוי כזה של מ"ר גם מו שבמלה זממו במשמ' זם אותם, זממו (עצור אותם) אל תפקירמו, אל תשלח אותם חפשי לרצונם.]

a) كرم b) كريم c) مرام

הלך האדם כאלו בראש מורם, בעמדת גבורה ,נצחון [1]): עלץ לבי ביי' רמה קרני ביי' רחב פי על אויבי כי שמחתי בישועתך (ש"א ב א). ועתה ירום ראשי על איבי סביבותי (תהלים כז ו). כי תפארת עזמו אתה וברצונך תרום [2]) קרננו (סס סס יח). ואמונתי וחסדי עמו ובשמי תרום קרנו (סס סס כה). צדקתו עמדת לעד קרנו תרום בכבוד (סס קיב ט). — רמה ידו, היתה חזק, גבר על זולתו [3]): פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידנו רמה ולא יי' פעל כל זאת (דבר' לב כז). — ועל אלהים: יי' רמה ידך בל יחזיון (ישע' כו יא). תרם ידך על צריך וכל איביך יכרתו (מיכ' ה ח). תעז ידך תרום ימינך (תהל' פט יד). — ובתאור מחשבתו של אדם, רם לבו, חשב את עצמו בלבו כרם ונעלה על זולתו, התגאה, כמו גבה לבו [4]): ורם לבבך ושכחת את יי' אלהיך וכו' ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה (דבר' ח יד–יח). לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאול (סס יז כ). יען אשר גבהת בקומה ויתן צמרתו אל בין עבותים ורם לבבו בגבהו (יחזק' לא י). כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני (הוש' יג ו). הסוררים אל ירומו [5]) למו סלה (תהל' סו ז). ונשא ההמון י ר ו ם [6]) לבבו והפיל רבאות ולא יעוז (דני' יא יב). — רמה עינו, הביט בגאוה על זולתו, ראה עצמו רם ונעלה [7]): יי' לא גבה לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדלות ובנפלאות ממני (תהל' קלא א). דור מה רמו עיניו ועפעפיו ינשאו (משלי ל יג). — ורם האלהים לעשות דבר, התעורר: ולכן יחכה יי' לחננכם ולכן ירום [8]) לרחמכם (ישע' ל יח). — ובתו"מ:

1) [ועי' א. קרן, ראש, הערות.]

2) [קרי; והכתיב: ת ר י ם.]

3) [ועי' יד.]

4) [ועי' לב, לבב.]

5) [קרי; והכתיב: י ר י מ ו.]

6) [כתיב; והקרי: ורם.]

7) [ועי' עין.]

8) [כנראה צ"ל ידום, כדעת רבים. ואמנם ד. ילין, לשוננו א עמ' 22, גוזר ירום כאן וכן ירומו בתהל' קמ ט מפעל רום אחר במ׳מ' רצה, חפץ, כמו רום בערב', ואינו נראה. ובתהל' שם יש לגרס במק' זממו אל תפק ירומו סלה: זממו (ז"א שים להם זמם ומחסום).

רומי רומי[1]) השיטה התנופפי ברוב הדרך (ע״ז כד: מד״ר בראש׳ כד). — ״ורמה השעה לאדם. עלה לגדולה: תורמינך שעתך, תרום לך שעה יתעלה למלכות (תשו׳ גאו׳ קדמ׳, קסל, מח:).

— כפע׳ כק הרמו, ירמו, ירומו[2], — התרומם, הגביה את עצמו, sich erheben; s'élever; to rise up: הרמו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע (במד׳ יז י). וירמו הכרובים וכו׳ בעמדם יעמדו וברומם ירומו אותם וכו׳ וישאו הכרובים את כנפיהם וירומו מן הארץ לעיני בצאתם[3]) (יחזק׳ י יח-יט).

— פוע׳, רוממתי, רוממתהו, מרומם, מרוממי, רומם, רוממו, ארוממך, ארוממך, ארוממנהו, תרמם, תרוממני, ירומם, ירוממני, ירוממך, תרומם, תרוממך, נרוממה, ירוממוהו, — עשה שירום ויעלה דבר, כמו הפע׳[4]), erheben; élever; to raise, רומם האלהים את גלי הים: ויעמד רוח סערה ותרומם גליו (תהל׳ קז כה). — ורומם האדם בנין[5]), הקים אותו: ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס לתת לנו מחיה לרומם את בית אלהינו ולהעמיד את חרבתיו (עזר׳ ט ט). — ורוממה הצדקה את הגוי, הקימה וכאלו בנתה אותו: צדקה תרומם גוי וחסד לאמים חטאת (משלי יד לד). — ורומם האדם ילדים, גדל ורבה אותם, aufziehen; élever; to rear: בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי (ישע׳ א ב). לא חלתי ולא ילדתי בחורים רוממתי בתולות (שם כג ד). — ורוממה התהום שתיל העץ: מים גדלוהו (את הארז) תהום רממתהו את נהרתיה הלך סביבת מטעה ואת תעלתיה שלחה אל כל עצי השדה על כן גבהא קמתו מכל עצי השדה וכו׳ (יחזק׳ לא ד-ה). — וכתמונה, רומם האלהים את האדם משאול, רומם אותו בצור, העלה אותו: חנני יי ראה עניי משנאי מרוממי משערי מות (תהלים ט יד). כי יצפנני בסכה ביום רעה יסתרני בסתר אהלו בצור ירוממני (שם כז ה). — ומאויביו, הציל אותו מידם: ומציאי מאיבי ומקמי תרוממני מאיש חמסים תצילני (ש״ב כב מט, תהל׳ יח מט). — וכהשאלה, רומם האלהים את האדם מזולתו, על זולתו, ואף בלי השלמה, עשה שירום במעלה ובשלטון: יי׳ מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם (ש״א ב ז). קוה אל יי׳ ושמר דרכו וירוממך לרשת ארץ (תהל׳ לז לד). — ורוממה החכמה את האדם: סלסלה ותרוממך תכבדך כי תחבקנה (משלי ד ח). — ורומם האדם את האלהים או את שמו, הודה ואמר שהוא רם ונשא, הלל ושבח אותו, hochpreisen; exalter; to exalt: זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארממנהו (שמות טו ב). יי׳ אלהי אתה ארוממך אודה שמך (ישע׳ כה א). ארוממך יי׳ כי דליתני (תהל׳ ל ב). גדלו ליי׳ אתי ונרוממה שמו יחדו (שם לד ד). רוממו יי׳ אלהינו והשתחוו להדם רגליו (שם צט ה). רוממו יי׳ אלהינו והשתחוו להר קדשו (שם שם ט). יודו ליי חסדו וכו׳ וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו (שם קז לא-לב). אלי אתה ואודך אלהי ארוממך (שם קיח כח). ארוממך אלוהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד (שם קמה א).[1]) — ואמר בן־סירא: ועין

אל תפקירמו סלה, עי׳ לעיל, בהערה.]

[1]) [כך כנראה נכון, כפי׳ נוסח ר״ח והערוך (ערך רם) ושם מפרש: זה ארון שהיה מעצי שטים, רומי לשון הגבהה התנופפי לשון הגבהה, ס״א רוני לשון רנה, ע״כ, ובדפו׳ רוני רוני.]

[2]) [על הדגש במם עי׳ קל, הערה.]]

[3]) [בפרשה זו שבדברי יחזקאל בא הפעל רום (המצוי גם בארמ׳) בשמוש זה, בעוד שראשית הספר (א יט וכו׳) מדברת על הנשא (הכרובים), בפעל שאינו בארמ׳. ונראה שלפנינו תרגום מנסחה ארמ׳, כי גם בפרשה ראשונה זו נשמר עקר כתיב הפעל רום במקום שלא הכרה המלה: ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד יי׳ ממקומו, שעקר כונתו כדעת שד״ל ואחרים: ברום כבוד יי׳ ממקומו.]

[4]) [אין בנין זה במקרא אלא בשירה בלבד, והשוה באוגרית׳ חש כהתם תבנ .. חש תרוממו הכ[לם], כלו׳ חושה (?) בתים תבנה חושה (?) תרומם היכלות.]

[5]) [אמנם לפי דעת ד. ילין, לשוננו א עמ׳ 22 יש להכיר כאן פעל רמם, שהוראתו כערב׳ רמם בבנין קל ופע׳: תקן בנין חרב או דרך.]

[1]) [גם בשם עצם פרטי רממתי־עזר (דהי״א כה ד, לא) רואים החדשים חלק של משפט ספורי, ועי׳ כעת טורטשינר, הלשון והספר א, 428. באיוב יז ד, כי לבם צפנת משכל על כן לא תרומם, צ״ל, כפי תרגום השבעים, הרימם בהפע׳. על כונת הדברים עי׳ טורטשינר, ס׳ איוב, לכתוב.

את הכתוב הסתום: ועמי תלואים למשובתי ואל על יקראהו יחד לא ירומם (הוש׳ יא ז) יש לראות

יי׳ צפתהו לטוב וינעריהו מעפר צחנה נשא בראשו ו י ר ו מ מ נ ה ו ויתמהו עליו רבים (צ״ס גני׳ יח יב–יג). ו ר ו מ מ ת ה ו (התורה) מרעהו ובתוך קהל תפתח פיו (סס יה ה). ו א ר ו מ מ יי׳ אבי אתה כי אתה גבור ישעי (סס כח י). — ובתו״מ: לפיכך אנחנו חייבין להודות להלל לשבח לפאר ל ר ו מ ם להדר לברך לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו (פסח׳ י ה). ונותנת לו (התורה) מלכות וממשלה וכו׳ ומגדלתו ו מ ר ו מ מ ת ו על כל המעשים (אבו׳ ו ג). ו ר ו מ מ ן[1]) הקב״ה על הכל וכו׳ אמר להם הרי ר ו מ מ ת י אתכם על כל העולם (מד״ר שמות כה). כרום זלות, ל כ ש י ר ו מ ם[2]) הקב״ה כרם בזוי בעולמו ואין כרמו של הקב״ה אלא ישראל (ר׳ יהודה, סס ויקר׳ לג). ל כ ש י ר ו מ ם[2]) הקב״ה מצות בזויות בעולם (ר׳ נחמיה, סס סס). מהו אף מרומם באף שהוא מביא לזה מ ר ו מ ם את זה (ר׳ אבא מרומניא, סס במד׳ לג). שהשפיל הקב״ה את המדינים ו ר ו מ ם[3]) את ישראל (ר׳ שמעון בן חלפתא, סס סס). משפיל לכל מי שנשתתף במעשה העגל ו מ ר ו מ ם לכל מי שלא נשתתף במעשה העגל (ר׳ תנחומא בי רבי יונה, פסיק׳ רב׳, כי תשא, לח:). כל מה שאתה יכול ל ר ו מ ם את האומה הזו ר ו מ מ ה שכאילו לי אתה ר ו מ ם (סס סס, לט:). הוי זהיר באומה זו שהמליכה אותי תחלה על הים לכל האומות וכו׳ לפיכך ר ו מ ם את ראשם (סס סס). —ובתפלה: וכל עמך בית ישראל ברנה יודו ויברכו וישבחו ויפארו ו י ר ו מ מ ו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו (יהללוך, ברכה בסוף הלל). הן הם (אברים שבגוף והנשמה) יודו ויברכו וישבחו ויפארו ו י ר ו מ מ ו וכו׳ (נשמת, תפלת שבת ויו״ט). —ובסהמ״א: אבל הרשני על זה מה ש ר ו מ מ ת נ י בצוותך אותי לקרוא אליך והרשיתני לשבח את שמך העליון (ר״י א״ס, חו״ה, חשבון הנפש ג).

— פוע׳, רוֹמַם מְרוֹמָם, תְּרוֹמַמְנָה, — שרוממו אותו: אליו פי קראתי ורוֹמַם[1]) תחת לשוני (תהל׳ סו יז). וכל קרני רשעים אגדע תְּרוֹמַמְנָה קרנות צדיק (סס עה יא). ויברכו שם כבודך וּמְרוֹמַם[2]) על כל ברכה ותהלה (נחמ׳ ט ה). — ובסהמ״א: כי הוא נעלה מכל מדה ותאר ו מ ר ו מ ם מכל דמות ודמיון (ר״י א״ס, חו״ה, היחוד י).

— הפע׳, הֵרִים, הֲרִימוֹת, הֲרִימוֹתָה, הֲרֵמֹתָ, הֲרִימֹתִי, הֲרִימוֹתִי, הֲרִימֹתִיךָ, הֲרֵמֹתִיךָ, הֵרִימוּ, הֲרֵמֹתֶם, מֵרִים, מְרִימֵי, מְרִימָיו, הָרִים, הֲרִימִי, הֲרִימֹכֶם, הָרֵם, הָרֵם, הָרִימָה, הָרִים, הָרִימִי, הָרִימוּ, אָרִים, תָּרִים, תָּרֵם, יָרִים, יָרֵם, יָרֶם, יְרִימֶיהָ, תְּרִימוּ, יָרִימוּ, — עשה שיָרוּם דבר או אדם, erheben, aufheben; élever, ramasser; to raise, lift — א) הרים אדם, מטה או שבט, וכדבר שאינו אפשרי, הרים המטה את האדם: ואתה הָרֵם את מטך ונטה את ידך על הים (שמות יד טז). כהניף שבט את מְרִימָיו כְּהָרִים מטה לא עץ (ישע׳ י יה). — — והֵרִים במטה: וַיָּרֶם במטה ויך את המים (שמות ז כ). — והרים אבן על שכמו: וְהָרִימוּ לכם איש אבן אחת על שכמו (יהוש׳ ד ה). — והרים עֹל[3]) על לחי התינוק: בחבלי אדם אמשכם בעבתות אהבה ואהיה להם כִּמְרִימֵי על על לחיהם (הושע יא ד). — והרים דבר שנפל או שצף על המים: וַיָּרֶם את אדרת אליהו אשר נפלה מעליו (מ״ב ב יג). ויקצב עץ וישלך שמה ויצף הברזל ויאמר הָרֶם לך וישלח ידו ויקחהו (סס ו ו–ז). — ב) והרים האדם יד, את ידו, באדם, אל אדם, להכותו או להרגו, שלח בו יד: וירבעם בן נבט וכו׳ עבד לשלמה וַיָּרֶם יד במלך וזה הדבר אשר הֵרִים יד במלך וכו׳ (מ״א יא כו–כז).—ג) והרים את ידו לעשות דבר: והיה כאשר יָרִים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק (שמות יז יא). וַיָּרֶם משה את ידו ויך את הסלע (במד׳ כ יא). — והרים האדם את ידו אל האלהים בשבועה: הֲרִמֹתִי

כהמשך הרעיון של פס׳ ח׳: לא י ש ו ב אל ארץ מצרים וכו׳ כי מאנו ל ש ו ב, וכנראה הכונה בקרוב: ועמו תְּלֻאִים למשובתו (תעשה שילאו ולא יוכלו לשוב אליו) ואֶל־עָל (כלו׳ ללא הועיל) יקראוהו יחד לא ירצום (?) או כדוי.]

[1]) [בדפוס׳: ו ר י מ מ ן.]

[2]) [בסדר׳ תהל׳ (מזמור יב): (ל) כ ש י ר ו ם, הפע׳.]

[3]) [בדפוס׳: ו ר י מ ם, אך בתנחו׳ (מעות ו): ורומם.]

[1]) [ס״א ורֻמַּם, וְרוּמַם, עי׳ ערך רוֹמַם.]

[2]) [ס״א: וּמְרוֹמָם.]

[3]) [להבנת המלה והענין עי׳ טורטשינר, הלשון והספר א, 387.]

ידי אל יי' אל עליון קנה שמים וארץ אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך (בראש' כד כב–כג). — והרים ימינו ושמאלו אל השמים בשבועה: וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם (דני' יב ז). —ולא הרים האדם את ידו ורגלו, לא עשה כל מעשה ותנועה: אני פרעה ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים (בראש' מא מד). — והרים האדם או האלהים פעמיו, נשא רגליו ללכת: הרימה פעמיך למשאות נצח (תהל' עד ג). — והרים האדם פניו אל האלהים, נשא אליו את עיניו, כאלו הביט אליו: בשתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך כי עונתינו רבו למעלה ראש (עזרי ט ו). — והרים אדם את ראשו, כמו נשא ראש, בתנועת גבורה ונצחון: מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש (תהל' קי ז). — ואת קרנו: אמרתי להוללים אל תהלו ולרשעים אל תרימו קרן אל תרימו למרום קרנכם תדברו בצואר עתק (שם עה ה–ו). —ובהשאלה, הרים האדם את קולו, הרים בקול, קרא בקול רם: בא אלי לשכב עמי ואקרא בקול גדול ויהי כשמעו כי הרימתי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס וכו' (בראש' לט יד–יח). ויהי כהרימי קולי ואקרא (שם שם יח). על הר נשפה שאו נס הרימו קול להם (ישע' יג ב). הרימי בכח קולך מבשרת ירושלם (שם מ ט). קרא בגרון אל תחשך כשופר הרם קולך (שם נח א). לפתח פה ברצח להרים קול בתרועה (יחזק' כא כז). התרים לעב קולך ושפעת מים תכסך (איו' לח לד). ורבים בתרועה בשמחה להרים קול (עזר' ג יב). משמיעים להרים בקול לשמחה (דהי"א טו טז). — והרים קול על פלוני, צעק עליו, חרף אותו: את מי חרפת וגדפת ועל מי הרימות קול (מ"ב יט כב). — והרים קרן במשמי הריע בקרן: כל אלה בנים להימן חזה המלך בדברי האלהים להרים קרן (דהי"א כה ה). — ובתמונה, הרים אלהים את ראשו, את קרנו של אדם, והרים אדם ראשו וקרנו, עשה שירום ראשו וכדו': ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו (ש"א ב י). ואתה יי' מגן בעדי כבודי ומרים ראשי (תהל' ג ד). כי תפארת עזמו אתה וברצונך תרים[1] קרננו (שם פט יח). ותרם כראים קרני בלתי בשמן רענן (שם צב יא).

[1]) [כך הכתיב; קרי: תרום, עי' קל.]

ויפשח עליך אויב הרים קרן צריך (איכ' ב יז). — והרים את האדם בדרגה או בשלטון, הרים אותו מאחרים או מתוך אחרים: מקים מעפר דל מאשפת ירים אביון להושיב עם נדיבים (ש"א ב ח; ומעין זה תהל' קיג ז). יען אשר הרימתיך מתוך העם ואתנך נגיד על עמי ישראל (מ"א יד ז). יען אשר הרימתיך מן העפר ואתנך נגיד על עמי ישראל (שם טז ב). כי אלהים שפט זה ישפיל וזה ירים (תהל' עה ח). הרימותי בחור מעם (שם פט כ). — ד) הרים האדם אבנים מן המסלה, דשן מן המזבח, מחתות מן המזבח, עטרה מעל הראש, נטל והסיר אותם, abheben, wegnehmen; enlever, ôter; to lift away, take away: והרים את הדשן אשר תאכל האש את העלה על המזבח (ויקר' ו ג). וירם את המחתת מבין השרפה ואת האש זרה הלאה (במד' יז ב). סלו סלו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי (ישע' נז יד). הסיר המצנפת והרים העטרה (יחזק' כא לא). — והרים הנשיא את גרושתיו מעל העם, נטל וסלק מעליו את על המסים[1]: חמס ושד הסירו ומשפט וצדקה עשו הרימו גרשתיכם מעל עמי (שם מה ט). — ה) הרים האדם מצבה, כסא, נס, זקף אותם, הקים ובנה aufrichten; ériger; to set up: ויקח יעקב אבן וירימה מצבה (בראש' לא מה). השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי ואשב בהר מועד בירכתי צפון (ישע' יד יג). הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי (שם מט כב). הרימו נס על העמים (שם סב י). — והרים הנשר את קנו, בנה אותו במרומים: אם על פיך יגביה נשר וכי ירים קנו (איוב לט כז). והרים הכהן אזכרה מן המנחה, את החלב מן הבהמה וכדו', נטל חלק מעליו: והרים הכהן מן המנחה את אזכרתה והקטיר המזבחה (ויקר' ב ט). ואת כל חלב פר החטאת ירים ממנו (שם ד ח). והרים ממנו בקמצו מסלת המנחה ומשמנה ואת כל הלבונה אשר על המנחה (שם ו ח). בהרימכם את חלבו ממנו ונחשב ללוים כתבואת גרן וכתבואת יקב (במד' יח ל). ולא תשאו עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו (שם שם לב). — ועל הנותן, הרים תרומה, הרים מעשר מן התבואה או מן השלל, נתן חלק מהם, abgeben; donner

[1]) [עי' גרשה.]

כל מֵרִים תרומת כסף ונחשת :payer; to give, pay הביאו את תרומת יי׳ (שמות לה כד). ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר יָרִימוּ ליי׳ (ויקרי כב טו). והיה באכלכם מלחם הארץ תָּרִימוּ תרומה ליי׳ ראשית עֲרִסֹתֵיכם חלה תָּרִימוּ תרומה כתרומת גרן כן תָּרִימוּ אתה (במד׳ יה יט - כ). כל תרומת הקדשים אשר יָרִימוּ בני ישראל ליי׳ נתתי לך (שם יח יט). כי את מעשר בני ישראל אשר יָרִימוּ ליי׳ תרומה נתתי ללוים לנחלה (שם שם כד). וַהֲרֵמֹתֶם ממנו תרומת יי׳ מעשר מן המעשר (שם שם כו). וַהֲרֵמֹתָ מכס ליי׳ מאת אנשי המלחמה היצאים לצבא אחד נפש מחמש המאות (שם לא כח). ויהי כל זהב התרומה אשר הֵרִימוּ ליי׳ ששה עשר אלף שבע מאות וחמשים שקל מאת שרי האלפים ומאת שרי המאות (שם שם נב). ובהפילכם את הארץ בנחלה תָּרִימוּ תרומה ליי׳ קדש מן הארץ (יחזק׳ מה א). זאת התרומה אשר תָּרִימוּ ששית האיפה מחמר החטים (שם שם יג). תהיה התרומה אשר תָּרִימוּ חמשה ועשרים אלף רחב וארך וכו׳ (שם מח ח).—והרים המלך פרים לקהל, נתן פרים לזבח לצרכי הקהל: כי חזקיהו מלך יהודה הֵרִים לקהל אלף פרים ושבעת אלפים צאן והשרים הֵרִימוּ לקהל פרים אלף וצאן עשרת אלפים (דהי״ב ל כד). וַיָּרֶם יאשיהו לבני העם צאן כבשים ובני עזים הכל לפסחים וכו׳ ושריו לנדבה לעם הֵרִימוּ וכו׳ לכהנים נתנו לפסחים אלפים ושש מאות ובקר שלש מאות (שם לה ז–ח).[1] — ואמר בן סירא: אל תבז לאנ׳ש במר רוח זכר כי יש מרים ומשפיל (ב״ס גני׳ ז יא). דעת רופא תרים ראשו ולפני נדיבים יתיצב (שם לח ג). וירימו היכל קדש המכונן לכבוד עולם (שם מט יב). וארים מארץ קולי ומשערי שאול שועתי (שם כא ט). — ובתו״מ: החלה והבכורים עולים באחד ומאה ומצטרפין זה ע״ז וצריך להרים, הערלה וכלאי הכרם עולים באחד ומאתים ומצטרפין זע״ז וא״צ

[1]) [במשלי ג לה כתוב: כבוד חכמים ינחלו וכסילים מֵרִים קלון, ע״כ, אך כדעת אחדים יש לגזור מֵרִים כבינ׳ מן מור במשמ׳ וכסילים מקבלים כתמורה קלון. ואמנם (שם יד כט) נאמר שם יד כט: ארך אפים רב תבונה וקצר אפים מֵרִים אולת, ע״כ, אך נראה שצ״ל וקצר אפים מְרוֹם אִוֶּלֶת, כאלו שיא האולת, וצ״ע.]

להרים (ערלה ב א). באותה שעה הרימו קולם בבכיה גדולה (מד״ר איכ׳, פתיח׳, ר׳ יוחנן). זה ישפיל וזה ירים, ישפיל לבלשצר וירים לכרש ודריוש (שם שה״ש, מלאוכי השומרים). הסר המצנפת מרבותינו והרים העטרה מאומות העולם (רב חסדאי, שם רותי באספר המותי). כשירים הקב״ה לצדיקים המזולזלים בעולם הזה וכו׳ לכשירים[1]) הקב״ה כרם הבזוי לעולם הבא וכו׳ כשירים הקב״ה ויפרסם מצות הבזויות בתורה (מדר׳ תהל׳ יב). אני משפיל אותך כי אני משפיל ומרים וכו׳ מלכות זו משפיל ומלכות זו מרים וכו׳ משפיל משפחה זו ומרים משפחה זו (שם יב). — ואמר המשורר: והוא כתר ספרי והמקים פשרי והמרים זכרי עלי כל השרים (דוכס, דעה לבי, אלוכי, עא). הך אשתך מכת בלי סרה אם תמשול בך כאיש ותרים ראשה (ר״ש הנגיד, בן משלי סכא, ששון, קכט). ועל כי לא הקשבתי אחר שובי נחמתי, לזאת דמי הקרבתי ואת חלבי הרמתי (רמב״ע, נורא מכל איום, דוקס, 80). ואמרו לי שבחים מחצי איש ואתו אֹהביו אל על מרימים (משלם דאפיאירה, ביום סגריר, ידיעות מכון שוקן ד, כב). — *ובחשבון, הרים יחידה מספרית אחת ממספר, הוציא אותה ממספר היחידות שלה כדי להפך אותה ליחידות נמוכות ממנה, או נטל יחידות נמוכות כדי לצרפן ליחידה גבוהה אחת, herausheben ; extraire ; to extract: הרי שהצריכך החשבון לגרוע מאתים מעלות וחמשים חלקים וארבעים שניות סימנן רנ״ם ממאה מעלות ועשרים חלקים ושלשים שניות סימנן קכ״ל, תוסיף על המאה שלש מאות וששים, יהיו המעלות ארבע מאות וששים ותתחיל לגרוע השניות מן השניות, תבוא לגרוע ארבעים משלשים אי אפשר, תרים חלק אחד מן העשרים חלקים ותעשה אותו ששים שניות ותוסיף על השלשים ונמצאו השניות תשעים, תגרע מהם הארבעים ישאר חמשים שניות, ותחזור לגרוע חמשים חלקים מתשעה עשר חלקים, שכבר הרימות מהם חלק אחד ועשיתו שניות, ואי אפשר לגרוע חמשים מתשעה עשר, לפיכך תרים מעלה אחת מן המעלות ותעשה אותה ששים חלקים

[1]) [במדר״ר (ויקר׳ לב): לכשירומם, עי׳ פוע׳.]

וכו׳, ותחזור לגרוע המאתים מעלות מן ארבע מאות ותשע וחמשים מעלות שכבר הרימות מעלה אחת ועשית חלקים, ישאר מאתים ותשע וחמשים מעלות ונמצא השאר סימנו רנ״ט כ״ט ן׳ (רמב״ם, קדוש החדש יא יג). ומה שנתקבץ מן החלקים אלף ושמונים תרימהו שעה אל מושב השעות [1]) והנשאר למושב השעות תכתוב אותו בשטה שלישית ואחר תשיב אל השעות ומה שנתקבץ מן השעות כ״ד תרימהו אל מושב הימים (הנ״ל, מסבון העבור, דברי חכמים, כו).

— הפע׳, הוּרַם, הוּרָם, יוּרָם, — שהרימו אותו, אף במשמ׳ הוּסַר או נִטַּל: וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה אשר הונף ואשר הוּרָם מאיל המלואים מאשר לאהרן ומאשר לבניו (שמות כט כז). ואת שתי הכליות וכו׳ ואת היתרת על הכבד על הכליות יסירנה כאשר יוּרָם משור זבח השלמים (ויקרי ד ט–י). ועד שר הצבא הגדיל וממנו הוּרַם [2]) התמיד והשלך מכון מקדשו (דני׳ ח יא). — ובינ׳ *מוּרָם, ואמר בן סירא: כי כחלב מורם מקדש כן דויד מישראל (ב״ס גני׳ מז ב). — ובתו״מ: האוכל מעיסת שביעית עד שלא הורמה חלתה חייב מיתה (שביע׳ ט ט). הנוטל שאור מעיסה שלא הורמה חלתה וניתן לתוך עיסה שהורמה חלתה וכו׳ מוציא לפי חשבון (חלה ג ח). אין מוליכין חלה ומתנות לכהן ביום טוב בין שהורמו מאמש בין שהורמו מהיום (ב״ס, בינ׳ א ו). התודה ואיל נזיר קדשים קלים וכו׳ המורם מהם כיוצא בהם אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם (זבח׳ ה ו). את שמורם קודש והשאר חולין (ספרי במד׳ ק י). לא נחלקו בית שמאי ובית הלל שמוליכין את המתנות שהורמו ביום טוב ואת המתנות שהורמו מערב יום טוב עם המתנות שהורמו ביום טוב, על מה נחלקו על המתנות שהורמו מערב יום טוב לעצמן וכו׳ (ירוש׳ ביצ׳ א ז). ידו של הקב״ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית (רש״י, שמות יז טז). — *והוּרְמָה מלה בנעימה, ושם טעם מטעמי המקרא שופר מוּרָם [3]): כבר אמרנו שהשופר שהוא מכלל

[1]) [בהלכות קדוה״ח ו ט כתב הרמב״ם: תשליך שעה אחת ותוסיף אותו למספר השעות.]

[2]) [כך קרי; הכתיב: הרים.]

[3]) נקרא גם שופר עלוי.

המשרתים נחלק לשלשה, שופר מיושב ושופר מורם ושופר מכרבל וכו׳, ולשון מורם שהמלה תורם בו בנעימה, ולא תגביה הקול אלא כאלו בהרגשה לבד (הוריות הקורא, דרנבורג, 87).

— התפו׳, יִתְרוֹמֵם, אֲרוֹמָם [1]), — התרומם האדם או האל, הֵרִים את עצמו, קם ועלה: עתה אקום יאמר יי׳ עתה אֵרוֹמָם עתה אנשא (ישע׳ לג י). ועשה כרצנו המלך וְיִתְרוֹמֵם ויתגדל על כל אל ועל אל אלים ידבר נפלאות (דני׳ יא לו). — ובתו״מ: יתגדל ויתקדש ויתברך ויתרומם שמך מלכנו על כ׳ טיפה וטיפה שאת מוריד לנו (רב יהודה בר יחזקאל בשם אביו, ברכה על הגשמים, ירוש׳ ברכ׳ ט ג; שם תענ׳ א ג). וכיון שכלו הפושעים מתרוממת קרן צדיקים (ת״כ, מגי׳ יז:). על הכל יתגדל וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא וכו׳ הנכבד והנורא שמו של מלך מלכי המלכים (סופר׳ יד יב). ולא ממדבר הרים וכו׳ שאין אדם מתרומם מן הדברים האלו (ר׳ אבא מרומניא, מד״ר במד׳ כב). חנניה מישאל ועזריה מתוך נבולן רוממותן וכו׳ ונתרוממו שנאמר באדין מלכא הצלח לשדרך מישך ועבד נגו במדינת בבל, ודניאל הושלך לגוב ארויתא ונתרומם וכו׳ (ריב״ל, תנחו׳ מקץ ג). ירמיה, שבימיו נתרוממה מדת הדין (פסיק׳ ר״כ, דברי ירמיהו, בובר, קטו.) בשעה שהשפילו עצמן ועשו אותו מעשה ואמרו כי זה משה האיש, ונתרוממו בזה שנאמר זה יתנו, הוי זה ישפיל וזה ירים (מדר׳ תהל׳ עה). למען יתרומם שמו של הקדוש ברוך הוא בבריותיו שברא מסוף העולם ועד סופו (פדר״א ג). —ובתפלה: ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו לעולם ועד (תפלת י״ח). בפי ישרים תתרומם ובדברי צדיקים תתברך (נשמת כל חי, שחרית לשבת ויו״ט, סדר רע״ג השלם ב, כד:).

ב. **רוּם**, רֻם, ס״ז [2]), — תכונת הדבר הרם, גֹּבַהּ: שמים לָרוּם וארץ לעמק ולב מלכים אין חקר (משלי כה ג). — ורום, רום לב, רום עינים, במשמ׳ גֹּבַהּ לב ועינים, גאוה: עיני גבהות אדם שפל ושח רום

[1]) [בהבלעת התיו.]

[2]) [רק יונין של הרגשה הוא לקבע בכל מקום, אם לפנינו שם עצם או מקור של הפעל. בסהמ״א קשה להבדיל אף בין רֹם ורום במשמ׳ זו.]

אנשים (ישע' ב יא). אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו (שם י יב). גבהו וגאונו וגאותו ורם לבו (ירמ' מח כט). רום עינים ורחב לב [1] נר רשעים חטאת (משלי כא ד). — ובתו"מ [2]: לא יפתח אדם מחצב בתחילה לתוך שדהו עד שיהיו בו שלש מורביות שהם שלש על שלש על רום שלש, שיעורן עשרים ושבעה אבנים (שביע' ג ח). טרקלין עשר על עשר רומו כחצי ארכו וכחצי רחבו (ב"ב ו ד). והכוכין ארכן ארבע אמות ורומן ז' ורחבן ו' (שם שם ח). ושתים עשרה מעלות היו שם, רום המעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה (מדות ב ג). ההיכל מאה על מאה על רום מאה (שם ד ו). טפח על טפח על רום טפח מרובע מביא את הטומאה וחוצץ בפני הטומאה (אהל' ג ז). הטומאה בכותל ומקומה טפח על טפח על רום טפח (שם ז א). שירי המאור רום אצבעיים על רוחב הגודל (שם יג א). המניח זיתיו בגג לגרגרם אפילו הם רום אמה אינן מוכשרין (טהר' ט ו). מעין היוצא מן התנור ויורד וטבל בתוכו הוא טהור וידיו טמאות ואם היו על גביו רום ידיו אף ידיו טהורות (מקוא' ו ו). נפרצו זה בתוך זה על רום בקליפת השום ועל רוחב כשפופרת הנוד (שם שם ט). חבית ששקעה לתוך בור של יין ונגע בו טבול יום וכו' ר' יוחנן בן נורי אומר אפי' על גבה רום קומה ונגע כנגד פיה חבור (טבו"י ג ו). עלו ומצאו עליו (על הלל) רום שלש אמות שלג (יומא לה:). — ובסוה"א: כי לא מגובה לבי ולא מרום עיני עשיתי זאת (יוסיפון, גינצבורג, כה). שבתאי גבה רומו שלש מעלות ממזל קשת וכו' צדק גבה רומו כב מעלות בבתולה (ראב"ע הכניה, חשבון המהלכות שער יז, כ"י בריט' מוז'). ואם אוציא בחגורה אלכסון גחמהד וכו' תהיה נקודת ח מסנה היא שאקרא אותו מקום רום החמה (ר' יצחק הישראלי, יסוד עולם ג א, לט.). — ואמר המשורר: כן, ענה הארי את רָם העינים, אין כמוך לקרוא בכח, מראש הרים לצרוח (יל"ג, האריה והחמור,

1) [במקום זה בא רום עינים ורהב לב לשבח, על האלהים, שרמו עיניו ורחב לבו באמת, עי' א. רָהָב, הערות.]

2) [גם בארמ': שכתב לו עוסקא ורומא (ב"ב ז ג).]

משלי יהודה א יא, 23). — *וכמו א. רוֹם, ואמר הפיטן: רצוי הזוית טבל והצליף במנין רום [1] מעלה אחת ומטה שבע (משולם בר קלונימוס, אמיץ כח, עבודת יוה"כ). — *ובחכמת הלשון, רום התנועות והטעמים, היותם מורמים בנעימה: עיקר תולדותם (של התנועות), על שלשה דרכים, דרך הרום או אוּ, ודרך נצב אָ אַ אֶ, ודרך שחיה אֵ אִ (הורית הקורא, דרנבורג, 56). והטעמים השרים נחלקים לשלשה חלקים, מהן דרך גובה ומהן דרך רום [2] ומהן דרך שחייה וכו' ודרך רום נכנס תחתיו ששה והם זרקה לגרמיה רביע תביר טפחה סלוק (שם, 75).

א. רוֹם, ש"ז, — כמו מָרוֹם, מקום גבוה, ובפרט שְׁחָקִים, שָׁמַיִם: נתן תהום קולו רום ידיהו נשא (חבק' ג י). — ובתו"מ: גדול השלום שדרי רום צריכים שלום שנאמר עושה שלום במרומיו (ספרי דבר' קלט). בשפל גגים גגו (של העני) ממטר גגים לגגו, ברום [3] הרים כרמו מעפר כרמו לכרמים (בשם ב"ס, ב"ב קמו.). — *רומו של עולם, בהשאלה במשמ' מדרגה גבוהה של חשיבות: דברים שעומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בהן (רב ביבי בר אביי, ברכ' ו:). אדם הבא מבני אדם שעומדין ברומו של עולם (ר' חגי, מגי' יד.). — ובסהמ"א: עומק ראשית ועומק אחרית, עומק טוב ועומק רע, עומק רום ועומק תחת, עומק מזרח ועומק מערב, עומק צפון ועומק דרום (יצירה א ה). — ואמר המשורר: אתה אל רום ותחת בדברה יצרת (דונש, אתה אל, קרובי יוה"כ, אלוני, כה). ומה הוא עץ ענפיו באדמה ושרשיו בראש אל ברומו (הוא, ומה הוא עץ, חידה, אלוני לז). כאהל אפרשנו ליל באישון וכוכבי רום [4] ישימון בו מאירה (ראב"ע, מעיל יש, כהנא א, 11). — *ובתכונה, רומו של כוכב מעל האדמה: Apogaeum; וכן אתה אומר כי קו ד' ג' ב' א' היה מוליך את גלגל ההקפה ואת רומו עד בוא מרכזו אל נקודת ז'

1) [עפ"י לשון המשנה (מדות ב ג), כמובא לעיל במשמ' אחרת.]

2) [בספר הנקוד לר"י חיוג: עליו (שלשה ספרי דקדוק הוצ' נוטט, 128).]

3) [במקום אחר (כתוב' קי:) במרום.]

4) [מנקד: רום].

(ראב"ע הנסיה, לורח הלרך, כב). שהם כלם מודים כי נקודת רום חמה הגבוה היא מתגלגלת בכל כ"ה אלף שנה חלק אחד מחלקי הרקיע אשר הם ש"ם חלקים, ואילו חיה אדם אלף שנים פעמים לא היה על דבריהם רום גובה החמה מתגלגל בימיו אלא פחות מחצי שתות חלק אחד מש"ם חלקים ברקיע (הנ"ל, מגלת המגלה א, 12). וכן ידיעת התקופות הארבע על בירור לא תשלם אלא בידיעת השפל רום והגבוה רום[1] והעליות על התחלפם (כ"י א"ח, כוזרי ד כט). כל גלגל מאלה שבעה המשרתים שזכרתי כלם יוצאי המרכז ולכן יש נקודה בגלגל כל אחד מהם רחוקה מאד ממרכז הארץ והיא נקראת גובה הרום (רי"א, שמים חדשים א, 15). ולכל אחד מאלו הגלגלים יש תנועה לרום שלהם (שם שם). — ומ"כ רוּמִים, וסמי' רוּמֵי רוּמִים, רוּמֵי רוּם: שהקב"ה כשברא את עולמו בתחלה נתן הככבים עם נקודות רומי רומן ועם נקודות ראשי תניניהם תלויות בראש מזל טלה וכו' (ראב"ע הנסיה, מגלת המגלה א 10). אם יהיו הככבים נדבקים בחלק אחד עם נקודות מרומי רומן וראשי תניניהם וכו' (שם שם, 11). ועל אחת כמה וכמה רום רומי שבתאי אשר מתגלגל לדבריהם חלק אחד מחלקי הרקיע במ"ה אלף שנים (שם שם, 12). לולי כה שבתאי והליכותו ברומי רקיעו בדבוקים האלה (שם ה, 144). מהלך כוכבי שבת ומהלך נקודות רומי הרום וראשי התנינים וכו' (הנ"ל, חשבון המהלכות י"ז, כ"י בריט' מוזי). קרוב אל הגלגל העליון מגבהי רום צדק וכו' מהגלגלים יוצאי המרכזים בערך לתנועת הרומים לתחתיהם (כ"י אברבנאל, שמים חדשים א). והגלגלים המגבלים מהלך רומי הסובלים מכוכב ולבנה (שם שם).

ב. רוּם, ת"ז, נק' רוּמָה[2] — כמו רָם, גָּבֹהַ, וכתה"פ במשמ' בגאוה וגאון: לא תמישו משם צוארתיכם ולא תלכו רוּמָה[3] (מיכה ב ג). — ואמר המשורר: וחרשת ותשמע מחקרי לב ועורת ותראה כל טמינה ואלמת כדברת ברומה (ר"ש הנגיד, המזכיר, בן תהלים ק, ססון, רוג). פתיות גדלה גשמך וכו' ומה לך תלכה רומה (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים ו, ידיעות מכון שוקן ה, כלא).

1) [השפל רום היא הנקודה היותר קרובה אל הארץ בגלגל השמש, וגבוה רום היא הנקודה היותר רחוקה מן הארץ (א. לפרוני בהערה בהוצ' הכוזרי שלו).]

2) [הטעם מלרע, ועי' בהערה הבאה.]

3) [כדגמת: אל תרבו תדברו גְּבֹהָה גְבֹהָה (ש"א ב ג).]

***רוּמִי**, ת"ז, — שיך לְרוּם: גבול מזרחית צפונית, גבול מזרחית דרומית, גבול מזרחית רומית, גבול מזרחית תחתית, גבול צפונית רומית, גבול צפונית תחתית, גבול מערבית צפונית, גבול מערבית דרומית, גבול מערבית רומית, גבול מערבית תחתית, גבול דרומית רומית, גבול דרומית תחתית (יצירה ה א).

רוֹמֵם[1], ש"ז, — שיר רוֹמֵמוּת ותהלה[2], Hochgesang; hymn(e): אליו פי קראתי ורוֹמַם[3] תחת לשוני (תהל' סו יז). — ואמר הפיטן: לעון צאנך שכח והיא תהלתך ורוממך (סלח כא, ערבית יוה"כ).

רוֹמֵם, ת"ז, נק' רוֹמֵמָה, — כמו מְרוֹמָם[4]: ימין יי' רוֹמֵמָה[5] ימין יי' עשה חיל (תהל' קיח יז). —*וכמו פועַ', מְרוֹמֵם: גנות צבאיו קדושים רוממי שדי (ברכת יוצר אור, תפלת שחרית). — ואמר הפיטן: אין קדושה כתורה ואין רוממיה כישראל (אין אדיר, פזמון לשמחת תורה).

רוֹמְמָה, ש"נ, מ"ר סמי' רוֹמְמוֹת, — כמו רוֹמֵם: רוֹמְמוֹת אל בגרונם וחרב פיפיות בידם (תהל' קמט ו). — ואמר הפיטן: רומימות בלב יחשובו מים בששון ובור ישאבו (ינאי, אימרו זה היום, קרוב' שמיני עצרת, זולי', שמה).

רוֹמְמוּת, ש"נ, כנ' רוֹמַמְתְּךָ, — תכונת מי שהוא מְרוֹמָם ונשגב, Erhabenheit; proéminance; proeminence: מקול' המון נדדו עמים מֵרוֹמְמֻתֶךָ נפצו גוים (ישעי' לג ג). — וכתו"מ: ואתה מרום, רוממות

1) [עי' בהערות הבאות.]

2) [בעקר אולי שיר הפותח במלה רוֹמֵם, רוֹמֵם (את האלהים).]

3) [ס"א: וְרוֹמַם, וְרוֹמַם, עי' גם א. רום, פועַ', ואין מקום לתקוניב שהציעו.]

4) [עי' א. רום, פועַ'.]

5) [הטעם מלרע.]

אתה נוהג בעולמך (ר' יודן, מד"ר ויקר' כד). ולא ממדבר הרים וכו' כל הרים שבמקרא הרים הם חוץ מזה שהוא **רוממות**, שאין אדם מתרומם מן הדברים האלו (ר' אבא מרומניא, שם במד' כב; תנחו' מטות ו). מתוך צרה רוחה, מתוך אפילה אורה, מתוך גבולן של צדיקים **רוממותן** (ריב"ל, תנחו' מקץ ג). — ובספה"א: אמנם יהודה החכם המכיר בעולם שפלותו **ורוממותו** שב אל העיר עם אחיו (יוסיפון פרק פד). אבל הכניעה היא אשר תהיה אחר **רוממות** הנפש והתנשאה מהשתתף עם הבהמות במדותם המגונות (ר' י' א"ת, חו"ה, הכניעה ב). בהנהגת בריאותיו המעידות על גדולתו **ורוממותו** חכמתו ויכלתו (שם, חשבון הנפש ג). אלהי לא נשאני לעמוד לפניך סכלי בפחיתות ערכי ומיעוט ידיעתי בגדולתך **ורוממותך** כי אתה רם ונשא (שם שם). ואיזה דבר שהוא נוטה מן האמת אצל הפילוסופים גדול מאמונתם שהעולם חדש וכו' ושהסבה הראשונה מדברת עם אחד מבני אדם עם **הרוממות** שמרוממים אותו הפילוסופים מידיעת החלקיות (הוא, כוזרי א ד). אלא שהוא (ה') יותר גדול ויותר בהיר לפי סברתם וכו' זה תכלית מה שחשבוהו **רוממות** בחק השם (ר"ם א"ת, מו"נ א א). כל מי ששנה ושלש לקרוא וכו' לא ישאר באמונתו מהגדלה **והרוממות** על מה שהיה קודם דעתו אותו לבד (מאזני צדק לאלגזלי ה, 42). שמצד מעלתו **ורוממותו** הוא שישגיח בשפלים (ר' י' אלבו עקרים א יח). הוא יתברך השכל אשר הוא בתכלית מן המעלה **והרוממות**, וכל שכל הוא למטה ממנו במדרגה **וברוממות** (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א). השמים הם עצם אחד והתחתונים הם עצם אחר וכמו שהם מובדלים מהם **ברוממותם** וגובה מקומם ככה הן נבדלין במעלתו ונשיאותם (שם ב א). שהרגת אותם עתה בעבור יושבי הארץ הזאת שהם במדרגה מן היכולת **והרוממות** שלא יכלת אליהם להוריש בני ישראל את ארצם (ר"י מסיר ליאון, נופ' צוף, 36). אליהו לא היתה נפשו באותה מעלה **ורוממות** ולא היה עתיד לבוא בדבקות העצום ההוא (ר"י אברבנאל, מ"ב ב יב). על כן לא תרומם כי אין **רוממות** נמשך מזה (אלשיך, איוב יז ד). השכל הנקנה הוא דגל **רוממות** ההשכלה האנושית (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה יג). כל עוד שיבחנו **רוממות** השם ית' ודלות עצמם במציאות תבטל מהם היראה ממנו ית' (שם ל). ויש מן האהבה אחרת הבאה מצד השכל והיא הנקראת אהבת **הרוממות** (פלא יועץ א, ב).— ואמר המשורר: הגדת היום טוב לבך **ורוממות**[1] נפשך כי סגרני ה' בידיך ולא הרגתני (שלום הכהן, כיר דוד, 156). — *ככנוי לאל המרומם או למלך ושר: שאלתני **רוממותך** להעידך על נכון מה שנתברר לי וכו' (פרופיאט דוראן, כלימת הגוים, הקדמה מאמר הגבר ג, 102). שמעתי עליך מלכנו שרצון **רוממותך** לצאת למלחמה על אויביך (שבט יהודה, שמד לב, הכותב, 53). אם אתה תזכרני **לרוממותו** להמלך פרעה (ר"י אברבנאל, וישב, ויהי אחר הדברים האלה מעאו). ופה לפני מעלת **רוממותך** אכרע ברך ואומר שלום (קובץ אגרות בוקסטורף, 41). לפי חוק פקודת **הרוממות** (רמח"ל, מכתב לדר' פירקט, דביר). — *ובמשמ' פֻעלת הַמְּרוֹמֵם ומנשא: כונתנו בתפלה אינה כי אם כלות הנפש אל האלהים וכניעתה לפניו עם **רוממותה** לבוראה ושבחה והודאתה לשמו (ר"י א"ת, חו"ה, חשבון הנפש ג). — *רוֹמְמוּת הידים, הרמת הידים: שכאשר הביאו (הטבח את השוק לפני שאול) לפניו הביאו אותו **ברוממות** ומעלה כמו שהוא המנהג להביא המאכל לפני המלכים **ברוממות** הידים (ר"י אברבנאל ש"א ט כד).

*רוֹמְמִיּוּת, ש"נ, — כמו רוֹמֵמוּת: כי **הרוממיות** הוא לו לבדו ואינה לאחר בלעדו (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש ב, ע.).

רון, עי' רִין, רֹן, רָנַן.

רום, עי' רמם.

רוע[2], ממנו *הֲרָעָה, רוּעַ, *רִיעָה, ב. רַעַ, תְּרוּעָה.

רוּעַ, קל לא נמצא.

— הפע', הֵרִיעוּ, הֲרֵעֹתֶם, הֲרִיעֹתָם, מְרִיעִים, הָרִיעַ, הָרֵעַ,

---

[1] [נדפס: ורוממות.]

[2] [שרש שנולד בחקוי קול הצעקה, השאגה והרעם, וקרוב הוא אל רעם (עי' שם), ובערב' רע'א a) צעק.]

a) رغا

הֲרִיעֹתִי, הֵרִיעוּ, תָּרִיעִי, יָרִיעַ, יָרַע, נָרִיעַ, נָרִיעָה, תָּרִיעוּ, יָרִיעוּ, יָרֵעוּ, — הָרִיעַ תרועה, הריע על אדם, לקראתו, צעק בקול, schreien; crier; to shout: והיה במשך בקרן היובל בשמעכם את קול השופר יָרִיעוּ כל העם תרועה גדולה (יהוש׳ ו ה). ואת העם צוה יהושע לאמר לא תָרִיעוּ ולא תשמיעו את קולכם ולא יצא מפיכם דבר עד יום אמרי אליכם הָרִיעוּ וַהֲרִיעֹתֶם (שם שם י). ויהי בפעם השביעית תקעו הכהנים בשופרות ויאמר יהושע אל העם הָרִיעוּ כי נתן יי׳ לכם את העיר (שם שם יו). וַיָּרַע העם ויתקעו בשופרות ויהי כשמע העם את קול השופר וַיָּרִיעוּ העם תרועה גדולה (שם שם כ). ויתקעו שלשת הראשים בשופרות וכו׳ וירץ כל המחנה וַיָּרִיעוּ וינוסו (שפט׳ ז כ—כא). הוא בא עד לחי ופלשתים הֵרִיעוּ לקראתו (שם יה יד). ויהי כבוא ארון ברית יי׳ אל המחנה וַיָּרִעוּ כל ישראל תרועה גדולה ותהם הארץ (ש״א ד ה). וישכם דוד בבקר וכו׳ ויבא המעגלה והחיל היצא אל המערכה וְהֵרֵעוּ במלחמה (שם יז כ). ויקמו אנשי ישראל ויהודה וַיָּרִעוּ וירדפו את הפלשתים עד בואך גיא (שם שם נב). ותזעק חשבון ואלעלה עד יהץ נשמע קולם על כן חלצי מואב יָרִיעוּ נפשו ירעה לו [1] (ישע׳ יה ד). יי׳ כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יָרִיעַ אף יצריה על איביו יתגבר (שם מב יג). מן גו יגרשו יָרִיעוּ עלימו כגנב (איוב ל ה). — והריע רע [2] במשמ׳ זו: עתה למה תָרִיעִי רֵעַ המלך אין בך אם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה (מיכ׳ ד ט). — וביחוד בהבעת השמחה בקול תרועה, כמו רנן, jubeln; triompher; to jubilate: ויאמר שמואל אל כל העם הראיתם אשר בחר בו יי׳ כי אין כמהו בכל העם וַיָּרִעוּ כל העם ויאמרו יחי המלך (ש״א י כד). רנו שמים כי עשה יי׳ הָרִיעוּ תחתיות ארץ פצחו הרים רנה (ישע׳ מד כג). רני בת ציון הָרִיעוּ ישראל שמחי ועלזי בכל לב בת ירושלם (צפנ׳ ג יד). גילי מאד בת ציון הָרִיעִי בת ירושלם (זכר׳ ט ט). ברן יחד כוכבי בקר וַיָּרִיעוּ כל בני אלהים (איוב לח ז). — ואֹהֵב הָרֵעַ, אוהב לשעת תרועה ושמחה: בכל עת אהב הָרֵעַ [1] ואח לצרה יולד (משלי יז יז). — והריע על אויב שנפל, צעק בשמחה על מפלתו: ערכו על בבל סביב וכו׳ הָרִיעוּ עליה סביב (ירמ׳ נ יה). בזאת ידעתי כי חפצת בי כי לא יָרִיעַ איבי עלי (תהל׳ מא יב). — וכהבעת שמחה לקראת האלהים, הריע לו, לפניו, הריע תרועה בהלל ליי׳: כל העמים תקעו כף הָרִיעוּ לאלהים בקול רנה (שם מז ב). הָרִיעוּ לאלהים כל הארץ זמרו כבוד שמו שימו כבוד תהלתו (שם סו א). הרנינו לאלהים עוזנו הָרִיעוּ לאלהי יעקב (שם פא ב). לכו נרננה ליי׳ נָרִיעָה לצור ישענו נקדמה פניו בתודה בזמירות נָרִיעַ לו (שם צה א—ב). הָרִיעוּ ליי׳ כל הארץ פצחו ורננו וזמרו (שם צח ד). בחצצרות וקול שופר הָרִיעוּ לפני המלך יי׳ (שם שם ו). הָרִיעוּ ליי׳ כל הארץ (שם ק א). ויענו בהלל ובהודות ליי׳ כי טוב כי לעולם חסדו על ישראל וכל העם הֵרִיעוּ תרועה גדולה בהלל ליי׳ על הוסד בית יי׳ (עזר׳ ג יא). ואין העם מכירים קול תרועת השמחה לקול בכי העם כי העם מְרִיעִים תרועה גדולה (שם שם יג). — ב) הריע בקול שופר, בחצוצרה וכדומה. השמיע קול שופר חזק, laut blasen; sonner à haute voix; to blow aloud: וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצרר אתכם וַהֲרֵעֹתֶם בחצצרות (במד׳ י ט). תקעו שופר בגבעה חצצרה ברמה הָרִיעוּ בית און (הוש׳ ה ח). תקעו שופר בציון וְהָרִיעוּ בהר קדשי (יואל ב א). והנה עמנו בראש האלהים וכהניו וחצצרת התרועה לְהָרִיעַ עליכם בני ישראל (דהי״ב יג יב). ויפנו יהודה והנה להם המלחמה פנים ואחור ויצעקו ליי׳ והכהנים מחצצרים בחצצרות וַיָּרִיעוּ איש יהודה ויהי בְּהָרִיעַ איש יהודה והאלהים נגף את ירבעם וכל ישראל לפני אביה ויהודה (שם שם יד—יה). — ובתו״מ הפסח נשחט בשלש כתות וכו׳ נכנסה כת הראשונה נתמלאת העזרה וכו׳ תקעו והריעו ותקעו (פסח׳ ה ה). מקום היה למטה מירושלים ונקרא מוצא, יורדין לשם ומלקטין משם מורביות של ערבה ובאין וזוקפין

---

1) [יש גורסים אף בפסק׳ יריעו כאן יָרֵעוּ מן א. יָרַע במשמ׳ ירא.]

2) [אין בעקר רֵעַ ש״ע לחוד אלא תריעי רע היא צורה מכפלת של הפעל, וכן יש לדון גם שוב שבות וכדו׳ כדגמת פעלים כגון קלקל, נדנד וכדו׳.]

1) [זאת אולי עקר כונת המשל בחידוד: בכל עת תמצא אוהב לשעת שמחה, ועי׳ הִתפ׳.]

אותן בצדי המזבח וכו׳ תקעו והריעו ותקעו וכו, (סכה ד ה). הגיעו לשער המים תקעו והריעו ותקעו (שם שם ט). עמדו שני הכהנים בשער העליון וכו׳ ושתי חצוצרות בידיהן, קרא הגבר תקעו והריעו ותקעו, הגיעו למעלה עשירית תקעו והריעו ותקעו, הגיעו לעזרה ותקעו והריעו ותקעו (שם ה ד). מ׳ שברך ואחר כך נתמנה לו שופר תוקע ומריע ותוקע שלש פעמים (ר״ה ד ט). תקעו הכהנים תקעו מי שענה את אברהם אבינו בהר המוריה הוא יענה אתכם וכו׳ הריעו בני אהרן הריעו מי שענה את אבותינו על ים סוף הוא יענה אתכם (תענ׳ ב ה). ושני כהנים עומדים על שלחן החלבים ושתי חצוצרות של כסף בידם תקעו והריעו ותקעו (תמיד ז ג). צריך להריע מתוך פשוטה (בשם רב, ירוש׳ ר״ה ד ט). אל ירך לבבכם, אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו, כנגד ארבעה דברים שאומות העולם עושין מגיפין ומריעין צוחין ורומסין (סוטה מב:). אשרי העם יודעי תרועה, וכי אין אומות העולם יודעים להריע כמה קרנות יש להן וכו׳ (ר׳ יאשיה, מד״ר ויקר׳ כט). והנה שני תנינים גדולים ויריעו זה לקראת זו ויערכו מלחמה (שם אסתר ח, ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו). — ובסהמ״א: ויריעו שם שני תנינים זה לקראת זה למלחמה (יוסיפון, גינצבורג, כד). — ואמר הפיטן: שכינה צועקת בהרע שובו בנים חדלו הרע (יוסף, סחל׳ ת״ב ספרד׳). — ואמר המשורר: יום בואך לבשו שעפי רעמה אבן סוסותי יריעון רע (משלם בן שלמה דאפיאירה, דגל אשר, ידיעות מכון שוקן ד, עב). ודמעי כגשם מעל כי יתכו אנחותי כרעם בגלגל תרענה (יל״ג, הוי אח, שירים א, 160).

— פוּעַ׳, יְרֹעַע, — רֹעַע במקום, הריעו שם: ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן לא יְרֹעָע (ישע׳ יו י).

— התפ׳, הִתְרוֹעֵעַ, אֶתְרוֹעָע, הִתְרוֹעָעִי, — הריע בשמחה: מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי עלי פלשת הִתְרוֹעָעִי (תהל׳ ס י). לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יִתְרוֹעֲעוּ אף ישירו (שם סה יד). מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי עלי פלשת אֶתְרוֹעָע [1] (שם קח י). אש רעים לְהִתְרוֹעֵעַ [2] ויש אהב דבק מאח (משלי יח כד).

— פוֹעֵי, רֹעֵעַ,—הריע בשמחה, ואמר המשורר: לך אענה בשפת רננות בקהל רב ועדה עלי טיבך בשירי מרועעת (ר״ש הנגיד, לבני בקרבי, בן תהלים קד, ששון, עח).

רוף [3], ממנו תְּרוּפָה.

רוֹפֵא, עי׳ רָפֵא.

---

[1] [בשולי תנכו הקטן רשם המחבר:] אולי כמו בערב׳ תַרַוַּע׳ ע״ב, ועי׳ בהערה שאחר זו.]

[2] [אמנם אפשר שכאן ובתח׳ ק״ת, הכונה לפעל אחר, הקרוב אל רעי, במשמ׳ פנה לנקביו, בבטוי גס.]

[3] [עי׳ תְּרוּפָה, הערות.]

תם כרך שלושה־עשר (י״ד)

רוץ 1), ממנו מֵרוֹץ, מְרוּצָה, *מְרִיצָה, *מְרִיצוֹת, ב. *מֵרֶץ, רוּץ, *רִיצָה, רָץ.

רוּץ 2), פ"ע, רָץ, רַצְתָּה, רַצְתִּי, רָצוּ, רָץ, רָצִים, רָצִין, רוּץ, רֻץ, אָרוּץ, אָרֻץ, אָרֻצָה, אָרוּצָה, אֲרוּצֵם3), תָּרוּץ, יָרוּץ, יָרֻץ, יָרֻץ, יָרֹץ, תָּרֻץ, תָּרֹץ, נָרוּצָה, יָרוּצוּ, יָרֻצוּ, יְרוּצוּן, יְרֻצוּן 4), — רץ האדם, אף עם ציון הכוון אל מקום, לביתו, עד פלוני, ממקום וכדו', laufen; courir; to run: ואל הבקר רָץ אברהם ויקח בן בקר רך וטוב ויתן אל הנער וימהר לעשות אתו (בראש' יח ז). ותמהר ותער כדה אל השקת וַתָּרָץ עוד אל הבאר לשאב (שם כד כ). וַתָּרָץ הנער ותגד לבית אמה כדברים האלה ולרבקה אח ושמו לבן וַיָּרָץ לבן אל האיש החוצה אל העין (שם שם כח—כט). ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא וַתָּרָץ ותגד לאביה (שם כט יב). וַיָּרָץ הנער ויגד למשה ויאמר אלדד ומידד מתנבאים במחנה (במד' יא כז). ויקח אהרן כאשר דבר משה וַיָּרָץ אל תוך הקהל והנה החל הנגף בעם (שם יז יב). וישלח יהושע מלאכים וַיָּרֻצוּ האהלה והנה טמונה באהלו (יהוש' ז כב). והאורב קם מהרה ממקומו וַיָּרוּצוּ כנטות ידו ויבאו העיר וילכדוה (שם ח יט). ויעמדו איש תחתיו סביב למחנה וַיָּרָץ כל המחנה ויריעו וינוסו (שופט' ז כא). ותמהר האשה וַתָּרָץ ותגד לאישה (שם יג י). וַיָּרָץ (שמואל) אל עלי ויאמר הנני כי קראת לי (ש"א ג ה). וַיָּרָץ איש בנימן מהמערכה ויבא שלה (שם ד יב). וַיָּרֻצוּ ויקחהו (את שאול) משם (שם י כג). ויאמר (יהונתן) לנערו רֻץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה הנער רָץ והוא ירה החצי להעבירו (שם כ לו). ואחימעץ בן צדוק אמר אָרוּצָה נא ואבשרה את המלך וכו' ויאמר לו יואב לא איש בשרה אתה היום הזה וכו' ויאמר יואב לכושי לך הגד למלך אשר ראיתה וישתחו כושי ליואב וַיָּרֹץ ויסף עוד אחימעץ בן צדוק ויאמר אל יואב ויהי מה אָרֻצָה נא גם אני אחרי הכושי ויאמר יואב למה זה אתה רָץ בני ולכה אין בשורה מצאת ויהי מה אָרוּץ ויאמר לו רוּץ וַיָּרָץ אחימעץ דרך הככר ויעבר את הכושי ודוד יושב בין שני השערים וילך הצפה אל גג השער אל החומה וישא את עיניו וירא והנה איש רָץ לבדו וכו' וירא הצפה איש אחר רָץ ויקרא הצפה אל השער ויאמר הנה איש רָץ לבדו (ש"ב יח יט—כו). ותקרא אל אישה ותאמר שלחה נא לי אחד מן הנערים ואחת האתנות וְאָרוּצָה עד איש האלהים ואשובה (מ"ב ד כב). ואת המזבחות וכו' נתץ המלך וַיָּרָץ 1) משם והשליך את עפרם אל נחל קדרון (שם כג יב). וקוי יי' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים יָרוּצוּ ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו (ישע' מ לא). לא שלחתי את הנבאים והם רָצוּ לא דברתי אליהם והם נבאו (ירמ' כג כא). בלי עון יְרֻצוּן ויכוננו 2) (תהל' נט ה). יָרוּץ אליו בצואר בעבי גבי מגניו (איוב טו כו). פנה אל הרבה והנה למעט וכו' יען ביתי אשר הוא חרב ואתם רָצִים איש לביתו (חגי א ט). ויבא עד האיל בעל הקרנים וכו' וַיָּרָץ אליו בחמת כחו (דני' ח ו). — ורץ אחרי אדם להשיגו: ויעזב (אלישע) את הבקר וַיָּרָץ אחרי אליהו (מ"א יט כ). ויאמר גיחזי נער אלישע איש האלהים הנה חשך אדני את נעמן הארמי הזה מקחת מידו את אשר הביא חי יי' כי אם רַצְתִּי אחריו ולקחתי מאתו מאומה וירדף גיחזי אחרי נעמן ויראה נעמן רָץ אחריו ויפל מעל המרכבה לקראתו ויאמר השלום (מ"ב ה כ—כא). משכני אחריך נָרוּצָה (שה"ש א ד). — ובמשא ישיר, רץ המערכה, בית לחם, רץ ארח וכדו': ויטש דוד את הכלים מעליו על יד שומר הכלים וַיָּרָץ המערכה (ש"א יז כב). והיה כי קם הפלשתי וילך ויקרב לקראת דוד וימהר דוד וַיָּרָץ המערכה לקראת הפלשתי (שם שם מח). אם פקד יפקדני אביך ואמרת נשאל נשאל ממני דוד לָרוּץ בית לחם עירו (שם כ ו). כי בכה אָרוּץ גדוד3) באלהי אדלג שור (ש"ב כב ל; וכעין זה תהל' יח ל). והוא

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [גם בארמ' וסור' כצורה רְהַט, חבשית רֹצַ, ובאשור' באַ רַצ, בעתיד אָרוּץ (=ירוץ) במשמ' בא לעזרה במלחמה, ואולי חיש לעזרה היא המשמ' הראשונה של הפעל.]

3) [כתיב, קרי: אֲרִיצֵם.]

4) [ועי' רָצוֹא.]

1) [כך לפי נקוד המסרת. אך כנראה הכונה: וַיְרִצֵּם שָׁם, מן רָצַץ.]

2) [אך אולי הכונה: בלי עון יְרַצּוּנִי וַיְכוֹנְנִי, כלו' ירצצו ויכו אותי.]

3) [לשון חומה וגדר, כמו שור.]

כחתן יצא מחפתו ישיש כגבור לרוץ ארח (תהל׳ יט ו). — ורץ לקראת פלוני לקדם פניו או להתקפה: וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם מפתח האהל (בראש׳ יח ב). וירץ העבד לקראתה ויאמר הגמיאיני נא מעט מים מכדך (שם כד יז). ויהי כשמע לבן את שמע יעקב בן אחתו וירץ לקראתו ויחבק לו וינשק לו (שם כט יג). וירץ עשו לקראתו ויחבקהו ויפל על צוארו וישקהו (שם לג ד). והיה כי קם הפלשתי וילך ויקרב לקראת דוד וימהר דוד וירץ המערכה לקראת הפלשתי (ש״א יז מח). — ורץ לקראת רץ ירוץ: רץ לקראת רץ ירוץ ומגיד לקראת מגיד (ירמ׳ נא לא). — ורץ לפני אדם, לפני מרכבתו, כמשרת ושומר: זה יהיה משפט המלך אשר ימלך עליכם את בניכם יקח ושם לו במרכבתו ובפרשיו ורצו לפני מרכבתו (ש״א ח יא). ויעש לו אבשלום מרכבה וססים וחמשים איש רצים לפניו (ש״ב יה א). ויד יי׳ היתה אל אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב עד באכה יזרעאלה (שם יח מו). — ורץ את פלוני בהתחרות המרוץ, wettlaufen; concourir; to run a race: כי את רגלים רצתה וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים (ירמ׳ יב ה). — ורץ אדם במגדל, נס אליו: מגדל עז שם יי׳ בו ירוץ צדיק ונשגב (משלי יח י). — ורץ הגוי: הן גוי לא תדע תקרא וגוי לא ידעוך אליך ירוצו (ישע׳ נה ה). — ורץ הסוס או בעל חיים מהיר אחר: כמראה סוסים מראהו (של הארבה) וכפרשים כן ירוצון וכו׳ כגבורים ירוצון וכו׳ בחומה ירצון בבתים יעלו (יואל ב ד–ט). הירצון בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים (עמוס ו יב). — ורץ המלאך: והנה המלאך הדבר בי יצא ומלאך אחר יצא לקראתו ויאמר אלו רץ דבר אל הנער הלז לאמר וכו׳ (זכר׳ ב ז–ח). — ורץ האלהים על האדם, תקף אותו: יפרצני פרץ על פני פרץ ירץ עלי כגבור (איוב יו יד). — ובהשאלה, רצו רגלי האדם לרע, מהר לעשותו: רגליהם לרע ירצו וימהרו לשפך דם נקי (ישע׳ נט ז; וכעין זה משלי א יו). לב חרש מחשבות און רגלים ממהרות לרוץ לרעה (משלי ו יח). ועי׳ א. רגל. — רץ האדם דרך המצוות, מהר לעשותן: דרך מצותיך ארוץ כי תרחיב לבי (תהל׳ קיט לב). — ורץ הקורא בספר, קרא בו בשטף ובמהירות: ויענני יי׳ ויאמר כתב חזון ובאר על הלחות למען ירוץ קורא בו (חבק׳ ב ב). — ורץ דבר האלהים: השלח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו (תהל׳ קמז יח). — וכמו הפעי׳ במשמ׳ הבריח: הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל נוה איתן כי ארגיעה ארוצם[1]) מעליה (ירמ׳ נ מד). ועי׳ רץ. — ואמר בן סירא: בני אם תרוץ לא תגיע ואם תבקש לא תמצא, יש עמל ויגע ורץ וכדי כן הוא מתאחר (ב״ס גני׳ יא י–יא). — ובתו״מ: בראשונה כל מי שרוצה לתרום את המזבח תורם, בזמן שהן מרובין רצין ועולים בכבש (יומא ב א). מעשה שהיו שנים שוין ורצין ועולין בכבש (שם שם ב). שנים שהיו מהלכין ברשות הרבים אחד רץ ואחד מהלך או שהיו שניהם רצים והזיקו זה את זה שניהם פטורין (ב״ק ג ו). ראה אותן רצין אחר מציאה וכו׳ ואמר זכתה לי שדי זכתה לו, היה צבי רץ כדרכו וכו׳ ואמר זכתה לי שדי לא אמר כלום (ב״מ א ד). פרה רצה בין הכרמים הרי זו אבדה (שם ב ט). אמר אחד יש לי ללמד עליו זכות הלה מניף בסודרין והסום רץ ומעמידו (סנה׳ ו א). הוי רץ למצוה קלה (כבחמורה) (בן עזאי, אבי ד ב). הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים (יהודה בן תימא, שם ה כ). כהן ששומע את קולה (של המגרפה) יודע שאחיו הכהנים נכנסין להשתחוות והוא רץ ובא, ובן לוי שהוא שומע את קולה יודע שאחיו הכהנים נכנסים לדבר בשיר והוא רץ ובא (תמיד ה ו). רצה היא אחר הבשר ואינה רצה אחר הפת, ואפי׳ תימר רצה היא אחר הבשר ואחר הפת בשר גוררת ואוכלת (ירוש׳ פסח׳ א ג). לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל (ר׳ יוחנן, ברכ׳ ט:). ביציאתו (מביהמ״ד) מהו אומר מודה אני לפניך ה׳ אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות וכו׳ אני רץ והם רצים, אני רץ לחיי העה״ב והם רצים לבאר שחת (שם כח:). היתה חבילתו מונחת לו על כתיפו רץ תחתיה עד שמגיע לביתו, דוקא רץ אבל קלי קלי לא (רב אדא בר אהבה, שבת קנג:). (האשה) הכל רצין אחריה (רבי יוסי, יומא עה). ראתת (החיה) שני בני אדם ורצתה אחריהן משולחת

[1]) [כך הכתיב, קרי אֲרִיצֵם, ועי׳ הפעי׳.]

(תענ' כג.). אמר רב קטינא כל המכנים את בנו (ללמוד תורה) פחות מבן שש רץ אחריו ואינו מגיעו, איכא דאמרי חביריו רצין אחריו ואין מגיעין אותו (כתוב' נ.). כיון שהכירו בהם אויבין אמר להם (רבי יהודה בן בבא לתלמידיו) בני רוצו (ע"ז ח:). פתח משה ואמר רבונו של עולם, לא רועה נאמן הייתי על ישראל ארבעים שנה ורצתי לפניהם כסוס במדבר (מד"ר איכה פתיח', רבי יוחנן שם). לאחד שברח מפני הקוסטנר והיה רץ והוא רץ אחריו, אמרו לו מעוט בריצה שלא תרבה בחזירה (ר' חייא רבה, שם קהל' ג, פתח דבור). כיון שהגידו למרדכי שהוא (המן) בא נתיירא עד מאד וכו' אמר להם לתלמידיו בני רוצו והבדלו מכאן שלא תכוו בגחלתי שהרי המן הרשע בא להרגני (שם אסתר, מהר קח את הלבוש). — ובהשאלה: אם באת הלכה תחת ידך ואי אתה יודע אם לתלות אם לשרוף לעולם הוי רץ אחר השריפה יותר מן התליה, שאין לך חביב בתורה יותר מפרים הנשרפים ושעירים הנשרפים והן בשריפה (רבי אחא בר יעקב בשם ר' יוחנן, ירוש' תרומ' ה ע; שם סוטה ח ב). — ובסהמ"א, רצה המחבת לתוך התנור, נכנסה בו מהר: אם מושחים אותה (את המחבת בחלב) מבחוץ כדי שתרוץ המחבת לתוך התנור שרי (ר"י מאגיז, הלכות קטנות ע א, ס' או"ח). — *ורץ מנהג, רץ מרוץ, נהג מנהג, ורץ שם על פנים שונים, רצה הקדחת על ג' פנים וכדו' [1]): והיא התחלה מלאכות' (של המחלה) ירוץ ענינה על הדרך המלאכותי (קבוצי גליינוס ב ברלין). ואלו שתי הקדחות תרוץ הרכבתם על ג' פנים (שם שם). שם הטבע ירוץ לדברי אבוקרט על ארבעה פנים האחד מזג הגוף והרביעית תכונת הנפש (תרגום מאמר אחד מספר גליינוס, כ"י פריז). שיתמיד בדמוייו וחקוייו מהדברים אשר רץ המנהג לעשותם בדמוי (ספר השירים לאריסטו, לאזיניו יט). ויקרב מזה המקום מה שירוץ בו מנהג הערב מהזכרת האוהבים בדמיון (באור לספר השירים לאריסטו, לאזיניו כ). — *ורץ ענין אחד מרוצת משגהו, נהג כמנהגו: אמר אריסטו הנה מה שירוץ זה המרוץ (קלונימוס ב"ר קלונימוס, תרגום שמע הטבעי ?). וההכרחי בלמודים ומדברים אשר ירוצו על המנהג הטבעי (שם). הנה מה שירוץ זה המרוץ אינו ממנו דבר יחויב שיכנס באחד מאלו השנים (שם). וגלוי שאי אפשר שיהיה אין תכלית ירוץ מרוצת מה שהוא בפעל ומרוצת העצם (שם). בהתחלות זה האופן ומה שירוץ מרוצת ההתחלות ויכנס בה מן ההכנות למלאכת המוסיקי (בחכמת המוסיקי, כ"י פריז). הנה אשר ירוץ מרוצת הכנת הסבות הוא העיון בחכמות המועילות בעולם על הרוב הרפואה וחכמת הדינין רצוני הסכלה ומנו בחכמת הרפואה כדי להרויח מבלי שיכוון לגמול חסד (אמו"ר לרלב"ד מאמר ב הקד', 45). ואשר ירוץ מרוצת ההליכה מסע אחר מסע ויכלה פעמי דרכו זה אחר זה הוא זיכוך הנפש והתטהרה מאבות הפחתיות ותולדותיהן (שם שם, 46). אף על פי שירוץ מרוצת הריסת האמונות והפינות המונחות בתורה (ר"י ערלמה, חזות קשה ח). — *ובמשמ' השתדל, הזדרז, פנה אל דבר מה: כי רוצם עמנו אל שכלם בעת הצרך אל ההנהגה כאשר הם רצים אל ראותם בעת שהם צריכים לראות וכו' יבטל עמידתם ויאסת המדעים (או"ד א, ד"ה והדעת הסכים עמר, ליפסיג, 43).

— פוע', יְרוֹצֵצוּ, — רוֹצֵץ, רָץ הנה והנה: בחוצות יתהוללו הרכב ישתקשקון ברחבות מראיהן כלפידים כברקים יְרוֹצֵצוּ (נחום ב ה). — *וביני' רוֹצֵץ, כמו מְרוֹצֵץ, ואמר הפיטן: אשר מלכותך בברקים רוצצים ובזקים נוצצים (דונש, אמר מלכותך, קבוצי יוה"כ, אלוני, כג).

— הפע', הֵרִיץ, אֲרִיצֶנּוּ, אָרִיצֵם, יָרִיצוּ, יְרִיצֻהוּ, — הֵרִיץ אדם את פלוני, — א) עשה שפלוני ירוץ ויבוא, הביא מהר, החיש, schnell bringen; amener vite; to fetch quickly וישלח פרעה ויקרא את יוסף וַיְרִיצֻהוּ מן הבור (ברא' מא יד). ויאמר ישי לדוד בנו קח נא לאחיך איפת הקליא הזה ועשרה לחם הזה וְהָרֵץ המחנה לאחיך (ש"א יז יז). ויבשלו הפסח באש כמשפט והקדשים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות

---

[1]) [תרג' הערב' גַרי a), רוץ, בשמושים כאלה ושם גם אַגרי b) במשמ' הנהיג, אִגְרָיא, מַגְרִי c) מנהג שאדם נוהג וכדו'. ועי' מֵרוֹץ, מְרוֹצָה במשמ' מנהג, עמ' 3320.]

a) جرى b) أجرى c) أجرياء , مجرى

וַיָּרִיצוּ לכל בני העם (דהי״ב לה יג). 1). — ב) הֵרִיץ את האריה וכדו׳, במשמ׳ עשה שיברח פלוני, הבריח אותו, vertreiben; chasser; to chase away: הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל נוה איתן כי ארגיעה אֲרִיצֶנּוּ מעליה (ירמ׳ מט יט). הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל נוה איתן כי ארגיעה אֲרִיצֵם [2] מעליה (שם נ מד). — ובתו״מ: בהמה שאכלה כרשינין לא יריצנה בחצר בשביל שתתרפה (שבת נג:). סוס ורוכבו, הקב״ה מביא סוס ורוכבו ומעמידן בדין ואומר לסוס למה רצת אחר בני והוא אומר מצרי הריצני בעל כרחי וכו׳ ואומר למצרי למה רצת אחרי בני והוא אומר הסוס הריצני בעל כרחי וכו׳ (מכי׳ בשלח מסכ׳ דשירה ב). ד׳ שמות נקראו לארץ וכו׳ ארץ, כנגד תקופת ניסן שהיא מריצה את פירותיה (רסב״ג, מד״ר בראש׳ יג). קשרו שערן בזנבי סוסיהם והיו מריצין אותם מירושלים ועד לוד (שם איכה ב, ישבו לארץ). היו דוחקים אותם (הבבלים את היהודים) ומריצים אותם בעל כרחם (פסיק׳ רב׳ כח, על נהרות בבל, איש-שלום, קלה). ועי׳ רצה, רצץ [3]). — ובספהמ״א: והנה הגבור מהר על רכבו וכו׳ והתאמץ על סוסו והריצו (ר״י חריזי, תחכמוני כה, 229). — ואמר המשורר: שבעתי נדדים על ערשות אנושים הריצני פעמי למעונות קדשים (רמב״ע, אוהב, מעה״ם 80). ורעיו ינדהו למדבר יריצוהו (הוא, בשם אל, בכורי, רמג). אחריך תריצי בדרכי מרוצי (אחריך תרילי, ברכ׳ מעין שלוש ומעין ארבע, סברמן, ידיעות מכון שוקן ה, נד). מבור ארצי יה אליה תריצי (שם שם). — ⁎והריץ המדבר מלה בפיו, הריץ אותה אל אשר אחריה, עשה שיוכל לרוץ בה, לאמר אותה בקלות ובמהירות: (לסדר) ראשי פרשיות ומריצן בפיו שמתוך שראש הפרשה שגורה בפיו הוא נזכר בכולה (רש״י, שבת יב:). ומצאנו בטור הזה שהוא בנין הקל שזכרנו מלה מורכבת מעבר ובינוני, יֹשַׁבְתְּי בלבנון (ירמ׳ כב) שהיא מורכבת מן יוֹשֶׁבֶת וְיָשַׁבְתְּ וכו׳ ורבי יונה המדקדק אמר כי השו״א להריץ המלה ואינם כי אם בינונים והיה ראוי להיות יוֹשֶׁבֶת וְיוֹלֶדֶת ולהריץ המלה אל אשר לפניה החליפו הסגול בשו״א (רד״ק, מכלול, שער דקדוק הפעלים, ליק, נג.—נג:). וכתב ר׳ יונה כי באו כן (הפעלים יְשַׁבְ, יְפַתְ, יְרַדְ, יְשַׁטְ, יַשַׁתְ) להריץ המלה אל אשר אחריה (שם שם קיג:). — ⁎והריץ החזן פרשה בפיו: (החזן) מסדר ראשי פרשיות מריץ בפיו ראש כל הפרש׳ ביחידי בספר לאור הנר ומתוך שראש פרשה שגורה בפיו הוא נזכר בכולה (התרומה, שבת, ריע). — ⁎ובתכונה: התקופה השלישית כשהחמה באה מפאת צפון וכו׳ והיא במהלכה השוה נוספת עליו להריצו (ראב״ע הכסיא, ספר העבור ג ב, 80). — ⁎ואף במשמ׳ פ״ע, הריצה הלבנה, הוסיפה למ...: ואם תהיה הלבנה מריצה במהלכה ונרחבת האופן המזלות לפאת צפון (הוא, טרח הארץ לג).

רוֹק, עי׳ א. רִיק, רָקַק.

רוֹק, עי׳ רֹק.

*רָוָק, רֵיק, רווק [1]), מוש״ז, — מי שלא נשא אשה, פנוי, ledig, Junggeselle; libre, garçon; single,

---

[1]) [בתהלי׳ סח לב וכו׳ נאמר: יאתיו חשמנים מני מצרים כוש תָּרִיץ ידיו לאלהים ממלכות הארץ שירו לאלהים זמרו אדני סלה. הצרוף תריץ ידיו, קשה, ועל כן הֻצעו הצעות שונות, כגון תָּרִים, ואף תָּרֵץ (סרלס) משרש תרץ. ואולם בכל הענין מדבר על בוא עמים מהר, ואין האותיות (חש)מנים אלא הכפלת האותיות מני מ(צרים) שאחריהן, והכונה: יאתיו הֵשׁ מני מצרים, (עי׳ גם חַשְׁמַן, הערה), וכו׳, וכן יש כנראה לקרא אף כוש תָּרוּץ, בבנין קל, ולא בהפע׳, ושארית הפסוק יש לחבר עם ההמשך בקריאה יודו לאלהים ממלכות הארץ, שירו לאלהים זמרו אדני סלה.]

[2]) [ארוצם כתיב, אֲרִיצֵם קרי, וכך נכון.]

[3]) [במד״ר (במד׳ כ) כתיב: כשולחני שהכל מריצין לו, ע״כ, ולפי זה השתמשו בבטוי זה אף בספהמ״א, אך ט״ס היא בפק׳ מַרְצִין, ועי׳ ב. רָצָה.]

[1]) [גם בארמ׳ שבתרג׳ לישע׳ מ ל (ובחורים כשול יכשלו): ורוקי רשיעיא איתקלא יתקלון, שם כנראה במשמ׳ אדם צעיר בכלל, אך בכל מקום אחר במשמ׳ פנוי בלבד. ולוי במלונו ואחריו פרט, Wurzeluntersuch, עמ׳ 46, רואים את המשמ׳ של צעיר בעקר, ומשוים בערב׳ רַיְק a) וגם רַוְק b) במשמ׳ נעורים, עלומים, אף בצרופים כגון אַכַל רַוְקָה c), בלה את נעוריו והזקין. אעפי״כ יש לראות בעקר הוראת המלה: פנוי, ריקן, שביתו ריק מאשה וילדים.

ובאדר״נ נו״ב פרק לח (הוצ׳ שכטר, מד:): למה״ד לרווח שנשא רווח, והעיר שכטר: ואולי

a) ريق b) روق c) أكل روقة

bachelor : לא ילמד אדם רווק[1]) סופרים ולא תלמד אשה סופרים, ר' אליעזר אומר, אף מי שאין לו אשה לא ילמד סופרים[2]) (קידוש' ד יג). לא ירעה רווק בהמה ולא ישנו שני רווקים בטלית אחת (ר' יהודה, שם שם יד). והם (המצרים) לא היו יודעין (שהבנים הם בכורים), שנשותיהן חשודות בעריות וכולן בכורים מרווקים אחרים[3]) (מכי' מסכ' דפסחא יג). שלשה מכריז עליהן הקב"ה בכל יום, על רווק הדר בכרך ואינו חוטא ועל עני המחזיר אבידה לבעלים ועל עשיר המעשר פירותיו בצינעה (פסח' קיג.). רווק שגדל במדינה ולא נחשד על הערוה אין נאמן גדול מזה (אדר"נ, סכטר, נוס' ב לה). מי הקדימני ואשלם וכו' זה רוק הדר במדינה ונותן שכר סופרים ומשנים (ר' תנחומא, מד"ר ויקר' כז). למה הדבר דומה, לעשיר גדול רווק ואין לו אשה אין ביתו בית (תנחו' בובר, אחרי טו). — ובמהמ"א: ומה טוב לרווקים להקדים להתפלל בהם (בפסוקים אלה) לעת מצא זו אשה (מעבר יבק, מנחת אהרן יב).

רוֹקַח, עי' רקח.

רוֹקֵם, עי' רקם.

רוֹקֵן, עי' רָקַן.

רוֹקֵק, עי' רָקַק.

רור[4]), ממנו רוֹר, רִיר.

רוֹר[4]), פ"ע, — רָר בשרו של אדם, הוריד אכרו רִיר ומגַלֶּה בזובו. eitern ; suppurer ; to suppurate : וזאת תהיה טמאתו בזובו רָר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו טמאתו הוא (ויקר' יה ג). — ואמר הפיטן: יירפא רור ריטפושינו, ייקרא קץ קריבתינו (ינאי, יחוס תאל, קרוב' ויקרא, זולאי, קנג).

יש להגיה רווק שנשא רווקה, ע"כ, וא"כ נמצא במקורות גם ש"נ רַוָּקָה כשמוש הנוהג היום. ובאדר"נ נו"א פרק כג: לבחור שנשא בתולה.]

1) [במשנ' מנק' ליוורנו: רַוָּק.]

2) [אין אלו אלא קצור דברי ר"א המובאים בתוספת' (קידוש' ה י): מי שיש לו אשה ובנים ואינן שרויין אצלו לא ילמד סופרים.]

3) [כרש"י (שמות יב כ): מרוקים פנויים.]

4) [עי' רִיר, הערה.]

רוֹרָה, — מלה שהניחוה מקצת מדקדקים בויקר' יד לז: וי"א שהיא (המלה שקערורות) מלה מרכבת מטעם ותשקע האש ורורות מגזרת רר בשרו, וזה רחוק (ראב"ע, ויקר' יד לז).

רוש[1]), ממנו רֵישׁ, רִישׁ, רָשׁ.

רוֹשׁ[2]), ש"ז, — כמו ב. ראש[3]), צמח ארסי ומיצו המר, ובהשאלה אף כל רעל, גם ארס של נחשים וכדו': ענבימו ענבי רוש אשכלת מררת למו (דבר' לב לב). — ואמר המשורר: אמור לי איך בפיך רוש[4]) ונפת ומי נהר בחכך עם להבים (ר"ש הנגיד, הים גשם, בן תהלים כז, ששון, לח). ערום אשר יתמוך בתוך פיהו שתי צרות, בצד זה רוש ובשני דבש (הוא, יום תמזה, בן משלי תקיז, שם, קל). וגור מהזמן כי מתנותיו כרוש[5]) פתן מעט נפת בקרבו (רמב"ע, זמן הקור, דיואן כו, בודליאנה). וכל צוף אחריו בלתו כקצפו ורוש[6]) עמו כיין חכו ושניו (הוא, יעותו, שעה"ם 68). נאכיל דבש אהב למרעיו ויאמרו רוש[7]) הוא ולא בנו (הוא, תרשיש ו, 56). מפי העט על יד משכיל נפת עם רוש[7]) פתן נטף (שם י, 88). בין מר ומתוק יעמד לבי והם רוש הנדוד ודבש נשיקותיך (ר"י הלוי, מה לך צביה, דיואן ב, 9). עושה רוש ובראשו הקהל יבא (שלמה בונפיד, פולמוס בנכבדי סרגוסה, קובץ על יד יד, טו). משה עפיה המתנשא לכל לראש רוש[8]) ותלאה (שם שם כד).

רוֹתֵחַ, רוֹתְחִים, עי' רָתַח.

רוֹתֶן, עי' רָאתָן.

---

1) [עי' רָשׁ, הערות, וגם ב. ירש, רשש.]

2) [לא נתברר מקור המלה, שאולי שאולה היא מלשון אחרת, והשוה ברומ' virus, ביונ' ἰός (מן ,ϝιός ἰσός) במשמ' רעל וארס, שגם בהן אולי בעקר שם לצמח מן הצמחים, שהוא ושמו באו מארץ אחרת.]

3) [עי' ערך זה.]

4) [בהוצ' הברמן א, 38 : ראש.]

5) [בשירי החל לרמב"ע הוצ' ברודי, כד: כראש.]

6) [בשירי החל לרמב"ע הוצ' ברודי, קנ: וראש.]

7) [בשירי החל לרמב"ע הוצ' ברודי, שסב ושצח: ראש.]

8) [עפ"י הבנה כזו בכתוב (איכה ג ה), אך עי' הערה בעמ' 6315.]

***רָז** [1]) ס״ז, מ״ר, רָזִים, ״רָזוֹת, — דבר נפתר, סוד, Geheimnis ; secret, ואמר בן סירא: לפני זר אל תעש ר ז כי לא תדע מה ילד ספו (ב״ס גני׳ ח יח). — ובתו״מ: בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה להן, מי גילה לבני ר ז זה שמלאכי השרת משתמשין בו (ר׳ אלעזר, שבת פח.). בעלי אמנה ומכסי ר ז י ם ומשיב פקדון ומחזיר אבידה, עליהם הכתוב אומר עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי (דא״ר ב). אני בן עמרם שיצאתי ממעי אמי מהול וכו׳ ונצחתי פמליא של מעלה וגליתי ר ז י ה ם לבני אדם (מד״ר דבר׳ יא). אמר להם (יהושע למרגלים) עשו עצמכם חרשין ואתם עומדים על ר ז ה ם (רמב״י, שם, רות א א). מעשה מבנו של ר׳ חנניה בן תרדיון שנתחבר ללסטים וגלה את ר ז ן והרגוהו (שם איכ׳, ויגרש באבן). — ותאר לאלהים, חֲכַם הָרָזִים: הרואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם ה ר ז י ם [2]), שאין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהם דומים זה לזה (ת״כ, ברכ׳ נח.). — רָזֵי תּוֹרָה, דברים נסתרים בתורה: ונותנת (התורה) לו מלכות וממשלה וחקור דין ומגלין לו ר ז י תורה ונעשה כמעין המתגבר (ר׳ מאיר, אבו׳ ו א). — וְרָזֵי עולם: העוסקים ב ר ז ו של עולם אל ישתכרו (רב אחא בר חנינא, סנה׳ מב.). מי שכל ר ז י עולם גלוים לו ישתה יין וישתכר (ר׳ יוחנן משום רשב״י, שם ע:). — ובתפלה: אתה יודע ר ז י עולם ותעלומות סתרי כל חי אתה חופש כל חדרי בטן ובוחן כליות ולב (ודוי של רב ביוה״כ עפ״י יומ׳ פז:, מובא בתפלת יוה״כ). — ועם ב היחס, בְּרָזִים, ברזין, במשמ׳ בחשאי [3]): בראשונה היו קוברין אותן במהמורות, נתאכל הבשר היו מלקטין את העצמות וקוברין אותן ב ר ז י ם [4]) (ירוש׳ מו״ק א ה). — וכסהב״א: תורה מרובה אתם מבקשים והמון תלמוד ורוב שמועות לשאול הלכה אתם מצפים ולהמון ר ז י י אתם מחמדין להרבות הרים להפלות תושיה גבעות גבעות ומו׳ להרבות הלכות כחול הים ו ר ז י י כעפרות תבל וכו׳ אתם שמחים משרתי ש ר ז זה אחד מן ה ר ז י ם יוצא מבית גנזי וכו׳ (היכלות רבתי כח, ביהמ״ד ילינק ג, 105). ויהי מתנבא להם ומגיד לכל אחד מהם ר ז י אודותיו (יוסיפון, גינצבורג, סח). מדת רב פפא שחישב פ ר ז י לבו (רגמ״ה, ב״ב ל:). קום צא מן הארץ הזאת ואגלה לך תעלומות ו ר ז ו ת (ר״י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 15). וכל ספר משלי מלא אזהרות לבלתי יסת אדם אחרי הנשים ואיך נכשל בו חכם ה ר ז י ם כמוהו (ריקנטי ג, פנוס תר״מ, ב.). — ואמר הפיטן: אז ר ז נרמז לו ודבר דבור נדבר לו (ינאי, אז רז, קרוב׳ ברא׳, זולאי, ג). לאיש חמודות נגלה ר ז חזות לילה (הוא, אז רוב נסים, קרוב׳ שמות, שם, לב). ובעת השמעתם חקיך התמימים עמדו במורא כאחד משלמים ונגלה למו ר ז מלאכי מרומים (שמעון בר יצחק, אם לא אמריך, קרוב׳ ב שבועות). אמר נביא לחזות אני גולה ר ז ו ת (יש מעה, תכמ׳ יוה״כ, סדור רע״ג ב, כח:) — ואמר המשורר: סוד האמת גלו סעפי לי ולאט הבינני לבבי ר ז (רמב״ע, תרשיש ט, 88). ונחנו בעלי קומות קומותינו רמות שמבנו חוזים שחזו כל ר ז י ם (ראב״ע, אל בורלאי, כהנא א, 116). נטה עט כמו מטה עלי ים תעודה עד תגל סודו ו ר ז י ו (ר״י חריזי, תחכי ט, 97).

רזב [1]), ממנו א. מַרְזֵב.

רַזְבּוֹנִית [2]), ש״נ, — מין ממיני הארבה: חגב זה נדיין, מה ת״ל לכינהו למינהו ארבעה פעמים, להביא צפורת כרמים ויוחנא ירושלמית והצדיא ואת הערצוביא ואת ה ר ז ב ו נ י ת [3]) (ספרא, שמיני פרק ה, ומעין זה חול׳ סה.).

---

1) [מן הארמ׳ שבמקרא (דניא׳ ב יח ועוד) ובתו״מ רָזָא, ובסור׳ רָזָא, ובעקר מלה פרסית רָאז במשמ׳ זו.]

2) [רש״י: היודע מה שבלב כל אלו.]

3) [עי׳ בהערה הבאה.]

4) [כך כנראה הנסחה הנכונה בירוש׳ ואף הגניזה (גינצבורג, 192): ב ר ז י ן, ובא כאן ברזים כמו בְּרָז בתרגי׳ של חֶרֶשׁ (יהוש׳ ב א), בַּלָּט (ש״א יח כב). ואין ללכת אחר נסחת התוספת׳ (סנה׳ ט ח): בארון, בארזון, ומסכת שמח׳ י״ב: בגלוסקמא, בארזין; ואין לפרש לא כמ״ר של אֶרֶז במשמ׳ תיבה (יסטרוב) ולא כשם מקום (לוי).]

---

1) [אין כאן אלא מבטא אחר של ר ז ף הבא בסור׳ במשמ׳ הַזָּיָה ונזילה, בהפוך ההגה האטום פ לצלילי ב, בהשפעת ז שלפניו. ועי׳ הערת המחבר לערך א. מַרְזֵב; ונראה שיש לצרף לכאן אף זַרְזִיף, עי׳ בעמ׳ 1400, וגם ז ר ב.

2) [עי׳ בהערה הבאה.]

3) [כך בגרסת הערוך, ובדפוסי הגמרא הרזבנית.

רזה [1]), ממנו רָזָה, א. רָזֶה, א. רָזוֹן, רָזִי, *רְזִיָּה.

רָזָה, פ״י—השמיד, הכרית [2]): נורא יי׳ עליהם כי רָזָה את כל אלהי הארץ (צפנ׳ ב יא). — ואמר המליץ: כי זכר את דבר קארל י״ב מלך שוועדען אשר רזה בארץ ליטא את עשרים אלף אנשיו בהצותו עם פטר א׳ קיסר רוסיה (רמח״ג, הלרפתים ברוסיה, 12). — ופ״ע, נעשה רָזֶה: לא יערב לכילי אכל ומצרת עינו ירזה (ב״ז, ב״ס יד י). ונוהג בדבור ובספרות.

—נפע׳, יֵרָזֶה, — נִרְזָה הבשר וכדו׳, נעשה רָזֶה, כָּחַשׁ: והיה ביום ההוא ידל כבוד יעקב ומשמן בשרו יֵרָזֶה (ישע׳ יז ד). — ובתו״ם: שדה שנזדבלה בזבל עכו״ם וכן פרה שנתפטמה בכרשיני עכו״ם, תני חדא שדה תזרע פרה תשחט, ותניא אידך שדה תבור ופרה תרזה (ע״ז מט.). — ובסהמ״א: וגם לנשדפים ולנרזים בבשרם ישיב לתחילתם להפריח בשר ולדשן עצם (אסף, 84:). וראית את נחיריו חקקו ונשדפו ונרזו וראית על בבת עיניו כאבק (שם, 140). ובעשור לחדש הזה כל עין דמע בדם יזה וכל לב ירזה (ר״י חריזי, תחכ׳ ה, 66). הגופות אשר ירזו בזמן ארוך הנה ראוי שתהיה השבתת במזון (פרקי אבוקרט, תרג׳ יעקב בר יוסף זבארה, כ״י ביהמ״ד שכטר, דף 10). הם (ההרקות) יפעלו בליחות שלש פעולות כל פעולה מהנה עוזרת להרזות (קאנון ד ז ד ו). אשה שנפסקו פרחיה ארבעה חדשים ונרזו פניה מאד והפסידה חפץ המאכל (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד ג). — ואמר הפיטן: מה טובו סוקלי הזונה בית אב והנמצאת בשדה בל תרזה (רסע״ג, אזהרות, סדור רסע״ג, רז). — ואמר המשורר: לאומים יחפזון ועמים ירגזון, בפחדו ירזון בפחדם גבורים (דונש, דעה לבי, תשו׳ על מנחם, 1). בהרזות בשר אחד יהי אחר שמן בשר (ר״ש הנגיד, בהרזות, בן קהלת לב, ששון, רע). לזאת אבכה וירזו [1]) רב בשרי עדי מרב רזוני יבך ראי (ר״י חריזי, הענק קמ). כה (באשה) נפחתו פחות בה נרזו הרזונים, בה ירדו למצער אבירי השמנים (עמנו׳, מחב׳ א, 13).

—פע׳, *רִזָּה, או הִפע׳ *הִרְזָה, [2])—א) הִרְזָה את המכה, המאיר, חזק והגדיל את כאב המכה: מים מרזים [3]) מכה (הלכ׳ פסוקי לתלמידי רב יהודאי גאון, 1). — ב) עשה שיהיה הגוף רָזֶה, גרם לרזון: ואמנם המים המלוחים מרזים ומכחשים (קאנון א ב יב יו). הקיא אם יהיה שוה קודם המאכל ואחריו ישמין, אך הרב מרזה (שם ד ז ד ו). — ואמר הפיטן: דבר בקדשו לחדי ולהעליזי דבות פורכי משמן מרזי (יהודה בר מנחם, אכי חומה, יוצר לשבת הגדול, מחז׳ איטלי א, לא).

א. רָזֶה, ת״ז, נק׳ רָזָה, —כחוש וצנום, בנגוד אל בריא ושמן mager; maigre; spare: ומה הארץ השמנה היא אם רָזָה היש בה עץ אם אין (במד׳ יג כ). ושפטתי בין שה בריה ובין שה רָזָה (יחזק׳ לד כ). — ובמדר׳: אמר להם (משה למרגלים) הסתכלו באבנים ובצרורות שלה, אם של צונמא הם הם שמנים, אם של חרסים הן הם רזים (תנחו׳ שלח ו).

ובד״ס: הרובנית, הורבונית, הראיבונית, החרזונבות; ובספרא וים: הארזבונית. ואלה דברי וים בהערתו: בגמ׳ גרסינן (חגב, זה) גדיין ור״ב בוספיא הביא מתרגום ירושלמי ראיה לנוסחא שלנו שתרגם ואת החגב וית נרזבה דהיא גדונא ואולי היא נרזבא היא רזבונית או זרבונית כגי׳ הערוך ערך יוחנא אבל מכאן נראה שחגב דקרא אינו רזבנית כי מרבה רזבנית מלמינהו, ע״כ.]

[1]) [וכן בסור׳ אתרזא, בערב׳ רַדִיַ a) במשמ׳ רָזָה וכחש. ובכתבות מתדמור בא רזאין במשמ׳ פחיתת כספים (לידזברסקי, Handbuch, עמ׳ 368) אך זה אולי כדעת G. Hoffmann, משרש אחר, כשמוש הפעל אִרְתַזַאַ b) במשמ׳ פָּחַת, התמעט, בערב׳. ועי׳ גם במלונו הסורי של ברוקלמן, מהד׳ ב׳, עמ׳ 723.]

[2]) [זאת בקרוב הוראת הפעל על פי הענין, כדברי ראב״ע (שרזה והכרית כל אלהי הארץ) וכשבעים (ἐξολεθρεύσει), ות״י תרגם כלשון השפלה (אמאיך), ורש״י מפרש: התיש כחם; רד״ק: יכחש את כל אלהי העמים, ע״כ, הכל כפי הבנת הענין. מן החדשים יש שמטילים ספק בקריאת המסרת, ואף שהציעו לגרוס: זֵרָה בהפוך סדר האותיות, ואינו מסתבר.]

a) ردى b) ارتزأ

---

[1]) [מנקד וַיֵּרָזוּ קל, צ״ל וַיֵּרָזוּ, נפע׳.]

[2]) [בדגמאות שבביני׳ אין להבחין לאיזה בנין הכונה.]

[3]) [עפ״י הארמ׳ שבבבלי (יבמ׳ מז: ועוד): דמיא מרזו מכה, ע״כ, ואמנם לא הברר שמוש הפעל בארמ׳ כל צרכו.]

— ובפהמ"א: כי הכבש הבריא והיקר הוא הנבחר לטבוח מן הרזה הקטן כי הרזה לא נשא אליו ראשו כי מה בצע יש בשביחתו בהיותו בלתי שמן (ספר תלמידי מנחם, ערך חלוף, 76). כי המקום הזה נמאס ונבזה ובלתי שמן כי אם רזה (ר"י זבארה, שעשועים ג, דוידזון, 21). יאפס הכח מהם ומתדלדלות תמיד ורזות וגופם יתקרר (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ז ג). — ואמר המשורר: הכי יקריב לך זה שור וזה תור בלב נכון מאד שמן ורזה (רסע"ג, שניס כפגשו, ביאליק-רבניצקי ג, 44). — ובמליצה: וכבר שב דברך רזה אחר שהיה שמן (ר"י א"ש, מוסרי א כח).

ב. *רָזֶה, ש"ג, — כמו רָז, ואמר הפיטן: כי נשבעתי בקיום רזה, יען אשר עשית את הדבר הזה, צקון הניטיך בצר למו אחזה (מחיר בר יצחק, אל הר המור, פליט' ג עבי"ח).

א. רָזוֹן, ש"ז, — כליון, תמונת הדבר הכלה ורזה, Schwund; amaigrissement, dwindling: לכן ישלח יי' צבאות במשמניו רָזון ותחת כבדו יקד יקד כיקוד אש (ישע' י טז). עוד האש בית רשע אצרות רשע ואיפת רָזון זעומה (מיכ' ו י). ויתן להם שאלתם וישלח רָזון בנפשם (תהל' קו טו).—ובפהמ"א: שמנם ואדמימותם (של הפנים) מורים על תגברת הדם, ורזונם עם הכרכומות מורה על תגברת האדומה, ורזונם עם דעיכה וכהות מורים על תגברת היבש השחורי (קאנון א א מ ג). — ואמר הפיטן: לברכה ולא לקללה, לחיים ולא למות, לשבע ולא לרזון (תפלת טל וגשם). קבע ברכת מזון באש ובהפזון ולא תמצא רזון בענוי כפורים (רסע"ג, אזהרות, שמר לבי, ביאליק-רבניצקי ג, 137). רזון בתוך רוזני שלת אילותי, רואי ראו פני בושו בדלותו (ראב"ע, איפה בני, איגר 144). האל יום שלח במשמני רזון לסבל כל עצה (הוא, אמרר בבכי, שם 167). —ואמר המשורר: ולא יכה משמן בשרו והמונו במו רזון (ר"ש הנגיד, בן משלי, הרכבי, 148). כי סוף אנחה הנחה עקב רזוני מזוני (רסע"ג, נחר בקראי, שירי שלמה לדוקס א). זכר נעורים ישלח חולש בלבי ורזון (רמב"ע, תרשיש ה, 50). ויאבל בהפזון בלא ברכת מזון ולא ימצא רזון בענוי כפורים (ראב"ע, משמן בקוניא, כהנא א, 162). לזאת אבכה וירז רב בשרי עדי מרב רזוני יבך ראי (ר"י חריזי, פענק קט).

ב. רָזוֹן [1], ש"ז, — כמו רֹזֵן, שר, קצין: ברב עם הדרת מלך ובאפס לאום מחתת רָזון (משלי יד כח). — ואמר המשורר: זכר נעורים ישלח חולש לבי ורזון, שוו בבכיי עליהם עשיר ואיש רש ורזון (רמב"ע, תרשיש ה, 50).

רזח [2], ממנו מִרְזֵחַ, מַרְזֵחַ, *רָזַח.

*רָזַח [3], פ"ע, — עשה מרזח ומספד, התאבל, trauern; pleurer; to mourn: ויהי כקרא חכמי דת איגרותיו ויקרעו בגדיהם ויירזחו במספד על עניי הצאן (רסע"ג, גוף ספר המועדים, שעדיאנה שכטר, 11).

א. רָזִי, — מלת קריאה בצער, כמו אוי, אבוי, wehe; hélas; alas: מכנף הארץ זמרת שמענו צבי לצדיק ואמר רָזִי [4] לי רָזִי לי אוי לי בגדים בגדו ובגד בגדים בגדו (ישע' כד טז). — ואמר המשורר: בדבר תוך מטה תוך ים רגלי ואמר רזי רזי לי וישמע מהיכלו קולי (ראב"ע, אפרוש כף, כהנא א, 16). רזי לי עת אראה עבד נבזה בעמי יעצור (ר"י נגארה, יהלמני ישופני, עולת תמיד, פזמ', קלט).

ב. *רָזִי, ר"ז, — שֵׁמֶר כרז, מתכונת הרז והסוד, סודי, geheim; secret: בשחר בשחר כצאת אנשי הפלאות היחידים הגדולים ויתומי העולם לתעות

1) [עי' רֹזֵן, הערה, ואמנם רש"י מבאר רָזון בש"ע מפשט רָזוּת, ואינו נראה.]

2) [עי' בהערות המחבר בעמ' 3322 וכו'.]

3) [פעל שגזור אותו הפיטן מן מַרְזֵחַ (עין שם), ביחוד ע"פ שמוש מלה זו בתו"ם.]

4) [כנראה קרובה המלה אל רָזָה (עי' בהערה שם) ואל א. רָזון, ואולי אף אל רָזָא(a), הפחית, מעט בערב', וכן רד"ק: רזי לי, כלומר רזון לי, כאלו אמר משמן בשרי ירזה על זה, ע"כ. ואפשר שבטאה המלה בקריאת צער שלא כנקוד המסרתי, שהוא מתכון להבנה כש"ע רָז בכנוי המדבר, כי כן תרגמו כל התרגומים הקדומים, השבעים (שאמנם נוסחם שונה בכתב היד), ולג' ות"י, ובדרך זו הלכו רש"י, ריב"ג ואחרים ממפרשני ישראל.]

a) رزأ

בדד בתוך ערפלי ערבות וכו' ויצאה היא היחידה והרזית כמוהם וקדמה את עיניהם באורה הצנוע (ח"נ ביאליק, מגלת האש, השלח טו, 460).

רָזִיאֵל [1], שם מלאך המגלה רזים וסודות לבני אדם [2]: ופגע בו גליצור המכונה רזיאל וכו' ולמה נקרא גליצור שמגלה טעמי צור, רזיאל שומע מאחורי הפרגוד מה שנגזר להיות ומכריז בעולם ועומד אליהו ז"ל על הר חורב ושומע קול הכרוזה מפיו והולך ומשמיע הקיל בעולם, וכן כתוב כי עוף השמים יוליך את הקול זה רזיאל, ובעל הכנפים יגיד זה אליהו (ילקוט ראובני, סוף משפטים). אני ראיתי גליצור המכונה רזיאל העומד אחורי הפרגוד ושומע מה שנגזר ומכריז (הגדת שמע ישראל, ביהמ"ד ילינק ה, 166). ומצוי בזהר ובשאר ספרי קבלה. —וספר רָזִיאֵל, שם ספר בקבלה [3].

רְזִיָּה [4], ש"נ,—כמו א. רָזוֹן, תכונת הדבר המרזה: הנהגת הרזיה היא הפך ההשמנה (קאהן ד ז ד ו).

רְזִימָה, ש"נ, — כמו רְמִיזָה [5]: לשון סתר להם (לזנעגאמביען) אשר בה ידברו ע"י אותות ורזימות (צייכענשפראכע) (ר"ש בלוך, שבילי עולם ב, כ).

רזם [6], ממנו *מְרֻזָּם, *רְזִימָה, רָזַם.

רָזַם [7], יִרְזְמוּן, — רזמו העינים, תשש וחלשו, schwach werden; s'affaiblir; to weaken: מה יקחך לבך ומה יִרְזְמוּן עיניך (איוב טו יב). — ובסהמ"א במשמ' רמז, andeuten; indiquer; to indicate: בעיניה תרזם (הרכבה) עלי לב היא מדברת (אסף ג כא). כי גם בארץ ציה וצחיחה וכו' גם שם ירזמון עליהם הרחבים והארוכים מחסה ומסתור להיעפים במדבר (ר"ש בלוך, שבילי עולם א, אפריקא בכלל, ד). — ואמר הפיטן: כי קיהה קילקל קילל קודש, כי רמות רמז רעות רזם (ינאי, כי אמר, קרוב' ויקר', זולאי, קלד). הירזמון [1] עפעפים או יעריסון מעים לפני אשר שם אזנים לקשוב וניב לשפתים (יקר אדון, קונטרס הפיוטים, 6). ירהיבוני עיניך יפה בעת ירזמון רבים חללים יפילון ובחצים ילחמון (ר"י נגארה, ירהיבוני עיניך, עולת תמיד, פזמ', רה).

רזן [2], ממנו ב. רָזוֹן, רֹזֵן, *רָזַן, *רְזֻנּוּת.

רֹזֵן [3], מ"ר רֹזְנִים, רוֹזְנִים, — נכבד, שר, קצין, Würdenträger, Fürst; dignitaire, prince; dignitary, prince: שמעו מלכים האזינו רֹזְנִים (שופ' ה ג). הנותן רוֹזְנִים לאין שפטי ארץ כתהו עשה (ישע' מ כג). והוא במלכים יתקלס וְרֹזְנִים משחק לו (חבק' א י). יתיצבו מלכי ארץ וְרוֹזְנִים נוסדו יחד (תהל' ב ב). בי מלכים ימלכו וְרֹזְנִים יחקקו צדק (משלי ח טו). אל למלכים שתו יין וּלְרוֹזְנִים או שכר (שם לא ד). ואם מלך במלכם ורזן ברזנם אם אדם אש אדם שם איש יסת שם אתוד בשער

---

[1] [נזכר בספר חנוך הסלבי לג י, ובתרגום הארמי לקהל' י כ: ארום רזיאל מלאכא מכריז בכל יומא מן שמיא על טורא דחורב ומהלך קליה בכל עלמא, ע"כ ועי' JE, ערך Raziel]

[2] [דכד הוה אדם בגנתא דעדן נחית ליה קב"ה ספרא על ידא דרזיאל מלאכא קדישא ממנא על רזי עלאין קדישין וכו' (זהר בראש', נה).]

[3] [עי' JE, ערך Raziel, Book of.]

[4] [אך אולי הכונה לש"ע נגזר מן ההפ' הִרְזָה ע"ם השמנה.]

[5] [ע"פ הבנה זו של רָזַם במקרא, ועי' שם הערה.]

[6] [עי' בהערה שאחר זו.]

[7] [מתרגמים ומפרשים הבינו פעל זה כשכול הגאים במק' רָמַז, ולפי זה אף שמושו בסהמ"א, כאלו היתה כונת הכתוב: לאן יקחך לבך ולמה ירמזון עיניך. אך למעשה לא זאת הכונה אלא: מה יקח ממך את לבך (כלשון הוש' ד יא: זנות יין ותירוש יקח לב) ולמה נחלשו עיניך מראות, כמשמ' רזם a), היה כחוש וחלש, בערבי. ועי' בפרושו של טורטשינר לכתוב.]

[1] [כנראה במשמעת היעריסון שלקמן הערת בן־יהודה בשולי הספר.]

[2] [עקר משמ' השרש היא כָּבֵד, ומכאן נכבד ויקר, וכן בערב' רַזֻנַ b) היה כבד, בלשון מהרה רזין, כָּבֵד וכדו'.]

[3] [למעשה אין רֹזֵן במ"י בנקוד במקרא' ובמקומו בא רָזוֹן במ"י, רֹזְנִים, רוֹזְנִים במ"ר, בשנוי המשקל, כדגמת פֵּן — פָּנִים, חָרָשׁ — חֲרָשִׁים ובדומה.]

a) رزم b) رزن

2 (כתבת אזמיר מקרא עפה צקיליקיה, ג, 12—14). — ואמר בן סירא: שרי גוים במוסתם ורוזנים במחקרותם (ב״ס גני׳ מד 7). — ובתו״מ: ולרוזנים אי שכר וכו׳ מי שכל רוזני עולם משכימין לפתחו ישתה יין וישתכר (סנה׳ ע:). ולרוזנים אי שכר וכו׳ שני רוזנים (בני אהרן) היו לי ולא מתו אלא מפני היין (מד״ר ויקר׳ יב). — ובספהמ״א. גם במשמ׳ עשיר ונדיב: ע״ד החובות אשר חייבים האלופים הרוזנים וקצינים מנהיגי מדינות ליטא יצ״ו (פנקס ליטא, האסיף תרכ״ד, 156). וראיתי אני אחרי ראי אופן אחר טוב אף נעים בו אמציא לכם רוזני נחמה כפולה ומכופלת (אגרת אברהם היכיני, REJ XXVI, 223.). עתה שימו על לב אתם הנעימים רוזני כמה יש לכם להנחם על המנות אביכם (שם שם). — ואמר הפיטן: רוזנם ברכו כשולחו ביום שמיני (יוצר׳ ?, אז מיולכו, קדושתא לשמיני עלרת, אלהי, שפה). שמור לפי סלים, הם הקשב קובלים, טרוד נוף בהולים, יחיל רוזני בעלים (שלמה הבבלי, אין לוך, זולת שבת א חנכה). — ואמר המשורר: כבר אבד בנו עבאס וריעיו ומודעיו לאל הלל יחודש והרוזן אשר נוסד בסודו יחובט חיש כמו קצה ויודש (ר״ש הנגיד, כבר אבד, בן תהלים לא, ששון, כו; הברמן א, 28). כפר ברית מלכי אדמה עם שאול גם מחשבות הרזנים חפרו (רשב״ג, בימי יקותיאל, צבודי, 13). מאור עולם יסוד אדני מכוניו ועמודי מרומים בו נכונים אשר כל רוזנים אליו מיחלים ולדברו מקוים כל פגנים (הנ״ל, ואת יונה, שעמ״ש 37). ותשיג רוזני היום כמו כן מחוסרים בדעתם ושונים (הנ״ל, עטה הוד, דוקס ע, 15).

רָזַן, קל לא נמצא.

—התפע׳, °הִתְרוֹזֵן, — עשה את עצמו כרֹזֵן (?) ואמר המשורר: טמא לבב אטום אזן ומתרוזן[1]) ולא יקשיב ולא יאזן (ר״מ עבזי, יקול, שירי תימן, 194).

°רַזְנוּת, רֹזְנוּת, ש״נ, — מצב הרוזנים והשרים, שררה: מחתת רזון, חסרון רזנותו הוא, כביכול נותן מכבודו לאלהי נכר (רש״י, משלי יד כח).

1) [כך אידלזון, לפי הכתיב המקים גם בכתבי יד. אך לפי הענין אפשר שהכונה ומתריזון או: ומתריזן, מן תרז.]

רָזַק, עי׳ רָסַק.

רחב [1]), ממנו °הִרְחִבָה, °הִתְרַחֲבוּת, מֶרְחָב [2]), רָחָב, רַחַב, רָחָב, רֹחַב, רְחֹב, רָחוֹב, °רַחֲבָה, °רַחֲבוּת.

רָחַב, פ״ע, רַחֲבָה, — היה רחב, עבה ומרוּח, weit, breit sein; être large, ample; to be wide, large: ורחבה [3]) ונסבה למעלה למעלה לצלעות (יחזקאל מא ז). — ורחב פי אדם, נפתח לרוחה בקריאת שמחה: עלץ לבי ביי׳ רמה קרני ביי׳ רָחַב פי על אויבי כי שמחתי בישועתך (ש״א ב א). —ורחב הלב בשמחה: אז תראי ונהרת ופחד ורחב [4]) לבבך (ישע׳ ס ה). —ואמר המשורר: רחב פי הקיץ ויקרא, מחרפה שם החורף נקרא (ראב״ע, אל אחד, איגר 122). — °ורחבה האות, נפתחה תנועה במבטאה: כי אותיות הגרון ירחבו וירחיבו אשר לפניהם וכו׳ כמו לַעֲשׂות היה ראוי להיותו על משקל לִבְנוֹת (הנ״ל, לחות, עז:).

—נפע׳, ע״נ נִרְחָב, — כמו רָחַב: ירעה מקניך ביום ההוא כר נִרְחָב (ישע׳ ל כג). —°נרחב פסיעה, המהלך בצעדים נרחבים, ואמר המשורר: והאל שהביאך עד הלום הוא ינהלך לאט נרחב פסיעה (ר״ש הנגיד, כמונוסי, בן תהלים סח, ששון, מז). — °ובמשמ׳ נעשה רחב: רואין שבעה העליונים כאילו הן חקוקין מבפנים ונרחבים למדת הרגלים (רש״י, עירוב׳ יח:, ד״ה חוקקין). דנסתר ונרחב הנקב ויורד הגדיל למטה (הנ״ל, מנח׳ מב., ד״ה דקתר). —°ונרחבה הלשון:

1) [גם בערב׳ רַחֻבַ, רַחִבַ a), בכוש׳ רַחַב, היה רָחָב, בשבא׳ רחב כבעברי, באשור׳ רִיבִית (במקום רחבית), כמו רְחוֹב בעבר׳, ובאוגריתי׳ בא רחבת במשמ׳ כלי (רחב ?) ליין. ומצוי השרש בשמות פרטיים של בני אדם ומקומות: רְחַבְעָם, רְחַבְיָה, רְחֹבוֹת ועוד. בארמ׳ נדחק השרש מפני רוּח, הקרוב אליו במשמ׳ ובצלצול, וכנראה גם במקורו.]

2) [ואף מֶרְחֲבְיָה, לפי נוסח כ״י ודפוס׳ שונים (תהל׳ קיח ה).]

3) [מן החדשים היו שהציעו כאן תקונים, שאינם מסתברים.]

4) [בקצת ספרים וְרָהַב (עי׳ א. רָהַב) וכך נראה.]

a) رحب

הרחבות נרחבה בהם הלשון (ר״י א״ח, או״ד ב). — *ונרחבה האות, כטאו ונקדו אותה בפתח, כהרחבת התנועה: ויחן את פני העיר, היה ראוי להיות כמו ויבן לו בית, והנה נרחב החי״ת רק לא הרחיב שיש לפניו, ולא כן העי״ן וכו׳ שער על משקל ארץ, רק נרחב והרחיב (ראב״ע, צחות, עז:).

— הפע׳, הרחיב, הרחב, הרחיבה, הרחבת, הרחבת, הרחיבו, מרחיב, הרחיב, הרחב–, הרחיבי, הרחבי, תרחיב, ירחיב, תרחיבו, ירחיבו, — הרחיב האדם את משכבו, את גבולו [1]), מקום אהלו וכדו׳, הוסיף עליהם ברחב, to widen; élargir; erweitern: הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי (ישע׳ כד ב). כי מאתי גלית ותעלי הרחבת משכבך ותכרת לך מהם וכו׳ (שם כז ח). על בקעם הרות הגלעד למען הרחיב את גבולם (עמו׳ א יג). —והרחיב האלהים את גבול העם וכדו׳: כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבולך (שמות לד כד). כי ירחיב יי׳ אלהיך את גבלך כאשר דבר לך (דברי יב כ). ואם ירחיב יי׳ אלהיך את גבלך כאשר נשבע לאבתיך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבתיך (שם יט ח). ברוך מרחיב גד (שם לג כ). — הרחיב את מדורת האש, הגדיל אותה, עשה מדורה גדולה: כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן העמיק הרחב [2]) מדרתה אש ועצים הרבה (ישע׳ ל לג). —והרחיב קרחתו, עשה לו קרחה גדולה: קרחי וגזי על בני תענוגיך הרחבי קרחתך כנשר כי גלו ממך (מיכ׳ א יו). — והרחיב האדם את פיו, פתח אותו לרוחה: אנכי יי׳ אלהיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו (תהל׳ פא יא). —והרחיב פיו על פלוני, פתח פיו לחרפו [3]): על מי תתענגו על מי תרחיבו פה תאריכו לשון (ישע׳ נז ד). וירחיבו עלי פיהם אמרו האח האח ראתה עינינו (תהל׳ לה כא).

— והרחיב את נפשו, פתח את גרונו [1]) לרוחה: לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק (ישע׳ ה יד). אשר הרחיב כשאול נפשו והוא כמות ולא ישבע (חבק׳ ב ה). — והרחיב אלהים צעדו של אדם תחתיו, נתן לו לצעד במרחב ללא מעצור, פתח לפניו דרך רחבה: תרחיב צעדי תחתני ולא מעדו קרסלי (ש״ב כב לז). — והרחיב לאדם במשמ׳ זו: כי עתה הרחיב יי׳ לנו ופרינו בארץ (בראש׳ כו כב). בקראי ענני אלהי צדקי בצר הרחבת לי חנני ושמע תפלתי (תהל׳ ד ב). — והשחד: מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו (משלי יח יו). — והרחיב את לב האדם, נתן לו לב רחב ופתוח לדעת: דרך מצותיך ארוץ כי תרחיב לבי (תהל׳ קיט לב). — ובמשמ׳ פ״ע, הרחיבו הצרות, הפכו למרחב: צרות לבבי הרחיבו [2]) ממצוקותי הוציאני (שם כה יז). — ובתו״מ: שילוח היה מוציא מים בכאיסר, אמרו, נרחיבנו כדי שירבו מימיו והרחיבוהו ונתמעטו מימיו, וסתמוהו וחזר לתחילתו (רשב״ג, תוספת׳ ערכ׳ ב ו). אי זהו חינוך קברות וכו׳ מאריך בו מצד אחד ומרחיב בו מצד שני (ריב״ל, ירוש׳ מו״ק א ו). מרחיב לפניהן את הקרע (ר׳ יוחנן, שם גיט׳ ב ג). בשר ודם בונה בניין ובשעה שהבניין עולה בידו הוא מרחיב ועולה, ואם לאו הוא מרחיב מלמטה והוא מיצר מלמעלה (מד״ר בראש׳ א). —*והרחיב לפלוני את הדרך, תאר לו את הדרך במלים כלליות ולא בדיוק: ומרחיב לו את הדרך, אם שאלו להיכן הולך יפליגנו כשם שהפליג יעקב אבינו לעשו שאמר לו עד אשר אבוא אל אדוני שעירה והלך לסוכות (שם ע״ז ב א). — ואת המצרים, לא קבע גבולות מדיקים: המוכר שדה לחבירו בבקעה גדולה, אע״פ שמצר לו מצרים החיצונים, מצרים הרחיב לו (רבה בר אבוה, ב״ב סא:). —*והרחיב את דעתו של אדם, גרם לו הנאה ונחת רוח: שלשה דברים מרחיבין דעתו של אדם, אלו הן דירה

---

[1]) [מעין זה בכתבת אזתוד מלך דננים מקרא טפה בקיליקיה, א, 4 וכו׳: ירחב אנך אית ארץ עמק אדן למםצא שמש ועד מבאי.]

[2]) [ביחזקאל כד ט וכו׳: גם אני אגדיל המדורה. הרבה העצים הדלק האש.]

[4]) [באותה משמ׳ בא גם הגדיל פיו ואף הגדיל בלבד.]

[1]) [זאת משמ׳ נפש בצרוף זה בהקבלה אל פער פה, ועי׳ צואר, צפור, הערות.]

[2]) [ואולי צדקו הגורסים: צרות לבבי הרחב וממצוקותי הוציאני; ואחרים מציעים: הרהיבו, כלו׳ הפחידו לבכי.]

נאה ואשה נאה וכלים נאים (ברכ' נז:). — *והרחיב אדם את דעתו על דבר, התגאה בו: לא בשמים היא, לא תמצא במי שמגביה דעתו עליה כשמים ולא תמצא במי שמרחיב דעתו עליה כים (רבה, עירוב' נה.). — *הרחיב ידיו, נתן ביד רחבה ונדיבה: לפי שחיבב את התורה והרחיב ידיו לפזר ממונו כדי שלא יצטרך שבט יששכר לפרנסה (מד"ר במד' יג). — וכפ"ע. *במשמ' נעשה רחב, בפרט בצרופים כגון מַרְחִיב ועולה, מרחיב והולך: ארובות זו על גב זו וכו' מרחיבות מלמעלה ומצירות מלמטה, מן הצד ולמטה טמא, מן הצד ולמעלה טהור, מרחיבות מלמטה ומצירות מלמעלה אינו טמא אלא בנגד הצד בלבד (תוספת' אהילו' סוף פרק יא). שעתידה ארץ ישראל להיות מרחבת[1] ועולה מכל צדדיה כתאנה זו שקצרה מלמטה (ספרי דברי א). שתחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח (שם שם שנה). בשעה שברא הקב"ה את הים היה מרחיב והולך עד שגער בו הקב"ה ויבשו (ר"ל, חגי' יב) שקופות אטומות היו, מקטינות מבפנים ומרחיבות מבחוץ כדי להוציא אורה לעולם (ר' חנינא, מד"ר ויקר' לא). — ובפהמ"א: מתפשט המצר ומרחיב לצד צפון של עולם וכו' שהתחיל להרחיב משעבר את קדש ברנע (רש"י, במד' לד ד). ובשמגיע כנגד הגלגל מרחיב הגבול ויוצא חוט המיצר לצד הצפון (הוא, יהוש' טו ז). שהאולם מרחיב מן ההיכל ומן התאים ט"ו אמה לצפון וט"ו אמה לדרום (הוא, יחזק' מא יד). והחור הולך ומרחיב (הוא, משלי יז ז). כן ירחיב זה ויתעבה (הוא, שבת קלג., ד"ה מקוטנא). שתילי כרוב שהולכים ומרחיבין העלים הראשונים (הוא, פסחי' לד., ד"ה וכי תימא). וכשמשתחוים ונופלים נעשה להם נס והמקום מרחיב עד שיש ביניהן ארבע אמות (הוא, יומ' כא., ד"ה משתחוים). כשהן חבופות יותר מדאי נוטל א' מבינתים כדי שיהא מקום להרחיב ולהתפשט (הוא, ב"ק קיט:, ד"ה ועולרי). התלמידים מוסיפין חכמת הרב ומרחיבין לבו (רמב"ם, ת"ת ה יג). שהרוצה לזכות עצמו יכוף יצרו הרע וירחיב ידו ויביא קרבנו מן היפה

[1] [כך גם בילק' שמעי' (זכר' תקעה); אך במד"ר שה"ש (צוארך כמגדל השן) מתרחבת, עי' לקמן, התפ', וברש"י (שה"ש ז ה): שעתידה להרחיב.]

המשובח ביותר (הוא, איסורי המזבח ז יא). והשמחת מרחבת הלב ומארכת ימיו של אדם (ר"י בן נחמיאש, משלי כח טז). — *והלשון מרחיבה, מדברת במשל ומליצה: כי הלשון בן אמתחה ומנהגה שתרחיב ותשאיל ותדמה, כאשר מרחיבה ואומרת שהשמים מדברים (ר"י א"ס, או"ד ג). — *והרחיבה אות הגרון אות אחרת, גרמה לה שתנקד ותֻהגה בפתיחת התנועה: ודע כי אותיות הגרון ירחבו וירחיבו אשר לפניהם וכו' כמו לַעֲשׂוֹת היה ראוי להיותו על משקל לִבְנוֹת וכו' וַיִּחַן את פני העיר היה ראוי להיותו כמו וַיִּבֶן לו בית, והנה נרחב החי"ת רק לא הרחיב שיש לפניו וכו' שַׁעַר על משקל ארץ, רק נרחב והרחיב (רא"ע, צחות, עו:). — *לִכְשֶׁיַּרְחִיב[1], עד שירחיב לנו ה', עד שתהא אפשרות לכך, נוהג בספרות ובדבור.

—התפ', *הִתְרַחֵב, — נעשה רחב: עתידה ירושלים להיות מתרחבת[2] בכל צדדיה עד שתהא מגעת לשער דמשק (מד"ר שה"ש, צוארך כמגדל השן). — *ועל הלשון: כי לשוננו לשון נפלאות ודבריה דברי נבואות, כי היא צרה ותתרחב לנו, וקצרה ותספיק לכלנו (ר"י חריזי, תחכ' א, 19).

—הפעי', *הֻרְחַב, הורחב, —נעשה רחב: שהרי תורחב מקום מושבה והוחלק מבעוד יום ואינו מוזז עפר (רש"י, שבת כ:, ד"ה קליקוטא).

א. רָחָב, ת"ז, — גדול, עָבֶה ומְרֻוָּח; weit; large[3]: וארד להצילו מיד מצרים ולהעלתו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורְחָבָה אל ארץ זבת חלב ודבש (שמות ג ח). חמות בבל הָרְחָבָה ערער תתערער ושעריה הגבהים באש יצתו (ירמ' נא נח). כוס אחותך תשתי העמקה והרחבה[4] (יחזק' כג לב). ארכה מארץ

[1] [עפ"י לשון הכתוב: כי יַרְחִיב יי' אלהיך את גבלך (דבר' יב כ).]

[2] [נ"א: מרחבת, עי' הפעי' והערה שם.]

[3] [אין תאר זה משמש במקרא אלא במשמ' חוּבית זו, ולא במדידת הרחב כדרך לשונות אחרות (כאלו: רחב כך וכך) ובשמוש זה בא במקרא השם רֹחַב: רָחְבּוֹ כך וכך. אך עי' לקמן בתו"ס.]

[4] [אף בשני המקומות האחרונים אין רָחָב דוקא מורה על הכוון לרחב, אלא על גודל לכל צד.]

מדה ורחבה מני ים (איוב יא ט). וכטובך הרב אשר נתת להם ובארץ הרחבה והשמנה אשר נתת לפניהם לא עבדוך (נחמי׳ ט לה). ורחב ידים באותה משמ׳: האנשים האלה שלמים הם אתנו וישבו בארץ ויסחרו אתה והארץ הנה רחבת ידים לפניהם (בראש׳ לד כא). כבאכם תבאו אל עם בטח והארץ רחבת ידים וכו׳ מקום אשר אין שם מחסור כל דבר אשר בארץ (שפט׳ יח י). צנוף יצנפך צנפה כדור אל ארץ רחבת ידים (ישעי׳ כב יח). כי אם שם אדיר יי׳ לנו מקום נהרים יארים רחבי ידים בל תלך בו אני שיט וצי אדיר לא יעברנו (שם לג כא). זה הים גדול ורחב ידים (תהל׳ קד כה).—והחומה הרחבה, ככנוי למקום בירושלים: על ידו החזיק עזיאל בן חרהיה צורפים ועל ידו החזיק חנניה בן הרקחים ויעזבו ירושלם עד החומה הרחבה (נחמ׳ ג ח). וחצי העם מעל להחומה מעל למגדל התנורים ועד החומה הרחבה (שם יב לח). — ובהשאלה על דברים מפשטים, מלאכה ומצוה: לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד (תהל׳ קיט צו). ואמר אל הסגנים ואל יתר העם המלאכה הרבה ורחבה[1]) ואנחנו נפרדים על החומה רחוקים איש מאחיו (נחמ׳ ד יג). — ובצרופים המורים על תכונות נפשיות, רחב נפש[2]), בעל תביעות גדולות: רחב נפש יגרה מדון ובטח על יי׳ ידשן (משלי כח כה). — ורחב לבב במשמ׳ זו: מלושני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא איכל (תהל׳ קא ה). — ורחב לב במשמ׳ רחב דעת, חכם[3]): רום עינים ורחב לב נר רשעים חטאת (משלי כא ד). — ותה״פ ברחבה, כמו ברוחה: ואשמרה תורתך תמיד לעולם ועד ואתהלכה ברחבה כי פקדיך דרשתי (תהל׳ קיט מד–מה). — ואמר בן סירא: רחב אולת וחסר בינה רחבעם הפריע בעצתו עם (ב״ס גני׳ מז כג). — ובתו״מ: עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו, עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע (אב׳ ה יט). — • ורחב בנגוד אל צר, broad ; large ; breit ; פרסתו (של בעל המום) רחבה כשל אווז (בכורות ז ו). מה הארי צר מאחוריו ורחב מלפניו אף ההיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו (מדות ד ז). ארון שהיא רחבה מלמטן וצרה מלמעלן והמת בתוכה הנוגע בה מלמטן טהור ומלמעלן טמא, רחבה מלמעלן וצרה מלמטן הנוגע בה מכל מקום טמא (אהל׳ ט טו). אם היו כותלי החדות רחבים משל בית וכו׳ טהורים (שם יא ט). סילון שהוא צר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע אינו פוסל (מקו׳ ד ג). כלי שהוא צר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע אינו טהור עד שיטנו על צדו (שם י א). שמא רגליה נאות, רחבות כשל אווז (כתב׳ סו:). — •ובמדידה: סומכים לשדה ירקות וכו׳ ולחריץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה וכו׳ ולסלע שהוא גבוה עשרה ורחב ארבעה (כלא׳ ג ח). מבוי שהוא גבוה למעלה מעשרים אמה ימעט וכו׳ והרחב מעשר אמות ימעט ואם יש לו צורת פתח אף על פי שהוא רחב מעשר אמות אין צריך למעט (ערוב׳ א א). לא נחלקו ב״ש וב״ה על מבוי שהוא פחות מארבע אמות וכו׳ על מה נחלקו על רחב מארבע אמות ועד עשר וכו׳ (משום רבי ישמעאל, שם שם ב). הקורה שאמרו רחבה כדי לקבל אריח וכו׳ דיה לקורה שתהא רחבה טפח כדי לקבל אריח לארכו, רחבה כדי לקבל אריח ובריאה כדי לקבל אריח, ר׳ יהודה אומר רחבה אף על פי שאינה בריאה (שם שם ג — ד). נתן עליו נסר שהוא רחב ארבעה טפחים כשרה (סכה א ו)׳ דכון וכו׳ הצדדי שלו הנוגע בהם אינו טמא משום כירה, הרחב שלו ר׳ מאיר מטהר ור׳ יהודה מטמא (כלים ז ג). כסא שנטל חפויו האמצעי וכו׳ רש״א אם היה רחב טפח (שם כב ו). — ובסהמ״א: וכל דבר הקשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער (רש״י, במד׳ כא ד). בדבני מחוזא, שהם רחבי לבב ומקפידים על לבושיהן ונעליהם שיהיו מכוונים (הוח, סבת קיב.). והימים אשר מלך אריסתובלוס ג׳ שנים ו׳ חדשים איש יקר וגבור ורחב ידים ויפה עינים ויפה תואר (יוסיפון, גינצבורג, רכז). ויאהבוהו (את המלך ביבר)

---

[1]) [אמנם יתכן שהכונה: והחומה רחבה.]

[2]) [בעקר רחב צואר וגרון.]

[3]) [וזאת כאן משמ׳ הצרוף, לשבח על האלהים, כמו רחב לב (מ״א ה ט), ועי׳ רוס, הערות, וטורטשינר, משלי שלמה, עמ׳ 28. ויש גורסים ורחב לב כש״ע, ואף אפשר לראות רחב כסמ׳ מן רחב, כדגמת זרע מן זרע ועוד.]

יושבי הינד מאד כי היה גבור חיל ורחב לבב ורחב ידים (משלי סנדלבר). — *ורחבה, מ"ר רחבות, רחבות המטה, קרש הרחב שבמטה: וערסא דצלא היא כמטה המפורשת במסכתא דכלים בטהרות שהיא מתפרקת יש לה שתי ארוכות ושתי רחבות ונקליטין וסירוג באמצעיתה (תשו' הגאו' הרכבי סנז, 180).

ב. רָהָב, ש"ז, — תהום, ים רחב ידים [1], Flut; flot; flood: כפרץ רָהָב יאתיו תחת שאה התגלגלו (איוב ל יד).

רַחַב, ש"ז, מ"ר סמי' רַחֲבֵי, — כמו ב. רָהָב, תהום מים רחבים: ואף הסיתך מפי צר רַחַב [2] לא מוצק תחתיה ונחת שלחנך מלא דשן (שם לו טז). — ומ"ר רחבים, רחבי ארץ, כמו מרחב: התבננת עד רַחֲבֵי ארץ הגד אם ידעת כלה (שם לח יח).

רֹחַב, ש"ז, כנ' רָחְבּוֹ, רָחְבָּהּ, רָחְבָּן — א) תכונת הדבר הגדול והרחב ושטחו Weite; largeur; width: וחלף ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע והיה מטות כנפיו מלא רֹחב ארצך עמנו אל (ישע' ח ח). ורחבה ונסבה למעלה למעלה לצלעות כי מוסב הבית למעלה למעלה סביב סביב לבית על כן רֹחב לבית למעלה (יחזק' מא ז). — ורֹחב לב, דעת וידיעה רחבה ומקיפה: ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד ורֹחב לב כחול אשר על שפת הים (מ"א ה ט). — ורֹחב מים כנוי לתהום ומים שבשמים [3]: מנשמת אל יתן קרח [1] ורֹחב מים במוצק (איוב לז י). — ב) כוון של דבר בעביו Breite; largeur; breadth: והאולם על פני היכל הבית עשרים אמה ארכו על פני רֹחב הבית (מ"א ו ג). ואלה הוסד שלמה לבנות את בית האלהים הארך אמות במדה הראשונה אמות ששים ורֹחב אמות עשרים והאולם אשר על פני הארך על פני רֹחב הבית אמות עשרים והגבה מאה ועשרים (דהי"ב ג ג—ד). ויעש את בית קדש הקדשים ארכו על פני רחב הבית אמות עשרים ורחבו אמות עשרים (שם שם ח). — ועם ב, בְּרֹחַב, בְּרֹחַב, בכוון הרֹחַב: ומסך שער החצר מעשה רקם וכו' ועשרים אמה ארך וקומה בְּרֹחַב חמש אמות (שמות לח יח). בְּרֹחַב גדר החצר דרך הקדים אל פני הגזרה ואל פני הבנין לשכות (יחזק' מב י). וחמשת אלפים הנותר בְּרֹחב על פני חמשה ועשרים אלף (שם מח טו). — ובמדידה אף במשמ' מדת הרֹחַב, רחבו של מקום או דבר: ועשו ארון עצי שטים אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רָחְבּוֹ ואמה וחצי קמתו (שמות כה י). ועשית שלחן עצי שטים אמתים ארכו ואמה רָחְבּוֹ ואמה וחצי קמתו (שם שם כג). ארך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורֹחב ארבע באמה (שם כו ב). עשר אמות ארך הקרש ואמה וחצי האמה רֹחב הקרש האחד (שם שם טז). ועשית את המזבח עצי שטים חמש אמות ארך וחמש אמות רֹחב (שם כז א). ורֹחב החצר לפאת ים קלעים חמשים אמה וכו' ורֹחב החצר לפאת קדמה מזרחה חמשים אמה (שם שם יב—יג). ארך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורֹחב ארבע באמה (שם לו ט). והבית אשר בנה המלך שלמה ליי' ששים אמה ארכו ועשרים רָחְבּוֹ ושלשים אמה קומתו והאולם על פני היכל הבית עשרים אמה ארכו על פני רחב הבית עשר באמה רָחְבּוֹ על פני הבית (מ"א ו ב—ג). היציע התחתנה חמש באמה רָחְבָּהּ והתיכנה שש באמה רָחְבָּהּ והשלישית שבע באמה רָחְבָּהּ (שם שם ו). וביד האיש קנה המדה וכו' וימד את רֹחב הבנין קנה אחד וקומה קנה אחד וכו' וימד את סף השער קנה אחד רֹחב ואת סף אחד קנה אחד רֹחב והתא קנה אחד ארך וקנה אחד רֹחב (יחזק' מ ה—ז). ודרך לפניהם כמראה

1) [בשלשה מקומות בא בס' איוב רָהָב, רַחַב או רֹחַב מים, במשמ' הים הגדול רחב הידים (תהל' קד כה): כפרץ רָהָב (כלו' כפרץ מים מן הים העליון שבשמים) יאתיו (ל יד): מנשמת אל יתן קרח ורֹחב מים במוצק (לז י), כלו' ישים את רֹחב המים העליונים בתוך מוצק, לבל ישובו לכסות ארץ; ואף הסיתך מפי צר רַחַב לא מוצק תחתיה (לו טז), כלו' ואף הצילך מפי צר, ומפי רחב מים זו שאין מוצק תחתיה לכלא אותה לבל תתפרץ עליך. ומן רחב זה, במשמ' רֹחב מי תהומות, נולד, כנראה במבטא בבל, א. רַהַב באותה משמ'. ובאיוב ל יד היה מי שהציע לקרא רַהַב (פרלס, JQR 18, 390) ואין צרך בכך.]

2) [עי' בהערה שלפני זו. וחז"ל דרשו כאן דרשות שונות, שאחריהן הלכו אף הפרשנים העברים.]

3) [עי' בהערות שלפני זו.]

1) [עקר משמ' המלה קרח היא: רוח סערה, היא שנקראת נשמת אל, והיא שמקפיאה את רחב המים.]

הלשכות אשר דרך הצפון כזרכן כן רָחְבָּן (שם מב יא). — ובתו״מ: היתה שדהו זרועה ירק והוא מבקש ליטע בתיכה שורה של ירק אחר וכו׳ ר׳ עקיבה אומר אורך ששה טפחים ורוחב מלואו, ר׳ יהודה אומר רוחב כמלא רוחב הפרסה (כלא׳ ג ג). חולית הכור והסלע שהן גבוהים עשרה ורחבן ארבע הנוטל מהן והנותן על גבן חייב (שבת יא ב). שיעור המלבן והמנפיץ והצובע והטווה כמלא רוחב הסיט כפול (שם יג ד). כל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח (עירוב׳ א ה). לחיין שאמרו גובהן עשרה טפחים ורחבן ועובין כל שהוא, ר׳ יוסי אומר רחבן שלשה טפחים (שם שם ו). עושין פסין לביראות וכו׳ גובהן עשרה טפחים ורחבן ששה ועובין כל שהוא (שם ב א). הרוצה לעשות רפת בקר בונה ארבע אמות על שש וכו׳ טרקלין עשר על עשר, רומו כחצי ארכו וכחצי רחבו (ב״ב ו ד). והכוכין ארכן ארבע אמות ורומן שבעה ורחבן ששה (שם שם ח). ורצועה של עגל בידו כפולה וכו׳ ידה טפח ורחבה טפח (מכ׳ ג יב—יג). שתי הלחם ארכן שבעה ורחבן ארבעה וקרנותיהן ארבע אצבעות, לחם הפנים ארכו עשרה ורחבו חמשה וקרנותיו שבע אצבעות (מנח׳ יא ד). השלחן ארכו עשרה ורחבו עשרה, לחם הפנים ארכן עשרה ורחבן חמשה, נותן ארכו כנגד רחבו של שלחן וכופל טפחים ומחצה מכאן וטפחים ומחצה מכאן, נמצא ארכו ממלא כל רחבו של ש.חן (שם שם ה). עזרת הנשים היתה אורך מאה ושלשים וחמש על רוחב מאה ושלשים וחמש (מד׳ ב ה). וכבש היה לדרומו של מזבח שלשים ושתים על רוחב שש עשרה (שם ג ג). חתכו חוליות לרחבו פחות מארבעה טפחים טהור (כלי׳ ה ה). כירה שנחלקה לארכה טהורה ולרחבה טמאה (שם ז ג). ים נפה וכברה וכף של מאזנים משיעשה דור אחד לרחב שלהן (שם טז ג). מחצלת וכו׳ נחלקה לרחבה ר׳ יהודה מטהר (שם כ ז). שירי המאור רום אצבעיים על רוחב הגודל (אהל׳ יג א). בהרת כגרים וחוט יוצא ממנה אם יש בו רוחב שתי שערות זוקקה לשער לבן (נגע׳ ד ה). קלע של ספינה וכו׳ ורצועות מנעל וסנדל שיש בהן רוחב כגרים הרי אלו מטמאין בנגעים (שם יא יא). נכנס (מצורע) לבית הכנסת עושים לו מחיצה גבוהה עשרה טפחים על רוחב ארבע אמות (שם יג יב). נפרצו זה בתוך

זה על רום כקליפת השום ועל רוחב כשפופרת הנוד (מקו׳ ו ט). המודד את הבור בין לעמקו בין לרחבו הרי זה בכי יותן ד״ר טרפון, ר״ע אומר לעמקו בכי יותן ולרחבו אינו בכי יותן (מכשיר׳ ה ד). זב שהיה מוטל על חמשה ספסלים וכו׳ לארכן טמאין לרחבן טהורין (זב׳ ד ד). וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וכו׳ מה במצרים נתתי לך ברוחב יד אף אתה תתן לו ברוחב יד (ספרי דבר׳ קכ). —ובספה״א: שיעור הדף וכו׳ לא יעשה חצי ארכו יתר על רחבו ולא רחבו יתר על חצי ארכו (סופרי׳ ב ה—ט). בדבר הבולט כגון מיעוט שייך למימר רוחב ובדבר השוקע ומקיפות אותו מחיצות כגון חקק שייך לומר לשון משך (רש״י, עירוב׳ ה., ד״ה משכו). וירא (אנטיוכוס) כי לא היה לו כתמול שלשם לתת מתנות ברוחב ידים להגדיל על המלכים אשר היו לפניו (ספר החשמונים, הול׳ א. שויצר, ד). — ״ובהשאלה, רֹחַב השם, המושג וכדומה, לא בדיוק אלא גם בפחות או ביותר מזה, Spielraum; latitude: ואין מזרח ואין מערב ולא תחלה ולא סוף ולא שמות ידועים לימים והסדר הנזכר נתן שמות ידועים לימים מא״י [1]), אך לקריאת השם רוחב עכ״פ מפני שלא יתכן לזכור מקומות כל נקודה ונקודה מהארץ כי בירושלים עצמה מורחים ומערבים רבים וכו׳ ועכ״פ נודה ברוחב והרוחב אשר נחלקים בו הקטרים בקריאת יום בעצמו הוא י״ח שעות (ר״י א״ח, כוזרי ב כ). כן במציאות בעצמו מינים מכונים מן ההויה קיומם נמשכים על סדר אין הבדל ביניהם אלא מעט לפי רחב המין ההוא בכמותו ואיכותו (ר״מ א״ח, מו״נ א עג). שכמות דבר מן הדברים הטבעים הוא משוער לפי טבעו, ולזה לא תמצא דרך משל נמלה בשעור גמל ולא גמל בשעור נמלה, ואולם היה אפשר באלו הדברים אשר בכאן שיהיו אישי המין האחד מתחלפים בכמותם, מפני שהוא מחויב בהם וכו׳ שיהיה לחמרם רחב בכמות ובאיכות וכו׳ וימצאו מפני זה קצתם יותר גדולים מקצת וכו׳ וזה שאם לא היה לחמר המין

[1]) [ז״א אדם הראשון קרא שמות אלו, יום ולילה, על פי זמן א״י, אך שמות אלו חלים גם על מקומות אחרים ממזרח וממערב עד למרחק כזה שיגרום לשנוי של י״ח שעות.]

האחד רחב הנה יהיו בכאן מינים אין תכלית למספרם וכו' וזה ממה שיחייב שיהיה לחמר המין האחד רחב באיכותו עד שיתכן שימצאו לאנשים מתחלפים ממין אחד מזגים מתחלפים חלוף מה וכו' ולזאת הסבה בעינה היה מחוייב שיהיה לו רחב בכמות (רלב"ג, מלחמות השם ו א ח, 317—318). אמנם אישי האדם וכו' להם מרחב גדול מאד וכו' הנה זה הוא רוחב זה המין (אמו"ר לרלב"ד א ו, 24). —*וכהנדסה, אחד משני ממדי השטח או אחד משלשת ממדי הגוף: ודע כי האורך קו בין שתי נקודות והרוחב שני קוים והנה זה שטח (ראב"ע, יסוד מורא יא). ובעבור כי גבול גוף שלשה האורך ורוחב ועומק ומאלה יצאו הששה פאות (הוא, ס' השם, קבולת קונטרסים 7). וכשיתקבצו האורך והרוחב והעומק או קם טבע הגוף וכו' ולכן יש לו שלשה מרחקים וששה קצוות וכו' (ס' היסודות לר"י הישראלי, 47). האורך והרוחב והעומק, שאלה הם צורת הגשמות (עולם קטן א ג, 9). השלשה רחקים הם ארך ורחב ועמק (ר"ש א"ת, פי' המלים הזרות, גוף). כי תחלת מה שיפול על ההרגש ונכירהו הוא הגשם וכשנעיינהו נמצאיהו בעל שלש גדרים והוא אורך ורוחב ועומק (רס"ע פלקירא, ראשית חכמה ו ג, 43). והם (המרחקים) שלשה האחד אורך לבדו בלא רוחב והוא הקו וכו' (הנ"ל, המבקש, עז). —*ובתכונה ובכתיבת הארץ, רֹחַב הארץ, הירח הכוכבים, או של מקום, מרחקם מן הקו המשוה, geographische Breite; latitude: והיבשה הנקראת ארץ נחלקת לדי חלקים בשני קוים וכו' האחד הולך ממזרח למערב וכו' והשני הולך מן הצפון אל הדרום, והקו הזה הוא ברחב הארץ ונקרא קו האמצעי (ראב"ח הנשיא, ס' העבור א ה, 6—7). וקראו למרחק אשר בין צפון לדרום רוחב הארץ, מפני שהישוב בו אינו משפתו ועד שפתו, אבל ישאר בו מדבר והרבה הן בפאת צפון והן בפאת דרום וכו' ומפני זה קראו למרחק העדיף והמלא בישוב אורך ולמרחק המקצר והחסר רוהב (שם שם ה, 14). הרהב הנזכר כאן הוא ערך הקשת הנאחזת מהאופן הנטוי על קטבו המהלך בין אופן המישור ובין נקודת נכח הראש במקום ההוא והוא הנקרא רחב המקום מקו השוה (הוא, חשבון מהלך הכוכבים, כ"י פריז, שער ו). כי תהלוכות הלבנה מפאת גלגלה עם גלגל השמש משתנות וגם מפני ארך ורחב המדינות (ראב"ע, הקד' א לפרושו על התורה, כהנא ג, 67). רוחב מצרים מהקו השוה תשע ועשרים מעלות ורוחב ירושלם שלשים ושלש (הוא, דניאל ח ט). הנטיה שנוטה הירח לצפון השמש ולא לדרומה היא הנקראת רוחב הירח (רמב"ם, קדה"ח טז ח). ומאחר שתדע מקום הראש ומקום הירח תדע רוחב הירח כמה הוא ואם הוא רוחב צפוני או דרומי והוא הנקרא רוחב ראשון (שם יז א). ומאחר שתדע חלקים אלו תגרע אותן מן הרוחב הראשון וכו' ויצא לך הרוחב השני (שם שם ט). וקראו למרחק הישוב שממערב למזרח אורך הישוב לפי שהוא גדול במדתו מהמרחק שמקו השוה לצפון הנקרא לפי כן רוחב הישוב (ר"י הישראלי, יסוד עולם ב ג). רחב הארץ הוא מרחקה מהקו השוה והוא המקום אשר יהיה הלילה והיום שוים ולזה יהיו לארץ שני רחבים האחד מקו השוה עד תכלית הצפון וכו' (רלב"ג, איוב לח יח). רוחב המדינה הוא קשת מעגולת חצי היום במה שבין נכח הראש ובין עגולת משוה היום (ס' הגדרים). והקשת מהאופק אשר במה שבין הנקודה המזרחית ובין הנכחית אליה מנקודת המזרח ממשוה היום תקרא רוחב מזרח, והקשת מהאופק אשר במה שבין הנקודה המערבית ובין נקודת המערב ממשוה היום יקרא רוחב מערב (שם).

רְחֹב[1], רְחוֹב, רְחֹבָהּ, רְחֹבוֹת, רְחוֹבֹת, רְחֹבֹתֵינוּ, רְחוֹבוֹתֶיהָ, רְחֹבֹתֶיהָ, ש"נ, — ככר רחבה שבעיר, ביחוד על יד השער ולפני בנינים גדולים Öffentlicher Platz; place; square: בחוצותיו חגרו שק על גגותיה וברחֹבֹתֶיהָ כלה ייליל ירד בבכי (ישע' יה ג). שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברְחוֹבוֹתֶיהָ (ירמ' ה א). כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו

[1] [כבכמה מקרים אחרים של מלה בצורת זכר המשמשת כש"נ בעברית נשמרה בלשונות שמיות אחרות גם כאן צורה בסיום הנקבה, באשור' רִיבִת, מ"כ רַיבַּת (ככר, מרכז העיר, שוק, שכונה), בערב' מערבית רַחְבַה. המלה באה גם כשם פרטי של ערים שונות בא"י ובארם: רְחֹב, בית־רחֹב, רְחֹבוֹת, רְחֹבוֹת עיר, רחֹבוֹת הַנָּהָר. גם באיו' ג יד: או עם שרים זהב להם הבנים חֳרָבוֹת למו' כנראה הכונה: רְחֹבוֹת.]

להכרית עולל מחוץ בחורים מרחבות (סס ט כ). על כל גגות מואב וברחבתיה כלה מספד (סס מח לח). לכן יפלו בחוריה ברחבתיה (סס מט כו; נ ל). ותבני לך גב ותעשי לך רמה בכל רחוב (יחזק' יו כד). בבנותיך גבך בראש כל דרך ורמתך עשיתי בכל רחוב (סס סס לא). בכל רחבות מספד ובכל חוצות יאמרו הו הו (עמו' ה יו). בחוצות יתהוללו הרכב ישתקשקון ברחבות (נחום ב ה). עד ישבו זקנים וזקנות ברחבות ירושלם וכו' ורחבות העיר ימלאו ילדים וילדות (זכר' ח ד—ה). אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחבתינו (תהל' קמד יד). חכמות בחוץ תרנה ברחבות תתן קולה (משלי א כ). יפוצו מעינתיך חוצה ברחבות פלגי מים (סס ה יו). פעם בחוץ פעם ברחבת ואצל כל פנה תארב (סס ז יב). אמר עצל ארי בחוץ בתוך רחבות ארצח (סס כב יג). אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחבות (סס כו יג). אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחבות (שה"ש ג ב). נשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי בעטף עולל ויונק ברחבות קריה לאמתם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם כחלל ברחבות עיר (איכה ב יא—יב). צדו צעדינו מלכת ברחבתינו (סס ד יח). — ובמיחד רחוב העיר, רחוב קריה, רחוב ירושלים וכדו', הרחוב המרכזי שבעיר: ואת כל שללה תקבץ אל תוך רחבה (דבר' יג יז). ויסרו שם לבוא ללון בגבעה ויבא וישב ברחב העיר ואין איש מאסף אותם הביתה ללון והנה איש זקן וכו' וישא עיניו וירא את האיש הארח ברחוב העיר וכו' (שפט' יט יה—כ). וילך דוד ויקח את עצמות שאול ואת עצמות יהונתן בנו מאת בעלי יבש גלעד אשר גנבו אתם מרחב בית שן אשר תלום שם הפלשתים (ש"ב כא יב). הוות בקרבה ולא ימיש מרחבה תוך ומרמה (תהל' נה יב). ויצא התך אל מרדכי אל רחוב העיר אשר לפני שער המלך (אסתר ד ו). והלבשו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו והרכבהו על הסוס ברחוב העיר וכו' ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וילבש את מרדכי וירכיבהו ברחוב העיר (סס ו ט—יא). ושבעים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ [1]) ובצוק העתים (דני' ט כה). — ורחוב שער העיר, רחוב שער המים וכדו': ויאספו כל העם כאיש אחד אל הרחוב אשר לפני שער המים וכו' ויביא עזרא הכהן את התורה וכו' ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים (נחמ' ח א—ג). ויצאו העם ויביאו ויעשו להם סכות איש על גגו וכו' וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים (סס סס יו). ויתן שרי מלחמות על העם ויקבצם אליו אל רחוב שער העיר (דהי"ב לב ו). — ורחוב המזרח: ויבא את הכהנים ואת הלוים לרחוב המזרח (סס כט ד). — ורחוב בית האלהים: וישבו כל העם ברחוב בית האלהים מרעידים (עזר' י ט). — והרחוב, במשמ' רחוב העיר: ויאמר (לוט אל המלאכים) הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם וכו' ויאמרו לא כי ברחוב נלין (בראשי' יט ב). ויאמר האיש הזקן שלום לך וכו' רק ברחוב אל תלן (שפטי' יט כ). כי כשלה ברחוב אמת ונכחה לא תוכל לבוא (ישע' נט יד). בצאתי שער עלי קרת ברחוב אכין מושבי (איוב כט ז). — ובתו"מ: כיצד מעלין את הבכורים כל העירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד ולנין ברחובה של עיר (בכורים ג ב). ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות (שקל' א א; מו"ק א ב). סדר תעניות כיצד, מוציאין את התיבה לרחובה של עיר וכו' (תעני' ב א). בני העיר שמכרו רחובה של עיר לוקחין בדמיו בית הכנסת וכו' אבל אם מכרו וכו' בית הכנסת לא יקחו את הרחוב (מגי' ג א). אין מניחין את המטה ברחוב שלא להרגיל את ההספד (מו"ק ג ח). ואת כל שללה תקבוץ אל תוך רחובה וכו' אם אין לה רחוב עושין לה רחוב, היתה רחובה חוצה לה כונסין אותה לתוכה (סנה' י ו). בידה, אין לי אלא בידה, מנין לרבות גגה חצרה וקרפיפה ורחובה ת"ל ונתן מ"מ (ספרי דבר' רסט). — ובספה"א אף במשמ' חוצה, דרך רחבה בעיר, Strasse; rue; street: והרחובות הם המקומות אשר היו מוכנים לטייל שם האנשים (ר"י עראמה, יד אבשלום על משלי א כ). — ובמשמ' מקום התועדות הסוחרים, שער הסוחרים: וברחוב העיר של ליאון יש מעט זהב לערך (ר"י מפיסא, חיי עולם טו, הלוסה לחכמת ישראל ו א, 21). ולפעמים תהיה הרחוב כ"כ רחבה שיעלה הערך שוה בשוה כמו שהיה בזמן נתינת המרקי במדינות ומי שקבל אינו מפסיד דבר (סס סס). וחושבים כי יעלה ערך הזהב ולוקחים כל המעות שיש ברחוב (סס סס).

[1]) [עי' הערת המחבר בעמ' 1751. ואחרים גורסים כאן: רחוב וחוץ.]

*רְחָבָה, ש״נ, — כמו רְחוֹב, ככר, מגרש: ואיזהו דבר של אותה העיר, כגון הרחבה והמרחץ ובית הכנסת והתיבה והספרים (נדר׳ ס ה). אכלה (הבהמה) מתוך הרחבה (משלם) מה שנהנית, מצדי הרחבה (משלם) מה שהזיקה (ב״ק ב ב). חכם שמת וכו׳ הכל מברין עליו אפילו ברחבה של עיר (תוספת׳ מו״ק ב ט). בור שבאמצע הדרך הרי הוא של עולי בבל וכו׳ שברחבה ושבכרמלית הרי הוא של אנשי אותה העיר (שם ב״ק ו טו). לא שנו אלא שכלה (מבוי) לאמצע רחבה אבל כלה לצדי רחבה אסור (רב יוסף, עירוב׳ ה.). א׳ מן האחין שנשא אשה שאינה הוגנת לו באין בני משפחה ומביאין חבית מלאה פירות ושוברין אותה באמצע רחבה וכו׳ (ת״כ, כתוב׳ כח:). המשכיר בית לחבירו בבירה משתמש וכו׳ אפילו בתרבץ אפדני אבל רחבה שאחורי הבתים לא (רב נחמן, ב״ב ו:) — וברכת רחבה, ברכת אבלים שברחבה: ואלא הא דאמר ר׳ יצחק א״ר יוחנן מברכים ברכת וכו׳ אבלים וכו׳ ברכה בשורה מי איכא, אלא כי קאמר ר׳ יוחנן ברחבה[1]) וכו׳ ברכת רחבה כל שבעה מי איכא וכו׳ (כתוב׳ ח:). — ובפהמ״א: פי׳ רב האי גאון ברכת רחבה מאי דבריך יהודה מתורגמניה דר״ל וכו׳ יש להם מקום קבוע מוכן ברחבה וכו׳ ומקודם ישיבה ראשונה מאחרי לקבורה לאלתר מברכין ברכת רחבה וכו׳ וי״ל ברכת רחבה כמה שערים בצידוק הדין וכל אחד מוסיף מחכמתו, ואין מנהג ברכת רחבה בבבל (ערוך ערך בכך). פעם אחת היה ברחבה אחת מהעיר הנזכרת עם אנשלמה הנזכר (שו״ת ר״נ גירונדי ל).

*רַהֲבָה[2]), ש״נ, — תכונת הדבר הרחב, Weite; largeur; width: והחלק השלישי והרביעי אינם נקראים מוצק אלא על רחבת הלשון או על דוגמא לפי שאין מרחק ראשן מתושבתן שוה (רלב״ג הנסי׳, חבור המשיחה והתשבורת ד, הלשה מאמר הגר ג, 28). כי ירהיב וגו׳ למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר (רש״י, דבר׳ יב כ). — ובמשמ׳ נדיבות: אוי כי שדוד אני מרוב רחבת ידיך וטובותיך אשר עשית עמי (יוסיפון, גינצבורג, שמח).

רחה[1]), ממנו רֵחַיִם.

רַחוּם, ת״ז, — שתכונתו לרחם, רחמן, barmherzig; misericordieux; merciful, בפרט ככנוי לאלהי ישראל: יי׳ יי׳ אל רַחוּם וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת (שמות לד ו). כי אל רַחוּם יי׳ אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך (דבר׳ ד לא). ושובו אל יי׳ אלהיכם כי חנון וְרַחוּם הוא ארך אפים ורב חסד (יואל ב יג). כי אתה אל חנון וְרַחוּם ארך אפים ורב חסד (יונ׳ ד ב). והוא רַחוּם יכפר עון ולא ישחית (תהל׳ עח לח). ואתה אדני אל רַחוּם וחנון (שם פו יה). רַחוּם וחנון יי׳ ארך אפים ורב חסד (שם קג ח). זכר עשה לנפלאותיו חנון וְרַחוּם יי׳ (שם קיא ד). זרח בחשך אור לישרים חנון וְרַחוּם וצדיק (שם קיב ד)[2]). חנון וְרַחוּם יי׳ ארך אפים וגדול חסד (שם קמה ח). ואתה אלוה סליחות חנון וְרַחוּם ארך אפים ורב חסד ולא עזבתם (נחמ׳ ט יז). וברחמיך הרבים לא עשיתם כלה ולא עזבתם כי אל חנון וְרחום אתה (שם שם לא). כי חנון וְרַחוּם יי׳ אלהיכם ולא יסיר פנים מכם אם תשובו אליו (דה״ב ל ט). — ובתו״מ: (ואנוהו,) נדמה[3]) לו, מה הוא רחום וחנון אף אתה רחום וחנון (אבא שאול, מכי׳, שירה ג). — ובתפלה: כי אליך עינינו כי אל מלך חנון ורחום אתה (אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבוא). אנא סלח נא אל טוב וסלח כי אל מ׳ך חנון ורחום אתה, אנא מלך חנון ורחום, זכור והבט לברית בין הבתרים וכו׳ עשה עמנו כחסדך חנון ורחום וכו׳ אל רחום וחנון רחם עלינו ועל כל מעשיך

---

[1]) [רש״י: כשמברין את האבל סעודה ראשונה משל אחרים כדאמרינן במועד קטן היו מברין אותו ברחבה ומברכין שם ברכת אבלים.]

[2]) [את הצרוף שבמקרא (בראשי׳ לד כא ועוד) והארץ הנה רחבת ידים אפשר להבין גם כאלו רחבת ידים הוא ש״ע, והואיל והיה צרך בש״ע כזה, השתמשו במליצת המקרא, כשם שהפכו אף אָזְלַת יָד (שאָזְלַת היא בו פעל ולא שם) למליצה המתארת מצב כזה, שבו אזלת יד.]

---

[1]) [עי׳ רֵחַיִם, הערה.]

[2]) [כנראה גם כאן הכונה: חנון ורחום וצדיק הוא האלהים, אם לא שעלינו להבין — בשינוי מה — חנן ורִחם (האל את ה)צדיק.]

[3]) [בבבלי (שבת קלג:): הוי דומה.]

(וסוף כמוס, תפלה לשני וחמשי). אין כמוך הנון ורחום ה' אלהינו, אין כמוך אל ארך אפים (שם שם). רחום ותנון חטאתי לפניך, ה' מלא רחמים רחם עלי וקבל תחנוני (תפלת תחנון). — ואמר הפיטן: קדוש הוא, רחום הוא, שדי הוא (אדיר הוא, בסוף הגדה לפסח).

רָחוּם, עי' רָחֵם.

רַחֲוָן, עי' רַחְוָן.

***רִחוּף**, ש"ז, — שה"פ מן רִחֵף, מעשה הדבר המְרַחֵף והפורח באויר: נאמר כאן (ורוח אלהים מרחפת) ריחוף ונאמר להלן כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף, מה ריחוף שני להלן נוגע ואינו נוגע, אף ריחוף שנא' כאן נוגע ואינו נוגע (בן זומא, כו.ש' חגי' ג א). — ובסתפ"א: בכמו העיפה הזאת אשר היא ריחוף, רצוני לומר הנעת הכנפים וסבוב על הקן (כ"י א"ת, פרקי ריב"ג, עוף). בזאת תדע כי באפו אלהים מרעיש הארץ ולא ברחוף הרוח (יסודה הדסי, אשכל הכפר סעד, פלא יג). אמר בן רשד זה המאמר בריחוף הרוח יותר בצפון ודרום אפשר שהוא נאמר בארצות שהן בינוניות באורך וברוחב, אבל בספרד אינו ריחוף זה הרוח בה יותר מהמזרחית והמערבית (מדרש החכמה, כ"י ברלין, ברומות) וַיֵּשֶׁב אתם אברם, ענין ההפרחה וההריחוף (רד"ק, פרשים, נשב). נשפת ברוחך, ענין הריחוף והנפיחה (שם נשף). וביאר הריחוף שהוא כיונה הנוגעת ואינה נוגעת (כ"י אברבנאל, ברא', יסי רקיע, ד"ס והנה נשאלו לבאר).

***רְחוּץ**, ש"ז, — שה"פ מן רחץ, מעשה הרוחץ במים, Waschung; lavement; ablution, ורִחוּץ של מימי רגלים, כנוי של גנאי לטבילת המשמד: תמן צווחין לפעלה טבא עמדה וצווחין לרחוץ[1]) של מימי רגלים עמידה (כ' אבא, ירוש' שבת ע א).

רָחוֹק[2]), רָחֹק, ש"ז, מ"ר רְחוֹקִים, רְחֹקִים, נק' רְחוֹקָה, רְחֹקָה, מ"ר רְחוֹקוֹת, רְחֹקֹת, רְחֹקוֹת, — לא קָרוֹב, נפרד מדבר אחר בדרך אֹרֶך, fern, entlegen; loin, éloigné; far, remote. — א) במשמ' המקום, רחוק מארץ, מעיר, מעם וכדו': מאלהי העמים אשר סביבתיכם הקרבים אליך או הָרְחֹקִים ממך מקצה הארץ ועד קצה הארץ (דבר' יג ח). כן תעשה לכל הערים הָרְחֹקֹת ממך מאד (שם כ טו). הקרבות וְהָרְחֹקוֹת ממך יתקלסו בך (יחזק' כב ה). ואנחנו נפרדים על החומה רְחוֹקִים איש מאחיו (נחמ' ד יג). — ועל יד קָרוֹב, קרוב ורחוק אל פלוני: ואת כל מלכי הצפון הקרובים וְהָרְחֹקִים איש אל אחיו (ירמ' כה כו). —ובקצור מקום רחוק, ארץ רחוקה, גוי רחוק וכדו', במקום רחוק ממני, מאומר הדברים: והנכרי אשר יבא מארץ רְחוֹקָה (דבר' כט כא). מארץ רְחוֹקָה באנו (יהוש' ט ו). וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רְחוֹקָה למען שמך (מ"א ח מא). ושבום שוביהם אל ארץ האויב רְחוֹקָה או קרובה (שם שם מו). מארץ רְחוֹקָה באו מבבל (מ"ב כ יד). ושלחתי מהם פליטים אל הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת תובל ויון האיים הָרְחֹקִים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי (ישע' סו יט). ועל כל ערי ארץ מואב הָרְחֹקוֹת והקרבות (ירמ' מח כד). ומכרום לשבאים אל גוי רָחוֹק (יואל ד ח). למנצח על יונת אלם רְחֹקִים[1]) לדוד מכתם (תהל' נו א). נוראות בצדק תעננו אלהי ישענו מבטח כל קצוי ארץ וים רְחֹקִים (שם סה ו). טוב שכן קרוב מאח רָחוֹק (משלי כז י). וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש הקרובים וְהָרְחוֹקִים (אסתר ט כ). ולנו בשת הפנים כיום הזה לאיש יהודה ולישבי ירושלם ולכל ישראל הקרבים וְהָרְחֹקִים בכל הארצות אשר הדחתם שם (דני' ט ז). — ודרך רְחוֹקָה, דרך למקום רחוק: איש איש כי יהיה טמא לנפש א, בדרך רְחֹקָה לכם או לדרתיכם (במד' ט י).— והָרָחוֹק, הרחוקים, בני אדם רחוקים: שמעו רְחוֹקִים אשר עשיתי ודעו קרובים גברתי (ישעי לג יג). בורא ניב שפתים שלום שלום לָרָחוֹק ולקרוב אמר יי' ורפאתיו (שם נז יט). הָרָחוֹק בדבר ימות והקרוב בחרב יפול

---

[1]) [כך הנוסח הנכון, ולא: לרתון, הרהון; ועי' בהערה לערך ד. קָרָה, עמ' 6162].

[2]) [עי' רחק, הערה.]

[1]) [לדעת טורטשינר, ZDMG 66, עמ' 401, צ"ל: על יונת אֵל מְרַחֲקִים, כרמז למזמור שלפני זה (נה ז וכו'): מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה, הנה ארחיק נדד וכו'.]

(יחזק׳ ו יב). ורחוקים יבאו ובנו בהיכל יי׳ (זכרי ו יה). — ורחוק במשמ׳ מקום רחוק, רוח רחוק, מרחק: אך רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה במדה אל תקרבו אליו (יהוש׳ ג ד). ושפט בין עמים רבים והוכיח לגוים עצמים עד רחוק (מיכ׳ ד ג). למה יי׳ תעמד ברחוק תעלים לעתות בצרה (תהל׳ י א). —וביחוד מרחוק, במשמ׳ ממקום רחוק: וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחק (ברא׳ כב ד). ויראו אתו מרחק ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו להמיתו (שם לז יח). ונשא נס לגוים מרחוק ושרק לו מקצה הארץ (ישע׳ ה כו). הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ (שם מג ו). שמעו איים אלי והקשיבו לאמים מרחוק (שם מט א). הנה אלה מרחוק יבאו והנה אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים (שם שם יב). בניך מרחוק יבאו ובנתיך על צד תאמנה (שם ס ד). להביא בניך מרחוק כספם וזהבם אתם (שם שם ט). הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים (ירמ׳ ל י). מרחוק יי׳ נראה לי (שם לא ב). ופרשיו מרחוק יבאו יעפו כנשר חש לאכול (חבק׳ א ח). וישאו את עיניהם מרחוק[1] ולא הכירהו (איוב ב יב). כל אדם חזו בו אנוש יביט מרחוק (שם לו כה). בדי שפר יאמר האח ומרחוק יריח מלחמה (שם לט כה). — ומרחוק במשמ׳ במקום רחוק[2], עמד מרחוק, התיצב מרחוק וכד׳: ותתצב אחתו מרחק (שמות ב ד). וירא העם וינעו ויעמדו מרחק (שם כ יח). ויעמד העם מרחק ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים (כם שם כא). עלה אל יי׳ אתה ואהרן וכו׳ והשתחויתם מרחק (שם כד א). ויעבר דוד העבר ויעמד על ראש ההר מרחק רב המקום ביניהם (ש״א כו יג). וחמשים איש מבני הנביאים הלכו ויעמדו מנגד מרחוק (מ״ב ב ז). יבלוה רגליה מרחוק לגור (ישע׳ כג ז). והסג אחור משפט וצדקה מרחוק תעמד (שם נט יד)[3]. — ועם מלות יחס, עד מרחוק, למרחוק, עד למרחוק, למקומות רחוקים: ותשלחי ציריך עד מרחוק ותשפילי עד שאול (שם נז ט). אהבי ורעי מנגד נגעי יעמדו וקרובי מרחק עמדו (תהל׳ לח יב) כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק (משלי ז יט). אשא דעי למרחוק ולפעלי אתן צדק (איו׳ לו ג). משם חפר אכל למרחוק עיניו יביטו (שם לט כט). כי העם מריעים תרועה גדולה והקול נשמע עד למרחוק (עזר׳ ג יג). ותשמע שמחת ירושלם עד[1] מרחוק (נחמ׳ יב מג). ויצא שמו עד למרחוק (דה״ב כו טו). — ובצרוף אלהי מרחוק במשמ׳ אל רחוק: האלהי מקרב אני נאם יי׳ ולא אלהי מרחק[2] (ירמ׳ כג כג). —

—ב) בהשאלה, רחוק האלהים, והישועה, מן המתפלל וכדו׳, אינם באים ופונים אליו: אלי אלי למה עזבתני רחוק מישועתי דברי שאגתי (תהל׳ כב ב). רחוק מרשעים ישועה כי חקיך לא דרשו (שם קיט קנה). רחוק יי׳ מרשעים ותפלת צדיקים ישמע (משלי טו כט).—ורחוק אדם מצדקה, מנצחון: שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה (ישע׳ מו יב).—ורחיק רעיון האל מלב האדם וכדו׳: קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם (ירמ׳ יב ב). — ורחוק במשמ׳ נפלא, לא ידוע, שאין להשיגו במחשבה: כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת הוא ממך ולא רחקה הוא (דבר׳ ל יא). כל זה נסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (קהל׳ ז כג). — ורחוק ערכו של דבר מדבר אחר, שונה בהרבה ממנו: אשת חיל מי ימצא ורחק מפנינים מכרה (משלי לא י).—ג) במשמ׳ הזמן, לא קרוב בזמן, במועד שיבוא אך אחרי זמן רב: החזון אשר הוא חזה לימים רבים ולעתים רחוקות[3] הוא נבא (יחזק׳ יב כז).—ולעבר, לפני זמן רב: ולא הבטתם אל עשיה ויצרה מרחוק לא ראיתם (ישע׳ כב יא). כי עשית פלא עצות מרחק אמונה אמן (שם כה א). — ולמרחוק, במשמ׳ לעתיד רחוק: ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק (ש״ב ז יט; דה״א יז יז). הלא שמעת למרחוק

1) [הצרוף נשא עיניו בא כאן, בקצור לשוני במקום נשא עיניו וראה מרחוק, ומעין זה בא פתח פה, פצה פה במקום פתח (פצה) פה ואמר.]

2) [מתוך צרופים כגון זה הנזכר מקדם, וכמו בטויים מקבילים כגון מחוץ, מבית, מקרוב, משמאל, מלמעלה, שגם בהם בא מן בשמ׳ של ב.]

3) [בישע׳ כב ג כתוב: כל קציניך נדדו יחד מקשת אסרו כל נמצאיך אסרו יחדו מרחוק ברחו, אך נראה נתחלף מקומן של שתי מלים, והכונה: כל קציניך נדדו יחד מקשת ברחו, כל נמצאיך (ע״פ השבעים) אסרו יחדו מרחוק אסרו.]

1) [בקצת ספרים אין התבה עד.]

2) [ואולם עי׳ בהערה לערך קרוב, עמ׳ 6164.]

3) [ולא כשמושו של צרוף זה היום במשמ׳ לעתים מרחקות זו מזו, רק מזמן לזמן, לפרקים.]

אתה עשיתי למימי קדם ויצרתיה (מ״ב יט כה; ישעי׳ לז כו). — ואמר בן סירא: קרב נדיב היה רחוק וכדי כן יגישך (ב״ס גני׳ יג ט). — ובתו״מ: מי שהיו פירותיו רחוקים ממנו צריך לקרות להם שם (מע״ש ה ט). הקרובים מביאין התאנים והענבים והרחוקים מביאין גרוגרות וצמוקים (בכורים ג ג). ואיזו היא סמוכה, כל שאינה רחוקה ארבעה טפחים (עירוב׳ ח ג). מי שהיה טמא או בדרך רחוקה ולא עשה את (הפסח) הראשון יעשה את השני וכו׳ איזו היא דרך רחוקה מן המודיעים ולחוץ וכמדתה (פסח׳ ט א—ב). תרם את הראשונה לשם ארץ ישראל והשניה לשם כרכין המוקפין לה והשלישית לשם בבל ולשם מדי ולשם מדינות הרחוקות (שקל׳ ג ד). שאינו מגיע עמו לצוק אלא עומד מרחוק ורואה את מעשיו (יומ׳ ו ה). הרואה כהן גדול כשהוא קורא אינו רואה פר ושעיר הנשרפין וכו׳ שהיתה דרך רחוקה ומלאכת שניהן שוה כאחת (שם ז ב). אם היתה דרך רחוקה לוקחין בידן מזונות (כ״ה א ט). (המודר הנאה מחברו) לא יאכל עמו מן האבוס שלפני הפועלים ולא יעשה עמו באומן, ד״ר מאיר, וחכ״א עושה הוא ברחוק ממנו (נדר׳ ד ד). (האומר לאשה התקדשי לי) על מנת שביתי קרוב ונמצא רחוק, רחוק ונמצא קרוב וכו׳ אינה מקודשת (קידוש׳ ב ג). אין פורסין נשבין ליונים אלא א״כ היה רחוק מן הישוב שלשים רים (ב״ק ז ז). ואדם אחר רוכב הסוס רחוק ממנו כדי שיהא רואהו (סנה׳ ו א). היה רחוק מבית הסקילה כעשר אמות (שם שם ב). מפני מה הרחוקים מותרים (באכילת חדש) מחצות היום ולהלן, מפני שהן יודעין שאין בית הדין מתעצלים בו (מנח׳ י ה). לא ימכור ברחוק ויגאל בקרוב, ברע ויגאל ביפה (ערכ׳ ט ב). צבר את הגחלים על גבי הרצפה רחוק מן הכבש שלשה טפחים (תמיד א ד). התלוליות הקרובות בין לעיר בין לדרך וכו׳ טהורות, הרחוקות חדשות טהורות וישנות טמאות (אהל׳ טז ב). ואינו מציל מן הצד עד שיהא רחוק מן הקמה מקום שתי שערות (נגעי׳ י ג). הפשיון הסמוך כל שהוא, הרחוק כגרים, והחוזר כגרים (שם יא ז). אמת המים הבאה מרחוק כשרה (פרה ח יא). מטהרים את המקואות העליון מן התחתון והרחוק מן הקרוב (מקוא׳ ו ח). (המקואות) הקרובים לעיר ולדרך טמאים מפני הכביסה והרחוקים טהורים (ר׳ אלעזר, שם ח א). אם רחוקין זה מזה טהורין (ר׳ שמעון, זב׳ ד ד). יכול יהא עומד ברחוק ועומד וזורק ת״ל וערך הכהן אותם (שם דבר׳ עח). סלעים נעשו גבוהים, קרובים נעשו רחוקים[1], משתים נעשו שלש (ר׳ שמעון בר חלפתא, שבת קנג.). דברים שרחוקים ממנו מהלך ה׳ מאות שנה (ר׳ חגי׳ מד״ר ויקר׳ יד).—*ובהשאלה: הרבה פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב (רבי, ספרי במד׳ קלא). — *ובמשמ׳ מי שאינו מתיחס על משפחתו של פלוני: שבועת ביטוי נוהגת באנשים ובנשים, ברחוקים ובקרובים בכשרין ובפסולין (שבוע׳ ג י). שבועת העדות נוהגת באנשים ולא בנשים ברחוקין ולא בקרובין (שם ד א).—*רחוק לשכר או לחפסד, שאינו עלול להביא רֶוח או הפסד: קרוב להפסד ורחוק לשכר[2]) מותר משום ריבית וזו היא מדת צדיקים, קרוב לשכר ורחוק להפסד אסור משום ריבית וזו היא מידת רשעים, קרוב לזה ולזה ורחוק לזה ולזה מותר משום ריבית וכך כל אדם נוהגין (תוספת׳ ב״מ ד טז). — ובסהמ״א: וילך ברחוק ממנו ולא ישמע את דברינו (רש״י, ש״א ט כז). שרף מעופף מין נחש הוא ולא שיהיו כנפים לעוף אלא קופץ ומדלג רחוק מאד וזורק להב מפיו (הנ״ל, ישעי׳ ל ו). עושין הציון סמוך לטומאה ברחוק[3]) כל שהוא (הנ״ל, מו״ק ה:, ד״ה אין מעמידין). שכן דרך בני אדם שמשתחוה ברחוק לפני המלך ואינו מתקרב כל כך (הנ״ל, סנה׳ לא:, ד״ה ומיחי). כאדם שיש בידו מקל אחד ומכה בו מקל אחר ומתיזו ומשליכו ברחוק (הנ״ל, שם קב., ד״ה כשתי מקלות). אבל בכח שני שקשרו ברחוק והמים הלכו שם וכו׳ פטור דגרמא בעלמא הוא (הנ״ל, חול׳ טז., ד״ה בכח ראשון). ושתיהן בשתיתה בלא קילות ברחוק (הנ״ל, כרית׳ כב., ד״ה דם הקזה). שהיתה היא וכלותיה מעשיהן רחוקין ממעשה

---

1) [במד״ר (ויקר׳ יח): רחוקות נעשו קרובות, קרובות נעשו רחוקות.]

2) [כירוש׳ (ב״מ ה ח): קירוב שכר וריחוק הפסד, עי׳ בערך הבא.]

3) [ואולי הכונה כאן ובעוד מקומות: ברְחוּק.]

דור המבול (מדה"ג, ברחש' כב א, מרגליות, ספח). — ואמר הפיטן: ווירוסטוק בקהל עם וישמעו רחוקים ויבואו (ויאתיו כל לעבדך, מוסף ר"ה ויוה"כ). —ואמר המשורר: ויצפצפו בעלי כנף ויונת רחוקים לענת פה ולי צחות מדברת (ר' יה הלוי, עין כדינה, מעה"ס, 90). יונת רחקים נדדה יערה (הוא, יונת רחקים, הכהבי א, 60). הושע בחסדך יונת רחקים ותשמיעה משמי שחקים (יוסף אבן מוהגיר, אדון כל מעשיו, סעה"ס 128). מיונת רחוקים נשמע קול חנינה (ראב"ע, איה גואלנו, איגר 156). — ובמשמ' לא מסתבר, שאינו מתקבל על הדעת, unwahrscheinlich, unlikely; improbable: למשפחותיהם, כמו למינם, ויש אומרים שהולידו בתבה וכל משפחה יצאה ולא התערבה באחרת וזה איננו רחוק (ראב"ע, ברא' ח יט). כל המדקדקים אומרים וכו' וזה רחוק, כי מה טעם וכו' (הוא, שם יא ז). כי אם הלחם, יש אומרים שהוא כנוי לשכיבת אשתו, וזה רחוק (הוא, שם לט ו). והם (נשיאי עדה) פעולים למלת לקח (ויקח קרח), כאילו כתוב ויקח קרח וכו' נשיאי העדה לדבר אליהם, וזה מעט רחוק (הוא, במד' טז ב). ואני אומר שדברי הגאון אינם רחוקים (הוא, ספה יסר, 17). ואינו רחוק להיות מן הענין הזה כי ראה ה' את עני ישראל מורה מאד (ר' א"ח, ספה"ש לריב"ג, מרה). ואל יהיה רחוק בעיניך הראות רשמי ענינים אלהיים נכבדים בעולם הזה התחתון (הוא, כוזרי א עז). ואם יראה לו בו שום הפסד כפי מחשבתו יפרשהו וידין לכף זכות, ואפילו בפירוש רחוק (ר"מ א"ת, מו"נ, פתיח'). אם יהיה האדם נודע שהוא צדיק וכו' ונראה לו פועל שכל עניניו מורים שהוא פעל רע ואין אדם יכול להכריעו לטוב אלא בדוחק גדול ואפשר רחוק הוא, ראוי שתקח אותו שהוא טוב (הוא, פי' אבות לרמב"ם א ו). ואינם נראים לי הדברים הללו כלל ורחוקים הם (ר"י מערכתי, המכריע פח). ואינו רחוק שהבינה בעצמה היא מלאכת ההגיון בעבור שהיא מאזני הדעת לדעת בין האמת והשקר (ר' זרחיה מברצלונה, באור משלי, הספר ב, 111). ויהיה רחוק לומר עליו שהוא כבר כפול (נרבון בן שלמה, שער השמים ט). ושהאומר כי הוא (אלענב"ר) מתהוה מן הטל היורד בים או הוא רעי של דג רחוק הוא (אבודרהם, קטז:). שאמרת שהדין הזה שתוכל האלמנה לתפוש כמה אלפים למזונות ולהפקיע ירושת היורשים שהוא רחוק וזר בעיני השומעים וגם בעיניך יפלא (שו"ת ריב"ש קז). וזה הדעת רחוק מאד משיושכל (ר"י אלבו, עקרים ג ג). —*ורחוק ממנו, לא ראוי לו, אין לו יחס אליו: והענין הזה וכל הדומה לו רחוק ממדותיו יתעלה שמו (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש, ט:). והשם ית' רחוק מאופני השנוי (אהרן הקראי, עץ חיים עז, 98). רחוק מן החסרונות (שם לז, 150). וכל זה רחוק ומגונה הוא שיאמר על האלוה בשום פנים (פרופיאט דוראן, כלימת הגוים א, הלוצה מארץ הגר ג, 105).

***רִחוּק,** ריחוק, ש"ז, — תכונת הדבר הרחוק, בנגוד אל קרוב, Ferne, Entfernung; éloignement, remoteness: לא אם אמרתם במעשר שני עצמו, שכן הוא נפדה בטהור ברחוק מקום, תאמרו בלקוח בכסף מעשר שאינו נפדה בטהור ברחוק מקום (מע"ש ג י). שאין מחללין מעות על הפירות בריחוק מקום (ר' חגיי, ירוש' שם א ד). —ובהשאלה, רִחוק שכר או הפסד, תכונת הדבר שאינו עלול לגרם שכר או הפסד: קירוב שכר וריחוק[1] הפסד זו מידת רשעים, קירוב הפסד וריחוק שכר זו מידת צדיקים (ירוש' ב"מ ה ח). — ופעלת המַרחק והמתעב: היתה ירושלים לנדה ביניהם, לריחוק היתה (מד"ר איכ' א, פרשה ליון). — ובספה"א: אחין או שותפין שבאו לחלוק ויש להן שטרות, ישומו בית דין כל השטרות לפי שווין כל אחד לפי קירוב הזמן או ריחוק הזמן (תשו' רא"ש, מובא בטושו"מ סוף סי' סו). עד שגויה אחת הדרה בריחוק מקום שמעה לקולי (סידה"א, מעגל טוב, 31). — ואמר הפיטן: רשם אשר בצבאותיכם בזעזוע חיל אילותכם רחוק דחוק אותכם השבעתי אתכם[2] (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). — *ובמשמ' הרחקה מן הדעת והמחשבה, שלילת קיומו ואפשרותו של דבר: וענין האחד ריחוק הרבוי מעצם כבודו (ר' א"ת, מו"ה, היחוד י). — *ובמשמ' דעה מְרחקת ומבטלת: ודע

---

1) [בתוספת': ורחוק להפסד, עי' רָחוּק.]

2) [כלו': חשבעתי אתכם שלא תרחקו ולא תדחקו את אות הגאולה (עי' מעשה אורג).]

זה והנהיגהו בכל מקום כפי ענינו ויוסרו רחוקים[1] רבים (ר"מ ח"מ, מו"נ ג מח).

***רחוש**, ס"ז, — א) כמו רחישה, רחוש שפתים, תנועה מהירה של השפתים: ולמה נברא העולם הזה בה"א, לומר לך מה ה"א כשאדם מוציאת מתוך פיו אין בה לא ריחוש שפתים ולא חריצת לשון, כך בלא עמל ובלא יגיעה ברא אותה (מדרש תהלים סב ח). — ב) כלי שהוא או חלק ממנו עשוי בצורת נחש רוחש: הרחוש העשוי כמין הדרקון אסור ושהדרקין תלוי בו נוטלו ומשליכו והשאר הרי זה מותר (תוספת' ע"ז ה ג). הרחוש שנפרץ ושנוטל עוקצו טהור, נשתיירו בו אונקיאות מכאן ומכאן טמא (שם כלים ב"מ ח ע). המוצא כלים וכו' ותני כן וכו' המוציא דרקון עשוי כמין רחוש אסור, רחוש ועליו דרקון נוט' את הרחוש ומשליך את הדרקון, שמואל אמר כוס בסוס לדרקין אסור ודרקון בסוס לכוס מותר (ירוש' ע"ז ג ג).—ובמהה"א, גם במשמ' רחישת שרצים: רחש, לשון נענוע, וכן כל לשון שירוץ וריחוש (רש"י, תהל' מה ב). דלשון שרץ דבר שהוא נד בארץ ואינו נראה אלא ע"י שירוצו וריחוש מפני קוטנו (תוס', עירוב' כח., ד"ה לרבה) שורץ לשון פרו וישרצו הוא, ולא לשון ריחוש וניענוע (תוס', חולי' קכז., ד"ה חו).

***רחיבות**[2], ס"נ, — תכונת הדבר הרחב: כך עשה השי"ת לעולם ברחיבות הדרך בשתי הדתות (זכריה בן סעדיה, ספר המוסר, כ"י תימני מחב' ז).

רחיט, עי' רהיט.

רחים[3], ס"נ מ"ז[4], רחים, — כלי לטחינה בידים מאבן חלולה שסובבוה על יחד אבן אחרת, handmill: moulin à bras; Handmühle: ומת כל בכור בארץ מצרים מבכור פרעה הישב על כסאו עד בכור השפחה אשר אחר הרחים (שמות יא ה). שטו העם ולקטו וטחנו ברחים או דכו במדכה (במד' יא ח). לא יחבל רחים[1] ורכב כי נפש הוא חבל (דבר' כד ו). קחי רחים וטחני קמח (ישעי' מז ב). והאבדתי מהם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול רחים ואור נר[2] (ירמ' כה י). — ובתו"ם: משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה ורחיים ותנור (שביע' ה ט; גיט' ה ט). סוכת גנוסר אף על פי שיש בה רחים ותרנגולים פטורה (מן המעשרות) (מעשרו' ג ז).

1) [בתרג' ר"י חריזי: דבית.]

2) [כנראה בהשפעת הערבי רחיב a) במק' רחב.]

3) [ביתר השפות השמיות, בא"מ' ובסור' רחיא, רחיא, ערב' רחיב b). אשור' בשבול ההגאים, ארו, ארת, באה מלה זו במ"י, וגם בעבר' אין צורתה מורה על מ"ז ממש, אלא שזאת אותה צורה, שבמלים אחרות קיבלה משמ' של מ"ז או מ"ר (עי' טורטשינר, Entst. d. sem.

a) رحيب b) رحى

Sprachtypus, עמ' 163 וכו'). ובמקורה רחים היא אותה מלה כמו רחם (האשה), כי כן נקראו הרחים, על פי דמיון שמושם בטחינה לרחם, כשמוש מלים מרבות כגון יד, כף, אזן וכדו' כשמות לכלים שונים. וצורה אחרת של אותה מלה היא גם רחת (עי' שם), שעקר משמעותה כף היד, כשמוש המלים רחותן בערב' דרום' של חוף מהרה, רתן באשור', במשמ' (כפות) ידים. ועי' בהערות שאחר זו, גם על דבר' כד ו.]

4) [וזולם עי' בהערה שלפני זו, ולפי זה אין רחים מראש מ"ז, ואין להניח שהיתה בעברית צורת מ"י אחרת למלה זו, ואף צורות היחיד שבשאר הלשונות כגון בארמ' של התרגומים ובסור' רחיא, מ"ר רחיתא וכדו', איג נבדלות מן רחים בתכן המלה. וע"פ צורות ארמיות כאלה נוצר אף בעבר' שבתו"מ מ"ר רחיות. לתבנית הרחים השוה ביהוד קרויס, Talm. Arch. I, עמ' 96.]

1) [ר' יוסי הגלילי (מד"ר ברא"ש' כ) מבאר כאן רחים בלשון אחרת במק' אשה, וכנראה בצדק, הואיל והדברים באים כהמשך אל פס' ה: כי יקח איש אשה חדשה וכו' ושמח את אשתו אשר לקח, ע"כ, וגם ההמשך מדבר על גנב נפש, ולא על כלים, ועי' רכב, הערות. והשוה את שמוש הפעל טחן במשמ' כזו במקרא (איוב לא י, אף לפי המבעים, וכדעת חז"ל גם שפטי' יו כא) ובתו"ם, כגון בדבריהם על אברהם (מד"ר ברא"ש' מח): טוחן ולא פולט. ואמנם שאר החכמים הבינו רחים ורכב ככלים אלו ממש (עי' ספרי דבר' רעג, וירוש' ובבלי ב"מ פרק ט), ובתרגומים הירושלמיים מובאים שני הפרושים זה על יד זה. ראב"ע מיחם את פירוש רחים ורכב על האשה ל„המכחישים" ודוחה אותו בכל תקף. ומ"כ למד"ר שם שם כפי ראב"ע דעה שאיננה שלו.]

2) [ואילם עי' בהערה, עמ' 5828. ואולי הנכון: קול רחים (=ידיד) ואורת נד.]

מעמידין תנור וכירים וריחים במועד, ר' יהודה אומר, אין מכבשין את הריחים בתחלה (מו"ק א ט). המודר הנאה מחברו לא ישאילנו נפה וכברה וריחים ותנור (נדרי' ד ה). השותפין שנדרו הנאה זה מזה וכו' אסורים להעמיד שם רחים ותנור (שם ה א). מרחיקין את הזרעים וכו' מן הכותל שלשה טפחים ומרחיקין את הרחים שלשה מן השכב שהן ארבע מן הרכב (ב"ב ב א). אינו יכול למחות בידו ולומר לו איני יכול לישן לא מקול הפטיש ולא מקול הרחים (שם שם ג). פחות משלשה על שלשה שהתקינו וכו' לקנח בו את הרחים (כלים כח ב). אשת חבר שהניחה לאשת עם הארץ טוחנת בתוך ביתה, פסקה הרחים הבית טמא, לא פסקה הרחים אין טמא וכו' (טהר' ז ד). המוכר את בית הבד מכר את היצירין [1] ואת היקבים ואת הספריכות ואת הרחיים התחתונה אבל לא מכר לא את השקין ולא את המרצופין ולא את הריחיים העליונה (תוספת' ב"ב ג ב). נדחק ברחיים שהגוי בתוכה ושהנדה בתוכה בגדיו טמאין מדרס, איזו היא הרחיים, כל שאין עוקרין [2] אותה ודוחפין אותה ממקומה (שם אהילו' ט ב). לכשיזקין (הסוס) הוא כודנו בריחיים [3] (ר' אחא בשם ר' חנינא בר סיסי, ירוש' פסח' ד ג). יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם ויש מטחינו בריחים ומביאו לחיי העולם הבא (אבימי בריה דרבי אבהו, קדוש' לא.—לא:). סימא את עינו נותן לו דמי עינו ושבת רואין אותו כאילו הוא מטחינו בריחיים (כנא, ב"ק פה:). והריחו ביראת ה', א"ר אלכסנדרי מלמד שהטעינו מצות ויסורים כריחיים (סנה' צג:). — *ומינים שונים של רחים, רחים של יד, של חמור, של מים: אלו מביאין (את הטמאה) ולא חוצצין, השדה והתבה והמגדל וכו' מוסף עליהם הרחים של אדם (אהלו' ח ג). ר"ש מטהר בכולן חוץ מן הטוחנין ברחים של יד (זבים ג ב). הקיש (הזב) על המריש וכו' ועל חמור של רחים של יד ועל סאה של רחים של ויתים וכו' טהור (שם ד ג). השוכר בית מחבירו מעמיד בו רחים של חמור אבל לא ריחים של יד (תוספת' ב"מ ח ל). מרחיקין את הריחיים של יד שלשה מן השכב שהן ארבעה מן הרכב (שם ב"ב א ג). ומודה ר' שמעון בשניים שהיו טוחנין ברחיים של יד או ברחיים של חמור וכו' (שם זבים ד ג). אין נותנין חיטים לריחים של מים אלא כדי שיטחנו כל צורכן מבעוד יום (ירוש' שבת א ה). — *ורחים של פלפלין, של גרוסות, לטחון בה סממנים: ושותקין את הפלפלין ברחים שלהם (ביצה ב ח). הרחים של פלפלין טמאה משום שלשה כלים, משום כלי קבול ומשום כלי מתכת ומשום כלי ככרה (שם שם ט). נתנוהו (את העמר) ברחים של גרוסות והוציאו ממנו עשרון שהוא מנופה משלש עשרה נפה (מנחו' י ד). ריחיים לטחון בה [1] סממנין (ירוש' שביע' ה ט). — *ובהשאלה: א"ר יהודה אמר שמואל הלכה נושא אשה ואח"כ ילמוד תורה, רבי יוחנן אמר, ריחיים בצוארו ויעסוק בתורה? ולא פליגי, הא לן והא להו [2] (קדוש' כט:). — ובספה"א: ודע כי הקרב העליון הנקרא איסטומכוס הוא הריחים הטוחן את המאכל (אסף, 24:). וכן כאשר תעיין ענין הריחיים תמצא המתנועע אשר לא יוכל להניע הוא החטה אשר תהיה קמח ויגיעת האבן (אמו"ר לראב"ד א ה, 19). — ומ"ר *רחיות: היו לו חמש רחיות [3] אינו רשאי למשכנן אפילו אחת מהן (תוספת' ב"מ י יא). — ובספה"א: וכי מניין לו רחיות ותנורים במדבר (מדה"ג דבר' א ד, הקנלס, לפי כ"י ב; מדרש תנאים דבר' א ד).

---

1) [עי' ב. יציר, הערה.]

2) [בתוספת' טהר' ו יא: כל שעוקרין.]

3) [כעין זה בבלי ע"ז טז.: א"ר יוחנן, לכשיזקין מטחינו ברחיים בשבת.]

---

1) [בבכי"ם: בהם, עי' לוניק.]

2) [ופרש רש"י: בני בבל היו הולכין וגורסין משניות התנאים בא"י ומתוך שלומדים חוץ למקומם אין צרכי הבית מוטלים עליו, נושא אשה דהוה בלא הרהור ואח"כ הולך ולומד תורה. להו, לבני א"י הלומדים במקומם אי נושא אשה. יהו צרכי הבית מוטלין עליו ויבטלוהו.]

3) [זאת נסחת המגיד בשנה על הרמב"ם, מלוה ולוה ג ב, וזה לשונו: עוד שנינו בתוספתא היו לו חמש רחיות וכו' ומכאן צוק"ם בטעות: רחילות. ובהוצאת ראם: ריחיים. ועי' הערת הופמן, מדרש תנאים דבר' כד ו, עמ' 156, ולקמן בספה"א.]

***רְחִיפִּין**, — מלה מספקת: אין אוכלין על הרחיפין[1] שבעכו, ר' יוסי אומ' אוכלין על הרחיפין ועל הדיפרא אבל לא על סיפ·וניות, ר' יוסי אומ' דיפרא שביכירה עד שיכלה הקיץ אוכלין עליה (תוספת' שביע' ז טו).

***רְחִיפָה**, ש"נ, — מעשהו של המרחף והפורח: ודבורים וזבובים לא ירעשו כי אם בעת שפורחים ברחיפת כנפיה' שיכנס הרוח ביניהם (גרשון בן שלמה, שער השמים. ירושלים ד א, כד:). ורוח אלקים מרחפת וסוד הרחיפה עלו' ברצונו צמצום מאורו שיתפשט (של"ה, בית ה'). וכן ורוח אלקים מרחפת על פני המים יאמר שהמי' והרוח המרחפת עליהם הכל ברא ולפי שעיקר רחיפת רוח היא על המים לכן מזכירן בכלל בריאה (פענח רזא עפ"ת, אמסט', ב.). — ואמר הפיטן: מלך רחיפת המוני עירים רצוא ושוב מהירים (מלך אדיר ונורא, יוצ' ב ר"ה, מחז' איטל' ב, כה:). ועי' ב. רִכְפָּה.

***רְחִיצָה**, ש"נ, — מעשה הרוחץ את בשרו[2], d. Waschen, Baden; lavement, baignage; washing, bathing: החלה והתרומה חייבין עליה מיתה וחומש וכו' וטעונין רחיצת ידים (חלה א ט). מעשה שעשו אנשי טבריה והביאו סלון של צונן לתוך אמה של חמין, אמרו להן חכמים, אם בשבת, כחמין שהוחמו בשבת, אסורין ברחיצה ובשתיה, ואם ביום טוב, כחמין שהוחמו ביום טוב, אסורין ברחיצה ומותרין בשתיה (שבת ג ד). ארבעה דברים פטרו במחנה, מביאין עצים מכל מקום ופטורים מרחיצת ידים ומדמאי ומלערב (עירוב' א י). יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה (יומא ח א). על רחיצה גופו ענוש כרת ועל כיבוס בגדים בארבעים (ספרא אחרי קכט). מפני מה לא ברא המקום חמים בירושלים כחמי טבריה כדי שלא יאמר אדם לחבירו נלך ונעלה לירושלם הא אם אין אנו עולים אלא בשביל רחיצה אחת דיינו ונמצאת עלייה שלא לשמה (ר' דוסתאי ברבי יוסי, ספרי במד' פט). מי שהוא מתיר את הרחיצה הזאת עושה אותה כאכילה ושתייה, הדא דתימר (שאבל אסור ברחיצה כל שבעה) ברחיצה של תענוג, אבל ברחיצה שאינה של תענוג מותר (ירוש' ברכ' ב ז). שאין רחיצת צונין רחיצה (שם שם). נחשדו (אנשי טבריה) להיות מטלין אותו עצים מערב שבת והיא דליקה והולכת בשבת ואסרו להן רחיצה והתירו להן זיעה (שם שבת ג א). מחלפ' שיטתי' דר' יוסי, תמן הוא אמר אין רחיצה חיי נפש וכא הוא אמ' כבים' היי נפש, א"ר מנא, אדם מגלגל ברחיצה, אין אדם מגלגל בכבים' (שם נדר' יא א). שלשה אין נכנסין לגוף והגוף נהנה מהן אלו הן רחיצה וסיכה ותשמיש (ברכ' נז:). תנאי זה אין בו עינוי נפש אלא דאמרה הנאת רחיצה עלי לעולם אם ארחץ היום (נדר' פ.). יפה רחיצת רגלי עבדי בתי אבות מתורתן של בנים שאפי' רחיצת רגלים צריך לכתוב והשרץ מגופי התורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא (ר' אחא, מד"ר ברא' ס). ועל ידי שנכנסו (בני אהרן למקדש) בלא רחיצת ידים ורגלים (מתו) (בשם ר' לוי, שם ויקר' כ). מואב סיר רחצי, זה גחזי שלקה ע"י רחיצה (שם במד' יד). אם יאמר שאין הקב"ה מרפא את המצורע הרי נעמן יבא ויעיד שרפאתיו ע"י רחיצת הירדן וכו' אם יאמר לך אדם שאין הקב"ה מציל מן המים יבא משה וכו' שהסרתי אותו מן הטביעה ע"י רחיצת בת פרעה (שם שם). — *ורחיצה של כבוד[1]) במשמ' בית מי רגלים: הנכנס לבית הכסא חולץ את תפיליו ורוחק ארבע אמות ואם היתה רחיצה של כבוד לא יחליץ עד שיניע (מס' תפלין, ז' מסכת' לקירכהיים, 20). — — ובסהמ"א: רחיצת הרגלים מועלת לכאב הראש והעינים (ר"י זכאריה, שעשועים ו, דודזון, 55).

---

1) [נ"א: הספיחין, הרפיחין, ואף טפיחין, וכנראה כך נכון, ועי' א. טְפִיחַ, עמ' 1908.]

2) [במקום שאין הכונה לרחיצת הגוף כלו, נוספת בתו"ם מלה, כגון רחיצת ידים.]

---

1) [כנראה הכונה: רחיצה של כִּבּוּד, במשמ' בית רחצה לטהור הגוף, והשוה מה שנאמר על כסא כבוד במשמ' כזו בערך ב. קָטָן, וב„לשוננו" יד, 1—12. והכונה לבית המים כהערת קירכהים: זהו כ"ה עראי שאמרו (ברכות כ"ג) חולץ ונפנה לאלתר ובירושלמי (שם י') קרי ליה בית המים. והשוה גם את הבטוי רְחוּץ על מימי רגלים, לעיל עמ' 6527.]

***רְחִיצִי,** ת"ז, — דומה לרחיצה: ואם יתחיל השלשול הרחיציי, כלומר דומה לרחיצת בשר וכו' ולפעמים יהיה הרחיציי והחלודיי זמן ואחר יתעכה (קאנון ג יד א יג). וזה השלשול הרחיציי כלומר כרחיצת הבשר (שם ג יד ב א). ואמנם עצם מה שידחה שלפעמים יהיה דבר כילוסיי ולפעמים יהיה מימיי ולפעמים רחיציי ולפעמים מרריי ולפעמים חלודיי (שם ג יד ד א).

***רְחִיקָה,** ש"נ, — תכונת הדבר הרחוק והשונה מדבר אחר: ומצאנו מלים על הבנין הזה והמשקלים האלה [1]) אף רחוק נקודה למען רחיקתם בפתרון כמו חֲרֵף עושהו, מֵאֵן בלעם, נשנו [נשתנו] מארץ וריעיה למען היותם פעלים שעברו והם קמוצים קמץ קטן, ודע כי מכין תֵּבֵל בחכמתו הבית קמוצה והתי"ו למען יפרד מן תֶּבֶל עשו (תשו' תלמידי מנחם, 53).

***רְחִישָׁה,** ש"נ, — תנועה מהירה, נענוע, ובפרט רחישת הפה והשפתים בדבור, כמו רְחוּשׁ שפתים [2]): כחוט השני שפתותיך, רחישת פיך חביבה עלי כחוט השני של זהורית (מד"ר שה"ש ד, כמגדל דוד). אומר אני מעשי למלך, אם רחש בלב למה אמירה ואם אמירה למה רחישה (מדרש תהלים מה ד). — ובסהס"א, גם רחישת הלב והמחשבה: לברכך בדברי כל פה, ולהללך מרננת כל לשון, ולהודות לך מרחישת כל לב, ולשבחך מארשת כל שפה (רסע"ג, הבקשה הראשונה, סדור רסע"ג, מ). ומתוך שאתה תלמיד חבר לנו והר גבוה בתורה גלינו לך את רחישות לבבנו (תשו' הגאו' הרכבי רכז). ולא יבין בעל שכל פרק בין הדבור ובין הרחישות (ישועה בן יהודה הקראי, ספר הישר, העריות, V). יצירת הקולות והרחישות וזולתם בזה בשוה, ולו היה מתקן תקון זולתו כי אם ירחישה רחישה מוסגלה

1) [כלומר בקרוב במבטא אל אָרֶץ, הָבֶל, שֶׁדבר עליהן מקֹדם.]

2) [במד"ר בראש' יב (תיאודור) כתוב: אמר רב נחמן לרחישת הקנים שלא היה אדם יכול להכנס לתוכה, שכל מי שהיה נכנס בתוכה היה טועה, ע"כ, וכן מובא בהערוך ערך רחש, אבל בדפוסים: לחרישת, (ובכ"י גם: להרשת, לחורשת, לחישת) (של) (ה)קנים, וכך נכון.]

חפצו בזה שיביא אליו מקצת הכלים וכו' ומשפט הקול אם לא יוסיף על הרחישה בזה לא יחסיר ממנה (שם שם). והדברים הם החבור וההפרדה והרחישה והשכינה (יוסף הרואה, מחכימת פתי ד). החיבור וההפרדה והרחישה והשכינה דברים ישובו אל ההיותות (הוא, פ' נעימות). וידוע שלשון רחישה מורה על ענין תנועה כאמרם רחושי מרחשן שפותיה (ר"י אלטולי, מלמד התלמידים, חיי שרה יט ב). בראשית רחישת המחשבה, בתחילת ארשת השפתים (הקדמת הר"נ בספר מלחמות ה'). ההיות הוא דבר מזולת הרחישה (לקוט' קדמ' קיט). — ואמר הפיטן: ושמך מרומם וכו' על כל רנן ורחישה (משלם בר קלונימוס, מי יתנה, קרוב' יוה"כ). צקון לחישתו יביע ברחישתו מתודה בשחיטתו בעדו ובעד ביתו (קטע מעבודה, .Elbog., Stud, 170). בתחן ובקשה, ברחישה ולחישה, רחמים אבקשה (אשא עיני, יוה"כ, סדור תימנ'). — ובמשמ' תנועת דנחשים, השרצים והרמשים: ותעל הצפרדע וכו' שרוץ הצפרדעים קורא לשון יהידות, וכן ותהי הכנם, הרחישה, פדולייר"א [1]) בלעז (רש"י, שמות ח ג). מהלכו (של הנחש) חלוש להיות דרך רחישה על גחון (ר"מ המאירי, משלי ל). — ואמר המשורר: בשנה או שנתים לילד רחישה יש בצפעוני נחשים (ר"ש הנגיד, בשנה, בן קהלת פ, ששון, רסח).

רָחֵל [2]), ש"נ, מ"ר רְחֵלִים, כנ' רְחֵלֶיהָ, — כבשה גדולה, העלולה ללדת או שילדה, Mutterschaf; brebis; ewe: זה עשרים שנה אנכי עמך רְחֵלֶיךָ ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי (בראש' לא לח). עזים מאתים ותישים עשרים רְחֵלִים מאתים ואילים עשרים (שם לב יד). נגש והוא נענה ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וּכְרָחֵל לפני גוזיה נאלמה (ישע' נג ז). שניך כעדר הָרְחֵלִים שעלו מן הרחצה (שה"ש ו ו). — ובתוס': היעלים והרחלים וכו' אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלאי א ו).

1) [.pedulier]

2) [בערב' רַחִ'ל a), ארמי רַחְלָא, ובאשור' בשכול הגאים לַחִיר באותה משמ'. המלה משמשת גם כשם פרטי.]

a) رخل

צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה, אם רוב וכו׳ מן הרחלים אסור (שם ט א). ואין הרחלים יוצאות חנונות (שבת ה ד). גזל פרה מעוברת וילדה, רחל טעונה וגוזה משלם דמי פרה העומדת לילד, דמי רחל העומדת לגוז, גזל פרה ונתעברה אצלו וילדה, רחל ונטענה אצלו וגזזה משלם כשעת הגזלה (ב״ק ט א). (פירשתי) מן הבהמה ואיני יודע מה פירשתי יביא פר ופרה, עגל ועגלה, איל ורחל (מנחי יג ז). רחל שילדה כמין עז ועז שילדה כמין רחל פטור מן הבכורה (בכורות ב ה). רחל שלא בכרה וילדה שני זכרים וכו׳ שניהם לכהן (ר׳ יוסי הגלילי, שם שם ו). רחל בת שתים ודאי לכהן (ר׳ ישמעאל, שם ג א). אין שמין לא את העיזים ולא את הרחילים ולא כל דבר שאינו עושה ואוכל (תוספת׳ ב״מ ה ד). מה הפרט מפורש טמאות מפורשות מן התורה, יצא עדר גמלים ועדר רחלים ומכונת חיה ועוף ששכנו טמאות שאינן מפורשות מן התורה (שם שבוע׳ א ז). ההולך להלוב את עיזיו ולגזוז את רחליו וכו׳ מצאו חבירו ואמר לו מה שעזי חולבות מכור לך, מה שרחלי גוזזות מכור לך וכו׳ מותר (ב״מ סד.). לרועה אחד שהיה רועה חזירים, מצא רחל אחת משכה ביניהן, שלה בעלה אצלו אמר תן לי רחלי, אמר לו אין לך אצלי רחל וכו׳ אמר הודיעו לי היכן בנו הולך ללמוד באסכולי והלך ולקח בנו תחת ידו, אמר לו שלח לי רחלי, אמר לו הרי רחלך, היה מנהיג והולך ואח״כ חבשו אצל בנו, אמר לו עכשיו אין רחלך בידי למה אתה חובשני וכו׳ (מד״ר שמות כ). —*וזכר של רחלים, איל מן הכבשים: מעשה בזכר של רחלים זקן ושערו מדולדל, ראהו קסדור אחד אמר מה טיבו של זה, אמרו לו, בכור הוא (בכורות ה ג). ומביאים זכר של רחלים וקושרים חבל בין קרניו וכו׳ (פרה ג ג). אמר לה (ר׳ חנינא בן דוסא לבתו של נחוניא הופר שיחין) בתי מי העלך (מן הבור), אמרה לו, זכר של רחלים נזדמן לי וזקן מנהיגו (יבמ׳ קכא:). — *ומ״ר רְחֵלוֹת: רחלות יוצאות שחוזות כבולות וכבונות וכו׳ ר׳ יוסי אוסר בכולן חוץ מן הרחלין[1] הכבונות (שבת ה ב). חמש רחלות גוזזות מנה מנה ופרס חייבות בראשית הגז ד״ר דוסא, וחכ״א חמש רחלות כל שהן (עדי׳ ג ג; וכעין זה חול׳ ב ב). וראשית הגז אינו נוהג אלא ברחלות ואינו נוהג אלא במרובה, וכמה הוא מרובה, בית שמאי אומרים שתי רחלות (חול׳ יא א–ב). היו לו חמש רחילות אינו רשאי למשכנן (תוספת׳ ב״מ י יא). לשתי רחילות שהיו עוברות במים (גיט׳ ז.).

1) [בהבאה בבבלי (שבת נג:): הרחילות.]

*רְחֵלָה[1], ש״נ, — כמו רָחֵל: רחלה היתה אצלי וגדלתי אותה ונתעברה וילדה איל, כיון שילדה הרחלה מתה ונשתייר לי האיל (מד״ז איכה א ד, 60). — ובסהמ״א: הכלב צעק צעקה גדולה על רהלה (ברכיה הנקדן, משלי שועלים). ועוד דנולד ברשות הנכרי ולא קנו הישראל אותה רחילה לא במשיכה ולא במעות (שו״ת חנוך בית יהודה פז). — ואמר המשורר: ושטמוני בני ימים בשטמת זאבי הערבות לרחלה (עמנואל, מחברת א, 7).

א. רחם[2], ממנו רַחוּם, רָחַם, א. רַחֵם, ב. רַחֵם, רַחַם, רַחֲמָה, *רַחֲמוּת, רַחֲמִים, *רַחֲמָן, *רַחֲמָנוּת, רַחֲמָנִי.

ב. רחם[3], ממנו רֶחֶם, רַחֲמָה.

1) [אמנם, הואיל ושמשה המלה רָחֵל לנקבת הכבשים, התפתחה בתו״מ צורת מ״ר רְחֵלוֹת על יד רְחֵלִים (עי׳ סגל, דקדוק לשון המשנה, עמ׳ 87), ואולי אח״כ גם מ״י רְחֵלָה, וכן עִזָּה על יד עֵז. ואולם אין צורת יחיד רחלה אלא במקום אחד בלבד בתו״מ, ואפשר שאין כאן אלא טעות מעתיק, ראשונה בהשפעת ה״א של המלה היתה, שאחריה.]

2) [מן המלים המשתפות לשרש זה יש שמות־עצם לאברים פנימיים (רֶחֶם, רַחֲמִים), וגם פעלים במשמעות רחמים ואהבה, ונראה שנגזרו אחרונים אלו, כגון רַחֲמִים, רַחֵם, בקיצור לשוני במקום הסית רחמים, נכמרו רחמי וכדו׳, מן הראשונים. ואמנם באות מלים אלו ביתר הלשונות השמיות במבטאים שונים, ראם, רחם, רח׳ם, ואף בשִׁבּוֹל הגאים מחר (בכושׁ׳), מגר (באשור׳), ועי׳ בהערות לערכים רָחָם, רַחֵם. ואפשר שנצטרפו כאן שרשים אחדים, שונים במקורם. והשוה את דברי דונש על מנחם (לדורש החכמות, פלוני, פד): ולהבל נהם בשום פח עב פחם ורֶחֶם עם רַחֵם והרות עם הרים.]

3) [עי׳ רָחָם, הערה.]

רחם [1]), פ"י, ארחמך, — רחם את פלוני, אהב אותו : lieben ; aimer ; to love ארחמך [2]) יי' חזקי (תהל' יח ב). — "ביכ' פעו' רחום [3]), מי שאוהבים אותו ומרחמים עליו, ואמר הפיטן : למען קם וחנן שלוש בעד רחומים, למען רחומים רדו לכבשן לקדש שם (רסע"ג, למען אב, הושענות, סדור רסע"ג, רמא). קיראיך תושיע, רחומיך [4]) תושיע, שוחריך הושיע (אדון המושיע, הושענות). בך קרוביך יחזקו, בך רחומיך יצטדקו, בך שוחריך יחשוקו (ראב"ע, בך אומן, איגר 241). רחומים הבטיח בנאמו כי חלק ה' עמו (יוסף בן שמואל, אור ישראל, זולת סנס אחר שבוע'). בניך בני רחומיך שמו פניהם לנגדך ובטחו על רוב חסדיך (תפלה לתוקע בר"ה, תכלאל ב, סח.). קול גדול כהשמיע לרחומים (קלונימוס, אדברה, מחז' יוה"כ). — פע', רחם, — רחם האדם על זולתו, רחם אותו, האב על בנו, האם את בן בטנה, חמל עליהם, נתמלא רחמים עליהם, sich erbarmen ; avoir pitié ; to take pity : וסלחת לעמך וכו' ונתתם לרחמים לפני שביהם ורחמום (מ"א ח נ). וקשתות נערים תרטשנה ופרי בטן לא ירחמו על בנים לא תחוס עינם (ישע' יג יח). התשכח אשה עולה מרחם [1]) בן בטנה (שם מט יה). ואתן לכם רחמים ורחם אתכם והשיב אתכם אל אדמתכם (ירמ' מב יב). כרחם אב על בנים רחם יי' על יראיו (תהל' קג יג). — ובלי השלמה : קשת וכידון יחזיקו אכזרי הוא ולא ירחמו (ירמ' נ מב ; וכעין זה שם ו כג). אתן את צדקיהו מלך יהודה ואת עבדיו ביד נבוכדראצר וכו' והכם לפי חרב לא יחוס עליהם ולא יחמל ולא ירחם (שם כא ז). — ורחם האלהים על בני אדם, על עמים, ערים וארצות : אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם יי' לפניך וחנתי את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם (שמות לג יט). למען ישוב יי' מחרון אפו ונתן לך רחמים ורחמך והרבך (דבר' יג יח). ושב יי' אלהיך את שבותך ורחמך (שם ל ג). ויחן יי' אתם וירחמם (מ"ב יג כג). על כן על בחוריו לא ישמח אדני ואת יתמיו ואת אלמנתיו לא ירחם (ישע' ט יז). כי ירחם יי' את יעקב ובחר עוד בישראל (שם יד א). על כן לא ירחמנו עשהו ויצרו לא יחננו (שם כז יא). ולכן ירום לרחמכם (שם ל יח). לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש כי מרחמם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם (שם מט י). בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך (שם נד ח). כי ההרים ימושו וכו' וחסדי מאתך לא ימוש וכו' אמר מרחמך יי' (שם שם י). כי בקצפי הכיתיך וברצוני רחמתיך (שם ס י). והיה אחרי נתשי אותם אשוב ורחמתים (ירמ' יב יה). הנני שב שבות אהלי יעקוב ומשכנותיו ארחם (שם ל יח). הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאם יי' (שם לא יט). אם לא בריתי יומם ולילה וכו' גם זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס וכו' כי אשוב את שבותם ורחמתים (שם לג כו). עתה אשיב את שבות יעקב ורחמתי כל בית ישראל (יחזק' לט כה). ותהר עוד ותלד בת ויאמר לו קרא שמה לא רחמה כי לא אוסיף

---

[1]) [גם בארמ' רחם, אהב, ובבנין פעל רחם כבעבר', וכן באשור' רים, רם, אהב ורחם, באוגריתי רחם (עי' רחם, הערות) בערב' רחםa), בסמשי רחם, רחיםb), אהב, ומעין זה בשבא', בכוש' בא במשמ' רחם וחמל: מחר, בשבול ההגאים, ועל כן אפשר שגם מגר באשור' באותה משמ' היא התפתחות מבטא של אותו הפעל. ועי' בהערה לשרש א. רחם.]

[2]) [משמ' זו, המצויה בארמ', איננה במקום אחר במקרא, ועל כן יש מציעים לקרא כאן ארוממך. ואמנם אין משפט זה שלם בתקבלת, ובמקום המקביל (ש"ב כב) איננו כלל, ועל כן אפשר שאותיות ארחמך שרידי אותיות הן של מלים אחדות המשלימות חרוז שלם, כגון למשל : (ארדפה איבי ו)אדמם פ(י) יי' חזקי. והשוה פס' לה : ארדוף איבי ואשמידם.]

[3]) [בכמה דפוסים של מד"ר (ברא"ש' סה) כתוב : והלא כמה רחומין היה לו, ע"כ, ומכאן הובאה המלה רחום או רחומי במלונים. ואולם כל הפסקה שם באה בארמ', ועל כן צדקה גרסת כתבי היד : כמה רחמין (אוהבים) הוו ליה, כמלה בארמית. ולפי זה אין רחום בתו"מ.]

[4]) [במחז' איטל' (ג, קפ.) ובסדורו של בר : רב להושיע.]

[1]) [ואמנם אפשר לבטא אותיות אלו אף בנקוד אחר : את עולה מרחם, בן בטנה. ואחרים (עי' ברוקלמן, Grundriss I, 417) רצו לבטא מרחם או מרחמה (כך א. ש. יהודה) במשמ' מבכירה ללדת, אך אין רחם במשמ' כזו בעברית, ואף לא בשפות הקרובות. והמחבר בשולי ספר תנ"ך העיר : ורחם (נרדף עם אשה) ר"ל אשה ורחם, ע"כ. אך עי' רחם, רחמה, הערות.]

a) رحم b) رخم

עוד אֲרַחֵם את בית ישראל וכו' ואת בית יהודה אֲרַחֵם (הוש' א ו-ז). וְרִחַמְתִּי את לא רחמה (שם ב כה). ישוב יְרַחֲמֵנוּ יכבש עונתינו (מיכה ז יט). יי' צבאות עד מתי אתה לא תְרַחֵם את ירושלם ואת ערי יהודה (זכר' א יב). וגברתי את בית יהודה ואת בית יוסף אושיע והושבותים כי רִחַמְתִּים (שם י ו). אתה תקום תְּרַחֵם ציון כי עת לחננה (תהל' קב יד). — ובלי השלמה: חנון יי' וצדיק ואלהינו מְרַחֵם (שם קיו ה). כי לא יזנח לעולם אדני כי אם הוגה וְרִחַם כרב חסדו (איכה ג לא-לב). — ומקור רַחֵם כמו רחמים: ברגז רַחֵם תזכור (חבק' ג ב). — ואמר בן סירא: רחם על עם נקרא בשמך ישראל בכור כיניתה, רחם על קרית קדשך ירושלם מכון שבתיך (ב"ס גני' לו יז-יח). — ובתו"מ: מי שענה את דוד וכו' הוא יענה אתכם וכו' ברוך אתה ה' המרחם על הארץ (תעני' ב ד). נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך (חוני המעגל, שם ג ח). אין מרחמין בדין (ר"ע, כתוב' ט ב). על אויביכם ולא על אחיכם וכו' שאם תפלו בידם אין מרחמים עליכם (סוט' ח א). פותח (בברכת המזון) ברחם על עמך ישראל חותם במושיע ישראל, פתח ברחם על ירושלם חותם בבונה ירושלם (רב ששת, ברכ' מט.). כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים וכו' (ר' גמליאל ברבי, שבת קנא:). ויתכסו שקים האדם והבהמה, אמרו לפניו, רבונו של עולם, אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים על אלו (תעני' טז.). רבונו של עולם עלית וישבת במרום ואין אתה מרחם על בניך (לוי, שם כה.). אבינו מלכנו למענך רחם עלינו (ר"ע, שם כה:). משמשת בדרכה והולכת ומן השמים ירחמו[1]) (יבמ' יב:). אמר לו (ר' יוסי בן קסמא לר' חנינא בן תרדיון) חנינא אחי, אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכוה וכו' אמר לו מן השמים ירחמו, אמר לו אני אומר לך דברים של טעם ואתה אומר לי מן השמים ירחמו (ע"ז יח.). בנוהג שבעולם אדם שהולך לבקר את החולה אומר לו מן השמים ירחמו עליך (מד"ר קהל' פרשה א, כי ברוב חלומות). — ובתפלה: רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך וכו' (ברכת המזון). — ובסהמ"א: מעשה ברי חנינה בן דוסא[2]) שפעם אחת אמרה לו אשתו מה יהא לשבת וכו' אמי מן השמים ירוחמו[1]) (ספר המעשיות, גסטר, 116). — ואמר המשורר: יחם לבב עצבית להעיר דמעך עת אהבה אוסיף וארחמך (משלם דאפיירה, לבי לימים, ידיעות מכון שוקן ד, ברודי, כח). — ורגיל בר בור: ירחם השם, השם ירחם. — ועי' ב. רָחַם.

— פע', רֻחֲמָה, יְרֻחַם, יְרֻחָם, — שרחמו עליו: ותהר עוד ותלד בת ויאמר לו קרא שמה לא רֻחָמָה כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל (הוש' א ו). ותגמל את לא רֻחָמָה ותהר ותלד בן (שם שם ח). אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רֻחָמָה (שם ב ג). ורחמתי את לא רֻחָמָה ואמרתי ללא עמי עמי אתה (שם שם כה). ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר בך יְרֻחַם יתום (שם יד ד). מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועזב יְרֻחָם (משלי כח יג). — ובתפלה: כי חנוניך יי' אלהינו המה חנונים ומרוחמיך המה מרוחמים כמה שידענו יי' אלהינו את אשר תחון יוחן ואת אשר תרחם ירוחם (או"א, היה עם פיפיות, מוסף ר"ה). — ובסהמ"א: מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם עד שירוחם עליה (רמב"ם, ממרים ו י). לאהוב את אהוביו ולרחם את מרוחמיו ולדבק במידותיו (אגרות חכמה, מודע לבינה, אגרת א (יא)).

— התפ', *הִתְרַחֵם, — כמו פע': כל מי שהוא צריך ליטול ואינו נוטל הרי זה שופך דמים ואסור להתרחם עליו (רבי אחא בשם ר' חנינא, ירוש' פאה ח ט). — ובסהמ"א: מיד נתרחם עליה מלאך המות ונפלה דמעה שלרחמים מעין מלאך המות, אמר הקב"ה זה שהוא אכזרי הורג נפשות נתרחם על אלו, אני שכתב' בי אל רחום וחנון לא ארחם עליהן (ס' המעשיות, גסטר, 99).

— הפעי, *הִרְחִים, — הרחים אדם את נפשו, עשה שיהיה אהוב ומקֻבל, ואמר המליץ: הרחם נפשך בקהל עם ומפני שליט השה ראשך (ב"ז, ב"ס ד ו).

ב. *רָחַם[2]), קל לא נמצא.

---

[1]) [היו שגרסו יְרֻחֲמוּ, עי' כוזרי ד ג, 211.]

[2]) [בקרוב ע"פ תעני' כה. ושם בארמ'.]

[1]) [כך גם בכוזרי ד ג, והשוה את השם יְרֻחָם (ש"א א א).]

[2]) [אך עי' בהערה הבאה.]

—פע׳, *רִחֵם, — רחם על הבהמה המינקת, שם דבר ברחם הבהמה [1]: כיצד מסייעין את הבהמה ביום טוב, נופח בהוטמו ונותן את הדד לתוך פיו ואוחז בוולד כדי שלא יפול, רבן שמעון בן גמליאל אומר מ ר ח מ י ן היינו בהמה טהורה ביום טוב (תוספתי שבת טו ח). רשב״ג אומר, מ ר ח מ י ן על הבהמה בי״ט, כיצד עושה, נותן גוש של מלח על רחמה והיא רוצה להניק בנה (ירוש׳ שם יח ג). אמר רשב״ג, מ ר ח מ י ן היינו על בהמה טהורה בי״ט, היכי עביד, אמר אביי, מביא בול של מלח ומניח לה בתוך הרחם כדי שתזכור צערה ותרחם עליו ומזלפין מי שליא על גבי ולד כדי שתריח ריחו ותרחם עליו (בבלי שם קכח:).

—הִפע׳, *הִרְחִים, —גרם לאשה שתקבל ברחמה ותהרה: ואפשר עוד שנאמר לדעתם שיהיה בעבור הרעימה כמו ה ר ח י מ ה מלשון רחם שהעי״ן וההי״ת מתחלפות יאמר שפנינה היתה מכעסת את חנה לא לתכלית רע כי אם בעבור שתתפלל אל השם ותהר ותקבל ברחמה ועשתה כן (ר״י אברבנאל, ש״א א, בעבור הרעימה).

א. רַחַם, — מלה מְקצרת, בתוך צורת ההכפלה רַחַם רַחֲמָתַיִם: הלא ימצאו יחלקו שלל רַחַם [2] רחמתים לראש גבר (שפט׳ ה ל).

ב. רַחַם, נהפסק רַחַם, —כמו רֶחֶם: מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך ברכת שמים מעל ברכת תהום רבצת תחת ברכת שדים וָרָחַם [3] (בראשי מט כה).

שלוש הנה לא תשבענה ארבע לא אמרו הון שאול ועצר רָחַם [1]) ארץ לא שבעה מים ואש לא אמרה הון (משלי ל יה—יו). — ופטר רַחַם, כמו פטר רֶחֶם: ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רָחַם (יחזקי כ כו).—ומֵרַחַם, במשמי מן הלדה, מראשית הילדות: שמעו אלי בית יעקב וכו׳ העמסים מני בטן הנשאים מני רָחַם (ישע׳ מו ג).

רֶחֶם [2], שמ״ז, נהפסק רָחֶם, כנ׳ רַחְמָהּ, —בטן האשה, וביחוד בטן האם היולדת, שהולד יוצא ממנה, womb ; Mutterleib ; sein (de la mère) : כי עצר עצר יי׳ בעד כל רֶחֶם לבית אבימלך על דבר שרה אשת אברהם

---

[1]) [כך כדעת הכלונים. ואמנם אפשר שאין כאן בעקר אלא מעשה רחמים ממש מן א. רַחַם.]

[2]) [אין רַחַם כאן מלה בפני עצמה, אלא רַחַם־רַחֲמָתַיִם הוא ביטוי אחד, כדגמת אדמדמות, חֲלַקְלַקּוֹת או הפר־פרות, פרע־פרעות, שאין לראות אותן כשתי מלים, חפר מכאן ופרות מכאן, פרע מכאן ופרעות מכאן; אלא בהכפלת המלה מְקצר חלק זה או זה ממנה, ויש להבין מלים מְכפלות כאלה בחלקן כאלו היו מכפלות כלן: רחמתים רחמתים, וכדו׳, ועי׳ טורטשינר, הלשון והספר א, 284 וכו׳. ועי׳ על הוראת המלה בערך רַחֲמָה וּבהערה שם.

ואמנם המתרגמים והמפרשים ראו במלה זו ש״ג במשמ׳ נערה שבוית חרב וכדו׳.]

[3]) [אמנם במקום המקביל דבר׳ לג יד כתוב תמורת זה: וממגד גרש י ר ח י ם, ועל כן היו שחשבו בצדק, שבא כאן ו ר ח ם באיזה אפן במק׳ יְרָחִים, והקריאה וָרָחַם השפיעה אף על קריאת המלה הקודמת לה, וצ״ע.]

[1]) [עי׳ בהערתו המפרטת של המחבר בערך א. עֹצֶר, עמ׳ 4662. ואמנם הפתגם המקביל כז ב „שאול ואבדה לא תשבענה ו ע י נ י ה א ד ם לא תשבענה" מלמד, שזאת עקר כונת כל הפתגם שבמספר, וגם כאן עין האדם היא הדבר ה ר ב י ע י, ועל כן שיך לפתגם מספרי זה גם פס׳ יז: עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם וכו׳; אלא שלא על כל אדם ועיניו ידובר כאן אלא על עיני הבן ה ס ו ר ר ו מ ו ר ה, שעקר רעתו בזה שהוא לא ישבע גם לפי התורה (דבר׳ כא כ) וגם לפי ספר משלי עצמו, המתאר את הבן הסורר והמורה הבז למוסר אב ואם כזולל וסובא, שלא ישבע (כג יט—כא).

ולפי זה אין במה שלפני כן בפס׳ יו אלא שלשה דברים, שאול ארץ ואש, ואין עצר רחם דבר אשר לא ישבע, אלא כשם שנאמר על ארץ ואש במשפטים שלמים: ארץ לא שבעה מים ואש לא אמרה הון, כך נאמר גם על שאול: שאול יַעְצֹר (כך צ״ל במק׳ ועצר) רַחַם, כלו׳ השאול בולעת וסוגרת את רחמה ואינה פולטת לעולם מה שבלעה, וזאת בחידוד לעומת שמושו הרגיל של הצרוף עצר האלהים רחם האשה לבל תלד. ויש כאן אף כונה נוספת שבחידוד, במשמעות: השאול עוצרת רחמיה, תכלא ותתאפק את רחמיה (השוה תהלי׳ מ יב; עז י), לא תדע רַחֵם. לשמוש שאול כזכר השוה איוב כו ו: ערום שאול נגדו. ועי׳ טורטשינר, משלי שלמה, עמ׳ 98 וכו׳.]

[2]) [בארמי׳ רַחְמָא, ערב׳ רַחִם, אשור׳ רִים באותה משמ׳.]

(בראש' כ יח). וירא יי' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עקרה (שם כט לא). אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו (במד' יב יב). ולחנה יתן מנה אחת אפים כי את חנה אהב ויי' סגר רחמה וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעמת כי סגר יי' בעד רחמה (ש"א א ה—ו). בטרם אצורך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך (ירמ' א ה). אשר לא מותתני מרחם ותהי לי אמי קברי ורחמה[1] הרת עולם למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון (שם כ יז—יח). תן להם יי' מה תתן תן להם רחם משכיל ושדים צמקים (הוש' ט יד). ולמה מרחם הצאתני אגוע ועין לא תראני (איוב י יח). ישכחהו רחם מתקו רמה עוד לא יזכר[2] (שם כד יט—כ). הלא בבטן עשני עשהו ויכוננו ברחם אחד (שם לא יה). — ופטר רחם, פטרת רחם, ככנוי לבכור מאדם ובהמה[3]: קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה (שמות יג ב). והעברת כל פטר רחם ליי' וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים ליי' (שם שם יב). על כן אני זובח ליי' כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה (שם שם יה). כי נתנים נתנים המה (הלוים) לי מתוך בני ישראל תחת פטרת כל רחם בכור כל מבני ישראל (במד' ח יז). — ומרחם, במשמ' מן הלדה, מראשית הילדות: עליך השלכתי מרחם מבטן אמי אלי אתה (תהל' כב יא). זרו רשעים מרחם תעו מבטן דברי כזב (שם נח ד). עמך נדבת ביום חילך בהדרי קדש מרחם משחר לך טל ילדתך[4] (שם קי ג). למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע (איוב ג יא). — ובהשאלה ללדת הים: ויסך בדלתים ים בגיחו מרחם

---

1) [בקצת ספרים: ורחמה, ועי' רהמה הערות.]

2) [אמנם לא התברר כתוב זה כל צרכו, וכנראה אין הגרסה מסמכת].

3) [משמ' הצרוף הזה היא, כפי שהברר כעת (עי' טורטשינר, לשוננו יד, 82), בעקר פדיון פרי הבטן ע"י קרבן הבכורות. ואמנם חז"ל והפרשנים העברים הכינו את הבטוי כלשון בקיעת הרחם.]

4) [כנראה היה לפני מסדר הכתובים האלה כתב יד מטשטש מאד, שקשה היה לעמוד על כונתו, שהיא, בקרוב: עמך נדבת, ביום חילך בחרך, קדש מרחם משחך, למבטן ילדתך.]

יצא (שם לח ח). — ובתו"מ: הבכור קודם למעשר מפני שקדושתו מרחם (זבח' י ג). יוצא דופן והבא אחריו וכו' שניהן אינן בכור, הראשון משום שאינו פטר רחם[1] והשני משום שקדמו אחר (ר' עקיבא, בכורות ב ט). מי שלא היו לו בנים ונשא וכו' נכרית ונתגיירה וכו' בכור לנחלה ולכהן, שנאמר פטר רחם בבני ישראל, עד שיפטרו רחם מישראל (ר' יוסי הגלילי, שם ח א). וכומז, יש אומרים זה טפום של רחם (ירוש' שבת ו ד). שלש הנה לא תשבענה שאול ועוצר רחם, וכי מה ענין שאול אצל רחם, אלא לומר לך מה רחם מכנים ומוציא, אף שאול מכנים ומוציא, והלא דברים קל וחומר ומה רחם שמכניסין בו בחשאי מוציאין ממנו בקולי קולות, שאול שמכניסין בו בקולי קולות אינו דין שמוציאין ממנו בקולי קולות וכו' (ר' יאשיה, ברכ' טו:). המבשרני במה נפטר רחמה של אשתי אם זכר יטול מנה, ילדה זכר נוטל מנה (ב"ב קמא:). — *ובית הרחם: בעי רב אחא, נפתחו כותלי בית הרחם מהו וכו' (בנוגע לפטר רחם) (חול' ע.). — *ומ"ר רחמים: התשכח אשה עולה, אמר הקדוש ברוך הוא, כלום אשכח עולות אלים ופטרי רחמים שהקרבת לפני במדבר (ברכ' לב:). הדביק שני רחמים ויצא מזה ונכנס לזה מהו (רבא, חול' ע.). דאימעוט לידה מבכור, דבכור לרחמים איבא, בכור לזכרים ליכא (רב אחא מדפתי לרבינא, בכורות יט:). — ובספה"א, אף צואר הרחם, בית שער הרחם: פי' הרת, הרחם של אשה או של תרנגולין (ערוך ערך הרת). ודתני רב יוסף קבר שלה, כינוי הוא לרחם שלה (שם ערך סולכתי). כאשר יגדלו הילדים ברחמי הנשים (אסף, 11.). חניקת הרחם, החנק הרחם הוא התקבץ הרחם למעלה וכו' והוא דומה לכפיה (כרבוני, ארח חיים, בחליי הראש, כת"י ביהמ"ד שכטר). ואם לעליית אדים רעי האיכות כמו במחנק הרחם (שם, בחליי הלב). צואר הרחם והמקוה (קאנון א א ה ה). ואחר תפתח המילדת משקוף צואר הרחם (שם ג כא ב יג). הרחם שנוצר בו הולד הוא הנקרא מקור וכו' וצואר הרחם כולו והוא המקום הארוך שמתקבץ ראשו בשעת העיבור כדי שלא יפול הולד ונפתח הרכה

---

1) [בהבנת פטר רחם במשמ' בקיעת הרחם.]

כשעת לידה קוראין אותו פרוזדור, כלומר, שהוא בית שער לרחם (רמב״ם, איסורי ביאה ה ג). יצר בכל מי שיש בידו נשמת רוח חיים איברים להוליד בהם, בזכרים הבצים והגידים ובנקיבות רחמים (ר״י בן יהודה, ספר מוסר, פי׳ אבות ב עז). ולפעמים יקרה להן חניקת הרחם וצריכין לסמנים המסוגלים לחולי הלז (טוביה כן, מעשה טוביה ב ה, קב:). — ואמר הפיטן: ופוקד עקרות ופוטר רחמים (רסע״ג, הבקשה הראשונה, סדור רסע״ג, כד). קבלו מלכותי ממקורי רחמים (קלוניימוס, אדברה, סחר׳ יוה״כ). כבנסיים לילוי רחמים [1] זכתונת לשפיכת דמים ומצנפת לעינים רמים מכפרים) כמו שלמים (נחמיה בן שלמה, סריד מעבודה ליוה״כ, ידיעות מכון שוקן ד, רלח). — ואמר המשורר: בני תבל לעולם יבגדו כאשר תבגוד בעת צרה וצוקה, אמת המה כאמם כן הביאם ברחם הרהבה העמוקה (אבן כלפון, פני סגל, בן תהלים לר״ש הנגיד עא, סטוף מט).

רָחָם, רָחָמָה [2], ש״ז, — מין ממיני העופות הטורפים הגדולים, Aasgeier; vultur peronopterus: ואת התנשמת ואת הקאת ואת הרחם (ויקר׳ יא יח). והקאת ואת הרחמה ואת השלך (דבר׳ יד יז). — ובתו״מ: רחם זו שרקרק (רב יהודה, חול׳ סג.). למה נקרא שמו רחם, כיון שבא רחם באו רחמים לעולם (ר׳ יוחנן, שם שם). — ובספהס״א: הרחם (אאס גייער וב״ה בערב׳ גם רחמה) אשר יטהר את הארץ מנבלת כל פגר (ר״ש בלוך, שבילי עולם א, עו:). בארצות לחוף ימים תשכונה וכו׳ עופות רבים ממינים שונים היענה הרחם (גייער) וכו׳ (שם ב, א:). — ואמר הפיטן: גוע יגוע בצאת ממנו הנשמה, דאה ידאה כעיט ותנשמת ורחמה (אמנם אמרים, ברכת אבלים, א״מ סגרמן, ידיעות מכון שוקן ה, לו). — ואמר המשורר: וירא אפך קצוי אדמה כאלו אפך רחם ופרשו (רסב״ג, בחר מהשלי, בכורי, 6). ואיכה יאבר גמל כנשר ובן עיר כמו ילדי רחמים (ר״י בן קהל, וים אישים, JQR July 1913, עמ׳ 80).

רַחֲמָה [1], ש״נ, מ״ר רַחֲמָתַיִם, — מתנה, מתנת חנם, Geschenk; présent; gift: הלא ימצאו יחלקו שלל רחם רַחֲמָתַיִם לראש גבר (שפט׳ ה ל). [2] — ובספהס״א במליצה במשמ׳ אשה: ומלבושנו צבע רקמתים, ומצעינו רחם רחמתים (ר״י חריזי, תחכמוני כט, 248). ואתה אומר להלחם עם כושן רשעתים על רחם רחמתים (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים, ידיעות מכון שוקן ה, שירמן, רכט). — °ובמליצה, במשמ׳ רַחֲמִים: ורחמיו על כל מעשיו כי לך יאתה רח״ם רחמתי״ם כי עמך הסליחה (סידר״א, מעגל טוב, 11). — ואמר המשורר: ומביש עצת מגביר לשונו באומרת הלא יחלקו שלל לאיש רחמתים (ר״ש הנגיד, תנומה, בן תהלים קמב, ששון, קא). — °ופטר רחמתים, במשמ׳ פטר רחם, ואמר הפיטן: אוני פטרי רחמתים בתקת במשולי תמורותים (ינאי, אוני, קרוב׳ שמות, זולאי, סח).

°רַחֲמוּת, ש״נ, בלשון השמרונים, כמו רחמים, רחמנות: ביכלות יהוה ורחמותו הוה

---

[1] [על פי דברי הבבלי (ערכ׳ טז.): מכנסים מכפרים על גלוי עריות.]

[2] [הטעם מלעיל. אך בערב׳ בא השם בשתי צורות בזכר ונקבה, רַחַ׳ם a) כשם בולל במשמ׳ הרבוי, ו־רַחַ׳מַה b) כשם היחידה. יש להניח שלא נגזר השם משרש א. רחם, הבא אף בערב׳ בדרך כל בחי״ת גרונית, אלא מקורו בחקוי קולו של העוף הצורת.]

a) رخم b) رخمة

---

[1] [פרשנים ומלונאים ראו כאן מלה רחמה ואף רַחַם במשמ׳ בתולה, שבוית חרב, כאלו רחם רחמתים פרושו: בתולה ואף שתי בתולות, ואולם אין רחמה במשמ׳ זו בכל לשון שמית, ומעולם לא קראו לאשה בבטוי גם כזה, כאלו רֶחֶם (של אשה). גם בכתבת מישע מלך מואב וגם בארמית של תעודות יב בא רחמת אף במשמ׳ מתנה, שנתנה, כלשון התעודות הארמיות פִּרְחֲמַן, ז״א בחֵן, חנם, וכן באשור׳ רִימַת, רִימַת היא מתנה (עי׳ במאמר על שאלה זו ב„לשוננו״ יג עמ׳ 19—23). ואף באוגרית׳ אין רחם תאר של האלה בהולת ענת, כדעת אחדים, אלא כונת המאמר רחם ענת תנגת׳ה היא: רחמי ענת נכמרו עליה (עי׳ רַחֲמִים, הערות). ואין, כאמור בהערה לערך א. רַחַם, רחם רחמתים שתי מלים שונות, אלא בטוי מכפל מקצר אחד, כאלו נאמר רחמתים רחמתים, והכונה חִנַּם חִנָּם, או כאלו חִנֵּי חִנָּם.]

[2] [בקצת ספרים מנקד גם בירמ׳ כ יז רַחְמָה בִּמק׳ רַחֲמָה, מן רֶחֶם, אך אין כאן ש״ע בנקבה אלא טשטוש במבטא הה״א המפקת, כבמקומות אחרים במקרא. אך הנקוד במפיק הוא עקר.]

הכלול מן מעמרות זאת התורה הקדושה (JQR, 1901).

רַחֲמִים, ש"ז במ"ר, סמי' רַחֲמֵי, כנ' רַחֲמֶיךָ, רַחֲמָיו, רַחֲמֵנוּ, רַחֲמֶיהָ, — א) במשמ' קרבי האדם ומעיו [1]) הנכמרים והומים בהתרגשות הנפש, Inneres, Eingeweide; entrailles, intestins; bowels, intestines: וימהר יוסף כי נכמרו רחמיו אל אחיו ויבקש לבכות ויבא החדרה ויבך שמה (בראש' מג ל). ותאמר האשה אשר בנה החי אל המלך כי נכמרו רחמיה על בנה ותאמר בי אדני תנו לה את הילוד החי והמת אל תמיתהו (מ"א ג כו). הבט משמים וראה מזבול קדשך ותפארתך איה קנאתך וגבורתיך המון מעיך ורחמיך אלי התאפקו (ישע' סג טו). — ב) במשמ' התרגשות נפשית בראות האדם או האלהים את צרת אחר, ותכונת המרחם על זולתו, Erbarmen; pitié; pity: נפלה נא ביד יי' כי רבים רחמו וביד אדם אל אפלה (ש"ב כד יד). ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך (ישע' נד ז). חסדי יי' אזכיר וכו' ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם ברחמיו וכרב חסדיו (שם סג ז). אספתי את שלומי מאת העם הזה נאם יי' את החסד ואת הרחמים (ירמ' יו ה). וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים (הוש' ב כא). על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה לא אשיבנו על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו (עמ' א יא). שבתי לירושלם ברחמים (זכר' א טז). זכר רחמיך יי' וחסדיך כי מעולם המה (תהל' כה ו). אתה יי' לא תכלא רחמיך ממני חסדך ואמתך תמיד יצרוני (שם מ יב). חנני אלהים כחסדך כרב רחמיך מחה פשעי (שם נא ג). ענני יי' כי טוב חסדך כרב רחמיך פנה אלי (שם סט יז). השכח חנות אל אם קפץ באף רחמיו (שם עז י). מהר יקדמונו רחמיך (שם עט ח). הגואל משחת חייכי המעטרכי חסד ורחמים (שם קג ד). יבאוני רחמיך ואחיה (שם קיט עז). רחמיך רבים יי' כמשפטיך חיני (שם שם קנו). טוב יי' לכל ורחמיו על כל מעשיו (שם קמה ט). חסדי יי' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו (איכה ג כב). ליי' אלהינו הרחמים והסליחות (דנ' ט ט). לא על צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים (שם שם יח). ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר (נחמ' ט יט). וכרחמיך הרבים תתן להם מושיעים וכו' ותצילם ברחמיך רבות עתים (שם שם כז—כח). וברחמיך הרבים לא עשיתם כלה ולא עזבתם (שם שם לא). — ועשה האדם חסד ורחמים: משפט אמת שפטו וחסד ורחמים עשו איש את אחיו (זכר' ז ט). — ושָׂם האדם רחמים בפלוני, נתן האל רחמים לאדם, רחם עליו: למען ישוב יי' מחרון אפו ונתן לך רחמים ורחמך והרבך (דבר' יג יח). קצפתי על עמי ואתנם בידך (בבל) לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עלך מאד (ישע' מז ו). — ונתן לפלוני רחמים לפני אחר, נתן או שָׂם אותו לרחמים לפני אחר וכדו', עשה שירחם האחר עליו: ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימין (בראש' מג יד). וסלחת לעמך אשר חטאו לך ונתתם לרחמים לפני שביהם ורחמום (מ"א ח נ). אל תיראו מפני מלך בבל וכו' נאם יי' כי אתכם אני להושיע אתכם וכו' ואתן לכם רחמים ורחם אתכם והשיב אתכם אל אדמתכם (ירמ' מב יא—יב). ויזכר להם בריתו וינחם כרב חסדו ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם (תהל' קו מה—מו). ויתן האלהים את דניאל לחסד ולרחמים לפני שר הסריסים (דנ' א ט). — ואמר בן סירא: מעט נפשך בכל גדולה ולפני אל תמצא רחמים כי רבים רחמי אלהים (ב"ס גני' ג יח—כ). — ובתו"מ: האומר על קן צפור יגיעו רחמיך וכו' משתקין אותו (ברכ' ה ג; וכעין זה מגי' ד ט). וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום (ר' שמעון, אב' ב יג). ושמעתי כי חנון אני, שברחמים בראתי את עולמי (מכי' משפטים, מסכ' דכספא יט). בטוחים אנו בבעל הרחמים שאינו מביא מבול לעולם (ר"ה,

---

[1]) [זאת עקר משמ' המלה, וכמבטא זה ובצורה דקדוקית זו שאנו קוראים לה ע"פ רב שמושה: מ"ר, נשמרה הוראתה הכללית בקרב ופנים האדם בכלל, בעוד שנתיחדה צורת מ"י רֶחֶם לבטן האשה והאם היולדת בפרט. ואך בקצור לשוני במקום כמירת רחמים, המון רחמים, ז"א המית מעי האדם וקרבו, שהיא תוצאת התרגשות נפשית, הפכה המלה רחמים לשם המורה על התרגשות זו עצמה, ובמשמ' זו באה המלה בצורה רחמין אף בארמ', ובאשור' אף במ"י רֵים. וכן יש להכיר מלה זו, ולא מלה במשמ' בתולה, באוגרית, (בעל ג, טור ב, 28 וכו'): רחם ענת תנת'ה כלב ארח' לעגלה כלב ת'את לאמרה, כלו': רחמי ענת נכמרו עליה כלב פרה לעגלה, כלב רחל לטלה.]

ירוש' תענ' ג יא). אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (ר' יוחנן ור' אלעזר, ברכ' י.). ג' צריכים רחמים, מלך טוב, שנה טובה וחלום טוב (ר' יהודה בשם רב, שם נה.). ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי, למה אבי אבי שני פעמים, כדי שיתמלא עליו רחמים (מד"ר ברא' נו). לעולם אין בעל הרחמים פורע מן הנפשות תחילה (ר' הונא ור' יהושע בר' אבין ור' זבדא חתנו של ר' לוי, שם רות ב, וימותו גם שניהם). — • ומדת הרחמים, הנהגת העולם על פי מה שראוי מפני רגש רחמים, בנגוד למדת הדין: כי הנה יי' יוצא ממקומו וכו' יוצא לו ממדת הדין ובא למדת רחמים (ירוש' תענ' ב א). יהי"ר מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים (רב זוטרא בר טוביה, ברכ' ז.). בשעה שבא הקב"ה לבראת את אדם הראשון ראה צדיקים ורשעים יוצאים ממנו וכו' הפליג דרכן של רשעים מכנגד פניו ושיתף בו מדת רחמים ובראו (רבי ברכיה, מד"ר ברא' ח). אמר הקב"ה אם בורא אני את העולם במדת הרחמים (יהיו חוטאים רבים) וכו' אלא הרי אני בורא אותו במדת הדין ובמדת הרחמים (שם שם יב). כשבראו (את אדה"ר) בראו במדת הדין ובמדת הרחמים וכשטרדו טרדו במדת הדין ובמדת הרחמים (שם שם כא). ועי' א. מִדָּה, עמ' 2801. — * ובקש רחמים, התפלל: שלשת ימים הראשונים יבקש אדם רחמים שלא יבאיש (הזרע), משלשה ועד ארבעים יבקש רחמים שיהא זכר, מארבעים יום ועד שלשה חדשים יבקש רחמים שלא יהא סנדל, משלשה חדשים ועד ששה יבקש רחמים שלא יהא נפל, מששה ועד תשעה יבקש רחמים שיצא בשלום (ברכ' ס.). וטמא טמא יקרא, צריך להודיע צערו לרבים ורבים יבקשו עליו רחמים (שבת סז.). כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, תניא, רבי אלעזר הקפר אומר, לעולם יבקש אדם רחמים על מדה זו שאם הוא לא בא בא בנו וכו' (שם קנא:). ולפושעים יפגיע, שבקש רחמים על פושעי ישראל שיחזרו בתשובה (סוטה יד.). כל המבקש רחמים על חבירו וכו' הוא נענה תחילה (ב"ק צב.). מפני מה נענשו (אלימלך ובניו), שהיה להן לבקש רחמים על דורן ולא בקשו (ר' יהושע בן קרחה, ב"ב צא:). כל שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים (רבי פנחס בר חמא, שם קטז.). לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצין את כחו (רבי יוחנן, סנה' מד:). הלך (אלעזר בן דורדיא) וישב בין שני הרים וגבעות אמר הרים וגבעות בקשו עלי רחמים, שמים וארץ בקשו עלי רחמים וכו' חמה ולבנה בקשו עלי רחמים וכו' כוכבים ומזלות בקשו עלי רחמים וכו' (ע"ז יז.). שיצאו דשאים ועמדו על פתח קרקע עד שבא אדם הראשון ובקש עליהם רחמים וירדו גשמים וצמחו (רב אסי, חול' ס:). מה יעשה אדם ויחכם וכו' יבקשו רחמים ממי שהחכמה שלו (נדה ע:). — ובתפלה: חוס ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו (שמע קולנו, תפלת י"ח). הזן את העולם כלו בטובו בחן בחסד וברחמים (ברכת המזון). ובדבר ישועה ורחמים חוס וחננו ורחם עלינו והושיענו (יעלה ויבא, שם). ברוך אתה יי' בונה ברחמיו ירושלים (ובנה ירושלים, שם). הוא יגמלנו לעד לחן ולחסד ולרחמים (שם). אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים (אב הרחמים, תפלת שחרית). אב הרחמים שוכן מרומים (אב הרחמים, שחרית לשבת). אנו מלאי עון ואתה מלא רחמים (או"א סלח לנו, ודוי יוה"כ). מדת הרחמים עלינו התגלגלי ולפני קונך תחנתנו הפילי ובעד עמך רחמים שאלי (אמתי, אזכרה אלהים, סליח' ה עשי"ת). וכל מאמינים שהוא קשה לכעוס, הרחום ומקדים רחמים לרוגזו (האוחז ביד, מוסף א ר"ה). אבינו מלכנו תהא השעה הזאת שעת רחמים ועת רצון מלפניך (אבינו מלכנו, תפלת שחרית). — ובסהמ"א, בברכה לסיום פרשה שבספר: כן יאמר בעל הרחמים (מדה"ג בראשי כב כג, בסוף פרשת וירא, מרגליות, ססא). — *למען הרחמים: למען הרחמים שמור נפשך מדבר בסילות (ספר אורי ויִשעי, יח. Brülls Jahrb. VII, 20)

*רַחֲמָן, ש"ז, — כמו רַחְמָנִי, רַחוּם, barmherzig; merciful; misericordieux: הסרים ומי שלא ראה לו בנים כשר לדון דיני ממונות ואין כשר לדון

דיני נפשות ור׳ יהודה מוסיף אף האכזרי והרחמן (תוספת׳ סנה׳ ז ה). עין תלעג לאב ותבוז לקהת אם, עין שהלעיגה על כיבוד אב ואם וכו׳ יקרוה עורבי נחל, יבוא עורב שהוא אכזרי ויקרנה ואל יהנה ממנה, ויאכלוה בני נשר, יבוא נשר שהוא רחמן ויאכלנה ויהנה ממנה (ר׳ שמעון בן יוסי, ילקוט׳ משלי ל ח). שלש מתנות טובות נתן הקב״ה לישראל רחמנין זבויישנין וגומלי חסדים (מס׳ קדוש׳ ד א; וכעין זה יבמ׳ עט.). שלשה חייהן אינן חיים, הרחמנין זהרתחנין ואניני הדעת (ת״כ, פסח׳ קיג:). שלשה ימים לבכי ושבעה להספד וכו׳ מכאן ואילך אמר הקדוש ברוך הוא אי אתם רחמנים בו יותר ממני (מו״ק כז:). כל ימי עני רעים, זה רחמן[1], וטוב לב משתה תמיד, זה אכזרי (ר׳ יוחנן, ב״ב קמה:). מלך בשר ודם שסרחה עליו מדינה, אם אכזרי הוא הורג את כולן, אם רחמן הוא הורג חצים, אם רחמן מלא רחמים הוא מייסר הגדולים שבהן בייסורין וכו׳ (תנחו׳ לט.). הרחמנין ומאכילי רעבים ומשקי צמאים ומלבישי ערומים ומחלקי צדקות עליהם הכתוב אומר אמרו צדיק כי טוב (ד״א ג). כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי סוף שנעשה אכזרי במקום רחמן (מד״ר קהל׳, אל תהי צדיק). אלהיהם של אלו רחמן הוא וכיון שמסבירים לו פנים הוא חוזר ומרחם עליהם (פסיק׳ רב׳, על נהרות בבל, איש פלוס, קלה.). ועל כל פתח ופתח ז׳ שומרי׳ מלאכים יושבים ארבעה מבחוץ ושלשה מבפנים, אלו שבחוץ רחמנים הם, אלו שבפנים אכזרים הם, וכשיבא אדם ליכנס בפתח הראשון מלאכים הרחמנים מקדימין אותו ואומרים לו מה לך ליכנס בתוך האש הזאת וכו׳ (פדר״א טו). ועי׳ רַחֲמָנִי. — *והרחמן במשמ׳ האלהים[2]: ונתן לך רחמים ורחמך וכו׳ כל זמן שאתה רחמן הרחמן[3] ירחם עליך (ר׳ יהודה בשם רבן גמליאל, תוספת׳ ב״ק ט ל). — ובתפלה: הרחמן הוא ימלוך עלינו לעולם ועד. הרחמן הוא יתברך בשמים ובארץ וכו׳ (ברכת המזון). — *ואב הרחמן:

1) [אך בסנה׳ ק: רחמני.]

2) [ע״פ הארמ׳ שבתו״ם, רחמנא, ומכאן עבר השם בשמוש זה אף לערב׳.]

3) [בירושׁ׳ ב״ק ח י: המקום.]

מי כמוך אב הרחמן[1] זוכר יצוריו ברחמים לחיים (תפלת י״ה לעשי״ת). — *הרחמן יצילנו[2]: מה זה בני, הרחמן יצילנו, מה הסערה הזאת מתימן באת (רמח״ל, לישרים תהלה ג).

***רַחֲמָנוּת**, ש״נ, — תכונת הרחמני, הנוטה לרחם, : Barmherzigkeit ; miséricorde ; mercifulness

תפילתן של צדיקים מהפכות דעתו של הקב״ה ממדת אכזריות למדת רחמנות (ר׳ אלעזר, סוכה יד.). אמר לפניו ר״ש בן אליקים (לרבי אלעזר), רבי, יודע אני בך שאין מדת הדין אתה עושה אלא מדת רחמנות (כתוב׳ כ:). וישלח אברהם את ידו, הוא שולח יד ליטול את הסכין ועיניו מורידות דמעות ונופלות דמעות לעיניו של יצחק מרחמנותו של אבא (ר׳ יצחק, מד״ר ברא׳ נו). — ובספהמ״א: ומדת רחמנות היתה לשהות אותו (את העגל) אותה שעה (תשו׳ הגאו׳ הרכבי טעם, 191). אנא ה׳, איה רחמנותך (רס״י, ישעי׳ נח ג). תחילת יראה בושה, שנייה לה ענוה, שלישית לה אומנות נקייה, רביעית לה רחמנות (מחזור ויטרי, 725). שלום רב מרחמנות השמים יהיה עליך ועל זרעך (סדור רע״ג א, מסכית). יחד נפשך להבורא יתעלה והשתדל להשיג מציאותו מצד חכמתו וגבורתו ותנותו ורחמנותו (ר״י א״ת, סו״ה, היחוד י). פַּעֲלָנוּת במשך הלמד בקמצות כמו אלמנות חיות וחרפת אלמנותיך והם סמוכים והרחמנות פושטת בלשון עמנו (הוא, הרקמה יא, 66). וכן נהגו לומר רחמנות (רד״ק, מכלול, שער דקדוק השמות, ליק, קסח:). ואחר כך לפקוד הנחשלים במשפחתך ברחמנות (רמ״ע פלקירא, ראשית חכמה א, 19). שכיון שיש ליהודים חקים ומשפטים צדיקים ומדות חשובות כמו הנדיבות והצדקות והרחמנות והיותם עם פקח למה ישנאו אותם (ר״ש אבן ויגגא, שבט יהודה, 10). ויותר מזה על בניו שמשגיח עליהם בהשגחה מקריית ושרשית השגחת החסד והרחמים בהתעוררות רחמנותו עליהם (רמח״ל, חוקר ומקבל ג, 60). אבל אדם שהוא חסיד גדול ורחמן גדול ורחמנותו וחסדו והשגחתו

1) [כך בנוסח ספרד. באשכנז: הרחמים.]

2) [ע״פ הארמי׳ שבתו״ם: רחמנא ליצלן.]

להטיב וכו' (סס סס, 61). — ואמר הפיטן: אין רחמים כרחמנותיך, אין חנינות כחנינותיך (ס"כ היסוד יוס ה). — ונוהג בדבור בצרופים כגון מעורר רחמנות וכדו'.

רַחֲמָנִי[1], ת"ז, מ"ר נקי רַחֲמָנִיּוֹת, — הנוטה לְרַחֵם, רחמן, רחום: ידי נשים רַחֲמָנִיּוֹת בשלו ילדיהן (איכה ד י). — ובתו"מ: מלך בשר ודם שנכנס למדינה והיו הכל מקלסין לפניו שהוא גבור והוא חלש וכו' שהוא רחמני והוא אכזרי וכו' (מכי' בשלח, מסכ' דשירתא ח). כל ימי עני רעים זה רחמני[2], וטוב לב משתה תמיד זה אכזרי (ר' יוחנן, סנה' ק:). בשר ודם מדותיו ועלילותיו מעוותות הן וכו' אבל מדותיו ועלילותיו של הקב"ה רחמניות הן (מד"ר שמות ג). — ובספהמ"א: הנביא היה רחמני ומתאנח על פורענות האומות (רש"י, ישע' כא ג). ויבא נשר שהוא רחמני על בניו ויאכלנה (פוה, משלי ל יז). ורבקה הרחמנית על בניה אוהבת את יעקב (צרור המור, תולדות כו, עג:).

***רַחֲמָנִיּוּת**, ש"נ, — מדת הרחמני: תפלתן של צדיקין מהפכין מדת אכזריות למדת רחמניות (ר' שמעון בן לקיש, מד"ר במד' י). — ובספהמ"א: כי הרחמניות על אלו הרשעים הוא אכזריות בחק הטובים (רלב"ג, איוב כד, באור דברי המענה).

***רַחַן**, מלה מספקה[3], — ואמר הפיטן: רחן עמעם ואכזור רעם ומאז ועם ממלוך עלי עם (ר"א קליר, תמימים כרשו, קרוב' פורים).

רָהָן, רַהֲנוּת, רַהֲנִי, עי' רֵיחָן, רֵיחָנוּת, רֵיחָנִי.

[1]) [במקרא נמצא רק רחמניות מ"ר נק', ואפשר ששמש בזכר רַחֲמָן כבארמ', וכדגמת ראשונית על יד ראשון, ראשונה. ובאשור' אף בזכר רֵימֵינוּ, שמקורו: רחמני.]

[2]) [בב"ב שמה: רחמן.]

[3]) [אלה דברי בר בסדורו: קבץ חיילו, רחן לפי ענינו ל' חיל, ולא ידעתי מקורו, ע"כ. ואולם לפי הנגוד אל ואכזור רעם, נראה שצ"ל: רַחְמָן, כלוי' שאול הרחמן היסס להרוג את אגג האכזרי.]

רחף[1], ממנו *רְחוּף, **רְחִיפָה, רַחַף.

רָחַף, פ"ע, רָחֲפוּ, — רחפו עצמות האדם, נתקו זו מזו[2]: נשבר לבי בקרבי רָחֲפוּ כל עצמתי הייתי כאיש שכור וכגבר עברו יין (ירמ' כג ט). —ואמר המשורר: בינות צלעי נדיבה בעלות קטב רחפו הררים והיא בם לא מרחפת (ר"ש הנגיד, כגלית ישראל, בן תהלים, הברמן א, 139). לנד אוהבי זעו עצמי ורחפו ורקדו בתוך גופי כעגל ובן רֵם (הוא, לנודך, סס ג, 107). רעות עלי אפפו עד עצמותי רחפו (ראב"ע, איך תגר, איגר 166). יחיד הנאהב בשלף התער, רחף סגנו ועמד בשער (אליר ברבי ילסק, אל הר, סליח' ב עמ"ח). — בינ' פָעוּ, **רְחוּף, מעופף, ואמר הפיטן: ולך למעלה ירוממון ירננון רחופים וכו' (רסב"ג, מעון לך, ביאליק-רבניצקי ו, 39).

— פע' יְרַחֵף, — רִחֵף העוף. פרח והניע כנפיו, schweben; planer; to soar, hover: כנשר יעיר קנו על גוזליו יְרַחֵף (דברי לב יא). — ובהשאלה לרוח האלהים: והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלהים מְרַחֶפֶת[3] על פני המים (בראש' א ב). — ובספהמ"א: וארא רוחות וסופות נושפות ומרחפות (ראב"ע, חי בן מקיץ, כהנא ב, 40). ומקבלת הריאה הקצף שעולה על הדם וכו' ותתחזק לרחף על הלב להוציא ממנו החמימות הנולדת כדי שלא תשקע אשו והיא מחופפת על הלב אצל צדדיו ומרחפת עליו תמיד (ר"י בן יהודה, ס' מוסר ב יג). ומפני הריאה הנבראת ממוצעת ביניהם (בין החוץ והלב) אפשר לו לרחף על הלב בעת שסותם פיו והוטמו ברוח שנכנס בריאה קודם לכן (סס סס). לפי שהריאה היא מקור האויר הקיטורי האשיי וכו' וצריך הטבע

[1]) [גם בסור' רחף במשמ' קרובה. אך כנראה בעקר שִׁבּוּל הגאים מן ב. פרח.]

[2]) [משמ' זו, שכאלו פרחו העצמות וְנִתְּקוּ מבשרן וזו מזו, מתאימה ליתר הוראות הפעל, ולא רחוק מכך תרג' השבעים ἐσαλεύθη, התנודדו, וולג' contremuerunt, רעדו, ומעין זה המפרשים העברים].

[3]) [הסורי מתרגם מלה במלה מרחפא, ובטעות חשבו כמה מן החדשים שבונתו ליחס לפעל זה כאן הוראה אחרת, כלשון דגירה, בעוד שהמתרגם אך הוזר על לשון המקור מבלי להוסיף לה כל פרוש, והוראת המלה יוצאת משמשה לגבי העוף הפורח.]

להוציאו על דרך הקנה ולהכניס אויר צונן מבחוץ כדי ל ר ח ף על כלי העכול וכו׳ כמו שעושה הנפח במפוח והאדם בפיו אחר בשול הקדירות (ר״י ישראלי, פי׳ ספר יצירה, בקובץ המקורות, הוצ׳ דוקס). ורוח אלהים מרחפת וכו׳ כלומר שאותו המניע ר י ח ף והניע האויר נעדר האור על פני המים (אור עמים, יד:). הודיע אם כן ש ר ח ף והניע האויר על המים (שם, טז). — ואמר הפיטן: דדה והעניפה וכנשר ר ח פ ה ובענני כבוד הקיפה וחופפה (ינאי, אתותי כלה, זולאי, הארץ ח אדר תש״ז). קדוש סבבתם דרך להאתיר, ר ח פ ת ם בצלך ובמגנך להסתיר (שמעון בר יצחק, אוסטיק, יול׳ ז פסח). ר ח פ ם באברתך להנחות (שמואל בר יהודה, אלהי אקראך, זולת שבת לפני שבועות). עד לרוח רצון לבבך תענה ר ח פ י לאט ופתי (ראב״ע, אן ואן, איגר 66). רוחות יקר ר ח פ ו עלי (הוא, לכו כעל, שם 134). פלאים עשית לעמך צבאות יודעי שמך קנותם מראש כנואמך ר י ח פ ת ם[1]) מרשף חופך (אשרת, ברכת מזון לראשי חדשים, ידיעות מכון שוקן ה, שברמן, כט). — ואמר המשורר: יליד ליל אשון חשך ישופו וכור המאפל שבע צרפו ולולי ר ח פ ו עליו כנפיו יקוד אשו כפי רגע שרפו (ר״י חריזי, תחכמוני ז, 52). — *ורחף חיים, הפיח חיים בנשמה, ואמר הפיטן: פרחה כל נפש צאת דיבר יוצר נפש, קרבה משיבת נפש[2]) ר י ח פ ת ה חיים לכל נפש (ינאי ?, אמנה, קדושתא לשבועות, זולאי, שטז).

— הפע׳ *הרחיף, — עשה שיפרח ויעוף: ברוך טעמך השמש וכו׳ מרפא כנפיך יכניף את רוחי להתהלך על כנפי רוח חכמה ובינה י ר ח י ף כל עצמותי להלוך קל באחד הצבאים (ר״ש פפנהים, ארבע כוסות, כוס ישועות א, יג.).

— התפ׳, *התרחף, שרחפו עליו רוח, שהפיחו עליו: ולפיכך נבראו (הראות) שתים, אם אירע מקרה ופגע באחת נשארה השניה משמשת הלב, מפני שהלב שורש החמימות ואם לא י ת ר ח ף עליו תתקרר חמימותו (ר״י בן יהודה, ספר מוסר, אבות ג יג).

1) [במק׳ ריחפת עליהם.]

2) [בשקרבה תורת האל שהיא משיבת נפש.]

א. רחץ[1]), ממנו *הרחצה, *מרחץ, *רחוץ, *רחיצה, רחץ, רחץ, רחצה, רחצה.

ב. *רחץ, ממנו *רחצון *רחצן[2]).

רָחַץ, פיו״ע, רחצת, רחצת, רחצתי, רחצו, רחצו, לחצת, לחצות, רחץ, רחין, רחצו, ארחץ, ארחצך, ירחץ, ירחץ, ירחצו, ירחצו, — רחץ האדם את בשרו, את פניו או ידיו ורגליו וכדו׳, שטף אותם במים כדי לנקותם, waschen, baden; laver, baigner; to wash, bathe: יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם (בראש׳ יח ד). הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם (שם יט ב). ויתן תבן ומספוא לגמלים ומים לרחץ רגליו (שם כד לב). ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף ויתן מים וירחצו רגליהם (שם מג כד). וירחץ (יוסף) פניו ויצא (שם שם לא). ועשית כיור נחשת וכו׳ ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם בבאם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימתו (שמות ל יח–כ). וכבס (המטהר) את בגדיו ורחץ את בשרו במים וטהר (ויקר׳ יד ט). וכל זקני העיר ההוא הקרבים אל החלל ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל (דבר׳ כא ו). ויבאהו לביתו ויבול לחמורים וירחצו רגליהם ויאכלו וישתו (שפט׳ יט כא). ותקם (אביגיל) ותשתחו אפים ארצה ותאמר הנה אמתך לשפחה לרחץ רגלי עבדי אדני (ש״א כה מא). ויאמר דוד לאוריה רד לביתך ורחץ רגליך (ש״ב יא ח). פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם (שה״ש ה ג). — ורחץ את זולתו: ואת אהרן ואת בניו תקריב אל פתח אהל מועד ורחצת אתם במים (שמות כט ד). ויקרב משה את אהרן ואת בניו וירחץ אתם במים (ויקר׳ ח ו). וארחצך במים ואשטף דמיך מעליך ואסכך בשמן (יחזק׳ טז ט). — ובשר הזבח וחלקיו: ואת האיל תנתח לנתחיו ורחצת קרבו וכרעיו (שמות כט יז). וקרבו וכרעיו ירחץ במים (ויקר׳ א ט). — ורחץ את׳

1) [בארמ׳ שמרונית רעע, ערב׳ רחצ׳ a), כוש׳ רחצ (הזיע), אשור׳ רחץ (במשמ׳ שטף), ועי׳ רעע.]

2) [עי׳ רחצון, הערה. ועי׳ גם רצח פע׳, הערה.]

a) رحض

הצואה, הסיר אותה ברחיצה: אם רחץ אדני את צאת בנות ציון ואת דמי ירושלם ידיח מקרבה (ישעי' ד ד). — ובהשאלה, רחץ כפיו בנקיון, רחץ פעמיו, הליכיו בחמ(א)ה, בדם: ארחץ בנקיון כפי ואסבבה את מזבחך יי' (תהל' כו ו). ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע (שם נח יא). ברחץ הליכי בחמה וצור יצוק עמדי פלגי שמן (איוב כט ו). — ובלי משא, רחץ, רחץ במים, במשמ' רחץ את גופו, התרחץ: ותרד בת פרעה לרחץ על היאר (שמות ב ה). וכבס המטהר את בגדיו וגלח את כל שערו ורחץ במים וטהר (ויקר' יד ח). ואיש אשר יגע במשכבו (של הזב) יכבס בגדיו ורחץ במים וכו' והישב על הכלי אשר ישב עליו הזב יכבס בגדיו ורחץ במים וכו' והנגע בבשר הזב יכבס בגדיו ורחץ במים וכו' (שם יה ה—ז). כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור וכו' והיה לפנות ערב ירחץ במים (דבר' כג יא—יב). וישלח אליו אלישע (אל נעמן) מלאך לאמר הלוך ורחצת שבע פעמים בירדן וישב בשרך לך וטהר ויקצף נעמן וילך ויאמר וכו' הלא טוב אבנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל הלא ארחץ בהם וטהרתי וכו' ויגשו עבדיו וידברו אליו ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה ואף כי אמר אליך רחץ וטהר (מ"ב ה י—יג). ואף כי תשלחנה לאנשים באים ממרחק אשר מלאך שלוח אליהם והנה באו לאשר רחצת כחלת עיניך ועדית עדי (יחזק' כג מ). — ורחץ מים, במק' במים: בבאם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימתו (שמות ל כ). — ובתמונה, רחץ בחלב: עיניו כיונים על אפיקי מים רחצות בחלב (שה"ש ה יב). — ובהשאלה רחץ, טהר עצמו מחטא ועון: רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני (ישעי' א ו). — ובתו"מ: רחץ (רבן גמליאל) בלילה הראשון שמתה אשתו, אמרו לו תלמידיו, לא למדתנו רבינו שאבל אסור לרחוץ (ברכ' ב ו). מרחץ שהוסקה בתבן או בקש של שביעית מותר לרחוץ בה ואם מתחשב הוא הרי זה לא ירחץ (שביע' ח יא). הרוחץ במי מערה ובמי טבריא ונסתפג אפילו בעשר אלונטיאות לא יביאם בידו (שבת כב ה). מי שנפרקה ידו או רגלו לא יטרפם בצונן אבל רוחץ הוא כדרכו (שם שם ו). יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה וכו' והמלך והכלה ירחצו את פניהם (יומא ח א). המודר הנאה מחברו ונכנס לבקרו עומד אבל לא יושב וכו' ורוחץ עמו באמבטי גדולה (נדרי ד ד). ואלו נדרים שהוא מפר וכו' אם ארחץ ואם לא ארחץ (שם יא א). שני אחין אחד עני ואחד עשיר והניח להן אביהן מרחץ ובית הבד וכו' הרי העשיר אומר לעני קח לך עבדים וירחצו[1] במרחץ (ב"ב י ז). שאל פרוקלוס בן פלוספוס את ר' גמליאל בעכו שהיה רוחץ במרחץ של אפרודיטי אמר לו וכו' מפני מה אתה רוחץ במרחץ של אפרודיטי (ע"ז ג ד). המניח ידו בקרון או בספינה וכו' נכנס למדינה ורחץ מותר (שם ה ד). פרוטה של הקדש וכו' נתנה לבלן אף על פי שלא רחץ מעל, שהוא אומר לו הרי מרחץ פתוחה הכנס ורחוץ (מעי' ה ד). עיר שישראל ונכרים דרים בה והיתה בה מרחץ מרחצת בשבת אם רוב נכרים רוחץ מיד (מכשיר' ב ה). אנשי טיבריא כו' בראשונה היו סותמין את הקמין מערב שבת ונכנסין ורוחצין בשבת וכו' נחשדו להיות נכנסין ורוחצין ואסרו מזיעין היינו ואסרו להן רחיצה וזיעה (ירוש' שבה ג א). מעשה ביהודה ובהלל בניו של רבן גמליאל (שבאו) לרחוץ במרחץ בכבול, אמרו להן לא נהגו כאן להיות רוחצין שני אחים כאחת (שם פסח' ד א). והיה אומר לה בתי לכי הינשאי וכו' עד שאמרת לו הרי אני שפחה לך לרחוץ רגלי עבדי אדוני[2] (ר' אבהו, שם יבמ' יג ב). הדירה שלא תרחצי במרחץ, בכרכים שבת אחת ובכפרים שתי שבתות (שם כתוב' ז ג). כבן שמתחטא על אביו ועושה לו רצונו ואומר לו, אבא, הוליכני לרחצני בחמין שטפני בצונן וכו' (שמעון בן שטח, תעני' כג.). אמר לו (הקב"ה לאיוב) הכנס ורחוץ ושקול עצמך עד שלא תכנס וכו' (ר' חנינא ב"ר אסי, מד"ר ברא"ש ד). — ובינ' פעו', *רחוץ, רחוץ ידים וכדו': כל הזבחים שקיבל דמן זר, אונן, טבול יום, מחוסר בגדים ומחוסר כפורים ושלא רחוץ[3] ידים ורגלים וכו' פסול (זבח' ב א). אחד מנחת חוטא ואחד כל המנחות

---

1) [ואולי פע': ירחצו.]

2) [בשמוש בלשון הכתוב (ש"א כה מא) למליצה בהודמנות דומה.]

3) [כך במדב"מ. בדפוסים: רחץ.]

שקמצן זר, אונן, טבול יום, מחוסר בגדים, מחוסר כפורים, שלא רחוץ ידים ורגלים וכו' פסול (מנח' א ב). ההיכל מקודש ממנו (מבין האולם ולמזבח) שאין נכנס לשם שלא רחוץ ידים ורגלים (כלים א ט). בחמשה דברים בין האולם ולמזבח שוה להיכל שאין בעלי מומין ופרועי ראש ושתויי יין ושלא רחוץ ידים ורגלים נכנסין לשם (ר' יוסי, שם שם). פרת חטאת ששחטה שלא לשמה וכו' ושלא רחוץ ידים ורגלים פסולה (פרה ד א). שלא רחוץ ידים ורגלים כיצד מקדש ידיו ורגליו בכלי שרת בפנים (תוספת' מנח' א ט). מנין שלא נחלקו בין מחוסר בגדים לשתויי יין ושלא רחוץ ידים ורגלים תלמוד לומר חוקה וכו' (זבח' יז.). — ובסהמ"א: וראוי שיהיה (הסם המרפא את השחין) ממרק ורוחץ כדי שינקה ווהמת השחין (קבולי גליינוס מאמר ב, כ"י פריז). — ואמר המשורר: והרוחצים בדם אשה ידיהם פניהם מדמי אישון רחוצים (ר"ש הנגיד, סדמים, בן תהלים, הברמן ב, 122).

—פע', רָחַץ, רָחַצְתְּ, — שרחצו אותו: ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך ובמים לא רֻחַצְתְּ למשעי (יחזק' יו ד). דור טהור בעיניו ומצאתו לא רֻחָץ (משלי ל יב).

— התפ', הִתְרַחַצְתִּי, — התרחץ האדם, רחץ את עצמו: אם הִתְרַחַצְתִּי במו שלג והזכותי בבור כפי (איוב ט ל). — ובסהמ"א: ובאבל אביו ואמו אל יתרחץ ואל יכבס וכו' (הלכות קלובות של ר' יהודאי גאון, הלכות אבל, תורתם של ראשונים, הורוויץ). יש רוח צדיק שיש בה קצת לכלוך מעון או מחטא הרוח שלו מתרחצת ומתלבנת ומתטהרת בזו האש (אבקת רוכל, ויכליה שכז). ויחזור אור א"ס להתגלות בעצמו ע"י הכתר בכל הספירה ואז יתרחצו עיני כחות הגבורה בחלב בשפע אור עליון (עסים רמונים ח ג, כד:). באמצע מרצפת השיש נמצא עגולה של שיש גבוהה רגל אחת מעל הרצפה אשר שם איננו חם כל כך, עליה ישב או ישתרע המתרחץ (גוטלובר, ממלרים, 117).

— הפע', *הִרְחִיץ [1], — הרחיץ את פלוני, הרחיץ לו פניו, ידיו וכדו', הרחיץ דבר ואף את פני עצמו וכדו', רחץ אותם [1]: מנין שמרחיצין את המילה ביום השלישי שחל להיות בשבת (שבת ט ג). מרחיצין את הקטן בין לפני המילה ובין לאחר המילה (שם יט ג). המגפף והמנשק והמכבד והמרבץ והמרחיץ והסך והמלביש והמנעיל עובר בלא תעשה (סנה' ז ו). איזה היא מצות הבן על האב, מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא, מרחיץ לו פניו וידיו ורגליו (תוספת' קדוש' א יא). העושה מערות לרבים מרחיץ בהם פניו וידיו ורגליו (שם ב"מ יא לא). האחים שהניח להן אביהן מרחץ, אחד עני ואחד עשיר, לא יאמר עני לעשיר הריני לוקח כנגדו מן השוק ומרחיץ, אלא אומר לו אם יש לך בוא והרחץ (שם ב"ב יא יב). כיצד הוא מקדש, נותן יד ימינו על גבי רגל ימינו, שמאלו על גבי רגל שמאלו, משפשף ומרחיץ, משפשף ומרחיץ (שם מנח' א י). אין לי אלא כפא וכו' מנין תיבת הבלנים וכו' ועריבה וכו' שנסדקה שאינו יכול להרחיץ בה רגלו אחת (ספרא ויק, זבים פרק ב, עה:). ר' ירמיה בעא קומוי ר' זעירא היתה מרחץ מרחצת ביפות החמה ואינה מרחצת ביפות הגשמים, א"ל מרחץ ואע"פ שאינה מרחצת (חלים עליה דיני תפלה) (ירוש' ברכ' ב ג). מקום שנהגו להרחיץ אחרי המטה מרחיצין (שם שם ב ז). הורי ר' אחא בבא מן הדרך והיו רגליו קיהות עליו שמותר להרחיצן במים (שם שם). בתענית צבור מרחיץ פניו ידיו ורגליו כדרכו, בתשעה באב מרחיץ ידיו ומעבירן על פניו, ביום הכיפורים מרחיץ ידיו ומקנחן למפה ומעביר את המפה על פניו (רבי זעורה בר חמא רבי יוסי בי ר' חנינא בשם

---

[1]) [אין כנראה פע' מן רחץ במקורות שבתו"ם, כי כונת הדברים היא לבנין הָפע' גם במקומות כגון: עיר שישראל ונכרים דרים בה והיתה בה מרחץ מרחצת בשבת (מכשיר' ב ה). דברים של יחוד סכת לו את גופו ומרחצת לו את רגלו וכו' (רב הונא, ירוש' כתוב' ה ו). וגם בלשון הפיטן: רחץ בנקיון כפים נשוא לב אחד (ר"ח קליר, ועמך תלואים. מוסף א ר"ה), אין הנקוד רָחֵץ מוכח כל צרכו. ואמנם בלשון המקרא היה כנראה בנין זה, אלא שלא נשמרה לנו דגמה ממנו.]

[1]) [בלשון תו"ם באה צורת הִפעי במק' הקל, ראשונה למשמי רחיצת אדם אחר כדגמת הלביש ובדו־

רבי יהושע בן לוי, שם יומא ח א). המים שהוחמו מערב שבת לשבת, רב ושמואל, חד אמר מרחיץ בהן פניו ידיו ורגליו וחורנ' אמר מרחיץ בהן גופו איברים איברים (שם ביצה ב ה). לאדם אחד שהיה לו בן, הרחיצו וסכו והאכילו והשקהו וכו' (רבי יוחנן, ברכי' ל ב). הציצו עיניהן וראו דמות אדם בארובה, עלו וכו' פרקיהו והרחיצוהו וסכוהו והושיבוהו כנגד המדורה וכו' (יומא לה:). מוזגת לו (האשה לבעלה) ומצעת לו מטה ומרחצת לו פניו ידיו ורגליו (מו"ק כ:). כיצד (קונה) בחזקה, נעל לו מנעלו או התיר לו מנעלו או שהוליך כליו אחריו לבית המרחץ והפשיטו והרחיצו וכו' קנאו (ב"ב נג:). מי שהוא קונה עבדים קונה אותם על מנת שיהיו מרחיצין אותו וסכין אותו וכו' (מד"ר ברא' כ). היה יורד הקב"ה בכבודו כביכול וחותך טיבורן (של הילדים הנולדים במצרים) ומרחיצן וסכן (ר' יוחנן, שם שם כג). כהדין פרביטא שהוא משטף את בית המרחץ ואח"כ מרחיץ בנו של מלך (ר' אבהו, שם סג). בשעה שהיו הולכות (הנשים במצרים) לשאוב מים הקב"ה מזמן להם דגים קטנים בכדיהן וכו' ומוליכות אצל בעליהן וכו' ומאכילות אותן ומרחיצות אותן (ר"ע, שם שמות ח). דרך הארץ תלמיד מרחיץ את הרב (פסיק' ר"כ, בפלח י, בובר, פד:). שעלו מן הרחצה, שמרחיצין את ישראל מן העוונות (מדרש שה"ש, גריגהוט ד ב, לג.). — ואמר הפיטן: עד תלבין אודמינו ותכבס טינופינו ותרחיץ צואתינו ותטהיר טומאותינו (ינאי, אורחות טהורות, קרוב' ויקר', זולאי, קנו). בו עונש מיתה לבאי עזרה להרחיץ ידים ורגלים בבואם (רסע"ג, אזכיר גבורות, סדר עבודה, סדור רסע"ג, רעב).

— נפע', ˚נִרְחַץ, — כמו פע': שהטיף להם הקב"ה טל ונרחצו מעונותיהם (ילק"ש שה"ש תתקפח, כמגדל). הכל אצל מילה חולין הן, כל זמן שלא נרחצו בחמין (רס"י, פסח' סע.). יש רוח צדיק שיש בה קצת לכלוך מעון או מחטא, הרוח שלו מתרחצת ומתלבנת ומתטהרת בזו האש ותעלה נקיה וטהורה ונרחצ' (אבקת רוכל, ויכיליס סכז). — ואמר הפיטן: יקוש דמי ירושלם, הדית משמים, להירחץ במים, בני הירחצתה במים (ינאי, אורחות טהורות, קרובי ויקר', זולאי, קנו).

רַחַץ, ס"ז, ככ' רַחְצִי, — כמו רְחִיצָה, רק בצרוף סיר רַחַץ, Waschbecken ; cuvette ; washing basin: מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי עלי פלשת התרועעי (תהל' ס י; וכעין זה שם קח י).

רַחְצָה, ס"נ, — מקום הרחיצה: שניך כעדר הקצובות שעלו מן הָרַחְצָה (שה"ש ד ב). שניך כעדר הרחלים שעלו מן הָרַחְצָה (שם ו ח).

רָחְצָה, ס"נ, — שה"פ מן רָחַץ: ועשית כיור נחשת לְרָחְצָה (שמות ל יח). וישם את הכיר בין אהל מועד ובין המזבח ויתן שמה מים לְרָחְצָה (שם מ ל). ויעש כיורים עשרה ויתן חמשה מימין וחמשה משמאול לְרָחְצָה בהם את מעשה העולה ידיחו בם והים לְרָחְצָה לכהנים בו (דהי"ב ד ו). — ובתפלה: קדש ורחץ כרפס יחץ מגיד רחצה מוציא מצה (הגדה של פסח). — ואמ' הפיטן: אני יותדת שפריר החצר וכיור לרחצת [1]) יד ורגל משמץ (רסע"ג, אככי אש אוכלה, אזהרות, סדור רסע"ג, קלג).

˚רַחְצוֹן [2]), ס"ז, — בטחון, מבטח: אין להם מברח ולא מקלט אלא עליך ולא רחצון אלא עליך (תולידה שומרונית, REJ Juil.—Sept. 1902, עמ' 88).

˚רְחֹצֶן [3]), ס"ז—בטחון, מבטח: וישכן ישראל בטח, אין בטח אלא רוחצן (ספרי דבר' שנו). — ובמהמ"א: ומנוסי ביום צרה שהוא רוחצן של ישראל (מדה"ג שמות יח א, הופמן, 187).

רחק [4]), ממנו *הֶרְחֵק, *הַרְחָקָה, ˚הִתְרַחֲקוּת, מַרְחָק, ˚מֶרְ־ק, רָחוֹק, *רְחוּק, ˚רְחִיקָה, רָחֵק, רָחַק, ˚רֹחַק, רָחְקָה, ˚רָחְקִי.

---

1) [בסדור מנקד לְרַחֲצַת, ואינו מדיק.]

2) [מן הארמ' רְחִצְנָא במשמ' זו, מן רְחַץ, שהוא בָּטַח בעבר', וכן באשור' רַחָצ באותה משמ'. ועי' גם רָצַח, הערות.]

3) [עי' בהערה שלפני זו.]

4) [גם בארמ' ובסור', בשבא' ובכוש' רחק, באשור' רֵיק, רוק. בערבי' נדחק רחק ע"י השרש بعد a), וספק אם אפשר לחבר עם השרש העברי.

---

a) بعد

רָחַק, פ"ע. רָחֲקָה, רָחֲקוּ, רָחֲקוּ, **רְחֹק,** רַחֲקִי, רַחֲקוּ, תִּרְחַק, תִּרְחָק, יִרְחַק [1]), **תִּרְחַק,** **תִּרְחַק,** יִרְחֲקוּ, — רָחַק מקום ממקום אחר, אדם ממקום, מדבר או מאדם אחר, רָחַק מעליו, היה **רָחוֹק,** נעשה רחוק, אינו קָרוֹב או אינו קָרֵב אליו, fern sein, sich entfernen; être loin, s'éloigner; to be remote, move away: כי יִרְחַק ממך המקום אשר יבחר יי' אלהיך לשום שמו שם וכו' ואכלת בשעריך (דבר' יב כא). וכי ירבה ממך הדרך כי לא תוכל שאתו כי ירחַק ממך המקום אשר יבחר יי' אלהיך וכו' (שם יד כד). כי עתה תצרי מיושב וְרָחֲקוּ מבלעיך (ישע' מט יט). כִּרְחֹק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו (תהל' קג יב). כל אחי רש שנאהו אף כי מרעהו רָחֲקוּ ממנו (משלי יט ז). צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו יִרְחַק מהם (שם כב ה). תעבוני רָחֲקוּ מני ומפני לא חשכו רק (איוב ל י). כי רָחַק ממני מנחם משיב נפשי (איכ' א יו). — ובהשאלה, רחק האדם מאלהים, מעליו, עזב אותו, לא הלך בדרכיו: מה מצאו אבותיכם בי עול כי רָחֲקוּ מעלי וילכו אחרי ההבל ויהבלו (ירמ' ב ה). אשר אמרו להם ישבי ירושלם רַחֲקוּ מעל יי' (יחזק' יא טו). כי אם הלוים אשר רָחֲקוּ מעלי בתעות ישראל אשר תעו מעלי אחרי גלוליהם ונשאו עונם (שם מד י). — וְרָחַק האדם מתורת האל: קרבו רדפי זמה מתורתך רָחָקוּ (תהל' קיט קנ). — ורחק האל מן האדם המתפלל אליו, ואף בקצור, רחק האל: אל תִּרְחַק ממני כי צרה קרובה כי אין עוזר (שם כב יב). ואתה יי' אל תִּרְחָק אילותי לעזרתי חושה (שם שם כ). ראיתה יי' אל תחרש אדני אל תִּרְחַק ממני (שם לה כב). אל תעזבני יי' אלהי אל תִּרְחַק ממני (שם לח כב). אלהים אל תִּרְחַק ממני (שם עא יב). — וְרָחַק האדם ממעשה זה או זה, מעשות דבר, אינו בא לעשותו: מדבר שקר תִּרְחָק (שמות כג ז). עת לחבק ועת לִרְחֹק מחבק (קהל' ג ה). — ורחק העם מעשק, שלא יגע העשק אליו: רַחֲקִי מעשק כי לא תיראי וממחתה כי לא תקרב אליך (ישע' נד יד). — ורחקה ישועה מאדם וכדו', לא תבוא אליו: נקוה למשפט ואין לישועה רָחֲקָה ממנו (שם נט יא). ויאהב קללה ותבואהו ולא חפץ בברכה וַתִּרְחַק ממנו (תהל' קט יז). — וְרָחַק דבר מאדם, במשמ' לא היה מובן לו: הן לא בידם טובם עצת רשעים רָחֲקָה [1]) מני (איוב כא טז). — ורחק היום או רחק דבר בזמן, לא יבוא בקרוב: קרבתי צדקתי לא תִּרְחָק ותשועתי לא תאחר (ישע' מו יג). יום לבנות גדריך יום ההוא יִרְחַק־חֹק [2]) (מיכ' ז יא). — ובתו"מ: הרבה פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב [3]) (רש"י, ספרי במד' קלא). — ובינ' *רוֹחַק: מי שרוחק [4]) מן הקב"ה שלא לעשות תשובה אבד מן העולם (ילמדנו בהעלותך, מובא בערוך ערך רחק). הנכנס לבורסקי למשרה ולכובסים חולץ את תפליו ורוחק ארבע אמות (מסכת תפלין, ז' מסכ' קטנות, קירכהיים, 20). — ואמר הפיטן: קראנוך ה' אלהינו, רחקת ממנו בעונינו (הסמכו מכל עם, סליח'). כי שובח בנשים ידי מרובה ליבדוק, ייוודע לה מחבק לירחוק (ינאי, ואתה כי תאומר קרוב' ויקר', זולאי, קכז). רחקו מגבול האדום עד מי זה בא מאדום יבוא בלבוש אדום (הוא, אמוץ, קרוב', דבר', שם, קלא). למה במרחק תעמד דר שחק, דודי רחק ורודי דחק (ר"י הלוי, יונה נשאתה, גאלם

כדעת פרנקל (Lehnw., 158) אף את השם רְחִיק[a]), שאין פרושו אלא הזך שביין, צפוה מן אל ח'מר[b]), צפיחית שביין.]

[1]) [גם בקהל' יב ו כונת הכתיב ירחק לבנין קל, ואין הנקוד שם בבנין נִפְע' מכון אלה לקרי יֵרָתֵק בלבד. ועי' ב. רָתַק, הערה.]

a) رحيق b) صفوة من الخمر

[1]) [הכונה: שמא תאמרו שלא בשבילם, בשביל הרשעים, טובם? על כך אשיב: עצה זו, חכנית זו, שהאל יועץ על הרשעים איננה ידועה לי; כי „כמה נר רשעים ידעך?" (פס' יז) וכו'. ולקמן (כב יח) מביא הרע אותם דברי איוב (והוא מלא בתיהם טוב ועצת רשעים רחקה מני) כדי להשיב עליהם. ועי' רָחוֹק במשמ' בזו.]

[2]) [אין יִרְחַק־חֹק אלא מבטא מקצר של הכפלת המלה במקום יִרְחַק־רָחֹק, כדגמת אדם(א)דם, שחר(ש)חר וכדו'.]

[3]) [כלשון הכתוב (תהל' קג יב).]

[4]) [נ"א: שמתרחק, עי' קוהוט.]

לפנה לפני פנוע'). רחקו במעלי, ימי פדות וחופש (רחקו מעלי, רפוח לנפשה, חגרות פד"ל, 492). — ואמר המשורר: רחק מאיש אשר יעכור שארו ודבת אוהבו יוציא בשפה (ר"ש הנגיד, בן משלי, חברמנון, 305). רחק מריב ואליו אל תמהר וסורה ממקום פחים ורשת (שם שם). רחק מעצת מהיר להשיב למען כי נכוחה במועצה אשר חמצה כשאור (שם שם, 309). רחק מאחי לצון אשר כל פעולתו לחלל בכל כחו לרעיו ולזכת (שם שם, 310).

— פע', רחק, רחקת, ירחקו, — רחק דבר או אדם, עשה שירחק, שיהיה רחוק: ורחק יי' את האדם ורבה העזובה בקרב הארץ (ישע' ו יב). יספת לגוי יי' יספת לגוי נכבדת רחקת כל קצוי ארץ[1]) (שם כו יה). יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמדה (שם כט יג). עתה ירחקו את זנותם ופגרי מלכיהם ממני (יחזק' מג ט). — ובתו"מ אף במשמ' פסל: מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך (עקביה בן מהללאל, עדי' ה ז). א"ר יהושע מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי וכו' שאין אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב אלא לרחק המקורבין בזרוע ולקרב המרוחקין בזרוע, משפחת בית צריפה היתה בעבר הירדן וריחקה בן ציון בזרוע, ועוד אחרת היתה שם וקרבה בן ציון בזרוע, כגון אלו אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב, ר' יהודה אומר לקרב אבל לא לרחק, ר"ש אומר להשוות המחלוקת, וחכמים אומרים לא לרחק ולא לקרב אלא לעשות שלום בעולם (שם ח ז). העיד ר' יוסי הכהן ור' זכריה בן חקצב על בת ישראל שהורהנה באשקלון וריחקוה בני משפחתה וכו' (כתוב' כז:). הניח הקב"ה פתחון פה לאומות העולם לעתיד לבא לומר שאתה רהקתנו ולא נתת לנו כמו שנתת לישראל (תנחו' בובר, בלק ח). ראה דוד בגבעונים שאין בהם אחת מאלה, עמד ורחקם וכו' ואף עזרא רחקם וכו' ואף הקב"ה מרחקן לעתיד

1) [הקרוב ביותר הוא להבין כנגוד: את הגוי הגדלת וכל קצוי ארץ הרחקת מלפניך.]

לבא (מדר' תהל' א, בובר, ה:). — ובמשמ' העקרית: ומכשרתו (את כל העוסק בתורה) להיות צדיק וחסיד וישר ונאמן ומרהקתו[1]) מן החטא ומקרבתו לידי זכות (ר' מאיר, אבות ו א). ורחקני[2]) מאדם רע ומחבר רע ודבקני ביצר טוב ובחבר טוב (ברכ' ס:). אני אמרתי והיה בעברכם את הירדן תקימו ואתה רחקתם ששים מיל (ר' סילא, סוט' לד.). — *ורחק אדם את עצמו, ובקצור רחק במשמ' רחק את עצמו: הם (בני לוי) נשתתפו לי אף אני אשתתף להם למנותם בעצמי ובכבודי אבל הבכורות הם ריחקו עצמן מן הקב"ה וחם הקריבו לפני העגל לכן ריחק הקב"ה מן מניינם (מד"ר במד' ד). — *ורחק מעשיו, נגיחותיו, ראיותיו וכו' עשה אותם לעתים רחוקות זו מזו: אמר ר' מאיר ריחק (השור) נגיחותיו חייב קירב נגיחותיו לא כל שכן, אמרו ליה זבה תוכיח שריחקה ראיותיה טמאה קירבה ראיותיה טהורה (ב"ק כג:—כד.). — *ורחק את הקץ, אמר או רצה שהקץ יהיה רחוק: שהשביע הקב"ה את ישראל וכו' שלא יגלו את הקץ ושלא ירחקו את הקץ[3]) (כתוב' קיא.). כי הנה רחקיך יאבדו, זה בלעם וחבריו שרחקו את הקץ ואבדו מן העולם, אבל נביאי ישראל הטבת להם שקרבו את הקץ (ילק"ש תהל' תשט). — *ורחק, כמו הרחיק מן העברה, עשה סיג לאסור חמור, אסר בהנאה: (העושה אספלנית) מערלה צריכה, עשה לרחקו כתיב, לא תעשה לאכלו כתיב, לא תעשה לרחקו לא כתיב[4]) (ירוש' פסח' ב א). — ובסהמ"א: פרעהו אל תעבר בו, רחקהו (רס"י, שמות ה ד). אליעזר בני, לנדותך באתי ולרחקך מירושתי (ספר המעשיות, גסטר, 122). — ואמר הפיטן: קינינו (של

1) [ואולי מרחקתו, הפע'.]

2) [בנוסח' שבסדורים: והרחיקנו, הפע', עי' הערת בר בסדורו, עמ' 43.]

3) [אמנם רש"י: בעונם, ל"א שלא ידחקו גרסינן לשון דוחק שלא ירבו בתחנונים על כך יותר מדאי, ע"כ, ועי' בדגמאות המובאות בערך קץ.]

4) [בצ"ל עפ"י קרבן העדה, ומפרש שם: (עשה,) דכתיב יהיה לכם ערלים דמתרגמינן יהון לכון מרחקין, ל"ת לאכילה כתיב דכתיב לא יאכל, אבל ל"ת לרחקו לא כתיב וכו', ע"כ.]

דל) אל תקח במשך, רחק ממך תרבית ונשך (יכלי, ממורא כל, קרובי ויקרא, זולאי, קעא). לא ריחקתם ברעתם, לא קילעתם בקשייתם (הוא, לא תיעבתם, קרובי במדי שם, ריז). — ואמר המשורר: ולכן שקוד ודרוש היותך אחי חכמה ורחק שמך משם אחי ריק וסכלות אַו (כ״ם הנגיד, חכם לב, בן משלי, אברמסון, 162). בכה רחקתני עיני מקרב לה (ראב״ע, לורה הסיתני, כהנא א, 50). הוא הכאב כי רחקוך שנאי שלום ולא תלך לאור זרחנו (משלם דאפיאירס, עניס רכוזו, ידיעות מכון שוקן ד, כו).

— הפע׳, הרחיק, הרחקת, הרחקתים, הרחיקו, הרחק, הרחיקם, הרחק, הרחק, הרחיקהו, ארחיק, תרחיק, ירחיקנה, תרחיקו, — א) הרחיק אדם או דבר, עשה שירחק, שיהיה רחוק, entfernen; remover; to remove: כי שקר הם נבאים לכם למען הרחיק אתכם מעל אדמתכם והדחתי אתכם ואבדתם (ירמ׳ כז י). כי הרחקתים בגוים וכי הפיצותים בארצות (יחזק׳ יא יו). ואת הצפוני ארחיק מעליכם והדחתיו אל ארץ ציה ושממה (יואל ב כ). ובני יהודה ובני ירושלם מכרתם לבני היונים למען הרחיקם מעל גבולם (שם ד ו). הרחקת מידעי ממני שתני תועבות למו (תהל׳ פח ט). הרחקת ממני אהב ורע מידעי מחשך (שם שם יט). כרחק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו (שם קג יב). הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך (משלי ד כד). הרחק מעליה דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה (שם ה ח). אולת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו (שם כב טו). שוא ודבר כזב הרחק ממני (שם ל ח). אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה (איוב יא יד). כפך מעלי הרחק ואמתך אל תבעתני (שם יג כא). אחי מעלי הרחיק וידעי אך זרו ממני (שם יט יג). אם תשוב עד שדי תבנה תרחיק עולה מאהליך (שם כב כג). — ב) ובצרוף עם פעל ההליכה, הרחיק ללכת וכדו׳, הלך למרחוק, weit gehen; aller loin; to go far: אנכי אשלח אתכם וזבחתם ליי׳ אלהיכם במדבר רק הרחק לא תרחיקו ללכת (שמות ח כד). הנה ארחיק נדד אלין במדבר סלה (תהל׳ נה ח). — ובקצור לשון אף הרחיק לבד במשמ׳ זו:

הם יצאו את העיר לא הרחיקו (בראש׳ מד ד). ראו אתם ארבים לעיר מאחרי העיר אל תרחיקו מן העיר מאד (יהוש׳ ח ד). המה הרחיקו מבית מיכה וכו׳ (שפט׳ יח כב). — ומכאן [1]) הרחק במשמ׳ תה״פ, למרחוק, far; loin; weit: ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת (בראש׳ כא טז). ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה וקרא לו אהל מועד (שמות לג ז). ויעמדו המים הירדים מלמעלה קמו נד אחד הרחק מאד באדם העיר (יהוש׳ ג טז). — ובתו״מ: מותר להרחיק (את הפסים) כל שהוא ובלבד שירבה בפסים (עירוב׳ ב ג). הרחיק את הסכוך מן הדפנות שלשה טפחים פסולה (ר׳ יוסי, סוכ׳ ה ט). לא יחפור אדם בור סמוך לבורו של חבירו וכו׳ אלא אם כן הרחיק מכותל חבירו ג׳ טפחים וסד בסיד, מרחיקין את הגפת ואת הזבל וכו׳ מכותלו של חבירו ג׳ טפחים וכו׳ ומרחיקין את הרחים שלשה מן השכב שהן ד׳ מן הרכב (ב״ב ב א). מי שהיה כותלו סמוך לכותל חבירו לא יסמוך לו כותל אחר אלא אם כן הרחיק ממנו ארבע אמות (שם שם ד). מרחיקין את השובך מן העיר חמשים אמה (שם שם ה). והיה לכם לזרא, שתהו מרחיקים אותו יותר ממה שהייתם מקרבים אותו (ספרי במד׳ לד). אמר (יהושע על הגבעונים) אני לא מרחיקן ולא מקרבן (ירוש׳ סנה׳ ו ט). גדולה לגימה שהרחיקה שתי משפחות מישראל (ר׳ יוחנן בשם ר׳ יוסי בן קסמא, בבלי שם קג:). (לגימה) מרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים ומעלמת עינים מן הרשעים ומשרה שכינה על נביאי הבעל (ר׳ יוחנן, שם שם). אדם יש לו אוהב, כל זמן שהוא מבקש ממנו צרכיו ושאילותיו הוא שונאו מרחיקו (ר׳ זעירא, מדר׳ תהל׳ ד, בובר, כא:). — *והרחיק את האדם מן העברה: כל מה שאמרו חכמים עד חצות מצותן עד שיעלה עמוד השחר וכו׳ אם כן למה אמ״ו חכמים עד חצות, כדי להרחיק את האדם מן

[1]) [מן השמוש על יד הפעל הרחיק, כגון הרחק אל תרחיקו (שמות ח כד), עבר הרחק לשמש גם על יד פעלים אחרים. עי׳ טורטשינר, הלשון והספר א, 299.]

העבירה (ברכ' א א). — ג) *הִרְחִיק במשמ' הרחיק את עצמו, הִתְרַחֵק: הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע (נתאי הארבלי, אבות א ז). וכמה ירחיק מהם (ממים רעים בשעת קריאת שמע) ומן הצואה, ארבע אמות (ברכ' ג ה). עד כמה ירחיקו ויהיו טהורין, עד כדי שיהא רואן (טהר' י ג). מרחיקין מגללי בהמה ארבע אמות (ר' יוסי בר חנינא, ירוש' ברכ' ג ה). הרחק מן הכעור ומן הדומה לו (חול' מד:). — ובספה"א: תפריעו את העם ממעשיו, תבדילו ותרחיקו אותם ממלאכתם (רש"י, שמות ה ד). חבורה אחת מעוברי דרכים לנה אצל כותל אחד וכו' וקם (אחד מהם) וכו' וכשהרחיק מחבריו נפל הכותל עליהם (ר"י א"ת, חו"ה, הבחינה ה). וכבר הקדמתי לך בתחלת רפואתי שתשתדלי בכל יכלתך להרחיק המדה הזאת ממך וכו', אם היית מרחקת ממך המחשבה הזאת היתה עבודתך בכונה שלמה (שם, עבוד' האלה' ו). שאם לא כן תהיה תורת משה מרחקת את האדם מהשגת השלמות (ר"י אלבו, עקרים א כג). — ואמר הפיטן: אל תרחיק ממני אלהי תנחומיך (אל תרחיק, סדור רע"ג ב, ה). — ואמר המשורר: בעת תרצה להרחיק איש ותבוש לדבר לו, רחק מנו בזחו (ר"ש הנגיד, בעת סרלה, בן משלי, אברמסון, 54). וצוה אל להרחיק הקצוות לבל יקטיר דבש לו אז שאורים (לוי בן אברהם, בתי הנפש והלחשים א, ידיעות מכון שוקן ה, כז). מרחיקים כל מיני סחורה אף דבר דבר אסורה בשבת (אליו מי הקשה, שירי תימן, 222). — ובמשמ' הבדיל, הרחיק מלה ממלה אחרת, עשה בה שנוי כדי להבדיל בינה לאחרת: יי' יתן אֹמֶר, הטעם מלעיל תחת האל"ף והמ"ם פתח קטן, הרחיקו מן אֹמֶר עצתי תקום אשר הטעם תחת המ"ם (תשו' תלמידי מנחם, 54). חוֹתָם שוֹפָר גּוֹרָל, כל אלה קמוצים ומלרע להרחיקם כתֹאַר קֹדֶשׁ וכו' (שם שם). — *ובפילוסופיה, הִרְחִיק דבר, ראה אותו כרחוק מן האמת, שלל את מציאותו ואפשרותו: וכל אחד מהם מקיים מה שהרחיק בעל דינו (ר"י א"ת, או"ד, הקד'). אך הסברא מרחקת רוב הדברים האלה (הוא, כוזרי, א ה). אנחנו מקיימין האחדות והקדמות לאלהים ית' וכו' ונרחיק הגשמות בכלל (שם שם). מי שרוצין ליישר אותו בדבר האלהים ולברר אצלו כי האלהים מדבר עם בשר ודם והוא מרחיק זה, צריך לברר אצלו דברים מפורסמים שאין מדחה להם (שם שם ו). ומי שקורא אלה שמתקנים החומר בחמום ובקרור טבע לא יזיק כשמרחיק מהם החכמה, כאשר ירחיק מהאיש והאשה יצירת הולד בהתחברם, אך הם עוזרים לחומר המקבל צורת האדם מאת המצייר החכם (שם שם עז). ולא יוכל כופר לכפור ולא דוחה לדחות מה שלא ירחיק השכל ולא ההרגש (עולם קטן, הוצ' הורוביץ, 11). והלך בדעות ההם כנגד טבע הנמצא והרחיק המורגש (ר"ש א"ת, מו"נ א כח). כי כל מה שמחייב גשמות ראוי בהכרח להרחיקו ממנו (שם שם כה). ואף על פי שידעתי שירהקוהו רב שומעיו ורואיו מפני שהגילו זולתו מעודם, לא אמנע מלומר אותו (הוא, יקוו המים, 136). אני מרחיק שיחס דוד ע"ה בדבריו על ספור מעשה בראשית השם יתברך לרוכב עבים (שם, 140). אמנם אשר נרחיקהו ילא יתאמת המאמר בו כלל הוא שיתחדש בטפה מהחום חללים ונקבים וכו' (אמו"ר לראב"ד א ו, 22). — ואמר המשורר: ובמסבו אני מרחיק מסבה כמתבדד בתמהון לב ומשמים (משלם דאפיאירה, ביום סגריר, ידיעות מכון שוקן ד, כח).

— פע', בינ' *מֻרְחָק, — מרחק מאדם או מדבר, שהתרחק ממנו ואין לו קשר אליו, נמצא ברחוק מקום ממנו: האומר לחבירו מודרני ממך מופרשני ממך מרוחקני ממך וכו' אסור (נדר' א א). שאין אליהו בא וכו' אלא לרחק המקורבים בזרוע ולקרב המרוחקים בזרוע (עדי' ח ז). ומה ארון ה' שלא היה מרוחק אלא שנים עשר מיל אמרה תורה והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד, תלמידי חכמים שהולכים מעיר לעיר וכו' עאכו"כ (ר' יהודה, ברכ' סג:). — ובספה"א: מה לך להיות מרוחק מתורת אלהים (פדר"א טו). עדים[1] שהיו מרוחקין מן הכתב שתי שיטין פסול (רמב"ם, מלוה ולוה כז ד). ומה מרוחק שבישראל שאינו מרוחק אלא שלש פרסאות נקרא מבקש ה', תלמידי חכמים שמכתתים

[1] [כלו' חתימת העדים.]

דגליהן מעיר לעיר וכו׳ על אכו״ב (מדה״נ, שמות ב כ, הופמן, 19). וכשנכתוב הדרכה נודיעו, והוא שמקורב, אבל מרוחק לאו (הלכ׳ פסוקי לתלמידי רב יהודאי גאון, 64). — ואמר הפיטן: אם לא יקדים קירובו יקולל, אם לא ירחיש ריצויו ירוחק (ינאי, אם לא יאמר, קרובי ויקרא, זולאי, קכה). קורא (אהר הכהן) ומזה טהרת מים, רוחק מעם פחז כמים (ר״א קליר, זכור את, תפלת גשם). — *ומרחק, ובמשמ׳ נרחה ע״י הרגש, מגנה, מתעב [1]: והדבר ההוא (עשית העגל) מרוחק ומגונה אצלנו (ר״י א״ת, כוזרי א לז). המשל הוא דבר נאמר על צד הדמיון, פעם לתת ציור בדבר הנרצה לדבר בו ופעם להעיד על ענין הדבר אשר יכוון בו מצד שהוא מרוחק או נרצה וכו׳ (רלב״ג, משלי א א). — *ובמשמ׳ נבדל, היה שונה מאחר: אֵצר הטעם תחת הצר״י, והוא קמץ גדול כי הצד״י לא מאותיות הגרון היא לכך נתרחקה המלה ממשקל תאר אשר מאותיות הגרון (תשו׳ תל מי׳ מנחם 54). — *ובמשמ׳ נחשב כרחוק מן האמת, נדחה ע״י השכל: כי העול אין לו כי אם שלש סבות וכו׳ ושלשתם מרוחקות מאת הבורא ית׳ (ר״י א״ת, אמו״ד ו ג). וכל המרוחקות ממנו מן המדות הן אמיתות בלי ספק (הוא, אמו״ה, היחוד י). וזה המין מן התאר מרוחק מן האל ית׳ אצל כל אדם (ר״מ א״ת מו״נ א כב). וכן כל הפעלות ירוחק ממנו וכו׳ וכן ראוי שירוחק ממנו כל העדר וכו׳ וממה שראוי בהכרח שירוחק ממנו גם כן הדמוי לשום דבר מן הנמצאות (שם שם נח). וכשיובנו (דברי הנביאים) במשמעם מדוקדקים ולא יודע שהם הפלגה וגוזמא וכו׳ יחדשו ענינים מרוחקים (שם ב מז). ולא ירוחק שיתואר השם בתואר כזה (ר״י אלבו, עקרים ב ט).

— התפ׳, *נִתְרַחֵק, — הרחיק את עצמו, הלך לו, sich entfernen, sich fernhalten; s'eloigner, rester loin; to withdraw, stay away: איזוהי דרך רעה שיתרחק [2] ממנה האדם (רבן יוחנן בן זכאי, אבו׳ ב ט). אוהב את המישרים, מתרחק מן הכבוד ולא מגיס לבו בתלמודו (שם ו ו). לעולם ידבק אדם בשלשה דברים ויתרחק משלשה דברים, ידבק בשלשה דברים בחליצה ובהבאת שלום ובהפרת נדרים, ויתרחק משלשה דברים מן המיאון ומן הפקדונות ומן הערבונות (בר קפרא, יבמ׳ קט.). וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו וישמע ישראל, והפסיק הענין שהניח שם פרשה, לומר שנתרחק, ולכך אותה פרשה פתוחה (מד״ר במד׳ יג). — *ובמשמ׳ שנפסק קשר המשפחה שבינו לבין פלוני: דודו בן דודו וכל הראוי לירשו וכל הקרוב לו באותה שעה (פסולים לדין), היה קרוב ונתרחק הרי זה כשר (סנה׳ ג ד). — ובסהמ״א: אם הגופות מתרחקים הלבבות מתקרבים (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 136). — ואמר המשורר: אשרי איש עומד בישרו יתרחק מצד שמאלו (שלום שבזי, שירי תימן, 199).

— כפע׳, ביני *נִרְחַק, — שרחקו ממנו: כי פרוע הוא, נרחק ונתעב (רש״י, שמות ה ד). — ושהתרחק: רחקים בהרחקי מצואים בהמצאי (ר״ש הנגיד, אגסים, בן משלי, אברמסון, 24).

— הפע׳, *הָרְחַק, הורחק, — הָרחק דבר, ראו אותו כרחוק מן האמת, נשללה מציאותו ואפשרותו: כמו שנמצא אריסטו יקיים התנועה בעבור שהורחקה (ר״מ א״ת, מו״נ א כא).

רָחִיק׳, ת״ז, מ״ל כנ׳ רְחֵקֶיךָ, — המתרחק מאחר, עוזב אותו: כי הנה רְחֵקֶיךָ יאבדו הצמתה כל זונה ממך (תהל׳ עג כז). — ואמר הפיטן: קרועים כשמלה מגוללה בדמים, רחיקי טומאה כן דומים (ינאי, מיעוטים, קרובי ויקרא, זולאי, קנה). ואביתה תהלה מיקרואי איין מיקוראי בחינוף מירהיקי אמת מיריקי צדק (הוא, אשר אימתך, קרוב׳ ימים נוראים, שם שנג). זכר ברחמיו כל רחקיו היטאן לרחם דבקיו (רב האי גאון, את מי זכחת, ידיעות מכון שוקן ג, יב). השקיף שדי ממרומו והבדיל בין רחקיו ועמו (ר״י הלוי, מי כמוך יחיד, דיואן ג, 12). — ואמר המשורר: אנשים לתגמולים מהירים אברר גם

[1] [כשמוש הפעל רחק כתרגום של תעב בתרגומים הארמיים לתורה.]

[2] [כנג״ד למה שנאמר קדם לכך: איזוהי דרך טובה שידבק בה האדם.]

רחקים בהרחקי, מצואים בהמצאי (ר"ש הנגיד, אנסים, בן משלי, שם, קכח; אברמסון, 24). ושים זכים דבקיך ועריצים רחקיך (הוא, מדה ושמה, שם, ששון, קפ; אברמסון, 168). רחקי איש רחוקים מסתריו ורעיו ישמרו את מאמריו (כחקי אים, שם, ששון, כלט; אברמסון, 306). מהם רחקי סוד ולא עמדו בסוד (משלם דאפיאירה, עב קל, ידיעות מכון שוקן ד, עח). ושמעתי מתי פקור לדעתי רחקי סוד ובמטבע דבוקים (הוא, לעתיקים, שם שם, ל).

***רֹחַק,** ש"ז, — א) תכונת הדבר הרחוק ומדתו, מרחק Entfernung, Entfernheit; distance, éloignement; distance, remoteness: ועקר הנחתו הראשונה (של הפעל עבר) לתנועת בעלי חיים על רוחק [1]) אחד ישר (ר"ש א"ת, מו"נ א כח). וכן התבאר וכו' יציאת שני קוים יהיה ביניהם בתחלת יציאתם רוחק[2]) אחד וכל אשר ירחקו יסתר הרוחק ההוא (שם שם עג, הקדמה י). עד שהאבן השואבת וכו' לא תמשוך על אי זה רוחק שיזדמן, כמו שלא יחמם זה האיש על אי זה רוחק שיזדמן אבל על רוחק שישתנה האויר אשר בינו ובין הדבר המתחמם מכחו (שם ב יב). שאין ערך רוחק בין הגוף ובין מה שאינו גוף (שם שם). ובארו האחרונים במופת האמתי אשר אין ספק בו כמה שעור יציאת המרכזים ההם כחצי קוטר הארץ כמו שבארו הרחקים כולם והשעורים (שם ב כד). וזה כולו יתבאר לך כשתסתכל הרחקים והשעורים אשר ידעת לכל גלגל ולכל כוכב (שם שם). הנה השמש אשר בגלגל הרביעי תקיף כ"ד אלף מיל בכ"ד שעות כאשר שערו בעלי שעורי הרחקים (אהרן הקראי, גן עדן, תפלה א, עא:). וידיעותינו בלות ומטולאות קצרו מהשיג איך ידיעותינו עם רחק היחש בינותינו מצדך ומצדנו (ר"י בדרשי, בחיי עולם יג). — ובמשמ' מרחב, חלל ריק: קדמוני המדברים וכו' מאמינים ג"כ שהרקות נמצא והוא רחק אחד או רחקים אין דבר בהם כלל אלא רקים מכל גוף, נעדר מהם כל עצם (ר"ש א"ת, מו"נ א עג, הקדמה ג). הרוחק אשר אין בו תכליות המקיף והוא אשר יקרא חללות (ר"ח קרשקש, אור ה' א א ג). כי מציאות רחקים נבדלים נמנע חוץ לגשמים הטבעיים ובתוכם (פי' נרבוני למו"נ ב יד). — ב) אחד מששת הכוונים שבמרחק, מֵמַד, Dimension; dimension: עוד תלה באמרו שאלו הי' יש בהם י' רחקים בלתי בעלי תכלית (פרוש יצירה לאבוסהל דונש בן תמים, כז). אמנם אמרו עמק צפון עמק דרום הוא רוחק השמאלי והימין (שם, לג). וגדר הגשם הוא כל דבר שיש לו שלשה רחקים והם ארך ורחב וגבה (ר"י א"ת, רוח חן א). הוא הכח המגדל את הגוף בשלש רחקיו שהם בגובה ובארך וברוחב (שם ג). מאמר הכמות הוא בתארך הגוף בשיעורו בשלש רחקיו באמרך הארוך או הקצר וכו' (שם י). כי גרגיר החרדל וגלגל הכוכבים הקיימים מתדמים ברחקים השלשה, ואע"פ שזה בתכלית הגודל וזה בתכלית הקטנות ענין מציאות הרחקים בהם אחד (ר"ש א"ת, מו"נ א כו). גוף הוא כל מה שיש לו שלשה רחקים ושש קצוות (הוא, פי' המלות הזרות). ואעפ"י שיחסתי לה (לנפש) שם חלק למעלה בסמוך לא נאמר כן אלא היותה כמו חלק מן החי ע"ד סבה צוריית או הפועלת אבל לא שהיא תהיה בעלת רחקים (ר' הלל מוירונה, תגמולי הנפש, ד:). ומה שאמר ארסטו כי למאמר האומר בשיש הנה רחקים עומדים בעצמם ושהרחקים הם המקום יתחייבו שני שקרים (ר"י אלבו, עקרים ב יז). שהרחקים אשר בהם נמצא עתה זה העולם היה אפשר קודם המצאו שימצא בהם גשם אחר (ר"י אברבנאל, מפעלי אלה' ד ג). שלשת הרחקים עולים למספר י"ח להורות שיהיה שכלם חי וקיים לעד (ר"י מוסקאטו, כפולות יהודה ט). — ג) תכונת הדבר הרחוק מן השכל: וראה כמה באלו הענינים מן הרוחק מהעיון הטבעי (ר"ש א"ת, מו"נ ב כד).

רְחָקָה, ש"נ, שה"פ מן רָחַק: תועבות גדלות אשר בית ישראל עשים פה לְרָחְקָה מעל מקדשי (יחזק' ח ו).

***רָחְקִי,** ת"ז, — שיך לרֹחַק, dimensional: כי כל הגופים עומדים במקום כפי שטח כמותם הרחקיי (ר"י אבוהב, תרג' שער השמים לר"א היררה ג ה).

---

1) [כצ"ל רְחַקִי, וכן אברמסון, ולא כמנֻקד בכ"י.]

2) [בתרגום ר"י חריזי: על איזה מרחק שיהיה על קו המישור.]

3) [בתרגום ר"י חריזי: מרחק.]

רחש[1], ממנו מרחשת, *רחוש, *רחישה, רַחַשׁ, א. *רַחַשׁ, ב. *רַחַשׁ, *רֶחֶשׁ, *רַחְשָׁה, *רַחְשׁוֹן, *רַחְשׁוּשׁ.

רָחַשׁ, פ"י[2] — רָחַשׁ הלב דבר[3], הגה והשמיע אותו בקול רחש, flüstern; murmurer; to whisper: רָחַשׁ לבי דבר טוב אמר אני מעשי למלך (תהל' מה ב). — ובמדר': שלא יוכלו להתוודות בתשובה, אלא כיון שרחש לבם בתשובה הקב"ה מקבלם וכו' בני קרח לא היו יכולין לומר שירה לפני הקב"ה בפיהם עד שרחש לבם בתשובה וקיבלם מיד וכו' כך אמרו אם בלבנו רחשנו כבר אמרנו מעשינו למלך מלכי המלכים הקב"ה (מדר' תהל' מה). *והשפתים: כל האומר שמועה משם אומרה שפתותיו רוחשות עמו בקבר (לוי בר נזירא, ירוש' ברכ' ב א, שם שקל' ב ז, שם מו"ק ג ז). — *ועל מעשי המרחשת בבשולם: מרחשת עמוקה[4] ומעשיה רוחשים[5] ומחבת צפה ומעשיה קשים[6] (ר' חנניה בן גמליאל, מנח' ס; ספרא ויקרא, נדבה פרשה י; מד"ר ויקר' ג; תנחו' ויקרא ז). ועי' דָּחוּס, הערה. —ובספה"א[7]: אל לבי, שלא הוצאתי הדיבור מפי אלא רחשתי בלבי (שכל טוב, ברא' כד מה). וצריך לרחוש בשפתיו בשעה שמפריש זו אחר זו (רמב"ם, מעשר ט ט). ומי שישיג ענין אלו השמות הקדושים וכו' ישיג ממנו איזה מעלה שירצה ויהיה עמו כדיבור רוחש ובקול דקה שישמע ממנו מבלי הגה (מגילת סתרים, מיוחס לרמב"ם, חמדה גנוזה, מג.). כי אין הגוף צלם הבורא ית' כי הדבר הרוחש המובדל מכל מאורעות הגוף אין הגוף צלמו (הקדי' כפש החכמה ח). הבוגד בוגד לבו יקבץ און לו וכל רע לבו רחש (שלמה בונפיד, פולמוס בככבדי סרגוסה, קובץ על יד, יד, כח). —ואמר הפיטן: לחיו רוחשים דת ארוכה מארץ (ינאי, מה יפו, קרוב' פסח, זולתי, רעז). רון בלי עצלתים ערכתי במחנותים, רחשתי גישות שתים בעד שאלות שתים (ר"א קליר, ארשה, תפלת טל). שוקדים ואותך מקדישים שבחך בפיהם רוחשים (הוא, אאמיר, קרוב' א סוכות). קוראים בה במחני, רוחשים טוב להודות לה' (אשרי אנוש, ברכת המזון לשבת, ידיעות מכון שוקן ה, כ). טובים קדושים יקדשו חדשים, בעת רוחשים לעיבורו דורשים (ברכת מזון לראש חדש, שם שם, סד). כנסתיך להחר הטוב לרחוש דבר טוב (משלם בר קלונימוס, אודך, יוצ' ב פסח). רוחשים בה איש כדרכו והלכה כבית הלל (רסב"ג, שתי פעמים, אהבה שבת כמוו). רחשו משה ואהרן ויענהו (ר"י הלוי, אבאר קלת, דיואן ג, 31). ירשו סוד דעתך כלם ויתלחשו, ירחשו הנה ידעתיו גם אני החשו (הוא. סלסו, שם שם, 36). עמדו לפני פרעה ובשם אל רחשו, ומצרים נפלאותיו כחשו (הוא, את נתיבי, שעה"ש 111). רחשו בנים בשבימו, איך משנאים ילעגו למו (ראב"ע, אל בדחק, קונט' הפיוט', 61). סוד מבקשים בעת רוחשים איה מקום כבוד האל (ר"י זבארה, ארלאים, אופן שבת א אחה"פ). רון רוחשים בעת רוגשים ואומרים יה אכתריאל (שם שם). רחשתי לרב עלילה בעד תור תמעלה (אנעים חדושי שירים, יוצ' א פסח, מחז' איטלי א, קד.). נא כל מדה נכונה, רחש לבי להושיע (שלם עסרה, סליס' ער"ה). רוחש חשמל אשר חש ומל שבחו למל ומעצומו יאמל (אמלו בחופף, אופן שבת ב חנכה). קדישין רן רוחשים עם כרובים ושרפים (יחיד ערך, אופן שבת ב אחה"פ). שרפים גם אישים קצת עתים חשים[1] קצת עתים רוחשים (ר"י

---

1) [בארמ' ובעבר' שבתו"מ ובסורי' בא רחש במשמ' תנועת רמשים ושרצים, ובאשורי' משמש רֵאשׁ או רֵשׁ גם במשמ' של תרועת שמחה ואף בשם עצם רֵאשׁ, תולעת שבתבואה, אך אולי מלה אחרונה זו שאולה היא מארמ', ועל כן נשמע בה הגה האלף במק' ההית, שאיננה הגויה בדרך כלל באשור'. וכנראה קרוב השרש אל לחש, ואולי גם אל נחש.]

2) [אך עי' בהערה שאחר זו.]

3) [כך לפי חלקת המלים במסרת הטעמים, ואמנם אפשר שהכונה בחלקה אחרת: רחש (כלו' לחש והגה) לבי, דבר טוב אמר אני וכו'.]

4) [הכונה: המנחה המבשלת במחבת עמוקה בה, והמבשלת במרחשת צפה בה למעלה. עי' בהערה לערך א. צוף, עמ' 5426.]

5) [בבבלי (מנח' סג.) רכין.]

6) [צ"ל נוקשין, ז"א דופקים.]

7) [באוצר המונחים הפילוסופיים של קלצקין (ד, 38) מובא גם רַחַשׁ במשמ' חֵקֶר ודְרַשׁ מתוך ס' השכל המושכלות לאלפראבי, אך שם הכונה לש"ז רַחַשׁ במשמ' דבור.]

1) [כלו' מחשים, שותקים.]

נג'ארה, עולת תמיד, הקדמה).—ואמר המשורר: יקבל שר תשורת שיר רחשתיו ורנתיו עלי זכרו ושרתיו (ר"י זבארה, כאו ספר, הקד' ספר שעשועים, דודזון, 5).— ואמר המליץ: לכל מה שיש ללב הקוראים לרחוש ולשאול (ר"א לויסל, שם משם טוב, לו.). — *ורדש השרץ, הנחש, במשמ' שֶׁרֶץ וזחל[1]): יעף ועף וחש ומחור פתן רחש ונודע כי הוחש משרש נחש (ר"א קליר, אץ קולץ, קרוב' שבת זכור). כל דבר רך על ידי משקה נראה כרוחש ומנענע (רש"י, ויקר' ב ז). שרץ, בכל מקום משמעו דבר נמוך שרוחש ונד על הארץ (הוא, שם יא י). חיטים שהתליעו ושטחום לפני השמש ורחשו מהם הרבה תולעים (שו"ת תרומ' סדסן קעא). — ורחש היין, רתח: היין רוחש ונע ויוצא למעלה (רש"י, יבמ' לז., ד"ם 3317).

— פִּע', *רִחֵשׁ[2]), — כמו קל: כיון שאומרין דבר הלכה מפיהם של צדיקים שפתותיהן מרחשות עמהן בקבר (ר' ילחק, ירוש' שקלי' 3 ז).—ובמשמ' נע, רִחֲשָׁה הלטאה, רחשו כנים וכדו': הלכו והטילו עליה (על הלטאה) כום של צונן וריחשה (פסח' פח:). שסופה של ארץ מצרים ללקות בכנים ויהיו מרחשות בתוך גופי (מד"ר ברא' לו). — ובספהמ"א: נשים שקנו קמח מן החנוני וכו' אמרו אפשר שריחש, קמחה של זו בביתה וכו' שאשה אחת מצאה במיני דגן וקמח שריחש (שו"ת חות יאיר קט).—ועי' הפִּע' הערות.

— הִפְע', — הִרְחִישׁ האדם בשפתיו, הרחיש לשונו, הגה ולחש, הניע את שפתיו ולשונו בדבור ובמחשבה: יכול יהא מהרהר בלב, ת"ל רק שפתיה נעות, הא כיצד, מרחיש בשפתותיו (ירוש' ברכ' ד א). מיכן שהוא צריך להרחיש בשפתותיו (ר' יוסי בר חנינא, שם שם). — והלשון: ולשונך ירחיש רננות (ברכת חכמים בלאחס מבית המדרש, ברכ' יז.). — והלב: הלב מרחיש[3]) שנאי רחש לבי דבר טוב (מד"ר

1) [עי' הערה לשרש.]

2) [וכן בארמ' שבתו"מ: מרחשן שפותיה (סנס קז:.]

3) [ס"א: מרחש.]

קהל', דברתי אני). — והרחיש האדם דברים בקרבו: אם מרחישים[1]) אנו בקרבנו דברים היש ה' בקרבנו והוא יודע מה מרחישים בקרבנו, נעבדנו ואם אין לא נעבדנו (ר' אבהו, פסיק' רב', מני אחרים, כה.). — והִרְחִישׁ[2]) בשר המת וכדו' תולעים ורמה, העלה תולעים, התליע: וירם תולעים ויבאש, הרי מקרא זה מסורס, וכי מרחיש ואחר כך מבאיש, אלא מבאיש ואחר כך מרחיש (מכי' ויסע ד). אדם רמה בחייו ותולעה במותו, רמה בחייו אלו הכנים, ותולעה במותו זה שמרחיש[3]) במותו (ר' שמעון, דא"ר ג). ארבעה דברים נשתנו בימי אנוש, ההרים נעשו טרשים, התחיל המת מרחיש[4]), ונעשו פניהם בקופות ונעשו חולין למזיקים (מד"ר ברא' כג). אף כי אנוש רמה אלו הכנים שבחייו, ובן אדם תולעה אלו תולעים שמרחישין[5]) תחתיו במותו (שם קהל', ברכות העונה). — ובספהמ"א: מושלך באשמון ובעפר חבוש נטמן מרחיש בשרו רמה ותולעה (ר"י בן יהודה, ספר מוסר ג א). נתירא (יעקב) שמא ירחיש[6]) העפר תחתיו במכת כנים (מדה"ג, שמות ח יב, הופמן, 65). — ואמר הפיטן: אם לא יקדים קירובו יקולל, אם לא ירחיש ריצויו ירוחק (ינאי, אם לא יאמר, קרוב' ויקרא, זולאי, קכה). בפיהו תחן ירחישו בצאתו לאהל ביום מצפהו (רסע"ג, באלכי ילדקו, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רפו). קול שת תהום מורשה קשב שיר כהרחיש משה (יד הימנית, קרובה לשביעי של פסח, ידיעות מכון שוקן ה, קסח). — *והרחיש היין את האדם הישן, עשה שירחשו שפתיו: הוא הריר שתחת הלשון שהוא דומה ליין המתהלך במישרים וירחיש הישן, כל כך ישמח הנפש ויעיר הלב (ראב"ע, שה"ש ז י).

1) [במד"ר (שמות כו) במקום זה: אם מהורהרים אנו בלבבינו והוא יודע מה שאנו מהרהרים נעבדנו ואם לאו נמרוד בו, ע"כ, וכנראה נכתב הפעל המובן, מהרהרים, במקום המקורי והקשה, מרחישים.]

2) [וכן ארחש בארמ' שבתו"ם.]

3) [בספר מוסר לר"י בן יהודה (ג א): שמרחש.]

4) [בקצת דפוס': מרחש.]

5) [אולי צ"ל כאן מרחשין, בפִּע'.]

6) [השוה פִּע'.]

—התפ', *הִתְרַחֵשׁ,—התרחש נס לאדם, הזדמן לו נס, וכן התרחש דבר בשמ' קרה דבר, נוהג בספרות ובדבור[1]. — ובמליצה: אם לפעמים יתרחיש ניסע מאיזה אורח שאינו חולי רק שאינו קל ברגליו לילך מחמת החסרון שבו, יהיו לו לעזור מעיר לעיר ומישוב לישוב בעגליה (פנקס ק"ק במברג, 2, קבץ על יד ז).

א. *רָחָשׁ[2], ש"ז, — שרץ, רמש, נחש: כמה ישהו (המשקים המגולים) ויהיו אסורין, כדי שיצא הרחש ממקום קרוב וישתה (תרומ' ח ז).—ובסהמ"א: בשעת הבשר האוכלין עדשין ופולין וזיתים הרחש מצוי בהן (רסב"א, תשו' רעה). בפולין החדשים שסמוך לגמרן מצוי בהם במקום הרחש מקום שחור ונכר ראשו של רחש (שם רעו). ומה שימצא ג"כ ברחשים בעופות ובדגים (תמו"ר לרלב"ד ג ו, 88). ואחת מהנה שקנתה בערב באה ואמרה כי מצאה רחשים בקמחה (שו"ת חות יאיר קט). ופתן זה הוא כמין רחש קטן והאוכל מבשרו מוסיף לו כח (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר יח).

ב. *רַחַשׁ, ש"ז,—הרהור, הגיג בלב: אם רחש[3] בלב למה אמירה ואם אמירה למה רחישה (מדר' תהל' מה, בובר, קלה:).—ובסהמ"א: ואלו אמנם רוצים במשכיל מי שהיה חסיד וטוב התבוננות ורחש[4] מה שראוי שיבוקש מטוב וירוחק מרע (ס' השכל והמושכלות לאלפראבי). ואמנם מי שקרא פלוני משכיל אמנם רצה בו טוב התבוננות ברחש מה שראוי שיבוקש או ירוחק על המוחלט (שם). — ואמר הפיטן: רחש ישנים בערב דם תבוסה בעורב, קץ חש וקרב לעורר בתנין קרב (ר"א קליר, קיקתו, קרוב' שבת החדש). ענה קוטרי רקח מרקחת, רחש ניב מלקחת, הגיג בוער בקלחת (רסע"ג, ענה איומה, הושענ', סדור רסע"ג, רמו). רחשי למולך אל יהי טרח (איכה ספתי, Berliner, Synag. Poesien, עמ' 69). שתפאר פני פדויך, שתצדיק צבאות צנועיך, שתקנה קהל קנויך, שתרצה רחש רחומיך (יהי רצון, עבודת לו"כ, מחז' איטל' ג, קלא:).

1) [עפ"י הארמ' שבתו"מ, אתרחש (ליה) ניסא ובדו' (ברכ' כ., כח., פסח' כ:, מגי' ז:, תרג' קהל' ד יג, ועוד), ואמנם אין צרוף זה מובן כל צרכו מצד הלשון.]

2) [מן הארמ' רחשא במשמ' זו.]

3) [ואולי פֹעַל כלשון הכתוב: רָחַשׁ.]

4) [קלצקין־ציבל: רַחַשׁ, חקר ודרש.]

אזי רחש רנני רנניך ארגילה (יוסף בן אביתור, מסכן, שעה"ש 14). לך נפשי וטוב רחשי אל אשפוך לפניך (ריה"ל ג'יאת, יד תמיד, שם 21). בקראי ענני יום רחש מליצי תקב (רסב"ג, אלהים אלי, שם 45). ענתה היא כי הנחש השיאני ונשכני בלא לחש, ויאמר הגם לכבוש ברחש את המלכה עמי בבית (ר"י הלוי, אבאר קלה, דיואן ג, 27). משה ידבר בקול רחשו ואלהים על כם מכונו יענהו משמי קדשו (הוא, יחיד נמלא, שם שם, 110). צורר ענה ברחשו ונתפאר ברוב רכושו (ראב"ע, אספרה בעד, איגר 231). יקר נערב בניחחים, רחש תחן נאנחים (שמעון בר יצחק, אהוביך, יוצ' שבת חוהמ"פ). עליך נשפוך שיח רחשנו לגאלנו ממעון קדשך להחפישנו (הוא, ברח דודי, גאלה שבת חוהמ"פ). קוראיך בחיל ומוראות, רחשם שעה נא ועשה עמהם לטובה אות (אליך האל, סליח' ג עשי"ת). וסתם רחשי ופס קרבן אשי (חימהי שמחי, מאורה שבת ב אחה"פ). — ואמר המשורר: אני אבכה במר רחשי והאפר עלי ראשי (לקו"ק, 138). נעים שירי בלי רגל ישוטט ויביע בלי לשון ורחש (ר"י חריזי, תחכ' ע, 96). יפאר לקונו בהגיון רחשו (עזרא הבבלי, תוכח' מוס', לט). עם בלי לב יבין לחשי, ובלי אזן ישמע רחשי (מעשה הרב דן יצחק אלדוטיל, דברי חכמים, מז). רנני בטוב רחשך אשר מדבש נערב (ר"י נגארה, יונת כדודים, עולת תמיד, ל). כל משא נפש תשא בכנפים, עמה ימות לב ורחשיו יסופו (יל"ג, אהבת דוד ומיכל יב, 103).

*רֶחֶשׁ[1], ש"ז,—מנחת מרחשת, ואמר הפיטן: רחש מרבך זה מזה מזוז לא נתקרב (דוד בר משלם, אלהים אל דמי לדמי, סליחי מוס' יוה"כ).

*רַחֲשָׁה, ש"נ,— כמו ב. רַחַשׁ, ואמר המשורר: ואם אהגה בצדקתך וארחש ימי חיי תהלתך רחשה (רשב"ג, שירי שלמה לדוקס, שיר ל).

*רַחֲשׁוֹן, ש"ז, — כמו ב. רַחַשׁ, דבור: דע והבין שאלו האותיות שהם עשרים ושתים מנויות מרוב הרגל הלשון מתחלפין זה בזה ברחשון (הורים הקורא, דרנבורג, 32). — ואמר הפיטן: ארשה

1) [כך מנקד בספרים.]

ארוש רחשון בארש ניב ולשון (ר"א קליר, ארשה, תפלת טל). קדמתי בנשף להללך צור ברחשון (יוס' לעקי, סדור אר"ל, תמג.). הנכם חקוקים עם רחשון והמיון [1] כחותם על זרועינו (תשוי גאו', מן, JQR NS IX, עמ' 146). בדרכם תדרוש שופכי לך לב רחשון (מחז' ויטרי, 447). הקריבו בטוב רחשון את פרי שפתים (רמב"ע, דיואן בנדל' רכו; סדור תימני, כ"י בריט' מוז'). — ואמר המשורר: אראה באורך אור בלב אישון, צופה ומביט לב וכל רחשון (ר"י אבוהב, בתרגום שער השמים לר"א אירירה). ברא השכל הראשון בלי עמל ולא רחשון (ר"ז אלצ'אהרי, ספר המוסר יד, כ"י תימני). ואומר לו בטוב רחשון וכו' (שם יו). —ובמשמ' תפלה, ובית רחשון, בית תפלה, ואמר הפיטן: ובבואו מבית רחשון, מוזגים לו כוס ראשון (ר' יוסף טוב עלם, אלהי הרוחות לכל בשר, סדר שבת הגדול).

***רַחֲשׁוּשׁ**, ש"ז, — רַחֲשׁוּשֵׁי הפה, מה שרחשו הפה והשפתים: מרחשת, דאתיא ארחשושי [2] הפה (מנח' סג.).

רַחַת [3], ש"נ, — כף לזרות בה את התבואה, Wurfschaufel; pelle à vannrer; winnowing shovel: והאלפים והעירים עבדי האדמה בליל חמיץ יאכלו אשר זרה בְּרַחַת ובמזרה (ישע' ל כד). — ובתו"ם: נוטל אדם וכו' מגריפה לגרוף בה את הגרוגרות, את הרחת ואת המזלג לתת עליו לקטן (שבת יז ב). רחת של גרוסות טמאה, של אוצרות טהורה, של גתות טמאה, של גרנות טהורה, זה הכלל, העשוי לקבלה טמא, לכנוס טהור (כלים עו ה). כמה כדי להעמיד בה כרי, ר' יעקב בר אידי בשם רבי יהושע בן לוי ובלבד כדי שיעמיד הרחת (ירוש' ב"מ ע ה). היכי דמי גורן שאינו קבוע, א"ר יוסי ברבי חנינא, כל שאינו זורה ברחת (ב"ב כז:). —ובסהמ"א: המעדר וכו' כמין רחת אלא שהרחת רחב בפה וזה שנים שנים (כלים יג ז, פירוש הגאונים, אפשטין, 33). ואי זהו ממרח, זה המיפה פני הכרי של תבואה ברחת בסוף כל דבר (רמב"ם, מעשר ג יג). — ואמר המשורר: ואומר, מי בחורף נח והוא בחום בלי נחת והוא חרוק ושינים בקדקד לו, ענה רחת (ר"ש הנגיד, ואומר מי בחורף, בן משלי השון, קפח). נפשי נשי חלדך הכי טובו כמו תבן במזרה יחלף או רחת (ר"י חריזי, הענק א כד, פרג, 16). [1]

[1]) [בכ"י צהמיון, עי' הערת מן.]

[2]) [כך בגרסת הערוך ערך רחש, ובדפוס, ארחושי הפה וכו' ארחושי הלב.]

[3]) [בעקר שם לכף היד, וכן באשור' רַתּ (במק' רַחַת) כף היד (כך ראשונה ד. ה. מילר, Hammurabi, עמ' 267), וכן בלשון מַהְרָה בדרום ערב רְחוֹתֶן פרושו ידים, ובסור' מא"י בא רחתא, ובערב' רַחַ'ת a) במשמ' זו שבעברית.]

a) رخت

רטב [2], ממנו *הַרְטָבָה, רָטַב, רָטֹב, *רֹטֶב, ״רְטַבִּי, ״רְטָבוֹן, *רֹטֶבֶת, ״רְטוּב, *רְטִיבָה, ״רְטִיבוּת.

רָטַב, פ"ע, יִרְטְבוּ — היה רָטֹב, לח וטרי, מכסה מים, חדור מים, feucht sein; être humide; to be moist: מזרם הרים יִרְטָבוּ ובלי מחסה חבקו צור (איוב כד ח). — ובסהמ"א: כאשר לא תרטב האבן עד שתשוב כספוג כן לא תרטב החכמה למתגדל עליה (ר"י זבארה, שעשועים ח, דודזון, 93). כמה שיתחמם הקר או יתקרר החם, או ירטב היבש או ייבש הרטוב (אמו"ר לראב"ד א ה, 17). — ״ובמשמ' פ"י, עשה שירטב דבר, befeuchten; mouiller; to moisten: חבקו צור, נחבאים בנקיקי הסלעים וגם שם הזרם יורד ומקלח עליהם ורוטבם (רס"י, איוב כד ח). ועי' רָטֹב.

— הפע', *הִרְטִיב, — א) הפריח ענפים רטבים ורעננים, ובהשאלה הרטיב מצוות ומעשים טובים, spriessen lassen; faire croître; to let thrive: אותן האבנים שנתן יעקב אבינו תחת ראשו נעשו תחתיו כמטה וכתרונוס, מה רטיבה הרטיב, קורות בתינו ארזים וגו' צדיקים וצדיקות נביאים ונביאות שיצאו ממנו (רבי ברכיה בשם ר' לוי, מד"ר ברא' כח; וכעין זה שם

[1]) [בלשוננו ח, ע' 198 הציע א. פלאום להשתמש במלה זו במשמ' כף המשחק בכדור, racket.]

[2]) [גם בארמ' וסור', ערב' וכוש' רטב a), באשור' רַטְבּוּ, באותה משמ' כבעבר'.]

a) رطب

סה"ש א, קורות בתיכו) [1]). ויבא יעקב לווה, שכל מי שנכנס לתוכה הרטיב מצות ומעשים טובים כלוז (ר' אליעזר, שם שם פא). אמרה כנסת ישראל וכו' אני היא שהייתי חבויה בצלן של מצרים ולשעה קלה כנסני הקב"ה לרעמסס והרטבתי מעשים [2]) טובים כשושנה וכו' (שם סה"ש ב, אני חבצלת השרון). — ב) במשמ' פ"ע, פרח, הוציא פריחה: המוכר זיתיו לעצים וכו' ר' יוחנן בעי הרטיבו מה הן (ירוש' ב"מ ח ו). מה שושנה זו יוצא עליה שרב הרי היא כמושה, יוצא טל הרי היא מפרחת, כך וכו' ישראל נראין כאילו הן כמושין בעה"ז אבל לע"ל יעבור צלו של עשו וישראל מרטיבין והולכים (ר' אבין, מד"ר ויקר' כג). אני חבצלת השרון, אני היא שהייתי חבויה ורמוסה בצלן של מלכיות אני מרטבת כשושנה (שם סה"ש ב, אני חבצלת). משל את הצדיקים וכו' כשושנה וכו' ולא כשושנת ההר שנוחה להכמש אלא כשושנת העמקים שמרטבת והולכת (רבי אליעזר, שם שם). גאולתן של ישראל וכו' בתחלה היא באה קימעה קימעה ואחר כך היא מנצנצת ובאה ואחר כך פרה ורבה ואח"כ מרטבת והולכת (רבי חייא רבה, שם שם ו, מי זאת). ארזים ששלח חירם מלך צור לשלמה למלאכת בית המקדש הריחו בחיין של עולם והרטיבו (תנחומא תרומה יא). כשהכניס שלמה את הארון לבית המקדש הרטיבו כל העצים והארזים שהיו שם ועשו פירות שנאמר שתולים בבית ה' בחצרות אלהינו יפריחו (ר' לוי, שם שם). — ובסהמ"א, במשמ' עשה שיהיה דבר רטֹב: ולוקחין עור ומרטיבין אותו במים (רמב"ם, תפילין ג ב). שהחום הטבעי יקרה לו התכה מעט מעט או כבוי יהיה מחום או מקור בשתית המים הקרים וכו' והמרטיבים המופלגים והמנגבים אחר המסים וההרקות המופלגות בזיעה ושתן וכו' (קאנון ג ד ד ג). — ״הרטיב התינוק, הפריש שתן, נוהג בדבור.

— נפע', ״נִרְטַב, — נעשה רָטֹב: העיטוש יהיה מן הראש כאשר נתחמם המוח ונרטב המקום הפנוי מן הראש (יעקב בן יוסף ן' זבארה, פרקי אבוקראט ז לט' כ"י ביהמ"ד לרבנים בניו יורק עמ' 112, לפי דודזון, טעטועיס, 102, בהערה).

— פִעֵל ״רִטֵּב, — רִטֵּב דבר, עשה שיהיה דבר רטֹב, : befeuchten; mouiller; to moisten אבל רקיק דמאים, מתוך שהוא דק וליחלוח הכותל מרטבו נמאס (רש"י, ב"ב יט:). האדם צריך הוא בעולם הזה להשיב אל גופו ולהדביק אל כל אבר ואבר מאבריו דבר שיהיה מרטב את גופו ומחליף עליו ענין הרטיבות אשר אבד ממנו (ראב"ע הנשיא, מגלת המגלה ג, 50). ולאשר יבש ריאה שלו כיובש בצמא לרטב ולהשיב לתכונתם (אסף, 76). — ורִטֵּב את עצמו במשמ' רענן וחזק את עצמו ביין: דמירטב עלמא עדיף טפי, בלומר אין ראוי שיצער עצמו מן היין רק צריך ג"כ לרטב את עצמו (ספר פרנסה וכלכלה ג כ, ספר החיים, לב:).

— התפ', ״הִתְרַטֵּב, נִתְרַטֵּב, — נעשה רטֹב, נתמלא לחלוחית: כי אם יפיח אדם בכפו תתרטב כפו (לקח טוב ברא' א). שעתיד הקב"ה להוריד טל מאור של מעלה ויכנס למטה בתוך העפר ויגיע לאותו עצם ומתרטב ונעשה כעסה בתוך העפר (כסא החכמה ה).

רָטֹב, ת"ז, — לח, טרי, feucht, frisch; humide, frais; moist, fresh: רָטֹב הוא לפני שמש ועל גנתו יונקתו תצא (איוב ח יו). — ובתו"מ: היה אוכל זיתים פצועים ותמרים רטובות וכו' טמא, היה אוכל זיתים נגובין ותמרים יבשות וכו' טהור (עקצי' ג'). — ובסהמ"א: ודע כי המשובח במגדים תאנים וענבים עם שקדים ואם תאכלם יבשים או רטובים כפי צרכם נעימים הם וטובים (ר"י חריזי, רפואות הגויה). והוא (הגלגל) טבע חמישית, שאם היה קור היה לו לרדת למטה וכו' ואם תאמר שהוא חום, היה לו לעלות למעלה וכו' וכן אם היה רטוב התגלגל כחק גלי הים, ואם היה יבש התקבץ ואפס התנועה מכל וכל (עולם קטן, הוצ' הורוויץ, 10). כמה שיתחמם הקר או יתקרר החם, או ירטב היבש או ייבש הרטוב (אמו"ר לראב"ד א ה, 17). כהתמוגות העפר היבש במים ושובם טיט רטוב (שם א ו, 22).

---

1) [ועי' רְטִיבָה, הערה.]

2) [במדרש תהלים א כ: במעשים.]

— ואמר הפיטן: הכין גן נעול לבלתי גן נעול רטוב (ר״י בר אבון, איזה מקום, אזהרות, ג.). טהור טוב בחר כחור בין שלש כגן [1] רטוב (שלטל יונה, קטע מעבודה, Elbog. Stud. 147). צרפנו מקור רטוב, צמאון לא קורטוב (שלמה הבבלי, לך יי׳ הצדקה תלבושת, סליחו׳ מנהי׳ יוה״כ). ישר ונאמן לבי אם יארך זמן עצבי רטב ונעמן אבי (ר״י הלוי, אל יעלז, דיואן ג, 133). פרח כמו גן רטוב בכל ארץ שמו הטוב (ראב״ע, האספו, איגר 202). — ואמר המשורר: והשכילך אלי ימים לדבר ואת רך וענפיך רטובים (ר״ש הנגיד, שמואל, בן תהלים, ששון, סג; הברמן א, 60). ונמשח שמן טוב ונקטיר עץ רטב (דונש, ואומר אל תישן, אלוני, סה). ועי׳ רָטוֹב.

***רֹטֶב** [2], שזו״ב, — א) לחלוחית השומן של הכשר המבושל והצלוי [3], Fleischbrühe; sauce; gravy: נטף מרוטבו (של קרבן הפסח) על החרס וחזר עליו יטול את מקומו, נטף מרוטבו על הסולת יקמוץ את מקומו (פסח׳ ז ב). הנודר מן הבשר מותר ברוטב ובקיפה (נדר׳ ו ו). השוחט את הזבח לאכול כזית מן העור, מן הרוטב, מן הקיפה וכו׳ כשר (זבח׳ ג ד). גיד הנשה שנתבשל עם הגידין בזמן שמכיר בנותן טעם וכו׳ והרוטב בנותן טעם (חול׳ ז ה). ובבהמה העור והרוטב והקפה וכו׳ מצטרפין לטמא (טהר׳ א ד). הרוטב והגריסין והחלב בזמן שהן משקה טופח הרי אלו תחלה (שם ג א). (הנודר) מן הרוטב מותר בקיפה, מן הקיפה מותר ברוטב (תוספת׳ נדר׳ ג ב). האיש משלח תחת הדוד זכו׳ כיצד משלחו נותן עליו רוטב (שם נזיר ד ו). מים ומלח בטלין בעיסה ואין בטלין בקדירה מפני רוטבה (ר׳ יהודה, עירוב׳ לז:). עוברה שהריחה בשר קודש או בשר חזיר תוחבין לה כוש ברוטב ומניחין לה על פיה, אם נתישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה רוטב עצמה, ואם נתיישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה שומן עצמו (ת״כ, יומא פב.). ואח״כ נוטל את הרוטב [1] ונותן על שער ראש נזרו (נזיר מה:). כשהן משערין ברוטב ובקיפה ובחתיכות ובקדרה (ר׳ חנינא, חול׳ לז:). חתיכה של נבילה ושל דג טמא אינה אוסרת עד שתתן טעם ברוטב ובקיפה (רבה בר בר חנה, שם ק.). אי דנפל ברוטב רבה הכי נמי, במאי עסקינן דנפל ברוטב עבה (רבינא, שם קח.). מאי רוטב, אמר רבא שומנא (שם קט.). — וכסהמ״א: ומה שהוא מן הליחה והרוטב הולך אל הריאה (ר״י א״ש, חו״ה, הבחינה ה). המים החמים ירככו הקיבה וגרגירי ההצלחה יולידו הרֹטב (ר״י זבארה, שעשועים ח, דודזון, 89). — *ומשל: מוטב שיאכל רוטב ולא שומן עצמו [2] (תשובות הרמב״ם קל). — ב) תמרה רטבה וכשלה [3], Dattel; datte; date: גלעינה של רוטב אף על פי שיוצאה מצטרפת ושל יבשה אינה מצטרפת, לפיכך חותל של יבשה מצטרף ושל רוטב אינו מצטרף (עקצ׳ ג ג). טמא ביבשה טהור ברוטב, גרעינין טומאה ברוטב וטהורה ביבשה, נמצאת אומר טהור ביבישה טמא ברוטב, טהור ברוטב טמא ביבישה (תוספת׳ חול׳ א כג). הרוטב שנאכל חציו וחציו קיים, כנגד האוכל מצטרף, שלא כנגד האוכל אין מצטרף (שם עקצ׳ ג א). הרוטב שנמוק חציו וחציו קיים, כנגד האוכל מצטרף, שלא כנגד האוכל אין מצטרף (שם שם ג ג). ניקורי רטב באביהן אסור (ר׳ יונה בשם ר״ש חסידא, ירוש׳ מעשרי׳ א ג). וכמ״כ רוטבי תמרים, תמרים רוטבין, מין ממיני התמרים, תמרים בשלים [3]: רוטבי תמרים פטורין מן הפיאה שאין הראשון שבהן ממתין לאחרון (ר׳ יוסי בי ר׳ יודה, ירוש׳ פאה א ה). מה התמר הזה עושה תמרי׳ רוטבין ניקלווסין נובלות ועושה סולין, כך הם ישראל, יש בהם בני תורה ויש בהם עמי הארץ ויש בהם בורים (מד״ר במדי׳ ג). ועי׳ רְטֶבֶת.

---

1) [נדפס: נגן.]

2) [וכן בארמ׳ שבתו״ם רוטבא.]

3) [פרש הגאון (טהרות א ד): פ׳ ומרק פיגולים זרטב וכו׳, שלא כשמוש המלה מרק בדבור היום, וראה את המובא בשם אביי ורבא מן הגמרא.]

---

1) [של זבח השלמים.]

2) [כלומר שיעבר עברה קלה ולא חמורה, והמדבר שם על מי שהיתה לו שפחה גויה, ואמר מוטב שישחררנה וישאנה ואל יבעלנה בלי קדושין.]

3) [וכן בערב׳ רְטְבַה, מ״ר רֻטַב a) במשמ׳ זו.]

a) رطبة ، رطب

***רָטְבוֹן**, ש"ז, — חכונת האויר הרטֹב, רטיבות, Feuchtigkeit ; humidité ; moistness : ואם תאריך רוח המערב לנשב זה לך אות לעת ההיא כי יהיה ר י ט ב ו ן וליחלוח ורוך באדם (חקף, 128.). וגם הסלעים החזקים המוצקים לא יוכלו לעמד בפני האויר ו ה ר ט ב ו ן (פריסמן, ידיעות הטבע ח 3).

***רָטְבִי**, ת"ז, — מתכונת הרטיבות: והקור ה ר ט ב י והיובש הקר (ס' הזמר לחבו חפלח הסרקסטי, הוצ' שלוס, קרית ספר ג, 202).

***רְטֶבֶת**, ש"נ, — כמו רֹטֶב במשמ' תמרה בשלה: ר ו ט ב ו ת תמרה [1]) פטורות מן הפיאה שאין ראשון ממתין לאחרון (ר' יוסי בר יהודה, תוספתא פאה א ז).

א. רטה [2]), ממנו א. רָטָה.

ב. *רטה [3]), ממנו ב. *רָטָה, *רְטִיָּה, *רִטְיוֹן.

א. רָטָה, פ"ע, יִרְטֵנִי, — רָטָה את פלוני, הסגיר, מסר אותו [4]) : יסגירני אל אל עויל ועל ידי רשעים יִרְטֵנִי [5]) (איוב טז יא). — ובספה"מ: ודבים אורבים הורוני והגירוני ועל עוילים י ר ט ו נ י ויסגירוני וכעותי בלהות יערכוני (ר"י חריזי, תחכמוני עז, 160). — ואמר המשורר: כפר עון י ר ט נ י, כלה אל תעש פן תמעיטני (רסג"ג, וחכן תספיל, ביאליק-רבניצקי ג, 184).

[1]) [בירוש' פאה א ה: ר ו ט ב י תמרים. ועי' בהערה שלפני זו.]

[2]) [עי' א. רָטָה, הערה.]

[3]) [עי' רְטִיָּה, הערה.]

[4]) [עי' בהערה הבאה.]

[5]) [המשמ' מסר והסגיר מסתברת כאן עפ"י הענין וההקבלה אל י ס ג י ר נ י, אך אין פעל רטה במשמ' זו ידוע אף מן הלשונות הקרובות, ואף נקוד אחר, כגון יִרְטֵנִי מן יָרַט (עי' ערך זה) אינו מאפשר פרוש מניח את הדעת. ואמנם עפ"י דהי"א יב יז, לְרַמּוֹתַנִי לצרי, אפשר שיש לקרא גם כאן יְרַמֵּנִי. באפשרות אחרת יש להביא בחשבון, שאולי לא צדקה חלוקת האותיות שבמסרת, ובמקום ועל ידי רשעים ירטני, בהקבלה אל יסגירני אל אל עויל, במ"י, יש לקרוא בקירוב: ועל ידי רָשָׁע יְמָרְיֵטֵנִי, מן מרט.]

ב. *רָטָה [1]), פ"י, — רָטָה את הפשתן, זרר וסחט אותו להוציא רטיבותו, auswinden ; tordre ; to wring (out) : (פשתן שטואתו נדה) ה ר ו ט י ה ו [2]) טמא מפני פיהו (ר' יהודה, תוספת' טהר' ד יא). המכבס את כסותו והסוחט את שערו ו ה ר ו ט ה [3]) פשתנו והיו שם טהרות, ספק נתזו ספק לא נתזו, ספיקו טהור (שם שם ח טז).

— הפעי, *הִרְטָה, — הרטה את המכה, שם עליה רְטִיָּה, חבש ורפא אותה: צבאות כל פועל לצלעם י ר ט י תעל צפירת פאר להעל (ר"א קליר, תקיעתא מלכי, מוסף א ר"ה). הזכר ישיבת אהל המאביק לשר גחל, הצילה שאונו מבהל, הצגים ל ה ר ט ו ת מחל (הוא, לשם בבת תמותה, מוסף יום כפור). והכנת צרי וחתול לא חתלה, והגהת מזור ל ה ר ט ו ת מחלה (משלם בן קלונימוס, מי יתנה, סלוק יוה"כ). כי אם ישתה ממנו משנה שנוי גדול ואם י ר ט ה בו לא יפעל מהדבר (קאנון א ב ג יח). חנינה וחמודה אחר המלכה לפני המלך עמדה ל ה ר ט ו ת המכת (מנחנתם אדר, זמר לפורים, MGWJ 1894, עמ' 85).

ג. *רָטָה [4], פ"י, — רָטָה את הבגד, פשט והוריד אותו: ואמר הפיטן: ויקדש ויפשוט מזיחו, שארו לבושיו י ר ט ה (רסע"ג, באדני ילדקו, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רפח).

***רְטוֹב** [5]), ש"ז, — מוקש לצוד בו צפרים Vogelfalle; plège, trappe · trap, snare : החרם טמא מפני הזוטו, הרשתות והמכמרות והמדף הפלצור ומצודות הסברין טמאים, והאקון ו ה ר ט ו ב והכלוב טהורין (כלים כג ה).

[1]) [מן הארמ' שבתו"ם. ועי' רְטִיָּה.]

[2]) [כך הוצ' צוק"מ ; בדפוס': הסיט הו, הרטיבין.]

[3]) [כך צוק"מ ; בדפוס: הרודה, הרוטב.]

[4]) [פעל שגזרו הפיטנים מן יָרַט.]

[5]) [במנדעית רטיבא במשמ' זו, עי' אפשטין, פרוש הגאונים, עמ' 65, ולא נתברר מקור המלה, ואולי נשתלשלה מן היונ' ὀρνιθεύω, צד צפרים.]

***רְטוּב,** ש״ז, — תכונת הדבר הרטוב, Feuchtigkeit; humidité; —y: מנהלת רבי ריטובי מלתבוע טיף שמים (נחמיה בן שלמה, אם ימלאו, חפלת גשם, ידיעות מכון שוקן ד, ריב). ויהי (יסוד המים) רטוב כי הוסיף על רטוב הרוח רטובו וירטב עד אשר יגר וכו׳ והנים (הקרח) את רטוב מימיו ויקפיאהו (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ב ח). — *ובמשמ׳ רֹטֶב: ושני שמות יש לרטוב שנתבשל בו הבשר, מרק ופרק (ר״א בחור, נמוקים בספ״ש לרד״ק, מרק).

***רְטוּשׁ,** ש״ז, — מעשה המרטש והמנפץ, ואמר הפיטן: פותו ולא שבו, צעק ולא קשבו, קדורנית ישבו, ריטוש אחורנית הושבו (ינאי, חומרי בסיני, קרוב׳ לשבת דפורענותא, זולאי, רלט). קרע״ה לבושי אוהבי בנטשי אללי לי, ביום רשלישי שעת ריטושי אוי מה היה לנו (קינה אתפלש באפר, סו״ם חוס יאיר, אחרי קי׳ רלס).

***רְטוּשִׁים,** — מלה לא ברורה [1]: הקדישה (הבעל את שדהו) וגאלה אינה יוצאה מידו ביובל וכו׳ הגיע היובל ולא נגאלה הכהנים נכנסים לתוכה ונותנים את דמיה ד״ר יהודה וכו׳ ר׳ אליעזר אומר לא נכנסין ולא נותנין אלא נקראת שדה רטושים עד היובל השני, הגיע היובל השני ולא נגאלה נקראת רטושי רטושין עד היובל השלישי (ערכ׳ ז ד; וכעין זה ספרא בחוקותי פרק יא, ויס, קיד). היורד לנכסי שבויים וכו׳ הרי זה זריז ונשכר, אילו הן נכסי שבויים, כל שהלך אביו או אחיו וכו׳ למדינת הים ושמע בהן שממשמשין ובאין וירד לנחלה, אילו הן נכסי נטושין, כל שלא שמע בהן שמתו וירד לנחלה וכו׳ היורד לניכסי רטושין מוציאין מידו וכו׳ אילו הן רטושין, כל שאינו יודע היכן הם (תוספת׳ כתוב׳ ח ג; וכעין זה ירוש׳ יבמ׳ טו ג; שס כתוב׳ ד ט; ב״מ לח:). המטלטלין אין בהן משום ניכסי רטושין (שמואל, ירוש׳ יבמ׳ טו ג). מאי שנא הני דקרו להו נטושים ומאי שנא הני דקרו להו רטושים, נטושים דבע״כ דכתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה וכו׳ רטושים דמדעתן דכתיב אם על בנים רוטשה (ב״מ לח:–לט.).

רטט [1], ממנו *רְטֵט, רֶטֶט.

רֶטֶט, ס״ז, — זעזוע, פחד, Schreck, Erschütterung; effroi, choc; terror, shock: רפתה דמשק הפנתה ורֶטֶט [2] החזיקה צרה וחבלים אחזתה כיולדת (ירמ׳ מט כד). — ובסהמ״א, גם במשמ׳ כאב הפרקים [3]: מרעש לכל כסת כי תפול על השכם בהמון ורטט (קטע כ״י מס׳ הגלוי לרסע״ג מהגניי). חולה מוטל על ערש דוי ימים רבים בחולי הרטט שהוא כאב הפרקים (ס״ט עורטוסי, בהחלת ספר השמוש, כ״י ביה״ס בודליאנה). מחמת הפגיותם יקרה בלבול התנועה הנקראת אצל הרופאים רעד ורטט ופלצות (ר״י מוסקאטו, נפוצות יהודה ג). — ואמר הפיטן: קצין ורש ואיש תככים רטט החזיקו וכמים נשפכים (משה בר קלונימוס, מקול מפולת, סדר אחרון פסח). — ואמר המשורר: פה לא יבא חת, לא יעדה כל רטט (יל״ג, הוי אח, שירי יל״ג א, 167).

---

[1] [התנאים המאחרים והאמוראים כבר לא הבינו את המלה במקורה וראו בה כנראה בינו׳ פָעוּ׳ מן רטש, שהבינו אותו — שלא כמשמעותו — בקרוב אל נטש או שבה, עד שנסו למצא הבדל בין רטושים, נטושים או שבויים — אך כל משמ׳ כזאת איננה מתאימה כלל כלפי שדהו של אדם שהקדיש אותה וגאלה עד היובל וכדו׳. ובמקורות הראשונים, במשנה ובספרא, אין זכר לנטושים או שבויים, אלא לשדה רטושים או שדה שנקראת רטושי רטושין בלבד. והואיל ומדבר כאן על גאלת שדה של אדם אחד ביחיד, ואף על פי כן בא רטושין או רטושים, נראה שאין כאן מ״ר של מלה עברית אלא מונח משפטי לטיני (עי׳ מה שנאמר על רדופין לעיל עמ׳ 6447) הפותח בהברה re, המורה על חזרת דבר למקומו או לזכותו, ומסתיים בסיום um, im או במבטא יוני (כגון סנהדרין — synedrion (i)on), וכדומה. ואפשר שזאת המלה הלטינית restitutum, שפרושה מחזר לבעליו או לזכותו, ובהכפלה בקרוב restitu-restitutum, מחזר שנית. נסיונות המאחרים לבאר את המלה אינם אלא דברי דרוש בעלמא, כדרשת המלה היונית אפותיקי מן פה תהא קאי וכדו׳.]

[1] [שרש שאול מארמ׳, ועי׳ גם רתת.]

[2] [וכתב ריב״ג: הוא כאב הפרקים והידים והרגלים והוא כמו כדבר אפרים רתת (שרשים, רטט). ואמנם אין להסתמך על הדמיון אל רתת (הוש׳ יג א), שהיא שם מלה מספקת, ועי׳ ערך רְתֵת.]

[3] [כפרוש ריב״ג לפסוק, עי׳ בהערה הקודמת.]

***רָטַט**, קל לא נמצא.

— פִּע', *רִטֵּט, — **רעד ונזדעזע, רָתַת**: חרטומי מצרים עשו להם כשפים והיה (העגל) נראה **כמרטט** לפניהם (מד"ר שה"ש ה, לבובער). — ואמר המליץ: וכל מאויי הכלואים הגיחו פתאם כפתנים רצוצים מחוריהם בחצי גויותיהם והם נמשכים **ומרטטים** רעבים וצמאים למולך (ח. נ. ביאליק, מגלת האש, השלוח עו, 458).

— הִפְע', *הִרְטִיט, — **מִלֵּא רטט וזעזוע**, ואמר הפיטן: בטיט הפריכם ועבש, וכוח אונם **הרטיט**, טרפו בעשר וגאוה לבש, והכביד עליו עבטיט (רסע"ג, באלדכי ילדקו, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רפג).

***רְטִיבָה**, ש"נ, — **צמח רטב ורענן**: אותן האבנים שנתן יעקב אבינו תחת ראשו נעשו תחתיו כמטה וכתרונוס, מה **רטיבה** [1]) הרטיב, קורות בתינו ארזים וכו' (כי לוי, מד"ר בראש' סח).

***רְטִיבוּת**, ש"נ, — **תכונת הדבר הרָטֹב, לחות**, humidité; – y : Feuchtigkeit; האדם צריך הוא בעולם הזה להשיב אל גופו ולהדביק אל כל אבר ואבר מאבריו דבר שיהיה מרטב את גופו ומחליף עליו ענין **הרטיבות** אשר אבד ממנו בחמימות גופו מבפנים וגם באויר אשר הוא מקיף את כל גופו מבחוץ והמיבש את **רטיבותו**, וצריך הוא שיהיה הנדבק ממין **הרטיבות** העובר מכל אבר ואבר וכו' ואילו היה האדם יכול להשיב אל גופו בענין **הרטיבות** החולפת ממנו וכו' לא היה האיש מת (ראב"ח הנשיא, מגלת המגלה ג. 50). נתן לגדולי הארץ וצמח האדמה לשאוב ולמצוץ את ליחות

[1]) [כן בדפוסי המד"ר. אמנם במד"ר שה"ש (לפסוק קורות בתינו) הגרסה: **מה הרטבה הרטיב** (עי' הִרְטִבָה); ובכמה כ"י (עי' אלבק בהוצאתו) של מד"ר בראש' במקום זה: ומה טר(י)פה הטריף — וגירסה זו אפשר היה להבין כלשון טרף, טרפא, עָלֶה בארמ', אלא שכנראה נדרשה כאן לשון הכתוב אף ערשנו **רעננה** כלשון צמח רענן ורטב, ועל כן הגרסה מה **רטיבה הרטיב** הוא עקר, ואפשר שבמקום רטיבה הרטיב בטאו וכתבו אף **רטיפה הרטיף** (עי' רָטַפְשׁ, הערה), ומכאן המעבר לנוסח טריפה הטריף.]

המים המחוברות אל עצם הארץ וכו' לקנות מהן **רטיבות** שהוא מהנה להן, והן מחזירין הרטיבות ההוא למזון להעמיד את גופיהן (הנ"ל, הגיון הנפש, ט.). מי שהוא אוכל ושותה הרבה וכו' אין לו ממנו שכר עמלו אלא שמרבה רימה ותולעה במותו בשביל **הרטיבות** שנולדים ממנה (ר"י בן יהודה, ס' מוסר ב ח). אם יהיה טבע גופו וכו' נוטה אל קצה היבשות וטבע מוחו במעט **רטיבות** נוטה לקצה היבשות, זה האדם ממהר לשמוע וקשה לאבד (שם שם עז). וממוששי זה הכח ארבעה סוגים, האחד החמימות והקרירות, והשני **הרטיבות** והיובש (רס"ע פלקירא, הנפש, 7). החולי הנקרא ברדה הוא **רטיבות** עבה בריסי העינים שהיא נקפה ויהיה קשה כאבן והוא דומה אל הברד כשהוא עגול (נתן פלקירא, צרי הגוף, כ"י בריט' מוז'). אך לפי כונתו בשביל **הרטיבות** יש לו תואר מיסגל שבשבילו יקרא אביב שמצד אשר אמר כי השעורה נראה ששלמה צורתה ומצד שקראו אביב נראה שהוא עדיין דבק **ברטיבות** שרשו (אהרן הקראי, גן עדן, הבדל שנה משנה ה, יח.). זה יחליש כחות הגוף והעצבים ויבש **רטיבות** האיברים (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה ג). וזה לסבת **הרטיבות** שבגופו (טוביה כץ, מעשה טוביה ג 7 א, פו.).

***רְטִיָּה** [1]), ש"נ, — **מְזוֹר ותחבשת למכה**, Kompresse; compress(e): מחזירין **רטיה** במקדש אבל לא במדינה (עירובי' י יג). וגלד שחוץ למכה **והרטיה** שעליה (מקוא' ט ג). איספלנית מלוגמא **ורטייה** אין בהם משום כלאים (תוספת' כלאים ה כח). יוצאין (בשבת) באיספלנית ובמלוגמא **וברטייה** שעל גבי המכה (שם שבת ה ה). לבש שתי כתנות וכו' או שנתן **רטייה** על גבי בשרו תחת בגדיו ועבד עבודתו פסולה (שם מנחי' א ח). שלש על שלש שעשה לאיספלנית מלוגמא **ורטיה** טהורה, שלשה על שלשה שעשאו לאספלנית מלוגמא **ורטיה** טמאה (שם כלים ב"ב ו ט). אספלנית מלוגמא ורטייה שעל בית הכתרים, ר' אומר חוצץ (שם מקוא' ז י).

[1]) [כמבאר בערך ב. רָטָה משמ' פעל זה היא כמו זֵרֵר בעבר' כלשון ויזר את הגזה, וגם חבש את המכה במָזוֹר, כלשון לא זרו ולא חבשו. ומכאן רְטִיָּה במשמ' מָזוֹר ותחבשת.]

בשר ודם במה שהוא מכה אינו מרפא אלא מכה באזמל ומרפא ברטייה (מכי' בשלח ה). משל למלך שהכה את בנו מכה גדולה והניח לו רטיה על מכתו (ספרי דבר' מה). נותנין רטייה על גבי מכה מערב שבת והיא מתרפ' והולכת בשבת (ירוש' שבת א ה). מכה שנתרפאת נותנין עליה רטיית שאינ' אלא במשמרה (ר' יוסי בי רבי בון, שם שם ו א). המסרח רטייה בשבת חייב משום ממחק (בבלי שם עה:). רטיה שפרשה מעל גבי מכה מחזירין בשבת (ת"ר, עירוב' קב:). ומגלה מקצת הרטיה ומקנח פי המכה (ר' יהודה, שם שם). שלשה דברים התירו סופן משום תחלתן, ואלו הן, עור לפני הדורסן ותריסי חנויות וחזורת רטיה במקדש (עולא, ביצ' יא:). אם יפול אדם מראש הגג כל גופו לוקה והרופא נכנס אצלו ונותן לו רטיה בראשו וכן בידיו וכן ברגליו ובכל איבריו, נמצא כולו רטיות (מד"ר שמות כז). משל לתלמידו של רופא שנתן רטייה על מכה אחת ונתרפאת (שם שם מח). בשר ודם אין מקדים רטייה עד שרואה המכה, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא מקדים הרטיה ואחר כך הוא מכה (ר' שמעון, שם שה"ש, שני צדיק).—ובספה"א: שאם ימהרו לרפא עיניהם בכחלים וברטיות ובתיקון מאכלם וכו' אפשר שיגיעו אל הבריאות (ר"י א"ת, סו"ה, היסוד י), ולפניו רטיות למכות טריות, ותעלות וארוכות לכל מחלה ערובות (ר"י חריזי, תחכ' ל, 251). ואתי רפואה מצויה לכל כאב וכויה אשר בגויה ולנשיכת צפעון וחיה, ובידי רטיה לכל מכה טריה (שם שם, 252). אכילה בלא שתיה כמכה בלא רטיה (מובא בהערת דודזון בספר שעשועים לר"י זבארה, 18). ורחץ המכה בשתן נער ושים הרטיה עליו (כתבוני, ארח חיים, במורקוס, כ"י ביהמ"ד סכטר). שבמקום הכאב עושים רטיה וחובשים אותו (אוהב משפט לאיוי, קב:). מנוגע ואין רטיה, נשוך מנחש ואין צרי (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר יב). — ואמר הפיטן: אם יקיפם ראש ותלאה וכו' רטייה ישיגו לנחלה (ינאי, אם יכהה, קרובי ויקר', זולתי, קלג.). דרוש והעל רטיה לפני טריה (ר"א קליר, אשא דעי, מוסף א ר"ה). טרית לרטיה יגלגל בו באזמל, גם בתוך גם ינוסס חומל (שלמה הבבלי, אחשבה לדעת, זולת שבת בראשית). בקומת תמרה קומתו, כרופא טוען רטייתו וכו' (עבודת יוה"כ, Elbog., Stud., עמ' 115). בארץ עד לא דבקו רגבים, גבך שבעת דברים היו מגבבים, דת וכס ורטית בנים שובבים, הוד גן עדן ועלק הבהובים וכו' (רש"י, אז טרם, סליחו' נו"ג). מכתה טריה לא מצאה רטיה (ראב"ע, איך קול, איגר 155). הלובש צדקה, ולו כמעיל עטויה, וממכה עצמה מתקן רטיה (יצחק בן מאיר, ישראל עמך, סליח' לבה"ב). — ואמר המשורר: וחושי סמכו לבי בתחבשת וברטיה (ר"ש הנגיד, הבמות, ברודי, 5; שפון, יא). נפשי, אם לבבי תפדי ממכה טריה, חסד האלהים קוי יהיה לך רטיה (ר"י הלוי, נפשי, דיואן ג, 195).

***רְטִיּוֹן**, ש"ז, — כמו רְטִיָּה, ואמר הפיטן: הקרא ראשון לציון, כי בו נתכונן רחב אפריון, ועם ההוגים תורת רטיון, ירצה עבודתם יושב בסתר עליון (אלעזר בירבי אבון, ובכי ציון, ידיעות מכון שוקן ה, כה).

***רֶטֶל** [1], רֶטֶל, רֹטֶל, ש"ז, — משקל של שתים עשרה אנקיות: וארבע ריטלין נותן לה (ר' מנא, ירוש' כתוב' ה יב). — ובספה"א: שמקבל הנהתום דמי מאה רטלאות ונותנן ללוקח וכו' (שו"ת סגאו' מהגנזי', גינצבורג, 4). מאה היא כ"ד רטלין וכו' ב' רטלין בפונדיון זהו בי סעודות, כל סעודה רטל וכו' נמצא שיעור הככר רטל ושליש (ר"ח, עירוב' פב:). שתי ליטרין של משי יש לי בידך, אין לך בידי אלא רוטל, הרי זה חייב (רמב"ם, טוען ונטען ז א). הרי שיש לאדם מאה רוטיל יין או שמן וכו' (פרדס, כז).

***רטן** [2], ממנו *רַטֵּן, *רַטְנָן, *רַטְנָנוּת.

א. ***רַטֵּן** [3], פ"ע, — מלל בתנועת שפתים בלי להשמיע דבור ברור, נוהג בדבור ובספרות.

---

[1] [גם בסור' רֶטְלָא, ערב' רִטְל a), במבטא העם: רֶטֶל, שבול הגאים של היונ' λίτρα.]

[2] [טן הארמ' שבתו"מ שבא בה רטן במשמ' התלונן, וכן בסור', וקרוב לכך בערב' רַטַּנ b), לָעַז.]

[3] [עפ"י הארמ' שבתו"מ.]

a) رطل   b) رطن

ב. ***רָטַן,** פ״ע, — מהר ורץ, ואמר הפיטן: זרעך חתן יבול ירטן[1]), אם נולדת במזל סרטן (אמלך חתן, ברכת מזון לחתונה, ידיעות מכון שוקן ה, פד).
— הפעי, *הִרְטִין, — כמו קל, ואמר הפיטן: טל חיים ירטן[2]) להפסח כמו סרטן (כ״ח קליר, אליס ציוס מחסן, תפלת טל).

***רַטָּן**[3]), ס״ז, —רץ מהיר, שליח: הרטנין יוצאין בסודר שלהן (בשבת) ולא הרטנין בלבד אלא כל אדם (תוספת׳ שבת ה יא). אלא שדרכן של רטנין לצאת בכך (בבלי שם קמז.). — ובסהמ״א: זה המעשה דומה לרטנין שיוצאין בסודרין, ומקובצין ולא משולשין על כתפיהן (כ״ה, שם שם).

***רַטְנָן,** רוֹטְנָן, ת״ז, נק׳ רטננית, רוטננית, — נוטה להתמרמר ולהתלונן: למלך שהיה לו מטרונה רוטננית[4]) ואמר לה המלך עשי לי פורפירא, כל ימיה שהיתה עסוקה באותה פורפירא לא היתה מרננת (מד״ר במד׳ יג).

***רַטְנָנוּת,** רוטננות, — תכונת הרטנן: אחר ימים גמרה את הפורפירא ונתנה אותה לכובס ועשאה והביאה למלך, כיון שראה אותה המלך התחיל צווח ווי שלא תחזור לרוטננותה[5]) (שם שם).

***רטע**[6]), ממנו *רָטַע.

***רָטַע,** קל לא נמצא.

1) [העיר הברמן במקום, ימהר לצאת כלשון: הרטנין וכו׳.]

2) [ירוץ לבוא; ובית לוי פרש בלשון רְטִיָּה.]

3) [כנראה מן הארמ׳ רהט שהוא רוץ בעבר׳. ואמנם בא בצווי מן רהט בסורי׳ הרט, ועל כן אפשר שעקר צורת המלה היא הַרְטָן בהא שרשית.]

4) [בטוסף הערוך: רוטגנית ומבאר שם: הומיה מקללת עולכת, ע״כ; ובתנחו׳ נשא יב: ראגניות; ובפסיקי רב׳ (ויהי ביום כלות משה, כ.): רונונית, לא היתה מרנונית, ועי׳ הערת איש שלום שם. ובתנחו׳ עוד נוסחאות: ראננית, דאגנית, עי׳ יסטרוב במלונו.]

5) [נדפ׳: לרוטננית ה; בפסיק׳ רב׳ הוצ׳ איש שלום (כ.): לרוננית, ובדפוס פראג לרטנניתה.]

6) [עי׳ בהערה הבאה.]

— הפעי, *הִרְטִיעַ, — כמו הרתיע, רעד ופחד: עד שלא יגמור צורת הוולד יפה היא מרטעת[1]) וצווחת (ילמדנו, מובא בערוך).

***רִטְפּוּשׁ,** ס״ז, — מחלה, דְּוַי[2]) ואמר הפיטן: קושי גאוות רוח גסה, ריטפוש כבנות אשר פתהן ניתמסה (ינאי, אומנם, קרובי ויקרא, זולאי, קמ). אם רופא ריטפושו ירועענו, אם קרר קיצפו יקרבנו (הוא, אם חס, שם, קמא). יירפא רור ריטפושינו, ייקרא קץ קריבתינו (הוא, יתום תאל, שם, קנג). היא קראה לזר וחיבק ברישה, לכן ריטפוש תינפח בריסה (הוא, סיא אקרה, קרובי במדי, שם, קסג). ממקומו יצף כחש רטפושי, לפאר ימיר אפר כבושי (קלוניאמוס, אדברה תחנונים, שחרי יוה״כ).

רְטַפֵּשׁ[3]), רק פע׳ רֻטְפַּשׁ, — נעשה לח, רטב ורענן: רֻטְפַּשׁ בשרו מנער ישוב לימי עלומיו (איו׳ לג כה).—ואמר הפיטן: רוטפשו כירק השדה כי הם משולים בחיות שדה (ינאי, ויגא אוהלי, קרובי במד׳, זולאי, ריג). — ואמר המליץ: רטפש השרון מטל ותחדש פני אדמה (צ״ז, צ״ס מד כג). — *ובמשמ׳ זב בשרו, לקה בנגעים, בצרעת וכדו׳, ואמר הפיטן: גבר אשר בצירוע רוטפש בשרו מת הוא בחייו ונפשו אנוסה בבשרו (ינאי, במחסך, קרובי בראש׳, זולאי, מא). אם ישוף בם שבט מוסר וירוטפש בהם בשר, תורת אמת מרפא לכל בשר (הוא, אם יכהה, קרובי ויקרא, שם, קלג). כי מולידיו סיגסגו בשרו, לכן מנוער רוטפש בשרו (הוא, אתה לרתה, שם, קנג). מידם רטפש מחלי ורפה חילי (כ״ח קליר, זכור איכה אנו, קרובי ת״ב, מחז׳ איט׳ א, קסט:). מצא יום זה שקוה לבתו עליו רֻטְפָּשֶׁת, ונמצאו ימי רעתו שנים אין חפץ במו (רסע״ג, אם לפי בחכך, תוכחה, סדור רסע״ג, תו). בהיכל רוטפש כצחנת חרמים רפסו ידלה עד צית מרומים (יודן הכהן, ארבעים יום, קרובי

1) [ומפרש בערוך: כמו מקרטע, ואינו נכון. אלא היא לשון מרתעת מן רָתַע, ועי׳ שם.]

2) [עפ״י הבנה כזו של רְטַפֵּשׁ, עי׳ שם הערה.]

3) [צורת המלה קשה, ואין דגמתה בלשונות הקרובות. ולפי הענין פרושה: היה רָטֹב ורענן, ויש גורסים רָטֹב, או בשנוי מבטא במקום זה רָטֹף (ועי׳

בתמוז, מחזי איטלי א, קס.). —ואמר המליץ: ואתה עיף ויגע עקיב מכל ואנוש בשרך רוטפש ונפשך עדינה ומנחשת (ר״מ ספנייס, אבנע כוסות, כוס ביד ס׳ ג).

רטש, סמנו א. רְטַשׁ.

רָטַשׁ, קל לא נמצא במקרא.

— פעי׳, תְּרַטֵּשׁ, תְּרַטַּשְׁנָה, — רִטֵּשׁ עללים וכדוי, בִּקַּע וְנִפֵּץ אותם: מבצריהם תשלח באש ובחריהם בחרב תהרג ועלליהם תְּרַטֵּשׁ והרתיהם תבקע (מ״ב ח יב). וקשתות נערים תְּרַטַּשְׁנָה ופרי בטן לא ירחמו (ישע׳ יג יח). — ואמר הפיטן: דברי פיקודיך פרענו ודברי ציקתינו צימתונו, דברי קיומך קיללנו ודברי רגינתנו ריטשונו (ינאי, דברי אהבתך, קרוב׳ לתלת דפורענותא, זולאי, רלג). אדבאל ומבשם יחד הכחידה, רטשם בפחד וחרדה (משה בירבי יצחק הסופר דמן לור ?, אזון אנקתינו, שבעה לשבת, זולאי, ידיעות מכון שוקן ה, קעב). —ואמר המשורר: דמי חלליהם מתרים, וירטשום האכזרים על שן סלע ומצודה (ראב״ע, אחודה, כהנא א, 91). אבני אלגביש אף רעש ורעם, קרעו נא אתמה בחרי הזעם, שמים קרעו לי ארץ רטשו (אד״ס, מיכאל דמעה קכה). —*ובמשמ׳ נִטַּשׁ וְעָזַב, ואמר הפיטן: רטשו משפטי יושר וכל בריתותם, קנאו אב בהבלי נכר ולא הועילו בעבודתם (תהלת אורה, סליח׳ יום צום תמוז, מחזי איטלי א, קכח:).

— פע׳, רֻטְּשָׁה, יְרֻטְּשׁוּ, יְרֻטָּשׁוּ, — בֻּקַּע וְנֻפַּץ: כל הנמצא ידקר וכל הנספה יפול בחרב ועלליהם יְרֻטְּשׁוּ לעיניהם ישסו בתיהם ונשיהם תשגלנה (ישע׳ יג יה— יז). וקאם שאון בעמיך וכל מבצריך יושד כשד שלמן בית ארבאל ביום מלחמה אם על בנים רֻטָּשָׁה (הוש׳ י יד). תאשם שמרון כי מרתה באלהיה בחרב יפלו עלליהם יְרֻטָּשׁוּ והריותיו יבקעו (שם יד א). גם היא לגלה הלכה בשבי גם עלליה יְרֻטְּשׁוּ בראש כל חוצות (נחום ג י). — ובספה״א: ויש שישתבח בחתוך לשונו ומריצת ניבו והגיונו, לפניו כל מליץ ירוטש ולשונו כתער מלוטש (קלונימוס, אבן בחן מ). — ואמר הפיטן: הורוני בחצי מות וינהגוני לצלמות, רטשתי ונטשתי מרויה אל ארץ ציה (ר״י הלוי, אהה אדני, סלוק, שעה״ש 115). קפחתני חמת המציק חמתקשה אם על בנים רטשה, רטשה לעיניה ילדיה נשחטים (אליהו, אליך לורי, סליחי ער״ה). רטשו דורשי חמורות וקלות ושוות גזרות, החקים והמשפטים והתורות, אל דמי לך (יצחק ברבי שלום, אין כמוך, זולת שבת א אחה״פ) [1]). ועי׳ רְטוּשִׁים.

—קל, *רָטַשׁ, גם במשמ׳ נטש [2]), וביני׳ פעוי רָטוּשׁ, ואמר הפיטן: להתארם ברטושה עף הי ממעונה (ר״א קליר, ארק הכניסה, תפארת ביצה ללונץ). קולעת עד צית רמים, רוטשת עד חוג תהומים (משה ברבי קלונימוס, מותחת, סדר אחרון של פסח). ופקוד אנושה ביד צר ענושה, אכולה בכל פה נתוצה ורטושה (רשב״ג, שדודים נדודים, גאולה לשבת ג אחה״פ). ונביות וכושים רדו בחמשים והניחום רטושים בכל פנה נטשים (ר״י הלוי, יוני גליות, דיואן

רְטִיבָה, הערה), ולפי זה נוספה שין בטעות עפ״י בשרו שאחר המלה. והמפרשים העברים פרשוה בדרכים שונות. ואלה דברי רד״ק: ענינו לפי מקומו נתרכך, ויש אומרים שהיא מלה מורכבת משתי מלות, רצה לומר רטוב ופש, כלומר רטוב ופרה ורבה, מן פרו ורבו (תרגום) פושו וסגו, ופירשו עוד במלה הזאת רטפש הוא רטוב באת ב״ש, הפ״א ו״ו והשין בי״ת, ותרגומו אתקליש בשריה, ע״כ (שרשים ערך רטפש). ואף היו שהברו רטפש עם רפש (עי׳ רש״י). והפיטנים השתמשו בפעל ובשם רטפוש בקרוב במשמ׳ מחלת זיבה במכה טריה ובצרעת.]

1) [בתוספתי מנח׳ ז יג כתוב: כל המנחות אין לשין אותן ברותחין מפני שאין הולטין ולא בצונן מפני שהן רוטשין ע״כ. ואין להבין לשון רטישה כתוצאת הצנה, וכן אין לקבל את הגהת מצפה שמואל: טורשין, מפעל טרש, שאין עדות לו. ואמנם בא בשמוש עם צנה הפעל קרש (בצינה שלא יקרשו ובשרב שלא יתפקעו, מד״ר בראשי לג), ואולי הנכון גם כאן: ולא בצונן מפני שהן קורשין, וצ״ע.

ובספרי דבר׳ צב כתוב: כי תשמע ולא חוזר ומצתת (כך צ״ל, עי׳ בהערות מא״ש), יכול יהיה רטוש ת״ל ודרשת וחקרת ושאלת היטב, ודרשת מן התורה, וחקרת מן העדים, ושאַלת מן התלמוד (מא״ש מגיה: התלמידים), ע״כ, ואין צורה כזאת מסתברת כאן, וכנראה לפנינו ט״ס, וגם הגרסה רטוט המובאת ע״י מא״ש איננה מסירה את הקשיים. ולפי הענין היה צ״ל פטור או אפילו: פטור מלדרוש!]

2) [על פי הבנה זו של רְטוּשִׁים שבתו״מ. ועי׳ ערך זה.]

ג, 179). חבושה ר ט ו ש ה, ר ט ו ש ה נטושה גרושה מאישה (יצחק בר יקר, אליד בשיטי, קליס' ד עסי"ח). והעבירם בתוך ים בתהומות ונשארו ר ט ו ש י ם ברפשים (אהלל אל נערץ, פזמון לפסח, סדור ארם צובא, תסי"ו) [1].

רי [2], ס"ז, — רויה, גשם מרוה, ואמר הפיטן: יה בשלישי הטריח ב ר י, הדשיא דשאים והפריא עץ פרי עשה פרי (יוסף טוב עלם, אאמיר, יוצר שבת הגדול). —ואמר המשורר: ותמיד יהגה כי עת לענות וישקני ב ר י מי ראש מארים (לוי בן אברהם, בתי הנפש והלחשים א, ידיעות מכון שוקן ה, מא).

ריב [3], ממנו יריב, מריב, מריבה, *מריבי, ב. לב, א. ריב, ב. ריב.

---

[1]) [בכ"י גנז' ח ח כתוב: אל תטש שיחת חכמים ובחידותיהם התרטש ע"כ, אך (בנגוד לדברי Peters ואחרים) אין כל אפשרות לקים כאן פעל כזה, ובלי ספק השתבשה הגרסה בהשפעת הפעל תטש שלפני זה. והואיל ובנופח הסורי בא במק' זה: הוית דריש, יש להניח גם בעבר' גרסה כגון: ובחידותיהם תהא דורש.

בהלכות המובאות בדברי אלדד הדני (עמ' 115) באה לכאורה מלה הכתובה רוטש בקרוב במשמ' מוגלה. אך כהערת א. אפשטין שם עמ' 123 אפשר שהכונה למלה רוטב, ובמקום אחד (עמ' 113) כתוב במק' זה רוסש, ואולי כך נכון, וצ"ע.]

[2]) [כמה מדקדקים ופרשנים בימי הבינים ראו את המלה ברי באיוב לז יא (עי' בהערת המחבר בעמ' 839 ובהמשך ההערה כאן) כמרכבת מן ב היחס והמלה רי, כדברי ריב"ג: ומשרש זה (רוה) והענין הזה אצלי אף ברי יטריח עב הבית נוספת ורי שם חסר נגזר מרוה ופרושו ויכביד העבים ברויה והם המים הרבים, ע"כ. ולפי זה אף השתמשו במלה רי במשמ' זו.

ובכתוב באיו' יש לבטא ולהבין, כענין כל הפרשה שם, לפי טורטשינר בס' הזכרון לביהמ"ד לרבנים בוינה עמ' 150: אף ב ר ו יטריח עב יפיץ ענן אורו, כלו' אף את הבעת ברו (ישרו ותמו) ואף את מארתו וקללתו — כלשון אורים ותמים — מביע ומפיץ האלהים לעיני בני האדם בעב הענן, בקול הרעם וכו'.]

[3]) [במשמ' זו רק בעבר', ואמנם אפשר שפשרש

א. ריב, פעו"י, רב, רבת, ריבות, רבו [1]), רב, רב, רב, ריב, ריבה, ריבו, אריב, אריבה, תריב [2]), תריבני, תריבהו, תריבנה, יריב, ירב, ירב, תריבו, תריבון, יריבו, יריבן, יריבון, —רב אדם עם רעהו על דבר, רב העם וכדו', היה לו דין ודברים אתו, נלחם בו מלחמת דברים, נשפט עמו [3]), rechten, streiten; plaider, disputer; to plead, dispute: ויריבו רעי גרר עם רעי יצחק לאמר לנו המים (ברא' כו כ). וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה ויאמר מה תריבון עמדי מה תנסו את יי' (שמות יז ב). וירב העם עם משה ויאמרו לאמר ולו גוענו בגוע אחינו לפני יי וכו' (במד' כ ג). ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור מלך מואב, הרוב רב עם ישראל אם נלחם נלחם בם (שפט' יא כה). אל ת ר ו ב [4]) עם אדם חנם אם לא גמלך רעה (משלי ג ל). ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם ואשביעם באלהים וכו' (נחמ' יג כה). — ורב אדם עם אל, והאל עם אדם: ומה יצדק אנוש עם אל אם יחפץ לרב עמו לא יעננו אחת מני אלף (איו' ט ג). מי הוא יריב עמדי כי עתה אחריש ואגוע (שם יג יט). הברב כח יריב עמדי [5]) (שם כג ו). הרב עם שדי יסור מוכיח אלוה יעננה (שם מ ב). — ורב את פלוני: המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את יי' (במד' כ יג). ויאמרו אליו איש אפרים מה הדבר הזה אשר עשית לנו וכו' ויריבון אתו בחזקה (שפט' ח א). ואת יריבך אנכי אריב ואת בניך אנכי אושיע (ישעי' מט כה). קרוב מצדיקי מי יריב אתי נעמדה יחד (שם נ ח). לכן עד אריב אתכם נאם יי' ואת בני בניכם אריב (ירמי'

זה גם בסור' רב, צעק, רובא, צעקה, שאון, ובערב' ריב a), תהיה, ספק.]

[1]) [בשני המקומות במקרא (ברא' כו כב, במד' כ יג) מלרע.]

[2]) [קרי, כתיב ת ר ו ב (משלי ג ל).]

[3]) [רק זאת משמ' הפעל במקרא, קרובה אל הוכיח בדין ובמשפט, ולא במשמ' מלחמה בכח ובנשק.]

[4]) [כך כתיב; קרי תריב.]

[5]) [כלו' בריב ובוכוח, עי' ב. רב, הערה.]

---

a) ريب

נ ט). ריבה יי׳ את יריבי לחם את לחמי (תהל׳ לה א). ואריבה את החרים ואת הסגנים ואמרה להם משא איש באחיו אתם נשאים (נחמ׳ ה ז). — ורב בפלוני: ויחר ליעקב וירב בלבן ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי ומה חטאתי כי דלקת אחרי (ברא׳ לא לו). ירב בו הבעל כי נתץ את מזבחו (שפט׳ ו לב). ריבו באמכם ריבו כי היא לא אשתי ואנכי לא אישה (הוש׳ ב ד). — ורב אל פלוני: והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב[1]) אלינו (שפט׳ כא כב). למה תריבו אלי כלכם פשעתם בי (ירמ׳ ב כט). צדיק אתה יי׳ כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך (ירמ׳ יב א). מדוע אליו ריבות כי כל דבריו לא יענה (איוב לג יג). — ובהשאלה, רב אדם את ההרים, רב החרש את יוצרו: הוי רב את יצרו חרש את חרשי אדמה היאמר חמר ליצרו מה תעשה (ישע׳ מה ט). קום ריב את ההרים ותשמענה הגבעות קולך (מיכ׳ ו א). — ובצרוף לכנוי, תריבני וכדו׳ במקום תריב עמי: אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה (דבר׳ לג ח). הכמכת מכהו הכהו אם כהרג הרגיו הרג בסאסאה בשלחה תריבנה[2]) (ישע׳ כז ז–ח). אמר אל אלוה אל תרשיעני הודיעני על מה תריבני (איוב י ב). — ורבו האנשים על דבר: ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה וכו׳ ויחפר באר אחרת ולא רבו עליה (ברא׳ כו כא–כב). — ובלי השלמה: וכי יריבן אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרף (שמות כא יח).—ובמשמ׳ הוכיח: כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף (ישע׳ נז טז). אך איש אל ירב ואל ואל יוכח איש (הוש׳ ד ד). לא לנצח יריב ולא לעולם יטור (תהל׳ קג ט). — ורב אדם או אלהים לפלוני, רב לטובתו עם אחר, צדד בזכותו: האתם תריבון לבעל אם אתם תושיעון אותו אשר יריב לו יומת עד הבקר אם אלהים הוא ירב לו כי נתץ את מזבחו (שפט׳ ו לא). הפניו תשאון אם לאל תריבון (איוב יג ח). — ורב אדם או אלהים את ריבו, נלחם בדינו: קומה אלהים ריבה ריבך זכר חרפתך מני נבל כל היום (תהל׳ עד כב). ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל (משלי כה ט). — ורב את ריב האחר, נלחם בדין במקומו: והיה יי׳ לדין ושפט ביני ובינך וירא וירב את ריבי וישפטני מידך (ש״א כד יט). גאלם חזק יי׳ צבאות שמו ריב יריב את ריבם (ירמ׳ נ לד). הנני רב את ריבך ונקמתי את נקמתך (שם נא לו). עד אשר יריב ריבי ועשה משפטי (מיכ׳ ז ט). ריבה ריבי וגאלני לאמרתך חיני (תהל׳ קיט קנד). אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי יי׳ יריב ריבם וקבע את קבעיהם נפש (משלי כב כג). כי גאלם חזק הוא יריב את ריבם אתך (שם כג יא).—ורב את ריבי נפשו: רבת יי׳ ריבי נפשי גאלת חיי (איכ׳ ג נח). — ואת ריב חרפתו: ברוך יי׳ אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל (ש״א כה לט). — ורב את ריב פלוני מאחר: שפטני אלהים וריבה ריבי מגוי לא חסיד (תהל׳ מג א). — ורב את פלוני, במשמ׳ רב את ריבו: שפטו יתום ריבו אלמנה (ישע׳ א יז). ואלהיך יריב עמו (שם נא כב). — ובינ׳ רב, מי שרב את ריב האחר, בא לעזרתו בדין: כי יצעקו אל יי׳ מפני לחצים וישלח להם מושיע ורב והצילם (שם יט כ). — ומקו׳ ריב במשמ׳ דין ומשפט: נצב לרב יי׳ ועמד לדין עמים (שם ג יג). והנה קרא לרב[1]) באש אדני יי׳ ותאכל את תהום רבה ואכלה את החלב (עמו׳ ז ד). — ובתו״מ: הרב את ריבנו והדן את דיננו והנוקם את נקמתנו וכו׳ (ברכה לאחר קריאת המגלה, מגי׳ כא:). — ובתפלה: עמדת להם בעת צרתם רבת את ריבם דנת את דינם נקמת את נקמתם

---

1) [כך כתיב; קרי: לריב.]

2) [אמנם הענין קשה, ועי׳ גם הערת המחבר בעמ׳ 3899. ונראה שבהמשך אל „אם כמכת מכהו, כהרג הרגיו״ יש לקרא גם כסאסאה בשלחה תרבנה, כלומר כראשי שבלת אשר בהשתלחם ברוח יקום מהם רב זרע חדש; וזאת כלשון הכתוב: אשר בשלכת מצבת בם (ישע׳ ו יג), שיש להבינו: אשר כשהוא משליך ענפיו וזרעו תקום ממנו נטיעה חדשה, בהוראת נצב במשמ׳ נטע בארמ׳.]

1) [הצרוף קשה ועל כן הצעו כאן קריאות אחרות, לרב אש, לרבב אש, לחב אש וכדו׳, ואינן מסתברות. אך יותר נראה, שכונת האותיות לרב באש בחלוקה אחרת לקריאה: לרבב אש, מן רבב במשמ׳ יריית חצים, ואף חצי ברק, כלשון תהל׳ יח יד וכו׳: ברד וגחלי אש, וישלח חציו ויפיצם וברקים רב ויהמם. ולפי הקבלה זו אפשר, שגם המלים (ותאכל) את תהום רבה, פרושן כאן כלשון המון יריה, מכת חצים בברק אש.]

(בימי מתתיהו, תפלה לחנכה). אתה הוא אדון לעמך ומלך גבור לריב ריבם (אמת ויציב, תפלת שחרית). — ובסהמ"א: כאשר המלך יריבך המעט אמריך כי אתה מנוצח (ר"י א"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג, 44). — ואמר המשורר: והשופט בבית דינו כשבתו יהי פחד אדון עולם מחיתו וכו' ואם יטה למשפטיו יריבו (רה"ג, בערי דיני ממונות, קבול' קונט', יט:). ואת קשת וריבות עלי משה במי מרה (ר"ש הנגיד, אחי מוסר, ששון, מה; הברמן ב, 49). ועת אדום יריבוני חברי ואם אבכה יריבוני קרובי (הוא, שמע רופא, בן תהלים סב, ששון, מב; הברמן ב, 44). — ופתגם: אם שנים לא יאבו אחד לא יריב (מכתב חכמי רומי לחכמי פרים, ביה"א לשד"ל א).

— הפע', בינ' מְרִיבַי, מְרִיבָיו, — מֵרִיב, רב ומוכיח, נלחם מלחמת דברים: יי' יחתו מריבו[1]) עלו בשמים ירעם (ש"א ב י). ועמך כִּמְרִיבֵי[2]) כהן (הוש' ד ד). — ובתו"ס: כל זמן שאתם מריבין עמי אתם מנסין המקום (מכי' ויסע ו). יהויריב, יה הריב עם בניו על שמרו וסרבו בו (ר' ברכיה, ירוש' תעני' ד ח). אם אדם מקללהו אומר לו שלום עליך, אדם מריב עמו ושותק (כלה רבתי ג). באו לעשות שלום עם מריביהן (שם שם). והיו מניחין את השלחן והמנורה והמזבחות וכולן רצין לארון ליטול שכר ומתוך כך היה זה מריב ואומר אני טוען כאן וזה מריב ואומר אני טוען כאן וכו' אמר האלהים למשה עשה להם תקנה וכו' שלא יריבו זה עם זה, עשה להם משה תקנה אלא שהיו מריבין זה כנגד זה, זה אומר אני טוען בארון וזה אומר לאו אלא אני טוען (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר במדי' ה). עד שהיה במעי אמו היה עשו מריב עמו (תנחו' מקץ י). כל זמן שהיתה מתעסקת בה אינה מריבה (שם נשא ב). מי שהוא אויל או כסיל בא להריב[1]) את חבירו ומוציא דברים שיש לו (תנחו בובר, ואתח יב). — ובסהמ"א: ואין רשות לאחד מיורשי לטעון עליה ולא לערער עליה ולא להריב עמה (תשו' הגאונים הרכבי שע, 186). ולא היה לו מענה לשון להריב עם אשתו (יוסיפון, גינצבורג, שם). השומע חרפתו ושותק או דברים קשים ונושא, הרעה עוברת ממנו וכו' ואם מקנטר ומריב כפוטר מים הוא (ערוך ערך דם). שהיה מריב עם יצחק על הירושה (רש"י, בראשי' כא י). התחילו (האבנים) מריבות זו עם זו (הוא, שם כח יא). והנה נשחתו ישראל ושבו להריב זה עם זה ולהרע (ראב"ע, זכר' יא יד). הכהן היה לו להורות ולהריב ולהוכיח העם וכו' ובזמן הזה העם מריבים את הכהן כי לא די שלא יקבלו את תוכחתו, אלא הם מריבים ומוכיחים אותו (רד"ק, הוש' ד ד). כעדת קרח שערערו והריבו על הכהונה (שם שם). מדוע אליו ריבות, משפטו הריבות, נצב לריב ה' משפטו להריב (הוא, תהלים, רנב). שהיה איש מריב עם חכם ויאמר לו אם תאמר דבר אחד אומר עשרה (ר"י זבארה, שעשועים ז, דודזון, 72). המריב עמך אי אפשר שלא יהיה או גדול ממך או קטן ממך, או שוה לך (ר"י נחמיאש, משלי כ ג). אם ראית שני בני אדם מריבים אל תבוא ביניהם וכו' שמא אותו שאתה מריב עמו הוא הנעלב מחבירו (הוא, שם כה ח). ועל אמונתך אתה צריך להריב עמהם ולסתור דבריהם (ר' זרחיה מברצלונה, ביאור משל, ג, השחר ג, 109). מגונה מאד להתרעם על האדם ולהריב עמו בזולת סבה (רלב"ג, משלי ג ל). ולזה ראוי לירוא להריב עמו וכו' שהאדם ישמר מהריב עם שתקיף ממנו וכו' שהיה מריב עם השם יתברך (הוא, איו' י). כאן היו שבע רועות והריבו עמהן הרועים (מדה"ג, שמות ב יז, הופמן, 18). חולק על האמת ומריב על הצדק (מעלות המדות, ס:, מדת הסכלות). ומריב עם כל אדם וכועס ללא דבר (בית מדות מעלת החכמה, כו:). שהוא איש המריב כנגדי (אוהב' משפט ומשפט לדק לאיוב, קכ:). (כי ינצו אנשים), שהריבו כעוף שנקרא נץ (ר"ץ קארו, תולדות יצחק,

[1]) [כתיב; קרי: מְרִיבָיו.]

[2]) [עי' הערת המחבר בערך מֵרִיב. ואפשר שכונת הכתוב היא בשנוי קל: וְעַמְּךָ כִּמְרִיבוֹ כֹּהֵן (=כהם), כלו' אין הבדל בינם ובין זה המוכיח אותם, כתֹכן כל הפרשה הזאת האומרת, שאין הבדל בין העם לבין מוכיחו, הנביא והכהן.]

[1]) [בתנחו' שבדפו' (ואתח יב): כשבא לריב עם חברו.]

קמ). הנה דרך המווכחים העומדים למשפט להיות שניהם שוים ולא סלך ביפיו ושכנגדו המריב עמו נסחב ונתעב (אלכסיק, איו' לח ג). — ואמר המשורר: מה לך מריבי תחרפני בשביה (רשב"ע, אנוסה עגוסה, איגר 117). נועצו מריבי לי ועמו לשחוק יתנוני (הוא, על אם, שם 136). ואל תשמע לקול מריב אשר על אהבתך רב (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים ז, ידיעות מכון שוקן ה, רמב). ויכנעו מריבי דוד וסקלה אוהבים קורם (שם ע, שם שם, רכד). ועוד לא אשמעה בך קול מריבי (שם שם, רכז). — ובמשמ' גרם שיריבו אחרים: הריבם אלו עם אלו בעסק עכו"ם, זה עובד וזה מוחה בידו ובאו לידי מחלוקת (רש"י, סנה' קא:, ד"ה עשה מריבה בעם).

ב. רִיב, רב, ש"ז, כנ' רִיבִי, רִיבְךָ, רִיבָהּ, רִיבְכֶם, רִיבוֹ, רִיבָם, רִבָם, מ"ר רִיבֵי, רִיבֹת, רִיבוֹת, — דין ודברים שבין בני אדם, של אדם עם חברו, Streit, Rechtsstreit; querelle, litige; quarrel, dispute [1]: ויהי רִיב בין רעי מקנה אברם ובין רעי מקנה לוט (ברא' יג ז). ולא תענה על רִב לנטת אחרי רבים להטת (שמות כג ב). ודל לא תהדר בְּרִיבוֹ (שם שם ג). לא תטה משפט אבינך בְּרִיבוֹ (שם שם ו). איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וְרִיבְכֶם (דבר' א יב). ועמדו שני האנשים אשר להם הָרִיב לפני יי' (שם יט יז). ועל פיהם יהיה כל רִיב וכל נגע (שם כא ה). כי יהיה רִיב בין אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום (שם כה א). ויהי כל האיש אשר יהיה לו רִיב לבוא אל המלך למשפט (ש"ב טו ב). ועלי יבוא כל איש אשר יהיה לו רִיב ומשפט והצדקתיו (שם שם ד). כי יום נקם ליי' שנת שלומים לְרִיב ציון (ישע' לד ח). הן לְרִיב ומצה תצומו ולהכות באגרוף רשע (שם נח ד). למה תראני און ועמל תביט ושד וחמס לנגדי ויהי ריב ומדון ישא (חבק' א ג). כי ראיתי חמס וְרִיב בעיר (תהל' נה י). איש חמה יגרה מדון וארך אפים ישקיט ריב (משלי טו יח). מחזיק באזני כלב עבר מתעבר על רִיב לא לו (שם כו יז). כי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים יוציא רִיב (שם ל לג). אם אמאס משפט עבדי ואמתי בְּרִבָם עמדי (איו' לא יג). — וכהשאלה על ריב בני אדם עם האלהים או של האלהים עם בני אדם: על רִיב בני ישראל ועל נסתם את יי' לאמר היש יי' בקרבנו אם אין (שמות יז ז). כי רִיב ליי' בגוים נשפט הוא לכל בשר (ירמ' כה לא). כי רִיב ליי' עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ (הוש' ד א). וְרִיב ליי' עם יהודה ולפקד על יעקב כדרכיו (שם יב ג). שמעו הרים את רִיב יי' והאתנים מסדי ארץ כי רִיב ליי' עם עמו ועם ישראל יתוכח (מיכ' ו ב). — ובצרוף כסומך אל שם עצם, איש ריב, אנשי ריב, מי שיש לו ריב עם אחרים, שרבים עמו: איש רִיב הייתי אני ועמי ובני עמון מאד (שפט' יב ב). יהיו כאין ויאבדו אנשי רִיבֶךָ (ישע' מא יא). אוי לי אמי כי ילדתני איש רִיב ואיש מדון לכל הארץ (ירמ' טו י). מי יתן לי שמע לי הן תוי שדי יענני וספר כתב איש רִיבִי (איו' לא לה). — זבחי ריב, סעודת בשר מתוך ריב וקטטה: טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב (משלי יז א). — דברי רִיבֹת: כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע דברי רִיבֹת בשעריך (דבר' יז ח). — וכנסמך אל שם עצם, רִיבֵי עם, רִיב לשונות, ריב ומדנים עם עמים: תפלטני מֵרִיבֵי עם [1] תשימני לראש גוים עם לא ידעתי יעבדוני (תהל' יח מד). תסתירם בסתר פניך מרכסי איש תצפנם בסכה מֵרִיב לשנות (שם לא כא). — ורִיבוֹת שְׂפָתַיִם: שמעו נא תוכחתי וְרִבוֹת שפתי הקשיבו (איו' יג ו). — ובצרופים עם פעל, רב האדם או האל את רִיבוֹ: קומה אלהים ריבה רִיבֶךָ (תהל' עד כב). רִיבְךָ ריב את רעך (משלי כה ט). — ואת ריב זולתו, ריב חרפתו, ריבי נפשו: ושפט ביני ובינך וירא וירב את רִיבִי וישפטני מידך (ש"א כד יט). ברוך יי' אשר רב את רִיב חרפתי מיד נבל (שם כה לט). גאלם חזק יי' צבאות שמו ריב ירִיב את רִיבָם (ירמ' נ לד). רבת יי' רִיבֵי נפשי גאלת חיי (איכ' ג נח). ועי' א. ריב. — יצא לָרִיב: אל תצא לָרִב מהר פן מה תעשה באחריתה (משלי כה ח). — נטש את הריב: פוטר מים ראשית מדון ולפני התגלע הָרִיב נטוש [2] (שם

---

[1] [לא בכל מקום אפשר להכריע, אם הרגשה המלה כש"ע או כמקור של הפעל ריב.]

[1] [בש"ב (כב מד): עַמִּי.]

[2] [כך יש להבין, כדברי רש"י: קודם שתתגלע חרפתך נטוש את הריב, ע"ב, ועי' טורטשינר, משלי שלמה, 89 וכו'.]

יז יד).— והרחר ריב: פחם לגחלים ועצים לאש ואיש מדונים לחרחר ריב (שם כו כא). — יָשֵׁב (או שֶׁבֶת) מריב, נזהר ולא רב: כבוד לאיש שבת[1] מריב וכל אויל יתגלע (שם כ ג). — וגִלָּה[2] את ריבו לאחר: אראה נקמתך מהם כי אליך גליתי[3] את רִיבִי (ירמ' יא כ, כ יב) — והשקיט הריב, השבית אותו: איש חמה יגרה מדון וארך אפים ישקיט ריב (משלי טו יח). — ובאו שפתי האדם בריב, הביאו, עוררו ריב: שפתי כסיל יבאו בריב ופיו להמהלמות יקרא (שם יח ו). — וקרב האדם את ריבו למשפט: קרבו רִיבְכֶם יאמר יי׳ הגישו עצמותיכם (ישעי' מא כא). — וחקר השופט את הריב: צדיק הראשון בְּרִיבוֹ יבא רעהו וחקרו (משלי יח יז). אב אנכי לאביונים וְרִב[4] לא ידעתי אחקרהו (איוב כט טז). — ובא ריב אל השופט, עליו: יתום לא ישפטו וְרִיב אלמנה לא יבוא אליהם (ישעי' א כג). וכל רִיב אשר יבוא עליכם מאחיכם וכו׳ והזהרתם אתם (דהי"ב יט י). ועמד השופט על ריב למשפט: ועל רִיב המה יעמדו למשפט[5] (יחזק' מד כד). — והעמיד המלך שופטים לריב: וגם בירושלם העמיד יהושפט מן הלוים והכהנים ומראשי האבות לישראל למשפט יי׳ וְלָרִיב (דהי"ב יט ח). — והעיר האל לריב האדם: העירה והקיצה למשפטי אלהי ואדני לְרִיבִי (תהל' לה כג). — ועִוֵּת השופט אדם בריבו: לעות אדם בְּרִיבוֹ אדני לא ראה (איכ' ג לו).— ובתו"מ: האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים וכו׳, שלום בינו לבינה ומלחמה בעולם, ריבין בינו לבינה ושלום בעולם וכו׳ (תוספת׳ עדי' א ו). ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע, מקיש ריבים לנגעים[6], מה נגעים ביום אף רִיבים ביום ומה ריבים שלא בקרובים אף נגעים שלא בקרובים, אי מה ריבים בשלשה אף נגעים בשלשה וכו׳ ת"ל או אל אחד מבניו הכהנים (ספרי דבר׳ רח). הרב את ריבנו והדן את דיננו והנוקם את נקמתנו (ברכה לאחר קריאת המגלה, מגי׳ כא:). וכי מה ענין ריבים אצל נגעים, אלא מקיש וכו׳ (ר"ה, סנה׳ לד:). — ובתפלה: רבת את ריבם, דנת את דינם, נקמת את נקמתם (בימי מתתיהו, תפלה לחנכה). ומלך גבור לריב ריבם (אמת ויציב, תפלת שחרי׳). — ובסהמ"א: את הדברים, דברי ריבותם (רש"י, שמות יח יט). ומשכימים ומעריבים ומעמידים להם נציבים לחרחר מסות וריבים (ר"י זבארה, שעשועים יג, דודזון, 144). המושלים אמרו על איש חלש ובעל ריב, לולי היו קרנים לחמור היה העולם מחריב (מר"זה המוסר, כג:).—ואמר המשורר: ודע כי מצעיר זיקות תהי אש, ועוצם ריב יהי במעט דברים (לקוטי קדמוניות, פד). גבהות ישיחון, ויום ריב יריחון להשכל יבאון בתוך מחבאים (רמב"ע, לאכסי לבבות, ברודי, יז). והוא התחיל רבות והרבה בתשובות לנבל דת אבות מסרת קדומים (מעלם דפיליכה, בחזות בנבואה, ידיעות׳ מכון שוקן ז, כד).

1) [מנקד: שֶׁבֶת, מן ישב, אבל כנראה הכונה לצורה מן שָׁבַת, כדעת רבים.]

2) [ואולי גָּלַל.]

3) [כנראה צ"ל: גַּלּוֹתִי, כדעת רבים.]

4) [כך לפי הנקוד. אך לפי טורטשינר בפרושו הכונה: וָרָב (אובד עצות, מן ב. רַב, עי׳ לעיל עמ׳ 6347) אשר לא ידעתי עליו, חקרתי ושאלתי עליו למען אוכל לעזור לו.]

5) [כך קרי; כתיב: לשפט.]

6) [בפד"ר (דברי ס): נגעים לריבים וריבים לנגעים.]

רֵיחַ, ש"ז, כנ׳ רֵיחֵנוּ, רֵיחוֹ — תחושה המתעוררת באף האדם בנדיפה הנודפת מדבר, Geruch; odeur; smell: וירח (יצחק) את רֵיחַ בגדיו (של יעקב) ויברכהו ויאמר ראה רֵיחַ בני כְּרֵיחַ שדה אשר ברכו יי׳ (בראש׳ כז כז). ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וְרֵיחַ לו כלבנון (הוש׳ יד ז). לְרֵיחַ שמניך טובים שמן תורק שמך (שה"ש א ג). מה טבו דדיך מיין וְרֵיחַ שמניך מכל בשמים (שם ד י). דבש וחלב תחת לשונך וְרֵיחַ שלמתיך כְּרֵיחַ לבנון (שם שם יא). ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן וְרֵיחַ אפך כתפוחים (שם ז ט). — וְרֵיחַ מים: אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו מֵרֵיחַ[1] מים יפרח (איוב יד ח–ט). — ונָתַן הבשם והפרח את ריחו, הפיץ ריח נעים: עד שהמלך במסבו נרדי נתן רֵיחוֹ (שה"ש א יב). התאנה חנטה

1) [אך למעשה אין ספק, שכונת הכתוב לקריאה: מֵרִיחַ מים, כלו׳ מנזילת מים, כלשון הדחה ושטיפת, עי׳ טורטשינר, ס׳ איוב למקום. ועי׳ רוּחַ, הערות.]

פגיה והגפנים סמדר נתנו רֵיחַ (שם ז יד). — נָמַר רֵיחַ, הֶחלַף, השתנה לרעה: שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך על כן עמד טעמו בו וְרֵיחוֹ לא נמר (ירמי' מח יא). — ובהשאלה, הבאיש את ריחו של פלוני, גרם לו שיהיה שנוא ומאוס: ירא יי' עליכם וישפט אשר הבאשתם את רֵיחֵנוּ בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו (שמות ה כא). — וְרֵיחַ נִיחוֹחַ, עי' נִיחוֹחַ, 3646. — ובתו"מ: תנור שהסיקו בכמון של תרומה ואפה בו את הפת, הפת מותר, שאינו טעם כמון אלא ר י ח כמון (תרומ' י ד). הטהרה (שפסקה) נטלה את ה ר י ח (ר' שמעון בן אלעזר, סוט' ט יג). לא הפילה אשה מ ר י ח בשר הקדש ולא הסריח בשר הקדש מעולם (אב' ה ה). לשם ששה דברים הזבח נזבח, לשם זבח, לשם זובח, לשם השם, לשם אישים, לשם ר י ח, לשם ניחוח (זבח' ד ו). מיריחו היו מריחים ר י ח פטום הקטורת (תמיד ג ח). עזים היו לבית אבא בהר מכוור והיו מתעטשות מ ר י ח פטום הקטורת (ר' אלעזר בן דגלאי, שם שם). ה ר י ח והמראה והקול אין בהן מעילה (ר' יהושע בן לוי, ירוש' סוכה ה ג). שכל המומין דפוסלין בכהנין פוסלין בנשים, הוסיפו עליהן באשה ר י ח הפה ו ר י ח הזיעה (שם כתוב' ז ט; שם קדוש' ב ד). שתה כל משקין ולא שתה מים ביום ידאג מן ר י ח הפה (ברכ' מ.). מאימתי מברכין על ה ר י ח, משתעלה תמרתו (שם מג.). מנין שמברכין על ה ר י ח, שנא' כל הנשמה תהלל יה, איזהו דבר שהנשמה נהנת ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה ה ר י ח (רב זוטרא בר טוביה בשם רב, שם מג:). שמן זכינו ל ר י ח ו וזכינו לסיכתו, הדס ל ר י ח ו זכינו, לסיכתו לא זכינו (ר"ג, שם שם). שלשה משיבין דעתו של אדם אלו הן קול ומראה ו ר י ח (שם נז:). פלפלת כל שהוא, למאי חזיא, ל ר י ח הפה (שבת ס.). מאי בעל פוליפוס, אמר רב יהודה אמר שמואל ר י ח החוטם, במתניתא תנא ר י ח הפה (כתוב' עז.). שרו של ים רהב שמו ואלמלא מים מכסין אותו אין כל בריה יכולה לעמוד ב ר י ח ו[1] (ר' יצחק, ב"ב עד:). מעשה באדם אחד שאמרו לו

[1]) [שהוא מוסרח לפי שמת ולכך היה מסריח (רש"י).]

אשתו תותרנית היא ונכנס אחריה לחורבה לבודקה אמר לה ר י ח צנון אני מריח בגליל וכו' (רב יהודה בשם רב, שם קמו.). כי הא דיתיב רבי וקא דריש והריח ר י ח שום וכו' (סנה' יא.). מכל הבית כולו הריחו ר י ח קט־ת, משם הריחו ר י ח אברים (ר' שמואל בר נחמני, זבח' סב.). וירח ה' את ריח הניחח, הריח ר י ח ו של אברהם אבינו עולה מכבשן האש, וירח, ר י ח של חנניה מישאל ועזריה עולה מכבשן האש וכו' וירח ה', הריח ר י ח דורו של שמד (מד"ר בראש' לד). להדס ועצבונית שהיו גדלים זה על גבי זה וכיון שהגדילו והפריחו זה נותן ר י ח ו וזה חוחו (שם לוי, שם שם סג). כיון שהיו (שכנותיה של אשת המלך) מריחות ר י ח בשמים באותה שעה ידעו שנתרצה לה המלך (ר' יצחק, שם שמות כא). אתרוג זה יש בו טעם ויש לו ר י ח (שם ויקר' ל). מה השושנה הזו אינה בטלה לעולם אלא גב[1]) ר י ח ה כך ישראל אינן בטלין אלא גב[1]) מצות ומעשים טובים, מה שושנה זו אינה אלא ל ר י ח כך לא נבראו הצדיקים אלא לגאולתן של ישראל (רבי אבון, שם שה"ש ב, כשושנה). מה הדסה ר י ח ה מתוק וטעמה מר כך היתה אסתר מתוקה למרדכי ומרה להמן (שם אסתר, ויהי אומן). — *ריח טוב: על כולן הוא אומר אשר נתן ר י ח טוב בעצי בשמים (רב חסדא, ירוש' ברכ' ה). עתידים בחורי ישראל שיתנו ר י ח טוב כלבנון (רב זוטרא בר טוביה בשם רב, בבלי שם מג:). — *ריח רע: תני, מרחיקין מ ר י ח רע ארבע אמות, אמר רבי אמי, מסוף ר י ח רע ארבע אמות (ירוש' שם ג ה). אכל ולא הלך ארבע אמות אכילתו מרקבת וזהו תחילת ר י ח רע (שבת מא.). ותחמרה בחמר ובזפת, תנא חמר מבפנים וזפת מבחוץ, כדי שלא יריח אותו צדיק ר י ח רע (סוטה יב.). י' דברים קשים ללימוד, העובר וכו' מתחת ר י ח רע של נבילה וכו' (הורי' יג:). —*ובתמונה לשם רע: ויסע משם אברהם, פנה מפני ר י ח רע שהיו אומרין לוט בן אחי אברהם בא על שתי בנותיו (מד"ר בראש' נב). —*ריח זוהמא: הנצרך לנקביו ואכל דומה לתנור שהסיקוהו ע"ג אפרו וזהו תחילת ר י ח[2]) זוהמא (שבת מא.). — *ריחו קשה, ריחו רע: טען והזיע והיה ר י ח ו

[1]) [במד"ר ויקרי' כג: על גב.]

[2]) [להלן (שבת פב.): ר ו ח זוהמא.]

קשה (נדר' ז ג). קירבי דגים כל זמן שהן דליקין אין ריחן רע, כבו ריחן רע, עיטרן בין כבה בין דלק ריחו רע (ירוש' שבת ב ב). כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית, שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סממני קטרת (רב חנא בר בזנא בשם ר' שמעון חסידא, כריתו' ו:). אין לך דבר שריחו רע וקשה יותר משטף של עזים (ר' יוחנן, מד"ר שה"ש ד, כפת). — *ריחו נודף: לא היו כונסים אותו (את היין) בחצבים גדולים אלא בחביות קטנות ואינו ממלא את החביות על פיהם כדי שיהא ריחו נודף (מנח' ח ז). לצלוחית של פלייטון שהיתה מונחת במקום הטנופת, במקומה ריחה נודף וכל שכן במקום הבושם (ר' הושעיא, סנהד' קח.). סמים וכו' מה הפרט מפורש דבר שקוטר ועולה וריחו נודף אף כל דבר שקוטר ועולה וריחו נודף (דבי רבי ישמעאל, כריתו' ו:). ומה עכשיו שהוא מטונף באיברו הרי הוא ממרא לקונו, אילו היה ריחו נודף בקרבו לא כל שכן (כלה רבתי ו). ועי' נָדַף.—*ריחו מפעפע, עי' פִּעְפֵּעַ, 5073. — *קלט השמן את הריח, עי' קָלַט, 5948. — *ובהשאלה, ריח ערוה, ריח פסול, ריח הגט, ריח שירים, ריח מצות [1], שמץ מהם, אבק מהם, דומה להם: האשה שהלך בעלה למדינת הים וכו' קנם קנסו בה וכו', ויקנסו בה אצל השני ולא יקנסו בה אצל הראשון, א"ר יוחנן מריח ערוה נגעו בה (ירוש' יבמ' י א). לוים המוזהמין מאימן לא חשו להם משום ריח פסול (שם שם). מעשה היה וכהנת היתה ולא חשו להן משום ריח פסול (רב הושעיה, שם גיט' ב ז). לעולם אינו גט עד שיאמר בשעת מתנה הרי זה גיטיך, רבי יעקב בר אחא בשם ר' ינאי, אף ריח פסול אין בה (שם שם ט א). ואשה גרושה מאישה לא יקחו, אפילו לא נתג־שה אלא מאישה לא יקחו והיינו ריח הגט שפוסל בכהונה (יבמ' כד.). אפילו ריח הגט אין בו (ר' ינאי, גיט' פו:). הראשונים ריח שירים אמרו לפניך, אבל אנו כשבאנו לים לא הנחנו לשון של שבח שלא קלסנו לך וכו' ד"א הראשונים ריח מצות נתת להם, לאדם נתת מצוה

אחת, לנח ולבניו שש מצות, אבל אנו כשבאנו לסיני כאדם שהוא מערה מפי חבית כך אתה מערה עלינו את המצות, שמן תורק שמך (ר' ינאי ברשב"י, תנחומ' יתרו ג). ועי' רֵיחָה.—ובספה"א, אף מ"ר רֵיחוֹת: שאין לך אומה ולשון שלא נקלט בתוכה ריחן הטוב של ישראל (מדרש שה"ש ו ב, גריגהוט, מב:). המתרחק מריח עבירה ומדקדק הרבה על עצמו לא ילתות אפילו חטין (ר"ח, פסחי' מ.). אסור שיתן אדם מעות על דרך שותפות שיהיה קרוב לריוח ורחוק להפסד שזה ריח רבית (ר"א הקליר, גן עדן, דין הכסף והתרבית, קפו:). ופעמים בני אדם וכו' אוהבים זה את זה כי אחר ימים ורעם זה עם זה יתחתן ומזלם ידע וריח האהבה דביקה בלב של האבות (ספר חסידים תתתתרפח). כי כבר היה ריח קול המלחמה (סיד"א, מעגל טוב, 30). ואומתנו הסרה מכל זה, ישנאו את החכמים ובודים עליהם שהם מינים ואפיקורסים אם יש להם ריח מן החכמות העיוניות (ר"ש בלוך, שבילי עולם א, הקד', 7). — *ובמליצה, אין לדבר מן הדברים טעם וריח, אינו נִתן להשמע: ומי יתן וידום ואז טוב לו כי אין לפי' זה טעם וריח (ראב"ע, שפת יתר, 17). ואין בפי' הזה טעם או ריח (רמב"ן, בראש' ו ג). — *ופתגם: על טעם וריח אין להתוכח, de gustibus non est disputandum, כלומר, לכל אדם טעמו משלו, נוהג בדבור ובספרות. — *חוש הריח, אחד מחמשת החושים: כי ידיעת הנראה הוא מה שישיגהו האדם באחד מן החמשה חושים, אם בראות או בשמע או בריח וכו' (ר"י א"ת, או"ד, הקד', ליפציג, 8). ומה שאמר כי לא לקלים המרוץ, רמז בו אל חוש הריח אשר הוא באף וכו' (הוא, תקון מדה"נ לרשב"ג). כראות וכשמע וכטעם וכריח וכמשוש (הוא, חו"ה, היחוד י; ועי' עוד שם עבודת האלהים ט). וכן הטעם הרגש המטעם והריח הרגש האף (עולם קטן, הורביץ, 4). והיותר קרוב אל הטעם הריח (אמו"נ לראב"ד א ו, כתוב הכפש, 27). אמנם חוש הראות והשמע והריח ישיגו מורגשיהם ואע"פ שהעצמים ההם וכו' רחוקים מהם (ר"ש א"ת, מו"נ א מז). חוש הריח הוא כח מדרכו שיקבל מיני הריח מן בעלי הריח וכו' ואמנם ישיגהו באמצעות גשם יתפעל מן הריחות ויתנועע או יתערבו בו חלקים בעלי הריח (ס' הגדרים). —ומ"ר

---

[1] [בעקר: העושה כך וכך כאלו מריח ריח המצוה וכדו', בהקבלה אל: בתר גנבא גנוב וטעמא טעים (ברכ' ה:).]

*רֵיחִים, ואמר הפיטן: מוקדה ואבקה עוטרת, נועם ריחה נזטרת וכו׳ קיצבה כמולחה ומוכשרת, רוכי ריחים מאושרת (יכלי, חפון, קרוב׳ שמות, זולתי, קיג).

רִיחַ, ס״ז, מ״ר רִיחִים, — משוט או ספינה, לדעת קצת מפרשים [1]: למענכם שלחתי בבלה והורדתי בְרִיחִים כלם וכשדים באניות רנתם (ישעי׳ מג יד).

***רִיחָה,** ס״נ, — שה״פ מן הֵרִיחַ, מעשה המריח, פעלת חוש הֵרִיחַ, הַרָחָה: מה תפוח זה את נותן בו איסר ואת מריח בו כמה ריחות (ר׳ יהודה בר׳ סימון, מד״ר שה״ש, כתפוח). מה שמן זה הלק על ידי שאת מפטמו את מריח בו כמה ריחות כך הפסוק הזה את דורש ומוצא בו כמה טעמים טובים (ר׳ שמואל בר נחמן, שם שם, מה יפו דודיך).—ובסהמ״א: י״ב פשוטות וכו׳ יסודן ראיה שמיעה ריחה שיחה וכו׳ (יצירה ה א). המליך אות נ׳ בריחה וקשר לו כתר וכו׳ (שם שם יד). נוצר עם ו׳ שור אייר מרה שמיעה וחרשות, נוצר עם ז׳ תאומים סיון טחול ריחה ותתרות (שם שם כ). תמורת ריחה תתרות (רסע״ג ליצירה שם שם). כח הגולם והדמות והראיה והריחה והלעיטה וכו׳ מנשמת רוח החיים שנפח בו היוצר והבורא הן (ר״ש דונולו, תחכמוני ליצירה א, נכסה, סג:). ואם תאמר שגם הבהמה יש לה ה׳ הרגשות כמו בבני אדם, ראיה ושמיעה וריחה ולעט ומשוש וכו׳ (לקוטי קדמוניות, נספח׳, 8).

רֵיחַיִם, עי׳ רֵחַיִם.

***רֵיחָנִי** [2] תוס״ז, — נודף ריח טוב, דבר ריחני, wohlriechend(er Stoff); odorant(e matière); fragrant (substance): שאלו ירד ידיד הזה עם הערביים לא היו מסיתים אותו מריח עורות גמלים ועטרן, אלא זמן לו הקב״ה שקים מלאים בשמים וכל ריחנין טובים (מכי׳ מסכ׳ ב ה). — ובסהמ״א: או יתן הרופא בכלי אחד טהור יין טוב ישן וריחני או יין עסים טוב או שכר של ענבים (ר״ש דונולו, ספר המרקחות והמשקיות, ב). מיני ריחנים שמעשנים בהם הבית (ערוך ערך מגמר). ואחר כן ישתדל במשך היום להשלימם בריחנים ומאכלים ושמועות ומראות (ר״י ה״ת, כוזרי ג יא). ויזהר בברכת הריחנים (ר׳ הלל מוירונה, תגמ׳ הנפש, כב:). ובה אופני האלנות ומיני הפירות ואישי העשבים וגווני הפרחים כלם והרחנים והבשמים (קלונימוס, בעלי חיים א ב, ג.). ויראוה רבת האלנות והפירות וכו׳ ופרחים נאים וריחנים מבושמים (שם שם, ג:). פירותיו (של גן עדן) מרובים ויש בו ריחנים ופרחים רבים (שם ב ב, יד.). וממה שיועילם שתיית היין הריחני הרקיק החזק (קאנון ג א ב יב). ויועילם מיבח וקונדיטון הנקרא חנדיקון והיין הריחני מעט ורקיס ומשקה השושן (שם ג יד ד יא). ותאכל דג לח ולחם טוב וכו׳ ותשתה יין ריחני (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ה א). הקלופה שבסממני הקטורת היה מבושמת וריחני והיא קליפה מקליפת העץ (בעל הגולה, על המקדש, ב ב כב, קכח:). וכן הריחנים לפי חדותם וחריפותם (ר״י עמדין, בירת מגדל עוז, לז:).—ואמר הפיטן: ולעדת קדושים לריחני בשמים נפקחה (אליר בר ילסק, ויוסע אור ישראל, יוצ׳ שבת א אחה״פ).

רֵים, ס״ז, מ״ר רֵמִים, — כמו רְאֵם [1]: הושיעני מפי אריה ומקרני רֵמִים עניתני (תהל׳ כב כב). היאבה רֵים עבדך אם ילין על אבוסך התקשר רֵים בתלם עבתו אם ישדד עמקים אחריך (איוב לט ט–י). — ואמר המשורר: אבל נפשם בטוחה בטבינים להותירם

---

[1] [רב הפרשנים מבארים בְּרִיחִים מן בְּרִיחַ (עי׳ ערך זה). ואלה דברי רד״ק: וכתב החכם רבי יעקב בן אלעזר מזה (מן רוח) והורדתי בריחים כלם, והם הספינות ונקראו כן לפי שהולכים ברוח (ספר השרשים, רוח).

ואמנם דעה זו, שיש להבין ב ח של בריחים כבי״ת היחס, עתיקה היא, כעדות ת״י: במשוטין, וכן אומר דוד בן אברהם אלפסי במלונו (הוצ׳ סקוז, א 273): וענדי אן אלבי פי בריחים גיר אצלי״ה מת׳ל באניות (ובעברית: ולדעתי אין הבי״ת ב־בריחים שרשית, כמו באניות) וכו׳.]

[2] [וכן בארמ׳ שבתו״ם: חסרא וריחני פקחין (רב״א, הורי׳ יג:), וכן בערב׳ ריחאן a) במשמ׳ זו. וכן בא בערב׳ ריחאן a) כשם לצמח הריחני basilicum, ומכאן עבר השם בצורה רֵיחָן אף לעבר׳.]

[1] [עי׳ שם ובהערה.]

---

a) ريحان

כרמים על עפרים (לקו"ק, ל). וחסה גדולים ורמים ובראשם יעלו יעלים ורמים (ר"י זבארה, םעםועים יב, דודזון, 130).

***רִים, רֵים**[1], ש"ז, — שם לעץ קוצני ולפריו הקרוב לשיזף ולעזרר, Zizyphus spina Christi: הקלים שבדמאי השיתין והרימין והעוזרידין וכו' (דמאי א א). והשיזפין והרימין אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלאי א ד).

***רִים**[2], מטנו א. רִים.

א. *רִים[3], ש"ז, — רִים העין, עפעף העין, שערות היוצאות בקצות דלתות העור המכסות את העין כעין נוצה, ואף גבת העין, Augenbraue, Wimper; cil, sourcil; eyelash, brow: רים של עין שנקב שנפגם שנסדק (בכורות ו ג). שתי בהרות וכו' בשפתו העליונה בשפתו התחתונה בשתי אצבעותיו בשני ריסי עיניו אף על פי שמדובקין זה לזה והם נראין כא' טהור (נגע' ח ו). הרוצה לעמץ עיניו של מת נופח לו יין בחוטמו ונותן לו שמן בין ריסי עיניו (ר' שמעון בן אלעזר, תוספתי שבת יז יט). ריסי עיניו אין צריך לגלח (ר' יוסי הגלילי, שם נגע' ח ד). היו בו שתי שערות בריסי עינו מלמטה ונקבן והוציאן בריסי עיניו מלמעלה (שם מקוא' ז י). חרוץ, רים של עיניו שניקב שנפגם ושנסדק, שפתו שנקבה ושנפגמו ושנסדקו וכו' (ספרא ויק, אמור פרשה ז). מבין ריסי עיניך[4] ניכר שבן אלמנה אתה (ר' יהושע, קידושי לא.). והיתה (לאה) בוכה עד שנשרו ריסי עיניה (רב, ב"ב קכג.). ובכה כנגדה עד שנשרו ריסי עיניו (סנה' קד:). בתחלה מוצקין שמן על ראשו ואח"כ

1) [מקור השם לא התברר. על זהוי השם, נוסחו זשטושו עי' במיחד אצל לֶו, Flora III, עמ' 136 וכו'. הגרסה דִימִין הטובאת בד"ס לדמאי א א הַשפעה לדעת לֶו מזהוי הצמח עם הערבי דום a), ואין ללכת אחריה.]

2) [עי' כהערה שאחר זו.]

3) [גם בארמ' ריסא, היא המלה רִיש b) וגם רִישַה c) בםשמ' נוצה בערבי, ועל כן עקרה בעברי רִיש.]

4) [שנשרו מבכי (רש"י); כלומר, מתנועותיך זעניינך ניכר שפקח אתה וכו' (תוס' ר"י הזקן).]

a) دوم b) ريش c) ريشة

נותנין לו שמן בין ריסי עיניו (הורי יב.). ושנשרו ריסי עיניו פסול מפני מראית העין (בכורות מג:) שריסי עיניו (של יעקב) כבדו מזוקן והיו דבוקים זה לזה (פסיק' רב', ביום השמיני, יב.). — ובספה"א אף במשמ' כסוי העור שעל העין, Augenlid; paupière; eyelid: סוגר ופותח ריסי עיניו להכנים הכחול (רש"י ביצ' כב., ד"ה אמיץ). מי שאין לו שער כלל בריסי עיניו (רמב"ם, ביאת המקדש ח ח). מי שמקבץ ריסי עיניו ועוצמן מעט בשעה שרואה אור (שם שם ו). החולי הנקרא ברדה הוא רטיבות עבה בריסי העינים שהוא נקפה ויהיה קשה כאבן והוא דומה אל הברד כשהוא עגול (נתן פלקירא, צרי הגוף, כ"י בריטי מוז'). בכנים המתילדים בשער ריסי העין (שם). ונשירת ריסי העינים (שם). — *ריסי המח, רסיסי המח הדקים, ואמר המליץ: מושגים אלה שונים הם בדעתו של כל אדם לפי שנוי סדר ריסי מחו ודקין שבחכו (תגרות יל"ג א קנה).

ב. *רִים[1], ש"ז, — חמר מרעיל, ארס, Gift; poison: וכיון שהיה שותה היה היין בוער בו כריסה[2] של חכינה (ירוש' סנה' י ג). מה הנחש הזה ריסו[3] מחלחל לאחר המיתה כך ויהיו המתים אשר המית במותו וכו' (מד"ר ברא' לח). ונתנו לה מאותו המין ואכלה והיה מפעפע בכריסה כריסה[4] של חכינה (שם רות, ליכי הלילה). וחסד שאו"ה עושין מתוקן הוא להם כריסה[5] של עכנא (רב הונא, פסיק' ר"כ, שקלים, בובר, יג:).

ג. *רִים[6], ש"ז, — א) מקום למרוץ סוסים, אצטדין, Stadium; stade; stadium; ובית מדרשו של

1) [גם בארמ' שבתו"ם ריסא. ואולי אין זה אלא שנוי בבטא או בכתיב במקום אֶרֶס (עי' שם). ועי' בהערות הבאות.]

2) [כצ"ל, נדפס: ככריסה.]

3) [נ"א אירסו, עי' הוצ' אלבק, 1265.]

4) [ס"א: כאריסה.]

5) [עי' הערת בובר.]

6) [מלה זו נולדה כקצור במקום הפרסית אספריסא (כך גם בסור'), מקום מרוץ סוסים, ועי' לאחרונה בדברי כ. גיגר בתוספת הערוך ערך אספריתא, וכן בערך רם (כנרת אכז).]

ר"א היה עשוי כמין ר י ס, ואבן אחת היתה שם והיתה מיוחדת לו לישיבה (מד"ר שה"ש, לריש ממניך). — ב). מדת ארך כארך האצטדין: מירושלים ועד צוק תשעים ר י ס, שבעה ומחצה לכל מיל (יומי ו ד). אין פורסין נשבים ליונים אלא א"כ היה רחוק מן הישוב שלשים ר י ס (ב"ק ז ז). אחד משבעה [1]) במיל זה ה ר י ס (תוספת' ב"מ ג כה). — ובספה"א: והוא היה רחוק ממנו שני חלקי ר י ס שהן קע"ז אמות ושליש (מדר' ויקעו, ביהמ"ד ילינק ג, 1). — ואמר הפיטן: ומדת המיל שבעה ומחצה ר י ס, ובשלשים קנים הוא קצב ה ר י ס [2]) (ר"א קליר, אז כאית, סלוק מבת מקלים).

ו. רִים [3]) ש"ז, — כמו רִיר, מְגֻלָּה: עלי בצלים ובני בצלים אם יש בהם ר י ם [4]) משתערין בכמות שהן (עוקצ' ג ח).

רִיעַ, ש"ז, כני רֵיעֲכֶם, — כמו א. רֵעַ. עי' שם [5]): אף על יתום תפילו ותכרו על ריעֲכֶם (איוי ו כז).

***רִיף** [6]), ש"ז, — ככר לחם, Brotlaib ; miche de pain ; loaf of bread : ערים שהעבירו על גבי ה ר י פ י ן הרי הריפין כמחיצה (ר' אליעזר, תוספת' כלא' ד ח). —ובספה"א: שיהו גובין קמח מכל בית ובית ביום טוב האחרון של פסח ועושין אותו ריפי ריפי (שו"ת הגאו' מהגני', גינצבורג, 121). ר י פ י שני ככרות הדבוקין זה לזה ושמן בלשון ארמי ריפה (שם, 341).

---

1) [בבבלי (מס' דנזיקין כ): משבעה ומחצה.]

2) [ועי' רש"י, יומא סז., ד"ה הרי לתשעים.]

3) [עי' בהערה הבאה.]

4) [כך לפי נוסח אחד במקום ר י ר, ואלה דברי פרוש הגאונים: ריר, פירוש מוגלא בלשון חכמים, איכא דאמרי ר י ם, וכן תמצא בצלים שיש בהן ריר שהוא כמוגלא של ריאה ומוגלא וריר ו ר י ם הן כמות רוק וכו' (הוצ' אפשטין, 143). ולא נתברר מקור הנסחה והמלה.]

5) [עי' גם כ. רֵעַ, הערות.]

6) [עפ"י ריפתא במשמ זו בארמי שבתו"מ; ואמנם עקר צורת המלה הארמית היא רעיפתא, בערב' רע'יפ a). ועי' גם רַף, מ"ר רְפִין.]

a) رغيف

רִיפָה, ש"נ, מ"ר רִיפוֹת, רִפוֹת, —גרגירי תבואה, גריסי תבואה [1]), Getreidekörner ; grains : ותפרש את המסך על פני הבאר ותשטח עליו הָרִפוֹת [2]) (ש"ב יז יט). אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הָרִיפוֹת בעלי לא תסור מעליו אולתו (משלי כז כב). — ובספה"א: הנודר ממעשה קדרה אינו אסור אלא מדברים שמרתיחין אותן בקדרה כגון ר י פ ו ת ולביבות וכיוצא בהן (רמב"ם, נדרים ט ז). הכותש את ה ר י פ ו ת וכיוצא בהן בתוך שלו ובעת שמכה מנדנד לחצר חבירו (הוא, שכנים יא יג). המכתש הוא הכלי וכו' שכותשין בו ה ר י פ ו ת (ר"י נחמיאס, משלי כז כב). ואסור לבשל חטים או ר י פ ו ת במים או לביבות או קמח או סולת כל אלו באסור, אבל מצה אפויה מותר לבשל (אהרן הקראי, גן עדן, חג המצות ג, מז.). — ואמר המשורר: לולי ימין עוזו אשר לי עמדה אותי כ ר י פ ו ת בעלי שחקו (עמנו' פרנקים, לבי מודה, 107).

***רִיצָה,** ש"נ, —שה"פ מן רוץ, מעשה הָרָץ, d. Laufen ; course ; running : רץ (אברהם) לפני המלאכים שלש ר י צ ו ת, שנ' וירא וירץ לקראתם וכו' (תוספת' סוט' ד א). לאחר שברח מפני הקוסטנר והיה רץ והוא רץ אחריו, אמר לו מעוט ב ר י צ ה שלא תרבה בחזירה (ר' חייא רבה, מד קהל', סמת

---

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [אלה דברי מ. צ. סגל בפרושו לפסוק: הרפות, חטים כתושות, כן פירשו רש"י ור' יונה בשרשיו ורד"ק שמחברים אותו עם' עמודי שמים ירופפו (איוי כו יא), וכן יתר המפרשים העברים, וכן מתרגמים עקילס והוולג' (πτισάνας), והפש' רושא והשוה משלי כז כב: אם תכתוש את האויל במכתש בתוך ה ר י פ ו ת, וי"ת דקילן, תאנים, וכעין זה גם בעי נ"ל ותיאודוטיון: παλάθας, עוגות של פירות יבשים, ואולי גרסו ה פ י ר ו ת, ע"כ.

ומצד הענין פרוש זה של ריפות כגריסי חטים וכדו' אפשרי הוא, אף שאינו מניח את הדעת מצד הלשון. ופ. האופט Verhandlungen d. 13. Orient. Kongr., עמ' 232) ראה במלה זו גרוטאות מתכת, ושולטס (ZAW 25, עמ' 357) מפרש את המלה כשם עצם במ"י מן רפת, בערב' רֻפָאת a) במשמ' שברי כלים, פסלת פירות וכדו', וצ"ע.]

a) رفات

נחור; פסיק׳ ר״כ, סוכה, נובר, קסד.). — ובסהמ״א: ומותר לפסוע פסיעה גסה בשבת לשמוע דברי תורה אפילו בריצה (והזהיר, שמות, יח., בשלח). מהלך בריצה וכשמגיע לפתחו מחזיר אחוריו כלפי פתח החצר ופניו לחוץ וזורק החבילה מעל כתיפו בחצר דרך הפתח ע״י ריצה בלא עמידה (ר״ח, שבת קנג:). ולוט הלך בריצה חמשה מילין (הוח, פסח׳ לד.). בחד שחיא, פי׳ כגון ריצה אחת ואינו צריך לפוש ביני ביני (הוח, ביל׳ כד.). מוציאות ראשן מתחת הרקיע וכו׳ וחוזרות ומכניסות אותן מפורא השכינה כריצה ושיבה של להב היוצא מפי הבזק (רש״י, חגי׳ יג:, ד״ה כלוח ושוב). כי רצוא מקור מן ריצה[1] ושוב מקור מן שב (ר״ם ח״ת, מו״כ ג ב). גם אין צריך לשתותם ביציאתו מהמרחץ ולא אחר הזיעה מן היגיעה והריצה (ר״מ חלדבי, שבילי אמונה ה ד). ירוץ עלי כגבור בלי דקדוק מקום הפרצה על ידי דריסתו בריצתו (ר״מ חלשיך, איוב טז יג). וישמח ביוצרו ובמצותיו בזריזו וריצה (חרדים, עז.). ענין הריצה צריכה מדה שלא יהא באופן שקוראים לו לשם שבו חסיד שוטה (פ״א יועץ ערך ריצה, רמז). — ואמר הפיטן: תקנת פים להם הוכנה פן יהדפו בריצתם בכבש (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה״כ, מחז׳ איטלי ב׳ כיד:). על חטא שחטאנו לפניך בריצת רגליים לרע[2] (יכח׳, על חטא, קרובי יוה״כ, זולח׳, פכב).

ריצוץ, רצוץ, ש״ז, — שה״פ מן רוצץ, רוץ, כמו ריצה: קול רעם הבא אחרי רצוץ האש מאין יבוא הקול ההוא וכו׳ (יהודה הדסי, אשכל הכפר מעד, אות י).

ריק[3], ממנו הרקה, הרקות[4], הרקי, א. ריק,

[1] [כך בדפוס׳, ובהוצ׳ אבן שמואל (עמ׳ שעה) עפ״י המקור הערבי: כי רצוא מן מקור רץ.]

[2] [בודוי יוה״כ במחזור נוסח אשכנז: להרע.]

[3] [גם בערב׳ ריק a) במשמ׳ ריק, בארמ׳ יהודית ונוצרית מא״י אריק, הריק, באשור׳ ריק, ריק, היה ריק; ועי׳ גם רק, הערות.]

[4] [במשמ׳ עשית צרכיו של אדם: כי הריקותי גופי הרקות גדילה (אגרות שד״ל קיה).]

a) ريق

ב. ריק, ריק, ריקה, ריקות, ריקם, ריקן, ריקנות, ריקני, ועי׳ רוק, רוקן, רקן.

א. ריק, קל לא נמצא במקורות.

— הפעי׳, הריקתי, הריקו, מריקים, הריק, הרק, אריק, אריקם[1], יריק, ירק, יריקו, — א) הריק את הכלי, השק, הוציא את מה שבתוכו עד שהיה הכלי ריק, leeren; vider; to empty: ויהי הם מריקים שקיהם והנה איש צרור כספו בשקו (ברא׳ מב לה). ושלחתי לו צעים וצעהו וכליו יריקו ונבליהם ינפצו (ירמ׳ מח יב). — והריק הדיג את חרמו שצד בו דגים: כלה בחכה העלה יגרהו בחרמו ויאספהו במכמרתו וכו׳ העל כן יריק חרמו[2] ותמיד להרג גוים לא יחמול (חבק׳ א יה–יז). — והריק את נפש הרעב, לא מלא אותה: כי נבל נבלה ידבר וכו׳ להריק נפש רעב ומשקה צמא יחסיר (ישע׳ לב ו). — בחלוף המשא, הריק דבר שבכלי, הוציא או שפך אותו עד שהיה הכלי ריק, הריק שמן, גשם וכדו׳, ausgiessen; verser; to pour out: שני צנתרות הזהב המריקים מעליהם הזהב (זכר׳ ד יב). אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די (מלא׳ ג י). אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו (קהל׳ יא ג). — והריק החרב מתערה, שלף אותה: אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי (שמות טו ט). ואתכם אזרה בגוים והריקתי אחריכם חרב (ויקר׳ כו לג). והשלשית תזרה ברוח וחרב אריק אחריהם (יחזק׳ ה ב). הנני מביא עליך עריצי גוים והריקו חרבותם על יפי חכמתך (שם כח ז). והריקו חרבותם על מצרים ומלאו את הארץ חלל (שם ל יא). והרק חנית וסגר לקראת רדפי (תהל׳ לה ג). — ג) והריק אנשים לקרב, הזעיק אותם: וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק[3] את

[1] [כך בתהל׳ יח מג; אך בש״ב כב מג במק׳ זה אדקם ארקעם, ועי׳ רקע, הערה.]

[2] [אמנם יש מציעים כאן חרבו, ואינו נראה.]

[3] [אמנם קריאת השמרוני כאן וידק, ואולי לכך התכונו אף השבעים: ἠρίθμησεν (ויספר, ויפקד), כאלו מן דוק; וה. וינקלר, Gesch. Isr. II, עמ׳ 27, הורת על האשור׳ דקו, פעל המצוי מאד במשמ׳ הזעיק צבא, ולפי זה אפשר שהכונה וידק מן דקה, הפעי׳, וצ״ע.]

חניכיו ילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות וירדף עד דן (ברא' יד יד). — ובתו"מ: כיון שהריקה [1]) כבד כנגד בני מעיין בידוע שנפלה לאור ונחמרו בני מעיה וטרפה (רבא, חול' נו:). שמן תורק שמך, כאדם שמריק מכלי לכלי חבירו (ר' ינאי בר' שמעון, שם שה"ש, לריח שמניך). והיו שני דדיה מוריקים חלב כשני זינוקים של מים (פסיק' רב', כי פקד ה', קפ.). — ובסהמ"א: כאדם שמריק מכלי זה לתוך כלי זה (רש"י, נדר' לג., ד"ה שהוריקן). מה נעמה אבוקה דולקת ומנצוציה חצים מורקת והניתות זורקת (ר"י חריזי, תחכ' לג, 264). — *הֵרִיק ראובן את שמעון מן התורה, הפריע [2]) אותו מלעסק בתורה: הריקן מן התורה, מלשון והבור רק, שעשה בהן אנגריא (ר"נ, נדר' לג.). — ואמר המשורר: בעת תרצה להביט מה בלב איש לך מטוב ורע הבט בעיניו, הריקהו בראש על פיו ואם יחסום פיו תור בבת עיניו צפוניו (ר"ש הנגיד, בן משלי, ששון, קלב; אברמסון, 53). חרב פרידה הזמן הרע אחר בני החן לבד הריק, חרבו מעוניהם במי עיני ובמי ענן שחק אשר הריק (רמב"ע, הענק ז, ברודי, שמה). ואל נא תשאלו גשמי נדבות לעב פי שעלי יצחק מריקיו (רשב"ג, כאין נשאו, ברודי, 24). והריק אחרי חרב להריק והפיל את שמי נדר נדרים (לוי בן אברהם, בתי הנפש והלחשים א, ידיעות מכון סוקן ה, מ). —*והריק את הגוף בהרקה, במשלשל: סמים אשר יריקו את הגוף בשלשול ובקיא (רא"ע, ספר הנסיונות א, כ"י פריז). לרפאותו בזה שיעשה לו הרקות מהמלואים ואם לא שיריקהו מהסמים הקלים (ר"י אבוהב, מנורת המאור ו ז א). כי הריקותי גופי הרקות גדולה (אגרות שד"ל קיח).

— הָפעי, הוּרַק, תּוּרַק, — שהריקו אותו: שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו ולא הוּרַק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך (ירמ' מח יא). לריח שמניך טובים שמן תּוּרַק [3]) שמך על כן עלמות אהבוך (שה"ש א ג). — ובמדר': שפכת לנו תורה כשמן המורק מכלי לכלי ואין קולו נשמע (מד"ר ויקר' ג). — ואמר המשורר: ולבב חכם משכיל גנוך חמדה לא יורק בעושק (ר"ש הנגיד, בן משלי, ששון, קמד; אברמסון, 83). וירד מראש ההר וירץ כברק, וסוסו מתחתיו כחץ הורק (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים ז, ידיעות מכון סוקן ה, רלח). — ובינ' *מוּרָק, שעשו לו הרקה לגופו: והמורק ראוי שלא ימהר לקחת מזונות (ספר מראה מקום).

— פִּעי, *רֵיק, — כמו הפע': נטל את הנודות והוציא את הרוח מתוכם וריקם (פסיק' רב', שור או כשב, קלג.).

— נִפעי, *נִרְוַק [1]), נירוק, — שהריקו אותו: צועה, לי דבר העומד להיות נירוק כמו שאומר במואב שדימהו הנביא ליין וכו' ולא הורק מכלי אל כלי וכו' (רש"י, ישעי' נא יד). ומתוך שהראשון קרקעיתו גבוהה מקרקעית התחתון נרוקו המים לתוכו מאליהן (תוס', גיט' סח., ד"ה ושפיכהו).

ב. רִיק, ש"ז, — תכונת הדבר הֵרֵיק, רֵיקוּת, כְּלִי רֵיק, כלי שאין בו כלום, רֵיק: הציגנו כלי רִיק [2]) בלענו כתנין מלא כרשו מעדני (ירמ' נא לד). — ובמשמ' דָּבָר רֵיק, הבל: ומצרים הבל וָרִיק יעזרו (ישעי' ל ז). למה רגשו גויים ולאמים יהגו רִיק (תהל' ב א). עד מה כבודי לכלמה תאהבון רִיק תבקשו כזב (שם ד ג). — ורִיק, לָרִיק, בְּדֵי רִיק, במשמ' רֵיקָם, חנם, ללא תוצאות: וזרעתם לָרִיק זרעכם ואכלהו איביכם (ויקר' כו טז). ותם לָרִיק כחכם ולא תתן ארצכם את יבולה (שם שם כ). ואני אמרתי לָרִיק יגעתי לתהו והבל כחי כליתי (ישע' מט ד). לא יגעו לָרִיק ולא ילדו לבהלה (שם סה כג). ויגעו עמים

---

[1]) [רש"י: ראשה אחד של כבד תלוי כנגד בני מעיין וראשה אחד למעלה.]

[2]) [גם הפריע עקר פרושו: הֵרִיק, עי' א פרע, הערות.]

[3]) [אמנם תורק (גוף שני או לשון נקבה) קשה על יד שֶׁמֶן... שמך, ועל כן הצעו תקונים שונים, ואולי המכון בקרוב, למשל: לריח שמניך טובים שמן יְקָרַת, או: שְׁמַנַת יְקָר שמך, בשכול האותיות ובחלוף ו—י.]

[1]) [במקום טיט הנרוק (מקוא' ז א; ירוש' ברכ' ז א; בבלי זבח' כג.) הנכון כנ"א: טיט הנדוק, נפע' מן דקק, כלשון הכתוב: אֲדִקֵּם ארקעם (ש"ב כב מג) בהמשך אל ואשחקם כעפר ארץ.]

[2]) [אין להבין כאן רִיק כת"ז במקום כלי רֵיק, אלא הנקוד התכון לסמיכות, כדגמת כְּלִי יְקָר.]

בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו (ירמ' נא נח). וייגעו עמים בדי אש ולאמים בדי ריק יעפו (חבק' ב יג). אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי (תהל' עג יג). הקשית בניה ללא לה לריק יגיעה בלי פחד (איוב לט יו). — ובסהמ"א: הפעולות יחלקו לפי בחינת תכליתם לארבעה חלקים, אם פעולת הבל או פעולת שחוק או פעולת ריק [1]) או פעולה טובה, אמנם הפעולה אשר יאמר לה ריק היא הפעולה שיכוין בה פועלה תכלית אחת ולא תגיע התכלית ההיא כי ימנעוה מונעים, שאתה תשמע בני אדם יאמרו הרבה פעמים טרחת לריק למי שטרח לבקש איש ולא ימצאהו או טרח במהלך ולא הרויח בסחורתו, ויאמר גם כן השתדלותנו וטרחנו בזה החולה היה לריק, כשלא ירפא (ר"מ א"מ, מו"נ ג כה). שחלקי הפעולות הטבעיות כלם מתוקנות מסודרות וכו' ואין מהם דבר להבל ולא לשחוק ולא לריק, אבל פעולות חכמה גדולה (שם שם). שידמו שקצת פעולות האלוה ית' שחוק וקצתם הבל וקצתם ריק (שם שם). — ואמר המשורר: זכור עת תעלה על לב עשה ריק במסתרים והכסות בכחש (ר"ש הנגיד, בן משלי, ששון, קע; אברמסון, 143). ורחק שמך משם אחי ריק וסכלות או (שם, קעו; 162). —*ובחכמת הטבע, ריק במשמ' חלל ריק, vacuum, נוהג בספרות החדשה.

ריק [2]), רק, ת"ז, מ"ר ריקים, רקים, נק' רקה, רקות,— שאין בו דבר, leer; vide; empty: והבור רק אין בו מים (ברא' לז כד). ויחץ (גדעון) את שלש מאות האיש שלשה ראשים ויתן שופרות ביד כלם וכדים ריקים ולפדים בתוך הכדים (שפט' ז יו). לכי שאלי לך וכו' כלים רקים אל תמעיטי (מ"ב ד ג). והעמידה על גחליה רקה למען תחם וחרה נחשתה (יחזק' כד יא). — ושבלת ריקה, שאין בה גרעינים: ושבע השבלים הרקות שדפות הקדים יהיו שבע שני רעב (ברא' מא כז). — ריקה נפש האדם, ריקה בטנו, הוא רעב: כאשר יחלם הרעב והנה אוכל והקיץ וריקה נפשו (ישע' כט ח). — נעור ורק האדם מרכושו, דל: גם חצני נערתי ואמרה ככה ינער האלהים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה

1) [בתרג' ר"י חריזי: פעל שוא ובטל.]

2) [במקרא בא היחיד תמיד חסר: רק, ואף ע"פ שיבותו לשרש ריק והנגזרים ממנו כתבנוהו מלא.]

מביתו ומיגיעו וככה יהיה נעור ורק (נחמ' ה יג). — ריק הדבר מן האדם, קל ערך בשבילו: שימו לבבכם לכל הדברים וכו' כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם (דבר' לב מו–מז). — ובהשאלה, אנשים ריקים, חסרי כל [1]), נקלים: ויתנו לו שבעים כסף מבית בעל ברית וישכר בהם אבימלך אנשים ריקים ופחזים וילכו אחריו (שפט' ט ד). ויתלקטו אל יפתח אנשים ריקים ויצאו עמו (שם יא ג). ויקם ירבעם בן נבט וכו' ויקבצו עליו אנשים רקים בני בליעל ויתאמצו על רחבעם בן שלמה (דהי"ב יג ו–ז). — ובקצור רקים: ותצא מיכל בת שאול לקראת דוד ותאמר מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים (ש"ב ו כ). עבד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים ישבע ריש (משלי כח יט). — ובתו"מ: מחצב שבינו לבין חבירו ופתח בו חבירו בהיתר מותר ואם היתה ריקה אסור (ירוש' שביע' ג ז). אמר להם (הלל), שוטים וריקים, על שאני אומר לכם אתם מחזירין לי כך (אדר"נ יב). דהוה אמר להון (עמוס לישראל), ריקים, אתם מניחין מי שקולו שובר ארזים ומשתחוים לעץ יבש (ר' איבו, מד"ר ברא' לא). אמרו לו (אנשי מצרים לפרעה) הלכנו אצלו (אצל יוסף) ומדבר אלינו דברים רקים ואומר מולו את עצמכם (שם שם לא). כהגלות נגלות אחד הריקים, אמר ר' אבא בר כהנא, הריק שבריקים זה ארכסיטס [2]) שאין ריקם הימנו מכל מצוה (שם במד' ד; וכעין זה ירוש' סוכה ה ג). — ובסהמ"א: יש מתאוה וכו' ללכת כל היום במשתאות או להשתכר עם הריקים (ר"י אבוהב, מנוה"מ, הקד' נר א). — ואמר הפיטן: ואביתה תהלה וכו' מירחיקי אמת מיריקי צדק (ינאי, אסר אימתך, קרוב' לימים נוראים, זולאי, שלג). שחקים פתח לקולנו ואל תשיבנו רקים (רסע"ג, ענה יסעך, הושענה, סדור רסע"ג, רמד). ראה עמידתנו דלים ורקים (דרכך אלהינו, מעריב ליל יום כפור). — ואמר המשורר: ואל תבטח בסוגי לב ורקים ושואלים על שלומך בשוקים (רה"ג, לקו"ק, 62). ואיך ימד אלי חיק

1) [זאת עקר הוראת המלה בשמוש זה במקרא ועי' בהערות לערכים פחז, א. פחז.]

2) [יונ' ὀρχηστής, רקדן.]

אהבתי במדת פחזי שכל ו ר ק י ו (רשב"ג, כאין כשאו, בכודי, 25). —°כלי רֵיק, בור רֵיק, בתמונה על איש רֵיק, ואמר המשורר: שריהם ושופטיהם וכו' כלים ר ק י ם חלולים (שלמה בונפיד, הפולמוס בככבדי שארגוסה, שירמן, קבץ על יד י"ד, טו). והבור ר ק מלא נבלים וערמומיות, איש יודע ציד לצודד הבריות (שם שם יז). כלי ר ק מלא מרמות כרסון, תולעת ולא איש וקול דבריו כקול המון (שם שם כו). — °וֵריק מדבר במשמ' משלל ממנו: שכשמוציאין חרב מתערה התער ר"ק ממנת (רש"י, תהל' לז ג). — °ובספרי המחקר במשמ' מפשטת: ולא ירגישו כי לבותם ר י ק י ם מאמתו ומצפוניהם נעורים מענינו (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד ג). המדברים מאמינים ג"כ שהרקות נמצא והוא רותק אחד או רחקים אין דבר בהם כלל אלא ר ק י ם מכל גוף, נעדר מהם כל עצם (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). אלא שהצורה המצואה בידיעת הקדמון ית' ויתי תצא מהכח אל הפעל בלא זמן ועל כן לא תמצא כהרף עין ר י ק ה מן היסוד (לקוטי מקור חיים לרשב"ג ה לד). וכל מה שזכרנוהו מזה הסדור אין רצוננו בו שהאל ית' ברא החומר ונשאר ר ק מצורה ואח"כ השפיע עליו צורת גשם וכו' ולזה לא יהיה ר ק החומר לעולם מהצורה (אמו"ר לראב"ד ב, 10). ואז יהיה ר ק מהחבור (אהרן הקראי, עץ חיים 7, 13). האנושי כבר ימצא ר ק מן הבהמי ומעט הוא שימצא הבהמי ר ק מן האנושי (הנהגת המתבודד לאבו בכר ן' אלצאיג). — ואמר הפיטן: ענה ר ק י ם ממעש (רשע"ג, ענה אליבי, הושענה, סדור רסע"ג, כמד). ועי' רֵיקָם, רֵיקָן.

***רֵיקָא,** רֵיקָה [1]), ש"ז, — רֵיק, קַל ופֹחַז, בן־בליעל, Taugenichts; vaut-rien; good for nothing:

זה שהיה ממונה על התבן נחשד והיה מתרעם על שלא מנו אותו על אוצר של כסף ושל זהב, וזה שהיה ממונה על הכסף ועל הזהב אמר לו, ר י ק ה, בתבן כפרת, בכסף וזהב על אחת וכמה וכמה (ר' שמעון בן אלעזר, מכי' יתרו מסכ' דבחדש ה). מעשה בא' שתבע אשה לדבר עבירה, אמרה לו, ר י ק א, יש לך מ' סאה שאתה טובל בהן (ברכ' כב.). מעשה

1) [כידוע באה המלה הזאת באונגליון (מתי ה כב) בצורה Ῥακά: והקורא לאחיו ריקה ינתן בידי הסנהדרין.]

בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך, בא הגמון אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום וכו' א"ל, ר י ק א, והלא כתוב בתורתכם רק השמר לך ושמור נפשך וכו' (ת"כ, שם לב:). נזדמן לו (לר' אלעזר בר' שמעון) אדם אחד שהיה מכוער ביותר, אמר לו, שלום עליך רבי, ולא החזיר לו, אמר לו, ר י ק ה, כמה מכוער אותו האיש וכו' (תעני' כ.–כ:). רועה הייתי לאבי בעירי וכו' ופחז עלי יצרי וביקש לטורדני מן העולם, אמרתי לו, ר י ק ה, מפני מה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך וכו' (נזיר ד:). מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרשות הרבים ומצאו חסיד אחד אמר לו, ר י ק ה, מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך (ב"ק נ:). מעשה באדם אחד שבקש לעשות תשובה, אמרה לו אשתו, ר י ק ה, אם אתה עושה תשובה אפילו אבנט אינו שלך (שם צד:). דיתיב ר' יוחנן וקא דריש וכו' אתא (תלמיד אחד) לקמיה דר' יוחנן א"ל, דרוש רבי, לך נאה לדרוש, כאשר אמרת כן ראיתי, אמר לו, ר י ק א [1]), אלמלא (לא) ראית לא האמנת, מלגלג על דברי חכמים אתה וכו' (ב"ב עה.). מי שעובר עבירה והוליד ממזר אומר לו, ר י ק ה, חבלת בעצמך חבלת כי (אדר"נ יב). לאחר י"ג שנה נוצר יצר טוב, כיון שמחלל שבתות אומר לו, ריקה, הרי הוא אומר מחלליה מות יומת, הורג נפשות א"ל, ר י ק ה, הרי הוא אומר שופך דם האדם באדם דמו ישפך, הולך לדבר עבירה אומר לו, ר י ק ה, הרי הוא אומר מות יומת הנואף והנואפת (שם טז). למלך בשר ודם שנשא בת מלכים וכו' כעס עליה והוציאה מתוך ביתו, הלכה ונשאת לסוכה שחין, אמר לה, עמדי והשקיני כוס אחד, אמרה לו, ר י ק ה, בת מלכים הייתי ונשאתי למלך וכו' (פסיק' רב', על נהרות בבל, איש שלום, קלו.). ואמר לו (אברהם לקונה האליל), ר י ק ה, עדיין אי אתה יודע משפט אלהות ועכשיו מה אתה תבקש (סדר אליהו זוטא כה). — ובסהמ"א: ר י ק ה, שמא מזרעו של מנשקי עגל אתה ואין אתה ראוי לראות המלך וכסאו (היכלות כה, ביהמ"ד ילינק ג, 102). לגוי אחד שאמר לישראל יש לי מאכל נאה להאכילך והוא

1) [בכתבי ה.: ריקה.]

חזיר, אמר ליה, ריקה, שחיטה שלכם בבהמה טהורה אסורה לנו, חזיר לא כל שכן (תולדות יצחק להרי״ן קארו, מו:). ועי׳ רֵיק.

ריקון, עי׳ רִקּוֹן.

רֵיקוּת, רֵקוּת, ש״נ, — תכונת הדבר הריק: בהו, לשון רקות (רס״י, ברא׳ א ב). ואל תאמר אין לשון ריקות נופל על היוצא אלא על התיק והשק ועל הכלי שיצא ממנו אבל לא על החרב ועל היין וכו׳ מצינו הלשון מוסב אף על היוצא וכו׳ (רש״י, שמות טו ט). לפי שכשמוציאין חרב מתערה התער ריק ממנה לכך תולה הריקות בחרב (רש״י, תהל׳ לה ג). שאתה כפעמון בתוך כלי ריקם שמקשקש מצד עצמו ומצד רקות הכלי, כך אתה מה ימריצך לדבר גדולות, רקות דעתך ורקות דעת ההמון אשר אתה בתוכו (ר׳ אליהו הכהן, שבט מוסר כה). — וריקות נפש, מצב האדם שלא אכל, לב רֵיקָן: וממה שיועילם מאד משקה אפסנתין בריקות נפש (קאנון ג יד ד יא). — ובמשמ׳ חלל ריק, מקום ריק מכל דבר, vacuum: כאשר תרחיק המחשבה והסברא העדר הרקות, וההקשות השכליות מחייבות זה (ר״י א״ת, כוזרי ג מט). זה הכדור בכללו מחובר מן הגלגלים ומן היסודות הארבעה ומה שהורכב מהם ואין רקית[1] בו כלל אלא מקשה מלא נקודות (ר״מ א״ת, מו״נ א עב). אין פנוי ביניהם ולא רקות כלל (שם שם). ההקדמה הראשונה לקיום העצם הפרדי, ההקדמה השנית מציאות הרקות (שם שם עג). קדמוני המדברים וכו׳ מאמינים גם כן שהרקות נמצא והוא רוחק אחד או רחקים אין דבר בהם כלל אלא רקים מכל גוף, נעדר מהם כל עצם (שם שם). והמופת לבטול הרקות הוא בעצמו מופת למציאותו (ר״י לטיף, רב פעלים ס, יט.). ובחכמת הטבע טבעו בבוץ רגליו וכו׳ ורקה נפשו תכין מציאות לרקות (פזמום שלמה בונפיד בכבדי סרגוסה, קבץ על יד י״ד, כא). לא זכרה התורה יסוד האויר הפשוט וכו׳ להיותו בלתי מוחש והיו רבים מהקדמונים חושבים שאינו נמצא אבל הוא ריקות (ר״י אברבנאל, ברא׳ א, רוס).

[1]) [ר״י חריזי מתרגם: מקום ריקם.]

רֵיקָם[1], תה״פ מן רֵיק, — א) בידים רֵיקוֹת, מבלי להביא דבר, mit leeren Händen; les mains vides; empty: ולא יראו פני רֵיקָם (שמות כג יח, לד כ). שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני יי׳ אלהיך וכו׳ ולא יראה את פני יי׳ רֵיקָם (דבר׳ יו יו). שש השערים האלה נתן לי כי אמר אל תבואי רֵיקָם אל חמותך (רות ג יז). — ובמשמ׳ מבלי שיהיה לו דבר: והיה כי תלכון לא תלכו רֵיקָם ושאלה אשה משכנתה וכו׳ ונצלתם את מצרים (שמות ג כא–כב). אני מלאה הלכתי וְרֵיקָם השיבני יי׳ (שם א כא). — ובצרוף, שב ריקם במשמ׳ ללא תוצאות, מבלי להשיג דבר: מדם חללים מחלב גבורים קשת יהונתן לא נשוג אחור וחרב שאול לא תשוב רֵיקָם (ש״ב א כב). כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי רֵיקָם כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח אשר שלחתיו (ישע׳ נה יא). באו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם רֵיקָם בשו והכלמו וחפו ראשם (ירמ׳ יד ג). חציו כגבור משכיל לא ישוב רֵיקָם (שם נ ט). — ובוש ריקם: גם כל קויך לא יבשו יבשו הבוגדים רֵיקָם (תהל׳ כה ג). — ושלח את פלוני ריקם, מבלי לתת לו דבר: לולי אלהי אבי וכו׳ כי עתה רֵיקָם שלחתני (ברא׳ לא מב). וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו רֵיקָם הענק תעניק לו וכו׳ (דבר׳ יה יג–יד). אם משלחים את ארון אלהי ישראל אל תשלחו אתו רֵיקָם כי השב תשיבו לו אשם (ש״א ו ג). אלמנות שלחת רֵיקָם וזרעות יתמים ידכא (איוב כב ט). — ב) ובמשמ׳ חנם, ללא סבה: אם גמלתי שלמי רע ואחלצה צוררי רֵיקָם (תהל׳ ז ה). — ובתו״מ: כל המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם (ר׳ חנינא, ברכ׳ לב:). ברית כרותה לי״ג מדות שאינן חוזרות ריקם (רב יהודה, ר״ה יז:). המשביע את חבירו לשקר סוף שיצא ריקם מכל ממונו (ר׳ אייבו, מד״ר ויקר׳ ו). נכנס (דמא בן נתינא) ומצא רגלו של אביו פשוטה וכו׳ והיה ישן, שלא בקש לצערו ויצא לחוץ ריקם (שם

[1]) [היא המלה רֵיק בתוספת הסיום בם״ם שהפך סימן ליחסת תה״פ (adverbialis) ויחסת־את (accusativus) בכמה מן הלשונות השמיות. עי׳ פורטשינר, הלשון והספר א, 261 וכו׳.]

דבר׳ ח). כשם שהיית מחניף בפיך וכו׳ והוצאת אותו ריקם, כך אני עושה לך וכו׳ (פסיק׳ רב׳, עשר תעשר, קכז:). חנה שנתפללה לפני הקב״ה ולא הוציאה הקב״ה ריקם מתפילתה (שם, כי פקד ה׳, קעט:). —*וכת״ז במשמ׳ רֵיק, כמו רֵיקָן: מורידין לפני התיבה זקן ורגיל ויש לו בנים וביתו ריקם[1]) כדי שיהא לבו שלם בתפלה (תענ׳ ב ב). מטופל ואין לו, ויש לו יגיעה בשדה וביתו ריקם (ר׳ יהודה, בבלי שם טז.) וזהו שביתו ריקם מן העבירה (רב חסדא, שם טז:). אינו דין שיהא שולחן שלך מלא ושולחן של רבך ריקם (מכי׳, מסכ׳ דנזיקין כ). הריק שבריקים זה ארכסיטס שאין ריקם הימנו מכל מצוה (ר׳ אבא בר כהנא, מד״ר במד׳ ד). — ובתפלה: אבינו מלכנו נא אל תשיבנו ריקם מלפניך (אבינו מלכנו). ומלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו (שמע קולנו, תפלת י״ח). —ובסהמ״א: לא היה נושל שכרו והיה הולך לביתו ריקם (ר״ח, שבת קכט:). באין שוורים האבוס ריקם שאפילו תבן אין מצוי בבית (רש״י, משלי יד ד). בר, נקי וריקם (שם שם). הכד מקשקש כדרך כלי ריקם שנשמע בו קול הברה כשמקשקשין עליו (שם, ב״מ כט., ד״ה נקים). תפל, ריקם ונגוב וחסר כל טעם מאכל (שם, סנה׳ מט:, ד״ה רוק). שאתה כפעמון בתוך כלי ריקם שמקשקש מצד עצמו ומצד רקות הכלי (ר׳ אליהו הכהן, שבט מוסר כה). ירד ירדנו בתחלה לבית אחד סמוך ריקם והחלונות פתוחות והזמן קר (סיד״א, מעגל טוב השלם, 5׳. —ואמר הפיטן: ומה ריקם במעשים נבחרים לולי נדבותיך מקבל חוזרים (אהן הכהן מלבו, ומה אנוש, ידיעות מכון שוקן ה, קעח). —ואמר המשורר: אשר יגע וקנה לו ספרים ולבו מאשר בם רק ורקם, כפסח אשר חקק עלי קיר מאת רגל ובא לקום ולא קם (ר״ש הנגיד, בן משלי, ששון, קכב; אברמסון, 9). אנוש ריקם וקורא בספרים כאני תוך ים בלא תרן ומלח (רמב״ע, אנוש, כהנא א, 83). — *מקום רֵיקָם, רֵיקוּת, חלל ריק, vacuum: כן זה העיגול בכללו הוא מחובר מגלגלים רבים ומן היסודות הארבע ומה שהורכב מהן ואין בהם מקום ריקם[2]) כלל (ר״י חריזי, מו״נ א עח). ונשאר לבאר שאין בעולם מקום ריקם, דע, יחנך הבורא, כי ענין הריקם הוא שיהיה מקום ריקם בלי גוף וכו׳ ואם יאמר הואיל ואמרת שאין מקום ריקם איך יתכן לבעלי חיים ללכת באויר, תשובתי מפני שהאויר מתקבץ (עולם קטן, הוצ׳ הורוויץ, 15–16).

1) [בירוש׳, במשנה ובגמרא שם: ריקן.]
2) [בתרגום ר״ש א״ת: רקות.]

***רֵיקָן**, ש״ז, מ״ר רֵיקָנִים, — כמו רֵיק, בנגוד למלא, כלי ריקן: ועושין מחיצה בכל הכלים בין מלאים בין ריקנים, בשביל שלא תעבור הדליקה (שבת עז ה). שחט ישראל וקבל הכהן נותנו לחברו וחברו לחברו ומקבל את המלא ומחזיר את הריקן (פסחי׳ ה ו). ערה דם הפר לתוך דם השעיר ונתן את המלא בריקן (יומא ה ד). עומד הוא הטהור לחטאת על גבי תנור ובידו כלי ריקן (פרה י ה). מעשה בזקן אחד בעדרסקאות שהיה שוקל כלכלתו מליאה וחוזר ושוקלה ריקנית (ר׳ שמעון בן אלעזר, תוספתי תרומ׳ ג ד). מודים בית שמאי לבית הילל שמוליכין כלים מליאים לצורך וריקנין למלאותן (שם יו״ט א יא). שנים שזרקו שני אבנים ושברו שתי חביות וכו׳ אחת מליאה ואחת ריקנית, זה אומר את הריקנית וזה אומר את הריקנית, משלמין את הריקנית (שם שם ג ז). אשפה מועלין בה ובזיבלה, בור מועלין בו ובמימיו, שובך מועלין בו וביוניו, הקדישן ריקנין ואחר כך נתמלא מועלין בהן (שם מעי׳ א יט). תיבה שהיא מליאה כלים וקבע לה כסוי טמאה, היתה ריקנית וקבע לה כסוי טהורה, למה זה דומה לכדו ריקנית שהיא מלאה הרוח שהיא טהורה (שם כלים ב״מ י א). מקוה שהניחו ריקן ובא ומצאו מלא כשר (שם מקוא׳ ב א). נגעו בו טהרות (בכלי חרס) בשעה שהוא ריקן הטהרות טמאות (ירוש׳ חגי׳ ג ד). מדת בשר ודם כלי ריקן מחזיק, מלא אינו מחזיק, אבל הקב״ה אינו כן, מלא מחזיק, ריקן אינו מחזיק (ר׳ זירא או ר׳ חיננא בר פפא, ברכ׳ מ.). מה שק מיטלטל מלא וריקן אף כל מיטלטל מלא וריקן לאפוקי ספינה דאינה מיטלטלת מלא וריקן (שבת פג:). דתניא, הוציאו לו כף ריקן מלשכת הכלים ומחתה גדושה של קטורת מלשכת בית אבטינס (יומא מז.). לא יאמר אדם לחבירו טול שמן מפך ריקן (כלה רבתי י). בנוהג שבעולם אדם מפנה כלי מלא לתוך כלי ריקן

או שמא כלי מלא לתוך כלי מלא (מד"ר ויקר' י).
— *וריקן בנגוד לטָעוּן: (תמור) אחד טעון ואחד ריקן מעבירין את הריקן מפני הרכוב, היו שניהם וכו' ריקנים עושין פשרה ביניהם (תוספת' ב"מ ג י). (שכר) פועלים לנכש ומצאו שדהו ולחה נותן להן שכר הליכה וחזירה שלא דומה הבא טעון לבא ריקן (ירוש' ב"מ ו א). — *וריקָן, מי שידיו ריקות, שאין לו כלום: נהגו כהנים עין יפה שלא להוציא את אחיהם ריקנין אלא מקמצין ונותנין להן (רבן שמעון בן גמליאל, תוספת' פאה 7 ג). ואין נראין (ישראל בשלש רגלים) חצאין משום שנאמר כל זכורך, ואין נראין ריקנים משום שנאמר לא יראו פני ריקם (ר' יוסי ברבי יהודה, חגי' ז.). אמר רב, מותר שליש בשכרך הרי זה מותר, ושמואל אמר, לא מצא מותר שליש ילך לביתו ריקן? (ב"מ סט.).
—*ובית ריקן, בלי מזונות: מודה לי אבא (שאין פוסקין מזונות לאשת איש) בג' חדשים הראשונים, לפי שאין אדם מניח ביתו ריקן (שמואל, כתוב' קז.).
—*וריקן במשמ' על לב ריק, על קֵבה ריקה: כל הרפואות אדם עושה איתם כשהוא ריקן וזה אפילו שבע (הוא, כלה רבתי א). — *אכל פתו ריקן, בלא כלום, מבלי לתבל אותה בתבשיל: ומעשה ברבי יהושע שנתארח אצל אלמנה אחת וכו' הקדיחתו (את התבשיל) מלח וכיון שטעמו ר' יהושע משך ידו ממנו ואכל פתו ריקן (ד"א רבה ו). הביא להם שני תבשילין אחד חי ואחד מבושל וכו' הפקח שבהן אחז את הקלח בידו אחת ותלשו, לא בא אחריו, משך ידו הימנו ואכל פתו ריקן[1] (שם ז). — *ובהשאלה, ריקן, כמו רֵיק ופֹחַז, ריק מתֹכן רוחני: כפלח הרמון רקתך, מאי רקתך, אפי' ריקנין שבך מלאים מצות כרמון (ברכ' נז.). — *ודבר ריקן, דבר שלא לצרך: הא לא נתן בה מעלה עשן או שחיסר אחת מכל סמניה חייב מיתה. ותיפוק לי דקא מעייל ביאה ריקָנית (יומא נג.). — ובספה"א: שאלו השיבוהך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה, עכשיו שהוצרכתי לבזבז ממון ולפייסך יודעים יהיו שעל כרחי השיבותיך (רש"י, ברא' כ טז).

1) [כך בהוצ' היגר, עמ' 216. בדפו"ר ראם: ריקם.]

וצ"ל שראש הארון פתוח שאם היה סתום אדרב' כי יש בו פותח טפח מטמא ואפילו בצד הריקן שבו (תוס' ברכ' יט:, ד"ה רוצ'). למד לך מיעקב אבינו שבתחילה היה ריקן ולבסוף ויהי לו צאן רבות (מדה"ג ברא' ל מג, מרגליות, תקמו). מפני מה משביעין את האדם בנודות נפוחות כלומר אתמול היו מלאות גידים ועצמות ועכשיו הן ריקניות[1] מכלום (ר' סימון, שם שמות כ ז, הופמן, 222). השכיר עמֵל ומצטער כל היום לשכרו ואת מוציאו ריקן (מדרש תהלים כד טו, הופמ', 159). עני וריקן מכל טוב (מעשה ירושלמי, זלוטניק, 50). על מה אני דואג ובוכה הלא על שאני רואה היותך (ירושלים) ריקנית מאנשים טובים (ר"ם אבן ויגא, שבט יהודה, הכובר, 56). נותנת עצה לקטנים ולנערים ולזקנים ולשלמים ולריקנים (ר"י אבוהב, מנוה"מ, הקד'). עשר כדים שמן יש לי בידך, אין לך בידי אלא עשר כדים ריקנים חייב שבועת התורה (טו"ע חו"מ, הלואה סח יח). היה זה בא בכד של דבש וזה בא בקנקנים רקנים וכו' (שם שם, אבידה ומציאה רסד ו). — ואמר המשורר: הקנקן ריקן בלי יין (ראב"ע, הקנקן, כהנא א, 13).
—*וריקנית במשמ' לא הרה, לא מעֻברת: שתי נשים מסרו עצמן על שבט יהודה, תמר ורות, תמר היתה צועקת אל אצא ריקנית מן הבית הזה (מד"ז רות, שובה בכותי, בובר, 49). אבל כחש גופה מחמת המכה ונפחתו דמיה משהיתה ראויה לימכר כשהיתה בריאה ריקנית, הוא נזק (רש"י, ב"ק מט., ד"ה שמין). אשה משבחת לימכר כשהיא הרה יותר מריקנית (הוא, שם שם, ד"ה קשיא). ריקנית ונתעברה (הוא, שם לה:, ד"ה בשבח). שהמעוברת כבידה מן הריקנית (הוא, ב"מ עט:, ד"ה פ"מ). שהיו הבריות עושקין אותה (את לאה) בדברים ואומרין לה ומה ספונה ליך שרמית באחותיך וסופיך לצאת ריקנית מן הצדיק הזה (מדה"ג ברא' כט לא, מרגליות, תקכב). רמזי תורת נדה, כל שבעה יושבת בדודה, בין ריקנית בין הרה (יהודה הדסי, אשכל הכפר קסה, ד"ה לרחוק). — *ורחל ריקנית, שאין עליה צמר: גנב פרה ריקנית ונתעברה אצלו וילדה או רחל ריקנית ונטענה אצלו וגזזה וכו' (טור חו"מ שנד).

1) [בכפ' רבתי כו, מא"ש, קיג: ריקות.]

— *וכהשאלה, מלה ריקנית, מלה בדויה, שאין יסוד לה בלשון: ואם אמר הנטען לי והיך תוכל לצרף עשיתיני כדבריך והיא מלה שקרנית ריקנית ואני אומר אם הכופר הרשע דיברו בהבאי ובריקן אני אדברנה באמונה ובחילה ובתפילה (דונש, תשו׳ על רסע״ג 102). — *וטענה ריקנית, טענה שאין עמה הוכחה: במה דברים אמורים (שכופין אותו לעלות לבית דין הגדול) כשיהיו שם עדים או ראיה לנגזל או לניזק או למלוה אבל טענה רקנית אין מחייבין את הנטען לצאת כלל (רמב״ם, סנהדרין ו ח). — ואמר הפיטן: רובים ימציאוהו מחתות דקת ריקן כף להריקה (משלם בן קלונימוס, קטע מעבודה, Elbog. Stud., 130). צעקתנו שלש עשרה משוב ריקנית צורחת קול ערב יונה שתקנית (שלמה הבבלי, אורח לדקה, סליחי׳ מנחי׳ יוה״כ).

רֵיקָן, עי׳ רֵקָן, פּע׳.

***רֵיקָנוּת**, ש״נ, — כמו רִיק, רֵיקוּת, תכונת הדבר הָרֵיק: תאהבון ריק, מה אתם מרדפים אחר דברים של ריקנות (פסיק׳ רב׳, עניה סוערה, איש-שלום, קמז:). — ובסהם״א כמו ריקות, ריק, במשמ׳ ריקות מכל חֹמֶר, vacuum: ובהיות האש היסודי דואג תמיד ש״א יתן רקנות בגשם אז מפציר בחלקים הדקים המפוזרים שיתחברו יחדו (טוביה כץ, מעשה טוביה ב, עג.).

***רֵיקָנִי**, ת״ז, — כמו רֵיקָן, רֵיק: אמנם אם נחשוב שיהיה איזה מקום רקניי מוכן וראוי להחזיק בו כל הגבולים ולהמלאות מהם שמה יבצא העצם האלהי בעל היכולת (ר״י אבוהב, שער השמים לאברהם הירירי ג ס). שירם הריקני (שלטי הגבורים פרק 7).

רִיר [1], ש״ז, כנ׳ רִירוֹ, — לֵחַת הפה, המכה וכדו׳, Speichel, Schleim; salive, mucus; spittle, phlegm: וישנו (דוד) את טעמו בעיניהם ויתהלל בידם ויתו על דלתות השער ויורד רִירוֹ אל זקנו (ש״א כא יד). — ובהשאלה לדבור הפה: היאכל תפל מבלי מלח אם יש טעם בְּריר חלמות [1] (איוב ו ו). — ובתו״ם: עלי בצלים ובני בצלים אם יש בהן ריר משתערין בכמות שהן (עקצ׳ ג ח). דבש הזיזין אסור שאינו אלא ריר (תוספת׳ בכורות א ח). כיחו וניעו ורירו ומי האף שלו הרי הן כרוקו (שם זבים ה ב). אין לי אלא רוקו, כיחו וניעו ורירו ומימי האף שלו מנין, ת״ל וכי ירוק (ספרא ויק מצורע פרק ג, עו:). סימני כלב שוטה, פיו פתוח, רירו יורד, אזניו סרוחות וכו׳ (ירוש׳ יומא ח ה; וכעין זה בבלי שם פג:). בתחלה בראה לו וראה אותה מלאה ריריו ודם והפליגה ממנו (ר׳ יוסי, אד״ר ברא״ש׳ יז). אעפ״י שהתינוק הזה יוצא מתוך מעי אמו מלוכלך ומטונף, מלא רירין ודם, הכל מחבקין אותו ומנשקין אותו (ר׳ לוי, שם ויקרי כז). ופה ישית בגאון גליך, אלו הרירין היוצאין עמו (דב״ר ליברמן, 122). — ובסהם״א: רר, לשון ריר שזב את בשרו, את זובו, כמו ריר שיוצא צלול (רש״י, ויקר׳ טו ג). שבלול שקורין לימצו״ן תמס יהלך, כלומר כשיוצא חוץ מנרתיקו רירות [2] נופלות ממנו עד שהוא נימוח ומת (הוא, מו״ק ו:. ד״ה דכתיב). הלא תראה החוט של משי כמה הוא חזק כשיכפל פעמים רבות וכבר ידעת כי עיקרו מחלוש שבדברים והוא ריר התולעת (ר״י א״ס, סו״ה, התשובה ז). מי שפיו רפוי ורירו יורד מפיו (רמב״ם, ביאת המקדש ח ח). ועור הלב של קטן שרירו יורד עליו (הוא, כלים כד א). ואני נסיתי מפי מנסה ריר החלבון הנשאר בקליפת

---

[1] [גם בארמ׳ בא רִירָא, בערב׳ רֵיר a), ואף רֵיל b), באכדית לֵיר, במשמ׳ ריר ורק. ועי׳ רור.]

a) رير b) ريل

[1] [לפי כל הענין (עי׳ טורטשינר, ס׳ איוב למקום) הכונה כאן: וכלום יש טעם ושכל בדבור ששמעת בחלום הלילה, בהקבלה לכתוב: (יב יא): הלא אזן מלין תבחן וחך אכל יטעם לו. ועל כן אין דרך אחרת אלא או להבין רִיר כאן כלשון גנאי לדבור, שבאלו רָר מפי הדובר בחלום, או בקריאה אחרת כגון: בְּרֵיו חלמות, ז״א במראה החלומות. על הבנת חלמות במשמ׳ חֲלֹמוֹת עי׳ גם רש״י: ויש פותרים לי חלום וכו׳. הפרשנים העברים הבינו גם כאן ריר ממש, ולפי זה השמוש בסהם״א.]

[2] [אולי הכונה: רִירוּת נופלת כש״נ כדגמת לַחוּת, לֵחוּת. ואבינרי (היכל רש״י א, שלא) הניח כאן ש״נ רִירָה, ואינו נראה.]

הביצה (ברנוני, אדם חיים ד א, כ"י ביהמ"ד סבטר). ואחר יקח ריר זרע חבושים (שם ו א). יארגו על עצמם מרירם בראשי האילנות כדמות קן להם (קלונימוס, בעלי חיים, מא:). והיא (הליחה השלישית שבעין) זכה ולבנה ודומה לריר החלמון שהוא לובן הביצה ולכן נקראת ריר החלמות (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א). והנה הנגע בקירות הבית שקערורות וכו' טעמו קוים ושורות וכו' ובעלי הקבלה האומרים שטעמו שוקעות רירות צריך שיקדם המתואר (ר"א הקראי, גן עדן, ענין טמאה וטהרה ז, קכ.). ואם יחשוב שהיה שם ליחה עבה מנוגבת יצטרך שתותך בריר פנוגריג (קאנון ג ג ג ג). — ואמר הפיטן: דיללו ממנו סעודת מקראו עדיך ריר טינוף קרי קראו (כה"ג ? קטע מעבודה, Elbog., Stud., 132). וזרים עורכים לך דמות כטעם בריר חלמות (אפרים ברבי יצחק מרגנסבורג, אלהים לא אדע זולתך, זולת שבת ה אחה"פ). — ואמר המשורר: ומהם נתיבות חק לכל תוצאות הגוף כרירו ודמעותיו ורקו וזֵעָתיו (רמב"ע, בשם אל, ברודי, רמב). ולחה השלישית היא כמו ריר והיא טבעה כמים לח וקריר (כ"י זבארה, בתי הנפש, בספר שעשועים, דודזון, 162).

רִירוּת, ש"נ, עי' רִיר, הערה.

רִישׁ, ש"ז, כנ' רִישׁוֹ, — מַצַּב הָרָשׁ, עֹנִי, דַּלּוּת, Armut; pauvreté; poverty: עבד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים ישבע רִישׁ [1]) (משלי כח יט). תנו שכר לאובד ויין למרי נפש ישתה וישכח רִישׁוֹ ועמלו לא יזכר עוד (שם לא ז). — ואמר המשורר: היו רשפי תבל הבל וריק, אבן ריש פי רשפי (עמנואל, מחברת ז, 33). ועי' א. רֵישׁ.

א. רֵישׁ, רֵאשׁ, ש"ז, כנ' רֵישֶׁהָ, רֵאשֶׁהָ, רֵישָׁם, — כמו רִישׁ: ובא כמהלך רֵאשֶׁךָ ומחסרך כאיש מגן [2]) (משלי ו יא). הון עשיר קרית עזו מחתת דלים רֵישָׁם (שם י יה). רֵישׁ וקלון פורע מוסר ושמר תוכחות יכבד (שם יג יח). רֵאשׁ ועשר אל תתן לי (שם ל ח).

---

[1]) [בספר אחד כ"י הרי"ש בצירי ורד"ק כתבו בחירק וכן הוא בשאר ספרים (מנחת שי).]

[2]) [ושם כד לד: ובא מתהלך רֵאשֶׁךָ.]

ועי' רִישׁ. — ואמר בן־סירא: טוב ורע חיים ומות ריש ועושר מיי הוא (ב"ס גניי יא יד).

ב. *רֵישׁ [1]), ש"ז, — שם האות ר' באלף בית העברי: מצא כלי וכתוב עליו אלף דלת ריש תיו הרי זו תרומה וכו' וחכמ' אומ' כולם שמות אדם הם [2]) (תוספת' מע"ש ה א). כתב וכו' לדלתים רישים ולרישים דלתים וכו' הרי אלו יגנזו (ספרי דבר' לו). היה דל"ת ועשאו רי"ש, רי"ש ועשאו דל"ת חייב משום כותב ומשום מוחק (ירוש' שבת ז ג). קוף קדוש ריש רשע (בבלי שם קד.). שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, אם את עושה דל"ת רי"ש אתה מחריב את כל העולם כולו, כי לא תשתחוה לאל אחר, אם אתה עושה רי"ש דל"ת נמצא את מחריב כל העולם כולו (מד"ר ויקר' יט). טול ראשי אותיות של ראשי שבטים ואתה עומד על מנינם, רי"ש דראובן תרין מאוון אלפין וכו' (פסיק' ר"כ, סקלים, בוכר, יז:). — ובסהמ"א: רי"ש, ראש, זה הקב"ה שהוא ראש לכל העולם (אותיות דר"ע, ר). ואמנם שאר האומה ידעוהו על דרך ספור לא בטבע כי הוצאת הרי"ש הדגושה והקמצין הוא בהם כפי הראוי. (דונש בן תמים, פי' ילירה, כא). אות רי"ש ידעני כי אין אות כבד על הלשון ממנו (ראב"ע, לחות, כ:) ולריש גם כן ענינים מתיחדים בתקונם אנשי טבריה כי הם הצחים בלשון מכל העברים (ר"י אב"ת, הרקמה ג, 7). והענין ההוא הוא ענין וכו' והיא מרת נפש אלא שאיננו מעקרם אבל הוא מנחי הלמד, רצוני מרה, על שתהיה ההא מוסרת בו מאחת הרישין של וימררו את חייהם (הוא, קה"ם לריב"ג, מכה). ודע שיש לבני ארץ ישראל באית ריש דרך אחרת ביציאתו פעם מחזקין ופעם מרפין והוא קשור בלשונם ואינו מצוי אצלנו (הוריס הקורא, דרנבורג, 81). — ואמר הפיטן: וראשי שין כמו רישין מרבעים משלשים (יהודה, ידיד עליון, אהבה עקב). ועי' בערך ר.

---

[1]) [גם בסור' ריש(א), וביונ' ῥῶ, ועי' בערך ר.]

[2]) [נוסח הירושלמי (מע"ש ד ט): תני אל"ף דלי"ת חית טית ריש מ"ם תי"ו תרומ'. אל"ף קדמיתא. דל"ת דמאי. חית חלבו. טית טובו. ריש ראשית. מ"ם מעשר. תיו תרומה.]

רִישׁוֹן, עי' רִאשׁוֹן.

רֵישׁוּת, ש"נ, — מצב הָרָשׁ, עניות: תורישמו, לשון רישות ודלות כמו מוריש ומעשיר (כמ"י, סמוס טו ט). איך קיננה הרישות בהמון היהודים האם נתרוששו אחרי היותם עשירים או היו רשים מאז היו לגוי במדינתם (ר' קטנוב, דברי ריבות, מד.).

רי"ת, ר"ת, — רוח יי' תניחנו, דברי ברכה לנפטר.

רַךְ [1], ת"ז, רַךְ, נקי' רַכָּה, מ"ר רַכִּים, רַכּוֹת, — צעיר עדין וחלש, zart, schwach; tendre, faible; tender, weak, על צמח, בעל חיים וילד: ויקח בן בקר רַךְ וטוב ויתן אל הנער (בראש' יח ז). אדני ידע כי הילדים רַכִּים והצאן והבקר עלות עלי (שם לג יג). ואנכי היום רַךְ ומשוח מלך [2] והאנשים האלה בני צרויה קשים ממני (ש"ב ג לט). ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי מראש ינקותיו רַךְ אקטף ושתלתי אני על הר גבה ותלול (יחזק' יז כב). כי בן הייתי לאבי רַךְ ויחיד לפני אמי (משלי ד ג). שלמה בני נער וָרָךְ והבית לבנות ליי' להגדיל למעלה לשם ולתפארת לכל הארצות אכינה נא לו (דה"א כב ה). שלמה בני אחד בחר בו אלהים נער וָרָךְ והמלאכה גדולה (שם כט א). — וְרַךְ לבב במשמ' זו: ורחבעם היה נער וְרַךְ לבב ולא התחזק לפניהם (דה"ב יג ז). — וְרַךְ לֵבָב במשמ' חלש הלב, מוג לב; furchtsam; timid(e): מי האיש הירא וְרַךְ הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לב אחיו כלבבו (דבר' כ ח). — וְרַךְ במשמ' עדין ומפנק: האיש הָרַךְ בך והענג מאד תרע עינו באחיו וכו' הָרַכָּה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג ומרך וכו' (שם כח נד—נו). רדי ושבי על עפר וכו' כי לא תוסיפי יקראו לך רַכָּה וענגה (ישע' מז א). — ולשון רַכָּה, ומענה רַךְ, דבור בנחת, sanft, mild; doux, suave; gentle, mild: מענה רַךְ [3] ישיב חמה ודבר עצב יעלה אף (משלי יה א). בארך אפים יפתה קצין ולשון רַכָּה [1] תשבר גרם (שם כה יה). — ודבר האדם רַכּוֹת, דבר מלים רַכּוֹת, בנגוד אל דבר קשות: הירבה אליך תחנונים אם ידבר אליך רַכּוֹת (איוב מ כז). — ובתו"מ, גם במשמ' לא קשה, weich; mou; soft, וגם במשמ' לא עבה, דק ודליל, dünn; mince; thin: כל הנאכל בשור הגדול יאכל בגדי הרך (פסחי' ז יא). אמר קונם תבשיל שאיני טועם אסור במעשה קדרה רך ומותר בעבה (נדר' ו א). ביון התירו לערב קָשָׁה ברך מפני שהוא משביחו (ב"מ ד יא). היו משקעין אותו בזבל עד ארכבותיו ונותנים סודר קשה לתוך הרכה וכורך על צוארו (סנה' ז ג). שזו בלילתה עבה וזו בלילתה רכה (ר' יהודה, מנח' ג ג). ועור חטוטרת של גמל הרכה ועור הראש של עגל הרך (חולי' ט ב). בא לו לדופן השמאלית והניח בה שתי צלעות רכות מלמעלן ושתי צלעות רכות מלמטן (תמי' ד ג). (הבגדים) העבים והרכים אין בהם משום שלש על שלש (כלים כח ח). הזוזין והגזוריות וכו' והסככות והפרעות שהן יכולין לקבל מעזיבה רכה (ר' מאיר, אהל' ח ב). ירקות שהושקו לפני ראש השנה מותר לקיימן בשביעית, ואם היו רכין אסורין מפני מראית העין (תוספת' שביע' ב יא). שנים שבאו אצל אחד לדין, אחד חזק ואחד רך וכו' רשאי שיאמר להם איני ניזקק לכם שמא יתחייב הרך ונמצא החזק רודפו (ר' יהודה בן לקיש, שם סנה' א ו). שלא תהיה רך דברים לזה וקשה לזה (ספרא קדושי' פרק ד). כאן בקשין כאן ברכין, כאן באוכל כאן במשקה (ר' מנא, ירוש' תרומ' י א). אסור בהטריות רכות שכן דרך הרופא לוכל פתו בהן (שם נדר' ו א). הא בעבה הא ברכה (רב חסדא, ברכי' לח.). לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז (ר' אלעזר בר שמעון, תענ' כ:). מפני מה אוזן כולה קשה והאליה רכה, שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יכוף אליה לתוכה (דבי רבי ישמעאל, כתוב' ה:). אזהרה לבית דין שלא יהא רך לזה וקשה לזה (שם מו.). כרמל, רך

---

1) [עי' רכך, הערה.]

2) [אמנם לפי הענין הכונה בקרוב, בשבול האותיות ומשיח מלך: רך וחלוש מכם.]

3) [הריש דגושה.]

1) [כאן בחדוד: הלשון, שאין בה עצם, הרכה שבאברי הגוף, תוכל לשבור בדבורה את עצם התנין, כלשון דברי אחיקר, ועי' טורטשינר, משלי שלמה, עמ' 41.]

ומל (מנח' סו:). ועיני לאה רכות וכו' ר כ ו ת מבכיה (מד"ר בראשי' ע). ויקראו לפניו אברך, אב בחכמה ו ר ך בשנים (שם שם ל). ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך וכו' בפה ר ך (ר"א, שם שמות א). ויודע אתה שבתי ר כ ה ועגוגה ורוח רעה אינה יכולה לסבול (פסיקי רב', מתן תורה, לו:). — ובסהמ"א: והבישול הוא לחלות דבר מקושר ויבש כמו פירות עקושין ו ר כ י ן (תשו' הגאו' הרכבי סג, 28). קליפה של עץ ארז דבר רך בעין צמר ר ך (ערוך ערך לגש). ולא יעמוד (המלך) מפני אדם ולא ידבר ר כ ו ת (רמב"ם, מלכים ג ה). — ואמר המשורר: בדבר ר ך תדבר אל שלשה ואם ענו לך עזות וקשה וכו' (ר"ש הנגיד, בן משלי, בדבר רך, הברמן, 45). — °ובחכמת הנגינה, כנוי לסוג הרך מסלמי הקולות, moll; mineur; minor: מול בלה"ק ר ך (יהודה בן יצחק, ס' המוסיקו"ה, מובא בספרו של שטינשניידר, Hebr. Übersetz ungen, עמ' 970, בהערה).

רֹךְ [1], ש"ז, — תכונת האדם או הדבר הרך, מֹרֶךְ, Zartheit; tendreté; tenderness: הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג ומרך [2] (דבר' כח נו). — ואמר המליץ: מנעו מ ר ך נפשכם (משלי אסף ג לו ח). — °רֹךְ פנים, הנגוד לעזות פנים [3]: שהוא (הבושה) ר ו ך הפנים מהמעשים הכעורים (אברהם בן חסדאי, מאזני צדק לאלגזאלי יט, 106).

רכב [4], ממנו *הִרְכִּיב [5], *הַרְכָּבָה, °הִתְרַכְּבוּת, מֶרְכָּב, °מֻרְכָּב, °מִרְכַּב, מֶרְכָּבָה, רָכָב, רַכָּב, רֶכֶב, רִכְבָּה, °°רַכֶּבֶת, רְכוּב, °רִכּוּב, °רְכִיבָה, °תַּרְכֹּבֶת.]

רָכַב, פ"ע, רָכְבָה, רָכְבוּ, רֹכֵב, רֹכְבוֹ, רֹכֶבֶת, רֹכְבִים, רֹכְבֵי, רֹכְבֶיהָ, רֹכְבֵיהֶם, לִרְכֹּב, רְכַב, אֶרְכַּב, תִּרְכַּב, יִרְכַּב, תִּרְכַּב, נִרְכָּב, יִרְכָּבוּ, יִרְכְּבוּ, תִּרְכַּבְנָה, — רכב האדם על החמור, הסוס, הגמל וכדו', ישב עליהם, aufsitzen, reiten; monter (à cheval); to mount, ride: ותקם רבקה ונערתיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש (בראשי' כד סא). והוא רֹכֵב על אתנו (במד' כב כב). אנכי אתנך אשר רָכַבְתָּ עלי מעודך עד היום הזה (שם שם ל). ויהי לו שלשים בנים רֹכְבִים על שלשים עירים (שפטי' י ד). והיה היא רֹכֶבֶת על החמור וירדת בסתר ההר (ש"א כה כ). ותקם אביגיל ותרכב על החמור (שם שם מב). ארבע מאות איש נער אשר רָכְבוּ על הגמלים (שם ל יז). ויקמו כל בני המלך וירכבו איש על פרדו (ש"ב יג כט). ואבשלום רֹכֵב על הפרד (שם יח ט). אחבשה לי החמור וארכב עליה ואלך את המלך (שם יט כז). ויחבשו לו החמור וירכב עליו (מ"א יג יג). ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רֹכְבִים עליהם (מ"ב יח כג). ותאמרו אל כי על סוס ננוס על כן תנוסון ועל קל נִרְכָּב על כן יקלו רדפיכם (ישעי' ל טז). קולם כים יהמה ועל סוסים יִרְכָּבוּ (ירמ' ו כג). אשור לא יושיענו על סוס לא נִרְכָּב (הוש' יד ד). ראיתי הלילה והנה איש רֹכֵב על סוס אדם (זכרי' א ח). הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא עני וְרֹכֵב על חמור [1] ועל עיר בן

---

[1] [עי' בהערה הבאה.]

[2] [בעקר צורת מקור כמו „מהתענג". ומלה זו, רֹךְ, יש להכירה גם במשלי ז כא: הטתו בְּרֹב (צ"ל: בְּרֹךְ) לקחה בחלק שפתיה תדיחנו. וכן שם יא כה: נפש ברכה (צ"ל בְּרַכָּה, ברֹךְ שכה) תדשן ומרוה גם הוא יורא. ועי' גם טורטשינר, משלי שלמה, עמ' 105, על משלי כו כח.]

[3] [ועי' רַכָּךְ].

[4] [השרש נמצא באותה משמ' גם בכתבות הכנעניות, בארמ', סור', ערב', שבא', אשור' ואוגרית'. ובערב' בא גם במקום בֶּרֶךְ, בִּרְכַּיִם שבעבר': רכבה, מ"ר רֻכַב a) וכן גם בעבר' שבתו"מ א ר כ ו ב ה, ועל כן נראה שקרוב השרש ר כ ב אל ב ר ך בשׂכול ההגאים. ואפשר לראות את מעבר ההוראות בזה, שאמר, למשל, ראובן: (פלוני יושב) בברכיו על החמור או הסוס ושמעון הבין: רוכב עליו.]

[5] [במשמ' צרוף החלקים שהדבר מרכב מהם, נוהג בדבור, עפ"י נסחת הירושלמי במשנה (פסחי' ו א), וכן במדב"ם, ה ר כ י ב ו, ובדפו' המשנה ה ר כ ב ת ו.]

[1] [ש. פיגין העיר על שמושו של בוא רוכב על חמור בסימן לעתידות בכתבי היתדות. ואמנם אין הקשי שבכתוב בבטוי זה, המתאר את המלך ברוכב על חמור (השוה ש"ב טז ב: החמורים לבית המלך לרכב) אלא במלה עָנִי, שאיננה מתאימה כך לתאור המלך הבא כגבור ומנצח, צדיק ונושע. ואולם אפשר שאין המלים „עני ורכב על חמור" וכו' שיכות לתאור המלך, אלא המשך הן לראשית הפסוק: גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלם וכו' עני ו ר כ ב על חמור, כלו' גם עני וגם עשיר, גילו והריעו.]

a) ركبة ركب

אתנות (שם ע ע). וסוס אשר רָכַב עליו המלך (אסת' ו ח). — ורכב בבהמה, בסוס וכדו': רֹכְבִים ברכב ובסוסים (ירמ' יז כה). ובהמה אין עמי כי אם הבהמה אשר אני רֹכֵב בה (נחמ' ב יב). — ורכב על מרכב: וכל המרכב אשר יִרְכַּב עליו הזב יטמא (ויקר' טו ט). — ובקצור רָכַב במשמ' רכב על סוס, ברכב, במרכבה, reiten, fahren; aller (à cheval, en voiture); to ride: החמורים לבית המלך לִרְכֹּב ולהלחם והקיץ לאכול הנערים (ש"ב טז ב). וַיִּרְכַּב אחאב וילך יזרעאלה (מ"א יח מה). ותחבש האתון ותאמר אל נערה נהג ולך אל תעצר לי לִרְכֹּב (מ"ב ד כד). וַיִּרְכַּב יהוא וילך יזרעאלה כי יורם שכב שמה (שם ט טז). והדרך צלח רְכַב [1] על דבר אמת וענוה צדק ותורך נוראות ימינך (תהל' מה ה). — ובינ' רֹכֵב, בצרופים כגון רֹכֵב הסוס, רֹכְבֵי אתונות, המרכבה, רֹכְבִים צמדים וכדו', Reiter, Fahrer; cavalier, conducteur; horseman, rider: הנשך עקבי סוס ויפל רֹכְבוֹ אחור (בראש' מט יז). סוס ורֹכְבוֹ רמה בים (שמות טו א). רֹכְבֵי אתנות צחרות ישבי על מדין והלכי על דרך שיחו (שופט' ה י). וילך רֹכֵב הסוס לקראתו וכו' וישלח רֹכֵב סוס שני ויבא אליהם (מ"ב ט יח—יט). כי זכר אני ואתה את רֹכְבִים צמדים אחרי אחאב אביו (שם שם כה). ונפצתי בך סוס ורֹכְבוֹ ונפצתי בך רכב ורֹכְבוֹ (ירמ' נא כא). פרשים רֹכְבֵי סוסים בחורי חמד כלם (יחזק' כג יב). אתה ועמים רבים אתך רֹכְבֵי סוסים כלם קהל גדול וחיל רב (שם לח טו). וקל ברגליו לא ימלט ורֹכֵב הסוס לא ימלט נפשו (עמו' ב טו). והפכתי מרכבה ורֹכְבֶיהָ וירדו סוסים ורֹכְבֵיהֶם איש בחרב אחיו (חגי ב כב). והבישו רֹכְבֵי סוסים (זכר' י ה). אכה כל סוס בתמהון ורֹכְבוֹ בשגעון (שם יב ד). בעת במרום תמריא תשחק לסוס ולרֹכְבוֹ (איו' לט יח). וישלח ספרים ביד הרצים בסוסים רֹכְבֵי הרכש האחשתרנים בני הרמכים (אסת' ח י). הרצים רֹכְבֵי הרכש האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים בדבר המלך (שם שם יד). — ובהשאלה על האל הרוכב על ענן, על כרוב בשמים: אין כאל ישרון רֹכֵב שמים בעזרך ובגאותו שחקים (דבר' לג כו). וַיִּרְכַּב על כרוב ויעף (ש"ב כב יא, תהל' יח יא). הנה יי' רֹכֵב על עב קל ובא מצרים (ישע' יט א). כי תִרְכַּב על סוסיך מרכבתיך ישועה (חבק' ג ח). סלו לָרֹכֵב בערבות [1] ביה שמו (תהל' סח ה). לָרֹכֵב בשמי שמי קדם הן יתן בקולו קול עז (שם שם לד). — ובתו"מ: היה רוכב [2] על החמור ירד (ברכ' ד ה). לא עולין באילן ולא רוכבין על גבי בהמה ולא שטין על פני המים (ביצ' ה ב). איזהו קטן, כל שאינו יכול לרכוב על כתפיו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית (בית שמאי, חגי' א א). היו שנים רוכבין [3] על גבי בהמה או שהיה אחד רוכב ואחד מנהיג (ב"מ א ב). היה רוכב [4] על גבי בהמה וראה את המציאה (שם שם ג). אילן שהוא נוטה לרשות הרבים קוצץ כדי שיהא גמל עובר ורוכבו (ב"ב ב יד). ואדם אחד רוכב הסוס רחוק ממנו כדי שיהא רואהו (סנה' ו א). רכב על גבי בהמה ובא חבירו ורכב ובא חבירו ורכב (מעי' ס ג). הזב והטהור שישבו בספינה או באסדא או שרכבו על גבי בהמה (זבים ג א). מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה מהלך על הדרך רוכב על החמור (תוס' חגי' ב א). הייתי עובר לפני בית קודש הקדשים רוכב על סוסי בי"ה שחל להיות בשבת (אלישע בן אבויה, שם שם). תינוק הייתי ורוכב [5] על כתיפו דאבא (ר' לעזר, סנה' ז ב). מעשה באדם אחד ששגר לבית חמיו מאה קרונות של כדי יין וכו' ורכב בשמחתו והלך ועמד על בית חמיו (ב"ב קמו.). רכב חיגר על גבי סומא (סנה' לח:). — *ורכב את הבהמה וכדו': חמשה דברים נאמרו בשור, האוכל מבשרו מתעשר וכו' רכבו עולה

וידועים דברי האגדה (סנה' לח. ועוד) על פסוק זה, ועל יסוד הבנה זו, שמדבר כאן על המלך המשיח, מספר אף בברית החדשה (מתי כא ב וכו', ועוד), כי שלח ישו להביא לו עיר בן אתון, למען יתקים בו הנאמר בפי הנביא.]

1) [אמנם הובעה הדעה, שהכונה: צְלַח רְכַב, עלה ברכב, אבל גם בהצעה זו לא הוסרו הקשיים המרובים שבפסוק.]

1) [צרוף זה נתגלה בצורה רכב ערפת גם בכנוי לבעל בעלילות אוגרית.]

2) [בכ"י פרמה: רכוב.]

3) [בשרידי ירושלמי מהגני' (ע' 255): רכובים.]

4) [בשרידי ירושלמי (שם): רכוב.]

5) [בתוספת' (סנה' ע יא): והייתי רכוב.]

לגדולה, והתניא רכבו מת, לא קשיא הא דרכיב הוא לתורא הא דרכיב תורא לדידיה (ת״ר, ברכ׳ נו:). —ובינ׳ פעו׳, *רָכוּב, שרכבו עליו: היה (חמור) אחד טעון ואחד רכוב מעבירין את הטעון מפני הרכוב וכו׳, היו שניהם טעונין ושניהם רכובין ושניהם ריקנים עושין פשרה ביניהם (תוספת׳ ב״מ ב י). — *רוֹכוּב במשמ׳ רוֹכֵב 1): תינוק שהיה תפוס בידו של אביו או שהיה רכוב על גבי כתפו של אביו (שם עהל׳ ג ז). לא יטול אדם מי חטאת ואפר חטאת ויהא רכוב על גבי חברו או על גבי בהמה (שם פרה ט ט). אינו בדין שאהא שומע כבוד קוני ואני רכוב על החמור (ר׳ יוחנן בן זכאי, ירוש׳ חגי׳ ב א). מעשה באחד שיצא לדרך רכוב על סוסו בשבת (שם שם ב ג). אשה שהיתה רכובה על גבי בהמה (שם ב״מ א ג). שאין מפירין נדרים לא רכוב ולא מהלך ולא עומד אלא יושב (ערוב׳ סד:). אחד רכוב חמור ואחד תפוס במוסירה, זה קנה חמור וזה קנה מוסירה (ב״מ ט.). רכוב בשדה ומנהיג בעיר קנה (ר׳ אליעזר, שם שם). רכוב הייתי על כתיפו של זקיני ועולה מעירי לכפר חנא דרך בית שאן (ר׳ שמואל בר נחמן, מד״ר בראשי׳ ע). משל לתינוק שהיה רכוב על כתיפו של אביו וכו׳ אמר לו אביו אתה רוכב על כתיפי ואתה שואל עלי (שם שמות כו). לאחד שהיה רכוב על הסוס ותינוק מושלך לפניו (ר׳ לוי, פסיק׳ רב׳, וה׳ פסק׳, קעו:). — ובמהמ״א: ורכב הזב על גב האבן כל המרכבות שתחת האבן טמאות (ערוך ערך אבן). הטבעת שתולין בחמור ובסוס שהרוכב בה מניח רגלו וקופץ באחרת ועולה על גבי בהמה (שם ערך סוול). דאפי׳ בחלוני הבתים אם הם גבהים קצת ואין בני ר״ה ההולכין שם יכולים להסתכל אסור (לפתח חלון) אעפ״י שהרוכבים יכולין להסתכל (טוטו״מ קנד, בשם רמב״ן). — ואמר המשורר: וכי הזמן אסר לרכבו בנות עיש וכל שר ואם גדל לפניו כרוכב כר (רמב״ע, הענק א, ברודי, טיו). הישבי על תלי שחקים הרכבי על כנף ברקים (ר״י הלוי, מודים לך, שעה״ם 103). אשכים לבית השר אומרים כבר רכב (רמב״ע,

1) [עי׳ בהערות לעיל.]

אשכים, כפנה א, 10). — *ועל הנוסע בים 1): יתעורר לאסף חיל והון ויסע ממקומו לרכב אניות ולרדף בציות ולהביא נפשו במעונות אריות (רסב״ג, כתר מלכות, ביאליק—רבניצקי ב, 75). ולרכב אניות ולדרך בציות (ר״י הלוי, היוכלו פגרים, דיואן ב, 184). ביתי נטשתי ודרכים ארחתי ואניות רכבתי (ר״י חריזי, תחכ׳, הקד׳, 13). ונחקורה ליוקר הסחורות וזילותם ועתות המכירה ונצטיד ונרכב האניות ואף אם יהיה בים סערה (עמנו׳, מחב׳ ח, 61). ומסוסנים בקוים אחרים כמין סלסול מהופך אשר ידריכו הרואים לרכוב בים ההוא (אגרות עולם כט). — ובהשאלה: וזכו לבותם ונבחרו הצטידו היראה בדרך הרעה ונצלו ורכבו מרכבות המעשים והגיעו (ר״י אי״ת, חו״ה, הפריטות ז). כבר רכבה 2) מרכבת ההפצר והרגילה והשקידה עד שתביא אל זה (חי בן מקיץ, 20). ורכבת מרכבת היאוש (מוסרי הפילוסופים ב י). — *רָכַב סכנת הים, במשמ׳ הסתכן ורכב בים: בוא ברוך ה׳ וכו׳ ואעפ״י שיקשה עלי רכבך סכנת הים (אגרת רמב״ם לר״ש א״ת). — *ובתורות הלשון, רַכְּבָה אות על מלה 3), הרכבה המלה בה: ושמו מן הנודע ורוכב 4) עליו הא כמו מנשה שרוכב עליו ואמר המנשה וחצי שבט המנשה (דונש, תשו׳ על רסע״ג, 104, עמ׳ 30). וזה המם הרפה שרכבה על מפעל או מפעל המקרה, המהלך, המכסה שמים וכו׳ וכל דבר אשר תרכב עליו המים דגש כמו מבשר המלואים, הסירה מגבירה (שם 108, עמ׳ 35). ודע כי מצאנו ב'ה'ו'כ'ל'מ'ש' אלו הז' תיבות תרכבנה על המעש שעבר וכו׳ ואמר ר׳ סעדיה וצ״ל כי לא תרכב על זה הצירוף בלתי הה״א והוא״ו והשי״ן וכו׳ ואני כבר פיענחתי בעידותי מן הנמצא בכתוב כי הז׳ תיבות

1) [עפ״י שמוש הפעל רכב a) בערב׳, ואמנם אפשר שהיה שמוש כזה בלשון המקרא, כי כדעת רבים יש לגרס במשלי כג לד: כְּרֹכֵב בלב ים, במק׳ כְּשֹׁכֵב.]

2) [העיר קופמן שם: והמליצה הזאת נבראת בצלם הערבי ודמותו.]

3) [עפ״י הערבי.]

4) [שנק׳ ורוכֵּב, כאלו פֻּעַל, ועי׳ בדוגמה לקמן, המוכיחה כי נהג השמוש הזה בקל.]

a) ركب

כולן רוכבות על העושים בצירופן (סס 124, עמ' 43–44). — *וכהנדסה, רכבה הקשת על הזוית או על היתר, הרכבה עליהם: וכל א' מהיתרים הוא משותף לשתי הקשתות הרוכבות עליו (ר"י היסרחלי, יסוד עולם ח ג). עד שתהא קשת בג המוצעת הזאת רוכבת על זוית באג (סס סס, למוד לז). הקשתות מהעגולות השות וכש"כ מעגולה א' הרוכבות על זוית שות הן אצל מרכזיהן (סס סס, למוד לט). קשת דל הרוכבת על זוית דמל (סס ג ה). זוית מהז שהיא זוית החילוף בכאן כמו שאמרנו הואיל ועליה היא רוכבת קשת החילוף (סס ג ט).

— הפע', הִרְכַּבְתָּ, הִרְכַּבְתִּיךָ, הִרְכִּיבֻהוּ, הִרְכַּבְתֶּם, הַרְכֵּב, אַרְכִּיב, תַּרְכִּיבֵנִי, יַרְכֵּב, יַרְכִּבֵהוּ, יַרְכִּיבֵהוּ, יַרְכִּבֵם, יַרְכִּבוּ, יַרְכִּיבוּ, יַרְכִּבֻהוּ, יַרְכִּיבֻהוּ, — הִרְכִּיב אותו על בהמה או במרכבה, עשה שֶׁיִּרְכַּב: וַיַּרְכֵּב אותו במרכבת המשנה אשר לו (ברא' מא מג). ויקח משה את אשתו ואת בניו וַיַּרְכִּבֵם על החמר (שמות ד כ). וְהִרְכַּבְתֶּם את שלמה בני על הפרדה אשר לי (מ"א א לג). וַיַּרְכִּבוּ את שלמה על פרדת המלך דוד (סס סס לח). וְהִרְכִּיבֻהוּ על הסוס ברחוב העיר (אסתי ו ט). וַיַּרְכִּיבֵהוּ ברחוב העיר (סס סס יא). ויעבירהו עבדיו מן המרכבה וַיַּרְכִּיבֻהוּ על רכב המשנה אשר לו ויוליכהו ירושלם (דהי"ב לה כד). — ואת הארון: וַיַּרְכִּבוּ את ארון האלהים אל עגלה חדשה (ש"ב ו ג, ומעין זה דהי"א יג ז). — והרכיב האל את האדם אל רוח, שכאלו יעופף בסערה: תשאני אל רוח תַּרְכִּיבֵנִי ותמגגני תשוה (איוב ל כב). — והרכיבו על במתי ארץ[1], שעבד אותו בידו כבהמה לרכב: יַרְכִּבֵהוּ על במותי ארץ ויאכל תנובת שדי (דבר' לב יג). אז תתענג על יי' וְהִרְכַּבְתִּיךָ על במותי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך (ישע' נח יד). — והרכיב האל אויב לראש האדם, המשיל אויב עליו: הִרְכַּבְתָּ אנוש לראשנו באנו באש ובמים וכו' (תהל' סו יב). — וְהִרְכִּיב האדם ידו על הקשת, דרך אותה: ויאמר למלך ישראל הַרְכֵּב[2] ידך על הקשת

[1] [עקר משמעות בָּמָה היא גוף וגב של אדם או בהמה, וכן נאמר באוגריתי' על הרככת הרוכב על במת החמור ממש: ישתנ את'רת לבמת ער ליסמסמת במת פחל, כלו' ישית (את האלה) אשרה על גב (במת) עיר על יפי גב זכר החמור (גינזברג, כתבי אוגרית, 27).]

[2] [יש מציעים: הדרך, ואינו נראה.]

וַיַּרְכֵּב ידו וישם אלישע ידיו על ידי המלך (מ"ב יג טז). — וְהִרְכִּיב האכר את העֶגלה: ואפרים עגלה מלמדה אהבתי לדוש ואני עברתי על טוב צוארה אַרְכִּיב[1] אפרים יחרוש יהודה ישדד לו יעקב (הוש' י יא). — ובתו"מ: חלה (השעיר) המשתלח מרכיבו על החמור (ירוש' יומ' ו ג). שאם היה חולה מרכיבו על כתיפו (רב ססת, בבלי סס סו:). א"ל חיגר לסומא, בכורות נאות אני רואה בפרדס, בא והרכיבני ונביא' לאכלם (רבי, סנה' לח:). הרכיב (בעל הפרדס) חיגר ע"ג סומא ודן אותם כאחד (הוא, סס סס). למלך שהיה לו בן, בכה ונתנו על ארכבותיו, בכה ונתנו על זרועותיו, בכה והרכיבו על כתפו (ר' חנינה בן ר' אבהו, מד"ר איכ', איכה יעיב). לאחד שהיה לו בן והרכיבו על כתיפו והיה מוליכו בשוק (פסיק' ר"כ, זכור, בובר, כח:). — *וְהִרְכִּיב כלי מחלקיו, שם חלק על חלק, חבר אותו מחלקיו, to compose; composer; zusammensetzen: המרכיב[2] קנה של מנורה חייב ושל ציידין פטור (ר"א בר' שמעון, תוספת' שבת יב יד). המרכיב מיטה של גילה חייב משום בונה (ר' ירמיה בשם רב, ירוש' סס יב א). — *:הרכיב אילן, דקל, הרכיב נצר באילן, שם נצר של עץ אחד במשנהו, של עץ מאכל באילן בר וכדו', to graft; greffer; propfen: אין נוטעין ירקות בתוך סדן של שקמה, אין מרכיבין פיגם על גבי קדה לבנה (כלא' א ח). אין נוטעין ואין מבריכין ואין מרכיבין ערב שביעית פחות משלשים יום לפני ראש השנה (סביע' ב ו). נוטעין יחור של ערלה

[1] [אמנם פרושי המפרשים מן רכב אינם מניחים את הדעת, והמחבר רשם בשולי התנ"ך: אכריב, ע"כ. וכונתו להפע' מן ג. כָּרַב, בארמ' כְּרַב, במשמ' חָרַשׁ, כלו' ואתן לאפרים לחרש, וכך נראה; וכן כתב גם ח. א. זוטא בהשלות מה (תרפ"ה) עמ' 820 וכו' „שגם ארכיב הוא מעין חרישה וכו' ואמנם בארמית ובערבית השורש כרב (כרבא דיומא) מסמנים החרישה הראשונה", ולפי דעתו מסמנים ג' הפעלים ארכיב, יחרש, ישדד, ג' דרגות בחריש.

וכנראה יש להבין גם את המלה כרוב, המתחלפת בתאורי המרכבה ביחזקאל במלה שור, בעקר כלשון שור חורש וכורב.]

[2] [בבבלי (סבת מז.): המחזיר קנה מנורה בשבת חייב חטאת, קנה סיידין לא יחזור ואם החזיר פטור.]

ואין נוטעין אגוז של ערלה מפני שהוא פרי, ואין מרכיבין בכפניות [1] של ערלה (ר' יוסי, ערלה א ט). מרכיבין דקלים כל היום וכורכין את שמע וקוצרין וגודשין לפני העומר (פסח' ד ח). גוי שהרכיב פרסק על גבי עוגם (תוספת' כלא' ג טו). גוי שהרכיב עץ מאכל על גבי עץ סרק (שם ערלה א ה). בתחום אריח היו מרכיבין תפוח על גבי חיזרר (ירוש' כלא' א ד). הרכיב (באשרה) נוטל מה שהרכיב, א"ר ינאי והוא שהרכיב בה לע"ז (שם ע"ז ג יא). והוא שהבריך והרכיב בגופו של אילן (דבי ר' ינאי, בבלי שם מח.). מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת באמתו ולא היתה עושה פירות, עבר דקל אחד וראה אותה, אמר אי ארכיבה זו צופה מיריחו, כיון שהרכיבו אותה עשת פירות (מד"ר ברא' מ). — ובספהמ"א: והרכיב הבורא יתברך בנפשות האנושיות כח תאוה תכספנה בו למזון וכו' (ר"י א"ת, מו"ה, הפריסות א). שהרכיב בנפש להיות בה כח לשמור נועה לבל יאבד (עולם קטן, סול' הורויץ, 26). הרכיב בו שני ענינים (רמב"ן, ברא' יח יד). ואל תרכיב רגל על רגל כי יורה על גסות דעתך (שלמה אלעמי, אגרת המוסר). — °והרכיב חמרים שונים לחמר מרכב אחד, הרכיב חמר מחמרים שונים: וכיון שהנמצאות הוות מן היסודות ומחוברות מהם וכו' מחברם זולתם וקושרם בלעדיהם ומרכיבם כנגד טבעם בעל כרחם הוא בוראם ית' (ר"י א"ת, מו"ה, היחוד ו). ושהבורא יתעלה הרכיבו הרכבה נכונה וסדרו סדור מתוקן (שם, הבחינה ג). הנה האל ברא העולם כמו שהוא וכו' ולא יצטרך להקדים מצעים ולהרכיב הרכבות (הוא, כוזרי ה יד). ושהשכל יתיך המורכבות אליהם וירכיב מהם (עולם קטן, הול' הורויץ, 14). ירכיב הרכבת סמים לאדם גדול לצורך כל השנה (ר"י קמחי, ספר הגלוי, הקד'). ואם תהיה הנפש עצם מורכב לה מרכיב (מאמר לאבונצר אלפרבי במהות הנ‍פש, כ"י ברלין). מדרכו (של הכח המדמה) שירכיב ויתיך מצורות מוחשות צורה בלתי מוחשת (אמו"ר לראב"ד א ו, 29). — °ובתורת הלשון, הרכיב אותיות או מלים לבטוי מרכב: שמלת הטעם מחוברת ומרכיבה

[1]) [בתוספת' (ערלה א ה): כפניות.]

לא מורכבה (ר"י א"ת, הרקמה א, 4). ואלו (בעלי הצחות) הם המרכיבים לאותה האומה מלות לא היו מורכבות קודם לכן (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה, 29). אותיות התיבה אשר ירכיב מהם תשובת שאלתו (חסדאי קרשקש, אור ה' ג ז א). — וב"כ °מַרְכִּיב, בתורת הטבע ובחשבון, במשמ' אחד הכחות או המספרים שכח או מספר אחר מֻרכב מהם, componens וכן בחכמת הלשון במשמ' מלה מן המלים, אשר שם פרטי או כללי מֻרכב מהן, וכדו'.

— הפעו', *הֻרְכַּב, הורכב, ב"כ מֻרְכָּב, — שהרכיבו אותו על אחר: אצבעותיו מורכבות זו על זו או שהיתה אצבע גדולה עקומה פסול (תוספת' בכורות ה ד). שאפילו בנה מורכב לה על כתיפה ממאנת והולכת לה (יבמ' ק:). זכורני כשאני תינוק ומורכבני על כתיפו של אבא (שמואל בשם אדם אחד, ב"ק קיד:). זכורני כשהייתי תינוק ומורכב [1]) על כתיפו של אבא (ר' אלעזר בר' צדוק, סנה' כב:). שבאת לבית המדרש למאן ובנה מורכב לה על כתפה (נדה נב.). — ואילן שהרכיבו אותו: ואת החרוב שאינו מורכב ואת בתולת השקמה (ב"ב ד ח). ולא את החרוב המורכב ולא את סדן השקמה (שם שם ע). — °ובמשמ' שהרכיבו אותו בתוך דבר או שהרכיבו אותו מדברים שונים: כי תנועת קמ"ץ גדול מורכבת מחולים ומפת"ח (ראב"ע, צחות, ב:). השור"ק מורכב מן החול"ם ומן החיר"ק (שם שם). תואר השם והנה הוא מורכב מהשנים הנזכרים (עצם ומקרה) כמו איש חכמה והטעם איש שיש בו חכמה והנה הוא חכם (שם, כג:). יש מלות טעם המורכבים, מזה בידך, מלכם תדכאו עמי (שם, נ.). יְתָעוּ, והנה היא מלה מורכבת מפועל עבר ועתיד (שם, נ:). כחות רבות מן הגלגלים וכו' יש בהם כחות מן המאורים הנקראים כוכבים וכו' והורכבו בתוך הגלגלים ההם (ר"י א"ת, או"ד א). תועלת המרקחת וכח מעשיה יהיה כפי כח הסממנים אשר הורכבה מהם המרקחת (הוא, מו"ה, חשבון הנפש ד). שלא היה אפשר להשאר האיש ההוא

[1]) [בתוספת' (סנה' ט יא): רכוב, ועי' גם בדגמאות של קל, בינ' סָעוּ.]

בעצמו שהוא מ ו ר כ ב מדברים משתנים (הוא, כוזרי א י). שמלת הטעם מחברת לא מחוברת ומרכיבה לא מ ו ר כ ב ה (הוא, הקדמה א, 4). כל נמצא גשמי הוא מ ו ר כ ב מחומר וצורה (כוס חן ח). זה הכדור בכללו מחובר מן הגלגלים ומן היסודות הארבעה ומה שה ו ר כ ב מהם (ר״ש א״ת, מו״נ א עג). וגשמים עומדים במין כיסודות ומה שי ו ר כ ב מהם (סס סס). נתחדשה בי תכונה אחת מ ו ר כ ב ת משני הפכים יחדו (מכתב ע״ד ספרי הרמב״ם, חמדה גנוזה, יח.). המ ו ר כ ב י ם אינם שלמים באותיות רק רמז אל אחד ואחד (ר״י קמחי, ספר הגלוי, 45). רוב המרובעים והמחומשים מ ו ר כ ב י ם במלות ברמז אותיות (סס, ערך פרכגן, 142). ואיך ה ו ר כ ב ו מהם יצורים (רס״ע פלקירא, ראשית חכמה, 4). והמלות המורות בלשון כל אומה שני מינים, נפרדות ומ ו ר כ ב ו ת, והנפרדות כמו הלבן והשחור וכו׳ והמ ו ר כ ב ו ת כאמרנו האדם חי או ראובן חכם (סס, 23). ואלו (בעלי הצחות) הם המרכיבים לאותה האומה מלות לא היו מ ו ר כ ב ו ת קודם לכן (סס, 29). והמאמרות ההקשיות וכו׳ הן מ ו ר כ ב ו ת, וההקוקות הן מ ו ר כ ב ו ת ממושכלות רבות (סס, 37). והמאמר הוא דבור מ ו ר כ ב מורה על כלל ענין (כל מלאכת ההגיון, ט). המאמר המ ו ר כ ב, ממנו גוזר וממנו בלתי גוזר (ר״מ בן חביב, דרכי נעם, 7.). — ואמר המשורר: כל מ ר כ ב יתפרד כל חמר ירקב, אלו גם ישוב ולגוף חדש י ר כ ב הידע ידע כי הוא שכבר היה (יל״ג, האמונה והדעת, שירי יל״ג א, 106). — ועי׳ מְרֻכָּב.

נפ׳, נִרְכַּב, — שרכבו עליו: כי הושאל לו יתעלה רוכב שמים לדמיון הזה המופלא, וזה כי הרוכב יותר מעולה מן הנ ר כ ב (ר״ש א״ת, מו״נ א ע). כלל הבהמות הנ ר כ ב ו ת נקראות מרכבה (סס סס). שהם (בעלי המדרש) זכרו שהנחש נ ר כ ב ושהוא היה כשעור גמל ושרוכבו הוא אשר השיא את חוה (סס ב ל). ומלת רכובו ידוע שהוא מן רכב, ולהיות בתבנית הפעול יודע שנרצה בו הנ ר כ ב (הוא, יקוו המים, 139). ועיר הוא קטן הבהמות הנ ר כ ב ו ת (אוהב משפט לאיוב, פג.). — ובהשאלה: שההרכבה הרוכבת בשכל אשר הוא נולד מכח הנשמה ואין בו נכל היא שפלה אצל הנ ר כ ב ואצל הרוכבת והנ ר כ ב ת, וזה תלוי על פי ציור המחשבת שהוא הפך כל נ ר כ ב ורוכבו (מנחם הקרלאי, אגרת לר׳ דוד, לקו״ק, נספח׳, 47).

— פעי, ביני מְרֻכָּב, מרוכב, — כמו מֻרְכָּב, עי׳ הִפְעִ׳: אל יתערבו מנחת קין והבל לעולם שמא ח״ו יתערבו בארג בגד שנא׳ לא תלבש שעטנז וגו׳ אפי׳ היא מ ר ו כ ב ת לא יעלה עליך (פדר״א כא). והאומ׳ כי השם חי בחיים וכו׳ משים הבורא מ ר ו כ ב (פי׳ יצירה לר״י ברצלוני, 79). שהמלאכים והנפש פשוטים ואינן מ ר ו כ ב י ן (סס סס). ו(כת) אחת אומרת כי הכל מ ר ו כ ב ומוכן (סס, 270).

— התפ׳, הִתְרַכֵּב [1], — שהרכיבו אותו, הֻרְכַּב, שנתן להיות מֻרכב: אתה מוצא צורות רבות מ ת ר כ ב ו ת (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ב 7, 68). לא יתחבר ולא י ת ר כ ב שם עם מלת טעם (ר״י א״ת, הקדמה א, 4). הפועל לא י ת ר כ ב עם הפועל מבלי שם שימצא עמו (סס סס). התחברות חלקי בית מאבנים ועצים מעצמם ויפסלו וי ת ר כ ב ו עד שיהיו בית (הוא, או״ד ח). ולא סר האדם נולד מאדם שקדמו מ ת ר כ ב ו ת בו צורות ומזגים ומדות מאביו ומאמו וקרוביו (הוא, כוזרי א א). אורג בגדי פסים מחשב במלאכתו והמשי נעשה לרצונו ומתגוון בגוונים העולים על לבו ומ ת ר כ ב ההרכבות אשר הוא חפץ (סס ד כה). לא יקרא הוה טבעי אלא הוא מלאכותי או מ ת ר כ ב או מקרי (סס סס). ויאמר אש ואויר ומים וארץ בציור ובמאמר, לא שהם היו כלל פשוטים חוץ לשכל וי ת ר כ ב מהם כל הווה (סס ה יד).

רַכָּב, ס״ז, כּנ׳ רַכָּבוֹ, — נהג הֶרֶכֶב במלחמה [2], Wagenlenker; cocher; driver: ואיש משך בקשת לתמו ויכה את מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין ויאמר לְרַכָּבוֹ הפוך ידיך והוציאני מן המחנה כי החליתי ותעלה המלחמה ביום ההוא והמלך היה

---

[1] [עפ״י הערב׳ תְּרַכַּב a).]

[2] [כנראה אין רַכָּב במשמ׳ רוכב הסוס במקרא, וגם במ״ב ט כוונת הנקוד, כי לקח רַכָּב את סוסו מן הרֶכֶב ורכב עליו.]

a) تركب

מעמד במרכבה נכח ארם (מ״א כב לד–לה; וכעין זה דהי״ב יח לג–לד). והצפה עמד על המגדל ביזרעאל וירא את שפעת יהוא בבאו וכו׳ ויאמר יהורם קח רַכָּב ושלח לקראתם ויאמר השלום וילך רכב הסוס לקראתו ויאמר כה אמר המלך השלום (מ״ב ט יז–יח). — ואמר הפיטן: דרך ארץ מקום שרכב מנהיג שם מושבים ופונים וכן מנהיג ומושך בעל כרחם נפנים (משה בר קלונימוס, אמץ גבורותיך, קרובה לאחרון פסח).

א. רֶכֶב, ש״ז, בהפסק רָכֶב, כנ׳ רִכְבִּי, רִכְבּוֹ, רִכְבָּהּ, מ״ר סמיכ׳ רִכְבֵי, – א) שם כולל למרכבות מלחמה [1], Kriegswagen; char (de guerre); chariot: ויאסר (פרעה) את רִכְבּוֹ ואת עמו לקח עמו ויקח שש מאות רֶכֶב בחור וכל רֶכֶב מצרים (שמות יד ו–ז). ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין ואת רִכְבּוֹ ואת המונו (שפט׳ ד ז). וברק רדף אחרי הָרֶכֶב ואחרי המחנה (שם שם טז). בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רִכְבּוֹ לבוא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו (שם ה כח). והמלך היה מעמד במרכבה נכח ארם וימת בערב ויצק דם המכה אל חיק הָרָכֶב (מ״א כב לה). וישטף את הָרֶכֶב על ברכת שמרון (שם שם לח). ויאמר יהורם אסר ויאסר רִכְבּוֹ ויצא יהורם מלך ישראל ואחזיהו מלך יהודה איש בְּרִכְבּוֹ (מ״ב ט כא). ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרעיו ויצא החצי מלבו ויכרע בְּרִכְבּוֹ (שם שם כד). וילך (יהוא) משם וימצא את יהונדב בן רכב וכו׳ ויעלהו אליו אל המרכבה ויאמר לכה אתי וראה בקנאתי לי״י וירכבו אתו בְּרִכְבּוֹ (שם י טו–טז). ביד עבדיך חרפת אדני ותאמר ברב רִכְבִּי אני עליתי מרום הרים (ישע׳ לז כד; וכעין זה מ״ב יט כג). מקול שעטת פרסות אביריו מרעש לְרִכְבּוֹ המון גלגליו (ירמ׳ מז ג). ונפצתי בך סוס ורכבו ונפצתי בך רֶכֶב ורכבו (שם נא כא). ובאו עליך הצן רֶכֶב וגלגל (יחזק׳ כג כד). מגן גבריהו מאדם אנשי חיל מתלעים באש פלדת הָרֶכֶב ביום הכינו בחוצות יתהוללו הָרֶכֶב ישתקשקון ברחבות (נחום ב ד–ה). הנני אליך נאם י״י צבאות והבערתי בעשן רִכְבָּהּ (שם שם יד). רֶכֶב [1] אלהים רבתים אלפי שנאן (תהל׳ סח יח). לססתי בְּרִכְבֵי פרעה דמיתיך רעיתי (שה״ש א ט). — ובצרופים סוס ורכב, רכב וסוסים וכדו׳: וירדפו מצרים אחריהם וישיגו אותם חנים על הים כל סוס רֶכֶב פרעה ופרשיו וחילו (שמות יד ט). ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו וּלְרִכְבּוֹ (דבר׳ יא ד). כי תצא למלחמה על איבך וראית סוס וָרֶכֶב עם רב ממך (שם כ א). ויצאו הם וכל מחניהם עמם עם רב כחול אשר על שפת הים לרב וסוס וָרֶכֶב רב מאד (יהוש׳ יא ד). ויצא מלך ישראל ויך את הסוס ואת הָרֶכֶב (מ״א כ כא). ואתה תמנה לך חיל כחיל הנפל מאותך וסוס כסוס וָרֶכֶב כְּרֶכֶב ונלחמה אותם במישור (שם שם כה). וישלח שמה סוסים וָרֶכֶב וחיל כבד וכו׳ וישכם משרת איש האלהים לקום ויצא והנה חיל סובב את העיר וסוס וָרֶכֶב וכו׳ ויפקח י״י את עיני הנער וירא והנה ההר מלא סוסים וְרֶכֶב אש סביבת אלישע (מ״ב ו יד–יז). המוציא רֶכֶב וסוס חיל ועזוז (ישע׳ מג יז). והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לי״י בסוסים וּבָרֶכֶב ובצבים ובפרדים ובכרכרות (שם סו כ). ובאו בשערי העיר הזאת מלכים ושרים ישבים על כסא דוד רכבים בָּרֶכֶב ובסוסים (ירמ׳ יז כה). עלו הסוסים והתהללו הָרֶכֶב ויצאו הגבורים (שם מו ט). ושבעתם על שלחני סוס וָרֶכֶב גבור וכל איש מלחמה (יחזק׳ לט כ). והכרתי רֶכֶב מאפרים וסוס מירושלם (זכר׳ ט י). אלה בָרֶכֶב ואלה בסוסים ואנחנו בשם י״י אלהינו נזכיר (תהל׳ כ ח). מגערתך אלהי יעקב נרדם וְרֶכֶב וסוס (שם עו ז). — ורכב ופרשים, פרש ורכב, סוס ורכב ופרשים: ויעל יוסף לקבר את אביו וכו׳ ויעל עמו גם רֶכֶב גם פרשים (בראש׳ נ ט). וירדפו מצרים ויבאו אחריהם כל סוס פרעה רִכְבּוֹ ופרשיו (שמות יד כג). ויאמר י״י אל משה נטה את ידך על הים וישבו המים על מצרים על רִכְבּוֹ ועל פרשיו (שם שם כו). וישבו המים ויכסו את הָרֶכֶב ואת הפרשים לכל חיל פרעה (שם שם כח). כי בא סוס פרעה בְּרִכְבּוֹ ובפרשיו בים (שם

---

[1]) [אין רֶכֶב בא במקרא אלא למרכבות מלחמה בלבד, וכן יש להבין רכב ופרשים גם בבראש׳ נ ט, בלווי צבאי היוצא עם יוסף.]

[1]) [אמנם לפי טורטשינר בספרו על ארון הקדש עמ׳ 6 וכו׳ הכונה: רַכַּב (או רָכַב) אלהים רִבֹּתַיִם בצורת הפעל רָכַב וכהמשך לענין פס׳ ב: יקום אלהים יפצו אויביו.]

יח יט). וירדפו מצרים אחרי אבותיכם בְּרֶכֶב ובפרשים ים סוף (יהוש' כד ו). ויעש לו (אדניה) רֶכֶב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו (מ"א א ה). ויאסף שלמה רֶכֶב ופרשים ויהי לו אלף וארבע מאות רֶכֶב ושנים עשר אלף פרשים (שם י כו). ועתה התערב נא את אדני את מלך אשור ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רכבים עליהם ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים ותבטח לך על מצרים לְרֶכֶב ולפרשים (מ"ב יח כג–כד; וכעין זה ישעי' לו ח–ט). ויבטחו על רֶכֶב כי רב ועל פרשים כי עצמו מאד (ישעי' לא א). הנני מביא אל צר נבוכדראצר מלך בבל מצפון מלך מלכים בסוס וּבְרֶכֶב ובפרשים וקהל ועם רב (יחזק' כו ז). משפעת סוסיו יכסך אבקם מקול פרש וגלגל וָרֶכֶב תרעשנה חומותיך (שם שם י). ובעת קץ יתנגח עמו מלך הנגב וישתער עליו מלך הצפון בְּרֶכֶב ובפרשים ובאניות רבות (דנ' יא מ). וישלח חנון ובני עמון אלף ככר כסף לשכר להם וכו' רֶכֶב ופרשים וישכרו להם שנים ושלשים אלף רכב (דהי"א יט ו–ז). — ורכב צמד פרשים, רכב חמור, רכב גמל: לך העמד המצפה אשר יראה יגיד וראה רֶכֶב צמד פרשים רֶכֶב חמור רֶכֶב גמל (ישע' כא ו–ז). — ורכב איש: והנה זה בא רֶכֶב איש צמד פרשים (שם שם ט). — ורכב אדם פרשים: ועילם נשא אשפת בְּרֶכֶב אדם פרשים (שם כב ו). — הרכב ובעלי הפרשים: נקרא נקריתי בהר הגלבע והנה שאול נשען על חניתו והנה הָרֶכֶב ובעלי הפרשים הדביקהו (ש"ב א ו). — ורכב ברזל: ויאמרו בני יוסף לא ימצא לנו ההר וְרֶכֶב ברזל בכל הכנעני הישב בארץ העמק וכו' ויאמר יהושע אל בית יוסף לאפרים ולמנשה לאמר עם רב אתה וכו' כי תוריש את הכנעני כי רֶכֶב ברזל לו כי חזק הוא (יהוש' יז יו–יח). ויהי יי' את יהודה וירש את ההר כי לא להוריש את ישבי העמק כי רֶכֶב ברזל להם (שופט' א יט). ויצעקו בני ישראל אל יי' כי תשע מאות רֶכֶב ברזל לו (ליבין) (שם ד ג). ויזעק סיסרא את כל רכבו תשע מאות רֶכֶב ברזל (שם שם יג). — ובחזון, רכב אש: ויהי המה הולכים הלוך ודבר והנה רֶכֶב אש וסוסי אש ויפרדו בין שניהם (מ"ב ב יא). ויפקח יי' את עיני הנער וירא והנה ההר מלא סוסים וָרֶכֶב אש סביבת אלישע (שם ו יז). — ורכב המשנה, כמו מרכבת המשנה: ויעבירהו עבדיו (את יאשיהו) מן המרכבה וירכיבהו על רֶכֶב המשנה אשר לו ויוליכהו ירושלם (דהי"ב לה כד).— וככנוי לנביא איש האלהים, רכב ישראל ופרשיו: ואלישע ראה והוא מצעק אבי אבי רֶכֶב ישראל ופרשיו (מ"ב ב יב). ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו וירד אליו יואש מלך ישראל ויבך על פניו ויאמר אבי אבי רֶכֶב ישראל ופרשיו (שם יג יד). — ושר הרכב, שרי הרכב, שר מחצית הרכב, קצין מפקד על הרכב: ויקשר עליו עבדו זמרי שר מחצית הָרֶכֶב (מ"א יו ט). ומלך ארם צוה את שרי הָרֶכֶב אשר לו שלשים ושנים לאמר לא תלחמו את קטן ואת גדול כי אם את מלך ישראל לבדו ויהי כראות שרי הָרֶכֶב את יהושפט וכו' ויסרו עליו להלחם ויזעק יהושפט ויהי כראות שרי הָרֶכֶב כי לא מלך ישראל הוא וישובו מאחריו (שם כב לא–לג; וכעין זה דהי"ב יח ל–לג). ויעבר יורם צעירה וכל הרכב עמו ויהי הוא קם לילה ויכה את אדום הסביב אליו ואת שרי הָרֶכֶב (מ"ב ח כא; וכעין זה דהי"ב כא ט). — וערי רכב, ערים שנשמרו שם המרכבות: ואת כל המסכנות אשר היו לשלמה ואת ערי הָרֶכֶב ואת ערי הפרשים (מ"א ט יט). ויאסף שלמה רכב ופרשים וכו' וינחם בערי הָרֶכֶב ועם המלך בירושלם (שם י כו; וכעין זה דהי"ב א יד, שם ט כה). — ואמר הפיטן: למען ציר עלה ונתעלה ב ר כ ב וסוסי אש (למען איתן, הושענות). — ואמר המשורר: טרם נטות אהלי יצען לנודי ועד לא אחנה ירתמו ר כ ב י נסיעתי (יהודה אבן גיאת, מבין עפאים, סעה"ם 124). — ובמליצה על הרַכֶּבֶת: ר כ ב אש המתגלגל על גפי מסלול ברזל (סד"ל, הליכות קדם, 10). הכלבים הנובחים לקראת ר כ ב אש (שם).

ב. **רֶכֶב,** ס"ז,—אחת משתי אבני הָרֵחַיִם, שהיא נקובה באמצע ומתגלגלת ודומה לאופן המרכבה [1], גלגל הריחים [2], (oberer) Mühlstein; meule

[1] [ע"פ תכונה זו, ולא כאבן רוכבת על חברתה נקרא כנראה חלק זה של הרחים, ואף אח"כ נולדה בתו"ם המלה שֶׁכֶב (עי' שם) שאיננה במקרא.]

[2] [גם בארמ' רכבא במשמ' זו.]

millstone (runner) ; (courante) : ותשלך אשה אחת פלח רֶכֶב על ראש אבימלך ותרץ את גלגלתו (שפטי' ט נג). מי הכה את אבימלך בן ירבשת הלוא אשה השליכה עליו פלח רֶכֶב מעל החומה וימת בתבץ (ש"ב יא כא). — ורחים ורכב [1] בכנוי לאשה: לא יחבל רחים ורֶכֶב כי נפש הוא חבל (דבר' כד ו). — ובתו"ש: החובל את הריחים עובר בלא תעשה וחיב משום שני כלים, שנאמר לא יחבול רחים ורכב, ולא רחים ורכב בלבד אמרו אלא כל דבר שעושין בו אוכל נפש שנאמר כי נפש הוא חובל (ב"מ ט יג). ומרחיקין את הריחים שלשה מן השכב שהן ארבעה מן הרכב (ב"ב ב א).

***רֶכֶב**, ש"ז, — נצר של אילן שמרכיבין אותו על אילן, Pfropfreis ; greffe ; graft, scion: ואין מרכיבין זיתים ברכב של תמרה מפני שאילן באילן (תוספת' כלאי' א י). — ובסהמ"א, אף במשמ' ענף שיצא מן הרכב, חלק האילן המרכב: היה מפסיק בינו ובין מצר חבירו רכב דקלים [2] (רמב"ם, שכנים יב יז).

רִכְבָּה, ש"נ, — שם הפעל מן רָכַב, כמו רְכִיבָה: דדן רכלתך בבגדי חפש לְרִכְבָּה (יחזק' כז כ). — ואמר המשורר: אחשב כאלו עלי כנפי נשרים אני נשא ורוח עצרה בי לרכבתי (יהודה הלוי, ציון עפאים סעה"ם 124).

רַכֶּבֶת [3], ש"נ, — א) מסע הקרונות שבמסלת הברזל, Eisenbahnzug ; train: וילמדו לרכב על גב הסוסים ויגיעו לבסוף עד רכבת הברק (Blitzzug) (ראובן ברייגין, תרגום פרדוכסים למ. נורדוי, 121). מנהיגי הרכבת לא חפצו מתחלה להרשות לי לשבת בעגלת הנודדים (הול, בין הנודדים, הלפה שנה א, 66). והרכבת הקטנה, בעלת ארבע עגלות ירדה אט אט מרומי הרי ירושלם (איזנשטדט, ברכבת, שם שם, 75,

1) [עי' רֵחַיִם, הערה.]

2) [ע"פ רכבא דדקלא בארמ' שבתו"ם.]

3) [רַכֶּבֶת train בא בהצבי שנה עשירית גליון ח יב. ובלוח אחיאסף ב, תרנ"ה, עמ' 299 מעיר ד. יודילוביץ למאמרו „ברכבת מיפו ירושלימה“: כבר השתמשו סופרים אחדים בהצבי בשם זה.]

סופטז). (הבורים) משחיתים את מסלות הברזל, שורפים את הרכבות המלאות צידה (עולם קטן 180, חדשות). — ב) מסלת ברזל, Eisenbahn ; chemin de fer ; railway, נוהג בדבור ובספרות, ובן נכון.

רְכוּב, עי' רָכַב.

רָכוּב [1], ש"ז, כנ' רְכוּבוֹ, — מֶרְכָּב, מֶרְכָּבָה, כלי רכיבה, Fahrzeug ; voiture ; vehicle: המקרה במים עליותיו השם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח (תהל' קד ג). — ואמר הפיטן: באמצו ערבות לרכובו הייתי רכובו (ר"א קליר, יי קנני, קרוב' א' שבועות). דודי סלסולו ברבי רכבות, ראשו עטור רכובו בערבות (משלם בר קלונימוס, גן נעול, יוצ' ב' פסח). — *ובמשמ' קורות שמתחת לקרשים: שכל הקורות הסובלות הקרשים או כיוצא בקרשים קרא רכוב להיות הקרשים כרוכבים עליהם (ר"ש א"ח, יקוו המים, 141).

***רִכּוּב**, ש"ז, — הרכבת דבר אחד משנים או יותר: הרכוב והחבור והצורה (פי' יצירה לרסע"ג). והערבות הוא רכוב מבין המתיקות והמרירות (פי' יצירה המיוחס לר' יעקב בן נסים, כ"י, לפי קלצקין). והאומר כי השם חי בחיים היא מקצתו או יוצאת ממנו מביא הב"ה לידי הרכוב ומחליף עליו החילוף וכופר בפרנות גדול (ר"י ברצלוני, פי' יצירה, 79). — ובלשון הקראים בפרט הרכבת איש ואשה לגוף ונפש אחידים: זה הקשה על הקשה ורכוב על רכוב (ישועה בן יהודה הקראי, ספר הישר, העריות, 73). ואופן הרכוב שאמרו זהו שאם נשא אשה נהיה הוא והיא נפש אחת וכו' (אהרן הקראי, גן עדן, עריות ג, קל.).

***רְכוּבָּה**, רְכוּבָא, ש"נ, — כמו ארכובה, ערקום, בֶּרֶךְ בבעל חיים, פרק החבור בין השוק ועצם הירך, Knie ; genou ; knee: נוחרין היו

1) [אמנם ספק הוא, אם צדקה המסרת בחלקת האותיות שבכתיב הקדום, החסר: השם עבמרכבו, שאפשר לחלקן גם: השם עָב מֶרְכָּבוֹ, כלשון הכתוב (ישע' יט א): הנה יי' רֹכֵב על עב קל, במ"י.]

2) [עי' בהערה עמ' 5688. וכן בא רכובא בש"ז, מ"ר רכובין בתרג' של בֶּרֶךְ, ברכים בתרגומי המקרא הארמיים.]

עדרות באיסטרטית של מלך והיו עולי רגלים מפקיעין בדם עד רכובותיהם[1] (תוספת' עדי' ג ג). מאי בית הפרסות וכו' רכובה הנסכרת עם הראש (ר' חנינא, חול' קכב:), ועי' ארכובה. — ומ"כ רכובי החיות: רגלי החיות כנגד כולם, קרסולי החיות כנגד כולן וכו' רכובי החיות כנגד כולן (חגי' יג.). — ובמשמ' בעיטה בארכובה: לבעיטה אחת, לרכובה שלש, לסקלונקית חמש עשרה (רב קרני, ירוש' ב"ק ח ח). — ב) בהשאלה, כל דבר כפוף בצורת ארכובה: פפתיח של רכובה[2] שנשבר מתוך רכובתו ר' מאיר מטמא (תוספת' כלים ב"מ ד טו). — וסילון של רכובא, צנור כפוף בעל ברך[3] כמין גַּשְׁתָּה: מטהרין את המקואות העליון מן התחתון והרחוק מן הקרוב, כיצד וכו' מביא סילון של רכובא מכאן וסילון של רכובא מכאן וסילון אחד באמצע ומשיק ויורד וטובל (שם מקו' ה ה). — ובסהמ"א: עצם התחתון שבבהמה המחובר לפרסת הרגל אינו קרוי רכובה אלא עצמות קטנות יש בין עצם התחתון לאמצעי והן נקראין רכובה (שו"ת הרא"ש כ יז).

*רִכּוּז, ש"ז, — מעשה הרִכֵּז, המאסף והמאחד דברים במרכז אחד, Konzentration; concentration, נוהג בספרות ובדבור, גם בצרופים, כגון רכוז נפשי, רכוז המחשבה, מחנה רכוז וכדו'.

א. *רִכּוּךְ, — מלה מספקה: בשעה שתבע משה צרכיהן של ישראל אמר לו הקב"ה וכו' כמה פניקות התקנת לתינוקות, כמה ריכוכין[4] התקנת למעוברת (מד"ר שמות ג). כמה מיני מזונות התקנת להם לחיות שבהן, כמה מיני רכוכין התקנת למעוברת, כמה קליות ואגוזין התקנת לתינוקות

[1] [בדפוסים: משקעין את ארכובותיהן.]

[2] [כך צ"ל ולא רוכבה כבהוצ' צוק"מ; ובמשנה (כלים יד ח): ארכובה.]

[3] [ולא כפרושי מפרשים: יחור של תאנים.]

[4] [בהוצ' ויניציאה משנת ש"ה כתוב ריכובין, ובתנחומא הנדפס ואף אצל בובר בפס' זה: כמה מיני ריקוחין, ובובר בהערתו שם מביא אף נוסחת כ"י רח"ם: כמה מחוזין התקנת למעברת. ובילק' שה"ש תתקפב: כמה דקדוקים. אך בנראה העקר רִכּוּכִין, מיני דיפות מרֻכבות בשמן.]

(רבי נהוראי, שם שם ג; וכעין זה ר' יהודה בר ר' סימון, שם שה"ש, הגידה לי).

ב. *רִכּוּךְ, ש"ז, — מעשה המרכך דבר, העושה שיהיה הדבר רך: מי שהיתה לו מכה וכו' נותן בה דברים רכין כגון צמר גפן או סרק של פשתן בריכוך השמן (רה"ג, מקו' ט ז, הפסטין, 122). כיסי, כשות שאינה מתוקנת והיא צריכה ריכוך (רב האי, רי"ף ב"מ כד:). והי"ה לחלוק ומכנסים וכל בגדי פשתן דריכוכן זהו ליבונן (שבלי הלקט, שבת קט). הנגדיים המושגין במשוש בגופים המורכבין הן הרבה כגון החום והרטיבות והקור והיובש והקושי והריכוך (מדרש החכמה לר' יהודה בן שלמה הכהן ן' מתקה, כ"י, לפי קלנקין). — ובמשמ' רכוך הלב ושדולו: וזהו פיר' שדאבא ריכוך כאשר שנינו משדכין על התינוקות ליארס וכו' וכן כל שידוך כמו ריכוך וכת' עוד ותשקט הארץ מ' שנה ומתרג' ושידוכי ארעא (שו"ת הגאו' מן הגני', גינצבורג, 42).

*רִכּוּן, מלה מספקה[1]: נטעו לפני ראש השנה [של] שביעית, עשה ביצים לפני שביעית וריכנו בשביעית, [ו]עקרו במוצאי שביעית, אין תימר ריכון[2] בעיקור כולו לעניים, אין תימר אין ריכון בעיקור אין כולו לעניים (ר' יוסה, ירוש' שביע' ה ג).

רָכוּם, עי' רָכַם.

רְכוּשׁ[3], רְכֻשׁ, ש"ז, רְכוּשָׁהּ, רְכֻשׁוֹ, רְכוּשֵׁנוּ, רְכֻשָׁם, רְכוּשָׁם, — נכסים וקנינים, Habe, Besitz; biens, possession; belongings, property: — א) רְכוּשׁ שרכש אדם או שלקח כשלל מן האויב: ויקח

[1] [לא הקריאה המדויקת של מלה זו (עי' בהערה הבאה) ולא הוראתה ברורות הן, ועי' ב. רָכַן, הערות.]

[2] [נ"א דִּכּוּן, דיכון.]

[3] [גם באשור' בא רְכוּשׁ במשמ' קנין, ובפרט במו מקנה (של גמלים), כדעת האופט (Hebraica 3, עמ' 100) כמלה שאולה מכנענית; אך אפשר שעקר הוראת המלה היא לשון קשירה (מן רכס, ובאשורי גם רַכָשׁ במשמ' זו), הבהמות הקשורות ברגליהן, ומכאן גם רֶכֶשׁ במשמ' סוסים, ועי' רגל, רכל, רכש, הערות.]

אברם את שרי אשתו וכו' ואת כל רכושם אשר רכשו ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשי' יב ה). כי היה רכושם רב (שם יג ו, לו ז). ויקחו את כל רכש סדם ועמרה ואת כל אכלם וילכו ויקחו את לוט ואת רכשו בן אחי אברם וילכו (שם יד יא–יב). וישב את כל הרכש וגם את לוט אחיו ורכשו השיב וגם את הנשים ואת העם (שם שם יו). תן לי הנפש והרכש קח לך (שם שם כא). ואחרי כן יצאו ברכש גדול (שם יט יד). ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם וכו' ואת כל הרכוש (במדי' יו לב). ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכשם ולכל חיתם (שם לה ג). ינשאוהו אנשי מקומו בכסף ובזהב וברכוש ובבהמה (עזר' א ד). לבקש ממנו דרך ישרה לנו ולטפנו ולכל רכושנו (שם ח כא). וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים וכו' יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה (שם י ח). בזה ושלל ורכוש להם יבזור (דני' יא כד). — ב) רכוש המלך: ומנת המלך מן רכושו לעלות וכו' (דהי"ב לא ג). וירם יאשיהו לבני העם צאן כבשים ובני עזים הכל לפסחים וכו' אלה מרכוש המלך (שם לה ז). — ושרי הרכוש: כל אלה שרי הרכוש אשר למלך דויד (דהי"א כז לא). ויקהל דויד את כל שרי ישראל וכו' ושרי כל רכוש ומקנה למלך ולבניו (שם כח א). — ורכוש צבא המלחמה: ולקץ העתים שנים יבוא בוא בחיל גדול וברכוש רב (דני' יא יג). — *ובמ"כ: וישב שם המה ובניהם ונשיהם ורכושיהם כי כבד עליהם הרעב (ספר הסמוכים, הוצ' מילר). ותוכן ומדה ותקון אחר לא יעשה בקניינים וברכושים בלי לתעות ולהתעות (יהודה הדסי, קטע מאשכל הכפר, JQR VIII, עמ' 433). התנחל נכסים התוריש רכושים התאכל פירותיו בלא יגיע כפיך (שלמה אולייויו, אגרת אילת אהבים, לא:). — ואמר המשורר: אני זר מקהת וכו' ונכרי ממררי אם יהי לי רכוש וזמן יהי שליט ברעים (ר"ש הנגיד, דצריך במוך לבות, הברמן ב, 54). צורר ענה ברחשו ונתפאר ברוב רכושו (ראב"ע, אספרה בעד, אגר 231).

***רַכּוּת,** ש"נ, — תכונת הדבר הרך, רֹךְ, רכות לשון, רכות לב וכדו': שמחמת חולשתו של זה ורכותו נחבל (רש"י, ב"ק לג., ד"ה ממקור). מן האיכיות הראשונות התחייבו החלקות והרכו והקושי והרכות והספוגיות והפכו (ר"ש א"ת, מו"נ ב כא). מכלל כוונות התורה הרכות[1]) ושיהיה אדם נשמע לחבריו ושלא יהיה קשה בלתי נשמע לחבריו (שם ג לג). ונטיה אל הימין ורכות הלבב רע ונטיה אל השמאל ונהנה מגיעו טוב (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, וילא, כח:). אבל אתה מעביר וכו' לשבים מהמלחמה בשביל רכות הלב או בשביל חנוך בית וכרם (חנוך, מלוה תקפא). יש להם רכות לשון ומדברים בנחת עם הבריות ובלבם ישימו ארבם (ר' זרחיה מברצלונה, פרוש משלי ו, הסהר ב, 213). וימצא איש בתכלית רכות הלבב עד שיחמול על הריגת עכבר או נמלה (ר"י אלבו, עקרים א כה). העין לא תשיג מתיקות הדבש ותשיגנו הלשון, ואי אפשר וכו' שיאמר שהלשון מפני רכותה ורבוי עצבי הרגשו השיגה זה (אמו"ר לראב"ד א ו, 31). בריחתו (של דוד מפני אבשלום) היתה לשלמות טבעו ולא לרכות לבבו (ר"י אברבנאל, ש"ב יט). ומה תדמה וכו' להלביש רכות בשרך שריון קשקשים נגד חזיו כידודו שביבם (הקדמת ככד המחבר, תורת אמת מסון, א:).

***רכז**[2]), ממנו *מרכז, *מרכזי, *רכוז, *רכז.

***רָכַז,** קל לא נמצא.

— פעי, *רִכֵּז, — אסף למרכז אחד, כוון יחד, konzentrieren; concentrer; to concentrate: אבל יודע מר ברשדסקי גם לצמצם את החמר לרכז את מחשבתו ולתת לנו תמונות בודדות ושלמות קצרות ובהירות (שיחה ספרותית, המליץ כ"ט אייר תר"ם). — בינ' מְרַכֵּז, איש המאחד והמכוין פעלה מן הפעלות כאלו ממרכז אחד, נוהג בספרות ובדבור.

---

1) [כצ"ל וכן בדפוס ראשון, ובמקור הערבי: אללין. וברב הדפוס' בשבוש: תרבות. ועי' בהקד' אבן שמואל להוצ' מו"נ שלו עמ' קז.]

2) [שרש ופעל שנגזרו בעבר' (ובדרכים אחרות בערב') מן השם מרכז, שהוא עצמו שאול (עי' הערת המחבר בעמ' 3336) מן הערב' מרכז a) במשמ' זו. אך גם המלה הערב' שאולה היא דרך לשונות אחרות מן האשור' מרכס, מקום רכיסה וקשירה וכדו'.]

---

a) مركز

— פע', ״רִכֵּז, ציו׳ מְרַכֵּז, שֶׁרִכְּזוּ אותו, נוהג בספרות ובדבור.

— התפ', ״הִתְרַכֵּז, — כִּוֵּן את עצמו, את מחשבתו, למרכז אחד, sich konzentrieren; se concentrer; to concentrate, נוהג בספרות ובדבור, וממנו גם ש״פ הִתְרַכְּזוּת.

״רְכִיבָה, ש״נ, — מעשה הרוכב על סוס, בעגלה, בספינה: ואם היתה לו בהמה רכיב לה רכיבה יפה מרגילה בשבת שרכיבה[1] מיני עונג ורגילה מיני עינוי (הלכות קצובות לרב יהודאי גאון LFDWDJ, 8, Bericht, עמ׳ 10). דסתם חמור לרכיבה עומד ולא למשוי, ומש״ה לא מכר הני (שק ודיסקיא וכומני) דלאו כלי רכיבה הן וכו׳ אבל אוכף ומרדעת וכו׳ דלרכיבה עומד, דברי הכל אפילו רבנן מודי דמכורין (רגמ״ה, ב״ב עח). דלא לרכיבת אדם עומדין ולא כליו ממש גינהו (הוא, שם שם). אלא דרכיבת אשה ששתי שוקיה מצד אחד לא חשוב רכיבה אלא משוי (הוא, שם שם). שאין הסוס עומד אלא לרכיבת אדם (רמב״ם, שבת כ ז). רכיבת הספינה[2] בשבת אין ספק שהיא אסורה (אהרן הקראי, גן עדן, שבת יד, לג.).

רָכִיךְ, עי׳ רָכִיךְ.

״רַכִּיכוּת[3], ש״נ, — כמו רֹךְ, רכות, תכונת הדבר הרך: אין מעצור לה׳ שלא לתת רכיכות באבן כמו בבר וכסת (לקח טוב, ברא׳ כח יא). שהיה מתמוגג ונכפף מתוך רכיכותו[4] (המיוחס לרס״ג, דהי״ב ט י). ולפי שמצאו בו שפלות ורכיכות לבב התאמצו עליו (שם יג ז). דחשיבי ליה כבשר משום דאזלי בתר גישתא וכו׳ ולא משום רכיכות, דלא רכיך כולי האי (תוס׳ שבת קז, ד״ה אמר שמואל).

רָכִיל[5], תה״פ, — הלך רָכִיל, הוציא דבה רעה, ספר רעות, verleumden; diffamer; to slander: לא תלך רכיל בעמיך לא תעמד על דם רעך (ויקר׳ יט יז). כלם סרי סוררים הולכי רָכִיל נחשת וברזל (ירמ׳ ו כח). כי כל אח עקוב יעקב וכל רע רָכִיל יהלך (שם ט ג). הולך רָכִיל מגלה סוד (משלי יא יג). — ובצרוף עם שם עצם, אנשי רָכִיל: אנשי רָכִיל היו בך למען שפך דם (יחזק׳ כב ט). —ובסהמ״א, גם במשמ׳ סַפָּר טובות: ושם נקרה איש זקן ומשכיל ומראה עיניו על שכל רעיוניו הולך רכיל (ר״י חריזי, תחכ׳ כה, 228). ויגש אלי בחור משכיל וטוב זכרו עליו הולך רכיל (שם לו, 298). — ואמר המשורר: ריח אבק רוכל והרוח כמו רכיל בסודיהם אשר כמסו (רמב״ע, ענקים, ברודי, קנז). וטוב ריחה כרכיל בה לגלות סוד (הוא, הענק ד, שם, שמט). —״ומ״כ: ראשה ומחזיק יד לרשיה, רֹכלה ומחץ ראש רכיליה (ר״ש הנגיד, הנה יחידתי, הברמן ג, 10). ותימורות אבקת רכלים יעידון בו כרכילים (ר״י הלוי, יכונן מכוני, זמורה ג, 74). והזכוכית הוא מן הרכילים (רש״ע פלקירא, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, ענ). שמנהג הרכילים לאכל בבית מקבל הרכילות (ר״א בדרשי, חותם תכנית, רכילות). ומי שיאמין אל הרכילים מסביב לא ישאר לו אוהב חביב, ולא יעזוב אוהבו האיש המשכיל בעבור רכילות איש רכיל (עמנו׳, מחב׳ יט, הברמן, 530).

״רְכִילוּת, ש״נ, — מעשה ההולך רכיל: לא תלך רכיל בעמך, זו רכילות לשון הרע (ר׳ ישמעאל, ירוש׳ פאה א א). — ובסהמ״א: אם עושה רכילות בין שני אנשים, אותן שני אנשים אחד מכיר בחברו שנעשה רכילות בין שניהם אף על פי שלא שמע הרכילות ביניהן (ערוך ערך רגל). שלא מצינו רכילות שאין כתוב בלשון הליכה (רש״י, ויקר׳ יט טז). דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן (שם שם). לא רגל על לשונו וכו׳ ענינו המלשינות והרכילות (ר״י א״ת, פה״ם לריב״ג, רגל). והריגת הנקיים בין בפגיעה בין בהליכת רבילות (הוא, הו״ה, התשובה ט). שער לשון הרע והרכילות (הוא, מבחר הפנינים לרשב״ג, 77). ואין היזק מזיק לנקלה ולנכבד כמו הממהר להאמין ברכילות (ר״י חריזי, מוסרי הפילוסופים ג א). ותולדות הכזב הרכילות, והרכילות

---

1) [נדפס: רכובה.]
2) [עפ״י הערבי, ועי׳ רָכַב, הערה.]
3) [עפ״י הארמ׳ רכיכותא מן רְכִיךְ, רַךְ.]
4) [בדפוס׳ אחרים: רכיכתו.]
5) [עי׳ רכל, הערה.]

תוליד השנאה (סוד הסודות, הול׳ גסטר, פ׳ לו). יתהללו קצתם בשקריהם ובתרמותם וקצתם בשגעונותם וקצתם ברכילותם (ר״י זבארה, שעשועים יג, דודזון, 142).

רכך [1]), ממנו מֹרֶךְ, רַךְ, רֹךְ, °רִכּוּךְ, °רַכּוּת, °רַכִּיכוּת, רְכַכְךָ, °רַכְרוּכִי, °רַכְרַךְ. ועי׳ רָכָב.

רָכַךְ, פ״ע, רַךְ, רַכּוּ, יֵרַךְ, — היה רַךְ ועדין וחלש, רַךְ לב האדם, היה חלש מפחד: אל יֵרַךְ לבבכם אל תיראו ואל תערצו מפניהם (דבר׳ כ ג). יען רַךְ לבבך ותכנע מפני יי׳ (מ״ב כב יט). השמר והשקט אל תירא ולבבך אל יֵרַךְ משני זנבות האודים העשנים האלה (ישע׳ ז ד). ופן יֵרַךְ לבבכם ותיראו בשמועה הנשמעת בארץ (ירמ׳ נא מו). — וְרַכּוּ דברי האדם, היו חלקים ועדינים: חלקו מחמאת פיו וקרב לבו רַכּוּ דבריו משמן והמה פתחות (תהל׳ נה כב). ועי׳ רֹךְ. — ואמר המשורר: לא רך גאון לבי ולא נכנעתי (משלם דאפיארה, הוא הזמן, ידיעות מכון שוקן ז, פא). — °וְרַכּוּ פניו, היה בישן וצנוע, בנגוד אל הֵעַז פנים: כל מי שרכו [2]) פניו תמעט חכמתו (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג, שער א).

— פע׳, רִכְּכָה, — רִכַּךְ הדבר, רִכְּכוּ אותו, שמו עליו שמן רך [3]): פצע וחבורה ומכה טריה לא זרו ולא חבשו ולא רֻכְּכָה בשמן (ישע׳ א ו). —*ואדם מְרֻכָּךְ, כמו רַךְ, חלש ועדין: כוואו על ציפרנו וכו׳ הרי זה נותן לו דמי צערו, אבל אם היה מרוכך מעודן ומפונק כל שכן שכפול בו צערו (מכי׳ משפ׳ דנזיקין ח).

— הִפע׳, הֵרַךְ, — הֵרַךְ את לבו, החליש אותו, גרם שיפחד: ואל הֵרַךְ לבי ושדי הבהילני (איוב׳ כג טז). — ואמר המשורר: ניב רך אשר יורק עלי לב קשה הלב הרבה כחמאה יחליק לו וירך (ר״ש הנגיד, בן

1) [גם בארמ׳ ובסור׳ רַךְ וכדו׳, בערב׳ רَكَّ a). היה דק ועדין. ביתר הלשונות השמיות אין עדות לשרש זה, ואולי הוא אך מבטא אחר של רקק, עי׳ שם.]

2) [כך צ״ל, עי׳ הערת נח בראון, הארץ כ״ו אייר. תש״ז. בנדפס: רכו, ושבוש הוא.]

3) [אין המשמ׳ במקרא ממש כבלשון המאחרת, עשו שהמכה תהא רכה, אלא: שמו שמן משחה רך, חלק ודשן, על המכה.]

a) رك

משלי, ון, רטו; אברמסון, 250). —°ואת הדבור והקול: ובעת אשר יסור חרונו לאט הליץ עליו והרך לו דברך לרצותו [1]) (שם, ריז; 256). רצה אשר כעם ואל תרגן עמו והרך קול לשכור ירב (שם, רמג; 311). — °וְהֵרַךְ על פלוני, נהג בו ברַכּוּת, ואמר המשורר: אלך אני עמו כאיל בברית אך הוא עלי ירך [2]) והוא צולע (אלעזר הבבלי, דיואן רסג).

— פעי׳, °רִכֵּךְ, — עשה שיהיה הדבר רַךְ, erweichen, lindern; amollir, adoucir; to soften, ease: שאין מרככין אלא במקום המכה (רש״י, ישע׳ א ו). שהכבישה מרקבתן (את העלים) ומרככתן ואינן ראוין שוב לאחוז בהן (תוס׳, ברכ׳ כ., ד״ה האשה). מתוך שנשמע (קול בכיו) בהדיא מרכך לבו של אדם השומע קולו לבכות עמו (תוס׳, סנה׳ קד:, ד״ה בוכה כנגדו) (מים חמים) מרככין את הידים (תוס׳, חול׳ קה ד״ה מפעפעין). החבלין מרככין אותה (תוס׳, שם קיא., ד״ה מתובלת). הסמים המרככים הם אשר יכונו בהם הרופאים התכת הקושי אשר יתחדש בגוף מן המורסות הנושנות (פרוש אבן רשד על פרקי אבן סינא). — ואמר המשורר: לנחם לב שפלים ואמלים ומכותם לרכך בשמנים (רשב״ג, ענק הוד, ב״ר א, 100).

—הִתפ׳, °הִתְרַכֵּךְ, נעשה רך: בגדים כשפושטן מקפלין מפני שמתרככין מכיבוסם ומתקמט כשאינן מקופלים (רש״י, שבת קיג., ד״ה מקפלים). כתונת של פשתן שנתכבסה והרי היא קשה ומשפשפה בין שתי ידיו והיא מתרככה (תוס׳, שם קמ., ד״ה לכסכוסי). גולגלתו מתרככת ונוחה ליקרע בסכין (תוס׳, כתוב׳ פז:, ד״ה עד דרפיא). נתרככה הארץ מתחתיו (תוס׳, סנה׳ לה., ד״ה מכא). כשהיה פרעה מתרכך היו המצרים מתקשים, וכשהיו המצרים מתרככין היה פרעה מתקשה, כשהיו אלו ואלו מתרככין היה הקב״ה מחזק את לבם (מדה״ג, שמות י א, הופמן, 77). ונותנים אותם (את התמרים) בסל ומתרככים שם (שו״ע חו״מ שלז ד). — ואמר המשורר: ויהמה לבי לקולו אשאפה גם נכספה נפשי ומתרככת (דוד בן סעדיה, מי נסקני, שירי תימן, 73).

1) [כצ״ל.]

2) [בחדוד עפ״י בראש׳ לב לב, עי׳ לשוננו יא, 81.]

רכל [1]), ממנו מַרְכֹּלֶת, רָכִיל, *רְכִילוּת, רֹכֵל, *רָכַל, *רֵכֶל, רְכֻלָּה, א.*רֹכְלוּת, ב.*רֹכְלוּת, *רֹכֶלֶת.

רֹכֵל, רוֹכֵל, ש״ז, מ״ר רֹכְלִים, סמי׳ רֹכְלֵי, ככי רֹכְלַיִךְ, רֹכְלָיִךְ, — סוחר נודד, Krämer, Kaufmann ; (petit) marchand ; tradesman, merchant : ויהי משקל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת שש מאות ששים ושש ככר זהב לבד מאנשי התרים ומסחר הָרֹכְלִים וכל מלכי הערב ופחות הארץ (מ״א י יח). את ראש יניקותיו קטף ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רֹכְלִים שמו (יחזקי יז ד). יון תובל ומשך המה רֹכְלָיִךְ בנפש אדם וכלי נחשת נתנו מערבך וכו׳ בני דדן רֹכְלַיִךְ איים רבים סחרת ידך וכו׳ יהודה וארץ ישראל המה רֹכְלָיִךְ וכו׳ רֹכְלֵי שבא ורעמה המה רֹכְלָיִךְ וכו׳ חרן וכנה ועדן רֹכְלֵי שבא וכו׳ המה רֹכְלַיִךְ במכללים (שם כז יג–כד). הרבית רֹכְלַיִךְ מכוכבי השמים (נחו׳ ג יו). מקטרת מר ולבונה מכל אבקת רוֹכֵל (שה״ש ג ו). אחרי החזיק מלכיה בן הצרפי עד בית הנתינים וְהָרֹכְלִים וכו׳ ובין עלית הפנה לשער הצאן החזיקו הצרפים וְהָרֹכְלִים (נחמי׳ ג לא–לב). וילינו הָרֹכְלִים ומכרי כל ממכר מחוץ לירושלם (שם יג כ). — ואמר בן סירא: לא כל איש להביא אל בית ומה רבו פצעי ר ו כ ל (ב״ס גני׳ יא כט). — ובתו״ס: המעלה פירות מן הגליל ליהודה וכו׳ אוכל מהם עד שהוא מגיע למקום שהוא הולך וכו׳ ו ה ר ו כ ל י ן המחזירין בעירות אוכלים עד שמגיעים למקום הלינה (מעשר׳ ב ג). המוציא קפת ה ר ו כ ל י ן אף על פי שיש בה מינין הרבה אינו חיב אלא חטאת אחת (שבת ט ז). משפך של בעלי בתים טהור ושל ר ו כ ל י ן טמא (כלים ב ד). כל שעיסקן עם הנשים לא יתייחדו עם הנשים, כגון הסדרין והסרוקת וכו׳ ו ה ר ו כ ל י ן והנקורות והחיטין (תוספת׳ קדוש׳ ה יד). לא תלך רכיל וכו׳ שלא תהא כ ר ו כ ל הזה מטעין דבריו של זה לזה ודבריו של זה לזה (ר׳ נחמיה, ירוש׳ פאה א א; וכעין זה ספרא קדוש׳ מ). עזרא תקן להם לישראל שיהו ר ו כ ל י ן מחזירין בעיירות כדי שיהו תכשיטין מצויין לבנות ישראל (ב״ב כב.). כי שמעה בשדה מואב, שמעה מהרוכלין המחזירין בעיירות (מד״ר רות ב). מעשה ב ר ו כ ל אחד שהיה מסבב בעיירות והיה מכריז ואומר מי מבקש סם חיים (תנחו׳ בובר מצורע ה). — ובספה״א: מה ר ו כ ל זה יש אתו מאה מיני בשמים (סדר אליהו רבה יח). ויש בארצנו מוצא לכסף וכו׳ אשר יבואו סוחרים מאפסי הארץ ו ר ו כ ל י ם מכל המדינות (מכתב ר׳ חסדאי אבן שפרוט למלך הכוזרים). ל ר ו כ ל שנטל קופתו והפשילה אחריו אמרו לו שמן טוב עליך אמר להן הין, אפרסמון יש עליך אמר להן הין (מדה״ג שמות יט יד, הופמן, 208). רב שמואל הלוי הנגיד וכו׳ והיה ר ו כ ל מפרנס את עצמו בצער (ספר הקבלה להראב״ד). הוא משה בן ימין וכו ה ר ו כ ל הנוכל השרץ השורץ (שלמה בונפיד, הפולמוס בנכבדי סרקוסה, קבץ על יד י״ד, כה). ה ר ו כ ל מעתיק יקנה מזה וימכור לזה והרכיל יגלה לזה מה ששמע מזה (ראב״ע, ויקר׳ יט טז). ועי׳ רֹכֶלֶת.

רָכַל [1]), פ״ע, — סחר בסחורה, ואמר המשורר:
תבוא בערך סחרי רקמה ובוץ עם רכלים מן השבו ר כ ל ו (משלם בן שלמה דאפיארה, לפיס, ברודי, ידיעות מכון שוקן ד, לו). — ובמשמ׳ נדד והלך, ואמר המשורר: אם קט ישקוט מתת רוחו ריח בו אל כל אף ר ו כ ל (רמב״ע, הענק ג, ברודי, שמב). מפאתי היכל אש הסנה ר כ ל על הכלי (ר״י הלוי, מפתחי היכל, שירי תימן, 80). — ובמשמ׳ הלך רכיל או רִגֵּל: נכנס (ישעיה) בבית שני ומצא שם שני בני אדם תלויים בלשונם ואמר להקב״ה, גלי רזיא, גלי לי רזא דנא, א״ל אלו בני אדם ש ר כ ל ו ולכך דנו אותם בכך (גן עדן וגיהנם, ביהמ״ד ילינק ה, 51). מהם מי שפרש אותו (שה״ש) ע״ד עיון הפילוסיפים וכו׳ והגדיל גוף הספר במאמריו ונכרים באו שעריו עד

1) [מכטא אחר, וכנראה מקורי יותר, מן רגל (עי׳ שם); אף בארמ׳ ובסור׳ רוֹכלא, רכלא במשמ׳ רֵכל, רכילותא מלשינות, ובכתבות דרום-ערביות רכל, סחר בסחורות. משמ׳ השרש, כמו זו של רגל, מתבארת מהוראתו העקרית (עי׳ רגל הערות) שהיא: קשר את רגלי הבהמה, בדרך זו, שנחשדו רועי הצאן הנודדים, מקשרי רגלי הצאן, המרַגלים, כאלו באו לראות את ערות הארץ. וכן נקראו בשם כזה, רֹכְלִים, לא רק נודדים אלו כסוחרי בהמה בלבד, אלא כל הסוחרים שהביאו אתם (על יד הבהמות ועל גביהן) גם סחורת אחרת.]

1) [פעל שנגזר מן רֹכֵל.]

אשר הקורא בו בלשונו רכל נלאיתי כלכל לא אוכל (ר' יצחק ב"ר שלמה בהקד' פרושו לספ"ם, קע"י, מטמוני מסתרים, 31). — ובמשמ' רֶגֶל: וכן רוכל הסוחר ומרגל אחר כל סחורה (רש"י, ויקר' יט יו). — וביני פעו' רָכוּל, מבֻשׂם באבקת רוכל: ונשמתו תהי במור רכולה (אגרות ר' שמואל בן עלי ובני דורו, הרכין א ג 41). — ואמר המשורר: חסלת ערוגת התפלה מקוטרת מור ורכולה, הממולאה בתאר השבלים הטובות העולות בגבולה (שבלי הלקט, 42). תמה הערוגה השניה בהלכות שבת מנויה וכו' רכולת בשמי הראשה הלכות שביעים וששה (שם, 104).

— פעו', *רִכֵּל, — רִכְּלָה האשה מאבקת רוכל, התבשמה, ואמר הפיטן: רבת בנים הנקראת שכולה חופתה חופף באהבה כלולה, זא אשר מאבקת רוכל רוכלה קשוב תקשיב קול חתן וקול כלה (אלעזר, אם הבנים, ברכות מעין שלש ומעין ארבע, הברמן, ידיעות מכון שוקן ה, פז). — ובקבול וביני' מְרֻכֶּלֶת, כמו רכולה באבקת רוכל, ואמר הפיטן: ככלה מקושרת וכו' יושבת במרכבת מכורבלת ומרוכלת (ינאי, מה יפו, קרוב' פסח, זולאי, רעט).

— הפע', *הִרְכִּיל, — הלך רכיל והלשין: כל רציחה שבאה על ידי אדם וכו' בדבור ובמלול בהלשין ובהרכיל (נסי בן נח הקראי, פי' י' הדברות, לקו"ק, נספח', 5). מרבואי הפה, נבוחי הפה, כגון שהרכיל (רש"י, מנח' סג.). ולא כמורדים יצאו כי אם על דברי מרכילים מקניאים שונאים מתעללים (ד"ח של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 81). כי הרכילו בי כלם וכו' וכבר נתחרשתי לזאת מפני שאתם שומעין להמרכילין (שם שם, 237).

***רֶכֶל,** ש"ז, — רכילות, לשון הרע, ואמר הפיטן: פחדו יחיל שוטמים, פיותם היות אטומים, פרחיו במשענותיו חתומים, פלטם מרכל פטומים (ר"א קליר, יום מימים, מוסף יוה"כ). השוננים לשונם כחצים וכו' חנפים ולרכל אצים (הוא, אטום ספתיך, קרובי ג שבועות).

רְכֻלָּה, ש"נ, כנ' רְכֻלָּתְךָ, רְכֻלָּתֵךְ, — סחורת הרוכל, Ware; marchandise; merchandise: ושללו חילך ובזזו רְכֻלָּתֵךְ (יחזק' כו יב). ברב חכמתך בִּרְכֻלָּתְךָ הרבית חילך (שם כח ה). ברב רְכֻלָּתְךָ מלו תוכך חמס (שם שם יו). מרב עוניך בעול רְכֻלָּתְךָ חללת מקדשך (שם שם יח). — ואמר המשורר: ולא באו לערך איש ולמחיר ולא היו כעין מסבר רְכֻלּוֹת (משלם בן שלמה דאפיאירה, באזני, ברודי, ידיעות מכון שוקן ד, מא).

א. *רֹכְלוּת, ש"נ, — ריח בשם ושם טוב, או כמו רְכֻלָּה, סחורה: מכל אבקת רוכל וכו' יצחק נתן לו אברהם אבינו כל שלו שנאמר ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק, ברם רוכלותיו [1]) של יעקב לא היתה אלא מאותו האבק שתחת רגליו וכו' רבי יודן אמר כל הרוכלות שישראל עושין ומצליחין בעולם הזה בזכות אותו האבק של אבינו יעקב (רבי תנחומא מד"ר שה"ש ג, מי זאת).

ב. *רֹכְלוּת, ש"נ, — מלאכת הרֹכֵל, מסחר: נפש האדם היא הספינה והמכון ממנה היא עניני המסחר, והרכלות (ידעיה בדרשי, פרדס א, אולה"ס ג).

רֹכֶלֶת, ש"נ, כנ' רֹכַלְתֵּךְ, — סוחרת נודדת: ואמרת לצור הישבתי על מבואת ים רֹכֶלֶת העמים אל איים רבים (יחזק' כז ג). דדן רֹכַלְתֵּךְ וכו' אשור כלמד רֹכַלְתֵּךְ (שם שם כ—כג).

*רכן [2]), ממנו *הַרְכָּנָה, א. רָכַן.

א. רָכַן [3]), קל לא נמצא בתו"ם.

— הפע', *הִרְכִּין, — הרכין האדם ראשו או בראשו, הרכין את צוארו, הרכין אזנו, הרכין כלי, הרכין האל שמים, כפף והוריד אותם, beugen, neigen; pencher, baisser; to incline, bow down: המערה מכד לכד ונוטף שלש טפים נותן לתוכת חולין, הרכינה ומצה הרי זו תרומה (תרומ' יא ח; ובעין זה ב"ב ה ח). נשתתק ואמרו לו נכתוב גט לאשתך והרכין בראשו בודקין אותו וכו' (גיט' ז א). מתרין בו ומרכין את ראשו וכו' פטור (תוספת' סנה' יא ג). כשהיה משה מדבר היה אהרן מרכין אזנו לשמוע באימה (מכי' בא מסכ' דפסחא

---

1) [צ"ל רוכלותו.]

2) [עי' בהערה שאחר זו.]

3) [בארמ' שבתו"ם ובסורי' בא אף רכן בקל במשמ' הרכין גופו, ראשו, ונראה שאול הפעל בעברי' מן הארמ'.]

ג). שהרכין הקב״ה שמים העליונים על ראש ההר ודבר עמהן מן השמים (ר׳ עקיבא, מס יחסו מסכי׳ דבחדש ע). פעם אחת עלה אלי (נזיר) אחד מן הדרום וכו׳ והרכנתי את ראשי ונשקתיו (שמעון הצדיק, מד״ר במדי׳ י). הלך משה והרכין אזנו במשכן וכו׳ הה״ד אשמעה מה ידבר האל י״י (ר׳ יהודה ב״ר סימון, שם שם יג). הוא (יוסף) לא הרכין צוארו לעבירה (שם שם יד). ויטבע ירמיהו בטיט, והיה יהונתן הסופר מחרפו ומונה אותו ואומר לו הרכין ראשך על הטיט (פסיק׳ רב׳, ויהי בעת ספרחה, קל:). [1]) —ובסהמ״א: יטה ידו (וכשל עוזר ונפל עֻזר) וכו׳ כזה שאוחז דבר בכפו וכשהוא מרכין כפו הוא נופל (רש״י, ישעי׳ לא ג). כל מי שמקבל לעשות את אשר יצווה מרכין צוארו ונראה בהשתחואתו שקבל עליו המצוה (חזקוני עה״ת בא יב כז).

— נִפע׳, *נִרְכַּן, — שהרכינו אותו, ואמר הפיטן: בישימון בתוכם שכן בהעשות הארמון ימוכוהו ענן ואש נרכן ובתוהו יליל ישימון (רקע״ג, באלכי ילדקו, עבודת יוה״כ, סדור רסע״ג, רסג).

— הָפע׳, *הָרְכַּן, בינ׳ מֻרְכָּן, — שהרכינו אותו, ואמר הפיטן: וארכן, מקים מורכן, לבמות דורכן (שלמה הבבלי, מכנו, סליח׳ יום ז).

ב. *רָכַן, פעל מסֻפק, קל לא נמצא.

— פִּע׳, *רִכֵּן[2]) : היתה שנייה נכנסת לשלישית אין מרכיכין[3]) ואין מונעין מהן מים כדי שיהו מעשר שיני ומותר לרכן[1]) ברגל (תוספת׳ שביעי׳ ג י). עשה ביצים לפני שביעית וריכנו[1]) בשביעית [ו]עקרו במוצאי שביעית אין תימר ריכון[1]) בעיקור כולו לעניים (ר׳ יוסה, ירוש׳ שביע׳ ה ג). היתה שנייה נכנסת לשלישית אינו מרכנו[1]) ואינו מונע ממנו מים בשביל שיהא מעשר [שני], היתה שלישית נכנסת לרביעית מרכנו[1]) ומונע ממנו מים בשביל שיהא מעשר עני (שם שם כג). ועי׳ ב. רָכַם.

א. רכם[2]), ממנו *רְבִיסָה, א. רָכַם, ג. *רָכַם, רֶכֶם, רֹכֶם.

ב. *רכם[3]), ממנו ב. *רָכַם.

א. רָכַם, פ״י, יִרְכְּסוּ, — קָשַׁר, חזק דבר בדבר על ידי קשר, binden, knüpfen; lier, nouer; to tie, knot: וירכסו את החשן מטבעתו אל טבעת האפוד בפתיל תכלת להיות על חשב האפוד ולא יזח החשן מעל האפוד (שמות כח כח). — ובסהמ״א: ונותן פתיל תכלת באותן הטבעות ובטבעות החשן ורוכסן באותו פתיל (רש״י, שם שם כז). —ואמר הפיטן: וירכסם בטבעות כחק לא יזח ובשרשרות גבלות דבקימו יכסה (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, מחז׳ איטלי׳ ב, רטו). יקרע בלבו בזרת רבועה ירכסו בו חושן בקביעה (משלם בן קלונימוס, אפוחד, עבודת יוה״כ, Elbog., Stud. עמ׳ 129). — ואמר המליץ: כי הדינים רכוסים ומשולבים איש באחיו ובזה ידע הסהום מן המפורש (בן זאב, סוף הקדמתו לתלמוד לשון עברי). — *ובמשמ׳ שם רֶכֶם[4]) ותקרה: אימתי רכם הקב״ה עליותיו במים מיום השני (ילמדנו, מובא בערוך ערך רכם). — *ורָכַם שיר, חבר אותו, ואמר המשורר: ואם תשאל למי הוא זה ובן מי, שלמה בן יהודה הוא רכסו (רסב״ג, בחר מהללי, ב״ר ח, 47).

---

[1]) [בסד״ר בראש׳ סה, לפי גרסת קצת דפיסים, כתוב: בשעה שיעקב מרכין בקולו ידי עשו שולטות דכתיב וילונו כל העדה ויבא עמלק, ע״כ, אבל בספ׳ זה בכתבי היד: מכנים, מכריז, מרגיז, מרגן, מרנן, וברור שרק מרגן או מרנן הנכון בהוראת „וילונו״ המובא בהמשך, כהערת תאודור בהוצאתו.]

[2]) [יש מפרשים פעל זה במשמ׳ כפף, קרוב אל הרכין מן א. רָכַן, ואחרים מפרשים רכן כלשון רִכּוּךְ, לבל יתקשו; ויש מעדיפים את הקריאה דִּכֵּן בדל״ת (עי׳ לוי) בנסחת ספרים פה ושם, ואין כל אלה אלא נחושים לפי הענין. והרי בתוספת׳ (שביע׳ ג י) כתוב אין מרכיכין (נ״א מודכין) ואין מונעין מהן מים, ע״כ, במקום שנאמר בירוש׳: מרכנו ומונע ממנו מים. ועי׳ גם ב. רָכַם, הערות.]

[3]) [נ״א מודכין.]

---

[1]) [נ״א ד׳ במקום ר׳.]

[2]) [גם בערב׳ רכשׂ a), באשור׳ רַכָּסוּ במשמ׳ קשר, ועי׳ בהערות לערכים: רגל, רֶגֶל, רְכוּשׁ, רכז, רכל, רֹכֶס, רכשׁ.]

[3]) [עי׳ בהערה לפעל ב. רָכַם.]

[4]) [עי׳ ב. רֶכֶם.]

---

a) ركس

— פעי' *רִכֵּם, — כמו קל: טבעות החשן אל מול טבעות האפוד שוכבים זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעות האפוד והחשן (רש"י, שמות כח ו). ושרשרות האפוד בטבעות החשן ופתילי תכלת שבצד התחתון של חשן מרכסן תחת אצילי ידיו ומכניסן בטבעות התחתונות של כתפות (המאירי ליומא עב.).

— פעו', *רֻכַּם, — שרכסו אותו: פני לב האפוד קרע זרת על זרת מקום ירוכם חשן בטבעות זהב (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רעא). ושני חוטי תכלת מרוכסין מתחת אצילי ידיו (כמנ"ס, כלי המקדש ט יא). היו מנסרין לוח אחד בעביו ומשרכין חתיכתו בתוכו כדי שיהיה מרוכם ולא יזח אחד מחבירו (ר' שלמה בר' שמואל, ספר המלילה, בכר, 25).

— הִפעי', *הִרְכִּים, — קשר קשרים ורְכָסִים נגד אחר, ואמר הפיטן: אולי עמי כהקריצוני לְהַרְכַּם (יוסף בן שלמה, אודך כי אנפת, יולי סבת חנכה).

— הָפעי', *הָרְכַּם, הורכם, — שרכסו וקשרו אותו, ואמר הפיטן: העשוהו חושן רבוע כפול, ע"ל (עד לא) הורכם בטבעות פתיל תכלת (רסע"ג, עבודת יוה"כ, Elbog. Stud. עמ' 137; סידור רסע"ג, ביאליק-רבניצקי ג, 213).

ב. *רָכַם [1]), קל לא נמצא.

— פעי', *רִכֵּם, — רִכְּסָה הפרה בתבואה, דרכה בה, stampfen, treten; frapper du pied, marcher; to stamp, tread: פרות המרכסות [2]) בתבואה והדשות בתרומה ומעשר אינו עובר משום בל תחסום (ס"ר, ב"מ פט:). — ובסהמ"א: בהמה גסה בחרישה דקה שהיא מפסדת ומרכסת את העפר ונעשה כארץ דישה (תשו' הגאו' מהגני', גינצבורג, 249).

— הִפעי', *הִרְכִּים, — הִרְכִּים אדם בתבואה, נתן לשור ולפרה לְרַכֵּם, לדרך בה: המרכים בתבואה אינו עובר משום בל תחסום (תוספתי ב"מ ח י). המרכים [1]) בקטניות ובתלתן אינו עובר משום בל תחסום (ירוש' תרומ' ט 7).

ג. *רָכַם, קל לא נמצא.

— נִפעי', *נִרְכַּם, — נִרְכְּסָה האדמה, נעשתה רִכְסֵי הרים, ואמר הפיטן: ונרכסה [2]) מישור ארציתם וגם נתמעטה קומתם (נחמיה בן שלמה, אלאים גבורות, עבודת יוה"כ, ידיעות מכון שוקן ז, רכז).

ד. *רָכַם [3]), קל לא נמצא.

— נִפעי', *נִרְכַּם [4]), — אָבַד: בריה דר' מוריאנס כתב אסטילת של מילת לכלתו, נרכסא [5]) כתובתה, באה ותבעתו, אמר לה לא היה דברים מעולם (הלכ' פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 60).

רֶכֶס [5]), ש"ז, רק מ"ר רְכָסִים, — מקומות סתרים [6]),

בנגוד אל מישור ובקעה הפתוחים: והיה העקב למישור וְהָרְכָסִים [7]) לבקעה (ישע' מ 7). — ובסהמ"א,

1) [כנראה לפנינו פעל מקביל לערב' רכצ' a) במשמ' דָּרַךְ (הסוס) וקרוב אל רקץ, רקצ' בערב', רקד בעבר'.]

2) [על דברי הרמב"ם (הלכ' שכירות יג 7): ופרות המהלכית על התבואה לפי שירט להן הדרך וכו' ע"כ, משיג הראב"ד, וז"ל: א"א דומה שהוא מפרש פרות המרכסות בתבואה כלומר עוברות על התבואה דרך הליכתן למקום אחר כדי לקצר הליכתן והמפרשים לא כך פירשו אלא תבואה שנשרית במים ורוצה להשיר קליפתה והוא חושלא, ע"כ. אך אין כונתו לכך ש„מרכסות" לשון שריה במים היא, אלא לשון דישה של תבואה שרויה, כפרוש רש"י בבבלי.]

a) ركض

1) [בדפוס': המרכין.]

2) [עפ"י המדרש: שהיה כל העולם מישור וערבה ונעשה הרים (ילק' שמעי בראש' מז), ועי' הערת מ. זולאי לפיוט.]

3) [עי' בהערות לקמן.]

4) [עפ"י הארמ' שבתו"ם. ועי' בהערות שאחר זו.]

5) [בתלמוד (כתוב' כז.) בארמ': אירכס.]

6) [עי' בהערות הבאות.]

7) [השבעים והולג' מתרגמים הָרְכָסִים כהפך מן ישר וחלק (aspera, τραχεῖα) וכן דוד בן אברהם אלפאסי: אלמואציע אלכ' שנה (המקומות הגבשושים) וזאת אולי דעת ראב"ע, המפרש בִּקְעָה ערבה ישרה הפך הרכסים (בראש' יא ח); אך רש"י כאן: הרים הסמוכים זה לזה ומתוך סמיכותן מורד שביניהם זקוף, ע"כ (ומעין זה בשמות כח כח). וריב"ג בשרשיו: המקומות הקשים הגבהים, ע"כ; ורד"ק כאן: גבשושות הדרכים כי הוא ענין גבהות וכן מרוכסי איש, ע"כ, ומעין

במשמ' מקומות מעקשים מגבהים, Erhebung; élevation; elevation [1]) : לרצף את הדרכים ולהפיל את הרכסים ולישר את הנתיבות המעקשים לישרם לעשות מסלת לעמו (יוסיפון, גינצבורג, סלו). ההרים שאינם נחרשים בשוורים אלא במעדר יחפרום ויזרעום מפני רכסם (ר' שלמה בן היתום, פרוש מו"ק, 4). הדרך אשר הוריתיך בה היא דרך ישרה שלא תמצא בה רכסים ומכשולות (המאירי, משלי ח). ויחנו החיל על רכס הישימון ואין שם מים לעם לשתות (תולדות אלכסנדר, ישראל לוי, קבץ על יד ג, 30). — ואמר המשורר: כאלו קשי תורה כמו בקעה ומישור בעת ידרך רכסיה (ר"ש הנגיד, עליכם בני תורה, ששון, לו; הברמן ג, 31). אנא רדו מרכסים עד אשר נשים ארץ כמו סיר בדם שרים מרותחה (הוא, האעלור, שם פח; א, 114). רביבי דמעך היו רסיסים והיו הבקעות כרככים (רשב"ג, רביבי דמעך, ב"ר א, 30). וישרו כל נתיביה לצעד ושבו כבקעות הרכסים (רמב"ע, הריח מר, ברודי, קנט). נבהלו אפסים והתפוצצו והתפלצו רכסים ויהי למישור העקוב (ר"י הלוי, ארץ התמוטטה, דיואן ג, 294). שפתי אם אשים בהרים ורכסים, יעופון בם סוסים ירוצון כברקים (ראב"ע, כדוד הסיר, כהנא א, 22). אולם תישרי רכסיה (של האמונה) ותרפא רסיסיה ותבני הרוסיה (ר"י חריזי, תחכי יד, 152). יצאו מבוהלים ודחופים הרצים רוכבי הרכש רצים מגבעה לרכס (ר"י נגארה, זמירות למגלה). — ובחשבון, המספר הכתוב מעל למספר אחר כדי להורות כמה פעמים יש להכפילו בעצמו, מעריך, exponent : ציון הקטן אשר אחדיו מורים על מנין הידות או על מעלת המדרגה קראוהו בלשונם עקספאנענט ואני אקראנו רכס המדרגה (דוד פריזנהויזן, כליל החשבון, ג:). אם השעור א=ב תהיינה כל המדרגות מן א שוה אל המדרגות מן ב ר"ל אם רכסיהן שוים ויהיו תמיד $א^ג=ב^ג$ וכמו כן יהיו שרשיהם שוה בהיות רכסי השרשים שוה (שם, ג.). מצב הסימנים הנתק מהשמאל אל הימין ומצב הרכסים מהימין אל השמאל (שם, ס.).

רֹכֶס, ש"ז, מ"ר סמי' רְכְסֵי, — מכמן, מארב סתרים [1]): תסתירם בסתר פניך מֵרֻכְסֵי איש תצפנם בסכה מריב לשנות (תהל' לא כא). — ובספה"א: והסתירנו מרכסי איש בסתר פניך ובמחשכים נסה עלינו אור פניך (ר"י חריזי, תחכ', הקד', 9). — ואמר הפיטן: השבעתי דרוש דוד מישרים, סור מרכסי קשרים (שלמה הבבלי, לאיכה ורלאיכה, מחז' איטלי א, קיב:). — ואמר המשורר: עורי מליצתי וכו' לא תיראי מכל גבוהי לב מאד, אף כי בשמים ידיהם רמו לא תיראי מרכסי איש יסדו, ערים בצורות לעשוק נסכמו (ר' עמנואל פראנסיס, מבוא למתק שפתים, 23). אנה ילך דוד איה מנוס וסתר, מרעת אנוש מרכסי איש אנה יצפנה (שלום הכהן, כיר דוד, 136). — ואמר המליץ: כי בן צדיק יכונן קריה ורכסי בני רשע יהרסוה (ב"ז, ב"ס עז ז). רכסי רשע חבל קש, גץ אחד תקדח בו כלו יקד יקוד (שם כא יח). — ובמשמ' קשירת קשר בכלל, אף בצרופים כגון רכסי חשק ואהבה: נפשי האסירה זה כביר ברוכסי התקוה ותוחלת ממושכה שמחה עתה לקראת אגרתם הנחמדה (י"ב לוינזון, תעודה בישראל, הקד'). — ואמר המשורר: איך רכסי חשק יהי דורך אחי אשר לא יאמין בשו (רמב"ע, הענק ד, ברודי, סכא). — וכמו א. רֶכֶס, במשמ' מעקשים וגבה: רכסי תבונה הזקנים אשרו, הרי מליצה לעלות רדדו (הוא, פתו ימי נער, שם, לט). רוכסי מוסר השיב בקעה (הוא, אל מי אשא, שם, כז). רכסי הרים (קלמן שולמן, מוקדי ארץ).

רכף, עי' מַרְכּוֹף, הערה.

[1]) [עי' רֹכֶס, הערה.]

[1]) גם בשרשיו, ושם פרש גם וירכסו את החשן: ויגביהו את החשן לחברו עם האפוד שהוא למעלה ממנו, ע"כ. אך לפי טורטשינר, הלשון והספר א, 201, עָקֹב פרושו בכל מקום: נסתר, מסתתר, כאותו אורב העוקב במסתרים, וכן גם רכסים מקומות נסתרים הם, בנגוד למישור ולבקעה הפתוחים, שהכל גלוי בהם. וכן גם רִכְסֵי איש לשון עקיבה במארב סתרים הם. ומכאן אפשר להבין גם אירכס בלשון חז"ל במשמ' נסתתר, נעלם ונשכח.]

[1]) [בתו"מ אין המלה נמצאת; במקום רכסין של מים (מד"ר שמות טו; תנחו' חיי שרה ג) צ"ל דכסין, מ"ר מן היוני δόκος, קורה, תקרה, כדרוש שבמד"ר בראש' ה על דְּכִים (תהל' צג ג): דוכוס ים, עי' קרויס, Lehnw. II, עמ' 213.]

א. *רִכְפָּה, רִכְפָּא [1]), ש״נ, — שם צמח, שמוציאים ממנו, ביחוד מעליו הצעירים, צבע צהב, Reseda luteola, Wau; gaude; weld, wold: הפואה והרכפא יש להם שביעית (שביע׳ ז ג). שום בעל בכי ובצל של רכפא (מעשר׳ ה ח). איזהו בצל של רכפא, כל שעוקצו מעוך לתוכו, רבן שמעון בן גמליאל אומ׳ מי שאין לו אלא קליפה אחת (תוספת׳ מעש״ר ג יד). — ובספהמ״א: ואם היה מתקיים בארץ כגון הפואה והרכפה ממין הצובעין וכו׳ אין להם ביעור (רמב״ם, שמיטה ויובל ז יג).

ב. *רִכְפָּה [2]), ש״נ, — המון, ואמר הפיטן: קרבנו אליך ברכפת [3]) רחמיך הרבים (רס״י, אז ערס, סליחי׳ לצו״ג).

***רַכְרוּכִי**, ת״ז, — רך מאד, נוהג בספרות ובדבור.

***רַכְרַךְ**, ת״ז, — רך מאד, רך ועדין, ואמר המשורר: ולשונות רוח וכו׳ כבר יצאו וכו׳ ובולשות הן רכרכות קוּות נוחות בין העלים (מ״כ ביאליק, הברכה).

רכש [4]), ממנו רְכוּשׁ, רֶכֶשׁ, רַכָּשׁ.

רָכַשׁ [5]), פ״י, רָכַשׁ, רְכַשְׁתֶּם, רְכָשׁוֹ, — רכש אדם מקנה, קנין ורכוש, עשה לו ברכושו, erwerben; acquérir; acquire: ויקח אברהם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רָכָשׁוּ (בראש׳ יב ה). וינהג (יעקב) את כל מקנהו ואת כל רכשו אשר רָכָשׁ מקנה קנינו אשר רָכַשׁ בפדן ארם (שם לא יח). ויקח עשו את נשיו ואת בניו וכו׳ ואת כל קנינו אשר רָכַשׁ בארץ כנען (שם לו ו). ויקחו את מקניהם ואת רכושם אשר רָכְשׁוּ בארץ כנען ויבאו מצרימה יעקב וכל זרעו אתו (שם מו ו). — ובהשאלה, רכש לו אדם שם, ידיעות, קנה לו שם וכדו׳, נוהג בספרות ובדבור.

רֶכֶשׁ [1]), ש״ז, רַכָּשׁ, — בהמה לרכיבה ולמרכבה: והשערים והתבן לסוסים ולרכש (מ״א ה ח). רתם המרכבה לרכש יושבת לכיש (מיכה א יג). וישלח ספרים ביד הרצים בסוסים רכבי הרכש האחשתרנים בני הרמכים (אסתר ח י). הרצים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים (שם שם יד). — ובספהמ״א: וגם חכמי בני קדם יאמרו על חלב הרכש והסוס כי מאד יועיל לכל נגעי הכבד (אסף הרופא, כ״י מינכן, 16:) — ואמר הפיטן: ופדה פטר רחם בהפתח ושגר בהמה יקדשון, ויפדה הרכש או ינותח (רקע״ג, אז יי׳, תרי״ג מלוות, סדור רקע״ג, קנט). צאוי רכש ואופן, מנגוע שרץ ואפן (מנחם בר מכיר, אין מושיע, יוצ׳ שבת ב חנכה). — ואמר המשורר: תנו ציץ לאגרת ביד רוכבי רכש (רמב״ע, הענק א, ברודי, קיד).

ר״ל, ר״ת, רצה לאמר, רוצה לומר.

רָם [2]), ת״ז, מ״ר רָמִים, סמי׳ רָמֵי, נקי׳ רָמָה, מ״ר רָמוֹת, רָאמוֹת, — נִשָּׂא וגבֹהַּ, erhoben, erhaben; élévé, sublime; exalted, high: אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים אשר אתם ירשים אתם את אלהיהם על ההרים הָרָמִים ועל הגבעות וכו׳ (דבר׳ יב ב). כי יום ליי׳ צבאות על כל גאה וָרָם ועל כל נשא ושפל ועל כל ארזי הלבנון הָרָמִים והנשאים וכו׳ ועל כל ההרים הָרָמִים ועל כל הגבעות הנשאות (ישע׳ ב יב–יד). ואראה את אדני ישב על כסא רָם ונשא (שם ו א). אל כל גבעה רָמָה בכל ראשי ההרים (יחזק׳ ו יג). ולקחתי

---

1) [לֶו, פלורה III, 127 וכו׳ מביא את הנסחאות הרכפא, הארכפא, הרכפה, הרכבנא, הדכפה, ועוד, ולא התברר מקור השם וצורתו המדיקת. המבטא המקבל הוא רִכְפָּה, אבל בכ״י פרמא (מעשרות ה ח) מנקד רִכְפָּא (ז״א רִכְפָּא) ובמשנ׳ מנק׳ ליוורנו (שביע׳ ז ג) רְכָפָא. על זיהוי הצמח עי׳ בספרו אצל לו שם.]

2) [עפ״י הארמ׳ והתרגומים המתרגמים המון מים (ירמי׳ י יג, נא טז): רכפת מיא, המון רבה (איוב לא לד): רכפת גיותניא.]

3) [כך הוצ׳ הברמן (פיוטי רס״י, יד, ועי׳ הערות שם, כט) עפ״י כ״י. בדפוס׳: ברחיפת, ברכבות.]

4) [כאמור בהערות לערכים רכס, רכוש ועוד, יש לראות רכש כמבטא אחר של א. רכס, במשמ׳ קשר, ומשרש זה נקראו סוסים, שרתמו ואסרו אותם במרכבה, ומקנה בבבל, שקשרו אותם ברגליהם, רכוש או רֶכֶשׁ. והואיל והיה מקנה הבהמה עקר מקנהו וקנינו של הרועה, הפך רכוש למלה במשמ׳ נכסים וקנין בבבל, ומכאן גם הפעל רָכַשׁ במשמ׳ עשה רכוש.]

5) [עי׳ בהערה שלפני זו.]

---

1) [גם בארמ׳ רכשא, ואף במצר׳ בא רכסו במשמ׳ צמד סוסים בקרוב.]

2) [גם זיני׳ מן רום.]

אני מצמרת הארז הָרָמָה (סס יז כג). ויראו כל גבעה רָמָה וכל עץ עבות ויזבחו שם את זבחיהם (סס כ כח). ישגו צאני בכל ההרים ועל כל גבעה רָמָה (סס לד ו). — ובני אדם רמים, גבהי קומה, וגוי רם: האמים לפנים ישבו בה עם גדול ורב ורם כענקים (דבר׳ ב י). — ובדרגת היתרון, רם מן: אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול וָרָם ממנו (סס א כח). — ובצרוף רם קומה: הנה האדון יי׳ צבאות מסעף פארה במערצה וְרָמֵי הקומה גדעים והגבהים ישפלו (ישעי׳ י לג). — ועל תנועות אברי הגוף, המורות גם על תכונות הנפש, יד רמה, זרוע רמה, המורמות בגאוה, בזדון וכדו׳: ובני ישראל יצאים ביד רָמָה[1]) (שמות יד ח). והנפש אשר תעשה ביד רָמָה[2]) מן האזרח ומן הגר את יי׳ הוא מגדף (במד׳ יה ל). ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רָמָה לעיני כל מצרים (סס סס לג ג). וימנע מרשעים אורם וזרוע רָמָה תשבר (איוב לח יה). — ועינים רמות, מורמות בגאוה: כי אתה עם עני תושיע ועינים רָמוֹת תשפיל[3]) (תהל׳ יח כח). — וקול רָם, במשמ׳ קול מורם וחזק: וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול רָם (דבר׳ כז יד). — ובתמונה על אלהים, רם ונשא, נשגב: כי כה אמר רָם ונשא שכן עד וקדוש שמו (ישעי׳ נז יה). כי רָם יי׳ ושפל יראה וגבה ממרחק יידע (תהל׳ קלח ו). — ובדרגת היתרון, רם על כל גוים וכדו׳: יי׳ בציון גדול וָרָם הוא על כל העמים (סס לט ב). רָם על כל גוים יי׳ על השמים כבודו (סס קיג ד). — ומ״ר רָמִים במשמ׳ מרומים, מרום, Himmelshöhen; ciel; heaven: ויבן כמו רָמִים מקדשו כארץ יסדה לעולם (סס עח סט). הלאל ילמד דעת והוא רָמִים ישפוט (איוב כא כב). — ובתו״מ: נהוג נשיאותך ב ר מ י ם, זרוק מָרה בתלמידים (רבי, כתוב׳ קג:). מן ארם ינחני, פתח ואמר, מן ה ר מ י ם הייתי והורידני בלק לבאר שחת וכו׳ עם ר ם שלמעלן הייתי והורידני בלק מכבודי, ר ם הייתי והורידני בלק (מד״ר במד׳ כ). — *רָם, כנוי לאלהים, ואמר

1) [ת״א: ברישׁ גלי. רש״י ע״פ מכילתא: בגבורה גבוהה ומפורסמת.]

2) [כאן רש״י: במזיד.]

3) [בש״ב כב כח במק׳ זה: ועיניך על רמים תשפיל, כנראה בט״ס.]

הפיטן: ר ם הודיע כי לך יום וגם לך לילה (יכתי׳, אז רוב נסים, קרובי׳ שמות, זולתי, לג). ר ם חוה לו אות מספרם (ר״א קליר, אומן בשמעו, קרובי׳ שקלי). ר ם ברך קהל המוני (הוא, אהללך בקול רם, שחרי יוה״כ). ר ם לרצות בדברים רכים (אליה בירבי מרדכי, ארחלים, קרובי׳ מנחי יוה״כ). ר ם בחסדו שמרם מכף כל צוררם (ריט״ע, טוביה למרום עלה, מעריב ליל א׳ שבועות). — ואמר המשורר: וראה כל חוזה מציר במחזה דמות אלהינו זה ו ר ם על כל ר מ י ם (משלם בן שלמה דאפיאירה, בחזות, ברודי, ידיעות מכון שוקן ד, כג). — *ובנקי׳ רָמָתָה, כמו רָמָה: ויש הנה דרישה אחרת אתה צריך להשמיעני תשובתך הרמתה[1]) בה (נוסח כתב יהושע הלורקי, דברי חכמים, מה). ואנחנו מצפים ומייחלים לתשובתו ה ר מ ת ה (שמעון אויש, הקדם ג 1—2, 91).

רֶם, עי׳ רום.

***רֶם**, רִם, ש״ז, — רִמָּה, תולעה, Gewürm; vers, vermine; worms, vermin. ואמר המשורר: גש הלאה, ר ם זלות[2]), חרפת הארץ (יל״ג, האריה והלרעה, שירים ג, 44).

***רַמָּאוּת**[3]), ש״נ, — מעשי הרמאי, תרמית, Betrug; fraud(e): האומר לחבירו צא וקדש לי אשה פלונית, הלך וקידשה לעצמו וכו׳ מה שעשה עשוי אלא שנוהג בו דרך ה ר מ א ו ת[4]) (תוספת׳ יבמ׳ ד ד). אחיו אני ב ר מ א ו ת (ב״ב קכג.). כתיב וילך פדנה ארם, מה תלמוד לומר אל לבן הארמי, מלמד שכולן כוללן ב ר מ א ו ת (רבי פנחס, מד״ר בראשי׳ סג). אם ל ר מ א ו ת כי אחי אביה הוא, ואם צדיק וכי בן רבקה הוא (סס סס ע). כיון ששמע קין התחיל עשות תשובה של ר מ א ו ת (תנחומא בובר בראש׳ כה, י.) — ובסהס״א: למה נקרא שמו לבן הארמי, שהיה מלובן[5]) ב ר מ א ו ת (ר׳ יצחק, בראשית רבתי לא, אלבק, 143). ו ה ר מ א ו ת שעשה שמעון

1) [ע״פ לשון הכתוב בש״א ז יז.]

2) [ע״פ הכנה זו בכתוב תהל׳ יב ט, ועי׳ רום.]

2) [במקורות מא״י: רַמָּיוּת, עי׳ שם.]

4) [בירוש׳ קדוש׳ ג א: מנהג ר מ י ו ת.]

5) [ז״א כ פ ו ל ברמאות (עי׳ טורטשינר, הלשון והספר א, עמ׳ 123 וכו׳). ועל כן אמרו חז״ל שנקרא אף כושן רשעתים הואיל ועשה שתי רשעיות.]

עם ראובן ולא גילה לו את המום חייב עליו שמעון תרעומת בלבד (ספרי הגלוי, הרכבי, 167). אם הנתבע רמאי כל שכן שישתדל בו הדיין וכו' שלא ישתכר הרמאי ברמאותו אלא ידרוש ויחקור יפה לבטל רמאותו (לבוש חו"מ, דיך יס טו ז).

*רַמַּאי, רַמַּי, תוס"ז, — מי שדרכו לרמות, Betrüger, betrügerisch; trompeur; swindler: הנותן לפונדקית מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה מפני שחשודה לחלוף, א"ר יוסי, אין אנו אחראין לרמאים (דמאי ג ה). מי שאבד ממנו חותמו ממתינין לו עד הערב וכו' ושם היום כתוב עליהן מפני הרמאין (שקל' ה ה). והרמאי אף על פי שאמר סימניה לא יתן לו שנאמר עד דרוש אחיך אותו, עד שתדרוש את אחיך אם רמאי הוא אם אינו רמאי (ב"מ ב ז). שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים וכו' נותן לזה מנה ולזה מנה והשאר יהא מונח עד שיבא אליהו, א"ר יוסי, אם כן מה הפסיד הרמאי (שם ג ז). בעל חוב בבינונית מפני הרמאין שלא יהא כל אחד ואחד נותן עיניו בשדה חבירו יפה (תוספת' כתוב' יב ב). משרבו הרמאין התקינו שיהא זה נותן סימניה ומביא ראיה שאינו רמאי (שם ב"מ ב טז). אוי לי אם אומר וכו' עכשיו מלמד אני את הרמאין לרמות (כיב"ז, שם כלים ב"מ ז ט). והוה תמן חד רבהון רמייא, חם ליה דלא הוה רמאי אלא שהיה מרמה בצציות והוה חמי כמה דציבורא פסק והוא פסק לקבליה (ירוש' הור' ג ז). בואו ונחזיק טובה לרמאין שאילמלא הן היינו חוטאין בכל יום (שאנו מעלימים עין מן העניים) (ר' אלעזר, כתוב' סח.). לא יחרוך רמיה צידו, לא יחיה ולא יאריך ימים צייד הרמאי (בשם ר"א בן עזריה, ע"ז יט:). ארמי וכו' בא ללמדך אביה (של רבקה) רמאי ואחיה רמאי (ר' יצחק, מד"ר בראש' סג). בגין דאנא ידע דאנשי מקומך רמאין לפיכך אני מברר עסקי עמך (שם שם ע).

*רָמָד [1], ס"ז, — דלקת העין, ophtalmia: מי שיש לו רמד בעין אם יבוא לו דיאוריאה הוא טוב (פרקי אבוקרט ו יח). רמד הוא קצידא ובלטין אופטלמיא, ויש ממנו אמתי ויש ממנו שדומה לו ויקרא עכירות והערבוב (קאנון ג ג א ו). אמר אבוקר' כשיהיה הסתיו צפוני וכו' יקרה בקיץ קדחת חדה ורמד ושלשול דם (כתן פלקירלא, לפי הגוף ג ב, כ"י בריט' מוז').

1) [מן הערב' רַמַד a).]

a) رمد

א. רמה [1], ממנו א. רָמָה.

ב. רמה [2], ממנו א. מִרְמָה, *רַמָּאוּת *רַמַּאי, ב. רְמָה, רְמִיָּה, תַּרְמָה, תַּרְמִית.

א. רָמָה [3], רֹמֶה, רוֹמֵי, פ"י, — זרק, ירה, werfen, schiessen; jeter, tirer; to throw, shoot: אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רָמָה בים (שמות טו א). — וביני' רֹמֶה, רֹמֵה קשת, יורה בקשת: מקול פרש ורֹמֵה קשת ברחת כל העיר (ירמ' ד כט). בני אפרים נושקי רוֹמֵי קשת הפכו ביום קרב (תהל' עח ט). — ואמר הפיטן: ובן האמה בעתני אימה כי ביד רמה קשת רמה (ר"י הלוי, יונה כשלחה, גאולה שבת לפני שבועות).

ב. רָמָה [4], קל לא נמצא.

— פעי', רִמָּה, רִמָּנִי, רִמִּיתָנִי, רִמִּיתִני, רִמּוּנִי רִמִּיתֶם רִמּוּתַנִי, — רִמָּה אדם את רעהו, בגד בו, שקר בו, täuschen, betrügen, verraten; décevoir, tromper, trahir; to deceive, cheat, betray: מה זאת עשית לי הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רִמִּיתָנִי (בראש' כט כה). למה רִמִּיתֶם אתנו לאמר רחוקים אנחנו מכם מאד ואתם בקרבנו ישבים (יהוש' ט כב). למה ככה רִמִּיתָנִי ותשלחי את איבי וימלט (ש"א יט יז). למה רִמִּיתָנִי ואתה שאול (שם כח יב). כן איש

1) [עי' א. רָמָה, הערה.]

2) [עי' ב. רָמָה, הערה.]

3) [בארמ' רמא, ערב' רַמַי a), כוש' רַמַי באותת משמ'.]

4) [משוים לשרש עברי זה באשור' רַמּוּ במשמ' היה רפה, ובבנין הדגוש רַמּוּ, התיר כבלים, ומעין זה בער"ב' תַּרַמִּי b) במשמ' היה רפה ומזנח. ויש (הלופט, AJSL 20, עמ' 167) מי שמחבר פעל זה עם א. רָמָה.]

a) رمى b) ترمى

רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני (משלי כו יט). קראתי למאהבי המה רמוני (איכ' א יט). — ורמה את האיש לצריו, הסגיר אותו להם: אם לשלום באתם אלי לעזרני יהיה לי עליכם לבב ליחד ואם לרמותני [1]) לצרי בלא חמס בכפי ירא אלהי אבותינו ויוכח (דהי"א יב יז). -- ובתו"ם: לא יתנה (את המטבע) לא לחרם ולא להרג מפני שמרמין בה את האחרים (ירוש' ב"מ ד ד). חס ליה דלא היה רמאי אלא שהיה מרמה במצוות [2]) והוה חמי כמה דציבורא פסק והוא פסיק לקבליה (שם הורי' ג ז). אמר הקב"ה ליהודה, אתה רמית באביך [3]) בגדי עיזים, חייך שתמר מרמה בך [4]) בגדי עזים (בשם ר"ש לקיש, מד"ר ברא' פה). כיון שראה אבינו יעקב מעשים שרימת לאה באחותה נתן דעתו לגרשה (שם שם לו, הוצ' תיאודור-אלבק, 1241). — ואמר המשורר: אם הזמן יצחק לך אל תהי מאמין או אם יהי רוקד כי אתך רמה (רמב"ע, הענק ח, ברודי, ספד).

— פע', בינ' *מרמה,—דין מרמה: כתיב בצדק תשפוט עמיתך וכתיב צדק צדק תרדוף, הא כיצד, כאן בדין מרומה כאן בדין שאין מרומה [5]) (ר"ש לקיש, סנה' לב:). אם ראית את הדין מרומה תקרהו ואם ראית את הדין יוצא לאמיתו צדקהו [6]) (ר' חנינא, מד"ר דבר' ה). —ובספה"א: ובהראותי בראיות לא מרומות כי טובות הזמן ורעותיו מדומות והבוטחים בו נמשלו כבהמות (עמנו', מחב' א, הברמן, 36).

ג. רָמָה [7]), ש"נ, רמתך, רמתיך, — מקום מורם, גבעה, Anhöhe; colline; elevation, hill:

ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה [1]) (ש"א כב ו). ותבני לך גב ותעשי לך רמה בכל רחוב אל כל ראש דרך בנית רמתך וכו' בבנותיך גבך בראש כל דרך ורמתך עשית בכל רחוב (יחזק' טז כד–לא). והרסו גבך ונתצו רמתיך (שם שם לט). — ובתו"ם: (מן הרמתים צופים,) אדם הבא משתי רמות שצופות זו את זו (ר' שמואל בר נחמני, מגי' יד.)

רִמָּה [2]), ש"נ, — תולעה, תולעים, Gewürm; vermin(e): ולא הבאיש ורמה לא היתה בו (שמות טז כד). תחתיך יצע רמה ומכסיך תולעה (ישע' יד יא). —ובמשמ' רמת המות: לבש בשרי רמה [3]) וגיש עפר עורי רגע וימאס (איוב ז ה). לשחת קראתי אבי אתה אמי ואחתי לרמה (שם יז יד). יחד על עפר ישכבו ורמה תכסה עליהם (שם כא כו). ישכחהו רחם מתקו רמה [4]) עוד לא יזכר ותשבר כעץ עולה (שם כד כ). — ובתמונה, אדם בן תמותה: אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה (שם כה ו). — ואמר בן סירא: מאד מאד השפיל גאוה כי תקות אנוש רמה (ב"ס גני' ז יז). במות אדם ינחל רמה ותולעה כנים ורמש (שם י יא). — ובתו"ם: מרבה בשר מרבה רמה (הלל, אבו' ב ז). ולאן אתה הולך, למקום עפר רמה ותולעה (עקביא בן מהללאל, שם ג א). מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה (ר' לויטס, שם ד ד). קשה רמה למת כמחט בבשר החי (ר' יצחק, ברכ' יח:). בש"ר, בושה סרוחה רימה (ר' יוחנן, סוט' ה.). מובטח אני בכם (בני מעי) שאין רימה ותולעה שולטת בכם (ר' אליעזר ב"ר שמעון, ב"מ פג:). כל זמן שהיה חלקך מעורב בחלקנו היה חלקנו שמור מן

---

1) [ועי' א. רמה, הערה.]

2) [כך גם במד"ר דבר' ד' אך בתנחו' (כלה ה): מרמה על כל המצות.]

3) [ילקו' שמע' (בראש' קמה): לאביך.]

4) [ילקו' שמע' (שם): לך.]

5) [עי' בהע ה שאחר זו.]

6) [אמנם נולדו מימרות אלו מתוך טעות הבנה במאמר של ר' חנינא, שדבר על שהדין (ז"א עדים) מכוונין או מדמים (ז"א דומים, שוים), ולא על שהדין מדמה, ומכאן הגרסא: דין מרמה. ועי' בהערה עמ' 5893]

7) [בעקר נקי' מן רם, המלה באה גם כשם מקום בצורה: הרמה, רמתים, רמות (ראמות), רמת לחי וכדו'.]

1) [השבעים ראו כאן שם פרטי Ῥαμμα (כך האלכסנדרי) או Βαμα ואין נסחה אחרונה זו מראה על קריאה אחרת במקור העברי (כדעת כמה חוקרים), אלא היא טעות המעתיק בנוסח היוני. וכן גם בולג. Rama. ותרגומים אחדים (ת"י, ולג') וכמה פרשנים ראו רמה במשמ' זו גם בירמ': קול ברמה נשמע (לא יד). כך רש"י ורד"ק. ולא מן הנמנע הוא להבין קול ברמה במשמ' קול מורם בצעקה. אולם ע"פ השבעים ואחרים מקבל לראות כאן שם פרטי של מקום.]

2) [עי' רמם, הערה.]

3) עי' רגע, הערה.]

4) [ואמנם הענין קשה, ועי' גם רחם, הערה].

רמה ותולעה, עכשיו שנטלת חלקך מתוך חלקנו הרי חלקנו מושלך ונתון לרמה ותולעה (מד"ר קהל', ברכות הטובה). — ואמר הפיטן: מה אני ומה חיי, תולעה ורמה (ר"ש בר יצחק, אתיתי לחננך, קרוב' ב ר"ה). חי בעודי באדמתי כסתה בי רמתי ואף כי אחרי מותי (רי"ל בר ראובן, פחדתי, סעה"ס 57). — ואמר המשורר: רשת לבבות הוא (הזמן) עסך ולא ירגע עד כי יהי משיב את גופך רמה (רמב"ע, סענק ח, ברודי, ספד). וישכת (האדם) סופו יום תוך גופו המון רמה יפריש (ראב"ע, אפתח שפתי, איגר 209). — ואמר המליץ: כאשר יצאו (הרמשים) מהביצים יקראו רמה (ליטרא, ראשית למודים א ו, כג.). רמת הגשם (רעגן וואורם) והמה אשר יטמנו תחת העפר ולא יוכלו לסבול אור השמש וכו' (שם שם. כה.). — *אחי רִמָּה, כנוי לאדם שסופו רמה ותולעה, ואמר המשורר: אל נא יהי גאה אחי רמה רגע ואל ירום בדושו את ארץ (רמב"ע, הענק ח, ברודי, סעד).

*רִמּוּז, ש"ז, — כמו רֶמֶז: ורעם גבורותיו מי יתבונן וכו' אין מתבונן אין כתיב כאן אלא מי יתבונן, הפקחים יודעים רימוזו 1) והגיונו (רב הונא, מד"ר ברא' יב). — ובסהס"א: בינו בוערים בעם וכו' הבו להי, כולן רמוזים על עסקי מתנות עניים (רש"י, סוכ' מז.). אבל בריאת המלאכים לא באה בתורה בפירוש כי אם ברמז כדרך כל הדברים הנבדלים מהיולי כי הרמוז בהם רמז מעט (מנחת קנאות, קופמן, 33). — ואמר הפיטן: זעקי בלי תבוז להטלילי מעיץ ומבוז טל זמנת לרמוז לחתל באב תמוז (ר"א קליר, אלים, תפלת טל).

רִמּוֹן, רִמֹּן, ש"ז, כנ' רִמֹּנִי, מ"ר רִמּוֹנִים, רִמֹּנִים, רִמּוֹנֵי, רִמֹּנֵי, — א) פרי דומה בצורתו לאגס, שגרעיניו המתוקים המלאים מיץ דומים לגבישי אבן יקרה, ואף העץ הנושא פרי זה, Granatapfel (baum); pomme granate; pomegranate, – tree: ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וכו' ומן הָרִמֹּנִים ומן התאנים (במד' יג כג). לא מקום זרע ותאנה וגפן וְרִמּוֹן ומים אין לשתות (שם כ ה). ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה וְרִמּוֹן (דבר' ח ח). ושאול יושב בקצה הגבעה תחת הָרִמּוֹן אשר במגרון (ש"א יד ב). רִמּוֹן גם תמר ותפוח כל עצי השדה יבשו (יואל א יב). ועד הגפן והתאנה וְהָרִמּוֹן ועץ הזית לא נשא (חגי ב יט). לראות הפרחה הגפן הנצו הָרִמֹּנִים (שה"ש ו יא). — ובצרופים, פלח הרמון, עסיס רמון, פרדס רמונים: כפלח הָרִמּוֹן רקתך מבעד לצמתך (שם ד ג). שלחיך פרדס רִמּוֹנִים עם פרי מגדים (שם שם יג). אשקך מיין הרקח מעסיס רִמֹּנִי (שם ח ב). — ב) וכהשאלה, דמות רמון עשויה מחוטי תכלת וכדו' או ממתכת: ועשית על שוליו רִמֹּנֵי תכלת וארגמן ותולעת שני על שוליו סביב ופעמני זהב בתוכם סביב פעמן זהב וְרִמּוֹן פעמן זהב וְרִמּוֹן על שולי המעיל סביב (שמות כח לג-לד). לכסות את הכתרת אשר על ראש הָרִמֹּנִים (מ"א ז יח). וְהָרִמּוֹנִים מאתים טרים סביב (שם שם כ). ואת הָרִמֹּנִים ארבע מאות לשתי השבכות שני טורים רִמֹּנִים לשבכה האחת לכסות את שתי גלות הכתרת אשר על פני העמודים (שם שם מב). ושבכה וְרִמֹּנִים על הכתרת סביב הכל נחשת (שם כה יז). — ואמר בן סירא: ויקיפהו פעמונים ורמונים המון סביב לתת נעימה כצעדיו (ב"ס גני' מה ט). — ובתו"מ: קליפי רימון והנץ שלו וכו' יש להם שביעית (שביע' ז ג). מאימתי הפירות חייבין במעשרות וכו' הרמונים משימסו, התמרים משיטילו שאור (מעשר' א ב). גפן שהיא נטועה בחצר נוטל את כל האשכול וכן ברמון וכן באבטיח ד"ר טרפון, ר' עקיבא אומר מגרגר באשכול ופורט ברמון וסופת באבטיח (שם ג ט). נתפצעו האגוזים נתפרדו הרמונים נפתחו החביות וכו' יעלו באחד ומאתים (ערלה ג ח). יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה אשכול שבכר רמון שבכר (בכורים ג א). מביאין שפוד של רמון, תוחבו (את הפסח) מתוך פיו עד בית נקובתו וכו' (פסח' ז א). הרמון והאבטיח שנמוק מקצתו (עוקצ' ב ג). הפטמא של רמון מצטרפת

1) [בילקי שמע' (איוי תתקיד): רמזו.]

2) [בארמ' ובסור' רוּמָנָא, ערב' רֻמָּאנ a) כוש' רוֹמָן, קופטית הרמן, ובאשור' אולי ארמנו, ועי' לו, Flora III, עמ' 80 וכו'. על פי עצי רמון שבמקום נקראו כך אף כמה מקומות בא"י, וכן גם בצרופים כגון סלע הרמון, רמון פרץ.]

a) رمان

והנץ שלו אינו מצטרף, ר"א אומר אף המסרק טהור (שם שם). אין נוטעין שרביט של רימון ולא עוקצין של רימון בצד סדין של שקמה (תוספת׳ כלאי׳ א י). מפרדין רימונין לעשותן פרד [1]) וסוחטין ענבים לעשותן צימוקים (שם שביעי׳ ו כט). רימון שניקרת בו אפי׳ פרידה [2]) אחת כולה חיבור למעשר (ירוש׳ מעשר׳ א ג). אפילו ריקנין שבך מלאים מצות כרמון (ברכ׳ נז.). תותים שמשך מהן מים ורימונים שמשך מהן יין והכניסן לאוכלין היוצא מהן מותר (שבת קמג:). רבי מאיר רמון מצא, תוכו אכל קליפתו זרק (חגי׳ טו:). פרדס אני מוכר לך, אע"פ שאין בו רמונים הגיעו (ב"מ קד.). מעסים רמוני, אלו ההגדות שטעמן כרימון (ר׳ ברכיה, מד"ר שה"ש, א׳הגהג). — וכסהמ"א: כפלח הרימון, כחצי רימון שהוא משופע ואדום מבחוץ כן רימוני פרצופה משופעים אדומים צחים וברורים (רסב"ס, שה"ש ד ג, ילינק, 49). ורימוני פניך מאדמים כפלח הרימון (שם ו ז). — ואמר המשורר: ובן רמון יפה מראה ואדמון אשר ינוד לכל רוח באגמון (ר"י חריזי, תחכ׳ מט, 882). — ואמר המליץ: ובן נשמע קול הולך וחזק מפעמון קטן הנאחז בפתיל ברזל כאשר נוע ינוע הרמון בתוך הפעמון בעת שנקח הפתיל בין השינים (יהוועל, למודי הטבע, קט). — *וקשוט לספר התורה: והיה שמש הכנסת מוליך הרמונים לביתו (מעשה חייא, שאלה ז). ילמדנו רבינו על דבר שני זוגי רמוני כסף ולוח כסף שהיו הקדש מהקהל והפקידו אותם בבית שמעון (שו"ת לחם רב קפז). שהרמונים והתפוחים קרא אותם הר"ם דין תשמישי קדושה (שו"ת פרי הארץ ח"ב סי׳ ג). — *וכבנוי לשדי האשה, ואמר המשורר: תרקד הצביה במסבה ועל לבה כרמוני שלהים (רמב"ע, הענק ג, ברודי, שלז). קטוף שושן לחי עפרת ורמון לב היה אורה (הנ"ל, שם ז, שם, שמד). הא לך שדי רמונים (ר"י הלוי, יבא דודי, זמורה ג, 85). לחי שושן ועיני קטפים, שדי רמון וידי אספים (הנ"ל, יונה על אפיקי מים, כם שם, 93). — *וכבנוי עברי לעיר Granada בספרד [3]): אם עוד ישיבני אלהים אל

1) [עי׳ ב. פֶּרֶד]

2) [עי׳ א. פְּרִידָה.]

3) [לכך הכונה גם בחידות ר"י הלוי על

הדר רמון דרכי יצלחו צלוח (רמב"ע, עד אן, ברודי, קז).

*רִמּוֹנִי, ת"ז, — בצבע של רמון: מפני מה לא נראה השמש בפעם בפעם בגוון אחד אך לפעמים אישיי או זהביי או רמוניי או כספיי או ברזליי וכו׳ (טוביה כהן, מעשה טוביה, עולם הגלגלים ז).

*רָמוּץ, עי׳ רָמָץ.

א. **רָמוּת**, ש"נ, כנ׳ רָמוּתֶךָ, — מלה מספקה: ונתתי את בשרך על ההרים ומלאתי הגאיות רָמוּתֶךָ [1]) והשקיתי ארץ צפתך מדמך אל ההרים ואפקים ימלאון ממך (יחזק׳ לב ה-ו).

ב. *__רָמוּת__, ש"נ, — כמו רוממות, רום, תכונת הדבר הרם, נוהג בספרות [2]).

רמז [3]), ממנו *הַרְמָזָה, *רִמּוּז, *רָמַז, רֶמֶז, *רְמִיזִי, *רְמִיזָה, *רְמִיזוּת.

*__רָמַז__, פ"ע, — רמז לפלוני, נתן סימן, הורה בתנועה ביד או בעין [4]) וכדו׳, העיר את פלוני על

השם רמון.]

1) [השבעים מתרגמים כאלו היה כתוב גם כאן מדמך, וולג׳ sanie, מגלה, מגלת דם. רש"י מפרש: ומלאתי הגאיות רמותיך, השלכתיך (צ"ל הִשְׁלַכְתִּיךָ), כמו רמה בים, ויש אומרים רמותיך לשון רמה כמו וירם תולעים ויבאש, ע"כ. ורד"ק: רמותיך, שיהיו הגאיות והעמקים מלאים מן הפגרים ועוד ירומו ויגבהו עליהם מרוב ההרוגים ותרגם יונתן ויתמליין חלייא פגרי משירייתי׳ ויש מפרשים רמותך הגבהתך שהיית גבה לבב ומתגאה ברוב חיילותיך אני אמלא הגאיות מהם, ע"כ. והמחבר רשם בפתקה: רָמוּת? יחזק׳ לב ה מקביל לבשרך, וא"כ גופך, נבלתך וכדומה, ע"כ. ואולם כבר הוער לעיל בערך צָפַת (עמ׳ 5611), שהנביא השתמש בפעל רמך, שפרושו שפך, השקה, וכי בפסק׳ צפתך מדמך הכונה: צָפַת בְּמַרְמְכָךְ, צפה כשפך מים, ולפי זה נראה שגם בפסק׳ רמותך הכונה, בשכול האותיות: רְמָכוּת כלו׳ שפך מים, וצ"ע.]

2) [בתו"מ ובסהמ"א רק בארמ׳ רמות רוחא וכדו׳.]

3) [מן הארמ׳ רמז, וכן בערב׳ רמז a) וגם ע׳מז b) באותה משמ׳. ואין רָזַם (עי׳ שם) קרוב אל רמז. ועי׳ גם רמיזה, הערות.]

4) [אין קרץ עין שבמקרא לשון רמיזה בעינים, אלא קָרַץ עַיִן, ובקצור קָרַץ, פרושו אף במקרא כבארמ׳

a) رمز b) غمز

דבר מבלי לפרש אותו במלים ברורות, andeuten, hinweisen; indiquer; to indicate: **חרש רומז** ונרמז (גיטי׳ ה ז). חרש שנשא פיקחת כו׳ כיצד הוא עושה, **רומז** והוא ניתן לה גיטה (ירוש׳ יבמ׳ יד א). ויאמר לה בועז לעת האוכל גשי הלום, אמר רבי אלעזר, רמז **רמז** לה, עתידה מלכות בית דוד לצאת ממך דכתיב ביה הלום (שבת קיג:). הקורא את שמע לא **ירמוז** בעיניו (יומא יט:). כי שרית, אמר רבה, רמז **רמז** לו שעתידים שני שרים לצאת ממנו, ראש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל, מכאן **רמז** לו גלות (חול׳ לג.). **רמז** הקב״ה לשר של ים ועמד מזעפו (מד״ר ברא׳ י). ואם תעשה עולה לה׳ תעלנה, **רמז** לו המלאך (למנוח) שצריך להעלות עולה לי״י (שם במדי׳ י). **רמזה** (האשה) לעבדיה ולשפחותיה ואמרה להם שאוהו (את בעלה) במטה וקחו אותו והוליכוהו לבית אבא וכו׳ (שם שה״ש א, נגילה). בשעה שהיו ישראל חוני׳ על הים וירדפו מצרים אחריהם וכו׳ והיו ישראל **רומזים** למצריים מפחדם ואומרים להם אנו שלכם ולכם אנו ואחריכם אנו הולכים (שם שם, לסוקתי). אמרה לו (ושתי לאחשורוש) אם רואין אותי נאה הן נותנין עיניהם להשתמש בי וכו׳ **רמזתו** ולא נרמז, עקצתו ולא נעקץ (שם אסתר ג, ותמאן). — ובספה״א: כדאיתא בתורת כהנים **ורמזתיה** כאן (רש״י, ויקר׳ יג כה). וברגליהם תעכסנה, כשהיו עוברות בשוק אצל בחורי ישראל דורסתו ברגלה **ורמזתו** צד חיבת נואפות (הוא, ישעי׳ ג טז). התורה קצרה בבאור ענינה (של החכמה הצפונה) מפני שסמכה בו על השכל **ורמזה** ממנה ברמזים להעיר עליה (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד י). אמר הכוזרי, ואיך אודיע בשם מה שאין עליו רמז אך הראיה עליו ממעשיו, אמר החבר, אבל **רומזים** אליו ברמיזה הנבואית (הוא, כוזרי ד ג). ויקח מן הבא בידו וכו׳ מן המומות וכו׳ ולכך **רמז** הכתוב במים המתומה עזים מאתים ותישים עשרים (מדה״ג, ברא׳ לב יד, מרגליות, תקפח). — ובינ׳ פעו׳ רָמוּז, רמוז אליו, שרמזו אליו, שהכונה אליו: והמעלה היתירה אינה כי אם בשם הנכבד יו״ד ה״א וא״ו ה״א יתברך, הוא שם נודע **רמוז** אליו במדות, לא במקום (ר״י א״ת, כוזרי ד א). וכן הגוון והגשם מצד שהם מושכלים לא יצטייר בהם חלוק וכו׳ כמו שנאמר חצי הגשם ההוא המוחש וחצי גוון הנשוא עליו **הרמוז** אליו (שם ה יג). מצרף אל המקום **הרמוז** אליו מן ההר (ר״מ א״ת, מו״נ א ח). וההבדלה היא **רמוזה** בארבע ברכותיה בפר׳ ראשונה של בראשית, ברכה ראשונה, בורא פרי הגפן, היא **רמוזה** בפסוק הראשון, במלת הארץ וכו׳ (ר״י אלנקאוה, מנוה״מ ג, 197). — *ובדקדוק, בנוי רומז, כנוי המורה על אדם או דבר, כגון זה, זאת, pronomen demonstrativum, נוהג בספרות ובדבור.

— נפע׳, *נִרְמַז, — נרמז החֵרֵשׁ, רמזו לו, קבל והבין מה שרמזו לו: חרש רומז **ונרמז** (גיטי׳ ה ז). אמרה לו (ושתי לאחשורוש) אם רואין אותי נאה הן נותנין עיניהם להשתמש בי וכו׳ רמזתו ולא **נרמז**, עקצתו ולא נעקץ (מד״ר אסתר ג, ותמאן). — ובספה״א: קורץ עין להזיק לאנשים ברמיזותיו הנה הוא יתן עצבות וכעס להם וזה יהיה לכלמה אליו **ולנרמז** (רלב״ג, משלי י י). — *ונרמז הדבר, רמזו אליו: **נרמזה** להם מכת בכורות ממכת דבר (מדה״ג שמות ט א–ג, הופמן, 69). — ואמר הפיטן: שש מאות נקראות בדת האל יסודידם, לבת „מי זאת״ **נרמזות** על כנפי רדידיהם (רשב״ג, שם מאות, ביאליק-רבניצקי ב, 230). זכר שלוש מזבחות של אב המון **נרמזות** (ריט״ע, אין ערוך, סלוק שבת הגדול).

— פעי׳, *רִמֵּז, — כמו קל: לא יהא **מרמז** בעיניו וקורא (ק״ש) (ירוש׳ ברכ׳ ב ה). הקורא את שמע **ומרמז** בעיניו וכו׳ עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב (רבי אלעזר חסמא, יומא יט:). צדיקים מכאן וצדיקים מכאן והקב״ה באמצעם והם חלים לפניו כעלמות **ומרמזין** אלו לאלו באצבע ואומרים כי זה אלהים אלהינו עולם ועד (מד״ר שה״ש א, לריח). דמתיך רעיתי, לבת מלכים שנשבת והיה אביה עומד לפדותה והיתה **מרמזת** לשבאים ואומרת להם לכם אני ושלכם אני ואחריכם אני (ר׳ אליעזר, שם שם, לסוסתי) 1). לפי שהיו ליצני הדור מללים בפיהם **ומרמזין** בעיניהן וכו׳ (רבי חגי בשם ר׳ יצחק, שם

שבתו״ם: פתח עין (בבֹקר), השכים בבקר. עי׳ טורטשינר, משלי שלמה, עמ׳ 84.]

1) [עי׳ המשך המאמר לעיל, קל.]

אליכה, פתיח', רבי חנינא בר פפא פתח). שבכל יום היו אומות העולם מחרקין שיניהם ומרמזים בעיניהם וגו' (פסיק' רב' לז, קסג.). — ובסהס"א: נטיתי ידי לרמוז להם לסור אלי כאדם המרמז לחבירו בידו ונוטה ידו אליו לסור איו (רש"י. משלי א כד). אין אסתר מגדת מולדתה, לפי שמרדכי יושב בשער המלך המורזה והמרמזה על כך (הוא, אסתר ב כ). אם ראו דעתי מיושבת שמרמז על תשובת לאו הרכנה, שדרך בני אדם להרכין על לאו וכו' כיתבין ונותנין (הוא, גיטי סז:). שהיתה (אביגיל) מתנבאה שימות נבל ובתוך דבריה מרמזת לדוד שיזכור את יפיה (הוא, ב"ק לג:). משל היה, שהיה מרמז להם על הגלות (הוא, סנה' לב:).

— הִפעִי, *הִרְמִיז, — כמו קל ופִעְ': קורץ בעיניו ענינו השבר והרמיזה כמו שישבור גבות עיניו וירמיז עיניו (ר"י א"ת, ספ"ם לריב"ג, קכן). שאין לך אות בתורה או קוץ או תג או נקודה או טעם להרמיז אליו (ס' הקנה, ירלת המקום, יט.). כאשר מרמיז הכתוב באמרו ויצו ה' אלהים על האדם לאמר (ר"א הקראי, גן עדן, הקד', ב:) וביון שאמר ולמועדים ולא הרמיז על הבדל החדשים וכו' יש לנו לומר שמאמר ולמועדים מורה על הבדל החדשים (שם, קדה"ח א, ג:). כי לא יתכן להרמיז לדבר אחר מכלל השמית שהרמזנו (שם, טמאה וטהרה ה, קיא:). וכן גם על עונש הנפש הרמיז באמרו אמור אליהם לדורותיכם כל איש וכו' (ר' ילחק ב"ר אברהם, חזוק אמונה א יח). ולולי הרמיז אל זה הענין לא היה הכרח שידמה בבגדים יותר מכל הדברים הנפסדים (אמו"ר לראב"ד א ב, 13).

— הָפעִי, *הֻרְמַז, — שרמזו והרמיזו אליו: שבספרי הנבואה לא יתבאר בפירוש מה שיושג בפילוסופיא האמתית וכו' אך יורמז אליו (שם שם, 12). האישים מן המתכות והצמחים והבעלי חיים, רצוני לומר אשר יורמז עליהם בחוש (שם שם).

*רֶמֶז, ש"ז, — סימן לדבר הנתן בתנועת היד או העין או בהערה על דבר בלי לפרשו, Wink, Andeutung, Hinweis; signe, allusion; wink, hint, indication: זה אחד מארבעה צדיקים שנתן להם רמז, שנים חשו ושנים לא חשו, משה נתן לו רמז ולא חש וכו' ושים באזני יהושע, אמר לו, יהושע מנחיל ישראל את הארץ ובסוף משה עומד ומתחנן (ר' אליעזר המודעי, מכי' בשלח מסכתא דעמלק ב, נה.). ואל המזבח לא יקרבו וכו' מכאן רמז לשיר מן התורה אלא שנתפרש ע"י עזרא (רבי נתן, ספרי במדי' קטז). אני אמית ואחיה, זה אחד מן המקומות שניתן להם רמז לתחית המתים (שם דבר' שכט). רמז לתלמיד חכם שאדם צריך לומר לרבו תשמע תפילתך (ר' מנא, ירוש' ברכ' ד ב). נאמר בשני ונסכיהם, בששי ונסכיה, בשביעי כמשפטם, הרי מם יוד מם, מים, מכאן רמז לניסוך מים מן התורה (ר' יהודה בן בתירה, שבת קג:). ויאמר לה בועז לעת האכל גשי הלום, אמר רבי אלעזר, רמז רמז לה, עתידה מלכות בית דוד לצאת ממך דכתיב ביה הלום (שם קיג:). עד שלא הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים ברמז הודיע להם שאין השכינה באה להם עד שלשים דור (מד"ר שמות טו). אל תתן לנשים חילך, אחר שזכר רוח הקדש אלו ג' אזהרות ברמז חזר ופרטן בפירוש (שם במדי' י). — ובסהס"א: ולרוב חזקת הרמזים ההם לא יתכן לכל אדם ההרס שלא יפרש ענינם (פיי ילירה לאבוסהל דונש בן תמים, יז). והכתוב נתן רמז לענין הזה וכו' והרמז הזה מרשה אותנו לחקור על דברי הקדמונים (ראב"ח, הגיון הנפש, א:). הוא דרך סוד ורמז (עולם קטן, הורביץ, 16). ואיך אפרוט בשם מה שאין עליו רמז אך הראיה עליו ממעשיו (ר"י א"ת, כוזרי ד ב). אבל אד"ני הנכתב באלף דלת נון יוד הוא כרמז אל דבר, ואם באמת הוא נעלה מן הרמז, כי הרמז הוא לצד מבלתי צד וכו' ואין רמז באמת אל מה שאיננו נגבל במקום (שם ד ג). התורה קצרה בבאור ענינה (של החכמה הצפונה) מפני שסמכה בו על השכל ורמזה ממנה ברמזים להעיר עליה (הוא, סו"ה, היסוד י). אמרו חכמים דרך רמז, זאת התורה אדם כי ימות באהל, אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו באהלי החכמים (רמב"ם, ת"ת ג יב). ואי אפשר שיוכר אחד מן האחר (הצורה מן החומר) ברמז החוש, ואבל ברמז השכל יוכר אחד מהם מן האחר (כוונות הפילוסופים לאלגזאלי פרק ב, כ"י, לפי קלנקין). — *וְרֶמֶז כאחד מדרכי הפרשנות: כי על הפ"ר"ד"ס אפשר לנו לרכוב פשט רמז דרוש

אבל הרביעי מי עָמד בסוד ה׳ (כ״א מודינה, אֹרי נוהם ה, 12). ועי׳ פַּרְדֵּס, 5139.

***רְמָזִי,** ת״ז, — לפי דרך הרמז: המנהג הזה לפרש דברי התורה וכו׳ פרוש דרושי רמזי הוא ישן נושן מאד (כ״ם זקש, טיורי ברכה 43).

רמח [1]), ממנו רֹמַח, *רָמַח.

רֹמַח [2]), ש״ז, מ״ר רְמָחִים, כנ׳ רָמְחֵיהֶם, — כלי נשק בצורת מקל שבקצהו שן של מתכת, חנית, כידון: ויקם (פינחס) מתוך העדה ויקח רֹמַח בידו ויבא אחר איש ישראל אל הקבה וידקר את שניהם (במד׳ כה ז—ח). יבחר אלהים חדשים אז לחם שערים מגן אם יראה וָרֹמַח בארבעים אלף בישראל (שפט׳ ה ח). ויקראו (נביאי הבעל) בקול גדול ויתגדדו כמשפטם בחרבות וּבָרְמָחִים עד שפך דם עליהם (מ״א יח כח). אסרו הסוסים ועלו הפרשים והתיצבו בכובעים מרקו הָרְמָחִים לבשו הסרינות (ירמ׳ מו ד). ויצאו ישבי ערי ישראל ובערו והשיקו בנשק ומגן וצנה בקשת ובחצים ובמקל יד וּבְרֹמַח (יחזק׳ לט ט). כתו אתיכם לחרבות ומזמרותיכם לִרְמָחִים (יואל ד י). ואעמיד את העם למשפחות עם חרבתיהם רָמְחֵיהֶם וקשתתיהם (נחמ׳ ד ז). ויהי מן היום ההוא חצי נערי עשים במלאכה וחצים מחזיקים וְהָרְמָחִים המגנים והקשתות והשרינים (שם שם י). ומן הגדי נבדלו אל דויד למצד מדברה גברי החיל אנשי צבא למלחמה ערכי צנה וָרֹמַח ופני אריה פניהם (דה״א יב ט). ויהי לאסא חיל נשא צנה וָרֹמַח מיהודה שלש מאות אלף ומבנימין נשאי מגן ודרכי קשת מאתים ושמונים אלף (שם יד ז). ויקבץ אמציהו את יהודה וכו׳ ויפקדם וכו׳ וימצאם שלש מאות אלף בחור יוצא צבא אחז רֹמַח וצנה (שם כה ה). ויכן להם עזיהו לכל הצבא מגנים וּרְמָחִים וכובעים ושרינות וקשתות (שם כו יד). — ובתו״מ: לא יצא האיש לא בסייף ולא בקשת ולא בתרים ולא באלה ולא ברומח (שבת ו ד). הסיף והסכין והפגיון והרומח וכו׳ הרי אלו טמאין (כלים יג א). חפוי האלה הקשת והרומח הרי אלו טהורין (שם טז ח). נס שביעי (שנעשה לפינחס כשהרג את זמרי וכזבי) שנארך חנית של רומח עד שנכנס בשני גולמים ויצא למעלה (ספרי במד׳ קלא). עמדו עליהן בחרבות וברמחי׳ (ירוש׳ שבת א ו). עמד פינחס מתוך סנהדרין שלו ולקח את הרומה בידו ונתן את הברזל תחת פסיקיא שלו (שם סנה׳ י ב). מה המגן מקבלת כל הרמחים ועומדת, אף אתה אני עומד עימך (מד״ר ברא׳ מד, תאודור). רומחו (של הקב״ה) לפיד, מגינו עננים (מד״ר שמות ה). עשת שן זה את עושה מסנה כמה יתדות, כמה רמחים (שם שה״ש ה, ידיו גלילי זהב). — ובספה״א: לא תריבו על זה דברי ריבות בשעריך ולא תקח בעדי את רמח הנצות והשרה (שלמה בוכפיר, הפולמוס בככבדי פאלאגוסה, קבץ על יד יד, כ).—ואמר המשורר: ותפשי הצנה לפניו נבערים, והלכים ברמחים לפניו הם שחים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, שעה״ם 6). ואיך תזרק רמחיך לנגדי ומגני נעורינו אפיקים (רשב״ג, ישלם הסתו, ב״ר א, 107).

***רָמַח,** פעל מספק: אם בא יצרך להסתיקך רמחהו [1]) בדברי תורה יצר סמוך תצור, ואם

---

[1]) [עי׳ בהערה שאחר זו.]

[2]) [בארמ׳ רֻמְחָא, רומחא (גם בתרג׳ של כידון וחנית), ערב׳ רֻמְח [a]), כושׁ׳ רַמָּח ובמצר׳ מרח. ואפשר שהמלה שאולה בעבר׳ מלשון אחרת, וכנראה אין רֹמַח, רֻמְחָא אלא מבטא אחר של λόγχη ביונ׳, lancea ברומ׳.]

[a]) رمح

---

[1]) [האודור מביא שם את הנסחאות: רמהו, רומיהו, רמחהו, רומחהו, רמחיהו (וכן גם במדה״ג), דחהו, שמחהו (נסחה אחרונה זו ע״פ דרשת ר׳ סימון שבאה אחרי זו), סמכהו (וכן בילקוט ישעיה תכט). ואולם הגרסה המקורית צריכה א) להיות קרובה בלשון או בענין אל „סמוך" הנדרש בכתוב, ב) להתאים בצרוף אל „בתורה", ג) לבאר בקרוב את יצירת הנוסחאות השונות. ואפשר שהבין הדורש „סמוך" כלשון שכיבה ושנה כענין „סמכוני" על יד „רפדוני" (שה״ש ב ה, ועי׳ רפד, הערות), ועל כן דרש: דַּמְּכֵהוּ ז״א נַיֵּם אותו בדברי תורה, מן דְּמַךְ, ישן, נום. והשוה גם את המאמר המקביל שבבבלי (סוכ׳ נב:, קדוש׳ ל:) בשם תנא דבי ר׳ ישמעאל: אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא נמוח וכו׳ שאולי גם הוא נולד בדרשת הכתוב, כגון אל תקרי סמוך אלא משוך, וגם אל תקרי סמכהו אלא (כדבר) שַׂמְּחֵהוּ, כדרשת ר׳ סימון: שמחהו בתורה, ואך מקורות חדשים יוכלו לגלות את גלגולי הדרשות האלה.]

עשיתה כן אני מעלה עליך כילו בראת את השלום (ר' חנינא, מד"ר ברא"ש' כב).

א. **רְמִיָּה**, ש"נ, — תרמית ומרמה, בנגוד אל אמונה, Trug, Täuschung; tromperie, déception; fraud, deception: עשיריה מלאו חמס וישביה דברו שקר ולשונם רְמִיָּה בפיהם (מיכה ו יב). אשרי אדם לא יחשב יי' לו עון ואין ברוחו רְמִיָּה (תהל' לב ב). הוות תחשב לשונך כתער מלטש עשה רְמִיָּה (שם נב ד). לא ישב בקרב ביתי עשה רְמִיָּה דבר שקרים לא יכון לנגד עיני (שם קא ז). הלאל תדברו עולה ולו תדברו רְמִיָּה (איוב יג ז). אם תדברנה שפתי עולה ולשוני אם יהגה רְמִיָּה (שם כז ד). — ובצרוף שבסמ', כף רמיה, נפש רמיה, קשת רמיה, שאין אמון בהן, העלולות לרמות [1]): ישובו לא על היו כקשת רְמִיָּה (הושע ז יו). ויסגו ויבגדו כאבותם נהפכו כקשת רְמִיָּה (תהל' עח נז). ראש עשה כף רְמִיָּה ויד חרוצים תעשיר (משלי י ד). עצלה תפיל תרדמה ונפש רְמִיָּה תרעב (שם יט טו). — ובצרוף של תמורה (appositio), לָשון רמיה: יי' הצילה נפשי משפת שקר מלשון רְמִיָּה מה יתן לך ומה יסיף לך לָשון רְמִיָּה (תהל' קכ ב–ג). — ובקצור רמיה במק' איש רמיה, אשת רמיה: יד חרוצים תמשול ורְמִיָּה תהיה למס (משלי יב כד). לא יחרך רְמִיָּה צידו והון אדם יקר חרוץ [2]) (שם שם כז). — ותה"פ רמיה, כמו ברמיה, בנגוד אל באמונה: ארור עשה מלאכת יי' רְמִיָּה [3]) (ירמי' מח י). — ואמר הפיטן: ויחל קדושים לקשור בקדישות, ויחל ריעים לרעות ב ר מ י ו ת (ינאי, ויחל אמונים, קרובי במד', זולצי, ריז). — ואמר המשורר: היש פתי כמו בעל נשמה בנומה מן ר מ י ו ת י ו נחויה, ויום יקרב אלי עת צאת נשמה יבקש להקיצה מ ר מ י ה (ר"ש הנגיד, בן קהלת קכג, שמן, רעג).

1) [אין בצרופים אלו והמובאים אחריהם רמיה לשון רשלנות ועצלות, אלא נגוד אל אמונה.]
2) [הכונה: כלום לא יַחֲרֹךְ זה אשר אשת הרמית היא צידו? וכל הונו של אדם יקר, העושה כזאת, נהרץ וכלה. עי' טורטשינר, משלי שלמה, 12.]
3) [השוה, בנגוד: כי באמנה הם עשים (מ"ב יב יו ועוד), וכל מעשהו באמונה (תהל' לג יד), ועשי אמונה רצונו (משלי יב כב). ואמנם מלאכת יי' קשה כאן, בהקבלה אל חרבו.]

ב. ***רְמִיָּה**, ש"נ, — מעשה הרומה ומשליך: ונאמר בענין ההשלכה [1]) ו ה ה ר מ י ה וחמשלח את השעיר לעזאזל (ר"י א"ת, סה"ם לריב"ג, שלח). עד השליכו אתם מעל פניו, ענין ר מ י ה והפלה, וכבר אמרו וישליכו הרצים והשלישים וילכו עד עיר בית הבעל, דמו חפזם ומהירותם להם בהשלכה ו ה ר מ י ה (שם, שלך).

***רְמִיָּה** [2]), ש"נ, — במשא ומתן התלמודי, טענת קושיה מתוך בריתות, משניות או כתובים סותרים זה את זה, הפותחת במונה ורמינהו וכדו': ו ר מ י ה היא הבאה [שלא] לקיים שני ענינים והסימן ורמינהו (ר"ש הנגיד, מבוא התלמוד).

***רַמָּיוּת** [3]), ש"נ, — כמו רַמָּאוּת, תכונת הרמאי ומעשהו, Betrügerei; tromperie; deception: לא ימלא את הכלכלה ויצא ויסכרנה בשוק וכו' וזו דרך ה ר מ י ו ת (תוספת' סביע' ו יח). תשובה של ר מ י ו ת עשו אנשי נינוה (רשב"ל, ירוש' תענ' ב א). שלא יהו הרשעים עושים תשובה של ר מ י ו ת (ר' יונתן, מד"ר ברא"ש' ט). גם זה ראיתי חכמה תחת השמים וכו' זו מחשבתן של רמאין ב ר מ י ו ת ן כגון המערב מים ביין וכו' (ר' שמואל בר אימי, שם קהל' ג, גס זה). ואין ברוחו רמיה, שלא היתה תפילתו של ר מ י ו ת ותורתו של ר מ י ו ת (מדרש תהלים לב ג). — ובסהמ"א: שלא תאמר שלא נטל יעקב אבינו הברכות אלא דרך ר מ י ו ת (מדה"ג ברא"ש' כס ג, מרגליות, תפח). אחיו אני ב ר מ י ו ת (שם שם כט כה, שם, תקיז). וזאת הטענה שתטעון היא או אביה שתטעה או בא ב ר מ י ו ת וכו' כל זה הבל (תשו' רמב"ם רט, א"ח פריימן, 204).

***רְמִיזָה** [4]), ש"נ, — מעשה הרומז, רֶמֶז, Andeuten, —ung; allusion; hint: חרש שנשא פקחת וכו' כשם שהוא כונס ב ר מ י ז ה כך הוא מוציא ב ר מ י ז ה (יבמ' יד א). ומאי שנא מיאון דחבריה דלא מבטל גיטא דידיה איידי דמכרת ב ר מ י ז ו ת י ו

1) [כך צ"ל לפי המקור הערבי והענין, ובנדפס בטעות: ההשלחה.]
2) [על פי הארמ' שבתו"מ: רומיא (מנח' מב.).]
3) [עי' רַמָּאוּת, הערה.]
4) [ע"פ רמיזא, ש"ז במשמ' רֶמֶז, בארמ'.]

וקריצותיו אזיל משכש ומייתי לה וכו' (בבלי שם קח:). כשם שאסורה לו כך אסורה לאחין, והא אינה מכרת בקריצותיהם ורמיזותיהם וכו' (שם שם). למלך שבנה פלטין והושיב בתוכה אלמים והיו משכימין ושואלים בשלומו של מלך ברמיזה ובאצבע ובמנולין (בשם ר' לוי, מד"ר בראש' ח). [1]) — ובמהש"א: מפסידי יחוד המעשים לאלהים וכו' הרהור היצר ורמיזותו לאדם במה שיחבב אליו העולם הזה (ר"י א"ת, חו"ה, יחוד המעשה ד). אמר הכוזרי, ואיך אודיע בשם מה שאין עליו רמז וכו' אמר החבר, אבל רומזים אליו ברמיזה הנבואית ובראיה הרוחנית (הוא, כוזרי ד ג). כי החלק ההוא ממנו עצם בלתי נגדר ואין רמיזה אליו [2]) (שם שם). והחלותי לרמוז לך רמיזות (ר"ש א"ת, מו"נ, פתיחה). ולא תמצא מהם אלא הערות קטנות ורמיזות באו בתלמוד ובמדרשות (שם א עא). הכל נכתב בתורה בפירוש או ברמיזה (ר"י אבוהב, מנוה"מ ב א א ב). ונדבר לפניו דברי חשק בחרוזות ונעשה אל הגבירה רמיזות (עמנואל, מחב' יז). ואם הרמיזה הוא תקון הקול הפנים והאברים עם התאתות לענין רציני לומר שאם יאמר דבר יעורר על העצבון ראוי שיתקן הקול והפנים במדרגת המקוננים והבוכים וכו' (ר"י מסיר ליאון, נפת צופים א ז, 14). ראוי שנדבר בענינים הנעשים עם המלות [3]) וכו' שיקראום רמיזות הפנים (שם שם יב, 38). והנה עשה זאת הרמיזה בצאתם ממצרים להעיד שהיתה סבת מיתתם היותם יוצאים ממ.רים בא תם האמונות המשובשות (ר"י אברבנאל, יהוש' ה, וזה הדבר). דע לך כי להשלמים בחכמתם הרמיזה די להם (פחד יצחק ערך נקור, פה.). גם כמה דברים וכו'

---

[1]) [במד"ר איכה (ח"ב קומאה, ממרוס שלח) כתוב: כמה מצודות עשיתי כמה רמיזות עשיתי וכו' אך במקומו במד"ר ויקר' כו: כמה מצודות וחרמים פרשתי לו, ע"כ. ונראה שבמקי' רמיזות צ"ל מְזוֹרוֹת במשמ' רשתות מזורות והשוה את פרושו של ר"א מבלגנצי לכתוב בעבד' א ז, לחמך ישימו מזור תחתיך: זריית רשת ומצודה וכו', ועי' ג. מָזוֹר במשמ' פח, רשת והערת המחבר שם.]

[2]) [לדעת א. צפרוני בהוצאתו כאן במשמ' של הגדרה, ואינו מסתבר.]

[3]) [כלו' בתנועות שונות המלוות את הדבור.]

הוחזרו על ידי יהודים יצ"ו, כי הם הגידו למלך ולשריו מחוץ ועד שרוך נעל מה שבאו לידם או שהיה להם ידיעה או רמז ורמיזה ממנו (פנקס קראקא, חדשים גם ישנים, נספח לגרץ בעברית ז, 21, בהערה). — ואמר המשורר: והגידי כזאת בחידות ורמיזות לבנות עליזות אשר אמרו הב הב (עמנואל, לבית חן, מחב' ז, הברמן, 201).

***רְמִיזוּת,** ש"נ, — תכונת מי שרמוז ונרמז אליו, שהורו עליו להבדילו מאחרים: ויצא מזה כי הפרטיות והרמיזות והאישיות אמנם היא עצמות (פרוש ר' אברהם ביבאגו לבאור האמצעי של אבן רשד על ס' מה שאחר הטבע, כ"י, מובא באוצר המונחים הפילוסופיים ד, 44).

א. *רְמִיסָה, ש"נ, — מעשה הרומס ברגליו: בוססו, הוא ענין רמיסה (רש"י, ישע' סג יח, כ"י, הובא בהולי' אחרסן). ומרפס, כתוב בשי"ן והוא ענין הרמיסה במים והעבירה (רד"ק, יחזק' לד יט). רמיסת העם לשליש בשער על מה שדבר כנגד הנביא (ר"י אברבנאל, מ"ב ז).

ב. רְמִיסָה, עי' רְמִישָׁה.

***רָמִישׁ** [1]), ש"ז, — עֶרֶב, ואמר המשורר: תסיתיני יומי ורמישי ותחשיך מאורי שמשי (עזרא הבבלי, תוכחות מוסר יא, עב:).

***רְמִישָׁה,** ש"נ, — מעשי הרומש וזוחל באדמה: דרמישה הוי נמי בדבר הרוחש כמו נחש (תוס' פסח' כד:, ד"ה ליתני). אמר רמש האדמה לפי שרמיסתם בכל גופם באדמה (רי"ל קארו, תולדות יצחק, ו:).

רַמָּךְ [2]), ש"נ, מ"ר רַמָּכִים, — עדר, ובפרט עדר של סוסים: וישלח ספרים ביד הרצים בסוסים רכבי

---

[1]) [עפ"י רַמְשָׁא, עֶרֶב בארמ'.]

[2]) [המלה שאולה מפרס' רַמַּךְ ובמשמעה מאחר רַמָה, עֵדֶר, וכן בסור' רככא הוא עדר של בהמות שונות. במקרא לא בא אלא בני הרמכים, שאפשר להבינו כדעת רֹב הפרשנים במשמ' סוסים (אצילים) או פרדים וכדו' מתוך עדרי הסוסים המלכותיים. אך גם (כדעת ולהוזן, GGA 1902, עמ' 139) על רוכבי הסוסים הממנים על העדרים בשרות התחבורה; ומעין

הרכש האחשתרנים בני הרמכים (אסת' ח י). — ובתו"מ במשמ' פרד שנולד מסוס ומאתון: הפרוטיות אסורות והרמך מותר (כלא' ח ה). (לא תחרש בשור ובחמור) יחדיו, פרט לרמך (ספרי דבר' רלא). — ובפהמ"א: מין שיש בו מדברי וישובי כגון שור הבר עם השור והרמך עם הסוס מותר להרכיבן זה עם זה (רמב"ם, כלאים ט ה). בחלב העז ובחלב הרמכים הם הסוסיות (קאנון ג י ה ו). — "ובמשמ' גמל בעל דבשת אחת: רמכים (דראמאדע־א) חמורים פראים עזי אנגארי' וכו' (בלוק, מבילי עולם, ג, ח.).

רמם [1], ממנו רם, רמה, א. רמם.

א. רָמַם [2], פ"י, ירם, — רקב, שרץ תולעים, faulen; pourrir; to rot, decay: ויותרו אנשים ממנו עד בקר וירם [3] תולעים ויבאש (שמות יז כ). ואמר המשורר: אם היום ירום, מחר תולעים ירום (רשב"ג, כתר מלכות, יהי רצון). יזכר לו יום יחשך אורו גם תולעים גופו ירום (רמב"ע, הענק ח, בכורי, סעט). בלוייו נקרעים וירום תולעים בשובו אל אדמה (רלב"ע, אשרי האיש, אייגר 204).

— הפע', *הורם, — כמו קל, ואמר בן סירא: מה יגאה עפר ואפר אשר בחייו יורם [4] גויו (ב"ס גני' י ט).

— הפע', "הרם, הרים — שרץ רמה: אבל זה שהתליע בדרך גם יתכן שהרים תולעים תחלה וכו' כי אלו לא היה מרים תולעים עד אשר עלה באשו תחלה וכו' כעצים המתליעים והפירות המרימים תולעים באיביהן (רמב"ן, שמות טז כ).

זה מדר' לקח טוב: אלו הרוכבים, ע"כ. בתו"מ בא רמך במשמ' פרד, וכן גם רמכא, רמכ־, בארמ' שבתו"מ.]

[1] [עי' בהערה הבאה. על צורות כמו רמו, רמו, ירמו, ירומו, עי' א. רום.]

[2] [גם בערב' רם a) במשמ' זו, וכן רמה b), רקבון כמו רמה בעבר'.]

[3] [הטעם מלעיל.]

[4] [ואולי צ"ל ירום, קל.]

a) رم b) رمة

ב. *רָמַם [1], קל לא נמצא.

— פע', *רמם, רימם [2], — כמו רומם: ורימםן הקב"ה על הכל שנא' ונתנך ה' אלהיך עליון (מד"ר שמות כה).

א. רמס [3], ממנו מרמס, א. רמיסה, רמס, "רמס, "רמסה.

ב. רמס, עי' רמש.

רָמַס, פיו"ע, רמס, רמס, רמסי, ארמסם, תרמס, ירמס, ירמס־, ירמסהו, ירמסנה, תרמס, תרמסנה, תרמסם, תרמסו, ירמסו, ירמסהו, — דרך ברגלים על דבר או בדבר, את הדבר, treten; marcher; to tread: מי בקש זאת מידכם רמס חצרי (ישע' א יב). ויבא סגנים כמו חמר וכמו יוצר ירמס־טיט (שם מא כה). ואדרכם באפי וארמסם בחמתי (שם סג ג). בפרסות סוסיו ירמס את כל חוצותיך (יחזק' כו יא). המרעה הטוב תרעו ויתר מרעיכם תרמסו ברגליכם (שם לד יח). באי בטיט ורמסי בחמר החזיקי מלבן (נחו' ג יד). — ורמס אדם או בעל חיים, רמסת הרגל, במשמ' דרס והשחית, דרס והמית, דרס והפיל, zertreten, niedertreten; écraser (du pied), fouler; to crush (under foot), tread down: וירמסהו העם בשער וימת (מ"ב ז יז). וישמטוה ויז מדמה אל הקיר ואל הסוסים וירמסנה (שם ט לג). ותעבר חית השדה אשר בלבנון ותרמס את החוח (שם יד ט). תרמסנה רגל (ישע' כו ו). אשר אם עבר (האריה) ורמס וטרף ואין מציל (מיכ' ה ז). על שחל ופתן תדרך תרמס כפיר ותנין (תהל' צא יג). וישליכהו ארצה וירמסהו (דני' ח ז). ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם (שם שם י). — ורמס לארץ במשמ' זו: ירדף אויב נפשי וישג וירמס לארץ חיי (תהל' ז ו). — ובינ' רמס במשמ' דרס ומחריב: כי אפס המץ כלה שד תמו רמס מן הארץ (ישע' טז ד). — ובתו"מ גם בינ' פעו' *רמוס: ואל תערצו מקול הצווחה כדרך שא"ה עושים מגיפים ומריעים וצווחים ורמסים (ספרי דבר' קצב). ועל העיר האבילה וכו' הנתונה

[1] [עי' בהערה הבאה.]

[2] [ואולי אין זה אלא שבוש במקום רומם, פוע' מן א. רום, עי' שם.]

[3] [עי' רפס, רפש, הערות.]

ביד זרים הרמוסה ביד עריצים (ר' חייא דלבורין, תפלה לת"ב, ירוש' ברכ' ד ג). רומס הייתי זתים עם רבי חייא הגדול (ר' הושעיא, שם פאה ה ג). ובכל יום ויום היה מניף ידו על יהודה וירושלים ואומר אימתי תפול בידי וארמסנה (תענ' יח:). אם אתה שומע לעצתי רומסם (את הפרושים) (אלעזר בן פועירה, קידוש' כו.). היו בהן בחורים שהיו מגנין את החמה ביופיין וכו' צוה המלך ורמסום (ר' יוחנן, סנה' לג:). שולף מנעלי ודורסן ורומסן בעקבי (מד"ר במד' יד). — ובספה"א: ובת רחל בתו של שותלח היתה הרה ללדת ורמסה בחומר עם בעלה ויצא הולד מתוך מעיה ונתערב בתוך המלבן (פדר"א מח). בראות (יעקב) אותם דחוקים ורמוסים בעפר הארץ (צרור המור, וילח, ל:). — ואמר הפיטן: חילם ברגלם רמוסים טבעו וצללו פתרוסים (שמעון בר יצחק, אופות ומופתים, סדר ז פסח). רמוסים נגללו בדמים נבללו (חסרים בר יצחק, אני אני, סליח' מוס' יוה"כ). רמוסה ביד צר ובעפר מעפרה (מקוה ישראל, סליח' ה עפי"ח). — ואמר המשורר: ותרוץ וכו' במקום לא ידעו עיט שפים ואף רגל בני איש לא רמסו (רסב"ג, בחר מהחלי, ב"ר א, 45). יפעת מלכי תרא ותגל וירים דגל לרמום רגל (ר"י הלוי, יפעת, סעה"ש 106). וגם אכה על לחיי על אלמהדייא הרמוסה (ראב"ע, אהה יכד, .REJ 1890 Jan, עמ' 85; כהנא א, 250).

— נפע', תֵּרָמַסְנָה, — נִרְמַס, שרמסו אותו: ברגלים תֵּרָמַסְנָה עטרת גאות שכורי אפרים (ישע' כח ג). — ובספה"א: הבנינים יהרסו והזרעים ירמסו והארמונים יסתרו והאילנים יעקרו (ראב"ע, חי בן מקיץ, איגר, עמ' 140). ושת עמוד התלמוד והבניה נהרסה והמשנה לשנינה ברגלים נרמסה (הוא, אהה יכד, איגר 169). ובטיט וחומר חוצות נרמסו שתים עשרה האבנים האלה (הוא, אותות אל, שם 224).

— פִּע', *רִמֵּס, — כמו קל: והיה אותו שלטון נועצה ברומח ונתנה לפני הקרון והיה קרון עוֹברת עליהן ומרמסן [1] (מד"ר ויקר' עז).

***רֶמֶס,** ס"ז, — כמו מִרְמָס, ואמר הפיטן: השימני לכל רמס, ראש השקני מלא בוסי (משה כהן

[1]) [במד"ר איכה (סורו טמא): ומפסקתן.]

בר סעדיה, מי העומד בהרלאה, רשות לנשמת לו"כ, מחזור איטל' ב, עז:).

***רְמָסָה,** ס"נ, — חֹמר שרומסים אותו, ואמר הפיטן: כהושעת יקושי מלבן מרמסת התבן (ר"י אביתור, הושענות ליום ה). בר תנשקם ותשביעם ותדלם מרמסת התבן (רי"ל בר לאונ, אזהרות, ה.).

*רמץ

[1]), ממנו א. *רָמַץ, *רֶמֶץ.

א. ***רָמַץ,** פ"י, — רָמַץ את הדלעת, קלה אותה ברֶמֶץ, כדי למתק את טעמה [2]), רק בינ' פעו' נק' רְמוּצָה, מין דלעת מרה שכדי לאכלה רומצים אותו תחלה [2]): ודלעת המצרי והרמוצה [3]) ופול מצרי והחרוב אינם כלאים זה בזה (כלא' א ג). ודלעת יונית עם המצרית והרמוצה [3]) אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה (שם שם ה). הנודר מן המבשל אסור במעשה קדרה רך ומותר בעבה ומותר בביצת טרמיטה ובדלעת הרמוצה (נדרי ו א). דלעת ארמית היא דלעת מצרית כלאים עם היוונית, כלאים עם הרמוצה (ירוש' כלא' א ג).

ב. ***רָמַץ,** פ"ע, — רמצה העין, הפרישה לֵחה ולכלוך [4]): ואמנם יודע זה מענין מה שיזול ממנה כי אם תהי' נגובה לא תרמץ כלל ותהיה יבשה, ואם היא רומצת בהפלגה הנה היא לחה מאד (קאנון ג ג א ג).

א. ***רֶמֶץ,** רְמָץ, ס"ז, — אפר חם ולוהט, Aschenglut; braise de cendres; glowing ashes: איזו היא מכוה, נכוה בגחלת או ברמץ (נגע' ט א). אם נתנה על גבי הרמץ והרמץ מעמידו בידוע

[1]) [גם בארמ' רמץ, אך בסורי רמע, ערבי רמצ' a), וכן בכושי באותה משמ'.]

[2]) [כך לפי פרוש האמוראים בירוש', ואמנם אפשר שכונת המשנה למין דלעת, שמראה כמראה תשבץ ומשבצות, עפ"י לשון ת"א לתורה המתרגם משבצות זהב (שמות כח יא ועוד): מְרַמְּצָן דדהב. וקרוב לשמוש זה בעבר' ג. רָבַץ כלשון מַרְבִּיץ בפוך אבניך (ישע' כד יא) ובערב' רַוְּבַצַ b), צרף כסף.]

[3]) [בירוש': והרמוצא, והרומצא.]

[4]) [עפ"י הערבי רַמַצַ c).]

a) رمض b) روبص c) رمص

שאינו כונס משקה וכו׳, אין ה ר מ ץ מעמידו בידוע שהוא כונס משקה (ר׳ יוסי, תוספת׳ כלים ב״ק ז ג). אין טומנין ב ר מ ץ (ירוש׳ שבת ד ח). נותנן ברמץ או נותן לתוכן חמין כל שהן (יהודה בן נקושה, שם כדה ג ב). שמא יטמין ב ר מ ץ שיש בה גחלת (שבת לד:) אף לא שופתה ע״ג האור אלא שופתה ע״ג ה ר מ ץ (ר׳ יוסי, נדה מט:). — ובספה״א: הדא גומרא סכנה ונותנין עליה ר ו מ ץ [1]) בשבת (ר״ח, עז כח.). דוכן של חרס שיש לו בית קבול הקדירות וה ר מ ץ נתון בתוכו טהור משום כירה וטמא משום כלי קבול (רמב״ם, כלים טו יט). שהוא כבורח מן ה ר מ ץ אל האש (ר״ש א״ח, טו״כ א עו). שלא נהגו בגבולנו. להטמין התרנגולת ב ר מ ץ כדי להסיר הנוצה (שו״ת הכותת הדשן קסח).

ב. ״רְמָץ [2]) ש״ז, — משבצת: ופי׳ מוסבות משבצות, שיעשה ר מ צ י זהב סביב, ועל דעת אונקלוס שאמר משקען היו האבנים משוקעות בתוך הבתים והיו יוצאין מהם ר מ צ י ן מקיפין אותן ואוחזין בהן מלמעלה (רמב״ן, שמות כח ז).

״רמשׁ [3]), ממנו ״רְמִישׁ ״רָמַשׁ, ״רֶמֶשׁ.

״רָמַשׁ, קל לא נמצא.

— הִפע׳, ״הִרְמִישׁ, — העריב, עשה ערב, ואמר הפיטן: בונני בין אור לחשך הצפירי ו ה ר מ י ש י (ברכות סמים, ברכת המזון לשבת, ידיעות מכון שוקן ה, כה).

״רֶמֶשׁ, רְמָשׁ, ש״ז, — עֶרֶב, ואמר הפיטן: דרשתיך בשמשי ו ר מ ש י [4]) (רסב״ג, אבוממך, כסות לעבודת יוה״כ). תהלתך להודות בקר ו ר מ ש (ר״י הלוי, לך אדר, דיואן ג, 192). חסדך בל תמש לנצב לפניך מאמש, עורך תפלות חמש מ ר מ ש ועד ר מ ש (סליח׳ נעילה, סדור אר״ל, תכיז:). ר מ ש ההוא גדלו שמחות (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ׳ שבת א חנוכה). בכל בקר מי יתן ערב נואמים, ב ר מ ש

[1]) [צ״ל ר מ ץ.]

[2]) [עפ״י הארמ׳, עי׳ א. רָמַץ, הערה.]

[3]) [ע״פ הארמ׳ רַמְשָׁא, ערב.]

[4]) [כך בתשלום אבודרהם, אך במחז׳ ספרד׳: ו א מ ש י.]

אומרים מי יתן יקרב אור יומים (מלך מלכים, סליח׳ ד עשי״ת). שכבתי ר מ ש י על ערשי ואחלום כי אצא חפשי (ר״י נגיארה, יחלום לבי, עולת שבת י). שמשי וגם ר מ ש י אבקשך ידיד (יוסף פינסו, אסירי התקוה א, יג:) ב ר מ ש יום הרביעי כ״ח מן חדש שואל אשר הוא הרביעי מן החשבון העברי (מכ״י סומרוני משנת 9–1888, JQR XIV, עמ׳ 27).

רמשׂ [1]), ממנו ״רְמִישָׂה, א. רָמַשׂ, רֶמֶשׂ.

א. רָמַשׂ [2]), פ״ע, רֹמֵשׂ, רוֹמֵשׂ, רֹמֶשֶׂת, תִּרְמֹשׂ, — רָמַשׂ הָרֶמֶשׂ וכדו׳, זחל, הלך בלט ובלחש, schleichen, kriechen; glisser, ramper; to slip, creep: וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ [3]) ובכל הרמש הָרֹמֵשׂ על הארץ (בראש׳ א כו). ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים ולכל רוֹמֵשׂ על הארץ אשר בו נפש חיה (שם שם ל). מן הבהמה וכו׳ ומן העוף וכל אשר רֹמֵשׂ על האדמה (שם ז ח). וכל החיה למינה וכל הבהמה למינה וכל הרמש הָרֹמֵשׂ על הארץ למינהו (שם שם יד). ולא תטמאו את נפשתיכם בכל השרץ הָרֹמֵשׂ על הארץ (ויקר׳ יא מד). תבנית כל רֹמֵשׂ באדמה (דבר׳ ד יח). ורעשו מפני דגי הים ועוף השמים וחית השדה וכל הרמש הָרֹמֵשׂ על האדמה (יחזק׳ לח כ). — רְמִשָׂה האדמה, רָמַשׂ עליה רמש: בכל אשר תִּרְמֹשׂ האדמה ובכל דגי הים (בראש׳ ט ב). ולא תשקצו את נפשתיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תִּרְמֹשׂ האדמה (ויקר׳ כ כה). — ועל חיות בכלל, ביבשה ובים, במשמ׳ הלכו לאט, בלי להשמיע קול: ויברא אלהים את התנינם הגדלים ואת כל נפש החיה הָרֹמֶשֶׂת אשר שרצו המים למינהם (בראש׳ א כא). ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הָרֹמֶשֶׂת על הארץ (שם שם כח). ויגוע כל בשר הָרֹמֵשׂ על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ובכל השרץ השרץ

[1]) [עי׳ רֶמֶשׂ, הערה.]

[2]) [כנראה פעל נגזר מן רֶמֶשׂ, עי׳ שם, וכן בסור׳ מא״י רְמַס.]

[3]) [גם „ארץ״ כאן, וכן באיו׳ יב ח שם שרץ הוא, כמו אַרַצ׳ a), termite, בערב׳. עי׳ טורטשינר, ספר איוב, לפסוק הנ״ל.]

a) أرض

על הארץ וכל האדם (שם ז כא). כל החיה כל הרמש וכל העוף כל רֹמֵשׂ על הארץ (שם ח יט). זאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה הָרֹמֶשֶׂת במים ולכל נפש השרצת על הארץ (ויקר' יא מו). ימים וכל רֹמֵשׂ בם (תהל' סט לה). תשת חשך ויהי לילה בו תִרְמֹשׂ כל חיתו יער (שם קד כ). — ואמר המשורר: אראה תבל תלד בנים עד כארץ ר מ ש ת ר מ ש (רמב"ע, הענק ח, ברודי, ספה). ועפר בשליש כל ומים ביד מדד ו ר ו מ ש בגוש ארץ ושרש בטירותיו (רלב"ע, בשם אל, כהנא א, 197).

— נִפְע', *נִרְמַשׁ, — נִרְמְשָׁה האדמה חיות, שרצה חיות, רמשו חיות עליה, ואמר הפיטן: חיות קטנות נ ר מ ש ת גדולות במרחבי מים (נחמיה בן שלמה, אם ימלאו, תפלת גשם, ידיעות מכון שוקן ז, רט).

— הִפְע', *הִרְמִישׁ, — הרמיש את החיה, עשה שתרמש, ואמר הפיטן: בבוקר נוגה המשיל ולפועלים נתנו חקר, בלט ה ר מ י ש [1]) מכשיל עד רון כוכבי בקר (רסע"ג, באלדכי ילדקו, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רפא).

ב. *רָמַשׁ, פ"י, — כמו רָמַס: והיו ר ו מ ש י ן אותו (את הקש אשר קוששו) בחמוריהם וכו' והקש של מדבר היה נוקב עקביהם (פדר"א מח).

רֶמֶשׂ [2]), ש"ז, — שם כולל לחיות הזוחלות והולכות בלט בלא להשמיע קול, Kriechtiere; reptiles: תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה וָרֶמֶשׂ וחיתו ארץ למינה (בראש' א כד). וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל הָרֶמֶשׂ הרמש על הארץ (שם שם כו). מאדם עד בהמה עד רֶמֶשׂ ועד עוף השמים (שם ו ז). וכל החיה למינה וכל הבהמה למינה וכל הָרֶמֶשׂ הרמש על הארץ למינהו (שם ז יד). כל החיה כל הָרֶמֶשׂ וכל העוף כל רומש על הארץ (שם ח יט). וידבר על הבהמה ועל העוף ועל הָרֶמֶשׂ ועל הדגים (מ"א יה ג). והנה כל תבנית רֶמֶשׂ ובהמה שקץ וכל גלולי בית ישראל (יחזק' ח י). ורעשו מפני דגי הים ועוף השמים וחית השדה וכל הָרֶמֶשׂ הרמש על

1) [עפ"י הכתוב בתהל' קד כ: בו תרמש כל חיתו יער.]

2) [כנראה מנח שאול מן האשור' נַמַשׁ, שריצת בעלי חיים, ואף מן השם נגזר הפעל רָמַשׂ.]

האדמה (שם לח כ). ותעשה אדם כדגי הים כְּרֶמֶשׂ לא משל בו (חבק' א יד). החיה וכל בהמה רֶמֶשׂ וצפור כנף (תהל' קמח י). — ובצרוף רֶמֶשׂ האדמה: ויעש אלהים את חית הארץ למינה ואת הבהמה למינה ואת כל רֶמֶשׂ האדמה למינהו (בראש' א כה). מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה מכל רמש האדמה למינהו (שם ו כ). וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים וְרֶמֶשׂ האדמה (הוש' ב כ). — וחיות אחרות שביבשה ובים: כל רֶמֶשׂ אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה (בראש' ט ג). זה הים גדול ורחב ידים שם רֶמֶשׂ ואין מספר חיות קטנות עם גדולות (תהל' קד כה). — ואמר בן סירא: במות אדם ינחל רמה ותולעה כנים ו ר מ ש (ב"ס גני' י יא). — ומ"ר, *רְמָשִׂים, ביחוד בצרוף שקצים ורמשים: שמונה שרצים האמורים בתורה הצדן והחובל בהן חייב ושאר שקצים ו ר מ ש י ם החובל בהן פטור (שבת יד א). אכל נבלות וטרפות שקצים ו ר מ ש י ם וכו' אינו נעשה בן סורר ומורה (סנהד' ח ב). המפלת כמין דגים חגבים שקצים ו ר מ ש י ם, אם יש עמהם דם טמאה (נדה ג ב). מפני מה ברא הקב"ה שקצים ו ר מ ש י ם בעולמו (ירוש' ברכ' ט ג). — ובסהמ"א: אמרו להן (המצרים) לישראל, צאו והביאו לנו שקצים ו ר מ ש י ם ונשחוק עמהן (סדר אליהו רבה ח, איש שלום, 41). יודוך ה' אלהינו תנינים וכל תהומות, ימים וכל נהרות, דגי הים וכל ר מ ש י חלד וכו' (הוספות ותקונים לסדר רע"ג, מארכס, 24). ובאמרו כל נפש החיה אשר במים שקץ הוא לכם כגון שאר ר מ ש י הים ו ר מ ש י האדמה (אהרן הקראי, גן עדן, טמאה וטהרה ח, קא.). — ואמר הפיטן: סוף לא תירש מרכושך אבל דעה כי ר מ ש רפשך [1]) אשר יצא ממעיך הוא יירשך (את פני מבין, סליחי' לו"כ, מחזי איטלי' ב, קז.). הלעיטה ר מ ש [2]) והיא משכה לעופר, הוערמו ועטו עלים ולא עדי (אזכר סלה, עבודת לו"כ, שם שם, קכט.) — ואמר המשורר: וגבה מבני גילו כגבה בני איש מבהמות או ר מ ש י ם (רמב"ע, הרים מר, ברודי, קם). ונפשו חמדה עיש וכימה ואף כי זחלי עפר ו ר מ ש ו (רשב"ג, בחר מהחלי,

1) [הרמה והתולעה.]

2) [הנחש את חוה.]

ב״ר ה, 48). — °וכשם למיני רמשים שונים: **ר מ ש המרתוף** (קעללער וואורם) **ארבע עשרה (רגלים)** (ליכלה, רלשים למודים ו, כג.). **ר מ ש היומי** (טאג טהירכען) אשר יחיה רק יום אחד (שם. כג:). מערכה החמישית **ה ר מ ש י ם** (אינזעקטען) (תולדות החיים).

רֹן, ס״ז, מ״ר סמי׳ רָנֵּי, — כמו רִנָּה, Jubel; cris de joie; jubilation: אתה סתר לי מצר תצרני רָנֵּי [1] פלט תסובבני (תהל׳ לב ז). — ובסהמ״א: פנות עולם פצחו **ר ו ן** (מנחם בן סרוק, אדוני בן אדוני, בראש תשוי תלמידי מנחם). כשם שקרוי **ר ו ן** כשיגביה אדם קולו בשמחה כן כשיתן אדם את קולו בבכי, כי **ר ו ן** לשון המון וקול שאון הוא, הן למשוש הן לקינה (ר״י קרא, פרוש איכה, דברי חכמים, נט). וכלם מנצחים **ו ב ר ן** יחד [2] משבחים (ראב״ע, מי בן מקין, כהנה ג, 50). **ו ר ו ן** אחרי יגון ותנחום לכל אבל (מנחת יהודה סונא נשים, טעם זקנים, ג:). — ואמר הפיטן: **ר ו ן** כלי עצ־תים ערכתי במחנותים (ר״א קליר, ארבה, תפלת טל). ודמם **ר ן** מפי נושאי ארון (הוא, איכה ישבה חבצלת, קינ׳ ת״ב). וברכת בשבעך **כ ר ו ן** (רסע״ג, תכ״ג מלווה, סדור רסע״ג, קכח). בזכרון אש ועצים נשא ויעקיד בן **ב ר ו ן** (הוא, באדני ילדקו, עבודת יוה״כ, שם, רפג). קבל **ר נ י** תודות אמונים בך יאמינו (רי״ל גיאת, יה כל, שעה״ם 17). תשבחות מפיקים ושעור **ר ו ן** מדקדקים (בנימין בן זרח, בלולי אש, אופן שבת הגדול). נכון השחר וכוכבים **ב ר ו ן**[3] ברק השחר זכות שבחברון (מאיר בן יצחק, תפלה תקח, סליח׳ ער״ה). וקדושים כתרשישים קרואים מלאכי האל **ר ו ן** רוחשים בעת רגשים ואומרים יה אכתריאל (ר״י זבארה, אראלים, אופן שבת א׳ אחה״פ). ארוגי עז בקול מעוז לנערץ בצבא המלה בוטים **ר ו ן** בחיך וגרון לך ה׳ הגדלה (ארוגי עז, אופן שבת א׳ אחה״פ). — ואמר המשורר: יחדל דרור **מ ר ו ן** ועל אמיר לא יעמד עגור (עמנו׳ פרלנטיס על מות

1) [ס״א רנֵּי.]

2) [כך לפי נקוד המסורה, ואמנם יתכן שאין **ר נ י** אלא כתיב בפ״ל של (תצ)רני שלפניו.]

3) [עפ״י לשון הכתוב (איוב לח ז), אך שם ברן הוא מקור מן **ר נ ן**.]

יעקב אחיו, מתק שפתים, 75). קול אל קול קורא מבשר בזבול הרקיע, **ר נ י** פלט, צבא עליון הריע (שלום הכהן, כיר דוד, 145).

רָנָה [1], תִּרְנֶה, —פעל מספק: עליו תִּרְנֶה [2] אשפה להב חנית וכידון (איוב לט כג).

א. רִנָּה, ש״נ, רִנַּת, רִנָּתִי, רִנָּתָם, — קול קריאת שמחה, Jubel; cris de joie; jubilation: בערב ילין בכי ולבקר רִנָּה (תהל׳ ל ו). ויוצא עמו בששון ברִנָּה את בחיריו (שם קה מג). ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברִנָּה (שם קז כב). אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רִנָּה (שם קכו ב). הזרעים בדמעה ברִנָּה יקצרו (שם שם ה). ובאבד רשעים רִנָּה (משלי יא י). ובעת החלו ברִנָּה ותהלה וכו׳ (דה״ב כ כב). — וקול רִנָּה במשמ׳ ז: צאו מבבל ברחו מכשדים בקול רִנָּה (ישע׳ מח כ). כי אעבר בסך אדדם עד בית אלהים בקול רִנָּה ותודה המון חוגג (תהל׳ מב ה). הריעו לאלהים בקול רִנָּה (שם מז ב). קול רִנָּה וישועה באהלי צדיקים (שם קיח טו). — ועם פֹּעַל, בא ברנה, גיל ברנה, פָּצַח רנה: נחה שקטה כל הארץ פצחו רִנָּה (ישע׳ יד ז). ופדויי יי׳ ישבון ובאו ציון ברִנָּה ושמחת עולם על ראשם (שם לה י). פצחו הרים רִנָּה יער וכל עץ בו (שם מד כג). רנו שמים וגילי ארץ ויפצחו הרים רִנָּה (שם מט יג). ישיש עליך בשמחה יחריש באהבתו יגיל עליך ברִנָּה (צפני ג יז). בא יבא ברִנָּה נשא אלמתיו (תהל׳ קכו ו). — ובמשמ׳ קריאה חזקה בתפילה, וגם בצרוף רִנָּה ותפִלָּה:

1) [עי׳ בהערה הבאה.]

2) [אין רֵעַ לפעל כזה בהוראה מתאימה בעברית או בלשונות הקרובות. ואין הכונה במלה עליו לבלי הזין שעל גבי הסוס (ועל כן אין טעם לבאר רנה כמו **ר נ ן**, או לתקן: עליו תָּרֹן האשפה), אלא לנשק הבא נגדו ולקראתו ושהסוס לא ישוב מפניו, כדגמת אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי (תהל׳ כז ג). וכנראה המכוון כאן בחלוף ד—ר: תִּדְנֶה, ז״א תקרב, כמשמ׳ הפעל דני, דנא a) בערב׳ ובסור׳ (דנא) וכלשון **ו ת ק ר ב** המלחמה (מ״א כ כט). וכן כנראה גם כונת הכתוב בעמ׳ ו ג: המנדים ליום רע ותגישון שבת חמס, היא: המְדַנִּים, ז״א: המקרבים, מן דנה.]

a) دنى دنا

לשמע אל הָרִנָּה ואל התפלה אשר עבדך מתפלל לפניך היום (מ"א ח כח). ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רִנָּה ותפלה ואל תפגע בי (ירמ' ז יז). כי יצמו אינני שמע אל רִנָּתָם (שם יד יב). שמעה יי' צדק הקשיבה רִנָּתִי האזינה תפלתי (תהל' יז א). שמעה אלהים רִנָּתִי הקשיבה תפלתי (שם סא ב). תבוא לפניך תפלתי הטה אזנך לְרִנָּתִי (שם פח ג). וירא בצר להם בשמעו את רִנָּתָם (שם קו מד). תקרב רִנָּתִי לפניך יי' (שם קיט קסט). הקשיבה אל רִנָּתִי כי דלותי מאד (שם קמב ז). — ובמשמ' קריאה חזקה בכלל: ויעבר הָרִנָּה במחנה כבא השמש לאמר איש אל עירו ואיש אל ארצו (מ"א כב לו). — ובהוראה מספקה: והורדתי בריחים כלם וכשדים באניות רִנָּתָם [1]) (ישעי' מג יד). —וכתו"מ: בעשרה לשונות של שבח נאמר ספר תילים, באישור בניצות וכו' ב ר י נ ה בתודה בתפילה בברכה (ריב"ל, ירוש' סוכ' ד יב). ושאר התפלה ר י נ ה תחינה בקשה מלפניך על עמך ישראל שצריכין להושיע (ת"כ, יומ' ע.). שאין ר נ ה של תורה אלא בלילה (מד"ר שמות מז). עשרה לשונות נקראת תפלה ואלו הן שועה צעקה נאקה ר נ ה וכו' (ר' יוחנן, שם דבר' ב). בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל גילה שישה שמחה ר נ ה פצחה וכו' (שם שה"ש, נגילה ונשמחה). — ובתפלה: אלו פינו מלא שירה כים ולשוננו ר נ ה כהמון גליו (נשמת, שחר' לשבת). קבל ר נ ת עמך שגבנו טהרנו נורא (אנא בכח, שחרית, סדר קרבנות). — ובסהמ"א: שאין ה ר נ ה רצויה בצאתה מן הפה שהיא ר י נ ת הבשר (ר"י אלגזולי, מלמד התלמידים, תרומה, עג.). שומע ומבין ר נ ת נחשים גם מכיר העשבים (ס' הקנה, הקדמה). — ואמר המשורר: בערבי ר נ ת י לפניך תקרב (רשב"ג, אלהים אלי, ביאליק-רבניצקי ב, 181). איך ר נ ה תרנן באדמת נכר לשוני (ראב"ע, אלהי הודה, איגר 248). הכי אתה מנת חלקי ו ר נ ת י וטובתי וגורלי ומהללי (הנ"ל, לך אל, כהנא א, 206).

1) [אפשר שכונת האותיות באנית רנתם שבכתיב החסר המקורי היא: בְּאֳנִי תְּרֻנָּתָם, כלומר באניות מפרשים בעלות תֹּרֶן.]

ב. *רִנָּה [1]), ש"נ, — שמועה ודבה: אם לא היתה שם ר נ ה לדבר זה או שפסק הקול שלא מחמת יראה (רמב"ם, סוטה ג יז).

א. *רִנּוּן, רינון, ש"ז, — שה"פ מן רִנֵּן, מעשה המרנן, כמו א. רִנָּה: הקשיבה רינתי, זו ר י נ ו ן תורה [2]), האזינה תפלתי זו תפלה (ירוש' ר"ה ד ח). ואף על פי שהכל מרננים לפניו, ר י נ ו ן של צדיקים ושל ישרים ותמימים נאה לפניו (מדר' תהל' לג). — ובסהמ"א: שהוא עוסק ב ר נ ו נ ה של תורת (ילק' שמע', תהל' תתמח). לשמוע זמיר העופות ושריקות ר י נ ו נ ם (לר' היגון, 17). חוזר הוא (הש"ץ) ואומרת כרצונו ב ר נ ו נ י ו ונגוניו (ר' רפאל מלדולה, שו"ת מים רבים, או"ח כג). ו ש ה ר נ ו ן והניגון של הש"ץ הנ"ל הוא רצוי ומקובל לכל הק"ק (שם שם). — ואמר הפיטן: רצון רצה שאלי שלות שקט שבי שפכי ר נ ו נ ך, ר י נ ו נ ך רחשי רשמי רצון רצה רנתך (ינאי, הלכות תני, זולאי, סעח). מברק חרב השנון מלט מאריכי ר נ ו ן (ר"א קליר, יום מימים, מוסף יוה"כ). ויראה ר נ ו נ נ ו עד ערב (יעלה תחנוננו, ערב' יוה"כ). שמעה ה' צדק הקשיבה ר נ ו ן (שלמה הבבלי, תבוא לפניך, סליחי יום א). הוא לבדו יצו חסדו ויאזין קול ר נ ו נ נ ו (רשב"ג, שתי פעמים, ביאליק-רבניצקי ב, 228). יה לקול ר נ ו ן כבוא שאל לפני, ומה קול הצאן באזני (מנחם בן מכיר, אדם בקום, סליחי תענ' אסתי). בוראי ברק מזמרים זמירות ומכל ר נ ו ן וניגון כנורות (ילחק בר יהודה, ידודון ידודון, קונט' הפיוטי ל).

ב. *רִנּוּן [1]), ש"ז, — כמו ב. רִנָּה, וב. רְנָנָה, שמועה ודבה: שמעה ה' צדק הקשיבה רנון, שר מישרים ומעלים מ ר נ ו ן (שלמה הבבלי, תבוא לפניך, סליח' יום א). מפני ר י נ ו ן ולעז בני אדם לא אמרי' ליה הוצא (רש"י, יבמ' כו., ד"ה ברכנה). שטוענין עליו דברי ר נ ו ן (בשם רש"י, ארחות חיים לר"א מלוניל, הלכ' ביאה מו). לסבת ה ר נ ו ן שהיה בעיר על דבר הסוחרים שהיו מוציאין החטה לארצות (ספר בר ששת, שאלה קפה). לא נשמע עליה ר נ ו ן של פריצות (שו"ת ר"מ פדואה לג). די טענות אשר לסבתם רוצים אנו

1) [עי' ב. רָנַן, הערה.]

2) [במדר' תהל' יז: ר י נ ו נ ה של תורה.]

המעולים שיצאו מק"ק גרוש י"א להפטר מ ר נ ו ן אנשי הק"ק גרוש הנשארים בו (שו"ת מהרשד"ם, יו"ד לב). על ר י נ ו ן זה שרננו אחרי על דבר צידוק הדין הצדקתי עלי את הדין וברכתי את ה' (שאילת יעבץ א לג, כז:). שאין לפסול איש על ר י נ ו ן וקול בעלמא (חתם סופר, חו"מ קעה).

א. רנן [1]), ממנו רֹן, א. רִנָּה, א. *רִנּוּן, א. רַנֵּן, רֶנֶן, א. רְנָנָה.

ב. *רנן [2]), ממנו ב. *רִנָּה, ב. *רִנּוּן, ב. *רַנֵּן, ב. *רְנָנָה.

א. רָנַן [3]), פ"ע, רָן־, רָנִּי, רֹנִּי, רָנּוּ, יָרוֹן, תָּרֹן, יָרֹנּוּ, תָּרֹנָּה, — רנן האדם, הריע בקול שמחה, jubeln; triumpher; to jubilate: וירא כל העם וַיָּרֹנּוּ ויפלו על פניהם (ויקר' ט כד). צהלי וָרֹנִּי יושבת ציון (ישע' יב ו). המה ישאו קולם יָרֹנּוּ (שם כד יד). אז ידלג כאיל פסח וְתָרֹן לשון אלם (שם לה ו). יָרֹנּוּ ישבי סלע מראש הרים יצוחו (שם מב יא). רָנִּי עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה (שם כד א). הנה עבדי יָרֹנּוּ מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב (שם סה יד). רָנִּי בת ציון הריעו ישראל שמחי ועלזי בכל לב בת ירושלם (צפנ' ג יד). רָנִּי ושמחי בת ציון (זכר' ב יד). יָרֹנּוּ וישמחו חפצי צדקי (תהל' לה כז). בפשע איש רע מוקש וצדיק יָרוֹן ושמח (משלי כט ו). [4]) — ורנן אדם לאחר: רָנּוּ ליעקב שמחה וצהלו בראש גוים (ירמ' לא ז). — ובהשאלה, רננו שמים וכוכבים: רָנּוּ שמים כי עשה יי' הריעו תחתיות ארץ (ישע' מד כג). רָנּוּ שמים וגילי ארץ (שם מט יג). בְּרָן־יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים (איו' לח ז). — ובמשמ' קרא בצער: קומי רֹנִּי בליל לראש אשמרות שפכי כמים לבך (איכ' ב יט). — ואמר בן סירא: בהללו את שם קדשו לפני בקר י ר ו ן מקדש (ב"ס גני' מז י). — ובתו"מ: (ומה שירה אמרו הפרות,) ר ו נ י ר ו נ י [1]) השיטה, התנופפי ברוב הדרך (ר' ילחק נפחא, ע"ז כד:). — ואמר הפיטן: רגש רִחשם מלבזה ר ו נ נ י ם סלח נא לעון העם הזה (ר"א קליר, לפה בצת תמוחה, מוסף יוה"כ). ר ו נ נ י ם בפור חלקתם, עולצים בארחותם (ר' אקמ מועד, סלוק ב' סוכ'). ענה קחי עץ הדר מיוחד ה ר ו נ נ י ם עוך פה אחד (רסע"ג, ענה אתוים, הושענות, סדור רסע"ג, קמד). תוקפים ו ר ו נ נ י ם לשמחך ולשמות בשמחתך (רא"ב"ן, אמוני שלומי, רשות לחתן, MGWJ 1895, עמ' 35). — ואמר המשורר: יקבל שר תשורת שיר רחשתיו ו רַ נּ ת י ו עלי זכרו ושרתיו (ר' י זבארה, שעשועים, הקד', דודזון, 5).

— פע', רִנְּנוּ, רַנֵּן, רַנְּנוּ, אֲרַנֵּן, תְּרַנֵּן, נְרַנְּנָה, יְרַנְּנוּ, יְרַנֵּנוּ, תְּרַנֵּנָּה, — כמו קל: הקיצו וְרַנְּנוּ שכני עפר (ישע' כו יט). פרח תפרח ותגל אף גילת וְרַנֵּן (שם לה ב). קול צפיך נשאו קול יחדו יְרַנֵּנוּ (שם נב ח). פצחו רַנְּנוּ יחדו חרבות ירושלם (שם שם ט). ובאו וְרִנְּנוּ במרום ציון (ירמ' לא יב). וישמחו כל חוסי לעולם יְרַנֵּנוּ (תהל' ה יב). ישמחו וִירַנְּנוּ לאמים כי תשפט עמים מישר (שם סז ה). תְּרַנֵּנָּה שפתי כי אזמרה לך (תהל' עא כג). שבענו בבקר חסדך וּנְרַנְּנָה ונשמחה בכל ימינו (שם צ יד). יעלז שדי וכל אשר בו אז יְרַנְּנוּ כל עצי יער (שם צו יב). הריעו ליי' כל הארץ פצחו וְרַנְּנוּ וזמרו (שם צח ד). נהרות ימחאו כף יחד הרים יְרַנֵּנוּ (שם שם ח). כהניך ילבשו צדק וחסידיך יְרַנֵּנוּ (שם קלב ט). יעלזו חסידים בכבוד יְרַנְּנוּ על משכבותם (שם קמט ה). — ועם מֻשׂא משלים, רִנֵּן את האלהים, רִנֵּן בו או במעשיו, רנן לו, אליו, הלל אותו בתרועה: נְרַנְּנָה בישועתך ובשם אלהינו נדגל (שם כ ו). רַנְּנוּ [2]) צדיקים ביי' לישרים נאוה תהלה (שם לג א). תְּרַנֵּן לשוני צדקתך (שם נא טז). ואני אשיר עזך

---

[1]) [גם בארמ' שבתו"מ במשמ' זו, אולי בהשפעת העבר', ובערב' מורה רַנַּ a) על קול החצים בטוסם. ועי' בהערות הבאות. וכנראה נולד השרש בחקוי לקול הקורא וכדו'.]

[2]) [עי' ב. רָנַן, הערה.]

[3]) [עי' הערה לשרש.]

[4]) [בישע' סא ז: תחת בשתכם משנה וכלמת יָרֹנּוּ חלקם, כנראה הכונה כדעת אחדים: יִרְשׁוּ חלקם, כבהמשך: לכן בארצם משנה יירשו. ואחרים מציעים: וָרֹק, או וִיגוֹן.]

a) رن

[1]) [כך בדפוס', בערוך: ר ו מ י ר ו מ י, ועי' א. רום.]

[2]) [ס"א: רַנְּנוּ, נו"ן רפה. ולפי פֶּר הנו"ן רפה ומנקדת חטף פתח בצורות כגון רַנֲנוּ, נְרַנֲנָה וכדו'.]

וארנן לבקר חסדך (שם נט יז). ובצל כנפיך ארנן [1] (שם סג ח). לבי ובשרי ירננו [2] אל אל חי (שם פד ג). תבור וחרמון בשמך ירננו (שם פט יג). במעשי ידיך ארנן (שם צב ה). לכו נרננה לה' נריעה לצור ישענו (שם צה א). זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו (שם קמה ז). — ובמדר': הכל מרננים, צדיקים מרננים שנאמר רננו צדיקים בה', הרשעים מרננים דכתיב כי רננת רשעים מקרוב (מדר' תהל' לג). אין הרשעים מרננים לפניו עד שהביא עליהם מכות, אבל צדיקים אינו כן וכו' בזמן שרואין אותו מיד מרננים, שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה, מיד התחילו מרננים, אז ישיר משה (שם שם). — ואמר הפיטן: רוממוהו ברבבה, רננוהו ברעדה (ינאי, האמירוהו, קרוב' ימים נוראים, זולתי, סלד). — ואמר המשורר: תמהרנה להיות משחקות כל פיות, תרננה ציות ומדבר ויערים (לגבור בתעודה, פתיחה לתפוי תלמידי מנחם). שמעו שפת תוגה מרננת ויד יגון אשר בצלצלים טפח (משלם דאפיאירה, עם מעלה, ידיעות מכון שוקן ד, כד). כמה יהילילו עליהם רננו ובפחזותם דברו צחנו (הוא, עגים רכונו, שם שם, כז). כי רננו שירי ואל מי רננו לשמי בשבט נגנים משכתי (הוא, לולא למחול שם שם, לה).

— פע', ירנן, — רנן בכרמים, רננו שם: ובכרמים לא ירנן ולא ירעע (ישע' יו י) [3].

— הפע', הרנינו, ארנין, תרנין, — א) הרנין את פלוני, עשה שירנן: וייראו ישבי קצות מאותתיך מוצאי בקר וערב תרנין (תהל' סה ט). ברכת אובד עלי תבא ולב אלמנה ארנין (איו' כט יג). — ב) כמו קל ופע': הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום (דבר' לב מג). שמחו ביי' וגילו צדיקים והרנינו כל ישרי לב (תהל' לב יא). הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב (שם פא ב). — ואמר בן סירא: עתה בכל לב ופה הרנינו וברכו את שם הקדוש (ב"ס גני' לט לה). — ובסהמ"א: וסומך נופלים ומתיר אסורים ופוקח עורים ומרנין אלמים וממלא חסרים (רסע"ג, תפלת השחר, סדור רסע"ג, כד). ושיר ר' שלמה בן אלמעלם ניבו ירנין [1]) לשון נאלם ואורו מן העורים לא נעלם (ר"י חריזי, תחכ' ג, סעה"ס 176). — ואמר הפיטן: נשים חיבות לשמוח ולהרנין בבבל בבגדי צבעונים, בארץ ישראל בבגדי פשתן המלבנים (יוסף טוב עלם, אלהי הרוחות, סדר. שבת הגדול). מי פקח עור והרנין נאלם (ר"י הלוי, מי כמוך אין כמוך. זמורה ז, 40). יוצר הכל פעלו תמים מבצר, יחודו להרנין בריות במים צר (אליר בן יצחק, אדיר ונאה, יוצ' שבת אחר שבוע').

— התפו', מתרונן, — התרונן הגבור מיין, הריע בו כשכור [2]: ויקץ כישן אדני כגבור מתרונן מיין (תהל' עח סה). — ובסהמ"א: כי מדי דבריך בו שהיית מתרונן על חרבנו אתה מתנודד לצאת בגולה (רש"י, ירמ' מח כז). ויצא מן הבתים ומן החצרות ומן השדות לשום בתוך הגן משכנו ובערוגה שלחנו להתרונן על אגנו בגנו ולשמח רעיונו ביינו (ר"י חריזי, תחכ' ה, 60). וכל אחד מהם מתרונן על גביעו ואגנו (שם כז, 237). — ואמר הפיטן: מנחמי כמיין מתרונן (ר"א קליר, איכה אספתו, קינ' ח"ב). כנס חשמונאי לבת יוחנן, כנסום לחפה במשתה להתרונן (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ' שבת א חנכה). — ואמר המשורר: בך תתרונן כיונה מבין אמירים (ר"י הלוי, נבעלה שמש, זמורה ג, 70). תתרונן רוחי בשיר מזמור (שלום שבזי, יום שבת, שירי תימן, 195).

---

1) [הצרוף מקביל אל במעשי ידיך ארנן (תהל' צב ה) וכדו', והכונה כאן: אשמח בחסותך.]

2) [אך אולי הכונה ירגגו, ז"א יתגעגעו, עי' רגג, הערות.]

3) [באזהרות רסע"ג (סדור רסע"ג, קלב): הארון והשלחן והמנורה והמזבחות פז ומוצהב ירונן, ע"כ; אך העיר בצדק דוידזון שצ"ל יכונן.]

1) [בתחכ' הוצ' קמינקה (עמ' 43) נדפס: ירנן.]

2) [כך לפי רב הפרושים, אך אין משמ' זו יוצאת ידי הענין, ואפשר שצדקו אלה הגוזרים פעל זה מן רון בערב' רינ a) כגון ראנ עליה אלח'מר b), גבר עליו היין, הדהימו. ואחרים ראו כאן שרש רנן אחר, אך אין פרושיהם מניחים את הדעה.]

a) رين b) ران عليه الخمر

ב. *רִנֵּן [1], — כמו פִּע׳, עי׳ לקמן: לכך נאמר וריבכם מלמד שהיו רוננים [2] (ספרי דבר׳ יב). אמר משה יודע אני שישראל רוננים הם, הריני עושה להם חשבון מכל מלאכת המשכן (תנחו׳ פקודי ז).

— פִּע׳, *רִנֵּן [3], — רנן אדם על אדם אחר, רנן אחריו, אחר דבריו, כנגדו, בו, התלונן והתרעם עליו, murren, nachreden; gronder, dire du mal; to grumble, slander: מפני מה הבריות מרננות אחריךָ והלא כל דרכיך אמת וישר (זקן אחד אל ר׳ טרפון, תוספת׳ חגי׳ ג לו). אין כל ישיבה וישיבה יושבת עד שיהיו הבריות מרננות אחריו ואומרים מה ראה איש פלוני לישב (רמב״ג, ספרי דבר׳ יג). והיה רבן גמליאל יושב ודורש ורבי יהושע עומד׳ על רגליו עד שרינננו [4] כל העם ואמרו לר חצפית התורגמן הפטר את העם (ירוש׳ ברכ׳ ד א; מעין זה בבבלי שם כז:). מלך בשר ודם יושב ודן, כשהוא נותן דימוס הכל מקלסין אותו וכשהוא נותן ספקולה הכל מרננים אחריו, למה ששטף בדינו (ר׳ ברכיה בשם ר׳ לוי, ירוש׳ ברכ׳ ט ז). אותו היום שגמל אברהם את יצחק בנו עשה סעודה גדולה היו כל אוה״ע מרננים [5] ואומרים ראיתם זקן וזקנה שהביאו אסופי מן השוק (ר׳ לוי, ב״מ פז.). צפור שמים ודגי הים היו מרננים אחריו של משה והיו אומרים מה טיבו של ילוד אשה שעלה למרום (אדר״נ ב). למלך שהיה לו מטרונה רוטננית ואמר לה המלך עשי לי פורפיר, כל ימים שהיתה עסוקת באותה פורפירא לא היתה מרננת, אחר ימים גמרה וכו׳ כך את מוצא שהיו ישראל מרננים

[1] [עי׳ בהערה הבאה.]

[2] [בילק׳ שמע׳ תתא וברש״י (דבר׳ א יב): דוגנין, וכן תקן איש־שלום בספרי.]

[3] [אמנם נמצא שמוש דומה לזה אף בארמ׳ שבתו״מ ובתרג׳ (ובת״י, יחזק׳ לו ג, אף רננת במק׳ דִּבַּת) ובסור׳ הארץ־ישראלית, אך על ידו בא גם רגן (עי׳ שם) בשמוש דומה, ורק מהוראת רגן מובנת משמ׳ זו. על כן נראה, שיש כאן שנוי מבטא ובחלקו אף שנוי בכתב בט״ס במקו׳ רגן.]

[4] [במקום אחר (ירוש׳ תענ׳ ד א): ריננו בו.]

[5] ברש״י (בראש׳ יז יז): מרננין עליהם.]

בכל שעה כמו שכתוב וילונו העם על משה וכו׳ כל הימים שהיו עסוקים במלאכת המשכן לא היו מרננים וכיון שגמרו מלאכת המשכן התחיל הקב״ה צווח ווי שלא יחזרו וירננו כשם שיהו מרננים (ר׳ אבין, מד״ר במד׳ יב). אמרו לו (ישראל למשה) בן עמרם, הללו מים ליונקי שדים או לגמולי חלב, מיד הקפיד כנגדן והכהו פעמים ויצאו מים רבים ושטפו כל מי שהיה מרנן כנגדן (שם שם יט). אוהב אני לשמוע את קולך בין מרננה ובין מהללה אל תמנעי קולך וכו׳ אמרו לו הרי יעקב מרנן, אמר להם על מי, לא עלי, שמחה היא לי בין מרנן בין משבח [1] (מדר׳ תהל׳ לג). ולא הרהרו בלבם ולא רננו אחר דבריך (מד״ז שה״ש, בובר, 13). — ולטובה: שאין אדם יושב בישיבה של מטה וכו׳ עד שהבריות מרננות עליו ואומרים איש פלוני כשר וחסיד ונאה להיות חכם (ספרי במד׳ לג). — ובספה״א: כי הלוהו ראובן בחייו ממון וכי היה מרנן עליו בכל מקום ואומר כי יש לו אצל פל׳ כך וכך ואינו יכול לקחת אותו (תשו׳ הגאו׳ הרכבי קעח, 79). שליח צבור שמרננים עליו בדברים רעים מה להוציאו ולהכנים אחר תחתיו וכו׳ שצריך להיות וכו׳ שלא יצא עליו שם רע בילדותו, השתא כל כך אני צריך אפי׳ מילדותו מרננין עליו, עכשיו לא כש״כ שמסלקין אותו (סדר רע״ג השלם ב, עז:). אפילו אתה מכנים להם כל צאן ובקר שבעולם סופן לרנן אחריך (ערוך ערך ארבע). דואג היה שלא ירננו עליו בני עירו כשיקדשנו למחר (רש״י, ר״ה כה., ד״ה זיל לעין טב). כשרננו העיר עליה ועל הנטען יום ומחצה או יותר (רמב״ם, סוטה ב יד). מעשה באדם אחד שהיו מרננין אחריו עם חמותו (טור, אסורי ביאה ב יב). להלקות אדם ששמועתו רעה והעם מרננים עליו שהוא עובר על העריות (טור, קנס׳ כד ס). והכת האחרת רננו עליהם באומרם כי הלולב נמכר לנותן הזה בשהתנה עמו המוכר וכו׳ (שו״ת מהרשד״ם, חו״מ כח). — ואמר המשורר: חרשים ביום שישמעו דבת זמן, יום אחריהם לעזים רננו (משלם דאפיאירה, כתבי שלומות, ידיעות מכון שוקן ד, קו).

[1] [אמנם בהמשך שם בא רנן פעמים אחדות במשמ׳ א. רנן.]

— הִתפּו', *הִתְרוֹנֵן, — כמו התלונן, התאונן: אמר גבר בחטאו יהי שת ואתה מתרונן [1]) על הקדוש ברוך הוא, דרכך ומעלליך עשו אלה (פסיק' רב', ואחאר ליו, קמג.). — ואמר המשורר: אישים להלחם בצרים והנחם בציק, והנשים לקונן והתרונן (ר"ם הנגיד, בן משלי, איש"ם למשעלים, ששון, קכז; אברמסון, 23). יונה תקנן בין ההדס בי תתבונן, עת שיר אשנן או על זמני אתאונן, קולה תחנן אלי כעלמה תתרונן (ר"י הלוי, מי יתנני כפר, זמורה ג, 200).

רֶנֶן, ס"ז, רק מ"ר רְנָנִים, — מלה מספקה [2]): כנף רְנָנִים [3]) נעלסה אם אברה חסידה ונצה (איו' לט יג). — *ובמשמ' רִנָּה [4]), ואמר המשורר: וגם כפיו להמטיר כעננים, בהעצרם ימותון הנפשות וימלאון בהמטירם רננים (רסב"ג, ואת יונה, ביאליק-רבניצקי א, 49). ודם אם בבכי תלין וקוה, הלא תקום ולבקר רננים (הוא, עטה הוד, שם, 95). צבי חן בו עשקני ביפיו והשבית כל רנני גם ששוני (ר"י חריזי, תחכ' כ, 452). תפרחנה תגלנה אף גילות ורננים (עמנואל, מחב' א, הברמן, 56). וחקק בה שירי רנניו, הפליא לעשות מכל אשר היו לפניו (שם ח, 218) — *ומ"י, ואמר הפיטן: ראו נס בהרים וקול שופר בארץ להשמיע רנן מרמומי קול (יוסי בן יוסי, אנוסה לעזרה, שופרות ב ר"ה). ואז יפצחו רנן בערץ כבודו מלא כל הארץ (ר"א קליר, מלך במשפט, סלוק א ר"ה). כרנן אופנים כרננת מרבעי פנים (הוא, אקחה ברכשון, סלוק א סכות). רנן וגאלה רוח והצלה רננה סגלה בקריאת מגלה (הוא, אותו מבהלת, קרובי פורים). וכפי קשת עם כנף רננים זמר ושיר ועז ורנן מרננים (הוא, אז ראית, סלוק שבת שקלים). רקדו וחדו כל הלילה, רנן הנעימו לנורא עלילה (יוסף בר שלמה אודך כי אנפת, יוצ' שבת א חנכה). רנן בהתחדש רם יתקדש (מאיר בר יצחק, אילת השחר, יוצ' שבת ר"ח).

[1]) [שם בראש הפסקה: מתאונן.]

[2]) [עי' בהערה הבאה.]

[3]) [מתרגמים ומפרשים הבינו את המלה כלשון רִנָּה ורננה, ובטעות משנה ראו רבים כנף רננים ככנוי לנעמית, שהשבו למצא אותה בכתוב, המדבר, אדרבה, על עוף מיטיב להמריא במרום (פס' יח). ובאן הכונה לתאר בדברי מתאות את חמדת כנפיו של עוף, למען יעוף ויעזב את אפרוחיו (עי' טורטשינר, ס' איוב, גם לכתוב יז ה), כלומר: כלום יש לעוף אחר כנף רְנָנִים (ז"א כנף חמדה, עי' רגג, הערות) נחמדה (נעלסה) או אברה ונוצה חסודה כמו לך? — ועי' גם רֶנֶן, הערה.]

[4]) [לפי הבנה כזו בדברי הכתוב, עי' הערה לעיל.]

רָנָן [1]), ס"ז, — שם לעוף יפה כנף, טַוָּס, Pfau; peacock; paon: רנן וכו' פאוונ"י עוף שמתפאר בראיית כנפיו (למח דוד, עבריות, קלב:).

א. **רְנָנָה**, ס"נ, סמי' רִנְנַת, מ"ר רְנָנוֹת, — כמו רִנָּה, תרועת שמחה: ושפתי רְנָנוֹת יהלל פי (תהל' סג ו). עבדו את יי' בשמחה באו לפניו בִּרְנָנָה (שם ק ב). הנה הלילה ההוא יהי גלמוד אל תבוא רְנָנָה [2]) בו (איו' ג ז). כי רִנְנַת רשעים מקרוב ושמחת חנף עדי רגע (שם כ ה). — ובתו"מ: פיך ידבר חכמות ולשונך ירחיש רננות וכו' (ברכת חכמים בלאחס מבית המדרש, ברכי יז.). — *ובמשמ' תפלה: הני כ"ד דתעניתי וכו' כנגד כ"ד רננות שאמר שלמה (ר' חלבו, שם כט.). אמר שלמה כ"ד רננות [3]) ולא נענה (שבת ל., מו"ק ט.). מעשה בר' אליעזר שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבע רננות [4]) ולא נענה (תעני' כה:, מובא בסדר רע"ג השלם ב, עז.). זה (שלמה) בנה בית המקדש ואמר כמה רננות ותחנונים, וזה (נבוכדנאצר) החריבו וחרף וגדף (מד"ר במד' כ). — ובתפלה: אשר בקהל עם אשירה עזו אביעה רננות בעד מפעליו (אוחילה לאל, רשות, מוסף לימים נוראים). — ובסהמ"א: קימי רוני בלילה, אין רננה זו אלא הודאת הייסורין וכו' אין רננה זו אלא שמחה (סדר אליהו רבה יח, איש שלום, 96). רני ברננות הרבה ושמחי בשמחות הרבה (שם שם).

[1]) [עפ"י הבנה זו בכתוב באיו' לט יג, עי' בערך הקודם. כך, למשל, החכם הקראי (לקו"ק ריד) וז"ל בתרג' עברי: כנף רננים נעלסה, כנף הטווס כשהוא עלז (לקו"ק, ריד).]

[2]) [כאן הכונה לרננת חִפָּה וחתֻנה, כאלו: הלואי ולא נתקימה בלילה זה תתונת הורי ולא הרתה בו אמי.]

[3]) [רש"י (שבת ל.): רנה תפלה תחינה כתובים בתפלת שלמה עד כ"ד וי"א כ"ד ברכות דתענית ולא נהירא, ע"כ.]

[4]) [בדפוס': ברכות.]

איש כל למד ספר יהגה רננות ואיש מחריש יריע (יוסיפון, גינלבורג, לט). לישרים נאוה תהלה ולחסידים יאות זמר ולצדיקים יאתה רננה (ר' בחיי, יי' ספתי, בקשה, בסוף ס' חו"ה). — ואמר הפיטן: בינו נא ישועות אחרונות והזכירו זכר רננות (ר"א קליר, אלהים אל דמי לך, סלוק שבת זכור). ולבות ולשונות מחדשות רננות (ר"י הלוי, כשמח ידידי, זמורה ז, 5). — ואמר המשורר: לכן אשמח ויתעצב לבבי ותתערב רננה עם זעקה (ילחק אבן כלפון, כדיבוחק, סעה"ם 27). וכי כל שבת תתחדש רננה, ומנוחה וענג כבוד בי נתנה (ראב"ע, צין שבת, כהנא א, 122).

ב. *רְנָנָה, ש"נ, — דִּבַּת הבריות המרננות אחר אדם: הנטען משפחה ונשתחררה, מנכרית ונתגיירה ה"ז לא יכנוס ואם כנס אין מוציא, אלמא ברננה לא ספקינן (יבמ' כו.). — ובסהמ"א: אם כנס יוציא, משום רננה (סוף' פס כה, ד"ה ולכתי).

רְנָנִית, עי' רְטָנָן.

רם, עי' א. רִיס.

*רִסּוּס, ש"ז, — נמלים רסוסות, שבורות וכתושות יחד: נמלים וכו' רסקן ואכלן אינו חייב אלא אחת וכו' אכל מן הריסוסין ויש בהן כזית חייב, אכל מן הריסוסין כזית ונמלה חייב שתים, אין ביני אכל מן הריסוסין פחות מכזית והשלים להם נמלה חייב שתים (ר' אבהו בשם ר' יוסי בן חנינה, ירוש' נזיר ו א). — ובסהמ"א במשמ' מעשה המרסס את הסלת: לרוס את הסולת, אילפריפי"ר [1] בלעז, ל"א אימלני"ר [2] בלע"ז, לרוס את הסולת, לכתת ולבלל בו את הסלת לשון רסוס כמו והכה הבית הגדול רסיסים ולשון משנה אם היה עבה או מרוסס (רש"י, יחזק' מו יד). — °ובמשמ' התזת טפות טפות של נוזל על דבר, זִלּוּף, Besprengung; arrosement; sprinkling, נוהג בספרות ובדבור.

רִסּוּק, עי' רַסֵּק.

*רִסּוּק[3], ש"ז, — מעשה המרסק והממעך, ובפרט בצרוף רסוק אברים, מעוך אברים פנימיים שבגוף: אילין דחכמין תורה בחייליה אין בו משום ריסוק איברים (בשם ר' יאשיה, ירוש' סנה' ו ז). הנית בהמה למעלה ובא ומצאה למטה אין חוששין משום ריסוקי אברים (בב חולה, חול' נא.). זכרים המנגחין זה את זה אין חוששין משום ריסוקי אברים (תוס', שם שם). — ובסהמ"א: עוף שנחבט על הארץ וכו' חישינן משום ריסוק איברים (שו"ת הגאו' מן הגני' ב, גינלבורג, 270). שדקדקו בהגבלת הגובה אשר אם דוחין הבהמה ממנו למטה תהית אסורה משום רסוק איברים, ורצה ברסוק איברים הרסוק המביא אל המות (ר"י א"ת, כוזרי ד לא). וכיצד הריסוק, שיתרוצץ האבר ויחלה מחמת הנפילה (רמב"ם, שחיטה ט ח). — °ובבשול, רסוקי בשר, חתיכות בשר קטנות [1], רסוק תפוחים וכדו': קיפה, ריסוקי בשר וקפלוטות שבשולי קדירה (רש"י, בכורות ו:). רסקו, כתשו, לשון כתישת בחטים וריסוק בתפוחים (ר"ש, תרומ' י ג).

רְסִיס[2] או רְסִיס, מ"ר רְסִיסִים, — א) חתיכה קטנה של דבר שבור וכתות, Trümmer; débris; débris: כי הנה יי' מצוה והכה הבית הגדול רְסִיסִים והבית הקטון בקעים (עמו' ו יא). — ב) חלק קטן מנוזל, טפה, Tropfen; goutte; drop: פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצתי רְסִיסֵי לילה (שה"ש ה ב). — ובתו"מ: הלוקח יין לתת לתוך המורייס או לתוך האלונתית, כרשינין לעשות מהן טחינין, עדשים לעשות מהן רסיסין חייב משום דמאי (חול' ו.) — ובסהמ"א: שמה הברקים יופיעו והרעמים ירעו והעננים סובבים והגשמים נתכים רביבים ורסיסים וחזיזים וטלים וכו' (ראב"ע, חי בן מקיץ, 49). גם האד העולה שנעשה רביב ורסים והוא אד לא ירחיק מן הארץ לעלות (ר"ש א"ת, יקוו המים יג, 59). וכשיהיה היורד ממנו (מן הענן) דבר קטן ויתאחד ברדתו יקרא רסיסים וכו' (הוא, אותות השמים, ר"י פריז). ימצא בתוכו גנות ופרדסים וערוגות הדסים ונטפי רסיסים (ר"י חריזי, תחכ', הקד', 11). ובו (בניסן) יצפצפו הסיסים ויטפו הרסיסים (שם ה, 56). השלג יורד ועמו רביבים

1) [אילפריישיר = affraichir, לחלח, הרטיב.]
2) [אימלליר = amollir, רכך, או ameler, בלול וערב.]
3) [עי' בהערה שאחר זו.]

1) [בשמוש הארמ' ריסוקא בתו"ם.]
2) [עי' רסס, הערות.]

ברסיסים נטפי מים (ר"י הדסי, האשכל סעז.) אהבתו מוטלת על כתפי וכו' וכטוב לבב אקבלנה כטל רביבי **רסיסי** וזרזיפי (משה אבן עזרא, דרכי נעם, ג.). ובהיות האד ההוא רב הכמות יתהוו ממנו מים גסים הנקראים רביבים ואם מעט הכמות יתהוו ממנו **הרסיסים** (הנ"ל, פרוש בחינת עולם ו ג). נעמו **רסיסי** דמעותיך אשר כפנינים בינ"ת עפעפיך התגלגלו (ר"ש בלוך, שבילי עולם ג, 3). ואפאון טפת מים המשלת על רחבי ימים **ורסים** אדמת עפר על הארץ ומלואה (ר"ש שפירא, ארבע כוסות, כוס ישוע' ג). מה יפה ומה נאוה גאון צמרתם ודל"יותיהם המרעיפים **רסיסי** טל שמים (מאפו, אהבת ציון כט, 206). — ואמר הפיטן: תהומות הדום **לרטיסו** כסופים (ר"א קליר, בדעתו, על). הזל אמרתי כטל לקוי **רסיסי** טל (שם שם). **כרסים** רד בראש אלול (הנ"ל, אלים ביום, שם). שופת שמש לחוצת פתרזמים מרודיה תנובב בטללי **רסיסים** (רשב"ג, שופט שמש' ביאליק-רבניצקי ג, 124). — ואמר המשורר: ועב טל כמו נערה תנער מן שערה עלי ארץ **רסיסיה** (ר"ש הנגיד, אלפסה, בן קהלת כג, ששון, רנט). בחר מהחלי מבחר שביסו ודי לך מענן בקר **רסיסו** (רשב"ג, בחר מהחלי, ב"ר ח, 45). והן עיני מצפים לו כעיני דשאים אל **רסיסי** עב יקוו (רמב"ע, בחרי, ברודי, כט). והעבים יריקון הבשמים ומראשי הדסים **הרסיסים** (הנ"ל, הריח מר, שם, קכט). השכם לגן בשם אשר צצי שיחיו **רסים** הלילה בלל (הנ"ל, הענק ג, שם, שלט). על הערגות תן לך מושב והיה בצלי ההדסים דר וראה **רסים** ליל עלי עליו נטפי בדלחים וגרגר דר (שם שם, שמ). הריח מר ואם ריח עסיסים ואם רוח מנופפת הדסים ואם דמעת עפרים על לחיחם ואם על הורדים **הרסיסים** (ר"י הלוי, זמורה ג, 9). ויונת רחוקים וכו' תטיף רביב חן ותשכיב טל אהבים במן עת **מרסים** ליל כנפיה מנערת (הנ"ל, עין נדיבה, שם, 281). אבל בשתות עסים בפיו ובתור וסים ונטפי מי **רסים** בדלת לח ואחלמה יחשבו (הנ"ל, פני אדם, שם, 370–371). והתנערי מן הזמן כצפרים אשר **מרסיסי** לילה יתנערו (הנ"ל, יזנה בחיק, שם י, 646). **ברסיסי** עיני עצמיהם השקיתי (יל"ג, הוי אח, שירים א, 159).

רְסִיסִי, ת"ז, — של רסיסי טל: אמנם היובש המקרי כבקעה הלהה **הרסיסית** שתתנגב מן חידוש האויר (ר"ש א"ת, אופות השמים ז, כ"י כזנתנשי; כ"י פריז, 41).

רסן [1]), ממנו רֶסֶן, רָסַן.

רֶסֶן [2]), ש"ז, כנ' רִסְנוֹ, — זמם וחבל ששמים על פני הסוס, הפרד וכדו', Zaum, Halfter; bride, licou; bridle, halter: ורוחו כנחל שוטף עד צואר יחצה להנפה גוים בנפת שוא וְרֶסֶן מתעה על לחיי עמים (ישע' ל כח). אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג וָרֶסֶן עדיו לבלום [3]) (תהל' לב ט). — ובהשאלה למעשה בן אדם עז פנים, שלח רסן מפני אחר, אינו נשמע לו: כי יתרו פתח ויענני וְרֶסֶן מפני שלחו [4]) (איוב ל יא). — ועל דמות אלוהית, הלויתן [5]), כפל רסנו, פנים רסנו כבנוי לפיו: מי גלה פני לבושו בכפל רִסְנוֹ מי יבוא (איוב מא ה). — ובתו"מ: לחמור שהיה אדם רוכב עליו, ראה את התינוק בשוק קפץ עליו ולא הזיקו, התחילו משבחין לחמור וכו' אמרו להם בעליו חייכם אילולי אני שהמשכתיו **ברסן** של פיו היה מזיקו (מד"ר שמות כ). — ובספהמ"א: **ורסן** זהב ינתן על לחיי סוסו (יוסיפון גינצבורג, לז). או שיהיה מגביר הכעס והחמה או שימלא תאות כעסו ולשלח **רסן** (ר"י חריזי, מו"נ ג כד). ולולי הענוה אשר תכבשני **וברסן** המוסר תקשרני עזבתי אתכם בים הסכלות טובעים (הנ"ל, תחכמוני ג, 89). ואם הצורך הגדול לחק התורה לענין זה אין לשלוח

---

1) [עי' בהערה שאחר זו.]

2) [בארמ' רסנא, ערב' רַסַן a), זמם שעל חוטם הסוס, ומזה מַרְסַן b), חד האף, אף בצרוף עלי רע'ם מרסנה c), על אפו ועל חטמו, ובפעל רַסַן a), שם זמם ורסן לסוס, באשור' רִסְנֵת (מ"ר) מושכות הסוס או כדו'.]

3) [עי' עֲדִי.]

4) [עי' גם פרחח, הערות.]

5) [אין הלויתן שבמקרא חיה שבמציאות אלא דמות אלהית, משרתו הראשון של הבורא (כמשמ' לוּתָנ, לוֹתָנ באשור'), שצורתו צורת נחש־אדם, שמרד באל הבורא ונוצח על ידיו.]

---

a) رسن b) مرسن c) على رغم مرسنة

ר ס ן הלשון לדבר בזה המין אלא כפי מה שתקנו אנשי כנסת הגדולה (ר"י אלנטולי, מלמד התלמידים סלח, קמ:). שעדיין לא הורגל במצות ואין ר ס ן יצר בידו לגמרי (ריטב"א על ר"ה פ"א, כד.). וכן אמר החכם בספר מאזני העיוניות התפלה ר ס ן הנפש המתאוה (משה בן חביב, פרוש בחינת עולם). ואמר ההכם ר ס ן כל התאוות היא הו פלה (ר"ם אבן ויגאה, שבט יהודה, הנובר, 123): ידי השכל יכבשו ר ס ן הנפש (מוסרי הפלוסופים ב יא). כי בהיותו ר ס ן תאותו כבש הוא עדי השכל לבש (עמנואל, מחברת ד, הברמן, 142). ואפילו כולנו חכמים וכו' אין לנו המלט ממסורת הדת ולשלח ר ס ן המצות חפשי (ר"ם פפנהים, יריעות שלמה א, כד.). שתים נשים באות לקראתינו רוכבות על אתונות צחורות נהוגות ב ר ס נ י ם אדומים (גוטלובר, ממלרים, 16). — ואמר הפיטן: משפט המלך עבדיו אוסרים מרכבתו ומתקנים ואני בעצמי אאסור רכבי ואשים ר ס נ י ם (משה בר קלונימוס, אומן, קרובי' אחרון פסח). באו מצד זה בתוך ים סונים תחלה ברצון וסוף ב ר ס ן מרסנים (שם). — ואמר המשורר: ואת חחי באפיהם אשוה ואתן על לחייהם ר ס נ י ם (רשב"ג, עטה הוד, ביאליק-רבניצקי א, 98).

*רָסַן, קל לא נמצא.

—פִּעֵ', *רִסֵּן, — בפרט בהשאלה רִסֵּן את תאותו, את עצמו, שם להם רסן, עצר בהם, zügeln; mettre un frein à; to bridle, curb: ע"כ בחר (איוב) לעשות כל זה כאשר הקיפו ימי המשתה כי יועיל מאד ל ר ס נ ם (את התאוות) (עזריה פיגו, בינה לעתים, דרוש לד). התועלת הראשונה במדות ל ר ס ן ולהכניע היצר הלהוט אחר המאכל (שם, דרוש נט). וירא (האיל) ענין הצפיר וגאותו (שדלג על נשיו של האיל) ו ר ִ ס ֵ ן בטנו ותאותו (בן סהולה, משל הקדמוני ב, יח:). בחזקתו התעוררה תאות רצונו ורסן בטנו (שם שם, כ:).

—פֻּעַ', *רֻסַּן, — שֶׁרֻסְּנוּ אותו, ששמו לו רסן: ורסן מפני שלהו, רסני שהיו מ ר ו ס נ י ם בו שלחוהו מפני כי אינם יראים מעתה ממני (רש"י, איוב ל יא). — ואמר הפיטן: באו מצד זה בתוך ים סונים, תחלה ברצון וסוף ברסן מ ר ס נ י ם (משה בר קלונימוס, אומן, קרובי' אחרון פסח).

—הִפְעִ', *הִרְסִין, — הרסין רֶסֶן, שם רסן, ואמר הפיטן: רסן מתעה ה ר ס י ן עממים (שמעון בר יצחק, אמרו לאלהים, קרובי' ז פסח). רסן מתעה ה ר ס י ן שר הבירה (משה בר קלונימוס, אתבוללות, קרובי' אחרון פסח).

—הִתְפַּ', *הִתְרַסֵּן, — רִסֵּן את עצמו, את תאותו, נוהג בספרות ובדבור.

רסם [1] ממנו *רִסּוּם, רְסִיס, *רְסִיסָה, *רְסִיסִי, א: רָסַם, ב. *רָסַם.

א. **רָסַם,** פ"י, רֹס, — רסס את הסלת, זלף עליה שמן או נוזל אחר, besprengen; arroser; to sprinkle: ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית האיפה ושמן שלישית ההין לָרֹס את הסלת מנחה ליי' (יחזק' מו יד). — ואמר הפיטן: גאלת עמך בנבל קתרוס, דורתם והברותם כסלת ל ר ס (ריט"ע, אלהים בלעדך, קרובי' שבת הגדול). — ואמר המשורר: בם גרגרי שהם והם לחים הכי אתם רסיסי לילה ר ס ס ם (רמב"ע, עיני ענכים, ברודי, קנז).

– פִּעֵ', *רִסֵּס, — רסס על דבר, זלף, התיז עליו, כמו קל, ואמר הפיטן: רץ קצין עם לכפר פשעם, ריסס עליה פעם ושבע הזיות הפעם (קטע מעבודה, Elbog., Stud., 179).

—הִפְעִ', *הִרְסִיס, — הרסים טל, הזיל וזלף, ואמר הפיטן: פדות שלח בראשון ל ה ר ס י ס טל (ר"א קליר, אאלרה, טג). טל בל יזיז מבני אבות ל ה ר ס: עם נדבות (הוא, אלים, שם).

ב. ***רָסַס,** קל לא נמצא בתו"מ.

—פִּעֵ', *רִסֵּס, — רסס אגוזים ושקדים, את הקנה, העצם וכדו', כתש ושבר אותו לרסיסים קטנים, zerschlagen; casser; to smash (up): האגוזים והשקדים חבור עד ש י ר ס ס, ביצה מגולגלת עד שיגום ושלוקה עד ש י ר פ ס, עצם שיש בו מות חבור עד ש י ר ס ס (עקל' ג ה–ו). האגוזין והשקדין אף על פי ש ר י ס ס חבור עד שיתחיל לפרק, ביצה

---

[1] [במשמ' זלף, התיז מים וכדו' בא אף בארמ' וסור' רסס, ובערבי' רַשַּׁ a), ואפשר שלפנינו שני שרשים, כדעת אחדים].

a) رش

שלוקה וכו׳ אף על פי שריסס חיבור עד שיתחיל לקלף (תוספת׳ שם ב טו).

—פעי׳, *רִסֵּס, בינ׳ מְרֻסָּס, — שרִסְּסוּ אותו: קנה כדי לעשות קלמוס ואם היה עב או מרוסס כדי לבשל בו ביצה קלה שבביצים (שבת ח ה). — ובספה״א: כעין קנה מרוסס שהאש כשמאחזת בהן אינן צריכין ליבוי (ר״ח, ב״ק כב:). מרוח אשך, לפי התרגום מרים פחדין, שפחדיו מרוססין, שבצים שלו כתותין (רש״י, ויקר׳ כא כ). ומכה טריה, תרגם יונתן מרססא, כתותה ומרוססת (הוש׳, ישעי׳ א ו). רסיסים, שיהא מרוסס לבקעיות דקות (הוש׳, עמוס ו יא). נשבר העצם והבשר חופה את רובו אבל היה אותו בשר מרוסס וכו׳ מורין לאיסור (רמב״ם, מאכלות אסורות ה ח). ומי שיצא מחותך או מרוסס[1]) אע״פ שכלו לו חדשיו הרי זה נפל (הוש׳, אבל א ח). — ואמר הפיטן: יי׳ מה אדם והוא בעץ נקסס, בבא אמת בצעו יהי כמו קש מרסס (רסב״ג, יי׳ מה אדם, ביאליק־רבניצקי ב, 85).

—התפע׳, *הִתְרוֹסֵס, — נשבר לרסיסים: ולמה נקרא שמה רעמסס, שראשון מתרוסס (סוטה יא.). א״ל רבינ׳ לרבא מתלקט מהו וכו׳ מתרוסס מהו, מתמסמס מהו (חולי׳ עז.).

—קל, *רָסַס, — שבר לרסיסים, הרס, ואמר הפיטן: כלו לרום העיר[2]) לאבד רב וצעיר (מנחם ברבי מכיר, אין מושיע, זולת שבת ב חנכה).

*רסק[3]), ממנו *רִסּוּק, *רָסַק.

*רָסַק, קל לא נמצא בתו״מ.

1) [כן הגרסה ברמב״ם, וכן מובא בכסף משנה וברדב״ז מאבל רבתי א ז. אך בדפוסינו באבל רבתי: מסורס. והשוה גם את דברי המשנה (נדה ג ה): יצא מחותך או מסורס משיצא רובו הרי הוא כילוד.]

2) [בֶּר בסדורו (עמ׳ 643) גורס: כלולי לחם העיר, בהלוף האותיות רום — חם.]

3) [כבר העיר אליהו בחור (מתורגמן ערך רסק): משליך קרחו כפיתים, מטליק קרחיה פליג היך ריסוקין, פתות אותו פתים, תרגום ירושלמי ותרסק יתיה רסוקין לשון כתישה וכתיתה, ע״כ. ובמקומו במקורות גם רזק (עי׳ בהעוות לפעל רָזַק). וכנראה שאול שמוש השרש בעבר׳ מארמ׳.]

—פע׳, רִסֵּק, — מעך וכתת דבר עד היותו דיסה, zerquetschen; broyer; to squash: תפוח שרסקו ונתנו לתוך עיסה וחמצה הרי זו אסורה (תרומ׳ י ב). חלות דבש שריסקן מערב שבת ויצאו מעצמן אסורין (שבת כב א). אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני הבהמה (שם כד ב). השום והבסר והמלילות שרסקן מבעוד יום (עד׳ ב ו). חלות דבש מאימתי מטמאות משום משקה, ב״ש אומרים משיחרחר, ב״ה אומרים משירסק (עקצ׳ ג יא). אין דוכין את המלח במדוך אבל מרסקין ביד של סכין (תוספת׳ שבת א יד). ואין מרסקין[1]) את השלג שיזובו מימיו אבל מרסק הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש (שם שם ג כג). אין מרסקין דבילה וגרוגרות וחרובין לפני זקנים בשבת (שם יו״ט א יט). בצל שריסקו אם ליתן טעם אסור, אם להוציא שורפו מותר (בא בר ממל, ירוש׳ שבת ז ב): ושוין שאם פרפר ביצה ונתן לתוך הדג או שרסק קפלוטות ונתן לתוך הדג שהן שני תבשילין (ביצ׳ יז:). — ובספה״א: פולין ובשר טרוף אסור, פי׳ שמחתכין אותו חתיכות קטנות ומרסקין אותו עד שנטרף (ערוך ערך ערף).

— התפע׳, *הִתְרַסֵּק, נִתְרַסֵּק, — נקרע ונשבר[2]): נפלה מן הגג ונתרסקו איבריה, אם שהתה מעת לעת ושחטה כשרה (תוספת׳ חול׳ ג ז). — ובספה״א: כמו שאינו מתרסק כך אינו מרסק (ספר בר ששת שאלה קל).

— קל, *רָסַק, בינ׳ פעו׳ רָסוּק, — שרסקו אותו: הואיל ולא ראינוה שנפלה אין חוששין שמא נתרסקו אבריה להשהותה מ:ת לעת כדין נפולה ורסוקת אברים (רש״י, חולי׳ כא., ד״ה אין חוששין).

—פעי׳, *רִסֵּק, בינ׳ מְרֻסָּק, —שרסקו אותו: שנולד הולד בצער האם וכו׳ וביציאתו יחלש ויהיו אבריו מרוסקים (שער השמים ד, ירושלים א, יד:).

רַע, רָע, ת״ז, נק׳ רָעָה, מ״ר רָעִים, רָעֵי, רָעוֹת, — לא טוב[3]), schlecht, böse; mauvais;

1) [בבבלי (שבת נא:): מרזקין.]

2) [עי׳ רִסּוּק.]

3) [גם בכתבת אותוד מקארא־טפה, בנוסחה

bad, evil, — א) דבר בעל איכות רעה, מים, בהמה, סחורה, פרות, מקום, ארץ, עת, יום וכדו׳: ותאכלנה הפרות הרקות והרעות את שבע הפרות הראשנות הבריאת (בראש׳ מא כ). מעט ורעים היו ימי שני חיי (שם מז ט). לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בטוב (ויקר׳ כז י). והעריכו הכהן בין טוב ובין רע (שם שם יב). ומה הארץ אשר הוא ישב בה הטובה הוא אם רעה (במד׳ יג יט). להביא אתנו אל המקום הרע הזה (שם כ ה). ויתן יי׳ אותת ומפתים גדלים ורעים במצרים (דבר׳ ו כב). הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הבכרות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע (ירמ׳ כד ב). התאנים הטבות טבות מאד והרעות רעות מאד (שם שם ג). כל ימי עני רעים (משלי יה יה). רע רע יאמר הקונה (שם כ יד). — פנים רעים, מראה רע, מראה לא טוב, לא יפה, ורע מראה, רע תאר, שנראה כרע, לא יפה: מדוע פניכם רעים היום (בראש׳ מ ז). שבע פרות וכו׳ רעות מראה ודקות בשר וכו׳ ותאכלנה הפרות רעות המראה ודקת הבשר את שבע הפרות יפת המראה והבריאת (שם מא ג—ד). שבע פרות וכו׳ דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר (שם שם יט). ומראיהן רע כאשר בתחלה (שם שם כא). מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה (נחמ׳ ב ב). — ורע לפלוני, בעיני פלוני, רע עליו, לא יפה בעיניו: וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו (בראש׳ כח ח). אם רעה בעיני אדניה אשר לא יעדה והפדה (שמות כא ח). מוסר רע לעזב ארח (משלי יה י). כי רע עלי המעשה שנעשה תחת השמש (קהל׳ ב יז). ואשא את היין ואתנה למלך ולא הייתי רע לפניו (נחמ׳ ב א). —רעים במשמ׳ סיגים רעים שבכסף: לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו (ירמ׳ ו כט). — —ב) במשמ׳ מזיק, מביא נזק, schädlich; nuisible; injurious, חיה רעה, שחין רע, חלי רע, מום רע, פגע רע, חרב רעה, מים רעים וכדו׳: חיה רעה אכלתהו (בראש׳ לז כ). והשבתי חיה רעה מן הארץ (ויקר׳ כו ו). ובל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך (דבר׳ ז יה). וכי יהיה בו מום פסח או עור כל מום רע (שם יה כא). לא תזבח ליי׳ אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע (שם יז א). יככה יי׳ בשחין רע על הברכים ועל השוקים אשר לא תוכל להרפא (שם כח לה). מכות גדלת ונאמנות וחלים רעים ונאמנים (שם שם נט). ועתה הניח יי׳ אלהי לי מסביב אין שטן ואין פגע רע (מ״א ה יח). מושב העיר טוב וכו׳ והמים רעים והארץ משכלת (מ״ב ב יט). ולא היה דבר רע בסיר (שם ד מא). בשלחי את חצי הרעב הרעים בהם אשר היו למשחית (יחזק׳ ה טז). אף כי ארבעת שפטי הרעים חרב ורעב וחיה רעה ודבר שלחתי אל ירושלם (שם יד כא). הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה (תהל׳ קמד י). ויך יי׳ את איוב בשחין רע (איו׳ ב ז). זה הבל וחלי רע הוא (קהל׳ ו ב). כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח כהם יוקשים בני האדם (שם ט יב). וימת בתחלאים רעים (דהי״ב כא יט). —ושמועה רעה, במשמ׳ שמועת אסון: בושה חמת וארפד כי שמעה רעה שמעו נמגו (ירמ׳ מט כג). משמועה רעה לא יירא (תהל׳ קיב ז). — ורע, בלי השלמה, במשמ׳ דבר רע ומזיק, אסון, ועי׳ גם רעה, Böses, Unglück; mal, malheur; evil, misfortune: פן אראה ברע אשר ימצא את אבי (בראש׳ מד לד). המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים (שם מח טז). וגם הוא חכם ויבא רע ואת דבריו לא הסיר (ישע׳ לא ב). יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע (שם מה ז). כי ירד רע מאת יי׳ לשער ירושלם (מיכ׳ א יב). לא תיראי רע עוד (צפנ׳ ג טו). גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע (תהל׳ כג ד). ישוב הרע לשררי (שם נד ז). יי׳ ישמרך מכל רע (שם קכא ז). מלאך רשע יפל ברע (משלי יג יז). אם אשמח בפיד משנאי והתעררתי כי מצאו רע (איו׳ לא כט). — ובנגוד אל טוב: ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע (דבר׳ ל טו). כי לא יתנבא עלי טוב כי אם רע (מ״א כב ח). אם טוב ואם רע בקול יי׳ אלהינו אשר אנו שלחים אתך אליו נשמע (ירמ׳ מב ו). כמעט הייתי בכל רע[1]) בתוך קהל ועדה (משלי ה יד). רע ירוע[2]) כי ערב זר ושנא תוקעים בוטח (שם

השלמה, שורה 15: אשם רעם, ז״א אישים רעים. ועי׳ ..לע, חערה, רעע, הערות.]

[1]) [אמנם אפשר שהכונה: כמעט, ז״א נקלה ובזוי, הייתי בכל רעי, עי׳ טורטשינר (משלי שלמה, 30).]

[2]) [לפי טורטשינר (משלי שלמה 122) אפשר שאין כאן משפט שלם אלא נוסח לא שלם במק׳ ,,ר ע ר ע,

יח יח). גם את הטוב נקבל מאת האלהים ואת הרע לא נקבל (איוי ב י). כי טוב קויתי ויבא רע (שם ל כו). — ויום־רע במשמ׳ יום האסון והפרענות: המנדים ליום רע ותגשון שבת חמס (עמוי ו ג). למה אירא בימי רע (תהל׳ מט ו). להשקיט לו מימי רע עד יכרה לרשע שחת (שם צד יג). — ובצרוף רע לפלוני, אוי לו, לא טוב לו: אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו (ישעי׳ ג יא). אויבי יאמרו רע לי מתי ימות ואבד שמו (תהל׳ מא ו). — נפקד רע, לא נקה רע, במשמ׳ נפקד בענש רע, לא נקה מרע, מפרענות: יד ליד לא ינקה רע וזרע צדיקים נמלט (משלי יא כא). יראת יי׳ לחיים ושבע ילין בל יפקד רע (שם יט כג). — ברע, במשמ׳ במצב רע, בפרענות: אמר בלבו בל אמוט לדר ודר אשר לא ברע [1]) (תהל׳ י ו). — לרע. במשמ׳ לרעה לפלוני: משכיל צדיק לבית רשע מסלף רשעים לרע (משלי כא יב). — סר מרע, במשמ׳ נמלט מפרענות: חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח (שם יד טז). בחסד ואמת יכפר עון וביראת יי׳ סור מרע (שם טז ו). — ורוח רעה מאת האלהים במשמ׳ מלאך מזיק: ורוח יי׳ סרה מעם שאול ובעתתו רוח רעה מאת יי׳ (ש״א טז יד). הנה נא רוח אלהים רעה מבעתך (שם שם טו). ותצלח רוח אלהים רעה אל שאול ויתנבא בתוך הבית (שם יח י). — ומשלחת מלאכי רעים: ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים (תהל׳ עח מט). — ג) במשמ׳ מוסרית, אדם רע, עם רע, דור רע, עדה רעה, רעי גוים וכדו׳: ואנשי סדם רעים וחטאים ליי׳ מאד (ברא׳ יג יג). עד מתי לעדה הרעה הזאת (במד׳ כז). אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה וכו׳ (דבר׳ א לה). ויען כל איש רע ובליעל (ש״א ל כב). לכל השארית הנשארים מן המשפחה הרעה הזאת (ירמ׳ ח ג). על כל שכני הרעים הנגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי את ישראל (שם יב יד). העם הזה הרע המאנים לשמוע את דברי (שם יג י). והבאתי רעי גוים וירשו את בתיהם (יחזק׳ ז כד). חלצני יי׳ מאדם רע מאיש

יאמר הקונה וכו׳ לקח בגדו כי ערב זר שבפרק כ יד וכו׳.]

1) [אמנם הצרוף קשה, ואולי הנכון: לא אשר (ז״א לא אראה) ברע.]

חמסים תנצרני (תהל׳ קמ ב). איש חמס רע יצודנו למדחפת (שם שם יב). בפשע איש רע מוקש (משלי כט ו). איש צר ואויב המן הרע הזה (אסת׳ ז ו). — ולב רע [1]): ולא ילכו עוד אחרי שררות לבם הרע (ירמ׳ ג יז). וילכו במעצות בשררות לבם הרע (שם ז כד). אחרי מחשבותינו נלך ואיש שררות לבו הרע נעשה (שם יח יב). מעדה בגד ביום קרה חמץ על נתר ושר בשרים על לב רע (משלי כה כ). כסף סיגים מצפה על חרש שפתים דלקים ולב רע [2]) (שם כו כג). — ויצר לב האדם, יצר מחשבת לבו, מחשבה רעה: וכל יצר מחשבת לבו רק רע כל היום (ברא׳ ו ה). כי יצר לב האדם רע מנעריו (שם ח כא). ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו (אסת׳ ט כה). — ורוח רעה בין אנשים במשמ׳ יחס רע, שנאה: וישלח אלהים רוח רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם (שפט׳ ט כג). — ודבר רע, ענין רע, מעשה רע וכדו׳: וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו (שמות לג ד). ולא יוספו לעשות כדבר הרע הזה בקרבך (דבר׳ יג יב). ונשמרת מכל דבר רע (שם כג י). אנכי שמע את דבריכם רעים מאת כל העם אלה (ש״א ב כג). ויעשו דברים רעים להכעיס את יי׳ (מ״ב יז יא). ודעי וראי כי רע ומר עזבך את יי׳ אלהיך (ירמ׳ ב יט). ותהי מרוצתם רעה וגבורתם לא כן (שם כג י). ואמר אח אל כל תועבות רעות בית ישראל (יחזק׳ ו יא). שובו נא מדרכיכם הרעים ומעלליכם הרעים (זכרי׳ א ד). הוא ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו (קהל׳ א יג). אשר לא ראה את המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש (שם ד ג). גם זה הבל וענין רע הוא (שם שם ח). אל תעמד בדבר רע (שם ח ג). שומר מצוה לא ידע דבר רע ועת ומשפט ידע לב חכם (שם שם ה). ואחרי כל הבא עלינו במעשינו הרעים ובאשמתנו הגדלה וכו׳ (עזר׳ ט

1) [במשמ׳ מוסרית זו בא לב רע בכל מקום במקרא, וכן מבאר צרוף זה במשלי כו כג בהמשכו במלים: שבע תועבות בלבו. אמנם בצורת פעל בא למה ירע לבבך (ש״א א ח) במשמ׳ למה תצטערי בלבך, עי׳ א. רעע.]

2) [הכונה בשני הפתגמים להכנות לסעודה עם השונא, כאן בשפתים דלקים, בשפיתת הבשר, וכאן ושר בשרים, סיר הבשר; עי׳ טורטשינר, משלי שלמה, 58–60.]

יג). -- וכלים רעים במשמ' זו: וכלי כליו רעים הוא זמות יעץ (ישע' לב ז). — ואדם או דבר רע בעיני האל, שהאלהים רואה אותו כרע במעשיו [1]: ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יי' (בראש' לח ז). — ובאזני יי': ויהי העם כמתאננים רע באזני יי' (במד' יא א). — ודרך רע(ה), ארח רע [2]: לא שב ירבעם מדרכו הרעה (מ"א יג לג). שבו מדרכיכם הרעים ושמרו מצותי (מ"ב יז יג). שובו נא איש מדרכו הרעה והיטיבו דרכיכם ומעלליכם (ירמ' יח יא). וישבום מדרכם הרע ומרע מעלליהם (שם כג כב). וידעתם כי אני יי' בעשותי אתכם למען שמי לא כדרכיכם הרעים וכעלילותיכם הנשחתות (יחזק' כ מד). מכל ארח רע כלאתי רגלי (תהל' קיט קא). להצילך מדרך רע מאיש מדבר תהפכות (משלי ב יב). — שם רע, דבה רעה, המיחסים מדות רעות ומעשים רעים לאדם וכדו': ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם (בראש' לז ב). וימתו האנשים מוצאי דבת הארץ רעה (במד' יד לז). ושם לה עלילת דברים והוצא עליה שם רע ואמר את האשה הזאת לקחתי ואקרב אליה ולא מצאתי לה בתולים (דבר' כב יד). ואעשה כן וחטאתי והיה להם לשם רע למען יחרפוני (נחמ' ו יג). — ובצרופים כנסמך, רע עין, רע מעללים: והאיש קשה ורע מעללים (ש"א כה ג). אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו למטעמתיו (משלי כג ו). נבהל להון איש רע עין (שם כח כב). — ובלי שם עצם רע במשמ' אדם רע: והצלתיך מיד רעים ופדתיך מכף עריצים (ירמ' טו כא). כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגרך רע (תהל' ה ה). שבר זרוע רשע ורע תדרוש רשעו בל תמצא (שם י טו). בארח רשעים אל תבא ואל תאשר בדרך רעים (משלי ד יד). חמד רשע מצוד רעים ושרש צדיקים יתן (שם יב יב). בכל מקום עיני יי' צופות רעים וטובים (שם טו ג). מלך יושב על כסא דין

1) [רק במשמ' מוסרית זו בא במקרא רע בעיני האל (שלא כשמוש הבטוי בנחמ' ב ב כלפי האדם) במקומות מרבים, ועל כן יש להניח, שגם ביסוד הספור על ער (בראש' לח ז), מעשה רע של ער, שהשמט, מעין זה המרמז בדברי מד"ר לכתוב, המובאים גם במיחס לרש"י בדהי"א ב ג.]

2) [בקצת מקומות יש להבין ד ר ך כנסמך אל רע, ולא תמיד אפשר להבחין בשמושים השונים.]

זורה בעיניו כל רע (שם כ ח). חברות פצע תמרוקי ברע ומכות חדרי בטן (שם שם ל). כי ליום איד יחשך רע ליום עברות יובלו (איוב כא ל). שם יצעקו ולא יענה מפני גאון רעים (שם לה יב). — רע, כל רע, רע בעיני ה' במשמ' דבר רע במשמ' מוסרית, מעשה רע: ובערת הרע מקרבך (דבר' יג ו, יז ז ועוד). אטם אזנו משמע דמים ועצם עיניו מראות ברע (ישע' לג טו). רגליהם לרע ירצו וימהרו לשפך דם נקי (שם נט ז). על הרע כפים להיטיב [1]) השר שואל והשופט בשלום (מיכ' ז ג). אם גמלתי שולמי רע ואחלצה צוררי ריקם (תהל' ז ה). יגמר נא רע רשעים ותכונן צדיק (שם שם י). און יחשב על משכבו יתיצב על דרך לא טוב רע לא ימאס (שם לו ה). אהבת רע מטוב שקר מדבר צדק (שם נב ה). אהבי יי' שנאו רע (שם צז י). — ובצרופים כגון עשה רע, דבר רע, חרש רע וכדו': יש לאל ידי לעשות עמכם רע (בראש' לא כט). עד תם כל הדור העשה הרע בעיני יי' (במד' לב יג). והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל ועשיתם הרע בעיני יי' אלהיך להכעיסו (דבר' ד כה). איש או אשה אשר יעשה את הרע בעיני יי' אלהיך לעבר בריתו (שם יז ב). ויעשו בני ישראל את הרע בעיני יי' (שפט' ב יא). ולא תעשה רע בעיני סרני פלשתים (ש"א כט ז). ויעשה עמרי הרע בעיני יי' (מ"א טז כה). ושמר ידו מעשות כל רע (ישע' נו ב). ואני יסרתי חזקתי זרועתם ואלי יחשבו רע (הוש' ז טו). דרשו טוב ואל רע למען תחיו (עמו' ה יד). הוי חשבי און ופעלי רע על משכבותם (מיכ' ב א). שנאי טוב ואהבי רע [2]) (שם ג ב). טהור עינים מראות רע והביט אל עמל לא תוכל (חבק' א יג). פני יי' בעשי רע להכרית מארץ זכרם (תהל' לד יז). לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי (שם נא ו). זאת פעלת שטני מאת יי' והדברים רע על נפשי (שם קט כ). תהפכות בלבו חרש רע בכל עת מדנים ישלח (משלי ו יד). ורשעים מלאו רע (שם יב כא). אל תאמר אשלמה רע קוה ליי וישע לך (שם

1) [לפי טורטשינר (ספר מרטי, עמ' 279) יש לצרף למשפט זה את המלה חרם שבסוף פסוק ב בקריאה: חָרִם (ז"א שמחים) עַל הָרַע כַּפִּים (ז"א מסרבים) להיטיב, כלשון כפוי (ז"א כָּפוּי, כופה) טובה בתו"ם.]

2) [כך קרי; כתיב: ר ע ה.]

כ כג). נפש רשע אותה רע (סס כא י). על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע אשר חטא עשה רע מאת ומאריך לו (קהל' ח יא–יב). — ובצרוף של נגוד אל טוב במשמ' זו, טוב ורע, רע או טוב, מטוב ועד רע וכדו': ועץ הדעת טוב ורע (בראש' ב ט). והייתם כאלהים ידעי טוב ורע (סס ג ה). לא נוכל דבר אליך רע או טוב (סס כד נ). השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע (סס לא כד). כן אדני המלך לשמע הטוב והרע (ש"ב יד יז). האדע בין טוב לרע (סס יט לו). לב שמע לשפט את עמך להבין בין טוב לרע (מ"א ג ט). הוי האמרים לרע טוב ולטוב רע (ישע' ה כ). לדעתו מאס ברע ובחור בטוב (סס ז יה). גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה (משלי לא יב). כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע (קהל' יב יד). — סור מרע במשמ' זו: ותהי האמת נעדרת וסר מרע משתולל (ישע' נט יה). סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו (תהל' לד יה). ירא את יי' וסור מרע (משלי ג ז). אל תט ימין ושמאול הסר רגלך מרע (סס ד כז). ותועבת כסילים סור מרע (סס יג יט). והיה האיש ההוא תם וישר וירא אלהים וסר מרע (איוב א א). הן יראת אדני היא חכמה וסור מרע בינה (סס כח כח). — ובצרופים בסמיכות, דברי רע, עצת רע, אשת רע וכדו': שמנו עשתו גם עברו דברי רע[1]) דין לא דנו דין יתום ויצליחו (ירמי' ה כח). החשבים און והיעצים עצת רע בעיר הזאת (יחזק' יא ב). השמחים לעשות רע יגילו בתהפכות רע (משלי ב יד). לשמרך מאשת רע[2]) מחלקת לשון נכריה (סס ו כד). תועבת יי' מחשבות רע וטהרים אמרי נעם (סס יה כו). אנשי רע לא יבינו משפט ומבקשי יי' יבינו כל (סס כח ה). — אין רע, במשמ' אין בזה מעשה רע: וכי תגישון עור לזבח אין רע וכי תגישו פסח וחלה אין רע (מלאכי א ח). —ועם ב היחס, הוא ברע במשמ' מחשבתו רעה: אתה ידעת את העם כי ברע[3]) הוא (שמות לב כב). — וראה את פלוני ברע, ראה אותו בעין רעה: ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע[1]) לאמר לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו (סס ה יט). —ואמר בן סירא: תן לטוב ומנע מ ר ע (צ"ס גני' יב ד). טוב העושר אם אין עון ו ר ע העוני על פי זדון (סס יג כד). ללב קטן לא נאוה עושר ולאיש ר ע עין למה זה חרוץ (סס יד ג). ר ע לנפשו למי ייטיב ולא יקרה ברעתו, ר ע לנפשו אין ר ע ממנו ועמו תשלומת רעתו (סס סס ה–ו). עין ר ע עין תעיט על לחם ומאומה אין על שלחנו (סס סס י). — ובתו"מ: לא יתכסה לא במים ה ר ע י ם ולא במי המשרה (ברכ' ג ה). המתפלל וטעה סימן ר ע לו ואם שליח

---

1) [שתי מלים אלו אינן בעקר בתרג' השבעים, ות"י משלים ומתרגם: אף עברו על פתגמי א ו ר י ת א עבדו דביש, ע"כ. ויש מציעים לגרס: דברי רע].

2) [אמנם לפי השבעים: מאשת רע, γυναικὸς ὑπάνδρου].

3) [אמנם בפס' כה נאמר וירא משה את העם כי פרע הוא כי פרעה אהרן וכו', ע"כ, וכן קוראים רב החדשים אף כאן פרע במק' ברע. ובן־יהודה רשם בשולי המלון בעמ' 635 בהבאת פסוק זה כערך נוסף משרש ב ר ע]:

ברע, ת"ז, במשמ' ?eigenwillig, רגזן, הולך בשרירות לבו וכדו', [ע"כ. וכן הוא מעיר ברשימה אחרת על הפסוק: ימיקו וידברו ברע (תהל' עג ה)]:

ברע, משקל רשע, כי אין זה מדרך לשון טבעית לאמר ידברו ברע, ועדיף לאמר ידברו רע, וזה יותר טבעי, ולא יעלה על דעת שום אדם לאמר: פלוני מדבר ברע בפלוני. אלא יאמר פלוני מדבר רע, או רעה, וכדומה. והנה כונת הפסוק ברורה, כי ההוללים והרשעים מתלוצצים (י מ י ק ו) ומטיחים דברים קשים כלפי מעלה, כמו שאמר אחרי כן שתו בשמים פיהם וכו' ואמרו איכה ידע אל וכו'. ויש לשער כי הצרוף ב ר ע הוא שם דבר והבית היא מיסוד המלה במשקל רשע, אלא שמפני שנעלם כבר מקור המלה והצרוף דומה לצרוף המלה הידוע רע בבית השמוש בראשו, נקדוה כך, וזה קרה להם הרבה פעמים, כמו שכבר העירו על זה חכמי הלשון.

גם כאן [כי ברע הוא (שמות לב כב)] נקוד ברע, וגם כאן יש מקום לכל מה שהעירותי, כי גם זה אינו לשון טבעית: העם הוא ברע, במשמעה שהוא רע. למה בית השמוש? מדוע לא אמר אתה ידעת את העם כי ר ע הוא? האין זה יותר טבעי? ולכן נראה כי גם כאן הבית היא מיסוד המלה, וכל הצרוף כלו ב ר ע הוא תאר כמו רשע, והכונה בו שהעם הוא קשה ועז ואי אפשר לא לעשות רצונו. וגם כאן הצורה החיצונית של צרוף האותיות הטעתה את המנקדים, וראו בת המלה הידועה רע עם בית השמוש.

1) [עי' גם בהערה שלפני זו.]

צבור הוא סימן ר ע לשולחיו (שם ה ה). ועל בשורות ר ע ו ת אומר ברוך דִין האמת (שם ט ב). ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך וכו' בשני יצריך, ביצר טוב וביצר ר ע (שם שם ה). תורם מן היפה על ה ר ע אבל לא מן ה ר ע על היפה (תרומ' ב ו). שיעור תרומה עין יפה אחד מארבעים וכו' והבינונית מחמישים ו ה ר ע ה מששים (שם ד ג). ספוק הגפנים וכו' מקום שכחה יפה מותר ומקום שכחה ר ע אסור (ערלה א ה). המכבה את הנר מפני שהוא מתירא וכו' מפני רוח ר ע ה וכו' פטור (שבת ב ה). קונם שאיני נושא את פלונית שאביה ר ע וכו' קונם לבית זה שאיני נכנס שהכלב ר ע בתוכו (נדרי ט ג). קונם יין שאיני טועם שהיין ר ע למעים וכו' קונם בצל שאיני טועם שהבצל ר ע ללב (שם שם ח). מדהה אתה את המים בפני כל הנשים השותות ומוציא אתה שם ר ע על הטהורות ששתו (ר' שמעון, סוטה ג ה). התורה משמרתו מכל ר ע בנערותו (קדוש' ד יד). חרש שוטה וקטן פגיעתן ר ע ה (ב"ק ח ד). מעות הרעות קונות את היפות והיפות אינן קונות את ה ר ע ו ת (ב"מ ד א). מכר לו חטים יפות ונמצאו ר ע ו ת הלוקח יכול לחזור בו (ב"ב ה ו). שמיתתן של רשעים הנאה להן והנאה לעולם ולצדיקים ר ע להן ו ר ע לעולם, יין ושינה לרשעים הנאה להן והנאה לעולם ולצדיקים ר ע להן ו ר ע לעולם וכו' (סנה' ח ה). הרחק משכן ר ע (נתאי הארבלי, אב' א ז). חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים ה ר ע י ם (אבטליון, שם שם יא). חיה ר ע ה באה לעולם על שבועת שוא (שם ה ט). קשה לשמוע ומהר לאבד זה חלק ר ע (שם שם יב). שלא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון ה ר ע (ערכ' ג ה). טבחה ביום שלאחריו ושמשה הרי זו תרבות ר ע ה (נדה י ח). צדיק ו ר ע לו צדיק שאינו גמור (ברכ' ז.). מהיות טוב אל תקרא ר ע (שם ל.; ב"ק פא:). שלא יבהילוך לא חלומות ר ע י ם ולא הרהורים ר ע י ם (ברכ' נה:). כל רעה ולא אשה רעה (כב, שבת יא.). מלאך טוב אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך ומלאך ר ע עונה אמן בעל כרחו (שם קיט:). חלוק גדול הייתי מבקש ואתה הבאת לי קם ו ר ע, מאי ר ע ר ע בדמים (כתוב' לט.). ר ע לשמים ו ר ע לבריות הוא רשע ר ע (קדוש' מ.). לא קאמר רבי מאיר התם אלא גבי עד זומם דממון ד ר ע לשמים ו ר ע לבריות אבל הכא ד ר ע לשמים ואין ר ע לבריות לא (סנה' כז.). בניך באים לידי עבירות ומעשים ר ע י ם (מד"ר בראש' מד). מטוב אדוני לא טוב לי ומרעתו ר ע לי (שם איכה פת"ח, ר' יוחנן). לשור שהיו עסקיו ר ע י ם עמד צייר וצר איקונין של ארי באבוסו כדי שיהא מביט ומתירא (פסיק' ר"כ, וזאת הברכה, בובר, קלז:). מעשה באחד שהיה לו נכסים הרבה והיתה נפשו ר ע ה ולא נתן מצוה מימיו (פסיק' רב', עשר תעשר, קכז.). —ובתפלה: ויציל נפשותינו מן השעות ה ר ע ו ת (אב הרחמים, סדר קריאת התורה). — ובספה"א: שאהרן עליו השלום כשהיה מרגיש באדם שתוכו ר ע וכו' היה מתחיל לו לשלום (פי' המשנ' לרמב"ם אב' א יב). ה ר ע לזה טוב לזולתו (בס"ע פלקירא, המבקש, יח). בחרתי מן ה ר ע מעוטו[1]) (ר"י זבארה, שעשועים ב, דודזון, 30). ואם היה יצחק ר ע המזל מאבד נכסי אביו איכה אמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך (רמב"ן, בראש' כח לד). שאין ר ע שאין בו טוב כמשל הדיוט (כרור המור, חיי שרה). ועי' יֵצֶר, 2127; לָשׁוֹן, 2742; ו. סוּר, 4000; סִמָּן (סִימָן) 4116; שֵׁם.

א. רֵעַ[2]), ס"ז, כנ' רֵעִי, רֵעֲךָ, רֵעֶךָ, רֵעֵךְ, רֵיעֲכֶם, רֵעוֹ, רֵעֵהוּ, רֵעָהּ, מ"ר רֵעִים, סמי' רֵעֵי, כנ' רֵעַי, רֵעָי, רֵעֶיךָ, רֵעַיִךְ, רֵעָיו, רֵעֶיהָ, רֵעֵיהֶם, — א) קרוב לאחר, המתרעה עמו, חבר, כמו מֵרֵעַ, רֵעֶה, Genosse, Gefährte; camarade; companion, comrade: וינחם יהודה ויעל על גוזי צאנו הוא וחירה רֵעֵהוּ העדלמי (בראש' לח יב). וישלח יהודה את גדי העזים ביד רֵעֵהוּ העדלמי (שם שם כ). ויבא דוד אל צקלג וישלח מהשלל לזקני יהודה לְרֵעֵהוּ[3]) לאמר הנה לכם ברכה משלל איבי יי' (ש"א ל כו).

---

[1]) [בהוצאת בריל (עמ' 9: בחרתי הרע במיעוטו. וכעין זה בשמוש היום: תִּפֹּס (או: נקט) הרִע במעוטו.]

[2]) [מלים כאלה במשמ' רֵעַ, חבר, ידיד, אח וכדו' נולדו בס"ר, כי אין האחד רֵעַ לעצמו. ועקר משמ' רֵעִים כמו: הרועים והולכים זה עם זה יחד, ועי' א. רֵעָה.]

[3]) [כלומר לְרֵעַ שהיה לו במקום, ויש מציעים: לְעָרֶיהָ.]

ולאמנון רֵעַ ושמו יונדב בן שמעה (ש"ב יג ג). ויאמר אבשלום אל חושי זה חסדך את רֵעֶךָ למה לא הלכת את רֵעֶךָ (שם יו יז). ויהי במלכו וכו' הכה את כל בית בעשא לא השאיר לו משתין בקיר וגאליו ורֵעֵהוּ (מ"א יו יא). הנני נתן אל העם הזה, מכשלים וכשלו בם וכו' שכן ורֵעוֹ (ירמ' ו כא). בפיו שלום את רֵעֵהוּ ידבר ובקרבו ישים ארבו (שם ט ז). אל תאמינו בְרֵעַ אל תבטחו באלוף (מיכה ז ה). שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך (זכר' ג ח). כְּרֵעַ כאח לי התהלכתי (תהל' לה יד). אהבי וְרֵעַי מנגד נגעי יעמדו וקרובי מרחק עמדו (שם לח יב). הרחקת ממני אהב וָרֵעַ מידעי מחשך (שם פח יט). למען אחי וְרֵעָי אדברה נא שלום בך (שם קכב ח). גם לְרֵעֵהוּ ישנא רש ואהבי עשיר רבים (משלי יד כ). אש רֵעִים להתרועע ויש אהב דבק מאח (שם יח כד). הון יסיף רֵעִים רבים ודל מֵרֵעֵהוּ יפרד (שם יט ד). רבים יחלו פני נדיב וכל הָרֵעַ[1] לאיש מתן (שם שם ו). אהב טהור לב חן שפתיו רֵעֵהוּ מלך (שם כב יא). שמן וקטרת ישמח לב ומתק רֵעֵהוּ[2] מעצת נפש (שם כז ט). וישמעו שלשת רֵעֵי איוב את כל הרעה הזאת הבאה עליו (איוב ב יא). אף על יתום תפילו ותכרו על רֵיעֲכֶם (שם ו כז). מליצי רֵעָי אל אלוה דלפה עיני (שם יו כ). לחלק יגיד רֵעִים[3] ועיני בניו תכלינה (שם יז ה). חנני חנני אתם רֵעָי (שם יט כא). ובשלשת רֵעָיו חרה אפו (שם לב ג). אני אשיבך מלין ואת רֵעֶיךָ עמך (שם לה ד). אכלו רֵעִים שתו ושכרו דודים (שה"ש ה א). כל רֵעֶיהָ בגדו בה היו לה לאיבים (איכה א ב). — ובהדגשה, רעך אשר כנפשך: כי יסיתך אחיך בן אמך וכו' או רֵעֲךָ אשר כנפשך (דבר' יג ז). רעך וְרֵעַ[4] אביך אל תעזב ובית אחיך אל תבוא ביום אידך (משלי כז י). — וביחס למלך, אולי כמעמד מיוחד בחצרו, רֵעַ למלך: ואחיתפל יועץ למלך וחושי הארכי רֵעַ המלך (דהי"א כז לג). ועי'

1) [צ"ל, כדעת רבים: וְכָלָה רֵעַ.]

2) [כלומר, התיעצות האיש עם רעהו, עצת רעהו, טובה היא יותר מעצת האדם לנפשו. השוה פורטשינר, משלי שלמה, עמ' 26.]

3) כלומר: לנגד דברי חנופה חלקים יאמר: הנה מצאתי רעים.]

4) [כך קרי; כתיב ר ע ה.]

רֵעָה. — וביחס לאשה, רֵעַ האשה, אהוב, דוד: הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד וכו' ואת זנית רֵעִים רבים ושוב אלי (ירמ' ג א). אכן בגדה אשה מֵרֵעָהּ כן בגדתם בי בית ישראל (שם שם כ). זה דודי וזה רֵעִי בנות ירושלם (שה"ש ה יו).—ואשה אהבת רֵעַ[1]: לך אהב אשה אהבת רֵעַ ומנאפת (הוש' ג א). — ובהשאלה רֵעַ לבנות יענה, עזוב ומקונן כמותן, דומה להן: אח הייתי לתנים וְרֵעַ לבנות יענה (איוב ל כט). — ב) במשמ' מטשטשת, כל אדם הנמצא על יד פלוני[2], הבא אתו ביחס זה או זה, שכנו וזולתו, Nächster anderer; le prochain, l'autre; fellow-man, other one: ויצא (משה) ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רֵעֶךָ (שמות ב יג). לא תענה בְרֵעֲךָ עד שקר לא תחמד בית רֵעֶךָ לא תחמד אשת רֵעֶךָ וכו' וכל אשר לְרֵעֶךָ (שם כ יו-יז). אם חבל תחבל שלמת רֵעֶךָ עד בא השמש תשיבנו לו (שם כב כה). לא תעשק את רֵעֲךָ (ויקר' יט יג). לא תעמד על דם רֵעֶךָ (שם שם יו). ואהבת לְרֵעֲךָ[3] כמוך (שם שם יח). לא תסיג גבול רֵעֲךָ (דבר' יט יד). כי תבא בכרם רֵעֶךָ ואכלת ענבים כנפשך שבעך וכו' כי תבא בקמת רֵעֶךָ וקטפת מלילת בידך וחרמש לא תניף על קמת רֵעֶךָ (שם כג כה-כו). כי תשה בְרֵעֲךָ משאת מאומה לא תבא אל ביתו לעבט עבטו (שם כד י). ארור מסיג גבול רֵעֵהוּ (שם כז יז). ארור מכה רֵעֵהוּ בסתר (שם שם כד). וכי ירדף גאל הדם אחריו ולא יסגרו את הרצח בידו כי בבלי דעת הכה את רֵעֵהוּ (יהוש' כ ה). הוי בנה ביתו בלא צדק וכו' בְּרֵעֵהוּ יעבד חנם ופעלו לא יתן לו (ירמ' כב יג). יען אשר עשו נבלה בישראל וינאפו את נשי רעיהם (שם כט כג). הוי משקה רֵעֵהוּ מספח חמתך ואף שכר (חבק' ב יח). מלושני בסתר רֵעֵהוּ אותו אצמית (תהל' קא ה). אל תאמר לְרֵעֲךָ לך ושוב

1) [לפי השבעים: אֹהֶבֶת רָע.]

2) [באותו שמוש במקרא גם אח, עמית, ובתו"מ: חבר, כדגמת בין אדם לחברו.]

3) [ללא כל הצדקה רצו כמה מחכמי או"ה להגביל משמ' המלה כאן לְרֵעַ מבני ישראל בלבד. ועי' נגד זה את דבריו הברורים של אחד העם במאמרו על שתי הסעפים, על פרשת דרכים ד.]

ומחר אתן ויש אתך (משלי ג כח). **אל תחרש על רעך רעה** (שם שם כט). **בז לרעהו חוטא** (שם יד כא)׳ **איש חמס יפתה רעהו והוליכו בדרך לא טוב** (שם יו כט). **צדיק הראשון בריבו יבא רעהו וחקרו** (שם יח יז). **אל תהי עד חנם ברעך** (שם כד כח). **אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי** (איוב לא ט). — וביחוד בצרוף **איש את רעהו** [1], **אל רעהו, לרעהו, על רעהו, ברעהו, מרעהו, מאת רעהו, ביד רעהו** וכדו׳: **ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה** (בראש׳ יא ג). **הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו** (שם שם ז). **והמצפה אשר אמר יצף יי׳ ביני ובינך כי נסתר איש מרעהו** (שם לא מט). **ויתמהו האנשים איש אל רעהו** (שם מג לג). **דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב** (שמות יא ב). **ושפטתי בין איש ובין רעהו** (שם יח יו). **וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה** (שם כא יד). **וכי יריבן אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרף** (שם שם יח). **וכי יגף שור איש את שור רעהו ומת** (שם שם לה). **כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר וגנב מבית האיש וכו׳ ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו** (שם כב ו–ז). **וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר או מת בעליו אין עמו שלם ישלם** (שם שם יג). **וישם יי׳ את חרב איש ברעהו ובכל המחנה** (שפט׳ ז כב). **ויחזקו איש בראש רעהו וחרבו בצד רעהו ויפלו יחדו** (ש״ב ב יו). **איש אל רעהו יתמהו** (ישע׳ יג ח). **אם עשו תעשו משפט בין איש ובין רעהו** (ירמ׳ ז ה). **איש מרעהו השמרו ועל כל אח אל תבטחו כי כל אח עקוב יעקב וכל רע רכיל יהלך ואיש ברעהו יהתלו** (שם ט ג–ד). **והאכלתים את בשר בניהם ואת בשר בנתיהם ואיש בשר רעהו יאכלו** (שם יט ט). **דברו אמת איש את רעהו וכו׳ ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם** (זכר׳ ח יו–יז). **והנה אנכי ממציא את האדם איש ביד רעהו** [2] **וביד מלכו** (שם יא ו). **והיה ביום ההוא תהיה מהומת יי׳ רבה בהם והחזיקו איש יד רעהו ועלתה ידו על יד רעהו** (שם יד יג). — **ואיש באיש ואיש ברעהו**: **ונגש העם איש באיש ואיש ברעהו** (ישע׳ ג ה). — ועל בעלי חיים אחרים: **ופגשו ציים את איים ושעיר על רעהו יקרא** (שם לד יד). — ובדברים שאין בהם (עוד) רוח חיים: **ויקח לו את כל אלה ויבתר אתם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו** (בראש׳ יט י). — ובכתבת השלוח: **בעוד גרזן אש אל ר ע ו ובעוד שלש אמת להנק[ב נשם]ע קל אש קרא אל ר ע ו** וכו׳ **וביום הנקבה הכו החצבם אש לקרת ר ע ו גרזן על [ג]רזן** (כתבת השלוח, המבוא הגדול, 47). — ואמר בן סירא: **בטובת איש גם שונא ר י ע וברעתו גם ר י ע בודד** (ב״ס גני׳ יב ט). **ורוממתהו (החכמה) מ ר ע ה ו ובתוך קהל תפתח פיו** (שם יה ה). — ובתו״מ: **פאה אין קוצרין אותה במגלות ואין עוקרין אותה בקרדומות כדי שלא יכו איש את ר ע ה ו** (פאה ד ד). **רוצח שהכה את ר ע ה ו באבן או בברזל וכו׳ חיב** (סנה׳ ט א). **הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את ר ע ה ו חיים בלעו** (ר׳ חנינא סגן הכהנים אב׳ ג ב). **כל העוסק בתורה לשמה וכו׳ נקרא ר ע אהוב וכו׳** (רבי מאיר, שם ו א). **לעו״ם אל ירבה אדם ר ע י ם בתוך ביתו** (ר׳, ברכות סג.). **התרפס ורהב רעיך, אם ממון יש בידך התר לו פסת יד ואם לאו הרבה עליו ר י ע י ם** (ר׳ יצחק, יומא פז.). **כשמנסכין את המים בחג תהום אומר לחבירו אבע מימיך קול שני ר י ע י ם אני שומע** (רבי אלעזר, תענ׳ כה:). **אחיו ורעיי בואו** (רבי אלעזר ברבי שמעון ליסוריו, ב״מ פד:). **רעואל שנעשה ר י ע לאל** (מד״ר שמות א). **אין המטה יכולה לקבל אשה ובעלה ו ר ע ה כאחד** (ר׳ ברכיה, שם ויקר׳ יז).—*ועל ענינים קרובים בהלכה, **יגיד עליו רעו, יבוא זה וילמד על זה**: **יגיד עליו ר י ע ו, תנא רועה בדרך דלא הויא אבידה והוא הדין לרועה בין הכרמים וכו׳** (אביי, ב״מ לא) [1]. — ובסהמ״א בפרשנות המקרא **רע** במשמ׳ כתוב אחר בתנ״ך שילמד על מלה, על הכתוב, **אין לו רע במקרא, אין לו דמיון**: **ויהי כראות דונש נפח**

---

1) [במקרא רק בצרופים כאלה עם **איש**, ולא **עם אדם, או בן אדם. על „ובן אדם לרעהו״ (איוב יו כא)** עי׳ ה. רע.]

2) [ויש קוראים: **רעהו, בהקבלה אל מלכו.**]

---

1) [וכן נמצא בטוי זה בדברי אביי ביבמ׳ לא:, **ב״ב יט.**, עי״ז עו.]

באש פחם במחלקת לפחת עלה בלבבו כי מנחם הביא פחם ר ע לפחת (חסוי תלמידי מנחם, 34). גופר, שם עץ קל הוא על פני מים ואין ר י ע לו במקרא (רא״בע, ברא׳ ו יד). — ״ובחדוד: וכי יגוף, אמר בן זוטא כי רעהו תואר לשור ולא ראה כי שור איש סמוך הוא וכן הוא שור רעהו ואין לשור ר י ע רק בן זוטא לבדו (הוא, שמות כא לה).

ב. **רֵעַ**[1], ש״ז, ככ׳ רֵעִי, רֵעוֹ, רֵעֵהוּ, מ״ר ככ׳ רֵעֶיךָ, — מחשבה, רצון, Wollen; vouloir; willing: אתה ידעת שבתי וקומי בנתה לְרֵעִי[2] מרחוק (תהל׳ קלט ב). ולי מה יקרו רֵעֶיךָ אל מה עצמו ראשיהם (שם שם יז). ויוכח לגבר עם אלוה ובן אדם לְרֵעֵהוּ[3] (איוב יו כא). יגיד עליו רֵעוֹ[4] מקנה אף על עולה (שם לו לג). — ובספה״מ: וזהו בנת לרעי מרחוק כי ר ע י נגזר מרעיון וכו׳ ואחר זה אמר ולי מה יקרו ר ע י ך וכו׳ כלומר אתה בנת ל ר ע י מרחוק אבל אני איני יכול להשיג ר ע י ך רוצה לומר ידיעתך ומחשבותיך (ר״י אלבו, עקרים ב כה).

ג. **רֵעַ**, ש״ז, ככ׳ רֵעֹה, — תרועה ורעם, Lärm, Getöse, bruit, fracas; noise, turmoil: וישמע יהושע את קול העם בְּרֵעֹה[5] ויאמר אל משה קול מלחמה במחנה (שמות לב יז). עתה למה תריעי רֵעַ המלך אין בך אם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה (מיכה ד ט).

---

1) [כנראה ע״פ הארמ׳ רעוא, שהיא רצון בעבר׳.]

2) [המחבר רשם בשולי תנ״כו הקטן: לְרֵבְעִי, אך עי׳ בהערה שאחר זו.]

3) [כמו בתהל׳ קלט ב, בַּנת לְרֵעִי מרחוק, כך גם כאן אין בֶּן לשון בני האב, ואין רֵעֵהוּ כאן רֵעַ ואח, אלא זאת הכונה: ויוכח נא האל את הגבר מה עם אלוה (במחשבתו) וְיָבֶן (ז״א יַלמד) את האדם את רֵעֵהוּ, את כונתו ורצונו. עי׳ טורטשינר, ס׳ איוב למקום.]

4) [גם כאן הכונה לפי הנקוד: ויגיד האל לו, לאדם, את רֵעוֹ, את דעתו ורצונו, עי׳ טורטשינר שם לכתוב. ורב הפרשנים העברים הבינו מלה זו כמו ג. רֵעַ במשמ׳ תרועה ורעם. ואמנם אפשר שכונת הכתוב: יגיד לאדם את רֹעוֹ, ז״א את רעתו היא, כהקבלה אל ע ו ל ה במשמ׳ עַוְלָה.]

5) [ואולי מקור מן רוע, עי׳ שם, הערה.]

— ואמר המשורר: מן גו יגרשוני כהיום גואלי, עלי כעל גנב יריעון ר ע (עמנואל, אלאה זמני, מסבי א, הברמן, 25).

רֹעַ, ש״ז, — תכונת הדבר הָרַע[1], Schlechtigkeit; mauvais état; badness: והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לָרֹעַ (ברא׳ מא יט). הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הבכרות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מֵרֹעַ (ירמ׳ כד ב). ונתתי אותם כתאנים השערים אשר לא תאכלנה מֵרֹעַ (שם כט יז). — ורֹעַ פנים, מראה רע: טוב כעס משחוק כי בְרֹעַ[2] פנים ייטב לב (קהל׳ ז ג). — ורֹעַ לב במשמ׳ דבר רַע שבלב, צער: ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה אין זה כי אם רֹעַ לב (נחמ׳ ב ב). — ובמשמ׳ מוסרית רֹעַ לב, רֹעַ לבב: אני ידעתי את זדנך ואת רֹעַ לבבך (ש״א יז כח). — ורֹעַ מעללים: עד השמדך ועד אבדך מהר מפני רֹעַ מעלליך אשר עזבתני (דבר׳ כח כ). רחצו הזכו הסירו רֹעַ מעלליכם מנגד עיני (ישע׳ א יו). פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רֹעַ מעלליכם (ירמ׳ ד ד; וכעין זה שם כא יב). הנני פקד עליכם את רֹעַ מעלליכם (שם כג ב). ואם עמדו בסודי וישמעו דברי את עמי וישבום מדרכם הרע וּמֵרֹעַ מעלליהם (שם שם כב). שובו נא איש מדרכו הרעה וּמֵרֹעַ מעלליכם (שם כה ה). ונחמתי אל הרעה אשר אנכי חשב לעשות להם מפני רֹעַ מעלליהם (שם כו ג). כל רעתם בגלגל כי שם שנאתים על רֹעַ מעלליהם (הוש׳ ט יה). תן להם כפעלם וּכְרֹעַ מעלליהם (תהל׳ כח ד). — ואמר בן סירא: אל תאמין בשונא לעד כי כנחשת ר ו ע ו[3] יחליא (ב״ס גני׳ יב י). — ובספה״מ: גם את הרעות למדת את דרכיך, חזרת על כל ר ו ע דרך ללמוד את המקולקלת שבבולן (רש״י, ירמ׳ ב לג). כי קצת המזגים יהיה בהם מ ה ר ו ע

---

1) [גם בכתבת אזתוד מקארא-טפה, נוסחה שלמה, שורה 67: אם בחמדת יסע אם בשנאת ו ב ר ע יסע השער ז.]

2) [ואולי הורגש רֹעַ כאן כמקור הפעל א. רעע.]

3) [בסור׳ בטעות: דמטנף חברה, כאלו קרא: רַעוֹ.]

והמרחק מהשווי (אמו"ר לרלבא"ד א ז, 36). רוע המקרה הוא מציאות דברים רבים רעים בהזדמן (ס' אגדריס). — °רֹעַ מזל: ולא היה לי מן המדע לעניי ורע מזלי ומיעוט דעתי (כ"י א"ת, סה"ם לריב"ג, הקד'). ואני לרוע מזלי וחיגון אשר עלה בגורלי (כ"י סכיזי, סתכמ' כב, 212).

רעב [1], סמנו רָעָב, א. רָעֵב, ב. רָעֵב, *רְעָבָה, רְעָבוֹן, *רַעֲבוֹנִי, °רַעֲבָן, °רַעֲבָנוּת, *רַעַבְתָּן, *רַעַבְתָּנוּת.

רָעָב, ש"ז, כנ' רְעָבָם, — א) רגש הכאב של האדם ויתר בעלי החיים שאין להם מה לאכל, וגם חסר אכל עצמו, Hunger; faim; hunger: כי הוצאתם אתנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב (שמות יו ג). ועבדת את איביך אשר ישלחנו יי' בך ברעב ובצמא (דבר' כח מח). והמתי ברעב שרשך (ישע' יד ל). הבחורים ימותו בחרב בניהם ובנותיהם ימתו ברעב (ירמ' יא כב). שאי אליו כפיך על נפש עולליך העטופים ברעב (איכ' ב יט). ולחם משמים נתת להם לרעבם (נחמ' ט יט). — ובצרופים עם תאר, אסופי רעב, חללי רעב, מזי רעב, מתי רעב: מזי רעב ולחמי רשף (דבר' לב כד). לכן גלה עמי מבלי דעת וכבודו מתי רעב והמונו צחה צמא (ישע' ה יג). טובים היו חללי חרב מחללי רעב (איכ' ד ט). —ועם ש"ע, תחלואי רעב, זלעפות רעב, חרפת רעב: אם יצאתי השדה והנה חללי חרב ואם באתי העיר והנה תחלואי רעב (ירמ' יד יח). והרביתי את פרי העץ ותנובת השדה למען אשר לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים (יחזק' לו ל). בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב [2] (איכ' ה ט-י).—ב) רָעָב, במשמ' מכת רעב במדינה, צרת רעב, אף בצרופים כגון שנת רעב, Hungersnot; famine: ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם כי כבד הרעב בארץ (בראש' יב י). ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם (שם כו א). הנה שבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל השבע בארץ מצרים וכלה הרעב את הארץ ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן כי כבד הוא מאד (שם מא כט-לא). רעב כי יהיה בארץ וכו' ופרש כפיו אל הבית הזה (מ"א ח לז-לח). ויהי רעב גדול בשמרון (מ"ב ו כה). כחשו ביי' ויאמרו לוא הוא ולא תבוא עלינו רעה וחרב ורעב לוא נראה (ירמ' ה יב). ויקרא רעב על הארץ כל מטה לחם שבר (תהל' קה טז). — ושלח ה' רעב ושלחתי עליכם רעב וחיה רעה ושכלך (יחזק' ה יז). — ובמנית כל מיני מכות וצרות יחד, חרב ורעב ודבר וכדו': כי יצמו אינני שמע אל רנתם וכו' כי בחרב וברעב ובדבר אנכי מכלה אותם (ירמ' יד יב). ואחרי כן נאם יי' אתן את צדקיהו מלך יהודה וכו' ואת הנשארים בעיר הזאת מן הדבר מן החרב ומן הרעב ביד נבוכדראצר מלך בבל (שם כא ז). והעיר נתנה ביד הכשדים הנלחמים עליה מפני החרב והרעב והדבר (שם לב כד). החרב בחוץ והדבר והרעב מבית (יחזק' ז טו). ארבעת שפטי הרעים חרב ורעב וחיה רעה ודבר שלחתי אל ירושלם (שם יד כא). — ובהשאלה, רעב לשמע דבר ה': הנה ימים באים נאם יי' והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע את דברי יי' (עמ' ח יא). — וכתו"מ: כשאדם בא לידי חולי וכו' הרי הוא מת ברעב (קדוש' ד יד). מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין רעב של בצורת באה וכו' גמרו שלא לעשר רעב של מהומה ושל בצורת באה, ושלא ליטול את החלה רעב של כליה באה (אבו' ה ח). — ובתפלה: והסר מעלינו אויב דבר וחרב ורעב ויגון (השכיבנו, תפלת ערבית). — ובספה"א: בנשים שאין ווסתן זב כראוי או בימי הורתן תמצא הרעב כלבי ותאכלנה בשר חי נתר וכורית ופחמים וכיוצא בהם (טוביה כך, מעשה טוביה, בית חדש ג ג, קנ:). — גוע ברעב, מת ברעב, נמצא במצוקת רעב, במשמ' אין לו מה לאכל, נוהג בספרות ובדבור. — ומ"ר °רעבין: עשרה רעבין [1] באו לעולם וכו' (מד"ר

1) [בערב' רַעִ'בַ אִלַי שַׁיְא a), חמד דבר, ובאוגרית' רע'ב, בכוש' רַחְ'בַ, היה רעב, כבעבר'.]

2) [לפי הענין אפשר שיש לצרף: עורנו כתנור נכמרו מפני חֹרֶב המדבר, בנפשנו נביא לחמנו מפני זלעפות רעב.]

a) رغب الى شيء

1) [כך כנראה צ"ל ולא רעבון, או שני רעבון בהוצאות.]

בראש' כח, תיאודור, 241; שם רות א).

א. רָעֵב, פ"ע, רָעֵבוּ, אֶרְעַב, יִרְעַב, יִרְעָב, תִּרְעַב, תִּרְעַב, נִרְעַב, תִּרְעֲבוּ, יִרְעָבוּ, — היה רָעֵב, סבל חסר לחם: ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה ללחם (בראש' מא נה). והיה כי יִרְעַב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו (ישע' ח כא). ויגזר על ימין וְרָעֵב ויאכל על שמאל ולא שבעו (שם ט יט). גם רָעֵב ואין כח לא שתה מים ויעף (שם מד יב). לא יִרְעָבוּ ולא יצמאו (שם מט י). הנה עבדי יאכלו ואתם תִּרְעָבוּ (שם סה יג). כפירים רשו וְרָעֵבוּ (תהל' לד יא). אם אֶרְעַב לא אמר לך (שם נ יב). לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי יִרְעָב (משלי ו ל). עצלה תפיל תרדמה ונפש רמיה תִּרְעָב (שם יט יה). — וְרָעֵב ללחם: לא כי אל ארץ מצרים נבוא אשר לא נראה מלחמה וקול שופר לא נשמע וללחם לא נִרְעָב (ירמ' מב יד).

— הפעי, יַרְעִיב, יַרְעִיבֶךָ, — הרעיב את פלוני, לא נתן לו לחם לאכל: ויענך וַיַּרְעִבֶךָ (דבר' ח ג). לא יַרְעִיב יי' נפש צדיק (משלי י ג). — וכתו"מ: רשאי בעל הפרה להרעיבה בלילה בשביל שתאכל הרבה בשעה שהיא דשה (ירוש' מעשר' ב ז). האבר הזה שבאדם הרעיבתו השביעתו, השביעתו הרעיבתו [1] (ר' נחמן, שם כתוב' ה י). כל המרעיב עצמו על דברי תורה בעולם הזה הקב"ה משביעו לעולם הבא (רבי תנחום בר' חנילאי, סנה' ק.). — — ובפהס"א במשמ' נעשה רעב: ויראו שלשה האנשים את הדבר אשר עשתה פלטית לאיש העני ההוא ויאמרו אך אתה הנה היא כלכלתהו ועל כן לא הרעיב (פ' הישר, וירא, לנוב, יח:). אם הרעיב (ישמעאל) האכילהו לחם ואם יצמא תשקהו מים (שם שם, כא:).

— הפע', *הֶרְעַב, — שהרעיבו אותו, ואמר הפיטן: היו אויבים מלעיבים בלוחמי לחם וכו' והורעבו והוצמאו ממים ומלחם (ר"א קליר, איכה ישבה, קינ' ת"ב).

---

1) [ובבבלי (סוכ' נב:, סנה' קז.): אבר קטן שבאדם משביעו רעב מרעיבו שבע.]

ב. רָעֵב, ת"ז, מ"ר רְעֵבִים, — מרגיש בכאב הָרָעָב, חסר לחם: שבעים בלחם נשכרו וּרְעֵבִים חדלו (ש"א ב ה). ודבש וחמאה וצאן ושפות בקר הגישו לדוד ולעם אשר אתו לאכול כי אמרו העם רָעֵב ועיף וצמא במדבר (ש"ב יז כט). אגידה נא לכם את אשר עשו לנו ארם ידעו כי רְעֵבִים אנחנו ויצאו מן המחנה להחבה בהשדה (מ"ב ז יב). ועבר בה נקשה וְרָעֵב (ישעי ח כא). והיה כאשר יחלם הָרָעֵב והנה אוכל והקיץ וריקה נפשו (שם כט ח). כי נבל נבלה ידבר וכו' להריק נפש רָעֵב ומשקה צמא יחסיר (שם לב ו). הלא פרס לָרָעֵב לחמך (שם נח ז). ותפק לָרָעֵב נפשך ונפש נענה תשביע (שם שם י). לחמו לְרָעֵב יתן (יחזק' יח ז). רְעֵבִים גם צמאים נפשם בהם תתעטף (תהל' קז ה). ויושב שם רְעֵבִים ויכוננו עיר מושב (שם שם לו). עשה משפט לעשוקים נתן לחם לָרְעֵבִים (שם קמו ז). אם רָעֵב שנאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים (משלי כה כא). אשר קצירו רָעֵב יאכל [1] (איוב ה ה). יהי רָעֵב אנו [2] (שם יח יב). לא מים עיף תשקה ומרָעֵב תמנע לחם (שם כב ז). ערום הלכו בלי לבוש וּרְעֵבִים נשאו עמר (שם כד י). — ואמר המשורר: ואיך אשמין רעבי דת בדשנה ואלביש מערמיה חגורות (ר"מ הנגיד, אלהים האריך לי, בן תהלים, מטון, פג; הברמן א, 100). יבכו רעביה עלי שלחן אשר יתעדנו נגדו ויתימרו (רשב"ג, בימי יקותיאל, ביאליק-רבניצקי א, 58). ופרס לחם לרעב נפש יחשב כאכל טוב וזרתו (רמב"ע, הענק א, ברודי, סח). ואיך לא תבואון רעבי נעימות לשלחן אמרי (שלמה בונפיד, במותי ימותון, הפולמוס בנכבדי סאראגוסה, קבץ על יד י"ד, לה).

***רְעָבָה,** ש"נ, — מצב מי שהוא רָעֵב: אם למדת תורה בשעת שביעה אל תשב לך בשעת רעבה (אדר"נ ג, שכטר, נ"א, 16).

רְעָבוֹן, ש"ז, סמי' רַעֲבוֹן, — כמו רָעָב: לכו הביאו שבר רַעֲבוֹן בתיכם (בראש' מב יט). אחיכם האחד הניחו אתי ואת רַעֲבוֹן בתיכם קחו ולכו (שם

---

1) [אמנם כנראה הכונה: אשר קצרו (וורעי העמל) רָעֵב יאכל. עי' טורטשינר, הלשון והספר א, 386.]

2) [ז"א בְּנוֹ.]

סס לג). לא יבשו בעת רעה ובימי רְעָבוֹן ישבעו (תהל׳ לז יט). — ובתו״ם: אין מעברין את השנה מפני ר ע ב ו ן (תוספת׳ סנה׳ ב ט). אם ארעב לא אמר לך וכו׳ וכי יש ר ע ב ו ן לפניו ואמר אם יש ר ע ב ו ן לפני וכו׳ (סס מנח׳ ז ט). שהיו שני ר ע ב ו ן והיו הכל קופצין לגרנות (ר׳ מאיר, ירוש׳ כדל׳ ו יג). כיון שיצא (אברהם מארצו) קפץ עליו ר ע ב ו ן (מד״ר ברא׳ מ). אמר לו ממרא (לאברהם שנמלך בו על המילה) אלהיך שעמד לך בכבשן האש ובמלכים ו ב ר ע ב ו ן והדבר הזה שאמר לך למול אין את שומע לו? (ר׳ סימון, סס סס מב). הריני מייסרן בייסורים ומצרפן ב ר ע ב ו ן (רבי אחא, סס רות א). בשעת מלחמה כנוס הרגל ובשעת ר ע ב ו ן פזר הרגל (סס סס). ויענך וירעיבך, וכי מאכל ר ע ב ו ן נתן להם הקב״ה המן לישראל (סס קהל׳ א, ברכות הטובה). — ובספה״א: פצה פיך ואכול, משל הוא, הטה אזניך ושמע ויערב לך כאילו אתה אוכל מאכל ל ר ע ב ו ן (רש״י, יחזק׳ ב ח). אסופי רעב, טמוני רעב מחמת בושת ר ע ב ו ן ועוני (הוא, סס לד כט). ולא תמצא בארץ החיים, במי שמחיה אלא במי שמבית עצמו עליה ביגיעה ו ב ר ע ב ו ן (הוא, איוב כח יג). אסתכני, הייתי מסוכן לאחוני בולמוס מחמת תאות ר ע ב ו נ י (הוא, כתוב׳ סא.). גרוגרת, מאותם שנשארו לרבי צדוק שמצץ זות מימיה ומצאתה היא ואכלתה ל ר ע ב ו נ ה (הוא, גיטי נו.). ולא היה מזדמן בכלי מלחמה לאויבו ולא בשבר ל ר ע ב ו נ ו (ר״י א״ת, כוזרי ה כ). — ואמר המשורר: בימי ר ע ב ו ן עת רעב דלים ואם הון לך רעב (ר״ש הנגיד, בן משלי, ססון, קלז; אברמסון, 65). וייטב מאכל אחר ר ע ב ו ן ושבת אחרי הרבות עמידה (סס רמג; 315). — °ובהשאלה: הכח המתעורר ב ר ע ב ו נ ו אל דרכי העיון (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי כה, ד״ה אם רעב).

°רַעֲבוֹנִי, ת״ז, — מתכונת הרְעָבוֹן: קרחת יום צמאוניית וזאת קרובה מהרעבוניית (קלמון ד א לא לב).

°רַעֲבָן, ת״ז, — כמו רַעַבְתָן, להוט לאכל, gefrässig; vorace; voracious. ואמר הפיטן: לו עם עצום עז פנים פרועי ראש ר ע ב נ י ם כנשרים חטפנים ושוד שדונו (אליר בן יעקב, כוגם עלה, רבי׳ וסמסי, עז:).

°רַעֲבָנוּת, ש״נ, — תכונת הרַעֲבָן, Gefrässigkeit; voracité; —ty: הרחמני ורך הלבב מרוב ר ע ב נ ו ת יתאכזרו ולא יתנו מבשר בניהם השחוטים לבניהם הנותרים (רש״י, דבר׳ כח נד).

***רַעַבְתָן**, ת״ז, — להוט לאכל[1], מרבה לאכל, אוכל פועל: gefrässig; vorace; —ious. קישות אפילו בדינר וכו׳ אבל מלמדים את האדם שלא יהא ר ע ב ת ן ויהא סותם את הפתח בפניו (ב״מ ז ה). מערבין לחולה ולאיסטנס במזונו ולקטן במזונו ו ל ר ע ב ת ן כבינוני של כל אדם (תוספת׳ ערוב׳ ט ד). אוכל כשיעור הזה (עומר לגלגלת) הרי הוא ברוך ומבורך, פחות מכאן קללה במעיו, יותר מכאן ר ע ב ת ן (מכ״י בשלח, מסכ׳ ד, ויסע מסה). ולא יאחז אדם כביצה פרוסה בידיו ואם עושה כן הרי זה ר ע ב ת ן וגרגרן וכו׳ ולא יאכל שום ובצל מראשו אלא מעליו ואם אכל הרי זה ר ע ב ת ן וגרגרן (ד״א ו). — ובספה״א: לודים וליסטים ר ע ב ת נ י ם הן (רש״י, פסח׳ יג:). והיו סביבי שלשה נערים יקחו מלפני המעט אשר בעדי הכינו וישובו וכל המשפחה עלי ילינו ויאמרו לקח זה הר ע ב ת ן את כל אשר לאבינו (עמנואל, מחברת יג, הברמן, 497). ויתן להם איזה פרושות כפעם בפעם כדי שלא יהיו תאבים ו ר ע ב ת נ י ם (פלא יועץ, אות גניבה, מ). — נק׳ °רעבתנית: מותר מזונות, כמו אשה שמזונות האסורים במשנתנו עודפין לה שאינה ר ע ב ת נ י ת (רש״י, כתוב׳ סה:).

°רַעַבְתָנוּת[2], ש״נ, — תכונת מי שהוא רעבתן: ולעיטה ו ר ע ב ת נ ו ת (ר״ם יונולו, חכמוני ליכירה ה). (שעה שלישית מאכל יורשין) לאו משום ר ע ב ת נ ו ת אלא הואיל ולא עמלו בו (רש״י, פסח׳ יב:). ומתוך ששונאין חכמי א״י ישראל את הבבליים קורין את האלכסנדריים שעושין מנהג ר ע ב ת נ ו ת

---

1) [כמשמ׳ התאר רעבתן נכרת הוראה זו של שרש זה שנשמרה אף בערב׳: חמד, התאוה, היה להוט אחר (האכל), אף מבלי שהיה רָעֵב, ומקור המלה בארמ׳.]

2) [ע״פ הארמ׳ שבתו״ם רעבתנותא.]

על שם בבליים (הוא, מנח׳ ק.). מפי השמועה למדו שוולל הוא האוכל בשר ברעבתנות וסובא השותה יין ברעבתנות (רמב״ם, ממרים ז א). ואמר אבוקרט השובע והרעבתנות סבת החליים (נתן פלקירא, צרי הגוף ה א). האוכל מצה בערב פסח מראה תאותו ורעבתנותו (הלבוש או״ח תעב ג).

א. רעד [1], ממנו *הַרְעָדָה [2], רָעַד, רַעַד, רֶעֶד, רְעָדָה, *רְעִידָה.

ב. *רעד [3], ממנו ב. *רְעָדָה.

רָעַד, פ״ע, תִּרְעַד, הזדעזע מפחד beben, zittern; trembler, palpiter; to quiver, tremble: המביט לארץ ותרעד יגע בהרים ויעשנו (תהל׳ קד לב). — ובסהמ״א: וירא מתחתיה וידאג וירעדו כל איבריו ויבער עליו אפו (ספר המשמונים, הולי סוילר, 5). — ואמר הפיטן: ויהי מפחד אדום ומואב רועד (ראב״ע, מעשה אלהים, אגר 187). — ובינ׳ פעו׳, *רָעוּד, מזועזע ורועד: ומן הגשמים היורדים עליהם שם היו רעודים ועלובים (פרוש המיוחס לרס״י, עזרא י ט).

— הִפעי׳, הֵרְעִיד, מַרְעִידִים, — א) כמו קל: ובדברו עמי את הדבר הזה עמדתי מַרְעִיד (דני׳ י יא). וישבו כל העם ברחוב בית האלהים מַרְעִידִים על הדבר ומהגשמים (עזר׳ י ט). — ב) *יוצפ״י, הרעיד את האילן, זעזע אותו, גרם לו שירעד: המרעיד את האילן להשיר ממנו אוכלין או את הטומאה אינן בכי יותן (מכשירי׳ א ג). — ובסהמ״א: שהיא מרעדת ונעה מחמת המכה (רס״י, ב״ב יז:, ד״ה מרפיס). ריחים קטנים וקלים הן ואין הקרקע מרעיד בגילגולו (הוא, שם כ:, ד״ה מאי טירא). עד שתהיינה ארכובותיו נוקשות זו לזו ושוקיו מרעידות (רמב״ם, טומאת מת י יא). ועמד אותו האיש מרעיד ולא נשאר בו רוח מרוב הפחד (מעשה ירושלמי, זלוטניק, 51). כדי להבהיל ולהרעיד לבות בני אדם (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ג א). בעת שתפתח החלונות תרעיד הכותל ותקלקל אותה (שו״ע חו״מ קנד יג). — ואמר הפיטן: ועמודי תבל געשו להרעד (שמעון בר יצחק, שלמ״ס בתנוחם, קרוב׳ ב שבוע׳). מדינך פחדתי ואתחלחל להרעד (יצחק בן יקר, אתה אלהי, סליח׳ ג עשי״ת).

— פעי׳, *רִעֵד — כמו הִפעי׳ במשמ׳ ב), עשה שירעד: שממרין (המים המאררים) את הגוף ומרעידים את העין (ספרי במד׳ יח).

— נפעי׳, *נִרְעַד, — כמו קל: וההיכל נמוג, נרעד ונע מכח אבני בליסטרא הנזרקים בכתליו (רס״י, נחו׳ ב ז). יקחנו בהביטו בו ונרעד מאימתו (הוא, איו׳ מ כד). שהעמודים אשר היא עליהם הם נרעדים (אוהב משפט על איוב, המרגיז ארץ ממקומה, עג:). וכשהוא נרעד אותו מקום יתנועע (שם שם).

— התפ׳, *נתרעד, — התחיל לרעד, נזדעזע: כגון שהכה הזב במקום ונתרעד כלי מחמת ההכאה ההיא (ר״ש, ערוכ׳ לה.). אינהו נמי מקרקרן, פי׳ מתרעדין וצועקין (ערוך ערך קרקר). ולזה נקרא רעדות להתרעדם אם ייגעו (פרוש המשנה לרמב״ם, פרה יא ג).

רַעַד, ש״ז, רֶעַד — זעזוע בחרדה, Zittern, Beben; tremblement, tressailement; quivering, trembling: אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רָעַד (שמות טו טו). יראה ורַעַד יבא בי ותכסני פלצות (תהל׳ נה ו). — ובמדר׳: וירא והנה רעש גדול וחזק ובהלה על הארץ ופחד ורעד לכל יושביה (מד״ר אסת׳, ויגד לו מרדכי). — ואמר המשורר: נאמת באימה בפחד בזחל ברעד משלשת קדשה לאל נערץ וכו׳ (ר״י הלוי, אתה אדני, זמירה ם, 335). — ומ״ר *רְעָדִים: לו תחזה שמש דמותה ואורה, אחזו אותה רעדים (משה דרעי, לקו״ק, כד).

א. רְעָדָה, ש״נ — כמו רַעַד: פחדו בציון חטאים אחזה רְעָדָה חנפים (ישעי׳ לג יד). עבדו את יי׳ ביראה וגילו ברְעָדָה (תהל׳ ב יא). רְעָדָה אחזתם שם

---

1) [בארמי׳, בערב׳ a) ובכוש׳ באותה משמ׳ כבעבר׳, וכן באשור׳ רָדָ (בסק׳ רעד), ומזה בערב׳ ובסור׳ רְעַד a), רעדא, בשמ׳ רעש. וכנראה קרוב השרש אל רעם, רעש (עי׳ שם) על אף חלופי ע — ע׳ b) בשרשים אלו בלשונות האחיות.]

2) [תוספת׳ שבת סוף פרק ד.]

3) [עי׳ ב. רְעָדָה, הערה.]

a) رعد b) ع—غ

חיל כיולדה (שם מח ז). פחד קראני ורְעָדָה ורב עצמותי הפחיד (איוב ד יד). — ובתוה"מ: לכשיבוא יום רעדה תגילו (ר' אחא, ירוש' ברכ' ה א). במקום גילה שם תהא רעדה (רבא, בבלי שם ל:). וכל מלכי עכו"ם אחזתן רעדה בהיכליהן ואמרו שירה (ר"א המודעי, זבחי' קטז.). ויבטל שעבוד העכו"ם מישראל ויהיו עובדים אותו בשמחה וכו' אבל העכו"ם יהיו עובדין אותו ברעדה (תנחו' כח יט). — ובפהם"א: ועל רעדת הארץ וכו' אומר בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית (טוא"ח רכז). — ואמר הפיטן: ועת קרא אותם רעדה אחזתם ויצאה נשמתם ברתת ושברים (רסע"ג, סמר לבי, אזהרות, ביאליק-רבניצקי ג, 136). — °וברפואה, מחלת הרועד באבריו: וההפרש בין הרעדה והרתת, שהרעדה היא מן המניעה הנופלת מכח החצוני והכח הטבעי וכו' ואין מנוחת הרתת ברצוננו (פרקי משה ז). ששם הרעש והרעדה שמות נרדפים (שם כג). שיקראו הרעדה מה שסבתו נמשכת אחר חולשת הכח וכו' (שם שם).

ב. *רְעָדָה [1], ש"נ, — דבר חלש, לא חזק: כל הספק טהור לתרומה טהור לחטאת, כל התלוי לתרומה נשפך לחטאת, אם עשו על גביו טהרות תלויות הרפפות טהורות לקדש ולתרומה ולחטאת, ר"א אומר הרעדות [2] טמאות לחטאת (פרה יא ג).

א. רעה [1] ממנו מֵרֵעַ, מֵרְעֶה, מִרְעֶה, מַרְעִית, א. רֵעַ, א. רָעָה, רֵעֶה, רֵעָה, רֹעָה, א. רְעוּת, ב. רְעוּת, רַעוּת, רֹעִי, א. רְעִי, רַעְיָה, רַעְיוֹן, °רַעְיוֹנִי.

ב. רעה [2], ממנו ב. רָעָה.

א. רָעָה [3], פ"ע ופ"י, רְעִיתִים, רָעוּ, רָעוּם, רֹעֶה, רֹעִים, רֹעַיִךְ, רֹעוֹת, רְעוֹת, רְעֹתוֹ, רְעֵה, רְעֵם, רְעִי, רְעוּ, אֶרְעֶה, אֶרְעֶנָּה, תִּרְעֶה, יִרְעֶה, יִרְעֵם, תִּרְעֶה, תִּרְעוּ, יִרְעוּ, יִרְעוּן, תִּרְעֶינָה, — א) פ"י, רָעָה האדם את הבקר, העדר, המקנה וכדו', הוליך אותם בנוה, במרעה, ונתן להם לאכל שם, (faire) weiden; paître; to lead to pasture: אשובה אֶרְעֶה צאנך אשמר (ברא' ל לא). ויעקב רֹעֶה את צאן לבן הנותרת (שם שם לו). אשר מצא את הימם במדבר בִּרְעֹתוֹ את החמרים לצבעון אביו (שם לו כד). וילכו אחיו לִרְעוֹת את צאן אביהם בשכם (שם לז יב). ומשה

---

1) [עי' בהערה הבאה].

2) [פרש הרמב"ם וז"ל: ורעדות עצים מחוברים חבור חלוש ולזה נקרא רעדות להתרעדם אם יינעו וכו', ע"כ. ופרושו כנראה נכון מצד הענין, אף עפ"י שמצד הלשון אין להבר מלה זו עם א. רעד העברי אלא עם ב. רעד, שרש הבא בסור' במשמ' חלש, רופף (עי' ברוקלמן במלונו, מהד' ב. עמ' 738), בפעל ובשם בצורות שונות. שרש זה מקביל הוא לערב' רע'ד a) (שלא כמו רעד המקראי שהוא רעד b) בערב') במשמ' (היה) רך ונוח.

ואמנם הערוך (ערך רעד) מפרש: מים שיוצאין מן הקרקע טיפה טיפה בחלישה בלא כח, ע"כ. וכך גם בס' המספיק לתנחום ירושלמי כ"י, ערך רעד, וז"ל: מא ינז מן אלארץ' נזז צ'עיף נקטה בעד נקטה וליס לה קווה ינדפע באלאעין, ע"כ, ובעבר': מה שיפכה מן הארץ בפכוי חלש, טפה אחר טפה ואין לו כח שיזום כמעין, ע"כ. אך גם כאן עקר פרוש המלה כלשון חלשה נכון הוא, אלא שפרוש זה מיחס את החלשה למים ולא לעצים, ובזה קשה להכריע בלי מקורות נוספים.]

a) رغد b) رعد

1) [שלא כדעת בלשנים שונים המוצאים כאן שני שרשים שונים, אחד כלשון רֵעוּת וקרבה ואחד כלשון מִרְעֵה צאן וכדו', יש לראות את כל המלים המובאות כאן כהתפתחויות משרש אחד. כי דרך הצאן וכדו' לרעות לא אחת אחת לחוד, אלא בעדרים יחד, ועל כן הובנו בטויים כגון צאן רועות וכדו' מראש בשני המובנים: א) הולכות אחר הרועה במרעה, ב) מתחברות יחד, ולפי הענין המתחלף הֻרְגַּשׁ והדגש יותר צד זה או זה שבמשג. ואין גם רְעוּת רוח (כלשון אפרים רועה רוח ורדף קדים) בעקר אלא הליכה אחר הרוח וחפוש קרבתו, וכן אין גם רַעְיוֹן בעקר אלא הענין שהאדם הולך אחריו (כצאן אחר הרועה). וכן נמצאות מלים משני ענפי הוראה אלו משרש רעה-רעי ללא הבדל יסודי בכתיב ובמבטא בארמ' וסור', ערב', שבא', כושי' ואשור'. ועי' בהערות למלים הנגזרות משרש זה.]

2) [כמו א. רעע, עי' ב. רָעָה, הערה.]

3) [כן בארמ' ובסור' רעא, ערב' רעי a), וש' רַעֵי, אשור' רֵאוּ, באותה משמ'.]

a) رعي

היה רֹעֶה את צאן יתרו חתנו (שמות ג א). חומה היו עלינו גם לילה גם יומם כל ימי היותנו עמם רֹעִים הצאן (ש"א כה טז). ועמדו זרים ורָעוּ צאנכם (ישעי' סא ה). כה אמר יי' אלהי ישראל על הרעים הָרֹעִים את עמי אתם הפצתם את צאני ותדיחום ולא פקדתם אתם וכו' והקמתי עליהם רעים ורָעוּם (ירמ' כג ב — ד). הלא הצאן יִרְעוּ הרעים (יחזק' לד ב). והשבתים מֵרְעוֹת צאן ולא יִרְעוּ עוד הרעים אתם (שם שם י). רְעֵה את צאן ההרגה (זכרי' יא ד). גבולת ישיגו עדר גזלו וַיִּרְעוּ (איוב כד ב). צאי לך בעקבי הצאן וּרְעִי את גדיתיך על משכנות הרעים (שה"ש א ח). — ובלי השלמת הנשא, אף בציון מקום המרעה: השקו הצאן ולכו רְעוּ (בראשי' כט ז). הלוא אחיך רֹעִים בשכם (שם לז יג). איפה הם רֹעִים (שם שם טז). דודי לי ואני לו הָרֹעֶה בשושנים (שה"ש ב טז). דודי ירד לגנו לערוגות הבשם לִרְעוֹת בגנים וללקט שושנים (שם ו ב). ועי' רֹעֶה. — ובהשאלה, רָעָה המלך את העם והארץ, משל בהם: אתה תִּרְעֶה את עמי את ישראל ואתה תהיה לנגיד על ישראל (ש"ב ה ב). הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לִרְעוֹת את עמי ישראל (שם ז ז). ונתתי לכם רעים כלבי ורָעוּ אתכם דעה והשכיל (ירמ' ג טו). — ורעה בעם: מאחר עלות הביאו לִרְעוֹת ביעקב עמו ובישראל נחלתו (תהל' עח עא). — ורעה את הארץ בחרב: ורָעוּ [1] את ארץ אשור בחרב ואת ארץ נמרוד בפתחיה (מיכ' ה ה). — ורעה את עצמו: הוי רעי ישראל אשר היו רֹעִים אותם (יחזק' לד ב). וַיִּרְעוּ הרעים אותם ואת צאני לא רעו (שם שם ח). — ורעה אלהים אדם או עם, דאג לו, שמר וכלכל אותו: האלהים הָרֹעֶה אתי מעודי עד היום הזה (בראשי' מח טו). כרעה עדרו יִרְעֶה בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו ישא (ישעי' מ יא). והוצאתים מן העמים וכו' וּרְעִיתִים אל הרי ישראל וכו' במרעה טוב אֶרְעֶה אותם וכו' (יחזק' לד יג–יד). כי כפרה סררה סרר ישראל עתה יִרְעֵם יי' ככבש במרחב (הוש' ד טז). רְעֵה עמך בשבטך צאן נחלתך (מיכ' ז יד). הושיעה את עמך וברך את נחלתך וּרְעֵם ונשאם עד העולם

[1] [הרֹעים והנסיכים הנזכרים בפסוק שלפני זה.]

(תהל' כח ט). וַיִּרְעֵם [1] כתם לבבו ובתבונות כפיו ינחם (שם עח עב). — ובהשאלה על דבור האדם: שפתי צדיק יִרְעוּ רבים ואוילים בחסר לב ימותו (משלי י כא). — וגרן ויקב: גרן ויקב לא יִרְעֵם [2] ותירוש יכחש בה (הוש' ט ב). — ורעה רוח את האדם, הוליך אותו: כל רעיך תִּרְעֶה רוח ומאהביך בשבי ילכו (ירמ' כב כב). — והמות את יורדי שאול: כצאן לשאול שתו מות יִרְעֵם (תהל' מט טו). — ב) פ"ע, רָעָה המקנה, העדר, רעו הצאן, האתונות וכדו', הלכו במרעה הלוך ואכול, weiden; paître; to pasture, graze: ורָעוּ כבשים כדברם (ישעי' ה יז). ורָעוּ בכורי[3] דלים ואביונים לבטח ירבצו (שם יד ל). שם יִרְעֶה עגל ושם ירבץ (שם כז י). זאב וטלה יִרְעוּ כאחד (שם סה כה). האדם והבהמה הבקר והצאן אל יטעמו מאומה אל יִרְעוּ ומים אל ישתו (יונ' ג ז). כי המה יִרְעוּ ורבצו ואין מחריד (צפני' ג יג). הבקר היו חרשות והאתנות רֹעוֹת על ידיהם (איוב א יד). — ועם צרוף המורה על המקום, באחו, בשושנים, על, אל מול: עלת שבע פרות וכו' וַתִּרְעֶינָה באחו (בראשי' מא ב). גם הצאן והבקר אל יִרְעוּ אל מול ההר ההוא (שמות לד ג). על דרכים [4] יִרְעוּ ובכל שפיים מרעיתם (ישעי' מט ט). והיה חבל לשארית בית יהודה עליהם יִרְעוּן בבתי אשקלון בערב ירבצון (צפני' ב ז). תאומי צביה הָרֹעִים בשושנים (שה"ש ד ה). — ובמשמ' זו כפ"י, רעה את המקום, אכל מה שבו: תקעו עליה אהלים סביב רָעוּ איש את ידו (ירמ' ו ג). ושבבתי את ישראל אל נוהו ורָעָה הכרמל והבשן ובהר אפרים והגלעד תשבע נפשו (ירמ' נ יט). שם תרבצנה בנוה טוב ומרעה שמן תִּרְעֶינָה אל הרי ישראל (יחזק' לד יד). — ובהשאלה על בני אדם נודדים במדבר: ובניכם יהיו רֹעִים במדבר ארבעים שנה (במד' יד לג). — ג) ורָעָה אדם את פלוני, הלך עמו, אחריו, היה לו לרע וחבר, sich anschliessen, folgen; s'attacher, joindre; to join, follow: הלוך

[1] [בקצת ספרים: וַיִּרְעֵם, פתח במק' חיריק בהשפעת ההגאים הגרוניים].

[2] [אמנב, כדעת רבים, יש להעדיף את קריאת תשבעים: יֵדָעֵם.]

[3] [יש גורסים בְּכָרַי.]

[4] [כנראה צ"ל: דְּבָרִם.]

את חכמים וחכם ורֹעֶה כסילים ירוע (משלי יג כ). נוצר תורה בן מבין ורֹעֶה זוללים יכלים אביו (שם כח ז). — ורעה איש אשה, לקח אותה לרעיה לו: איש אהב חכמה ישמח אביו ורֹעֶה זונות יאבד הון (שם כט ג). רֹעֶה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב [1]) (איוב כד כא). — ובהשאלה רעה האדם רוח, אִוֶּלֶת, אמונה (ז"א בטחון), רדף אחריהן, folgen; suivre; to follow: אפרים רֹעֶה רוח ורדף קדים (הושע יב ב). בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורְעֵה אמונה (תהל' לז ג). לב נבון יבקש דעת ופני כסילים יִרְעֶה אולת (משלי יה יד). [2]) — ובתו"מ: הפסח שנמצא קודם שחיטת הפסח ירעה עד שיסתאב וימכר (ר' עקיבא, פסח' ע ו). היה מעלה את הכסף ואת האשם ומת, הכסף ינתן לבניו והאשם ירעה עד שיסתאב וימכר (ב"ק ע י). מצא חמור או פרה רועין בדרך אין זו אבדה (ב"מ ב ע). מעשה בהמה מצטרף כמלוא רגל בהמה רועה, וכמה היא רגל בהמה רועה, ששה עשר מיל (בכורות ט ב). המביא אשם תלוי ונודע לו שלא חטא, אם עד שלא נשחט, יצא וירעה בעדר (ר' מאיר, כרית' ו א). שלא הלכו אלא לרעות את עצמם [3]) (ספרי במד' סט). מהו מימר (בברכת המזון בשבת), רעינו פרנסינו (ר' זעירא, ירוש' שבת יה ג). הניח להן אביהן פרה מוחכרת ומושכרת ביד אחרים או שהיתה רועה באפר וילדה בכור נוטל פי שנים (ב"ב קכג:). ואלו הן בייתיות, כל שיוצאות ורועות חוץ לתחום ובאות ולנות בתוך התחום (ביצ' מ.). בדק לדוד בצאן ומצאו רועה יפה (מד"ר שמות ב). והי' (דוד) מוציא הקטנים לרעות כדי שירעו עשב הרך ואחר מוציא הזקנים כדי שירעו עשב הבינונית ואחר מוציא הבחורים שיהו אוכלין עשב הקשה אמר הקב"ה מי שהוא יודע לרעות הצאן איש לפי כחו

1) [הכונה: כשהוא נושא אשה, היא עקרה אשר לא תלד, ואלמנה שכבר קברה בעל אחד והוא לא ייטיב בה לעצמה. עי' טורטשינר, לשון וספר א, עמ' 385.]

2) [גם במקום יִדְעוֹן יש לקרוא במקומות אחדים יִרְעוּן, עי' טורטשינר, משלי שלמה, 102].

3) [במדה"ג (ברא' לז יב, מרגליות, תרלג): לרעות עצמן באכילה ושתיה.]

יבא וירעה בעמי (שם שם). חייך אתה תרעה צאני ישראל (שם שם). והיו (מרים ויוכבד) רועות את ישראל שלבם רך כשושנים (שמואל בר נחמני, שם שה"ש, שני שדיך). — ואמר המשורר: אשר רעה חסר דעות יצודנו לפח רעית, ומי רעה מלא חכמה יסירו מנתיב תיעות (ר"ש הנגיד, בן משלי, אברמסון, 31). כי שם חרב מות תרעה כל שוכן בה בפתחיה (רמב"ע, הענק ח, ברודי, שעו). — °ובמשמ' שם לב לדבר, התחשב בו [1]): הבורא ית' אינו רועה הזמן אבל רועה הלבבות (עולם קטן, הוצ' הורוויץ, 72). —°וכוכב רועה: ז' כוכבים הם שרועים, השמש הירח וכו' וז' כוכבים שאינם רועים, זה ז' כוכבים של כימה (מדרש תדשא ו, ביהמ"ד ג, 168).

— פִּע', רֵעָה, — רֵעָה את פלוני לעצמו, קֵרב אותו כְּרֵעַ, zugesellen; attacher; to attach: ותהי אשת שמשון למרעהו אשר רֵעָה לו (שפטי יד כ). — ובמדר': רעיתי יפתי, בתו של יצחק שריעה אותי וייפה אותי על גבי מזבח (מד"ר שה"ש, דומה דודי). רעיתי, שריעו אותי בים ואמרו זה אלי ואנוהו (שם, הני יפה). רעיתי, בתו של אברהם שריעה אותי בעולמי (פסיק' ר"כ, החדש, בובר, נ.). — ואמר המשורר: ולשועה לשוא עוני ירעה [2]) למרעה את לבבי ציץ החולים (ר"ש הנגיד, בן משלי, שמון קכ; אברמסון, 3). חבר נפשך תרעהו לנפשך ואת והוא ביראת אל תאומים (שם קעד; 154).

— התפ', הִתְרַעָה, — הִתְרָעָה את פלוני וכדו', התחבר אליו כְּרֵעַ: אל תִּתְרַע את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא (משלי כב כד). — ובסהמ"א: כשתהיה בתוך עם התרע לטוב שבהם ואל תתרע לרע פן תהיה כמוהו (ר"י א"ח, מבחר הפנינים, 56). — ואמר המשורר: והאל לא יתרע באדם כי ירע (דונש, לדורש החכמות, אלוני, עד). איש טוב אשר יתרע לאיש חלף בו או פגשהו עלי אורח, ורע אשר יתרע ליראה או אוה ולא מלב בעל כורח (ר"ש הנגיד, בן משלי, שמון, קכה; אברמסון, 17).

1) [עפ"י שמוש הפעל רַעִי a) בערב'.]

2) [בהוצ' הרכבי: ורעה.]

a) رعى

— הִפְע', *הֵרָעָה, הֵרָעֶה — כמו קל: מבעלי בתים שבגליל העליון היו בית אבא, ומפני מה חרבו, שהיו מ ר ע י ן; בחורשין ודנין דיני ממונות ביחיד (ר' ישמעאל, ב"ק פ.). — ובסהמ"א: לפי שהיו רועים של לוט רשעים ו מ ר ע י ם בהמתם בשדות אחרים (רש"י, בראש' יג ז). רועה בהמות העיר בשכר בשביל הנאת אחרים אינו חוטא ל ה ר ע ו ת עד שיגיע למרעה המופקר לכל (הוא, ב"מ ה:, ד"ה דידיה). ברועה גדול שידוע לכל שאינו מ ר ע ה שום פעם בעצמו (מרדכי, ב"מ רפ"ו).

ב. רָעָה [1], פ"י, יִרְעוּךְ, — כמו א. רָעַע, רצץ ושבר: גם בני נף ותחפנחס יִרְעוּךְ [2] קדקד (ירמ' ב יו).

ג. רָעָה [3], ש"נ. סמי' רָעַת, כנ' רָעָתִי, רָעָתְךָ, רָעָתֵךְ, רָעָתֵךְ, רָעַתְכִי, רָעַתְכֶם, רָעָתוֹ, רָעָתָהּ, רָעָתָם, מ"ר רָעוֹת, רָעֹת, רָעוֹתֵיכֶם, רָעֹתֵיכֶם, רָעוֹתֵיהֶם, — דבר רע, בנגוד אל טובה, — א) במשמ' צרה ואסון הבא על האדם, שאלהים מביא או חושב להביא עליו, Übel, Unheil; mal, malheur; evil, misfortune: ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הָרָעָה ומתי (בראש' יט יט). שוב מחרון אפיך והנחם על הָרָעָה לעמך (שמות לב יב). וינחם יי' על הָרָעָה אשר דבר לעשות לעמו (שם שם יד). והסתרתי פני מהם והיה לאכל ומצאהו רָעוֹת רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הָרָעוֹת האלה (דבר' לא יז). וקראת אתכם הָרָעָה באחרית הימים כי תעשו את הרע בעיני יי' (שם שם כט). הנני מקים עליך רָעָה [4] מביתך ולקחתי את נשיך לעיניך ונתתי לרעך (ש"ב יב יא). הנני מביא רָעָה אל בית ירבעם והכרתי לירבעם משתין בקיר (מ"א יד י). ויי' דבר עליך רָעָה (שם כב כג). הנני מביא רָעָה על ירושלם ויהודה אשר כל שמעיו תצלנה שתי אזניו (מ"ב כא יב). כל אכליו יאשמו רָעָה תבא אליהם נאם יי' (ירמ' ב ג). רבות רָעוֹת צדיק ומכלם יצילנו יי' (תהל' לד כ). כי אפפו עלי רָעוֹת עד אין מספר (שם מ יג). שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רָעָה (שם צ טו). לא תאנה אליך רָעָה ונגע לא יקרב באהלך (שם צא י). וימעטו וישחו מעצר רָעָה ויגון (שם קז לט). חטאים תרדף רָעָה ואת צדיקים ישלם טוב (משלי יג כא). עקש לב לא ימצא טוב ונהפך בלשונו יפול בְּרָעָה (שם יז כ). יש רָעָה חולה ראיתי תחת השמש עשר שמור לבעליו לְרָעָתוֹ (קהל' ה יב). וגם זו רָעָה חולה כל עמת שבא כן ילך (שם שם טו). יש רָעָה אשר ראיתי תחת השמש (שם ו א). והסר כעס מלבך והעבר רָעָה מבשרך (שם יא י). כי איככה אוכל וראיתי בָּרָעָה אשר ימצא את עמי (אסת' ח ו). — ובסמי' עם שם עצם, יום רעה, עת רעה, וכדו': ובעת רָעָתָם יאמרו קומה והושיענו (ירמ' ב כז). יקומו אם יושיעוך בעת רָעָתֶךָ (שם שם כח). והושע לא יושיעו להם בעת רָעָתָם (שם יא יב). אם לוא הפגעתי בך בעת רָעָה ובעת צרה את האיב (שם טו יא). מחסי אתה ביום רָעָה (שם יז יז). כי יצפנני בסכה ביום רָעָה (תהל' כז ה). לא יבשו בעת רָעָה (שם לז יט). אשרי משכיל אל דל ביום רָעָה ימלטהו יי' (שם מא ב). כהם יוקשים בני האדם לעת רָעָה כשתפול עליהם פתאם (קהל' ט יב). עד אשר לא יבאו ימי הָרָעָה (קהל' יב א). — ופַחַד רָעָה: ושמע לי ישכן בטח ושאנן מפחד רָעָה (משלי א לג). — ושם האל פניו או עיניו לְרָעָה (ולא לטובה): הנני שם פני בכם לְרָעָה (ירמ' מד יא). ושמתי עיני עליהם לְרָעָה ולא לטובה (עמו' ט ד). — ב) במשמ' מַעֲשֶׂה רע שהאדם עושה או חושב לעשות, Böses; (du) mal; evil: כי מֵרָעָה אל רָעָה יצאו ואותי לא ידעו (שם ט ב). תמותת רשע רָעָה (תהל' לד כב). — ובצרופים שונים, עשה רעה את פלוני, עם פלוני וכדו': אם תעשה עמנו רָעָה באשר לא נגענוך ובאשר עשינו עמך רק טוב (בראש' כו כט). ואיך אעשה הָרָעָה הגדלה הזאת וחטאתי לאלהים (שם לט ט). וישב אלהים את רָעַת אבימלך אשר עשה לאביו (שופט' ט נו). ואנכי לא חטאתי לך ואתה עֹשֶׂה אתי רָעָה להלחם בי (שם יא כז). נקיתי הפעם מפלשתים כי עשה אני עמם רָעָה (שם טו ג). לא רגל על לשנו לא עשה לרעהו רָעָה וחרפה לא נשא על קרבו (תהל' טו ג). — ועשה רָעוֹת, במשמ' זו:

---

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [כך לפי נקוד המסרת, ואולי צ"ל יְרֹעוּךְ, כדעת רבים.]

3) [בעקר שמוש סתמי כשם עצם של התאר רַע. רָע, בצורת נק'.]

4) [יש מעדיפים את הקריאה רֵעָה, בכונת לאבשלום.]

חנה דברת ותעשי הרעות ותוכל (ירמ' ג ה). — ועשה רעה במשמ' הרע לעצמו: ואיך נאמר אליו מת הילד ועשה רעה (ש"ב יב יח). — ועשה טובה או רעה במשמ' עשה מעשה כל שהוא: לא אוכל לעבר את פי יי' לעשות טובה או רעה מלבי (במד' כד יג). — וחשב על פלוני רעה: ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה למען עשה כיום הזה להחיות עם רב (ברא' נ כ). אין עוד תהלת מואב בחשבון חשבו עליה רעה לכו ונכריתנה מגוי (ירמ' מח ב). ממך יצא חשב על יי' רעה (נחו' א יא). יסוגו אחור ויחפרו חשבי רעתי (תהל' לה ד). אשר חשבו רעות בלב (שם קמ ג). — וגמל את פלוני רעה: שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך (שם נ יז). — ולעצמו: אוי לנפשם כי גמלו להם רעה (ישע' ג ט). — ושלם רעה תחת טובה, השיב רעה תחת טובה: למה שלמתם רעה תחת טובה (ברא' מד ד). לשקר שמרתי את כל אשר לזה וכו' וישב לי רעה תחת טובה (ש"א כה כא). הישלם תחת טובה רעה כי כרו שוחה לנפשי (ירמ' יח כ). ישלמוני רעה תחת טובה שכול לנפשי (תהל' לה יב). ומשלמי רעה תחת טובה ישטנוני תחת רדופי טוב (שם לח כא). משיב רעה תחת טובה לא תמיש רעה מביתו (משלי יז יג). — ושם רעה על פלוני: וישימו עלי רעה תחת טובה ושנאה תחת אהבתי (תהל' קט ה). — ובקש רעה לפלוני, אל פלוני, בקש רעתו: הנה דוד מבקש רעתך (ש"א כד ט). יהיו כנבל איביך והמבקשים אל אדני רעה (שם כה כו). דעו נא וראו כי רעה זה מבקש (מ"א כ ז). — וחרש רעה על פלוני, החריש עליו רעה: וידע דוד כי עליו שאול מחריש הרעה (ש"א כג ט). אל תחרש על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך (משלי ג כט). — ויעץ רעה: כי יעץ עליך ארם רעה אפרים ובן רמליהו וכו' (ישע' ז ה). — וכרה רעה: איש בליעל כרה רעה ועל שפתיו כאש צרבת (משלי יז כז). — וכלה רעה: עצה עיניו לחשב תהפכות קרץ שפתיו כלה רעה [1] (שם שם ל). — והמתיק בפיו רעה: אם תמתיק בפיו רעה יכחידנה תחת לשונו (איו' כ יב). — והביע רעות: ופי רשעים יביע רעות (משלי טו כח). — ונטה רעה על פלוני: כי נטו עליך רעה חשבו מזמה בל יוכלו (תהל' כא יב). — ויסף על חטא רעה: כי יספנו על כל חטאתינו רעה לשאל לנו מלך (ש"א יב יט). — ורעה נגד פני אדם, כונתו לרעה: יהי כן יי' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם ראו כי רעה נגד פניכם (שמות י י). — וחשך האל את האדם מרעה, מעשות רעה: ברוך יי' אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל ואת עבדו חשך מרעה (ש"א כה לט). — והשיב רעתו בראשו: ואת רעת נבל השיב יי' בראשו (שם שם). — אין בידו רעה: דע וראה כי אין בידי רעה ופשע ולא חטאתי לך (שם כד יא). כי מה עשיתי ומה בידי רעה (שם כו יח). — ובצרוף עם שם עצם, אנשי רעה: אל תקנא באנשי רעה ואל תתאו להיות אתם (משלי כד א). — ועם ל היחס, לרעה, לרעות: לא תהיה אחרי רבים לרעות (שמות כג ב). יהיו כנער איבי אדני המלך וכל אשר קמו עליך לרעה (ש"ב יח לב). אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה (זכרי' א טו). — ועם ב, ברעה, בכונה רעה: ברעה הוציאם להרג אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה (שמות לב יב). — ג) במשמ' לב רע, תכונה רעה, מעשים רעים: וירא יי' כי רבה רעת האדם בארץ (ברא' ו ה). ישלם יי' לעשה הרעה כרעתו (ש"ב ג לט). באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק (ישע' נז א). ובל יאמרו ללבבם כל רעתם זכרתי עתה סבבום מעלליהם נגד פני היו (הוש' ז ב). ודברתי משפטי אותם על כל רעתם אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים (ירמ' א טז). תיסרך רעתך ומשבותיך תוכחך (שם ב יט). כי אינני שמע בעת קראם אלי בעד רעתם (שם יא יד). כי רעתכי אז תעלזי (שם שם טו). ואשר הסתרתי פני מהעיר הזאת על כל רעתם (שם לג ה). בטרם תגלה רעתך [1] כמו עת חרפת בנות ארם וכל סביבותיה בנות פלשתים (יחזק' טז נז). כי על מי לא עברה רעתך תמיד (נחו' ג יט). תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל (משלי כו כו). הלא רעתך רבה ואין קץ

---

[1] [הכונה, כפי טירטשינר, משלי שלמה, 84: כשעצם עיניו בלילה יחשב תהפוכות, וכשקרץ, פתח עיניו בבוקר — שפת (= עשה) וכלה רעה].

[1] [אך כאן כנראה, כדעת רבים, טעות המעתיק במקום: ערו תך.]

לעונתיך (איו' כב ה). יש צדיק אבד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו (קהל' ז יה). כי רעת האדם רבה עליו (שם ח ו). — ובהכפלה: ככה עשה לכם בית אל מפני רעת רעתכם (הוש' י יה). — ד) וכשה"פ של הפעל א. רעע: וירע אל יונה רעה גדולה ויחר לו (יונ' ד א). וירע להם רעה גדלה (נחמ' ב י). — ובתו"מ: מברך על הרעה מעין הטובה ועל הטובה מעין הרעה (ברכ' ט ג). חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה (שם שם ה). לא כהטייתך לטובה הטייתך לרעה, הטייתך לטובה על פי אחד, הטייתך לרעה על פי שנים (סנה' א ו). מעשה באחד שהקדיש את שדהו מפני רעתה (ערכ' ח א). לטובה כל נדיב לב, לרעה ויתפרקו כל העם וכו', לטובה ויוצא משה את העם, לרעה ותקרבון אלי כולכם (ירוש' שקל' א א). שתציץ בבשתינו ותביט ברעתינו (תפלת ר' יוחנן, ברכ' טז:). ותצילנו מפגע רע וכו' ומכל רעות המתרגשות לבא בעולם (תפלת מר בריה דרבינא, שם יז.). ת"ר שתי כליות יש בו באדם אחת יועצתו לטובה ואחת יועצתו לרעה, ומסתברא דטובה לימינו ורעה לשמאלו (ברכ' סא.). כל רעה ולא אשה רעה (בשם רב, שבת יא.). במוכר שדהו מפני רעתה (ב"ב כא.). אפילו טובתם של רשעים רעה היא אצל צדיקים (בשם רשב"י, סוכ' יז:). — ובספהמ"א: והוא הדבר שטועים בו רוב העולם וכו' והוא החולי הגדול והרעה החולה שכל הדברים שימצאו כתובים בספרים יעלה על לבם בתחלה שהם אמת (אגרת הרמב"ם לחכמי מרסיליא). כי מרעה קטנה שברעות תשכנה כמה מאורעות (עמנו', מחב' כח, הברמן, 821). והמבקש הרעה למי שאין לו חטא רעה תבוא עליו (שבט יהודה, הנובר, 24). — ואמר המשורר: והחכמה תחוה כי בזדון יצו רעות ובשגגה שמחות (רמב"ע, אמת עיני, ברודי, עא). רעת בן בכור הבהילתהו (רחב"ע, איה נבואות, איגר 160). לרעתו כפיל השתגע, כי רעה ינחלו רעים, לכדו עונו ויגע ה' את פרעה נגעים (הנ"ל, לזכירה קדר, שם 233). — ושם כוכב: כוכב אחד יש ששמו רעה והוא סימן דם והריגה (מדרש אגדה, מובא ברש"י, שמות י י; וביל"ק שמע' שמות שלב; מדרי שה"ש, גרינהוט, טו; מעין זה מדח"ג שמות י י, הופמן, 81).

רֵעֶה, ש"ז, — כמו א. רֵעַ, ביחוד כתאר רשמי לאיש המשמש חבר ומנהיג למלך [1]: ויבא חושי רעה דוד העיר (ש"ב יה לז). ויהי כאשר בא חושי הארכי רעה דוד אל אבשלום (שם יו יו). וזבוד בן נתן כהן רעה המלך (מ"א ד ה). רעך ורעה [2] אביך אל תעזב (משלי כז י).

רֵעָה, ש"נ, מ"ר כנ' רעותיה, — חברה, Gefährtin; compagne; (female) companion: ותלך היא ורעותיה ותבך על בתוליה על ההרים (שפט' יא לז). לרקמות תובל למלך בתלות אחריה רעותיה מובאות לך (תהל' מה יה).

רֹעֶה, [3] רועה, ש"ז, סמי' רעה, כנ' רעי, מ"ר רעים, רעי, רועי, רעי, רעיך, רעיך, רעיהם, — מי שעסקו לרעות מקנה, צאן ובקר, Hirt; berger; shepherd: אל נא תהי מריבה ביני ובינך ובין רעי ובין רעיך (ברא' יג ח). יוסף בן שבע עשרה היה רעה את אחיו בצאן (שם לז ב). ויבאו הרעים ויגרשום (שמות ב יז). איש מצרי הצילנו מיד הרעים (שם שם יט). ולא תהיה עדת יי' כצאן אשר אין להם רעה (במד' כז יז). רעה היה עבדך לאביו בצאן (ש"א יז לד). ולא יהל שם ערבי ורעים לא ירבצו שם (ישע' יג כ). כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקראו עליו מלא רעים (שם לא ד). רעים רבים שחתו כרמי (ירמ' יב י). הילילו רעים וזעקו והתפלשו אדירי הצאן (שם כה לד). מזרה ישראל יקבצנו ושמרו כרעה עדרו (שם לא ט). עוד יהיה במקום הזה וכו' נוה רעים מרבצים צאן (שם לג יב). כאשר יעטה

---

1) [כמובן אפשר לגזור מן רעה גם צורות בכנ' כגון רעי, רעהו, המובאות בערך א. רע. ובעקר יש לראות רעה כצורה המקורית של רע על משקל פקח, חרש וכדו' כבינ' סביל מן פע', זה שפלוני רעה אתו אליו, ובמקומו באשור' במכתבי עמרנא רח שה, רעה המלך, גם הוא בינ' סביל מבנין פעי.]

2) [כך כתיב; קרי: ורע.]

3) [בעקר בינ' פועי מן א. רעה. וכן בארמ' רעיא, בערב' ראע(י) a), באשור' ראו וכדו'.]

راعى

הָרֹעֶה את בגדו (שם מג יב). ונפצתי בך רֹעֶה ועדרו (שם כא כג). הלא הצאן ירעו הָרֹעִים (יחזק' לד ב). ותפוצינה (הצאן) מבלי רֹעֶה (שם שם ה). כבקרת רֹעֶה עדרו ביום היותו בתוך צאנו נפרשות (שם שם יב). כאשר יציל הָרֹעֶה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן (עמו' ג יב). ואכחד את שלשת הָרֹעִים בירח אחד (זכר' יא ח). ורעי את גדיתיך על משכנות הָרֹעִים (שה"ש א ח). — ובצרופים, רֹעֵה צאן, רעה מקנה וכדו': ויהי הבל רֹעֵה צאן וקין היה עבד אדמה (בראש' ד ב). ויהי ריב בין רֹעֵי מקנה אברם ובין רֹעֵי מקנה לוט (שם יג ז). והאנשים רֹעֵי צאן כי אנשי מקנה היו (שם מו לב). כי תועבת מצרים כל רֹעֵה צאן (שם שם לד). ויזכר ימי עולם משה עמו איה המעלם מים את רֹעֵה צאנו איה השם בקרבו את רוח קדשו (ישעי סג יא). — אַבִּיר הָרֹעִים, קצין הרעים: דאג האדמי אביר הָרֹעִים אשר לשאול (ש"א כא ח). — רעה אוילי: קח לך כלי רֹעֶה אוילי וכו' הוי רֹעִי האליל עזבי הצאן (זכר' יא טו–יז). — כְּלִי רֹעֶה, כלי רעים: וישם אתם בכלי הרֹעִים אשר לו ובילקוט (ש"א יז מ). כלי רֹעֶה אוילי (זכר' יא טו [1]). —בית עקד הרעים, מקום שהרועים עקדו וקצרו שם את רגלי הצאן ברבצם [2]: ויקם ויבא וילך שמרון הוא בית עקד הָרֹעִים בדרך (מ"ב י יב). — ובהשאלה לאלהים, הרועה בן אדם או עַם כאיש הרועה את צאנו [3]: מידי אביר יעקב משם רֹעֶה אבן ישראל [4] (בראש' מט כד). יי' רֹעִי לא אחסר (תהל' כג א). רֹעֵה ישראל האזינה נהג כצאן יוסף (שם פ ב). ועי' רֹעִי.—ב) רֹעֶה, ככנוי למלך או לשר הרועה ומכלכל את עמו כרועה עדרו [5]: האמר לכרש רֹעִי וכל חפצי ישלים (ישעי מד כח). הכהנים לא אמרו איה יי' ותפשי התורה לא ידעוני וְהָרֹעִים פשעו בי והנביאים נבאו בבעל (ירמ' ב ח). ונתתי לכם רֹעִים

כלבי ורעו אתכם דעה והשכיל (שם ג טו). כל רֹעַיִךְ תרעה רוח ומאהביך בשבי ילכו (שם כב כב). כה אמר יי' אלהי ישראל על הָרֹעִים הרעים את עמי וכו' והקמתי עליהם רֹעִים ורעום (שם כג ב–ד). הנבא על רועי ישראל הנבא ואמרת לָרֹעִים כה אמר אדני יי' הוי רֹעֵי ישראל וכו' (יחזק' לד ב). והקמתי עליהם רֹעֶה אחד ורעה אתהן את עבדי דויד הוא ירעה אתהן והוא יהיה להן לְרֹעֶה (שם שם כג). והקמנו עליו שבעה רֹעִים ושמנה נסיכי אדם (מיכ' ה ד). נמו רֹעֶיךָ מלך אשור ישכנו אדיריך (נחו' ג יח). — ובשמוש מספק: ואני לא אצתי מֵרֹעֶה [1] אחריך ויום אנוש לא התאויתי אתה ידעת (ירמ' יז טז). דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועים בעלי אספות נתנו מֵרֹעֶה אחד (קהל' יב יא). — ובתל"מ: המוסר בהמתו לבנו או לרועה הרי אלו ברגליו (ב"ק ו ב). לא ילמד אדם את בנו חמר גמל ספר ספן רועה וחנוני (קידוש' ד יד). מסרה (את הבהמה) לרועה נכנס רועה תחתיו (ב"ק ו ב). אמר לו, נאמן עלי אבא, נאמן עלי אביך, נאמנים עלי שלשה רועי בקר, ר"מ אומר יכול לחזור בו (סנה' ג ב). כל המוסין הראוין לבא בידי אדם, רועים ישראל נאמנים ורועים כהנים אינן נאמנים (בכורות ה ד). בוא וראה כמה חיבתן של רועי ישראל (ר"א המודעי, ספרי במד' קנז). רועה שאמרו, אחד רועה בהמה דקה ואחד רועה בהמה גסה (רבא, סנה' כה:). רועה בהמה דקה בא"י פסולין בחוצה לארץ כשרין, רועה בהמה גסה אפי' בא"י כשרין (הוא, שם שם). סתם רועה פסול (רב יהודה, שם שם). בין הרועה והזאב נבקע השה (תנחו' ולכה ו). ויהי בעת שסרחה הצאן וכו' שנאה רועי כבשיה ופרנסיה הטובים ורחקה מהם וכו' ומינתה עליהם רועים של שקר (פסיק' רב', ויהי בעת שסרחה, קכח:) — ובסהמ"א: כשהרועה יחרה אפו על צאנו עושה לה תייש מושך סוסא שמוליכה בדרך לא טוב (תשו' הגאו' מהגנזי', גינצבורג, 246). יהי רצון מלפניך לכונן הרועה והצאן (ר"י כמתיחס, משלי ד כג). שכל המאמין ברועה ישראל

---

1) [בצפנ' ב ו כתוב: והיתה חבל הים נות כְּרֹת רֹעִים וגדרות צאן. אבל כנראה הכונה: והיתה וכו' נות (האי) כְּרֵת (ל)רעים וגדרות צאן.]

2) [עי' ר ג ל, הערות.]

3) [השוה בראש' מח טו: האלהים הרֹעֶה אתי.]

4) [יש גורסים: מִשֵּׁם רֹעֵה אָבִיךָ ישראל.]

5) [כן גם באשור' רֵאוּ, וכן בלשונות אחרות.]

1) [יש שגורסים עפ"י ההקבלה אל יום אנוש: יום רָעָה, במקו' מרועה.]

כאלו האמין במי שאמר והיה העולם וכו' שכל המדבר ברועה ישראל כאלו מדבר במי שאמר והיה העולם (מדס״ג, שמות יד לא). — *ושם מזל ברקיע: הרועה אשר בידו הרסן (ראב״ע, ראשית חכמה א). — *ושם עשב, רועה היונים: ורד שקיק נעמן ארבעה, עשב נקרא רועה היונים עם שרשו (קאנון ד ז א ג).

רֹעָה, ש״נ, — נערה או אשה הרועה את העדר, : Hirtin; bergeresse; shepherdess ורחל באה עם הצאן אשר לאביה כי רֹעָה הוא (בראש׳ כט ט).

***רַעֲוָה** [1], ש״נ, — רצון, ואמר הפיטן: חשק חבת רעותי וחפץ חלבי רעותי (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצר א פסח).

רָעוּז, עי׳ רעז.

***רָעוּל,** ת״ז, — עטוף ברְעָלָה, בצעיף [2], verschleiert; voilé; veiled: ערביות יוצאות רעולות ומדיות פרופות (שבת ו ו).

***רָעוּעַ** [3], ת״ז, — רצוץ, שבור, עומד להשבר ולנפל, zerbrochen, baufällig; brisé, caduc; broken, dilapidated: הטופל את (הכלי) הבריא טהור ואת הרעוע טמא (כלים ג ה). הכא בסכה רעועה עסקינן (רב נחמן בר יצחק, ביצה ל:). מפולת שאמרו בריאות ולא רעועות (ת״ר, תענ׳ כ:). אמרו עליו על נחום איש גם זו שהיה סומא משתי עיניו וכו' והיה מוטל בבית רעוע (שם כא.). סולם רעוע היה (קדוש׳ לט:). מניין שלא יגדל אדם כלב רע בתוך ביתו ואל יעמיד סולם רעוע בתוך ביתו ת״ל לא תשים דמים בביתך (רבי נתן, ב״ק טו:). המצניע קוצותיו וזכוכיותיו לתוך כותל של חבירו וכו' והזיקו חייב המצניע, א״ר יוחנן לא שנו אלא בכותל רעוע (שם ל.). — *ובהשאלה, שכירות רעועה, חלשה: אין עירוב מועיל במקום עכו״ם ואין ביטול רשות מועיל במקום עכו״ם עד שישכיר וכו' הניחא למ״ד שכירות בריאה בעינן אלא למ״ד שכירות רעועה בעינן מאי איכא למימר וכו' מאי רעועה מאי בריאה, אילימא בריאה בפרוטה רעועה פחות משוה פרוטה וכו' (ערוב׳ סג.). — ובסהמ״א: והחיים והמות וכו' אחוזים בשתי קצות גשר רעוע וכל ברואי תבל עוברים עליו (רבי בחיי, ברכי נפשי, תוכחה, בראש חו״ה). שהעכו״ם מחזירן מיד הגזלן אעפ״י שאין שם עדים שגזל אלא בראיות רעועות ובאומד הדעת (רמב״ם, גזלה ואבדה ו ג). ודברים אלו קלים הן עד מאד: רעועים וכו' שאין זה הכא בהרשאה זו הרעועה פחות משליח שעשהו (הנ״ל, שלוחין ג ז). הפרק החמישי לבאר במה שחשבו להעזר בו הבאים אחריהם המאמינים בישו בחולקם על התורה וכהריסתה לפי דעתם הרעועה והפחותה והמגונה (פרופיט דוראן, כלימת הגוים, הצופה מארץ הגר ג, 103). היוצר הזה בשהוא בודק את כבשונו אינו בודק הקנקנים הרעועים [1] (רפאל נורצי, מרפא לנפש, יח.).

***רִעוּעַ,** ש״ז. — רְצוּץ, שבירה: בדק הבית, רעוע הבית (רש״י, בראש׳ מג ט). ריעוע הספינה שמתרועעת בהו: את חבילות והכנסת חבילות (הנ״ל, ב״מ עט:). לשמור אותו מהריעועים וההפסדים (רשב״ץ דוראן, מגן אבות, חלק יעקב ד, סו). — ואמר הפיטן: שלמו תמו עת רעוע בונינו (שלמה הבבלי, אז לראש, סליחי׳ ערו״ה).

רְעוּץ, עי׳ רַעַץ.

***רְעוּשׁ,** ש״ז, — שם למחלת רוח, מחלת רעידה וחרדה: ותחלואיו (של מזל שבתאי) השגעון

1) [במקור הדברים במד״ר בראש׳ לב: מרועעים.]

1) [עפ״י הארמ׳ רַעֲוָא, כפרוש בית לוי למקום המובא כאן, וז״ל: רעותי, ל׳ רצון וצ״ל בניקוד פת״ח וח״פ וקמץ וחיריק שתרגם רצון רעוא או הוא מל׳ כרעות אלהיכם תעבדון (עזרא ז יח) ויכול להיות בניקוד שו״א ומלאפום וחיריק ע״כ. ואחרים מפרשים לשון מרעה צאן, ואינו נראה.]

2) [כך רב המפרשים, אך הרמב״ם, כנראה ע״פ שמוש רעלה בערב׳ במשמ׳ מושכה שבצואר הסוס, מפרש: רעולות כמו פעמונים או זגין כי הנשים הערביות היו יוצאין בזגין כמו שמנהגן לצאת תמיד והוא מין ממיני החלי הנטיפות והשרות והרעלות (ישעיה ג) וכמוהו והברושים הרעלו (נחום ב) כלומר הונדו והונעו כדי שיפול פריין, ע״כ, ולפי זה שמושו בש״ע רְעָלָה.]

3) [בעקר בינוני פעו׳ מן ב. רָעַע, עי׳ שם.]

והשטות והרעוש והפלג (ראב"ע, ראשית חכמה, כ"י פריז).

***רֵעוּת**, ש"נ, — אהבת רעים, ידידות, Freundschaft; amitié; friendship: השוכן בבית הזה יטע ביניכם אהבה ואחוה שלום וריעות (ר' חלבו, ירוש' ברכי א ח). לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מב"ה ולא ב"ה מב"ש ללמדך שחיבה וריעות נוהגין זה בזה (יבמ' יד:). אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה גילה רינה דיצה חדות אהבה ואחוה ושלום וריעות (רב יהודה, ברכת חתנים, כתוב' ח.). אדם זה לשון חבה ולשון אחוה ולשון ריעות (מד"ר ויקר' ב). — ואמר הפיטן: חשק חבת רעותי וחפץ חלבי רעותי (שלמה הבבלי, אור, יוצר א פסח). אנא עוררה אהבתך הישנה אשר אהבת לעדת מי מנה בכל כנויי חבה ואחוה ורעות מכונה (שלמה, אכא עוררה, סליח' ער"ה).

***רָעוּת**, רְעוּתָה [1]), ש"נ, — כמו רֹעַ, תכונה רעה: שאם זו הרעות והחסרון שקרה להם היה במקרה הרחוק שהתרחקו מן הראשון יותר מן הכת הטובה מדוע היו כלם רעים (הלל מוירונא, תגמולי הנפש, נוסח', נג:). — ובהלכה, צד לרעה [1]), לחסרה: מיכן אנו למדים שאע"פ שנולד בה ריעותא בלא חיזוק אלא מספיקא מותרת עד שיוחזק הדבר שנטרפה ובאיזו ריעותא נשאלה (והזהיר, ויקרא, יח.). וקודם שידעו הרעותות חתכו הגולגלת (פחד יצחק, מוח נקיבתו, בשם ונשאת בכיומין). על כן אמר שלמה הנח הערב לא יאשם כי הלא רע ירוע שהן ב' רעותות (ר"מ אלשיך, משלי יא טו).

א. רְעוּת [2]), ש"נ, כנ' רְעוּתָהּ, — כמו רֵעָה, רעיה: שמה קננה קפז ותמלט ובקעה ודגרה בצלה אך שם נקבצו דיות אשה רְעוּתָהּ דרשו מעל ספר יי' וקראו אחת מהנה לא נעדרה אשה רְעוּתָהּ לא פקדו (ישע' לד טו–טז). כי שמענה נשים דבר יי' ותקח אזנכם דבר פיו ולמדנה בנתיכם נהי ואשה רְעוּתָהּ קינה (ירמ' ט יט). המתה תמות והנכחדת תכחד והנשארות תאכלנה אשה את בשר רְעוּתָהּ (זכרי יא ט). אם על המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו וכו' אשר לא תבוא ושתי לפני המלך אחשורוש ומלכותה יתן המלך לִרְעוּתָהּ הטובה ממנה (אסתר א יט).

[1]) [ע"פ הארמ' רְעוּתָא במשמ' זו.]

[2]) [אין צורה זו באה במקרא אלא בסמ'.]

ב. רְעוּת [1]), — שה"פ מן א. רָעָה, רְעוּת רוּחַ, מעשה הרועה רוח, הרודף אחר הבל ורוח: ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש והנה הכל הבל וּרְעוּת רוח (קהל' א יד). ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל שעמלתי לעשות והנה הכל הבל וּרְעוּת רוח (שם ב יא). כי רע עלי המעשה שנעשה תחת השמש כי הכל הבל וּרְעוּת רוח (שם שם יז). גם זה הבל וּרְעוּת רוח (שם שם כו; ד ד; ו ט). טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל וּרְעוּת רוח (שם ד ו). — ובסהמ"א: כי ראוי והגון הוא שיסוב כל ספר שיכתב על קוטבי התורה הקדושה והתמימה ושאר ספרי הנבואה שהם האמת והצדק וכו' וזולת זה הכל הבל ורעות רוח (יוסיפון, גינצבורג, רד).

***רעז** [2]), ממנו *רַעֵז.

***רָעַז**, פ"י, — החליש, התיש כח, schwächen; affaiblir; to weaken: ואמר הפיטן: זרו לועזים מצח מעוזים וקפאו בעזים כנבל רעוזים (ר"א קליר, אזכה בע, קרוב' פורים). דוחו יד יבין היה לצור מעוז כף אשת הקני ראש השר לרעוז (יצחק בן שמואל הבר, יתנו לדקות יה, עושה שלום לשבת חנוכה, מחז' איטלי' א, סט).

רֹעִי, ש"ז, — כמו רֹעֶה: דורי נסע ונגלה מני כאהל רֹעִי [3]) (ישעי' לח יב). הוי רֹעִי האליל עזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו (זכר' יא יז).

[1]) [בעוד שבא רעה רוח (הוש' יב ב) בלשון רדיפת הבלים בכונה, בא רעות רוח בס' קהלת במשמ' התוצאה: בכל עמלו לא ישיג אלא רוח והבל.]

[2]) [אין רעז מבטא אחר במק' רעץ, אלא שאול פעל זה מארמ' ומסור' (אף מא"י) שמצוי בה רְעוֹז במשמ' חלש, תש לח, אתרעז, הראה את עצמו חלש, וכדו', ועי' ברוקלמן במהד' 2 של מלונו עמ' 738 b.]

[3]) [כך נקוד המסרת, אך אולי זה רק כתיב אחר במק' רֹעֶי, רֹעֶה, ויש מפרשים כמ"ר במק' רֹעִים, כדגמת הרדד עַמִּי תחתי (תהל' קמד ב), במק' עַמִּים.]

א. רְעִי, — ס״ז, — שה״פ מן א. רָעָה, בְּקַר רְעִי, בקר שבמרעה בנגוד לבקר לפטום [1]: ויהי לחם שלמה ליום אחד וכו׳ עשרה בקר בראים ועשרים בקר רְעִי ומאה צאן (מ״א ה ג). — ובתו״מ, רעי במשמ׳ שור רעי, בנגוד אל שור פטם [2]: גורפין מלפני הפטם ומסלקין לצדדין מפני הרעי [3] (ר״ה פסח, סנה כ ד). — ובמהמ״א: מצא עגלים וסייחים של רעי מיטפל בהם שלשה חדשים (סו״ע חו״מ, אבידה רסז כג).

ב. *רְעִי, רֵעִי [4]), ס״ז, — כמו ב. רְאִי, רֹאִי, צואה, לכלוך: נתקלקל (הנלקה) בין בריעי בין מים פטור, ר׳ יהודה אומר האיש בריעי והאשה במים (מכ׳ ג יד). גרף של רעי ושל מימי רגלים נוטלו ושופכו ונותן לתוכו מים ומחזירו למקומו (תוספת׳ סנה ג יג). הרופפת בעיניה והמוציא רעי בשעת שחיטה כשרה (סס חול׳ ג יג). דם היוצא עם הרעי טהור (סס כדה ז ט). חטין שברעי בכר ושעורין שבגללי בהמה מהו (רמי בר חמא, מנח׳ סט.). גועה והטילה ריעי וכישכשה באזנה הרי זה פירכוס (רב, חול׳ לח.). תשעה משקין בזוב, הזיעה וליחה סרוחה וריעי טהורין מכלום (כרית׳ יג.). (העֻבר) פיו סתום, טיבורו פתוח ואוכל ממה שאמו אוכלת וכו׳ ואינו מוציא רעי (מד״ר ויקר׳ יד). — ובית רעי, כמו בית ראי (עי׳ שם): פיל שבלע כפיפה מצרית והקיאה דרך בית הרעי מהו (רב אדא בר אהבה, ב״ב כב.). אי מעלמא אתו לישתכחו דרך בית הרעי (רב אסי, חול׳ סז:). כגון שמצאו דרך (בית) הריעי (רב ספא, בכורות ז:). — ובית רעי במשמ׳ בית כסא: ואין דרכן של מלכים להיות מניחין בית הרעי שלהם לפנים מטרקליניהם (מד״ר שה״ש, מלאוכי השומרים). — גרף של רעי, עי׳ גְּרַף. — וכבהמ״א: ואסור לדחוק כריסו של תינוק כדי להוציא הרעי שלו (רמב״ם, שבת כא לא). זאב שבלע תינוק והקיאו דרך בית הרעי הבשר טהור (טוש, טומאת מת ב ד).

1) [וכן באשור׳ alpu ritti, בקר רעי, עי׳ טורטשינר, Altbab. Tempelrechnungen, עמ׳ 128.]

2) [עי׳ פָּטָם, הערות.]

3) [בקטע משנה כ״י מנק׳ מהגניזה (כ״י אדלר 2182: הַרֵעִי.]

4) [על צורת הפסק זו, המשמשת בתו״מ אף שלא בהפסק, כדגמת קושי במק׳ קֹשִׁי וכדו׳, מורה כנראה הכתיב המצוי ריעי.]

***רְעִידָה,** ס״נ, — מצב האדם או הדבר הרועד, Zittern; tremblement; trembling: כלשונם קורין רעידת הארץ [1]) גוהא (כס״י, ברכ׳ נט.).

***רְעִידִי,** ת״ז, — תכונת הדבר הרועד: דפיקת הלב נקרא קרדיאקה ר״ל פלצות במי שיצא חוץ מגדרו, תנועה רעידית תקרה ללב בסבת מה שיזיק ללב (כרבוני, ארח חיים, בחליי הלב, כ״י ביהמ״ד סכטר, 7).

רַעְיָה, ס״נ, כנ׳ רַעְיָתִי, מ״ר כנ׳ רַעְיוֹתַי? — ידידה, אהובה, Freundin, Liebste; amie, aimée; (she—)friend, dearest: ותאמר (בת יפתח) אל אביה יעשה לי הדבר הזה הרפה ממני שנים חדשים ואלכה וירדתי על ההרים ואבכה על בתולי אנכי ורעיתי [2]) (שפט׳ יא לז). לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רַעְיָתִי (שה״ש א ט). הנך יפה רַעְיָתִי (שם שם יה; שם ד א). כשושנה בין החוחים כן רַעְיָתִי בין הבנות (שם ב ב). ענה דודי ואמר לי קומי לך רַעְיָתִי יפתי ולכי לך (שם שם י). כלך יפה רַעְיָתִי ומום אין בך (שם ד ז). קול דודי דופק פתחי לי אחתי רַעְיָתִי יונתי תמתי (שם ה ב). יפה את רַעְיָתִי כתרצה נאוה כירושלם (שם ו ד). — ובמדרש: ויאמר לה המלך אסתר המלכה למה תפחדי כי הדת זאת אשר סדרנו איננה מוטלת עליך באשר את רעיתי וחברתי (מד״ר אסתר ט, ויהי ביום השלישי). — *ובמשמ׳ כנוי חבה לעם ישראל, ואמר הפיטן: תדבר לקומם קירייתך, תדבר לרומם רעייתך (ינאי, מדבר לאסוף, קרוב׳ לתלת דפורענותא, זולתי, רלד). אנו רעיתך ואתה דודנו (תו״א סלח לנו, תפלת יו״כ). רעיתך תהלך לעולם (שמעון בר יצחק, אופן אדרום, שם). — ואמר המשורר: רעית סהר פתחה לי כד (רמב״ע, הענק ב, בכודי, שלז). עם עוללים אשב דומם גם עם רעית נוער אלם תתאו רעית נוער בראות

1) [שגור יותר בדבור ובספרות: רעידת אדמה.]

2) [כך כתיב; קרי: וְרֵעוֹתָי.]

שיבה זרקה לשכון בחור (סס ה, סנג). כדת מה לעשות ברעית אמינים נותרה בגלות לארך שנים (ר"י הלוי, ידידות נעורים, זמורה ז, 221). ברא אדם ומצלעו לקח רעית שעשועו (רהב"ע, אחד, איגר 225). — *ובמשמ׳ אשת פלוני, נוהג בדבור.

*רְעִיָּה, ס"נ, — מעשה הרועה את העדר וכדו׳: חטאת שעברה שנתה לרעית אזלא (יומא סו.). אי תקלה דקרבה אפילו כל רעיות נמי, אי תקלה דגיזה ועבודה אפילו כל רעיות נמי (סס סס). אשם שניתק לרעיה[1]) ושהטו סתם כשר (רב הונא בבס רב, זבח׳ ה:). —ואמר הפיטן: למען דגלים רעית העניו (רסע"ג, למען אב, הושענות, סדור רסע"ג, רמ). הייתי כנתק לרעיה, כנום לכפה לדחיה (אפרים ברבי ילחק, אלהים לא אדע, זולת שבת ה אחה"ס). — ובסהמ"א: ופירש נבעו מן לשון המשנה וכו׳ שקורין לרועה מבעה ונשיבהו ונאמר כי אין זכר לרעיה בפסוק זה כל עיקר כי אמר איך נחפשו גנזי עשו ויבקשו מצפוניו ואיך יהיו המצפונים ברעיה וכו׳ והרעיה בעשבי הארץ ותנובה (דונש, תשוי על רסע"ג 8). והממון יגיע מכל הפנים אשר מהם אשר שיגיע ההכרחי והם עבודת האדמה ורעיית הבהמות והליסטיות והצדה (ההתחלה לאלפרבי, האסיף, פיליפובסקי, 48). ויתבאר זה משבעים הזקנים אשר נחה עליהם הרוח להשלימם במלאכת הרעיה להצלחת ישראל ולתועלתם (ר"מ בן גבאי, עבודת הקדש, סתרי התורה כה).

רַעְיוֹן[2]), ס"ז, — שם הפעלה מן א. רָעָה, הליכת לב האדם אחרי דבר, רדיפת דבר, שאיפה, Streben; aspiration, ambition: מה הוה לאדם בכל עמלו וּבְרַעְיוֹן לבו שהוא עמל תחת השמש (קהל׳ ב כב). — ורעיון רוח, כמו רעות רוח, רדיפת דברים ריקים: ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת הוללת ושכלות ידעתי שגם זה הוא רַעְיוֹן רוח (סס א יז). אין קץ לכל העם לכל אשר היה לפניהם גם האחרונים לא

[1]) [רש"י: שמתו בעליו או שנתכפרו באחר וניתק מדין אשם לרעייה שאמרו לו ב"ד הוציאו וירעה.]

[2]) [וכן בארמ׳ שבמקרא (דני׳ ב כט), וכנראה שאולה המלה בעברי׳ מלשון זו.]

ישמחו בו כי גם זה הבל וְרַעְיוֹן רוח (סס ד יו).[1]) — ובסהמ"א במשמ׳ מחשבה, Gedanke, Idee; pensée, idée; thought, idea: והחושים הנפשיים אשר הם הזכרון והמחשבה והרעיון והזמם וההכרה (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד י). ואח"כ השמר מן יטעה אותך רעיון לבך (סס, חשבון הנפש ג). ואחר כן היצר והרעיון והמחשב והזכרון (הנ"ל, כוזרי ג ה). וצריך שיהיה נמצא במחשבך קים ברעיונך מוכן בבינתך (הנ"ל, סה"ס לריב"ג, הקד׳, 7). שקצתם יראה חסרונו מיד וקצתם יחשב בהם שלמות, כמו שיראה חסרון הרעיון והדמיון, ולא נראה חסרון ההשתכלות וההתבוננות, ולא הושאל לו רעיון אשר הוא הדמיון, והושאלו לו מחשבה ותבונה אשר הם ההשתכלות וההתבוננות (ר"מ א"ת, מו"נ א מו). כי סדור הנמצאות מן הסבה הראשונה וכו׳ נמשל דרך חקוי לעגולה מדומה דרך מחשבה ורעיון (העגולות הרעיוניות, קויפמן, 2). הגד הגיד לי מחבר הספר הזה מפניני רעיונו וממליצות לשונו (ר"י חריזי, תחכ׳ א, 16). כי כל מי שיאמר עליו רעיון כי הוא קשרון הלב לא תבוא עליו השאלה הזאת (יהושע בן יהודה הקראי, ס׳ העריות, XIX). כשהאדם

[1]) [בירוש׳ שבת יד ג כתוב: והסיר ה׳ ממך כל חולי זה רעיון דא"ר אלעזר ונתן על ברזל על צוארך זה רעיון, ע"כ, ופרשו המפרשים במשמ׳ הרהורים רעים, ואין זה מסתבר. וכבר העיר ש. ליברמן (הירושלמי כפשוטו עמ׳ 184 וכו׳), כי בא מאמר זה במד"ר ויקרא כ"י לונדון (לא בדפוסים) בנסחה אחרת וז"ל: והסיר ה׳ ממך כל חולי זו שירפא, ר׳ יעקב בר אחא בש׳ ר׳ יוחנן והסיר ה׳ ממך כל חלי זה הרשון וכו׳ ע"כ, ועל כן ברור שאין „רעיון" כאן אלא ט"ס במק׳ (ה)רשון, בחלוף ע׳ במק׳ ש כמצוי בכתבי חיד ובדפוסים, ונראה לפרש רשון או הרשון מן היונ׳ ῥύσις (אַרוּסִיב מן ῥύσις), שטף דם, והוא גם פרוש של שירפא. ואשר לדרשה שבהמשך, המבארת במלה זו גם את הכתוב ונתן עול ברזל על צוארך, אין דרשה זו במד"ר, וצ"ע.

בירוש׳ תרומ׳ א ח נאמר: ר׳ יוסי אומר בית שמאי אומרי׳ תורמין ובית הלל אומרי׳ אין תורמין וכו׳ הוי רעיון, ופרשו מפרשים מה שפרשו, ואולם גם כאן הנוסח משבש, ובמק׳ רעיון בכ"י רומי: דעוון דעיון, כלומר דעות דעות שונות. ועי׳ בדברי רידב"ז, המביא מכ"י את הגירסה דעיון דעיון, ומשוה גם את ירוש׳ כתוב׳ פ"ה ופ"ו.]

שוכח והוא רוצה להזכיר שישפיל ראשו למטה ויורד הליהה הטבעית ממוח הזכרון אל מוח הרעיון ומן הרעיון אל הדמיון וזוכר מה ששכח (ס' המלח, סא:). ונכנים בלבנו מוראו (של הקב"ה) ונקבע ברעיוננו אהבתו (ס' החנוך, מלוה תטע). — ואמר המשורר: ויטוה לשוני פתיל רעיוני (ר"י חריזי, תחכמוני, הקד', 6). הלא כחות שלשה שם בקרבו ובשלשה חדרים ישכנו בו והם דמיון וגם רעיון וזכרון (ר"י זבארה, ספר השעשועים, דודזון, 156). הוא המעתיק רעה המתיק כתב ספרו ברעות רעיון (משלם בן שלמה דאפיארה, נכודי, ידיעות מכון שוקן ד, לג). — ומ"ר רעיונים: ומחוגה זו לא נהיתה ולא נראתה אבל רעיוני החכמים יעשוהו (ראב"ע, מספרי הכולל, 120). והשלישי במה שאנו מתיהדים בו במצפונינו ובסודותינו ובמחשבותינו והצפון בלבותינו מן הרעיונים הטובים והרעים (ר"י א"ת, חו"ה, הפתיחה ה). וכבתת אש היצר מלבותם ונפסק חומת מרעיוניהם (שם, אהבה ה' ז). ותנקה הנפש מהבלבולים המחשביים והכעסיים וכו' ותחידה על הרעיונים ותקבל שלא תזכרם בלשונה (הוא, כוזרי ג ה). על כן ראיתי לרשום בתחילת צורת הטבעים הארבעה וכו' כדי שיהיו קרובים להבין ושיהיו הרעיונים ממהרים לזכור אותם בלי טורח (הוא, תקון מדה"ל לרשב"ג, יח). כי אם ירבה המחשבה ויטריח כל רעיוניו יבהל ולא יבין אז אפילו מה שדרכו להבין (שם שם לג). ור' משה בן עזרא משה הפנינים ממצולות הרעיונים (ר"י חריזי, תחכ' ג, מעה"ם 175). ומאריך (היין) העדנה ומאחר הזקנה ומחדד רעיונים (ר"י זבארה, שעשועים א, דודזון, 12). ואפשר נספר לפני אדוננו כי נדודכם החריד רעיונינו (מכתב ר' יוסף בן פנחס הירושלמי, מטמוני נסתרים, 18). מה מאד אתה בוטח בעורות הבהמות המתות ואתה חושד הרעיונים החיים (מוסרי הפלוסופ' א א). ואיך על אלה לא פקחת עיניך הסיתוך גם יכלו לך רעיונים זדונים ושעפים נרפים (בדרשי, בחינת עולם ט). ואלה הדברים אשר דבר ותוכחות מלין אשר חבר מבהילים הרעיונים ירתיחו הנפשות כסיר (פסק הגאון דלאטש בראש ס' הזהר, ויניציא). הרעיון הזה התארג והשתזר עם רעיונים שונים (ר"א לויסון, מעי"ג, כד:). — ואמר הפיטן: לך הגבורה אשר בסודה נלאו רעיונינו לעמוד (רשב"ג, כתר מלכות, בסלחות מנהג אשכנז). — ואמר המשורר: לרעו נבהלו כל רעיונים ותעו בחזות שכלו שעפים (רמב"ע, הענק א, ברודי, טיס). וכל רעיוני חרדים לסיני ולבי ועיני להר העברים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים, זמורה א, 50). אך לא מחשבי ישאוך ותלמתי ושעיף רעיוני לא דמוך (הוא, כל עלמתי, שם א, 369). חרדה גדולה עברה לפני וכו' אז נתבלבלו כל רעיוני (יוסף הכהן, מחלוקת בין עשיר ועני, בס' שעשועים, דודזון, CXX). — ומ"ר רעיונות: ואאריך לשון לערוך לנגד עיניך מערכת מלאכות וסבלות וטרדות ורעיונות שונות אשר נתן לי הזמן לענות בהן (מכתב שד"ל, בכורי העתים תקפט, 76). ורעיונות חדשים נולדים בקרבו וטורדים את לבו (שם, 77). ככה לא יאתה להתהדר ברעיונות נשגבים יותר על המדה הדרושה (קריה ספר, הקד', 3). ברעיונות האלה השתעשעתי עדי נפלה תנומת נחת על עפעפי (ארטר, מאזני משקל, בהלופה לב"י).

ַרַעְיוֹנִי, ת"ז, — שיך לרעיון, ברעיון, במחשבה, gedanklich, ideell; idéal; ideal: ואם לא תחכן התשובה שהמחשבה בעבור גבורת הרעיוני עליה וכו' (ר"י א"ת, כוזרי ג ה ה). כמו שיקרה בתינוקות ובבהמות ובמי שנשחנה מזו מחמת חולי עד שיעלמו אותן התמונות מהנפש האנושית בעבור ההרכבות וההפרדות הצצרך אליהם להשלמת העיון בעצה המכוונת והבא העצה חסרה ורעיונית כלה או קצתה (שם ה יג א). כי סדור הנמצאות מן הסבה הראשונה יחקה עגולה רעיונית (העגולות הרעיוניות לאלבטליוסי, קויפמן, 2). וכבר ידעת מאמר הקדמונים שכל הנמצאים יוצאים מהאל ואליו ישובו כדרך העגולה הרעיונית שהתחלתה הוא האל ית' וסופה ויסודה הוא ג"כ ית' (ר"י אברבנאל, ברא"ש, נעשה אדם). אחר כן היה מוסד האל ית' ויח' שסמך הבעל החיים בכח פניטי רביעי, ויקרא הכח הרעיוני, בכח שישפוט על דברים מוחשים במשפטים חלקיים בלתי מוחשים, כמו משפט השה בשזה הזאב אויב ראוי לברוח ממנו ושזה הרועה אוהב ראוי לסור אליו (אמו"ר לראב"ד א ו, כמוש

סכפס, 30). והמחשבה התחלה רעיונית קראוה אי״ן והוא ההעדר בעצמו (פלא הרמון יא ג, לא:). ובהיות האמונה ענין רעיוני נמשכת אחרי דעת בעל האמונה וכו׳ לכן אין למלכים ומושלי ארץ שלטון על בעל אמונה (ר״י סטנוב, דברי ריבות, ו.). ובהיות שהרעיון לואה מעשות דמות ציור רעיוני מדבר אשר לא השיגו מעולם בחוש וכו׳ לכן לא יוכל הרעיון לציירו ולעשות לו דמות ציורו (שם, ע.).

°רְעִימָה [1], ס״נ, — צער ותרעֹמת, Kränkung; mortification: איך זרעתי לצדקה והנה צעקה, חרשתי ארץ נעימה והנה רעימה [2] (רמ״ה, כתאב אלרסאיל, הוצ׳ ברילל, ו.). — ואמר הפיטן: והם בפנים מקוננים בפחת ופחד ובתוגה ואנינה וברעימה (איך כוי, קינ׳ ת״ב, הספרד׳).

°רְעִיף, ס״ז, — ירידת גשם, נזילה, ואמר הפיטן: קמוץ קרים בקיום טל, רמון רומם ברעיף טל (ינאי?, אור טל, זולאי, שסג).

°רְעִיפָה, ס״נ, — ירידת גשם, נזילה: אגלי טל כמו נטפי טל ורעיפת רביבים (מנחם, מחברת, אגל). הרעיפו שמים וגו׳, צדק האמור במקרא מוסב על הנזל ועל הרעיפה (רש״י, ישע׳ מה ח). — ורעיפת דם במחלה, נזילת דם: לפעמים ידחה הטבע מהאזן דם דרך אלבחראן כמו רעיפת הנחירים (נרבוני, ארח חיים ה ב, כ״י ביהמ״ד סכטר). וחליי האביב הם שלשול דם ורעיפתו (קאנון א ב ג ו). הרעיפה לפעמים תהיה טפה טפה, ולפעמים יהיה הדם מתעורר נחפז פחז חזק (שם ג פ א ד). הרעיפה השחרורית מורה על שריפת הדם מחוזק הקדחת (פרוש אבן רשד על חבורי אבן סינא). שינוי ווסת רעיפת הטחורים מורסה או מכה בקרבים (טוביה כץ, מעשה טוביה ב א ד, פד.). — ובמשמ׳ שטף דברים בתפלה, ואמר הפיטן:

---

[1] [על יסוד לשון הכתוב: בעבור הַרְּעִימָהּ (ש״א א ו), כאילו היתה כאן הא הידיעה, ועי׳ ב. רָעַם, הִפע׳.]

[2] [כנראה יש כאן גם רמז לכך, כי גם ארץ זו שזרעתי וחרשתי בה, עקרה היא כי ה׳ סגר רחמה, כלשון הכתוב בש״א א ו].

קרוא קשב קהילתם, רצף ריווי רעיפתם (ינאי, אימרות איום, קרוב׳ לשבועות, זולאי, רפד).

°רְעִישָׁה, ס״נ, — מצב הדבר הרועש הגועש והרועד, ואמר המשורר: אשר קם לעשות חסד וכמעט לפניו רעשה ארץ רעישה (רסג״ג, האסור אז דרור, ביאליק־רבניצקי א, 42). ברעישה ובגעישה כבוד זכרו יפארו (ידודון ידודון, אופן שבת ד אהס״ס). היתה (הארץ) נמתחה במרץ עד אמר לה די ברעישה (ר״י נג׳ארה, פזמונים, הוצ׳ מ״ל פרידלנדר). — °ורעישת אברים: ויתעורר כל מיני חולי השתוק והפילוג והחרדה ורעישת הידים ויובש הגידים (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ה, פרק א ד).

°רְעִישׁוּת, ס״נ, — כמו רְעִישָׁה, ואמר הפיטן: חשות (החיות) ברצוא ושוב מרעישות [1] כסא, טסות כברק ולא מזיזות הוד כסא (כ״א קליר, וחיות, קדשה מוס׳ כ״ה).

א. **רעל** [2], ממנו °הַרְעָלָה [3], א. רָעַל, רַעַל, תַּרְעֵלָה.

ב. **רעל** [4], ממנו רָעוּל, ב. °רַעַל, רְעָלָה.

א. **רָעַל** [5], קל לא נמצא במקורות הקדומים.

---

[1] [כך צ״ל עפ״י הידנהים ואחרים. בדפוסים אחרים: מַרְעִישׁוֹת, הִפע׳ מן רָעַשׁ.]

[2] [יש להפריד שרש זה, שעקר משמעותו כלשון רעישה, נענוע ורעידה, ושכנגדו גם בארמ׳ ובסור׳ רעל באותה משמ׳, בערבי אַרְעַל a), מתנענע, משרש ב. רעל שממנו רְעָלָה שהיא לשון כסוי. ועי׳ ב. רעל, הערה.]

[3] [נוהג בספרות ובדבור במשמ׳ השקאת כוס תרעלה, האכלת סם מות, וכן בשמוש מָשאל בצרופים כגון הרעלת קיבה, הרעלת דם וכדו׳.]

[4] [כל המצֹרף כאן בשרש זה כלשון כסוי נגזר כנראה משם העצם רְעָלָה, ובערבי רַעְל b), צעיף, ואפשר שמלה יסודית זו קרובה היא אל ערל, עָרְלָה כלשון כסוי, וזאת אעפ״י שכנגד ערלה וכדו׳ בא בערב׳ ע׳ירל c) ולא ערל, כי שנוי ע—ע׳ מצוי הוא על יד ר, ואף אפשר ששם הצעיף שאול הוא בערב׳ מלשון שמית שאין בה ע׳, כבעבר׳.]

[5] [עי׳ בהערה לשרש.]

---

a) أرعل b) رعل c) غرل

— הִפְע', הָרְעֲלוּ, — הָרעַל הַברוש, נִענע, נִענעו אותו, geschüttelt werden; être secoué; to be shaken: מגן גבוריהו מאדם אנשי חיל מתלעים באש פלדת הרכב ביום הכינו והברושים הָרְעָלוּ (נחו' ב ד). — ואמר המשורר: אהה הרעל ברוש גאה ואדיר ועץ נחמד יפה מראה וקומה (רמצ"ע, חרדה לנפש, נרודי, קיח). ורוק יברוק ורכב אש פלדות יהלך פיו ויורעלו בראשים (דברי חפץ, ו). — °הָרְעֲלָה הכוס, הוטל בה רעל, סם מות [1]), vergiftet werden; être empoisonné; to be poisoned: כי הנפש גועלת וכוס מרעלת (הרוקח, הלכ' תשובה). ינעם לך צוף והמתו צחנה או יערב עסים בכוס מרעלת (משלם דאפיאירה, אשאל ויש מסרה, ידיעות מכון שוקן ד, מח). — והרעל האיש והלב, ואמר המשורר: והשותה בסכלו יין חמודה והורעל בו וינע משמריו (לקו"ק, לה). לקחו אל ואיננו, בכיה ליולדתו, הכי הורעל לבו וכו' (אבני זכרון, פירקוביץ, אבן 267 משנת 1172).

— קל, בינ' פעו', °רָעוּל, — כוס רְעוּלָה, כמו מֻרְעֶלֶת, שנתנו בה רעל, סם מות, ואמר המשורר: אני אדן והצרות קרשים, אני אפוד וחשני כוס רעולה (עמנואל, מחב' א, הברמן, 33).

— נִפע', °נִרְעַל, — הָשקה כוס רעל [2]), ואמר הפיטן: מלכות אומָר כיין חמר, מר לי מר וארעל (שכנו לשוכס, אהבה פי' וירא).

— הִפע', °הִרְעִיל, — הרעיל את האדם, את הכוס, השקה אותו כוס תרעלה, הטיל בה סם מות, vergiften; empoisonner; to poison, ואמר הפיטן: הערים סוד בליעל, להוגי חן יעל, מסוך סף רעל, היימו המרר והרעל (שלמה הבבלי, אין צור חלף, זולת שבת א חנכה). כמום יום נקם צריך להרעילם (איומתי שמחי ועלזי, מאורה שבת ב אחה"פ). — ונוהג בספרות ובדבור אף בשמושים משאלים, הרעיל את הדם, את האוירה וכדו'.

[1]) [עפ"י כוס הַתַּרְעֵלָה (ישע' נא יז).]

[2]) [כנראה היתה צורה זו אף במקרא כמשמ' התנועע כשכור בחבק' ב יו: וְהֵעָרֵל, שהשבעים תרגמו כמו וְהֵרָעֵל, וכתב רד"ק בשרשים: או הוא הפוך והנכון בו והרעל מענין כוס התרעלה, ע"כ.]

—התפ', °הִתְרַעֵל, — הרעיל את עצמו: שתי כוסך עתה הגברת ירושלם עם בתך ציון והתרעלי בו עמה (יוסיפון פרק פה).

ב. *רָעַל [1]), קל לא נמצא.

—הִפע', *הִרְעִיל, — עטף וכסה: אל ירחץ איש במים צואים ומעוטים מדי מרעיל [2]) איש וכו' וכל גבא בסלע אשר אין בו די מרעיל אשר נגע בו הטמא וטמא מימיו במימי הכלי [3]) (ברית דמשק יב א–ג, הפלוח כו, 499).

רַעַל, ש"ז, — כמו תַּרְעֵלָה, ועזוע ונענוע של שכור, Taumeln; chancellement; tottering: הנה אנכי שם את ירושלם סף רַעַל לכל העמים סביב (זכר' יב ב). — ובספה"ח גם במשמ' משקה הגורם למות ואף סם מות וארס בכלל, Gift(trank); poison, ואמר המשורר: אזכרה אותות מני קדם ורוב עברה ורעל אגמאה (מכתב רב חסדאי אל מלך כוזר). רעי התאונן ותדוה על זה הזמן כי השקך רעל (ר"ש הנגיד, רעי התאונן, בן תהלים, ששון, יז; הברמן ב, 19). והשקית לעבדך כוס ישועות והשקית לצריו כוס רעלים (הנ"ל, הלי תעם, שם ששון כג; הברמן א, 24). תשתה כוס רעל באהבתך מסובה (ר"י הלוי, ירמון מפלותי, זמורה ז, 202). ברוב מעל סף רעל בלי תעל השקוני (איך זרים, סליח' תעני' אסתר, ספרד'). הרוני ספף רעל וישקני מי רוש (אויב גבר, סליח' צו"ג, ספרדי). תחת הלשון לו עמל עם מעל גם כל בטנו סף רעל (כהנת אברהם י ז). אך קול ששון יצא מצבאותינו רעל ישתו צרינו (שם יד ז). כמה ירפא חלה מר ממרורות רעל (רמח"ל, מגדל עז ג א). — ואמר המליץ: מטעמים לא יאותו אותה רוחי ונפשי שוקקה למסך רעל (אסף ג כד). שעורים לסוסים, תבן לבקר, גללים לחזיר, רעל לאוכלי רעל (שם ב ס ב). ימי העץ ימשכו לפעמים יותר מאלף שנים אולם גם הוא יעבור תחת שבט העת וככל

[1]) [עי' הערה לשרש ב. רעל והערה לקמן.]

[2]) [אלה דברי מ. צ. סגל בהערתו למקום: ואפשר שהוא מלשון והרעלות (ישע' ג יט), רעולות (משנה שבת ו ו, עי' רש"י וערוך), כלומר פחות מכדי להעטיף ולכסות גופו של אדם. ועי' עירובין ד:, ע"כ.]

[3]) [צ"ל במימי הכלי, כלו' כמים שאובים.]

יצורי תבל ישחה גם הוא רעל מקריה (ר״ש בלוך, שבילי עולם א, ד.). ורעל העמל מנת כוסן (שם, כ:). רעל הזו עליו (הנחשים על הכהן) מפיהם פערו (מיכ״ל, הריסות טרויא, 12). ומיום היותי יצק בי רעל רקב בעצמי ומחלה אין מרפא (יל״ג, הוי אח, שירי יל״ג א 170). נפת בשפתיו ובלבבו רעל (הנ״ל, אהבת דוד ומיכל, שירי יל״ג, ג, 53).

א. רְעָלָה, ש״נ, רְעָלוֹת, — צעיף 1), Schleier; voile; veil: הנטפות והשרות וְהָרְעָלוֹת (ישע׳ ג יט). — ובתו״מ: הן רפפות הן רעלות 2) (ירוש׳ ע״ז ג י). — ובסהמ״א במשמ׳ קשוט שבצואר 3), Halsschmuck; collier; necklet: יוצאות הנשים בקיסמין שבאזניהן וברעלות שבצוארן (רמב״ם, שבת יט יג).

ב. רְעָלָה, ש״נ, — נענוע חניתות בקרב 4), ואמר המשורר: כי יחשב אויבו לקש כחוש וגם קנה רצוץ תוך קרב ורעלה (ראב״ע, אשיר בקולי, כהנא א, 152).

רעם 5), ממנו רְעִימָה, א. רָעַם, ב. רָעַם, רַעַם, רַעְמָה, *תַּרְעוֹמֶן, *תַּרְעֹמֶת.

א. רָעַם, פ״ע, רָעֲמוּ, יִרְעַם, — רָעַם הים, גָּעַשׁ, השמיע שאון וָרַעַם, toben, lärmen; faire du tapage, du bruit; to rave, roar: ישמחו השמים ותגל הארץ יִרְעַם הים ומלאו (תהל׳ צו יא). יִרְעַם הים ומלאו תבל וישבי בה (שם צח ז). — ורעם 1) האדם, גער כברעם הסערה: כל ישבי האיים שממו עליך ומלכיהם שערו שער רָעֲמוּ פנים (יחזק׳ כז לה). — ובסהמ״א, כמו הפע׳: ותגעש כל הארץ ויברקו ברקים וירעמו רעמים (ס׳ הישר, פ׳ נח). — ואמר המשורר: וכאניה בים רועם וסוער וכצפור בצפורן נשרים (לקו״ק, פט). לבי עלי זאת יהמה אחי, ומעי רעמו (רמב״ע, הענק ח, ברודי, סנט). ביום בו הזמן ירעם וימים בהרעימך (משלם דאפיאירה, לבי לימים, ידיעות מכון שוקן ד, כז).

— הפע׳, הִרְעִים, תַּרְעֵם, יַרְעֵם, — הרעים האל, נתן קול ברעם, donnern; tonner; to thunder: יי׳ יחתו מריבו עלו בשמים יַרְעֵם יי׳ ידין אפסי ארץ (ש״א ב י). וַיַּרְעֵם יי׳ בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהמם (שם ז י). (ו)יַרְעֵם מן שמים יי׳ ועליון יתן קולו (ש״ב כב יד; תהל׳ יח יד). קול יי׳ על המים אל הכבוד הִרְעִים, יי׳ על מים רבים (תהל׳ כט ג). אחריו ישאג קול ירעם בקול גאונו וכו׳ יַרְעֵם אל בקולו נפלאות (איוב לז ד—ה). ואם זרוע כאל לך ובקול כמהו תַרְעֵם (שם מ ט). — ובתו״מ: מצרים הרעימו עליהם בקולם, אף הקב״ה הרעים עליהם קולו (אדר״נ לג). אם עולים הם לשמים משם אני מרעים בקולי ומורידם (ר׳ אבא בר כהנא, מדרש שמואל ה). — *ובמשמ׳ גרם שירעם פלוני: בעבור הרעימה על אלהים 2), א״ר שמעון בן לקיש אמר לה הקב״ה מה את מרעמת 3) אותה עלי, וכי יש רעמים בלא מטר, עלי לפקדה (שם א). — ובסהמ״א: ולמה לא הרעים השמים והבריק עלי ברק (יוסיפון, גינצבורג, שמג). — ואמר המשורר: דומה חזיז קלו בהרעימו כעב לנפץ את נבליה

1) [עי׳ ב. רעל, הערה.]

2) [פני משה: כפי׳ במה אשה ערביות יוצאות רעולות ומדיות פרופית.]

3) [ועי׳ רָעוֹל, הערה.]

4) [עפ״י לשון הכתוב נחו׳ ב ד.]

5) [הוראות השרש הן: א) כלשון כעס והמריה, ומזה בעבר׳ שבמקרא ב. רָעַם, בארמ׳ ובסור׳ אתרעם, ומכאן אף בעבר׳ שבתו״מ התרעם, תרעֹמת, ובערב׳ רַעְמ(נ) עַנְהָ a), בעל כרחו, נגד רצונו וכדו׳; ב) כלשון השמעת קול, גערה ברעם, וכן רעם בארמ׳ וסור׳, בכוש׳ רַעַם, ובאשור׳ רַגָּמ באותה משמ׳, וכנראה מכאן אף באוגרית׳ רגמ במשמ׳ דִּבֵּר בכלל. ועי׳ רגם, הערות.]

a) رغما عنه

1) [ללא צדק הציעו כאן קריאה אחרת כגון דָּמְעוּ במק׳ רָעֲמוּ; כי פעל זה בא כאן כלשון רַעַם שבסערה בהמשך אל שערו שַׂעַר. ואמנם אפשר שאין להבין כאן פָּנִים במשמ׳ פני המלכים ופרצופם, אלא מן ב. פָּן (עי׳ עמ׳ 4971) כלשון עמים וגדודים, ותהיה הכונה: כל ישבי האיים שממו עליו ומלכיהם שערו כאלו בסערה, והעמים והגדודים רעמו בצעקת ר״ס.]

2) [עפ״י לשון הכתוב (ש״א א ו), עי׳ ב. ר[illegible], הִפְעִי׳.]

3) [בפסיקי רב׳ (כי פקד ה׳ קסב:): מתרעמת.]

(ר״ש הנגיד, הנה יחידתי, הברמן ב, 8). ביום בו הזמן ירעם ושמים בהרעימך (משלם דאפיאירה, לבי לימים, ידיעות מכון שוקן ד, נז). — *הרעים במשמ׳ היה רעם: אם ירעים בניסן (האורה קכד).

— התפ׳, *התרעם, — השמיע קול רעם: אבל האגוז, כיון שאתה נותן ידיך ונוטל מהם מעט כולם מתרעמים ומרגישים (פסיק׳ רב׳, יהודה וישראל׳ מב). — ואמר הפיטן: ואז יתרעם הגלגל ויתרעש הכסא (כ״א קליר, וחיות אשר הנה, קדושת מוסף ר״ה).

— הפע׳, *הרעם, בינ׳ מרעם, — שהשמע ברעם, ואמר הפיטן: ואמרו הכל מה זה קול מרעם הולך ומתגלגל כגלגלי רעם (כ״א קליר, תולדות כוס, קרוב׳ א שבועי׳).

ב. רָעַם, קל לא נמצא.

— הפע׳, הַרְעִימָה [1]), — הִרְעִים אדם את חברו, עשה לו דבר להכעיסו, נגד רצונו [2]) ורוחו: וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הַרְעִמָהּ (ש״א א ו). ועי׳ א. רָעַם. — ובסהמ״א: כי תלינו עלינו, שתרעימו עלינו את הכל, את בניכם ונשיכם ובנותיכם וערב רב (רש״י, שמות טז ז). ובששבו מתור הארץ הרעימו עליו את כל העדה בהוצאת דבה (הנ״ל, במד׳ יד לו).

—התפ׳, *הִתְרַעֵם [3]), נתרעם, —התרעם פלוני על פלוני, הרגיש שזה הִרְעִים אותו, עשה לו דבר נגד רוחו, sich gekränkt fühlen, beklagen; s' offenser, se plaindre; to feel offended, complain: רבונו של עולם, חטאנו לפניך שנתרעמנו על הים [4]) (מכי׳ ויסע א). וזה אחד מג׳ דברים שישראל מתרעמין עליהם (שם שם ו). אין מתאוננים אלא כמתרעמים, מבקשים עלילה לפרוש מאחרי המקום (ספרי במד׳ פה). וכי מפני שאין להם בשר הם מתרעמים (ר׳ שמעון בן יוחי, שם שם לה). טובה שהיטבתי לכם בה אתם מתוכחים ומתרעמים לפני (שם דברי׳ א). למלך ששכר פועלים הרבה והיה שם פועל אחד וכו׳ נטלו והיה מטייל עמו וכו׳ והיו הפועלים מתרעמין ואומרי׳ אנו יגענו כל היום וזה לא יגע אלא שתי שעות ונתן לו שכרו עמנו משלם (ירוש׳ ברכ׳ ב ח). וזבולון מתרעם על מדותיו הוה, שנאמר זבולון עם חרף נפשו למות (מגי׳ ו.). מה יתאונן אדם חי וכו׳, מה יתרעם על מדותיו, וכי גבר על חטאיו, דיו חיים שנתתי לו (קידוש׳ פ:). רחק מהתרעומת עצמך שלא תתרעם עם אחרים ותוסיף לחטאת (כלה רבתי ג). משל למלך שעשה סחורה על ידי סרסור והפסיד, על מי יש לו להתרעם, לא על הסרסור (רב אסי, מד״ר ברא׳ כז). כשם שהתינוקת הזו כשהיא קטנה והיא חוטאה על אבותיה אין אבותיה מתרעמין עליה למה שהיא קטנה וכו׳ (ר׳ ברכיה, שם במד׳ ב). ולמה מתרעמים, אלא שהיו מבקשים עלילה היאך לחזור למצרים (רשב״י, שם ז). שהיתה מתרעמת על מנות בעלה על שלא היתה יולדת (שם שם י). שהיה גלוי לפני הקב״ה שעתידין ישראל שיהיו משועבדים תחת אדום וכו׳ ועתידים ישראל להתרעם על זאת (שם שם יא). אלו אהרן אחי נטל לעצמו את הכהונה יפה עשיתם שנתרעמתם עליו (שם שם יח). ואחר כל אלה שעשיתם ציון מתרעמת ואומרת עזבני ה׳ (פסיק׳ רב׳, ותאמר ציון, קמג:). זהו קרח שנתרעם על הכהונה (מדר׳ תהל׳ ב). — ובסהמ״א: והתחיל לטעון ולקבול ולהתרעם על פלוני בר פלוני (ס׳ השטרות לר״י ברצלוני, 38). דאתת קדמנא פלניתא בת פלוני וקבלת קדמנא ונתרעמה על דחקה ועל צרכה (שם, 62). שיקטן בעיניו מעשהו ויתרעם על נפשו על קצורו בעניני תורתו (ר״י א״ת, חו״ה, הכניעה ו). ואין אחד בהם שאיננו מתרעם בו (בעולם) ובוכה עליו (שם, חשבון הנפש ג). ועשו לי דין מהאיש שאנכי מתרעמת ממנו (מעשה ירושלמי). והלך השוכר עליה (על הבהמה) למקום ההוא והחזירה בו ביום, ונתרעם המשכיר לזקני העיר על אשר הוליכה והביאה ביום אחד (שו״ע חו״מ שט ג). דע לך כי אבקש דיני בפני

---

[1]) [כך, בריש דגושה, עפ״י המסורה. ועי׳ ערך דְּעִימָה, הערה.]

[2]) [כשמ״ש תה״פ רַעְ׳מַנ עַנְהֻ a) בערב׳ במשמ׳ להכעיסו, בעל כרחו.]

[3]) [גם בארמ׳ ובסור׳ באותה משמ׳.]

[4]) [במדה״ג (שמות טו כה, הופמן, 170): על המים.]

---

a) رغمن عنه

ישראל ובפני ערכאות שלהם ואתרעם לפני הפאשה על הגנבה הזאת (סו"ת מהרשד"ס, חו"מ יג).

—התפו', הִתְרוֹעֵם, — כמו הִתְרַעֵם: וכן כל דרך לשון תלונה להסב הדבור אל האדם מתלונן מתרועם ולא אמר לונן רועם (רש"י, שמות טו כד).

רַעַם, ש"ז, כנ' רַעַמְךָ, — קול התפרקות הברק בענן, Donner; tonnère; thunder: מעם יי' צבאות תפקד בְּרַעַם וברעש וקול גדול סופה וסערה ולהב אש אוכלה (ישעי' כט ו). קול רַעַמְךָ בגלגל האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ (תהל' עז יט). בצרה קראת ואחלצך אענך בסתר רַעַם [1] אבחנך על מי מריבה (שם פא ח). מן גערתך ינוסון מן קול רַעַמְךָ יחפזון (שם קד ז). הן אלה קצות דרכו ומה שמץ דבר נשמע בו וְרַעַם [2] גבורתו מי יתבונן (איו' כו יד). —ובהשאלה על תרועת מלחמה: בדי שופר יאמר האח ומרחוק יריח מלחמה רַעַם שרים ותרועה (איו' לט כה). — ובתו"מ אף מ"ר רְעָמִים: על הזיקין ועל הזועות ועל הברקים ועל הרעמים ועל הרוחות אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם (ברכ' ט ג). נפל כוהלו מקול הזועות מקול הרעמים, אם עמד ובנאו כדרכו פטור (ירוש' ב"ק ו ח). לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב (ריב"ל, ברכ' נט.). משעלו בני הגולה פסקו הזיקין והזועות והרוחות והרעמים (ר' אבין בר סבא, חולי' פו.). הרעם הזה בשעה שיוצא כתיקונו אין כל בריה יכולה לעמוד עליו וכו' אם על סדרו של רעם אי אתה יכול לעמוד, על סדר העולם על אחת כמה וכמה (רב הונא, מד"ר ברא' יב). חייך שאין רעמים שאין אחריהן מטר (פסיק' רב', כי פקד ה', קסב:). — ובסהמ"א: שמה הברקים יופיעו והרעמים יריעו (ראב"ע, חי בן מקיץ, איגר, עמ' 141). — ואמר הפיטן: עורר סערה בשאגת רעמים, עוכר זדים במשברי ימים (אהה הארה, יוצ' ז פסח, מחז' איט' א. קכ.). — ואמר המשורר: וברק ענן אורו כמו ניצוץ וכו' תשמע שאון רעמו כחוללת ארץ יבקע קול חלוליה (ר"ש הנגיד, הנה יחידתי, הברמן 3, 8). — ובהשאלה: כי לחזוק מליצות הספר נבהלו ויבעתו ולקול רעמיו ואבני אלגבישיו גועו ויצמתו (ר"י חריזי, תחכ', הקד', 13). ומולידין (הפולים) נפח ורעם הרבה בבטן ועולה עשנו אל הראש (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה, פרק 3, אות ש).

רַעְמָה, ש"נ, — קול רעם ותרועה [1]: התתן לסוס גבורה התלביש צוארו רַעְמָה התרעישנו כארבה הוד נחרו אימה (איו' לט יט—כ). —*ובמשמ' גבורה [2], ואמר המשורר: וכלם בעלי גבורה ועצמה בצוארם ילין עז ורעמה (ר"י חריזי, תחכ' ז, 79). ונהפכה אדומה האדמה ככלה כסתה אותה כלמה ורעשה הארץ ולבשה רעמה (שם שם, 482). — *נזר השערות שבצואר הסוס [3], Mähne; crinière; mane, נוהג בספרות ובדבור.

רען [4], ממנו רַעֲנָן, רַעֲנַן, *רַעֲנָנוּת.

---

1) [אמנם קשה הכטוי, ולפי הענין וההקבלה אל „על מי מריבה" נראה שיש לקרא, בשנוי החלוקה למלים: בְּסַתְּרַר (בהסתרר) עָם, ז"א כשסרר ומרד העם.]

2) [כך לפי נוסח המסורת. אך לפי מבנה המשפט והענין יש להשלים מלים שהשמטו ו„קרא בקרוב: (וכל נפלאותיו מי) יֵדָעַם, גבורתו מי יתבונן, ועי' טורטשינר, ספר איוב, למקום.]

---

1) [הוולג' תרגמה hinnitum, כלו' מי נתן לצואר הסוס ולגרונו קול רעם מצהלותיו. וכן גם הוד נחרו בפס' כ לשון הֵד ורעם הוא, כבישע' ל ל: והשמיע יי' את הוד קולו, ועי' גם רַעַשׁ, הערה לפסוק זה.
ואולם השבעים (שיש לקרא בדבריהם φοβὴν במקו' φοβόν) ורב הקדמונים והמפרשים העברים הבינו את המלה כטעות כנזר השערות שעל צואר הסוס, וכן השמוש במלה זו בלשון הדבור. והתרגום הארמי תוקפא, והסורי זינא, ראו במלה לשון גבורה והוד. ועי' כעת על הבנת כל הכתוב אצל טורטשינר, הלשון והספר א, 359 וכו'.]

2) [עי' בהערה הקודמת.]

3) [עי' בהערה שאחר זו.]

4) [לא התברר מקור המלה. ואמנם השוה ברט, WU, עמ' 46, את הערב' מַרְנַעַה [a] במשמ' מקום דשאים לחים, אך עי' נגד זה בדברי שולטס, GGA 1902, עמ' 669. ואולי נולדה המלה בעקר בצרוף של שתי מלים כגון רך־ענג, רך־נעים, רוה־נעם, שהפכו בדבור למלה אחת.]

---

a) مرنعة

רַעֲנָן [1], ת"ז, נקי רַעֲנָנָה, מ"ר רַעֲנַנִּים, — תאר לצמח דשן לח וטרי, saftig, frisch; succulent, frais; juicy, fresh: **זית רענן יפה פרי תאר קרא יי' שמך** (ירמ' יא טז). **והיה כעץ שתול על מים וכו' והיה עלהו רענן** (שם יז ח). **אני כברוש רענן ממני פריך נמצא** (הוש' יד ט). — ובפרט בצרוף **תחת כל עץ רענן**: **אשר עבדו שם הגוים וכו' את אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן** (דבר' יב ב). **ויבנו גם המה להם במות ומצבות ואשרים על כל גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן** (מ"א יד כג). **הנחמים באלים תחת כל עץ רענן** (ישע' כז ה). **ותפזרי את דרכיך לזרים תחת כל עץ רענן** (ירמ' ג יג). — ועל גן וכרם המשמשים מטה לאדם: **הנך יפה דודי אף נעים אף ערשנו רעננה** [1] (שה"ש א טז). — ובהשואת אדם בריא לצמח רענן: **ראיתי רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן** [2] (תהל' לז לה). **ואני כזית רענן בבית אלהים** (שם נב י). **ותרם כראים קרני בלתי בשמן רענן** [3] (שם צב יא). **עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו** (שם שם טו). — ואמר בן סירא: **כפרח עלה על עץ רענן שזה נובל ואחר צומח** (ב"ס גני' יד יח). **כזית רענן מלא גרגר וכעץ שמן מרוה ענף** (שם נ י). — ובתו"מ: **כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נישאה ועץ רענן, דע שיש שם עבודה זרה** (כ"ע, ע"ז ג ה). **מה עשה יואב, הביא ברוש אחד רענן וקבעו בצד החומה וכפף ראשו שהיה רך** (מד"ר תהל' יח). **וישראל שבארץ בצרה גדולה אבל בצרתם הם כזית רענן** (שם נב). — ובסהמ"א: **אף העלים שנשרו ממנו (מאברהם) היו רעננים, זה ישמעאל** (ילק' שמע' ירמ' רלו). **אסא דרא וכו' פירוש הדס רענן ויש אומרים הדס לח** (ערוך ערך אסא). **יש מפרש מפסגין זה סוטכין האילן שהוא רענן יותר מדאי** (שם ערך פסג). **אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה והעלה נבל וכפה לא רעננה** (רס"ע סלקירה, ברכת ס' המבקש). — ואמר הפיטן: **רדת טל תרעיף רקומה רעננים להרחיב ולא להרחיק** (ינאי ?, אור טל, זולתי, רסב). **בהושעת יקב מחצביך סובבים ברעננה רוננים אני והו הושיעה נא** (מנחם ברבי מכיר, כהושעת אלים, הושענות לסכות). **תשלח יונקותיה צפונה ותימנה ותשכון עמה על ערש רעננה** (כלכה יונה, סדור אוצר לוצה, תמד:). — ואמר המשורר: **ונתן לבך רחב כמו ים וכפך רעננת כרביבים** (ר"ש הנגיד, שמואל קדמה, בן תהלים, ששון, סג; הברמן א, 61). **וכנות אהבים יסופון ארזים בגן אל והן רעננות ולחות** (רמב"ע, תנו ליץ, הענק, ברודי, סח). **ובנות עדינות הגלו ממדינות ממטות רעננות ומנוחות שאננות** (ר"י הלוי, יונה נסחתה, זמורה ז, 281). **שמנו ובעטו בנעימים ועודם בכפה רעננה** (ראב"ע, אל חי, איגר 181). — **וחלב רענן**, חלב טרי ושמן: **וב' חדשים אחר שילדה** (העז) **ורועה עשבים טובים והחלב יהיה רענן בריח טוב וטעם טוב** (אוצה"ח ע ה, תשו' שאלה יד). — ובשמוש המלה כשם עצם: **ובין עבותים, עצי רענן** (רש"י, יחזק' לא ג). **פרי ההסתפקות המנוחה, רענני השפלות האהבה** (ר"י א"ת, מבחר הפנינים, 20). — ואמר הפיטן: **בחרבות הולכת נאמניך, הלעטתם שד משמניך, בלותם רענני שמניך** (אנעים חדושי, יוצ' א פסח). **אקרא קול בראש הרים ואדמה לעוף על רענניך** (ליון עטרת, קינ' ת"ב).

[1]) [זאת כונת הכתוב: אנו לנים בגן ובכרם, האילנות הם קורות בתינו וערשנו היא בצמחים הירקים.]

[2]) [גם אזרח כאן פרושו צמח אזרח, גפן טהורת הגזע, ועי' אזרח, הערת.]

[3]) [כנראה אין הכונה לשמן שהוא רענן, אלא: בלתי, דשנתי, כאלו בשמן, ואני רענן, ממש כבפס' יה: דשנים ורעננים יהיו.]

רַעֲנַן, פ"ע, רַעֲנְנָה [1]) — היה רענן: **בלא יומו תמלא וכפתו לא רעננה** (איוב יה לב).

— פִּע', רִעְנֵן, — רענן את הצמח, עשה אותו רענן ודשן, ואמר הפיטן: **הגשם דשאים ירענן** [2]) **ושור ומריא בו יחנן** (ר"א קליר, יפרח ארץ, תפלת גשם). — ובהשאלה, את האדם: **רצוי תשורה לפניך העלה, רצית ניחוחו ושועו עלה, רק נשבעתה מעשות כלה, רעננתו למלאות תבל כולו** (משלם בן קלונימוס, אשוחח כפלאותיך, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud., עמ' 127).

— פע', רֻעְנַן, רֻעֲנַן, — נעשה דשן ורענן, ואמר הפיטן: **רוענן** (השעיר) **בקומה בעמדו בתווך כלולב**

[1]) [טעם המלה מלעיל, בנגוד אל שה"ש א טז.]

[2]) [ס"א: ירוענן.]

ממוצע בהדם וערבה (קטע עבודה יוה״כ, שם, 169). ירוענן כעץ בפריו יצליח, ראוים לשמח ולהצליח (חלופת בחסד עולם, ברכת מזון לחתן, ידיעות מכון שוקן ה, קד).

— התפ׳, *הִתְרַעֲנֵן, — שב להיות רענן ודשן: ועוד משמש (האדם) שני שמושים ומתרענן (ברכיה הנקדן, שולי גלגן, פסקה לא).

***רַעֲנַנּוּת**, ש״נ, — תכונת מי שהוא רענן, דשנות, Frische, Saftigkeit; fraicheur, succulence; freshness, juiciness: וכאשר היינו משוטטים בא זקן אלינו וכו׳ והוא ברעננות החוזק ולא רוצץ ממנו עצם (מי בן מקיץ, 2). שקרא אותו (את הברוש) רענן כי הוא עומד לעולם ברעננותו (ר״י אלנקוה, מלמד התלמידים, וילנא, כח.). שיקראו אותו (את האביב) שאר האומות פרימא ווירא כי אז יראה רעננות כל צומח (שם בא, כד.). כן ארבעים שהגיע לבינה ורעננותו הולך וחסר (שם, סכות, קסו:). ממקום שאין שם לא פרי ולא רעננות ארץ מלחה (שם שם, קסח.). וכל עץ ועץ כפי שרשו וכפי המקום שהוא שתול בו יהיה דשנותו ורעננותו (שם שם). בעשבי האחו שיבשו עם המצא אצלם הלחות והרעננות (רלב״ג, איוב ח). כי הבריאות ורעננות הגוף הוא תכלית המציאות (אברהם ביבאגו, דרך אמונה א א ד). ולכן אפילו העלים, שהם המצות הקלות ימצאו תמיד ברעננותם (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ג, כל שחכמתו מרובה).

א. רעע [1]), ממנו א. *הֵרֵעַ, מֵרַע, רַע, ג. רָעָה, *רְעוּת, א. רֹעַ.

ב. רעע [2]), ממנו *רָעוּעַ, *רְעוּעַ, ב. רָעַע.

א. רָעַע, פ״ע, רַע, רָע, רָעָה, רֹעַ, יֵרַע, תֵּרַע, יֵרְעוּ. — רַע דבר, היה לא טוב, רע האדם, הדבר לפלוני, הביא לו רעה: כי ביי׳ נשבעתי כי אינך יוצא אם ילין איש אתך הלילה וְרָעָה לך זאת מכל הרעה אשר באה עליך (ש״ב יט ח). עתה יֵרַע לנו שבע בן בכרי מן אבשלום (שם כ ו). — ובלי נושא, רע לפלוני, נגרמה לו רעה, באה עליו רעה: ויקציפו על מי מריבה וַיֵּרַע למשה בעבורם (תהל׳ קו לב). — ורע דבר בעיני פלוני, אל פלוני, נראה לו לא טוב, לא מצא חן בעיניו: וַיֵּרַע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו (ברא׳ כא יא). אל יֵרַע בעיניך על הנער ועל אמתך (שם שם יב). וַיֵּרַע בעיני יי׳ אשר עשה (שם לח י). ויחר אף יי׳ מאד ובעיני משה רָע (במד׳ יא י). אם רַע [1]) בעיניך אשובה לי (שם כב לד). ואם רַע [1]) בעיניכם לעבד את יי׳ בחרו לכם היום את מי תעבדון (יהוש׳ כד יה). וַיֵּרַע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו (ש״א ח ו). אל יֵרַע בעיניך את הדבר הזה (ש״ב כה כז). וירא יי׳ וַיֵּרַע בעיניו (ישע׳ נט יה). אם טוב בעינך לבוא אתי בבל בא וכו׳ ואם רַע בעיניך לבוא אתי בבל חדל (ירמ׳ מ ד). פן יראה יי׳ וְרַע בעיניו (משלי כד יח). וַיֵּרַע לי מאד ואשליכה את כל כלי בית טוביה החוץ מן הלשכה (נחמ׳ יג ח). וַיֵּרַע בעיני האלהים על הדבר הזה (דהי״א כא ז). — וכהדגשה, רע הדבר לפלוני רעה גדולה: וישמע סנבלט החרני וטוביה העבד העמני וַיֵּרַע להם רָעָה גדלה אשר בא אדם לבקש טובה לבני ישראל (נחמ׳ ב י). — ורע לב האדם, היתה בו מחשבה רעה, של קנאה או של רגז: נתן תתן לו ולא יֵרַע לבבך בתתך לו (דבר׳ יה י). חנה למה תבכי ולמה יֵרַע לבבך (ש״א א ח). — ורעו פני האדם, היה מראיהם רע: מדוע לא יֵרְעוּ פני אשר העיר בית קברות אבתי חרבה (נחמ׳ ב ג). — ורעה עין האדם באחיו, הביט עליו במחשבה רעה, התקנא בו, לא חנן לתת לו: השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וכו׳ ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו (דבר׳ יה ט). האיש הרך בך והענג מאד תֵּרַע עינו באחיו ובאשת

---

1) [גם בכנעני בכתבת מקארא־טפה (עי׳ רַע, רֹעַ, הערות) רע, באשורי רַגֻ, בשמיעת הגה העין כמו גימל על יד ריש. ביתר השפות השמיות משמשים שרשים אחרים במשמ׳ זו, כגון בארמ׳ ביש (מן באש), בערבי׳ עשל, רדא a) וכדו׳; ואף באשור׳ בא ברב השמושים לֶמֻן (בעקר לָא אֻמֻן, לא נאמן) במשמ׳ רע, כשם שגם במקום טוב באים בלשונות השמיות גם שרשים אחרים.]

2) [עי׳ הערה לפעל ב. רָעַע.]

a) ردؤ

1) [במקומות אלו קשה להכריע אם הֻרגש רַע כפעל או כתאר.]

חיקו וכו׳ מתת לאחד מהם וכו׳ (סס כט כד–כח). הרכה בך והענגה וכו׳ תרע עינה באיש חיקה וכו׳ (סס סס כו). ועי׳ רֹעַ. — ובתו״מ: שיחזור גדול עם קטן בשושבינות ואל ירע לו (ר׳ ירמיה בן אלעזר, ברכ׳ סא.). בני אל ירע לך, שהוא ארי בן ארי ואתה ארי בן שועל (רסב״ג אל רבי, ב״מ פד:). בני אל ירע לך, יש לנו כפרה אחת וכו׳ ואיזה, זה גמילות חסדים (ריב״ז, אדר״נ ד). — ואמר המשורר: עבי שחקים כשורים געו כי הסתו זעף ופניו רעו! (רסב״ג, עבי שחקים, ביאליק-רבניצקי א, 78).

—נִפְעַ׳, יֵרוֹעַ[1], — נֵרַע האדם, נעשה לו רע: רע ירוע[2] כי ערב זר ושנא תוקעים בוטח (משלי יא יה). הלוך את חכמים וחכם ורעה כסילים ירוע (סס יג כ).

—הִפְעִ׳, הֵרַע, הֵרֵעֹתָ(ה), הֵרֵעוֹת, הֵרֵעֹתִי, הֲרֵעוֹתִי, הֲרֵעֹתֶם, הֵרֵעוּ, הָרֵעַ, הָרֵעַ, אָרַע, תָּרַע, יָרֵעַ, נָרַע, תָּרֵעוּ, יָרֵעוּ[3], — א) הֵרַע האדם לעשות דבר, הֵרַע אשר עשה, הֵרַע מעללו, עשה מעשה רַע, schlecht machen, übel tun; faire (du) mal; to do badly, do evil: למה שלמתם רעה תחת טובה וכו׳ הרעתם אשר עשיתם (ברא׳ מד ד–ה). ותרע לעשות מכל אשר היו לפניך (מ״א יד ט). הגם האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה (סס יז כ). הרעו האנשים האלה את כל אשר עשו לירמיהו הנביא (ירמ׳ לח ט). ויסתר פניו מהם בעת ההיא כאשר הרעו מעלליהם (מיכ׳ ג ד). — ובלי השלמה, הֵרַע האדם, עשה רעות: אל נא אחי תרעו (ברא׳ יט ז). אל אחי אל תרעו נא (שפט׳ יט כג). ואם הרע תרעו גם אתם גם מלככם תספו (ש״א יב כה). הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע למדו היטב וכו׳ (ישע׳ א טז–יז). לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי (סס יא ט). גם אתם תוכלו

1) [ואולי מן ב. רָעַע במשמ׳ יִשָּׁבֵר, יֵרוֹץ.]
2) [ואמנם אין ענין הכתוב כאן שלם, ובמקום זה באים בפרק כ יד—טז פסוקים אחדים, הפותחים במלים: רַע רַע (יאמר הקונה) ומסימים במלים: (לקח בגדו) כי ערב זר וכו׳. ועל כן אפשר שאין גם כאן אלא העתקה לא שלמה של אותו ענין. עי׳ טורטשינר, משלי שלמה, עמ׳ 122.]
3) [ועי׳ ערך מֵרַע.]

להיטיב למדי הרע (ירמ׳ יג כג). כי לא ישנו אם לא ירעו ונגזלה שנתם אם לא יכשולו[1] (משלי ד טז). ואני הוא אשר חטאתי והרע הרעותי ואלה הצאן מה עשו (דה״א כא יז). — ובדרגת היתרון, הֵרַע (לעשות) מאחר, עשה מעשים רעים יותר ממנו: ויעשה עמרי הרע בעיני יי׳ וירע מכל אשר לפניו (מ״א טז כה). יען אשר עשה מנשה מלך יהודה התעבות האלה הרע מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו (מ״ב כא יא). ויקשו את ערפם הרעו מאבותם (ירמ׳ ז כו). ואתם הרעתם לעשות מאבתיכם (סס טז יב). — וכנגוד אל היטיב: חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו (סס ד כב). ועי׳ מֵרַע. — ב) הֵרַע לפלוני, את, עם פלוני, גרם לו רעה ונזק: עתה נרע לך מהם (ברא׳ יט ט). ולא נתנו אלהים להרע עמדי (סס לא ז). למה הרעתם לי להגיד לאיש העוד לכם אח (סס מג ו). אדני למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתני ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה (שמות ה כב–כג). לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעתי את אחד מהם (במד׳ טז טו). וירעו לנו מצרים ולאבתינו (סס כ טו). וירעו אתנו המצרים ויענונו (דבר׳ כו ו). כי תעזבו את יי׳ ועבדתם אלהי נכר ושב והרע לכם וכלה אתכם אחרי אשר היטיב לכם (יהוש׳ כד כ). חי יי׳ אלהי ישראל אשר מנעני מהרע אתך (ש״א כה לד). שוב בני דוד כי לא ארע לך עוד (סס כו כא). ולא תכעיסו אותי במעשה ידיכם ולא ארע לכם (ירמ׳ כה ו). כאשר שקדתי עליהם לנתוש ולנתוץ ולהרס ולהאביד ולהרע וכו׳ (סס לא כז). אספה הצלעה והנדחה אקבצה ואשר הרעתי (מיכ׳ ד ו). כאשר זממתי להרע לכם וכו׳ כן שבתי זממתי בימים האלה להיטיב את ירושלם ואת בית יהודה (זכר׳ ח יד–טו). אתה ידך גוים הורשת ותטעם תרע[2] לאמים ותשלחם (תהל׳ מד ג). אל תגעו במשיחי ולנביאי[3] אל תרעו (סס קה טו). — ובלי השלמה: כי הנה בעיר אשר נקרא שמי עליה אנכי מחל להרע (ירמ׳ כה כט). —

1) [קרי יִכְּשִׁילוּ; וצ״ל: אם לא יְכַלּוּ שָׁו, עי׳ טורטשינר, משלי שלמה, 83.]
2) [ואולי מן ב. רָעַע.]
3) [במקבילה (דה״א טז כב): ובנביאי.]

ועל אלילים אלמים, לא יָרֵעוּ ולא ייטיבו, במשמ׳ לא יוכלו להזיק או להועיל: ונדעה כי אלהים אתם אף תיטיבו וְתָרֵעוּ (ישעי׳ מא כג). אל ויראו מהם כי לא יָרֵעוּ וגם היטיב אין אותם (ירמ׳ י ה). — ומשפט כזה בפי רשע על אלהים: לא ייטיב יי׳ ולא יָרֵעַ (צפנ׳ א יב). — ונשבע אדם לְהָרַע או להיטיב, נשבע והוא גורם בזה רעה או טובה (לעצמו) [1]: או נפש כי תשבע לבטא בשפתים לְהָרַע או להיטיב וכו׳ (ויקר׳ ה ד). — ובקצור, נשבע לְהָרַע במשמ׳ זו: נשבע לְהָרַע ולא ימיר (תהל׳ טו ד). — ובמשמ׳ השחית והרס: הרימה פעמיך למשאות נצח כל הֵרַע אויב בקדש (שם עד ג). — ואמר בן סירא: אל תרע עבד עובד באמת וכן שכיר נותן נפשו (ב״ס גני׳ ז כ). אל תזכרהו (את המת) כי אין לו תקוה מה תועיל ולך תריע (שם לח כא). — ובתו״מ: שהרעותי מעשי וקפחתי את פרנסתי (ר׳ שמעון בן אלעזר, קידוש׳ ד יד). אמר לו (המסית), יש יראה במקום פלוני, כך אוכלת כך שותה, כך מטיבה כך מריעה (סנה׳ ז י). וכל העובר עבירה אחת מריעין לו ומקצרין לו את ימיו ואינו נוחל את הארץ (תוספת׳ קידוש׳ א יג). יכול הנשבע להרע לאחרים יהא חייב, תלמוד לומר להרע ולהטיב, מה הטבה רשות אף הרעה רשות, יצא הנשבע להרע לאחרים, יכול הנשבע להרע לעצמו יהא פטור, תלמוד לומר וכו׳ אף אני אביא הנשבע להרע לעצמו שיהא חייב (ספרא ויק, ויקרא, חובה פרשה ט). כל המריעין לו לא במהרה מטיבין לו וכל המטיבין לו לא במהרה מריעין לו (ב״ב יב:). אם הרעוך הרבה יהי בעיניך מעט (כלה רבתי ד). — *וְהֵרַע לנפשו: פרעה היה א׳ מד׳ בני אדם שעשו עצמן אלהות והרעו לנפשם (מד״ר שמות ח).

1) [רש״י (עפ״י המשנה, שבוע׳ ג א): להרע לעצמו או להיטיב לעצמו כגון אוכל ולא אוכל אישן ולא אישן, ע״כ. אך למעשה לפנינו בטוי מקצר בלשון, ועקר הכונה: הוא נשבע מבלי לדעת מראש אם יהיה הדבר לטובה לו או לרעה, וגם אם תצא לו מזה רעה, לא ימיר את דברו.]

2) [בירוש׳ (קדוש׳ ד יא): שהירעתי, ובבבלי (שם פב.): שהורעתי.]

— ובסהמ״א: כל אחד ואחד מאותן המצירים והמריעים לישראל אילו לא רצה להרע להם הרשות בידו (רמב״ם, תשובה ו ה). ושומרתו מן הליחות הרעות כמו המרה השחורה והאדומה המריעות (ר״י זבארה, שעשועים ח, דודזון, 82). — *וְהֵרַע כֹּחוֹ, במשמ׳ הפחית את זכותו, בנגוד אל יָפָה כחו: פרוזבול המוקדם כשר מפני שהוא מורע [1] כוחו, והמאחר פסול מפני שמייפה כוחו, שטרי חוב המוקדמין פסולין מפני שמייפ׳ כוחן, והמאוחרין כשרין מפני שהוא מירע כוחן (ירוש׳ שביע׳ י ה). אם אמרת בבעלים שהורעתה [2] כוחן בזקן ובחולה, תאמר בעובד שייפיתה כוחו בזקן ובחולה (ר׳ ירמיה, שם פסח׳ ז ז).

— הפעי, *הוּרַע, — נעשה רע: מיד הוקשה הדבר והורע [3] לאביו (תנחו׳ בובר, סלח ז). — והורע כחו, תש כחו במשמ׳ פחתו זכותו ומשפטו: וכי מרוב העומרים יופי כחו של בעל הבית או הורע כחו (ר״ג, פאה ו ו). מקום שיפה כחו (של הבעל) בכניסתה (של האשה) הורע כחו ביציאתה, מקום שהורע כחו בכניסתה יפה כחו ביציאתה (ר׳ שמעון, כתוב׳ ח ד). כך יפה לו ולא יורע כחו של זה (ר׳ יוסי, ב״ב י ו). לפי שמצינו במוכר שדה אחוזה שיפה כחו שאם הגיע יובל ולא נגאלה חוזרת לבעליה ביובל, הורע כחו שאינו לוה וגואל לחצאים, מקדיש שהורע כחו שאם הגיע יובל ולא נגאלה יוצאה לכהנים ביובל יפה כחו שלוה וגואל וגואל לחצאים (קידוש׳ כ:). מה איש ואישה שכן הורע כחם בנזקים לא הלקת בו בין תם למועד, בן ובת שיפה כחם בנזקין אינו דין שלא תחלוק בהן בין תם למועד (ב״ק מד.). ומה בת שהורע כוחה בנכסי האב יפה כוחה בנכסי האם, בן שייפה כוחו וכו׳ (ב״ב קיא.). בכור שהורע כחו שאינו נוטל בראוי כבמוחזק (שם קכ:).

— פעי, *רִעַע, — כמו הפע׳: שהרי ראובן זה ריעע עדותו (תשו׳ גאו׳, בית תלמוד ה, 128).

1) [צ״ל: מירע, מֵרַע.]

2) [במקום שהֵרַעְתָּ, שהֲרֵעוֹתָ.]

3) [בתנחו׳ שבדפוס׳ (סלח ה): והרע.]

ב. רָעַע [1], פ״י, רָעוּ, רֹעָה, רֹעוּ, תְּרֹעֵם, יָרֹעַ, — א) רצץ ושבר, Zerschlagen; briser; to smite: רֹעָה התרעעה הארץ פור התפוררה ארץ מוט התמוטטה ארץ (ישע׳ כד ט). תְּרֹעֵם בשבט ברזל ככלי יוצר תנפצם (תהל׳ ב ט). יָרֹעַ כבירים לא חקר ויעמד אחרים תחתם (איו׳ לד כד). ועי׳ ב. רָעָה. — ב) ובמשמ׳ פ״ע, רַע הברזל וכדו׳, רֻצַּץ ונשבר: רֹעוּ [2] עמים וחתו וכו׳ התאזרו וחתו (ישע׳ ח ט). לקול המולה גדולה הצית אש עליה וְרָעוּ דליותיו (ירמ׳ יא יו). הֲיָרֹעַ ברזל ברזל מצפון ונחשת (ירמ׳ יה יב). שן רֹעָה [3] ורגל מועדת מבטח בוגד ביום צרה (משלי כה ט). — ואמר הפיטן: מש כילק לאבד חלקי, ירוע כבירים לעין כל ללוקקי (ר״א קליר, זכור איש, קרוב׳ שבת זכור). ואמר המשורר: נחלתי אשר נשארה לי ככה זמן ואם ירועני שמטות עולם השמיני ויקח מחמד עיני (ראב״ע, אזי סבן, איגר 205). ה׳ מה אדם ותדעהו והמות ירועהו [4] ושבטו בכל עת ירועהו (ר״י חריזי, תחכ׳ יז, 150). ועי׳ רָעוּעַ.

— התפו׳, הִתְרֹעֲעָה, — הִתְרוֹעַע, נשבר ונרץ: רֹעָה הִתְרֹעֲעָה הארץ פור התפוררה ארץ מוט התמוטטה ארץ (ישע׳ כד ט). — ובתו״ם: חבית שנתרועעה וטפלה בגללים וכו׳ טמאה (כלי׳ ג ז). גיסטרא שנתרועעה ואינה מקבלת משקין וכו׳ טהורה (שם ד ג). כלי מתכות שנתרועעו, אם משמשין מעין מלאכתן ראשונה טמאין ואם לאו טהורין (תוספת׳ שם ב״מ ד א). חבית של טבל שנתרועעה מביא כלי אחר ונותנו תחתיה (ירוש׳ דמ׳ ה א). לכיפה של אבנים כיון שנתרועעה [5] אחת מהן נתרועעו [5] כולן (ר׳ אלעזר, שם סנה׳ י א). אפי׳ בית המסוכך בארזים מתרועע (סוט׳ מח.). לקול מליהן של מרגלים ניתרועעו דליותיהן של ישראל (ר׳ חיננא בר פפא, מנח׳ כג:). את נופל ממנה (מכפת האבנים) אבן אחת וכולה מתרועעת (מד״ר ברא׳ ק). — ובספה״א: ריעוע הספינה שמתרועעת בהוצאת חבילות והכנסת חבילות (רש״י, ב״מ עט:, ד״ה רפשתא). מגופת החבית שנתחלחלה אע״פ שאינה נשמטת אינה מצלת שהרי נתרועע הצמיד (רמב״ם, טומאת מת כב ט). הראשון צריך ליתן לבעל הספינה יותר על שכירתו מה שהספינה נפסדת ומתרועעת מחמת הוצאת הסחורה הראשונה והכנסת הסחורה האחרונה (לבוש, חו״מ שיא ו). — ואמר המשורר: אבטחה על פועלי עד אגועה, אשכנה בטח ולא אתרועעה (ראב״ע, אבטחה, איגר 8). אראה הדר שמשי והוא שוקע וכו׳ אראה יתד אהלי ויתרועע (עמנו׳, מחב׳ א, הברמן, 25).

— פוע׳, *מְרוֹעָע, — שבור ורצוץ: היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים [1] שאינו מספיק לקוש עליהם עד שהוא שוברם, ובמי הוא בודק, בקנקנים יפים וכו׳ (ר׳ יונתן, מד״ר ברא׳ לג). השרוי בבית המרועע [2] והמהלך בדרך יחידי והמפרש בים הגדול נעשה השטן קטיגורו (מד״ר קהל׳, עת ללדת). מה היין אין דרכו להנתן אלא בקנקן מרועע כך דברי תורה אינן מתקיימין אלא בגוף כשר (מדר׳ שה״ש, גריניהוט, כ).

— פע׳, פוע׳, *רָעַע, רוֹעַע, — שבר ורצץ: מרפסן איגרי, פי׳ מרעעין הגגות (ערוך ערך רפס). ירוצצו, ירועעו את השומעים (רש״י, נחו׳ ב ה). כי הוא מרועע הכבירים וכו׳ והפך ליל שמחתם ונשף חשקם וידכאם ברגע (הוסף מספע לאיוב, קסג:).

ג. *רָעַע [3], קל לא נמצא.

— פוע׳, *רוֹעַע, — קֵרֵב כְּרֵעַ וכחבר, ואמר הפיטן:

---

1) [עפ״י הארמ׳ רעע, שהוא רצץ בעברי.]

2) [כך אפשר להבין פעלים אלו במשמ׳ הִשָּׁבְרוּ והחתו, וכן שן רֹעה היא שן רצוצה ושבורה, ואמנם אין זו האפשרות היחידה להבנת הדברים.]

3) [עי׳ בהערה הקודמת.]

4) [כנראה צ״ל יְרֹעֵהוּ, כלה״כ מות יִרְעֵם (תהל׳ מט יה).]

5) [בשרידי ירוש׳ מהגני׳ (עמ׳ 260): שנתרערעה, נתרערעו ועי׳ ב. רְעַרַע.]

---

1) [הוצ׳ תיאודור: מרוערעים, ועי׳ ב. רְעַרַע.]

2) [ירוש׳ שבת ג: המרוערע, עי׳ ב. רְעַרַע.]

3) [פעל שגזר הפיטן מן א. רֵעַ.]

אם רופא ריטפושו ירועענו, אם קרב קיצפו יקרבנו (ינאי, אס חס, קרובי ויקרי, זולתי, קמח). אנא קוראיך ברועעך רעם בטוב מרעך (חנה חזון, הוטענות להוש״ר).

— התפע׳, ״הִתְרוֹעֵעַ, הִתְרוֹעַע, — היה רֵעַ, התחבר, נוהג בדבור ובספרות.

א. רעף [1]), ממנו ״הַרְעָפָה, ״רְעִיף, ״רְעִיפָה, רָעַף, ב. ״רַעַף [1]).

ב. רעף [2]), ממנו א. ״רָעַף.

רָעַף [3]), פ״ע, יִרְעֲפוּ, יִרְעֲפוּן, — נטף, טפטף, träufeln; distiller; to drip: עטרת שנת טובתך ומעגליך יִרְעֲפוּן דשן יִרְעֲפוּ נאות מדבר וגיל גבעות תחגרנה (תהלי סה יב–יג). בדעתו תהומות נבקעו ושחקים יִרְעֲפוּ טל (משלי ג כ). כי יגרע נטפי מים יזקו מטר לאדו אשר יזלו שחקים יִרְעֲפוּ עלי אדם רב (איוב לו כז–כח). — ובסהמ״א: ופתרת מטר סוחף ואין לחם מטר רועף על ארץ (תשו׳ תלמידי מנחם, 94). ויצא פעם המלך סר וזעף ודם כבדו מנחירו רועף (ר״י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 28). — ואמר הפיטן: מים לאדרך כניתה ברשם, להרגיע ברעפם לנפוחי גשם (ר״א קליר, אף ברי, תפלת גשם). בטל רוה כל נאות חציר, רבות אספי קיץ ובציר, רעוף ולא להעציר, רדת כעב טל ביום קציר (אלור לברך, סדר טל הגדה מליצה ומנקדת, כ״י בריט׳ מוז׳). — ואמר המשורר: בלעות את יעף, אשר דונש זועף, כמטר הרועף, ושלג בקצירים (ר״ת, הכרעות, תשו׳ דונש על מנחם, 79). אסתופפה ואשאפה וארעפה גם אקטפה מלחיו בשמי (ישועה, יום הזכרה, שירי סימן, 18). — ובינ׳ פעו׳, ״רָעוּף, במשמ׳ נוזל, נזיל, flüssig; liquid(e), ואמר הפיטן: הבלו ממדה, וקצו מדדה, כציץ השדה, ועטלו זעוף, וצדו רעוף, כדרור לעוף (אדם איך ינקה, שחרי יוה״כ, מחז׳ איטל׳ ב, קיב.).

— הפע׳, הַרְעִיפוּ, — הרעיפו השמים טל, הזילו, träufeln lassen; distiller; to let drip: הַרְעִיפוּ שמים ממעל ושחקים יזלו צדק (ישעי מה ח). — ובסהמ״א, גם בהשאלה: ואת היכל מקדש יי׳, תחת אשר היה בשמים מרעיפים ממעל וריח שמני מרקחותיו מפיח בכל הארץ, איך נהפך לנבלת פגר (יוסיפון גינצבורג תלז). אם יש מגמע בין בשר לעור ירעיף במים בבשר כולו, טרפה (הלכות טרפות לאלדד הדני ג כח, 118). קרא בגרון אמרי רן וכו׳ והרעף רביבי דבריך לרוות במטריך ארץ המשרה (ר״י חריזי, תחכ׳ יח, 114). וכשמוע העם ניבו, התקבצו כלם סביבו, לקדות להם שביבו, ולהרעיף עליהם רביבו (שם יח, 178). והשיפט לא יכבה יקודו, על המתנה אשר יצא מידו, ולא יהדל שאונו, מעת הרעיף עננו (תוח, איתיאל ח, מלאכת השיר לגינזבור, 32. יען המה הרעיפו תוכחתם על עם שקט ובטח (ר״ש בלוך, שבילי עולם, הקד׳, 8). יערים גדולים מלאים כל עץ בהור וטוב וגבעות מרעיפות דשן וחיגרות גיל (שם א, 43). לא על צחיח סלע זרע לצדקה, לא על לב אבן הרעיף כלל חסדיו (שם ג, הקד׳, 6). מה יפה ומה נאוה גאון צמרתם ודליותיהם המרעיפים רסיסי טל שמים (מאפו, אהבת ציון כט, 206). — ואמר המשורר: מה גבעת הלבונה כי תתן ריח מול ריח אפך עת אהבה תרעיפי (יל״ג, חנה, שירים א, 3). — ״ובמשמ׳ בנין קל: נקבה המרה, נפל מן המים אשר במרה ונפל על היתרת הכבד, [היינו] אם נקב בו עד שירעיף ממנו לאחור, טרפה (הלכות טרפות לאלדד הדני ג יד, 113). — ״וברפואה, הרעיף טפות לאף החולה וכדו׳, eintröpfeln; instiller; to instil: ולכן היו מהקדמונים שהיה נמצא אתם כלי מרעיף לקצה האף ומן ההנהגה להרעיף הדגדוג בקצוות צמח רך במשוש (קאנון ג ה א ה). — ובינ׳ ״מרעיף, דבר שירעיפו בו: לפעמים ההכרח יצריך על נכון ההרעפה וכל שכן בחליים המוהיים, ולכן היו מהקדמונים שהיה נמצא אתם כלי מרעיף לקצה האף (קאנון ג ה א ה). והנה תקרה לבעל הרביעית רעיפה ויצטרך לעזר לו בדברים המרעיפים הידועים (שם ד א ב יד).

— נפע׳, ״נִרְעַף, — נרעף דבר בטל, רעף עליו טל: גם לדברי דונש אשר פתר לשון רעף ושכבת טל

---

1) [עי׳ רָעַף הערה.]

2) [עי׳ רַעַף, הערה.]

3) [כמו ב. עָרַף, ובערב׳ רַעַפ a) באותה משמ׳.]

a) رعف

ודליפת ועריפה, איך יתכן פתרון מדוע נרעף אביריך, האם ראשו נמלא טל או רסיסי לילה? (ר"ת על דוכס, סופף, 77).

— פִּע', *רִעֵף, — כמו הִפע', ואמר הפיטן: ריעף חלמיש ללעיני ויבש בים מים (נחמיה בן שלמה, אם ימלאו, גשם, זולתי, ידיעות מכון שוקן ז, רעז).

— הִפע', *הִרְעִיף, בינ' מַרְעָף, — שהרעיפו אותו, ואמר הפיטן: חבש חש ותרופה, לכנפי כסף נחפה, חן וחסד מרעפה (שמעון בר יצחק, אהוביך, יוצ' שבת חוה"מ פסח).

א. *רַעַף [1], ש"ז, — רצפת אבן, לְבֵנָה ואבן חמה, שאפו וצלו עליה, Ziegel, Glühstein; tuile, pierre brulante; tile, glow-stone: אין מוציאין את האור לא מן העצים ולא מן האבנים ולא מן העפר ולא מן הרעפים ולא מן המים ואין מלבנין את הרעפים לצלות עליהן (ביצה ד ז). האומר הרי עלי בתנור לא יביא מאפה כופח ומאפה רעפים ומאפה יורות הערביים (מנח' ה ט). זמן לו הקב"ה (לאדם הראשון) שני רעפין והקישן זה לזה ויצא מהן האור (ירוש' ברכ' ח ו). — ובספה"א, בפרט בשמ' לְבֵנָה שבגג, Dachziegel; tuile; tile: ואם ירצה להוריד קורות ותקראות ורעפים ולסתור כותלים (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 64). בוכייא, כלי שהוא מרעפים שקורין טיילי"ש ואופין ומטגנין בו ככר (רש"י, פסח' ל:). ויהי בבקר ותלבש קנדקי בגדי מלכות ותבא את אלכסנדרוס החדרה וחדרה בנוי מאבני זהב ורעפיו וקורותיו זהב (יוסיפון פרג יח, כו.). וכן בגגין שלנו שמכוסין ברעפין ואין עליהם תשמיש יכול לפתוח עליו חלון (טוחו"מ, נזקי שכנים קנד כ). ורוצה (בעל העליה) לסלק הגג כדי שלא תפול לארץ וישתברו הרעפים (פרח מטה אהרן א קיב, קכ.).

---

1) [מלה שאולה מארמ', שכנגדה בעבר' רִצְפָּה, רְצָפִים, בערבי' רַצ'ף a), ומכאן בסור' רעפא, עֻגַת רְצָפִים, לחם אפוי על רצפים, בארמ' שבתו"מ ריפתא ובערב' (כנראה כמלה שאולה מארמ') רע'יף b), ה"ת לחם עֻגָלָה.]

a) رضف b) رغيف

ב. *רַעַף, ש"ז, — גשם רועף, Regen; pluie; rain: יערף כמטר לקחי ענין רעף הוא (מנחם, מחברת, ערף). עד אשר ענני שחק לא השיגוני בנטפיהם ולא נצחוני ברעף רביביהם (הוח, אגרת' תפוי תלמידי מנחם, XXVII).

א. רעץ [1], ממנו א. רָעַץ, *רַעַץ.

ב. רעץ [2], ממנו ב. רָעַץ.

א. רָעַץ, פ"י, תִּרְעַץ, יִרְעֲצוּ, — רצץ ושבר, zerschmettern; fracasser; to smite: ימינך יי' נאדרי בכח ימינך יי' תִּרְעַץ אויב (שמות טו ו). ויחר אף יי' בישראל וימכרם ביד פלשתים וביד בני עמון וַיִּרְעֲצוּ וירצצו את בני ישראל [3] (שפט' י ז–ח). — ובתו"מ: רעצת אויב אינו אומר אלא תרעץ אויב, לעתיד לבא (מכי' בשלח, פרשת השירה ה). — ובספה"א, אף בינ' רוֹעֵץ בשמש' צר ומשמיד [4]: תרעץ אויב, תמיד היא רועצת ומשברת האויב (רש"י, שמות טו ו). — ואמר הפיטן: קצוי ארץ שטו, בידי סלע נשמטו, רעצום צרים וצואר פשטו (רסע"ג, אבותינו, סליח' י' בטבת, סדור רסע"ג, שנו). יעץ לשרפו רועץ ואל חלצו מאש ורעץ (ר"י בן אביתור, אל אלהים, עבודה, קבץ מע"י גאו' קדמונים 21). רעצם במחבט אשו ופקדם נפשו בנפשו (מנחם בר מכיר, אין מושיע, זולת שבת ב חנכה). רעצונו מחצונו עונינו (שלמה בר רב נתן, יי' מטופה, שחרית לו"ג). קשת לב להחפיש רצוצים, קמטו במעט פעלם רועצים (יהודה בר מנחם, אני חומה, יוצ' שבת הגדול). — ואמר המשורר: והעולם רעץ והאדם בעץ (רשב"ג, וחומר אל תמשה, ביאליק-רבניצקי א, 189). רצצוני רועצי דודי ואקראה (ראב"ע, אהליבה, איגר 125). ויאמר רועץ להשמיד שאר הגולה (הוח, ברלשית, שם 173). — בינ' פָעוּ' *רָעוּץ, ואמר הפיטן: יוסף טבע בגלות חוכה פדיום וגואל, רעוץ רצוץ עמם מלהתגאל (משה בר יוסף, יוסף אשר מקדש, שחרי

---

1) [כנראה קרוב השרש אל רצץ, ובמכטא הארמי רעע. ועי' בהערה לפעל א. רָעַץ.]

2) [עי' בהערה לפעל ב. רָעַץ.]

3) [ואמנם היו שראו בשני המקומות אך ט"ס בפסק' תרעץ או נ"א על יד וירצצו.]

4) [עי' גם רֹעֵץ, הערה.]

יוה"כ, מחז' איטל' ב, קב.). ר ע ו ץ ורצוץ חליו ועדיו, ראוי לשלם נשיו בקשיו (רשב"ג, אגודים ועגונים, ביאליק-רבניצקי ב, 82). יסרוני בעקרבים חבורי עצבים ונפשי במוקשי רצוצה לחוצה קצוצה ר ע ו צ ה (ר' י הלוי, אהה אדני, זמורה ח, 333). רעוץ במוקשו יוחיל לגואל חי מכרו (ראב"ע, אל אל ונוגו, איגר 114). ר ע ו ץ ארי בלי צרי דהוי חרי בשוררי מצוררי (הוא, אני אני, שם 116). ציון שערי תעודה ר ע ו צ י ם בישיבת בדודה (שמואל בר יהודה, אלהי אקראך, זולת שבת לפני שבועות).

— נִפע', *נִרְעַץ, — שרעצו ושברו אותו, ואמר הפיטן: גבורי נ ר ע צ ו ונכנעו להשפילה (קלונימוס בן יהודה, אמרתי שעו, קינ' ת"ב).

— פִּע', *רִעֵץ, — כמו קל, ואמר הפיטן: ראש מחצת, תנין ר ע צ ת, ראש לויתן רצצת (ר"א קליר, בעשר מכות, סלוק ב פסח).

— הִפע', *הִרְעִיץ, — שבר, ואמר הפיטן: הגבר טוב על צפוני ל ה ר ע ץ (שיים אכונים, סליח' ער"ה).

ב. *רָעַץ [1]), פ"ע, — פחד וירא, fürchten; avoir peur; to fear: ואני אברה אולי אמלט כי פחד המלך לבי ר ו ע ץ פן ימצאני ויתלה אותי על העץ (ר' י זבארה, שעשועים ב, 33). — ואמר הפיטן: רצה מפחדך ר ע ץ והוא לא לחטוא נועץ (את גואל, נעילה, תכלאל ב, קכ.).

— נִפע', *נִרְעַץ, במשמ' זו, ואמר הפיטן: טוב יעץ להעיר איתון ומאש גבור לא נ ר ע ץ (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 147).

א. רַעַץ, עי' רָעַץ, הערה.

ב. *רֶעֶץ, ש"ז, — שֶׁבֶר, ואמר הפיטן: יעץ לשרפו רועץ ואל חלצו מאש ו ר ע ץ (ר' י בן אביתור, אל אלהים, עבודה, קבץ מעשי גאוני קדמונים, 21).

*רֹעֶץ, רועץ, רַעַץ [2]), — כתיב מְטעה במקום דַּעַץ, עי' ערך זה: בכתב אשורי נתנה תורה לישראל וכשחטאו נהפכה להן ל ר ו ע ץ [1]) וכשזכו בימי עזרא חזרה להן אשורית (רבי, תוספת' סנה' ד ז).

1) [פעל זה נוצר בלשון הפיטנים גם בהשפעת עָרַץ, שהוראתו כפולה כפ"י וכפ"ע במשמ' פחד, וגם ע"פ שמוש הפעל חבר בארמ', (הוא שְׁבַר בעבר') שממנו אִתְּבַר במשמ' נשבר הלב, פָּחַד וירא.]

2) [שאין קריאה זו (ובנ"א: רחץ) אלא שבוש במקום דַּעַץ, על כך העיר המחבר בצדק בערך דַּעַץ, ועל כך עדות נוספת בדברי כמה גאונים. אך אין אף ד ע ץ כלל שם לצורות הקדומות של הכתב העברי, כמו שחשבו קדמונים ואחרונים, שלא עמדו על כונת הדברים בתו"ם. אלא הכתב העברי שדברו עליו תנאים ואמוראים, הוא ה ס פ ר הארץ-ישראלי, טופס התורה שבידי הכותים, והוא שנקרא כאן ד ע ץ, ז"א מקל דָּעוּץ (נעוץ) בכרם במקום נטע התורה האמיתי. כיון שחטאו ישראל, כך דעת רבי, נהפך להם זרע אמת לסורי הגפן נכריה, תורת אמת למקל דעוץ, וכיון שחזרו בתשובה בדור עזרא, החזירו להם את התורה האמתית על ידיו. ועי' על כל השאלה הזאת, כתב התורה לטורטשינר, לשוננו יב, 11–44, לשון וספר א, 131 וכו'.
בספרות ובדבור נוהג השמוש, הדבר נהפך לפלוני ל ר ו ע ץ במשמ' היה לו בעוכריו וכדו', ואין לשמוש זה יסוד במקורות הלשון.]

1) [נ"א ל ר ח ץ; בירושי' (מגי' א יא). ל ר ע ץ, בבבלי (סנה' כב.). ל ר ו ע ץ.]

א. *רְעָרֵעַ, [2]) פ"י, — רְעָרַע את האשה הסוטה, השקה אותה בעל כרחה [3]), zum Trinken zwingen, gurgeln machen; forcer à boire, faire gargariser; to force to drink, make gurgle: נמחקה מגילה ואמרה איני שותה, מ ר ע ר ע י ן [4]) אותה ומשקין אותה בעל כרחה (תוספת' סוט' ב ג).

— התפ', *נִתְרַעְרֵעַ, — נתרערעו הסים, עלו בקול גרגור וערעור, gurgeln; gargariser; to gurgle: אפילו תקלקל לאחר עשרים שנה היה (הסם) מ ת ר ע ר ע י ן [5]) עליה (ר' מאיר, שם שם ב ב).

ב. *רְעָרֵעַ, [6]) פע' לא נמצא בתו"ם.

2) [עי' בהערה הבאה.]

3) [יש לראות פעל זה, שבמקומו בא בנ"א ע ר ע ר, כשמוש כפ"י במבטא זה או זה של הפעל ב. עִרְעֵר במשמ' שתה בקול גרגור (gurgeln; gargariser; to gurgle), עשה שהאדם שמשקים אותו בעל כרחו ישמיע קול גרגור וערעור.]

4) [כך צוק"ם; בדפוס' מ ע ר ע ר י ן.]

5) [נ"א מ ת ע ר ר י ן.]

6) [צורת הכפלה לחזוק מן א. רעע, או מבטא אחר במקו' ב. עִרְעֵר.]

— פע', ביני' *מְרֻעְרָע, — כמו רָעוּעַ: היושב בבית מרוערע[1] מלאך המות דניסטים שלו (ירוש' סנה׳ ג ג). בתים שאצרו בריאים אבל לא מרוערעים ודכותה בחורים אבל לא זקינים (שם תעני' ג ה).

— התפ', *נִתְרַעְרֵעַ, — כמו נִתְרוֹעֵעַ, נִתְעַרְעֵר, נעשה רָעוּעַ: למה הדבר דומה לכיפה של אבנים, כיון שנתרערעה[2] אחת מהן נתרערעו כולן (ר' יוחנן, ירוש' מו״ק ג ז).

רעש[3], ממנו *הַרְעָשָׁה, *רְעִישָׁה, רָעַשׁ, רַעַשׁ *רַעֲשִׁי, *רַעֲשָׁן.

רָעַשׁ, פ״ע, רָעֲשָׁה, רָעֲשָׁה, רָעֲשׁוּ, רֹעֲשִׁים, יִרְעַשׁ, תִּרְעַשׁ, יִרְעֲשׁוּ, תִּרְעַשְׁנָה, — רָעֲשָׁה הארץ, רעשו איים, הרים וכדו', רגזו ורעדו, zittern, beben; trembler, tressaillir; to tremble, quiver: ארץ רָעָשָׁה גם שמים נטפו (שפטי' ה ד). ותגעש וַתִּרְעַשׁ הארץ מוסדות השמים ירגזו (ש״ב כב ח; תהל' יח ח). על כן שמים ארגיז וְתִרְעַשׁ הארץ ממקומה (ישע' יג יג). כי ארבות ממרום נפתחו וַיִּרְעֲשׁוּ מוסדי ארץ (שם כד יח). ראיתי ההרים והנה רֹעֲשִׁים וכל הגבעות התקלקלו (ירמ' ד כד). מקול מצהלות אביריו רָעֲשָׁה כל הארץ (שם ח יו). מקצפו תִּרְעַשׁ הארץ ולא יכלו גוים זעמו (שם י י). מקול נפלם רָעֲשָׁה הארץ (שם מט כא). הלא מקול מפלתך וכו' יִרְעֲשׁוּ האיים (יחזק' כו יה). לקול זעקת חבליך יִרְעֲשׁוּ מגרשות (שם כז כח). הרים רָעֲשׁוּ ממנו והגבעות התמגגו (נחו' א ה). יהמו יחמרו מימיו יִרְעֲשׁוּ הרים בגאותו (תהל' מו ד). — והשמים: לפניו רגזה ארץ רָעֲשׁוּ שמים (יוא' ב י). ויי' מציון ישאג ומירושלם יתן קולו וְרָעֲשׁוּ שמים וארץ (שם ד יו). — ורָעֲשׁוּ בני אדם או בעלי חיים אחרים בפחד: וְרָעֲשׁוּ מפני דגי הים ועוף השמים

[1]) [במדר״ר (קהל', עת ללדת): המרועע, עי' ב. רָעַע.]

[2]) [במקום אחר (ירוש' סנה' י יא): שנתרועעה (אך בנוס' הגניזה שנתרערעה), נתרועעו (נתרעעו).]

[3]) [גם בערב' רַעִשַׁ a), רַעַשׁ a), במשמ' זו. ונראה שקרוב שרש זה אל רעד וגם רגש, רגז.]

a) رعش

וחית השדה וכל הרמש הרמש על האדמה וכל האדם וכו' (שם לח כ).[1] — ופריו של המלך: יהי פסת בר בארץ בראש הרים יִרְעַשׁ כלבנון פריו[2] ויציצו מעיר כעשב הארץ (תהל' עב יו). — ובתו״מ: יום אחד בתקופת תמוז היה ורעשה הארץ ונראתה הקשת בענן (ירוש' חגי' ב א). בשעה שהקב״ה מסתכל בע״ז וכו' כביכול הוא מקנא ושואג ומיד השמים והארץ רועשים (ר' עקיבא, מד״ר שמות כט). למערה שהיא נתונה על שפת הים, רעש הים ונתמלאת המערה והים לא חסר כלום (ר' לוי, שם במד' יב). — ואמר הפיטן: ונהיית כרועה בעטית ורעשת ורגנת ועתה מה לי פה (ר״א קליר, אהלי' קינ' ת״ב). אשר מלבותך ברועשים מפניך העומדים במעוניך (דונש, אסר במלכותך, קרוב' יוה״כ, אלוכי, כג). — ואמר המשורר: ארי ירעש רעוש וים יגעש געוש, ואף כי כל פרעוש בעת קולו ירים (תפו' אלמי' דונש, 3). לאפו רגזה ארץ והעולם מאד ירעש, ואכן יעשה פרי במי ידיו וגם ירעש (רמב״ע. הענק א, בכודי, סיב). ורעש במסתרים עדי כי ירעשו ספים והגלגל לקול רעמך (מסלס דאפיאירה, לבי לימים, ידיעות מכון שוקן ד, כח).

— נפעי', נִרְעֲשָׁה, — כמו קל: מקול נתפשה בבל נִרְעֲשָׁה הארץ וזעקה בגוים נשמע (ירמ' נ מו). — ובספה״א: כאשר הים כשהוא סוער כל מימיו נגרשים ונרעשים ואין נכרתים ולא נפרשים וכו' (ראב״ע הכסיא, הגיון הנפש ב, יב:). הנני העני ממעש נרעש ונפחד מפחד יושב תהלות ישראל (הנני העני, תפלה לש״צ לפני מוסף ר״ה). — ואמר הפיטן: ארץ מטה ורעשה וכו' גריה חיתם נרעשה (ר״א קליר, אהן, קרוב' א שבוע'). שדוד שדדתי וירוד ירדתי וברעש נרעשתי ואחר הרעש אש וכו' (פיוטים אלא כודעו, אהלוך ע ב, 46). — *וברפואה, נִרְעָשׁ, מי שחלה במחלת הרעישה (tremosis): וממה שיועיל לנרעש, שישתה משקה הדבש וכו' (קאנון ג ב ו).

[1]) [מעין זה צ״ל באיו' ג יו: שם רֹעֲשִׁים (במקו' רשעים) חדלו רגז, ועי' דברי ראב״ע: שם רשעים, הם המתנועעים חדלו מרוגזם.]

[2]) [לא התבררה משמ' צרוף זה, ואפשר שיש כאן טעות מה בנוסח הדברים. ועי' גם פִּסָּה, הערה.]

— הִפעִיל, הִרְעַשְׁתִּי, הִרְעַשְׁתָּה, מַרְעִישׁ, תַּרְעִישֶׁנּוּ, — הִרְעִישׁ ארץ וכדו׳, זעזע והרעיד אותה, עשה שתרעש, erschüttern, beben machen; ebranler, faire trembler; to shake, make tremble: הזה האיש מרגיז הארץ מַרְעִישׁ ממלכות (ישעי יד יו). מקול מפלתו הִרְעַשְׁתִּי גוים (יחזק׳ לא יו). עוד אחת מעט היא ואני מַרְעִישׁ את השמים ואת הארץ ואת הים ואת החרבה וְהִרְעַשְׁתִּי את כל הגוים ובאו חמדת כל הגוים ומלאתי את הבית הזה כבוד (חגי ב ו–ז). אני מַרְעִישׁ את השמים ואת הארץ (שם שם כא). הִרְעַשְׁתָּה ארץ פצמתה רפה שבריה כי מטה (תהל׳ ס ד). הֲתַרְעִישֶׁנּוּ [1] כארבה הוד נחרו אימה (איוב לט כ). — ובתו״מ: יודע אני שלא הרעיש הקדוש ברוך הוא את עולמו אלא בשבילך (תענ׳ כ.). זה אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם (מד״ר בראשי׳ ד). עשרים וחמש שנה היה הקב״ה מרעיש עליהם הרים (כ׳ ירמיה בן אלעזר, שם שם מע). בשעה שהיה הקב״ה מרעיש עולמו היה מזכיר זכות אבות (שם שם עא). רצה הקב״ה להרעיש וגם להגעיש עליהם ההר ולהפילו בהן לאבדן וכו׳ בקש הקב״ה להרעיש עליהם את העולם (שם קהל׳, טוב שם). אחר העולם הזה יום המיתה שדומה לרעש שמרעיש כל גופו של אדם (תנחו׳ פקודי ג). [2] — ובספה״א: הזמן מחליש כחות הגוף ומרעיש האברים בתנועתם (כ״י זכאריה, מטעמים א, דודזון, 10). ככר הרעשת את העולם כולו בדבריך (רמח״ל, חוקר ומקבל, 3). מה נהדרו צבאות רוכבים ומה נאוו פעמי סוסיהם בעמק המלך בהרעיש אותם רוכביהם כארבה (מפו, אהבת ציון א, 65). הסתרתי ממך עד כה את שלחי מאמרים בלשון אשכנז להדר׳ פהיליפזאהן למען הרעישך פתאם ולמען תגדל נחת רוחך (אגרות יל״ג א יג). במקום כל ההרעשות האלה שהרעיש עלינו את עולם ההוראית היה מן הדין לשאול לנו וכו׳ (ישראל משה חזן, מאלים מנחלה, 11). — ואמר הפיטן: וארשת שפתיו אל בדורשו שאג להרעישו (יהושע הכהן, ויהי בימ׳ אחשורוש, ידיעות מכון שוקן ה, קטו). קולי ארים דרך בקשה מפני עקת אויב המרעישה (אליך לורי, סליח׳ ער״ה). — °והרעיש קול במשמ׳ קרא בקול רועש: כף שבולת יכריע לשקול, נקות קוראיו במרעישי קול (קלונימוס, אדברה תחנונים, סחל׳ יוה״כ). — וכפ״ע, °הרעישה הארץ, כמו קל: עבר גדוד ברעש ובקולות עד שהיתה הארץ מרעשת (א״ב דבן קירלא, כב.). — °והרעיש על עיר במשמ׳ הסתער עליה ברעש: והרעיש התוגר על העיר כמה רעשים זה אחר זה ואבד עם רב (כ״ד גנז, צמח דוד, רפט לאלף הששי). — ביבי °מַרְעִישׁ בכנוי לאחד מחכמי התכונה שבאלו הרעיש את השמים: כפי מה שסבר אלברטוש החכם אצלינו מרעיש [1] בעל תכונה חדשה בתכונת הגלגלים (כ״י אברבנאל, שמים חדשים עיון ג, בדלהים, כג:). לטענה השנית וכו׳ נשיב לדברי המרעיש שמכת המהירות קרבתה אל המניע הראשון (שם). שתכונת השמים כפי שהניחה המרעיש הנה יסתרה העיון (שם). ואיך א״כ יקבל תכונת המרעיש עצמו באותו גבול (שם). — °והרעיש עצמו, כמו נִרְעַשׁ, התרעש, הזדעזע, חרד ופחד: בשרו חידודין חידודין, פי׳ שהרעיש עצמו ונעשה קמטין קמטין מרוב צער שטבעו מצרים (ערוך ערך חד). וראה את המלך והרעיש [2] את עצמו לפניו (מדה״ג, בראשי׳, מהגליות, תקע).

— הִתפ׳, *נִתְרַעֵשׁ, — כמו קל ונפע׳, הזדעזע: כשעמד הקב״ה ואמר אנכי ה׳ אלהיך היו ההרים מתרעשים והגבעות מתמוטטות (מכי״, בחדש ה). וכל אומות העולם מתרעשים ומתבהלים ונופלים על פניהם

---

1) [עי׳ בעת על פסוק זה טורטשינר, לשון וספר א, 360.]

2) [בפסיק׳ רבי (כי תשא, לח:) כתוב: הרעישה אזנך כאפרכסת הזו לקבלו מיד, ע״ב. וכנראה ט״ס היא במקום עשה אזנך.]

---

1) [אלה דברי פרופ׳ יצחק גוטמן במכתב אל העורך: אלברטוש זה הוא האסטרונום הערבי אלברטוג׳י או בטרוג׳י, שפנה נגד השיטה הפטלמאית בכמה נקודות יסודיות ונקרא מפני זה כבר באה הי״ד בספר יסוד עולם (ב ט) של יצחק הישראלי מטולידו „האיש המרעיש להרעיש כל העולם בסברתו" (עי׳ מונק, Mélanges, עמ׳ 321. והשם הזה נעשה אחר כך כנראה כנוי קבוע לו. ועי׳ עוד אצל מונק, עמ׳ 412, 500, 518, 522; שטינשניידר, Übersetzungen, סעיף 341]

2) [כך גם במדר״ר דפוס שלוניקי (עי׳ בהערות אלבק בהוצאתו, עמ׳ 913, ובדפוס׳ אחרים וכ״י שם: הרפיש, הכפיש.]

(פסיק' רב', קומי אורי, קסב.). — ובספה"א: וא דשעי ישראל וכו' עונין ואומרים אמן מתוך גיהנם וכו' עד שנתרעש כל העולם כולו (אותיות דר"ע, נוסחא א' אות ז, ורטהיימר, כז). באותו היום הרים מתרעשים והגבעות מתרקדים וחומות ומגדלים נופלים (ספר אליהו, שם שם, 66). וכשחרה לו מפני מכעיסיו נתגעשה ונתרעשה הארץ ומוסדות השמים רגזו ורעשו (רס"י, ש"ב כב ח). התרגזך, התרעשך והתגברך עלי (הוא, ישע' לז כח). זועפים, מתרעשים (ראב"ע, ברא' מ ו). שהתרועה קול המתרעש שנקרא להם טרופטא (רמב"ן, חידושי ר"ה לדף לג:). ולפיכך נתרעשו שמים וארץ (ר"י גיקטיליה, שערי אורה, לט:). ויחרד כל ההר מאד וכו' שההר עצמו נתרעש (ר"י אברבנאל, שמות, מתן תורה). כשהרשע דורס על הארץ היא מתרעשת (ר"מ אלשיך, איו' לח ד). אם תרכב על הסוס ותאחוז ברסנו למעלה ותדחוק בבטנו וכו' יתרעש קפיצות קפיצות (הוא, שם לט כ). כל עצמותי יתרעשו בפחד לקרוא בשמו ולעבדו שכם אחד (פרדס ז, מה.). כי מלאכי עליון נרתעים ומתרעשים בהללם לפניו וכן הגלגלים מתמוגגים ומתגעשים בשירם (שם, עד.). — ואמר הפיטן: ואז יתרעם הגלגל ויתרעש הכסא (ר"א קליר, וחיות, קדושי מוסף ר"ה). ארץ מטה ורעשה, כסהר שלישי התגעשה, גריה חיתם נרעשה, דוד בשורה ותתרעשה (הוא, ארץ מטה, קרובי א שבוע'). מקדישים ולא מחרישים, רועשים ומתרעשים (ר"י הלוי, ארץ התמוטטה, זמורה ה, 311). — ואמר המשורר: אזי לכה נתרעש, עינה נשאה לשמים (ר"י נג'ארה, זמירות למגילה).

— פִּע', "רִעֵשׁ, — כמו הִפְעִ': משכן במים, דלקם באש, רעשן ברוח, בערן בשבעה, נהגם בי"ב מזלות (סוף ס' יצירה). וישמע קול ברקים מרעשים העולם וקול זוועות (מעשה ירושלמי, נוסח כ"י חימן, הוצ' זלוטניק, 51).

רַעַשׁ, ש"ז, רָעַשׁ, — זעזוע, רעדה, חרדה, Beben, Schreck; tressaillement, effroi; quivering, fright: והנה יי' עבר ורוח גדולה וכו' לפני יי' לא ברוח יי' ואחר הרוח רַעַשׁ לא בָרַעַשׁ יי' ואחר הָרַעַשׁ אש לא באש יי' (מ"א יט יא–יב). כי כל סאון סאן בְּרַעַשׁ [1]) ושמלה מגוללה בדמים (ישע' ט ד). מעם יי' צבאות תפקד ברעם וּבְרַעַשׁ וקול גדול סופה וסערה ולהב אש אוכלה (שם כט ו). קול שמועה הנה באה וְרַעַשׁ גדול מארץ צפון לשום את ערי יהודה שממה מעון תנים (ירמ' י כב). מקול שעטת פרסות אביריו מֵרַעַשׁ לרכבו המון גלגליו (שם מז ג). לחמך בְּרַעַשׁ תאכל ומימיך ברגזה ובדאגה תשתה (יחזק' יב יח). ויהי קול כהנבאי והנה רַעַשׁ ותקרבו עצמות עצם אל עצמו (שם לז ז). ביום ההוא יהיה רַעַשׁ גדול על אדמת ישראל (שם לח יט). בְּרַעַשׁ [2]) ורגז יגמא ארץ ולא יאמין כי קול שופר (איו' לט כד). כקש נחשבו תותח וישחק לְרַעַשׁ כידון (שם מא כא). — וביחוד זעזוע הארץ, רעידת האדמה, Erdbeben; tremblement de terre; earthquake: אשר חזה על ישראל בימי עזיה מלך יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל שנתים לפני הָרָעַשׁ (עמו' א א). ונסתם כאשר נסתם מפני הָרַעַשׁ בימי עזיה מלך יהודה (זכר' יד ה). — ובצרוף קול רַעַשׁ, קול של זעזוע [3]), קול שאון המלוה את הרעש: ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רַעַשׁ גדול (יחזק' ג יב). קול שוט וקול רַעַשׁ אופן וסוס דוהר ומרכבה מרקדה (נחו' ג ב). — ובתו"ם: אין רעש אלא הפסק מלכות (ר' שמואל, ירוש' ברכ' ט ג). מהיכן הרעש נעשה (מד"ר שמות כט). וירא (מרדכי) והנה רעש גדול וחזק ובהלה על הארץ (שם אסתי, ויגד לו מרדכי). אחר העולם הזה יום המיתה שדומה לרעש שמרעיש כל גופו של אדם (תנחו' פקודי ג). — ובתפלה: והאופנים וחיות הקדש ברעש גדול מתנשאים לעמת שרפים (ברכת יוצר, תפלת שחרית). אז בקול רעש גדול אדיר וחזק משמיעים קול (קדשת שחרית של שבת, אשכנ' ותימנ'). — ובספה"א גם במשמ' קול רעש, ואף מ"ר

[1]) [אמנם בשבעים: בְּרֶשַׁע.]

[2]) [אין גם כאן רַעַשׁ על יד רגז אלא לשון זעזוע והרדה, וכמו לקמן מא כא, כך גם כאן חכונה: לא יירא הסוס מפחד ובהלה של מלחמה. ועי' רָעַשׁ, הִפְעִ', הערות.]

[3]) [אין רַעַשׁ בלבד במקורות לשון צעקה וקול, ורק עפ"י צרוף המלים קול רַעַשׁ קבלת המלה בשמוש מאחר את המשמ' שאון, המולה.]

רעשים: ומצד זה החדוש יתחיב שיתחדש בארץ רוח רב ויהיה סבה לרעשים (פרוש ילירה לאבוסהל דונש בן תמים, מג). שלא כדרך הבקיעה הנעשית ע"י הרעש שהיא נשארת כך בקוע תמיד (ר"י אלבו, עקרים א כג). ולזו הסבה יהיו הרעשים החזקים במקומות שיתחזקו בם היובש והשממות (אברהם סלוס, כוה סלוס א ז, ז:). ושם מתגברים הרעשים כי עבור אש הטמון בקרב ארצם בנקל יבוא לידי דחיית הקטורים ורעידת הארץ (טוביה כץ, מעשה טוביה, יסודי עולם ד, עז:). במקומות הסמוכים אל ההרים תמצא רעשים יותר מן המקומות השטחיים (שם שם). — ובמשמ' הרעשת הצבא על מבצר: והרעיש חתוגר על העיר כמה רעשים זה אחר זה (ר"ד גנז, צמח דוד, רפט לאלף ו). — *וברפואה, חלי הרעש, הזעזוע, tremosis: והרעש מקרה ג"כ הווה מהטבע והחלי והרעש מורכב משתי תנועות הפכיות האחת למעלה והאחרת למטה (קבולי גליכוס, בקבות החליים, כ"י פריז). ששם הרעש והרעדה שמות נרדפים (פרקי משה, מז:). שיקראו הרעדה מה שסבתו נמשכת אחר חולשת הגוף, וקראו הרעש מה שיהיה בסבת מכת פעמים בעצבים כפי התחלפות סבותיו (שם שם). ומתילדים ממנו (מן היין) הרעש וימשוך העצב והיתרון והבהלה (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה פרק א ד). כי הנה בחלום עם היות שכבר יתפעל האדם התפעלות מועט מהדמיון ביציאת הזרע וברעש האיברים, הנה לא יעשה מזה התפעלות חזק בבטול התנועה (ר"י אברבנאל, וישלח, ויותר יעקב).

***רַעֲשִׁי,** ת"ז, — שיך לרעש, למחלת הרעש: וממנו מה שיקרא רעשי וכו' והדפק הרעשי יורה על הקווץ (פרוש אבן רשד על חרוזי אבן סינא).

***רַעֲשָׁן,** ש"ז, — כלי שעשועים המשמיע קול רעש וקרקור כשמסובבים אותו, Knarre; crécelle, rattle.

***רַף,** ש"ז, מ"ר רפין, ריפין, — מלה מספקה [1]: ערים שהעבירו על גבי הריפין הרי הריפין במחצה (תוספתי כלא' ד א).

1) [יש מגיהים: רעפים או רפפים, וצ"ע.]

א. רפא [1], ממנו מרפא [2], א. רפא, רפא, *רפאת, *רפאות, *רפאל, *רפאנית, רפואה, *רפואי. ועי' רוף, ב. רפה.

ב. רפא [3] ממנו מרפא [4], ב. רפא, רפאים.

א. רָפָא [5], פיו"ע, רפאם, רפאתיו, רפאתים, רפא, רופא, רפאך, רפאים, רפאי, רפוא, רפא, רפוא, רפאי, רפא, רפאה, רפאני, ארפא, ארפאך, ארפאהו, תרפאני, ירפא, ירפאנו, ירפאם, — א) רפא את החולה ממחלתו, רפא את מחלתו, גרם להם שיבריאו, heilen; guérir; to heal: ויִרפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהתיו וילדו (בראש' כ יז). ושבו עד יי' ונעתר להם ורפאם (ישעי' יט כב). ביום חבש יי' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא (שם ל כו). דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו ואשלם נחמים לו וכו' אמר יי' ורפאתיו (שם נז יח–יט). רפאני יי' וארפא הושיעני ואושעה (ירמ' יז יד). כי אעלה ארכה לך וממכותיך ארפאך (שם ל יז). הנני מעלה לה ארכה ומרפא ורפאתם (שם לג ו). לכו ונשובה אל יי' כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו (הושי' ו א). ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו ולא ידעו כי רפאתם (שם יא ג). חנני יי' כי אמלל אני רפאני יי' כי נבהלו עצמי (תהל' ו ג). יי' אלהי שועתי אליך ותרפאני (שם ל ג). יי' חנני רפאה נפשי כי חטאתי לך (שם מא ה). ישלח דברו וירפאם (שם קז כ). וישמע יי' אל יחזקיהו וירפא את העם (דה"ב ל כ). — ועם למ"ד היחס, רפא לחולה, לחלאים: אל נא רפא נא לה (במדי' יב יג). שוב ואמרת אל חזקיהו וכו' הנני רפא לך (מ"ב כ ה). וירא אפרים את חליו

1) [גם בכנעני ובסורי באותה משמ' כבעבר', ובערב' ובכוש' בא רַפַא במשמ' תפר יחד, תקן בגד. באשור' ובאוגרית' אין השרש, ואמנם נמצא במכתבי עמרנא מ"א רפותי, כנראה במשמ' תרופות, אך כנראה כמלה שאולה מכנענ'. ועי' רפא, הערה.]

2) [במשמ' רפואה.]

3) [כמו א. רפה, ועי' שם.]

4) [במשמ' רפיון, לשון רפה, ויש שמלה זו באת בס' משלי במשמ' כפולה, גם כלשון רפואה, לשם חדוד.]

5) [עקר משמ' הפעל היא כנראה כבערב', כלשון תפירת חעור יחד.]

ויהודה את מזרו וילך אפרים אל אשור וכו' והוא לא יוכל לרפא לכם ולא יגהה מכם מזור (הוש' ה יג). כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים (סס ז א). הסלח לכל עונכי הרופא לכל תחלואיכי (תהל' קג ג). הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם (סס קמז ג). כי גדול כים שברך מי ירפא לך (איכ' ב יג). — ובלי השלמה: אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא (דבר' לב לט). ונגף יי' את מצרים נגף ורפוא (ישע' יט כב). עת להרוג ועת לרפוא (קהל' ג ג). — ובהשאלה, רפא האל את משובת העם: ארפא משובתם אהבם נדבה (הוש' יד ה). — ובמשמ' פ"ע, רפא לחולה, הוטב לו: פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו (ישע' ו י). ועי' רפא. — ובתו"מ: אי זו היא (תפלת) שבע מעין שמונה עשרה דשמואל וכו' הביננו, רצה תשובתינו, סלח לנו, גואלינו, רפא חליינו, ברך שנותינו (ירוש' ברכ' ד ג). — ובתפלה: סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים (תפלת י"ח). ברוך אתה יי' רופא חולי עמו ישראל (סס).

— נפע', נרפא, נרפאו, הרפא, ארפא, תרפאו, תרפא, ירפאו, — נרפא החולה, הבשר, הנגע, שרפאו אותו: ובשר כי יהיה בו בערו שחין ונרפא (ויקר' יג יח). ואם בעיניו עמד הנתק ושער שחר צמח בו נרפא הנתק טהור הוא (סס סס לז). וראה הכהן והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע (סס יד ג). יככה יי' בשחין מצרים ובעפלים ובגרב ובחרס אשר לא תוכל להרפא (דבר' כח כז). השב תשיבו לו אשם אז תרפאו (ש"א ו ג). למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה מאנה הרפא (ירמ' יה יח). רפאני יי' וארפא הושיעני ואושעה (סס יז יד). — ונרפאו המים במשמ' הוטבו: ונרפאו [1]) המים והיה כל נפש חיה אשר ישרץ אל כל אשר יבוא שם נחלים יחיה והיה הדגה רבה מאד כי באו שמה המים האלה וירפאו וחי וכו' בצאתו וגבאיו ולא ירפאו למלח נתנו (יחזק' מז ח—יא). — ובלי נושא, נרפא לחולה, הוטב לו מחליו: מוסר שלומנו עליו ובחברתו נרפא לנו (ישע' נג ה). ועי' ב. רפה, נפע'.

1) [הא' נחה.]

— פע', רפאתי, רפאתם, רפאנו, רפא, רפא, ירפאו, — רפא את החולה, את המכה, את הארץ, כמו קל: וירפאו את שבר עמי על נקלה לאמר שלום שלום ואין שלום (ירמ' ו יד). רפאנו [1]) את בבל ולא נרפתה (סס נא ט). את הנחלות לא חזקתם ואת החולה לא רפאתם ולנשברת לא חבשתם (יחזק' לד ד). הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער לא יבקש והנשברת לא ירפא (זכר' יא יו). — ורפא (את החולה, הפצוע) במשמ' דאג לכך שירפאוהו: אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה רק שבתו יתן ורפא ירפא (שמות כא יט). — ורפא את המים, עשה שייטבו, שלא יגרמו למחלה: ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח ויאמר כה אמר יי' רפאתי למים האלה לא יהיה משם [1]) עוד מות ומשכלת (מ"ב ב כא). — ורפא למזבח ההרוס, תקן אותו, את שבריו: ויאמר אליהו לכל העם גשו אלי ויגשו כל העם אליו וירפא את מזבח יי ההרוס (מ"א יח ל). — ובתו"מ: לקתה חייב לרפאותה, אמר הרי גטה וכתובתה, תרפא את עצמה, רשאי (כתוב' ד ט). המודר הנאה מחברו ונכנס לבקרו עומד אבל לא יושב ומרפאהו רפואת נפש אבל לא רפואת ממון (נדר' ד ד). רפוי, הכהו חיב לרפאותו (ב"ק ח א). מחמין חמין לחולה בשבת בין להשקותו ובין לרפאותו (תוספתי שבת טו טו). מעשה בר' אלעזר בן דמה שנשכו נחש ובא יעקב איש כפר סמא לרפאותו (סס חול' ב כב). שכשם שהוא זקוק לרפאת את זה כך הוא זקוק לרפאת את זה (מכי' משפטים, מסכ' דנזיקין ו). לאחד שגנב נרתיקו של רופא, עם כשהוא יוצא נפצע בנו, חזר אצלו א"ל אדוני הרופא רפא את בני, א"ל לך והחזר את הנרתק שכל מיני רפואות נתונין בו ואני מרפא

1) [כאן ובעוד שני מקומות משם היא כנראה צורה מן שמם, במשמ' מקרה שהשם האל אדם במותו לפני זמנו. כמו כאן בישע' סה כ: ולא יהיה משם עוד עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו; ובהוש' ב יז: ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור וכו', שכונתו: ואתן לישראל עוד פעם מה שעבר עליהם בצאתם ממצרים, את כרמי המשם ואת עמק עכור, כלו' את מעשה עכן בן כרמי אשר השם אותו האל בעמק עכור.]

את בנך (ר' יודה ב' פזי, ירוש' ברכ' ה ב). הלכה אצל הזקן והתיר לה הרי זו מקודשת, אצל הרופא ורפאה אינה מקודשת, מה בין זקן ומה בין רופא, זקן עוקר את הנדר מעיקרו, רופא אינו מרפא אלא מיכן ולהבא (שם כתוב' ז ע). כאן בשיש לו מי ירפאנו וכאן בשאין לו מי ירפאנו (ר' יוסי, שם שם יג ב). הנכנס להקיז דם אומר יהי רצון מלפניך יי' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה וכו' ותרפאני וכו' לפי שאין דרכן של בני אדם לרפאת אלא שנהגו (ר' אחא, ברכ' ס.). ורפא ירפא, מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאת (דבי ר' ישמעאל, שם שם). אסור לעמד בקרקעיתה של דיומסת מפני שמעצלת ומרפא (ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן, שבת קמז:). לאחר שנשברה רגלו והיתה, מצאו רופא ואמר לו בלך אצלי שאני שוברה וארפאנה (מו"ק כח:). רפאל בא לרפאות את אברהם (ד"א ד). כל מה שהכה הקדוש ברוך הוא בעולם הזה מרפא אותן לעתיד לבא (מד"ר בראש' לה). לרופא שבא לרפאות בלשונו נשוך נחש (שם במדי' כ). למלך שהיה בנו חולה, הוליכו למקום אחר לרפאותו (שם שם כג). — ובספה"א: וכדבר הזה מרפאין (נביאי השקר) בדבורם את השבר העתיד לבא עליהן (רס"ג, ירמי' ו יד). וזאת היגיעה לא יוכל לרפאת מזור (ראב"ע, יסוד מורא א).

— התפ', הִתְרַפֵּא, — הלך ונרפא, רפא את עצמו: וישב יורם המלך לְהִתְרַפֵּא ביזרעאל מן המכים אשר יכהו ארמים ברמה (מ"ב ח כט; וכעין זה שם ט יה; דהי"ב כב ו). — ובתו"ם: החושש בשניו וכו' מטבל הוא כדרכו ואם נתרפא נתרפא (שבת יד ד). מי שנפרקה ידו או רגלו וכו' רוחץ הוא כדרכו ואם נתרפא נתרפא (שם כב ו). עשה לך שרף וכו', והיה כל הנשוך וראה אותו וחי, וכי נחש ממית או נחש מחיה, אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהן שבשמים היו מתרפאים ואם לאו היו נמוקים (ר"ה ג ח). האחין השותפין וכו' חלה ונתרפא נתרפא משל עצמו (ב"ב ט ד). עבר עברה שיש בה שני לאוין וכו' לוקה ומתרפא וחוזר ולוקה (מכ' ג יא). מתרפאין מהן (מהעכו"ם) רפוי ממון אבל לא רפוי נפשות (ע"ז ב ב). נותנין רטייה על גבי מכה מערב שבת והיא מתרפ' והולכת בשבת (ירוש' שבת א ה). גרמני עבדיה דרי יודן נשייא נשכו כלב שוטה והאכילו מחצר כבד שלו ולא נתרפא מימיו (שם יומא ח ה). אם נולד בן זכר באותה המשפחה נתרפאת כל המשפחה (ר' לעזר, שם מו"ק ג ז). מי שיש לו מי ירפאנו אפי' רפואת נפש לא ירפנו שלא מן הכל אדם זוכה להתרפאות (ר' יוסי, שם כתוב' יג ב). בכל מתרפאין חוץ מעצי אשירה (ר' יוחנן, פסח' כה.). רפואה שיש לה קיצבה נתרפאת מכתובתה (רשב"ג, כתוב' נב:). אדם חש בעיניו נותן ממון לרופא ספק מתרפא ספק אינו מתרפא וכו' (דבי אבהו, שם קה.). ר' יהודה מתיר בשבורה מפני שאינה יכולה להתרפאות ולחיות (ע"ז עז.). לעתיד לבא הכל מתרפאין חוץ מנחש וגבעונים (רבי לוי, מד"ר בראש' כ). משה וכו' כיון שזכה לתורה נתרפא לשונו והתחיל לדבר דברים (שם דברי' א). לאחר שלקה ברגליו וחזר על כל הרופאים להתרפאות ולא נתרפא ובא אחר ואמר לו אם אתה מבקש להתרפאות, כדבר קל אתה מתרפא, מטול לך גללי בהמה (ר' יהודה ברבי סימון, שם שה"ש ב, בשנוי).

— פעי', רֻפָּא, — שֶׁרִפְּאוּ אותו: הכוני וכו' בהיותו ניעור משנתו ובעל החשק מרופא מחשקו אומר הלמוני כלומר היין והחשק ולא הרגשתי והכוני ולא חליתי (זרחיה מברצלונה, משלי כג, השחר שנה ב, 301).

ב. רָפָא, קל לא נמצא במקרא.

— פעי', מְרַפֵּא, — רפא את הידים, עשה שירפו הידים, senken; baisser; to lower: ויאמרו השרים אל המלך יומת נא את האיש הזה כי על כן הוא מְרַפֵּא את ידי אנשי המלחמה (ירמ' לח ד). ועי' א. רָפָה.

ג. רָפָא, עי' רְפָאִים.

רֹפֵא, ס"ז, — שעסקו לרפא חולים, Arzt; médecin; physician: ויצו יוסף את עבדיו את הָרֹפְאִים לחנט את אביו ויחנטו הָרֹפְאִים את ישראל (בראש' נ ב). כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני יי' רֹפְאֶךָ (שמות יה כו). הצרי אין בגלעד אם רֹפֵא אין שם כי מדוע לא עלתה ארכת

בת עמי (ירמ' ח כב). ויחלא אסא בשנת שלושים ותשע למלכותו ברגליו וכו' וגם בחליו לא דרש את יי' כי בָּרֹפְאִים (דה"ב טז יב). — ורֹפֵא אליל, רופא שאינו יודע לרפא באמת: ואולם אתם טפלי שקר רֹפְאֵי אלל כלכם (איוב יג ד). —ואמר בן סירא: שמץ מחלה יצהיב רופא (ב"ס גני' י י). רעה רופא לפי צרכו כי גם אתו חלק אל, מאת אל יחכם רופא ומאת מלך ישא משאת, דעת רופא תרים ראשו ולפני נדיבים יתיצב, אל מארץ ברא תרופות וכו' בהם רופא יניח מכאוב וכן רוקח עושה מרקחת (שם לח א–ז). — ובתלמ': מעשה בטוביה הרופא שראה את החדש בירושלים (רבי יוסי, ר"ה א ז). טוב שברופאים לגיהנום[1] (רבי יהודה בשם אבא גוריא, קדוש' ד יד). אמר תודוס הרופא אין פרה וחזירה יוצאה מאלכסנדריא עד שהם חותכין את האם שלה בשביל שלא תלד (בכורות ד ד). שכך היו מוכי שחין שבירושלים עושין, הולך לו ערב פסח אצל הרופא וחותכו וכו' והלה עושה פסחו והרופא עושה פסחו (כרית' ג ח). כסוי טני של מתכת של בעלי בתים רבן גמליאל מטמא וחכמים מטהרין ושל רופאים טמא, הדלת שבמגדל של בעלי בתים טהורה ושל רופאים טמאה (כלים יב ג). ויש שאמרו במדה גסה מלא תרווד רקב במלא תרווד גדול של רופאים (שם יז יב). אלו עורות מטאין מדרס וכו' עור הרופא וכו' (שם כו ה). באיזה מקדח אמרו בקטן של רופאין (אהלו' ב ג). המיפים מורסא בשבת אם לקילפה או לעשות לה פה כדרך שהרופאים עושין חייב (תוספת' עדי' א ח). מעשה שהביאו קופה מליאה עצמות מכפר טבי והניחוה באויר הכנסת בלוד ונכנס תודרוס הרופא ונכנסו כל הרופאים עמו, אמר תודרוס הרופא אין כאן שדרה ממת אחד ולא גולגולת ממת אחד (ירוש' ברכ' א ב). לאחד שגנב נרתיקו של רופא, עם כשהוא יוצא נפצע בנו, חזר אצלו אמר לו אדוני הרופא רפא את בני וכו' (ר' יודה בן פזי, שם שם ה ב). אסור בהטריוי' רבות שכן דרך הרופא לאכל פתו בהן (שם נדרי' ו א). חולה אומר צריך ורופא אומר א"צ שומעין להולה (ר' ינאי, יומא פג.). אדם חש בעיניו נותן מזון לרופא ספק מתרפא ספק אינו מתרפא וכו' (ר' אבהו, כתובו' קה.). אם אתה עושה כן רופא אומן תקרא (סנה' לא.). עיר שאין בה רופא ישראל ויש בה רופא ארמאי ורופא כותי ימול ארמאי ואל ימול כותי (רבי מאיר, מנח' מג.). המשל אומר כבד את רופאיך עד שלא תצטרך לו (ר' אלעזר, מד"ר שמות כא). לחולה שנכנס הרופא אצלו לבקרו, אמר לבני ביתו האכילוהו כל מה שהוא מבקש וכו' (שם שם ל). בנוהג שבעולם אדם שהולך לבקר את החולה אומר לו מן השמים ירחמו עליך והרופא הולך אצלו ואומר לו מילתא פלוני אכול ופלוני לא תאכל וכו' (ר' יוחנן, שם קהל' א, כי ברוב חלומות). למי שנשבר ובא לו אצל רופא והיה הרופא מתמיה ואומר לו כמה גדולה מכתך וכו' (מדרש תהלים כא ג). — ובתפלה: כי אל מלך רופא נאמן ורחמן אתה, ברוך אתה יי' רופא חולי עמו ישראל (תפלת י"ח, רפאנו). — ובסהמ"א: ברוך הרופא וכו' הוא רופא אליל, כסיל בן עויל (ר"י חריזי, תחכי' מו, 356). שהוא הבדל בין הרופא והטבעי, שהטבעי יעיין בבריאות וחולי מצד מה שהוא א' מהנמצאים הטבעיים והרופא כונתו ותכליתו לשמור הבריאות עומדת והחזרתה בשתסור (רס"ע ספרוט, עין כל, כ"י ביהמ"ד סבנר, 2). אין רופא כזמן (חיד"א, מעגל טוב השלם, 31). הפתח שאינו פתוח למצוות פתוח לרופאים (לידה לדרך א ג ב). — *ונוהגים בדבור ובספרות צרופים כגון רופא ילדים, רופא נשים, רופא למחלות פנימיות וכדו'.

***רֹפְאָה**, ש"נ, — אשה המשמשת כרֹפֵא, Ärztin; médecine; (female) physician, נוהג בדבור ובספרות.

רְפָאָה, עי' רְפוּאָה.

רְפָאוּת, ש"נ, — כמו רְפוּאָה, רִפּוּי, דבר מרפא, Heilung; guérison; healing: רִפְאוּת תהי לשרך ושקוי לעצמותיך (משלי ג ח). — ואמר בן סירא: אשר יצלח לו (לרופא) פשרה ורפאות

---

1) [רש"י: אינו ירא מן החולי ומאכלו מאכל בריאים ואינו משבר לבו למקום ופעמים שהורג נפשות ויש בידו לרפאות העני ואינו מרפא.]

למען מחיה (צ"ם גכי' לח יד). — ואמר המשורר: הן לחליי ארכה שלח צור לי רפאות (ר"י הלוי, יקרו נסיך, זמורה י, 619). רפאות תעלה אין בידנו (משלם דאפיאירה, לבי לימיס, ידיעות מכון שוקן ד, כז). [1]

*רְפָאִים [2], ס"ז במ"ר, — המתים אשר בשאול: שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך עורר לך רְפָאִים כל עתודי ארץ (ישע' יד ט). מתים בל יחיו רְפָאִים בל יקמו לכן פקדת ותשמידם ותאבד כל זכר למו (שם כו יד). יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שכני עפר כי טל אורת טלך וארץ רְפָאִים תפיל (שם שם יט). הלמתים תעשה פלא אם רְפָאִים יקומו יודוך סלה (תהל' פח יא). כי שחה אל מות ביתה ואל רְפָאִים מעגלתיה (משלי ב יח). ולא ידע כי רְפָאִים שם בעמקי שאול קראיה (שם ט יח). אדם תועה מדרך השכל לקהל רְפָאִים ינוח (שם כא ו). הָרְפָאִים יחוללו מתחת מים ושכניהם (איוב כו ה). — ובספה"א: ומי מתי החכמה אצילים ורמים והמה חכמים מחכמים, מהם רופאי רפאים ומהם מחכימי פתאים (ר"י חריזי, תחכ' מז, 374). — ואף במשמ' גבורים, בשמוש בשתי המשמ' זו על יד זו, ואמר המשורר: בפי עמו יהי עשה אשר לא בחרב יהיו עשים רפאים, ובו יוריד אלי שחת מלכים ויעל משאול חבר רפאים (רמח"ל, הענק ח, גרודי, מכו). היו כמו פתן חרש שוכב כמו רפאים, ובהציץ אור שוכן ערץ יקום כמו רפאים (ר"י נג'ארה, זמרו לאל חסידיו, עולת תמיד כח).

*רְפָאֵל [1], ש"ז, — שם מלאך הממנה על הרפואה: מאן נינהו (שלשה אנשים), מיכאל וגבריאל ורפאל וכו' רפאל שבא לרפא את אברהם (ב"מ פו:). גבריאל נשתלח להפוך את סדום, ורפאל להציל את לוט (מד"ר בראש' נ). סיבב לכסאו ד' מלאכים, מיכאל וגבריאל ואוריאל ורפאל וכו' רפאל כנגד אפרים, ולמה נקרא שמו רפאל, כדי לרפאות שברו של ירבעם שיצא מאפרים (שם במד' ב). מחנה רביעית של רפאל מלאחריו (פדר"א ד). — ובספה"א: סמאל על רקיע מאדים, רפאל על רקיע חמה (מנחת קנאות, קויפמן, 34). כרוב על הכרובים, רפאל על האופנים, יהואל על השרפים (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, עולם הבריאה א, קעה.). — ואמר הפיטן: גם מחזות נביאים שמעו אזני מאת שר צבא אדוני מיכאל שמו ושר ענאל ורפאל ואיש גבריאל (ראב"ע, שמים משפרים, איגר 99). ולשמאלו ומסולו גבריאל ואוריאל ומאחריו במשמריו הכון מחנה רפאל (יקודי אש, אופן שבת ה אחה"פ).

---

[1]) [שלש רפאיות בדפוסי תנחו' (תזוה יג), היא ט"ס במקום דיפראות, כבתנחו' בובר, מן היוני διφορος, נושא פעמים בשנה, פּוֹרָה.]

[2]) [על המקומות שבמקרא המזכירים שם זה יש להוסיף היום את זכר המלה בכתבות הכנעניות מצידון ובאלה מאוגרית'. בכתבת תבנת, שורה 6 וכו': אם תפתח עלתי ורגז תרגזן אל יכן לך זרע בחים תחת שמש ומשכב את רפאם, ע"כ. ובכתבת בנו של אשמנעזר, שורה 8 וכו': אל יכן לם משכב את רפאם ואל יקבר בקבר ואל יכן לם בן וזרע תחתנם, ע"כ, ובאוגרית' באה המלה עפ"י רב בכתיב רפאם, אבל גם רפאם (כנראה בשנוי הנטיה כבערבי), גם כאן בעקר ע"ר רוחות המתים; ואמנם הבעו דעות שונות על שמושה המדיק של מלה זו באוגרית'. לפי הוראת מלה זו בעברית אפשר לחשב, כי קרוב השם אל א. רפה, ב. רפא, כלשון רפיון, ואולם באוגרית' לא נתגלה שרש או פעל במשמ' זו שבעבר'. מצד אחר נראה, כאלו חברו העברים בימי הקדם את השם רְפָאִים, ליחיד (הָ)רָפָא, (הָ)רָפָה (כדגמת עֲנָקִים מן הָעֲנָק) כאבי עם הרפאים (בראש' יד ה, יה כ; דבר' ב יא, ג יא—יג עוד), שישב בתקופה קודמת לישוב בני ישראל בארץ; אך אפשר שאין אף כאן אלא הבנה אגדית של אותו שם רפאים במשמ' מֵתֵי עוֹלָם, שהובן אחר כך כשם לעם גבורים וענקים שהיו בארץ, ואך שרידים המורים עליהם נשארו במקומות קבורתם. ועי' כעת גם בדברי יהושע גוטמן על הרפאים בס' היובל לי. נ. אפשטיין, עמ' 77 וכו'. לפי שמוש שונה זה של השם נחלקו גם המדקדקים והפרשנים העברים בימי הבינים בהבנת המלה במשמ' מתים או גבורים וענקים, ואלה למשל דברי ריב"ג בסה"ש ערך רפא: וזכרתי המלה הזאת מפני שפרשו בה גבורים ואיפשר שיהיו אומה מן האומות כאשר נאמר ארץ רפאים וכו' מיוחסים אל הרפא וכו', וענין אחר אם רפאים יקומו וגו' הכל מתים וכו', ע"כ.
ולפי זה באה המלה בספה"א בשתי ההוראות.]

[1]) [במקרא בא רפאל כשם אדם בלבד (דהי"א כו ז, ובס' טוביה מבגנוזים ע ה: Ῥαφαήλ).]

***רְפְאָנִית,** רופאנית, ס"נ, — רֹפְאָה, אשה העוסקת ברפוי חולים, Ärztin; médecine; (female) physician: והאשה הזאת נשארה בסחוז והיתה ר ו פ א נ י ת מעולה ובחונה וכו' והיתה מרפאת כל זב וכל מצורע וכו' שמעו שמטרוניתא אחת ר ו פ א נ י ת הייתה בברכי הים (ספר מעשיות, ישראל לוי, REJ sept. 1896, עמ' 237).

רפד [1], מסנו *מִרְפָּד [2], רַפֵּד, רֶפֶד, *רִפּוּד, רְפִידָה.

רָפַד [3], פ"י, יִרְפַּד, — פרש והשכיב בארץ, hinbreiten; déployer; to unfold: תחתיו חדודי חרש יִרְפַּד [4] חרוץ עלי טיט (איוב מא כב). — ובינ' פִעֵל, *רִפּוּד, ואמר הפיטן: תמימים בעודם בסין ר פ ו ד י ם, שבוץ עדי עדיים אפודים (ר"א קליר, תמימים בעודם, קרוב' שבת זכור). רדף ומסר בידם פרודי ר פ ו ד י (הוא, זכור איש, שם). — ואמר המשורר: תן לי אח יטוש אותו יום מותי ובחיי בא ל ר פ ו ד (ר"ש הנגיד, עזב כוכל, בן משלי, ששון, רכב; אברמסן, 266). איה כלי מראה ואי בר נשקו בם ר פ ד ו שר . . התפרדו (יעקב בן אלעזר, לא אחמהה, סעה"ס 164). וצורי באשישות אהבתם ותפוחי ידידותם ר פ ו ד י ם [5] (שלמה דאפיאירה, אמרי כוחם, פסיחי).

— פִע', רִפַּדְתִּי, רַפְּדוּנִי, — רִפֵּד האדם את יצועו, פרש והציע לו מטה, betten; faire le lit; to make the bed: אם אקוה שאול ביתי בחשך רִפַּדְתִּי יצועי (איוב יז יג). — ורִפֵּד אדם אחר, השכיב אותו על יצוע: סמכוני באשישות רַפְּדוּנִי [6] בתפוחים כי חולת אהבה אני (שה"ש ב ה). [1]) — ובספה"א: ואנחנו בני אדם יש לנו לדעת כי אנחנו תולעת ולשאול מסעינו ובחושך נרפד יצועינו (רס"ע פלקירא, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, ב). — ובמשמ' סעד הלב, ואמר המשורר: ואם אין סמוך עלי לבבי בתפוח ורפד באשישה (רשב"ג, הברק או ברק חרב, ביאליק-רבניצקי א, 121). ובשני תפוחים ר פ ד ה נפשי ולגופי חזרה (ר"י הלוי, שלום ללביה, זמורה ב, 41). ר פ ד ו נ י סוד נביאים, סמכוני כל חכמים (ראב"ע, אי גבורתך, איגר 128). חדרי אהבים שם רצופות אהבים כי לא עליהם השבו ר פ ד ו (משלם דאפיאירה, אולי משלים, ידיעות מכון שוקן ד, יח).

— התפ', *הִתְרַפֵּד, — רפד יצוע לעצמו, ואמר הפיטן: במעלותיו אל ייחדו, במערבותיו זר יאבדו, ברחובותיו יתרפדו, ושעור תפישותיו ימדדו (ר"א קליר, כי אקח מועד, סלוק ב סכות). גזרו תענית באפר ל ה ת ר פ ד, לבל תתקים עצת קופד (סליח' תענ' אסתר).

רֶפֶד [2], ש"ז, — בית הרֶפֶד, בית לינה לאורחים, Herberge; auberge; lodging house: וכי שלח אדני על דבר בית ה ר פ ד אין שם אדם (תעודות לכיש ד 5, עמ' 106). — *ובמשמ' מטה, יצוע, ובהשאלה לבית המקדש, ואמר הפיטן: זבול קדש הלוליך ר פ ד יפי מכלוליך (ר' שמעון בר יצחק, אלה וכאלה, יוצ' שבת חוה"מ פ).

א. רפה [3], מסנו מְרַפֶּה [4], א. רָפָה, א. רָפֶה, ב. *רָפֶה, א. *רִפּוּי, ב. *רִפּוּי, *רָפוּת, *רְפִיָּה, רִפְיוֹן, *רַפְיוּת.

---

[1]) [גם בערב' רַפַד a) כבעבר' במשמ' סמך מתחת דבר, ובשבא' רפד במשמ' משען ומסעד, וכנראה קרוב השרש אל ר ב ד ואל א. ר ב ץ.]

[2]) [עי' רְפִידָה, הערה.]

[3]) [עי' בהערות לעיל ולקמן.]

[4]) [כונת הכתוב כנראה זו: כשהוא רובץ על דבר קשה שבקשים אין הוא מרגיש בכך; תחתיו נחשב חדוד ברזל כחומר חרש והוא ירפד ע ל חרוץ קשה כ א ל ו על טיט רך.]

[5]) [כנראה כצ"ל ולא ר פ י ד י ם.]

[6]) [גם כאן הכונה, שלא כפרושי המפרשים: סמכוני והשכיבוני בין עצי תפוח ו ה צ י ע ו ל י מ ט ה בין העצים שבבית היין, בכרם הגפנים, עי' טורטשינר, שיר השירים, 25.]

a) رفد

[1]) [פעל ר פ ד זה יש להניח, כדעת אחרים, גם במקו' ב. פ ר ד בהוש' ד יד, והכונה: כי הם עם הזונות י ר פ ד ו, כלומר יציעו את משכבם.]

[2]) [כך כנראה יש לנקד מלה זו, ועי' טורטשינר, תעודות לכיש, למקום.]

[3]) [גם בארמ' ובסור' רפא, במשמ' זו שבעבר' (אף בכתבת פנמו שורה ח: והרפי שבי יאדי וקם אבי והרפי נשי בם . . .), ובערב' בא רַפָא במשמ' הרגיע, השקיט. ביתר הלשונות אין שרש זה בא במשמ' קרובה ועי' ב. רפא.]

[4]) [במשמ' negligence: ה מ ר פ ה הזאת (מ"א גינצבורג, דביר, בהערה למכתב ליווסטא.]

ב. **רפה** [1]), ממנו ב. רָפָה, א. *רִפּוּי, ב. ״רִפּוּי.

א. **רָפָה**, פ״ע, רָפְתָה, רָפוּ, יִרְפֶּה, יֶרֶף, יִרְפּוּ, תִּרְפֶּינָה, schwach, lose sein; être faible, lâche; to be weak, loose: וישמע בן שאול כי מת אבנר בחברון וַיִּרְפּוּ ידיו וכל ישראל נבהלו (ש״ב ד א). על כן כל ידים תִּרְפֶּינָה וכל לבב אנוש ימס (ישע׳ יג ז). שמענו את שמעו רָפוּ ידינו צרה החזקתנו חיל כיולדה (ירמ׳ ו כד). שמע מלך בבל את שמעם וְרָפוּ ידיו צרה החזיקתהו חיל כיולדה (שם נ מג). כל הידים תִּרְפֶּינָה וכל ברכים תלכנה מים (יחזק׳ ז יז). והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב וְרָפוּ כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים (שם כא יב). אל תיראי ציון אל יִרְפּוּ ידיך (צפנ׳ ג יו). כי כלם מיראים אותנו לאמר יִרְפּוּ ידיהם מן המלאכה ולא תעשה ועתה חזק את ידי (נחמ׳ ו ט). ואתם חזקו ואל יִרְפּוּ ידיכם (דה״ב טו ז). — ובקצור, רפה האדם, רפתה העיר במשמ׳ זו: לכן כאכל קש לשון אש וחשש להבה יִרְפֶּה [2]) שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה (ישע׳ ה כד). רָפְתָה דמשק הפנתה לנוס ורטט החזיקה צרה וחבלים אחזתה כיולדה (ירמ׳ מט כד). — וְרָפָה האל מן האדם, הניח אותו, חדל ממנו: ויהי בדרך במלון ויפגשהו יי׳ ויבקש המיתו ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו וכו׳ וַיִּרֶף ממנו (שמות ד כד–כו). — וְרָפְתָה רוח האדם מעל פלוני, חדל מלכעס עליו: ויריבון אתו בחזקה ויאמר אליהם מה עשיתי עתה ככם וכו׳ אז רָפְתָה רוחם מעליו בדברו הדבר הזה (שפט׳ ח א–ג). — וְרָפָה היום לערוב, שקע וירד: הנה נא רָפָה היום לערוב לינו נא הנה חנות היום (שם יט ט). — ובתו״מ: בנוהג שבעולם אדם מותח אוהל, על ידי שהות רפה (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ א א). אם רפית במצוה אחת

1) [אך מבטא מרשל במק׳ א. רפא, ועי׳ שם.]

2) [הקושי שבמשפט הוא בזה, שבא הפועל ירפה בזכר כאלו היה הנושא הדקדוקי חשש ולא להבה. אבל גם לפי ההקבלה אל ראשית הפסוק „כאכול קש לשון אש" אין פרוש המלים „וחשש להבה ירפה": כחציר אשר „ירפה" את הלהבה או כדו׳, אלא בקרוב: כבשרפת להבה הוא, האדם, ירפה ויחלש.]

סופך לרפות באחרת (דא״ז ג). לצייר שהוא יושב וצר כלקטירים של שלטון, עם כשהוא יושב וצר באו ואמרו לו נתחלף השלטון, מיד רפו ידיו (פסיק׳ רב׳ כד, דיבורא ספיתאי, קכה.). ועי׳ רִפּוּי. — ובסהמ״א: בגד כפת בהיותם סמוכים ליהוא ירפיון ובהעלותו ידגשון (ספר דקדוק לר״י חיוג, 130).

— נפע׳, נִרְפִּים, — התרפה והתעצל במלאכתו: נִרְפִּים הם על כן הם צעקים לאמר נלכה נזבחה לאלהינו (שמות ה ח). ויאמר (פרעה) נִרְפִּים אתם נִרְפִּים על כן אתם אמרים נלכה נזבחה ליי׳ (שם שם יז). — ובתו״מ: רפאים, שכל מי שרואה אותן נרפה [1]) כשעוה (מד״ר בראש׳ כו, תאודור, 253). — ובסהמ״א: ליבא מכה מרפי, צומת הבשר והשינים נרפים, רחוקים זה מזה (רש״י, שבת קיא.). זיתים וכו׳ מגולגלין, כמו מגולגלת, שנתחממו ונרפו מחמת שמנן (הוא׳, ע״ז לט:). — ״ובדקדוק, נרפה, נרפתה האות, סמן ברפה, לא דגוש: וזה הטור דגוש העיין כמו הטור השלישי שהוא קדמון לו וגם נרפה במקומות כמוהו כמו יוּקָשִׁים בני האדם (רד״ק, מכלול, הפעלים, ליק, קג.).

— פעי׳, רִפָּה, מְרַפֶּה, תְּרַפֶּינָה, — רִפָּה הכרוב את כנפיו, הוריד אותן ללא תנועה, herabhängen lassen; baisser; to let down: ואשמע את קול כנפיהם וכו׳ בעמדם תְּרַפֶּינָה כנפיהן ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם בעמדם תְּרַפֶּינָה כנפיהן (יחזק׳ א כד–כה). — ורִפָּה הנביא וכדו׳ את ידי העם בדבריו, גרם שירפו ידיהם, entmutigen; decourager; to discourage: דברי ה[נבא] לא טבם לרפת ידים [ולהש]קט ידי הא[רץ] הם (תעודות לכיש ו 5–7). ויהי עם הארץ מְרַפִּים ידי עם יהודה ומבלהים אותם לבנות (עזרא ד ד). — ורִפָּה האל את מזיח האפיקים, החליש את מזח הנהרות [2]): ומזיח אפיקים רִפָּה (איוב יב כא). — ובתו״מ [3]): לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן ולא

1) [בדפוסים: רפה.]

2) [זאת כונת המלים מזיח אפיקים, עי׳ טורטשינר, ס׳ איוב לכתוב; ובזה המשך לפס׳ יח: הן יעצר במים ויבשו וישלחם ויהפכו ארץ.]

3) [אמנם בקצת מקומות אולי הכונה לבנין הפע׳.]

כרצועות שבראשה ולא תטבול בהן עד שתרפם (שבת ו א). האוחז באדם ובכלים ומטבילן טמאין וכו׳ ר״ש אומר ירפה כדי שיבאו בהם מים (מקו׳ פ ה). נוטלין ארבעה וחמשה זה כצד זה או זה על גבי זה ובלבד שירפו שיבואו בהם המים (ידים ב ג). כל האומר מנשה אין לו חלק לעה״ב מרפה ידיהן של בעלי תשובה (ר׳ יוחנן, סנה׳ קג.). רפידים וכו׳ שריפו עצמן מדברי תורה [1] שנאמר לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים (רבי יהושע, שם קו.). — ובסהמ״א: כיצד חמה שוקעת, ר׳ סימון אומר סנגניות וחבלים יש לו, בשעה שהוא מבקש לשקוע הן מרפין לו והוא שוקע, היך דאת אמר הנה רפה היום לערוב (ת״ר, מדה״ג בראש׳ כג א, מרגליות, שסד). אין דברי תורה מתקימין במי שמרפה עצמו עליהן (רמב״ם, ת״ת ג יב). — ואמר המשורר: ואיך ימד אלי חיק אהבתי במדת פחזי שכל ורקיו, והוא התם אשר גבר בשכלו ורפה בזמן מזח אפיקיו (רסב״ג, כאין נשאו, ביאליק-רבניצקי א, 85). לי יאמרו רפה כנפך הגביר עת גאוה על דגלך נדגלת (משלם בן שלמה דאפיארירא, אשאל, ברודי, ידיעות מכון שוקן ד, מו).

— הפע׳, הִרְפֵּה, הֶרֶף, הַרְפּוּ, אַרְפְּךָ, אַרְפֶּנּוּ, אַרְפֶּה, תֶּרֶף, תַּרְפֵּנִי, יַרְפְּךָ, — הִרְפָּה האדם או המלאך את ידיו מדבר או מאדם, סלק ידו ממנו, חדל מטפל בו לטובה או לרעה, עזב אותו: וישלחו אנשי גבעון אל יהושע אל המחנה הגלגלה לאמר אל תֶּרֶף ידיך מעבדיך עלה אלינו מהרה והושיעה לנו ועזרנו (יהוש׳ י ו). — ובלי השלמה במשמ׳ זו: וינחם יי׳ אל הרעה ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הֶרֶף ידך (ש״ב כד יו; וכעין זה דהי״א כא יה). — ובקצור, הִרְפָּה מן, במק׳ הרפה ידיו מן: ויאמר יי׳ אלי לאמר ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא הֶרֶף ממני ואשמידם (דבר׳ ט יג–יד). ותאמר (בת יפתח) אל אביה יעשה לי הדבר הזה הַרְפֵּה ממני שנים חדשים ואלכה וירדתי על ההרים (שפט׳ יא לז). הֶרֶף מאף ועזב חמה (תהל׳ לז ח). — והִרְפָּה לפלוני, כמו הרפה מפלוני: ותבא (השונמית) אל איש האלהים אל ההר ותחזק ברגליו ויגש גיחזי

[1] [בפסיק׳ ר״ב זכור, כא: שריפו ידיהם מן התורה ומן המצוות.]

להדפה ויאמר איש האלהים הַרְפֵּה לה כי נפשה מרה לה (מ״ב ד כז). —ובכנוי המשא, הִרְפָּה [1]) וכדו׳ במק׳ הרפה ממך במשמ׳ זו, עזב אותך: כי אל רחום יי׳ אלהיך לא יַרְפְּךָ ולא ישחיתך (דבר׳ ד לא). חזקו ואמצו אל תיראו ואל תערצו מפניהם כי יי׳ אלהיך הוא ההלך עמך לא יַרְפְּךָ ולא יעזבך (שם לא ו; וכעין זה שם שם ח). כאשר הייתי עם משה אהיה עמך לא אַרְפְּךָ ולא אעזבך (יהוש׳ א ה). כמה לא תשעה ממני לא תַרְפֵּנִי עד בלעי רקי (איוב ז יט). בצדקתי החזקתי ולא אַרְפֶּהָ (שם כז ו). עד שמצאתי את שאהבה נפשי אחזתיו ולא אַרְפֶּנּוּ (שה״ש ג ד). מלאכה גדולה אני עשה ולא אוכל לרדת למה תשבת המלאכה כאשר אַרְפֶּהָ וירדתי אליכם (נחמי ו ג). — ואמר בן סירא: דרש וחקר בקש ומצא והחזקתה ואל תרפה (ב״ס גני׳ ו כז). אל תרפני ביום צרה ביום שואה ומשואה (שם שם נא י). — ובתו״מ: הנכנס לבה״כ אומר התכבדו מכובדים וכו׳ הרפו ממני עד שאכנס ואעשה רצוני ואבא אליכם (ברכ׳ ס:). — ובסהמ״א: ראוי לו להתעסק בסיבות ואל ירפה מהזור עליהם (ר״י א״ת, מו״ה, הבטחון ד). — ובמשמ׳ בטא אות כאלו היא רפה, שאין בה דגש: שלא ירפה החזק ולא יחזיק הרפה ולא יניח הנד ולא יניד הנח (רמב״ם, קריאת שמע ב ט).

— התפ׳, התרַפִּית, מִתְרַפֶּה, מִתְרַפִּים, — הִתְרַפָּה, נתן לידיו לרפות, התעצל והתרשל במלאכתו: ויאמר יהושע אל בני ישראל עד אנה אתם מִתְרַפִּים לבוא לרשת את הארץ (יהוש׳ יח ג). גם מִתְרַפֶּה במלאכתו אח הוא לבעל משחית (משלי יח ט). הִתְרַפִּיתָ ביום צרה צר כחכה [2]) (שם כד י). — ובתו״מ: יכול

[1] [אין כאן עדות לשמוש הפעל הִרְפָּה, עם משא ביחסת־את (אקוסטיב), אלא כנוי המשא בא כאן, כבמקומות אחרים, גם תמורת מלת היחס. השוה: ארץ הנגב נתתני (= נתת לי, יהוש׳ יה יט ועוד), בעותי אלוה יערכוני (= יערכו נגדי קרב, איוב ו ד) ועוד.]

[2] [אמנם אין כונת המשל ברורה כך, ואפשר שהיה נוסחו המקורי בקרוב: הַתַּר (ז״א הַשֵּׁר וזרֹק) פַּת בַּיָּם (כפתיון לדגים, ואז) צָדָה צד בְּחַכָּה. והשוה: שלח לחמך על פני המים כי ברב הימים תמצאנו (קהל׳ יא א) ודברי ר׳ עקיבא: (מדה״ג דבר׳ טו ז, הפנלם ה כג, 161) אל תקרי ברב הימים אלא בלב תַּיָּמִים.]

שאינן בריאין, ת"ל חזקים, יכול שהן נתרפין ת"ל כראי מוצק (ר' אחא בשם רבי חנינא, ירוש' ברכ' א א). אילה זו רחמה צר בשעה שכורעת ללדת אני מזמן לה דרקון שמכישה בבית הרחם ומתרפה ממולדה (ב"ב טז:). אם התרפית במשנה סופך להתרפות באחרת כיוצא בה (כלה רבתי ה). כלי קוריים כל מה שאת משתמש בהם הן עומדים, הנחתם הם מתרפים (ר' שמואל בר נחמני, מד"ר ברא' מט). מיד נתרשלו ידיו של משה וכו' דכתיב והמה בוכים, למה בוכים, שנתרפו ידיהם אותה שעה, משל למה הדבר דומה, לבת מלך שנתקשטה ליכנס לחופה לישב באפריון ונמצאת מקלקלת עם אחר שנתרפו ידי אביה וקרוביה (שם במד' כ). — ובכהם"א: אילה זו אבריה צפופים והיא מתקשה לילד ומה הקב"ה עושה ממציא לה נחש והוא נושכה ואבריה מתרפין. (ר' לוי בשם ר"ש בן לקיש, מדרש שמואל ט). כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו הרפה לה, תן לה רפיון, הרף ממני, התרפה ממני (רס"י, דבר' ד לא). גם יש במשמעות שלא יחגרו מכנסיהם בחגור צמר שאינו מתהדק ונקשר יפה ונפתח ומתרפה וזע מעל מתניהם (ר"א בלגנצי, יחזק' מד יח). — ואמר המשורר: ימי ילדות התרפה ותחלש ומה זה תעשה בימי גבורות (ר"י חריזי, הענק ג מט).

— פע', רִפָּה, ב"כ מְרֻפֶּה, — שרפו ידיהם בו, מרשל, מֻזְנָח: וכל מצוה שלא מסרו ישראל נפשם עליה בשעת השמד עדין היא מרופה בידם (ספרי דבר' עו; וכעין זה שבת קל.).

ב. **רָפָה**, פ"י, רָפָה, אֶרְפֶּה, תְּרַפֶּינָה, — כמו א. רפא: שובו בנים שובבים ארפה משובתיכם (ירמ' ג כב). הרעשתה ארץ פצמתה רְפָה שבריה [1]) כי מטה (תהל' ס ד). כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידו תְּרַפֶּינָה (איוב ה יח).

— נפע', נִרְפְּתָה, נִרְפְּאוּ, הֵרָפֵה, יֵרָפוּ, — נִרְפָּה, כמו נִרְפָּא: ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח ויאמר

[1]) [וכתב ראב"ע (שפת יתר, 26): רְפָה שבריה, אמר הגאון כמו הַרְפֵּה לה, ור"א אמר שהיא מגזרת רפואה כי אותיות אהו"י מתהפכים וה' חשוב כמו א' בסוף המלה ואין הפרש ביניהם במבטא.]

כה אמר יי' רפאתי למים האלה לא יהיה משם עוד מות ומשכלת וַיֵּרָפוּ המים עד היום הזה (מ"ב ב כא—כב). ככה אשבר את העם הזה ואת העיר הזאת כאשר ישבר את כלי היוצר אשר לא יוכל לְהֵרָפֵה עוד (ירמ' יט יא). רפאנו את בבל ולא נִרְפָּתָה (שם נא ט). המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה וכו' ונרפאו המים (יחזק' מז ח).

— פעי', יְרַפּוּ, — כמו רִפֵּא: וַיְרַפּוּ את שבר בת עמי על נקלה לאמר שלום שלום ואין שלום (ירמ' ח יא). — ובתו"מ: אפילו עלו בו צמחים מחמת המכה ונסתרה המכה חייב לרפותו (ר' יהודה, תוספת' ב"ק ט ה). שלש ברכות ראשונות ושלש ברכות האחרונות שבחו של מקום והאמצעיות צרכן של בריות, חנינו דיעה, חננתנו דיעה וכו' רפא חליינו ריפית חליינו וכו' (ריב"ל, ירוש' ברכ' ב ד). נאמן הרופא לומר קמיע זה מומחי ריפיתי בו שניתי ושילשתי (ר' אבהו בשם ר' יוחנן, שם שבת ו א). כל שהוא מן השפה ולפנים מרפין אותו בשבת (חברייא בשם ר' בא בר זבדא, שם שם יד ד). עין שמרדה מרפין אותה בשבת (בשם ר' יוחנן, שם שם). מעשה בר' אלעזר בן דמה שנשכו נחש ובא יעקב איש כפר סמא וכו' לרפותו (שם שם). שאם כוויו בשפוד וכו' או שרטיל עליו שלג או צינים במקום שאינו נראה חייב לרפותו (שם ב"ק ח א). לעתיד לבא הקב"ה מעלה בגן עדן אילנות משובחים, ומה הוא שבחן שהן מרפין את הלשון (מד"ר דבר' א).

— התפ', *התרפה, — כמו התרפא: נותנין רטייה על גבי מכה מערב שבת והיא מתרפ' [1]) והולכת בשבת (ירוש' שבת א ו). מתני' אמרה כן שאין מתרפין מגילוי עריות ותני כן לפיכך הותר מכלל שבת ולא הותר מכלל נערה מאורסה, הותר מכלל שבת ולא להתרפות ודכוותה לא הותר מכלל נערה מאורסה אפי' להתרפות (ר' חונא, שם שם יד ד). שאין מתרפין משפיכות דמים (ר' חנינא, שם שם). ומתרפין מהן רפוי ממון (ר' אבהו, שם ע"ז ב ב). לא א"ר יהודה אלא בשבורה שאינה יכולה להתרפות (שם שם א ה). בהמה שאכלה

[1]) [בשרידי הירושלמי מן הגניזה, גינצבורג, 68: מיתרפת.]

כרשינין לא יריצנה בחצר בשביל שתתרפה (שבת נג:).

א. רָפֶה, ת"ז, סמי' רָפֵה, נק' רָפָה, מ"ר רָפוֹת, — לא מתוח, לא מְאֻמָּץ, בפרט בצרופים ידים רפות, רפה ידים, schlaff; lâche; slack, loose: ואבוא עליו והוא יגע ורפֵה ידים (ש"ב יז ב). חזקו ידים רָפוֹת וברכים כשלות אמצו (ישע' לה ג). הנה יסרת רבים וידים רָפוֹת תחזק (איוב ד ג). — ובנגוד אל חזק במשמ' חלש: וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה החזק הוא הֲרָפֶה המעט הוא אם רב (במד' יג יח). — ואמר בן סירא: אל תהי גבהן בלשוניך ורפי ורשיש במלאכתך (ב"ס גני' ד כח). — ובתו"מ: בני חבורה שהיה בהן אחד שהיו ידיו רפות רשאין לומר לו טול חלקך וצא זלא עוד אלא אף בני חבורה שעשו סיבולת והיה בהן אחד שהיו ידיו רפות רשאין לומר לו טול חלק שלך (תוספת' פסח' ז י). תמן תנינן לא תטבול בהן עד שתרפם וכא הוא אמר הכין, א"ר מנא כאן ברפים כאן באפוצים (ירוש' שבת ה א). בשעה שאמר יצחק ליעקב גשה נא ואמושך בני נשפכו מים על שוקיו והיה לבו רפה כשעוה (ר' הושעיה, מד"ר ברא' מד). — ובצרוף שפה רפה, דבור לא ברור: אין שאילת שלום לחבירים בתשעה באב להדיוטות בשפה רפה (תוספת' תעני' ד יב). המחזיר חוב בשביעית ואומר לו משמט אני רוח חכמים נוחה הימינו, רב הונא אמר בשפ' רפה והימין פשוטה לקבל (ירוש' שביע' י ז). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבונו של עולם, שדילתני בסיני ואמרת לי אנכי ה' אלהיך והייתי סבורה שהוא רפה חזקתני ותוכל וכו' (פסיק' רב', י' הדברות קמייתא, איש-שלום, קז.). — ובסהס"א: אסרו חכמים להדוקיה אלא לשומו רפה (ערוך ערך סבר ה). ואמר המשורר: אחי עושר היה רפה ותחיה, חסר נועם היה קשה ותמות (ר"ש הנגיד, אחי עושר, בן משלי, ששון, קכא; אברמסון, 7). השמר פן תאכל החריפים ותאכל מאכל קר גם כל רפים התמרים ופרי רך מענפים (ראב"ע, שמעו נא, כהנא א, 185). — *מעים רפים: לעולם ישתדל אדם שיהיו מעיו רפין כל ימיו ויהיה קרוב לשלשול מעט (רמב"ם, דעות ד יג). ומהחוק אשר יאכל זילחום ימי גשם יהי מחסיר ימי חום וישתדל היות מעיו לעולם מאד רפים ואז יבטח וישלם (ר"י חריזי, רפואות הגויה). — *ובדקדוק אות רפה, לא דגושה [1]: פירוש כיפה פֵּה רָפֵי שלצמר (תשו' הגאו' הרכבי שמז, 185). תחילה כי פתר ותשלח את אמתה שפשטה אמה שלה וזה טעות מכמה פנים, תחילה כי אמתה רפי הוא (תשו' דונש על רסע"ג 1). בגד כפת, האותיות האלה בהיותם סמוכים ליהוא כלם רפים (ספר דקדוק לר"י חיוג, 133). ופעם האות השלישית דגוש וגם רפה (ראב"ע, ס' הצחות, קנולא קנטרסים, ז). שלא ירפה החזק ולא יחזיק הרפה (רמב"ם, קריאת שמע ב ט). אעפ"י שהאחת רפה והשנית דגושה צריך לתת הבדל ביניהם בלשון שאם לא יעשה כן ידמה שלא קרא אלא אחת כי הרפה נבלעת בדגושה (רד"ק, מכלול, עג.). — ואמר המשורר: ורפים וחזקים במצבתם הקים במוהם נחקקים ביהוא נקשרים (דונש, לדורש החכמות, אלוני, עג). ועי' א. רָפוּי.

ב. *רָפֶה [2], ש"ז, — סימן לאות רפה, רפויה, לא דגושה, קו מעל לאות כגון בֿ כֿ פֿ: קבסתן בלשון ישמעאל גיתתני ברפה ולא בדגש (ערוך ערך קבסתן). למה למה רפה ודגש (תשו' דונש על רסע"ג 108). ואמר בכתב צחות לשון הקדש שחיבר בשער ידיעת דגש ורפה (שם 120). ולא יכלו המדקדקים לשומו באמצע האות ולא למעלה שלא יתערב עם הרפי שישימו על אותיות בג"ד כפ"ת בעבור שהם פעם חזקים ופעם חלשים (ראב"ע, צחות, א:). החלק השני בענין המלכים והדגשים והרפיין ושמותן וצורתן ומוצאיהן ומחלקות האותיות

---

[1] [גם בכתיב רפי. ועי' בהערה שאחר זו.]

[2] [בארמ' שבמסרת: רפי, ולפי זה גם בעבר'. ובנקוד העליון בא במקום הקו שמעל לאות הרפויה ק, בקצור מן הארמ' קפיא, בשם לרפיון ההגה במבטא. בכתבי יד קדומים מְרֻבֶּה שמוש הרפה והקפיא, והואיל ובתקופה הקדומה היו הגאי האותיות בגד כפת דגושות בכל מקום, ואף אחר כך רָפָה מבטאם, בפרט בהשפעת הארמית, מוטב היה אלו שמרו על שמוש הרפה, שכן החדוש הוא בו ולא בדגש. בדרך זו אפשר היה לותר על דגש קל באותיות בגד כפת, וליחד את שמוש הדגש לדגש חזק מכפיל בלבד.]

בהם (הוריס הקורא, דרנבורג, 16). ותרפה הוא קו ישר כמו פתח נתן על האות (מסורת המסורת מאמר ג). — וכ"ס לאות שאין עמה תנועה: ובייליל שלש יודין סמוכות זו לזו במדבר, הראשונה יוד העתידות והשניה פ"א הפעל וכו' והשלישית היא קימת במדבר בלבד לא במכתב כי היא נח רפה נסחר וכו' כי יְיֵלִילוּ על משכבותם (הושע ז' י"ד) כגרסת בן אשר, אבל בן נפתלי הוא קורא אותו יְיֵלִילוּ ברפית היוד על העקר, על משקל הלא דברי יֵיטִיבוּ (מיכה ב' ז') וכו' יְיִיף בגדלו (יחזקאל ל"א ז') בשוא תחת היוד הראשונה אשר היא לעתיד ובחירק תחת השניה והיא האחת משתי הפאים והיוד השניה הכפולה נחה רפה נסתרת איננה במכתב (ר"י ח"ס, הרקמה לריב"ג ו, 28). [1]

רְפוּאָה, יק מ"ר רְפֻאוֹת, ש"נ, — הסרת המחלה והמכה, הבראה, Heilung; guérison; healing: אנוש לשברך נחלה מכתך אין דן דינך למזור רְפֻאוֹת תעלה אין לך (ירמי' ל יב–יג). עלי גלעד וקחי צרי בתולת בת מצרים לשוא הרביתי רְפֻאוֹת תעלה אין לך (שם מו יא). את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי והנה לא חבשה לתת רְפֻאוֹת לשום חתול לחבשה לחזקה לתפש בחרב (יחזק' ל כא). — ואמר בן סירא: מכת לץ אין לה רפואה (ב"ס ג"י ג כח). — ובתו"מ: יוצאין בביצת החרגול ובשן שועל ובמסמר מן הצלוב משום רפואה (שבת ו י). המוציא וכו' צפורת כרמים בין חיה בין מתה כל שהוא, שמצניעין אותה לרפואה (שם ט ז). המצניע לזרע ולדוגמא ולרפואה והוציא בשבת חיב בכל שהוא (שם י יא). כל האוכלין אוכל אדם לרפואה וכו' וסך שמן עקרין שלא לרפואה (שם יד ד). ששה דברים עשה חזקיהו המלך וכו' גנז ספר רפואות וכו' (פסחי' ד ט). סרים חמה חולץ וחולצין לאשתו מפני שיש לו רפואה, סרים אדם לא חולץ ולא חולצין לאשתו מפני שאין לו רפואה (ר' אליעזר, יבמ' ח ד). המודר הנאה מחברו ונכנס לבקרו עומד אבל לא יושב ומרפאהו רפואת נפש אבל לא רפואת ממון (נדר' ד ד). גנב וטבח לרפואה או לכלבים וכו' משלם תשלומי ארבעה וחמשה (ב"ק ז ב). הצד נחש בשבת וכו' לרפואת חיב (עד' ב ה). אלו לא מטמאין ולא מכשירין וכו' דם שחיטה בבהמה, בחיה ובעופות הטמאים ודם הקזה לרפואה (מכשירי ו ז). מחמיר אני בחלב מבדם שהחולב לרפואה טמא והמקיז לרפואה טהור (ר"ע, שם שם ח). ר' יהודה בן בבא וכו' חלה ונכנס רופא אצלו ואמ' לו אין לך רפואה אלא חלב רותח (תוספת' ב"ק ח יג). הלה ונתרפא נתרפא משל עצמו, אמ' רבן שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים ברפואה שיש לה קיצבה אבל רפואה שאין לה קיצבה מתרפא מן האמצע (שם ב"ב י ו). מקיזין דם לבהמה ולחיה ולעופות ואין מונעין רפואה מן הבהמה במועד (שם מו"ק ב יא). יזיר, שומע אני מסחורתו ומרפואתו ת"ל מיין ושכר יזיר, מותר הוא בסחורתו וברפואתו (ספרי במד' כג). כשם שהפכת את מי המרה למתיקה וכו' כן תהפוך את כל חלומותי הקשין וכו' לטובה לברכה ולרפואה ולחיים (ירוש' ברכ' ה א). לאחד שגנב נרתיקו של רופא וכו' אמר לו לך והחזר את הנרתק שכל מיני רפואות נתונין בו ואני מרפא את בנך (ר' יודה בן פזי, שם שם ה ג). השותה מי דקרים מהו אומר, ברוך שברא מי רפואות (ר' אבון, שם שם ו א). ומאי שנא רבי חנינא, משום דבקי ברפואות (יומא מט.). אין הקב"ה מכה את ישראל אא"כ בורא להם רפואה תחילה (ר"ל, מגי' יג:). כל הרפואות אדם עושה אותם כשהוא ריקן (שמואל, כלה רבתי א). בדין הוא כל מי שמבטא לנדרים שידקר בחרב, ומהי רפואתו, ולשון חכמים מרפא, הולך אצל חכמים והם מפירים את נדרו (ר' יוחנן, מד"ר ויקר' לז). ראו מלאכי השרת שנתן הקב"ה תורה למשה, עמדו גם הם ונתנו לו מתנות ואגרות ופתקין של רפואות לבני אדם (פדר"א מו). — *רפואה, כנוי לברכת רפאנו בתפלת שמונה עשרה: ליטא רפואה בתרה דתשובה וכו' למימרא דגאולה ורפואה בתר סליחה היא והכתיב ושב ורפא לו, ההוא לאו רפואה דתחלואים הוא אלא רפואה דסליחה היא וכו' ומה ראו לומר רפואה בשמינית, א"ר אחא מתוך שניתנה מילה בשמינית שצריכה רפואה קבועה בשמינית (מגי'

---

[1] [על שמוש המלה רפי, רפין אצל בעלי המסורת עין פינסקר, מבוא אל הנקוד האשורי 174–178.]

יז:). — ובתפלה: כי הוא לבדו פועל גבורות וכו' מצמיח ישועות בורא רפואות נורא תהלות (לאל ברוך, שחרי). והעלה רפואה שלמה לכל מכותינו (רפאנו, תפלת י"ח). — ובסהמ"א, גם במשמ' תרופה, סם מרפא, אמצעי לרפוי, Arznei; médecine; medicine: דע כי לא כענין רפואות שהיו הראשנים עושין רפואות שלעכשיו, ויש כמה דברים שהיו הראשנים יודעין שיש במאכל זה שאין יודעין אותו עכשיו, ואין לסמך עכשיו על אותן רפואות לפי שאין אנו יודעין היאך רפואה בהן, ועוד אין לך דבר מיוחד מרפא לכל חלי, אלא כל אחד יש בו רפואה לדבר אחר (תשו' הגאו' הרכבי שלד). רפואות ויש מהם טיחות ורטיות וצחצוחים ותחבושות (קאנון ג ז סימים ד). עזוב הרפואה במרקחת כל אשר תוכל לרפא את החולה במאכל (כ"י זגאדה, טעטועים ח, דוזון, 85). שאלו לגאלינוס, מה היא הרפואה הגדולה, אמר, מיעוט האכילה והשתיה (שם שם, 88). — *ותורת הרפואה, מלאכת הרפואה, ובקצור רפואה במשמ' מדע הרופאים ואומנותם, Medizin; médecine; medecine: הנה הרפואה נחלקת בחלוקה הראשנה לשני חלקים חלק עיוני וחלק מעשי (קאנון א ג, פרק בשמירת הבריאות). מלאכת הרפואה, והכונה בה ידיעת התחלות גוף האדם ועניננו מהבריאות והחולי וכו' (רס"ע אלקירה, ראשית חכמה ז, 52). — *רפואה וחיים, ברכת המסובין על כוס יין: ואח"כ לוקח הבעה"ב שנים או שלשה גרגרים מן הפירות ואוכל ושותה כוס שני וכל המסובין אומרים רפואה וחיים והיושב אצלו גם הוא אחריו וכו' ואומרים לו רפואה וחיים וכן לכאו"א (ר"ע מברטנורה, מכתב בנסיעתו לא"י, יהודה וירושלם, כפלו הכללה).

***רְפוּאִי,** רפואית, ת"ז, — שייך לרפואה, למלאכת הרפואה, medizinisch; medicinal: הביאו לפני איש אשר לו משפט מות וננסה בו הסם הזה הרפואיי (יוסיפון פרק ס). ויהיו (המזונות) רפואיים כדי שמדי עברם במקומות בעלי המורפא יעמדו להם במקום תחבשת (גרבוני, אגרת סיים, בחליי הכזה, כ"י ביהמ"ד שכטר). רצוננו בהם לדעת אותם (תנאי החולה) כדי לראות איך נתן הסם הרפואיי (מפתח הרפואה). שנית אודיע הנהגת הרפואיות (ספר הקדמה, כ"י ברלין). אומל רפואיי, סם רפואיי (כל מלאכת ההגיון, בתורת המלים). משקה רפואיי (המאירי משלי ז). וראיתיך אחרי כן שלא היה אצלך וכו' מדרגת מאמר מספיק והנהגה רפואית (אמו"ר לרמב"ד, מנוח, 2). עם היות הריונם בדרך השגחה לא ימנע מפני זה שלא יסתייעו בדברים הרפואיים (כ"י אברבנאל, וילא, וילך ראובן בימי קציר).

***רִפּוּד,** ש"ז, — שה"פ מן רִפֵּד, א) כמו רְפִידָה, דבר שמישהו מרפד בו: מוסב על תחתיתו במקום שהוא שם על החול וזה טיט ריפודו מוריח כזהב חרוץ (רס"י, איוב מא כג). — ב) משכב שמרפדים לאדם [1]), ואמר הפיטן: יקרע סגור לבו ומורשו רפוד אסירים לו לכפושו (סוכה ה' את שביתנו, סליח' שבת שובה, קדור אדם לובה, תקמז).

א. ***רִפּוּי,** ש"ז,—כמו א. רָפֶה, חלש, לא מתוח: אם היה (המנעל) רפוי מותר (לטלטלו בשבת) (ר' יהודה, שבת קמא:). מסרגין שתי בלא ערב ומפתחין, שאם היה רפוי מפתחו (ר' אשי בשם חזקיה, מו"ק י.). — ובסהמ"א: מפני שהיו רפויין תחת הסכין (פרדס, הלכ' שחיטה). — ופה רָפוּי, שריר יורד ממנו, ומֵעַיִם רְפוּיִים, כמו מעים רָפִים: מי שפיו רפוי ורירו יורד מפיו (רמב"ם, שחיטה ח ח). הג' כמה ימים עברו, הד' אם בני מעיו רפויים (טוביה כץ, מעשה טוביה, ארץ חדשה א יא, סה.). שיהיו מעיך תמיד רפויים, ר"ל שתעשה צרכיך כל יום (שם, בית חדש א א, לה:). — *ובהשאלה, מלאכה רפויה: המלאכה רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה (רס"י, שמות ה ח). — *תשובה רפויה, תשובה לא ברורה ולא בטוחה, הן ולאו: רפויה היתה התשובה בפיו אם לאסור אם להתיר (הוא, שבת קיג., ד"ה ונפיק בידיה). — *ובדקדוק, אות רפויה, כמו אות רפה, לא דגושה: מה שאינו נמצא בטבע לשון הערבי והיא סיבת הרי"ש הרפויה (אבוסהל דונש בן תמים, פרוש יצירה, כג). שדין הוא שיכתבו

1) [עפ"י לשון הכתוב: בחשך רפדתי יצועי (איוב יז יג).]

בהא אחרי התו הדגושה או התו הרפויה ומקצתן נכתבות כן על נכון (ספר דקדוק לר״י חיוג, דוקס, 22).

ב. ⁺רִפּוּי, ש״ז, — מי שנרפא: ת״ל כי נרפא הנגע, לא טהרתי אלא את הרפוי, ואין רפוי אלא הבית שהוקצה והוטח ולא חזר הנגע (רש״י, ויקר׳ יד מח).

א. *רִפּוּי [1]), ש״ז, — מעשה המרפא את החולה, Heilung; guérison; healing: מתרפאין מהן (מהגויים) רפוי ממון אבל לא רפוי נפשות [2]) (ע״ז כ ב). ואין מתרפאין מהן (מהמינים) לא ריפוי ממון ולא ריפוי נפשות (תוספת׳ חול׳ ב כא). ריפוי ממון בהמתו, ריפוי נפשות גופו (ר׳ חננאל, ירוש׳ ע״ז ב ב). ריפוי ממון בשכר, ריפוי נפשות בחנם (נמלי שם כז.). ריפוי ממון דבר שאין בו סכנה, ריפוי נפשות דבר שיש בו סכנה (שם שם). — ובמשמ׳ תשלום שכר הרפוי: החובל בחבירו חייב עליו משום חמשה דברים בנזק בצער ברפוי בשבת ובבשת וכו׳ רפוי, הכהו חייב לרפאותו (ב״ק ח א). שהאדם משלם נזק צער רפוי שבת ובשת (שם שם ב). מה ריפוי מחמת מכה, אף שבת מחמת מכה (מכי׳ מסכ׳ נזיקין ו). הכהו על ראשו וצבת נותן לו ג׳, צער ריפוי שבת (ירוש׳ ב״ק ח א). הקוטע ידי עבד חבירו, רבו נוטל נזקו צערו ריפויו [3]) שבתו בושתו (ר׳ יוחנן, שם שם ח ה).

ב. ⁺רִפּוּי [4]), ש״ז, — מעשה המַרְפֶּה את ידיו וכדו׳: ואמר בפתרון רפה שבריה כי מטה כמו הרפה מלשון ריפוי וכו׳ ואני אומר בפתרונה שהוא מן לשון רפואה (דונש, תשו׳ על רסע״ג כמ, 19). וזהו ריפוי הכנפים כי הם המשמיעות קול בקול שדי (רד״ק, פרוש מעשה מרכבה בסוף ספר יחזקאל).

רִפּוּף, עי׳ רַפֵּף.

רִפּוּשׂ, עי׳ רַפֵּשׂ.

⁺רִפּוּשׁ, ש״ז, — התלכלכות ברפש וטיט: וידוע לכל ומודעת לכל אזן שומעת מהיגיעות שיגענו וכמה קרקורים קרקרנו וכמה רפושים רפשנו [1]) מרוב גודל התלאה אשר מצאתנו (פנקס קהלה חסו, אולה״ם 7, 629).

⁺רְפוּת, ש״נ, — תכונת הדבר הרָפֶה, כמו רִפְיוֹן: אשר חס עלי עמו בשורו רפות ידיו (מכתב לר״א בן עטה מזמן כה״ג, JQR NS 1, עמ׳ 240).

*רפט [2]), ממנו *רָפַט.

*רָפַט, קל לא נמצא.

— פעו׳, בינ׳ *מְרֻפָּט, — מנעל מרפט, מנעל קרוע ומחזק בחוט בלבד: ולא תצא אשה (בשבת) במנעל מרופט [3]) ולא תחלוץ בו (שבת קמא:). (אין חולצין במנעל) גזירה משום מנעל מרופט (יבמ׳ קב.). — ובספרות החדשה נוהגת המלה במשמ׳ קרוע ובלוי.

— התפ׳, *הִתְרַפֵּט, — התרפטו השפתים, נקרעו: מכאן ששפתותיהן של זקנים מתרפטות [4]) (שבת קנב.). — ובסהמ״א: חתיכה של בגד שקושרין לזקנים ששפתותיהן מתרפטות (כ״מ, שם קו:).

רפי, עי׳ א. רָפֶה, ב. ⁺רָפֶה.

---

1) [מן ב. רפה שהוא כמו א. רפא.]

2) [וגם בצרוף: רפוי נפש (ירוש׳ כתוב׳ יב ג) באותו שמוש.]

3) [צ״ל ריפויו.]

4) [מן א. רפה.]

---

1) [כלו׳ בכמה לכלוך ורפש טבענו, וכנראה מיסד המאמר על דברי מד״ר איכה, מרום: (אמר איש האלהים למלך ישראל) כמה מצודות עשיתי כמה רמיזות עשיתי כמה רפשי׳ עשיתי עד שרפשתיו (את בן־הדד) בידיך ועכשיו הוצאתו בשלום וכו׳, ע״כ. ואולם שם ט״ס היא במק׳ הנוסח הנכון שבמד״ר ויקר׳ כו: כמה מצודות וחרמים פרשתי לו עד שבא לידך.]

2) [עי׳ בהערה הבאה.]

3) [פרש רש״י: מרופט, קרוע מלמעלה, ע״כ, ומעין זה בפרוש ר״ח למקום: רפוי, שמשתרבב מעל הרגל, ע״כ. אך לפי זה אין למלה זו כל גזירה משרש דומה בכל לשון שמית ידועה. אך אפשר שעק־ פרוש חצרוף הוא מנעל קשור יחד בחוט, הואיל והוא קרוע, כדגמת בגד מטלא וכדו׳. ולפי זה יהיה רפט לשון קשירה כמו רַבַט a) בערב׳, ומזה מרבט b), הבל קשירה; וצ״ע. ועי׳ בהערה הבאה.]

4) [פרש ר״ח: משתרבבות או מתאמצות לפתח הפה בחזקה, ע״כ; ורש״י: מתבקעות, כמו מנעל המרופט, ע״כ.]

---

a) ربط b) مربط

רְפִידָה, ס״נ, רְפִידָתוֹ, — חלק זה של האפריון המֻרפד כיצוע [1], רֶכֶב: עמודיו (של האפריון) עשה כסף רְפִידָתוֹ זהב תוכו רצוף [2] אהבה וכו׳ (שה״ש ג י). — וכתו״ם: בת בנו של נבוכדנצר הרשע ששרף רפידת [3] בית ה׳ (מגי׳ י:). — *ומקום רפידתו של דג ושל לויתן, חלק גופו שעליו הוא רובץ: ירפד חרוץ עלי טיט, אין לך מזוהם של דג אלא מקום רפידתו ומקום רפידתו של לויתן יפה הוא מזהב (פסיק׳ ר״כ, פסקא אחריתא דסוכות, בובר, קפח.). — ובסהם״א: וסנדל הוא רפידה יעשו מאחורי המשקוף (פרוש המשנה לרמב״ם, נגעי׳ יב ד). הלא תדע רפידת מצעך בקבר רימה וכסותך תולעה וכו׳ (ר׳ אליהו הכהן, שבט מוסר עו). — ואמר המשורר: איה חלי חמדם ונזר נעמם, איה רפידת תם אשר רפדו (יעקב בן אלעזר, לא אמהה, סעה״ם 164). אשר בנו בשיר בתי רפידה [4] והם קשים כמו גידים מררים (לוי בן אברהם, בתי הנפש והלחשים א, ידיעות מכון שוקן ה, כג). זהב רפידתם ובשש חבשו בלם בכתמי החלי חשקו (משלי דאפילירה, אלדיק, שם ד, פח). אפתח בכינור על עלמות שיר אשים יסוד הדת רפידתו (עמנואל, אפתח בכנור, מחברת ד, הברמן, 144). — *וברפואה במשמ׳ תחבשת שעל אברים שבורים וכדו׳: ויושם על הבגד רפידה וחתול וישן על גבו עד שיתנגב התחבושת וישא בקשירה ההיא מ״ם יום (פרקי משה ט, כו:). והמחתימים (את שתי העצמות שנשברו) ישימו הרפידות מתחלה וכו׳ ואחר כן יקשרו היטב בחיזוק אלו הרפידות בלפיפות אחרות (פרוש אבן רשד על פרוזי אבן סינא). וראוי בעת הקיא שיקשרם על עיניו רפידות ואחר יקשרם ויחתל בחתול רך (קאנון א ד יא ד). ותהיה הקשירה ברפידות מרובעות והרפידות מכֻנות לקבל שני שפתי

---

1) [במשמ׳ זו של יצוע, ולא של סמוכה שבצד האפריון, יש להבין אף את תרגומי הקדמונים reclinatorium, ἀνάκλιτον.]

2) [עי׳ רָצַף, הערות.]

3) [בכ״י מינכן בית מרפידו של אלהינו.]

4) [ואמר המפרש הקדמון למקום: בנו בשירים בתים וחרוזים רפידתם ומצעם רחבה מני ים ודבריהם קשים וכו׳, ע״כ.]

השסוע וכו׳ ולא יעשו הרפידות כדוריות (שם ג כב א ג). וזום יהיה (השסוע) גדול יצטרך שתקשר עליו רפידות משולשות וכו׳ (שם ד ד א ח). ואמנם הקשירה אשר תעשה על הפשות וכו׳ ולא תוסיף רפידות ולא חבישות פשתניות על הרפידות (שם ד ד ב ג).

רְפִיָּה, ס״נ, — מצב הדבר הרפה, רִפְיוֹן, רַפְיוּת: דליכא פסידא של רפיית [1] הקרקע מבור לבור (בגמ״ה, ב״ב יח.) — ובדקדוק, תכונת האות הרפויה והנחה: כי יְיֵלִילוּ על משכבותם בגרסת בן אשר אבל בן נפתלי הוא קורא אותו ייֵלילו ברפית [2] היוד על העקר על משקל הלא דברי ייטיבו (ר״י א״ת, הרקמה ו, 28).

רִפְיוֹן, רִפְיוֹן, ס״ז, — מצב הדבר הרפֶה, רפיון ידים: לא הפנו אבות אל בנים מֵרִפְיוֹן ידים (ירמ׳ מז ג). — ואמר בן סירא: רפיון ידים וכשלון ברכים אשה אשר תאשר את בעלה (ב״ס גני׳ כה כג). — ובתו״מ: משום רפיון ידים הוא (אין מניחים לנכרים להשתתף בבנין ביהמ״ק), דכתיב ויהי עם הארץ מרפין ידי עם יהודה (רבה, ערכי׳ ה:). מרפיון התורה שבכם נתפשו בניכם (ר׳ אחא, מד״ר שה״ש, משכני). שאין השונא בא אלא על ידי רפיון ידים מן התורה (תנחו׳ בשלח כה). — בְּרִפְיוֹן, ללא הכרעה לכאן או לכאן: תלאו (הקב״ה את קין) ברפיון ובא מבול ושטפו (ר״ש בן לקיש, מד״ר בראשי׳ כב). איני לא מרחקך ולא מקרבך אלא הרי אני תולה אותך ברפיון עד שיבא משה (שם שם לח). ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה, תלאן ברפיון, ואימת ירדו, בימי יהושע על האמוריים (שם שמות יב). — ובסהם״א: אפשר למלאות רפיון חבלי המטה בכסתות הרבה (ר״ח, מו״ק י.). כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו הרפה להם וכו׳ התרפה ממני (רש״י, דברי׳ ד לא). ולא ארפנו, לא נתתי לו רפיון עד שהבאתיו וכו׳ (שם, שה״ש ג ד). אם לא יתברר לו ממנו כל זה לא יהיה בטחונו

---

1) [עי׳ גם רַפְיוּת.]

2) [כלו׳ ללא תנועה, ועי׳ הערת וילנסקי בהוצאתו, עמ׳ עז.]

עליו שלם מפני שהוא יודע התעלמותו ורפיוננו בחפצו (ר"י א"ת, חו"ה הבטחון ג). הזהר מן העצלת והרפיון ואל תסמוך על זולתך (שם, יחוד המעשה ה). הקושי והרפיון והחמימות והקרירות והכובד והקלות (פי' אאמסטיאוס לס' השמים והעולם של ארסטו, הוצ' לנדויאר, 1). ואל ישיאך הרפיון והעצלה שיש לזמן גזרות רשומות כל השתדלות עמהן שקר (ידעיה בדרשי, בחינ' עולם טז). להזהירו ולזרזו מן הרפיון והעצלה אשר היא רבת הנזק בכל המלאכות (ר"י ערחמה, יד אבשלום על משלי, הקדי). מלשון השע ממני ואבליגה שהוא ענין רפיון, לומר שקבל מנחתו (של קין) ברפיון לא בשמחה (רי"ל קארו, תולדות יצחק, יז:). — ואמר הפיטן: רפיונך החזקתי בגבורת שלה, על פרוכים אותך לשלח (אמן ספק, קנן על יד יא, יג). — ואמר המשורר: וכל יעש מלאכת אל ברפיון יד וכרמיה ויתנשא אלי משרה בלא דין כאדניה (ר"ש הנגיד, הצמות, הברמן ג, 131). ותגונן עלי אפריון בלי רפיון (ר"י הלוי, לאן אבדות, זמורה ח, 392). דברי סופרים בו נזכרים בהם החזק מאין רפיון (דאפיאירה, אנשי מינות, ידיעות מכון שוקן ד, לד). — *ובדקדוק, אותיות הרפיון, האותיות הנחות והחסרות: לשוב אל שני ספרי ר' יהודה (חיוג'), רצוני לומר ספר אותיות הרפיון וספר בעלי הכפל (ר"י א"ת, שרשים לריב"ג, הקדי, 2).

רפיות, ש"נ, — תכונת הדבר הרפה, כשבא לחפור בבת אחת זה בורו מכאן וזה בורו מכאן ומש"ה צריך להרחיק זה מזה משום רפיות[1] קרקע (רגמ"ה, ב"ב יז:). — *ובדקדוק, תכונת האות הרפה: (קרבן) בפלס הדרבן, ור' יונה כתבו בחטפות הקו"ף וברפיות הבי"ת (רד"ק, שרשים, קרב).

רפיסה, ש"נ, — שה"פ מן ב. רפס, רמיסה ברגלים: אין הפרש בין רפיסה לרמיסה כי הפ"א והמ"ם מתחלפין (ר"א בחור, נמוקים לספר לרד"ק, רפס). אל תעשני רפיסת רגלים מקמי צרתי (ר' יצחק כ"ץ, פרוש על מדרש שמואל פרשה ג, ד"ש של הרפיסני).

---

1) [עי' גם רפיה.]

רפס 1), ממנו *התרפסות, *מרפסת, *רפיסה, ב. רפס, *רפס, *רפסה, *רפסון.

א. רפס, קל לא נמצא.

—התפ', התרפס, מתרפס, — פעל מספק[2]: גער חית קנה עדת אבירים בעגלי עמים מתרפס ברצי כסף בזר עמים קרבות יחפצו יאתיו חשמנים מני מצרים כוש תריץ ידיו לאלהים (תהל' סח לא—לג). בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך נוקשת באמרי פיך וכו' עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעיך (משלי ו א-ג).

ב. רפס 3), פ"י, תרפס, — רפס התנין וכדו' את מי היאור, מלא אותם רפש וטיט, עכר אותם, trüben; troubler; to trouble: ואתה כתנים בימים ותגח בנהרתיך ותדלח מים ברגליך ותרפס[4] נהרתם (יחזק' לב ב). — *ובמשמ' רמס ודרך ברגלים, (zer)treten, stampfen; marcher; to tread:

---

1) [כמו רפש, עי' שם.]

2) [פעל זה שמתרגמים ופרשנים ראו בו התפ' מן ב. רפס, רפש, במשמ' התאבק בעפר רגלי פלוני וכדו', ושנדרש בתו"מ אף כשתי מלים התר פס (עי' פס, הערות), יסודו בטעות הנקדנים. במקומו יש להניח בשני המקומות המובאים את הקריאה תרפס כמבטא אחר במקום פתרס, מצרים הדרומית, העליונה. וכך יש להבין את הכתוב בתהל': גער (כלו' החיה הגוערת ככנוי למצרים) חית קנה, עדת אבירים (כלו' ראשים וקצינים) בעגלי עמים (מביאים) מתרפס בצרי כסף וכו' יאתיו חש(מנים) מני מצרים, כוש תריץ וכו'. ובמשלי בקרוב: לכה תרפס ורהב ערי כ[וש סבא וחוילה]. ועי' טורטשינר, משלי שלמה, 54).]

3) [עי' א. רפש.]

4) [במקום זה ביחזק' לד יח וכו': ומשקע מים תשתו ואת הנותרים ברגליכם תרפשון וצאני וכו' ומרפש רגליכם תשתינה, בשי"ן, וכן עקר, עי' רפש, ובא כאן בסמך בהשפעת הארמ'. וכמה מהפרשנים העברים ראו בפעל רפס זה לשון רמיסה ודריכה כשמוש הפעל בתו"מ; ואולם במקרא הוא לשון עכירת מים ולא לשון רמיסה דוקא, אעפ"י שנעשה לכלוך המים ע"י תנועת רגלי הבהמה, ובזה אולי מעבר ההוראות שבין לשון המקרא ללשון החכמים.]

חיתה מביאה שפופרת של ביצה והיתה ממלאה אותה אפילוסמון ונותנת אותה תחת עקיבה במנעליה, וכשהיתה רואה כת של בחורים היתה רופסת עליה והיה אותו הריח מפעפע בהן כארס של עכנה (מד"ר ויקר' יו). ולמה שן רועה אוכלת אותנו ורגל רופסת אותנו וכו' על שבגדנו בצורנו (שם איכ', פתיח', כי הכ׳נה בר פפא). — ובספהמ"א: עשה לך רב שיהא רופס עליך בעפר והמליכו עליך (ברכ׳ית רבתי, אלבק, 208). שאתם רומסין ורופסים על ראשו (של הצל) (רש"י, עמו' ה יח). החוטא רופס ודש העונות בעקביו ואומר קל הוא זה אעבור עליו (הוח, משלי יט ג). הרואה בחלום שהמור בעטו או רפסו תבא לו מתנה מאדם גדול (שלמה אלמולי, פתרון חלומות, מח:). — ואמר הפיטן: ומשולת חזיר מכרסמת בנו וכו' רופסת עלינו ורומסת גבולינו (יניי, רהה עמידתנו, קרוב' ימים נוראים, סנו). שונאיהם בים דורסים וכנת ראשימו רופסים (אות זה הסדם, יולר שבת הסדם). מה יענה מלאך צחון נתעב ואלוח וכו' עצתו רפוסה מקורו יבש נשחת ודלות (אליה בר שמעיה, אנא חטא, סליח' שחר' יוה"כ). בעון בצענו צור לצר יחרש, בולע ומדיק ורד ורופס החורש (אמרנו נגזרנו, סליח' ד עשי"ת). בכלותו להשמיד עם ולרפום וכו' (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יול' שבת א חנכה). לצי ולחצו לרפסה, אמרו ישועתה אפסה (מנחם בר' מכיר, אין מושיע, זול' שבת ב חנכה). רבת ריבי צדיק ונושע, רפסת רוצץ החשת ישע (מנחם בר יקותיאל, מושיע ומגן, מחז' ויטרי, 219). ראש עוללים בקירות נפצו ומוחם רפסו (שמואל הלוי, סליח' לגזרות ת"ח, אבכי מלוחים, לקורות הגזרות ומכ' ו). רוץ רוצצוהו כל מתי און, ורפסו על כתפיו עד כמו מוץ תבן הודש (עין חן, רני ושמחי, עז:). — ואמר המשורר: ארמום וארפום את כבודם כאשר המה כתלי אהלי רפסו (יעקב פרלנטים, הוספה למתק שפתים, 71). — *ובמליצה, המוח רוֹפֵס[1], פתוח לקלט דברי חכמה: ומדבריו נכר שמוחו רופס והמחשבה פועלת בו (אגרות יל"ג א קעו, 287).

—נפע', *נִרְפַּס[1]), — שרפסו אותו, מלאוהו טיט ורפש: כשם שאי אפשר למעין להרפס ולמקור להשחית, כך אי אפשר לצדיק למוט לפני רשע (מד"ר בראש' עה). —ובמשמ' נִתַּן לדריסת רגלים, נרמס: מה גפן זו בתחלה היא נרפסת ברגל ואח"כ עולה לשלחן מלכים, כך ישראל וכו' (שם ויקר' לו). — ובספהמ"א: מתבוססת, נרפסת (רש"י, יחזק' טז ו). הכנע לפניו כאסקופה הנרפסת ונדרסת (הוח, משלי ו ג). — ואמר הפיטן: גמר חסיד וצדיק נרפס (שלמה הבבלי, אין מי יקרא, סליח' יום א). נחמסים נמאסים ולעבדים נכבשים, נרפסים נתגשים בין זאבים ולישים (מי בכל ממשלתו, סליח' לו"ג, סדור ארם צובא, תקכג:). וכל כלה דלה נרפסת שכבר צמחיה פוקסת, (כתובת משראג, מהמחה הט"ז, MGWJ 1893, עמ' 28).[2])

—התפ', *הִתְרַפֵּס, — השפיל את עצמו, עשה עצמו מרמס[3]): לך התרפס באבק רגליהם של גדולים

---

[1]) [במקומות אחדים בתו"מ (עירוב' לה:, ועוד) נאמר: במקום שמוחו של תינוק רופס (נ"א רופף), אך אעפ"י שהנסחה רופס היא המצויה יותר (עי' ד"ס ועוד) והיא באה גם בספרות ההלכה, יש לבטל אותה בדעת לֵו (מובא אצל פרוים, Talmud. Medizin, עמ' 49) מפני רופף, שהיא בלבד מובנת מצד הלשון; ועי' רָפַף.]

[1]) [במקרא נִרְפָּשׂ (משלי כה כו), עי' רָפַשׂ.]

[2]) [במדר' שמואל (פרק ג, ומעין זה בילקוט) על הכתוב: אל תתן את אמתך לפני בת בליעל, נאמר: אל תרפיסני קדמה, ע"כ. וקשה לקבל שמוש בנין הפע' כזה בלשון חז"ל במשמ' אל תעשני מרמס לרגליה. ויש להניח, שבא כאן פעל במשמ' זו של ת"י לפסוק: לא תכלים ית אמתך קדם בת רשיעא. ונראה שהיה כאן פעל כגון אל תפרסמני, אל תגלה את קלוני, וכן בא הפעל פַּרְסִי (= פרסם) במשמ' זו בסור'. ועי' גם ג. פָּרַס.

במכי' (מכי' בחדש) על הפסוק ויסעו מרפידים נאמר: אענך בסתר רעם וכו', משעה שהייתי עונך ומגן עליך ומרפס עליך את כל העולם, ע"כ. אך בילקוט הגרסה: ומגין עליך ומרעים עלך וכו' (ילק' שמע', שמות רעה), וכך בלבד נכון, כי לשון הכתוב, בסתר רעם, נדרשת כאן.]

[3]) [עפ"י הבנה זו בכתוב במשלי ו ג. ועי' א. רָפַס. הפעל מתרפס ועולה מתרפס ויורד (ירוש' עירוב' ה ג) נגזר מן תִּיפֵּס, שהוא הרחבה מן תפס, ולא מן רָפַס.]

ממך והמליכם עליך (מד"ר שמות כז). — וכסהמ"א: זכי תכנו (את בנך) בשבט להוכיחהו לזעק ולהתרפס אל תניחהו (שלמה אלעמי, אגרת המוסר). — ואמר הפיטן: בעבור נמכרו יונים ליונים שנים מאה ושמונים ברצי כסף להתרפס יאתיו חשמנים לחשמונים (מנחם ברי מכיר, אודך כי עניתני, יוצ' שבת ב חנכה). במלא גויות שם חשב ותחפש, אבירים בעגלי עמים מתרפס (מאיר ברי יצחק, ויושע אור ישראל, יוצ' שבת א אחה"פ). — ואמר המשורר: התתרפס ברציהן ותשכב בשלמתן ולא תשיב עבטן וכו' (יצחק אבן עזרא, פניני שיר, שעה"ש 161). — ואמר המליץ: אתה רצצת עזבת דלים וכו' מתרפס ברצי כסף בו רצית, אותו תבחר ותקרב להחיל טובו (שלמה ספנהיס, ארבע כוסות, כוס התרעלה ב). יצא (הזאב) וירא וכו' עגל מתרפס ברצי נחל מים (יל"ג, משלי יהודה ספר ב, משל כ). מתרפס על יריעות רקמה ישב השר אבו סעיד ועיניו לא תשעינה אל המעדנים (גוטלובר, ממלכים, 29). — *ובמשמ' נתן נדבה[1]: איך יסבבוני עניים וכו' לאמר התרפס והושיעה לנו בלחם ושאלה אשר בביתך (מוקדות תבל, דרנבורג י, 7:). — *ובמשמ' דרך ברגל בכעס, ואמר המשורר: והמלך אזי קם בחרונו והתקצף והתרפס רפסים ובקש להרס לארמנותיו (כ"ז אלגאזי, ספר המוסר, מחב' לז).

***רֶפֶס,** ש"ז, — דריכה ורקיעה ברגל: והמלך אזי קם בחרונו והתקצף והתרפס רפסים (כ"ז אלגאזי, ספר המוסר, מחב' לז).

***רְפֵסֵד**[2], פ"י, — קֵרָה, כסה כמו ברפסודות, ואמר הפיטן: מעון יושב קדם נחסדת וגבהי שמים רפסדת (רסב"ג, מעון אדיר, דוידזון-רבינוביץ ב, 174).

— התפ', הִתְרַפְסֵד, — רכב וָשָׁט כאלו בְּרַפְסֹדָה, ואמר הפיטן: אמת היתה בפיהו עולמו בהתיסד, משתעשעת על עולמו להתרפסד (יוסף הלוי, אמת אתה הוא, סליח' ער"ה).

1) [עפ"י דרשת חז"ל על א. רָפַס התפ', עי' שם הערה.]

2) [פעל שגזרו הפיטנים מן רַפְסוֹדָה, עי' שם.]

רַפְסֹדָה, עי' רַפְסוֹדָה.

***רִפְסָה,** ש"נ, רִפְסוֹן, ש"ז, — רמיסת רגלים, ואמר הפיטן: לכן נִתַּנְנוּ לרפסה[1] ולרפסון[2] (אתאנו לך, סליחי י"ז בתמוז, מחז' איטלי' א, קכח.).

***רַפְסוֹד,** ש"ז, — כמו רַפְסוֹדָה, דוברה או ספינה שבים[3], ואמר המשורר: ונגלה לי הסוד לשרת או ליסוד כעל ים הרפסוד להעלות ספירים (כ"ת, הכרעות בתשו' דונש על מנחם, 43). — ובמשמ' רֶכֶב, אף ביבשה, ואמר הפיטן: גשם מים כבירים אם דלקוך חצוצרות על הצר ברפסדו ולמסע ולריע קרבנות ומזבח בלי מעלות ליסדו (רסע"ג, אזהרות, קנץ מע"י גאו' ב, 40; סדור רסע"ג, קלג).

רַפְסוֹדָה, ש"נ, מ"ר רַפְסֹדוֹת, — דֹּבְרָה[4], קורות מחֻברות יחד זו אצל זו שנעשו לשטח צף על פני מים ונושא עליו כלים ואנשים כמו אניה, Floss; radeau; raft: ואנחנו נכרת עצים מן הלבנון ככל צרכך ונביאם לך רַפְסֹדוֹת על ים יפו ואתה תעלה אתם ירושלם (דהי"ב ב יה). —*ובמשמ' הֲדוֹם, שרפרף או קרשי הרצפה שתחת רגלי היושב: מלך בו"ד יושב על כסא גבוה ואין רגליו מגיעות לרפסודות שתחת רגליו (תנחו' ברא' ה). — ומ"י *רַפְסֹדֶת, ואמר

1) [בסדורי אשכנז: לבזה, נ"א למשסה.]

2) [בסדורי אשכנז: ולרפשון, ולרפשׂין.]

3) [כתב רד"ק (מכלול, ליק, קסד:), וז"ל: וחבור כפתור כפתורים רפסוד רפסודות, או יהיה האחד מן רפסודות רפסודה, ע"כ.]

4) [כך תרגמו ופרשו את המלה כל התרגומים הקדומים (השבעים σχεδίαις, ולג': ratibus וכדו'), וכן אמרו חז"ל: היא אסדא היא אסבריא היא רפסודה (ירוש' ברכ' 7 ה, שרידי הגניזה, 34; בדפו': רפסודות). ואולם במקום הכתוב בדה"י בא במ"א (ה כג): ואני אשימם דברות בים עד המקום אשר השלח אלי ונפצתים שם ואתה תשא, ע"כ, ואין ספק שלפנינו אך שתי נסחאות של מאמר אחד, ואין שתי מלים מקוריות, דברות מכאן ורפסדות מכאן; וגם מצד הלשון אין מבנה המשפטים כך עולה יפה, ומצד הענין בודאי קשה להניח שהובאו העצים בים התיכון הסוער בדוברות ממש. ואפשר כי דברות או רפסדות שם מקום הוא שעל הים, והשוה את שם העיר דָּבְרַת בישׂשכר (יהוש' יט יב), וצ"ע.]

המשורר: עיני כים נגרש ומימיו יחמרו מדם ובכתי כמו רפסדת (רמב"ע, דמעה בעיני, ברודי, כ).

*רַפְסוֹן, עי' רִפְזָה.

רפף [1], ממנו *הֶרֶף, רַפַּף, *רְפָפָה, ועי' *רִפְרֵף.

רָפַף [2], קל לא נמצא במקרא.

—פוֹעֵ', יְרוֹפָפוּ, — רוֹפֵף הדבר, רעד והתנועע הנה והנה, schwanken, zittern; chanceller, trembler; to rock, tremble: עמודי שמים יְרוֹפָפוּ ויתמהו מגערתו (איוב כו יא). — ואמר הפיטן: ימינך טפחה אותם על תהו ועמודיהם ירופפו ויתמהו מגערתך בעודם (רסע"ג, תפלת השחר, סדור רסע"ג, מט). עת פלטו ונתמלטו מכור ברזל סוינים, קול נופפו ולא רופפו כמו אבות כן בנים (ידועי שם, אופן ז פסח).

—קל, *רָפַף, בינ' רוֹפֵף [3], —נד הנה והנה, לא קָבוּעַ, לא קפוי: טטרגון ששני ראשיה נוגעין בארץ ואמצעיתה רופפת והטמא והטהור יושבים עליה בגדי טהור טמאין (ר' יהודה, תוספת' זבים ד ח). כל

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [כנראה חדר פעל זה, הנמצא במקרא בס' איוב בלבד, לעבר' מן הארמ'. כי בלשון זו, וכן בסור' רַף, ערבי רַפַּ a), מצוי הפעל במשמ' רָעַד, נע הנה והנה. ואין לשרש זה קשר ישיר אל רָפָה בעבר', שהוא בעקר לשון הנמכה וירידה, ואמנם אח"כ השפיע דמיון הצלצול של שני השרשים על הוראתם.]

3) [אמנם נראה שאין כאן בנין קל ממש, אלא שבא רוֹפֵף במקו' מְרוֹפֵף, כעדות שנויי נוסח במקורות, ועי' לקמן פוֹעֵ'.

ובבבלי (עירובי' כז.) נאמר: א"ר אלעזר מאי דכתיב וענקים לגרגרותיך, אם משים אדם עצמו כענק זה שרף על הצואר ונראה ואינו נראה, תלמודו מתקיים בידו, ע"כ (ועי' שנויי נוס' בד"ס), ופרש רש"י רַף כלשון רפיון. ואמנם יותר נראה להבין רַף כקל מן רָפַף, כלו' כענק שמתנועע על הצואר בדמיון לרפרוף גבות העינים, המסתירות ומראות את העין חליפות חליפות, ואף כסריגים ורפפות המסתירות אך חלק מטה שאחריהן. ותמונה זו היא המבארת את הבטוי „נראה (ברגע זה) ואינו נראה (ברגע אחר)", אלא שלפי זה התמונה בעקר לצואר שבענק ולא לענק עצמו, כלו' אם משים אדם את עצמו כמי ששם ענק לצוארו ואינו מבליט את עצמו, וצ"ע.]

a) رف

שבעה החרב שלופה, עד שלשים היא רופפת [1], לאחר שנים עשר הדש היא חוזרת לתערה (ר' יוחנן, ירוש' מו"ק ג ז). לקערה שהיא מליאה חלב עד שלא נתן לתוכה מסו החלב רופף, משניתן לתוכה מסו הרי החלב קופה (מד"ר ברא' יד). אם נותן לתוכו מסו נקפא ועומד, ואם לאו הולך רופף (שם ויקר' יד). — ומוחו של תינוק רוֹפֵף [2]: (הנחת תפלין של ראש) מקום שמוחו של תינוק רופף [3] (ירוש' עירובי' י א). — ורָפַף בעיניו [4]: הרופפת בעיניה והמוציא רעי בשעת שחיטה כשרה (ר' אליעזר בר' יוסי, תוספת' חולי' ג יג). — ובהשאלה, הֲלָכָה רוֹפֶפֶת וכדו': כל הלכה שהיא רופפת בבית דין ואין את יודע מה טיבה, צא וראה מה הציבור נוהג ונהוג (ריב"ל, ירוש' פאה ז ו). — ובספה"א: והחמורים (שנשכום הצרעות) מתרפקים ורופפים על העצים ועל הצרורות וכו' (ברכיה הנקדן, משלי שועלים י). דלאחר החורבן ברצון היו תלוין (צום י' בטבת וי"ז בתמוז) וכשנשנית משנתינו רופפין היו ביד ישראל (ריטב"א לר"ה א, כה:). והיה עשן פסלו של מיכה מתערב עם עשן המערכה והנצח היה רופף וכו' עד שבא שמואל ומרק הדין שהיה נאחז בימין (פלא הרמון יז א). הן עדיין אברי רופפים חופפים לא למדו משוך עט סופר (קבץ אגרות, בוקסטורף, 38). —ואמר הפיטן: ופחד שרפים אשר ברגע כל שורפים לפני שיר זה לא רופפים (כ"א קליר, הוא נקרא, סלוק שבת החדש). — ואמר המשורר: ויחרד לבי ויתר כבודי [5] ועצמותי רפפו וידי רפו (ר' בחיי אבן פקודה, בקשה, בסוף חו"ה, הוצ' יהודה). ונפשם נכספת בידם טוטפת בתוך בין רופפת ורועים בגנים (אשר קרשקש, שיר בשבח הספר, ברא"ם מו"כ). — ובינ' פעו' *רָפוּף [6]: אינו נכבש וכל שעה הוא רפוף [7] ואינו קשה (רש"י, חול' כא:, ד"ה לא נהילא).

1) [במד"ר (ברא' ק): מתרפרפת.]

2) [עי' בהערה הבאה.]

3) [כן נכון, ולא רוֹפֵס כנמצא בבבלי (עירובי' לה:) ובכמה מקומות בספה"א, ועי' ב. רָפַס, הערה.]

4) [וכן אף בסור' רְפַף עינא, הרף עין.]

5) [אולי כבֵדי.]

6) [ועי' א. רְפָפָה, הערה.]

7) [כך לפי שיטה מקובצת; בדפו': טפוף. והכונה

יחזקו ידים רפית בהלכות רפופות (הקדי הסגות רמב"ן לספר המצות להרמב"ם).—*רָפַף בלבו, הפֵּם: לפי שרפפה[1]) בלבה תביא קרבנה מרופף (ברחשית רבתי, חלבק, 45). — והלכה רופפת: והלכה רופפת קח לך המנהג (ר"ת, ספר הישר, תשו' עו ג, 172).

—פוּעַ', *רוֹפֵף, — כמו קל, התנענע הנה והנה: לחלב וכו' עד שלא תרד לתוכו טפה אחת של מסו הוא מרפף[2]) (ר' ילחק, מד"ר ברחש' ז). — וכמו פוּעַ', רעד והתנענע: והיו עמודי בית הוועד מרופפים (ירוש' מו"ק ג ח). — וש"י, *רופף את הלשון, הניע אותה: פעמים שאדם מדבר דבר אחד והוא רופף[3]) את לשונו, ויש דבר שהוא פושט את לשונו (ברחשית רבתי, חלבק, 135). — וכמהמ"א: בעופפי חרבי וכו' ויש לפרשו וכו' ענין התנועה כלומר בהניעי אותה ורופפי אותה על פניהם (רד"ק שרשים, עוף). וכל אשר הוא מהם בעל כנף מעיפף, אשר עמודי שמים מרופף (ר"י חריזי, תחכ' לז, 302). ואם תהיה העין גדולה מרופפת הנה בעליה עצל אוהב הנשים וכו' ואם תהיה העין קטנה ותכליהית ומרופפת הנה בעליה מעט הבושת (יוסף ישראל פורלין, תולדות אדם ג לג). — ואמר הפיטן: השריץ מעופף, והשחיץ לנופף, העיט לעופף, השרץ לרפף, הרקק צפף, ממי יפיף, נפש חיהו עוף יעופף (עבודת יוה"כ, Elbog., Stud., עמ' 177). ברקיק יסוד רופפו ורעמיך הדום התריפו (אלהים בהכחילך, יול' ב שבוע', מחז' איטל' א, קכד:). — ואמר המשורר: כי פרשה ארבע כנפים עלי ותראה מרופפת (ר"י הלוי, שלמה בהוד, זמורה ג, 203). סביבה יחנה דגל יהודה והיא גם היא סביבותיו תרופף (הוא, לכי גלעד, שם ג, 58). לשירי הזמן ידו ינופף, והגלגל לשעטתו ירופף (ר"י חריזי, תחכ' עז, 165).

—נִפְעַ', *נִרְפַף, — נרפף האבר, הלב, רפף ורעד:

לא במשמ' חלש ורפה אלא נד הנה והנה.]

1) [במד"ר: רפרפה, עי' רִפְרֵף.]

2) [מרופף, נ"א מרפרף. במקומות מקבילים (מד"ר ברחש' יד; שם ויקר' יד): רופף, עי' קל.]

3) [בפסיק' רב' (אכי אנכי, קנג.): כופף, והגיה איש שלום: הופך.]

להשקיתו מהסם המשלשל ולשפשף המקום הנרפף בסמרטוט קשה (ס"ט טורטוסי, ספר השמוש, תרגום אלזהרוי). — ואמר המשורר: לבי עלי זה נרפף לא נגלף יראה וינאמה (כלום שבזי, לבי לחכמה, שירי תימ', 198). — וכמו רפה, נרפה: תבואה באוצר טרוף, וברכות בלי לירוף (נחמיה בן שמואל, אם ימלאו, תפלת גשם ידיעות מכון שוקן ז, רה).

—הִתְפַּ', *הִתְרוֹפֵף, — התנענע, רעד: טהור עינים עליהם יחופף, ידוד יכסה פניו בלי מתרופף (ר"א קליר, אילי מרום, מוס' יוה"כ). ששפתותיהן של זקנים מתרפפות ואינו יכול לקפוץ שפתותיו לטעום החיך המאכל ומשתרבבות ומתרופפות (ערוך ערך מרפט). מגערת כל עוף תתרופף, ולא כמוהו לעיפף (ברכיה הנקדן, משלי שועלים מח). כל איש יהי נבא, אזי ישם לבו ויתרופף לחרדתו (עמנואל, מחברת ד, הברמן, 148).

א. רְדָדָה[1]), ש"נ, — סככה, גג שלפני דבר, Vordach; avant-toit; projecting roof:

---

1) [בערבי בא רַפִּיף a) במשמ' סככה וגג, אולי בעקר במשמ' כנף העוף המרפרף והסוכך, וכנראה זה עקר משמ' המלה רְדָדָה אף בעבר'. ויש מבארים את המלה במשמ' שבכה וסריג. ותנחום ירושלמי בכתאב אלכאפי כ"י ערך רפף, כותב וז"ל: שרח אלמשנה (הסריגות והרפפות מצטרפות) רפפות שבאביך תעמל פי אלטאקאת וקד ת'עמל חדיד או כ'שב או כנרגה באלגיר ואלגבס. וקאל ג'ירה אנה משאבה לאלערבייה פי קול ם רף ו־פוף. והד'ה אלרפוף תכון מן נפס אלבניאן לא מרכבה בעד אלבניאן לאן סריגות קד תביין פי מכאנה אנהא שבאביך מרכב עלי אלטאקאת ואלמראוח תסמי' רפיפות ויאתי אשתקאקה מע רפרף, ע"כ, ובעבר': פרוש המשנה רפפות שבכות שתעשינה בחלונות ותעשינה מברזל או עץ או חמר כגון גיר או גבס. ואמר אחר שהוא בדומה לערבית באמרם רף ורפוף (במ"ר); והרפוף האלה הם מעצם הבנין, לא שהֻרכבו אחר הבנייה, כי בדבר סריגות כבר פרש במקומו, שהם שבכות שהרכבו על החלונות, והמניפות (שבחלון) תקָראנה רפיפות ותבוא גזירתו עם רפרף, ע"כ.

ואלה דברי רד"ק: הסריגות והרפפות מצטרפות ומפרש בתוספתא אלו הן של אוצרות רפפות אלו של אלקטיות, פירוש חלונות שעושין לבתי הקיץ

---

a) رفيف

הסריגות והרפפות מצטרפות כמלא מקדה (אהל' יג ב). הרפפות¹) טהורות לקדש (פרה יא ג). רפפות אלו הן סריגות אלו של אוצרות אלו של איקלטאות (תוספת' אהיל' יד ג). הן רפפות הן רעלות (ירוש' ע"ז ג י). — ובספה"א: במשמ' סככה ותרים שעל פני החלון לצל, Fensterladen; contrevent, persienne; shutter: וכן חלון העשויה לתשמיש ובה סככות ורפפות, אם יש במקום אחד מרובע טכ״א ומוציא ואם לאו הרי היא כסתומה (רמב"ם, טמאת מת יד ז).

ב. ״רְפָפָה, ש"נ, — תנודה וזעזוע של החולה, Konvulsion; convulsion: מה הן רפפות, בזמן שמזדעזע או מדלג אחד מאבריו שלאדם (ספר רפפות, כ"י ביה"ס כזנחנקי 194). כשמזדעזע אחד מאבריו של אדם יסתכל באלו הרפפות וידע מה שעתיד לבוא עליו (ספר רפפות, כ"י אדלר 1402). והאותות של פרלישיאה יש לו גיד בלשון ורפפות בשפתים ורעש בזרוע שמאל וכלה ותחדל שנתו (שער הפרלוף לאיפוקרט, כ"י ברלין 545).

רפק ²), ממנו *מַרְפֵּק, רַפֵּק.

רָפַק, קל לא נמצא.

—הִתפ', מִתְרַפֶּקֶת, — הִתְרַפֵּק, הסתמך, נשען, sich stützen, lehnen; se soutenir, s'appuyer; to support oneself, lean: מי זאת עולה מן המדבר מִתְרַפֶּקֶת על דודה (שה"ש ח ה). — ובתו"מ: יונתי בחגוי הסלע וכו' למה עקרתי אתכם וכו' כדי שיהיו מתרפקות¹) על בעליהן בנויין (רבי יוחנן בר נפחא, מד"ר ברחשי' מה.). — ובספה"א: דמשלבי קרשים מלמטה זו עם זו ומתרפקין ועולין (ר"ח, שבת לח:). ובעודה עצם משתקשקת ומתרפקת וגוריה מחבקת ומנשקת (ר"י חריזי, תחכ' כה. 229). ותקח החרב ותלך לביתה והיא מתרפקת בשמחתה (ר"י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 29). ובמוכה עירון יובל מתרפק על שבט זולתו (ריב"ל, תעודה בישראל, הקד'). — ״ובמשמ' מתגעגע: ואשא בשרי בשני עד אשר תשלח עגלה לשאת אותי אליך אז ירחב לבב בנך המתרפק עליך (רמח"ג, קרית ספר, כח). — ואמר הפיטן: להשיב שבותם כאפיקים, כי הם בניך ועליך מתרפקים (ר"א קליר, מי יערוך אליך, מחז' איטל' ב, פו.). שמח באשת נעוריך המחברת, עמה תתרפק ולא באחרת (שמעון בר יצחק, אשת כסילות, סדר יום ב שבועות). וכל הדור ההוא אשר שמעו קולו, זכו להיות כמלאכי זבולו, עליו נתרפקו וחיו בצלו (וכל העם רואים, שם). בחבה לקבל מלכותו רצונו להפק, יקר תאותי להשלים עליו להתרפק (מאיר בן יצחק, אדיר וגאה, יוצ' שבת אחר שבועות). ותיקר נא נפשם כי עליך מתרפקים (מרדכי ברבי יעקב, מלכי מקדם, סליחו' מוסף יוה"כ). חון בת דלתך דופקה, עליך מתרפקה (ר"י נג'ארה, ישאפון לך, עולת תמיד, פזמ', יב). — ואמר המשורר: האחרי חדש למות אחי ארחץ ואתענג ואתרפק (ר"ש הנגיד, האחרי, בן תהלים, ששון, לג; הברמן ב, 113). דדיה ירוון דודה, ויתענג במצפון רבידה, בשבתה לנגדו בשדה. והוא מתרפק לצדה (ר"י הלוי, באו וראו, זמורה ב, 76–77). הן פראים הם ואיך ידמו אלי יעלה על הצבי התרפקה (הוא, יעלת חן, שם ז, 326). אתמול בחיק צורי בעלמה צוחקה מתרפקה משתקשקה הייתי (ר"י חריזי, תחכ' יג. 139). התרפק אז יאבה בזרועות חלד (מיכ"ל, שלמה).

—פִעֵ', ״רִפֵּק, סמך וסעד, stützen; soutenir; to support, ואמר הפיטן: תרפק משול אפרים

להכנים בהם הרוח (פרטיס, רוף). וריב"ג: מאמרם למניפפות הגדולות רפפות מפני שהם מנענעית את האויר, ע"ב (פרטיס, רוף). ולפי זה משמשת המלה היום במשמ' תריסי חלון מרכבים מלוחות לוחות דקים מתקפלים.

ואמנם חז"ל מזהים את המלה רפפה גם עם רעודה או רעלה, והואיל והערוך מבאר רעודה במקום טיט ימים, היו שבארו גם רפפה במשמ' זו, שלא כענין. ואלה דברי ר"ד מן התפוחים: רפפות מקום לח אשר בו טיט (למח דוד, בכריות, רטו:).

¹) [בתוספת' (פרה יא ח): רפופות, נ"א: רפיפות.]

²) [בארמ' מרפקא, כמו מַרְפֵּק, ובערב' מִרְפַק a), ואף רַפַק b) במשמ' סָמַךְ וְסָעַד, ומזה רַפִיק c), אוהב וידיד, בכוש' רַפַק, סמך והשכיב.]

a) مرفق b) رفق c) رفيق

¹) [במד"ר שה"ש ב, יונתי: שלא יהו מתרפקות.]

בשעשוע ילד ובן יקיר (יוסי בן יוסף, אפחד במעשי, זכרונות מוסף ג כ״ה). בטל דשן ציה רפק [1], דלי ומרודי בעשר ספק (רשב״ג, בעל אלור, ביאליק-רבניצקין ג, 125). ריפק ופינק המוני בצמאון אין מים (נחמיה בן שלמה, אם ימלאו, תפלת גשם, ידיעות מכו שוקן ד, רעז).

°רִפְרוּף, ש״ז, — תנופת המרפרף והמרחץ, תנועת נדנוד הנה והנה, pulsation ; Pulsation : מוחו של תינוק רופף וכו׳ וזה הדבר ידוע הוא כי התינוקות מוחיהן פתוחין ונראה להן רפרוף מתחת העור שעל המוח (רב נסים גאון, ברכ׳ כז). — °ורפרוף עפעפים במשמ׳ הרף עין; Zucken ; tressaillement; quivering : אני אביאך שם קודם רפרוף עפעפיך (קלונימוס, בעלי חיים ב ג). — °וברפואה, רפרוף הגוף, השפה, הכרס וכדו׳ כסימן למחלה: אם תעיין ימצא העלול אסטנסות והתהפכות הנפש ורפרוף השפה וסבוב הראש (קאנון ג א ב כז). כשירבה הרפרוף בכל הגוף וכאשר יתרפרפו הפנים הרבה יונהג בנקוי המוח (שם א ג ה כלל א פרק א). כשיובאכו (השנים) יחושו במה שיקרה בהם דפיקה ורפרוף (שם ג ז א). ולא רפרוף או מתיחה (שם ג יג א יד). ומן האותות על קבוץ ליחה רעה באצטומכא ומה שנלוה אליה רפרוף הכרס (שם ג יג א יע). והרפרוף תהיה בו תנועה מבוארת ואותה התנועה מורכבת משתי תנועות הפכיות וזה שהאחת מהן התפשטות והאחרת התקבצות (קנול, גליינוס, בקבוק הקליים). ואותות הבחראן שיהיה בקיא לצדוע ודפיקת האצט׳ והדמיונים המחשיכים ורפרוף השפה התחתונה (שם, כ״י פריז, בבחראן, מאמר ג). הרפרוף מתחדש באברים ומתחדש שאי אפשר שיתפשטו כי העצמות והשחוסים לא יתפשטו כלל ולכן ירבה הרפרוף בעור (פרקי משה ג). — °ברפרוף, תה״פ, כאלו ברפרוף העין, לא בקביעות ובדיוק, למשל: עברתי על הספר ברפרוף, נוהג בספרות ובדבור.

°רִפְרוּפִי, ת״ז, — תנועה רפרופית, תנועת נדנוד, תנועת מטוטלת, ועי׳ רִפְרְפִי: הדפיקה היא תנועה רפרופית תקרה ללב (קאנון ג יא ג א). ואותם הדחיות והמשיכות לא יהיו אמתיות אבל רפרופיות וכו׳ אך הם לא ישלימו ברפרופים רבים (שם ג כא א ג). ולפעמים יתערבו שני הזרעים יחד ואחר יפרדו או יפרה האחד קדם בסבה רוחיות או רפרופית (שם שם).

***רִפְרֵף** [1], פ״ע, — רפרף העוף בכנפיו, האדם בעינו, החלב בקערה, פרכס, נע בתנועת נדנוד קטנה ומהירה הנה והנה, zucken, blinzeln; tressaillir, cligner; to quiver, blink: ועוף אפילו לא רפרף אלא גפו [2] ולא כשבש אלא זנבו הרי זה פירכוס (חול׳ לח:). ורוח אלהים מנשבת אין כתיב כאן אלא מרחפת, כעוף הזה שהוא מרפרף בכנפיו וכנפיו נוגעות ואינן נוגעות (מד״ר בראש׳ ב). לחלב שהיה נתון בקערה, עד שלא תרד לתוכו טיפה אחת שלמסו הוא מרפרף [3], כיון שתרד לתוכו טיפה אחת שלמסו מיד הוא קופה ועומד כך עמודי שמים ירופפו (ר׳ ילמק, שם שם ד, תיאודור, 31). — ובהשאלה, רפרפה האשה בלבה, לא היתה קבועה ומסוכת בדעתה: לפי שרפרפה (האשה) בלבה לפיכך תביא קרבן מרופרף (ר׳ שמעון בן יוחאי, מד״ר בראש׳ כ). — ובפהש״א: נשברה מפרקתו וכו׳ הרי זה מטמא אע״פ שעדיין הוא מרפרף באחד מאיבריו (רמב״ם, טומאת מת א טו). שיראה (הדג), ירצה או לא ירצה, כי אין עפעפים לו ירפרף בהם (אמו״ר לראב״ד א ו, 27). כנור היה תלוי כנגד חלונו של דוד והיתה רוח צפונית יוצאה בחצי הלילה ומרפרפת [4] בו והיה מנגן מאליו (כ״י מוקקאטו, נפלאות יהודה א ג). — °ובמשמ׳ פ״י, רפרף את השק, הקשר, התיר את חבליו עד כדי שיהיה מרפרף, lockern; relâcher; to loosen : וכשמבקשין לפרק משאוי מגביה השקין

---

[1] [ביאליק ורבניצקי פרשו: בטל... רפק — דשן ופנק בטל את ניר השדה השומם ; אך כנראה „רפק" הוא לשון עדירה וחרישה כבארמית שבתו״ם, בלו׳ דשן ועדר, ע״כ.]

[1] [מן רָפַף, עי׳ שם. וכן בא רפרף בארמ׳ שבתו״ם, שממנה חדר שמוש הפעל לעברי.]

[2] [גרסה אחרת: בעינו, וכן הובא במגיד משנה לרמב״ם מאכלות אסורות ד יד, וכן כתב שם הרמב״ם: ובעוף אפילו לא ריפרף אלא בעינו.]

[3] [בדפוס׳: מרפף, ועי׳ בהערת תיאודור למקום.]

[4] [בבבלי (ברכ׳ ג:): ומנשבת.]

לרפרף קשר החבל להיות נוח להתיר (ר״ח, שבת קנה.).

— פעי, *רִפְרֵף, בינ׳ מְרַפְרָף, — קרבן מרפרף, קרבן עוף שבכנפיו רפרפו בחייו: לפי שרפרפה (האשה) בלבה לפיכך תביא קרבן מרופרף (ר׳ שמעון בן יוחאי, מד״ר בראש׳ כ). — ובסהמ״א מְרֻפְרָף אף במשמ׳ לא קבוע, שאפשר לרפרף בו, להניעו הנה והנה, lose, beweglich; lâche, mobile; loose, mobile: ג׳ (נימות קשורות) אינן חוצצות שאין קשרן מתחזק, ומרפרף הוא, והמים באים בתוכו (ר״ח, שבת קנה:). כסוי הקנקנים כשהוא מהודק וטחוי בטיט נקרא רשום, כשהוא מרופרף נקרא מצוף מלשון ציפוי (הוא, ב״מ כג:).

— התפ׳, *הִתְרַפְרֵף, — היה עשוי לרפרף הנה והנה, לא היה מחֻזק כל צרכו: כל האגדות של כפרים הבאין מבית השיקין טמאין, ולא ממקום איגוד אמרו אלא כולם, מפני שהיא מתרפרפת וחוזר ואוגדת (ר׳ מאיר, תוספת׳ מכשירי׳ ג ח). כל ז׳ ימים (של אבל) חרב שלופה ועד שלשים יום היא מתרפרפת ואינה חוזרת לנדנה עד י״ב חדש (מד״ר בראש׳ ק). — ובסהמ״א: אם הקרום מתפרק והריאה מתרפרפת טרפה (והזהיר, ויקרא, שמיני, מג).

רפש [1]), ממנו *רִפּוּשׁ, רֶפֶשׁ, *רִפְשׁוֹן.

א. **רֶפֶשׁ,** ש״ז, — מרפש, לכלוך, בפרט מרפש המים בטיט, Schlamm, Verunreinigung; limon, souillure; mud, soiling: והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל ויגרשו מימיו רֶפֶשׁ וטיט (ישע׳ נז כ). — ובתו״מ: השופך מים ברה״ר והוזק בהן אחר חייב בנזקו וכו׳ אמר רב לא שנו אלא דנטנפו כליו במים אבל הוא עצמו פטור, קרקע עולם הזיקתו, א״ל רב הונא לרב לא יהא אלא ברפשו [1]) (ב״ק ל.). — ובסהמ״א: ומה הים רפשו וסריותו על פיו כך הרשעים סריותם בפיהם (רש״י, ישע׳ נז כ). שלש מים מרוח חקק וחצב בהן תהו ובהו רפש וטיט (רמב״ן, יצירה א יא). מימיך (הים) לא זכים ולא ברים, לא צחים ולא קרים, כי אם רפשים ושמרים, מלוחים ומרים (ר״י חריזי, תחכ׳ מג, 334). והפה והשפה יצאו עליו הרפשים המעופשים והטנוף (הוא, חגרת לשון הזהב ד, דברי חפץ, אדלמן). והרפש הנשאר בבטן יגרשהו הגוף ואל המעים ידחהו (שם שם). — ואמר הפיטן: תפן באון פיד טיט רפשנו, חכים בדכינו ועוד בל תכפישנו (ר״א קליר, קרוב׳ שקלים). כפר פדיון נפש פדה מטביעת רפש (הוא, שחרי׳ ליום כפור, מחז׳ איטלי׳ ב, פ:). פץ לי מחשילי מה דודך משלי, פוצי מרפש ומדלי, דודי לי (משלם ברבי קלונימוס, אפיק, יוצר ב פסח). בחדש נגערו בו בתהוכות ונשארו נטושים ברפשים (אהלל אל נערץ, פזמי׳ לפסח, סדור מנהג ארם צובה, תקיה:). סוף לא תירש מרכושך אבל דעה כי רמש רפשך אשר יצא ממעיך הוא יירשך (משה ברבי יחייה, את פני מבין, סליחו׳ שחר׳ יוה״כ, מחז׳ איטלי׳ ב, קו.). בואי שנת נפש וצאי שנת רפש (יחיא אלצאהרי, בואי שנת אהבה, תפלה לראש השנה, שירי תימן, 33). — ואמר המשורר: תשבת למשבית שאון ים בעת שיגרשו מימיו רפשים (ר״י הלוי, התרדף נערות, זמורה א, 9). צלל כבודי ברפשי ואפלה במוקשי (ראב״ע, איך אכלכלה, איגר 83). ירדתי פלא אלי בית הכלא והוא רפש מלא ואין עלי חולה (הוא, איך אזלת, שם 174). ככה עם לא בינות יכפישו ברפש (יל״ג, רפסודות).

ב. ***רֶפֶשׁ,** — מלה מסֻפקה: כמה מצודות עשיתי,

---

1) [אין כאן אלא מבטא אחר במקי׳ רפש, הבא במקרא בשם מִרְפָּשׂ ובפעל רָפַשׂ, המתחלף בכתיב רָפַס (עי׳ א. רָפַס). ויש שמשוים באשור׳ רֻפֻּשְׁתּ במשמ׳ קיא, צואה וכדו׳, ובערב׳ רַפַתַ׳ a) היה נבל וכדו׳, אך יתכן שמלים אלו מקבילות אל פֶּרֶשׁ בעבר׳, פרת בארמ׳.]

a) رفث

1) [כך בקריאה זו, בִּרְפְשׁוֹ, לפי פרוש רש״י: המשליך זבלו ברה״ר מי לא מיחייב כי לא הפקירו, ה״נ רפשו הוא דאזקיה, ע״כ. ואולם אין „רפש" אלא מים עכורים, שרפשו אותם, ובודאי לא זֶבֶל, ואף קשה שיאמרו רפשו (= מימיו העכורים) של מי שהוא, ושל המזיק (בעוד ש„כליו, הוא" מוסבים על הנִזק). ובודאי יש להעדיף את גרסת הערוך ברופשו, ז״א אין לראות את הדבר כאלו קרקע עולם הזיקתו אלא יש לראות כאלו הוא רופש ועוכר את המים, כאלו היה רופש אותם ברגליו או בידיו, וצ״ע.]

כמה רמיזות עשיתי, כמה רפשי' עשיתי עד שרפשתיו (את בן הדד) בידיך ועכשיו הוצאתו בשלום [1]) (ר' אבא בר כהנא בשם רבי לוי, מד"ר איכה, א"ב קדמאה, ממכוס פלח).

***רָפַשׂ** [2]), פ"י, — כמו רָפַס, רמס ודרך, treten; marcher; to tread, רפש הענבים: אמרו לו היכן אתה נותן שאר ענבים בשביל שהגת קטנה, אמר להם, אני עושה גת שתטול לכל הענבים שבכרם, מה עשה, רפש [3]) הענבים ובעט ראשון ראשון ואח"כ הביא את הענבים שבכרם והחזיק הגת כל הענבים (מד"ר שמות טו). — ואמר הפיטן: אבל אשמים אנחנו וקרוב פורש, בעון בצענו צור לצר יחרש, בולע ומריק ורד ורופש [4]) החורש (שלמה הבבלי, אמרנו נגזרנו, סליחי לו"ג, מחזי איטלי ב, כט:). — *וביני פעו', רָפוּשׂ, במשמ' נרפש ורמוס ברגלים: ומה זה נשאת לכוף שרשיך הטובים ולשלוח דליותיך להשקות אותן מערגות מטע עין רוגל הניתן לבבים' רפוש ודלות לא עבר עליו לשקו' מימיו ולהציל עבדו מרגש מרפס ומדלת רגל אדם (תשו' רס"י, קבלת קנערי א, א.). — ואמר הפיטן: באשון חשך כפושה, באשמנים רפושה (משלם בר קלונימוס, מי יתנה, פסקי יוה"כ). — ואמר המשורר: הכי מימי ידידותו בשלג מאד זכו ברגל לא רפושים [5]) (רמב"ע, סליח מר, ברודי, קמא). תשרי וכוי ראוי לאכול בו את הכרשים כל חריף זרע גם שרשים ולחזק הכליות הרפושים (ראב"ע, שמעו נא, כהנא א, 181) [1]). — *ובמשמ' טָבַע ברפש וטיט: ווידוע לכל ומודעת לכל אזן שומעת מהיגיעות שיגענו וכמה קרקורים קרקרנו וכמה רפושים [1]) רפשנו מרוב גודל החלאה אשר מצאתנו (פנקס קהלקה תפו, אולה"ם ד, 629).

— הִפעי', *הִרְפִּישׂ, — צורה מספקה [2]), הרפיש את עצמו לפני (או תחת) אחר, התרפס לפניו, עשה את עצמו כרפש למדרך רגליו: לאתליטום שהוא עומד ומתגושש עם בנו של מלך, תלה עיניו וראה את המלך עומד על גביו והרפיש [3]) עצמו לפניו (ר' חמא בר חנינא, מד"ר בראשי' עז). — ובספהמ"א, הִרְפִּישׂ דבר או אדם, השפיל אותו, עשה אותו מרמס לרגלים, ואמר הפיטן: ויחסום וינצל מעדיו להכפישי ומגובה לתהום הרפישי ותזנח משלום נפשי (ר"א קליר, איכה אשפתו, קינ' ת"ב).

התפ', *הִתְרַפֵּשׂ, — התרפש האיש, הבהמה רפישות, נתכסה ברפש [4]): ואם תראה הראש מתרפש רפישות זו כרתומות וכוי טרפה (הלכות טרפות לאלדד הדני ג ג, א. אפשטין, 112).

*רפ"ש, ר"ת, — רפואה שלמה.

***רִפְשׁוֹן**, ס"ז, — כמו רֶפֶשׁ, ואמר הפיטן: דלותי מטבוע רפשון, גאל נצורי כאישון

---

1) [למעשה אין כאן אלא גרסה משבשת במק' הנוסח הנכון יותר שבמד"ר ויקר' כו: כמה מצודות וחרמים פרשתי לו עד שבא, ואולי היה העקר: עד שתפשתיו ובא לידיך. ועי' גם רִפּוּשׂ, הערה.]

2) [אפשר שאין זה אלא מבטא וכתיב אחר במק' רָפַשׂ, רָפַס, עי' שם, ואולי צ"ל כפש.]

3) [כן בארמ' שבתו"ם: כיון שאמר (יהודה ליוסף) ממך אני מתחיל רמז (יוסף) למנשה ורפש חד רפש וזעת כל פלטין (מד"ר בראשי' לג). אך אולי צ"ל כפש.

במדרש תנחומא וישלח ב כתוב: ללמדך שגדולים הצדיקים יותר ממלאכי השרת וכן יעקב נטל לשר הגדול ורפש שנאמר ויאבק איש עמו, ע"כ, אך בלי ספק צ"ל וכפש, כלו' כפש אותו בעפר. ועי' הִפעִ', הערות.]

4) [מנקד בשי"ן שמאלית.]

5) [בס' מנחת קנאות לאבא מארי, עמ' 123 כתוב: והפריז על המדות ומדד לנו המדה רפושה, ע"כ, וצ"ל כפושה, כלשון הבבלי (יבמו' קז:), ועי' ב. כָּפַשׁ, עמ' 2504).

1) [ועי' רִפּוּשׂ, הערה.]

2) [ואמנם כנראה אין כאן אלא נסחה משבשת, ועי' בהערה שאחר זו.]

3) [בחלק מכתבי היד: והכפיש (עי' בהוצ' תיאודור־אלבק) וכך נראה יותר. ובמד"ר שה"ש (ג, מי זאת) מובאת דרשה זו בשם ר' לוי בנסח זה: לארכיליסטים שהיה מתגושש עם בנו של מלך, תלה עיניו למעלה וראה את אביו המלך עומד על גביו והרפיש עצמו תחתיו, ע"כ, ובודאי גם כאן הנכון: והכפיש.]

4) [כך נראה לפרש את הבטוי הקשה הזה, וכן כרתומות כלשון כתמים, ולא כפרושו של א. אפשטין ושל מ. שטינשנידר המובאים בספר. אך על כל פנים טעון גם נוסח הדברים וגם פרושם בדיקה נוספת.]

(משלם בר קלונימוס, ברח דודי, גאולה ב פסח).

רפשׂ [1]), ממנו מִרְפָּשׂ, רֶפֶשׁ, ״רִפְשָׁה.

רָפַשׂ, פ״י, תִּרְפֹּשׂוּן — כמו ב. רָפַס, רָפְשָׂה החיה את המים ברגליה, מלאה אותם רפש וטיט, עכרה אותם, trüben; troubler; to trouble: המעט מכם המרעה הטוב תרעו ויתר מרעיכם תרמסו ברגליכם ומשקע מים תשתו ואת הנותרים ברגליכם תִּרְפֹּשׂוּן (יחזק׳ לד יח).

—נפע׳, בינ׳ נִרְפָּשׂ, — נִרְפַּשׂ המעין, נעכרו מימיו: מעין נִרְפָּשׂ ומקור משחת צדיק מט לפני רשע (משלי כה כו). ועי׳ רָפַשׂ.

א. **רֶפֶת** [2]), ש״נ [3]), מ״ר רְפָתִים, — דיר או מוסך בשביל הבקר, Stall; étable; stable, cow-shed: גזר ממכלה צאן ואין בקר בָּרְפָתִים (חבק׳ ג יז). — ובתו״מ: מצאה ב ר פ ת אין חייב בה (ב״מ ב י). לא יפתח אדם חנות של נחתומין ושל צבעין תחת אוצרו של חברו ולא רפת בקר, באמת ביין התירו אבל לא ר פ ת בקר (ב״ב ב ג). המוכר מקום לחברו לבנות לו בית חתנות לבנו וכו׳ בונה ארבע על חמש, ד״ר עקיבא, ור׳ ישמעאל אומר ר פ ת בקר הוא זה, הרוצה לעשות ר פ ת בקר בונה ארבע על שש (שם ו ד). הזבל היוצא מן התנור מה שהוא קולט הרי הוא שלו, ש ב ר פ ת ושבחצר הרי הוא של בעל החצר (תוספת׳ ב״מ ח כט). זבל שבמבוי מסלקו לצד, ש ב ר פ ת ושבחצר מוציאו לאשפה (ירוש׳ פסח׳ ד ח). חורי הבית וכו׳ ו ר פ ת בקר ולולין ומתבן וכו׳ אין צריכין בדיקה (ת״כ, בבלי שם ח.). — ובסהמ״א: אפילו שכר טרקלין גדול בדינר בשנה או ר פ ת קטנה בדינר בכל יום אין לו אונאה (טו״ע חו״מ הונאה רכז). — ואמר הפיטן: יאסר כבהמות בתוך ר פ ת ו וככלב יאכל את רפתו (עזרא הבבלי, תוכחת מוסר ה, כב:). נר שבת וחנוכה מאור עיפתך, פטר שור וחמור בכורי ר פ ת י ך (ר׳ אליה הזקן, אזהר׳, קבץ מע״י גאו׳, 57). מגן אלקים גורשו פותים, מעיקשי גא לחרוש כמיתים, מעסק יה לשרך כבני ר פ ת י ם (משלם בן קלונימוס, אפוחה כפלאותיך, עבודה, Elbog. Stud. 127). — ואמר המשורר: מי אשר שת בית אלהים כבית ר פ ת והיא חטאת וחובה (ר״ש הנגיד, הירהב, בן תהלים, ששון, כ; הברמן ג, 19).

ב. **״רֶפֶת** [1]), ש״נ, — כבר לחם, ואמר הפיטן: יאסר כבהמות בתוך רפתו וככלב יאכל את ר פ ת ו (עזרא הבבלי, תוכחת מוסר ה, כב:).

״רַפְּתָן, ש״ז, — אדם העובד ברפת בקר, נוהג בספרות ובדבור.

״רַפְּתָנִית, ש״נ, — אשה העובדת ברפת בקר, נוהג בספרות ובדבור.

רָץ, ש״ז, מ״ר רָצִים, רָצִין — א) איש או נער ממשרתי המלך הרץ לפניו ומלוה אותו, Läufer, Trabant; coureur, traban; runner, life-guard: ויאמר המלך לָרָצִים הנצבים עליו סבו והמיתו כהני יי׳ (ש״א כב יז). ויאמר יהוא לָרָצִים ולשלשים באו הכום איש אל יצא ויכום לפי חרב וישלכו הָרָצִים והשלשים וילכו עד עיר בית הבעל (מ״ב י כה). ובשנה השביעית שלח יהוידע ויקח את שרי המאיות לכרי ולָרָצִים וכו׳ ויצום לאמר וכו׳ השלשית מכם באי השבת ושמרי משמרת בית המלך והשלשית בשער סור והשלשית בשער אחר הָרָצִים וכו׳ ויעמדו הָרָצִים איש וכליו בידו וכו׳ ותשמע עתליה את קול הָרָצִין העם ותבא אל העם וכו׳ ויקח את שרי המאות ואת הכרי ואת הָרָצִים ואת כל עם הארץ וירדו את המלך מבית יי׳ ויבואו דרך שער הָרָצִים בית המלך (שם יא ד–יט). ויעש המלך רחבעם תחתיהם מגני נחשת והפקיד על יד שרי הָרָצִים השמרים פתח בית המלך ויהי מדי בוא המלך בית יי׳ באו הָרָצִים ונשאום והשבום אל תא הָרָצִים (דה״ב יב י–יא). — ובמשמ׳

---

1) [עקר מבטא השרש הוא רפשׂ או רפשׁ — כי כנראה לא היה הבדל בין שין ימנית לשמאלית בתקופת המקרא. ואך שנויי מבטא של אותו שרש הם ב. רפס ־רפש, ועי׳ בהערות לשרשים אלו ולמלים הנגזרות מהם, וכן בערך האות שׂ.]

2) [כנראה קרוב למלה זו בערב׳ רַפּ a) (פא), דיר למקנה, אך שרש המלה לא התברר.]

3) [כך לפי השמוש בתו״ם ובסהמ״א.]

a) رق

1) [ע״פ הארמ׳ ריפתא שבתו״ם.]

שליח מהיר, גם מרוכבי סוסים; ונשלוח ספרים ביד הָרָצִים אל כל מדינות המלך (אסתר ג יג). הָרָצִים יצאו דחופים בדבר המלך (שם שם יח). וישלח ספרים ביד הָרָצִים בסוסים רכבי הרכש האחשתרנים בני הרמכים (שם ח י). הָרָצִים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים בדבר המלך (שם שם יד). וילכו הָרָצִים באגרות מיד המלך ושריו בכל ישראל ויהודה וכמצות המלך לאמר בני ישראל שובו אל יי׳ וכו׳ ויהיו הָרָצִים עברים מעיר לעיר בארץ אפרים ומנשה ועד זבלון ויהיו משחיקים עליהם (דהי״ב ל ו–י). — ב) ובמשמ׳ איש היודע לרוץ מהר בכלל, Schnelläufer; bon coureur; fast runner: רָץ לקראת רָץ ירוץ ומגיד לקראת מגיד להגיד למלך בבל כי נלכדה עירו (ירמי׳ נא לא). וימי קלו מני רָץ ברחו לא ראו טובה (איוב ט כה). — ובספה״א: הרצים יוצאין בסודר שעל כתפיהן מקובץ ולא משולשל בשביל שלא יעכבו לרוץ (ערוך ערך רט). — *ובמשמ׳ כלי מכלי משחק השחמט, שדוכו ללכת באלכסון בלבד, Läufer; fou; bishop, נוהג בספרות ובדבור. — *ורָץ העצים כשם לצפור: רצי העצים (בוים לויפער) הם כמאה מינים הנקראים בשם זה לבעבור כי ימהרו מאד לרוץ על העצים (תולדות הטבע, קכה).

רַץ, מ״ר רַצֵּי, — מלה מספקה: גער חית קנה עדת אבירים בעגלי עמים מתרפס בְּרַצֵּי כסף [1]) (תהלי׳ סח לא). — ובספה״א, במשמ׳ מטיל מתכת: וקושרים לצואריהם קשרי רצי זהב מלותיו (ר״י חריזי, תחכ׳ טז, 161). שנדרה אשה זו שלא תנשא בלא רשותו הולך בדרך לא טוב ומעגן איתה עד שתרצנו ברצי כסף (שו״ת ר״כ גירונדי לב, ד״ה מעתה לנדון). יען הסיתוהו הסוחרים הנוצרים אשר שם וניסת ונתרפס ברצי כסף ונשתמד שם (ריב״ש לג). ויהי היום בני חברה אחרת היו מבקשים להם מלמד באו ופתוהו ברצי כסף בכפלים ממה שהיו נותנים לו בני חברה זו (שו״ת מהר״י מטראני א ג). העל רצי כסף עשקת ורצת (ר״י הספרדי, בחינות עולם ט). — ואמר הפיטן: בעבור נמכרו יונים ליונים שנים מאה ושמונים ברצי כסף להתרפס ואתיו חשמנים לחשמונים נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמונים (מנחם ברבי מכיר, אודך כי עניתני, יוצ׳ שבת ב חנכה). — ואמר המשורר: יבואון מקצה ארץ בחונים בכור עוני וחפציהם חרוצים, ליד נדבה ברצי הכספים להעשיר כל ובצרורות חרוצים (רמב״ע, הענק א, בכודי, טי). התתרפס ברציהן ותשכב בשלמתן ולא תשיב עבטן (יצחק בן עזרא, פניני שיר, סעה״ש 161). וטוריו רצופים ברצי כספים בכור בין צרופים ובלב יצוקים (ר״י חריזי, תחכ׳ א, 26). בתכלת רקיע יעל ירח, ישליך רצי כספו מרום ושפל (יל״ג, דוד ומיכל ז, 63).

1) [אין תרגומי הקדמונים ופרושי המפרשים מסתברים. הפרשנים ברבם מבארים את המלה כלשון חתיכות רצוצות, שברים או מטילים של כסף, אך עקילס והולג׳ כלשון גלגלים רצים, השבעים ואחריהם הסור׳ כאלו היה כתוב צְרֻפֵי כסף, והחדשים הציעו תקונים שרבם אינם מסתברים. ואולם יתכן (השוה גם JBL XI, 125) שהכונה בבי״ת שרשית: בִּצְרֵי כסף, רכוש וממון של כסף, כלשון איוב כב כה: והיה שדי בְּצָרֶיךָ וכסף תועפות לך. ועי׳ מה שנאמר על מתרפס לעיל עמ׳ 6684.]

א. רָצָא, פ״י, רָצָאתִי, — כמו א. רָצָה: והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם ואת שלמיכם וְרָצָאתִי אתכם (יחזק׳ מג כז).

ב. רָצָא, פ״ע, רָצוֹא, — כמו רוץ [1]): והחיות רָצוֹא ושוב כמראה הבזק (יחזק׳ א יד). — ובספה״א: שלא תהיה מחשבת האדם בסוד היחוד ברצוא ושוב אלא לחלוטין (ר׳ יהודה חיט על מערכת האלהות, פרק א בראשיתו). אמנם לבי הולך רצוא ושוב (עמנואל, מחב׳ ט, הברמן, 268).

רצד [2]), ממנו רָצַד, *רִצְדּוֹן.

רָצַד [3]), קל לא נמצא במקרא.

1) [כך דעת רב המפרשים, אך כמה מן החדשים רואים כאן ט״ס במק׳: יצוא, או יצאו יצוא.]

2) [עי׳ בהערה שאחר זו.]

3) [בארמ׳ שבתו״מ בא רצד עלוהי וכדו׳ במשמ׳ ארב לו וכן רַצַד a) בערב׳.]

a) رصد

— פע׳, תרצדון, — רצד, קנא, התקנא [1], beneiden; être jaloux de; to envy: למה תרצדון הרים גבננים ההר חמד אלהים לשבתו (תהל׳ סח יז). — *וכמשמ׳ ארב וחקר: אשרי אנוש בחכמה יהגה ובתבונה ישעה השם על דרכיה לבו ובתבונותיה יתבונן לצאת אחריה כחקר וכל מבואיה ירצד (ב״ס גני׳ יד כ–כג). — ואמר הפיטן: מרצדים חיו מגבלים לבנון ושריון בעגלים (ר״א קליר, תתו קול עוז, קרוב׳ א׳ שבועות). ירצדו הרים אל מול סיני יקבלו הלכה למשה מסיני (שמעון בר יצחק, אילת אהבים, יוצ׳ ב שבועות). — *וכמשמ׳ השפיל, ואמר הפיטן: לא יהיה לך תמונת כל פסל בל תעבד ותשתחוה בכל צד, בל תפנו אילימו ותזכירו שמם כי אם להרם ולקרם ולרצד (רסע״ג, אנכי אש אוכלה, אזהרות, סדור רסע״ג, קלה). יתומים רצדת מעניטו ואם מניני יחלאל, ואיך התרת לא תענון ורצחו במגדל אל (הוא, זכור תבושת, סליח׳ ת״ב, שם, שכח).

— קל, *רצד, — הרקיד, וזעזע, ואמר המשורר: ירד גן ביתן ידידי כל הרים הרעיש ורצד (ר״ש שבזי, שם יחוד, שירי תימן, 207).

— נפע׳, *נרצד, — השפל, ואמר הפיטן: שודד הושדד וברשתו נוצד, מלשני נסחף נצמת ונרצד (שמעון בן יצחק, אתה האל, סליח׳ תענ׳ אסתר).

רצדון, ש״ז, — שפלות ובוז, ואמר הפיטן: יום כפרת פשע וכל זדון, חלינוך בו כפר לנו אדון, ענה טוביך ואל יהיו לרצדון, כענית לאליהו בצרפתה אשר לצידון (תהום הפותח, שחרי יוה״כ, סדור מנהג ארם צובה, תקלט.)

---

[1] [זאת לפי הענין המשמ׳ המדיקת של הפעל בכתוב, וקרובה היא אל זו של ארב בבאר״י ובערב׳ אך השבעים תרגמו ὑπολαμβάνετε, ולג׳ suspicamini, כלו׳ תחשדו, תחששו. התרג׳ הארמ׳: אתון טפזין, כאלו: תרקדון. ורש״י כותב: למה תארבון אתם ההרים גבננים הגבוהים להשחית את ההר אשר חמד אלהים לשבתו לשרות עליו שכינה הוא הר הבית, אף הוא ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן, רצד הוא מארב בלי ערבי אבל מנחם פירש תרצדון, כמו תרקדון ע״כ. וראב״ע: תרצדון, תשפלו אתם הרים גבננים וכו׳ ולפי זה שמושים שונים בסהמ״א. ועי׳ נפע׳.]

א. **רצה** [1], ממנו *הרצאה [2], *הריצה, *מרצה [3], א. רצה, רצוי, א. *רצוי, רצון, *רצוני, *רציה, *רציון, ועי׳ ∞רצין.

ב. **רצה** [4], ממנו *הרצאה [5], *מרצה [6], ב. רצה, ב. *רצוי.

א. **רצה**, פ״י, רצם, רצתה, רצית, רציתם, רצו, רוצה, רצם, רצות, רצותי, רצתו, רצה, ארצה, ארצם, תרצה, תרץ, תרצני, ירצה, ירצה, ירצך, ירצהו, ירצו [7], — רצה אדם או אלהים את הדבר או את האדם, נחה דעתו ממנו, קבל אותו בנחת רוח, Gefallen finden an; trouver plaisir dans, trouver bon; to be pleased with, like: ראיתי פניך כראת פני אלהים ותרצני (בראש׳ לג י). ברך יי׳ חילו ופעל ידיו תרצה (דבר׳ לג יא). יי׳ אלהיך ירצך (ש״ב כד כג). כן אהבו לנוע רגליהם לא חשכו ויי׳ לא רצם (ירמ׳ יד י). כי יצמו אינני שמע אל רנתם וכי יעלו עלה ומנחה אינני רצם (שם שם יב). שם יעבדני כל בית ישראל כלה בארץ שם ארצם וכו׳ בריח ניחח ארצה אתכם (יחזק׳ כ מ–מא). זבחי הבהבי יזבחו בשר ויאכלו יי׳ לא רצם (הוש׳ ח יג). כי אם תעלו לי עלות ומנחתיכם לא ארצה (עמו׳ ה כב). הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך (מלא׳ א ח). כי לא תחפץ זבח ואתנה עולה לא תרצה (תהל׳ נא יח). נדבות פי רצה נא יי׳ ומשפטיך למדני (שם קיט קח). יעתר אל אלוה וירצהו וירא

---

[1] [בארמ׳ ובסור׳ רעא, רעי, ובכתבת הדד שורה 18, 22: (י)רקי בה, וכן בערב׳ רַצִיַ [a] באותה משמ׳ כבעברי׳.]

[2] [במשמ׳ השגת רצון וכדו׳.]

[3] [עי׳ א. רצה, פע׳.]

[4] [שרש זה הוא רצא (ולא רעא) גם בארמ׳ שכתו״מ, ואמנם אפשר, שאין כאן שרש אחר אלא התפתחות עברית של א. רצה, שלא היתה ביתר השפות, ושאך במלה שאולה עבר רצה — רצא אף לארמ׳ של יהודים.]

[5] [במשמ׳ תשלום מעות ובמשמ׳ נאום.]

[6] [עי׳ ב. רצה, הפע׳.]

[7] [ועי׳ א. רצא.]

---

[a] رضى

פניו בתרועה וישב לאנוש צדקתו (איוב לג כו). — ורצה דבר מיד אחר: אין לי חפץ בכם וכו' ומנחה לא ארצה מידכם (מלא' א י). והבאתם את המנחה הארצה אותה מידכם (שם שם יג). — ובמשמ' מחלשת, הסכים לדבר, ראה אותו כטוב לפניו, gutheissen, billigen; approuver, consentir à; to approve, consent to: ברצות יי' דרכי איש גם אויביו ישלם אתו (משלי יו ז). לך אכל בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך (קהל' ט ז). — ובמשמ' מחזקת, רצה דבר או אדם, רצתה נפשו אותו, אהב אותו, lieben; aimer; to love, like: הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי (ישעי' מב א). כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם (תהל' מד ד). רצית יי' ארצך שבת שבות יעקב (שם פה ב). כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחננו (שם קב יה). רוצה יי' את יראיו את המיחלים לחסדו (שם קמז יא). כי את אשר יאהב יי' יוכיח וכאב את בן ירצה [1] (משלי ג יב). כי אתה בחן לבב ומישרים תרצה (דהי"א כט יז). — ורצה באדם או בדבר במשמ' זו: והבאתם עץ ובנו הבית וארצה בו ואכבד (חגי א ח). לא בגבורת הסוס יחפץ לא בשוקי האיש ירצה (תהל' קמז י). כי רוצה יי' בעמו יפאר ענוים בישועה (שם קמט ד). כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בי רצה להמליך על כל ישראל (דהי"א כח ד). ועוד ברצותי בבית אלהי יש לי סגלה זהב וכסף וכו' (שם כט ג). — ובהשאלה, רצה האדם דרך זו או זו, שקר, אמת, וכדו', בחר בהם והולך אחריהם: זה דרכם כסל למו ואחריהם [2] בפיהם ירצו סלה (תהל' מט יד). אך משאתו יעצו להדיח ירצו כזב בפיו יברכו ובקרבם יקללו סלה (שם סב ה). תנה בני לבך לי ועיניך דרכי ת ר צ נ ה [3] (משלי כג כו). — ורצה עם פלוני, היה בידידות עמו: אם ראית גנב ותרץ [4] עמו ועם

---

1) [ועי' א. רדה, הערה.]

2) [כנראה הכונה: ו א ר ח י ה ם, ארחותם ודרכיהם, בהקבלה אל ד ר כ ם.]

3) [כתיב; קרי: תצרנה, עי' א. נצר.]

4) [יש גורסים: ותרץ, מן רוץ.]

מנאפים חלקך (תהל' נ יח). לא יסכן גבר ברצתו עם אלהים (איוב לד ט). — ורצה לעשות דבר, הסכים, התרצה: רצה [1] יי' להצילני יי' לעזרתי חושה (תהל' מ יד). — ובלי השלמה, רצה האל, התרצה, התפיס: הלעולמים יזנח אדני ולא יסיף לרצות עוד (שם עז ח). — ועי' רצוי. — ובחו"מ, ובפרט במשמ' חפץ לעשות דבר [2], wollen; vouloir; to like: המזנב בגפנים והקוצץ קנים וכו' קוצץ כדרכו בקרדום או במגל ובמגירה ובכל מה ש י ר צ ה (ר"ע, שביעי' ד ו). מצוה בגדול לייבם, לא ר צ ה, מהלכין על כל האחין, לא ר צ ו, חוזרין אצל גדול (יבמ' ד ה). ר ו צ ה אשה בקב ותפלות מתשעה קבין ופרישות (ר' יהוש', סוט' ג ד). היה אביו ר ו צ ה ואמו אינה ר ו צ ה, אמו ר ו צ ה ואביו אינו ר ו צ ה, אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיהו שניהם ר ו צ י ן (סנה' ח ד). ארבע מדות בדעות, נוח לכעוס ונוח ל ר צ ו ת [3] יצא שכרו בהפסדו, קשה לכעוס וקשה ל ר צ ו ת יצא הפסדו בשכרו, קשה לכעוס ונוח ל ר צ ו ת חסיד, נוח לכעוס וקשה ל ר צ ו ת רשע (אבו' ה יא). ר ו צ י ם או לא ר ו צ י ם אין לנו לעשות אלא דברי בן עמרם (מכי' מסכ' ב, פרשה א). ונרצה לו, מלמד שהמקום רוצה לו, ועל מה המקום ר ו צ ה לו וכו' על מצות עשה ועל מצות לא תעשה שיש בה קום ועשה (ספרא ויק, ויקרי נדבה פרק ד). משל לאדם שאמר ר ו צ ה אני שאוכל ענבים, ר ו צ ה אני שאוכל תאנים (ספרי במד' פט). חנינו דיעה חננתנו דיעה, ר צ ה תשובתינו ר צ י ת תשובתינו וכו' (ריב"ל, ירוש' ברכ' ב ד). לפי ש ר צ ו לרבות ממונן נשלטה בהן מאירה (שם סנה' י ט). א"ל הקב"ה למשה, כ ש ר צ י ת י לא ר צ י ת, עכשיו שאתה ר ו צ ה איני ר ו צ ה [4] (ר' יהושע בן קרחה,

---

1) [אמנם יש שמעדיפים את הנקוד רצה, מן רוץ.]

2) [לפי משמ' רעא, רעי, בארמ'.]

3) [הנקוד בהוצאות מנקדות שונה: לרצות, לרצות. והעיר רשב"צ דוראן: ונראה שהגירסא המדוקדקת היא על משקל לכעוס כמו ולא יוסיף ל ר צ ו ת עוד (מגן אבות ה יב).]

4) [במד"ר (שמות מה): כשבקשתי לא בקשת, עכשיו שבקשת איני מבקש.]

ברכ׳ ז.). הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה יפנה ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא ק״ש (ר׳ יוחנן, ברכ׳ יד:). עין שלא רצתה לזון מפה שאינו שלו אין ע״ה שולט׳ בו (שם כ.). למה תרצדון הרים גבנונים וכו׳ למה תרצו דין עם סיני (בר קפרא, מגי׳ כט.). על כל המתים רצה קורע ביה, רצה קורע בכלי, על אביו ועל אמו ביד (ר׳ יוחנן, מו״ק כב:). עיר אחת היתה בארץ ישראל ולא רצו עבדיה למול (יבמ׳ מח:). יקריב אותו, מלמד שכופין אותו, יכול בעל כרחו ת״ל לרצונו, הא כיצד, כופין אותו עד שיאמר רוצה אני, וכן אתה מוצא בגיטי נשים כופין אותו עד שיאמר רוצה אני (שם קו.). אפילו משפחות המיוחסות בישראל אם רצו לעשות כדרך שהכהנים עושין עושין (שמואל, כתוב׳ יב:). הרוצה שתבריח נכסיה מבעלה כיצד היא עושה, כותבת שטר פסים לאחרים (רשב״ג, שם עח.). ראובן שמכר כל שדותיו לשמעון וחזר שמעון ומכר שדה אחת ללוי ואתא ב״ח דראובן, רצה מזה גובה, רצה מזה גובה (רבה, שם צא.). האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים ובאת ואמרה מת בעלי, רצתה ניזונת, רצתה גובה כתובתה (שם קז:). ר׳ מאיר חכם וסופר, ר׳ יהודה חכם לכשירצה[1]), ר׳ טרפון גל של אגוזין (איסי בן יהודה, גיט׳ סז.). לכשארצה אהא נזיר (נדר׳ ג:). בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו (מכו׳ י:). רוצה בקיומו (של יין נסך) ע״י דבר אחר[2]) (ע״ז לב.). יש רוצה ואין לו ויש שיש לו ואינו רוצה (ליהנות מאחרים) (ר׳ פינחס, חול׳ ז:). שרצה המלך לכבדו (מד״ר ברא׳ יא). וכדי לפייסן שרצה הקב״ה מעשיהם יצתה בת קול ואמרה להם כולכם בני העולם הבא (שם שם לה). רצות (החיות) אין כתיב אלא רצוא, רוצות לעשות שליחותן (ר׳ איבו, שם שם כ). רצה אלהינו שכן בציון מהרה יעבדוך בניך (נוסח ברכה, שם ויקר׳ ז).

[1]) [פרש רש״י: כשהיה רוצה להיות מתון ומתיישב בדבריו היה חכם, ע״כ, ואף על פי כן קשה הבטוי. ואו׳י קצור מבטא הוא במקום: לכל דבר שירצה. וצ״ע.]

[2]) [ולא בשבילו אלא בשביל החרס ולסמיכה (רש״י).]

מיכאן קבעו חכמים לומר רצה והחליצנו בשבת (שם שם לד). שלא רצתה לגלות קלקולה (שם במד׳ י). הרשעים קשים לרצות (שם שם יח). אמר לה עמדי והשקיני כוס אחר ולא רצת להשקותו (פסיק׳ רב׳, על נהרות בבל, קלו.). שהיו (אלימלך ואשתו ובניו) מעכבין זה על זה מצרות עין שהיה בכולן, בזמן שהבעל רוצה והאשה אינה רוצית או האשה רוצית והבנים אינם רוצים מה שיעשו מצוה (מד״ז רות, בובר, 46). רבונו של׳ עולם, אנו רוצים להיות יגיעים בתורה יומם ולילה אבל אין לנו פנאי (מדר׳ תהל׳ ח). להם רצית ולנו אי אתה מרצה (שם מד). כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם, שהיה הולך לפניהם יומם, לאותם רצית ולנו לא רצית, ואמר כן אני גם לכם אני רוצה (שם שם). — ובתפלה: ברוך אתה ה׳ הרוצה בתשובה (תפלת י״ח). רצה ה׳ אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם (שם). אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו (תפלת שבת). — ובסהמ״א: יעשה מלמעלה מקיר לקיר קורה וכו׳ ויערב, רוצה בחתיכות בשר או בחתיכות פת, רוצה ביין, רוצה בדגים (הלכות קצובות, הלכ׳ ערובין). והתחייב היודע זה ממנו לבטוח בו וכו׳ ולרצות בגזירותיו ולדון אותו לטוב כל דיניו ומפעליו (ר״י א״פ, חו״ה, הבטחון ג). ברצותם אותך תהיה תפארתך (שם, יחוד המעשה ה). וכאשר רצו לעשות על משקל ויירד מיעקב בא קשה וכו׳ (ראב״ע, צחות, יז:). כל בת שתבעוה להנשא ורצתה[1]) שוהה שבעת ימים נקיים מאחר שרצתה ואחר כך תהיה מותרת להבעל (רמב״ם, איסורי ביאה יא ט). בין שלא רצת היא לשתות׳ בין שלא רצה להשקותה וכו׳ הרי זו אסורה לכהונה מספק (שם יח יב). אם לא יהא מה שתרצה, רצה מה שיהיה (לוי היגון, 11). — ואמר הפיטן: קדוש לכל אשר יפקדך בייסורו תכפר ותירצה (יניי, אסרי נוספי, קרוב׳ ויקרא, זולתי, קנד). בקראך ליכפושים קומו, בירצותך עדת רעייתך (הוא, באוצחן, קרוב׳ ימים נוראים, שם שם). היום תירצה ברצונך באשר בעב מים (הוא, היום, קרוב׳ במ״ע, שם, שמו). טל חן לרצות[2]) ארצך (ר״א קליר, תפלת טל). סבת שועי וירץ, שלח גודרי

[1]) [בתלמוד (יומ׳ יח:): ונתפייסה.]

[2]) [נצ״ל, לְרְצוֹת; בקצת ספרים: לְרַצּוֹת.]

פרץ (משלם בר קלונימוס, אפיק רנן, יוצ' ב פסח). — ואמר המשורר: וספר לא ככל ספר למען כתבו אהבי לי יום רצותו (ר"ש הנגיד, הכרפאה הזמן, הברמן ב, 25). הפך במלך כמו הפך בשכורים, ירצה מקום אף ויתאנף מקום רצון (הנ"ל, בן משלי, פסון, קנס; אברמסון, 116). וזכני לשחר דבירך השמם והחרב ולרצות אבניו ועפרותיו ורגבי חרבותיו (רשב"ג, כתר מלכות, ביאליק-רבניצקי ב, 77). אולי תהי רוצה עדי ישק עבד מקום נעל ואצעדה (רמב"ע, הענק ד, ברודי, שמה). יאות לחושק להיות שפל ורצון חשוקו לעשית רוצה, גם יום יהי זועם להאבק בעפר פעמיו עד יהי רוצה (שם שם, שנא). לא ימהרו לריב ולמצות ולא יחושו להתפיים ולרצות (ראב"ע, חי בן מקיץ, איגר, 143). — ורצה לומר, ובקצור רצה, התכון לאמר, meinen; avoir en vue; to have in mind: ואין רוצים בו שברא הדברים בכלי הוא החכמה, אבל רוצים בו שברא הדברים מתוקנים וכו' (ר"י א"ת, או"ד ב). והכח האלהי, רוצה לומר המעלה אשר בה ידבק באלהים וברוחניים (הנ"ל, כוזרי א לה). שאמר וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו, רצה לומר שהוא ראוי לשם ההוא ונאות לו (שם ד כה). אבל חשבו עליו אנשים שרצה בדבר הזה כי בלאטיהם נמצא במקרא וישימוה טועה, ולא רצה אלא שעקרו בלאטיהם (הנ"ל, הקדמה ז, 46). הרואה את הנולד וכו' רוצה בו הנה העיון בעניני האדם מעסקיו וכו' שיעיין באחרית עניניו (ר"ש א"ת, פרוש רמב"ם לאבות ב ט). ואינם רוצים באמרם חלקי (הנפש) שהיא מתחלקת כהחלק הגופות (הנ"ל, שמנה פרקים לרמב"ם א). ואמרו העלים ממנו, ארצה בו כי זאת ההשגה נעלמת נמנעת בטבעה (הנ"ל, מו"נ א כא). ורצה לומר כי כל המעשים והעמל בם וכו' הכל בלא השארות (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, הקד', א:). או רצה בדברי חפץ הרצון והכונה במצוה (שם, בראשית, ג). אני כברוש רענן ממני פריך נמצא, רוצה בו אני שמתיך כברוש (שם, וילך, כח.). פמליא למלך ומה עליה להיות, מחוקה למלך, רוצים בו שתחקה ותדמה דרכיהם לדרכיו (שם, קדושים, קג:). אם אין קמח אין תורה, רוצה בו כי לולא מציאות המזון האנושי הבינוני וכו' לא היה מציאות לתורה (שם, עקב, קסה.). מה רוצה לומר פסוק זה (ר"ז מברצלונה פי' משלי ו, הסחר ב, 209). באמרו קול דממה דקה רצה בו הקול המושפע מהדממה וכו' (ר"י לטיף, שער השמים ב, השחר ב, 134). יהיה דעת אלכסנדר מסכים למה שירצהו ארסטוטלוס (רלב"ג, מלחמ' ה' א ב). כי זה החכם וכו' רצה במאמרו עזרת המות עזרה היא להמית כל התאוות הבהמיות (נסים בר שלמה, תרג' חבור יצחק הישראלי, ספר היובל לשטיינשניידר, 133). צריכים אנחנו לבאר שלא רצה בזה המקום כי אם שבת בראשית (אהרן הקראי, גן עדן, חג השבועות ב, נב.). כל מקום שירצה שבוע מיום אל יום מסמיכו אל יום כמו שנאמר שלשה שבועים ימים (שם שם, נב:). בעבור שלא היה רוצה לאופן הסכיך לא אמר עלי כך וכך אלא אמר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל (שם, חג הסכות א, סה.). ויתכן שירצה שהמכסה שנ ה לבלתי הוציא אותה בשפתיו הנה הוא חוטא (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי י יב). ואמר זה אם על המוסר אשר הקדים מסדר החקירה ואם על מה שירצהו מענין השליחות (שם כה יב). והוא מה שרצינו (שם ל כד). וארצה בדומיו המתדמים לאיש בסוג ביחס בשנים בקנין בשבח וממון (ר"י מסיר ליאון, נופ' צופ' ג יב, 129). ואולי זה רצה אפלטון באמרו שהאל צוה וכו' (מנחת קנאות, קופמן, 72). או ירצה, אני אהרג איש אם יבוא לפצוע לי וכו' (ר"י"ל קארו, תולדות יצחק, יח:). — ור"ת ר"ל, רצה לומ'.

— נפע', נִרְצָה, יֵרָצֶה, יֵרָצוּ, — נתקבל ברצון: ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי לא ירצה המקריב אתו לא יחשב לו פגול יהיה (ויקר' ז יח). פגול הוא לא ירצה (שם יט ז). ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה ליי (שם כב כז). — ונרצה לפלוני: וסמך ידו על ראש העלה ונרצה לו לכפר עליו (שם א ד). לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל אלה כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם (שם כב כה). — ובסהמ"א: אע"פ שלא סמך נרצה[1]) הזבח (ילקו' שמע' ויקרא תלח). נכנסה קנאה ושנאה גדולה בלבו של קין על שנרצית מנחתו של הבל

---

[1]) [בספרא (ויקרא, נדבה פרק ד): הזבח מרצה, עי' פִּעֵ'.]

(פדר"א כא). והבין אברהם כי נרצה הנער לעולה (שם לא). ולא חזר למעשיו הרעים עוד ונרצית תשובתו (שם מג). המצוה לעשות הדברים הנרצים אצל הש"י (ר"י אלבו, עקרים א יא). —ואמר הפיטן: מה אעידך מאומה מלהרצה, נתונה כיד מריב ומתנצה (ר"א קליר, איכה אספסו, קינ' ט"ב). — *נִרְצֶה, במשמ' הכֻּוָּנָה אליו, הוא שהתכונו לו, וביו' נִרְצָה, כֻּוָּנָה, מְכֻוָּן, Absicht, Meinung; intention: וא"א שיהיה הנרצה בו ג"כ שה"א ית' אדון על כל מה שיחשב בו אלהות מאבן ועץ וכו', ואמנם הנרצה שהוא ית' שופט על השופטים (ר"מ א"מ, מו"נ ב ו). והיה עצמותו כתכלית החלוף והמרחק מהענין הנרצה בידיעה הנאמרת בנו (ר"ח קרשקש, אור ה' ב א ד). שעיקר כונתה היא אל הנואפת כי היא הנרצית לפי המשל האחרון (ר"י ערמאה, יד אבשלום למשלי י כו). מהו הנרצה אצל המדקדקים בפעלים העומדים וכו' (דוד אבן יחיא, לשון למודים ב א). כי הנה הנרצה באמרו שמי השמים הוא על הגלגלים אשר בתוך הכדור העליון (ר"י אברבנאל, ברא', יהי רקיע). שאיך יצוייר רצון קדום ויהיה הנרצה ממנו מחודש (הוא, מפעל' אלה' ו ג). והנרצה אצלי עוד באומרו כי כבדה מאד וכו' (ר' אברהם סבע, צרור המור, וירא, כ).

-- פִּעֵ', יְרַצּוּ, — רִצָּה את פלוני, פִּיֵּס אותו [1]), בקש את רצונו, begütigen; apaiser; to sooth: בניו יְרַצּוּ [2]) דלים וידיו תשבנה אונו (איו' כ י). — ובתו"מ: אל תרצה את חברך בשעת כעסו (ר' שמעון בן אלעזר, אבו' ד יח). כל קרבנות היחיד והצבור הציץ מרצה על טומאת הדם ואינו מרצה על טומאת הגוף (שם שם). ונרצה לו, לו ולזבחו, אע"פ

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [אמנם אפשר להבין יְרַצּוּ, אף לפי ההקבלה שבפסוק, במשמ' תשלום ממש מן ב. רָצָה, אך כפי מה שנאמר בהערה לשרש ב. רצה מסתבר, שאין שרש זה אלא התפתחות עברית מן א. רצה, וזה דוקא בדרך זו, שקבל הפעל א. רִצָּה במשמ' פִּיֵּס את ההוראה: פִּיֵּס בתשלום מלא. וכן בא אף בשטרות מיב שבמצרים ובתעודות אחרות כטוי כגון וטב לבבי בגו במשמ' שֻׁלַּם לי מה שמגיע לי וכדו'.]

שלא סמך הזבח מרצה [1]) (ר' שמעון, ספרא ויקרא, נדבה פרק ד). שכשם שקרבנות מרצים כך ייסורים מרצים וכו' ועוד שהיסורים מרצים יותר מהקרבנות (ספרי דבר' לב). כשהיו ישראל מתייחסים זה אומר שלי הוא לויה וזה אומר שלי הוא לויה וכו' ריצה את אחיו באותה שעה, לכך נאמר יהי רצוי אחיו (שם שנה). שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו (ר' יוסי, ברכ' ז.). הואיל וארבעה מינין הללו אינן באים אלא לרצות על המים (ר' אליעזר, תעני' ב:). שתהא אתה ואביך אוכלין ושותין ומרצין זה לזה (ב"ב קלד.). אמר לו הקב"ה (למשה) לא כך התניתי עמך, כשיהיו פניך כעוסות יהיו פני מרצין את פניך, וכשיהיו פני כעוסות יהיו פניך מרצין את פני (מד"ר שמות מה). בראשונה כשהיה משה כועס על ישראל היה הקב"ה מרצה אותו, כשהיה הקב"ה כיעס על ישראל משה מרצה אותו וכו' כשאהיה בכעס אתה מרצה אותי וכשתהיה בכעס אהיה מרצך (שם שם). שהם (ישראל) יודעים לרצות את בוראם (ר"ס, שם ויקר' ה). מן הלוחות שניים ריצה משה את הקב"ה לישראל (ר' יצחק, שם דבר' ג). — *וּרִצָּה את ראובן לשמעון, השפיע על שמעון שיתפיס לראובן: משל למלך שנשא את האשה וכו' לאחר ימים קלקלה וטרדה מביתו, בא שושבינה וריצה אותה למלך (שם שמות מז). -- *וּרִצָּה את מעשיו, עשה שֶׁיֵּרָצוּ מעשיו: בה הופך ומתהפך ומסתכל ונותן עיניו בה עד זמן שתרצה מעשיה להקב"ה וכו' אותה שעה מרצה מעשיה להקב"ה, וכן הוא אומר אז תרצה הארץ את שבתותיה (מדר' תהל' סה). — ובפהמ"א: מי שמרצה בין ישראל לאביהם שבשמים הלא צריך להיות צדיק וישר ונקי בגופו מכל דופי (סדר רע"ג הפלס ב, עז:). העה"ז והעה"ב כשתי צרות, כאשר תרצה האחת מהן תקציף השנית (ר"י א"ת, חו"ה, הכנון הנפש ג). אם היה לו כעס עמה וצריך לרצותה שתתפיים יכול לספר עמה כדי לרצותה (טוא"ח כו). כבר תבעתני בזו התביעה ורציתי אותך בענין שלא נשאר לך בידי כלום (טוח"מ לג, בשם הרא"ש). גם הענינים בעצמם ערכים מספיקים מפייסים

1) [בילק' שמע': נרצח, נִפְעָ', עי' שם.]

מרצים לב ונפש השומע להיות נכנעים שומעים שוֹמרים כוונת המאמר (ב"ה מדות, הקדי). ומאשר התורה והפילוסופיא מתנגדות בזה היינו כאיש לו שני אדונים אחד מהם גדול והשני איננו קטן ואין דרך לרצות אחד מהם אלא בעכור על דעת השני (אמו"ר ג ו א, 82). הנה כבר רציתיך ולאשר בידי המשכתיך ובעת: לא תוכל לברוח מידי עוד (רמח"ל, חוקר ומקבל, 8). — ואמר הפיטן: כחוט משי אעדה בניך בקדשם יום תקע ובהריעם למלכם לרצו[1] (רסע"ג, אזהרות, סדור רסע"ג, רז). — ואמר הפיטן: רצה אשר כעס ואל תרגן עמו והרך קול לשכור ירב (ר"ש הנגיד, בן משלי, ששון, רמג; אברמסון, 811). אבירי בריאות ארץ החישו לרצות בוראכם וחסדו יאמיצכם (ראב"ע, שירי רעיוני, איגר 244). בחי בעלך אילת תרצי בעדי (ר"ש שבזי, ספר אל, שירי תימן, 207).

— התפ', יִתְרַצָּה, — התרצה ראובן אל שמעון, בקש את רצונו הטוב, לפיס אותו כלפיו: ובמה יִתְרַצֶּה זה אל אדניו הלא בראשי האנשים ההם (ש"א כט ד). — *ובמשמ' התפיס, הסכים, היה מרצה, נתן את רצונו הטוב: לאדם שכעס על בנו וטרדו מביתו, נכנס אוהבו לבקשו הימנו ולהחזירו לביתו, אמר לו כלום אתה מבקש ממני אלא מפני בני, ככר נתרציתי לבני (ר' אבשלום הזקן, מכי' מסכ' ב ג). משל למלך שכעס על אשתו, שלח סופר אחד לכתוב לה גט ועד שלא בא הסופר נתרצה המלך לאשתו (ספרי במד' קלא). נתרציתם[2] (להחזיר את הנשיאות לר"ג), אני ואתם נשכים לפתחו של ר"ג (ר"א בן עזריה, ירוש' ברכ' ד א). היה מהלך בשוק של עכו"ם, נתרצה להריח הרי זה חוטא (ת"ר, ברכ' נג.). צריכה גט שמא נתרצה האב בקידושי שני, צריכה חליצה שמא נתרצה האב בקידושי ראשון, צריכה מיאון שמא לא נתרצה האב לא בקידושי ראשון ולא בקידושי שני (קידוש' מה.). כשנתרצה לבנו גזר על מצעריו להרגן (מד"ר שמות ל). שלא התרצה הקב"ה לאהרן אלא על ידי התפלה (שם שם לח). אמר לו (הקב"ה למשה) לך והתרצה להם, שוב אל המחנה (שם שם מה). למלך שנטל אשה וחיבבה יותר מדאי, כעס עליה והניחה וכו' בא אצלה המלך ונתרצה ונכנס אצלה לפלטין (ר' יצחק, שם שם כא). ועכשיו יקפחני (משה את קרח) בדבריו ואני מתרצה לו בעל כרחי (שם במדי' יח). שכל זמן שהמלך כועס על אשתו השושבין מפיים ומתרצה המלך לאשתו (שם שם כא). משל למלך שכעס על מטרונה והוציאה מתוך פלטין שלו, לאח"כ בקש להתרצות לה (ר' יהודה ברי סימון, שם שה"ש, באתי לגני). לא נתרצה המקום לראובן (מדר' תהלים, הופמן, דבר' לג ו). — ובתפלה: מתרצה ברחמים ומתפיס בתחנונים התרצה והתפיס לדור עני כי אין עוזר (תחנון, תפלת שחרית). — ובסהמ"א בכל המשמ' הנ"ל: נטל (אברהם) קרבן ועמד לפניהן (לפני הפסילים) ואמר להן, טלו ואכלו ושתו ממני והתרצו לי כשאתם מתרצים לכל העולם כולו (ספר המעשיות, גסטר, 4). אם בתשובה ותודה תתרצה הנני שב ומתודה (רסע"ג, הבקשה השניה, סדור רסע"ג, עז). ונושא חן בעיני עמו ומתרצה להם מקטנם ועד גדולם (יוסיפון, גינצבורג, קה). כי אנטפטר מהונך ומאוצרותיך יתרצה למלכי רומה (שם, רלט). לאחר שנתרצה נעתר על ידו ונתרצה על עון כולנו שלא החריב עולמו (רש"י, ישע' נג ו). (אין רוח חסידים) נוחה, עריבה, אין מתרצין במעשיו (הוא, שבת קכא:, ד"ה נוחה). והתרצה אליו בעשות רצונו אז תהיה מבקשי יי' ואז תשיג ממנו העזר והאומץ (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד י). ולא ייחל לבני אדם ולא יעבדם להתרצות אליהם ולא יחניף להם (שם, הבטחון, פתיח'). ומה יועיל לי בהתרצות אל חלש כמוני אשר אין ביכלתו להועיל לי ולא להזיק (שם, יחוד המעשה ח). כל שתבעוה לינשא ונתרצתה[1] צריכה למנות שבעה נקיים מיום שנתרצתה ואילך שמא ביום שנתרצית ראתה דם מחמת חימוד (מאירי ליומא

---

1) [במקום לרצותו.]

2) [בבבלי (ברכ' כח.) בדברי ר"ע: נתפייסת וכו'.]

1) [בתלמוד (יומא יח:) ונתפייסה, ברמב"ם (איסורי ביאה יא ט): ורצתה.]

יח:). והיה עדיין בחוזק תאותו ובחשק יצרו ולבו בוער אחריה והיא מתרצית לו ועוצר רוחו ומנתק תאותו מיראת שמים (אורח׳ לדיקים, שער התשובה). והמלך רובירטו כששמע כל זאת שלח לשאנגישא והכמית לה שיתן מאה אלף פרחים ונתרצית ולקחה את הכסף (שארית ישראל פרק יט). — °ונתרצה הכעס זכרו׳, שכך ונח: לאחר שנתרצה כעסם משכם שהרגוהו עקרו שור וכו׳ לאחר שנתרצה דעתם מהריגת שונאיהם הפילו החומות (בראשית רבתי, אלבק, 234). — ואמר הפיטן: ירצה בעובדיו, יתרצה בעבדיו (יוצר, אשרי כאב, קרוב׳ ויקרא, זולאי, קמט). והתרצה למעמד ישיש ונער, שגבם בתוכך מהיותו יער (ר״י אבן אביתור, ארשת שפתי, שעה״ס 13). דום ליל והכבד ואחר שחר מבוא, עד יתרצה עבד בתחנוניו אל רבו (ר״י הלוי, יעירוני רעיוני, זמורה ע, 459). — °ובמשמ׳ נתקבל ברצון: ובצום ובתפלה היה משכים ומעריב לפני הקב״ה וכו׳ ולא חזר למעשיו הרעים עוד ונתרצית תשובתו (פדר״א מג).

— פעו׳, בינ׳ *מְרֻצֶּה, מרוצה, — א) מפֻיס, שהתרצה: מה תצעק אלי, כבר אני מרוצה עליהם (מכי׳ מסכ׳ ב פרק ג). כימים הראשונים, מה הראשונים מרוצים אף שניים מרוצים, אמור מעתה, אמצעים בכעס (סדר עולם רבה ו). — ב) כמו רָצוּי, שרוצים בו ואוהבים אותו: וביתו (של שליח הצבור) ריקם ופרקו נאה ושפל ברך ומרוצה לעם (תעני׳ טז.) — ובפהס״א אף במשמ׳ מרצה מהדבר, בדבר, מאדם, לאדם במשמ׳ שבע רצון, befriedigt, zufrieden; content; : אין בני חבורה מרוצין להיות כל אלו הדיעות בחבורתן שמא יעכבו עליהם הסעודה (רש״י, פסח׳ פט:, ד״ה דיעות). ונרצה לו, מלמד שהמקום מרוצה לו [1], ועל מה המקום מרוצה לו וכו׳ על עשה ועל לא תעשה שניתק לעשה (תוס׳, זבחי׳ ח:, ד״ה מאן לימא). שכלו יסמך בידיעתם בקבלו אותם מחכם שהוא מרוצה אצלו שיתבאר לו במופת או מנביאי האמת (כוזרי ה ו). ולא ידע האם מרוצה ממנו אם לא (בן המלך והנזיר ח). שהחפץ והמרוצה במעשה אחר יביט אליו בפנים

1) [בספרא (ויקרא, נדבה פרק ד): רוצה, עי׳ קל.]

צהובות (ר׳ אבטולי, מלמד התלמידים, נלבים, קפ:). וינהג עצמו במדת הרצון על דרך שיהיו מרוצין ממנו בני אדם (ר׳ יונה, פי׳ אבות א טו). מה סגולתו של אדם מרצה עליו כך ישראל מרצין עלי, מה סגולתו של אדם חביבה עליו כך ישראל חביבין עלי (מדה״ג שמות יט ה, הופמן, 204). אני מפוייסת ומרוצית בתום לב ובנפש חפצה (פחד יצחק, ערך מחילה). איני מקבל זה הפסק ואיני מרוצה מואת הסינטינצה [1] (ר״מ פדואה, REJ 1885 Jan., עמ׳ 197). ושלשתם היו חברים ומרוצים זה לזה (ר׳ סעדיה אבן דנאן, מאמר על סדר הדורות, חמדה גנוזה, כט:). שהאדם המתכעס מתנכר לעצמו והמרוצה הוא הבא לידי הכרה שכלית (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ה, ארבע מדות בדעות). דזט״ה (דו׳ טובי העיר) אינם מרוצים שיוציאו בני העיר למצוה קלה אלא לאותו דבר שנגבו (ר״ש מורפורגו, שמש לדקה א, ג:). הוא מניח לו כל בית הכומר להיותו מרוצה מבית הכומר לבד המוצרך לו (שם ג, לח:). אם אותו בעל חנות אחר ירחיב לי שטר שהוא חייב לי השש מאות דוקאטי אני מרוצה ואי לאו לא (שו״ת אדרת אליהו לר׳ עמנואל חי ריקי, שאלה יב). והשיב אלי שגם הוא מרוצה בזה רק שיהיה אחד מהם ערב לחבירו (שו״ת חוט השני מ). והריני מרוצה לחלוק בריוח והפסד (שם שם). וכל אשר יפשר הוא יהיה מרוצה ומפוים (שו״ת בנימין זאב עט).

— הפעי׳, *הֻרְצָה, הורצה, — נתקבל ברצון: שאם עבר וזרק את הדם שהורצה, עבר ושחט מתירין לו לזרוק (ר׳ יוחנן, ירוש׳ פסח׳ ח ז). היה בדרך רחוקה ושחטו וזרקו עליו, רב נחמן אמר הורצה (בבלי שם לג:). דם שנטמא וזרקו בשוגג הורצה, במזיד לא הורצה (יומ׳ ז.).

— הפעי׳, °הִרְצָה, — הרצה את פלוני, מלא את רצונו, בקש את רצונו, ואמר המשורר: תרצת בני אדם בטובתך יהיו לך עזרה ברעתך (ר״ש הנגיד, בן משלי, שטון, קנז; אברמסון, 113). הרצה גביר חזק ואל תחוש בדבר משרתיו בחרות אפם (שם). ויתפוץ להרצותך בדברי פיו ואתה תדמה כי בך יריב (שם קל; 198). הליץ עליו והרך לו דברו להרצותו (שם ריז; 256).

1) [sentence, פסק דין.]

ב. רָצָה, פ״י, יִרְצֶה, תִּרְצֶה, תִּרֶץ, יִרְצוּ, — רָצָה אדם את חובו, את עונו, רצה השכיר את יומו, שִׁלֵּם אותו [1]) בתמורתו: או אז יכנע לבבם הערל ואז יִרְצוּ את עונם (ויקר' כו מא). והם ירצו את עונם (שם שם מג). שעה מעליו ויחדל עד יִרְצֶה כשכיר יומו [2]) (איו' יד ו).—ורָצְתָה הארץ את שבתותיה: אז תִּרְצֶה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה (ויקר' כו לד). והארץ תעזב מהם וְתִרֶץ את שבתתיה בהשמה מהם (שם שם מג). למלאות דבר יי׳ בפי ירמיהו עד רָצְתָה הארץ את שבתותיה (דהי״ב לו כא).—ובסהמ״א: כי קרוב הוא, שירצו הכנענים את עונם (מדה״ג שמות יג יז).

—נפע׳, נִרְצָה,—נרצה החוב, העון, שֻׁלם, רצו אותו: כי מלאה צבאה כי נִרְצָה עונה כי לקחה מיד יי׳ כפלים בכל חטאתיה (ישע׳ מ ב).—ואמר המשורר: הנה העון נרצה ואדני בעמו רצה (ר״י הלוי, ירושלים, זמורה ז, 269).

—הפעי, הִרְצָה,—כמו קל: אז תשבת הארץ וְהִרְצָת את שבתתיה (ויקר׳ כו לד). — *והִרְצָה אדם מָעות לחנוני וכדו׳, שלם אותן, ספר אותן לפניו [3]), zahlen, (auf)zählen; payer, compter; to pay down, enumerate: טבלה העליונה שמרצים עליה את המעות אף על פי שיש לה ליזבז טהור (תוספת׳ כלים ב״מ י ז). מי שהיו מימיו על כתפיו, מיאנה בפניו וחלצה בפניו והרצה פלע לאחר והראה דרך לאחר, אם עמד פסול, אם לא עמד כשר (שם פרה ז ו). המרצה מעות לאשה מידו לידה או מידה לידו בשביל שיסתכל בה וכו׳ לא ינקה מדינה של גיהנם (ת״כ, עירוב׳ יח:). הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן (ר״ע, סנה׳ קח.). מי שיש לו פרוטה בתוך כיסו ירצנה לחנוני (רב נחמן, חול׳ פד.). שולחני היה (בלעם) שהיו מלכי גוים נמלכים בו כשולחני שהכל מריצין [1]) לו (מד״ר במד׳ כ; תנחו׳ בלק ד). — ובסהמ״א: לעבד שצוהו המלך לקבל ממון מעבדי מלכותו ושימנה המעות וישקלם ויריצם [2]) (ר״י א״ת, חו״ה, הקד׳). למה תרצדון וכו׳, היכן אתם מרצין דינכם (מדה״ג שמות יט יח, הופמן, 212). והרציתי לפניהם מלוגא דשטרי (חיד״א, מעגל טוב, 22). — ואמר הפיטן: מרד זד בעקולו, מה לי ולקולו, ולא הרצני בשקלו כנשען על מקלו (ר״י טוב עלם, ירדת להליל, קרובי שבת הגדול). — *והִרְצָה דברים, סִפֵּר אותם כלם כאדם המרצה מעות [3]), aufzählen, erzählen; énumérer, raconter; to enumerate, tell: וכשבאתי והרציתי דברים לפני ר׳ יהושע אמר לי יפה אמרת (נזי׳ ז ד). וכשבאתי והרצתי דברים לפני ר׳ אלעזר בן עזריה אמר לי וכו׳ (ר׳ אילעאי, תוספת׳ פסח ג ב). ובאתי והרצתי הדברים לפני ר׳ עקיבא (שם מעיל׳ א ה). וכשבאתי והריציתי הדברים לפני ר׳ עקיבא זלגו עיניו דמעות (ר׳ וחנן, ירוש׳ שקל׳ ה ב). ר׳ יהושע הרצה דברים לפני רבן יוחנן בן זכאי (ר׳ יוסי בר׳ יהודה, חגי׳ יד:). השכמתי ומצאתי הרוג אחד והייתי מטפל בו וכו׳ וכשבאתי והרצתי דבריו לפני חכמים, אמרו לי וכו׳ (ר״ע, שמח׳ ד לד). — ואמר הפיטן: גלו אי כפתור כהפקדו ידידים,

---

1) [בעקר: הטיב את לב המלוה, עי׳ א. רָצָה, הערות.]

2) [הכונה, בתמונת השכיר, אשר אם לא עבד יום אחד, הוא משלם אותו ביום עבודה אחר: הנח לו לאדם שיפגר במלאכתו (כמשמ׳ חַדַ׳ל a) בערב׳) בחייו, בתנאי שישלם את חובו בחיים חדשים. עי׳ בפרושו של טורטשינר לפסוק.]

3) [המשלם מעות לחברו רגיל למנות ולספר אותן, ומכאן מעבר ההוראות שִׁלֵּם (בשלמות) — סִפֵּר ומנה, בכמה לשונות, ועי׳ בהערה הבאה.]

a) خذل

---

1) [צ״ל מרצין.]

2) [כמו וַיַּרְצֵם, והוא עפ״י הכתיב מריצים, מריצין, במקום מרצים בכמה מקומות במדרי. ואמנם עי׳ גם בהערת א. ש. יהודה להקד׳ חו״ה בגוף הערב׳, עמ׳ 15 ושם הערת פרופ׳ גולדציהר.]

3) [גם מעבר הוראות אלו, כזה של סָפַר־סִפֵּר מצוי בכמה לשונות. ושים לב לכך, כי גם ספר עקר הוראתו מִלֵּא (לתוך כלי), כלשון הכתובים: נודי (ז״א אבלי ויגוני) סְפַרְתָּה (ז״א מלאת לתוך נאד) אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך (ז״א בנאדך) (תהל׳ נו ט). מי יְסַפֵּר (ז״א מַלֵּא בִּמי גשמים) שחקים בחכמה ונבלי שמים מי ישכיב (איו׳ לח לז) וכדו׳.]

גם **הרצו** דברים למסתולל ונדודים (ר״י טוב עלם, אז כאלמת, זול׳ סבת הגדול). **הרצה** לפניו כל המשלה, והשיבו שלח נא ביד תשלח (יהודה בר מנחם, אני חומה, יוצר סבת הגדול). — ואמר המשורר: אין לעשות כי אם לספר כפי יכלי גדלו **ולְרַצּוֹתוֹ**[1] בפירוש ובכללים (ר״ם הנגיד, טובות לאל, בן תהלים, ששון, ס; הברמן א, 53). — ובמשמ׳ נָאַם בפני הקהל, ובינ׳ *מְרַצֶּה, ס״ז, מי שנוהג להרצות דברים לפני הקהל והתלמידים, Vortragender, Dozent; conferencier, professeur; lecturer, נוהג בספרות ובדבור.

***רִצּוּד**, ס״ז, — שם״פ מן רָצַד, כמו רִקּוּד[2]: אם הייתה עושה כאותה קריעה וירידה ונזילות ההרים אשר פתרונו **ריצוד וריקוד** ההרים וקדיחת אש את המים הנמסים (ר״ת, הכרעות בחמו׳ דונש על מנחם, 51).

רָצוּי[3], ת״ז, סמי׳ רְצוּי, — מי שהוא לרצון לאחרים, beloved; aimé; beliebt: ברוך מבנים אשר יהי רְצוּי אחיו וטבל בשמן רגלו (דבר׳ לג כד). כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים וּרְצוּי לרב אחיו[2] (אסתר י ג). — ואמר בן סירא: אוהב עמו **ורצוי** עושהו המשאל מבטן אמו נזיר יי׳ בנבואה שמואל שופט ומכהן (ב״ס גני׳ מו יג, כ״י ב). — וכתו״מ אף כלפי דבר או מעשה שאנו היינו רוצים בו, desired; désiré; erwünscht: למלך בשר ודם שאמר לאשתו הוי מתקשטי בכל תכשיטיך כדי שתהא **רצויה** לי, כך אמר להם הקב״ה לישראל הוי מצויינים במצוות כדי שתהיו **רצוים** לי וכך הוא אומר יפה את רעיתי כתרצה, יפה את כשאת **רצויה** לי (ספרי דבר׳ לו). — ובסהמ״א: כי נשנה עליו (על הכוזרי) חלום פעמים רבות כאלו מלאך מדבר עמו ואומר לו כונתך **רצויה** אצל הבורא אבל מעשך איננו **רצוי**[1]) והוא היה משתדל מאד בתורת הכוזר וכו׳ וכל אשר היה משתדל במעשים ההם היה המלאך בא אליו בלילה ואומר לו כונתך **רצויה** ומעשיך איננו **רצוי**[1]) (ר״י א״ת, כוזרי א א). ועליה נפלה הקנאה והחסדה בין הבל וקין בתחלה כשרצו לדעת איזה מהם **הרצוי** להיות במקום אדם (שם ב יד). ראיתי כונתך **רצויה** להיות עוד היום כונתך היד והדר מגש לשמי (שלמה בונפיד, הפולמוס בכבדי אלאגוקה ט, קע״י י״ד, מט). וליתומים ואלמנות מחונן ונפשותם בחסדו היא **רצויה** (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 12). השופטים או המלכים **הרצויין** עם דעת הסנהדרין (ר״א הקראי, גן עדן, חג השבועות, כא:). ומשלים העבודה עם וכו׳ ודוי **הרצוי** לזה היום (שם, תפלה ה, עח:). שכיון שהאדם **רצוי** מן האנשים ואוהבין אותו מפני מעשיו המתוקנים הקב״ה רוצה בו ואוהב אותו (ב״ת מדות, מעלת הרצוני, מא.). — ואמר הפיטן: מרצים בקרבנות הם דברי עם **רצוייך** (יכא׳, קרובי במד׳, זולאי, קל).

---

1) [כך צ״ל בהתאם למשקל ולענין, ולא: וּלְרַצּוֹתוֹ, וִלְרַצּוֹתִי.]

2) [עפ״י הבנה זו של רָצַד. עי׳ שם, הערות.]

3) [עי׳ גם א. רָצָה.]

4) [ואמנם אפשר שהכונה: והאל רָצָה בו שיהיה הָרַב את ריב אחיו.]

1) [נ״א: מעשיך אינם רצויים.]

תם כרך שלשה עשר (י״ד)

מלון הלשון העברית
הישנה והחדשה

חברו

אליעזר בן־יהודה
ירושלמי

כרך ארבעה־עשר
בתוספת כרך „המבוא הגדול״

בעריכת פרופ׳ נ. ה. טור־סיני

המוציאים לאור:
חמדה ואהוד בן־יהודה
ירושלים־תלפיות
ישראל

בסיוע משרד החינוך והתרבות
למדינת ישראל
ירושלים
מהדורה עממית מיוחדת
להוצאת „לעם״ חברה ישראלית בע״מ
תל־אביב

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA

HIEROSOLYMITANO

Vol. XIV

ET I VOL. PROLEGOMENA

in aedibus
BEN IEHUDAE
HIEROSOLYMAE-TALPIOT
ISRAEL
1951/1952

הערה

הקדמה ומבוא גדול יבואו *) בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי התנ״ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, וחשבתי את כל זמן התנ״ך בשתי תקופות, בתקופה הראשונה רוב הספרים הכתובים בסגנון הלשון הטהורה, הקדומה, ובתקופה השניה — הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ״י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינוביץ (דקדוקי סופרים) וכמו״כ במתניתא דבני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמב״ם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ׳ דר׳ שטראק, ובכ״י של המשניות המנקדות שבבית הספרים בפרמה, וקטעים של משנ׳ מנקדות שנמצאו בהגניזה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציאה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה, ובקטעי הירוש׳ שנמצאו בהגניזה שפרסם דר׳ גינזב׳ בשם שרידי הירושלמי, ובשנויי נוסח׳ של רטנר (אהבת ציון).

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הזמנים, ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים בלעז בלשונות גרמנית, צרפתית ואנגלית כתבתי על פי הכתיב הנהוג בהמלונים של Toussaint — Langenscheidt

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם לציין בהם מקורות המלים:

בלי כל סימן הן מלים מהתנ״ך.

• מלים מגוף בן סירא, מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

⁖ מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

∞ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

⁂ מלים שחדשו אחרים ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

המחבר

*) בינתים יצא לאור כרך זה — המו״ל.

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ״ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה, כמו״כ, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים אשר מצא אינן טבועות במטבע הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכי שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות, באו בו חקירות וְהַוָיוֹת בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כללים, המלות השיכות להם עפ״י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המבקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך ארבעה־עשר

וכרך מיוחד „המבוא הגדול"

ירושלים

שנה ששית למדינת ישראל

1952/53

לוח מקצת ראשי־תיבות

א.

א״א, ארך אנפין.
אב׳, אבו׳, אבות.
א״ב ב״ס, אלף בית בן סירא.
אג׳ המוס׳, אגרת המוסר.
א״ב דר״ע, אלף בית דרבי עקיבא.
אגר׳ בע״ח, אגרת בעלי חיים.
אדו״מ, אהבת דוד ומיכל.
אדר״נ, אבות דרבי נתן.
אהיל׳, אהילות.
אהל׳, אהלות.
אה״ע, אבן העזר.
אה״צ, אהבת ציון.
או״א, אמת ואמונה.
או״ד (לרסע״ג), אמונות ידעות.
או״ז, אור זרוע.
או״ח, אורח חיים.
אולסה׳, אולסהויזן.
או״נ, אוצר נחמד.
אוצה״ח, אוצר החיים.
אוצה״ס, אוצר הספרות.
אוצה״ש, אוצר השרשים.
אוצ״ט, אוצר טוב.
אזהר׳, אזהרות.
אורח׳ צד׳, אורחות צדיקים.
איו׳, איוב.
איט׳, איטאלייאני.
איכ׳, איכה.
איל׳ אהב׳, אילת אהבים.
אי״ש, איש שלום (Friedmann).
אמו״ר, אמונה רמה.
אמשד׳, אמשטרדם.
א״ס, אין סוף.
אסת׳, אסתר.
אעפ״י, אף על פי.
אעפי״כ, אף על פי כן.
א״ק, אדם קדמון.
ארנ׳, מוס־ארנולט.
אר״צ, ארם צובה.
אשור׳, אשורית.
א״ת, אבן תבון.

ב.

ב״א, בן אשר.
באה״ג, באר הגולה.
באו״ת, בעל אור תורה (מנחם מלונזנו)
בארמ׳, בארמית.
ב״ב, בבא בתרא. — בר בהלול.
בד״ה, בדבור המתחיל.
בוקשד׳, בוקשדורף.
ב״ז, בן זאב.
בחי״ע, בחינת עולם.
ביהמ״ד, בית המדרש.
בינ׳, בינוני.
בכו׳, בכורים. — בכורות.
ב״מ, בבא מציעא.
במד׳, במדבר.
במשמ׳, במשמעות.
ב״ס, בן סירא.
בסור׳, בסורית.
בעבר׳, בעברית.
ב״ע, בר עלי.
בע״ח, בעלי חיים.
בערב׳, בערבית.
ב״ק, בבא קמא.
ב״ר, בן רבי.—בראשית רבא.— ביאליק־רבניצקי.
בראש׳, בראשית.
בר״ד, בר דוד.
ברכ׳, ברכות.

ג.

גא׳, גאון. — גאונים.
גא״י, גלילות ארץ ישראל.
גיט׳, גיטין.
ג״כ, גם כן.
גמ׳, גמרא.
גני׳, גניזה (בפרט הגניזה של ביהכ״נ של קהיר שנמצא בה גוף העברי של בן סירא ועוד הרבה כ״י עתיקים).
ג״ע, גן עדן, של ר״א הקראי.
גפה״ע, גוף פרוש הערבי.

ד.

ד״א, דרך ארץ.
דא״ז, דרך ארץ זוטא.
דא״ר, דרך ארץ רבה.
דבר׳, דברים.
דג״ח, ד׳ גנזבורג, מהדורה חדשה של התנ״ך.
ד״ה, דבור המתחיל. — דברי הימים.
דה״י, דברי הימים.
דהי״א, דברי הימים א.
דהי״ב, דברי הימים ב.
דו״מ, דוד ומיכל.
ד״ח, דברי חכמים.
די״ע, דברי ימי עולם.
דל״ע, דקדוקי לשון עברית.
דני׳, דניאל.
ד״ס, דקדוקי סופרים (שנויי נסחי בתלמוד בבלי של מ׳ רבינוביץ).
דרנב׳, דרנבורג.

ה.

ה״ג, הלכות גדולות.
הגר״א, הגאון ר׳ אליהו.
הוס׳, הוספה.
הוצ׳, הוצאת.
הור׳, הוריות.
הוש׳, הושע.
הלכ׳ פסוק׳, הלכות פסוקות.
הקד׳, הקדמה.

הרא"ש, הרב רבנו אשר.
הרדב"ז, הרב רבי דוד בן זמרי.
הר"ש, הרב רבנו שמשון.

ו.

ויק' ויקרא.
וכדו', וכדומה.
וכו', וכולי.

ז.

ז"א, זעיר אנפין.
זבח', זבחים.
זול', זולת.
זכר', זכריה.
ז"ל, זה לשונו.

ח.

ח"א, חלק א.
ח"ב, חלק ב, וכו'.
חבק', חבקוק.
חגי', חגיגה.
חה"י, חמדת הימים.
חה"נ, חלק הנקוד.
חה"פ, חלקת הפעלים.
חו"ה, חובות הלבבות.
חוה"מ, חול המועד.
חוהמ"ס, חול המועד סכות.
חוהמ"פ, חול המועד פסח.
חו"י, חות יאיר.
חול', חולין.
חו"מ, חושן משפט.
חז"ס, חיים זליג סלונימסקי.
חיד"א, חיים יוסף דוד אזולאי.
חל"א, חכמי לשון אשורית.
חס', חסר, חסרים.
חקו"ד, חקור דין.
חת"ס, חתם סופר.

ט.

טבו"י, טבול יום.
טהר', טהרות.
טוא"ח, טור אורח חיים.
טוחו"מ, טור חושן משפט.
טע' זקנ', טעם זקנים.

י.

י"א, יש אומרים.
יבמ', יבמות.
י"ג, יש גורסים.
יוא', יואל.
יו"ד, יורה דעה.
יוה"כ, יום הכפורים.
יומ', יומא.
יוצ', יוצר.
יחזק', יחזקאל.
יל"ג, יהודה ליב גורדון.
ילק"ש, ילק' שמע', ילקוט שמעוני.
י"מ, יש מפרשים.
יסוה"ת, יסודי התורה.
יסו"ע, יסוד עולם.
יסט', יסטרוב (M. Jastrow)
ירוש', ירושלמי.
ירמ', ירמיה.
ישע', ישעיה.
יש"ר, יהודה שלמה ריגיו.

כ.

כוש', כושית.
כ"י, כתב יד.
כ"מ, כסף משנה.
כמו"כ, כמו כן.
כנ', כנוי.
כנה"ג, כנסת הגדולה.
כרית', כריתות.
כשת', כשתלו (Castello)
כתוב', כתובות.

ל.

לקו"ק, לקוטי קדמוניות.

מ.

מ' לטריש, מ' אלדבי, מאיר...
מ"א, מלכים א'.—מאיר אלדבי.
מ"ב, מלכים ב'.
מג"א, מגן אבות.
מד', מדות.
מדב"מ, מתניתא דבני מערבא (נוסח המשנה שהוציא W. H. lowe עפ"י כ"י)
מדב"ע, מדבר בעדו.
מדה"ג, מדרש הגדול.
מדר', מדרש.
מד"ר, מדרש רבה.
מהד', מהדורה.
מהר"י קולון, מורנו הרב יוסף...
מהר"מ מרוטנברג, מורנו הרב מאיר...
מהרש"ך, מורנו הרב שלמה כהן.
מהרש"ל, מורנו הרב שלמה לוריא.
מה"ש, משקלי השמות.
מוא"ר, מוסרי ארץ (של קלמן שולמן).
מו"ל, מוציא לאור.
מו"מ, מזרח ומערב.
מו"נ, מורה נבוכים.
מוס', מוסף.
מו"ק, מועד קטן.
מ"ז, משקל זכר.—מספר זוגי.
מחב', מחברת.
מחז', מחזור.
מיכ', מיכה.
מיכאל', מיכאלים.
מי"כ, מיכה יוסף כהן.
מכי', מכילתא.
מכ"ר, משה כהן ריכרסון (בעל חה"נ וחה"פ).
מכשי', מכשירין.
מל', מלא, מלאים.
מלא', מלאכי.
מל"א, מלון לשון אשורית.
מלא' ההג', מלאכת ההגיון.
מ"מ, מכל מקום.
מנוה"מ, מנורת המאור.
מנח', מנחה, מנחות.
מנק', מנקדות.
מס', מסכת.

מסו׳, מסורה.
מ״ע, מצות עשה.—מאיר עין (על הספרי).
מע״ר, מעשר ראשון.
מע״ש, מעשר שני.
מעשר׳, מעשרות.
מקו׳, מקואות.
מקו״ח, מקור חיים.
מק״נ, מקיצי נרדמים.
מ״ר, מספר רבים.
מ״ש, מנחת שי.
משמ׳, משמעה, משמעת, משמעות.
משנ׳, משניות.
מת׳ שפת׳, מתק שפתים.

נ.

נגע׳, נגעים.
נדר׳, נדרים.
נוסח׳, נוסחה, נוסחאות.
נזי׳, נזיר. — נזירות.
נחו׳, נחום.
נחמ׳, נחמיה.
נחמ׳ ונע׳, נחמד ונעים.
נ״י, נמוקי יוסף.
ניד׳, נידה.
נל״ה, נחי למד הא.
נמס׳, נמסר.
נע״ו, נחי עין וו.
נע״י, נחי עין יוד.
נפ״י, נחי פא יו״ד.
נק׳, נקבה.

ס.

ס׳ פרנקל, סיגמונד...
סדה״ד, סדר הדורות.
סדעו״ר, סדר עולם רבה.
סה״ח וקה״ע, סדר החכמים וקורות העתים (ניבויאר).
סהמ״א, ספרות המאוחרת.
סה״ש, ספר השרשים.—ספרי השנים.
סוט׳, סוטה.
סליח׳, סליחות.
סמא״צ, סדור מנהג ארם צובה.
סמ״ג, ספר מצות גדולות.
סמי׳, סמיכות.
סנה׳, סנהדרין.

ע.

עב׳, עבר.
עבודה״ק, עבודת הקודש.
ע״ד, על דבר.
עדי׳, עדיות.
עה״מ, עמק המלך.
עה״ש, ערוך השלם.
עובד׳, עובדיה.
עוקצ׳, עוקצין.
ע״ז, עבודה זרה.—על זה.
עזר׳, עזרא.
ע״ח, עץ חיים.
ע׳, עין.
עיוה״כ, ערב יום הכפורים.
עי״ש, עין שם.
עי״ת, עשרת ימי תשובה.
ע״כ, עד כאן.
עכ״פ, על כל פנים.
ע״מ, על משקל.
עמ׳ פרנס׳, עמנואל פרנסיס.
עמ׳, עמו׳, עמוד.—עמוס.
עפי״ר, על פי רוב.
ער״ה, ערב ראש השנה.
ערוב׳, ערובין.
ערכ׳, ערכין.
ערל׳, ערלה.
ע״ש, על שם.
עשי״ת, עשרת ימי תשובה.
עת׳, עתיד.
עתיק׳, עתיקות.

פ.

פדר״א, פרקי דר׳ אליעזר.
פה״פ, פה הפעל.
פוע׳, פועל.
פ״י, פעל יוצא.
פלו׳, פלוני, פלונית.
פסח׳, פסחים.
פסיק׳ רב׳, פסיקתא רבתי.
פסיק׳ ר״כ, פסיקתא רב כהנא.
פ״ע, פועל עומד. — פתחי עולם.
פעו׳, פעול.
פעו״י, פעל עומד ויוצא.
פרש״י, פרש רש״י.
פתי׳, פתיחה.

צ.

צ״ד, צמח דוד.
צו״ג, צום גדליהו.
צוה״ת, צוהר התיבה.
צ״ל, צריך להיות, צריך לומר.
צפנ׳, צפניה.

ק.

קדוה״ח, קדוש החדש.
קדוש׳, קדושין.
קהל׳, קהלת.
קוה׳, קוהוט.
קונט׳, קונטרס.
קינ׳, קינה.
קני׳, קנים.
ק״ס, קרית ספר.
קרוב׳, קרובה, קרובות.
ק״ש, קלמן שולמן.

ר.

ר״א קליר, רבי אליעזר...
ר״א מודינא, רבי אריה...
ר״א הקראי, רבי אהרן...
ר״א בחור, ר״א דלמידיגו, רבי אליהו...
רא״ב, רבי אליהו בחור.
ראב״ד, רבי אברהם בר דוד.
ראב״ח, רבי אברהם בר חיא.
ראב״ע, רבי אברהם בן עזרא.
רגב״ש, רבי גרשון בן שלמה.
רגמ״ה, רבנו גרשום מאור הגולה.

רד"ק, רבנו דוד קמחי.
ר"ה, ראש השנה.
רה"ג, רב האי גאון.
ר"ח, רבנו חננאל.
רח"ו, רבי חיים ויטאל.
ר"י נאג'ארה, רבי ישראל...
ר"י אברבנאל, ר"י ישראלי,
ר"י סטנוב, רבי יצחק...
ר"י עמדין, רבי יעקב...
ר"י א"ת, רבי יהודה אבן תבון.
ר"י אלבו, ר"י בן אביתר, ר"י יעבץ, רבי יוסף...
ר"י הלוי, ר"י אלחריזי, ר"י חיוג, רבי יהודה...
ר"י מפיסא, רבי יחיאל...
רי"א, רבי יהודה אריה (מודינה).
— רבי יצחק אברבנאל.
ריב"ג, רבי יונה בן גנאח.
ריב"ל, רבי יצחק בר לוינזון.
ריב"ק, ר' יהודה בן קריש.
ריב"ש, רבי יצחק בר ששת.
רי"ף, רבי יצחק אלפסי.
רי"ק, רבי יוסף קמחי.
ר"כ, רב כהנא.
ר"ל, רצה לומר.
רלב"ג, רבי לוי בן גרשון.
רלב"ח, רבי לוי בן חביב.
ר"מ, רבי מאיר.—רבי משה.
ר"מ אלשיך, ר"מ גבאי, ר"מ דרעי, רבי משה...
ר"מ מרוטנברג, רבי מאיר...
רמ"א, רבי משה איסרליש.
רמא"ג, ר' מרדכי אהרן גנזבורג.
רמב"ם, רבנו משה בן מימון.
רמב"ן, רבנו משה בן נחמן.
רמב"ע, רבי משה בן עזרא.
רמ"ג, רבי מאיר גבאי.
רמח"ל, רבי משה חיים לוצאטו.
רמ"ע מפאנו, רבי משה עזריה...
רמ"ק, רבי משה קורדובירו.

ר"נ, רבנו נסים. — רבנו נתן.
רנה"ו, ר' נפתלי הירץ ויזל.
רנ"ק, ר' נחמן קרוכמל.
רסע"ג, רב סעדיה גאון.
רע"ב, רבי עובדיה ברטנורה.
רע"ג, רב עמרם גאון.
רע"פ, רבי עמנואל פרנסיס.
ר"ש א"ת, רבי שמואל אבן תבון.
ר"ש הנגיד, ר"ש גמע, רבי שמואל...
רשב"א, ר' שלמה בן אדרת.
רשב"ג, ר' שלמה בן גבירול.
— ר' שמעון בן גמליאל.
רשב"י, רבי שמעון בר יצחק.
רשב"י הבבלי, רבי שלמה בר יהודה...
רשב"ם, רבי שלמה בן מאיר.
רשב"צ דוראן, רבי שלמה בן צמח...
רש"ט פלקירא, רבי שם טוב...
רש"י, רבנו שלמה יצחקי.
רש"ל, רבנו שלמה לוריא.
רש"פ, רבי שלמה פפנהים.
ר"ת, ראשי תבות. — רבנו תם.

ש.

ש' בלאך, שמשון...
ש"א, שמואל א'.—שבילי אמונה.
ש"ב, שמואל ב'.
שבו', שבועו', שבועות.
שבי', שביע', שביעית.
שבי"ע, שבילי עולם.
שדה"פ, שער דקדוק הפעלים.
שדה"ש, שער דקדוק השמות.
שד"ל, שמואל דוד לוצאטו.
שה"ג, שבת הגדול.
שה"כ, שיר הכבוד.
שה"פ, שם הפעולה.
שה"ק, שלשלת הקבלה.
שה"ש, שיר השירים.

שו"ע, שולחן ערוך.
שופט', שופטים.
שו"ת, שאלות ותשובות.
ש"ז, שם זכר.
שזו"נ, שם זכר ונקבה.
שי"פ, שמואל יוסף פין.
שי"ר, שלמה יהודה רפפורט.
של"ה, שני לוחות הברית.
שמה"צ, שמות הצמחים.
שמו', שמות.
שמח', שמחות.
שמ"ע, שמיני עצרת.
ש"נ, שם נקבה.
שנו"ז, שם נקבה וזכר.
שעה"ש, שער השיר. — שער השמים.
שקל', שקלים.
ש"ש, שירי שלמה.
שש"ק, שירי שפת קדש.
ש"ת, שמחת תורה.
שת"ז, שם תאר זכר.
שת"נ, שם תאר נקבה.

ת.

ת"א, תרגום אונקלוס. — תרגום ארמית.
ת"ב, תשעה באב.
תגמ' הנפ', תגמולי הנפש.
תד"א, תנא דבי אליהו.
תהל', תהלים.
תה"פ, תאר הפעל.
תה"ש, תאר השם.
תוה"א, תולדות הארץ.
תוה"ב, תורת הבית.
תוה"ט, תולדות הטבע.
תו"מ, תלמוד ומדרשים.
תוס', תוספות.
תוספת', תוספתא.
תוש"ז, תאר ושם זכר.
ת"ז, תאר זכר.
תחכ', תחכמוני.

ת"י, תרגום יונתן. — תרגום ירושלמי.
תל"ע, תלמוד לשון עברי.
תמ׳, תמורה.
תמי׳, תמיד.

ת"נ. תאר נקבה.
תנחו׳, מדרש תנחומא.
תנח׳ בוב׳, תנחומא שהו"ל בובר.
תענ׳, תענית.
תק׳ מדה"נ, תקון מדות הנפש.

ת"ר, תנו רבנן.
תרג׳, תרגום.
תרומ׳, תרומ׳, תרומות.
תשו׳, תשובות.
ת"ת, תלמוד תורה.

AJSL, the American Journal of Semitic Languages.
Barth, NB, Nominalbildung in den semitischen Sprachen — Pron., Pronominalbildung.
BTM, Biblisch. Talmud. Medizin, v. Dr. Preuss.
Brock, Brockelmann.
Cis, Corpus inscriptiorum Semiticarum.
Ew, Ewald.
Frw, Fremdwörter.
Ges, Gesenius.
GJG, Geschichte d. jüd. Gottesdienstes, v. Dr. J. Elbogen.
JAs, Journal asiatique.
JQR, Jewish Quarterly Review.
JQR NS, Jewish Quarterly Review New Series.
KMT, Kahle, der massoretische Text des Alten Testaments nach der Ueberlieferung der babylonischen Juden.—MdO, die Massoreten des Ostens.
Kö, König, Lehrgebäude der hebräischen Sprache.
Lehnw, S. Kraus, Griechische und lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrash und Targum.
Lidz, M. Lidzbarski.
MF, Morgenländische Forschungen.
MOS, Mitteilungen des Orientalischen Seminars.
Nö, Dr. Th. Nöldeke.
OLz, Oriental. Litteraturzeitung.
Olsh, Olshausen.
Pflnzn, Aramäische Pflanzennamen, Dr. J. Löw.
PSBA, Proceedings of the Society of biblical Archaeology.
PSm, Payne Smith.
QGJD, Quellen zur Geschichte der Juden in Deutschland.
REJ, Revue des études juives.
SKr, S. Kraus.
Spi, Spitta, Grammatik des arab. Vulgärdialektes von Ägypten.
ZAW, Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft.
ZDMG, Zeitschrift der deutschen Morgenländ. Gesellschaft.

בסוף ההקדמה תבוא*) רשימה שלמה מכל הספרים שהשתמשתי בהם לחבורי זה.

מפני טיבו של הספר לא הכנסתי בגוף החבור אלא המלים העבריות, או המלים שכבר נכנסו לתוך הסגנון העברי ומצויות במקורות עברים, אך כדי שיהיה החבור מספיק לכל הספרות העברית, אפרסמם בכרך מיוחד, בקצרה, אוצר המלים הארמיות וגם המלים הזרות, יווניות רומיות ופרסיות שבתלמוד ומדרשים.

---

*) הרשימה השלמה באה ב„מבוא הגדול" — המו"ל.

רשימת ספרים

(נוספת*)

אגרות הרמב״ם, הוצ׳ ד. צ. בנעט
אוצר דברי חכמים ופתגמיהם, א. הימאן
אוצר הגאונים א—יב, ב. מ. לוין
אוצר הכתובות הפניקיות, נ. סלושץ
אוצר הסגלים והניבים, צ. שרפשטין
אוצר המונחים הפלוסופיים, י. קלצקין – מ. נ. צובל
אוצר המשלים והפתגמים, י. ח. טביוב
אוצר השירה והפיוט, י. דוידזון
אוצר לשון המשנה, ח. י. קסובסקי
אלדד הדני, א. עפשטיין
בן משלי, שמואל הנגיד, הוצ׳ ש. אברמסון
בראשית רבתי, הוצ׳ ח. אלבק
ברית דמשק, הוצ׳ מ. צ. סגל, השלח כט
גנזי קדם א, בעריכת ב. מ. לוין
גנזי קויפמן
גנזי שכטר א—ג
דיואן אלעזר הבבלי, הוצ׳ ח. ברודי
דיואן שמואל הנגיד (בן תהלים), הוצ׳ א. מ. הברמן
הדרשות בישראל, י. צונץ, תרג׳ מ. א. ז׳ק
בעריכת ח. אלבק
היכל רש״י א—ב, י. אבינרי
הירושלמי כפשוטו, ש. ליברמן
הלשון והספר (כרך הלשון), נ. ה. טורטשינר
הלשון והספר (כרך הספר), נ. ה. טור־סיני
המשוררים בני דורם של משה אבן עזרא
ויהודה הלוי, ח. שירמן, ידיעות מכון שוקן
הנוטריקון הסמנים והכנוים, מ. היילפרין
הסגלה, הוצ׳ מ. ז. חסידה
ידיעות המכון לחקר השירה העברית ד, ה, ו
כל שירי רבי יהודה הלוי, הוצ׳ י. זמורה
כתב ג׳אמע אלאלפאט׳, דוד בן אברהם אלפאסי,
הוצ׳ ש. ל. סקוז
כתבי אוגרית, ח. א. גינזברג
לשון חכמים, א. פורת
לשוננו, בעריכת נ. ה. טור־סיני
לשוננו לעם, הוצ׳ ועד הלשון העברית
מאגדות השבת ומנהגיה, ל. זלוטניק
מבוא לנוסח המשנה, י. נ. אפשטין
מבחר הפנינים, הוצ׳ א. מ. הברמן
מבחר השירה העברית, ח. ברודי — מ. וינר
מבחר השירה העברית באיטליה, ח. שירמן
מגילות גנוזות א—ב, א. ל. סוקניק
מגלת המגלה, ראב״ח הנשיא, הוצ׳ ז. פוזננסקי
מדרש בראשית רבא, הוצ׳ י. תיאודור — ח. אלבק
מדרש בראשית רבתי, הוצ׳ ח. אלבק
מדרש דברים רבה, הוצ׳ ש. ליברמן
מדרש הגדול על בראשית, הוצ׳ מ. מרגליות
מדרש הגדול על שמות, הוצ׳ ד. צ. הופמן
מדרשי גאולה, י. אבן־שמואל
מורה הנבוכים לרמב״ם, תרג׳ ר״ש אבן תבון,
הוצ׳ י. אבן־שמואל
מחברות עמנואל א—ח, הוצ׳ ח. ברודי
מחברות עמנואל, הוצ׳ א. מ. הברמן
מכילתא דרבי ישמעאל, הוצ׳ ח. ש. הורוביץ —
י. א. רבין
מלון כל בו לחקלאות א—ד, י. ח. זגורודסקי
מלון עברי, י. גור
מלון קונקורדנציוני ללשון הפיוטים
(חוברת לדוגמה), י. כנעני
מלחמות השם, סלמון בן ירוחים, הוצ׳ דודזון
מנורת המאור, ר״י אלנקאוה, הוצ׳ ה. ענעלאו
מנחה ליהודה (ספר היובל לכבוד הרב י. ל. זלוטניק),
בעריכת ש. אסף — י. אבן־שמואל — ר׳ בנימין
מסות ומחקרים לזכרון מרת לינדא ר. מיללער ז״ע,
י. דוידזון
מסכת סופרים, הוצ׳ מ. היגר
מסכתות דרך ארץ, הוצ׳ מ. היגר
מסכתות כלה, הוצ׳ מ. היגר
מחברת משירי קדש אשר לשלמה בן יהודה
אבן גבירול, הוצ׳ י. דוידזון — י. זנגויל

---

* רשימת ספרים מלאה, עד שנת ת״ש, נמצאת בסוף כרך „המבוא הגדול" למלון. ספרים נוספים נזכרים בהערות העורך.

מעגל טוב השלם, חיד״א, הוצ׳ א. פריימן

מעשה ירושלמי לר׳ אברהם בן מימון, הוצ׳ זלוטניק— אלוני — פטאי

מרפא לשון, מ. לנדא

משנת רבי אליעזר, הוצ׳ ה. ענעלאו

משפט האורים, י. מ. שטינברג

משלי שלמה, נ. ה. טורטשינר

מתיבות, הוצ׳ ב. מ. לוין

סדור עבודת ישראל, הוצ׳ י. דוב (בר)

סדור רב סעדיה גאון, הוצ׳ דודזון — אסף — יואל

סדר קידושין ונישואין, א. ח. פריימן

ספר איוב, נ. ה. טורטשינר

ספר היובל לכבוד י. נ. אפשטין

ספר המעשיות, הוצ׳ מ. גסטר

ספר הענק, רבי יהודה אלחריזי, הוצ׳ א. אברונין

ספר הקצרת לרמב״ם, הוצ׳ ז. מונטנר

ספר הרקמה לר״י אבן ג׳אנח, הוצ׳ מ. וילנסקי

ספר השבת, י. נכט — ז. אפשטין — י. ל. ברוך

ספר זכרון, יוסף קמחי

ספרן של ראשונים, ש. אסף

עט סופר, רד״ק

ערכי מדרש, ב. ז. בכר, תרג׳ א. ז. רבינוביץ

פיוטי ינאי, הוצ׳ מ. זולאי

פנקס ועד ארבע ארצות, הוצ׳ י. היילפרין

פרוש הגאונים על סדר טהרות, הוצ׳ י. נ. אפשטין

פירוש מגילת רות לסלמון בן ירוחם, בספר הזכרון לפוזננסקי

פירוש ר׳ עמנואל בן שלמה זצ״ל על שיר השירים, הוצ׳ י. ד. עשוועגע

פירושים וחדושים בירושלמי, ל. גינצבורג

פרשנדתא לישעיה, הוצ׳ י. מאהרשען

קבץ על יד יא—יג

רשימת הפיוטים והשירים בין כתבי הגניזה בספרית דוד קויפמאן, ש. ודר. (תדפיס מספר „מזכרת עמנואל״)

שאלות עתיקות בתנ״ך, י. רוזנטל, HUCA XXI

שבט יהודה, שלמה אבן וירגה, הוצ׳ ע. שוחט — י. בר

שירי ראב״ע, הוצ׳ ד. רוזין, 1888—94

שירי דונש בן לבראט, הוצ׳ נ. אלוני

שירי החל לרמב״ע, הוצ׳ ח. ברודי

שירי היחוד והכבוד, הוצ׳ א. מ. הברמן

שירי יצחק בן אברהם אבן עזרא, הוצ׳ נ. בן־מנחם

שירי משה חיים לוצאטו, הוצ׳ ש. גינצבורג — ב. קלאר

שירי שלמה בן יהודה אבן גבירול, הוצ׳ ח. נ. ביאליק וי. ח. רבניצקי

שירי תימן, הוצ׳ א. צ. אידלזון — נ. ה. טורטשינר

שרידים מהגניזה, הוצ׳ מ. צ. ווייס

תוספת הערוך השלם לח. י. קהוט, ש. קרויס

תוספת ראשונים, ש. ליברמן

תורת השירה הספרדית, ד. ילין

תלמוד ירושלמי הגדול, הוצ׳ ראם

תנחומא, הוצ׳ ש. בובר

תעודות לכיש, נ. ה. טורטשינר

תקנות קנדיאה, הוצ׳ א. ש. הרטום ומ. ד. א. קאסוטו

תרביץ, בעריכת י. נ. עפשטיין

תשובות הגאונים, הוצ׳ ש. אסף

תשובות הרמב״ם. הוצ׳ א. ח. פריימן

תשובות ר׳ אברהם בן הרמב״ם, הוצ׳ א. ח. פריימן

Aram.-Neuhebr. Handwörterbuch, Dalman

Babyl.—Assyrisches Glossar, C. Bezold-Götze

Chrestomathia Aethiopica, A. Dillmann

De ludibus orientalibus, Hyde

Die exegetische Terminologie der jüdischen Traditionsliteratur, W. Bacher

Die Recensionen und Versionen des Eldad Haddânî, D. H. Müller

Die Inschriften des alten Judenfriendhofes in Wien I-II, B. Wachstein

Die semitischen Fremdwörter im Griechischen, H. Lewy

Die Flora der Juden I—IV, I. Löw

HUCA I—XXII

Lexicon Syriacum. C. Brockelmann

Nachlässe der Wiener Juden, J. Taglicht

Proceedings of the American Academy for Jewish Research XVIII (1948—49)

The Dead Sea Srolls I, Ed. M. Burrows— I. C. Trever—W. H. Brownlee

Ugaritic grammar, Cyrus H. Gordon

Ugaritic handbook, Cyrus H. Gordon

Prolegomena, Friedrich Delitzsch

Saadya Studies, Erwin I. J. Rosenthal

Texts and Studies, J. Mann

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער הריש

—סוף—

א. *רִצּוּי, ש"ז, —מעשה הַמְרַצֶּה והמפיס, רצוי שאלה, פיוס חבא בבקשה, בתפלה וכדו׳: רבה אמר וכו׳ א"ל אביי (לרבה) בשלמא תחילתו מזכיר גשמים הזכרה נמי ריצוי שאלה היא [1]) אלא סופו מאי ריצוי שאלה איכא (תענ׳ ד:). — ובסהמ"א: לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורים התחיל יהודה נסוג לאחוריו וקראו יעקב בדברי רצוי (רס"י, ברא׳ מט ח). מאין עוד פנות אל המנחה ולקחת רצון מידכם, עד שאינכם כְּדֵי שאפנה אל מנחתכם ולקחת ריצוי מידכם (הוא, מלאכי ב יג). ולכך ויברכו כל הקהל לה׳ אלהי אבותיהם מתוך ריצוי לשון ומחמת קדושתו (הוא, דהי"א כט כ). דשח ושחק עם אשתו, שיחה בטלה של ריצוי תשמיש (הוא, ברכ׳ כג.). הודאה היא, ואין בה הפסק דבר אחר, לא הפסק תחינה ולא הפסק ריצוי (הוא, פסח׳ קה.). ובשם שירמיה אמר אמן אחר ריצוי אף אנו נאמר אמן אחר דברי תחינה (מחזור ויטרי קסט). והכתוב הזה תולה צורת הצום והרצוי המובחר

---

[1]) [רש"י: וכיון דאיכא שאלה אבתריה מזכיר הוא לרצויי בעלמא.]

לפני המקום (ראב"ח, הגיון הנפש, יד:). כי העינוי והרצוי לפני המקום שהמתענה יהיה רחוק מכל מנופי העולם הזה (שם, טו:). שרצינו ברצון נפשינו רצוי גמור בלא שום זכר אונס כלל (ספר השטרות לר"י ברצלוני, 14). ועבד שנמצא שהוא אוכל נבילות וטריפות או שמחלל שבתות ייסרהו רבו פעם ראשונה ושנייה ויאיים עליו בהכאה ובהתראה ובריצוי (תשו׳ הגאו׳ ב ט, ורטהיימר, גנזי ירושלים ד). אבל מקרא יג מדות מנהג כשר הוא ותורת היא לפי שהן דברי חינון וריצוי (ר׳ קלונימוס, מעשה הגאונים נו). כי בביטול רצוי זה ומצוה זו בטל קרבן (ריטב"א על ר"ה ח, כח:). מזגי האדם מטים אל הכעס או אל הסבלנות והריצוי (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ה, ד׳ מדות בתלמידים). ואף על פי שהזכיר הכתוב וינחם אותם וידבר על לבם שנראה בזה שהיה להם רצוי מיוסף, מכל מקום לא ראינו שיזכיר הכתוב מחילה ביוסף (במיי לברא׳ שית, אחרי קברו את אביו). — ואמר הפיטן: רצוי זבחיו וזבחי עדה לפניו יובילו היות רגיל בם (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודה, מחז׳ איטלי׳ ב, ריד.). רצוי תמיד הגיש בערבים (הוא, אמוני

עמים, עבודה, שם שם, ריז). ברית רישומו ריביתה, ריצוי ריחו רויתה (ינאי, נדים, קרוב׳ דבחמ״י, זולאי, לג). אם לא יקדים קירובו יקולל, אם לא ירחיש ריצויו ירוחק (הוא, אם, קרובי ויקרי, שם, קכה). בקודש מחולים, כריצוי מטריבה (הוא, כאחד, שם שם, קם). ריצוי שתי תנוכות לזובח (הוא, קרובי סככה, שם, סמח). רצוי תשורה לפניך העלה, רצית ניחוחו ושועו עלה (משלם בן קלונימוס, אשוחח נפלאותיך, עבודה, Elbog., Stud. 127). רצוי הזיות טבל והצליף במנין (סוא, אמיץ כח, עבודה). נעים וטוב מה מתוק מתרגל, מצוי לרצוי אב לבן יפרגל (שלמה סבבלי, אחסבה, זולת שבת ברחמים). בינה רצוי תורמים (שלמה ברבי יהודה, שחורה ונאוה, יוצר א פסח). ספד לרנה ולרצוי תוכחות (שלמה הקטן, תנוא לפניך, סליחי סעני חמישי). קרבן תפלתי יכון כשלם ולא כמחוסר, רצוי לרצון מקבל כטנא בכורי גנוסר (אליה בר שמעיה, אכה חטא, סליחי שחרי יוה״כ). רצויו כניחות לתמר (אזכרי העיר, סליחי ג עשי״ת). — *ובמשמ׳ שביעת רצון: והוא הכלי הנאות אשר יתמזג בו החמר ויוכן לקבל רצויו של אומן (ר״י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי א א, יב.).

ב. *רִצּוּי, ש״ז, — רצוי מעות, כמו הרצאת מעות, מעשה המרַצה, המשלם והמונה מעות כדי להחליפן בסלעים: ברצוי עצמו והוא אינו בקי במלאכת הרצוי (חו״ד לרסע״ג, הקד׳). רצוי מעות מידו לידה אפילו שלא ע״י נגיעה כלל מורידה את האדם לדיוטא תחתונה של גיהנם (ר״א לויפל, סע״י ג, ג׳.).

רָצוֹן [1], ש״ז, סמי׳ רְצוֹן, כנ׳ רְצוֹנִי, רְצוֹנְךָ, רְצוֹנֵךְ, רְצֹנְכֶם, רְצוֹנוֹ, רְצֹנוֹ, רְצוֹנָם, רְצֹנָם, — א) קבלת דבר בהסכמה, ביחוד קבלת קרבן האדם ע״י האל, שנחה דעתו ממנו, Befriedigung; content(e)ment, satisfaction, בפרט עם למ״ד היחס, לְרָצוֹן לפני ה׳ וכדו׳: ועשית ציץ זהב טהור וכו׳ והיה על מצח אהרן ונשא אהרן את עון הקדשים אשר יקדישו בני ישראל וכו׳ לְרָצוֹן להם לפני יי׳ (שמות כח לו—לח). אם עלה קרבנו מן הבקר זכר תמים יקריבנו אל פתח אהל מועד יקריב אתו לִרְצֹנוֹ לפני יי׳ (ויקר׳ א ג). וכי תזבחו זבח שלמים ליי׳ לִרְצֹנְכֶם תזבחהו (שם יט ה). איש איש וכו׳ אשר יקריב קרבנו וכו׳ לִרְצֹנְכֶם וכו׳ כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לְרָצוֹן יהיה לכם ואיש כי יקריב זבח שלמים ליי׳ וכו׳ תמים יהיה לְרָצוֹן (שם כב יח—כא). וכי תזבחו זבח תודה ליי׳ לִרְצֹנְכֶם תזבחו (שם שם כט). והניף את העמר לפני יי׳ לִרְצֹנְכֶם (שם כג יא). והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי עולתיהם וזבחיהם לְרָצוֹן על מזבחי (ישעי׳ נו ז). כל צאן קדר יקבצו לך אילי נביות ישרתונך יעלו על רָצוֹן מזבחי ובית תפארתי אפאר (שם ס ז). עלותיכם לא לְרָצוֹן וזבחיכם לא ערבו לי (ירמ׳ ו כ). — ובקבלת דברי שירה ותפלה לרצון: יהיו לְרָצוֹן אמרי פי והגיון לבי לפניך (תהל׳ יט יה). — ולקח האל רצון מיד האדם, לקח מנחה לרצון: וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מזבח יי׳ בכי ואנקה מאין עוד פנות אל המנחה ולקחת רָצוֹן מידכם (מלאכי ב יג). — ב) רצון האדם או האלהים במשמ׳ יחס נפשי טוב, נטית חסד לאחר, בנגוד אל אף, עברה וקצף, Huld, Gnade; bienveillance, bonnes graces; graciousness, mercy: כי באפם הרגו איש וּבִרְצֹנָם [1] עקרו שור (ברחש׳ מט ו). וממגד ארץ ומלאה וּרְצוֹן שכני סנה תבואתה לראש יוסף (דבר׳ לג יו). כי בקצפי הכיתיך וּבִרְצוֹנִי רחמתיך (ישעי׳ ס י). כי אתה תברך צדיק יי׳ כצנה רָצוֹן תעטרנו (תהל׳ ה יג). כי רגע באפו חיים בִּרְצוֹנוֹ (שם ל ו). יי׳ בִּרְצוֹנְךָ העמדת להררי עז הסתרת פניך הייתי נבהל (שם שם ח). היטיבה בִרְצוֹנְךָ את ציון (שם נא כ). כי תפארת עזמו אתה וּבִרְצוֹנְךָ תרים קרנינו (שם פט יח). אוילים יליץ אשם ובין ישרים רָצוֹן (משלי יד ט). רְצוֹן מלך לעבד משכיל ועברתו תהיה מביש (שם שם לה). באור פני מלך חיים וּרְצוֹנוֹ כעב מלקוש (שם טז יה). נהם ככפיר זעף מלך וכטל על עשב רְצוֹנוֹ

---

[1] [כן בערב׳ רִצְ׳וַאן, רִצַ׳י a) ועוד, בארמ׳ רְעוּא.]

a) رضوان، رضى

---

[1] [גם במקום זה בא „ברצונם" בנגוד אל „באפם", ועל כן הכונה גם כאן: אפילו כלפי מי שרצונם עליו, שהם נוהגים בחסד עמו, הם עושים מעשים כאלה.]

(שם יט יג). — וכשמ׳ אל מקבל הרצון, רצון עמך, במשמ׳ רצונך לעמך: זכרני יי׳ ברצון עמך פקדני בישועתך (תהל׳ קו ד). — ובצרופים יום רצון, עת רצון, שנת רצון: כה אמר יי׳ בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך (ישע׳ מט ח). הלזה תקרא צום ויום רצון ליי׳ (שם נח ה). לקרא שנת רצון ליי׳ ויום נקם לאלהינו לנחם כל אבלים (שם סא ב). ואני תפלתי לך יי׳ עת רצון (תהל׳ סט יד). — ועם פעל או תאר, השביע את פלוני רצון, שבע רצון: נפתלי שבע רצון [1]) ומלא ברכת יי׳ (דבר׳ לג כג). פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון (תהל׳ קמה טז). — ג) ורצון האדם או האל במשמ׳ מה שרצוי לו: שפתי צדיק ידעון רצון ופי רשעים תהפכות (משלי י לב). שחר טוב יבקש רצון ודרש רעה תבואנו (שם יא כז). טוב יפיק רצון מיי׳ ואיש מזמות ירשיע (שם יב ב). זבח רשעים תועבת יי׳ ותפלת ישרים רצונו (שם טו ח). רצון מלכים שפתי צדק ודבר ישרים יאהב (שם טז יג). — והפיק רצון, מצא רצון וחן בעיני אלהים ואדם: כי מצאי מצאי חיים ויפק רצון מיי׳ (משלי ח לה). טוב יפיק רצון מיי׳ ואיש מזמות ירשיע (שם יב ב). מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מיי׳ (שם יח כב). — ד) כמו חפץ, מה שהאדם חפץ ורוצה [2]), Willen, Wollen; volonté; will, wish, בפרט בצרוף עם עשה, עשה רצון האדם או האלהים, מלא את חפצו: לעשות רצונך אלהי חפצתי ותורתך בתוך מעי (תהל׳ מ ט). ברכו יי׳ כל צבאיו משרתיו עשי רצונו (שם קג כא). למדני לעשות רצונך כי אתה אלהי רוחך טובה (שם קמג י). רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם (שם קמה יט). ועתה תנו תודה ליי׳ אלהי אבתיכם ועשו רצונו (עזר׳ י יא). — ועשה כרצונו במשמ׳ זו: והשתיה כדת אין אנס כי כן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש (אסתר א ח). ויכו היהודים בכל איביהם מכת חרב והרג ואבדן ויעשו בשנאיהם כרצונם (שם ט ה).

ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו לפניו ואין מציל מידו ועשה כרצונו והגדיל (דנ׳ ח ד). ועמד מלך גבור ומשל ממשל רב ועשה כרצונו (שם יא ג). ויעש הבא אליו כרצונו ואין עומד לפניו (שם שם טז). ועשה כרצנו המלך (שם שם לו). ותכנע לפניהם את ישבי הארץ הכנענים ותתנם בידם וכו׳ לעשות בהם כרצונם (נחמ׳ ט כד). — וכרצונם במשמ׳ ככל שהם רוצים: ועל גויתנו משלים ובבהמתנו כרצונם (שם שם לז). — ובכל רצונם במשמ׳ בכל לבם, חפצים לעשות: וישמחו כל יהודה על השבועה כי בכל לבבם נשבעו ובכל רצונם בקשהו (דהי״ב טו טו). — ובתו״מ, רצון האדם ורצון האלהים, רצון אבינו שבשמים, רצון קונו של אדם, שלא ברצון וכדו׳: פרתו של ר׳ אליעזר בן עזריה היתה יוצאה ברצועה שבין קרניה שלא ברצון חכמים (שבת ה ד). לא כך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה ונדבה (חוני המעגל, תעני׳ ג ח). הבא על יבמתו בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון וכו׳ קנה (יבמ׳ ו א). עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו, בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך (ר׳ גמליאל בנו של ר׳ יהודה הנשיא, אבו׳ ב ד). הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים (יהודה בן תימא, שם ה כ). בזמן שישראל ברצון לפני המקום מה נאמר בהם את קרבני לחמי, כבנים שמתפרנסין מאביהן (תוספת׳ מנח׳ ז ט). רבון העולמים וכו׳ כבשתי את יצרי ועשיתי רצונך (ר׳ זעירי אבא בשם ר׳ יוחנן, ירוש׳ תעני׳ ב ד). בני, כמותך ירבו עושי רצון המקום בישראל (שמעון הצדיק, שם נדרי׳ א א). אמו של ר׳ ישמעאל באת ואמרה וכו׳ גערו בישמעאל בני שאינו נוהג בי כבוד וכו׳ כד נפיק מבית וועדא אנה בעה משזגי׳ ריגלוי ומישתי מהן ולא שבק לי, אמרין הואיל והוא רצונה הוא כבודה (שם קדוש׳ א ז). כתיב ולקחתי דגני בעתו וגו׳ וכתיב ואספת דגנך וגו׳ לא קשיא, כאן בזמן שישראל עושים רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום (ברכ׳ לה:). הרואה מרקולים אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו (שם נז:). ומה לעוברי רצונו

[1]) [אין כנראה כונת הכתובים כשמוש צרופים אלו בלשוננו היום, שרצון האדם מתמלא, אלא שהאלהים נותן לו את מלוא רצונו וחסדו.]

[2]) [במשמ׳ זו בא השם כנראה בהשפעת הארמ׳, ועי׳ א. רצה, הערות.]

בך, לעושי רצונו על אחת כמה וכמה (ר"ע, מכ' כד:). לשחרית א"ל, רבי, אלך למרחץ, א"ל רצונך[1] (ד"א ו). בימי הורדוס המלך היו גשמים יורדין בלילות, בשחרית נשבה הרוח נתפזרו העבים וכו' והיו פועלים יוצאים ועוסקים במלאכתן ויודעין שרצון אביהם שבשמים מעשיהם (מד"ר ויקר' לה). היה המלך אוהבו (את הצבי), בזמן שהוא יוצא לשדה היה מפקיד: ירעה יפה לרצונו, לא יכה אדם אותו (סס במדי ח). שסיפק ביד מלכים לשתות ולעשות כל רצונן בעבירה (סס סס י). כל זמן שהיה בנו עושה רצונו היה המלך רואה איזו נטיעה יפה בעולם ושותלה בפרדס של בנו (סס קהל' ל, מתוקה סנת העובד). — *ובנוסחה יהי רצון[2] בתפלה: היתה אשתו מעוברת ואמר יהי רצון שתלד אשתי זכר הרי זו תפלת שוא, היה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר ואמר יהי רצון שלא יהיו אלו בני ביתי הרי זו תפלת שוא (ברכ' ע ג). יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתבנה עירך במהרה בימינו (אב' ה כ). זה הוא סדר התמיד לעבודת בית אלהינו, יהי רצון שיבנה במהרת בימינו אמן (תמיד ז ג). יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שלא תצא עלינו גלות (ירוש' יומא ס ג). ר' אלעזר בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשכן בפורינו אהבה ואחוה ושלום ורעות (ברכ' יז:). רב בתר צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לנו חיים ארוכים וכו' (סס סס). רב ספרא בתר צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשים שלום בפמליא של מעלה וכו' וכל העוסקין שלא לשמה יהי רצון שיהו עוסקין לשמה (סס יז:—יז.). מאי מברך (האורח את בעה"ב) יהי רצון שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא (ר' שמעון בן יוסי, סס מו.). יהי רצון מלפניך שיפסקו הגשמים ויהי ריות בעולם (תפלת חוני המעגל, תעני כג.). (אמרו המלאכים לאברהם) יהי רצון שתזכה לעשות עוד סעודה אחרת לבר דכר דיתיליד לך (ר' יהושע, מד"ר וירא מח). בצאתו (של הכהן) מן הקדש אומר יהי רצון מלפניך שתהא שנה זו גשומה שחונה וטלולה וכו' (ר' יוסי ב"ר אלפתא, סס ויקר' כ). — *רצוני, רצונך במשמ' רוצה אני וכו': ומעשה בגוי אחד שהביא דגים לרבן גמליאל ואמר מותרין הן אלא שאין רצוני לקבל הימנו (ביצה ג ב). ואם אמר לו טול לי הימנה חפץ פלוני לא ישלחנו ביד אחר שאין רצונו שיהא פקדונו ביד אחר (גיט' ג ה). אמר לו מה אתה טוענני רצוני שתשבע לי חייב (שבוע' ז ח). הלך וישב לו ואמר הואיל ועליך מצוה אם רצונך לפרוק פרוק פטור (ב"מ ב י). שאלו את הזקנים אם אין רצונו בעבודה זרה למה אינו מבטלה (ע"ז ד ז). אמר לי, רבי, רצונך שתדור עמנו במקומנו (רבי יוסי בן קסמא, אב' ו ט). מי שיש לו פתח במבוי אין בני מבוי כופין אותו לעשות הימנו דלת למבוי שיכול לומר רצוני שאיכנס בחבילתי על פתחי (תוספת' ב"מ יא טו). אמרה לו (המדינית לישראל) רצונך שתשתה יין וכו' רצונך שאשמע לך (ספרי במדי קלא). רבון העולמים, גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך (רבי אלכסנדרי, ברכ' יז.). אמר להם (השועל לדגים) רצונכם שתעלו ליבשה (סס סא:). מעשה ברשב"ג (ור' יהודה) ור' יוסי שהיו מסובין בעכו וקדש עליהם היום, אמר לו רשב"ג לר' יוסי ברבי רצונך נפסיק וניחוש לדברי יהודה חברינו (פסח' ק.). ההוא דאתא לקמיה דרבי נחמיה א"ל וכו' רצונך שתגלגל עמי בעדשים (כתוב' סז:). האומר לחבירו עבדי גנבת והוא אומר וכו' אתה נתתו לי במתנה, רצונך השבע וטול (ר' אבא, ב"ב קכח.). בשעה שביקש הקב"ה לבראות את האדם קרא כת אחת של מלאכי השרת אמר להם רצונכם נעשה אדם בצלמנו (ר', סנה' לח:). (אמר הקב"ה לדוד) רצונך יכלו זרעך או תמסר ביד אויב (רב, סס נה.). א"ל (רבי לר' פנחס) רצונך סעוד אצלי (חול' ז:). אמר ליה (רבי לצדוקי אחד) רצונך שתסעוד אצלי (סס סז.). נכנס רבי אליעזר (אל ריב"ז) וישב לפניו ואמר ליה רבי רצונך אומר דבר אחד לפניך (אדר"נ כט). א"ל רבי יהושע לר"ג רבי רצונך שנקבל פני פולסופוס חבירנו (ד"א ה). ואם רצונך לידע שנדמית אסתר ללבנה, כשם שהלבנה נולדה לשלשים יום כך אסתר אמרה ואני

---

1) [נוסחת הגר"א: כרצונך, וכן כלה רבתי ט, ובספר קדמוניות היהודים לר"א אפשטין מובא: לרצונך.]

2) [וכן בארמ' יהא רעוא.]

לא נקראתי לבא אל המלך זה שלשים יום (מד"ר שמות טו). ולפי שהם (בני ישראל) מקודשי' לשמים לכך מה שהם מקדשי' הוא מקודש, רצונך לידע צא ולמוד מכלי השרת וכו' (שם שם). כל הייסורין לצד אחד והעניות לצד אחד, רצונך לידע בא וראה וכו' (שם שם לא). אמר הקדוש ברוך הוא אומות העולם מכבדין אותי וכו' רצונך לידע עגלון מלך מואב אדם ערל היה וכו' (שם במדי' טז). (אמר השטן לפני הקב"ה) אם רצונך אבד אומה זו (עם ישראל) מן העולם (ר' ישמעאל, שם אסתר ו, אם על המלך). אם רצונך אכנס לארץ ואהיה שם שתים ושלש שנים ואחר כך אמות (תנחומא בובר ואתחנן ו). רצונכם באו והסתכלו במצרים (פסיק' רב', כי וסמכי'). רצונך יהנו בנינו מטובה זו שהשפיע הקדוש ברוך הוא לישראל (שם, סוף אחים). אם רצונך יכנס תלמיד אחד ויאמר לנו דבר ונשמח בו (סדר אליהו רבא יח). — *ולרצון, שלא לרצון במשמ' מדעת, בכונה, שלא מדעת, כלי כונה: שהאשה יוצאה לרצונה ושלא לרצונה והאיש אינו מוציא אלא לרצונו (יבמ' יד א). האשה שנטף חלב מדדיה ונפל לאויר התנור טמא שהמשקה מטמא לרצון ושלא לרצון (כלים ח יא). כל משקה שתחלתו לרצון אעפ"י שאין סופו לרצון או שסופו לרצון אעפ"י שאין תחלתו לרצון הרי זה בכי יתן, משקין טמאים מטמאים לרצון ושלא לרצון (מכשיר' א א). חלב האשה מטמא לרצון ושלא לרצון וחלב הבהמה אינו מטמא אלא לרצון (שם ו ח). — ובסהמ"א, גם מ"ר רצונים: פועל שמלאכתו קשה כגון כתף ודאי ברצון יניח חצי שכירותו או יותר ע"מ שיהא בטל (רגמ"ה, בכורות כט:). ארך אפים משמע שני רצונים אחת של טובה ואחת של רעה (שם, ב"ק נ:). מהם מי שמתנדב לרצון אהובו בממונו בלבד ומהם מי שמתנדב לרצון אהובו בגופו ובממונו (ר"י א"ת, מו"ה, אהבת ה' ג). אני מבקש החירות מעבדות הרבים אשר אני מבקש רצונם ואינני משיגו וכו' ר"ל עבדות בני אדם ובקשת רצונם ואבקש עבדות אחר יושג רצונו בטורח מעט וכו' והוא רצון האלהים (סוא, כוזרי ה כה). והנה התבאר כי רצוננו ורצון הנפרד אמנם יאמר עליהם רצון בשתוף ואין דמיון בין שני הרצונים (ר"ש א"ת, מו"נ ב יח, הדרך השני). זה הכסיל והדומים לו מן ההמון לא ידמו המציאות אלא באדם אחד בלבד וכו' וכשיבואו רצוניו הפך רצונו יגזור כי כל המציאות רעה (ר"י חריזי, מו"נ ג יב). ברצון אתננה לך (מעשה ירושלמי, זלוטניק, 57). אין המלכים מלכים ברצון בלבד אלא בטבע (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה ג א, 68). ומעתה נדע בודאי כי בריאת העולם יצאה מרצונו המוחלט (מנחת קנאות, קויפמן, 98). כי אם היו הרצון והבחירה אשר הוא פועל בהם ממין הרצון והבחירה אשר באדם היה מתחייב הספק שאמרנו (ר"י אלבו, עקרים ג ב). ואמר חכם אחד אין עושר כמו הרצון וההסתפקות (בים מדות, מעלת הכלון, מא:). על כל זה ראה בעל הרצון שעדיין האור גדול (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך ו, מג:). — ואמר הפיטן: עמו וצאנו יחון ברצונו, כי טל חיים ברצונו (ינאי, אתה מוריד ומעלה, קרוב' ויקרי', זולאי, קסח). מלך עליון וכו' מאריך רצונים ומקצר חרונים (שמעון בר יצחק, מלך עליון, קרוב' ב ר"ה). בכי תמיד לעיניו והתחנני לפניו והפיקי רצוניו (סכחי יגונך, קונט' הפיוטים, 43). — ואמר המשורר: ועל אישים אשר יעשו רצונמו כאוריה (ר"ש הנגיד, הבמות, בן תהלים, ששון, יב; הברמן ב, 131). ואריתי והוא נרדם ברצון אשר ימנע והוא מקיץ בחימה (יוסף בן חסדאי, הללבי חן, בן תהלים, ששון, ע). דרשו באלפי הזמן אולי בהם אנוש יפיק רצוניה (רשב"ג, נפש אסר, ביאליק–רבניצקי א, 28). הבינני וחנני נכחה ויפק את רצונך רצוני (הוא, פסוקי, שם ב, 48). ולבו מפתים אלהים אחרים לבקש רצונם ולעזב רצון אל (ר"י הלוי, היוכלו פגרים, זמורה א, 50). נסה עלי ידידי אור רצונך (משלם בן שלמה דאפיאירה, המירלאת, ברודי, ידיעות מכון שוקן 7, עו). לאלהים עליון מלאך הריון ושלוחי רשיון רצונו משלימים (הוא, בחזות, שם שם, כה). — *ושבע רצון [1]) במשמ' מְרֻצֶּה, ואמר המשורר: וראיתי בליעל חסר לב שבע רצון וילין על אבוסו (הוא, יכסף, שם שם, ע). — *ורצוני (רצונו) לומר וכדו' [2]), וברי"ת ר"ל במשמ' כונתי לומר: כי

1) [עי' בהערה לעיל עמ' 6707.]

2) [עי' א. רָצָה, הערות.]

אמרי על הדמיון בנקבי שם האלף והבית והלמד לא יורה על יותר מן האותות האל, רצוני לומר שאינני מורה על ענין מיוחד וכו' וככר בארתי זה בתחלת ספר התוספת והוספתי לבארו ולגלותו בזולת הספר ההוא, רצוני לומר בספר ההכלמה וכו וראיתי לנהוג כל שערי הספר מנהג אחד, רצוני לומר שתהיה הנקיבה הולכת על דרך אחת (ר"י א"ס, ספ"ס לריב"ג, הקד', 4). וכאשר ראיתי זה ולא היה לי וכו' מה שאגזר בו על שרשיהם רצוני לומר על שרשי המלות (סס סס, 5). וכבר סדרנו אותות אלף בית בחלק חזה סדור שוה וישר לא השגיח עליו זולתנו, רצוני לומר שלא שמנו אכה קודם אכד ולא ויתאבלו קודם ויהאבכו וכו' (סס סס, 7). ואז תגיע אל בקשתך, רצוני לומר הדביקה ברוחני, רצוני לומר השכל הפועל (הוא, כוזרי א א). — °ומכאן בקצור רָצוֹן במשמ' כַּוָּנָה, עקר הבנת הדברים, Absicht, Meinung; intention : והיה רצונו בזה אם לא יבין העם המלות האלו וענינם בדרך שכלם אמור להם שאני הוא הידוע אצלם מצד הקבלה (הוא, מו"ה, פיסוק י). ואחר אשר התבאר הרצון באמרו תחת השמש תחת השמים התבאר ג"כ מה שאמרו רז"ל למעלה מן השמש (ר"י אלנטולי, מלמד התלמידים, הקד', א). אמנם אלה הצורות הם צורות מלאכיות, רצוני מלאכת האדם (אמו"ר לראב"ד א ב, 9). רק שהאופן הראשון הוא נמנע, רצוני שתהיה הצורה האוירית מקבלת הצורה המימיית (סס). אחר כן הקנה האל ית' לחומר צורת גשם תחלה, רצוני צורת גשם בשלוח, איננו אויר ולא מים ולא אש ולא ארץ, אך היא ההתדבקות לבד (סס, 10). ורצוני באמרי עשן לא עשן האש אלא אידים יבשים (סס ב ב, 44). כשיעויין בתכלית למקדשי אל אשר הם שני המקדשים הנזכרים רצוני התורה ובית המקדש (מעשה אפוד, הקד' 12). וראיה גמורה שאין רצון הכתוב לאחד מאלו השלש הקפות וכו' (ר"א הקרקשי, גן עדן, קדה"ס ב, ז). סגולת זאת הנפש על רוב החכמות העיוניות אשר אין הרצון בהם אלא העמידה על אמתתם לבד (אוצר נחמד ב, קלו). הרצון במדינה מחוז בו עיירות רבות (כלב"ג, אספר א). בשנת יז ליהושפט, הרצון שעברו לו ממלכותו אותם השנים (ר"י אברבנאל, מ"ב א). הבנתי מדבריך שרצונך כי בשתי בחינות יכולים לדבר ממנו (רמח"ל, חוקר ומקבל, 7). — °רָצוֹן ראשון, רצון האלהים: היתכן מציאות הכתב בלוחות יותר מופלא ממציאות הכוכבים בגלגל, כמו שזה ברצון ראשון, לא בכלי עשאם, כך יהיה זה הכתב הכתוב ברצון ראשון, לא בכלי (ר"ס א"ס, מו"כ א סו). — °ונוסחה קבועה בתפלה, אמן כן יהי רצון, ובר"ת אכי"ר.

°**רְצוֹנִי**, ת"ז, — עשוי מתוך רצון וחפץ, willentlich; volontaire; voluntary : ונקרא זה הכח נפש המרגשת והיא אשר ממנה נמצאו לבעלי חיים חמשת חושים הידועים וכח התנועה המקרית (ס"א המקומית) והרצונית (כוח סן א). המות שתי מיתות, מיתה רצונית ומיתה טבעית (מבחר הפנינים מד כב, הברמן, סס). באו בית אל ופשעו, זה הצווי אינו על דרך מצוה רצונית אלא על דרך גזום (רד"ק, עמוס ד ה). כי יבחרני מיתר שכני לצפני בסכו מרוכסי מהומות מקריות, מרגשי שואות רצוניות (ר"י בדרשי, בחינת עולם יג). וכבר ימצאו סוגי הדבורים אשר תעיין בם ההלצה מהעניינים הרצוניים שלשה (ר"י מסיר ליאון, נופת צופים א ג, 12). ר': ומה הם הארבעה אבות נזקין שצועקים לפני ה' ומבקשים נקמה? ת': ראשונה שפיכת דמים הרצוניי אשר יעשה בזדון (אברהם יגל, לקח טוב). — ובמשמ' בעל רצון וכונה, עושה ברצון ובכונה: הסדר הנמצא בכוכבים הוא בהכרח מכוון מפועל רצוניי (ספורנו, אור עמים, יח).

*__רְצוּעָה__, ש"נ, — חתיכת עור ארכה וצרה, המשמשת שרוך לסנדל, קשירה לרגל הבהמה או חבל לראש האשה וכדו' Riemen; courroie; strap, lace : המנהיג סופג את הארבעים והיושב בקרון סופג את הארבעים וכו' והשלישית שהיא קשורה לרצועות אסורה (כלא' ח ג). לא יקשור סרט של צמר בשל פשתן לחגור בו את מתניו אף על פי שהרצועה באמצע (סס ט ט). אין חמור יוצא במרדעת בזמן שאינה קשורה לו וכו' ולא ברצועה שברגלו ואין התרנגולין יוצאין בחוטין ולא ברצועות שברגליהם וכו' ולא פרה בעוו הקופד ולא ברצועה שבין קרניה (שבת ה ד). לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן ולא

ברצועות שבראשה (שם ו א). קושרת אשה מפתח חלוקה וכו' ורצועות מנעל וסנדל (שם טו ג). הטמאין שבעגלה העול של מתכת והקטרב והכנפים המקבלות את הרצועות (כלים יד ד). שלשה עורות הן העשוי לשטיח טמא מדרס, לתכריך הכלים טמא טמא מת ושל רצועות ושל סנדלים טהורה מכלום (שם כד יב). אלו חוצצין באדם חוטי צמר וחוטי פשתן והרצועות שבראשי הבנות (מקו' ט א). המשיחות והרצועות שבמשיחות הספרים ושבמטפחות התינוקות, תפורות חיבור, קשורות אינן חיבור (תוספת' כלים ב"מ ט ה). יוצא הוא התמור באוכף שלו וכו' ולא יפשיל את הרצועה שתחת זנבו (ירוש' שבת ה ב). עיקר חליצה התרת רצועות (רב, שם יבמ' יב א). — ורצועות של תפלין: רצועות תפלין עם התפלין מטמאות את הידים (ידים ג ג). רצועות שחורות הלכה למשה מסיני (ר' יצחק, מנח' לה.). — וגרדמי רצועות: גרדומי רצועות כשירות (רב פפא, שם לה:). — ורצועות של ספר תורה: המשיחות והרצועות שתפרן לספר אף על פי שאין ראשי לקיימן מטמאין את הידים (תוספת' ידים ב יב). — ורצועה להלקות בה את הפושע, את התינוק וכדו', אף בהשאלה: כיצד מלקין אותו וכו' חזן הכנסת עומד עליו ורצועה של עגל בידו כפולה אחד לשנים ושנים לארבעה ושתי רצועות עולות ויורדות בה (מכות ג יב). הוסיף לו עוד רצועה אחת ומת הרי זה גולה על ידו (שם שם יד). לסופר שנכנס לבית הספר ואי' הביאו לי רצועה מי דואג מי שלמוד ללקות (תוספת' סוכה ב ו). ושוטרים, אלו הלוים המכים ברצועה (ספרי דבר' טו). לאחד שקילקל בעיר, מסרו לבעל האגמון וחבשו והיה קשה מבעל האגמון, מסרו לבעל הזמורה וחבשו והיה קשה מבעל הזמורה, מסרו לבעל הרצועה וסטרו והיה קשה מבעל הרצועה (שם סוטה ט יב). שום תשים עליך מלך, אין לי אלא מלך מניין לרבות שוטרי הרבים וגבאי צדקה וסופרי דייני ומכין ברצועה מניין (שם קידוש' ד ה). ראית מימיך מאחר שאדם מכה את חבירו במקל הוא חוזר ומכה אותו ברצועה (ר' אלעזר, מד"ר בראש' כ). לתינוק שברח ולקה ברצועה וכשמבקשין להפחידו מזכירין לו הרצועה שלקה בו כך היה עמלק רצועה רעה לישראל (שם במדי' טז). מעולם רצועת מרדות היה עמלק לישראל (שם שם יט). צריך הדיין שיהא לפי המקל, לפי הרצועה, לפי מה שהוא, שלא יהא חשוד, והמקל והרצועה גדולים וכו' (רבי שבתי, פסיקי רבי, אלכי אלכי, קנ.).— ובצרוף התרה הרצועה, אין מי שילקה ויענש את הרשע: הואיל והותרה הרצועה אף אני מותר בה (ירוש' בכורים א ה; שם קידוש' ד ו). הותרה רצועה לית דין ולית דיין (מד"ר ויקר' כח). — ובהשאלה, רצועת ארץ וכדו', חבל ארץ שצורתו דומה לרצועה: ורצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסת לחלקו של בנימין (יומא יב.). — ובסהמ"א: שנצי, רצועות שהכים קשור בהן, שהרצועות נקראות שנצי (ר"ח, ב"מ כו.). והן (הכתפות) כמין שתי רצועות עשויות ממין האפוד (רש"י, שמות כח ז). רצועות (ספר בחכמה הכדורית לגמינוס, כ"י, תרג' ר"מ א"ח, לפי קלצקין). רצועה מן רצועות הישוב (פרוש לס' הקאנון של ן' סינא, כ"י, לפי קלצקין). גם מחובר הוא שמה עם ארץ ערב כאויא ע"י רצועת ארץ זוע"ץ (ר"מ בלוך, שבילי עולם א, 2).

רָצוּץ, עי' רָצַץ.

רִצּוּץ, עי' רִיצּוּץ.

רִצּוּץ, ש"ז, — רציצה, מעשה הרוצץ והשובר: המרוצה, ריצוץ דלים, ועושק יוכיח עליו, כי עושק ורצוץ תמיד סמוכין בלשון מקרא (רש"י, ירמי' כב יז). ירוצו, כמו ותרץ גלגלתו דאבימלך, ל' ריצוץ (הוא, יבמ' טו:). כארי כן ישבר רצוץ עצמות לא שבירתם מפני הקדחת זהו שאמר כי האריה תקחנו קדחת בכל יום ויש לו רצוץ עצמות (רד"ק, ישע' לח יג). ככלי יוצר תנפצם, כאבני גר מנפצות, כולם ענין פיזור, ויש מהם פיזור עם השבר והרצוץ (הוא, שה"ש, נפץ). לא ירדנו בפרך לעיניך וכו' פירוש בקושי וברצוץ (שם, פרך). שפוד של מתכת שנרצץ שוויא מנא שהריצוץ פחיסה וכפיפה בעין שבירה (שבלי הלקט, יו"ע רכא). מעט שברון ורצוץ כמו מה שיקרה בקדחת רביעית (תרגום פרקי גלינוס, כ"י פריז). — ובמשמ' התרוצצות: שני גוים בבטנך, פירוש, אל תפחדי מזה כי הרצוץ הזה הוא בסבת שני בנים שיש בבטנך (בחיי, תולדות,

ויתרוללו). אם האמת הוא שיצחק גם כן הוא עקר וכו' אם כן למה היה **הרצוץ** (ר"י אברבנאל, תולדות). ויתרוצצו הבנים בקרבה וכו' רצה לומר כי סבת **חריצוץ** היה בסבתה (צרור המור, תולדות).

רצח

רצח [1]), ממנו רצח, רצח, רצח, °רצחון, *רצחן, °רצחנות, °רציחה.

רצח, פ"י, רצחו, רצחת, רצח, הרצח, ירצח, — רצח את האדם, רצח אותו נפש, הרג אותו בכונת זדון, to assassinate; assassiner; morden: לא תרצח [2]) לא תנאף לא תגנב (שמות כ יג; דבר' ה יז). כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה (דברי' כב כו). הרצחת וגם ירשת (מ"א כא יט). הגנב רצח ונאף והשבע לשקר וקטר לבעל (ירמ' ז ט). אלה וכחש ורצח וגנב ונאף פרצו ודמים בדמים נגעו (הוש' ד ב). — וגם במשמ' הרג שלא בצדיה, או בנקמת הדם, to kill; tuer; totschlagen: ורצח גאל הדם את הרצח אין לו דמים (במד' לה כז). כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרצח (שם שם ל). לנס שמה רצח אשר ירצח את רעהו בבלי דעת והוא לא שנא לו מתמל שלשם (דברי' ד מב). ועי' רצח. — ובתו"ם: ורצח גואל הדם את הרוצח, מצוה ביד גואל הדם וכו' דברי ר"י הגלילי, רע"א רשות וכו' מ"ט דר"י הגלילי, מי כתיב אם **רצח**, ור"ע, מי כתיב **ירצח** (מכו' יב.). סוף שאשתו עושה לו כשפים **ורוצחתו** (פסיקי רב', י הדברות קמייתא, קז:). אתה **רצחת** אחת, שש עשרה נרצחות יבואו לך (מדר' תהל' ג). — ובספה"א: מי יתן מותנו ביד אויבינו ולא נמות כמו נבלים **לרצוח** איש את אחיו ונחשבה **לרוצחים** כי **רצחנו** איש את רעהו (יוסיפון פרק עא). — ואמר המשורר: צביה אט עלי תושב ואל נא **תרצחי** הלך (רמב"ע, הענק ד, ברודי, שמה). סתו עבר ובא זמן האהבה ידידי קום שבה והיגון **רצח** בכסות ערבו (ר"י הלוי, פני אדם, זמורה ג, 371).

[1]) [בערב' בא רצ'ח a) וגם רצ'ח' b) במשמ' שבר ונפץ.]

[2]) [בטעם העליון תרצח.]

a) رضح b) رضخ

— נפע', נרצחה, ארצח, — נרצח, רצחו אותו, נהרג בזדון: ויען האיש הלוי איש האשה הנרצחה ויאמר (שפטי' כ ד). אמר עצל ארי בחוץ בתוך רחבות ארצח (משלי כב יג). — ובתו"ם: **ירצח** [1]) הרוצח במה שרצח (ר' יוחנן, ירוש' סנה' ז ג). אמר ליה הקב"ה לדוד וכו' אתה רצחת אחת, שש עשרה **נרצחות** יבואו לך (מדר' תהל' ג). — ואמר המשורר: אלך שבע ימים ולא אהיה כמו מתים בחייהם ולא **נרצחו** (מגלת אחימעץ, קו קו, ידיעות מכון שוקן ד, לא). הרוג בידי ילדי תמותה לא ביד, **נרצה** ולא שפך אנוש דמך (הנ"ל, לבי לימים, שם שם, נז).

— פעי', ירצחו, ירצחו, מרצח, מרצחים, — רצח, הרג בזדון ובאכזריות: וכחכי איש גדודים חבר כהנים דרך ירצחו שכמה כי זמה עשו [2]) (הוש' ו ט). אלמנה וגר יהרגו ויתומים ירצחו (תהל' צד ו). — ובינ' מרצח, מי שדרכו לרצח, Mörder; meurtrier; murderer: הראיתם כי שלח בן המרצח הזה להסיר את ראשי (מ"ב ו לב). איכה היתה לזונה קריה נאמנה וכו' צדק ילין בה ועתה מרצחים (ישעי' א כא).

— פעו', תרצחו [3]), צורה מספקה: עד אנה תהותתו על איש תרצחו [4]) כלכם כקיר נטוי גדר הדחויה (תהל'

[1]) [בירוש' גני' (עמ' 258) מנק' ירצח.]

[2]) [לפי דעת העורך (ידיעות החברה לחקירת א"י, כרך יא עמ' 9 וכו') כונת הכתוב היא להריגת בני שכם ואפרים בידי אנשי גלעד (שפטי' יב) בלשון זו בקרוב: ובחכי איש (האבקות אנשים, מן חכך, על דרך רכסי איש), גדודים, חבר כמני הדרך (מארבים בדרך) ירצחו שכמה (את שכם) כי זמה (לשון קשר) עשו.]

[3]) [עי' בהערה הבאה.]

[4]) [כך לפי קריאת בן אשר, ולפי בן נפתלי: תרצחו (עי' סה"ש לריב"ג, שרש התת).

ואמנם כל ענין הכתוב קשה; כי אין לפי התכן תהותתו לשון צעקה בשאון, אלא משמעותו (עי' טורטשינר, הלשון והספר א, עמ' 362): עד אנה **תבטהו** על איש, על בשר ודם וכו', בנגוד לעמדת המשורר, הממשיך ואומר: אך **לאלהים** דמי נפשי כי ממנו תקותי, אך הוא צורי וישועתי וכו'. ועל כן נראה שגם במקום תרצחו הכונה: תרחצו מן ב. רחץ במשמ' בטח, בלשון זו: עד אנה תהותתו על איש תרחצו (וי"א תבטחו) כלכם **בקיר** נטוי גדרה דחויה.]

סב ד). — ואמר הפיטן: ואיך התרת לא תענון ורצחו (היתומים) במגדל אל (רקע״ג, זכור חבוסס, סדור רקע״ג, סכח).[1]

— הפעי, *הִרְצִיחַ, — גרם שאחרים ירצחו: וכתיב ולא תזנה ותוכל לקרות ולא תַזנה, לא תנאף ותוכל לקרות לא תַנאיף, לא תרצח לא תרצח[2], כל המספיק כלי משחית לרוצחים כאילו הורג וכו׳ (ספר חסידים חתתתכו).

רֶצַח, ס״ז, — א) מעשה הרוצח נפש, Mord; meurtre; murder: בְּרֶצַח[3] בעצמותי חרפוני צוררי באמרם אלי כל היום איה אלהיך (תהל׳ מב יא). — ב) כמו צֶרַח במשמ׳ צְרִיחָה[4] וצעקה: בימינו היה הקסם ירושלם לשום כרים לפתח פה בְּרֶצַח להרים קול בתרועה (יחזק׳ כא כז). — ואמר הפיטן: אי כה אמר כורת בפצח, בברית בין הבתרים כה יהיה לנצח, והן עתה בלעו עצמי ברצח (ר״א קליר, אי כה, קינ׳ ת״ב). עמיתך מערוף ברצח הזהיר היום בפצח (אלהים בהבחילך, יוצר ב שבוע׳, מחז׳ איטלי׳ א, קנה.). כי כחציר ימלו וכדשאים, יהירים אשר ברצח

[1] [בפסיק׳ רב׳ (י׳ הדברות, דבורא ו׳, קכד:) כתוב: לא תרצח, לא תתרצח, לא תעשה הדם צורך (הגהות המפרשים: צורת, רוצח) עליך, ע״כ, כאלו בא כאן התפ׳ מן רָצַח. ואולם אין קריאה זו תתרצח מתקבלת על הדעת אלא אם כן נקבל את התקון רוצח בהמשך. אך למעשה אי אפשר לומר כזאת, שהדם רוצח על האדם, ובעל כרחנו עלינו לקבל את הקריאה הטבעית: הדם צורח עליך, כלשון „קול דמי אחיך צועקים״ או „אם עלי אדמתי תזעק״ וכדו׳. ומכאן שגם בעקר הדרוש היה כתוב: לא תרצח, לא תְצָרַח (תזעיק). ואין תתרצח אלא ט״ס. והרי כן בא רֶצח (עי׳ ערך זה) אף במקום צֶרַח במשמ׳ צריחה וצעקה.]

[2] [בהוצ׳ מקנ״ר מדפס: תְרַצַח, כאלו פִע׳.]

[3] [אף המפרשים העברים פרשו ברצח כאלו היה כתוב כרצח, בכף, ולמעשה כך נראה. וז״ל רש״י: נדמה לי כאילו הורגים אותי כך עצור בעצמותי וכו׳, ע״כ; וראב״ע: כאשר יאמרו לי איה אלהיך היה לי כמו רצח בעצמותי וכו׳, ע״כ.

והשב״ים והוולג׳ תרגמו רצח כלשון שבירה ורצוץ, ואינו מסתבר.]

[4] [כך השבעים (βoή) וכנראה יש לגרס צרח, כדעת רבים.]

חוטאים (ר׳ שמעון בר יצחק, תוכחה אהב, סדר א שבוע׳). — *ובצרוף מכות רֶצַח, מכות עד כדי המתת המֻכה, נוהג בספרות ובדבור.

רֹצֵחַ, רוֹצֵחַ, ס״ז, — הורג נפש בזדון, ואף בשגגה, Mörder; meutrier; murderer: את שש ערי המקלט אשר תתנו לנם שמה הָרֹצֵחַ (במד׳ לה ו). ונם שמה רֹצֵחַ מכה נפש בשגגה וכו׳ ולא ימות הָרֹצֵחַ עד עמדו לפני העדה למשפט (שם שם יא — יב). ואם בכלי ברזל הכהו וימת רֹצֵחַ הוא מות יומת הָרֹצֵחַ וכו׳ גאל הדם הוא ימית את הָרֹצֵחַ (שם שם יו—יט). ולא תקחו כפר לנפש רֹצֵחַ אשר הוא רשע למות (שם שם לא). וזה דבר הָרֹצֵחַ אשר ינוס שמה וחי אשר יכה את רעהו בבלי דעת וכו׳ (דבר׳ יט ד). וכי ירדף גאל הדם אחריו ולא יסגרו את הָרֹצֵחַ בידו (יהוש׳ כ ה). ויתנו להם את עיר מקלט הָרֹצֵחַ את שכם (שם כא כא). לאור יקום רוֹצֵחַ יקטל עני ואביון ובלילה יהי כגנב (איו׳ כד יד). — ובתו״מ: רוצח שגלה לעיר מקלט ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם רוצח אני (שביע׳ י ח). וכי מה ענין רוצח אצל נערה המאורסה וכו׳ מקיש רוצח לנערה המאורסה, מה נערה המאורסה ניתן להצילה בנפשו, אף רוצח ניתן להצילו בנפשו, ונערה המאורסה מרוצח, מה רוצח יהרג ואל יעבור, אף נערה המאורסה תהרג ואל תעבור (רבי, פסח׳ כה:). בגלעד שכיחי רוצחים (אביי, מכו׳ ט:). והיה חייב למות מיד אלא שרחמת עליו וגרשתו כדרך הרוצח בשגגה וגולה וכו׳ (מד״ר במד׳ כג).

***רִצְחוֹן,** ס״ז, — רֶצַח, רציחה, ואמר הפיטן: יצקנו ברצחון דם תחתון ועליון (יעלנו, ודוי, ככף ככניס, סו.).

***רַצְחָן,** רַצְחָן[1], רוצחן, תוס״ז, — המלמד ברציחה, מְרַצֵּחַ: משרבו הרוצחנים[2] בטלה עגלה ערופה (סוט׳ ט ט). משבא אלעזר בן דינאי ותחינא בן פרישה היה נקרא חזרו לקרותו בן הרצחנים

[1] [מבטא א״י במקום רַצְחָן.]

[2] [במשנ׳ מנק׳ ליוורנו: הָרַצְחָנִים; בתוספת׳ (סוט׳ יד א) ובספרי (דבר׳ כה) הכתיב: הרצחנים.]

(ספרי דבר' כה). לא כדינן של רוצחנין דינו של קין (ר' נחמיה, מד"ר בראש' כב). עשאו (הקב"ה את קין) אות לרוצחנים (רב, שם שם). אם לרוצחנין עשה שביל ודרך שיברחו וינצלו, לצדיקים על אחת כמה וכמה (שם במד' כג). אות לרוצחנין שיהיו בורחין לערי מקלט וניצולין (דברים רבה, ליברמן, 60). הזהרת השמש על הרוצחנין שיהיו בורחים לערי מקלט וניצולין (ר' יוסי, שם שם). כך שבחו של הקב"ה להיות שמו מעורב עם הרצחנים עם המנאפים עם הגנבים (פסיקי' רב', י' הדברות קמייתא, לט:). — ובסהמ"א: לא דיי שאמנה עם המנאפים אלא עם הרצחנין (מדה"ג, שמות יג יט, הופמן, 133). איש במזל פלוני יהיה רצחן ושופך דמים (ר"י לטיף, אגרת התשובה, 51). ויש לסטים ורוצחנים באותו הדרך (חורה' לדיקים, שער התשובה). ומה ההבדל בין שפיכתו (שפיכת הדם) בידים או בגרום שישפך כיון שבסוף היו רצחנים (ר"י אברבנאל, פרשת וישב, שאלה עו). — ואמר הפיטן: אלה בנצחנימו ואלה ברצחנימו הבטחות, ואנחנו בשם נצח ישראל כפינו שטוחות (שלמה הבבלי, חננו, סליח' יום ו). — ואמר המליץ: צפרדע של משה וכו' היא חיה דורסת ורצחנית מאד דומה לעקרב משונה וגדול (מנחם לפין מסטנוב, המאסף תקמ"ט, קלח).

***רַצְחָנוּת**, ש"נ, — תכונת מי שהוא רצחן: אל תתחבר לרוצחים, התרחק מחבורתם שלא ילמדו בניך מעשה רצחנות[1]) (מדרש עשרת הדברות, ביהמ"ד יליניק א, 78). לפיכך יזהר אדם מרצחנות, כי הוא מעשה האלהים ובניינו, האיך יקום בן אדם ויאבדם (שם שם, 79). שלוף חנית מתערה לקראת רודפי ואחר הרצחנות סגור אותה כמנהג העולם (ערוך ערך רק). ליצנות רכילות גולנות רצחנות (ספר ויכוח נגד החסידים, שלום על ישראל ב, 51).

***רְצִיָּה**, ש"נ, — שה"פ מן א. רָצָה, קבלת קרבן ובדו' לרצון: מפני מה אני מכשיר בהפשט וניתוח שהן לאחר הרציה, פוסל בצפון שהוא לפני הרציה (ספרא ויקרא נדבה פרק ז). — ואמר הפיטן: צא מרגיזה לרציה, צא משמה לשליווה (ינאי, לא מאפירה, קרובי בראשית, זולאי, ה). אשר

1) [נדפס: רצחנית.]

קריאתך קרובה, אשר רציותך עשויה (הוא, אסר אמרתך, קרובי' לתלת דפורענותא, שם, שד). רציית חגיגת יום זה תזכם לראות בבנין בחירת בית נויהם (רי"ל בר לאון, אזהרות, כז:).

א. ***רִצָּיוֹן**, רִצְיוֹן, ש"ז, — כמו רְצִיָּה, רָצוֹן, הִתְרַצּוּת: הקרשת מעוכבת בגינים הבדל עליונים מתחתונים, ולא אבו ברציונים, לפיכך נקראו זידונים (אמתי, אסיחה, יולר שבת ד אחה"פ). רצון מיום השמיני עולת בקר וצאן ועוף לרציון (רסע"ג, תרי"ג מלות, קבץ מע"י גאוי ב, 31; סדור רסע"ג, קסא). אהודנו בשיר הגיון זמר וניצות ברציון (נחמיה בן שלמה, אנאים גבורות, עבודת יוה"כ, ידיעות מכון שוקן ד, רכ). נקמה וחמה ורציון (פרוש יצירה לר"י ברצלוני). אולי ירחם וירא בעני עמו ויקשב וישמע הצגים לעמו וכו' ועיניהם תולים למצוא רציון (מלאכי רחמים, סליח' ליום ב). היום אם בקולו תשמעו יחישנה ברציון; (אל אל, יולי שבת נחמו). אזמרך עליון בשובי ברציון, גליתי גליון שיבת ציון (יוה"כ, תימני'). הלא האלקים ברחמיו מאריך אפו ברציונים (בנימין בר אברהם, שערי עץ חיים, 73). הכעס והרציון, בזולתם יהיה האדם בעל רפיון (ר"ז אלצ'אהרי, ספר המוסר ו, כ"י תימני).

ב. ***רִצָּיוֹן**, ש"ז, — כמו רִיצָה, מֵרוּץ: וכמה פעמים הריצם אל הבור כריציון גדול אשר אינם יכולים לעמד בו (מכתב אביתר הכהן מזמן הגאו', סעדיאנה, 88).

***רְצִיחָה**, ש"נ, — מעשה הרוצח, רֶצַח: עקובה מדם, מליאה אורבי רציחה (רס"י, הושי ו ח). אילו יאמרו אנו רוצים לגלול ואילו יאמרו אנו רוצים לגלול עד שתהיה רציחה ביניהם (ספר חסידים תתתשלב). קשה היא שפיכות דמים, שאין לה כפרה אלא רציחה (מדה"ג, שמות כ יג, הופמן, 231).

***רָצִין**[1]), ת"ז, — בעל רצון כֵּן, כְּבַד ראש, בעל משקל ותשומת לב, serious; serieux; ernst:

1) [מלה זו וגם רְצִינִי, רְצִינוּת, חדש וגזר המחבר עפ"י הערב' רַזִין a), כבד משקל (עי' רזן,

a) رزين

והילד המשחק ברצינות יהיה ר צ י ן בכל מעשיו ועסקיו כל ימי חייו (השקפה שנה ג לא, מאמר ראשי). היא העמידה פנים ר צ י נ י ם (רבינוביץ, ליללות ואשים, הלפה שנה א 79). עד שמלת המשי של החיט הגדול שבכרך אשר גם אנשים ר צ י נ י ם יכנוה בשם מעשה ידי אמן (ברייכין, תרגום פרדוכסים לנורדוי, 121). הוא מתחיל בדברים פרטים ועולה לאט לאט ומגיע עד הענינים היותר ר צ י נ י ם והיותר נשגבים (פפרמן, תרגום היינריך היינה, הקד' לספר ב). מראהו ר צ י ן (קלוזנר, אמיל זולא).

*רְצִינָה [1]), ש"נ, — תולעת שבתבואה, Kornwurm; calendre; corn-weevil (איזהורן, ישובה של הארץ, 211).

רְצִינוּת, ש"נ, — תכונת האדם והדבר הָרָצִין, כֹּבֶד ראש, seriousness; seriosité; Ernst: התחילו לעסק ב ר צ י נ ו ת גדולה (מאמר עת לעשות, המליץ ז טבת תרנה). ובשעה שהגרודני הזה היה עומד בחשק נפש עזה ו ב ר צ י נ ו ת נאצלה בתוך ארון הספרים העתיקים (מספר זכרונותי, המליץ ד אייר תר"ס). הם האנשים אשר הבינו את ר צ י נ ו ת הדבר הציעו מפני זה הצעה זו (לשאלת הפועלים בא"י, המליץ תר"ס, 245). וחבר זקנים תמימים ויראי אלהים וכו' יושבים ו ב ר צ י נ ו ת משנה הם מחפשים חטאים (רבי קרוצ' מחשבות ומעשים, השלח יא, טבת תרס"ג). צריך היה עסקן לאומי כאחד העם להתיחס אליו ביתר כבד ראש, ביתר ר צ י נ ו ת (אהרנפרייז, השלח יא ד, וכוח על אלטנוילנד). כל מה שחסר בציורי מורילו הנך מוצא בציורי מורלים, פשטות ו ר צ י נ ו ת (ברייכין, הלפה א, 178). אבי מראה לכלנו פנים של ר צ י נ ו ת עשויה (הוא, ליל הסדר בברלין, הצפירה ל, 79). ועתה שפוט נא אחי על זה בכובד ראש לדעת הזקנים ו ב ר צ י נ ו ת לדעת החדשים (מכתבים ממידד לאלדד, הזמן שנה א, גל' 11). גם בדברי חדודים גם ב ר צ י נ ו ת איומה (שם שם גל' 23).

הערה) מן העבר' רָצוֹן. והיום עודפת הצורה רְצִינִי בדבור ובספרות.]

1) [עפ"י הארמ' שבתו"מ: רצינתא (ב"ב לא:), שאמנם פרושה אינו ברור כל צרכו.]

רְצִינִי, ת"ז, — כמו רָצִין: כל זה חרות בתוי פניו ה ר צ י נ י י ם (ברייכין, סופרים וספרים, הלופה א, גל' מ). התאמץ נא להית ר צ י נ י ואמר נא לי על ישרתך (ליבושיצקי, [illegible] האשה, המליץ מג, גל' לז). מצב הענינים בחצי האי הבלקני ר צ י נ י מאד (המליץ מג, גל' עד). זה כחה של עבודה ר צ י נ י ת צנועה ומתמדת, עבודת חכמים לשמה של האמת (י. קלוזנר, כתבי היהדות וכתבי הקדש, השלח יב, חוב' 3).

*רְצִיעָה, ש"נ, — מעשה הרוצע את עבדו באזנו לדלת [1]): הנרצע נקנה ב ר צ י ע ה (קידוש' א ב). מה הדלת שאינו כשר למצוה כשר ל ר צ י ע ה, מזוזה שהיא כשרה למצוה אינו דין שתכשר ל ר צ י ע ה (מכיל', נזיקין ב). אם מוציאה הכתוב מיד שכר החמור, קל וחומר מיד ר צ י ע ה קלה (שם שם ג). ואף לאמתך תעשה כן, להעניק, יכול אף ל ר צ י ע ה, ת"ל ואם אמור יאמר העבד, העבד ולא אמה (ספרי דברי קכב). מנין ל ר צ י ע ה שהיא באזן הימנית וכו' (ר' יוחנן, יבמ' קד.). שאין סימנים באיש ואין ר צ י ע ה באשה (ר"ש, קידוש' טז:). שאין מצות ר צ י ע ה אלא במרצע (מסכת עבדים). — ובספה"מ"א: רצועה ב ר צ י ע ת אזן ואל חפש לא יצאה (מכתב חסדאי אבן שפרוט אל מלך הכוזרים). אבל ה ר צ י ע ה בדלת אע"פ שאין שם מזוזה (רמב"ם, עבדים ג ט). שאם יברח מבעליו ר צ י ע ת אזנו תוכיח עליו שהוא עבדו (חזקוני, שמות כא ו).

רְצִיפָה, ש"נ,—מעשה הרוצף בלחי שבמבוא: דהוה משך ר צ י פ ה [2]) זו ד' אמות באורך המבוי (רש"י, עירוב' ע:, ד"ה רב אשי). השווהו מבפנים ב ר צ י פ ת לחיים הללו ועשאו כותל (שם שם, ד"ה ולרבן שמעון).—ובמשמ' המשך אחד בלי הפסק: אינו משער הנמנע שיהיה (הכדור הסובב) נמצא אחר שלא היה בצורת זאת התנועה הסבובית מצד ה ר צ י פ ה (אהרן הקראי, עץ חיים ו, 21). — בִּרְצִיפָה, במשמ' רצופים יחד: שיקשרו כלם ב ר צ י פ ה קצתם בקצתם (קאנון ד פ ג יב).

---

1) [עי' רצע, הערות.]

2) [על לשון הגמרה: כגון שרצפו בלחיים וכו'. עי' א. רָצַף.]

***רְצִיצָה**, ש"נ, — א) שבירה: נגש אצל שעיר במרוצה, נתון לדחי מעתד לרציצה (מסולס בר קלונימוס, חשוחה כשלחותיך, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. עמ' 130). ירעוך קדקד, לי רציצת (רש"י, ירמ' ב טז). מות ירעם וכו' לשון רציצה (הוא, תהל' מט טו). רסיסים, ענין שבירה ורציצה (רד"ק, שרשים, רסס). — ב) שה"פ מן התרוצץ: ויתרוצצו, על כרחך המקרא הזה אומר דרשני שסתם מה היא רציצת זו (רש"י, בראש' כה כב).

***רצם** [1], ממנו *רָצַם.

***רָצַם**, פ"י, — רצם העֻבָּר עֻבָּר אחר בבטן האם ועשאו סנדל, לחץ ומעך אותו ונטל צורתו, quetschen; écraser; to crush: אין סנדל אלא שרצמו חי ואינו יוצא עם החי אלא עם המת (רב יהודה, ירוש' נדה ג ד).

— נפע', *נִרְצַם, — נרצם השפוד, נמעך בדבר ונתעקם: אחד סכין שנפגמה ואחד שפוד שנרצם [2] ואחד גריפת התנור וכירים (ביל' כח:). סנדל וכו' מתחילתו ולד הוא אלא שנרצם [3] (ת"כ, נדה כה:).

רצע [4], ממנו מַרְצֵעַ, *רְצוּעָה, *רְצִיעָה, רָצַע, *רַצְעָן.

רָצַע, פ"י, — רצע אדם את עבדו במרצע באזנו, קשר אותו באזנו לדלת [5]: והגישו אל הדלת או אל המזוזה וְרָצַע אדניו את אזנו במרצע ועבדו לעלם (שמות כא ו). — ובתו"ם: ועורפין את העגלה ורוצעין עבד עברי וכו' (תוספת' מו"ק ב יא). ביום רוצעים, בלילה אין רוצעים (ספרי דברי קכ). אין רוצעים אלא בדלת (ר' יודן ברבי, שם שם קכב). בכל רוצעין אפילו בספר (מס' עבדים ג). — *ובמשמ' הלקה ברצועה: כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו אליהו כופתו והקב"ה רוצעו (רב המנונא, קידוש' ע.). — *ובינ' פעו': חוטמו בלום וסולד ונוטף, אזניו צומות ואזניו רצועות ועיניו תרוטות ועיניו מצודניות וכו' (תוספת' בכורות ה ג). — ובספה"א: יכול שתהא המזוזה כשרה לרצוע עליה (רש"י, שמות כא ו). — ואמר הפיטן: שנת החמישים ונטשתה (את הארץ) וגם הרצוע בה יפקח (רסע"ג, הרי"ג מצות, סדור רסע"ג, קנט). — ואמר המשורר: וארצע את בני חורין באוזן ולי אוזן למודע רצועה (ר"ש הנגיד, כשמה מחסר תחלו, שמן טו; הברמן ג, 6). אני זר מקהת אם לא אשו תנובי הזמן הרע רצועים (הוא, דביק, שם, מח; ב, 54). יום כל עבדים יהיו מתפרצים מאת אדוני אהיה רצוע (ר"י הלוי, גבר זמן, זמורה ג, 290). גביר נפשי, לך נפשי רצועה במרצע חסדים מעלומים (ר"י בן סהל, ויש חיטים, JQR 1913, עמ' 81). הנה אוני לדלת ניבך רצועה (ר"י חריזי, תחכ' מ, 315). אני מן הידידים לא ידעתם וכמה לעבדתך רצועים (משלם דפיירה, עלמות הן, ידיעות מכון שוקן ז, עז). רצע זמן אזני לעולם לעבד, צר לי מי יתן אהי גוע (עמנו', מחב' ח, הברמן, 26).

— נִפע', *נִרְצַע, בינ' נִרְצָע [1], — נרצע העבד, נרצעה האזן, רצעו את אזן העבד: הנרצע נקנה ברציעה (קידוש' ח ב). מה ראתה אוזן לרצע יותר מכל

---

1) [אין השרש בשפה אחרת בשמ' קרובה, ואין מקורו ברור כל צרכו.]

2) [ובאותו עמוד: שפוד שנרצף, עי' ב. רָצַף.]

3) [כך בערוך; בדפוס': שנרצף.]

4) [עי' בהערה שאחר זו.]

5) [קדמונים ואחרונים הבינו מַרְצֵעַ כלשון מחט הרצען, ואת הפעל רָצַע כלשון נקיבה במחט באזן העבד. ואולם אין פרוש זה מתאים לא ללשון הכתוב ולא לענין, שכונתו לקשירת העבד לבית בעליו לעולם, ולא לנקיבתו, ואף בערב' בא רצע a) כלשון חבור ולא כלשון דקירה. ומטעמים אלו בלבד כבר מוכח, שיש לראות מרצע כלשון רצועה שרוצעים, ז"א שקושרים בה את העבד באזנו בדלת הבית, לסימן שלא ילך מכאן לעולם. ואמנם כדי לקשר את העבד באזנו היו אף מנקבים את בדל האזן.

וכל הענין מצא הקבלה מענינת בחקי אשור הקדומים שרציעת האזן נזכרת בהם למשל בסעיף 40 בענש לאיש שראה קְדֵשָׁה שברחה מן ההיכל ולא הסגיר אותה בפתח ההיכל: חמשים מלקות ילקו איש זה, וזה שעקב אחריו יקח את בגדיו, את אזניו ינקבו וישחילו בהן חוט ויקשרוהו לאחור, חדש ימים יעשה עבודת המלך, ע"כ.]

a) رصع

1) [אפשר שבאה צורה זו אף במקרא, אם יש לקרא בישע' נא יד במק' מהר צעה להפתח: מֵהֻרְצָעָה (ז"א מעבדותו) להפתח ולא ימות לשחת.]

האיברים כולן (תוספת׳ ב״ק ז ה). נרצע מנין (שיוצא בגפו), ת״ל והוא יצא בגפו, להביא את הנרצע (מכי׳ נזיקין ב). מה ראה העבד הזה לירצע באזנו יותר מכל איבריו (ירוש׳ קידוש׳ א ב). אין הכהן נרצע שמא ייעשה בעל מום וייפסל מן העבודה (ר״מ, שם שם). המוכר עצמו אינו נרצע, מכרוהו ב״ד נרצע (בבלי שם יד:). נרצע שמסר לו רבו שפחה כנענית והגיע יובל וכו׳ ואינו רוצה לצאת (מסכ׳ עבדים ג). —°ובהשאלה: אך אם ינצחוהו, יתחדשו בו תכונות הנרצעות לעבודת התאות יקראו התכונות ההם מדות רעות (מאזני צדק לאלגזלי, 32).

— פעי, *רִצַּע, ריצע, — הכה ברצועה: משל לאחד שסרח בעיר, מסרוהו לרוצען [1] וריצעו היה קשה מן הרוצען, מסרוהו לבעל זמורה וחבטו וכו׳ (תוספת׳ סוט׳ טו ז).

— התפ׳, *הִתְרַצֵּעַ, — לקה ברצועה: ראה כמה דיו משתפך וכמה קולמוסין משתברין וכמה ינוקין מתרצעין (תנחו׳ בובר, נו י).

— פעי, °רֻצַּע, — לקה ברצועה, ואמר הפיטן: עונש כהן גדול וכהן הדיוט להתרותם פן ירוצעו ברצועות בויה (רי״ל בר יאוגן, אספרה אל חק, אזהרות, כז.). —וכמו נפע׳, ואמרה משורר: מרוצע [2] כמו עבד להשיג רצון קונו ואליו להתרצות בפחדו ואימותיו (ראב״ע, או ראב״ע, בפס אל, כהנא א, 193).

*רַצְעָן, רָצְעָן, רוצען, ש״ז, — א) סנדלר העושה סנדלים וכלים אחרים מרצועות עור [3], Schuhmacher, Riemer; cordonnier, ceinturier; shoemaker, strapmaker: שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות וכו׳ ר׳ יהודה אומר אף הרצענים (פסח׳ ד ו). הרוצענין

---

1) [כצ״ל, ולא כבהוצ׳ צוק״ם: מסרוהו לרוצח.]

2) [כך, בתמונת העבד הנרצע, נכון גם בכ״י צ שלפני בראדי, באור לדיואן של רמב״ע, עמ׳ תמא, ולא מרוצץ, כגרסתו.]

3) [ואלה דברי הערוך (ערך רצע): האושכף לפי שמלאכתו במרצע נקרא רצען, וי״א לפי שמלאכתו ברצועות של עור נקרא רצען.]

מכלבין במועד (ר׳ יוחנן, ירוש׳ מו״ק א ח). — ב) שליח בית דין או פדגוג המלקה ברצועה: משל לאחד שסרח בעיר, מסרוהו לרוצען [1] וריצעו, היה קשה מן הרוצען, מסרוהו לבעל זמורה וחבטו, היה קשה וכו׳ (תוספת׳ סוט׳ טו ז). — ובספה״א: החייטים והרצענים שהם עניים ומתפרנסים בעמל ידיהם (תשו׳ הגאו׳, שערי תשובה סי׳ ריד). נימין הקשות שבצואר חזיר וכו׳ שבהן תופרין הרצענין (ערוך ערך מקשה). וסנדל שקושרין הרצענין בשעת עשייתן (רמב״ם, שבת י ח). והדיוטות ראשי המטות, החיטים שופטים ורצענים דינים (שלמה בונפ״ד, פולמוס בנכבדי סרגוסה, קבץ על יד יד, טו). איש איש מלאכתו נא יהי חושב, מה טוב לרצענים שפוט מנעל אל חוטבי עצים דרוש חוטב (שמשון כהן מודון, קול מוסר, חותם המחבר).

°רַצְעָנוּת, ש״נ, — מלאכת הרצען: וכל זמן שעסק בעיבוד העורות לא עסק ברצענות וכו׳ כי לא הוציאו מכלל השותפות כי אם מלאכת הרצענות (טוחו״מ קעו).

°רַצְעָנִי, ת״ז, — שיך לרצען: וכן המכונות החיטיות והרצעניות ודומיהן (ר״א לויפל, שלום על ישראל ג, יא.).

א. רצף [2], ממנו מַרְצֶפֶת, °רִצּוּף, א. °רָצִיף, ב. °רָצִיף, °רְצִיפָה, °רְצִיפוּת, א. רָצַף, א. °רָצֶף, °רַצָּף, רִצְפָּה, *רִצְפִּית.

ב. רצף [3], ממנו ב. °רֶצֶף, °רִצְפִּית, רִצְפָּה

ג. רצף [4], ממנו ב. *רָצַף.

---

1) [כצ״ל; עי׳ בהערות שלפני זו.]

2) [גם בארמ׳, בסור׳ ובערב׳ בא רצף, רַצַּף a), באשור׳ רַצָּפ במשמ׳ ערך ודבק אבנים וכדו׳ זו על יד זו לרצפה.]

3) [שרש זה הוא רעף בארמ׳, רצ׳פ b) בערב׳, ועי׳ רִצְפָּה, הערה.]

4) [כמו רָצַם, ואולי ט״ס במקומו.]

---

a) رصف b) رضف

א. רָצַף, פ"י, רק בינ' פָעוּ', רָצוּף, — רצף דברים תוך דבר, ערך אותם כאבני רִצְפָה בתוכו: עמודיו עשה כסף רפידתו זהב מרכבו ארגמן תוכו רָצוּף אהבה מבנות ירושלים [1] (שה"ש ג י). — ובתו"מ בשמוש זה: בשפופרת של אבר ופיה רצוף לתוכה (שמואל, נדה סו.). — *ורָצַף מקום באבנים, רצף עשבים וכדו', רצף אילנות לקורות, סדר וערך אותם כרצפה, אלו על יד אלו, zusammenstellen, pflastern; arranger, paver; to arrange, pave: הרוצף בית הפרס באבנים שאינו יכול להסיטן טהור (אהל' יח ה). מכיון שנתן דעתו לחרוש אפי' לא רצף (ירוש' כלא' ג ע). עד כדון ברוצף בעושה קלחים יחידים, כמה דתימר גבי כרם לא שנייא הוא רוצף הוא עושה אף הכא לא שניא הוא רוצף הוא עושה קלחים יחידים (שם שם ג ד). ואין תימר ברוצף הא לא תנינן אלא עשר גפנים לבית סאה (שם שם ה א). במשנה סדר נטיעתם לעצים ברוצף לקורות במשפה לסייג מקום הסייג מוכיח עליו (ר' זעירא, שם ערלה א א). — ובספהמ"א: ויסובו את נהר תיברו אל מקומות אחרות וירצפו את קרקע הנהר משער לשער (יוסיפון גינצבורג, יג). — ואמר המשורר: אהמה לאפריון עפרים נטשו אתו ועל אהל צבאים עזבו, אחר אשר תוכו בנער רצפו אהב וקירותיו בחשק עזבו (רמב"ע, הענק ז, ברודי, סעא). — ובינ' *רָצוּף, רצופים, מסֻדר זה על יד זה, anschliessend; joint; joining: השתי אם היה רצוף מטמא (נגע' יא ט). אפילו ריקנין שבכם רצופים מצות ומעשים טובים כרמון הזה (מד"ר שה"ש ו, כפלח הרמון). כיצד בודקין מדור העמים, ישראל נכנס ואחר כך כהן, ואם נכנס כהן תחלה אף על פי מצאו רצוף בשייף או בפשיפש טמא (תוספת' אהיל' יח י). והמסכת הפרוסה וכו' שהיתה רצופה בברים ובכסתות מצטרפות (ר' שמעון, שם נגע' ה יא). אם ברצופין אף ב"ה מודו שהוא נותן פיאה מכל אחד ואחד, כי נן קיימין בנטועין מטע עשר לבית סאה, בית שמאי עבדין לית כמרווחין ובית הלל עבדין לון כרצופין (ירוש' פאה ג א; וכעין זה שם שביע' ג י). מרווחין ורצפן במחלוקת, רצופין וריווחן דברי הכל (ר' יוסי, שם כלאי ע ג). רצופים בד' אמות (ערוב' ג:). מצאן (את המתים) רצופין ואין ביניהן מד' אמות עד ח' יש להן תפוסה (ב"ב קב.). רצוף שעשאה מסורג, מסורג שעשה רצוף וכו' אל יקרא בו (סופר' א י). — ובהשאלה, אף לדברים הבאים זה אחר זה, תכופים זה לזה בזמן, בנגוד אל פרוד, aufeinanderfolgend; successif; successive: ג' שנים שאמרו הוא שאכלן רצופות (רב הונא, ב"ב כט.). שלשה ימי הצום אין מתענין אותם רצופין אלא פרודין, שני וחמישי ושני (סופר' יז ד). — ובספהמ"א: וירצפו את קרקע הנהר וכו' כלו רצוף נחשת (יוסיפון גינצבורג, יג). שאם חס ושלום יארע בה דבר מיתה מזמן שטר זה עד סוף ארבע שנים רצופות שתזכה בכל אותה מתנה (סו"ת הרי"ף כה). שכיות החמדה, פלטרין רצופין במשכיות רצפת שיש (רס"י, ישעי' ב טז). ויונתן תירגם ובידו רצפה ובפומיה ממלל, לשון רצפה דבר הרצוף בפה ובלשון (הוא, שם ו ז). רצוף ומלא כיער הזה שהוא מלא עצים (הוא, שם כט יז). כשהירקות רצופין נוטל מהן מבינתיים (הוא, מו"ק ד: ד"ה שלופי). ואסור לכבד את הקרקע וכו' אלא א"כ היה רצוף באבנים (רמב"ם שבת כא ג). דורך נסע ונגלה מקרית פיראר"ה בעליל ארץ סביוניט"א סבב הגלגול והמצפה אם בבחירה או בגזרה רצופה (מנחת קנאות, קופמן, 4). שפרקי מסכת זו כולם סובבים על עניין אחד רצוף וכולם כפרק אחד (ר"מ המאירי, יומא א, טו.). הנה רוכל אחד רצוף פה (אגרות יל"ג א ו). — *ותה"ם רצופות, כמו פעמים רצופות, ואמר המשורר: והציל יחידתי בעשר אשר באו רצופות אשר באו פעמים ופעמים (ר"ם הנגיד, תנומה, בן תהלים, ששון, ק הברמן א, 135).

—פִעֵ', *רִצֵּף, — כמו קל [1]: מרצפין שדה בית

[1] [הבנת הכתוב נסתמה ע"י צרוף מלים, שאין להם מקום בענין, לפסוק זה, כי, כפי שראו רבים, שיכות המלים (מ)בנות ירושלים להמשך: בנות ירושלים צאינה, וראנה בנות ציון, ובמק' אהבה מ היה כתוב בעקר כנראה הבם במשמ' שנהבים.]

[1] [בבן סירא שבגניזה מג ח כתוב בתאור השמים: כלי צבא נבלי מרום מרצף רקיע מזהירתו, ע"כ, ויש מבארים מרצף כצורת בנין פִעֵ' או פֻעַ'. אבל בגליון במק' זה: מערץ, והואיל ומְדֻבר כאן על נבלי

השלחין במועד (תוספת' מו"ק א ג). — *ורצף הלבלר את השיר בפתיחות וכדו': אבל בשירת דוד שבשמואל ובתהלים לא נתנו חכמים שיעור אבל לבלר מובהק מרצפן במפתחות באותיות וסוף[1] (סופר' יג א). — ובפסה"א: אם נפצע את הקרום או את העור הפנימי המרצף את הלוע ואת הגרון (י. טוביס, הדיפתיריה א, 2). — ואמר הפיטן: התחנתו אוה וכסף, לו הזהב והכסף, תאיו רצף בכסף (משלם בן קלונימוס, אפיק, יולד ב פסח).

— הפעי, *הִרְצִיף, — כמו קל, ואמר הפיטן: קראם ממלכת כהנים ידידיו נגידיו, רובי תורות הרציף ודתי לימודיו (רסע"ג, אחה, סדר לעצרת, סדור רסע"ג, שפח).

— נפעי, *נִרְצַף, — שרצפו אותו: מפני שהבית נרצף ברצפת אבנים הסוככים על הארץ קרוי אבן משכית (רס"י, משלי יח יא).

— התפ', *הִתְרַצֵּף, — שרצפו אותו, ואמר הפיטן: קולך כאוב יצפצף וברצפת אבנים תתרצף (עזרא הבבלי, תוכחת מוסר ז).

ב. *רָצַף[2], פ"י, — כמו רָצַם, לחוץ, דחק ומעך: דאשתכח מאכולת רצופה וכו' להך לישנא דאמר דחוק הוא אימא שמש רצפה (נדה יז.). נמצא עליה כגריס ועוד ואותו עוד רצופה בו מאכולת ר' חנינא אומר טמאה (שם נט.).

— נפעי, *נִרְצַף, — שרצפו אותו: שפוד שנרצף[2] אסור לתקנו ביום טוב (שמואל, ביצה כח:). סנדל דומה לדג של ים מתחילתו ולד הוא אלא שנרצף (נדה כה:).

ג. *רָצַף[1], פ"י, — אפה בעגת רצפים, ואמר הפיטן: קטוף העסה בחררה קמוצה, רצופה בראשיהם שלא חמצה (ר"י עוב עלם, אמנה גדולה, קרוב' שבת הגדול).

א. *רֶצֶף, ש"ז, — רפידה, ואמר הפיטן: חדר הורתי צל קורתי רצף אהבתי (ינאי, קרוב' שמות, זולאי, קט). רצף ריווי רעיפתם (הוא, אימרות איום, קרוב' שבוע', שם, רפד). ברצף סוכת ענוי כבוד נתקרבה (מחזור ויטרי, 577). סוגב ברצף אהבה מבורך לקונה שמים (נחמיה בן שלמה, אם ימלאו, תפלת גשם, ידיעות מכון שוקן ז, ריג). — ואמר המשורר: אשר נתן רפידתו ידידות ורצף אהבה נתן רצפיו (ר"י הלוי, קחה, זמורה ב, 118).

ב. *רֶצֶף, ש"ז, מ"ר רְצָפִים, — כמו רִצְפָּה, ואמר הפיטן: רמס כבש ועלה למזבח ובידו מחתת פז האדום רצפים[2] מלאה מפני מערב יורד ושמה ברובד המרצפת (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודה, סדור רסע"ג, רעג). שכיך תפלט ממדורות רצף (רסע"ג, אבן בחן, ביאליק-רבניצקי ב, 192). אשר נתן רפידתו ידידות ורצף אהבה נתן רצפיו (ר"י הלוי, קחה, זמורה ב, 118). מלקחיה שמות כ"ה ל"ת שלוקחים הרצפין בהן (ר"י קמחי, ספר הגלוי, 115). וכבד רתחה כסיר בגחלי וברצפי (יעקב בן אלעזר, ספורי האהבה, שירמן, ידיעות מכון שוקן ז, רסג). — ובהשאלה לדברי שיר ופיוט: הנה ישראל בביתו נאגדים ורצפי ינאי בפי נחום חמודים[3] (קטע מאגר' מזמן הגאו', קעדילאכה של שכטר, 66).

*רַצָּף, ש"ז, — איש הרוצף אבנים לרצפה, Pflasterer; paveur; paviour, נוהג בדבור ובספרות.

רִצְפָּה[4], ש"נ, מ"ר רְצָפִים, — אבן לוהטת שהיו אופים עליה עוגות ולהם: ויבט והנה

מרום (השוה איו' לח לג), שהם ענני הגשם, נראה שהיה כתוב בעקר: מרעיף או מעריף, וצ"ע.]

1) [אלה דברי נחלת יעקב למקום: אבל בשירת דוד וכו' דהיינו בשירה הכתובה בשמואל ב' כ"ג ובתהלים י"ח בשירה זו לא נתנו חכמים שיעור בכמה שיטין צריכין לכתוב אותן, אבל סופר מובהק כו' נ"ל דהגירסא שבפס"א עיקר וה"פ שסופר מובהק מרצפן בפתיחות שמכוון בתחלת השורה תיבת בהתחלת ענין ובסוף השיטה כותב התיבות שיש בהן אתנחתא וסוף פסוק ומכוון תמיד ליתן ריוח מעט בסוף הענין, ע"כ.]

2) [אולי אך ט"ס במק' רָצַם.]

3) [כך גם גרסת ר"ח בשבת טו: דרצפונהי מרצף פי' כגון שפוד שנרצף וכו', אך בביצה כח: גרסת ר"ח: שנרצם, ועי' רָצַם.]

1) [פעל שגזר הפיטן מן רִצְפָּה.]

2) [נ"א רשפים.]

2) [ע"פ מליצת הכתובים ישע' ו ו וכו'; יחזק' ג ג.]

4) [כן באותה משמ' בערב' רַצְפָה a), ועי' בהערה לשרש ב. רצף.]

a) رضفة

מראשיתו עגת רְצָפִים (מ"א יט ו). ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רִצְפָּה במלקחים לקח מעל המזבח (ישעי' ו ו). — ואמר המשורר: נטה לשתות בתוך גן על שפת נהר עלי רצפה בכוס ממי פרת קפא ויין בו כמו רצפה (רמב"ע, הענק ג, ברודי, שלז). ועי' גם ב. רֶצֶף.

רִצְפָּה[1]), ש"נ, סמי' רִצְפַּת, — כסוי של אבנים נרצפות לקרקע הבית או החדר, (Stein) Pflaster; pavé; pavement: ויביאני אל החצר החיצונה והנה לשכות ורִצְפָּה עשוי לחצר סביב סביב שלשים לשכות אל הָרִצְפָּה והָרִצְפָּה אל כתף השערים לעֻמת ארך השערים הָרִצְפָּה התחתונה (יחזק' מ יז—יח). נגד העשרים אשר לחצר הפנימי ונגד רִצְפָּה אשר לחצר החיצונה (שם מב ג). מטות זהב וכסף על רִצְפַּת בהט ושש ודר וסחרת (אסתר א ו). ויכרעו אפים ארצה על הָרִצְפָּה וישתחוו (דהי"ב ז ג). — ובתו"מ: מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וראה הרצפה שהיא משונה מחברותיה (שקל' ו ב). עמוד והפג אחת על הרצפה (יומא א ז). נשפך על הרצפה ואספו פסול (זבח' ב א). הגיע לרצפה וכו' צבר את הגחלים על גבי הרצפה (תמיד א ד). למטה ברצפה באותו הקרן מקום היה שם אמה על אמה (מדות ג ג). ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות וכו' לא אסרה תורה אלא רצפה של אבנים (עולה. מגי' כב:). — ובסהמ"א: מעזיבה, רצפת טיט (רש"י, סוכה טו). — ואמר המשורר: נטה לשתות בתוך גן על שפת נהר עלי רצפה (רמב"ע, הענק ג, ברודי, שלז).[2]) — *ורצפת קרום הריר: מכסה הקרום עשוי כמעט כולו לשכות לשכות הנודעות בשם לשכות הרצפה יען כי הן

[1]) [כך נכון ולא רְצָפָּה כטעות המדברים. וכתב בעל מנחת שי ליחזקאל מ יז: בספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים הרי"ש במאריך והצד"י בשוא לבד והפ"א רפה ובקצת ספרים הצד"י בחטף פתח וכו'. ולפי ג. ברגרין (לסונכו יז) גם פ"ר רְצָפוֹת.]

[2]) [בקאנון (למשל ד ה א כט) בא רצפה במשמ' גלגל הארכובה (patella), אך היא מלה ערבית, רַצְפַה a), ולא עברית.]

a) رصفة

מרצפות את חללי הג"ף כעין רצפת אבנים (י. טונים, הדיפתיריה ו, 19).

רצפות, עי' רְצְפִית.

***רְצְפִית**, ש"נ, — כעין אבק או עפר שעל הצמחים: הסיג של רצפית[1]) הרי אלו כמטאין ומטמאין ומצטרפין (ר' אליעזר, עקלי' א ג). — ובסהמ"א: האבק אשר יארג על קצת הצמחים והוא רצפית[1]) דמות אריגת העכביש (פי' המשנ' לרמב"ם, עקלי' א ג).

°**רִצְפִּית**, ש"נ, — עגת רצפים, ואמר הפיטן: למה גרעתני עד שבעת אלפים בימי לועט רצפית[2]) (רקע"ג, זכור תבוסת, סליס' ת"ב, סדור רקע"ג, שכט).

רצץ[3]), ממנו °הִתְרַצְּצוּת, *מְרַצָּה, מְרֻצָּה, °רִצּוּץ, °רְצִיצָה, רָצָץ.

רָצַץ, פ"י, רַצּוֹתִי, רַצּוֹתָנִי, רֹצְצוֹת, רָצוּץ, רְצוּץ, רְצוּצִים, יָרוּץ, תָּרֻץ, — א) שָׁבַר, brechen; casser; to break: עתה הנה בטחת לך על משענת הקנה הָרָצוּץ הזה על מצרים אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה (מ"ב יח כא). קנה רָצוּץ לא ישבור ופשתה כהה לא יכבנה וכו' לא יכהה ולא יָרוּץ[4]) עד ישים בארץ משפט (ישעי' מב ג—ד). — ובמשמ' פ"ע, נשבר, נשתבר: עד אשר לא ירתק חבל הכסף ותָרֻץ[5]) גלת הזהב ותשבר כד על המבוע ונרץ הגלגל אל הבור (קהל' יב ו). — ב) ובהשאלה רָצַץ אדם את אחיו, עשק וקפח אותו, bedrücken, entrechten; opprimer, faire tort à; to oppress,

[1]) [כך יש לתקן במקום רצפות שבדפ"ס'. עין דברי לֵו, Flora I, עמ' 76. וכן גרסת הערוך ערך סג שפרש: העפר שעל שרשי הירק. וכן בפרוש הגאונים (אפשטין, 138).]

[2]) [נ"א: צרפית.]

[3]) [בארמ' ובסור' רעע (עי' ב. ר ע ע), בערב' רצ a).]

[4]) [כך, כלשון שבירת קנה, יש להבין פעל זה כאן ולא במשמ' פ"ע.]

[5]) [אך כנראה צ"ל וְתֵרוֹץ, נפע'.]

a) رض

wrong: את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי ואת מי עשקתי את מי רַצּוֹתִי ומיד מי לקחתי כפר (ש"א יב ג). לא עשקתנו ולא רַצּוֹתָנוּ ולא לקחת מיד איש מאומה (שם שם ד). העשקות דלים הָרֹצְצוֹת אביונים (עמוי ד א). — ובִּנְי' פָּעוּ': והיית רק עשוק וְרָצוּץ כל הימים (דבר' כח לג). פתח חרצבות רשע התר אגדות מוטה ושלח רְצוּצִים חפשים וכל מוטה תנתקו (ישעי' נח ו). עשוק אפרים רְצוּץ משפט כי הואיל הלך אחרי צו[1] (הושי' ה יא). — ובתו"מ: אם מסר לו תיכה מלאה בגדים, בזמן שהיא רוצצת[2] טמאין מדרס, אם אינה רוצצת טמאים מדף (ר' יוסי, טהרי' ח ג). אף שתים (חתיכות בצק) אינן מצטרפות אלא אם כן היו רוצצות משקה (הוא, שם שם ח). ולא ישוח לפניו, שמא ירוץ את גולגלתו[3] (תוספת' ע"ז ג ד). טומאה תחת רגלו (של מגדל) או על גבי רגלו והיא רוצצת, טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת (שם אהילי' ה ה). היתה כפושה טומאה תחתיו והיא רוצצת, טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת (שם שם ו ג). היה מעגיל במעגילה כדרך הליכתה והושיט התינוק את ידו ורצצה (ר' ירמיה, ירושי' מכות ב א). טומאה רצוצה בוקעת ועולה עד לרקיע (חולי' עא.). משל לאחד שמצא נחש ורצץ את ראשו באבן וחתך את זנבו (מד"ר שמות טו). לליסטים שנכנסו לכרמו של מלך ורצצו גפנים (שם שם ל). בקשו השערים לירד עליו (על שלמה) ולרוץ את ראשו (שם במדי' טו). אותן שהטמינו עצמן במערות להרגן רמז הקב"ה להר ורצץ[4] אותן (שם שם יט). רצפה, רוץ פה, רצוץ פה למי שאמר דילטורייא על בני (מד"ר שה"ש, אל תראוני). ונתן שנאה בינו לבין האשה שיהיו רוצצים את ראשו (פדר"א יד). — ובספה"א: (ידכה, לרבות את הגידם) שאין לו יד, דידכה דמשמע יד רצוצה[1]) ומקולקלת (רש"י, מנחי' לז., ד"ה לרבות). והנפשות הן צוצות ביד יצר הרע נעזרות (רמב"ם הכסיא, הגיון הנפש ב, טו.). כאשר באתי לכתוב מהו יסוד המאמינים האלו ורצצתי הקולמוס בחמתי (רי"א מוד נה, אחרי נוהס ג ל, 77). — ואמר הפיטן: אץ קוצץ וכו' רצוצי לרצץ (ר"א קליר, אץ קולץ, קרוב' שבת זכור). הנה זה בא לפרקים, זמון לגאול רצוצי ארקים (הנה זה, מוס' שבת החדש). קרואים בשמך פדם ותרחם רצוצים בגלות ובך בוטחים (בנימין בן זרח, איך נפתח, סליח' יום א). קשה לב להחפיש רצוצים (יהודה בר מנחם, אני חומה, יוצ' שבת הגדול). אסורים רצוצים פתח ולחפשי הוצא (משה כפי, סליח' מנחי' יוה"כ). חמול על עדה רצוצה מרודפת ונתוצה (יוצר כוס ונסיה, סליח' כ"ה, סדור ארם צובה, תמח:). — ואמר המשורר: עלי אחי ואבי כל רצוץ משפט ואלמנה גזולה (ר"מ הנגיד, לשוני אשאלה, שסון, ל; הברמן ב, 107). רעוץ ורצוץ חליו ועדיו (רשב"ג, אנושים ועצומים, ביאליק-רבניצקי ב, 82). קדם חפלה מי יחבש שברי רצוץ אנכי הולך עירירי (רמב"ע, אזרח, סעה"פ 83). יסרוני בעקרבים חבורי עצבים ונפשי במוקשי רצוצה (ר"י הלוי, אהה אדני, ומורה ח, 333). רצוני רועצי דודי ואקראה (ראב"ע, אהלינה, איגר 125). והוא קרא דרור להן ושלח רצוציהן ובמשפט שפטן (יצחק אבן עזרא, פניני פיך, סעה"ם 161). היה עזרה ומשגבה ביום תחליף גלת זהב הגיף ותרוץ (ר"י חריזי, הענק פא, תחכמוני, 30).

— נִפְעַ', נָרֹץ, תֵּרוֹץ, — רצצו אותו: בתפשם בך בכף תֵּרוֹץ ובקעת להם כל כתף ובהשענם עליך תשבר והעמדת להם כל מתנים (יחזק' כט ז). ותשבר כד על המבוע וְנָרֹץ הגלגל אל הבור[2] (קהלי' יב ו). — ובספה"א: תרוץ, תירצץ (רש"י, יחזקי כט ז). ורבים נרמסו מרגלי הסוסים ויירצצו מגלגלי העגלות (רמח"ג, הלרפסים ברוסיא, 99). — ואמר הפיטן: יוסטן באיבה להרצץ ראש והוא ישוף עקב למלשני בסתר (יוסי בן יוסי, אתה כוננת עולם, עבודת יוה"כ).

---

[1]) [כאמור בהערה לערך צָו נראה, שבא הפעל רצץ עוד פעם בהמשך המשפט בקריאה: כי הואיל הלך אֶת, רַצּוֹ, ז"א רצץ ועשק אותו במשפט.]

[2]) [כלו': לוהצת.]

[3]) [כך גם בירושי' (ע"ז ב יא) ובבבלי (שם כח:), אך בשרידי ירושי' מהגניזה (עמי 227): ירוץ ועי' גם הפעי'.]

[4]) [ואולי פִּעֵ'.]

---

[1]) [שיטה מקובצת: רעועה.]

[2]) [ועי' גם קל, הערה.]

—פעי, רִצַּץ, רִצַּצְתָּ, יְרַצֵּץ,—כמו קל בשתי המשמ׳: אתה רִצַּצְתָּ ראשי לויתן תתננו מאכל לעם לציים (תהל׳ עד יד). כי רִצַּץ עזב דלים בית גזל ולא יבנהו (איוב כ יט). וַיְרַצֵּץ אסא מן העם בעת ההיא (דהי״ב יו י). — ואמר בן סירא: כפתן על חי תפגע רציץ מתניו שעודנו נער (צ״ס גנזי ל יא). — ובתו״מ: דרסה ופרסה בכותל או שריצצתה[1]) בהמה ומפרכסת וכו׳ ושחטה כשרה (חול׳ ג ג). טוב שבנחשים רצץ את מוחו (ר״ש בן יוחי, מכי׳ בשלח א). ונכנסו אותן ההרים לתוך המערות ורצצו כל הגבורים שבתוכן (דברים רבה, ליברמן, 24). ונתנו אליוני ידיהם לתוך פיהם ומרצצים ומקצצים אותם (פסיק׳ רב׳, ואמר ליו, קמד.) — וכמו התפ׳: ויתרוצצו הבנים בקרבה, שהיה מרצץ עם אחיו במעי אמו (מדר׳ תהל׳ כט). — ובסהמ״א: וישביע את העם וכו׳ ורכים לא רצו להשבע וכו׳ וירצץ מן העם בעת ההיא הם אשר לא נשבעו (יוסיפון, גינצבורג, שא). — ואמר הפיטן: בדבור מפוצץ רצוצי לרצץ (ר״א קליר, אז קולך, קרוב׳ שבת זכור). איילת פירחי איסר לרצץ ראש. גמר (ברכת המזון לחנכה, ידיעות מכון שוקן ה, עז), במחנה אשור יצא מלאך לילה, ריצצם פגרים מתים במכת לילה (שלמה בן ילחק, אדון לך, יולר פסח שם שם, קטו). זעכתי קמיך להאמל, רצצתים בקנה קמל (משלם בר קלונימוס, אודך, זולת ב פסח). — ואמר המשורר: ולולא הם משנאי משלו בי ועצמי רצצו ויעצמוני (ר״י חריזי, תחכ׳ י, 109).

— פוּעַ, יְרֻצְּצוּ, — כמו קל ופע׳: וירעצו וַיְרֹצְצוּ את בני ישראל בשנה ההיא (שפט׳ י ח). — ובמדר׳: נכנסו הסלעים לתוך המערות ורוצצו כל אותן הגבורים (תנחו׳ בובר, חקת מז).—ובסהמ״א: הירוע, הירוצץ ברזל שלהם את שלך, ד״א הירוצץ פרעה הבא בעזרתכם שהוא קשה כברזל את נבוכדנצר שהוא ברזל הבא מצפון (רש״י, ירמ׳ טו יב). ורעו את ארץ אשור, וירוצצו (הוא, מיכ׳ ה ה). — ואמר המשורר: ירוצון כברק לרוצץ עניים (ר״י חריזי, הענק נו, אברונין, 22).

— הפעי, וַתָּרָץ[1]), — כמו קל ופעי: ותשלך אשה אחת פלח רכב על ראש אבימלך וַתָּרָץ[2]) את גלגלתו (שפט׳ ט נג). — ובתו״מ: הרי אתם מכניסין את ראשי בין שני ההרים הגבוהים בין דברי ב״ש ובין דברי בית הלל בשביל שירוצו[3]) את מוחי (ר׳ יהושע, ירוש׳ יבמ׳ א ו). מתירא אני מבית דין הגדול שמא ירוצו את ראשי (ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי, תוספת׳ אהילו יח יח). דברים שהן מריצין לבני מעים (ר׳ שמואל בר נחמן, מד״ר ויקר׳ כח). — ואמר הפיטן: ימינך רהב מחצבת, הרץ גלגלת במקבת זאת עדינה היושבת (ילחק בר׳ שלום, אין כמוך באלמים, זולת שבת א אחה״פ).

— התפ׳, יִתְרֹצֵץ, — התרוצצו הבנים בקרב האם, רצצו ודחקו זה את זה: וַיִּתְרֹצְצוּ הבנים בקרבה (בראש׳ כה כב). — ובמדר׳: כיון שנתרוצצו הבנים במעיה אמרה כך אני מצטערת וכו׳ (תנחו׳ ויצי טו). — ובסהמ״א, ואף במשמ׳ שרוצצו אותו, נשבר: וברבות הימים נכיארש המלכה הרגישה הילד מתרוצץ בבטנה (יוסיפון, גינצבורג, עג). ויהי במותה וינענע הילד בבטנה ויתרוצץ ויפתחו רחמה ויוציאו את הילד (שם, כלא). יחת אפרים, יתרוצץ אפרים מעם, שיגלם סנחריב (רש״י, ישע׳ ז ח). רע ירוע, הרשע יתרוצץ (הוא, משלי יא טו). וגרוץ הגלגל, יתרוצץ גלגל העין בתוך גומה (הוא, קהל׳ יב ו). נתרועעו, נתרוצצו, כלומר נשבר גאון עוזם (הוא, מנח׳ נג:, ד״ה נתרועעו). כי הנפש בכם מתאמצת ולרוץ עדיכם מתרוצצת אך רחוק בינינו (מכתב מר״י מיגש לחכמי נרבונה, האסיף תרכ״ד, 151). וכיצד הוא הריסוק, שיתרוצץ האבר ויחלה מחמת הנפילה עד שתפסד צורתו (רמב״ם, שחיטה ט ח). נתרצץ עצם הראש בודקין קרום של מוח שמא ניקב (שם יא ז). כי לבו בקרבו הוא מתרוצץ ונפשו היא מתחלקת לכמה חלקים (ר״י ערלמה, יד

1) [בכ״י מינכן (חול׳ נג.) וכן ביצה לה.: שרצצתה, בלי יוד.]

1) [עי׳ בהערה הבאה.]

2) [הטעם מלעיל, ובס״א כ״י וַתֶּרֶץ, וַתָּרָץ, עי׳ מנחת שי. וכתב ריב״ג (הרקמה ח, 51). וז״ל: וכבר שמו החירק במקום הסגל בסלת ובפרשכם כפיכם וכו׳ ותרץ את גלגלתו, ע״כ. ולדעת אחרים אין זה אלא מבטא אחר בבנין קל.]

3) [בבבלי (יבמ׳ טו:): ירוצו, קל.]

לבפלוס על משלי יח, ד"ה תועבת). — ואמר המשורר: וים מתרוצץ וקדים יפוצץ ארזים ויפץ רוח קצפיו (ר"י הלוי, יעגן ומקים, זמורה ח, 29).

— פע', רִצֵּץ, — רצצו אותו: ירוע, ירוצץ (רס"י, משלי יג כ).

א. **רַק** [1]), ת"ז, נק' רב' רַקּוֹת, — דַּק, ריק, צנום, dünn, leer; mince, vide; thin, empty: והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן דלות ורעות תאר מאד וְרַקּוֹת בשר [2]) וכו' ותאכלנה הפרות הָרַקּוֹת והרעות את שבע הפרות הראשנות הבריאת (בר'אש' מא יט–כ).

ב. **רַק** [3]),—א) תה"פ הקודם לשם עצם או כנוי ומוציא אותו מכלל דברים אחרים, בִּלְבַד, אַךְ, nur, bloss; seulement, ne...que; only: וכל יצר מחשבת לבו רַק רע כל היום (בראש' ו ה). כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רַק טוב ונשלחך בשלום (שם כו כט). רַק הכסא אגדל ממך (שם מא מ). רַק אדמת הכהנים לא קנה (שם מז כב). להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך רַק ביאר תשארנה (שמות ח ה). רַק בארץ גשן וכו' לא היה ברד (שם ט כו). ויסר מעלי רַק את המות הזה (שם י יז). רַק הבהמה בזזנו לנו (דבר' ב לה). רַק אל ארץ בני עמון לא קרבת (שם שם לז). כי רַק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים (שם ג יא). רַק באבותיך חשק יי' לאהבה אותם (שם י יה). רַק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אתו תשחית וכרת (שם כ כ). רַק ביום ההוא סבבו את העיר שבע פעמים (יהוש' ו יה). והעיר שרפו באש וכל אשר בה רַק הכסף והזהב וכלי הנחשת והברזל נתנו אוצר בית יי' (שם שם כד). רַק כל הערים העמדות על תלם לא שרפם ישראל (שם יא יג). רַק את כל האדם הכו לפי חרב (שם שם יד). וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות אל המפתן רַק דגון נשאר עליו (ש"א ה ד). אשר שמר מצותי וכו' לעשות רַק הישר בעיני (מ"א יד ח). רַק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה (עמו' ג ב). הנה כל אשר לו בידך רַק אליו אל תשלח ידך (איוב א יב). [1]) — ובחזוק, רק פלוני לבדו, רַק אך ובדו': רַק אדמת הכהנים לבדם לא היתה לפרעה (בראש' מז כו). הֲרַק אך במשה דבר יי' הלא גם בנו דבר (במד' יב ב). וְרַק היא יחידה אין לו ממנו בן או בת (שפט' יא לד). ואמלטה רַק אני לבדי להגיד לך (איוב א יט). — ולפני תה"פ, רַק הַפַּעַם: אל יחר אפך בי ואדברה אך הפעם אנסה נא רַק הפעם בגזה (שפט' ו לט). — ולפני משפט זקה הבא במקום שם עצם: רַק אשר אכלו הנערים וכו' הם יקחו חלקם (בראש' יד כד). ללמדם מלחמה רַק אשר לפנים לא ידעום (שפט' ג ב). — ולפני משפט תנאי, רַק אִם: רַק אם שמוע תשמע בקול יי' אלהיך וכו' (דבר' יה ה). לא יכרת לך איש מלפני וכו' רַק אם ישמרו בניך את דרכם וכו' (מ"א ח כה). ולא אסיף להניד רגל ישראל מן האדמה וכו' רַק אם ישמרו לעשות ככל אשר צויתים (מ"ב כא ח). — ב) ולפני משפט עקרי עפ"י רב בשלילה, המוצא כלו מכלל דברים אחרים אַף בַּמשמ' אֶלָּא, אמנם, אֲבָל: רַק לאנשים האל אל תעשו דבר (בראש' יט ח). רַק את בני לא תשב שמה (שם כד ח). אנכי אשלח אתכם וכו' רַק הרחק לא תרחיקו ללכת (שמות ח כד). רַק אל יסף פרעה התל (שם שם כה). רַק [2]) אין דבר ברגלי אעברה (במד' כ יט). אבל בכסף תשברני וכו' רַק אעברה ברגלי (דבר' ב כח). רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים (דבר' ד ט). רַק הדם לא תאכלו (דבר' יב יה). רַק חזק לבלתי אכל הדם (שם שם כג). רַק לא ירבה לו סוסים (שם יז יז). רַק מערי העמים האלה וכו' לא תחיה כל נשמה (שם כ יו). רַק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות וכו' (יהוש' א ז). רַק יהיה יי' אלהיך עמך (שם שם יז). וְרַק אתם שמרו מן החרם פן תחרימו (שם ו יח). ועשית לעי ולמלכה

---

1) [עי' רקק, הערות.]

2) [ובאותה פרשה (פס' ג–ג): וְדַקּוֹת בשר.]

3) [בעקר כנראה אותה מלה כמו א. **רַק** בשמוש שונה.]

1) [במשלי יג י: רַק בזדון יתן מצה, צ"ל כנראה: קֶרֶב זדון, עי' טורטשינר, משלי שלמה, עמ' 82 וכו'.]

2) [כעדות הכתוב המובא מיד אחרי זה אין לקשר „רַק" עם „אין דבר" אלא עם „ברגלי אעברה", והשלים „אין דבר" פרוש מחוץ הן למלה רַק: רק זו, אין דבר אחר.]

כאשר עשית ליריחו ולמלכה רַק שללה ובהמתה תבזו לכם (סס ח ב). אנכי אורישם מפני בני ישראל רַק הפִּלה לבני ישראל בנחלה (סס יג ו). שלום לך רַק כל מחסורך עלי רַק ברחוב אל תלון (ספטי יט כ). רַק העם מזבחים בבמות (מ״א ג ב). רַק אתה לא תבנה הבית כי אם בנך היצא מחלציך הוא יבנה הבית לשמי (סס ח יט). רַק את כל הממלכה לא אקרע שבט אחד אתן לבנך (סס יא יג). והבמות לא סרו רַק לבב אסא היה שלם עם יי׳ (סס יה יד). רַק לעת זקנתו חלה את רגליו (סס סס כג). לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש רַק יקרא שמך עלינו (ישעי׳ ד א). רַק בעיניך תביט ושלמת רשעים תראה (תהל׳ לא ח). — ובבטוי מקצר בשלילה, לצמצום תכן משפט חיובי שקדם: ויעשה הרע בעיני יי׳ רַק לא כאביו וכאמו (מ״ב ג ב). ויעש הישר בעיני יי׳ רַק לא כדוד אביו (סס יד ג). ויעש הרע בעיני יי׳ רַק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו (סס יז ב). ויעש הישר בעיני יי׳ רַק לא בלבב שלם (דהי״ב כה ב). — ג) ואחרי משפט שלילה, להוציא ממנו דבר אחד בלבד לחיוב, אין...רק, כמשמ׳ אין אלא דבר זה בלבד: אין בארון רַק שני לחות האבנים (מ״א ח ט). לא תדבר אלי רַק אמת בשם יי׳ (דהי״ב יח יה). — ד) ובמשמ׳ חזוק, רַק עָשוק כמו אך עשוק, כלו עשוק, עשוק מאד: רַק עַם חכם ונבון הגוי הגדול הזה (דבר׳ ד ו). והיית רַק למעלה ולא תהיה למטה (סס כח יג). והיית רַק עשוק ורצוץ כל הימים (סס סס לג). — ובשמוש מספק: והיה רַק זועה [1]) הבין שמועה (ישעי׳ כח יט). עַל זאת יתפלל כל חסיד אליך לְעת מצוא רַק [2]) לשטף מים רבים אליו לא יגיעו (תהל׳ לב ו). — ומ״כ *רַקִּים, רקין, שמושים כמלה רַק: אתים וגמים ריבויין, אכין ו ר ק י ן [1]) מיעוטין (ירוש׳ ברכ׳ ט ז).— ובסהמ״א: ואין למלה רתת חבר ר ק בארמית (רא״ע, הוש׳ יג א). — ואמר המשורר: הלנו נהלה ר ק [2]) מקדשי אל ואיך נהיה להר קדשו שכחים (ר״י הלוי, דבריך במור עבר, זמורה ה, 12). ואל תקניא אלה׳ך בורים, ולא תפנה לבבך ר ק למלכך (לוי בן אברהם, בתי הנפש והלחשים א, ידיעות מכון שוק׳ ה, כג). ואין יודעים ואוהבים ר ק גשומים (סס סס, כח). אנשי מינות אומרים לגנות אין התורה ר ק חזיון (משלם דאפיאירה, אגסי מינות, סס ד, לב). דבר שלי על הפליא, לא האמין ר ק בנסיון (סס סס, לג).

ג. *רַק [3]), ס״ז, — קלף דק: מקום שאין בו מי שיודע לעשות לא גוילין ולא ר ק, והוצרכו לכתב ספר תורה ומצאו ר ק שבא ממקום רחוק וכו׳ (תשו׳ הגאו׳ הרכבי תלב, 227). ועשו ספר תורה מן ר ק אע״פ שאין מעובד לשמה (סס סס). ר ק הנעשה מן הצבאים כותב עליו במקום שער כמו גויל או במקום בשר ב ר ק הנעשה מן עורות אחרים (סס סס).

רֵק, עי׳ רֵיק.

רֹק, *רוק, ס״ז, כנ׳ רֻקִּי, — ריר, לֵחַ, שהאדם רוקקו מפיו, a—: Speichel; salive: פני לא הסתרתי מכלמות וָרֹק (ישעי׳ נ ו). כמה לא תשעה ממני לא תרפני עד בלעי רֻקִּי (איו׳ ז יט). תעבוני רחקו מני ומפני לא חשכו רֹק (סס ל י). — ובתו״מ [4]): וירקה בפניו, ר ו ק הנראה לדיינים (יבמ׳ יב ו). זובו של זב ו ר ו ק ו ושכבת זרעו ומימי רגליו ודם הנדה שהן מטמאין במגע ובמשא (כלי׳ א ג). דם נכרית ודם טהרה של מצורעת ב״ש מטהרין ובה״א כ ר ו ק ה

---

[1]) [למעשה חוזר משפט זה, והיה רק זועה הבין שמועה, לענין הפסוקים ט—יג: את מי יורה דעה ואת מי י ב י ן ש מ ו ע ה וכו׳ והיה להם דבר ה׳ צו לצו צו לצו ק ו לקו קו לקו ז ע י ר שם זעיר שם, וכנראה גם כאן לא רק זועה הקריאה הנכונה אלא: והיה קָו זְעַר(ה) הבין שמועה, כלומר: שוט שוטף זה כי יעבר הוא ילמד אפילו אותם התינוקות גמולי מחלב ועתיקי שדים הזעירים, הממלאים הכל קיא צואה, שמועה ודעה. וכן מתרגמים השבעים כאן רק ז׳עה ἐλπὶς πονηρά (תקוה רעה) כשם שהם מתרגמים קו לקו: ἐλπὶς ἐπ᾽ ἐλπίδι (תקוה לתקות). ועי׳ על פס׳ ט—יג טורטשינר, הלשון והספר א, 345 וכו׳.]

[2]) [אמנם כנראה הכונה בשִׁבּוּל האותיות של מצוא רק ובחלוף ד—ר: לעת צוק מְאֹד, בהקבלה אל: לשטף מים רבים.]

[1]) [לפי זה נוהג בדבור „אך ורק" לחזוק.]

[2]) [כלומר: כלום יש לנו נחלה מלבד מקדשי אל?]

[3]) [עפ״י שמוש המלה רַק a) בערב׳.]

[4]) [וכן ר ו ק א בארמ׳ שבתו״ם.]

---

a) رقّ

וכמימי רגליה (נדה ד ג). שבעה סממנין מעבירין על הכתם, רוק תפל ומי גריסין וכו׳, איזהו רוק תפל, כל שלא טעם כלום (שם ט ו–ז). מי שנתלש רוקו בפיו לא יהלך ארבע אמות עד שירוק (תוספת׳ עירובי׳ יא ח). משרבו מושכי הרוק[1] נתמעטו התלמידים ובטל כבוד התורה (שם סוט׳ יד ח). שהוא מביא טיט ורוק בעריבה ומשיק ויורד וטובל (שם מקוא׳ ה ח). ישן כל היום אינו עושה רוק תפל, ניער כל הלילה עושה רוק תפל (שם נדה ח ח). צואה כל שהיא מבטלה ברוק (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ ג ה). וברוק עבה (רבא, בבלי שם כה:). רקק והגיע בו הרוק וכו׳ מהו (ירוש׳ ב״ק ח ח). רוק תפל אסור לעין בשבת (שמואל, שם ע״ז ב ב). ונתזה צינורה של רוק מפיו על בגדו (שם הורי׳ ג). רוק דורסו לפי תומו (רב יהודה, שבת קכא:). ת״ח צריך שיהא צנוע באכילה ובשתייה וכו׳ ובקולו וברוקו ובמעשיו הטובים (דא״ז ז). כמאן דמהייך וזורק רוק מפיו (ר׳ ברכיה, מד״ר ברא׳ קז). אם היה בו צחצוחית של רוק הרי הוא כשר (שם שם פא). והיו כל אוה״ע מרקקין לפניהם עד שעשאו גוש של רוק (תנחו׳ בובר, רלה טו). — ומ״ר *רֻקִּים, רוקין: כל הרוקין הנמצאין בירושלים טהורין (שקל׳ ח א). שוטה אחת בעיר או נכרית או כותית, כל הרוקין שבעיר טמאין (טהרו׳ ה ח). שני רוקין אחד טמא ואחד טהור תולין על מגען ועל משאן (טהרו׳ ד ו). — *ובהשאלה לזרע ברחם האשה: ליחוש עד שהרוק בתוך הפה שמא נימוק והולך לו (נדה טז:). — ובספה״א: מי שישב ברשות הרבים ובא אחד ודרס על בגדו או שרקק ונגע ברוק על רוקו שורפים את התרומה (קטע מספר המעשים לבני א״י, תרביץ ב, 324). רק את המות הזה, שרוקו ממית (מדה״ג, שמות י יז, מרגליות, קנו).

1) [בבבלי (סוט׳ מז:): משרבו מושכי הרוק רבו היהירים ונתמעטו התלמידים והתורה חוזרת על לומדיה, ע״כ, ופרש רש״י: מושכי הרוק, מאריכי הרוק ומדת גאוה היא, ע״כ, ואולי יש לבקש את פרושו של צרוף זה בדמיון לפתגם הערבי מא״י (עַביד, 5000 Sprichwörter מס׳ 1171): בזק בזקה ועאד לחסהא, בלו׳ ירק רֹק ושב ולקק אותו, כתמונה למי שחוזר מדבורו. וצ״ע.]

ובשרש הלשון יש שם בשר שמן ומתילד הרוק ועל כן נקרא הבשר השמן ההוא מוליד הרוק (גרשון בן שלמה, שער השמים ט). כגון שאמר פלו׳ בני בכור הוא ורוקו מרפא חולי העינים (שו״ע חו״מ רעז יג).—ואמר המשורר: שני שניו שני חצים שנונים ורקו אם לחסד או נקמה (יוסף בן חסדי, הללבי, סעה״ס 29). זכרו כבשם וטעמו מתוק כרוק פי צבאות (רמב״ע, הענק ב, ברודי, סכז). ומהם נתיבות חק לכל תוצאות הגוף בירורו ודמעותיו ורקו וזעותיו (רמב״ע, בשם אל, ברודי, רמב). טוב מליבם תאותך רק קצפה ולהיות נעלך הלוץ (ר״י חריזי, הענק קד). יום יחנק ברוקו ויסתם גרונו מלאכול לחם חקו (הנ״ל, תחכי ב, 30). שפתיה כחוט שני ורק פיה כצוף או מן (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים ט, ידיעות מכון שוקן ה, רכה).

א. רקב [1], ממנו רַקָב, א. רָקָב, *רַקְבוּבִית, רִקָּבוֹן, *רַקְבָּנִית.

ב. רקב [2], ממנו ב. רָקָב.

רָקַב, פ״ע, יִרְקַב, יִרְקָב, — רָקַב העץ וכדו׳, נשחת והתקלקל, faulen; pourrir; to rot: המסכן תרומה עץ לא יִרְקַב יבחר (ישע׳ מ כ). — ובהשאלה: זכר צדיק לברכה ושם רשעים יִרְקָב[3] (משלי י ז). — ואמר בן סירא: כל מעשיו רקוב ירקבו ופעל ידיו ימשך אחריו (ב״ס גני׳ יד יט). — ובתו״מ: סאה תרומה טמאה שנפלה לפחות ממאה חולין וכו׳ בין טמאין בין טהורים ירקבו (תרומ׳ ה א). יעלו (הפרות) ויאכלו במקום, וְאם אין מקדש ירקבו (מע״ש א ה). ההקדשות שבה (בעיר הנדחת) יפדו ותרומות ירקבו (סנה׳ י ו). תרום ותרקוב (התרומה) (ר׳ אליעזר, תוספת׳ תרומ׳ ו 7). אתם

1) [אין שרש זה בלשון שמית אחרת, פרט לתרג׳ הארמ׳ של ישע׳ נא (וכצמר יאכלם סס: וכעמרא דאחיד ביה רוקבא, כנראה בהשפעת העבר׳.]

2) [עי׳ ב. רָקָב, הערה.]

3) [הכונה כנראה: ומה שהרשע אומר על אדם או דבר הוא: (דבר זה) ירקב. עי׳ טורטשינר, משלי שלמה, עמ׳ 66.]

כונסים פירות ואני כונס פירות, שלכם רקבים[1] ושלי עומדים (מד״ר ברא׳ פז, אלבק, 1012). — ואמר המשורר: ואריב הלצים שיר הרב גנבו ובקנאתם בו עצמותם רקבו (יהודי בן ששת, הקד׳ לתשו׳ תלמיי דונש, סעה״ס 3). אולי יחנן ה׳ שארית יעקב ועץ נטעינו לא ירקוב רקוב (ר״ז אלנ׳אהרי, ספר המוסר מחב׳ מה, מטמוני מ׳תרים, 25). — °וכפ״י, כמו הפע׳ ב): כטיפה מרה המטפטפת משולי הדלי ומשקע טנופת המים ורוקבין העץ (רש״י, ישע׳ מ טו).

— נפע׳, *נִרְקַב, — כמו קל: צלם של אבן היה נימוח ושל עץ היה נרקב ושל מתכת היה נעשה חררה (מכי׳ מסכ׳ דפסחא ז). — ובסהמ״א: ומעמיד (העפר) את התבואה מלירקב (רש״י, ברא׳ מא מח). גאונם יהיה כאזור הזה הנרקב (הוא, ירמ׳ יג ו). נשים בדלתה נסרים של עץ הנרקבים והתולעת גוררתן ואוכלתן (הוא, שה״ש ה ט). כמת שנרקב בשרו ונפל מזמן הרבה (הוא, שבת לד., ד״ה גל). אפי׳ צדיקים נרקבים ונעשים עפר (הוא, שם קנב:, ד״ה דהוו).

— הפע׳, *הִרְקִיב, — א) כמו קל: היין שקרם ופירות שהרקיבו ומעות שהתליאו (מע״ש ד ג). גזל מטבע ונסדק, פירות והרקיבו, יין והחמיץ, משלם כשעת הגזלה (ב״ק ט ג). ואינו חושש שמא הרקיבה תבואה ושמא החמיץ יין ושמא החלידו מעות, הלך ומצא שהרקיבו והחמיצו הרי זה חושש לתבואה עד שתרקיב וליין כדי שהחמיץ ולמעות כדי שיחלידו (תוספת׳ גיט׳ ג ג). נימוק (הגט) או שהירקיב או שנעשה ככברה כשר (שם שם ט יג) שם היו (הבגדים) גנוזין, שם היו מרקיבין ולא היו כשירים ליום הכיפורים הבא (ר׳ חייה, ירוש׳ יומ׳ ז ג). והן (הפירות) שהרקיבו מן הכניסה, אבל אם הרקיבו מתולע׳ כבריאין הן (ר׳ יוסי בר חנינא, שם ב״ק ט ג). אכל ולא הלך ד׳ אמות אכילתו מרקבת (שבת מא.). שגשמי שנה מרובין ופירותיהן מרקיבין (יומא כא:). טחנו (את המת) וחזר והרקיב (נזיר נא:). כל תבואה שהיתה בבתינו הרקיבה (מד״ר ברא׳ לא). אף לחם שהיה לנו בסל הרקיב (שם שם). אם על התבואה גוזר ומרקבת שמא יגזור עלינו ונמות (שם שם). — ב) כפ״י, עשה שירקב הדבר: כשם זה שנכנס בכלים ומרקיבן (שם דבר׳ ג). — ובסהמ״א: הרקבת בשרנו כבגד שאכלו עש (רש״י, תהל׳ לט יב). ואם כבשן בטרפיהן בחומץ בטלה תורת יד מן העלין, לפי שהכבישה מרקבתן ומרככתן (הוא, ברכ׳ כ., ד״ה האשה). הקנאה מרקבת העצם הקשה וכ״ש הבשר הרך תרקיב[1] (ר״ת, הכרעו׳ על דונש, 11). אפלו מרגלית שבים מרקבת בו (ברוח הקדים) (מדה״ג, שמות יד כא, הופמן, 144).

— פע׳, רִקֵּב, — כמו קל: ירוקב בקנאות וויער בשנאות לשואות ומשואות למספד תמרורים (דונש, לדורש החכמות, סוף הפתיחה לתשו׳ על מנחם, 4). תמרים שבהרים ותאנים סורות ומרוקבות (רמב״ם, בכורים ב ג).

— התפ׳, °הִתְרַקֵּב, — כמו קל: ועל שם שמתרקבת (דבשת הגמל) תמיד וסכין שם דבש לרפואה קרויה דבשת (רש״י, ישע׳ ל ו).[2]

א. **רָקָב,** ש״ז, סמי׳ רְקַב, — קלקול והשחתה ברמה ותולעים, Fäulnis; pourriture; putrefaction:

ואני כעש לאפרים וכרקב לבית יהודה (הוש׳ ה יב). שמעתי ותרגז בטני לקול צללו שפתי יבוא רקב בעצמי ותחתי ארגז (חבק׳ ג טז). אשת חיל עטרת בעלה וכרקב בעצמותיו מבישה (משלי יב ד). חיי בשרים לב מרפא ורקב עצמות קנאה (שם יד ל). — ובתוה״מ בִּמשמ׳ חלק נרקב של עץ או של גופת המת: אלו מטמאין באהל, המת וכזית מן המת וכזית נצל ומלוא תרווד רקב (אהל׳ ב א). מלוא תרווד רקב שנתפזר בתוך הבית הבית טמא (שם ג ב). אי מה הנבילה אין לה רקב אף המת אין לו רקב (ירוש׳ נזיר ז ב). איזהו מת שיש לו רקב וכו׳ נקבר ערום בארון של שיש וכו׳ זהו מת שיש לו רקב (נדה כז:). — ובסהמ״א: רוב הבנים רקב המטן (ר״י חריזי, מוסרי הפילוסופים ב כא). — °ובמשמ׳ תולעת העץ והטעים: הרקב

1) [נ״א: רקובים, מרקיבים, מתרקבים, ועוד, עי׳ בדברי אלבק.]

1) [בצ״ל, ולא תרקוב, כנדפס.]

2) [עי׳ גם קל, הערות.]

שם לתולעת המרקבת העץ מתוכו (ר״י חכטולי, מלמד התלמידים, זכור, פח.). והיא (התורה) באילן הערבה הגבוה וענפיו עצימים ועליו רבים והבועות והרקבים מתילדים בהם ואכילתם תוליד התחלואים (ר״י בדרשי, פרדס ג. חולה״ם ג). הרקב (האליץ ווארם, שפוהל ווארם) והמה ימצאו לרוב תוך מעי אדם (ליכלה, רחמים למודים ה ו, כה.).

ב. רָקָב[1], ס״ז, — נֹאד, Schlauch; outre; (water) bag: והוא כְּרָקָב[2] יבלה כבגד אכלו עש (איוב יג כח). — ואמר בן סירא: צינת רוח צפון ישיב וכרקב יקפיא מקוה (ב״ס גני׳ מג כ).

***רְקָבָא,** רְקָבָה, ס״נ, — כמו ב. רָקָב: הדרדורין והרקובות[3] של גוים ויין ישראל כנוס בהן אסור בשתייה (תוספת׳ ע״ז ד ט). יין הבא ברוקבאות של עובדי כוכבים אסור בשתיה (בבלי שם לג.).

***רַקְבּוּבִית,** רַקְבִּיבִית, רַקְבִּיבוּת, ס״נ, — החלק שנרקב בפרי, בעץ וכדו׳: המצולות והרקביביות[4] של תרומה אסורין, העלו אבק מותרין (תוספת׳ תרומ׳ י ג). עבשו פרודות תחת מגרפותיהם וכו׳ תחת שהיינו גורפים דבש הרי אנו גורפין רקבובית (ירוש׳ פאה ז ד). טומנין בכסות ובפירות ובכנפי יונה וכו׳ בשלא רבת רקבוביתן אבל אם רבת רקבוביתן אסור לטמון בהן (שם שבת ד א). מאי ושם רשעים ירקב, אמר רבי אלעזר, רקביבות תעלה בשמותן דלא מסקינן בשמיהו (יומא לח:). וכיצד מתו (סיחון ועוג), רשב״ל אמר, רקבובית הכנים בהם (דנ״ל ליברמן, 30).

1) [כן בארמ׳ ובסור׳ רוקבא, ריקבא, ובערבי׳ קִרְבָה a) באותה משמ׳, ואין למלה זו כל קשר לשרש א. רקב.]

2) [במשמ׳ זו של נאד תרגמו השבעים כאן את המלה, וכך נכון, כדעת רבים.]

3) [כך בהוצ׳ צוק״מ. בדפוס: והקרבות.]

4) [כך בכ״י א״פ, הוצ׳ צוק״מ. ובכ״י וינה וכמו״כ בנדפס: והרקבונית. וברמב״ם (תרומות יא יג): הנצולות והרקבניות של תרומה אסורות.]

a) قربة

רִקָּבוֹן, ס״ז, — תכונת הדבר הנרקב, Fäulnis; pourriture; putrefaction: יחשב לתבן ברזל לעץ רִקָּבוֹן נחושה (איוב מא יט). — ובסהמ״א: ומפני זהר השמש אשר יזהיר בכלי הזוכוכית וכו׳ יבער צמר הגפן או הרקבון או הנעורת וידליקו כמו אש (ר״מ דוכולו, חכמוני ליצירה א, סה:). אל תאיצו להאיר מחשכים בשביב רקבון עץ (אסף ו יט). — ואמר המשורר: יבין איש לב ונבון כי סוף כל רקבון ומעפר חצבנו ועדיו עתה שבנו (ילחק בן גיאת, מה יתרו, סעס״ם 21).

***רַקְבָּנִית,** ס״נ, — כמו רַקְבּוּבִית: הנצולות והרקבניות של תרומה אסורות (רמב״ם, תרומ׳ יא יג).[1]

רקד[2], ממנו *הֶרֵקֵד, *הַרְקָדָה, רַקָּד, *רֶקֶד, *רַקְדָן, *רַקְדָנִית, *רִקּוּד, *רְקִידָה.

רָקַד, פ״ע, רָקְדוּ, רְקוֹד, תִּרְקְדוּ, — קפץ ודלג משמחה או מחרדה, springen, hüpfen; sauter, sautiller; to leap, jump: ההרים רָקְדוּ כאילים גבעות כבני צאן מה לך הים כי תנוס וכו׳ ההרים תִּרְקְדוּ כאילים גבעות כבני צאן (תהל׳ קיד ד–ו). עת לבכות ועת לשחוק עת ספוד ועת רְקוֹד (קהל׳ ג ד). — ובתו״ס: ארבע סניפין של זהב דומין לדקרנין היו שם שבהן היו סומכין את החלה וכו׳ כדי שלא תהא רוקדת[3] (תוספת׳ מנח׳ יא ו). ואומר (בברכת הלבנה) ג׳ פעמים סימן טוב וכו׳ ורוקד ג׳ רקידות כנגדה ואומר ג׳ פעמים כשם שאני רוקד כנגדך ואיני נוגע בך כך אם ירקדו אחרים כנגדי לא יגעו בי (סופר׳ כ ב)[4]. — ואמר המשורר: כסעיף

1) [עי׳ בהערה שלפני זו.]

2) [גם בארמ׳ ובסור׳ רקד, באשור׳ רַקָּדֻ כאותה משמ׳, ובערבי׳ רַקַד a), רוץ, ובניבים שונים אף כמו בעבר׳, וקרוב אליו בערבי׳ גם רַקַצ, רַקַז b).]

3) [ברש״י מנח׳ צד: בכמה דפוסים בט״ס מרוקדת.]

4) [גם בארמי׳ שבתו״ס, כגון: המשל אומר לפום זוזי רקוד לי (מדרש תהלים עז).]

a) رقد b) رقص، رقز

הדם חטה צביה עת תרקד ופרע שערה תפרע (רמב"ע, הענק ב, ברודי. שלח).

— פִעֵ', מְרַקֵּד, מְרַקְּדָה, יְרַקְּדוּ, יְרַקֵּדוּן, — כמו קל, hüpfen, tanzen; sautiller, danser; to jump, dance: ושכנו שם בנות יענה ושעירים יְרַקְּדוּ שם (ישע' יג כא). כקול מרכבות על ראשי ההרים יְרַקֵּדוּן (יואל ב ה). קול שוט וקול רעש אופן וסוס דהר ומרכבה מְרַקֵּדָה (נחומ' ג ב). ישלחו כצאן עויליהם וילדיהם יְרַקֵּדוּן (איוב כא יא). ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא את המלך דויד מְרַקֵּד ומשחק[1] (דהי"א יה כט). — ובתו"מ: חסידים ואנשי מעשה היו מרקדים לפניהם באבוקות של אור שבידיהן (סוכ' ה ד). וא"ו הן משום שבות, לא עולין באילן וכו' ולא מטפחין ולא מספקין ולא מרקדין (ביצ' ה ב). טיפה ריקד שיחק היה נבדק כסוטה (רב ולוי בר סיסי, ירוש' סוט' ב ג). ואל תעמוד לפני הנשים בשעה שחוזרות מן המת מפני שאני (השטן) מרקד ובא לפניהן (ברכ' נא.). ואל תעמיד בפני השור בשעה שעולה מן האגם מפני שהשטן מרקד בין קרניו (רבי, פסח' קיב:). כיצד מרקדין לפני הכלה, בש"א כלה כמות שהיא וב"ה אומרין כלה נאה וחסודה[2] (ת"ר, כתוב' טז:). שבשעה שהולך אדם לחטוא השטן מרקד לו עד שגומר העבירה (מד"ר במד' כ). — *וכמו הִפְעִ' במשמ' נענע בנפה, בכברה: אבות מלאכות וכו' הבורר והטוחן והמרקד (שבת ז ב). — ובסהמ"א: כדרך שמרקדין את הקמח בחולין כך נוהג הכהן בתרומה (רמב"ם הלכ' תרומ' יא ה). קמח שלא רקדו אלא לשו בסובין שלו (הוא, בכורים ו יח). ומשליך הקטורת על האש בנחת כמי שמרקד סולת (הוא, תמידין ומוספין ג ח).

— הִפְעִ', וַיַּרְקִידֵם, — הִרְקִיד האל את ההרים, עשה שירקדו: קול יי' שבר ארזים וכו' וַיַּרְקִידֵם כמו עגל (תהל' כט ו). — ובתו"מ, הִרְקִיד[3] את התבואה בכברה, נענע אותה עד שרקדו הגרעינים, schütteln, sieben; secuer, cribler; to shake, sieve: אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נפה וכברה ובוררת וטוחנת ומרקדת עמה (גיט' ס ט). כמה יגע אדם הראשון ולא טעם לוגמא אחת עד שחרש וזרע וכו' וטחן והרקיד ולש ואפה (תוספת' ברכ' ז ה). הבורר והטוחן המרקיד והאופה (שם שבת ט יט). היו בוררין אותה ולותתין אותה וטוחנין איתה ומרקידין אותה (שם מנח' י ג). נחתום שהוא עושה בטומאה וכו' לא בוררין ולא טוחנין ולא מרקידין עמו (ירוש' שביע' ה ט). שלא לקצור ולא לטחון ולא להרקיד ביום טוב (חזקיה, שם שבת ז ב). אין שונין את הקמח אבל מרקידין לאחורי הנפה (רבי חנינה בן יקא בשם רב יהודה, שם שם). הראשונים חרשו זרעו וכו' טחנו הרקידו לשו וכו' ואנו אין לנו מה לוכל (ר' חגי, שם שקל' ה א). — ובסהמ"א: מדהרות דהרות אביריו, שהיו מרקידים את סוסיהם במלחמה (רש"י, שופט' ה כב).

1) [בש"ב ו יו במק' זה: מפזז ומכרכר.]

2) [ברייתא ידועה זו, המוסרת הלכה קדומה לפי דעת ב"ה וב"ש, שואלת „כיצד מרקדין", ואינה מביאה בתשובה אלא את המלים שבהן מקלסין את הכלה, כפרוש רש"י: כיצד מרקדין לפני הכלה, מה אומרים לפניה, ע"כ. ואפשר שלא הובאה הבריתא בגמרא בשלמותה, אלא רק בחלק זה הדן במלות הקלוס והשבח.]

3) [בקצת מקומות הכתיב חסר, עד שנראה כאלו הכונה לבנין פִעֵ'. וכן השתמש כנראה הרמב"ם במלה.]

— פֻעַ', בינ' *מְרֻקָּד, — שהרקידו אותו בכברה: קיטמא נהילא, מרוקד בנפה, נכבש ונעשה קשה (רש"י, חול' כא:).

— התפ', *הִתְרַקֵּד, — התחיל לרקד: באותו היום הרים מתרעשים והגבעות מתרקדים וחומות ומגדלים נופלים (ספר אליהו, ביהמ"ד ילינק ג, 66).

***רֶקֶד,** ש"ז, — מעשה הרוקד, רִקּוּד, Tanz; danse; dance: ואמר הפיטן: ומינהרות קול, ומארץ זמר, ומעצים רנן, ומהרים רקד (ינאי, האמירוהו, קרוב' ימים נוראים, זולתי, שלד).

***רַקְדָן,** ש"ז, — היודע לרקוד, העוסק ברקוד, Tänzer; danseur; dancer, נוהג בספרות ובדבור.

***רַקְדָנִית,** ש"נ, — היודעת לרקוד, העוסקת ברקוד, Tänzerin; danseuse; dancer, נוהג בספרות ובדבור.

רַקָּה, ש"נ, כנ' רַקָּתְךָ, רַקָּתוֹ, — צֶדַע, צד הפנים מתחת לפאות השער, Schläfe; tempe; temple: והלמה סיסרא מחקה ראשו ומחצה וחלפה רַקָּתוֹ

(ספט' ה כו). כפלח הרמון רַקָּתֵךְ מבעד לצמתך (סה"ש ו ז). — ובסהס"א, אף בהשאלה: ידיבורך נאה והגון ז ר ק ת פרצופך אשר בפני עילופך ועיטופך אדומה ומצוחצחת ועגולה כחצי רימון (רסב"ס, סה"ש ד ג, הול' ילינק). וכנראה שנפלתי בנטיתי הדרך והוכתי ברצפה ב ר ק ת י (חיד"ח, ומעגל טוב, 30). — ואמר המשורר: ושכבתי ובין שָׁדַי קוצות מריקות מר עלי ר ק ה אדֻמה (יוסף בן חסדאי, הלבבי, סעה"ס 28). זיענהו מהלליו וכל אחת מהן עלי ר ק ת זמנו מפותחת (ר"ש הנגיד, לשר רבי נסים, דיואן, הברמן ב, 13). עלי ר ק ת זמן הרע עצתו שם כמו פעם (רמב"ע, הענק א, ברודי, סכג). — ומ"ר *רקתות: או ילוש אפר מעץ תאנה עם חומץ וישים ב ר ק ת ו ת (ר"מ אלדבי, שב לאמונה ד א, הרלם). ושני עצמות של ה ר ק ת ו ת (ברוך משקלונ, עמודי השמים, תגלרת אדם, יב.). כי יש מקומות בגוף אשר הגידים מונחים בולטים מתחת לעור כמו אצל ה ר ק ת ו ת (ליבלה, רחמית למודים א ט, נב.). וכשיהי הכאב (של הראש) מהמרה הירוקה הכרתו דפיקת ה ר ק ת ו ת וחמימות המצח (חבור על חכמת הרפואה, כ"י בריטי' מוז', 6). ושתי ר ק ת ו ת י ם (שם, ח:).

***רָקוּב,** ס"ז, — שרָקַב, נרקב: אתם כונסים פירות ואני כונס פירות, שלכם ר ק ו ב י ם[1]) ושלי עומדים (מד"ר ברחש' פד, אלבק, 1912).

רְקוּבוֹת, עי' רְקָבָא.

***רִקּוּד**[2]), ס"ז, — מעשה המרקד: קיפוץ עוקר שתי רגליו כאחת, ר י ק ו ד עוקר אחת ומניח אחת (בבלי בב סוכה, ירוש' ביצ' ה ב). פ' מיני ריקודין רקדה בת פרעה באותו הלילה (ר' חוניה, מד"ר ויקר' יב). — ואמר המליץ: ובמצב ההוא תרקדנה ר י ק ו ד במהירות נפלאה בתבנית ריקוד אלם (פאנטאמימע) אשר תשואות חן לו מכל רואה (ר"ם בלוך, שבילי עולם א, כא.).

רִקּוּחַ, ס"ז, מ"ר כנ' רקּוּחַיִךְ, — משחת הרוקחים, Salbe; pommade; ointment: ותשרי למלך

1) [נ"א רקבים, מרקיבים, מתרקבים, עי' רָקַב, קל.]

2) [גם בארמי' שבתו"ם ר י ק ו ד א.]

בשמן ותרבי רִקֻּחָיִךְ[1]) ותשלחי צריך (ישע' נז ט). — ובסהס"א[2]): ואחרי כן לידע הבשמים והזיעות הנכתשות וכו' ולידע הזיעות הנמסות וכו' ואז יתחיל לעשות ר י ק ו ח י ם שיחפץ (שבתי דונולו, ספר המרקחות, שטיינשנידר, 1). ובממלכה השנית אנשים שועים וכו' מרקחי ר ק ו ח י ם ומפתחי פתוחים (כלב"ע, חי בן מקיץ, אינר, עמ' 142). המאמר השביעי ב ר ק ו ח י ם הפשוטים הנקראים מרכבאת ובלטין קונדיטי (קאנון, תזכרת הרפואות).

***רִקּוּם,** ס"ז, — מעשה רוֹקֵם, א. רִקְמָה, ובהשאלה יצירת העֻבר במעי אמו: ביצת השרץ מרוקמת טהורה, וכמה הוא ר י ק ו מ ה, כדי שיראה שרץ מתוכה, ניקבה כל שהוא טמאה (תוספת' חול' ח כ). — ובסהס"א: לא נגמרה ר י ק ו ם הצורה אלא במדור התחתון (ערוך ערך רקם). שיוכל ליגע ב ר י ק ו ם (רש"י, חול' סד., ד"ה וניקבה). מפרש במס' נדה בהמפלת מהו ר י ק ו מ ו של שפיר (תוס', בכורות מו., ד"ה מרוקם). — *ובמשמ' העקרית: והתקינה לנר או ללפוף עליה החוט ל ר י ק ו ם (רמב"ם, כלים יא ג). לפתח הכותלים בזהב או לעשות ר ק ו ם זהב בבגדיו הנאים (כ"ם א"ת, שמונה פרקים להרמב"ם ה). דוקא תבנית ממש שהי' במשכן (אסורה), אבל צורתה ב ר ק ו ם או בדיו שרי (ריטב"א למס' ר"ה ב, לא:).

***רִקּוּן,** ריקון, ס"ז, — מעשה המרוֹקֵן, הֲרָקָה, Leerung; vidage; emptying: ותרגומו ולא תרוקין, לשון ר י ק ו ן, מריקה עצמה מהם (רש"י, ויקר' יח כח). דאין כאן (באשה שיצאו ילדיה) אלא פחת ר י ק ו ן העובר (תוס', ב"ק מט., ד"ה שמין). ואין כאן שומת פחת ר י ק ו ן (תוס', שם שם, ד"ה אלא שמין). פחת דמי נפח גופה מחמת ר י ק ו ן הולד (תוס', שם שם, ד"ה ושבח ולדות).

רָקוּעַ, ס"ז, מ"ר סמי' רְקֻעֵי, — מטלית מושטה על דבר כצפוי כדי לכסות על חרים או על הלל ריק[3]).

1) [בהקבלה אל רִקֻּחָיִךְ יש כנראה לבטא גם בהמשך הפסוק: ותשלחי צִרָיִךְ, במק' צִרַיִךְ, או שיש להבין מלה זו כמ"ר של צְרִי, כדגמת כֵּלִים, כֵּלַיִךְ מן כְּלִי.]

2) [ועי' רִכּוּךְ, הערה.]

3) [עי' רָקִיעַ, רָקַע, הערות.]

:Flicken, Belag; tache, couvrage; patch, covering ועשו אתם רִקֻּעֵי פחים צפוי למזבח (במד' יז ג). — ובתו"מ: ריקועי זהב צפוי לבית קדשי הקדשים (שקל' ד ד). אין עושין אותן ריקועין אפילו אחורי בית הכפורת (תוספת' תמור' ד ח). בית ה' אלהיך וכו' לרבות את הריקועים (ע"ז מו:). — ובסהמ"א: וכן השמר הדומה לרקועים הוא הנקרא צפאיחי בערב' (פרושי אבן כשד על מרוזי אבן סינא). הוציאו משם (את המשי) ורקועו ופתילו וטויתו ואריגתו (קלונימוס, בעלי חיים ד ז). — ואמר המשורר: וראה פימות הגוף שבו מחלש רקעי פחים (רמב"ע, הענק ה, ברודי, רנט).

רָקוּעַ, ת"ז, — שטוח, מרודד[1]: גבסין, וכו' אבן החרסית רקועית לבנה (קאנון ג, לוח סמנים).

רָקוּק, ת"ז,—כמו ב. דקיק, דק מאד: ורוב העצמות הדקיקה רקוקים יחבוש (אסף, 135.).

רקח[2], ממנו מִרְקָח, מִרְקָחָה, מִרְקַחַת, רִקּוּחַ, רָקַח, רַקָּח, רֶקַח, רֹקַח, רֹקֵחַ, רַקָּחָה.

רָקַח, פ"י, יִרְקַח, רֹקֵחַ, — רָקַח מרקחת, מסך ובלל שמני בשׂם למשחה נודפת ריח טוב: איש אשר יִרְקַח כמהו ואשר יתן ממנו על זר ונכרת מעמיו (שמות ל לג). ומן בני הכהנים רֹקְחֵי המרקחת לבשמים (דהי"א ט ל). ועי' רֹקֵחַ. — ובסהמ"א: אף במשמ' מלא ריח מרקחים, וכ"כ פעו' רָקוּחַ, במשמ' מבשם בשמן בשם, ואמר הפיטן: רקח מלא חפניו ונתן לתוך כף (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יוה"כ, סדור רס"ג, רעג). יריביה אעניק שבי ומלקוח, כהניה ומרקחיה אשר רקחה רקוח (אז נבוא, פליט' י ענת, ספרד'). — ואמר המשורר: כרוח בעברה על בשמים תרקח ועת תעבר על הנבלות תבאיש (ר"מ הנגיד, בן משלי, הברמסון, 65). דבר בעתו כגופה רקוחה וכו' ובלא זמנו לרחוק וקרוב יבאיש

---

1) [עפ"י הבנה זו של רִקּוּעַ, רָקַע.]

2) [גם בכנעני רקח במשמ' רֹקֵחַ, או רַקָּח, ובארמ' מרקחתא כמו מרקחת, ואולי שאול מעברי. ובאשור' רִקּ במשמ' רָקַח, בהבלעת החית שהפכה לאלף.]

כפגר (שם, 98). יפיחון כקנה לאפי מלכים ויהיו מלכות ברקחם רקוחות (רמב"ע, הענק, הקדי, ברודי, ט). ומבשמי נדיבותיו רקחתיו (ר"י זבארה, שעשועים, הקדי, דודזון, 5). והרמונים אדמונים והתפוחים רקוחים והשקדים משוקדים (ר"י חריזי, תחכי ה, 61). ירקח בזכרם מעשי רקח (משלם דאפיאירה, במתי מעט, ידיעות מכון שוקן ז, כ). ירקח במזגו הגביר המר מעט כי כן לרקח חלבנה ושחלת (הנ"ל, אשכל, שם שם, מה). ומתחכם להצדיק המעול כרקחי הנבלה בבשמים (הנ"ל, ביום סגריר, שם שם, כא). וטרם ירקח כמוהו שבע פעמים יזורר (עמנואל, מחברת כז, הברמן, 783).

— פע', ביני מ"ר מְרֻקָּחִים, — נעשה מבשמים רקוחים: וישכיבהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים מְרֻקָּחִים במרקחת מעשה (דהי"ב טז יד). — ובסהמ"א: וכל אשר ייטב הספר הזה בעיניו וכו' יחשוב אותו כקרבן מרוקח מוקטר מוגש (הקדי ר"י אלנקאוה למנוה"מ, 18). — ואמר המשורר: בעלת שפתות כחוט שני וחך לה כיין הטוב ופיה כגופתה מרוקחה (ר"ש הנגיד, קח מלביה, דיואן ג, הברמן, 115). נפת וצוף בפיך ממלחים מעשה אלהים לא מרקחים וריח אפך כתפוחים (ראב"ע, שמש ביום וליל, כהנא א, 49). תשתה המרקחים מיינם גם תרחץ במרחץ רב מונים (הנ"ל, שמעו נא, שם שם, 182).

— הִפע', הִרְקִחַ, — הִרְקִיחַ מרקחה, בלל בשמים למרקחה, נתן אותם תבלין לתבשיל[1]: התם הבשר וְהַרְקַח המרקחה (יחזק' כד י). — ובמשמ' נתן ריח של בשם: והגפן הרקיח והדודאים נתנו ריח (ראב"ע, חי בן מקיץ, כהנא ב, 49).

— פעי', יֵרָקַח, — כמו קל: העושה אלונתין בשבת חייב משום מרקיח (בשם ר' יוחנן, ירוש' ביצ' א ט). העושה אלונתין ביום טוב אסור משום מרקח (בשם ר' ירמיה, שם שם). אלוה העלה סמים מן הארץ בהם הרופא מרפא את המכה ובהם הרוקח מרקח[2] את המרקחת (בשם בן סירא, מד"ר ברא"ש י). — ובסהמ"א:

---

1) [כך נראה, ואין צרך בתקונים שהציעו.]

2) [ב"ס גני' (לח ו): עושה.]

אנשים שועים חכמים וידועים וכו' מ ר ק ח י רקוחים ומפתחי פתוחים (רא"ב"ע, חי בן מקיץ, איגר, עמ' 142).

— נִפעֵ', *נִרְקַח, — נתמלא בשׂם, ואמר המשורר: בני ארת ליין משתיו עלו כִּי מאד נ ר ק ח ומאכליו בריאות (רמב"ע, אמת על הזמן, ברודי, יב). הבו לאפי מדברי חזים אשר כמר בדברי ספרים נ ר ק ח ו (משלם דאפיארה, קו קו, ידיעות מכון שוקן ד, לח).

רַקָּח, ס"ז, מ"ר רַקָּחִים, — הממזג ומוסף מיני מרקחת, Salbenmischer; parfumeur; perfumer: ועל ידו החזיק חנניה בן הָרַקָּחִים (נחמי' ג ח). ועי' רַקָּחָה. — ובספה"מ"א: משקים וממתקים הנעשים ביד ה ר ק ח י ם הנכרים (אליהו ירושלמי, לקו"ק, נספחי, 28).

רֶקַח, ס"ז, — בֹּשֶׂם, ביחוד יין הָרֶקַח, יין בשם: אשקך מיין הָרֶקַח מעסיס רמני (שה"ש ח ב). — ובמדר': מיין הרקח, זה התלמוד שמפוטם במשניות כ ר ק ח (מד"ר שה"ש, אכהנך). — *ואף מ"ר רְקָחִים, ואמר המשורר: תתן עלי איש חי קטורת סמים ירח, ויסריח עלי מת ר ק ח (ר"ש הנגיד, בן משלי, אברמסון, 117). במקום צבאים או גביעי יין ר ק ח לבבי מזמן יהל (רמב"ע, הענק ב, ברודי, סלב). אשר לו רפאו אתכם ר ק ח י ו בעודכם על אדמה לא חליתם (ר"י הלוי, אמר לנבא סחקים, זמורה ג, 85). אמור לזמן וכו' ואל הכוס ויפית ר ק ח י ו אלי כל אף עדי ישקיט חרדים (לקו"ק, פב). אמצה גביע עסים ר ק ח לקול תור וסים מיין ר ק ח י ו ולא מיין זמרתי (יהודה אבן גיאת, מבין עפאים, סעה"ש 125). להראותם ר ק ח י ם וסמים ומיני עשבים ובשמים וכו' באמור להם ה ר ק ח הזה יועיל כאב הראש והסם הזה יסיר כהות העינים (ר"י זבארה, שעשועים י, דודזון, 122). ואם זרח בחוג מערב מאורו במזרח מלאו כל צד ר ק ח י ו (ר"י חריזי, תחכ' ג, 43). גם להכמים ארקחה ר ק ח י (רד"ק, השכל וידוע, שיר בסוף המכלול).

רֹקַח, עי' רֹקֵחַ.

רֹקַח, ס"ז, — דבר מֻרְקָח: ועשית אתו שמן משחת קדש רֹקַח מרקחת מעשה רקח (שמות ל כה); ועשית אותה קטרת רֹקַח מעשה רוקח ממלח טהור קדש (שם שם לה). — ואמר המשורר: יפיחון כקנה לאפי מלכים ויהיו מלכות ב ר ק ח ם רקוחות (רמב"ע, ענק, הקד', ברודי, ט).

רֹקֵחַ, רוֹקֵחַ, ס"ז, — כמו רַקָּח: ועשית אתה קטרת רקח מעשה רוֹקֵחַ ממלח טהור קדש (שמות ל לה). ויעש את שמן המשחה קדש ואת קטרת הסמים טהור מעשה רֹקֵחַ (שם לז כט). — ואמר בן סירא: בהם רופא יניח מכאוב וכן ר ו ק ח[1]) עושה מרקחת (ב"ס גני' לח ז-ח). — ובספה"מ"א, גם במשמ' מרכיב ומכין סמים לרפואות, Apotheker; pharmacien; (pharmaceutical) chemist: שני ר ו ק ח י ם שהובאו לפני חכמי הרפואה לעשות מרקחת התריאק הגדול (ר"י אלנו, עקרים ה יח). כאשר מלאכת הרפואה ששולטת על מלאכת ה ר ו ק ח ומסדרת אותה בעבור שהבריאות שמלאכת הרפואה היא עליה היא תכלית כל המרקחים הנעשים ממלאכת ה ר ו ק ח (יוסף כיאכתים, תרג' קילור תומ' דאקינה, הקד').

רַקָּחָה, ס"נ, מ"ר רַקָּחוֹת, — נק' מן רַקָּח: ואת בנותיכם יקח לְרַקָּחוֹת ולטבחות ולאפות (ש"א ח יג).

***רְקִידָה,** ס"נ, — מעשה הרוקד, קפיצה: ואומר (בברכת הירח) ג"פ סימן טוב וכו' ורוקד ג' ר ק י ד ו ת כנגדה (סופרי' כ ב). — ובספה"מ"א: הידוס, ר ק י ד ת התרנגולים (רש"י, ב"ק יז:). מפני מה העורב הולך ב ר ק י ד ה (אלפא ביתא דבן סירא, כו:).

***רְקִימָה,** ס"נ, — שה"פ מן רָקַם: אם כתב ב ר ק י מ ה או מעשה מחט כגון זה אינו גט (ערוך ערך אכדכתרי). כרובים היו מצויירין בהם באריגתן ולא ב ר ק י מ ה שהיא מעשה מחט אלא באריגה בשני כותלים (רש"י, שמות כו א). וכל אלו ה ר ק י מ ו ת של נפלים אין נותנין להן ימי טוהר (רמב"ם, אסורי ביאה י ג).

רָקִיעַ[2]), ס"ז, סמי' רְקִיעַ, — מעין מטלית מחוקת המושמה כאלו מתחת לנבלי אשמים

---

1) [מעין זה במד"ר (ברא"ש י), עי' רָקַח, פִּעֵ'.]

2) [לפי שיתבאר בערך רקע, הוראת שרש זה בעבר' כבארמ' וערב' היא לא דרך ושטח, אלא כלשון חזוק של בגד, נעל, נאד וכדו' ע"י שימת טלאי (וכן רְקְעָה בערב' ועוד היא טלאי). ולטלאי מחזק כזה, שהאל כאלו מתקן בו את נבלי השמים השחוקים מתכון הכתוב, וזאת גם כונת השבעים והולגי' בתרגמם רקיע כלשון

המבֻקעים: ויאמר אלהים יהי רָקִיעַ בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים ויעש אלהים את הָרָקִיעַ ויבדל בין המים אשר מתחת לָרָקִיעַ ובין המים אשר מעל לָרָקִיעַ ויהי כן ויקרא אלהים לָרָקִיעַ שמים (בראש' א ו–ח). יהי מארת בִּרְקִיעַ השמים (שם שם יד). ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על הארץ על פני רְקִיעַ השמים (שם שם כ). השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הָרָקִיעַ (תהל' יט ב). הללו אל בקדשו הללוהו בִּרְקִיעַ עזו (שם קנ א). והמשכילים יזהרו כזהר הָרָקִיעַ (דנ' יב ג). — ורקיע זה שמעל כנפי הכרובים במרכבה: ודמות על ראשי החיה רָקִיעַ כעין הקרח הנורא נטוי על ראשיהם מלמעלה ותחת הָרָקִיעַ כנפיהם ישרות (יחזק' א כב–כג). ואראה והנה אל הָרָקִיעַ אשר על ראש הכרבים כאבן ספיר (שם י א). — ואמר בן סירא: כלי צבא נבלי מרום מרצף רקיע מזהירתו (ב"ס גני' מג ח).—ובתו"ס: (טומאה) על גבה, כנגדו עד הרקיע טמא (אהל' ע ד). שהרקיע של מים והכוכבים של אש (ר"ש בן יוחי, ירוש' ר"ה ב ה). שנים עשר מזלות בראתי ברקיע (ברכ' נט:). הרואה רקיע בטהרתה אומר ברוך עושה (מעשה) בראשית (ריב"ל, שם נט.). מיום שחרב בית המקדש לא נראית רקיע בטהרתה שנאמר אלביש שמים קדרות (פס"ר כב פסקא, שם שם). היכן הוא כל צבאם נתונים, ברקיע שהוא למעלה מן השמים, ומן הארץ ועד הרקיע מהלך ה' מאות שנה ועוביו של רקיע מהלך ת"ק שנה ומרקיע עד הרקיע מהלך ת"ק שנה (מד"ר בראש' ו). אמרו (אנשי דור הפלגה) א' לאלף ותרנ"ו שנה הרקיע מתמוטט (שם שם לח). רב אמר ב' רקיעים הן, שמים ושמי שמים, ר' אלעזר אמר ז' רקיעים הן, שמים ושמי ושמים, רקיע, שחקים, מעון, זבול, ערפל (שם דבר' ב).—ובסהמ"א: ושערים בנפש ומהן חקק שבעה רקיעים ושבע אדמות (ס' יצירה ד ז). חרטומי מצרים וחכמיה חכמים הם בחכמת הרקיע (יוסיפון, גינצבורג, קס.). הוי יודע כי הרקיע הראשון המכסה את כל הרקיעים מלמעלן ומלמטן וכו' נחלק לש"ס חלקים (ראב"ח הנשיא, ס' העבור א ו, 16). ומפני שמרכז רקיע החמה יוצאה ממרכז הארץ יהיה הקו החולק את גלגל המזלות לשני חלקים שוים חולק את גלגל רקיע החמה לשני חלקים שאינם שוים (שם ב ג, 80). ואלו (רקיע, לבנה, צדק, מאדים וכו') הם רקיעי הכוכבים הנקראים שמשי הרקיע (הוא, חשבון המהלכות א ח). הוי יודע כי שטח עקמומית גלגל הירח הוא שקראו הכתוב רקיע (ר"י ישראלי, יסוד עולם ב א, יט:).—ואמר המשורר: יעדו בצורה מצלעיו, להיות עזרו ושעשועיו, לכבש עוף רקיעיו וירדו בדגת הים (ר"י הלוי, מי כמוך, דיואן ג, 10). — *ובמשמ' טרפש: מה עשה קב"ה, הבדיל בטרפשא הנק' רקיע והבדיל בין איברי מאכל ובין הריאה וכו' (הקנה, טרפות, קיז:).

***רְקִיעָה,** ש"נ, — כמו רִקּוּעַ: יכול לא יכנס לעשות רקיעות תלמוד לומר אך (ספרא ויק, אמור פרק ג). — ובסהמ"א, גם כמו רָקִיעַ: האידים והעבים והמטר והשלג והברק והרעם ורקיעת השחקים והיותם כראי מוצק (יוסף ישראל פורלין, תולדות אדם ג לב, בריט' מוז'). — ואמר הפיטן: קנינך יתדת גבעות בתבל תקועות באונך ושבע רקיעות באויר קבועות בגאונך (יצחק בן גיאת, קינינך, סעה"ס 20).

***רְקִיעוּת,** ש"נ, — התפשטות: מצד שהודיע רקיעותו (יוסף שלמה לולקי, פי' עירס כסף לס' המבחר לאהרן בן יוסף, יח:).

***רְקִיעִי,** ת"ז, — שיך לרקיע, שברקיע, מתכונת הרקיע: שכל מה שיראהו נמשך לא יפסד ולא ישתנה לו מנהג כלל, בענינים הרקיעיים, או יִמָּשֵׁךְ על סדר וכו' בענינים הטבעיים, הוא אומר שהוא בהנהגה (ר"ם א"ת, מו"נ ג יז). כל הנמצאים הרקיעיים המורגשים והניראים אף כי הארציים

חזוק או מוצק: firmamentum, στερέωμα. רקיע זה, הנקרא בס' איוב אף מוצק (גם זה לשון חזוק), הוא המבדיל אפוא בין מים (עליונים) למים (תחתונים). כי כך חשבו קדמונינו את ענני הגשם השחורים העפים ברוח כבלואי סחבית (השוה באנגלית clouts במשמ' זו על יד clouds, עננים) שנקרעו מן העננים המכילים בקרבם את הגשם, אחרי שנרקעו ונשחקו עננים אלו בימי הקיץ ועל כן שמם שְׁחָקִים כשמוש מלה זו במשמ' סחבות בלשון המשנה. ועי' בדברי העורך, לשוננו טו, עמ' 12–19.]

כלם עבדים הם לו (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ט). אם מצד המקומות ואם מצד הצבים הרקיעיים (ביצאנו, דרך אמונה ג ב, פא.). היות שהגלגלים הרקיעיים נבדלו מהכדור העליון (ר"י אברבנאל, ברא', יהי רקיע, ד"ה ואחרי שידעת).

א. רָקִיק[1], ש"ז, סמי' רְקִיק, מ"ר סמי' רְקִיקֵי, — פת לחם או עוגה דקה: ולחם מצות וחלת מצת בלולת בשמן וּרְקִיקֵי מצות משחים בשמן (שמות כט ב). וככר לחם אחת וחלת לחם שמן אחת וְרָקִיק אחד מסל המצות אשר לפני יי' (שם שם כג). וכי תקריב קרבן מנחה מאפה תנור סלת חלות מצת בלולת בשמן וּרְקִיקֵי מצות משחים בשמן (ויקרא ב ד). ומסל המצות אשר לפני יי' לקח חלת מצה אחת וחלת לחם שמן אחת וְרָקִיק אחד (שם ח כו). וסל מצות סלת חלת בלולת בשמן וּרְקִיקֵי מצות משחים בשמן (במדי ו טו). ולקח הכהן את הזרע בשלה מן האיל וחלת מצה אחת מן הסל וּרְקִיק מצה אחד (שם שם יט). וללחם המערכת ולסלת למנחה וְלִרְקִיקֵי המצות ולמחבת ולמרבכת (דה"א כג כט). — ובתו"מ: חלות תודה ורקיקי נזיר, עשאן לעצמו פטור, למכור בשוק חיב (חלה א ו). מימיהן של בית אבא לא היו אופין פתין גריצין אלא רקיקין (רבן גמליאל, ביצה ב ו). רקיק שנגע ברקיק וחתיכה בחתיכה, לא כל הרקיקין ולא כל החתיכות אסורין, אינו אסור אלא מקום שבלע (זבח' יא ח). החלות טעונות בלילה, הרקיקין משיחה (מנח' ו ג). ובמצה ג' מינין, חלות ורקיקים ורבוכה (שם ז א). יוצאין ברקיק השרוי ומבושל שלא נימוח (תוספת' פסחי' א לא). רקיקי מנחת ישראל שחסרו עד שלא קרב הקומץ פסולין (שם מנח' ד ז). עושין סריקין כרקיקין ואין עושין רקיקין בקלוסקאות (ר' יוסה, ירוש' פסחי' ב ד). —*ואף בנגוד אל עבה, כאלו כת"ז, ועי' ב. רָקִיק: אמר שמואל רקיק אינו ממעט בחלון[2], מאי איריא רקיק אפילו עבה נמי וכו' (ב"ב יט:). —ובספה"א: רבב כדי למשות תחת רקיק בסלע (רמב"ם, שבת יח י). וכשיגמל ויוכל לאכל יעשו לו עוגות מקמח סלת וממוכר יעשו לו כמין רקיק (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה ב). — ואמר המשורר: אם תשאלו רקיק לאכלה אזי יתן בפניך רקיקה (ר"ש הנגיד, ידידותך, בן תהלים, הברמן ב, 56).

ב. רָקִיק[1], ת"ז, — דַק, דָקִיק, דק מאד, דליל, אף בהשאלה, dünn, fein; mince, fin; thin, fine: אם יהיה דיבורו רקיק הוא עז פנים (סוד הסודות יא, גסטר, 96'). למה שהיה האש היותר חם שבגשמים יתחייב שיהיה היותר דק והיותר רקיק (רש"ט ספרוט, עין כל. כ"י ביהמ"ד סכטר, 15). ומי שרוצה לראות השתן צריך שיראהו בתוך כלי זכוכית רקיק וזך עשוי כמין שלפוחית (ר"י ישראלי, מראות השתן, כ"י ברלין). אם ראית את השתן והנה הוא אדום ורקיק, זה יגיד כי גבר על בעליו המרירה האדומה (שם). הגס לא ידבק ברקיק אלא באמצעי (לקוטי מקור חיים לרשב"ג ג ח). כתב אפלאטון שהנקבה בכל דבר נפש חלשה וכו' וראשה קטן ופניה רכים וצוארה רקיק (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ב). הזבוב מתפרנס מהלחות הרקיק שבבשר (ר"י אברבנאל, אבי' ה ח). וחלקי הראש העצמיים ומה שנלוה אליהם הוא השער ואחריו העור וכו' ואחריו הקרום הרקיק השליי (קאנון יג א א א, בוסט ואלטומכא). ופנים חשוכים בלי צחות דקים ורקיקים בלי יופי (ר"י הדסי, האשכול סי' נט).[2]

***רְקִיקָה**, ש"נ, — מעשה הרוקק בפיו: לא יכנס להר הבית לא במקלו ולא במנעלו וכו' ורקיקה מקל וחמר (ברכ' ט ה). חליצה מעכבת ורקיקה מעכבת (ספרי דבר' רלא). בין שהקדים

---

[1] [וכן בערב' מַרְקוּקַה a) ואף מרְקוּק b) במשמ' זו. ובעקר היא ת"ז כמו ב. רָקִיק במשמ' דק.]

[2] [פירש"י: רקיק, סופגנין, חררה דקה ורכה, אינו ממעט בחלון, שבין בית לבית ויש בו פותח טפח ומת מונח באחת מהן וטומאה בוקעת לצד שני אין רקיק ממעט שיעורן מלהוציא טומאה וכו'.]

[1] [זאת כאמור אף עקר משמ' של א. רָקִיק, ועל שמוש זה השפיעה אף הערב'.]

[2] [ויש שבאה אף בטכסטים עבריים המלת הערב' רַקִיק a) במשמ' עֶבֶד, עבדים.]

---

a) مرقوقة b) مرقوق

a) رقيق

חליצה לרקיקה בין שהקדים **רקיקה** לחליצה מה שעשה עשוי (יבמ׳ קה.). שאין מזכירין שם שמים על **הרקיקה** (ר׳ יוחנן, סנה׳ קח.). — ובספהמ״א: והשעול המתחוה בסבת רוע החולי יהיה עמו **רקיקה** (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד ג). — ואמר המשורר: אם תשאלו רקיק לאכלה אזי יתן בפניך **רקיקה** (ר״ש הנגיד, ידידותך, בן תהלים, הברמן ג, 56).

***רְקִיקוּת,** ש״נ, — תכונת הדבר הרקיק, דקיקות, דקות יתרה, Feinheit; finesse; fineness:

ואותו (השתן) אשר ילך מן **הרקיקות** אל העובי ויתמיד טוב מן העומד על העובי (קאנון א ג ג ג ג). אם ראית השתן והוא ממוסך בין **רקיקות** לעובי וכו׳ זה יעיד כי גבר על בעליו הדם והאדומה (ר״י סיפרארי, מראות השתן ה, 10). **ורקיקות** הבטן וצרות החזה יורו על טיב הדעת (סוד הסודות יא, 99).

א. רקם [1], ממנו *רִקּוּם, *רְקִימָה, רָקַם, רֹקֵם, *רֶקֶם, א. רִקְמָה.

ב. רקם [2], ממנו ב. רִקְמָה.

רָקַם, קל לא נמצא במקרא, ועי׳ רֹקֵם [3].

— פעי, רִקַּמְתִּי, — רִקֵּם, שרקמו, ארגו ויצרו אותו:

---

[1]) [גם בערב׳ [a]) וכב ש׳ רַקַם במשמ׳ זו כבעבר׳, ומכאן אף באיטלקית ricamare באותה הוראה. ובארמ׳ שבתרג׳ בא רקם, רקמתא כתרג׳ של רקמה רקמתים (שפט׳ ה ל; יחזק׳ כז יו) אבל גם של חברברות (ירמ׳ יג כג), וכן בסור׳ תרקמתא במשמ׳ כתמי חמה שבפנים. אך עי׳ על מקור השרש הזה בהערה לערך רָקַם.]

[2]) [עי׳ ב. רִקְמָה, הערה.]

[3]) [אין רֹקֵם, המשמש רק ש״ע ולא בינו׳ פוע׳ עדות לשמוש בנין קל בלשון המקרא, כי כן בא גם דּבֵר מן הפע׳ דִּבֵּר וכדו׳, ואף פע׳ רִקַּמְתִּי (תהל׳ קלט יה) מורה על כך, שהשתמשו בפע׳ ולא בקל. ואפשר שנגזר שמוש הפעל מש״ע שאול עם מלאכת הרקמה מלשון ותרבות אחרת. ואולי היא המלה **ארגמן** (השאולה מחֿרית) שמטנה נגזר, במבטא של עם אחר, הפעל רקם במשמ׳ טוה בארגמן וכדומה.]

---

[a]) رقم

אשר עשיתי בסתר רֻקַּמְתִּי בתחתיות ארץ (תהל׳ קלט יה). — ובתו״מ: ביצת השרץ **המרוקמת** טהורה (חול׳ ע ו). המפלת סנדל או שליא או שפיר **מרוקם** וכו׳ הבא אחריהן בכור לנחלה ואינו בכור לכהן (בכורות ח א). מה עשה המן, עשה לו צלם **מרוקם** על בגדיו ועל לבו וכל מי שהיה משתחוה להמן היה משתחוה לע״ז (מד״ר אסתר ז, אחר הדברים האלה). — ובספהמ״א: וביד כל אחד ואחד (מן הצדיקים) כוס של זהב **מרוקם** באבנים טובות ומרגליות (א״ב דר״ע כ, ורטהיימר, לה). — ואמר הפיטן: **רקם** יציר בעוז נאמו (ריט״ע, אאמיר מאמרי, יוצר שבת הגדול).

— פִעֵי, *רִקֵּם, — יצר, בהשאלה בתמונת הרוקם בגד: ביום ראש השנה בשעה ראשונה עלה במחשבה וכו׳ בה׳ **רקמו,** בו׳ עשאו גולם וכו׳ (מד״ר ויקר׳ כט). המכנים בריה אחת לתוך כנפי השכינה מעלין עליו כאלו הוא בראו ויצרו **וריקמו** (ר׳ מוניא, שם שה״ש א, לריח שמניך). — ובמשמ׳ פ״ע, כמו רַקַם: ביצים **שריקימו** וכו׳ אסורין משום שקין (ירוש׳ ב״לה א א). חלבון וחלמון מעורבין זה בזה בידוע שהיא ביצת השרץ וכו׳ שאם **ריקמה** וניקבה בבעדשה מטמאה (חול׳ סד.). — ואמר הפיטן: גמר אומר ואז יעץ בשכל גולם **לרקם** בצלם ולא אחר (יוחנן הכהן בן יהושע, אזכר סלה, עבודה, מחז׳ איטל׳ ב, קכט.). גויו **ריקם** בשר ודם (אבמיע במקהלות, הברמן, ידיעות מכון שוק׳ ה, פו).

— קל, *רָקַם, — כמו פע׳: **ורוקם** מן המליצות חליצות (ר״י חריזי, תחכ׳ יו, 160). היה עושה מסך לפתח האוהל מעשה רוקם והוא שמתקן את הצורה על הבגד ואח״כ **רוקמה** במחט (עמנואל ריקי, מעשה חושב ג ד). — ואמר הפיטן: נתן בעתותו עת הובילני **רוקמי** (ר״א קליר, איכה את אמר, קינ׳ ת״ב). נעשה אדם בצלמנו מלל, **רקמו** והנשימו ועזר לו כלל (ר׳ בנימין, אלהינו, מחז׳ איטל׳ א, סד.). — ואמר המשורר: **רקם** כתבו ובא רציף צפון אהבה (יהודה בן גיאת, מבין עפאים, שעה״ש 125). — ביני׳ פעו׳, רָקוּם, ואמר הפיטן: ורדת טל תרעיף **רקומה** (ינאי ?, אור טל, זולאי, ספג). לא תרצח ברוב **רקום** (ר״י הלוי, ויכד אים, כהועה, זמורה ח, 295). ואמר המשורר: והבטתי אלי צורה איומה אבל היתה בתוכן (כך!) דג

רקומה (ר"ש הנגיד, הלכותל, דיואן, הברמן ג, 23). אזי באו אלי מצע משובץ בארגמן ומכלולים רקומים (הול. הסדע, שם, 12). ורוח תעבר על הררי מר ובינות הערוגות הרקומות (ר"י הלוי, לדה עצ על, זמורה ג, 180—181).

— הפע', *הִרְקִים, — הלביש בגד רקמה, ואמר הפיטן: וענקים הכנע ומכלולנו הרקים, הרקים שש ומשי לעם כך דבקים (רסע"ג, ענה אליצי, הושענה, סדור רסע"ג, רמד). הרקים על אדם שם שבט ראובן (רשב"ג, בבכי גשו, ביאליק-רבניצקי ב, 213).

— התפ', *הִתְרַקֵּם, כמו פע': ביצת עוף טמא שהתחיל האפרוח להתרקם בה ואכלו לוקה (רמב"ם, מאכלות אסורות ג ח).

רֹקֵם, ש"ז, — העוסק ברקום בגדים [1]), Buntwirker, Sticker; brodeur; embroiderer: ועשית מסך לפתח האהל תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה רֹקֵם (שמות כו [1]). ואבנט תעשה מעשה רֹקֵם (שם כח לט). מלא אתם חכמת לב לעשות כל מלאכת חרש וחשב וְרֹקֵם בתכלת ובארגמן בתולעת השני ובשש וארג (שם לה לה). — ובסהמ"א: הבחט שלופפין עליה השני או הזהב וכיוצא בהן כדרך שעושין הרוקמין וכו' טמאה (רמב"ם, כלים יח טו). — ואמר הפיטן: כי הנה כיריעה ביד הרוקם, ברצותו מישר וברצותו מעקם (כי הנה כחמר, מעריב ליל כפור).

***רֶקֶם,** רֶקֶם, ש"ז, מ"ר רְקָמִים, — כמו א. רִקְמָה: התנופפי ברוב הדרך המחושקת בריקמי זהב (רבי יצחק נפחא, ע"ז כד:). — ואמר הפיטן: אם לפי בנינו ורקמו בחרש מן החמר לקח (רסע"ג, אם לפי, תוכחה, סדור רסע"ג, תג). — ואמר המשורר: מלבש, משבץ, מרקם ברקם, כסותו גאותו ולא זע ולא קם (ראב"ע, מלבש, כהנה א, 12).

א. רִקְמָה, ש"נ, כנ' רִקְמָתֵךְ, רִקְמָתָם, — מלאכת אריגה בצבעים Stickerei; broderie; embroidery: ואלבשך רִקְמָה ואנעלך תחש (יחזק' טז י). ותעדי זהב וכסף ומלבושך ששי ומשי וְרִקְמָה (שם שם יג). ותקחי את בגדי רִקְמָתֵךְ ותכסים (שם שם יח).

[1]) [ונאמר בירושלמי (שקל' ח ד): מעשה רוקם פרצוף אחד, מעשה חושב שני פרצופות.]

והסירו את מעיליהם ואת בגדי רִקְמָתָם יפשטו (שם כו טז). שש בְּרִקְמָה ממצרים היה מפרשך (שם כז ז). בנפך ארגמן וְרִקְמָה ובוץ וראמת וכדכד נתנו בעזבוניך (שם שם טז). — ומלאכת אבנים מגֻזָּנוֹת: הכינותי לבית אלהי וכו' אבני שהם ומלואים אבני פוך וְרִקְמָה וכל אבן יקרה (דהי"א כט ב). — ובסהמ"א: ועתה שמע בקולי וקחי את תבניתם רקום ריקמת צלם שניהם ושלחי בידי אל אנטונינוס והיה בראותו את צלמי הבחור והנערה הוא יעשה כל חפצם (יוסיפון, גינצבורג, רעח). למען הראות את אופן הסתעפותם (של סמפונות הריאה) בתוך הריאה, נגזרה והוסרה מעל פניהם רקמת הריאה מצד הימין (י. טוביס, הדיפתיריה, ה, יו.). — ואמר הפיטן: גדל חסד אשר יסד גלמי וגם רקמתי (רשב"ג, שכי חיי, ביאליק-רבניצקי ב, 98). במחול משחקים אז יצאה אהובה, נוהגת לרקמות עם כספה וזהבה (ריע"ע, אז כארסת, זולת שבת הגדול). שגיא כח חכם בדעתו תהומות נבקעו ורקמות במעין ברואות (ר"ש אוליירו, שוכן עד, אני אילת אהבים, ו:). בלבי צמחו היום שמחות והשקם הזמן מימי מנוחות ולבשו כל נאות מדבר רקמות (בלבי, סדור מנהג ארם צובה, תשס.). — ואמר המשורר: קנינך לשמי כתמים וגנזי ברמים באונך ורקמת גלמים ורקח וסמים בגאונך (יצחק בן גיאת, קנינך, שעה"ב 20). ימינו על פני ספר תחקק בפי העט כתב משי ורקמה (רמב"ע, חרדה לבשה, ברודי, קיט). ובסחרי רקמה רקמת ישאלו להן שלוחינו ונאמנינו (מ:לס בן שלמה דאפיאירה, כשאי שלומות, ברודי, ידיעות מכון שוקן ד, סו). — ובמשמ' מקום אשר יהיו בו מיני פרחים שונים: וחלקתי ספרי זה לשני חלקים וכו' וקראתי אותו בעבור רבי עניניו ספר הרקמה [1]) לדמות שעריו אל רקמות האדמה והמה המקומות אשר יהיה בהם מינים שונים מן הפרחים נלקח מרקמת הבגד אשר תהיה מצבעים שונים (ר"י א"ת, סוף הקד' ספר הרקמה). — *ורקמת הכתב [2]) כתב צבעים: המבלי העט

[1]) [ת ג' של הערב' לֻמַע a).]

[2]) [ע"ם שמוש הפעל רַקַם b) בערבי במשמ' כתב, סימן בנקודות וכדו'.]

a) لمع   b) رقم

רקמת הכתב אין לרקום (מעשה הרב דון ר' יצחק אברבנאל, דברי הכמים, כ). — ואמר המשורר: כי הזמן כתב רקמות עלי הציץ בלי קלף וניר (ר"י הריזי, תחכ' ה, 58).

ב. רִקְמָה, ש"נ. מ"ז רִקְמָתַיִם, — שלל, מלקוח, שבי[1]), Beute, Gefangene; butin, prisouniers; booty, prisoners: הלא ימצאו יחלקו שלל רחם רחמתים לראש גבר שלל צבעים לסיסרא שלל צבעים רִקְמָה צבע רִקְמָתַיִם לצוארי שלל (שפטי' ה ל). הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה אשר לו הָרִקְמָה (יחזק' יז ג). כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה לרקמות[2]) תובל למלך (תהל' מה יד-יה).

א. *רָקַן[3]), קל לא נמצא.

—פִּע', פּוּע', *רִקֵּן, ריקן, רוּקַּן, — הֵרִיק, עשה רֵיק, leeren; vider; to empty: אלו מיטמאין וכו' יד האשכול כל שהוא וזנב של אשכול שריקנו וכו' (עוקצ' א ג). פסיגה של אשכול שריקנה טהורה, שייר בה גרגיר אחד טמאה, שרביט של תמרה שריקנו טהורה, שייר בו תמרה אחת טמאה, וכן בקטניות שרביט שריקנו טהור, שייר בו גרגיר אחד טמא (שם שם ה). מהו להצילך וכו' לרוקן כל נכסי האומות וליתן לך (מד"ר ויקר' כד). המצריים בוכים מפני שהיו בוזזים שבוזום ישראל ורקנו בתיהם (ר' אלעזר בן עזריה, שם במד' ג). —ובסהמ"א: בוקק, מרוקן (רש"י, ישע' כד א). ובקותי, ורוקנתי, לשון בוקה וכו' (הוא, ירמי' יט ז). ויבקקו, וירוקנו (הוא, שם כא ג). ואף על פי שריקן אותו זנב מן הגרגרים (ר"ש, עוקצ' א ג). הלכה ברמאות ורקנה הארגז ונטלה החפצים וכו' (שו"ת מהרי"ע ב מד, מו:). — ואמר הפיטן: אם אפס רבע הקן, אהל שכן אם רקן (אם אפס, סליחי' כו"נ). נועדו יחדו לרוקן נער וזקן (יי' אויב גבר, סליח' תעני' אסתר, תכלאל א, רז.).

—הִתפ', *הִתְרוֹקֵן, נִתְרוֹקֵן, — שריקנו והריקו אותו: נתרוקנה רשות לפלוני, עברה לידיו מבעלית הקודמים: נערה המאורסה, אביה ובעלה מפירין נדריה וכו' מת האב לא נתרוקנה רשות לבעל, מת הבעל נתרוקנה רשות לאב (נדר' י ב). אם אמרת בבעל שאין הרשות מתרוקנת לו לפיכך אין מפר אלא נדרים שבינו לבינה וכו' תאמר באב שהרשות מתרוקנת לו לפיכך יפר כל נדר (ספרי במד' קנה). לא נתרוקנה רשות לבעל אלא שקידשה כשהיא בוגרת (נדר' ע:). — ונתרוקן הבור, נעשה ריק: בור רק, נתרוקן בורו של יעקב, אין בו מים, אין בו דברי תורה שנמשלו למים (ר' אחא, מד"ר ברא' פד). — ובסהמ"א: כששולף החרב מתרוקן הנדן (רש"י, ויקר' כו לג). במה האשה יפה בשביל ולדות הללו עד שלא ילדה, וכמה היא יפה עכשיו כשנתרוקנה ונפחתו דמיה (הוא, ב"ק מט., ד"ה ממין). לא יתכן לשכור להרפא מן היין עד שיתרוקן ממנו (ר"י א"ת, מו"ה, אהבת ה' ז). חוזר (השכור) ומתפלל כשמתרוקן משכרותו (רמב"ם, תפלה ד יז). נותנו (את בנו בכורו) להקב"ה ומתרוקן רשותו ממנו ומכניסו לרשות בוראו (חנוך, מצוה יח). שטרם נותנו לאדם קונדרוס מאשר יכתוב וכו' יעתיקהו תחלה לעצמו ולעולם לא יתרוקן ממנו (יוסיפון א, פיליפובסקי, 89). — ואמר הפיטן: נסתמה הבירה ונתרוקן טהר השלחן (תענית לצור, סליח' לחמשי).

— פֻּע', פּוּעַ', בינ' מְרֻקָּן, מְרוּקָּן, — מוּרָק, שהריקו אותו: ומבוקה, ומרוקנת על ידי בוקקים (רש"י, נחו' ב יא).

ב. *רָקַן[1]), קל לא נמצא.

—פִּע', *רִקֵּן, — יחד את הענין רַק לדבר אחד בלבד: בלתי לה' לבדו, ריקן העבודות כולן לשם המיוחד (סנה' ס:).

רקע[2]), ממנו *הַרְקָעָה, רִקּוּעַ, רָקִיעַ, *רְקִיעָה, רָקַע, *רָקַע.

---

[1]) [רק במשמ' זו של שלל ושבי חרב יש למלה מובן מתאים לענין הכתובים, וכן צְבָעִים לשון שלל הוא, ועי' צֶבַע, הערות.]

[2]) [כלו' לשלל, כשבוית חרב.]

[3]) [נגזר מן רֵיקָן, עי' שם.]

[1]) [נגזר מן ב. רַק.]

[2]) [רגילים לראות את הוראתו הראשונה של שרש זה כלשון דריכה ברגל (אך עי' רָקַע), ומכאן רִקּוּעַ כדבר שנשטח כאלו בדריכה; ואין זה נכון, אלא עקר משמ' השרש היא כלשון חזוק כהוראת רָקַע

רָקַע, פיו״ע, רָקַע, רַקְעֲךָ[1]), אֲרַקְעֵם, רֹקַע, רוֹקַע, — א) רָקַע האדם ברגל, שם בה נעלים מטלאות, הלך יחף[2]): כה אמר יי׳ הכה בכפך **וּרְקַע** ברגלך ואמר אח אל כל תועבות רעות בית ישראל (יחזק׳ ו יא). כי כה אמר אדני יי׳ יען מחאך יד **וְרַקְעֲךָ** ברגל ותשמח בכל שאטך בנפש אל אדמת ישראל (שם כה ו). — ב) רקע האל את הארץ על המים, שם אותה כאלו כטלאי לבל יבקעו מעינות תהום ויציפו את העולם: כה אמר האל יי׳ בורא השמים ונוטיהם **רֹקַע הארץ** וצאצאיה (ישעי׳ מב ה). נוטה שמים לבדי **רֹקַע הארץ** מי אתי (שם מד כד). **לְרוֹקַע הארץ** על המים כי לעולם חסדו (תהל׳ קלו ו). — ג) רָקַע האדם את אויבו: ואשחקם כעפר ארץ כטיט חוצות אדקם **אֲרַקְעֵם**[1]) (ש״ב כב מג). — ובתו״מ: ברוך **ר ו ק ע** הארץ על המים (ברכת השחר כשירד האדם מעל משכבו, ברכ׳ ס:). — ובסהמ״א: אתה הוא ה׳ אלהים **ה ר ו ק ע** הארץ על המים המטביע אדניה וכו׳ (רסע״ג, תפלת השחר, סדור רסע״ג, כ). — ואמר הפיטן: קבע נשיות **ו ר ק ע** עליות (ר״י בן אביתור, כשמז ישראל, מעה״ם 10). חי בשורך מלאכתך תמה חוצב עמודים **ל ר ק ו ע** בלימה וכו׳ (משולם בר קלונימוס, אסוחח כפלאותיך, Elbog., Stud. עמ׳ 126). — ואמר המשורר: נהרים קרעתי והרים **ר ק ע ת י** וימים ומעברים עברתי (ר״י חריזי, אגרת לשון הזהב דברי חסן). אלו קרעת שחרים **ו ר ק ע ת**[2]) ההרים ובקעת נהרים (הנ״ל, תחכ׳ ד, 50). — *וְרָקַע כתבת קעקע, נתנה בבשרו, ואמר הפיטן: כתבת הקעקע בגוך **לא ת ר ק ע**[3]) (רסג״ג, אזהרות, ביאליק-רבניצקי ג, 147). — ובינ׳ פָעוּל, *רָקוּעַ: שהיתה **ר ק ו ע ת** שנדבקה בשעוה או בקדרום או בסנדרים ונדבקת ההיא **ר ק ו ע ה** על צואר הבהמה ונכנס ראש הסכין מתחת כל אלה נקראת חלדה ואסורה (והזהיר, ויקרא, יג). — ואמר הפיטן: פצמה **ר ק ו ע ת** שעלים, עמים אחוזים בהלים (ר״א קליר, אתו, סדר א מבוע׳). — ואמר המשורר: עשוים לך גביר חשן ואפוד וכל פתי זהבינו **ר ק ו ע י ם** (משולם דאפיארה, עלמות הן, ידיעות מכון שוק׳ ד, עו).

בסור׳, רַקַע a) בערב׳, ובפרט חזק ותקן בגד ע״י שימת טלאי עליו, וכן בתרג׳ הארמי מתרגם נקד **ו ט ל ו א**, העקדים והטלאים (בראש׳ ל לג-לה), ונעלות בלות ומטלאות **ב ר ג ל י ה ם** (יהוש׳ ט ה): נמור **ו ר ק ו ע**, נמורהא **ו ר ק ו ע ת א**, ומסנן בלן **ומרקען ברגליהון** (עי׳ גם במתרגמן של ר״א בחור); וזה פרוש רקוע פחים, כאלו טלאי עָשׂוּי פַּח על דבר חלול, צפוי; ומשום כך ובמובן זה תרגמו הקדמונים אף רָקִיעַ (עי׳ ערך זה) στερέωμα, firmamentum, כאלו **ט ל א י** מושם מתחת למים העליונים לבל יִבָּקעו נבלי שמים, ועי׳ בהערת לפעל. וכן אומר בצדק ר׳ יודה בן פזי (ירוש׳ ברכ׳ א א): יהי רקיע, יעשה כמין מטלית הרקיע, ועי׳ רָקִיעַ, הערה.

ובכתבת כנענית מאדיל (Idalion) שבקיפרוס (סלוסץ, מס׳ 90) נקראה מצבת שיש, או ביותר דיוק צפוי הזהב שהיה עליה, **מ ר ק ע** חרץ (עי׳ גם בכתבת יחומלך מלך גבל (שם מס׳ 5).]

1) [כתב רד״ק: הריש בפתח אעפ״י שאין העין (כלו׳ האות ק) גרונית ובא כן לזווג המלות (עם **מ ח א ך**) (מכלול, לג.).]

2) [מלונים ומפרשים הבינו שמוש זה של הפעל כלשון דריכה ודריסה, ואין זאת אלא טעות. כי אין כל הוראת השרש **ר ק ע** בעבר׳ אלא זו שבכל יתר הלשונות השמיות ובפרט בארמ׳ וערב׳, של חזוק בגד, נאד או נעל (שברגל) ע״י שימת טלאי, רֻקְעָה b) בערב׳. ולא זו בלבד אלא שעקר דברי יחזקאל מתרגמים הם מארמ׳, ואף במקומות אלו מורה שמוש הפעל מְחָאֲךָ (על יד תרגומו: הַכֵּה) על מקור ארמי כזה. ואם בא בארמ׳ שבתרג׳ ומסנן בלן **ו מ ר ק ע ן ב ר ג ל י ה ו ן** (כתרג׳ ונעלים בלות ומטלאות ברגליהם, יהוש׳ ט ה), כי אז גם **ר ק ע ך ב ר ג ל** ביחזק׳ פרושו: ונעלים בלות ומטלאות ברגלך, כסימן של אבלות אמתית או של לעג בהבאת כף אל כף ובהליכת יחף. כי גם במקום שנאמר על הגולה או על האבל שהוא הולך ערם ויחף, אין הכונה שהוא מחסר כל בגד ונעל, אלא שבגדיו קרועים ונעליו בלות ומטלאות.]

a) رقع b) رقعة

1) [אמנם הנוסח מסֻפק הוא, כי במקום זה כתוב בתהל׳ יח מג: אשחקם **כ ע פ ר ע ל פ נ י ר ו ח** כטיט חוצות **א ר י ק ם**, אך אפשר שמי שכתב אֲרַקְעֵם תאר את נצחון המלך על אויביו כדמיון נצחונו של האל הבורא על שר הים, שהאל עשה מגופו את רקיע השמים בשחקים בצורת דק, ועי׳ הפע׳, הערות.]

2) [כצ״ל, עי׳ תקונים והערות של קמינקא בסוף הספר (עמ׳ 478).]

3) ולא דייקו המבארים שם בפרושם: לא תחקוק.]

—פע', יְרַקֵּעַ, יְרַקְּעֶנּוּ, יְרַקְּעוּם, — רִקַּע פחים, עשה מהם רִקּוּעִים, כאלו טלאים[1]: וַיְרַקְּעוּ את פחי הזהב וקצץ פתילם (שמות לט ג). ויקח אלעזר הכהן את מחתות הנחשת וכו' וַיְרַקְּעוּם צפוי למזבח (במד' יז ד). —ורקע הצורף כלי בזהב, שם בו צפוי, belegen; couvrir; to cover: הפסל נסך חרש וצרף בזהב יְרַקְּעֶנּוּ ורתקות כסף צורף (ישע' מ יט). —ובספה"א[2]: מנהג מרקעי פחים, כשמניחין הטס על הסדן מכין תחלה בקורנס על הסדן כשמתחיל במלאכה (ר"ח, שבת קג:). המרקע דינרי חבירו והעביר צורתן חייב לשלם (רמב"ם, חובל ומזיק ז יא). ולפיכך הוא מרקען ופושטן שלא יהיו משופעין אילך ואילך (רעב"ע, תמיד ו ג). — ואמר המשורר: אחרי דבריך כפחים רקעו אתו פתילים קצצו ידיך (ר"י הלוי, מה לך, זמורה ג, 19.) בתוך חכי לשון ברק ירוצץ, כמו פטיש לבב אומים יפוצץ, ארקע בו פתילי המליצות ומהם שרשרות השיר אקצץ (ר"י חריזי, תחכי עז, 163).

— פע', בינ' מְרֻקָּע, — מצפה על כלים: כסף מְרֻקָּע[3] מתרשיש יובא וזהב מאופז מעשה חרש וידי צורף (ירמי' י ט). — ובספה"א: כאניה שהיא צפה בלב ים כך הארץ מרוקעת על המים (פדר"א ה). רדידי, עדיי המרודד והמרוקע עלי (פס"ר, פס"ם ח ז). — ואמר המשורר: בחוטי שרשרות זהב מרקע בככר מעבה הלב יצוקים (ר"י חריזי, תחכי ג, 36).

— הפע', הִרְקִיעַ, — הִרְקִיעַ האל שחקים, חזק כאלו בטלאים, בשימת רקיע מוצק, את נבלי השמים השחוקים והבלויים[4]: התדע על מפלשי עב מפלאות תמים דעים וכו' תַּרְקִיעַ[5] עמו לשחקים חזקים כראי מוצק (איוב לז יז-יח). — ובתו"מ: התריגו לפחמין הרקיעו[1] לזהבין ועשו לי שני מגידי בעלטה (ר' אבהו, עירובי' נג:). — *וכמו קל במשמ' ב), רקע את הארץ: משמתחתי את השמים והרקעתי את הארץ שמא זזו ממקומן (מדר' תהל' קמו). — ובספה"א[2]: לרד, להרקיע ולרדד (רס"י, ישעי' מה ח). לדרך פריצי חיות ומעונות אריות ולהרקיע ארצות ויערים (ר"ז אלט'אהרי, ספר המוסר ל). —ואמר הפיטן[3]: גבהים הרקיע ונטם ומראם תמיד נרהקים (שלמה הבבלי, אמץ דר, יוצר שבת ג אחה"פ). הרקיע והוביש והדשיא והאיר והשריץ בחמישי (רלב"ע, אחד רבה, איגר 108). דבר שלה והרקיע ומקוה ימים כונן ויצוה (הוא, מי כמוך, שם 230). והרקעת רקיע בתוך ובינתים (סדר אליהו ליום ב, שירי היחוד והכבוד, ל). — *ובמשמ' התרומם לרקיע[4], ואמר המשורר: אל השחקים נפשך תרקיע או מהררים ליקר תופיע (רמב"ע, אל השחקים, ברודי, קסב). נדא למרומים ולשחקים נרקיע (יל"ג, אהבת דוד ומיכל יב, שירי יל"ג ג, 105).

— נפע', *נִרְקַע, — נרקעה הארץ על התהום, רקעו אותה: שהארץ על התהומות נרקעת כאניה שהיא צפה בלב ים כך הארץ מרוקעת על המים (פדר"א ה). — ובמשמ' נעשה רקועי פחים וכדו':

1) [לא כלשון דריכה או הכאה בפטיש דוקא, אלא כלשון צפוי כטלאי לכלי.]

2) [עפ"י ההבנה המקבלת של הפעל במקרא.]

3) [אין הכונה שבא הכסף כאלו ברקועים מתרשיש, אלא שהובא משם הכסף, שהוא בעת מְצֻפֶּה על הפסל.]

4) [עי' בהערה הבאה.]

5) [הקדמונים שישבו בא"י ובסביבתה, שראו את ירידת הגשמים בחרף ואת החם והיבש בקיץ, בארו להם מעשי בראשית כאלו, החוזרים ונשנים מדי שנה בשנה ע"י כך, שנבלי שמים, שמי הים העליון נתונים בהם, בלים ונשחקים ואף נפלשים ונקבים במשך חדשי הקיץ עד שמי הגשם יורדים מראשית הסתיו. אך בסוף ימי הגשמים חוזר האלהים ומרקיע את השחקים, כלו' הוא שם רקיע חדש, טלאי חזק, כדמות (כְּרְאִי, עי' א. רְאִי) מוצק מתחת לשמים השחוקים של ימות הגשמים, הנקראים משום כך שַׁחַק, שְׁחָקִים. וכאן נשאל איוב, אם יודע הוא על נקבי (מפלשי) העבים, ואם הוא מרקיע את השחקים.

ובירוש' (ברכ' א א) נאמר על הפסוק: תרקיע, מלמד שהן עשויין כטס. ע"כ. ובן בסד"ר (ברא' יג): נראים כמין תרקיא, θωράκια, ביונ' שִׁרְיוֹנוֹת.]

1) [כך בכ"י מינכן (עי' ד"ס); בדפו' ארקיעו, ופרש רש"י: שטחו כמו רקיע לזהבין, גחלים לוחשות אדומות כזהב.]

2) [עפ"י הכנת הפעל במקרא, כמו בקל ובפע'.]

3) [במשמ' עשה רָקִיעַ.]

4) [עפ"י הבנה כזו בפסוק (איוב לז יח).]

והב שחוט, הוא רך ונוח להרקע (רס"י, מ"א י יז). — ואמר הפיטן: הל תהלו כנרקעו[1], המון סגל תודעו (אור ישראל, יוצר א שבועות, מחזי איטלי א, קמז:). — ואמר המשורר: וקרא אל האין ונבקע ואל היש ונתקע ואל העולם ונרקע (רשב"ג, כתר מלכות).

— הִפע', *הֻרְקַע, — שרקעו עליו רקוע, ואמר הפיטן: פרפר ואמנה הופקעו, קדומים וקישון הורקעו (יוסף בר' ניסן, קרובי׳ ז פסח, ידיעות מכון שוקן ה קסט).

— הִתפ', *הִתְרַקֵּעַ, — התישר, נעשה ישר ושטוח: וקצת הדברים יתרקעו ויתפשטו וישטחו ויוסיפו באורך וברוחב כברזל והדומה לו (כ"ש א"ת, אותות השמים, כ"י ביה"ס כזהכסי, מאמ׳ ד).

*רֶקַע, ס"ז, — ארץ שרקע האל על המים, ואמר המשורר: אשר שת לעדיו גלילי רקעיו והוא אב וקדמון וראש כל מניעים (שלמה בונאפיד, סנו קול, דברי חכמים, פז). — ונוהגת המלה בספרות ובדבור במשמ' שטח שמבעד לדברים ולמאורעות, Hintergrund; fond; background.

*רַקֶּפֶת[2], ס"נ, — שם צמח בעל פרחים ורדים־סגלים, מצוי מאד בארץ־ישראל, כפת הירדן, cyclamen, נוהג בספרות ובדבור.

א. רקק[3], ממנו *הֻרְקָקָה[4], רַק, רַקָּה, רָקִיק, *רְקִיקוּת, ב. *רָקַק, רִקְרֵק.

ב. רקק[5], ממנו רֹק, *רְקִיקָה, א. רָקַק, *רָקָק.

א. רָקַק, פ"י, ירק, — ירק, זרק לחה (רֹק) מפיו: וכי יָרֹק הזב בטהור וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב (ויקר׳ יה ח). — ובתו"מ: לא יעמוד אדם ברשות היחיד וישתין ברשות הרבים וכו' וכן לא ירוק (ערובי׳ י ה). חלצה ורקקה אבל לא קראה חליצתה כשרה (יבמ׳ יב ג). רקק והגיע בו רוקו וכו' נותן ארבע מאות זוז (ב"ק ח ו). רקק בפניה (בפני ע"ז) וכו' הרי זו אינה בטלה (ע"ז ד ה). אף הלוחש על המכה וכו' ורוקק אין לו חלק לעולם הבא (אבא שאול משום ר' עקיבא, תוספת׳ סנה׳ יב י). מי שדרסה אשה על בגדיו בגדיו טמאין מדרס, ר' דוסתאי בר' יהודה אומר אם רקק ושפה את רוקו בשעה שהיא רקקה בגדיו טמאין מדרס (שם טהר׳ ו יב). הרוקק בבית הכנסת כרוקק בבבת עינו (ריב"ל, ירוש׳ ברכ׳ ג ה). רקקה דם מהו (שם יבמ׳ יב ו). אני ראיתי את ר' שגיהק ופיהק ונתעטש ורק (ר' חנינא, ברכ׳ כד.). הרק בתפלתו כאלו רק בפני המלך (שם כד:). יבמה שרקקה תחלוץ ואינה צריכה לרוק (יבמ׳ קה.). היתה לפניו גחלת ונפח בה וביערה, רקק בה וכבת' (בשם בר סירא, מד"ר ויקר׳ לג). אמר לה (איש אחד לאשתו) אין את נכנסת לביתי עד שתלכי ותרוקי בפניו של רבי מאיר (שם דבר׳ ה). — ובסהס"א: רקתה בעינו שבע פעמים (והזהיר, ויקרא לח, לט). תוף שדאי, רקקי והשליכי (רס"י, כתוב׳ סא:). ויש ממנו (ממיני הנחשים) מין הנקרא רוקק כי הוא יכול לקבץ הרוק בפיו ויזרקהו (קאנון ד ו ג כא). [1]

— פִעֵל, *רִקֵּק, — כמו קל: והיו מתנפלות עליו (שתי הנשים על ר' עקיבא) כל הלילה וכו' והיה יושב ביניהם ומרקק (אדר"נ טז). והיו כל אוה"ע מרקקין לפניהם (לפני בני ישראל) עד שעשו אותן גוש של רוק (פסיק׳ ר"כ, עשר תעשר, לט).

— הִתפ', הִתְרַקֵּק, — נזרק רֹק: אמרה לו שוטה שבעולם, מפני מה אתה מרקק, וכי מוכת שחין אני או יש בי מום כדי שיתרקק[2] עלי (ס' המעשיות, גסטר, 39).

ב. *רָקַק, קל לא נמצא.

— הִפע', *הִרְקִיק, — עשה רָקִיק, דק מאוד: ונתמנתה (הלבנה) על הכיעור על אשר מתחסרת מחצי החודש ועד מולדה, ומחסרת ומרקת ומרקקת כל חי

---

1) [כמו השמים אשר נרקעו.]

2) [ע"פ הארמ' והסור' רקפתא, ועי' לֵו, פלורה III, 77 וכו'.]

3) [בערב' רַקַּ a), היה דק, כוש' רַקַק, אשור' רַקָק, סור' רַקִּיק (כבעבר' רקיק), אַרֵק, עשה דק מאד.]

4) [מהרקקת עצל הכטן (קאנון ג יג א א א).]

5) [וכן גם ב. יָרַק, עי' שם. ובארמ' ובסור' רקק, רַק כבעבר'.]

a) رقّ

---

1) [במקי' הנפע' נרוק (מקו' ז א) יש לקרא כנ"א נדוק מן דוק.]

2) [ואולי כתיב מלא במקום: שתרקק.]

המתמלא במלואה (ר״מ דונולו, חכמוני לילירה ד). והעב יצטרך אל המתיך להרקיקו ויקל הרחותו (קאנון א ו כ ד). וכשיצאו אפרוחים תשבור מה שעזבה לשמש ותשקה אפרוחיה מה שבהם מהלחות ממה שיתיכהו השמש וירקיקהו (קלונימוס, בעלי חיים ס ג). ויפתח (היין) סתומי המקומות שנדבק בהם המותר וירקק המותרים העבים (רס״ע פלקירא. המבקש, לז).

— התפ׳, הִתְרַקֵּק, — נעשה רקיק, דק מאוד: כי הדבר כשיתקבץ יתגשם ויֵרָאה אל החוש, וכהפך כשיתפזר עצמו יתרקק ויסתר מהחוש (לקוטי מקור חיים לרשב״ג ג כג).

רֶקֶק, רְקָק, ש״ז, — בִּצָּה, מקוה מים קטן שמימיו עכורים בטיט, swamp; marais; Sumpf: הזורק בים ארבע אמות פטור, אם היה רקק מים ורשות הרבים מהלכת בו, הזורק לתוכו ארבע אמות חייב וכמה הוא רקק מים, פחות מעשרה טפחים (שבת יא ד). כשהיו שני רקקים, אחד הרבים מהלכין בו ואחד אין הרבים מהלכין בו אלא כשהן נדחקין (ר׳ חנינה בשם ר׳ פינחס, ירוש׳ שם יא ד). במהלכת ברקק (רצא, ערוב׳ מג.). אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר, לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק (בר קיפוק, מו״ק כח:). עוף שנברא מן הרקק הכשרו בסימן אחד (עובר גלילאה, חול׳ כז:). מן הרקק נבראו (שם שם). מרקק שבים (נברא העוף) (בר קפרא, מד״ר במד׳ יע). ואמר הפיטן: עולם מסכת זיו וצפור מרקק צנתרת (רשב״ג, יי אל, ביאליק-רבניצקי ב, 188). — ואמר המשורר: כל יעלות מן הרקק נבראו בין השמשות על ידי הדחק (עמנואל, מחב׳ ב, הברמן, 73).

רִקְרֵק, התפ׳, הִתְרַקְרֵק, — נעשה רקיק, דק מאוד [1]: וכאשר ימעט שתן הבריא ויתרקרק (קאנון א ב ג ב ז). ואמנם הרוח הרואה כבר יתעבה ויתרקרק, וכשיתעבה יהיה לבעליו סנויר וכו׳ וכשיתרקרק יהיי בעליו הפך זה הענין (קנולי גלינוס, בקבות המליים, כ״י פריז).

1) [השוה בערב׳ רקרק a), רסס מים בטפות דקות וכדו׳.]

a) رقرق

רַקַּת, ש״נ, — רקיקה, ואמר הפיטן: וחלוץ ורקת [1]) לאשה נתקת (רשב״ג, שמר לבי, אזהרות, ביאליק-רבניצקי ב, 140).

רָשׁ, רָאשׁ [2]), תוא״ז, מ״ר רָשִׁים, — מָךְ, אביון: הנקלה בעיניכם התחתן במלך ואנכי איש רָשׁ ונקלה (ש״א יח כג). שני אנשים היו בעיר אחת אחד עשיר ואחד רָאשׁ לעשיר היה צאן ובקר הרבה מאד ולָרָשׁ אין כל כי אם כבשה אחת וכו׳ ויבא הלך לאיש העשיר וכו׳ ויקח את כבשת האיש הָרָאשׁ ויעשה לאיש הבא אליו (ש״ב יב א—ד). שפטו דל ויתום עני וָרָשׁ הצדיקו (תהל׳ פב ג). יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב, כפר נפש איש עשרו וְרָשׁ לא שמע גערה [3]) (משלי יג ז—ח). גם לרעהו ישנא רָשׁ ואהבי עשיר רבים (שם יד כ). לעג לָרָשׁ חרף עשהו (שם יז ה). תחנונים ידבר רָשׁ ועשיר יענה עזות (שם יח כג). טוב רָשׁ הולך בתמו מעקש שפתיו והוא כסיל (שם יט א). כל אחי רָשׁ שנאהו (שם שם ז). תאות אדם חסדו וטוב רָשׁ מאיש כזב [4]) (שם שם כב). עשיר וָרָשׁ נפגשו עשה כלם יי׳ (שם כב ב). עשיר בְּרָשִׁים ימשול (שם שם ז). נותן לָרָשׁ אין מחסור ומעלים עיניו רב מארות (שם כח כז). אם עשק רָשׁ וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה על החפץ (קהל׳ ה ז). — וכמו רֵישׁ, רֵאשׁ, עֹנִי: רָאשׁ עשה כף רמיה ויד חרוצים תעשיר (משלי י ד). — ובתו״מ: אחשורוש וכו׳, שהכל נעשו רשין בימיו (ר׳ חנינא,

1) [ובהערה: ו„רַקַּת״ הוא מקור נסמך מן „ירק״ כמו רדת מן „ירד״.]

2) [בעמ׳ 6585 נשמט שמ״ש השרש הזה כפעל רוש בתהלים לד יא: כפירים רָשׁו ורעבו ודרשי יי׳ לא יחסרו כל טוב. ובהתפ׳ מִתְרוֹשֵׁשׁ (עי׳ בהערה הבאה) במשלי יג ז: יש מתעשר ואין כל מִתְרוֹשֵׁשׁ והון רב. ובסהמ״א, במשמ׳ עשה עצמו רש: מעשה בר׳ עקיבא שיצא יום אחד לשוק למכור מרגלית אחת שהיתה לו, ראה יהודי אחד עשיר גדול והיה מתרושש בעיני אדם והיה לובש בגדים בזויים וכו׳ (מכוה״מ לר״י אלנקאוה ג, ענעלאו, 149). ובשמוש היום נוהג גם פוע׳, רוֹשֵׁשׁ במשמ׳ עשה לרש, דלדל.]

3) [כלו׳ יש כאלו מתרושש, ובכל זאת, בסופו הון רב לו, הוא הרש כשאין האלהים גוער בו.]

4) [כלו׳ מאיש מְאַכזב.]

מגיי יח.). ראשך עליך ככרמל וכו' הרשים שבכם חביבין עלי כאליהו שעלה לכרמל (מד"ר ויקרי לח). עשיר ורש נפגשו, עשיר בתורה, רש בתורה, אמר אותו רש לאותו עשיר השניני פרק אחד וכו' דבר אחר, רש זה שהוא רש בנכסים וכו' עמד רש עם איש תככים אמר לו תן לי מצוה וכו' (סס סס לד). אתמול היה מסית כעשיר וכו' ועכשיו הוא מסית כרש (סס דברי ט). אם ראית עשו בכרך הגדול שברומי עושק דלים וג׳זל רשים והקב"ה משפיע לו שלוה, תראה בו מדת הדין (ר"י בר חנינה, סס קהל', ה"ס עושק רס). — ובסהמ"א: אין רש יותר ממי שאינו שמח בחלקו (ר"י א"ת, מבחר הפנינים מו ה, הברמן, עב). בהתאסף ראשי עם רשי תבונות לתקן תקנות או תקלות (שלמה בונפיד, פולמוס בנכבדי סרגוסה, קבץ על יד יד, כד). — ואמר הפיטן: כרש לפניו אתהלכה לפתוח בדבר הלכה (ר"י טוב עלם, אבא בחיל, סדר שבת הגדול). — ואמר המשורר: ראשה ומחזיק יד לרשיה (ר"ש הנגיד, הנה יחידתי, הברמן ב, 10). אשר יסלח עון עמו וייגע להועילם ויתן הון לרשם וכו' יהי אדון לראשם (הוא, בן משלי מד, אברמסון, 14). לא היה על כל תבל רש, גם לא נשמע נאקת גלה (רמב"ע, הענק א, ברודי, טו).

רַשָּׁאָה, עי' רַשַּׁאי.

***רַשַּׁאי**[1], רַשַּׁי, רשיי, ת"ז, נק' רַשָּׁאָה, *רַשָּׁאִית, מ"ר רשאים, *רשאות, —רשאי לעשות דבר, רשאי במעשה פלוני, רשאי שיעשה דבר, שיש לו רשות לעשות דבר, שמת־ לו, זכאי לעשות, berechtigt; autorisé; authorised: מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר, לקצר אינו רשאי להאריך, לחתום אינו רשאי שלא לחתום, ושלא לחתום אינו רשאי לחתום (ברכ' א ד). האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך מה שאינן רשאין לעשות כן בתפלה (סס ב ד). אם אין שם כהן אלא הוא לא ישא את כפיו, ואם הבטחתי שהוא נושא את כפיו וחוזר לתפלתי, רשאי (סס ה ד). שלשה שאכלו כאחת אינן רשאין לחלק (סס ז ד). המדל בגפנים כשם שהוא מדל בתוך שלו כך הוא מדל בשל עניים ד"ר יה׳דה, ר' מאיר אומר בשלו הוא רשאי ואינו רשאי בשל עניים (פאה ז ה). כל זמן שאני רשאי בעבודת האילן רשאי אני בפסולו (ר' שמעון, שביע' ב ג). כל שאני זכאי באמירתו רשאי אני להחשיך עליו (אבא שאול, שבת כג ג). הממנה עמו אחרים בחלקו רשאין בני חבורה ליתן לו את שלו (פסחי ח ד). והרואה פר ושעיר הנשרפין אינו רואה כהן גדול כשהוא קורא, לא מפני שאינו רשאי, אלא שהיתה דרך רחוקה ומלאכת שניהן שוה כאחת (יומ׳ ז ב). נשא אשה ושהה עמה י' שנים ולא ילדה, אינו רשאי ליבטל (מפריה ורביה), גרשה מותרת לינשא לאחר ורשאי השני לשהות עמה י' שנים (יבמ' ו ו). המדיר את אשתו שלא תלך לבית האבל וכו' יוציא ויתן כתובה משום שנועל בפניה, ואם היה טוען משום דבר אחר רשאי (כתוב' ז ה). שאם ירצה שלא לזון את עבדו רשאי. ושלא לזון את אשתו אינו רשאי (גיט' א ו). שהחובל בעצמו אף על פי שאינו רשאי פטור (ב"ק ח ו). מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב אינו רשאי לכופן (ב"מ ז א). ואל תאמר קבלו דעתי שהן רשאין ולא אתה (ר' ישמעאל בן ר"י הגלילי, אב' ד ח). הלוקח עובר חמורו של עכו"ם והמוכר לו אף על פי שאינו רשאי והמשתתף לו וכו' פטור מן הבכורה (בכורות א א). מה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים את כל נכסיו, על אחת כמה וכמה שיהא אדם חייב להיות חס על נכסיו (ר' אלעזר בן עזריה, ערכ' ח ד). שור זה עולה, אומדים כמה אדם רוצה ליתן בשור זה להעלותו עולה שאינו רשאי[1] (סס סס ז). הכל

[1] [עי' רשה, הערות. במשנ' מנק' כ"י פרמה ואחרות: רַשָּׁאִי. בכתבת הכנענית של אזתוד מלך הדננים מקאראטפה בקיליקיה (בנסחה השלמה ג, 5 וכו') נאמר כי נתנו האלים לאזתוד: ארך ימם ורב שנת ורשאת נעמת ועז אדר על כל מלך. ועדין לא התבררה הוראת המלה.]

[1] [במשנה שבבבלי (ערכ' כח:): אף על פי שאינו רשאי, ע"כ. ונדחקו לפרש כאן רשאי במשמ' חַיָּב, וזה לא יתכן מצד הלשון. ומפרוש רש"י יוצא כאלו היתה לפניו הגרסה: אף על פי שאינו חייב, ואינו נכון. ואולם אין כאן לפנינו אלא רמז קצר לכלל המנמק למה צריך להעמיד את המַחרם על מעוטו ולא לבזבז כסף הרבה, והוא משום שאינו רשאי להחרים את כל נכסיו, כאמור במשנה המובאת לפני זו, ובתוספתי (ערכ' ד כג). וכן לא צדקו אלה שרצו להעביר

מירים וכו' לא שאדם רשאי להמיר אלא שאם המיר מומר (תמור' א א). רשאי בעל הבית להפקיר מעשר טבל כדי תרומת מעשר שבמעשר (תוספת' תרומ' א ט). האיש אינו רשאי לישא עקרה וזקנה איילונית וקטנה ושאינה ראויה לוולד, האשה רשאה שתינשא אפילו לסרים, האיש אינו רשאי לשתות כוס עיקרין שלא יוליד, והאשה רשאה לשתות כוס עיקרין שלא תלד (שם יבמ' ח ד). הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר ורשאי הלוקח ליקח לו כל מה שירצה (שם ב"מ ד כא). השוכר שדה מחבירו ועמד השוכר והשכירה לאחר, רשאי בעל הבית שיאמר לו אין לי חשבון עם כל אדם אלא עימך (שם שם ט לג). המלוה את חבירו אינו רשאי למשכנו (שם שם י ח). רשאין הצמרין והצבעין לומר כל מקח שיבוא לעיר נהיה כולנו שותפין בו (שם שם יא כד). שאם היה יושב לפני הדיין ויודע זכות לעני וחובה לעשיר אי אתה רשאי לשתוק (ר' יהושע בן קרחה, שם סנה' א ס). אין אדם רשיי להקדיש את כל נכסיו (שם ערכ' ד כג). שאם רוצה אדם לעשות פסחו יחידי שהוא רשאי (ר"ע, מכי' מסכ' דפסחא ג). אינו רשאי להניף המקצר (הברזל) על המאריך (המזבח) (ר"ש בן אלעזר, שם בחודש יא). אם מי שאין רשאי בהקדשתו רשאי בהפרשתו, מי שרשאי בקדושתו אינו דין שיהא רשאי בהפרשתו (ספרי במד' ל). משיכבשו לארץ תהיו רשאים לכבוש ח"ל (שם דבר' כא). גוים שאתם יורשים אותם אתם רשיין לאבד את אלהיהם (קטע כ"י מכי' דרשב"י על דבר', JQR 1903, עמ' 448). הגוים שאתה יורש את ארצם אתה רשיי לאבד את אלהיהם (שם שם). נולד לו מום בחמשה עשר יום בתיך שנתו רשאי [1]) לקיימו וכו' (ר' ישמעאל, ירוש' ר"ה א א). שאין אדם רשאי למכור כלי אשתו (ר' יוסה, שם כתוב' ו ג). אין המסובין רשאין לאכול כלום עד שיטעום הבוצע

אשמ' משוערת זו של רשאי, רשות, גם על מקומות אחרים.

למעשה רשאי, רשות, היא הנגוד אל חובה, במקומות מרבים בתו"מ ולא יתכן שהשתמשו במלה זו אף כשם נרדף אל נגודה.]

[1]) [שרידי ירוש' מן הגני' (עמ' 140): רשיי.]

(ברכ' מז:). כל סעודה שאינה של מצוה אין תלמיד חכם רשאי ליהנות ממנה (פסח' מט.). אין הבוגרת רשאה לנוול את עצמה בימי אבל אביה (תעני' יג:). (אשה) שמת חמיה או חמותה אינה רשאה להיות כוחלת ולהיות פוקסת (מו"ק כ:). נגמר הדין אי אתה רשאי לבצוע (סנה' ו:). דברים שעל פה אי אתה רשאי לאומרן בכתב ושבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה (תמור' יד:). אין אתם רשאים לעשות בן (מגי' תעני' א). — ובסהמ"א: אין אשתו רשאה למנעו (סו"ת הרי"ף קע). אתה ובניך בחלק, אבל בנותיך לא בחלק אלא אם תתנו להן מתנות רשאות הן לאכול בחזה ושוק (רש"י, ויקר' י יד). אין הבת הבתולה רשאה לעמד במקום המשפט (ר"ז אלציאהרי, ספר המוסר מחב' י, כ"י תימני).

***רשה** [1]), ממנו *הִרְשָׁאָה, *הַרְשָׁיָה [2]), *מַרְשֶׁה, *מֻרְשֶׁה, ∞ מַרְשׁוֹן, *רַשַּׁאי, א. *רָשָׁה, *רְשׁוּת א. ב. רִשְׁיוֹן, רִשָּׁיוֹן, *רִשְׁיוֹנָה.

א. ***רָשָׁה**, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— הפע', *הִרְשָׁה, — הרשה ראובן את שמעון, הרשה לו, העביר את זכותו עליו, עשה אותו רַשַּׁאי בדינו, הרשה: bevollmächtigen; autoriser; to authorise את בן ביתו וכו' לתרום, תרומתו תרומה (תרומ' ג ד). במרשות זו את זו, בשהרשת השלישית את השנייה לדון עם הראשונה (שמואל, ירוש' כתוב' י ד). התקרשי לי בשטר חוב זה, או שהיה לו מלוה ביד אחרים והִירשה עליהם וכו' (קידוש' מז:). — ובהוראה מחלשת, הרשה את פלוני לומר דבר, לעשות דבר, נתן לו רְשׁוּת לכך, erlauben; permettre;

---

[1]) [שרש זה נמצא גם בארמ' שבתו"מ בפעל (בבנין אפעל, אַרְשִׁי) ובשם עצם (רְשׁוּ, רְשׁוּתָא) כבעבר', ונראה ששמוש השרש בעברי' שאול הוא דרך הארמ' מן האשור'־בבל'. בלשון זו בא רַשׁוּ במק' נשה, נשא בעברי, והנושה, בעל המלוה, הוא הנקרא (מ)רָשׁוּ, והוא הרשאי על המלוה והיכול להרשות, ז"א להעביר זכותו על אחרים, ומכאן התפתחות השרש בעבר' ובארמ'. וכן בא בארמ' שבתו"מ רשו, רשותא אף במשמ' של מַשֶּׁה, מלוה ממש. ועי' גם רְשׁוּת, הערה.]

[2]) [בפיוטי ינאי: יושר הרשייה לו ליתן (זולתי עט).]

to permit: תרשני[1]) לומר לפניך מה שלמדתני (ר״ע, ספרא ויקרא נדבה, פרשתא ד). כשהלכתי לכרכי הים מצאתי גר אחד שנשא אשת אחיו מאמו, אמרתי לו בני מי הרשך (בן יאסיין, יבמ׳ לח.). אל ישלח איש למזבח עולה ומנחה ולבונה ועץ ביד איש טמא באחת מן הטמאות להרשותו לטמא את המזבח (ברית דמשק יד א, השלח כו, 501). — ובספהמ״א: שמי שמרשה חבירו ולאחר שיתן לו הרשאה נמלך ומבקש לבטלה ומרשה אחר יש לו רשות שהלכה ששליח עשאו, ומי שמרשה חבירו ומתירא שמא יקחם אומר לו באותה השעה שמרשה אותו בפני עדים שאני עושה אותך שליח להביא לי מעות כן וכן שיש לי עם פלוני (הלכ׳ פסוק׳, 53). ואסור לעשות מלאכה קדם הבדלה כדי שתרשה[2]) את השבת כמי שנכנס אצל המלך יכנס ברשות ויצא ברשות (הלכ׳ קלובות, הלכ׳ שבת, הוצ׳ הורוין). והודעתו זמירות רנניך וערך קדושתך והרשיתו לשפוך שיחה ורנה לפני כסא כבידך (ר׳ בחיי, בקשה, יי׳ ספתי, בסוף חו״ה, הוצ׳ א. ש. יהודה). והכתוב נתן רמז לענין הזה וכו׳ והרמז הזה מרשה אותנו לחקור על דברי הקדמונים (ראב ח, הגיון הנפש, א:). הרשני על זה מה שרוממתני בצוותך אותי לקרוא אליך והרשיתני לשבח את שמך העליון (ר״י א״ת, חו״ה, חשבון הנפש ג). מי שהרשה לאחד ורצה לבטל השליחות ולהרשות לאחר הרי זה מבטל (רמב״ם, שלוחין ושותפין ג ח). אתה הרשיתני לערוב אותך וליתן (הוא, מלוה ולוה כו ח). ממי שקבלתי הספרים הוא הרשני ללמוד בהם (שו״ע חו״מ עב לג). — ואמר הפיטן: יראיך הרשוני וארוץ ואין בש (רשב״ג, אלהים אלי, ביאליק-רבניצקי ב, 178). ועי׳ מַרְשֶׁה.

— הפע׳, *הֻרְשָׁה, הורשה, — שהרשו לו, נִתנה לו רשות: במה שהורשית(ה) התבונן (ו)אין לך עסק בנסתרות (ב״ס גני׳ ג כב; בסמו, ירוש׳ חגי׳ ב א, בבלי שם יג.). לזה חצר סמוכה לכן ולזה חצר

[1]) [וכן בירוש׳ (חגי׳ ב א) ובבבלי (שם יד:); ובתוספתי (זבח׳ א ח) במבטא מרשל: תורשיני.]
[2]) [שתתן לה רשות לצאת.]

סמוכה לכאן, זה סמוך לחצירו וזה סמוך לחצירו וכו׳ לא הורשו אלא שלשים יום, הוזק בתוך שלשים יום פטור (ר׳ יהודה, תוספתי ב״מ יא ט). בשעה שביקש לצאת לחו״ל מהיכן הורשה, לא מבאר שבע (מד״ר בראשי׳ סח). — ובספהמ״א: הלא כבר הורשה לאכל מכל עץ הגן זולתי עץ הדעת (ר׳ הלל מוירונה, תגמ׳ הנפש, כב). מורשה שהורשה בשכר ידוע אפילו אם לא יוציא הממון מיד הנתבע קרוביו כשרים בין לעדים בין לדיינין (שו״ע חו״מ קכג י). — *והֻרְשָׁה הדבר, המעשה, נתנה רשות לעשותו: אפילו דריסת הרגל אינה מורשה[1]) לכם לעבור בארצם שלא ב־ישות (רש״י, דברי ב ה). הלא כבר הורשה לאכל מכל עץ וכו׳ ועץ החיים היה בכלל המורשים (ר׳ הלל מוירונה, תגמ׳ הנפש, כב). ועם אותו הכח (הרצוני) יש להם (למלאכים) הבחירה והורשתה להם כמו לבני אדם (שם, כד). — ועי׳ מֻרְשֶׁה.

— קל, *רָשָׁה, ביכוי פָעוּ׳, רָשׁוּי, — שנִתנה לו רשות, ואמר הפיטן: ארץ מלאה כבודו וכל כת אופן וחיה אז ברוך כבוד אדני ממקומו ענות רשויה (ר׳ נתנאל מקינון, י״ה מן הקר״ן, שירי היחוד והכבוד, עה).

—התפ׳, *הִתְרַשָּׁה, — קבל רשות, הֻרשה: לא יתרשה הארום ליכנס בשו׳ אי מהן (שו״ת חמה יסריס קסח).
—ובמשמ׳ נטל רשות לעצמו, נוהג בספרות ובדבור.

—נפע׳, *נִרְשָׁה, — כמו הֻפע׳ והִתפ׳, קבל רשות, ואמר הפיטן: ארשה ארוש רחשין (ר״א קליר, על). לעת תרשינה לפאר קופצות מתחת לכסא (הוא, וחיות, קדוש׳ מוסי׳ ר״ה). קוראים (המלאכים) זה לזה ושואלים זה לזה ונרשים זה מזה (ר״ש בר יצחק, חסדי ה׳, סלוק ז פסח). כשהיה שומע שאינו נרשה לקלל אמר מה אני חוזר אצל בלק לצערו (רש״י, במדי כג טז). ויאמרו כולם אחר שנרשו לאמר, דהיינו אחר שפתח חכם (הוא, סוטי׳ ל:, ד״ה לאמר). — *ובמשמ׳ נתמנה כמֻרשה: כל מורשה שהוא נרשה בשכר ידוע וקצוב וכו׳ יכולין קרוביו להעיד לו (שו״ת הריף קכז).

[1]) [נ״א: איני מרשה לעשות לכם, עי׳ הוצ׳ ברלינר, עמ׳ 358.]

ב. °רָשָׁה [1]), — אמר אֲרֶשֶׁת ותפלה, beten; dire une prière; to pray: בן אמוץ מגיד על זאת ורושה (רסע״ג, אגא משלי, אברמסון, ס; בקובץ רסע״ג, תרפ). — ואמר הפיטן: ארשה [2]) מי יתנני שמיר ושית (ר״א קליר, אאדה, קינ׳ ס״ב).

°רִשּׁוּל, ש״ז, — התרשלות, התרפות, עצלות Nachlässigkeit; indolence: רשול לנותר כהן תתיאש (ר׳ אליהו הזקן, אזהרות, קבץ מע״י גאו׳ ג, 56). וכן התלמיד לפי רשולו פעמים יצאו לו בלבולים וקושיות בפרשה (ר״י אכטולי, מלמד התלמידים, פוספים קסח.). ומי שטבע מוחו יהיה חם יהיה זריז בעניניו בלי רשול (שער השמים ט). אחרי אשר למצוא חפץ להשיג איל ולהוסיף עילוי ותילוי ראש לא חמלת תת בכרותי ראש הרשול אשר רויתני (ר״י בדרשי, בחינת עולם עז). שאם חיבו על זו הגנבה מפני רשולו יש גם לחשוב על הנטרף מפני רשולו (אהרן הקראי, גן עדן, ארבעה טומרים, קפד.). מפני חלשת דעתו או מפני רשולו מחקירת המופתים ישען במאמר הנביא (הנ״ל, עץ חיים סה, עמ׳ 80). בן אם תבוה קנין ראמות גביש לתת רוש הרשול מול יקרך (משה ריאטי, מקדש מעט, היכל ב). ואם ברוב טרדות זמנו בהתנמנמות ואם בדרך הרישול והעצלה (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי ו ו). ונגד הכת הג׳ המוכים במכת הביטול והרישול אמר לך אל נמלה עצל (ר״מ אלגבילאה, כלאים דעם ג ג ג, קמ:). לכה אחי והזרז והפלג שקידה על אשר תתאו ותרצה בלא רשול ולא עצלות ותשיג אשר תגזור ולכן בוא ונסה (תולדות חיים, בספר ידות למנחם לונזנו). ורבים חללי יאוש ורשול מאד מחללי סבת גזרה (שם). — ומ״ז, ואמר הפיטן: המון חוגג עלות יראה התר שלשלים, עת כי בא לחננה בלי רשולים [1]) (ר׳ מאיר בר׳ שמואל, אור יום הכפ, מעריב ב פסק). — ובמשמ׳ סרות העודף הנרפה ונגרר למטה: מרושלין שמילק רישולן [2]) ע״י אבנט (רש״י, זבח׳ יח:, ד״ה רב חדא תני).

רָשׁוּם, עי׳ רָשַׁם.

°רִשּׁוּם [3]), ש״ז, — א) סימן של דם, של תקיעת מסמר וכדו׳ שנשמר ונכר, Zeichen, Spur; signe), trace: מים (מי רגלים) כל זמן שרישומן ניכר (אסור להתפלל כנגדם) (גבי״א, ירוש׳ ברכ׳ ג ה). נבלעו, דאין רשומן ניכר, לא נבלעו דרשומן ניכר (בבלי שם כה.). היו בה אותיות מטושטשות או מקורעות, אם רישומן ניכר כשירה ואם לאו פסולה (מגי׳ יח:). לא נצרכה לשרישומו (של הכתב במגלת הסוטה) ניכר עד שלא תקבל עליה שבועה (רב אשי, סוטי יט:). נמחק (השטר) או נטשטש, אם רישומו ניכר כשר (ב״ב קסח:). שמשו (המזלות) אלא שלא הָיה רשומן ניכר (ר׳ יוחנן, מד״ר ברא׳ כה). ואחר ישקה את האשה וכו׳, להביא את שרישומו ניכר (שם במד׳ ט). מה המסמר הזה אף על פי שאת עוברו [4]) ממקומו רישומו ניכר כך כל מי שעונותיו גורמים וחכמים פושטין בו יד אף על פי שהוא חוזר בו רישומו ניכר (שם קהל׳, דברי חכמים). —ובסהמ״א: וכן הספינה כשהיא נמצאת בים אין רישומה ניכר (ר״ז מברצלונה, בי׳ משלי ל יט). בשני הקרומים האמורים במעים יש רישומים וקמטים לצד רחבם בסבוב (שלטי הגבורים כח, כד.).—ואמר הפיטן: ענשתו (את קין) לנוע ולנוד באשמיו, עת התודה התויתו רישומיו (משלם בר קלונימוס, אשוחה, עבודת יוה״כ, Elbog., Stud. עמ׳ 127) — ב) °בהשאלה, במשמ׳ פעלה והשפעה, רֹשֶם שבנשמה, Eindruck; impression: ואולי הענינים ההם אשר ישיגום האנשים ההם הם דעות היו להם ונשארו רשומיהם

---

1) [פעל שגזרו הפיטנים מן אֲרֶשֶׁת שפתים, וכאמור בהערה למלה זו בעמ׳ 405 היו אף מדקדקים שראו ארשת כנגזרת מן רשה. עי׳ בדברי ש. אברמסון ב„לשוננו״ יג, 125 ובהערת ז. בן־חיים שם.
ואמנם במגלת אחימעץ, וארשה בגזירה ברשות דר נהורה, כנראה הכונה: וַאֲרַשֶּׁה, ז״א ואקבל רשות.]

2) [מנקד: אֲרַשֶּׁה, אברמסון שם גורס אֲרֻשֶּׁה, וכן נראה יותר.]

---

1) [כדגמת עֲצַלְתַּיִם במקרא.]

2) [בגמרה: שמילקן.]

3) [וכן רשום וגם רושמא בארמ׳ שבתו״ם ובתרגומים.]

4) [צ״ל: עוקרו.]

חקוקים בדמיונם (ר"ש א"ת, מו"נ ב לח). שהדמיון מין מסיני למוד ההמון לרבים מהדברים העיוניים הקשים כמו שיגיעי בנפשותיהם **רשומיהם** ודוגמותיהם (רס"ע פלקירא, ראשית חכמה ג, 81). ידיעת הנמצאים המתחדשים באויר וכו' כ**רשומי** הכוכבים ב**רשומיהם** וניצוציהם וכו' (הוא, המבקש, לז). והכח המדמה הוא אשר בו ישארו **רשומי** המורגשות אחר אשר הם נעלמים מההרגש (הוא, המעלות ב, 36). ועל כן היה **רשום** העצם נראה כשיהיה המזג רקיק ויוכן לקבל **רשומו**, וארצה לומר ב**רשומו** פלוש **רשומי** העצמים השכליים בו, ואז נראה **רשום** העצמים הרוחניים בגוף (הוא, מקו"ח לרמב"ג ב יד). כי **רשום** הפעלים ההם נשאר עוד היום אחר כמה אלפי שנה (לדה לדרך ב ד ה). וכל אלה (החושים) יקראו איכיות התפעליות והם **רשומים** גשמיים, אמנם ההתפעליות הם **רשומים** נפשיים (המו"ר לרלב"ג א א, 6). לדקותם ודקות משכן **רשומיהם** יקשה עלינו השגתם (שם ב ד ב, 59). ו**רישומו** של ארוך דהיינו רושם רגליו מתלבש בתוך זעיר ומשם הוא חיותו (נפתלי צ"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, אבא ואמא י, עא:). ובכל מה שנתגלגל בדברינו על ג' סדרי הלמוד שזכרנו **רישומו** של כל אחד מהם נכר (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה ה). — ושם ספר של אריסטו: וזה הספר נקרא ספר ה**רשומים** העליונים ויש מי שקורא אותו ס' אותות השמים (רס"ע פלקירא, ראשית חכמה ב, 52). — °ובמשמ' כסוי בטיט על הקנקנים שטביעת רשום היתה נטבעת בו: כסוי הקנקנים כשהוא מהודק וטחוי בטיט נקרא **רשום** (ר"ח, ב"מ כג:). — °ו**רשומי** הקולות, תוי נגינה: את חכמת הניגון (מוזיק) יאהבו ובכדור דורשיה יקלו הרבה **רשומי** הקולות (נאטען) להם אשר יקראום בשם עריהם וכו' (ר"ם בלוך, שבילי עולם ג, לח:). — °ובמשמ' כתב רָשׁוּם, ואמר הפיטן: מכון לשבתך בשומך מאז חקקתו ב**רישומך**, מולדותיו הכלולים בשמך מלטם למען שמך (ר"א קליר, לפה בבא חמותה, מוס' יוה"כ). משכנו אחריך, שימנו ב**רשומך** (שלמה הבבלי, אבא לפניך, סליח' יום א).

°רְשׁוּמָה, ש"נ, מ"ר רְשׁוּמוֹת, — רק בצרוף דורשי רשומות, דורשי כתובים בדרשות שונות[1]: ואדיריהם שלחו צעיריהם למים ולא מצאו וכו' דורשי **רשומות** אמרו לא מצאו דברי תורה שנמשלו למים (מכיל' בשלח מסכ' ד, מא"ש, מה.). ויוראהו יי' עץ וכו' דורשי **רשומות** אמרו הראהו דברי תורה שנמשלו לעץ (שם שם, מה:). ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא וכו' דורשי **רשומות** אמרו ישראל קראוהו מן (שם שם, מט:). וילקטו אותו בבקר בבקר וכו' דורשי **רשומות** אמרו מכאן שהיה במן בזעת אפך תאכל לחם (שם שם, נ.). ולדבקה בו וכו' דורשי **רשומות** אומרים רצונך שתכיר מי שאמר והיה העולם למוד הגדה שבתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו (ספרי דבר' מט). הזרוע וכו' דורשי **רשומות** היו אומרים נתן לו זרוע תחת היד (שם שם קסה). דורשי **רשומות** אמרו כולהם יש להם חלק לעולם הבא מה טעמא לי גלעד וכו' זה אחאב מלך ישראל שנפל ברמות גלעד וכו' (ירוש' סנה' י ב). וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים, דורשי **רשומות** אמרו אין מים אלא תורה שנאמר הוי כל צמא לכו למים (ב"ק פב.). דורשי **רשומות** אומרין האדם נידון אחר רובו (מד"ר קהל' קדלא אליאסא, זבוני מות). — ובמהמ"א: דורשי **רשומות** אומרין אין רפידים אלא רפיון ידים (מדה"ג שמות יז ח, הופמן, 182).

°רְשׁוּמָה[2], ש"נ, — כמו רְשׁוּם: והלא אין חיים לאנוש בלא **רשומה** נחרשת, כי מעת היולדם טיבורם נקמטת, וגם המילה תהי תוספת חיים.

---

1) [הוראתו המדיקת של צרוף זה, שכנגדו גם דורשי חמורות (או המורות), לא התבררה, ועי' בהערות המחבר לערכים הֹמֶר, חֲמוּרָה, ד. חֹמֶר, המביע גם הוא את ספקותיו כלפי הפרושים שהֻצעו. ואמנם אפשר היה להבין דורשי רשומות בדרך פשוטה כדורשי המימרות הרשומות, הכתובות במקרא, ואולי ואולי אין גם דורשי המורות (אם כך נכון) אלא דורשי האמורות בתורה, ואף הצרוף המצוי „דרש מקרא זה כמין הומר" (כנוסחו של רסע"ג) לא יהיה לפי זה אלא כמין הָאֹמֶר, כדרך המאמר והמשל המובא בענין. וצ"ע.]

2) [ע"פ רְשׁוּמָא, ש"ז בתוספת א הַיִדוּע, בארמ' שבתו"ם.]

סמלטת (סעדיה על חוי, דוידזון ב, 41). ונהגו לבצוע בשבת ז' רשומות[1]) כמנין ימי השבוע וכו וביום טוב לבצוע חמשה רשומים (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ז).

*רָשׁוֹן[2]) ש"ז, — תולעת, חיה קטנה, חגב קטן: אי זהו שפיר מרוקם שאמרו, כל שתחילת ברייתו דומה לרשון וכו' (ירוש' נדה ג ג). סלעם זה רשון (חול' סה.). חרגול זה רשון (דבי ר' ישמעאל, שם סה:). תחלת ברייתו (של הילד) דומה לרשון, ב' עיניו כב' טיפין של זבוב (מד"ר ויקר' יד).

*רָשׁוּשׁ[3]), ש"ז, — כמו רַחֲשׁוּשׁ, במשמ' תולעת רוחשת, Gewürm; vers, vermine; worms, vermin: ואיזו היא (קרקע) בתולה, כל שאין בה רשישים ואין עפר תחתיו[4]) (תוספת' אהל' טז ה). איזהו בתולת קרקע, כל שמעלה רשושין ואין עפרה תיחות (ת"כ, נדה ח:).

רָשׁוֹשׁ, רשושות, עי' דָשׁוֹשׁ.

א. **רָשׁוּת**[5]), ש"נ, — כמו רָאשׁוּת, מעמד מי שהוא עומד בראש המדינה וכדו', שלטון בראש, Herrschaft; autorité; authority: אהב את המלאכה ושנא את הרבנות ואל תתודע לרשות (שמעיה,

1) [כלו' סימנים בחלה.]

2) [גם בארמ' שבת"ם רשונא, גם בתרגום של ילק (תהל' קה לד). והיו שחשבו שעקר המלה רֹאשָׁן מן ראש, ואינו מסתבר, אלא כנראה נולדה המלה בארמ' במבטא רשלני של רַחֲשׁוֹן, וכן בסורי רחשונא, חיה קטנה, ועי' דָשׁוֹשׁ, הערה.]

3) [מלונים ומפרשים הבינו מלה זו כלשון רגבי עפר, ואין זה מתאים לא בענין ולא מצד הלשון, על יד „מעלה", אלא הנכון: תולעים, כנוסחה זו שבתוספת': כל שאין בו רשושים, ע"כ, וכן גם בבבלי: כל שאין מעלה רשישים, כלו' שאינו מעלה תולעים.]

4) [כך בדפוס; צוק"ם: כל שאין בה רושם ואין עפרה תיחות.]

5) [יש שגוזרים ממלה זו אף את השמושים המובאים לקמן בערך רְשׁוּת, במשמ' בעלות, וקשה להכריע, ועי' גם בהערה לערך רשה. ואמנם אפשר שבמקרים מרבים התקרבה משמ' שתי המלים האלה זו לזו, עד שקשה להפריד ביניהן.]

אב' א י). הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן (ר' גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא, שם ב ג). עיר שישראל ונכרים דרים בה והיתה בה מרחץ מרחצת בשבת וכו' אם יש בה רשות רוחץ מיד (ר' יהודה, מכשיר' ב ה). שהאיש ספק בידו לעשות והאשה אין ספק בידה לעשות מפני שרשות בעלה עליה (תוספת' קדוש' א יא). ארבע מיתות נמסרו לבית דין, הרשות לא ניתן לה אלא סייף בלבד (שם סנה' ט י). אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסים ושמים יריעות וכל בני אדם לבלרין אין מספיקין לכתוב חללה של רשות (בשם רב, סנח יא.). והרשות מקברת את בעליה (יומא פו:). ואל תקרב אל פתח ביתה זו הרשות (ר"א, ע"ז יז.). — ורשות של מעלן בנגוד אל רשות שלמטן, שתי רשיות: ושלא יהו המינים אומרים הרבה רשויות בשמים (סנה' ד ה). מה אם רשות שלמטן שיש בה כזב ושקר וגניבות דעת וכו' רשות של מעלן וכו' על אחת כמה וכמה שחייבים אנו לקבל עלינו מידת הדין (ר' אבהו, ירוש' שם ו יב). שמא חס ושלום שתי רשויות הן (חגי' טו.). ואין כל בריה יכולה לומר שתי רשויות בראו העולם (מד"ר בראש' א א). הפיות שאומרים שתי רשויות הן יכרתו ויגועו (ר' יהודה בר סימון, שם דבר' ב). כי אלהים קדושים הוא, פסוק זה פתח הוא למינין שנראה כשתי רשויות (תנחומא קדוש' ג). — ואגרת (של) רשות: ואלו כותבין במועד קדושי נשים וכו' וגזירות בית דין ואגרות של רשות[1]) (מו"ק ג ג). — ובסהמ"א: ובכל מקרא קדש ושבת וחדש יביא עליהם גוליירים מלפני הרשות לאחוז בית מדרשות (קטע ממכתב לאביתר הכהן מזמן הגאו', סעדיאנה שכטר, 88). יש הרשות לחבורת ארץ ישראל על חכמי בני הגולה ואין לבני הגולה רשות על בני ארץ ישראל (מכתב בן מאיר לבבל, הרכבי, ספר הגלוי, רטז). ואל תתודע לרשות, פי' כיצד מלמד שלא יצא לו לאדם שם ברשות שלסוף נותנין עיניהן בו והורגין אותו ונוטלין ממונו (ר"י עקנין, אבי א י, 16). ואם תעיין בדבר תמצא שבידיעת הרשות רעות הרבה

1) [כפרוש רש"י (מו"ק יח:): צווי וקיום של שלטון. והרמב"ם: כתבים ששולחין בני אדם זה לזה ממקום למקום.]

עד לאין מספר[1]) (סס סס). — ואמר הפיטן: יזמו תת רשותם[2]) בשמים ובארץ (ינאי, ארץ אסר, קרובץ' ברכות', זולאי, יב). ומרשות והוד מלך ברחה (רס״ג, מוסר השכל[3]).

ב. *רֵשׁוּת, רֵשׁוּת, ש״נ, — מצב הרש והדל, דלות: כי גם במלכותו נולד רש, במלכותו של יוסף נולדה רשותו[4]) של פוטיפרע (מד״ר ברחש' סט). כי גם במלכותו נולד רש, במלכות יצר טוב נולד רשותו של יצר הרע וכו' במלכותו של אברהם נולד רשותו של נמרוד (סס קהל' ד טו).—וכסהמ״א: ופן אורש וגנבתי, ענין הרשות והסכנות (רד״ק, קס״ם, ירם).

*רְשׁוּת[5]), ש״נ, — א) דבר או מקום השיך לפלוני, שפלוני הוא הרשאי לעשות בו כרצונו, Bereich, Besitz; domain(e), possession: חיה ועוף שברשותו הצדן פטור והחובל בהן חיב (שבת יד א). כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נזקו וכו' חוץ מרשות המיוחד למזיק ורשות הנזק והמזיק (ב״ק א ב). גנב ברשות הבעלים וטבח ומכר חוץ מרשותם וכו' משלם תשלומי ארבעה וחמשה (סס ז ה). גנב משל אביו ואכל ברשות אביו, משל אחרים ואכל ברשות אחרים, משל אחרים ואכל ברשות אביו, אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיגנוב משל אביו ויאכל ברשות אחרים (סנה' ח ג). נפל דליו לתוך בורו של עם הארץ וכו' טמא מפני שהונח ברשות עם הארץ שעה אחת (טהר' ח ג). כיון שאדם מבקיר דבר ויצא מרשותו הבקירו הבקר (ר' מאיר, ירוש' דמאי ג ב). אדם מבטל רשות ביתו ואין אדם מבטל רשות חצירו (סס ערוב' ב ס). מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרשות הרבים ומצאו חסיד אחד אמר לו ריקה מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך (ב״ק נ:). — וסוגי הרשות, רשות היחיד, רשות הרבים, ארבע רשויות וכדו': הבונה גדר בינו ובין רשות הרבים מותר להעמיק עד הסלע (שביעי' ג י). עומד אדם ברשות היחיד ומטלטל ברשות הרבים, ברשות הרבים ומטלטל ברשות היחיד (ערובי' י ד). המבקע ברשות היחיד והזיק ברשות הרבים, ברשות הרבים והזיק ברשות היחיד, ברשות היחיד והזיק ברשות היחיד אחר חיב (ב״ק ג ז). ארבעה רשויות שבת, רשות היחיד ורשות הרבים וכרמלית ומקום פטור (תוספת' שבת א א). מסלקין דרך רשות הרבים (ר' יהושע, סס ב״ק ג יב). כמה דר' יוסי מדמי רשויות להעלימות לפטור כך מדמה רשויות להעלימות לחיוב (ירוש' שבת א א). ים ובקעה וכו' אינן לא רשות הרבים ולא רשות היחיד (סס סס). ומהלכים בשבילי הרשות עד שתרד רביעה שנייה (ב״ק פא.). — ובהשאלה, עמד ברשות עצמו, ברשות אחרים וכדו', היה אדון לעצמו, שלטו בו אחרים: (אמר משה לישראל) לשעבר הייתם עומדים ברשות עצמכם, עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור (ספרי דבר' עז).—ברשותך אני, שלך אני, תוכל לעשות בי כרצונך: כיון שהיה תובעה אמרה שחוט את התרנגול הזה ונבשל ונאכל עמך וברשותך אני (תנחומא בלק יח). — ב) בהשאלה, היקף הדברים שאדם רשאי לעשותם, תכונת מה שמותר לעשות, נתינת היתר לעשות, הסכמה Erlaubtes, Erlaubnis; permis(sion); permitted, permission, בצרופים כגון נתן רשות, הרשות בידו, וגם במשמ' הרשאה, בא ברשות פ', ברשות ושלא ברשות, יש לך רשות, נטל רשות, חוץ מרשותו: ארבעה אחין נשואין ארבע נשים ומתו, אם רצה הגדול שבהם ליבם את כולן הרשות בידו (יבמ' ד יא). המלוה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני להיות מפריש עליהן מחלקן וכו'

---

[1]) [ואמנם בהמשך הדברים כותב ר״י עקנין: ולשון רשות מלשון כרשיון כורש מלך פרס עליהם.]

[2]) [נ״א: רישיונם, עי' שם עמ' שצז הערות סי' 1, ועי' מ. זולאי, עיוני לשון בפיוטי ינאי, ידיעות מכון שוקן ו, רטו.]

[3]) [רשות ראס אל גלות באגרות הרמב״ם א, בנעט, 68, אינה רְשׁוּת ראש הגלות בדעת המתרגם, אלא היא הערב' רִשְׁוַת, מתן.]

[4]) [כך בהוצ' תאודור־אלבק, 1089, עי' בהערה שם. בדפוסים: רשתו.]

[5]) [על מקור הוראתה של מלה זו עי' בהערה לשרש רשה, ועי' גם א. רָשׁוּת, הערה.

בערוב' מא: כתוב: ג' אין רואין פני גיהנם אלו הן דקדוקי עניות וחולי מעיין והרשות, ע״כ, ופרש ר״ח: עבודת השרים והשלטונים. אבל רש״י מפרש: מי שיש לו נושין, וקשה להכריע.]

מתו צריך לטול רשות מן היורשין (גיט' ג ז). מי שנתן רשות לשלוחו לקדש את כתו והלך הוא וקדשה, אם שלו קדמו קדושיו קדושין (קדוש' ד ט). מעמידין זקיפים לפניהם ואחרים מאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהן וכל המבקש לחזור הרשות כידן לקפח את שוקיו (סוט' ח ו, ומעין זה ספרי שופט' קלח). זה בא בחביתו וזה בא בקורתו ונשברה כדו של זה בקורתו של זה פטור שלזה רשות להלך ולזה רשות להלך (ב"ק ג ה). הקדר שהכנים קדרותיו לחצר בעל הבית שלא ברשות ושברתן בהמתו של בעל הבית פטור וכו' ואם הכנים ברשות בעל חצר חיב (שם ה ג). הכל צפוי והרשות נתונה (רבי עקיבה, אב' ג טו). רצה להלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו הרשות בידו (תוספת' ברכ' ה ז). משנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע (מכי' בא מסכ' דפסחא יא). ודברת בם, מיכן שיש לך רשות לדבר בם (רב יוסף, ירוש' ברכ' ב א). ההיא מילתא דאמר לך היא הוה נטילת רשות דידיה (שם שם ם). אמרו לו (ר' יוחנן ור' יונתן לש"ץ) אין לך רשות להוסיף על מטבע שטבעו חכמים בברכות (שם שם ט א). וחרמש לא תניף, מיכן שאין לו רשות לאכול אלא בשעת הנפת המגל (שם מעשרו' ב ו). אלמלא נתנה רשות לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקין (אבא בנימין, ברכ' ו.). אותו היום סלקוהו לשומר הפתח וניתנה להם רשות לתלמידים ליכנס (שם כח.). אין לך רשות לומר מה למטה מה למעלה מה לפנים מה לאחור (ר' יונה בשם ר"ל, מד"ר ברא' א). הנפטר מחבירו בין גדול בין קטן צריך ליטול ממנו רשות (שם שם מז). לחכם שנטל קרובתו ועשתה י' שנים ולא ילדה, אמר לה בקשי לי אשה, אמר לה יכול אני ליטול חוץ מרשותיך וכו' (שם שמות לז). דרך ארץ שאין חתן נכנס לחופה אלא אם כן נותנת לו רשות (ר' יוחנן, שם ויקר' ט). — ג) ובנגוד אל חובה. מצוה, דבר הנתון לרצונו של אדם לעשותו או לא: ההולך לשחוט את פסחו וכו' ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו, אם יכול להזור ולבער ולחזור למצותו יחזור ויבער וכו' ולשבות שביתת הרשות יחזור מיד (פסח' ג ז). כל שחייבין עליו משום שבות, משום רשות, משום מצוה בשבת, חייבין עליו ביום טוב (ביצ' ה ב). ואין מוציאין למלחמת הרשות אלא על פי בית דין של שבעים ואחד (סנה' א ה). רוצח שיצא חוץ לתחום ומצאו גואל הדם, ר' יוסי הגלילי אומר מצוה ביד גואל הדם ורשות ביד כל אדם, ר' עקיבא אומר רשות ביד גואל הדם וכל אדם אין חיבין עליו (מכ' ב ז). נשבע לבטל את המצוה ולא בטל פטור וכו' א"ר יהודה בן בתירא, מה אם הרשות שאינו מושבע עליה מהר סיני הרי הוא חיב עליה, מצוה שהוא מושבע עליה מהר סיני אינו דין שיהא חיב עליה, אמרו לו לא אם אמרת בשבועת הרשות שכן עשה בה לאו כהן, תאמר בשבועת מצוה שלא עשה בה לאו כהן (שבוע' ג ו). מה חריש רשות אף קציר רשות (ר' ישמעאל, ירוש' שביעי' א ם). המים שלפני המזון רשות ושל אחר המזון חובה (שם חלה ב ג). לא תהא שבות קלה בעיניך שהרי סמיכה אינה אלא רשות ונחלקו עליה אבות העולם (ר' יוחנן, שם חגי' ב ב). כל הנהנה מסעודת הרשות לסוף גולה (ר' יצחק, פסח' מט.). תפלת ערבית רבן גמליאל אומר חובה, רבי יהודה אומר רשות (שמואל, ברכ' כז:). — ד) ובמשמ' כח ושליטה: השיאה וגרשה, השיאה ונתארמלה כתובתה שלה, ר' יהודה אומר, הראשונה של אב, אמרו לו משהשיאה אין לאביה רשות בה (כתוב' ד ב). נדר ושבועה אין לי עליך ועל יורשיך ועל הבאים ברשותיך אינו יכול להשביעה לא היא ולא יורשיה ולא את הבאים ברשותה (שם ט ה). מת האב לא נתרוקנה רשות לבעל, מת הבעל נתרוקנה רשות לאב (נדרי י ב). כל שלא יצאת לרשות עצמה שעה אחת אביה ובעלה האחרון מפירין נדריה (שם שם ג). הבעל עד שלא תכנס לרשותו אומר לה כל נדרים שנדרת עד שלא תכנסי לרשותי הרי הן מופרין, משתכנס לרשותו אינו יכול להפר (שם שם ד). רשות הגביה בכסף ורשות ההדיוט בחזקה (קדוש' א ו). ויקח את כל ארצו מידו עד ארנן, וכי מידו לקח אלא מהו מידו מרשותו (ר' ישמעאל, ירוש' גיטי' ם א). רשות יורש כרשות לוקח (רמי בר חמא, ב"ק קיא:). הרשעים ברשות לבן, אמר נבל בלבו וכו' אבל הצדיקים לבן ברשותם, וחנה היא מדברת על לבה (מד"ר ברא' סז). — ובמהמ"א: ונותנים רשות זה לזה להקדיש ליוצרם (המחבר, תפלת

מחריח). אגרות יתנו לי סופריך על רשותך ודעתך (רס״י, נחמי׳ ב ז). הבורא יתברך הניח ברשותנו בחירת עבודתו והמרותו (ר״י א״ח, מו״ה, הבעמון ד). סברי מרנן כלומר ברשותכם ובדעתכם רבותי (אבודרהם, כב:). —*ורשות במשמ׳ פיוט ששליח צבור נוטל בו כאלו רשות לפתח בתפלה, רשות לברכו, רשות לנשמת וכדו׳, נוהג בלשון הפיטנים. — ואמר הפיטן: מרשות האל הגבור והנורא ומרשות מפז ומפנינים יקרה ומרשות סנהדרין וכו׳ ומרשות ראשי ישיבות וכו׳ ומרשות זקנים וכו׳ (רשות לחתן תורה בשמחת תורה).

א. רִשְׁיוֹן, רִשְׁיוֹן, ס״ז, — מתן הוראה, היתר מצד המלכות, Anordnung, Erlaubnis; instruction, permission: ויתנו כסף לחצבים ולחרשים וכו׳ להביא עצי ארזים מן הלבנון אל ים יפו כִּרְשְׁיוֹן כורש מלך פרס עליהם (עזר׳ ג ז). — ובסהמ״א: וידעו כל ישראל כי נאמן בית נגידי להיות לפני יי׳ עד עולם וכי אני עוצר בעם יי׳ אחריו ברשיון אדוננו ראש הגולה (גנזי מצרים, מט). ויעד בם אז טיטוס לאמר השמרו לכם ואל תוסיפו עוד לא לדבר דבר ולא לעשות בלעדי רשיוני (יוסיפון סב). — ואמר המשורר: ובסוד גשמות אם הוא כדמות לדעת זאת אין לך רשיון (משלם בן שלמה דאפיאירה, אנשי מיכוס, בכודי, ידיעות מכון שוקן ד, לז).—*ובמשמ׳ רצון, ואמר הפיטן: שבויי חנם מכורי בלא כסף שואגים בתפלה ומבקשים רשיון (שמואל הכהן, מלאכי רחמים, סליח׳ יוס ג). — ואמר המשורר: ואדירים נתונים על ארצות ברשיונו, וברצונו קשולים (ר״ש הנגיד, הלי תעם, דיואן, הברמן א, 17). ידברו ואבן ברשיונך ויעשו ואולם ברצונך (ר״י הלוי, אלהים אל מי, זמורה ה, 805). לאלהים עליון מלאך הריון ושלוחי רשיון רצונו משלומים (משלם בן שלמה דאפיאירה, בחזות בנבואה, בכודי, ידיעות מכון שוקן ד, כח). כל המצוים מלבדו הם מתפעלים סרים למשמעתו וכו׳ רשיון [1]) וחפץ לא יהי בהם, אבן רצונו עם גזרתו (עמנואל, מספם בכבוד, מחב׳ ד, הברמן, 147). — *ובמשמ׳ רשות ולא

---

[1]) [השות פרוש המשניות לרמב״ם בפ׳ חלק, בתרגום שבסוף מקראות גדולות, ווינ׳ רע״ח: ואין רשות להם ולא חפץ אלא רצונו ית׳. עי׳ תרביץ ה, 335.]

חובה, בחירה, דבר נתון לבחירתך: וכן אמר החכם, דע כי שנים הם פקודים אצלך מאל והוא שמם במו רשיונך, או תאחוז עשרך ותן עשרונך או תעזוב עשרך וקח עשרונך (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ז, ואל יגגיל). — *ובמשמ׳ רָשׁוּת ושלטון, ואמר הפיטן: רגליו (של האדם) למטה וראשו למעלה כי רישיונו במטה ובמעלה (ינאי, אז מאתים, קרוב׳ ויקרי, זולאי, קלא). בטח בה לב בעלה, בשלטון אשר נתן לה, ברשיון אשר הואמן לה (הוא, אשת חיל, זולאי, ידיעות מכון שוקן ו, רעז). — *ובצרופים רשיון עלית וכדו׳, תעודת רשיון ממשלתית, נוהג בספרות ובדיבור.

ב. *רִשְׁיוֹן, ס״ז. — כמו נִשְׁיוֹן, ואמר הפיטן: גוי גדול שלא זכרת, רשיונותיו [1]) למה אז זכרת (יהודה, אלילי מרעי, קרוב׳ זכור).

ג. *רִשְׁיוֹן, ס״ז, — רִישׁ, עֹנִי, ואמר הפיטן: פגר מנאציך בעוני ורשיון (שלמה, אנא עורכה, סליח׳ ער״ה).

***רִשְׁיוֹנָה,** ס״נ, — כמו א. רִשְׁיוֹן, במשמ׳ פקדה, ברית, ואמר הפיטן: רשיונתך עם בני אלעד לי עומדת לעד (רסע״ג, אלהים אל, אזהרות, סדור רסע״ג, קנ).

***רְשִׁימָה,** ס״נ, — א) בספרות הקבלה כמו רִשּׁוּם, סימן וקו: כי הנשמה למטה בגוף היא היא ענין הקו והרשים, הקו בא להאיר ולברר הרשימה, והנשמה לברר הגוף (רמח״ל, פתחי חכמה ב, כג.). — ב) כתב שנרשמים בו בזה אחר זה דברים שונים, Liste; list(e): סמוך למיתתו עשה צואה וכתב רשימה ממה שיש בידו מעזבון יתומים (שאילת יעבץ ב קב, כב:). — ג) רשימת תעלה, מתכון הרופא להכין תרופה לחולה במתכנתה: שרופא הגוף ינהג מנהגו לכתוב רשימת תעלה לחולה (ר״י קטנוב, דברי ריבות). — ד) ונוהג בספרות במשמ׳

---

[1]) [אשר ישה ברעהו ת״א די ירשא בחברת (דברים ט״ו, ב׳) ר״ל חטאתיו שחטא לך (פר בסדורו, 665). וכן באשור׳ רַשׁוּ במק׳ נשה, נשא בעבר׳.]

מאמר קטן הרושם עֻבדות בלי לעַבד אותן עִבוד ספרותי מלא, בפרט בקרת על ספר וכדו'. [1]

***רָשִׁישׁ**, [2] ת"ז, — חלש, חסר אונים, ואמר בן סירא:
אל תהי גבהן בלשוניך ורפי ורשיש [3]
במלאכתך (ב"ס גני' ד כט).

***רשל** [4], ממנו *הִתְרַשְּׁלוּת, *רִשּׁוּל, *רִשֵּׁל, *רָשֵׁל,
*רַשְׁלָן, *רַשְׁלָנוּת.

***רָשַׁל**, קל לא נמצא בתו"ם.

— פִּעֵ', *רִשֵּׁל, — רִפָּה והחליש, abschwächen; affaiblir; to weaken: בשעה שהרוח יוצא לעולם הקב"ה משברו בהרים ומרשלו בגבעות ואומר לו תן דעתך שלא תזיק בריותי (ר' יהושע בן חנניה, ירוש' ברכ' ט ג). הנואף הזה כביכול מרשל כח השכינה (ר' יצחק, מד"ר במד' ט). — ובספהמ"א: חנאה בך לפנות לדברי מרשלי ידי מחזיקי דת (רב האי גאון לר"א בן עטא הנגיד, JQR NS I, עמ' 235). זה מפתוי היצר לך שירשל אותך מעיין ומחקור על אמתת הענינים (ר"י א"ת, חו"ה, חשבון הנפש ג). כי הוא מזהיר על עניני המצות, ומצוה על בחירת עבודת הבורא ומרשל מבחירת התענוגים ומונע מהם (שם, אהבת ה' ז). שהשינה מעצלתו מהלמוד ומהמעשים ומרשלת הגוף ומרבה בו ליחה לבנה (ר"י עקנין, ס' מוסר ב טז). ועוד יועיל בטול זה הדעת באמונה מפני שזה יביא לרשל משתדל (ר"י בדרשי, אגרת לרשב"א, תשו' רשב"א תיח). ושלא יתיצב איש לפניהם ולפחות יספיק לרשל העם ולרפות ידיהם (ר"י ערמה, חזות קשה, שער ה).

— פֻּעַ' בינ' *מְרֻשָּׁל, — רפה, תלוי ברפיון: היו (בגדי הכהן) מרושלין ומסולקין או שהיו משוחקין ועבד, עבודתו כשרה (תוספתי מנח' א ח; בבלי זבח' יח.). מרושלין שסילקן ע"י אבנט כשירין (זבח' יח:).

— הִתְפַּ', *הִתְרַשֵּׁל, נִתְרַשֵּׁל — רפו ידיו, התעצל, nachlässig sein; se relâcher; to slacken: חס ושלום לאותו צדיק (משה) שנתעצל במילה וכו' אלא שנתרשל בלינה קודם המילה לכך בקש המקום (ר' יוסי, מכי' עמלק א). וכל זמן שהם מתיגעים ידיהם מתרשלות (ספרי במד' פב). שכל זכיות שעשה משה רבינו לא עמדו לו כשנתרשל מן המילה (ר' יהושע בן קרחה, נדרי לא:). לצייר שהיה צר איקונין של מלך, בא לגמור הפרצוף, אמרו לו מת המלך וכו' כיון ששמע הצייר כך נתרשלו ידיו (ר' אבהו, מד"ר במד' ט). אף משה ואהרן נתרשלו ידם (כשהוציאו המרגלים דבת הארץ) מיד עמד כלב וכו' (שם שם טז). לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו וכו' כשסרח רביעית נתרשלו ידי אוהבו של מלך (שם שם יח). אמר לו זמרי ואותה שלקחת מדינית היא, מיד נתרשלו ידיו של משה ונתעלמה ממנו הלכה (שם שם כ). ע"י שנתגעשו ונתרשלו ישראל מלגמול חסד ליהושע רצה הקב"ה להרעיש וגם להגעיש עליהם ההר (שם קהל', טוב שם). היין נכנס בכל אבר ואבר והגוף מתרשל והדעת מטולטלת (חכמוני, בובר, סמיכי ז). — ובספהמ"א: יתפאר (המלמד) בלבו שאין כמותו ויתרשל מן התינוקות (רש"י, ב"ב כא., ד"ה דילמא). כי הנפשות תאותן רבה להשיג תכלית הרע ומתרשלות לעסוק בדרכי החסד (ר"י א"ת, חו"ה, הקד', 21). אבל אם ניכר לרב שהם מתרשלין בדברי תורה ומתרפין וכו' חייב לרגוז עליהן (רמב"ם, ת"ת ד ה). אסור לבית דין לחוס על ההורג, שלא יאמרו וכו' ונמצאו מתרשלין בהריגתו (הוא, סנהד' כ ד). שמיגע גופו ומקלקל את חדוד דעתו ומשקיע את אשו ותתרשל נפשו מלדרוש ותלאה ותפרש (ר"י עקנין, ספר מוסר ב כ). וכשחכח השכלי

---

[1] [סופרי ימי הבינים (כגון ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א–ג) השתמשו במלה רְשִׁינָה במשמ' של שרף עצים, Gummi, gomme. אבל אין זו מלה עבר' אלא הרומ' resina.]

[2] [עי' בהערה הבאה.]

[3] [כך כתוב והשין מנקדת בחיריק בכ"י. ואין זה אלא מבטא אחר או ט"ס במקו' נשיש, חלש וחסר אונים בארמ' ובסורי' (עי' במלון הסורי של ברוקלמן מהד' ב, עמ' 450). וכן בתרג' הסורי של ב"ס במקום זה ונשיש. וכנראה זאת גם כונת הכתוב: או נָשִׁיש (ז"א חלש) שבט בני מאסת (צ"ל מְאֻסַּת) כל עץ (יחזק' כא יח), שהמסרת נקדה נָשִׂישׂ בשין שמאלית.]

[4] [גם בארמ' ובסור' בא רשל במשמ' התיר והרפה, ובערב' רַשַׁל [a] הלך לאט וכדו'. וכנראה חדר שרש זה לעבר' מן הארמ', ואפשר שעקרו בעבר' נשל.]

[a] رشل

משתדל בצווך ההוא הגופני והוא מתרשל בפעולתו ובטל לעצמו וכו׳ (ר״י אנטולי, מלמד התלמידים, ויגש, מ.). אחד ממלכי ערב לקח בשבי אחד מהמלכים וצוה להדליק מדורה גדולה ולהשליכו שמה וכו׳ ירדו גשמים וכבו המדורה ויתרשלו בשמירתו (לרי סיגון, 14). מדרך הנפש כאשר תתעסק במשפט כח מה שתתרשל ממשפט כח אחר (אמו״ר ב ה א, 70). ומה אם טרפה ששומר שכר פטור עליה לא באת על ידו, קל וחומר אם נתרשל בשמירתן שהוא חייב בה על כל פנים (מדה״ג, בראש׳ לא לט, מרגליות. תקנא). אף על פי שהייתי אצל לבן לא נתרשלתי מן המצוות (שם שם לב ה, תקסא). נתפחד יעקב שמא יתרשל יוסף מקבורתו בארץ ישראל (שם שם מח ז, תתים). שאין מתרשלין לדבר מצוה (שם שמות יז יב, הופמן, 183). שיש עדים שאבד באונס ולא היה כח במוכר להצילו ולא נתרשל בדבר (טו״ע חו״מ כד ב). — ואמר המשורר: שבתי וראיתי רפה ומתרשל סכל וגם עצל ידו נצלחת (ר״מ בן חביב, דרכי נעם, יד.).

— קל, ˚רָשַׁל, — כמו התפ׳: עון בעלי התשובה יכבש ויעביר לפשול, פשעי זדונות עשה כחטא שגיאות לרשול (מנחם בר׳ מכיר, אדעה כי אין, זולת שבת תשובה). כי אין הדעת באחת משתי השמירות שרשל בשמירתו שאם חייבו על זו הגנבה מפני רשולו יש גם לחשוב על הנטרף מפני רשולו ולמה פטרו, ואיך אפשר היות שני מאמרים כאחד, על האחד נאמר רשל ועל האחד לא רשל, והאמת שאם רשל בכל מה שספר להזיק הבהמה יתחייב לשלם (אהרן סקרלי, גן עדן, ד׳ שומרים, קפד.).

—נפע׳, ˚נִרְשַׁל, — נחלש, ואמר הפיטן: הלמוני בגלות ונמעדתי בקלות, אחזתני דלות כאשה אלמנה, והייתי נרשל לכל עמים משל נלחץ גם נכשל, נתעב ומשונה (אלהי אזכירה, סליחי יוה״כ, תימני). ידי עשו גברה וידי נרשלה במתני חלהלה (מה לי, שם).

—הפע׳, ˚הִרְשִׁיל, — כמו התפ׳, ואמר הפיטן: בבר דשא האשיל ועשב וזרע אִבֵּר, בעת תת כחה ותרשיל ועץ פרי ופסת בר (רסע״ג, באדני ילדקו, עבודי יוה״כ, סדור רסע״ג, רפא).

˚רֶשֶׁל, ס״ז, — התרשלות, רפיון ידים: ואני מוכן באילו המועדים להשתדל בכך בלא רשל וחשל (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 74).

˚רַשְׁלָן, תוס״ז, — מי שדרכו להתרשל, עצל, נוהג בדבור ובספרות.

˚רַשְׁלָנוּת, ס״נ, — תכונת האדם המתרשל, נוהג בדבור ובספרות.

רשם [1], ממנו ˚הַרְשָׁמָה [2], ˚הִתְרַשְּׁמוּת, ˚מִרְשָׁם [3], *רִשּׁוּם, רְשׁוּמָה, ˚רְשׁוּמָה, ˚רְשִׁימָה, רָשַׁם, ˚רָשֵׁם, *רֹשֶׁם, ˚רִשְׁמָה, ˚רִשְׁמִי, ˚רִשְׁמִי, ˚רִשְׁמִיּוּת, ˚תַּרְשִׁים, ˚תַּרְשֹׁמֶת.

רָשַׁם, פ״י, רָשׁוּם, — חקק וכתב, aufzeichnen, schreiben; noter, écrire; to note down, write: אבל אגיד לך את הרָשׁוּם בכתב אמת (דני׳ י כא). — ובתו״מ: לא חייבו (הכותב) שתי אותיות אלא משום רושם, שכך היו רושמין [4] על קרשי המשכן לידע אי זה הוא בן זוגו (שבת יב ג). כתב בדיו בסם וכו׳ ובכל דבר שהוא רושם וכו׳ חייב (שם שם ד), ואינו כותב לא בקומוס ולא קנקנתום ולא בכל דבר שהוא רושם אלא בדיו (סוט׳ ב ד). עד שיכתוב ויקעקע בדיו ובכחול ובכל דבר שהוא רושם (מכו׳ ג ו). השוחט לכהן ולנכרי פטור מן המתנות והמשתתף עמהן צריך שירשום (חול׳ י ג). המקרא הזה רשום ומפורש על ידי איוב (מכי׳, עמלק א). האוכל איסור בזמן הזה צריך לרשום לפניו את השיעורין (ר׳ הושעיא, ירוש׳ פסח א א). הרושם על העור כתבנית כתב פטור (שם שבת יב ד). עד שלא נגאלו ישראל ממצרים היתה (לבנת הספיר) רשומה

---

1) [השרש שאול בעבר׳ מן הארמ׳, וכן בסור׳ רשם, בערבי׳ רשמ וגם רשׂם a) באותה משמ׳ של חקיקה, עשית סימן בטביעה וכתיבה כבעבר׳.]

2) [נוהג בספרות ובדבור במשמ׳ הכנסת תלמידים וכדו׳ ברשימת בית הספר וכדו׳, inscription.]

3) [נוהג בדבור ובספרות במשמ׳ ציור בראשי קוים וכדו׳.]

4) [כך בהוצ׳ שטרק, ובמדב״ם: רושמים; בדפוס׳: כותבין.]

a) رشم, رسم

ברקיע, משנגאלו עוד לא נראית ברקיע (בר קפרא, שם סוכ' ד ג). עד שירשום[1]) ויאמר מכאן ועד כאן (ירוש' ביצ' ד ו). את הרשום בכתב אמת וכו' עד שלא נתחתם גזר דין רשום, משנתחתם גזר דין אמת (לוי, שם יבמ' יב ו). עדים שאינן יודעין לחתום וכו' רושם לפניהם בדיו והן חותמין בדיו (ר"ש בן לקיש, שם גיט' ב ג). רושם לפניהם במים, אם בא ועירר ערער קיים (שם שם). א"ל הקב"ה לגבריאל לך ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו (שבת סה.). כל מקום שנאמר וישק אינו אלא כרושם (כלה רבתי ג, היגר, 240). ונשרו דמעות מעיניהם (של המלאכים) לתוך עיניו (של יצחק) והיו רשומות בתוך עיניו וכיון שהזקין כהו עיניו (מד"ר ברא' כה). בשעת השמד היו הפולחין לובשין סנדלים מסומרים והיו עושין רושם בארץ והיו בנות ישראל יוצאות ורואות את סנדליהן רשומות בארץ והיו מתייראות ומפילות (ר' יוחנן, דב"ר ליברמן, 81). האדם חוטא, הקב"ה רושם עליו מיתה, עשה תשובה הכתב מתבטל, לא עשה תשובה הרשום בכתב אמת (תנחו' בובר, לו ז). — ובסהמ"א: פי' שחור כלי ברזל וכו' ורושם בו את המגילה (ערוך ערך שחר). מכתב שקורין גרפיא ושל ברזל הוא קורע ורושם את הגלל שיש (רש"י, ע"ז כב:, ד"ה מכתבא). שרש אשר אינו נאמר על יום ידוע ולא עת רשום[2]) אלא על העת אשר הקב"ה מגלה אותו ברחמיו (רחב"ח הנשיא, ס' העבור, 22). ומעת שירשום (בגופו) באחד מדברים הרושמין אחר שישרוט באי זה מקום מן הגוף וכו' לוקה (רמב"ם, עכו"ם יב יא). שאמר לו המוכר רשום מקחך (הוא, מכירה ז ז). והעצם הוא הנמצא הבלתי צריך לנשוא, נרשום[3]) אותו תחלה כן עד שנוסיף ביאור (אמו"ר א א, 4). וכאשר רצה אבן גבירול לרשום אותו (את המאמר הראשון) אמר וכו' (שם א ב, 11). לספרי הנביאים כלם קראו שם נביאים וכו' לרשום מעלתם וגם כן להבדילם מהכתובים (ר"י אברבנאל, הקד' לנביאים ראשונים). — ורשם עצמו לעבודה זרה: מנהג העכו"ם שרושמין

1) [יסמן בסימן.]
2) [כתוב בְּמְפֹרָשׁ.]
3) [נסמן.]

עצמן לע"א שלהן כלומר שהוא עבד נמכר לה ומרושם לעבודתה (חנוך מלוה רנג). — ואמר הפיטן: הקרואים בשמם בשמך, הרשומים ומצויינים לך (ינאי, האומרים, קרובי ימים נוראים, זולאי, שמ). צאן קדשים, קהלות יעקב, רשומים בשמך (אם אני חומה, הושענות). הן על הבאר שוררו בעליזות וכו' ובספר מלחמות רשומה בשיטי חרוזות, אז ישיר ישראל את השירה הזאת (שמעון בר יצחק, אי פתרוס, זולא ז פסח). חדש ושבת חשב להפר חוטא ואשם חק ויעבר קול גם במכתב רשם ואמר הם כי לא להזכיר בשם (מנחם בר' מכיר, אודך כי עניתני, יוצר שבת ב חנכה). בלמדו ספר מפי משולי ערמת והבין ודקדק בדת רשומת (אלה אזכרה, מוסף יוה"כ אשכנז'; מחז' ת"ב ספרדי). — ואמר המשורר: ואהבתו בתוך לבי כתובה ומנער עלי לוחו רשומה (יוסף בן חסדאי, הללבי חן, סעה"מ 28). ספרי אמת הם וכל דיניהם השם חתמם, שם הדברים על אפניהם עוזו רשמם (ראב"ע, אלים ברולם, איגר 87). — בינ' פָּעוּ', רָשׁוּם, במשמ' כאלו מְצֻיָּן בסימנים, נִכָּר, חשוב ונכבד[1]): כלם קדושים ומורע אחד קדוש ומסתעפים מאנשים רשומים (ר"י אברבנאל, הקד' לס' שמות). והנה נתנו חז"ל בזה טעם למלת וילך שנאמר על מעשה רשום שנעשה וכו' להעיר על מעשה רשום ומצויין לעשותו (הוא, שמות, וילך איש מבית לוי). כאשר שמע סיסרא שברק בן אבינעם אדם גבור חיל רשום מאד (הוא, שפט', ויגידו לסיסרא). כיוון לזכור עניני דוד ומעשיו הרשומים (הוא, הקד' שמואל). עדין היו ביהודים אנשים רשומים בחכמה ובתפארת (שבט יהודה, הנודר, 2). כל איש או אנשים שבמקרא שהיה איש חשוב רשום בעושר וטובה (ר"מ אלשיך, איו' א א). ונתקבצו ועמדו על נפשם קרוב לס"ד אנשים או יותר מהם אנשים רשומים וכו' (סו"מ מהרמד"ס יו"ד פ). ורבו ביניהם המריבות עד שנתרצו וברור שני דיינים רשומים מחכמי שלמי העיר (לחם רב סי' קעא). — ואמר המשורר: בבל העלמות נעימות ותמות ובנוי רשומות הלא אין כלאה

1) [כהתפתחות המלה מְצֻיָּן, ובלעז ausgezeichnet וכדו' במשמ' מְשֻׁבָּח, שגם הוראתו בעקר מסמן בסימנים וציונים.]

(עמכוי פלחנכים. מחק ספחים, 47).—°מדה רְשׁוּמָה, מדה מסמנת ברשם כנכונה, geaicht; jaugé; gauged: ואם יש מנהג בעיר שאין מודדים אלא במדה הרשומה ברושם הידוע וזו אינה רשומה מותר להשהותה (סו"ע חו"מ רלא ג)—°רָשַׁם במשמ' עשה רשֶׁם: ותמצא הפעל נוכחה רוֹשֵׁם מאלו העצמים ונכח המועיל והמחדש (רס"ע פלקירח, מקו"ח לרסב"ג ה כח). התפעליות הנפש כמו הדאגה והכעס והיגון שירשמו רושם גדול (לרי היגון, 12).—°רָשַׁם עגול וכדו', עשה תנועה בצורת עגול [1]: עגולת המזלות היא העגולה אשר ירשמה השמש בתנועתו מהמערב אל המזרח (ס' הגדרים).

— נפע', *נִרְשַׁם, — שרשמו אותו, נטבע ונחקק: שהיו המכות נרשמות בגופיהן (של המצרים) (מד"ר תהל' עח). — ובמהמ"א: והמתחבר לרשע, מפני שהוא לומד ממעשיו והם נרשמים בלבו (רמב"ם, תשובה ד ה). כל ענין הראשונים לפי מעלתם היה בהתרשמות יותר וע"כ נרשם עונם (כלת ישראל סוף פרק ד). — ואמר המשורר: והנפ־ע ובעל חוב בלי שם יהי נשבע ומשתלם בנרשם (רב האי גאון, שערי שבועות, קבולי קונטרסים, לה.). והסוד הנזכר בכל ספר יקר ורשומו נכר במופתים נרשמים (משלם דאפיאירה, בחזות בכבודה, ידיעות מכון שוקן ד, נו). נרשמת בכתב אשורי תורה כל סוד נעלמי היא נפש מכתב ניירי נקראת עוז תעצומי (ר"ש שבזי, שם יחוד, שירי תימן, 206). — °ונרשם דבר לפלוני, סֻמן בסימן המורה שהדבר שלו: למי זאת נרשמת הכר נא דבר אמת למי החתמת והפתילים (ר"י הלוי, יום ליבשה, גאלה ז פסח, זמורה ז, 268).

— פעי, *רִשַּׁם, — שרשמו וחקקו בו סימן: למה נכתבה פרשת מצורע למעלן ואחריה פרשת סוטה, משל לחמורה שהיתה חולה והוליכה אצל האפייטרום וכיוח אותה וילדה בן מרושם, למה, שנכוית אמו, כך הולידה פרשת מצורע בן מרושם, זה הנואף וכו' (ר' תנחום בר חנילאי, מד"ר במדי ט). — ובמהמ"א גם במשמ' שרשמו אותו: מנהג העכו"ם שרושמין עצמן לע"א שלהן כלומר שהוא עבד נמכר לה ומרושם

---

[1]) [כשמוש הלעוים: beschreiben; décrire; to describe.]

לעבודתה (חנוך מלוה רנג). — ואמר הפיטן: בנתה ביתה בחכמה ובתבונה רושמה מבטן [1]) והוכנה וכו' יחד יתארסו שניהם באמונה (ברכת המזון לחתן, ידיעות מכון שוקן ה, קד).

— פע', °רִשֵּׁם, — רִשֵּׁם דבר, סִמֵּן וצִיֵּן אותו, הגדיר, bestimmen, definieren; déterminer, définir; to determine, define: והגדרת היסוד הכללי והצורה הכללית אינה ממה שאפשר וכו', אבל לרשם אותם אפשר מצד סגולותיהם המתחייבות להם (רס"ע פלקירה, מקו"ח לרסב"ג ה כח). ואלו הגרמים פועלים ומרשמים מקצתם במקצתם (קטעים מס' העצמים, קופמן, Stud. über Sal. Ibn Gabirol, עמ' 32). — ובמשמ' צִיֵּן ובחר, ואמר הפיטן: שֻׁנִי כמלאכי מרומו מושבו רשמני לרוממו (אנעים מזומי שירים, יוצר א פסח, מחז' איטלי א, קד.).

—הפע', °הִרְשִׁים, — כמו קל, רָשַׁם, כתב, נתן סימן, ואמר הפיטן: בשלשת ימי אפלה נגהם להעמם, בשבעה ימי עברה להרשימם (אלהים אל דמי, סלוק שבת זכור). צבי קדש חללת ראשית מלהרשים, צץ המטה ופרח הזדון ליורשים (שלמה הבבלי, תוחלת ישראל, סליחי ב עשי"ת). דברת מלכות שלישית חלם חמודות בפרושים, דמות נמר ולו ארבעה כנפים להרשים [2]) (מנחם בר' מכיר, אודך כי עניתני, יוצר שבת ב חנכה).

— הפע', °הֻרְשַׁם, — כמו נפע' ופֻע': ריבוי זקן לא יגלחו משורשם, סורטה בגיוויים לא יורשם (ינאי, עלעולי, קרובי ויקרא, זולתי, קסב). תכבד העבודה עלי כלה כהרשם, תאמים ספרו מעשה להולך בראשם (ר"י טוב עלם, אז כארמת, זולת שבת הגדול). — ובמשמ' סֻמן והגדר בסימנים: ויורשם (היסוד הכללי) עוד שהוא עצם מקבל לכל הצורות וכו' ותורשם (הצורה הכללית) שהיא עצם החכמה השלמה והאור הנקי (רס"ע פלקירה, מקו"ח לרסב"ג ה כט).

— התפ' °הִתְרַשֵּׁם, — התרשם דבר בדבר, השאיר בו רשמיו וסימניו, sich abzeichnen, Eindruck machen;

---

[1]) [הכלה נרשמה מלפני לידתה שתנשא לפלוני החתן.]

[2]) [לשם סימן והכר.]

se dessiner, faire impression; to leave its imprint, its impression: התחייב מזה שיהיה התטבעות חלקי הצורה וכו׳ והתרשמם ביסוד כפי מה שברצון ממנו (רמ״ע פלקירא, מקו״מ לרמב״ג ב יח). מפני היות כל צורה מצורות הנמצאים התרשמה ביסוד (שם שם יט). כי האדם כשידבר באמרה תתרשם צורתה וענינה בשמע השומע ושכלו, ועל זה הקרוב יאמר כי הבורא ית׳ וית׳ דבר בדברה והתרשם ענינה בעצם היסוד ושמר אותה, כלומר שהצורה הברואה נתרשמה ביסוד ונתטבעה בו (שם ה עא). ואחר כך יתחדש בו כח אחר בו ישמור מה שיתרשם בנפשו מהמורגשות אחר שיהיו נעלמים מהשיג ההרגש (הנ״ל, המעלות ב, 45). נתרשם בבשרם רושם מצות הברית (מנחת קנאות, קופמן, 89). שהמראה שצריך מירוק וזיכוך לשיתרשמו בו הגוונים וכו׳ (רי״ל קארו, תולדות יצחק, סח:). השמש כשיתרשם בלחות האוירי שנתחדש מהמטר תראה הקשת (ר״י אברבנאל, ס״ב כב). לגדל רבוי המים ההם שבאויר לא היו יכולים ניצוצי השמש לעבר בה עד שלא היה מתרשם הקשת לא בעננים ולא באויר (כלי יקר, נח ט יד). שיתרשמו בו (בחשן) מיד כל השנויים היעודים במערכת האומה (ר״מ ספנהים, יריעות שלמה א, כא:). רצה לחתם במאמר שיתרשם בלב השומע וישאיר בזכרונו למד גדול (שד״ל, דברי קהלת, מחקרי היהדות ב, 121). — והתרשם דבר מדבר, קבל רשם ממנו, נרשם סימנו בו, e. Eindruck empfangen; s'impressioner; to be impressed: ותמצא הנפעל נוכח המתרשם מהעצמים והמקבל התועלת (רמ״ע פלקירא, מקו״מ לרמב״ג ג כא). ועיין בנפש הצומחת וכו׳ ותמצא הטבע עצור בה מתרשם ממנה (שם שם מב).

*רֹשֶׁם[1]), ש״ז, — סימן נִכָּר המורה על מה שקרה, Zeichen; sign(e): מה מיתה שנאמרה בידי שמים מיתה שאין בה רושם, אף מיתה שנאמרה כאן מיתה שאין בה רושם (ר׳, מכי׳ משפטים, מסכ׳ דנזיקין ה, פא:). ומה אש כל המשתמש בו עושה בגופו רושם, כך התורה כל המשתמש בה עושה בו רושם (ספרי דבר׳ שמג). לא סוף דבר חרב של מלחמה אלא אפילו חרב של שלום שכבר עשת רושם בימי יאשיהו (ירוש׳ תעני׳ ג ו). שבכל מקום שכתוב יין בתורה עשה רושם (מד״ר במד׳ י). בשעת השמד היו הפולחין לובשין סנדלים מסומרים והיו עושין רושם בארץ וחיו בנות ישראל יוצאות ורואות את סנדליהן רשומות[1]) בארץ והיו מתיראות ומפילות (ר׳ יוחנן, דב״ר ליברמן, 82). — ורשם שבמדת המשקה, סימן למדה: המודד את הכור בין לעומקו בין לרוחבו אינו בכי יותן, אמר לו ר׳ טרפון מה לי כשמדדו לעומקו מה לי כשמדדו לרחבו, אמר לו בשמודדו לעומקו רוצה למשקה שברושם כשמדדו לרחבו אינו רוצה במשקה שברושם, אמר לו אם כן יהא משקה שברושם טמא למשקה שברושם טהור, אמר לו וכו׳ אי אפשר למשקה שברושם עד שיהא למטה מן הרושם (תוספת׳ מכשירי ג יד). — ובסהמ״א: הכתיבה בכל האומות הם רשמים וחקיקות מונחים כפי ההסכמה (דונש בן תמים, פי׳ יצירה, כג). נעשה (האדם) בחותם כמטבע העשויה על ידי רושם שקורין קוי״ן[2]) בלעז (רש״י, ברכות׳ א כז). שיציאת צדיק מן המקום עושה רוֹשֶם (הנ״ל, שם כח י). חביותיהם של חרס היו וגפין אותם במגופת חרס וכו׳ וטח בו טיט סביב המגופה והוא קרוי רושם (הנ״ל, ב״מ כג:, ד״ה ברשום). ואל יהיה רחוק בעיניך הראית רשמי ענינים אלהיים נכבדים בעולם הזה התחתון (ר״י א״ת, כוזרי א עז). ואף על פי שמריו בלבל אותו עליו והפסידו נשאר לו ממנו רשמים (ר״י א״ת, כוזרי ס כ, והקדמה הרביעית). כל מקום שאתה מוצא רושם רגלי אדם וכו׳ שם אני עומד לפניך (מדה״ג שמות יז ו, הופמן, 181). שהגדר או הרושם נותן הבנה ציורית במה שיש לו גדר או רושם (ר״י אלבו, עקרים ב ו). הרושם רשמים וצורות בבותל ובבשר וכיוצא בהן בדרך שהציירין רושמים הרי זה חייב (רמב״ם שבת יא יז). היתה המדה של אחד מהן והיו בה רשמין לידע חציה, שלישה ורביעה וכיוצא בהן כיון שהגיע לרושם מן הרשמים קנה ראשון ראשון ואע״פ שלא נתמלאת המדה שכל רושם מהם כמדה בפני עצמה שהרי של אחד מהן היא המדה והוא סומך על הרשמים שבה (הנ״ל, מכירה ד י).

---

1) [ע״פ רשום, רושמא בארמ׳.]

1) [ז״א חקוקות.]

2) [.coin]

(על שרשי רגלי תתחקה) קרא הרושם שעושים רגליו שרשים (חוהב מספע לחיוב, לח.). דכיון שנדונו בגיהנם לעולם רושם גיהנם ניכר בהם כמו שניכר הרושם בשולי הקדירה (ריעב״ח על ר״ה ח, כג.). התפעלות מעט שקרה לאם בימי עבורה יעשה רושם בולדה (ר״י עמדין, מגדל עוז, ק:) — °ועשה חרון האל רשם, הכה פצעים נכרים: ויחר אף ה׳ במשה ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי, אמר ר׳ שמעון בן יוחאי כל מקום שנ׳ חרון אף נעשה רושם חוץ מזו, וחכמים אומרים אף כאן נעשה רושם דכתיב אהרן אחיך הלוי (מדה״ג שמות ד יד, הופ׳ין, 37). שכל הקללות וארורים והחרמות והשמתות וכו׳ יהי רצון וכו׳ שאל ישלטו בנו ואל יעשו רושם (יהי רלון מלפניך, סדר התרת נדרים). — ואמר המשורר: וריבך ריב ותן מקום לשלום ותשבן חרבות אל נדנים, ולמה יעשה רשם חרונך ושנאה תעמד מאב לבנים (משלם בן שלמה דלפיאירה, בסוד עדה, ברודי, ידיעות מכון שוקן ז, סח). — °ובהשאלה רֹשֶם במשמ׳ הכר בזכרון האדם ובנפשו, Eindruck; impression: הכעס הוא תוגת או רושם נפשי (ר״י מסיר ליאון, נופת לופים ג ב, 113). ההתפעליות הם רשמים אשר יגיע, בחושינו ממוחשיהם כרשמים שיקבלו ממה שימושש מן החם והקר וכו׳ וכמו הרשמים שיקבל חוש הריח מן הריחות (חמו״ר לרלב״ד ח ח, 6). אלו דברי תורה שהם מוסרים עושי פרי ועושים רושם מאחר שנכנסים בתוך לבו (הקד׳ של״ה). כל המוכיח ביושר לבב דבריו עושים רושם שכחם גדול להגיע עד לב שומעם (ר״מ חלפיך, איוב ו כה). ראיתי שהעביר בקולמוס בלי נימוס ועשה הדבר קצת רושם בלבי שאותו הגאון וכו׳ עלה עשן באפו ח״ו על שבאתי לחשוב על דבריו (שו״ת חות יאיר מג). הספר הזה ראוי שישים לבו עליו וכו׳ כי הוא גולל לעינינו ציור שלם מחיי מצרים מבלי אשר ישבית בכל זאת את הרושם הכללי (גוטלובר, הקד׳ ספר ממלרים). — °ובמשמ׳ השפעה: ועוד שלכל הכוכבים ומצבי הגלגלים רושם ועזר בו (ר״י א״ת, כוזרי ה יד). — °ורשם היום במשמ׳ תאריך, רשימת היום בכתב: והוא (אלכסנדרוס) מצא מכתב נקתניבור וכו׳ את משפט מולדו ואת רשם היום והשעה והרגע (יוסיפון יג). — °ורשם במשמ׳ סימון, הגדרה: וכאשר נבאר כונת מין מאלו המינים הנה כשנזכירהו בסוגו והבדלו נקראהו גדר ואם נבארהו בסוגו וסגולה מסגולותיו נקראהו רשם או חק, דמיון זה אמרֵנו בגדר האדם חי מדבר וכו׳ ואם בארנו שם האדם בשנאמר שהוא חי רחב החזה או שנאמר הוא חי נצב הקומה או חי צוחק הנה לאלו נקרא רשמים (מלות הסגיון י).

°**רֶשֶׁם**, ש״ז, — כתב רשום, ואמר הפיטן: רשם ברית אשר כרת עימכם הוא חייכם ואורך ימיכם (ינאי, קרובי׳ דבר׳, זולאי, רכג). מים לאדרך כניתה ברשם, להרגיע ברעפם לנפוחי נשם (ר״א קליר, אף ברי, תפלת גשם). שפל מרודנו עלה ולא נחפר, ברשם יקרך צופם חוקקנו לחיים בספר (שמעון בר יצחק, אני קראתיך, סליח׳ יום ג). רדו מלאכי צבאות שנונים בחרבם, רשם ואות רבם מסים בקרבם (מאיר בן יצחק, אדיר ונאה, יוצ׳ שבת אחר שבועות). ברבה החתים רשמם (של דור המבול) וכרבה מחה יקומם (נחמיה בן שלמה, אנאים גבורות, עבודת יוה״כ, ידיעות מכון שוקן ז, רכח). מכסה שמים בעבים ומלבישם ומחליף זמנים עלי חק ורשם (רסב״ג, מכסה שמים, ביאליק-רבניצקי ו, 55). — ואמר המשורר: נפך רשמיו ומנפת טעמיו ורוחות מר דרור נפפו טוריו לנשמתי (יהודה בן גיאת, מבין עפאים, סעה״ם 125). — °ורֶשֶׁם במשמ׳ שם המפורש ככתיבו: אשרי עין ראתה פרישת כהן ברשם צועק אנא השם (משלם בן קלונימוס, עבודת יוה״כ).

°**רִשְׁמָה**, ש״נ, — סִמּוּן בסימנים, הגדרה, Bezeichnung, Definition; designation, definition: הבנת ההבדל אשר בין שם המקרה ושם הפעל קשה וכמעט שציורה נמנע להלקח העצם ברשמת המקרה (פרופיאט דוראן, מעשה אפוד י, 50).

°°**רִשְׁמִי**[1], ת״ז, — מטעם השלטון, הפקידות, המשרת וכדו׳ ולא כאדם פרטי, offiziell; official: ציר אנגליה הודיע שלבקור המלך אדוארד ברומי תהיה תכונה רשמית (הלפה שנה א 72). הנכאיב שני השופטים להעיד על אמתת ידיעותיהם בפני

---

[1]) [ע״פ הערב׳ רַשְׁמִי a) באותה משמ׳.]

---

a) رسمي

אנשים רשמיים ופקידי הממשלה (התחדשות ענין דריפוס, שם 73). נתפרסם באופן רשמי כי מיום 1 אפריל יחל מהלך המסעות (בתחבולות ישראל, הלפירה שנה ל 73). הודיעו בדרך רשמי כי הבקור הזה (של מלך אנגליה) יהיה רשמי (המליץ שנה מג 73). הוא (המאמר) צריך להחשב כמאמר רשמי למחצה (אחד העם, המצב ועכשו, הזמן שנה א 22). לפי ידיעה רשמית שנו תמול את מקום המלך (המליץ שנה 42 גליון 135).

***רִשְׁמִי,** ת״ז, — עושה רשם, ביחס לרשם שבנפש: ההתפעלות המיוחס אל החוש כאשר יקבל המוחשות וכו' יקרא התפעלות רשמיי (הגהת ר' יצחק ן' לטיף בס' הגדרים, ערך התפעלות).

רשע[1], ממנו *הַרְשָׁעָה, מַרְשַׁעַת, רָשַׁע, רָשָׁע, רֶשַׁע, רִשְׁעָה, *רִשְׁעוּת, *רַשְׁעָן, *רַשַּׁעַת.

רָשַׁע, פ״ע, רָשַׁעְתִּי, רָשַׁעְנוּ, אֶרְשָׁע, תִּרְשַׁע, — א) חטא בזדון, פשע, עשה הרע, בנגוד אל צָדַק[2], freveln, unrecht tun; faire des crimes, tort; to commit crimes, do wrong: חטאנו והעוינו רָשָׁעְנוּ (מ״א ח מז). על דעתך כי לא אֶרְשָׁע (איוב י ז). אם רָשַׁעְתִּי אללי לי וצדקתי לא אשא ראשי (שם שם יה). אל תִּרְשַׁע הרבה ואל תהי סכל (קהלת ז יז). חטאנו רָשָׁעְנוּ (דני' ט יה). — ועם השלמה, רשע מאלהים, חטא ופשע כלפי אלהים: כי שמרתי דרכי יי' ולא רָשַׁעְתִּי מאלהי (ש״ב כב כב; תהלים יח כב). — ב) יצא חַיָּב בדין, schuldig befunden werden; être coupable; to be found guilty: אנכי אֶרְשָׁע למה זה הבל איגע (איוב ט כט).—ובתפלה: קשינו ערף רשענו שחתנו תעבנו (ודוי, אשמנו). — ובסהמ״א: אם רשעת אל תרשע הרבה (בשם רבא בר עולא, ילקוט שמעוני קהלת תתקעו).— ובינ' פעו', *רָשׁוּעַ, חַיָּב בדינו, ואמר הפיטן: קורא לך ומתודה אני אשמתי ופשעתי, צדק נא דינהו ואל יצא רשוע (חסדך בל תמס, קליר' לנעילה, סדור אר״ל, תריח.).

—הפע', הִרְשִׁיעַ, הִרְשַׁעְנוּ, הִרְשָׁעְנוּ, הִרְשִׁיעוּ, מַרְשִׁיעַ, מַרְשִׁיעֵי, הַרְשִׁיעַ, תַּרְשִׁיעַ, תַּרְשִׁיעֵנִי, תַּרְשִׁיעִי, יַרְשִׁיעַ, יַרְשַׁע, יַרְשִׁיעֵנִי, יַרְשִׁיעֶךָ, יַרְשִׁיעֶנּוּ, יַרְשִׁיעוּ, יַרְשִׁיעֻן, — א) הִרְשִׁיעַ השופט את הנדון, מצא אותו רשע חיב בדין, schuldig sprechen; condammer; to declare guilty: אשר יַרְשִׁיעֻן אלהים ישלם שנים לרעהו (שמות כב ח'. והצדיקו את הצדיק וְהִרְשִׁיעוּ את הרשע (דבר' כה א). ושפטת את עבדיך לְהַרְשִׁיעַ רשע לתת דרכו בראשו ולהצדיק צדיק לתת לו כצדקתו (מ״א ח לב). הן אדני יי' יעזר לי מי הוא יַרְשִׁיעֵנִי (ישע' נ ט). יי' לא יעזבנו בידו ולא יַרְשִׁיעֶנּוּ בהשפטו (תהל' לז לג). יגודו על נפש צדיק ודם נקי יַרְשִׁיעוּ (שם צד כא). טוב יפיק רצון מיי' ואיש מזמות יַרְשִׁיעַ (משלי יב ב). מצדיק רשע וּמַרְשִׁיעַ צדיק תועבת יי' גם שניהם (שם יז טו). האף שונא משפט יחבוש ואם צדיק כביר תַּרְשִׁיעַ (איוב לד יז). והוא ישקט ומי יַרְשִׁיעַ ויסתר פנים ומי ישורנו[1] (שם שם כט). — והרשיע אדם את חברו, את האלהים, אמר עליו שהוא רשע: לא מצאו מענה וַיַּרְשִׁיעוּ את איוב (שם לב ג). האף תפר משפטי תַּרְשִׁיעֵנִי למען תצדק (שם מ ח).—ובמשמ' הוכיח שפלוני רשע, שלא יצדק: וכל לשון תקום אתך למשפט תַּרְשִׁיעִי (ישע' נד יז). — והִרְשִׁיעַ פי האדם את עצמו, גלה רשעתו: אם אצדק פי יַרְשִׁיעֵנִי תם אני ויעקשני (איוב ט כ). יַרְשִׁיעֲךָ פיך ולא אני ושפתיך יענו בך (שם טו ו). — ב) הִרְשִׁיעַ האדם, הרשיע לעשות, עשה מעשי רשע, הראה עצמו רשע, כמו קל: חטאנו עם אבתינו העוינו הִרְשָׁעְנוּ (תהל' קו ו). אף אמנם אל לא יַרְשִׁיעַ ושדי

---

[1]) [גם בארמ' ובסור' בא שרש זה במשמ' שבעבר'. ובכוש' רַסַע הוראתו התעלם, שכח, ובערב' רשׂע a) במשמ' רפיון ידים ורגלים. בשפות השמיות הקדומות, באשורי ובאוגרית', לא נמצא השרש.]

[2]) [מחוץ לס' איוב אין הפעל בקל בא אלא בודוי עוונות, וגם בס' איוב אך בגוף ראשון, ונראה שנולד הפעל בבנין הִפע' שבו רב שמושו.]

a) رسع

[1]) [כנראה אין האל הנושא בראשית המשפט אלא הרשע, וזאת הכונה: והוא, הרשע, שקט בלבו ויאמר: מי יַרְשִׁעַ (אותי), הרי האל מסתיר פניו ומי ישורנו. ולהכנה זו מתאים, שנזכרו כדברים האלה כטענת הרשע בהמשך (לה יג וכו'): אך שוא (תאמר) לא ישמע אל ושדי לא ישורנה, אף כי תאמר לא תשורני דין לפניו ותחולל לו.]

לא יעות משפט (איוב לד יב). חטאנו ועוינו הרשענו[1] ומרדנו וסור ממצותך וממשפטיך (דני' ט ה). יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים והרשיעו רשעים ולא יבינו כל רשעים (שם יב י). ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו (נחמי' ט לג). ואחרי כן אתחבר יהושפט מלך יהודה עם אחזיה מלך ישראל הוא הרשיע לעשות (דהי"ב כ לה). כי אמו היתה יועצתו להרשיע (שם כב ג)[2]. — וביני' מַרְשִׁיעֵי ברית, הפושעים בברית: וּמַרְשִׁיעֵי ברית יחניף בחלקות (דני' יא לב). — ואמר בן סירא: אל תרשיעך בעדת שער ואל תפילך בקהלה (ב"ס גני' ז ז). מרשיע נפשו מי יצדיקנו ומי יכבד מקלה נפשו, (שם י כט). — ובתו"ם: שומע אני לשאול באורים ותומים, תלמוד לומר אשר ירשיעון אלהים, לא אמרתי אלא אלהים שהם מרשיעין (מכיל, משפט' נזיקין טו). אם המצא תמצא, אם המצא בעדים, תמצא בדיינים, פרט למרשיע את עצמו וכו' מאשר ירשיעון אלהים, ולא המרשיע את עצמו (ב"ק סד:). עדים שהרשיעו את הצדיק ואתו עידי אחריני והצדיקו את הצדיק דמעיקרא וכו' (עולה, פנח' י). הם הרשיעו עלינו שתי רשעיות (תנחו' בובר, דברים ג). — ובפסה"א: ורש"י ז"ל פי' משחקת בתבל ארצו על הדורות מרשיעים[3] שהיו מאדם ועד נח וכו' (ר"י נחמיאש, משלי ח לא). — ואמר המשורר: ואל תתחר במרשיעים ואל תתחר ברשעתם (ר"ש הנגיד, היה שומר בריח, בן משלי, אברמסון, 123). — "ובמשמ' החטיא את פלוני, גרם לו להיות רשע: דחברים הם אומה אחת שבאה בימי רבי יוחנן וכשבאה לבבל הרשיעה את הפרסיים ואיתקלקלו טפי מארומאי (ר"י, תוס' גיטי יז., ד"ה הא מקמי).

— פע', ביני' "מְרֻשָּׁע, — רשע מרשע, רשע גמור: ויכול כל אדם להקרא רשע ומרושע לפני המקום (יסודי התשובה פרק יז, לג., בשם סדר היום).

1) [כ' והרשענו.]

2) [בכתוב: ובכל אשר יפנה יַרְשִׁיעַ (ש"א יד מז) כנראה ט"ס, וצ"ל יוֹשִׁיעַ או יִוָּשֵׁעַ (כך השבעים) או יַעֲשִׁיר.]

3) [ברש"י שבדפו': הרשעים.]

— הָפע', "הֻרְשַׁע, — נחשב כרשע, ואמר הפיטן: נענם בבכי כי הורשע כפתי והם יבכו פן צדיק ירשיעו (יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יוה"כ, קנץ מע"י גאו' ג, 6). — ורשע מֻרְשָׁע, כמו מרשע: יודע אני בעצמי שאני רשע מורשע לפני המקום (פלא יועץ, ידיעה, קכט).

רָשָׁע, תוס"ז, נק' רְשָׁעָה, מ"ר רְשָׁעִים, רִשְׁעֵי, — א) חוטא ופושע בזדון, בנגוד אל צַדִּיק, תם, Frevler, Bösewicht; malfaiteur, impie; evil-doer, wicked: האף תספה צדיק עם רָשָׁע וכו' חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רָשָׁע והיה כצדיק כָּרָשָׁע (ברא' יח כג–כה). רגלי חסידו ישמר וּרְשָׁעִים בחשך ידמו (ש"א ב ט). מֵרְשָׁעִים יצא רשע וידי לא תהיה בך (שם כד יג). שבר יי' מטה רְשָׁעִים שבט משלים (ישעי' יד ה). אין שלום אמר יי' לָרְשָׁעִים (שם מח כב). מדוע דרך רְשָׁעִים צלחה (ירמי' יב א). וסער מתחולל על ראש רְשָׁעִים יחול (שם כג יט). באמרי לָרָשָׁע מות תמות ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רָשָׁע מדרכו הרשעה לחיתו הוא רָשָׁע בעונו ימות ודמו מידך אבקש (יחזק' ג יח). תחריש בבלע רָשָׁע צדיק ממנו (חבק' א יג). ושבתם וראיתם בין צדיק לְרָשָׁע בין עבד אלהים לאשר לא עבדו (מלא' ג יח). אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רְשָׁעִים (תהל' א א). בפעל כפיו נוקש רָשָׁע (שם ט יז). זמם רָשָׁע לצדיק וחרק עליו שניו (שם לז יב). מארת יי' בבית רָשָׁע ונוה צדיקים יברך (משלי ג לג). מגורת רָשָׁע היא תבואנו ותאות צדיקים יתן (שם י כד). הן צדיק בארץ ישלם אף כי רָשָׁע וחוטא (שם יא לא). תם ורָשָׁע הוא מכלה (איוב ט כב). ארץ נתנה ביד רָשָׁע[1] פני שפטיה יכסה (שם שם כד). ועיני רְשָׁעִים תכלינה ומנוס אבד מנהם (שם יא כ). מדוע רְשָׁעִים יחיו עתקו גם גברו חיל (שם כא ז). — ובצרוף לשם נרדף, רָשָׁע עריץ: ראיתי רָשָׁע עריץ ומתערה כאזרח רענן (תהל' לז לה). — ובצרוף שבסמי', רִשְׁעֵי (ה)ארץ: ונתתיו ביד הזרים לבז ולְרִשְׁעֵי הארץ לשלל (יחזק' ז כא). שמריה ימצו ישתו כל רִשְׁעֵי ארץ (תהל' עה ט). לבקרים אצמית כל רִשְׁעֵי ארץ (שם קא ח). — ובת"ז על יד ש"ז: סורו נא מעל אהלי האנשים הָרְשָׁעִים האלה (במד' טז כו). אף כי אנשים

1) [ז"א: רשעים ירשו ארץ.]

רְשָׁעִים הרגו איש צדיק בביתו על משכבו (ש״ב ד יא). מלאך רָשָׁע יפל ברע וציר אמונים מרפא (משלי יג יז). העז איש רָשָׁע בפניו וישר הוא יכין דרכיו (שם כא כט). ארי נהם ודב שקק מושל רָשָׁע על עם דל (שם כח טו). זה חלק אדם רָשָׁע עם אל ונחלת עריצים משדי יקחו (איוב כז יג). — ובנקב': להזהיר רשע מדרכו הָרְשָׁעָה לחיתו וכו' ולא שב מרשעו ומדרכו הָרְשָׁעָה (יחזק' ג יח-יט). — ב) שאין עמו הצדק במשפט או בריב, החַיָּב בדין, schuldig; coupable; guilty: והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לָרָשָׁע למה תכה רעך (שמות ב יג). יי' הצדיק ואני ועמי הָרְשָׁעִים (שם ט כז). אל תשת ידך עם רָשָׁע להית עד חמס (שם כג א). ונקי וצדיק אל תהרג כי לא אצדיק רָשָׁע (שם שם ז). והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הָרָשָׁע והיה אם בן הכות הָרָשָׁע והפילו השפט והכהו וכו' (דבר' כה א-ב). להרשיע רָשָׁע לתת דרכו בראשו ולהצדיק צדיק לתת לו כצדקתו (מ״א ח לב). מצדיקי רָשָׁע עקב שחד וצדקת צדיקים יסירו ממנו (ישע' ה כג). אמר לְרָשָׁע צדיק אתה יקבהו עמים (משלי כד כד). האמר למלך בליעל רָשָׁע אל נדיבים (איוב לד יח). — רָשָׁע לָמות, מי שדינו למות: ולא תקחו כפר לנפש רצח אשר הוא רָשָׁע למות כי מות יומת (במד' לה לא).— ובתו״מ: חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה ומכות פרושין הרי אלו מבלי עולם (ר' יהושע, סוט' ג ד). החמרין רובן רשעים והגמלים רובן כשרין (ר' יהודה, קדוש' ד יד). שמיתתן של רשעים הנאה להן והנאה לעולם (סנה' ח ה). שכל זמן שרשעים בעולם חרון אף בעולם, אבדו רשעים מן העולם נסתלק חרון אף מן העולם (שם י ו). משפט רשעים בגיהנם י״ב חדש (ר' עקיבא, עדיו' ב י). מוטב לי להקרא שוטה כל ימי ולא ליעשות שעה אחת רשע לפני המקום (עקביא בן מהללאל, שם ה ו). הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע (נתאי הארבאלי, אבו' א ז). וכשיהיו בעלי הדין עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין כשקבלו עליהם את הדין (יהודה בן טבאי, שם שם ח). ואל תהי רשע בפני עצמך (ר' שמעון, שם ב יג). והגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח (ר' ישמעאל ב״ר יוסי, שם ד ז). אין בידינו לא משלות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים (ר' ינאי שם שם טו). להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם וכו' וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם (שם ה א). מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע (שם שם יט). אוי לרשע אוי לשכנו (נגע' יב ו). קטנים בני רשעי ארץ אין להם חלק לעולם הבא (תוספת' סנה' יג א). אמרתי לו (ליצר הרע) רשע אתה כפחז בדבר שאינו שלך (שמעון הצדיק ירוש' נדר' א א). יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו וכו' רשע וטוב לו רשע שאינו גמור, רשע ורע לו רשע גמור (ר' יוסי, ברכ' ז.). הלעיטהו לרשע וימות (רשב״ג, ב״ק סט.). וכשם שאין קוברין רשע אצל צדיק כך אין קוברין רשע חמור אצל רשע קל (ר' יוחנן, סנה' מז.). אפילו רשע וחוזר בו, הקב״ה מקבלו (ר' ירמיה, מד״ר ויקר' טו). נוח לרשעים שיהיו סומין שעיניהם מביאין רעה לעולם (שם במד' כ). אמר לו הקב״ה (לפרעה) אי רשע מה אתה מכנים עין רעה בבני (שם דבר' א). — ומצוי כשם לואי לשמות צוררי ישראל, המן הרשע, טיטוס הרשע, אדרינוס הרשע וכדו'. — ונקב' *רְשָׁעָה, במשמ' אשה רשעה ורעה: שזה הוציא רשעה מביתו וזה הכניס רשעה לביתו (סוט' ו.). הלך זה ונשא רשעה אחת ועשתה אותו רשע (מד״ר בראש' יז). — *מלכות אדום הָרְשָׁעָה, ובקצור מלכות הָרְשָׁעָה [1], כנוי למלכות רומי: אף בימי מלכות רשעה הזאת היו משלשלין להן שתי קופות של זהב וכו' (ר' לוי, ירוש' ברכ' ד א). פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה (ת״ר, ברכ' סא:). אי אתה מתירא מפני מלכות הרשעה (ר' עקיבא, שם שם). וכבר שלחה מלכות הרשעה אצל גסטרא של בית פעור (סוט' יג:). כמה פריה ורביה ביטלה רשעה זו מישראל (ב״מ פד:). ותדעל מלך גוים, זו מלכות הרשעה שהיא מכתבת טירוניה מכל אומות העולם (מד״ר בראש' מא). ברזל אין כתיב כאן לא במקדש ולא במשכן למה שנמשלה בו אדום הרשעה שהחריבה בית המקדש (שם שמות לה).—ובתפלה: כשעמד

---

1) [כך יש לנקד בצרוף זה, ולא הָרְשָׁעָה, כמוכח מן הצרוף „אדום הרשעה", ועי' בהערה הבאה.]

עליהם המן הרשע בקש להשמיד להרג וכו' (על הנסים, בימי מרדכי, לפורים). כשעמדה מלכות יון הרשעה[1]) על עמך ישראל להשכיחם תורתך וכו' (בימי מתתיהו, לחנכה). — ובספה"א: עד שלא באת אצלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה עמי ואני צדקת ביניהם, משבאת אצלי, לפי מעשיך אני רשעה[2]) (רש"י, בראש' יט יט). אומה רשעה שהיו בימי פרסיים וכופין את ישראל לעשות מלאכתן (הוח, ביל' ו., ד"ה חברי). וניסא שנואה היינו רשעה דהיא שנואה לפני המקום (תוס' יבמ' כג., ד"ה וכי יס). להטיל אימה ולשבר יד רשעי העולם (רמב"ם, מלכים ג י). להשארת הנפשות החשובות ואבדן הרשעות (אמו"ר א ג, 13). ושהאנשים בקשו הפרדה, למה שהיו המדינות רשעות ומעיקות וכו' (כבוד אלהים, יג:).

רֶשַׁע, ס"ז, רֶשַׁע, רִשְׁעָהּ, רִשְׁעוֹ, רִשְׁעֵנוּ, — מעשה הרשע, תכונת הרשע, מעשי חטא ועון בזדון, בנגוד אל צדק, צדקה, אמת, Frevel, Ungerechtigkeit; crime, injustice: אל תפן אל קשי העם הזה ואל רִשְׁעוֹ ואל חטאתו (דבר' ט כז). מרשעים יצא רֶשַׁע וידי לא תהיה בך (ש"א כד יג). ידענו יי' רִשְׁעֵנוּ עון אבותינו כי חטאנו לך (ירמ' יד כ). כי הזהרת רשע ולא שב מֵרִשְׁעוֹ ומדרכו הרשעה (יחזק' ג יט). בְּרִשְׁעוֹ גרשתיהו (שם לח יח). כי לא אל חפץ רֶשַׁע אתה (תהל' ה ה). אהבת צדק ותשנא רֶשַׁע (שם מה ח). אל תט לבי לדבר רע להתעולל עללות בְּרֶשַׁע את אישים פעלי און (שם קמא ד). לא יכון אדם בְּרֶשַׁע (משלי יב ג). חללה לאל מֵרֶשַׁע ושדי מעול (איוב לד י). לאיש כמוך רִשְׁעֶךָ ולבן אדם צדקתך (שם לה ח). — ובצרופים עם פעל, חרש רֶשַׁע, עשה רֶשַׁע: חרשתם רֶשַׁע עולתה קצרתם אכלתם פרי כחש (הוש' י יג). תועבת מלכים עשות רֶשַׁע כי בצדקה יכון כסא (משלי יו יב). — ועם שמות עצם: הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרף רֶשַׁע (ישע' נח ד). פתח חרצבות רֶשַׁע התר אגדות מוטה (שם שם ו). החמס קם למטה רֶשַׁע (יחזק' ז יא). עוד האש בית רשע אצרות רֶשַׁע ואיפת רזון זעומה האזכה במאזני רֶשַׁע ובכים אבני מרמה (מיכ' ו י—יא). בחרתי הסתופף בבית אלהי מדור באהלי רֶשַׁע (תהל' פד יא). כי לא ינוח שבט הָרֶשַׁע על גורל הצדיקים (שם קכה ג). כי לחמו לחם רֶשַׁע ויין חמסים ישתו (משלי ד יז). כי אמת יהגה חכי ותועבת שפתי רֶשַׁע (שם ח ז). לא יועילו אוצרות רֶשַׁע וצדקה תציל ממות (שם י ב). — ובתו"מ: מת מתוך רשעו לא הויא ליה כפרה (אבי', סנה' מז.). מי קא מדמית נהרג מתוך רשעו למת מתוך רשעו (רבא, שם שם). שהיה קרח פיקח ברשעו (תנחו' במדבר, קרח טו). — ומלבן ברשע, כפול ברשע: ולרבקה אח ושמו לבן, א"ר יצחק לשבח, פרדכסיוס, ור' ברכיה אמר לגנאי מלובן ברשע (מד"ר בראש' ס, ועוד).[1]) — ובספה"א: והוא מחלקו לשנים, רשע ורעה, והרשע הוא מעשה היד ודבור הפה, והרע הוא בלב (כאב"א, הגיון הנפש, לג:). — ואמר הפיטן: קול אומר קרא קולי אל יי' אקרא, רישע לא יחובר, רשות קחת סבר (ר"א קליר, קטע עבוד' יוה"כ, Elbog., Stud., עמ' 120). — ואמר המשורר: חבל גנת ילדי רשע, על כן שאפה אל גן זכיו (רמב"ע, הענק ח, בכורי, סעו).

רִשְׁעָה, ש"נ, סמי' רִשְׁעַת, כנ' רִשְׁעָתוֹ, — כמו רֶשַׁע: אל תאמר וכו' בצדקתי הביאני יי' לרשת את הארץ הזאת וּבְרִשְׁעַת הגוים האלה יי' מורישם מפניך לא בצדקתך ובישר לבבך וכו' כי בְּרִשְׁעַת הגוים האלה יי' אלהיך מורישם מפניך (דבר' ט ד—ה). והיה אם בן הכות הרשע והפילו השפט והכהו לפניו כדי רִשְׁעָתוֹ במספר (שם כה ב). כי בערה כאש רִשְׁעָה שמיר ושית תאכל (ישע' ט יז). ותמר את משפטי לְרִשְׁעָה[2]) מן הגוים ואת חקותי מן הארצות אשר סביבותיה (יחזק' ה ו). צדקת הצדיק עליו תהיה וְרִשְׁעַת רשע עליו תהיה (שם יח כ). ובשוב רשע מֵרִשְׁעָתוֹ אשר עשה ויעש משפט וצדקה וכו' (שם שם

---

1) [כתב ר' אליה בחור בנמוקים לס' השרשים לרד"ק (ערך רשע): וכן ראוי לומר בברכת על הנסים דחנוכה מלכות יון הרשעה הריש בשוא והשי"ן בקמץ וכו', ע"כ.]

2) [במד"ר (בראש' נ): עכשיו שבאתה אצלי באתה להזכיר את עוני ולהמית את בני ע"כ, ומעין זה בפסיק' רבי, ביום השמיני(י.).]

---

1) [עי' למאמר זה בדברי העורך, הלשון והספר א, עמ' 123 וכו'.]

2) [כאן כ"צה"פ מן רֶשַׁע].

כז). צדקת תמים תישר דרכו וּבְרִשְׁעָתוֹ יפל רשע (משלי יא ה). צדקה תצר תם דרך וְרִשְׁעָה תסלף חטאת (שם יג ו). — ובצרופים עם שם עצם או פעל: וקראו להם גבול רִשְׁעָה והעם אשר זעם יי׳ עד עולם (מלא׳ א ד). גם נבנו עשי רִשְׁעָה (שם ג יה). והיו כל זדים וכל עשה רִשְׁעָה קש ולהט אתם היום הבא (שם שם יט). — ובדמות דמיונית: וזאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה ויאמר זאת הָרִשְׁעָה (זכרי ה ז—ח). — ובתו״מ: כושן רשעתים, שעשה שתי רשעיות[1] אחת ששיעבד את ישראל ואחת שעבר על השבועה (תוספת׳ סוט׳ יא ז). רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו שתי רשעיות (ירוש׳ תרומ׳ ז א). במי שיש בו שתי רשעיות הכתוב מדבר (שם כתוב׳ ג א). וכל העובר עבירה סמוך למיתתו דומה שלא היתה מדת רשעתו חסירה אלא אותה עבירה והשלימה (מד״ר קהל׳, אמרתי אני בלבי על דברת). הם הרשיעו עלינו שתי רשעיות (תנחו׳ בובר, דבר׳ ג). כבהו כדי רשעה אחת מלפניו ושתי רשעיות מאחוריו (מדר׳ תהלים, דבר׳ כח ג). — ובתפלה: וכל הרשעה כלה כעשן תכלה (ובכן תן פחדך, תפל׳ ר״ה ויוה״כ).—מלכות הרשעה, עי׳ רָשָׁע, הערות. — ואמר המשורר: והשחירו צדקות הלבנות והלבינו רשעות השחורות (ר״ש הנגיד, אלהים אחריך, דיואן, הברמן א, 98). אכן לצפה בסוף טוב לב בדלות עם לכת עלי קשט מן רשעה ורבנות (סוה, בן משלי, הברמן, 325). לך אודה ואתודה עלי חטאי ורשעתי (ראב״ע, לך אלי, כהנא א, 204).

***רִשְׁעוּת**, ש״נ, — יחס של רִשְׁעָה, ביחוד גם יחס רע כלפי ישראל, שנאת ישראל: אמר כמה הם מדות הרשעות, אמרתי סכלות וגאוה ושטות ועזות (ר״י חריזי, תחכ׳ לו, 299). ואהיה כמו הרשעים רשע ואדבר רשעיות ומיניות (דרך אמונה א ג, כט:). ועי״ד הוצאות וורשי׳ מחמת הרשעת שנתחדשה אין בעת פנאי לעיין בדיניהם (פנקס ו״ד ארבע ארצות, שנת ת״ד, היילפרין, 72). ומנת ומתנות לאדונינו המלך יר״ה ושריו בוועדים וביטל רשעיות בוורשי בוועדים ושלא בוועדים (שנת תמ״א, שם, 171). ופטורים מטענות וביטל רשעיות (שם שם, 177).

***רַשְׁעָן**, רַשְׁעָנִי, ת״ז, — עושה מעשה רָשָׁע: ויטב אלהים למילדות בהשגחתו עם היותן מצריות רשעניות הטה לבבן (ר״י אברבנאל, שמות א).

***רַשַּׁעַת**, ש״נ, — אשה רְשָׁעָה, מַרְשַׁעַת: הלך החסיד ונשא רשעת[1] אחת (בראשית רבתי, אלבק, 39).

רשף[2], ממנו רֶשֶׁף, *רָשַׁף.

רֶשֶׁף, ש״ז, מ״ר רְשָׁפִים, סמי״ רִשְׁפֵּי, רְשָׁפַי, כנ׳ רְשָׁפֶיהָ, — עוף דמיוני טורף ומכלה, דמות דמיונית בעלת כנפים טורפת וחוטפת[3], Harpye, harpie,—y: אספה עלימו רעות חצי אכלה בם מזי רעב ולחמי רֶשֶׁף וקטב מרירי (דבר׳ לב כד). לפניו ילך דבר ויצא רֶשֶׁף לרגליו (חבק׳ ג ה). ויסגר לברד בעירם ומקניהם לְרְשָׁפִים (תהל׳ עח מח). — ובני רשף באותה משמ׳: כי לא יצא מעפר און ומאדמה לא יצמח עמל, כי אדם לעמל יולד ובני רֶשֶׁף יגביהו עוף[4] (איוי ה ו—ז). — ובהשאלה רשפי קשת, רשפי

---

1) [כמ״ז של רִשְׁעָה הבינו חז״ל רִשְׁעָתַיִם בשם הפרטי כושן רשעתים מלך ארם נהרים, שדרשו אותו: שעשה שתי רשעיות, מלובן ברשעה וברמאות, ומשום כך זהו אותו עם לבן הארמי; עי׳ בדברי העורך, ללשון והספר, א, 127.]

1) במד״ר (בראש׳ יז): רשעה.]

2) [עי׳ רֶשֶׁף, הערה.]

3) [הוראת המלה לא יכלה להתברר כל צרכה, כל עוד לא הובן הכתוב באיו׳ ה ז המובא בהמשך, ועל כן נחלקו המתרגמים והמפרשים בפרוש המלה במקומות השונים במקרא, כגון: אש, להבה, חַמּוֹת, ניצוץ, דֶּבֶר, עוף טורף, ולפי זה שמוש השם בסהמ״א. וחז״ל אמרו: ואין רשף אלא מזיקין וכו׳ ואין רשף אלא יסורין (ברכ׳ ה.), רשפים אלו עופות (מד״ר שמות יב). ועי׳ בהערה שאחר זו.

בכתבות הכנעניות בא רשף גם כדמות אלהית, גם בצרוף רשפחץ וכן בכתבת אזתוד מקארא-טפה בצרוף רשף צפרם. שם אחרון זה פרושו כנראה רשף חוטף צפירים או צְפָרִים, ולפי זה אין אולי רשפחץ לשון יורה חצים, כדעת רבים. ואמנם זיהו היונים את האל רשף באלוהם אפולון, יורה החצים.]

4) [שני הפסוקים לא הובנו במסורת הפרשנות, ויש להבין אותם בהמשך לנאמר באיו׳ ד ח וכו׳ על

אהבה ואש כדמויות עפות מכלות ומשמידות כמלחמה ובאש קנאת האהבה: שמה שבר רִשְׁפֵי קשת מגן וחרב ומלחמה (תהל׳ עו ד). כי עזה כמות אהבה קשה כשאול קנאה רְשָׁפֶיהָ רִשְׁפֵּי אש שלהבתיה (שה״ש ח ו). — ואמר בן סירא: כרשף יניף שלגו וכארבה ישכון רדתו (ב״ס גני׳ מג יז). — ובספה״א: ואחרי הגבול הזה אש אוכלה אל השמים עולה גחלים בוערים ורשפיה סוערים להביה כחרבים ושביביה ככוכבים (ראב״ע, חי בן מקיץ, כ״י לא ב, 49). והשמש תפרש כנפיה להאיר נשפיה ותפיץ רשפיה להחיות נגופיה (כ״י חריזי, תחכ׳ ה, 67). שלח קסמיו לשעירים ובני רשף עצת תושיה מפיהם לקחת (גוטלובר, יוגלרים, 56). — ואמר הפיטן: כמס דב רשפי להב מלהיב ללהב (ר״א קליר, הבתולות, קרובי פורים). כל רשפי רומה בקול מקדישים (שמעון בר יצחק, כל שנאני שחק, קרובי ב כ״ה). אלהי מלט סגלה מרשף (רסב״ג, וארץ השפיל, ביאליק-רבניצקי ב, 185). צלח למזבח הפוש מחתת אודם, צברה ומלאה רשפים ולא אפר (יוחנן הכהן בן יהושע, אזכר סלה, עבודה, מחזי איטלי ב, קל:). זוחלים ובני רשף כתרו את צאנך (רועה ישראל האזינה לקול נאנך, שחר׳ יוה״כ, סדור מנהג ארם צובה, תרג.). — ואמר המשורר: תמוז בו ירבה החם בגופים עם יבש שיבער כרשפים (ראב״ע, שמעו נא, כה״ח א, 185). — ובמשמ׳ חֹם: כי המראים אמנם ימצאו מהתערב המקרים הראשונים לכל הנמזגים הנמצאים בהתחלותיהם, והם ארבעה: הרשף והיובש והרשף והרטיבות והקור הרטבי והיובש הקר (ס׳ המאמר לאבו אפלח הסרקסטי, הול׳ פלוס, קרית ספר ג, עמ׳ רב). — ומ״ר רְשָׁפוֹת: בערו בקרבי רשפות (מנחם בן סרוק, אגרת לחסדאי אבן שפרוט, תשו׳ תלמידי מנחם, 36).

רְשַׁף[1], פ״י, — להט ושרף באש להבה, (ver)brennen; brûler; to burn: גדודי טובותיו לפניו הלכו, קשתם דרכו וחרבם שלפו, וערי עריו כבשו ולכדו ושרי צריו טרפו ורשפו (קטע מזמן הגאונים, סעדיאנה שכטר, 68). רשף נצוצים באור חדק (ר״א קליר, אלים ביום מחסן, טל). רשפת צרים (הוא, אסירים, קרובי ב פסח). רוכים ימציאוהו מחתות דקה, ריקן כף להריקה, רד בחופניו לתוכה שחוקה, רשפה פנימה ותימר כחוקה (משלם בן קלונימוס, אשוחח נפלאותיך, עבודה, Elbog., Stud., 130).

— נפע׳, נִרְשַׁף, — שרשפו ושרפו אותו, ואמר הפיטן: לא תשא טעות פן תרשף באש בוערה (ר״א קליר, ויצר אבי סוכה, תפלת טיבה ללונץ).

— פעי, רִשֵּׁף, — כמו קל, ואמר הפיטן: רגיל ועיתי הריצו להר צוק, רץ מהיר למלאכתו ולא קם רצון הלבים פר ושעיר הקטיר רישפם כליל (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 164). כהושעתה קיצב פר ושעיתו למעלה, רישפתו האש וגם תמים אשר בתעלה (מחזור ויטרי, 449). רשף ואבד מכרסם עוללי (יחיאל בר אברהם, אני הגבר, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, כח).

— פע׳, רֻשַּׁף, — כמו נפע׳, ואמר הפיטן: תעו בחדק ממסוכתם ובכן רשפה סכתם (ר״א קליר, קיסט טעינת עץ, קרובי א סכות). חבלים נפלו לתם באהלי מקרא ומשנה, חקתו בכסא רום ורושפו צריו חרולים (רסע״ג, אלהים יה מקדם, עבודה, סדור רסע״ג, תי—תיח).

— הפע׳, הִרְשִׁיף, — כמו קל ופע׳: לא שוא אלות אשר יסוד מרשיפים (ר״א קליר, תפלת טיבה ללונץ). בבוקר בצאת השמש בגבורת חמתו הוא מלהיב ובערב בבוא השמש בחוזק חמתו מרשיף והצהרים קשה משניהם (אסף, 123:).[2]

„חרשי און וזרעי עמל יקצרהו״: און זה ועמל זה שיזרעו ויחרשו לא יצליח; לא יצא כלל מעפר השדה און זה ומאדמתם לא יצמח עמל זה שזרעו; ואף אם יולד אדם — ילד — לזורעי עמל אלו, כי אז יבאו בני רשף הטורפים ויחטפו ויגביהו אותו אתם בעופם. כאן באה המלה רשף בהקבלה מלאה לשמוש המלה harpya ביונ׳ וברומ׳, ואף אשר ששתי המלים קרובות הן בתולדותן. ועי׳ בדברי העורך, הלשון והספר א, 386 וכו׳.]

[1]) [פעל נגזר מן השם רֶשֶׁף.]

[2]) [בפיוט אם ימלאו העבים של ר׳ נחמיה בן שלמה (זולאי, ידיעות המכון שוקן ד, רי) שורה קמט נאמר: מורא סובלם בחרץ, להרשיף שרצי מים, ופרש המהדיר: לברוא בני רשף. אך כנראה ט״ס היא במק׳: להשריץ.]

***רֶשֶׁק**[1], ש״ז, — שם צמח בֹּשֶׂם, נֵרְד, Narde; nard, ואמר המשורר: תלמי יתנו נרדי ורשקי (משה, אני הכרם, אילת השחר יוס ו, כג:).

***רִשְׁקָה**, ש״נ, — כמו רֶשֶׁק: ופירש על זה בעל קמחא דאבישונא שהדברות העליונות היו בהשקת שפתים ולא בהנעה כי אם הקולות היו נרשמות באויר לפי דעת חכמי האמת בחירות כרכומי רשקות, שהיו נרשמות האותיות באויר ונחקקות בדמות זוהר (הגי׳ לקול יהודה לכוזרי א פט). — ואמר הפיטן: אחת לאחת משיקות בהירות כרכומי רשקות (סבתי בן משה מרומאה, יוצ׳ פסח, מחז׳ איטלי א, קג.).

***רִשְׁרוּשׁ**, ש״ז, — קול עלי היער ברוח וכדו׳, נוהג בספרות ובדבור.

***רִשְׁרֵשׁ**[2], פ״ע, — רשרשו העצים, רשרשו דפי הניר, השמיעו קול בתנועתם ברוח או בידו של אדם: כשהרגשתי בידי הניר המרשרש קפצתי במהירות עזה החוצה (אחד מרבים, זכרונות הפסל ברוך סן, 49, נדפס מקדם בההשקפה שנה ז, אי תתל״ז לחרבן).

רשש[3], ממנו רָשִׁישׁ, רָשַׁשׁ, *רָשֵׁשׁ.

רָשַׁשׁ, קל לא נמצא במקרא.

— פוע׳, רֻשַּׁשׁ[4], — החריב והרס: ואכל (האויב) קצירך ולחמך וכו׳ יְרֹשֵׁשׁ ערי מבצריך אשר אתה בטח בהנה בחרב (ירמ׳ ה יז). — ואמר הפיטן: והכלים תמשש והחמץ תרושש ותשרפנו בשש עדי אחד ועשרים (רשב״ג, שמר לבי, אזהרות, ביאליק-רבניצקי ב, 145). צבאות כל חמדת שכיות צאנן יציע לרושש ארבע מלכיות (ר״א קליר, מגבר, מוסף פרשת החדש). — ואמר המשורר: תבל תרושש עצומי כח וגאים בהונים, עד תתנם שאלי פת לחם קצוצי בהונים (רמב״ע, הענק ח, ברודי, סעה). — ואמר המליץ: עשק ועול ירוששו ויהרסו ארמון גאים (ב״ז, ב״ס כא ה).

— פעי, רֻשַּׁשְׁנוּ, — רֻשַּׁשׁ, שֻׁדַּד, נהרס: כי תאמר אדום רֻשַּׁשְׁנוּ[1]) ונשוב ונבנה חרבות כה אמר יי׳ צבאות המה יבנו ואני אהרום (מלאכי א ד).

— קל, *רָשֵׁשׁ[2]), פ״י, — כמו דוש, דָּשַׁשׁ: רשושי חליקא תרגום וטיסני רוששין בצינעה לצורך המועד (הלכ׳ פסוקי לתלמידי יהודאי גאון, הלכי המועד, 131). ר׳ יוסי אומר רשושי צפרין הן החמירו על עצמן שלא היו רוששין כל עיקר (שם שם).

— פעי, רִשֵּׁשׁ, — כמו פוע׳, ואמר הפיטן: רשש תניך ליום נחמה לסעודות משבילים (חליה, אגורה, יוצר שבת ס אחא״ס).

***רָשֵׁשׁ**, ש״ז, — כמו רָשִׁישׁ, חלש, חסר אונים, ואמר בן סירא: יש רשש ואבד מהלך חסר כח ויותר אונש ועין יי׳ צפתהו לטוב וינעריהו מעפר צחנה (ב״ס גני׳ יא יב).

רֶשֶׁת, ש״נ, רָשֶׁת, כנ׳ רִשְׁתִּי, רִשְׁתּוֹ, רִשְׁתָּם, — א) גרעיני תבואה וכדו׳ שהצייד זורה ומפזר אותם על המלכדת כדי לפתות צפרים לבוא אליה, פתיון, שרגוג[3]), Köder; appât; bait: כי חנם מזרה הָרָשֶׁת בעיני כל בעל כנף[4].

1) [מן הארמ׳ שבתרגומים ובתו״ם: רישקא, וכן בסור׳ רֶשְׁקָא, מן הפרס׳ רישה, עי׳ לֵו, פלורה II, 15.]

2) [מלה שנוצרה בחקוי קול העלים. ועי׳ גם אבינרי, מלון חדושי ביאליק עמ׳ 43 וכו׳.]

3) [אין מקור השרש ברור כל צרכו. בסור׳ רש(ש) פרושו הכה בפטיש. ועי׳ גם רָשִׁישׁ, הערה, וההערות על תַּרְשִׁישׁ בשמושיו השונים.]

4) [ועי׳ גם רִישׁ, פוע׳, עמ׳ 6740, הערה 2).]

1) [ז״א: נהרסו בתינו.]

2) [ע״פ הקריאה רשושי במק׳ דְּשׁוּשֵׁי בתו״ם. עי׳ דָּשׁוֹשׁ.]

3) [זו כנראה הוראתה הראשונה של רֶשֶׁת (כמקור מן ירש) ועל כן שמוש הפעל זרה על יד רשת, כדברי רש״י לכתוב משלי א יז: כי חנם מזורה הרשת, כי העופות הרואים חטים וקטניות מזורים על הרשת חנם הוא בעיניהם שאינם מכירים על מה היא נזרת ויורדין בה ואוכלין, ע״כ. ובכתבי אוגרית (בעל א, גינזברג, 23): קח רתת בדב (קח רשת בידך).]

4) [עי׳ בהערה שלפני זו, והכונה שנדמה לצפרים כאלו קבלו כאן מתנת חִנָּם ממש, ואולי אף בהכנת המלה רשת בחדוד, כלשון ירושה שנפלה לפני הצפרים.]

(משלי א יז). — ב) שבכת חוטים וחבלים שצדים בהם צפרים או דגים, Netz; filet; net: יארב במסתר כאריה בסכה יארב לחטוף עני יחטף עני במשכו בְרִשְׁתּוֹ (תהלי י ט). עיני תמיד אל יי' כי הוא יוציא מֵרֶשֶׁת רגלי (שם כה יח). כי שלח בְּרֶשֶׁת ברגליו ועל שבכה יתהלך (איו' יח ח). — ובצרופים, פרש רשת על פלוני, ליד מעגל או לרגלי ההולך: ופרשתי את רִשְׁתִּי עליו ונתפש במצודתי (יחזק' יב יג). ופרשתי עליו רִשְׁתִּי ונתפש במצודתי (שם יז כ). ויפרשו עליו רִשְׁתָּם בשחתם נתפש (שם יט ח). ופרשתי עליך את רִשְׁתִּי בקהל עמים רבים והעלוך בחרמי (שם לב ג). כי פח הייתם למצפה וְרֶשֶׁת פרושה על תבור (הוש' ה א). אפרוש עליהם רִשְׁתִּי כעוף השמים אורידם (שם ז יב). טמנו גאים פח לי וחבלים פרשו רֶשֶׁת ליד מעגל מקשים שתו לי (תהלי קמ ו). גבר מחליק על רעהו רֶשֶׁת פורש על פעמיו (משלי כט ה). פרש רֶשֶׁת לרגלי (איכה א יג). — וטמן רשת: טבעו גוים בשחת עשו בְּרֶשֶׁת זו טמנו נלכדה רגלם (תהלי ט יו). תוציאני מֵרֶשֶׁת זו טמנו לי (שם לא ה). כי חנם טמנו לי שחת רִשְׁתָּם חנם חפרו לנפשי תבואהו שואה לא ידע וְרִשְׁתּוֹ אשר טמן תלכדו (שם לה ז-ח). — והכין רשת רֶשֶׁת הכינו לפעמי (שם נז ז). — ומעשה רשת, דבר עשוי בצורת רשת: ועשית לו מכבר מעשה רֶשֶׁת נחשת ועשית על הרשת ארבע טבעת נחשת על ארבע קצותיו ונתתה אתה תחת כרכב המזבח מלמטה והיתה הרשת עד חצי המזבח (שמות כז ד-ה). ויעש למזבח מכבר מעשה רֶשֶׁת נחשת (שם לח ד). — ואמר בן סירא: והיתה לך רשתה (של החכמה) מכון עז וחבלתה בגדי כתם עדי זהב עולה ומוסרותיה פתיל תכלת (ב"ס גני' ו כט-ל). דע כי בין פחים תצעד ועל רשת תתהלך (שם ט יג). — ובתו"ס, גם מ"ר רשתות: הרשתות והמכמרות והמדף הפלצור ומצודות המכרין טמאין (כלים כג ה). המים העולין וכו' במצודות ובברשתות ובמכמרות אינן בכי יתן (מכשירי ה ז). אמר להם (השועל לדגים) מפני מה אתם בורחים, אמרו לו מפני רשתות שמביאין עלינו בני אדם (ר' עקיבא, ברכ' סא:). — ובכהמ"א: ופירש ונפל בעצומיו חלכאים, ויפלו ברשתותיו הדלים (דונש על רסע"ג 28). קישרין ומתירין, שכל רשתות עשויות קשרים קשרים והן קשרי קיימא ופעמים שצריך ליטול חוטין מרשת זו ולהוסיף על זו ומתיר מכאן וקושר מכאן (רש"י, שבת עד:). מסב קלע, צורות רשתות וקליעות (הוש, יומא כז.). דברי גאוה רשתות הן לבעליהן (ספר חסידים תתסלז, 288). — ואמר הפיטן: זדים עורכי חניתות חגורי חרבות וקשתות טרפו במכמורי רשתות יין החמה לשתות (שמעון בן יצחק, אופנים, קרובץ ז פסח). — ואמר המשורר: ורשת השחיתות המחישות אלי שחת עלי ראשי נתונה (ר"ש הנגיד, הזכיר, בן תהלים, הברמן ז, 77). הלא הנה אותות, לרגלם כרשתות (רסב"ג, תחלת החכמה, ביאליק-רבניצקי א, 71). לחנו נפלו עופות ומאין רשתות נתפשו אקו וזמר (רמב"ע, הענק ז, ברודי, שלג). רשת לבבות הוא (הזמן) עמך ולא ירגע עד כי יהי משיב את גופך רמה (שם א, שסד). — ובהשאלה, רשת הדמיון: ומה שלא יפול כרשת הדמיון אצלו נעדר ונמנע המציאה (ר"מ א"ס, מו"נ א מט). — וּרשת במשמ' הרשתית שבעין: ויש בעין שבע מחיצות וכו' הרשת והשליא והקשת וכו' (ר"מ אלודי, סבילי אמונה ד א, וחוש הראות). — ובמשמ' אחד מחלקי חוג החוזים: טבעת וכרם ואם ובנות ורשת ובריח וכו' (ראב"ע, כלי נחשת). — ובהשאלה, רשת הדרכים, הנהרות, רשת בתי הספר וכדו', נוהג בספרות ובדבור.

רָשַׁת, קל לא נמצא.

— פעי', רִשֵּׁת, — עשה או צִיר בצורת רֶשֶׁת, נוהג בספרות ובדבור.

— הפעי', הִרְשִׁית, — פרש כרֶשֶׁת, ואמר הפיטן: וסדין לפרוש בראשית טעם נבדל להרשית (נחמיה בן שלמה, הלכות גבורות, עבודת יוה"כ, ידיעות מכון שוקן ז, רלג).

רִשְׁתִּי, ת"ז, — כעין הרשת: העור הד' הנק' רשתיית בל"ל רעטינא שהיא עשויה מעשה אורג כתואר הרשת ולכן נקראת עור רשתיית (ברוך משקלוב, עמודי השמים, תפלת אדם, יח:).

רִשְׁתִּית, ש"נ, — אחת המחצות המכסות את פנים העין, שצבעה שונה אצל בני האדם, Netzhaut; rétine; retina.

ר״ת: ראשי תבות.

*רתה [1], ממנו *רָתָה, *רִתּוּי, *רִתְּיוֹן.

רָתָה, קל לא נמצא, ועי׳ רָתוּי.

— פִעֵל, *רִתָּה, — רתה על פלוני, הֵקֵל עליו, חמל עליו, mildern, erleichtern; modérer, soulager; to moderate, alleviate: שעשו (בני אהרן) דבר שלא בעצה ונשטפו, רבי אלעזר אומר קרובים היו לשטף אלא שריתה [2] המקום על אהרן (ספרא שמיני פרק א, ויק, מז). לרוח היום, רב אמר, לרוח מזרחית דנו, לרוח שהיא עולה עם היום, וזברי בן לוי אמר לרוח מערבית דנו, לרוח שהיא שוקעת עם היום, על דעתיה דרב הקשה עליו, כל שהיום עולה הוא מרתיח, ועל דעתיה דזברי בן לוי ריתה עליו, כל שהיום שוקע הוא צונן (מד״ר בראשי יט). ר׳ יהודה אמר שלחו מגן עדן בעולם הזה ושלחו מגן עדן לעולם הבא, רבי נחמיה אמר שלחו מגן עדן בעולם הזה ולא לעולם הבא, על דעתיה דרבי יהודה הקשה עליו ועל דעתיה דרבי נחמיה ריתה עליו (שם שם כא). ויגרש את האדם וכו׳ רבי יוחנן אמר כבת כהן שנתגרשה ואינה יכולה לחזור, ר״ש בן לקיש אמר כבת ישראל שנתגרשה והיא יכולה לחזור, על דעתיה דרבי יוחנן הקשה עליו, על דעתיה דר״ש ריתה עליו (שם שם).

*רִתּוּחַ, ש״ז, — תכונת הדבר הרותח, Sieden; bouillonnement; boiling: וימשש הדבש בכל עת בלי לנוח שלא ישפך הדבש מחום הריתוח (שבתי דונולו, ספר המרקחות, II). והלא מצרף, כלומר והלא נמצא מרבה ריתוח האש במים (ר״ח, יומא לד:). ר׳ יוחנן קבר י׳ בנים זכרים וכי העשירי שבהן נפל לתוך יורה גדולה שהיתה רותחת ריתוח קשה וחזק ונמס בשרו ונמק (נסים גאון, ברכ׳ ה:).

---

1) [מקור השרש לא התברר, ואפשר שנגזר שמושו מן היונ׳ ῥηΐτητος, ῥᾶτερος, ῥηΐτηρος במשמ׳ רָתוּי, קל יותר, ῥαΐζω, הקל, וכדו׳.]

2) [גירסת הראב״ד והערוך בערך רתה. לפנינו: שריתם.]

*רָתוּי, ת״ז, — רָתוּי על פלוני, קל לו (יותר), נוח לו, leichter, besser; plus facile, mieux; easier, better: כל המסתכל בארבעה דברים רתוי [1] לו כאילו לא בא לעולם, מה למעלן, מה למטן, מה לפנים, מה לאחור, וכל שלא חס על כבוד קונו רתוי [1] לו כאילו לא בא לעולם (חגי׳ ב א). — ואמר הפיטן: דל ודך כהונו ורעב באונו כמו מת חשוב כי אין שיחו קשוב, הערירי אשר לא הוליד בן בעולם רתוי לו כמו מת בא לעולם (ינאי, קרוב׳ ברא׳, זולת, מא). וחמות רתוי לפרוע ושתוי (רסב״ג, ספר לבי, אזהרות, ביאליק-רבניצקי ב, 158).

רַתּוּק [2], ש״ז, — מלה מספקה: והסבתי פני מהם וחללו את צפוני ובאו בה פריצים וחללוה עשה הָרַתּוּק כי הארץ מלאה משפט דמים והעיר מלאה חמס (יחזק׳ ז כב-כג).

*רִתּוּק, ש״ז, — מעשה הרתק בשרשרת: והכסף העליון אמנם הוא מרותק, ירצה משולשל בשלשלת הזה, כך סוד שלשלת הוא ריתוק, ויורתק הוא כמו ודשנו את המזבח שר״ל ינתק הריתוק הזה ויקלקל הרתוק (רמ״ק, אילימה, עין סמס תמר ד פרק כג).

---

1) [כן בסדר״ם ובבבלי חגי׳ טז. בהוצאות אחרות של המשנה: ראוי.]

2) [הקדמונים הבינו מלה זו ביחזק׳ בלשון שרשרת או סגירה מסביב. ואמנם היתה מלה רתוק במשמ׳ זו בלשון; כי במק׳ כל קציניך נדדו יחד מקשת אסרו, כל נמצאיך אסרו יחד מרחוק ברחו (ישע׳ כב ג) יש לקרא לפי הענין בשנוי סדר המלים: כל קציניך נדדו יחד מקשת ברחו, כל נמצאיך (או לפי הש׳-עים: נאמציך) אסרו יחד ברתוק אסרו. ואולם ביחזק׳ ז כג אין משמ׳ כזאת מתאימה, אלא כנראה הכונה למעשה פשע וחטאה, ואין אף ה״א הידיעה (הָרַתּוּק) מסתברת לפי הענין. ועל כן אפשר שהיתה כאן מלה מעין הַרְתּוּק (מן ב. רָתַק, הפע׳) במשמ׳ מכה, מהלומה והרג, כשמוש מרתיקא (ויהב לית חד מרתיקא גו ליביה, ירוש׳ מו״ק ג ז, ועי׳ מַרְתִּיק, הערה). או שהיה כאן צרוף מלים כגון הֶרֶג וְחֶנֶק, ואולי כך נכון.]

רַתּוּקָה, ש"נ מ"ר רַתּוּקוֹת (קרי), — שרשרת, שלשלת כמו רְתוּקָה: ויצף שלמה את הבית מפנימה זהב סגור ויעבר בְּרַתּוּקוֹת זהב לפני הדביר ויצפהו זהב (מ"א ו כא). — ואמר המשורר: וליל אפל אסרהו ברתוקות כמו נושה (רמב"ע, סענק ז, ברודי, סע).

רְתוּקָה, ש"נ, מ"ר רְתֻקוֹת, — שרשרת, שלשלת, Kette; chain(e): הפסל נסך חרש וצרף בזהב ירקענו ורְתֻקוֹת כסף צורף (ישעי' מ יט).

***רְתוּת,** — מלה מספקת[1]: כדבר אפרים רתת, כדבר ירבעם ריתותו של שלמה אמר לו הקב"ה למה אתה מוכיחו נשיא הוא בישראל, חייך שאני מטעימך משררותו ואין אתה יכול לעמוד בה, כיון שנכנס למלכות מיד ויאשם בבעל וימות (מד"ר ויקר' יג).

רתח[2], ממנו *הַרְתָּחָה, *רְתוּחַ, רֶתַח, רָתַח, רְתָח, *רֹתַח, *רְתָחָה, *רַתְחָן, *רַתְחָנוּת, *רְתִיחָה, *רְתִיחוּת, *רְתִיחִי.

רָתַח, קל לא בא במקרא.

— פעי', רִתַּח, — רִתַּח את התבשיל, את המים, חמם ובשל אותם עד שיבעבעו המים שבהם, sieden lassen; faire bouillir; to boil: מבחר הצאן לקוח וגם דור העצמים תחתיה רַתַּח רתחיה גם בשלו עצמיה בתוכה (יחזק' כד ה). — ובספה"א: ולשון הלהב בשל נתחיו ורתח רתחיו (ר' חריזי, תחכמוני כח, 206). — ואמר המשורר: כחול ים היא כבדה על כבדי ומעי תארה כסיר ירתח (ר' זכריה, סעטועים יג, דודזון, 141). באש עשי מהם מבשל או צלי, על מחבת ברזל באורך רתחי (אברהם פרווינצאלי, מה המעי, מבחר השירה העבריים באיטליה, שירמן, רמח). חשקי ברזל קלל על המצה במרחשת על אש אותו רתחו (יל"ג, אשה וילדיה, שירים ג, 172).

— פעי', רֻתַּח, — שרֻתַּחו והרתיחו אותו: מעי רֻתְּחוּ ולא דמו קדמני ימי עני (איו' ל כז). — ובתו"מ: האלפס והקדרה שהעבירן מרותחין לא יתן לתוכן תבלין (שבת ג ה). התיז (נכרי) את הצרעה בקנה או שהיה מטפח על פי החבית מרותחת וכו' יסכור (ע"ז ד י). אם ישהא אדם בחמין שעה אחת אינו מת ומעיה של אשה מרותחין והולד נתון בתוך מעיה והקב"ה משמרו (כ"א, מד"ר ויקר' יד). — ובספה"א: ואחרי שיהיה הדבש מרותח להתבשל כחק הדת אז תתן הבשמים הכתותים הנכברים בתוך העלי (ר"ש דונולו, ספר המרקחות, II). התבונן לאגם או לבור בפתחו תראה עשן עולה עליו כעשן הדודים המרותחים והסירות המנופחים (דונש על מנחם, אגמון, 48). והרי בין השמשות כל הקדרות מסולקות מרותחות מן הכירה (רש"י, ביצה כז., ד"ה תקני). וכלבד שישליך המים מתוכה כשהן מרותחין (סדור רש"י שנז). שיהיו המים מרותחים על האור (אבן ירחי, המנהיג הלכ' פסח' מה). — ואמר המשורר: אנא רדו מרכסים עד אשר נשים ארץ כמו סיר בדם שרים מרותחה (ר"ש הנגיד, האעלוכ, בן תהלים, הברמן א, 114). לו אמצאה מים אשר רתחו לדון בהם בגיהנם רשעים גמורים אז אמוש רשעים הנדיבים ואותם על נבל אשר יאכל לבד בזעם אז (רוח, בן משלי, אברמסון, 220).

— הפעי', הִרְתִּיחַ, — כמו פִּע' וגם במשמ' פ"ע: יַרְתִּיחַ כסיר מצולה ים ישים כמרקחה (איוב מא כג). — ואמר בן סירא: בהצהירו ירתיח (השמש) תבל (ב"ס גני' מג ג). — ובתו"מ: קומקום שהוא מרתיח אינו חושש שמא יצאו משקין מתוכו וכו' (כלים כח ח). ר' יהודה אומ' כשם ששפוד של עץ אינו נשרף כך שפוד של מתכת אינו מרתיח (תוספת' פסח' ה ה). עששיות של ברזל היו מרתיחין מערב יום הכיפורים ומטילין לתוך הצונן כדי שתפוג צינתן (ר' יהודה, תוס יוה"כ א כ[1]). היה עומד ומקדש והרתיח או שעף או שדחאו חברו או שדחאו

1) [במקום הצרוף הרתיח את המדה (תוספת' צוק"ם ב"ב ה ה ובבריתא בבבלי ב"מ סא:, ב"ב פט:) שרגמ"ה ורש"י מפרשים אותו כלשון עשית קצף, יש להעדיף את הנ"א הרתיע; ואמנם, כאמור בהערה לערך רתע, אין אולי שרש זה אלא מבטא אחר במקום רתח.]

1) [לפי כל הענין אין המשמ' של רעדה וחרדת, כהבנת רְתֵת שבכתוב, מתאימה כאן, אלא או לשון רעות (מן רַע) בקרוב במשמ' דָבר בגנותו של שלמה, או אף רדותו במשמ' דברי מוסר ומרדות, ואולי יש לגרוס כך.]

2) [גם בארמ' ובסורי' של א"י במשמ' זו שבעבר', ובסור' בא רתח במשמ' רטן, סלסל, דבר.]

הרוה ובא אחר וקדש הרי זה פסול (שם פרה ו ד). לפי שהדברים הללו רותחין ומרתיהין והוא נוטלן והן תשים לתוך ידו ומחזירין והן מוסיפין רתיחה לפיכך אסרו לטמין בהן (ירוש' שבת ד א). סלעים מרחיק אותן מן הכותל וכו' א״ר יוסי לא שהסלעים מרתיחין אלא שהן עישין חלודה והן מלקין ארעיתו של כותל (שם שם). ר' יודא אומר צולה אותו בשפוד של מתכת, אמרו לו והרי הוא רותח ומרתיח (שם פסח' ז א). מרחיקין הגפת והזבל והמלח והסיד והסלעים מכותל הבירו ג' טפחים או סד בסיד, הכא את מר מפני שהסלעי' מרתיחין וכא את מר אין מרתיחין (שם ב״ב ב א). כל טיפה וטיפה שהיה הקב״ה מוריד עליהן (על דור המבול) היה מרתיחה בתיך גיהנם וכוי (ר' יוחנן, שם סנה' י ג). אין טומנין בדבר שאינו מוסיף הבל משחשכה גזרה שמא ירתיח (שבת לד.). הסופגנין והדובשנין והאיסקריטין שעשאן באילפס חייבין, בחמה פטורין וכו' במה דברים אמורים שהרתיח ולבסוף הדביק אבל הדביק ולבסוף הרתיח נעשה כמי שעשאן בחמה ופטורין (פסח' לז.). בן יצהר, שהרתיח עליו את כל העולם בצהרים (ר״ל, סנה' קט:). (חמץ) שנפל לתוך גריסין צוננין והרתיחם נעשה כמי שהשביח ולבסוף פגם ואסור (ע״ז סח.). לרוח היום, רב אמר לרוח מזרחית דנו, לרוח שהיא עולה עם היום, זכדי בן לוי אמר לרוח מערבית דנו, לרוח שהיא שוקעת עם היום, על דעתיה דרב הקשה עליו, כל שהיום עולה הוא מרתיח ועל דעתיה דזבדי בן לוי ריתה עליו, כל שהיום שוקע הוא צונן (מד״ר בראש' יט). ניקב נקב מגיהנם והרתיח כל העולם בולו על יושביו לשעה קלה (ר' ינאי, שם שם מח). בחומו נדעכו ממקומם, מהו בחומו ברותחין, א״ר יוחנן כל טיפה וטיפה שהיה הקב״ה מביא על דור המבול היה מרתיח בתוך גהינם (שם ויקרי ז). שתי משפחות של כהנים היו באלכסנדריאה אחת מקרית ואחת מרתחת (ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי, שם שה״ש ד, שני שדיך). והיה הדם תוסס ומרתיח (שם קהל' סדרא א, ועוד ראיתי). קראו הכתוב (את אחשורוש) ארתחששתא שהיה מרתיח ותש (שם אסתר, ויהי בימי). שגדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת, שמלאכי השרת אינן יכולין לשמוע קולו אלא עומדין ומרתחין[1]) ונבהלים והצדיקים יכולין לשמוע קולו (תנחומא במדבר ויקר' א). ולא היה יכול אותו המלך הגדול שהיה אדם מזכיר שמו על הרוחות שהן זועות ומרתיחות מפניו (מד״ז שה״ש א, בובר, 5). — ובספה״א: עד שיפות היום, הרתית הב״ה אותו היום שמל אברהם (בראשית רבתי יח א, אלבק, 78). דובבות, נעות, לשון דבר שמרתיח ומבצבץ (רש״י, יבמ' לז.). נרתק יש לו לגלגל חמה ברקיע וכו' ובריכה שלמים לפניו ובשעה שהוא יוצא לעולם הוא מיתש את כוחו בה כדי שלא ילהט את העולם, שאלולי כן היה מרתיח את העולם (בשם ר' נתן, מדה״ג בראש' בג א, מרגליות, שפח). וכאשר הגיעה עת האכל וכו' מצאנו מקומות מוכנים ומטעמים מזמנים והקדרות ירתיחו ומרחוק יריחו (ר״י חריזי, תחכ' י, 105). — ואמר הפיטן: הוא רימה לכן ירתיח (ינאי, הוא אנוש, קרוב' ויקר', זולאי, קנג). — *והרתית נחש, כמו הִרְתִּיעַ[2]): ר' ינאי היה יושב ופושט בפתח עירו, ראה נחש מרתיח ובא לעיר (מד״ר במד' יט).

— קל, *רָתַח, בתו״מ רק בינו' רוֹתֵחַ, רותחת, siedend, siedeheiss; brouillant; boiling hot: לא יתן (את השמן לפני שהפרישו ממנו מעשר) לקדרה וללפס כשהן רותחין (מעשר' א ז). אחד שבשל בו ואחד שערה לתוכו רותח וכו' טעונין מריקה ושטיפה (זבחי' יא ז). כבוש ברותח הוא (ירוש' תרומ' י ח). תבשיל דרכו לאכול רותח, פת אין דרכו לאכל רותחת (שם שבת א ו). מגלגלין בצים על גב גג של סיד רותח ואין מגלגלין בצים על גבי עפר רותח (תוספ', שם שם ג ג). לפי שהדברים הללו רותחין ומרתיחין (שם שם ד א). ר' יודה אומר צולה איתו בשפוד של מתכת, אמרו לו, והרי הוא רותח ומרתיח (שם פסח' ז א). פעם אחת חלה (ר' יהודה בן בבא) ונכנסו הרופאים אצלו לבקרו, אמרו לו, אין לך רפואה אלא הלב רותח (שם כותה ט י). דיניה דההוא גברא במאי, א״ל בצואה רותחת (גיטי נז.). יוצק זהב רותח לתוך פיו של אותו רשע (ר' יצחק, סנה' לב:). רבנו עשה סעודת

1) [צ״ל ומרתיחין.]
2) [עי' רָתַע, הִפע', הערות.]

לאנטונינוס בשבת הביא לפניו תבשילין של צונן אכל מהם וערב לו, עשה לו סעודה בחול הביא לפניו תבשילין רותחין, אמר לו אותן ערבו לי יותר מאלו (מד"ר בראשי' יא). לאחד שהיה בידו קולב רותח, בקש ליתנו על בנו ונתנו על עבדו (ר' יודן בשם ר' יודן בר סימו, שם שם לט). — ומ"ר *רותחים, רותחין במשמ' מים רותחים: הרוצה לטהרן (את כלי הגת ובית הבד) מיד או חולטן במי רותחין או מולגן במי זיתים (ר' יוסי, תוספתי ע"ז ח ג). כל המנחות אין לשין אותן ברותחין מפני שאין חולטין וכו' רבוכה לשין אותה ברותחין (שם מנחי ז יג). אין לשין מצה ברותחין מפני שהן חולטין (ירושי פסח' ב ז). נראין דברי' בדבר שדרכו לבוא בצונין אבל דבר שדרכו לבוא ברותחין עד דיידא גלשה הוא מקנב (ר' אבהו, שם שם ד 7). רב יהודה שאל לשמואל בגין דאנא חכים מחמי סימני שפיר, א"ל רישיה דרישך יכווה ברותחין ואתה לא תיכוי' אפי' בפושרין (שם כדה ג ג). (אנשי דור המבול) ברותחין קלקלו וברותחין נידונו (רב חסדא, ר"ה יב.). הוה (אדוניו של יוסף) אמר ליה מזוג רותחין והיו רותחין (ר' אחא, מד"ר בראשי' פו). אמר לו הקב"ה (למשה) לא יהיו שתי הפנים בכעס אלא כשתראה אותי נותן רותחין הוי נותן צונין (שם דבר' ג). — ובסהמ"א, אף כפעל רָתַח, תסס והעלה בועות בהסקה, sieden, brodeln; bouillir; to boil: בימות הקיץ שכל העולם כולו רותח ומעינות צוננים (ר' נתן, מדה"ג בראשי' כג א, מרגליות. שסה). ראו פחחו של פרעה שהוא רותח כדוד (שם שמות ה א, הופמן, 43). שטבע העיף רותח ומטבעו לפיכך צמאו רב (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, בשלח, כו:). שהיין רותח בחביות (אמו"ר לראב"ד א ז, 87). — ואמר המשורר: ואם מעי ברבי נוליו ירתחו, עיני בדמעי נגרו (רמב"ע, אם קדמו, ברודי, עד). וים מתרוצץ וקדים יפוצץ וכו' ירתח בלי אש ולב מתיאש (ר"י הלוי, יועץ ומקים, זמורה א, 29). — *ובהשאלה, לב רתוח, נרעש ונרגז, ואמר הפיטן: דורשי קרבתך בלב קרוע ורתוח, דינם הצהר צדק קבל כנתוח (שלמה הבבלי, אורח לדקם, סליח' מנחי יוה"כ).

—נפעי, *נִרְתַּח, — כמו פעי: אמבטי שהחמין נמשכין לה מן המעיין חשיב לה ככלי ראשון שנרתחו בו (רש"י, שבת מ:, ד"ה בכלי).

—הפעי, *הֻרְתַּח, — שהרתיחו אותו: אתיתי לחננך בלב קרוע ומורתח (שמעון בר יצחק, אתיתי, קרוב' ב ר"ה). הנעל הנהוג בארץ הה וכו' הוא עשוי מעור קשה שהורתח (ר"י אבן כספי, פרשת כסף, חלף).

רֶתַח, ש"ז, מ"ר כני רְתָחֶיהָ, — חתיכת תבשיל רותח: מבחר הצאן לקוח וגם דור העצמים תחתיה רתח רתחיה[1]) גם בשלו עצמיה בתוכה (יחזק' כד ה). — ואמר הפיטן: עת המקשרות תבכרנה הקדישם מאין רתח, גירי צדק כאורח, והנבלה להושבי פתח (רסע"ג, את יי' אלהיך, תרי"ג מצוות, סדור רסע"ג, קנט). — ואמר המשורר: סיר היקוד נחו רתחיה ועוד לא רעיונים מדאגה נחו (משלם בן שלמה דאפיאירה, קו קו, ברודי, ידיעות מכון שוקן ד, ל). — *ובמשמ' רתיחה, ובהשאלה אף התרגשות וחרדה[2]): בקצף על פני מים פתרונו כפי ענינו כרתח על פני מים (מנחם, מחברת, קלף). — ואמר הפיטן: אדפק בצהרים פתח, אשאלה שאילה ברתח (ר"א קליר, אדפק, רשות, Elbog., Stud. 119). ראה רתח לבבי כרתח שפיתת הסיר (יסיאל, יערב, סליחי שחר' יוה"כ, מחז' איטל' ב, לד:).

***רֹתַח,** ש"ז, — שה"פ מן רָתַח, רתיחה: חמת המלך שככה, נחה מרותחו, הי"נ מים נחו מרותחן (רש"י, סנהי קח:).

***רְתְחָה,** ש"נ, — כמו רתיחה: הנודר ממעשה קדרה אינו אסור אלא ממעשה רתחתה[3]) (נדר' ו ב).

---

[1]) [ויש מניחים שצ"ל נתחיה.]

[2]) [וכן בארמ' שבתו"ם רִתְחָא, ריתחא, אף במשמ' רגז וכעס.]

[3]) [אין קריאת המלה ומבטאה ברורים כל צרכם. ואמנם כתוב רתחתה ברֹב דפוסי המשנה ואף בבבלי ובירוש', אבל במשני מנק' ליוורנו: ממעשה רתיחתה (עי' רתיחה), ובירוש' שם בהמשך נשאל על המשנה: אי זו היא מעשה רותחנה, כעדות לקריאה זו במשנה, וצ"ע.]

***רַתְחָן,** רַתְּחָן, רותחן, ש"ז, — מי שעלול לרתח ולהתקצף בכעס, קל לכעס, jähzornig; irascible: שלשה חייהן אינם חיים, הרחמנין והרתחנין ואניני הדעת (פסח' קיג:). — ובספהמ"א: רחמנים ולא רותחנים שופטים ושוטרים ודינים תמימים (חסו' הגלוי', JQR July 1918, עמ' 175). כי האשה מנסה בתועלת לה בנסיון זה שאם תראה כי רתחן הוא שלא לקחתו (את האיש) (ספר הקנה, סוד קידושין, פז:). במריבי כהן, פי' הם רתחנים וקפדנים ככהן (כועס אלימלך, משפטים).

***רַתְחָנוּת,** ש"נ, — תכונת הרתחן, מהירות הכעס, Jähzorn; colère; irascibility: אל תרצה, דאינו מועיל לך שאינו מקבל רצוי בתוך רתחנותו אלא לאחר שנתקררה דעתו (רש"י, אב' ד יח).

***רִתָּיוֹן,** רִתְיוֹן, ש"ז, — מדת החמלה והרחמנות: שאין הנגעים באין אלא על לשון הרע וכו' ואין המקום דן את האדם אלא ברתיון, הרי הן באין על ביתו חזר בו טעון חליצה ואם לאו טעון נתיצה, חרי הן באין על בגדיו וכו' הרי הן באין על גופו (תוספת' נגע' ו ז). — ואמר המשורר: לבני ברית שים אחרית טובה וריתיון (פנזי, יום אזכרה, פירי סימן, 109).

***רְתִיחָה,** ש"נ, — שה"פ מן רָתַח, מעשה הדבר הרותח, Sieden; bouillonnement; boiling: הנודר ממעשה קדרה אינו אסור אלא ממעשה רתיחתה[1] (נדרי ו 3). האופה חמיטה וכו' ורתיחת גריסין של פול ראשונה ורתיחת יין חדש וכו' בית שמאי אומרים חבור בטבול יום, בית הלל אומרים אינו חבור (עבו"י א א). איזה הוא סרים חמה וכו' כל שאין מימי רגליו מעלין רתיחה (כמג"ג משום ר' יהודה בן יאיר, תוספת' יבמ' י ו). לפי שהדברים הללו רותחין ומרתיחין והוא נוטלן והן תשים לתוך ידו ומחזירין והן מוסיפין רתיחה לפיכך אסרו לטמון בהן (ירוש' שבת ד א). — ובספהמ"א: אשר קרך בדרך וכו' לשון קור וחום, צננך והפשירך מרתיחתך (רש"י, דברי כה יח). כדרך קדירה שתמו מימיה ברתיחתה (הוא, יחזקי כד י). ירתיח כסיר מצולה, כסיר קטן נפוח שמעלי מהרה רתיחות תכופות ורצופות כן הוא מרתיח את המצולה שהיא גדולה ועמוקה (הוא, איוב מא כג). דיקולא דמיא, רתיחת המים (הוא, פסח' מ.). שאין מודדין ביום טוב וכו' ולא גרסינן במתני' מפני ברורי המדות ואית דגרס ליה והן העלאת הרתיחות (הוא, ביצה כט.). משישלה בחביות, משנתן בחביות והוא תוסס ורתיחתו עולה ומקצת שמרין קופאין למעלה וקודם שיגיפו אותן חביות שולין אותן רתיחות ומשליכן, דמשלי, כבר נישולו רתיחותיו ממנו לחוץ (הוא, ב"מ לג:). מה בולעו בניצוצות, לאו בולעו אלא ע"י ניצוצות שניתז הרתיחות שם (הוא, ע"ז עו:). וק הוא לבלוע אלא על ידי רתיחה (הוא, חולי מ:). כגון שנפל אותו זית לתוך יורה רותחת דמה שבולע אינו פולט שכל זמן שאינו נח מרתיחותיה אינו פולט (הוא, שם קמ:). כי זאת ההכמה (האלוהית) וכו' רחקו למדה לבחורים וגם אי אפשר להם לקבלת לרתיחת טבעיהם וטרדת דעותיהם בשלהבת הגדול והצמיחה (ר"מ א"מ, מו"נ א לד). לפי שרתיחת הלחות מונעת זכות ההכנה (ר"י אכטולי, מלמד התלמידים, שופטים, קסז.). ויהיה זקן בימים אשר סרה מעליו רתיחת דמו (מנחת קנאות, קופמ', 103). בעת הרתיחה תעלה הקדרה הבל (רד"ק, סה"ש, נסח). רתיחת הבחרות (אגרת ספורנו, JQR VIII, עמ' 517). כי רתיחת הטבע והמיית הנערות מונעים לאדם ומעכבין אותו מליכנס בחכמות (ר"י אבוהב, מנוה"מ ד ב ג ג). שמלך אדום ירמוז אל היצר מצד אדמימותו ברתיחת הדם (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה כט). — ואמר המשורר: ושאל על מקום אש הנדודים השיבותיו בלבי היא יקודה בהשיאה רתיחת דם לבבי אלי ראשי עלי עיני ירדה (ר"ש הנגיד, יחידתי, בן תהלים, הברמן ג, 9). ואל תחוש חקור חכמה יונית עדי נוח רתיחת הנעורים (ר' לוי בן אברהם, בתי הנפש והלחשים, דודזון, ידיעות מכון שוקן ס, כה).

***רְתִיחוּת,** ש"נ, — כמו רתיחה: ואביהם מתגולל ברתיחות דמו בקרבו מפני זלעפות רעב (ר' אליהו, שבט מוסר ט).

***רְתִיחִי,** ש"ז, — מטבע הרתיחה, מתכונת הדבר הרותח: ובעבור זה נקרא זאת הקדחת

[1]) [כך במשנ' מנק' ליוורנו, ועי' רְתְחָה.]

מהרופאים סינוק״א רתיחיית או הלהבה (ספר הקדמה, כ״י ברלין).

°רְתִימָה, ס״נ, — קשירת הסוס בעגלה: בשעה שהעגלון מתעסק ברתימת הסוסים ובעגלה (ר״א לויפל בשם הר״נ מברסלב, סע״י ג, נג.).

°רְתִיעָה, ס״נ, — נסיגה, הֶקש הרתיעה, הקש המוכיח שיש להרתע מדעה מן הדעות[1]: כי בעל התלמוד לפעמים מביא וקובע בתלמוד דברי שום חכם אעפ״י שאין הדבר כמותו ויכריח שיהיה סותרו אמת וכו׳ וקרוב לדרך זה דרכו בעלי ההגיון בהקש הרתיעה (מכת׳ ר׳ חיים בן מוסא לר״י בנו, בי״ת ב). — °ורתיעה, במשמ׳ נסיגה בפחד מדבר, נוהג בספרות ובדבור.

רַתִּיקָה, ס״נ, מ״ר רתיקות (כתיב), — כמו רַתּוּקָה: ויצף שלמה את הבית מפנימה זהב סגור ויעבר ברתיקות[2] זהב לפני הדביר (מ״א ו כא).

***רתך**[3]), ממנו °רִתּוּךְ, *רָתַךְ.

***רָתַךְ,** קל לא נמצא במקורות.

— פִּע׳, *רִתֵּךְ, — התיך, schmelzen; fondre; to melt: מעשה בשלציון המלכה שעשתה משתה לבנה ונטמאו כל כליה ושברתן ונתנתן לצורף וריתכן ועשה מהן כלים חדשים (שבת טז:). והאיכא חציצה, א״ר אמי בשריתכן (שם נב:). — °ובמשמ׳ מיוחדת של חבור שברי מתכת יחד בהתוך האש בפעימת פטישים, בנגוד להלחמה ע״י מתכת אחרת, schweissen; souder; to weld, נוהג בספרות ובדבור.

רתם[4]), ממנו °רְתִימָה, א. רָתַם, ב. °רָתַם, °רֶתֶם, רֹתֶם, °רִתְמָה.

א. **רָתַם**[1]), פ״י, רָתֹם, — רָתַם המרכבה לרכש, אסר את הסוס במרכבה, anspannen; atteler; to put (horses): רְתֹם המרכבה לרכש יושבת לכיש (מיכה א יג). — ובספה״א: המליך את א׳ ברוח וקשר לו כתר וצרפן זה עם זה ורתם בהם אויר בעולם, רויה בשנה, גויה בנפש (יצירה ג). מלמד שהעולם הזה נברא לדבר נכון ורתום לגלגלים כמו השם הגדול השכלי, ורתום ועירוך השם הגלמי הזה (תרגום ר׳ יהודה ן׳ קרדינאל לכוזרי ד כה). — ואמר הפיטן: שכינתך שכנה בתוך לבות סגלתך, בנים וגם אבות, וחיתך לרתם במרכבות (רסב״ג, לך אל סי, ביאליק-רבניצקי ב, 59). ועת רחקו רכוביו חיות רתומים (ר״י הלוי, ידעו הבנים, זמורה ע, 539). — ואמר המשורר: יום מרכבות פרוד למסע רתמו עשו לנפשי את אשר לא יזמו (רמב״ע, יום מרכבות, ברודי, קכג). מאורי אור למרכבתו רתומים ומעלותם למהלכיו אסורים (הוא, הענק א, שם, סד). בימי חרפי השיר על פי רתם רכבו על פי חנת (עמנואל, הם לזמני, מחב׳ ד, הברמן, 126). יום ירתמו ימים לפרדי הפרידה (הוא, אנא אדני, שם יע, 542). וכאשר רתם רכבי הפרידה (שם כג, 657).

ב. **°רָתַם,** פ״י, — שרף גחלי רֹתֶם באש, ואמר הפיטן: יעורות באבי האחל להעריב בם מחל ליערי רתומי גחל (ר״א קליר, אקדש פרי, קרובי א סכות).

°רֶתֶם, ס״ז, — קשרים שרותמים בהם את הסוס, רִתְמָה: רתם, היה ראוי על דרך הלשון להיותו רתמי, והטעם קשור, וכן דרך עוברי דרכים לקשר רתם (ראב״ע, מיכה א יג).

רֹתֶם[2]), ס״ז, מ״ר רְתָמִים, — שם שיח מדבר שענפיו ושרשיו שמשו גחלים להסקה, Ginster, genista

---

[1]) [עי׳ הערת המחבר בעמ׳ 1178, המביא את דעת אי״ש, שהקש זה הוא הנקרא apogogicus והוא הנקרא גם reductio ad absurdum, ובעבר׳ הקש החלוף. עי׳ בהערת ח. י. רות בהוצאת מלות ההגיון להרמב״ם (ירושלים תרצ״ה), עמ׳ 39 ועי׳ גם קלצקין־צובל בערכים הֶקֵּש, רתיעה.]

[2]) [כך כתיב, קרי רַתּוּקוֹת.]

[3]) [אך מבטא אחר של נתך, עי׳ שם.]

[4]) [עי׳ בהערות לערכים הבאים.]

[1]) [אין דמיון לפעל כזה בשפות הקרובות, ויש שמציעים לקרא רתך (השוה רְתִכָּה, מין מרכבה, בארמ׳ שבתרגומים), ואין להכריע ע״פ מקום בודד זה שבמקרא, אם היה פעל כזה בלשון, כי אפשר שיש כאן שם מקום, כדגמת רִתְמָה (במד׳ לג יח וכו׳), שנקרא כך כנראה ע״פ שיחי רְתָמִים שהיו שם.]

[2]) [אוריגנס מעתיק את המלה ραθεμ, וכן בארמ׳ רִתְמָא, ערב׳ רַתַם (a) במשמ׳ זו.]

(a) رتم

raetam; genêt; broom: והוא הלך במדבר דרך יום ויבא וישב תחת רֹתֶם אחת[1]) וכו' וישכב ויישן תחת רֹתֶם אחד (מ"א יט ד–ה). הצי גבור שנונים עם גחלי רְתָמִים (תהל' קכ ד). הקטפים מלוח עלי שיח ושרש רְתָמִים לחמם[2]) (איוב ל ד). — ובתו"מ: מעשה ברותם אחד שהציתו בו את האור והיה דולק י"ב חדש (מד"ר ברא' לח). — ואמר המשורר: תוך ידך השר מתוק כצוף רתם (רמב"ע, הענק א, ברודי, קכז). ואם היום יאכילכם מן מחר יאכילכם רתמיו (ר"י נגארה, יברח כלל, עולת חדש, פזמ', כב).

***רְתֻמָה,** ש"נ, — כלי הרתימה והקשירה של הבהמות לרכב ולרכיבה, נוהג בספרות ובדבור[3]).

רתע[4]), ממנו *הַרְתָּעָה, *רְתִיעָה, *רָתַע.

***רָתַע,** קל לא נמצא.

—נפעל, *נִרְתַּע, — נרתע האדם לאחוריו, חרד ונסוג לאחור, zurückschrecken; reculer; to recoil: ומביאים זכר של רחלים וכו' ומכה את הזכר ונרתע לאחוריו (פרה ג ג). ויעמדו מרחוק, חוץ משנים עשר מיל, מגיד שהיו ישראל נרתעים לאחוריהם שנים עשר מיל וחוזרין לפניהם שנים עשר מיל (מכי' יתרו, מסכ' דבחדש ט, עא:). יצרנהו כאישון עינו, הולכים י"ב מיל וחוזרים י"ב מיל על כל דבור ודבור ולא היו נרתעים לא מקול הקולות ולא מקול הלפידים (ספרי דבר' שיג). והם תוכו לרגליך, אע"פ שנרתעים לאחוריהם י"ב מיל וחוזרים י"ב מיל ישא מדברותיך, כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שם שם שמד). עולה הייתי במעלה אדומים וראיתיו (את הירח) רבוץ בין שני סלעים, ראשו דומה לעגל, אזניו דומות לגדי, ראיתיו ונבהלתי ונרתעתי לאחוריי (ירוש' ר"ה ב א). היה אבינו יעקב נותן את המקלות בשקתות המים והיתה בהמה באה לשתות ורואה את המקלות ונרתעת לאחוריה וכו' (מד"ר ברא' עג). שלשה דברים שמע משה מפי הגבורה ונבהל ונרתע לאחוריו (פסיק' ר"כ, סקל"ס, כ.). — ובהשאלה, נרתע האדם מחטא: הוי נרתע מחטא הקל שלא יביאך לחטא חמור (דא"ז ב). — ובספה"א: וכשיפטר מרבו לא יחזור לו לאחוריו אלא נרתע לאחוריו ופניו כנגד פניו (רמב"ם ת"ת ה ו). לא נסוג אחור לבי מדעותיהם ולא נרתעו רגלי מלפסוע אחר פסיעותיהם (מנחת קנאות, קופמן, 5). ואני בראותי פניו (של הגבור שראה בחזון) נבהלתי ונרתע לבי בקרבי (ר"א אבולעפיה, ספר האות, עטרת לבי לכבוד גרץ). — ואמר הפיטן: למאד נרתעתי, נבהלתי ונחפזתי (רשב"ג, שחי רעיוני, ביאליק-רבניצקי 3, 134). — ואמר המשורר: לגאונו פי תבעת ולשוני נרתעת פליאה היא מני נשגבה לא אוכל (ר"י נגארה, ידמה כוד, עולת תמיד, פזמ', ל).

— הִפעי', *הִרְתִּיעַ, — הרתיע הנחש, הרתיה, השמיע קול רתיחה מחריד, החריד לאחור, zischen, zurückschrecken; siffler, rebuter; to hiss, frighten away: לא אמרו (שאין אדם מפסיק תפלתו) אלא (אם הנחש) כרוך אבל אם היה מרתיע ובא כנגדו הרי זה מסתיר מלפניו ובלבד שלא יפסיק את תפילתו (ר' אילא, ירוש' ברכ' ה א). ר' ינאי היה יושב ודורש בפתח עירו, ראה נחש מרתיע ובא (מד"ר ברא' י). — והרתיע הנחש את עץ הדעת וכדו', וזעזע אותו: פחז כמים אל תותר וכו' וזעזעתה הרתעתה פרחה חטא ממך (רבי אלעזר המודעי, שבת נה:). עמד (הנחש) ונגע באילן בידיו וברגליו והרתיעו עד שנשרו פירותיו לארץ (אדר"נ א). כיון ששמעה הרשעה כך

[1]) [במקום „אחד", בהשפעת „תחת" שלפני זה.]

[2]) [אין הכונה ששרשי הרתמים שמשו כלחם לבני אדם, כטעות רבים, אלא למ"ד של לחמם היא ל בכל"ם כמו שראה רד"ק, והכונה ששמשו שרשים אלו לשם חמם, לחִמום בקר.]

[3]) [כנראה בהשפעת שם המקום רִתְמָה (במד' לג יח וכו').]

[4]) [שרש זה עבר לעבר' מארמ', וכן הוא נמצא בסור' במשמ' נסיגה והרפיה. בארמ' שבתרגומים הוא בא גם במשמ' רתח ממש, כגון וחמא נבוכדנצר לדמיה דמירתע בארעא (תרג' שני לאסתר א א), וכן בא בתו"מ במק נחש מרתיע גם כנ"א: מרתיח. ונראה כי בשמוש זה, הרתיח הנחש, הרתיע הנחש, נולד שמוש זה במשמ' השמיע הנחש קול רתיחה, קול נִשום ורחישה כקול מים רותחים, שהוא גם קול גוער מחריד ומאיים לשומעים, עד שהובן צרוף זה אף במשמ' החריד הנחש, ומכאן: נרתע (ואף הרתיע) האדם מפני הנחש במשמ' חרד מפניו, נסוג אחור, ואך אח"כ עבר הפעל רתע לשמש גם לגבי דברים אחרים מרתיעים, מלבד הנחש, שבו נולד שמוש זה.]

אמרה להן הפשיטו לו (לר' ישמעאל) צורת פניו וכו' צעק צעקה גדולה והרתיע את העולם כלו (מדרש פס"ם א ג, גרינהוט, ד:). — והרתיע החנוני את המדה, הניע אותה לאחור: אין החנוני רשאי לא להרתיע[1]) את המדה ולא להקפיצה ולא להטותה על צידה (תוספ' ב"ב ה ה). לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה, במדה זו מדידת קרקע וכו' במשקל שלא יטמין משקלותיו במלח ובמשורה שלא ירתיח[2]) (ת"כ, ב"מ סא:, ב"ב פט:). — ובמשמ' פ"ע, הרתיע אדם מלפני הנחש וכדו', נרתע מלפניו ונסוג אחור: היו מהלכין בדרך ואחד בא כנגדן אמר אחד מהן הריני נזיר שזה פלוני וכו' בש"א כולם נזירים וכו' הרתיע לאחוריו אינו נזיר (נזיר ה ה–ו). מעשה בר' אליעזר שהיה יושב על גבי ספסל שספר תורה נתון עליו והרתיע מלפניו כמרתיע מלפני הנחש[3]) (ירוש' ברכ' ג ה). שמע קול קרנות והרתיע, הגפת תריסין והרתיע, צחצוח חרבות ומים שותתין לו על ברכיו הוזר (סוטה מד:). —ובמהמ"א: וראה דוד חרבו של מלאך המות והיה מרתיע בכל איבריו עד יום מותו (פדר"א מג). אדם שמדבר לפני מי שגדול ממנו בשר רם מרתיע גופו ונזדעזעין איבריו, המדבר לפני מלך מלכי המלכים ברוך הוא על אחת כמה וכמה שידבר באימה וביראה וברתת ובזיע (סדר אליהו רבה ע, איש-שלום. 46). מה לך אתה נבהל עבד נאמן, מה לך אתה מרתיע, וכו' אם אני לא אבהל מי הוא שיבהל, אם אני לא ארתע מי הוא שירתע (היכלות ג, אוצר מדרשים, 112). כשעה שבנה שלמה בהמ"ק וכו' מה עשתה בת פרעה, הכניסה לו על מטתו כמין רקיע של נחושת וכו' ועברו עליו ארבע שעות ביום שלא עמד ולא קרב תמיד של שחר וכו' מה עשה ירבעם, קבץ כל שבטו של אפרים והשכים לפתחו של שלמה להרתיעו וכו' וז"ש הכתוב כדבר אפרים רתת וגו' כשנרתע אפרים והגיד על התמיד ששהה[1]) (רש"י, אג' ב 7). היציאות המתחדשות בשרשי האזניים אין צורך בהם כפי רוב הענינים שתרתיעם ותמנעם בתחלות הראותם כשאר המורסות (פרקי משה ג, ס:). היו מפחדין ומרתיעין ממלאכת שמים ויריאין עד למאד מן העונש (גנזי מצרים, הלכות ס"ת, לח). קדמו אתמול מכתבים שנים וכו' על דברת השמועה הרעה ההגיעה והרתיעה וכל לב הכניעה והכאיבה וכל עין הדמיעה (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 81). נח הלב ושקט הנפש מהזועות מאד מזעזעות ומרתיעות (שם שם, 130). יש שם כעין בית יד או מין יתד העשוי כעין מפתח ובו מרתיעין את הגלגל ומחזירין אותו לאחור (רפאל אלדולה, פו"ת מים רבים או"ח לח). — *וברפואה, הרתיע את הפצע, גרם לנסיגת הפצע והקטנתו, ובינוי מַרְתִּיעַ, חסר המרתיע את הפצע: המורסות החמות ראוי שתקרב אליהן בהתחלה מה שירתיע ויקרר ויקבץ החלקים, ואחר זה תמזג המרתיעים במרפים (קאנון א א א). וגם ירטה על המצח המרתיעים וכו' ואלו הם המרתיעים כמו קלפת אבטיח וכו' (שם ג ג א ז). והתחבושת הזה במרתיעי' ואח"כ במתיכם (נרבוני, ארח חיים, במלאי החזה ב, כ"י ביהמ"ד סכטר). שבל כאב או התלהבות העינים בתחלתו צריך למרתיעים (טוביה כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש י, ק.).

— הפעי', *הָרְתַּע, — הרתע הפצע, הרתיעו אותו, שָׂמו מרתיע עליו: תושם קרני המציצה עד שתמשוך הלִיחה המזקת מתוך הגוף לחצוני העור ולא איעץ להרתיע לעולם אלא בפלא שזה תורתע הרתעה כשלא יהיה שום כאב ויהיה הגוף נקי (פרקי משה ג).

---

1) [נ"א להרתית. כאמור בהערה לפעל רתח, הפע', הבינו המפרשים פעל זה בקריאה הרתיה במשמ' עשית קצף על הנוזל שבמדה. ואולם יתר הפעלים מדברים על המדה ממש ולא על מה שבתוכה, ולאו דוקא על נוזל שאפשר להעלות בו קצף. ועל כן יש להעדיף הבנה זו, שנתנה לעיל עמ' 6075, שהכינת לכפיפת המדה ממש לפנים, לאחור ולצדדים. וליברמן, תוספת ראשונים לתוספתא, מביא מכי"ו בסק' להקפיצה את הגרסה להקפיעה שאמנם איננה מובנת, אך מורה היא על ספק בגרסת הספרים.]

2) [כך בדפוסים. אבל הכונה כאלו היה כתוב ירתיע.]

3) [מעין זה בלשון אחרת בבבלי סנה' לב:.]

---

1) [השוה מד"ר ויקר' יב; שם במד' י; ילק"ש ירמיה שב.]

***רתף**[1]) ממנו *מרתף, *רתף.

רתף, קל לא נמצא.

— פע', *רתף, — רתף יין, סדר אותו במרתף: השוכר בית מחבירו מעמיד בו רחים של חמור אבל לא ריחים של יד, לא ירתף על גבו יין מפני שטוען את הכתלים (תוספתי ב"מ ח ו).

א. רתק[2]), ממנו רתוק[3]), רתוקה, רתוקה, רתיקה, א. רתק, *רתק.

ב. רתק[4]), ממנו ב. רתק.

ג. *רתק[5]), ממנו *מרתיק, ג. *רתק.

א. רתק, קל לא נמצא.

— פע', רתקו, — רתק, נאסר ונקשר בכבלים, ברתוקות, : gefesselt werden; être enchaîné; to be fettered ועל נכבדיה ידו גורל וכל גדוליה רתקו בזקים (נחו' ג י). — ואמר המשורר: שבת משוש תפים והגיל נאסף יום רתקו רגליו ויום נאסרו (רשב"ג, בימי יקוסיאל, ביאליק-רבניצקי א, 56). בזיקי גוף ותאות עיר ירותק (לוי בן אברהם, בתי הנפש והלחשים א, ידיעות מכון שוקן ה ל). ועבתות אהבה בם יחד רתקו לב אם ובתה הכלן נתקו (יה"ג, חס מבכה על בתה, שירי יל"ג א, 87).

— נפע', *נרתק, — נקשר[1]): גבוהים הרקיע ונשם ומראם תמיד נרתקים, גם ידו יסדה יסודות וארקים (שלמה הבבלי, אומץ דר חזקים, יוצר שבת ג אחה"פ). משוכי בחבלים לאסרם, נרתקים בעבתות שזורם (מנחם בר' מכיר, אחור וקדם, זולת השבת' א). ובשלשתן יתחזק הגוף וירתק (ר"י חריזי, לסאן הזהב, דברי חפץ).

— פע', *רתק, — כבל וקשר יחד, binden, fesseln; : lier, enchaîner; to bind, fetter חמשים מצות ריתק בכלל לא תרצח (רשע"ג, אזהרות, סדור רשע"ג, כז). הקשת לברית ריתק (הוא, באדני ילדקו, עבודת יוה"כ, סס, רפב). והסת אין להפך אך ביפתק, לוטא למכחש יש לרתק (רב האי גאון, שערי שבועות, קבולי קונטר', ל:). רתק חול לתהום (ר"ש בן יצחק, אדון אמוני, קרוב' א שבוע'). הם יחליפו ירתקו חבל כחם ברוח פיו וצבאותם (שלמה אוליירו, אגר' אילת אהבים, י.).

***רתק**, ש"ז, — שרשרת, ואמר הפיטן: והעשירם בהון עתק ברתק להאתק בתק ותק כורים (נהלל גאון, שבת מעולה, שירי היחוד והכבוד, הברמן, קנט).

ב. רתק, קל לא נמצא.

— נפע', ירתק, — נרתק החבל, כמו נתק: עד אשר ירתק[2]) חבל הכסף ותרץ גלת הזהב ותשבר כד על המבוע ונרץ הגלגל אל הבור (קהל' יב ו). — ובסהמ"א: כי חבל הסמיכה נרתק מכמה שנים (אגרות ר' שמואל בן עלי ובני דורו, אסף, תרביץ א ג, 69).

---

[1]) [אין להכריע אם היה בלשון מראש פעל רתף, שממנו נגזר מרתף, או ששמש ראשונה מרתף בלשון, אולי כמלה שאולה מלשון אחרת, ונגזר רתף כפעל משני מן מרתף; וכך נראה יותר ע"פ שמושו הנדיר של רתף, וגם משום שאין פעל כזה בלשון קרובה.]

[2]) [שרש זה במשמ' קשירה וסגירה נמצא כנראה גם בארמ' שבתו"מ בשם עצם רתקא (ב"מ קז.) במשמ' גדר, ובערב' רתק [a]) במשמ' תפר יחד, אחה ודבק. באוגרית' בא רתק, אך אין לקבע לפי שעה את הוראת המלה (רתקת) ואת יחסה לשרשים שבעברי' ובשפות הקרובות.]

[3]) [עי' בהערה למלה זו.]

[4]) [עי' ב. רתק, הערה.]

[5]) [עי' ג. רתק, הערה.]

---

[a]) رتق

---

[1]) [גם ע"פ הבנה זו בכתוב.]

[2]) [כך הקרי, כתיב: ירחק.

היו שנדחקו לפרש או עפ"י הכתיב, ירחק, או בלשון קשירה מן א. רתק, אך הענין דורש את החבנה כמו ינתק. ואף חיו שהציעו קריאה זו ממש, אלא שנמצא חלוף ר — נ בלשון (כ-גמת רדף במשמ' נדף) ואפשר לקים ירתק במשמ' זו.]

ג. *רָתַק ¹), קל לא נמצא ²).

— הִפע', *הִרְתִּיק, — דפק, הכה, הרתיק על הפתח: כל מי שאינו תוכף לגאולה תפילה למה הוא דומה, לאוהבו של מלך שבא והרתיק ³) על פתחו של מלך, יצא לידע מה הוא מבקש ומצאו שהפליג (ר' אמי, ירוש' ברכ' א א). לעולם ישקיע אדם עצמו במשניות שאם ירתק ⁴) יפתחו לו אם לתלמוד לתלמוד אם להגדה להגדה (ר' ברכיה, מד"ר ויקר' כא; פסיקי ר"כ, אחרי, בובר, קעו.) — ובקצור הרתיק על אדם, דפק על פתחו: כשנגלה הקב"ה על הר סיני לא הניח אומה שלא הרתיק עליה ולא קבלו עליהם לשמרה (את התורה) (מד"ר שמות כז). אני ישנה ממעשה העגל ולבי ער והקב"ה מרתיק עלי (שם שם לג). שישראל עתידים להיות טמונים במערות ובמחילות והקב"ה מרתיק עליהם (מד"ז שה"ש ה ב, בובר, 33). — ובסהמ"א: משל לאדם שהרתיק על תרעו של מלך כנוקש על דלתי רחמים (מחז' ויטרי, 313). — ואמר הפיטן: צעדוני תולליו בהרתיקו פיגר מאביביו משד עתקו (יוסף בר' ניסן, אלפבית עיקסס, קרוב' ז פסח, ידיעות מכון שוקן ה, קסו) ⁵).

רְתֻקָה, עי' רְתוּקָה.

¹) [הוראת השרש בפעל ובשם היא ממש זו של טרק בארמ', טַרַק a), דפק בערב', שממנו מטרק במשמ' פטיש וכדו'; ועל כן נראה, שיש כאן שִׁבּוּל הגאים רתק (רטק) — טרק, וחלוף ת—ט על יד ק שבמלה כדגמת קטל שהיא קתל בערב'.]

²) [אמנם בתוספתי צוק"ם (זבים ד א): תוקעו טמא רותקו טהור, ע"כ, אולם בדפוס' התקו, ואולי צ"ל: דוחקו.]

³) [כצ"ל ולא כמו בדפו' קרוטושין: והרחיק. ועי' ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ב, ענעלאו, 106.]

⁴) [צ"ל: ירתיק.]

⁵) [במד"ר (ברא' מה) נאמר: כל מי שהרתיק אחר מידת הדין לא יצא שפוי מתחת ידיה, ראויה היתה שרה להגיע לשני אברהם וע"י שאמרה ישפט ה' ביני וביניך נמנעו מחייה מ"ח שנה, ע"כ (הולי מילודוב, 458). ולשוא נסו לבאר כאן הרתיק אחר מה"ד כלשון דפיקה על הפתח, וכמו כן אין ערך לגרסה

a) طرق

רתת ¹), ממנו *רִתּוּת, *רְתִיתָה, *רָתַת, *רֶתֶת, רְתֵת, *רְתָתָה, *רְתֵתִי.

*רָתַת, פ"ע, — רעד ורטט, zittern; trembler; to tremble: איכא בינייהו רותתת ²), ורותתת מי משקין (סוטי ס.). אשה שראשה כבד עליה ואבריה כבדים עליה ורותתת וגוסה (נדה סג:). שעד שלא הוקם המשכן היה העולם רותת, משהוקם נתבסס העולם (ר"ש בן יוחאי, מד"ר במד' יב). למה היה העולם דומה באותה שעה, לטרסקל על שתי רגלים שאינו יכול לעמוד והוא רותת, כיון שעשו לו רגל שלישי נתבסס ועמד (שם שם). — ובסהמ"א: מחמת שהיה זקן היו ידיו רותתות (רגמ"ה, ב"ב קסז.). הזקן שהגיע להיות רותת ורועד כשהוא עומד (חנוך, מלוה רעה). אבל החולה מתוך שאצבעותיו רותתות ואינו יכול להגביה אחד ולכוף את הסמוכה לו לגמרי (המאירי, יומא ב לדף כב.).

—נפע', *נִרְתַּת, — התחיל לרעד: וכיון שראה השטן כך נבהל ונרתת והלך מעליו (תנחו' בובר, סופסף לפרשת חוקת א).

—פִע', *רִתֵּת, — כמו קל: (תחלת הזקנה) עד שירתת (ר' חנינא, חול' כד:). היה יושב ביניהם ומרתת (אדר"נ ו). כיון שנברא הברזל התחילו אילנות מרתתים, אמר להם מה לכם מרתתים ³), עץ אחד מכם אל יכנס בו ואין אחד מכם ניזוק (מד"ר ברא' ה). משל לשני תינוקות שברחו מבית הספר, היה זה לוקה וזה מירתת (ר' ירמיה בן אלעזר, שם שם מח). לאחד שנכנס בפלטין של מלך וכו' יצא ותפשו וכו' והיה מירתת, אמר לו למה אתה

שהרתיע המובאת ע"י תיאודור. ולפי כל הענין נראה שאין זו אלא ט"ס פשוטה במקו' שהרהר אחר מדה"ד, והשוה את הדגמאות המובאות בערך הרהר עמ' 1188.]

¹) [שרש זה לא היה בעבר' הקדומה, כמבואר בהערה לערך רְתֵת, ובתו"ם שאול הוא מן הארמ', וכן בא רתת במשמ' רעד בסור', וכנראה קרוב הוא אל רטט.]

²) [רש"י: אשה שאנו רואים בה שהיא רותתת מאימת המים.]

³) [בהוצ' תיאודור: מרתיתים.]

מירתת, שמא נטלת כלום מן פלטין (שם שמות כ). והחר מרתת שנאמר ויחרד כל ההר מאד (שם שם כט). עשה עצמו כאלו מרתת ומפחד (שם שם ל). משל למלך שהושיב שומרים לשמרו מן הגיים וכו׳ עבר הגיים והרגן והיה מרתת על עצמו (שם במד׳ כ). אתמול היו מלאכים מרתתין לפניו ועכשיו הוא אומר כי יגורתי וכו׳ (ר׳ תנחומא, שם דבר׳ ט). מפני מה לשינך נושך באבר אחד וכולן מרגישין ומרתתין (ר׳ שמואל בר נחמני, שם קהל׳, אם ישך הנחש).—ובספה״א: כשם שהארי נוהם אז החיות מרתתין כך הקב״ה אריה וכו׳ (אגדת בראשית ח). שיטהרם לכך כדי שיהו מרתתים ליגע בו (תוס׳ חגי׳ כ:, ד״ה בבא להם). שלא יהיו זקנים מרתתים (חזקוני, ויקר׳ א ה).—*ובמשמ׳ פ״י, הרעיד, עשה שירעד, זִעזע, zittern machen; faire trembler; to make tremble: ולעתיד המשפט דמעות גו בבייתי אוריד שבץ מרתתני שמה ושאיה נהייתי (ר׳ שמשון בכרך, אלי בורחי, תחנה, סו״ס חות יאיר רלח).

—הִפעִ׳, *הִרְתִּית,—כמו קל ופִע׳: היה שוחט והרתית או שעף או שדחה חברו וכו׳ פסולה (תוספתי חול׳ ב ח). שמע קול הנפת תריסים ונבעת, קול צהלת סוסים ומרתית[1], קול תקיעת קרנים ונבהל (ספרי דבר׳ קלב). התחילו כתלי הבית מרתיתים (מד״ר ברא׳ כז). והיה העבד עומד ומרתית[1]) לפני המלך (שם שמות כז). וישראל מרתיתין שנאמר ויחרד כל העם (שם שם כט). כיון שאמר (יצחק) גשה נא הרתית גופו והיה שוחה כשעוה הזו (תנחו׳ בובר, תולדות יד). — ובספה״א: שוחט שידיו מרתיתים ואמנם הוא מרגיש בפגימה דקה (פתחי תשובה, יו״ד א ח, בשם נודע ביהודה). סענדעריל מרתית ופוסע אבל וחפוי ראש (ש״י אברמוביץ, מסעות בנימין השלישי, הפרק ג, 22).

*רֶתֶת, ש״ז, — רֶטֶט, רעדה: ואני [רעד] ורתת אחזוני וכל גרמי ירועו (מגילת ההודיות ד, מגילות גנוזות ב, סוקניק, מח). מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיע אף כאן באימה וביראה וברתת ובזיע (ברכ׳ כב.). למלך ששלח שלוחין שלו למדינה,

[1]) [ואלוי מְרַתִּית, פִּע׳.]

ועמדו בני המדינה ושמשו לפניהם באימה וביראה וברתת ובזיע (ר׳ ברכיה, מד״ר ויקר׳ כז). — ובספה״א: וכיון שראה דוד חרבו של מלאך המות מאותה שעה נכנס בו רתת וקרירות ושוב לא היה בו כח (סדר אליהו רבה ח, איש שלום, 89). ירדו עמו תשעים אלפי רבבות וכו׳ רתת וחלחלה אוחזת לכל מי שרואה אותם (סדר הגדה של פסח, מובא בשם רסע״ג בסדר רב עמרם השלם ב, קח.). המדבר לפני מלך מלכי המלכים הב״ה עאכו״ב שיהיה מדבר ברתת ובזיע (בראשית רבתי, אלבק, 206). ומשה ע״ה לא היה כן, אבל יבא אליו הדבור ולא ישיגוהו רתת ורעדה בשום פנים (פירוש המשני לרמב״ם, סנה׳ יא א). אותות קדחת שלישית וכו׳ רתת חזק אשר ירגיש עקיצת מחט (כרבוני, אלה חיים, קדחת שלישית, כ״י שכטר). השלישית בתחלת חדושה תתחיל ברתת חזק ואמנם יתחזק הרתת בה ויקשה באורך הימים (שם שם). ויהיה שם כאב מועט יתחדש עמו בעתים רתת וקדחת (קאנון ג יג א ד). כהנהגת הרתת והסמור (שם ד א ב יב). והרתת יהיה בקדחת השלישית עם עקיצה ירגישה המתקדח כעקיצת מחט (קבולי גליינוס בנהראן מאמר ב, כ״י פריז). וירפא ברתת ורעש האברים (שלטי הגבורים מח). שמים הקרים מכווצים העור ובכויצתם מולידים רתת וסימור (טוביה כץ, מעשה טוביה א ד, יסודי עולם ה, פ:). וסבוב הראש ודפיקת הלב ורתת האיברים (שם, מסמרת הבית ב, קטו:). — ואמר הפייטן: ונשאו עיניהם וראו צריהם בקרבתם, חיל ורתת שם אחזתם (ר׳ שמעון בר יצחק, חסדי, סלוק ז פסח). ועת קראו אותָם רעדה אחזתם ויצאה נשמתם ברתת[1]) ושברים (רסב״ג, אזהרות, שמר לבי). תעה לבבי בפלצות ברתת והדכאה (משה בר שמואל, אל ימעט, סליחי יום ז). רתת אחזתנו חבלים וצירים (שמואל ברבי אברהם, מהרכוך בקסניך, סליח׳ ג עשי״ת).—ומ״ר *רְתָתִים: בלולי אש ומימות גבורי עיר מרומות נצבים כחומות ברתתים ואימות (בנימין בן זרח, בלולי אש, אופן שבת הגדול). ואחר יתקרר ומתחלת ברתת קשה מאד ויתר חזק משאר הרתתים (קאנון ד א ב לו).

[1]) [נ״א ברטט, כך ביאליק-רבניצקי ב, 136.]

רְתֵת, ס"ז, — מלה מספקה[1]: כדבר אפרים רְתֵת נשא הוא בישראל ויאשם בבעל וימת ועתה יוספו לחטא וכו' (הוש' יג א–ב). — וכמו רְתָת[1]), ואמר הפיטן: היה דברך אל בני ימים ר ת ת היום כלבים אלמים ינבחו (מסלס דאפיאירה, קו קו, ידיעות מכון סוקן ד, ל). — ואמר המשורר: על כן לבשו כלם בגדי נקם תלבשת ו ר ת ת לבם הרבה חק כחם פרצה (יל"ג, מלחמות דוד בפלשתים, שירי יל"ג ו, 4).

רְתָתָה, ס"נ, — כמו רְתָת: והתגעשה כל העיר כאילו מוסדות כל העולם יתמוטטו והיתה ר ת ת ה רעדה בעיר עד שכל העם עזבו את רכושם וברחו וכו' (כ"ד גנז, למח דוד, סל"ח לאלף ו').

רְתֵתִי, ת"ז, — של רְתֵת, שברְתֵת: ידוע שסבת הקול היא תנועה ר ת ת י ת מתחדשת באויר (גבעת המורה על מו"נ א כח).

---

[1]) [השבעים, המתרגמים מלה זו כלשון צדק, צדקות (δικαιώματα) גרסו כנראה דָּתֹת. כל יתר המתרגמים והמפרשים הקדמונים הבינו רְתֵת כבארמית, כדברי ראב"ע: ואין למלה רתת חבר רק בארמ', ע"כ. ומן החדשים היו שהציעו הצעות שאינן מניחות את הדעת.

לשם ברור הענין עלינו לצאת מן המשפט הברור שבפסוק: ויאשם בבעל וימת, אשר לפיו עלינו לראות „בישראל", בהקבלה אל „בבעל" כשם אחר לבעל, הוא שׂר־אֵל. כי כך נקרא הבעל המעֻצב בדמות עגל הזהב בשם זה גם באוגרית' (ת'ראל) וגם בדברי הנביא הושע במקומות אחרים. כך למשל שם ח ו: כי מישראל (צ"ל: כי מי שׂר־אֵל) והוא חרש עשהו ולא אלהים הוא כי שבבים יהיה עגל שמרון. וכן גם כאן: נשא הוא ב(י)שראל, פרושו: נשֹא הוא משאת לשר־אל, כלשון ונשאתם את סכות מלככם (עמו' ה כו). ועל כן גם תֹּכן המלים כדבר אפרים רתת צריך לשמש פתיחה לאותו ענין. והואיל ובערבי בא השרש רתת (רַתַּ[a]) במשמי גמגם בדבור, אפשר שהכֻּונה: כשאפרים מדבר הוא נכשל בלשונו, ועל כל פנים רתת צורת פֹעל היא ולא ש"ע, אולי בנקוד רָתַת. וצ"ע.]

[a]) رت

[1]) [עפ"י הבנה כזו בכתוב.]

שער השין

W

ש

ש (ימנית ושמאלית ועי' לקמן), אות העשרים ואחת באלף בית העברי, בין ר ובין ת ושמה שִׁין, ועין בערכים שִׁין, שִׂין. וכן נדרשה אות זו באותיות דר"ע נוס' א: שין זה שיניהם של רשעים גבורים וכו', אך ביוני נקראה האות בפי השבטים היוניים σίγμα ובפי הדוריים σάν ובבוש' שמה שִׁית, ובבבלי (שבת קד.) פורשה במלה שקר, ואמנם אפשר שפרוש זה מתיחס לצרוף שלוש האותיות ק-ר-ש יחד. במסרת התימנים נלמדות האותיות ש—ת במלים שנון תורה.

האות ש היא, לפי המבטאים הנוהגים בישראל, סימן לשני הגאים שונים המבדלים בנקיד הטברני ע"י נקדה מימין או משמאל, שׁ ימנית, שׂ שמאלית, בקצת כתבי יד ע"י נקודה בתיך האות, שׁ או ובנקוד העליון הבבלי ע"י ש או ס הכתובות מעל לאות: שׁ, שׂ, כעדות לכך, שבזמן הנקדנים בטא חלק משרשי השין במבטא הסמך. וחלקה זו של ש העברית לשתי אותיות שונות במבטא מתאימה למצב שבלשון הארמית המקראית, שבאה גם בה בדרך כלל שׂ שמאלית או ס כתמורת שׂ בעברית; והבדל כזה נכר גם בערבי'[1]) הצפונית (אשר סימן השין משמש בה גם במקום סמ"ך) והדרומית ובכוש'. לעמת זאת אין הבדל זה, שאינו בכתב האותיות בעברי' ובכנענ' ואף לא בכתבות הארמיות הקדומות, מוכח גם בלשונות השמיות הקדומות. הוא אינו באשור'[1]); וגם באוגרית', שיש בה סימן ש שני (אולי בשנוי מבטא מסים) על יד האות הרגילה, אין סימן נוסף זה בא אלא במלים מועטות מאד, בעוד שמלים מרבות, הבאות בעבר' בשׂ שמאלית[2]), כתובות בלשין זו באיתה אות כמו מלים הבאות בעבר' בשׁ ימנית[3]). וכן אין הבדל שׁ—שׂ במבטא העברי של השמרונים, שאמנם אולי משפע הוא מלשון מוצאם בבבל, וכן אין הבדל כזה בהעתקות היוניות והרומיות (המשקפות את מבטאם של עולי בבל) הכותבות Σ, S, גם במקום שׂ (שָׂרָה — Sara, Σαρρα) וגם במקום שׁ (שְׁלֹמֹה—Σαλωμών, Salomon). ועי' עוד לקמן. וכן מורות עובדות נוספות הרבה על כך, שלא היה הבדל כזה אף בלשון המקרא. בשעשועי הלשון בדברי הנביאים אין הבחנה בין שׁ — שׂ: ויקו לְמִשְׁפָּט והנה מִשְׂפָּח (ישע' ה ז)[4]). כמה מלים

1) [בהפיך המבטא בין שׁ (a לשׂ (b), כגון תִּשְׁעָה (c), עֶשְׂרֵה (d), לְעֻמַּת תִּשְׁעָה, עֲשָׂרָה **בעבר' וארמ'**. ועי' לקמן.]

a) ش b) س c) تسعة d) عشرة

1) [אף שבכמה שרשים מתחלף בלשון זו ש ו-ס, ומבטא שתי האותיות האלה בא בחלוף בבבל לעמת אשור, ועי' גם לקמן.]

2) [כגון עשׂר, שׂדה (באוגרית': שד), שַׂהַר, שׂמאל, שׂמח, שׂנא, ועוד]

3) [כמו שְׁאֵר, שֶׁבַע, שִׁית, שכב, שלם, ועוד.]

4) [במקרים אחרים, כגון שׂריך סוררים (ישע'

הכתובות במקרא בשין ימנית (או להפך) אינן למעשה אלא שמוש מיחד של המלה הכתובה בשין שמאלית; השוה את הנאמר בהערות לערכים ב. שאה, שאון, שאר — שאר, שקר, שטן, תשאה, ועוד, ובמקרים אחרים אין עדות מסמכת לנקוד המלה בשין או בשין, או שהן נכתבות בטעות זו במקום זו. גם בשירים המסדרים במקרא בסדר א״ב בא ש ללא הבדל במק׳ ש, כגון בתהל׳ קיט קסא—קסח: שרים, שש, שקר, שבע, שלום, שברתי, שמרה, שמרתי; ובאיב׳ ג סא—סג: שמעת, שפתי, שבתם; שם ד כא: שישי, — בעוד שאין ש באה במקום ס׳ בשירים אלו.

ואם אמנם מספר (ספט׳ יב) כי בטאו בני אפרים סבלת במק׳ שבלת, אין כאן ענין להבחנה כזו בין ש שמאלית לימנית, אלא למבטא בסמך במקום כל ש (שמאלית וימנית כאחת) [1], כמבטא זה שבהעתקות היוניות [2], או לחלוף כגון זה שבין אשור לבבל (שכנגדו גם בניבי העבר׳ בימינו) שחפכו ובטאו ס במקום ש, ו—ש במקום ס ומעין החלוף המאחר בערב׳, שחל אחר הולד ההבדל בין ש ימנית ושמאלית, שבא בה ש במק׳ ש עברית ולהפך (עי׳ לעיל בהערה). והשוה גם את המלים המרבות בעבר׳ השאולות מאשור׳, והמעתיקות ש אשורית ש כשנלקחה המלה מבבל, אבל ס כשנלקחה מאשור.

ואכן יש להבדיל בעבר׳ בכמה שרשים כגון שכר — שכר, שהוראתם שונה, אך אין כאן ההבדל

ח כג), שאין הבדל השרשים אלא באותיות ש—ס בלבד, הכונה כנראה דוקא לשנוי במבטא, כאלו לומר: אל תקרא שרר (שריך) אלא סרר (סוררים).]

1) [העבדה שבחרו בני גלעד או המספר במלה שבלת דוקא, מתבארת כנראה לא ע״י תכונה מיחדת במבטאה של מלה זו, אלא מתוך הספור הםלא, שרק תמציתו באה במקרא. בספור מלא זה בודאי לא נדרשו בני אפרים במפרש לאמר שבלת (עד שהכירו בכונת השאלה ואולי יכלו להזהר בהגית המלה), אלא נשאלו, למשל: למה אין אתם עוברים במקום אחר? והם ענו: יראנו פן תשטפנו ש ב ל ת (סבלת) הנהר.]

2) [אמנם שם האות שין מעתק בתרגום השבעים לאיכ׳ בחלק מכתבי היד χσεν (בכ״י אחרים Σεν), אבל שמות אותיות אלו לפני כל פסוק ופסוק כנראה הוספות מאחרות הן, ואין כנגדן בגוף העברי.]

שבמבטא גורם, אלא תולדות המלה, ואפשר, למשל, כי שכר, שכר מלים שאולות הן מאשור [1], ואף השרש שכר אולי עקרו בבנין שפעל או ספעל מן אכר — אגר, כהוראת אגר — שכר בארמ׳.

ובכלל: הרי אין כאן מבטא כפול של אות אחת, כמבטאים הכפולים של אותיות בגדכפ״ת, שאין להן סימן אחר באלף-בית; אלא לפנינו הגית אות אחת, ש, כמבטאה של אות אחרת, ס; ואלו היה מבטא כזה קים בלשון הקדומה, היו מביעים אותו באות ס גם בכתב.

לפי כל אלה צדקו הרואים בהבדל ש — ש תופעה מאחרת. הבדל זה נולד כנראה בדרך זו, שבטאו כמה מלים, שגם הן היו בעקר נהגות בשין, אחר כך בסמך, הואיל וגבר במקרים אלו — לפעמים עפ״י גורמים מיחדים שבהגוי — מבטא של ניב אחר (הדומה לזה של בני אפרים הנ״ל), שנהגה בו סמך במקום שין בכלל. התפתחות זו [2] חלה כנראה מקדם בארמ׳ [3] וממנה עברה לעבר׳, בדרך כלל באותם השרשים המשתפים לשתי הלשונות. ואמנם גם בארמ׳ הקדומה לא היה הבדל זה, כעדותן של הכתבות הקדומות, ואף של הארמ׳ המקראית, ואף בעבר׳ שבמקרא בא הכתיב בשין ולא בסמך גם, למשל, בס׳ איוב, שיש לראותו כמתרגם מארמ׳ של בבל, כגון כעש במק׳ כעס. ועם הכלל העקרי, שבכל מקום שמלה אחת כתובה במקרא גם בשין וגם בסמך (פרט למקומות שהמסרת לא עמדה על כונת הכתובים), עלינו לראות את הכתיב בשין כמקורי יותר, יש גם להבין, שכתיב זה בשין מורה אף על מבטא קדום בשין ימנית ממש.

הכתיב בשין (ולא בסמך) היה קים במדה מרבה אף עד ימי עריכת הספרות התלמודית בכתב. כי רק כך, למשל, מתבארות עבדות כאלה, שהובנו מלים כגון שהדין (בכתיב מאחר סהדין, שמשמעו: עדים)

1) [על ההבדל של שרשים כגון שכל — שכל עי׳ לקמן.]

2) [חלוף זה של ש — ס בא לפעמים גם בתוך האשור׳ במלים שונות, כגון סלם על יד שלם, סבו במק׳ שבו במשמ׳ שבע, ועוד.]

3) [השוה גם שם, למשל, כנס על יד כנש.]

כאלו הכונה שֶׁהֵדִין (עי' עמ' 5893, ערך צָדַק, פִּע', הערה), ואף בתקופה מאחרת עוד יותר נקבע הכתיב בסמך בארמ' ובעברי בעקר במלים שבתו"ם, לעמת מלים מקראיות שכתיבן בשין נשמר[1]), עד שזהו הפיטנים שׂין וסמך והשתמשו באותיות אלו ללא הבחנה. וכן אומרת למשל גם המסורה להושע ב ח על הבדל זה שבמבטא השין: שָׂךְ, חד מן מלין חמיין שי"ן וקרינן סמ"ך, וסימ' ושׂכתי כפי עליך, בשמיכה וכו', ע"כ. וכן קראו חכמי התלמוד לשין שמאלית, בנגוד לשין ימנית, בשם סמך. עי' מ"צ סגל, יסודי הפונטיקה, עמ' 28 למטה, ואת הספרות הרשומה שם. וכן יש לראות את השין השמאלִית בקרי תמידי בסמך לעמת הכתיב בשין (ימניה).

ואמנם אין ספק, שאף נשתנה כתיב המקרא בהשפעת המבטא המאחר. כך, למשל, כתובה המלה סִיר (הבשר) בכל מקום בסמ"ך, אך על הכתיב הקדום בשין מורים דברי הכתוב במשלי כה כ (עי' טורטסינר, משלי שלמה, 59 וכו'): וְשָׁר בְּשִׁרִים על לב רע, שנשמר בהם הכתיב שר, הואיל והנקדנים לא הכירו את כונת הכתוב, שהיא: ושׂר בְּשָׂרִים (סיר הבשר שבסעודה) על לב רע, כהקדמה להמשך: אם רעב שנאך האכילהו לחם. לעמת זאת נקדו בעלי המסרת למשל שַׂכִּין (עי' ערך זה ובספר העורך, משלי שלמה, עמ' 115) במשלי כג ב כאלו הכונה סַכִּין בסמך, בעוד שהכותב התכַּון לצורה נגזרת מן שָׂכַן.

מהבדל זה שבין שׁין ושׂין, שהוא תוצאת התפתחות ארֻכה, יש להפריד את השאלה, כיצד בֻּטְּאָה האות ש ונבדלה בהגיתה מן הסמך. ואמנם אין עדות מהעתקות היונים שכתבו Σ והרומים שכתבו S גם במקום שׁ—שׂ וגם במקום ס; אבל כשם שבא בערב' שׂ (ס) ושׁ בהפוך למבטאם של רֹב דוברי עברית וכאותו נגוד במבטא האשורי בבבל ובאשור, אפשר שהיו הפוכי מבטא כאלה קימים אף בעבר' הקדומה, ושנויי מבטא כאלה קַימים, כידוע, אף בניבי העבר' החיה בשבטי ישראל השונים, בין שהם מבטאים כל ש כמו סמך, ובין שהופכים את הגית שתי האותיות. ושנויים כאלה מתבטאים גם בהעתקת

[1]) [כגון למשל תריסר לעמת שנים עשׂר.]

לשונות אירופה באותיות עבריות מן ימי הבינים ואילך, שמצוי בה הכתיב ש במקום S הלעזית. ועי' במאמרו של י. פ. גומפרץ, תרביץ יג 107—115, המניח, כי מבטאה המיֻחד של ש ימנית נשכח מאות שנים בפי יהודי אשכנז, ונתחדש אך עם שינוי הגאים שחל בגרמנית, וצ"ע, ועל מבטא שׁ—שׂ כפי יהודי איטליה עי' א. ש. הרטום, לשוננו טו, עמ' 57.

העֻבדה שאין ההבדל בין שׁ—שׂ מסֻמן בכתב האותיות אלא בנקוד בלבד, גרמה לפעמים לספקות או לטעויות בקביעת הקריאה.

אם היתה אפוא האות ש בתקופת המקרא סימן להגה אחד, אין הגה זה וסימנו אחידים בהשואה אל שפות שמיות אחרות. אמנם גם באשור' (עי' עוד לקמן), בכוש' וכן אף בכמה כתבות ארמיות קדומות מאד באה בכל מקום ש כתמורת אות זו בעבר', אך באוגרית', בערב' הצפונית ובארמ' לבנותיה למן הכתבות מימי גלות בבל ואילך בא בחלק מן השרשים שיש בהם ש בעבר', בארמ' ת[1]), ובאוגרית' וערב' תּ'[2]), בעוד שנשמרה ש (שׁ או שׂ) בשרשים אחרים[3]). הבדל זה נחשב ע"י חוקרי השפות השמיות היום במקורי בצורה זו או זו, אע"פ שאפשר, שיש גם כאן אך התפצלות של הגה אחד לשני הגאים שונים[4]), התפצלות שאמנם חלה בתקופה קדומה יותר ופשטה ועברה משבט זה או זה של דוברי שמית לשפות אחרות, בעוד שנשמר מצב קדום אחר באשור', כוש' ועבר' כבארמ' הקדומה[5]).

[1]) [שור בעבר' — תורא בארמ', ובכתבת מסוג'ין מהמאה השמינית: שור.]

[2]) [שור בעבר' — ת'ר באוגרית', ת'ור a) בערב'.]

[3]) [עשׂרה בעבר' — עשרה באוגרית', עַשַׁרַה b) בערב'.]

[4]) [כך, למשל, יכל מבטא כפול זה של האותיות בגדכפ"ת להביא לידי כך, ששרש זה או זה לא יבֻטא אלא במבטא אחד בלבד שלא כשרשים אחרים. בדרך זו אומרים, למשל, רבים בטעות לִתְפֹּס (במק' לִתְפֹּס) או שִׁפְכְתִּי (במק' שָׁפַכְתִּי) כאלו יש שני סוגים שונים של האות במלים אלו, אחת פ ואחת פּ.]

[5]) [אמנם עפ"י הנחה זו לא היה הבדל לשוני במבטא העברי הקדום אף בין שרשים כגון שׂכל

a) ثور b) عشرة

לעמת זאת יש להכיר כנראה ש לא מקורית במלים ובחלקי מלים אלו, אשר ש משמשת בהם כאות שמוש בדקדוק. כי גם במקום ה של הכנויים (הוא, היא, הם וכו') ושל בנין הִפע' בא באשור' ש: שו, שִׁי, שַׁכְלִל וכדו', ובחלק משמושים אלו בא הגה שׁוּרק אף באוגרית' (שפעל ולא הפעיל, אבל בכנויים: הא, המת = הוא, הֵם) ובערב' (בבנין אִשְׁתַּפְעַל), ובצורות שונות (ראה את הנאמר בהערות על שֶׁ, שֶׁמָּא ועוד) אף בעברי', אבל בשמושים אלו יש לראות שין זו כהתפתחות מאחרת מן ה, במעבר דרך ch, כשנויי מבטא ההגה הזה אל שׁ בכמה שונות.

בסמון המספרים ע"י אותיות (גמטריה) ש היא 300. על צורת השין והנדרש עליה בתו"מ עי' גם בנאמר על אות ק, עמ' 5665 ובהערה שם. ועי' שִׁין, שִׁין.

ש שמשה גם בקצור במקום שֶׁקֶל, שקלים [1]: זהב אפר לבית חרן ש ≡ (חרס מכד מימי מלכי ישראל בחפירות תל קסילה, ידיעות החברה לחקירת א"י ועתיקותיה טו 1—2, עמ' 16), כלומר: זהב אופיר לבית חרן שקלים שלושים, ובמטבעות מימי החשמונאים ומימי בר כוכבא באה ש במקום שָׁנָה: ש ב, ש ג, כלומר שנת שְׁתַּיִם, שנת שלוש.

שֶׁ, [2]), שַׁ, שָׁ, שְׁ [3]), — מלת זִקָּה וקשור, חסרת נטיה, כמו אֲשֶׁר, עי' ערך זה, — א) כמלת זִקָּה המקשרת משפט זקה אל שם עצם, או בתמורתו בכנוי וכדו' החוזר אליו, שֶׁ... לו, שֶׁשָּׁם וכדו', welcher, —e, —es; qui, que; who, which, that: ולגמליהם אין מספר כחול שֶׁעַל שפת הים לרב (שפט' ז יב). לבד מן השהרנים והנטיפות ובגדי הארגמן שֶׁעַל מלכי מדין (שם ח כו). ירושלם הבנויה כעיר שֶׁחֻבְּרָה

(שממנו שֵׂכֶל, הִשְׂכִּיל, ובכתיב מאחר הסתכל ועוד) ו־שכל (שהוא תכל בארמ'). אך אם קשה שהיו בלשון שרשים שוים במבטא ושונים כל כך בהוראתם, יש לראות גם תופעות כאלה בִּרְכַּן כתוצאה מתולדות המלים. ועי' בהוראות לשרשים אלו.]

[1]) [ועי' גם בתוספת' מע"ש ה א וירוש' שם ד ו: פת ש י ן הרי זה מעשר שיני.]

[2]) [מלה זו באה בצורה שַׁ באשורי' לכל תקופותיה וניביה (בבבלית קדומה שְׁ) כמלת זִקָּה הרגילה וכמלת הסמיכות: בִּית שַׁ אִילִ(ם), בית של אדם. וכמלת זקה בלבד, כבעבר', היא באה בכתבות הפניקיות בכתיב ש או באל"ף נוספת א ש. וכבר היו שראו בצורה זו, א ש, גם את מקור המלה אֲשֶׁר העבר', אלא שראו בריש נוספת זו יסוד רומז מיחד או תמורת ל, ועל כן דוחה G. ברגשטרסר במאמרו המקיף על המלה שֶׁ במקרא (ZAW XXXX, עמ' 40—56) דעה זו. אבל למעשה אין צרך להניח תוספת כזאת, אם אך נקבע, כי במא גם אֶשֶּׁ בכנענית הקדומה, כמו שֶׁ (וכמו ה הידיעה ועוד), בדגשות האות שאחריו, כגון אֶשֶּׁ־קָּם, אֶשֶּׁ־בְּנָ(ה), ומכאן נולדה ר של אֲשֶׁר באותו תהליך מצוי בהגוי (שִׁמּוּם, dissimilatio) כמו שַׁרְבִיט מן שַׁבִּט וכדו'. כי הכתבות הכנעניות המרבות, נוסף על עדות האשור', מוכיחות היום ללא ספק, שהיתה צורה קצרה זו, שֶׁ, אֶשֶּׁ, אף בלשון העבר' הקדומה. אמנם בלשון ארץ יהודה גברה בימי המקרא הצורה אֲשֶׁר, לא רק בספרות (כדעת ברגשטרסר) אלא גם בחיים, כעדות החדשה של מכתבי לכיש והחותמות שנמצאו במקום זה, שרק א ש ר משמשת בהם, וכן בא אשר, ולא אש, בכתבת מישע מלך מואב (שורה 29). רק מחוץ ניב אחר, שנשתמרה בו הצורה שֶׁ, חודרת צורה זו אחר כך שוב ללשון והשמוש במלה אֲשֶׁר נעשה יותר מגבל, ונשמר בלשון השירה, המחקה את סגנון המקרא. ועל כן עלינו להבדיל בין מקרים קדומים של שֶׁ בלשון המקרא (כן גם בשירת דבורה, ובמקרים אחרים בודאי נכתב שם אח"כ אֲשֶׁר במקום שֶׁ קדומה) ובין השמוש המאחר במלה זו, הנפוץ אחר גלות בבל, ולא שנדון כל שֶׁ במקרא כעדות לשמוש מאחר. על זהות מקורית של שתי המלים מעידה גם הזהות השלמה בשמושן, עד ששתי המלים באות לפעמים זו על יד זו באותו שמוש. את המלה שֶׁ מצאו גם בשמות פרטיים מִישָׁאֵל, ואולי אף מְתוּשָׁאֵל, אך עי' בהערות למלה שְׁאוֹל.]

[3]) [הנקוד בסגול הוא הנוהג במקרא חוץ ממקומות אלו: בְּשַׁגַּם (ברא' ו ג, ועי' ערך שַׁגַּם), שַׁקַּמְתִּי (שפט' ה ז), שָׁאַתָּה (שם ו יז), שַׁדּוּן (איוב יט כט, ועי' גם ערך זה), שַׁלָּמָּה (שה"ש א ז), שְׁהוּא (קהל' ב כב), שְׁהֵם (שם ג יח). והשוה לשני מקרים אלו בס' קהלת, שתנועת המלה שֶׁ מבלעת בהם לפני ה, את הקרי שתקיף במקו' שהתקיף (שם ו י), כשסכל במקו' כשהסכל (שם י ג) בהבלעת ה אחר שֶׁ באותו ספר, כאלו צורפו שה להגה אחד במבטא.]

לה יחדו ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל להודות לשם יי׳ (תהל׳ קכב ג—ד). יהיו כחציר גגות שקדמת שלף יבש שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר (סס קכט ו—ז). (יי׳) שהכה בכורי מצרים מאדם עד בהמה וכו׳ שהכה גוים רבים והרג מלכים עצומים (סס סס ח—י). שבשפלנו זכר לנו כי לעולם חסדו (סס קלו כג). אשרי העם שככה לו אשרי העם שיי׳ אלהיו (סס קמד יה). אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה (סס קמו ג). בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתנתו (סה״ש ג יא). שערך כעדר העזים שגלשו מהר גלעד שניך כעדר הקציבות שעלו מן הרחצה שכלם מתאימות ושכלה אין בהם (סס ד א—ב). מה נעשה לאחותנו ביום שידבר בה (סס ח ח). הזאת העיר שיאמרו כלילת יפי משוש לכל הארץ (איכ׳ ב יה). זה היום שקוינהו מצאנו ראינו (סס סס יו). מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמל תחת השמש (קהל׳ א ג). אל מקום שהנחלים הלכים שם הם שבים ללכת (סס סס ז). יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא (סס סס י). וגם לאחרנים שיהיו לא יהיה להם זכרון (סס סס יא). ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש (סס סס יד). ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל שעמלתי לעשות (סס ב יא). כי מה האדם שיבוא אחרי המלך (סס סס יב). וישלט בכל עמלי שעמלתי ושחכמתי תחת השמש (סס סס יט). כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו (סס סס כא). יש צדיקים אשר מגיע אלהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אלהם כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה הבל (סס ח יד). אי לך ארץ שמלכך נער ושריך בבקר יאכלו (סס י יו). מקום שיפול העץ שם יהוא (סס יא ג). ומן הנתינים שנתן דויד והשרים לעבדת הלוים וכו׳ (עזרי ח כ). — וגם לפני בינוי: כשמן הטוב על הראש ירד על הזקן זקן אהרן שירד על פי מדותיו כטל חרמון שירד על הררי ציון (תהל׳ קלג ב—ג). הללו עבדי יי׳ שעמדים[1] בבית יי׳ בחצרות בית אלהינו (סס קלה ב). כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח (סס ט יב). — ובקשר לכנוי כולל, מה־ש, כל־ש, מי ש וכדו׳, ואף בלי הזוכרת שם עצם או כנוי, שמשפט הזיקה תלוי בהם: אשרי שישלם

1) [סס קלד א: הנה ברכו את יי׳ כל עבדי יי׳ העמדים בבית יי׳ בלילות.]

לך את גמולך שגמלת לנו אשרי שיאחז ונפץ את עלליך אל הסלע (תהל׳ קלז ח—ט). אשרי שאל יעקב בעזרו (סס קמו ה). הגידה לי שאהבה נפשי (סה״ש א ז). בקשתי את שאהבה נפשי (סס ג א). מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה (קהל׳ א ט). גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי מכל שהיו לפני בירושלם (סס ב ז). מי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו (סס ג כב). ולא יוכל לדין עם שהתקיף[1] ממנו (סס ו י). רחוק מה שהיה ועמק עמק מי ימצאנו (סס ז כד). לא ידע האדם מה שיהיה ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו (סס י יד). ויזכר את ימי החשך כי הרבה יהיו כל שבא הבל (סס יא ח). וינתני בידם ההגריאים וכל שעמהם (דהי״א ה כ). ועל הכרמים שמעי הרמתי ועל שבכרמים לאצרות היין זבדי השפמי (סס כז כז). — ומעין זה עם שם תאר, רב ש, יתר ש, להשואה: אם יוליד איש מאה ושנים רבות יחיה ורב שיהיו ימי שניו ונפשו לא תשבע וכו׳ (קהל׳ ו ג). ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם (סס יב ט). — וכמלת זיקה במשפטים שיש להם גם גון של חווי, נמוק או תנאי וכדו׳, עד שאפשר לראות לפעמים כמין מעבר לשמוש המלה ש עצמה כמלת קשור במשמ׳ כי, כגון „לולי ה׳ שהיה לנו״ במשמ׳ לולי שהיה לנו ה׳, או „על הר ציון ששמם״ במשמ׳ על שהר ציון שמם וכו׳: לולי יי׳ שהיה לנו בקום עלינו אדם אזי חיים בלעונו (תהל׳ קכד ב—ג). ברוך יי׳ שלא[2] נתננו טרף לשניהם (סס סס ו). אל תראני שאני שחרחרת ששזפתני השמש (סה״ש א ו). הסבי עיניך מנגדי שהם הרהיבני (סס ו ה). טובים היו חללי חרב מחללי רעב שהם יזובו מדקרים מתנובות שדי (איכ׳ ד ט). על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו (סס ה יח). ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש שאניחנו[3] לאדם שיהיה אחרי (קהל׳ ב יח). וגם כל האדם שיאכל ושתה וראה טוב בכל עמלו מתת אלהים היא (סס ג יג). ושבח אני

1) [כך קרי; כתיב: שהתקיף.]

2) [כלו׳ הואיל ולא נתננו, וכן בדגמאות שאחר זו: ששזפתני במק׳: יען כי שזפתני, שהם הרהיבוני במק׳ יען כי הרהיבוני.]

3) [כנראה הכונה: שנאתי שאניח את כל עמלי ולא: שנאתי את עמלי ממש.]

את המתים שֶׁכְּבָר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה (סס ד ב). ואילו האחד שֶׁיִּפֹּל ואין שני להקימו (סס סס י). אשריך ארץ שֶׁמַּלְכֵּךְ בן חורים ושריך בעת יאכלו (סס י יז). — וכצרוף עם ל היחס להוראת הקנין, שֶׁלִּשְׁלֹמֹה וכדו׳, עי׳ שֶׁל [1]). — ב) במשמ׳ מלות קשור לחווי כמו כִּי, בצרופים כגון רָאָה שֶׁ, יָדַע שֶׁ, עָשָׂה אות (לעדות) שֶׁ, dass; que; that: ועשית לי אות שָׁאַתָּה מדבר עמי (שפט׳ ו יז). גורו לכם מפני חרב כי חמה עונות חרב למען תדעו שׁ ד י ן [2]) (איוב יט כט). מה הגידו לו שֶׁחוֹלַת אהבה אני (שה״ש ס ח). ידעתי שֶׁגַּם זה הוא רעיון רוח (קהל׳ א יז). וראיתי אני שֶׁיֵּשׁ יתרון לחכמה מן הסכלות (סס ב יג). וידעתי גם אני שֶׁמִּקְרֶה אחד יקרה את כלם (סס סס יד). ודברתי בלבי שֶׁגַּם זה הבל (סס סס יה). ולראות שֶׁהֶם בהמה המה להם [3]) (סס ג יח). החיים יודעים שֶׁיָּמֻתוּ (סס ט ה). — וכמו כִּי לנמוק, במשמ׳ הואיל ו, על כי, משום ש, weil; parce que; because: פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שֶׁרֹּאשִׁי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה (שה״ש ה ב). — ובמשמ׳ המסקנה והתכלית, כמו עַד אשר, וכדו׳: אין טוב באדם שֶׁיֹּאכַל [4]) ושתה והראה את נפשו טוב בעמלו (קהל׳ ב כד). והאלהים עשה שֶׁיִּרְאוּ מלפניו (סס ג יד). טוב אשר לא תדר מִשֶּׁתִּדּוֹר ולא תשלם (סס ה ד). ומאומה לא ישא בעמלו שֶׁיֹּלֵךְ בידו (סס סס יד). ומה יתרון לו שֶׁיַּעֲמֹל לרוח (סס סס יה). — ולפני מלת שאלה במשמ׳ זו, שַׁלָּמָה: הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים שַׁלָּמָה אהיה כעטיה על עדרי חבריך (שה״ש א ז). — ואחרי שאלה מַה... שׁ, כמו מַה... כִּי, במשמ׳ זו: מה דודך מדוד שֶׁכָּכָה השבעתנו (סס ה ט). מה היה שֶׁהַיָּמִים הראשונים היו טובים מאלה (קהל׳ ז י). — ואחר מלות אחרות כמלת קשור אחת, כמעט שֶׁ, עַד שֶׁ, כְּשֶׁ, כל־עמת שֶׁ, על־דברת שֶׁ: חדלו פרזון בישראל חדלו עד שַׁקַּמְתִּי דבורה שַׁקַּמְתִּי אם בישראל (שפט׳ ה ז). כן עינינו עד יי׳ אלהינו עד שֶׁיְּחָנֵּנוּ (תהל׳ קכג ב). אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שֶׁתֶּחְפָּץ (שה״ש ב ז). עד שֶׁיָּפוּחַ היום ונסו הצללים סב דמה לך דודי לצבי וכו׳ (סס סס יז). כמעט שֶׁעָבַרְתִּי מהם עד שֶׁמָּצָאתִי את שאהבה נפשי אחזתיו ולא ארפנו עד שֶׁהֲבֵיאתִיו אל בית אמי ואל חדר הורתי (סס ג ד). כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כְּשֶׁבָּא (קהל׳ ה יד). כל עמת שֶׁבָּא כן ילך (סס סס יה). גם את זה לעמת זה עשה האלהים על דברת שֶׁלֹּא ימצא האדם אחריו מאומה (סס ז יד). וגם בדרך כשהסכל [1]) הולך לבו חסר (סס י ג). וישב העפר על הארץ כְּשֶׁהָיָה (סס יב ז). — ומלות קשור כאלה בתוספת אחרי שֶׁ, כְּשֶׁגַּם, כְּשֶׁכְּבָר, כְּשֶׁל [2]): לא ידין רוחי באדם לעולם בְּשַׁגָּם [3]) הוא בשר (בראש׳ ו ג). כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם בְּשֶׁכְּבָר [4]) הימים הראשונים הכל נשכח (קהל׳ ב יו). ועי׳ שֶׁל.—ואמר בן סירא: במה שׁ ה ו ר ש י ת [5]) התבונן ואין לך עסק בנסתרות (ב״ס גני׳ ג כב). אכול כאיש דבר שׁ שׂ ם לפניך ואל תעט פן תגעל (סס

1) [אעפ״י שאין כאן אלא צרוף של שֶׁ, שַׁ, עם ל היחס, ובמקרא וגם בכתבי יד של מקורות מתו״מ שֶׁל זו אף מצֹרפת היא למלה שלאחריה, נחשב שֶׁל לא רק היום כמלה בפני עצמה, אלא שבצרופים כגון בְּשֶׁל אֲשֶׁר וכדו׳ היא כתובה לחוד אף במקרא, ואף מפני שמושיה המרבים היא טעונה ברור בערך מיחד.]

2) [כך כתיב; קרי: שַׁדּוּן. ואמנם המשפט קשה ועי׳ בערך שַׁדּוּן.]

3) [הכונה: שכמקרה הבהמה יקרה בהם. ואולי יש כאן מלה אחרת בשם ובפעל הכתובה גם היא באותיות הם, המה, ועי׳ גם שֶׁבֶת, הערות.]

4) [אמנם לפי כל דברי הספר אין המשפט מסתבר כך. ועל פי ההקבלה בפרק ב יב—יג „ידעתי כי אין טוב בם כי אם לשמח וכו׳ וגם כל האדם שיאכל ושתה וראה טוב בכל עמלו מתת אלהים היא״ יש להניח שהשמטו כמה מלים, ועלינו להשלים גם כאן: אין טוב ב[ם כי אם לשמח וכו׳ וגם כל ה]אדם שיאכל ושתה והראה את נפשו טוב בעמלו גם זה ראיתי כי מיד האלהים היא.]

1) [כך כתיב; קרי: כְּשֶׁסָּכָל.]

2) [עי׳ בערך שֶׁל, ובהערות לעיל.]

3) [כך לפי הבנה אחת, אך עי׳ שַׁגָּם.]

4) [כלו׳ הואיל וכבר נשכחו הימים הראשונים, נשכח הכל, ועי׳ כְּבָר.]

5) [כך גם בבבלי וירוש׳ חגי׳, רסע״ג: ב א ש ר הורשית.]

לד עז). — ובתו"מ [1]), א) כמלת זִקָּה: קרא וטעה יחזור למקום שטעה (ברכ' ב ג). ממנין הוא מתחיל, מתחלת הברכה שטעה בה (שם ה ג). על דבר שאין גדולו מן הארץ אומר שהכל (שם ו ג). ברך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון (שם שם ה). אכל דמאי ומעשר ראשון שנטלה תרומתו ומעשר שני והקדש שנפדו וכו' (שם ז א). אלו דברים שבין בית שמאי ובית הלל (שם ח א). הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל וכו' מקום שנעקרה ממנו ע"ז אומר וכו' (שם ט א). כל חותמי ברכות שהיו במקדש היו אומרים מן העולם (שם ט ה). אלו דברים שאין להם שיעור (פאה א א). אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה (שם שם). מקובל אני מר' מיאשא שקבל מאבא שקבל מן הזוגות שקבלו מן הנביאים (שם ב ו). נכסים שאין להם אחריות (שם ג ו, ועוד). חורי הנמלים שבתוך הקמה הרי הן של בעל הבית, שלאחר הקוצרים העליונים לעניים והתחתיונים של בעל הבית (שם ד יא). העומר ששכחוהו פועלים ולא שכחו בעל הבית (שם ה ז). העומר שהוא סמוך לגפה ולגדיש (שם ו ב). ראשי שורות העומר שכנגדו מוכיח (שם שם ג). אי זו היא קמה שהיא מצלת את העמר, כל שאינה שכחה אפילו קלח אחד (שם ח). כל זית שיש לו שם בשדה (שם ז א). כרם שכולו עוללות וכו' לבעל הבית (שם ז ז). ואינן נאמנין אלא על דבר שבני אדם נוהגין כן (שם ח ב). וכן דיין שדן דין אמת לאמתו וכו' וכל דיין שלוקח שוחד ומטה את הדין וכו' (שם שם ט). (המקיים קוצים בכרם) לא קדש אלא דבר שכמותו מקיימין (כלא' ה ח). ואשת אחיו שלא היה בעולמו (יבמ' א א). היבמה לא תחלוץ ולא תתיבם עד שיהיו לה שלשה חדשים (שם ד י). הנשואות יתארסו והארוסית ינשאו חוץ מן הארוסות שביהודה (שם שם). איזהו ממזר, כל שאר בשר שהוא בלא יבא (ר"ע, שם שם יג). הצד השוה שבהן שדרכן להזיק (ב"ק א א). ואלו דברים שאין נשבעין עליהם (שבוע' ו ה). יש דברים שהן כקרקע ואינן כקרקע (ר"מ, שם שם ו). אין נשבעין אלא על דבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין (שם שם). היכן שורי שגנבת (שם ח ד). איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם (רבי, אבו' ב א). חטאת שקבל דמה בשתי כוסות (זבחי ח יב). — *ובצרופים קצרים כגון תורה שבכתב, שבעל פה, דברים שבצנעה: כמה תורות יש לכם אמר לו שתים תורה שבכתב ותורה שבעל פה (שבת לא.). דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרן בכתב ושבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה (תמור' יד:). הוי דברים שבלב ודברים שבלב אינם דברים (רבא, קדוש' מט:). ביקש קהלת לדון דינין שבלב שלא בעדים ושלא בהתראה (ר"ה כא:). הוי יודע שלא על תנאי שבלבך אנו משביעין אותך (נדרי כה.). דברים שבצינעה נוהג (האבֵל בשבת) (ר' יוחנן, מו"ק כד.), דברים שבינו לבינה (כתוב' עא:). ושרת בשם ה' אלהיו, איזהו שירות שבשם הוי אומר זה שירה (רב יהודה בשם שמואל, ערכין יא.). איזוהי עבודה שבשמחה ובטוב לבב הוי אומר זה שירה (רב מתנה, שם שם). — *ובצרופים שבשלילה, אשר בנגוד להם, בחיוב, אין המלה שֶׁ באה, כגון שלא לשמה, שלא על מנת, וכדו', בנגוד אל: לשמה, על מנת וכדו': למד תורה שלא לשמה שמתוך שלא לשמה את בא לשמה (ירוש' חגי' עו ג; וכעין זה פסחי' נ: ועוד). אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס (אנטיגנוס איש סוכו, אבו' א ג). — *שֶׁלֹּא [1]), במשמ' לא, במשפטים שונים: מקום שאמרו וכו, לחתום אינו רשאי שלא לחתום, ושלא לחתום אינו רשאי לחתום (ברכ' א ד). מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין (פסח' ד א). אפילו הורתו

---

[1]) [בשמוש המלה שֶׁ ואף שֶׁל במשנה בפרט דן במיחד מ. צ. סגל במאמריו ובספריו על דקדוק לשון המשנה, וכן הקדיש לשמוש המלה במשנה Albrecht מאמר מפֹרט ב ZAW XXXI עמ' 205–217, ועי' גם שם. אך בהבנת התופעות הלשוניות האלה יש שנִתַּן כאן ע"י העורך פרוש שונה מדעת המלֻמדים האלה.]

[1]) [לפני מלת השלילה לא הָרגשה עוד הוראת המלה שׁ בשמושים שונים, כמו שקרה כזאת אף במלה די, זי, בארמ', והשוה דלא (הוא זולת, ז"א זו־לא, בעבר').]

של ראשון שלא בקדושה ולידתו בקדושה וכו' (יבמ' יא ב). ממאנין וכו' בפניו ושלא בפניו וכו' בבית דין ושלא בבית דין (שם יג א). והן מתפרנסין שלא בצער (ר' שמעון בן אלעזר, קידוש' ד יב). — וביחוד בטפסי ברכות, גם בהשמטת שם העצם: ברוך אתה ה' וכו' שהכל נהיה בדברו (ברכ' ו א). ברוך אתה ה' וכו' שברא מאור האש (שם ח ה). ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה (שם ט א). ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם (שם שם ב). ברוך שככה לו בעולמו (בבלי שם נח:). העושה סכה לעצמו אומר ברוך שהחיינו[1] וקיימנו וכו' (סוכ' מו.). צריך אדם להטפל בבנו עד י"ג שנה, מיכן ואילך צריך שיאמר ברוך שפטרני מעונשו של זה (ר' אלעזר, מד"ר בראש' סג). ברוך שאכלנו[2] משלו ובטובו חיינו (סדר הזמון בברכת המזון). — ובקצור שהכל, במק' הברכה המלאה, שהכל נהיה בדברו וכדו': ועל כולם אם אמר שהכל יצא (ברכ' ו ב). — ואחרי בניי רומז או כולל, כגון מי ש, מה ש, כל ש[3]: האומנין קורין בראש האילן או בראש הנדבך מה שאינן רשאין לעשות כן בתפלה (ברכ' ב ד). כל שהוא מין קללה אין מברכין עליו (ר' יהודה, שם ו ג). כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה (שם שם ז). מי שאכל ושכח ולא ברך וכו' (שם ח ז). נותן פאה ממה שקצר (פאה ב ח). כל שאינו יכול לפשוט את ידו וליטלה (שם ז ח). וכל מי שאינו צריך ליטול ונוטל אינו מת מן הזקנה עד שיצטרך לבריות, וכל מי שצריך ליטול ואינו נוטל אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו (שם ח ט). שכל מה שבחצר סוכן הוא (כיל' ד ו). כל שהיא אסורה איסור ערוה לא חולצת ולא מתיבמת (יבמ' ב ג). מי שיש לו אח מכל מקום זוקק את אשת אחיו ליבום ואחיו לכל דבר חוץ ממי שיש לו מן השפחה ומן הנכרית (שם שם ה). מי שקדש אחת משתי אחיות ואינו יודע איזו מהן קדש (שם שם ו). זו היא שאמרו אוי לו על אשתו ואוי לו על אשת אחיו (שם ג ה). איזהו ממזר וכו' כל שחייבין עליו כרת בידי שמים (שמעון התימני, שם ד יג). איזהו פצוע דכא, כל שנפצעו הבצים שלו (שם ח ב). איזו היא קטנה שצריכה למאן, כל שהשיאוה אמה ואחיה לדעתה (שם יג ב). שאם תפלו בידם ירחמו עליכם כמה שנאמר ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות וכו' (סוטה ח א). כל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל (ב"מ ז יא). איזו היא דרך ישרה וכו' כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם (רבי, אבו' ב א). כל כלי בעלי בתים שיעורן ברמונים ר"א אומר במה שהן (כלים יז א). מלבן וכו' אבניו ועציו ועפרו מטמאין בכזית, ר' אליעזר חסמא אומר במה שהן (נגע' יג ג). לקיים מה שנא' האמת והשלום אהבו (תוספת' יבמ' א י). התקינו להיות מקרין את מי שהוא יודע ואת מי שאינו יודע (ספרי דבר' שא). הלכה כדברי מי שהוא מיקל (ריב"ל, ירוש' כלא' ו א). מי שטופש אומר מי יכול ללמוד את התורה וכו' מי שפיקח מהו אומר הריני שונה שתי הלכות היום שתי הלכות למחר עד שאני שונה את כל התורה כולה (ר' חנין מד"ר ויקר' יט). — וכמשפט מקצר שהפך כאלו לשם עצם, מַשֶּׁהוּ, מִישֶּׁהוּ, כָּל־שֶׁהוּא, עי' בערכים כֹּל, עמ' 2365, מַשֶּׁהוּ, עמ' 3358. — ובצרופים שבדמוי או שבנגוד, כגון בין שהוא... ובין שהוא (שאינו)..., את שהוא... ואת שאינו..., וכדו': נושאי המטה וחלופיהן וחלופי חלופיהן את שלפני המטה ואת שלאחר המטה, את שלמטה צורך בהן פטורין ואת שאין למטה צורך בהן חייבין (ברכ' ג א). ושכחו לפניהם ולאחריהם, את שלפניהם שכחה ואת שלאחריהם אינו שכחה (פאה ו ד). את שדרכו להמדד בגסה ומדדו בדקה טפלה דקה לגסה, את שדרכו להמדד בדקה ומדדו בגסה טפלה גסה לדקה (דמאי ב ה). מעשר שני וכו' בין שנטמא באב הטומאה בין שנטמא בולד הטומאה וכו' הכל יפדה וכו' (מע"ש ג ט). שאור של חטים וכו' ויש בו כדי לחמץ בין שיש בו לעלות באחד ומאה ובין שאין בו לעלות באחד ומאה אסור, אין בו לעלות באחד ומאה בין שיש בו

---

1) [בתוספת' (ברכ' ז ט) שהגיענו; בשאילת' דר' אחאי (סי' קעא): אשר החיינו.]

2) [במשנה (ברכ' ז ג): ברוך וכו' על המזון שאכלנו.]

3) [בדומה לשמוש במקרא.]

כדי לחמץ בין שאין בו כדי לחמץ אסור (ערלה ב ו). בין שנראה בעליל ובין שלא נראה בעליל מחללין עליו את השבת (ר"ה א ה). נגח עבד או אמה נותן שלשים סלעים בין שהוא יפה מנה ובין שאינו יפה אלא דינר אחד (ב"ק ד ה). — ובמשפטי זקה מקצרים אחרים ללא נושא מפרש, שהפכו כאלו לשמות עצם כגון שְׁבַּטּוֹ 1), שכנגדו, שלפניו, שבעסק, שעבר, שנטמא וכדו': הצועק לשעבר הרי זו תפלת שוא (ברכ' ט ג). ונותן הודאה לשעבר וצועק לעתיד לבא (שם שם ד). יחיד שהתחיל בראש השורה ושכח לפניו ולאחריו, שלפניו אינו שכחה ושלאחריו שכחה (פאה ו ד). הכל יפדה ויאכל בפנים חוץ משנטמא באב הטומאה (מע"ש ג ט). נוטל אדם קיסם משלפניו לחצוץ בו שיניו וכו' מגבב משלפניו ומדליק (ביצ' ד ו). ואיזו היא (העוברת על) דת משה, מאכילתו שאינו מעושר וכו' (כתוב' ז ו). ואלו נשבעים ונוטלין, השכיר והנגזל והנחבל ושכנגדו חשוד על השבועה (שבועי' ז א). היה אחד מהן משחק בקוביא וכו' שכנגדו נשבע ונוטל (שם שם ד). שהן אוכלין מכבר על שבעסק ולא משבעסק על משבהר (תוספתי שביעי' ז י). — ולשעבר במשמ' בזמן שעבר, בעבר: לשעבר היו הפרדות מושכות המרכבות ועכשו מרכבות מושכות את הפרדות (מכי' בשלח ה). ועי' עָבַר, 4282. 2) — ובמשפט זקה הבא במשמ' תנאי כגון ראובן שֶׁהָלַךְ במשמ' אם הלך ראובן וכו': זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע והמשמשת שראתה נדה צריכין טבילה (ברכ' ג ו). שלשה שאכלו כאחד חייבין לזמן (שם ז א). מי שאכל ושכח ולא ברך וכו' יחזור למקומו ויברך (שם ח ז). האחין שחלקו נותנין שתי פאות, חזרו ונשתתפו נותנין פאה אחת, שנים שלקחו את האילן נותנין פאה אחת (פאה ג ה). גדיש שלא לוקט תחתיו, כל הנוגע בא"ץ הרי הוא של עניים (שם ה א). שבלת של לקט שנתערבת בגדיש מעשר שבלת אחת ונותן לו (שם שם ב). שנים שהתחילו מאמצע השורה וכו' ושכחו לפניהם ולאחריהם וכו' יחיד שהתחיל בראש השורה ושכח לפניו ולאחריו וכו' (שם ו ד). תבואה שנתנה לשחת או לאלומה וכו' אין להם שכחה (שם שם י). וכולם שהיו להם נשים ומתו מותרות לינשא להם (יבמ' ב י). וכולן שמתו או נתגרשו צרותיהן מותרות (שם ג ז). בת כהן שנשאת לישראל לא תאכל בתרומה (שם ט ו). האשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך ונשאת ואחר כך בא בעלה תצא מזה ומזה (שם י א). הגיורת שנתגיירו בניה עמה לא חולצין ולא מיבמין (שם שם ב). השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר בונין את הכותל באמצע (ב"ב א א). בעל הבית שקיים ירקות שדה בכרם אסור לו ומותר לכל אדם (תוספתי כלאי' ג יב). — ובמשפט זקה, שאפשר להבינו כמשפט נשא לחווי דבר, הואיל ועקר המספר טבע במשפט זה, במיחד בצרוף כגון מעשה בראובן שהיה וכדו': מעשה בר' ישמעאל ור' אלעזר בן עזריה שהיו שרויין במקום אחד וכו' (תוספתי ברכ' א ד). מעשה בר' טרפון שהיה יושב בצילו של שובך (שם שם ד טו). מעשה בארבעה זקנים שהיו יושבין בבית שער של ר' יהושע (שם שם ד יח). מעשה במונבז המלך שעמד וביזבז כל אוצרותיו לעניים (שם פאה ד יח). מעשה בר' אליעזר ור' יהושע וכו' שהיו מסובין בבני ברק (הגדה של פסח). — ב) כמלת קשור בשמושים שונים 1) כגון במשפט נשא לחווי,

1) [כך הפך אף באשור' שַׁ־כַם (שֶׁבַּטּוֹ) לשם עצם במשמ' בא־כח, סכן, ומלה עברית זו עצמה שאולה היא מן שַׁ־כַם זו. עי' לשוננו יד, 65 וכו'.]

2) [א"ם לונץ ב"מעין מבוא" להוצאת הירוש', א' מעיר, כי בא בירוש' "לשעבר, לבא במקום בדיעבד, לכתחלה שבבבלי", ולא הביא דגמאות. והשוה ירוש' תרומ' ב ט: והכא לשעבר הא לכתחילה לא אפי' בתחילה. ויש שבא "לשעבר" בירוש', כמו במשנה ובמכילתא, במשמ' הפשוטה: בנוגע לדבר זה שכבר עבר, בנגוד "לבא", לדבר זה שעוד עתיד הוא לבוא ולהיות. השוה בירוש' על המשנה שביע' ב ז.]

1) [שמושים אלו מצויים בחלקם אף במקרא, עי' לעיל, ויש לראותם כמדה ידועה כקצורים במקום צרופים מלאים יותר, שמלת שֶׁ משמשת בהם כמלת זקה; ועי' בהערות לקמן. וכן באה במקרא אף המלה אֲשֶׁר וגם כַּאֲשֶׁר, בַּאֲשֶׁר וכו' בשמושים דומים לאלו של שֶׁ. אך נוסף לכך השפיעו בודאי גם שמושיה המרבים של דִּי בארמ' על הרחבת תחומה של שֶׁ כמלת קשור

אחרי פעלים כמו אמר, ידע, נשבע, ראה וכדו', כמו במקרא: הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי[1] שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא וכו' (ברכ' א ה). לא למדתנו רבנו שחתן פטור מקריאת שמע (שם ב ה). ואם הבטחתו שהוא נושא את כפיו וחוזר לתפלתו רשאי (שם ה ד). נוהגין היו בבית אבא שהיו נותנין פאה לזתים שהיו להם בכל רוח (רבן גמליאל, פאה ב ד). ומודים שאם היו ראשי שורות מעורבין שהוא נותן פאה מאחת על הכל (שם ג א). ואם ידוע שיש לו שדה אחת בסוריא חייב לעשר (דמאי ו יא). אם ידוע שהיתה של חומץ עד שלא תרמה אינה תרומה (תרומ' ג א). משביעין אנו עליך וכו' שלא תשנה דבר מכל מה שאמרו לך (יומי א ה). התקינו שיהו שלוחין יוצאין (ר"ה ב ב). שמעתי שהסריס חולץ וחולצין לאשתו (יבמ' ח ד). קונם שאיני[2] ישן, שאיני מדבר, שאיני מהלך וכו' שבועה שאיני ישן וכו' (נדרי ב א). שבועה שלא אוכל (שם שם ב). אמן שלא שטיתי ארוסה ונשואה וכו' אמן שלא נטמאתי (סוט' ב ה). זה ישבע שאין לו בה פחות מחציה וכו' (ב"מ א א). ישבע השוכר שמתה כדרכה (שם ג ב). משביע אני עליכם כשתדעון לי עדות שתבואו ותעידוני (שבוע' ד ט). לידע להודיע ולהודע שהוא אל וכו' ודע שהכל לפי החשבון, ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך (אבו' ד כב). אמרו לו מה שנה זה מן הזבח, אמר להם שהזבח דמו ובשרו ואמוריו אחד ולבונה אינה מן המנחה (מנחי ב א). אקפח את בני שזו הלכה מקופחת (ר' טרפון, אהל' טז א). ללמדך שכל דבר שבית דין נותנין נפשם עליו סופו להתקיים בידם (ירוש' שביעי א ז). העבודה שאיני מכירן (ר' יוחנן, שם יבמ' ח ג). חייך שאני נותנך בשם זכר ובראש תיבה (ר' הושעיה, שם סנה' ב ו). למדתי שאין נכנסין לחורבה, ולמדתי שמתפללים בדרך ולמדתי שהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה (ר' יוסי, ברכ' ג.). כל האומר תהלה לדוד בכל יום ג' פעמים מובטח לו שהוא בן העולם הבא (ר' אבינא, שם ד:). העבודה שאגלחך לשמים (דברי הנזיר אל שמעון הצדיק, נדר' ט:). חייך שאני מציל בזכותך ג' מבניך מן האור (סוטה י:). קטן וכו' בידוע שאין לו גואלין (סנה' סט.). אתה מבושר שמחלתי לך (מד"ר שמות מו). חייכם שאני מלא משאלותיכם (שם במדי ב). — והיה מַעֲשֶׂה שֶׁ, ובקצור מַעֲשֶׂה שֶׁ[1]: מעשה שבאו בניו מבית המשתה (ברכ' א א). מעשה שזרע ר' שמעון איש המצפה וכו' (פאה ב ו). לא כך היה מעשה שהלכו זקני ב"ש וזקני ב"ה לבקר את ר' יוחנן וכו' (סכה ב ז). ועי' מַעֲשֶׂה. — חֲזָקָה (על פלוני) שֶׁ, בחֶזְקַת שֶׁ...: מפריש עליהן בחזקת שהן קיימין ואינו חושש שמא מת הכהן וכו' (גיטי ג ז). חזקה שאין בית דין מתעצלין (ירוש' חלה א א). חזקה על חבר שאינו מוציא דבר שאינו מתוקן מתחת ידו (רב חנינא חוזאה, עירובי לב., פסחי ט.). — פעמים שֶׁ: פעמים שביטולה של תורה זהו יסודה (ריש לקיש, מנחי צט:). ועי' פַּעַם. — ובמסקנת ההקש, הקל וחמר וכדו' כגון אֶלָּא שֶׁ, אינו דין שֶׁ, על אחת כמה וכמה שֶׁ, (מה...) כל שֶׁכֵּן[2] שֶׁ: מה בין תם למועד, אלא

בעבר' שבתו"ם. מעין שמושים אלו של שֶׁ כמלת קשור, אך לא בהקף רחב כבעבר', יש גם באשור'.]

1) [השוה במכי' בא מסכתא דפסחא טז: הריני כבן שבעים שנה ולא זכיתי לדבר זה בלתי היום.

ואין כאן זכיתי לשון זכיה במזל, אלא לשון לימוד מתוך דיוק בכתוב, כשמוש הפעל במדרשי הלכה. כגון במכי' שם שם יח: לא אם אמרת בלקוח וכו' תאמר ביתום וכו' לא זכיתי מן הדין ע"כ, כלו' לא למדתי.]

2) [כך הנוסח בדפוס' וכן להלן. אולם במדב"מ: שאני במקום שאיני. ואלה דברי מ"צ סגל: יש שהקשור שֶׁ־ אחרי הבטוי שבועה כונתו בשלילה כמו אם אחרי אָלָה כמו נדר' ב ב: „שבועה שאוכל לך" = שלא אוכל משלך. השוה דברי אביי, נדרי ט"ו ע"א, שבועות י"ט ע"ב: „שאוכל שתי לשונות משמע היו מסרבין בו לאכול" וכו' וכו'. וכן אחרי הבטוי קונם, שֶׁ־ כונתו שלילה וכו'. אולם אם יש מפעל (object) לנשוא אז בא המפעל לפני הנשוא והנשוא להדגשה כמו נדר' ב ב: „קונם סוכה שאני עושה, לולב שאני נוטל" = לא אעשה סוכה לא אטול לולב וכו', ע"כ (לבנית פסוקי השבועה והנדר בעברית, לשוננו א, 226).]

1) [בדוגמאות המובאות להלן יש גם עדות על מעבר מתוך משפט זקה סלא.]

2) [בכל הצרופים כאלה כלול כאלו פעל החווי' כגון: אלא נאמר שֶׁ; אינו דין לומר שֶׁ; מה נאמר בכל כך? שֶׁכֵּן; על אחת כמה וכמה נאמר שֶׁ וכדו'.]

שהתם משלם חצי נזק מגופו ומועד משלם נזק שלם מן העליה (ב״ק א ד). מה אם העובר עבירה אחת נוטל נפשו עליה, העושה מצוה אחת על אחת כמה וכמה שתינתן לו נפשו (ר׳ חנניא בן גמליאל, מכו׳ ג טו). ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו ומיודעו, הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת וכו׳ על אחת כמה וכמה שצריך לנהוג בו כבוד (אבו׳ ו ג). המורם מהם כיוצא בהם א״א שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם (זבח׳ ה ז). ומה אם יו״ט הראשון ואהרון וכו׳ הרי הן טעונין חגיגה, חולו של מועד וכו׳ דין הוא שיהא טעון חגיגה (מכי׳, מס׳ דפסחא ז). מה אם הבן שאין אביו רשאי למכרו הרי הוא נמכר על גניבתו, הבת שאביה רשאי למכרה אינו דין שתמכר על גניבתה (שם, מס׳ דנזיקין ג). אמש יצאו עבדיך לשדה והביאו לנו תרדין ואכלנום בלא מלח, ואם אכלנום במלח כל שכן שהיו פנינו צהובין (נדרי מט:). ועי׳ אֶלָּא, דִּין, כַּמָּה, כֵּן. — ובמשפט הנמוק, במשמ׳ מפני שֶׁ..., על שֶׁ...: מברך על המליח ופוטר את הפת, שהפת טפלה לו (ברכ׳ ו ז). קצר חציה וקצרו לסטים חציה פטורה, שחובת הפאה בקמה (פאה ב ז). הכל לעניים שספק לקט לקט (ר׳ מאיר, שם ד יא). המוכר פירות בסוריא ואמר משל ארץ ישראל הן וכו׳ מעושרין הן נאמן, שהפה שאסר הוא הפה שהתיר (דמאי ו יא). ושאר כל הזוגות שואלין אותן ראשי דברים לא שהיו צריכין להם אלא כדי שלא יצאו בפחי נפש (ר״ה ב ו). ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך שעל כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד וכו׳ (ר׳ אלעזר הקפר, אבו׳ ד כב). מה לך מקיף לשמאל, (אמר לו) שאני אבל (מדו׳ ב ב). בניי לא נחוש לדברי חכמים השליכו מה שבידכם, השליכו מה שבידן ונתן להם כפליים במעושר, ולא שעינו צרה אלא שחשש לדברי חכמים (תוספת׳ פסחי׳ ב כ). תן הדברים האלה על לבבך שמתוך כך אתה מכיר את הקב״ה ומדבק בדרכיו (ספרי דבר׳ מג). — ולפני מלות קשור אחרות, שֶׁהֲרֵי, שֶׁכֵּן: מה לכרם שכן[1]) חייב בעוללות קמה תוכיח, מה לקמה שכן חייבת בחלה וכו׳ (ברכ׳ לה.). אל תהי רגיל לעשות כן שהרי שנינו וכו׳ (יומ׳ כג:). הלומד מחבירו וכו׳ צריך לנהוג בו כבוד, שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד וקראו רבו אלופו ומיודעו (אבו׳ ו ג). ועי׳ הֲרֵי, כֵּן. — ובמשפט התנאי במשמ׳ כְּשֶׁ, אִם[1]): וכן שפסקו גשמים בין גשם לגשם ארבעים יום מתריעין עליהן מיד (תענ׳ ג א). הריני נזיר שזה פלוני וכו׳ הריני נזיר שאין זה פלוני, הריני נזיר שאחד מכם נזיר, שאין אחד מכם נזיר, ששניכם נזירים וכו׳ (נזיר ה ה). וכן שנטל צומת הגידין נשבר העצם אם רוב הבשר קיים שחיטתו מטהרתו (חול׳ ד ו). — ובשמוש זה אחרי או: בני העיר ששלחו את שקליהן ונגנבו או שאבדו, אם נתרמה התרומה נשבעו לגזברין (שקל׳ ב א). וכלן אם מתו או מאנו או נתגרשו או שנמצאו אילוניות צרותיהן מותרות (יבמ׳ א א). המפקיד אצל חבירו בהמה או כלים ונגנבו או שאבדו וכו׳ נמצא הגנב משלם תשלומי כפל (ב״מ ג א). המוכר יין ושמן לחבירו והוקרו או שהוזלו וכו׳ (ב״ב ס ח). ובמשפט התכלית והמטרה, וגם במשמ׳ כְּדֵי שֶׁ: אני מתפלל שלא תארע תקלה על ידי (ר׳ נחוניא, ברכ׳ ד ב). יהי רצון שתלד אשתי זכר וכו׳ יהי רצון שלא יהיו אלו בני ביתי (שם ט ג). עשה מוכני לכיור שלא יהיו מימיו נפסלין בלינה (יומ׳ ג י). התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו תוקעין בכל מקום וכו׳ (ר״ה ד א). האשה רשאה שתינשא (תוספת׳ יבמ׳ ח ד). אסור לאדם שיקדש את האשה עד שיראנה (קדוש׳ מא.). — ובמשפט המסקנה: צר לי המקום שאלין בירושלים (אבו׳ ה ה). — ובצרופים עם בכל״ם, בְּשֶׁ: במה דברים אמורים, בשלא דבר (תרומ׳ ג ד). חמשים תאנים שחורות וחמשים לבנות, נפלה שחורה שחורות אסורות וכו׳ בשאינו ידוע מה נפלה מעלות זו את זו (שם ד ט). למה אמר תרומה עולה באחת ומאה, בשאינו ידוע אם בלולות הן או לאין נפלה (שם שם יא). — כְּשֶׁ, במשמ׳ הזמן והתנאי: מה אם הפסח שהוא מותר לשמו כששנה את שמו חייב, זבחים שהן

1) [השוה במקרא „אשר על כן" באותה משמ׳ באיוב לד כז.]

1) [המעבר מתוך משפט זקה ברור כאן; השוה את הדגמאות המובאות לעיל למעבר זה.]

אסורין לשמן כששנה את שמן אינו דין שיהא חייב (ר' אליעזר, פסח' ו ה). וכשהיה בית המקדש קיים יוצאין אף על איר (ר"ה א ג). וכשיהיו בעלי הדין עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין (יהודה בן טבאי, אבו' א ח). כשהיו בני ישראל במדבר ארבעים שנה קרבו כבשים בלא לחם (מנח' ד ג). ועי' כ. — ועם ל, לְכְשֶׁ: אמרו לו ולא תהא כהנת כפונדקית, אמר להם לכשתהא פונדקית נאמנת (יבמ' טז ז). לכשתבוא אצלי אזונה (כתוב' יב א). הריני נזיר לכשיהיה לי בן (נזיר ב ז). — ועם מ(ן) לפני כְּשֶׁ: אם מכשיצאתה האבן מידו הוציא הלז את ראשו וקבלה הרי זה פטור (ר' אליעזר בן יעקב, מכות ב ב). — מִשֶּׁ, במשמ' משעה שֶׁ, מזמן שֶׁ: משקלקלו הצדוקים ואמרו אין עולם אלא אחד התקינו שיהיו אומרים וכו' (ברכ' ט ה). המקדיש פירותיו וכו' משבאו לעונת המעשרות ופדאן חייבין (פאה ד ח). מאימתי כל אדם מותרין בלקט, משילכו הנמושות, בפרט ועוללות, משילכו העניים בכרם ויבאו, ובזתים משתרד רביעה שניה (שם ח א). ואם משהגריל מת (השעיר), יביא זוג אחר (יומ' ו א). משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין (ר"ה ד א). משבאו לארץ קרבו אלו ואלו (מנח' ד ג). נטלו מבעוד יום מחזירו מבעוד יום, נטלו משחשיכה מחזירו משחשיכה (ירוש' שבת ד ז). משהיתה שכינה יוצאה מבית המקדש היתה חוזרת ומגפפת ומנשקת בכותלי בית המקדש (מד"ר איכ', פתיח'). — ומלות קשור מרכבות ממלת יחס עם שֶׁ, כגון אחר שֶׁ, עד שֶׁ, על שֶׁ[1]), או משם עצם עם בכל"ם לפני שֶׁ, כגון בזמן שֶׁ, בשעה שֶׁ[2]), ועי' גם

1) [חלק מצרופים אלו בא גם במקרא (עי' לעיל), וכנגד צרופים אחרים בא במקרא צרוף עם אֲשֶׁר או עם כִּי, ושוב צרופים אחרים נולדו כדגמת בטויים ארמיים מרכבים עם דִּי.]

2) [במקרים אחרים, כגון: נותנו לה בחזקת שהוא קיים (גיט' ג ג), שאלברכט מונה גם אותם כאלו כצרוף המשמש מלת קשור, באמת לפנינו משפט משא, האומר, מה היא החזקה, כמו חזקה שֶׁ, בחזקה שֶׁ, המובאים לעיל.]

בערכיהן של המלות העקריות שבצרוף, אַחַר, אֵימַת, שָׁעָה, תּוֹךְ וכדו': מאימתי קורין את שמע בערבית, משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן (ברכ' א א). סימן רע לשולחיו מפני ששלוחו של אדם כמותו (שם ה ה). כענין שהוא מברך כך עונין אחריו (שם ז ג). בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזמון וכו' ואין מברכין על היין עד שיתן לתוכו מים (שם שם ה). נותנין פאה מתחלת השדה ומאמצעה וכו' ובלבד שיתן בסוף כשיעור (פאה א ג). ופטור מן המעשרות עד שימרח (שם שם ה). המקדיש פירותיו עד שלא באו לעונת המעשרות (שם ד ח). לא ישכור אדם את הפועלים על מנת שילקוט בנו אחריו (שם ה ו). כשם שהוא מדל בתוך שלו כך הוא מדל בשל עניים (שם ז ה). אינו מת מן הזקנה עד שעיניו כהות (שם ח ט). ר' יוסי מתיר בודאי ובלבד שיודיענו (דמאי ג ג). יבאו ויאכלו ובלבד שיודיעם (שם ד ד). כדרך שאין מקלקלין ברשות הרבים כך לא יתקנו (שביע' ג). מלקט אדם עצים וכו' מתוך שלו כדרך שהוא מלקט מתוך של חבירו (שם ד א). וכל אילן כיון שבא לעונת המעשרות מותר לקוצצו (שם שם י). פודין מעשר שני בשער הזול כמות שהחנוני לוקח לא כמות שהוא מוכר (מע"ש ד ב). שאימתי שירצו יחזור הדבר לכמות שהיה וכו' אימתי שיבנה בית המקדש יחזור הדבר לכמות שהיה (שם ה ב). עת שבאו אבותינו לארץ מצאו נטוע פטור, נטעו אף על פי[1]) שלא כבשו חייב (ערלה א ב). מאיזה טעם אינו מביא, משום שנאמר ראשית בכורי אדמתך, עד שיהיו כל הגידולין מאדמתך (בכור' א ב). חוזר וקורא אותם בכורים מאחר שיתלשו מן הקרקע (שם ג א). על שלש עברות נשים מתות בשעת לדתן, על שאינן זהירות בנדה בחלה ובהדלקת הנר (שבת ב ו). ואין נאותין ממנו לפי שאינו מן המוכן (שם ג ו). כופין את הסל לפני האפרוחים כדי שיעלו וירדו (שם יח ב). מקיפין שלשה חבלים וכו' ובלבד שלא יהא בין חבל לחבירו שלשה טפחים, שיעור חבלים ועובין

1) [אין במק' זה „אף על גב ש" במקורות בעבר', אלא רק בארמ' „אף על גב ד" (ברכ' כו., מגי' ג. ועוד).]

יתר על טפח כדי שיהא הכל עשרה טפחים (עירוב׳ א ט). פסח על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים, מצה על שום שנגאלו אבותינו ממצרים, מרור על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים (פסחי׳ י ה). ואף על פי שאינם שוין כשרין וכו׳ אם עד שלא הגדיל (השעיר) מת יקח זוג לשני (יומ׳ ו א). כשם שאין (התעניות) הראשונות בחמישי כך לא שניות ולא אחרונות (תעני׳ ב ט). וגזרו תענית על[1] שנראה כמלא פי תנור שדפון באשקלון ועוד גזרו תענית על שאכלו זאבים שני תינוקות בעבר הירדן, ר׳ יוסי אומר לא על שאכלו אלא על שנראו (שם ג ו). אין מוכרין בית הכנסת אלא על תנאי שאם ירצו יחזירוהו (מגי׳ ג ב). ועד כמה הוא מדלג (בקריאת הנביא), עד כדי שלא יפסוק המתורגמן (שם ד ד). כשם שבתו פטורה כך צרתו פטורה (יבמ׳ א ב). אף על פי שאלו פוסלין ואלו מכשירין לא נמנעו ב״ש מלישא נשים מב״ה (שם שם ד). ואם הפילה מונח (עשר שנים) משעה שהפילה (שם ו ו). סרים אדם חולץ וחולצין לאשתו מפני שהיתה לו שעת כושר (ר״ע, שם ח ד). בין שהוא מתכוין ובין שאינו מתכוין (שם טו ה). האשה שנפלו לה נכסים עד שלא תתארס וכו׳ (כתוב׳ ח א). בשביל שאני זכר הפסדתי (אדמון, שם יג ג). וכיון שהשלים מת (נזיר א ז). שאין מתנה עמה לא על קודם שתתארס ולא מאחר שתתגרש (סוטי׳ ב ו). משוח מלחמה בשעה שמדבר אל העם בלשון הקודש היה מדבר (שם ח א). שאם תפלו בידם ירחמו עליכם כמה שנאמר ויקומו האנשים וכו׳ (שם שם). מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה (שם ט יב). מקום שנהגו לחלק את הולדות מיד חולקין, מקום שנהגו לגדל יגדלו (ב״מ ה ג). מאחר ששניהן יכולין למחות זה על זה רואין מהיכן ירק חי (ר׳ מאיר, שם י ג). הרי הוא כמו שהיה (ר׳ יהודה, מקו׳ ה ב). חורי המערה וסדקי המערה מטבילין בהם כמה שהם (שם ו א). היו חמריו ופועליו טוענין טהרות ועוברין לפניו אף שהפליגו יותר ממיל הרי אלו טהורין

[1] [השוה בארמ׳ „על ד״ (אבות ב ו).]

מפני שהוא בחזקת המשתמר, אם אמר להם צאו ואני אבוא אחריכם, כיון שנתכסו מעיניו הרי אלו טמאים (תוספת׳ טהר׳ ו יו). שכשם שהיה משה כלול לדברות כך היה אהרן כלול לדברות (מכי׳ בא, פתיח׳). כל זמן שרטיה זו על מכתך אכול ושתה (ספרי דבר׳ מה). מתוך[1] שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך (בי״צ יב.). על ידי שנתגרו המלכויות אלו באלו באה הגאולה לאברהם (מד״ר בראש׳ מב). עם שהיתה משחקת עם אוהבה אבדה את בי המרגליות (ר״ש בשם ריב״ל, שם שמות מב). היכן שפקדוני מונח (שם דבר׳ י). נודה לך ה׳ אלהינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה (ברכת המזון). — ובסהמ״א גם עם שֶׁ[2]: ואל יאשימנו אדם בחברנו הענין הזה אל לשון לא תעשון כן עם שאנו סוברים בו מה שאמרו רז״ל (ר״י א״ת, הרקמה לד). שהעם עם מה שהאמינו כמה שבא בו וכו׳ נשאר בנפשותם ספק (הוא, כוזרי א סז). — ואמר המשורר: איש אמונות בשעושה וצדיק בשנואם יחופף כמגן לך (ר״ש הנגיד, בחר לך, בן משלי, ששון קלה; אברמסון, 60). חשב הוה כשהיה ועבר (הוא, משב הוה, שם ששון, קעה; אברמסון, 156). — ובדבור היום נוהגים צרופים כגון לְמרות שֶׁ, איזה (אדם) שֶׁהוּא, אילו שֶׁהם, ואף בקצור אֵישֶׁהוּ, אֵי־שֶׁהִי.

שאב [3], ממנו ־הַשְׁאָבָה, מַשְׁאָב, ∞מַשְׁאֵבָה, שְׁאָב, שֹׁאֵב, ־שַׁאֲבוֹן, *שָׁאוֹב, *שְׁאוּבָה (?), *שְׁאִיבָה, *שׁוֹאֲבָה (?).

שָׁאַב [4], פ״, שָׁאַבְתְּ, שׁאֹב, שַׁאֲבִי, אֶשְׁאָב, תִּשְׁאַב, תִּשְׁאָב, יִשְׁאֲבוּ, יִשְׁאֲבוּן, — שָׁאַב מים, דלה מים

[1] [תרגום של הצרוף הארמי מִגּוֹ דְ.]

[2] [עפ״י הערב׳ מע אנ a).]

[3] [עי׳ שָׁאַב, הערה.]

[4] [כן בא שאב בארמ׳ שבתו״ם. באשורי בא סב באותה משמ׳ כבעבר׳, ובערב׳ שַׁאַב b) במשמ׳ שתה, ובמשמ׳ קרובה גם באוגרית׳ שאב (גינזברג, כתבי אוגרית, עמ׳ 60). אך כנראה נולד גם השרש שאב בשמית הקדומה, כמו שאף (שעקרו: (ה)שאה פה, הריק ופער פה), ראשינה מתוך צרוף שראשיתו שא(ה) כלשון הרקה,

a) مع ان b) سأب

מן הבאר או הבור, schöpfen: puiser: to draw (water), ויברך הגמלים וכו' לְעֵת ערב לעת צאת הַשֹּׁאֲבֹת ויאמר וכו' הנה אנכי נצב על עין המים ובנות אנשי העיר יצאת לִשְׁאֹב מים וכו' (בראשי' כד יא–יג). ותכל להשקתו ותאמר גם לגמליך אֶשְׁאָב וכו' ותרץ עוד אל הבאר לִשְׁאֹב וַתִּשְׁאַב לכל גמליו (שם שם יט–כ). והיה העַלְמה היצאת לִשְׁאֹב וכו' ואמרה אלי גם אתה שתה וגם לגמליך אֶשְׁאָב היא האשה אשר הכיח יי' לבן אדני וכו' והנה רבקה יצאת וכדה על שכמה ותרד העינה וַתִּשְׁאָב וכו' (שם שם מג–מה). ויקבצו (כל ישראל) המצפתה וַיִּשְׁאֲבוּ מים וישפכו לפני יי' וכו' (ש"א ז ה–ו). המה עלים במעלה העיר והמה מצאו נערות יצאות לִשְׁאֹב מים (שם ט יא). ויבקעו שלשת הגברים במחנה פלשתים וַיִּשְׁאֲבוּ מים מבאר בית לחם אשר בשער (ש"ב כג יו, וכעין זה דהי"א יא יח). וּשְׁאַבְתֶּם מים בששון ממעיני הישועה (ישע' יב ג). מי מצור שַׁאֲבִי לך (נחו' ג יד). וצמת והלכת אל הכלים ושתית מאשר יִשְׁאֲבוּן הנערים (רות ב ט). ועי' שְׁאֵב, שְׁאֶבֶת. — ובמגלות הגנוזות: וחבלי מות אפפו לאין פלט וילכו נחלי בליעל על כול אגפי [מ]יים אש אוכלת בכול שואביהם וכו' עד אפס כול שותיהם (מגלת ההודיות, מגלות גנוזות ב, סוקניק, מ). — ובתו"מ: היה תולש (את הטיט) ומשכו ממנו שלשה לוגין פסול ור"ש מכשיר מפני שלא נתכוון לשאוב (מקו' ב ו). מים שאובין ומי גשמים שנתערבו וכו' אם רוב מן הכשר כשר (שם ד ד). ג' מקואות בזה כ' סאה ובזה כ' סאה ובזה כ' סאה מים שאובין והשאוב מן הצד וכו' היה השאוב באמצע וכו' (שם ו ג). שני מקואות של ארבעים ארבעים, אחד שאוב ואחד כשר וכו' (תוספת' שם ב ט). יצאתי לשאוב מים דעתי על אמי, ללקט עצים דעתי על אמי (כתוב' כז:). — *שאבה הפתילה את השמן, שאבו הפרות, החטים, השעורים את ריח היין וכדו' במשמ' ינקו, ספגו אותו לתוכן, משכו אליהם [1], einsaugen; absorber, to absorb: לא ימלא אדם את הקערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה בתוכה בשביל שתהא שואבת (שבת ב ד). חבית שהיא מלאה פרות ונתונה לתוך המשקין וכו' ושאבו, כל ששאבו בכי יתן וכו' ר' נחמיא מטהר בקטניות שאין הקטנית שואבת (מכשיר' ג ב). ריאה שואבת כל מיני משקין (ברכ' סא.). ועמילן של טבחים כו' פת תבואה שלא הביאה שליש שמניחה על פי קדירה ושואבת הזוהמא (פסח' מב:). — *ואבן שואבת[1]: גחזי וכו' מאי עבד, איכא דאמרי אבן שואבת תלה לחטאת ירבעם והעמידה בין שמים לארץ (סוטה מז., סנה' קז:). ויקח את עטרת מלכם מעל ראשו ומשקלה ככר זהב וכו' היכי מצי מנח ליה וכו' רבי יוסי ברבי חנינא אמר אבן שואבת היתה בה דהות דרא ליה (ע"ז מד.). — *ובהשאלה שאבה הנפש חיים, שאב האדם רוח הקדש, שאב ממון: למה נקרא שמה בית שואבה שמשם שואבים רוח הקודש (ריב"ל, ירוש' סוכ' ה א). הנשמה הזו ממלאה את כל הגוף ובשעה שאדם ישן היא עולה ושואבת לו חיים מלמעלן (בשם ר"מ, מד"ר בראש' יד). שנאב, שהיה שואב ממון (שם שם מב). — ובספה"מ: ושואב ממקור האור בלי דלי, ופועל הכל בלי כלי (רשב"ג, כתר מלכות, אשה חכם, ביאליק-רבניצקי ב, 64). ושואבת הכבד זה הלחלוחית בגידים דקים ביותר וכו' ודומה מעשה הכבד בזו הלחלוחית מעשה אבן שואבת לברזל שמתחברת אליו (ר"י עקנין, אבי ב יג, 44). כמו כח האבן השואבת אשר תמשוך הברזל בלי טבע ובלי דבר (ר"י זבארה, שעשועים ט, דודזון, 104). כי טבע הגלגלים הסובבים אותה לשאוב הארץ אליהם כאבן תקומה (ר"מ אלפיך, איוב לח ה). — ואמר המשורר: שובי יחידתי לאל וכו' וגם דמעה לפניו שאבי (רשב"ג, מה לך יחידה, ביאליק-רבניצקי א, 14). ממעיני ישע יחידה תשאבי את מי ששוניך ומעדניך (רמב"ע, חבל חכי, ברודי, קנב). בחדש אב אהי נכאב ואדאב ואשאב מי דמעי מכבדי (עמנואל, בחברי, מחברת ט, הברמן, 78). — *ושאב אויר, נשם: גם המעודה לפגרים להחליפם כח חלף אשר

באלו (ה)שאה במים = הריק במים, עד שחולקו המלים שלא כמוצאן, כדֻגמת הפעל נסב בארמ', שעקרו נשא־ב, או כערב' ג׳אב (הביא) בלשון הדבור במק' נא ב, כלו' בא (ב)דבר.]

1) [ועי' פִּע', הערה.]

1) [וכן בֲארמ' שבתו"ם אבנא שאיבתא.]

ישאב האויר וכל יגיעת כח (רסע"ג על חוי הגלכי, דודזון, 70).

—נפע' *נִשְׁאַב, — ששאבו אותו: וכלם בו שבים נחלים עם גבים וגם הנשאבים בנודות ודליים (ד"ה של יהודי מלכים ול"י ב, יעקב מַן, 22). ושתוף האור המתעורר וכו' תקר' צנור מפני שע"י נשאב השפע מן העליונה לתחתונה (עסיס רמונים ז א, כ.).

—פִּעֵל, *שִׁאֵב, — כמו קל במשמ' ספג ומשך אליו: חבית שהיא מלאה פירות שנתנה בתוך המשקין וכו' ושאבו הוכשרו, באלו משקין אמרו, כמים וביין ובחומץ אבל שאר המשקין אין משאבין[1] מן החרס כדי שיכשירו הפירות שבצידן (רמב"ם, טומאת אוכלין יד ו).

—הִפְעִיל, *הִשְׁאִיב, — השאיב מים וכדומה, נתן מים לשאב, ואף בהשאלה: מי מקוה וכו' כשרים להשאיב הביור בתוכו, למלאות מהן ולתת לתוכו (רש"י, זבח' כב.). — ואמר הפיטן: טוב ברכות השאבתו (ינאי, אתה אומר, קרוב' ברא"ש', זולתי, כא). וזרום גנז בו משאיב ציחי מים (רסע"ג, אכוין כליות, סדר יצירה, סדור רסע"ג, שלח). השאיבה מים בששון ממעיני הישועה (קלונימוס, אדברה תחנונים, סלי' יוה"כ).

שָׁאֵב, ש"ז, מ"ר סמ' שֹׁאֲבֵי, — שֹׁאֵב מים, עבד שמלאכתו לשאב מים מן הבור, Wasser-schöpfer; puiseur (de l'eau); who draws water: טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך מחטב עציך עד שֹׁאֵב מימך (דבר' כט י). ויהיו (הגבעונים) חטבי עצים וְשֹׁאֲבֵי מים לכל העדה (יהושע ט כא). ארורים אתם ולא יכרת מכם עבד וחטבי עצים וְשֹׁאֲבֵי מים לבית אלהי (שם שם כג). ויתנם יהושע ביום ההוא חטבי עצים וְשֹׁאֲבֵי מים לעדה (שם שם כז).

***שְׁאֵבָה,** עי' *שְׁאוּבָה.

***שַׁאֲבוֹן,** ש"ז, — שה"פ מן שָׁאַב, שאיבת מים, ואמר הפיטן: תביעת שאבון בטוסף אתפלל (רסע"ג, אסק, רשות, סדור רסע"ג, שלז).

---

[1] [כנראה השתמש הרמב"ם בבנין פִּעֵל במשמ' זו כדי להבדילה מן ההוראה המקראית, ואולי נהג לבטא כך אף במקורות שבתו"ם.]

שאג[1], ממנו שַׁאַג, *שַׁאַג, שְׁאָגָה.

שָׁאַג[2], פ"ע, שָׁאַג, שָׁאַגְתִּי, שָׁאֲגוּ, שֹׁאֵג, שׁוֹאֵג' שֹׁאֲגִים, שְׁאֹג, יִשְׁאַג, יִשְׁאָג, יִשְׁאֲגוּ, יִשְׁאָגוּ, — שָׁאַג האריה, הכפיר, הלביא, צעק בקול גערה ורעם חזק, brüllen; rugir; to roar: והנה כפיר אריות שֹׁאֵג לקראתו (שפט' יד ה). עליו יִשְׁאֲגוּ כפירים נתנו קולם (ירמ' ב טו). יחדו ככפרים יִשְׁאָגוּ נערו כגורי אריות (שם נא לח). קשר נביאיה בתוכה כארי שׁוֹאֵג טרף טרף (יחזק' כב כה). הֲיִשְׁאַג אריה ביער וטרף אין לו היתן כפיר קולו ממענתו בלתי אם לכד (עמו' ג ד). אריה שָׁאָג מי לא יירא אדני יי' דבר מי לא ינבא (שם שם ח). שריה בקרבה אריות שֹׁאֲגִים (צפני ג ג). פצו עלי פיהם אריה טרף וְשֹׁאֵג (תהלי כב יד). הכפירים שֹׁאֲגִים לטרף ולבקש מאל אכלם (שם קד כא). — ושאג האל בקול רעם, שאג קול הרעם: שאגה לו כלביא וישאג[3] ככפירים וינהם ויאחז טרף ויפליט ואין מציל (ישעי' ה כט). יי' ממרום יִשְׁאָג וממעון קדשו יתן קולו שָׁאֹג יִשְׁאַג על נוהו (ירמ' כה ל; ועי' יואל ד יז, עמו' א ב). אחרי יי' ילכו כאריה יִשְׁאָג כי הוא יִשְׁאַג ויחרדו בנים מים (הוש' יא י). אחריו יִשְׁאַג קול ירעם בקול גאונו (איוב לז ד). — ושאג האדם בקול כאריה, בכעס או בצער: נפוגתי ונדכיתי עד מאד שָׁאַגְתִּי מנהמת לבי (תהלי לח ט). — ובתרועת נצחון: שָׁאֲגוּ צרריך בקרב מועדך שמו אותתם אתות (שם עד ד). — ובתו"ם: ועל כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי ואומר אוי שהחרבתי את ביתי וכו' (רב יצחק בר שמואל בשם רב, ברכ' ג.). מיד כעס יהודה ושאג בקול גדול והלך קולו ארבע מאות פרסה עד ששמע חושים בן דן וקפץ ובא אצל יהודה ושאגו שניהם וביקשה ארץ מצרים ליהפך (מד"ר בראשי' צג). — ואמר הפיטן: קהלות יעקב, רשומים בשמך, שואגים, תמוכים עליך (אם אני חומה, סדר

---

[1] [עי' שָׁאַג, הערה.]

[2] [בערב' ת'אג' a) במשמ' זו. בשאר הלשונות השמיות לא נמצא השרש.]

[3] [כך כתיב; קרי: יִשְׁאַג.]

a) ثأج

הושענות). שואגי בקול ערב יחוד בקר וערב (משלם בר קלונימוס, אפיק רנן. יוצר ב פסח). שחר בהקרין והבקר אור שאגו בקול חזק ונאור (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת. יוצר שבת א חנכה). דוד שואג בקול יתן קול דברו סלחתי (אמנם כן, ערבי' יוה"כ). חתני ברשפי גחל ושאג עלי כשחל ויחר עלי אפו (איך לזמר, זולת שבת איכ', מחז' איטלי' א, קסד:). — ואמר המשורר: ראיתיך ואת תשאג כשחל והצמתה בשאגתך שחלים (ר"ש הנגיד, תלי תעמי בן תהלים, ססון, כג; הברמן א, 23). ועם הבוערים תסכל ותבער וכראותך ארי תשאג והעת חמור תראה פתח פיך ותנער (רס"ע סלקירלה, המבקש, יב).

***שַׁאַג,** ש"ז, — כמו שְׁאָגָה, קול האריה השואג וכדו'. ואמר הפיטן: יום שאג הקשב (ינאי, יום אף, קרובי ימים נוראים, זולאי, שכו). שאג שופרות שמעו בסיני (הוא (?), אימה אמילה, קרוב' לשבועות, פס, סעב). שתילי גבעות ארבע, שאג ספר המרבע שוע פגיעות ארבע, שעה צדקם לתבע (ר"א קליר, שושן עמק, מוסף יוה"כ).

שְׁאָגָה, ש"נ, סמי' שַׁאֲגַת, כנ' שַׁאֲגָתִי, שַׁאֲגָתוֹ, מ"ר שַׁאֲגֹתַי, — קול האריה השואג והדומה לו, Gebrüll; rugissement; roaring : שְׁאָגָה לו כלביא ושאג ככפירים וינהם (ישע' ה כט). ותשם ארץ ומלאה מקול שַׁאֲגָתוֹ (יחזק' יט ז). קול שַׁאֲגַת כפירים כי שדד גאון הירדן (זכרי' יא ג). שַׁאֲגַת אריה וקול שחל ושני כפירים נתעו (איו' ד י). — ובהשאלה, קול נהימת האדם בצערו: רחוק מישועתי דברי שַׁאֲגָתִי (תהל' כב ב). כי החרשתי בלו עצמי בְּשַׁאֲגָתִי כל היום (שם לב ג). כי לפני לחמי אנחתי תבא ויתכו כמים שַׁאֲגֹתָי (איו' ג כד). — ובסהמ"א: מה אעיד ומה אדמה ללבי אשר יהמה וישתק משאגותיו (מנחם בן סרוק, אגרת אל רב חסדאי, תשובות תלמידי מנחם, XXVI). — ואמר הפיטן: עורר סערה בשאגת רעמים (אתה הארת, יוצר ז פסח, מחז' איטלי' א, קכ.). — ואמר המשורר: ארי נורא ולו יחשה ויחריש משאגתו (משה דרעי, אהי נורא, לקו"ק, סד). ראיתיך ואת תשאג כשחל והצמתה בשאגתך שחלים (ר"ש הנגיד, תלי תעמ, בן תהלים, ססון, כג; הברמן א, 23). ואנחה עוד נתי נהיה לשאגותי בתוגותי ויאמסו במו מים (רשב"ג, אהה יכל, איגר 169).

שאה¹) ממנו *הִשְׁתָּאוּת²), ב. מְשׁוֹאָה, ב. מְשֻׁאָה (?), א. שְׁאָה, שָׁאָה, שאוה, *שָׁאוּי, שְׁאִיָּה, *שָׁאִיּוֹן, שֵׁאת, ועי' שָׁאוֹן.

א. שָׁאָה, פ"ע, שָׁאוּ, — היה ריק, עזוב ושמם, leer, verödet sein; être vide, désolé; to be void, deserted : עד אשר אם שָׁאוּ ערים מאין יושב ובתים מאין אדם (ישע' ו יא). — ובסהמ"א: ובאשר חזרתי ובידי בקשתי, בקשתי אותו, והנה הבית ממנו שאה, והזקן עם אשתו כעוף דאה (ר"י חריזי, איתיאל ז). והחמשים נשלכים בכל מהלכים, והכנסיות שאות וישימום למשאות (ד"ה של יהודי מלכים ואי"י ב, יעקב מן, 39). — *ובמשמ' המתין וצפה³): כי אני לך מקוה ומתאוה ושואה ומשתאה (רה"ג לר"א בן עטא, JQR NS 1, 2, 233). ועי' שָׁאוּי.

—נפעו', תִּשָּׁאֶה, — נִשְׁאָה, — נעשה ריק ושמם: עד אשר אם שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם והאדמה תִּשָּׁאֶה⁴) שממה (ישע' ו יא). — ואמר המשורר: אבכה עלי בתי מידעי כי נשאו גם שממו מדור (רמב"ע, ענק ז, ברודי, ססע).

---

1) [ברור הוראות השרש הזה והתפתחותן נתקל בקשיים, הואיל ומסורת המדקדקים לא הבחינה בינו ובין מלים כגון שָׁאוֹן ו-שְׁאוֹן (ישע' יז יג) במשמ' נשיאת קול, שאין לגזור אותן מן שאה, ועי' ב. שָׁאָה, שָׁאוֹן, הערות. יתר המלים, לכל מה שנגזר בעבר' באמת מן שאה, מתבארות מתוך הוראה יסודית של ריקות ועזיבה, בהקבלה גמורה לשרשים שמם ותהה (השוה תֹהוּ=ריק), וכן בסור' שהא, היה עזוב וחרב, שהותא, מדבר בארמ' שבתו"ם, ומכאן שיש לראות גם את שמושו השכיח של שהא, שהה בארמ' ובעבר' בתו"ם, כמקביל אל שאה שבמקרא ובלשון ריקות ובטילה ממעשה בעקר.

מן שאה במשמ' זו של ריקות נגזר כנראה בראשית תולדות השפות השמיות גם שָׁאַף (ושכנגדו ביתר השפות) בקצור במבטא במק' השאה (=הריק) פה, פער פה, ועי' שאף, הערות. וכן גם שאב הוא כנראה קצור קרוב מעין זה, כאלו בא שאב מים במק' (ה)שאה במים וכד', הריק (ב)מים. ועי' שָׁאַב, הערה.]

2) [כמו השתוממות, נוהג בדבור.]

3) [כהבנה זו של השתאה, ועי' בהערה לבנין התפ'.]

4) [היו שהציעו תִּשָּׁאֵר, ואינו נכון.]

—הִפע׳, הַשְׁאוֹת, — השאה, הריק, השם, עשה עזוב ושמם: לְהַשְׁאוֹת[1] גלים נצים ערים בצורות (ישע׳ לז כו).—ואמר הפיטן: רומה הי׳ בעוך זדים להשאות (שמעיה בר דוד, ולחן ספל רומי, קרובי׳ י טבת).

—הִתפ׳, מִשְׁתָּאֶה, — הִשְׁתָּאָה, עמד ריק ממחשבה, נטול חושים[2], אבד לבו, השתומם, תהה ותמה, staunen; s'étonner; to be astonished: והאיש מִשְׁתָּאֶה לה מחריש לדעת ההצליח יי׳ דרכו אם לא (בראש׳ כד כא).—ובספה״א, גם במשמ׳ השתהה, המתין וצפה: ובמסכנות ישפל הגבר והאיש משתאה, ומת או נשבר או נשבה אין רואה (רמ״ע פלקירה, המבקש, עז). — ואמר המשורר: נעם הכבוד בעין הדעת תראה ומבלי אבר אליו תדאה ותשאף עדיו ותשתאה בנשף בערב יום באישון לילה (רמב״ע, חותם, סעה״ם 80). כי אותות אלהי אראה אין עוד מלבדו, הוא עמי ואיך אשתאה כל רגע לחסדו (רהב״ע, סם חלי, חיגר 61). ואלו תראה יפיה הנאה, יאבד לבך וישתאה (ר״י חריזי, תחכמוני ו, 72).—ואמר המליץ: לא יערך לכסיל אמת אם לבו כל ישתאה בה (נ״ז, נ״ם לו כג).

ב. שָׁאָה[3], קל לא נמצא.

—נִפע׳, נִשְׁאָה,—נשאו המים, העמים, נשאו קולם: הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון ושאון לאמים כשאון מים כבירים יִשָּׁאוּן לאמים כשאון מים רבים יִשָּׁאוּן (ישע׳ יז יב–יג).

שָׂאָה, עי׳ שׂוֹאָה.

*שָׁאוֹב, מלה מסֻפקה, כלי למים (?): רועה הייתי בעירי והלכתי למלאות את השאוב[1] מים (ירוש׳ נדרי׳ ח ח).

*שְׁאוּבָה, ש״נ,—בצרוף בית השאובה או חשובה[2]: החליל חמשה וששה זהו החליל של בית השואבה שאינו דוחה לא את השבת ולא את יום טוב, אמרו, כל מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו (סוכ׳ ה א). לא היתה חצר בירושלים שאינה מאירה מאור בית השואבה (שם שם ג). למה נקרא שמה בית שואבה שמשם שואבים רוח הקודש (ריב״ל, ירוש׳ שם ה א).

---

[1] [בכ״י יש כה בפסק׳ זה: לַהְשׁוֹת, כאלו מן השה.]

[2] [כך לב המפרשים לפי הענין ולפי יתר שמוש השרש. אך התרגומים הקדומים הבינו את הפעל בדרכים שונות. השבעים: κατεμάνθανεν, וכן וולג׳ contemplabatur, כלו׳ הסתכל, וכן בקרוב אונקלוס: שהי בה מסתכל (ולא דק רש״י באמרו: ואנקלוס תרגם לשון שהייה שוהא ועומד במקום אחד); ות״י: הוה ממתין לה, ועי׳ כהערה לשרש. ואף היו שראו בפעל זה לשון שתיה, וכנגד זה רש״י.]

[3] [מדקדקים ומלונאים גזרו גם את השם שָׁאוֹן וגם את הפעל יִשָּׁאוּן הבא על ידו מן א. שָׁאָה, ואולם מה ענין שאון והמת קול המון אצל שאה זה, שכל הוראתו היא לשון ריקות, שממה ועזובה! למעשה אין שָׁאוֹן זה אלא שינוי מבטא מן שָׂאוֹן — כחילופים רבים כאלה בלשון המקרא, שלא היה בה למעשה ההבדל המאחר של ש שמאלית וימנית—כלשון נשיאת קול, מן שׂוֹא הבא בפסק׳ נשׂא גם בצורות כגון שׂיא, כשׂוֹא גליו, וגם במלה תשואות חן, בשין ימנית, שגם פירושה בעקר לשון נשיאת חן. ועל יד שָׁאוֹן זה שעקרו שָׂאוֹן, כלשון תשואית המון ימים, עלינו להבין גם את הפעל ישאון כלשון יִשָּׂאוּן בשׂין שמאליה, כלו׳ ישאו קולם, כלשון ישאו נהרות קולם וכדו׳.]

[1] [בירוש׳ נזיר א ו: הניאב, ובמד״ר במד׳ י: הניאוב, ועי׳ נֵאוֹב, עמ׳ 3463, והערת המחבר שם.]

[2] [בבבלי סוכ׳ ה א, ברב הנסחאות: החליל של בית השואבה, שמחת בית השואבה, מאור בית השואבה, וכן נוהג היום בדבור. אבל ברב כתבי היד, כפי שהראה י. נ. אפשטין, תרביץ א חוברת ג, 135 וכו׳ השאובה (ובנקוד הַשְּׁאוּבָה או הַשְּׁאוּבָה), השאבה (=הַשְּׁאָבָה), ובלי ה״א: שאובה, ובת״י דברי׳ יז יד: ותיחדון וכו׳ בשְׁאוּבְתָא וחלילה, ועל יד קריאה זו גם: חשובה, ולפי זה דברי הבבלי (סוכ׳ נ:): רב יהודה ורב עינא חד תני שאובה וחד תני חשובה, אמ׳ מר זוטרא מן דתני שאובה (כך בכ״י מינכן) לא משתבש ומאן דתני חשובה לא משתבש ע״כ. ואפשטין שם רואה עקר בקריאה בית השאובה ומפרש: מקום המים חשאובים, ואמנם קשה לקבל צרוף כזה מצד הלשון. וש. קרויס בתוספת הערוך ערך שאב 1 כותב: „בית השואבה" — הנכון בית השאובה, וגם זה אינו עקר, אלא צ״ל „בית שובה"; שובתא בסורית (לא מצאתיו במלונים של PSm וברוקלמן. העורך) = בית האבוקות. עמדו על זה גייגר ושי״ר ואחרים (ס׳ ליברמן במ״ע קרית ספר

שָׁאוִי [1]), ת"ז, — **שומם, עזוב: ושאיה יוכת שער** וכו' בית שהוא **ש א ו י** ויחיד מאין אדם יוכת שער, מזיקין מכתתין אותו (רש"י, ב"ק כח.) — **ואמר הפיטן: מעון לך למטה ישוררון ישחרון שחויים ש א ו י י ם שכוני תבל** (רסב"ג, מעון לך, ביאליק-רבניצקי ו, 39).

שְׁאוֹל [2]), שְׁאֹל, סזו"נ, עם ה' הכוון שְׁאוֹלָה, שְׁאֹלָה, — מקום (משכב) **המתים מתחת לארץ, ארץ הרפאים, אבדון, בור שחת כמו** כיונ' Ἀίδης, orcus ורומ', Hades; les enfers; Unterwelt, Totenreich: **כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית** (דבר' לב כב). **שְׁאוֹל מתחת רגזה לך לקראת בואך עורר לך רפאים כל עתודי ארץ הקים מכסאותם כל מלכי גוים** (ישע' יד ט). **ותשלחי ציריך עד מרחק ותשפילי עד שאול** (שם נז ט). **והורדהו אותה ובנות גוים אדרם אל ארץ תחתיות את יורדי בור וכו' ידברו לו אלי גבורים מתוך שְׁאוֹל וכו'** (יחזק' לב יח-כא). **אהי דבריך מות אהי קטבך שְׁאוֹל** (הוש' יג יד). **אם יחתרו בִשְׁאוֹל משם ידי תקחם ואם יעלו השמים משם אורידם** (עמ' ט ב). **יי' העלית מן שְׁאוֹל נפשי חייתני מיורדי בור** (תהל' ל ד). **והצלת נפשי מִשְּׁאוֹל תחתיה** (שם פו יג). **אם אסק שמים שם אתה ואציעה שְׁאוֹל הנך** (שם קלט ח). **ארח חיים למעלה למשכיל למען סור מִשְּׁאוֹל מטה** (משלי טו כד). **גבהי שמים מה תפעל עמקה מִשְּׁאוֹל מה תדע** (איוב יא ח). **אם אקוה שְׁאוֹל ביתי בחשך רפדתי יצועי לשחת קראתי אבי אתה אמי ואחתי לרמה** (שם יז יג). — **ירד שאול(ה), הוריד שאול(ה), הורד שאול: ויטאן (יעקב**

י"ב 56. ע"כ. ואינו מסתבר. על הנוסחה שאובה במקורות מאחרים העיר ג. שלום, תרביץ ב, עמ' 250. ואמנם מצוי בסוד' הצרוף בית שבא, בית שבתא במשמ' בית כנסת (ברוקלמן מהד' ב 718) שבודאי לקוח הוא ממקור יהודי, והואיל ובא במקורות מא"י הכתיב שובא, שובה במק' זה במשמ' שַׁבָּת, לא מן הנמנע הוא, שזאת בונת הכתוב במקור, שמחת בית השובה, כלו' שמחת בית הכנסת. לפי זה יש לראות גם את הקריאה חשובה ככתיב ומבטא בבלי מרושל במק' השובה, טעות שכנגד, שאובה במק' חשובה, כלשון מחשבה, באה במאמר מקטע כ"י מן המכילתא דרשב"י שמות יב טז המובא על ידי אפשטין: מה מלאכה אסורה במשכן מלאכה שיש עמה שאובה אף מלאכה האמורה כן מלאכה שיש עמה שאובה.]

[1]) [בעקר בינ' פָּעוּי מן שָׁאָה.]

[2]) [אין המלה באה במשמ' זו ובשמוש מקורי אלא בעבר' כלבד, ואף מכאן כמלה שאולה, בצורת שאולא, שיולא, בלשון התרגומים הארמיים, אע"פ שמושג זה של שאול ואבדון (דומה, רפאים) משותף הוא למחשבת עמי הקדם. גם נסיונו של פרד. דליטצש למצא את המלה בצורה שְׁאָל (בספרו Prolegomena עמ' 145) נדחה בצדק ע"י חוקרים אחרים. ואולם כשמוש הצרוף ירד לשאול, שאילה בא במקרא גם עבר בשלח (איוב לג יח; לו יב; והשוה יואל ב ח: ובעד הַשֶּׁלַח יפלו, ועי' שֶׁלַח, הערות), וצרוף זה, שגם ש. ייבין דן בו בלשוננו טו, עמ' 138 וכו', מתבאר כעת ע"י המספר בעלילת המלך כרת האוגריתית א, יו שמתו קרוביו במיתות שונות, במחלה, בדבר, במים, וחלק מהם נפל בשלה (בשלח תתפל) ז"א נפל בנשק או בחרב, בהוראת המלה שֶׁלַח (עי' שם) בכל המקרא, וכן שִׁלַאח בערב'. אלא שאין כנראה כונת הצרוף נפל בשלח, עבר בשלח, לנשקו של בשר ודם, אלא לכלי נשקם, לחרבם של האלים, שהפך אחר כך בעצמו לדמות אלהית, כמלאך משחית. ועל זהות מקורית של המושגים שֶׁלַח ושְׁאוֹל בהוראה זו מורות שתי עובדות: א) שבא באכדית שֵׁלֶת (מן שאל במשמ' חדד, כמו בערבית חַדִּיד מן חדד בהוראת חרב) במשמ' חרב, כלי נשק, מלה המקבילה לשאול בעבר', אך בתוספת ת הנקבה, בבכל המלים כגון אֶצְבַּע - אֶצְבַּת, אֶרֶץ - אַרְצַת, אֵשׁ - אִשָּׁת, נֶפֶשׁ - נַפְשַׁת וכו', המשמשות בנקבה בדקדוק. ב) שבשתי הרשימות המקבילות של אבות העולם בבראש' ד מכאן (אדם — קין — חנוך — עירד, מחויאל או מחייאל — מתושאל — למך) ובפרק ה מכאן (אנוש — קינן — מהללאל — ירד — חנוך — מתושלח — למך) מתחלף **מ ת ו ש א ל** ב־**מ ת ו ש ל ח**. וזהוי זה מקרב **את** הדעה, שיש לבטא במק' הנקוד המסורתי מְתוּשָׁאֵל (שאין לו מקביל): מְתוּ־שְׁאֹל, כלו' איש השאול, כהקבלה **אל** מתו־שלח, איש הַשֶּׁלַח, או לשם מְתְ־בַּעַל, **איש הבעל** (אֶשׁ־בַּעַל) במכתבי עמרנא. הרי כמו על **השאול הבולעת**, כך מדבר במקרא גם על החרב, וביחוד על חרב האלהים האוכלת, והנהרג בקרב מומת „**לפי חרב**", לתוך פי החרב הבולעת. לפי זה יהיה מקור השם **שאול** בראית חרב האל, נשק האל, כדמות **מלאך** המות **הבולע את** החיים, ומכאן כשם **לבור שחת**, מות ואבדון כ„**פי השאול**", שהמתים יורדים ונופלים לתוכו. והשוה **את** המלים אבדון, בור, מות, שאון, שחת, **שלח**, הבאות בשמושים דומים במשמ' שאול.]

להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאלה (בראשׁ' לז לה). והורדתם את שיבתי ביגון שאולה (שם מב לח). ופצתה האדמה את פיה ובלעה אתם ואת כל אשר להם וירדו חיים שאלה (במד' יו ל). ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם וכו' וירדו הם וכל אשר להם חיים שאלה ותכס עליהם הארץ (שם שם לב–לג). יי' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל (ש"א ב ו). ועשית כחכמתך ולא תורד שיבתו בשלם שאל (מ"א ב ו). והורדת את שיבתו בדם שאול (שם שם ט). הורד שאול גאונך המית נבליך תחתיך יצע רמה ומכסיך תולעה (ישע' יד יא). ביום רדתו שאלה האבלתי כסתי עליו את תהום וכו' מקול מפלתו הרעשתי גוים בהורדי אתו שאלה את יורדי בור וינחמו בא"ץ תחתית כל עצי עדן וכו' גם הם אתו ירדו שאלה (יחזקי לא יד–יז). ישימות עלימו ירדו שאול חיים (תהל' נה יו). כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה (איוב ז ט). בדי שאל תרדנה אם יחד על עפר נחת (שם יז יו). — ובצרופים עם פעלים אחרים: ישובו רשעים לשאולה (תהל' ט יח). יבשו רשעים ידמו לשאול (שם לא יח).—ובצרוף מספק: כצאן לשאול שתו מות ירעם וירדו בם ישרים לבקר וצורם לבלות שאול [1]) מזבל לו (שם מט יה). כי שבעה ברעות נפשי וחיי לשאול הגיעו נחשבתי עם יורדי בור (שם פח ד–ה). רגליה ירדות מות שאול צעדיה יתמכו (משלי ה ה). מי יתן בשאול תצפנני תסתירני עד שוב אפך (איוב יד יג). וברגע שאול יחתו (שם כא יג).— שערי שאול: בדמי ימי אלכה בשערי שאול פקדתי יתר שנותי [2]) (ישע' לח י). — עמקי שאול: ולא ידע כי רפאים שם בעמקי שאול קראיה (משלי ט יח). — חבלי שאול: חבלי שאול סבני קדמני מקשי מות (ש"ב כב ו; וכעין זה תהל' יח ו). — מצרי [3]) שאול: אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני (תהל' קיו ג). — בטן שאול: קראתי מצרה לי אל יי' ויענני

---

[1]) [אפשר, שאין „לבלות” כאן צורת פעל והכונה כמו: לבלהות שאול. והעורך, הלשון והספר ב, עמ' 345 מציע לגרס: וירדו במו שדים, לבקר יצירם (ז"א יהפכם), לבלות (= לבלהות) שאול וכו'.]

[2]) [הכונה בתקבלת: בדמי (ז"א בדומה, במות) ימי אכלה, בשאול פקדתי יתר שנותי.]

[3]) [ז"א חבלי, כמו מן מצר, כדעת י. נ. אפשטין.]

מבטן שאול שועתי שמעת קולי (יונה ב ג).—דרכי שאול: דרכי שאול ביתה יורדות אל חדרי מות (משלי ז כז). — פדה, הציל, מלט וכדו' מיד שאול: מיד שאול אפדם ממות אגאלם (הוש' יג יד). כי לא תעזב נפשי לשאל לא תתן חסידיך לראות ש"ת (תהל' יו י). אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול (שם מט יו). מי גבר יחיה ולא יראה מות ימלט נפשו מיד שאול (שם פט מט). אל תמנע מנער מוסר כי תכנו בשבט לא ימות. אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל (שם כג יג–יד). —והשאול כחיה טורפת אשר לא תשבע: לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק (ישעי ה יד). אשר הרחיב כשאול נפשו והוא כמות ולא ישבע (חבק' ב ה). כמו פלח ובקע בארץ נפזרו עצמינו לפי שאול (תהל' קמא ז). נבלעם כשאול חיים ותמימים כיורדי בור (משלי א יב). שאול ואבדה לא תשבענה (שם כז כ). שלוש הנה לא תשבענה וכו' שאול ועצר רחם [1]) (שם ל יה–יו). — השאול כמקום אשר לא יהללו בו ולא יודו בו לאלהים: כי לא שאול תודך מות יהללך לא ישברו יורדי בור אל אמתך חי חי הוא יודך כמני היום אב לבנים יודיע אל אמתך (ישעי לח יח–יט). כי אין במות זכרך בשאול מי יודה לך (תהל' ו ו). — וכמקום שאין בו מעשה וחשבון: כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הלך שמה (קהל' ט י). — וכדוגמה לדבר נסתר ונעלם: שאול ואבדון נגד יי' אף כי לבות בני אדם (משלי יה יא). ערום שאול נגדו ואין כסות לאבדון (איוב כו ו). — עשה חזה עם שאול: כי אמרתם כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חזה (ישע' כח יה). — ובמשל לעז הקנאה: עזה כמות אהבה קשה כשאול קנאה (שה"ש ח ו). — ואמר בן סירא: חשכת בשרי משחת ומיד שאול הצלת רגלי (ב"ס גני' נא א–ב). ותגע למות נפשי וחיתי לשאול החתיות (שם שם ו). ארים מארץ קולי ומשערי שאול שועתי (שם שם ט). — ובתו"מ: ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנום לך (אב' ד כב). אומ' משה, רבון כל העולמים, כן הגון להם שתתן להם ותהרגם, אומ' לו לאדם טול

---

[1]) [הכונה: שאול (אשר) יעצר רחם, עי' רחם, הערות.]

כבר ורד לשאול (תוספתי סוטי ו ז). דתני בשם ר' נחמיה כל דבר שהוא צריך למ"ד מתחילתו ולא ניתן לו ניתן לו ה"א בסופו כגון לחוץ חוצה וכו' מתיבין לר' נחמיה והא כתיב ישובו רשעים לשאולה אמר רבא בר זבדא לדייטי התחתונה של שאול (ירוש' יבמי א ו). שלש הנה לא תשבענה שאול ועוצר רחם, וכי מה ענין שאול אצל רחם אלא לומר לך מה רחם מכנים ומוציא אף שאול מכנים ומוציא והלא דברים קל וחומר ומה רחם שמכניסין בו בחשאי מוציאין ממנו בקולי קולות, שאול שמכניסין בו בקולי קולות אינו דין שמוציאין ממנו בקולי קולות (ברכ' טו:). לא הגלה הקב"ה את ישראל לבבל אלא מפני שעמוקה כשאול (פסח' פז:). שני שערים יש לשאול אחד פנימי ואחד חצוני (פסיק' רבי, דיבורא דתיחלתי, קכד:). — ובסהמ"א: המדור ההי' נקרא שאול ושם נדונים האפקורסים והכופרים בתורה (ראשית חכמה יג, שער היראה, כז.). ולב עכרן פחד וכו' ויאמר אך זאת עצה לא שמעוה שאול ואבדון (מחפו, אהבת ציון א). —ואמר המשורר: לו אחרי מותי באזני יעלה קול פעמון זהב עלי שוליך, או תשאלי לשלום ידידך משאול אשאל בדודיך ובשלומיך (ר"י הלוי, מה לך צביה, זמירה ג, 18). את לי, ברוב ממשח, ואל תשפך דמי פני ותפילם ולא נפלו בשאול[1]) בעוד אישים אשר לא שאלו מקצת אנשים שכבר שאלו (אלעזר הבבלי, את לי, דיואן גבורי, קיט). ותוך בטן שאול תחצב (הנגלה) מערות לה והופרת, ובין חדרי שאול תצפון אשר אוספה וצוברת (ר"י סביזי, תחכמוני ז, 49).

שָׁאוּל, עי' שָׁאַל.

שָׁאוֹן[2]), ס"ז, סמי' שְׁאוֹן, כני שְׁאוֹנָהּ, — קול המון והמולה, של המים או של קרב ומלחמה, או של אנשים עליזים במשחה היין, Getöse; bruit; noise: לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק וירד הדרה והמונה ושאונה ועלז בה (ישעי ה יד). הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון ושאון לאמים כשאון מים כבירים ישאון לאמים כשאון מים רבים ישאון (ישעי יז יב—יג). שבת משוש תפים חדל שאון עליזים (שם כד ח). כחרב בציון שאון זרים תכניע חרב בצל עב זמיר עריצים יענה (שם כה ה). בא שאון עד קצה הארץ כי ריב ליי' בגוים (ירמי כה לא). קראו שם פרעה מלך מצרים שאון[1]) העביר המועד (שם מו יז). כי שדד יי' את בבל ואבד ממנה קול גדול והמו גליהם כמים רבים נתן שאון קולם (שם נא נה). וקאם שאון בעמיך וכל מבצריך יושד כשד שלמן בית ארבאל ביום מלחמה (הוש' י יד). ומת בשאון מואב בתרועה בקול שופר (עמ' ב ב). אל תשכח קול צרריך שאון קמיך עלה תמיד (תהל' עד כג). — ובמגלות הגנוזות: שאון קולם נפץ זרם (מגי' גנו' ב, לד). — ובצרוף קול שאון: קול המון בהרים דמות עם רב קול שאון ממלכות גוים נאספים (ישעי יג ד). קול שאון מעיר קול מהיכל קול יי' משלם גמול לאיביו (שם סו ו). — ובני

---

[1]) [כך, כאלו נפלו בשאול, כונתו הגלויה של חרוז זה, אבל כונתו הטמונה שבחידוד היא: ואל תפיל את פני ריקם, הרי לא נפלו פני שואלים, בשאול, ז"א בששאלו ובקשו, כבר (ו"א כביר, הרבה), בעוד כאן אנו אישים אשר לא שאלו אף מקצת. עי' לשוננו יא, עמ' 272 וכו'.]

[2]) [כמבֹאר בהערות לערכים שאה, א. שָׁאָה, ב. שָׁאָה, אין שָׁאוֹן מלה נגזרת מן שָׁאָה, שפרושו היה ריק ועזוב, אלא מבטא שונה במק' שְׁאוֹן מלשון נשיאת קול, כמו תשואות במשמ' תשׁאות חן, נשיאת חן, וכמו שוא, שיא במק' נשא.]

[1]) [אמנם המשפט סתום. השבעים מעתיקים את האותיות בשינוי: Σαὼν Ἐσβεὶ Εμωήδ, בעוד שוולג' מתרגמת את הנוסח שלפנינו tumultum adduxit tempus. פרושי המפרשים ואף הצעות התקין שהציעו אינם מניחים את הדעת, ואפשר שיש להבין מועד כאן, כבמקומות אחרים, במשמ' סימן הנתן במשאת עשן במלחמה, ואולי בא שאון במק' מַשָּׂאוֹן, כלו' משאת עשן, בהכפלת המ"ם שבסוף המלה מצרים.

ואכן שים לב לכך, כי בכמה מקומות בא שאון והפעל שאה בהקבלה טבעית אל המון, המה, וגם כאן באות במלה שהמסרת קראה אותה המועד, האותיות: המו. ולפי זה אפשר שהכונה המקורית בקרוב היא: שאון העביר המוֹ עַד, כלו' האלהים העביר את פרעה את שאונו ואת המונו שהיה מני עד.]

שאון[1]) ככנוי לאנשי מואב: כי אש יצאה מחשבון ולהבה מבין סיחן ותאכל פאת מואב וקדקד בני שָׁאוֹן (ירמ' מח מה). — ובור שאון, כמו בור שחת: ויעלני מבור שָׁאוֹן[2]) מטיט היון (תהל' מ ג). — ובסהס"א, גם במשמ' שואה וחרדה, ובמ"ר שאונים וגם שאינות: הגבורים יחתו לקול שאוניו והענקים נבהלו בפניו (ר"י חריזי, תחכ' ח, 17). ורעמו הפנים מקול שאונותיהם, ונמס כל לב לרעם גבורותיהם (שם ז, 82). ועתה נמלטתי משאוניהם ומלתעות המוניהם (שם כג, 213). אנכי הבא ממערכות הזמנים והנמלט מיד מקורות השאונים והמים הזידונים (שם ל, 251). אבל קשת זמן רע תחלפני ומכל צד אפפוני שאוניו (הוא, איתיאל ח). שהכוונה ממנו לכנותו בשם המורה על רעותיו ושאונותיו אל עם ישראל (רשב"ל דוראן, מגלת ספר, עב:). ויחרד כל העם אינו לשון פחד אלא לשון שאון והניעה (חזקוני עה"ת, יתרו כט עז). — ואמר הפיטן: על הר ציון צדו שאוני מדני (ר"א קליר, סבת קורו מני, קינ' ת"ב). השיבנו שלם שלום שנים ותאמר אפרם משאונים (הוא, איכה אספתו, שם). ולסוף בסוף לחמו נפצת וכל שאונו בסאסאה לחצת (הוא, בעשר מכות, קלוק ג פסח). שוב להעלות עמך משאונים (רש"י, יי' אלהי הצבאות, סליח' ער"ה). עונם תכבוש ותשליך בצול שאונך (גרשום בן יהודה, אמנם אנחנו, סליח' ד עשי"ת). אלהינו אדיר באדירים וכו' שאונו משבר סלעים ומפרק הרים (בנימן הלוי בר שמואל, כך גזרו רבותינו סנהדרין, רשות לשבת הגדול, מחז' איטלי א, לא.). בסיף הותז ראשו ונגזר, נשקתהו אמו בשאוניה (בת עמי תייליל ביגוניה, קינ' מחר' ת"ב ספרדי). —ואמר המשורר: מבקש ממך ריב אל תדינו ובים אל תהי בא תוך שאונו (רה"ג, שערי מוסר השכל, 64). וסופו לאנחה ושיח וצוחה ושאון ושברים (דונש, דעה לבי, אלוכי, שם). תשמע שאון רעמו בחוללת ארץ יבקע קול חליליה (ר"ש הנגיד, הנה יחידתי, בן תהלים, ששון, ג; הברמן ג, 8). ויותרון בקיר לבי שאונים (הוא, עלי מה, שם, כא; שם, 100). ומה יסיר שאון שוטם ויפיל גאון כעס, השיבותיו נקמה (הוא, בן משלי, ואומר לי, ששון, קסה; אברמסון, 131). יחל בשאון יריעה על לב דוה לב שרועה (שם, יחל בשאון, ששון, קלא; אברמסון, 197). מאם בזמן משלח שאונים בכל לבב וכל מובה מרחק (שם, מאם בזמן, ששון, כה; אברמסון, 229). בהעלותי על לבי בערשי שאון מות אשר מחר יהי בא נמסותי והתפרדו עצמי (הוא, בן קהלת, בהעלותי, ששון, רכו). אולי בזכרי יגוני ישקוט מעט משאוני (רשב"ג, כתר בקראי, ב"ר א, 4). נפש אשר עלו שאוניה אנה תשלח רעיוניה (הוא, נפש אשר, שם, 28). ואיך ארף ואדם ואיכה ידמו כים שאונים (הוא, עטה הוד, שם, 95). וברק שחק כאש שאון רעמו ידמה אל קול חולה (רמב"ע, הענק ג, ברודי סמ). שחר יעירהו שאון ים (שם ה, סעה). תמו דור רשעי שאוני ונמלט נח בחסד שבן מעוני (ר"י הלוי, אבחר קלת, זמורה ז, 42).

[1]) [אמנם בבמדב' כד יז במשפט מקביל: כל בני שֵׁת, כשם שבט מסש, ועי' ב: שֵׁת, הערה.]

[2]) [רש"י כתב: מאסירים של מצרים ומשאון המיות ים. וראב"ע: יש אומרים שאון מגזרת שואה והנכון שאון מים רבים או טיט. והיו שהבינו כלשון שאון ורעש גם את השם סָאוֹן, עי' שם הערה עמ' 2897 וכו', ועל כן השתמשו גם במלה שאון במליצות בגויות ע"פ דמיון לכתוב בישע' ט ד. השבעים תרגמו ταλαιπαρίας, צרה, וכן וולג' miseriae, ומעין זה התרג' הארמי: אתרגושתא. אך אין כל אלה מניחות את הדעת. ואולי יש כאן שבול אותיות במק' אֱשׁוֹן במשמ' בור מחשכים, וצ"ע. ועי' גם שו, הערה.]

שְׁאוֹנִי, ת"ז, —מרים קול שאון: נסה דבר זה בכל הכלים השאוניים או חלולים וכו' שבערך שבין הגשמים השאוניים כן הערך שבין קולותיהם (יע"ר מקנדיאה, אלים, מעין חתום סי' מז).

שאט[1]), ממנו שְׁאָט, שְׁאָט, שְׁאֹט, שְׁאָטָה.

שְׁאָט, ש"ז, כנ' שְׁאָטְךָ, — שאט נפש, שאט בנפש, בוז, בזיון[2]), mépris; Verachtung;

[1]) [כמו ב. שוט, עי' שם.]

[2]) [כך בארו פעל זה רב המפרשים. ואמנם ברש"י ליחזק' כה ו נאמר: לשון בזיון פותרין בו וכו' ואני אומר שאט לשון שאף (כך נכון, ולא שטף, כבדפוסים אחרים) גולוזמנ"ט (goulument, בליעה) בלע"ז ואולם במקום אחר (כח, כד) אומר גם רש"י: השאטים אותם הבוזים אותם, ועל כן נראה, שאין הדעה המובאת ב„ואני אומר" משל רש"י אלא משל יד מאחרת, ואין לדעת על סמך מה נאמרו הדברים.]

contempt: יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח בכל שָׁאטְךָ בנפש אל אדמת ישראל (יחזק׳ כה ו). יען עשות פלשתים בנקמה וינקמו נקם בִּשְׁאָט בנפש למשחית איבת עולם (שם שם יה). אם לא באש קנאתי דברתי על שארית הגוים ועל אדום כלא אשר נתנו את ארצי להם למורשה בשמחת כל לבב בִּשְׁאָט נפש למען מגרשה לבז (שם לו ה). — ובספהמ״א: רבים בשאט נפשם עצמו עיניהם מראות כבוד הדר גאונך (חנוך ג כב יט). עד שנמצאו עוברים על גופי תורה להכעים בשאט בנפש ביד רמה ואומרים שאין בזה עון (רמב״ם, עכו״ם ב ה). לא יחל דברו שלא יחלל הוא בעצמו דרך קלות ראש בשאט נפש (הוח, שבועות ו ב). אף על פי שהיה עובד עבודה זרה ועובר על מצוות התורה בשאט בנפש להכעים לא נחתם גזר דינו אלא על שפיכות דמים (מדה״ג בראשי ט ה, מרגליות, קפג). ומה חלק מחליק לשון אשר בשאט נפש יגביה בפה חנף שפלים למרום בראש ספרו (ר״מ בלוך, שבילי עולם, הקד׳, 1). — ואמר המשורר: יבורך המרפא בשלומים שאט נפשו ושומר את לשונו (ר״ש הנגיד, בן משלי, יבורך המרפא. ששון, קפז; הברמסון, 187). אך לא בשאט נפש כל זאת עשית, לא הכבדת לבך ערפך קשית (יל״ג, דרך בת עמי, כל שיריו א, 47). —ואמר המליץ: על קרועי בגדים בל תלעג ושאט נפשך על מר נפש (ב״ז, ב״ס יא ז). — *ובקצור שְׁאָט, ואמר הפיטן: רננו בטוב בכל שאט יראת יי׳ טהורה (רסע״ג, אנכי אש אוכלה, אזהר׳, סדור רסע״ג, רטז). וישמח בכל שאט כי הבין להתהפך באמר אמונה, רמיה כי יחליף אף גילת לו ורנן (הוח, אם לפי בחרך, תוכחה, שם, תד). — *ושאט לשון: והאריך בשאט לשון מאד נגד קדוש משכנו עליון (רי״א מודינה, אחרי נוהם א, 4).

שָׁאַט, *פו״ע, — בז, בזה, verachten; mépriser; to despise: היש מהרו את מבזה ושואט פחדו ובועט בדת הרצויה (ר״מ זכות, יסוד עולם, הוצ׳ ברלינר). אל תבוז חכם וכו׳ ואל תקל זקן וכו׳ ואל תשאט בחור (חנוך ב סח א–י). אל יקל המעט בעיניך כי שאט למצער בל תשיג ידו הרב (ב״ז, ב״ס ו ב). לשאט בנפש את המות ולהקל אכפו בעיניך הזאת יכבד עליך בן אדם (ר״מ בלוך, אולפ״ס ז, 261).

— ואמר המשורר: יש עת אשר תשטום כעשו ותשאט בצפו (ר״ש הנגיד, בן הכשיאים, בן תהלים, הברמן א, 106). שבר שאטי שפר לאטי (רסב״ג, מזופי פליטי, ביאליק-רבניצקי ב, 221). חמדת ושאטת בתאותה לעצת הנפש החטאת (יצחק בן לאוזן, פמדתי מילרי, סעז״ם 58).

שָׁאט, *ת״ז, — נתן לבוז, verächtlich; méprisable; contemptible, ואמר המליץ: אל תהלל איש בתאר פניו ולא תבוז אדם כי משחת מראהו כי מה שאט בעוף הדבורה[1] ומה מתוק פריה (ב״ז, ב״ס יא ג).

שְׁאָטָה, *ש״נ, — בוז, לעג, Hohn, Spott; derision, mépris; contempt, derision: והרתיח כסיר מצולות ההגיון לשאטתם, וירופף חוג הגלגל העליון לשעטתם (ר״י חריזי, תחכמוני יו, 161). והתפוצצו לקול שאטתם ושעטתם ההרים והנהרים (שם, שכויי כוכבים, 483).

שְׁאִיבָה, *ש״נ, — מעשה השואב מים: כמה דבית שמאי אמרי משום חימוץ מחמיץ כן רבי מאיר אמר משום שאיבה ניכרת (ירוש׳ ערלה ב ג). מכלל דשאיבה דאורייתא (ב״ב סו.). — ובספהמ״א: ושייב מיניה, פי׳ עניין שאיבה (ערוך ערך שב). שמחת בית השואבה, היו שמחים בחג לכבוד שאיבת ניסוך המים (רש״י, סוכ׳ מב:). שאיבת מן הנהר (שלמה בר׳ שמואל, ספר המלילה, בכר, 17). — *ובהשאלה לחתית גחלים: כל שאיבת גחלים מתוך ההסק קרי חותה (רש״י, משלי כה כב).—*ובמשמ׳ משיכת דבר לדבר: כי טבע הגלגלים הסובבים אותה לשאוב הארץ אליהם כאבן תקומה ועל כן בהיות השאיבה בשוה בכל חלקי סיבוב הגלגל תוכרח הארץ להיות באמצע אויר החלל (ר״מ אלשיך, איוב ח ה).

שְׁאִיָּה, ש״נ, — שממון ועזובה[2], Verödung; désolation; devastation: נשאר בעיר שמה

---

[1] [כך בן־זאב ע״פ הסורי: מטל דשיטא היא בעופא. אך במקור העברי: אליל בעוף דבורה.]

[2] [משמ׳ זו יוצאת מן ההקבלה אל שַׁמָּה, וכתב רש״י (ב״ק כא.): ושאיה יוכת שער, שד ששמו שאיה מכתת שער (של) בית שאין בני אדם דרין בו, לישנא אחרינא בית שהוא שאוי ויחיד מאין אדם יוכת שער מזיקין מכתתין אותו. וכזאת כוונתו גם בפרושו לכתוב המובא בפנים.]

וּשְׁאִיָּה יכת שער (ישעי' כד יב).—ובספה"א, גם במשמ' שאון ושואה: ושאיה יוכת שער, על ידי שאיית גלמוד שיהו הבתים שואין מאין יושב יוכתו השערים ע"י שדים ומזיקין [1] (רש"י, שם שם).—ואמר הפיטן: חמודות באר לו האותיות כי קצף עליו רב העליליות וכו בלילה נהרג בשאיות (שמעון בר יצחק, אמרו לאלהים, קרובי ז פסח). — ואמר המשורר: איך עזבה עיר קורטבה ותהי כים שאיה (ראב"ע, אהה ירד, שעה"ש 139). וליועץ רוח עץ אין מחיה וכל מלה הן נמלה בשאיה (הוא, אפרום כף, כהנא א, 17). מצחק בקיביה ומכתו טריה ואחריתו שאיה (הוא, מלחק בקוביא, שם שם, 161).

***שְׁאִיּוֹן,** ש"ז,—בור שְׁאִיּוֹן, כמו בור שאון, עי' שָׁאוֹן, ואמר הפיטן: והמות יגל וישלף המגל ונרוץ הגלגל אלי בור השאיון (רשב"ג, ביום קלר אפי, ביאליק-רבניצקי ג, 39).

***שְׁאִילָה,** ש"נ, — שה"פ מן שָׁאַל, בפרט א) שְׁאִילַת שָׁלוֹם, מעשה השואל בשלום זולתו, Begrüssung; salutation; greeting: הנכנס למרחץ מקום שבני אדם עומדין לבושין יש שם מקרא ותפלה ואין צריך לומר שאילת שלום (תוספת' ברכ' ב כג). אין שאילת שלום להבירים בתשעה באב (שם תעני' ד יב). כמה כדי דיבור, כדי שאילת שלום (שם נדרי' ה א). גט שחתמו עדים לאחר שאילת שלום פסול שלא חתמו אלא על שאילת שלום (שם גיטי' ט ט). קשה הריבית שאף שאילת שלום הרי הוא ריבית (ר' עקיבא, שם ב"מ ו יז). במלכי אומות העולם משיב שאילת שלום (ר' אחא, ירוש' ברכ' ה א). שלשה דברים גזרו בית דין שלמטן וכו' חרמה של יריחו ומגילת אסתר ושאילת שלום בשם (ר' יהושע דרומיא, שם שם ט ה). ואיגרות של רשות, זו שאילת שלום (שם מו"ק ג ג). אילו דברים שאבל אסור בהן כל שבעה וכו' משאילת שלום ומלעשות מלאכה (שם שם ג ה). שואל אני בשלום פלוני לא חתם אלא בשאילת שלום (ר' ינאי, שם שבועי' ה ה). חברים אין שאילת שלום ביניהן (תעני' יד:). מנודה מהו בשאילת שלום, אמר רב יוסף ת"ש ובשאילת שלום שבין אדם לחברו כבני אדם הנזופין למקום (שם טז.). מדוחק התירו שאילת שלום בשבת (פסיק' רב', יי הדברות תליתאה, קיב:). — ב) שאילת חפץ מאחר, Entleihen; emprunt; borrowing: אמר לו שואל שלח ושלחה ומתה חייב וכו' אמר רפרם בר פפא א"ר חסדא לא שנו אלא שהחזירה בתוך ימי שאילתה אבל לאחר ימי שאילתה פטור (ב"מ פ:). לעולם הוא חייב עד וכו' שיהו בעלים משעת שאילה עד שעת שבורה ומתה (רב המנונא, ב"מ לה:). מה ת"ל בעליו אין עמו לומר לך היה עמו בשעת שאילה אין צריך להיות עמו בשעת שבורה ומתה, היה עמו בשעת שבורה ומתה צריך להיות עמו בשעת שאילה (שם שם). בעי רמי בר חמא בעל בנכסי אשתו שואל הוי או שוכר הוי אמר רבא וכו' אי שואל הוי שאילה בבעלים היא, אי שוכר הוי שכירות בבעלים היא (שם לו. וכו'). ועי' שְׁאֵלָה. — ובספה"א: האומר לשלוחו צא והשאל עם פרתי אינה שאילה בבעלים וכו' נשאל העבד עמה שלא מדעת רבו אינה שאילה בבעלים (רמב"ם, שאלה ופקדון ב ה). שלשה אין דורשין שלא יהא אחד טרוד בשאילת הרב והשנים נושאין ונותנין בדבר וכו' (מדה"ג ברא' א א, מרגליות, ד. ע"פ חגיגה יא:). מי שיוקיר פניו מן השאילה ישמר לחיותו (ר"י חריזי, מוסרי הפלוסופים ב כא).—ואמר הפיטן: שפלות ושאילת שלום תשאלו במלאכי שלום (ינאי, ויסלם. אנשים חכמים, קרובי במדי, זולאי, כח). ועי' שְׁאֵלָה.

***שְׁאִיפָה,** ש"נ, — א) מעשה השואף ונושם אויר, Einatmung; aspiration; inhalation: שהמרוץ יהיה בשאיפת האויר מחוץ וכו' והשאיפה תהיה בחוש האף ולולי האף לא היתה הנשימה (תקון מדה"נ לרשב"ג יא). האף חנה תועלותיו נראות וכו' אחת מהן שהוא עיקר בחלל המקיף עליו על השאיפה (אלכון א א א ד). אמר על הפרא שאיפת רוח בלא סמיכה אל אחר והנה סמך אותם אל התנים נראה כי עקר השאיפה היא בתנים (רד"ק, ירמ' יד ו). והשאיפה ג"כ חסד מהאל ית' בבעלי חיים היותר שלמים וכו' והבעל

[1]) [עי' בהערה שלפני זו.]

היום היותר חסר כמו הדג וכו' לפי שהיה הריחו מבלי שאיפה וכו' יריח ירצה או לא ירצה (אמו"ר לרמב"ד א ו).—ושאיפת העשן בעשון[1]: אמנם אחר העיון נראה להתיר שאיפת הטאבאקו וכו' מטעם שנתפשט היום בעירינו מנהג שאיפת הטאבאקו בכל נפש אדם אנשים ונשים וטף (ר' רפאל מלדולה, שו"ת מים רבים, או"ח כח). — ב) תאוה לבלע דבר ובהשאלה חפץ עז לקבל דבר, להגיע אל מטרה וכדו', עי' שאף, Streben; ambition: השואפים על עפר ארץ וכו' כל שאפם וכל מחשבתם בראש דלים הוא וכו' שאיפה גולשי"ר[2] בלע"ז (רש"י, עמ' ב ז). מתי יעבור החדש, זו היא השאיפה מצפים עת תייקר התבואה וימכרו לעניים ברבית (הוא, שם ח ה). ושאף צמים הילם שב אל בני האויל וכו' והרצון בשאיפה הצפוי והתקוה על דרך אומרו כעבד ישאף צל (רלב"ג, איוב ה ה). שאיפה לשון תאוה לבלוע (ציון ב, 101, ד"ה אל תשאף).

שאל[3], ממנו השאלה, משאל, כשאלה, משאלת, שאול, שאלה, שאלה, שאלון, שואל, שלה.

שָׁאַל, פיו"ע, שאל, שאלה, שאלה, שאלה, שאלה, שאלת, שאלת, שאלתי, שאלתי, שאלתיו, שאלתיהו, שאלו, שאלו, שאלוני, שאלונו, שאלתם, שאל, שאלים, שאלת, שאול, שאול, שאלה, שאל, שאול, שאל, שאל, שאלי, שאלו, אשאל, אשאלה, אשאלך, אשאלם, תשאל, תשאלני, ישאל, ישאל, ישאלך, ישאלהו, תשאלה, — א) שאל דבר (מפלוני, מאת פלוני, מעמו), בקש (ממנו) שיתן לו דבר, verlangen; démander; to ask: ועתה ישראל מה יי' אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את יי' אלהיך (דברי י יב). ככל אשר שאלת מעם יי אלהיך בחרב לאמר לא אסף לשמע את קול יי אלהי (שם יח יז). וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב ויתן לו את עכסה בתו לאשה ויהי בבואה ותסיתהו לשאול מאת אביה שדה (יהוש' יה יז–יט; וכעין זה שופט' א יב–יה). על פי יי' נתנו לו (ליהושע) את העיר אשר שאל (יהוש' יט נ). מים שאל חלב נתנה (שופט' ה כה). ויאמר אלהם גדעון אשאלה מכם שאלה ותנו לי איש נזם שללו (שם ח כד). ותהר חנה ותלד בן ותקרא את שמו שמואל כי מיי' שאלתיו (ש"א א כ). ויאמר שמואל את כל דברי יי' אל העם השאלים מאתו מלך (שם ח י). דבר אחד אנכי שאל מאתך לאמר וכו' (מ"א ב יג). ויבא אדניהו בן חגית אל בת שבע וכו' ויאמר וכו' שאלה אחת אנכי שאל מאתך וכו' ותבא בת שבע אל המלך וכו' ותאמר שאלה אחת קטנה אנכי שאלת מאתך אל תשב את פני ויאמר לה המלך שאלי אמי כי לא אשיב את פניך (מ"א ב יג–כ). ותאמר (השונמית לאלישע) השאלתי בן מאת אדני הלא אמרתי לא תשלה אתי (מ"ב ד כח). ויוסף יי' דבר אל אחז לאמר שאל לך אות מעם יי' אלהיך העמק שאלה או הגבה למעלה[1] ויאמר אחז לא אשאל ולא אנסה את יי' (ישע' ז י–יב). חיים שאל ממך נתתה לו (תהל' כא ה). אחת שאלתי מאת יי' אותה אבקש שבתי בבית יי' כל ימי חיי (שם כז ד). זבח ומנחה לא חפצת וכו' עולה וחטאה לא שאלת (שם מ ז). שתים שאלתי מאתך אל תמנע ממני בטרם אמות, שוא ודבר כזב הרחק ממני ראש ועשר אל תתן לי (משלי ל ז–ח). — ובצרוף עם כנוי שאלו[2] דבר, כמו שאל ממנו: ישאלוני משפטי צדק קרבת אלהים יחפצון (ישע' נח ב). כי שם שאלונו שובינו דברי שיר ותוללינו שמחה שירו לנו משיר ציון (תהל' קלז ג). — ולפני משפט שאלה, שאל מה אתן לך וכדו': בגבעון נראה יי' אל שלמה בחלום הלילה ויאמר אלהים

---

1) [השוה בערב' שרב דח'אן a), שתה טבק, כנראה בעקר בעשון בנרגילה, בהעברת העשן דרך בקבוק מים.]

2) [gouler.]

3) [גם בארמ' ובסור' שאל, בערב' הצפונית והדרומית שאל, בכוש' סאל, באוגרית' (בפעל) שאל, אשור' שאל.]

a) سرب دخان

---

1) [כונת הדברים, שלא כפרושי המפרשים: שאל שיעמיק או שיגביה האלהים את צל המעלות! ועל כן נאמר בהקבלה לספור זה אל המלך חזקיהו (מ"ב כ ט–י): זה לך האות מאת יי' וכו' הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות וכו' וישב את הצל במעלות אשר ירדה במעלות אחז אחרנית עשר מעלות.]

2) [אין מציאות צרוף זה שבכנויים בלבד מוכיחה שמוש הפעל שאל עם ש"ע ביחסת את במקום מן, כי כך בא בכנויים גם נתתני, יערכוני וכדו' במק' נתת לי, יערכו נגדי.]

שאל מה אתן לך (מ"א ג ה; וכעי' זה דהי"ב א ז). ויהי כעברם ואליהו אמר אל אלישע שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מעמך (מ"ב ב ט). — ושאל אדם דבר לאחר, בשבילו: ויען המלך שלמה ויאמר לאמו ולמה את שאלת את אבישג השנמית לאדניהו ושאלי לו את המלוכה (מ"א ב כב). — ושאל האדם דבר, שאל לו דבר, שאל שאלה, חפץ, בקצור במשמ' שאל דבר מאת האלהים, רצה שינתן לו הדבר. (sich wünschen; désirer; to wish: ועתה הנה המלך אשר בחרתם אשר שאלתם (ש"א יב יג). התפלל בעד עבדיך אל יי' אלהיך ואל נמות כי יספנו על כל חטאתינו רעה לשאל לנו מלך (שם שם יט). וייטב הדבר בעיני אדני כי שאל שלמה את הדבר הזה ויאמר אלהים אליו יען אשר שאלת את הדבר הזה ולא שאלת לך ימים רבים ולא שאלת לך עשר וכו' ושאלת לך הבין לשמע משפט הנה עשיתי כדבריך וכו' וגם אשר לא שאלת נתתי לך (מ"א ג י–יג; וכעין זה דהי"ב א יא–יב). — ושאלו עיני האדם דבר: וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם (קהל' ב י). — ושאלה נפש האדם ממנו, ובכנוי שאלתו נפשו: ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך בבקר ובצאן וביין ובשכר ובכל אשר תשאלך נפשך (דבר' יד כו). — ושאל אדם את נפשו למות, בקש שימות: וישאל (אליהו) את נפשו למות ויאמר רב עתה יי' קח נפשי (מ"א יט ד). ותך השמש על ראש יונה ויתעלף וישאל את נפשו למות ויאמר טוב מותי מחיי (יונ' ד ח). — ושאל את נפש אויבו, בקש את מותו: ולא שאלת נפש איביך (מ"א ג יא). אם אשמח בפיד משנאי וכו' ולא נתתי לחטא חכי לשאל באלה נפשו (איו' לא ל). — ושאל במשמ' קבל על פי שאלתו: ויהי משקל נזמי הזהב אשר שאל אלף ושבע מאות זהב (שופט' ח כו). — ושאל אדם לחם ברעב, שאל ואין: מחרף עצל לא יחרש ישאל[1]) בקציר ואין (משלי כ ד). עוללים שאלו לחם פרש אין להם[2]) (איכ' ד ד). — ובלי כל השלמה במשפט מקצר: נדרשתי ללוא

[1]) [ושאל קרי.]

[2]) [במקי' (ויתן להם המזון לרב) וישאל המון נשים (דהי"ב יא כג) הציע פ. פרלס (Analecten, 47) את הקריאה: וישא להם נשים. ואכן אפשר שכאן תרגום מארמ', שבא בה וישא להמון במשמ' וישא להם.]

שאלו נמצאתי ללא בקשני (ישע' סה א). שאל ויבא שלו (תהל' קה מ). — ושאל, בקצור במשמ' שאל ודרש תשלום, שחד: השר שאל והשפט בשלום והגדול דבר הות נפשו (מיכ' ז ג). — יבתו"ם: מזכירין גבורות גשמים בתחית המתים ושואלין הגשמים בברכת השנים והבדלה בחונן הדעת (ברכ' ה ב). אמר לו רבי יהושע (לרבי אליעזר) הואיל ואין הגשמים סימן ברכה בחג למה הוא מזכיר, אמר לו רבי אליעזר אף אני לא אמרתי לשאול אלא להזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם בעונתו (תענ' א א). אין שואלין את הגשמים אלא סמוך לגשמים (שם שם ב). מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים וכו' עג עוגה ועמד בתוכה ואמר רבונו של עולם וכו' התחילו גשמים מנטפין, אמר לא כך שאלתי אלא גשמי בורות שיחין ומערות, התחילו לירד בזעף, אמר לא כך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה ונדבה (שם ג ח). משחרב בית המקדש בושו חברים וכו' ואין דורש ואין מבקש ואין שואל (סוט' ט טו). נכסים מועטין הבנות יזונו והבנים ישאלו על הפתחים (ב"ב ט א). יחיד שואל צרכיו בשומע תפילה (רבי זעורה בשם רב הונא, ירוש' ברכ' ה ב). בשר ששאלו שלא כהוגן ניתן להם שלא כהוגן, לחם ששאלו כהוגן ניתן להם כהוגן (בשם רבי יהושע בן קרחה, יומא עה.–עה:). עזר נא אמתך אשר נשארתי יתומה בלי אב ואם, ומשולה לעניה שואלת מבית לבית (מד"ר אסתר ה, ותאמר אסתר). — ואמר הפיטן: ויחדש אהלם, וימלא שאלם, ויתכיל החלם (אגרות ר' שמואל בן עלי ובני דורו, הרכבי א, 25). — ואמר המשורר: כמה שאלתימו להעצר ולא אבו ויסרתים ולא נוכחו (רמב"ע, אם קדמו, ברודי, עד). — ב) שאל אדם דבר מחברו, בקש ולקח דבר על מנת להחזירו[1]), entleihen; emprunter; to borrow: ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלת (שמות ג כב). דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב (שם יא ב). ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלת (שם יב

[1]) [בהבדל זה מן לוה, שפרושו: לקח על מנת להחזיר תמורתו ולא את הדבר עצמו.]

לה). לכי שאלי לך כלים מן החוץ מאת כל שכניכי (מ"ב ד ג). — ובינו' שָׁאוּל: ויהי האחד מפיל הקורה ואת הברזל נפל אל המים ויצעק ויאמר אהה, אדני והוא שָׁאוּל (שם ו ה). — ושאול לפלוני במשמ' משאל, נתון בהשאלה: ויהי לתקפות הימים ותהר חנה ותלד בן ותקרא את שמו שמואל כי מיי' שאלתיו וכו' וגם אנכי השאלתיהו ליי' כל הימים אשר היה הוא שָׁאוּל ליי' (ש"א כ—כח) [1]. — ובתו"מ, אף בבינו' שׁוֹאֵל, שהפך כאלו לש"ע, לעמת המשאיל, כדגמת לוה ומלוה, קונה ומוכר ולעמת יתר סוגי השומרים: שׁ ו א ל אדם מחבירו כדי יין וכדי שמן ובלבד שלא יאמר לו הלויני (שבת כג א). ה ש ו א ל כלי מחבירו מערב יום טוב כרגלי ה ש ו א ל, ביום טוב כרגלי המשאיל, האשה ש ש א ל ה מחברתה תבלין ומים ומלח לעיסתה הרי אלו כרגלי שתיהן (ביצה ה ד). לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן ש א ו ל י ן שלא לבייש את מי שאין לו (תעני' ד ח). ארבעה שומרין הן שומר חנם ו ה ש ו א ל נושא שכר והשוכר (ב"מ ז ח). ה ש ו א ל את הפרה ו ש א ל בעליה עמה או שכר בעליה עמה, ש א ל הבעלים או שכרן ולאחר כך ש א ל את הפרה ומתה פטור (שם ח א). אין ה ש ו א ל רשאי להשאיל ולא השוכר רשאי להשכיר ולא ה ש ו א ל רשאי להשכיר (תוספתי שם ג א). הניח להם אביהן פרה ש א ו ל ה משתמשין בה כל ימי שאלתה (ב"ק קיב.). — וכספה"מ: הרב שהוא מקריא ברצונו לתלמידים בכל

[1]) [לפי דברי העורך MGWJ 74, עמ' 254 וכו' הלשון והספר ב, עמ' 233 וכו', נקרא סוג של ילדים שנתנו כ„שאולים" ונתונים לשרות המקדש שָׁאוּל, ושאול כזה היה אף שמואל הנביא, ועל כך כנראה נרמז בחזרת המלים שאול, שאלתיו וכדו' בפרשה זו, שהמלה שָׁאוּל (ולא השם שמואל) מתפרש בה בשני המובנים האלה גם כילד שאמו שאלה (=בקשה) אותו מאת האלהות, ואשר מסנה הוא גם שאול לאל כל ימי חייו. ועל סוג זה של שאילים שהאם השאילתם למקדש, כבמעשה שמואל, וברב המקרים בודאי כשלא היה אבי הילד ידוע (השוה: ומי אביהם, ש"א י יב), ועל כן בזו לו, ולא על שאול המלך, רמז ראשונה הפתגם העממי הגם שאול בנביאים, כלו' כלום יוכל אדם בזוי כזה להיות בנביאים. ואך אחרי שנשכח מקורו, נדרש הפתגם על שאול המלך, וזאת בדרכים שונות, בש"א י לעמת יט.]

עת שירצה ואיזו מסכתא שירצה וכו' הרי הן ש א ו ל י ן אצלו ואין הוא ש א ו ל להם וביום הפרק שהכל באין לשמוע ענין אותו מועד הרי הוא ש א ו ל להם והם אינן ש א ו ל י ן לו (רמב"ם, תלמוד תורה ופקדון ג ד). — ושאל אדם שם או מלה, השתמש בה במשמ' משאלת, שלא כמשמעותה העקרית: וחכמי האמות מקדם היו מסתירים הדברים בהתחלות ומדברים בהם בחידות ואפלטון ומי שקדם לו היה קורא החמר הנקבה והצורה הזכר וכו' ואם הם וכו' היו ש ו א ל י ם השמות ולוקחים הדמיון בלמוד כל שכן שראוי לנו אנחנו, קהל בעלי הדת, שלא נבאר דבר שיקשה על ההמון להבינו (ר"מ א"ת, מו"נ א יז). ש א ו ל ו ת כלומר לקוחות ממלה אחרת (ר"י חריזי, פי' המלות הזרות). — ובהשאלה מלה שאולה, מלה לקיחה מלשון אחרת שהתאזרחה בלשון אחרת וקבלה צורה נהוגה בלשון זו, Lehnwort; mot emprunté; loan-word, נוהג בספרות ובדבור. — ג) שאל ראובן את שמעון דבר, תמה ואמר, (be)fragen; demander; to ask: ויען המלך ויאמר אל האשה אל נא תכחדי ממני דבר אשר אנכי שֹׁאֵל אתך וכו' היד יואב אתך בכל זאת (ש"ב יד יח—יט). כה אמר יי' וכו' האתיות שְׁאָלוּנִי על בני ועל פעל ידי תצוני (ישעי' מה יא). ואותי יום יום ידרשון וכו' ישאלוני משפטי צדק (שם נח ב). ציון ישאלו דרך הנה פניהם (ירמי' נ ה). [1]) — ועם משפט בשאלה ישירה, שאל אותו לאמר, שאל אותו ואמר, שאל מי שמע וכדו': ואשאל אתה ואמר בת מי את (בראש' כד מז). כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך (שם לב יח). וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך (שם שם ל). וישאל את אנשי מקמה לאמר איה הקדשה הוא בעינים על הדרך (שם לח כא). וישאל את סריסי פרעה וכו' לאמר מדוע פניכם רעים היום (שם מ ז). אדני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח (שם מד יט). והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת (שמות יג יד). כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה יי' אלהינו אתכם (דבר' ו כ). כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה לכם (יהוש' ד ו). אם איש יבא ושאלך ואמר

[1]) [הכתוב בתהל' לה יא: אשר לא ידעתי ישאלוני, נִתן לפרושים שונים, וכנראה אין הכונה לשאלה סתם.]

חיש פה איש ואמרת אין (שופט׳ ד כ). ויאמר המלך שאל אתה בן מי זה העלם (ש״א יז נו). ויבא עד בור הגדול אשר בשכו וישאל ויאמר איפה שמואל ודוד (שם יט כב). שאלו נא בגוים מי שמע כאלה (ירמ׳ יח יג). וכי ישאלך העם הזה או הנביא או כהן לאמר מה משא יי׳ (שם כג לג). ואת ברוך שאלו לאמר הגד נא לנו איך כתבת את כל הדברים האלה מפיו (שם לו יז). שאלי נס ונמלטה אמרי מה נהיתה (שם מח יט). — ועם שאלה עקיפה, גם בצרוף שאל וראה: שאלו נא וראו אם ילד זכר (ירמ׳ ל ו). — ושאל את פלוני על דבר, לדבר, גם לפני משפט שאלה: למה זה תשאל לשמי (בראש׳ לב ל; שופט׳ יג יח). שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו לאמר העוד אביכם חי היש לכם אח (בראש׳ מג ז). עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתבות עולם (ירמ׳ ו טז). אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על זה (קהל׳ ז י). ואשאלם על היהודים (נחמ׳ א ב). — ובלי הבעת תכן השאלה, גם בצרופים כגון שאל אותו ואמר לו וכדו׳: שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך (דבר׳ לב ז). וילכד נער מאנשי סכות וישאלהו ויכתב אליו את שרי סכות (שופט׳ ח יד). שאל את נעריך ויגידו לך (ש״א כה ח). ויאמר שמואל ולמה תשאלני ויי׳ סר מעליך (שם כח טז). וארא ואין איש ומאלה ואין יועץ ואשאלם וישיבו דבר (ישע׳ מא כח). ויבאו כל השרים אל ירמיהו וישאלו אתו ויגד להם ככל הדברים האלה אשר צוה המלך (ירמ׳ לח כז). שאל נא בהמות ותרך ועוף השמים ויגד לך (איוב יב ז). הלא שאלתם עוברי דרך ואתתם לא תנכרו (שם כא כט–ל). אזר נא כגבר חלציך ואשאלך והודיעני איפה היית ביסדי ארץ וכו׳ (שם לח ג–ד; וכעין זה שם מ ז; מב ד). — ושאל אדם את פי פלוני: נקרא לנער ונשאלה את פיה (בראש׳ כד נז). — ובדברי משפט, שאל וחקר את פ׳ וכדו׳: ודרשת וחקרת ושאלת היטב (דבר׳ יג טו). — ושאל ראובן לשלום שמעון, שאל לו לשלום במשמ׳ שאל מה שלומו, ברך אותו בברכת שלום[1], begrüssen; saluter; to greet: וישאל להם לשלום ויאמר השלום אביכם הזקן (בראש׳ מג כז). ויצא משה לקראת חתנו וכו׳ וישאלו איש לרעהו לשלום (שמות יח ז). ושאלו לך לשלום (ש״א י ד). ויבא (דוד) וישאל לאחיו לשלום (שם יז כב). ויאמר דוד לנערים עלו כרמלה ובאתם אל נבל ושאלתם לו בשמי לשלום (שם כה ה). ויגש דוד את העם וישאל להם לשלום (שם ל כא). וישלח תעי את יורם בנו אל המלך דוד לשאל לו לשלום ולברכו (ש״ב ח י; וכעין זה דה״א יח י). ויבא אוריה אליו וישאל דוד לשלום יואב ולשלום העם ולשלום המלחמה (ש״ב יא ז). מי יחמל עליך ירושלם ומי ינוד לך ומי יסור לשאל לשלם לך (ירמ׳ טו ה). — ושאל שלום העיר במשמ׳ זו: שאלו[1] שלום ירושלם ישליו אהביך (תהל׳ קכב ו). — וכלפי האלהים, שאל את האלהים, באלהים, את פי האלהים, בדבר אלהים וכדו׳ כדי לדעת את רצונו וכדו׳: ויקחו האנשים מצידם ואת פי יי׳ לא שאלו (יהוש׳ ט יד). ויאמרו לו שאל נא באלהים ונדעה התצלח דרכנו (שופט׳ יח ה). וישאלו עוד ביי׳ הבא עוד הלם איש (ש״א י כב). ויאמר אלו שאול (לאחימלך) למה קשרתם עלי אתה ובן ישי בתתך לו לחם וחרב ושאול לו באלהים וכו׳ ויען אחימלך וכו׳ היום החלתי לשאול לו באלהים (שם כב יג–טו). ויוסף עוד דוד לשאול ביי׳ ויענהו יי׳ (שם כג ד). ועצת אחיתפל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל בדבר האלהים (ש״ב טז כג). ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו (ישע׳ ל ב). נדרשתי ללוא שאלו נמצאתי ללא בקשני (שם סה א). — ושאל במשפט האורים, וכנגדו בעבודת אלילים שאל אוב, באוב, בתרפים, בעץ: ולפני אלעזר הכהן יעמד (יהושע) ושאל לו במשפט האורים לפני יי׳ (במד׳ כז כא). לא ימצא בך וכו׳ מעונן ומנחש ומכשף וחבר חבר ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים (דבר׳ יח יא). כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד (יחזק׳ כא כו). עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו (הוש׳ ד יב). וימת שאול וכו׳ על דבר יי׳ אשר לא שמר וגם לשאול באוב לדרוש ולא דרש ביי׳ וימיתהו (דה״א י יג). — ואמר

---

[1]) [גם באשור׳ שאל שלם במשמ׳ זו. ובתו״מ גם שאל בשלום פלוני, עי׳ בהמשך.]

[1]) [אמנם בצורה זו ובמקום זה קשה הצרוף. ואפשר שהיה כתיב בעקר: שלו שלום ירושלם ישליו אהביך, במשמ׳ שלו (וב)שלום ירושלם, והמעתיק ראה כאן שלא בצדק כתיב חסר במקו׳ שאלו, כמו שלתך במקו׳ שאלתך, ש״א א יז, וצ״ע.]

בן סירא: בוש וכו' משואלי שלום מהחריש (ב"ס גני' מא יז–כ). — ובתו"מ: הלוקח פירות ממי שאינו נאמן על המעשרות ושכח לעשרן ושואלו בשבת יאכל על פיו וכו' תרומת מעשר של דמאי שהזרה למקומה ר' שמעון שזורי אומר אף בחול שואלו ואוכלו על פיו (דמאי ד א). מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל אביו (פסח' י ד). כיצד בודקין את העדים, זוג שבא ראשון בודקין אותו ראשון וכו' ושאר כל הזוגות שואלין אותן ראשי דברים (ר"ה ב ו). חכם וכו' שואל כענין ומשיב כהלכה (אבו' ה ז). ושננתם לבניך שיהו מסודרים בתוך פיך שכשאדם שואלך דבר אל תגמגם בם (ספרי דבר' לד). אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו, שמא תאמר להם יש במה לשאל ולי אין לי וכו' (שם שם קעד). מעשה בתלמיד אחד שבא ושאל את רבי יהושע תפילת הערב מהו אמר ליה רשות, בא ושאל את רבן גמליאל וכו' אמר לו למחר כשאכנס לבית הוועד עמוד ושאול את ההלכה הזאת (ירוש' ברכ' ד א). כשנכנסו בעל תריסין עמד השואל ושאל תפלת ערבית רשות או חובה (ברכ' כז:). שאני שונה שלש מאות הלכות בבהרת עזה ולא היה אדם ששואלני בהן דבר מעולם (ר' אליעזר, סנה' סח.). חכם בנו שואלו ואם אינו חכם אשתו שואלתו ואם לאו הוא שואל את עצמו (פסח' קטז.). מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה (רבי חנינא, חול' ז:). כיון שנכנסו לבית המדרש עמד השואל ושאל כלום חילקנו בין חבר לעם הארץ (בכורות לו.). רבי יהושע בן לוי בעו קומיה דריש לקיש אמר ליה מהו ליקח עבדים ערלים מן הגוים, אמר ליה אימתי את שאלני ביום טוב (מד"ר ברא' מז). אמר לו שאול (לאבנר) הלכה שנתעלמה מעיניך צא ושאל לשמואל[1]) (שם רות ה, ויאמר בעז). — *ושאינו יודע לשאל, אחד מארבעה הבנים שהתורה דברה כנגדם בענין הפסח: ושאינו יודע לשאל את פתח לו (מכי' בא, מסכתא דפסחא יח, כג.). — *ושאל בשלום פלוני[2]), שאל את פ' בשלום: אפילו המלך שואל בשלומו (בשעת התפלה) לא ישיבנו (ברכ' ה א). חוכרין נירין מן הגוים בשביעית וכו' ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום (שביע' ד ג). והקרובים באים ושואלין בשלום הדינים ובשלום העדים (סנה' ו ו). מקום שנהגו לשאול בשלום אבלים בשבת שואלין (תוספת' פסח' כ עז). מעשה בר' יהושע שהיה מהלך באיסטרטא ובן זומא בא כנגדו הגיע אצלו ולא שאל בשלומו (שם חגי' ב ד). לא ישא אדם ויתן עם הגוי ביום אידו וכו' ולא ישאל בשלומן במקום שמתחשב (שם ע"ז א ב). פעם אחת הייתי מהלך מכזיב לצור ומצאתי זקן אחד ושאלתיו בשלום (ר' יוסי, ספרי דבר' שנד). השואל (כגון בפרקים שבקריאת שמע) בשלום רבו או במי שהוא גדול ממנו בתורה הרשות בידו (ירוש' ברכ' ב א). שואל אני בשלום פלוני לא חתם אלא בשאילת שלום (ר' ינאי, שם שבוע' ה ה). הוא (אבל) שואל בשלום אחרים שאחרים שרויין בשלום, אחרים אין שואלין בשלומו שהוא אינו שרוי בשלום (ר' אידי בר אבין, מו"ק כא:). והיו מטרונייתא באות לשאול בשלמה של שרה והיתה שרה אומרת להם צאו ושאלו בשלמה של עלובה (מד"ר ברא' מה). כיון שעלו (משה ואהרן) היה (פרעה) מסתכל בהן שמא יעטרו אותו וכו' ואף לא שאלו בשלומו (שם שמות ה). — *ובקצור שאל במשמ' שאל בשלום: היה קורא בתורה וכו' בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב ובאמצע שואל מפני היראה ומשיב (ברכ' ב א). — *ובענין נדרים, שאל החכם לנודר, שאל אותו שאלות לטובתו כדי למצוא לו פתח להתיר נדרו, ועי' נִפע': אל תרצה את חברך בשעת כעסו ואל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו ואל תשאל לו[1]) בשעת קִלקלתו (ר' שמעון ב אלעזר, אבו' ד יח). — ובסהמ"א, ששאלת, ששאלתם[2])

[1]) [במק' את שמואל, כבארמ'].

[2]) [במקרא שאל לשלום פ', שאל לפלוני לשלום, שאל שלום ירושלים, ועי' שם, וכן גם בתו"מ: אין אנו מבקשין אלא שלא ידע שעברנו כאן ולא שאלנו את שלומו (מד"ר דבר' ד).]

[1]) [רש"י למקום מסכם ומביא פרושים שונים, והנכון כפרושו הראשון: בשעה שהוא נודר אל תשאל לו ולומר: בני, כזה וכזה אל תדור, כדי שיתירו לך וימצאו לך פתח לנדרך, לפי שמתוך כעסו אומר לך: לא כן, אלא בכל ענין שבעולם אני נודר, ונמצא שאינו בא לידי חרטה לעולם, ע"כ.]

[2]) [וכנגדו בארמית ודשאלת, ודשאלתון. השוה, למשל, אסף, תשובות הגאונים, עמ' 82 ועוד.]

וכדו' כפתיחה לתשובה: ו ש ש א ל ת הא דאמ' ר' זירא אמ' רבה בר ירמיה שני דברים שאמר חנן הלכה כיוצא בו וכו' קושיא זו שהקשית כבר אקשיוה רבנן בגמרא וכו' (תשו' הגאו', הרכב, 9). ו ש ש א ל ת ם אמ' רב גדל אמר רב כמה אתה נותן לבנך כך וכך וכו' (שם שם 24). ו ש ש א ל ת ם הא דתנן הלוקח פשתן מחברו לא קנה עד שיטלטלנו ממקום למקום וכו' (שם שם). ש ש א ל ת ם על צבור שאמרו תפילת המנחה ביום ששי עם דמדומי חמה ודחקתן העת וכו' (אוצה״ג א, לוין, התשובות, 71) — **שאל אל[1], כמו שאל את: ויהושע ש א ל אליהם מי אתם (ר״י אברבנאל, יהוש' ט יח).

—נפעי, נִשְׁאַל, נִשְׁאַלְתִּי, נִשְׁאָל, — נשאל אדם מפלוני לעשות דבר, שאל ובקש לעצמו רשות לעשותו, sich Erlaubnis erbitten; demander permission; to beg leave: נִשְׁאֹל נִשְׁאַל ממני דוד לרוץ בית לחם עירו (ש״א כ ו; וכענין זה שם פס' כח). ולקץ ימים נִשְׁאַלְתִּי מן המלך ואבוא לירושלם (נחמ' יג ו—ז). — ובתו״מ, נשאל במשמ' שאלו אותו שאלה, נתן הזדמנות שישאלוהו: חרש שוטה וקטן שנמצאו במבוי שיש בו טומאה הרי אלו בחזקת טהרה וכו' וכל שאין בו דעת ל ה ש א ל ספקו טהו' (טהר' ג ו). ואין נ ש א ל י ן לעם הארץ על טהרותיו (תוספת' דמאי ב כד). שאין נ ש א ל י ם אלא לבעל המעשה (ספרי במד' קמ). כל דבר שאינו יודע שהוא מותר וטועה בו באיסור נ ש א ל והן מתירין לו (ר״א בשם ר' אבין, ירוש' פסח' ד א). סברי האי מחט דבר שאין בו דעת ל י ש א ל[2] הוא וכל דבר שאין בו דעת ל י ש א ל בין בר״ה בין ברה״י ספיקו טהור (פסח' יט:). ספק טומאה הבאה בידי אדם נ ש א ל י ן עליה (ר' יוחנן, שם כ:). שאלה אחת נ ש א ל ת י ולא יכולתי להשיבה (ר' גמליאל, מד״ר בראש' כ). — *ונשאל הנודר נדר ע״י החכם[3]: מפירין נדרים בשבת ו נ ש א ל י ן לנדרים שהן לצורך השבת (שבת כד ה). נדר בחרם ואמר לא נדרתי אלא בחרמו של ים וכו' על כולן אין נ ש א ל י ם להם ואם נ ש א ל ו עונשים אותן (נדרי ב ה). אין נ ש א ל י ן נדרים אלא עטופי' ויושבים ו ה נ ש א ל יושב והשואל צריך להיות עומד (ירוש' שם י י). עם כשהוא (ר״ג) יוצא מגזיב בא אחד ל ה י ש א ל לו על נדרו וכו' (שם ע״ז א ט). — *ונשאל באורים ותומים: באלו נ ש א ל י ן[1] באורים ותומים, ואין נ ש א ל י ן בהן להדיוט אלא למלך ולבית דין (יומא ז ה). — *ונשאל באוב: בעל אוב וכו' וידעוני וכו' הרי אלו בסקילה ו ה נ ש א ל[2] בהם באזהרה (סנה' ז ז). בעל אוב אחד המעלה בזכורו ואחד ה נ ש א ל בגולגולת (בבלי שם סה:). — *ונשאל לפלוני במשמ' שאל אותו[3]: מי שנדר בנזיר ו נ ש א ל לחכם ואסרו מונה משעה שנדר (נזיר ה ג). הנוית בני עירי עלי נ ש א ל לזקן שיש שם (ירוש' נדר' ה ד). — *ונשאלה שאלה, הלכה, שאלו אותה או עליה: כמה פעמים נ ש א ל ה הלכה זו ביבנה (ר' יעקב בר אידי בשם רבי יוחנן, ירוש' שבת ד א). — *ונשאל חפץ או עבד מפלוני, נלקח ממנו על מנת להחזירו: השאילני פרתך י' ימים ו ה ש א ל לי בהן ה' ימים ראשונים מתה בתוך האחרונים משעבוד הראשונים מתה וכו' השאילני פרתך ואני נ ש א ל לך וכו' ומתה כמי שהבעלין עמו (שם ב״מ ח ג). האומר לעבדו צא ו ה ש א ל עם פרתי מהו (רב עילים, בבלי שם לו.). — ובספה״א: ומתוך דברי השואל ו ה נ ש א ל המשיב ישכיל המשכיל שדבר פשוט היה להם התר לעבד בצואת כלבים (סו״ם הראב״ן הירחי, גנזי ירושלם, ורטהימר, כז). אדוננו הרב הגדול הגאון יבאר לי בחסדו שאלתי זאת ש נ ש א ל ת י מקהל סרקסט״ה (תשו' הרמב״ם קנג, פריימן, 149).

---

1) [על־פי השמוש בערבית.]

2) [שישאלו אותו.]

3) [ואלה דברי רח״י קסובסקי באוצר לשון המשנה ערך א. שאל: ובא בענינו לענין נדרים שהחכם שואל ודורש את הנודר בדי למצא לו פתח חרטה להתיר את נדרו. והנודר הוא הנשאל. ואולי בא הנודר השואל התרה על נדרו, בתמונת הנפעל, לתפארת הלשון, בהיותו שואל לחכם וגדול והוא נענה לתשובתו. ע״כ. ועי' לעיל עמ' 6803, על אבות ד יח.]

1) [הכהנים.]

2) [עקר הכונה לזה העושה מעשה אוב וידעוני שהוא נשאל ע״י אחרים, וגם הם באזהרה. ויש מפרשים נשאל במשמ' השואל לו, לצרכו, כמו במקרא.]

3) [קרוב לשמוש המקרא, ועי' בהערות שלפני זו.]

—פע', שאלו, ישאלו, — א) שאל באבל וכן, שאל באורים ותומים[1]: דבר ידברו בראשנה לאמר שאול ישאלו באבל וכן התמו (ש"ב כ יח). — ב) שאל, שאל לחם, חזר על הפתחים, betteln; mendier; to go begging: יהיו בניו יתומים ואשתו אלמנה ונוע ינועו בניו ושאלו (תהל' קט ט–י). — ובתו"מ: ראויה היא לתבוע כתובתה ולאבד מזונותיה והבנים ישאלו על הפתחים (ירוש' כתוב' יג ג). — *ושאל (בפלוני) במשמ' שאל (עליו): כל הרגיל לבא לבית הכנסת ולא בא יום אחד הקב"ה משאיל[2] בו (במס ר' ילמק, ברכ' ו:). והיתה יושבת על פרשת דרכים ומשאלת גדול מה מעשיו (ב"ב קכג.). — ובספה"א: עד שאתם משאלין על אבשלום שאלו על שלמה (תשו' רב שרירא גאון בסוף אגרת רש"ג, הוצ' ב"מ לוין, כספח ד, V). מגיד שפרעה מתחזר ומשאיל[2] על משה ואהרן היכן הן (והזהיר בא ה). ונוע ינועו בניו ושאלו, יהו משאלים על הפתחים (רש"י, תהל' קט י). — ואמר המשורר: ויהלך היום משאל פת לחם וידו מחזיק פלך (רמנ"ע, הענק ח, ברודי, סב:).

—הפע', השאלתיהו, ישאלום, — השאיל ראובן את פ' או לפ' דבר, נתן לפלוני דבר ששאל, נתנו לו על מנת שיחזור לו[3], leihen; prêter; to lend: ויי' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום (שמות יב לו). וגם אנכי השאלתיהו ליי' (ש"א א כח). — ובתו"מ, גם כבינ' משאיל, המשאיל חפץ לפלוני: משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה ורחיים ותנור (שביע' ה ט). המשאיל קנקנין למעשר שני אף על פי שגפן לא קנה מעשר (מע"ש ג יב). השואל כלי מחבירו מערב יום טוב ברגלי השואל, ביום טוב ברגלי המשאיל (ביצ' ה ד). המודר מאכל מחברו לא ישאילנו נפה וכברה וריחים ותנור אבל משאיל לו חלוק וטבעת וטלית ונזמים (נדר' ד א). המודר הנאה מחברו לא ישאילנו ולא ישאל ממנו, לא ילונו ולא ילוה ממנו (שם שם ו). השוכר פרה מחברו והשאילה לאחר ומתה כדרכה ישבע השוכר שמתה כדרכה והשואל ישלם לשוכר (ב"מ ג ב). שכר אחת ושאל אחת ומתה, המשאיל אומר שאולה מתה וכו' והלה אומר איני יודע, חיב (שם ח ב). אמר לו השואל שלחה לי ביד בני וכו' או שאמר לו המשאיל הריני משלחה לך ביד בני וכו' ושלחה ומתה חיב (שם שם ג). לפני אידיהן של עכו"ם שלשה ימים אסור לשאת ולתת עמהם, להשאילן ולשאול מהן, להלותן וללוות מהן (ע"ז א א). השאילה חלוקה לנכרית או לנדה הרי זו תולה בה (נדה ט ג). אין השואל רשאי להשאיל ולא השוכר רשאי להשכיר וכו' (תוספת' ב"מ ז א). אמר לו השאילני מגלך[1] אמר לו לאו, למחר אמר לו הוא השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני, זו היא נקימה (יומא כג.). השאילני ואשאילך, שמור לי ואשאילך וכו' כולן נעשו שומרי שכר זה לזה (ב"מ פא.). — *ובלשון הפילוסופיה, השאיל אדם תכונה לפלוני או לדבר, השאיל שם לענין זה או זה, העביר אותם עליו בדמוי ובמשל, übertragen, figürlich anwenden; employer au figure, comme métaphore; to use figuratively, metaphorically: כי כל מה שידמהו ההמון חסרון או אי אפשר לציירו בחק השם יתעלה לא השאילוהו ספרי הנבואה לו יתעלה (ר"מ א"ת, מו"נ א סו).

---

[1]) [לפי דעת העורך (ס' הזכרון לבה"מ לרבנים בוינה עמ' 152 וכו' בא כאן „אבל וכן" במשמ' אבל = בל, לא) וכן, לאו או הן, כשם לגורל האורים והתומים, המכריעים בלאו או הן על שאלת השואל, ונקד אבל ולא אבל, כי בא הספור לבאר גם את שם העיר אבל על יסוד מעשה זה.]

[2]) [הכונה לפעי' משאיל ולא להפע'. ופרש רש"י: משאיל בו מה טיבו של פלוני למה לא בא, ע"כ. אך בכ"י מינכן: שואל בו, ועי' ד"ס. אמנם גם דברי הבבלי ב"מ פז. לימדה תורה דרך ארץ שישאל אדם באכסניא שלו והאמר שמואל אין שואלין בשלום אשה כלל ע"כ מובאים בסדה"ג בראש' (מרגליות רצט) בלשון זו: והא אמר שמואל אין משאילין באשה כלל ע"כ, כאלו בבנין הפע', ואולי היו שכתבו כך בשבוש.]

[3]) [עי' לעיל בהערה על ההבדל בהוראת הקל שאל, מזו של לוה.]

---

[1]) [עי' שנויי נסחאות בד"ס.]

—פעי, *שֻׁאַל, בינ׳ מְשֻׁאָל, — שהשאילו אותו, ואמר בן סירא: נכבד עמו ואהוב עושהו המשואל מבטן אמו נזיר יי׳ בנבואה שמואל שופט ומכהן (ב״ס גני׳ מו יג).

—הפע׳, *הֻשְׁאַל, בינ׳ מֻשְׁאָל, — שהשאילו אותו: הרי היא מושאלת לך היום שתשמרנה לי למחר, הרי היא מושאלת לך עד חצות שתשמרנה לי מחצות ולמעלה, הרי היא מושאלת לך עד חצות שתשמור לי חברתה מחצות ולמעלה וכו׳ הרי הן כשומר חנם (תוספת׳ ב״מ ח כב). — ובספה״א, הֻשְׁאַל שם מענין לענין וכדו׳, העבר לשמש בתמונה ובמשל שלא כמשמעותו הראשונה, ובפרט בבינוני שם מֻשְׁאָל, übertragen, metaphorisch; figure metaphorique; figurative, metaphorical: המאמר הזה עניני הראשון לבאר עניני שמות באו בספרי הנבואה מהשמות ההם שמות משתתפים וכו׳ ומהם מושאלים ויקחום גם כן כפי הענין הראשון אשר הושאלו ממנו (ר״מ ח״א, מו״נ, פתיח׳). והשמות יש מהם משותפים וכו׳ ויש מהם מושאלים ויש מהם מועתקים וכו׳ והמושאלים הם שמות אשר יושאלו מדבר אחד לדבר אחר כמו בטן האדמה (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה ב, 24—25). ולפי שזה (תפת) מקום שריפת הפושעים הושאל זה השם למשפט הרשעים (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים, וילא כח א). שהשמות יושאלו על המושאלים אליהם משני צדדים אם מצד שידמו אליהם בדבר מה וכו׳ ואם מצד שיורו עליהם בהוראה רחוקה (ר״י אלבו, עקרים ב כח). — **והֻשְׁאַל לפלוני במשמ׳ נשאל, שאלו אותו: אם יושאל לך מאיש שוגה ומפתי למה היה זה וכו׳ (ר״י אברבנאל, זבח פסח, פסקה בדב המקום).

שְׁאֵלָה, ש״נ, כנ׳ שְׁאֵלָתִי, שְׁאֶלָתֵךְ, שְׁאֵלָתֵךְ, שֵׁלָתֵךְ, שֶׁאֱלָתָם, — מִשְׁאָלָה, בקשה שאדם שואל מחברו, Bitte, Wunsch; prière, desir; request, wish: ויאמר אלהם גדעון אשאלה מכם שְׁאֵלָה ותנו לי איש נזם שללו (שופט׳ ח כד). ויען עלי ויאמר לכי לשלום ואלהי ישראל יתן את שֵׁלָתֵךְ אשר שאלת מעמו (ש״א א יז). וברך עלי את אלקנה ואת אשתו ואמר ישם יי׳ לך זרע מן האשה הזאת תחת הַשְּׁאֵלָה אשר שאל ליי׳ (שם ב כ). ועתה שְׁאֵלָה אחת אנכי שאל מאתך וכו׳ אמרי נא לשלמה המלך כי לא ישיב את פניך ויתן לי את אבישג השונמית לאשה (מ״א ב טז—יז). ויתאוו תאוה במדבר וכו׳ ויתן להם שֶׁאֱלָתָם (תהל׳ קו יד—טו). מי יתן תבוא שְׁאֶלָתִי ותקותי יתן אלוה (איוב ו ח). ויאמר המלך לאסתר במשתה היין מה שְּׁאֵלָתֵךְ וינתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש ותען אסתר ותאמר שְׁאֵלָתִי ובקשתי אם מצאתי חן בעיני המלך ואם על המלך טוב לתת את שְׁאֵלָתִי ולעשות את בקשתי יבוא המלך והמן אל המשתה אשר אעשה להם וכו׳ (אסת׳ ה ו—ח). ועי׳ שֵׁלָה. — ואמר בן סירא: אל תבזה שאילות דל ואל תתעלם ממדכדך נפש (ב״ס גני׳ ד ד). — ובתו״מ גם במשמ׳ בקשת תשובה על דבר שאדם שואל את חברו, Frage; question: נשאלה שאילה[1]) אם שמעו אמרו להן (תוספת׳ חגי׳ ב ט). שכל זמן שאדם רוצה לבקש שאלותיו צריך שיאמר שנים שלשה דברי תחנונים ואחר יבקש שאלותיו (ספרי במד׳ קה). בארבעה מקומות ביקש משה מלפני הקב״ה והשיבו לו על שאלותיו (ר״א בן עזריה, שם שם). מהו שיאכל על שאילת חברו[2]) (ירוש׳ דמאי ד ג). מעשה שעשיתי מפרש בים הגדול וראיתי ספינה אחת ששקעה בים והייתי מצטער על תלמיד חכם אחד שהיה בתוכה וכשבאתי למגיזה של קפודקיא והתחיל מקדמיני ושואל לי שאלות וכו׳ (ר׳ עקיבא, שם יבמ׳ טז ג). א״ל אביי לרב דימי והכתיב ומברכתך יברך בית עבדך לעולם, בשאלה שאני, בשאלה נמי הכתיב הרחב פיך ואמלאהו וכו׳ (ברכ׳ ג.). אמר לו (הלל לאיש השיאל) בני, מה אתה מבקש, אמר ליה שאלה יש לי לשאול וכו׳ מפני מה ראשיהן של בבליים סגלגלות, אמר ליה בני, שאלה גדולה שאלת וכו׳ אמר לו שאלות הרבה יש לי לשאול וכו׳ (שבת לא.). בעי רבי יהושע בן לוי חפן ומת מהו שיכנס אחו׳ בחפינתו, א״ר חנינא בא וראה שאלת הראשונים (יומא מט.). בעא מיניה רב

---

1) [נ״א הלכה.]

2) [על המשיה: הלוקח פירות ממי שאינו נאמן על המעשרות ושכח לעשרן שואלו בשבת (אם עישר) ואוכל על פיו.]

מרדכי ירד להציל ולא הציל מהו, אמר ליה וזו שאילה[1] (ב"ק קטז.). פגע בו רבי יהושע ברבן גמליאל ופניו חולניות, אמר למה פניך חולניות, אמר לו שאלה אחת נשאלתי ולא יכולתי להשיבה, אמר לו מה היא, אמר לו לכמה נחש מוליד (מד"ר בראשי כ). אם באתה אשה אצלך לבית המדרש לשאול לך על הדין או על השאלה תהא רואה אותה כאלו יצאה מירכך (רבי מנחם מתניה דרבי אלעזר בר רבי אבינא, שם במד' יח). אמר לי (המלאך לדניאל) גזרה נגזרה שיבנה בהמ"ק ולמלא שאלתך אמרתי בתחלת תחנוניך (ר' חגי בשם ר' יצחק, שם קהל', פרשת אליתאה, לך אכול). ושאל המן ממני שאלה קטנה וקלה על עם אחד אשר יש בינינו (שם אסתר, אם על המלך טוב). אדם יש לו עסק אצל המלכות וכו' ספק עושה לו שאילתו ספק אינו עושה לו שאילתו (תנחו' תבא א). ועי' שְׁאִילָה. — *ושאלה לחכם בנדר וכדו', שאלה שאדם בא לשאל לחכם על נדרו מחמת חרטה והחכם מוצא לו פתח לבטול הנדר: קונם יין שאני טועם כו' אמר רבי ירמיה לכשתחשך צריך שאלה לחכם (נדר' ס.). אין שאלה בהקדש וכיון דאין שאלה בהקדש אין שאלה בנזירות (נזיר ע.). — ובסהמ"א: והארך נא ברחמיך שנותיו וצוה כל שאלותיו למלאות (רה"ג, שמע קולי, ערבית ליל יום כפור, מחז' איטל' ב, סט:). ומשאילות התלמיד ומחקריו מוסיף הרב חכמה (ר"ח, ב"מ לג.). נקט בן זומא משום דעיקר השאילה נשאלה ממנו (תוס' יומא לג:, ד"ה כבן). שאלת החכם חצי החכמה (מבחר הפנינים א ג, הנרמ', ה). טעמתי מרירות כל הדברים ולא מצאתי מר כטעם השאלה[2] (שם, מז ב, עג). ידיכם הם למודות בנתינה בכפל מלשוני בשאלה (עמנואל, מחב' יח, הברמן, 496). אמר לוי בן גרשום, אחר התהלה וההודאה לאל והשאלה ממנו להישיר לפנינו דרכו ראינו בזה הספר לחקור בשאלות יקרות מאד וסתומות (רלב"ג, מלחמות ה', הקד'). — *ובפרט שאלת חכם, שאלה בראש אגרת הבאה לשאול חכם בדבר הלכה, שנרשמה אח"כ עם התשובה ונקראת שאלת ותשובה, ר"ת שו"ת: שאלה, בהלכות ציצית פרק ראשון כתוב וכו' (תשו' הרמב"ם א, א"ה פריימן, 1). שאלה במעשה קידושין שקרו בטבריה וציפורי (שו"ת דברי ריבות, סג). — *שאלת חלום: ליל ה' בצערי עשיתי שאלת חלום בענין זה (חיד"א, מעגל טוב, 116). והראה לי ספר בצרפת שכתוב שם שמות המלאכים וחותמיהן ואותיותיהן ושאלות חלום (שם, 120). — *ושאלה, במשמ' ספק עיוני, בעיה: ושאלת החדוש והקדמות עמוקה וראיות שתי הטענות שוות (ר"י א"ת, כוזרי א סז). ואני סבור שאין לך מנוס מחקור בשאלות הגזרה והבחירה (שם ה יט). זה הפרק אבאר לך בו מה שאאמינהו אני בזאת השאלה (ר"ש א"ת, מו"נ ב טז). והיות האדם אומר שעשה סופת על שאלה אחת בהטעאות אינו מחזק אצלי האמנת המבוקש ההוא (שם שם). זה תכלית מה שאצלי בזאת השאלה (שם ב כד). דע כי כל ההקדמות הכלליות אשר יסדו אותם המדברים וכו' והם צריכות להם בקיום מה שירצו לקיים באלה הארבע שאלות[1], הם שתים עשרה הקדמות (ר"י חריזי, מו"נ א עג). והנה בארתי לך כי כל הענין נתלה בזאת השאלה[2] (שם ב כו, בסוף הפרק). שאלה הוא משפט חלקי מסופק עליו, יבוקש ידיעתו באחד משני קצותיו, רצוני הקיום או הסלוק על אחד משני הסותרים (ס' הגדרים). — *ובשמות של ספרים: „השאלות הדבריות והדרושים אשר לפילוסופים" לאבן רשד (קלנק;-לוצל ז, 65). „שאלות טבעיות" המיוחסות לארסטו, תרגום ר"ש א"ת (שם). — *ושאלה בחשבון וכדו': שאלה (ראב"ע, המספר, 117). — *ובמשמ' ענין שדנים בו, בעיה עיונית או מעשית שיש למצא פתרון לה, שאלה חשובה, נכבדה, בוערת, שאלת היהודים וכדו', נוהג בספרות ובדבור. — *ובדקדוק, משפט שאלה, מלת שאלה; וסימן השאלה, הסימן ? שמציינים בו משפט שאלה או תמיהה: סימן השאלה ?

---

[1]) [מעין זה במקום אחר (זבח' לב:): תא שמע דבעא מיניה לוי מרבי. חישב לאכול כזית למחר בחוץ מהו, א"ל זו שאילה, ושם צב:: בעא מיניה לוי גיתו בבגד לבגד מהו וכו' א"ל זו שאלה.]

[2]) [בקשה.]

[1]) [בתרגומו של ר"ש א"ת: באלו הארבע בקשות.]

[2]) [בתרגומו של ר"ש א"ת: בזה המבוקש

[3]) [ע"פ הארמ' שבמקרא ובתו"מ.]

(בסקד' המגיה לפרוש הברבנאל לנבי' ראשונ' דפוס ליפסיה תמו). — ע"ה השאלה, עין ה, 1017. — ובמשמ' שְׁאִילָה: ולקחתי בתורת שאלה ס' זה עם ס' אחרים (סידור, מעגל טוב, 59).

שְׁאֵלוֹן, ס"ז, — טפס המכיל שאלות לחוות דעה, לבחינה וכדו', נוהג בספרות ובדבור.

שְׁאֶלְתָּה[1], ס"נ, — שאלה בהלכה: שְׁאִלְתּוֹת שם ספר הלכי של רב אחאי גאון.

שְׁאמוּם, עי' שִׁעְמוּם.

שאן[2], ממנו שַׁאֲנָן, א. שַׁאֲנָן, שַׁאֲנַנּוּת, שַׁלְאֲנָן.

שָׁאַן[3], פ"ע, — הרים קול שָׁאוֹן, צעק, הריע: רגשו עליונים על איש עולה וכו' **שאנו** שלשים למנחילם שלישים (ינאי, המרומם, קרובי דבר', זולתי, רנו).

—הפע', הִשְׁאִין, — הביא בשאון, בהמון: היום נסע הארי מסבכו, והשאין פרש ונלגל ועם נסיכו (רסע"ג, אז בעזזי, סליח' ג תסרי, סדור רסע"ג, שלה).

שַׁאֲנַן, פ"ע, שַׁאֲנַנּוּ, — היה שאנן, חיה בשלום ובשלוה ללא דאגה ופחד: ושב יעקב ושקט ושאנן ואין מחריד (ירמ' ל י; שם מו כז). שַׁאֲנַן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו (שם מח יא). ושמע לי ישכן בטח ושאנן מפחד רעה (משלי א לג). יחד אסירים שַׁאֲנָנוּ לא שמעו קול נגש (איוב ג יח). — ואמר המשורר: אלו כפגר מת בבור שכבתי שם אשקטה יותר ופה **שאננתי** (משה זכות, תפתה ערוך, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, רנז). בדד כל העיר אין קול בהוציתיה, בנוה שלום בני איש יחד **שאננו** (לטרים, נסיה בישראל, בסוף ממגלים, א).

—פע', שִׁאֲנֵן, — שִׁאֲנֵן את פלוני, נתן לו שלום ושלוה, ואמר הפיטן: יה תירגלתי למולדתו להשיבו, **לשאננו** להשלווה, להשקיטו ולוישבו (ינאי, קרובי בראש', זולתי, מב). ושבע שמחות מדשנה, הלא בעדה שבע **משאננה**[1] (ר"א קליר, תכונת סי, קרובי ב סכות).—ובמשמ' פ"ע, חי בשאננות ובשלוה: טובה ורחבה ושמינה ובפירותיה משומנה, ישיבתה מכל משונה וממזיק וממחריד **משאננה** (הוא, אדמה קודם, שם שם, מד).

—פעו', שֻׁאֲנַן, — ששאננו אותו, ואמר הפיטן: ...**ומשואנן**, מוצע ומרוענן וזיו כביר מוענן (ינאי, קרובי שמות, זולתי, קיט). זכור אז יום מנוחתי אשר בו נחתי שקטתי ושבתי **ושואננתי** ונפשתי מכל מלאכתי (הוא ?, אמנה פילפתה, קדושתא לשבועות, שם, סע).

א. שַׁאֲנָן, כנ' שַׁאֲנַנָּה, שַׁאֲנַנְתָּ, מ"ר שַׁאֲנַנִּים, שַׁאֲנַנּוֹת, — א) ת"ז, שלו, חי בשלוה, ללא דאגה ופחד, sorglos; tranquille; secure: נשים שַׁאֲנַנּוֹת שמענה קולי בנות בטחות האזנה אמרתי (ישע' לב ט). חרדו שַׁאֲנַנּוֹת רגזה בטחות (שם שם יא). וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחת שַׁאֲנַנּוֹת (שם שם יח). עיניך תראינה ירושלם נוה שַׁאֲנָן אהל בל יצען (שם לג כ). הוי הַשַּׁאֲנַנִּים בציון והבטחים בהר שמרון (עמ' ו א). וקצף גדול אני קצף על הגוים הַשַּׁאֲנַנִּים (זכר' א יה). רבת שבעה לה נפשנו הלעג הַשַּׁאֲנַנִּים[2] (תהל' קכג ד). לפיד בוז לעשתות

---

1) [על פי הארמ' שבמקרא (דנ' ד יד). ונוהג היום בפרט במשמ' פניה מסבית בשאלה לשרי הממשלה וכדו', interpellation.]

2) [אין לראות שרש כזה כקים בלשון הקדומה. אמנם בא בסור' שְׁיֵן במשמ' השקיט, שם שלום, שַׁיְנָא וגם מְשַׁיְנָא, חי בשלום, אוהב שלום, אך נראה שצדק ברוקלמן במלונו הרואה מלים אלו כשאולות מן הפרסית ולא כקרובות לעבר' שאנן. ולא מן הנמנע הוא שאין שלאנן הרחבה מן שאנן בהשפעת מלים כגון שָׁלֵו, אלא אדרבה, שנולד ראשונה שלאן, של(א)נן מן שלה, שלא (השוה בארמ' ובסור' שְׁלֵא על יד שלי, בערבי שַׁלָא) במשמ' שָׁלוּ, ואך אח"כ נוצר מזה שאנן בהתדמות הלמ"ד לנו"ן שאחריה. שם המקום בית שְׁאָן אין לו כנראה קשר למלים אלו, אלא שאן היא בו שם אלהות שנעבדה במקום.]

3) [פעל משני שיצרו אותו הפיטנים מן שָׁאוֹן, עי' ב. שאה, שָׁאוֹן, הערות, ובפרט: ולא יכלמו בם **שאונם** (חו"א היה עם פיפיות, רשות מוסף ר"ה).]

---

1) [האל נותן לה שֹבע ושאננות.]

2) [גם במקומות כאלה אין שאנן אלא לשון שלוה והשקט, אמנם שלות הרשע האמר לא יראני אל.]

שַׁאֲנָן נכון למועדי רגל[1] (איוב יב ה). — ב) במשמ' ס"ע, היות שאנן ושלו: ושבתך וצאתך ובאך ידעתי ואת התרגזך אלי יען התרגזך אלי וְשַׁאֲנַנְךָ עלה באזני[2] ושמתי חחי באפך ומתגי בשפתיך (מ"ב יט כז-כח; ישעי' לז כח-כט). — ובתו"מ: רבש"ע, זכורה אני בטחון ושאנן ושלוה שהייתי שרוייה בו ועכשיו נתרחק ממני (מד"ר איכה פתיח', רבי יוחנן פסח). אשרי שעה שמשיח נברא וכו' לפי שמפתח שפתיו ברכה ושלום ושיחתו נחת רוח והוד בלבושו ובטח ושאנן בדיבורו (פסיק' ר"כ, סוף אפיס, בונר, קמט. – קמט:). — ואמר הפיטן: קדוש לאדני האדנים צבי קדש שבת שאננים (ר"א קליר, קרוב' א שבועות). ברח דודי אל שאנן נוה (שמעון בן אבון, ברח דודי, גאולה שבת חוה"מ פסח). בוז לשאנן וגאיון כי ילבש בוץ ושש ובד (ר"י נגארה, יברח כלל, עולת חדש, פזמ' כב). — ואמר המשורר: ומנעמו הועתק ומשאננו אל המוניו ולשאוניו (ר"ש הנגיד, זמן רע, בן תהלים, ססון, לג; הברמן ב, 85). והם שעשועים לכל שאננים וצדה לדרך לעברי ארחות (רמב"ע, חנו ליך, הענק, פתיח', ברודי, ס). בגני ההדס חלנו ונחנו וישבנו בצלם שאננים עדי רגשו עצי גנים ועלה באזנינו לקול עוף שאננים (שם ג, שמב). שלו מדמה כי בתחבלות סבב לנפשו שיהי שקט, מקים זמן גורה למען כל שאנן ביום יקום יהי שקט (שם ה, שפד). ובנות עדינות הגלו ממדינות מכמות רעננות ומנוהות שאננות (ר"י הלוי, יונה נבלחה, זמורה ז, 281). ופשט (איש שמחה אשתו) גילו ושאננותיו בלכתה מאתו (ר"י בדרשי, חותם כסים. המחברת סיבה לכבוד לינן). רגעי מספר נחו על מבוע המים ובתוך שאנן האיבים שאננים ישבו (יל"ג, מלחמות דוד בפלשתים ב, כל שיריו ג ו, 51).

[1]) [הכונה: לבוא פיד ואסון ובוז, לבוא עשתות (גם היא לשון פגע ואסון) יהיה הוא שאנן, נכון יהיה לעת בוא צרות ממעידת רגלים.]

[2]) [שאנן ורגז נגודים הם גם כאן ככמקומות אחרים, כגון חרדו שאננות רגזה בטחות (ישעי' לב יא) וכנגוד של „ושבתך וצאתך ובואך" הקודם כאן. והכונה כי פחד (רגז) סנחריב מקדם ואח"כ נרגע והיה שאנן. ולא צדקו המפרשים שפרשו שאננך כלשון שאון. ועי' ב. שַׁאֲנָן.]

ב. °שַׁאֲנָן, ת"ז, — הומה בקול זון[1]: ועלה באזנינו לקול עוף שאננים (רמב"ע, הענק ג, ברודי, שמב). ובתוך שאנן האויבים שאננים ישבו (יל"ג, מלחמות דוד בפלשתים ב, כל שיריו ג ו, 51).

°שַׁאֲנַנּוּת, ש"נ, — תכונת השאנן, ואמר הפיטן: שלות שודדים ושאננותם בהילילך (ובכל תוקף, שחרי יוה"כ).

°שַׁאֲנָנִי, ת"ז, — מתכונת השאנן: מה עשיתם כי החרדתם אלי את המנוחה השאננית הזאת (ר"מ מפנהים, ארבע כוסות, כוס ביד הי' א).

שאף[2], ממנו °שְׁאִיפָה, א. שָׁאַף, °שַׁאַף, °שְׁאָפָה, °שַׁאֲפָן, °שַׁאֲפָנוּת.

א. **שָׁאַף**, פיו"ע, שָׁאֲפָה, שָׁאַפְנִי, שָׁאֲפוּ, שׁוֹאֵף, שֹׁאֲפִי, שֹׁאֲפִים, שְׁאֹף, אֶשְׁאַף, אֶשְׁאֲפָה, תִּשְׁאַף, יִשְׁאַף, — שָׁאַף בעל חיים או אדם, פער פיו[3] לבלוע או להוציא קול צעקה, den Mund (das Maul) aufreissen; ouvrir la bouche (largement); to open the mouth (wide): כיולדה אפעה אשם ואשאף יחד (ישעי' מב יד). פי פערתי ואשאפה כי למצותיך יאבתי (תהל' קיט קלא). — ועם משא ישיר, שאף הרשע את הצדיק, האויב את ישראל, צמים (ז"א רעב וצמא) את חיל האדם וכדו', פערו את פיהם לבלע אותו: יען ביען שמות ושאף אתכם להיותכם מורשה לשארית הגוים וכו' (יחזק' לו ג). השאפים על עפר ארץ בראש

[1]) [על פי הבנה זו במ"ב יט כח, ישע' לז כט, עי' א. שַׁאֲנָן, הערות.]

[2]) [עי' בהערה הבאה.]

[3]) [ז"א, פער פה, עקר הוראת הפעל, שכל שמושיו מתבארים מתוכו, ואפשר שצדקו פולרס וברוקלמן (Grundriss I 53), המשוים שהפ a), פער פה, היה צמא, בערב'. אך הוראה מלאה זו של הפעל, שאינו בצורתו ממש בלשון קרובה, מקרבת את המחשבה, שיש כאן בעקר בטוי מקצר מתוך צרוף מלא, מרכב מן פעל והמלה פה (או תמורתה ביתר הלשונות) במשמ' פתח פה, פער פה. באפן דומה בא על יד הפעל גדף במקרא באותה משמ' גם הגדיל, ז"א הגדיל פיו, ואפשר שאין גדף אלא קצור דומה כמבטא כמק' גִּדֵּל פה, הגדיל פה.]

a) سهف

דלים[1]) ודרך ענוים יטו (עמו' ב ז). שמעו זאת השאפים אביון ולשבית ענוי ארץ (שם ח ד). חנני אלהים כי שאפני אנוש כל היום לחם ילחצני שאפו שוררי כל היום כי רבים לחמים לי מרום (תהל' נו ב–ג). ישלח משמים ויושיעני חרף שאפי סלה (שם נז ד). אשר קצירו רעב יאכל ואל מצנים יקחהו ושאף צמים חילם[2]) כי לא יצא מעפר און וכו' (איוי ה ה–ו). — ושאף בעל החיים, הצמא למים או לאהבה, רוח, פער פיו כאילו לבלוע ולא בלע אלא רוח והבל, נשאר רעב וצמא[3]), כלו עיניו: ופראים עמדו על שפים שאפו רוח כתנים כלו עיניהם כי אין עשב (ירמ' יד ו). — ובצמאון האהבה: בכרה

1) [אין לצרף בראש דלים בפס', כטעמי המסרת, אלא המכון הוא לצרף השאפים דלים, כמו השאפים אביון בכתוב המובא אחרי זה, ואפשר שנהפך סדרן של שתי המלים בראש דלים, והעקר, למשל: השאפים על עפר ארץ דלים, ובראש דרך ענוים יטו.]

2) [כפי שהכרר בספרו של העורך, הלשון והספר א, 386, כתוב זה הוא המשך לנאמר באיוב ד ה—ט: כאשר ראיתי חרשי און וזרעי עמל יקצרהו וכו'. על זורעי און ועמל אלו נאמר: אשר קצרו רעב (כך צ"ל) יאכל, ואלם (כך, ו"א כחם וחילם) צנים (=צמאון) יקחהו ושאף צמים חילם.]

3) [שמושו של צרוף זה, שאף רוח, במקרא לא הובן כל עקר. אין כונתו נשם אויר, כמו שפרשו ותרגמו וכשמשו בתו"מ ובסהמ"א, אלא: פער פיו לאכל או לשתות ולא בלע למעשה אלא רוח והבל, בהקבלה גמורה אל רעה רוח, רעות רוח בלשון קהלת. כי כמה בטויים כאלה, שהפכו פתגם ומליצה, באים במקרא בהוראה כפולה, אחת בכוון המעשה עצמו ואחת כפי תוצאתה. כן, למשל, באים בפתגמים במקרא פעלים כגון אהב, בקש, שנא, לא רק בהוראתם הראשונה ככונת האוהב, המבקש והשונא ממש, אלא גם בכתובים, כגון קנה לב אהב נפשו (משלי יט ח), מגביה פתחו מבקש שבר (שם יז יט), חושך שבטו שונא בנו (שם יג כד), שכונתם: התוצאה היא כאלו אהב, בקש, שנא, ולא שאהב, בקש, שנא באמת. מעין זה בא רעה רוח במקרא גם בהוראה העקרית, ככדברי הושע (יב ב): אפרים רעה רוח ורדף קדים, כלו' הוא הולך אחרי הבלים; אבל בקהל' (א יד ועוד) הכל הבל ורעות רוח וכדו': תוצאת כל מעשיו היא כאלו רדף ורעה רוח, אינו משיג אלא רוח והבל. וכן שאף רוח בכתובים שבמקרא פרושו: כל מה שישאף ויפער פיו, לא יקבל אלא רוח, הוא ישאר צמא ורעב ללא אכל ומים.]

קלה משרכת דרכיה פרא[1]) למד מדבר באות נפשה[2]) שאפה רוח (שם ב כג–כד). — ובקצור, שאף השמש אל מקומו, שאף כאילו רוח וחזר אל מקומו מבלי להשיג כלום: וזרח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף[3]) זורח הוא שם (קהל' א ה). — ובהשאלה, שאף העבד את צל הערב, האסיר את הלילה, פער כאלו פיו לבלעו[4]), חכה לו בגעגועים, sehnsüchtig erwarten; attendre avec impatience; to wait anxiously: כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו (איוי ז ב). אל תשאף הלילה לעלות עמים תחתם[5]) (שם לו כ). — ובמדרש: כמו התנינים שואפים רוח כך אני הייתי שואף לתורתך (מדר' תהל' קיט). — ובסהמ"א: העיט הוא עוף ועל שם שהוא עט ושואף אל[6]) הנבלות (רש"י, ברא"ש טו יא). שהוא חביב לרבו עד שרבו מצפה ושואף מתי יראהו (הוא, חגי' ד:, ד"ה עבד). מאת צעיר תלמידיו וקטן עבדיו יהודה הלוי השאל לשלומו השואף אל מקומו (אגרת ר"י הלוי אל יהושע בן דוסא, מעה"ש 99). בעינים רמות שואף הבלי הזמן ותענוגותיו (בן המלך והנזיר, הקד' המחבר). קראתי אליך משה איש האלהים בנפש שואפת ועין דולפת ודמעה שוטפת (ר"י חריזי, תחכי' טו, 157). — ואמר הפיטן: איכה שאפת בשאפך לשלות ביד שוללים שלמיך (ר"א קליר, איכה אלת, קינ' ת"ב). ולגנוב לא תשאף ולא תחמוד חברים (רסב"ג, אזהרות, בלל שדי). ומבלי אבר אליו תדאה ותשאף עדיו ותשתאה (רמב"ע, אותה כפסי, מעה"ש 80). שאפני תנים ברב אונים ועצמה (הוא, אנה אדון. שם 85). והחמה שזפתני

1) [עי' פרא, הערה.]

2) [כתיב: נפשו.]

3) [גם כאן זאת כנראה הוראת הפעל, בהתאם לכל תכן הפרשה, המדגישה, שאין יתרון בכל מעשה, שלא ימלא הים, לא תשבע העין והאזן, וכן כי יסב השמש בדרכו שואף רוח, ברעות רוח, ללא יתרון.]

4) [השוה: ויחלו כמטר לי ופיהם פערו למלקוש (איוב כט כג).]

5) [לפי דברי העורך בפרושו הכונה: אל תצפה ללילה לעלות בעמי (ו"א באפלה) מתחתם, מתחת כבלי האל.]

6) [בדפוסי אחרים: את, וכך נראה יותר לפי שמוש הפעל בכתוב.]

שאפתני שרפתני (רלב"ע, אני תמה, איגר 63). להשיגך לרצונך אשאף ואהים (הוח, אאמיר אל, סס 72). — ואמר המשורר: השאפה רוח הלא תתנחמי (עמנו', מחב' ד, הברמן, 141). — ״ובמשמ' נשם ושאב רוח וכדו' [1]): ויש מהם בלי רצון שתים והנה שואפות רוח לחיים, והיא ריאה אשר תמיד מפיחה ולב שואף מצוא מהם רוחה (ר"י זכרה, בתי הנפש, בספר מעשיעים, דודזון, 158). כי לא ישאף מי שלא יתנשם ולא יתנשם מי שאין לו ריאה (אמו"ר לרלב"ד א ו, הריח, 27). ישם ישאף מרב היגיע (יל"ג, משלי יהודה ד יב, 174). — ״ובמשמ' משך ושאב, כאלו בהבאת הנשימה, ואבן שואפת כמו אבן שואבת: כמו שיש לאבן השואפת כח למשוך הברזל (הלל מוירונה, תגמ' הנפש, מאמר א ליון ה, יז). אבק הטאבק"ו שבערבי קורא טוטו"ן ששואפין אותו בחוטם ונותן לתוכו המוכר מעט סם טוב להריח בו (הלכות קטנות לר"י חאגיז, חו"ח קח). ואם לא יפול לרגליהם שדוד כי יחטאו המטרה ישאפהו השנהב אליו בחוטמו (ר"ם זלוך, מבילי עולם ג, מ:). — ״ובמשמ' השתדל, שם מגמתו, streben; aspirer; to strive, נוהג בדבור ובספרות. — ביני סְעוּ' ״שָׁאוּף, — ששאפו אותו, ואמר הפיטן: נשמת שאופי תנין השם ארבו בקרבו תשבחך (רסב"ג, נשמת חוגגי, ביאליק-רבניצקי ב, 123).

—נִפְעַ', ״נִשְׁאַף, — נִשְׁאַף האויר, נמשך לתוך האף והפה בנשימה: והדמיון בזה האויר הנשאף מפני שאי אפשר לעמוד בלעדיו שעה אחת בשום פנים (ר"י א"ח, חו"ה, הבחינה ה). לפי שהאויר הנשאף אמנם יצטרך אליו וכו' שיהיה קר בפעל (קאנון א ב ב ב).

—הָפְעַ', ביני ״מְשְׁאָף, — כלה בצמא, verschmachtet; ruiné de soif; parched with thirst, ואמר הפיטן: שדה מושאף בנמוך ישתח מים (רסע"ג, אכוין כליות, סדור רסע"ג, שלט).

ב. *שָׁאַף, פיו"ע, — דרך ודרס ברגל [2]) zertreten; fouler aux pieds; to crush under the feet:

---

[1]) [עפ"י הבנה זו במקרא.]

[2]) [עפ"י הבנה זו של א. שָׁאַף בכמה מקומות במק־א. ועי' שוף.]

שכל מי שיודע שחטא ומתפלל על החטא ומתירא ממנו וכו' שהקב"ה מוחל לו, וכל מי שהוא חוטא ושואפה [1]) ברגליו ומעבירה כנגד עיניו הקב"ה מבקשה הימנו (מדר' תהל' כח).

״שַׁאַף, ש"ז, — מעשה השואף, שאיפה: איכה שאפת בשאפך [2]) לשלות ביד שוללים שלמיך (ר"א קליר, איכה אלת, קינ' ת"ב). שאט לשון שאף גולוזמנ"ט בלע"ז (רש"י [3]), יחזק' כה ו). השואפים על עפר ארץ, על עפר ארץ שהם הולכים עליהם כל שאפם וכל מחשבתם בראש דלים הוא (הוח, עמ' ב ז). ושתי הרוחות הומות ומשתוחחות אחת ככפיר בחרון אפו ואחת כחזיר בתאותו ושאפו (רלב"ע, חי בן מקיץ, כהנא ב, 48).

״שְׁאָפָה, ש"נ, — כמו שַׁאַף, ואמר הפיטן: זכור איכה אנו שפתינו אַךְ אִפּוּ פעמי מרון שאפתינו [4]) וכו' (ר"א קליר, זכור איכה, קרוב' ת"ב, מחז' איטלי א, קסח). — ואמר המשורר: ואדאג מיגונותי ואשם ואשאף כי שאפני שאפה [5]) (רשב"ג, זכועי על בנות ימים, שירי שלמה, דוקס, 8).

״שַׁאֲפָן, תוא"ז, נקי שַׁאֲפָנִית, — שואף לגדולות, רודף כבוד ambitiös, Streber; ambitieux, arriviste; ambitious, pushing person, נוהג בספרות ובדבור.

״שַׁאֲפָנוּת ש"נ — תכונת השאפן, Strebertum; caractère ambitieux; ambitious spirit, נוהג בספרות ובדבור.

---

[1]) [ושם בארמ': עקרבא דמית (נ"א רמת) לגמלא ושואפה בעוקבה.]

[2]) [מנק': בְּשׁאָפְךָ.]

[3]) [אך עי' שאט, הערות.]

[4]) [על חרוז זה כותב בעל לקח טוב בפרושו לקרובה זו (גנזי שכטר א, 258—259), וז"ל: איכו פעמי מרון זה הוא משמר שכן אומ' והאדיב מסריבי מרון שהיו עולין עולי רגלים בשירה ותודה ושמחה וכו' שאפתינו שהיו שואפין ועולין בחג, ע"כ. ועי' על כל הקרובה המסבבת הזאת בדברי דודזון, אוצר השירה והפיוט א, 210—212 ובספרות הנזכרת שם.]

[5]) [בהוצ' ביאליק־רבניצקי א, 123: שאיפה.]

א. **שאר** [1]), ממנו השארה, השארות, משארת [2]), שאר, שאר, שארית.

ב. **שאר** [3]), ממנו שאר, שארה, שארה, שאיות, שאריות.

שָׁאַר, פ״ע, — נותר, היה בחיים או במקום לאחר שלא היו עוד אחרים, übrig bleiben; rester; to remain (over): ויאמר שמואל אל ישי התמו הנערים ויאמר עוד שאר הקטן והנה רעה בצאן (ש״א יו יא).

— נפע׳, נשאר, נשאר, נאשאר, נשארה, נשארה, נשארתי, נשארו, נשארו, נשארתם, נשארנו, נשאר, נשארים, נשארה, נשארה, נשארת, נשארות, ישאר, ישאר, תשאר, ישארו, תשארנה, — כמו קל: וינסו מלך סדום ועמרה ויפלו שמה והנשארים הרה נסו (ברא׳ יד י). והנשארים בכם והבאתי מרך בלבם וכו׳ (ויקר׳ כו לו). וישארו שני אנשים במחנה וכו׳ ותנח עליהם הרוח (במד׳ יא כו). עד אבד הנשארים והנסתרים מפניך (דבר׳ ז כ). ובערת הרע מקרבך והנשארים ישמעו ויראו (שם יט יט—כ). לבלתי בוא בגוים האלה הנשארים האלה אתכם (יהוש׳ כג ז). וישב מן העם עשרים ושנים אלף ועשרת אלפים נשארו (שפט׳ ז ג). ויכו את עמון עד חם היום ויהי הנשארים ויפצו ולא נשארו בם שנים יחד (ש״א יא יא). ויקחו נא חמשה מן הסוסים הנשארים אשר נשארו בה הנם ככל ההמון ישראל אשר נשארו בה הנם ככל המון ישראל אשר תמו וכו׳ (מ״ב ז יג). והעם הנשאר בארץ יהודה אשר השאיר נבוכדנאצר וכו׳ (שם כה כב). והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו (ישע׳ ד ג). חרו ישבי ארץ ונשאר אנוש מזער (שם כד ו). וחיל מלך בבל נלחמים וכו׳ אל לכיש ואל עזקה כי הנה נשארו בערי יהודה ערי מבצר (ירמ׳ לד ז). הרחוק בדבר ימות וכו׳ והנשאר והנצור ברעב ימות (יחזק׳ ו יב). ויהי כהכותם ונאשאר [1]) אני (שם ט ח). מי בכם הנשאר אשר ראה את הבית הזה בכבודו הראשון (חגי ב ג). וימת אלימלך איש נעמי ותשאר היא ושני בניה (רות א ג). נפרצה נשלחה על אחינו הנשארים בכל ארצות ישראל (דה״א יג ב). — ונשאר המחנה, נשארה פרסת הבהמה, בתמונה לאדם ולבהמה: והיה המחנה הנשאר לפליטה (ברא׳ לב ט). וגם מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה (שמות י כו). — ועל דבר שאין בו רוח חיים, ואף דבר מפשט: והזה מדם החטאת על קיר המזבח והנשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח (ויקר׳ ה ט). וירם הטבח את השוק והעליה וישם לפני שאול ויאמר הנה הנשאר שים לפניך אכל (ש״א ט כד). וכבו את גחלתי אשר נשארה לבלתי שום לאישי שם ושארית על פני האדמה (ש״ב יד ז). ונשאר בו עללות כנקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר (ישע׳ יז ו). נשאר בעיר שמה ושאיה יכת שער (שם כד יב). — ובפרט בצרוף לא נשאר באדם כח, נשמה [2]): ואראה את המראה הגדלה הזאת ולא נשאר בי כח והודי נהפך עלי למשחית (דני׳ י ח). מעתה לא יעמד בי כח ונשמה לא נשארה בי (שם שם יז). — ועם מלת חזוק, נשאר לבדו, אך הוא, רק הוא, נשאר רק שם וכדו׳: וימח את כל היקום וכו׳ וישאר אך נח ואשר אתו בתבה (ברא׳ ז כג). כי אחיו מת והוא לבדו נשאר (שם מב לח). להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך רק ביאר תשארנה (שמות ח ה). לא נותר ענקים בארץ בני ישראל רק בעזה

---

[1]) [גם בארמי שבכתבות ובמקרא שאר, שארית, באוגרית׳ שאר, ובערב׳ הדרומית והצפונית שאר a) במשמ׳ זו, אך בארמ׳ שבתו״מ ובסור׳ נטשטש מבטא האלף (השוה גם שרית במק׳ שארית במקרא) והוא בא בצורות כגון שיר, שיר (ומכאן אף בעבר׳ שיר וכדו׳), אשתיר וכו׳. ועי׳ בהערה שאחר זו.

כנראה אין גם שאר, שממנו שאור, אלא התפתחות מן שאר. כי השאר שנשאר מן הבצק, מחמיץ והופך שאור].

[2]) [עי׳ בסוף ההערה הקודמת, ובהערת המחבר לערך משארת, עמ׳ 3353.]

[3]) [שאר במשמ׳ בשר בא גם בכתבות כנעניות, באשור׳ שיר (במק׳ שאר), ובאוגרית׳ ת׳אר. ולפי זה יש לחבר עם מלה זו, כדעת רבים, את הערב׳ ת׳אר b) במשמ׳ גאלת הדם, וזאת כנראה במעבר מן שאר (בשר) במשמ׳ קרוב, גואל הדם.]

a) سائر، سئر b) شار

---

[1]) [ואפשר שיש כאן משרידי שתי נסחאות, ואשאר או ונשארתי.]

[2]) [עי׳ יתר, נפע׳, בשמוש זה.]

פגת ובאשדוד נשארו (יהוש' יא כב). וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות אל המפתן רק דגון נשאר עליו (ש"א ה ד). הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם (ישע' מט כא). ואני נשארתי לבדי (דני' י ח). — ובשלילה, לא נשאר איש, אחד, עד אחד: ויסר הערב וכו' לא נשאר אחד (שמות ח כז). לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים (שם י יט). ויכסו את הרכב ואת הפרשים וכו' לא נשאר בהם עד אחד (שם יד כח). ולא נשאר איש בעי ובית אל (יהוש' ח יז). ויפל כל מחנה סיסרא לפי חרב לא נשאר עד אחד (שפט' ד טז). ויבאו כל עבדי הבעל ולא נשאר איש אשר לא בא (מ"ב י כא). — ולא נשאר בלתי אם, זולת, כי אם, רק: לא נשאר לפני אדני בלתי אם גויתנו ואדמתנו (ברא' מז יח). ויתאנף יי' מאד בישראל ויסרם מעל פניו לא נשאר רק שבט יהודה לבדו (מ"ב יז יח). והגלה את כל ירושלם וכו' לא נשאר זולת דלת עם הארץ (שם כד יד). — ועם מלה אחרת המורה על שארית, כמו פליטה, יתר, שאר: ואת יתר העם הנשארים בעיר וכו' הגלה נבוזראדן רב טבחים (מ"ב כה יא). לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים וכו' (ישע' יא יא). והיתה מסלה לשאר עמו אשר ישאר מאשור (שם שם יו). ויספה פליטת בית יהודה הנשארה שרש למטה ועשה פרי למעלה (שם לז לא). ונבחר מות מחיים לכל השארית הנשארים מן המשפחה הרעה הזאת (ירמ' ח ג). — ונשאר פלוני או נשאר דבר מרבים וכדו': כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים (דבר' ג יא). ותשאר האשה משני ילדיה ומאישה (רות א ה). וכל הנשאר מכל המקמות אשר הוא גר שם ינשאוהו אנשי מקמו וכו' (עזר' א ד). — ונשאר מכליון ושבי וכדו', נצל: ואכל את יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד (שמות י ה). אתן את צדקיהו וכו' ואת הנשארים בעיר הזאת מן הדבר מן החרב ומן הרעב ביד נבוכדראצר (ירמ' כא ז). ואשאלם על היהודים הפליטה אשר נשארו מן השבי ועל ירושלם ויאמרו לי הנשארים אשר נשארו מן השבי שם במדינה ברעה גדלה (נחמ' א ב-ג). — ונשאר לפלוני, גם במשמ' נשאר מאשר לו, ממנו: ויך יהוא את כל הנשארים לבית אחאב ביזרעאל (מ"ב י יא).

והסרתי דמיו מפיו ושקציו מבין שניו ונשאר גם הוא לאלהינו (זכר' ט ז). ולא נשאר לו בן כי אם יהואחז קטן בניו (דהי"ב כא יז). — ועם בטוי המורה על המצב שאדם או דבר נשאר בו, נשארו מעט (מהרבה), מתי מספר, פליטה, נשארה התשובה מעל, נשארה הארץ הרבה לרשתה [1]: ונשארתם מתי מספר בגוים אשר ינהג יי' אתכם שמה (דבר' ד כז). ונשארתם במתי מעט תחת אשר הייתם ככוכבי השמים לרב (שם כח סב). והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה זאת הארץ הנשארת כל גלילות הפלשתים וכל הגשורי (יהוש' יג א-ב). כי נשארנו מעט מהרבה (ירמ' מב ב). ואיך תנחמוני הבל ותשובתיכם נשאר מעל (איוב כא לד). צדיק אתה כי נשארנו פליטה כהיום הזה (עזר' ט טו). — ובמדר': אף על פי שנשארו (אחינו שבגלות) לפליטה מתענים היו עלינו בשני ובחמישי (ר' הושעיה, מד"ר ברא' עו). התאנה חנטה פגיה, אלו פושעי ישראל שמתו בשלשת ימי אפילה וכו' והגפנים סמדר נתנו ריח, אלו הנשארים שעשו תשובה ונגאלו (שם שה"ש, המלכה חנטה). — ובספה"א: נשאר לי לכתוב בכאן פירוש הא דאמר רבא וכו' (ר"ח, עירובי' סו:). ניטל הכותב ונשאר המוחק אם נשאר מאורכו מלוא פס ידו טמא (רמב"ם, כלים יח כ). ואע"ג דהשתא נשארת תחת בעלה (סו"ת בנימין זאב כח). — ואמר הפיטן: דמי אל תתני פלטה הנשארה, הרימי קול וזעקי מרה (ר' קלונימוס, אמרתי שעו, קינ' ת"ב). — ואמר המשורר: נשאר אהובי לאלהינו ובו כתר אמונה ידעיו הכתרו (משולש דאפיאירה, ירבו מזמותי, ידיעות מכון שוקן ד, קד). — *ובחשבון בינ' נשאר, מה שנשאר אחר נכוי סכום אחד ממשנהו: (ראב"ע, המספר, 117). — ובפילוסופיה, נשאר דבר, נשארו החיים, לא פסקו מלהתקים, fortdauern; continuer; to last: וצדקתו עומדת לעד, קיימת ונשארת (ר"מ א"ח, מו"נ א יג). כי נצב עליו מתמיד, קיים, נשאר (שם שם טו). ואמתת המקרה וענינו שלא ישאר ולא יתקיים שני זמנים ר"ל שתי עתות וכשיברא המקרה ההוא יאבד ולא ישאר וכו' כי קצת המקרים ישארו

[1] [לא בכל מקום אפשר להכריע ממש, אם יש כאן נושא לפעל או בטוי המורה על מצב הדבר הנשאר.]

מדת אחת וקצתם לא ישארו שני ומנים (שם שם עג, ההקדי השטיח). — *וכפעל עזר: וגדלה הכת ונשארה צריכה יותר מב' כספים פת לבדו בכל יום (תשוי הרמב"ם קפ"ח, פריימן, 178—179). ואם יתן לו מעותיו בזמן הנז' יחזור השתות לראובן כאשר היה ונשאר נותן לו מה שיבוא לו מהשכירות זמן רב (שם רפ"ב, שם 258).

—הפעי, השאיר, השארתי, השאירו, השארנו, השאיר, אשאיר, תשאיר, נשאר, ישאירו, — א) השאיר דבר או אדם, הותיר, נתן שישאר, übrig lassen; laisser (de reste); to leave over: ויאכל את כל עשב הארץ את כל אשר השאיר הברד (שמות י יב). על מצות ומררים יאכלהו לא ישאירו ממנו עד בקר (במד' ט יב). ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך עד השמדך אשר לא ישאיר לך דגן תירוש ויצהר שגר אלפיך ועשתרת צאנך (דבר' כח נא). וישחיתו את יבול הארץ עד בואך עזה ולא ישאירו מחיה בישראל (שפט' ו ד). והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל (מ"א יט יח). ומדלת הארץ השאיר רב טבחים לכרמים וליגבים (מ"ב כה יב). והעם הנשאר בארץ יהודה אשר השאיר נבוכדנאצר מלך בבל וכו' (שם שם כב). יבקש את עון ישראל ואיננו וכו' כי אסלח לאשר אשאיר (ירמ' נ כ). אם בצרים באו לך הלוא ישאירו עללות (עבד' א ה). והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם יי' (צפני ג יב). ועתה כמעט רגע היתה תחנה מאת יי' אלהינו להשאיר לנו פליטה ולתת לנו יתד במקום קדשו (עזר' ט ח). — ובצרופים שליליים כגון לא השאיר (לפלוני) כל נשמה, לא השאיר איש מהם וכו', לא השאיר לו שריד, ובשבועת אם אשאיר וכדו': ונחרם את כל עיר מתם והנשים והטף לא השארנו שריד (דבר' ב לד). החרם אותם ואת כל הנפש אשר בה לא השאיר שריד (יהוש' י כח). רק את כל האדם הכו לפי חרב עד השמדם אותם לא השאירו כל נשמה (שם יא יד). ונבזה בהם עד אור הבקר ולא נשאר בהם איש (ש"א יד לו). כה יעשה אלהים לאיבי דוד וכה יסיף אם אשאיר מכל אשר לו עד אור הבקר משתין בקיר (שם כה כב). הכה את כל בית ירבעם לא השאיר כל נשמה לירבעם עד השמדו (מ"א טו כט). הכה את כל בית בעשא לא השאיר לו משתין בקיר וגאליו ורעהו (שם טז יא). וישחטום אל בור בית עקד ארבעים ושנים איש ולא השאיר איש מהם (מ"ב י יד). כי לא השאיר ליהואחז עם כי אם חמשים פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים רגלי (שם יג ז). — ובבטוי המורה על התוצאה, עד בלתי השאיר שריד, מבלי השאיר שריד וכדו': ויכו אתו ואת בניו ואת כל עמו עד בלתי השאיר לו שריד (במדי כא לה). מתת לאחד מהם מבשר בניו אשר יאכל מבלי השאיר לו כל (דבר' כח נה). ויכו אותם עד בלתי השאיר להם שריד ופליט (יהוש' ח כב). ויך יהוא את כל הנשארים לבית אחאב וכו' עד בלתי השאיר לו שריד (מ"ב י יא). — ועד השאיר, בחיוב, במשמ' עד בלתי השאיר אלא: והערים יהרסו וכל חלקה טובה ישליכו איש אבנו ומלאוה וכו' עד השאיר אבניה בקיר חרשת (שם ג כה). — והשאיר אחריו: מי יודע ישוב ונחם והשאיר אחריו ברכה ונסך ליי' אלהיכם (יואל ב יד). — ב) במשמ' פ"ע, כמו נפע', נשאר: העיר היצאת אלף תשאיר מאה והיוצאת מאה תשאיר עשרה לבית ישראל (עמו' ה ג). — ובמדר': שבועה נשבע הקב"ה בכסא כבודו שלא להשאיר לזרעו של עמלק [1]) תחת כל השמים לא נין ולא נכד בעמו (מדר' תהלי ט). — ואמר המשורר: ואם יכחוש אותו, פרי צדק יהי משאיר (ר"ש הנגיד, בן משלי תמז, ספון, קעב).

—פעו', בינ' *משאר, — כמו נפע', מה שהשאירו: המדל נותן מן המשואר על מה ששייר, והמחליק מאחת יד נותן מן המשואר על הכל (פאה ח ג). מה אם במקום שהמחשבה פוסלת בחוץ לא עשה את המשואר כיוצא, מקום שאין המחשבה פוסלת בפנים אינו דין שלא נעשה את המשואר כנכנס (ר"י הגלילי, זבחי ט יב). הצומח מציל מיד השער צהוב וכו' והמשואר מציל מיד שער צהוב וכו' (נגעי י ג). אין לי אלא הצומח בסוף והמשואר בתחלה, מנין הצומח בתחלה והמשואר בסוף (ספרא תזריע, נגעים פרק ט).

—התפ', *השתאר [2]), — כמו נפע': רק ביאור תשארנה, כולן ימותו ולא ישתארו מהן אלא אותן

[1]) [כילק' שמע' (תהלי תרמב): זכר עמלק.]
[2]) [בתו"מ גם נשתייר, עי' שיר.]

הנשארות ביאור (מד"ר שמות י). — ואמר המליץ: סוג תאויר וכו' הסב לו כאב החזה ושיעול נורא מאד עד אשר נאלץ **להשתאר** כמה ימים שוכב על ערשו (גוטלובר, ממלרים, 128).

שְׁאָר, ש"ז, — מותר, יתר, מה שנשאר, מי שנשאר, Rest; rest(e): וּשְׁאָר עֵץ יערו מספר יהיו ונער יכתבם (ישע' י יט). בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב בכל ההמון הרב וּשְׁאָר [1] מעט מזער לוא כביר (שם יו יד). והכרתי מן המקום הזה את שְׁאָר הבעל (צפנ' א ד). ובימי ארתחששתא כתב בשלם מתרדת טבאל וּשְׁאָר כנותו על ארתחששתא מלך פרס (עזר' ד ז). ויבן העיר מסביב מן המלוא ועד הסביב ויואב יחיה את שְׁאָר העיר (דהי"א יא ח). — ושאר ישראל, שאר העם שישוב אל האלהים במושג נבואי, גם בש"ע הסמלי שאר־ישוב: ויאמר יי' אל ישעיהו צא נא לקראת אחז אתה וּשְׁאָר ישוב בנך (ישע' ז ג). והיה ביום ההוא לא יוסיף עוד שְׁאָר ישראל ופליטת בית יעקב להשען על מכהו ונשען על יי' קדוש ישראל באמת שְׁאָר ישוב שְׁאָר יעקב אל אל גבור כי אם יהיה עמך ישראל כחול הים שְׁאָר ישוב בו (שם י כ–כב). — ושאר בסוף רשימת דברים, מה או מי שלא נזכר עד כאן: בשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש וכו' בִּשְׁאָר מדינות המלך מה עשו (אסת' ט יב). וּשְׁאָר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו ועמד על נפשם (שם שם יו). ובשנה השנית וכו' החלו זרבבל בן שאלתיאל וישוע בן יוצדק וּשְׁאָר אחיהם הכהנים והלוים (עזר' ג ח). ויאמר להם זרבבל וישוע וּשְׁאָר ראשי האבות לישראל (שם ד ג). וּשְׁאָר העם וכו' מחזיקים על אחיהם (נחמ' י כט–ל). ועמהם הימן וידותון וּשְׁאָר הברורים (דהי"א יו מא). וּשְׁאָר דברי שלמה הראשנים והאחרונים הלא הם כתובים על דברי נתן הנביא (דהי"ב ט כט). — ושם ושאר במשמ' זרע שישאר מאדם: והכרתי לבבל שם וּשְׁאָר ונין ונכד (ישע' יד כב). — ושאר רוח [2] במשמ' כזו: על כי יי' העיד בינך ובין אשת נעוריך וכו' ולא אחד עשה וּשְׁאָר רוח לו ומה האחד מבקש זרע אלהים ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל יבגד (מלא' ב יד יה). — ובתו"ם, בסמ' אל ש"ע, שאר נכסים, שאר ירקות: אחד טמאה טמה שיש כאן הרי בצד זה מעשר **ושאר** מעשר סמוך לו (דמאי ה א). זרע לוף העליון, זרע כרישים וכו' **ושאר** זרעוני גנה שאינן נאכלין פטורין מן המעשרות (מעשר' ה ח). שמנה שרצים האמורים בתורה הצדן והחובל בהן חיב **ושאר** שקצים ורמשים החובל בהן פטור (שבת יד א). שבכל הלילות אנו אוכלין **שאר** ירקות, הלילה הזה מרור (פסח' י ד). ומברך עליה שמנה ברכות על התורה ועל העבודה וכו' ועל **שאר** התפלה (יומא ז א). ועל זדון טמאת מקדש וקדשיו שעיר הנעשה בפנים ויום הכפורים מכפרין, על **שאר** עברות שבתורה וכו' שעיר המשתלח מכפר (שבוע' א ו). שבעה שבטים שחטאו מביאין שבעה פרים **ושאר** שבטים שלא חטאו מביאין על ידיהן פר (ר' יהודה, הור' א ה). כל המנחות וכו' טעונות שלש מתנות שמן וכו' **ושאר** השמן נאכל לכהנים (מנח' ו ג). ומה אתה מקיים וימירו את כבודם בתבנית שור, בשור של **שאר** ימות השנה, ת"ל אוכל עשב, אין לך מנוול ומשוקץ כשור בשעה שאוכל עשב (ר"ע, מד"ר שה"ש, לפוקתי). — *ועם כל, שאר כל הדברים: איני **כשאר** כל אדם, אסטנים אני (רבן גמליאל, ברכ' ב ו). ולא יאמר אדם לחבירו בירושלים הילך יין ותן לי שמן וכן **שאר** כל הפירות (מע"ש א א). **ושאר** כל הנשים מותרות לבעליהן וליבמיהן (יבמ' ט ב). תלקה הירך תחלה ואח"כ הבטן **ושאר** כל הגוף לא פלט (סוט' א ז). וטיט היון וטיט היוצרים וכו' **ושאר** כל הטיט (מקו' ט ב). בן שחלק ואשה שנתגרשה הרי הן **כשאר** כל אדם (ת"כ, ב"ב מז). — *ובלי ש"ע אחר השְּׁאָר: נטל מקצת פאה וזרקה על **השאר** (פאה ד ג). המסלת קב או קבים לסאה לא יאבד את **השאר** (תרומ' יא ה). הניף והגיש קמץ והקטיר **והשאר** נאכל לכהנים (סוט' ג ב). נותן לזה מנה ולזה מנה **והשאר** יהא מונח עד שיבא אליהו

---

1) [יש מציעים לקרא כאן: וּשְׁאָר.]

2) [כנראה זאת בקרוב כונת הצרוף במקרא לפי הענין, כלו' על מנת כך נברא האדם, שישאר וישמר רוח האל שבו בזרעו מדור לדור. ואמנם אפשר שלא כונו המעתיקים והנקוד לדעת המקור, ושיש להניח כאן צורת פעל ולא ש"ע, וצ"ע.]

(צ"מ ג ד). במה דברים אמורים בדיני נפשות, אבל בדיני ממונות תתקים העדות בשאר (ר' יוסי, מכות א ח). ירד (הנכרי) לבור מה שבבור אסור והשאר מותר (ע"ז ד ח). ועי' שְׁיָר. — ואמר המשורר: צפון וימין את שאר נפשי עלי כנפי שלומותי לך ישאו (רמב"ע, עד מה בגרון, ברודי, י). — *בין השאר, בין דברים אחרים, נוהג בדבור. —*וכהשאלה, שאר ירקות (ע"פ תו"מ) במשמ' כל מיני דברים שלא פרטו, נוהג בדבור. — *ושאר רוח, במשמ' יתרון רוח, רוח יתרה, נוהג בספרות ובדבור, על פי הבנה זו בכתוב. — *וברבוי, שְׁאָרֵי, כמו שְׁאָר: אכן אם טען אין לו מחמת שהפסיד בסחורה או שאין משלמים לו אחרים ג"כ או שארי טענות גרועות כגון שנתן לנדן בנו או בתו, אז יהיה מוחרם מיריד ליריד (פנקס ועד ארבע ארצות, סנת שפ"ד, הײלפרין, 48). ובמותרות אם הניח בעלה קרקעות היא קודמת וכו' אבל במטלטלין היא כמו שארי בעלי חובות לקח' חלק כחלק (שם, סנת ת"ד, שם, 70). ובדבר הוצאות שמוציאים פה לובלין לטרובינאל ביומא דשוקא וכו' מכל זה פטורים אנשי ליטא יצ"ו, וכן מכל שארי הוצאות (שם שם, 72). אמנם בשארי ירידים או בשארי קהלות שלא בירידים אין בכח שום נושה להוציא חובו הנ' (שם, סנת תכ"ח, שם, 112). כי חפשי וחירות ניתן להם ושארי מיני יפויים (שם, סנת תפ"ז, שם 306). עוררנו אותו שיחיש וימהר להדפים השו"ת הנ"ל עם השארי שו"ת אשר חבר (שם, סנת תקי"ג, שם 373).

שְׁאֵר [1]), ס"ז, ככי שְׁאֵרִי, שְׁאֵרְךָ, שְׁאֵרוֹ, שְׁאֵרָהּ, שְׁאֵרָם, — בָּשָׂר, א) בשר הבהמה המשמש מאכל וזבח [2]), ובשר החי וגופו, Fleisch; chair, viande; meat, flesh: אם אחרת יקח לו שְׁאֵרָהּ [1]) כסותה ועונתה לא יגרע (שמות כא י). [2]) כלה שְׁאֵרִי ולבבי צור לבבי וחלקי אלהים לעולם (תהל' עג כו). הגם לחם יוכל תת אם יכין שְׁאֵר לעמו (שם עח כ). וימטר עליהם כעפר שְׁאֵר וכחול ימים עוף כנף (שם שם כז). ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושְׁאֵרֶךָ (משלי ה יא). גמל נפשו איש חסד ועכר שְׁאֵרוֹ אכזרי (שם יא יז). — ובצרוף חמס ושאר: חמסי ושְׁאֵרִי [3], על בבל תאמר ישבת ציון ודמי אל ישבי כשדים תאמר ירושלם (ירמ' נא לה). — ואמר בן סירא: בנות לך נצר שארם ואל תאיר אלהם פנים (ב"ס גני' ז כד). שקר [4]) עשיר ישמח שארו דאגת מחיה תפריע נומה (שם שם לד א). — ובנוסחן של ברכות: המברך אומר אשר קדש ידיד מבטן חוק בשארו [5]) שם צאצאיו חתם באות ברית קודש על כן בשכר זאת אל חי חלקינו צורינו צוה להציל ידידות שארנו למען בריתו אשר שם בבשרנו (תוספת' ברכ' ז יג, מובא בסנויים קלים שבת קלז:). — ובתו"מ בפרט בשמושים כגון נפלה השמלה לשאר האשה, הלמה את גדלה, ההאימה לה: רבי יונתן אומר, שארה כסותה, כסות שהוא נופל לשארה, אם היתה ילדה, לא יתן לה זקנה, זקנה, לא יתן לה של ילדה (מכי' משפט' מסכת' דנזיקין ג). כי היא כסותה לבדה וכו' ר' נתן אומר וכו' לכך נאמר כי היא כסותה אי אתה רשאי למנע ממנו כסות שהוא נופלת לשארו (שם שם מסכ' דכספא יט). שארה כסותה, שתהא הכסות לפי

---

[1]) [כאמור בהערה לשרש ב. שאר, שְׁאֵר היא המלה המשמשת בשפות המדומות, כאשור', אוגרית', בכתבות הכנעניות ובכמה מקומות במקרא במשמ' בשר בכלל, בע"ד שנדחקה בעבר' ובארמ' מפני בָּשָׂר, בִּשְׂרָא, בערב' מפני לַחְם, ונשארה בלשון זו אך במשמ' גאולת הדם ע"י שאר הבשר, הקרוב. ועי' גם בהערות שאחר זו.]

[2]) [השוה במיחד בכתבות הכנעניות את הנוסחה החוזרת בלוח הקרבנות הכנע' ממרסיליה: ואהרי השאר (ז"א ושארית הבשר) לבעל הזבח.]

---

[1]) [תעודות משפטיות קדומות מבבל מראות, כי היתה התחיבות לתת לאשה מנות בשר לימי החגים שבשנה, כשם שנהגו לתת לה בחג כסות ללבוש, ועוד, לפי זה יש להבין גם את פשוטו של הכתוב. ועי' בספרו של העירך, הלשון והספר, כרך ב עמ' 215 וכו'.]

[2]) [גם במק' כאשר בסיר (מיכ' ג ג) צ"ל, כדעת רבים: כשאר בסיר.]

[3]) [אמנם בשמוש זה במשמ' קריאת חמס וגזל בא במקומות אחרים חמס ושד (ירמ' ו ז, כ ח; יחזק' מה ט; עמ' ג י; חבק' א ג), ועל כן יתכן שגם במקום יחידי זה המכון הוא: חמסי וְשָׁדִי, והמעתיק שקרא ושרי השלים וכתב ושארי.]

[4]) [נ"א שקר.]

[5]) [לפי זה היו שהבינו כאן שארו במשמ' האבר המיחד למילה.]

השאר שלא יתן לה הילדה לזקינה ולא את הזקינה לילדה (ר' ליעזר בן יעקב, ירוש' כתוב' ה ח). — ובפהס"א: אני איש דוה לב היגע תמיד על חסדי ולא אשוב עד יכלה שארי וישוב לעפרו (מנחם, מכתב אל חסדאי בן שפרוט, סעה"ם 3). וכן אני מתאוה להיות חלקי בשמים מפני שמי שחלקו בעליונים וידבק עמם כשיכלה שארו ולבבו שהוא מן השאר רוצה בו האבר הידוע הנקרא כן [1]) והוא הנושא לנפש ולכל כוחותיה (ר"ש א"ת, יקוו המים, 99). — ואמר המשורר: ירא אתך ודבר טוב לדודך ולשארך וכבד את חברך (ר"ש הנגיד, יהוסף כל, בן תהלים, הברמן א, 40). נסעו סבות חמדה בשובו לעפר חמדה כי הוא כסותה לבדה, סותה היא לשארו ביום שובו לשארו הוא שמלתו לעורו (יצחק בן כאונן, פמדתי מילרי, סעה"ם 58). הה כי חשק אכל כחי ושארי עוד לו לא מצא (רמב"ע, הענק ד, ברודי, שמח). הבה מידעי ודמינו נשחה ואת כל השאר נוכל (שם ע, שלא). שארו החלי בלה ועצמו ואכל הכאב בדיו וגלדו (הוא, לאט ללב, ברודי, לו). כלה שאר גופי ונפשי נבערה (ראב"ע, גבהי ספקים, מכתב לר' שמואל אבן גאמע, כהנא ב, 36). — ב) שְׁאֵר, שאר בשר, קרוב קרבת בשר, Blutsverwandte(r) ; proche parent ; near relation: איש איש אל כל שְׁאֵר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה (ויקר' יח ו). ערות אחות אביך לא תגלה שְׁאֵר אביך הוא ערות אחות אמך לא תגלה כי שְׁאֵר אמך הוא (שם שם יב—יג). וערות אחות אמך ואחות אביך לא תגלה כי את שְׁאֵרוֹ הערה (שם כ יט). לנפש לא יטמא בעמיו כי אם לִשְׁאֵרוֹ הקרב אליו לאמו ולאביו וכו' ולאחתו וכו' לה יטמא (שם כא א—ג). או דדו או בן דדו יגאלנו או מִשְּׁאֵר בשרו ממשפחתו יגאלנו (שם כה מט). ואם אין אחים לאביו ונתתם את נחלתו לִשְׁאֵרוֹ הקרב אליו ממשפחתו (במד' כז יא). — ובתו"מ: איזהו ממזר, כל שאר בשר שהוא בלא יבא (ר"ע, יבמ' ד יג). גר שהיה לידתו בקדושה והורתו שלא בקדושה יש לו שאר האם ואין לו שאר האב (יבמ' לח.). — ובפהס"א: ואין ספק כי הנחלה לשאר תנתן (ראב"ע, הקד' ב לפרושו על התורה, כהנא ב, 82). — ואמר המשורר: בחר מות והטמן בקברך ואל תלך לבקש משארך (רה"ג, שירי מוסר השכל, לקו"ק, 53). וקנאה תהרוס חברה יסודה ותרחק שארי לב הקרובים (ר"ש הנגיד, בן משלי, אברמסון, 215). שאר אוכל שאר קרוב בסתר וקרוב את בשר אחיו יפלח, אמת כי זה שאר כבאר בחמר וזה קרוב כמו ערוב (כך!) משולח (שם שם, 320). עלי מה ישכחה גבר תבוסת זמן רע עד יכחש בו שארו, ועצמו יהיה רקב ביַחת ולרמה יהי שבר שארו (רמב"ע, הענק ח, ברודי, ספד). — ומ"ר שְׁאֵרִים, בפ"ס בלשון הקראים: ויתחייב שיהיה אסור מן שאריה ומן המודבק בה אשר נאסר מן שאריו ומן המודבק בו (ספר הישר לישועה בן יהודה, העריות, 44). לא אסרם הכתוב אלא מצד היותם שני שארים על שני שארים (ר"א הקראי, גן עדן, עריות ב, קל.). שהכנענים היו דבקים בשארים ר"ל שהיו נושאים קרובות הם (שם שם ו, קלג:). ומזה הקישו חכמי הקראין לכל שני שארים על שני שארים בהקש החפוש שחפשו ומצאו השארים שהם עקרים לא שארים שהב: שארי שארים (ס' עריות למשה בשיילי, הקדס ג א—ב, 64). ואוסרים לקיחת האשה שארים ר"ל האם ואשת האב והאחות ואשת האח והבת ואשת הבן (ר' יצחק בן אברהם, חזוק אמונה א יט). את כל שני שארים על שני שארים בל יקחו (אברהם פירקוביץ, מסה ומריבה). — ואמר הפיטן: ולא יצא מפיו להטמא לאביו ולאחותו ואחיו ויתר השארים (רשב"ג, בגל סדי, אזהרות, ביאליק-רבניצקי ג, 146).

שְׁאֵרָה, ש"נ, — קרבת בשר בעריות: ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה לא תקח לגלות ערותה שַׁאֲרָה הנה זמה הוא (ויקר' יח יז).

°שְׁאֵרָה, שְׁאֵרָה, ש"נ, — קרובה קרבת בשר, ואמר המשורר: אני עם פנינה שארתי (ש"נ ביאליק, בגלל חפוזו). שארתי היקרה (הנ"ל, דון קישוט).

°שְׁאֵרוּת, ש"נ, — קרבת שארי בשר, Verwandtschaft ; parenté ; kinship: וחופה דלאדר קידושין

[1]) [עי' בהערה לעיל על דברי הברכה הק כשארו שם.]

נמי לא מתניא בפסולות לשמואל דלא שייך בהו ש א ר ו ת וקירוב ביאה (תוס׳ יבמ׳ כז:, ד״ה רב). כיון דכתיב שאר בקרא וע״י הנישואין באה השארות (שם שם לז., ד״ה עריות).

שְׁאֵרִיּוּת, ש״נ, — כמו שְׁאֵרוּת: כי אין אנו יכולים להקיש דבר על דבר אלא אם כן יהיה דומה לו בכל חלקיו בין בגופים האסורים בין במדרגת ש א ר י ו ת ם (ספר עריות למשה בסיילי, הקדם ג א—ב, 62). והאח והאחות נקראים כנפים מפני שאין בהם טבעיות ש א ר י ו ת בל שורש ועקר קבוע אלא ש א ר י ו ת ם הוא ארעי (שם שם 70).

שְׁאֵרִית, ש״נ, כנ׳ שְׁאֵרִיתְךָ, שְׁאֵרִיתוֹ, שְׁאֵרִיתָם, — כמו שאר, ובמיחד מי שנשאר מעם זה או זה אחר חרבנו וכדו׳ Überrest; reste(s); remainder: כי מירושלם תצא שְׁאֵרִית ופליטה מהר ציון (מ״ב יט לא, ישע׳ לז לב). והמתי ברעב שרשך ושְׁאֵרִיתְךָ יהרג (ישע׳ יד ל). לפליטת מואב אריה ולִשְׁאֵרִית אדמה (שם טו ט). ושְׁאֵרִיתָם לחרב אתן לפני איביהם (ירמ׳ טו ט). ואני אקבץ את שְׁאֵרִית צאני מכל הארצות אשר הדחתי אתם שם (שם כג ג). ואת אשקלון ואת עזה ואת עקרון ואת שְׁאֵרִית אשדוד (שם כה כ). ויבאו כל שרי מלך בבל וכו׳ נרגל שראצר סמגר נבו וכו׳ וכל שְׁאֵרִית שרי מלך בבל (שם לט ג). על היום הבא לשדוד את כל פלשתים להכרית לצר ולצידון כל שריד עזר כי שדד יי׳ את פלשתים שְׁאֵרִית אי כפתור באה קרחה על עזה נדמתה אשקלון שְׁאֵרִית עמקם (שם מז ד—ה). ועשיתי בך שפטים וזריתי את כל שְׁאֵרִיתֵךְ לכל רוח (יחזק׳ ה י). הנני נוטה ידי על פלשתים והכרתי את כרתים והאבדתי את שְׁאֵרִית חוף הים (שם כה טז). יען ביען שמות ושאף אתכם מסביב להיותכם מורשה לִשְׁאֵרִית הגוים וכו׳ (שם לו ג). והכרתי יושב מאשדוד וכו׳ ואבדו שְׁאֵרִית פלשתים (עמ׳ א ח). למען יירשו את שְׁאֵרִית אדום וכל הגוים אשר נקרא שמי עליהם (שם ט יב). כי חמת אדם תודך שְׁאֵרִית חמת תחגר (תהל׳ עו יא). ואשר נתנו שְׁאֵרִית העם זהב (נחמ׳ ז עב). ויכו את שְׁאֵרִית הפלטה לעמלק (דהי״א ד מג). — ושארית ישראל, שארית בית ישראל, יעקב, יהודה, יוסף, ירושלם, שארית נחלתו, שארית העם וכדו׳: ונטשתי את שְׁאֵרִית נחלתי ונתתים ביד איביהם (מ״ב כא יד). שמעו אלי בית יעקב וכל שְׁאֵרִית בית ישראל (ישע׳ מו ג). וכתאנים הרעות וכו׳ כן אתן את צדקיהו מלך יהודה ואת שריו ואת שְׁאֵרִית ירושלם הנשארים בארץ הזאת והישבים בארץ מצרים (ירמ׳ כד ח). הושע יי׳ את עמך את שְׁאֵרִית ישראל (שם לא ו). אלכה נא ואכה את ישמעאל בן נתניה וכו׳ למה יככה נפש ונפצו כל יהודה הנקבצים אליך ואבדה שְׁאֵרִית יהודה (שם מ טו). וישב ישמעאל את כל שְׁאֵרִית העם אשר במצפה (שם מא י). דבר יי׳ עליכם שְׁאֵרִית יהודה אל תבאו מצרים (שם מב יט). ולקחתי את שְׁאֵרִית יהודה אשר שמו פניהם לבוא ארץ מצרים לגור שם (שם מד יב). אהה אדני יי׳ המשחית אתה את כל שְׁאֵרִית ישראל (יחזק׳ ט ח). אולי יחנן יי׳ אלהי צבאות שְׁאֵרִית יוסף (עמ׳ ה טו). אסף אאסף יעקב כלך קבץ אקבץ שְׁאֵרִית ישראל (מיכ׳ ב יב). והיה שְׁאֵרִית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת יי׳ וכו׳ והיה שְׁאֵרִית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער (שם ה ו—ז). והיה חבל לִשְׁאֵרִית בית יהודה (צפנ׳ ב ז). מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה וכו׳ שְׁאֵרִית עמי יבזום ויתר גוי ינחלום (שם שם ט). שְׁאֵרִית ישראל לא יעשו עולה (שם ג יג). וישמע זרבבל וכו׳ וכל שְׁאֵרִית העם בקול יי׳ (חגי א יב). ויער יי׳ את רוח זרבבל וכו׳ ואת רוח כל שְׁאֵרִית העם (שם שם יד). — והשארית, השארית הנמצאה, הנשארים במשמ׳ זו: ונשאת תפלה בעד הַשְּׁאֵרִית הנמצאה (מ״ב יט ד, ישע׳ לז ד). ונבחר מות מחיים לכל הַשְּׁאֵרִית הנשארים מן המשפחה הרעה הזאת בכל המקמות הנשארים אשר הדחתים שם (ירמ׳ ח ג). תפל נא תחנתנו לפניך והתפלל בעדנו אל יי׳ אלהיך בעד כל הַשְּׁאֵרִית הזאת כי נשארנו מעט מהרבה (שם מב ב). — ובצרופים עם פעל, כגון לא היתה לו שארית, שָׂם שארית לפלוני, שָׂם שֵׁם ושארית, נתן שארית, הותיר שארית, שָׂם לשארית: וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שְׁאֵרִית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדלה (בראש׳ מה ז). וכבו את גחלתי אשר נשארה לבלתי שום לאישי שם ושְׁאֵרִית על פני האדמה (ש״ב יד ז). ושְׁאֵרִית לא תהיה להם כי אביא רעה אל אנשי ענתות (ירמ׳ יא כג). וגם כל היהודים וכו׳ שמעו כי נתן מלך בבל

שְׁאֵרִית ליהודה (שם מ יא). למה אתם עשים רעה גדלה אל נפשתיכם להכרית לכם איש ואשה וכו' לבלתי הותיר לכם שְׁאֵרִית (שם מד ז). סלוה כמו ערמים והחרימוה אל תהי לה שְׁאֵרִית (שם נ כו). ושמתי את הצלעה לִשְׁאֵרִית והנהלאה לגוי עצום (מיכ' ד ז). — ובצרוף לאין שארית ופליטה וכדו': הלוא תאנף בנו עד כלה לאין שְׁאֵרִית ופליטה (עזר' ט יד). ועי' שְׁרִית. — ובסהס"א [1]), גם בחשבון, כמו שְׁאָר: כשתשליך ימי חדש הלבנה שבעה שבעה וכו' ישאר יום אחד ושתים עשרה שעות ושבע מאות ושלשה ותשעים חלקים וכו', וזו היא שארית חדש הלבנה (רמב"ם, קדה"ח ו ה). וזו היא שארית שנה פשוטה, ואם שנה מעוברת היא תהיה שאריתה חמשה ימים וכו' (שם שם). כשתקבץ שארית לשארית (שם יא י). ואולם מחברות מ' מאלו הנושאים המתחלפות בנושאיהן הם כמו מספר ל' אם כן מחברות השאריות שהם מחברות מ' מאלו הנושאים הם כמו מספר ל' גם כן (רלב"ג, מעשה חושב א סה, 48). — ואמר הפיטן: שומר ישראל שמור שארית ישראל [2]) וכו' (תחנון, בתפלת שחרית).

שְׁאֵת, ש"נ, — כמו שׁוֹאָה [3]), אסון: פחד ופחת היה לנו הַשֵּׁאת והשבר (איכ' ג מז). — ואמר הפיטן: מלך הטוב בעיניך ראה עונות לשאת, במסטין תגער להביא עליו השבר והשאת, ויצא חפור מרוב פחד ושאת (מלך אחד, סליח' ער"ה). — ואמר המשורר: ומה נורא שאת נצח שאת ורצת (יל"ג, הוי אח, שירי יל"ג א, 159).

***שַׁב** [4]), ש"ז, — מין מלח גפריתי שורף של נתר או של מתכות שונות, קנקנתום, צריף, אלום, אלון, vitriol, alumen: ואם יש בהם (בעינים) כנים יתמיד המרחץ וירחצם וגם הראש במי שב (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א, הרואה). ידוק שב והוא צריף וקנקנתום והוא זאג וטר ויסוך חלק כחלק (שם שם, הנחירים). לנדנוד השנים ישים עליהם שב ומלח ועפצים שחוקים בד בבד (שם שם, השינים). לסרחון השחי ימשחנו במרתך שחוק וכו' או בשב מותך במים (שם שם ז, הנפח).

שבא, עי' שבה.

***שַׁבָּא** [1]), שַׁבַּאי, ש"ז, — מי ששבה שֶׁבִי, לקח בשבי: מעשה בשני בני אדם שנשבו בהר הכרמל והיה שבאי מהלך אחריהם וכו' (ת"כ, סנה' קד.). לבת מלכים שנשבת והיה אביה עומד לפדותה והיתה מרמזת לשבאים ואומרת להם לכם אני ושלכם אני ואחריכם אני (ר' אליעזר, מד"ר שה"ש, לפסוקתי). — ובסהס"א: ולפי שראתה כי השבאי רוצה לכופה ולהתעלל בה שאלה את הרב אישה אם יש חלק בתחיית המתים למשליכים עצמם אל הים (מאמר על סדר הדורות לר' סעדיה בן מימון אבן דנאן, חמדה גנוזה, כח:).

***שְׁבָא,** שו"נ, — כמו שְׁוָא [2]), שם הסימן המרכב משתי נקדות זו תחת זו ונכתב מתחת לאות: והשבא אם יהיה באות שהוא ראשון לתיבה מתהשב כמלך (קונטרס המסורת, עמ' 52). ואלה משליהם, נקודה ופתיחה קבוצה פשוטה ושבא (מנחם, מחב', פתיחה, 7). יש אשר תהיה הוי"ו קמוצה ויש אשר תהיה נקודה בשתי נקודות הנקרא שב"א וכו' ובהיות המלה נקודה בטעם מלרע אזי תהיה הוי"ו הנוספת על המלה ההיא נקודה בשתי נקודות שב"א (תשוי תלמי' מנחם, 50). קמץ חטף, וצורת נקודתו כה הוא קמץ גדול ושב"א שהוא ב' נקודות (שם, 54). ויש מאלה השבאים אשר

---

1) [גם כשע"פ, כשם אחד מבני רסע"ג.]

2) [נוסחאות שונית לתפלה זו, כגון: שומר ברית אבותינו שמור שאריתנו וכדו'. ועי' אצל דודזון, אוצר השירה והפיוט ג, 434.]

3) [עי' בהערה למלה זו.]

4) [אמנם שאולה המלה מן הערב' שַׁבּ בשמוש זה, אך כנראה גזורה היא מן השרש שבב, המצוי גם בעברי כבערב' במשמ' שָׂרַף, וממנו שְׁבִיב ועוד.]

1) [אין לקבל את דעת פ. האופט JAOS 22 עמ' 17, שיש להבין כך גם במקרא, יוא' ד ח (ומכרום לשבאים אל גוי רחוק), והשוה ירמ' ו כ.]

2) [כמה ממדקדקי ספרד ראו עקר השם הזה בטעות בצורה שבא, שראו בה צורה מן ישב, כאלו שֵׁבָה, כתמורת המונח הערבי שֻׁכוּן a) לסימן המורה על הסר תנועה. ואולם עי' שְׁוָא והערה שם.]

---

a) سكون

יניעון בחרק בהיות האות אשר אחריהם יוד מונעת באיזה תנועה תהיה מהשבעה מלכים תהיה תנועת השבא לפניה לעולם בחרק (ספר דקדוק לר"י חיוג, דוקס, 19). וקאל פי תְּאֵהֲבוּ פתי, אנ אלאצל פיה תְּאָהֲבוּ פתי, בסגל תחת אלתא ושבא תחת אלאלף (ריב"ג, גוף הערבי של כתאב אלמסתלחק, 14). אם תהיה הא הפעיל נופלת על אות גרוניה והיה מקומה שבא [1]) תנהג גם כן המנהג הזה מן הפתחות (ר"י א"ח הרקמה טו. וילנסקי, ר). וכבר טעה המשורר באמרו הֶעִירֹתָ וחדשת אהבים וכו' והניע ההא בשבא ופתח (שם שם). ומה שיהיה מן ווי העטף דינה להיות בשבא ונפלה על אות גרוניה נעה בשבא ופתח לא יוכל הלשון להניע האות ההיא בשבא המוחל בו וכו' ותונע הוו ההיא בפתח כמו וַאֲחַלֵּל שרי קדש (שם שם). על שיהיה פועל ככד בלבד מפני השבא אשר תחת התו (פרשים לריב"ג, אהב). וכל שניכפין ביהד בשבא כאמרך הלא ככרכמיש וכו' יבטל הרפא (פי' יצירה לר"י ברצלוני, 131). ושבר גדול והוא חירק וקטן והיא צרי והשבא [1]) מונעת באלה כולם בתנאים וכו' (כוזרי ב ס). ושאר האותיות כאשר תבא וי"ו עליהן בשבא אם תהיינה נעות לא תשתנה הוי"ו מן השבא וכו' (ר"י קמחי, ספר זכרון, 2). ועתה אבאר ביאור השבא היאך היא נחה והיאך היא נעה (שם, 18). וכאשר אמר יכרסם מבנין חזק אמת אמר, כי השבא של היוד יורה על זה (הוא, הגלוי, סא). והוא סוד שני נקודות הנקר' שבא קמץ נוטה להברת חלם (ר"י גיקטיליא, גנת אגוז ג, פט). כי שבא עבד רץ לפני המלכים המושלים עליו (שם שם, לד). הַלְאֵל, הא הלאל לתימה ובאה בפת"ה מפני שהלמ"ד בשב"א ואי אפשר לשני שבאין שיבואו כאחד בראש התיבה (אוצר מספר לאיוב, הלאל תדברו עולה, פח:). ויוצא אותו בפת"ח כמו ויוצא בשב"א (הברבנאל, פ' לך לך, ויוצא אותו החוצה). ואמנם השב"א אין ספק שהוא עבד (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, ח:). וכן צריך להניע השב"א וכו' (שם, ע.). שאות ריש של ארדף נקודה בשב"א (ר"ע פרלזבים, מתק שפתים, 40).

1) [כך גם בגוף הערבי.]

שְׁבָאִי, ת"ז, — שיך לשְׁבָא, מסמן בשבא: והעקר באלה הווין השבאיות הקמצות וכו' והזמרה הקמצית בשבא (ר"י א"ח. הרקמה טו, וילנסקי, רא). אך כאשר לא יהיה ענינה העתידות ולא יהיה בה וו העטף השבאית מלתה תהיה מלעיל (שם ל, שמז). אבל באה תנועה שבאית אחר תנועה שבאית [1]) שלש ויותר (הוא, כוזרי ב ס). ולא נמצא הוי"ו במקרא שתבא שבאית על וי"ו אחרת ונמצא בדברי רבותינו שאמרו הן וולדותיהן (ר"י קמחי, ס' זכרון, 2). כי כן תיו תשעשעו שבאית כחוק בנין חזק (הוא, הגלוי, סא).

א. **שבב** [2]), ממנו *שַׁב, שֶׁבֶב (?), שְׁבִיב.

ב. **שבב**, ממנו *שָׁבַב.

שֶׁבֶב או שְׁבָב [3]), ש"ז, רק מ"ר שְׁבָבִים, — מלה שלא הוברה הוראתה: כי מישראל והוא חרש עשהו ולא אלהים הוא כי שְׁבָבִים [4]) יהיה עגל

1) [בגוף הערבי: שבאיה.]

2) [בערב' בא שַׁבּ במשמ' שָׂרַף, וכן בסורי שוב במשמ' זו, ובש"ע בארמ' ובסורי שביבא (להבה), במנדעית שאמביביא (קרני אור). ובאשור' בא שַׁבָב, נצנץ והבריק; וכנראה שאולה המלה שְׁבִיב בעבר' מארמ'. ועי' שֶׁבֶב, הערה.]

3) [אין צורת מ"י של מלה זו ידועה.]

4) [השבעים תרגמו πλανῶν, תועה (דרך), הוולג' in aranearum telas erit, לקורי עכבישים יהיה, הסור' לטליותא הוא, לילדות, לנ"ר, ות"י: לנסרי לוחין, ומעין זה, במשמ' בקיעים, רב שמושה של המלה בסהמ"א (אך עי' בדגמאות), אעפ"י שאין הוראה כזאת מתאימה לא לגזירת המלה ולא בעניין, לגבי העגל העשוי זהב ולא עץ, וכן רש"י: לנסרי לווחים ולשון ארמית הוא שיבא מכשורא (סנה' ז) ע"כ. וראב"ע: כמו שביבים ויפת אמר כי עגל שומרון יעשה ישראל להיות שובב וזה איננו נכון ע"כ. ורד"ק: כמו שברים וחתיכות כמו שיבא מכשורא בדברי רז"ל וכן אמרו וישב משה את דברי העם אל ה' דברים שמשבבין לבו של אדם כלומר שמשברין וי"ת ארי נסרי לווחין ע"כ. ואין אלה אלא נחושים (עי' גם שָׁבַב, הערה), וכן לא העלו החדשים פרוש מוסמך למלה. אך עי' גם לקמן.

ואמנם יש לשים לב לכך, שכוונת ראשיתו של

שמרון (הוש' ח ו). — ואמר הפיטן: שופט בצדק הדלים, יום יום קרא לשובבים, שלח גם מלאכים קלים, בשר אסלח אל השבים, שוב העביר קול באהלים, תקע הריע ו ש ב ב י ם (משה כהן, מי העומד, רשות לנשמת ליוה"כ, מחז' איטלי ב, עז:). — ובמשמ' שובבית וחטא: והשובבות הוא החטא נקרא ש ב ב, ותשפיל ותפיל לפנינו כל בעלי דבב (ר"ת, הכרעות, סבנים, 36).

***שָׁבַב** [1]), פעל מספק, — שבב (?) את האבן, סדק וחתך (?) אותה [2]): יצא (ר' חנינא בן דוסא) למדברה של עירו וראה שם אבן אחת ו ש ב ב ה וסיתתה ומירקה ואמר הרי עלי להעלותה לירושלים (מד"ר קהל' סדרא א בתחלתו).

שְׁבֻבוּת, עי' שׁוֹבְבוּת.

שבה [1]), ממנו *שְׁבָא, *שַׁבַּאי, שָׁבָה, *שִׁבּוּי (שִׁבּוּי), שְׁבִי, שִׁבְיָה.

שָׁבָה, פ"י, כמו שָׁבָם, שָׁבִיתָ, שָׁבוּ, שָׁבוּם, שְׁבִיתֶם, שֹׁבִים, שׁוֹבֵינוּ, שׁוֹבֵיהֶם, שֹׁבֵיהֶם, שְׁבוּיִם, שְׁבִיּוֹת, שְׁבוּת, שְׁבֵה, יִשְׁבּ, יִשְׁבֵּם, תִּשְׁבֶּךָּ, יִשְׁבּוּ, — שבה האויב את יושבי הארץ, העיר, אנשים ונשים, במלחמה, בחרב וכדו', לקח והגלה אותם כאסירים במלחמה, gefangen wegführen; captiver; to take into captivity: ואת כל חילם ואת כל טפם ואת נשיהם שָׁבוּ ויבזו (ברא' לד כט). וַיִּשְׁבּוּ בני ישראל את נשי מדין ואת טפם ואת כל בהמתם ואת כל מקנהם ואת כל חילם בזזו (במד' לא ט). ועמלקי פשטו אל נגב ואל צקלג וכו' וַיִּשְׁבּוּ את הנשים אשר בה (ש"א ל א–ב). ונתתם לפני אויב וְשָׁבוּם שֹׁבֵיהֶם אל ארץ האויב (מ"א ח מו, וכעין זה דה"ב ו לו). האשר שָׁבִיתָ בחרבך ובקשתך אתה מכה (מ"ב ו כב). וַיִּשְׁבְּ ישמעאל את כל שארית העם אשר במצפה את בנות המלך ואת כל העם וכו' וַיִּשְׁבֵּם ישמעאל בן נתניה (ירמ' מא י). ויסבו כל העם אשר שָׁבָה ישמעאל מן המצפה וישבו וילכו אל יוחנן בן קרח (שם שם יד). והצתי אש בבתי אלהי מצרים ושרפם וְשָׁבָם (שם מג יב). וַיִּשְׁבּוּ בני ישראל מאחיהם מאתים אלף נשים (דה"ב כח ח). — ואת הארץ או העם: כי אם יהיה לבער קין עד מה אשור תִּשְׁבֶּךָּ [1]) (במד' כד כב). — ושבה האויב חיל, מקנה צאן, רכוש: ביום שְׁבוֹת זרים חילו ונכרים באו שערו (עבד' א יא). וַיִּשְׁבּוּ מקניהם גמליהם חמשים אלף וצאן מאתים וחמשים אלף וחמורים אלפים ונפש אדם מאה אלף (דה"א ה כא). וַיִּשְׁבּוּ צאן לרב וגמלים (דה"ב יד יד). וַיִּשְׁבּוּ את כל הרכוש הנמצא לבית המלך וגם בניו ונשיו (שם כא יז). — ושבה את סמל האלהים:

הפסוק היא, שלא כחלוקת המסרת: כי מי שׂר־אֵל? (ככנוי לעגל הזהב, ששמו נמצא כעת בצורה ת'ר־אל, ו"א שׁוֹר־אֵל, ככנוי לבעל, המתאר בצורת שור, באוגריתיה) כי הוא חרש עשהו ולא אלהים הוא. ואפשר שאין „שבבים יהיה" מורה על עתידו של עגל שמרון אלא, כראשית הפסוק, לדרך יצירתו, שנוצר כמעשה חרש ב ש ב י ב י האש, שנפח הצורף, ולכך מתאימה אף המלה „כי" שאינה מתפרשת כהבנה הרגילה. ולפי זה יהיה שְׁבָבִים כמו שביבים ממש, ואולי אף יש לבטא כך. ועל כן צדק בקרוב דונש באמרו: ושובים ושבבים בפתרונו שיים ופשרו כשביבים לאש הכיורים (לדורש החכמות, חלוני, פו), ולשוא טענו נגדו תלמידי מנחם: ופתרת כי שבבים כשביבי אש בלא עד כי אמרת זה קרוב לזה ולא יתכן ביען כי המשקל כה הוא רְדִיד יְדִיד שְׁבִיב ולא תאמר רְדָדִים יְדָדִים שְׁבָבִים (תשו' תלמידי מנחם, 85).]

[1]) [המלונים, ולפניהם חכמי ישראל בימי הבינים, הברו פעל זה עם הארמי שיבא בלשון הגמרא בצרופים כגון כי היכא דנמטיה שיבא מכשורא (סנה' ז:), שהבינוהו כ־שון שבר ובקיע מן העץ (עי' גם רש"י להוש' ח ו). ואולם לפי דעת העו־ך, הלשון והספר א, 363 אין לבטא שיבא או שְׁבָא בשין ימנית אלא שִׂיבָא, בשׂין שמאלית כלשון ס י ב או צ י ב, ציב־(א)חד מן הכישור. כישור הטויה, ואין למלה זו כל קשר למלה שבביב ש מקרא. ועי' בהערה שאחר זו.]

[2]) [כך נראית משמ' הפעל במקום היחידי שהוא נמצא בו, אבל במד"ר שה"ש א א במק' זה וסדקה ופתחה וכרכמה, ובילק' מ"א ה (קפב) רק וכתתה וסדקה, ובילק' משלי (כב כט) ופתחה ומרקה, וקשה להניח פעל שבב כזה בלשון ע"פ נסחה מפרכת זו.

בכל יתר המקומות, שמצאי פעל שבב בתו"מ, הכונה לבניו פוע', שׁוֹבֵב מן שוב, עי' שם.]

[1]) [אמנם לא התבררה משמעות המלים האלה באמת, ואין הצעת החוקרים מסתברות, ולפי הענין צריך לבוא כאן רעיון שונה מזה בהחלט, כגון בקרוב: וקנך איתן במרום סלע, ועל כן, אם אף יהיה קין לבער, (בכל זאת) עד מה שְׁאֵרִית יש בָּךְ, וכדומה. והשוה ישעיה ו יג: ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער.]

ואשב משם את אראל דודה וא[ס]חבה לפני כמש בקרית (כתבת מישע 12-13, המצבה הגדול, 50). — ובלשון נופל על לשון, שבה שבי, שביה: וישמע הכנעני וכו׳ וילחם בישראל וישב ממנו שבי (במדי׳ כא א). כי תצא למלחמה על איביך ונתנו יי׳ אלהיך בידך ושבית שביו (דברי׳ כא י). קום ברק ושבה שביך בן אבינעם (שפטי׳ ה יב). עלית למרום שבית שבי (תהל׳ סח יט). ויתנהו יי׳ אלהיו ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה (דה״ב כח ה). שמעוני והשיבו השביה אשר שביתם מאחיכם (שם שם יא). ועוד אדומים באו ויכו ביהודה וישבו שבי (שם שם יז). — ובינוני פועל שובה, שבה, האויב, הלוקח שבי: ונתתם לפני אויב ושבום שביהם אל ארץ האויב וכו׳ ושבו והתחננו אליך בארץ שביהם (מ״א ח מו-מז, וכעין זה דה״ב ו לו-לח). ונתתם לרחמים לפני שביהם (מ״א ח נ). והיו שבים לשביהם ורדו בנגשיהם (ישע׳ יד ב). עשוקים בני ישראל ובני יהודה יחדו וכל שביהם החזיקו בם (ירמ׳ נ לג). ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם (תהל׳ קו מו). כי שם שאלונו שובינו דברי שיר ותוללינו שמחה (שם קלז ג). — ובינוי פעול, שבוי, שבוי חרב, ששבו אותו: ויאמר לבן ליעקב מה עשית ותגנב את לבבי ותנהג את בנתי כשביות חרב (ברא׳ לא כו). לקרא לשבוים דרור ולאסורים פקח קוח (ישע׳ סא א). — ובמגלות הגנוזות: שבה שביכה איש כבוד (מגי׳ גנו׳ ב, סוקניק, כא). — ובתו״מ: לאחד שהיה מהלך בדרך והיה מנהיג את בנו לפניו, באו לסטים לשבותו מלפניו, נטלו מלפניו ונתנו לאחריו (מכי׳ בשלח, מסכ׳ ב, מה״ם, ל.). לא תצא כצאת העבדים, נהגו בה כבוד ששבית׳ אותה מאצלי שנאמר עלית למרום שבית שבי (מד״ר שמות ל). — ובפרט בינו׳ פעו׳ שבוי, גם בצרופים כגון פדיון שבויים וכדו׳: מותר שבויים לשבויים, מותר שבוי לאותו שבוי (שקל׳ ב ה). ואלו שאין להם קנס, הבא על הגיורת ועל השבויה ועל השפחה וכו׳ ר׳ יהודה אומר שבויה שנפדית הרי היא בקדושתה (כתוב׳ ג ב). אין פודין את השבויים יתר על כדי דמיהן מפני תקון העולם ואין מבריחין את השבויין מפני תקון העולם, רשב״ג אומר מפני תקנת השבויין (גיט׳ ד ו). נושא שכר והשוכר נשבעים על השבורה ועל השבויה ועל המתה (ב״מ ז ח). השבויה אוכלת בתרומה ד״ה דוסא, וחכ״א יש שבויה אוכלת ויש שבויה שאינה אוכלת (עדי׳ ג ו). היורד לנכסי שבויים ושמע בהם שממשמשין ובאים אם קדם ותלש מן הקרקע כל שהוא הרי זה זריז ונשכר, אילו הן ניכסי שבויים, כל שהלך אביו או אחיו או אחד מן היורשים למדינת הים ושמע בהן שממשמשין ובאין ויורד לנהלה (תוספת׳ כתוב׳ ח ג). אין פוסקין צדקה על היתומים אפילו לפדיון שבויים (רב שמואל בר יהודה, ב״ב ח.). מעשה בפרוצפיה באשה אחת שהיתה פודה את השבויים, באתה שבויה אחת ופדאתה, שנייה ופדאתה (ר׳ ילמד, מד״ר אסתר, ויהי בימי). — ואמר המשורר: חן כל שובך אשבה ולך כל הון אגבה (רהב״ע, בחרמי באהליבה, דיואן איגר 161).

—נפעי׳, נשבה, נשבו, — ששבו אותו: וישמע אברם כי נשבה אחיו (ברא׳ יד יד). כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לשמר ומת או נשבר או נשבה (שמות כב ט). ויבא דוד ואנשיו אל העיר והנה שרופה באש ונשיהם ובניהם ובנתיהם נשבו וכו׳ ושתי נשי דוד נשבו (ש״א ל ג-ה). והשיבו אל לבם בארץ אשר נשבו שם ושבו והתחננו אליך בארץ שביהם (מ״א ח מז, וכעין זה דה״ב ו לז). במסתרים תבכה נפשי וכו׳ כי נשבה עדר יי׳ (ירמ׳ יג יז). וזכרו פליטיכם אותי בגוים אשר נשבו שם (יחזק׳ ו ט). — ובתו״מ: שתי נשים שנשבו זאת אומרת נשביתי וטהורה אני וזאת אומרת נשביתי וטהורה אני אינן נאמנות (כתוב׳ ב ו). נשבית (אשתו) חיב לפדותה (שם ד ט). עבד שנשבה ופדאיהו אם לשום עבד ישתעבד (גיט׳ ד ד). קטנה בת ישראל שנשבית וכו׳ הרי היא בקדושתה (ר׳ יהודה, תוספת׳ כתוב׳ ג ד). אי זהו שאינו יודע עיקר שבת, קטן שנשבה בין הגוים (ירוש׳ שבת ז א). אני ואמי נשבינו לבין הנכרים (כתוב׳ כג:). ועכשיו אני אומר לו נשבה בן אחיך והוא יוצא למלחמה ונהרג (מד״ר ברא׳ מג). לבת מלכים שנשבית ביד הלסטים ובא המלך והצילה (שם שמות כט). לרועה שיצא לרעות צאנו של מלך ונישבית הצאן (שם במד׳ יט). מי גדול השובה

או הנשבה, הוי אימר השיבה (תנחו' ויקר' ו). — ובסהס"א: מעשה באשה אחת שהיו לה שלש בנות ונשבית הזקנה היא ובת אחת (רמב"ס, נחלות ח ג).

— הפעי', *הִשְׁבָּה, — השבה את הצאן, גרם להן שנשבו: לרועה שיצא לרעות צאנו של מלך וניש‍בית הצאן ביקש הרועה ליכנס לפלטרין של מלך, אמר לו המלך אם את נכנס עכשיו מה יאמרו הבריות שאת השבית הצאן (מד"ר במד' יט).

שְׁבוֹ, ס"ז, — שם אחת מן האבנים היקרות שבחשן הכהן הגדול, Achat ; agate: והטור השלישי לשם שְׁבוֹ [1]) ואחלמה (שמות כח יט; שם לט יב).

***שִׁבּוּחַ**, ס"ז, — מעשה המשבח והמהלל, תשבחה, ואמר הפיטן: כי מתוך אפילה אורה ומתוך ביזוי כבוד ומתוך גניי שיבוח (ינאי, קרוב' ויקר', זולתי, קמח).

שָׁבוּט, עי' שָׁבָט.

***שְׁבּוּטָה** [2]), ס"נ, — סוג של דגים שטוחים חד-צדדיים שבים, דג משה רבנו, Scholle; sole; plaice, נוהג בספרות ובדבור.

שבוטוט, עי' שַׁבְטוּט.

***שָׁבוּי** או שַׁבּוּי, ס"ז, מ"ר שבויין, — כמו שַׁבָּא, שַׁבַּאי, השובה שבי: עבד שנשבה ופדאוהו

---

1) [השבעים תרגמו ἀχάτης, וכן וולג', ולכך מתאימים גם דברי המדרש: גד (אבנו) שבו וצבע מפה שלו לא לבן ולא שחור אלא מעורב (מד"ר במד' ב), אך ת"א: טרקיא, ת"י ערקין (במק' טרקין), ולפי זה היו שפרשו טורקישא (Türkis), כדברי הרי"ץ קארו: נפתלי על שבו ונקרי טורקישא והפרשי' מתמידי' לנושאה וכן ותרגומו טרקיא וסגולתה שמושבת האדם על הרכב ומצלחת אותו בענין הרכיבה (תולדות יצחק להרי"ץ קארו, ואתה תחזה, אמצעי, ענ.), ואחרים פרשו: אמטיסטא, ז"א Amethyst, ופ. דליטצש השווה שְׁבוּ, שם אבן באשורי' אך אין הדלה ברורה אף בלשון זו]

2) [ע"פ שְׁבּוּטָא כש"ז בארמ' שבתו"ם, וכן בערבי' שַׁבּוּט a), אך בטעות השתמשו בשם זה גם כשם לדג הקַרְפִּיוֹן, שאינו בים.]

a) شبوط

וכו' ולמה אמרו ישתעבד, שלא יהא העבד מבריח עצמו מן שבויין (חזקיה, ירוש' גיט' ד ד).

שְׁבוֹל, עי' שְׁבִיל.

***שָׁבוּם**, ת"ז, — עשוי כִּשְׁבִים, ואמר הפיטן: שירות נטיפותי וכל סהר שבום מהם יבום זה פעמים ביבום (רסע"ג, אוים לי, סליחי פ"ג, סדור רסע"ג, סכב).

שָׁבוּעַ [1]), ס"ז, סמי' שְׁבֻעַ, מ"ר שָׁבֻעִים, שָׁבֻעוֹת, סמי' שְׁבֻעוֹת, שְׁבֻעֹת, כנ' שְׁבֻעֹתֵיכֶם, מ"ז שְׁבֻעַיִם, — א) שבעה ימים רצופים, Woche; semaine; week: שבעה שָׁבֻעֹת תספר לך מהחל חרמש בקמה תחל לספר שבעה שָׁבֻעוֹת (דבר' יו ט). — ושבוע ימים במשמ זו: בימים ההם אני דניאל הייתי מתאבל שלשה שָׁבֻעִים ימים לחם חמדות לא אכלתי וכו' עד מלאת שלשת שָׁבֻעִים ימים (דנ' י ב–ג). — וביחוד שבעת ימי שמחה של הכלה שנכנסה לחפה: ויאמר לבן (ליעקב) לא יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה מלא שְׁבֻעַ זאת ונתנה לך גם את זאת וכו' ויעש יעקב כן וימלא שְׁבֻעַ זאת ויתן לו את רחל בתו לו לאשה (בראש' כט כו–כח). [2]) — וחג (ה)שבועות, החג שחגגו אחרי שספרו שבעה שבועות ממועד קודם [3]): וחג שָׁבֻעֹת תעשה לך בכורי קציר חטים (שמות לד כב). שבעה שבעת תספר לך מהחל חרמש בקמה וכו' ועשית חג שָׁבֻעוֹת ליי' (דבר' יו ט–י). שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני יי' אלהיך וכו' בחג המצות ובחג הַשָּׁבֻעוֹת ובחג הסכות (שם שם יו). ובדבר יום ביום להעלות

---

1) [גם בארמ' שבועתא, מ"ר שבועיא, בערבי' אשׁבּוּע a), אבל כנראה רק במלים שאולות מן העבר'. על מקורו של השבוע עי' לאחרונה בדברי העורך על השבת בספר השנה ליהודי אמריקה תשי"א.]

2) [בירמ' ה כד כתוב: הנתן גשם ויורה ומלקוש בעתו שְׁבֻעֹת חקות קציר ישמר לנו. אך אין כאן האותיות שבעת, הסתומות כענין, אלא כתיב כפול של (ומלקו)ש בעת(ו).]

3) [כמ' טוביה שבגנוזים (ב א) בא הצרוף המלא ἁγία ἑπτὰ ἑβδομάδων (חג שבעת שבועות) כבאור של ἐν τῇ πεντηκοστῇ ἑορτῇ, חג החמשים (יום).]

a) أسبوع

במצות וכו' שלש פעמים בשנה בחג המצות ובחג השבעות ובחג הסכות (דהי"ב ח יג). — ובלי חג, שבעות במשמ' זו: וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה ליי' בשבעתיכם מקרא קדש יהיה לכם (במדי' כח כו). — נחג שבעות ימים במשמ' חג שבעת ימים, חג הפסח: בראשון בארבעה עשר יום לחדש יהיה לכם הפסח חג שבעות ימים [1]) מצות יאכל (יחזק' מה כא). — ב) במשמ' שבע שנים רצופות: שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך לכלא הפשע ולחתם חטאות וכו' ותדע ותשכל מן מצא דבר להשיב ולבנות ירושלם עד משיח נגיד שבעים שבעה ושבעים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ וכו' ואחרי השבעים ששים ושנים יכרת משיח ואין לו והעיר והקדש ישחית עם נגיד הבא וכו' והגביר ברית לרבים שבוע אחד וחצי השבוע ישבית זבח ומנחה (דני' ט כד—כז). — ובתו"מ [2]) בפרט בצרוף שבוע הבן, חג וסעודה ביום השביעי להולד הילד [3]): כך היו חבורות שבירושלם נוהגות, אילו לסעודת אירוסין ואילו לסעודת נישואין, אילו לשבוע הבן ואילו ללקט עצמות (ר' אלעי בר' צדוק, תוספתי מגי' ד טו). שבוע הבן ולקוט עצמות שבוע הבן קודם לליקוט עצמות (שם שם). השולח סיבלונות לבית חמיו ואכל שם שבועי בנים או דברים אחרים מה שאכלו אכלו (שם ב"ב י י). ואומר על המוגמר אע"פ שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר סעודה, ר' יהושע בן לוי אמר בשבוע הבן היא מתניתא הא בעל הבית בתוך ביתו לא (ירוש' ברכ' ו ו). מה סימן היה להן קול מגרוס בעיר משתה שם. אור הנר בברור חיל שבוע בן שבוע בן (שם כתוב' א ה; וכעין זה בבלי סנה' לב:). רב ושמואל ורב אסי איקלעו לבי שבוע הבן ואמרי לה לבי ישוע הבן (ב"ק פ.). ומיום שפשטה מלכות שגוזרת עלינו גזירות קשות וכו' ואין מנחת אותנו ליכנס לשבוע הבן ואמרי לה לישוע הבן דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לישא אשה ולהוליד בנים (ב"ב ס:). — *ובמשמ' שבע שנים רצופות: מאימתי אוכלין פירות האילן בשביעית, הפגים משיזריחו וכו' בשאר שני שבוע חייב במעשרות (שביע' ד ז). קונם יין שאיני טועם וכו' שבוע זה, אסור בכל השבוע ושביעית שעברה ואם אמר יום אחד, שבת אחת, חדש אחד, שנה אחת, שבוע אחד אסור מיום ליום (נדרי' ח א). המקבל שדה מחברו לשבוע אחת בשבע מאות זוז השביעית מן המנין (ב"מ ט י). שכיר שבת, שכיר חדש, שכיר שנה, שכיר שבוע יצא ביום גובה כל היום (שם שם יא). היו בודקין אותן בשבע חקירות באיזה שבוע באיזה חדש (סנה' ה א). סנהדרין ההורגת אחד בשבוע נקראת חובלנית (מכי' א י). אלו הם המים המכזבים, המכזבים אחד בשבוע (פרה ח ט). ומי האיש אשר בנה בית חדש וכו' ר' אלעזר אומ' אנשי שרון לא היו הולכין לבתיהן מפני שהן מחדשין אותן פעמים בשבוע (תוספת' סוט' ז יח). כל הצלמים אסורין וכו' מפני שהן נעבדין בכרך גדול שברומי פעמיים בשבוע (ר' חייה בר בא, ירוש' ע"ז ג א).

שבועה, שבעה, ס"נ, סמי' שבועת, שבעת, כנ' שבעתי, שבעתך, שבועתו, — אלה, חוזק דברי האדם ע"י קללה שתחול עליו אם אין דבריו נכונים [1]), גם בצרופים כגון נשבע שבועה, הקים את השבועה וכדו', Eidfluch, Schwur; serment; oath: ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבעתי זאת (ברא' כד ח). איש כי ידר נדר ליי' או השבע שבעה לאסר

---

1) [אמנם כדעת רבים אך ט"ס במקי שבעת ימים, וכן אף בת"י: שבעא יומין.]

2) [בדרך כלל בא בתו"מ במק' שבוע ימים: שבת, ועי' שם.]

3) [אין שבוע הבן בעקר סעודת ברית המילה ביום השמיני להולד הבן, בדעת מפרשי התלמוד בימ' הבינים; אלא היא, כמו שהוכיח ראשונה ל. לו, חג וסעודה שחגגו היונים ביום השביעי להולד הבן או הבת, ושקבלוהו היהודים מן היונים, וכן נזכר גם במקורות עבריים קדומים אף שבוע הבת על יד שבוע הבן. השוה על שאלה זו בפרט את מאמרו של י. ברגמן (1932) MGWJ 76, עמ' 465—470. ועי' ישוע.]

---

1) [כל שבועה עקרה קללה, שהנשבע מתקלל בה, אם יעשה או לא יעשה כך וכך, או אם אין דבריו אמתיים. ועל כן אומר הנשבע או המשבע (המתקלל) אם אעשה או אם לא אעשה זאת (תחול עלי הקללה), כחזוק להבטחתו שלא יעשה או שיעשה כזאת. ועי' שבע.]

אסר על נפשו לא יחל דברו (במד׳ ל ג). כי מאהבת יי׳ אתכם ומשמרו את השבעה אשר נשבע לאבתיכם הוציא יי׳ אתכם ביד חזקה (דבר׳ ז ח). ויאמרו אליה האנשים נקים אנחנו משבעתך הזה אשר השבעתנו (יהוש׳ ב יז). זאת נעשה ההיה אותם ולא יהיה עלינו קצף על השבועה אשר נשבענו להם (שם ט כ). ויאמרו בני ישראל מי אשר לא עלה בקהל מכל שבטי ישראל אל יי׳ כי השבועה הגדולה היתה לאשר לא עלה אל יי׳ המצפה לאמר מות יומת (שופט׳ כא ה). ויבא העם אל היער והנה הלך דבש ואין משיג ידו אל פיו כי ירא העם את השבעה (ש״א יד כו). מקרה אחד לצדיק ולרשע וכו׳ כטוב כחטא הנשבע כאשר שבועה ירא (קהל׳ ט ב). וכל ישראל עברו את תורתך וכו׳ ותתך עלינו האלה והשבעה אשר כתובה בתורת משה (דני׳ ט יא). — וכטא נדר בשבועה: או נפש כי תשבע לבטא בשפתים וכו׳ לכל אשר יבטא האדם בשבעה (ויקר׳ ה ד). — ואסר על נפשו בשבועה: ואם בית אישה נדרה או אסרה אסר על נפשה בשבעה (במד׳ ל יא). — ובהשאלה, שבועה שנשבע האלהים: והקמתי את השבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך (ברא׳ כו ג). כי מאהבת יי׳ אתכם ומשמרו את השבעה אשר נשבע לאבתיכם הוציא יי׳ אתכם ביד חזקה (דבר׳ ז ח). למען הקים את השבועה אשר נשבעתי לאבותיכם לתת להם ארץ זבת חלב ודבש (ירמ׳ יא ה). זכר לעולם בריתו וכו׳ אשר כרת את אברהם ושבועתו לישחק (תהל׳ קה ח–ט; וכעין זה דהי״א יו יה–יו). — ושבועת ה׳, שבועת אלהים, שבועה באלהים: שבעת יי׳ תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שמות כב י). ויחמל המלך על מפיבשת בן יהונתן בן שאול על שבעת יי׳ אשר בינתם (ש״ב כא ז). ומדוע לא שמרת את שבעת יי׳ (מ״א ב מג). אני פי מלך שמר ועל דברת שבועת אלהים (קהל׳ ח ב). — ושבועת אסר, שבועה הבאה לחזק אסר: כל נדר וכל שבעת אסר לענת נפש אישה יקימנו ואישה יפרנו (במד׳ ל יד). — ושבועת שקר: ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם ושבעת שקר אל תאהבו (זכר׳ ח יז). — ובעל שבועה, בעל ברית, שהתחיב לחברו בשבועה: כי רבים ביהודה בעלי שבועה לו (לטוביה) (נחמ׳ ו יח). — ושבועה, אלה ושבועה, שבועת אלה, במשמ׳ קללה שבשבועה: והשביע הכהן את האשה בשבעת האלה ואמר הכהן לאשה יתן יי׳ אותך לאלה ולשבעה בתוך עמך בתת יי׳ את ירכך נפלת ואת בטנך צבה (במד׳ ה כא). והנחתם שמכם לשבועה לבחירי והמיתך אדני יי׳ (ישע׳ סה יה).[1] — ובהו״מ: כתב לה נדר ושבועה אין לי עליך אינו יכול להשביעה (כתוב׳ ט ה). הפוגמת כתובתה לא תפרע אלא בשבועה (שם שם ז). על מה היא אומרת אמן ואמן, אמן על האלה, אמן על השבועה (סוט׳ ב ה). היה חיב לחברו שבועה ואמר לו דור לי בחיי ראשך (סנה׳ ג ב). היו שניהן חשודין חזרה שבועה למקומה (ר׳ יוסי, שבוע׳ ז ד). ומה שבועה חמורה אין שבועה חלה על שבועה, נזירות קלה לא כל שכן (נדרי׳ יח.). נשבעת ואמרת שאין אתה מביא מבול לעולם ומה אתה מערים על השבועה וכו׳ א״כ לא יצאתה ידי השבועה (ר׳ אחא, מד״ר בראש׳ לט). — *וסוגי שבועה שונים, שבועת בטוי: שבועה שלא אוכל ככר זו וכו׳ זו היא שבועת בטוי (שבוע׳ ג ז). — *שבועת דינין: שבועת הדינין[2] הטענה שתי כסף וההודאה בשוה פרוטה (שבוע׳ ו א). — *שבועת הסת: מנה לי בידך, אין לך בידי, פטור, אמר רב נחמן ומשביעין אותו שבועת היסת[3] (שבוע׳ מ:). — *שבועת מצוה בנגוד לשבועת הרשות: מה אם (שבועת) הרשות שאינו מושבע עליה מהר

---

[1]) [האלה שבועה באה לכאורה גם ביחזק׳ כא כח: והיה להם כקסם שוא בעיניהם שבעי שבעות להם והוא מזכיר עון להתפש — ואולי יש כאן בעקר תרגום של בטוי ארמי (כגון דבעי בעותא, השוה דני׳ ו ח. יד) שאין יש בו שרשית במשמ׳: שמתפלל על חבריו, אך בתוך התפלה הוא מזכיר להם עוון. בחבק׳ ג ט: עריה תעור קשתך שבעות מטות אמר סלה, מציעים כמה חדשים צורה מן שבע, אבל אפשר שהכונה להשקפה זו של קדמונינו, כי ברית אלוהים ושבועתו נטויות במרום בכתב שמימי על פני הרקיע. ואפשר שבא כאן אֹמֶר במשמ׳ גבה ומרום, וצ״ע.
על ירמ׳ ה כד עי׳ לעיל בערך שָׁבוּעַ.]

[2]) [רש״י: שהדיינים משביעין על ידי הודאת מקצת הטענה.]

[3]) [רש״י: לשון שומא ששמו חכמים עליו שבועה כמו אם ה׳ הסיתך בי, ע״כ, ועי׳ בערך הֶסֵּת, עמ׳ 1139.]

סיני הרי הוא חייב עליה, (שבועת) מצוה שהוא מושבע עליה מהר סיני אינו דין שיהא חייב עליה, אמרו לו לא אם אמרת בשבועת הרשות שכן עשה בה לאו כהן, תאמר כשבועת מצוה שלא עשה בה לאו כהן וכו' (שבוע' ג ו). — *שבועת עדות: שבועת העדות כיצד, אמר לשנים בואו והעידוני, שבועה שאין אנו יודעין לך עדות וכו' (שם ד ג). — *שבועת הפקדון: שבועת הפקדון כיצד, אמר לו תן לי פקדוני שיש לי בידך, שבועת שאין לך בידי וכו' (שם ה ב). — *שבועת שוא: איזו היא שבועת שוא, נשבע לשנות את הידוע לאדם, אמר על העמוד של אבן שהוא של זהב וכו' זו היא שבועת שוא (שם ג ח). — *גלגול שבועה, הטלת שבועה על הנטען אעפ"י שאינו חיב בה מעקרו: מנין לגלגול שבועה מן התורה וכו' (קדוש' כז:). עד היכן גלגול שבועה, א"ר יהודה אמר רב דא"ל (טוען לנטען) השבע לי שאין עבדי אתה (שם כח.). — *וכנויים לשבועה: שבותה, שקוקה, נדר בשותא הרי אלו כנוין לשבועה (נדרי א ב). — *ובמקום הפעל נשבע אני ש, שבועת ש: שבועה שאתן לאיש פלוני ושלא אתן, שנתתי ושלא נתתי (שבוע' ג ה). שבועה שאיני יודע מה אתה סח (תוספת' ב"ק ז יג). אמר לעדים בואו והעידוני וכו' שבועה שלא נעידך הרי אלו פטורין עד שיאמרו שבועה שאין אנו יודעין לך עדות (שם שבוע' ד יג). — *ואף בלי ש: היו ה' ככרים ואמר שבועה (שלא אוכל) ה' ככרים האילו (ירוש' נדר' ב ג). — *ובשבועה בשמוש זה: אומר אדם לחבירו, בשבועה שאני הולך ואוכל כך וכך במקום פלוני (מד"ר במדי' כב). — ובסהמ"א: אמרה לפניו (הארץ) רבש"ע תן לי שבועות ימינך שאין אתה תובע אותם מידי ונטה הקב"ה יד ימינו ונשבע לה וכו' שנאמר נטית ימינך תבלעמו ארץ ואין ימין אלא שבועה שנאמר נשבע ה' בימינו (פדר"א מג). כי מלת בחיי היא שבועה (עמנואל, מחב' כב, הברמן, 622). חמורה שבועת מבול שנכרתו עליה שבע בריתות (מדה"ג ברא' ט יב, מרגליות, קפה). ישבע לו שבועה חמורה בנק"ח או לפעמים בפתיחת א"ה וכדין שבועות השותפין (תקנות מסכת ספז, פנקס ועד ארבע ארצות, היילפרין, 19).

*שְׁבוּעוֹן [1], ש"ז, — עתון היוצא אחת לשבוע, נוהג בספרות ובדבור.

*שְׁבוּעִי, ת"ז, — של השבוע, ימים שבועיים, ימי השבוע: כי לא יתכן שיהיו הימים השבועיים נקראים בשם אחד בעצמו לישוב כלו (ר"י א"ח, כוזרי ב כ). — ומקרא שבועי במשמ' חג השבועות, ואמר הפיטן: וראשון ושביעי תקדש חג ישעי ומקרא שבועי בבכורי קצירים (רבב"ג, שמר לבי מענה, אזהרות, ביאליק-רבניצקי ב, 138).

*שָׁבוּץ, עי' שָׁבָץ.

*שִׁבּוּץ, ש"ז, — מעשה משבצת, ואמר הפיטן: עליץ כמלאך בשיבוץ מכנסי בד כפרש מוכן ציר אמת לשולחיו (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודה, סדור רסע"ג, רעא). תמימים בעודם בסין רפודים, שבוץ עדי עדיים אפודים (ר"א קליר, תמימים בעודם, יוצר זכור). שיבוצי' פשט וקידש בגילה (קטע מעבודה, Elbog., Stud., 180). שרת בבית אולמו אפדני שבוץ יהלומו (משלם ברבי קלונימוס, אפיק רנן, יוצר ב פסח). — *ובמלאכת השיר, במשמ' הכנסת דברי המקרא וכדו' לתוך מליצת השיר [2].

*שִׁבּוּצִי [3], ת"ז, — של שִׁבּוּץ, סגנון שבוצי, סגנון המשבץ בתוך דברי הבאות מן המקרא וכדו במליצה, נוהג בדבור ובספרות.

*שִׁבּוּק, ש"ז, מ"ר שִׁבּוּקִים, שִׁבּוּקִין [4], — כמו גֵרוּשִׁים: גופו של גט וכו' דיהוי ליכי מינאי ספר תירוכין ואגרת שבוקין וגט פטורין (גיט' ט ג). — ובסהמ"א: וזה יהיה לה ממני גט פטורין וספר כריתות ואגרת שבוקין כדת משה וישראל (ר"א הקראי, גן עדן, נשים כה, קנו.).

*שִׁבּוּקָה, ש"נ, — אחד מכנויי השבועה?: שבוקת שקוע' שקורה (ר' חיים, ירוש' נדר' א ב).

שָׁבוּר, עי' א. שָׁבַר.

---

[1] [ומזה גם דו־שבועון.]

[2] [עי' ד. ילין, תורת השירה הספרדית, עמ' 118 וכו'.]

[3] [קלצקין, ע"פ לויאס, מבוא לאוצר חכמת הלשון, עמ' יג.]

[4] [ע"פ הארמ' שִׁבּוּקָא בלשון התרגומים.]

***שְׁבּוּר,** ס"ז, — מעשה המשבר, שבירה חזקה: תרנגולין שירדו לגינה ושכרו את החליפין וקיטמו את הירק משלם נזק שלם, סומכוס אומר על הקיטום נזק שלם ועל השיבור חצי נזק (תוספתי ב"ק ב ח). למה סמך הכתוב מיתת אהרן לשיבור הלוחות ללמדך שמיתתן של צדיקים קשה לפני הקב"ה כשיבור לוחות (ר' יודן בי ר' סלוס, ירוש' יומא א ח). או שיבור או גידוע או נתיצה (ר' בון בר חייה, שם ע"ז ד ד). התחיל (משה) מצטער על שבור הלוחות (מד"ר שמות מו). — ובספה"א: והנה עלה זית טרף בפיה, פי' יש בו סימן שיבור ששיברתו מן האילן בפיה (ר"ש פרחון, מחברת הערוך, טרף). בואי שנת סיכור וצאי שנת שיבור (ר"ז אלליאהרי, ספר המוסר, מחב' כד). — °ובחכמת ההנדסה, כמו תִּשְׁבֹּרֶת, שעור שטחו של דבר[1], Flächeninhalt; superficie; area: מכאן ואילך צא וחשוב כשבורים במדה הזאת ולמטה (משנת המדות א ז). שהמקום שיש בשבורו: חמשים אמה על חמשים אמה הוא בית סאה (רמב"ם, ערכין וחרמין ד ד). כל כלי שיש בשיבורו אמה על אמה ברום שלש הרי הוא מחזיק ארבעים סאה בלח (הוא, כלים ג ד). והנה שבורן של מדות התיבה יחד הן מ"ה רבוא (פלא הרמון ז א, כ.).

***שְׁבּוּשׁ**[2], שִׁיבּוּשׁ, ס"ז, — קלקול, תכונת הדבר המשובש והמקלקל: התקינו שלא יהו מקבלין עדות החדש אלא כדי שיהא שהות ביום להקריב תמידין ומוספין ונסכיהם ולומר שירה שלא בשיבוש, אי אמרת בשלמא אמור שירה דחול היינו דאיכא שיבוש אלא אי אמרת לא אמור כלל מאי שיבוש איכא, כיון דלא אמור כלל אין לך שיבוש גדול מזה (ר"ה ל:). — ובספה"א: ויתרבה החרום ושבוש הדרכים (רא"צ, חזיונות על שנת ד"א תתקי"ד, כה"א ב, 118). ונפטר אבי וכו' ולא זכיתי להתעסק בו כי הייתי במיני תחלואים יוצאים ובאים ושגושים ושבושים במדינה ובדרכים (ד"ס של יהודי מארים וא"י ב, יעקב מַן, 39). כי אפילו אותם החוגגים שהיו מתכנסים בכל שנה נמנעו מסכסוך החילות ושבוש הדרכים (שם שם, 187). עדיין לא נזדמן לי יציאה מן המדינה מכמה שבושים וחליים (שם שם, 323). — °ושִׁבּוּשׁ בספר: חלבו דמאי, אע"פ שהוא בכל הספרים אמת הדבר שהוא שיבוש ולא יש חכם אשר יושיבנו על כנו (רש"י, חולי עד:). ושיבוש הוא מפני כמה תשובות (הוא, כדם לה.). ושיבוש הוא מפני כמה דברים (הוא, שם מג.). והנה הסופר הראשון טעה ויוסיף השני על חטאת הראשון פשע עד שלא יוכל אדם להנצל משיבושי הספר (ראב"ע, שפת יתר, 41). ולפי שראיתי שיבוש גדול בכל הספרים שראיתי בדברים אלו (רמב"ם, ק"ת ה ד). א"א שיבוש סופר יש כאן ולא הבנתי אותו (ראב"ד לרמב"ם שלוחין ו ה). — °ובפרט במשמ' טעות, Fehler, Irrtum; faut, erreur; mistake, error: וראיתי רוב חכמי דורנו בארץ צרפת אינן בקיאין במדידת הארצות וכו' ומחלקין את הקרקעות בין היורשין והשותפין לפי אמידה וגוזמא וכו' וכל אחד מהם חטאו בטעותן כפי שבוש אומדנותן (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת, הקד', 3). והקצור הנופל בשבושי החושים (ר"י ערמאה, יד אבשלום למשלי ל, ד"ה שלשה המה). — °ובמשמ' דעה מֻטעית, בלבול: נסתלקו בה מעליהם השבושים וסרו עמה הספקות ונצללו להם הראיות והזדכו להם המופתים (אמונות ודעות, הקד', א). וראיתי בני אדם כאלו טבעו בימי הספקות וכבר כסו אותם מימי השבושים ואין צולל שיעלה אותם ממעמקיהם וכו' (שם, ג). כל זה יהיה עם הסתלקות הספקות והסרת השבושין וכו' ואולי יאמר אומר מה ענין החכמה שהבורא יתברך שם אלה השבושין והספקות בין הברואים ונקדים הנה התשובה על זה ונאמר היותם ברואים הוא עצמו חייב להם הספק והשבוש (שם, ד). וכן כל אשר יעיין האדם ויסתכל יהסרו הספיקות, עד אשר יזדקק בסוף הענינים האחד, הוא המבוקש, וישאר לבדו בלי ספק עמו ולא שבוש בו (שם, ה). וכאשר יגלה לך השכל אופני הצדק וכו' יסור הספק הזה וינוח לבנו משבושו (ר"י א"ת, חו"ה,

---

1) [עי' שָׁבַר, פִּעֵ'.]

2) [כמבֹאר בהערה לערך ב. שבש, אין כאן בעקר אלא צורת שפעל מן ביש (שעקרו באיש) ולא מן שבש, במבטא שִׁבּוּשׁ, ולא שִׁבּוּשׁ כנהוג, ואין לבאר את המלה כלשון סבוך ובלבול אלא במשמ' הרעה וקלקול, שהיא לבד מתאימה.]

יסוד המעשה ה). כי ראיתי שהבלבול והשבוש בזאת השאלה ובדומות לה אמנם יקרת לבעלי העיון ממנו בזמן הזה (אמו"ר לרא"ד, 2). בזכר שתופים והעברות נפלו בלשון העברי בשמות הנכבדים, חייבו שבושים ומבוכות (שם ג ו א, 81). ואני אשמיעך אחר זה הספקות והשבושים אשר הביאום לדבר סרה בענין ההוא (כ"ם א"ס, מו"כ ג עז). ועל כן היו הקטנים ידיעתם משובשת וזה כי רוב התנועה והשבוש נמצאים בהם (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה א, 11). ובלי יון הוא (ספסטה) שם המלאכה אשר יוכל האדם בו להטעות חבירו ולהראות כי זייוף ושבוש בדבריו (שם ג ה, 86). ואם השלימיות היציריים אינם נפרדים מהמחשביים וכו' יתחייב מזה שבוש (שם ג א, 67). וממה שראיתי משיבושי קצת אמונות מן המקטרים לצבא השמים יראה לי שיהיה זה רמז אצלם וכו' (כ"מ המאירי ליומא א, יע:). — ואמר הפיטן: ראש אל תקיף וזקנך אל תשחת בכומרי אדום ושיבושיו (רי"ל ג'יקטילה, אזהרות, זוכאי, ספר היובל לאפשטין, 167). — ואמר המשורר: ומחוסרי מוח נבוכי מחשב מטעיני שכל מבוכות משו, שבוש בנפשותם וכסבורים אשר מלעבוד את יוצרי חופשו (יהגו מזמותי, ספר דברי חכמים, עט).

שְׁבוּת [1]), ככי שְׁבוּתְךָ, שְׁבוּתֵךְ, שְׁבוּתֵנוּ, שְׁבוּתְכֶם, שְׁבוּתָם, מ"ר ככי שְׁבוּתֵיכֶם, — צורת מקור מן שוב הבאה כהשלמה אל פעל זה בקל או הפע' בצרוף שב שבות פלוני, השיב שבותו במשמ' השיב אותו למצבו הקידם, wiederherstellen; restaurer; to restore: — א) שב האלהים את שבות האדם: ויי' שב את שְׁבוּת [1]) איוב (איוב מב י). — ואת שבות העם והארץ: ושב יי' אלהיך את שְׁבוּתְךָ ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך יי' אלהיך שמה (דבר' ל ג). ושבתי את שְׁבוּתְכֶם [2]) וקבצתי אתכם מכל הגוים ומכל המקומות אשר הדחתי אתכם שם נאם יי' (ירמ' כט יד). ושבתי את שְׁבוּת עמי ישראל ויהודה אמר יי' והשבתים אל הארץ אשר נתתי לאבתם (שם ל ג). כה אמר יי' הנני שב שְׁבוּת אהלי יעקוב ומשכנותיו ארחם (שם שם יח). עוד יאמרו את הדבר הזה בארץ יהודה ובעריו בשובי את שְׁבוּתָם יברכך יי' נוה צדק (שם לא כג). ושבתי שְׁבוּת מואב באחרית הימים (שם מח מז). ושבתי את שבותהן [3]) את שְׁבוּת [1]) סדם ובנתיה ואת שְׁבוּת [1]) שמרון ובנותיה ושְׁבוּת [4]) שביתיך [5]) בתוכהנה (יחזק' יו נג). ושבתי את שְׁבוּת מצרים והשבתי אתם ארץ פתרום (שם כט יד). בשובי שְׁבוּת עמי, כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים [6]) (הוש' ו יא—ז א). ושבתי את

---

[1]) [הרבה התלבטו במלה זו, שבמקורה בא גם ב. שְׁבִית (עי' שם) ובכל הצרוף שב שבות וכדו' מתרגמים ומפרשים, ומהם שגזרו שבות אף בטעות מן שָׁבָה במשמ' שְׁבִי מלחמה (כך אף השבעים המתרגמים ברב המקומות αἰχμαλωσία, שבי), או שגזרו שוב־שבות מפעל שוב אחר וכדו', ועי' בסוף הערה זו. אך למעשה אין לפנינו בצרוף שוב־שבות אלא צורת הכפלה של הפעל שוב, לשם חזוק ובמשמ' של הפע', כדגמת הכפלת הפעלים רביב, גלגל, דקדק וכדו', או כגון רברבותא וכדו' בארמ', אלא שלפי צרכי הנשימה חלקו את המלים בדרכים שונות. ויש שחלקו בלשון צרוף כגון שבשבותו ובטאו שב־שבותו, כלשון שָׁב־שְׁבוּת, בעוד שחלקו במקרים אחרים שבשב־אותו (כלו' השיב ושובב אותו). כי כן אין המלה אֶת, אותו, לסימן היחס בלשון אלא סיום הפעל, שהפך למלה בפני עצמה לפי צרכי הנשימה והמקצב, בחלוקת המלים, עד שאומרים בפעל קצר (מן החסרים והנחים) גם: ללדתו, לבנותו, במלה אחת, אבל מן השלמים: לשמר אותו וכדו' בשתי מלים. ולפי זה לא היו לש"ע שבות חיים עצמיים בלשון, אלא כהשלמה לפעל שוב בלבד, כדגמת המקור המחלט כגון אשמר־שמור וכדו' שאין לו משמ' עצמית אלא כחלק מן הפעל המכפל המדגש בדרך זו.

בתרגום השבעים נוספה למזמור לח הכתית: περὶ σαβάττου, על שבת; אבל לפי כל תוכן המזמור הכונה על שְׁבִת במשמ' תשובה מעון, ואמנם אין שמוש זה במקום אחר. ומן המפרשים העברים היו שהניהו, כי באה מלת שְׁבוּת במקרא גם במשמ' משיבה ושובבות, ועי' בדברי רש"י להוש' ו יא (בשובי שבות עמי) איכ' ב יד (להשיב שבותך).]

[1]) [כך הקרי, והכתיב: שבית.]

[2]) [כך הקרי, והכתיב: שביתכם.]

[3]) [כך הכתיב, והקרי: שְׁבִיתְהֶן.]

[4]) [כך הקרי, והכתיב: ושבית.]

[5]) [גם כאן הכונה: שבותיך, ועי' שְׁבִית.]

[6]) [שלא כחלוקת הדברים במסרת.]

שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו (עמ' ט יד). והיה חבל לשארית בית יהודה וכו' כי יפקדם יי' אלהיהם ושב שבותם [1] (לפני ב ז). בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם וכו' בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר יי' (שם ג כ). מי יתן מציון ישועת ישראל בשוב יי' שבות עמו (תהל' יד ז; וכעין זה שם נג ז). רצית יי' ארצך שבת שבות [2] יעקב (שם פה ב). שובה יי' את שבותנו [3] כאפיקים בנגב (שם קכו ד). — ב) ועם הפע' השיב שבות פלוני: שדות בכסף יקנו וכו' בארץ בנימין ובסביבי ירושלם וכו' כי אשיב את שבותם נאם יי' (ירמ' לב מד). והשבתי את שבות יהודה ואת שבות ישראל ובנתים כבראשונה (שם לג ז). כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה (שם שם יא). כי אשוב את שבותם ורחמתים (שם שם כו). ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון (שם מט ו). והיה באחרית הימים אשוב את שבות [4] עילם (שם שם לט). עתה אשיב את שבות [4] יעקב ורחמתי כל בית ישראל (יחזק' לט כה). בימים ההמה ובעת ההיא אשר אשוב את שבות יהודה וירושלם (יואל ד א). נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא גלו על עונך להשיב שבותך [5] (איכ' ב יד). — ואמר המשורר: אך עד יעבר זעם הבי אחר עיניך אפקחת ושבותך אשיב משבי ואקבץ עדה נדחה (ראב"ע, אילת על, איגר 149).

***שְׁבוּת** [6], שבות, — שביתת שבת, בפרט בדיני שביתת שבת שנגזרו ע"י החכמים, Sabbatruhe; repos du sabbat; sabbath-rest: הנוטל צפרניו זו בזו וכו' ר' אליעזר מחיב וחכמים אוסרין משום שבות (שבת י ו). היה קורא בספר וכו' ונתגלגל הספר מידו וכו' אפילו בארין עצמו גוללו אצלו שאין לך דבר משום שבות עומד בפני כתבי הקודש (ר' שמעון, ערוב' י ג). הרכבתו והבאתו מחוץ לתחום וכו' אין דוחין את השבת, ר' אליעזר אומר דוחין, אמר רבי אליעזר, והלא דין הוא, מה אם שחיטה שהיא משום מלאכה דוחה את השבת אלו שהן משום שבות לא ידחו את השבת, אמר לו ר' יהושע, יום טוב יוכיח שהתירו בו משום מלאכת ואסרו בו משום שבות וכו' השיב ר' עקיבא ואמר הזאה תוכיח שהיא מצוה והיא משום שבות ואינה דוחה את השבת וכו' (פסח' ו ב). כל שחיבין עליו משום שבות וכו' בשבת חיבין עליו ביום טוב, ואלו הן משום שבות, לא עולין באילן ולא רוכבין על גבי בהמה וכו' (ביצ' ה ב). החולב והמחבץ וכו' בשבת חייב חטאת וביום טוב לוקה ארבעים דברי ר' אליעזר וחכמ' אומ' בין ביום טוב ובין בשבת אינו חייב אלא משום שבות (תוספתי שבת ט יג). אינו אומר שבתון אלא שבות שכן הוא פותח בשביתה ראשון (ר"ע, ספרא אמר פרשה יא, ויק, קא:). ומניין שיום הכיפורים אסור באכילה וכו' תלמוד לומר שבתון שבות (שם שם פרק יד, קב.; וכעין זה יומא עד.). לא כל שבות התירו במקדש (ר' יונתן, ירושי פסח' ה ח). שוב מה כתיב בה זכור את יום השבת לקדשו, כלום אתם (מלאכי השרת) עושים מלאכה שאתם צריכים שבות (ר' נחום או ר' תנחום, שבת פט.). — ובספהמ"א, אף במ"ר שבותים, שבותין: דיני המצוה כגון מה הן הדברים הנקראים עיקר מלאכות וכו' והמלאכות הקלות שאסרו הם ז"ל לגדר והדברי' גם כן הנקראין שבותין (פי' חינוך יסכו מלוה לב). שבאמת דיני השבותין חמורים והן כהררים התלויין בשערה (שאילת יעבץ ב קלט, תח:).

***שְׁבוּתָה**, ש"נ, — כנוי למלה שבועה [1]: שבותה שקוקה נדר במותא חרי אלו כנוין לשבועה (נדר' א ב). — ובספהמ"א: כגון היו אנשי אותו מקום עלגים והיו קוראים לשבועה שבותה או שקוקה (רמב"ם, שבועות ב ח).

---

1) [כן הכתיב, וכך נראה. הקרי: שביתם.]

2) [הקרי: שבית.]

3) [קרי: שביתנו.]

4) [כך הקרי, והכתיב שבית.]

5) [כך הקרי, והכתיב שביתך.]

6) [כך כנראה עקר, שבות, כדרך שמושו של משקל פעול גם על יד הפעלים בבנין קל, ומה גם כאן שהמלה נגזרה מן שבת. ואין מקום לא לקריאת המרשלת שבות, ואף לא לקריאה שבת, שבות (כמנקד בקטעי כ"י משנ' מנקי' אדלר 2182 ושם גם רשות במק' רשית וכדו') במקור, שאינה מתאימה ברב המקומות.]

---

1) [בעקר כנראה מן הארמ' שבועתא, במבטא מרשל, ועי' בדברי הרמב"ם המובאים כאן.]

שבח[1], ממנו °הִשְׁתַּבֵּחַ[2], °הִשְׁתַּבְּחוּת[2], °שִׁבּוּחַ, שֶׁבַח, *שֶׁבַח, °שִׁבְחָה, °שִׁבְחִי, *תִּשְׁבָּחָה.

שָׁבַח, קל לא נמצא במקרא.

—פִּעֵל, שִׁבַּח, מ׳ שַׁבְּחִי, שַׁבְּחוּהוּ, תְּשַׁבְּחֵם, יְשַׁבַּח, יְשַׁבְּחֶנָּה, יְשַׁבְּחוּנְךָ. — א) שִׁבַּח האל את גלי הים, הרגיע אותם, to calm ; calmer ; beruhigen : אתה מושל בגאות הים בשוא גליו אתה תְשַׁבְּחֵם (תהל׳ פט י).[3] — ב) שבח האדם את האלהים, הלל אותו והודה על גדולתו[4], loben, preisen; louer, glorifier; to praise, glorify : כי טוב חסדך מחיים שפתי יְשַׁבְּחוּנְךָ (תהל׳ סג ד). הללו את יי׳ כל גוים שַׁבְּחוּהוּ כל האֻמים (שם קיז א). דור לדור יְשַׁבַּח מעשיך וגבורותיך יגידו (שם קמה ד). שַׁבְּחִי ירושלם את יי׳ הללי אלהיך ציון (שם קמז יב). — ושִׁבַּח מדה מן המדות: וְשִׁבַּחְתִּי אני את השמחה אשר אין טוב לאדם תחת השמש כי אם לאכל ולשתות ולשמוח (קהל׳ ח טו). — ובמשמ׳ שבח אותו כַּאֲשֶׁר, אשר אותו: וְשַׁבֵּחַ[1] אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה (שם ד ב). — ובתו״מ: לפיכך אנחנו חיבים להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו (פסח׳ י ה). אגריפס המלך עמד וקבל וקרא עומד ושבחוהו חכמים (סוט׳ ז ח). והודו ושבחו שלא ראו אויבים (מכי׳ בא, מסכ׳ דפסחא יב). שכל מי ששומע הנסים האלו שעשה הקב״ה לישראל במצרים צריך לשבח (שם שם). שאף אהרן שומע מפי משה כשומע מפי הקדש וכו׳ וכן הכתוב משבחו בקבלה בריתי היתה אתו (ספרא ויק, אחרי, פרק א, פג:). עמנו היה בשיירה וירד הגיים עלינו ונתלה ביחור של זית ופשחו ורדף הגיים וחזר, נומתי לו בני משבחך אני בארי[2] (ירוש׳ יבמ׳ טז ג). משבח אני את העצלנין שאין יוצאין מבתיהן ברגל (רבי אליעזר, סוכ׳ כז:). אמרו להם ב״ה לב״ש לדבריכם מי שלקח מקח רע מן השוק ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו, הוי אומר ישבחנו בעיניו (כתוב׳ יז.). אמרו עליו על אגריפס המלך שעבר מלפני הכלה ושיבחוהו חכמים (שם שם). אמר לה שושבינה אלואי את שומעת שהית בעלך משבחך (מד״ר במד׳ ב). כיון שראה הקב״ה שהקריב (נתנאל בן צוער) על סדרי התורה התחיל משבח את קרבנו (שם שם יג). בוא וראה ז׳ גאולות שגאלתי אתכם והייתם חייבין לשבחני שבע פעמים (שם שם כ). נאמר שירים ונשבח למי שעשאנו שירים בעולם (שם שה״ש, שיר השירים). כשחזרו ממלחמת מדין התחיל משה לשבחן אפילו ריקנין שבכם רצופים מצות ומעשים טובים כרמון (שם שם, כפלח הרמון). — ובתפלה: עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדלה ליוצר בראשית (עלינו, תפלת שחרית). — ואמר הפיטן: ברית שלמו שעתה, שבח שמו שיבחתה (ינאי, ברית, קרוב׳ בראש׳, זולאי, נג). — ואמר המשורר: נוגן אשר פיהו הדר יפיו

1) [יש שרואים כאן שני שרשים, אחד שהוראתו שבח והודיה, שכנגדו בערב׳ שׂבח באותה משמ׳, ואחד במשמ׳ הרגיע, שכנגדו בערב׳ שַׂבַּחַ במשמ׳ זו. ואולם אין לראות שׂבח במשמ׳ שבח והודיה (בתפלה) בערב׳ במקורי בלשון זו, אלא כשאיל מן הארמ׳, ועל כן בא כאן ח ולא ח׳, שאינה בארמ׳, ועקר משמ׳ השרש היא הרגיע (את האל), גרם לו נחת רוח (השוה את הצרוף ריח ניחוח), וזאת ע״י דברי שבח והודיה, ומכאן משמ׳ נוספת זו של השרש האחיד. אין השרש בא כך לא באשור׳ ולא באוגריתי; אך אפשר, שאין שבח במשמ׳ הרגיע בעבר׳ אלא שריד של בנין שפעל שֻׁפְשַׁח (או שבשח) באשור׳ במשמ׳ הרגיע (כן גם יֶנְזֶן, ZA IV, 268), ובפרט הרגיע את לב האלהים בתהלה. ושים לב כי ח זו שבמלה האשור׳, ח׳ מקורית היא, כבערב׳ שׂבח׳, במשמ׳ הרגיע. ואפשר שעבר כל השרש אף לעבר׳ דרך הארמ׳ מן האשור׳. ועי׳ גם בהערה לבנין התפ׳ והפע׳.]

2) [נוהג בדבור ובספרות. ועי׳ שֶׁבַח, הערות.]

3) [במשלי כט יא, כל רוחו יוציא כסיל וחכם באחור ישבחנה, כנראה ט״ס לפנינו, ובמק׳ האותיות שבכתיב החסר הקדום, באחרישבחנה, הכונה וְחָכָם בְּאַחֲרִישׁ בְּחָנָהּ, החכם מחריש ובוחן בטרם ידבר, עי׳ בספר העורך משלי שלמה, עמ׳ 68.]

4) [וכן בארמ׳ (דני׳ ב כג; ד לא. לד ועוד).]

1) [וְשַׁבֵּחַ אני את המתים הוא לדעת הפרשנים העברים תאר במקום פֹּעל (רד״ק, מכלול, ליק, כח:), ושמושים קרובים לכך מצויים בכתבת הכנענית מקרטפה בקיליקיה, כגון: יחו אנך, ירחב אנך, מלא אנך וכו׳ במק׳ החייתי, הרחבתי, מלאתי וכו׳.]

2) [משבחך אני שכחך כארי (קרבן העדה).]

בשיר עלי נבל ישבח ובעת גבר יין במימי ים גליו ברן קולו ישבה (רמב"ע, הענק ג, ברודי, סלג).

—התפ', הִשְׁתַּבֵּחַ, — השתבח אדם בתהלת האל, לקח שבח לעצמו מתהִ'ה זו, ;sich rühmen ; se vanter to boast: הושיעֵנו יי' אלהינו וקַבצנו מן הגוים להדות לשם קדשך לְהִשְׁתַּבֵּחַ בתהלתך (תהל' קו מז; וכעי' זה דהי"א יו לה). — ובתו"ם, נשתבח, גם במשמ' שהללו ושבחו אותו [1]): בן יהוצדק היה משתבח בקפיצותיו (ירוש' סוכ' ה ד). לפי שאותו רשע משתבח ואומר שהוא אלוה (שם שמות ט). וכן אתה מוצא באהרן שלא נשתבח לפני המקום אלא בשלום (שם במדי יח). ושלף (טיטוס) חרבו וקיצץ את ספר התורה, נעשה נס והתחיל דם מבצבץ ממנו, התחיל משתבח לומר [2]) שעצמו הרג (שם שם יח). שהיה הקב"ה מתנאה ומשתבח במעשיו (תנחומ' שמיני ג). והתחיל הולך ומשתבח בביתו לאשתו ולבניו (שם קדוש' ח). — ובתפלה: ישתבה שמך לעד מלכנו (ישתבח, תפלת שחרית). — ובסהמ"א: שהקב"ה משתבח בך ואומר יש באברהם אוהבי שבזקנותו עמד וחתך את בשרו (מדה"ג בראשי כב א, מרגליות, שמז). — *ובמשמ' השביח, נעשה משֻׁבח יותר [3]): הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה כל שהוא כותשה היא משתבחת (ר' יוסי, מד"ר בראשי לד). אין סכין מתחדדה אלא בירך של חבירתה כך אין תלמיד חכם משתבח אלא בחבירו (ר' חמא בר חנינא שם שם סט). מה יין כל זמן שהוא מתישן בקנקן משתבח כך דברי תורה כל זמן שהם מתישנין בגופו של אדם הן משתבחין בגדולה (שם שה"ש, כי טובים). מה השמן הזה אין משתבח אלא ע"י כתישה כך ישראל וכו' (שם שם, לריח שמניך). — ובסהמ"א: והסופת יעמד על מציאות מעשי הנהגתו והשגחתו בכל חלק מחלקיו וכו' ישתבח מי שנצחנו שלמ ת' (ר"ם א"ח, מו"נ א עב). כתב אברהם את כל אשר לו במתנה ליצחק ונתן הכתב ביד העבד לילך ולהשתבח בו בבית אביו ובמשפחתו (ר' שמעיה, מדה"ג בראשי כד לו, מרגליות, תד). אל תשתבח בעצמך ששרפת את את התורה שמאש ניתנה ולאש חזרה (שם כז ג, שם, תקח). יזכנו הצור להשתביח עם איומתו (שם שמות יג, הופמן, 128).

—הפע', מַשְׁבִּיחַ, — השביח האל את שאון הגלים, הרגיע אותם, כמו פע': מַשְׁבִּיחַ שאון ימים שאון גליהם והמון לאמים (תהל' סה ח). — ובתו"ם, השביח הארים את השדה, התבלין את המאכל, היטיבו אותו, עשו שיהיה טוב ומשֻׁבח יותר [1]), ;verbessern to improve ; ameliorer: אין מבשלים יין של תרומה מפני שהוא ממעיטו, ר' יהודה מתיר מפני שהוא משביחו (תרומ' יא א). מעשר שני וכו' נפל לתוכו דבש ותבלין והשביחו השבח לפי חשבון (מע"ש ב א). הניח בנים גדולים וקטנים השביחו גדולים את הנכסים השביחו לאמצע (ב"ב ט ג). כל דבר שהשביח הגזלן יד הגזלן על העליונה (ר' שמעון בן אלעזר, תוספת' ב"ק י ב, ומעין זה ב"ק לד.). מין (פֵּרות) אחד המשביח את חבירו מותר (לערב) (ר' יהודה, שם ב"מ ג כו). אין לי אלא אכילה ושתיה, מנין אף משביחי אכילה ושתיה כגון הקושט והחימום וראשי בשמים (ספרי דבר' קז). האומר לחבירו שפחה וולדנית אני מוכר לך, בניה משביחין אותה (ירוש' ב"ק ה ו). אין שמין בית כור מפני שהוא פיגם ולא בית קב מפני שמשביח (שם שם ו ב). נכרי שהיה מוכר פירות בשוק ואמר פירות הללו של ערלה הן וכו' לא אמר כלום, לא נתכוון אלא להשביח מקחו (יבמ' קכב.). יתומים אומרים אנו השבחנו ובעל חוב אומר אביכם השביח על מי להביא ראיה וכו' (ב"מ ק.). שהיה גוזל שדה מיתומים ומשביחה ומחזירה להם (ב"ב עז.). הרי שמכר שדה לחבירו והשביחה ובא בעל חוב וטרפה (שם קנז:). — *והשביח את פלוני, נתן לו יתרון על אחר: אם אומר כן נמצאת

---

[1]) [וכן בארמ' שבתו"ם ובתפלה: יתגדל וכו' וישתבח.]

[2]) [במק' זה בגיט' נו: כסבור שהרג את עצמו].

[3]) [גם הוראה זו נולדה כנראה מזו של שבח ותהלה, הואיל והמשֻׁבח נחשב כטוב וכיפה, ואין לקשר את הפעל, אף במשמ' זו, בשרש אחר, כדעת לוי בסלונו, למשל, המשוה בערב' שַׁבַּע a)].

a) سبع

---

[1]) [עי' בהערה לבנין התפ'.]

משביח את הניזק (ירוש' גיט' ה א). — ובמשמ' פ"ע, נעשה משבח וטוב יותר, besser werden; improve, devenir meilleur; to go better: הזבית תולה במים המאררים, אינה יולדת ואינה משבחת אלא מתנונה והולכת (רבי, סוט' ג ה). אם כן משהאשה יולדת משבחת (רשב"ג, ב"ק ה ד). עב־ים נמכרים בכסותן לשבח שאם תלקח לו כסות בש־שים דינר משביח הוא מנה, וכן פרה אם ממתינים אותה לאטלס משבחת היא, וכן מרגלית אם מעלין אותה לכרך משבחת היא (ערכ' ו ה). השביח הניזק וכו' עד שלא עמד בדין והשביח אין לו אלא כשעת ניזק (תוספת' ב"ק ג ה). שמה (את הבהמה) במנה והשביחה והרי היא יפה מאתים זוז (שם ב"מ ה יג). אין הבכור נוטל פי שנים בשבח שהשביחו נכסים לאחר מיתת אביהן (שם בכורות ו טו). מה הגפן כשבעלים מבקשין שתשביח מה הם עושין עוקרין אותה ממקומה ושותלין אותה במקום אחר והיא משבחת (ר' תנחומא בר אבא, מד"ר שמות מד). כל הנטיעות את מכסה את שרשיהן והן משביחות, האגוז הזה את מכסה שרשיו ואינו משביח (פסיק' ר"כ, סוכה, בוכב, קנט.). — ובספה"א: לאדם שהיה לו חלוק והוציאו לשוק למכרו ולא היה ניכר אם נאה הוא וכו' הוציא חלוק אחר שהוא פחית ממנו ונתנו בצדו והשביח אותו החלוק הראשון (מדה"ג שמות א, הופמן, 2). שמוע שמעתי כי היה מוכיח חכם באיי הים, ישביח גלי המלצות ודכים (ר"י חר זי, תחכ' ג, 28). — ואמר הפיטן: בבן שאון מצרים מנו השבחתה (ינאי?, אמרחק, זולאי, סנז). — ואמר המשורר: וסיר ירתיח וקול יצריח ואין משביח להמון קשים (ר"י הלוי, יען ומקים, זמורה א, 28). אזעק חמס אל הימים ולחק גלגל כי השביחם [1], מדוע דרכם צלחה או מה ראה כי הרויחם (עמנואל, מחב' יח, הברמן, 500).

—קל. *שָׁבַח, פ"ע, — שָׁבְחוּ נכסים, השביחו, נעשו טובים יותר: בכור נוטל פי שנים בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהן אבל לא בשבח שהשביחו יתומים לאחר מיתת אביהן (ב"ב קכד.). שבח ששבחו נכסים מאליהם מהו (רבא, שם קכה:) [1].

—פעי. *שַׁבֵּחַ, רק בינ' מְשֻׁבָּח, —ראוי לשבח, שמשבחים אותו, טוב ביותר, rühmenswert, vorzüglich; praiseworthy, excellent: louable, excellent: בשלשה פרקים משערים את הכלכלה וכו' המונה משובח והמודד משובח ממנו והשוקל משובח משלשתן (תרומ' ד ו). החובט משובח (שם ט ג). כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח (סנה' ה ב). כל היד המרבה לבדוק, בנשים משובחת (נדה ב א). מפקחין על ספק נפשות בשבת והזריז הרי זה משובח (יוקסת' שבת ט' יב). אשירה לייי שהוא נאה, שהוא הדור, שהוא משובח ואין כערכו (מכי' בשלח פרשת השירה א, מא"ש, לה.). משובח בגופו משובח במראיו, משובח בגופו קודם (ירוש' יומא ו א). שכל המרבה בעסק על אביו ועל אמו הרי זה משובח (שם מו"ק ג ח). מעשה ששילח המלכות שני איסטרטיוטות ללמוד תורה מרבן גמליאל וכו' ובסוף אמרו לו כל תורתכם נאה ומשובחת חוץ משני דברים הללו וכו' (שם ב"ק ד ג). כרוז וכו' קולו נשמע בשלש פרסאות וכו' ואעפ"כ ב"ג משובח ממנו דאמר מר וכבר אמר אנא השם ונשמע קולו ביריחו (יומא כ:). מכבין ומפסיקין בפני הדליקה בשבת והזריז הרי זה משובח (שם פד:). היא השקתו יין משובח בכסית משובחים (סוט' ט.). ואף משה יצא מהול שנאמר ותרא אותו כי טוב הוא, וכי מה ראתה אמו בו שנאה ומשובח מכל אדם, אלא שיצא מהול (אדר"נ ב). אל תכנס במבוי זה שזנה יש שם נאה ומשובחת (שם שם). וחברון שבע שנים נבנתה, להודיעך שבחה של ארץ ישראל, שהפסולת שלה משובח הרבה יותר מן המשובח של מצרים (מד"ר במדי טז). לעתיד לבא הקב"ה מעלה מגן עדן אילנות משובחים (שם דבר' א). שיר השירים, המשובח שבשירים (שם שה"ש, שיר השירים). משל את הצדיקים במשובח

---

[1] [כן צריך לומר ולא: השכיחם, כנדפס. השוה דב ירדן, עיוני לשון ומליצה במחברות עמנואל, לשוננו יז, 18.]

[1] [אפשר שבאה ב ו"ם גם צורת בינו' שׁוֹבֵת במשמ' נותן שבח. ראה את הנאמר על הצרוף שובתי הרגל (תוספת' סוכה ב א) בערך שָׁבַת.]

שבמינים ובמשובח שבאיתו המין (שם שם, אלני הבלכה). בשעה שבקשו עשרה צדיקים לומר ספר תהלים אמר להם הקב"ה כלכם נעימים וחסידים ומשובחין לומר הימנון לפני (שם קהל' סדרה ב, החכמה תעוז). וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משבח (הגדה של פסח). — ובתפלה: המלך המרומם לבדו מאז המשבח והמפואר והמתנשא מימות עולם (המאיר, ברכות השחר). — ובסהמ"א: ולבחירה סבות משהלשלות אל הסבה הראשונה וכו' והנפש וכו' תעשה מה שהיא רוצה מהם וצריך שתשובח או שתגונה על הבחירה ההיא (ר"י ח"ת, כוזרי ה כ). אתמה במי שישובח במה שאין בו איך ישתבח (בן המלך והנזיר ח). כי לא ישובח מי שיעשה כלים שוים ככר כסף לעשות מחט ברזל אחד כמו שישובח מי שיעשה כלים שוים עשרת אלפים בכר כסף לעשות מחטים מבלתי תכלית (ר"י אלבו, עקרים, הקד'). ולהיות זאת האהבה המשובחת שבמיני האהבות ולא תמצא אלא לבעלי שכל ובינת ישובח האדם או יגונה עליה (רפאל מנורלי, מרפא לנפש, כח:). — ואמר הפיטן: כי שובח בנשים ידי מרובה ליבדוק (ינאי, כי תחוסר, קרוב' ויקר', זולתי, קנו).

—נפעי, *נִשְׁבַּח, — כמו קל והִפע': והא אמרת נתרבה בו' דהיכא דנשבח אין מחשבין לו אלא שעת מקנתו (רש"י, קדוש' כ:).

—הִפע', *הָשְׁבַּח, — כמו קל והִפע': ומיהו היציאה שהוציא הלוקח ישלם לו הנגזל שהרי מתוך כך הושבחה יותר (תוס, ב"מ יד:).

***שֶׁבַח**, שבח [1]), ש"ז, — א) תהלה, תפארת, יתרון, Preis, Ruhm, Vorzug; louange, gloire : superiorité; praise, glory, superiority: נפלו לה עבדים ושפחות וזקנים ימכרו וילקח בהן קרקע והוא

[1]) [גם בא מ' שבתו"ם שְׁבָחָא, בסור' שובחא. מסורת הדבור של אשכנזים והנקוד הבבלי (פירת, לשון חכמים) וסדורי התימנים מבטאים שְׁבָח או שְׁבַח, אך בסדורי האשכנזים והספרדים שֶׁבַח, שִׁבְחֲךָ וכו', ומבטא זה עודף בדבור היום. ועי' בהערות שאחר זו. ולא מן הנמנע הוא שנתערבבה כאן גם מלה אחרת, שעקרה הָשְׁבַּח מן הִשְׁבִּיחַ, ושראו בה ה"א הידיעה במק' ה"א של בנין הִפע'.]

אוכל פירות, רבן שמעון בן גמליאל אומר לא תמכור מפני שהן שבח בית אביה (כתוב' ח ה). שבח סעודה [1]) ביניהון, בשפסק עמהן להאכילן דבשני חולין והאכילן דבשני תרומה (ר' אבהו בשם רבי יוסי בן חנינה, ירוש' תרומ' ו ג). שאין שבחו של תלמיד חכמים להיות מניח את ביתו ברגל והולך לו (שם סכ' ב ה). מי יוכל לספר כל שבחיו וגבורותיו של הב"ה (מד"ר שמות לד). לשון שירה, על שבחן של צדיקים (שם ויקר' יד). כל זמן שהפסולת הזו בכסף אינו מראה יופיו וכו' נסתננה הפסולת ממנו מיד הוא מראה שבחו (שם במדי ז). ולא במקום השבח אלא במקום הפסולת של ארץ ישראל וכו' (שם שם טז). כשם שהפרש בין כסף לזהב כך יש שבח ממון הים מבזת מצרים (שם שה"ש, תורי זהב). מה השדים הללו כבודה ושבחה של אשה כך משה ואהרון כבודן ושבחן של ישראל (שם שם, שני שדיך). למלך שמשיא בתו חוץ למדינה, אמרו לו בני המדינה, אדונינו המלך, שבחך הוא ובדין הוא שתהא בתך אצלך במדינה (שם שם, כלה היא). אדונינו המלך הוא שבחנו הוא חיינו (שם שם, היושבת בגנים). גדול שבעיר הוא זיוה והוא הודה והוא הדרה והוא שבחה (רבי עזריה בשם רבי יהודה בר' סימון, שם רות ב, ותלך מן המקום). ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן, שבח לו, שבח לאביו, שבח למשפחתו ושבח לשבטו (תנחומא בוגר ויקהל ג). — ובשמושים וצרופים שונים, כגון לְשֶׁבַח, בנגוד אל לגנאי, לשבחו של פלוני, הזכיר לשבח וכדו': אף על פי שחזר וקרא אברהם אברם אינו לגנאי אלא לשבח (תוספת' ברכי א טז). כל מקומות שנקראו לשבח עבודה זרה מכנין אותן לגנאי, את שקורין אותה פני אלה קורין אותה פני כלב וכו' (שם ע"ז ו ד). בדברים הללו מזכירין אותן לשבח שלא יצא ביד בניהם פת נקייה מעולם, שלא יהו אומרים ממעשה לחם הפנים הן אוכלין (ירוש' שקל' ה ב). אין דורשין שיר השירים לגנאי אלא לשבח שלא נתן שיר השירים אלא לשבחן של ישראל (רבי יהודה, מד"ר שה"ש, עד שהמלך). ולרבקה בן ושמו לבן, ר' יצחק אומר לשבח,

[1]) [מה שסעודת חולין היא יותר יפה מדמי סעודת תרומה (פני משה), כלשון יתרון.]

פרדכסיוס [1]), ור' ברכיה אומר לגנאי, מלובן ברשע (מד"ר בלה"ס ס, ועוד). — דברי שבח: שכן מצינו בנביאים הראשונים שהיו חותמין את דבריהן בדברי שבח ובדברי נחמות [2]) (ירוש' ברכ' ה א). ויאמר ה' אל משה לאמר, מהו לאמר, א"ל הקב"ה צא ואמור להם דברי שבח ונחמות [2]) (מד"ר שה"ש ו, יפה את רעיתי). — לשונות של שבח: בעשר' לשונות של שבח נאמר ספר תילים, באישור, בניצוח וכו' המאושר שבכולן הללויה שהשם והשבח כלולין בו (רבי סימון בשם ר' יהושע בן לוי, ירוש' סוכ' ג יב, וכעין זה בבלי פסח' קיז.). — מנה שבחם של חכמים: חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכי וכו' הוא היה מונה שבחן (אבי ב ח). — אמר שבחו של אדם, מקצת שבחו: מקצת שבחו של אדם אומרים בפניו וכולו שלא בפניו (רבי ירמיה בן אלעזר, ערובי' יח:). — וסדר שבחו של הקב"ה: נסתכל דוד במילה והתחיל סודר שבח עליה שנאמר למנצח על השמינית מזמור לדוד (ספרי דבר' לו). לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל (ברכ' לב.). — ונתן שבח: על כולן צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום (מ"ר, שם כד.). — להודיע שבחו של פלוני, להגיד שבחו: ויצא בן אשה הישראלית, להודיע שבחן של ישראל שלא היה ביניהם אלא זה ופרסמו ופרטו הכתוב (מכי' בא, מכי' דפסחא ה, ס.). וידבר משה אל ה' לאמר, להודיע שבחן של צדיקים שכשהם נפטרים מניחים צורך עצמן ועוסקין בצורך צבור (ספרי במד' קלח). ככלה שנמצאת שלימה בבית חמיה ורדופה לילך ולהגיד שבחה [3]) בבית אביה (ר' יוחנן, כתוב' עא:). וחברון שבע שנים נבנתה, להודיעך שבחה של ארץ ישראל, שהפסולת שלה משובח הרבה יותר מן המשובח של מצרים (מד"ר במד' עז). — שבח הוא לפלוני, הוא שבחו של פלוני, ובנגוד, אין שבחו של אדם לעשות או שיעשה כך או כך: לפי שאין שבח לתלמיד חכם שיוצא מבושם (תוספתי ברכ' ו ה). שאין שבחו של מלך להיות שנים עשר איש משמשין אותו אלא שנים עשר משמשין את האחד והאחד משמש את המלך (שם ב"ב ג י). ובלבד שלא תצא ילדה בשל זקנה וזקנה בשל ילדה, בשלמא זקנה בשל ילדה שבח הוא לה אלא ילדה בשל זקנה אמאי גנאי הוא לה (שבת סד:). ועיני לאה רכות וכו' רכות ממש, ולא גנאי הוא לה אלא שבח הוא לה (שם, ב"ב קכג.). אמר הקב"ה, אין שבחן של בני שאהיה מדבר עמהם בפרהסיא (ר' עזריה משום רבי יהודה ב"ר סימון, מד"ר במד' יג). לעתיד לבוא הקב"ה מעלה מגן עדן אילנות משובחים, ומה הוא שבחן שהן מרפין את הלשון (שם דבר' א). הקב"ה ברא את האדם ונתן ביבו על פתחו ואי זה זה בית חטמו והוא גואו והוא שבחו (שם קהל' קדלא א, ופניתי אני). — נתן טעם לשבח, בנגוד אל נתן טעם לפגם: אחד נותן טעם לשבח ואחד נותן טעם לפגם הרי זה אסור (ר' מאיר, תוספתי תרומ' ח ח). — עשה לפלוני את כל השבח הזה, ראה כל השבח הזה וכדו': והיו מתפללין בתוך בתיהם והקב"ה מעלה עליהם כאילו מתפללין בבית המקדש, אבותיי שעשו לך את כל השבח הזה על אחת כמה וכמה (ירוש' ברכ' ד ד). ראה חכמה שיש בה (בנמלה) וכל השבח הזה שיש בה (מד"ר דבר' ה). מה עשה אותו הארים, מלא כלכלו' של תאנים מפירותיו של פרדם ונתנן על פתח הפרדם, כשהיה המלך עובר ורואה כל השבח הזה אמר כל השבח הזה בפתח הפרדם, בפרדם כולו על אחת כמה וכמה (שם שה"ש ז, הדודאים). שונמית זו קיר אחד עשתה לאלישע והחייה את בנה, אבותי שעשו לך כל השבח הזה עאכ"ו (ר' שמואל בר נחמן, שם קהל' א, כי ברוב חלומות). אמר לו (הורקנוס לאליעזר בנו) בני, לא על כך באתי אלא לנדותך מנכסי, עתה שבאתי לראותך וראיתי כל השבח הזה הרי אחיך מנודים מהם והם נתונים לך במתנה (פדר"א ב). — ובהכפלה שבח שבחים: אין תימר שהיה (יואב) בוזז ובונה להן דימוסיות ומרחצאות שבח, ואין תימר שהיה בוזז ומאכיל חכמים ותלמידיהם שבח שבחים (ר' תנחומא, ירוש' מכות ב ז). — ב) שבח, שבח קרקעות, שבח נכסים וכדו' במשמ' השבחה והטבה שהשביחו והוטבו ועלו בשוים, Wertzuwachs, plusvalue ; increment-value : דגים שנתבשלו עם

1) [περιδέξιος, זריז בשתי ידים, ביונ', ועי' בדברי העורך, הלשון והספר א, עמ' 123 וכו'.]

2) [חשוה: לעילא מן כל ברכתא ושירתא תשבחתא ונחמתא די אמירן בעלמא (קדיש).]

3) [ועי' לעיל, עמ' 6455.]

הקפלוטות של מעשר שני והשביחו השבח לפי חשבון (מע״ש ג א). אין מוציאין לאכילת פירות ולשבח קרקעות ולמזון האשה והבנות מנכסים משועבדים מפני תקון העולם (גיט׳ ה ג). אם השבח יתר על היציאה נותן לו את היציאה ואם היציאה יתר על השבח נותן לו את השבח (ב״ק ט 7). לקח ממנו שדה והשביחה והרי היא יוצאה מלפניו גובה מנכסים משועבדים ושבח קרקעות אין גובה אלא מנכסים בני חורין, במה דברים אמורים בזמן שקדם מקחו של זה לשבחו של זה (תוספת׳ ב״ב ו כא). אין הבכור נוטל פי שנים בשבח שהשביחו נכסים לאחר מיתת אביהן (שם בכורות ו טו). המוציא את תבנו וקשו לרה״ר לזבלים והוזק בהן אחר חייב בנזקו וכל הקודם בהן זכה וכו׳ אמר רב בין בגופן בין בשבחן (ב״ק ל.–ל:). אמר ליה רבינא לרב אשי, מי אמר שמואל בעל חוב ללוקח יהיב ליה שבח והאמר שמואל בעל חוב גובה את השבח, אמר ליה לא קשיא, כאן בשבח המגיע לכתפים וכאן בשבח שאין מגיע לכתפים (שם לה:). כשהן גובין (לחומת העיר) לפי נפשות גובין או דילמא לפי שבח ממון גובין (רבי אלעזר, ב״ב ז:). — וכתפלה: ואם אפיק שבח כמימי הים וכו׳ לא אשיג אחת מני אלף מגמול הטוב וכו׳ אשר עשית עמדי (רסע״ג, הבקשה השניה, סדור רסע״ג, סט). ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם (נקדש את שמך בעולם, קדושה). — ובסהמ״א: אפילו ענין השיר ההוא שבח הגבורה או הנדיבות וכו׳ או בשבחי היין ירחיקו זה בכל צד מן הרחקה (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, אבו׳ א יז). כל מי שעצר בתאותו ואסר את קיבתו רבו שבחיו והביא לידי בריאות כל נתחיו (ר״י זבארה, שעשועים ח, דודזון, 84). למלך שעשה חופה לבנו ותלה בה כל מיני שבח (ר׳ יהושע בן קרחה, מדה״ג בראש׳ ו ז, מרגליות, קמג). ונותנין שיר שבח גדולה ותפארת ונצח והוד למי שהמלחמה שלו (שם שמות יד ח, הופמן, 138). לויתן זה יצרת לשחק בו, והלא לויתן בכלל מעשים שבים היה, אלא מגיד שיש שבח בלויתן כנגד כל מעשים שבים (שם שם כ יא, שם, 226). — ואמר הפיטן: שבח וצדק תתן לצור בהחכימו (ינאי, קרובי ויקר׳, זולאי, קל). — ואמר המשורר: לא אגועה ופיך תפתח בגנאי או שבח (ראב״ע, שמש, כתב״א, 49). כלתה נפשי לרע, נעמו למאד שבחיו (הוא, בעלי ריבי, שם, 55). והוא מיטב דמי כבד ושבחו, ובו יתפרנסו הלב ומוחו (ר״י זבארה, בתי הנפש, בספר שעשועים, דודזון, 166). — °ובברכה, שבח לאל, כמו תהלה לאל, ברוך השם: גם זה ידוע ענינו לכלנו שבח לאל (אבן כספי, ערשות כסף, 30).

°**שְׁבָחָה,** ש״נ, מ״ר שְׁבָחוֹת, — כמו שֶׁבַח: כי לך נאה יי׳ אלהינו וכו׳ שיר ושבחה הלל וזמרה (ישתבח, תפלת שחרים). — ואמר המשורר: ועל גרגרות מעלתו ענק חן וטוריו מלאים באבני שבחות (־מב״ע, תנו ליץ, הענק, הקד׳, ברודי, ט).

°**שְׁבָחִי,** שְׁבָחִית, ת״ז, — של שבח: ואמנם ימצא במאמרים השירים השבחיים שיחקו אלו השלשה דברים (באור ספר השירים לאריסטו, לאזיכיו ח).

שבט[1], ממנו *שָׁבַט, שֵׁבֶט, *שִׁבְטוּט, שַׁרְבִיט.

***שָׁבַט**[2], פיו״ע, — רדד ויִשר בשבט, בקולמוס וכדו׳: glattstreichen; aplanir; to level: השובט והמדקדק על גבי אריג כל שהוא הרי זה חייב (תוספת׳ שבת ח ג). שנים איחזין במלגז ולוגזין בכרכר ושובטין בקולמוס וכותבין בקנה וכו׳ (שם שם ט י). השובט והמקטקט על האריג הרי זה חייב (ירוש׳ שם יב). שובט הרי הוא בכלל מיסך (בבלי שם לג:). — ובסהמ״א: כוכבא דשביט פי׳ הכוכב הנראה בשמים ינתר ממקום למקום כמו שובט בשבט ומוריד השבט על המקום

---

[1] [גם בארמ׳ ובסור׳ שְׁבַטָא, ובסור׳ אף שְׁבַט, רדד ושטח; בשבא׳ שבט, מכת שבט, בכוש׳ סַבַט, הכה, באשור׳ שַׁבָּטוּ, שבט, שרביט, שַׁבָּטֻ, הכה. וכנראה אין גם שפט אלא מבטא אחר של שרש זה, שעקר שמושו בשם העצם שבט, שרביט וכדו׳, שגם שוט הוא אך מבטא מטשטש ממנו.]

[2] [כנראה נגזר שמוש הפעל מן שֵׁבֶט, או בארמ׳ מן שִׁבְטָא, ומעין זה בלשונות אחרות. ועי׳ בהערה שלפני זו.]

שמכה בו (ערוך ערך ככב). יש לאורגים עץ או עצם שראשו חד ונקרא כרכר וכו' מעבירו על השתי כשהוא מתיח לפניו ושובט בו החוטין (סס ערך כרכר). — וזיכ' פעו', שְׁבוּט, מכה בשבט, ואמר הפיטן: פגיעת נגעי תוכחותיך שבוטים פזורים פרודים ובגוים עבוטים (סלמה הבבלי, אין מי יקרא, קליסי יום א). שבוטיך לבוטיך למו למסרת עצרה, תמיד חין ותפלה להקדים לצ־ה (אליה בן שמעיה, אלהי בשתי, סליה' ג עפי"ת).

שֵׁבֶט, ס"ז, שָׁבֶט, ככי שִׁבְטְךָ, שִׁבְטֶךָ, שִׁבְטוֹ, מ"ר שְׁבָטִים, שִׁבְטֵי, שְׁבָטֶיךָ, שִׁבְטֵיכֶם, שְׁבָטָיו, שְׁבָטֶיהָ, שִׁבְטֵיהֶם, — א) מַטֶּה, מקל, שוט של עץ או של ברזל שמכים וחובטים בו, Stock, Stab; bâton; stick, staff: וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בַּשֵּׁבֶט ומת תחת ידו (שמות כא כ). ויקח שלשה שְׁבָטִים בכפו ויתקעם בלב אבשלום (ש"ב יח יד). והוא הכה את איש מצרי איש מראה וביד המצרי חנית וירד אליו בַּשָּׁבֶט (סס כג כא). כהניף שֵׁבֶט את מרימיו כהרים מטה לא עץ (ישע' י יה). אל תירא עמי ישב ציון מאשור בַּשֵּׁבֶט יככה ומטהו ישא עליך בדרך מצרים (סס סס כד). כי במטה יחבט קצח וכמן בַּשָּׁבֶט (סס כח כז). כי מקול יי' יחת אשור בַּשֵּׁבֶט יכה (סס ל לא). או נשיש שֵׁבֶט בני מאסת כל עץ (יחזק' כא יה). בַּשֵּׁבֶט יכו על הלחי את שפט ישראל (מיכ' ד יד). תרעם בְּשֵׁבֶט ברזל (תהל' ב ט). — ובפרט שבט האב הרודה ומיסר את בנו, שבט מוסר: בשפתי נבון תמצא חכמה וְשֵׁבֶט לגו חסר לב (משלי י יג). חושך שִׁבְטוֹ שונא בנו ואהבו שחרו מוסר (סס יג כד). אולת קשורה בלב נער שֵׁבֶט מוסר ירחיקנה ממנו (סס כב יה). אל תמנע מנער מוסר כי תכנו בַּשֵּׁבֶט לא ימות (סס כג יג). שֵׁבֶט ותוכחת יתן חכמה (סס כט יה). — ושל האל: ופקדתי בְשֵׁבֶט פשעם ובנגעים עונם (תהל' פט לג). יסר מעלי שִׁבְטוֹ ואמתו אל תבעתני (איו' ט לד). בתיהם שלום מפחד ולא שֵׁבֶט אלוה עליהם (סס כא ט). — ובהשאלה, שבט אפו של האל: הוי אשור שֵׁבֶט אפי ומטה הוא בידם זעמי (ישע' י ה). — ושבט פיו של מלך: והכה ארץ בְּשֵׁבֶט פיו וברוח שפתיו ימית רשע (סס יא ד). — בשבט אנשים, בדרך שבני אדם נוהגים לרדות את בניהם[1]: אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והכחתיו בְּשֵׁבֶט אנשים ובנגעי בני אדם (ש"ב ז יד). — לְשֵׁבֶט בנגוד אל לְחֶסֶד: אם לְשֵׁבֶט אם לארצו[2]) אם לחסד ימצאהו (איו' לז יג). — שבט הרשע: כי לא ינוח שֵׁבֶט הרשע[3]) על גורל הצדיקים למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם (תהל' קכה ג). — ושבט הרועה: רעה עמך בְשִׁבְטֶךָ צאן נחלתך (מיכ' ז יד). יי' רעי וכו' שִׁבְטְךָ ומשענתך המה ינחמני (תהל' כג ד). — וכאלו היה השבט מכה ורודה, כדמות בעל חיים: דרך כוכב מיעקב וקם שֵׁבֶט[4]) מישראל ומחץ פאתי מואב (במד' כד יז). — ושבט המונה הסופר והמודד המעבר על מה שנמנה ונמדד: וכל מעשר בקר וצאן כל אשר יעבר תחת הַשָּׁבֶט העשירי יהיה קדש ליי' (ויקר' כז לב). והעברתי אתכם תחת הַשָּׁבֶט והבאתי אתכם במסרת הברית (יחזק' כ לז). — ושבט עֶבְרָה במשמ' זו: זורע עולה יקצור און וְשֵׁבֶט עברתו יכלה[5]) (משלי כב ח). אני הגבר ראה עני בְּשֵׁבֶט עברתו[6]) (איכ' ג א). — ב) כמו שַׁרְבִיט, במשמ' שבט המושל, שבט מלכות, Zepter; sceptre: לא יסור שֵׁבֶט מיהודה ומחקק מבין רגליו (ברא' מט י). ויהיו לה מטות עז אל שִׁבְטֵי משלים (יחזק' יט יא). ולא היה בה מטה עז שֵׁבֶט למשול (סס סס יד). כסאך אלהים עולם ועד שֵׁבֶט מישר שֵׁבֶט מלכותך (תהל' מה ז). — תומך שבט, במשמ' מושל ומלך: והכרתי יושב מבקעת און ותימך

---

1) [כנראה זאת כונת הצרוף, בשמוש המלה אנשים במשמ' ילדים, וכן (ש"א ב לג): וכל מרבית ביתך ימותו אנשים, ז"א ילדים. ועי' על שמוש כזה של אנוש, אדם בדברי העורך, הלשון והספר א, 387 וכו'.]

2) [במקום „אם לארצו" יש לבטא כנראה: אִם לֹא רָצוּ, והכונה: אם לענש — בשלא רצו בני האדם בדרכי האל — ואם לחסד.]

3) [אולי הכונה: לא יפגע שבט הפרענות הבא בענש על הרשע גם בצדיק.]

4) [כנראה באים גם שבט גם כוכב במשמ' כלי נשק, ואולי במקום כוכב הכונה לנשק הנקרא באשו, כִּכָּב.]

5) [זאת כונת המשל: ושבט עברתו יְכִלֶהָ, שבט המדה שהוא מדד והעביר, יָכִיל וימדד אותו; עי' טורטשינר, משלי שלמה, עמ' 64.]

6) [עי' ב. רָאָה, הערות.]

שבט מביר עדן (עמו' א ה). — מושך בשבט סופר, אוחז בשבט של פקידות גביהה מטעם המלך: מני מכיר ירדו מחקקים ומזבולן משכים בשבט ספר (שפט' ה יד). — ג) בהשאלה, בדמיון לחטר וענף היוצא מן העץ, חלק מן העם, המתיחס לאב אחד, אחד משבטי ישראל, כמו מטה בשמוש זה, Stamm; tribe; tribu: דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל (ברא' מט יו). כל אלה שבטי ישראל שנים עשר (שם שם כח). ושתים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל (שמות כד ד). פתוחי חותם איש על שמו תהיין לשנים עשר שבט (שם כח כא). וירא את ישראל שכן לשבטיו (במד' כד ב). ויתן להם משה לבני גד ולבני ראובן ולחצי שבט מנשה בן יוסף וכו' (שם לב לג). הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם וכו' ואקח את ראשי שבטיכם וכו' (דבר' א יג–יה). ואקח מכם שנים עשר אנשים איש לשבט (שם שם כג). בעת ההוא הבדיל יי' את שבט הלוי לשאת את ארון ברית יי' (שם י ח). כי אם במקום אשר יבחר יי' באחד שבטיך שם תעלה עלתיך (שם יב יד). לא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל (שם יח א). אתם נצבים היום כלכם לפני יי' אלהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל איש ישראל (שם כט ט). פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם יי' אלהינו (שם שם יז). ונקרבתם בבקר לשבטיכם והיה השבט אשר ילכדנו יי' יקרב למשפחות (יהוש' ז יד). ויותרו בבני ישראל אשר לא חלקו את נחלתם שבעה שבטים (שם יח ב). הטוב היותך כהן לבית איש אחד או היותך כהן לשבט ולמשפחה בישראל (שפט' יח יט). הלא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל (ש"א ט כא). הלוא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה (שם טו יז). רק את כל הממלכה לא אקרע שבט אחד אתן לבנך (מ"א יא יג). ולקחתי המלוכה מיד בנו ונתתיה לך את עשרת השבטים (שם שם לה). בשבטי ישראל הודעתי נאמנה (הוש' ה ט). וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אהב (תהל' עח סז–סח). ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל להדות לשם יי' (שם קכב ד). אלה שרי שבטי ישראל (דהי"א כז כב). ויקהל דויד את כל שרי ישראל שרי השבטים ושרי המחלקות וכו' (שם כח א)[1]. — ושבטי עמים אחרים: התעו את מצרים פנת שבטיה (ישע' יט יג). — וגם במשמ' משפחה שבשבט: אל תכריתו את שבט משפחת הקהתי מתוך הלוים (במד' ד יח). וישלחו שבטי ישראל בכל שבטי בנימן (שפט' כ יב). ומשפחתי הצערה מכל משפחות שבטי בנימן (ש"א ט כא). — וככנוי לכל עם ישראל: לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא וישראל שבט[2] נחלתו (ירמ' י יו, ומעין זה שם נא יט). — ואמר בן סירא: עד יוריש שבט זדון ומטה רשע גדוע יגדע (ב"ס גני' לב כג). ויציבה לשבטים לחלק לשנים עשר (שם מד כג). — ובתו"מ: ועמהן כהנים ולוים וכל מי שטעה בשבטו[3] (תעני' ד ה). לא השבט (שביד המונה) קדשו (את מעשר הבהמה), ומה אלו טעה והניח את השבט על שמיני ועל שנים עשר שמא עשה כלום, אלא כתוב שקדש את העשירי הוא קדש התשיעי ואת אחד עשר (נזיר ה ג). ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה שבטים עלו לראש הר עיבל (סוט' ז ה). אין דנין לא את השבט ולא את נביא השקר ולא את כהן גדול אלא ע"פ בי"ד שבעים ואחד (סנה' א ה). עשרת השבטים אינן עתידין לחזור (ר"ע, שם י ג). מה היום מאפיל ומאיר, אף עשרת השבטים שאפל להן כך עתיד להאיר להן (ר' אליעזר, שם שם). הורו בית דין של אחד מן השבטים ועשה אותו השבט על פיהם אותו השבט הוא חייב ושאר כל השבטים פטורין (ר' יהודה, הורי' א ה). כונסן לדיר וכו' ומונה בשבט א ב ג ד וכו' והיוצא עשירי סוקרו בסיקרא ואומר הרי זה מעשר (בכורות ט ז). אברהם הוליד את ישמעאל, יצחק הוליד את עשיו, יעקב הוליד יב שבטים[4] שלא היה בהן שום דופי (ר' אבא בר

---

[1] [ככתוב: הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי (ש"ב ז ז) אולי הכונה, כדעת רבים, שפטי ישראל.]

[2] [אמנם המלים „וישראל שבט" אין להן תמורה בתרגום השבעים, אך אין זאת אלא טעות המתרגמים.]

[3] [שאינו ידע מאיזה שבט משבטי ישראל מוצאו].

[4] [כאן בהשאלה לבני יעקב, אבות שבטי ישראל.]

כהנא, סנה קמו.). האספו מעשרת השבטים והקבצו לשבט יהודה ובנימין, צוה אותן להיות נוהגין בשבט יהודה ובנימין בכבוד (ר׳ אבון, מד״ר ברא״ש׳ לח). זה שבטו של לוי שהם יושבים ומקוים לחסדו של הקב״ה (שם במדי׳ ה). ושבט של אש בידו ופרוכת פרושה לפניו וכו׳ (פדר״א ד).—ואמר המשורר: שבט בני או כוס עליכם עברה אל תשכרו בה עוד ואל תתערו (רשב״ג, בימי יקותיאל, ב״ר א, 59). — ואמר המליץ: כמו תראינה עינינו דמות עם רב משוטטים לשבט או לחסד (מפו, אהבת ציון ה).

שְׁבָט[1]), ש״ז, — שם החֹדש האחד עשר מן החדש שבו חל חג הפסח, החדש החמשי בשנה מן החדש שבו יחגו היהודים ראש השנה: ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חדש הוא חדש שְׁבָט בשנת שתים לדריוש (זכרי׳ א ז). — ובתו״מ: באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי, בית הלל אומרים בחמשה עשר בו (ר״ה א א). ופירות הנטיעה זו אסורין עד חמשה עשר בשבט (תוספת׳ ר״ה א ח). חצי כסלו טבת וחצי שבט חורף, חצי שבט אדר וחצי ניסן קור (ר׳ שמעון בן אלעזר, שם תעני׳ א ז). לא אחד בשבט היה אלא ט״ו בשבט היה (רבינא, ר״ה יד:). ואלו הן שנים עשר חדשים בשנה, ניסן אייר וכו׳ שבט אדר (יצירה ה ג). — ובספה״א: ואם נולד בחודש שבט ששם מלאך ראש משמרתו שמזלו גבריאל ארה׳ הוא מפיו ומפי כל משמרתו (חרס גדול בספר זכרונות ישן של ויניה, בספר ברכת אברהם לכבוד ברליגר). — ואמר המשורר: שבט אל תאכל בו את התרדים וכו׳ (ראב״ע, שמעו נא, כהנא א, 183).

***שְׁבַטְבַּט**[2]), ש״ז,—שם עשב בר מזיק, equisetum, Schachtelhalm; prêle; shave-grass, horse-tail: אף מי העשב הנקרא שבטבט[1]) ישתה עם מסטיכון (אסף 53:).

***שַׁבְטוּט**, ש״ז, — שבט רך, נצר רך מעץ זית, sprig; ramuscule; Zweiglein: ותבא אליו היונה וכו׳ מהיכן הביאה אותו, ר׳ אבא בר כהנא אמר משבטוטין[2]) שבא״י הביאה אותו (מד״ר ברא״ש׳ לג ומעין זה שם ויקר׳ לא ושם שה״ש, הנך יפה).

שְׁבִי, ש״ז, בהפסק שֶׁבִי; סמי׳ שְׁבִי, כנ׳ שִׁבְיוֹ, שִׁבְיָהּ, שֶׁבְיֵךְ, שִׁבְיְכֶם, שִׁבְיָם, — א) הגלית בני אדם ממקומם במלחמה: אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לַשְּׁבִי לַשֶּׁבִי (ירמ׳ יה ב; וכעין זה שם מג יא). ונכשלו בחרב ובלהבה בשְׁבִי ובבזה (דנ׳ יא לג). ובעונתינו נתנו וכו׳ בַּשְּׁבִי ובבזה ובבשת פנים (עזרי ט ז). — ובצרופים עם פעל הלך בשבי, הלך שבי: בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך כי ילכו בַּשֶּׁבִי (דברי כח מא). לא יכלו מלט משא ונפשם בַּשְּׁבִי הלכה (ישע׳ מו ב). ואתה פשחור וכל ישבי ביתך תלכו בַּשֶּׁבִי (ירמ׳ כ ו). כל רעיך תרעה רוח ומאהביך בַּשְּׁבִי ילכו (שם כב כב). לכן כל אכליך יאכלו וכל צריך כלם בַּשְּׁבִי ילכו (שם ל יו). בגולה בַּשְּׁבִי ילכו (יחזק׳ יב יא). בחורי און ופי פסת בחרב יפלו והנה בַּשְּׁבִי תלכנה (שם ל יז). ואם ילכו בַּשְּׁבִי לפני איביהם משם אצוה את החרב והרגתם (עמ ט ד). גם היא לגלה הלכה בַּשֶּׁבִי (נחו׳ ג י). עולליה הלכו שְׁבִי לפני צר (איכ׳ א ה). בתילתי ובחורי הלכו בַּשֶּׁבִי (שם שם יח). — והביא בשבי: וגם אלהיהם עם נסכיהם עם כלי חמדתם כסף וזהב בַּשְּׁבִי יבא מצרים (דנ׳ יא ח). — נתן לשבי: ויתן לַשְּׁבִי עזו ותפארתו ביד צר (תהלי עח סא). — לקח בשבי: אוי לך מואב אבד עם כמוש כי לקחו בניך

---

[1]) [מן האשור׳ שַׁבָּטוּ, וגם בארמ׳ ובסורי שְׁבָט[א].

[2]) [מן הארמ׳ שבטבטא, שבטביטא, שהוא שבצבץ, שבצבוץ בעבר׳ שבתו״ם, עי׳ שם ובדברי לֹוֵ, פלורה I עמ׳ 1 וכו׳. ואין גם בטבוט, בצבוץ אלא קצור של אותה מלה.]

---

[1]) [ועוד בדברי אסף הרופא (50.): ועוד עשב הנקרא בלשון יון פוליקינבום ובלשון ארם שבטביטא, ע״כ, והגהה מן הצד: הוא בינשונודיא.]

[2]) [גרסה זו, המקימת ע״י כתבי יד והערוך, נראית כנכונה, ולא שבשובין (כלשון שבשתא במשמ׳ שריג הגפן) שבדפוסים, כי על עץ זית מדבר כאן ולא על זמורות הגפן. וכן יש לדחות את הגרסאות שבשטין, שמטוטין, שבטיטין, שבוטין המובאות ע״י תיאודור בהוצאתו, שנולדו כנראה בטעות הכתב או המבטא מן שבטוטין.]

בשבי ובנתיך בשביה (ירמ' מח מו). — שב, בא, עלה מהשבי: ואלה בני המדינה העלים משבי הגולה (עזר' ב א; וכעין זה נחמי' ז ו). ובשנה השנית וכו' החלו זרבבל וכו' וכל הבאים מהשבי ירושלם (עזר' ג ח). הבאים מהשבי בני הגולה הקריבו עלות לאלהי ישראל (שם ח לה). ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות (נחמ' ח יז). — ופלוני בשבי: והנה נפלו אבותינו בחרב ובנינו ובנותינו ונשינו בשבי על זאת (דהי"ב כט ט). — ובצרוף לש"ע, ארץ שבי: הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים (ירמ' ל י; שם מו כז). והשיבו אל לבבם בארץ אשר נשבו שם ושבו והתחננו אליך בארץ שבים וכו' ושבו אליך בכל לבם ובכל נפשם בארץ שבים אשר שבו אתם (דהי"ב ו לז-לח). — שמלת שבי: והסירה את שמלת שביה מעליה (דבר' כא יג). — ושבי הגולה כמו שבי: ואלה בני המדינה העלים משבי הגולה אשר הגלה נבוכדנצור מלך בבל לבבל (עזר' ב א; וכעין זה נחמי' ז ו). — ב) שבי במשמ' בני אדם ההלכים בשבי, השבויים, גם על יד שלל, מלקוח: ויבאו אל משה וכו' את השבי ואת המלקוח ואת השלל אל המחנה (במד' לא יב). כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף (ישע' כ ד). היקח מגבור מלקוח ואם שבי צדיק ימלט כי כה אמר יי' גם שבי גבור יקח ומלקוח עריץ ימלט וכו' (שם מט כד). התנערי מעפר קומי שבי ירושלם התפתחו מוסרי צוארך שביה בת ציון (שם נב ב). ואשאלם על היהודים הפליטה אשר נשארו מן השבי ועל ירושלם ויאמרו לי הנשארים אשר נשארו מן השבי שם במדינה ברעה גדלה ובחרפה (נחמ' א ב-ג). — ובצרופים עם פעל, שבה שבי: וילחם בישראל וישב ממנו שבי (במד' כא א). כי תצא למלחמה על איביך ונתנו יי' אלהיך בידך ושבית שביו (דבר' כא י). קום ברק ושבה שביך בן אבינעם (שפט' ה יב). ועי' שבה. — ואסף שבי: כלה לחמס יבוא מגמת פניהם קדימה ויאסף כחול שבי (חבק' א ט). — ובכור השבי, בכורו השבוי של אדם: ויי' הכה כל בכור בארץ מצרים מבכר פרעה הישב על כסאו עד בכור השבי אשר בבית הבור (שמות יב כט). — ומלקוח השבי במשמ' שבי: שא נא את ראש מלקוח השבי באדם ובבהמה (במד' לא כו). — ושבי סוסים: הרגתי בחרב בחוריכם עם שבי סוסיכם [1] (עמ' ד י). — ואמר המשורר: שחתי לעפרה נוסעה עמי כחי אהב שבי, ותענה פתי ואיך תשב ואת הולך שבי (רמב"ע, הענק ז, ברודי, סעג).

שָׁבִיב [2], ש"ז, סמי' שְׁבִיב, — להבה, לשון אש, קרן אור, Flamme, Strahl; flamme, rayon; flame, ray: גם אור רשעים ידעך ולא יגה שביב אשו (איוב יח ה). — ואמר בן סירא: אל תצלה בגחלת רשע פן הבער בשביב אשו (ב"ס גני' ח י); וירא יי' ויתאנף ויכלם בחרון אפו ויברא להם אות ויאכלם בשביב אשו (שם שם מה יט). ותשוט בשביבי להוב (מגלת ההודיות, מגי' גנו' ב, קוקניק, ח). — ובספה"א: ואחרי הגבול הזה אש אוכלה וכו' להביה כחרבים ושביביה ככוכבים (ראב"ע, אגרת חי בן מקיץ, כהנא ב, 49). ויעבירני אל המדורה וארא הלהבים לפנינו משקים, והשביבים סביבותינו דולקים, והרשפים אותנו מקיפים (שם שם, 50). ותפיל רפאים, ותקים רפאים, בניבים, מיקוד להב חצובים, וממקור עדן שאובים, פעם יפיצו שביבים, ופעם ישיפו רביבים (ר"י חריזי, תחכמוני, הקד', 9). וכשמוע העם ניבו, התקבצו כלם סביבו, לקדות להם שביבו, ולהריעף עליהם רביבו (שם יח, 178). ונחלי רביבו, וגחלי שביבו, כל זה שכחתם, ודרך אחרת לקחתם (שם כז, 238). והשביבים העוברים בגופים הזכים אל המעיין אליו או שיהיו ישרים או מתעקלים וכו' ונאמר כי השביבים הישרים הם אשר כשיצאו מהראות הם נמשכים על יושר וכו' (רס"ט פלקירא, ראשית חכמה ו ג, 44). ומהם תחבולות במלאכת המראות ובעמידת מהמראות אל המקומות אשר ישיבו השביבים כשיעקלו אותם וכו' ומזה יעמוד האדם על מראה ממיני המראות אשר ישיבו

---

[1] [אמנם אין הענין מתפרש כך יפה, לא שמוש חמלה שבי לגבי סוסים ולא שנהרגו הסוסים דוקא, ולא שצרף „שבי" הסוסים עם הריגת הבחורים. ולפי צרופים כגון בחורים וזקנים יחדו (ירמ' לא יג), יונק עם איש שיבה (דבר' לב כה), גם שב גם ישיש (איוב טו י) וע"ד, אפשר שהכונה בעקר לכגון: בחוריכם עם שבי ישישיכם. וצ"ע.]

[2] [במקרא רק בסמ' שביב. ועי' שבב, הערה.]

שביבי השמש אל גופים אחרים (שם ו ז, 48). ושיר לבוראנו חידשנו שלא כיבה אורנו ולא הדעיך שביבנו (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 218). עושו ובואו כל החושקים מסביב, וכבו מלבי אש ושביב (עמנואל, מחב' ג, הברמ', 103).—ואמר הפיטן: אשרי עין ראתה קיר היכל החביב, והכבוד מחופף בקרן נוגה ושביב (יוסי בן יוסי, אשרי עין, מוסף יוה"כ). למעלה שביבים תלהט ולמטה רשפים תלהך (ינאי, קרובי שמות, זולתי, עז). אשר איטחך בישביבי אש (הוא, אשר אימתך, קרוב' ימים נוראים, שם, שנ"ג). — ואמר המשורר: ושובים ושבבים בפתרונם שוים ופשרו כשביבים לאש הכיורים (דונש, לדורש החכמות, תשו' דונש על מנחם, 4). ידידי שעו מני אמרר בבכיתי ואולי שביב לבי אכבה בדמעתי (רשב"ג, ידידי שעו ברודי, 26). אבניו משביב לבי שרופות (ר"י הלוי, יפי קול, זמורה ב, 58). נחנו הרוגי אש שביב יופי (רמב"ע, סור כי בנות, בשכה א, 85).

***שְׁבִיבִית,** ש"נ,—כמו שָׁבִיב, ואמר הפיטן: הקורא למי הים ושפכם בדכיות, הרם ונשא בכם שביביות (האדיר, שחרי יוה"כ).

שְׁבִיָּה, ש"נ, — כמו שְׁבִי: וראית בַּשִּׁבְיָה אשת יפת תאר (דבר' כא יא). מדם חלל וְשִׁבְיָה (שם כב מב). אוי לך מואב וכו' כי לקחו בניך בשבי ובנתיך בַּשִּׁבְיָה (ירמ' מח מו). והשב חרפתם אל ראשם ותנם לבזה בארץ שִׁבְיָה (נחמ' ג לו). ויתנהו יי' אלהיו ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שִׁבְיָה גדולה (דהי"ב כח ה). שמעוני והשיבו הַשִּׁבְיָה אשר שביתם מאחיכם (שם שם יא). לא תביאו את הַשִּׁבְיָה הנה (שם שם יג). ויחזיקו בַּשִּׁבְיָה וכל מערמיהם הלבישו מן השלל (שם שם יה). — ובתו"מ: הבא ממדינת הים ומבית השביה (מ"ק ג א). — ואמר המשורר: והיתה לו יחידתו לשלל ושביה (ר"ש הנגיד, זכור לבי, בן תהלים, הברמן א, 72).

***שְׁבִיּוֹן,** ש"ז, — כמו שְׁבִי, ואמר הפיטן: ורוייך קבץ שביונם השיבה (אליה בר שמעיה, אלהי בשתי, קליר' ב ענ"ח).

***שְׁבִיּוּת,** ש"נ, —מצב השבוי והשבויה, שבי: יתירות על בנות ג' שנים וכו' בחזקת הפקר הן ונבעלות בנבריותן והשבויה בשביותה[1]) (רש"י, כתוב' לו:).

***שָׁבִיט[2]),** ש"ז, — כוכב שָׁבִיט, כוכב נודד, Komet; comète; comet: יםצאו עוד תחת ממשלתה הגדולה והרחבה חברת כוכבים אחרים גם המה מתנועעים ויסובו בלכתם את השמש ונקראים כוכבי שביט ובל"א (קאמעטען) (ר"ד מפריזנהויזן, מוקדות תבל א, לב.).

***שְׁבִיטָה,** ש"נ, — מעשה השובט ומְשַׁשֵּׁר[3]): ושביטה בכרכר וכתיבה בקולמוס (ר"ח, שבת לג:).

א. שָׁבִיל, שְׁבִיל[4]), ש"ז, כנ' שְׁבִילְךָ, מ"ר סמי' שְׁבִילֵי, — נתיב, מעגל, דרך צרה, Pfad; sentier; path: כי שכחני עמי לשוא יקטרו ויכשלום בדרכיהם שְׁבִילֵי עולם ללכת נתיבות דרך לא סלולה (ירמ' יח יה). בים דרכך ושביליך[5]) במים רבים (תהל' עז כ). — ואמר בן סירא: אל תהי זורה לכל רוח ואל תלך לכל שביל (ב"ס גני' ה ט). — ובתו"ם: ואלו מפסיקין לפאה, הנחל והשלולית, ודרך היחיד ודרך הרבים ושביל הרבים ושביל היחיד הקבוע בימות החמה ובימות הגשמים (פאה ב א). מצא אחר הגפה או אחר הגדר גוזלות מקושרין או בשבילין שבשדות הרי זה לא יגע בהן (ב"מ ב ג). שני שבילין אחד טמא ואחד טהור הלך באחד מהם ואין ידוע באיזה מהן הלך וכו' ר"ע מטמא (טהר' ה א). איזו היא רשות הרבים שבילי בית גלגול (שם ו ו). השבילים המפולשים לבורות ולשיחים ולמערות ולגתות רשות

---

1) [כצ"ל, בדפוסים: בשבויתה.]

2) [ע"פ הכנה זו של הארם' כוכבא דשביט בתו"ם (ברכ' נח:).]

3) [עי' שָׁבַט.]

4) [גם בארמ' ובסור' שבילא, ערב' שַׁבִיל a) במשמ' זו בנראה בעקר צורת שפעל מן יבל, הוביל, שאולה מאשורי שֵׁיבַל, הוביל, ועי' שבל, הערה.]

5) [קרי: וּשְׁבִילְךָ.]

a) سبيل

היחיד לשבת ורשות הרבים לטומאה (סס סס). לאחד שהיה יושב בפרשת דרכים והיו לפניו שני שבילים (ספרי דבר׳ כג). התורה הזו דומה לשני שבילים אחד של אור ואחד של שלג וכו׳ (ירוש׳ חגי׳ ב א). בארבעה שבילין חמה מהלכת, ניסן אייר וסיון מהלכת בהרים וכו׳ (פסח׳ לד:). ומהלכים בשבילי הרשות עד שתיד רביעה שניה (ת״כ, ב״ק פא.). ודרך לחזיז קולות, אפי׳ קול שיוצא מן הרקיע עשה לו הקב״ה שביל בפני עצמו (מד״ר ויקר׳ טו). ועשה לו הקב״ה שביל שבו יצא הדבור עד שיגיע למשה (תנחו׳ ויקרא א)[1]. — ואמר הפיטן: סמוך נפלי וישר את שבילי (יי׳ אך נך, סליח׳ יוה״כ, מחז׳ איטל׳ ב, קט.). — ואמר המשורר: ועש יורה שביל שחק לבניו ויורני שבילי בשאיה (ר״ש הנגיד, הכל היום, בן תהלים, הברמן ב, 7). מוליך לבנה על שבילים לא ידעה והוא ידע שביליה (הוא, הנא ימידתי, סס סס, 8). להלך על שבילים גם ותכיר עקלקול מנתיבה הנכונה (הוא, בן משלי, אברמסון, 216). אמר אחלי יכנו שבילי לפני אל (ר״י הלוי, יה למיחלים, זמורה ז, 200). שבט רשע על צדיקים לא ינוח ויעברו בתוך שביל פתוח ומצרים רודף רות תעו במדבר בישימון דרך (הוא, את נתיבי, סס סס, 79). גביר על חוג תבונות משכנותיו ובשביל המזומות לו צעדים (משה דרעי, הרים מוך, לקו״ק נג). — ובתורת הרפואה, צנור בגוף המוליך נוזל, שביל מי רגלים[2] וכדו׳: השבילים הם עורקים בלתי טבעים (פרוש אבן רשד על חרוזי אבן סינא). והשבילים שבהן מתבשלת שכבת זרע שלה מקום זה הוא הנקרא עליה (רמב״ם, אפורי ביאה יא 7). ניקב חוט מהוטי הביצים לשביל מי רגלים והרי הוא מטיל מים משני מקומות משביל המים ומשביל שכבת זרע ה״ז כשר (סס טז ם). והחלק הראשון מתחלק לשני חלקים ונקראים בתים ומגיעים אל החלל שבמחצית המוח שבראש והוא הנקרא שביל והחלק האחרון אין בו אלא חלל [אחד] ונוגע חללו בחלל השביל שבאמצע והשביל שבאמצע הוא שמערב בין חלל האחרון ובין שני חללים הקדמונים (ר״י עקנין, פי׳ אבות ה כא). — *שביל הזהב[1], הדרך הממצעת במדות, נוהג בספרות ובדבור. —*שביל בשערות הראש, קו חוצה בתסרקת השערות המסדרות ממנו לצדדים, נוהג בדבור.

ב. *שְׁבִיל[2], — א) מלת יחס, רק עם ב: בִּשְׁבִיל, בגלל. לשם, מפני, בעבור, wegen, für; à cause de, pour; because of, for: עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה חורשין כל בית סאה בשבילן וכו׳ היו עשויות שורה ומוקפות עטרה אין חורשין להם אלא לצרכן (שביעי׳ א ו). נכרי שהדליק את הנר משתמש לאורו ישראל, ואם בשביל ישראל אסור (שבת טז ח). מעשה וילדה כלתו של שמאי הזקן ופחת את המעזיבה וסכך על גבי המטה בשביל הקטן (סוכ׳ ב ח). כל אחד ואחד חיב לומר בשבילי נברא העולם (סנה׳ ד ה). אמרו לו עקביא חזור בך בארבעה דברים שהיית אומר ונעשך אב בית דין לישראל, אמר להן מוטב לי להקרא שוטה כל ימי

---

[1]) [אבינרי, היכל רש״י א קסח מביא בשם רש״י לסנה׳ ק: שביל, מ״ר שבולות, במשמ׳ מעבר בשערות הראש או הזקן, אבל הנוסחה ברש״י (אף בדפוס וילנא) היא: ויש בין (לא: בו) שבילות הזקן כמין מעבר, וברור שהנכון כברב הדפוסים: בין שבולות הזקן, ועי׳ שִׁבֹּלֶת.]

[2]) [אולי בהשפעת שמושו של השרש שבל כלשון שִׁבֹּלֶת מים וכדו׳.]

[1]) [בעקר שביל הזהב האמצעי, ע״פ הלועזית הלקוחה מדברי הורציוס: aureum mediocritatem diligere.]

[2]) [במלונים רשום אף בשביל כצורה מן שְׁבִיל במשמ׳ דרך, ואפשר להשוות בגרמנית את מלת היחס wegen, הקרובה אל Weg במשמ׳ דרך. אך בעבר׳ אין כל מעבר מן ש״ע שביל, שאינו מצוי במשמ׳ הכללית של דרך אלא רק כלשון נתיב ומעגל קטן וצר בלבד, אל ההוראה למען, בגלל של בשביל, ואין התפתחות כזאת גם בארמ׳ שבילא או בערב׳ שַׁבִיל. מצד אחר בא בעברי׳ באותה משמ׳ כמו בשביל גם בְּשֶׁל, אף במקרא, כגון „בשל מי הרעה הזאת לנו" (יונ׳ א ז) שפרושו: בשביל מי (ועי׳ שֶׁל), ועל כן יש לראות בשביל כהרחבה לשונית, בהכפלת הבית מן בְּשֶׁל, כדגמת ההכפלה של בדידי, לדידי (=בשלי, לשלי), בארמ׳ שבתו״ם. ואף אפשר, ששמש ראשונה על יד בְּשֶׁלִּי וכו׳ גם בְּשֶׁבִּי, (כלו׳ במה שיש בי, שנוגע בי), עד שבא בשבילי לשמש במק׳ שתי צורות אלו יחד.]

ולא לעשות שעה אחת רשע לפני המקום שלא יהיו אומרים בשביל שררה חזר בו (עד' ה ו). בשבילכם הריני מוחל לו (תענ' כ:). אפילו משפחות הדרות באדמה אין מתברכות אלא בשביל ישראל (יבמ' סג.). אם קטן אני אהיה (נזיר) בשביל אבא, אם גדול אני אהיה בשביל עצמי (ר' חנינא, נזיר כט:). ומה המן שהיה מין אחד נהפך לכמה מינין בשביל צורך כל אחד ואחד (מד"ר שמות ה). וכי בשביל הגברים הללו אנו מטריחים על הצבור (רבי אלעזר, שם במד' ח). בשעה שהייתי יורד מן מדין למצרים היה דרכי ליטול מהן חמור שבשביל צרכיהם ירדתי ולא נטלתי (שם שם יח). התבן והמוץ והקש היו מדיינין זה עם זה, זה אומר בשבילי נזרעה השדה וזה אומר בשבילי נזרעה השדה אמרו להן החטים המתינו לי עד שתבא הגורן ואנו יודעין בשל מי נזרעה השדה (שם שה"ש ז, טרכך). מעשה באחד שהיה לו דין עם מלך ממלכי בית חשמונאי וכו' אמר להם שמעון בן שטח וכו' אם משגר אני בשביל המלך אתם מוכיחין אותו, אמרו לו הן, שיגר בשבילו וכו' (תנחומא שופטים ו). — ולפני מקור של פעל, בשביל לצאת וכדו': הציקנין שורפין אותו לפני הבירה בשביל להנות מעצי המערכה (ספרי ז ח). אין קורין אותה בבית הכנסת בשביל לצאת ידי חובתו (ר' יוסי, ירוש' ברכ' א א). בשביל שלא להשיבה דבר אחד מן התורה אובדת ממנו שלש מאות כור מעשר בכל שנת (הורקנוס בנו של לעזר לאביו, שם סוט' ג ד). כמה בירבורין כרכר בשביל להשיח עמה (רבי אחא בר כהנא בשם רבי יצחק, מד"ר בראש' כ). גדול השלום שאף הכתובים דברו בדויים בשביל להטיל שלום בין אברהם לשרה (שם שם מח). מבן חדש ומעלה תפקדם, למה מבן חדש ומעלה וכו' בשביל לכפול להם שכר (רבי הונא הכהן בשם רבי שמואל בר זעירא, שם במד' ג). גדול שלום שהשם שנכתב בקדושה אמר הקב"ה ימחה על המים בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו (שם שם יא). מי שהיה נרדף מן הגוים וכו' מחלל את השבת בשביל למלט את נפשו (שם שם כג). כשהיתה אחת מהן לובשת את תכשיטיה היתה מטה מכאן לכאן את גרונה בשביל להראות את תכשיטיה (שם איכ', קורו עמא). — ב) בשביל ש במלת קשור, כמו כדי ש, למען, ואף בשלילה, damit ; afin que ; (in order) that: לא יקיב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת וכו' לא ימלא אדם קערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה בתוכה בשביל שתהא שואבת (שבת ב ד). אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל וכו' ולא יטמיננה בחול ובאבק דרכים בשביל שתצלה (שם ג ג). קושרין לפני הבהמה בשביל שלא תצא (ר' אליעזר בן יעקב, שם טו ב). ועושין מחיצה בכל הכלים וכו' בשביל שלא תעבור הדליקה (שם טז ה). כופין קערה על גבי הנר בשביל שלא תאחוז בקורה (שם שם ז). נותנין תבשיל לתוך הבור בשביל שיהא שמור (שם כב ד). בוזקין מלח על גבי הכבש בשביל שלא יחליקו (ערוב' י יד). זוג (עדים) שבא ראשון בודקין אותו ראשון וכו' ושאר כל הזוגות שואלין אותן ראשי דברים וכו' כדי שלא יצאו בפחי נפש, בשביל שיהו רגילין לבא (ר"ה ב ו). מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד (מו"ק ב ג). אמר אותו עכו"ם בעצמו אלך ואתגייר בשביל שישימוני כהן גדול (שבת לא.). — ובשביל דבר ש, בצורת מעבר בין מלת יחס למלת קשור, כגון בשביל החולה שיישן: המכבה את הנר וכו' בשביל החולה שיישן פטור (שבת ב ה). לוה הימנו והחזיר לו מעותיו והיה משלח לו ואמר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלי זו היא ריבית מאוחרת (ספרי דברי רסג). — ובמשמ' מפני ש, weil ; parce que ; because: נכסים מועטין הבנות יזונו והבנים ישאלו על הפתחים, אדמון אומר בשביל שאני זכר הפסדתי (ב"ב ט א). רבי יונה וכו' כשהיה רואה בן טובים שירד מנכסיו היה אומר לו בני בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה ממקום אחר טול ואת פורע (ירוש' פאה ח ט). לפי שראה אדם הראשון יום שמתמעט והולך אמר אוי לי שמא בשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי (ע"ז ח.). ר' ישמעאל שאל את ר' עקיבא א"ל בשביל ששמשת את נחום איש גם זו כ"ב שנה וכו' הדין את דכתיב הכא מהו (מד"ר בראש' א). אמרה (היו"ד) לפניו, רבש"ע, בשביל שאני קטנה שבאותיות הוצאתני משרה הצדקת (שם שם מז). בשביל שאין לך מי

שיתלה לך אנקליטין לא תעשה משפט (שם שם מט). בשביל ששמעתי עליך שאתה בעל הגדה (ר' אמי לרבי שמואל בר נחמ', שם ויקר' לא). — ובספה"מ: אקיף, הרבה בשבילי את הדרך להקיף ההר (רש"י, ביצה כה:).

שְׁבִילָה, ש"נ, — כמו שְׁבִיל במשמ' קו חוצה בתסרֹקת השערות המְסדרות ממנו לצדדים, וגם במשמ' רצועת בד ששׂמים אותה על מפת שלחן לנוי, נוהג בדבור.

שָׁבִיס[1], ש"ז, במקרא רק מ"ר שְׁבִיסִים, — מין קשוט לראש האשה, כנראה בצורת עִגולים קטנים בדמות שמש קטנה, Sönnchen; petit soleil; little sun: ביום ההוא יסיר אדני את תפארת העכסים וְהַשְּׁבִיסִים והשהרנים (ישע' ג יח). — ובתו"מ גם בצרופים כגון שבים של שבכה: סבכה וכו' שבים שלה טמא בפני עצמו (כלים כח י). כל הראוי לטמא טמא מת אעפ"י שאינו ראוי לטמא מדרס מטמא בנגעים כגון קלע של ספינה, וילון, ושבים של סבכה (נגעי יא יא). שבים של שבכה טמא בפני עצמו מפני שהוא מתקינו לסבכה אחרת (תוספת' כלים ב"ב ה טו). הטסין והצפויין ותליות שבו טהורין ומשום חיבורי שבים טמאין (שם שם טז). השביסים (ישע' ג יח) שלטוניה, כמא דאת אמר שבים של סבכה (ירוש' שבת ו ד). — ובספה"א: וכל בית מעטר במיני שביסים, ומפרשי רקמה עליו פרושים (ר"י חריזי, תחכ' ג, 36). והיה בתוכם אור הבזק, הנערץ החזק, זהב המזוקק, אשר בלבו כל חק מחקק, מרביץ שבים הענק בפניניו, ומפיל נפיל הענק בצניניו (שם יו, 160). — ואמר המשורר: בחר מהחלי מבחר שביסו ודי לך מענן בקר רסיסו (רשב"ג, בחר מהחלי, ביאליק-רבניצקי א, 45). קום הזמן ולבש עדניך וקשר שביסי שהרניך (הנ"ל, קום הזמן, שם שם, 66). ואל תפחד לקול חליה בצואר לעת נשף ורגשת השביסים (רמב"ע, הריח מה, ברודי, קס). כבת תעדה עגיל ותתיף בשביסים (הנ"ל, זמן יקרא, שם, קסא). אי השביסים ועטרות כלות וחפות חתנים (עמנואל, רואי ויודעי, מחב' כא, הברמן, 601).

שְׁבִיעִי, שְׁבִעִי, ת"ז, נקי שְׁבִיעִית, שְׁבִיעִת, שְׁבִעִת, — מספר סדורי שאחר המספר שִׁשִּׁי, siebenter; septième; seventh, — א) במנית בני אדם או דברים שאין בהם רוח חיים לפי זמנם או מקומם: ויהי בפעם הַשְּׁבִיעִית תקעו הכהנים בשופרות (יהוש' ו טז). למטה בני דן למשפחתם יצא הגורל הַשְּׁבִיעִי (שם יט מ). אצם הששי דויד הַשְּׁבִיעִי (דהי"א ב טו). עתי הששי אליאל הַשְּׁבִעִי (שם יב יא). להקוץ הַשְּׁבִעִי לאביה השמיני (שם כד י). הַשְּׁבִעִי ישראלה (שם כה יד). — ב) ובמנית ימים, שבתות ושנים לתאריך, החל מבריאת העולם, ממעשה ידוע, מראשית המלכות, מימי החג, משכירות העבד וכדו': ויכל אלהים ביום הַשְּׁבִיעִי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום הַשְּׁבִיעִי מכל מלאכתו אשר עשה ויברך אלהים את יום הַשְּׁבִיעִי (ברא' ב ב–ג). שבעת ימים מצות תאכלו וכו' מיום הראשן עד יום הַשְּׁבִעִי וביום הראשון מקרא קדש וביום הַשְּׁבִיעִי מקרא קדש יהיה לכם (שמות יב טו–טז). שבעת ימים תאכל מצת וביום הַשְּׁבִיעִי חג ליי' (שם יג ו). כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד וּבַשְּׁבִעִת יצא לחפשי חנם (שם כא ב). וראהו הכהן ביום הַשְּׁבִיעִי (ויקר' יג ה). וכבס המטהר את בגדיו וכו' וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים והיה ביום הַשְּׁבִיעִי יגלח את כל שערו (שם יד ח–ט). עד ממחרת השבת הַשְּׁבִיעִת תספרו חמשים יום (שם כג טז). ביום הַשְּׁבִיעִי נשיא לבני אפרים (במד' ז מח). וביום הַשְּׁבִיעִי תסבו את העיר שבע פעמים (יהוש' ו ד). ותבך עליו שבעת הימים אשר היה להם המשתה ויהי ביום הַשְּׁבִיעִי ויגד לה וכו' ויאמרו לו אנשי העיר ביום הַשְּׁבִיעִי בטרם יבא החרסה מה מתוק מדבש ומה עז מארי (שפטי יד יז–יח). ויהי ביום הַשְּׁבִיעִי וימת הילד (ש"ב יב יח). — ג) ובמנית ימים, חדשים ושנים בתוך יחידת זמן גדולה יותר, בשבוע, בחדש

---

[1]) [השבעים תרגמו κοσύμβους, בלורית הראש, ת"י שביסיא, אך בירוש' (שבת ו ד): שלטוניה, לשון שלטים קטנים. אבל כנראה אין כאן אלא מבטא של לשון אחרת במק' שָׁמִישׁ במשמ' שמש קטן, עִגול בצורת שמש, לעסת שהרונים שאחרי כן. והשוה בערב' שַׁמְשׁ, באוגרית' שפש במק' שמש. להוראה זו מתאים גם שמוש המלה במשנה (ועי' שביץ), וכתיב המלה במגלת ישעיה מן הגנוזות, שהוא שביש.]

בשנה, בשנות שמטה ויובל וכדו׳: ותנח התבה בחדש השביעי (בראש׳ ח ד). ששת ימים תלקטהו (את המן) וביום השביעי שבת לא יהיה בו ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקט ולא מצאו (שמות יז כו–כז). אל יצא איש ממקמו ביום השביעי וישבתו העם ביום השביעי (שם כט–ל). ושש שנים תזרע את ארצך וכו׳ והשביעת תשמטנה ונטשתה וכו׳ ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת (שם כג יא–יב). בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשתיכם (ויקר׳ יו כט). בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסכות (שם כג לד). ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ (שם כה ד). — ובקצור השביעי במשמ׳ החדש השביעי בשנה: בשביעי בחמשה עשר יום לחדש בחג יעשה כאלה שבעת הימים (יחזק׳ מה כה). בשביעי בעשרים ואחד לחדש היה דבר יי׳ ביד חגי הנביא (חגי ב א). כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי וכו׳ הצום צמתני אני (זכר׳ ז ה). צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה (שם ח יט). — ובשביעית במשמ׳ בפעם השביעית: ויאמר שב שבע פעמים ויהי בשבעית ויאמר הנה עב קטנה ככף איש (מ״א יח מג–מד). — ובתו״מ: זב שראה שתי ראיות שוחטין עליו בשביעי, ראה שלש שוחטין עליו בשמיני שלו (פסחי׳ ח ה). יום שביעי של ערבה שחל להיות בשבת, ערבה שבעה (סוכ׳ ד ג). על השביעית הוא אומר מי שענה את דוד וכו׳ הוא יענה אתכם (תענ׳ ב ד). תגלחת הטומאה כיצד, היה מזה בשלישי ובשביעי ומגלח בשביעי (נזיר ו ו). פרח (גוזל) מן (הקן) הראשונה לשניה, לשלישית, לרביעית, לחמשית, לששית, לשביעית, חזר פוסל אחד בהליכתו ואחד בחזירתו (קנ׳ ב ג). אין הזיה פחות משלישי ושביעי (ר׳ יהושע. כלים יד ז). הזה מששית שביעית חזר והזה שביעית פסולה, משביעית שמינית וחזר והזה שמינית כשרה (פרה ד ג). כל השביעין חביבין לעולם, למעלן השביעי חביב, שמים ושמי השמים ורקיע ושחקים זבול ומעון וערבות וכתיב סולו לרוכב בערבות ביה שמו, בארצות שביעית חביבה וכו׳ בדורות שביעי חביב וכו׳ באבות שביעי חביב וכו׳ בבנים השביעי חביב וכו׳ במלכים השביעי חביב וכו׳ בשנים שביעי חביב וכו׳ בשמטים שביעי חביב וכו׳ בחדשים שביעי חביב (מד״ר ויקר׳ כט). — ובסהמ״א, גם בצרוף שביעי לפלוני, במשמ׳ בן הדור השביעי שאחרי פלוני, מעין שמוש זה בספרים סדוריים אחרים: והטעם כאשר אמרו חכמינו כי עדה וצלה נמנעו כי פחדו להוליד בנים בעבור שיהיו שביעיים לקין ויהרגו או ימותו (רא״ע. בראש׳ ד כג). — *ונקב׳ שביעית במשמ׳ שנה שביעית שבשמטה, גם מ״ר שביעיות: שדה שנטייבה בש״א אין אוכלין פירותיה בשביעית (שביע׳ ד ב). אין מוכרין פירות שביעית לא במדה ולא במשקל ולא במנין (שם ח ג). אין לוקחין עבדים מדמי שביעית (שם ח ח). שביעית משמטת את המלוה (שם י א). בתחלה היו קורין אותן אוספי שביעית, משרבו האנסין חזרו לקרותן סוחרי שביעית (ר׳ שמעון, סנה׳ ג ג). סוחרי שביעית זהו תגר שביעית, אי זהו תגר שביעית, ישב לו כל שני שביעית ובשביעית התחיל נושא ונותן בפירות שביעית אין מקבלין אותו עד שתגיע שביעית אחרת ויבדק ויחזור חזרה גמורה, תני ר׳ יוסי שני שביעיות (ירוש׳ שבוע׳ ז ד). היהודים הללו שומרי שביעית הן וכו׳ היהודים הללו שומרי שבתות הן (מד״ר איכ׳ פתיח׳, רבי אבהו פתח). — *ובצרופים, ערב שביעית, מוצאי שביעית במשמ׳ השנה שלפני שנת השמטה ושאחריה: פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית ושל שביעית שיצאו למוצאי שביעית לא סכין ולא מנקבין אותן (שביע׳ ב ה). בארבעה פרקים הדבר מתרבה ברביעית ובשביעית ובמוצאי שביעית ובמוצאי החג שבכל שנה ושנה (אב׳ ה ט). — *ובקצור שביעית במשמ׳ פרות שביעית, דמי שביעית, קדושת שביעית: מודה ר׳ יהודה בנותן לחמותו שביעית שאינה חשודה להחליף להאכיל את בתה שביעית (דמאי ג ו). הטומן לפת וכו׳ אינו חושש לא משום כלאים ולא משום שביעית ולא משום מעשרות (כלאי׳ א ט). כלל גדול אמרו בשביעית, כל שהוא מאכל אדם וכו׳ יש לו שביעית ולדמיו שביעית (שביע׳ ז א). שביעית נתנה לאכילה וכו׳ וכן

בתרומה ובמעשר שני, קל מהם שביעית שנתנה להדלקת הנר (שם ח ג). — °ושביעית במשמ' צרוף של שבע יחידות, של ימים, או של דורות וכדו': שבע כפולות בגד כפרת שבהן נחקקין שבעה עולמות, שבעה רקיעין, שבע ארצות וכו' לפיכך חבב עלינו את השביעיות תחת כל השמים (יצירה ד טו). כי שבעתים יוקם קין, קין שהרג מזיד נתלה לו עד שבעה דורות, אני שהרגתי שוגג לא כל שכן שיתלה לי שביעיות הרבה, שבעים ושבעה, לשון רבוי שביעיות אחז לו (רש"י, בראש' ד כד). שבעתים, שבע שביעיות, כאור של שבעת הימים, הרי ארבעים ותשע שבעיות (הוא, ישע' ל כו). חשוב צ"א יום כולן שביעיות תמימות הן (הוא, ערוב' כו.). האמנם הקף השבעיות סדור בהרבה ממצותינו, הננו מחזיקים במלאכה ששת ימים ובשביעית נשבות ואחר שבע שביעיות של שנים ג"כ נשבות שנה (ס' החנוך). בג"ד כפר"ת שבהם נבראו כל השביעיות למעלה ולמטה ובהם מצויירים הז' כוכבי לכת (גיקטיליה, שערי אורה, מנטובה, כז:). — °ובתורת הנגינה, שביעית במשמ' צרוף שבעת טונים רצופים בסלם הקולות, שהוא גדול או קטן יותר בסולמים השונים, septima maior :א septima minor: ואם יערכו הקולות וכו' כמו ט' אל ח' שביעית הגדולה (יאוזעל, למודי הטבע, עח.). ואם יערכו הקולות וכו' וכמו ט' אל ח' שביעית הקטנה (שם שם). — °ובחשבון, שביעית במשמ' חלק שביעי מן היחידה: והמדקדק במדידת העגול אשר בתוך המרובע המושש לעגול בארבע צלעותיו ימצא המרובע מוסיף על העגול שביעית המרובע ומחצית שביעיתו (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת, הקד', 4). אתה לוקח מחצית הקוטרים ותחברם ותרבעם ותוציא ממרובעם שביעיתו ומחצית השביעית (שם ב 7, 68).

*שְׁבִיץ [1], ש"ז, — כמו שְׁבָיס: יכול בגד גדול לבן מטמא בזב וכו' הא קטן צבוע עד שאתה מרבה שביץ של סבכא והגנגלים [2] ת"ל בגד בגדיו ריבה (ספרא ממיני פרשה ד, ויק, כא: וכעין זה שם פרשה ו, גג.). — ואמר המשורר: קצץ חוט שביצי וציצי (רשב"ג, אלוממך, ביאליק-רבניצקי ב, 93).

1) [בעקר רק נ"א במק' שבים, כנראה בהשפעת שמושי השרש שבץ, עי' שם.]

2) [עי' לֵו אצל קר ים Lehnw. II, 170.]

°שָׁבִיר, ש"ז, — משתבר, נתן להשבר, zerbrechlich; fragile, נוהג בספרות ובדבור.

*שְׁבִירָה, ש"נ, — שה"פ מן שבר, מעשה השובר: היא הוייה היא הקמה היא שבירה היא נתיצה היא גאולה היא פדייה (ירוש' ערל' א ג). שלא יבא לידי שבירת עצם (שם פסח' ו ה). — ובסתמ"א: זה יקרה מחמת שבירת הנצוצות מהאדים העבים אשר על האופק (טוביה כץ, מעשה טוביה, עולם הגלגלים ז, מז:). — °וברפואה, חולי השבירה, Bruchleiden; hernie; —ia: באשה שיש לה חולי השבירה והיא למודה לראות בכל עת שבודקת (נודע ביהודה ה' נדה כח). — °ובחכמת הלשון, תנועת החירק, הקרובה אל יוד [1]: והדומה לו (להאלף) בקלות הוא היוד והיא הברה נקראת שבירה ומהם מי שקורא נמיכה (ר' נסים, פי' ספר יצירה, קונטרס המקורה, דוקס, יג). — °ובמשמ' שבירת כלים בקבלה: כאשר רצה הקב"ה שתהיה בחירה לאדם ע"כ רצה שיהי' טוב ורע וכו' וע"כ עשה ענין השבירה שהיא שורש כל שליטות הרע במציאותו (רמח"ל, פתחי חכמה ב, כט.).

°שְׁבִירוּת, ש"נ, — תכונת הדבר השבור: ושבירות הלב נקרא מירור דבת' לב יודע מרת נפשו (מדה"ג שמות א יד, הופמן, 8). מתודה אני לפניך יי' אלהי בכפיפת ראש וכו' בשבירות לב בנמיכות רוח וכו' (רבינו נסים, רבונו של עולם, ודוי הגדול, סדר יום כפור קטן). — °ובמשמ' תכונת הדבר הַשָּׁבִיר, הנתן להשבר, נוהג בספרות ובדבור.

א. שְׁבִית, ש"נ, — כמו שְׁבִיָּה: אוי לך מואב אבדת עם כמוש נתן בניו פליטם ובנתיו בַּשְּׁבִית למלך אמרי סיחון (במד' כא כט).

1) [תרג' הערב' כַּסְרַה [a] במשמ' זו.]

a) كسرة

ב. שְׁבִית, ס״נ, כנ׳ שְׁבִיתֵךְ, שְׁבִיתֵנוּ, שְׁבִיתְכֶם, שְׁבִיתָן, שְׁבִיתְהֶן, מ״ר כנ׳ שְׁבִיתַיִךְ, — א) שב האלהים את שבית האדם: ויי׳ שב את שבית[1]) איוב (איוב מב י). — ואת שבית העם והארץ: ושבתי את שביתכם[2]) וקבצתי אתכם מכל הגוים (ירמי׳ כט יד). ושבתי את שְׁבִיתְהֶן[3]) את שבית[1]) סדם ובנתיה ואת שבית[1]) שמרון ובנותיה ושבית[4]) שְׁבִיתַיִךְ בתוכהנה (יחזק׳ יו נג). והיה חבל לשארית בית יהודה וכו׳ כי יפקדם יי׳ אלהיהם ושב שְׁבִיתָם[5]) (צפני׳ ב ז). רצית יי׳ ארצך שבת שְׁבִית[6]) יעקב (תהל׳ פה ב). שובה יי׳ את שְׁבִיתֵנוּ[7]) כאפיקים בנגב (שם קכו ד). — ב) ועם הפעל, השיב שבית פלוני: והיה באחרית הימים אשיב את שבית[1]) עילם (ירמי׳ מט לט). עתה אשיב את שבית[1]) יעקב ורחמתי כל בית ישראל (יחזק׳ לט כה). נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא גלו על עונך להשיב שביתך[8]) (איכ׳ ב יד). ועי׳ שְׁבוּת.

***שְׁבִיתָה,** ס״נ, — מעשה השובת ביום השביעי, שמירת שבת, בטול מלאכה בשבת, ואף הִמָּצא האדם במקום זה או זה בשבת[9]): המעלה פירות מן הגליל ליהודה וכו׳ אוכל מהם וכו׳ עד שהוא מגיע למקום השביתה והרוכלין המחזירין בעירות אוכלים עד שמגיעים למקום הלינה (מעשר׳ ב ג). נכרי שבא לכבות אין אומרים לו כבה ואל תכבה מפני שאין שביתתו עליהן אבל קטן שבא לכבות אין שומעין לו מפני ששביתתו עליהן (שבת טז ו). מי שבא בדרך והיה ירא שמא תחשך[10]) לו והיה מכיר אילן או גדר ואמר שביתתי תחתיו לא אמר כלום, שביתתי בעקרו מהלך ממקום רגליו ועד עקרו אלפים אמה וכו׳ אם אינו מכיר וכו׳ ואמר שביתתי במקומי זכה לו מקומו אלפים אמה לכל רוח (ערוב׳ ד ז–ח). ההולך וכו׳ ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו וכו׳ יחזור ויבער וכו׳ ולשבות שביתת הרשות יחזור מיד (פסח׳ ג ז). השואל פונדק מחבירו ללינה אין פחות מיום אחד, לשביתה אין פחות משני ימים (תוספת׳ ב״מ ח כז). מנין שלא יעלה באילן ולא ירכב ע״ג בהמה וכו׳ תלמוד לומר שבתון שבות, אין לי אלא שביתת רשות, שביתת מצוה מנין לא יקדיש ולא יעריך ולא יחרים וכו׳ תלמוד לומר שבתון שבות (ספרא אחרי, פרק ז, ויק. פג.). שהוא מצוה על שביתת בהמתו כביהו, שנאמר למען ינוח שורך וחמורך כמוך (ירוש׳ שבת ה ב). משביתה אחת למדו כמה שביתות (רבי חנינא, שם ערוב׳ סוף פרק י). היו שנים א׳ מכיר וא׳ שאינו מכיר, זה שאינו מכיר[1]) מוסר שביתתו למכיר והמכיר אומר שביתתי במקום פלוני (ערוב׳ נ:). — קנה שביתה, עי׳ א. קָנָה, 6013. — ובפהמ״א: קנו שנים שביתה ביתר מבית סאתים ואחר כך בא להם שלישי אסורין לטלטל אלא בארבע אמות כשהיו קודם שיבוא זה, שהשביתה היא הגורמת לא הדיורין (רמב״ם שבת עז יב). — *ושביתה מעבודה ומעשה בכלל, חדילה: ותמצא תשובת הרשע וכו׳ צריכה אל שלשה דברים, האחד שביתה מן המעשה ההוא, והשני שביתת הפה והלב מלהרהר ומלדבר וכו׳ (ראב״ח הנשיא, הגיון הנפש, כז:). וישבת ביום השביעי, וכי יש יגיעה למעלה או שביתה אלא לומר מה אם למעלה שאין שם עמל ויגיעה נהגו בו שביתה, למטה שהן בני עמל ויגיעה על אחת כמה וכמה שצריכין לנהוג בו שביתה, ד״א וישבת וכו׳ ששבת מן הדיבור, ומנין שהשתיקה מן הדיבור קרויה שביתה, שנאמר וישבתו שלשת האנשים האלה מענות את איוב (מדה״ג ברא׳ ב ב, מרגליות, סו). כל המעשים אשר נעשו תחת השמש על ידי בני אדם וכו׳ וכל תנועותיו ושביתותיו כלן בידו אם רצה לנוע מתנועע ואם (רצה) לשבות שובת (ר״י עקנין, פי׳ אבות ב טז). כי זאת התנועה אשר נקרא שמה מבוששת יש בין רוחה יותר שביתות מן האחרת אשר נקרא שמה

---

1) [כך הכתיב, הקרי: שְׁבוּת.]
2) [כך הכתיב, הקרי: שְׁבוּתְכֶם.]
3) [כך הקרי, הכתיב: שבותהן.]
4) [כך הכתיב, הקרי: וּשְׁבוּת.]
5) [כך הקרי, הכתיב: שבותם.]
6) [כך הקרי, הכתיב: שבות.]
7) [כך הקרי, הכתיב: שבותנו.]
8) [כך הכתיב, הקרי: שְׁבוּתֵךְ.]
9) [ע״פ הוראות אלו של הפעל שָׁבַת. ראה את חלוקתן בערך זה.]
10) [בכתב׳ ד׳ מלים אלו בנ״א: ותשכה, ותשיכה.]

1) [על המשנה ערוב׳ ד ז, המובאת לעיל.]

מהירה, וכאשר הקש: מן החץ אשר יורוהו מקשת חזקה, אמרו גם כן יש בין רַוחי תנועותיו שביתות (כ״י מכיזי, מו״כ ה עז, ההקדי׳ הג׳). והנה החכם רבינו אהרן נ״ע באר שתוף מלת שביתה בכמה ענינים (ר״ה הקרלי, גן עדן, הג המלות ב, מו.). באופן שלא יעמדו הטעות הנ״ל בשביתה כלל ועיקר (נוסח שטר לחת רבית קלולה, פסד ולחק ערך מנהג מבטל הלכה, קמח.). — ״ושביתת פועלים וכדו׳, הפסקת עבודה כדי להשיג תנאים טובים יותר מן המעביד, Streik; grève; strike, נוהג בספרות ובדבור, גם בצרופים כגון שביתת רָעָב, שביתת שֶׁבֶת. — ״ושביתת נשק במשמ׳ הפסקת הקרבות למעשה לפני כריתת שלום armistice; Waffenstillstand, נוהג בספרות ובדבור.

*שֻׁבָּךְ, שֻׁבָּךְ[1]), שֹׁבָךְ, מ״ר שבכים, שבכות, — אִרבת יונים, Taubenschlag; pigeonnier; dovecot: ניפול הנמצא בתיך חמשים אמה הרי הוא של בעל השובך וכו׳ נמצא בין שני שובכות קרוב לזה שלו, קרוב לזה שלו (ב״ב ג ו). חזקת חבתים והבורות והשיחין והמערות והשובכות והמרחצאות וכו׳ וכל שהוא עושה פירות תדיר חזקתן שלש שנים (שם ג א). מכר כורת מכר דבורים, מכר שובך מכר יונים (שם ה ג). הלוקח פירות שובך מחברו מפריח בריכה ראשונה (שם שם). תקדיש וכו׳ שובך מלא יונים וכו׳ מועלים בהם ובמה שבתוכן (מעי׳ ג ו). הזיזין והגזריות והשובכות והשקיפים והסלעים וכו׳ (אהל׳ ח ב). מעשה ברבי טרפון שהיה יושב בצילו של שובך בשבת במנחה (תוספתי

1) [אין ספק, שעקר המלה בשין שמאלית ולא ימנית, כלשון חלון וארבה, כערב׳ שֻׁבאכא a), מקביל אל שְׂבָכָה (עי׳ שם) בעבר׳, וכן בא בת״י שוככא כתרגי׳ של אֲרֻבָּה (ישע׳ ס ח, בסורי במקומו כִּוְתָא, חלון). ואמנם נוהג המבטא בשין ימנית במסורת הלמוד והדבור. ואשר לנִקודה המקורי של המלה (בארם׳) הוא לפי עדות הערב׳ שֻׁבָּךְ או שֹׁבָךְ, כנקוד המלה סֻלָּם, שהיא כנראה סנח שאול בעבר׳ כבערב׳. ואמנם בא במשנ׳ מנק׳ גם שׁוֹבָךְ, אך בירוש׳ שבגניזה (יו״ע א, גינלבורג, 168 : שׁוֹבֵכַי]ה.]

a) شباك

ברכ׳ ד יד). ערים שהיה לו נוטע כהילכתו או שהיה מכוון כשובך הזה עגול ואינו ערים (ר׳ שמעון, שם כלא׳ ג ה). בית העגיל העשוי כשובך אין מטמאין בנגעים (שם נגעי׳ ו ג). סוכה העשויה כשובך פסולה לפי שאין לה זויות (סוכה ז:). שופך שמו, ולמה נקרא שמו שובך שעשוי כשובך (סוט׳ מג:). ושובך, שהעמיד שובך לאלהים, זה המשכן שהיה עומד כשובך, א״ר יהודה ב״ר סימון העמיד הקב״ה משכן כשובך (מד״ר שמות מ). מה יונה זו נכנסת לקנה ומכרת את קנה ושובכה וגוזליה ואפרוחיה וחלונותיה וכו׳ מה יונה זו אף על פי שאת נוטל גוזליה מתחתיה אין מנחת שובכה לעולם וכו׳ (שם שה״ש, הנך יפה). — וסֻלם של שבך לעלות אליו: אין מוליכין את הסולם משובך לשובך אבל מטהו מחלון לחלון (ב״ק, ביל׳ א ג). מרחיקין את הסולם מן השובך ארבע אמות כדי שלא תקפוץ הנמיה (ב״ב ב ה). סולם של שובך שהוא עולה בו לעלייה, סולם של עלייה שהוא עולה בו לשובך (ירוש׳ ביל׳ א ד). איני הולך אלא להביא שני גוזלות הללו מן השובך זה שלפני בסולם הזה שעל כתיפי (שם תעני׳ ד ז). — יוני שבך בנגוד ליוני עליה: ואין נותנים מים לפני דבורים ולפני יונים שבשובך (שבת כד ג). ותניא הצד יוני שובך ויוני עלייה וצפרים שקננו בטפיחין וכו׳ חייב (תוספת׳ שבת יב ד). — ושבך לתרנגלת: מושיבין שובכין לתרנגולים בארבעה עשר (פסח׳ ד ז). — ובסהמ״א: בורגנין, כמין שובכין עשוין בשדות לאצור בהן תבואה (ר״ח, ערובי׳ כא.). מנהג מפריחי יונים שמעמידין שובכין ופיגמין ומציבין בהן יונים שבאשי שמשבשין בהם יונים שלבני אדם אחרים (תשו׳ הגאו׳ הרכבי שנט, 182). ויהיו בגדיו לבנים ולבו שחור ברב היגונים כשבך היונים לבן מבחוץ ושחור מבפנים (כ״י מכיזי, מחכ׳, 233).

א. שבל[1]), ממנו א. שְׁבִיל, שַׁבְּלוּל (?), א. שִׁבֹּלֶת, ב. שִׁבֹּלֶת.

1) [המלים המובאות כאן כנגזרות משרש זה, על אף רִחוק הוראתן המיֻחדת (ועי׳ בהערות לכל מלה ומלה), אפשר לראות כלן כשאולות בעבר׳ וביתר הלשונות מן

ב. שבל [1], ממנו שֹׁבֶל.

שֹׁבֶל [2], ס"ז, — שפל הבגד או של גוף האדם: קחי רחים וטחני קמח גלי צמתך חשפי שֹׁבֶל גלי שק עברי נהרות (ישע' מז 3).

שַׁבְּלוּל [3], ס"ז, — שבלת מים (?): אלהים הרס שנימו בפימו וכו' ימאסו כמו מים יתהלכו למו וכו' כמו שַׁבְּלוּל תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש (תהל' נח ז—ט). — ובתו"מ במשמ' בעל חיים קטן [1], לא ידוע: שבלול לחזזית [2], ממטית לעקרב (ירוש ברכ' ט ג). כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה, ברא שבלול לכתית, ברא זבוב לצירעה וכו' (שבת עז:). כמו שבלול תמס וכו' כשם ששבלול זה ממסמס והולך ורשומו ניכר, כך לשון הרע ממסמס והולך והיזקו ניכר (מדרש תהלים נח ג). [3] — ובספהמ"א במשמ' חלזון, Schnecke; limaçon; snail: על צואריהן חרוזי שבלולי הים (מעער שנעקען) לבנים מזהירים ויקרים (ר"ש בלוך, שבילי עולם ב, מו:). הן אנכי מצאתי את השבלול תועבת נפשך (מלפו, אהבת ציון י, 82). הדום קטן בעל ארבע רגלים תוכו הנסר אשר נעשה לשבת עליו רצוף קליפת שבלולי מרגליות וחתיכות זכוכית ראי (גוטלובר, מוולכים, 153). — ואמר המשורר: וילך הזמן אחרי פעמיו כאלו שבלול הלך בתמסו (רשב"ג, בחר מהחלי, בכורי, 7) אראה ירומם את קרניו שבלול, אראה וקרני כל צבי גודעו (יעקב פרלמטים, על מת אדכיך, הוספה למתק שפתים, 96). לולי בלבי להבך הרגשתי וכשבלול אלך למאז תמס (הוא, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, רעו). — וכמשמ' גולם הזחל: כמו הרמש הנקרא (אופער אאז) אשר מיד בצאתו מהשבלול (פופע) ישריץ ויטיל ביצים וימות בו ביום (ליבדא, לחמים למודים א ו, כג).

[האשור' שוּבֻּל, שֻׁיבֻּל, צורת שפעל מן וָבַל, בעבר' יבל. מכאן שְׁבִיל, הדרך המובילה, שִׁבֳּלֵי התבואה, כיבול השדה, שִׁבֹּלֶת הנהר, כלשון יובל, יבלי מים, המובילים מים. על מוצא המלים האלה כשאולות מורה שמושן, המֻגבל ברב הוראותיהן ללשון השירה, חוץ משבלת הדגן, שמקורה באשור' שֻׁבֻּלְתֻּ במשמ' זו כרור למדי, ושהֻשאלה לעבר' ולשפות אחרות כמנח מסחרי. ואף צורה אחרת של אותו פעל שאול הוא סבל בסמ"ך. ועי' ג. שִׁבֹּלֶת, הערה.]

1) [עי' בהערה שאחר זו.]

2) [בערב' בא סַבַלַה a) במשמ' שולי השמלה התלויים ונסחבים על הקרקע, מן הפעל סַבַלַ b), היה תלוי ומשרבב למטה. אך בעקר יש לראות שֹׁבֶל כמבטא אחר במק' שפל, ואף שול, במשמ' שֶׁפֶל הגוף והבגד. ואמנם היו שפרשו שֹׁבֶל במשמ' „השער היורד על הלחיים ונקרא כן על דרך משבלת הנהר" (לשון אבן גיקטיליא, פוזננסקי, 101), אך אין פרוש זה מתאים לענין.]

3) [השבעים, הוולג' והסור' תרגמו מלה זו כלשון שעוה (κηρός, cera, שעותא), והתרג' הארמ' תיבללא (מלה שאיננה בשום מקום אחר). כשם לבעל חיים הבינו או דרשו חז"ל את השם, ופרוש זה בא אצל הפרשנים שבימי הבינים על יד ההבנה: שבלת מים, וזה לשון מנחם: קבוץ מים; וריב"ג מזכיר פרוש זה וממשיך: ויבשר אצלי שאומר בשבלול ענין אחר והוא שאדמהו לדברי רבותינו ז"ל אמר רב יהודה אמר רב כל שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה ברא שבלול לכתית וראיתי בפרוש לרבנו האיי שהוא ממיני השרץ והכתית היא ממיטה ואין ספק שהוא רמש רך ולח ראוי לרכך המממות ע"כ, וראב"ע: והוא כדמות דג במים שימס בהליכתו ויש אומרים כי למ"ד שבלול כפול והוא כמו שבולת מים גם הוא נכון, ע"כ, ובפרושו הראשון הוא מתכון למיני ה־medusa שבים. שמוש המלה במשמ' חלזון, המקֻבל בספהמ"א ביותר, מיסד הוא בעקר על פרוש רש"י למקרא (יש פותרין לימצ"א—הוא limax ברום') ולגמרה (שבת ע"ז:).

פרושה הנכון של המלה תלוי בהבנת כל המשפט, הקשה במכנהו: כמו שבלול תֶּמֶס יהלך. ואולי יש להבין תֶּמֶס לא כש"ע או כפעל בנקבה, אלא כפניה בגוף שני אל אלהים, בהמשך לצווי שבפס' ז: כמו שבלול תְּמַס את הרשע ויהלך. ולפי זה יהיה הפרוש שבלת מים, זרם מים, הקרוב ביותר, בהמשך אל: ימאסו כמו מים יתהלכו למו שבפס' ח.]

a) سبله b) سبل

1) [או כדעת ראב"ע, או כדעת ריב"ג ורש"י, שנזכרו בהערה הקודמת.]

2) [נ"א: שבלון לחזזית.]

3) [וכן בארמי שבתו"מ שבלולה, שבלוליה (ירוש' נדה ג ג).]

יא. **שִׁבֹּלֶת** [1]), ש"נ, מ"ר שִׁבֳּלִים סמי' שִׁבֳּלֵי [2]), — ראש הקנה של צמחי תבואה בגרעיניו, Ähre; épi; ear: ויחלם שנית והנה שבע שִׁבֳּלִים עלות בקנה אחד בריאות וטבות והנה שבע שִׁבֳּלִים דקות ושדופות קדים צמחות אחריהן ותבלענה הַשִּׁבֳּלִים הדקות את שבע הַשִּׁבֳּלִים הבריאות והמלאות (בראש' מא ה—ז; וכעין זה כג—כד, כו וכו'). והיה כאסף קציר קמה וזרעו שִׁבֳּלִים יקצור והיה כמלקט שִׁבֳּלִים בעמק רפאים (ישע' יז ה). אלכה נא השדה ואלקטה בַשִּׁבֳּלִים (רות ב ב). והמכו ככל יקפצון וכראש שִׁבֹּלֶת ימלו (איוב כד כד). — ובמשמ' ראש ענף של זית, אשכול הזית: מה שתי שִׁבֲּלֵי [2]) הזיתים אשר ביד שני צנתרות הזהב (זכר' ד יב). — ובחז"ל גם מ"ר שובלין: שבלת שבקציר וראשה מגיע לקמה, אם נקצרה עם הקמה הרי היא של בעל הבית (פאה ה ב). שבלת של לקט שנתערבה בגדיש, מעשר שבלת אחת ונותן לו (שם שם). שתי שבלים לקט ושלש אינן לקט (שם ו ה). מצא בראשו (של מרקולים) וכו' פרכילי ענבים ועטרות של שבלים וכו' אסור (ע"ז ד ב). והשדרה של שבולת והלבוש שלה וכו' וקנה של שבולת שלשה טפחים וכו' ומלעין של שבלין הרי אלו מטמאין (עקצ' א ב—ג). שיבלת של קמה הרי היא של בעל הבית ושבקציר הרי היא של עניים (תוספת' פאה ב יח). השובלין שבקשין ושבשורות הרי אלו של בעל הבית (שם שם כא). הכנים שובלין לתוך ביתו לעשותם מלילות הרי זה תורם שובלין (שם תרומ' ג יח). עשה להם ציר של קנים שובלין ושל כל דבר פותחין ונועלין בהן בשבת (שם עירוב' יא יג). סיכך בשובלים אם היה הקש מרובה על הדגן כשירה (שם סוכה א ו). נרה שנה ראשונה ושנייה וכו' והיתה עושה קנה זרת ושבלת זרתיים (שם מנחו' ט ג). תיפתר בשהיה שם קלח אחד ובו חמש שבולים (ירוש' פאה ג ח). המהבהב שיבולין באור נטבלו (שם מעשר' ד א). אימתי שבלים אומרות שירה בניסן (ר"ה ח.). — *ושבלת שועל [1]), sorghum; Durra, Mohrhirse; doura(h); durra: החטים והזונין אינן כלאים זה בזה, השעורים ושבולת שועל, הכסמים והשיפון וכו' אינם כלאים זה בזה (כלא' א א). אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחטים ובשעורין בכוסמין ובשבולת שועל ובשיפון (פסח' ב ה). מה לחם האמור להלן חמשת המינין אף לחם האמור כאן חמשת המינין ואלו הן חיטי' ושעורי' וכוססים ושבולת שועל ושיפון (ספרי במד' קי). השיפון מין כוסמין, שיבולת שועל מין שעורים (ירוש' חלה א א). — *שבלת נרד, קנה של בשם [2]): פיטום הקטורת הצרי והצפורן החלבנה והלבונה וכו' מור וקציעה שיבולת נרד וכרכום (ירוש' יומא ד ה; ת"ב, כריתו' ו.). ועי' נרד. — *ושבלת הזקן, במשמ' פאת זקן, ציצית שערות שבזקן [3]): פאת זקנו סוף זקנו ואיזהו סוף זקנו שבולת זקנו (ת"כ, מכות כ:). — ובסהמ"א: מאן דאית ליה מעברתא בדקניה, שזקנו מחולק ומפוצל ויש בין שני שבולות כמין מעבר (רש"י, סנה' ק:). ושבולת הזקן והוא מקום חיבור הלחיים למטה הנקרא בלעז מינטו"ן (ס' החנוך, מלוה רכב). פאת זקנך, היא שבלת הזקן (רד"ק, שה"ש, פאת). והנה האורות האלה הכח"ב שלהם קבלו אור מן האורות אוזן פה חוטם בשבולות הזקן אך השאר לא קבלו אלא מן האור הפה שבולות הזקן (רמח"ל, פתחי חכמה ב, מ:). החוט הכולל כל שבולת הזקן שהוא כלפי פנים צד הצואר כלפי הגרון והחזה (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, קרית ארבע כח, קה.). בשני שבולת הזקן התולים למטה שלא יתפשטו יותר (שם, רישא דזעיר אנפין כט, קכט.). ולכל אחד יש לו שני פאות למעלה ולמטה ועם השערות המכסים הגרון שהיא כתר לאבא

---

1) [באשורי שבלת, ארמ' שובלתא, סור' שבלתא, ערב' סֻנְבֻּלָה a) וגם סֻבְּלָה b), כוש' סבל, ועי' ג. שבלת. הערה.]

2) [נ"א: שִׁבֲּלֵי, שִׁבֳּלֵי.]

a) سنبلة b) سبلة

1) [גם בארמ' שבחז"ל (פסח' לה.) שבולי תעלא, ופרש רש"י שבלת שועל אבינ"א (avoine), שבלת שלה עשויה כזנב שועל, ע"כ. וכן שמוש הלשון היום. אך עי' לו, Flora I, 738.]

2) [בערב' בא שנבלה, שבלת גם במשמ' אזוביון (lavendula).]

3) [בערב' בא שבלה גם במשמ' שפם.]

ולאמא עם שיבולת הזקן התולה מן הסנטר למטה (שם שם סא, קנט:).

ב. שִׁבֹּלֶת[1], ס״נ, — יאור, נהר, Strom; fleuve; river: והיה ביום ההוא יחבט יי׳ מִשִּׁבֹּלֶת הנהר עד נחל מצרים (ישעי׳ כז יב). טבעתי ביון מצולה ואין מעמד באתי במעמקי מים וְשִׁבֹּלֶת שטפתני (תהל׳ סט ג). אל תשטפני שִׁבֹּלֶת מים ואל תבלעני מצולה (שם שם יו). ועי׳ לקמן. — ואמר בן סירא: אל תבוש לשוב מעון ואל תעמוד לפני שבלת (ב״ס גנ״ד ד כו). — ובמשמ׳ שביל[2]: אל תהי זורה לכל רוח ואל תלך לכל שבלת (שם שם ה ט). — ובתו״מ: כלי בית הבד וכו׳ בזמן שהם של עץ מנגבן והם טהורים, בזמן שהן של גמי מיישנן כל שנים עשר חדש או חולטן בחמין, רבי יוסי אומר אם נתנן בשבלת הנהר דיו (טהר׳ י ח). הנותן פירותיו בשבלת הנהר להביאן עמו אינן בכי יתן (מכשיר׳ ה ו). לגבור שהיה עובר בנהר ובנו עמו וכו׳ באה השיבולת לשטוף את הבן וכו׳ התחיל הבן צועק מלמטן אבא אילולי שאתה מחזיק בי ככר הייתי שטוף ביד השיבולת ומת (פסיקי כ׳, ותאמר ציון, קמו.). — *ובהשאלה, הָלְכוּ שִׁבֹּלֶת, הלכו כאלו בזרם אחד, בצותא, באמצע הדרך[3]: בשעת הרגל הטהורין מהלכין שיבולת והטמאין מהלכין מן הצד (ירוש׳ שקל׳ ח א). — ובסהמ״א: וכן רועה שהעביר הבהמות על הגשר ודחפה אחת מהן לחבירתה ונפלה לשבולת הנהר הרי זה חייב (רמב״ם, סנהדרין ג ט). — ואמר המשורר: מאד אחיל ואתחלחל ביום שדי חשפני, והשפיפון מצפון כשבולת שטפני (רשב״ג, שעה נאסר, קליס׳ י״ז תמוז, ביאליק-רבניצקי ג, 222). — ואמר המשורר: ונשטפתי משבלת יגונים והייתי כשבלת שדופה (הוא, זרועי, שם א, 123). — ואמר המליץ: אמת אמת תרדף ולא תשחה לעמת השבלת[1] (צ״ז, צ״ם ד כו). גם מעוז חיי בין שני הקצוות נוסד על אבק פורח כקצף על מים רצים נמוג וילך והלם יבטח כי יגיחנו שבולת הזמן ואיננו (ר״ש פפנהים, ארבע כוסות, כוס הטרעלה, א). — וְשִׁבֹּלֶת כמלה שהשתמשו בה בני גלעד כדי להכיר לפי מבטאה את בני אפרים[2]: וילכד גלעד את מעברות הירדן לאפרים והיה כי יאמרו פליטי אפרים אעברה ויאמרו לו אנשי גלעד האפרתי אתה ויאמר לא ויאמרו לו אמר נא שִׁבֹּלֶת ויאמר סבלת ולא יכין לדבר כן ויאחזו אותו וישחטוהו אל מעברות הירדן (שפטי׳ יב ה–ו).

1) [המלה באה גם בצורת זכר שבל (כנראה שִׁבֹּל) בצרוף פִּפֵּ שִׁבֹּל, במשמ׳ פִּיפִי יאור, קני היאור, papyrus, בסוף כתֹבת שעל ארון המלך אחירם מגבל (סלוסן, אוצר הכתבות הפניקיות מס׳ 1) במלים: והא. ימח. ספרה. לפפ. שבל, שכונתן: והוא (עצמו) יִמְּחֶה ספרו (ספר החיים, במקום ששמו רשום בו) ויהיה (שוב) לקני פפיור, עי׳ טורטשינר, הלשון והספר א, עמ׳ 411 וכו׳.]

2) [וכן בשולי הדף: שביל.]

3) [קשה לראות כאן שבלת כלשון שביל, ואמנם אפשר שיש כאן תמונה משבלת הדגן, כיחס הבטוי בצותא אל „של תשלו לה מן הצבתים" (רות ב יו), כלם ביחד כגבעולי השבלת הדבקים יחד, וצ״ע. ואין להשתמש בבטוי זה במ״י לגבי אדם אחד.]

שבע[3], ממנו *הִשְׁבִּעָה, שָׁבוּעַ, שְׁבוּעָה, שְׁבִיעִי, א. שָׁבַע, ב. *שָׁבַע, שֶׁבַע, שִׁבְעִים, שִׁבְעָנָה, שִׁבְעָתַיִם, ועי׳ שַׁבָּת.

1) [עי׳ לעיל בנוסח ב״ס שבגניזה.]

2) [באמור בערך האות ש אין כאן ענין להבחנת שין ימנית ושמאלית, אלא למבטא כל ש כמו ס בפי בני אפרים, ואם, לכאורה, לא שאלו על מבטאה של מלה אחרת, כגון שנים, שלוש, חמש, שבע וכדו׳, אין הדבר כן אלא לפי ניסוחו המקוצר של הסיפור במקרא; אבל למעשה אין כונת המַספר לומר, כי ממש כך שאלו את העוברים לאמֹר מלה זו, שבלת, שהרי אז היו אלה מכירים בכונת השואלים והיו מתאמצים לבטא את המלה כמו ששמעו אותה מפי השואל. אלא בודאי היו מדברים אתם על ענין כזה, שהביא את הנשאלים לידי כך להזכיר מלה זו, והוא מענין אותו מעשה, כגון ששאלו אותם: ולמה אין אתם עוברים במקום אחר, והם ענו: בכל מקום אחר תשטפנו שבלת (או: סבלת) הנהר, וזאת הסבה למה שמשה דוקא מלה זו במבחן המבטא, ועל כן שבלת זו היא המשמשת גם בכתוב זה ולא שבלת הדגן. בסימן להבדל ש־שׂ בא ברשימת הטעמים של הספרדים: שבולת שׂבולת. שבלת משמשת גם בלשונות אחרות כלשון מבחן מכריע.]

3) [במשמ׳ המספר באה המלה בכל השפות השמיות, בכנענ׳ ובכתבת מישע שבע, שבעת, בארמ׳

א. שָׁבַע, קל לא נמצא.

—נפע׳, נשבע, נשבעת, נשבעתי, נשבעו, נשבעתם, נשבענו, נשבע, נשבעים, נשבעות, השבע, השבע, השבעה, השבעו, אשבע, אשבע, השבע, ישבע, תשבע, תשבעו, ישבעו, ישבעו, — נשבע האדם, נשבע שביע , נשבע לאמר, נשבע ואמר, נשבע חי ה׳, נשבע אם יעשה או אם לא יעשה דבר, כי יהיה או לא יהיה דבר, פן יעשה, לעשות או מעשות דבר, להרע או להיטיב, לבלתי היות דבר וכדו׳, נטל עליו קללת שבועה אם לא יקים את דברו[1], schworen; jurer; to take an oath: ויאמר אברהם אנכי אשבע (ברא׳ כא כד). על כן קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם (שם שם לא). איש כי ידר נדר ליי׳ או השבע שבעה לאסר אסר על נפשו לא יחל דברו (במד׳ ל ג). וישבע משה ביום ההוא לאמר אם לא הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה (יהוש׳ יד ט). השבעו לי פן תפגעון בי אתם (שפט׳ יט יב). כי נשבעו בני ישראל לאמר ארור נתן אשה לבנימן (שם כא יח). וישבע שאול חי יי׳ אם יומת (ש״א יט ו). וישבע עוד דוד ויאמר וכו׳ (שם כ ג). וישבע דוד לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יסיף כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם או כל מאומה (ש״ב ג כו). נשבע להרע ולא ימר (תהל׳ יה ד). נשבעתי ואקימה לשמר משפטי צדקך (שם קיט קו). כטוב כחטא הנשבע כאשר שבועה ירא (קהל׳ ט ב). ויקם עזרא וישבע את שרי הכהנים וכו׳ לעשות כדבר הזה וישבעו (עזר׳ י ה). — ונשבע האדם בה׳, באלהים, באלהי ישראל, בו, בשם ה׳, נשבע בשמו חי ה׳: ולא תשבעו בשמי לשקר (ויקר׳ יט יב). את יי׳ אלהיך תירא ואתו תעבד ובשמו תשבע (דבר׳ ו יג). ואנחנו נשבענו ביי׳ לבלתי תת להם מבנותינו לנשים (שפט׳ כא ז). אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם יי׳ לאמר יי׳ יהיה ביני ובינך וכו׳ (ש״א כ מב). כי ביי׳ נשבעתי כי אינך יוצא אם ילין איש אחך הלילה וכו׳ (ש״ב יט ח). אדני אתה נשבעת ביי׳ אלהיך לאמתך כי שלמה בנך ימלך אחרי (מ״א א יז). הנשבעים בשם יי׳ ובאלהי ישראל יזכירו לא באמת ולא בצדקה (ישעי׳ מח א). אם למד ילמדו את דרכי עמי להשבע בשמי חי יי׳ כאשר למדו את עמי להשבע בבעל ונבנו בתוך עמי (ירמ׳ יב טז). והמלך ישמח באלהים יתהלל כל הנשבע בו (תהל׳ סג יב). — ובקריאת האל ושמו בכנוי, באלהי אמן, בחי העולם, בפחד אביו: וישבע יעקב בפחד אביו יצחק (ברא׳ לא נג). המתברך בארץ יתברך באלהי אמן והנשבע בארץ ישבע באלהי אמן (ישעי׳ סה טז)[1]. וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם (דני׳ יב ז). — וגם באלהים אחרים: בניך עזבוני וישבעו בלא אלהים (ירמ׳ ה ז). הנשבעים באשמת שמרון ואמרו חי אלהיך דן (עמו׳ ח יד). ואת המשתחוים הנשבעים

ובסור׳ שבעא, בערב׳ הצפונ׳ והדרומ׳ שבע[a]), בכוש׳ סבעו, בלשון מהרה בדרום ערב הובא, הבית. באשור׳ סיב, סבת, אוגרית׳ שבע(ת). כלשון שבועה וקללה בא השרש רק בעבר׳ ובארמ׳ של יהודים, המשפעת מן העבר׳. כנראה מקור ההוראה הזאת בשמוש המספר שבע בקללה שבשבועה: ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם (ויקר׳ כו יח), שבע שני רעב (ש״ב כד יג), שש ושבע צרות (איוב ה יט), ובשבעה דרכים ינוסו (דבר׳ כח ז) וכדו׳, ובכתבת האלה הארמית הקדומה מסוגיין הרבה קללות כגון: ושבע.. יני נשי[ה י]הינקן עלים ואל ישבע, ושבע ססיה יהינקן על ואל יש[בע] וכו׳ ושבע שנן יאכל ארבה ושבע שנן תאכל תולעה וכו׳. ואין גם הצרוף המצוי במקרא, כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף, אלא כנוי במקום הקללות המפרשות שנאמרו למעשה בהזדמנות כזאת.

כנראה ממשפטים כגון אלו קבל ראשונה בנין הפע׳, השביע, את המשמ׳: גזר שבע צרות על פלוני, ומכאן גם נפע׳, נשבע, במשמ׳ נתחיב לחברו בקללות שבע כאלה. ואין שבועה אלא קצור כמקי קללות שביעה (= שבע).

אפשר שעקר הוראת המספר שבע היא הרבה, שפע, ושבע בכלל, והוראה זו התיחדה אחר כך למספר מיחד (שבע או שבעים) כהתיחדות מלים כגון אלף, רבבה (עי׳ ערך זה) בהוראתן. ולפי זה אין גם שבע אלא צורה אחרת של שרש זה.]

[1]) [לחלק מדרכי שמוש אלו הנזכרים כאן מובאות דגמאות אך בהמשך, בשמושים בלפי האלהים או בבטויים מלאים כגון נשבע באלהים וכדו׳.]

[a]) سبع

[1]) [ואפשר להבין כאן נשבע במשמ׳ העקרית: קלל את עצמו, בנגוד אל המתברך. ואמנם אפשר שבא כאן אף מתברך ככנוי סופרים במקי מתקלל.]

ליי׳ וְהַנִּשְׁבָּעִים במלכם (צפני׳ א ה). — ונשבע האלהים,
נשבע בו, בימינו, בנפשו, בגאון יעקב וכדו׳: בי
נִשְׁבַּעְתִּי נאם יי׳ וכו׳ כי ברך אברכך (בראשי׳ כב
טו—יז). זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר
נִשְׁבַּעְתָּ להם בך ותדבר אלהם ארבה את זרעכם
(שמות לב יג). וישמע יי׳ את קול דבריכם ויקצף
וַיִּשָּׁבַע לאמר אם יראה איש וכו׳ (דברי׳ א לד—לה).
ויי׳ התאנף בי על דבריכם וַיִּשָּׁבַע לבלתי עברי את
הירדן (שם ד כא). בי נִשְׁבַּעְתִּי יצא מפי צדקה דבר
ולא ישוב (ישעי׳ מה כג). אשר נִשְׁבַּעְתִּי מעבר מי נח
עוד על הארץ כן נִשְׁבַּעְתִּי מקצף עליך ומגער בך
(שם נד ט). נִשְׁבַּע יי׳ בימינו ובזרוע עזו אם אתן
את דגנך עוד מאכל לאיביך (שם סב ח). בי נִשְׁבַּעְתִּי
נאם יי׳ כי לחרבה יהיה הבית הזה (ירמי׳ כב ה).
הנני נִשְׁבַּעְתִּי בשמי הגדול אמר יי׳ אם יהיה עוד
שמי נקרא וכו׳ (שם מד כו). נִשְׁבַּע אדני יי׳ בקדשו
כי הנה ימים באים וכו׳ (עמו׳ ד ב). נִשְׁבַּע אדני
יי׳ בנפשו (שם ו ח). נִשְׁבַּע יי׳ בגאון יעקב אם
אשכח לנצח כל מעשיהם (שם ח ז). אחת נִשְׁבַּעְתִּי
בקדשי אם לדוד אכזב (תהל׳ פט לו). אשר נִשְׁבַּעְתִּי
באפי אם יבאון אל מנוחתי (שם צה יא). נִשְׁבַּע יי׳
ולא ינחם (שם קי ד). — ונשבע האדם בפלוני במשמ׳
נשבע שיהיה כמהו אם לא יקים את דברו, התקלל
בו, היה לו פלוני לאלה ולשבועה: כל היום חרפוני
אויבי מהוללי בי נִשְׁבָּעוּ (שם קב ט). — ונשבע ראובן
לשמעון, איש לאחיו, נשבע לו שבועה וכדו׳: הִשָּׁבְעָה
לי באלהים הנה אם תשקר לי ולניני ולנכדי (בראשי׳
כא כג). וישכימו בבקר וַיִּשָּׁבְעוּ איש לאחיו (שם כו
לא). אתה אדני המלך נִשְׁבַּעְתָּ לאמתך לאמר כי
שלמה בנך ימלך אחרי (מ״א א יג). — ונשבע לחברו
במשמ׳ כרת לו ברית שלום: ויעש להם יהושע שלום
ויכרת להם ברית לחיותם וַיִּשָּׁבְעוּ להם נשיאי העדה
(יהוש׳ ט טו). והגבענים לא מבני ישראל המה וכו׳
ובני ישראל נִשְׁבְּעוּ להם (ש״ב כא ב). — ובמשמ׳
השביע אותו: אז נִשְׁבְּעוּ אנשי דוד לו לאמר לא
תצא עוד אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל
(שם שם יז). — ונשבע לה׳, גם במש׳ נשבע אמונים
לו: ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים
מדברות שפת כנען וְנִשְׁבָּעוֹת ליי׳ צבאות (ישעי׳ יט
יח). כי לי תכרע כל ברך תִּשָּׁבַע כל לשון (שם מה
כג). ואת המשתחוים הַנִּשְׁבָּעִים ליי׳ והנשבעים במלכם
(צפני׳ א ה). וַיִּשָּׁבְעוּ ליי׳ בקול גדול ובתרועה ובחצצרות
ובשופרות (דה״ב טו יד). — ונשבע האלהים לאדם,
הבטיח לו בשבועה, גם במשא ישיר, נשבע לאבות
את הארץ, את הברית: יי׳ אלהי השמים אשר לקחני
וכו׳ ואשר נִשְׁבַּע לי לאמר לזרעך אתן את הארץ
וכו׳ (בראשי׳ כד ז). כי יביאך יי׳ אל ארץ הכנעני וכו׳
אשר נִשְׁבַּע לאבתיך לתת לך (שמות יג ה). להביא
את העם הזה אל הארץ אשר נִשְׁבַּע להם (במד׳ יד
טז). לא ישכח את ברית אבתיך אשר נִשְׁבַּע להם
(דברי׳ ד לא). ושמר יי׳ אלהיך לך את הברית ואת
החסד אשר נִשְׁבַּע לאבתיך (שם ז יב). לשבת על
האדמה אשר נִשְׁבַּע יי׳ לאבתיך וכו׳ לתת להם (שם
ל כ). בטרם אביאנו אל הארץ אשר נִשְׁבָּעְתִּי (שם לא
כא). נִשְׁבַּע יי׳ לדוד אמת לא ישוב ממנה (תהל׳ קלב
יא). — ונשבע אֶל פלוני במשמ׳ זו: וַיִּשָּׁבַע המלך
צדקיהו אל ירמיהו בסתר לאמר חי יי׳ וכו׳ אם
אמיתך (ירמ׳ לח טז). — ונשבע על דבר, נשבע שכך
הוא הדבר או שכך יהיה: וישם העבד את ידו תחת
ירך אברהם אדניו וַיִּשָּׁבַע לו על הדבר הזה (בראשי׳
כד ט). מכל אשר יִשָּׁבַע עליו לשקר (ויקר׳ ה כד).
— ועם בטוי המתאר את השבועה כשבועת שוא
ושקר, נשבע לשקר, על שקר וכדו׳: או מצא אבדה
וכחש בה וְנִשְׁבַּע על שקר (שם שם כב). ואם חי יי׳
יאמרו לכן לשקר יִשָּׁבֵעוּ (ירמ׳ ה ב). הגנב רצח
ונאף וְהִשָּׁבֵעַ לשקר וקטר לבעל (שם ז ט). ובאה אל
בית הגנב ואל בית הַנִּשְׁבָּע בשמי לשקר (זכר׳ ה ד).
והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים וּבַנִּשְׁבָּעִים
לשקר (מלאכי ג ה). לא נשא לשוא נפשו ולא נִשְׁבַּע
למרמה (תהל׳ כד ד). — ונשבע לבטא בשפתים,
כמבטא בשפתיו ללא מחשבה: או נפש כי תִשָּׁבַע
לבטא בשפתים להרע או להיטיב לכל אשר יבטא
האדם בשבעה ונעלם ממנו (ויקר׳ ה ד). — ובתוה״מ:
בני העיר ששלחו את שקליהן, נגנבו או שנאבדו,
אם נתרמה התרומה נ ש ב ע י ן (השליחים) לגזברים,
ואם לאו נ ש ב ע י ן לבני העיר, ובני העיר שוקלין
תחתיהן (שקל׳ ב א). שאין נ ש ב ע י ן לעבור על
המצות (נדר׳ ב ב). נכסים שאין להם אחריות נקנין
עם נכסים שיש להם אחריות וכו׳ וזוקקין נכסים
שאין להם אחריות את הנכסים שיש להם אחריות

לישבע עלירן (קידוש׳ ח ה). הגוזל את חבירו שוה פרוטה ונשבע לו יוליכנו אחריו אפילו למדי (ב״ק ט ה). המפקיד אצל חבירו בהמה או כלים נגנבו או שאבדו, שילם ולא רצה לישבע שהרי אמרו שומר חנם נשבע ויוצא, נמצא הגנב משלם תשלומי כפל וכו׳ (ב״מ ג א). שכיר בזמנו נשבע ונוטל, עבר זמנו אינו נשבע ונוטל (שם ט יב). איזו היא שבועת שוא, נשבע לשנות את הידוע לאדם וכו׳ נשבע על דבר שאי אפשר וכו׳ נשבע לבטל את המצוה וכו׳ (שבוע׳ ג ח). כל הנשבעין שבתורה נשבעין ולא משלמין (שם ז א). ואלו נשבעין שלא בטענה השותפין והאריסין והאפוטרופין וכו׳ אמר לו מה אתה טוענני, רצוני שתשבע לי חייב (שם שם ח). האומר נשבע אני חייב, בתורה ובשמים פטור (תוספת׳ שם סוף פרק ג). בראשונה היו נשבעות לשקר וקוברות את בניהם (ירוש׳ גיט׳ ד ג). אין נשבעין על טענת חרש שוטה וקטן (כתוב׳ יח.). אומן אומר שתים קצצת לי והלה אומר לא קצצתי לך אלא אחת מי נשבע וכו׳ בזו ישבע בעל הבית ויפסיד אומן קציצה (שבוע׳ מו.). אי זה מלך רוצה שיהיו נשבעים בו ומשקרים (ר׳ פינחס, מד״ר במד׳ ח). — *נִשְׁבַּע שֶׁ, שיעשה דבר או שלא יעשה וכדו׳: נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך (תעני׳ ג ח). זה ישבע שאין לו בה פחות מחציה וזה ישבע שאין לו בה פחות מחציה ויחלוקו (ב״מ א א). שנשבע לה שמעין שהוא נוטלה (רב הונא, ויד״ר ברא׳ ס). — *ונשבע בחיי פלוני היקר לו[1]: משל לאשה שהיתה אצל אוהבה ונשבעת בחיי בעלה (שם ויקר׳ כו). — *ונשבע ראובן על דעת שמעון, נשבע שכך העיד שמעון לפניו: אמר לבניו גזילה זו של פלוני היא, אבידה זו של פלוני היא, בזמן שהן נשבעין על דעת אביהן פטורין, על דעת עצמן חייבין (תוספת׳ ב״ק ו יג). — ובסהמ״א: יתומים שהוציאו שטר חוב על אחרים ואמרו להם ליתומים פרוע הוא נשבעים שפרוע הוא, שכיון שהלכה כרב פפא, שמי שמוציא שטר על חבירו ואמר לו שטר פרוע הוא נאמר למלות הישבע עכשיו שאינו למלוה, נשבע לוה (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון 42). וענין הבטלה בב׳ צדדין כגון שנשבע על דבר ידוע שאינו כן וכו׳ הצד השני כגון שנשבע על הידוע שהוא כן (חנוך, מלוה ל).

—הִפעי׳. הִשְׁבִּיעַ, הִשְׁבִּיעַנִי, הִשְׁבִּיעֲךָ, הִשְׁבִּיעוּ, הִשְׁבַּעְתָּנוּ, הִשְׁבַּעְתִּי, הִשְׁבַּעְתִּיךָ, מַשְׁבִּיעֲךָ, הַשְׁבֵּעַ, הַשְׁבֵּיעַ, אַשְׁבַּעַ, אַשְׁבִּיעֲךָ, אַשְׁבִּיעֵם, יַשְׁבַּע, יַשְׁבִּיעֵנִי, תַּשְׁבִּיעוּ. — השביע ראובן את שמעון, השביע אותו באלהים, הטיל עליו קללת שבועה, אשר יעשה או לא יעשה דבר, אם יעשהו או לא, אם יקים דבריו[1], beschwören, vereidigen ; conjurer, assermenter; to conjure, administer an oath: שים נא ידך תחת ירכי ואַשְׁבִּיעֲךָ ביי׳ אלהי השמים ואלהי הארץ אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני (בראש׳ כד ב–ג). וַיַּשְׁבִּעֵנִי אדני לאמר לא תקח אשה לבני וכו׳ (שם שם לז). אבי הִשְׁבִּיעַנִי לאמר וכו׳ בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען שמה תקברני (שם נ ה). כי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ את בני ישראל לאמר וכו׳ והעליתם את עצמותי מזה אתכם (שמות יג יט). וְהִשְׁבִּיעַ אתה הכהן ואמר אל האשה אם לא שכב איש אתך וכו׳ הנקי ממי המרים המאררים האלה ואת כי שטית וכו׳ וְהִשְׁבִּיעַ הכהן את האשה בשבעת האלה וכו׳ יתן יי׳ אותך לאלה ולשבעה בתוך עמך וכו׳ (במדי׳ ה יט–כא). נקים אנחנו משבעתך הזה אשר הִשְׁבַּעְתָּנוּ (יהוש׳ ב יז). ויונתן לא שמע בְּהַשְׁבִּיעַ אביו את העם (ש״א יד כז). הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אביך את העם לאמר ארור האיש אשר יאכל לחם היום (שם שם כח). הלוא הִשְׁבַּעְתִּיךָ ביי׳ ואעד בך לאמר ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידע תדע כי מות תמות (מ״א ב מב). חי יי׳ אלהיך אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך ואמרו אין וְהִשְׁבִּיעַ את הממלכה ואת הגוי כי לא ימצאכה (שם יח י). עד כמה פעמים אני מַשְׁבִּעֶךָ (שם כב טז). ויכרת להם ברית וַיַּשְׁבַּע

---

1) [אין זה דומה לשבועה המקראית, חי יי׳, שבונתה חי האל ויוכל לעשות לי כה וכה אם אשקר. אלא כאן קיצור מרעיון כגון: נשבע שיפגע האל בחייו או בחיי בנו וכדומה. ועי׳ גם נֶדֶר.]

1) [אין זו במקרא הטלה של חובת שבועה על אחר, אלא הבעת קללות ואלות, שיחולו על מפר הברית וכדומה. ואמנם יש שהמַשבע מצדו נשבע. ובנוהג שבתלמוד המֻשבע עונה אמן.]

אתם בבית יי׳ (מ״ב יח ד). השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ (שה״ש ב ז, ג ה). מה דודך מדוד שככה השבעתנו (שם ה ט). ויקם עזרא וישבע את שרי הכהנים הלוים וכל ישראל לעשות כדבר הזה וישבעו (עזר׳ י ה). ואקרא את הכהנים ואשביעם לעשות כדבר הזה (נחמ׳ ה יב). ואשביעם באלהים אם תתנו בנתיכם לבניהם וכו׳ (שם יג כה). וגם במלך נבוכדנאצר מרד אשר השביעו באלהים (דה״ב לו יג). — וכמו נפע׳, במשמ׳ נטל על עצמו שבועה: ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו[1]) ולא תעבדום (יהוש׳ כג ז). — ובתו״מ: והעלהו (את הכהן הגדול) לעליית בית אבטינס, השביעוהו ונפטרו והלכו להם (יומ׳ א ה). כתב לה נדר ושבועה אין לי עליך אינו יכול להשביעה, אבל משביע הוא את יורשיה ואת הבאים ברשותה (כתוב׳ ט ה). היורשים משביעין אותה על העתיד לבא ואין משביעין אותה על מה שעבר (שם שם ו). אין אלמנה נפרעת מנכסי יתומים אלא בשבועה, נמנעו מלהשביעה (גיטי׳ ד ג). היכן פקדוני אמר לו נאבד, משביעך אני ואמר אמן (ב״ק ט ז, ועי׳ שבוע׳ ג יא, ה ב–ה ועוד). חלקו השותפין והאריסין אין יכול להשביעו (שבוע׳ ז ח). והשביעם משה בכל מה שקבלו בסיני שהמים יבדקו אותן (מד״ר במד׳ ט). מפני מה משביעים את האדם ונותנים לפניו נודות מנופחות ותוקעים בשופרות, לומר אתמול היו מלאים גידין ועצמות ועכשיו הם ריקות (ר׳ סימון, פסיקת׳ רב׳, הדברות תני׳ ותח, קיג:). — *והשביע על פלוני: משביעין אנו עליך במי ששכן את שמו בבית הזה שלא תשנה דבר מכל מה שאמרנו לך (יומ׳ א ה). שבועה שאין אנו יודעין לך עדות או שאמרו לו אין אנו יודעין לך עדות, משביע אני עליכם ואמרו אמן הרי אלו חייבין, השביע עליהן ה׳ פעמים חוץ לבית דין וכו׳ חייבין על כל אחת ואחת (שבוע׳ ד ג). משביע אני עליכם אם לא תבואו ותעידוני שיש לי ביד פלוני פקדון וכו׳ (שם שם ה). משביע אני עליכם כשתדעו לי

1) [כדעת רבים צ״ל תשבעו.]

עדות שתבואו ותעידוני (שם שם ט). משביע אני עליכם, מצוה אני עליכם, אוסריכם אני, הרי אלו חייבין (שם שם יג). — *והשביע האדם את יצרו, התגבר עליו ע״י שבועה שנשבע: צריך להשביע את יצרו שכן אתה מוצא בכל הצדיקים שהשביעו את יצרם וכו׳ וכשם שהצדיקים משביעין יצרן שלא לעשות, כך הרשעים משביעין יצרן לעשות (ר׳ יאשיה, ספרי דבר׳ לג).

— הפעי, *הֻשְׁבַּע, בינ׳ מֻשְׁבָּע, מֻשְׁבַּע, — שהשביעו אותו: מה אם הרשות שאינו מושבע עליה מהר סיני הרי הוא חייב עליה, מציה שהוא מושבע עליה מהר סיני אינו דין שיהא חייב עליה (ר׳ יהודה בן בתירה, שבוע׳ ג ו). המושבע מפי אחרים חייב (שם שם יא). אמאי חייב, מושבע ועומד מהר סיני הוא (בבלי שם כב:). מה יפהדון שכן לא עשה בו מושבע כנשבע, מזיד כשוגג וכו׳ (שם לז:). — *מֻשְׁבָּע במשמ׳ שופט או פקיד המשבע לדון דין צדק[1]): כי באותו יום המיתו אותו מושבעי רומה בכלי ברזל (ר״ם חלמולי, פתרון חלומות, יג:). וזו נקרא לעדה שהוא של מושבעי רומה הוכרח לצאת (שם מה:).

ב. *שָׁבַע, קל לא נמצא.

—פע׳ *שִׁבַּע, — אמר שבע פעמים, ואמר הפייטן: רון פגיעות לפניך הלבענו, רהיט הלולך ביום ישבעו (משלם בר קלונימוס, מורה חטאים, קרובי שחרי יוה״כ).

—פעי, בינ׳ *מְשֻׁבָּע, -- כפול שבע, עי׳ מְשֻׁבָּע[2]).

א. שֶׁבַע, שם מספר נקי, סמי׳ שְׁבַע, זכ׳ שִׁבְעָה[3]), סמי׳ שִׁבְעַת, כנ׳ שִׁבְעָתָם, — מספר המוסיף אחת על שש, ועי׳ גם שְׁבִיעִי, שִׁבְעִים, שִׁבְעָנָה, שִׁבְעָתַיִם, 7; sieben; sept; seven — א) בנפרד לפני דברים המנויים במ״ר, שִׁבְעָה אנשים, שֶׁבַע

1) [כתרגי של הרומ׳ iuratus במשמ׳ זו, ומכאן Geschworener; juré במשמ׳ שופט מֻשְׁבָּע, בלשונות אירופה, וכן שם: מתרגמן משבע מטעם בית המשפט ובדו׳.]

2) [עי׳ גם שָׁבַע, פִּעֵ׳.]

3) [ביחוק׳ מ כו בא שִׁבְעָה על יד ש״נ: ומעלות שבעה עלותיו, כנראה בטעות המעתיק.]

נשים וכדו׳: ויצב אברהם את שֶׁבַע כבשת הצאן לבדהן ויאמר אבימלך אל אברהם מה הנה שֶׁבַע כבשת האלה אשר הצבת לבדנה ויאמר כי את שֶׁבַע כבשת תקח מידי (בראש׳ כא כח-ל). אעבדך שֶׁבַע שנים ברחל בתך הקטנה (שם כט יח). והנה מן היאר עלת שֶׁבַע פרות וכו׳ (שם מא ב). בנה לי בזה שִׁבְעָה מזבחת והכן לי בזה שִׁבְעָה פרים ושִׁבְעָה אילים (במ׳ כג א). פרים בני בקר שנים איל אחד שִׁבְעָה כבשים בני שנה (שם כח כז). וְשִׁבְעָה כהנים ישאו שִׁבְעָה שופרות היובלים לפני הארון וביום השביעי תסבו את העיר שֶׁבַע פעמים (יהוש׳ ו ד). ויותרו בבני ישראל אשר לא חלקו את נחלתם שִׁבְעָה שבטים (שם יח ב). ואתם תכתבו את הארץ שִׁבְעָה חלקים (שם שם ו). ויהי ארון יי׳ בשדה פלשתים שִׁבְעָה חדשים (ש״א ו א). ינתן לנו שִׁבְעָה אנשים מבניו והוקענום ליי׳ (ש״ב כא ו). ויולדו לו שִׁבְעָה בנים ושלוש בנות (איוב א ב). — ואחרי הדברים העומדים למנין 1), הנזכרים במ״ר, בנים שבעה, פרות שבע וכדו׳: ועשית את נרתיה שִׁבְעָה (שמות כה לז). כבשים בני שנה שִׁבְעָה תמימים (במד׳ כח יא ועוד). פרים שִׁבְעָה אילים שנים (שם כט לב). חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שִׁבְעָה (משלי ט א). ובני אליועיני הודיוהו ואלישיב וכו׳ וענני שִׁבְעָה (דהי״א ג כד). כל הבא למלא ידו בפר בן בקר ואילם שִׁבְעָה והיה כהן (דהי״ב יג ט). ויביאו פרים שִׁבְעָה ואילים שִׁבְעָה וכבשים שִׁבְעָה וצפירי עזים שִׁבְעָה לחטאת (שם כט כא). — ולפני שם מספר אחר, המשלים את הסכום, שבע שָׁנִים ושמנה מאות, שבע ושמנים שנה 2) וכדו׳: ויחי שת וכו׳ שֶׁבַע שנים ושמנה מאות שנה (בראש׳ ה ז). ויחי מתושלח שֶׁבַע ושמנים שנה ומאת שנה (שם שם כה). ובחדש השני בְּשִׁבְעָה ועשרים יום לחדש (שם ח יד). שֶׁבַע שנים ומאתים שנה (שם יא כא). ושני חיי לוי שֶׁבַע ושלשים ומאת שנה (שמות ו טז). שִׁבְעָה וחמשים אלף (במד׳ א לא). שֶׁבַע שנים וששה חדשים (ש״ב ב יא). עשרים וְשִׁבְעָה אלף איש הנותרים (מ״א כ ל). שֶׁבַע ועשרים ומאה מדינה (אסת׳ א א). — ואחר המספר הגדול, בחזרה על הדבר המנוי: מאה שנה ועשרים שנה וְשֶׁבַע שנים (בראש׳ כג א). מאת שנה ושלשים שנה וְשֶׁבַע שנים (שם כה יז). — ובצרוף במספר אחד עם הדבר המנוי במ״י: בשנת עשרים וָשֶׁבַע שנה לאסא מלך יהודה (מ״א טז יח). בשנת שלשים וָשֶׁבַע שנה ליואש מלך יהודה (מ״ב יג י). — ובצרוף בזכר שִׁבְעָה עָשָׂר 1): בחדש השני בְּשִׁבְעָה עשר יום לחדש (בראש׳ ז יא). ותנח התבה בחדש השביעי בְּשִׁבְעָה עשר יום לחדש (שם ח ד). בני חרם אלף וְשִׁבְעָה עשר (עזר׳ ב לט). כל אלה וכו׳ גבורי החילים שִׁבְעָה עשר אלף ומאתים יצאי צבא למלחמה (דהי״א ז יא). לחזיר שִׁבְעָה עשר להפצץ שמונה עשר (שם כד יח).—בסמוי בזכ׳ שִׁבְעַת בצרופים שבעת ימים 2), אלפים וכדו׳: ויחל עוד שִׁבְעַת ימים אחרים (בראש׳ ח י). את שִׁבְעַת המזבחת ערכתי ואעל פר ואיל במזבח (במד׳ כג ד). עשרון עשרון תעשה לכבש האחד לְשִׁבְעַת הכבשים (שם כח כא). שלש מאות אלף ושלשים אלף שִׁבְעַת אלפים וחמש מאות (שם לא מג). אם הגד תגידו אותה לי שִׁבְעַת ימי המשתה ומצאתם ונתתי לכם שלשים סדינים וכו׳ (שפט׳ יד יב). וְשִׁבְעַת ימי החג יעשה עולה ליי׳ שִׁבְעַת פרים וְשִׁבְעַת אילים תמימם ליום שִׁבְעַת הימים (יחזק׳ מה כג). ויהי מקנהו שִׁבְעַת אלפי צאן ושלשת אלפי גמלים וכו׳ (איוב א ג). וישבו אתו לארץ שִׁבְעַת ימים וְשִׁבְעַת לילות (שם ב יג). עשה המלך וכו׳ משתה שִׁבְעַת ימים (אסת׳ א ה). אמר למהומן בזתא וכו׳ שִׁבְעַת הסריסים וכו׳ (שם שם י). שִׁבְעַת

1) [במקום שיש צרך עניני להקדים ולאמור מה מונים ואחר כך תוצאת המניה, ובזה ההבדל בעמדת המלים, ולא בזמן שנכתבו בו הדברים בספר זה או זה. ואולי אף ניסחו הדברים בחלקם על פי טבלאות ורשימות ששמשו מקור לכותב, כאלה שנמצאו כבבל במספר רב. ברשימות כאלה היו המספרים רשומים בספרות, שנמצאו כמותן בכתבות, ולא במלים.]

2) [במקרים כאלה בא המנוי במ״י, לפי הנהוג אחר שם המספר שמנים וכדו׳.]

1) [בנגוד אל שְׁבַע עֶשְׂרֵה; וכן שלושה עשר, חמשה עשר וכו׳. אך במספר שְׁנַיִם, שְׁתַּיִם, בא שְׁנֵים עָשָׂר, וכן שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה, ולא שְׁנַיִם עשר, שְׁתַּיִם עשרה, בנגוד לארם תְּרֵי עֲסַר; ובמספר אחד: אַחַד עשר.]

2) [מעין זה: שני ימים, שלושת ימים, ארבעת ימים וכו׳, על יד שְׁנַיִם כרובים, ששה בנים, ירחים וכדו׳.]

שרי פרס ומדי (שם שם יד). — ובסמ׳ בנק׳, רק בצרופים שְׁבַע עֶשְׂרֵה, שְׁבַע מאות[1]: יוסף בן שְׁבַע עשרה שנה (בראשׁ׳ לז ב). אלפים שְׁבַע מאות וחמשים (במדב׳ ד לו). שש מאות אלף ואלף שְׁבַע מאות ושלשים (שם כו נא). — ובכנוי שִׁבְעָתָם[2]: ויקח המלך את שני בני רצפה בת איה וכו׳ ואת חמשת בני מיכל בת שאול וכו׳ ויפלו שְׁבַעְתָּם[3] יחד (ש״ב כא ח–ט). — ג) בשמוש פִּלּוּגִי או כּוֹלֵל, שבעה שבעה, שבעה ימים ושבעה ימים, שבעה לזה ושבעה לזה, במשמ׳ כל שבעה ושבעה לחוד, וכדו׳: מכל הבהמה הטהורה תקח לך שִׁבְעָה שִׁבְעָה איש ואשתו וכו׳ גם מעוף השמים שִׁבְעָה שִׁבְעָה זכר ונקבה (בראשׁ׳ ז ב–ג). שִׁבְעָה (שבכים) לכתרת האחת וְשִׁבְעָה לכתרת השנית (מ״א ז יז). ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכו׳ שִׁבְעַת ימים וְשִׁבְעַת ימים ארבעה עשר יום (שם ח סה). שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוצקות לנרות אשר על ראשה (זכר׳ ד ב). — ובפתגמי מספר שש ושבע, שבעה ושמונה וכדו׳: בשש צרות יצילך וּבְשֶׁבַע לא יגע בך רע (איוב ה יט). תן חלק לְשִׁבְעָה וגם לשמונה (קהל׳ יא ב). — ובמשמ הכפל, שֶׁבַע כמו שבע פעמים, וכדו׳[4]: ויספתי ליסרה אתכם שֶׁבַע על חטאתיכם (ויקר׳ כו יח). כי שֶׁבַע יפול צדיק וקם (משלי כד טז). — וְשִׁבְעִים וְשִׁבְעָה בשמוש כזה: כי שבעתים יקם קין ולמך שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה (בראשׁ׳ ד כד). — ובתוה״מ: אם יש ביניהם ממין שבעה מברך עליו (ברכ׳ ו ד). עד אימתי נקראו נטיעות, רבי אליעזר בן עזריה אומר עד שיחולו, רבי יהושע אומר בת שבע שנים (שביעית א ח). לא מנו חכמים שבעה משקין כמוני פטמים (ר׳ יהושע, תרומ׳ יא ב). אין מביאין בכורים חוץ משבעת המינים (בכורים א ג). ופסח דורות נוהג כל שבעה (ימים) (פסחי׳ ט ה). שבעה דברים התקינו בית דין וכו׳ (ר׳ שמעון, שקל׳ ז ו). שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פלהדרין וכו׳ (יומא א א). והזה ממנו אחת למעלה ושבע למטה וכו׳ וכך היה מונה אחת, אחת ואחת, אחת ושתים וכו׳ אחת ושבע (שם ה ג). בראשונה היה לולב נטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד, משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב נטל במדינה שבעה זכר למקדש (סוכ׳ ג יב). בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים, ר׳ גמליאל אומר בשבעה בו (תעני׳ א ג). הגיע שבעה עשר במרחשון ולא ירדו גשמים התחילו היחידים מתענין שלש תעניות (שם שם ד). חמשה דברים ארעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז וכו׳ בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות וכו׳ (שם שם ו). ספק בן תשעה לראשון ספק בן שבעה (הדשים) לאחרון (יבמ׳ ד ב). מעשה בהילני המלכה שהלך בנה למלחמה ואמרה אם יבא בני מן המלחמה בשלום אהא נזירה שבע שנים ובא בנה מן המלחמה והיתה נזירה שבע שנים ובסוף שבע שנים עלתה לארץ והורו בית הלל שתהא נזירה עוד שבע שנים אחרות ובסוף שבע שנים נטמאת ונמצאת נזירה עשרים ואחת שנה (נזיר ג ו). היו בודקין אותן (את העדים) בשבע חקירות, באיזה שבוע, באיזו שנה, באיזה חדש, בכמה בחדש, באיזה יום, באיזו שעה, באיזה מקום (סנה׳ ה א). אחד אומר בחמש (שעות) ואחד אומר בשבע עדותן בטלה, שבחמש חמה במזרח ובשבע חמה במערב (שם שם ג). שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם וכו׳ (אבו׳ ה ז). שבעה מיני פורעניות באין לעולם על שבעה גופי עבירות (שם שם ח). אלו שבע מדות שמנו חכמים לצדיקים כלם נתקימו ברבי ובבניו (ר׳ שמעון בן מנסיא, שם ו ח). שבע הזיות שבפרה מעכבות זו את זו, שבע הזיות של בין הבדים ושעל הפרוכת ושעל מזבח הזהב מעכבות זו את זו, שבעה קני מנורה מעכבין זה את זה, שבעה נרותיה מעכבין זה את זה (מנח׳ ג ו–ז). שבע מדות של לח היו במקדש הין וחצי ההין וכו׳ (שם ט ב). כשהוא (הכבש) חי קולו אחד וכשהוא מת קולו שבעה, כיצד קולו שבעה, שתי קרניו שתי חצוצרות, שני שוקיו שני חלילין וכו׳ (ר׳ יהושע, קני׳ ג ו). עצם כשעורה שהוא מטמא

1) [וכן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה, שְׁלֹשׁ מאות, שְׁשׁ־אלה וכדו׳.]

2) [השוה שְׁנֵיהֶם, שְׁלָשְׁתָּם וכדו׳.]

3) [כך קרי; כת: שבעתים, ועי׳ שִׁבְעָתַיִם.]

4) [כידוע בא המספר שבע, שבעה, במקרא בבלשונות ובתרבויות אחרות, כמספר עגל או קדוש, ולא תמיד הכונה למספר מיחד זה אלא למשג הרבה בכלל.]

טומאת שבעה (יָמים) (כלים א ד). חתן שנראה בו נגע נותנין לו שבעת ימי המשתה (נגע' ג ב). ומטמאין בשבוע אחד שהא שבעה ימים (שם שם ד). נכנס לפנים מן החומה מנודה מכיתו שבעת ימים (שם יד ב). שבעת ימים קודם לשרפת הפרה מפרישין כהן השורף את הפרה מביתו וכו' ומזין עליו כל שבעת הימים מכל חטאות שהיו שם (פרה ג א). שבעה משקין הן, הטל והמים והיין וכו' (מכשיר' ו ד). בשבעה דרכים בודקין את הזב עד שלא נזקק לזיבה, במאכל, במשתה וכו' (זבים ב ב). שבעה יָמים סובבין את ארץ ישראל (ירוש' כלא' ט ד). שבעה שמות נקראו לו (לשער המזרחי), שער סור, שער היסוד וכו' (שם ערוב' ה א). לאחר שבעה (יָמים) ככר עכר האבל (שם מו"ק ג ה). שבעה שמות נקראו לו (ליתרו) (מכי' יתרו מסכתא דעמלק א). שבעה גנבין הם, הראשון שבגנבים גונב דעת הבריות וכו' (מכי' משפטים, מסכתא דנזיקין יג). שבע כיתות של צדיקים בגן עדן זו למעלה מזו (ספרי דבר' י). לשבע שמחות פניהם של צדיקים ראויים לעתיד לבוא, לחמה וללבנה, לרקיע, לכוכבים ולברקים ולשושנים ולמנורת בית המקדש (ר' שמעון בן יוחי, שם שם). בנות ישראל החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליה שבעה נקיים (ר' זירא, ברכ' לא.). שבעה שמות יש לגיהנם וכו' (ריב"ל, ערוב' יט.). שבעה דברים מכוסים מבני אדם וכו' (ת"ר, פסחי' נד:). שבעה זהבים הם, זהב, וזהב טוב וכו' (ר' חסדא, יומא מד:). שבעה שמות יש לו ליצר הרע (רב עוירא או ריב"ל, סוכ' נב.). שלא התנו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר (מגי' כז.). דאסקיה (שהעלהו דוד את אבשלום) משבעה מדורי גהינם (סוטה י:). שבעה פרושין הן, פרוש שיכמי, פרוש נקפי וכו' (ת"ר, שם כב:). צבוע זכר לאחר שבע שנים נעשה עטלף, עטלף לאחר שבע שנים נעשה ערפד וכו' (ב"ק טז.). שבעה נביאים נתנבאו לאומות העולם (ב"ב טו:). שבעה לא שלט בהן רמה ותולעה (שם יז.). שבעה קפלו את כל העולם כולו (ת"ר, שם קכא:). שבעה סמנין מעבירין על הכתם, רוק תפל ומי גריסין וכו', העבירן שלא כסדרן או שהעבירן שבעתן כאחד לא עשת ולא כלום (סנה' מט:). שבע מצות נצטוו בני נח (ת"ר, שם נו.). שבעה אותיות צריכות שלשה זיונין ואלו הן שעטנ"ז ג"ץ (רבא, מנח' כט:). שבעה עשר יובלות מנו ישראל משנכנסו לארץ ועד שיצאו (ערכי' יב.). שבע (שנים) שכבשו (את א"י) ושבע שחלקו נתחייבו בחלה ולא נתחייבו במעשר (נדה מז.). שבעה אין להם חלק לעולם הבא וכו' (אדר"נ לו). שבע בריות זו למעלה מזו וכו' שבעה דברים רובן קשה ומיעוטן יפה וכו' בשבעה דברים ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו וכו' שבע מדות משמשות לפני כסא הכבוד וכו' שבעה מדורות הן וכו' שבעה רקיעין הן וכו' כנגדן קרא לארץ שבעה שמות וכו' שבע מעלות בין צדיק לצדיק וכו' שבע מדות דרש הלל הזקן לפני בני בתירה וכו' (שם לז). שבעה הבלים אמר קהלת וכו' כנגד שבעה ימי בראשית (ר' יהודה בר' סימון, מדרש תהלים לא ב). — ובספהמ"א: ואומר קדושתא שהיא אחת מעין שבע [ברכות] (ס"ר רב עמרם השלם ב, י:). המתפלל ברכת מעין שבע, קונה שמים וארץ, מגן אבות בדברו (רס"י, שבת כד:). ואומר ברכה אחת מעין שבע בברכת (סדור רס"י סי' תס, 242). בלילי שבתות חוזר ש"ץ וכו' אבל אינו מתפלל שבע אלא ברכה אחת מעין שבע וכו' (רמב"ם, תפלה ט י). שבעה כוכבי לכת (ר' בח י, ויל"א). שבעה מי יודע (הגדה של פסח). — *שבע ברכות, כנוי לשבע ברכות חתנים. — *ישב שבעה, נהג שבעת ימי אבלות. — *ישב שבעה נקיים על מאמר וכדו', בהשאלה, שהה זמן רב (על פי ברכ' לא.). — *השגיח בשבע עינים, בהשאלה, עיין ודקדק ביותר בדבר (על פי זכר' ג ט).

ב. *שֶׁבַע, — רק בצרוף בַּת־שֶׁבַע[1], ס"ר מ"ר בְּנוֹת־שֶׁבַע, תאנה לבנה: היה עושה בלבסים

---

[1]) וכן בארמ' שכתו"מ ברת שובעין (ירוש' ב"ב ג ז). במקום זה בא גם בַּת שׁוּחַ, ומה שנאמר במד"ר (בראש' סוף פי' טו) על בנת שובעין, נאמר בבבלי (ברכ' מ:) על בנות שוח. וכן כתוב במקום השם הפרטי בת־שבע שבמקרא גם בַּת־שׁוּעַ (דהי"א ג ה), ונראה

לא יאכל בבנות שבע, בבנות שבע לא יאכל בלבסים (מעשרי ג ח). זיתים מאימתי חייבות במעשרות, משיכבר צמייא קייטא, לא ביכר צמייא קייטא, משביכרו בנות שבע (ר' חייא בשם ר' חנינה, ירוש' שם א ג).

שִׁבְעִים[1], שם מספר זו"נ. — שבע פעמים עשר, 70; siebzig; soixante-dix; seventy: כי שבעתים יקם קין ולמך שבעים ושבעה (בראש' ד כד). ויהי כל ימי למך שבע ושבעים שנה ושבע מאות שנה (שם ה לא). ויהי כל נפש יצאי ירך יעקב שבעים נפש (שמות א ה). בשבעים נפש ירדו אבתיך מצרימה (דבר' י כב). ועי' שֶׁבַע. — ובתו"מ: הרי אני כבן שבעים שנה (ר' אלעזר בן עזריה, ברכ' א ה). אין דנים לא את השבט ולא את נביא השקר וכו' אלא בבית דין של שבעים ואחד (סנה' א ה). והיה (מרדכי) יודע בשבעים לשון (מ"י יג:). ועי' לָשׁוֹן, 2739. — נוהג השם שבעים בכנוי לתרגום היוני של המקרא המיוחס לשבעים הזקנים, Septuaginta.

שִׁבְעָנָה[2], — כמו שבעה: ויהי לו שבענה בנים ושלוש בנות (איוב מב יג). — ובספה"א: ועשה הארבע תולדות וכו' מתהפכים כפי הפוך והכח לשבענה הככבים וראשי התלי והמזלות, וכל הככבים יש להם כח עם שבענה המשרתים במפעליהם (ראב"ע, ספר למשלה בקדרות, ג).

שגם כאן הוראת השם הפרטי היא כבמשנה, ולא נתברר מקור השם ולא צורתו המקורית.

ובהמליץ א יה, עמ' 262 מעיר מ. ליכטנפלד בצדק על כך, כי מאמר חז"ל „ראויה היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה" (עי' פַּג) מתכוון להוראה זו של בת־שבע בחדוד: לא בת־שבע בשלה היתה אז אלא פגה. ועי' בדברי לו כרך I, עמ' 241 ואילך.]

1) [אין כאן כמובן מ"ר סתם מן שבע (שכן שבע עצמו הוא רבוי), ושים לב להבדל במבנה המלה שלשים, ארבעים, שבעים וכו' תמורות על עשר פעמים שלוש, ארבע, שבע, למלת עֶשְׂרִים שהיא כאלו מ"ר או מ"ז מן עשר(ה), ולא כמבנה המלים zwanzig, twenty, בלע"ז, בצורה מרחבת ממספר השנים.]

2) [אולי ט"ס, כדעת רבים. ובדרש בתרגום הארמי: והוה ליה ארבסר בנין, כלו' כפל ממה שהיו לו בראשונה.]

שִׁבְעָתַיִם, שם מספר, שִׁבְעָתַיִם, — שבע פעמים, כפול שבעה; sieben mal; sept fois; seven times: כל הרג קין שבעתים יקם (בראש' ד טו). והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים (ישעי' ל כו). אמרות יי' אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזקק שבעתים (תהל' יב ז). והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם חרפתם אשר חרפוך אדני (שם עט יב). לא יבוזו לגנב כי יגנוב וכו' ונמצא ישלם שבעתים (משלי ו לא).

א. **שבץ**[1], ממנו מִשְׁבֶּצֶת, א. שָׁבָץ, תַּשְׁבֵּץ.

ב. **שבץ**[2], ממנו ב. *שָׁבָץ, שֶׁבֶץ.

א. **שָׁבַץ**[3], קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פעי', שִׁבֵּצ, — שִׁבֵּץ, קשט ורקם בטבלאות זהב וכדו': ושבצת[4] הכתונת שש וכו' (שמות כח לט). —

---

1) [גזניוס (Thesaurus, עמ' 1356) השוה אל הפעל הערבי הנדיר תַשַׁבַּצַ[a] במשמ' היה (העץ) מסבך בענפיו וכדו', ואחרים אל השם שבסנות באשור' המורה על מין ממיני המלאכות שבאמנות. אפשרות אחרת היא לחבר שרש זה עם שפץ, הבא בארמי שבתו"מ במשמ' תקון וחזוק בדק.

ואולם השבעים כב־ תרגמו משבצת κοσυμβωτοί מציצות, כמו שתרגמו שביסים κοσύμβοι בלוריות, ציצויות. ואם נכון הפרוש הנתן לעיל למלה שבים, כשלט קטן ועגול בדמיון לשמש, כי אז אין הוראת הפועל שבץ אלא קשט בשלטים קטנים באלה, של זהב או של כסף, ואף בלוחית של אבנים יקרות. ועי' גם בהערה להלן, ובהערה לערך שָׁבָץ.]

2) [עי' שָׁבָץ, הע' ה.]

3) [עי' בהערה הבאה.]

4) [השבעים מתרגמים ושבצת כאלו במאו ושבצת, κοσυμβωτοί, מציצות מעשה שביסים, אבל משבצים זהב (שמות כח כ): περικεκαλυμμένα χρυσίῳ, עטופים זהב. ולג' מתרגמת ושבצת, stringesque, וקשרת, ועי' בהערות שלפני זו. בתרג' הארמיים בא בכל מקום רמץ במק' שבץ, ועי' ב. רמץ. וריב"ג פרש כל לשון שבץ במעשה עינים קטנות ברקמת הארג.]

a) تشبص

זבתו"ם: ואלו הן גולמי כלי מתכות שהן טהורין, כל שהוא עתיד לשוף ולגרר ולכרכב ל ש ב ץ ולהקיש בקורנום (תוספת' כלים ב"מ ג י). — ובספהמ"א גם בהשאלה: מכתב שלחתם ולבב לקחתם, החור בתכלת ש ב צ ת ם והשהם בפוך הרבצתם (ר"י הלוי, מכתב בשם ר"י מיגש לחכמי גרנוטה, האסיף תרכ"ד, 151). ז ש ב ץ משבצות מלים ארוגים בשכל לא בארגמן זבשרד (ר"י חריזי, הקד' תחכ', 1). ויטוה לשוני פתיל רעיוני ובגדי זמני בשירי א ש ב ץ (שם, 6). ובתוכם איש זקן יקבץ מן התעודות נפוצותיהם ו י ש ב ץ מן המ.יצות חליצותיהם (שם ח 84). חליצות המליצות מ ש ב ץ ונפוצות התבונות מקבץ (שם כ, 388). אמנם מי ש ש י ב ץ אבן מקיר או כפים מעץ מה כבוד יהיה להם מזה (ר"י אברבנאל, נחלת אבות 7, איזהו מכובד). לפי שהכבוד הנעשה לחכמים הוא פרסום מעלותיהם כ ש ב ץ הזהב למרגלית (שם שם). דת אל תערב באגדות של דפי, אבני יקר בכלי בדיל ש ב צ ת (פרנסים, לבי מודם, קבץ על יד א, 118). — ואמר המשורר: וזממיו ש ב צ ו ה ו ומחשביו ארגוהו (ר"י הלוי, על משכבי בלילות, זמורה א, 62). כוס כלבנת ספיר אחזה עינים וככתם אופיר ש ב צ ה ידים (הוא, הכוס, שם ג, 334). דמיונו כאריה לשונו אדמדמת, עיניו אדם פטדה בחריהן ש ב צ ו (לטרים, נשיא בישראל, ממלכים לגוטלובר, 9).

—פע', בינ' מְשַׁבְּצִים, — מְשֻׁבָּץ, ששבצו אותו, שמלאו בו לוחיות לוחיות: וע' ה' החשן וכו' ומלאת בו מלאת אבן ארבעה טורים אבן וכו' מְשֻׁבָּצִים[1] זהב יהיו במלואתם (שמות כח יח—כ). — ובספהט"א: ובכפלי יריעות ש ו ב צ ו אבנים יקרות (חי בן מקיץ, הקד' ז). הכתונת בין של כ"ג בין של הדיוט מ ש ב צ ת היתה שהיא בתים בתים באריגתה (רמב"ם, כלי המקדש ח עז). ולחבר מליצות בזהב היופי מ ש ב צ ו ת (ר"י חריזי, תחכ' א, 19). ואקום ואחבר תפלה נמרצת, בתוכחות מוסר מ ש ב צ ת (עמנואל, מחב' כו, הברמן, 747). — ואמר הפיטן: עלמות קומה ימלא בכתנת כפולה מ ש ו ב צ ת יד פסי יד (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, סדור רס"ג, נעא). וזמן לשרתך בחריטים מ ש ו ב צ י ם (רס"ג, אב ידעך, הושענא, סדור רס"ג, רמא). נוהלים לכסותו מ ש ו ב צ י ם (הוא, אלהים יה מקדם, שם, תיב). רע יאחזנו השבץ וגבר טוב בכל פאר י ש ו ב ץ (אל חי, קרובץ, אהג'יל, סמע"ל). — ואמר המשורר: בשריונים מ ש ב צ י ם כגלים, ומגנים אדמים כגווילים (ר"ש הנגיד, הלי תעם, הברמן א, 18). אזי באו אלי מצע מ ש ב ץ בארגמן ומכלולים רקומים (הוא, התדע את פעלי, שם ג, 12). וספירים יפזר אל ספרים מ ש ב צ י ם בכל משי ורקמה (יוסף בן חסדי, הלבבי חן, שעה"ש 29). כתנות תהלות ארגו אתם ידי אמן ובזהב אהבה ש ב צ ו (רמב"ע, רכבי נדדים, גרודי, קלח).

—קל, בינ' פָּעוּל, *שָׁבוּץ, — כמו מְשֻׁבָּץ: צוארך אפדתי דברותי וכו' הרי חמשים ותשע מצות ש ב ו צ י ם במצות לא תגנוב (רס"ג, אזהרות, סדור רס"ג, ריב). והכהן ש ב ו ץ בהוד אבני זכרון (רשב"ג, אסרי עין, מוס' יוה"כ ספרד', ביאליק-רבניצקי ב, 216). סמור וקדה קרוצה ובחן והוד ש ב ו צ ה (מנחת יהודה ש כא נשים, ענם זקנים, ה:). ש ב ו צ י ם מעשה אמן ולא מחור וארגמן (מעשה הרב דון יצחק אברבנאל, דברי חכמים, כא).

—הפע', *הִשְׁבִּיץ, — כמו פִּעֵל. ואמר הפיטן: בשנן בשקד בשבח שירות י ש ב י צ ו, בלהג בלמד בלקח לבבות יליצו (רשב"ג, אל נקדם, ביאליק-רבניצקי ב, 189).

ב. שָׁבַץ, קל לא נמצא.

—פע', *שִׁבֵּץ, — מי שאחזו הַשָּׁבָץ, ואמר הפיטן: שקצתי חיי מ ש ב צ ת ברב ב ת, מעינה כלמות ורק מני דבשת (שלמה הבבלי, אספה לדעת, זולת שבת ברכאסים).

שָׁבָץ[1], ש"ז, — חֻלְשָׁה, התעלפות מות וכדו': עמד נא עלי ומתתני כי אחזני הַשָּׁבָץ כי כל עוד

---

[1] [יש גורסים גם בפס' יא: מִשְׁבְּצוֹת בִּמְקֹ' מִשְׁבְּצוֹת, ועי' מִשְׁבֶּצֶת.]

[1] [כך בקרוב הוראת המלה לפי הענין, ועל כן אפשר שיש לחבר מלה זו, כדעת אחרים, עם הערבי׳ צ'בשׂ a) (בשׂבל הרגאים), כ' שׁ' צ'ב:, חלש, מתעלף, וקרוב לך תרגו' השבעים (σκότος δεινός), חשך חזק, והוולג' מתרגמת angustiae, פחד ימר, ת"י רתיתא, רעידה, וע' רש"י, המזכיר גם את דרשת חז"ל: ואין

a) ضبس

נפשי בי (ס"ב א ט). — ובסהמ"א גם במשמ' עֲוִית וְשִׁתּוּק, Krampf ; crompe ; cramp : שאחזנו השבץ וגדלו מהומותינו ורבו אנחותינו בבוא שמועת חתתנו (צ"ל חתנני) כי טבע בים וכל ממונו אבד (ד"ה של יהודי מלכיס וא"י, יעקב ון, ב, 40). — ואמר הפיטן: פלץ ושבץ לבשוני בעת אחזה סוני עקטים (מאיר בר' אלעזר, ליון לפירת, קינ' ה"ב). שבץ אחזתני ביולדה וכח אין ללדה (אזרמי מעבר הנהר, סליחי ד' עשי"ת). שבץ אחזני עצמי חרו (טבן אחזני, סליחי סחר' יוה"כ, מחז' איטלי ב, לז.). — ובספרי רפואה: עשתונות החולים תאבדנה וכמעט קט יגועו החולים ומתו, לפעמים יאחזם לפני מותם השבץ (י. טוניס, סדיפתיריה, 25). — ושבץ הפצעים, tetanus : לא ינגפו לעלם התרנגולים במחלת שבץ הפצעים והיונים בשטות דכלבים (סס, 31). — ושבץ הלב, במשמ' שטף דם פנימי הנגרם ע"י בקיעת עורקי הדם ומביא לידי שתוק או מות, Herzschlag ; apoplexie ; (ע־), נוהג בספרות ובדבור.

השבץ אלא בגדי כהונה (תנחו' מלורע ז) כרמז להריגת כהני נב, ובדרך הדרש הלך רלב"ג וז"ל: שהלבוש שהיה לבוש היה משובץ להוסיף לו חוזק באופן שלא יוכל החרב לחתכו בקלות ואמר שאול שהחנית שנפל עליו אחז לו השבץ ולזה לא היה יכול לעבור לדקרו וכו', ע"כ. ורד"ק אינו קובע הוראה מדיקת אלא אומר: שם חולי אולי יקרה לאדם מחמת מכת חרב, ע"כ. תמוהה דעת ריב"ג, הרואה גם כאן, כבכל שרש שבץ, לשון עינים (שבאריגה), עיון בערב': תפשני העיון ר"ל ההקפה שהקיפוהו אנשי המלחמה וסבבוהו ולא יכל להנצל מהם.

אך אחרים הבינו שבץ במשמ' אחוז ושתוק האברים כדברי ר' ישעיה בפרושו: כשאדם מתפחד הרבה כל איבריו נקמטין וזהו כתונת תשבץ שהיתה ארוגה קמטין שהחוטים נקמטין ע"י אריגה ונעשין גומות גומות ע"כ. וכן נוהגת המלה היום, ומעין זה רשם המחבר בשולי מלון גזניום: שנג a) בערב', crompe. ואמנם לא מן הנמנע הוא שגם שָׁבָץ זה, כמו א. שבץ וכן שָׁבִים, קשורים הם בלשון עם שֶׁמֶשׁ, ושעקר הוראת השם היא מכת שמש וכי נתבאר שתוק פתאומי במחשבת הקדמונים כמכת השמש, ולפי זה יהיו גם מלים אלו קרובות אל א. שבץ.]

a) شنج

*שבכ[1]) ממנו *שִׁבּוּק, *שִׁבֵּק.

*שָׁבַק[2]), פ"י, — עזב, נשש, הניח, ואמר המשורר: לחין הארץ בחוקה והביאה בדחק ובציקה, לארצו הגלם בבוקה, נפשם וחיותם לשבקה (אסימען בן פלטיאל, אתן לדק, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמ', כז). — שָׁבַק חיים לכל חי, שבק חיים לכל ישראל[3]) וכדו', הניח להם חיים כשנפטר ומת: ראובן נפטר לבית עולמו וחיי למרנא גאון שבק וכו' ראובן נפטר לבית עולמו וחיי לאדוני שבק (תשו' הגאו' הרכבי סכג–ד). אחר ימים נפטר ראובן וחיים לכ"ר שבק (שו"ת מהרשד"ם, יו"ד עה). אחר כך נפטר ראובן לבית עולמו וחיים לכל ישראל שבק (שו"ת ר"מ אלשיך סט). הלך לעולמו וחיים לעמו שבק (מלכה משכת ה.ח"ג, וכסטין I, 217). ובעוה"ר כ"ב תמוז הלך ח' שב"ח לטבול בים בלי ידיעתי ונטבע וכו' ברוך דיין האמת וחיים שבק לנו ולכל ישראל (חיד"א, מעגל טוב השלם, 42). וזה גרם כי בעוה"ר אח"כ רבים מישראל אשר כבד[4]) חוליים ונפטרו לב"ע חל"ש[4]) (סס 52, ומעין זה סס, 66). ועי' חי, 1520.

—נפע', *נִשְׁבַּק, — נעזב, ואמר המשורר: מר צעקו גם נאקו כי נשבקו, גם שרקו כלם כצאן גועים.

1) [עי' בהערה שאחר זו.]

2) [ע"פ הארמ' שְׁבַק (דני' ד יב ועוד), השכיח בתו"ם ובתרגומים, וכן בסור', ובערב' שבק a), במשמ' השאיר מאחריו, קדם לפלוני. במקורות שבתו"ם אין שבק בעבר' בדגמאות מסמכות. במקום „שבקו בבית האסורים וירעב" בפסיק' רבי מר הובאה בילק"ש הנסחה: חבשוהו. שובק הבא בלשון הגאונים במשם כלי באפיה, אינו עבר' אלא פרס', ועי' אפשטין, פרוש הגאונים, 39].

3) [במליצה על פי הארמ' שבתו"ם: לא שביק מר חיי לכל בריה (ברכ' סא:). לא שבקת חיי לברייתא (ב"ק לח:), לא שביק איסי חיי לכל בריה (ב"מ לג.), ודומה לה: הניח חיים לכל ישראל (מדרש עשרה הדברות ג, ילינק א, 72; איזנשטין ב, 454).]

4) [בדפוס: כבר.]

5) [לבית עולמן חיים לישראל שבקי.]

a) سبق

(סעדיה בן יוסף, יוס חזכרס, פירי תימן, חידלזון-טורטסיכר, 258).

א. שבר [1], ממנו א. משבר, ב. משבר, משבר, *שבור, *שבירה, א. שבר, א. שבר, א. שברון, *שובר, *תשברת.

ב. שבר [2], ממנו ב. שבר, ב. שבר, ב. *שברון.

ג. שבר [3], ממנו ג. שבר.

א. שבר, פ"י, שבר, שברך, שברה, שברה, שברת, שברת, שברתי, שברו, שבר, שבור, שבירי, שבור, לשבר, שברי, שבר, שברם, אשבר, אשבור, ישבר, ישברהו, תשבר־, תשברו, תשברו, ישברו, ישברוהו, — **שבר האדם, או האל, או רוח סערה, מקל, עץ, כלי הרש, קנה, על, דלת, חומה, עצם** וכו', brechen; casser; to break: **ויגשו לשבר הדלת** (בראש' יט ט). **לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה ועצם לא תשברו בו** (שמות יב מו). **ויתקעו שלשת הראשים בשופרות וישברו הכדים** (שפט' ז כ). **ושברה** (את החומה) **כשבר נבל יוצרים כתות ולא יחמל** (ישע' ל יד). **קנה רצוץ לא ישבר ופשתה כהה לא יכבנה** (שם מב ג). **ושברת הבקבק לעיני האנשים** וכו' **ככה אשבר את העם הזה ואת העיר הזאת כאשר ישבר את כלי היוצר** (ירמ' יט י–יא). **אחרי שבור חנניה הנביא את המוטה מעל צואר ירמיה הנביא** (שם כח יב). **מוטת עץ שברת ועשית תחתיהן מטות ברזל** (שם שם יג). **קול יי' שבר ארזים** (תהל' כט ה). **בארך אפים יפתה קצין ולשון רכה תשבר־גרם** [4] (משלי כה טו). — ובהשאלה, **שבר את על** פלוני, את מוטות עלו, פרק את מרותו: **ואשבר מטת עלכם ואולך אתכם קוממיות** (ויקר' כו יג). **כי מעולם שברתי עלך נתקתי מוסרותיך ותאמרי לא אעבוד** (ירמ' ב כ). **אך המה יחדו שברו על נתקו מוסרות** (שם ה ה). **שברתי את על מלך בבל** (שם כח ב). **אשבר עלו מעל צוארך ומוסרותיך אנתק** (שם ל ח). **בשברי שם את מטת מצרים ונשבת בה גאון עזה** (יחזק' ל יח). **וידעו כי אני יי' בשברי את מטת עלם והצלתים מיד העבדים בהם** (שם לד כז). — **שבר את מטהו, את זרועו,** נטל מבעליו את הכח לרדות: **שבר יי' מטה רשעים שבט משלים** (ישע' יד ה). **את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי** (יחזק' ל כא). **ושברתי את זרעות פרעה** (שם שם כד). **שבר זרוע רשע** (תהל' י טו). — **ושבר האל לאדם מטה לחם** וכדו', נטל ממנו פרנסתו כשבירת מטה [1]: **בשברי לכם מטה לחם ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד והשיבו לחמכם במשקל ואכלתם ולא תשבעו** (ויקר' כו כו). **הנני שבר מטה לחם בירושלם ואכלו לחם במשקל ובדאגה** (יחזק' ד טז). **ויקרא רעב על הארץ כל מטה לחם שבר** (תהל' קה טז). — **ושבר האל קשת ומלחמה, שבר את קשת העם, את בריח העיר** וכדו', נטל ממנו את הכח להלחם ולהתגונן: **הנני שבר את קשת עילם ראשית גבורתם** (ירמ' מט לה). **ושברתי את קשת ישראל בעמק יזרעאל** (הוש' א ה). **וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ** (שם ב כ). **ושברתי בריח דמשק והכרתי יושב מבקעת און** (עמו' א ה). — **ושבר את העם, את בחוריו, את מלכו**: **לשבר אשור בארצי ועל הרי אבוסנו** (ישע' יד כה). **הביא עליהם יום רעה ומשנה שברון שברם** (ירמ' יז יח). **כי שברתי את מואב ככלי אין חפץ בו** (שם מח לח). **רוח הקדים שברך** (את צור) **בלב ימים** (יחזק' כז כו). **קרא עלי מועד לשבר בחורי** (איכ' א טו). **ואכלי פתבגו ישברוהו וחילו ישטוף ונפלו חללים רבים** (דני' יא כו). — **ושבר האריה אדם או בהמה,** טרף אותו: **ויתנהו יי' לאריה וישברהו וימתהו** (מ"א יג כו). **לא אכל האריה את הנבלה ולא שבר את החמור** (שם שם כח). — ובינ' **שבור,** בעל חיים ששברו בו

---

1) [בארמ' ובסור' תבר, בערב' ושבא' ת ב ר [a], בכוש' סבר, באשור' שבר, באוגרית' ת'בר.]

2) [עי' ב. שבר, הערה.]

3) [עי' ג. שבר, הערה.]

4) [בלי אחיקר שבכתבי יב באותה משמ': רכיך לשן מ[ן כלא] ועלעי תנין יתבר, ובעבר': רכה הלשון מכל (אבר אחר), וצלעות תנין תשבר.]

a) ثبر

---

1) [באותה משמ' בא (ישע' ג א) גם: הסיר כל משען לחם וכל משען מים, ועל כן אין לחשב על מטה ממש בהבנת צרוף זה. ועי' ערך מטה, עמ' 2943.]

אבר מן האברים: עורת או שבור או חרוץ או יבלת וכו' לא תקריבו אלה ליי' (ויקר' כב כב). — ובהשאלה לתכונות נפשיות, שבר לב האדם, גרם לו כאב גדול: חרפה שברה לבי ואנושה (תהל' סט כא). הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם (שם קמז ג).—ושבר גאון עזו, הסיר את עזות לבו הגאה: ושברתי את גאון עזכם (ויקר' כו יט). — ושבר האדם את צמאו[1]) רוה אותו, den Durst stillen; étancher la soif; to quench one's thirst: ישקו כל חיתו שדי ישברו פראים צמאם (תהל' קד יא). — ובתו"מ: שדה שקצרוה כותים וכו' שברתה[2]) הרוח או בהמה פטורה (פאה ב ז). שובר אדם את החבית לאכול ממנה גרוגרות (שבת כב ג). וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה[3]) (ר"ה ג ח). כיצד הרגל מועדת, לשבור בדרך הלוכה, הבהמה מועדת להלך כדרכה ולשבור, היתה מבעטת או שהיו צרורות מנתזין מתחת רגליה ושברה את הכלים משלם חצי נזק וכו' (ב"ק ב א). ראה אותן רצין אחר מציאה, אחר צבי שבור וכו' (ב"מ א ד). נושא שכר והשוכר נשבעים על (הבהמה) השבורה ועל השבויה ועל המתה (שם ז ח). אין מוכרין להם (לגויים) בהמה גסה, עגלים וסיחים שלמים ושבורין (ע"ז א ו). שיהא חולש את מעותיו בלשכה ויהא שובר את הדלת ונכנס (ערכ' ט ד). כלי מתכות מיטמאין ומיטהרין שבורין (כ' אליעזר, כלים יד ז). ומת, מיתתו בידי שמים, או נשבר, ששברתו חיה (מכי' משפטים טז). אוכל תשברו מאתם, באוכל תשברו, האכלתו שברתו, שאם היה קשה עליך כאוכל תשברו (ירוש' שבת א ה). לאדם שנשברה רגלו וחיתה, מצאו רופא ואמר לו כלך אצלי שאני שוברה וארפאנה (ר' מאיר, מו"ק כא:). אל תכנס לחצר חבירך ליטול את שלך שלא ברשות וכו' אלא שבור את שיניו[4]) ואמור לו שלי אני נוטל (בן

בג בג, ב"ק כז:). ועד שיהיו בעלים משעת שאילה עד שעת שבורה ומתה (ב"מ לה:). איד, ואיד יעלה מן הארץ, שהוא שובר לבעלי[1]) שערים, ענן, שהוא עושה בריות ענוים אילו מאילו (מד"ר בראש' יג). נזכרת אני את הדברים שהיית שובר את המלכיות בעבורי בלילה וכו' בא עלינו סנחריב שברת אותו בלילה (שם שמות יח). נטל את הטבלה מלפנינו שהיתה יפה כששה ככרי זהב ושברת (פסיק' ר"כ, אח קרבני, בובר, נט:). — שבר את לבו של אדם, במשמ' שנה את רוחו, את יצרו, לרעה (לפחד) או לטובה[2]): מצוה לפרוק עם השונא כדי לשבור את לבו[3]) (תוספת' ב"מ ב כו). שלא אמרו (ישראל) האיך נחזור לאחורינו שלא לשבור לב טף ונשים (מכי' בשלח א; מד"ר שמות כא). נתכוונו המרגלים לשבור לבן של ישראל (תנחו' שלח ט). — ושברה האשה את כתבתה, ושברה על הכתבה, בטלה את תביעתה על הכתבה בשובר[4]): אם אמרה טמאה אני, שוברת כתובתה ויוצאת (סוט' א ד). שברה לו מקצת כתובתה, שברה לו על כולה (תוספת' כתוב' ד יא). כונסה ומגרשה והיא שוברת לו על הכתובה (שם שם ט א). שברה לו כשהיא תחתיו וגרשה והחזירה אליו ומת נוטלת כתובתה (שם שם ט ו). כתוב לזון את בת אשתו ושברה לו לא כל הימנו, שזכין לקטן ואין חבין לו (שם שם י ב). ועי' שובר. — ובהשאלה, שבר דברי פלוני, בטל אותם, סתר אותם: כל מדרש שאתה דורש ושובר מדרש ראשון אין זה מדרש (ר' נון בר חייה, ירוש' שביעי' ח א). שלא לשבור דבריו של

1) [גם ברומ': frangere sitim במשמ' זו.]

2) [במדרש תנאים (דבר' כד יט, הופמן, 160): שיברתה, פע'.]

3) [יש להעדיף את נוסח המכילתא מסכתא דעמלק: וכי ידיו של משה מגברות ישראל או ידיו שוברות עמלק.]

4) [ובהמשך: רבי ינאי אמר מאי שבור את שיניו, בדין, ע"כ, כלומר נצחהו בדין.]

1) [צ"ל: למעלי, כי אין ספק שנדרשות כאן המלים ואיד יעלה (כשם שנדרש בהמשך ענן — ענוים) במשמ' יביא איד ושבר למי שיעלה את השערים, למעלי שערים, ולא לבעלי, ולא עמד תיאודור בהוצאתו על כונת המלים.]

2) [השוה לקמן, פע', שבר את האזן, הערה.]

3) [במקום זה באותו מובן בבבלי (ב"מ לב:): מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו. נ"א לשבר אינו אלא טעות.]

4) [שמוש זה של שבר מקורו בזמן שכתבו תעודות כאלה על חרסים, הנתנים להשבר ממש, והשוה בארמ' שבתו"ם בטויים כגון: האי שטרא חספא בעלמא הוא.]

די יוחנן (שבת מו.). סופו של פסוק שובר את ראשו (ר' שמואל בר נחמן, תנחו' ויקה יג). דתבריא, שהם שוברים את הדברים (מד"ר שה"ש, אמרתי אעלה בתמר). — ובפהמ"א: ואין מה שאמר הכתוב וכו' שובר מה שאמרנו (ר"י א"ת, הקדמה א, 4). כי רצטידנו אתו איננו שובר לדברנו זה, אע"פ שבא מן צידה (שם יד, 97). ואיננו שובר עלינו מה שאמרנו וכו' (הוא, השרשים לריב"ג, פרע). ואלו היתה הסברה מחזקת אותו היתה לו התורה שוברת וסותרת (ראב"ע, העבור. כד). אינו חולק עליהם וכו' כל זמן שאינו שובר את טעמם (הוא, מגלת המגלה, עד). ושברתי כל את הראיות (רמב"ם, אגרת אל חכמי מונטפליר, HUCA ג, 353). ראה רשע זה כמה הוא אוכל וכמה הוא שותה עד ששוברין את שיניו (מנוה"מ לר"י אלנקאוה ד, 230). שהבעל חושב שאמרה ככה שהיה מאוס עליה משום שהוא בקוע ושבור והוא עני (סו"ת ר"י מינץ ור"מ פאדוא לד, נז.). — ושבר שני פלוני במשפט[1], הרשיע אותו בדינו: אבל לפועלי און המשפט מחתה מפני ששוברים את שיניהם במשפט (מנוה"מ לר"י אלנקאוה ד, 223). — ואמר המשורר: שבר את לבך מתאנתו ושום חכמה ומועצה מנתו (ר"ש הנגיד, ספר אל לבך, בן משלי, הברמאן, 318). אשר דמת לאיל על אפיקי מים ולא יוכל שבור צמא (ראב"ע, קרא שיר זה, כהנא א, 76). — °ושבר שַׁעַר, כמו הפקיע שער, שבר את המחיר הקבוע בשוק[2]: בשבר אשר הם שוברים, הן הן שהיו שוברים השערים מעצמן, היתה שורה פוגעת בחברתה ושואלין אלו לאלו, בכמה לקחתם היום, והן אומרין בשמונה סלעים, והן לא לקחו אלא בששה סלעים, באין אלו ונותנין שמונה סלעים מעצמן ונוטלין (מדה"ג ברא"ש, מקץ מב, תשל). — °ובתורת הלשון, שְׁבַר מלה, בטא או נקד אותה בתנועת חירק[3]: לפי שמה אמולה לבתך הל' בו שבור (דונש, תשו' על רסע"ג 152, עמ' 54). ומנהג העברים כאשר יאמרי מאלה (מפעלי ל"ה) פעלתי שיהפכו ההא ליוד נעלם וישברו

[1] [עפ"י ב"ק כז:, עי' לעיל.]

[2] [עי' פָּקַע, הערה, עמ' 5118.]

[3] [עי' א. שֶׁבֶר, הערות.]

מה שיש לפניו בחיריק (דקדוק לר"י חיוג, דוקס, 99). נדה היא, והוא תאר אעפ"י שהוא שבור הפה כאשר הוא צחה צמא (ר"י א"ת, סרסים לריב"ג, כדד). וירשתם, שבור הריש בעבור שבר הוי"ו (ראב"ע, דבר' יא ח). כי היה ראוי להיות שבור בחיריק (הוא, שפת יתר, 21).

—נפעל, נִשְׁבַּר, נִשְׁבָּר, נִשְׁבְּרָה, נִשְׁבָּרָה, נִשְׁבַּרְתִּי, נִשְׁבְּרוּ, נִשְׁבָּרוּ, נִשְׁבָּר, נִשְׁבָּרִים, נִשְׁבְּרֵי נִשְׁבָּרָה, נִשְׁבֶּרֶת, נִשְׁבָּרֶת, הִשָּׁבֵר, תִּשָּׁבֵר, יִשָּׁבֵר, תִּשָּׁבֵר, תִּשָּׁבֶר, יִשָּׁבְרוּ, יִשָּׁבֵרוּ, תִּשָּׁבַרְנָה, — נִשְׁבַּר המטה, הקנה, השבט, הפטיש, הפח, כלי החרס, הפסל, נשברה הדלת, הקרן, הקשת, שברו אותם, חל בהם שבר, zerbrochen werden, zerbrechen; se casser; to break, be broken: וכלי חרש אשר תבשל בו יִשָּׁבֵר (ויקר' ו כא). אל תשמחי פלשת כלך כי נִשְׁבַּר שבט מכך (ישעי' יד כט). ביבש קצירה תִּשָּׁבַרְנָה נשים באות מאירות אותה (שם כז יא). איכה נִשְׁבַּר מטה עז מקל תפארה (ירמ' מח יז). איך נגדע וַיִּשָּׁבֵר פטיש כל הארץ (שם נ כג). הציתו משכנתיה נִשְׁבְּרוּ בריחיה (שם נא ל). ונשמו מזבחותיכם וְנִשְׁבְּרוּ חמניכם (יחזק' ו ד). למען יחרבו ויאשמו מזבחותיכם וְנִשְׁבְּרוּ ונשבתו גלוליכם (שם שם ו). נִשְׁבְּרָה דלתות העמים נסבה אלי (שם כו ב). בתפשם בך בכף תרוץ וכו' ובהשענם עליך תִּשָּׁבֵר (שם כט ז). נפלו דליותיו וַתִּשָּׁבַרְנָה פראתיו (שם לא יב). חרבם תבוא בלבם וקשתותם תִּשָּׁבַרְנָה (תהל' לז יח). נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים הפח נִשְׁבָּר ואנחנו נמלטנו (שם קכד ז). ותרץ גלת הזהב וְתִשָּׁבֶר כד על המבוע ונרץ הגלגל אל הבור (קהל' יב ו). — ונִשְׁבְּרָה האניה: יהושפט עשה אניות תרשיש ללכת אופירה לזהב ולא הלך כי נִשְׁבְּרוּ[1] אניות בעציון גבר (מ"א כב מט). והאניה חשבה לְהִשָּׁבֵר (יונה א ד). וַיִּשָּׁבְרוּ אניות ולא עצרו ללכת אל תרשיש (דהי"ב כ לז). — ובור נִשְׁבָּר, בור סדוק: אתי עזבו מקור מים חיים לחצב להם בארות בארת נִשְׁבָּרִים אשר לא יכלו המים (ירמ' ב יג). — ונשברה עצם אדם או בהמה, זרועו, מפרקתו: ויפל מעל הכסא אחרנית בעד יד השער וַתִּשָּׁבֵר מפרקתו וימת (ש"א ד יח). ושברתי את זרעתיו את החזקה

[1] [כך קרי, כתיב: נשברה.]

ואת הנשברת (יחזק' לד טז). שמר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה (תהל' לד כא). כי זרועות רשעים תשברנה וסומך צדיקים יי' (שם לז יז). כתפי משכמה תפול ואזרעי מקנה תשבר (איוב לא כב). — ובקצור, נשברה הבהמה, במשמ' נשברה ידה או רגלה: כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לשמר ומת או נשבר או נשבה אין ראה (שמות כב ט). את הנחלות לא חזקתם ואת החולה לא רפאתם ולנשברת לא חבשתם (יחזק' לד ד). הנכחדת לא יפקד הנער לא יבקש והנשברת לא ירפא (זכר' יא יז). — ובתמונה, נשבר איש, עם, חיל, מלכות, קריה וכדו', הכה ונגף: וכשלו בם רבים ונפלו ונשברו ונוקשו ונלכדו (ישעי' ח טו). נשברה קרית תהו (שם כד י). כי שבר גדול נשברה בתולת בת עמי מכה נחלה מאד (ירמ' יד יז). וצעקי מעברים כי נשברו כל מאהביך (שם כב כ). נשברה מואב (שם מח ד). נגדעה קרן מואב וזרעו נשברה (שם שם כה). פתאם נפלה בבל ותשבר (שם נא ח). עת נשברת מימים במעמקי מים מערבך וכל קהלך בתוכך נפלו (יחזק' כז לד). וידעו כי אני יי' בתתי אש במצרים ונשברו כל עזריה (שם ל ח). על כן פתאם יבוא אידו פתע ישבר ואין מרפא (משלי ו טו). ועל שר שרים יעמד ובאפס יד ישבר (דני' ח כה). וכעמדו תשבר מלכותו ותחץ לארבע רוחות השמים (שם יא ד). וירדפם אסא וכו' ויפל מכושים לאין להם מחיה כי נשברו לפני יי' ולפני מחנהו (דהי"ב יד יב). — ובתמונה, נשבר לב האדם או רוחו, במשמ' רפה עז רוחו: שלחני לחבש לנשברי לב (ישע' סא א). נשבר לבי בקרבי רחפו כל עצמתי (ירמ' כג ט). קרוב יי' לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע (תהל' לד יט). זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה (שם נא יט). — ותעולה: ותשבר כעץ עולה (איוב כד כ). — ובמשמ' פ"י, כמו שבר: אשר נשברתי [1] את לבם הזונה אשר סר מעלי (יחזק' ו ט). — ובתו"מ: וכן קורה שנשברה סומכין אותה בספסל (שבת כג ה). ודחף אחד מהן את חברו ונפל ונשברה רגלו (יומי ב ג). הציר והצינור והקורה והמנעול והמפתח שנשברו מתקנן במועד (מו"ק א י). נשברה כדו ברשות הרבים (ב"ק ג א). השוכר את הפרה לחרוש בהר וחרש בבקעה, אם נשבר הקנקן פטור (ב"מ ו ד). אמר לשומר חנם היכן שורי, אמר לו מת, והוא שנשבר או נשבה וכו' (שבוע' ח ג). נשבר העצם אם רוב הבשר קיים שחיטתו מטהרתו (חול' ד ו). ניטלה האוזן נשבר החדוד טהור (כלים ד א). חרחור שנפגם טמא עד שינטל רובו, נשבר מקופו טהור (שם יג ג). המצניע החבית שלא תשבר (פרה ז ח). יטול את המקל וישברנה או יעברו עליה ואם נשברה נשברה (ירוש' ב"ק ג א). וכן אגוזים וכן קשואים וכן כל כלי זכוכית וכן כל הנשברים כאלו (יפים לחלום) (גרכ' כז.). וראיתי ספינה אחת שנשברה (רבן גמליאל, יבמ' קכא.). נפלה פרתו ונשברה, לטובתו נשברת פרתו (מד"ר ברא"ש מב). נשברה החבית נשברה לסרסור (שם דברי ג). — *ונשבר קל וחמר, הפרך ופקע כחו: מה אם הכסף שאינו מוציא הרי היא מכנים, שטר שהוא מוציא אינו דין שמכנים. לא אם אמרת בכסף שהוא מוציא להקדיש ידי פדיונו, תאמר בשטר שאינו מוציא להקדש ידי פדיונו, נשבר קל וחומר וחזרתה למקרא (ירוש' קידוש' א א). — ובסהמ"א: עכו"ם שנשברה מאליה שבריה אסורים בהנאה (רמב"ם, עכו"ם ח יא). — ואמר הפיטן: (אדם) משול כחרס הנשבר, כחציר יבש כציץ נובל (ונתנה תקף, מוסף ר"ה). — ובמליצה: מי שהוא מלוה לאחד שהוא פחות מן כ"ה שנים וכו' הוא בטל ומבוטל כחרס הנשבר (פנקס ועד ארבע ארצות, היילפרין, 48). וחתימתו היא בטלה ומבוטלת כחרס הנשבר שאין בו ממש (שם, 70). — *ונשבר הלווה או הסוחר, פשט את הרגל, אין לו לשלם, bankerott sein; faire faillite; to be bankrupt: ראובן נשבר ונשבה והלך אל המקום אשר היה רוחו ללכת וטרם נסיעתו הפקיד סך מעות שהיו לו בידי שמעון (סו"ת מוהרשך ג קלט). ראובן ושמעון היו שותפים זמן מרובה בנכסים רבים ונשברו והיו חייבים חובות רבים ליהודים (שם שם כו). נשבר בעניני מסחר (לחם רב קפג). ראובן ושמעון שותפים היו חייבים ללוי ויהודה ויששכר וכו' ונשברו ראובן ושמעון בתוך הזמן (סו"ת תורת אמת לששון, שאלה קז, פח.). על ענין פאטור

1) [אולי, כדעת רבים, אך ט"ס במקום שברתי.]

שצוהו הבעל בית שיבטיח את סחורותיו והבטיחם ואח"כ וכו' הרויח לו הזמן ו נ ש ב ר המבטיחו (סס סחלה קח, קכה:). ובהיות שנתבטל המשא ומתן ופרעונות הססים רבו עליו נ ש ב ר עד שכל מה שנמצא לו בנכסים וסחורות היה ת"ק גסים (סו"ת תורת חסד לפרחייה, סי' רכה). ולוקח סחורה וכו' ואחר כך מראה ש נ ש ב ר (פ"ח יוע, גזל, לט). והרי אנו דומים למי שחייב חוב גדול ו נ ש ב ר ואין ידו משגת לפרוע (סס, חשובה, רפח). — °ובתורת הלשון' נשברה המלה, בטאה בקול שבור: ומפסיקין במלה הנפסקת, ומצמידין במלה הנצמד, ומגביהין במלה הנגבהת, ומשבירין במלה ה נ ש ב ר ת (הורים הקורא, דרכנורג, 74). — °ונשברה ראות, בטאה או נקדה בחירק[1]: קחי, הקיף נ ש ב ר[2]) בעבור החית שהוא בשבר (ספר דקדוק מר' הודה חיוג, דוקס, 4). — °ובמשקל השירה, חרוז נשבר, חרוז שאינו בנוי לפי חקי המשקל: והנה נתתי לך כלל איזה חרוז הוא שקול או איזה הוא נ ש ב ר (ראב"ע, לחות, ז:).

– פעי', שִׁבֵּר, שִׁבַּר, שִׁבַּרְתָּ, שִׁבְּרוּ, שִׁבֵּרוּ, שִׁבַּרְתֶּם, מְשַׁבֵּר, שַׁבֵּר, אֲשַׁבֵּר, אֲשַׁבְּרָה, אֲשַׁבְּרֵם, תְּשַׁבֵּר, יְשַׁבֵּר, תְּשַׁבֵּרוּ, תְּשַׁ֫בֵּרוּן, יְשַׁבְּרוּ, — שִׁבֵּר כלים, עצים, קשתות, לוחות, קרנים, שִׁנַּיִם, צלמים, עצמות וכדו', zerschmettern; fracasser; to smash: ואת כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שִׁבֵּר (שמות ט כה). כי הרס תהרסם וְשַׁבֵּר תְּשַׁבֵּר מצבתיהם (סס כג כד). וישלך מידו את הלחת וַיְשַׁבֵּר אתם תחת ההר (סס לב יט). וכתבתי על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת הראשנים אשר שִׁבַּרְתָּ (סס לד א). מזבחתיהם תתצו ומצבתם תְּשַׁבֵּרוּ (דבר' ז ה). ורוח גדולה וחזק מפרק הרים וּמְשַׁבֵּר סלעים לפני יי' (מ"א יט יא). ויבאו כל עם הארץ בית הבעל ויתצהו את מזבחתו ואת צלמיו שִׁבְּרוּ היטב (מ"ב יא יח). וְשִׁבַּר את המצבות ויכרת את האשרים (סס כג יד). ואת עמודי הנחשת אשר בית יי' ואת המכנות ואת ים הנחשת אשר בבית יי' שִׁבְּרוּ כשדים וישאו את נחשתם בבלה (סס כה יג). נפלה נפלה בבל וכל

[1] [עי' א. שֵׁבֶר, 6869.]

[2] [המבטא השוא בתנועת חירק קצרה לפני חירק שבאות גרונית.]

פסילי אלהיה שִׁבַּר לארץ (ישע' כא ט). שויתי עד בקר כארי כן יְשַׁבֵּר כל עצמותי (סס לח יג). דלתות נחושה אֲשַׁבֵּר ובריחי ברזל אגדע (סס מה ב). וְשִׁבַּר את מצבות בית שמש (ירמ' מג יג). כי הכית את כל איבי לחי שני רשעים שִׁבַּרְתָּ (תהל' ג ח). וַיְשַׁבֵּר יי' את ארזי הלבנון (סס כט ה). קשת יְשַׁבֵּר וקצץ חנית עגלות ישרף באש (סס מו י). שמה שִׁבַּר רשפי קשת מגן וחרב ומלחמה סלה (סס עו ד). ויך גפנם ותאנתם וַיְשַׁבֵּר עץ גבולם (סס קה לג). כי שִׁבַּר דלתות נחשת ובריחי ברזל גדע (סס קז טז). וָאֲשַׁבְּרָה מתלעות עול ומשניו אשליך טרף (איו' כט יז). טבעו בארץ שעריה אבד וְשִׁבַּר בריחיה (איכ' ב ט). בלה בשרי ועורי שִׁבַּר עצמותי (סס ג ד). ויך את האיל וַיְשַׁבֵּר את שתי קרניו (דני' ח ז). — ושבר האל אניות: ברוח קדים תְּשַׁבֵּר אניות תרשיש (תהל' מח ח). — ואת ראשי התנינים: אתה פוררת בעזך ים שִׁבַּרְתָּ ראשי תנינים על המים (תהל' עד יג). — ובתו"מ: סימא את עינו, קטע את ידו, ש י ב ר את רגלו (ב"ק ח א). נפח בכלים ו ש י ב ר ן משלם נזק שלם (ר' אבדימי, ירוש' שבת ב ג). שהרג את הנפש ו ש י ב ר את הצלוחית (ר' חנא, סס גטין ה ד). פועל ועני שעלו לראש אילן ו ש י ב ר ו סוכה (סס ב"ק י ד). (אשר שברת,) יישר כחך ששיברת (ר"ל שבת פז.). היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים שאינו מספיק לקיש עליו אחת עד ש ש י ב ר ו (מד"ר ברא' לב). ונטל את המקל והתחיל מ ש ב ר את החביות[1] (תנחו' נוח, ראה ט). נטל קורדים ו ש י ב ר את החביות של משקים שהיו לו (פסיק' רבי, עשר תעשר, קכז.). עומד הייתי על הגזלן ו מ ש ב ר את שיניו להוציא מתוכם את הגזל (סס, אנכי אנכי, קל.). קירטע העגל ו ש י ב ר את העול (מדרש הגדיס, דבר' לב טו). — ובספה"מ: א נ ו ירא מן החולי ומאכלו מאכל בריאים ואינו מ ש ב ר לבו למקום (רש"י, קידוש' סב., ד"ה עוב סברוספים). דרש וחקר ושאל היטב ושם אותם יחד להקניץ בדיניהם, והיו מ ש ב ר י ם[2] אחד דברי

[1] [בפסיק' ר"ב (עשר תעשר, בובר, לז.): משבר בחביות.]

[2] [כך בכוזרי הוצ' צפרוני (בסוף הספר עמי לז); בדפוס' אחרים: ש ו ב ר י ם.]

חברו ולא יכלו לעמד על דין אחד (מכתב מלך כוזר לרב חסדאי). תרועה, שהיא כאדם גונח ומייליל וכו' כדי שישבר יצר הרע, כמו שעושין במלחמה שמתריעין כדי להבהיל אויביהם ולשברם (מנוה"מ לר"י אלנקאוה ג, 378). — *וִשֵּׁבֵּר את עצמו, עִנה את נפשו: ישרה בעיניו (של העורב) הליכת היונה, והיה משבר עצמו בהליכה (א"ב של בן סירא, אוצר מדרשים א, 48). — *שבר את התקיעה, תקע אותה בשבירת הקול לשברים: וכשעושין תקיעה ומשברין אותה בסופה אינה יפה (ריטב"א, ר"ה פרק ד, מז.). — *ובהשאלה, שִׁבֵּר את האזן[1], שִׁכֵּךְ את האזן, בקע ופִתַּח את הלב כדי שיבין: וכתוב זה לא נכתב כי אם לשבר את האוזן שלא תתמה (רש"י, שמות יג יח). ומה ת"ל כבשן, לשבר את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע (שם יט יח). שאין לה בעצם שום מין ממיני התנועה, ואמרנו בה עלייה וירידה אין זה אלא בדרך משל כדי לשבר אוזן (ר"מ מוירונה, הגמולי הנפש, ג:). כדי לשבר את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע (רא"ם, הסיכוך, מלום ל, פי' יתרו). שדברה תורה כלשון בני אדם לשבר את האזן (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי א, יח:). — *ובתורת החשבון, שִׁבֵּר את המשלש, חִשב את שטחו בתשברת: כי המשבר שני המשלשים ההם ומצרף תשברתם ימצא תשבורת המרובע אשר הם חלקיו (ראב"ח, חבור המשיחה והתשבורת ג ב, 59).

—הפעי', אַשְׁבִּיר, — הִשְׁבִּיר, שבר ופתח את מַשְׁבֵּר הרחם: האני אַשְׁבִּיר ולא אוליד וכו' אם אני המוליד ועצרתי (ישעי' סו ט). — *בתורת הלשון, הִשְׁבִּיר במלה, בטא אותה בקול שבור: (המשרת) העשירי נקרא תברה וכו' קביעה בתוך התיבה בקורה מהפכת היד והתיבה משבירה (הורים הקורא, דרנבורג, 72). ומפסיקין במלה הנפסקת, ומצמידין במלה הנצמדת ומגביהין במלה הנגבהת ומשבירין במלה הנשברת (שם, 74).

—הפעי', הָשְׁבַּרְתִּי, — כמו נִפְע': על שבר בת עמי הָשְׁבַּרְתִּי קדרתי שמה החזקתני (ירמי' ח כא). — ובתו"מ: ואמלטה רק אני וכו' כל מקום שנאמר רק מיעוט,

[1]) [כך נכון, כתמורת הבטוי התלמודי שכך את האזן, שעקרו שִׁכֵּךְ, כמבואר בפרט בדברי העורך ה"לשוננו" יא, עמ' 259—268. ועי' שכך הערות.]

אף הוא מושבר[1]) ומולקה (ר' יודן, מד"ר ויקר' יז). וראתה אותו פניו נפוחות וגופו מושבר ומוכה (תנחו' קדושים ח).

—פעי', *שֻׁבַּר, בינ' מְשֻׁבָּר, — ששֻׁבְּרו אותו: ואמלטה רק אני לבדי וכו', רק מיעוט, אף הוא משובר[2]) ומולקה (מד"ר רות, וימותו גם שניהם; מעין זה גם פסיק' רבי, ויהי בחצי הלילה, סע.). — ואמר המשורר: אבל דְּמוּם אלי מים נבוכים ואל בורות משברים (ר"מ הנגיד, שמואל קדמה, הברמן א, 63). ביום נוה ועת השקט רוח אניתו משברת (הנ"ל, שירה בפי, שם ב, 40).

—התפ', *הִשְׁתַּבֵּר, נִשְׁתַּבֵּר, — כמו נִפְע': נפל לתוכו (לתוך הבור) שור וכליו ונשתברו, חמור וכליו ונתקרעו (ב"ק ה ו). שהיה מביא גרוגרות בספינה ונשתברו חביות של יין נסך על גביהן (ע"ז ה ב). נפלה מן הגג ונשתברו רוב צלעותיה (חול' ג א). עושין מחיצה בכלים ריקנין ובמלאין שאין דרכן להשתבר (שבת קכ:). הרי שהיה טוען כדי יין וכדי שמן וראה שהן משתברות לא יאמר הרי זה תרומה ומעשר וכו' (ב"ק קטו:). עכו"ם שעובדים אותה במקל, שבר מקל בפניה חייב, זרק מקל לפניה פטור וכו' בעינא זויקה משתברת וליכא (ע"ז נ:). שנסמית עינו ושנקטעה ידו ושנשתברה רגלו (בכורות לו:). ראשי תנינים אין משתברין אלא על הסלעים (אדר"נ לג). כיון ששמעו קולו נפלו על פניהם ונשתברו שניהם (מד"ר ברא' לא). כמה דיו משתפך וכמה קולמוסין משתברין (תנחו' לו י). איזה יוצר מבקש שישתברו קנקניו (פסיק' רבי, בחדש השביעי, קמג:). — ובשמוש מסֻפק[3]): הנכנס למרחץ אינו

[1]) [כך גם בילק' שמע' (אוי' תתכג); נ"א עי' פֻּעַ'.]

[2]) [ועי' לעיל הַפֻּעַל.]

[3]) [רגילים לבאר את הצרוף חשתבר (במרחץ) על השיש במשמ' השכיב עצמו על השיש לשם עִסּוּי גופו, כאילו בשבירת שרירי גופו. ואולם לא זו בלבד, שאין הנוכח מוסמך (עי' בשנויי הנוסחאות המובאים בהערות הבאות) אלא במקום זה נאמר במשנה שבת כב ו על הרוחצים במרחץ: ואין מעצבין את הקטן ואין מחזירים את השבר. ואולי זאת הכונה גם כאן.]

מתעבל ואינו מתגרגר ואינו מ ש ת ב ר על השיש[1]) (דא"ר י). ה מ ש ת ב ר[2]) על שיש חבירו של חמור (רסנ"ג, שם שם). — ובספה"א: מיד מ ש ת ב ר ת גולגולת ראשו ומתנתקין רוב ראשי צלעותיו (היכלות רבתי, ביהמ"ד ילינק ג, 86). שכינה מתאוננת ומ ש ת ב ר ת עליו (רש"י, סוטה ה., ד"ה ונבזה). משקלות ש נ ש ת ב ר ו אע"פ שהחזירן ושוקל בהן אינן מקבלין טומאה (רמב"ם, כלים ט ע). והשביבים העוברים בגיפים וכו' או שיהיו ישרים או מתעקלים או מתהפכים או מ ש ת ב ר י ם (רס"ע פלק רא, ראשית חכמה ג, 44). וה מ ש ת ב ר י ם (השביבים) הם אשר ישובו מפני המראה אל צד המעיין (שם שם 45). מכה רוב הרים וגבעות מ ש ת ב ר י ם העם מטורח עליה וירידה (פענח רזא עס"א, אמשטרדם תנ"א, פ' שלח, כ:). — ואמר הפיטן: וסרקו את בשרו במסרק ברזל ל ה ש ת ב ר ה (ר' מאיר בן יחיאל, ארזי הלבנון, קינ' ת"ב).

ב. שָׁבַר[3]) פיו"ע, שְׁבָרִים, לִשְׁבָּר־, לִשְׁבֹּר, שִׁבְרוּ, יִשְׁבֹּר, נִשְׁבְּרָה, תִּשְׁבְּרוּ, — שָׁבַר האדם בר, אֹכֶל, קנה תבואה, מזונות, Getreide, Lebensmittel kaufen; acheter du blé, des vivres; to buy corn, victuals: וכל הארץ באו מצרימה לִשְׁבֹּר אל יוסף כי חזק הרעב בכל הארץ (בראש' מא נז). יש שבר במצרים רדו שמה וְשִׁבְרוּ לנו משם ונחיה ולא נמות. וירדו אחי יוסף עשרה לִשְׁבֹּר בר ממצרים וכו' ויבאו בני ישראל לִשְׁבֹּר בתוך הבאים (שם מב ב—ה). ויאמר אליהם מאין באתם ויאמרו מארץ כנען לִשְׁבָּר־אֹכֶל (שם שם ז). ועבדיך באו לִשְׁבָּר־אֹכֶל (שם שם י). שבו שִׁבְרוּ לנו מעט אכל (שם מג ב). נרדה וְנִשְׁבְּרָה לך אכל (שם שם ד). אכל תִּשְׁבְּרוּ מאתם בכסף ואכלתם וגם מים תכרו מאתם בכסף ושתיתם (דבר' ב ו). לכו שִׁבְרוּ ואכלו ולכו שִׁבְרוּ בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב[1]) (ישע' נה א). — ובמשמ' בנין הִפְעִ', מכר תבואה: ויפתח יוסף את כל אשר בהם וַיִּשְׁבֹּר[2]) למצרים (בראש' מא נו). — ובמדר': וירדו אחי יוסף עשרה וכו' תשעה חלקים לאחוה ואחד ל ש ב ר בר (ר' בנימין, מד"ר בראש' לא). אף יוסף יודע היה שאחיו יורדין למצרים ל ש ב ר אוכל (ר' יהודה בר סימון, שם שם). כל מי שנכנס ל ש ב ו ר אוכל כתבו שמו ושם אביו (הוא, שם שם). — ואמר המשורר: אלו בימי יוסף תהיה, ממך ש ב ר כל איש שברו (רמב"ע, תענק א, ברודי, מכז).

—הִפְעִ', מַשְׁבִּיר, תַּשְׁבִּרֵנִי, נַשְׁבִּיר, נַשְׁבִּירָה, — הִשְׁבִּיר, אֹכֶל וכדו, מכר תבואה: ויוסף הוא השליט על הארץ הוא הַמַּשְׁבִּיר לכל עם הארץ (בראש' מב ו). אכל בכסף תַּשְׁבִּרֵנִי ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי (דבר' ב כח). מתי יעבר החדש וְנַשְׁבִּירָה שבר והשבת ונפתחה בר וכו' לקנות בכסף דלים ואביון בעבור נעלים ומפל בר נַשְׁבִּיר (עמו' ח ה—ו). מנע בר יקבהו לאם וברכה לראש מַשְׁבִּיר (משלי יא כו). — ואמר הפיטן: ברכתי תעלה לראש מ ש ב י ר מחולל ומוליד צדיק כביר (שיר הכבוד). — ואמר המשורר:

---

[1]) [בתלמוד (שבת קמז.): ואין מחזירין את השבר.]

[2]) [אמנם יש נוסחאות אחרות: המשתכר, המשתין. עי' מהדורת היגר, עמ' 300.]

[3]) [היו שהשוו לפעל העברי מלים אשוריות כגון הפעל שַׁבָּרֻ (עי' בסמוך) או שִׁבְרָתֻ במשמ' מחיר. אך אין שַׁבָּרֻ אלא כמו א. שָׁבַר בעבר' במשמ' שבירת האדמה וחרישתה, ואין שִׁבְרָתֻ אלא כתיב לא מדיק על יד הנכון שִׁפְרָתֻ מן שַׁפָּרֻ (שהיא ספר בעבר'). כמו כן קשה לקבל את גזירת הפעל שָׁבַר בהוראה זו מן א. שָׁבַר או את השואתו לערב' הימרה[a]) במשמ' פרי וכו'. יותר נראה, שיש כאן צורת שפעל קדומה, שאולה מאשור', מן ע ב ר (שממנו עֲבוּר, בארמ' עִבּוּרָא באשור' אֶבוּרֻ, תבואה), כהוראת צורה זו, שֻׁבֻּרֻ (מקור), העביר והיביל, כי כן נקראה התבואה לא רק עֲבוּר אלא גם יְבוּל, תבואה (היא בארמ' עללתא) כדבר המובא והמובל מן השדה או ממקום הקניה, וכן בלשונות אחרות, למשל Getreide בגרמני', שעקרו Getr gede, מה שמובל ומשא, ועוד. ואמנם בלשון המקרא אין עֲבוּר (הארץ) במשמ' תבואה בא אלא לגבי אכילת מצות בפסח (יהושע ה יא—יב) אחרי שעברו בני ישראל את הירדן, בעוד שהשרש שבר (שעקרו בנין שפעל) שאול הוא מאכדית.]

[a]) ثمرة

[1]) [אין המלים יין וחלב קשורות כאן ישר עם שִׁבְרוּ, ואין להניח שנהג צרוף כגון שָׁבַר יין וחלב בלשון הקדושה. ויש להשלים בהבנת הכתוב את המֻשָּׂג קְנוּ, הכלול במלת שִׁבְרוּ.]

[2]) [אמנם כדעת רבים אולי צריך לבטא: וַיַּשְׁבֵּר.]

יפזר הון וישביר בר לכל חי (רמב״ע, הענק ח, צרודי, סכה). — ״ובמליצה, מכר בכלל: מי מכר נפשך לשאון ים, השביר נפשך למשבריו (כ״ם ספנהיס, ארבע כוסות, כוס תנחומים ה).

ג. שָׁבַר[1], פ״י, אֶשְׁבֹּר, — שבר חק על דבר, שם עליו חק: ואשבר עליו חקי ואשים בריח ודלתים (איוב לח י). — ואמר המשורר: שבר עלי ים חק ושם עליו מסגר ומנעולים למשמרת (כ״ם הנגיד, שירה בפי, הברמן ג, 40).

א. שֶׁבֶר, ס״ז, בסמי׳ גם שֵׁבֶר, בהפס׳ שָׁבֶר, שִׁבְרִי, שִׁבְרֵךְ, שִׁבְרֶךָ, שִׁבְרֵךְ, שִׁבְרוֹ, שִׁבְרָהּ, מ״ר שְׁבָרִים, שִׁבְרֵיהָ, — שה״פ מן א. שָׁבַר, כמו שְׁבִירָה, Brechen, Bruch; rupture, brèche; breaking, breach: כפרץ נפל נבעה בחומה נשגבה אשר פתאם לפתע יבוא שברה ושברה כשבר נבל יוצרים כתות לא יחמל (ישעי׳ ל יג—יד). — ושבר בגוף האדם והבהמה, שבר יד או שבר רגל: או איש אשר יהיה בו שבר רגל או שבר יד (ויקר׳ כא יט). שבר תחת שבר עין תחת עין שן תחת שן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו (שם כד כ). — ושברי הארץ: הרעשתה ארץ פצמתה רפה שבריה כי מטה (תהל׳ ס ד). — ובתמונה, שבר האדם. העם, פצע אנוש, מכת מות, כליון, Todeswunde, Zusammenbruch; blessure mortelle, collapse; fatal wound, collapse: ושבר פשעים וחטאים יחדו ועזבי יי׳ יכלו (ישעי׳ א כח). ביום חבש יי׳ את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא (שם ל כו). רעה אנכי מביא מצפון ושבר גדול (ירמ׳ ד ו). שבר על שבר נקרא כי שדדה כל הארץ (שם שם כ). וירפאו את שבר עמי על נקלה (שם ו יד). על שבר בת עמי השברתי (שם שם כא). אוי לי על שברי נחלה מכתי (שם י יט). אנוש לשברך נחלה מכתך (שם ל יב). והכעסתי לב עמים רבים בהביאי שברך בגוים (יחזק׳ לב ט). ולא נחלו על שבר יוסף (עמוס ו ו). אין כהה לשברך נחלה מכתך (נח׳ ג יט). קול צעקה משער הדגים ויללה מן המשנה ושבר גדול מהגבעות (צפני׳ א י). לפני שבר גאון (משלי טז יח). מגביה פתחו מבקש שבר (שם יז יט). נשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי (איכ׳ ב יא). גדול כים שברך מי ירפא לך (שם שם יג). — ובצרופים, שאת ושבר, שד ושבר, זעקת שבר: כי דרך חרנים זעקת שבר יעערו (ישעי׳ טו ה). שתים הנה קראתיך מי ינוד לך השד והשבר והרעב והחרב מי אנחמך (שם נא יט). מחשבותיהם מחשבות און שד ושבר במסלותם (שם נט ז). לא ישמע עוד חמס בארצך שד ושבר בגבוליך (שם ס יח). — ושבר רוח, שבר ברוח, בםשמ׳ צער עמק, מחלת נפש: הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו (שם סה יד). מרפא לשון עץ חיים וסלף בה שבר ברוח (משלי טו ד). [1] — ובתו״מ: ואין מחזירין (בשבת) את השבר (שבת כב ו). התורם את הבור ואמר הרי זו תרומה ע״מ שתעלה שלום, שלום מן השבר ומן השפיכה אבל לא מן הטומאה (טבול יום ד ז). ואיד יעלה מן הארץ, ע״ה שבר[2] מלמטן, מיד הגשמים יורדין[3] (רסב״ל, ירוש׳ תעניות ג א). אבל יוצא הוא באגד שע״ג המכה ובקשישין שעל גבי השבר (שבת נג.). נכון למועדי רגל, שהיו מוכנים לשני שברים, לשבר מלמעלן ולשבר מלמטן (מד״ר בראש׳ ל). נזכרת אני את השברים שהיית שובר את המלכיות בעבורי, ואין נגינתי אלא לשון שבר וכו׳ (שם שמות יח). — ״ובמשמ׳ קטע מדבר שלם שנשבר, שברי כלים, שברי לוחות וכדו׳: כל הכלים הניטלין בשבת שבריהן ניטלין (שבת יז ה). שאם יש בה שברי פתילות שאסור לטלטל (בבל׳ שם מז.). המוצא שברי צלמים הרי אלו מותרין (ע״ז ג ב). אף (העושה כלים) מן הקצוצית, משברי כלים, מן הגרוטים וכו׳ (כלים יא ג). מיטה שנשברה היא ושבריה ניטלין בשבת, תרקוש שנשבר הוא ושבריו ניטלין בשבת,

---

[1] [קשה לעמוד על מקורו של שמוש כזה בפעל שָׁבַר, ואף אפשר שיש כאן טעות המעתיק או המתרגם ממקור הספר, שהיה כתוב ארמית. ועי׳ בדברי העורך בפרושו למקום.]

[1] [הַשְּׁבָרִים (יהוש׳ ז ה) הוא כנראה שם מקום, כדעת רבים. מִשְּׁבָרִים יתחטאו (איו׳ מא יז) אולי (לפי דברי העורך בפרושו) תרגום לא מכון של הארמ׳ מִתְּבְרִין יִתְחַטְּאוּן, בםשמ׳ מפחדים (כהוראת אתבר בארמ׳) יתפיסו לו, וצ״ע.]

[2] [בדרשת אֵד כלשון איד וזעקת שבר.]

[3] [במד״ר (בראש׳ יג): מיד והשקה את פני האדמה.]

מגופת חבית שנשברה היא ושבריה ניטלין בשבת (תוספתי שבת יד ג). והזהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו דאמרינן לוחות ושברי לוחות מונחות בארון (ברכי ח:). — ובספה״א: עוד שאלת על מיני היסורים הרעב והחלי והפחד והשוד והשברים והחום והקור (רסע״ג, הסגות על חוי 102, עמי 42). ונקרא הרחם משבר מפני חבלי היולדה ושבריה שיש לה בהיות הולד ברחם ולא יוכל לצאת מהרה (רד״ק, הושע יג יג). השבר הוא פרוק חבור מיוחד בעצמות וכו׳ ורבים יקראו מיני השבר בשמות מתחלפים ויאמרו לשבר רגדול ההולך ברוחב ועמק הצפוני וכו׳ ויאמרו להולך ברוחב השבר המפסיק הנקרא אלמשטב, וההולך בארך עם התרחבות תירחיו והסהריי (קאנו. ד ה ג א). ואז עלו מהבריאה שברי הכלים ועמדו באצילות (עמנואל סי ריקי, משנת חסידים). — ואמר הפיטן: אויבי לנגדי בגבולי ונחלתי הם לשבים צדי עת שברי ונחלתי (ר״יל גיאת, אקבלה, סעה״ש 26). ויצאה נשמתם ברטט ושברים[1] (רשב״ג, אזהרות, ביאליק-רבניצקי ג, 136). רפה שברה, היה שברה ועזרה (הוא, לך נפשי, שם שם, 110). בך שברי, חבוש שברי וכל שבר עדתך (ראב״ע, אני תמה, איגר 63). — ואמר המשורר: וראשו בהנחה וסוסו לאנחה ושיח וצוחה ושאון ושברים[2] (דונש, דעה לבי, אלוני, פח). ושיריך שקולים וחזקים ומשבר וענין רע סנועים (ר״ש הנגיד, דבריך בתוך לבות, הברמן ג, 53). חברי אל תרמו איד לאידי ולא שברי בסות יצחק לשבר (הוא, פתגמומים, שם שם, 108). אצפה לעברם ואעצף בקברם ועיני לשברם יפיצון נהרים (ר״י הלוי, היוכלו פגרים, זמורה א, 50). אני הגבר ראה שבר ומשושו גלה (ראב״ע, אבי הבן, איגר 205). — *ושבר כה: ומתני מלכים אפתח, לי חלשות היא זה ושבר כח (רס״י, ישעיה מה א). —וחלי השבר, Bruchleiden; hernie, — a: ומורי זל״ה עם היות שהיה לו חולי השבר שהקור מזיק לו עכ״ז לא היה מונע מלטבול בכל עת (ר״ח ויטאל, הקדמת ע״ח). — *ושברים במשמ׳

1) [בשברי לב.]

2) [כמו השאת והשבר.]

תעלות: ואשבר עליו חקי, עשיתי לו (לים) שברים סביב לעכבו בתוכם והם לו חוק אשר לא יעברם כמו וירדפם לפני השער עד השברים והם תעלות סביב לעיר[1] (רס״י, איוי לח י). — *שֶׁבֶר, שְׁבָרִים, קול שבור בתקיעת שופר: שיעור תקיעה כתרועה, שיעור תרועה כשלשה שברים (ר״ה לד.). איתקין רבי אבהו בקסרי תקיעה ג׳ שברים תרועה תקיעה (שם שם). — ובספה״א: ונראין הדברים שהשבר קטן מתקיעה וכו׳ וגם גדול הוא מן היבבה של בני אדם, וכיון שכן נמצא שהשבר אינו אלא כדי ב׳ יבבות ויותר מעט וכו׳ וכן השבר בעצמו אינו נעשה לשברים, שא״כ חזר יבבות, ועל כרחנו שבר ותקיעה קול פשוט (ריטב״א על ר״ה פרק ד, מו:). שכוונת התורה בתרועה לעשותה מקולות ושברים, ובתחלה היה עושה זה שברים וזה יבבות כפי מה שנראה לו שהוא יותר יפה (שם שם, מח.). למה הזכיר הכתוב הללוהו בצלצלי תרועה ולא אמר הללוהו בצלצלי שלשה שברים ותקיעה (עמנואל, מחב׳ כב, הברמן, 621). —*ובמשמ׳ סתירת דבר ובטולו: ולא יתכן שיהיה להם טענה עליכם בתורתכם ולא שבר לאמונתכם (ר״י א״ח, או״ד, הקד׳). אבל בזכרי אלה השנים עשר שרש ובארי השבר עליהם בטלתי בזה בעיפיהם ונכרתו פארותם (שם א). — ובתורת הלשון, שֶׁבֶר או שבר גדול במשמ׳ חירק, ושֵׁבֶר קטן במשמ׳ צירי[2]: והיא נעימה תקרא אצל הערב השבר והוא מן קול ורוח יוצא מן הריאה יתחכהו סוף הלשון בעזר המלתעות מן השנים (אבוסהל דונש אבן תמים, פרוש ספר יצירה, כ.). ויהיה המקור עוד בהם על מפעל בשבר הסמ כמו למשכב זכר, למשכב דדים (ר״י א״ח, הרקמה יד). כאשר כבד עליהם השבר תחת התו (במלת תְּמַחִי) עם שבר החת

1) [אמ:ם במקום ההוא (יהושע ז ה) אין רש״י מפרש כן אלא הולך אחרי ת״י: עד השברים, עד דתברינון. ואפשר שהמלים האחרונות בפרוש רש״י לאיוב תוספת הם מיד אחרת.]

2) [כתרגום של כַּסְרָה a) (שבר) כשם לתנועת i בערבית.]

a) كسرة

תסירוהו בסגול (שם טו). והלשון הזה דומה ללשון הערב מפני שהם אומרים למריטה אימִירַאט כשבר השם ודגשותת (הוא, קה״ש לריב״ג, מרע). ושבר גדול והוא חירק וקטן והוא צרי והשבא מונעת באלה כלם בתנאים (הוא, כוזרי ב ם). שהיה שמור בלבבות בפתחא והקמ״ץ והשבר והנטיה והשוא והטעמים (שם ג כח). הפתחא לאל״ף וההי״א והקמוץ לוא״ו והשבר ליו״ד (שם ד ג). ווירש״ם, שבור הריש בעבור שבר הוי״ו (רא״בע, דברי יא ח). ומפני שבהוצאתו מן הפה נראה הקורא כחורק שיניו קראוהו חיר״ק וחכמי דקדוק לשון ישמעאל יקראו שבר (הוא, לחות, א.). — °ובחשבון, שֶׁבֶר במשמ׳ מספר מְחלק במספר אחר, כגון חצי, שליש, שני שְׁלישים, וכדו׳: וכשאתה מתיר את החלקים האלה גודלן אל קוטנן עד שיעלה בידך מנין שתהיה מוצא בו כל השברים האלה אין אתה מוצא כי אם אלף ושמונים, מפני שאתה מוצא בו תשיעית ושתות וחומש ורביע ושליש והצי וכו׳ (ראב״ע, סעבור, 37). השער ההי׳ שער השברים והם על דרכים רבים (ראב״ע, ס׳ המספר, 4). שבלשון הערבי קוראים חלקי המדות שברים וכן חלקי המנויים שלא יהיה אחד שלם כשליש וכרביע (ר״ש א״ת, פי׳ המלות הזרות, מסבורת). לפי שבעלי חשבון חלקו השברים לששים מפני שבמספר הזה נמצאו חלקים רבים שלמים יותר מכל מספר שלפנינו (ר״י אכטולי, מלמד התלמידים, מקץ, לז.). ואם תרצה לחבר שברים עם שברים ויהיו השברים משברי חכמת התכונה, כתוב השברים מהמספר האחד בטור אחד כפי מדרגתם (רלב״ג, מעשה חושב ב א, 52). — ואמר המשורר: ויחד אחזות צורות משנות ואם רבו בלי חלקי שברים (ראב״ע, חדשים מעשה אל, כהנא א, 61). — °ושבר ראשון, חלק אחד מששים, ושבר שני, אחד מששים בשבר הראשון וכו׳: ואם אתה חולק ש״ם חלקי הרקיע על י״ב מזלות הרקיע יהיו כל חלקי מזל ומזל מהם שלשים חלקים ואנו קוראים לכל חלק וחלק מהם חיל וכו׳ וכל חיל וחיל נחלק לס׳ חלקים וכו׳ וחכמי ישמעאל קורין לו שבר (ראב״ח, צורת הארץ, ה.). כמו שיעשו חכמי התכונה בבואם לדקדק חשבון מה יחלקו האחד לששים ויקראו שברים ראשונים, וכל אחד מהשברים ההם יחלקו לששים ויקראו שניים, וכל אחד מהשניים יחלקו לששים ויקראו שלישיים (רלב״ג, מעשה חושב ב א, 50). והנה המדרגה אשר שבריה יותר דקים באלה הטורים היא השלישית וכו׳ (שם שם, 58). — °ושֶׁבֶר הַשֶּׁבֶר: וכאשר התבאר זה כלו נודיעך דרך לקיחת המורה בשבר השבר ונאמר שהמורה על שבר השבר הוא המספר המורכב מהמספרים המורים על השברים ההם, והמשל ששלישית חמישית שלישית אחד מורכב ממספרי שלשה חמשה שלשה באחד ולזה יהיה הלק ממ״ה באחד (שם ב ה, 71). —°ושברים של צורות הנדסיות: וידוע הוא כי שברי העגול הם שלשה שברים כשברי כל התמונות, וכל שבר ושבר משברי העגול יש לו מיתר וחץ וכו׳ (ראב״ח, המשיחה והתשבורת, 64). וכל עגול שאלכסונו פחות מעשרה יהיו שברי המשולש השוה לקו העגול בערך העגול אל עשרה (ראב״ע, יסוד מורא יא, מא.). ואם נשים עגול שיהיה אלכסונו עשרה ונעשה יתר בשלישית החץ מפאת הנקודה מבי הפאות אז נמצא מרובע שיהיו שבריו כמדת קו העגול (הוא, ס׳ השם, קבולת קונטרסים, ו). יש בעגול דברים רבים, האחד קו העגול והשני האלכסון וכו׳ והחמישי החץ והששי השברים (הוא, ספר המספר ז, 76). — °שבר אמתי, מְדֻמֶּה, מְשֻׁלָּב וכדו׳, נוהג בתורת החשבון בימינו.

ב. **שֶׁבֶר**[1], ס״ז, שִׁבְרוֹ, — תבואה, Getreide; blé; grain, corn: וירא יעקב כי יש שֶׁבֶר במצרים (בראש׳ מב א). לכו הביאו שֶׁבֶר רעבון בתיכם (שם שם יט). כאשר כלו לאכל את הַשֶּׁבֶר אשר הביאו ממצרים (שם מג ב). ואת גביעי גביע הכסף תשים בפי אמתחת הקטן ואת כסף שִׁבְרוֹ (שם מד ב). וילקט יוסף את כל הכסף וכו׳ בַּשֶּׁבֶר אשר הם שברים (שם מז יד). מתי יעבר החדש ונשבירה שֶׁבֶר והשבת ונפתחה בר (עמוס ח ה). ועמי הארץ המביאים את המקחות וכל שֶׁבֶר ביום השבת למכור לא נקח מהם (נחמ׳ י לב). — ואמר המשורר: בידו מעיני השכל לצמא ומכלת לכל רעב ושבר (רמב״ע, חמדות, בכורי, לג). אלו בימי יוסף תהיה, ממך שבר כל איש שברו (הוא, הענק א, שם, סכו).

[1] [עי׳ ב. שָׁבַר, הערה.]

ג. שֶׁבֶר 1), ש"ז, שִׁבְרוֹ, — פתרון, פֵּרוּשׁ, Auflösung, Deutung; solution, interpretation : ויהי כשמע גדעון את מספר החלום ואת שִׁבְרוֹ וישתחו (שפט' ז יה). — ובספה"א: פותרי החלומות והיודעים שבריהם (כמ"ע פלקירה, המבקש, כח). — ואמר המשורר: כי המדע כחלום סתום היה, אכן אתה שברו (רמצ"ע, הענק ה, ברודי, קכז). שמת את יסותיהם חלום סתום ואף מות שבריך ופתרוניך (הוה, תבל חכי, שם, קכח).

א. שִׁבָּרוֹן, ש"ז, סמי' שִׁבְרוֹן, — כמו א. שֶׁבֶר, שבירה, אסון: הביא עליהם יום רעה ומשנה שִׁבָּרוֹן שברם (ירמ' יז יח). — וְשִׁבְרוֹן מָתְנַיִם כהבעת כאב גדול: האנח בְּשִׁבְרוֹן מתנים (יחזק' כא יא). — ובספה"א: ומזיה אפיקים ריפה, לי' שברון כח (כס"י, ישע' מה א). אם כן המעשה ענינו הוא שברון התאות בהחזיר אותם מבור תחתיתם אל הצד העליון האלהי (מאזני צדק לאלגזאלי, 45). וגם הם מיחלים ליום שברון המלכים והשלטונים (מגלת אנטיוכוס). ובקור שברון ההום עד שיהיה פושר (אמו"ר לרמב"ד א 1, 25). מן המוסרים המביאין לפרישות והכנעת הנפש ושברונה ומניעתה מלבקש מה שיזיקנה (אבודרהם, סדר ימי העומר והשבועות). להגן על הדור שחטאו ולא שבו והיה עתיד לבא שברון ויסורי הצדיק מגיגים שלא תבא וכו' (אלשיך, איוב א יח). ורמז לשברון כח יצר הרע אשר הוא כחרבות לגוף (ר' מוסקאטו, נפוצות יהודה כע). אתה והם תלכו לשברון כי לפני שבר גאון (פענח רזא עה"ת, קרח, כח:). אמנם מה שהזכיר מהתחטרת למודו נפלאות וגם שברון רוחו ושמירת פיו ולשונו מדברים בטלים כבר יש לו יסוד גדול לסמוך עליו (נודע ביהודה, חו"מ לה, כ:). — ומ"ר *שברונות: שהפסידו הגבירים הפסד מרובה בזה ועוד היו שתי שברונות מגוי וישראל מסך ש' אלף פלורינים (סיד"א, מעגל טוב השלם, 139). — ואמר הפיטן: נבון (יוסף) בשורי שברון לב, סחו לו אחים בכל לב, על את נישפוך נפש ולב (ינאי, מים עמוקים, קרוב' בראשית, זולתי, סג). ריח נכאה דכאות לב שברונים, רצון יעלו כחלבי קרבנים (כס"י, ה' אלהי הצבאות, סליחי ער"ה). מזבח אבנה בשברון לבי ואשברה אף רוחי בקרבי (שיר היחוד ליום א). כי תם עונך ומשנה שברוניך (ר' יוסף הכהן, ליון במספטע, קינ' ה"ב). — *ושברון השטר, כמו שׁוֹבָר: כתוב על גבו (של השטר) שברונו (ר"י פדסי, אשכול הכפר, לח תהמוד, שטם אות כ).

ב. *שִׁבָּרוֹן, ש"ז, — מסחר תבואה: משל למדינה שהיתה מסתפקת מן החמרין והיו שואלין אלו לאלו מה שברון נעשה במדינה היום (ר' אחא בר חנינא, מד"ר בראש' מ).

***שַׁבְרוּת**, ש"נ, — מצב הדבר השבור, שַׁבְרוּת האזן 1): כי הוא אדון הזמנים ולמעלה מהם וכו' וזהו שרבותינו ז"ל קוראין לזה שברות האזן (רשב"א, תשו' י).

***שִׁבְרִי**, ת"ז, — אנוס וכפוי 2): ואמנם כי כל אלו הענינים והדעות הם הכרחיים שברים (פי' תאמסטיאוס לס' השמים והעולם של ארסטו, הוצ' לנדויאר, 114). וזה כי התנועה השברית מכח מה ובשתי התנועות על כל פנים, כלומר השברית ואשר בטבע (שם, 115).

***שַׁבְרִיר** 3), ש"ז, מ"ר שַׁבְרִירִים, — קרני אור מסנורות: ואשר במים מתחת לארץ, להביא את

---

1) [אמנם ספק אם יש לחבר מלה זו עם א. שֶׁבֶר. י. בארט, Etym. St., עמ' 27, חבר שֶׁבֶר זה עם פשר; פ. האופט עם האשור' שַׁבְרוּ (בעקר צורת שפעל מן בָּרוּ, ראה, חזה) במשמ' חוזה, קוסם. ואולי עקר המלה היא שֶׁבֶר, ועי' בערך שֵׁבָר. ואולם יתכן, כי חשבו הקדמונים, כי בא פתרונו של החלום לטובה כדי לשבר את השפעתו לרעה, ומכאן שמוש המלה שבר במשמ' פתרון. לפי זה אפשר, שאין כאן אלא שמוש נוסף של א. שֶׁבֶר.]

1) [עי' שֶׁבֶר, הערות, שְׁכַח, הערות.]

2) [כך עפ"י קלצקין (אוצר המונחים הפילוסופיים 7, 73), ובהערה שם נאמר: בגוף הערבי היה כתוב כפי הנראה קסרי = אנוס, ונתחלף לו למתרגם שם קסר = הכרח, אונס, בכסר = שבר, ע"כ.]

3) [היא המלה שברירי בארמ' שבתו"ם, כגון שברירי דשמשא (יומ' כט:), וכנראה היא צורת שפעל שאילה מן האשור' בםבמא בבל, מן ברר, שהוראת אור בלשון זו, ועי' פרויס, Die Bibl.-Talm. Med. עמ' 312. ואין מקום לפרושים מלשון פרס שהוצעו.]

הבוביא, דברי ר"ע, ויש אומרים להביא את השברירים[1] (מכי', מסכי בחדש ו). — *ושברירים שבעין, מחלת עין, שהלקוי בה אינו יכול להסתכל למעוט האור בלילה, Nachtblindheit; héméralopie; night-blindness, nyctalopy: יותרת הכבד כמשמעה מרפאין בהן בעלי שברירין שבעין שנקראין בל' ישמעאלי עלעשא ואלשבכרה (רה"ג, תשו' הגאו' הרכבי סל. 209; מובא גם בערוך ערך רת).

א. שבש[2], ממנו א. שבש, א. *שבש.

ב. שבש[3], ממנו *השתבשות, שבוש, ב. שבש, ב. *שבש, *שבשן.

א. שבש, קל לא נמצא במקורות.

—פעי', *שבש, — צד עופות במלכדת או בזמורה: מנהג מפריחי יונים שמעמידין שובכין ומגמין ומציבין בהם יונים שבאשי[1]) שמשבשין בהן יונים של בני אדם אחרים כדי שיעמדו עם יוניהם ויצדו אותם (ערוך ערך חרח).

—התפ', *נשתבש, — נתפתה: זה שהמלכתיו ועשיתיו מלך על כל העולם כולו היאך נשתבש ואכל פירות האילן (אדר"נ א).

ב. שבש, קל לא נמצא במקורות.

—פעי', *שבש, ביני משבש, בעקר צורת שפעל מן ביש, הורע, קלקל, נפסד, sich verschlechtern, verderben; détériorer, être corrompu; to deteriorate, get spoiled: אמור להם משטי אתם יודעים שהמדינה הזאת משובשת בגייסות[2]) (רבי עקיבא בשם נחמיה איש בית דלי, יבמ' טז ז). משל למקום אדרימון שהוא משובש בגייסות, מה עשה המלך, הושיב בו קוסטרינום בשביל לשמרו (רבי לוי, מד"ר ויקרי כה). למדינה שהיתה משובשת בגייסות והיה בה זקן אחד והיה מזהיר לכל בני המדינה וכו' וכל מי שלא היה שומע לו היו הגייסות באות והורגין אותו (פסיק' ר"כ, סוטה, קכז.).—ובפסהמ"א: החוגגים שהיו מתכנסים בכל שנה נמנעו מסכסוך החילות ושבוש הדרכים וכו'

---

[1]) [הורויץ ורבין בהוצאת המכילתא מביאים גם גרסאות: השדוירין, הסורזירים. ובספרי דבר' שב נאמר באותו ענין: עובדים לבבואה ולא לבבואה בלבד אלא להבל זה שעולה מן הקדירה, אך אין בזה פרוש של שברירים אלא דרוש מיסד על לשון הכתוב: בענין שנ' כעסוני בהבליהם.]

[2]) [שרש קדום זה בא בארמ' (ומכאן אחר כך בעברי) בשם עצם במשמעות שריג וזמורה (כלשון התרגומים הארמיים תלתא שבשין, חוורו שבשהא במק' שלשה שריגים, הלבינו שריגיה, וכן שבשתא — שריג, זמורה בארמ'), וכן בפעל במשמ' השתרג והסתבך כשריגי הצמחים (כלשון התרגומים: ווייתניא פחדוי משבשין, אשבשו כשבשין דגופנא, במק' גידי פחדיו ישורגו, ישתרגו), ובמשמ' משאלת בא כך גם במקרא: אדין מלכא בלשאצר שגיא מתבהל וכו' ורברבנוהי משתבשין, ז"א כאילו נצודים במלכדת שריגים וזמורות, ועל כן בא שבש בארמ' גם במשמ' פתה ולכד (כאלו במלכדת), כגון שבשתני ה' ואשתבשית כתרג' של פתיתני ה' ואפת וכדו'. ועי' בהערה שאחר זו.]

[3]) [מפרשים ומלונאים גזרו גם את המלים המיחסות כאן לשרש ב. שבש מן א. שבש כלשון סבוך וערבוב, אבל למעשה אין הוראות המלים האלה מתבארות כלל בגזירה כזאת. אין "משובש" שבלשון חז"ל מסובך ומעורבב, אלא: מושחת, מקולקל, ואין שבוש, שיבוש אלא קלקול, ואין ספק כי לפנינו במלים אלו בעקר צורות שפעל (כדגמת שכלל, שעבד וכדו') מן ביש (שעיקרו: באיש מן באש) במשמ' רע, בהתאם לצורות כגון (בן) מביש, (אשה) מבישה (משלי יח; יב ד ועוד) במק־א. ועל בן עקר הצורות האלה: שבש, משובש, שיבוש, במקום שבאש, משבאש, שבאוש. ונראה שנולדו מלים אלו מן ב. שבש (שעקרו שפעל מן ביש, באש) בעברית ולא בארמית, ואך אחר כך נתערבבו בשמושים של א. שבש שבארמית.

ערבוב זה של שני השרשים מתבטא יפה יפה בבטוי המחדד של חז"ל על הצורך ללמד את הבן בספר מנה: אמר רבא ואיתימא רב משרשיא בהדתא שבשתא כיון דעל על (פסח' קיב. וכן ב"ב כא.). אין כונת המאמר הזה בעקר לשבוש ולקלקול, אלא לשבשתא במובן הזמורה המשמשת מלכדת לצפור: מלכדת זו, כיון שנכנס (על, בזכר!) בה העוף, נכנס (ושוב לא יצא). ואך משום שראו בשבוש, ואח"כ גם בארמ' שבשתא אותה מלה, חשבו כי נקראה כך הטעות משום שהיא דומה לשבשתא, למלכדת.]

[1]) [בארמ' שבתו"ם שבש, שבאש, ציד צפרים בשבשתא.]

[2]) [ואיני יכול ללכת בעצמי.]

וארץ ישראל משוכשת מהם ברעב ומהם בדבר ומהם בפחד (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מַן, 187). אם הוא שעת מלחמה והדרכים משובשות בין זה לזה יכול לומ׳ לא ידעתי (לבוש חו"מ קמג א). הדרכים היו משובשים (חיד"א, מעגל טוב השלם׳ 50). — *שרטוט משבש: ואם יחיה באמצע (דם ההקזה) שרטוט מקצה אל קצה עמוק בלא שבוש דרך מזומנת לו ואם משובש לא יוכל לילך (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ז, לידע מהחולה). — *בית משבש: וביתו קטנה וצרה מעופשת ומטונפת ומשובשת (חיד"א, מעגל טוב השלם, 54). — ובמיחד ספר משבש, מקלקל בשגיאות המעתיקים: יש ספרים משובשים וכתוב בהן וכו׳ וגירסת שוטים היא זו (רש"י, כתוב׳ פ.). ופי׳ משובש היא מאדם חריף ומפולפל (תוס׳, חול׳ פח.). גירסא זו הכתיבה בספרים משובשת היא ועל ידי פרשנים טועין שלא היו בקיאין בשמועה ופירשוה בשיבוש בתוך הגירסא (תוס׳, נדה סב:). — *ודעה משבשת, מדה משבשת: השיאוך ויכלו לך קבלותיך החלושות ויפתוך דעותיך המשובשות (ר׳ זרחיה הלוי, אוצר נ"מד ב, קכז). מצא דעתו משובשת ולבו טרוד אסור לו להתפלל עד שתתיישב דעתו (רמב"ם, תפלה ד טו). כל מי שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים (תוס׳, עדות ט ט). כל סרים קולו דק ומדותיו גרועות ומשובש בדעתו (גרשון בן שלמה, שער השמים, מאמר 6, לח.). ואחד הנכפה מזמן לזמן או הנכפה תמיד בלא עת קבוע והוא שלא יהא דעתו משובשת תמיד שיש נכפין שגם בעת בריאותן דעתן מטורפת עליהן (טור ח׳ עדות לה). —*ידיעה משבשת, ידיעה לקויה: ועל כן היו הקטנים ידיעתם משובשת וזה כי רוב התנועה והשבוש נמצאים בהם תנועים אותם מלהבין (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה א, 10).

—פע׳, *שִׁבֵּשׁ, קלקל והשחית, verderben; corrompre; to spoil: שישתדל לספק עליך אמתותיך ולשבש מה שנתברר לך (ר"י א"ת, חו"ה, יחוד המעשה ה). וכאשר יתיאש היצר מגבור עלינו מן הפנים האלה יספק עלינו גמול העולם הבא ועונשו וישתדל לערבב ולשבש עלינו מצד מעוט מציאותו (שם שם). ועל דרך כלל הוא זיכר משבש דעת המאמין בתורה וישחית לאיש החכם אמונתו מאד מאד (ר"י חריזי, מו"נ ב כז). וכמה גדולים וכו׳ הלכו בזו המחשבה וכו׳ ממה שראו בדברי ההגדות המשבשות את הדעות (הראב"ד על הרמב"ם תשובה ג ז). הדברים אשר דרכם להטעות האדם מהאמת ולשבש אותו (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ב, 38). ירוב הרופאים יטעו וחושבים שעוזרים הטבע והם משבשים פעלה (תוס׳, המנקס, לד). וכן ההרות אוכלות הפחם וכיוצא בו מפני שגברה עליהם ליחה נכריה ותשבש תאותם (רשב"ל דוכן, מגן אבות, חלק יעקב ד, ו:). — ואמר הפיטן: קלקלנו ישרים ותורות שבשנו (שלמה הבבלי, הבא לפניך, סליחי׳ יום ב). נשמה אשר נתתה עמדי היא תשבש (משה בן יוסף, אזנו ילורי, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, קיב). — וביחוד שבש גרסה, ספר: ואפשר הסופרים שבשוה כאשר היו משבשים כמה העתקות (ראב"ד, תמים דעים, סי׳ סב). הפ״ק השנים עשר לבאר בשיבושי גירונימו המשבש המעתיק ספרי הקודש מלשון עברית אל לאטינו (פרופ ט דוכן, כלמת הגויים, הלוסה מאמר הבל ג, 104). — ובמשמ׳ קבע כי יש שבוש בספר: הרשב"א שבש לשון זה וכו׳ ואין לשבש הספרים (ר"ן, נזיר ו.). מה שאתה משבש המשנה וגורם שלא יהא זכור בהא פליגנא עלך כי אין צריך לשבש (אור זרוע להרי"ץ מוין, הלכ׳ עיוה"כ, סג:).

—התפ׳, *הִשְׁתַּבֵּשׁ, נִשְׁתַּבֵּשׁ [1], — התקלקל, לקה: או אשר ישתבשו יסודי הגוף (אסף 130). וכבר נשקע יוני מן העולם ונשתבש ואבד (רמב"ם, תפלין א יט). כי חסיר (הרמב"ם) מחבורו שמות המפרשים והדרשות והדרושים וכו׳ אשר בם הרעיונים משתבשים (ר"י חריזי, תחכ׳ מו, 352). ונשתבשה כל ארץ ישראל בגייסות (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מַן, 181). ורבתה קטטה בעולם ונשתבשו דרכים בגייסות (אורחות צדיקים, שער התורה). ובהיות טבעי הגוף נ:חים אז ישתבש השכל (משה בן יהודה

---

1) [כך גם בשמוש הפעל אשתבש בארמ׳ שבתו"ם, כגון: אמר רב נחמן מאן דתני מסיקין לא משתבש, מאן דתני מציקין לא משתבש (ב"ק קטז:). ועי׳ בהערה לשרשים א. שבש, ב. שבש.]

נכרי, המאמר במערכה). — ואמר הפיטן: ומימי הקילון יבשו והשואבים נשתבשו (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 28). — והשתבש הספר וכדו׳, לקה בשבושים: ואפשר הספרים שבשוה וכו׳ עד שנשתבשה כל התשובה (רא״ד, תמים דעים קי״ סב). — °°והשתבשה דעתו של אדם, ובקצור השתבש האדם, נתקלקלה דעתו, טעה, לא ידע, irren, fehlgehen; se tromper, faillir; to be mistaken, be wrong: ואמנם כי פשוטו של זה הדבר נראה שאינו מתקבל על הדעת שמשתבשין בה ואני ברחתי שמא פירשתיה פירוש צח (נכים גאון לברכות לג.). ולא דייק בלמוד התינוקות שלא ישתבשו (רש״י, ב״ב כא.). ורבים השתבשו לחקור למה קילל הנחש (רא״ע, ברא׳ ג א). ודור רביעי, רבי המפרשים השתבשו בפי׳ דור (הוא, שם טו טז). נבוכה וכו׳ כאדם שהשתבש ולא ידע מה יעשה (הוא, אסתר ג טו). שתוי יכול לדבר בפני המלך ואינו משתבש (רמב״ם, תפלה ד יז). ודרכי החשבון יש בהן מחלוקות גדולות וכו׳ ואנשים חכמים גדולים נשתבשו בהן ונתעלמו מהן דברים ונולדו להן ספיקות (הוא, קדה״ח יא ג). אפילו אכל תמרים או שתה חלב ונשתבשה דעתו מעט אל יורה (הוא, ביאת המקדש א ג). ואמרו כי בטלמיוס לא הרגיש בזה ומפני כן נשתבש במדת זמן [1] השנה (ר״י הישראלי, יסוד עולם ג א, מ.). וכבר השתבשו האנשים בהבנת סודות הלשון הזה ודרכי שמושו עד שלא ראיתי מעודי לא תלמיד ולא רב שעמד על סודו (פרופיט דוראן, מעשה אפד, הקד׳, יו). — °°והשתבש החולי על הרופא, טעה הרופא במפולו בו: וכבר ביאר גלי״נוס כי היונים כלם כשיהיה משתבש עליהם החולי שהם לא היו מרפאים אותו בדבר והיו עוזבים אותו אל הטבע (רפ״ע פלקירא בשם הרמב״ם, המבקש, לד).

א. °°שֶׁבֶשׁ, ש״ז, — זמורת הגפן [2], Weinranke; sarment de vigne; vine-shoot, ואמר המשורר: ושמח לבי במשחה ענבי משומר אנבי וגפן שבשי (ר״ש שבזי, איומה המסי, שירי תימן, אידלזון־

[1] [ז״א בחשוב מדת הזמן.]

[2] [ע״פ הארמ׳ שבשתא, מ״ר שבשי במשמ׳ זו.]

טורטשינר, 101). במסבה אשתה ליין שבשי (הוא, יום שבת, שם, 165).

ב. °°שֶׁבֶשׁ, ש״ז, — שיבוש וקלקול, Verderbnis, Fehler; corruption, erreur; corruption, mistake: זאת המדינה אליה כל בשר יבואו מסוף העולם ועד סופו, אך הדרך אליה רב השבשים והסכנות (אבן בחן, ויכיליה, פ.).

*שַׁבְשֶׁבֶת [1], ש״נ, — זמורה, שצַיָּד צפרים משתמש בה [2], Leimrute; gluaux; lime-twig: דבק כדי ליתן בראש השבשבת [3] (שבת ח ז).

*שַׁבְשׁוּשׁ, מלה מסֻפקה, עי׳ שבטוט.

°°שַׁבְשָׁן, תוס״ז, — שדרכו לשבש ולקלקל: וכל המדפיסים האחרונים נמשכו אחר שבשן אחד ושבשו וחלקו את הפרוש ד״ה תאות לשלשה חלקים (אברהם ברלינר, רש״י על התורה מהד׳ שניה, הקד׳, XIII).

שבת [4], ממנו *הִשְׁבִּיתָה, מִשְׁבָּת, שְׁבוּת, שְׁבִיתָה, שֶׁבֶת, שַׁבָּת, °°שַׁבָּתָאוּת, *שַׁבְּתַאי, °°שַׁבְּתָאִי, שַׁבָּתוֹן, *שַׁבְּתִי.

שָׁבַת [5], פ״ע, שָׁבְתָה, שָׁבָתָה, שָׁבַתְנוּ, תִּשְׁבֹּת, יִשְׁבֹּת, תִּשְׁבַּת, תִּשְׁבֹּת, תִּשְׁבְּתֵהוּ, יִשְׁבְּתוּ, יִשְׁבֹּתוּ, — א) שבת דבר, שבתה המלאכה וכדו׳, חדל להיות,

[1] [בירוש׳ סוטה ט, קרוב לסוף כתוב: ר׳ ירמיה שיבשב ולבש עטרה וכו׳, אבל במקומו במדר׳ איכ׳, נפלה עטרת ראשנו: ר׳ ירמיה דשבשא (נ״א דשבשבת), או כשם מקום, או ככינוי מלאכתו, ר׳ ירמיה ציד עופות (שַׁבָּשָׁא בא־ם׳), ואין כאן פעל.]

[2] [עי׳ א. שבש, הערות. וכן בארמ׳ שבתו״ם שבשבה, כמו שבשתא: ואיתעבידת כמו שבשבה דהדס (מד״ר ברא׳ כט).]

[3] [בערוך (ערך שפשף) הובאה גם הגרסה: שפשפת, ובבבלי (שבת פ.): שפשף, ועי׳ שפשף.]

[4] [עי׳ בהערות לערכים שָׁבַת, שַׁבָּת.]

[5] [הפעל שָׁבַת קדום הוא בעבר׳, ואף ממנו נגזר ש״ע שַׁבָּת (עי׳ ערך זה), ואמנם נולדו בלשון אח״כ שמושים חדשים של הפעל ע״פ קביעת יום השבת ומנהגיו. ולא צדקו החוקרים שרצו לראות את יום השבת (ולפי זה גם את הפעל) כשאול מתרביות אחרות.]

נגמר ופסק, aufhören, enden; cesser, finir (de); to cease, end: עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ וחרף ויום ולילה לא יִשְׁבֹּתוּ (בראשי ח כב). וַיִּשְׁבֹּת המן ממחרת באכלם מעבור הארץ ולא היה עוד לבני ישראל מן (יהוש' ה יב). שָׁבַת משוש תפים חדל שאון עליזים שָׁבַת משוש כנור (ישע' כד ח). גרש לץ ויצא מדון וְיִשְׁבֹּת דין וקלון (משלי כב י). שָׁבַת משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו (איכ' ה יה). מלאכה גדולה אני עשה ולא אוכל לרדת למה תִּשְׁבַּת המלאכה כאשר ארפה (נחמ' ו ג). — וְשָׁבַת האדם במשמ' זו, חדל להיות: ונשאת המשל הזה על מלך בבל ואמרת איך שָׁבַת נגש שָׁבְתָה[1]) מדהבה (ישע' יד ד). נשמו מסלות שָׁבַת עבר ארח (שם לג ח). זקנים משער שָׁבָתוּ בחורים מנגינתם (איכ' ה יד). — ושָׁבַת מהיות במשמ' זו, חדל להיות: אם ימשו החקים האלה מלפני נאם יי' גם זרע ישראל יִשְׁבְּתוּ מהיות גוי לפני כל הימים (ירמ' לא לה). — ב) ושבת העיבד, המדבר מעבודתו, מדבורו וכדו', חדל מלעבד, מלדבר, הפסיק עבודתו: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וַיִּשְׁבֹּת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שָׁבַת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות (בראשי ב ב–ג). וַיִּשְׁבְּתוּ העם ביום השביעי (שמות טז ל). ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תִּשְׁבֹּת (שם כג יב). כי ששת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שָׁבַת וינפש (שם לא יז). ששת ימים תעבד וביום השביעי תִּשְׁבֹּת בחריש ובקציר תִּשְׁבֹּת (שם לד כא). כלם מנאפים כמו תנור בערה מאפה יִשְׁבּוֹת מעיר[2]) מלוש בצק עד חמצתו (הושע ז ד). וַיִּשְׁבְּתוּ שלשת האנשים האלה מענות את איוב (איוב לב א). — ושָׁבַת האדם שַׁבָּתוֹ[3]): שבת שבתון הוא לכם וכו' מערב עד ערב תִּשְׁבְּתוּ שבתכם (ויקר' כג לב). — ובהשאלה שָׁבְתָה הארץ, שָׁבְתָה שַׁבַּתָּהּ, לא עבדו אותה בשנת השבת, שנת השמטה: כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם וְשָׁבְתָה הארץ שבת ליי' (שם כה ב). אז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם אז תִּשְׁבַּת הארץ והרצת את שבתתיה כל ימי השמה תִּשְׁבֹּת את אשר לא שָׁבְתָה בשבתתיכם בשבתכם עליה (שם כו לד–לה). למלאות דבר יי' בפי ירמיהו עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שָׁבָתָה (דהי"ב לו כא). — ואמר בן סירא: אשרי איש לא הסרתו נפשו ולא שבתה תוחלתו (ב"ס גני' יד ב). כשבות מת ישבות זכרו והנחם עם צאת נפשו (שם שם לח כג). — ובתו"מ: ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, וכי איפשר לו לאדם לעשות כל מלאכתו בששת ימים, אלא שבות כאלו מלאכתך עשויה, דבר אחר שבות ממחשבת עבודה (מכי' יתרו, מפכי דבחדש ז, סט:). שבת ליי' שבות כו', מה הקב"ה שבת ממאמר אף את שבות ממאמר (ר' חגיה, ירוש' שבת טו ג). שבנא איש ירושלים בכניסתו אומר שלום וביציאתו אומר שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא ורחמיו מרובין ושבתו בשלום (שבת יב:). נשמה יתרה נותן הקב"ה באדם ערב שבת ולמוצאי שבת נוטלין אותה הימנו שנאמר שבת וינפש כיון ששבת ווי אבדה נפש (ר"ש בן לקיש, ביצה טז.). לא ישבתו, מכלל ששבתו (רבי יהושע, מד"ר בראש' לג). — *ובמשמ' עשה שבת במקום זה או זה: אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר בפונדיון וכו' לן נותנין לו פרנסת לינה, שבת נותנין לו מזון שלש סעודות (פאה ח ז). חמש חבורות ששבתו בטרקלין אחד בש"א עירוב לכל חבורה וחבורה (ערוב' ו ו). המניח ביתו והלך לשבות בעיר אחרת אחד נכרי ואחד ישראל הרי זה אוסר (שם ח ה). ההולך לשחוט את פסחו וכו' ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו אם יכול לחזור ולבער ולחזור למצותו יחזור ויבער וכו' ולשבות שביתת הרשות יחזור מיד (פסח' ג ז). הנודר משובתי שבת אסור בישראל ואסור בכותים (נדרי' ג י). כבר שבתו תלמידים ביבנה ולא שבת שם רבי יהושע וכשבאו תלמידיו אצלו וכו' אמר להם ומי שבת שם, אמרו לו ר' אלעזר בן עזריה, אמר להם אפשר ששבת שם ר' אלעזר

1) [כמבאר בערך ב. שָׁבַת, הערה, המכון בקרוב: שָׁבַת הם רְהַבָה.]

2) [ז"א יחדל משמר.]

3) [כנראה אין צרוף זה בא בעקר במשמ' שבת האדם ביום השבת, אלא כהכפלת הפעל לשם חזוק במשמ' שבת שביתה גמורה וכפולה בהתאם לצרוף שבת שבתון שבאותו פסוק. ועי' שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן, הערות.]

בן עזריה ולא חדש לכם דבר (מכי׳ בא, מסכ׳ דפסחא טז, יח:). בכל מקום אדם לן ואין אדם שובת בכל מקום (ירוש׳ מעשר׳ ג ג). שבת בתל שהוא גבוה עשרה וכו׳ מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה (ערובי׳ עו.). עכו״ם ששבת חייב מיתה (ר״ל, סנה׳ נח:). — *ובצרוף מספק, שובתי הרגל[1]: ומעשה בר׳ אילעאי שהלך אצל ר׳ אליעי׳ ללוד אמ׳ לו מה זה אלעאי אי אתה משובתי הרגל לא אמרו אין שבחו של אדם להניח ביתו ברגל (תוספתי סוכה ב א). — ובתפלה: לאל אשר שבת מכל המעשים ביום השביעי התעלה וישב על כסא כבודו (לחל אסר סבת, ספר׳ לשבת). — *ושבת האור, דלק בשבת, ביום הכפורים וכדו׳: שמואל אמר לפיכך מברכין על האש במוצאי שבתות שהיא תחילת ברייתה, רב הונא בשם רבי אבהו בשם רבי יוחנן אף במוצאי יום הכיפורים מברך עליה שכבר שבת האור כל אותו היום (ירוש׳ ברכ׳ ח ו). א״ר יוחנן מברכין על האור בין במוצאי שבת בין במוצאי יום הכיפורים וכו׳ מיתיבי אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת וכו׳ כאן באור ששבת כאן באור היוצא מן העצים ומן האבנים (פסחי׳ נד.). — *ושבתה המלח: ולא תשבית מלח, הבא מלח שאינה שובתת[2] ואיזו זו מלח סדומית (מנח׳ כא.). — *ושבת מתוך מקים, נעדר ממנו: דבר אחר על משבתיה, זה רבן יוחנן בן זכאי ששבת מתוכה (מד״ר איכה א ז). — בינוי פעו׳, *שבות: והיתה שבת הארץ לכם, מן השבות בארץ אתה אוכל ואין אתה אוכל מן השמור, מיכן אמרו שדה שנטייבה בית שמאי אומרים אין אוכלים פירותיה בשביעית ובית הלל אומרים אוכלים (ספרא בהר פרק א, ויס, קו.).

— נפעי, נִשְׁבַּת, נִשְׁבְּתוּ, — כמו קל, חדל מלהיות: וְנִשְׁבַּת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק (ישע׳ יז ג). למען יחרבו ויאשמו מזבחותיכם ונשברו וְנִשְׁבְּתוּ גלוליכם (יחזק׳ ו ו). ובתחפנחס חשך היום בשברי שם את מטות מצרים וְנִשְׁבַּת בה גאון עזה (שם ל יח). ונתתי הארץ שממה ומשמה וְנִשְׁבַּת גאון עזה (שם לג כח).

[1]) [אין צרוף כזה מסתבר ביותר, ולפי שאלת השואלים (כלום) לא אמרו אין שבחו של אדם להניח ביתו ברגל׳ אפשר שהעקר: אי אתה משובתי הרגל.]

[2]) [שמצויה בקיץ ובחרף ומלח סדומית הים משליכה לאגפה (רפ״י), ובענין זה בערוך, עין שם.]

— הפעי׳, הִשְׁבִּית, הִשְׁבַּתָּ, הִשְׁבַּתִּי, הִשְׁבַּתִּי, הִשְׁבַּתִּיךְ, הִשְׁבַּתִּים, הִשְׁבִּיתוּ, הִשְׁבַּתֶּם, הִשְׁבַּתְנוּ, מַשְׁבִּית, לְהַשְׁבִּית, לַשְׁבִּית, הַשְׁבִּיתוּ, אַשְׁבִּיתָה, תַּשְׁבִּית, יַשְׁבִּית, יַשְׁבֵּת, תַּשְׁבִּיתוּ, — א) השבית האדם או האל את פלוני ממלאכתו, השבית אותו לבלתי יעבד, עשה שישבת ויחדל ממלאכה: ויאמר פרעה הן רבים עתה עם הארץ וְהִשְׁבַּתֶּם אתם מסבלתם (שמות ה ה). מחר יאמרו בניכם לבנינו לאמר מה לכם וליי׳ אלהי ישראל וכו׳ וְהִשְׁבִּיתוּ בניכם את בנינו לבלתי ירא את יי׳ (יהוש׳ כב כד–כה). הנני אל הרעים ודרשתי את צאני מידם וְהִשְׁבַּתִּים מרעות צאן (יחזק׳ לד י). — והשבית את הסוסים מבוא: וַיַּשְׁבֵּת את הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה לשמש מבא בית יי׳ (מ״ב כג יא). — ובקצור השבית אשה מזונה, במק׳ השבית אותה מהיות זונה[1]: וְהִשְׁבַּתִּיךְ מזונה וגם אתנן לא תתני עוד (יחזק׳ טז מא). — ובשנוי הנשא, השבית את המלאכה, המלחמה, הריב וכדו׳ במק׳ השבית את האדם ממלאכה וכדו׳, עשה שיחדלו ממנה: ופקדתי על תבל רעה ועל רשעים עונם וְהִשְׁבַּתִּי גאון זדים וגאות עריצים אשפיל (ישע׳ יג יא). והבאתי רעי גוים וירשו את בתיהם וְהִשְׁבַּתִּי גאון עזים ונחלו מקדשיהם (יחזק׳ ז כד). וְהִשְׁבַּתִּי כל משושה חגה חדשה ושבתה וכל מועדה (הושע ב יג). מדינים יַשְׁבִּית הגורל[2] ובין עצומים יפריד (משלי יח יח). ויאמרו צרינו לא ידעו ולא יראו עד אשר נבוא אל תוכם והרגנום וְהִשְׁבַּתְנוּ את המלאכה (נחמ׳ ד ה). ויהי כשמע בעשא ויחדל מבנות את הרמה וַיַּשְׁבֵּת את מלאכתו (דה״ב טז ה). — ב) והשבית פלוני דבר או בעל חיים ממקום, מאנוש, מפני האדם, במשמ׳ השבית אותו מלהיות שם, עשה שלא יהיה, הכרית אותו, austilgen; exterminer; — ate: שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תַּשְׁבִּיתוּ שאר מבתיכם (שמות יב טו).

[1]) [ואמנם אפשר היה לבטא בכתב הקדום החסר בצורת מקור מִזְּנֹה ז״א מזנות.]

[2]) הגורל בא כאן בהדוד כראשי תבות במק׳ הגרש לץ, עי׳ טורטשינר, משלי שלמה, עמ׳ 78.]

ונחתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד וְהִשְׁבַּתִּי חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבר בארצכם (ויקר' כו ו). אמרתי אפאיהם אַשְׁבִּיתָה מאנוש זכרם (דבר' לב כו). סורו מני דרך הטו מני ארח הַשְׁבִּיתוּ מפנינו את קדוש ישראל (ישע' ל יא). וְהִשְׁבַּתִּי מערי יהודה ומחצות ירושלים קול ששון וקול שמחה (ירמ' ז לד). בא יבוא מלך בבל והשחית את הארץ הזאת וְהִשְׁבִּית ממנה אדם ובהמה (שם לו כט). ונאספה שמחה וגיל מכרמל ומארץ מואב ויין מיקבים הִשְׁבַּתִּי (שם מח לג). וְהִשְׁבַּתִּי זמתך ממך (יחזק' כג כז). וְהִשְׁבַּתִּי זמה מן הארץ (שם שם מח). כה אמר אדני יי' והאבדתי גלולים וְהִשְׁבַּתִּי אלילים מנף ונשיא מארץ מצרים לא יהיה עוד (שם ל יג). וכרתי להם ברית שלום וְהִשְׁבַּתִּי חיה רעה מן הארץ (שם לד כה). סיגים הִשְׁבַּתָּ כל רשעי ארץ (תהל' קיט קיט).[1] וישב פניו לאיים ולכד רבים וְהִשְׁבִּית קצין חרפתו לו בלתי חרפתו ישיב לו (דניאל יא יח). — ועם למ"ד היחס, השבית גואל לאלמנת המת וכד': וְהִשְׁבַּתִּי למואב נאם יי' מעלה במה ומקטיר לאלהיו (ירמ' מח לה). ותאמרנה הנשים אל נעמי ברוך יי' אשר לא הִשְׁבִּית לך גאל (רות ד יד). — והשבית את המלח מעל המנחה, נתן למלח שלא יהיה עליה: וכל קרבן מנחתך במלח תמלח ולא תַשְׁבִּית מלח ברית אלהיך מעל מנחתך על כל קרבנך תקריב מלח (ויקר' ב יג). — ובלי השלמה במשמ' הכרית והשמיד: וְהִשְׁבִּית את הכמרים אשר נתנו מלכי יהודה (מ"ב כג ה). כי עוד מעט ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא וְהִשְׁבַּתִּי ממלכות בית ישראל (הושע א ד). שמעו זאת השאפים אביון וְלַשְׁבִּית ענוי ארץ (עמו' ח ד). למען צורריך לְהַשְׁבִּית אויב ומתנקם (תהל' ח ג). — וכתו"מ: יהי רצון מלפניך יי' אלהי ואלהי אבותי שתשבור ו ת ש ב י ת עולו של יצר הרע מלבינו וכו' יר"ם יי' אלהי ואלהי אבותי ש ת ש ב י ת ה ו מעלינו ותכניעהו (תפלת ר' תנחום בר א סכולסטיקא, ירוש' ברכ' ד ג). — ובבהמ"א: וחייבים אתם ל ה ש ב י ת ן (את השפחות) בשבת מעשות מלאכה (תשו' גאוני מזרח ומערב לדק, הלכות עבדים, ו). אחד מהן (מהשותפים)

1) [בתהל' פט מה: הִשְׁבַּתָּ מִטְּהָרוֹ כנראה הכונה לש"ע על משקל הפותח במ"ם, אולי: מַטֵּה הֹדוֹ.]

והתנת בפני שלשה שאינו קונה כלום בשותפות ו ה ש ב י ת את הממון שלחבירו והותירו בעיניו ולא נשא ונתן בו וכו' אין על זה כלום כאשר ה ש ב י ת את הממון מן הסחורה (זכרון לראשונים הרמ"ה סי' תכו, 221). ישב רוחו, רוח מערבי ל ה ש ב י ת הקרה ויזלו מים (רמ"י, תהל' קמז יח).

—הפע', *הֻשְׁבַּת, הושבת,—שהשביתו אותו: שנחלקו גם כן החכמים שאם תהיה היציאה כש"ה במקום ה מ ו ש ב ת לבד או אם תהיה כשרה גם במקום המחולל ר"ל להיות האינם ישראלים נמצאים וכו' טען החכם ר' ישועה נ"ע כי אפילו אם יהיה המקום מ ו ש ב ת ר"ל תוך העיר לא יתכן לעשות כאלו המעשים כל שכן מחוץ לעיר בהיות המקום מחולל (אהרן הקראי, גן עדן, ענין שבת יג, לא.).

שַׁבָּת[1], ס"נ[2], סמי' שַׁבַּת, כנ' שַׁבַּתְּכֶם, שַׁבַּתּוֹ, מ"ר שַׁבָּתוֹת, סמי' שַׁבְּתוֹת, כנ' שַׁבְּתֹתַי, שַׁבְּתוֹתַי,

1) [המלה שַׁבָּת מקורה במסרת עברית (שמית־מערבית) קדומה מלפני מתן תורה בסיני (עי' לקמן), ואך בהשאלה מעברית באה מלה זו בצורה שַׁבָּא, שַׁבְּתָא בארמ', שַׁבְּת a) בערב', סַנְבַת בכוש', ובצורות כגון Samstag, sabbath, Sabbat (מתוך Sambes-tag, יום השבת), sobota, samedi, ליתר הלשונות (ועי' גם בערך סבטיון עמ' 3914). אך גם השמות שַׁפַּתּ, שַׁבַּתּ באשור', סמדת במצרית במשמ' יום החמשה עשר בחדש (ולא יום שביעי בשבוע או אף יום 7, 14 וכו' בחדש הלבנה, כמו שחשבו בטעות) שאולים הם משמית־מערבית כדרגה קדומה של העברית, ואינם מקוריים בלשונות אשור ומצרים, כמבֹאר במחקר העורך על מקורה של השבת בספר השנה ליהודי אמריקה, ניו־יורק, שנת תשי"א, ועי' שם. המלה שבת והצרוף המלא יום השבת נולדו, כמנֻסק שם במפֹרט, מתוך ראִית העובדה, כי יש לאל הבורא תקופות עבודה ויצירה במלאכתו בטבע, ובפרט במעשיו בשני המאורות הגדולים, השמש והירח, ועל כן ראו במעשים אלו חדוש מעשי בראשית בבריאת העולם. כן ראו הקדמונים, כי האל בורא ירח הדש מדי חדש בחדש ומשכלל ומשלים אותו בתוך 14 ימים, וביום 15 הוא שובת ממלאכתו זו. ועל כן קראו ליום 15 בחדש יום שבתון, שבת, ובמשמ' זו בלבד נשמרה המלה באשור ובמצרים; אבל גם במקרא נשמר זכר לשמוש זה של המלה גם בצרופים כגון הדש ושבת

a) سبت

שבתתיכם, שבתתיה, שבתותיה, — א) היום השביעי בשבוע הנתן כיום מנוחה מעבודה, אף בצרופים כגון שמר שבת, חלל שבת: ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום ליי׳ היום לא תמצאהו בשדה ששת ימים תלקטהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו וכו׳ ראו כי יי׳ נתן לכם השבת על כן הוא נתן לכם ביום הששי לחם יומים שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקמו ביום השביעי וישבתו העם ביום השביעי (שמות יו כט—ל). ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם מחלליה מות יומת כי כל העשה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמיה (שם לא יד). ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם ברית עולם (שם שם יו). ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת ליי׳ אלהיך לא תעשה כל מלאכה (דבר׳ ה יג—יד). אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שמר שבת מחללו (ישעי נו ב). אם תשיב משבת רגלך עשות חפציך ביום קדשי וקראת לשבת ענג לקדוש יי׳ מכבד (שם נח יג). בימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים גתות בשבת וכו׳ ומוכרים בשבת וכו׳ ויהי כאשר צללו שערי ירושלם לפני השבת ואמרה ויסגרו הדלתות וכו׳ עד אחר השבת וכו׳ מן העת ההיא לא באו בשבת (נחמ׳ יג יח—כא). [1] — ויום השבת,

---

(ז״א בהוראתו הקדומה של המונח: בראש חדש וביום מלאת הלבנה), וגם בקביעת החגים הגדולים ביום 15 לחדש, ביום שבתון, עד שאפשר היה לדבר על יום א׳ של חג הפסח ביום שבת, בצרוף: למחרת השבת: ב) כמו כן ראו, כי שומר הבורא תקופה של 6 זמנים (שנקראו ימים) של עבודה לגבי השמש: 6 שעות לעליית השמש, 6 חדשים ליצירה בימות החמה, וכדו׳, שאחריהם שובת האל ממלאכתו. ומכאן למדו, כי האל הבורא שומר על סדר זה של 6 זמנים (ימים) לעבודה, שאחריהם הוא שובת, כשם שהוא קובע גם תקופה של 6 שעות כפולות לאור היום לעומת 6 שעות כפולות של חשך ואפלה, כעדות לכך, כי רוצה הוא בהפסקת כל עבודה אחר 6 זמני מלאכה. ואת העובדה, שראו בה עדות לכך בטבע, „כי ששת ימים (זמנים) עשה יי׳ את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש״. ועל כן קבעו ימי שבת וחג לאחר כל תקופה של ששת ימי עבודה (הוא יום השבת השבועי) וימי שבתון בחג אחר ששת חדשי הקיץ, בחג הסוכות בחדש השביעי, ובחג הפסח אחר 6 חדשי החרף. וחגים אלו נקבעו ביום 15 בחדש הירח, ז״א ביום השבת שבשבוע וביום השבתון שבשנה, ומכאן מקורו הראשון של הצרוף שבת שבתון, ז״א שבת שבחדש הלבנה החל בשבתון שבשנה (ואמנם בתורה לגבי יום הכפורים שהוא קודם לעקר החג ביום 15 בחדש).

מכאן גם מקור השבוע, שנולד עם רעיון השבת. ואמנם (עי׳ במחקר הנ״ל) היה גם מחוץ לישראל בתקופה קדומה הסדר בצרוף של 6 ימי עבודה, כחמישית (במונח האשורי: חמשת) החדש של 30 ימים בממוצע. אבל רעיון של יום שבת ומנוחה של האל הבורא, אשר גם על הברואים לשבות ולנוח בו עם בוראם, לא היה יכל להולד בעמים אחרים, שראו את השמש והירח והכוכבים עצמם כאלים, ולא האמינו באל אחד שברא ובורא את כלם. ועל כן אמנם עבר השם שבת בצורה זו או דומה לה לאשור ולמצרים במשמ׳ היום החמשה עשר בחדש הלבנה, אבל רעיון המנוחה של אלהים ואדם ביום כזה זר הוא להם. ועל כן אין אצלם אף זכר לרעיון השבוע של 7 ימים, שלא נולד (כדעת רבים) מתוך קדושת המספר 7, אלא בהוספת יום השבת לששת ימי המלאכה. ועי׳ בנמוקים ובהקבלות שנתנו בפרטים כרבים במחקר הנזכר. לפי הנאמר שם אין לשבת כל קרבה אמתית לכללים שבס״ת האשורי והבבלי על ימים רעים מסימים בחדשי השנה, אשר אך בטעות השוו אותם חוקרים שונים (כגון לאחרונה St. Langdon בספרו Babyl. Menologies עמ׳ 85—96 ועוד) לרעיון השבת בישראל. ועי׳ גם בהערות שאחר זו.

בסדור הערך הזה אי אפשר היה לשמר בכל על סדר התפתחותה של הוראת המלה המתאר כאן בראשי קוים בלבד, הואיל והתפתחות זו ברבה כבר חלה לפני תקופת המקרא, שהוא המקור הקדום ביותר שבידנו לחיי הלשון העברית.]

[2] (לעמ׳ 6877) [רק בישע׳ נו ב. ו בזכר: שמר שבת מחללו, ואין ללמד ממקום בודד זה על שמוש לשון המקרא. צורת המלה היא בנקבה גם באשור׳, וגם לפי מבנה בעברי, אף כדעת המדקדקים העברים מימי הבינים. ואלה דברי ראב״ע בס׳ צחות, שער השמות: ולפי דעתי ככה דקדוק המלה היתה בתחלה שבתת בשלוש נקודות תחת הבית וכן תחת התי״ו הראשון שהוא שורש על משקל דלקת יבשת ובעבור התחברות שני תווי״ן חסרו האחד כמשפטם כמלת והמתה, אותו תשחית יכרת, ופתחו הבית להיות לאות על לשון נקבה, כאשר עשו במלת משרת את המלך, ורנה עולת שבת בשבתו דגוש התי״ו להתבלע תי״ו השורש, ע״כ. אין לראות אפוא שבתון (בתו רפויה) כנגזר מן שבת, אלא כמלה אחרת גזורה מן חשרש שבת.]

[1] [על מוסף (או מיסך) השבת (מ״ב יו יח וכו׳) עי׳ הערת המחבר בעמ׳ 2976.]

כמו שַׁבָּת: וזכור את יום השַׁבָּת לקדשו וכו' כי ששת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי על כן ברך יי את יום השַׁבָּת ויקדשהו (שמות כ ח–יא; ומעין זה דברי' ה יב יח). כל העשה מלאכה ביום השַׁבָּת מות יומת (שמות לא יה). וימצאו איש מקשש עצים ביום השַׁבָּת (במד' יה לב). וביום השַׁבָּת שני כבשים בני שנה תמימם (שם כח ט). השמרו בנפשו־יכם ואל תשאו משא ביום השַׁבָּת וכו' ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השַׁבָּת וכו' וקדשתם את יום השַׁבָּת (ירמ' יז כא–כב). שער החצר יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השַׁבָּת יפתח וביום החדש יפתח (יחזק' מו א). והעלה אשר יקרב הנשיא ליי' ביום השַׁבָּת ששה כבשים תמימים (שם שם ד). מזמור שיר ליום השַׁבָּת [1] (תהל' צב א). ועמי הארץ המביאים את המקחות וכל שבר ביום השַׁבָּת למכור לא נקח מהם (נחמ' י לב). בימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים גתות וכו' ומביאים ירושלם ביום השַׁבָּת וכו' ואריבה את חרי יהודה ואמרה להם מה הדבר הרע הזה אשר אתם עשים ומחללים את יום השַׁבָּת וכו' ומנערי העמדתי על השערים לא יבוא משא ביום השַׁבָּת (שם יג יה–יט). — ובנגוד אל חדש בצרופים קדומים שנוצרו בלשון כשעוד היתה למלה הוראה זו של יום מלאת הלבנה [2], ושנשמרו בה גם בשמוש המלה בהוראתה ביום שביעי בשבוע: ויאמר מדוע אתי הלכתי אליו היום לא חדש ולא שַׁבָּת (מ"ב ד כג). לא תוסיפו הביא מנחת

1) [אמנם לפי דברי העורך ב„הלשון והספר" ב 2 וכו' אין כונת הדברים במקרא, כפי השמוש בבית השני, שיאמרו הלויים מזמור זה מדי שבת כשבתו בכל שבוע; אלא לקוח השיר מתוך תאור של חג הפסח בימי דוד, ובכל יום ויום משבעת ימי חג זה אמרו הלויים שירים לפאר את מעשה האלהים, אשר, אחר ימות הגשמים שוב יסד ארץ על המים (אף תכון תבל כל תמוט), ופרק זה מתוך סדרת שירים אלו נאמר ביום השביעי, יום השבת של חג זה.

ועי' גם בהערה לערך שְׁבוּת, שְׁבִית.]

2) [עי' בהערות הקודמות. ואמנם אולי אין להבין ע"ד במקרא בצרופים אלו „שבת" במשמ' זו של יום טו בחדש ממש (כדעת כמה חוקרים), אבל יצירת הצרוף בלשון על כל פנים בתקופה קדומה זו, ששמש בה „שבת" גם במשמעות זו.]

שוא קטרת תועבה היא לי חדש וְשַׁבָּת קרא מקרא לא אוכל און ועצרה (ישע' א יג). והשבתי כל משושה חגה חדשה וְשַׁבַּתָּהּ וכל מועדה (הוש' ב יג). לאמר מתי יעבר החדש ונשבירה שבר וְהַשַּׁבָּת ונפתחה בר (עמ' ח ה). שכח יי' בציון מועד וְשַׁבָּת (איכ' ב ו). — ובצרוף ממחרת השבת במשמעות זו [1]: והניף את העמר לפני יי' לרצנכם ממחרת הַשַּׁבָּת יניפנו הכהן (ויקר' כג יא). וספרתם לכם ממחרת הַשַּׁבָּת מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימת תהיינה עד ממחרת השבת [2] השביעת תספרו חמשים יום (שם שם יה–יו). — ובמ"ר, שַׁבָּתוֹת, שבתות וחדשים וכדו': ועל הנשיא יהית העולות והמנחה והנסך בחגים ובחדשים ובַשַּׁבָּתוֹת בכל מועדי בית ישראל

1) [ידועים דברי חז"ל בספרא (אמור פרק יב, ויס עמ' ק:, ומעין זה בבלי מנחות סו.) על כתוב זה: ממחרת השבת, ממחרת יום טוב, יכול ממחרת שבת בראשית, א"ר יוסי ברבי יהודה כשהוא אומר עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום כל ספירתם לא יהיה אלא חמשים יום, ע"כ, וכן ידועות טענות הקראים נגד פרוש זה. ועי' בסכומי דבריהם של ראשונים ואחרונים בענין זה בספרו של ד. הופמן על ספר ויקרא, למקום. ואמנם, לפי הנאמר בהערות שלפני זו, נקרא יום טוב הראשון, הואיל והוא חל בט"ו בחדש, בתקופה הקדומה שבת ממש, אבל לשון הכתוב, המדבר גם על „ממחרת השבת השביעית" באותו ענין, במשמ': ממחרתו של (סוף) השבוע השביעי, היא שמראה על שמוש אחר, אולי באשמת הכותב האחרון שלא דיק בלשונו כל צרכו, והשתמש במלת שבת גם במשמ' שבוע וע"י כך נתן מקום לספקות. בדבר' טז ט נאמר במק' ממחרת השבת: שבעה שבעת תספר לך מהחל חרמש בקמה תחל לספר שבעה שבועות, ואפשר היה לחשב כי נתן כאן לא תאריך קבוע, אלא מועד משתנה בכל שנה ושנה ובכל מקום ומקום לפי התחלת הקציר ממש בהר ובשפלה, שהרי אין מועד חג השבעות מסמן בתורה לפי יומו וחדשו, כיתר שני הרגלים. והנה מלמדות אותנו כעת תעודות אשוריות קדומות הרבה מקפדוקיה, כי „החל חרמש בקמה" הוא שם העונה (באשור' sibit nigalli, אחיזת המגל), ראשית עונת הקציר, המשמשת גם בתעודות משפטיות אלו כתאריך קבוע, ולפי זה נקרא בישראל יום ט"ו בניסן, יום ראשון לעונת ימי החמה: החל (עונת) חרמש בקמה, ראש עונת הקציר, ואין כאן סתירה לגבי הדברים שבפרשת אמור (ויקרא כג).]

2) [כאן, כאמור בהערה הקודמת, במשמ' שבוע.]

(יחזק' מו ג). והשתחוו עם הארץ פתח השער ההוא בשבתות ובחדשים לפני יי' (שם מו ג). והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבדת בית א־הינו ללחם המערכת ומנחת התמיד ולעולת התמיד השבתות החדשים למועדים ולקדשים ולחטאות (נחמי' י לג–לד). ולכל העלות עלות ליי' לשבתות לחדשים ולמעדים (דהי"א כג לא). הנה אני בונה בית לשם יי' אלהי להקדיש לו להקטיר לפניו קטרת סמים ומערכת תמיד ועלות לבקר ולערב לשבתות ולחדשים ולמועדי יי' אלהינו (דהי"ב ב ג). — ובצרופים שבהכפלה, שבת שבת, שבת בשבת, ביום השבת ביום השבת: עלת שבת בשבתו (במד' כח י). והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחוות לפני (ישע' סו כג). ומן בני הקהתי מן אחיהם על לחם המערכת להכין שבת שבת (דהי"א ט לב). — ובכנוי הבעלות ביחס לאדם ולאלהים: אך את שבתתי תשמרו כי אות היא ביני וביניכם לדרתיכם (שמות לא יג). איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי תשמרו (ויקר' יט ג). אלה מועדי יי' אשר תקראו אתם מקראי קדש וכו' מלבד שבתת יי' ומלבד מתנותיכם (שם כג לז–לח). יען במשפטי מאסו וכו' ואת שבתותי חללו וכו' ואמר אל בניכם וכו' בחקותי לכו וכו' ואת שבתותי קדשו וכו' (יחזק' כ יז–כ). והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה וכל מועדה (הוש' ב יג). — ושבת שבתון בשמוש ליום השבת: שבתון שבת קדש ליי' מחר את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו ואת כל העדף הניחו לכם למשמרת עד הבקר (שמות יו כג). ששת ימים יעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון קדש ליי' כל העשה מלאכה ביום השבת מות יומת (שם לא טו). ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון ליי' כל העשה בו מלאכה יומת (שם לה ב). ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש כל מלאכה לא תעשו (ויקר' כג ג). — ושבת, שבת שבתון, בשמוש ליום הכפורים[1]: בח־־ש השביעי בעשור תענו את נפשתיכם וכל מלאכה לא תעשו וכו' שבת שבתון היא לכם (שם יו כט–לא). אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפורים הוא וכו' כל מלאכה לא תעשו וכו' שבת שבתון הוא לכם (שם כג כז–לב). ועי' שבתון — ב) ובמשמ' שבוע, בפרט במנית שבועות אחדים, Woche; semaine; week: וספרתם לכם ממחרת השבת[1] מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימת תהיינה עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום (שם כג טו–טז). — ובצרופים, באי השבת, יוצאי השבת, הבאים למשמרת במשך שבוע[2] וכדו': ויצום לאמר זה הדבר אשר תעשון השלשית מכם באי השבת ושמרי משמרת בית המלך וכו' ושתי הידות בכם כל יצאי השבת ושמרו את משמרת בית יי' אל המלך וכו' ויעשו שרי המאיות ככל אשר צוה יהוידע הכהן ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יצאי השבת ויבאו אל יהוידע הכהן (מ"ב יא ה–ט, וכעין זה דהי"ב כג ד–ח). — ג) ובמנין השנים, שבת, שבת שנים, השנה השביעית במחזור, שנת השמטה ששבתו בה מעבודה בשדה, Sabbatjahr; année sabbatique; sabbatical year: כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת ליי' שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את תבואתה ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת ליי' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר שנת שבתון יהיה לארץ (ויקר' כה ב–ה). וספרת לך שבע שבתת שנים שבע שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתת השנים תשע וארבעים שנה (שם שם ח). אז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם אז תשבת הארץ והרצת את שבתתיה כל ימי השמה תשבת את אשר לא שבתה בשבתתיכם בשבתכם עליה (שם כו לד–לה). והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתתיה בהשמה מהם (שם שם מג). למלאות דבר יי' בפי ירמיהו עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה (דהי"ב לו כא). — ושבת הארץ, במשמ' תבואת השנה השביעית: והיתה

1) [כאמור בהערות הקודמות נולד צרוף זה בשמוש כלפי מועד כזה, שאל בו שבתון גם מצד השמוש וגם מצד היראה, ואף אחר כך הועבר על ימי מנוחה אחרים.]

1) [עי' על מקום זה לעיל, במשמ' יום ט"ו בחדש.]

2) [כנראה לכך הכונה, ולא למשמר ליום השבת דוקא.]

שַׁבַּת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך וכו׳ תהיה כל תבואתה לאכל (ויקר׳ כה ו–ז). — ובגנזוות ממדבר יהודה: הוי משקה רעיהו מספח חמתו אף שכר למען הבט אל מועדיהם, פשרו על הכוהן הרשע אשר רדף אחר מורה הצדק לבלעו בכעס חמתו אבית גלותו ובקץ מועד מנוחת יום הכפורים הופיע אליהם לבלעם ולכשילם ביום צום ש ב ת מנוחתם [1] (פשר חבקוק ב יה). — ובתו״מ: ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם, לכם ש ב ת מסורת ואי אתם מסורין ל ש ב ת (ר״ש בן מנסיא, מכיל׳ תשא מסכ׳ דשבתא א, קג:). אות היא לעולם, מגיד שאין ש ב ת בטלה מישראל (שם שם קד:). גדול שנשבה בין הגוים רב ושמואל חד אמר מונה ששה ועושה ש ב ת והרגה אמר עושה ש ב ת ומונה ששה (ירוש׳ שבת ז א). אין אבל ב ש ב ת (שם מו״ק ג ה). ברוך שנתן ש ב ת ו ת למנוחה לעמו ישראל (ברכ׳ מט.). ש ב ת אחד מששים לעולם הבא (שם נז:). א״ל הקב״ה למשה, מתנה טובה יש לי בבית גנזי ו ש ב ת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל (שבת י:). הנכנס לבקר את החולה (בשבת) אומר ש ב ת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא (ת״ר, שם יב.). הדלקת נר ב ש ב ת חובה (בשם רב, שם כה:). ותזנח משלום נפשי, א״ר אבהו זו הדלקת נר ב ש ב ת (שם שם). וכבדתו, שלא יהא מלבושך של ש ב ת כמלבושך של חול וכו׳ מעשות דרכיך, שלא יהא הילוכך של ש ב ת כהילוכך של של חול וכו׳ ודבר דבר, שלא יהא דיבורך של ש ב ת כדבורך של חול (שם קיג.–קיג:). עשה ש ב ת ך חול ואל תצטרך לבריות (ר׳ עקיבא, שם קיח.). כל המקיים שלש סעודות ב ש ב ת ניצול משלש פורעניות וכו׳ (בשם בר קפרא, שם שם). יהא חלקי מאוכלי ג׳ סעודות ב ש ב ת (ר׳ יוסי, שם קיח:). רבי חנינא מיעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא אמר בואו ונצא לקראת ש ב ת המלכה (שם קיט.). כל מצות שנתן להם הקדוש ב״ה לישראל נתן להם בפרהסיא חוץ מ ש ב ת שנתן להם בצינעא (ר׳ יוחנן בשם רשב״י, ביצ׳ טז.). ש ב ת קובעת (מוקצה למעשר) (רב נחמן, שם לד:). שמש ב ש ב ת צדקה לעניים (רבי יצחק, תעני׳ ח:). ש ב ת עולה ואינה מפסקת (לענין אבלות) (מו״ק יט.). מי שטרח בערב ש ב ת יאכל ב ש ב ת (ע״ז ג.). ישראל מומר משמר ש ב ת ו בשוק מבטל רשות (שם סד:) נובלת העולם הבא ש ב ת (ר׳ חנינא בר יצחק, מד״ר ברא׳ יז). שנים וחמשים ש ב ת ו ת יש בשנת החמה (שם במד׳ יד). לא ניתנה ה ש ב ת אלא לתענוג (ר׳ ברכיה בשם ר׳ חייא בר אבא, פסיק׳ רב׳ כג, י׳ הדברות תליתאה, קכא.). לא ניתנה ה ש ב ת אלא לתלמוד תורה (ר׳ חגי בשם ר׳ שמואל בר נחמן, שם שם). — ובמיוחד בצרופים כגון: — *בגדי שבת: ושמת שמלותיך, וכי ערומה היתה, אלא אלו בגדי ש ב ת ה (ר׳ חנינא, ירוש׳ פאה ח ח). — *ברכת שבת: ברכת יי׳ היא תעשר, זו ברכת ש ב ת (שם מו״ק ג ה). — *הוצאת שבת: כמה הוא שעורו (של הערוב) וכו׳ כגרוגרת להוצאת ש ב ת לכל אחד ואחד (ערוב׳ ז ח). לעולם ישכים אדם להוצאת ש ב ת שנא׳ והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו, לאלתר (רב חסדא, שבת קיז:). כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יוה״כ חוץ מהוצאת ש ב ת ו ת והוצאת יו״ט והוצאת בניו לתלמוד תורה וכו׳ (רב תחליפא אחוה דרבנאי חוזאה, ביצה טז.). — *הלכות שבת: הלכות ש ב ת חגיגות והמעילות הרי הם כהררים התלויין בשערה, שהן מקרא מועט והלכות מרובות (חגי׳ א ח). — *חלבי שבת: וחלבי ש ב ת קריבין ביום הכפורים (שבת טו ג). — *חלול שבת: בעון שבועת שוא ושבועת שקר וחילול חשם וחילול ש ב ת חיה רעה רבה ובהמה כלה וכו׳ (שבת לג.). אין הדליקה מצויה אלא במקום שיש חילול ש ב ת (רב יהודה בריה דרב שמואל בשם רב, שם קיט:). כל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו סוף הוא בא לידי שלש עבירות גילוי עריות ושפיכות דמים וחילול ש ב ת (רב יהודה בשם רב, גיטי׳ ו:). — *יציאת השבת, הוצאה מרשות לרשות בשבת: יציאות ה ש ב ת שתים שהן ארבע (שבת א א; שבועי׳ א א). — *כבוד שבת: אין מדליקין בעטרן מפני כבוד ה ש ב ת (שבת ב ג). בשני מטין עם חשיכה ובחמישי מותרין מפני כבוד ה ש ב ת (תעני׳ ב ו). אנשי משמר ואנשי מעמד אסורים מלספר ומלכבס, ובחמישי מותרין מפני כבוד ה ש ב ת (שם ב ז). ולא היו מתענין ערב שבת מפני כבוד ה ש ב ת

---

[1] [ו״א ביום צום הכפורים, שהוא לָהם שבת מנוחה.]

(שם ד ג). שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסורין מלספר ומלכבס ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת (שם שם ז). אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, מצא בהמה נאה אומר זו לשבת וכו' (ביצה טז.).—*כלכלת שבת, סל פרות מיוחד לשבת: כלכלת שבת ב"ש פוטרין וב"ה מחיבין (מעשר' ד ב).—*לילי שבת: היה אוכל באשכול (שלא הפריש ממנו מעשר) וכו' חשיכה ליל שבת ר' אליעזר אומר יגמור ור' יהושע אומר לא יגמור (תרומ' ח ג). ומציעין את המטות מלילי שבת לשבת (שבת טו ג). נותן לה מעה כסף לצרכיה ואוכלת עמו מלילי שבת ללילי שבת (כתוב' ה ט). אמר קונם שום שאיני טועם עד שתהא שבת, אינו אסור אלא עד לילי שבת (נדרי ח ו). נדרה בלילי שבת יפר בלילי שבת וביום השבת עד שתחשך (שם י ח). ונתתי מטר ארצכם בעתו וכו' מלילי שבת לליל שבת (ר' נתן, ספרי דברי מב, פ.). — *מוספי ה...ת: מוספי שבת קודמין למוספי ראש חדש (זבח' י א). — *מוצאי שבת: חתן פטור מקריאת שמע בלילה הראשון עד מוצאי שבת (ברכ' ב ה). הלוקח פרות וכו' ושכח לעשרן וכו' חשכה מוצאי שבת לא יאכל עד שיעשר (דמאי ד א). ומציעין את המטות מלילי שבת לשבת, אבל לא משבת למוצאי שבת (שבת טו ג). במוצאי שבת מבדילין ולא תוקעין (חול' א ז). לא תמלא אשה קדירה עססיות ותירמוסין ותתן לתוך התנור ערב שבת עם חשכה, ואם נתנה למוצאי שבת אסורין עד כדי שיעשו (תוספת' שבת ג(ד) א). אם לא הבדיל במוצאי שבת מבדיל אפילו בחמישי בשבת (בשם ר' יוסף בר', ירוש' ברכ' ה ב). ועי' מוצא, 2858. — *ענג שבת: וקראת לשבת עונג וכו' זה עונג שבת (ר' יהודה בשם רב, שבת קיח:). — *עקר שבת: כל השוכח עקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה אינו חיב אלא חטאת אחת, היודע עקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה חיב על כל שבת ושבת (שבת ז א). — *ערב שבת[1]: שלושה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה עשרתן ערבתן הדליקו את הנר (שם ב ז). מי שהיו לו שני תינוקות וכו' אחד למול בערב שבת ואחד למול בשבת ושכח ומל את של ערב שבת בשבת ר' אליעזר מחיב בחטאת ור' יהושע פוטר (שם יט ד). נולד וכו' בין השמשות של ערב שבת נמול לעשרה (שם שם ה). יום טוב שחל להיות ערב שבת לא יבשל אדם בתחלה מיום טב לשבת (ביצה ב א). ולא היו מתענין ערב שבת מפני כבוד השבת (תעני' ד ג). אין דנין לא בערב שבת ולא בערב יום טוב (סנה' ד א). עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות (אב' ה ו). לא תמלא אשה קדירה עססיות ותירמוסין ותתן לתוך התנור ערב שבת עם חשכה (תוספת' שבת ג(ד) א). שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו וכו' (ר' יוסי בר יהודה, שבת קיט:). לעולם יסדר אדם שלחנו בערב שבת אע"פ שאינו צריך אלא לכזית (ר' אלעזר, שם שם). נשמה יתרה נותן הקב"ה באדם ערב שבת ולמוצאי שבת נוטלין אותה הימנו (ר"ש בן לקיש, ביצה טז.). — *ערבי שבתות: עד מתי מותר להחזיר בברכים, עד כדי שיראה לשולחני, ובכפרים עד ערבי שבתות (ב"מ ד ו). — *מערב שבת לערב שבת: כל העולם כולו ניזונין בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת (רב יהודה בשם רב, ברכ' יז:). — *קדושת שבת: כי אני יי' מקדשכם לעולם הבא כגון קדושת שבת בעולם הזה (מכי' פסח, מסכ' דשבתא א, קג:). — *שובתי שבת: הנודר משובתי שבת אסור בישראל ואסור בכותים (נדרי ג י). — *שמירת שבת: אברהם שאין כתוב בו שמירת שבת ירש את העולם במדה וכו' יעקב שכתוב בו שמירת שבת וכו' ירש את העולם שלא במדה (ר' יוחנן בשם ר' יוסי בר חלפתא, מד"ר ברא' יא). — *תחום שבת: אפילו עבד אפילו שפחה נאמנין לומר עד כאן תחום שבת (ערובי' ה ה). אלף אמה מגרש ואלפים אמה תחום שבת (סוטה ה ג). מעשה באחר שהיה רוכב על הסוס בשבת והיה ר"מ מהלך אחריו וכו' א"ל מאיר חזור לאחריך שכבר שיערתי בעקבי סוסי עד כאן תחום שבת (ת"כ, חגי' טו.). — ועם פעלים, *דחה שבת: כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה

---

[1]) [בשבעים בראש מזמור צג: Εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ προσαββάτου

את השבת (ר׳ עקיבא, פסח׳ ו ב). מנין לפיקוח נפש שדוחה את השבת וכו׳ (ר׳ יוסי, תוספת׳ שבת טו טז). יכול יהא כבוד אב ואם דוחה שבת וכו׳ (יבמ׳ ה:). ועין א. דָּחָה, 914. — *חלל שבת[1]: לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחללו בה את השבת (אביי, שבת קיט:). שגזרה המלכות גזרה שלא יעסקו בתורה ושלא ימולו את בניהם ושיחללו שבתות (ר״ה יט.). חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה (רבי שמעון בן מנסיא, יומא פה:). ועי׳ א. חִלֵּל, 1581. — *כִּבֵּד שבת[1]: עשירים שבא״י במה הן זוכין וכו׳ בשביל שמכבדין את השבת (שבת קיט.). — *נכנס לשבת, התחיל את השבת, ראה כָּנַס, 2:46. — *עִנֵּג שבת: כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים (ר׳ יוחנן משום ר׳ יוסי, שם קיח.). כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו (רב יהודה בשם רב, שם קיח:). — *עָקַר שבת: ואם אתה מבקש לעקור אותם עוקר את השבת ובטל אותה (מד״ר אסתר ז). — *שָׁמַר, שִׁמֵּר שבת: כי קדש היא לכם, מגיד שהשבת מוספת קדושה על ישראל, מה לפלוני חנותו נעולה, שהוא משמר את השבת, מה לפלוני בטל ממלאכתו, שהוא משמר את השבת (מכי׳ תשא מסכי׳ דשבתא, קד.). כל המשמר שבת כהילכתה אפי׳ עובד עבודת כוכבים כדור אנוש מוחלין לו (רבי חייא בר אבא בשם רבי יוחנן, שבת קיח:). אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהן אומה ולשון (ר׳ יהודה בשם רב, שם שם). אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהילכתן מיד נגאלין (ר׳ יוחנן משום רשב״י, שם שם). שפעם אחת גזרה המלכות גזרה שלא ישמרו את השבת (תעני׳ יז.). — *קדשה עליו השבת: מפסיקין לשבת וכו׳ מעשה ברבן שמעון בן גמליאל ור׳ יוסי בן חלפתא שהיו מסובין בערב שבת בעכו וקדשה עליהן השבת[2], אמר לו רבן שמעון בן גמליאל לר׳ יוסה בן חלפתא רצונך שנפסוק לשבת וכו׳ (ירוש׳ פסח׳ י א). — *יום שכלו שבת, עולם שכלו שבת: השיר שהיו הלוים אומרים וכו׳ בשבת וכו׳ מזמור שיר ליום השבת, מזמור שיר לעתיד לבא ליום (נ״א לעולם) שכלו שבת ומנוחה לחיי עולמים (תמיד ז ד). קדושת שבת בעולם הזה נמצינו למידין שהוא מעין קדושת העולם הבא וכן הוא אומר מזמור שיר ליום השבת לעולם שכלו שבת (מכי׳ תשא, מסכת׳ דשבתא א, קג:). — *שבת בראשית, שבת ממש, יום השביעי בשבוע המזכיר את מעשה בראשית, שלא כמלת שבת סתם, שהוראתה גם יום חג, ובנגוד אל שבתות שנים במשמ׳ שנות השמטה: ומניין שיום הכיפורים אסור באכילה ובשתיה וכו׳ תלמוד לומר שבתון שבות, יכול תהא שבת בראשית אסורה בכולם, תלמוד לומר שבתון הוא לכם ועיניתם, הוא אסור בכולן ואין שבת בראשית אסור בכולן (ספרא אמר, פרק יד, ויק, קב.). אין לי אלא יום הכיפורים, שבת בראשית מניין, תלמוד לומר תשבתו, ימים טובים מנין, תלמוד לומר שבתכם (שם שם). כתיב ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות וכתיב בחריש ובקציר תשבות, מה אנן קיימין אם לענין שבת בראשית והלא כבר נאמר ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך, ואם לעניין שבתות שנים והלא כבר נאמר שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך, אלא אם אינו עניין לשבת בראשית ולא לעניין שבתות שנים תניהו עניין באיסור שני פרקים הראשונים וכו׳ (ירוש׳ שביעית א א). וידבר משה את מועדי ה׳ אל בני ישראל וכו׳ מועדי נאמרו ולא נאמרה שבת בראשית עמהן (רבי יוסי הגלילי נדרי׳ עח.). מועדי ה׳ נאמרו ולא נאמרה שבת בראשית עמהן, והא כתיב שבת עמהן (רב אשי בר נתן, שם שם). מועדי ה׳ צריכין קידוש ב״ד, שבת בראשית אין צריכה קידוש ב״ד (רב פפא, שם עח:). ממחרת השבת ממחרת יו״ט, או אינו אלא למחרת שבת בראשית, רבי יוסי בר יהודה אומר הרי הוא אומר תספרו חמשים יום, כל ספירות שאתה סופר לא יהו אלא חמשים יום ואם תאמר ממחרת שבת בראשית פעמים שאתה מוצא חמשים ואחד ופעמים שאתה מוצא חמשים ושנים וכו׳ ר״י בן בתירא אומר אינו צריך הרי הוא אומר תספור לך, ספירה תלויה בבית דין, יצתה שבת בראשית שספירתה בכל אדם, רבי יוסי אומר ממחרת השבת ממחרת יום טוב, אתה אומר ממחרת י״ט או אינו אלא ממחרת שבת בראשית, אמרת וכי נאמר ממחרת השבת

1) [על פי השמוש במקרא].

2) [בתוספת׳ ברכ׳ ה ב וכן פסח׳ ק. וקדש עליהם היום.]

שבתוך הפסח׳ וחלא לא נאמר אלא ממחרת השבת, דכל השנה כולה מלאה שבתות, צא ובדוק איזו שבת (מנח׳ סה:—סו.). — *ובמשמ׳ שבוע: ולא היו מתענין (אנשי המעמד) ערב שבת מפני כבוד השבת ולא באחד בשבת כדי שלא יצאו ממנוחה ועונג ליגיעה ותענית וימותו (תעני׳ ד ג). שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסורין מלספר ומלכבס ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת (שם שם ז). ראש חדש אדר שחל להיות בשבת קורין בפרשת שקלים, חל להיות בתוך השבת מקדימין לשעבר ומפסיקין לשבת אחרת (מגי׳ ג ד). שפעמים בשבת בתי דינין יושבין בעירות ביום השני וביום החמישי (כתו׳ א א). המדיר את אשתו מתשמיש המטה בש״א שתי שבתות, בה״א שבת אחת, התלמידים יוצאים לתלמוד תורה שלא ברשות שלשים יום, הפועלים שבת אחת, העונה האמורה בתורה, הטילין בכל יום, הפועלים שתים בשבת, החמרים אחת בשבת (שם ה ו). המורדת על בעלה פוחתין לה מכתובתה שבעה דינרין בשבת וכו׳ וכן המורד על אשתו מוסיפין לה על כתובתה שלשה דינרין בשבת (שם שם ז). קונם יין שאיני טועם וכו׳ שבת זו אסור בכל השבת ושבת שעברה וכו׳ ואם אמר יום אחד, שבת אחת וכו׳ אסור מיום ליום (נדרי׳ ח א). שכיר שבת, שכיר חדש, שכיר שנה, שכיר שבוע (שם טה) יצא ביום גובה כל היום (ב״מ ט יא). החנוני מקנח מדותיו פעמים בשבת וממחה משקלותיו פעם אחת בשבת (ב״ב ה י). זכור את יום השבת לקדשו, תהא זוכרו מאחד בשבת שאם יתמנה לך מנה יפה תהא מתקנו לשם שבת (אלעזר בן חנניה, מכי׳ יתרו מסכ׳ דבחדש ז, סע.). אם לא הבדיל במוצאי שבת מבדיל אפילו בחמישי בשבת (בשם ר׳ יודה בר׳, ירוש׳ ברכ׳ ה ב). אפילו יום טוב שחל להיות באמצע שבת אומר בין יום השביעי לששת ימי המעשה (ר׳ זעורא בשם רב יהודה רבי אבא בשם אבא בר ירמיה, שם שם). שדי מובקרת יום אחד, שבת אחת, חדש אחד, שנה אחת, שבוע אחד (שם נדר׳ ד י). חל (תשעה באב) להיות באחד בשבת מותר לכבס כל השבת כולה, בשני בשלישי ברביעי ובחמישי לפניו אסור לאחריו מותר (תעני׳ כט:). לא דומה אור פניו של אדם כל ימות השבת כמו שהוא דומה בשבת (מד״ר בראשי׳ יא). נהר סמבטיון יוכיח שמושך אבנים כל ימות השבת ובשבת הוא נח (שם שם). לשני פרגמטוטין שנכנסו למדינה, ענה אחד מהם ואמר לחברו אם פותחין אנו שנינו כאחד במדינה אנו עושין אפרגיים במדינה, אלא פתח אתה שבתך ואני שבתי (ר׳ חמא בר׳ חנינא, שם שה״ש, מה יפו). — *ושבת המיוחדת למי שכהן בה בתפקיד מן התפקידים: שבתי היתה[1] והלכתי אחר ר׳ טרפון לביתו, אמר לי, יהודה בני, תן לי סנדלי ונתתי לו ופשט ידו לחלון ונתן לי ממנה מקל (ר׳ יודה, ירוש׳ סוטה ב ב). שבתי היתה אצל ר׳ אליעזר ור׳ יהושע ולשתי להם עיסה ביין ושמן ודבש ולא אמרו לי דבר (הוא, פסח׳ לו.). שבת של מי היתה, שבת של ר׳ אלעזר בן עזריה היתה (חגי׳ ג.). — ובמהפ״א: באת(ה) שבת באת(ה) מנוחה (רס״י, בראש׳ ב ב; הוש׳, מגי׳ ע.; תוס׳ סנה׳ לח. ד״ה אלבם). שבת (ראשי תבות) שנה בשבת תענוג (ילק״ר ואתחנן). — *ובקבלה, שבת כשם לספירה העשירית: הנה באומרכם אמרה שבת לשון נקבה יורה שירמוז על מדה שהיא משפעת ולא משפעת והוא השכל העשירי (ר״י אלבו, עקרים יא ג). שהשכל האחרון שהיא השכל העשירי והוא השכל הפועל והוא הספירה העשירית שיקראוהו שבת (שם שם). — *בכך (וכך) בשבת: בכך בשבת בכך ימים לירח פלי׳ שנת כך וכך לבריאת עולם וכו׳ נכתב שטר המוהר דזה במדינה פלנית (נוסח כתובה ירושלמית, פריד מעיר, ג). — *קבלת שבת, עין א. קַבָּלָה, 5696. — ושבתות מיוחדות, *שבת בינתים, השבת שבתוך עשרת ימי תשובה (צרור המור כי תשא דף פד, ב—ג; תשב״ץ ח״ב סי׳ רמ״ח). — *שבת בראשית, שבת ראשונה אחר סכות, שפותחים בה מחזור חדש בקריאת

---

1) [ומעין זה בארמ׳: שבתא דרב ביבי הואי ואיקלעו רבי אמי ורבי אסי שדא קמייהו בלכלא דפירי וכו׳ (שבת עד.), ופרש רש״י: הגיע יומו להיות עומד ומשמש על התלמידים, ע״כ. אך לפי הענין הכונה: שמש אחד מן החכמים מעין ראש בית דין מדי שבוע בשבוע, ומעין מנהג זה נמצא בתעודות קדומות באד מקפדוקיה, ועי׳ בהערות הקודמות בערך זה ובערך שָׁבוּעַ.]

התורה בפרשת ב ר א ש י ת: על אשר נהגו ק"ק א' שבשבת בראשית קורא בתחילת התורה א' מן הקהל אשר יצא לו הגורל (שו"ת מים רבים מלדולה די ס"א או"ח). — *שבת הגדול, שבת שלפני הפסח: שבת שלפני הפסח נהגו לקרותו ש ב ת הגדול וכו' ועל שנעשו נסים לישראל באותו שבת אשר לפני הפסח לפיכך נקרא ש ב ת הגדול[1] (פרדס, מיוחס לרש"י, מובא בשבלי הלקט, פסח רה). טעם אחר לפי שמאחרין העם בשבת שלפני הפסח לשמוע הדרשה וכו' ומפני משך זה נראה בעיני העם היום גדול וארוך יותר מיום אחר ועל כן קראו לשבת זה ש ב ת הגדול (שבלי הלקט, פסח רה). עד כאן אומרים ב ש ב ת הגדול (כתבת בהגדה של פסח). — *שבת זכור, שבת שלפני פורים שקוראים בה פרשת ז כ ו ר את אשר עשה לך עמלק: וציערתי בעצמי על ש ב ת זכור שהיינו פורשים מישוב של יאודים וברחמיו ית' רצה להתעכב בעזה ש ב ת זכור (חיד"א, מעגל טוב השלם, 5). — *שבת חזון, שבת שלפני תשעה באב, שמפטירים בה בישעיה א: ח ז ו ן ישעיהו בן אמוץ אשר חזה על יהודה וירושלם וכו'. — *שבת נחמו, שבת שאחרי תשעה באב, שמפטירים בה בישעיה מ: נ ח מ ו נ ח מ ו עמי וכו': ויגש החמשה ושלשים ויאמר הושיעה אדני כי מעי ככנור יהמו, מה נאכל ב ש ב ת נחמו (עמנואל, מחב' כב, הברמן, 629). — *שבת פרה, שבת בחדש אדר, שקוראים בה פרשת פרה אדמה, במדבר יט. — *שבת שובה, שבת שלפני יום כפור, שמפטירים בה בהושע יד: ש ו ב ה ישראל עד יי' אלהיך וכו'. — *שבת שירה, שבת שלפני החמשה עשר בשבט או שבת שחל בה חמשה עשר בשבט, שקוראים בה בפרשת בשלח שירת הים, אז י ש י ר משה וכו'. — *שבת שקלים, שבת בר"ח אדר או לפניו, שקוראים בה פרשת שקלים, שמות כא יא-יו. — *שבת תשובה, ראה שבת תשובה. — ונסחי ברכות לשבת, *שבת טוב: ויצא מבית הכנסת וכו' ולא נתן ש ב ת טוב לשום אדם באשר היה נוהג לעמוד כל שבת לפני ב"ה מעט ונתן שלום

[1]) [דעה אחרת, משום שמפטירים בה במלאכי ג: לפני בוא יום יי' הגדול והנורא. ואמנם נקראת גם השבת שלפני הפסחה הנוצרית בקצת שפות שבת גדולה.]

לנכרים ו ש ב ת טוב לכולא ציבורא (ספר מהרי"ל, הלכות שמחות). — *שבת שלום ומבורך[1]: יבא אל ביתו ברוב ששונים ויאמר קול ברמ' ש ב ת שלום ומבורך (חמדת ימים א יד, פח:) — *שבת שלום, ברכה מקבלת בימינו.

*שֶׁבֶת[2]), ש"נ, — צמח ששמש תבלין, Dill, anaethum graveolens; aneth; dill: ומודים חכמים לרבי עקיבא בזורע ש ב ת או חרדל וכו' שהוא נותן פאה מכל אחד ואחד (פאה ג ב). ר' אליעזר אומר ה ש ב ת מתעשרת זרע וירק וזירין וחכמים אומרים אינו מתעשר זרע וירק אלא השחלים והגרגיר בלבד (מ"ש' ד ה). ה ש ב ת משנתן טעמו בקדרה אין בו משום תרומה ואינו מטמא טומאת אוכלים (עקצ' ג ד). ה ש ב ת שזרעה לזרע מתעשרת לזרע ופטורה זירין וירק (תוספת' שביעי' ב ז). שורשי ה ש ב ת לא מטמאין ולא מיטמאין ולא מצטרפין (שם עקצ' א ב). — ובסהמ"א: ויופשט עורו ויבושל במים ושמן זית מועט ו ש ב ת וכרתי (פרקי משה ט, כו.). ותטיף באוזן שמן ש ב ת (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א, החזקים).

א. שֶׁבֶת[3]), ש"נ, כמו שִׁבְתּוֹ: וכי יריבן אנשים והכה איש את רעהו וכו' ונפל למשכב אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה רק שִׁבְתּוֹ

[1]) [נסח ברכה מסרתי אצל ספרדים וחסידים.]

[2]) [באשור' שִׁבִּתֻּ וגם שִׁבִתּוּ, פרס' שִׁבִת, סורי' שֶׁבְתָּא. מוצא המלה לא הברר כל צרכו, ולפי ב. גיגר, תוספת הערוך 391, אין מקורה בפרסית אלא כנראה באשור', וצ"ע.

לפי עדות יתר הלשונות יש לבטא מלה זו, שעל כל פנים אין מקורה בעבר': שֶׁבֶת (כבני שִׁבְתּוֹ וכו') או שֶׁבֵת, ולא שֶׁבֶת, ובכ"י פרמה (פאה ג ב, מעשרות ד ה) מנקד שֶׁבַת, וכן עקר.]

[3]) [מקור מן ישב שהפך ש"ע, או ש"ע מן שֶׁבֶת, כדברי ראב"ע: ופי' שבתו מגזרת שביתה ששבתה מלאכתו, ונכון הוא, והוא על משקל שברו כי התי"ו שורש, ויתכן להיותו כמו זה שבתה הבית מעט, שהוא מגזרת ישב, והטעם זמן ישיבה בבית שובת בלי מלאכתו והעד על זה הפי' שהוא הפך והתהלך בחוץ, ע"כ. והשבעים תרגמו לפי הענין τῆς ἀργίας αὐτοῦ, לשון בטלה מעבודה, וכן התרג' הארמיים בוטלניה, והולג' תרגמה operas eius, ז"א עבודתו (שהחסיר).]

יתן ורפא ירפא (שמות כא יח-יט). — ובתו״ם: החובל בחברו חיב עליו משום חמשה דברים בנזק, בצער, ברפוי, בשבת ובבשת וכו׳ שבת רואין אותו כאלו הוא שומר קשואין, שכבר נתן לו דמי ידו ודמי רגלו (ב״ק ח א). הקוטע ידי עבד חברו וכו׳ נוטל נזקו צערו ריפויו שבתו וכו׳ (ר׳ יוחנן, ירוש׳ שם ח ה). הכהו על ידו וצמתה וסופה לחזור אביי אמר נותן לו שבת גדולה ושבת קטנה[1] ורבא אמר אינו נותן לו אלא דמי שבתו שבכל יום ויום (בבלי שם פו.).[2]

ב. שֶׁבֶת, שָׁבֶת, — מלה מספקה: ומצרים הבל וריק יעזרו לכן קראתי לזאת רהב הם שָׁבֶת[3] (ישעי׳ ל ז).

ג. שֶׁבֶת, שָׁבֶת, — מלה מספקה: ובליעל כקוץ מנד כלהם כי לא ביד יקחו ואיש יגע בהם

---

1) [כנראה אין להבין כאן גדולה וקטנה על תשלום שבת כפול, אלא שבת גדולה וקטנה פרושה: תשלום שבת שהוא גדול בהתחלת המחלה, שהוא הולך ופוחת לפי מדת הבראת היד, המאפשרת לנחבל לעבד להשתכר יותר ויותר. ולא כפרוש רש״י שפרש גדולה: דמי ידו, וקטנה: כל ימים שיפול למשכב רואין אותו כאילו הוא שומר קשואין.]

2) [בירוש׳ ב״ק ח א (ו: למטה) בא בתוך משפט ארמי גם מ״ר מן שבת: תרין שבתין אינון וכו׳.]

3) [במשפט זה התקשו רבים, ואף הציעו בו את הקריאה: רהב המשבת, שאינה מסתברת. אך, כאמור בהערה עמ׳ 6460 אין להתעלם מדמיון הצרוף רהב הם שבת על דברי הנביא על בבל (יד 7): איך שבת נגש שבתה מדהבה (הקריאה הנכונה, כדעת רבים, וכן בגנזות: מרהבה) ונדמה שבאותיות אלו, שבתהמרהבה, מסתתר ש״ע הם, מעין אותה מלה, שלא הכרה גם באיוב ה יה: וישע מחרב מפיהם ומיד חזק אביון, שכונתו (עי׳ טורטשינר, משלי שלמה עמ׳ 52) וישע מחרב, מפי הָם (מפי צר, הבא להמו ולאבדו) ומיד חזק אביון. ולפי זה הכונה בדברי הנביא על בבל: איך שבת נֹגֵשׂ שבת הם רַהֲבָה, ומעין דברים אלו על בבל קרא הנביא גם על מצרים: על כן קראתי לזאת רַהַב הָם שֻׁבָּת, ז״א: רהבו של ההָם, הצר והאויב הנוגש הזה שֻׁבַּת. וכמוער בספר הנ״ל, אין גם השם הָמָן בעקר אלא הֵמַן, צורר היהודים, שבקש להמם ולאבדם.]

ימלא ברזל ועץ חנית ובאש שרוף ישרפו בַּשָּׁבֶת[1] (ש״ב כג ו-ז).

***שַׁבְּתָא** עי׳ שַׁבָּת.

***שַׁבְּתַאי,** שַׁבְּתַי[2], ש״ז, — שמו של כוכב הלכת סטורנוס, שמקומו בין יופיטר (צדק) ואורנוס, Saturn ;—e: ונפלה תקיפת ניסן בשבתאי (ברכי׳ נט:). ויש מזל שהוא גומר הלוכו לשלשים שנה והוא שבתי (מד״ר ברא׳ י). ואחריו מה אתה בורא שבתי שעתידים אומות העולם למשול בהם בישראל (פסיק׳ רב׳ כ, לו.). ושבעה שמשים בו עליהם שיהיו רצים ובאים בי״ב מזלות האלה ואלה:

---

1) [אין למלה פרוש מסתבר במקומה, ואולי עקר הדברים בקרוב: ובאש שרף ישרפו וישבתו, וכנראה השפיע הנסח ע״י ישב בשבת שבפסוק שאחר זה.]

2) [שם זה אינו במקרא ואינו גם ביתר השפות השמיות. שמו הקדום של הכוכב הזה הוא באשור׳ כַּיְמָנוּ, כַּיְוָנוּ, והוא בסור׳ כֵּ(א)וָן, כֵּיוָן, בערב׳ כיואן a), וכן היה שמו בעבר׳ שבמקרא, והשוה את דברי ראב״ע על כיון צלמיכם (עמ׳ ה כו): ומלת כיון ידועה בלשון ישמעאל גם פרס כי הוא כיוא״ן והוא שבתי כי עשו לו צלם, ע״כ. והשם שבתי, שבתאי, הנגזר משמו של יום השבת, הְמצא אך אחרי שלמדו ליחס כוכבים שונים לימי השבוע, כנהוג עד היום בשפות שונות. ואמנם נראה כי גם מנהג זה נולד בישראל, הואיל ורק בישראל נהגו יום השבת השבועית והשבוע בכלל. וידועים גם דברי טקיטוס בהסטוריה V, 4 על השבת ועל סטורנוס אצל היהודים: septimo die otium placuisse ferunt, quia is finem laborum tulerit; dein blandiente inertia septimum quoque annum ignaviae datum. alii honorem eum Saturno haberi, seu principia religionis tradentibus Iudaeis, quos cum Saturno pulsos et conditores gentis accepimus, seu quod de septem sideribus, quis mortales reguntur, altissimo orbe et praecipua potentia stella Saturni feratur; ac pleraque caelestium viam suam et cursus septenos per numeros commeare. וכן קורא לה Tibullus (30 לפנה״ם) Saturni sancta dies. דעה אחרת מובעת וחמר רב לענין מובא במאמרו של ש. גאנדז, The origin of the planetary week בתוך Proc. of the Amer. Acad. f. Jew. Research XVIII (1949), עמ׳ 213 — 267.]

a) كيوان

הם השמשים שבתי צדק מאדים חמה נוגה כוכב לבנה, שבתי ממונה על העניות ועל המסכנות ועל הדוויה ועל החריבה ועל חולי ומכה הטמונה בגוף (בריתא דר' שמואל הקטן ה). כל הכוכבים משרתים לשבעה כוכבים של שעות ושמן כל״ש צמח״ן כוכב לבנה שבתאי צדק מאדים חמה נוגה והם משרתים לשבעת ימי השבוע יום א' כוכב חמה יום ב' צדק לבנה, יום ג' נוגה מאדים, יום ד' שבתאי כוכב, יום ה' חמה צדק, יום ו' לבנה נוגה, יום ז' מאדים שבתאי (פדר״א ו). חמה נוגה כוכב לבנה שבתאי צדק מאדים (ס' יצירה ד ז). — ובספהס״א: ויקראו לו עוד שם צפו יאנוס על שם החיה ושטורנוס על שם הכוכב אשר היו עובדים לו בימים ההם ושם הכוכב שבתאי (יוסיפון, גינצבורג, ח). שבתי על אשר הוא קר ויבש למאד נתמנה על הביתה ועל העינוי וכו' ונתמנה על יום השבת שאין בו מלאכה ופעל ונתמנה על העצלות וכו' על הרעה והוא למשה (ר״ש דונולו, חכמוני ליצירה, ורשה, כג:). האזן הימנית דומה לנוגה, האזן השמאלית דומה לשבתי (שם קז.). ברקיע העליון שעל כלן הוא השביעי הנושא את המים העליונים תהיה מעונתו של שבתי (שם, ע:). מי ישוחח גדלתך בהקיפך על גלגל צדק גלגל שביעי וכו שבתי בתקופתו וכו' ומעורר מלחמות ובזה ושבי ורעב ומחריב ארצות ועקר מלכיות (רשב״ג, כתר מלכות, ביאליק-רבניצקי ב, 68). והסכימו בז' כדורים הנשארים כי העליון בכולם בידור שבתאי וכו' והיו מסדרין כוכבי לכת על הסדר הזה: שבתי צדק מאדים חמה נוגה כוכב לבנה וסימנם שצ״ם חנכ״ל (ראב״ע, לוחות הארץ, יא). שבתי הולך בכל יום על עוקם גלגל הקפתו נ״ז שברי מעלה מחשבון ש״ס מעלה בהקף הגלגל ההוא (שם, לג). ודרך סדורן ברקיע כך הוא העליון אשר בכולן והוא המתחיל לשמש הוא שבתי ואחריו צדק וכו' ופימנם כדרך סדורן שצ״ם חנכ״ל (הוא, ספר העבור א י, 28). שעה ראשונה של ד' בשבת שימש שבתאי ובשניה צדק וכו' (רש״י, שבת קכט:). תחילת ליל א' בשבת משמש כוכב ואחריו לבנה ואחריו שבתי צדק מאדים וכו' (הוא, ערוב' נו.). וגזרו על שבתאי שהוא זכר ומכוכבי היום (ראב״ע, ראשית חכמה א). שהגלגלים עשרה זה בתוך זה, גלגל הראשון שאנו רואין הוא גלגל הירח וכו' ששי גלגל צדק, שביעי גלגל שבתאי (פרוש הרמב״ם למסכת ר״ה דף כ ע״ב, יין לבנון, 9). שראש האדם המשילו הראשונים אל הגלגל והעינים כנגד שני המאורות שהם השמש והירח, והמשילו האזנים לכוכבים העליונים שהם שבתאי וצדק וכו' (עולם קטן, הוצ' הורויץ, כד). למה לא התחייב מהשכלת שבתאי מה שלמעלה ממנו דבר אחד ומהשכלתו המלאך הראשון דבר אחר ותהיינה צורות אצילות שבתאי ארבעה (ר״י א״ה, כוזרי ד כה). ואמרו כי שבתאי ישפיע ממנו כח רוחני ויתפשט בכל העולם ובו מתאחז הצורה בחומר (רש״ט פלקירא, המבקש, פג). מי כשבתי אל החכמה האלהיה וכו' (עמנואל, מחב' כ, הברמן, 759). מי כשבתי מעיד על שבתותי (שם, 760). ומגלגל שבתאי כח השפיטה והבחינה (מנחת קנאות לר״י מפיקא, 55). הכוכב השביעי נקרא שבתאי לשון שבת והנחה יען שתנועת זה הכוכב יותר כבידה ויותר במתון מכל שאר כוכבי לכת (דוד גנז, נחמד ונעים א ח). סוד השבת המבטל ומשדד המערכת של כוכב שבתאי המורה הריסה ושביתה (נפתלי ב״ר יעקב אלחנן, עמק המלך, ספר עולם הבריאה כג, קעז:). — °והמלה משמשת כשע״פ [1]): שבתי דונולו, שבתי צבי, שבתי כהן, וכדו'.

°**שַׁבְּתָאוּת**, ש״נ, — אמונה במשיחיותו של שבתי צבי [2]).

°**שַׁבְּתָאִי**, ת״ז, — השיך לכת שבתי צבי [2]).

°**שִׁבְתָּה**, שִׁבְתָּא, ש״נ, — מחלה מדבקת המשתקת את אברי הגוף, שתוק ילדים [3]), meningitis: ומביאים ראיה שהרי התירו להדיה ידה כשנותנת

---

1) [כנראה בהוראה: שנולד בשבת.]

2) [לפי מכתב מפרט של פרופ' ג. שלום אל העורך, אין עדות לשמוש זה לפני סוף המאה הי״ט, ועד אז משמשים המנחים כת שבתאי צבי, שציוי״ת, שציי״ם, ובאידיש שעבסיל. ואולי היה שפ״ר בתרגום ספרי גרץ (עי' למשל בכרך VIII, 583) הראשון שהשתמש במלים שבתאי ושבתאות.—ובמליצה: אחזהו השב״ץ (פנקס ועד ארבע ארצות, היילפרין, 343).]

3) [על פי הבנה זו של הארמ' שבתא, שיבתא, בתו״מ (תעני' כ:) איכא דאמרי מילתא דשיבתא הוה גמיר. ואחרים פרשו במשמ' רוח רע, וכן מסתבר.]

פת לתינוק משום שיבתא (המאירי יומא ה, עז:). מ"מ אחר שהסיח דעתו יש לחוש משום שיבתא מועטת (שם שם). — ובמשמ' רוח רע: ולי המחבר נראה שטוב ליטול ידו לכתחלה כשיש לו מים דרוח שיבתא שורה על הידים (לכלה, המאור ג, ג).

שַׁבָּתוֹן, ש"ז, — שביתה ממלאכה, שנהגה בימי חגים [1], Feier, Ruhe; repos; repose, rest: בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שַׁבָּתוֹן זכרון תרועה מקרא קדש כל מלאכת עבדה לא תעשו (ויקרא כג כד—כה). אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי וכו' תחגו את חג יי' שבעת ימים ביום הראשון שַׁבָּתוֹן וביום השמיני שַׁבָּתוֹן (שם שם לט). — וביום השבת, בצרוף שבתון שבת קדש: הוא אשר דבר יי' שַׁבָּתוֹן שבת קדש ליי' מחר (שמות יו כג). — ובהכפלה שבת שבתון [2], שביתה מחלטת, שנהגה ביום השבת וביום הכפורים: ששת ימים יעשה מלאכה וביום השביעי שבת שַׁבָּתוֹן קדש ליי' כל העשה מלאכה ביום השבת מות יומת (שם לא יה). בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשתיכם וכל מלאכה לא תעשו וכו' שבת שַׁבָּתוֹן היא לכם (ויקר' יו כט—לא; וכעין זה שם כג לב). — ושבתון לארץ, שביתת הארץ בשנת השמטה, ושנת שבתון, שנת השמטה: שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את תבואתה ובשנה השביעית שבת שַׁבָּתוֹן יהיה לארץ שבת ליי' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר שנת שַׁבָּתוֹן יהיה לארץ (שם כה ג—ה). — ושנת שבתון, חפשת שבתון, חפשה הנתנת לעובד אחת לשבע שנים, נוהג בספרות ובדבור.

*__שַׁבְּתִי__, ש"ז, — שיך לכוכב שבתאי, מתכונת השבתאי: ומפני מה קוראים לאיזה אנשים שבתיים, לפי שגם מטבעם קר ויבש כמו ככב זה (עוזיה כץ, מעשה טוביה, עולם הגלגלים ט, ג).

*__שַׁבְּתְיוֹן__ [3], ש"ז, — שם הנהר סמבטיון: גלות שביעי זה גלות עשרת השבטים שגלו לפנים מנהר שבתיון, ולמה נקרא שבתיון, לפי שהוא נח בשבת (מדרש עשר גליות כפסה ב, ביה"מ ילינק ה, 115). וכן הם מעידים על נהר שבתיון שהאבנים מתנועעות כל השבוע ונחות כל השבת (קרקסא, מו"כ ג הקדי' יב).

*__שַׁבְּתָיָנִי__, ש"ז, — בן כת נוצרית שובת שבת כיהודים, Sabbatianer; Sabbataire; Sabbatarian, נוהג בספרות.

*__שַׁג__, כנוי מדמה של גנאי: אמר רב הונא וכו' שרי ליה לבר ישראל למימר ליה לעובד כוכבים שקליה לעבודת כוכבים ואנחיה בשין תיו [1] שלו, אמר רב אשי האי מאן דסנאי שומעניה שרי ליה לבזוייה בשין גימל [2], האי מאן דשפיר שומעניה ש"י לשבוחיה ומאן דשבחיה ינוחו לו ברכות על ראשו (מגי' כה:).

1) [עי' בהערות לערך שַׁבָּת.]

2) [כמבאר בערך שַׁבָּת, נולד הצרוף שבת שבתון ראשונה כלפי ימים אלו שחלה בהם שבת כפולה, לפי מהלך השמש והירח יחד, ועי' שם.]

3) [כתוים רק בצורת יונ' סמבטיון, סבטיון, סנבטיון, וכן אצל יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים ז א, ואצל פליניוס Hist. Nat. XXXI, 2, בצורה Σαββατικός, Σαββατεῖον. ועי' בערך סבטיון עמ' 3914.]

1) [ז"א בֹּשֶׁת.]

2) [בדפוסים: בגימ"ל שי"ן, אך הנכון: בשין גימל, והמחבר רשם בפתקה: וגרסת ר"ח בשין וגימל, וכן גרסת הרא"ש במגלה שם וכן מסכים קרבן נתנאל שם, והוא שַׁג מקביל לשֶׁת — שג, והוא מקום האשה, ע"כ. ואמנם אין הדבר דומה ללשון הגנאי שבדברי רב הונא, שהם במשפט שלם, וכאן אין כל יסוד להניח הוראה מיחדת זו או זו של המלה. ומסתבר, שלא היה כתוב בעקר אלא ש"ג בלבד, כראשי תבות של המלים שם גנאי; ועל כך מורה בפרוש דבר הגמרא במסכת ע"ז (מו.): א"כ מה ת"ל ואבדתם את שמם מן המקום ההוא, לכנות לה שם, יכול לשבח, לשבח ס"ד, אלא יכול לא לשבח ולא לגנאי, ת"ל שקץ תשקצנו וכו' הא כיצד היו קורין אותה בית גליא קורין אותה בית כריא וכו' ע"כ. ורק הואיל וכתבו המעתיקים במקום שֵׁת: ש"ת, שין תיו, כאותיות בודדות ולא כמלה, כדי שלא יבטאו מלה גסה כזאת במפרש, על כן ראו גם בקצור ש"ג מלה ממש שאין לבטאה, וכתבו גם כאן את שמות האותיות ממש: שין גימל, ללא צורך.
ומפרשים אלו, שגרסו גימ"ל שי"ן, דרשו זאת כראשי תבות: גיופא שטיא, ולא זו כונת הגמרא.]

שגג [1]), מִמֶנּוּ שָׁגַג, ״שָׁגָג, שְׁגָגָה, ״שְׁגִיגָה, שַׁגָּם (?).

שָׁגַג, פ״ע, שָׁגַג, שֹׁגֵג, שֹׁגֶגֶת, — שגג האדם, שגג שגגה, חטא בשגגה, חטא מתוך טרוף הדעת ללא כונה מראש [2]), in Leidenschaft handeln, unabsichtlich tun; se passioner, faire sans intention; to give way to passion, do unintentionally: ואם נפש כי תחטא ועשתה אחת מכל מצות יי׳ אשר לא תעשינה ולא ידע ואשם ונשא עונו והביא איל תמים מן הצאן בערכך לאשם אל הכהן וכפר עליו הכהן על שגגתו אשר שָׁגָג והוא לא ידע ונסלח לו (ויקר׳ ה יז—יח). וכפר הכהן על הנפש הַשֹּׁגֶגֶת בחטאה בשגגה לפני יי׳ (במד׳ יה כח). טרם אענה אני שֹׁגֵג ועתה אמרתך שמרתי (תהל׳ קיט סז).—ובשמוש מספק: הן יעצר במים ויבשו וישלחם ויהפכו ארץ עמו עז ותושיה לו שֹׁגֵג [3]) ומשגה (איוב יב יו). — ובתו״מ במשמ׳ עשה ללא כונה, חטא שלא מדעת, בלבד: המטביל כלים בשבת שוגג ישתמש בהם, מזיד לא ישתמש בהם, המעשר והמבשל בשבת שוגג יאכל, מזיד לא יאכל, הנוטע בשבת שוגג יקיים, מזיד יעקור (תרומ׳ ב ג). נטמאת עסתה שוגגת או אנוסה, (שעור החלה) אחד מארבעים ושמונה (חלה ב ז). שוגג או נאנס ולא עשה את (הפסח) הראשון יעשה את השני (פסח׳ ט ח). אדם מועד לעולם בין שוגג בין מזיד בין ער בין ישן (ב״ק ב ו). אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם (ר׳ יוחנן בן ברוקא, אבו׳ ד ד). הורו בית דין שוגגין ועשו כל הקהל שוגגין מביאין פר, מזידין ועשו שוגגין מביאין כשבה ושעירה, שוגגין ועשו מזידין הרי אלו פטורין (הור׳ א ד). ההוא, ולא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה, ההוא, לא אנוסה ולא שוגגת ולא מוטעת (ספרי דבר׳ קמט). הכל מודים בשבועת ביטוי שאין חייבין עליה קרבן עד שישגוג בלאו שבה (שבת סט.). הנח להם לישראל, מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין (ביצה ל.). — *וכמו תה״פ, בשוגג, בנגוד אל במזיד: האוכל תרומת חמץ בפסח בשוגג משלם קרן וחומש, במזיד פטור מתשלומים (פסח׳ ב ד). הבא על יבמתו בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון וכו׳ קנה (יבמ׳ ו א). המטמא והמדמע והמנסך בשוגג פטור במזיד חייב (גיט׳ ה ד). לא יצר אדם על עבירה שעשה בשוגג אלא שנפתח לו פתח שיחטא ואפילו בשוגג ואפילו במזיד וכו׳ לפיכך אם חטא בשוגג אין סימן יפה לו (תנחו׳ ויקר׳ ו). — ובספה״א, גם כמו שָׁגָה במשמ טעה בענין זה או זה: זה כתב מ׳ אדנים הלוי בר לבראט בתשובתו על רב׳ ופר׳ סעדיה ראש ביר׳ יוסף אשר שגג בפתרון (תשו׳ דונש על רסע״ג 1). — ואמר המשורר: וגם דוד בחנו אל ושגג בבת שבע

[1]) [מדקדקים ומלונאים ראו כאן שרש משנה על יד שגה, במשמ׳ טעה, אך למעשה יש כאן בעקר מלה בהוראת כעס וקצף, ועי׳ שגגה, הערות. ולפי זה עקר הוראת הפעל שָׁגַג היא עשה בכעס, ללא כונה תחלה, ואין הוראתו כהוראת שָׁגָה.]

[2]) [זאת עקר הוראת הפעל, כעדות שמושי השם שְׁגָגָה (עי׳ שם), ואך מכאן עבר הפעל לשמש גם בהוראה לדבר שנעשה ללא ידיעה כלל, אף שלא בטרוף הדעת.]

[3]) [רב המפרשים והמתרגמים הניחו גם כאן שימוש רגיל מן שָׁגַג, כאלו הכונה בקרוב: לו, לאלהים, שייך גם החוטא בשגגה וגם המשגה אחרים. ואולם אין זה מענין הפרשה, ושל ראשית הפסוק: עמו עז ותושיה, בפרט בהשואה לפס׳ יג: עמו חכמה וגבורה לו עצה ותבונה. ועל כן נסה גם העורך בפרושו משנת תש״א למצוא באור בכוון דומה לפס׳ יג, שלכאורה הוא מדבר על כחו וחכמתו של האלהים; ואמנם גם בדרך זו קשה להגיע לפתרון מניח את הדעת.

ואולם אפשר, שיש להבין פס׳ יב בשאלה, כלו׳: בישישים חכמה (לפי דבריכם) וארך ימים תבונה? ובתשובה לכך פס׳ יג: עמו (עם האל בלבד הוא לתת) חכמה וגבורה, לו עצה ותבונה, הן (אלהים) יהרס ולא יבנה, יסגר על איש ולא יפתח (פס׳ יד) וכו׳ ולפי זה אפשר להבין גם פס׳ טו: עמו (בלבד הוא לתת לאדם) עז ותושיה, לו (הוא לתת) שגג ומשגה, ועל כן ההמשך: (הרי האלהים) מוליך יועצים שולל וכו׳. לפי פרוש זה מוטב לבטא בקרוב שָׁגָג וּמִשְׁגֶּה, כשמות עצם ולא כצורות של פעל. ואמנם עם כל אלה עלינו להביא בחשבון גם זאת, כי תרגמו הדברים מארמ׳, ובלשון זו בא שלו בסק׳ שגג בעבר׳ (וכן בתרג׳ למקומנו: ליה שלי ומשלי), בדמיון רב להמשך שבפס׳ יז: מוליך יועצים שולל. ועי׳ שׁוֹלָל, הערות.]

ושמשון עם דלילה (יצחק חזן עזרא, יריבוני, בן-מכסס, עז). ומרותי יבאוך ואך לא להוכיח אבל דרך זכירה וכו' ויוכיחו לנפשי בחחלה ושכלי באשר שגג והמרה (עמנואל, חזי חכמה, מחב' ס, הברמן, 220). פעם זדו ופעם שגגו (הוא, מחב' כח, שם, 821).

—התפ', *הִשְׁתּוֹגֵג, — כמו שגג: והזהרו פן תשלו, הלילה לכם מהשתוגג (JQR January 1918, עמ' 365).

*שָׁגָג, שְׁגָג, ס״ז, — כמו שְׁגָגָה, במשמ' חטא שלא מדעת: כי אין בעולם פי שינקה מן השגג והשלי (דונש, תשוי על רסע״ג 5). סוף המאמר שראוי להתפלל משני המינים לבד שיהיה בלי שגג ושעות (חזכן הקרא׳, ג׳ עדן, תפלה א, עח.). — ואמר הפיטן: שגג לב הותל עוד בל יטנו (יוסי בן יוסי, אנוסם לעזרה, מוסף ב ר״ה). טפילת שוא שגג הורייתו (יגאי, אגר טוב, קרובי ויקר', זולאי, קלו). זרו רשעים שטו כזב בשאף, זרה מחבוק בשגג לשאף (ר״א קליר, אלופים, תפארת פיבה ללונץ). יוצלל זדון ויכפר חטא שגגי, אמרי האזינה יוי בינה הגיגי (אליה בר שמעיה, אריה ביער, סליחי יוס ד). יה מעלים נושא וגם פוסח, שגג לכפר לאשר גונח (ישעיה בר-מל, מטרלאני, איכס ששפי, מבחר השירה העברית בא״י ליס סירמן, פה).

שְׁגָגָה, ש״נ, ככי שִׁגְגָתוֹ (שִׁגְגָתוֹ), שִׁגְגָתָם (שִׁגְגָתָם), —

א) כעס ורגז, דבר המעורר רגז [1]: טוב אשר לא תדר משתדור ולא תשלם אל תתן את פיך לחטיא את בשרך [2]) ואל תאמר לפני המלאך [3]) כי שְׁגָגָה [4]) היא למה יקצף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך (קהל' ה ד–ה). אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח כי מרפא יניח חטאים גדולים יש רעה ראיתי תחת השמש כִּשְׁגָגָה [1]) שיצא מלפני השליט (שם י ד–ה). — ב) במשמ' חסר כונה רעה, חטא שלא מדעת: נפש כי תחטא בִשְׁגָגָה מכל מצות יוי' אשר לא העשינה ועשה אחת מהנה וכו' והקריב על חטאתו אשר חטא פר בן בקר תמים ליוי' לחטאת (ויקר' ד ב–ג). אשר נשיא יחטא ועשה אחת מכל מצות יוי' אלהיו אשר לא תעשינה בִּשְׁגָגָה ואשם או הודע אליו חטאתו אשר חטא בה והביא את קרבנו שעיר עזים זכר תמים (שם שם כב–כג). נפש כי תמעל מעל וחטאה בִּשְׁגָגָה מקדשי יוי' והביא את אשמו ליוי' (שם ה יה). ואם נפש כי תחטא ועשתה אחת מכל מצות יוי' אשר לא תעשינה ולא ידע ואשם ונשא עונו והביא איל תמים מן הצאן בערכך לאשם אל הכהן וכפר עליו הכהן עַל שִׁגְגָתוֹ אשר שגג והוא לא ידע ונסלח לו (שם יז–יח). ואיש כי יאכל קדש בִּשְׁגָגָה ויסף חמשיתו עליו ונתן לכהן את הקדש (שם כב יד). וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה וכו' והיה אם מעיני העדה נעשתה לִשְׁגָגָה ועשו כל העדה פר בן בקר אחד לעלה וכו' וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל ונסלח להם כי שְׁגָגָה הוא והם הביאו את קרבנם אשה ליוי' וחטאתם לפני יוי' על שִׁגְגָתָם ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בִּשְׁגָגָה ואם נפש אחת תחטא בִשְׁגָגָה והקריבה עז בת שנתה לחטאת וכפר הכהן על הנפש השגגת בחטאה בִשְׁגָגָה לפני יוי' לכפר עליו ונסלח לו האזרח בבני ישראל ולגר הגר בתוכם תורה אחת יהיה לכם לעשה בִּשְׁגָגָה (במדי' יט כב–כט). והקריתם לכם ערים ערי מקלט תהיינה לכם ונס שמה רצח מכה נפש בִּשְׁגָגָה (שם

---

[1]) [עי' בהערות שאחר זו.]

[2]) [בנדר.]

[3]) [כנראה הכונה: אל תאמר דבר לפני הַמֶּלֶךְ, לפני שֶׁתִּמָּלֵךְ ותחשב עליו יפה.]

[4]) [אין המשמ' של חטא שלא מדעת, ואף לא זו של שגיאה וטעות (שאינה למלה שגגה במקרא), מתאימה כאן. הכפוי למה יקצף האלהים על קולך, מורה כי ע״כ כעס וקצף מדבר כאן, וכן בא גם במקום השני בס' קהלת (י ה) כשגגה שיצא מלפני השליט בהמשך ברור אל פס' ד: אם רוח המושל יעלה עליך, שפרושו: אם כעס המושל והשליט יצא ויעלה עליך. ולפי זה יש לראות גם את הצרוף נפש כי תחטא בשגגה בראשית שמושו במשמ' חטא מתוך טרוף הדעת שבכעס, ללא כונת זדון קודמת (m lice aforethought dolus), ואך אחר כך הקפידו והחסירו, ועל כן צמצמה הוראת הפעל והשם למקרים שנעשה החטא בלי ידיעת האדם בכלל, כגון שנשל הברזל מן העץ וכדו', ואך כמאחר יותר קרבו שני השרשים שגג ושגה האלה בהוראתם, על פי דמיונם בשמיעה. ואף אפשר שיש לנקד במקום זה או זה, למשל, יִשְׁגּוּ במק' יִשְׁגּוּ וכדו'.]

[1]) [עי' בהערה שלפני זו.]

(לה יא). הנו לכם את ערי המקלט וכו' לנוס שמה רוצח מכה נפש בשגגה בבלי דעת (יהוש' כ ג—ג). — ובתו"מ: הזורק ונזכר (ששבת היום) לאחר שיצתה מידו, קלטה אחר, קלטה כלב, או שנשרפה, פטור, זרק לעשות חבורה בין באדם ובין בבהמה ונזכר עד שלא נעשית חבורה, פטור, זה הכלל, כל חיבי חטאת אינן חיבין עד שתהא תחלתן וסופן שגגה. תחלתן שגגה וסופן זדון, תחלתן זדון וסופן שגגה פטורין עד שתהא תחלהן וסופן שגגה (שבת יא ו). ארבעה נדרים התירו חכמים, נדרי זרוזין ונדרי הבאי נדרי שגגות ונדרי אונסים וכו', נדרי שגגות אם אכלתי ואם שתיתי ונזכר שאכל ושתה, שאיני אוכל ושאיני שותה ושכח ואכל ושתה (נדר' ג א—ג). אלו הן הגולין ההורג נפש בשגגה, היה מעגל במעגילה ונפלה עליו והרגתו, היה משלשל בחבית ונפלה עליו והרגתו, היה יורד בסולם ונפל עליו והרגו הרי זה גולה (מכו' ב א). על שאר עברות שבתורה הקלות והחמורות הזדונות והשגגות וכו' שעיר המשתלח מכפר (שבוע' א ו). הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון (ר' יהודה, אבו' ד יג). אין חיבין על העלם דבר עם שגגת המעשה (הורי ב ג). אל תנהג באיש הזה מנהג שופך דם כי בשגגה בא מעשה לידו (תוספת' מכו' ג ה). אין לי אלא וודייהם, ספיקותיהם ואנסיהם ושגגותיהם מנין, ת"ל עוונות לכל עוונות, פשעיהם לכל פשעיהם, חטאתם לכל חטאתם (ספרא ויק, אחרי, פרשה ד, פב.). קצר חצי גרוגרות בשבת זו בזדון שבת ובשגגת מלאכות וחצי גרוגרת שבת זו בשגגת שבת ובזדון מלאכות, שגגות שבו מהו שיצטרפו (רבי ירמיה, ירוש' שבת ז א). דנין אויין שעשה בהן זדון כשגגה מאויין כמותן (שם שבוע' ד ס). — ובספה"א אף במשמ' שגיאה וטעות [1]: ועד הנה קרוב לששים שגגות מצאתי באגרותיך, יש באותיות ויש בדברים (סהל הקראי, אגרת תוכחת לריב"ם, לקו"ק נספח', 27). מעשה הזדון בחכמה ובדעת הוא יותר טוב מהשגגה בכסילות (בן המלך והנזיר כד). והגדול מי ששגגותיו ספורות [2]

---

[1]) [על פי הבנה זו בקהלת ה ה; י ה.]

[2]) [ועי' ב. שגיון.]

(ישראל משה חזן, שארית הנחלה קלז, כא). — ואמר המשורר: ושגגתך צבי החן שגגה בעיני החכמים לא זעירה, אבל יאשרו בני מוסר והשכל שגגה בעצבים היא חבורה (עמנואל, אבי סכמה, מחב' ח, הברמן, 221).

שגה [1]), ממנו משׁגה, שׁגה, שׁגיאה, *שׁגיה, שׁגיון.

שָׁגָה, פ"ע, שׁגיתי, שׁגו, שׁגה, שׁגים, לשׁגות, אשׁגה, תשׁגה, ישׁגה, תשׁגו, ישׁגו, — א) שגו הצאן מדרכם, ובהשאלה שגה האדם ממצות האל וכדו', תעה מדרכו, טעה, (ab)irren; (ab)errer; to stray, err: ישׁגו צאני בכל ההרים ועל כל גבעה רמה ועל פני כל הארץ נפצו צאני (יחזק' לד ו). גערת זדים ארורים השׁגים ממצותיך (תהל' קיט כא). סלית כל שׁגים מחקיך כי שקר תרמיתם (שם שם קיח). — ושגה בדבר, טעה בו: וגם אלה ביין שׁגו ובשכר תעו כהן ונביא שׁגו בשכר נבלעו מן היין תעו מן השכר שׁגו בראה פקו פליליה (ישעי' כח ז). — ובלי השלמה: ויאמר שאול חטאתי שוב בני דוד כי לא ארע לך עוד וכו' הנה הסכלתי ואשׁגה הרבה מאד (ש"א כו כא). עוונותיו ילכדנו את הרשע ובחבלי חטאתו יתמך הוא ימות באין מוסר וברב אולתו ישׁגה (משלי ה כב—כג). הורוני ואני אחריש ומה שׁגיתי הבינו לי (איוב ו כד). ואף אמנם שׁגיתי אתי תלין משוגתי (שם יט ד). [2]) — ואיש שׁגה, איש שדרכו לטעות, כסיל: וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שׁגה ומפתי וכפרתם את הבית (יחזק' מה כ). — ובהחלשת תהוראה המקורית, אף ללא כוון לגנאי,

---

[1]) [בארמ' ובסור' שגא, כוש' שׁגי במשמ' תעה, כבעבר'.]

[2]) [בשני מקומות באה צורת הפעל ישׁגו או תשׁגו במקום שמדבר על שגגה ולא על שגיאה. כן בויקר' ד יג: ואם כל עדת ישראל ישגו, אחר נפש כי תחטא בשגגה (פס' ב) ולפני אשר נשיא יחטא ועשה וכו' בשגגה ואשם (פס' כב); ושוב בבמד' יה: פס' כב), וכי תשגו ולא תעשו, לפני נעשתה לשגגה (פס' כד), כי שגגה הוא, כי לכל העם בשגגה (פס' כה—כו), ונראה, כי כאן כונת הכתוב לצורה ישׁגו, תשׁגו מן שׁגג, ולא מן שגה.]

שגה האדם ביין, באשה, כאלו השתכר בהם [1]: אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירוך בכל עת באהבתה תִּשְׁגֶּה תמיד ולמה תִשְׁגֶּה בני בזרה ותחבק חק נכריה (משלי ה יט—כ). לץ היין המה שכר וכל שֹׁגֶה בו לא יחכם (שם כ א). — ואמר בן סירא: רודף חרוץ לא ינקה ואוהב מחיר בו ישגה (ב"ס גני' לד ה). — ובסהם"א: וזו תשובת רש"י ושכתבת על היקף וכו' ואני כבר נשאלתי על זאת והשבותי כדברי האומר שיש היקף ושגיתי בה (אור זרוע להרי"ץ מוין, סוכה ולולב סעו, סע.). אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק (רמב"ם, תשובה ג ז). חקר תענוג המתענגים האוכלים ושותים וחוגגים ובאהבת העלמות שוגים ויחבקו חיק נכריה וזרה שוגים (רס"ע פלקירא, המבקש, יד). הכנים שורו לחצר חבירו שלא ברשות וכו' אם הזיקו בעל החצר פטור, שיכול לומר כיון שהכניסו שלא לדעת לא ידעתי בו עד ששגיתי (טו"ע חו"מ, נזק' שפ"ח). עורה לתמר אהובתך ושגה באהבתה ואל תשגה עוד בחזיונות שוא (מאפו, אהבת ציון, 210). — *ובמשמ' שגג, ואמר המשורר: והיו מתמול שגים והיום לתרגני בערמה הם מזידים (רסב"ג, אתה לי מזמן, ביאליק-רבניצקי א, 63). — ואמר הפיטן: באורח נתיבותיך תהלך כשוגה (עזרא הבבלי, תוכחי מוס' ל קז). — בינוני פעול', *שגוי: השגויה אנכי השגיתיה לי והשלמתיה (מנחם, מחברת, סעח).

—הפע', מַשְׁגֶּה, תַּשְׁגֵּנִי, — הִשְׁגָּה, השגה ראובן את שמעון, עשה שישגה ויתעה בדרכו: ארור מַשְׁגֶּה עור בדרך (דברי כז יח). מַשְׁגֶּה ישרים בדרך בשחותו הוא יפול (משלי כח י). — ובהשאלה: בכל לבי דרשתיך אל תַּשְׁגֵּנִי ממצותיך (תהל' קיט י). [1] — ואמר בן־סירא: כי רבים הפחיז זהב והון השגה לב נדיבים (ב"ס גני' ח ב). — ובסהם"א: ומגזרתו אנכי אחטנה, השגויה אנכי השגיתיה לי והשלמתיה [2] (מנחם, מחברת, סעח). אל תשגני עד גמרך אותו המאמר לכל הזחית (הקדי' סי הבריח). — ואמר המשורר: השגו נעורים בארח לא סללה הליכותי ועל מעגל תעה מרוצתי (יהודה אבן גיאת, מבין עפאים, סעה"ם 124).

*שְׁגוּיָה עי' *שְׁגִיָּה.

שָׁגוּם עי' שָׁגַם.

*שָׁגוּר, ת"ז, — שוטף, הולך בשטף, geläufig; courant; fluent, עי' א. שָׁגַר.

*שִׁגּוּשׁ [3], ש"ז, — מהומה, בהלה, פרעות, Störung, Unruhe; trouble, émeute; trouble, disturbance: ומשום (אלו) מהומות ושמדות ושגושים שהיו באותו זמן לא שמשו התלמידים כל צרכן (אגרת ר' שרירא גאון, דף ג). שהיו כאלו אובדות בשיגוש החרבן והשמד ומחלוקת בית שמאי ובית הלל (שם, דף ד). המהומה, שגוש, קול בהלות (רס"י, דבר' כח כ). ונפטר אבי וכו' ולא זכיתי להתעסק בו כי הייתי במיני תחלואים יוצאים ובאים ושגושים ושבושים במדינה ובדרכים (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מַן, 89). וקרא הוא את השיעור הזה הסכמה ותקנה כדי שלא יבא אדם לידי שיגוש (שערי צדק, תשו' גאונ' לג, כח). וגם לא יפחד מאימת המהומות ושגוש הרהבים (ברכיה הנקדן, הולי גלגן, פסקה יג). לפיכך צריך להתקין פעולתם בפרטות בכדי להבריאם ולהחכימם, להפרותם ולהמציא להם מחסורם למנעם מן השיגוש והבטלה ולבצרם מצר ואויב (אגרות החכמה א, מודע

[1]) [היו מן הפרשנים שראו כאן פעל אחר, ואלה דברי ריב"ג בס' השרשים, ערך שגה: ומה שגיתי הבינו לי וכו', כבר נזכר בספר אותות הרפיון וספקנו עליו אנחנו בתוספת הבאתו באהבתה תשגה תמיד בכלל הענין הזה ובארנו שמה שאיננו ראוי ונטינו בו אל ענין אחר, רוצה לומר, ענין השמחה והערבות כמו שגיון לדוד או בענין ההתעסקות באהבתה מאהוב זולתה וכבר אמר בו קצת המפרשים והוא יהודה בן קריש ואמר שהוא שמע האיש הרני אומר יש לי שגוית (ועי' בערך שְׁגִיָּה) בענין יש לי עסק, ומה הענין אצלי וכל שוגה בו לא יחכם, ע"כ. ואולם אפשר שאותו פעל לפנינו, בהחלשת הוראתו, ואין ראיות בידנו כדי להכריע בענין. ואמנם יותר מתאים היה כאן פעל במשמ': באהבתו תשמח תמיד, וצ"ע.]

[1]) [על איוב יב יו (לו שגג ומַשְׁגֶּה) עי' בערך שָׁגַג.]

[2]) [פי' אנכי חשכתיה לשגגה שלי ואנכי שלמתי תמורתה (הערת פיליפובסקי בהוצאתו).]

[3]) [ע"פ הארמ' שבתו"מ.]

לביכס, ס). — ואמר המשורר: הן יום רבו גזר תעניתא קם עם בניו בתפלה ועלמא, שגוש עד לטרדם מלאך אתא (מסה ריאטי, מקדש מעט, היכל, ז).

***שְׁגוּשְׁיָה**, ש״נ, — כמו שְׁגוּשׁ, ואמר בן־סירא: עקבת לב טוב פנים אורים ושיגושיה[1] מחשבת עמל (ב״ם גני׳ יג כו).

שגח[2], ממנו *הַשְׁגָּחָה, *הַשְׁגָּחִי, *הַשְׁגָּחָתִי[3], *מַשְׁגִּיחַ[4], שָׁגַח.

שָׁגַח[5], קל לא נמצא במקורות.

— הפעי׳, הִשְׁגִּיחַ, מַשְׁגִּיחַ, יַשְׁגִּיחוּ, — השגיח האדם, הביט, השקיף, blicken, ausschauen; regarder, porter ses regards; to look, glance: ראיך אליך יַשְׁגִּיחוּ אליך יתבוננו הזה האיש מרגיז הארץ מרעיש ממלכות (ישע׳ יד יו). ממכון שבתו הִשְׁגִּיחַ אל כל ישבי הארץ (תהל׳ לג יד). דומה דודי לצבי או לעפר האילים הנה זה עומד אחר כתלנו מַשְׁגִּיחַ מן החלונות מציץ מן החרכים (שה״ש ב ט). — ואמר בן־סירא: איש משגיח על שלחן זר אין חייו למנות חיים (ב״ם גני׳ מ כט). מה נהדר בהשגיחו מאהל בצאתו מבית הפרכת (שם נ ה). — ובתו״מ, בפרט בצרוף השגיח על פלוני, שם עליו עין ולב לחמל עליו[6], sich bekümmern um; avoir soin de; to attend to: שוקל אדם בשר כנגד הכלי או כנגד הקופיץ, וחכמים אומרים אין משגיחין בכף מאזנים כל עקר (ביצה ג ו). משל למלך ששיגר את בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקדו אומר לו אל תאכל יותר מצרכך [ואל תשתה יותר מצרכך] כדי שתהיה נקי לביתך, לא השגיח הבן ההוא, אכל ושתה יותר מצרכו (ספרי דבר׳ מג, פא:). הדירה שלא תלך לבית האבל או לבית המשתה יוציא ויתן כתובה, שלמחר מתה מוטל לפניה ואין בריה משגחת עליה (ירוש׳ כתוב׳ ז ה). בא עני אחד ועמד על הפתח אמר להם תנו לי פרוסה אחת ולא השגיחו עליו (ברכ׳ לא:). אלמלא הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כלו לא היו משגיחים עליו (רבן יוחנן בן זכאי, שם לד:). אין משגיחין בבת קול (רבי יהושע, שם נב.). כליו של עם הארץ טמא או טהור, א״ל טמא, ואם אתה אומר לו טמא כלום משגיח עליך (חגי׳ כב:). כי דבר ה׳ בזה וכו׳ כל מי שאינו משגיח על המשנה (ר׳ נתן, סנה׳ צט.). יצתה בת קול ואמרה להם וכו׳ ולא השגיחו עליה (שם קד:). וארוני בשדה פלשתים שבעה חדשים ואין אתם משגיחים בו (מד״ר בראש׳ כד). כנוהג שבעולם אדם חבוש בבית האסורין ואין כל בריה משגחת עליו (שם ויקר׳ יד). כשם שאין בעל הבית משגיח לא על משפלות של זבל ולא על משפלות של תבן וכו׳ למה שאין נחשבין לכלום, כך אין הקב״ה משגיח על אומות העולם וכו׳ ועל מי הוא משגיח על ישראל (ר׳ מוניא, שם שה״ש ז, פרכך אגן). בא אחד ונשטח לפניו (לפני שלמה) ואמר לו אדוני המלך, רצונך שתשגיח עלי היום, מיד הלך והעלה לעליה וזבח לו שור והביא לפניו הרבה מטעמים וכו׳ (מדרש שוח״ט משלי טו). — ובספה״א באותה משמ׳, וגם במשמ׳ שים עין על דבר בפקות, beaufsichtigen; surveiller; to watch over: שמעשה היה בשפחה אחת שהיתה למר שמואל מרדה עיגה בשבת, צעקה ולא השגיחו בת (והזהיר, שמות יז). ואין משגיחין על מדת ארכו ומדת רחבו (רמב״ם, שבת יד ח). ראובן שמכר לשמעון שדה והיה לוי מעדי השטר ובא לוי לערער על השדה ולטעון שראובן גזל אותה ממנו אין שומעין לו ואין משגיחין על ראיות שיביא על אותה

---

1) [כך צריך לקרא אותיות אלו, כפי שהראה י. כהן בלשוננו יג, 121, ולא ושיג ושיח, כמוצע בדברי הפרשנים. וכן בא שגושיא בסור׳ בשפ׳ זו.]

2) [עי׳ תהערה בפעל שָׁגַח.]

3) [ניהג בדיבור.]

4) [עי׳ שָׁגַח, הפע׳.]

5) [בשמוש שבמקרא בא הפעל השגיח במשמ׳ הביט והשקיף בכלל, אבל בשמוש שבתו״מ בעבר׳ ובארמ׳ רק בעקר במשמ׳ השגיח ושם עין על פלוני בחמלה, חמל ורחם עליו, ובמעבר כזה בא בערבי׳ אַשְׁגַּחַ a) במשמ׳ נטה חסד לפלוני בלבד.]

6) [וכן בארמ׳ שבתו״מ, כגון: מה חמא רבי משגח על גן יומא דנן (ירוש׳ כלה ג, סוף), בשדה בור דלא משגח עליה (שם ב״ב ס ח).]

---

a) اسجح

שדה (הוא, טופן וכטען עז א). **ולא אשגיח** למי שדבר זולת אריסטו, מפני שדעותיו הם הראוים להתבונן (ר"מ א"ח, מו"נ ג יד). הוא (אריסטו) רואה שהש"י **משגיח** בגלגליו ובמה שבהן (סס ג יז, הדעה הב'). ולא יתחייב לי גם לפי זה הדעת השאלה לומר למה **השגיח** בבני אדם ולא **השגיח** בהשגחה ההיא לשאר בעלי חיים (סס, והדעה הה'). שכבר יראה בחקירה שכל מה שהיו אלו הנמצאים השפלים יותר נכבדים **השגיח** הטבע יותר בשמירתם וכו', וכהיות הענין כן והיה האדם הנכבד המוחלט שבכל הנמצאות השפלות וכו', הנה **השגיח** בו הטבע השגחה עצומה והושמו הגרמים השמימיים כלם משתתפים בשמירתו והנהגתו (מלחמות השם ג ב, לה). מפני שטבע האל **המשגיח להשגיח** ביותר שפל (סבע יהודה). — ואמר הפיטן: יציץ צור מחרבו **וישגיח** אל מפתחו לכורע על ברכו ושופך מרי שיחו (ישעיהו בן אליהו, ילין לור, מחז' איטלי ב, לח.). תביט ותציץ **ותשגיח** לרחומך (אלהים בישראל, סליחי לבני, סדר רב עמרם השלם ח"ב).

— ובינו' *מַשְׁגִּיחַ, במשמ' מי שמשגיח על הכשרות, על יושר התנהגותם של פקידים וכדו', Aufseher; overseer; surveillant: כי מכתבך הראשון בא לידי בעת מרדה רבה בעת עזוב **המשגיח** שלנו את בית ספרנו וילך לו אל עיר אחרת (יל"ג, אגרות א פ). — *ומשגיחי המסחר, במשמ' המשגיחים על המסחרים והמבקרים בארץ: מ"ע אשכנזי, מלבד אשר בבית מלוננו לא מצאנו כי אם בבתי **משגיחי** המסחר Consulaten (גוטלובר, תמלרים, 7).

—הפעי, *הֻשְׁגַּח, — שהשגיחו עליו: אבל כת החכמים ועושי המצות שקראם צדיקים וישרים בשני אלו הפסוקים הוא כת **מושגח** מאתו ית' אשר אינם נעזבים לפגעים ולמקרים (זרחיה מברצלונה, באור משלי, ססמר ב, 109). האנשים **המושגחים** ממנו (רלב"ג, משלי ג בתחלתו). שהוא בתחלתו ההשגחית יועיל אל השלם **המושגח** בתועלות כלן (ידעיה הפניני, במורים, 15). הנה ראוי שנחקור בה בג' עניינים, האחד בבחינת המשגיח, הב' בבחינת **המושגחים**, הג' באופן ההשגחה (חסדאי קרשקש, אור ה' ב ב א). לעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה ולא **יושגח** אל חבורי מי שיהיה מהם בעל דברים (פרופיט דוראן, מעשה אפוד, הקדי, 18). והמצפה להיותו מקים מושפע **ומושגח** מאד (ר"י אברבנאל, פ"א ז, ויספט סמו"ל). שהוזקק (יעקב) לצאת חוצה לארץ **המושגחת** (הוא, זבח פסח, ויכד מלרימה). והנה הקדים לוח להודיע שהצלחותיו כלם **מושגחות** מאתו ית' (הוא, ס"ב כב, כי אתה). ולפי שעדיין לא היה כוונת הכל ראויה מכל וכל לא **הושגח** להנצל מכף מעול וחומץ (רפאל מגורלי, מרפא לנפש, יז.). ואחר שיש לאדם זה היתרון לא יתכן שנאמר שיהיה משולח ונעזב ובלתי **מושגח** בפרטי מעשיו (סס, כד:). שאחר שכל איש ואיש נמנה מפי משה ואהרן הרי **הושגח** מהנביאים הגדולים האלה ובאמצעות' **יושגחו** מהש"י (תולדות יצחק להרי"ץ קארו, במדבר, אמשטרדם, ק.). שהאומה הישראלית לא די שהם **מושגחים** מהשי"ת השגחה עצומה בעה"ז אלא שגם אחרי מותם יש להם אחרית טוב (יצחק בר אברהם הקראי, חזוק אמונה א יח). באופן **שיושגחו** ויודרכו לעוצת ההצלחה האמיתית (ר"י עמדין, מגדל עוז סב).

—נפע', *נִשְׁגַּח, — כמו הֻפע': אבל כת החכמים ועושי המצות וכו' הוא כת מושגח מאתו ית' אשר אינם נעזבים לפגעים ולמקרים ואינם ניזוקים ממיני הנזקים הנכנסים על שאר בני האדם שאינם **נשגחים** ממנו ית' (זרחיה מברצלונה, באור משלי, ססמר ב, 109). ובשאר הענינים בהם תעלה הנפש במעלה העליונה תהיה הנפש ההיא **נשגחת** מן הבורא עד שיהיו דרכי האיש הזה הנבדק באהבת האל נכח עיני ה', כלומר שיהיו מושגחים ממנו ית' (הוא, סס סס, 174—175). וכאשר ראה כי שעת ה' להכל ולא לו אז נפלו פניו וידע כי לא מצד המשגיח אלא מצד **הנשגח** הוא סי' למנוע ממנו הרצון (אוה"ח ברא"שי ד ג).

שְׁגִיאָה[1], ש"נ, רק מ"ר שְׁגִיאוֹת, — שְׁגִיָּה, מעשה השוגה, התועה והטועה, Irrtum, Fehler;

[1] [כך לפי נקוד המסרת, ולפי זה שמוש המלה במהמ"א. ואולם בכתוב תמוהה המלה גם מצד הענין והכתיב באלף (כמק' שגיה). ומן התכן מסתבר יותר, שהיתה כונת המשורר: שַׂגִּיאוֹת (גדולות ונפלאות) מי יבין, כלשון גדלות ואין חקר (איוב ה ט), גדלות עד אין חקר (סס ט י), גדלות ולא נדע (סס לז ה) וכדו'.]

שְׁגִיאוֹת: erreur, faute ; error, mistake מי יבין נסתרות נקני (תהל' יט יג). — ובסה"מ: עד שישגה באהבה כשגיאת חשק הנשים החזק (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, חיי שרה. יט.). כי השיר אשר חשב היותו באזני צדק מאזן, כדרך שיר כל חרזן, היו מזיו שגיאותיו מלאים מפיקים מזן אל זן (עמנואל, מחברת כ., הברמ', 644). — ואמר המשורר: בחר בוכים לחברה וחסידים וסר משוחקים ומתי שגיאות (ר"ם הנגיד, בחר בוכים, בן קהלת, ססון, רסו). אלהים אלי אתה, שמר שרעפי לבל יזניחוני, שגיאות שפתי כל ידיחוני (רשב"ג, אלהים אלי, ביאליק-רבניצקי ב, 178). השמוני שגיאותי וחרפה לבי שברה (ראב"ע, אין לי פה, איגר 239).

***שְׁגִיגָה**, ש"נ, — משגה, טעות: ודע ששטן נגזר מגזרת שטה מעלי' ועבור וכו', מפני שהוא המטה מדרך האמת בלא ספק ויורנו בדרך התעות והשגיגה (ר"מ א"ס, מו"נ ג כב).

א. *שְׁגִיָּה, ש"נ, — כמו שְׁגִיאָה, מעשה השוגה והטועה, גם במשמ' שגיגה, מעשה השוגג: הזהר בני מזדון ומשגיה (דונש על רסע"ג 51). והנה כבר השיבותי על משקלך והחילותי לגלות שגיותך ולשבור מחברתך (תשו' תלמידי מנחם, 29). הנה הרשע ימות ועדין לא לקח מוסר וברוב אולתו יהיה שוגה בענינים אשר ירצה להרשיע בהם עד ששגיותו בהם תהיה סבת הפלתו (רלב"ג, משלי ה כג). — ואמר הפיטן: דת עכו"ם המסיתים פן תאבה ופן תשמע לשלש שגיותם אשר פרצו בפרץ (כי"ל בר לאוון, אספרה אל חק, אזהרות). מלך מלכי המלכים התחשוב כזדון שגיה (ר' נתנאל מקינון, יה מן הקרי"ן, שירי היחוד והכבוד, הברמן, עז). — ואמר המשורר: ולא זכה לכן ישיב בכל זדון ובשגיה (ר"ם הנגיד, הנמוח, בן תהלים, הברמן ב, 132).

ב. שְׁגִיָּה, ש"נ, — עסק, מעשה המתעסק בדבר[1]), בלשון אלדד הדני: וכבר אמר בו קצת המפרשים והוא יהודה בן קריש ואמר שהוא שמע האיש הדני אומר יש לי שגויה[1]), בענין יש לי עסק (סה"ש לריב"ג, שגה). תשגה תמיד, ראיתי בדברי ר' משה הדרשן תשגה תעסוק תמיד והוא לי רבי והביא ראיה כמו לבקש שגיה לבקש עסק, ולא ידעתי איפה נשנית (רש"י, משלי ה יט). ויעור משנתו ושגיותיו בהבלי הזמן (רמב"ם, תפלין ו יג). ששמע ן' קריש את ר' אלדד הדני אומר שגויה[1]) יש לו בבית ושאל אותו טעם שגויה והושיבהו שטעם שגויה כמו עסק (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ה יט).

1) [ע"פ הכנה זו של שָׁגָה (עי' שם) בכמה משמושיו במקרא.]

א. שִׁגָּיוֹן, ש"ז, מ"ר שִׁגְיֹנוֹת, — סוג מסוגי השירה שבמקרא[2]): תפלה לחבקוק הנביא על שִׁגְיֹנוֹת (חבק' ג א). שִׁגָּיוֹן לדוד אשר שר ליי' על דברי כוש בן ימיני (תהל' ז א). — ואמר המשורר: והנה פרי רעיוני, ומכתם שגיוני, ומיטב הגיוני (ר"י הלוי, אגרת לר' כהן הסבר, זמורה א, 72). לך נגנים המלות שרפים בהגיון ודרי מטה ישרו בשגיון (הוא, לך אדר, סס ע, 488). רבנו זמרנו, בשמנו ומרנו ושגיון מזמורנו (הוא, אגרת ליהושע בן דוקא, סעה"ם 99). פארוהו שרים ועמהם נוגנים, קצינים וסגנים וילדי נאמנים ושבחו שגיונים פתח והגיונים (יחיד וגו', מחזור ויטרי, תלב). צור תהלתי שוכן רום חביון על כל אלהים מאד נעלה

1) [צ"ל: שגייה.]

2) [אין הוראתו המדויקת ומקורו של שם זה ידועים, ואין בשני המקומות הבודדים, שהמלה באה בהם, כדי להגדיר אותה ביותר דיוק. השבעים בתהל' תרגמו: ψαλμός מזמור, ובחבק': μετὰ ᾠδῆς, בשירה, וכן ולג' בתהל' psalmus (כמו: מזמור), אבל בחבק' pro ignorantibus (על שוגים), והתרג' הארמי בתהל' באפן חפשי: תרגומא דאוריתא לדוד וכו' ובחבק': צלותא דצלי חבקוק וכו' דאם יתובון לאוריתא וכו' ישתבק להון ויהון כל חוביהון דחבו קדמוהי הא כשלותא. והחדשים השוו בערב' שַׁגַע (דבור במקצב שירי) או שַׁגָא, קול נהקת הגמל, או כאשור' שֶׁגּוּ (לשון שגעון), וכל אלו השערות בלבד הן. וכתב הראב"ד: דבר ידוע וברור שאין אהבת הקב"ה נקשרת בלבו של אדם עד שישגה בה תמיד, א"א, זה השגיון לא ידענו לאי זה דבר כיון, ואנו מפרשים אותו בשני ענינים, לשון שיר כמו שגיון לדוד, וענין אחר בעבור אהבתה תשגה בעניניך שלא תשים אליהם לב.]

הקשב רנתי כשיר שגיון וחיש קרבה אל נפשי גאלה (ר"י נג'ארה, אודך יה, עולת תמיד, פזמ', קעג).

ב. *שִׁגָּיוֹן, ס"ז, — כמו שְׁגִיָּה, שגיאה, גם במשמ' חטא: יתברך ויתקדש אל עליון, שאין בדבריו לא שקר ולא שגיון (נסי בר נח, פתי' פי' ס' הדברות, לקוטי קדמוניות, נספחים, 8). ואיך יהיה הוא המה בדברך איש זדונות ושגיונות (הסגי רסע"ג על חוי הבלכי, דוידזון, 68). ומחל (השותף לחברו) על שגיונות ועל טעיות (מר סלום, תשו' גאו' קדם, קסב, סי' מט). ואני מודה על האמת ולא הייתי עושה סניגורין לדברי כי טוב היה לי למחוק שגיוני מלהעמיד בלא רגלים (ר"ת, ס' הישר, סו"ת כו ב). ואשרי מי ששגיונותיו מועטים בדבר איש האלקים הרמב"ם ז"ל בהקדמתו [1] (מאילם יעבץ א לג, למנרג, כח). בני, מי הרשך לעמוד במדרשיהם וללמוד נימוסיהם ללכת אחרי ההבל זה השגיון, לבלות זמן במלאכת ההגיון (סס סס מה, לח). — ואמר הפיטן: אלה בשגיון עין רעיון ואלה בהגיון שוא קנאוני (סמואל, אהבה וירא). המו כיוגים בדבר תחנונים, מרוב שגיונים הרבו פחדו (ישועה בן יעקב, סליחי יוה"כ תימני'). — ובמשמ' דבר שאדם שוגה ומתעלם בו, שהוא אוהב אותו, ואמר הפיטן: ולמי אזעקה אל עליון ואני רק אמתך, אין לי בדברים שגיון בלתי אהבתך (ר"י סלוי, קבלו מלאכי, זמורת ח, 871).

*שְׂגִירָה [2], ס"נ, — הסקה, הפחת אש בתנור, Heizung; chauffage; heating: ואין שם מלאכת ישראל כל עיקר, לא נתינת עצים ולא שגירה ולא אפיה ולא רדייה (סו"ת הגאו' מן הגניזה, 224). אין שגירת התנור מועלת אלא בפת אבל בשאר התבשילין אין שגירת התנור ולא הדלקת האש מעלה ומורדת (סו"ע יו"ד קיב ז).

---

[1]) [על פי הבנה זו של א. שְׁגָיוֹן, ועי' בהערה לערך זה.]

[2]) [ע"פ הארמ' שבתו"ם, כגון שגר תנורא (שבת קע:) ובת"י יחזק' לט (ובערו והשיקו) ויהון שגרן ומסתוברין.]

שגל [1]), ממנו *הִשְׁתַּגְּלוּת *מִשְׁגָּל, *מִשְׁגָּלִי, שָׁגַל, *שְׁגַלּוֹנָה, ועי' שֵׁגָל.

שָׁגַל, פ"י, ישגלנה, — שָׁגַל אדם אשה, שכב אתה: אשה תארש ואיש אחר ישגלנה (דברי כח ל). — ובמסה"א: האנשים ההם אשר ישובו נפשותם לגופותם ההם יאכלו וישתו וישגלו ויולידו (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה, נתיב עשירי). — ובינו' פָּעו' *שְׁגוּלָה, ואמר המשורר: ותוכחותיו לכל ראשים עטרות וכצפירות עלי קדקד סבולות, אשר קנה בעינינו בתולות וכמונו ועמנו שגולות (רסב"ג, תהלת אל, גיהליק-רבניצקי א, 79).

—נפעי, תשגלנה [2]), — נשגלה אשה, ששכב גבר עמה: ועלליהם ירטשו לעיניהם ישסו בתיהם ונשיהם תשגלנה (ישעי יג טז). ואספתי את כל הגוים אל ירושלים למלחמה ונלכדה העיר ונשסו הבתים והנשים תשגלנה (זכרי יד ב).

—פעו', שגלת [3]), — כמו נִפְעַ': שאי עיניך על שפים וראי איפה לא שגלת על דרכים ישבת להם כערבי במדבר ותחניפי ארץ בזנותיך וברעתך (ירמי ג ב).

—הפע', *הִשְׁגִּיל, —השגיל את האשה, גרם שישכב גבר עמה, ואמר הפיטן: למו השיבה נות יפיפיה, לי איך תיסרוני ברמיה, לערל וטמא תשגילוני ערית (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצר שבת א חנכה).

שֵׁגָל [4]), ס"נ, — אשת מלך או פילגשו: בנות מלכים ביקרותיך נצבה שֵׁגָל לימינך בכתם אופיר (תהלי

---

[1]) [חז"ל ואנשי המסרת ראו את השמוש בשרש זה כבלתי טהור, ועל כן המירו את הכתיב שגל בכל מקום בשרש שכב. וכנראה שמש השרש בעקר לגבי בהמה, כמבֹאר בערך שָׁגַר, עי' שם, ובזה הגסות שבשמושה.]

[2]) [למעשה אין בנקוד, השיך לקרי ולא לכתיב, עדות לבנין הדקדוקי, ואפשר שלא היה נפע' במקרא.]

[3]) [אך גם כאן הנקוד שיך לקרי שֻׁכַּבְתְּ.]

[4]) [וכן בארמ' שבמקרא (דני' ה ב, ג, כג), ועי' שֶׁגֶר, הערה. וחז"ל אמרו: מאי שגל וכו' כלבתא וכו' ואי בעית אימא לעולם שגל מלכתא וכו' ואמאי קרי לה שגל שהיתה חביבה עליו כשגל, אי נמי שהושיבה במקום שגל (ר"ה ד.).]

מה י). ויאמר לי המלך והשגל יושבת אצלו עד מתי יהיה מהלכך ומתי תשוב (נחמ׳ ב ו). — ואמר המשורר: בך רות בשם נקבה חיה כשגל נצבה (רלב״ע, אל מתנשא, סעה״ם 145). — *וכמשמ׳ שֶׁגֶל, ואמר המשורר: התר וגל שד קם כגל כשדי שגל חן ועש דדי (ר״י הלוי, אחר גלות, זמורה ג, 15). — *ובמשמ׳ כלבה, כפרוש חז״ל: כלבים קטנים כמיני שגל ששוחקין בהן (ערוך ערך קטן).

***שְׁגְלוֹנָה**, שְׁגְלוֹנֶת [1]), מ״ר שגלונית, — כמו שֵׁגָל: בא עליהם סנחריב הרשע בארבעים וחמשה אלף איש בני מלכים יושבים בקרנות של זהב ועמהן שגלונות וזונות (ר׳ יהודה במס רב, סנה׳ לה:).

***שגם** [2]), ממנו *שָׁגֵם, *שֶׁגֶם.

שַׁגָּם [3]), — מלה מספקה: ויאמר יי׳ לא ידון רוחי באדם לעולם בְּשַׁגָּם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה (ברא׳ ו ג).

---

[1]) [ואמנם אפשר, כי שמשה כצורת יחיד שֵׁגָל, כדעת לוי ויסטרוב במלוניהם. ויתכן שאין שגלונות אלא ט״ס במק׳ שגלות, בהשפעת זונות שאחריו.]

[2]) [עי׳ שֶׁגֶם, הערה.]

[3]) [פרושים שונים הצעו למלה זו, מבלי שהסירו את הקשי שבכתוב. רב המתרגמים והמפרשים רואים אותה כמרכבת מן ש הזקה (עי׳ שם) ומלת הקשור גַּם (שלא כנקוד בקמץ), כדברי רש״י: כמו בשגם בסגול, כלומר בשביל שגם זאת בו שהוא בשר וכו׳, ובדרך זו הלכו אף התרגומים הקדומים. ואמנם קשה כאן מלת גם, שאינה באה כאן להוסיף ולחזק, ואין השמוש בצרוף „כש״ בסגנון התורה. אחרים גזרו את המלה משרש שגג, וגם זה קשה.

לפי הנקוד אפשר היה להבין (ב)שגם כש״ע שג בכנוי הרבים, ואף היו שהשוו בכוש׳ שֶׁגֶ במשמ׳ בשר, ולפי זה ראו במלים הוא בשר תוספת פרוש למלה שג(ם) הקשה. וגם בפרוש זה קשה כנוי הרבים בשג־ם, בעוד שכל המשפט מנסח במ״י, וכנראה אין להניח שהיתה מלת שג הכוש׳ בלשונות שם העתיקות.

אפשרות אחרת היא לראות במלה „שגם״ את תמורתה העבר׳ הקדומה של המלה גשם, גושמא בארמ׳, גִ׳שְׁם a) בערב׳ (שהחזירו אותה אח״כ גם לעבר׳ בצורת ב. גֶּשֶׁם) כשבול ההגאים, כדגמת שמלה — שלמה, וכן בא בערב׳ ת׳גם b) וכסור׳ שגם כמק׳ גֶּשֶׁם (מטר) בעבר׳. לפי זה יהיה שעור המשפט: לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם (ז״א בגוף), היא (האדם) בשר (בן תמותה), והיו ימיו מאה ועשרים שנה. והשוה את דרשת חז״ל (מד״ר בראש׳ כו), שדרשו בשגם: אני משגמו ביסורים וכו׳, המובאת לקמן בפעל שַׁגֵם. וכל דברי אלהים באים בתגובה על זווג בני אלהים עם בנות בשר ודם, וצ״ע.]

a) جسم   b) ثجم

***שָׁגַם** [1]), קל לא נמצא במקורות.

— פעי, *שִׁגֵּם, — שגם נסרים, חבר אותם בשגמים: הנסרים שבמרחץ ששיגמן רבי עקיבא מטמא וחכמים מטהרין, שאינן עשוין אלא שיהו המים מהלכין תחתיהן (כלים כב י). — ובהשאלה, בדרשת המלה בשגם בבראשית ו ג: אני אמ־תי שתהא רוחי דנה בהם והם לא בקשו, הרי אני משגמן בייסורין, אני אמרתי שתהא רוחי דנה בהם והם לא ביקשו, הריני משגמן אילו באילו, דאמר רבי אלעזר, אין לך (שהוא) מתחייב באדם (הזה) אלא אדם כיוצא בו (מד״ר בראש׳ כו). אינן דנין רוחן בעצמן שב״ו הן אלא הרי אני מביא עליהם מיעוט שנים שקצבתי עליהם בעולם הזה ואחר כך אני משגמן בייסורין (רבי יהושע בר נחמיה, שם שם). מי גרם להם שימרדו בי, לא על שלא שיגמתי אותם בייסורין, אתמהא, הדלת הזו מי מעמידו, שגמיו (רבי חיננו שם שם).

***שֶׁגֶם** [2]) או שׁוֹגֶם, ש״ז, — ציר הדלת, Türangel; gond; door-hinge: עשאן (את הנסרים) בסינין

---

[1]) [כנראה נגזר הפעל מש״ע שֶׁגֶם.]

[2]) [מן הארמ׳ שגמא, שיגמא, ובבבלי (ערוכ׳ קח.) גושמא במשמ׳ זו. ופרוש הגאון על בשגמין (כלים י ו) מבאר: איכא דאמ׳ בשיגמין ואיכא דאמ׳ בשגימין כמין כיזוראן (ז״א קנה במבוק) עץ הוא והוא רך ואינו משתבר בין לח ובין יבש ועושין ממנו כלים כמות אילו הצפחת, ע״כ. ואפשטין בהוצאתו עמ׳ 20 מביא את דברי הערוך והרמב״ם הרואים גם הם במלה את שם קנה הבמבוק, והמזהים אותה עם שעם, והאחרון אומר: ושוגמין ושועמין אחד ושעם אלכ׳זיראן, אך אין פרוש זה יוצא יפה בענין, ועי׳ שעם. והמלונים האחרונים מבארים ציר הדלת. וגם היו שהבינו את המלה שגמין במשמ׳ זמורות: שַׁגְמִין, זמורות שמתוחין מקיר אל קיר ושוטחין עליהם בגדים (מלון למח דוד, נכריות, ריט.).]

או כְּשׁוּגְמִין[1]) אינו צריך למרח מן האמצע (כלים י ו). הדלת הזו מי מעמידו, שגמיו[2]) (רבי ליבו, מד"ר ברלם' כו).

שגע[3]), ממנו ˚הִשְׁתַּגְּעוּת, מְשֻׁגָּע, שָׁגַע, שִׁגָּעוֹן, ˚שִׁגְעוֹנִי.

שָׁגַע, קל לא נמצא במקרא.

—פע', שִׁגַּע, — שטרף שִׂכְלוֹ, בינוי מְשֻׁגָּע, עי' ערך זה.

—התפ', מִשְׁתַּגֵּעַ, הִשְׁתַּגֵּעַ,—השתגע האדם, נטרפה דעתו, אף ברוח הנבואה, rasen; être hors de soi; to rave: וישנו (דוד) את טעמו בעיניהם ויתהלל בידם ויתו על דלתות השער ויורד רירו אל זקנו ויאמר אכיש אל עבדיו הנה תראו איש מִשְׁתַּגֵּעַ למה תביאו אתו אלי חסר משגעים אני כי הבאתם את זה לְהִשְׁתַּגֵּעַ עלי הזה יבוא אל ביתי (ש"א כא יד–יו). — ובמהמ"א: וישתגע פומפיוס בראות הוד העיר (יוסיפון גינצבורג, פים). הוה קא מפרזל, משתגע ומתעסק לנתקה הימנו (רש"י, גיט' סח.). וכן המבוהלים והנחפזים בדעתם והמשתגעים ביותר אלו בכלל השוטים (רמב"ם, עדות ט י). כי הביא מענות בזויות וכו' וכל דבריו תעתועים, וטענות המשתגעים (ר"י חריזי, תחכמוני כד, 225). רבים ממי שישתגע ישתגע בדברים האלהיים עד שמקצתם יגידו מה שיהיה לעתיד לבא (רמ"ע פלקירה, ראשית חכמה ג, 75). והאיש הזה אשר תראהו משתגע, הוא חובר חברים מחכם ודרדע (עמנואל, מחברת כח, הברמן, 699). וכמו כן רבוי ההקצה מיבשת רטיבות הגוף והמוח עד שישתגע האדם (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה ו).

ומהבלבול נשתגעו הפרדות להפילנו (חיד"א, מעגל טוב השלם, 3). — ואמר המשורר: לא יצלחה בעדת משגעים אבל איש יהפך נפשו למשתגעת (ר"י הלוי, לא האמין, זמורה ג, 116–117). אויה זמן, אל מי כבודך תחלק כיום, לכל סכל ומשתגע (עמנואל, מחב' א, הברמן 27). — ˚ופתגם: לולי המשתגעים נשאר העולם חרב (ר"י חריזי, הקד' פרוש המשני לרמב"ם).

—קל, ˚שָׁגַע, — כמו התפ': אם אין עדי' שראו בדבר מכוער לא אסרי' לה על בעלה וכו' כ"ש הכא שיש לתלות משק שדים אלא ששגעו ומן השיגעון הזה הי' משמע קול גניחותיהו (מהר"ם מרוטנברג. שערי תשובה ג קג).

—נפע', ˚נִשְׁגַּע, — כמו התפ': ורבים נפתו לאהבת האשה ורבים נסכלו ונשגעו למענה (יוסיפון גינצבורג, מח).

—פע', ˚שִׁגַּע, — טרף את דעתו של אדם, גרם לשגעון: ואלה תולדות המחלה למיניה, קרחת חדה משגעת (אסף 128.). המעט ממנו (מן היין) מפקח הלבבות והרב ממנו משגע שותהו (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי כג כ).

שִׁגָּעוֹן, ש"ז, — תכונת המשגע, טרוף הדעת, מחלת רוח, Raserei, Wahnsinn; rage; raving: יככה יי' בְּשִׁגָּעוֹן ובעורון ובתמהון לבב (דבר' כח כח). ויגד הצפה לאמר בא עד אליהם ולא שב והמנהג כמנהג יהוא בן נמשי כי בשגעון ינהג (מ"ב ט כ). ביום ההוא נאם יי' אכה כל סוס בתמהון ורכבו בַּשִּׁגָּעוֹן ועל בית יהודה אפקח את עיני וכל סוס העמים אכה בעורון (זכר' יב ד). — ובמהמ"א, גם במ"ר שגעונות: ואם המות אורב לבני אדם, הבטחה בעולם שגעון (מבחר הפנינים מג מח, הברמן, קח). ואמנם בארתי לך זה שלא תחשוב השגעונות אשר ישקרו בהם חכמי הכוכבים אמתיות (כ"ס א"ת, מי פרקי לרמב"ם ח). יתהללו קצתם בשקריהם ובמרמותם, וקצתם בשגעונותם, וקצתם ברכילותם (ר"י זבארה, שעשועים יג, דודזון, 142). אמר לו אין זה אלא שגעון גמור ודבר נמנע, ויען האיש יותר שגעון ויותר נמנע מה שאתה חושב לדעת (רמ"ע פלקירה, המבקש, סז). ומפני שרוב

---

[1]) [כן הנקוד במשנ' מנקדת ליוורנו, ובכ"י פרמה שׁוּגְמִין.]

[2]) [במדרש הגדול (ברא' ו ג, מרגליות, קלח): הדלת הזה מי מעמידה, שוגמין שבה.]

[3]) [כאותה משמ' כבעבר' בא בכוש' ונגע, השתגע. אחרים משוים בערב' שׂגע a) (קול הגית היונים, ודבור בחרוזים) או שׁגע b) (שעקר הוראהו: אמיץ לב, ואמנם גם כתאר הגמל המשתגע), או האשור' שֵׁגוּ; אך עם זה מסתבר, שיש כאן בעקר צורת שפעל קדומה מן נגע, במשמ' נגע האלהים באדם, ומכאן עבר הפעל כשרש חדש לשפות אחרות.]

a) سجع b) شجع

השטיפה בלבד ועוצם האהבה לא יכונה אל השגעון; וזה מגונה במחשבה הראשונה חקר כמו כן השגעון אשר אומרים שהוא מגונה (הנ"ל, ראשית חכמה ג ב, 75). כי השגעון ממנו אנושי וממנו אלהי, ומה שהוא אנושי יש ממנו בהמי עד שיהיה ממנו מי ששגעונו דובי ויש ממנו מי ששגעונו אריי (שם שם). והאכזורים הם תאוות הגוף הבטלות והנפסדות שאינם מוכרחות לא לגוף ולא לנפש בשום ענין אבל רק מותרות ושגעונות (זרחיה מברצלונה, פי' מ:לי ה י, המסחר ג, 172). ואם היו דברים בטלים ושגעונות לא היו מיחסים הסכלות לראשי חכמי ישראל (מנחת קנאות לר"י מפיסה, קופמן, 51).

***שִׁגְעוֹנִי**, ת"ז, — מתכונת השגעון, מתוך שגעון, נוהג בספרות ובדבור.

א. שגר [1]), ממנו *אַשְׁגָּרָה, *הַשְׁגָּרָה, *שָׁגוּר, א. *שַׁגֵּר, שֶׁגֶר, *שְׁגָרָה, *שְׁגַרְתִּי, *שִׁגְרָתָן.

ב. *שגר [2]), ממנו *שְׁגִירָה, ב. *שִׁגֵּר.

א. *שָׁגַר [3]), פ"י, — הזיל, הוריד, שפך, יצק, נמצא בפרט בינ' פעו', שָׁגוּר, נִגָּר ונשפך בשטף, גם בהשאלה [4]), giessen ; verser ; to pour (out): אם שגורה [5]) תפלתו בפיו יתפלל שמונה עשרה ואם לאו מעין שמונה עשרה (ר"ע, ברכ' ד ג). אמרו עליו על ר' חנינא בן דוסא כשהיה מתפלל על החולים היה אומר זה חי וזה מת, אמרו לו מנין אתה יודע, אמר להם אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף (שם

1) [עי' א. שַׁגֵּר, הערה.]

2) [עי' שֶׁגֶר, הערה.]

3) [מן הארמ' שְׁגַר, וכן בא בסור' שגר במשמ' שפך, ועקרו (עי' ברוקלמן במלונו הסורי) כבנין שפעל קדום מן גרר, כמו הַגֵּר בעבר', כלשון והגרתי לגיא אבניה וכדו'.]

4) [עקר הוראת הצרוף שגורה תפלתי בפי בתו"ם היא: תפלתי כאילו יצוקה (מֻגֶּרֶת) לתוך פי מבלי שאדע מהיכן היא באה לידי.]

5) [בדפוסים: שגורה, אבל במדב"ם, בכ"י קופמן (שְׁגֻרָה) ובירוש' לברכ' שם, ובתוספת' ג ג: שגרה.]

ה ה). וקללת המלך שגורה בפיהם (מד"ר אסתר, אם על המלך טוב). — ובסהמ"א: ואל תהי שבועה שגורה בפיך (מדרש עשרת הדברות, ביהמ"ד ילינק א, 72). כשמרגיל לשונו לישבע נשבע היום נשבע למחר ונעשית שבועה שגורה בפיו וקלה בעיניו (שם שם). וניבו נבזה אכלו, ניבו של מזבח השגור בשפתותיכם, וזהו תמיד, נבזה אכלו אתם אומרים עליו (רש"י, מלאכי א יב). לא חשחין אנחנא, לא חוששין אנו על זאת ליטול עצה מה להשיבך, כי המענה מוכן ושגור בפינו (הנ"ל, דני' ג יז). כי מעטים הם מאד מי שיבינו אמתת העולם הבא ואע"פ שהמלה שגורה בפיהם (רמ"ע פלקירא, ספר המעלות, 24). — *ואדם שגור לעשות דבר, רגיל לעשותו: ונראה לי שהגרסנים לפי מרוצתם שגורים להרגיל בגירסתן המלך המשפט וגם המלך הקדוש (סדור רש"י, בובר, קמ). שקודם בא יעקב היה עשו שגור ללכת בשעיר (ר"י אברבנאל, ויצא, ואלה תולדות עשו). — *ושגרה בעלת החיים ולד ממעיה, הטילה, מִלְּטָה: אין פטר שגר בהמה אלא ששגרתו אמו (מכי' בא, מסכי דפסחא יח, איש-שלום, כב.). [1]) מה יונה זו שוגרת רוגליות הרבה וחוזרת לשובכה כך ישראל (מד"ר שה"ש, הנך יפה). — ובסהמ"א: מנין סימן לולד בהמה דקה טינוף ובגסה שליא ובאשה שפיר ושליה, ת"ל שגר בהמה, כל שהבהמה שוגרת (מדה"ג שמות יג יב, הופמן, 125).

—פע', *שִׁגֵּר, הזיל, הוריד, שפך, יצק, giessen ; verser ; to pour (out): מיד עיניהם משגרות דמעות (תדב"א רבה ע, איש-שלום, 48). — *ושגר פלוני דבר בפיו, חזר עליו עד שיהא שגור בדבורו: חנניה מישאל ועזריה כשירדו לכבשן האש לא ירדו אלא בסימן, כיצד, לא לנו יי' לא לנו, אמר חנניה, לשמך תן כבוד וכו' וגבריאל היה עונה אחריהן למה יאמרו הגוים איה וגומר, כיון ששיגרו כל הלילה בפיה' נטלו אותו סימן וירדו (מד"ר שמות ע).

1) [כנראה על יסוד דברי המכילתא מפרש רש"י בדבר' כח ד: שגר אלפיך, ולדות בקרך שהבהמה משגרת ממעיה, ע"כ, אלא שראה גם כאן בנין פִּעֵ' מן ב. שַׁגֵּ- במשמ' שלח.]

—הִפעִ׳, *הִשְׁגִּיר [1]), — השמיט המתפלל דבר מה בתוך דבריו: שלי׳ צבור שהשגיר שתי׳ שלש ברכות אין מחזירין אותו (ר׳ סימון בשם רבי יהושע בן לוי, ירוש׳ ברכ׳ ה ג). — ״ובמשמ׳ עשה דבר מה שגור בפיו: ריש דוכנא, שומע עם התינוקות מפי המלמד וחוזר ומשגירו בפי התינוקות (רש״י, ב״ב כא.). וברביעית יעמידוהו על הספר, או ילמדוהו קצת על פה תורה צוה לנו, כדי להשגירו בפיו (מחזור ויטרי, 550).

—פע׳, ״שֻׁגַּר, — נעשה שגור בפיו: וביאר הנביא ע״ה שהם האב והאם וכו׳ ומפני שהם שורשי האיש ועקר הויתו שוגר בפי החכמים בשם עקרים (מסח בסיילי, ספר עריות, הקדם ג, 70).

2. *שָׁגַר, קל לא נמצא.

—פע׳, ״שִׁגֵּר, שִׁגַּר, — א) שגר ראובן את שמעון אל פלוני או אל מקום, הריץ אותו [2]), ;schicken; envoyer to send: פדאו (ר׳ יהושע לתינוק אחד) בממון הרבה וישיגרו בארץ ישר׳ (תוספת׳ הורי׳ ב ו). למלך ששיגר את בנו לבית המשתה (ספרי דברי מג). מעשה שחלה בנו של ר״ג, שגר שני ת״ח אצל ר׳ חנינא בן דוסא לבקש עליו רחמים (ברכי לד:). גדיים שהנחת נעשו תישים בעלי קרנים והם שגרונו אצלך (שם סג.). לא הגלה הקב״ה את ישראל לבבל אלא וכו׳ מפני ששיגרן לבית אמן, משל לאדם שכעס על אשתו, להיכן משגרה, לבית אמה (רבי יוחנן, פסחי פז:). אפילו שיגרה בעלה אצל חנווני להביא לו חפץ משלו ואמרה אי אפשי בפלוני בעלי אין לך מיאון גדול מזה (ר׳ יוסי בר יהודה, שם קח.). שאלמלא [לא] נתקלל נחש כל אחד ואחד מישראל היו מזדמנין לו שני נחשים טובים, אחד משגרו לצפון ואחד משגרו לדרום להביא לו סנדלבונים טובים ואכנים טובות ומרגליות (ר״ש בן מנסיה, סנה׳ נט:). כיון ששמע את דבריה שגרה בת חורין היא ועשר שפחותיה (אדר״נ יז). פלוני חברך שגרני אצלך לפייסך (כלה רבתי ג). מה אשיב לחכמים ששגרוני (רבי יהושע, דא״ר ו). כשיבואו אנשים אלו לידך תפוש אותם ושגר אותם לפני (מד״ר בראש׳ לח). אמר לו (משה לסמאל) מי שיגרך, אמר לו מי שברא את כל הבריות (שם דבר׳ יא). — ב) ושגר דבר או ידיעה אל מקום או אל פלוני: חזקיהו המלך וכו׳ קצץ דלתות של היכל ושגרן למלך אשור (ברייתא במסכה פסחי׳ ד ע). מעשה שנפלה דליקה בחצירו של יוסף בן סימאי משיחין ובאו אנשי קצטרא שבציפורי לכבותה וכו׳ שילח להן למוצאי שבת סלע לכל אחד ואחד ולהיפרכוס שלהן שיגר לו חמשים דינר (תוספתי שבת יג ט). לא כתבים אני משגר לכם, לא עדים אני מעמיד (מכי׳ יתרו, מסכי דבחדש ב, מז״ם, סב:). מעשה באדם אחד שהיה זהיר במצות ציצית, שמע שיש זונה בכרכי הים והיתה נוטלת ד׳ מאות זהובים בשכרה, שיגר לה ארבע מאות זהובים וקבעה לו זמן (ספרי במדי קטו). וכולן משגרין להן (תרומה) לבת כהן (יבמ׳ ק.). מעשה באגריפס המלך שהיה בא בדרך ושמע קולו (של רב גביני כרוז) בג׳ פרסאות וכשבא לביתו שיגר לו מתנות (יומא כ:). וארגז ששגרו פלשתים דורון לאלהי ישראל (שם כב:). כיון שהגיע הזמן ולא ירדו גשמים בשחרית שלח לו שגר לי או מים או מעות שיש לי בידך (תעני׳ יט:). וה המשגר לאשתו בשר שאינו מחותך בערבי שבתות (רבא, חגי׳ ה.). למלך בשר ודם שכעס על בנו וכו׳ והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך לא דורון משגר לו (ב״ב י.). מעשה באדם אחד ששגר לבית המיו יין חדש ושמן חדש וכלי פשתן חדש בעצרת (שם קמו.). ולא ישגר אדם לחבירו חבית של יין ושמן צף על פיה (חולי׳ לז.). למלך בשר ודם שעשה סעודה לעבדיו ומשגר לאוהביו ממה שלפניו (ר׳ סייא, נדה ע:). המשגר כוס של ברכה לאשה שלא מדעת בעלה חייב מיתה (מסכ׳ כלה). וכן הכלה שמשגרת לפני הכלה משאות השולחן (כלה רבתי ח). עברו שלשה ימים ולא באו, מיד נטל יוסף שבעים גבורים מבית המלך ושגר בשבילם לבקש אותם (את אחיו) בשוק (מד״ר בראשי לח). — ובסהמ״א: מיד שגרו בשבילו (להביאו), אמרו

[1]) [ע״פ שמוש זה של הארמ׳ אשגר בתו״ם.]

[2]) [כשמוש זה בא הפעל כשפעל מן גרר במשמ׳ סחב ומשך. אף אפשר שבכמה מקומות בתו״מ הכונה לבנין קל, אך אין הוכחה ברורה לכך.]

לו ר׳ יהושע משגר בשבילך, אמר להם מי אני ומי אבותי שר׳ יהושע אור ישראל משגר בשבילי (ברכה׳ רבתי לב ח, אלבק, 147). שגרו מסתיבתא (אוצר הגאונים ז, לוין, לז.). כך הוא דרך החתנים, לאחר סעודת ארוסים חוזר ומשגר סבלונות לארוסתו יום עד שם (רש״י, פסחי׳ מט.). וכי לא היה להקב״ה מלאך או שליח לשגר לעשות נקמה במצרים (מדרש הנעלם בזוהר וירא, וילנא תרמ״ב, קיז.). ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא מן האדום האדום הזה כי כן דרכי לבלוע הדם ולשגר לשאר האברים (שם תולדות, קלח:). ואחר שיבדל הדם משתי המרות ומהלהלוחית הלבנה משגרת הכבד איתו אל הלב (ר״י בן יהודה, ספר מוסר 3 יג).

—נפעל, נִשְׁגַּר, — נשלח: ורבו אנחותינו בבוא שמועת חתננו כי טבע בים וכל ממונו אבד והרבה היה שם עמו מהנשגר והנשלח (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 40).

—פעל, שִׁגֵּר, — ששגרו אותו: ואחרי כן הגיעה האגרת וכו׳ וכמעט היתה משגרת אל אזן סגרת ומסגרת (ר״י הלוי, אגרת לר״ש הנגיד, זמורה א, 67). בשתי ונכלמתי, ודוממתי ונאלמתי, על כי התעלמתי, להשיב על המשגרת מאת הבחור הנעים החכם והנבון (הוא, אגרת אל ר׳ דוד נרבוני, שם ג, 188).

—התפ׳, הִשְׁתַּגֵּר, — ששגרו אותו: ששטי שמשתגר ממקום למקום אם שנים מעידים עליהם שהאנשים הללו טובים ונאמנים ואנו מכירים חתימת ידן מקיימין אותו על פיהם (רב צמח גאון, אוצר הגאונים ח, התשובות, לוין, 82).

שֶׁגֶר [2], ש״ז, סמי׳ שְׁגַר, — שגר הבהמה, רחם הבהמה, ופטר שגר הבהמה, פדיון רחמה: והעברת כל פטר רחם ליי׳ וכל פטר שֶׁגֶר בהמה אשר יהיה לך הזכרים ליי׳ (שמות יג יב). וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירשך ויצהרך שְׁגַר אלפיך ועשתרת צאנך (דברי׳ ז יג). ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך שְׁגַר אלפיך ועשתרות צאנך (שם כח ד). ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך וכו׳ שְׁגַר אלפיך ועשתרת צאנך (שם שם נא).—*וכמשמ׳ נטע ונצר: שגר ונטע יפריחו שם (ב״ס גני׳ מא יט). — ובתו״מ, במשמ׳ הטלת ולדות: מרחיקין את השובך מן העיר חמשים אמה וכו׳ ר׳ יהודה אומר בית ארבעת כורין מלא שגר היונה (ב״ב ב ה). — ואמר הפיטן: דון ידון שופך חלף בחלף דמי ענייך הנשפכים כשגרון אלף (דוד בר משולם, אלהים אל דמי, סליחי׳ מוסף יו״כ).

שְׁגָרָה, ש״נ, — שגרת הפה, הדבור, הלשון, מצב הדבר השגור, שגירות, Geläufigkeit; aisance; fluency: ואני מבקש מן המעיינים בספרים האלה, שאם ימצאו בקצת מלות ההעתקה טעות, שיבינו שה תה וכו׳ מפני השגגה וטרדת הלב במליצה, כל שכן עם שגרת הלשון הערבי בפינו וברעיוננו (ר״י א״ת, הקד׳ המתרגם לספר הרקמה). וכן דרכי אז לאחוז בקולמוס לפי תומי ולעזבה לשוטפת שיגרתה

---

1) [ואולי ש״ע מְשֻׁגֶּרֶת.]

2) [מלת שגר זו שבמקרא אין לה קשר אל הפעל א. שָׁגַר שבתו״מ, שהשאל מארמי ושעקרו כבנין שפעל מן גרה. על הוראתה המקורית של מלת שֶׁגֶר מירות עיבודות אלו: א) שגר שבבקר בא במשפט כמקבילה אל עשתרות שבבהמה, וכשם שמלת עשתר(ת) באה בעקר כדמות (אבר) הנקבה, עד שהפכה בכל השפות השמיות הקדומות לכנוי ושם לאלות ולנשי אליה, כך יש לראות גם שגר כמלה בהוראה דומה, וכנראה יש לקשר אותה עם האשור׳ שֵׁגַרְתֻּ, מ״ר שגריתי, במשמ׳ שֵׁגַל, אשת המלך ופילגשו. ושים לב לכך, כי מלים רבות המשמשות בעבר׳ במין נקבה, כגון אצבע, ארץ, אש, נפש וכו׳ מקבלות באשור׳ גם סיום הנקבה בתי״ו, על כן באשור׳ שגרת לעומת שֶׁגֶר בעבר׳. ב) על הוראה זו של רחם הבהמה מורה גם הצרוף פטר שגר, המקביל אל פטר רחם באדם. ואין לתמה, כי באה מלה כגון שגר, שגרת, או שגל, שעקרה בבהמה, גם לגבי אשה או פילגש, כי כן משמש גם בעבר׳ בִּקֹּרֶת, בנות מלכים ביקרותיך (תהל׳ מה י) בהקבלה אל נצבה שגל לימינך. ולפי זה תהיה גם שגל, וגם פלגש (בתוספת פ הידיעה המצרית) איתה מלה בעקר כמו שֶׁגֶר. והואיל ועקר שמוש המלה בבהמה, על כן כנו אח ראו קדמונינו גסות בשמוש הפעל שגלי והמירוהו בכתוב ב־שכב.

ובצרוף פטר רחם, פטר שגר באה המלה פטר, כפי שהוכיח העורך לאחרונה (הלשון והספר כרך ב, עמ׳ 294 וכו׳) במשמ׳ פדיון, כי בכור הבהמה משמש פדיון בקרבן לכל ולדות הרחם. וחז״ל והמפרשים הבינו כלשון חמלה וזריקה, מן א. שגר.]

מאלי' (סענוז, מודע לבינה, יח). — *ובמשמ' דרך עבודה לפי המנהג השגור, Rutine ; routine, ובעל שגרה, שגרתן, נוהג בדבור ובספרות.

***שגרון** [1], ס"ז, — מחלת פרקים, Ischias (goutte) sciatique ; sciatica, נוהג בדבור ובספרות.

***שגריר** [2], ס"ז, — משנה למושל, מפקד משנה: ותיי כיי דמר ר' חנינה, לב' מלכים וב' איפרכין, מלכו של זה גדול ממלכו של זה ואיפרכו של זה מאיפרכו של זה ואין איפרכו של זה גדול ממלכו של זה, שמואל אמר לשני מלכים ושני ש ג ר י ר י ה ן,

---

[1] [ע"פ הארמ' שיגרונא שבתו"ם, שעקרו שיגרונא, מן היונ' ἰσχίαγρα.]

[2] [מקור המלה לא הברר. היו שגזרו אותה מן הפרס', שאמנם אין בה כמלה זו, ואין זה מסתבר לגבי מלה הבאה במקור מא"י בלבד. ב. גיגר בתוספת הערוך רואה כקרוב יותר לחבר את המלה עם הסור' שריר במשמ' נאמן המלך, בתוספת ג ע"פ הבנה עממית כנגזרת מן הפעל שגר; וגם זה קשה. היו אף שגזרו את השם מרומ' ויונ' secretarius או σκρινιάριος, ואין אף פרושים אלו מסתברים.

ואולם, כבמקרים אחרים, אין לראות את דברי ר' חנינא מכאן ואת דברי שמואל (אולי שמואל חתנו של ר' חנינא, הנזכר במד"ר בראש' יד) מכאן כדעות שונות, אלא כמסירת נוסה שונה של אותו מאמר. והנה כהרכבת המלה ביונית ὑπ-αρχος (התחת־מושל), כן מבעים אותם שני היסודות ברומ' במלים sub-rege (ובמקומם surrege) וכדו'. ועל כן קרוב הדבר לחפש כאן מלה מרכבת מיסודות אלו. ועל פי שאלת העורך העיר מר ח. רוזן על המלה surregulus, המגדרת במלון Lewis-Short: a p tty prince, a feudatory vassal. המלה באה אצל אמיאנוס-מארקלינוס (17,12,21) ואצל סולפיקיוס סוירוס (Histori Sacra 2.10.1), שחין בראשית המאה החמישית אחר הספירה. שינויי הגאים כגון surregulus — surregurus (מכאן שגרור, שגריר) מצוי הוא גם ברומית, אבל קל הוא ביותר במלה שאילה בלשון אחרת. דגמה דומה לכך היא במלה נקדוד (לעיל עמ' 3788) במאמר המד"ר על נח: אין גנאי למלך לדבר עם נקדודו (כך בדפוסים); כי לפי עדות כתבי היד, הנכון: נקרורו בריש, והיא היונ' ναύκληρος, מנהיג הספינה, וכמובן נקרא כך נח המנהיג ספינת התבה במי המבול. ובשמוש הלשון היום משמשת המלה במשמ' שליח המדינה בחו"ל, Gesandter ; ambassadeur ;— or]

מלכו של זה גדול ממלכו של זה ו ש ג ר י ר ו של זה משל זה ואין ש ג ר י ר ו של זה גדול ממלכו של זה (ירוש' שבוע' ח ח).

***שגרתי**, ת"ז, — הולך לפי השגרה, נוהג בדבור ובספרות.

***שגרתן**, תוס"ז, — בעל שגרה, שרכש לו נסיון ועושה לפי שגרה, Rutinier ; routinier, נוהג בדבור ובספרות.

***שגש** [1], ממנו *שגוש, *שגושיה, *שגש.

***שגש** [2], קל לא נמצא במקורות.

—פעי', *שגש [3], - המם, בלבל, verwirren ; confondre to confuse: א ש ג ש אותו ביינו (מדרש לקח טוב, אסתר, ביום השביעי). איך י ש ג ש ו נ י בעותי הזמן (מוקדות תבל, יוסף תבל, הרם דרנבורג, מאמר שני, הכילי, ג.). — ואמר המשורר: ש ג ש אויבינו בקולו, טבעו פרעה וחילו (ר"ם סבזי, אבן ספעון, שירי תימן, אידלזון—טורטשינר, 178).

—פעו', *שגש, בינ' משגש, — שבלבלו והממו אותו: הזה באותו הזמן ה מ ש ג ש (של שלטון רומא בא"י) הבא אחריו הרע לעשות מן הראשון ונתמעט הלמוד על ידי המלחמות והשגושים (קרוכמל, מורה נבוכי הזמן שער י).

—התפעי', *השתגש, —התבלבל: שכל הממשים הנרגשים בחושים מתעוותים ו מ ש ת ג ש י ם במיני הספק (הקדי המחבר להרגוס הקדוס של אמונות ודעות). מבללים נעלמים, ועניינים נעצמים, ומחשבים מסתפקים, והרהורים מ ש ת ג ש י ם (שם).

שד, שד [4], ס"ז, מ"ז שדים, שדים, שדי, שדי, שדיך, שדיה, שדיהן, — אבר ההנקה שבחזה האשה,

---

[1] [השוה בבלי שבועות ו:]

[2] [עי' בהערה שאחר זו.]

[3] [מן הארמ' שבתו"ם, וכן בסור' שגש, המם ועכר, ערב' שג'ש a), דלת, אשורי שגש, שקש, המם והשמיד.]

[4] [בארמ' ובסור' במ"ר תדיא, ערב' ת'די b),

---

a) سجس b) ثدى

מקום מוצא החלב מגופה 1), ; (Mutter)Brust ; sein breast : ותרבי ותגדלי וכו' שָׁדַיִם נכנו ושערך צמח (יחזק' יז ז). שמה מֹעכו שְׁדֵיהֶן ושם עשו דדי בתוליהן (שם כג ג). בעשות מצרים דדיך למען 2) שְׁדֵי נעוריך (שם שם כא). ושתית אותה ומצית ואת חרשיה תגרמי וְשָׁדַיִךְ תנתקי (שם שם לד). ותסר זנוניה מפניה ונאפופיה מבין שָׁדֶיהָ (הוש' ב ד). תן להם רחם משכיל וְשָׁדַיִם צמקים (שם ט יד). כי אתה גחי מבטן מבטיחי על שְׁדֵי אמי (תהל' כב י). מדוע קדמוני ברכים ומה שָׁדַיִם כי אינק (איוב ג יב). צרור המר דודי לי בין שָׁדַי ילין (שה"ש א יג). שני שָׁדַיִךְ כשני עפרים (שם ד ה). זאת קומתך דמתה לתמר וְשָׁדַיִךְ לאשכלות וכו' ויהיו נא שָׁדַיִךְ כאשכלות הגפן וריח אפך כתפוחים (שם ז ח-ט). אחות לנו קטנה וְשָׁדַיִם אין לה (שם ח ח). אני חומה וְשָׁדַי כמגדלות (שם שם י). — ובצרופים כגון יונק שָׁדַיִם, יונק שְׁדֵי אמו, עתיק משדים: גמולי מחלב עתיקי מִשָּׁדָיִם (ישעי' כח ט). אספו עוללים ויונקי שָׁדַיִם (יואל ב טז). מי יתנך כאח לי יונק שְׁדֵי אמי (שה"ש ח א). — ובהשאלה לגבי בעלי חיים בנגוד למעשי בני אדם: גם תנין חלצו שַׁד 3) היניקו גוריהן (איכ' ד ג). — ובשמוש מספק 4): ברכת שמים מעל ברכת תהום רבצת תחת ברכת שָׁדַיִם ורחם (בראש' מט כה). על שָׁדַיִם ספדים על שדי חמד על גפן פריה (ישעי' לב יב). — ובתו"מ: מה שד זה עיקר לתינוק והכל טפילה לו וכו' (תוספת' סוטי' ד ג). תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה (ברכ' ג.). מה שד זה תינוק טועם בה כמה טעמים וכו' (יומ' עה.). מה השדים הללו הודה והדרה של אשה וכו' מה השדים הללו כבודה ושבחה של אשה וכו' ומה השדים הללו מלאים חלב וכו' ומה השדים הללו כל מה שהאשה אוכלת התינוק אוכל ויונק מהם וכו' (מד"ר שה"ש, שני מדיך). והיונקים (אוכלים את המן) כחלב משדי אמם (תנחו' שמות כה). — ובספה"א: והבריות מקללות שדים שינק מהם (רס"י, בראש' ג יז). ולענה ינקתם מחלב שדיה ושודיה (ר"י חריזי, תחכ' ג, 30). וכלם בקומות נעימות כנדגלות איומות, ולהם שדים נצבו כחומות (שם ג, 198). ושפתותיה כחוט השנים, ושניה כפנינים, ושני שדיה כשני רמונים (ר"י זבארה, שעשועים, דודזון יג, 134). — ואמר המשורר: ושכבתי ובין שדי קוצות מריקות מר עלי רקה אדמה (יוסף בן חסדי, הללבי, שעה"ש 28). עפר תנה אדם שפתיך מגדי

וגם באוגרית ת'ד (וכנראה לא בצדק ראו אותה מלה בלשון זו בכמה מקומות אף בכתיב שד או זד). המלה נולדה במ"ז שָׁדַיִם, ואין להניח, כי היתה גם בעבר' צורת מ"י אחרת, בכתיב שדי, כדעת אהדים. כמה מפרשנינו העבריים ראו מלה זו בטעות גם כש"ע לְשַׁד, ועי' שם.]

1) [רק בהשאלה בא במקום אחד במקרא שַׁד לגבי בעלי חיים אחרים, בתמונה דומה לאדם (עי' בהערה להלן), ואין לראות שמוש בזה במקרא. כי שונה מקום אבר ההנקה בבהמת הבית ממקומה באשה, וכן משמשות מלים שונות לאברים אלו באדם ובבהמה ביתר הלשונות.]

2) [יש מציעים: למעך.]

3) [ס"א: שֵׁד. הואיל ועקר הכונה בתמונה שכנגוד למעשה בני אדם, מדבר גם על התנים במלה הנוהגת לגבי אדם.]

4) [בשני המקומות האלה אין המלה שָׁדַיִם מתאימה לענין. בכתוב בישע', שנאמר בו גם ספדים בלשון זכרים, כבר היו שראו, כי בא „על שדים" בהקבלה אל „על שדי חמד על גפן פוריה", ועל כן הציעו לקרא שָׂדִים כמ"ר מן שָׂדֶה, ואמנם אין זה מסתבר לפי הנאמר כאן בהמשך. כי מעין אותו ענין יש לראות גם בבראש' מט כה. כי לא זו בלבד, שאין „ברכת שדים ורחם" המשך מתאים אל „ברכת שמים ותהום", אלא, כאמור בהערה לערך ב. רֶחֶם, עמ' 6538, מקבילים דברי הברכה כאן „ברכת שמים מעל ברכת תהום רבצת תחת ברכת שדים ורחם" לנאמר בברכת יוסף בדבר' לג יד: „ממגד שמים מטל ומתהום רבצת תחת וממגד תבואת שמש וממגד גרש ירחים". ועל כן כבר היו שחשבו בצדק, כי בא גם כאן ורחם במקום יְרָחִים כמ"ר מן יָרֵחַ. והנה בהקבלה שבדבר' לג בין תבואת שמש ובין גרש ירחים, אין גרש כנראה בעקר אלא גֶּרֶשׁ, מש' מן גָּרַשׁ, ועל כן יש לבקש גם באותיות שדים שבבראש' מט מלה במשמ' קרובה לזו. כנראה יש להכיר כאן מלה שְׁדִים מן שדם, בקרוב במשמ' בציר הכרמים: ברכת שְׁדִים יְרָחִים. ואות: מלה כנראה היא שבאה גם בישע' לב יב: על שְׁדִים (ו"א על הבציר) ספדים, על שדי חמד, על גפן פריה. ועי' שדם, שְׁדֵמָה, הערות.]

ועשות שדך אשבר (רמב"ע, הענק ב, ברודי, סכט). תושיט ימינה כוס וידה מתחת פתיגיל שד לאט תעש (שם שם ב, סלח). חשק קומה כמו תמר ושדיה כקרנים (שם ד, סב). — ובהשאלה: ופה לא אפתח פי ושדי דעתי צומקים (רלב"ע, כדוד הסיר אוני, כה:א א, 23). הה על שדי חסד אשר צמקו (עמנואל, מחב' יג, הברמן, 377). — "ובבשמ' בליטות בדומה לשדים: היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות ושדים בולטין לחוץ (רש"י במד' כא עו).

שֵׁד [1]) ס"ז, מ"ר שֵׁדִים,—דמות אלילית: יזבחו לַשֵּׁדִים לא אלה אלהים לא ידעום (דבר' לב יז). ויעבדו את עצביהם וכו' ויזבחו את בניהם ואת בנותיהם לַשֵּׁדִים (תהל' קו לו–לז). — ובתו"ם: מה דרכו של שד נכנס לאדם וכיפה אותו (ספרי דבר' שיח). ששה דברים נאמרו בשדים, שלשה כמלאכי השרת ושלשה כבני אדם (חגי' עז.). וכשהוא מספר מגלה טפח ומכסה טפח ודומה עליו כמי שכפאו שד (נדר' כ:). שאין השד יכול לבראות בריה פחות מכשעורה (ר' אליעזר, סנה' סז:). ואין שואלין בדבר שדים בשבת (רמב"ג. שם קא.). מתרה שאמרו, אפילו מפי עצמו ואפילו מפי השד (רבא, מכות ו:). היוצא מבית הכסא ושימש הוויין לו בנים נכפים, מפני ששד של בית הכסא מלווה עמו (מ. כת כלה). אלו השדים שברא הב"ה את נשמתן ובא לבראות את גופן וקדש השבת ולא בראן, ללמדך דרך ארץ מן השדים וכו' (מד"ר בראש' ז). ואין שעירים אלו אלא שדים (שם ויקר' כב). — ובסהמ"א: ונקראו שדים של בקר צפירירי (ערוך ערך לפר). שידא ושידתין, שד זכר ושד נקבה (רש"י, גיט' סח.). ושאיה יוכת שער, שד ששמו שאיה מכתת שער בית שאין בני אדם דרין בו (הוא, ב"ק כא., ד"ה ופחיה). ושידים הממונים על הזוגות מזיקין את השותה זוגות (הוא, ב"מ פו., ד"ה אסקיה). ויצוה אותו שלא יפנה אל השדים המחשביים והמתדמים ולא יקבלם ולא יאמין בם (ר' י' הלוי, כוזרי ג ה). ויגער במחשבי ובשדיו מבלבל האמת ומספקו (שם שם). דע באמת כי שד הוא או מזיק ההורג אותם (ר"י זבארה, שעשועים ו, דודזון, 59). חשבתיך מן הידידים ואתה מבני השדים (שם יא, 128). והם נקראים שדים בעבור שנמצאים במקום שדוד כגון המדבר (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ט). שאצבע הכוהן שולטים בו שדים הנקראים שרי בוהן (ספר גורלות). על שם ששודדין דעתו של אדם נקראו שדים (חזקוני על התורה, דבר' לב יז). הן שדי יום הן שדי צהרים הן שדי ערב הן שדי לילה (תולדות אדם, סי' קל). — ואמר המשורר: דמות שד על פני אשה מפתח, נתתי בחזות יופית תנתח (ר"י זבארה, שעשועים יג, דודזון, 141). — ועי' שֵׁדָה.

א. שֹׁד, ס"ז, — מעשה השודד והחומס, וגם שֹׁד מלחמה, Plünderung, Raub; pillage, rapine; plundering, robbing: אפרים רעה רוח ורדף קדים כל היום כזב וָשֹׁד [1]) ירבה (הוש' יב ב). האצרים חמס וָשֹׁד בארמנותיהם (עמו' ג י). למה תראני און ועמל תביט וְשֹׁד וחמס לנגדי [2]) (חבק' א ג). כי שֹׁד יהגה לבם ועמל שפתיהם תדברנה (משלי

---

[1]) [התרגומים הקדומים והפרשנים המסורתיים פרשו מלה זו גם במקרא כהוראתה בתו"ם בעבר', ובארמ' שידא, וכן בסור' שארא, רוח רע מזיק. ואכן בכתובים שבמקרא השדים במ"ר הם סוג של אלילים ממש, שזבחו להם זבחי אדם. ואמנם אפשר, שיש להוסיף על מקומות אלו עוד שני כתובים: א) באיוב ה כא: בשוט לשון תחבא ולא תירא בְשֹׁד (כנראה צ"ל מִשֵּׁד, מִשֵּׁיד, שהרי שֹׁד נזכר בפסוק שאחרי זה: לְשֹׁד ולכפן תשחק) כי יבוא; ב) בתהל' מט יח, בתאור המתים היורדים שאולה: מות ירעם וירדו בם ישרים (כנראה צ"ל: וירדו בְמוֹ שֵׁדִים), וכאן אולי באה המלה כשמושה בתו"ם. ואולם באשור' משמשת אותה מלה שֵׁד בהוראת אל מן האלים ממש, המסמל בדמות שור, ושעקרו (כדעת דליטצש) אולי אל סופה ורעם, כדגמת אלים אחרים המסמלים בדמות שור. והואיל ונבלעו באשור' א, ה, ו, ח, י, ע כמבטא, קשה לקבע את שרש המלה, אם בכלל יש לחפש אותו בשמית. שמוצא המאחר של המלה שד, הנוהג בתו"ם, בא כנראה כתוצאה מתהליך ידוע זה, שירדו שמות האלילים בהתחלת הדת מגדולתם והפכו לשמות בני אלהים נחותי דרגה.]

[1]) [יש גורסים כזב ושוא, בקריאת השבעים κενὰ καὶ μάταια]

[2]) [אמנם בא בשמוש דומה גם הצרוף חמס ושֹׁאר. ועי' שְׁאֵר.]

כד ג). — ובצרוף קרא חמס ושד, שמע חמס ושד, שמע קריאה על חמס ושד: חמס ושד ישמע בה על פני תמיד חלי ומכה (ירמ' ו ז). כי מדי אדבר אזעק חמס ושד אקרא (שם כ ח). — ובהשאלה במשמ' אסון בכלל, גם מבחינת השדוד, וגם בצרופים כגון שד ושבר, Verheerung, Unglück; ravage(s), malheur; devastation, misfortune: כי אפס המץ כלה שד תמו רמס מן הארץ (ישע' יו ד). אל תאיצו לנחמני על שד בת עמי (שם כב ד). שתים הנה קראתיך מי יניד לך השד והשבר והרעב והחרב מי אנחמך (ישע' נא יט). מחשבותיהם מחשבות און שד ושבר במסלותם (שם נט ז). לא ישמע עוד חמס בארצך שד ושבר בגבוליך (שם ס ח). קול צעקה מחרנים שד ושבר גדול (ירמ' מח ג). כי הנה הלכו משד[1]) מצרים תקבצם מף תקברם (הוש' ט ו). וכל מבצריך יושד כשד[2]) שלמן בית ארבאל ביום מלחמה (שם י יד). המבליג שד על עז ושד על מבצר יבוא[3]) (עמו' ה ט). כי חמס לבנון יכסך ושד בהמות יחיתן (חבק' ב יז). שד רשעים יגורם (משלי כא ז). לשד[4]) ולכפן תשחק ומחית הארץ אל תירא (איוב ה כב). — ובלשון נופל על לשון, שד משדי: כי קרוב יום יי' כשד משדי יבוא (ישע' יג ו, יואל א טו). — וכמלת קריאה שד לפלוני, אוי לו: אוי להם כי נדדו ממני שד להם כי פשעו בי (הוש' ז יג). — ואמר המשורר: אובא לגן בשם ואשכח שד ואעטה גיל (רמב"ע הענק ג, ברודי, סלט). בצור העט תהי הרג משנאים ובו כל אהביו משד תמלט (שם י, שם, סא). העבר שדי, גאלי ופדי, וזכר מרודי, ופנה באידי (ר"י הלוי, יוסף אמלל, זמורה ז, 273). בת עמי בכי ואל תדומי, לשוד יום זה השישי (ראב"ע, אוי כי לבי, איגר 172). למי אנוס לעזרה מחסי, אזוע מפני שוד הזבובים (הוא, למי אנוס, כהנא א, 21). וקדמו אתכם שודיה ואידיה, ושרפו לבבכם לפידיה ופידיה (ר"י חריזי, תחכי ג, 30).

ב. **שד**, ש"ז, — כמו שד: וינקת חלב גוים ושד מלכים תינקי (ישע' ס יו). למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה (שם סו יא). יגזלו משד[1]) יתום ועל עני יחבלו (איוב כד ט). — ואמר המשורר: אם בחסדים הזמן שלח רזון, ביד השר יהי שדם (רמב"ע, הענק ח, ברודי, סכז). אמרו אל משקה, אל משד הכוס אתי יגמל (שם ג, שם, סמא). ורחק מבית עשיר למען מידו שד כבוד או זיז (שם ע, שם, ספט).

שדד (2, ממנו א. שד, שדד, ״שדדות, ״שדוד. ״שדידה.

שדד[3]), פ"י, שדדו, שדוני, שודד, שדד, שודדים, שדדים, שדדי, שדוד, שדודה, (ל)שדוד, שדדו[4]), ישוד, ישדם, ישדדם, — שדד איש המלחמה עיר או ארץ, חמס והחריב אותן, plündern, verheeren; piller, ravager; to plunder, devastate: קומו עלו אל קדר ושדדו[4]) את בני

---

1) [אולי בא כאן הלכו במשמ' קרובה לזו של פעל זה בערב', שהיא אבדו וכלו. ויש מציעים לקרא אשור בםק' משד.]

2) [אפשר שאין כאן שלמן שמו של המלך השודד, אלא שד שלמן פרושו: שד שלם, כדגמת גלות שלמה וכדומה.]

3) [אין שד הראשון במקומו. הכונה, בהמשך למשפט הקודם (הקרא למי הם ויושפכם על פני הארץ), היא: המבליג יגש על עז ושד על מבצר יביא.

ובבבלי (סנה עז:) נאמר: איומת חלש על גבור וכו' מאי קרא, המבליג שוד על עז, ע"כ. ואמנם אפשר שהבינו כאן שד במשמ' שדוד, אך יתכן שאין כאן אלא דרשת הענין בלבד.]

4) [במנית שש ושבע צרות בא על יד זה בפסוק כא, כדבר שונה מזה: ולא תירא משד כי יבוא. ועי' בערך שד.]

---

1) [ואמנם עי' הערת המחבר לערך משד.]

2) [אין שרש זה באותה משמ' ביתר השפות השמיות, וספק אם יש לחבר אליו פעלים כגון שדa) בערב', סדד בכוש' במשמ' סתם ודחף, שעקרם כנראה בסמך ולא בשין, ורחוקים הם מהוראת השרש בעבר'. ואולי נולד שרש זה כצורת שפעל קדומה מן נדד במשמ' הגלית יושבי ערים וארצות במלחמה.]

3) [המלה נולדה בשמוש לגבי מלחמה, ואף מכאן השאלה לשמושים אחרים.]

4) [רד"ק: צווי מן הקל בא שלם והוא בפלס חרבו מאד, משכו אותה, ע"כ.]

---

a) سدّ

קדם (ירמ' מט כח). ושדדו את גאון מצרים ונשמד כל המונה (יחזק' לב יב). שדוד נשדנו חלק עמי ימיר איך ימיש לי לשובב שדינו יחלק (מיכ' ב ד). מפני רשעים זו שדוני איבי בנפש יקיפו עלי (תהל' יז ט). —ושדדה חיה רעה, שדד רוח ושד: הכם אריה מיער זאב ערבות ישדדם (ירמ' ה ו). מדבר באפל יהלך מקטב ישוד[1]) צהרים (תהל' צא ו).— ובהשאלה, שדד אלהים את הארץ וכדו': קול צעקת הרעים ויללת אדירי הצאן כי שדד יי' את מרעיתם (ירמ' כה לו). כי שדד יי' את פלשתים שארית אי כפתור (שם מז ד). — ובמשמ' גרם לשד ולשבר, לאסון: תמת ישרים תנחם וסלף בגדים ישדם (משלי יא ג). — ובינ', שודד, גם כש"ע, חומס ומחריב: יגורו בך נדחי מואב הוי סתר למו מפני שודד (ישע' טז ד). הבוגד בוגד והשודד שודד (שם כא ב). הוי שודד ואתה לא שדוד ובוגד ולא בגדו בך כהתמך שודד תושד כנלתך לבגד יבגדו בך (שם לג א). כי פתאם יבא השדד עלינו (ירמ' ו כו). על כל שפים במדבר באו שדדים (שם יב יב). ויבא שדד אל כל עיר ועיר לא תמלט (שם מח ח). על קיצך ועל בצירך שדד[3]) נפל (שם שם לב). כי מצפון יבוא לה השדדים (שם נא מח). כי בא עליה על בבל שודד (שם שם נו). אם גנבים באו לך אם שודדי לילה איך נדמיתה הלוא יגנבו דים (עבדי א ה). ישליו אהלים לשדדים[4]) ובטחות למרגיזי אל (איו' יב ו). קול פחדים באזניו בשלום שודד יבואנו (שם טו כא).—ובינ' פעו', שדוד: באשר כרע שם נפל שדוד (שפט' ה כז). הוי שודד ואתה לא שדוד וביגד ולא בגדו בך (ישע' לג א). ואתי שדוד מה תעשי כי תלבשי שני וכו' (ירמ' ד ל). — ובמשמ' בינ' פועל: בת בבל השדודה[5]) אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו (תהל' קלז ח). — ואמר בן סירא: אם יסור ונטשתיהו ואסגירנו לשדדים (ב"ס גני' ד יט). — ובמדרש: יבואו השודדים וישדדו[1]) אותה (פסיק' רב', ויהי בעת ספרחה, קכט.). שהיה הוא (ריש לקיש) ושני רעיו גוזלים וחומסים וכו' מה עשה, הניח לשני רעיו שודדים בהרים ושב לאלהי אביו (פדר"א מג). — ובסהמ"א: אוי כי שדוד אני מרוב רחבת ידיך וטובותיך אשר עשית עמי (יוסיפון, גינצבורג, כמא). ליום אחד השכים המלך ומצא אוצרותיו שדודים וכל מחמדיו בזוזים (ויכוח ת לר"י אלנקאוה ג, 97). — ואמר הפיטן: קרקרוה זרים והיא שדודה (רסע"ג, שריד מקבוצה לי"ז בתמוז, סדור רסע"ג, שכב). בקום המן בזה הזמן כשוד שלמן שדדוני (אליך זכים, סליח' תענ' אסתר, ספרד'). — ואמר המשורר: ואשה אין להשביע בעדה לעיני כל כמו סוטה שדודה (רה"ג, מערי מבועות, קבולת קינטרסים, 185). דרור נקרא לנפשי השדודה (ר"ש הנגיד, יחידתי, הברמן ג, 10). אשר הרבה מריבות ומדינים עלי לבה שדודה (הוא, הימים יחרידו, שם ג, 68). אהה כי רדפוני התלאות והיינו לעין ימים שדודים (רשב"ג, אהה לי מזמן, ביאליק-רבניצקי א, 63). — °שדוד במשמ' משולל, חסר: וחסר לב יושב שאנן מתארח כאזרח רענן וישליו אוהלים לשדודי השכל והאוילים (לוי היגון, 5). — °שודד, שם של רוח טמא: בהיכל זה רוח טמא אחד שהוא שולט על הכל ושמו שודי"ד והוא מעורר שוד ושבר (ר' אליהו הכהן, ראשית חכמה, שער היראה, כח:). — °ושדד האל את מערכות השמים, בטל את גזרתן: בכח ידי אשר אני שודד בו המזלות ועוזר לבחירי (רמב"ן, שמות ו ב). כי הוא אל שדי שודד המערכות ומשנה הטבע והגלם בעונם והושיעם ברצונו בנסים ובנפלאות גדולות (ר"י אבוהב, מנורת המאור נר ג א ד ב). שהשם יתברך הוא שודד המערכות בעבור צדיקים (ר"י אבוהב, נהר פישון, במדבר). ועי' ערך מערכה, עמ' 3199 ולהלן פע'. — °ושודדת, מין אנית קרב: אין להם רק ח' צי אדיר (קריגסשיפע) ועשרה שודדות (קאפערשיפען) (ר"ם בלוך, שבילי עולם ב, ט:).

1) [אמנם ב׳ בע״ם וישד במקום ישוד, ואינו נראה.]

2) [כך קרי; הכתיב: ושדם.]

3) [בפסוק המקביל (ישע' טז ט): הידד.]

4) [נ"א: בבוא השודדים, וכן בהמשך בבוא מחרידים (מרגיזי) מאת האל.]

5) [ויש מניחים כאן צורה כגון שודדה או שדודה.]

1) [ביונק' שמע' (ירמ' ד כ): וישודדו, עי' פועל.]

—נפע׳, נשדנו, — נשד, ששדדו אותו, את רכושו: שדוד נשדנו חלק עמי ימיר איך ימיש לי לשובב שדינו יחלק (מיכ׳ ב ד). —ובתו״מ, *נשדד: אפילו את מקיסני אלף פעמים איני קם, אימתי אני קם, לכשתראה עניים נ ש ד ד י ם, אביונים נאנקים (מד״ר ברא׳ עה). —ובסהם״א: אילו כתב נשדנו היה הלשון מוסב על ה נ ש ד ד י ם ולא על השודדים, ואם כתב שדונו היה מוסב אל השידדים ולא ל נ ש ד ד י ם (רש״י, מיכ׳ ב ד). —°ובמשמ׳ ששדדו וגזלו אותו מידי אחר: והם עבדי עולם הנקנים או ה נ ש ד ד י ם טובי לב ומדברים בלשון נאוה לאוזן שומעת (ר״מ בלוך, שבילי עולם ב, מ.).

— פע׳, תשדד, משדד־, — שדד, החריב, הרס, zerstören; détruire; to destroy: משדד־אב יבריח[1]) אם בן מביש ומחפיר (משלי יט כו). אל תארב רשע לנוה צדיק אל תשדד רבצו (שם כד טו). — ואמר הפיטן: וישימו כל גבולך ו ש ד ד ו ונתקו יריעות אהלך (ר״א קליר, אלה אזכרה אל דמי, סלוק זכור). לי ישקד לדרשי מכף מ ש ד ד י וחרשי (משה בר קלונימוס, אפיק רנן, יוצר ב פסח). — °ושדד האל את מערכות השמים, בטל את גזרתם: (שדי,) מגזרת שודד כלומר מנצח ו מ ש ד ד[2]) מערכות השמים[3]) (רמב״ן, ברא׳ יז א). שהוא מנצח ו ש ד ד מערכת העליונה ועושה נסים נסתרים לצדיקים (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה א). בדרך התורה והמצות והתפלות יוכל ל ש ד ד המערכת השמימיות וכו׳ אל שדי השודד המערכות (מנחת קנאות, קופמן, 51). אע״פ שהקב״ה לא י ש ד ד המערכות העליונות וכו׳ אבל ל ש ד ד המערכה ולבטל כחות העליונים וכו׳ (ר״י אברבנאל, זבח פסח, כמה מעלות). שמסר מפתחות העולם הזה בידם זולתי בעתות מה ש י ש ד ד אותם לעשות כרצון האנשים הנגשים אל ה׳ (ר״מ אלבילה, ראשית דעת ג

---

1) [כנראה צ״ל: יחריב.]

2) [נ״א: ומשודד, כנראה בטעות.]

3) [השוה את דברי ראב״ע למקום: ורבים פירשוהו מגזרת שודד, שהוא מנצח ומתגבר ע״כ, ולא פרש מי הם רבים אלו. ובפרושו לאיוב כד א (מדוע משדי) כותב ראב״ע: רובי המפרשים יפרשו שדי במקום הזה שדד.]

א). כשהוא מ ש ד ד ומנצח מערכת הכוכבים (רפאל נורצי, פאר הלב, ז, מדת הגאוה). ודרך רשעים יעות, ר״ל ש מ ש ד ד עליהם דרכם לשיזדמן להם הכל שלא כסדר (ר״מ פנחסים, ישועות שלמה א, י:). ועי׳ מערכת 3199. — °ושדד מזלות וכוכבים, במשמ׳ זו: שמי שמרכיב כלאים מ ש ד ד כחות של מעלה ומי שמקיים מצוות התורה מ ש ד ד מערכות השמים (רי״ל אחרו, תולדות יצחק, קדושים, אמצע׳, לג:). וגם ש י ד ד המזלות שהוציאם מבית עבדים נגד מזל מצרים המחייב שעבד לא יצא לחירות (אלשיך, איוב כב כב). בו הוחל לקרא בב״ד של מעלה שר עליון של מצרים ל ש ד ד כח מזל טלה שלהם להכין לנו הדרך (ר״י מוסקאטו, נפוצות יהודה כג׳).

—פועַ׳, ישדד, — כמו פע׳: הוא יערף מזבחתם ישדד[1]) מצבותם (הוש׳ י ב).

—פע׳, שדד, שדד, שדדה, שדדה, שדדה, שדדו, שדדו, שדדנו, — שדד העם, הארץ, האהל, השדה, שדדו אותם: כי בליל שדד ער מואב נדמה כי בליל שדד קיר מואב נדמה (ישע׳ טו א). הילילו אניות תרשיש כי שדד מבית מבוא[2]) (שם כג א). כי שדד מעזכן (שם שם יד). אוי נא לנו כי שדדנו (ירמ׳ ד יג). כי שדדה כל הארץ פתאום שדדו אהלי רגע יריעתי (שם שם כ). אהלי שדד וכל מיתרי נתקו (שם י כ). הוי אל נבו כי שדדה (שם מח א). שדד זרעו ואחיו ושכניו ואיננו (שם מט י). שדד שדה אבלה אדמה כי שדד דגן הוביש תירוש אמלל יצהר (יואל א י). שדדה נינוה מי ינוד לה (נחו׳ ג ז). אשר אדירים שדדו וכו׳ קול יללת הרעים כי שדדה אדרתם קול שאגת כפירים כי שדד גאון הירדן (זכר׳ יא ב—ג). —ואמר הפיטן: צאנך פקוד והשב הפוצתו, צפה כי ש ד ד ה מרעיתו (ר׳ שמעון בר יצחק, בבעי יה, קרובה ז פסח). ש ד ד נ ו מדור לדור ומקץ לקץ (כפטי, סליחה לו״ג, ספרדי). — °משדד כמו

---

1) [הואיל ואין בנין זה במקום אחר, שיער העורך לפני שנים רבות (1912) בעתון ZDMG 66, כי א ל, המכוון כאן ישדד, ז״א ישרף לשיד, כלשון הכתוב: והיו כל אבני מזבח כאבני גר מנפצות (ישע׳ כז ט), וקשה להוכיח מה הנכון.]

2) [אך כנראה כונת האותיות בעקר: כי שדד מבתים בא.]

מְשׁוֹלָל: המשודדים המהות האנושי (כלים הקנ, על הכשופים).

—הָפעַ', יוּשַׁד, תּוּשַׁד — כמו פָּעַ': כהתמך שודד תוּשַׁד כנלתך לבגד יבגדו בך (ישעי לג א). וכל מבצריך יוּשַׁד כשד שלמן בית ארבאל (הוש' י יד). — *הֻשְׁדַּד, כמו הוּשַׁד, ואמר הפיטן: שודד השדד וברשתו נוצד (ר' שמעון בר יצחק, אתה האל, סליח' תעני' אסתר). בכל להב וכדור וכיר נא אחריתך ביום תושדד (יעזיז רשע כתיבתו, סליחי שבת שובה, סדור ארס צובה, תקנוח).

—הִתְפַּ', *הִשְׁתַּדֵּד, — כמו פָּעַ': שהיא השקפה לרעה כנגד המזלות והמערכות המשתדדים (רשב"ל דורכן, תפארת ישראל ב, כג:).

*שְׁדֵדוּת, ש"נ, — תכונת השודד: מרוב שודדות האנשים יגזלו היתום ויקחו למשכון הבגד אשר על העניים (רלב"ג, איוב כד).

*שָׁדָה, פ"י, — זרק, הטיל, שדה נרגא בדבר, זרק בו כאלו אַלָה, הפריך אותו בטענה [1]), einwerfen; objecter; to object: מעתה יש לשדות נרגא בקידושין אילו ולומ' מאה' שאכשלום היה מכופה ממנה ולא ראתה אותו לא היה כאן רק עד אחד ורוב הגאוני' פסקו דהמקדש בעד אח' אין חוששי' לקידושין (שו"ת הר"י מיגן והר"מ סדולום לב, כה.). אמנם דרך משא ומתן אדון לפני מעלתך כדן לפני רבותיו בקרקע להקשות קושיות ולשדות נרגא בראיות מעלתך (שם מ, קד.). מפח שיש לשדות נרגא ולומר שנדון זה לא יקרא נדר טעות (שם ע, פא:). לשדות נרגא (שו"ת חות יאיר ג).

*שֵׁדָה [2]), ש"נ, — נקבת השֵׁד, רוח רעה נקבה: עד שלא חטא שלמה היה רודה בשידה ושידות [3]) (פ' יק' ר"כ, החודש, בובר, מה:) —

1) [ע"פ הארמ' שדא ביה נרגא בתו"מ (כ"ס יג. ועוד).]

2) [עי' שֵׁד.]

3) [בפסיק' רב' (החודש, קע.): עד שלא חטא שלמה רודה בשדים, דכתב בני האדם שדה ושדות, שדים ושדות.]

ובסהמ"א: דרך אחד מרם על צוארו של ר' אליעזר ויצאתה השידה מפיו (הלכות גדולות, פרק מע"לה, הוצ' הילדסהימר). שידה ששם: חמת ושורה על אותו כלי של שמן שלוחשין עליו (ערוך ערך רק). (דרך) שתהא שידה יכולה להלך בו (רש"י, פסחי קיא., ד"ה אלא דליכא). השידה מנשבת (תוס, גיטי לח:, ד"ה שדיא). שידה השולטת כששותה יין הרבה מגיתו (תוס, שם. סז:, ד"ה מי שאחזו). באותה שעה הלה ר"ש עיניו לתרן של ספינה וראה שדה יושבת עליו (מעשיות, ביהמ"ד ילינק ו, 129'). ואמר (האר"י) לתלמידיו עתה אני רואה שתי שידות מלובשות בלבושי משי אדומים (שבחי האר"י, בספר תעלומות חכמה ליש"ר מקנדיא). — ואמר המשורר: במגלך תקצור את שדותי ובתוך הקבר ילחצוך שידותי (עזרא הב לי, תוכח' מוסר, תוכחה יד, פח.).

א. שִׁדָּה, ש"נ, שִׁדּוֹת — מלה מסֻפקה [1]): עשיתי לי שרים ושרות ותענגות בני האדם שִׁדָּה

1) אין פרוש המלה במקומה ידוע, ואין אף נקודה, שבחרו בו הנקדנים בנראה כלשון שדה תבה וכגרל (עי' ב. שִׁדָּה), מסתבר לפי דרכי לשון המקרא; כי אמנם באים במקרא צרופים מֻרכבים בלשון נופל על לשון כדגמת בני בנים בססי' או כדגמת בן ובת, בנים ובנות, וכן באותו פסוק שרים ושרות, בחבור שני נושאים שאינם מזדהים ממש, אבל אין כצרוף זה של שדה ושדות, או בן ובנים, אשה ונשים בלשון, הואיל ובכלל הבנים כלול הבן, ובכלל הנשים כלולה האשה, וכן שִׁדָּה כלולה היא בכלל שִׁדּוֹת; והוא הדין אלו הבינונו בנקוד אחר, למשל שֵׁדָה וְשֵׁדוֹת, כל עוד נראה כאן אותו ש"ע בשנוי המספר בלבד.

התרגומים הקדומים לא מצאו את המלה כנקוד שלפנינו. השבעים (οἰνοχόον καὶ οἰνοχόας) גרסו כאלו שֹׁדֵת (ז"א יוצק, כבארמית) יין ושֹׁדֵת יין, וכן בפשיטתא: שקיתא ושקיתא, משקים ומשקות. כלשון השקאת יין מתרגמים הדברים גם בולג': scyphos et urceos in ministerio ad vina fundenda, גביעים וכדים בשרות ליציקת יינות, בעוד שהתרג' הארמי רואה כאן ענין יציקת מים למרחץ: ודימסיא ובי בנין מרזבין דשדין מיא פשורי ומרזבין דשדין מיא חמימי.

גם חז"ל התקשו בהבנת המלה, ואלה דברי הבבלי (גיטין סח.): שדה ושדות הכא תרגימו שידה ושידתין (רש"י; שד זכר ושד נקבה), במערבא אמרי שידתא (רש"י: שידה, עגלה למרכבת נשים ושרים,

וְשִׁדּוֹת (קהלת ב ח). — ובספה"א בהוראות שונות לפי הפרושים השונים שנתנו למלה במקרא: לא נאיה לרשע להיות לו תענוגות בני אדם אנשים **שדה ושדות** ובני בית אשר מתוך המס בא לו (הכרעי כ"מ נגד דוכס, 11). הסירותם לבבכם מסגנות הסופדות והצועקות לנגינות **השדות** המצחקות (כ"י חריזי, איסיאל יח). — ואמר המשורר: ולו בתי מדות, **ושדה** עם **שדות**, מקטרות קדות, וקנה עם מרים (דוכס, דעה לבי, אלוני, סז). ואמאס **השדות**, וקרציף וקרידות (ראב"ע, אפרוש כף, כהנא א, 19). **ושדת** על שפת תואר **ושדת** צבאות הם, אבל שהם כבדות (כ"י הלוי, הצבע הזמן, זמורה א, 41). נעימות ידך **שדה ושדות** וכנורות וצנורות ועופות (הוא, יפי קול, סס, 47). ויתענג כמצפון רבידה בשכבתה לנגדו **כשדה** (הוא, באו לאו, סס סס, 76). **שדות** ועלמות רבות ויפהפיות (מיכ"ל, קהלת). — ואמר המליץ: כי ירבו להם נשים **ושדות** (שקלאפינען) הכלואות בארמון (הארעם) בית הנשים (ר"ם בלוך, סבילי עולם א, אלריס, כ:). ועי' בערך הבא.

ב. *שִׁדָּה, ש"נ. — מין ארון, תיבה[1], Kiste; caisse; box: פורפין עור של גדי על גבי **שידה**

מן ב. שִׁדָּה), אמר ר' יוחנן שלש מאות מיני שדים היו בשיחין (נ"א בי שיחין) ושידה עצמה איני יודע מה היא (רש"י: מה דמותה ומה טיבה, ויש אומרים שידה עצמה, ראש כולן ואמן, איני יודע מאי היא), ע"כ. ועי' שֵׁדָה.

ושונים ומשנים גם דברי המפרשים והמדקדקים על מלה זו. דוד בן אברהם אלפאסי כותב: יקאל חמאמאת וליס לה נט'יר, ע"כ, כלו' אומרים במרחצאות ואין לו רֵעַ. ובכ"י של תנחום הירושלמי (מגזין ברלינר XV, 20): פסר פיה קינה וקינאת וקיל מגניה ומגניאת וענד אלערב אלסדו טיב אלצות פהו אד'א מת'ל שרים ושרות פיסכן אן יכון שרים ושרות שערא מנשדון ואצפון ושדה ושדות אלמטרבון באגנא והרכאת ואלאת מטרבה וקיל אלאת יוצ'ע פיה אלקמאש אלרפיע שבה אלצנדוק ונחוה מן קול אלאואיל ז"ל שידה תבה ומגדל. וקיל חמאם וחמאמיאת וקיל גואר מנהדאת מן שד וקיל אלה מן אלאת אלגנאם ואלמלהא אללד'ידה אלמפתכ'רה כאנת תערף פי זמאנהם קאלו משחרב בית המקדש בטלו שִׁדָּה וקאלו שמונים חנויות של מוכרי שִׁדָּה של מתכת היו ושדה אחת לא נראתה בימינו, ע"כ. ובעברי: פירש בו מזמרת ומזמרות, ונאמר משוררת ומשוררות, ואצל הערבים אל־סדו הוא מיטב הקול והוא אז כמו שרים ושרות, ויתכן שיהיה שרים ושרות שיר משוררים מתארים, ושדה ושדות המענגים בזמר ובתנועות וכלי זמרה, ונאמר (שהן) כלים שיושם בהן הבגד המעלה בדומה לארגז, ודומה לו מלשון הקדמונים שידה תבה ומגדל. ונאמר (שהן) מרחץ ומרחצאות, ונאמר גומות(?) מסלאות, מן שד, ונאמר כלי מכלי השלל והשעשועים הנחמדים המפוארים שהיו ידועים בזמנם. אמרו משחרב בית המקדש בטלו שדה ואמרו שמונים חניות של מוכרי שדה של מתכת היו ושדה אחת לא נראתה בימינו.

וריב"ג בספה"ש בסוף ערך השין והדלת הכפולה כתב וז"ל: ומן הענין הזה שדה ושדות כבודה וכבודות, ע"כ. ומנחם בערך שד: מתחלק לה' מחלקות וכו' החמשי שדה ושדות ענין תענוג המה, ע"כ. רש"י: מרכבות נוי עגלות צב ובלשון גמרא יש שדה תבה ומגדל, ע"כ. ראב"ע: ונחלקו המפרשים במלת שדה, הטוב שבכולם שהוא מן שדד, הנשים השדודות הנלקחות בחזק כשוד ושביה שיבחר מהן כפי תאותו, וענין שדה ושדות אחת ורבות כמו רחם רחמתים לראש גבר, בעלת רחם, אשה אחת ושתים, והענין שלא תאמר אחת לבדה כי יש מי שחפש שתים, ע"כ. ורד"ק בשרשיו מסכם: ומן השרש הזה (שדד) והענין הזה שדה ושדות פירוש כבודה וכבודות, ויש מפרשים כלי זמר, ועוד מפרשים אותם נשים יפות תאר לקוחות במלחמה ועניינם שדודה ושדודות, אבל להיותם כלי זמר הוא הנכון, וכן אמרו רבותינו ז"ל (גיט' סח.) מאי שדה ושדות, הכא תרגימו שדה ושדתין. ופירשו בו הגאונים שהוא כלי לניגון המוסיק"י היה נמצא בזמן שבית המקדש היה קיים, ע"כ.

גם החדשים לא הצליחו למצא פרוש מניח את הדעת, ויש מציעים תקונים כגון שָׁרִים ושָׁרוֹת, או שרואים שדה ושדות כנוסח אחר שעל יד שרים ושרות שלפני כן, וכל הנסיונות האלה רחוקים הם. ולפי מבנת המשפט אין לבקש כאן אחרי הסכום במלים ותענוגות בני האדם עוד תענוג ותפנוק מיחד, אלא בטוי כולל, ואפשר שלפנינו שתי צורות תה"פ בסיום שונה, כשמוש הנוהג בערבי כגון מַרְחַבָּ מרחבתין (שלום ושלומים) בברכה, כאן במשנ' מאד מאד, יפה ויפות וכדומה. אבל כמו כן אפשר, שאין מלים אלו שיכות כלל לפסוק זה אלא עקרן בהתחלת פס' ט, ויש למצא פרושן בצרוף עם מה שאחריהן: שדה ושדות וגדלתי והוספתי, וצ"ע.]

1) [לא נתברר בדיוק מה ההבדל בין שִׁדָּה תיבה ומגדל, ואף פרושי הגאונים (אפשטיין, 62) והערוך

תיבה ומגדל שאחז בהן האור (שבת עז ה). נתן לחרש שידה תיבה ומגדל לתקן וקלקל חייב לשלם (ב"ק ע ג). אונקלי של דרגש טמאה וכו', של שידה טמאה (כלים יג ג). השידה והתיבה והמגדל וכו' הרי אלו טהורין (שם עו א). השידה, בש"א נמדדת מכפנים ובי"ה אומרים נמדדת מבחוץ (שם יח א). השידה והתיבה והמגדל שניטלה אחת מרגליהן (שם שם ג). קערה שקבעה בשידה תיבה ומגדל כדרך קבלתה טמאה (שם כ ה). שידה שניטל העליון טמאה מפני התחתון (שם כב ח). אלו מביאין (את הטמאה) וחוצצין, השידה והתיבה והמגדל (אהל' ח א). לגין שהניחן בשידה בתיבה ובפלסגר הרי זה אסור (תוספת' תרומ' ז טז). נתנו (את הגט) בשידה תיבה ומגדל ונעל בפניו ואבד המפתח ואחר כך מצאו כשר (שם גיט' ג יא). נגר שקבע מסמר בשידה בתיבה ומגדל (שם ב"ק י ח). שידה שהמגורות שלה מכפנים נמדדות עמה ומבחוץ אין נמדדות עמה, אבל מודד את חללה (שם כלים ב"מ ח א). ומן החמס אשר בכפיהם וכו' מה שהיה בכף ידיהם החזירו, מה שהיה בשידה תיבה ומגדל לא הדזירו (ר' יוחנן, ירוש' תענית ב א). שמנים שידות[1]) של מתכת היו בשיחין (ר' ירמיה בשם ר' חייה בר בא, שם שם ד ה). דלת של שידה ושל תיבה ושל מגדל נוטלין אבל לא מחזירין (שבת קכב:). אני ראיתי אביכן שהטמין מעות בשידה תיבה ומגדל (קדוש' ל.). לאחד שהיה לו קצצה של ארזין ומכרה בדבר קל והלך הלוקח ועשה בה תיבות ומגדלים שדה ושדות (מד"ר שה"ש ד, גן נעול). —ובסהמ"א[2]): ירכה, היא השידה שעל הרגלים חלול כדרך מנורות כסף שלפני השרים (רש"י, במדי ח ד). — שהמלה נתיחדה בימינו במשמ' תבה

אינם מסתמכים בבאור המלה אלא על לשון הכתוב בקהל' בלבד: כדאמ' ותענוגות בני האדם שדה ושדות. ולא התברר מקור המלה.]

[1]) [ובהמשך שם: אמר ר' ינאי שידה לא היתה בימינו, וי"א שירה. ובבבלי (גיט' סח.): אמר ר' יוחנן שלש מאות מיני שדים היו בשיחין ושידה עצמה איני יודע מה היא.—ועי' בדברי תנה"ם ירושלמי הם באים בהערה לערך א. שִׁדָּה.]

[2]) [גם במשמ' מרכבה בצירת תיבה, ואלה דברי רש"י (עבוד' ל:): שידה מרכבת נשים, עגלה עשויה כקופסא.]

מיחדת בעלת מגרות שמחזיקים בה לבנים וכדו', Kommode; commode; chest of drawers

שִׁדּוּד, ש"ז, — שה"פ מן שָׁדַד, כמו שְׁדִידָה, מעשה השודד במלחמה, Plünderung; pillage; plundering: והנה מלת הן עד משולת הבוה אך יאמר כד"א עד דיבין שהוא לשון ביזה ושידוד (אלשיך, איוב כה ה). — ובפרט שִׁדּוּד מערכות השמים וכדו', בטול והריסה של סדרי בראשית, Umwälzung; révolution; revolution: אשר הוא (הקב"ה) עושה ההפכיות אם בשדוד המערכה אם בשנויי הטבע (רשב"ל דורלו, מגלת ספר). ובין כך היו אובדים וכו ים לולי ה' עזרתה לנו בשדוד המערכה (ר"י מוסקאטו, נפוצ' יהודה ז).

***שִׁדּוּךְ**[1]), ש"ז, מ"ר שִׁדּוּכִים, שדוכין — דברי פתוי ושדול לאשה למען תתרצה להנשא, Zureden; exhortations; persuasion: המקדש בלא שידוכים לוקה ותופסין קדושין (שמואל, ירוש' קידוש' ג י). — ובסהמ"א גם במשמ' קשירת קשרים להתחתנות וזווג בכלל, Heiratsvermittlung, Eheschliessung; (médiation de mariage; match-making, contracting marriage: וכשרגילין לעשות שדוכין צריך ליזהר בדבר יפה שיאמר הרי אני מקנה לך כך וכך בגוף החפץ וכו' ושמא בשדוכין לא אמרינן מנה אין כאן משכון אין כאן דכיון שכשהאחד מהן חוזר בו השני מתבייש בדבר (תוס' קידוש' ט:, ד"ה מנה). ויש מקומות שנהגו לכתוב תנאי השידוכין (ס' השטרות לר"י ברצלוני, שטר ענ, 128). והמקדש בלא שדוך מכין אותו מכת מרדות (רמב"ם, איסורי ביאה כא יד). ועל דרך זו היינו עושין בכל התנאין שבין אדם לאשתו בשדוכין ובכל הדברים הדומין להן (שם, מכירה יא יח). ואם יעבור החתן ויגמור השידוך מחויב להחזיר הכל (פנקס ועד ארבע ארצות, היילפרין, 46). אף שאחר משך זמן הנ"ל

[1]) [עפ"י שְׁדוּכָא בארמ' שבתו"ם ועי' שָׁדַךְ. וכן מפרש למשל בדברי הגאונים: וזהו פיר' שדאכא, ריכוך, כאשר שנינו משדכין על התינוקות ליארס ועל התינוק ללמדו תורה וללמדו אומנות וכן כל שידוך כמו ריכוך, ע"כ (שו"ת הגאוני' מהרכי', 42).]

התחיל שם שדכן אחר לשדך השידוך קודם שהתחיל השדכן הראשון (שם, 68). אם המתחילים הם רחוקים ובשעת הגמר לקחו הקרובים לגמור השידוך אין להקרובים כלום בהשדכנות (שם, 468).

°שִׁדּוּל[1], ש"ז, — פִּתּוּי, מעשה הַמְשַׁדֵּל והמפתה, Überredung; persuasion: שדול בלשון ארמ' כפתוי בלשון עברי (רש"י, שמות כב טו). כשרואין איזה דבר שנעשה למכור ונראה בתחלת ההבטה שהוא טוב ויפה וכשמעיינין בו היטב נמצא שהוא גרוע ולא יצלח לכל, קורין אותו שדול, שהוא נעשה לפתות בו האדם שיקנהו (ר"ד מן המסוקים, למח דוד, רכ, נכריות). — ובמשמ' התאמצות והשתדלות, Bemühung; effort: וברוב שידול ופצור הם נרשמים ונחקקים במחשבה (התרגום הקדום של אמונות ודעות לרסע"ג, MGWJ 1870, 453). הקנאה והשדול על השמירה (ספר היסר ליסועה בן יהודה הקראי, 41). ולזה היה החוב כזו השאלה שתהיה משער השדול (שם, 51).

שַׁדּוּן[2], — מלה מסֻפקה: גורו לכם מפני חרב כי חמה עונות חרב למען תדעון שַׁדּוּן[3] (איוב יט כט). — ובספה"א: המה יעבדון שדי ולא ידעון שדון (ר' ידעיה הפניני, בחינות עולם יג). — ואמר הפיטן: על זאת אותם ידין למען ידעון שדין בדין (ר"א קליר, אמץ אדירי, מוסף א ר"ה). ולמען תדען שדון הן סול אלה יעידון יגידון וכו' (כנף רננים, פזמונים ליוה"כ, סז.). — ואמר המשורר: על דעתך כי הנפשות יאבדו ולא ידעון שדון ולא ישערו (משלם דאפיארה, ירבו מזמוסי, ידיעות מכון סוקן ד, קא). בשירים המפוארים על כמה אופנים מסודרים ובפי כל אדם יעידון יגידון למען תדעון שדון (ר"ז אלנאהרי, ס' המוסר, מחבי מה, מעמוני נסתרים, כג).

[1]) [עי' א. שַׁדֵּל, הערות.]

[2]) [עי' בהערה הבאה.]

[3]) [כך הקרי; הכתיב: שדין. רב המפרשים ראו כאן צורה מן דין או דון בתוספת מלת הקשור שַׁ, שֶׁ, וכן למשל, בוולגי': scitote esse iudicium, בסור': דתדעון דאית דינא, בתרגום הארמ': דתנדעון דדין קשוט הוא מרא דינא. ואילו בשבעים: ποῦ ἔστον αυτῶν ἡ ὕλη, כאילו איה שדיהם. אבל כנראה אין המשפט שלם בסופו, ויש להשלים, למשל: למען תדעון שדי נ[שָׂנִי ואלוה שכחני] או כדו'.

אך בספה"א השתמשו בצרוף ידע שדון כלשון הכתוב במליצות שונות.]

°שִׁדּוּר, ש"ז, — מִשְׁלוֹחַ דברים ששלחו אותו מן הישיבה וכדו': שדור מתיבתא[1] (אוצר הגאונים, תענית, 11; שם, 40). — ונוהגת המלה בפרט במשמ' שדור דברים באר־חוט, וגם בצרופים כגון שרות השִׁדּוּר, ועוד. ועי' שָׁדַר.

שַׁדַּי, ש"ז, — כנוי אלהי העברים בימי האבות[2]: וירא יי' אל אברם ויאמר אליו אני אל שַׁדַּי

[1]) [וכן: ושדרו ממתיבתא וכו' (אוצר הגאונים, תענית 39).]

[2]) [עקר השם הוא אל שדי, וכן כמעט בכל מקום בדברי הספור המקראי, ורק בסגנון המליצה והשירה שבתנ"ך חלק הצרוף בתקבלת, עד שנאמר תכופות במשפט אחד אל או אלוה, ובשני שדי, ואף בחלוקת הדברים לשני חרוזים. וגם במקום שנאמר שדי בלבד, יש לראות זאת בקצור מן אל שדי. שם זה, אל שדי, הוא שמשתמשים בו גם איוב ורעיו, שהכתוב רואה אותם כבני התקופה הקדומה, וכן בלעם בדברו על אלהיו, בעוד שהוא מדבר על אלהי ישראל בשם ה', שהודיע את שמו זה למשה. השם אל שדי, אשר לפי ההורה עבדו בו אפוא את האלהים לא רק אבות עם ישראל אלא כל העברים, לא נתגלה עד כה בכל כתבת קדומה, וגם מטעם זה אין בידנו אלא השערות על פרושו וכונתו, וקשה לפרש את עצם העובדה, שלא נזכר שם זה מחוץ לישראל במקרא, אף בתוך רבבית השמות הפרטיים המרכבים בשמות אלהים, שבכתבות שבידנו. וכנראה יש לבאר עובדה זו על ידי כך, שאין אל שדי בעקר שם אלהות ממש, אלא, כמו אל עליון (שבמקומו גם אלוה מעל ושדי ממרומים) אך תואר קדום לאלהות. אם כך הדבר, כי אז אולי הקרוב ביותר לראות בצורה שַׁדַּי כלה על משקל צַיָּד, סַלָּח (עי' גם בדברי ראב"ע המובאים בהמשך) במשמ' השודה והמשליך חצי ברק ורעם, שנולדה ראשונה בארמ' מן שדא, שבא כנגד ירה, השליך, רמה בעבר'. וע"י כך מתבטלים פרושים אחרים שהצעו בספרות (עי' Albright, JBL LIV, 180 וכו').

התרגומים הקדומים, כגון השבעים: παντοκράτωρ, שליט על כל, עקילס, תיאודוטיון וסומכוס: ἱκανός, שהוא די, הולכים על פי דרשות

התהלך לפני והיה תמים (בראשי' יז א). ואל שַׁדַּי יברך אתך (את יצחק) ויפרך וירבך (שם כח ג). ויאמר לו אלהים (ליעקב) אני אל שַׁדַּי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך (שם לה יא). ואל שַׁדַּי יתן לכם רחמים לפני האיש ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימין (שם מג יד). ויאמר יעקב אל יוסף אל שַׁדַּי נראה אלי בלוז בארץ כנען ויברך אתי (שם מח ג). מאל אביך ויעזרך ואת שַׁדַּי ויברכך (שם מט כה). וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שַׁדַּי ושמי יי' לא נודעתי להם (שמות ו ג). נאם שמע אמרי אל אשר מחזה שַׁדַּי יחזה (שם כד ד). נאם שמע אמרי אל וידע דעת עליון מחזה שַׁדַּי יחזה (במדי' כד טז). ואשמע את קול כנפיהם כקול מים רבים כקול שַׁדַּי בלכתם קול המלה כקול מחנה (יחזק' א כד). וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצנה כקול אל שַׁדַּי בדברו (שם י ה). ישב בסתר עליון בצל שַׁדַּי יתלונן אמר ליי' מחסי ומצודתי אלהי אבטח בו (תהלי' צא א–ב). הנה אשרי אנוש יוכיחנו אלוה ומוסר שַׁדַּי אל תמאס (איוב ה יז). למס מרעהו חסד ויראת שַׁדַּי יעזוב (שם ו יד). מדוע מִשַּׁדַּי לא נצפנו עתים וידעו לא חזו ימיו (שם כד א). למה תקראנה לי נעמי ויי' ענה בי וְשַׁדַּי הרע לי (רות א כא). — ובזהמ"א: כי שמו נקרא [שדי] מסתפק אשר אין לו צרך במציאות זולתו (פרוש המשניות לרמב"ם פרק חלק, העקר הראשון, כפי מקראות גדולות, וינה רע"ח). אמנם מלת שדי היא נעתקת מן השטיפה כאמרו כקול מים רבים כקול שדי (אמו"ל לראב"ד ו א, 83). — ואמר הפיטן: יי' יי' אל רחום וחנון אלהי ישראל שדי איום ונורא (הככי העני, תחנות לס"ז קדם התפלה לר"ה ויוה"כ). אל מלך נאמן שדי מלך עליון (אל מלך נאמן, שם).[1] — ואמר המשורר: נקרא שמו שדי ומסתפק כי לא יהי נצרך לזולתו (עמנואל, אפתח בכנור, מחב' ז, הברמן, 146).

שֵׁדִי, ת"ז, — מתכונת הַשֵּׁד: ונקרא זה המין (של נבראים) השידיי, שהוא מין השֵׁדים (דרך ה' א ה). שנפשות הצדיקים יעתקו לעצם סיטניי ושדיי (הוס' לתגמולי הנפש, כה.).

***שְׁדִידָה,** ש"נ, — מעשה השודד וההורס: כהחסך להיות שודד, ככלותך שדידתך באותם שנגזרה גזרה עליהם להיות שדודים על ידך תושד (רש"י, ישע' לג א). לשדי, לחלות שלי וכו' ומנחם חבר לשון שדידה, כמו משוד עניים (תוס', תהלי' לב ד). — ואמר הפיטן: בלי פשיעה וכו' בלי שדידה (יניי, בלי אסון, קרובי שמות, זולאי, קו).

***שדך**[2], ממנו *שִׁדּוּךְ, *שִׁדֵּךְ, *שַׁדְּכָן, *שַׁדְּכָנוּת, *שַׁדְּכָנִית.

***שָׁדַךְ,** קל לא נמצא בעבר' שבתו"מ[3].

—פעי, *שִׁדֵּךְ, — שדך ראובן את שמעון, הרגיע אותו, ובפרט שדך על התינוקת, שדך את אבי הנערה, הרגיעם שיסכימו לארוסים ולנשואים, beschwichtigen, zureden (zur Ehe); apaiser, persuader au mariage); to appease, persuade (to be

---

חז"ל (עי' מד"ר בראש' מו ובהערות תאודור שם, עמוד 460) או שהם משתמשים בשם העברי מבלי לפרש אותו (ת"א: שדי, ת"י: דמתקרי שדי; הסורי: אילשדי), ועי' גם בדברי הרמב"ם המובאים בפנים. בזהמ"א מסמן השם בעיקר את נוראית האל וכחו, והמדקדקים והפרשנים העברים התלבטו הרבה בבאור השם. ואלה, למשל, דברי ראב"ע בשמות ו ג: מלת שדי קשה בפירוש, והגאון אמר כי השי"ן נוסף כשי"ן שאתה מדבר עמי, ודטעם שאמר לעולם די. ולא אדע טעם לפירוש זה כי איך יקרא שם אשר די, רק להיותו תאר כמו טוב וסלח, עלי לבי דוי. והנגיד רב שמואל פי' כו בלשון ערבי אלקאהר, ופירושו מנצח ותקיף, והיו"ד תחת אות הכפל, כיו"ד דליו שוקים מפסח ואל"ף אשר בואו נהרים, וכמיהו כקול שדי, והיה שדי בצריך, ויפה פירש, ע"כ. — בתהלי' סח טו (בפרש שדי מלכים) אולי צ"ל: בפרש ידי מלכים, בתנועת כניעה ותחנון.]

1) [עיין גם, למשל, ברשימת הפיוטים הפותחים במלת שדי, דודזון, אוצר השירה והפיוט ג, 419 423.]

2) [עי' בהערה שאחר זו].

3) [אין פעל זה, הבא גם בארמ' שבתו"ם ובסורית מא"י בא תחת משמ' בשבושים כגון שדכן מילייא (שככו, נרגעו הדברים), שַׁדֵּךְ (השדיך והרגיע), אשתדיך (נרגע), ושלא התברר מקורו, בעקר אלא בנין שפעל מן דכי, שאול מן האשור' דְכוּ(א), שפעל שֻׁדְכוּ, באותה משמ' כמו שדך בת"ם. השוה כפרט את הצרופים השכיחים באשור' כגון (האל) מרדוך אֻשַׁדְכִּי לִבִּי, שִׁדֵּךְ את לבבי, נתן רצון בלבי, לעשות דבר זה או זה, הרשומים במלונים האשוריים בערך דכא, אבל כנראה יש לגזור אותם ביתר דיוק מן דכה במשמעות הכניע.]

:married) אין **משדכין** את התינוקות לארס ולא את התינוק ללמדו ספר וללמדהו אומנות (שבת יב.). **משדכין** על התינוקות ליארס בשבת (שם קנ.). קטנה שנתקדשה שלא לדעת אביה וכו' צריכה גט וכו' והוא **ששידכו**[1]) (קידוש' מז:).—ושדך בין איש לאשתו וכדו': ואין **משדכין** בין איש לאשתו (בשבת) (תוספת' שבת טז כב). — ובסהמ"א: וכן הנותן לבעלי מנאפים הרי כאילו סייע **ושידך** ביניהם (ספר חסידים תתתמ:ו). — ˚ושדך את פלונית לפלוני, ושדך אותה לעצמו, (zur Ehe) antra en, vermi teln; proposer, faire un mariage; to propose (marriage), mediate: איעסק לבריה, **שידך** לו אשה (רש"י, כתוב' ס.). האחד **ששדך** אשה ולקח **המשדך** סבלונות ושם בחיקה (רשב"א תקנח). הלכה למעשה התיר אדוני אבי לאחד **ששדך** נערה אחת והכין צרכי חופה (שו"ת הרא"ש כז ה). ראובן **שדך** לו את לאה וקבלו קנין סודר שינשאו זה לזה (שו"ת תרומת הדשן, רז). והוא מנהג צנועים וקדושים שנהגו תושבי הארץ ההיא **שהמשדך** לא יהא רשאי לבא בבית אחד עם משודכתו ולא אפילו להתראות פנים עד שיגיע תור הזיווג והנישואין (שו"ת תמת ישרים סח. קי). התחיל שם שדכן אחר **לשדך** השידוך (פנקס ועד ארבע ארצות, היילפרין, 63). — ˚ושדך באשה: מי **ששידך** באשה ונתרצה וקדם ושלח סבלונות בעדים חוששין שמא קידושין הן (רש"י, קדוש' נ:). ואמר רבינו תם דמקידשת, ולא מיבעיא אם **שידך** באחת מהן בשם ואחר כך קידשה סתם וכו' אלא אפילו לא **שידך** בשם (תוס' שם נב., ד"ה והילכתא). — ˚ושדך איש את בתו לפלוני וכדו': ששדכו אנשים בינינו והיה מן השמים ונתקיים המעשה **ושדכתי** אני פלוני את בתי פלונית לפלוני בן פלוני (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 128). אין לי כי אם בת אחת **ושדכתיה** ולאחר מבני עמי נתתיה (ר"י זבארה, שעשועים ה, דודזון, 45 . ראובן היו לו שתי בנות וכו' והשיא הגדולה בחייו לשמעון והקטנה **שידכה** בחייו ללוי (פרח"ה, שו"ת תורת חסד עז). — ˚שדך אח את אחותו לפלוני: ועכ"ד שמעון המשדך הנ"ל ושלח כתב ללאת משודכתו יען אחיך **שידך** אותך עמי תשים לדרך פעמיך במזל (שם כב).

—קל, ˚שָׁדַךְ,— הרגיע, השקיט, בינוי פעו' שָׁדוּךְ, ואמר הפיטן: גלף ופתח בלוח לב, אזי נשקטת בטח בשלוה **שדוכה** על דרדיך (מאיר בן אלעזר, ליון לפירת, קיני).

—פעו', ˚שֻׁדַּךְ, בינ"י, מְשֻׁדָּךְ, נקי מְשֻׁדֶּכֶת,— ששדכו אותו (איתה): ומעשה באחת **משודכת** שמת אחיה לאחר הזמנת קרואים סמוך לחופה (תוס' יבמ' מג:, ד"ה שאני). אין לי כי אם בת אחת ושדכתיה וכו' ואתמול הבאתי הנער **המשודך** ואביו לביתי (ר"י זבארה, שעשועים ה, דודזון, 45). שדך **משודכת** (סמ"ג מ"ע מח). שכל נתינת טבעת **ממשודך** **למשודכת** אינה אלא קידושין (רשב"א קפט). מי ששלח סבלונות **למשודכת** שלו כמנהג העיר כדי לפרסם **המשודכין** (תשב"ץ מג). ותנו לבננו יעקב **ולמשודכתו** שתלקח לו לאשה (ספר בר ששת תפח). ראובן ושמעון אחים שמת אביהם והניח ב' בנות, האחת **משודכת** בחיי אביה שהבטיח **למשודך** וזמן הנשואין ט' מאות סקודי לנדונייתה (פסקי ריקאנטי האחרונים לז). מעשה היה פה ק"ק קרא א באחד שמו אברם היה **משודך** עם בתולה אחת (שו"ת רמ"א ל). ושמעון שלח תכשיטין של זהב שתתקשט בהם **משודכתו** (פרח"ה, שו"ת תורת חסד סח). ואם יתרפא שלמה קאסטילו **משודכך** מה תעשי (מורפורגו, שמש לצדקה ג ו). וכמה צווחות צווחו רבנן קמאי ובתראי וכו' על המנהג הרע שנהגו קצת כי **המשודך** סובר שבעשיית שטר שידוכין הותרה לו **משודכתו** בנשוק וחבוק (לשכן סמיך ו, פו). אם הפיק **המשודכת** רצון (רמח"ג, קרח ספר נג, 82).

—התפ', ˚הִשְׁתַּדֵּךְ,— שדך את עצמו: ואם היתה כונתו על ענין בתו של כמ"ר זכריה וכו' **שנשתדכת** להר' מציח (תשובות מהרי"ק ק:). **נשתדכתי** (שו"ת מהרשד"ם אה"ע לח). כאם שאיזה איש ישדך את בתו לאיזה איש וכו' לא **תשתדך** ב"א ברצונה (פנקס ועד ארבע ארצות, היילפרין, 58).

---

[1]) [כששידך בה לאביה קודם קידושין דאיכא לספוקי שם . נתרצה (רש"י).]

—הִפעי, *הִשְׁדִּיךְ, — הרגיע, beruhigen; calmer; to calm (down): כל רוחו יוציא כסיל, זה אחשורוש, וחכם באחור ישבחנה, זה הקדוש ברוך הוא, שהוא משדיך אחשורוש, המד"א משביח שאון ימים שאון גליהם והמון לאומים (מד"ר אסתר ב, בהתחלה). — ואמר הפיטן: ראה שיח נדבו, כגדי רובץ להשדיכו (ר"א קליר, יפתח ארץ, תפלת גשם).

°שַׁדְּכָן, תוא"ז, — שעסקו לשדך שדוכים בין איש לאשה: ורבי אברהם הנזכר שלח השדכן לרבי מנחם לקרוא לו לבא לנשואין (ספר בר ספר קלג). שיברח אדם מהיות שדכן, כי לא ידע מה ילד יום וכו' (פלא יועץ, אות יועץ, וין, קלד). ואפשר לעולם שיתקיים ע"י אחרים שיהיו שדכנים וכו' לא ירבה בהפצרות ושבחים כמנהג המשדכנים[1] (שם שם). כאשר רבו הידיעו' של השדכני' שכל אשר פצו שפתיו לדבר דבר לתועלת השדוך שבין איש לרעהו וכו' היו מבקשי' לטול שכר כנגד כולם ובזה לקתה מדת הדין של השדכן גמור (פנקס במברג ס ע, קע"י ז). — ואמר הפיטן: בהגיע זמן חפה כראשון לחדשים, בעדה שתה שדכנים ישרים וקדושים (יוסף בן שמואל, אז כאלפים, זולת שבת הגדול).

°שַׁדְּכָנוּת, ש"נ, —מלאכת השדכן: בעסק השדכנות ינהגו כתקנות הנעשין בטישוויץ (פנקס קראקא סנ"ה, אוצ"ס ד, 593). — ושכר שדכנות: שכר השדכנו' יהא ממאה ראשונה שני פראצענטי (פנקס במברג ע, קע"י ז). ולמה יפטר לגמרי מן שכר השדכנות (לבוש, שלוחים, קפה.). שכר שדכנות מכל מאה מזומנים (פנקס ועד ארבע ארצות, היילפרין, 50). ומתיית הרב לגופו הרוב היה שכר שדכנות (ס' מהרי"ל, הלכי חנוכה). — ובכתיב מרשל: ועל דבר השדכונות נר' לפום ריהט' דאין לך זכות לתבוע (תרומת הדשן פס, פיורדא תקל"ח, יב:).

שדל[2], ממנו °הִשְׁתַּדְּלָה, °הִשְׁתַּדְּלוּת, °שִׁדּוּל, א. *שָׁדַל, °שְׁתַדְּלָן, °שְׁתַדְּלָנוּת.

[1] [אין עדות אחרת לצורה משדכן ואפשר שאינה אלא טעות־דפוס במקי השדכנים.]

[2] [עי' א. שָׁדַל, הערות.]

א. *שָׁדַל[1], קל לא נמצא במקורות.

—פעי, *שִׁדֵּל, — שדל ראובן את שמעון בדברים, הרניף לו כדי לפתותו, schmeicheln, überreden; flatter, persuader; to flatter, persuade: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאדם מכבד אמו יותר מאביו לפי שהיא משדלתו בדברים (מכי' יתרו מסכתא דבחדש ח, מא"ש, ע.). בכל יום ויום היתה אשת פוטיפר משדלתו (ליוסף) בדברים (יומא לה:). שדילתני בסיני ואמרת לי וכו' חזקתני ותוכל (פסיקי רב', יי הדברות קמייתא, מא"ש, קז.). — ובסהמ"א, גם שדל בפלוני: בשהיו בעליהם יגעים בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה ומשדלתו בדברים (רש"י, שמות לח ח). כי הוא (סיסרא) לא היה מאנסה (ליעל) ואדרבה היא שדלתו בדברים להביאו עליה כדי להתיש כחו להציל ישראל (תוס' יבמ' קג., ד"ה והא). דבר נא באזני הר' חזקיהו ושדלהו בדברים שנלך ביחד (כו"ח הכא"ס ח יג). אם ילדה אשתו והיא מניקתו והיא משתוקקת אליו והוא מבין בה שהיא משדלתו ומרצה אותו (עוא"ח דרך ארץ רמ). והיתה (לאה) מתחמדת לינשא ליעקב ושדלה באחותה ויכלה (מדה"ג בראשי כג א, מרגליות, תקט). ארבעה פעמים הוא אומר בפיסוק הזה שובי שובי, כנגד ארבע מלכיות שהן משדלין את ישראל ואומרין להן שובו אצלינו ואנו עושין אתכם דוכסין ואפרכין (שם שם לב ד, שם, תקכז). וזו ראת באסטגנינות שלה שעתידה להעמיד זרע מיוסף לפי

[1] [הפעל שדל והנגזר ממנו בא בתו"ש כשאול מן הארמ', וכן בסור' שדל במשמ' החניף, וזאת הוראתו היסודית של השרש, ובמשמעות זו היתה המלה גם במקור הארמי של ס' איוב בעדות הכתוב (שם כד א): מדוע משדי לא נצפנו עתים, שכוונתו: מדוע מְשַׁדִּילָא, ז"א מן החנף, נצפנו עתים, והמתרגם לא הכיר את המלה. וכן כל לשון שדל בעקר לשון החנפה היא גם במקורות שבתו"ם; אלא שהחליפו אח"כ, ע"פ דמיון הצלצול והכתיב, שדל, השתדל גם בשדר, השתדר, שפרושו טרח ועמל, עד שגברה בספרות ובדבור דוקא הוראה זו של השתדל, שאיננה של פעל זה אלא של השתדר. ועי' בהערות לפעל ב. שָׁדַל.]

כך היתה משדלתו (שם שם לח ב, שם, תרמג). אבל יוסף עמדה לו בת מלכים ופרעה עצמה לו וישדלתו ולא שמע אליה (שם שם לט י, שם, תרכז).

—התפ׳, *הִשְׁתַּדֵּל — השתדל ראובן עם שמעון, התחנף לו: והוי משתדל[1]) עם אדם שהשעה משחקת לו (פסק׳ קיב.). — ובמשמ׳ פתה עצמו לחשב: אוי לי אמי שהייתי משתדל ככבדך והריני מבוך (פסיק׳ רב׳, ויהי בעת ספרהה, קכט:). — ובמשמ׳ סבילית, ששדלו ופתו אותו: הלב משתדל שנאמר וידבר על לב הנערה (מד״ר קהל׳ א).[2])

—הפע׳, *הִשְׁדִּיל, — השדיל ראובן את שמעון ללוי, פתה את שמעון לידידות עם לוי, כמו שִׁדֵּל, — ואמר הפיטן: פתיגיל ועגיל בדלי, ענוק פנוק קדלי, פנים בפנים השדילי, דודי לי (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצר א פסח).

ב. *שָׁדַל[3]), קל לא נמצא במקורות.

—התפ׳, נתפ׳, הִשְׁתַּדֵּל[4]), נשתדל, — כמו השתדר, טרח ועמל: מה יעשה אדם, ישתדל וילמד את בנו אומנות קטנה (יקוש׳ קדוש׳ ד יח). לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל (ר׳ יוחנן, ברכ׳ ט:). —ובספה״א: והנבון המשכיל ישתדל לחקור על מה שיש בכחו ובמצפוניו מן החכמה לגלותו ולהראותו (ר״י א״ח, מו״ה, הקד׳). כי יותר היו זריזים ומשתדלים בחובת עצמם ממה שהיו משתדלים בתולדות הדינים והשאלות הנכריות המסופקות (שם שם). והז׳ אנשים שהוסיפו על כל מה שזכרנו בעיון התלמוד והשתדלו בגרסתו וקריאת הלכותיו וכו׳ (שם, עבודת האלהים ד). שבעל הכימיא״ה אם יודע ענינו תהיה סיבת מותו מפני מה שהוא משתדל וטורח בו (שם, הבטחון א). אבל דאגתו ואבלו על מה שהוא מקצר בו מחובות הבורא ומשתדל לפרוע מה שיוכל לפרוע מהם (שם שם ה). ותחלת מה שיספק אותך בו היצר וישתדל לברר אותו אצלך הוא שנפשך אין לה קיום מבלתי הגוף וכו׳ וכאשר יתיאש מספק אותך בזה ישתדל לספק אותך בבורא יתברך וכו׳ וכאשר יתיאש מסך בפנים האלה ישתדל לפתותך מצד חיוב עבודת הבורא וכו׳ וכאשר יתיאש מפתותך בפנים האלה ישתדל לספק עליך בענין הנבואה וכו׳ וכאשר יתיאש לפתותך מן הפנים האלה ישתדל בזה מצד הגמול והעונש וכו׳ וכאשר יתיאש היצר וכו׳ בכל מה שקדם זכרו ישתדל לעצל אותנו במעשי העבודה (שם, יחוד המעשה ה). השתדל אולי תגיע אל המדרגה הזאת (שם שם). השתדל בכחך וטרח בכל יכולתך (שם שם). תשתדל בעניני התורה השתדלות מי שנתברר לו כי במעשיו יהיה לו גמול ועונש (שם שם). וכאשר יהיו ענייניך הולכים כרצונך יאמר לך (היצר) זה פרי השתדלך ותחבולותיך וחכמתך, על כן השתדל בעניני עולמך וטרח בהם (שם שם). ואם לא תשמע לו ותשתדל ותתחזק יורה אותך בחצי הקנאה בחביריך (שם שם). והשתדל במה שאתה צריך לו לאחריתך (שם, חשבון הנפש ג). וידע (הקראי) כי בעצים הרבה אנשים משתדלים יותר מהשתדלותו (הוזג, כוזרי ג כ). וכבר קם יהוא בן נמשי למחות את מעשי אחאב והשתדל ההשתדלה ההיא בתחבולה ההיא (שם ד יז). בכל מקום משתדלין שיהיה המקרא אותן ישראל (רמב״ם, נשיאות כפים יד יד). מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם (הוא, ממרים ו י). ואנחנו אמנם השתדלנו לבאר עניני הדרשות וגלויי הנבואה להמון (ר״ש א״ת, מו״נ, פתיחה). הם כולם דעות בנויות על גזרות והקדמות לקוחות מספרי היונים והארמיים

---

[1]) [זאת הכונה כאן, כלשון חנפה והכנעה, לא כלשון טפול והתעסקות. וכן בארמ׳ שכתו״מ: אית כלבין ברומי דידעין למשתדלא (ר׳ פנחס בר מרין, מד״ר ברא׳ כג).]

[2]) [בספה״א אין עוד שמוש זה, בהשפעת ב. שָׁדַל.]

[3]) [עי׳ בהערה שאחר זו.]

[4]) [כאמור בהערות לשרש א. שדל, נולד הפעל השתדל במשמ׳ טרח ועמל, מן השתדר, ואולי ביתר דיוק בתוך הצרוף המצוי השתדר ל, בהדמות ר להגה ל שאחריה. באותה דרך הפך, למשל, גם הפעל נתן, מתוך הצרוף השכיח נתן ל, בצורת העתיד בסור׳ ל־נתל. שנוי זה של השתדר ל־השתדל נולד כנראה כבר בתקופת האמוראים, עד שיש להניח צורה זו (השתדל) קימת בגמרא, בעוד שאין להניח את קיומה בלשון המשנה. ואמנם חדר כתיב זה גם למקורות קדומים בטעות המעתיקים.]

אשר השתדלו לחלוק על דיעות הפילוסופים ובטול מאמריהם (הוא, כס א עא). כי הוא בעת ההיא משתדל עליהם בכחתיו כלם (אנוקרט ס, 5). שיהיה אחד מהם ישתדל שמירתו והאחר בטולו (כ. מלאכת ההגיון כ ז). אין ראוי לאיש אשר כוה להתבונות ש"צ וכו' וכל מי שיתפלל אחריו וכו' או מי שלא ישתדל על בטולו הוא עובר על התורה (תבונות הרמב"ס טז, פריימן, 16). ופירוש נפתולי אלהים נפתלתי, נתהפכתי ונשתדלתי עם אחותי לנצחה (רד"ק, סה"ש, פתל). כשנשתדל בזה נמצאהו בלתי מחויב (ר"ח קרסקש, אור ה' א, הכלל השני, במקרה בהקדמה השמיניה). שהיה דל ונקלה וברוב שכלו נשתדל וקנה ממון (ר"י בן נחמיאס, משלי יג ט). סוף דבר ישתדל אדם עם בנו[1] בייסורין ותוכחות (אנוהב, מ:וה"מ א נר ג פרק ג כלל ב, פב). על כל פנים ישתדל (הרופא) בחולה לרפאתו (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ג, ענעלאו, 551). הייתי משתדל בטובתו (סם 7, פס, 298). משתדלת בצרכי ביתה (סם סם, 448). והשתדלו עליו כל מה שיוכלו (ר"י אברבנאל, שופטים כ יז). והיו משתדלים לכבדני ולנשאני (חיד"א, מעג"ט, 25). — ואמר הפיטן: עובים וצלעות כלולי וסוכי נשתדלה להצילי עמידת נזיר לגאלי ואת כל נפתלי (יהודה בירבי מנחם, אמרת רכן, מחזי איטלי ב, קפט:). — ואמר המשורר: בעת אשר ישתדלו לבות לחקור יסוד הודו ומהותו, תשוב ידיעתם אזי סכלות (עמנואל, אפחת בכנור, מחב' ד, הברמן, 149—150).

—הפעי, *הִשְׁתַּדֵּל, הושתדל, — שהשתדלו בו: כי ענין העבודה בלשון העברי אמנם הוא מה שהושתדל בו (אמו"כ ג, ק).

שדם [2], ממנו שְׂדֵמִים? [3], *שֶׁדֶם, שְׁדֵמָה.

***שֶׁדֶם**, ס"ז, — כרם, כרם הגפן [4], כמו שְׁדֵמָה, ואמר הפיטן: תקרא שפתי קינה על מחמודי קדם, איך היו לשמה כרגע ונשחתו כרמי שדם (רקע"ג, הקרא ספתי, סליח' ת"ב, מחזור רקע"ג, סכג).

1) [על יסוד השמוש של א. שדל בתו"ס, בהוראה אחרת.]

2) [עי' שְׁדֵמָה, הערות.]

3) [עי' שֵׁד, הערות.]

4) [על פי שְׁדֵמָה במקרא.]

שְׁדֵמָה, ס"נ, מ"ר שְׁדֵמוֹת, סמ' שַׁדְמוֹת, שַׁדְמַת, — כרם, כרם הגפן[1], Weinberg; vigne, vignobles; vineyard: כי מגפן סדם גפנם ומשדמת עמרה ענבמו ענבי רוש אשכלת מררת למו (דברי לב לב). ויצו המלך וכו' להוציא מהיכל יי' את כל הכלים העשוים לבעל ולאשרה וכו' וישרפם מחוץ לירושלם בְּשַׁדְמוֹת קדרון (מ"ב כג ד). כי שַׁדְמוֹת חשבון אמלל גפן שבמה (ישע' טז ח). ויושביהן קצרי יד חתו ובשו היו עשב שדה וירק דשא חציר גגות ושְׁדֵמָה לפני

1) [הוראת המלה איננה יוצאת ברורה כל צרכה מן הכתובים, ועל כן בהרו התרגומים הקדומים וראשוני המפרשים בפרושים שונים. השבעים מתרגמים בדבר' לב: κληματίς, זמורה, זמורת הגפן, וביתר המקומות ע"פ רב: πεδία, מישורים, אך בישע' לז כו אין תמורת המלה בש"ע וכן בכל התרגומים הקדומים (ועי' בהערה שאחר זו) ובמ"ב כג העתיקו: σαδημώθ, ובירמ' לא: ἀσαρημώθ, כשע"פ. הוולג' בדבר' ובישע' יו: suburbana, פְּרָוִרים, במ"ב: in convalle, בנחל, בירמ' לא: regionem mortis, כלו' שדה מָוֶת (בהמשך אל: עמק הפגרים, ועי' עוד לקמן), ובחבק': arva, שדות. הסורי בדבר': שתלתא, שתילים, זמורות; במ"ב: נחלא; בישע' יו: חקלתא, שדות; שם לז: איך בוחשינא (מלה לא מבארת כראוי במלונים סוריים); ובחבק': ואד א, גרנות (בירמ' לא אין תמורת המלה). התרג' הארמיים לתורה מתרגמים את הענין בדרוש ולא את המלה, אבל ת"י למ"ב כג: במישר (לפי ריב"ג: נחלא) קדרון, וכן מישרא בירמ' לא. דוד בן אברהם אלפאסי במלונו מבאר שדמות עמורה, שדמות חשבון: דאלי, דליות הגפן, אבל שדמות קדרון, וכל השדמות: מזאבל, מקומות אשפה וזבל, ושדמה לפני קמה: נגפת רוח, כלשון שדפה ושדפון. מעין זה ריב"ג, אלא שבבאור שדמות קדרון הוא מביא את התרגום: נחלא דקדרון. מנדם על כל המקומות: ענין שורק המה. רש"י (במדבר לב): שדה תבואה, ובמקומות אחרים: כקש קני התבואה שנשארים בקרקע. ראב"ע בדבר': ומשדמות, כפול (ז"א הורה על ענין גפן שלפני זה) וכן אשכלות מרורות, ומעין אלו יתר המפרשים.
למעשה נראה לבאר שדמה בכל מקום כלשון כרם, כרם גפן, וגם בישע' לז כנראה הנכון לפי הענין: שדמה (ז"א כרם) לפני קדים (במק' קמה), ולא ושדפה כבמ"ב יט. משמ' זו מתאימה היא בכל מקום, ובמשמ' זו באה המלה גם באוגרית' (גינזברג, כתבי אוגרית, 78)

קמה [1] (סס לז כז). וכל העמק הפגרים וחדשן וכל השרמות על נחל קדרון עד פנת שער הסוסים מזרחה קדש ליי' (ירמ' לח לט). כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים כחש מעשה זית ושדמות לא עשה אכל (חבקי ג יז). — ואמר המשורר: והגיעה לצדיה ועמדה עלי זנב כארז או שדמה (כ"ס הכגיד, סלכסל, הברמן ג, 24). וסגור לבה הוא קורע יכת הירך ובנהרי נחלי דמה השדמה מצפת (יל"ג ו, מלחמות דוד בפלשתים, מח).

שדף, מבנו שָׁדַף, ״שֶׁדֶף, שְׁדֵפָה, שִׁדָּפוֹן, ״שִׁדְפוֹנִי.

שָׁדַף [2], פ"י, בינ' פעו' מ"ר נק' שְׁדֻפוֹת, שְׁדוּפֹת, — שדף הרוח את הקמה, השבלים, השחיר אתם במחלת השדפון, schwärzen; noircir; to blacken: והנה שבע שבלים דקות ושְׁדֻפֹת קדים צמחות אחריהן (בראש' מא ו, וכעין זה סס סס כג). ושבע השבלים הרקות שְׁדֻפוֹת הקדים יהיו שבע שני רעב (סס סס כז). — ובתוס': ובלבד שבלין, היו דקות רואין אותן כאלו הן מליאות (רבי יוסי, ירוש' פאה ו ו). ואם אין אתם מוציאין מעשרותיכם כראוי, רוח אחד של קדים אני שולח והוא שודפתן (פסיקי ר"כ, עשר תעשר, לט:). שדך גדילה ובאה עד שנעשית שיבולים וכו' הריני מבשל את הגדיות במעי אמותיהם ורוח קדים באה ושודפת (פסיקי רבי כה, עשר תעשר, מה"ס, קכז:). [1] — ובספה"א: והן נכסים שדופין חרבין שהיו עידית ונשדפו ונתחתכו (תשוי הגאוי הרכבי לב). רב לנו דבר מהתלות יבשות ושדופות קדים כי חובקי ידים ופושקי שפתים לא יצליחו (תחפו, אהבת ציון עז, 128). — ואמר המשורר: ושבתי מזרע הידידות בקצר שדפה רוח קציריו (רסב"ג, כתרם עץ, ביאליק-רבניצקי א, 21). ונשטפתי בשבלת יגונים והייתי כשבלת שדופה (הוא, סס סס, 123).

— נפע', *נִשְׁדַּף, — ששדפה אותו הרוח: המקבל שדה מחברו ואכלה חגב או נשדפה, אם מכת מדינה היא מנכה לו מן חכורו (ב"מ ע ו). פעם אחת נשדף כל העולם כולו ולא היו יודעין מאיכן (ר' יוסה בי ר' בון, ירוש' סקלי ה א). חכך גדול נעשה באותו היום, כל מקום שהיתה עינו של רבי ליעזר מבטת היה נשדף ולא עוד אלא אפי' חיטה אחת הצייה נשדף וחצייה לא נשדף (רבי ירמיה, מו"ק ג א). שמעתי שכל הזורע ברביעה שניה שדפון מלקה אותו, הלך וזרע ברביעה ראשונה, של כל העולם כלו נשדף ושלו לא נשדף (ברכי יח:). נשדף תלם אחד על פני כולה (ב"מ קה:). אם ברות וזרעת ברביעה ראשונה ושנייה שוב לך וזרע ברביעה שלישית שמא יבא שדפון לעולם וישדפו ראשונות ויתקיימו אחרונות (אדר"נ ג). — ואמר הפיטן: ראשיתו מוץ נהדף, ואחריתו קש נדף, וכחייו כעשב נשדף (רסב"ג, כתר מלכות, ביאליק-רבניצקי ב, 75). — ואמר המשורר: עד אן נשדף וכמוץ נרדף הבל נדף תהיה חמד (עמנואל, מחב' יח, הברמן, 329). עודם

בצרופים כגון: יזכרנג זכרם גפן, יצמדנג צמדם גפן, ישקל שדמתה כמגפן, כלו': יזמרוהו זומרי גפן, יקשרוהו קושרי גפן, יתלו (?) כרמיו כמו גפן.

לפי זה יש להבין גם את האותיות שדים בבראש' מט כה, ישע' לב יב (עי' שָׁד, הערות) כלשון כרם או בציר, כנראה במבטא שָׁדִים. אין למלה שדמה כמובן כל קשר אל שָׂדֶה.

באדר"נ ו בדפוסי התלמוד כתוב: ראה אבן שדימה ונטלה וכו' אך במהד' שכטר ע"פ כ"י עמ' 30 (נוסחה א, ו) נכון: ראה אבן, הרימה ונטלה, ואין כאן אלא ט"ס, במק' (ש)הרימה.]

[1]) [אמנם במקום זה אין תמורת המלה בשבעים כלל, ובת"י תרגם: דשלוק, כת"י למ"ב יט כו, שכתוב שם ושדפה, וממש כך בוולג' לשני המקומות quae exaruit, וכעת לפנינו הנסחה במגלת ישעיה מן הגנוזות: חציר גגות הנשדף לפני קדים (יו"ד נוספת מעל לשורה).]

[2]) [גם בארמ' שבתרגומים, כתמורת המלה בעבר': דאשתדפו, שדופנא, וכן בא הפעל אף בתלמוד (ב"ק קו.), ובערב' בא השרש שדף [a] במשמ' היה שחור ואפל. אך עקר המלה כנראה כשפעל מן הדף, כהוראת המלה בארמ' (עי' התפע'), ועל כן הצרוף לרוח קדים. עי' על השדפון במחלת חצמח במיחד בדברי א. הראובני, לשוננו ב, 176 וכו'.]

[a]) سدف

[1]) [במדרש תנאים לדברים כה ג כתוב: ד"א מכה רבה למה נאמ' לפי שהוא אומ' והפילו השופט והכהו שומע אני מכה שדופה ת"ל מכה רבה ע"כ, והעיר הופמן שם, עמ' 163: מכה חלושה כמו תבואה שנשדפה שהיא מלאה רוח בלי זרע, ע"כ, ואינו מסתבר, ובנראה יש כאן שבוש במק' מכה רפה, או כדו'.]

באכם יבשו נשדפו (מלאכי הכהן, אוי כי ססוף, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, שלט).

—פע׳, *שִׁדֵּף, שִׁדֵּף, — כמו קל: שאם אין אתם מוציאין מעשר כראוי רוח אחד של קדים אני מוציא ומשדפתן (תנחומא כאה עז). — ובסהמ״א: שדפון מנקה הרך ואינו משדף הקשה (רש״י ברכ׳ יח:). — ואמר הפיטן: שדפו ברוח קדים והבריעו (אתה הארת, יוצר אחרון פסח).

—התפ׳, נתפ׳, *הִשְׁתַּדֵּף, נשתדף, — השתדפה התבואה וכדו׳, כמו נפע׳: מכת מדינה וכו׳ כגון שנשתדפו ד׳ שדות מד׳ רוחותיה (עולא, ב״מ קה:). נשתדפו כל שדותיו של מחכיר (שם קו.). — ובסהמ״א: השוכר או המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב או נשתדפה וכו׳ מנכה לו מחכורו (רמב״ם, שכירות ח ה). והאריך זמן ללוה ובנתים נשתדפו הנכסים גובה מהע״ב (שו״ע חו״מ, ערב קלח). — *ובמשמ׳ נדחק ונרדף [1], ואמר המשורר: שעיר בחטאו נשרף, נשתדף ברגז ובחמה (ר״ש שבזי, לבי לחכמה, שירי תימן, 198).

—הפע׳, *הִשְׁדִּיף, — גרם שנשדף, ואמר הפיטן: ש[כבת] טל תשליו שעשועים להשמין ולא להשדיף (ינאי ?, אור טל, זולתי, שסב). זור והצרי וחבוש ועטר זבת מלהשדיף ולהציר בזכרך שטר (רקע״ג, אגמי מוגרים, סדור רקע״ג, ח).

***שֶׁדֶף,** ש״ז, — כמו שִׁדָּפוֹן, שְׁדֵפָה, ואמר הפיטן: קמתם בשדף אל תאצל, ואל יירשה הצלצל (רקע״ג, אפק על פי, רשות, סדור רקע״ג, שלי).

שְׁדֵפָה, ש״נ, — תבואה שנשדפה: וישביהן קצרי יד חתו ויבשו היו עשב שדה וירק דשא חציר גגות וּשְׁדֵפָה [1]) לפני קמה (מ״ב יט כו).

שִׁדָּפוֹן, ש״ז, — מחלת התבואה שבאה בעקבות רוח הקדים, המשחירה את השבלים, (schwarzer) Brand; charbon; blight: יככה יי׳ בשחפת ובקדחת ובדלקת ובחרחר ובחרב וּבַשִּׁדָּפוֹן ובירקון (דבר׳ כח כב). רעב כי יהיה בארץ דבר כי יהיה שִׁדָּפוֹן ירקון ארבה חסיל כי יהיה (מ״א ח לז). הכיתי אתכם בַּשִּׁדָּפוֹן ובירקון הרבות גנותיכם וכרמיכם ותאניכם וזיתיכם יאכל הגזם (עמ׳ ד ט). הכיתי אתכם בַּשִּׁדָּפוֹן ובירקון ובברד (חגי ב יז). ועי׳ שְׁדֵף. — ובתו״ם: על אלו מתריעין בכל מקום, על השדפון ועל הירקון על הארבה ועל החסיל וכו׳ מפני שהיא מכה מהלכת (תעני׳ ג ה). מעשה שירדו זקנים מירושלים לעריהם וגזרו תענית על שנראה כמלא פי תנור שדפון באשקלון (שם ג ו). היתה שנת שדפון או ירקון (ערכי׳ ט א). אדם שלא עמל ולא חרש ולא ניכש וכו׳ ובעת הקציר בא שידפון וירקון והילקה ואין בכך כלום, אבל אדם שעמל וכו׳ ובשעת קציר בא שדפון והילקה הרי שיניו קהות (ספרא בחקותי פרק ה). ד״א יערף, לא כמטר הזה שבא מן הדרום שכולו לשדפון, כולו לירקון, כולו לקללה, אלא כמטר הזה שבא מן המערב שכולו לברכה (ספרי דבר׳ שו). שכל הזורע ברביעה שניה שדפון מלקה אותו (ברכ׳ יח:). — ובסהמ״א: התנה עליו בעל הקרקע שיזרענה חטים וזרעה שעורים וכו׳ אע״פ שבא הגב או שדפון והוכתה רוב המדינה אינו מנכה לו מחכורו (רמב״ם, שכירות ח ה). — *ושם למחלה: ולי מרפא לכל איש נכפה ולכל לב נרפת ונספה ולתחלואי הפה ולנשיך מאפעה או שפיפון ולירקון ולשדפון (ר״י חריזי, תחכ׳ ל, 253). והנה הרופא ומרטו״ם הורה לנו ה׳ אופנים בסתומים, הא׳ יקרה לעת שהורידים אינם מוציאים את הקילוס כפי הנצרך מן צינורי המעים וחוזר לאחוריו ואז תחלת השדפון וכו׳ ולכן טוב דבר הרופא פאבל״ו ברביט״ו שלא יוצא שדפון שאין מקורו מסתומי הגלאנדול״י הם זינדיריו״ם (טוביה כ״ץ, מעשה טוביה, בית חדש ו, קד:).

***שְׁדֵפוֹנִי,** ת״ז, — מתכונת השדפון: וממנו מה שנקרא (דפק) רעשי ומהם מה שירשם שדפוני, והדפק הרעשי יורה על הקווץ והנרשם בשדפוני דומה לו (פרוש אבן רשד על חרוזי אבן סינא, 14).

***שדר** [1]), ממנו *מְשַׁדֵּר [2]), *שִׁדּוּר [2]), *שַׁדֵּר.

---

1) [ע״פ שְׁדַף בארמ׳ שבתו״ם, במשמ׳ דחף, הדף.]

2) [בישעי׳ לז כז שְׁדֵמָה, ועי׳ בהערה למלה זו.]

1) [עי׳ שַׁדֵּר, שָׁדֵר, שִׁדְרָה, הערות.]

2) [שמות אלו, ושמוש הפעל שִׁדֵּר, נתקבל על

***שָׁדַר**[1], קל לא נמצא בעבר' במקרא ובתו"ם.

—התפ', *הִשְׁתַּדֵּר, — השתדר אדם לעשות דבר, הזדרז, טרח ועמל[2], sich bemühen; faire des efforts; to take pains: ובמקום שאין אנשים השתדר[3] להיות איש (הלל, אב' ב ה). אל תרצה את חברך בשעת כעסו ואל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו ואל תשאל לו בשעת נדרו ואל תשתדר[3] לראותו

*) הצעת טורטשינר בגליון הפסח של העתון Jüdische Rundschau משנת 1925 להפצת דברים באלחוט וכלי המשמש בהפצה זו.]

[1]) [עי' הִתפ', הערה.]

[2]) [כל שמושם של הפעל והשרש בעבר' שאולים הם מארמ'. בלשון זו נמצא הפעל שדר בקל ובהִתפ' בדגמאות קדומות מימי המקרא. בבנין קל במלי אחיקר, הוצ' קאולי, 165: שדר [סנ]יא לרמנא לם, כלו' שלח הסנה לרמון לאמר וכו'. ובבנין הִתפ' בדני' ו ה: אדין מלכא וכו' שם בל לשיזבותה ועד מעלי שמשא הוה משתדר להצלותה, ובאיתו שנוש בתעודות יב 38, 4 וכו': צחא יחור וכו' אשתדרו עם וידרנג והרנופי בטלל אלה שמיא עד שזבוני, כלו' צחה וחור טרחו (השתדלו) אצל וידרנג וחרנופי בצל אלהי השמים עד שהצילוני; ועי' בסמוך, וגם בנאמר בהמשך על אשתדור (עזרי ד יח). ובאותם שמושים בא הפעל בארמ' שבתו"ם, ובסור' שַׁדַּר — שלח, אשתדר — נשלח, שׁוּדָּרָא, תַּשְׁדִּירְתָּא — משלוח. בבאור הוראת ההתפ', טרח ועמל (בסור' איננה), היו שהבינו את הפעל כאלו במשמ' שלח את עצמו, ועל כל פנים אין להסכים עם דליטצש, Prolegomena 101 וכו', שהציע כאן גזירה מן האשור'. כמו כן אין לקבל את הצעות החוקרים בהשואת הפעל לשרשים דומים בצלצולם בלשונות שמיות אחרות, הרחוקות מן שדר הארמי והעברי בהוראותיו.

לעומת זאת אפשר לראות בפעל שדר בעקר מבטא ארמי במק' שור שבעבר', שכן בא שדר, שדרא בארמ' (ומכאן גם בעבר' שבתו"ם) במפֹרש במק' שֻׁוּרָה שבעבר' ועל ידו. ועל כן יהיה שדר, כמו שור בעקר לשון שזירת פתילים לחוטים, ובבנין הִתפ' לשון השתזרות והתפתלות בחוטים לחגורה, כמו הזדרז, שעקרו: הגר מתנים. והשתזרות כזאת ממש שמשה אולי בנפתולי אלהים, וכן בתעודות יב (עי' לעיל): אשתדרו בטלל אלה שמיא. לפי זה יש אולי לבאר אשתדור בעזר' ד יח וצ"ע.]

[3]) [כך נכון, בגרסת הע"ד. וכמבֹאר בערך שדל הפך השתדר בלשון חז"ל ובמקומו בא השתדל.]

בשעת קלקלתו (ר' שמעון בן אלעזר, סם ד יח).

—קל, *שָׁדַר, — שלח: משעה ששדר לוי על ידי ראובן לשמעון זכה לו ע"י שמעון (תשו' הגאו' קוסטנדי' מדי' מכתובות תסיו). שליח שעבר על דברי משלחו לא עשה כלום וכו' שהרי הוא אומר לתקן שליחותי שדרתיך ולא לעיות (רמב"ם, שלוחין א ב). האגרת אשר שדרתי להרב כמהר"ר פלוני וכו' (ילקוט עובדים, אגרת דופי הזמן).

—פעי', *שִׁדֵּר[1]), — שלח והפיץ, ובפרט הפיץ דברים באלחוט, נוהג בספרות ובדבור.

***שֶׁדֶר**[2]), ס"ז, — כמו שִׁדְרָה, שׁוּרָה, קנה או חוט העובר בדבר לארכו, ובפרט קנה של חוליות שבגב בעלי חיים, Rückgrat; épine dorsale; spine: עשרה דברים מביאים את האדם לידי תחתוניות, האוכל עלי קנים ועלי גפנים ולולבי גפנים ומוריגי בהמה ושדרו של דג וכו' (ברכי נז.). שדרו של לולב צריך שיצא מן ההדס טפח (ר' יוחנן, סכה לב:). שדרו של אדם לאחר שבע שנים נעשה נחש, והני מילי דלא כרע במודים (ב"ק טז.). — ובסהמ"א: אינו על שדרו של חמור אלא בצידי החמור אני משפשף (ערוך ערך חגר). נולד בתחלת יצירתו בשדר ועצמו וגידו ועורו ועורקיו וקרמיו (ברללוני ליליכה, 273).

***שִׁדְרָה**, ס"נ, — כמו שְׁזוּרָה[3]), קנה העובר לארכו של דבר, וביחוד שדרה שבגוף בעלי החיים, חוט השדרה, Rückgrat; épine dorsale; spine: על אלו טומאות הנזיר מגלח, על המת ועל כזית מן המת וכו' על השדרה[4]) ועל הגלגולת (נזיר ז ב). אלו טרפות בבהמה וכו' נשברה השדרה ונפסק החוט שלה (חולי ג א). היה חותך ויורד עד השדרה ולא היה נוגע בשדרה עד שהוא מגיע לשתי צלעות רכות (תמיד ד ג). ושמונה עשרה חוליות בשדרה (אהלי א ח). כמה הוא הסרון בשדרה בית שמאי אומרים שתי חליות, בית הלל אומרים

[1]) [עי' בהערות לשרש.]

[2]) [ע"פ הארמ' שדרא.]

[3]) [עי' ערך זה, ובהערה שם.]

[4]) [כך ברב הדפוסים, ועי' על נסחת כתבי היד בערך שְׁזוּרָה. ועי' גם שְׂדֵרָה.]

אפילו חוליא אחת (סס ב ג). שדרה שגורר רוב חליות שלה[1]) אף על פי ששלדה קיימת טהורה (תוספתי אהילי ב ה). המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה (ברכ' כח:). ששדרתו עקומה (נדה כד.). שהלולב הזה דומה לשדרה של אדם (תנחומא אמור כח). — ומ״ר *שדראות: אין לו גבינים, אין לו אלא גבין אחד, הוא גבן האמור בתורה וכו' ר' חנינא בן אנטגנוס אומר כל שיש לו שני גבים ושתי שדראות (בכורות ז ב). השסועה בריא בפני עצמה היא שיש לה ב' גבין ושני שדראות (חולי ס:). המפלת בריה שיש לה ב' גבים וב' שדראות (נדה כד.). — *חוט השדרה: עד שלא ירתק חבל הכסף, זה חוט השדרה (שבת קנב:). — *שדרה של שבלת: והשדרה של שבולת והלבוש שלה וכו' הרי אלו מיטמאין ומטמאין ומצטרפין (עקצי א ב). — *שדרה של לולב: השדרה של לולב דומה לשדרה של אדם (מד״ר ויקר' ל). — *לוז של שדרה, עי' ג. לוז, 2638. — ובספה״א: ההוצין שבשדרה כשנחתכין מן השדרה נקרא הפיא (ערוך ערך הפח). עד היכן חוט השדרה, תחלתו מבחוץ לפולין שבתחלת העורף עד סוף פרשה שניה וכו' וחוט השדרה בעוף עד בין אגפים (רמב״ם, שחיטה ט ג–ד). ויש מבני אדם שיסבור שיסודות הארץ על שדרת הדגים הגדולים (קלונימוס, בעלי חיים ב י). — ואמר הפיטן: פלול חסידים שמונה עשרה כמו שמונה עשרה שבשדרותיהם (כ״א קליר, וחסם חזון, מוסף א ר״ה). — ואמר המשורר: יצרו יפה מראה ותאר והכין את צלעיו ומפרקתו וערך שדרותיו[2]) (רמב״ע, בשם אל:, ברודי, רמח).

שדש, ממנו שֵׁשׁ[3]).

שָׁהָא, עי' שָׁהָה.

1) [בנזיר נב.: שדרה שגירד רוב עילעין (צלעות) שבה טהורה.]

2) [ברודי וכן כהנא, שירי ראב״ע א, 198 מנקדים שְׁדֵרוֹתָיו מן שְׁדֵרָה בשין שמאלית, ואינו נראה.]

3) [עי' א. שֵׁשׁ, הערה.]

*שהה[1]), ממנו *הִשְׁתָּהָאָה, *הִשְׁתַּהְיָה, *שְׁהָה, *שִׁהוּי, *שְׁהוּת, *שְׁהִיָּה *שִׁהְיָן.

*שָׁהָה[2]), פ״ע, — עמד והמתין ללא מעשה,

(untätig) abwarten, verweilen; attendre (sans faire ri n), s'arrêter; to bide one's time (idly), linger: חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים, כדי שיכוונו את לבם למקום (ברכ' ה א). שלשה משקין אסורין משום גלוי, המים והיין והחלב, ושאר כל המשקין מותרין, כמה ישהו ויהיו אסורין, כדי שיצא הרחש ממקום קרוב וישתה (תרומ' ח ד). הולכין מיל וחוזרין ושוהין כדי מיל ויודעין שהגיע שעיר למדבר (יומא ו ה). נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה אינו רשאי לבטל (מפריה ורביה) (יבמ' ו ו). מי שלא שהתה אחר בעלה שלשה חדשים ונשאת וילדה ואין ידוע אם בן תשעה לראשון אם בן שבעה לאחרון וכו' (שם יא ו). מעשה בסומא שירד לטבול במערה וירד מושכו אחריו ושהו כדי שתצא נפשם והשיאו נשותיהם (ר' יוסי, שם טז ד). בוגרת ששהתה שנים עשר חדש וכו' הואיל ובעלה חיב במזונותיה יפר (ר' אליעזר, נדר' י ה). נכנסה עמו לבית הסתר ושהתה עמו כדי טומאה אסורה לביתה ואסורה לאכול בתרומה (סוט' א ב). רבי הושיב בית דין ונמנו שאם שהתה (השדה) בפני סיקריקון שנים עשר חדש כל הקודם ליקח זוכה (גיט' ה ו). נעלם ממנו זה וזה והשתחוה או ששהה בכדי השתחואה, בא לו בארוכה חיב, בקצרה פטור (שבוע' ב ג). השחיז את הסכין ועף ובא חברו ושחט, אם שהה כדי שחיטה פסולה, ר' שמעון אומר, אם שהה כדי בקור (חול' ב ג). דרסה וטרפה בכותל

1) [עי' שָׁהָה, הערה.]

2) [אין פעל זה בעקר אלא מבטא ארמ' שהא, שהי (וכן בסור' שהא, ובע״ב' שׂהי[a] במק' שָׁאָה בעבר' במשמ' היה ריק ובטל ממעשה כמ פָּנָה (במשמעית היה פנוי ממלאכת ומזה פְּנַאי), ומכאן בה רות המתין ובלה זמן נכלל; וכן בא שהי אשתהי בצדק כתרג' הארמי במק' השתאה שבמקרא, ועי' שָׁאָה.]

a) سهي

או שרצצתה בהמה ומפרכסת ושהתה מעת לעת ושחטה כשרה (שם ג ג). איזהו חורור הקבוע, כל ששהה שמינים יום (בכורות ו ג). וכמה ישהה האוכלן, כאילו אכלן קליות, ד"ר מאיר, וחכמים אומרים, עד שישהה מתחלה ועד סוף כדי אכילת פרס וכו' שתה רביעית יין ונכנס למקדש ושהה כדי אכילת פרס וכו' פטור (כריתו' ג ג). כמה תשהה (הטומאה) במעיו שלשה ימים מעת לעת (אהלו' יא ז). מצורע שנכנס לבית, כל הכלים שיש שם טמאין וכו' ר' יהודה אומר אם שהת כדי הדלקת הנר (נגע' יג יא). כל ששהא שלשים יום באדם אינו נפל (רשב"ג, תוספתו' שבת טו ז). שאל בייתוס בן זונין ל..כמי' מפני מה אין עושין סריקין המצויירין בפסח, אמרו לו מפני שהאשה שוהה[1] עליהן ומחמצ..ן (רי יהודה, שם פסח' א לא). תמיהני עליך אם תאריך, לא שהה שלשה ימים עד שנתנוהו בקברו (שם יוה"כ א ח). קונם שאני נהנה לפלוני ושהא כדי דיבור וחזר ואמ' לפלוני אסור בראשון ומותר בשני (שם נדרי' ה א). נפלה מן הגג ונתרסקו איבריה אם שהתה מעת לעת ושחטה כשרה (שם חולי' ג ז). ולא סיף דבר עד שיהלך ד' אמות אלא אפי' שהא כדי הילוך ארבע אמות (רבי אבא, ירוש' ברכו' ד ו). זאת אומרת שאסור לאשה לשהות בטומאתה (רי חנינא, שם נדה ג ג). כמה ישהה בין תפלה לתפלה וכו' כדי שתתחונן דעתו עליו (ברכו' לב). אתה (איוב) יושב ושוהה בתוך ביתך ואורחין נכנסים אצלך וכו' אבל אברהם לא עשה כן אלא יוצא ומהדר בעולם וכשימצא אורחין מכניסן בתוך ביתו (אדר"נ ז). מזגו לו את הכוס ישהה וישתהו (כלה רבתי י). ולא שהו ימים מועטים ובן זומא בעולם (מד"ר ברא' ב). מעשה באחד מגדולי בבל שהיה משיא את בנו וכו' אמר לבנו עלה והבא לנו חבית יין פלונית מן העלייה, עלה לעלייה, הכישו נחש בין החביות ומת, המתין אביו עם המסובין ושהה ולא בא (תנחומא שמיני ג). — *ועם פעל אחר, שהה לבא, לחזור, לירד, לצאת, וכדו', התמהמה, פגר: ומעשה ברי גמליאל שהלך ליטול רשות מ גמון בסוריא ושהה לבא (עד' ז ז). איזהו סימניה וכו' כדי שיהא נותן ידו על העוקץ והוא שוקע ושוהא לחזור (רי יוסי, נדה ה ח). מעשה באחד שאמר הרי עלי עולה ושהא להביאה וכו' (ירוש' נדרי' א א). אוחז את הכוך בראשי אצבעותיו וכו' וחוזר ומחזירה לתוך חפניו וצוברה כדי שיהא עשנה שוהא לבא (יומא מט:). לילד וזקן שהיו מהלכין בדרך, כל זמן שהיו בדרך ילד שוהא לבא, נכנסו לעיר ילד ממהר לבא (נדה ס:). מכאן שהפרענות שוהא על הצדיקים לבא ומדת הטוב ממהרת לבא (מד"ר שמות ג). כיון שעלה משה התנה עם ישראל שירד לארבעים יום, כיון ששהא לירד וכו' נכנסו כל ישראל אצל הזקנים וכו' (שם במדי' כו). פעם אחת שהת ר' עקיבא לבא לבית המדרש (שם שה"ש, לרים סוף ד). — *וככו פע' והפע': מפני ארבעה דברים בעלי בתים יש' נמסרין למלכות, על ששוהין שטרות פרועין ועל שמלוין בריבית וכו' (תוספתו' סוכ' ב ה). — ובספה"א: וצוברה על גחלי המחתה כדי שתהא מעובה על גחלים, שיהא עשנה שוהה לעלות (ר"ח, יומא מט:). כשהביאה סימני נערות אינה שוהה להיות בוגרת אלא ו' חדשים (רש"י, קידושי עט., ד"ה אי נימא). ואח"כ מתחלת (הלבנה) להתחסר ומאז שוהה לצאת תחילת כל הלילה ומוספת בכל לילה לשהות מלצאת יותר ויותר עד סוף החודש (תוס' ר"ה כ:). וירוקה שעל פני המים, זהוא הירק שגדל סביב הספינה כששוהה לעמוד במקום אחד על פני המים (טוא"ח ה' שבת רסד). אפילו גם שהה ביד האומן כמה שנים, בעל הכלי נאמן (שו"ע חו"מ, חזקת מטלטלין קלג א). — ואמר המשורר: בחכמה לא זיחה, ומהאל רוהה, ובדינים שוהה (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 22). — *ובמשמ' פקפק, לא החליט דבר: ישהו או ימנעו מקרוא אותו משכיל (השכל והמושכלות לאלפרא‌בי, רוזנשטין, א). — *ובינוי' פעו' שָׁהוּי, בפרט מים החיים, מים שעמדו זמן מה וע"י כך פגו מטעמם וצנחם[1], abgestanden; vieilli; stale.

[1] [ועיי התפ'.]

[1] [הצעת העורך.]

—פִּע׳, *שָׁהָה[1]), — שִׁהה דבר, שהה בדבר, נתן לו לשהות, דחה אותו לזמן, המתין ולא עשה בו מה שהיה עליו לעשות[2]), stehen lassen, aufschieben; laisser (en place), suspendre, to defer, postpone. שרץ שנמצא במקדש כהן מוציאו בהמינו, שלא לשהות את הטומאה (ר׳ יוחנן בן ברוקה, ערוב׳ • טו). מביא אדם את אבניו ומפרקן על פתח ביתו ברשות הרבים להעלותן לראש הדימוס, אם לשהותן הרי זה אסור (תוספת׳ ב״מ יא ה). מוציא אדם זיבלו וצוברו על פתח ביתו ברשות הרבים להוציאו לזבלתו, אם לשהותו הרי זה אסור (שם שם ח). ווידי משה כבדים, מכאן שלא ישהה אדם במצות (מכי׳ בשלח, מסכ׳ דעמלק, מא״ש, כד.). אין הקב״ה משהא מתן שכרן של עושי מצות בגוים (יכוש׳ פאה א א). יין שנתגלה אסור לשהותו ואם שיהו והחמיץ מאיליו אסור, תאינים וענבים שניקרו אסור לשהותן ואם שיהן וצמקו מאיליהן מותרות (בשם ר׳ יוחנן, שם תרומ׳ ח ה). תבשיל שנתבשל כל צורכו מותר לשהותו על גבי כירה שאינה קטומה (ר׳ בון בר כהנא בשם רבנן, שם שבת א ט). כל המשהא טיבלו עובר (ר׳ יוסה, שם שקל׳ ג א). כירה שהסיקוה בקש ובגבבא משהין עליה תבשיל, בגפת ובעצים לא ישהא עד שיגרוף (שבת לו:). אשר ישכבון את הנשים, מתוך ששהו את קיניהן[2]) שלא הלכו אצל בעליהן מעלה עליהן הכתוב כאלו שכבום (שם כט:). אסור לשהות שטר פרוע (שם עח:). לא מל (העבד העברי) חוזר ומוכרו לנכרים, רשב״א אומר אין משהין אותו בא״י מפני הפסד טהרות (יבמ׳ מח:). הכל משהין בפני השמש חוץ מבשר ויין (כתוב׳ סא.). ואע״פ שאמרו אין מגדלין בהמה דקה אבל משהה הוא קודם לרגל שלשים יום (ב״ק עט:). אסור לאדם שישהה מדה חסרה או יתירה בתוך ביתו (ב״ב פט:). ממיתין אותו ואחר כך תולין אותו, הא כיצד משהין אותו עד סמוך לשקיעת החמה וגומרין את דינו וממיתין אותו (סנה׳ מו:). מפני מה נאמרה פרשת רוצחים בלשון עזה דכתיב וידבר ה׳ אל יהושע לאמר וכו׳ תנו לכם את ערי המקלט וכו׳ מפני ששיהם[1]) (מכות י: – יא.). מתוך שמשהין עצמן בבטן כדי שיזריעו נשותיהן תחילה שיהו בניהם זכרים מעלה עליהן הכתוב כאילו הם מרבים בנים ובני בנים (נדה לא.–לא:). בשביל ד׳ דברים ממון בעלי בתים נמסר למלכות, על משהי שטרות פרועים וכו׳ (ד״א ג). חייך שאני משהה בשמחת בניך שבעה דורות (מד״ר ברא׳ כד). כל מי שנודר ומשהה את נדרו סוף שבא לידי ע״ז וכו׳ ממי אתה למד כלהון מיעקב, על ידי שנדר ושהה את נדרו בא לידי כולן (ר׳ שמואל בר נחמן, שם ויקר׳ לז). בשעה שיצאו ישראל ממצרים היו כל רובן בעלי מומין וכו׳ אמר האלהים כך היא כבודה של תורה שאתן אותה לדור בעלי מומין, ואם נמתין עד שיעמדו אחרים הרי אני משהא במתן תורה (שם במד׳ ז). כשם שהצירף הזה מכניס את הכסף לאש ואת הזהב לכור ואינו משהם בהם, כך הקב״ה צורף את הצדיקים כל אחד ואחד לפי מעלתו (פסיק׳ רב׳, כי פקד ה׳ את חנה, קפא.). — ובספה״א: כל כלין המשהין בהן חמץ בשאר ימות השנה אסור ללוש בהן מצה (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי יהודאי גאון, הלכ׳ פסח׳, 14). ווזה שחש בהדרוקין שהיה משהה את נקביו (סו״מ הגאו׳ מן הגני׳, 323). ומדת רחמנות היתה לשהות אותו (את העגל) אותה שעה (תשו׳ הגאו׳ הרכבי׳ סעה, 191). הא למדנו שהקב״ה מקדים לרשעים ומשהה לצדיקים (ברא׳ רבתי ל ח, אלבק, 134). ספר תורה שאינו מוגה אסור לשהותו יותר על שלשים יום (רמב״ם, ס״ת ז יב). משנגמר דינו אין משהין אותו אלא יהרג ביומו (שם, סנהדרין יב ד). ואם קיבל (המתגיר) אין משהין אותו אלא מלין אותו מיד (שם, אסור ביאה יד ה). — *וְשִׁהָה בעצמו, עצר בעצמו, sich zurückhalten; se retenir; to hold back: הנצרך לנקביו אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה, אמר רב זביד ואיתימא רב יהוד׳ לא שנו אלא שאינו יכול לשהות בעצמו אבל אם

1) [לפי המקורות שבידנו נראה כי שמש במשמ׳ זו בתקופת חז״ל בעקר בנין פִּע׳ ולא הִפע׳, ואמנם לא בכל מקום אפשר להכריע.]

2) [את קרבנן, עי׳ קן.]

1) [במדרש הגדול (ברא׳ יט כו, מרגליות שכג) : בשמשהינין עצמן בבטן תחלה.]

2) [שלא הפרישם לאחר שחלקו מיד עד שנאמר לו מפי הקב״ה (רש״י).]

יכול לשהות בעצמו תפלתו תפלה (ברכ׳ כג.).

—הפע׳, *הִשְׁהָה, — כמו פע׳: מביא אדם עפר וצוברו על פתח ביתו ברשות הרבים לשרותו לטיט, אם להשהותו הרי זה אסור (תוספת׳ ב״מ יא ו). כל שהוא כמאכל בן דרוסאי מותר להשהותו על גבי כירה (שבת כ.). מטלטלין וכו׳ מים מגולין מפני שהן ראויין לחתול, רשב״ג אומר כל עצמן אסור להשהותן מפני הסכנה (שם קכח:). — ובספה״א: מקצה ש״ש שנים, בא ולמד שאם השהת מעשרותיו של שנה ראשונה ושנייה לשמטה שיבערם מן הבית בשלישית (רש״י דבר׳ יד כח). במקום שרגילין להשהות המים בכלי עד שהו צלולים (תוס׳, ע״ז לג:). ולא היה בנו כח להשהות אותן השטרות עד שיגדלו היתומים מפני ייפוי כח דינם (ס׳ השטרות לר״י ברצלוני, 10). לכן האדם המורה יש לו לישא וליתן בדבר ולהחמיץ המחשבה ולהשהותה (ר״י, אבות א א). ולפי דעת זה אסור להשהות את החמין על גבי כירה קטומה (ר״נ על הרי״ף, שבת כג.). יודע הקב״ה בכלב שמזונותיו מעוטין לפיכך השהה מזונותיו במעיו ג׳ ימים (רפאל מכורלי, מרפא לנפש, כה:). ואם הסריח ופחתה דמים (הנבלה) משעת מיתה עד שעת העמדה בדין פסידה דניזק הוא וטעמא משום שהיה לו ליטפל בה מיד שמתה ולא היה לו להשהותה עד שתפסד (לבוש, נזקי ממון תג ג).

—התפ׳, נתפ׳, *הִשְׁתַּהָה, נִשְׁתַּהָה, — התמהמה, התאחר: sich verweilen; s’arrêter; to abide פעם אחת, נשתהו העדים מלבוא ונתקלקלו הלוים בשיר (ר״ה ד ד). וכבר נשתהה ר׳ טרפון לבא לבית המדרש, אמר לו רבן גמליאל מה ראית להשתהות (ספרי במדי קטז). שאל בייתוי בן זונין את רבן גמליאל וחכמים ביבנה מהו לעשות סריקין המצויירין בפסח, אמרו לו אסור מפני שהאשה משתהא[1] בהן והן באין לידי חמץ (ר׳ יודה, ירוש׳ פסח׳ ג ד). כשהלך ר׳ יוסי לציפורי מצא חמין שנשתהו על גבי כירה ולא אסר להן (שבת לח.). המודר הנאה מבני העיר אם יש אדם שנשתהא שם י״ב חדש אסור ליהנות ממנו (סנה׳ קיב.). מעשה ונשתהא

[1]) [יעי׳ קל.]

הולד אחר חבירו ל״ג יום (ר׳ ילחק, נדה כז.). בשעה שחלק קרח על משה בא מלאך המות לצאת על ישראל ולחבל אותם וכו׳ מיד אמר (משה) לאהרן קח את המחתה וכו׳ מהרה בדילוג, זרז עצמך, מה אתה עומד ומשתהא (מד״ר במדי ה). להודיעך ענותנותו של משה שלא נשתהא לבקש עליהם רחמים (שם שם יט). בטרום כתיב, מלמד שנשתהתה שש שעות כמנין הוי״ו (שם רות ז). גדולה הצלת קטנים מהצלת גדולים, שהצלת גדולים פעמים שהיא משתהה עד ארבעה דורות, אבל הצלת הקטנים מכפרת מיד (מסכת רבי אליעזר ה, ענעלאו, 95). — ובספה״א: ואם לא יהיה ריוח לכים לקלח ולצאת ישתהו שם במזחילה ויקלקלו הכותל (רגמ״ה, ב״ב כט.). כגון שהיה חייט והניח מלאכתו והלך להשיב את האבידה ונשתהה בהשבתה כשיעור תפירת בגד (ר״ח, ב״מ לא:). אבל שאר בצלים שלא נשתהו בקרקע להוציא מהן זרע או שנשתהו אלא שלא נתקשו והגיע לזאת אין נמנעין מהן (ערוך ערך כחס). ובת ק״ל שנה היתה (בת לוי), שנולדה בבואם למצרים בין החומות ומאתים ועשר נשתהו שם (רש״י, שמות ב א). ולאחר שעצרן להוציא שמנן בבית הבד ומשתהה התפות של גפת בעקלים שהוא אגוד בהן בבית הבד חוזר מוחל וזב מהן (תוס׳, שבת קמד:). ששהו את קיניהן, שהיו מביאין במלאות ימי לידתן ליטהר לאכול בקדשים והם היו בעלי גיאות והיו מתרשלין בהקרבתן והנשים ממתינות שם עד שיקריבום ומשתהות מלחזור למקומן אצל בעליהן (תוס׳, יומא ע:). נתעכבו במדבר שוב שלשים ושמונה שנה וכו׳ הרי שבע נשתהו לכיבוש (תוס׳, זבחי׳ קיח:). מה יעשה מן הפרות שאכל ראובן מן השדה אם נשתהית בידו השדה (ס׳ השטרות לר״י ברצלוני, 16). נשתהה המת ימים רבים ואח״כ נקבר, כל אותן הימים שאחר יום המיתה עד יום הקבורה הוא אינן מדבריהן (רמב״ם, מעשר שני ג ו). — ואמר הפיטן: שוקקה נפשי תוהי, שואלים בחסדך משתהֵי[1], תפן לפנות מבלהי

[1]) [משתהי, השוהים בגלות. וי״מ כמו משתאי באל״ף ול׳ תמיה כמו והאיש משתאה (בראשית כ״ד, כ״א) (פר).]

(מנחם ברבי מכיר, אמור וקדש, בב, 662).

שָׁהוּי, עי' שָׁהָה.

***שִׁהוּי**, ש"ז, — מעשה המשהה והמאחר מעשה: וירא העם כי בושש משה, ואין בושש אלא שיהוי (תנחומא בובר בהעלותך כד). — ובספהמ"א: אבל להניח תפלין להתעטף בציצית יש שיהוי במצותן (מרדכי פסקים תקלח). אפי' השהוי בתנור ואפי' גרוף וקטום אסור (האגור לנדא, פיטרקוב, סגג). בשהוי קדרה ע"ג כירה שאינה גרופה ואינה קטומה (ר"נ על הריף, שבת יז:) כי השהוי והמתון גורם שהאשה מזרעת תחלה (רמ"ע מפאנו, אמרי טהור', הענים ד). וכן אמרו הרופאים כי השהוי סכנה גדולה לעקרות וצריך שלא ישהה רגע לא יהיה סבה למנוע מצות פר' ורב' (ר' אליעזר אזקרי, ספר חרדים, מג:).

שָׁהוּק, עי' שָׁהַק.

***שְׁהוּת**, שְׁהוּת [1]), ש"נ, — תכונת הדבר השוהה, זמן הנתן לאדם לשהות, פנאי, Wartezeit; disponibilité; biding time: בהמה מסוכנת לא ישחוט אלא אם כן יש שהות ביום לאכול ממנה כזית צלי (ב"ל ג ג). ההולך לשחוט את פסחו וכו' ונזכר שיש לו חמץ בבית, אם יש לו שהות כדי שילך ויחזור חוזר (תוספת' פסחי' ג יג). בנוהג שבעולם אדם מותח אהל, על ידי שהות רפה (רבי יוחנן, ירוש' ברכ' א א). בנוהג שבעולם אדם נוסך כלים, על ידי שהות הוא מעלה חלודה (ר' שמעון בן לקיש, שם שם). נותנין לו שהות לפצע בה פעם ראשונה שנייה ושלישית, רבי יונה בשם רבי זעירא שאם ליקט את השנייה בתוך כדי שהות השנייה נשבלו שתיהן (שם מעשר' ג ח). רבי חגי בעי קומי רבי יוסי לא מסתברא נותנין לו שהות כדי טריפה (שם יבמ' עז ג). שני קדרים שהיו מהלכין כו' ר' יוחנן בעא מהו שיתן לראשון שהות כדי עמידה (שם ב"ק ג ה). (בור של שני שותפין) עבר עליו הראשון ולא כיסהו, השני ולא כיסהו השני חייב, ר' בא בר ביונא ר' יסא בשם ר' יוחנן נותנין לו שהות לכרית ארזים מן הלבנון (שם שם ה ט). לא שנו אלא שיש שהות ביום ללבשן, אבל אין שהות ביום ללבשן עושה להן כמין כיס טפח ומניחן (ר' יעקב בר אחא בשם ר' זירא, ברכ' כג.). התקינו שלא יהו מקבלין עדות החדש אלא כדי שיהא שהות ביום להקריב התמידין ומוספין ונסכיהן (ר"ה ל:). שלח לו (אדון אחד לנקדימון בן גוריון) שגר לי או מים או מעות שיש לי בידך. שלח לו עדיין יש לי שהות ביום (ת"כ, תעני' יט:). [1]) — ובספהמ"א: ביום השלישי, למה איחר מלהראותו מיד, כדי שלא יאמרו הממו וערבבו פתאום וטרף דעתו ואלו היה לו שהות להמלך אל לבו לא היה עושה (רש"י, בראש' כב ד). איני ממהר לפרוע לפי שיש לי שהות בדבר, אני חי לעולם ובדורות אחרונים אני נפרע מהם (הוא, דברי' לב מ, במשנה פרוש). וכן בקריאת שמע לורד את האדם שלא יאמר יש לי עוד שהות ובתוך כך יעלה עמוד השחר (הוא, ברכ' ב.). דבייתוס היה יכול לסרוק חלותיו בלי שהות לפי שהיה לו דפים (הוא, מו"ק יד.). יש שהות הפסק בינתיים (הוא, ע"ז מח:). במה דברים אמורים, בשיש שהות ביום להתפלל אחר שיגמור, אבל אם אין שהות ביום צריך להפסיק מיד ולהתפלל (מנוה"מ לר"י אלנקאוה ג, ענעלאו, 171). וחייב אדם להקדים בעשיית כל המצות, כל מצוה ומצוה בשעה שתחול, אע"פ שיש לו שהות ביום לקיימנה (שם שם, 174). — *ובמשמ' זמן, משך הזמן בכלל: ותחלת החרוש אינו שהות שתי עתות (הכהן בן אליהו הקרחי, עץ חיים ד, טו). כל דבר מצוי בלב חכם בלא שהות ובלא זמן נקרא חכמה (ר"י אבן לטיף רב פעלים לט).

***שה"י פה"י**, ר"ת שעת היום, פסח היום (גי' ינ:).

***שְׁהִיָּה**, שְׁהִיָּה [2]), ש"נ, מ"ר שְׁהִיּוֹת, — שה"פ מן שָׁהָה, מעשה השוהה והמתמהמה, Abwarten; temporisation; biding one's time: בעי'

---

[1]) [כך הנקוד במשנ' מנק' ליוורנו, וכן מנקד לוי במלונו ואחרים, אך במסרת הלומדים: שְׁהוּת.]

[1]) [ובתוך מימרה ארמית: אילימא סמוך למנחה גדולה אמאי לא, האיכא שהות ביומא טובא (שבת ט:).]

[2]) [כן הנקוד בקטעים ממשניות בנקוד הבבלי.]

דבא, נזיר והוא בבית הקברות מהו, בעי שהייה למלקות או לא (נזיר יז.). בעי רב, צריך שהייה למלקות או אין צריך שהייה למלקות (שבועות יז:). בעי רבא, שהיות מהו שיצטרפו (שם יז.). מה לאדם שכן צריך שהייה בבית המנוגע (חול' עא:). למה לי שהייה דקתני ושהה (כר תי יג:). — ובפרט, שהית השוחט בשעת שחיטה, הפוסלת את השחיטה: ואלו הן הלכות שחיטה, שהייה דרסה חלדה הגרמה ועיקור (חול' ט.). — ובספה"א: שאם שהה בין תחילת אכילת השעור לגמר אכילתו יותר מכדי אכילת פרס אין מצטרף עד שיאכל כל השיעור בתוך כדי שהיית סעודה והיא אכילת חצי ככר (רש"י, יומא פ:). מיסב, שהייה זו בהסיבה שערוה (תוס, ערובי' ד.). שחט מעט ושהה מעט וחזר ושחט מעט ושהה מעט עד שגמר השחיטה ולא שהה בפעם אחת שיעור השהייה, אבל כשתחשוב כל זמן השהיות יצטרף מכוון שיעור שהייה הרי זו ספק נבלה (רמב"ם, שחיטה ג ד). יצא בעזרה והלך מעט ועמד ושהה מעט עד שנצטרף מכל השהיות כדי השתחוויה, במזיד אינו לוקה, בשוגג אינו מביא קרבן מפני שהדבר ספק (הנ"ל, ביאת המקדש ג כד). וכיון שהגיע יום השמיני והוליכו את הנער לבה"כ להמול והיה אביו מסתכל לכאן ולכאן אם אליהו ז"ל שם ולא ראהו ועשה אביו שהיות בכאן ומכאן כמו חצי שעה (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, הקד' ג פרק ג, י.). כי מטבע החולה שצריך לשתות מסמני' לרפואתו וכו' נפשו סולדת עליו מלשתותם כי מרים הם ועושה הכנות ושהיות קודם שיניחם אל פיהו (ר"מ פפירס, יריעות שלמה א, כב).

שַׁהְיָן, ש"ז, — מי שנוהג לשהות ולהאריך הרבה: שנים מסתינין זה לזה בקערה, והוא שלא יהיה שהיין הרבה ושלא יפסיק בדברי שיחה (לידה לדרך א ג).

שהם [1], ממנו *שָׁהַם, שִׁהֵם.

שָׁהַם [2], — קל לא נמצא במקורות.

1) [עי' שֹׁהַם, הערה.]

2) [פעל שגזר רשב"ג מן שֹׁהַם.]

— פע', *שִׁהֵם, בינוי מְשֻׁהָם, — מקֻשט כמו באבני שֹׁהַם, ואמר המשורר: תעדה עדי זהב ומיני בדלחים ובכל יקר אבן ספיר מעלפה, כסהר במולדו כתרה עלי ראשה, שהיא משֻׁהֶמֶת כלה מְיֻשְׁפָּה (רשב"ג, מי זאת, ביאליק-רבניצקי א, 61). ומדבריו משֻׁהָמִים בעת ינוב ועת יפצה (הנ"ל, תנכך, שם, 113).

שֹׁהַם, ש"ז, — שמה של אחת מן י"ב האבנים הטובות שבאפוד הכהן הגדול, כנראה אבן אדמדמת [1]: וזהב הארץ ההוא טוב שם הבדלח ואבן השֹּׁהַם (בראשי' ב יב). אבני שֹׁהַם ואבני מלואים לאפד ולחשן (שמות כה ז). ולקחת את שתי אבני שֹׁהַם ופתחת עליהם שמות בני ישראל (שם כח ט). והטור הרביעי תרשיש וְשֹׁהַם וישפה משבצים זהב יהיו במלואתם (שם שם כ). ויעשו את אבני השֹּׁהַם מסבת משבצות זהב מפתחת פתוחי חותם על שמות בני ישראל (שם לט ו). בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסכתך אדם פטדה ויהלם תרשיש שֹׁהַם וישפה ספיר נפך וברקת וזהב (יחזק' כח יג). לא תסלה בכתם אופיר בְּשֹׁהַם יקר וספיר (איוב כח טז). ובכל כחי הכינותי לבית אלהי וכו' אבני שֹׁהַם ומלואים אבני פוך ורקמה וכל אבן יקרה ואבני שיש לרב (דהי"א כט ב). — ובספה"א, לפי הבנה שונה: ואשר יקבל אורה (של השמש) קבול שלם יותר, הפנינים והשוהם [2], על הדמיון, והאויר הצח והמים (ר' חיים, כוזרי ד טו). אין עושין משקלות לא של ברזל ולא של עופרת ולא של שאר מיני מתכות כאלו מפני שמעלין חלודה ומתחסרין, אבל עושין של צחית סלע ושל זכוכית ושל שוהם וכיוצא בהן (רמב"ם גנבה ח ד). כעבור אור השמש בשהם ובפנינים (עמנואל הרומי, פרוש התורה, Archiv Merx 372) — ואמר הפיטן: אמוני שלומי ישראל גזרתם כשהם נשתתם ונחתם (ר' הלל ב' יעקב, אמוני שלמי, כליפי מוסף יוה"כ). — ואמר המשורר: והוא לאביונים כמו אב

1) [לא נקבע בברור לאיזו אבן הכונה. התרגומים הקדומים נותנים במקום זה את שמות האבנים Onyx, Sardonyx, Sardius, Beryllion, בירלא, בירליות חלא (של החול), ובמדר"ר: פראלוקין (במק' Beryllicum). והחדשים משוים סַאמת, שם אבן אדמה באשורי.]

2) [במקור הערבי: אלבלאר.]

לבנים, וכפיו כענגים לעורכי השירים, כזהב וכתמים ושהם ולשמים, בחרף מגשימים וקיץ ממטירים (דונש, דעה לבי, אלוני, ע). ופתי (היין) לו מ־וכה על חכמים במראהו וטוב טעמו וריחו והחבאו בכוסות השהמים (ר״ש הנגיד, התדע את פעלי, הברמן ג, 14). תלהט אש תכיסתי צלעי ובת עיני בים דמעה זרומה, אשר היתה כעין ־ הם והנה בדם לבי כעין אדם אדמה (רמב״ע, הרדה לנפש. ברודי, קיט). יין כמי אדם בכוס שהם (הנ״ל, הענק ג, שם. של). ילדי ימים על פוך שערי שהם טחו כיום טח (שם ה, שם, שנו). מלב ימשה שהם אמר (שם י, שם, שלה). תחת לבוש קדרות תמצא לבן שהם (ר״י הלוי, לפני כרוב, זמורה ג, 105).

***שהק** ממנו ־שִׁהוּק, *שָׁהֵק, ־שַׁהֵק.

***שָׁהַק,** קל לא נמצא במקורות.

—פע׳, *שִׁהֵק, — נהק החמור: והוציאוה (את החמור) והיתה משהקת[1]) והולכת עד שהגיעה אצל רבי חנינא בן דוסא וכו׳ שמע בנו קולה (אדר״נ ח, סכטר, נוסחא א, 38).

שו (שָׁו), — מלה מְספקה: אל יאמן בשו[2]) נתעה כי שוא תהיה תמורתו (איוב טו לא).

1) [בכי״ע וגם בנו״א שבספרים משחקת והנוסחה הרגילה היא זמושכת, והמהדיר תקן: ־מנהקת, אך ברור שהנכון משהקת, כשמוש שַׁהַק a) בערב׳ במק׳ נהק (החמור). וכשמושי הפעל בערב׳ קבעו את הפ־ל שהק בימינו במשמ׳ הוציא מהפה בלי רצון קול מיחד ומשנה, אגב פרכוס הקרום הפנימי המבדיל בין החזה והבטן, וגזרו ממנו שִׁהוּק, שַׁהֵק.]

2) [כך הכתיב, אך ברב הספרים קרי שָׁוְא, וגם הנקוד מכֻון בבל מקום לקרי זה ולא לכתיב. אבל המקום קשה (עי׳ בפרושו של העורך), ועל כן היו מדקדקים ופרשנים עברים, שהבינו כאן שָׁו (עי׳ במאמרו של ב. קלאר בס׳ היובל לש. קרוים, 5—9) כש״ע נגזר מן שוה, אולי גם מפני שלא היה בספרים שלפניהם הקרי שָׁוְא, שהנקוד מתכון אליו. ועי׳ ־שָׁו.]

a) شهق

***שָׁו,** ש״ז, — דבר שוה ונכון, דבר אמת, Wahrheit; vérité; truth: והוא מחויק בשוא ומניח השו, ועליו נאמר אל יאמן בשו נתעה וכו׳ (ר״י א״ת, האמונות והדעות, תחלת ההקדמה). — ואמר המשורר: וסור משמע שוא והאמן[1]) בשו (רסב״ג, שמר לבי, ביאליק־רבניצקי ג, 143). איך רכסי חשק יהי דרך אחי, אשר לא יאמין בשו (רמב״ע, הענק ד, ברודי, סכח). והאמן כי נדיב לב אין כשר ומי לא יאמין בשו (עדרוש אבו אלעאפיה, גן המשלים והחידות, ילין א, 69). ושם השוא אשר נשתו ונחשב כשם השו (למראה ארבעה אבות נגעים, כ״י ויכא, 218, לפי קלאר, ספר היובל לקרויס, 9). אל תאמן נתעה בשוא כי נחשב אל שו (אל חלאן, שם, 321). — ובמשמ׳ שוי, מחיר, ואמר המשורר: עניים מצאו מים, עוללים לחם אבירים, שלחן מלא דשן מבלי שו ומחירים (אלחנן בירבי שמריהו, אסרי אדם, JQR 1913, עמ׳ 59).

שוא [2]), ממנו מִשׁוֹאָה (?), מַשּׁוּאָה, שָׁוְא, שׁוֹאָה.

שָׁוְא [3]), ש״ז, — א) שקר וכזב, Trug, Lüge; déception, mensonge; deception, lie: כי שכחני עמי לַשָּׁוְא יקטרו (ירמ׳ יח טו). שָׁוְא ודבר כזב הרחק ממני (משלי ל ח). אם הלכתי עם שָׁוְא ותחש על מרמה רגלי (איוב לא ה). אך שָׁוְא לא ישמע[4]) אל (שם לה יג). —ובפרט עם פעל, אלה, דבר, חזה, קסם, ראה שוא: אין קרא בצדק ואין נשפט באמונה, בטוח על תהו ודבר שָׁוְא[5]) הרו עמל והוליד און (ישע׳ נט ד). יען דברכם שָׁוְא וחזיתם כזב לכן הנני אליכם נאם אדני יי (יחזק׳ יג ח—ט). יען הכאות לב צדיק שקר וכו׳ לכן שָׁוְא לא תחזינה וקסם לא תקסמנה עוד (שם שם כב—כג). בחזות לך שָׁוְא בקסם

1) [עי׳ במאמר הנ״ל של קלאר, 7.]

2) [עי׳ שָׁוְא, הערות.]

3) [היא המלה שַׁוְא a) בערב׳, שפרושה רַע, רֹעַ, וכן בא שרש זה בערב׳ גם בפעל, וכוש׳ סַיְא, רֶשַׁע, ועי׳ בהערות שאחר זו.]

4) [הכונה, כנראה: אך שוא מה שאמרת, כי לא ישמע אל.]

5) [במגלת ישע׳ מן הגנוזות: שו.]

a) سوء

לך כזב (שם כא לד). ונביאיה טחו להם תפל חזים שוא וקסמים להם כזב אמרים כה אמר אדני יי׳ ויי׳ לא דבר (שם כב כח). דברו דברים אלות שוא[1]) כרת ברית (הושע י יד). כי התרפים דברו און והקוסמים חזו שקר וחלמות השוא ידברו הבל ינחמון (זכר׳ י ב). שוא ידברו איש את רעהו שפת חלקות בלב ולב ידברו (תהל׳ יב ג). שוא ידבר לבו יקבץ און לו (שם מא ז). העבר עיני מראות שוא (שם קיט לז). אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר (שם קמד ח, יא). נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא גלו על עונך להשיב שביתך (איכ׳ ב יד). — ובצרופים עם ש״ע, הבלי שוא, חבלי שוא, חזון שוא, מחזה שוא, מנחת שוא, משאות שוא, מתי שוא, נפת שוא, עד שוא, קסום שוא, שמע שוא: לא תשא שמע שוא אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס (שמות כג א). ולא תענה ברעך עד שוא (דבר׳ ה ז). לא תוסיפו הביא מנחת שוא קטרת תועבה היא לי (ישע׳ א יג). הוי משכי העון בחבלי השוא[2]) וכעבות העגלה חטאה (שם ה יח). הנה שם יי׳ בא ממרחק וכו׳ להנפה גוים בנפת שוא[3]) ורסן מתעה על לחיי עמים (שם ל כז–כח). כי לא יהיה עוד כל חזון שוא ומקסם חלק בתוך בית ישראל (יחזק׳ יב כד). הלא מחזה שוא חזיתם ומקסם כזב אמרתם ואמרים נאם יי׳ ואני לא דברתי (שם יג ז). והיה להם כקסום שוא בעיניהם שבעי שבעות להם והוא מזכיר עון להתפש (שם כא כח). משמרים הבלי שוא חסדם יעזבו (יונ׳ ב ט). לא ישבתי עם מתי שוא ועם נעלמים לא אבוא (תהל׳ כו ד). כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן (איוב יא יא). ויחזו לך משאות שוא ומדוחים (איכ׳ ב יד). — ולשוא, במשמ׳ לשקר, נשא את שם האל לשוא: לא תשא את שם יי׳ אלהיך לשוא כי לא ינקה יי׳ את אשר ישא את שמו לשוא (שמות כ ז; דבר׳ ה יא). נקי כפים

---

1) [עי׳ הערת המחבר בעמ׳ 229.]

2) [במגלת ישעיה מן הגנוזות: השו. אמנם בא כאן חבלי השוא (בשבעים: μακρῷ, ארך) בהקבלה אל עבות העגלה (בשבעים: δαμάιλεως, העגלה), ועל כן יש שמציעים כאן כעקר: בחבלי השור.]

3) [כפי שהראה ח. א. גינזברג, יש להבין נפה גם נוף בעקר כלשון על.]

ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה (תהל׳ כד ד). אשר ימרוך למזמה נשוא לשוא עריך[1]) (שם קלט כ). — ב) במשמ׳ אכזבה[2]), ומכאן גם במשמ׳ הבל וריק, Enttäuschung, Nichtiges; désillusionnement, futilité; disappointment, vanity: אם גלעד און אך שוא[3]) היו בגלגל שורים זבחו (הושע יב יב). אמרתם שוא עבד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו (מלאכ׳ ג יד). אל יאמן בשו נתעה כי שוא תהיה תמורתו (איוב טו לא). — ובצרוף עם ש״ע, ירחי שוא בהקבלה אל לילות עמל: כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו כן הנחלתי לי ירחי שוא[4]) ולילות עמל מנו לי (שם ז ב–ג). — ושוא, לשוא במשמ׳ תה״פ, חנם: לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו (ירמ׳ ב ל). ואתי שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי (שם ד ל). נחר מפח מאשתם עפרת לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו (שם ו כט). עלי גלעד וקחי צרי בתולת בת מצרים לשוא הרביתי רפאות תעלה אין לך (שם מו יא). הבה לנו עזרת מצר ושוא תשועת אדם (תהל׳ ס יג; קח יג). זכר אני מה חלד על מה שוא בראת כל בני אדם (שם פט מח). אם יי׳ לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו אם יי׳ לא ישמר עיר שוא שקד שומר שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אכלי לחם העצבים (שם קכז א–ב). — מ״ר שאים (?): אדני כמה תראה השיבה נפשי משאיהם[5]) מכפירים יחידתי (שם לה

---

1) [אמנם כל לשון הכתוב קשה.]

2) [כך מתבארת ההוראה הבל וריק של המלה כהתפתחות מזו של שקר וכזב. כי כן בא גם כזב במשמ׳ אכזבה במקרא, כגון: וטוב רש מאיש כזב (משלי יט כב), שפרושו: טוב לזה שהוא עני כל הימים מאיש מתאוה שסופו אכזבה (עי׳ בספר העורך משלי שלמה 15 וכו׳).]

3) [ואולי במשמ׳ שקר וכזב.]

4) [אין הכונה כאן לירחים במשמ׳ חדשים, אלא בהקבלה אל לילות עמל, למ״ר מן ירח, כלו׳ הירח בעלותו בערב לא הביא לי אלא אכזבה.]

5) [במשמ׳ זו תרגמו השבעים: κακουργία, מעשים רעים, התרג׳ הארמ׳ משלתהין, וולג׳ malignitas, ויש גוזרים את המלה מן שאה. אחרים מגיחים כאן מ״ם במק׳ שאגים או שאפים, וצ״ע.]

ח). — ואמר בן סירא: טוב למות מחיי שוא ונוחת עולם מכאב נאמן (ב"ס גניז' ל יז). — ובגנוזות ממדבר יהודה, גם בכתיב שוו: והמה סוד שוא ועדת בליעל (מגי' גנוז', סוקניק ב. לג). לא[ו]זורות יבקעו אפעה ושוא (שם שם, לד). על מטיף הכזב אשר התעה רבים לבנות עיר שוו בדמים ולקים עדה בשקר בעבור כבודה לוגיע רבים בעבודת שוו ולהרותם במ[ע]שי שקר (פשר חבקוק X). — ובתוה"מ, שבועת שוא: שבועת שוא חייבין על זדונה מכת (שבוע' ג ז). איזו היא שבועת שוא, נשבע לשנות את הידוע לאדם וכו' (שם שם ח). הוא נשבע ונוטל והן נשבעין ונוטלין, אמר בן ננס, כיצד אלו ואלו באין לידי שבועת שוא (שם ז ה). החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא (ר' ישמעאל, אבו' ד ז). ידוע לשנים זהו שבועת שקר, לג' זה שבועת שוא (ר' יוחנן, ירוש' נדר' ג ב). — *תפלת שוא: הצועק לשעבר הרי זו תפלת שוא (ברכ' ט ג). — *אנשים של שוא: אנשים הללו של שוא הם, של תהו הם (חנינא בן אח רבי יהושע, בבלי שם סג.). — ובספה"א, גם במשמ' הבל, בטול: דע שכל הנמצאים לא ימלטו מאחד מארבעה חלקים, או שיהיה עומד בעצמו, או שיהיה עומד בזולתו וכו' או שיהיה עומד בעצמו ובזולתו כאחד, ומן השוא להיות עומד בעצמו ובזולתו, שדבר זה אינו בנמצאים (עולם קטן, הורוויץ, ח). ואל יעלה בדעתך כי ידיעה זאת תשלם לאדם מאין דרישה וחקירה, שדבר זה שוא ברור (שם שם כח). כי שוא הוא שיתן החסר שלמות לזולתו (שם שם, לח). ובהצטרף הנפש לנפש אחרת והנפש האחרת תצטרך ג"כ לנפש אחרת וכו' וזה עד לאין תכלית, וזה שוא, ואם זה שוא, גם שוא לווית הנפש גוף (שם שם, לג). ומן הצד האחד יתחייב קדמות החדש, ומן הצד השני יתחייב חידוש הקדמון, ושניהם שוא, ירחיקם השכל (שם שם, נג). וזה תכלית השוא (שם שם, עה). האמת הוא רחב על השוא (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסופים ב ג). ואל תמנע האמת מבעליו, כי כל מונע האמת יפתח לו האל שערי השוא (שם ב יג). דע הפעולות נחלקים לפי התבוננות תכליתם על ארבעה חלקים או פעל ריק, או פעל שחוק, או פעל שוא ובטל[1], או פעל נכון ונאה, אך הפעל שיאמר כי הוא שוא הוא הפעל אשר כונת פועלו לתכלית אחת ולא ישיג התכלית ההיא (שם, מו"נ ג כה). למה לא נשים כל יגיענו ועמלנו וכו' אלא בו עד אשר יגיע לנו מזגי האמת מן השוא (אברהם בן חסדאי, בן המלך והנזיר טז). שהאדם קודם שיוסר ויתחנך ירחיק דברים רבים וכו' וידמה בנפשו שהוא שוא, וכשיוסר בחכמה ויתחנך בנסיונות תסירנה ממנו אותם המחשבות וישובו הדברים אשר היו אצלו שוא אל האמת (רש"ע פלקירה, ראשית חכמה, ס). ומנדיבות העולם הבא שהוא רחוק מן השוא (עמנואל, מחב' יט, הברמן, 536). — ואמר המשורר: בהביטך בעיני שוא לך הון וקנין רב וממשלה עצומה, והתבונן בהביטך בעיני אמת כי אין לך בכל מאומה (ר"ש הנגיד, בהביטך, בן קהלת עג, ששון, רכו). וסור משמע שוא וכו' ולא תשא לשוא שפתי היקרים (רשב"ג, ספר לבי, ביאליק-רבניצקי ב 143). מצוף שפת עפר עלי אפי, אחי, ביום אגוע להחיות שו, וקחה לך מפיו לבל אמות ועד, ואם כל דברתיו שוא (רמב"ע, הענק ד, ברודי, סכא). נטעי שוא נטעו וגדל עינם משוא (ר"י הלוי, רלה, רכח, זמורה ט, 537). דוד על ימינך שים וכום מלא ברכת אדני על שמאלך שו, ושמח והשתעשע ואזנך אל תט למוכיחים בדברי שוא ושמח, והאמן כי נדיב לב אין כשר, ומי לא יאמין בשו (עדרום אבו אל עאפיה, דוד על ימינך, ילין א, 69). עלי חסד בשם חסד יכנה וגם חרש בשם הרם ארקים, ושם השוא אשר נשתו ונחשב כשם השו ונקשב אל מצוקים (למראות הרבעה רבות נגעים, כ"י וינא, 218, לוי הנחא, ספר הייבל לקרוים, 9) אל תאמן נתעה בשוא כי נחשב על שו (אל האמן, שם, 321). ובעת אשר נטעו נטע חשק ושוא, זרע צדקה אהיה זורע (עמנואל, אלה זמני, מחב' א, הברמן, 27–28). כל נמצא גשמי צריך אל מקום גשמי ימצא בו, אם כן אם המקום נמצא הוא צריך מקום למסבו, גם ילך זה אל לא תכלית הוא נמנע על שוא.

---

[1]) [בתרג' ר"ש א"ת: פעולת ריק.]

מצבו (הוה, כל כמלה, מחב' כ, עס. 558—559).

שְׁוָא[1], שְׁוָה, ס"ז, — שם הסימן המרכב משתי נקודות זו על זו, הבא בנקוד הטברני תחת האות או אף בתוכה, והמצין, ברב המבטאים, חסר תנועה או חסר תנועה מלאה: סדר שוא המשרתת לכל האותיות וכו' ואשר תצא בלשון ואשר לא תצא (דקדוקי הטעמים, בער-סטרלק, 12). וכן אם יהיו שתי שְׁוָיוֹת בתבה כמו וַיִּשְׁמְעוּ וַיִּשְׁלְחוּ וַיִּקְרְאוּ נִבְרְאוּ נִשְׁלְחָה נִשְׁמְדָה (עס. 13, בהערה) ואם באות שני מן התיבה, ויקדם לה שוא נצבה וכו' כמו יְפֵה נוף משוש כל הארץ, הֲלֹא ידעו וכו' (עס. 24). ויש געית בשוא ופתחה באות אחת כמו וַיַּעֲשׂוּ, ויש געיה בשני אותות שיש בהם שתי שויות[1] בתיבה אחת (עס. 31). שוא (התנועה) (רסע"ג, בגוף הערבי של פרושו ליצירה). ודע כי ההא שבלשון שאלה אם יהיה אחריה שְׁוָה תהיה דגש כמו הכצעקתה (דונש על רסע"ג 108 d). שְׁתָּה עי"ן לַעֲנוֹת חונה כמו בי"ת (לִבְנוֹת) והיא נעה ונקודתה לא כנקודת בי"ת לבנות, כי נקודת הבי"ת שתי נקודות בלבד והם הנקראים אצלנו שְׁוָא (חבו' תלמידי מנחם 24). מבלי ספק שהיה (ספר התורה) שמור בלבבות בפתחא והקמ"ץ והשבר והנטיה והשו"א והטעמים (ר"י ה"ל, כוזרי ג לח). כי השוא יתחלק לשני חלקים האחת שתהי' תחלת המבטא בראש המלה או בתוכה כשי"ן שְׁמַע ומ"ם תִּשְׁמְעוּן כי השו"א איננו נקרא בעצמו רק בעבור תנועה אחריו או לפניו, ואם התנועה אחריו הנה שו"א מתנועע ואם התנועה לפניו הנו שו"א נח וכו' ואמר רבי יהודה המדקדק כי ראוי לקרוא תי"ו וַיֵּשְׁתְּ מן היין שו"א מתנועע דבוק עם מלת מן, והנה מה יעשה במלת יְפַת אֱלֹהִים, כי אין כח בלשון לחבר שני שואי"ן מתנועעים כי ניקוד אֱלֹהִים שו"א עם פת"ח קטן, ויאמר החכם הנזכר כי אנשי טברי"א יקראו השו"א המתנועע אם אחריו יו"ד בתנועת החיר"ק יְחִזְקִיָּהוּ יִרְמְיָהוּ ויקראו השו"א שאחריו קמ"ץ גדול כמו בְּרָכָה שְׁמָרִים בפת"ח חטף והטעם שו"א עם פת"ח, ואם אחר השו"א המתנועע אחת מאותיות אהח"ע שהם אותיות הגרון לעולם תהיה תנועת השו"א כפי התנועה הבאה אחריו כגון דְּעוּ אפו שיק"א הדל"ת כדמות שור"ק ובמלת דְּעִי כאילו הוא בחיר"ק, ובמלת דְּעָה כאילו הוא בפתח קטן, וכן מנהג מקרא המדקדקי' כאשר אמר באותיות הגרון וביו"ד רק בתנועת השוא שהיא אחר שו"א לא תאבה לו ולא תשמע אליו, כי הנה העברים הוצרכו כאשר התחברו שני שואי"ן מתנועעים להניח השני והניעו גם הראשון בהכנס

---

[1]) [מקור השם בארמית מזרחית, בקרוב לשם שְׁוַיָא, בס"ר, שנקרא בו במסור' אחד מטעמי הפסוק במשפט, שגם צורתו שתי נקודות זו על זו, ועקר הוראת השם כנראה כמו سوا[a]), שוה בשוה, ביחד בערב'. הכתיב שְׁבָא (עי' ערך זה), שבחרו בו כמה ממדקדקי ספרד, אינו מקורי. בהתאם למקורו של השוא, כסימן פסוק, ולא כחלק מנקוד התנועות, אפשר לשער, ששמש הסימן בעקרו כדי לצין **לא** תנועה מן התנועות ואף לא חסר תנועה, אלא הפסקה במלה לפני הברה חדשה. בשמוש זה הורה השוא למשל, שאין לבטא את הברות השם אברם ביחד, אלא בהפסקה בין שתי ההברות, ובדומה לזה אין לבטא שְׁלמה או פְּני ביחד, אלא יש להפסיק אחרי האות הראשונה. ובעקר אפשר להבין בדרך זו גם את שמו של סימן השכון בערב', כמצין הפסקת מה בתוך הבעת המלה. ולפי זה אפשר כי קרוב סימן השוא במקורו לסימן הסלוק הבא בסוף פסוק. ומתוך מקור כזה נתן באור גם לעובדה זו, כי מה שבטא למעשה עם האות במקום השוא היה שונה **לא** רק לפי הבדלי המבטאים, אלא לפי שנוי עמדת השוא במלה, כאן כשוא נח בחסר תנועה, וכאן כשוא נע בתנועה קצרה או אף ארכה. ועי' בספרי המדקדקים ובדגמאות המובאות כאן ובערך שְׁבָא על דרכי מבטאו של השוא וסוגיו.

בנקוד העליון בא במק' סימן השוא סימן אחר הנקרא חיטפא, ומכאן בעבר' חטף (עי ערך זה). על מבטאה של המלה שְׁוָא ומקורה הובעו ע"י המדקדקים העברים דעות שונות, כגון אלו שהובאו כאן בדגמאות לשמוש המלה, ובערך שְׁבָא.]

---

a) سوا

---

[1]) המהדירים נקדו שְׁוָיוֹת, הואיל וחשבו שהכונה לשתי אותיות שוות במלה, והם מביאים בסוגרים תוספת שאינה בכתבי היד: כמו הַלְלוּ צַלְלוּ יְלֵלַת, ואין זה נכון, וצ"ל שְׁוָיוֹת כס"ר מן שְׁוָא. ועי' בדברי נ. ברגגרין, לשוננו יז, עמ' 177.]

אחת מאותיות בוכ״ל שהם משרתים לטעם כמו בְּשִׁמְעוֹן כְּשִׁמְעוֹן לְשִׁמְעוֹן וְשִׁמְעוֹן אמ״ו לִרְאוּבֵן בִּרְאוּבֵן כִּרְאוּבֵן והנה השוא השני נח נראה ואם היה יו״ד יעלימוהו כמו בִּימִינוֹ כִּימִינוֹ לִימִינוֹ גם הם״ם מִימִינוֹ אש דת למו, גם הוא״ו וִימִינְךָ תסעדני וכו' ודע כי מלת שוא מגזרת נִשְׁתָּוָה כי היא כנגד הגלגל העליון שיש לו תנועה אחת שוה (רמב״ע, לחות, א:—ב.) שוא נח ונע (הוה, מח כי לשון הקדש, הנחים והנעים). לא יתכן התחברות שני שואין נעים (שם, הבולין). דרך ידיעת השוא נחלק לשני מחלקות אחד נח ואחד נד, סמני הנח שהוא מישב את האות ומניחו ומושכו עם המלך שלפניו כמו יִשְׂרָאֵל, השוא שתחת השין נח והיא נמשכת עם היוד במלך היוד והיא החרק וכו' והשוא הנד נמשך עם האותיות שלאחריו כמו וַיְשַׁבְּנוּ השוא שתחת השין נח לפי כך הוא נמשך עם היוד והשוא שתחת הכף הוא נד לפיכך הוא נמשך עם שלאחריו (הורית הקורא, 60—61). כל אות שיהיה תחתיו שוא והיה סמוך לאחד מאותיות אהחע יצא אותו השוא במלך שהוא תחת אות אהחע הסמוך והוא במלך חטף קל כמו וְאִם-כֵּכה, יצא הואו בחרק חטף, ואם יש עם השוא געיה יצא בחרק בשווה כמו וְאִם יותר, נקרא כאלו הוא נקוד וְאִם, וכן וָאֱמרו-לי יצא השוא בקמץ חטף, ואם יש עמו געיה יצא כמלך בשווה כאלו הוא וָאָמרו וכו' כל שוא שיהיה על אות חוץ מאותיות אהחע וסמוך לאותו האות יוד יצא היוד במלכו ויצא השוא הסמוך לו בחרק קל לעולם וכו' ואם יש עמו געיה יצא בחרק שלם כמו כי בְּיַד אשה, כאלו היא בִּיַד[1] (שם 61—63). שאלה איך יכתב שוא או שבא וכו' כפי טעם הכותב שוא הוא היות שתי נקודות זו על גב זו מצבות ועומדות בשווי מנקדות וכו' הכותב שבא ומה טעם יש בו נאמר לו יתכן היותו על מכתב זה נגזר מלשון שבי וכו' יען היותו פעם שובה ופעם נשבת וכו דבר אחר על השוא, דע כי נקרא שוא וכו' כי הוא משוה למלכים ולקוראים בם (יוסף הקוסטנדיני, עדת דבורים, Zur Masoret. Grammatik, Kurt Lewy, לט).

1) [כל השיטה הזאת מפורשת בדגמאות מרבות בספר זכרון לר״י קסתי, עמ' 18.]

השוא יש בקריאתה שמנה כללים, הכלל הראשון כל שוא נע שאחריו אוז גרונית תנועתו נוטה לתנועת האות הגרונית ההיא וכו' (ר״א דבלמס, מקנה אברם, במסיגי הנקודות בהרכבם). וזה טעם השם „שוא", שלא יטעה בה ההמון שהיא ג״כ איזו תנועה חדשה, יורה שמה זה שהיא לשוא ולחנם, ורק לאות על חריקות (אד״ס, יתכון לאדם, תלמוד לשון עברי, 8). וכן יאמר ההמון רְצֵה תחת רְצֵה, יִשְׂמְחוּ תחת יִשְׂמְחוּ, ויקראו את הסדר רְאֵה בשם רְאֵה, ואת השְׁוָא עצמו בשם שְׁוָא — וממה שלא יטוהו במבטאם לתנועה אחרת, מוכח כי הוא בטבע ממין הציר״ה והסגו״ל; וכן יעתיקוהו כל סופרי העמים בסגו״ל, כנודע (שם שם). — ובמליצה, ואמר המשורר: לך הרוזנים כשוא[1] ואמנם כמו שבע נקדות[2] את במלים (אלעזר בן יעקב הבבלי, לך הרוזנים, דיואן, צבודי, לד).

א. שׁוֹאָה[3], שֹׁאָה, ס״נ, סמי׳ שֹׁאַת[4], — שמה ושאיה, חרבן ריק ותהו ; Verwüstung, Zerstörung : dévastation, destruction; devastation, destruction
ומה תעשו ליום פקדה וּלְשׁוֹאָה ממרחק תבוא (ישע' י ג). ובא עליך רעה לא תדעי שחרה ותפל עליך הוה לא תוכלי כפרה ותבא עליך פתאם שֹׁאָה לא תדעי (שם מז יא). ועלית כַּשֹּׁאָה תבוא כענן לכסות הארץ תהיה (יחזק' לח ט). יום עברה היום ההוא יום צרה ומצוקה יום שֹׁאָה ומשואה יום חשך ואפלה יום ענן וערפל (צפנ' א יה). תבואהו שׁוֹאָה לא ידע ורשתו אשר טמן תלכדו בשואה[5] יפל בה (תהל' לה ח). בבא כְשֹׁאָה[6] פחדכם ואידכם כסופה יאתה בבא עליכם צרה וצוקה (משלי א כז). אל תירא מפחד פתאם ומשֹּׁאַת רשעים כי תבא (שם ג כה). כפרץ רחב יאתיו תחת שֹׁאָה התגלגלו (איוב ל יד).

1) [ז״א כשוים לך. עי' במאמר העורך, לשוננו יא, 276.]
2) [ז״א כמלך בין המלכים.]
3) [מן א. שׁאָה.]
4) [על מְשֹׁאֵיהֶם (תהל' לה יז) עי' ערך שְׁיָא והערה שם (עמ' 6927).]
5) [במקום זה הנכון כדעת אחרים: בְּשׁוּחָתָה.]
6) [כך קרי; כתיב: כשואה.]

להשביע שאה ומשאה ולהצמיח מצא דשא (שם לח כז). — ובסה״א: כי יבחרני מיתר שכני לצפני בסכה מרכסי מהומות מקריות, מרגשי שואות רצוניות (ר״י הפניני, בחינת עולם יג). שהחכם החוטא תבואהו שואת העונש מצד תאותו לא מצד חכמתו (דוד ברי״ע בן בילה, יסודות המשכיל, דברי חכמים, כח). — ואמר הפיטן: אהה לחטאים האלה בנפשותם, טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם, כי תבל שואות וגיליה תלאות (רמב״ע, החרסים סמעו, מחזור ספרדים ליו״כ). — ואמר המשורר: ירקב בקנאות, ויועד בשנאות, לשואות ומשואות, ומספד תמרורים (דונש. לדורש החכמות, אוצר, סם). ויש שואה בתוך טובה תבואה, ויש טובה מגוללה בשואה (ר״ש הנגיד, החרגז, בן משלי. הברמשון, 110). ימלא ימיך ושם נס לשמך ויעביר קמיך בשואות ועברות (רסב״ג, ולאומר אל תפחד, ביאלק-רבניצקי א, 141). הרמות ימיני על חילי מצוקים גברו עלי ושואות (רמב״ע, אגרת אמת על הזמן, אוצר טוב, ברליינר, 1881). ותנשי כצביה שואתך ועתות שלוי תארבי לביא (ר״י הלוי, נפשי אם, זמורה ע, 570)

ב. **שואה,** ש״נ, — כמו שוא: והמה לשואה יבקשו נפשי יבאו בתחתיות הארץ (תהל׳ סג י).

שואי, ת״ז, — שיך לשוא, מסמן בשוא: ובהתחברם עם הכנויים תשוב פא הפעל הקמוצה שואית (רד״ק, מכלול, הפעלים, ליק, כה.). ע״כ לא יתכן להיות האות השואית מרגשת במבטא לבדה (בן-זאב, תלמוד לשון עברי, מבוא, כלל ז).

שוב [1]), ממני *השב, *השבה, *השבון, °השתובבות, *משוב [2]), משובה [3]), °משיבת, שבות, שבית, א. שוב, ב. *שוב, שובה, °שובבות, שיבה, תשובה.

א. **שוב,** פ״ע, שב, שבה, שבת, שבת, שבתי, שבו, שבתם, שבנו, שב, שבה, שבים, שבי, שביה, שובי, שוב, שוב, שובי, שבי, שובני, שבך, שובך, שובכם, שובו, שבו, שוב, שב, שובה, שבה, שובנו, שובי, שבי, שובו, שבו, שבנה, אשוב, אשב, אשובה, תשוב, תשב, תשב, תשובי, ישוב, ישב, ישב, ישוב, ישב, תשוב, תשב, תשב, נשוב, נשב, נשבה, נשובה, תשובו, תשבו, תשובון, תשבון, תשובן, תשבינה, ישובו, ישבו, ישובון, ישבון, תשבן, תשבנה, — שב האדם, האל, וכדו׳ ממקום או מאדם, מעליו, מאחריו, למקום או אל מקום או אדם, שב עליו, עדיו, שב מצרים, מצרימה, הנה וכדו׳, הלך בדרך שהלך בה מקדם בכוון הפוך, חזר, zurückkehren —kommen; retourner, revenir; to return, come back: וישבו המים מעל הארץ הלוך ושוב (בראשי ח ג). ויצא יצוא ושוב (שם שם ז). ותשב אליו אל התבה (שם שם ט). וישבו ויבאו אל עין משפט הוא קדש (שם יד ז). ודור רביעי ישובו הנה (שם יה יו). וישב אברהם אל נעריו (שם כב יט). שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך (שם לא ג). וילך וישב לבן למקמו (שם לב א). וישב יוסף מצרימה הוא ואחיו (שם נ יד). וירכבם על החמר וישב ארצה מצרים (שמות ד כ). ושב אל המחנה (שם לג יא). שוב אל בלק וכה תדבר (במד׳ כג ה). וישבו שם שלשת ימים עד שבו הרדפים (יהוש׳ ב כב). והוא שב מן הפסילים אשר את הגלגל (שפט׳ ג יט). אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי בשובי מבני עמון (שם יא לא). וישב מימים לקחתה (שם יד ח). ויהי כאשר שב שאול מאחרי פלשתים וכו׳ (ש״א כד ב). ויואב שב מאחרי אבנר (ש״ב ב ל). ושבתם מאחריו ונכה ומת (שם יא יה). ויואב שב ירושלים אל המלך (שם כ כב). ומשם שב שמרון (מ״ב ג כה). ושמע שמועה ושב לארצו [1]) (שם יט ז). ושבו מארץ אויב (ירמ׳ לא יה). ושבו בנים לגבולם (שם שם יו). ושב אפרים מצרים ובאשור טמא יאכלו (הוש׳ ט ג). ויתר אחיו ישובון על בני

---

1) [שרש זה בא ברֹב השפית השמיות, והוא באוגרית׳ ובערב׳ הדרומית והצפונית ת׳וב a), בארמ׳ ובסור׳ תוב, אבל אינו באשור׳, ובמקומו בא שם לכל שמושיו השרש תור (תר).]

2) [צורה זו כשם הפעל מן שוב נתגלתה במגלות הגנוזות של יריחו: ואחר יתקעו להם הכוהנים בחצוצרות המשוב ובאו ליד המערכה הראישונה (מלחמת בני אור בבני חשך, דף ז, מגילות גנוזות, סוקניק א, כה). ירננו כולם את תהלת המשוב (שם דף יב, שם, כד). וכך צריך לקרא בהקבלה אל חצוצרות המקרא וכדו׳ (שם) ולא כפי שנדפס בהעתקה: המשיב.]

3) [עי׳ גם הערת המחבר בעמ׳ 8361.]

1) [בישע׳ לז: אל ארצו.]

a) ثوب

ישראל (מיכ' ה ג). ועדת לאמים תסובבך ועליה למרום שובה[1] (תהל' ז ח). ותשב נעמי ורות המואביה כלתה עמה השבה משדי מואב והמה באו בית לחם (רות א כב). בערב היא באה ובבקר היא שבה אל בית הנשים שני (אסת' ב יד). ובא במלכות מלך הנגב ושב אל אדמתו (דני' יא ט). — ובהשאלה, שב הגבול, נטה, פנה: ושב (הגבול) מזרח השמש בית דגן ופגע בזבולן וכו' ויצא אל כבול משמאל (יהוש' יט כז). ושב הגבול הרמה ועד עיר מבצר צר ושב הגבול חסה ויהיו תצאתיו הימה מחבל אכזיבה (שם שם כט). — ושב מעשות דבר, שב למקומו לאחר שעשה את הדבר: אחרי שובו מהכות את כדרלעמר (בראש' יד יז). וישבו מתור הארץ (במדי יג כה). בשוב דוד מהכות את הפלשתי (ש"א יח ו). וישב שאול מרדף אחרי דוד (שם כג כח). ודוד שב מהכות את עמלק (ש"ב א א). ויעש דוד שם בשבו מהכותו את ארם בגיא מלח (שם ח יג). — ושב לדרכו: וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה (בראש' לג טז). לך שוב לדרכך מדברה דמשק (מ"א יט טו). — ושב בדרך אשר הלך בה: ולא תשוב בדרך אשר הלכת (שם יג ט). בדרך אשר בא בה ישוב (ישע' לז לד). — ושב אחור, אחורנית: הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות וכו' לא כי ישוב הצל אחרנית עשר מעלות (מ"ב כ ט–י). בשוב אויבי אחור יכשלו ויאבדו מפניך (תהל' ט ד). אז ישובו אויבי אחור ביום אקרא (שם נו י). גם היא נאנחה ותשב אחור (איכ' א ח). — והלך לשוב, נתן ראש לשוב, נתן ראש ושב: בלכתך לשוב מצרימה (שמות ד כא). נתנה ראש ונשובה מצרימה (במד' יד ד). ויקשו את את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדתם (נחמ' ט יז). — ושב עם פלוני, שב ובא את פלוני: ושוב עמי ואשתחוה ליי' (ש"א טו כו). לא אוכל לשוב אתך ולבוא אתך (מ"א יג טז). — ושב לביתו, למקומו: ואברהם שב למקמו (בראש' יח לג). וילך וישב לבן למקמו (שם לב א). ושבה אל בית אביה כנעוריה (ויקר' כב יג). מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו (דבר' כ ה). שלחו את ארון

[1]) [אך אולי המכון: ועלה למרום שבה, כלשון תהל' סח יט: עלית למרום שבית שבי.]

אלהי ישראל וישב למקומו (ש"א ה יא). לא תעלו ולא תלחמון עם אחיכם בני ישראל שובו איש לביתו (מ"א יב כד). אלך אשובה אל מקומי (הוש' ה טו). לא ישוב עוד לביתו (איוב ז י). לכנה שבנה אשה לבית אמה (רות א ח). — ושב בשלום, שב לביתו בשלום: ושבתי בשלום אל בית אבי (בראש' כח כא). בשובי בשלום אתץ את המגדל הזה (שופט' ח ט). שבה העיר בשלום (ש"ב יט כז). אם שוב תשוב בשלום לא דבר יי' בי (מ"א כב כח). והאכילהו לחם לחץ ומים לחץ עד שובי בשלום (דהי"ב יח כו). — ושב והלך בשלום: ועתה שוב ולך בשלום (ש"א כט ז). — ושב ללכת: וישמעו את דבר יי' וישובו ללכת[1] כדבר יי' (מ"א יב כד). כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא (קהל' ה יד). — ושב על סביבותיו: סובב סבב הולך הרוח ועל סביבתיו שב הרוח (שם א ו). — ושב ריקם: קשת יהונתן לא נשוג אחור וחרב שאול לא תשוב ריקם (ש"ב א כב). כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם (ישע' נה יא). באו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם (ירמ' יד ג). חציו כגבור משכיל לא ישוב ריקם (שם נ ט). — ושב לא על, ללא הועיל[2]: ישובו לא על היו כקשת רמיה (הוש' ז טז). — ושב נכלם, בבשת פנים: אל ישב דך נכלם (תהל' עד כא). וישב (מלך אשור) בבשת פנים לארצו (דהי"ב לב כא). — ושב הכסף: על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים (בראש' מג יח). — ובלי השלמה: כי עתה שבנו זה פעמים (שם שם י). שבו בירחו עד יצמח זקנכם ושבתם (ש"ב י ה). בא המלאך עד הם ולא שב (מ"ב ט יח). יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב (ישע' מה כג). שבו נא אל תהי עולה ושבו[3] עוד צדקי בה (איוב ו כט). שובי שובי[4] השולמית שובי שובי ונחזה בך (שה"ש ז א). ושבו

[1]) [בדהי"ב יא ד: מלכת אל ירבעם.]

[2]) [זאת משמ' הצרוף, וכן גם זו של אל־על (כמו אל־על): ואל על יקראהו יחד לא ירומם (הוש' יא ז).]

[3]) [כך קרי; כתיב: ו ש ב י.]

[4]) [כמבואר לאחרונה בספרו של העורך, הלשון והספר ב, עמ' 385, שיכות לפסוק זה גם האותיות האחרונות של הפסוק שלפניו, בקריאה: בת עמינדב שובי, שובי השולמית וכו'.]

העבים אחר הגשם (קהל׳ יב ב). — ובצרופים זוגיים, גם במשמ׳ הליכה ושיבה חוזרת כמה פעמים, הלך ושב, יצא ושב, עבר ושב, רץ ושב: ויצא יצוא ושוב (ברא׳ ח ז). עברו ושובו משער לשער במחנה (שמות לב כז). ודוד הלך ושב מעל שאול (ש״א יז טו). והחיות רצוא ושוב[1]) כמראה הבזק (יחזק׳ א יד). ונתתי את הר שעיר לשממה ושממה והכרתי ממנו עבר ושב (שם לה ז). והארץ נשמה אחריהם מעבר ומשב (זכר׳ ז יד). וחניתי לביתי מצבה מעבר ומשב (שם ט ח). — הלך ושב, במשמ׳ הליכה אחת בלבד: אל תאמר לרעיך לך ושוב ומחר אתן ויש אתך (משלי ג כח). — ובמשמ׳ של שיבה ממשכת אחת: וישבו המים מעל הארץ הלוך ושוב (ברא׳ ח ג). — ובפתגם: ככלב שב על קאו כסיל שונה באולתו (משלי כו יא). — והעבים אחר הגשם: עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים ושבו העבים אחר הגשם (קהל׳ יב ב). — ועל מות האדם, שב האדם אל העפר, אל האדמה, שאולה וכדו׳: כי עפר אתה ואל עפר תשוב (ברא׳, ג יט). ישובו רשעים לשאולה (תהל׳ ט יח). תסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון (שם קד כט). תצא רוחו ישב לאדמתו (שם קמו ד). ערם יצתי מבטן אמי וערם אשוב שמה[2]) (איוב א כא). יגוע כל בשר יחד ואדם על עפר ישוב (שם לד טו). הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר (קהל׳ ג כ). כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא (שם ה יד). וישב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה (שם יב ז). — הלך ולא שב, ובתאור השאול כארץ או כדרך שאין לשוב ממנה[3]): ויזכר כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב (תהל׳ עח לט). כל באיה לא ישובון ולא ישיגו ארחות חיים (משלי ב יט). בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות (איוב י כא). וארח לא אשוב אהלך (שם טז כב). — ובנגוד לכך, שבה רוחו של אדם אליו וכדו׳: וישת ותשב רוחו ויחי (שפט׳ טו יט). ויאכל ותשב רוחו אליו (ש״א ל יב). תשב־נא נפש הילד הזה על קרבו (מ״א יז כא). — ושב הממכר אל קונהו, והאדם אל אחזתו וכדו׳: ושבתם איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשבו (ויקר׳ כה י). בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו (שם כז כד). ושבתם איש לירשתו (דבר׳ ג כ). ותשבנה הערים אשר לקחו פלשתים וכו׳ (ש״א ז יד). עתה תשוב הממלכה לבית דוד (מ״א יב כו). יפקד יי׳ את צר ושבה לאתננה (ישע׳ כג יז). כי המוכר אל הממכר לא ישוב וכו׳ כי חזון אל כל המונה לא ישוב וכו׳ (יחזק׳ ז יג). וכי יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד שנת הדרור ושבת לנשיא (שם מו יז). — ושב מעשה האדם והדם ששפך בגמול לו, בראשו וכדו׳: ושבו דמיהם בראש יואב ובראש זרעו (מ״א ב לג). כאשר עשית יעשה לך גמלך ישוב בראשך (עבדי׳ א טו). ישוב עמלו בראשו ועל קדקדו חמסו ירד (תהל׳ ז יז). ישוב[1]) הרע לשררי (שם נד ז). מפרי פי איש ישבע טוב וגמול ידי אדם ישוב[1]) לו (משלי יב יד). — ושב הגבול: (ועלה גבולם וכו׳) ושב משריד קדמה מזרח השמש (יהוש׳ יט יב). — ב) בהשאלה במשמ׳ מוסרית, שב האדם והעם אל האלהים, לאלהים, עד אלהים וכדו׳[2]), חזר אליו בתשובה, היטיב את מעשיו ואת דרכו: ושבת עד יי׳ אלהיך ושמעת בקלו (דבר׳ ד ל). אשר יחטאו לך ושבו אליך והודו את שמך והתפללו וכו׳ (מ״א ח לג). ושבו והתחננו אליך בארץ שביהם לאמר חטאנו והעוינו רשענו ושבו אליך בכל לבבם ובכל נפשם וכו׳ והתפללו וכו׳ (שם שם מז—מח). וכמהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל יי׳ בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאדו (מ״ב כג כה). שאר ישוב שאר יעקב אל אל גבור (ישע׳ י כא). ונגף יי׳ את מצרים נגף ורפוא ושבו עד יי׳ ונעתר להם ורפאם (שם יט כב). שובו לאשר העמיקו סרה בית ישראל (שם לא ו). מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי גאלתיך (שם מד כב). ואמר אחרי עשתה את כל אלה אלי

1) [עי׳ בהערה עמ׳ 6694.]

2) [כאלו בתערוכת של שתי תמונות קרובות בענין: א) ערם יצאתי וערם אשוב, ב) מעפר יצאתי ושמה אשוב.]

3) [בכנוי האכדי לארץ המתים: ארצת לא תר, ארץ ללא שוב.]

1) [כך קרי; כתיב ישיב.]

2) [בהוש׳ יב ז כתוב: ואתה באלהיך תשוב, אבל כדעת רבים הכונה כנראה: באהליך תשב.]

תשוב ולא שבה (ירמ' ג ז). אם תשוב ישראל נאם יי' אלי תשוב (שם ד א). לא יתנו מעלליהם[1] לשוב אל אלהיהם כי בנים זרים ילדו (הוש' ה ד). שובה ישראל עד יי' אלהיך (שם יד ב). ולא שבתם עדי (עמו' ד ו). יזכרו וישבו אל יי' כל אפסי ארץ (תהל' כב כח). אם תשוב עד שדי תבנה תרחיק עולה מאהליך (איו' כב כג). נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד יי' (איכ' ג מ). כי בשובכם על יי' אחיכם ובניכם לרחמים לפני שוביהם (דהי"ב ל ט). — ובכלי השלמה, שב במשמ' חזר בתשובה: שובה משבה ישראל וכו' שובו בנים שובבים (ירמ' ג יב–יד). — וביכ' שב, במשמ' שב אל האל: ציון במשפט תפדה ושביה[2] בצדקה (ישעי' א כז). — ובתוך שם עצם פרטי: אתה ושאר ישוב בנך (שם ז ג). — ושב האלהים אל עמו, לעמו: שבתי לירושלם ברחמים (זכר' א יו). שבתי אל ציון ושכנתי בתוך ירושלם (שם ח ג). — ולהפך, שב האדם מאחרי האלהים וכדו', סר מעליו: מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל לשוב היום מאחרי יי' (יהוש' כב יו). כי אם שוב תשובו ודבקתם ביתר הגוים וכו' (שם כג יב). כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים (ש"א יט יא). אבי תקראו לי ומאחרי לא תשובו[3] (ירמ' ג יט). — ושב האל מאחרי האדם: ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך (דבר' כג יה). — ג) ושב מעצתו, שב מטוב, מרע, מדעתו, מחרונו וכדו', נחם מהם ועזב אותם: שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך (שמות לב יב). פציתי פי אל יי' ולא אוכל לשוב (שפטי' יא לה). אחר הדבר הזה לא שב ירבעם מדרכו הרעה (מ"א יג לג). אך לא שב יי' מחרון אפו הגדול (מ"ב כג כו). על כי דברתי זמתי ולא נחמתי ולא אשוב ממנה (ירמ' ד כח). החזיקו בתרמית מאנו לשוב (שם ח ה). כי הזהרת רשע ולא שב מרשעו ומדרכו הרשעה וכו' ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול וכו' (יחזק' ג יט–כ). אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה שובו שובו מדרכיכם הרעים (שם לג יא). מי יודע ישוב ונחם האלהים ושב מחרון אפו ולא נאבד (יונ' ג ט). — ובצרוף שבבינ' פוע' ופעו', שבי פשע, שובי מלחמה, ששבו מפשעם, שחזרו מן המלחמה: ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב (ישעי' נט כ). ממול שלמה אדר תפשטון מעברים בטח שובי[1] מלחמה (מיכ' ב ח). — ובנגוד, שב אדם על עונו, הוסיף לחטא: שבו על עונת אבותם הראשנים אשר מאנו לשמוע את דברי (ירמ' יא י). — ובשנוי הנושא, שבה חמת האדם, כמו שב האדם מחמתו: וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו (ברא' כז מד–מה). בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה (ישעי' ה כה). כי לא שב חרון אף יי' ממנו (ירמ' ד ח). ארפא משובתם אהבם נדבה כי שב אפי ממנו (הוש' יד ה). ישב נא אפך וחמתך מעירך ירושלם הר קדשך (דני' ט יו). ובהכנעו שב ממנו אף יי' ולא להשחית לכלה (דהי"ב יב יב). — ד) ושב ועשה האדם דבר, שב לעשותו וכדו', עשה את הדבר אחר כך, עוד פעם, nachher, nochmals tun; faire plus tard, de nouveau; to do afterwards, again: אשובה ארעה צאנך אשמר (ברא' ל לא). שבו שברו לנו מעט אכל (שם מג ב). והיה בשבתך חוץ וחפרתה בה ושבת וכסית את צאתך (דבר' כג יד). לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה (שם כד ד). ושוב מל את בני ישראל שנית (יהוש' ה ב). ויפצר בו חתנו וישב וילן שם (שפטי' יט ז). לא קראתי שוב שכב (ש"א ג ה). וישב וישלח שר חמשים שלשים וחמשיו (מ"ב א יג). ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער (ישעי' ו יג). אם תבעיון בעיו שבו אתיו (שם כא יב). ונשחת הכלי וכו' ושב ויעשהו כלי אחר (ירמ' יח ד). שוב קח לך מגלה אחרת (שם לו כח). לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו (הוש' ב יא). לא אשוב לשחת אפרים (שם יא ט). ישוב ירחמנו יכבש עונתינו (מיכ' ז יט). ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע (מלא' ג יח). הלא אתה תשוב תחיינו (תהל' פה ז). בל ישובון לכסות הארץ (שם קד ט). לא תשוב עיני לראות טוב (איוב ז ז). ותשב תתפלא בי (שם י יו). אך בי ישב יהפך ידו כל היום (איכ' ג ג). — ה) במשמ' שב והיה, חזר והיה כאשר היה וכדו', wieder werden; redevenir;

---

[1] [אולי צ"ל: לא יתנום עלליהם.]

[2] [הכונה: ושבה בצדקה, עי' בדברי העורך, הלשון והספר ב, 420.]

[3] [קרי: תקראי, תשובי.]

---

[1] [אמנם יש מציעים: שבי מלחמה.]

ויוצאה מחיקו: to become again, once more
והנה שבה כבשרו (שמות ד ז). ורחצת שבע פעמים
בירדן וישב בשרך לך וטהר (מ"ב ה י). וישב בשרו
כבשר נער קטן ויטהר (שם שם יד). כי עד צדק
ישוב משפט (תהל' צד טו). — ובמשמ' נהפך, נשתנה,
sich verwandeln; se changer, transformer; to
change, transform: ושב לבנון לכרמל והכרמל ליער
יחשב (ישע' כט יז). — ז) בצרוף שוב שבות, שוב שבית,
במשמ' השיב לקדמותו, קומם [1], wiederherstellen;
rétablir; restore: ושב יי' אלהיך את שבותך ורחמך
ושב וקבצך מכל העמים וכו' (דבר' ל ג). בשובי את
שבותיכם לעיניכם אמר יי' (צפני ג כ). שובה יי' את
שבותנו כאפיקים בנגב (תהל' קכו ד). ועי' שבות,
ב. שבית. — ובתו"מ: האומר אחטא ואשוב
אחטא ואשוב אין מספיקים בידו לעשות תשובה
(יומ' ח ט). שיטול את דמיו מפני תקנת השבים
(גיט' ה ה). ושוב יום אחד לפני מיתתך (ר' אליעזר,
אבות ב י). השב מידיעתו מביא קרבן על שגגתו,
לא שב מידיעתו אינו מביא קרבן על שגגתו
(ר"ש, הורי' ג.). תשובי לתשוקתך, תשובי
לתשוקת אישך (מד"ר בראשי' כ). ונטל ככר ואכלה
ושבת נפשו עליו (שם ויקר' לד). ואכל מן פירותיו
ושתה מן המעיין וערב לו ושבת נפשו עליו
(ר' יוחנן, שם במדי' ג). ועכשיו שניתנה לי רשות לא
אגביה את קולי ותשוב נפשי עלי (שם שם ז).
וראה בו שושנה אחת של ורד ונטלה והריח בה
ושבת נפשו עליו (שם שה"ש, כשושנה בין החוחים).
שהיתה ספיקא בידך לשוב ואילו שבתה היה
טוב לך (שם קהלי, מעוות לא יוכל לתקן). — *עובר
ושב, עוברים ושבים [1], הולכי דרך: שלא יהו עוברין
ושבין אומרין ראו פלוני שקצר שדהו וכו'
(תוספת' פאה א ו). שהקריא אברהם אבינו לשמו של
הקב"ה בפה כל עובר ושב (סוט' י:). עד שלא
מלתי היו העוברים והשבים באים אצלי
(ר' יצחק, מד"ר בראשי' מח). — ובתפלה: ולירושלים עירך
ברחמים תשוב (תפלת י"ח). ותחזינה עינינו
בשובך לציון ברחמים (שם). שובה אלינו
בהמון רחמיך (תו"א מלך רחמן, מוסף שלש רגלים). —
ובסהמ"א: יש לך חורש רעה וסופה לשוב עליו
(כפ"י, קהלי י ח). צדיק ורשע, ועובד וממרה, ושלם
ומקצר, וחוטא ומזיד, ושב וכופר (כ"י א"ח, תו"ד ה).
שכל שב כבר היה צדיק קודם שיחטא, ואין כל צדיק
שב (הוח, תו"ה, תשובה, פתח השער). — *שב אליו, היה
יסודו ומרכזו בו: כי מי שרצה לבקש האמת אשר
אין גמגום עליו ראוי שילך דרך אריסט"ו והוא אשר
אליו ישוב הכל (שם עוז, פי' מו"נ ב ז). —
*ובמשמ' נהפך לדבר [2], נהיה, נעשה, werden;
devenir; to become: ובענין ההתחלה יהיו הספקות
על דרך הדמיון עשרה ובענין השני ישובו
תשעה ובענין השלישי ישובו שמונה (כ"י א"ח,
תו"ד, הקדי). הכת הראשונה האומרת כי קצת האל שב
גוף ורוח (שם ג). מפני שפשטה מלת היחוד בדברי
אנשי היחוד הרגילו בה הרבה בלשונם ובמלות' תמיד
עד אשר שבה אצלם ממלות התימה על הטוב ועל
הרע (הוח, תו"ה, היחוד ג). והתגדלם בטובות האלהים
העודפות והתגלגלם בהם עד ששבו אצלם רגילות
(שם, הכניעה, פתיחי). כל העולם מחובר מגשמיות
ורוחניות נמזגו ונתערבו עד ששב קצתם מעמיד
את קצתם כנפש וגוף בחיים (שם, שם ג). אחרי אשר

---

1) [כמבאר בערך שבות אין כאן למעשה עדות לשמוש של הפעל שוב בבנין קל במשמ' של פ"י, אלא התפתחות של פעל בהכפלת השרש, שעקרה שבשב, כדגמת גלגל, בוזבז וכדו'. והכפלה זו בלבד, ולא בנין קל של הפעל הפשוט, באה כאן בשמוש מיחד זה. ואין הוראת פ"י לבנין קל גם ביתר המקומות, שאמרו למצא אותה שם, בבמדי' י לו, שובה יי' רבבות וכו' העקר: שבה יי' רבבות (עי' בהערות לערכים רבבה, רבו); בתהל' פה ה, שובנו אלהי ישענו, הכונה: שוב אלינו, כדגמת: באתנו, תבואנו, במקום באה אלינו, תבוא עדינו וכדו'. ואין בידי המקום הבודד בנחו' ב ג (כי שב יי' את גאון יעקב כגאון ישראל כי בקקום בקקים וזמריהם שחתו) להוכיח שמוש כזה, וכנראה יש לגרס כאן כי ישב, כבמקרים אחרים שהשמטה י בראש תבה אחר ו שבסוף התבה הקודמת לה.]

2) [ברב השמושים נדחה הפעל שוב בתו"מ ע"י חזר, ועי' שם ובערך תשובה.]

---

1) [בהרחבת השמוש שבמקרא, עי' עמ' 6933].

2) [כתרג' של הערבי' צאר a).]

a) صار

תשוב נפשו מטוהרה מן הספקות וכו' ותשוב כאילו היא מלאך ותשוב גם במדה המלאכותית הנפרדת מן הגופות (הנ"ל, כוזרי ה א). מפני ששב הוא ואותו דבר אחד (שם שם). ושב הקצף מתמיד עליהם ועל הממונם (שם שם ד). שכל מי שנבדל ונפרש יאמר עליו ששב פילוסוף (שם ד יח). כאשר שבה ההא נחה הקלו הניין בדוחק (הנ"ל, הרקמה ו, וילנסקי, פד). וכמו שהביאו משל מתיקון הסעיף קודם שיגדל, ובשישוב אילן יקשה לתקנו ולהעתיקו (תקון מדה"כ, כה:). והנה יהיה האות שהוא לפניו פתוח בפתח גדול וכו' ורק אם היה באתנח או בסוף פסוק ישוב אז קמץ גדול (ראב"ע, צחות, ה.). אם יכנים וא"ו על סימן העתיד והוא פתוח וידגיש אות הסימן ותשוב המלה לפועל עבר (שם יד:). והמתידים אבנה תבנה וכו' ויפתח הוא"ו וישוב עבר וְאבנה וכן חבריו (שם, לז:). וכן שוב נעדר הרגשת ההנאה נוהר וירא חטא יותר קל ויותר קרוב לשוב משוב בעל התאות נוהר (ר"מ א"ת, שמונה פרקים לרמב"ם ד). והאמצעי הוא שוב המים אויר או הארץ מים להיות הקר במים חזק והחום באויר חלוש (ר"ש א"ת, יקוו המים 3). בתחלה היה בהכרח ובאחרונה שב טבע (מא כי לדק לאלגזלי באור יג, 80). אבל אשתו והוא חומר הנפש תשוב נציב מלה וכו' (ר"י אכטולי, מלמד התלמידים וירא, יט). שכל אדם ששב מוטבע בדבר גופני אין ראוי שיעזב אותו (שם, תולדות, כז:). וימשיך את מינו מטיפה בזויה ונמאסת ומתכשלת בחדר מלוכלך עד שובה נקפאת ונקרשת (קלונימוס, בעלי חיים א ד). כשהמזון והשפע להם, המדבריות ישובו בייתיות (גרשון בן שלמה, שער שמים ד א). האם השכל ההיולאני אפשר בו שישוב נצחי אם לא (רלב"ג, מלחמ' ה' א ח). כל איש לפניו שב נאלם (עמנו', מחב' יח, הבריגן, 482). והנה שבו יבלות כל הכוכבים שני אלפים ארבע מאות וחמשים שנה וכו' (אהרן הקראי, גן עדן, חג השבועות ע, כח.). קודם היה שלם בכח ואחר שב שלם בפועל (תוכחת קנאות, קופמן, 1). ומי שלא השלים נפשו ויאבד הכח השכלי שנתן בו, הנה הוא שב במדרגת הבעלי חיים (רפאל מגורלי, מרפא לנפש, כד:).— ואמר המשורר: אתמה איך קרובי שבו הרגים (ר"י הלוי, דודים נסעו, זמרה ג, 298). ושבו השמחות צוחות ואנחות (הנ"ל, ליעלת חן, שם ד, 155). כי שבנו לחוצים ודחוקים (ראב"ע, כדוד הקיר אוני כהנא א, 25). — *שב במשמ' התיחס בענין, היה מוסב, sich beziehen; se rapporter; to refer: וילדו, שב אל אשת אבימלך ואמהתיו, לא אל אבימלך (ראב"ע. בראשי כ יז). אשר עבדתי אותך בהן, שב אל נשי, לא אל ילדי (הנ"ל. שם ל כו). ויעכור ה' על פניו, ויהיה הכנוי בפניו שב לו יתעלה (ר"ש א"ת, מו"נ א כא). ומן החוב שלא ישוב זה אל העושה, אבל לעלה (ישועה בן יהודה הקראי, שרייבר, 29).

—פֹּעֵ', שׁוֹבֵב, שׁוֹבְבִי, שֹׁבַבְתִּי, שׁוֹבַבְתִּיךָ, שׁוֹבַבְתָּךְ, שׁוֹבְבוּם, מְשׁוֹבֵב, יְשׁוֹבֵב, תְּשׁוֹבֵב, — עשה שישוב למקומו, zurückführen, — bringen; retourner; to return: ועתה אמר יי' יצרי מבטן לעבד לו לְשׁוֹבֵב יעקב אליו וישראל לא יאסף וכו' ויאמר נקל מהיותך לי עבד להקים את שבטי יעקב ונצירי ישראל להשיב וכו' (ישע' מט ה–ו). וְשֹׁבַבְתִּי את ישראל אל נוהו ורעה הכרמל והבשן (ירמ' נ יט). וְשׁוֹבַבְתִּיךָ [1]) ונתתי חחים בלחייך (יחזק' לח ד). בְּשׁוֹבְבִי אותם מן העמים וקבצתי אתם מארצות איביהם (שם לט כז). — ושובב לאדם באותה משמ': אלהים זנחתנו פרצתנו אנפת תְּשׁוֹבֵב לנו (תהל' ס ג).— ושובב נתיבות, שב וקומם אותם, wiederherstellen; restituer; to restore: ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם וקרא לך גדר פרץ מְשׁוֹבֵב נתיבות לשבת [2]) (ישע נח יב). — ושובב את הנפש, השיב והחיה אותה: בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני נפשי יְשׁוֹבֵב (תהל' כג ב–ג). — ושובב את פלוני, הפך אותו מן הדרך הנכונה, עשה שיתקומם וימרד, abwendig machen; détourner, aliéner; to detach, alienate: ותבטחי ברעתך אמרת אין ראני חכמתך ודעתך היא שׁוֹבְבָתֶךְ ותאמרי בלבך אני ואפסי עוד (ישעי מז י). צאן אבדות היה עמי רעיהם התעום הרים שׁוֹבְבוּם [3]) מהר אל גבעה הלכו

---

[1]) [אמנם במקום זה קשה הפעל. ואולי העקר: ושביתיך כלשון לקיחה בשבי.]

[2]) [המלה לשבת שיכת, כדעת רבים, בקריאה לְשַׁבָּת, להמשך פס' יג: אם תשיב מִשַּׁבָּת רגלך.]

[3]) [כך קרי; כתיב: שובבים.]

שכחו רבצם (ירמ' כ ו). — ובשמוש מספק: ביום ההוא ישא עליכם משל ונהה נהי נהיה אמר שדוד נשדנו חלק עמי ימיר איך ימיש לי לְשׁוֹבֵב שדינו יחלק (מיכה ב ד). — ואמר בן סירא: באלוף ינהג וישובב[1]) בשור ושעיוהיו עם בני שור (ב"ס גני' לח כה). — וכתו"מ: וישב משה את דברי העם אל ה' וכתיב ויגד משה את דברי העם אל ה' וכו' בתחילה פירש עונשה דכתיב וישב משה, דברים שמשבבין דעתו של אדם[2]), ולבסוף פירש מתן שכרה דכתיב ויגד משה, דברים שמושכין לבו של אדם כאגדה (ר', שבת פז.). ישר שישר את עצמו, שובב ששובב[3]) את יצרו (סוטה יב.). — ובסה"מ א: משבבין, כמו וילך שובב, שמונעין מלקבל, שאם יקבלו יענשו, הדברים הללו משבבין את לבם מן המקום (רש"י, שבת פז.). כי לא כל בני אדם שוים בדעת המצוחצח ולשובב דעות עמי הארץ (ר"י ברצלוני, פי' יצירה, 89). העפר ישובב בו לכבות אוד להבה (ר"י א"ת, תקון מדות הנפש לרשב"ג כ). הרתת הוא קור מקובץ בבת אחת בדחייה אחת כבדה ושובבה הגוף מענין טבעי לענין שיוצא חוץ מן הטבע (פרקי משה ז). יסובב וישובב את הבתולה עד שישכב עמה (רמב"ן, שמות כב טו). מי ישובב גולת הימים, מי ישלם לי נחומים (עמנואל, מחב' ג, הברמן, 103—104). אמר לו בוחן לבות (לראובן) איך שהתחלתה להשיב ילד לאביו, מבניך אעמיד משובב ישראל למוטב, ואיזה זה, זה הושע בן בארי שכת' בו שובה ישראל (מדה"ג ברא' לז כג, מרגליות, תרלה). ועתה האילי נא ודברי על לב תמר לשובב אותה אל עוזריקם בנפש הפצה (מפו, אהבת ציון יד). — ואמר הפייטן: שדודים נדודים לציון תקבץ, מכורים בלא הון תשובב למרבץ (רסב"ג, שדודים נדודים, ביאליק-רבניצקי ב, 9). שובב בלילי לראש בן חכלילי (הוא, שובב בלילי, שם ו, 85). מחנה גבורה אשר כח מעצימים עצום,

משובבים בנתים בדברי כבושים בחרט לפצום (מנחם ברבי מכיר, אאמר אל אל, יוצר שבת תשובה). הקץ לכנורי ופעמוני, וכסף ליין רקחי ורמוני, והצבי שובב למעוני (ר"י הלוי, יודעי הפילגי, זמורה ז, 217). שובב לבית קדשי עדיו ואת שאהבה נפשי (הוא, שובב לבית קדשי, שם שם, 238). וימין האל יצבי גבורתך לתלפיות, ונדהי אפסים שובבי מבין פריצי חיות (הוא, אלהים שהרחיק, ברודי ג, 159). יראתו רוחי שובבה (ראב"ע, אהבת אלי, איגר 115). מחנות קדש פזורים וכו' שובבו רוחם ספרים (הוא, אי גבורתך, שם 129). מה יחפשו לבות הפים הוא יסובבם, על שמו ינוסון נרדפים הוא ישובבם (הוא, אל אמת, שם 151). וסוד ספרים יום ליום נזכרים עלי שבתו כי תשובב אותו אל בית נבותה (הוא, אלוף נעורים, שם 163). ויהי לבך בין כה ובין כה אוחז דרכו פעם שבת ופעם שובבת (הוא, אוכיחה נפי, שם 206). אלהי קדם מעונה ישובב יונה הגלה (הוא, אלהי קדם, שם 211). — ואמר המשורר: ותוכה עד יכונן אל הרומיו לשובב לו תפוצת האנושים (ילחק אבן גיאת, יקל רוח, פעה"ס 16). ונעמתי בחזיני עד כי הקיצתי והנה אין מאומה אבל ריח ישובב הנפשות ומור עבר יחיה הנשמה (יוסף בן חסדאי, הללבי חן, שם 28). גדודי צר מגלה הץ ישיבם וכו' ואיכה תשובב את גדוד מראה לך טיב בלי לב או גדודי העשיך (ר"ש הנגיד, גדודי לב, בן תהלים, הברמאן, 79). צמח הגן אשר נפשי ישובב ואתענג בטוב ריח הדסו (רשב"ג, בחר מהחלי, ביאליק-רבניצקי א, 47). צבי חלו בנום פני יצריו והוא מקיץ לדבר בי ישובב ועבר בי כמו ברק וריחו צפון קבר אלי חיים ישובב (רמב"ע, הענק ז, ברודי, סמז). חילי זמן הרע בעת נהפך עלי בצר שובב וגם ששא (שם ט, שם, שלג. ידבר בה ולא יבוש לעולם במלכי גיא אשר לו הענודה וגם היא לו תחיה לעיפים משובבת לכל נפש אבודה (ד"ה של יהודי מלכיס וא"י ג, יעקב מַן, 85). אחבר חמודות משלים וחידות ועדרי תעודות אשובב למרבץ (ר"י חריזי, תחכ', הקד', 6). שמש בגיל סובב בזיו שובב תבל הכי חובב מאור שמשון (שמשון כהן מודון, קול מוסר, שיר בראש הספר). כי מדי התקדרה נפשי עגני עצבת יחרהו בשמחה כנור דוד וישובבהו (שלום הכהן, כיר דוד ג, 50). כי חמלתם

1) [כלו' ירעה ויפנה את הכבש האלוף ואת השור. נ"א לשדד בשור מן שׂדד, עי' שם.]

2) [פרש ר"ח: שמשבבין לבו של אדם, פירו' ששוברין לבו של אדם ונפיק מן כי שבבים יהי' ומן לשון ארמ' נמי ידוע הוא, ע"כ, ואינו מסתבר.]

3) [כצ"ל; בדפוסים: ששיבב.]

עלי ושיבבתם נפש נעצבת היום גליתם מלבי אבן מעקת (סם ז, 141). — *ושובב כמו משובב, ואמר הפיטן: יעלה תחנונינו מערב ויבוא שובב[1]) מבקר (יעלה תחנונינו, מעריב יוה"כ).

—פעו, רק בינוני משוּבבת, — ששובבו אותו: באחרית השנים תבוא אל ארץ משובבת מחרב מקבצת מעמים רבים (יחזק' לח ח). — ואמר הפיטן: ויצא נועם מציון כי שובבנו[2]), וגואלנו הסגירנו, כי נכריות נחשבנו לו כי מכרנו (רלב"ע, ברלסית אדר מלכות, איגר 173).

—הפעי, השיב, השיבני, השיבך, השיבו, השיבות, השבת, השבהו, השבתה, השיבותם, השיבותי, השיבתי, השבתי, השיבתיך, השבתיך, השבתים, השבותים, השבתים, השבותים, השיבו, השיבום, השבום, השבתם, השיבתם, השיבנו, משיב, משיבים, משיבי, משיבת, השב, השיב, השיבני, השיבו, השיבה, השיבם, השב, השב, השיבה, השיבני, השבני, השבהו, השיבהו, השיבו, אשיב, אשב, אשיבה, אשיבך, אשיבך, אשיבנו, אשיבנה, תשיב, תשב, תשב, תשבני, תשיבנו, תשיבנו, תשיבם, תשבי, ישיב, ישב, ישב, ישבני, ישיבנו, ישיבהו, ישיבה, ישיבנה, ישיבם, תשיב, נשב, נשב, תשיבו, תשבו, ישיבו, ישבו, ישבוני, ישיבהו, ישבהו, ישבום, תשבנה, — א) השיב את האדם, העם, בעלי חיים וכדו' ממקום זה אל מקומו הקודם, למקומו, על מקומו, השיב אותו שמה, השיבו מצרים, מצריםה, אל אדם אחר וכדו', עשה שישיב שמה, שישוב אליו, zurückführen, — kommen lassen; reconduire, faire retourner; to take back, make return: ההשב אשיב את בנך אל הארץ אשר יצאת משם (בראש' כד ה). רק את בני לא תשב שמה (סם סם ח). והשבתיך אל האדמה הזאת (סם כח יה). למען הציל אתו מידם להשיבו אל אביו (סם לז כב). תנה אתו על ידי ואני אשיבנו אליך (סם מב לז). והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבתיכם (סם מח כא). רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצריםה למען הרבות סוס (דבר' יז טז). והשיבך יי'

1) [כך במחזור הידנהים ועוד; בספרים אחרים: צויתנו, ובמחז' איטלי' (ג, עג:): שובבה.]

2) כן לפי החרוז, וכן נקד איגר.]

מצרים באניות (סם כח סח). אם משיבים אתם אותי להלחם בבני עמון וכו' (שפט' יא ט). וילך אחריה לדבר על לבה להשיבה[1]) (סם יט ג). והנה דגון נפל לפניו ארצה וכו' ויקחו את דגון וישבו אתו למקומו (ש"א ה ג). לבלתי השיב המלך את נדחו (ש"ב יד יג). אם ישיב[2]) ישיבני יי' ירושלם ועבדתי את יי' (סם טו ח). ואשיבה כל העם אליך (סם יז ג). למה תהיו אחרנים להשיב את המלך אל ביתו (סם יט יב). והשבתם אל האדמה אשר נתת לאבותם (מ"א ח לד). השבהו אתך אל ביתך ויאכל לחם וישת מים (מ"א יג יח). וישמע הנביא אשר השיבו מן הדרך (סם סם כו). וישאם הרצים (את המגנים) והשיבום אל תא הרצים (סם יד כח). קח את מיכיהו והשיבהו אל אמן שר העיר (סם כב כו). להקים את שבטי יעקב ונצירי ישראל להשיב (ישעי מט ו). והיה אחרי נתשי אותם אשוב ורחמתים והשיבותים איש לנחלתו ואיש לארצו (ירמי יב יה). אקבץ את שארית צאני וכו' והשבתי אתהן על נוהן (סם כג ג). והשבתים על הארץ הזאת (סם כד ו). ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה אמר יי' והשבתים אל הארץ אשר נתתי לאבתם וירשוה (סם ל ג). והשבתים אל העיר הזאת ונלחמו עליה וכו' (סם לד כב). ואל תשבני בית יהונתן הספר (סם לז כ). וישב אתי דרך שער המקדש החיצון הפונה קדים (יחזק' מד א). וישבני אל פתח הבית (סם מז א). וישבני על שפת הנחל (סם סם ו). והשבותים מארץ מצרים ומאשור אקבצם (זכר' י י). אמר אדני מבשן אשיב אשיב ממצלות ים (תהל' סח כג). — והשיב המלך את עבדו על כנו: ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו (בראש' מ יג). וישב את שר המשקים על משקהו ויתן הכוס על כף פרעה (סם סם כא). אתי השיב על כני (סם מא יג). — ובהשאלה, השב האל את האדם אל העפר, המות: זכר נא כי כחמר עשיתני ואל עפר תשיבני (איוב י ט). כי ידעתי מות תשיבני (סם ל כג). — ובנגוד, השיב את המת לחיים: האוכל להשיבו עוד אני הלך אליו

1) [כך קרי; כתיב: להשיבו.]

2) [כך כתיב; קרי: ישוב, ופרש רד"ק: לשון ישיבה והוא מקור, ר"ל אם ישיבני ירושלם שאשב בה, ע"כ. אך ת"י: אם אתבא יתיבינני, עפ"י הכתיב.]

לא ישוב אלי (ש״ב יב כג). — ובמשמ׳ רוחנית, השיב ראובן את שמעון (ואת לבו) אל אלהיו, אל תורתו, השיבו מעוון, מדרכו הרעה: וישמעו דברי את עמי וִישִׁבוּם מדרכם הרע ומרע מעלליהם (ירמ׳ כג כב). הֲשִׁבֵנִי ואשובה כי אתה יי׳ אלהי (שם לא יח). ורבים הֵשִׁיב מעון (מלא׳ ב ו). הֲשִׁיבֵנוּ יי׳ אליך ונשובה חדש ימינו כקדם (איכ׳ ה כא). ואת נביאיך הרגו אשר העידו בם לַהֲשִׁיבָם אליך (נחמ׳ ט כו). ותעד בהם לַהֲשִׁיבָם אל תורתך (שם שם כט). וישלח בהם נביאים לַהֲשִׁיבָם אל יי׳ (דהי״ב כד יט). — והשיב את פלוני, השיב אותו בדרך שבא, השיב אותו אחור, עשה שיסוג ויחזור כלעמת שבא: ושמתי חחי באפך ומתגי בשפתיך וַהֲשִׁבֹתִךָ בדרך אשר באת בה (מ״ב יט כח). מֵשִׁיב חכמים אחור ודעתם יסכל (ישע׳ מד כה). תְּשִׁיבֵנוּ אחור מני צר ומשנאינו שסו למו (תהל׳ מד יא). פרש רשת לרגלי הֱשִׁיבַנִי אחור נתנני שממה (איכ׳ א יג). — והשיב אותו ריקם, עשה שישוב ריקם: אני מלאה הלכתי וריקם הֱשִׁיבַנִי יי׳ (רות א כא). — ועל בהמה וגם על דברים שאינם בעלי חיים, השיב את האניה אל היבשה, כלים למקומם, חרב אל תערה, את המסוה על פני האדם, השיב דבר בידיו וכדו׳, zurückbringen; ramener; to return: וַיָּשֶׁב את כל הרכש וגם את לוט אחיו ורכשו הֵשִׁיב וגם את הנשים ואת העם (בראש׳ יד יז). וגללו את האבן מעל פי הבאר והשקו את הצאן וְהֵשִׁיבוּ את האבן על פי הבאר למקמה (שם כט ג). וְהֵשִׁיב משה את המסוה על פניו עד באו לדבר אתו (שמות לד לה). ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד וְהֵשִׁיבוּ לחמכם [1]) במשקל (ויקר׳ כו כו). הָשֵׁב את מטה אהרן לפני העדות (במד׳ יז כה). לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים וכו׳ הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם לאחיך (דבר׳ כב א). הָשֵׁב תָּשִׁיב לו את העבוט כבוא השמש (שם כד יג). הָשֵׁב את ארון האלהים העיר (ש״ב טו כה). יקם יי׳ את דבריך אשר נבאת לְהָשִׁיב כלי בית יי׳ וכל הגולה מבבל אל המקום הזה (ירמ׳ כח ו). חרב חרב וכו׳ הָשֵׁב אל תערה במקום אשר נבראת (יחזק׳ כא לה). ויחתרו האנשים לְהָשִׁיב אל היבשה ולא יכלו (יונה א יג). אף תָּשִׁיב צור חרבו ולא הקמתו במלחמה (תהל׳ פט מד). ויטהרו הלשכות וָאָשִׁיבָה שם כלי בית האלהים את המנחה והלבונה (נחמ׳ יג ט). וישמע תחנתו וַיְשִׁיבֵהוּ ירושלים למלכותו (דהי״ב לג יג). — והשיב את הצל, השיב אותו אחורנית: הנני מֵשִׁיב את צל המעלות וכו׳ אחרנית עשר מעלות (ישע׳ לח ח). — והשיב את האדם, את נפשו, משחת, מסכנה שעמדו לנפל בתוכה: הָשִׁיבָה נפשי משאיהם מכפירים יחידתי (תהל׳ לה יז). לְהָשִׁיב נפשו מני שחת לאור באור החיים (איוב לג ל). — והשיב שְׁבוּת האדם, העם, העיר, השיב אותו למצבו הקודם [1]): שדות בכסף יקנו וכו׳ כי אָשִׁיב את שבותם (ירמ׳ לב מד). וַהֲשִׁבֹתִי את שבות יהודה ואת שבות ישראל ובנתים כבראשנה (שם לג ז). כי אָשִׁיב את שבות הארץ כבראשנה (שם שם יא). אָשִׁיב את שבות בני עמון (שם מט ו). עתה אָשִׁיב את שבית יעקב ורחמתי כל בית ישראל (יחזק׳ לט כה). בימים ההמה ובעת ההיא אשר אָשִׁיב [2]) את שבות יהודה וירושלם (יואל ד א). ולא גלו על עונך לְהָשִׁיב שביתך (איכ׳ ב יד). — השיב נפש, השיב רוח, כמו שׁוֹבֵב: תורת יי׳ תמימה מְשִׁיבַת נפש (תהל׳ יט ח). לא יתנני הָשֵׁב רוחי (איוב ט יח). והיה לך לְמֵשִׁיב נפש ולכלכל את שיבתך (רות ד טו). נתנו מחמודיהם באכל לְהָשִׁיב נפש (איכ׳ א יא). כי רחק ממני מנחם מֵשִׁיב נפשי (שם שם טז). כי בקשו אכל למו וְיָשִׁיבוּ את נפשם (שם שם יט). — ובקצור הֵשִׁיב במשמ׳ הֵשִׁיב שבות, קומם: אלהים הֲשִׁיבֵנוּ והאר פניך ונושעה (תהל׳ פ ד, ומעין זה שם שם ח, כ). — השיב דבר, הלך כשליח והביא בשובו ידיעות אל שולחו [3]), Bescheid (zurück)bringen; rapporter (la réponse); to bring word, to report: לך נא וראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן וַהֲשִׁבֵנִי דבר (בראש׳ לז יד). וַיָּשֶׁב משה את דברי העם אל יי׳ (שמות יט ח). וַיָּשִׁיבוּ אתם דבר ואת כל העדה ויראום את פרי הארץ (במד׳ יג כו). לינו פה הלילה וַהֲשִׁבֹתִי אתכם דבר (שם כב ח). נשלחה

[1]) [המדבר כנראה על השבת הלחם האפוי מן

[1]) [עי׳ בהערות לערכים שְׁבוּת, ב. שְׁבִית ולבנין קל בערך זה.]

[2]) [כך קרי; כתיב: א ש ו ב.]

[3]) [זאת עקר הוראתו של הֵשִׁיב (דבר) בשמוש זה, אף בהבאת מכתב כתוב ממש.]

אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וישבו אתנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהן (דבר' א כב). דע וראה מה אשיב שלחי דבר (ש"ב כד יג). וישב בניה את המלך דבר לאמר (מ"א ב ל). ויבא שפן הספר אל המלך וישב את המלך דבר ויאמר וכו' (מ"ב כב ט). השב לעבדך דבר ביד קשביהו (תעודות לכיש ט 4-7, טורטשינר, 176). — והשיב דבר, מלים, אמרים, בםתן תשובה מפי עצמו, ענה, antworten; répondre; to answer: חכמות שרותיה תעננה אף היא תשיב אמריה לה (שפט' ה כט). ולא יכל עוד להשיב את אבנר דבר (ש"ב ג יא). מה אתם נועצים ונשיב דבר את העם (מ"א יב ט). ואשאלם וישיבו דבר (ישע' מא כח). והנה האיש לבוש הבדים וכו' משיב דבר לאמר עשיתי כאשר צויתני (יחזק' ט יא). משיב דבר בטרם ישמע אולת היא לו וכלמה (משלי יח יג). שפתים ישק משיב דברים נכחים (שם כד כו). חכם בני ושמח לבי ואשיבה חרפי דבר (שם כז יא). לכן שעפי ישיבוני (איוב כ ב). אני אשיבך מלין ואת רעיך עמך (שם לה ד). ואשיב אתם דבר ואומר להם אלהי השמים היא יצליח לנו (נחמי ב כ). וישלחו אלי כדבר הזה ארבע פעמים ואשיב אתם כדבר הזה (שם ו ד). — והשיב טעם, במשמ' השיב דברי טעם: חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם (משלי כו טז). — ובקצור השיב במשמ' השיב דבר: מה ידבר בי ומה אשיב על תוכחתי (חבק' ב א). וקרא ואנכי אענה או אדבר והשיבני (איוב יג כב). ומה אעשה כי יקום אל וכי יפקד מה אשיבנו (שם לא יד). ובאמריכם לא אשיבנו (שם לב יד). אם תוכל השיבני ערכה לפני התיצבה (שם לג ה). הן קלתי מה אשיבך (שם מ ד). ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר (אסת' ד יג). וישיבו[1]) העם את המלך לאמר (דהי"ב י יו). — ובתנועות הגוף, השיב אדם, או האל את ידו, את ימינו אחור וכדו', לאחר שהניע אותה, או לאחר שעמד להושיטה לפעלה: ויהי בלדתה ויתן יד וכו' ויהי כמשיב ידו וכו' (ברא' לח כח–כט). ויבא ידו בחיקו ויוצאה וכו' ויאמר השב ידך אל חיקך וישב ידו אל חקו ויוצאה וכו' (שמות ד ו–ז). ויהושע לא השיב ידו אשר נטה בכידון (יהוש' ח כו). והשבתי את ידי ואעש למען שמי (יחזק' כ כב). השיב אחור ימינו מפני אויב (איכ' ב ג). חשב יי' להשחית חומת בת ציון נטה קו לא השיב ידו מבלע (שם שם ח).—והשיב ידו מעני, החזירה אליו שלא לעשות לעני רע, והשיב ידו מעול: בנשך לא יתן ותרבית לא יקח מעול ישיב ידו (יחזק' יח ח). מעני השיב ידו נשך ותרבית לא לקח (שם שם יז). — ובמשמ' משמשת, השיב ידו אל פיו, אל חיקו, על אדם או דבר, הפנה והעביר אותה שמה: וישלח את קצה המטה אשר בידו ויטבל אותה ביערת הדבש וישב ידו אל פיו (ש"א יד כז). ואשיבה ידי עליך ואצרף כבר סגיך (ישע' א כה). השב ידך כבוצר על סלסלות (ירמ' ו ט). לשלל שלל ולבז בז להשיב ידך על חרבות נושבות ואל עם מאסף מגוים (יחזק' לח יב). והכרתי יושב מאשדוד ותומך שבט מאשקלון והשיבותי ידי על עקרון ואבדו שארית פלשתים (עמו' א ח). הך את הרעה ותפוצין הצאן והשבתי ידי על הצערים (זכר' יג ז). כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי (תהל' פא יה). טמן עצל ידו בצלחת גם אל פיהו לא ישיבנה (משלי יט כד). טמן עצל ידו בצלחת נלאה להשיבה אל פיו (שם כו יה). — והשיב פניו, הפנה אותם: ומעל כל תועבתיכם השיבו פניכם (יחזק' יד ו). וישב פניו לאיים ולכד רבים (דני' יא יח). — ובקצור, השיב, במשמ' כזו: שובו והשיבו מעל גלוליכם (יחזק' יד ו). שובו והשיבו מכל פשעיכם (שם יח ל). והשיבו וחיו (שם שם לב). — ובשמוש לא ברור: ויך דוד את הדדעזר בן רחב מלך צובה בלכתו להשיב[1]) ידו בנהר (פרת)[2]) (ש"ב ח ג). — והשיב אדם את רגליו אל דבר או מדבר: אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי (ישעי נח יג). חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדתיך (תהל' קיט נט). — והשיב דבר אל לבו, על לבו, כאלו העביר ושם אותו אל לב: וידעת היום והשבת אל לבבך

---

1) [במקום זה במ"א יב יב: וישיבו העם את המלך דבר לאמר.]

1) [במק' זה בדהי"א יח ג: להציב ידו בנהר פרת, וכן בשבעים גם כאן (ἐπιστῆσαι), וכך כנראה נכון.]

2) [קרי ולא כתיב עפ"י הכתיב בדהי"א יח ג.]

כי יי׳ הוא האלהים וכו׳ (דבר׳ ד לט). והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה וכו׳ והשבת אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך יי׳ אלהיך שמה (שם ל א). והשיבו אל לבכם בארץ אשר נשבו שם ושבו והתחננו וכו׳ (מ״א ח מז). זכרו זאת והתאששו השיבו פושעים על לב (ישעי׳ מו ח). זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל (איכ׳ ג כא). — והשיב על פלוני אופן: מורה רשעים מלך חכם וישב עליהם אופן [1] (משלי כ כו). — והשיב רוחו אל אחר, הפנה אליו ויחס לו את דברי הרוח שלו [2]: כי תשיב אל אל רוחך והוצאת מפיך מלין (איו׳ יה יג). — והשיב הנביא לב אבות על בנים וכו׳, הפנה אותו: והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם (מלא׳ ג כד). — ג) והשיב ראובן את שמעון, את פניו, השיב אותו אחור, דחה אותו לאחור, zurückweisen, abweisen; repousser, rejeter; to refuse, reject: שאלה אחת אנכי שאל מאתך אל תשבי את פני (מ״א ב טז). אמרי נא לשלמה המלך כי לא ישיב את פניך ויתן לי את אבישג השונמית לאשה (שם שם יז). ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים (מ״ב יח כד, ישע׳ לו ט). משיב חכמים אחור ודעתם יסכל (ישעי׳ מד כה). בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך (תהל׳ קלב י). הן יחתף מי ישיבנו מי יאמר אליו מה תעשה (איוב ט יב). והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש (שם כג יג). פרש רשת לרגלי השיבני אחור (איכ׳ א יג). — והשיב את יד זולתו הנטויה לבכה: כי יי׳ צבאות יעץ ומי יפר וידו הנטויה ומי ישיבנה (ישעי׳ יד כז). — והשיב הזכר את תאנת הנקבה, דחה אותה, סרב לקבלה: בכרה קלה משרכת דרכיה פרא למד מדבר באות נפשו שאפה רוח תאנתה מי ישיבנה [3] (ירמ׳ ב כג-כד). — והשיב מלחמה שערה: ולרוח משפט ליושב על המשפט ולגבורה משיבי מלחמה שערה (ישעי׳ כח ו). — והשיב את חמתו, את חרון אפו, של אחר, דחה ובטל: פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל (במד׳ כה יא). ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית (תהל׳ קו כג). מענה רך ישיב חמה (משלי יה א). אנשי לצון יפיחו קריה וחכמים ישיבו אף (שם כט ח). אלוה לא ישיב [1] אפו תחתו שחחו עזרי רהב (שם ט יג. עד להשיב חרון אף אלהינו ממנו (עזרא י יד). — והשיב את אפו עצמו: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו (תהל׳ עח לח). — והשיב את חמתו מפלוני: זכר עמדי לפניך לדבר עליהם טובה להשיב את חמתך מהם (ירמ׳ יח כ). פן יראה יי׳ ורע בעיניו והשיב מעליו אפו (משלי כד יח). — והשיב מחרון אפו: אספת כל עברתך השיבות מחרון אפך (תהל׳ פה ד) [2]. — והשיב מעשה, גזרה, פקודה ודבר, בטל אותה, rückgängig machen; défaire; to undo: אפעל ומי ישיבנה (ישעי׳ מג יג). על שלשה פשעי דמשק ועל ארבעה לא אשיבנו (עמו׳ א ג וכו׳). וכתב להשיב את הספרים מחשבת המן בן המדתא האגגי אשר כתב לאבד את היהודים (אסתר ח ה). כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב (שם שם ח). — והשיב ברכה, בשמ׳ זו: הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה (במד׳ כג כ). — ד) והשיב ראובן דבר לשמעון, נתן לו בחזרה דבר שקבל או שלוה ממנו, השיב תמורתו, zurückgeben, zurückzahlen; rendre, repayer; to give back, repay: השב אשת האיש כי נביא הוא (בראש׳ כ ז). וישב לו את שרה אשתו (שם שם יד). אם חבל תחבל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו (שמות כב כה). והשיב את הגזלה אשר גזל או את העשק אשר עשק וכו׳ (ויקר׳ ה כג). והשיב את העדף לאיש אשר מכר לו (שם כה כז). ואם לא מצאה ידו די השיב לו והיה ממכרו ביד הקנה אתו עד שנת היובל

[1] [לפי דברי העורך בספרו „משלי שלמה", עמ׳ 79 ראשי תבות במק׳ אור פניו.]

[2] [זאת כונת הדברים, ועי׳ בנאמר בערך רזם.]

[3] [הכונה: מי ידחה, מי יסרב להזדקק לה, בשמוש המלה תאנה (ז״א תאנה) כבטוי גם לאבר הנקבה. עי׳ בדברי העורך, „הלשון והספר" א 405 וכו׳.]

[1] [הכונה: אפילו אחד האלהים לא ישיב את אפו של האל העליון, וכאלהים כאלה נזכרו בהמשך בחרוז: עזרי רהב.]

[2] [קשה הכתוב: כי הנה יי׳ באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו (במגלה שבגנזות: וגערתיו) בלהבי אש (ישעי׳ סו טו). יש מציעים לקרא להשיב מן נשב או להשב מן שבב מלשון שביב ולהבה.]

סס סס כח). והשבתי לך את כל שדה שאול אביך (ש"ב ט ז). היום ישיבו לי בית ישראל את ממלכות אבי (סס טז ג). השיב את כל אשר לה ואת כל תבואת השדה (מ"ב ח ו). גזלות גזל חבל לא ישיב (יחזק' יח יב). חבל ישיב רשע גזלה ישלם (סס לג טו). אשר לא גזלתי אז אשיב [1]) (תהל' סט ה). בניו ירצו דלים וידיו תשבנה אונו (איוב כ י). — ובהעברת המושג גם על דבר הנתן, נוסף על המושב: והשיב את אשמו בראשו וחמישיתו יסף עליו (במד' ה ז). אל תשלחו אתו (את ארון ה') ריקם כי השב תשיבו לו אשם וכו' מה האשם אשר נשיב לו (ש"א ו ג—ד). ואת כלי הזהב אשר השבתם לו אשם תשימו בארגז מצדו (סס סס ח). ואלה טחרי הזהב אשר השיבו פלשתים אשם ליי' (סס סס יז). — ובהשאלה, השיב האדם לזולתו את הרעה, השיב רעה תחת טובה: לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אתו (בראש' נ טו). וישב לי רעה תחת טובה (ש"א כה כא). — והשיב האל טובה, גמול ונקם, השיב את החטא, את הדם בראש האדם או על ראשו, אל חיקו, השיב לו כפעלו: כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו (דברי לב מג). ואת כל רעת אנשי שכם השיב אלהים בראשם (שפטי ט נז). ואת רעת נבל השיב יי' בראשו (ש"א כה לט). השיב עליך יי' כל דמי בית שאול אשר מלכת תחתיו (ש"ב טז ח). והשיב יי' לי טובה תחת קללתו היום הזה (סס סס יב). יגמלני יי' כצדקתי כבר ידי ישיב לי (סס כב כא). וישב יי' לי כצדקתי כברי לנגד עיניו (סס סס כה). והשיב יי' את דמו על ראשו (מ"א ב לב). והשיב יי' את רעתך בראשך (סס סס מד). ופקדתי עליו דרכיו ומעלליו אשיב לו (הוש' ד ט). ודמיו עליו יטוש וחרפתו ישיב לו אדניו (סס יב טו). קל מהרה אשיב גמלכם בראשכם (יואל ד ד). והשבתי גמלכם בראשכם (סס ד ז). גם היום מגיד משנה אשיב לך (זכר' ט יב). תן להם כפעלם וכרע מעלליהם כמעשה ידיהם תן להם השב גמולם להם (תהל' כח ד). ישיב [2]) הרע

[1]) [אמנם קשה כאן המלה אז, וקשה צרף "אשיב" אל "אשר לא גזלתי". ואולי הם יס "אז אשיב" שיבות לפסי ו. כלשון פניה לאלהים בדבור: אז אשיב אלהים אתה ידעת לאולתי.]

[2]) [כך קרי; כתיב ישוב.]

לשררי (סס כד ז). והשב לשכננו שבעתים אל חיקם חרפתם אשר חרפוך יי' (סס עט יב). הנשא שופט הארץ השב גמול על גאים (סס צד ב). וגמול ידי אדם ישיב לו (מש' יב יד). והשיב לאדם כפעלו (סס כד יב). בלתי חרפתו ישיב לו (דני' יא יח). שמע אלהינו כי היינו בוזה והשב חרפתם אל ראשם ותנם לבזה בארץ שביה (נחמ' ג לו). ושפטת את עבדיך להשיב לרשע לתת דרכו בראשו (דה"ב ו כג). — ובמשמעות מטשטשת, השיב הניקד מן הצאן המשעבדות אשכר ומנחה [1]), הביא והגיש אותו כמגיע לאדון, abgeben, Abgabe bringen; payer (impôt), délivrer; to deliver, pay (taxes): ומישע מלך מואב היה נקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר (מ"ב ג ד). ויהי לו הושע עבד וישב לו מנחה (סס יז ג). בני דדן רכליך בנפש אדם איים רבים סחרת ידך קרנות שן והובנים השיבו אשכרך (יחזק' כז טו). מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו מלכי שבא וסבא אשכר יקריבו (תהל' עב י). והוא נלחם עם מלך בני עמון ויחזק עליהם ויתנו לו בני עמון בשנה ההיא מאה ככר כסף וכו' ואת השיבו לו בני עמון (דה"ב כז ה). — וקרבן: כל קרבנם בכל מנחתם ולכל חטאתם ולכל אשמם אשר ישיבו לי קדש קדשים לך הוא ולבניך (במדי יח ט). — ה) ובשמוש כפ"ע, השיב כמו השיב את עצמו, את לבו, את פניו, שב: שובו והשיבו מעל גלוליכם ומעל כל תועבתיכם השיבו פניכם (יחזק' יד ו). שובו והשיבו מכל פשעיכם ולא יהיה לכם למכשול עון (סס יח ל). — [2]) ובתו"מ: בפרקים (של קריאת שמע) שואל מפני הכבוד ומשיב (ר"מ, ברכ' ב א). בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם (ר"י, סס סס). אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו (סס ה א). השיב ר' עקיבא ואמר (פסח' ו ב). עוברה שהריחה מאכילין

[1]) [הצאן שבידי הנוקד וכדו' נחשבות כקנין הבעלים, ועל כן אין המביא מהן בעיקר אלא כמשיב חלק מן השיך לבעלים, אשר בעצם הוא חיב להשיב להם בסיום החוזה את הכל. מעין שימוש זה גם בלשונות אחרות, כגון ברומ' debitum referre, reddere.]

[2]) [עי' בראש הערך בהערה על משוב, שבמגלות הגנוזות (עמ' 6931)]

אותה עד שתשיב נפשה (יומ׳ ח ס). עקיבא, דבריך בשני יבמין, מה אחת משיב על יבם אחד (ר׳ יהושע, נדרי י ו). והשבותו לו, ראה היאך תשיבנו לו (ב״מ ב ז). מפני שהוא כמשיב אבדה לבעלים (שם ג ו). למלכתו השיבו (הי׳ את מנשה) ולא לחיי העולם הבא השיבו (סנה׳ י ב). אין משיבין במרחץ (ר״ג, ע״ז ג ד). ודע מה שתשיב לאפיקורוס (ר׳ אלעזר, אבות ב יד). ואינו נבהל להשיב, שואל כענין ומשיב כהלכה (שם ה ז). שואל ומשיב, שומע ומוסיף (שם ו ו). א״ר עקיבא אם הלכה נקבל, אם לדין יש תשובה, אמר לו (ר׳ יהושע) השב (כריתו׳ ג ט). דבר חדש חדשו סופרים ואין לי מה אשיב[1] (ר׳ יהושע, כלים יג ז). מכאן ואילך היינו משיבין לפניו מי גשמים יוכיחו (ר״ט, מכשירי׳ ו ח). היך את משיבני (ב)דבר שהוא אסור משום גזל (מ)דבר שהוא מותר משום גזל (ידוע׳ כלא׳ ב ו). משיבין מק״ו ואין משיבין מגזירה שוה (שם פסח׳ ו א). שתחומץ משיב את הנפש (ר׳ ירמיה בשם ר׳ אמי, שם יומא ח ג). לאחר מיתתו של ר׳ אליעזר נכנסו ארבעה זקנים להשיב על דבריו וכו׳ אמר להן ר׳ יהושע אין אתם משיבין את הארי לאחר מיתה, השיב[2] ר׳ טרפון וכו׳ (שם גיטי׳ ע א). עלובין שומעין חרפתך ואינן משיבין (ת״ר, שבת פח:). מה תשובה השיבתו בת קול לאותו רשע (פסח׳ לד.). עצים שנשרו מן הדקל בשבת אסור להסיקן בי״ט ואל תשיבני (מענין) ביצה (ר׳ יוחנן, ביצ׳ ד:). שלשה שאלו שלא כהוגן, לשנים השיבו כהוגן ואחד השיבוהו שלא כהוגן (ר׳ יונתן, תעני׳ ד.). ויגידו למרדכי את דברי אסתר, ואילו איהו (התך) לא אזל לגביה, מכאן שאין משיבין על הקלקלה[3] (מגי׳ טו.). אבל, ג׳ ימים הראשונים

[1]) [כך יש לגרס גם בטבו״י ד ו עפ״י כ״י ולא כבדפוס׳ שם, להשיב, והוא ע״ד הכתוב מה אשיב ליי׳; ועי׳ אפשטין, מבוא לנוסח המשנה, 1130.]

[2]) [בתוספת׳ (גיטי׳ ע א): אבר; בבבלי (שם פג.): נע:ה.]

[3]) [שהיתה אסתר מונעת לבא א׳ המלך לפיכך לא השיב התך את שליחותו ואסתר שלחה דבריה על ידי אחרים (רש״י).]

אסור בשאילת שלום, משלשה ועד שבעה משיב ואינו שואל, מכאן ואילך שואל ומשיב כדרכו (ת״ר, מו״ק כא:). השיבו חכמים לדברי ר׳ יוסי בר׳ יהודה (סוטי׳ ב:). היקישא הוא ואין משיבין היקישא (ב״ק סג:). השיב רבי תחת ר׳ יוסי הגלילי מה לשוחט בפנים ומעלה בחוץ וכו׳ (זבחי׳ קח.). צהבו פניך שהשבת את הזקן (ר׳ עקיבא, מנחו׳ סח:). שאלה אחת נשאלתי ולא יכולתי להשיבה (ר״ג, מד״ר ברא׳ כ). — ובסהמ״א: ואם ישיב המשיב ויאמר וכו׳ (רב נסים גאון, הקד׳ למפ׳ ברכות). ואל תשיבני וילך וישב וירד ויצא, לפי שאינן מגזרתן של אלו (רש״י, שמות א כ). — ואמר המשורר: ירד כטל על גז ונפשות אוהביו משיב (רשב״ג, לבי בקומו, ביאליק-רבניצקי א, 83). השכל והדת שני מאורות נפש איש משיבות עיניו מאירה (לוי אלחבאן, השכל, סעה״ם 120). ענג קרא לשבת, והשנה משבחת כדת נפש משיבת (מנחם, מה ידידות, זמירי ליל שבת). ועי׳ מְשִׁיבַת. — *והשיב דבר לדבר אחר, הפך אותו, עשה אותו כמוהו[1]), werden lassen, verwandeln; faire devenir, transformer; to let become, transform: והוא״ו אם בא טרם פעל עבר יתכן היותו ויו חבור וכו׳ או וא״ו שישיבנו עתיד (ראב״ע, מאזנים, י.). ישיבנו הואו לעתיד (שם, לב:). מי דמעות מסלעי הצלעות השיבו נגב הלחי אפיקים (ר״י חריזי, תחכ׳ עז, 159). להשיב היופי דופי ורחסד חסד והגדולה נבלה (שם מג, 328). כי האור ישיב המראים נראים בפועל אחר שהיו נראים בכח במקרה (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ו). — *והשיב את הדבר, במשמ׳ חזר עליו, שָׁנָה ושִׁלֵּשׁ, wiederholen; répéter; to repeat: והשיבותי הדברים בהקדמה הזאת עם שמנהגי לקצר (ר״י א״ש, או״ד ב ד). והפליג להשיב זה הענין וחזקו וכו׳ והשיב זה הענין לחזוק ולתוספת באור (שם ג ב). ובשאר ספרי הנביאים האריכו בענין והשיבו אותו[2]) בכמה מקומות ואינני צריך להביאם מפני שהם רבים וידועים (סוה, מו״ה, הקדמה). כמו שבארנו פעמים ולא נשיב

[1]) [עי׳ קל, הערה.]

[2]) [בערב׳: ומרדד פיהא (הולי יהודה, 10).]

זה[1]) תמיד (כ״ם א״ח, מו״כ ב מד). — והשיב ענין על ענין, יחס וצרף אותם זל״ז, beziehen; rapporter; to refer: כשתרצה להעלות בידך כל מה שבללו פרקי זה המאמר וכו' השב פרקיו זה על זה[2]) וכו' (הוא, שם, פתיח'). להשיב מנין על מנין (יסודי התבונה ומגדל האמונה לראב״ח. ע פ קלקין, אוצר המונחים הפלוסופיים 7, 68). — *ובמשמ' תרגם ללשון אחרת, wiedergeben, übersetzen; rendre, raduire; to render, translate: והיו קוראין לשנת הלבנה אשר יש בה י״ב חדש שנה בלשונם, אם אתה משיב אותו אל לשון הקודש תקרא אותה פשוטה (ראב״ח, ס' העבור, 39).

—הפע', הושב, מושב, מושב, מושבים, יושב, — שהשיבו איתו: הושב כספי וגם הנה באמתחתי (בראש' מב כח). את הכסף המושב בפי אמתחתיכם תשיבו בידכם (שם מג יב). האשם המושב ליי' לכהן (במדי ה ח). הנה כלי בית יי' מושבים[3]) מבבלה (ירמי' כז יו). — והושב את פלוני: ויושב את משה ואת אהרן אל פרעה ויאמר אלהם וכ' (שמות י ח). — ובתו״מ: למעשר הושבה דבר שאין זרעו כלה (ירוש' ביכור' ב ג). כיצד השן מועדת וכו' ריש לקיש אמר על הראשונה הושבה, ר' יוחנן אמר על כולת הושבה (שם ב״ק ב ג). — ובספה״א: כי כל אשר יחפוץ להכזיב רעהו בפתרונו צריך לעמוד טרם השיבו על תוצאות הספר המושב עליו ודקדוקו (תשו' תלמידי מנחם, 35). — *ובמשמ' שכפלו ושלשו אותו, חזרו עליו: הדבר הטוב אין לחוש אם יושב פעמים רבות (אמו״ר לראב״ד ב 7 ג, 67).

ב. *שוב, תה״פ. — עוד[4]), עוד פעם, wieder, nochmals; encore (une fois); again, once more: מעשה בסימא שירד לטבול במערת וכו' ושוב מעשה בעסיא באחד ששלשלוהו לים וכו' (ר' יוסי, יבמ' עז ד). מעשה באחד שעמד על ראש ההר וכו' ושוב מעשה בצלמון באחד שאמר אני איש פלוני בן איש פלוני נשכני נחש וכו' (שם שם ו). מעשה בתלמיד אחד שעבר לפני רבי אליעזר וקצר בברכותיו וכו' שוב מעשה בתלמיד אחד שעבר לפני ר' אליעזר והיה מאריך ברכותיו וכו' (מכיי בשלח מסכ' ד, ויסע מסה א, מה:). מעשה בקולאר של בני אדם שהלכו לאנטוכיא וכו' שוב מעשה בששים בני אדם שירדו לברקום ביתיר וכו' (תוספת' יבמ' יד ז—ח). מעשה באשה אחת שהיתה אורגת בגד בטהרה וכו' שוב מעשה באשה אחת שהיתה אורגת מפה בטהרה וכו' (שם כלים ב״ב א ב—ג). מעשה באשה אחת שהיתה מפלת כמין קליפין אדומין וכו' שוב מעשה באשה אחת שהיתה מפלת במין שערות אדומות וכו' (שם נדה ד ג—ד). מעשה בתינוק אחד שהקדיש קרדום אחד לשנים וכו' שוב מעשה בתינוק אחד שהיו באין בספינה וכו' (שם שם ה טז—יז). מעשה במקום שבין אושה לשפרעם וכו' שוב מעשה ברום בית ענת וכו' (שם מקו' ו ב—ג). מעשה שנכנסו זקינים לעליית בית גדייא ביריחו וכו' שוב נכנסו זקנים לעלייה ביבנה וכו' (רבי יעקב בר אידי בשם ריב״ל, ירוש' הור' ג ז). מעשה בעכו״ם אחד שבא לפני שמאי וכו' שוב מעשה בעכו״ם אחד שבא לפני שמאי וכו' (ת״כ, שבת לא.). אמר לפניו (משה) רבש״ע תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וכו' שוב מה כתיב בה לא יהיה לך אלהים אחרים וכו' שוב מה כתיב בה זכור את יום השבת לקדשו וכו' שוב מה כתיב בה לא תשא וכו' שוב מה כתיב בה כבד את אביך ואת אמך וכו' שוב מה כתיב בה לא תרצח לא תנאף לא תגנוב וכו' (ר ב״ל, שם פח:—פט.). ראה (רבן יוחנן בן זכאי) ריבה אחת וכו' אמר לה בתי מי את, שתקה, שוב אמר לה בתי מי את, שתקה, אמרה לו המתן לי וכו' שוב אמרה לו רבי זכור אתה כשחתמת על כתובתי וכו' (אדר״נ יז). א״ל ר' יהושע לר' גמליאל ר' אלך ואקבל פניו של פולוסופוס חברנו א״ל לאו, שוב א״ל ר' אלך ואקביל פניו של פולוסופוס חברנו א״ל לך לשלום (כלה רבת' ז). למלך שהיה מבקש

---

1) [בערב': פלא נעיד הד'א (הוצ' יואל 279).]

2) [בערב': פרדד פצולהא בעצ'הא עלי בעץ' (שם, 9)]

3) [בישע' מד כו (האומר לירושלם תושב) הכינה להפע' מן ישב, כמו והושבתם לבדכם (שם ה ח).]

4) [כנראה נולד השמ"ש במלה זו כתרג' מארמית תוב, תו. המלה משמשת בתו״מ ממש כמו עוד בלשון המקרא בחלק מהוראותיה.]

לבנות וכו' בא ליתן היסוד והיו המים עולים מן התהום ולא היו מניחים לעשות את היסוד, שוב בא ליתן היסוד במקום אחר והיו המים מהפכים וכו' (מד"ר שמות טו). — ובפרט בשמוש בשלילה, שוב לא, שוב אינו וכדו': כל הרכבה שאינה קולטת לשלשה ימים שוב אינה קולטת (ר' יהודה, שביעית ב ז). כל קטן שהתחיל אביו לשקול על ידו שוב אינו פוסק (שקלי' א ג). קדם אצל אשתו או ששלח אצלה שליח ואמר לה גט ששלחתי ליך בטל הוא הרי זה בטל, אם משהגיע גט לידה שוב אינו יכול לבטלו (גיט' ד א). פגה עודה תינוקת, בוחל אלו ימי נעוריה, בזו ובזו אביה זכאי במציאתה ובמעשה ידיה ובהפרת נדריה, צמל כיון שבגרה שוב אין לאביה רשות בה (נדה ה ז). מי שאינו מראה סימן ברכה במשנתו בתוך חמש שנים שוב אינו מראה (תוספת' שקלי' ג כז). לעבד שמבקש פרס מרבו אמר להם תנו לו ואל אשמע קולו שוב (תעני' כה:). עולת תמיד העשויה בהר סיני, רבי אלעזר אומר מעשיה נאמרו בסיני והיא עצמה לא קרבה, ר' עקיבא אומר קרבה ושוב לא פסקה (חגי' ו:). כיון שיצתה שעה אחת מרשות האב שוב אינו יכול להפר (יבמ' פז.). כיון שנתן עיניו לגרשה שוב אין לבעל פירות (ב"מ יט.). כיון שמיחה שנה ראשונה שוב אין צריך למחות (בשם רבי, ב"ב לט:). כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד (שם קמח.). מיום שפתחה הארץ את פיה וקיבלתו לדמו של הבל שוב לא פתחה (סנה' לז:). כל הנותן ד' דברים כנגד עיניו ועל לבו שוב אינו חוטא (ב עזאי, ד"א ג). כזה שהוא מברר הרעה מהיפה שוב אינו חוזר ומברר, אבל המברר היפה מן הרעה שוב חוזר ומברר (רבי יודן בשם רבי חמא ברבי חנינא ורבי ברכיה בשם רבי אבהו, מד"ר שה"ש, תכו מעתקים). כיון שנשרף בית המקדש אמר הקדוש ברוך הוא שוב אין לי מושב בארץ (שם איכ' פתיח'). הניחך המלך והלך לו למדינת הים ושוב אינו חוזר עליך (שם שם, זכר עניי). — ובצרוף שוב פעם, שוב פעם אחרת, שוב פעם אחת: שוב פעם [1] היו עולים לירושלם הגיעו לצופים וקרעו בגדיהם (ספרי דבר' מג).

[1]) [וכעין זה במכות כד: שוב פעם אחת וכו'.]

שוב פעם אחת גזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק (מו"ק טז.). ושוב פעם אחרת היו מסובין בעלייה ביבנה (סוטה מח:). — ובסהמ"א: ושוב הקשינו לו אם דמים הקנה היאך אמרו לו אין לך תקנה עד שתקנם על גבי קרקע (תשו' הגאו' מן הגני' הרכבי ר). ת"ח כיון שיוצא שמו בעולם שוב הולך וגדל בכל שעה (רגמ"ה, תעני' ז.). דהוו (הכהנים) כעסנים ומגרשין נשיהן מחמת כעס ושוב היתה אסורה לחזור לו (הוא, ב"ב קס:). ואם שוב היה זה מתגלגל ומתגונה בחוליו וכו' אינו מוסיף לו כלום (לבוש חו"מ תכ יח).

שׁוֹבָב [1]), ת"ז, מ"ר שׁוֹבָבִים, — סר מן הדרך הנכונה, הולך בדרך לבו, ausgelassen; effréné; unrestrained: שובו בנים שׁוֹבָבִים נאם יי' (ירמ' ג יד). שובו בנים שׁוֹבָבִים ארפה משובתיכם (שם שם כב). ותה"ס, הלך שובב: בעון בצעו קצפתי ואכהו הסתר ואקצף וילך שׁוֹבָב בדרך לבו (ישע' נז יז). — ובסהמ"א: בוז יבוז לשכל אביו ולקחת רבו ולעג מעוג והוא סכל ושובב (רסע"ג, ספר הגלוי, קטע כ"י מהגני'). אלמנה שבבית פי' שהולכת שובבת בדרכי לבה, שאינה צנועה בבית אלא הולכת בשוקים וברחובות (ערוך ערך סב). אף אם זה האיש שובב ומאבד ממונו בשחוק לא מצינו שתוכל אשתו למרוד בו (מרדכי כתובי סי' רפו. שם מהתיקו קינו). ולכן האיש הנלבב ילך שובב לא תטה אשורו מפחד הזמן אשר רשת יכל יטמן (לוי הינון, 5). איך דרך האיש השובב, בגאוה ובגדל לבב (עמנואל, מחבר' ו, הברמן, 186). אלה השובבים, למדו תורה נביאים וכתובים וכו' אלא שעשו מן התורה והחכמות, עטרות וקרדמות וכו' (שם כח, 815). ועתה שים לבך לכל הדברים אשר אדבר אליך, ויסר בהם לבות האנשים השובבים במשליך (שם שם, 823). כי הוא מדריכנו בדרכים שובבים (נצחון ישן, Wagenseil, 259). — ואמר הפיטן: דין טרם הערך מראשית, קדמה למלט שובבים מחרישית (ר"א קליר, אף ארח, מוסף א ר"ה). שצף חרישית, אם חר להשית, שיבה אשר השית, לשובבים יוכר (הוא, זכר תחלת, שם). דלה שובב מתוך פחת ולא ימות לשחת (דונש, דלה

[1]) [עי' שוב, פועי'; המלה באה גם בשע"פ, בשם אחד מבני דוד המלך (ש ב ה יד) ועוד.]

סובב, אלוני, כו). תאית אנשי לבב תהלתך להביע, ומרוץ ישר ושובב מקום חפצך להגיע (ילחק אבן גיאת, ים כל, מעה"ס 17). פקוד טעינה ופריקה עם חברך והתירא מן החכמים פן תחיה שובב (רי"ל בר ראובן, אמנם כי אתה, אזהרות, יב:). שובב מה זה יענה יום במשפט יעונה (ראב"ע, אמונתך נודעת, איגר 201). הכינות אדם בדמותך, ותשכינם גן חמדתך וכו' משם הוציאם שובב[1]), להשיא האשה סבב (סוא, אל מי נמשילך, שם 228). שופט בצדק חדלים, יום יום קרא לשובבים, שלח גם מלאכים קלים, בשר אסלח אל השבים (משה כהן בן סעדיה, מי הנועד, רשות לנשמת יוה"כ, מחז' איטל' ב, עז:). בפר מצאתי תשמיע לשובבים (ילחק הכהן הסבר, אדון נפקדך, סליחי ער"ה). [2]) — ואמר המשורר: גבה לבב יקרא למשחרר עלי את בלב שובב (כ"ם הנגיד, גבה לב, בן משלי, אברמסון, 84). שם יתרו (התולעים) שובב אל חדרי לבב (אד"ס, הכל הבל). — °וסוס שובב, סוס פראי, ואמר המשורר: ובסוס שובב לעצור ידו השכילה (יל"ג, דוד ומיכל ז, 41). — °וילד שובב, ילד שטרם למד להתנהג כראוי, לא מנמס, אף כלשון חבה, נוהג בספרות ובדבור.

שׁוֹבֵב, ת"ז, נק' שׁוֹבֵבָה, — כמו שׁוֹבָב: עד מתי תתחמקין הבת הַשּׁוֹבֵבָה כי ברא יוי חדשה בארץ נקבה תסובב גבר (ירמי' לא כא). — ואמר הפיטן: ותן אחרית טובה להתהלך לפניך ונפשי תשובבה תאור באור פניך (אלוה רם במלכותו, סדור ארם לובא, תלה.). נפש שובבה, די לך בפת חרבה, ושכחי מעצבה, וזכרי מצבה (רסב"ג, שכחי יגונך, ביאליק-רבניצקי ב, 86).

°שׁוֹבְבוּת, ש"נ, — תכונת האדם השובב: כשתעשו תשובה מעלה עליכם כאילו חחילת החטא ע"י נערות ושטות ושובבות (רש"י, יומא פו.). כי שבבים יהיה עגל שמרון, פתרונו אלא שובבים ושובבות ועון וחטא הוא עגל שמרון (ר"ח, הכרעות, מכבים, 36). כי שובבות ופרעית תושביה ואכזריות מושליה בעוכרה (ר"ם בלוך, מבילי עולם א, יח:).

°שׁוֹבָבִי, ת"ז, — כמו שובב: בתולה צליינית ואלמנה שובבית[1]) וקטן שלא כלו לו חדשיו הרי אלו מבלי עולם (ת"ר, סוטה כב.).

שׁוֹבֶה עי' שָׁבָה.

שׁוּבָה, ש"נ, — מלה מספקה: כי כה אמר אדני יוי קדוש ישראל בְּשׁוּבָה[2]) ונחת תושעון בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם (ישעי' ל יה). — ואמר המשורר: וחליפות וצבא הטבעו ביצורים, יש לשעה קרובה יש לימים ספורים, עת לנחת ושובה עת להשפיל והרים (ר"י הלוי, יה אדכה, זמורה ז, 267). ביום גיל ותודה שבה דוד בשובה (עמנואל פר.סים, מתק שפתים, 43).

°שׁוֹבֵר[3]), ש"ז, — כתב השיבר את כחו של שטר וגט בעדות לשחרור החיב מחובו, Quittung;

---

[1]) [הנחש.]

[2]) [בפיוט יעלה תחנוננו (מחז' ערב יוה"כ) נאמר לפי נוסח אחד: יעלה תחנוננו מערב ויבוא שובב (נ"א: שועתנו) מבקר. אך לפי מבנה הפיוט צריכה לבוא כאן מלה מסתימת בבנוי נו, ואולי הנכון: שׁוּבֵנוּ.]

---

[1]) [עי' מה שנאמר לעיל בערכים צילני, צימני, צמויני על ענין זה, ואת דברי הערוך המובאים בערך שׁוֹבָב.]

[2]) [התרגומים הקדומים תרגמו בשובה (ונחת) כלשון שיבה וחזרה ממש, כגון השבעים ὅταν ἀποστραφεὶς στενάξῃς, כאשר בשובך (או שובב) נאנחת (!), ולגי: si revertamini et quiescatis, אם תשובו ותנוחו, הסור': מן דתכתון ואתתנחתון, ת"י: די תתובון לאוריתא תנוחון; אבל לפי ההקבלה אל נחת השקט ובטחה דרושה גם כאן מלה באותה משמ', כלשון רש"י: „לשון ישוב ומרגוע", וכעין זה ראב"ע, שפת יתר, קנד, בשם הגאון. ואמנם אין הוראה כזאת לשרש שוב בעבר', ואפשר שהיה כתוב בעקר בְּשֶׁבֶת ונחת, כלשון משביח שאון ימים וכדו', וזה מה שנקרא בְּשֶׁבָה, בְּשׁוּבָה.]

[3]) [שם זה, שכנגדו בארמית תברא, מקורו בתקופה שכתבו שטרות על לוחות טין בכתב יתדות, כנסחה החוזרת בתעודות תשלום מבבל: כל שטר חוב שיעלה על חוב זה יִשָּׁבֵר (ihipi), והשוה את הנאמר בתלמוד על שטר בטל: חספא בעלמא הוא. ויש שהיו נוקבים חור בתעודות מסים וכדו' להורות על בטול פרט זה או זה בו (השוה בספרו של העורך על Altbab. Tempelrechnungen עמ' 75 וכו' על נהג זה). הנקוד שׁוֹבָר, הנמצא במשנ' מנקדות, אינו מכֻון.]

discharge ; quittance: הוציאה וכו' כתובה ואין עמה גט, היא אומרת אבד גטי והוא אומר אבד שוברי וכן בעל חוב שהוציא שטר חוב ואין עמו פרוזבול הרי אלו לא יפרעו (כתוב' ט ט). האשה כותבת את גטה והאיש כותב את שוברו (גיטי ב ה; עדי' ב ג). כתב ספר גט לאיש ושובר לאשה וטעה ונתן גט לאשה ושובר לאיש ונתנו זה לזה ולאחר זמן הרי הגט יוצא מיד האיש ושובר מיד האשה תצא מזה ומזה (גיטי ח ח). כותבין גט לאיש אף על פי שאין אשתו עמו והשובר לאשה אף על פי שאין בעלה עמה (ב"ב י ג). מי שפרע מקצת חובו ר' יהודה אומר יחליף, ר' יוסי אומר יכתוב שובר, אמר ר' יהודה נמצא זה צריך להיות שומר שוברו מן העכברים (שם י ו). שובר בזמן שהאשה מודה יחזיר לאיש (תוספת' ב"מ א ז). כותבין שובר לאשה שלא מדעת האיש (שם ב"ב יא ה). מצא שובר בזמן שהאשה מודה יחזיר לבעל (ת"ה, ב"מ יט:). הרי שהיו נושין בו אלף זוז ופרע מהן ה' מאות זוז וכו' שטר זה יהא מונח במקומו ויכתבו שובר ומפני שני דברים אמרו כותבין שובר, אחת כדי שיכוף לפורעו ואחת כדי שיגבה מזמן ראשון (ר' יוסי, ב"ב קעא.). — מ"ר שוברים, שוברין: ואלו כותבין במועד קדושי נשים וגיטין ושוברין (מו"ק ג ג). מצא גטי נשים ושחרורי עבדים דיתיקי מתנת ושוברים הרי זה לא יחזיר (ב"מ א ז). — ובספה"א בפרט במשמ' שובר על שטר חוב וגם במשמ' תעודת קבלה על תשלום כלשהו ללא שטר, או כהודעה על קבלת הפרעון שרשמוה על השטר: מעשה בשובר אחד שהיה כתוב עליו רב ירמיה בר אבא[1] (הלכ' פסוק' לתלמידי יהודאי גאון, 54). פלוני זה אפוטרופוס של פלו' אחריות שטר שובר זה ופסקא זו קבלתי עלי ועל יורשי אחרי כתוסר כל שוברין ושטרי פסקאות (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 38). והשטר האחד וששים הוא שטר שובר וכבר פירשנו לעיל בענין ססמפון שאעפ"י שהשובר והססמפון אחד הם מה בין שובר וססמפון והשובר הוא נעשה על שטר חוב שנאבד שכותבין עליו שובר כי אולי שמא ימצא היום או מחר ויתבעוהו היורשין וכו' שכותי לו שובר על השטר עד שילך למדינתו ויחזירנה לו וכו' (שם, 99–100). המדקדקים עושין שובר מכתב ידו של מלוה על שטר של נאמנות (טו"ע חו"מ מלוות עא ד). ראובן נפטר ונמצא באחד משטרותיו בכתב ידו שטר זה פרוע או שנפרע כך וכך עושין כמו שכתוב בשובר (לבוש הלכ' סער סח כא). — ואמר הפיטן: פנקס חוב ימרק חסד צו סופר כתוב שובר (שלמה בן יהודה הבבלי, אך בך לבד, סליחי ער"ה). — °וגם מ"ר שוברות[1]: ועתה יצאו שוברות על החובות שב"ד נתנו לשמעון כמה זמנים זה אחר זה להראות השוברים על החובות ועברו הזמנים כיון שאמרו לשמעון להראות שוברי השטרות ונתנו לו זמן אחר זמן ועברו הזמנים ולא הראה השוברים (עוחו"מ הוכחה ככז ה).

1) [על פי ב"ב קסז: בארמית: ההוא תברא דהוה חתים עלה רב ירמיה בר אבא.]

שׁוֹד עי' א. שֹׁד, ב. שֹׁד.

שׁוֹדֵד עי' שָׁדַד.

שׁוֹדְדוּת עי' שְׁדְדוּת.

שׁוה[2], ממנו °הַשְׁוָאָה, °הַשְׁוָיָה, °הִשְׁתַּוּוּת, °מִשְׁוָאָה[3], °מִשְׁוָּה, °מִשְׁוִית[4], °שִׁוּוּא,

1) [כנראה בדמיון אל שטרית מן שטר.]

2) [כן גם בארמ' ובסורי' שוא, שוי, בתודות יב גם בכתיב שוה, בערב' שוי a) באותה משמ' כבעבר'. אמנם באוגרית' ובאשור' אין השרש שוה, אבל יש באשור' פעל אֵמוּ, שפטא אֵוּ, מקביל אל היה, הוה בעבר' ובארמ' וממנו בבנין שפעל שוּבּוּ, שוּוּ, בעבר אשמי, אשוי, עשה (דבר) כמו (דבר אחר), שוּה אותי, כגון אשוי כרמש, עשה כתלי חרבות, מרצש אשני, עשה (שוּה) אותי (כ)חולה, וכדו', ועל כן נראה, שאין השרש שוה בעקר אלא צורת שפעל קדומה מן הוה היה.
מכאן שאין יסוד לדעת חוקרים אלו, המבחינים מן השרש שוה במשמ' השויון והדמיון, שרש אחר, שממנו הם גוזרים את הפעל שִׁוָּה במשמ' עשה; ואין כאן אלא כאותו מעבר שבין התאר ar (שָׁוֶה) לפעל parare (שִׁוָּה, עשה, הכין) ברומ' וכדו'.]

3) [equation; équation; Gleichung, גוהג בחשבון.]

4) [מחלקי המקצועה. עי' עמ' 3287.]

a) سوى

*שָׁוָה, שִׁוָּה, א. שָׁוֶה, שָׁוָה (?), שׁוֹוָה, *שׁוּוִי, **שִׁוּוּי, **שְׁווּת, **שַׁוִּי, *שְׁוִיָּה (?), **שִׁוְיוֹן.

א. שָׁוָה, פ״ע, שֹׁוֶה, אֶשְׁוֶה, תִּשְׁוֶה, יִשְׁווּ, — שׁוה ראובן אל שמעון, לשמעון, היה כמוהו, gleichen; se ressembler, être égal, to be alike: ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש (ישעי׳ מ כה). אל תען כסיל כאולתו פן תִּשְׁוֶה לו גם אתה (משלי כו ד). — ושוה בדבר, היה בערכו, תמורתו, gleichwertig sein; être équivalent; to be equivalent: יקרה היא מפניים וכל חפציך לא יִשְׁווּ בה (שם ג יה). כי טובה חכמה מפנינים וכל חפצים לא יִשְׁווּ בה (שם ח יא). ועי׳ שָׁוֶה. — ושוה הדבר לאדם, היה כדאי לו, רצוי לו: חטאתי וישר העויתי ולא שָׁוָה לי (איוב לג כז). — ובמשמ׳ פ״י, שוה ראובן בנזק שמעון, שם ערך בנזק, התחשב בו, Wert legen auf; apprécier; to appreciate: ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שׁוֶה בנזק המלך (שם ז ד). — ובתו״ם, גם במשמ׳ שהיו יחד[2]: הוציא תבן כמלא פי פרה, עצה כמלא פי גמל וכו׳ ואין מצטרפין זה עם זה מפני שלא שוו בשיעוריהן (שבת ז ד). אחד גטי נשים ואחד שחרורי עבדים שוין למוליך ולמביא, וזו אחת מן הדרכים ששוו גטי נשים לשחרורי עבדים (גיטי׳ א ד). ומה בין השפחה לבין כל העריות שלא שותה להן לא בעונש ולא בקרבן, שכל העריות בחטאת והשפחה באשם וכו׳ (כריתו׳ ב ד). מאת נשיאי ישראל, מגיד שכשם ששוו כולם בעצה כך השוו כולם בברכות (ספרי במדי׳ נג). ואת מלכי מדין וכו׳ מגיד הכתוב שכשם ששוו כולם בעצה אחת כך שוו כולם בפורענות (שם שם קנז). הרים ובקעות, מגיד שלא שוו טעם פירות הר לטעם פירות בקעה ולא טעם פירות בקעה לטעם פירות הר (שם דבר׳ לט). וזאת תורת הבהמה והעוף, וכי באיזו תורה שותה בהמה לעוף ועוף לבהמה וכו׳ לומר לך מה בהמה בשחיטה אף עוף בשחיטה (חולי׳ כז:). הצד השוה שבהן ששוו לקמיצה ושוו להגשה אף אני אביא מנחת חוטא ששוה להן לקמיצה תשוה להן להגשה (מנח׳ ס:). — *ובשמוש במדת גזרה שוה: אם שוה לו לטומאה לא ישוה לו לקרבן (כריתו׳ א ו). — ובתפלה: מי ידמה לך מי ישוה לך ומי יערך לך (נשמת). — ובסהמ״א: וכשהיה היסוד רקיק, פשוט, רחוק מהפזור והפרוק תשוה לו האחדות ותזכים עמו (לקוטי מקור חיים לרסב״ג ב כח). — ואמר המשורר: כי הון אנוש הכל ולא ישוה נוצת כנף יונה ולא כפ־תר (ר״י חריזי, הענק, אברונין, 48).

—פעי, שִׁוָּה, שִׁוִּיתִי, מְשַׁוֶּה, תְּשַׁוֶּה, יְשַׁוֶּה, — א) שוה את פני האדמה, עשה שוה, ישר וחלק, gleich machen; ebnen; égaliser, niveler; to equalize, level: הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו הלוא אם שִׁוָּה פניה והפיץ קצח וכמן יזרק (ישעי׳ כח כד—כה). — ועשה דומה לדבר: מְשַׁוֶּה רגליו כאילות ועל במותי יעמידני (ש״ב כב לד; וכעין זה תהלי׳ יח לד). אם לא שִׁוִּיתִי ודוממתי נפשי כגמל עלי אמו (תהלי׳ קלא ב).[1] — ובתו״מ: אמרו להם בית שמאי השוו מדותיכם אם שיוה לו לטומאה ישוה לו לקרבן (נדה עב.). — ב) בשמוש ההוראה במשמ׳ עשה, שים: גפן בוקק ישראל פרי יְשַׁוֶּה לו[2] (הוש׳ י א). שִׁוִּיתִי יי׳ לנגדי תמיד (תהלי׳ יו ח). גדול כבודו בישועתך הוד והדר תְּשַׁוֶּה עליו (שם כא ו). אז דברת בחזון לחסידיך ותאמר שִׁוִּיתִי עזר על גבור הרימותי בחור מעם (שם פט כ). דרך אמונה

[1]) [בצרופים כגון ולמלך אין שֹׁוֶה להניחם (אסתר ג ח), וכל זה איננו שֹׁוֶה לי, יש לראות שֹׁוֶה בנראה כש״ע. ועי׳ לקמן עמ׳ 6955.]

[2]) [כמעבר זה אשר על פיו בא בערב׳ המדברת שַׁוָא במשמ׳ ביחד.]

[1]) [בישע׳ לח יג: (מיום עד לילה תשלימני) שויתי עד בקר כארי כן ישבר כל עצמותי מיום עד לילה תשלימני, נתערבבו כנראה המלים, הבאות שלא כסדרן המקורי, ובכפילות התבות: „מיום עד לילה תשלימני“; ואפשר שיש להוציא מעקר המשפט את המלים „כארי כן ישבר כל עצמותי“, ולפי זה יהיה עקר הענין: שִׁוִּיתִי (ז״א נוצרתי, נעשיתי) עד בקר מיום עד לילה תשלימני, והשוה תהל׳ קלט יה: אשר עֻשֵּׂיתִי בסתר רֻקַּמְתִּי בתחתיות ארץ. ואמנם במגלת ישע׳ מן הגנוזות כתוב במק׳ שויתי: שפותי או שפיתי, וכנראה אין כאן אלא שבוש.]

[2]) [הכונה: את הגפן בוקק (סריק) ישראל ועושה (מכין) לעצמו פרי ממנו.]

בחרתי משפטיך שִׁוִּיתִי (שם קיט ל). [1])—ואמר הפיטן: יה [לאש]ת איתן ציון ה שוויתה בניסוי ומסה אשר עליה שוויתה (ינאי, יה לאשת קרוב׳ ברא׳, זולאי, כט). ואם עוה ולא שוה דרכיו והיא רחום יכפר שגגתו (מחזור מכל, שירי היחוד והכבוד, הברמן, קט). — ואמר המשורר: ובית דין משוה עניים ושרים (כ״ם הנגיד, אשלא בכנפי, בן תהלים, הברמן א, 119). בעת ירבו חלוקית בין אנשים ישלח אל משוה החלוקות (הוא, בעת ירבו, בן משלי, אברמסון, 53). מסבה נשו על שפת הברכה ונשים גבול ספרחים לגלות (רמב״ע, הענק ג, ברודי, שנא). מטר שחק בעת רדתו פני הגן לאט שוה [2]), ועל פניו כבות פסים ומשי הזמן שוה [3]), ונשא כל שתיל פריו ולא כחש ולא שוה (שם שם, שמב). וכרם ישוה לי אבר כמו יונה (ר״י הלוי, לפני כרוב, זמורה ג, 106). ישלט יקודה בצלעותי עדי שוהה כשחור לבבי וכשלג קוצתי (יהודה אבן גיאת, מבין עפאים, שעה״ש 124). והמשיב יהי מקשיב לשואלו, ולרבן ישו קרבן בשכלו (שלמה שרביט הזהב, מריבה נהיתה, לקו״ק, 19). דמעי אשו נסכי (יגוני, קונט׳ הפיוטים, ברודי, 45).

—הִפעִ׳, אִשְׁוֶה, תִּשְׁוּו,—השוה דבר לדבר, הקיש, דִּמה והמשיל אותו אליו, vergleichen; comparer; to compare: למי תדמיוני וְתַשְׁוּו ותמשילני ונדמה (ישע׳ מו ה). מה אעודך מה אדמה לך הבת ירושלם מה אַשְׁוֶה לך ואנחמך בתולת בת ציון כי גדול כים שברך מי ירפא לך (איכ׳ ב יג). — ובתו״מ, גם במשמ׳ בנין פִּע׳ ובמקומו, עשה שוה, חבר יחד, gleich machen, vereinheitlichen; égaliser, uniformiser; to equalize, unify: רואה אני את דברי ר׳ אליעזר מדברי ר׳ יהושע, שר׳ אליעזר השוה את מדתו ור׳ יהושע חלק (כ״ע, שקל׳ ד ז). המחלק נכסיו לבניו על פיו וכו׳ והשוה להן את הבכור, דבריו קימין (ב״ב ח ה). אליהו בא לטמא ולטהר, לרחק ולקרב וכו׳ ר׳ שמעון אומר להשוות המחלוקת (עד׳ ח ז). כל העריות אחד האיש ואחד האשה שוין במכות ובקרבן, וכשפחה לא השוה את האיש לאשה במכות ולא את האשה לאיש בקרבן (כרית׳ ב ד). אם עתיד להשוותו אפילו טפח סותר, משויהו לאורכו ואין משויהו לרוחבו (תוספת׳ ב״ק יא יד). זה שעומד ומתפלל צריך להשוות את רגליו (ירוש׳ ברכ׳ א א). השוה הכתוב מצוה קלה שבקלות למצוה חמורה מן החמורות (ר׳ אבא בר כהנא, שם קידוש׳ א ז). לא מצינו שהשוות התורה בגניבה ואבידה בשואל לכן נשוה שומר חנם ונושא שכר שכר שבויה ומתה (ר׳ מנא, שם שבוע׳ ח א). השוה פצימיה פסולה (ערוב׳ לג.). כשהשוה את קירוויו (רבא, סוכ׳ יט.). חוזרני על כל צדדי חכמים ולא מצאתי אדם שהשוה מדותיו בקטנה כר״א (ר׳ יהודה בשם שמואל יבמ׳ קח.). איש או אשה כי יעשו מכל חטאת, השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה (רב יהודה בשם רב וכן תנא דבי ר׳ ישמעאל, ב״ק טו.). ואיזהו סוף ראשו, זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו (מכות כ:). שהשוה הכתוב הקטן כגדול לזדון שבועה ולאיסר ולבל יחל (נדה מו:). אמרו להם בית שמאי השוו מדותיכם, אם שיוה לו לטומאה ישוה לו לקרבן (שם עז.). שאל אנטונינוס את רבינו א״ל מאימתי יצר הרע נתון באדם וכו׳ אמר לו עד שלא יצא ממעי אמו, א״ל לאו וכו׳ והודה לו ר׳ שהשוה לדעת המקרא שנאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו, ועוד שאל אנטונינוס את רבינו אמר לו מאימתי נשמה ניתנה באדם וכו׳ וחודה לו ר׳ שהשוה דעתו לדעת המקרא וכו׳ (מד״ר ברא׳ לד). גוי אחד שאל את ריב״ק כתיב בתורתכם אחרי רבים להטות, אנו מרובים מכם מפני מה אין אתם משוין עמנו בע״ז, א״ל יש לך בנים וכו׳ אמר הרבה בנים יש לי, בשעה שהן יושבין על שולחני זה מברך לאלהי פלוני וזה מברך לאלהי פלוני ואינם עומדים משם עד שמפצעין את מוחן אלו את אלו, א״ל ומשווה אתה עמהן, א״ל לא, א״ל עד שאתה משווה אותנו לך השווה את בניך (שם ויקר׳ ד). לעבדו של מלך שעשה סעודה לחיילותיו וזימן כל לגיונותיו של מלך ולרבו לא קרא, אמר לו המלך הלואי השוית אותי ככל חיילותי (ר׳ לוי, שם אסתר, גם ופתי). והציף להם

---

1) [בתו״ם אין דגשה לשמיש הפעל בבנין זה, ואין לבקש גם במאמר המובא בערך שִׁוָּה כתנחומא נשא כח.]

2) [במשמ׳ א.]

3) [במשמ׳ ב.]

את הכבשן והעלה אותו והשוה אותו לארץ שהיה עמוק (תנחומא כח י). ומשוה להם את ההרים ואת העמקים (תנחו' במדבר במד' ג). שבשעת שראה הקדוש ברוך הוא כל אותם הדורות שהיו עכו"ם ואברהם עמד ופירש מהם ולא השוה להם וכו' (פסיק' רבי לג, אנכי אנכי, קנ.). — *והשוה את עצמו לאחר, עם אחר: מה לך להשוות עצמך למלכים השותים יין ומשתכרין וכו' (מד"ר במדי י). שהשוה הקדוש ברוך הוא עצמו עם לבבות הנמוכים (תנחו' במדבר ויקח ג). — *וכפ"ע בהשמ' נעשה שָׁוֶה: הכסיף העליון והשוה[1]) לתחתון וזהו לילה (שבת לד:). עמק שוה וכו' ששם השוו כל אומות העולם וקצצו ארזים ועשו לו בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנה והיו מקלסין לפניו (מד"ר בראשי מג). — ובספה"א: טיט שעל רגליו מקנחו בכותל ואין מקנחו בקרקע שמא יבוא להשוות גומות[2]) (הלכי פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון ה). וקושו מעשיכם, השוו מעשיכם לדעת קונכם (רש"י, לפני ב א). נמצא שהכלב משוה את (מחיר) כולם (תוס', בכורות כז.). נותר עוד שטר אחר שעושין זקני הקהל והדיינין להשוות ביניהן כמה יתן כל אחד ואחד בכך וכך מס או בכך וכך צדקה (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 137). המשוה פני השדה כגון שהשפיל התל ורדדו או מילא הגיא וכו' וכן כל המשוה גומות (רמב"ם, שבת ס א). ויענו כל העם יחדו, לא בחנופה ענו ולא נטלו עצה זה מזה אלא השוו לב אחד (מדה"ג שמות יט ח, הופמן, 205). והעיבור נכנס להשוות ימות שנות החמה עם ימות שנות הלבנה והחמ . (פדר"א ז). והכונה הנה אמנם היא להשוות בין שני השמות (ר"ם א"ת, מו"נ א סט). והנה לשון חק הוא כנוי למשוה המאזנים (פלא הרמון ט ג, לד.). — ואמר הפיטן: מיללו כולם והשוו אומר לחלוק על עושה כל באומר (ינאי, אהדים בסיה, קרובי בראשי, זולתי, יג). יה [לאש]ת איתן ציון הישוויתה (שם, יה לאשת, שם שם, כט). אין דומה [לך] ודימיתם לך ואין שיה [לך] והשוויתם

1) [כמו הלבין, השחיר, ואף הכסיף בפ"ע.]

2) [על פי לשון התלמוד, שבת קמא., בארמ': דילמא אתי לאשוויי גומות.]

ל[ך] (שם, אהבת עול-, קרובי שמות, שם, קב). השווה ומשווה קטון לגדול[1]) (שם, האוחז ביד, קרובי לימים נוראים, שם, שלא). הסכימו דעתם והשוו עצתם (שמעון בר יצחק, שעשוע יום יום, קרובי ב שבועות). — ואמר המשורר: ועל מלך להזהר ולשמור ולשוות דין גבוהים ־ים נמוכים (ר"ש הנגיד, לאשה בעלה, בן משלי, אברמסון, 211). הזמן הלוני ימים ימי עצב עדי השוני אל מחנות האל אשר פגשתי (עמנואל, המאלים איך, מחברת יח, הברמן, 495). אנכי השויתי כיום את שריהם אל פרחחם (שם, אשמע דבת, שם שם, 500). — *והשוה הדַּיָּן בין היריבים וכדו', חלקו ביניהם בשוה וכדו': וכדי לשכך עברתם וחמתם נכנסו שני אנשים יהודי' כדי להטיל שלום ביניהם ולהשוותם על ענין ההפרשים הנ"ל (שו"ת תורת אמת ששון קכג, קלז.) — ובינוי מַשְׁוֶה, בפרט בצרוף הקו המשוה, המעגל הגדול על כדור הארץ, הנמצא במרחק שוה משני הקטבים במישור מאֻנך לציר, Äquator; équateur; eq"ator: כי הגלגל התשיעי הידוע במשוה היום וכו' והוא המ;תיק לכל הגלגלים (רבנו נסים, פירוש ילירה, קונטרס המסורת, דוקס, 89). ומעתה אם תחשוב במחשבתך עגול גדול באמצע גבנונית הארץ ממזרח למערב המחלק אותה לשני חצאים שוים אשר חצי האחד הוא חצי הצפוני והשני חצי הדרומי, העגול הזה יקרא קו המשוה (עקוואטאר) או משוה היום (כ"ם בלוק, שבילי עולם ג, 8). ועי' קָו.

— הפע', *הֻשְׁוָה, — שֶׁהֻשְׁוָה אותו: א"ר יהודה אמר שמואל י"ח גזרו ובי"ח נחלקו, והתניא הושוו, בו ביום נחלקו ולמחר הושוו (שבת טו.). ומה במקום שלא הושוו קרבן לקרבן דהאי פר והאי שעיר הושוו מעשים למעשים וכו' מקום שהושוה קרבן לקרבן דהאי פר והאי פר אינו דין שהושוו מעשים למעשים (זבחי מ:). — ובספה"א: אם יש אדם חשוב ביניהם או הוא דבר שכל הסוחרים והתגרים ובני העיר הושוו ביניהם (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 90). והפעולה השנת אחר מציאות המצויר והוא שישימו בו מקרים אישיים עד שיהיה מקובצם בלתי מושוה ויתחייב מזה שלא ידמה

1) [במחזורים: וגדול.]

איש לאיש לעד ולעולמי עולמים (חנו"ר לרחב"ד ג ז, 66). ואיה מלך המשפט שהושוו שניהם בחטא וזה נענש וזה לא נענש (ר"ם ן' וירגה, שבט יהודה, שוחט-בר, לז).

—התפ', נתפ', נִשְׁתַּוָּה, — היה שוה זה לזה, einander gleichen; être égal(es); to be alike : דלף טורד ביום סגריר ואשת מדונים נִשְׁתָּוָה[1] (משלי כז יה). — ובתו"מ: אין דעתי משתוית עמכם (מד"ר במד' ג). — ובסהמ"א, גם בּמשמ' נמשל, היה דומה ל: ואח׳ כך קבץ השבעים זקנים השניים וחל עליהם מאור הנבואה מה שנשתוו עמו בו (ר"י א"ה, כוזרי ד יח). וכבר אמרו על אחד מן החסידים שאמר לחבירו הנשתוית? אמר לו באיזה ענין? אמר לו נשתוה בעיניך השבח והגנות? (הוח, חו"ה, יחוד המעשה ה). יש מן השבים שישתוה אחר התשובה עם הצדיק אשר לא חטא (שם, התשובה ח). כשיצטרפו עם ואו רבים כולם ישתוו (ראב"ע, מאזנים, לח:). עמק שוה, שנשתוו כולן להמליך את אברהם (מדה"ג בראש' יד יז, מרגליות, רכו). — ואמר הפיטן: אשר התוו התוות בתבות נשתוות במספר המצות (רסב"ג, שמר לבי, אזהרות, ביאליק-רבניצקי ב, 135). — ואמר המשורר: הישתוה אויל מחריש וחכם אשר שתק להמעיט באמרים (ר"ש הנגיד, היסתוה, בן משלי, הברמן, 108). וישתוה לחומד טוב וחסד יבואוך ולו מיתה משונה (הוח, זבח זבחי שם שם, 145). הישתוה ידיד קדם בחבר יליד אתמול וישקל בשקלו (הוח, כפי אהבה, שם שם, 200). אשר לא יתוה במעון גם נוה לבלתי ישתוה בשבת הנוצרים (רסב"ג, תהלת החכמה, ביאליק-רבניצקי א, 70). שאול ירדו ושכבו ראש וזנב והשתוה בזוים עם נסיכם (ר"י חריזי, הענק קלג, אברונין, 64).

—נפעי[2], °נִשְׁוָה, — נעשה שוה: ונשיב בזו הטענה ונאמר אילו חייב ר' סעדיה שלא יבוא מן המילין בלתי שהלפו ביטוייו ונשוו טעמיו לא צירף מן

---

[1] [אמנם תמוהה צורת נתפ' כזאת במקרא, ועל כן מניחים רב החדשים כאן שִׁכּוּל אותיות במק' נִשְׁוְתָה בבנין נִפע' ובנקבה.]

[2] [ועי' בהערה שלפני זו.]

מילה י"ט אלף מילה קס"ט מילה (תשו' דונש על רסע"ג 122). — ואמר הפיטן: האל בחשבו העולם לישבו התיעץ במחשבו המשחקת במושבו ובה נשוה ודעתה השוה והסכימה במחשבה (שלמה הבבלי, אל נשא, יוצר שבת בראשית). נדמתי כחגור כלי זין ומפלחמות יברח, נשויתי כאבוס פר ולאורח ירק ארח (אליה בר שמעיה, אנחתי בלחץ, שירמן, מבחר השירה העברית באיטליה, מה). — ואמר המשורר: כי כל בני אדם כבר נשוו יחד והנשמר והשומר (אבן כלפון, חרבין ב, 505). כי כל בני אדם כבר נשוו יחד וחגעל והנגעל (ר"ש הנגיד, רעי השמאונן, תשובה לבן כלפון, הברמן ב, 19). נשוו מתי דורי ברשע (ר"י חריזי, פסו אמונים, מחברות איתיאל ז, פרץ, 56).

—פע', °שִׁוָּה[1], בינ' מְשֻׁוֶּה, — ששוו וישרו אותו, שקול בחלקיו, ebenmässig; proportionné; —ioned : ואם היתה השנה משווה ומיושרת ענניה ורוחותיה בלא זעף (אסף 127). כוורת זו עשויה ממחצלת של קנים והיא עגולה והיא צריכה ששה מפני שתחתיה לא יעשה משווה מרובע אלא מגלגל, ובהיות בין זוית לזוית ד' טפחים והוא משופע ועולה ימצא יתרונן ב"ט, ואילו היתה מרובעת משווה לא הצריכה אלא רוחב ד"ט, ולא הצריכה ו"ט אלא במשופע כדי שימצא בה ד' משווין (ר"ח, שבת פ.). אם לא ראיתי נחש בקורת בית חבד, אמר שמואל בטרוף[2], פי' רב שרירא גאון פי' טרוף משווה וכו' שפניו משווין דוגמת הכתוב הלא אם שוה פניה, כי משווין פני קורת הבד וכו' ובודאי לא נמצא נחש שגבו טרוף ומשווה ומרובע אלא גבות גבינים ומשופעים (ערוך ערך טרף).

ב. °שָׁוָה[3], קל לא נמצא בספרות.

—פִע', °שִׁוָּה, כחש והכזיב, היה לשוא[4], (ent)täuschen; décevoir; to deceive, ואמר המשורר: מטר שחק

---

[1] [כאמור בהערה לבנין פִע', אפשר שבא גם בנין פֻע' במקרא.]

[2] [ז"א שטות, מלשון הטורף את גגו, ועי' עמ' 1933.]

[3] [עי' בהערה שאחר זו.]

[4] [שמוש זה מיסד על הבנה מטעית במשמ' זו בכתוב בהושׁ' י א (פֹּרִי ישוה לו), כלשון ריב"ג

בעת רדתו פני הגן לאש שוה, ועל פניו כסות פסים וםשי הזמן שוה, ונשא כל שתיל פריו ולא כחש ולא שוה (רמב"ע, הענק ג, בכורי ספוב).

*שָׁוֶה, ת"ז, — שוה דבר לדבר, שוים הדברים, זה כמו זה בכל תכונותיו, gleich; égal; equal: מאימתי קורין את שמע בערבין כו' אנן תנינן משעה שהכהנים נכנסין לוכל בת-ומתן, תני ר' חייא משעה שדרך בני אדם נכנסין לאכול פיתן בלילי שבת ותני עלה קרובים דבריהן להיות שוין (ירוש' ברכ' א א). אבל בשבת הראשונה אינו הולך לבית הכנסת וכו' ברביעית שוה לכל אדם וכו' ר"ש אומר אבל בשבת הראשונה הולך לבית הכנסת ואינו יושב במקומו וכו' בשלישית שוה לכל אדם (שם מו"ק ג ה). — ושוים הדברים, שוה דבר לדבר בתכונה זו או זו: שני שעירי יום הכפורים מצותן שיהיו שניהם שוין במראה ובקומה ובדמים (יומא ו א). בניה של רחל נסן שוה וגדולתן שוה, נסן שוה ויהי בדברה אל יוסף יום יום, ויהי באמרם אליו יום ויום וכו' גדולתן שוה ויסר פרעה את טבעתו, ויסר המלך את טבעתו (ר' יוד, בשם ר' בנימין, מד"ר בראש' פז). עד שלא עלה עליה עול עיניה שוות, עלה עליה עול עיניה שורות (פסיק' רבי, פרש, כו.) — והצד השוה שבשני דברים, הצד המשתף שבהם, ראה א. צַד, 5376. — ושוים

בני אדם בענין זה או זה ש, מסכימים הם בדעתם, מאחדים, einig, einstimmig; uni, unanime; united, unanimous: ושוין אלו ואלו (בית שמאי ובית הלל) שטוענין קורות בית הבד ועגולי הגת (שבת א ט). בית שמאי אומרים שני תבשילין ובית הלל אומרים תבשיל אחד, ושוין בדג וביצה שעליו שהן שני תבשילין (ביצה ב א). ושוין שמשיקין את המים בכלי אבן לטהרן (שם שם ג). הכל שוין שאין מתנה עמה לא על קודם שתתארס ולא מאחר שתתגרש (סוטה ב ו). המטה הכר והכסת של מת ר' מאיר אומר אין טמאין וחכמים אומרים טמאין מדרס מפני שהנשים יושבות עליהן ומכבות את מתיהן והכל שוין שהן טמאות טמאת המת (תוספת' כלים ב"ב ב ח). הכל שוין בבאר שירד לתוכה שטף של גשמים שהוא צריך להמתין לכמות שהיו (שם פרה ט ג). ושוין שבוחשין את השתות בשבת ושותים זיתום המצרי (ברכ' לח.). וכן היה ר' אבין ור' אילעא וכל רבותינו שוין בדבר (ב"ב כח.). ושוין שאין פורסין בתוכן מגודות ואין מפשילין לתוכן חבלים (מכות י.). — ודברים שוים, דברים שהכל מסכימים עליהם: נפל הבית עליו ועל אמו אלו ואלו מודין שיחלוקו, א"ר עקיבא, מודה אני בזה שהנכסים בחזקתן, אמר לו בן עזאי, על החלוקין אנו מצטערים אלא שבאת לחרק עלינו את השוין (ב"ב ט י). — וגזרה שוה, משפט הבא לדמות שני ענינים זה לזה מפני שלשון הכתובים בשניהם שוה או המושגים שוים, וראה גְּזֵרָה, עמ' 745: אדם דן ק"ו לעצמו ואין אדם דן גזירה שוה לעצמו, לפיכך משיבין מק"ו ואין משיבין מגזירה שוה (ר' יוסי בן ר' בון בשם ר' בא בר ממל, ירוש' פסח' ו א). — ובסהמ"א בהשאלה: ודנת כל הצביות בגזרה שוה (עמנואל, מחב' ג, הברמן, 98). — והיה שוה במשמ' עלה במחיר זה או זה, נערך בכך וכך, wert sein; valoir; to be worth: אלמנה שהיתה כתובתה מאתים ומכרה שוה מנה במאתים או שוה מאתים במנה נתקבלה כתובתה (כתוב' יא ד). שור שוה מנה שנגח שור שוה מאתים ואין הנבלה יפה כלום נוטל את השור, שור שוה מאתים שנגח שור שוה מאתים ואין הנבלה יפה כלום א"ר מאיר על זה נאמר ומכרו את השור

בערך השין והואו וההא: וראיתי על זה מה שאמר הכתוב גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו אשר לא יתכן להיות פרושו בשום פנים (רצוני לומר ישוה לו) כי אם יכחש לו כאלו אמר פרי יכחש לו על ענין ותירוש יכחש בה, כחש מעשה זית ויהיה אמרו ישוה לו על זה מסכים לאמרו גפן בוקק וכבר פרשנו גפן בוקק בשערו ואם כן הוא ענין רביעי בשרש לא שם לבו אליו רבי יהודה ולא זולתו מאשר קדמוני ושם העלה בכחש הפירות להם מה שזכר אחר כן מאמרו כרוב לפריו הרבה למזבחות. והראיה על אמתת מה שביארנוהו בישוה לו השנות הענין הזה בנבואה הזאת וזה אמרו כי רוח יזרעו וגו' גרן ויקב וגו' הכה אפרים וגו'. ואין דברי מי שאמר שישוה לו בענין יעשה מאוסה והוא אומר כי הענין בו כי ישראל בתחלה גפן בוקק וכאשר רב פריו הרבה למזבחות כי זה ענין דק וביאור חלוש, ע"כ. ומעין זה גם רד"ק, שרשים, ואחרים. אך ר' את הנאמר על כתוב זה לעיל עמ' 69.8 ולשוננו יז, 113.]

החי וחצו את כספו (ב"ק ג ט). אמר לו סלע הלויתיך עליו ושקל היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלויתני עליו וסלע היה שוה פטור (שבועות ו ז). דמי ידי עלי שמין אותו כמה היא שוה ביד וכמה הוא שוה בלא יד (ערכי ה ב). מכר לו חלוק שוה חמש בשש יד הלוקח על העליונה (תוספתי ב"מ ג טו). ר' ברכיה ורבי חייא דכפר תחימין, חד אמר אפילו כל העולם כולו אינו שוה לדבר אחד של תורה, וחד אמר אפילו כל מצוותיה של תורה [1] אינן שוות לדבר אחד מן התורה (ירוש' פאה א א). — ובצרוף שוה דינר, שוה פרוטה: האשה נקנית וכו' בדינר ובשוה דינר (ב"ש, קדוש' א א). חמש פרוטות הן ההודאה שוה פרוטה, והאשה מתקדשת בשוה פרוטה, והנהנה בשוה פרוטה מן ההקדש מעל, והמוצא שוה פרוטה חיב להכריז, והגוזל את חברו שוה פרוטה ונשבע לו יוליכנו אחריו אפילו למדי (ב"מ ד ז). — פחות משוה פרוטה: המקדש שתי נשים בשוה פרוטה או אשה אחת בפחות משוה פרוטה (קדוש' ב ו). בן נח נהרג על פחות משוה פרוטה (רבי יוחנן, ערוב' סב.). — ומ"ר שָׁוִים [2]). מחיר שוה ומתאים Wert; valeur; value.: כיצד פודין נטע רבעי, מניח את הסל על פי שלשה ואומר כמה אדם רוצה לפדות לו בסלע על מנת להוציא יציאות מביתו וכו' ובשביעית פודהו בשוויו (מע"ש ה ד–ה). אחד שהעריך את הנאה שבישראל ואת הכעור שבישראל נותן חמשים סלע, ואם אמר הרי דמיו עלי נותן את שויו (ערכי ג א). אחד המקדיש בחולת המחוז ואחד המקדיש בפרדסית סבסטי נותן בזרע חומר שעורים חמשים שקל כסף, ובשדה מקנה נותן את שויו (שם שם ב). אחד שהמית את הנאה שבעבדים ואת הכעור שבעבדים נותן שלשים סלע, המית בן חורין נותן שויו (שם שם ג). אמר אחד הרי היא שלי בעשר סלעים ואחד אומר בעשרים וכו' דזר בו של עשרים ממשכנין מנכסיו עד עשר, חזר בו של עשר מוכרין אותה בשויה וכו' (שם ח ב). לא ימכור לא את היפה בשויהא ולא את

1) [אמנם הענין קשה ואולי נשתבשה הגרסה.]
2) [כך נכון, ועי' שָׁוִי, הערה.]

הרע באמונה אלא או שתיהן בשויהן או שתיהן באמונה (תוספתי ב"מ ג כג). משכן לו בית ומישכן לו שדה ואמ' לו כשתמכרם מוכרם לי בדמים הללו אסור, אם אמ' לו בשויהן מותר (שם שם ד ו). שלש עשרה נפה היו זו על גב זו, התחתונה שבכולן בשויה שהיא קולטת את הסלת (שם מנחי ח יד). אף המקבל מן הגוי אף על פי שאינו רשאי הרי זה מעלה בשוויו [1]) (שם בכורות ב א). הכנים לו זהב בשויין ותני כן וכו' דינר לעשותן תקשיטין בשוייהן (ירוש' כתוב' ו ג). גזל מריש ובנאו בבירה, ב"ש אומרי' יקעקע כל הבירה ויתננו לו ובי' הלל אומרים נותן לו דמיו בשוויו (שם גיטי ה ה). והיתה הזקינה מוכרת לו את החפץ בשוויו והנערה אומרת לו בא וטול לך בפחות (שם סנה' י ב). הכניסה לו זהב שמין אותו והרי הוא כשוויו (רב שמן בר אבא בשם ר' יוחנן, כתוב' סז.). דינרי זהב הרי הן ככספים, רשב"ג אומר במקים שנהגו שלא לפורטן שמין אותן והרי הן בשוויהן (שם שם). יתר על כן מוכרה בשויה (ב"מ כב:). — ובשוה כתה"פ: מי שהיה נשוי שלוש נשים ומת, כתובתה של זו מנה ושל זו מאתים ושל זו שלוש מאות ואין שם אלא מנה חולקות בשוה (כתוב' י ד). ישראל שקיבל שדה מכהן, תרומה לכהן, מעשר ראשון ושיני חולקין בשוה (תוספתי דמאי ז ב). האומר יחלקו בניי נכסיי בשוה והיה שם בכור אם זכו בנכסים בחיי האב אין נוטל פי שנים (שם ב"ב ז יא). יורשי הראשונה אומ' ליורשי השנייה אם כבעל חוב אתם טלו את שלכם וצאו ואם לאו אנו ואתם נחלוק בשוה (בן עזאי, ירוש' כתוב' י א). — ושוה כשוה במשמ' זו: שאיני נהנה מישראל מוכר בפחות אבל שוה בשוה לא (נדרי לא.) — *בשוה, במחיר שוה: אומרת לו הזקינה אי אתה מבקש כלי פשתן, זקינה אומרת לו בשוה וילדה אמרת לו בפחות ב' וג' פעמים (סנה' קו.). — ושוה דבר אחד ממשנהו, שוה יותר, עדיף, מוטב: רבי צדוק וכו' נטלתו מטרוניתא אחת ושגרה לו שפחה אחת יפה, כיון שראה

1) [כך נכון כמו בבבלי בכורות ב., ולא בשיוויו כנדפס בהוצ' צוק"ם, וכן צ"ל בירושלמי ע"ז א ו ולא בשוייו, כנדפס שם.]

אותה נתן עיניו בכותל שלא יראנה וכו' לשחרית הלכה והקבילה אצל גבירתה אמרה לה שוה לי המות משתתנני לאיש הזה (אדר"נ עז). —*שוה לכל נפש: אמר קרא אך אשר יאכל לכל נפש, דבר השוה לכל נפש (רב פפא, כתובי ז.). — ובמשמ' ישר רגלים, לא פִּסֵּחַ: וכל פסח נעשה שוה (פסיקי רבי מב, מא"ש, קעז.). — ובמהס"א: פעמים שאין הכל גלוי לפניו, אין דעתו שוה עליו (רש"י, במדי כב עו). כמום יכסמו וכו' לשון מדת דבר השוה, לא גזיזת ראש ולא גדול שער אלא במדה שוה (הוא, יחזקי מד כ). ועלתה כאור כלה, ובמקום אחר הוא אומר ועלתה כיאור כלה, וי"ת שניהם בשוה (הוא, עמו' ח ח). אין נזהר בין מקום מום לשלא מקום מום דסבור שהכל שוה (הוא, פסח' יח:). שככוד שניהם שוה עליך (הוא, קידושי לא.). שלא היתה זקופה בשוה אלא משופעת ונוטה כלפי חוץ (הוא, מנח' לו:). עם השופי, בשוה לשופי יחתכנו (הוא, חולי לב:). והוא שאנו מיצאים אותו (את העולם) וכו' מתדמה בתולדותיו ושוה בחלקיו (ר"י א"ת, הו"ה, היחוד ז). הלוקח מחבירו חפץ בשוהו (רמב"ם, מלוה ולוה ח ג). והמושכלות הראשונית שהכל גדול מהחלק וכו' ושהדברים השוים לדבר אחר בעצמם כלם שוים (מלות ההגיון ח). ואברהם ושרה זקנים וכו' וכיון שהן שוין בזקנה הרי יישובן נאה ומשובח (מדה"ג בראש' יח יא, מרגליות, ש). אמר לו (יעקב לעשו) וכו' בוא ונכתוב שטר אני ואתה שכל צרות הבאות נקבלם בשווה (שם שם לג ה, מרגליות, תקפא). והאנשים האלה שלמים הם, כלן שוים לטובה (מיד"א, מעגל טוב, 6). — ואמר המשורר: יעצך לבך מה לא יעצך אשר שכלו כמו שכלך בשוה[1], עצתו לך עשה, כי לך עצתו בלי אוה, ואת תיעץ באוה (ר"ש הנגיד, יעלך לבך, בן משלי, אברמסון, 183). לא אשר נוצרו בשוה יצורים, יש אשר לו שמאל כימין לזרים (הוא, לא אסר, שם שם, 222). — °ושָׁוֶה במשמ' המדה השוה והנכונה: ואם משפיע אותה (את השפופרת) כלפי מטה וכו' צופה מדה קטנה כעשר וכעשרים וכשלשים אמה, וכל זמן שמחסר את שיפועה ומקרב אותה לשווה ולנכונה מוספת מדת מה שצופה ומביט בה (תשוי הגאוי הרכבי סיד, 147). — °ושוה במשמ' ישר: כל מקום שנאמר ונסב או ויצא מלמד שלא היה המצר שוה א"א הולך ויוצא לחוץ (רש"י, במדי לד ז). — °בשוה, במשמ' במישור: והענן שהיה הולך לפניהם היה משוה לפניהם הדרך, ממלא את הגומות ומשפיל את ההרים, והיו הולכין על הדרך בשוה (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ג, ענעלאו, 404). — °בשוין, כמו בשוה: אלו ת"ח, ששימשו חכמים הרבה ללמדם טעמי משנתם זה בזו וזה בזו שאין הכל בקיאין בשוין (רש"י, ב"מ לג:). — °ושוה דבר עם דבר, כמו שוה לדבר: את שנראה עם הגיזה, כשישחטנו ויגזזנו לאחר שחיטה יהא צמר מדולדל שוה עם שאר הגיזה (הוא, בכורות כה:). שאינו מתמעך, שאינו שוה עם הגיזה אלא נראה עולה למעלה (הוא, שם כו:). — °ושוה בערכו לדבר אחר גם בשמושים שאינם בתו"מ: דשמין ערוגה של ניזק לפי מה שהיא, ואם מזיק בא ליתן לו קרקע בדמי נזקו נותן לו מיטב שדותיו שוה אותן דמים (רש"י, ב"ק ו:). מה שעזי חולבית מכור לך וכו' מותר, שהרי קיבל עליו הפסד ושכר, הלכך אפילו ימצא יותר משוה הדמים אין כאן אגר נטר ליה (הוא, ב"מ סד.). בשויו, שנותן עשבים שוה דמי החמור לכהן (הוא, בכורות ע:). אין כל אשר חשב שוה חצי ערמון (ר' זכריה כהן, תורת אמת, Monatssch. 1894, עמ' 413). ועי' ערמון. — °והיה שוה את הדבר, היה בו כנגד ערכו: דאיהו לא מיכוין לחללו בדמים פחותין אלא סבור שיהו החולין שוין את דמי ההקדש (רש"י, תמורה כז:). — °ושוה במשמ' רחוק מן הקצוות, ממצע ומכֻון, ישר: כי הוא (האדם) שוה ומכוון במזגו מכל בעלי חיים (תקון מדות הנפש לרשב"ג ח). ועם היות האדם וכו' בין שאר החיים בקומה זקופה, וזה היה לשתי עלות, האחת להיות טבעו שוה וגופו זך ודק וכו' שטבע האדם יותר כיושר ושוה משאר בעלי חיים וצמחונים (עולם קטן, הורוויץ, כד). אבל חזוק גופך ותקונו שתפקדנו במיני המאכלים הטובים הערבים והמשקים הראויים למזגו והרחיצה במים השוים (ר"י א"ת, מו"ה, תקנון הנפש ג). ועבר היה סגולת

[1] [לפי החרוז בצורת נקבה: בְּשָׁוָה, וכמובן אין ללכת אחרי נקוד כה"י בְּשָׁוֶה, שלפי מבטא הספרדים לא הובחן בו בין פתח לקמץ.]

שֵׁם וְשֵׁם סגולת נח, מפני שהוא יורש האיקלימים השוים אשר אמצעיתם וחםדתם ארץ כנען (הוא, כוזרי א לח). עד אשר ימצא אדם שוה הטבעים והפכי המדות אצלו ברשותו כמו ש־י כפות המאזנים הישרים ביד השוקל, יטה אותם אל אשר ירצה (שם ה י). כמזג השוה אשר הוא תכלית שווי המין ההוא וכו' וכבר ידעת שענין צדיקים שוים (ר"מ א"ת, מו"נ ג לט). אלו הם המדות השוות בלא ספק אשר הם מכלל חוקים ומשפטים צדיקים (שם ג לט). המעשים הטובים הם המעשים השוים הממוצעים בין שתי קצוות ששתיהן רע, האחת מהן תוספת והשנית חסרון (ח' פרקים לרמב"ם ד). — ״מהלך שוה במשמ' מהלך ממצע, מהירות ממֻצ ת: החמה אינה הולכת בכל יום במהלך הזה השוה, אבל היא מוסיפה עליה וגורעת ממנה למראית העין, והחוקרים על סדר התוספת והגרעון מצאו תמיד הימים אשר בין מ־לכה המתון עד סוף מהלכה השוה מוסיפין על מספר הימים אשר בין מהלכה השוה עד סוף מהלכה הנהוץ (ראב"ע, צורת הארץ, יג.). ואני מסדר בשני האופנים האלה מהלך החמה השוה והאמתי (שם, יג:). לבנה וכו' הולכת בכל סדרי המהלך, המתון והמהיר והשוה (שם, יז:). ותמצא הלבנה מהלכה פחות ממהלכה השוה בהיותה בפאת גובה הרום מגלגל הקפה, ומשם אתה אומר שהיא מהלכת יותר ממהלכה השוה בהיותה בשפל הרום מגלגל ההקפה (שם, יח:). והיא (החמה) וכו' פעמים היא הולכת במתינות פחות ממהלכה השוה ופעמים היא הולכת מהלך בינוני כמהלכה השוה ופעמים היא הולכת במריצות יותר ממהלכה השוה (הוא, ס' העבור, עז). וכל זה בא מפני מהלכם המתחלף, אשר הוא פעמים ממתין ופעמים מריץ, ואנו סדרנו החשבון על המהלך השוה (הוא, מגלת המגלה, קיז). — ״קו השוה, כמו קו המשוה, עי' קָו, 5818. — ״ובצרופים בסמ' כגון משלש שְׁוֵה הצלעות, שְׁוֵה השוקים: והמשלש נחלק לשלשה מינים, מהם משלש שכל צלעותיו שוות ונקרא משלש שוה הצלעות ומהם משלש אשר שתים מצלעותיו בלבד שוות ונקרא משלש שוה השקים (ראב"ח, חבור המשיחה והתשבורת א, 10). — ״מקה השוה, עין מִקָּח, 3278. — ״באו לעמק שוה, השתוו והתפשרו ביניהם, על פי בראש' יד יז, עי' שָׁוֵה.

שֶׁוֶה [1], ס"ז, — ערך שכנגד, ערך שָׁוֶה, Gegenwert; équivalent; e — : ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד מפזר ומפרד בכל מדינות מלכותך ודתיהם שנות מכל עם ואת דתי המלך אינם עשים ולמלך אין שֹׁוֶה להניחם (אסתר ג ח). ויאמר המן אף לא הביאה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי וגם למחר אני קרוא לה עם המלך וכל זה איננו שֹׁוֶה לי בכל עת אשר אני ראה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך (שם ה יג). — ובמליצת הכתיב בשמוש חיובי, היה שֹׁוֶה, היה כדאי, יאמר המשורר: וכל זה יהיה שוה עדי כי תאדים שלבה (ראב"ע, הרקמה, כהנא א, 79).

שָׁוֵה, ס"ז, — מקום מישור [2], (Ebene; plaine) : ויכו את רפאים בעשתרת קרנים ואת הזוזים בהם ואת האימים בְּשָׁוֵה קריתים (בראש' יד ה). ויצא מלך סדם לקראת וכו' אל עמק שָׁוֵה היא עמק המלך (שם שם יז). — ״ובמליצה, הגיעו הצדדים לעמק (ה)שוה, השתוו, התפשרו, נוהג בספרות ובדבור.

״**שְׁוִי**, ת"ז, — כמו שָׁוֶה, נוהג בספרות ובדבור בפרט בצרופים שבסמ', כגון שְׁוִי־אָרֶךְ, שְׁוִי כִּוּוּן, שְׁוֵי־מִדָּה, וכדו'.

״**שִׁוּוּי**, ס"ז, — א) תכונת הדברים השוים זה לזה, שויון [3], דמיון מלא, Gleichheit: égalité;

---

[1] [כנראה יש להבין את המלה כך, כ־״ על משקל קֶ־ש (כמו שֵׁי, שַׁי בלשון חז"ל) ולא כבינ' פוע'; כי מן שָׁוָה, שהוא פ"ע, היה צ"ל בבינ' במשמ' זו שָׁוֶה ולא שֹׁוֶה, וגם הענין דורש ש"ע בכתובים המובאים. על אסתר ז ד עין שָׁוָה.]

[2] [אין לראות במלה זו שע"פ בלבד אלא מלה קימת בלשון משמ' מקום שוה וחלק (כלשון שָׁוָּה גניה בישע' כח כה), בקמץ מתקים בנטיה, כהנחת כמה חוקרים בבראש' יד ה במשמ' מישור קריתים אל גם בפס' יז יש לפרש עמק שוה כלשון העמק שבתוך המישור הנ"ל, ולא כשע"פ.]

[3] [אפשר שבכמה מן הדגמאות להוראה זו התכונו כותבי הדברים למלים שָׁוִים, שָׁוִי, שׁוִי, שנכתבו באותן האותיות.]

equality: וחכמת השווי בשם עם ההתחלפות בענין (ר"י א"ת, מו"כ א לה). יוציא תחלה המרה הירוקה, מפני שהיא יותר קלה שבליחות וכו' ויותר ממהרת בתנועתה, לשוויה לטבע האש, אחר כן יוציא הליחה הלבנה בעבור שהיא נגרה ונחכת, לשוויה לטבע המים, אחר כן יוציא המרה השחורה לעבית וכבדותה, לשוויה לטבע הארץ (אברהם בן חסדאי, ס' היסודות לר"י הישראלי, יט). וזו (התשברת העיונית) חוקרת הקוים והשטחים והמגושמים על דרך כלל וצורותיהם ושעוריהם ושווים ומותרם וכו' (רס"ע פלקירא, ראשית חכמה ו ג, 42). ניסן ותשרי שתי נקודות השווי, תמוז וטבת שתי נקידות ההפוכין (ר"א הקראי, גן עדן, ענין הבדל סנה מסנה, יז.). — ואמר הפיטן: שיווי שפה אחת וישיבתם ישיבה [אחת] (ינאי, אהדים בפיח, קרוב' ברא"ש, זולאי, יד). כי אם כתים ובשווי[1]) וברצון (הוא, קרוב' שמ"ח, שם, קו). הוד כבוד הדרך, המולת שיווי הוגים (הוא, אסנ;, קרובי לימים נ ראים, שם, פלא). — ‏״ועל השווי, ביחד: לא ימנעו אותם הסבות והעלות אם שיהיו על השווי נמצאות יחד, ואם בבוא זו אחר זו (מאמר אלגזאלי בתשובת שאלות, מלטר, לט). — ב) במשמ' מעמד הדבר המשֻוֶּה, המתאם והמישר בעמדתו ובמדותיו, השקול והמכֻוָּנה במדותיו[2]), Gleichmaß; (belle) proportion; (right) proportion: שהשם שם אלו הי"ב אותיות במדת י"ב פאות וכו' והם מביטים אל ראש טלה וראש מאנים מאופק השווי ואופק כלל מדינות הארץ (אבוקהל דונש בן תמים, פרוש יצירה, סו.) כמזג השוה אשר הוא תכלית שווי המין ההוא, כי כל מזג יוצא מן השווי ההוא יהיה בו הסרון או תוספת, כן הענין בזאת התורה כמו שנתבאר משוויה וכו', וכשנדבר בזה המאמר בתת עלת טעמי המצות יתבאר לך משוויה וחכמתה מה שצריך שיתבאר (ר"מ א"ת, מו"נ ב לט). אז מי שלא ידע טבעי הענינים כולם, כמי שלא ידע שהבריאות בכלל הוא שווי

אחד (שם ג י). שלמות תבנית הגוף יתכונתו וצורתו ר"ל שיהיה מזג האיש ההוא בתכלית השווי ואבריו נערכים וכו' (שם שם כד). כמו שהגוף כשיצא משוויו נראה על איזה צד נטה ויצא ונעמוד כנגדו בהפכו עד שישוב אל השיווי, וכשישתווה נסלק ידינו מן ההפוך ונשוב לעשות מה שיעמידהו על שיוויו (שמונה פרקים לרמב"ם ד). ואמנם כונה (התורה) להיות האדם טבעי, הולך בדרך האמצעי, יאכל מה שיש לו לאכול בשווי וישתה מה שיש לו לשתות בשווי וכו' (שם שם). ומזג הרכביותיו בתכלית השווי (ר' משה נגרי, מאמר במערכת). בקו השווי (שם). שהיסודות הפכים, ואמנם ישארו בשווי והיושר אשר בין כחותיהם (אבן רשד, הבאור האמצעי לשמע הטבעי ג ג ד ב, כת"י, על-פי קלצקין-לובל, אוצר המונחים הפילוסופיים ד, 81). וכאשר יבחנו המינים יהי' היתר קרוב מהם אל השווי האמתי הוא האדם (קאנון א א ג א). כי קצת המזגים יהיה בהם מהרוע והמרחק מהשווי בענין לא יהיה אפשר שיקבל אלא צורת המחצבים לבד, וקצתם שהוא יותר קרוב אל השווי ויהיה אפשר שיקבל נפש הצמחים, וקצתם יהיה ג"כ אל השווי יותר קרוב ואפשר שיקבל נפש הבעלי חיים, וקצתם והוא היותר קרוב מן המזגים אל השווי וכו' אפשר שיקבל נפש האדם (אמו"ר לראב"ד א ז). משל העולם אצל כתות האנשים כפרדס נאה ונהג בעליו שישקהו בכל יום פעם אחת ותהיה ההשקאה ההיא ממוצעת כי השווי יועיל לצמחים והמותר יזיק (ר"י בדרשי, פרדס א, אולמ"ס ג). וכאשר הרבו לפשוע (היהודים) אז יותר ראוי לכבדם ולא לבקש עליהם עלילות ברשע יוצאות מהשווי וטבע השכל (אבן ויגא, שבט יהודה, עמד יג). — ‏״וכמו שֻׁוִּים, שֹוִי במשמ' ערך שוה, תמורה שוה, e—Gegenwert; équivalent: ועפרון לא עזב דמי השדה לדעת אברהם שאולי לא יתן לו שיוויו (תולדות יצחק להרי"ץ קארו, חיי שרה, כא.). — ‏״שווי זכויות, היות זכיות כל אדם במדינה שוות, גם בצרופים כגון מתן שווי זכיות וכדו', נוהג בספרות ובדבור. — ‏״שווי משקל, Gleichgewicht; equilibre; equilibrium, נוהג בספרות ובדבור.

---

[1]) [כלם יחד, פה אחד.]

[2]) [שמוש המלה נקבע כתרג' הערב' תַּשְׁוִיָה a), כשה"פ מן שִׁוָּה.]

a) تسوية

*שְׁוּוּת, ש"נ, — הצד השוה שבכמה דברים: ואנחנו והם מסכימים שהשוות (נ"א שהשותפות) אשר בינינו ובין שאר ההיות שאינם בעלי מכשא היא הגשמות והחיות (עולם קטן, הורוויץ, לה).

*שְׁוּוּז, שוזות, עי' א. שָׁחַז.

א. שׁוּחַ, עי' שָׁחָה, שָׁחַח, שִׂיחַ.

ב. *שׁוּחַ, ש"ז, — רק בצרוף בת שוח, שם למין ממיני התאנים[1]: הקלי שבדמאי השיתין והריסין והעוזרדין ובנות שוח ובנית שקמה (דמאי א א). בנות שוח שביעית שלהן שניה. שהן עושות לשלש שנים, ר' יהודה אומר הפרסאות שביעית שלהן מוצאי שביעית שהן עושות לשתי שנים, אמרו לו לא אמרו אלא בנות שוח (שביע' ה א). אלו דברים אסורים למכור לעכו"ם אצטרובלין ובנות שוח ופטוטרותיהן (ע"ז א ה). הנודר מן הכלכלה והיו בה בנות שוח שבע אמ' אלו הייתי יודע שבנות שוח בתוכה לא הייתי נודר אלא בשאר כלכלה, הותר בבנות שבע ואסור בכלכלה (תוספת' נדר' ה א; וכעין זה נדר' כז).

ג. שׁוּחַ, ראה ערך אֲשׁוּחַ, הערה.

*שׁוּחָ (?) שבח, — מלה מספקה: ואינו מודד לא בחוט ולא בשלשלת ולא בשוח[2] של גמי אלא במשיחה (תוספת' ערובי' ו יג).

שׁוּחָה, ש"נ, — בור חפור באדמה, ובהשאלה גם גיא עמק בארץ, ערבה, Grube, Tieftal; fosse, vallée, basse; pit, hollow: המוליך אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה בארץ ציה וצלמות בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם (ירמ' ב ו). הישלם תחת טובה רעה כי כרו שוּחָה לנפשי (שם יח כ). כי כרו שוּחָה[3] ללכדני ופחים טמנו לרגלי (שם שם כב). שוּחָה עמקה פי זרות זעום יי' יפול שם (משלי כב יד). כי שוחה עמוקה זונה ובאר צרה נכריה (שם כג כז). —ובספה"א, גם כתמונה לשאול: מהרה תהיה זו האילה שלוחה לאשמנים כמתים ויורדת לשוחה (רס"ט פלקירה, המבקש, לב). וראובן טוען שכבר עשה מקום בבית התבשיל שישפכו המים לשוחה שעשה בצד המעבר, והשכנים טוענים שגם בשוחה הנזכרה מוחין בידו (פרח מטה אהרן עב, קלט). — ואמר הפיטן: ומהם איצרות אש ונחלי גפרית, לעוברי ברית, ואוצרות שוחות עמקות לא תכבה אשם, זעום יי' יפל שם (רשב"ג, כתר מלכות, ביאליק-רבניצקי ב, 71). צורריהם יפיל בשוחות, ונפשתם תהיינה שחות, בכל רע מוכחות (לוח זה הקדם, יולך לשבת הקדם). — ואמר המשורר: וסור מדין וממדון ברחה, ובל תעמוד עלי הוף בור ושוחה (רה"ג, שירי מוסר השכל, לקו"ק, 66) ואל שת מן ימי ראשית לנפלם בקרית מעין שוחה חפורה (ר"ש הנגיד, הלוה עז, בן תהלים, הברמן א, 3). ותאמר לו להנחותך בעמק וישליכך בתוך שוחה עמקה (הוא, ידידותך, שם שם ב, 56). יום תת פקדתם שנת ה"ת היתה ביום אשר שוחה לפניו כרו (רשב"ג, בימי יקותיאל, ביאליק-רבניצקי א, 56). — *וככנוי גנאי לקבר קדוש של בני דת אחרת: וקלקלו השוחה (ספר נצחון ישן, Wagenseil, Tela ignea Satanae, עמ' 99).

*שׁוֹחֵט, ש"ז, — בפרט בצרוף שוחט ובודק, ובר"ת שו"ב, אדם מסמך לשחט בהמות ועופות, מי שפרנסתו משחיטת בהמות ועופות[1], Sch(l)ächter; boucher; butcher: יש צורך לקבץ מנכבדי קהלתנו למנות שוחטים כפעם בפעם (תקנות קנדיאה, 48). עוד הסכמנו שהשוחטים יזהירו הקצבים לבל ישלחו יד בבית השחיטה להוציא שומן כמנהגם עד אחר הבדיקה (שם, 50). השוחטים והבודקים צריכים להיות יראי שמים ויבדקו החלפים היטב ובכ"מ יתמנו נאמנים שיבדקו פתאום סכין של שחיטה, כדי שיזהרו השוחטים בו היטב, גם לבדוק השוחטי' והבודקי' בכל הגליל, אם הם בקיאים בהלכתם וכו' (פנקס ועד ארבע ארצות, שנת שס"ז, היילפרין,

[1]) [עי' בנאמר לעיל עמ' 6857 בהערה על בת שבע.]

[2]) [כך בכ"י שאחריו הלך צוק"ם: שות, בדפוסים: שבח (של גמי), והגר"א מגיה: בגמי. ובהוצאת ראב: חבל של גמי. אבל כנראה היתה הגרסה המקורית: שוחל (ז"א שַׁחַל) של גמי כלשון חבל שחול, חבל משוחל בירוש' שבת טו ב, ועי' שָׁחַל.]

[3]) [כך קרי; כתיב: שיחה.]

[1]) [במקורות הקדומים בא שׁוֹחֵט רק כבינוי' פוע' ככנוי לכל אדם מישראל השוחט בהמה ועוף, ועי' שחט.]

16). ולא יהא (החשוד באמונה בשבתי צבי) סופר סת"ם, ולא ש ו ח ט ובודק (שם, 417).—ובפתגם: לפי השור ה ש ו ח ט[1]).

א. שוט[2]), ממנו ∴השטה[3]), משוט, משוט, א. שוט, ∵שוטטות, ∴שוטטת, שט, ∵שטיטה, שיט, *שיט, *שיטה, ∴שיטת, ועי' שטן.

ב. שוט[4]), ממנו שוט, ב. שטט.

שוט[5]), ס"ז, מ"ר שוטים, — שבט, מקל שקשורה בו רצועה ושמכים בה את הסוס וכדו' כדי לזרזו לריצה: אבי העמים עליכם על כבד ואני אסיף על עלכם אבי יסר אתכם בשוטים ואני איסר אתכם בעקרבים (מ"א יב יא וכעין זה דהי"ב י יא). ועורר עליו יי' צבאות שוט כמכת מדין בצור עורב ומטהו על הים (ישעי' י כו). קול שוט וקול רעש אופן וסוס דהר ומרכבה מרקדה (נחום ג ב). שוט לסוס מתג לחמור ושבט לגו כסילים (משלי כו ג). אם שוט ימית פתאם למסת נקים ילעג (איוב ט כג). ועי' א. שוט, שוט־שוטף, שטט. — ובתו"מ: ש ו ט שישראל לוקין בו סופו ללקות (מכי' בשלח, מסכתי דעמלק ב).

1) [ע"פ הארמ': לפום תורא טבחא (פסיק' רבי, פסודם).]

2) [גם בארמ' כבעבר' בא שרש זה כפעל ובשם במשמ' הלך ועבר במקום בהליכה ברגל או בשחיה וברכיבה במים, וכן בא באשור' שט (מן שוט) במשמ' גרר וסחב, כדרך הפעל בלשון זו לבוא במשמ' פ"י בסק' זו של פ"ע בעבר' (עי' על סבת התופעה הזאת בספרו של העורך, הלשון והספר א, עמ' 251 וכו'). ומכאן יש לגזור גם שטן, שעקרו שטן, פקיד משוטט בארץ.

לעסת זאת אין לחבר עם שרש זה את הפעל הושיט בעבר', אושיט בארמ', שמקורו במבטא צלילי אושט בארמ' בסק' אפשט מן פשט (עי' ערך זה), ואין הושיט את ידו אלא הפשיט אותה. ואין כל שיכות לשרש זה גם לש"ע שוט, שיש לראותו כמבטא מטשטש (ללא סגירה מלאה של השפתים) במקום שבט. על שיט־שטף עי' בערך שוט־שוטף.]

3) [פעלת המשיט על פני המים, נהוג בספרות ובדבור.]

4) [עי' בהערה הקודמת.]

5) [בערב' שיט a), ועי' בהערה לשרש א. שוט.]

a) سوط

א. שוט, שט, פ"ע, שטו, שטים, שוט, (פ)שוט, ישטו, — התהלך, הלך הנה והנה: שטו העם ולקטו (במדי' יא ח). ויאמר המלך אל יואב שר החיל אשר אתו שוט נא בכל שבטי ישראל מדן ועד באר שבע ופקדו את העם וכו' ויצא יואב ושרי החיל לפני המלך לפקד את העם את ישראל ויעברו את הירדן וכו' ויבאו הגלעדה וכו' ויבאו מבצר צר וכל ערי החוי והכנעני ויצאו אל נגב יהודה באר שבע וישטו בכל הארץ ויבאו מקצה תשעה חדשים ועשרים יום ירושלם (ש"ב כד ב—ח). ויאמר יי' אל השטן מאין תבא ויען השטן את יי' ויאמר משוט בארץ ומהתהלך בה (איוב א ז, וכעין זה ב ב). בשוט[1]) לשון תחבא ולא תירא משוד כי יבוא (שם ה כא). — ושט באניה, הוליך אותה במשוט: במים רבים הבאוך השטים אותך (יחזק' כז כו). ועי' שט. — ובתו"מ גם במשמ' עבר במים, שחה: לא עולין באילן (ביום טוב) ולא רוכבין על גבי בהמה ולא ש ט י ן על פני המים (ביצה ה ב; ר"ה ד ח). אלו לא: מביאין (את הטומאה) ולא חוצצין, הזרעים והירקות המחוברים לקרקע וכו' וספינה שהיא ש ט ה על פני המים (אהלי' ח ה). ה ש ט על פני המים, הנתזין אינן בכי יתן (מכשירי' ה ב). מלאכה שאין חייבים על מינה כרת מנין שלא יעלה באילן ושלא ירכב על גבי בהמה ושלא י ש ו ט על המים (ספרא אחרי' פרק ז, ויק, פג.). כי גאו המים מי שחו, מהו מי שחו, מ ל ש ו ט (ירוש' סקל' ו ב). מצות שהאב חייב לעשות לבנו למוהלו לפדותו וכו' ר' עקיב' או' אף ללמדו ל ש ו ט על פני המים (שם קדוש' א ז). ושמע שתי רוחות שמספרות זו לזו, אמרה חדא לחברתה, חברתי בואי ו נ ש ו ט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות באה לעולם, אמרה לה חברתה איני יכולה וכו' אלא לכי את וכו' הלכת היא ו ש ט ה ובאה (ברכי' יח:). הבא ממדינת הים לא יגלח (במועד) וכו' אמר רבא ל ש ו ט[2]) דברי הכל אסור, למזונות דברי הכל מותר (מו"ק יד.). ויען השטן וגו' אמר לפניו רבש"ע ש ט ת י בכל

1) [כמו בשוט הרים מן שוט, כדעת רסע"ג, בהקבלה אל כי יבוא שבצלע השניה, ולא כש"ע שוט.]

2) [רש"י: אם יצא שלא לצירך ולא יצא אלא כדי לשוט בעולם ולראותו וחזר במועד.]

העולם כולו ולא מצאתי נאמן כעבדך כאברהם (ב״ב טו:). אותן שנים שעתיד הקב״ה לחדש בהן את עולמו וכו׳ צדיקים מה הן עושין, הקב״ה עושה להם כנפים ושטין על המים (סנה׳ לב:). ובלילא מאי עביד וכו׳ רוכב על כרוב קל שלו ושט בשמונה עשר אלף עולמות (ע״ז ג:). עוף שנחבט על פני המים כיון ששט מלא קומתו דיו (חול׳ כח:). שלש מאות וששים וחמש חלונות ברא הקב״ה ברקיע וכו׳ מהן ברא לשמש ומהן ברא ללבנה שיהא העולם שט אחריו (מד״ר שמות טו). לאחד שהיה שט על פני הנהר, היה רץ ורצין אחריו (ר׳ שמעון בן חלפתא, מד״ר קהלת, סדרא חליפתא, שמח בחור). — ובמגלות הגנוזות: ותשוט בשביבי להוב (מגי׳ גנו׳ ב, סוקניק, מ). ומלחמת גבורי שמים תשוט בתבל (שם שם, מב). — ובספה״א: ופן תשא עיניך השמימה וכו׳ כלומר שמא תשוט בעין לבך תראה שאלו הן המנהיגים את העולם וכו׳ ובענין הזה צוה ואמר השמרו לכם פן יפתה לבבכם (רמב״ם, עכו״ם ב א). אתה (איוב) יושב בתוך ביתך ועניים באין אצלך וכו׳ אבל אברהם אינו כן, אלא שט ומחזר בעולם וכשמוצא אורחין מכניסן לתוך ביתו (מדה״ג בראשי׳ כא לג, מרגליות, שמד). מעשה בשלמה המלך אשר היה שט בכל יום לרקיע (מעשה בשלמה המלך, ביהמ״ד ילינק ב, 86). — ואמר המשורר: יהוסף כל אשר אשא ואסבל בעבורך, ולולא את כבר שטתי בתבל והייתי [1]) כמו רבים. בדורך (ר״ש הנגיד, יהוסף כל אסר, בן תהלים, הברמן א, 39). יחידתי בעת תשוט מהומה נטי מעל דרכיה ושחי (הנ״ל, יחידתי, בן משלי, אברמסון, 184). — ושוט על דבר במשמ׳ חפף על דבר: והצורות השכליות ישוטו על הצורות הנפשיות (אלל קופמן, ן׳ גבירול 24, ורא״ה שם 60).

— פוע׳, מְשׁוֹטְטִים, מְשֹׁטְטוֹת, שׁוֹטְטוּ, יְשֹׁטְטוּ, יְשׁוֹטְטוּ, — כמו קל: שׁוֹטְטוּ בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה (ירמ׳ ה א). ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח יְשׁוֹטְטוּ לבקש את דבר יי׳ ולא ימצאו (עמ׳ ח יב). עיני יי׳ המה מְשׁוֹטְטִים בכל הארץ (זכר׳ ד י). ואתה דניאל סתם הדברים וחתם

1) [כן צ״ל, ולא: וחייתי, כנדפס.]

הספר עד עת קץ יְשֹׁטְטוּ [1]) רבים ותרבה הדעת (דני׳ יב ד). כי יי׳ עיניו מְשֹׁטְטוֹת בכל הארץ (דהי״ב יו ט). — ובתו״מ: וציר שאין בה דגה (כלבית שוטטת בו) (ע״ז ב ו). שבעה, אלו שבעת הנרות, כנגד ז׳ כוכבים שמשוטטין בכל הארץ (מד״ר במדב׳ טו). ומה שינת הלילה אדם שוכב וישן ורוחו שוטטת בכל הארץ ומגדת לו בחלום כל דבר שיהיה וכו׳ כך המתים רוחן משוטטת בכל הארץ ומגדת להם כל דבר שיהיה (פדר״א לד). משיב הקב״ה ואומר להם (למלאכי השרת) לכו ושטטו בארבע רוחות העולם וכו׳ מיד הולכים וכו׳ ומשוטטים בארבע רוחות העולם וכו׳ (א״ב דר״ע, ע״ת, ביהמ״ד ילינק ג, 31). — ובספה״א, גם במשמ׳ עִיֵּן, הסתכל: כגלי הים שהאבנים משונים במראיהן זו מזו והעינים המסתכלות בהן שוטטות ונראות כאילו גלי הים הם נדים ונעים (רש״י, סוכה נא:). ולא תהא שיטה קצרה מזה כדי שלא יהא הדף כאיגרת, ולא אורכה יותר על זה כדי שלא יהו עיניו משוטטות בכתב (רמב״ם, מזוזה ז ד). כיון שנגמל איתן זה התחיל לשוטט בדעתו וכו׳ ולבו משוטט ומבין עד שהשיג דרך האמת (הנ״ל, עבודת כוכבים א ג). ואחר כן זכר הנביא ע״ה שמחשבתו שוטטה בזה עד שהתבאר לו שהדברים אין לעיין ולהשתכל בהם רק בסופם ולא בתחלתם (ר״ש א״ת, מו״נ ג יט). ויהי לימים וישוטטו האנשים לתור סביבות בית דניאל לדעת את אשר יעשה (יוסיפון גינצבורג, כב). היו משוטטים על הבתים כל יום (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם פאה ח ז). וכשתשוט בציור העצם הרוחני תדע כי יחסו אל העצם הגשמי כיחס האור אל האויר (לקוטי מקור חיים לרשב״ג ה לט). אחר שיצא אברהם מן המערה היה לבו משוטט ביצירת העולם (מדה״ג בראשי׳ יא כח, מרגליות, רד). והיה משוטט בדעתו ואומר עד מתי אנו משתחוין למעשי ידינו (שם יב א, שם, רי). כאשר הייתי מתעסק במלאכת הסחר הייתי משוטט בכל הארצות והולך בכל המדינות

1) [אמנם אין המלה במקום מובנת. לפי הענין דרוש פֹעל כגון יַשְׂכִּילוּ, והשוה יא, לג: ומשכילי עם יבינו לרבים. ולפי זה השמוש בספה״א.]

(ר"י זבארה, שעשועים ו, דודזון, 56). אני הגבר, מטבחר ילדי עבר, שוטטתי בכל עבר ועופפתי מים ועד מזרח בלי אבר (ר"י חריזי, תחכ' כ, 202). סבבתי בכל העיר וכו' ושוטטתי על החצרים (שם כג, 215). וכל הנוסע הוא לחפצו נוגע, וכל ההולך הוא על חפצו מולך, והמשוטט פרי חפציו ילקט (שם כו, 235). וזה כי בשוטט השכל האנושי סביב הנמצא העיוני יקרא שכל עיוני ובשוטט סביב הנמצא המדעי יקרא מעשי ואם ישוטט לבד סביב הנהגת נפשו יקרא חסיד או משכיל (זכות אדם, 11, בקבץ יין לבנון). לרוב שוטט מחשבתו בדרוש אשר יחקור בו (רלב"ג, קהל' ג). שאין מודיעין לו לאדם בחלום אלא מה שמחשבתו משוטטת לדעת ענייננו (ר"ש אלמולי, פתרון חלומות ד ג, כ:).

—התפ', הִתְשׁוֹטְטָה: הילילי חשבון כי שדדה עי צעקנה בנות רבה חגרנה שקים ספדנה והִתְשׁוֹטַטְנָה [1]) בגדרות (ירמ' מט ג).

—הפע', *הֵשִׁיט, — עשה שישוט, לִמֵּד לשוט, לשחות: מי חטאת ואפר חטאת לא יעבירם בנהר ובספינה ולא ישיטם על פני המים (פרה ט ו). איזו היא מצות האב על הבן, חייב למולו ולפדותו וללמדו תורה וללמדו אומנות ולהשיאו אשה ויש אומ' אף להשיטו בנהר (תוספתי קידוש' א יא). — ובסהם"א: שוט לסוס, אלו דור המבול שהיו כסוסין שאינן נכשלין [2]) השיטן במים (מדה"ג שמות ז טו, הופמן, 61; מרגליות, קטו). [3])

*שׁוּט, ב. פ"י, — כמו שָׁאַט, בזה, הקל, לעג: חמש עבירות עבר אותו רשע באותו היום, בא על נערה מאורסה והרג את הנפש וכפר בעקר וכפר בתחיית המתים ושט את הבכורה (ר' יוחנן, ב"ב טז:). ועין שָׁאַט.

1) [אמנם קשה פעל זה במקומו, וכנראה צדקו המניחים כי עקר הנסח היה בקרוב: והשתרטנה בגדרות, כלשון לא תתגדדו (דבר' יד א), ובבשרם לא ישרטו שרטת (ויקר' כא ה) במנהגי אבלות.]

2) [בלי ספק ט"ס, וצ"ל: שאינן נבלמין, חשוה אדר"נ כד: לסוס שאין לו רסן לבלום.]

3) [בתוספת' צוק"מ כלים ב"מ ב יד: נתנו בחרמש שלא ישטם המשיט טמא, אך בדפוס: המסיט, ועי' מסיט. 3116.]

—פוע', *שׁוֹטֵט, — כמו קל: כן מצאנו החסידים וכו' משוטטים על דת השי"ת מן הקצוות הרחוקות (אגרת תימן, הסמבר 27). גם החשוד ישוטט על הזקנים (מן II, 121).

*שׁוֹטְטוּת, ש"נ, — תנועה, מרוץ: כי הששון היא תנועה ושוטטות טבעי מחום והחום הטבעי והתפשטו בגוף וכו' (ר"י הישראלי, ס' היסודות, לג). — ובהשאלה במשמ' עיון והסתכלות: כי העיון בעצמים הפשוטים וכו' היא המנוחה הגדולה והתענג הגדול לנפש המדברת וכפי כח הנפש בידיעתם והשוטטות בהם וכו' יריח כחה בידיעת הרבנות, כלומר האלהות (לקוטי מקור חיים לרשב"ג ג לא). וצורת הנפש המדברת תשיג מקצת הצורות השכליות ותכירם עם התנועה והשוטטות בהם (שם ד כח). פשוט שכלך מהעצם הגשמי והעמק השוטטות בעצם הרוחני (שם ה לט). אחר זה התיישרתי זה הזקן בדרך השוטטות, כלומר כאשר מצאתי השכל על זה השלמות באופן הוא מתישר אל החכמות והידיעות, נזדרזתי להלוך בכמו דרכו ולקנות החכמה ולהשליטה (במור ן' זילא לאגרת חי בן מקיץ של אבן סינא, הוצ' קויפמן, ט). ולכן הסתפק בשוטטות מעורב בעמידה, כלומר השכלה בלתי נקיה מערוב הדמיון והחוש (שם שם). — ובפרט בצרוף, שוטטות נפש, מהלך הנפש, הלך רוח: כי כל נביא רוח נבואותיו כפי העת אשר הוא בו לקרבם מן הפועל ושוטטות נפשו עליהם (כרבוני, מו"כ מט).

שׁוֹט-שׁוֹטֵף [1]), ש"ז מרכב, — שטפון עז [2]), זרם מים כבירים שוטפים, Überflutung;

1) [במגלת ישעיה מן הגנוזות בשני המקומות: שט שוטף בפ"א כפופה, שלא כנוהג בכתיב הגלה במלים אחרות.]

2) [רב המפרשים ראו כאן לשון שוט ממש, אך אין שוטף תאר מתאים לשוט, ועל פי הענין הכונה לאיתו זרם מים כבירים שוטפים שמדבר עליו שם בפס' ב. ועל כן היה אף מי שהציע את הגרסה שֶׁטֶף שוטף, אך נוסחת המסרת מקיים היא בשני המקומות. וי. ברט (Et. Stud. 14 ועוד) מצא כאן מקור מן שוט במשמ' הליכת זרם מים, וכשמוש פעל זה בצורת סוּט בכוש' במשמ' שפך ויצק. אך יותר נראה, שאין שוט

inundation: כי אמרתם כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חזה שׁוֹט[1]) שׁוֹטֵף כי עבר לא יבואנו כי שמנו כזב מחסנו ובשקר נסתרנו (ישעי כח יה). וכפר בריתכם את מות וחזותכם את שאול לא תקום שׁוֹט שׁוֹטֵף כי יעבר והייתם לו למרמס (שם שם יח).

*שׁוֹטֶה[2]), תוס״ז, — שאינו שפוי בדעתו, ובמשמ' מְחלשת, אויל, חסר דעת, toll, närrisch; insensé, fou; mad, fool(ish): חמשה לא יתרומו ואם תרמו אין תרומתן תרומה, החרש והשוטה והקטן וכו' (תרומ' א א). תלה בקטן עד שיגדיל וכו' או בחרש או בשוטה אין שומעין לו אלא אומרים לו עליך מצוה או חלוץ או יבם (יבמ' ד ו). האונס והמפתה והשוטה לא פוסלים ולא מאכילים (שם ז ה). שור של פקח שנגח שור של חרש. שוטה וקטן חיב, ושל חרש שוטה וקטן שנגח שור של פקח פטור, שור של חרש שוטה וקטן שנגח, בית דין מעמידין להן אפוטרופוס ומעידין להם בפני אפוטרופוס, נתפקח החרש. נשתפה השוטה והגדיל הקטן חזר לתמותו (ב״ק ד ד). שאלו את הזקנים אם אין רצונו בעבודה זרה למה אינו מבטלה, אמרו להן וכו' הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות, יאבד עולמו מפני השוטים?[3]) (ע״ז ד ז). והגם לבו בהוראה שוטה רשע וגם רוח (ר' ישמעאל, אבו' ד ז). הכושי והגיחור וכו' והחרש והשוטה והשכור וכו' פסולין באדם וכשרין בבהמה (בכורות ז ו). שוטה אחת בעיר או נכרית או כותית, כל הרוקים שבעיר טמאין (טהר' ה ח). החרשת והשוטה והסומא ושנטרפה דעתה אם יש להן פקחות מתקנות אותן והן אוכלות בתרומה (נדה ב א). הרואה יום אחד עשר בין השמשות תחלת נדה וסוף נדה וכו' הרי אלו טועות. אמר ר' יהושע עד שאתם מתקנים את השוטות בואו ותקנו את הפקחות (שם ו יד). שוטה היה זה (סנחריב) שלא היה יודע לפתות (ר״ש בן יוסי, ספרי דבר' לז). איזה הוא שוטה, היוצא יחידי בלילה[1]) והלן בבית הקברות מקרע את כסותו והמאבד מה שנותנין לו, פעמים שוטה פעמים חלום זה הכלל כל זמן ששוטה הרי הוא כשוטה לכל דבר (תוספת' תרומ' א ג). המסרט על בשרו, ר' אליע' מחייב וחכמ' פוטרין, א' להם ר' אליע' והלא בן סטדא לא למד אלא בכך, אמרו לו מפני שוטה אחד נאבד את כל הפיקחין? (שם שבת יא טו). שוטה פעמים יש לו בושת ופעמים אין לו בושת (שם ב״ק ט יג). אין שוטה נפגע[2]) (שבת יג:). ר' יוסי הגלילי הוה קא אזיל באורחא, אשכחה לברוריה אמר לה באיזו דרך נלך ללוד, אמרה ליה גלילי שוטה לא כך אמרו חכמים אל תרבה שיחה עם האשה, היה לך לומר באיזה ללוד (ערוב נג:). א״ר יצחק דבר תורה שוטה מתגרשת וכו' היכי דמי איליםא דיודעת לשמור גיטה ויודעת לשמור עצמה וכו' אלא דאין יודעת לשמור לא גיטה ולא עצמה דבר תורה שוטה מתגרשת (יבמ' קיג:). אמרו לו לרבי יהודה פקחת תנשא, שוטה לא תנשא? (יבמ' קיג:). מיום שחרב בית המקדש ניטלה נבואה מן הנביאים ונתנה לשוטים ולתינוקות (ב״ב יב:). וכי מפני ששוטה זה עושה שלא כהוגן אנו נאבד שבועתינו (ע״ז כח.). בעי מינה רב הונא מרב בחרוזין מהו, א״ל אל תהי שוטה, בחרוזין[3]) הרי זה סימן (חול' לה:). אמר להם שוטים וריקים, על שאני אומר לכם אתם מהזירין לי כך (הלל, אדר״נ יב). בשביל שוטה זה שעשה שלא כהוגן אנו נאסור כל המקלין (ר', חול' כה.). כהן שוטה וכו' ר״א ברבי צדוק אומר עושין לו כים של עור, אמרו לו כל שכן שמביא לידי תימום,

שוטף אלא קצור לשני במקום שֵׁטֶף שוטף, בהבלעת הפ״א הראשונה, כדגמת קצורים כגון חפר־פרות, שחרחרת במק' חפר־חפרות, שחר־שחרת וכו', ואין לדון שׁוֹט במלה להיד, אלא כהתחלת הצרוף המכפל שוט(פ)שוטף, אשר בדבור מהיר השמיטו בו את הפ״א שבין ט — ש.]

1) [כך קרי, הכתיב: שיט.]

2) [מן שְׁטָה, עי' שם, וכן בארמ' שטיא מן שטי.]

3) [בתוספת' ע״ז ו ז נוסף כאן: אלא הנח העולם שינהגו כמנהגו והשוטים שקילקלו יבאו ויתנו את הדין.]

1) [כנראה הכונה למי שיוצא בליל הירח כשהוא ישן, mondsüchtig; somnambule; lunatic.]

2) [אין פגע רע בא עליו, כלומר אינו מכיר בפגעיו (רש״י).]

3) [עין חָרוּז, עמ' 1745, הערה 4.]

אמר להן לדבריכם שוטה אין לו תקנה? (נדה יג:). נטפל להם רבי יוחנן בן זכאי א״ל שוטים, זו מניין לכם (מגי׳ תענית א, ג.). אמר להם ישמעאל, שוטים אתם, אני בכור ואני נוטל פי שנים (מד״ר ברא׳ נג). חלום קשה ונבואה קשה אבל שוטה אריכות ימים מבטלת וכו׳ מיצחק דכתיב ויהי כי ארכו לו שם הימים מיד והנה יצחק מצחק (שם שם סד). שאמרו המצרים לפרעה בא ונזדווג לאומה זו, אמר להם שוטים אתם עד עכשיו משלהם אנו אוכלים והיאך נזדווג להם, אלולי יוסף לא היינו חיים (שם שמות א). אחר ימים היה לו דין ובא אצלו והייבו, יצא מלפניו ואמר אין דיין שוטה הימנו (שם שם לא). שמעו נא המורים, שוטים, שכן בכרכי הים קורין לשוטים מורים (שם במד׳ יט). עשו אמר שוטה היה קין שהרג את אחיו בחיי אביו (ר׳ לוי, שם אסתר, ויקראו סופרי המלך). ראה הבן אדם אחד, א״ל ראית את אבי, א״ל שוטה, אתה רוכב על כתיפי וכו׳ (פסיק׳ ר״כ, זכור, כח:). כשילדה שרה כל סומא שהיה בעולם נפתח, וכל פסח [נעשה] שוה, וכל אלם נפקח, וכל שוטה נתרפא (פסיק׳ רב׳ מג, וס׳ פקד את שרה, קעז.). ועי׳ חֵרֵשׁ, קָטָן. — ובצרופים כגון *שוטה שבעולם: שוטים שבעולם, בטובה שהשפעתי לכם אתם מתגאים (מכי׳ בשלח, מסכ׳ דשירתא ב, לה:). לאחד שהיה עומד וצוהב כנגד אביו, אמרו לו שוטה שבעולם, כנגד מי אתה [עומד] וצוהב, כנגד אביך (ספרי דבר׳ שט). אמר להם הקב״ה (למלכות רומי) שוטים שבעולם, כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם (ע״ז ב:). אמר להן הקב״ה שוטים שבעולם, מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת וכו׳ (שם ג.). שוטה שבעולם, ולא תהא תורה שלנו כשיחה בטילה שלכם (מגי׳ תענית א, ג.). שוטה שבעולם, דרכן של מתים להיות נתבעין אצל חיים (ר׳ לוי, מד״ר ויקרא ו). אמרה לה אי שוטה שבעולם, ישמעו אזניך מה שפיך מדבר וכו׳ (שם פס״ט, אל הרחני). אמר לו שוטה שבעולם, כל עצמו של אבא לא מסרני לידך אלא ע״י שלא הייתי שומע לו (שם שם, כרמי). והן משיבין לו ואומרין שוטה שבעולם, אין אתה יודע שעולם הזה דומה לשבת (כס רות ג). אמרה לו שוטה שבעולם, כבר קיימת כל המצות ולא נשאר לך אלא זו בלבד (שם איכה, אלפא ביתא קדמאה מעשה במרים). — ובנקבה גם *שוטית: ואמר לה אברהם הלא שוטית שבעולם את, אלמלא לא שפל הוא מכלם לא היה יושב למטה תחת כלם (אליהו זוטא כה). ועי׳ עוֹ͏ְם. — *שוטה שבשוטים, שוטה גמור, שוטה מפלג: אפילו שוטה שבשוטים אין מאבד כל מה שנותן לו (ירוש׳ תרומ׳ א א). — *חסיד שוטה: חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה ומכות פרושין הרי אלו מבלי עולם (ר׳ יהושע, סוטי׳ ג ד). — *ופתגם, אין מביאין ראיה מן השוטים: אמר להן רבי אליעזר לחכמים והלא בן סטדא הוציא כשפים ממצרים בסריטה שעל בשרו, אמרו לו שוטה היה, ואין מביאין ראיה מן השוטים (שבת קד:). ואמר ר״ש אני ראיתי נחש ששתה ציר בצידן, אמרו לו שטיא הוה ואין מביאין ראיה מן השוטים (חול׳ מט:). אמר להם רבי ישמעאל מעשה בקלפטרא מלכת יונית וכו׳ אמרו לו אין מביאין ראיה מן השוטים (נדה ל:). — *וכלב שוטה, כלב חולה במחלת הכלבת: חמשה נהרגין בשבת, זבוב מצרי וכו׳ וכלב שוטה שבכל מקום (ירוש׳ שבת יד א). סימני כלב שוטה פיו פתוח, רירו יורד וכו׳ (שם יומא ח ה, וכעין זה בבלי שם פג:). — *צאן שוטה: צאן, לרבות כל משמע צאן, אף החרש, אף השוטה, אף הנכנסת (ספרא ויקרא, דיבורא דחובא סוף פרשה יב, ויס, כז.). — וכתאר לצמח לא תרבותי, *הדס שוטה, *לוף השוטה, הדס הבר, לוף הבר: הדס שוטה לסוכה ועץ עבות ללולב (רב חסדא, סוכי יב.). כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים ואינו מתקיים בארץ יש לו שביעית ולדמיו שביעית, יש לו ביעור ולדמיו ביעור, ואיזה זה עלה הלוף השוטה ועלה הדנדנה וכו׳ כל שאינו מאכל אדם וכו׳ אין לו ביעור ואין לדמיו ביעור, ואיזה זה עקר הלוף השוטה ועקר הדנדנה וכו׳ (שביעי׳ ז א–ב). הפיגם והירבוזין השוטים (שם ט א). ועלי הלוף השוטה אינן מטמאין טמאת אוכלים (עקצ׳ ג ד); ועי׳ הֲדַס, לוּף. — ובזהס״א, בכור שוטה[1]: בכור שוטה שאינו כל כך עיקר בבכור כי הוא מן האם (רגמ״ה, ב״ב קכו:). — *ונאמר בפתגם: שאל שאלת השוטים,

---

[1]) [עי׳ בְּכוֹר, עמ׳ 540, הערה 1.]

ושמר שמירת חנדיבים (מבחר הפנינים א מג, הנרמן, ט). השתיקה מענות השוטה טוב מעניתו (סס ג יז, סס, טו). הדעתן כשהוא מבקר מי שהא כבד עליו, אינו שונה לבקרו, והשוטה אינו מרגיש בבזיון (סס יח ו, סס, כח). טוב לסבל שוטה מחצי שוטה (סס יח כ, סס, ל). כל אהבה היא כלום וא־בת השוטה אינה כלום (סס כ ד, סס, לא). חברת השוטה סכנה, ושנאתו שמחה (סס כ כב, סס לג). ורוב השחוק סמן השוטה (סס מב יז, סס, כד). השוטה אין לו תקנה והוא מדוה שאין לו רפיאה (סס מב כא, סס סס). וכל ארוך שוטה (ר״י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 19). חזן בגימטריא שוטה[1] (סס ה, 48). אין לגנב טוב מן החבל ולשוטה טוב מן הכבל (עמנואל, מחב׳ יט, הנרמן, 535). חלי השוטים לא ירפא כי אם כשוטים (עמנואל פראנקים, ספור מעשה סבתי לבי, קבץ על יד א, 133). לב השוטה בפיו (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי י כ). סכין ביד שוטה סכנה (אליהו בחור, תשבי, סכין). שוטה אחד יכול להקשות מה שלא יוכלו אלף חכמים לתרץ (יעב״ץ, תורת הקנאות, מב). שוטה אחד יכול לקלקל מה שלא יוכלו אלף חכמים לתקן (בית יהונתן, ח:).

שוֹטוּת, ש״נ, — תכונת השוטה: שבחולי תאוה יתרה כזו תמיד רחמה פתוח ותבקש המשגל וכו׳ ולפעמים תצא מן הדעת ונקרא בלטין פורו״ר אוטורינ״ו ר״ל שוטות הרחם (טוביה כ״ץ, מעשה טוביה ג, גן נעול ד, קיט:).

שׁוֹטֵר, שֹׁטֵר, מ״ר שֹׁטְרִים, סמי׳ שֹׁטְרֵי, כני׳ שֹׁטְרֵיכֶם, שֹׁטְרָיו, שֹׁטְרֵיהֶם, — פקיד צבורי רושם וכותב[2], Beamter; fonctionnaire; oficial: ויצו פרעה ביום ההוא את הנגשים בעם ואת שטריו לאמר לא תאספון לתת תבן לעם ללבן הלבנים (שמות ה ו–ז). ויצאו נגשי העם ושטריו ויאמרו אל העם לאמר כה אמר פרעה אינני נתן לכם תבן (סס סס י). ויכו שטרי בני ישראל אשר שמו עלהם נגשי פרעה לאמר וכו׳ ויבאו שטרי בני ישראל ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך וכו׳ ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע (סס סס יד–יט). אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושטריו (במדי׳ יא יז). ואקח את ראשי שבטיכם וכו׳ ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרת ושטרים לשבטיכם (דברי׳ א יה). שפטים ושטרים תתן לך בכל שעריך (סס יו יח). ודברו השטרים אל העם לאמר מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו וכו׳ ויספו השטרים לדבר אל העם ואמרו וכו׳ והיה ככלת השטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם (סס כ ה–ט). אתם נצבים היום כלכם לפני יי׳ אלהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם (סס כט ט). הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושטריכם ואדברה באזניהם את הדברים האלה (סס לא כח). ויצו יהושע את שטרי העם לאמר עברו בקרב המחנה וצוו את העם (יהוש׳ א י–יא). ויהי מקצה שלשת ימים ויעברו השטרים בקרב המחנה (סס ג ב). וכל ישראל וזקניו ושטרים ושפטיו עמדים מזה ומזה לארון (סס ח לג). ויקרא יהושע לכל ישראל לזקניו ולראשיו ולשפטיו ולשטריו (סס כג ב). לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם אשר אין לה קצין שטר ומשל (משלי ו ו–ז). מאלה לנצח על מלאכת בית יי׳ עשרים וארבעה אלף ושטרים ושפטים ששת אלפים (דהי״א כג ד). ליצהרי כנניהו ובניו למלאכה החיצונה על ישראל לשטרים ולשפטים (סס כו כט). ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושטריהם המשרתים את המלך (סס כז א). והנה אמריהו כהן הראש עליכם לכל דבר יי׳ וזבדיהו בן ישמעאל הנגיד לבית יהודה לכל דבר המלך ושטרים הלוים לפניכם (דהי״ב יט יא). ויהי לעזיהו חיל עשי מלחמה יוצאי צבא לגדוד במספר פקדתם ביד יעואל הסופר ומעשיהו השוטר (סס כו יא). ומהלוים סופרים ושטרים ושוערים (סס לד יג). — ובתו״מ: וכל שהוחזקו אבותיו משוטרי הרבים וגבאי צדקה משיאין לכהונה ואין צריך לבדוק אחריהן (קדוש ד ה). — ובספהמ״א: מכאן אמרו לא תתירא מפני איש שוטר ומושל אלא מפני איש שאין בו יראת שמים (נלאס׳ רבתי לב

---

[1]) [עי׳ בהערתו המפרטת של דודזון למקום.]

[2]) [מן שטר (עי׳ שם), שעקר הוראתו כתב, רשם. ונקרא הפקיד הצבורי בשמות סופר, שוטר, ומעין זה בשפות אחרות, בעקר על פי תפקידו של הפקיד למנות, לספר ולרשם רכוש והכנסות לצרכי מסים.]

יב, אלנבק, 147). — ³וכמשמ׳ פקיד צבורי השוטר על סדר בטחון, איש משטרה, Schutzmann: agent de police; constable, נוהג בספרות ובדבור, גם בצרופים כגון שוטר צבאי, שוטר תנועה וכדו׳.

***שֶׁוֶר**, שֶׁוִי [1], ס״ז, — ערך שוה, Gegenwert; equivalent; equivalent.

***שְׁוִיָּה**, ס״נ, — מלה מספקה: ויהי איש מצליח, לא היה צריך לומר אלא (איש) צדיק, למה כתיב איש מצליח, אמר ליה הקדוש ברוך הוא שוית (אתה) מה שלא שוה אדם הראשון, שאין מצליח אלא (לשון) שויה [2] שנאמר וצלחו הירדן (תנחומא נשא כח; תנחומא בובר שם לב).

***שִׁוְיוֹן**, ס״ז, — א) ערך שוה, Wert, Gegenwert; montant de la valeur; value, equivalent: ישומו ויחקרו הדיינים המשפט וכערך **שויון** זמן האר׳ וכבודו וכו׳ כן יגבו מן המכה ויתנו למוכה (כ״י הדקי, אשכול הכפר סע). משימים על המכה קנס ועונש כ**שויון** האיש או העבד כמה שישוה מומו בכחו וגבורתו ומלאכתו (שם סעח). צעד והדך ובכרו בלי **שויונו** ודמיו שהרשהו ובררו ראשי עוד המרשה להשיב אותם הדמי׳ לקונה ויקח דברו (שם שם). וחצי הנזק כפי שבארנו יהיה לפי **שויון** הנזק (כ״א הקרקי, גן עדן, דין נזק השור, קפא.). ואם ראה שאם יפרנסנה (את הבהמה) תצא הפרנסה ב**שויונה** והוא הפסד על הבעל ימכרנה וישמור המעות לבעליו (שם, דין האבדה, קפה.). נפסל המטבע שהליה מחזיר לו המטבע הנמשך לפי העת הותירוהו או פחתוהו פירע לו לפי **שויון** המעית שהיוה (שם, דין הכסף והתרבית, קפו:). כמו שאין שכר ו**שויון** הזהב והמרגליות בארץ החבולה כך שכר מצוה בהאי עלמא ליכא (מכתב מלוזנינו, דרך חיים). ואעפ״י שמתהפך ב**שויון** (מ:ס הגולה, לקוטי קדמוניות). ושאל עוד לרבו של השר באיזו **שויון** מכר והשי׳ לו **שויון** יותר ממה שאמר שמעון לראובן (שו״ת תמת ישרים סא, קפה). כאשר זה נודע לכל הנה מפני זה הוכרח למכור סחורותיו ב**שויון** פחות מאד וכו׳ והפסיד ראובן מאותם הסחורות שקנה משמעון סך רב שכבר לקחם בהיות המטבע בעילויו עתה כבר נפחתו מ**שויונם** (שו״ת תורת חמה ססון, פב.). ובאה לאה אלמנתו וכו׳ ותובעת מיורשי בעלה שיפרעו לה פה תוגרמה **שויון** של אותם הדוקאדוס בספרם וכו׳ ויורשי ראובן טוענים שאין להם לפרוע לה סכ׳ שטר כתובה בדוקאדוס ברושום הנז׳ רק כפי ה**שויון** שהיו שוים בזמן שנשא ראובן את לאה (שו״ת מוהרש״ך חלק ג, כל). — ב) במשמ׳ תכונת הדבר השוה לזולתו, Gleichheit; égalité; equality: בקיום המעשה הרע יש דעי׳ת

---

1) [בצורה זו נוהגת המלה בלשוננו, וכן הנקוד בהוצאות מאחרות של המשנה, כגון: ואם אמר הרי דמיו עלי נותן את שָׁוְיוֹ (ערכין ג א וכו׳), אך אין נקוד זה בדפוסים ובכ״י קדומים. ובמשנ׳ מנקדת ליוורנו הנקוד: נותן את שִׁוְיוֹ, ובקריאה זו נקט קסובסקי, בעוד שלוי ויסטרוב גורסים: שֶׁוִי, שָׁוְיוֹ וכו׳. אך למעשה אין הצורות המצויות בתו״ם מתאימות למבטאים אלו, והנכון במקורות הוא שָׁוִים, כמ״ר מן שָׁוֶה, ובכנ׳ שָׁוָיו וכדו׳, כלו׳ דמים שוים. ועי׳ שָׁוֶה, ואת הדגמאות המובאות שם.]

2) [אין בכתוב הנזכר, וצלחו הירדן לפני המלך (ש״ב יט יח), עדות להוראה זו של צלח כלשון שויה; ואמנם בא צלח במשמ׳ זו בכתובים אחרים כגון לא יצלח לכל (ירמ׳ יג ז), היצלח למלאכה (יחזק׳ יח ד), כלו׳ לא ישוה לכל, הישוה למלאכה, ועל כן אפשר היה לחשב, שהית כאן דרש כזה, שהסתמך על כתובים אלו, ואף אחר כך נזכרה, כדבר אחר, דרשה נוספת כגון זו המובאת במד״ר פו ועוד על ויהי איש מצליח: ר׳ ברכיה אמר גבר קפוז (קופץ, מדלג) היך דאת אמר וצלחו הירדן לפני המלך. ואולם אין שָׁוָה בשמוש כזה במקום אחר בתו״מ, ודרשה זו גופא מובאת במקורות אחדים, בערוך ובמדרש הגדול (עי׳ מרגליות חרנה, ובמקורות הנזכרים בהערות שם) גם בנוסחה זו: ויהי איש מצליח גבר שוור (ז״א קפץ) כמא דאת אמר צלחו הירדן לפני המלך ע״כ, וקרוב להניח שיש כאן שבוש מלשון שְׁוַר, שוור אל שוה. ואף זו שהובא שם (ובילק ט) אחר דרשה זו: משל לדוב שהיתה עומדת בשוק והיא מקושטת בקישוטין הרבה, אמרין כל מן דקפז לה נסיב מה דעלה, היה שם פקח אחד אמר להון אתון מסתכלין במא דעלה ואנה מסתכל בגיבה, אמר ר׳ ברכיה כל אותה הדוב קפיז ואית קפיז רב מן דין, ע״כ. ולפי זה סופר בדרשה זו בעיקר (-ארמית), כי שְׁוַר יוסף יותר מן אותה דוב, וכר״ת מן אד״ב, ואך כאן נולדה הניסחה: כי שוה יוסף יותר מן אדם (הראשון), שקשה להלמה בענין.]

נחלקות, מהם אומרים שכל המעשים שויון אחד יש להם וכו' (אהרן בן אליהו, עץ חיים פ. ק). — "שויון נפש, תכונת הנפש השוה בכל מצב, Gleichmut; égalité d'âme; equanimity, נוהג בספרות ובדבור.

"**שׁוּף**, פ"י, — כמו נשך, ואמר הפיטן: ישוך כשֶׁף שפיפון (מגחס בר מכיר, אין מושיע, זולת שבת ב חנכה).

שׁוֹכֵב, עי' שָׁכַב, שָׁכַב.

שׁוֹכְהָן, עי' שַׁכְהָן.

שׁוּל [2], ממנו שׁוּל.

שׁוּל [3], רק מ"ז שׁוּלַיִם [4] או מ"ר שׁוּלִים, — שפולי הבגד, שֹׁבֶל, Schleppe; traîne; trail: ועשית את מעיל האפוד וכו' ועשית על שׁוּלָיו רמני תכלת וארגמן ותולעת שני על שׁוּלָיו סביב ופעמני זהב בתוכם סביב פעמן זהב ורמון פעמן זהב ורמון על שׁוּלֵי המעיל סביב (שמות כח לא–לד). ויעשו על שׁוּלֵי המעיל רמוני תכלת וארגמן ותולעת שני משזר ויעשו פעמני זהב טהור ויתנו את הפעמנים בתוך הרמונים על שׁוּלֵי המעיל סביב בתוך הרמנים פעמן ורמן פעמן ורמן על שׁוּלֵי המעיל סביב (שם לט כד–כו). בשנת מות המלך עזיהו ואראה את אדני ישב על כסא רם ונשא ושׁוּלָיו מלאים את ההיכל (ישעי ו א). ברב עונך נגלו שׁוּלַיִךְ נחמסו עקביך (ירמי יג כב). וגם אני חשפתי שׁוּלַיִךְ על פניך ונראה קלונך (שם שם כו). הנני אליך נאם יי' צבאות וגליתי שׁוּלַיִךְ על פניך והראיתי גוים מערך וממלכות קלונך (נחום ג ה). כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה וכו' טמאתה בְּשׁוּלֶיהָ וכו' (איכ' א ח ט). — ובתו"מ בהשאלה שולי הקדרה, הקערה, הכוס, הכלי, הבית, הספינה, תחתיתם, Unterseite; bas; underside: מזגו לו את הכוס אומר מה שאני עתיד לשייר בשולי הכוס הרי הוא מעשר (דמאי ז ג). ולא היו לבזיכים שולים, שמא יניחום ויקרש הדם (פסחי ה ה). אינו מביא לא מפיה מפני הקמחין ולא משוליה מפני השמרים (מנחו' ח ז). צבר את הגחלים על גבי המזבח ורודן בשולי המחתה (תמיד ו ג). וחבית דפונה בשולי המחץ (כלים ב ג). שולי קורפיות ושולי קוסים הצדונים אעפ"י שאינם יכולין לישב שלא מסומכין טמאין שלכך נעשו מתחלתן (שם ד ג). היתה (החבית) כפויה ופיה לאויר התנור, השרץ בתנור, משקה טופח שבשולי החבית טהור (שם ח ג). וכלי עץ הטהורים מצילים וכו' בין יושבין על שוליהן בין מוטין על צדיהן (שם י א). השדה והחבה והמגדל, כוורת הקש וכוורת הקנים ובור ספינה אלכסנדרית שיש להם שולים וכו' הרי אלו טהורין (שם טו א). כף מאזנים שטליה על שולי המיחם מכפנים טמא (שם כד יז). המקצע וכו' משולי הקופה טפח על טפח טמא (שם כז ד). שולי קערה ושולי אסקוטלא של זכוכית שהתקינן לתשמיש טהורין (שם ל א). היתה (הכורת) יושבת על שוליה והיא בלי וכו' טומאה בוקעת ועולה (אהל' ט יג). חבית שהיא יושבת על שוליה באויר וכו' טומאה בוקעת ועולה (שם שם טז). חביות שהן יושבות על שוליהן או מוטות על צדיהן באויר וכו' טומאה בוקעת ועולה (שם טו ג). אין מקדשין לא בדפנות הכלים ולא בשולי המחץ (פרה ה ה). הכר והכסת של עור וכו' מטבילן ומעלה אותם דרך שוליהם (מקוי ז ו). חבית שנקבה בין משוליה בין מצדיה ונגע בו טבול יום טמאה (טבו"י ג ז). קראו שם לשולי חבית לא ישתה מפיה, לפיה לא ישתה משוליה (תוספת' דמאי ח יד). ליטרא קציעות שדרסה על פי הבית ואינו יודע באיזה חבית דרסה וכו' ר' יהושע אומר אם יש מאה פומין תעלה ואם לאו הפומין אסורין והשולים מותרין (שם תרומ' ה יא). שולי הקפראות ושולי הקיסום הצידוניים וכלי חרש ששוליו חדין (שם

---

[1] [ע״פ הרומ' mens aequa, כלשון הורציוס aequam memento... servare mentem, זכור לשמור על שויון הנפש וכו'.]

[2] [עי' בהערה שאחר זו.]

[3] [בערב' בא שֻׁוּל a), היה רופף ותלוי למטה, ונראה אין כאן אלא מבטא מֻשׁם, רפוי, במק' שפל, שבל, כדעת רבים.]

[4] [כך מסרת הלומדים במבטא המלה במשנה.]

---

a) سول

כלים ב"ק ג יא). כוורת שעשאה מן החלמא ושוליה מן הגללין טהורה, עשאם מן הגללין ושוליה מן החלמא הכל הולך אחר שולים דברי ר' נתן, רבי אומר עד שיהא שולים מקבלין (שם שם ב"מ א ד). באותה שעה נהפכו פני כל שונאי דוד כשולי קדירה (שבת ל., מו"ק ט., סנה' קז:). עדשים שבשולי קדרה סומך עליהן משום עירובי תבשילין (ביצה טז.). ופניהם דומין לשולי קדרה (ר' יצחק בר אבין, ר"ה יז.). שהשחיר פניהם של ישראל כשולי קדירה (ר' יהושע בן קרחה, מד"ר אסתר, ויהי בימי). ועי' קְדֵרָה. — *ושולי החיה. שפוליה: כלב שאכל בשר המת ומת הכלב ומוטל על האסקופה וכו' פיו לחוץ הבית טמא שהטומאה יוצאת דרך שוליו (אהל' יא ז). — ובסהמ"א גם בשמושים נוספים: ויהי בהיות אורודוס נער וכו' ותפשו החכם (מנחם) ויכהו בידו בשוליו כאשר יכו את הנערים (יוסיפון, גינצבורג, שג). ווי"ן שי"ן סמ"ך צד"י כולן יוצאין מסוף הלשון ושולי השניים (רש"י, נחום ג יח). ממקום שנקרמין פניה של פת בתנור דהיינו מלמעלה או מסביבות הפת או משוליו אבל באמצע לא, שאם הביאו לפניו פרוסה של לחם לא יהא בוצע ומברך אלא משולי הפת ולא מאמצעיתו (הוא, סנה' קב:). ובלבד שלא יוציאו ידיהם מתחת שולי מעיליהם כדרך שעושין בחול (רמב"ם, נשיאת עפים ג ו). ומכנים שני פתילי התכלת שבשולי החושן בשתי הטבעות שלמעלה מחשב האפוד (הוא, כלי המקדש ט י). אחז בכנף מעיליה והפך פניה על שוליה (ר"י זבארה, ס' שעשועים יג, דודזון, 140). ועל כן האנוש יאחז בשוליו ולפני כל יהי מסיך לרגליו (הוא, בתי הנפש, כס, 164). ולו ראו בזמנם אשה בבתוליה וכו' תכתב שוליה על פני הארץ באמתים (עמנואל, מחב' כב, הברמן, 624). ולא ילבש בגדים ארוכים ביותר וכו' אלא שולי בגדיו עד עקיבו (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ג, ענעלאו, 191). נקראתי וכו' לכתוב הערה זו בפקודת הגאונים החתומים בשולי היריעה (פנקס ועד ארבע ארצות, היילפרין, 25). אנכי עבדכם החתום בשולי היריעה (שם, 42). — ואמר הפיטן: אחרית לטהר שולים, מהר לשלש בכפלים (סליחות הבבלי, מחורם ונאוה, יוצר א פסח). בטהר שולים פצחו רננו יחדו חרבות ירושלים (מאיר בר יצחק, אור יום, מעריב ליל ב פסח). לעוטה אריות כמו כפי שחלים, לקה ומשתלמת בעון שולים (שמואל הכהן, מלאכי רחמים, סליחי יום ד). שובנו תוקף ליראתך ולא נחשף שולים (אל נא רפא נא, סליחי לתענית צבי). — ואמר המשורר: ואת יונה חבצלת שרונים, ושוליך מלאים פעמונים (רשב"ג, ואת יונה, ביאליק-רבניצקי א, 48). עדרי המינך וכו' המחזיקים בשוליך ומתאמצים לעלות ולאחז בסנסני תמריך (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי, קינ' ת"ב). לו אחרי מותי באזני יעלה קול פעמון זהב עלי שוליך (הוא, מה לך צביה, זמורה ג, 18). לך החם והישר כפעמנים לשוליך (הוא, סבבתני, שם ה, 190). שם תנחלי חמדת היכליך ותצלצלי בפעמני שוליך (הוא, ישע חכי, שם ז, 169).

שׁוּל, שֹׁל, עי' שלל.

שׁול (?), הפעי' השיל, עי' שחל.

שׁוֹלָל, תה"פ, — משולל [1]), נטיל, beraubt, entblösst; dépourvu, privé; deprived, stripped. א) במשמ' מוחשית, הלך שולל, נטול נעלים ובגדים, יחף, ערם: על זאת אספדה ואילילה אילכה שוֹלָל [2]) וערום אעשה מספד כתנים ואבל כבנות יענה (מיכה א ח). — ב) במשמ' רוחנית, משולל סגלות רוחניות שונות: מוליך יועצים שׁוֹלָל [3]) ושפטים יהולל

1) [מן שלל, עי' שם.]

2) [כך קרי; כתיב: שילל. השבעים כאן: ἀνυπόδετος, לא נעול; הולג': spoliatus, נטול בגדים, ופרוש זה בא גם בפרשנות העברית (עי' ראב"ע, רד"ק). אמנם רב הפרשנים העברים מבינים גם כאן כמו באיוב יב (עי' בהמשך) במשמ' משולל דעת, כלשון רש"י: משתגע כשוטה בתמהון לב וכו', ואין זה מתאים לענין כאן. ת"י, בשולליא, משתמש בלשון הכתוב מבלי לבארה.]

3) [השבעים (αἰχμαλώτους) הבינו שולל כאן כלשון שָׁלָל ושבי, וכן התרג' הארמי (בבזתא), והולג' (in stultum finem, ובמקום השני inglorios) והפרשנים העברים כלשון שטות של משילל דעת, כדברי רש"י: הוליכם בשטות, ראב"ע: שולל מדעת וכו', וכן נוהג הצרוף בסהמ"א. אך אין דברים אלו מדיקים, ואין לפנינו אלא משפטים מקצרים בלשון השירה הקצרה, ועקר הכונה היא: מוליך יועצים שולל — מעמדם כיועצים, מוליך כהנים שולל — מכהנתם, כלומר: הוא נוטל מהם כל תפארתם, ולאו דוקא את דעתם. ובהקבלה

מוסר מלכים פתח ויאסר אזור במתניהם מוליך כהנים שולל ואיתנים יסלף (איוב יב יז-יט). — ובספהמ״א: ותתכבד בסכל חבריך, ותזדיין בהכלים בני גילך, ותהיה שולל ממוסרי החכמים (ר״י א״ת, מו״ה, יסוד המעשה ה, ד״ה וכאשר יאבד סכרו ממך). — ואמר המשורר: ונלאית ראות שולל ואיש חלל (ר״ם הכגיד, כמו זאת, הנרמן א, 67). ואהלך בשמחת לב כשולל (הוא, היום ילך, שם ב, 63).

שׁוֹלְלוּת, ש״נ, — תכונת מי שהוא שולל: שוללות והנגזר ממנו מושאל מענין ושלל שללה וכו׳ והשם ממנו יקרא שלילה ושוללות בשורק בואו (ר״מ א״ת, פי׳ המלות הזרות). אם היו הדברים אשר נחייבם לו יתברך נאמרים בו יתברך ובנו בשתוף גמור, לא יהיה כאן שם משמות הדברים אשר אצלנו שיהיה יותר ראוי בשוללות השם יתברך מבחיוב ובחיוב מבשוללות (רלב״ג, מלחמות ה׳ ג ג, קלד).

שׁוֹלְלִי, ש״ז, — שלילי: כי המדות מתחלקות וכו׳ לשלשה חלקים, שתהיינה מעשיות או טפליות או שולליות וכו׳ אבל השולליות, כמו חי ואחד ו אשון ואחרון, סופר עליו באלה כדי לשלול ממנו הפכם, לא לקיים לו אלה על הדרך שאנחנו מבינים מהם (ר״י א״ת, כוזרי ב ב). ונבאר שאחדות האל ית׳ שבה אל ענין שוללי (אמו״ר לרלב״ג ב ב ג, כ). וענין שהוא אחד הוא ענין שאין כמוהו דבר, והוא שב אל ענין שוללי (שם שם). השולליות הם צודקיות בהש״י יותר מן המחיובות (ר״מ בוטריל בפי׳ ס׳ יצירה, לבוב, כו). שכאשר תארנו הש״י בשום תואר הן שיהיה שוללי או חיובי מן התארים שאפשר שיתואר בהם הש״י (ר״י אלבו, עקרים ב כה).

א. שׁוּם [1]), ממנו א. שום, *שומנית.

ב. שׁוּם [2]) ממנו ד. *שוג, ה. *שום, א. *שומה, **שימה.

א. שׁוּם [1]), ש״ז, מ״ר שומים, — שם ירק חריף ממשפחת הבצלים, allium sativum, garlic ; ail ; Knoblauch : וכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשאים ואת האבטחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים [2]) (במד׳ יא ה). — ובתו״מ: והשום והבצלים אינן מצטרפים לסאתים אלא של עניים הם (פאה ו ט). תבואה שנתנה לשחת או לאלומה וכן באגודי השום ואגודות השום והבצלים אין להן שכחה וכל הטמונים בארץ כגון הלוף והשום והבצלים ר׳ יהודה אומר אין להם שכחה וחכ״א יש להם שכחה (שם שם י). הלפת והנפוץ והכרוב והתרובתור התרדים והלעונים אינם כלאים זה בזה, הוסיף ר׳ עקיבא השום והשומנית הבצל והבצלצול והתורמוס והפלסלוס אינן כלאים זה בזה (כלא׳ א ג). איזהו דבר שאין זרעו כלה, כגון הלוף והשום והבצלים, ר׳ יהודה אומר השום כשעורים (תרומ׳ ט ו). עלי שום ועלי בצלים לחים כגרוגרת, יבשים כמלא פי גדי (שבת ז ד). הנודר וכו׳ מאוכלי שום אסור בישראל ואסור בכותים (נדר׳ ג י). מן המקפה אסור בשום וכו׳ מן השום מותר במקפה (שם ו י). אמר קונם שום שאיני טועם עד שיהא שבת אינו אסור אלא עד לילי שבת שלא נתכון זה אלא עד שעה שדרך בני אדם לאכול שום (שם ח ו). השום והבוסר והמלילות שרסקן מבעוד יום (עד׳ ב ו). המעלה את האגודות ואת הקציעות ואת השום לגג בשביל שימתינו אינן בכי יותן (מכשיר׳ ו ב). המקפה של תרומה והשום והשמן של חולין שנגע טבול יום במקצתן פסל את כולם, המקפה של חולין והשום והשמן של תרומה שנגע טבול יום במקצתן לא פסל אלא מקום מגעו, ואם היה השום מרובה הולכין אחר הרוב (טבו״י ב ג). שרשי השום והבצלים והקפלטות בזמן שהן לחין (עקצ׳ א ב). היה עתיד ליקלע בשום ולאיגוד בבצלים אינו חיוב עד שיקלע

לכך אין גם ושפטים יהולל אלא: הוא יהבלל (עי׳ על מלת הולל בספרו של העורך הלשון והספר ב, עמ׳ 397) אותם, הוא יהפכם להבל וריק.]

1) [עי׳ א. שום, הערה.]

2) [בעקר שבוש מיחד, שאול מבבל, של שום, שים, עי׳ ג. שום, הערה.]

3) [בארמ׳ ובסור׳ תומא, ערב׳ ת׳ום a), אשור שום, באותה משמ׳.]

4) [נגד ספקות בהוראה זו של המלה בימי הקדם עי׳ דברי לֵו, Il Flora, 140.]

a) ثوم

ויאגד (תוספתי מעש"ר א ו). משל אומר לאשה אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק (ספרי במדי סט). המינין האסורין בבית שאן הקצח והשומשום והחרדל והשום (ר' יוסי דכפר דן בשם ר' בן מעריה, ירוש' דמאי ב א). אין לי אלא הבואה, קיטנית מניין, ת"ל וכל מעש' הארץ מזרע הארץ מפרי העץ לה' הוא, לרבות זרע שום שחליי' וגרגר (שם מעשרי א א). מדוכה אם יש בה שום מטלטלין אותה (שם שבת יז א). השום והשחליים והחרדל נידובין כדרבן (רב חונה רבי ירמיה ר' אימי בשם רבי יוחנן, שם ביצ' א ט). הוא (עזרא) התקין שיהו אוכלין שום בלילי שבתו' שהוא מכנים אהבה ומוציא תאוה (שם מגי' ד א). מי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר כדי שיהא ריחו נודף? (ברכי כא.). שום שריסקו מערב שבת למחר נותן לתבשיל וגריסין (שבת קמ.). שום ירק (ערובי כו.). המנכש בשומים ובבצלים הואיל ואין גמר מלאכה אין פועל אוכל בהם (ב"מ פט.). הלך משם (רבי יהושע) יותר ומצא תינוק אחד אמ' לו מימיה של עיר מה הן, אמר לו מה איכפת לך, השום והבצלי' מרובין (מד"ר איכ' א, מעשה ברבי יהושע). — *קליפת השום, עין קְלִפָּה, 5970. — *ראשי שומים: וקראת לשבת עונג, במה מענגו וכו' בתבשיל של תרדין ודגים גדולים וראשי שומין (בשם רב, שבת קיח:). לא יאכל אדם שום ובצל מראשו אלא מעליו (כלה רבתי י). — *שום בעל בכי[1]): שום בעל בכי ובצל של רכפא וכו' פטורים מן המעשרות (מעשרי ה ח). איזהו שום בעל בכי[2]), כל שאין לו אלא דיר אחד המקיף את העמיר (תוספתי מעש"ר ג יד). — *צלע של שום: ברא דתומא, בן השום, צלע של שום (רש"י, תעני כה.).

ב. *שׁוּם, ש"ז, — כמו שֵׁם[3]), Name; nom; name: אין לו עליהן אלא שתי פרות, חדא דשאלה וחדא דשכירות, שום שאלה אחת היא ושום שכירות אחת היא (מר בר רב אשי, ב"מ לה:). ועי' ג. שׁוּם. — ובפרט בצרופים כגון אמר ראובן משום שמעון: רבי אומר משום רבי ישמעאל (כלאי ג ז). אבטולמוס העיד משום חמשה זקנים (ערובי ג ד). משום ר' ישמעאל אמרו (סנה' א ב). שלשה דברים אמרו לפני ר"ע, שנים משום ר"א ואחד משום ר' יהושע (עדי' ב ז). העיד ר"ע משום נחמיה איש בית דלי (שם ח ה). ר' יוסי מטמא משום אביו (כלים כו ו). — וכמלת יחס עם למד של בבל"ם לשום[1]), לשם, בשביל[2]), für; pour; for: הכותב נכסיו לבניו ושייר לאשתו קרקע כל שהוא איבדה כתובתה, אמר ר' יוסי, במה דברים אמורים בזמן שקיבלה עליה לשום כתובה, אבל לא קבלה עליה לשם כתובה מה שנתן נתן וגובה כתובתה משאר נכסים (תוספת' פאה א יב). פועלים שהיו עושין אצל בעל הבית וכו' משיירין כדי פיאה ואינה פיאה עד שיפרשנה בעל הבית לשום פאה (שם שם ב ז). האומר איני מתפרנס

---

1) [שם מקום, היא כנראה Baalbek בלבנון, וכן עין בכי, ע"ז יא:, ועי' לֵו, Flora II, 142.]

2) [כך בהוצאת ראס. בהוצאת צוק"ם נשמטה המלה בכי. ובירוש' מעשר' ה ז: בעל כיבי, אך במשנה שבירושלמי לנכון: בעל בכי.]

3) [היא המלה שֵׁם עצמה בצורתה הארמית (במקרא רק שְׁמֵהּ, שְׁמָהָת וכו', ובארמ' שבתו"ם שום או שׂום). ואמנם ספק הוא אם אותה מלה ממש לפנינו בש"ע שֵׁם, שׁוּם ובשמושים עם בבל"ם, כגון לשים, לשם, משום וכו'; כי כן בא, למשל, באשורי' במק' אַשום (בּשׁם' משום, מפני), בקצור מן אַנַ (ז"א אֶל) שׁוּם גם אַשַׁ, או אַשַׁ, כאלו היתה המלה מרכבת מן אַנַ שַׁ (ז"א על שֶׁ) וכדו'. ואמנם באה גם צורה המקבילה לעבר' שֵׁם ממש בכמה שפות שמיות כמלת יחס, כגון בכוש' אְסְמַ (=משום ש), בערב' המדברת בלהגים שונים אִסְם אַן וכדו'. ועי' שֵׁם, הערות.]

1) [אך עי' בהערה שאחר זו.]

2) [בכמה מקומות (עי' אפשטין, מבוא לנוסח המשנה 1232, י. קוטשר, תרביץ כא, 203) בא לכאורה במק' לשום או לשם במקורות גם: לשון, כגון: או אל תקראני עבד לשים בזיון, מכילתא הורביץ־רבין 247: לשון, וכדו'; ואמנם אפשר שיש כאן שנוי מבטא בין מ—נ כדעת אפשטין, אבל יתכן, כי בדגמאות כגון הנזכרת דוקא „לשון" הוא הנכון, וכן מסתבר, הואיל ואין עדות מְסַמֶכת לצורה לשום במשנה, וכנגד הכתיב לשום בקצת הוצאות בא ברב המקורות לְשם בלבד, וכן בא בתוספת כנוי רק לשמו, לשמה, כצורת המלה במקרא (ועי' שֵׁם, מִשּׁוּם). ואף זו שבמקרה זה או זה היה כתוב בקצור לשו', והמעתיקים השלימו: זה לשום וזה לשון, לפי הבנתם, וצ"ע.]

משל אחרים וכו' נותנין לו לשום מלוה, חוזרין ונותנין לו לשום מתנה (ר"מ, שם שם ד יג). תרם את השלישית ואמ' הרי זו לשום בכל ולשום מדי (שם שקל' ג ד). הבא על יבמתו לשום נוי ולשום נכסים הרי זו בעילת זנות (שם יבמ' ו ט). בא עליה לשום אישות (שם שם יח ה). נתעכבו בחולין תמימים יקדישום לשום אותו הזבח (שם זבח' ח ג). שתי קריבות הם, אחת קריבה שהיא לשום שמים ואחת קריבה שאינה לשום שמים (ספרי במד' קלו). מה אם זה שיגע בתורה שלא לשום שמים ראו מה העמיד, מי שהוא יגע בתורה לשמה על אחת כמה וכמה (ר', ירוש' חגי' ב ח). אמר רבן גמליאל לר' יהושע מי זה שמראה עצמו באצבע, אמר לו, יהודה בן פפוס הוא שכל מעשיו לשום שמים (שם ב"ב ה ח). פעם אחת הלך ר' חנינא בן עקיבא למקום אחד ומצא חריות של דקל שגדרום לשום עצים (שבת כ.) המפריש את פסחו ומת, אם בנו ממונה עמו יביאנו לשום פסח (פסח' לח.). המודר הנאה מחברו ואין לו מה יאכל נותנו לאחר לשום מתנה (נדר' מח.). אדם ידע שאין קידושין תופסין באחותו וגמר ונתן לשום פקדון (רב, ב"מ טו:). במתנה בקש ליתנו לה, ולמה כתב לה לשום מכר, כדי ליפות את כחה (ב"ב כח:). אדם יודע שאין ערך לכלי וגמר ואמר לשום דמים (ערכי' טו.). השוחט לשום ימים, לשום נהרות, לשום מדבר וכו' הרי אלו זבחי מתים (ע"ז מג:). לשני בני אדם שצלו פסחיהם, אחד אכלו לשום מצוה ואחד אכלו לשום אכילה גסה (ר' יוחנן, הור' י:). עשה דברים לשום פעולתן לדבר בהן לשמים (דא"ז ב). שנים אוחזין בסכין ושוחטין, אחד לשום אחד מכל אלו ואחד לשום דבר כשר שחיטתו פסולה (חול' מא.). כל המתגייר לשום אשה, לשום יראה, לשום אהבה אינו גר וכו' וכל שאינו מתגייר לשום שמים אינו גר (מסכת גרים א, קירכהיס, 38). — ועם מ(ן) היחס, משום, במשמ מפני, בגלל, wegen; a cause de; because of וגם במשם במה שנוגע ל, was anbetrifft; quant à; as far as: הפרו תורתך משום עת לעשות לה' (ר' נתן, ברכ' ט ה). אם שייר קלח אחד סומך לו משום פאה ואם לאו אינו נותן אלא משום הפקר (ר"י, פאה א ג). אם היו מקצת העלין מגולין אינו חושש לא משום כלאים ולא משום שביעית ולא משום מעשרות (כלא' א ט). אין אסור משום כלאים אלא צמר ופשתים (שם ט א). השירים והכלך אין בהם משום כלאים (שם שם ב). ...ותות הגרדין ואותות הכובסין אסורות משום כלאים (שם שם י). עשה שני ראשיה (של תכיפה) לצד אחד חבור ויש בה משום כלאים (שם שם). מצא קציצות בדרך וכו' מותרות משום גזל (מעשר' ג ד). יוצאין בביצת החרגול וכו' משום רפואה (ר"מ, שבת ו י). יו"ט יוכיח שהתירו בו משום מלאכה ואסרו בו משום שבות (ר' יהושע, פסח' ו ב). המוציא את אשתו משום שם רע לא יחזיר (גיט' ד ז). יש חורש תלם אחד וחייב עליו משום ח' לאוין (מכות ג ט). את שנוהג בה משום אלוה אסור ואת שאינו נוהג בה משום אלוה מותר (ע"ז ג ד). אלא שלא עלו לבעלים משום חובה (זבח' א ג). אכלה סם המות וכו' מותרת משום טרפה ואסורה משום סכנת נפשות (חול' ג ה). לא נחלקו על דבר שהוא משום שם אחד שהוא חייב ועל מה נחלקו על דבר שהוא משום שני שמות (כרית' ד ג). דכון וכו' טהור משום כירה וטמא משום כלי קבול (כלים ז ב). לא היתה פרה רוצה לצאת אין מוציאין עמה שחורה שלא יאמרו שחורה שחטו וכו' ר' יוסי אומר לא משום זה וכו' (פרה ג ז). גזירה משום יום המעונן (רבה, פסח' יב:). גזירה משום סחיטה (ביצ' יח.). בשלשה דברים אדם משתנה מחבירו בקול במראה ובדעת, בקול ובמראה משום ערוה (סנה' לח.). יין תוסס אין בו משום גילוי (שם ע.). — ובפרט בצירוף לדברי התורה וכדו', כגון (עבר) משום בל תשחית: אפי' שום[1]) קורבה אסור משום[2]) לך לך אמרי נזירא, סחור סחור לכרמא לא תקרב (שבת יג.). פרות המרכסות בתבואה וכו' אינו עובר משום בל תחסום (ת"כ, ב"מ פט:—צ.). — ועם ש, משום ש, כמלת קשור: שחטו (את הפסח) קודם חצות פסול משום שנאמר בין הערבים (פסח' ס.

---

1) [עי' ג. שום, הערה.]

2) [בדפוסים אחרים: משם, בכ"י מינכן: משום.]

ג). יוצא דופן והבא אחריו וכו' שניהן אינן בכור, הראשון משום שאינו פטר רחם והשני משום שקדמו אחר (ר"ע, בכורות ב ט). לא היתה פרה (אדמה) יוצה לצאת אין מוציאין עמה שחורה וכו' משום שנאמר והוציא אותה, לבדה (ר' יוסי, פרה ג ז). למה, מפני כבודו של מת או משום שאין לו מי שישא משואו (ירוש' ברכ' ג א). — ועל שום, על שום מה, על שום ש וכד' במשמ' זו: פסח על שום שפסח[1]) המקום על בתי אבותנו במצרים (פסח' י ה). ונפרצו מהם שתי פרצות צדוקים וביתוסין, צדוקים על שום צדוק, ביתוסין על שום ביתוס (אדר"נ ה). האומר הרי עלי מרחשת יהא מונח עד שיבא אליהו, מספקא להו אי על שום כלי נקראו אי על שום מעשיהן (מנח' סג.). — ובספה"א: ואפילו מגילה שאין בה שום אינה כשרה עד שיכתוב אותה כהלכה (אוצר הגאונים מגילה, לוין ה, 23).

ב. *שׁוּם, — כנוי כולל, שום דבר, שום איש וכדו', כל מה שנקרא בשם איש[2]), כל סוג איש, any; n'importe quel; beliebig: אפילו שום קורבה אסור משום לך לך אמרי נזירא, סחור סחור לכרמא לא תקרב (שבת יג.). מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול, מפני שלא היה בו שום דופי (רב יהודה בשם שמואל, יומא כב:). כל אשכולות שעמדו לישראל מימות משה עד שמת יוסף בן יועזר איש צרידה לא היה בהם שום דופי, מכאן ואילך היה בהם שום דופי (תמורה טו:). שום שרץ קתני ושום שכבת זרע קתני (רב אדא בר אהבה, נדה מג:). חנם, בלי שום פצע מבעלה שוחקת עם אחר (מד"ר במד' י). רך ויחיד לפני אמי, העת שהייתי רך והייתי יחיד, שלא היה שום אדם כחבורתי לפני אמי (תנחו' פקודי ג). — ובספה"א: מניין למתעסק בקדשים שפסול, כלומר שנתכוון לחתוך שום דבר ושחט בקדשים חטאת או עולה אינו כשר עד שיתכוין לשחיטה (רגמ"ה, חול' יג.). שיד העובד כוכבים באמצע שיש לו שום חלק בה (הוא, בכורות ג:). כגון שנתכוון לחתוך שום דבר אחר ושחט העור בלא מתכוון (הוא, שם יג:). והלכתא, כשיחלוקו בשום דבר הלכה הוצרכו לומר הילכתא כך וכך (מבוא התלמוד, והלכתא). ושנוי הוא כשיחלוקו על שום חכם (שם, ושנוי). והגדה היא כל פי' שיבא בתלמוד על שום ענין שלא יהיה מצוה (שם, והגדה). פן נפוץ, שמא יבוא עלינו שום מכה להפיצנו (רש"י, בראשי' יא ד). שהיה משפטם (של הולכי רכיל) לאכול בבית המקבל דבריהם שום הלעטה (הוא, ויקר' יט יז). כי כל סאון סואן ברעש, כל נצחון שום נוצח במלחמה (הוא, ישעי' ט ד). לשלשת, שום דבר מיאוס, כגון רוק או צואה (הוא, שבת קמג:). לאחר יו"ט לוקח ממנו שום חפץ ומעכבו (הוא, שם קמח:). היאך אנו אוכלים שום קדירות בלילי שבתות (הוא, ביצה כז.). לא אזמניה לבר קפרא, לפי שהיה איש בדחן ומתיירא שמא יעשה שום דבר שישחוק (הוא, נדר' נ:). אל תשאל לו בשעת נדרו, בזמן שהוא נודר שום דבר לעשות אל תשאל לו (הוא, אב' ד יח). עד שיעבדו בו שום עבודה לצורך עבודת כוכבים או משיכת קרון או שום דבר שאסור וכו' ל"א אין מוקצה אסור אלא עד שיעבדו בו שום דבר, שיעשו בו שום עבודה לצורך כומרי עבודת כוכבים אבל משיעבדו בו שום עבודה לא מיתסר (הוא, תמורה כט.). הסתכל (הקב"ה) והביט כל מעשיו וכל פעולותיו שעשה אם יש לתקן שום דבר בהם (רשב"ם, שמות ב ג). היכן מצינו שום פרשה שמתחלת כן (הוא, במד' ל ב). דמאחר שיוכל לבא לאוניו של מחזיק בשום ענין בעולם היא מחאה (הוא, ב"ב לט:). לנפילה דרבים חיישינן, כלומר שמצאו שום אדם בעולם, אבל לשמצאו יחיד יוסף בן שמעון לא חיישינן (הוא, שם קעב:). אבל בצאר חבלות אין הרות מזיק כל כך שיכולין לשמור יפה מבלבל רות לכרוך על המכה שום דבר (תוס' כתוב' לג:, ד"ה דילמא). ושמא שום מדרש יש (שם מנח' לה:, ד"ה וכמה). אל יעלה בלבך כי אפי' אסר שום חכם להזקיק ב"ד להרוג כל איסור הנאה וכו' הייתי תמיה (ס' היסר לר"ת, חלק שו"ת, סימן סג). ואם תראה בו (בספרי) שום טעות, תקנהו (ר"י א"ת, חו"ה, הקד'). ונמנע שיהיה הדבר עושה את עצמו בשום פנים

---

[1]) [בהגדה של פסח: על שום מה, על שום שפסח.]

[2]) [בהתפתחות מן ב. שׁוּם במשמ' שֵׁם. על שמוש חיובי זה העיר במיחד י. בניאל (ברלינר) במאמרו בלשוננו ט, עמ' 317—319.]

(שם, היחוד ה). וכן מבלי ספק הייתי עושה למי שהיה שואל ממני שום חפץ (שם, יחוד המעשה ה). כשיראה שום קלקול הלא ישאר מתחרט על מה שקשר נפשו אליו (הוא, כוזרי ג א י). מי שמתחרט על מה שעבר כאילו לא חטא, וזאת המדה משובחת על הדרך הזאת, אך העניין המגונה שבה כגון שיאמר היום הן על שום דבר ואחר כך יתחרט (הוא, תקון מדות הנפש לט). אחר שיש שום צד אפשרות להיותו טוב (פיי המשני' לרמב"ם אבי א ו). ויהפוך הימים האמיתיים ההם ויחזירם אמצעיים הן יהיו עודפים עליהם או חוסרים מהם בשום רגעים (ר"י הישראלי, יסוד עולם ג ז). והנה בפרק הרביעי א'—ח' למטיאו אמר כי השטן הביא ישו למדבר לחסיתו ולהדיחו וכו' וכל זה רחוק ומגונה הוא שייאמר על האלוה בשום פנים (פרופיט דוראן, כלמת הגוים). נשאל לר"ם על אדם שהיה רגיל בשום מצוה כגון בגלילה או בס"ת שניה (מרדכי, ב"ב תקל"ג). הלכך טוב הדבר לסתום פי החבית בנעורת או שום דבר (הוא, ע"ז תתמ"ז). אלו אירע לבני שום מקרה הייתי פודה אותו בכל נכסי (מכוה"מ לר"י אלנקאוה ג, עכעלאו, 81). נפלה לו ירושה או בא לידו שום ריוח וכו' מברך שהחיינו (שם שם, 465). היה אוכל עם אביו ובקשו ממנו לעשות שום דבר, או לילך לשום מקום, לא יאמר המתינו לי עד שאכל (שם 7, 23). ואם יארע לאב שום מריבה עם אדם ויחרפוהו, יסבול ויכסה הדבר (שם שם, 146). וטוב לו להיות נשכר לחפור או לטחון או לעשות שום מלאכה וכו' מלאכול על שולחן חבירו (שם שם, 240). ואפי' היו (חסידים ראשונים) רואין לאדם עושה שום דבר שהיה נראה לרבים שהיה עובר עבירה, היו מזכין אותו בלבן (שם שם, 315). ואם חטא לו חבירו, או עשה לו שום דבר שלא כדין וכו' יסיר מיד הכעס מלבו וימחל לו מיד (שם שם, 333). ומי שכופר בשום דבר ממה שנמצא בתורה וכו' נקרא כופר (ר"י אלבו, עקרים א א). שכאשר תארנו הש"י בשום תואר הן שיהיה שולליי או חיוביי מן התארים שאפשר שיתואר בהם הש"י (שם ב כה). כשמביאין לחכם שום שאלת איסור והיתר או שום עצה יאמר תחלה יהי רצון מלפניך (ספר חסידים תתתמסט); כגון שיש לו חוב או שום תביעה עליו (טוחו"מ, עדות לז ח). שכל אדם שיש בו שום חולי ילך וירחוץ בהם (במרחצאות מים חמים) וימצא מרפא ומרגוע (מסעות ר' בנימין, גריכהוט, 11). וכשהיו מפרשים שום פסוק בצד זה היו אומרים דרש פלוני (ר"י אבוהב, מנוה"מ, הקדי). ואם אשיג שום כוונה שיסבו' הענין ושיתבאר הדבר יותר קרוב אל הדעת אפרשנו (שם כס). ובדברים שאמצא בו דעת מבואר משום פרשן ג"כ אכתבנו (שם שם). כשהאדם נהנה מן העולם הזה בשום פנים חייב לברך לאדון הכל (שם נר ג פרק ג כלל ג חלק ג). שאם באיזה קהלה יבא שום אדם ויגלה לאיזה ראש הקהל איך ששום בר ישראל מתחיל להתעסק בדברים האסורים, אז יתאספו ראשי ומנהיגי אותה הקהלה ויציע דבריו איתו הראש בפניהם וכו' (פנקס ועד ארבע ארצות, היילפרין, 12). וכן כשיש לאדם שום יסורים ישמח (אורח' צדיקים, שער השמחה). ויהי אך יצוא יצא מאת פני ההגמון שם הדבר ללבו על אשר ככה יצא מפיו לשון ספק שהיה צריך שום עצה ומחשבה לכפור באלקים חיים (אור זרוע להרי"ץ מוין הי ר"ה רעו, סג.). — ובמשפט תנאי: שאם יבא שום אדם ויערער עליו ויוציאה מידו שיחזור ויפול חצי מחלקו של חבירו (רגמ"ה, ב"ב מג.). ואם נתגלתה לאחד ממנו לאחר היום על חבירו שום זכות (ס' השטרות לר"י ברצלוני ל, 50). אם חס ושלום יזדמן שום הפסד נמלא אותו (שם סד, 116). ואם חס ושלום ערערתי עליו בכלום ערעור או שום טענה בעולם (שם ע, 124). ואם נמצא בשכלנו או בהרגשותינו שום רבוי נדע ידיעה ברורה כי האחדות קדמתו (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד ז). ואם תגיע לנו שום טובה על ידי מי שלא כיון בה אלינו יסתלקו מעלינו חיובי ההודאה לו (שם, עבודת האלהים, פתיחי). מי שהוא בא מארץ מרחקים אל יספר בגנותם וכו' אם ראה שום דופי בהם (ספר חסידים תתתתסקט). והוצרכתי מפני זה להביא בחיבורי זה כמה עניני' נפלאים וכו' שמא שום אדם ידמה לו בתחילה וכו' שאין בהם שום תועלת (ר"י ישראלי, יסוד עולם א, ה.). הקדש של עניים וכו' אין להן חזקה שאין מוחה בעבור ההקדש שאם ירד בו שום אדם יאמרו העולם שירד בו לקבץ הפירות (טוחו"מ, חככים קמט). אם באתם לשאול שאלת

משים אדם (בית מדות, מגלת הכדינות, סד.). אם עוות שום דבר יתוודה על הדבר בהויתו (ר״י אלנקאוה, מנורת״מ ג, ענעלאו, 110). וכל הכתבים והזמנות מה שהשיג או מה שישיג עוד וכו׳ הן מד״א יצ״ו הן בשום אופן בעולם, כולם בטלין ומבוטלין (פנקס ועד ארבע ארצות, היילפרין, 471). — ובפרט במשפט שלילי: שמתיירא אני שלא יכעום עליו בשביל שום דבר (רגמ״ה, מעילה יז:). וכן מלת הנקודה אני אומר אותה על דבר שאין לו ערך כלל, לא אורך ולא רוחב ולא עומק ולא שום שיעור (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 8). ואם יאמרו לכם שלא יחזירוהו בשום ממון מה תעשו (רש״י, ברא׳ מג יד). לא הטיבו להם שום טובה (הוא, דבר׳ כג כח). ואין שלטון של שום מלך ניכר ביום מותו (הוא, קהל׳ ח ח). שלום עליך נפשי, לא יאונך שום רעה (הוא, תהל׳ מב יב). שהרי אין צריך לבוא לו שום אדם מיהודה להמליכהו (מיוחס לרש״י, דה״א יב כד). שאינו רוצה לדבר בזה הספר שום זילות לבית דוד (הוא, שם יז יג). ואף כי הבהמה שאין לה שום שותפות עם רוח המלאך כבן אדם (ראב״ע, במד׳ כב כח). ועשה לו שטר מכר משדהו מעכשו בלא שום תנאי ושיור (טוש״ע חו״מ, מלוה ולוה כה). לא היה לו שום טענה נגד השטר (שם, הג״ה מלוה לט א). כן יאות לכל צדיק להשים בטחונו בשם אלהיו בתכלית הבטחון, שלא יבטח שום בטחון בזולתו (ר״י בן כחניאל, פי׳ משלי יח י). — וביחוד בצרופים שליליים כגון בשום אפן לא, בשום פנים לא [1]), בשום אפן (ש)בעולם לא, וכדו׳: וצריך שלא ירגישו ההמון בשום פנים [2]) במקום הסתירה ביניהם (ר״מ א״ח, מו״נ, פתיחה). אין הענין כן בשום פנים [2]) (שם א כו). שלא ידפיס שום אדם בעולם וכו׳ שום סדור וכו׳ כדי שלא יזיק את מהרר״ש הנ״ל בשום פנים (ועד ארבע ארצות, שנת תע״ז, היילפרין, 32. ועי׳ ב. פנים, 4998. — ואין שום אחד וכדו׳: ואם יש בידו שובר מאחד מהם אין שום אחד מהם יכול לתבעו (טוש״ע חו״מ, הלואה מט ז) ושיוכלו היהודים לקנות מהשוק

[1]) [עי׳ אותם שמושים בחיוב בדגמאות שהובאו לעיל.]

[2]) [תרג׳ הערב׳: ב׳ג׳ה.]

כל זמן ועת שירצו ולא יעכב שום אחד בידם (תקנות קנדיאה, 40). עוד הסכמנו ששום א׳ מן הקצבים שלא יורשה לבתר שום בהמה וכו׳ עוד הסכמנו ששום אחד מן הקצבים לא יורשה להוציא בשר מן המטבחיים וכו׳ (שם, 61).

ד. *שׁוּם [1]), ש״י, — הערך מחירו ושויו של דבר: יתומה שהשיאתה אמה או אחיה מדעתה וכו׳ שמין את הנכסים ונותנין לה (כתוב׳ ו ו). פירות התלושין מן הקרקע ילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות, והמחוברין בקרקע א״ר מאיר שמין אותן כמה היא יפה בפירות וכמה היא יפה בלא פירות והמותר ילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות (שם ח ג. ז). אם אמרו יתומים אנחנו מעלין על נכסי אבינו יתר דינר כדי שיטלו כתובת אמן אין שומעין להן אלא שמין את הנכסים בבית דין (שם י ב). הניזקין שמין להן בעידית ובעל חוב בבינונית וכתובת אשה בזבורית (גיט׳ ה א). כיצד משלם דמי ולדות, שמין את האשה כמה היא יפה עד שלא ילדה וכמה היא יפה משילדה, אמר רשב״ג אם כן משהאשה יולדת משבחת, אלא שמין את הולדות כמה הן יפין ונותן לבעל (ב״ק ה ד). כיצד משלמת מה שהזיקה שמין בית סאה באותה שדה כמה היתה יפה וכמה היא יפה (שם ו ב). בנזק כיצד, סמא את עינו וכו׳ רואין אותו כאלו הוא עבד נמכר בשוק ושמין כמה היה יפה וכמה הוא יפה (שם ח א). אין מושיבין תרנגולין למחצה ואין שמין עגלין וסייחין למחצה (ב״מ ה ד). שמין פרה וחמור וכל דבר שהוא עושה ואוכל למחצה (שם שם ה). שמין עגל עם אמו

[1]) [כן גם בארמ׳ שבתו״מ. בעקר אין כאן אלא התפתחות בבלית במבטא ובהוראה מן שום, שים, במשמע שים מסים על פלוני, ולשם שימת המסים באה ההערכה. וזאת כהתפתחות השרש עמד דרך האשור׳ אמד (עי׳ על כך במחמרו של י. קוטשר, לשוננו י, 295—299) במשמ׳ הטיל מסים, והעריך למסים, ומכאן אמד במשמ׳ העריך בלשון חז״ל. ואמנם בא באשור׳ פעל שם (הוא שום) גם במשמ׳ קנה ומכאן שים, מחיר, ואפשר שגם עקרו כלשון קביעת המחיר והמסים, כשם שבא בלשון זו שקל (כלשון שקילה), ואף שקל בעבר׳ (שמות כב יו ועוד) במקום שלם, ועי׳ בהערה שאחר זו.]

זסיח עם אמו (רסנ"ג, סס סס). המקבל שדה מחברו והובירה שמין אותה כמה ראויה לעשות ונותן לו (סס ט ג). משקל ידי עלי וכו' שמין את היד כמה היא ראויה לשקול (ערכי' ה ח). דמי ידי עלי שמין אותו כמה הוא שוה ביד וכמה הוא שוה בלא יד (סס סס ז). אין שמין בכורות תמימים לישראל (תוספתי ב"מ ה ג). אין שמין לא את העיזים ולא את הרחילים (סס סס ד). השוכר את הפועל ומת לו מת או שאחזתו חמה הרי אילו שמין לו (סס סס ז ג). השוכר שדה מחבירו והיה בה תבואה לקצור וכו' הרי אילו שמין לו, תבואה קצורה וכו' אין שמין לו וכו' כיזה צד שמין לו, אם היה שכיר נותנין לו לפי שכירותו וקבלן נותן לו לפי קבלנותו (סס סס ט ח). המקבל שדה מחבירו משוכה בה הבירה שמין אותה כמה היא ראויה ליעשות ונותן לו ואין שמין איתה כנגד שדות שבצידה (סס סס יב). ובעלי החוב בבינונית מפני הרמאין וכו' מעתה לא ישומו לו אלא בזיבורית א"ר יודה וכיני אלא שלא לנעול דלת בפני בני אדם (ירוש' גיטי ה ח). אין שמין בית כור מפני שהוא פוגם (סס ב"ק ו ב). אלמנה ששמה לעצמה לא עשתה ולא כלום (ר"נ, כתוב' לח.). אין שמין לפרה בפני עצמה ולולד בפני עצמו אלא שמין לולד על גב פרה, שאם אי אתה אומר כן נמצא אתה מכחיש את המזיק (רנא, ב"ק מז.). — ובהשאלה: כל השם אורחותיו בעילם הזה זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה שנאמר ושם דרך אראנו בישע אלהים, אל תיקרי ושם אלא ושם דרך (ריב"ל, סוטי ה:). — ובמיחד, שם ראובן מחברו או לחברו לחלק דבר: ישראל ששם בהמה מכהן [1]) לא יאכילנה כרשיני תרומה וכהן ששם פרה מישראל מאכילה כרשיני תרומה (תרומ' יא ט). השמה תרנגולת מחבירת' מיטפלת באפרוהין כל זמן שצריכין לאימן (ירוש' ב"מ ה ו). השם בהמה לחבירו עד מתי חייב לטפל בה, סומכוס אומר באתונות שמונה עשר חדש, בגודרות כ"ד חדש ואם בא לחלוק בתוך זמנו חבירו מעכב עליו (ח"כ, ב"מ סט). השם בהמה לחבירו עד מתי חייב לטפל בולדות, בדקה ל' יום ובגסה נ' יום (סס ס). — ובסהס"א: שהוא אוכל מנכסי מלוג שלה כגון נכסים שנפלו לה משניסת או שהיו לה קודם לכן שלא שמאתן לו בנדוניית כתובתה (רס"י, כתוב' מז:). מאחר ששמאה בדמים וכו' הויא ליה מלוה גביה (הוח, ב"מ סט:). שאינו נודר אלא מה שישומוהו ב"ד (הוח, ערכ' כ.). כך היא שומא, בכך וכך שמאוה ב"ד (הוח, סס כא:) אחר ששמנו לפלוני בשומה שהיתה בידו (רמב"ס, מלוה ולוה כב יא). אף על פי שהשאלה היא לנו נגדית, למעלת הנזקין נשום להם בעידי עידית (עמכוחל, וחבי' כג, הברמן, 662. שמוה (את הקרקע) ואמר הליה ישומו אותה ג' אחרים שבקיאים יותר בשומא אין שומעין לו (סו"ע חו"מ, גבית מלוה קג ג).

—נפעי, *נִשׁוֹם, — שֶׁשָׁמוּ אותו: החתן מקבל עליו עשרה דינר לקופה וכו' בעי רב אשי במנה הנישום או במנה המתקבל (כתוב' סו:). כל הנישום דמים באחר כיון שזכה זה נתחייב בחליפין (קידוש' כח.). — ובסהס"א: והביאה זאת פל' מבית אביה לבית בעלה בגדים וכלים ונישומו על ידי אנשים יהודים נאמנים והעריכו אותם לפי דעתם (נוסח כתובה ירושלמית, סריד מעיר, ג). והיה לו עבד הנישום עכשיו עשרים זוז (רס"י, ער' כד.). כל הנישום כעבד אין גוכין אותו דייני חוץ לארץ (רמב"ס, סנהדרין ה י).

ח. *שׁוּם, שׁוּב, ס"ז, — שה"פ מן ד. שום, הערכה, ערך שכנגד, וכפרט ערכם של חפצי האשה הרשומים בכתובתה לפי הערכתם ושומתם: ואלו כותבין במועד וכו' אגרות שום ואגרות מזון (מו"ק ג ג). פסקה להכנים לו אלף דינר הוא פוסק כנגדן חמשה עשר מנה וכנגד השום הוא פוסק פחות חומש, שום במנה ושוה מנה אין לו אלא מנה, שום במנה היא נותנת שלשים ואחד סלע ודינר (כתוב' ו ג). שום הדינים שפחתו שתות או הוסיפו שתות מכרן בטל (סס יא ה'. שום כסף ושוה כסף בפני בית דין וכו' (ב"ק א ג). מצא אגרות שום ואגרות מזון וכו' הרי זה יחזיר (ב"מ א ח). שום

---

[1]) [כלו' שקבע מחירה מבלי שקנה אותה. ואכן קרוב שמוש זה לשמוש הפעל שָׁם כלשון קניה באשור'.]

היתומים¹) שלשים יום ושום ההקדש ששים יום (ערכ׳ ו א). הכניסה לו בין שום בין כספים ונתן עיניו לגרשה היא לא תאמר תן לי שומי (תוספת׳ יבמ׳ ה ה; שם כתוב׳ ו ה). מקום שנהגו שלא לפחות מן השום ושלא להוסיף על הכספים אין משנין ממנהג המדינה (ר׳ יוסי, שם כתוב׳ ו ו). השם קמחו של חבירו בעשת כורין חיטין ועשה בפחות או ביותר נותנין לו את שומו (שם ב״מ ט ט). אמר לאדם עילויין עלי, סידורו עלי, שומו עלי, ערכו עלי נותן את ערכו (ירוש׳ נזיר ב א). המכנסת שום לבעלה אם רצה הבעל למכור לא ימכור (יבמ׳ סו:). בסימניו ובמצריו פיחת שתות או הותיר שתות הרי הוא כשום הדיינין (ב״ב קו.). — ובספה״א: פשיטא שבתים שבחצר מתחלקין בית כנגד בית במדה בשום ואין חייבין על כל בית בפני עצמו (תשו׳ הגאו׳ הרכבי כה). ועוד כיון שיש שום שלשקר היאך אפשר לעמוד על שיעור שום זה (תשו׳ הגאו׳ מן הגני׳, 78). ראובן נשא אשה ונכתב מהשום והנדונייא דהנעלית ליה לראובן כך וכך זהובים (שו״ת הרי״ף קסב).

***שׁוֹמֵד**, תוס״ז, — כמו מְשֻׁמָּד, מְשׁוּמָד, יהודי שהמיר דתו והתנצר²): שהיתה פגיעתם כי רעה מסיבת היותו רגיל מנעוריו להתוכח עם השומדים מאומתינו (ר״א מודינה, חיי יהודה ג, 9). שאחת מסיבות המניעה מעיון הזה היה מהרגל בוויכוח עם השומדים מנעורי (שם, פרק אחרון).

א. ***שׁוּמָה**³), שׁוּמָא, ש״נ, — הערכה, שימה, אֻמדן, ערך משער, בפרט הערכת תביעותיהם של שני צדדים במשפט לשם פשרה, Abschätzung; estimation; assessment: שלשה שירדו לשום, אחד אומ׳ במנה ושנים אומ׳ במאתים וכו׳ עושין אותה שומא⁴) ושמין אותה שליש (תוספת׳ כתוב׳ יא ב). — ובספה״א, גם שטר שומה: אשה שהכניסה נדוניא לבעלה ושמו אותם הנכסים עליו בשומה כך וכך (תשו׳ הגאו׳ מהד׳ מנטובה סי׳ לו). ואין להם מהם אלא שומת מה שהכניסה (שם שם). ודבר שאי יכול להביאו למקדש פודהו בשויו מאחרים ואם רצה ליטלו לעצמו יש עליו לתת שומתו ומוסיף חמש (רבנו נסים, מפתח ברכי א, גולדנטל, ע.). שמין את האשה כמה האשה יפה בשביל ולדות הללו עד שלא ילדה וכו׳ ונזקה של אשה אינו בכלל שומא זו (רש״י, ב״ק מט.). אלא שמין נזק בפני עצמו, היינו כחש הגוף מחמת מכה ודמיה פחותים משהיתה ריקנית בריאה ואין כאן שומת פחת ריקון (הוא, שם שם). ולאחר כתיבת האדרכתא מכריזין על שומת הנכסים וכותבין לו שטר שומא (ס׳ השטרות לר״י ברצלוני, 3). וההכרזה בנתים בין האדרכתא והשומא ואותה השומא היא שטר אחד ידוע שהיא שטר שומת חוב (שם, 15). אמנם אשר הוא כפי השומה דברים צדיקים (ס׳ המדות לאריסטו ה ט). כי אם מצד השומה הדתית (שם שם). אבל אם היה חלק אחד ממנה (מן השדה) טוב או קרוב לנהר יותר או קרוב לדרך ושמו אותה היפה כנגד הרע ואמר תנו לי בשומא שלי מצד זה אין שומעין לו אלא נוטל בגורל (רמב״ם, שכנים יב א). לא מצאו מי שיעלה שומתה מוכרין אותה בכדי שומתן (טוש״ע ח״מ קג ז). אבל בשומת המקח אין בו כל כך אומנות וכל התגרים בקיאין בשומתו (שם רכז טו). ואחרי שטרף עושים שומה מה שוה מה שטרף וגובה מן הקרן ומן השבח להספיק חובו (אהרן הקרלאי, גן עדן, דין קיום הדברים, קפט:). הואיל ואין יד העניים משגת והדבר יבא ב״ב לידי שומת ממון תהי׳ פריעת השכר לפי הממון (הלבוש חו״מ נג כג). המלוה את חברו על טבעת שיש בו אבן ונאבד, אם הלוה מודה שאותו שביד השולחני שוה לשלי פשוט שהלך אחר שומת הבקיאים (סו״ע חו״מ, הלואה עב טז). צבור שהוטל עליה׳ מס והסכימו כולם לברור ח׳ אנשים להעריך כל איש ואיש ולתת המס לפי אותה שומה (תרומת הדשן שמד, פיורדא תקלח, קטז:). אסור למכור סחורה בהקפה יותר משוויו בדבר ששומתו ידוע (פנקס ועד ארבע ארצות, היילפרין, 21).

1) [ז״א נכסי היתומים כפי שנשומו בכ״ד.]

2) [עי׳ בהערות לערכים מְשֻׁמָּד, ב. שֵׁמֶד.]

3) [בעקר ע״פ שומא, ש״ז במשמ׳ זו בארמ׳ שבתו״מ, ועי׳ שום.]

4) [בב״ב קו.: עושין שומא ביניהם.]

ב. *שׁוּמָה[1]), שׁוּמָא, או שׁוּמָת, ש״נ, — בליטה וגדול בעור הגוף, Mal, Muttermal; marque (de naissance); mole: היתה בו שׁוּמָא, אם יש בה שיער פסול, אין בה שיער כשר, גדולה פסול, קטנה כשר, וכמה היא גדולה, רבן שמעון בן גמליאל אומר עד כאיסור האיטלקי (תוספת׳ בכורות ה ה). מעשה באשה אחת שהיתה מפלת כמין שערות אדומות וכו׳ וקראו לרופאים ואמרו שׁוּמָא יש במעיה לפיכך היא מפלת שערות אדומות (שם נדה ד ד). בן תשע שנים ויום אחד עד בן שתים עשרה ויום אחד שהביא שתי שערות הרי זה שׁוּמָא (ירוש׳ יבמ׳ י יד). שכל המומין הפוסלין בכהנים פוסלין בנשים, הוסיפו עליהן באשה ריח הפה וריח הזיעה ושׁוּמָא שאין בה שיער, ר׳ חמה בר עוקבא בשם ר׳ יוסי בן חנינ׳ בעור הפנים שנו, (שם קידוש׳ ג ה). שׁוּמָא שיש בה שיער, בין גדולה בין קטנה, בין בגוף בין בפנים, הרי זה מום (שם שם). אין מעידין על השׁוּמָא, ר״א בן מהבאי אומר מעידין וכו׳ הכא בשׁוּמָא מצויה בבן גילו קמיפלגי וכו׳ ואיכא דאמרי הכא בשׁוּמָא העשויה להשתנות לאחר מיתה קמיפלגי וכו׳ ואיכא דאמרי וכו׳ בשׁוּמָא סימן מיבהק קא מיפלגי וכו׳ (יבמ׳ קכ.–קכ:). — ובסהמ״א: תלתול כעין שׁוּמָא של בשר שתולה בעור (רגמ״ה, בכורות מ:). ולקץ מלכות ארבע זרועות יעמד מלך גדול וכו׳ ואלה הם אותותיו, אדמדם, שפוף העין ויש לו שלש שׁוּמוֹת[2]), אחת במצחו, ואחת בידו הימנית, ואחת בזרועו השמאלית (נסתרות של רשב״י, מדרשי גאולה, אבן-שמואל, 198). וברודים, מגזרת ברד, שיש לו שׁוּמוֹת לבנות (ראב״ע, בראשי׳ ל לט). ובהיר לשון צחות ונקיות, לפיכך נקראת השׁוּמָה הלבנה בהרת (מעין גניסי לאיוב לז כא).

---

1) [ע״פ שומא או סומא בארמ׳ שבתו״ם במשמו זו, כגון: דאי משתכחי לאחר הפרק שׁוּמָא נינח (נדה מח:), וכן בסור׳ שומא, שומתא, ובערבי שָׁאמָה(a).]

2) [המהדיר נקד שָׁמוֹת, ואינו מסתבר.]

---

a) شامة

שׁוֹמִירָה, עי׳ שׁוֹמְרָה.

שׁוֹמֵם[1]), שֹׁמֵם, ת״ז, נקי׳ שֹׁמֵמָה, מ״ר שׁוֹמְמִים, שׁוֹמְמִין, שֹׁמֵמוֹת, שֹׁמְמוֹת, — ריק ועזוב, leer, wüst; vide, désert; empty, waste: ותשב תמר וְשֹׁמֵמָה בית אבשלום אחיה (ש״ב יג כ). להקים ארץ להנחיל נחלות שֹׁמֵמוֹת (ישע׳ מט ח). כי רבים בני שׁוֹמֵמָה מבני בעולה (שם נד א). כה אמר אדני יי׳ להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות ולחרבות הַשֹּׁמְמוֹת ולערים הנעזבות (יחזק׳ לו ד). דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד כל שעריה שׁוֹמֵמִין (איכ׳ א ד). נתנני שֹׁמֵמָה כל היום דוה (שם שם יג). היו בני שׁוֹמֵמִים כי גבר אויב (שם שם טז). דרכי סורר ויפשחני שמני שׁוֹמֵם (שם ג יא). עד מתי החזון התמיד והפשע שֹׁמֵם[2]) תת וקדש וצבא מרמס (דנ׳ ח יג). ואחרי השבעים ששים ושנים יכרת משיח ואין לו והעיר והקדש ישחית עם נגיד הבא וקצו בשטף ועד קץ מלחמה נחרצת שֹׁמֵמוֹת והגביר ברית לרבים שבוע אחד וחצי השבוע ישבית זבח ומנחה ועל כנף שקוצים משמם ועד כלה ונחרצה תתך על שׁוֹמֵם[2]) (שם ט כו–כז). ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שֹׁמֵם ימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה (שם יב יא).

שׁוֹמֵמָה, שְׁמָמָה[3]), ש״נ, מ״ר סמי׳ שִׁמְמוֹת, כנ׳ שִׁמְמֹתֵינוּ, — מקום שומם וריק, ארץ עזובה: כי חרבתיך וְשֹׁמְמֹתַיִךְ וארץ הריסתך כי עתה תצרי מיושב (ישע׳ מט יט). ובנו חרבות עולם שֹׁמְמוֹת ראשונים יקוממו וחדשו ערי חרב שֹׁמְמוֹת דור ודור (שם סא ד). הטה אלהי אזנך ושמע פקחה עיניך וראה שֹׁמְמֹתֵינוּ והעיר אשר נקרא שמך עליה (דנ׳ ט יח).

שׁוֹמְמוּת, עי׳ שִׁמְמוּת.

שׁוֹמֶן, עי׳ שֹׁמֶן, שָׁמָן.

---

1) [בינו׳ פוע׳ מן שָׁמֵם, שהפך לתאר.]

2) [אמנם קשה שמוש המלה בשני מקומות אלו. ואולי היא באה ככנוי למושג, שלא נקרא בשמו.]

3) [ת״נ שהפך ש״ע.]

***שומנית** [1], ש"נ, — מין ממיני השומים והבצלים, אולי allium sativum L. b. Ophioscordon הוסיף: Don, Perlzwiebel; Rocambole; pearl-onion
רבי עקיבא השום והשומנית, הבצל והבצלצול והתירמוס והפלסלום אינן כלאים זה בזה (כלא' א ג).

שומר [2], שמר, ס"ז, כנ' שמרך, מ"ר שמרים, סמ' שמרי, — מי שדרכו או אומנותו לשמר על אדם, על בית, שדה וכרם, עיר וכדו', Wächter; gardien; guard(ian): ויאמר יי' אל קין אי הבל אחיך ויאמר לא ידעתי השמר אחי אנכי (ברא' ד ט). ויראו השמרים איש יוצא מן העיר (שפט' א כד). ויבא גדעון וכו' בקצה המחנה ראש האשמרת התיכונה אך הקם הקימו את השמרים (שם ז יט). וישכם דוד בבקר ויטש את הצאן על שמר (ש"א יז כ). ויטש דוד את הכלים מעליו על יד שומר הכלים (שם שם כב). ויאמר אכיש אל דוד לכן שמר לראשי אשימך כל הימים (שם כח ב). ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חר בדלתו וכו' ונתנו שמה הכהנים שמרי הסף את כל הכסף המובא בית יי (מ"ב יב י). עלה אל חלקיהו הכהן הגדול ויתם את הכסף המובא בית יי' אשר אספו שמרי הסף מאת העם (שם כב ד). חלדה הנביאה אשת שלם בן תקוה בן הרחס שמר הבגדים (שם שם יד). ויצו המלך את חלקיהו וכו' ואת שמרי הסף להוציא מהיכל יי' את כל הכלים העשוים לבעל ולאשרה (שם כג ד, וכעין זה דהי"ב לד כב). אלי קרא משעיר שמר מה מלילה שמר מה מליל אמר שמר אתא בקר וגם לילה וכו' (ישעי' כא יא–יב). כשמרי שדי היו עליה מסביב (ירמ' ד יז). אם יי' לא ישמר עיר שוא שקד שומר (שם קכז א). מצאוני השמרים הסבבים בעיר (שה"ש ג ג). אל תתמה על החפץ כי גבה מעל גבה שמר (קהל' ה ז). ויקבצו את כל נערה בתולה וכו' אל יד הגא סרים המלך שמר הנשים (אסתר ב ג). ובבקר היא שבה אל בית הנשים שני אל יד שעשגז סרים המלך שמר הפילגשים (שם שם יד). בימים ההם וכו' קצף בגתן ותרש שני סריסי המלך משמרי הסף (שם שם כא). ואגרת אל אסף שמר הפרדס אשר למלך (נחמ' ב ח). ואחריו החזיק שמעיה בן שכניה שמר שער המזרח (שם ג כט). מתניה ובקבקיה עבדיה משלם טלמון עקוב שמרים שוערים משמר באספי השערים (שם יב כה). ושלום בן קורא וכו' ואחיו וכו' שמרי הספים לא־ל (דהי"א ט יט). — ובצרוף שומר משמרת הקדש וכדו', עי' שמר. — ובכנוי לאלהים שומר ישראל: אל יתן למוט רגלך אל ינום שמרך הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל יי' שמרך יי' צלך על יד ימינך (תהל' קכא ג–ה). ועי' שמר. — ובתו"מ: שומרי ספיחים בשביעית נוטלין שכרן מתרומת הלשכה (שקל' ד א). רואין אותו כאילו הוא שומר קשואין (ב"ק ח א). אין לוקחין מן הרועים צמר וחלב ולא משומרי פירות עצים ופירות (שם י ט). המפקיד מעות אצל חברו, צררן והפשילן לאחוריו וכו' חיב, שלא שמר כדרך השומרים (ב"מ ג י). כל האומנין שומרי שכר הן, וכולן שאמרו טול את שלך והבא מעות שומר חנם, שמר לי ואשמר לך שומר שכר (שם ו ו). ארבעה שומרים הן, שומר חנם והשואל, נושא שכר והשוכר (שם ז ח). שומרי העיר ביום פטורין מן הסוכה ביום וחייבין בלילה וכו' הדא דאת אמר בשומרי גייסות, אבל בשומרי ממון עשו אותן כשומר גנות ופרדיסין (ירוש' סוכ' ב ה). שומר שמסר לשומר חייב (רבא, ב"ק יא:). שומר אבידה, רבה אמר כשומר חנם (שם נו:). וכולן פטורין משבועת שומרין (רב, שבוע' מט:). מה גפן זו השומר שלה עומד למעלה, כך ישראל השומר שלהם למעלה (מד"ר ויקר' לו). — *שומר העולמים, כנוי לאלהים: אמר לו שומר מה מליל, מה מליל שומר העולמים (ירוש' תענ' א א). — *שומר הפתח: פתח עליה (על ר' יוחנן) ההוא ספרנא, אפילו שומר הפתח (של גיהנם) לא עמד לפניך, רבינו (חגי' טו:). — *שומר לפרי וכדו', חלק הצמח המגן על פריו וכדו': וערלתם ערלתו את פריו, את הטפל לפריו, ומאי ניהו, שומר לפרי (ברכ' לו:). שומרים לטומאה קלה ולא שומרים לטומאה חמורה, שומרין לטומאה קלה מנלן, דתנא דבי רבי ישמעאל על כל זרוע, כדרך שבני אדם מוציאין לזריעה, חטה

---

1) [בארמ' שבתו"מ: תומניתא, ועי' לו, Flora II, עמ' 142 ועוד.]

2) [בינו' פוע' מן שמר שהפך ש"ע.]

בקליפתה ושעירה בקליפתה ועדשים בקליפתן, ולא שומרין לטומאה חמורה מנלן, דתנו רבנן בנבלתה ולא בעור שאין עליו כזית בשר (חול' קיז:). שני שומרין מהו שיצטרפו, היכי דמי, אילימא בזה על גב זה ומי איכא שומר על גב שומר וכו' (שם קיט:). — ובתפלה: שומר ישראל, שמר שארית ישראל וכו' (תפלת שחרית). — **שומר קרום המח, שם מכשיר רפואי: והכריחנו הענין וכו' שנכנים תחת גלגלת העצמות על דרך השמירה הכלי הנקרא שומר קרום המוח (פרקי משה כד). — **ושומר המושבה, הקבוצה וכדו', נוהג בדבור ובספרות.

שׁוֹמָר, עי' שָׁמַר.

*שׁוֹמְרָה [1], שומירה, ס"נ, — סכת השומר בשדה ובכרם: שומרה שבכרם גבוהה עשרה ורחבה ארבעה זורעין בתוכה [2] (כלא' ה ג). הגנה והקרפף וכו' מטלטלין בתוכה, ובלבד שיש בה שומרה או בית דירה (ר' יהודה בן בבא, ערוב' ב ה). המוכר את השדה מכר את האבנים שהם לצורכה וכו' ואת השומרה שאינה עשויה בטיט וכו' אבל לא מכר לא את האבנים שאינן לצורכה וכו' ולא את השומרה שהיא עשויה בטיט (ב"ב ד ח–ט). המוכר את השדה לא מכר לא את הגת ולא את השומירה אף על פי שהן כרם (תוספת' שם ג ד). למלך שהיתה לו שומרה [3], כיון שעמד בנו מסרה לו (ר' יוסה בר חנינה, ירוש' ר"ה א ג). — ובסהמ"א: שומרה שבכרם אם גבוהה עשרה ורחבה ארבעה מותר לזרוע בראשה ירק וכו' אבל אם היתה השומרה עגולה צריכה שיהיה בתוכה חלל ארבעה טפחים כדי שתהיה מופלגת מן הארץ (רמב"ם, כלאים ז כג). ואת השומרה שאינה טוחה בטיט אע"פ שאינה מחוברת לארץ (טור חו"מ, מכירה רטו).

---

[1] [כן גם מדב"ם בכל המקומות. אמנם אפשר, שאין זה אלא כתיב מלא או צורת הפסק של המלה שְׁמֻרָה שבמקרא, ועי' שם.]

[2] [מדב"ם: בראשה.]

[3] [בקטעי הירושלמי מן הגניזה, עמ' 146: שומירה, וכן בפסיק' ר"ב ה, פרשת החודש, בובר, נג:, ובכ"י אוקספורד לפסיק' ר"ב, וכן בפסיק' רב': שומרים.]

שׁוֹמֶרֶת, עי' שָׁמַר.

א. שׁוֹנֶה [1], ת"ז, מ"ר שׁוֹנִים, שׁוֹנוֹת, — שלא כזולתו, נבדל בתכונותיו מאחר, anders, verschieden; different; différent: והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שׁוֹנִים (אסתר א ז). ישנו עם אחד מפזר ומפרד בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתיהם שֹׁנוֹת מכל עם (שם ג ח). — ואמר בן סירא: כלם שונים זה מזה ולא עשה מהם שישאיר (ב"ס גני' מב כד). ועי' שָׁנָה.

ב. שׁוֹנֶה, ת"ז, מ"ר שׁוֹנִים, — רע, פושע [2]: ירא את יי' בני ומלך עם שׁוֹנִים אל תתערב כי פתאם יקום אידם ופיד שניהם מי יודע (משלי כד כא–כב). — ואמר המשורר: ואל תתחבר בנרגנים ושונים (רשב"ג, ענק הגיון, ביאליק-רבניצקי א, 50).

**שׁוֹנוּת, ש"נ, — תכונת הדבר השונה מזולתו, שֹׁנִי, נוהג בספרות ובדבור.

שׁוֹנִית, עי' שֹׁנִית.

שׁוֹסָה, עי' שָׁסָה.

א. שׁוּע [3], ממנו א. שׁוּעַ, א. שׁוֹעַ, **שׁוֹעוֹת.

ב. שׁוּע [4], ממנו ב. שׁוּעַ, ב. שׁוֹעַ, ג. שׁוֹעַ, שַׁוַּע, שַׁוְעָה.

א. שׁוֹעַ, תוס"ז, — אדיר, עשיר [5], mächtig(er), re.ch er); puissant, riche; mighty, wealthy: אשר לא נשא פני שרים ולא נכר שׁוֹעַ

---

[1] [עי' ב. שָׁנָה.]

[2] [משמ' כזאת בקרוב מתאימה לענין הכתוב, בנגוד למי שירא אלהים ומלך, ואמנם אפשר, כדעת רבים, שאין כאן בעקר לא כתיב חסר אלף במק' שֹׂנְאִים, ולפי זה גם בפס' כב המכון: ופיד שֹׂנְאֵיהֶם (של אלהים ומלך). והשבעים תרגמו גם בפס' כא כאלו היה כתוב שניהם.]

[3] [עי' א. שׁוֹעַ, הערה.]

[4] [עי' א. שׁוֹעַ, בסוף ההערה.]

[5] [אין שוע בעקר לשון שר ומושל נדיב וכדו', אלא הוראתו היסודית היא חזק, ובהשאלה: אדיר ברכוש, עשיר. ועי' א. שׁוֹעַ, הערה.]

לפני דל (איוב לד יט). [1]) — ובספהמ"א, גם במשמ' אציל, נדיב, edel; noble: ויפלו במלחמה משועי המלך ח' מאות לבד מיתר העם (יוסיפון, גינצבורג, קנח). כי האיש הזה אנטיפטר משועי יהודה היה (שם, רז). וילך (אנטיגנוס) אל ארץ פרס ויד גדולה עמו משועי יהודה (שם, רכג). ויקראו את רוסיתיאום אחד משועי יהודה ויאמינו בו ויגלו לו הסוד (שם, רעב). ובעת ההיא נהרג גם אריסטיוס הסופר מבני השועים (שם, תלג). כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם או חכם או סכל או רחמן או אכזרי או כילי או שוע (רמב"ם, תשובה ה ב). אדם שוע שהוא נותן צדקה יותר מן הראוי לו וכו' אסור לתובעו ולגבות ממנו צדקה (טוש, מתנות עניים ז יח). יסרוני כליותי לנטוש זמירות הידידים והרעים וכו' ולשמור לפי מחסום מלשכת הנדיבות והשועים (רמ"ע פלקירא, המבקש, ט). אחר הדברים האלה בקש המבקש להתבונן במדות החמודות, ולדעת תכלית מעלת השועים הנכבדות (שם, מ). והפעלים הגופניים הוא בהם האדם נמצא, וברוחניים הוא בהם נדיב ושוע (שוא, ספר המעלות, 51). כי השוע הוא נדיב ואין כל נדיב שוע (ספר המדות לאריסטו ג). כילי, מי שנותן במדה או קצר היד וכו' וההפך הוא השוע, והממוצע הוא הנדיב (צמח דוד, עבריות, ס:). נתתי כתב פקידי א"י וכו' ונמצא כתוב דברים קשים נגד הפקידים הישנים וכו' והם משועי הארץ ואין בהם חטא כלל (חיד"א, מעגל טוב, 4). דפקו שועי אפרים דלתותי (אברהם מאפו, אהבת ציון א). שאון קריה חלק אלהים לשועים (שם 7, 23). — ואמר הפיטן: קצובה היא זאת לשועים וקלים, קצינים ורשים יחד בה שקולים (ר"א קליר, אז מאז, קרובי שקלים). נבל בנדיב וכילי בשוע שלט (אליה בר שמעיה, אפס הוד, סליחי ליום ז). ספרים עת יקראו לברואי עולמך, שאת חיים יחלוף לשוע ומך (שלמה, אנא עורכה, סליחי ער"ה). הן אין לפניך משוא פנים, ושוע ודל בשוה נדונים (בנימין, אליך האל, סליחי ג עשי"ת). — ואמר המשורר: לישה ולא טרף רחליה, שועה ושנא את נבליה (ר"מ הנגיד, הנה יחידתי, הברמן ג, 9—10). הירע הזמן לך ויש לי הון ויד נדיב ושועים (שוא, דבריך בתוך לבות, שם שם, 54). ואיך תגרע ותמנע הידידות ואתה מנדיבי עם ושועיו (רמב"ג, הריבון אים, ביאליק-רבניצקי א, 125). חפרו פני יום נחברתי אל דוד נחשב עמי שוע (רמב"ע, הענק ו, ברודי, ספד). ולבי יחזה פנים בפנים בהתחבר שני ילדי נדיבים בני שועים נטעי נעמנים (ר"י הלוי, שאו שלום, זמורה ב, 115). מי זה ירחם דל יליד שועים צנח לארץ מגדלתו (ר"י הריזי, מי זה ירחם, תחכי כג, 215). אני אציל ובן שועים (עמנואל, אני ישן ולבי ער, מחבי ט, הברמן, 281). — °ובנקי: נכבדנו ושענו (שם כה, 702). — °ובנק' שׁוֹעָה, בת נדיבים: וילך אל פגורוס מלך פרס וידור לו אנטיגנוס אלף ככרי זהב וח' מאו' נשים מן השועות והיקרות אשר ביהודה (יוסיפון, גינצבורג, רכג). ואשר נדר לו לתת שמונה מאות נשים משועות יהודה (שם, רכה). — ואמר המשורר: נדיבה נבלה לא מדברת וכו' ושועה ואולם לא ביפיה או בלחם בהנה זר מכלכלת (ר"מ הנגיד, כמו זאת, הברמן א, 65).

ב. שֶׁוַע, ש"ז, — שַׁוְעָה, צעקה: כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה לאדני יי' צבאת בגי חזיון מקרקר קר וְשׁוַע [1]) אל ההר (ישע' כב ה). — ובספהמ"א: כל עשרים ושמונה יום היה מקרקר ושוע אל ההר (סדר עולם רבא כז). ועי' גם ב. שׁוּעַ, שָׁוַע.

א. שׁוּעַ [2]), ש"ז, כמו שׁוּעֲךָ, — כח, חיל, עשר, Kraft, Vermögen; force, fortune; strength, wealth: היערך שועך לא בצר וכל מאמצי כח (איוב לו יט).

ב. שׁוּעַ, קל לא נמצא במקורות.

---

1) [השבעים ראו אותה מלה גם בתהל' עב יב (כי יציל עני משוע), שהמסרת קראה שם: מְשַׁוֵּעַ, ותרגמו δυνάστης, אדיר, מושל. ועי' גם בהערה שאחר זו.]

1) [כנראה אין כאן שוע שם עם, כדעת אחרים, אלא לשון צעקה ושועה, כפרוש רש"י: וקול שועה לנוס אל ההרים. והשבעים והולג' תרגמו בקרוב כמו א. שׁוּעַ. ובמגילות הגנוזות: מקרקר קדשו על ההר!.]

2) [עקר הוראתו של השרש שוע היא כלשון חזק וכח, אלא שמלים במשמ' זו, כגון לח, חיל, בצר, פז, תועפות ועוד, מקבלות בכל לשון גם את המשמ'

—פע', שועתי, משוע, שועי, שועו, אשוע, אשוע, אשועה, תשוע, תשוע, ישועו, ישועו, — הגביר והרים קול בצעקה, צעק לעזרה, בפרט אל אלהים, (um Hilfe) schreien; crier (au secours); to cry out (for help): אז תקרא ויי׳ יענה, תשוע ויאמר הנני (ישע׳ נח ט). קראתי מצרה לי אל יי׳ ויענני, מבטן שאול שועתי שמעת קולי (יונ׳ ב ג). עד אנה שועתי ולא תשמע, אזעק אליך חמס ולא תושיע (חבק׳ א ב). בצר לי אקרא יי׳ ואל אלהי אשוע[1] (תהל׳ יח ז). ישועו ואין מושיע (שם שם מב). כי לא בזה ולא שקץ ענות עני וכו׳ ובשועו אליו שמע (שם כב כה). שמע קול תחנוני בשועי אליך (שם כח ב). יי׳ אלהי שועתי אליך ותרפאני (שם ל ג). כי יציל אביון משוע (שם עב יב). אליך יי׳ שועתי ובבקר תפלתי תקדמך (שם פח יד). קדמתי בנשף ואשועה (שם קיט קמז). הן אצעק חמס ולא אענה, אשוע ואין משפט (איוב יט ז). מעיר מתים ינאקו ונפש חללים תשוע (שם כד יב). כי אמלט עני משוע (שם כט יב). מי יכין לערב צידו כי ילדו אל אל ישועו (שם לח מא). גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי (איכ׳ ג ח). — ואמר בן סירא: וארים מארץ קולי ומשערי שאול שועתי (ב״ס גני׳ נא ט). — ובתו״מ: אם בפידו להן שוע[1]) וכו׳ בשכר שמשוועין לפני אני מושיע אותם (ע״ז ד.). — ואמר הפיטן: נתגלגלו רחמיו וכו׳ והטה אזן וסכת שיח משועים (משה בן קלונימוס, אדני אלד, קרוב׳ אחרון פסח).

ג. **שׁוּעַ**, ס״ז, — צעקה, צעקת עזרה: אך לא בעי ישלח יד אם בפידו להם שוע[2]) (איוב ל כד). — ובתו״ם: היערוך שועך לא בצר וכו׳ ערוך שוע[3]) כלפי בוראך (ר״ש בן לקיש, מד״ר שמות כא). — ואמר הפיטן: אערך שוע ולא אפטר בניב המפטר (ר״א קליר, אפיק מען, תפלת גשם). שוע צקונם שעת (הוא, אסירים, קרוב׳ ב פסח). לפידה נתן שוע (הוא, אז על כל חיתו, שם). ורצית שבח מהומי ברגש ועורכי שוע[4]) (אמר אומץ, יוצר ליו״כ). — ואמר המשורר: לזאת תערך שוע[4]) לאל (ר״ש הנגיד, אהלל אשר, בן תהלים, הברמן א, 45). — ואמר המליץ: בערוך שוע[5]) אל יצר רוחך (ב״ז, ב״ם ז י).

ד. *שׁוּעַ, עי׳ שעע.

ה. *שׁוּעַ[6]), פ״ע, — כמו שעה, פנה, ואמר הפיטן: והביט קדוש ללב ולא לעינים ושע ערך

של רכוש, עשר, ביכלת כספית. ועל כן אין שוע באיוב לו יט אלא כח ועשר, בהקבלה אל בצר ומאמצי כח באותה הוראה, ובנראה עקר שעורו של כתוב זה הוא: היערך (ז״א היספיק בערכו) שוע בלא (בעקר בארם׳), ז״א כל עשר, בצר וכל מאמצי כח (ז״א כל תועפות הון). ובן אין שוע בעקר אלא חזק, בעל כח ועז, ולא שר ממש. ועי׳ בהמשך על בת שוע.

ואמנם אפשר שאין גם השרש ב. שוע, שממנו שוע, שועה אלא גזירה מאותו שרש במשמ׳ הגביר וחזק את הקול, ומכאן כלשון צעק. כי כך קבלו גם מלים כגון נשא, אמר את הוראתן כפעלי הדבור בלשון קצרה במק׳ נשא קול, אמר (ז״א הרים) קול (בדבור), ואין גם זמר אלא הגביר (את הקול) מלשון עזי וזמרת יה וכדו׳. ואכן קשה להכריע, הואיל ואין שוע בהוראית קרובות ביתר הלשונות השמיות. אמנם מפעל שוע במשמ׳ חזק אפשר לגזור גם כמה שע״פ כגון אבישוע, אלישוע (ז״א אבי הוא חזק וכו׳), שכנגדן בבבלית קדומה אביאשוח׳, ובערב׳ דרום׳ אבית׳ע וכדו׳, מה שיורה על מציאות שרש כזה גם ביתר הלשונות האחיות. אחרים רואים בשמות אלו פעל שוע אחר במק׳ ישע (שהוא ושע a) בערב׳), אך הכתיב בת׳ בערב׳ דרום׳ סותר דעה זו.]

1) [בש״ב כב ז: אקרא.]

a) وسع

1) [עי׳ ג. שוע.]

2) [כך לפי הנקוד, וכן הבינו את המלה גם באיוב לו יט, ולפי זה שמוש המלה בתפלה ואצל הפיטנים. אמנם לפי הענין נראה, כדעת רבים, שהכונה לצורת פעל (שוע) ולא לש״ע, ועי׳ בפרושו של העורך למקום.]

3) [ואולי בטאו כאן שוע, ואף בטאו שועה בכתוב, או שראו שועה כסמ׳ מן שוע.]

4) [צ״ל: שוע, על פי איוב לו יט, ולא שוע, כנדפס.]

5) [הצרוף ערך שוע בשמוש זה מקורו בהבנה זו באיוב לו יט.]

6) [כנראה פעל שיצרו הפיטנים במק׳ שעה, כדגמת פוץ במק׳ פצה וכדו׳.]

ניחות צעיר (יוסי בן יוסי, עבודה). מדוע על הים מענם שעתי[1] (ינאי, תעו בפזרום, קרובי לחלה דפורענותא, זולאי, סו). חבבני כשע געיתי (משלם בר קלונימוס, אפיק רנן, יוצר ב פסח).

שֶׁוַע, ס"ז, כנ' שַׁוְעִי, — שועה, צעקה, קריאה לעזרה: הקשיבה לקול שַׁוְעִי מלכי ואלהי כי אליך אתפלל (תהל' ה ג). — ואמר הפיטן: יום עדיך שווע בזרקי[נו מנסתרו]ת נקינו (ינאי, קרובי ליחיס כורחים, זולאי, סכה). שוע פגיעות ארבע (ר"א קליר, סוסן עמק אימה). ממעמקים צועקת ושוע שופכת (יוסף בן אביתור, אלהים אמץ, הושענה, סעה"ם 15). בינה ידיד שועי (ראב"ע, אבעה ביום, איגר 64). שוע מחנניו ירץ (משלם בר קלונימוס, אמרו לאלהים, קרוב' יו"כ). רצוי תשורה לפניך העלה, רצית ניחוחו ושועו עלה (הוא, אסוחה כפלאותיך, Elbog., Stud., 127). סכת שועי וירץ (הוא, אפיק רנן, יוצר ב פסח). אזנך הטית שועי לקשוב (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצר שבת א חנכה). — ואמר המשורר: ולי אבות בעת כזאת בשוע וחחנ:נים פני אל מחלים (ר"ש הנגיד, הלי תעם, בי תהלים, הברמן א, 20). שבים אלי צורם בסתר ומפילים שוע (הוא, עוזוה לאל, שם שם, 55). ממרומיך למען שמך הקשיבה לקול שועו (רשב"ג, שמע עליון, ביאליק-רבניצקי ב, 101). שעה שועה מגלה העלומות (הוא, שמורה הבחורה, שם שם, 104). לך תבא תפלתי ושועי (הוא, שעריך בדפקי, שם שם, 105). כי בא שועם לפניו ויושיעם כי חסו בו (ר"י הלוי, הספחה שערי רנני, זמורה ז, 33). תמים שועם קבל (הוא, אסר שמעכו ונדעם, שם שם, 97). אדני הט לשועי אזנך (הוא, אדני יום לך, שם ט, 508).

שַׁוְעָה, ס"נ, סמ' שַׁוְעַת, כנ' שַׁוְעָתִי, שַׁוְעָתָם, — צעקה, צעקת עזרה: ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבדה ויזעקו ותעל שַׁוְעָתָם אל האלהים מן העבדה (שמות ב כג). והאנשים אשר לא מתו הכו בעפלים ותעל שַׁוְעַת העיר השמים (ש"א ה יב). בצר לי אקרא יי' ואל אלהי אקרא וישמע מהיכלו קולי וְשַׁוְעָתִי באזניו (ש"ב כב ז, וכעין זה תהל' יח ז). הנה קול שַׁוְעַת בת עמי מארץ מרחקים (ירמ' ח יט). עיני יי' אל צדיקים ואזניו אל שַׁוְעָתָם (תהל' לד טז). שמעה תפלתי יי' וְשַׁוְעָתִי האזינה אל דמעתי אל תחרש (שם לט יג), קוה קויתי יי' ויט אלי וישמע שַׁוְעָתִי (שם מ ב). יי' שמעה תפלתי וְשַׁוְעָתִי אליך תבוא (שם קב ב). רצון יראיו יעשה ואת שַׁוְעָתָם ישמע ויושיעם (שם קמה יט). קולי שמעת אל העלם אזנך לרוחתי לְשַׁוְעָתִי (א כה ג נו). — ואמר בן סירא: שועת דל עבים חלפה ועד הגיע לא תנוח (ב"ס גניזי לב כא). — ובתו"מ: שמע שועת עמך ישראל ועשה מהרה בקשתם (ר' יהושע, ברכ' כט:).[1] — ובתפלה: היה נא קרוב לשועתנו, טרם נקרא אליך אתה תענה (עננו, תפלת י"ח). יעלה תחנונינו מערב ויבא שועתנו מבקר (מעריב ליל יום כפור). שועתנו קבל ושמע צעקתנו יודע תעלמות (אנא בכח). — ואמר הפיטן: ותקשיב לשועתה ודמעתה ברדתה (רשב"ג, לך נפשי, ביאליק-רבניצקי ב, 110). — ובמ"ר שועות, ואמר הפיטן: ואתה יי' אל למושעות, עליך נשפוך שיח שועות, לגאלנו ולעטרנו כובע ישועות (שמעון בר אבון, ברח דודי, יוצר שבת חוה"מ). שומע תפלות ומאזין עתירות ולחישות ומקשיב שועות (אתה יי' אל רחום וחנון, פזמון לתקיעת שופר. מחזי איטל' ב, מג:).

***שׁוֹעוּת**, ס"נ, — תכונת השוע והנדיב, Grossmut; largesse; generosity: השועות שהיא הותרנות הגדול (ר' יוחנן הלימאנו, שער החשק, ליוורנו, כו:).

***שׁוּעִית**, — מלה מספקה: מקנחין בזנב הסוס ובזנב הפרה ובזנב השועל ובמפה של קוצים ובשיער של שועית[2] (תוספתי שבת עז ח).

---

[1] [פניתי אל תפלתם.]

[1] [ואמרו חז"ל: עשרה לשונות נקראת תפלה ואלו הן שועה צעקה נאיקה וכו' (מד"ר דבר' ב), הנה קול שועת בת עמי, א"ר יוחנן דבור זה משמש שלשה לשונות זעקה שועה נאקה וכו' רב הונא רבה דצפורין אומר לשון פרפור הוּא וכו'.]

[2] [בדפוסים: שועל, ועי' ערך זה.]

שׁוּעָל[1]), שֻׁעָל, ש"ז, מ"ר שׁוּעָלִים, שֻׁעָלִים, — בעל חיים מן הטורפים הקטנים, Fuchs; renard; fox, וגם תַּן מדבר, Schakal; chacal; jackal: וילך שמשון וילכד שלש מאות שֻׁעָלִים ויקח לפדים ויפן זנב אל זנב וישם לפיד אחד בין שני הזנבות בתוך ויבער אש בלפידים וישלח בקמות פלשתים (שפטי' יה ד–ה). כְּשֻׁעָלִים בחרבות נביאיך ישראל היו (יחזק' יג ד). יגירהו על ידי חרב מנת שֻׁעָלִים יהיו (תהל' סג יא). אחזו לנו שֻׁעָלִים שֻׁעָלִים קטנים מחבלים כרמים (שה"ש ב יה). על זה היה דוה לבנו וכו' על הר ציון ששמם שׁוּעָלִים הלכו בו (איכ' ה יז–יח). וטוביה העמני אצלו ויאמר גם אשר הם בונים אם יעלה שׁוּעָל ופרץ חומת אבניהם (נחמ' ג לה). — ובתו"מ: כלב הכיפרי והשועל וכו' אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא' א ו). יוצאין בביצת החרגול ובשן שועל (שבת ו י). והוי זהיר בגחלתן (של חכמים) שלא תכוה, שנשיכתן נשיכת שועל (ר' אליעזר, אב' ב י). והוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים[2]) (ר' מתיא בן חרש, שם ד טו). כשהיה ר' אלעזר בי ר' שמעון נכנס לבית הוועד היו פניו של ר' מקדירות, אמר ליה אבוי, ויאות, זה ארי בן ארי, אבל אתה ארי בן שועל (ירוש' שבת י ה, וכעין זה בבלי ב"מ פד:). שלא מצינו שועל שמת בעפר פיר (נדרי' פא:). שלש מאות משלות שועלים היו לו לרבי מאיר (ר' יוחנן, סנה' לח:). — *שבלת שועל, עי' א. שִׁבֹּלֶת, 6849.

1) [היא המלה תעלא בארמ' ובסור', בערב (לנקבה) תַ'עַאל, תַ'עַל, תַ'עַאלַה a), הבאה גם בתוספת ב בשם המקום שַׁעַלְבִים (שפטי' א לה ועו'), וכשם החיה בערב' תַ'עְלַב b), אשור' שֵׁלִבֻ. השם מצין במקרא כנראה גם את השועל ממש וגם את תני המדבר. הלועזית Schakal, jackal מוצאה מן התרכית והפרסית (עי' נילדקי, ZDMG 30, 769), ואין לה קרבה למלת שועל השמית. לדעת מ. ביטנר WZKM 23, 411 קרוב לשם שועל תַּכַל, שם הזאב בכוש', וצ"ע.]

2) [השוה ירוש' סנה' ד י: מתני' אמר הוי זנב לאריו' ולא ראש לשועלים, מתלא אמר הוו ראש לשועלים ולא זנב לאריות.]

a) ثعال، ثعل، ثعالة b) ثعلب

א. **שׁוֹעֵר**[1]), שֹׁעֵר, ש"ז, מ"ר שׁוֹעֲרִים, שֹׁעֲרִים, — שומר השער, gate-keeper; portier; Torhüter: וירא הצפה איש אחר רץ ויקרא הצפה אל הַשֹּׁעֵר[2]) ויאמר הנה איש רץ לבדו (ש"ב יח כו). ויבאו ויקראו אל שֹׁעֵר[3]) העיר ויגידו להם לאמר באנו אל מחנה ארם והנה אין שם איש וכו' ויקרא הַשֹּׁעֲרִים ויגידו בית המלך פנימה (מ"ב ז י–יא). ויהי כאשר נבנתה החומה ואעמיד הדלתות ויפקדו הַשּׁוֹעֲרִים והמשררים והלוים[4]) (נחמ' ז א). כל הלוים בעיר הקדש מאתים שמנים וארבעה וְהַשּׁוֹעֲרִים עקוב טלמון ואחיהם השמרים בשערים מאה שבעים ושנים (שם יא יח). מתניה ובקבקיה עבדיה משלם טלמון עקוב שמרים שׁוֹעֲרִים משמר באספי השערים (שם יב כה). וְהַשֹּׁעֲרִים שלום ועקוב וטלמון ואחימן ואחיהם שלום הראש ועד הנה בשער המלך מזרחה המה הַשֹּׁעֲרִים למחנות בני לוי וכו' זכריה בן משלמיה שֹׁעֵר פתח לאהל מועד כלם הברורים לְשֹׁעֲרִים בספים מאתים ושנים עשר וכו' לארבע רוחות יהיו הַשֹּׁעֲרִים מזרח ימה צפונה ונגבה וכו' כי באמונה המה ארבעת גברי הַשֹּׁעֲרִים הם הלוים וכו'[4]) (דהי"א ט יז–כו). למחלקות לְשֹׁעֲרִים וכו' לאלה מחלקות הַשֹּׁעֲרִים וכו' ויפילו גורלות וכו' לשער ושער ויפל הגורל מזרחה לשלמיהו וכו' לעבד אדם נגבה וכו' למזרח הלוים ששה לצפונה ליום ארבעה וכו' אלה מחלקות הַשֹּׁעֲרִים לבני הקרחי ולבני מררי (שם כו א–יט). והלוים על משמרותם להלל ולשרת וכו' וְהַשֹּׁעֲרִים במחלקותם לשער ושער (דהי"ב ח יד). זה הדבר אשר תעשו השלשית מכם באי השבת לכהנים וללוים לְשֹׁעֲרֵי הספים (שם כג ד). ויעמד הַשּׁוֹעֲרִים על שערי בית יי' ולא יבוא טמא לכל דבר (שם שם יט). וקורא בן ימנה הלוי הַשּׁוֹעֵר למזרחה על נדבות האלהים וכו' (שם לא יד). והמשררים בני אסף על

1) [ועי' ב. שׁוֹעֵר, הערה.]

2) [השבעים בטאו: אל הַשַּׁעַר (πρὸς τῇ πύλῃ), ואינו מסתבר.]

3) [השבעים בטאו גם כאן: אל שַׁעַר (πρὸς τὴν πύλην) העיר, אך הנכון לפי פס' יא שֹׁעֵר או במ"ר שֹׁעֲרֵי.]

4) [ואמנם עי' בנאמר בהערה לערך ב. שׁוֹעֵר. ועי' גם שׁוֹעֶרֶת, הערה.]

מעמדם במצות דויד ואסף והימן וידתן חוזה המלך וְהַשֹּׁעֲרִים לשַׁעַר ושער אין להם לסור מעל עבדתם כי אחיהם הלוים הכינו להם (שם לה יה).—ובספהמ"א: משם באנו לק"ק הענא ובפתח העיר לא הרשונו ליכנס השוערים ושלחתי פתקא להרב וכלו עיני מיחל וםפא דמילתא נתתי איזה מעות לשוערים ונתנו רשות (חיד"א, מעגל טוב, 20).

ב. שׁוֹעֵר, ש"ז, מ"ר שׁוֹעֲרִים, שֹׁעֲרִים, — זַמָּר מקהלה המשמש עוזר למשורר, לזמר הראשי [1], Chorsänger; choriste; chorus-singer: הלוים (אשר באו עם זרובבל) בני ישוע וקדמיאל לבני הודויה שבעים וארבעה המשררים בני אסף מאה עשרים ושמנה, בני הַשֹּׁעֲרִים בני שלום בני אטר וכו' הכל מאה שלשים ותשעה (עזר' ב מ–מב, וכעין זה נחמ' ז מג–מה). וישבו הכהנים והלוים ומן העם והמשררים וְהַשּׁוֹעֲרִים והנתינים בעריהם (שם שם ע, וכעין זה נחמ' ז עג). ויעלו מבני ישראל ומן הכהנים והלוים והמשררים וְהַשֹּׁעֲרִים והנתינים אל ירושלם (שם ז ז).

---

[1]) [כמו שמבֹאר בקצור בערך צֹעַר לגבי הצירוף צֹעֲרֵי הלוים שבמשנה, שבמקומו בא גם סועדי (צ"ל סוערי, שוערי) הלוים, שמשה בלשון מלת שוער, שׁוֹעֵר שניה, המקבילה לערב' שַׁאעִר, משורר, ולמלה זו, ולא לשומרי שערים בספים, היתה הכונה במקורות קדומים אלו, שספרו על הלוים המשוררים והשוערים מבני אסף הימן וידתון ששמשו במקדש דוד, כיוצא מפורש מצרוף תדיר זה של משוררים ושוערים, המקביל לצרוף משוררים וצוערים שבמשנה. אלא שהמסרת המאחרת, שהרחיבה את הידיעות הקצרות שבמקורות הקדומים, לא הכירה את המלה, ועל כן הפכו בה המשוררים והשוערים מבני אסף (מבית האספים), לשומרים ושוערים בספים וכדו', וכן בארמית (עזר' ז כד): וזמריא תרעיא, כלפי אותם הלוים, שלפי שרידי המסרת הקדומה שמשו בעוזרים למשוררים, ועי' על כל ההתפתחות הזאת בפרטים בספרו של העורך, הלשון והספר א, 420 וכו'. לפיכך קשה הוא לקבוע בכל מקום, אם הכונה (כחלק מן העבוד המאחר) לשוערים שומרים בפתח הבית, או (כחלק מן המקור הקדום) לשוערים המזמרים במקהלה. ועי' גם בערכים ב. שַׁעַר, ב. שָׁעַר (כדברי הבריתא: משורר ששיער ומשוער ששורר אינן במיתה). לפי המבטא של תקופת המסרת יש לראות מלה זו בשין שמאלית, אבל כאמור בערך ש, לא היה הבדל ש—ש בלשון הקדומה.]

ומן הלוים יוזבד וכו' ומן המשררים אלישיב ומן הַשֹּׁעֲרִים שלם וטלם ואורי (שם י כג–כד). ויהי כאשר נבנתה החומה ואעמיד הדלתות ויפקדו הַשּׁוֹעֲרִים והמשררים והלוים (נחמ' ז א). ושאר העם הכהנים הלוים הַשּׁוֹעֲרִים המשררים הנתינים וכו' (שם י כט). ושם כלי המקדש והכהנים המשרתים וְהַשּׁוֹעֲרִים והמשררים וכו' (שם שם מ). וישמרו משמרת אלהיהם ומשמרת הטהרה והמשררים וְהַשֹּׁעֲרִים וכו' וכל ישראל בימי זרבבל ובימי נחמיה נתנים מניות המשררים וְהַשֹּׁעֲרִים דבר יום ביומו (שם שם מה–מז). ויעמידו (בהעלאת הארון בימי דויד) הלוים את הימן בן יואל ומן אחיו וכו' ועמהם אחיהם המשנים וכו' הַשֹּׁעֲרִים והמשררים הימן אסף ואיתן וכו' וברכיה ואלקנה שֹׁעֲרִים לארון ושבניהו וכו' הכהנים מחצצרים בחצצרות לפני ארון האלהים ועבד אדם ויחיה שֹׁעֲרִים לארון (דהי"א טו יז–כד). ויעזב (דויד) שם לפני ארון ברית יי' לאסף ולאחיו לשרת לפני הארון תמיד לדבר יום ביומו ועבד אדם ואחיהם ששים ושמונה ועבד אדם בן ידיתון וחסה לְשֹׁעֲרִים (שם טז לז–לח). ויאסף (דויד בהמליכו את שלמה) את כל שרי ישראל והכהנים והלוים וכו' וארבעת אלפים שֹׁעֲרִים וארבעת אלפים מהללים לה' (שם כג ב–ה). ומהלוים סופרים ושטרים וְשׁוֹעֲרִים (דהי"ב לד יג). — ובספהמ"א: על כן נתתי אל לבי להשליך אחר גוי מחמד הזמן וכו' ולחבר אגרת מורה הדרך הישרה וכו' ולסדר דבריה הראשונים מדברי המשוררים, לדבר בלשון המליצים והשוערים (רמ"ע פלקירה, המבקש, הקד') אתה מן המשוררים ואני מן השוערים, השוערים בדמיונים מושלים ושרים [1]) (אברהם בדרשי, בק' מסכיות כסף למרדכי תמה, אמסטי' תקכ"ה, כג).

שׁוֹעֵר, עי' שֹׁעֵר.

***שׁוֹעֶרֶת** [2]), ש"נ, — שומרת השער, נוהג בדבור ובספרות.

---

[1]) [השוה ב. קלאר, לדרכי הרחבת הלשון העברית בימי הביניים, לשוננו טו, 124].

[2]) [לפי תרגום השבעים באה מלה זו גם במקרא. במקום המלים: והנה באו עד תוך הבית לקחי חטים ויכהו (את איש־בשת) אל החמש (ש"ב ד ו)

א. **שוף,** מִמנו א. שוּף [1].

ב. **שוף** [1]), מִמנו *מְשִׁיפָה, ב. *שׁוּף, *שׁוּפִין.

א. **שׁוּף,** פ"י, תקף, התקיף [2]), angreifen ; attaquer ; to attack : ואיבה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה הוא יְשׁוּפְךָ ראש ואתה תְּשׁוּפֶנּוּ עקב [3]) (ברא׳ ג יה). ואמר אך חשך יְשׁוּפֵנִי ולילה אור בעדני גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה [4]) (תהל׳ קלט יא–יב). אשר בשערה יְשׁוּפֵנִי והרבה פצעי חנם [5]) (איוב ט יז). — ובתו"ס: ושם הנהר השני גיחון, זו מדי, שהיה המן שף עמה [1]) כנחש, ע"ש על גחונך תלך וכו׳ (יל"ר ברא׳ טז). מִפחת, זו מדי שהעמיד המן הרשע ששף כנחש (שם וי"ר טו). — *ושף דבר מן העקב: רבים אומרים מי יראנו טוב, אלו אומות העולם שאומרים לישראל מי יתן לספות עמכם באותה טובה של עולם הבא, וישראל אומרים להם, בכמה צרות, בכמה שעבודים, בכמה הריגות מסרנו עצמנו על קדושת השם, ואתם באים לשוף אותם על העקב [2]) (מדרש תהלים ד י). — ובסהמ"א, כעקר במִּשמ׳ שאף והשמיד [3]): ורעיוני עטו על שפם, כי היצר שאפם ושפם (ר"י חריזי, תחכ׳ יד, 149). ואיך יאזור חלציו לדבר בגבורה ולשוף בסערה גבר אשר דרכו נסתרה (אהרן מלוניל, בכתב אלרפאיל על רמ"ה, לב). — ואמר המשורר: באישי הזמן יהי חרץ וכלה וישוף הזמן ראשי צפעיו (רשב"ג, תרגום איש, ביאליק-רבניצקי א, 126). אוחיל עלות שחר בליל פרוד ואחזה חשך ישופני, אך בעלות אורו בלי מראית עפרי יגוני ראש ישופני (רמב"ע, הענק ז, ברודי, ססח). יליד ליל אשון חשך ישופו ובור המאפל שבע צרפו (ר"י חריזי, יליד ליל, תחכ׳ ז, 52). קם בחרי אף בן לגבור כח שב מלאו ימיו ובניו שפו ראשי שנואיהם וגם לטבות את מחנות האויבים רדפו (של"ה אוליויירה, סרסות גבלת, ס.). בני פרץ גרושך יפרצני ישופני (יסודם אברבנאל, זמן הכה בחן, אולר נחמד ג, ענ). — ואמר הפיטן: תנומה תעופפנו, תרדמה תעופפנו, תהו ישופנו, עד מתי ימלוך (מלך עליון, מוסף א ר"ה). פתח לנו היום שער ואל

נאמר בשבעים בקרוב: והנה שֹׁעֶרֶת (ἡ θυρωρός) הבית הברה חטים ותנם ותישן. אבל קשה להניח שהיתה שוערת לבית המלך בימי הקדם, ומצד אחר אין קשר בספור לפסוק ה על מפיבשת (בן חמש) ואומנתו (שנאמר עליה שם: ותנס, בדמיון אל: ותנם) אלא אם כן מדבר בפס׳ ו על אותה אומנת ולא על אשה אחרת, שוערת הבית. ובכוון כזה יש לבקש את הנסח המקורי, שממנו נולדו גם גרסת המסרת וגם גרסת השבעים יחד. וצ"ע.]

1) [עי׳ בהערות שאחר זו.]

2) [אין הוראת הפעל ברורה כל צרכה. מפרשים ומתרגמים בארו אותו כקרוב אל שאף או נשף או אף כמו שפף, שפשף בארמ׳ ובעבר׳ שבתו"ם. אך אין הוכחה לכל הפרושים האלה. ועי׳ בהערות שאחר זו.]

3) [בכתוב זה יש להבין ראש ועקב (עי׳ בפרט בספרו של העורך, הלשון והספר א, 450) במשמ׳ מפנים ומאחור, מכל צד, ועל כן אין כאן הכונה לתכונה מתכונות הנחש דוקא, אלא ליחס של שנאה ואיבה בכלל בין יריבים העוקבים ואורבים זה לזה מפנים ומאחור. ובודאי יש כאן בטוי שבפתגם, שנהג כלפי בני אדם. ואפשר שנבחר הפעל הזה דוקא בלשון נופל על לשון, הבא לבאר את המלה שפיפון כשם למין ממיני הנחשים. ואמנם לפי זה היה ראוי לבטא כאן צורה מן שפף או אף מן שאף (המשמש לגבי הנחש, עי׳ שָׁאַף) במשמ׳ זו או זו. וצ"ע.]

4) [לפי הענין והנגוד אל ההמשך: לילה (ז"א אבל הלילה) אור בעדני, גם חשך לא יחשיך ממך וכו׳, מסתברת כאן כמשמ׳ הפעל ישופני הוראה כגון: יסתיר ויחשיך עלי. ואולי כאן לפנינו בעקר פעל קרוב אל נשף במשמ׳ חשכת הלילה, וצ"ע.]

5) [אם המדבר כאן באמת על שְׂעָרָה, כי אז קרוב להבין תשופני כלשון נשיפה ברוח, כלו׳, אִלו נסיתי לטען נגדו במשפט, היה דוחה טענותי כאלו ברוח והיה מרבה עוד יותר את פצעי חנם. ועי׳ גם בפרושו של העורך לספר איוב למקום.]

1) [כך הנוסחה ברב הדפוסים ובכ"י, או שף עמא, כלו׳ ארץ מדי אשר המן היה מדנא ומשכיד את עמה כנחש, בדרוש של הוא ישופך ראש וכו׳. ואין לקבל את הגרסה שף עינים, אשר תיאודור ראה בה עקר.]

2) [בכ"י ו׳ לשוף אותם מן העקב, ובילקוט לשוף עצמיכם מן העקב, ובכ"י ב׳ ד׳ ז׳ ואתם באים לקבל מן העקב, ובכ"י ג׳ ובנדפס (בדפוסים הראשונים) ואתם באים לשוב אותה מן העקב, יש להתקן שצ"ל לשוף אותם על העקב, והוא מלשון ואתה תשופנו עקב, ות"י למעבד שפיותא בעקבא, ובכ"י ח׳ השמיט המלה לשוב, ומובא שם ואתם באים אותה מן העקב (הערת בובר).]

3) [בעקר בחקוי לשון הכתוב, ללא דיוק בבונת המלה.]

ישופנו סער (אנא אלון הרחמים, סליחי שחרי יוה"כ).

ב. *שוּף, פ"י, — שָׁף את הכלי וכדו', שף דבר מנקה על כלי וכדו', החליק או נקה אותו בחכוך, שפשף אותו[1]), abreiben, verstreichen; polir, boucher; to rub off, smear over: שורין ושפין (כרשיני תרומה) בטהרה (ב"ס, מע"ש ב ד; עדי א ח). מים כדי לשוף בהם את הקילור (שבת ח א). ואין שורין את הכרשינין ולא שפין אותן (שם כ ג). האשה לא תשרה את המרסן שתוליך בידה למרחץ אבל שפה היא על בשרה יבש (פסח' ב ז). שפין את הסדקין ומעגילין אותן כמעגילה ביד וברגל (מו"ק א י). והסכין שפה והיא טהורה (ע"ז ה יב). הסיף מאימתי מקבל טומאה, משישופנו (כלים יד ח). המטה והעריסה משישופם בעור הדג, גמר שלא לשוף טמאה (שם טז א). שולי קערה ושולי אסקוטלא של זכוכית שהתקינן לתשמיש טהורין, קרטסן או שפן בשופין טמאין (שם ל א). שפין כלי כסף בקירטון (תוספת' יו"ט ד י). הסכינין והשפודין והאסכלאות מלבנן כאור והן טהורין, וכולם שנשתמשו בהן עד שלא שף יגעיל (שם ע"ז ח ב). ואלו הן גולמי כלי מתכות שהן טהורין, כל שהוא עתיד לשוף ולגרד ולכרכב לשבץ ולהקיש בקורנוס (שם כלים ב"מ ב י). הסייף והסכין שהעלו חלודה טהורין, שפן והשחיזן חזרו לטומאתן ראשונה (שם שם ג י). לגין שהוא מלא מים שאובין ונתון על פיו טיט טופח, אם היו המים שוקעין בטיט והטבילן טהור וכו' ור' יוסי מטמא בשל מריקה מפני ששפין בו סידקי כלים (שם מקו' ו יג). מה מחיקה היתה במשכן, זעיר' בר חיננא בשם ר' חנינא שהיו שפין את העור על גבי העמוד (ירוש' שבת ז ג). בורית כרשינה למה היתה באה, שבה שפין את הצפורן מפני שהיא נאה (שם יומא ד ה). מלח לשוף ומים לדיח (רב יהודה, שם ע"ז ג ו). השף בין העמודים בשבת חייב משום ממחק (שבת עה:). בורות שיחין ומערות של יחיד כונסין מים בתוכן אבל לא חוטטין ולא שפין את סדקיהן, ושל רבים חוטטין אותן ושפין את סדקיהן (מו"ק ה.). תנא, שף אחת בועט שתים, שף שתים בועט שלש (מנחו' עו.). היו מביאים אפופולסימון ושף באבן ובאים בלילה ומריחים והוחרים (מד"ר ברא' כז). — ובפ"ע, שף דבר בדבר, חכך בו, התחכך בו, sich reiben (an); se frotter; to rub oneself: היה השרץ תלוי בין הקירות, שף בו ונפל על בגדיו או על ככר תרומה טהורה (תוספת' טהר' ד ג). שיהו חטים שפות זו בזו ונושרות סולתן בארץ ואתה בא ונוטל (ספרי דבר' שטו). דרך בני אדם להיות שפין בה (בדבילה) והיא נופלת (ירוש' שבת יא ג). א"ר לוי, ג' דברים קולן הולך מסוף העולם ועד סופו והבריות בנתים ואינם מרגישים ואלו הן היום והגשמים והנפש בשעה שהיא יוצאה מן הגוף, היום מנין, א"ר יהודה את סבור שהוא שף ברקיע ואינו אלא כמסר הזה שהוא נוסר בעץ (מד"ר ברא' ו). אין אנו יודעין אם פרחין הן (גלגל חמה ולבנה) באויר ואם שפין ברקיע ואם מהלכין הן כדרכן (רשב"י, שם שם). זה הכוכב שהוא שף ברקיע אינו אלא כמסמר הזה שהוא נתון בעץ (שם שמות ה). בשעה שהיו ישראל נוסעין היו שני ניצוצין של אש יוצאין מתוך שני בדיו של ארון וכו' וכיון שהיו הניצוצין יוצאין היתה האש שפה בטועני הארון והיו נשרפים ומתמעטין (ר' יוסי בן זמרא, שם במד' ה). אף בגדיהם (של ישראל) שהיו מעשה שמים היה הענן שף בהן ואינו מזיקן (שם דבר' ז). — ובסהמ"א: והנשים שפין מכנו פניהם (ערוך ערך סריע). נתר, מין אדמה שחפין ושפין בה את הבגדים (רש"י, ירמ' ב כב). המזוהם וכהן שהוא מזוהם בזיעתו רוחץ ושף כל גופו בבושם ועובד (רמב"ם, ביאת המקדש ז יג). כסוי של מתכת ששפו ולטשו ועשאו מראה הרי זה מקבל טומאה (שם כלים ט ז). ותשוף ותקטיר פי הרחם במשיחה (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד).

—נפע', נִשׁוֹף, — ששפו אותו: גזל וכו' מטבע ונישוף (תוספת' ב"ק י ד). בשעת זבלים מוציא אדם זיבלו וצוברו על פתח ביתו ברשות הרבים כדי שיישוף[1]) ברגלי אדם וברגלי בהמה (ר' יהודה, שם

---

1) [כנראה ע"פ שמוש הפעל הזה בארמ' שבתו"ם, ובמשמ' קרובה בא שוף גם בסור'. ועי' ברוקלמן, מלון סורי מהד' 2, 765. וקרוב לכך גם א. שָׁפָה, עי' שם.]

1) [בבבלי (ב"ק ו.): כדי שיהא נישוף.]

שו"ת יח ח). בנות עשירים צד ימין נמהר לבוא שנישוף באפריסותן (ר"ם בן אלעזר, כדה מג:) — ובסה"מ"א: אבק וקש שנשוף וזז ממקומו (ערוך ערך כסף). והאיכא ניצוצות קטנות הנישועות באחרונה מתוך הפסולת (רש"י, שבת קלט:).

שׁוֹפֵט, שֹׁפֵט, ס"ז, — **איש שתפקידו לשפט את העם,** דַּיָּן [1]), Richter; juge; judge: והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך ויאמר מי שמך לאיש שר ושֹׁפֵט עלינו (שמות ב יג–יד). ויאמר משה אל שֹׁפְטֵי ישראל הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור (במדי כה ה). ואצוה את שֹׁפְטֵיכֶם בעת ההוא לאמר שמע בין אחיכם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו (דברי א יו). שֹׁפְטִים ושטרים תתן לך בכל שעריך אשר יי' אלהיך נתן לך לשבטיך ושפטו את העם משפט צדק (שם יו יח). ובאת אל הכהנים הלוים ואל הַשֹּׁפֵט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט (שם יז ט). והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמע אל הכהן וכו' או אל הַשֹּׁפֵט ומת האיש ההוא (שם שם יב). ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני יי' לפני הכהנים וְהַשֹּׁפְטִים אשר יהיו בימים ההם ודרשו הַשֹּׁפְטִים היטב וכו' (שם יט יז–יח). ויצאו זקניך וְשֹׁפְטֶיךָ ומדדו אל הערים אשר סביבת החלל (שם כא ב). והיה אם בן הכות הרשע והפילו הַשֹּׁפֵט והכהו לפניו כדי רשעתו במספר (שם כה ב). וכל ישראל וזקניו ושטרים וְשֹׁפְטָיו עמדים מזה ומזה לארון (יהוש' ח לג). ויקרא יהושע לכל ישראל לזקניו ולראשיו וּלְשֹׁפְטָיו ולשטריו (שם כג ב). ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה ויקרא לזקני ישראל ולראשיו וּלְשֹׁפְטָיו ולשטריו (שם כד א). ויהי כאשר זקן שמואל וישם את בניו שֹׁפְטִים לישראל וכו' שֹׁפְטִים בבאר שבע (ש"א ח א–ב). ואשיבה שֹׁפְטַיִךְ כבראשנה ויעציך כבתחלה (ישעי א כו). כי הנה האדון יי' צבאות מסיר מירושלם ומיהודה וכו' גבור ואיש מלחמה שׁוֹפֵט ונביא וקסם וזקן (שם ג א–ב). והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת

[1]) [בעקר בינו' פוע' מן שָׁפַט (עי' שם), שהפך לש"ע. ולא בכל מקום ברור, אם הכונה לפי הרגשת הכותב לש"ע או לצורת הפעל.]

באהל דוד שֹׁפֵט ודרש משפט ומהר צדק (שם יו ה). והכרתי שׁוֹפֵט מקרבה וכל שריה אהרוג עמו (עמ' ב ג). בשבט יכו על הלחי את שֹׁפֵט ישראל (מיכ' ד יד). השר שואל וְהַשֹּׁפֵט בשלום והגדול דבר הות נפשו הוא ויעבתוה (שם ז ג). שריה בקרבה אריות שאגים שֹׁפְטֶיהָ זאבי ערב (צפנ' ג ג). מוליך יועצים שולל וְשֹׁפְטִים יהולל (איוב יב יז). ויקם את דבריו אשר דבר עלינו ועל שֹׁפְטֵינוּ אשר שפטונו (דני' ט יב). יעמדו נא שרינו לכל הקהל וכו' ועמהם זקני עיר ועיר וְשֹׁפְטֶיהָ (עזר' י יד). מאלה לנצח על מלאכת בית יי' עשרים וארבעה אלף ושטרים וְשֹׁפְטִים ששת אלפים (דהי"א כג ד). ליצהרי כנניהו ובניו למלאכה החיצונה על ישראל לשטרים ולשֹׁפְטִים (שם כו כט). ויאמר שלמה לכל ישראל לשרי האלפים והמאות וְלַשֹּׁפְטִים ולכל נשיא לכל ישראל ראשי האבות (דהי"ב א ב). ויעמד (יהושפט) שֹׁפְטִים בארץ בכל ערי יהודה הבצרות לעיר ועיר ויאמר אל הַשֹּׁפְטִים ראו מה אתם עשים כי לא לאדם תשפטו כי ליי' ועמכם בדבר משפט (שם יט ה–ו). [1]) — ובמשמ' שופט מושל על עיר [2]) או ארץ, גם בצרוף שופט ארץ, ובפרט שופטים מושלים אלו שהקים האל להושיע את ישראל ולמשל עליהם: ויקם יי' שֹׁפְטִים ויושיעום מיד שסיהם וגם אל שֹׁפְטֵיהֶם לא שמעו וכו' וכי הקים יי' להם שֹׁפְטִים והיה יי' עם הַשֹּׁפֵט והושיעם מיד איביהם כל ימי הַשּׁוֹפֵט וכו' והיה במות הַשּׁוֹפֵט ישבו והשחיתו מאבותם (שופטי ב יו–יט). ולמן היום אשר צויתי שֹׁפְטִים על עמי ישראל והניחתי לך מכל איביך (ש"ב ז יא, וכעין זה דהי"א יז י). כי לא נעשה כפסח הזה מימי הַשֹּׁפְטִים אשר שפטו את ישראל וכל ימי מלכי ישראל ומלכי יהודה (מ"ב כג כב). הנותן רוזנים לאין שֹׁפְטֵי ארץ כתהו עשה (ישע' מ כג). ואכלו את שֹׁפְטֵיהֶם כל

[1]) [כתהלים קט לא: כי יעמד לימין אביון להושיע משפטי נפשו, אולי הנכון בקרוב: להושיע מִשֹּׁפְטֵי נפשו. במקום: נשמטו בידי סלע שפטיהם (שם קמא ו) הנכון בקרוב: שֶׁמֶן טוֹב יָרֹם עֲלֵי שֹׁמ פִּיהֶם, עי' טור"ם ני, הלשון והספר ב, 144 וכו'.]

[2]) [במשמ' זו שמש השם בידוע גם בערי הכנענים הפניקים, כעדות סופרי רומא, המספרים על suffetes שמשלו בקרת חדשה (Carthago).]

מלכיהם נפלו[1]) (הוש׳ ז ז). ועתה מלכים השכילו הוסרו שפטי ארץ (תהל׳ ב י). מלכי ארץ וכל לאמים שרים וכל שפטי ארץ (שם קמח יא). בי שרים ישרו ונדיבים כל שפטי ארץ (משלי ח יו). ויהי בימי שפט השפטים ויהי רעב בארץ (רות א א). — ובהשאלה על האל השופט, שופט האדם והארץ[2]) : כי יי׳ שפטינו יי׳ מחקקנו יי׳ מלכנו הוא יושיענו (ישעי׳ לג כב). כי עשית משפטי ודיני ישבת לכסא שופט צדק (תהל׳ ט ה). ויגידו שמים צדקו כי אלהים שפט הוא סלה (שם נ ו). כי אלהים שפט זה ישפיל וזה ירים (שם עה ח). הנשא שפט הארץ השב גמול על גאים (שם צד ב). ארץ נתנה ביד רשע פני שפטיה יכסה (איוב ט כד). שם ישר נוכח עמו ואפלטה לנצח משפטי[3]) (שם כג ז). — ובתפלה[4]) : השיבה שופטינו כבראשונה ויועצנו בבתחלה (תפלת י״ח, השיבה). — ובסהמ״א : אם מצאת צרכך ביד השוטר לא תלך אל השופט (מו״ת מוט המשלם).

*שופטה, שופטת, ס״נ, — אשה שופטת את העם : נפתלי אילה שלוחה וכו׳ [מדבר בשופטתו] [5]) ההי״ד ותשלח ותקרא לברק וגומ׳ (מד״ר ברא׳ פלודור-אלבק לח, 1267).

שופי, עי׳ שפי.

*שופין, שופין[6]), שופין, ס״ז, — פצירה, מגרדת, Feile; lime; file : שולי קערה ושולי אסקוטלא של זכוכית שהתקינן לתשמיש טהורין, קרטסן או שפן בשופין טמאין (כלים ל א).

שופכים, שופכין, עי׳ שפך.

שופע, עי׳ שפע.

שופר[1]), שפר, ס״ז, סמי׳ שופר, מ״ר שופרות, שופרות, שופרתיהם, — קרן איל, ששמש כלי נשיפה בתקיעה להזעקת הצבא ולקריאת העם למקראי חג ומועד, Widderhorn; corne de bélier; a ram's horn : ויקח את צדה העם בידם ואת שופרתיהם (שפטי׳ ז ח). ויתן שופרות ביד כלם (שם שם יו). ויחזיקו ביד שמאולם בלפידים וביד ימינם השופרות לתקוע (שם שם כ). קרא בגרון אל תחשך כשופר הרם קולך (ישעי׳ נח א). אל חכך שפר כנשר על בית יי׳ (הוש׳ ח א). יום שופר ותרועה על ההרים הבצרות (צפני׳ א יו). בדי שפר יאמר האח ומרחוק יריח מלחמה (איוב לט כה). וישבעו ליי׳ בקול גדול ובתרועה ובחצצרות ובשופרות (דהי״ב יה יד). — ובצרופים רגילים עם פעל, תקע בשופר, תקע שופר : והכהנים יתקעו בשופרות (יהוש׳ ו ד). הלוך ותקוע בשופרות (שם שם ט). ותקעתי בשופר אנכי וכל אשר אתי ותקעתם בשופרות גם אתם (שפטי׳ ז יח). ויתקעו שלש מאות השופרות (שם שם כב). כנשא נס הרים תראו וכתקע שופר תשמעו (ישעי׳ יח ג). יתקע בשופר גדול ובאו האבדים בארץ אשור וכו׳ (שם

---

[1]) [עי׳ בס׳ העורך הלשון והספר א 89 על כתוב זה. בהושע יג י : אהי מלכך אפוא ויושיעך בכל עריך ושפטיך, הכונה, כדעת רבים : ושפטך.]

[2]) [השוה כצורת בינו׳ מן הפעל : השפט כל הארץ (ברא׳ יח כה).]

[3]) [יש מציעים לנקד : משפטי, כשבעים : τὸ κρίμα μου.]

[4]) [בתו״מ נדחתה מלה זו מפני דין, עי׳ שם.]

[5]) [כ״ה בכי״ו, וכן מדה״ג בראש׳ מט כא, מרגליות, תתנד.]

[6]) [מן הארמ׳ שופינא. ואלה דברי הגאון בפרוש המשנה כלים ל א (אפשטין, פירוש הגאונים, 78) : ושפו באל מברד וכו׳ ושפן בשופין פ׳ ואבות אתו טחון תרגום ושפית יתיה בשופינא ואו׳ והיתה הפצירפים (צ״ל הפצירה פים) ומתרגם רב יוסף והוה להון שופינא לחרפא, ע״כ. ואמנם מסתבר שעקר צורת המלה היא שפינא, ובעבר׳ שפין במק׳ שפין, אך המבטא שופין השתרש בשבטי ישראל. באותו תרגום ערבי, אל־מברד, מבאר גם הרמב״ם את המלה, וכן כל המפרשים.]

[1]) [גם בארם׳ שופרא, בערב׳ מ״ר שואפר a) במשמ׳ זו. אך בעקר הוראתה באה המלה בשפית השמיות הקדומות כשם לזכר מן הכבשים והעזים, כמו שפר, תיש (הבר), באשור׳, קרוב אל צפיר עזים בעבר׳, וכנראה בא שפר במשמ׳ זו גם בעבר׳ הקדומה (עי׳ שפר, הערות), ואך קצור לשוני הוא בשמוש המלה שופר במק׳ קרן השופר, כשמוש המלה יובל (שעקר הוראתה איל, זכר בכבשים) במק׳ קרן יובל, קרן האיל.]

---

a) سوافر

כז יג). ואמרו ותקעו שופר בארץ (ירמי׳ ד ה). ובתקוע תקעו שופר ועל בית הכרם שאו משאת (שם ו א). שאו נס בארץ תקעו שופר בגוים קדשו עליה גוים (שם נא כז). תקעו שופר בגבעה חצצרה ברמה (הושע ה ח). תקעו שופר בציון והריעו בהר קדשי (יואל ב א). אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו (עמו׳ ג ו). תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו (תהל׳ פא ד). — העביר שופר, העביר שופר בארץ, תקע בשופר: והעברת שופר תרועה בחדש השביעי בעשור לחדש ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם (ויקרא כה ט). — ובצרוף קול שופר: במשך בקרן היובל בשמעכם את קול השופר יריעו כל העם תרועה גדולה (יהוש׳ ו ה). כי קול שופר שמעתי נפשי תרועת מלחמה (ירמי׳ ד יט). עד מתי אראה נס אשמעה קול שופר (שם שם כא). ושמע השמע את קול השופר ולא נזהר (יחזק׳ לג ג). בחצצרות וקול שופר הריעו לפני המלך יי׳ (שם צח ו). — וקול שופר, כתמונה לקול רעם האלהים: ויהי קֹלֹת וברקים וענן כבד על ההר וקל שֹפר חזק מאד (שמות יט טז). ויהי קול השפר הולך וחזק מאד (שם שם יט). וכל העם ראים את הקולת ואת הלפידים ואת קול השפר ואת ההר עשן (שם כ יח). עלה אלהים בתרועה יי׳ בקול שופר (תהל׳ מז ו). — תקע שופר: הללוהו בתקע שופר הללוהו בנבל וכנור (שם קנ ג). — שופר תרועה: והעברת שופר תרועה בחדש השביעי בעשור לחדש (ויקר׳ כה ט). — שופרות היובלים: ושבעה כהנים ישאו שבעה שופרות היובלים לפני הארון (יהוש׳ ו ד). — ובתוה״מ: כל השופרות כשרים חוץ משל פרה מפני שהוא קרן, א״ר יוסי והלא כל השופרות נקראו קרן (ר״ה ג ב). שופר של ראש השנה של יעל פשוט ופיו מצופה זהב ושתי חצוצרות מן הצדדין, שופר מאריך וחצוצרות מקצרות, שמצות היום בשופר (שם שם ג). דבק שברי שופרות פסול (שם שם ו). אם קול שופר שמע יצא ואם קול הברה שמע לא יצא (שם שם ז). ובשעה שישראל נוטלין את שופריהן ותוקעין (מד״ר ויקר׳ כט). ובראש השנה נוטלין שופרותיהן ותוקעין (שם שם). — *שופר, פסוק שנזכר בו ענין שופר ותקיעה: אין פוחתין מי׳ מלכיות מי׳ זכרונות מי׳ שופרות וכו׳ אין מזכירין זכרון מלכות ושופר[1]) של פורענות (ר״ה ד ו). — *שופרות, ברכה שלישית משלש הברכות האמצעיות של מוסף ראש השנה, שמובאים בה פסוקי שופרות: אומר אבות וגבורות וכו׳ זכרונות ותוקע, שופרות ותוקע (שם שם ה). — *ובמשמ׳ קרן לפיסים ולנדבות: שלשה עשר שופרות היו במקדש וכתוב עליהן תקלין חדתין ותקלין עתיקין וכו׳ (שקל׳ ו ה). האומר הרי עלי קן מביא דמי קנו ונותן לשופר וכו׳ הביא ביותר כהן נוטל ונותן לשופר והמותר לא יפול לשופר של נדבה וכו׳ (תוספת׳ שם ג ג). — ובספה״א: אלו כלי הדיינין מקל ורצועה סנדל ושופר[2]) וכו׳ מקל למכת מרדות עד שיחזור בו, רצועה להלקות, סנדל לחליצה, שופר לנדות (מנוה״מ לר״י אלנקאוה ד, 220, ע״פ והזהיר א, 106). העמדתי נביאים המשמיעים אתכם את הפורענות הבאה וכו׳ והוא כשופר תקיעות הצופה, הקשיבו לקול השופר הזה והחלצו (רס״י, ירמי׳ ו יז). ותקבל ברחמים וברצון סדר שופרותינו (ארשת שפתינו, מוסף ר״ה, אחר ברכת שופרות). — ואמר הפיטן, לרצותך בשופר (כשבת: בזכרון שופר) בזה ראש השנה (ר״א קליר, אומץ אדירי, מוסף א׳ ר״ה). — *ושם לאחדים מן הטעמים המשרתים מטעמי הנגינה במקרא, שופר מישב, שופר הולך, שופר ישר, שופר מורם, שופר הפוך וכו׳[3]): פזר הגדול טרפא רתק שופר שופר הפוך תרסא עגלה (דקדוקי הטעמים, 17). שביעי הוא שופר, תוארו בו יושפר, מנגנה כשור ופר, נעימתו בל תופר, ושופר הפוך המשרת, עם חברו ברית כרת (שם, 19). כבר אמרנו שהשופר שהוא מכלל המשרתים נחלק לשלשה, שופר מיושב ושופר מורם ושופר מכרבל וכו׳ וכל המשרתים אי אפשר שיצמדו ויתחברו זה לזה אלא שופר מיושב ושופר מורם (הוריות הקורא, 87). המשרת השביעי שופר הפוך (שם, 89). ואחל

---

1) [בגמרא (ר״ה לב.): מלכיות זכרונות ושופרות, במ״ר.]

2) [בבבלי (סנה׳ ז:) בארם׳.]

3) [במסורת המאחרת, בעקר בזו של האשכנזים, בא במקום אחדים ממיני השופר השם מונח ובמקום השופר ההפוך השם מהפך.]

לבאר ענין סמוך במאריך ובשופר (שלשה ספרי דקדוק לר"י חיוג, נוט, 127). ולאלה הי"ב טעמים ח' משרתים ואלה שמוחם בלשון אנשי טבריא שופר ותלישא זעירא ותלישא רבא ושופר הפוך וכו' (שם, 128). — ועי' מֻנַּח, מְכַרְבֵּל, עִלּוּי.

שוק [1], ממנו א. שוֹק, ב. *שׁוֹק, א. שוּק, ב. שׁוּק, *שׁוּ־אִי, *שְׁוָקָאִית, *שׁוֹקָה, *שׁוּקִי, תְּשׁוּקָה.

א. שׁוֹק [2], ש"נ, מ"ז שֹׁקַיִם, שׁוֹקֵי, שׁוֹקָיו, — א) עמוד רגל האדם הזקוף שמעל לכף הרגל, בפרט מן הברך ולמטה, (Unter)schenkel, Bein; (bas de la) cuisse, jambe: shank, leg: יככה יי' בשחין רע על הברכים ועל השֹקים אשר לא תוכל להרפא (דבר' כח לה). גלי צמתך חשפי שבל גלי שוק עברי נהרות (ישע' מז ב). לא בגבורת הסוס יחפץ לא בשוקי [3] האיש ירצה (תהל' קמז י). דליו שֹקים מפסח ומשל בפי כסילים (משלי כו ז). שוקיו עמודי שש מיסדים על אדני פז (שה"ש ה יה). — ובצרוף הכה את האויב שוק על ירך, הכהו מכה שלמה, מכריעת [1]: ויך אותם שוק על ירך מכה גדולה (שפט' יה ח). — ב) ושוק הבהמה: ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן (ויקר' ז לב). כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם ואתן אתם לאהרן וכו' (שם שם לד). ויקח את החלב ואת האליה וכו' ואת שוק הימין (שם ח כה). ואת החזות ואת שוק הימין הניף אהרן תנופה לפני יי' (שם ט כא). וירם הטבח את השוק והעליה וישם לפני שאול (ש"א ט כד). — וב"ה, ו"מ: וכשילין של ברזל בידירן וכל המבקש לחזור (מ המלחמה) הרשות בידן לקפח את שוקיו (סוט' ח ו). שהן טעונים מתן ארבע וסמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק (זבח' י ב). ואמורי שלמי יחיד וחזה ושוק שלהן (מנח' ה ו). איזה הזרוע, מן הפרק של ארכובה עד כף של יד וכו' וכנגדו ברגל שוק, ר' יהודה אומר שוק מן הפרק של ארכובה עד סובך של רגל (חול' י ד). שתי קרניו שתי חצוצרות, שתי שוקיו שני חלילין (קנים ג ו). מאתים וארבעים ושמנה אברים באדם וכו' י' בקורסל, ב' בשוק, ה' בארכובה (אהל' א ח). הרואה כתם על בשרה וכו' על שוקה ועל פרסותיה מבפנים טמאה, מבחוץ טהורה (נדה ח א). שוק מארכובה ולמטה דברי ר' יהודה, וחכמים אומרים מארכובה ולמעלה (תוספת' חול' ט יב). המסמא את עינו והמנפח את שוקיו והמצבא את כריסו אינו נפטר מן העולם עד שיהי לו כן (ירוש' פאה ח ט). שוק באשה ערוה, שנאמר גלי שוק עברי נהרות וכתיב תגל ערותך (בב ברכ' כד.). למעלה מן חיות הקדש, רגלי החיות כנגד כולם, קרסולי החיות כנגד כולן, שוקי [2] החיות כנגד כולן, רכובי החיות כנגד כולן, ירכי החיות כנגד כולן וכו' (חגי' יג.). עשית כפחזים שנשתברו שוקיהן במים (מד"ר בראשי' צח). — ובסהה"א: והללו סימנין של חלדה שרצא והרצא ושוקיה דקין [3] (תשו' הגאו' מן הגני', גינצבורג, 249).

[1] [אין בידנו לקבע בברור, אם לפנינו במלים אלו שרש אחד, גם מפני הטעם, שאין הוראתן המדיקת של הפעל שוק ושל ש"ע תְּשׁוּקָה ברורה כל צרכה. ועי' בהערות לכל מלה ומלה הנזכרות כאן, שיש כנגד חלק מהן גם בשפות הקרובות.]

[2] [גם בארמ' ובסורי' שָׁקָא וגם שׁוֹקָא, בערב' שאק a) ובאשור' שִׁיק (ואולי גם שָׁק, עי' H. Holma, Die Namen der Körperteile im Assyr., עמ 134 וכו') באותה משמ' כבעבר'. וקרובה הוראת ש"ע זה, שוק, שוקים, אל הוראת הפעל שאק a), הוליך, נהג, בערב', כרבת מלים כמו Glied(er), Gelenk(e), אברים, פרקים בגרמנית לפעלים leiten, lenken (באנג' to lead), הוליך, נהג; ואפשר לראות את המעבר שבין הוראות אלו במקרים כגון אלו, שראה ראובן, למשל, עדר נהוג, ושמעון, שראובן אמר לו זאת, הבין כי ראה חברו שוקים נעות, וכדו'. ועי' בהערה שאחר זו.]

[3] [בדגמה זו, שלפי ההכנה המאחרת בלשון הובאו בה השוקים כסמל למהירות הרץ, אפשר להכיר למעשה שריד של הוראתו הראשונה של השרש, כאלו הכונה: במרוצת האיש, ועי' בהע' הקודמת.]

a) ساق

[1] [כנראה, בעקר הכה אותו עד שכרע בנגיעת שוקיו בירכו.]

[2] [רש"י: שוק, הוא עצם הנמכר עם הרגל, רכובי, הוא עצם הירך הסמוך לשוק, ירך הוא עצם הקולית התקוע במתנים.]

[3] [בתלמוד (ב"ק פ.): דקטיני שקי.]

צעקה הנערה וכו' בא אלי העבד הכושי וכו' הוא כמו כחן מזה בן מזה, לקח לאכלו השוק והחזה, ונפל בחלקו חזה התנופה ושוק התרומה וחלבי האליה תמימה (ר"י חריזי, תחכי ז, 51). מה תרצה מן האלמנה, שוק הימין למנה (עמנוי, מחב' ז, הברמן, 184). —ואמר המשורר: כאלו אין לשוקיהם[1] בהונות ואין להם בצוארם גרמים (ר"ש הנגיד, הזדע לח פעלי, ססון, ע). כנור דמות פעם ליד פחד בלי שוק דבקו יחד ולא נתחו (רמב"ע, לס קדמו, ברודי, ענ). חבוק ונשוק ושוק על שוק ואזרוע עלי שכמה (רלב"ע, הרחקת, כהנא ח, 78). — *בית שוק, המגף שעל השוקים: צריך לחלוץ את בתי שוקיו מעל רגליו ולהניח מנעליו (מעשה הגאונים מט). שעושין לבתי שוקים ולבתי ידים של חלוקי הנשים שמקמטין אותן על עץ חלק או על אגודה של קשים (רש"י, ביצ' כג., ד"ה אי קטורא). ראמי פוזמקי ומצלי, פירוש היה מתקשט בבתי שוקים בשעת תפלה (טור או"ח לח). מותר לאשה לקשור רצועות סביב בתי שוקים שלה (מרדכי, שבת שנג). ובבתי שוקים שקושרין במשיחה סביב שוקיה (שו"ע או"ח שג טו). קמטין שעושין הנשים בבתי זרועותיהם ובבתי שוקיהן אסור לעשות ביום טוב משום תיקון מנא (שם תקיט ד). למה עשה אדם בלבושו בתי שוקים ובתי ידים או בתי אצבעות (ר"מי גחליקו, עמים רמונים א ח). — ושוקי הכלי: שני שוקים יש לה, פעמים שעשה כלי אחד מחובר מעיקרו ופעמים נעשית של פרקים (ערוך ערך נגסטר). — *ובהנדסה, שוקי המשלש[2], ושוקי הזוית, ומשלש שוה השוקים: ואם תשים אלכסון עגול במספרו ותוציא יתר בשלישיתו יהיה המשלש שהוא שוה השוקים כמספר הקו המסובב (רלב"ע, שמות ג טו). והם משלש אשר שתים מצלעותיו בלבד שוות ונקרא משלש שוה השוקים (רלב"ח, המשיחה והתשבורת א, 10). משלש שוה השוקים והמשלש הזה יש בו צלע אחת מתחלפת משאר הצלעות (שם ב, 0).

---

[1]) [בהוצ' הברמן (ג, 14): לרגליהם.]

[2]) [ם. שטינשניידר בספרו על ראב"ע עמ' 115 מעיר על כך, כי השתמשו אף הסינים בימי הקדם במלה המציינת את שוק האדם, בהשאלה לשוקי המשלש, כמו אחר כך בני יון ורומי (σκέλος ועוד).]

ואם תהיה יודע את העמוד ואת התושבת ותרצה לדעת את השוקים כגון האומר משלש שוה השוקים שמודו י"ב ותושבתו י"ח, כמה אורך כל אחת משוקיו (שם שם, 41). אותו חלק מהקף העגול שהוא בין שוקי הזוית ושוקים אלו הם רביעי עגול וכו' (יס"ר מקנדיה, מעין גנים, מספר סוד היסוד, פנה ב).

ב. *שׁוֹק[1]), ש"ז, — דחיפה, תשוקה: ד' שוקים הן, אין שוקה שלאשה אלא על אישה, ואל אישך תשוקתך, אין שוקו שליצר הרע אלא על קין וחביריו, ואליך תשוקתו, אין שוקין שלגשמים אלא על הארץ, פקדת הארץ ותשוקקיה, ואין שוקו של הקב"ה אלא על ישראל, ועלי תשוקתו (מד"ר בראשי כ, תאודור, 190—191, וכעין זה מד"ר שה"ש ז).

א. שׁוּק, קל לא נמצא.

—הפעי, הֵשִׁיקוּ, — השיק היקב תירוש ויצהר, היה מלא ושופע[2]), voll sein, überströmen; être plein, (se) déborder; to be full, to overflow: ומלאו הגרנות בר והֵשִׁיקוּ היקבים תירוש ויצהר (יואל ב כד). שלחו מגל כי בשל קציר באו רדו כי מלאה גת הֵשִׁיקוּ היקבים (שם ד יג).

—פולל, תְּשׁוֹקְקֶהָ, — שׁוֹקֵק, שוקק האל את הארץ, השפיע עליה רב טובה[3]): פקדת הארץ וַתְּשֹׁקְקֶהָ[4])

---

[1]) [שם הפעל מן שוק, שאולי נוצר בדרוש קדום על מלת א. שוק.]

[2]) [כך בקרוב לפי הענין וההקבלה אל מלאה גת, כרב המפרשים, אך אין לעמד על מקורה של המלה על פי שני הכתובים הבודדים האלה. ואמנם מובא במלונים ש"ע אשורי שׁוֹק במשמ' שפע, אך אין גם מקורו של שם זה ברור, וקשה לגזור הוראה כזאת מן השרש שוק בעבר' ובאשור'. ועי' שָׁקַק.]

[3]) [כך לפי ההבנה הרגילה, אך עי' בהערה שאחר זו.]

[4]) [י. הלוי הציע את הקריאה: וַתַּשְׁקֶהָ (עי' גם ראב"ע), ואין זה מסתבר. ואפשר שיש להבין ותשקקה כאן כלשון תשוקה וזקה, בדמיון לתשוקת האשה לבעלה וכדו', כלו' פקדת וז"א זכרת) את הארץ ונזדקקת לה, וצ"ע. ועי' תְּשׁוּקָה.]

רבת תעשרנה פלג אלהים מלא מים (תהלי סה י). ועי׳ שָׁקַק.

ב. שׁוּק[1], ס״ז, מ״ר שְׁוָקִים, — דרך בעיר, חוצה, רחוב, Strasse; rue; street: עבר בַּשּׁוּק אצל פנה ודרך ביתה יצעד (משלי ז ח). אקומה נא ואסובבה בעיר בַּשְּׁוָקִים וברחבות (שה״ש ג ב). וסגרו דלתים בַּשּׁוּק (קהלי יב ד). וסבבו בַשּׁוּק הסופדים (שם שם ה). — ובתו״מ, גם במשמ׳ רחוב או רחבה למכירה ולקניה, Markt(platz); marché; market: המחליק בצלים לחים לשוק ומקיים יבשים לגורן נותן פאה לאלו לעצמם ולאלו לעצמם (פאה ג ג). הלוקח ירק מן השוק ונמלך להחזיר לא יחזיר עד שיעשר (דמאי ג ב). בעל הבית שהיה מוכר ירק בשוק בזמן שמביאין לו מגנותיו מעשר מאחד על הכל וכו׳ (שם ה ז). את שדרכו לאגוד אותו בבית אוגדין אותו בשוק (שביע׳ ח ג). נחתום שהוא עושה למכור בשוק וכן האשה שהיא עושה למכור בשוק (חלה ב ז). מעשה בשוק של פטמין שהיה בירושלים שהיו נועלין ומניחין את המפתח בחלון שעל גבי הפתח, ר׳ יוסי אומר, שוק של צמרים היה (ערובי י ט). שנים שנתערבו פסחיהם וכו׳ זה ממנה לו אחד מן השוק וזה ממנה לו אחד מן השוק (פסחי ט יא). ראוה מדברת עם אחד בשוק (כתובי א ח). ואיזו היא (העוברת על) דת יהודית, יוצאה וראשה פרוע וטווה בשוק (שם ז ו). היה עיבר בשוק ושמע קול סופרין מקרין (גיטי ג א).

1) [בארמ׳ שבתעודות יֵב, בתו״מ ובסור׳ שׁוּקָא, וכנראה שאולה המלה מאשור׳ סוּקִ, רחוב, דרך, שעל ידה גם סִקְקְ באותה משמ׳ (מכאן שקקא בארמ׳ ובסורי׳), והמלה העבר׳ והערב׳ שׁוּק a) (במשמ׳ שוק ויריד (כבתו״מ) שאולות הן מצדן מארמ׳ וכן בערב׳ זֻקָאק b) (מן הארמ׳ שקקא). לעמת זאת אין לקשר עם מלים אלו, כדעת אחדים, את הכוש׳ סֻכּוּת, סִכַּת, הקרובות לערב׳ שִׁכַּה c), דרך (גדולה). את מקור הוראתה של המלה באשור׳ יש לגזור ממשמ׳ השרש (עי׳ בהערות לערכים שוק, א. שוק) נהג, הוליך, כבעבר׳, ואין מקום להצעות אחרות שהֻצעו.]

a) سوق b) زقاق c) سكة

שתוקי, כל שהוא מכיר את אמו ואינו מכיר את אביו, ואסופי, כל שנאסף מן השוק ואינו מכיר לא אביו ולא אמו (קדושי ד ב). בנזק כיצד וכו׳ רואין אותו כאילו הוא עבד נמכר בשוק (ב״ק ח א). פרע ראש האשה בשוק נותן ארבע מאות זוז (שם ח ו). אבל עושה כלים ויוצא ומוכר בתוך השוק (ב״ב ב ג). אמר לאחד בשוק היכן שורי שגנבת (שבועי ח ד). שקרב העומר יוצאין ומוצאין שוק ירושלים שהוא מלא קמח וקלי (ר״מ, מנח׳ י ה). נבלת בהמה טהורה בכל מקום ונבלת העוף הטהור והחלב בשוקים אינן צריכין מחשבה ולא הכשר (עקצ׳ ג ג). שכן דרך השוק להיות עומד בעיירות מערב שבת לערב שבת (תוספתי ב״מ ג כ). פתח שהוא פתוח לגג ולגינה וכו׳ הרי הוא כפתוח לשוק (ירושי מגלה ד יב). אם לא הכירה משנתגייר כל עמא מודיי שהוא כנושא אשה מן השוק (שם יבמ׳ יא ד). אין בונין אותה (את עיר המקלט) אלא על השוק[1] (ר׳ נחמיה, שם מכ׳ ב ז). כמה נאים מעשיהן של אומה זו, תקנו שווקים, תקנו גשרים, תקנו מרחצאות (ר׳ יהודה, שבת לג:). הואיל ושוקי ירושלים עשויין להתכבד בכל יום (רב שמעיה בר זירא, פסחי ז.). שותה כפלים דמו בראשו וכו׳ אימתי בזמן שלא ראה פני השוק אבל ראה פני השוק הרשות בידו (שם קי.). שלש מאות וששים וחמשה שווקין בכרך גדול וכו׳ (שם קיח:). אתהלך לפני ה׳ בארצות החיים, אמר רב יהודה, זה מקום שווקים (יומא עא.). האוכל בשוק הרי זה דומה לכלב (קדושי מ:). כל זמן שבשוק אביו ואמו נאמנים עליו, נאסף מן השוק אין נאמנים עליו (בשם רב, שם, עג:). ערים הללו אין עושין אותן לא טירים קטנים ולא כרכין גדולים וכו׳ ואין מושיבין אותן אלא במקום שווקים (מכ׳ י.). והיה כאשר תריד, אם יש לך ירידים שווקים והוא יש לו שווקים וכו׳ (מד״ר ברא״שי סז). לחכם שפתח לבנו חנות של בשמים בשוק של זונות (ר׳ הונא, שם שמות מג). אם כן יעלו ששים וירד עמהם לשוק (שם ויקרי לד). — ובצירופים, *בית השוקים: כל האגודות של

1) [במקום שיש שוק.]

בית השווקים טמאין (מכשיר׳ ו ג). — *בעל השוק: לשולחני המשקר במשקלת, בא בעל השוק והרגיש בו (שם במדי׳ כ). — *זקני השוק: זקניך ויאמרו לך, יכול זקני השוק (סדר עולם רבה ל, דטנכר, ע:). — *שער השוק: היה חייב לו מעות ובא ליטול ממנו פירות בגורן ואמ׳ לו צא ועשה עלי כשער השוק וכו׳ (תוספת׳ ב״מ ד כג). — *תקנת השוק, תקנה שהתקנה לשם החזרת גנבה שנקנתה בשוק: אם גנב מפורסם הוא לא עשו בו תקנת השוק (רבה, ב״ק קטו.). — *אנשים שבשוק, אנשים סתם, שלא היו באותו מעמד: אל כל ישראל, אלו הוכית מקצתם הרי אלו שבשוק היו אומרים כך הייתם שומעים מבן עמרם ולא הייתם משיבים לו דבר וכו׳ (ספרי דבר׳ ה). — *לשוק, לכל אדם: התרת יבמה לשוק (יבמ׳ נג.). — ואמר המשורר: לך שיחים כמו נפת מתוקים, לך חידות ידועות בשוקים (ר״ם הנגיד, לך שיחים, בן תהלים, הברמן ג, 35). אדמה ליצורים שוק וכלם בעלי חנות (הוא, אדמה ליצורים, בן משלי, הברמן, 32). כמסחר טוב ביד מאין שוקים מלא חכמה ואין דורש להבין, וכשוקים בלי מסחר כמו כן מבקש דת ואין מורה ומבין (הוא, כמסחר, שם שם, 202). לשוק סחרים יש ולו יובא יום שוק במרוץ אל אנוש חפצו (הוא, לשוק סחרים, שם שם, 225). קח את אשר תקה בשוקך (הוא, קח את, שם שם, 296). שוקים יש לכל ממכר וקנין ומושב החכמים שוק לתורה, ובשוק סוחרים רבים ובשוק מחיר נמצא לכל אבן יקרה (הוא, שוקים יש, שם שם, 319). ונבכה על ימי נער כסוחר אשר יבכה עלי רע שוקיו (רשב״ג, כאין נשאו, ביאליק-רבניצקי ה, 84). — ומ״ר *שוקות: בנים, על שעשו ישראל מכבדין להם את הדרכים ואת השווקות[1] (מדה״ג שמות יג, הופמן, 79). — *שוק שחור, שוק סתרים, נעלם מעיני הרשות, נוהג בדבור [2].

*שׁוּקָאִי, ש״ז, — איש שפרנסתו מן השוק, רוכל בשוק, נוהג בדבור.

1) [בסדר אליהו רבה ח, איש־שלום, 41: מכבדי רחובות.]

2) [ע״פ הלועזית black market וכדו׳.]

*שׁוּקָאִית, ש״נ, — אשה שפרנסתה מן השוק, רוכלת בשוק, נוהג בדבור.

*שׁוּקֵד, תוס״ז, — שם או כנוי שנתכנה בו אחד האמוראים: מעשי ידי הבת של מי וכו׳ שוקד אמר לעצמה, מני שוקד שמואל[1] (ר׳ נחמן בר יעקב ור׳ חימי בר פפי, ירוש׳ כתוב׳ ד ח). ועי׳ שָׁקֵד.

*שׁוּקָה[2], ש״נ, — כמו ב. שוק, ואמר הפיטן: בשעת שאין בני אדם מצויים בשוקה, אור הנר יפה לבדיקה (ליע״ע, אלהי הרוחות, יוצר שבת הגדול).

שׁוּקִי, עי׳ שׁקי.

*שׁוּקִי, ש״ז, — שיך לַשוק: וישלח לאשקלון וקיסרין וחיפה וימנה במו שליחים שוקים פסולים ומשולחים, זבים ומצורעים ונאלהים (קטע מכתב לאביתר הכהן מזמן הגאונים, סעדיאנה שכטר, 91).

א. שׁוּר[3], ממנו א. שׁוּר.

ב. שׁוּר[4], ממנו ב. שׁוּר, ג. שׁוּר, תְּשׁוּרָה.

ג. שׁוּר[5], ממנו שׁוֹר.

ד. שׁוּר[6], ממנו ה. שׁוּר. ב. שׁוּרָה, ועי׳ שֵׁר.

1) [בבבלי כתוב׳ סג: הגרסה: א״ל אבימי בר פפי שקוד אמרה, שקוד מנו שמואל. הא רב אמרה, איתא אף שקוד אמרה, ע״ב, ופרש רש״י: הוו קרו לי שקוד על שום דהילכתא כוותיה בדין ושוקד על דבריו לאומרם כהילכתא, ובערוך: שהיה שוקד על דלתי תורה, ומעין זה גם מפרשי הירושלמי. ואולם אם קשה להבין, למה נקרא כאן, במסירת הלכה, שמואל בכנוי ולא בשמו, על אחת כמה וכמה קשה לראות פרוש של ממש בתרוץ זה, שנקרא כך מפני ששקד על דברי תורה. ואולם לא מן הנמנע הוא, שבא כאן שוקד או שקו״ד בעקר כראשי תבות של שם ממש כגון רב שמואל קפודקאה (עי׳ חולין כז:), ועל כך נשאלה השאלה שקו״ד זה, שמואל קפודקאה זה מנו, ונתנת התשובה שהוא שמואל (ירחינאה) הידוע (ולא, כדעת אחדים, מאחר לו). וצ״ע.]

2) [ע״פ הארמ׳ שׁוּקָא, ש״ז.]

3) [עי׳ א. שור, הערה.]

4) [עי׳ ב. שור, הערה.]

5) [עי׳ בהערה לא. שור.]

6) [עי׳ שׁוּרָה, הערה.]

א. שׁוֹר [1]), שׁוֹרְךָ, שֹׁרְךָ, שׁוֹרֶךָ, שׁוֹרוֹ, מ״ר שְׁוָרִים, — **הזכר מן הבקר, המשמש לעבודת השדה, לםאכל האדם ולזבה לאלהים,** Stier, Ochs; taureau, boeuf; bull, ox: **כי באפם הרגו איש וברצנם עקרו שׁור** [2]) (ברא׳ מט ו). **לא תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו וְשׁוֹרוֹ וחמרו וכל אשר לרעך** (שמות כ יז). **וכי יגח שׁור את איש או את אשה ומת סקול יסקל הַשּׁור ולא יאכל את בשרו ובעל הַשּׁור נקי ואם שׁור נגח הוא מתמל שלשם וכו׳ הַשּׁור יסקל וגם בעליו יומת** (שם כא כח—כט). **וכי יפתח איש בור ונפל שמה שׁור או חמור** (שם שם לג). **וכי יגף שׁור איש את שׁור רעהו ומת ומכרו את הַשּׁור החי וחצו את כספו** (שם שם לה). **חמשה בקר ישלם תחת הַשּׁור וארבע צאן תחת השה** (שם שם לז). **אם המצא תמצא בידו הגנבה מִשּׁור עד חמור עד שה חיים** (שם כב ג). **על כל דבר פשע על שׁור על חמור על שה על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה** (שם שם ח). **כן תעשה לְשֹׁרְךָ לצאנך שבעת ימים יהיה עם אמו ביום השמיני תתנו לי** (שם שם כט). **כי תפגע שׁור איבך או חמרו תעה** (שם כג ד). **למען ינוח שׁוֹרְךָ וחמרך וינפש בן אמתך והגר** (שם שם יב). **כאשר יורם מִשּׁור זבח השלמים** (ויקר׳ ד י). **כל חלב שׁור וכשב ועז לא תאכלו** (שם ז כג). **וישחט את הַשּׁור ואת האיל זבח השלמים אשר לעם** (שם ט יח). **אך בכור שׁור או בכור כשב או בכור עז לא תפדה קדש הם** (במד׳ יח יז). **עתה ילחכו הקהל את כל סביבתינו כלחך הַשּׁור את ירק השדה** (שם כב ד). **זאת הבהמה אשר תאכלו שׁור שה כבשים ושה עזים** (דבר׳ יד ד). **לא תעבד בבכור שׁוֹרֶךָ ולא תגז בכור צאנך** (שם טו יט). **לא תחסם שׁור בדישו** (שם כה ד). **שׁוֹרְךָ טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו** (שם כח לא). **ויחרימו כל אשר בעיר מאיש ועד אשה מנער ועד זקן ועד שׁור ושה וחמור לפי חרב** (יהוש׳ ו כא). **ולא ישאירו מחיה בישראל ושה וְשׁוֹר וחמור** (שפט׳ ו ד). **את שׁור מי לקחתי וחמור מי לקחתי** (ש״א יב ג). **ויזבח שׁור ומריא** (ש״ב ו יג). **ידע שׁור קנהו וחמור אבוס בעליו** (ישע׳ א ג). **והיה למשלח שׁור ולמרמס שה** (שם ז כה). **אשריכם זרעי על כל מים משלחי רגל הַשּׁור והחמור** (שם לב כ). **שוחט הַשּׁור מכה איש זובח השה עורף כלב** (שם סו ג). **ופני אריה אל הימין לארבעתם ופני שׁור מהשמאול לארבעתן** (יחזק׳ א י). **בגלגל שְׁוָרִים** [1]) **זבחו** (הוש׳ יב יב). **וימירו את כבודם בתבנית שׁור אכל עשב** (תהל׳ קו כ). **הולך אחריה פתאם כְּשׁור אל טבח יבא וכעכס אל מוסר אויל** (משלי ז כב). **באין אלפים אבוס בר ורב תבואות בכח שׁור** (שם יד ד). **טוב ארחת ירק ואהבה שם מִשּׁור אבוס ושנאה בו** (שם טו יז). **הינהק פרא עלי דשא אם יגעה שׁור על בלילו** (איוב ו ה). **שׁורו עבר ולא יגעל תפלט פרתו ולא תשכל** (שם כא י). **ואשר היה נעשה ליום אחד שׁור אחד צאן שש ברורות וצפרים נעשו לי** (נחמ׳ ה יח). — **ובשמוש כולל, כמו בָּקָר: ויהי לי שׁור וחמור צאן ועבד ושפחה** (ברא׳ לב ו). **ויזבח שׁור ומריא וצאן לרב** (מ״א א כה). —**וגם העגל והעגלה הנולדים: שׁור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו** (ויקר׳ כב כז). — **ובצרוף שׁוֹר־פָּר, פַּר־שׁוֹר: קח את פַּר הַשּׁור** [2]) **אשר לאביך ופר השני שבע שנים** (שפט׳ ו כה). **ותיטב ליי׳ מִשּׁור פר מקרן מפרים** (תהל׳ סט לב). — **ובתמונה של גבורת האדם והשבט:**

---

[1]) [כן באשור׳ שוּר (על יד אַלְּף, המצוי יותר), באוגרית׳ ת׳ר, בארמ׳ וסור׳ תורא (עי׳ בהמשך), בערב׳ דרומית וצפונית תַ׳וְר [a]), וכן בהעתקות מכנעני ליוני׳ θωρ, ובמלה שאולה ליונ׳ ταῦρος, ברומ׳ taurus. בכתבת הארמ׳ הקדומה מסוג׳ין, המראה ש במקום ת׳ מאחרת, כבעבר׳, באה גם צורת הנקבה שׁ ר ה, במשמ׳ פָּרָה. המלה שור כלולה גם בשם המרכב שׁר־אל (באוגרית׳ ת׳ר־אל), שנקרא בו בימי המקרא האל המעֻצב בדמות עגל הזהב, עי׳ שֶׁבֶב, הערות.

מקור המלה בראשית הלשונות השמיות אינו ברור, ואף לא מן הנמנע הוא, שבאה המלה אל השפות השמיות מן החוץ.]

[2]) [רסע״ג פרש מלשון שׁור וחומה, וכך גם דעת ראב״ע (ספת יתר קמו, עמ׳ 38) ואחרים.]

---

a) ثور

---

[1]) [יש מציעים: לַשֵּׁדִים, בהשמטת למד שבראש המלה אחר זו שבסוף תבת גלגל, ואינו מוכח.]

[2]) [אמנם קשה להבין מה בין פר השור לבין פר השני שבע שנים שבכתוב זה, ובהמשך מְדֻבר על הפר השני (פס׳ כו, כח) בלבד, אשר הֹעֲלָה על המזבח, ועל כן הצעו תקונים שונים, מבלי שנמצא דבר מניח את הדעת.]

בכר שׂוֹרוֹ[1]) הדר לו וקרני ראם קרניו (דברי לג יז). — ובתו"מ: כל הנאכל בשור הגדול יאכל בגדי הרך (פסחי ז יא). שור שחור שיצא מביתי ראשון הרי הוא הקדש ויצא לבן, ב"ש אומרים הקדש (נזיר ה א). החליף שור בפרה או חמור בשור (קידוש' א ו). שור שנגח ארבעה וחמשה שוורים זה אחר זה ישלם לאחרון שבהם (ב"ק ד א). שור האצטדין אינו חייב מיתה (שם ד ד). שור שהיה מתחכך בכותל (שם שם ו). שור האשה, שור היתומים, שור האפוטרופוס וכו' שור ההקדש, שור הגר שמת ואין לו יורשין, הרי אלו חייבין מיתה (שם שם ז). אמר לשומר חנם היכן שורי, אמר לו מת, והוא שנשבר או נשבה או נגנב או נאבד (שבועות ח ג). הרי עלי שור, יביא הוא ונסכיו במנה (מנח' יג ח). אפילו שור שוה אלף דינרין ואין לו ללוקח אלא דינר כופין אותו לשחוט (חולי ה ד). שור זה עולה ובית זה קרבן, מת השור ונפל הבית אינו חייב לשלם (ערכ' ה ה). שני שוורים מצאתי לך והחזרתי לך את שניהן (ר' בא, ירוש' גיט' ה ג). וראיתיך מושך שני שוורים קשורים (ר' יוחנן, שם שם). בשור שחור וביומי דניסן מפני שהשטן מרקד לו בין קרניו (שמואל, ברכ' לג.). שור בן יומו קרוי שור (רבא, ב"ק סה:). לא שנו אלא דאמר אחד משוורי הקדש, אבל אמר שור בשוורי הקדש הגדול. שבהן הקדש (רבה בר אבוה, מנחי קח:). משור אחד יצאו שורים הרבה (ר' יהודה, מד"ר ברא' עה). —*ובפרט בדיני נזיקין, שור כאחד מאבות הנזיקין: ארבעה אבות נזיקין, השור והבור והמבעה וההבער, לא הרי השור כהרי המבעה ולא הרי המבעה כהרי השור (ב"ק א א). ג' אבות נאמרו בשור, הקרן השן והרגל (ת"ר, בבלי שם ב:). ואי לרב דאמר כולם משורו למדנו היינו שור (שם ג:). — *וסוגים שונים בדיני השור המזיק: ושור המועד ושור המזיק ברשות הניזק (משנה שם א ד). שני שוורים תמים שחבלו זה את זה משלמים במותר חצי נזק

[1]) [אמנם לפי הענין והתקבלת נראה שצ"ל: בכֹרו הָדָר שׂוֹר לו וקרני ראם קרניו.]

(שם ג ח). שור שהוא מועד למינו ואינו מועד לשאינו מינו, מועד לאדם ואינו מועד לבהמה (שם ד ה). — *ומיני שְׁוָרִים, שור הבר, שור המדבר: שור המדבר, שור ההקדש וכו' הרי אלו חייבין מיתה (שם שם ז). שור בר מין בהמה (ירוש' כלא' ח ו). — *ובצרוף, כתב על קרן השור[1]): שאמרו להן כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל (ירוש' חגיגה ב ב). — *ובלשון חידות, שור משפט: עשו לי שור משפט[2]) בטור מסכן[3]) (ר' יוסי בר אבין, עירובי נג:). — *שור, שם לאחד מי"ב המזלות, taurus: שנים עשר מזלות ברא הקב"ה הסדירן ברקיע וכו' טלה שור תאומים סרטן וכו' (ברייתא דר' שמואל הקטן ה). המליך אות ו' וקשר לו כתר וצר בו שור בעולם ואייר בשנה ויד שמאל בנפש (יצירה ה ב). וכלם משרתים לי"ב מזלות וכו' טלה שור תאומים וכו' (פדר"א ו). סידורן דמזלות טלה בניסן ושור באייר (ערוך ערך כמה). ומזל שור משמאל לאיש, ממקומו לא ימיש (ראב"ע, מכתב לר"ם אבן גאמע, בהכא ב, 37). וג' מעפר והשם שור בתולה גדי (הוא, ספר למספלה בקדרות, ז). וכנגדו קציר כשהחמה בשור ותאומים (ראב"ח, ס' העבור ב, 81). שמזל טלה ל' מעלות ומזל שור ל' מעלות (רמב"ם, קדה"ח יא ח). וקרני השור בלי עבות אקשור, ועזבתי תאומים בחיי האם יתומים (ר"י חריזי, תחכ' כב, 210). — ואמר הפיטן: יללה השמיע שור במרומים על כי בבור שור שחו קרניו (אז במעלינו, קיני ת"ב). ועל טלה ושור אצלת כחך בהתיחדם (רשב"ג, כתר מלכות). — *ועין השור השמאלי, כינוי לכוכב כימה שבמזל שור: והנכון בעיני שהוא (כוכב) אחד והוא כוכב גדול יקרא עין השור השמאלי וכסיל כוכב גדול הו' לב מזל עקרב (ראב"ע, איוב לח לא). — *שור הים, שם חיה שבים: וכן בשור הימים עמדו עליו דייגים פעמים רבים וכו' (ר"א קרסקס, מו"נ לרמב"ם ב, הקד' יב). שכן קבלו התלמודיים שיש

[1]) [עי' א. קֶרֶן, הערה בעמ' 6193 וכו'.]

[2]) [כך בכ"י מ נכון, עי' ד"ס. בדפו-': במשפט.]

[3]) [כונת המליצה: תרדין בחרדל; שור משפט — תר־דין, טור מסכן — הר דל — חר־דל.]

שור בים ושור ביבשה, שור היבשה מותר לנו ושור הים אסור (שבט יהודה, השמד הל״ב, סוקט-בער, פט). — *וזנב השור: אחד מעשרה עגולי הכדור שלישי לך זנב השור קראתיו, והוא עובר בכל קוטב מקורים וכו׳ והושאל מלשון יון והזרים (ספר מרלה סלוספים, תרגום מרומים לשלמה אביגדור, כ״י בריט׳ מוז׳).

א. שׁוּר [1], ש״ז, — חומה, Mauer; mur; wall: בן פרת יוסף בן פרת עלי עין בנות צעדה עלי שור [2] (ברא׳ מט כב). כי בכה ארוץ גדוד באלהי אדלג שור (ש״ב כב ל; וכעין זה תהל׳ יח ל). — זבתו״ם: בשבעה באייר חנוכת שור (פי׳ חומת) ירושלים דלא למספד (מגי׳ תענית ג, ד.). — ובסהמ״א: ולא היה מקום לקרב אצל החומה משום שחזק היה השור וגבוה מאד (מדרש ויקטו, ביהמ״ד ילינק ג, 2). — ואמר המשורר: השר לחומת אש סביב עמו בעת מצוק ושור, שוכן באספמיא וצל חסדו עדי שנער ושור (רמב״ע, הענק ח, ברודי, סם). האל כונן אשורי ויסד בחסד שורי (ר״י הלוי, קראים בלבב, זמורה ח, 363). לשמע דאבה נפשי וכו׳ מצרה על קדוש אחים וכו׳ אשר נשגב ואין ביני ובינו שור ולא חומה (יוסף בן לדיק לראב״ע, קרא סיר, כהנא ח, 77).

ב. שׁוּר, ש״ז, מ״ר כנ׳ שׁוּרַי, — אויב, אורב, כמו שורר [3]: ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה (תהל׳ צב יב–יג). — ואמר המשורר: האל כונן אשורי, ויסד בחסד שורי, ולחיק צרי ושורי נקם ושלם שלם (ר״י הלוי, קראים בלבב, זמורה ח, 363).

ג. שׁוּר [1], פיו״ע, אָשׁוּר, אֲשׁוּרֶנּוּ, תְּשׁוּרֶנּוּ, תְּשׁוּרִי, יְשׁוּרֶנּוּ, יְשׁוּרֶנָּה, תְּשׁוּרֵנִי, תְּשׁוּרֶנּוּ, — ראה, הביט, השקיף על: כי מראש צרים אראנו ומגבעות אֲשׁוּרֶנּוּ (במד׳ כג ט). אראנו ולא עתה אֲשׁוּרֶנּוּ ולא קרוב (סם כד יז). לא תְשׁוּרֵנִי עין ראי עיניך בי ואינני (איוב ז ח). ואיה אפוא תקותי ותקותי מי יְשׁוּרֶנָּה (סם יז טו). עין שזפתו ולא תוסיף ולא עוד תְּשׁוּרֶנּוּ מקמו (סם כ ט). ועין נאף שמרה נשף לאמר לא תְשׁוּרֵנִי עין (סם כד טו). כי באחת ידבר אל ובשתים לא יְשׁוּרֶנָּה (סם לג יד). והוא ישקט ומי ירשע ויסתר פנים ומי יְשׁוּרֶנּוּ (סם לד כט). הבט שמים וראה וְשׁוּר שחקים גבהו ממך (סם לה ה). אך שוא לא ישמע אל ושדי לא יְשׁוּרֶנָּה אף כי תאמר לא תְשׁוּרֶנּוּ דין לפניו ותחולל לו (סם סם יג–יד). — ובמשמ׳ ארב, שָׁר הנמר על הדרך: ואהי להם כמו שחל כנמר על דרך אָשׁוּר [2] (הוש׳ יג ז).

1) [מלה זו באה במקרא רק בשירה, ואפשר שהיא שאולה מארמ׳, שהיא באה בה בכתבות קדומות (זכר ח, י, יז), וכן בארמ׳ שבתו״ם ובסור׳ שורא ובערב׳ שׂוּר [a] באותה משמ׳.]

2) [הכונה בקרוב: הבן (במשמ׳ כוללת: הבנים) הלך אל העין, אשר שם מקום הקרב, והבנות צעדו ועלו על החומה להסתכל משם. ועי׳ בדברי העורך, הלשון והספר ב, 211 וכו׳.]

3) [כך הבינו התרגומים הקדומים ופרשני המקרא מלה זו, בהוראת שׂוֹרֵר, אויב ואורב. ואמנם לפי זה קשה בתקבלת: בקום עלי מרעים תשמענה אזני, שאינו לשון ראית נקם. ועל כן הביע העורך בקבץ דביר ב 81 את ההשערה, שמא הכונה כאן לשָׂרִים וּמְרֵעִים, הקמים לפני אומר המזמור; ומה הם שרים ומריעים? — צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה (פס׳ יג), וצ״ע.]

a) سور

1) [פעל זה אינו ידוע משפה שמית אחרת, ואמנם היה מי שהשוה באכדית בִשִׁירַת, חלון, משקוף, כדגמת מַשְׁקֹף על יד הִשְׁקִיף; וכן אפשר, שקבל הפעל את הוראתו זו מתוך בטוי מלא יותר בדגמת פעלים כגון אמר, נטל במשמ׳ ראה, הביט באשור, שהם במשמ׳ זו קצורים מן אמר (= הרים, נשא) עיניו, נטל עיניו וכו׳. במקרא בא הפעל בלשון השירה בלבד, בדגמאות ודאיות בשירת בלעם, בס׳ איוב ובשה״ש ד ח, אבל פעל זה הוא גם מאחרי הפתגם שבמשלי כא ב: כל דרך איש ישר בעיניו ותכן לבות ה׳, שמובנו בחדוד הוא: כל דרכו של האדם הוא, שהוא יָשֻׁר ויביט בעיניו בלבד, אבל תוכן לבות ה׳, בדומה לדברי שמואל (ש״א יז ז): כי האדם יראה לעינים וה׳ יראה ללבב.]

2) [אין מקום לקריאת השבעים: בארץ אשור, ולתקונים שהצעו. במקומות אחרים, שחשבו למצא בהם פעל זה, אין זה מסתבר לפי תכן הכתובים. בירמ׳ ה כו: כי נמצא בעמי רשעים ישור כשך יקושים וכו׳, אין בכלל לראות פעל במלת ישור, ואולי יש להבין את המלה בלשון אנשי יש׳ היקושים בידי הרשעים. בהוש׳ יד ט יש לראות כנראה (שלא בהצעת אחרות שהצעו) אשורנו כשם עץ (כדגמת שראנ, ברוש באשור׳), בהתאם להמשך

אחי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תָּשׁוּרִי [1]) מראש אמנה מראש שניר וחרמון ממענות אריות מהררי נמרים (שה"ש ד ח). — ואמר הפיטן: שׁ ר הדבר כי [נח]וץ (ינאי, אתה מקרב רחוקים, קרובי ברלאס, זולאי, מב). יה שׁ ר רעתו מכלה (הוא איש אשר מכר, שם, נג). קומת לפידים שׁ ר ונמלא (הוא, אומותי, קרובי שמות, שם, עד). חוזק לבו כ שׁ ר לבת אש (הוא, שם שם, עו). וישיחו עם ישורון יום י שׁ ו ר ו ן היכלם (ראב"ע, וכן בכל לבי, איגר 249). ה שׁ ר כל ומנו לא נעלם (משלם בר קלונימוס, אתכן מחמת, סמרית יוה"כ). — ואמר המשורר: ראיתיך ואת תשאג בשחל וכו' ו שׁ ר ת י ך ואת תגאה ותצרח (ר"ש הנגיד, הלי תעם, בן תהלים, הברמן א, 23). א שׁ ו ר שחקים עלי ראשי וכוכבים כדמות ערוגה בנצנים מפתחה (הוא, האעלור, שם שם 112). ומי שׁ ר בעין לבו דרכיו ומתעלם (הוא, תנומה, שם שם, 133). ומי לא שׁ ר כזאת לא שׁ ר גדלה (הוא, יהוסף יע, שם ג, 84). הלא שׁ ר ת אחי עשר קצר לב קצר דעת וגבהו כברושים וכו' וכמה תחזה מכה אלהים קצר קומה ולבב לו כלישים (הוא, בן משלי, אברמסון, 182). ו שׁ ר ת נ י בעין קין כ שׁ ו ר ך נמבזה וחדל אישים ונכלם (רשב"ג, ואהבתי, ביאליק-רבניצקי א, 183). ואדע כי בעת א שׁ ו ר דמותך אזי ארף ויסור דאבוני (הוא, הלא גדל, שם, 198). עדי שׁ ר ת י בחקרי האהבים (הוא, אקר סיטיב, שם, 199). ראה אחי ו שׁ ו ר ה (הוא, המורת מעשה, שם, 206). שׁ ו ר את פני שמש בעת יעל (רמב"ע, העזק א, ברודי, סב). ואשו תנוצץ לעברי דרכים ומראש גבעות מאורה י שׁ ו ר ו ן (שם שם, סיב). העת יכרע לפני הכוס שׁ ו ר עין שמש מפיו מצק (שם ג, שם, סלד). יאשי לעד מ שׁ ו ר אותו (שם ו, שם, שפא). איך סכלו לראות יאור יגר בתוך עיני ו ל שׁ ו ר אש בקרבי בערו (שם ז, שם, שסו). הביאני הלימי מקדשי אל ו שׁ ר ת י מלאכותיו החמודות (ר"י הלוי, אלהי משכנותיך ידידות, זמורה א, 6). לו שׁ ר בנו עמים פני דודי מתאדנים העת שחות שבר (ר"י חריזי, לו סר, תחכ' ג, 430). — ואמר המליץ: שׁ ו ר מראה הקשת בענן (נ"ז, נ"ס מד יב).

— פוע', שׁוֹרֵר, — כמו שׁוּר, הביט, ואמר המשורר: בת רמון ברב קנאתה תתנידד לבדה וכו' ו ת שׁ ו ר ר בעין תאותה לצבית חמודה (רמב"ע, במגורי ידידי, ברודי, רעט).

ד. **שׁוּר,** פ"ע, תָּשׁוּרִי, — פעל מספק: וַתָּשֻׁרִי [1]) למלך בשמן ותרבי רקחיך ותשלחי צריך עד מרחק (ישעי' נז ט).

ח. ***שׁוּר,** ס"ז, — כמו שׁוּרָה, שורה כתובה במכתב או בספר: כתבתי שני שׁ ו ר י תנחומים על האב

אני כברוש רענן. במק' וישב לאנוש צדקתו יָשֹׁר על אנשים (איוב לג כו), המכין כנראה: יְשָׁרוֹ, בהקבלה אל צדקתו.]

[1]) [ויש מבארים תשורי כאן בלשון הליכה. ועי' ד. שׁוּר, הערה.]

[1]) [מן המפרשים העברים היו שראו כאן את הפעל שׁוּר בלשון ראית פנים, כמו אשורנו ולא קרוב (רש"י), ועם זה אף קשרו אותו כענין תשורה בהמשך הדברים, כפרוש רש"י: וכן ותשורה אין להביא, דורון של הקבלת פנים, ע"כ; ואחרים בארוהו כלשון הל כה בשִׁירָה, וכערב' שׁאר a) במשמ' הלך בשירה, אשור' שַׁר (מן שור) התהלך, ועי' גם בערך א. שָׁרָה, על שרותיך (יחזק' כז כה). ואלה דברי דונש בתשובתו (תשו' דונש על רסע"ג 63): ופתר ותשורי למלך בשמן והמנחתה למלך השמן, והחליף פתרון הבי בהא, ואין פתרונו כשאמר אבל דימויו אשורנו ולא קרוב ופרשתי והרביתה לו הבישול בשמי בשמים ושנדמה לו כי היא מן מנחָה כמות ותשורה אין להביא, ואין התשורה אלא מן אשורנו, ע"כ. ואולם תרג' השבעים καὶ ἐπλήθυνας τὴν πορνείαν σου μετ᾽ αὐτῶν, כלו' ומלאת זנוניך בהם, שהוא על כל פנים רחוק מלשון המקור שלפנינו; הוולג' מתרגמת: et ornasti te regi unguento, כאלו: התקשטת למלך בשמן, וכן הסורי: ואשתבחתי למלכא במשחא, ות"י בדרשה: כד עבדת ליך אוריתא אצלחת במלכותא וכו'. א. גיגר, שחשב למצא כאן את ענין הקרבן למלך או למֹלך, הציע לגרס: ותשירי במשמ' ותמליכי, ועי' כנגד זה בדברי העורך, הלשון והספר א, 89, המנמק את הקריאה: ותשרי לַמֹּלֶךְ בשמן ותרבי רקחיך ותשלחי צִרַיִךְ עד מרחק; ואמנם הכתיב החסר ותשרי (כן גם במגלות ים המלח) מרשה גם את המבטא וַתָּשֹׁרִי מן שרה כלשון ותפתחי וכדו', ואולי כך עקר.]

a) سار

היקיר (ד"ה של יהודי מלרים ול"י ב, יעקב מן, 145). מגמת שורים אלה להדר כבודו (שם שם, 345).

א. שׁוּרָה, ש"נ, מ"ר כנ' שׁוּרֹתָם, — מלה מספקה: ערום הלכו בלי לבוש ורעבים נשאו עמר בין שׁוּרֹתָם [1] יצהירו יקבים דרכו ויצמאו (איוב כד יא).

ב. *שׁוּרָה [2], ש"נ, — שורה של זרעים וכדו', סדרה של נטעים זרועים או שתולים בשדה וככרם, Reihe; rang; rank: שנים שהתחילו מאמצע השורה, וכו' יחיד שהתחיל בראש השורה וכו' (פ"ה ו ג–ז). זית שנמצא עומד בין שלש שורות שלשני מלבנים (שם ז ג). הנוטע שתי שורות של קשואין, שתי שורות של דלועים, שתי שורות של פול המצרי, מותר, שורה של קשואין, שורה של דלועים, שורה של פול המצרי, אסור וכו' (כלאי' ג ז). הנוטע שורה של חמש גפנים, בש"א כרם, ובה"א אינו כרם עד שיהו שם שתי שורות (שם ד ה). מאימתי שורפין הקשין שבשורות השדה (תוספת' פאה ג יט). מה הגפן הזה אין נוטעין אותה ערבוביא אלא שורות שורות (מד"ר ויקר' לו).— ושורות של חביות במרתף וכדו': מי שהיו לו עשר שורות של עשר עשר כדי יין ואמר שורה החיצונה אחת מעשר ואין ידוע איזו היא נוטל שתי חביות לוכסן, חצי שורה החיצונה אחת מעשר ואין ידוע איזו היא נוטל ארבע חביות מארבע זויות (דמאי ז ח). כל מקום שאין מכניסין בו חמץ אין צריך בדיקה, ולמה אמרו שתי שורות, במרתף, מקום שמכניסין בו חמץ, בש"א שתי שורות על פני כל המרתף, ובה"א שתי שורות החיצונות שהן העליונות (פסחי' א א). בעי ר' ירמיה (היו המטבעות מוטלים) כשיר מהו, כשורה מהו, כחצובה מהו, כסולם מהו (ב"מ כה.). — ובמשמ' שרשרת של בני אדם המסדרים בזה אחר זה, סדרת אנשים: קברו את המת וחזרו, אם יכולים להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו לשורה יתחילו וכו' העומדים בשורה הפנימים פטורים והחיצונים חייבין (ברכ' ג ב). הכהנים עומדים שורות שורות ובידיהם בזיכי כסף ובזיכי זהב, שורה שכולה כסף כסף ושורה שכולה זהב זהב (פסחי' ה ה). אבל עומדין בשורה ומנחמין ופוטרין את הרבים (מו"ק ג ז). ושלש שורות של תלמידי חכמים יושבין לפניהם (סנה' ד ד). נטל רגל השמאלי וכו' נמצאו כולן עומדין בשורה והאברים

---

1) [הפרשנים העברים, בין שהם מבארים את המלה ובין שעוברים עליה כעל דבר ידוע, רואים כאן את שורות בית הבד, אשר שם יצהירו את השמן, מן ב. שׁוּרָה שבלשון חז"ל, אך הוולג': acervos, ערמות, התרג' הארמי: אשותהון או אשיתהון, כלשון שור וחומה, וכן רס"ג: אשׁ־ארהם, אך הסורי: וכזבן נכפנון בשורותהון, ז"א בעת שירעבו בסעודתם, והשבעים ἐν στενοῖς, נ"א ἐν σκοτινοῖς (בהבדל שהיה יכל להולד ביונית או גם מתוך פרוש עברי או ארמי של המלה כלשון מחשכים בשין שמאלית או ימניה). אבל מה שהתא הגרסה הנכונה ביוני', מסתבר שלא ראו כמלה ראשונה: ובין, אלא כאלו ב—ינשורתם בבי"ת של בכל"ם. החדשים הציעו הצעות תקון שונות ומשנות. לפי ענין הכתובים שלפני משפט זה ואחריו (ורעבים נשאו עמר — יקבים דרכו ויצמאו) יש לבקש גם כאן לא קביעת המקום אשר בו „יצהירו" עלובים אלו שהכתוב דן בהם ושיצאו למדבר (פסו' ה), אלא הבעה לחוסר הצלחתם, לאמר: לא כאשר יצהירו בני אדם המבורכים במעשיהם יצהירו אלה, אלא: כדבר, שאין בו יצהר של ממש. בכוון כזה נאמר בפסקה דומה לזו באיוב ל ד על הערוקים ציה, אשר „עליהם אבד כלח", ז"א אשר אצלם אבד הקציר: הקטפים מלוח עלי שיח ושרש רתמים לחמם (ז"א לשם חמום), וגם כאן כנראה וזכונה בקרוב, שיצהירו (ז"א ידליקו יצהר לנר) לא בשמן, אלא בענפי רֹתֶם, ובטוי בקרוב במשמ' בענף רֹתֶם, בשרשי רֹתֶם וכדו', הוא שמתחבא באותיות בינשו־רתם, שהמסרת נקדה אותן: בֵּין שׁוּרֹתָם. אפשרות אחרת היא, שדובר כאן על נשורות, שנשרו מן העצים, איך אין תמונה זו מתאימה כל כך לתאור המדבר, שאין בה עצים אלא שיחי רתמים בלבד. ואולי הקרוב ביותר הוא להניח כנוסחת המקור: בנְשׂוּי רֹתֶם, ז"א ברתם נשכח, שלא קטף אותו אחר, ידליקו להם נר, וצ"ע. והשוה בתהל' לב א: אשרי נְשׂוּי פשע, שעקרו: נשׂוּי, והשוה גם: כי יַשֶּׁה לך אלוה מעונך (איוב יא ו), וצ"ע.]

2) [גם בארמ' שבתרגומים שורתא (ת"י שמות יח כ; תרגי' איוב לג כז), ואמנם כנראה שאול מעבר'. מסתבר שאין לראות את המלה כקרובה אל שור במשמ' חומה אלא אל שֵׁר, שרשרת במשמ' טבעת ושלשלת, ועי' שֵׁר, הערות.]

בידם (תמיד ז ג). כהן גדול וכו' עומד בשורה הסגן בימינו וראש בית אב בשמאלו וכל העם אומ' לו אנו כפרתך והוא אומ' להם תתברכו מן השמים עומד בשורה לנחם את אחרים הסגן והכהן שעבר מגדולתו מימינו ואבל משמאלו (תוספת' סנה' ד א, וכעין זה בבבלי שם יט.). מלך ישראל אין עומד בשורה להתנחם ואין עומד בשורה לנחם אחרים (שם שם ג). לא יטמא להם במותם, במותם אין מטמא, אבל עומד הוא בהספד ובשורה (ספרי במדב' כו). היו כולם שורה אחת, העומדין משום כבוד חייבין, משום אבל פטורין (ר' יודה, ירוש' ברכ' ג ג'. דרש ר"א בן עזריה לפני חכמים בכרם ביבנה, וכי כרם היה שם, אלא אילו תלמידי חכמים שהיו עשויין שורות שורות ככרם (שם שם ד ו). אב בית דין שנכנס עושין לו שורות[1], רצה נכנס בזו, רצה נכנס בזו (שם בכורים ג ג). עומד הייתי בין אחי הכהנים בשורה והטיתי אזני כלפי כהן גדול (ר' טרפון, שם יומא ג ז). אדם שסרח לחבירו וביקש ממנו ולא קיבלו יעשה שורת בני אדם ויפייסנו, דכתיב ישור על אנשים[2] (רב שם ב"ק ח י). אין שורה פחותה מעשרה בני אדם (רבי יאשיה רבה, סנה' יט.). כיון שראוהו מלאכי השרת (לאברהם) אף הם קשרו הספד שורות שורות (מד"ר איכ' פתיח' א). — ובצרופים כגון ראשי שורות: ומודים שאם היו ראשי שורות מעורבין שהוא נותן פאה מאחת על הכל (פאה ג א). ראשי שורות, העומר שכנגדו מוכיח (שם ו ג). — ובהשאלה לדברים מפשטים, שורת הדין, מדת הדין, קנה מדה צודק: עבד שעשאו רבו אפותיקי לאחרים ושחררו, שורת הדין אין העבד חיב כלום אלא מפני תקון העולם כופין את רבו ועושה אותו בן חורין וכותב שטר על דמיו (גיטי ד ד). המוכר פירות לחברו ואמר לו פירות שמכרתי לך טבלים הם וכו' שורת הדין אינו נאמן (תוספת' תרומ' ג א). — לפנים משורת הדין, במדת החסד ולא במדת הדין: ואת המעשה, זה שורת הדין, אשר יעשון, לפנים משורת הדין (מכי' יתרו מסכ' דעמלק ב, מה"ש, נט:). ועי' פָּנִים, 5006. — ונהג כשורה, שלא כשורה: אילו העושה דבר שלא כשורה שמא כתירין ערוה שלו (ירוש' יבמ' יג א). מעשה באדם אחד שלא היו בניו נוהגין כשורה, עמד וכתב נכסיו ליונתן בן עוזיאל (ב"ב קלג:). אמר להם הקב"ה אתם עשיתם שלא כשורה אף אני אעשה שלא כשורה (מד"ר ברא' לח). וכשהסתיר פניו מהם מי אמרו לו שלא עשית כשורה (שם שם לו). ולינו ורחצו, אברהם מקדים רחיצה ללינה ולוט מקדים לינה לרחיצה וכו' ויש אומרים אף זה עשה כשורה (מד"ר ברא' נ). ולא יכול יוסף להתאפק וגומר, רבי חמא בר חנינא אמר לא עשה יוסף כשורה שאילו בעטו בו אחד מהם מיד היה מת, ר' שמואל בר נחמן אמר כהוגן וכשורה עשה וכו' (שם שם צג). — קלקל את השורה, הטה משורת הצדק, מן הדרך הישרה: אהבה מקלקלת את השורה ושנאה מקלקלת את השורה (ר' שמעון בן יוחאי, מד"ר. ברא' נה). — ובסהמ"א: ושאלת ראוּבן שמכר חצר וכו' מה שורת הדין (תשו' הגאו' הרכבי כח). אמר אחד לחבירו כמה פחוד השלטון, אמר לו וכו' ובלבד שתהא שורתך טובה (והזהיר לג, לד). שלשה שנכנסו לבקר את החולה ויש מי שחולק בדבר יודיענו שורת הדין (ס' המטעות לברצלוני, 87). וכשם שהרקיע עשוי שורות שורות שלכוכבים כך גן עדן עשויה שורות שורות שלצדיקים (מדה"ג ברא' ב ח, מרגליות, פח). היתה שורת פוגעת בחברתה (מדה"ג שם מז יז, שם, תשלח). — ואמר המשורר: פתאים חשבו סבלות להשוות עצי עדן בשורות הארנים (רשב"ג, עטה הוד, ביאליק-רבניצקי א, 97). כל אורחותם דין ושורה (ר"י אלנקאוה, בסס אבהי, מנוה"מ א, 5). קבע בשורה עתים לתורה (נסח מלבה, וכסטין I, 200). — ושורה של אותיות בכתב או בדפוס, Zeile; ligne; line: ומה שנוהגים לכתוב י"ב שורות שבגט אור"ת משום דגט גימטריא י"ב (תוס' גיטי ב., ד"ה המביא). ורציתי שתחבר שתי שורות (עמנואל, מחב' כ, הברמן, 568). — וביחוד בצורה שורותים, שתי שורות: ויכתוב שורותים אחת בכרסה ואחת

1) [בדפוס': שירוה.]

2) [בבבלי, יומא פז.: אמר רב חסדא וצריך לפייסו בשלש שורות של שלשה בני אדם שנאמר ישור על אנשים וכו'.]

בגבה (ספר נר ספס, תסוכה סח). ואכתוב לכם שורותיים להליץ בעדי (ר' ילחק נר שלמה נן חני ססולה, הקד' לפרושו על שיר השירים, מטמוני כספרים, לב). הוזקקתי אני החותם בסוף שורותיים להודיע להדרת אדוננו כי הנני באתי (ד"ס של יהודי מלרים וח"י ב, יעקב מַן, 288). שהראני אביו הקצין נר"ו שורתיים מעשה אצבעותיו בשולי היריעה (סו"ת חות יאיר קלג. אחרי דרישת השלום כמשפט לאוהבי שמו שורותים אלה להשמיע במרום קדשו איך הגיעו לידי דבריו הנעימים (סו"ת תורת חסד פרחייה ס). ואת נפשי הצלתי בשורותים אלו (סס יז). הרימותי ידי אל אדוני בשורותים אלו על המעשה שבא לידי וכו' (סס קד). אמרוזי לכתוב שורותים אלו (סו"ת תורת אמת ססון, ויניליה סו, עו:). אמרתי ארוצה נא ואבשרה בתשורות שורותים ובאותיות זה מטה אהרן (פרח מטס אהרן כג, סא.). ע"כ יצאתי כהיום הזה בשורותיים הבזויות הללו להשמיע למרום קדושת מכ"ת (מכתב סנסי האר"י מסנת שסג, בספר תעלומות חכמה ליס"ר מקנדיא). — *וי"ב שורות בכנוי לגט, נוהג בדבור.

*שׁוֹרִי, ת"ז, — מתכונת השור: צורה שורוית לשור במה שהוא שור וצורת העופות לעוף במה שהוא עוף (הגמ' הנפש, כו:).

*שׁוּרֻק, שֻׁרֻק, ש"ז, — א) שם כולל לתנועה הנוצרת בקבוץ השפתים [1]) והמסמנת בנקוד הטברני על ידי ו בנקדה בתוכה, וּ, או בשלוש נקדות מתחת לאות, כתובות באלבסון משמאל לימין, כגון אֻ, בֻ ובנקוד הבבלי ו קטנה מעל לאות, ובארץ־ישראלי הקדום שתי נקדות זו על יד זו, כמו צירי טברני, מעל לאות: שם הנקודות קמצה פתחה צרי סגול חלם שרק חרק (דקד' הטעמ', 12). השביעי והוא שרק מקבץ את השפתים ושורק בהן למעלה (הוריות הקורא, דרנבורג, 56). ועשה לדוחק המשקל תשפוט ותשמור ותעכור אמר בשלשתן שרק אם אתה צריך עליה לדוחק בחרוזה (דונש, תשו' על רסע"ג 108, עמ' 33). והוא שורק בפירוש, כמו לשמוע שריקות עדרים, לפי שכשאדם שורק בשפתיו ומשמיע קול נשמע כמו אוּ (טעמי המקרא לר"י בן בלעם, 15). הפועל העתיד מאלה הפעלים בהנחת העין והשיבה וו נחה נסתרת מונע האות אשר לפניה בשורק ברוב המלים או בחולם במעיטם (ר"מ גיקטיליא, אותיות הנח והמשך לר"י חיוג, נוע, 34). השורק מורכב מן החול"ם ומן החיר"ק על כן היא נקודה בתוך הוא"ו בעבור היות החול"ם עליון והחיר"ק שפל ובמקום שאין שם וא"ו ישימו צורתו שלש נקידות וכו' ונקרא שור"ק מגזרה שָׁרְקוּ כי כן הוא ויש שיקראוהו קיבוץ פו"ם (ראב"ע, לחות, ב:—ג.). ואם אמר האומר למה אינו בשור"ק כמו עלי שור נשיב כי החולם והשור"ק יתחלפו (הוא, ספת יתר קמו, 38). השורק [1]) נעזב על שלש תכונות, יבוא אחריו המשוך ויבא אחריו הדגש והנח הנראה (ר"י א"ת, כוזרי ב ס). קמוץ גדול והוא קמ"ץ וקמוץ בינוני והוא חול"ם וקטן והוא שור"ק (סס סס). ושוללות בשורק בואו (ר"ס א"ת, פי' המלות הזרות). הרביעית אוּ ושמה שורק (רד"ק, מכלול, קלו.). האשכנזים קוראים לקבוץ שפתים שלנו שורק (ראב"ד ליצירה א ט, ורסס, ל:). — ב) בספרי המדקדקים האחרונים, שם לתנועת וּ הארכה בלבד, המסמנת בוי"ו ונקדה בתוכה, בנגוד לקבוץ המשמש כשם לתנועה הקצרה ֻ.

1) [במשמעות כוללת זו שמש השם שׁוּרֶק או שָׁרֶק, שְׁרֵק, אצל ראשוני המדקדקים, ויש מן החדשים שמנקדים שׁוֹרֵק, שְׁרֵק, שׁוּרֵק. ואלה דברי ד' ילין (דקדוק הלשון העברית, 74): ר' יוסף קמחי בספרו ספר הזכרון (17), בהבדילו בין התנועות הגדולות והקטנות (הוא הראשון בשיטה זו בין המדקדקים), קבע את השם שורק לנקודה הבאה בתוך הוי"ו, ולסימן ֻ נתן את השם קבוץ שפתים. אך הרד"ק בנו קורא עדין לסימן ֻ בשם שורוק כאשר קראוהו המדקדקים הראשונים, ע"כ.]

שׁוֹרֵה, עי' ג. שׁוּר, א. שִׁיר, שָׁרָה, שֹׁרֶה.

*שׁוּשׁ [2]), ש"ז, — שם צמח שעצו מתוק מאד, שורש: glycyrrhiza, Süssholz; liquorice

1) [בגוף הערבי (הירשפלד, 132): אלשורק.]

2) [ע"פ שושא במשמ' זו בארמ' שבתו"מ, שׂוּשׂ a) בערב', ועי' לֹו, Flora II, עמ' 485 וכו'.]

a) سوس

השוש המתוק הוא גליקוראז (אסף הרופא, 41.) [1].

***שׁוֹשְׁבִין** [2], ש"ז, — א) מֵרֵעַ וחבר לחתן או לכלה המטפל בנשואיהם והמשתתף בסעודת החתונה, Bräutigamsfreund, Hochzeitsbeistand; garçon d'honneur; best man, bride's friend: האוהב והשונא, אי זה הוא האוהב, זה שושביני, והשונא, כל שלא דבר עמו שלשה ימים באיבה (סנה' ג ה). שושבינים וכל בני חופה מפיסין על מנותיהן (ר' שמעון ב' אלעזר, תוספת' שבת יז ד). ביהודה היו מעמידין שני שושבינין, אחד משל בית חתן ואחד משל בית כלה, אף על פי כן לא היו מעמידין אלא לנישואין, ובגליל לא נהגו כן, ביהודה היו שני שושבינין ישינים מקום שחתן וכלה ישנין, ובגליל לא נהגו כן (שם כתוב' א ד). שושבינין וכל בני חופה פטורין מן הסוכה (בת בר זבדא, ירוש' סוכ' ב ה). ולא יעשה ישראל שושבין לגוי משום לא תתחתן בם (ר' יוסי בר חנינה, שם ע"ז א ט). ויביאה אל האדם וכו' מלמד שנעשה הקב"ה שושבין לאדם הראשון (ר' ירמיה בן אלעזר, ברכ' סא.). מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשתו לגרשה והיתה כתובתה מרובה, מה עשה, הלך וזימן את שושביניו והאכילן והשקן שיכרן והשכיבן על מיטה אחת והביא לובן ביצה והטיל ביניהן וכו' (גיט' נז.). יכולה היא שתאמר תנו לי בעלי ואשמח עמו, הכא נמי נימא תנו לי שושביני ואשמח עמו (בשם שמואל, ב"ב קמד:—קמה.). פעם אחת נעשה הקב"ה שושבין לאדם, מכאן ואילך אדם קונה שושבין לעצמו שנ' עצם מעצמי ובשר מבשרי [1] (אדר"נ ד). מיכאל וגבריאל הם היו שושבינין של אדם הראשון (ר' יהודה ב"ר סימון, מד"ר בראש' ח). למלך שהיה משיא בתו ונמצא בשושבינה דבר של שמצא [2], אמר המלך אם הורגו אני עכשיו אני מערבב שמחת בתי וכו' (שם ויקר' כ). שני לוחות העדות, כנגד שמים וארץ, כנגד חתן וכלה, כנגד

---

1) [במלונים מובאת כמלה עברית הצורה שושט או שושטא במשמ' שומר דבים, מנהיג דב וכדומה, על פי המאמר במד"ר ויקרא ה: משל לשושטה (נ"א לשושיטה) של דוב שאכל סדורים של דוב, אמר המלך הואיל והוא אוכל סדורים של דוב תאכלנו הדוב, ע"כ. ואולם אין כאן מלה עברית ואין הכונה כאן כלל לאדם, אלא שושיט היא המלה היונ' σύσσιτος, האוכל עם חברו יחד (עד כאן ראה זאת גם ר"ב מוספיא, ועי' בערוך השלם, ערך שישיטא) והכונה כאן לחיה או בהמה אחרת, האוכלת יחד עם הדב, והיא שאכלה מה שהיה סדור בשביל הדב.]

2) [בהוראה זו של מרע החתן, המטפל בחפה (עי' גם בהערתו של ל. לו, Graphische Requisiten, עמ' 202 ובדברי א. גיגר הנזכרים שם) ובסעודת החתונה באה המלה שושבין, שושבינא גם בארמ' שבתו"ם ובסור', אף בת"י בספור חג:גת שמשון בשופט' יד כ ובפשיטתא שם פס' יא ועוד, וכן גם כתרגום של רֵעֶה ש"ב יה לז; מ"א ד ה, ובשמוש דומה בת"י דבר' לב נ (זמין ליה שושביני וכו' ובעו שושביני למיכרך ריפתא) והיא המלה האשור' סוּסַבִּינוּ, שׁוּסְבִּינוּ או שׁוּשְׁבִּינוּ, שהחוקרים ראו בה ראשונה לשון פקידות, עד שהכרה זהותה במלת שושבין, שושבינא בעבר' ובארמ'. את חלופי ס—ש במלה באשור' יש לבאר מתוך הבדלי מבטא בין אשור ובבל (עי' בערך ש עמ' 6777 על כך), ואפשר שעקרה בצורת שפעל מן ישב (באשור' שׁוּשֻׁב) ככנוי לאיש המושיב חתן וכלה בחפתם או בביתם, והשוה בעבר' בפרט את לשון הכתיב: מוֹשִׁיבִי עקרת הבית אם הבנים שמחה הללויה (תהל' קיג ט). את משמ' המלה בסור' מגדיר המלונאי בר בהלול, כרך ב, עמ' 1590 במלים: שושבינא אלשושבין אלקרין, ואיך זכרנא אלעגאהן והם אלשבאין ואלקימון עלי אלאכלין פי אלאעראס, ובעבר': שושבינא הוא החבר והידיד, וכמו שהזכרנו: המחזר (בשביל החתן) על אשה, והם המבשלים והנצבים על האוכלים בחתונה, ע"כ.

בתו"ם באה על יד שושבין, שושבינא והמונח המפשט שושבינות, שושבינותא, גם בארמ' צורת הנקבה שושבינתא (קדוש' פא.), כנראה במשמ' הכלה אשר פלוני משמש לה שושבין. לעמת זאת אין שושבינה במשמ' רעית הכלה במקורות שבתו"ם. מן הארמ' והסור' עברה המלה (עי' ברוקלמן, מלון סורי מהד' 2 למלה) בצורה שַׁבִּין a) גם לערב' באותה משמ', ובדבור היום גם בהוראת סנדק, וכן בנק' שַׁבִּינָה b) באותן המשמ'. על התפתחות נוספת של המלה בעבר' ובלועזית עי' בהערות שאחר זו.]

1) [עי' גם מדה"ג בראש' ב כב, מרגליות, פח.]

2) במד"ר במד' ב: ונמצא בשושבין שלה דבר של לוגמיא. בתנחומא בובר אחרי, לב: בשושבינו שלו דבר זוהמא (ומעין זה בילק"ש שמיני תקכה); בפסיק' ר"ב אחרי, קעג: בשושבין שלו דבר שלא זינומייא.]

a) شبين b) شبينة

שני שושבינין, כנגד העולם הזה והעולם הבא (תנחומא בובר תצוה יב, 112; וכעין זה תנחו' הרגיל עז, תנחו' עקב י). ויצא משה למחנה ישראל והיה מעורר אותם משינתם אמר להם עמדו משינתכם כבר בא החתן ומבקש את הכלה להכניסה לחופה וממתין לה כדי ליתן להם את התורה, בא השושבין והוציא את הכלה כאדם שעושה שושבינות לחבירו שנאמ' ויוצא משה את העם לקראת האלהים וגו' והחתן יוצא לקראת הכלה ליתן להם את התורה שנאמר אלהים בצאתך לפני עמך (ר' אליעזר, פדר"א מא). — ב) ידיד של אשת המלך, הדואג לה גם אחרי חתונתה[1]: למלך שהיה מכה לאשתו, אמר לו שושבינה עד מתי אתה מכה אותה (מד"ר שמות לא). למלך שקדש מטרונה וכו' עם שהיתה משחקת עם אוהבה אבדה את ב' המרגליות שנתן לה המלך, כיון שידע המלך שאבדה אותן טרדה מביתו, בא לו שושבינה לפיים למלך, אמר אדוני המלך איכתי אתה מוצא משובחת ונאה

[1]) [במשמ' זו של האיש המטפל באשה גם אחרי חתונתה בדבר ים שבינה ובין בעלה, אין המלה באה בת"ם לגבי אדם מישראל, אלא רק באותם מדרשים המביאים משל למלך, אשר רבם נאספו גם בספרו של א. ציגלר, D. Königsgleichnisse d. Midrasch beleuchtet durch d. römische Kaiserzeit, עמ' 336 וכו', וכן CXXII וכו', המשקפים מנהגים שנהגו ברומי בתקופת הז"ל, ועל פי המדרשים באה המלה בשמוש זר שוב בלשון הקבלה (עי' בדגמאות לקמן). מנהג מעין זה, שהיה לאשת אצילים צעירה באיטליה ידיד, שעל תפקידו התנה אף בתעודות הנשואים, שלוה את האשה בצאתה לכנסיה ולנשפים, ידוע מתקופה מאחרת, מסוף ימי הבינים וראשית הזמן החדש, וידיד זה של האשה נקרא בשם Cicisbéo (מכאן בצרפתית Cicisbée, Sigisbée) והמנהג גם בלשונות אחרות, Cicisbeat, Cicisbeism(us), בשם שלא התבאר בבאור מסתבר. אך אין ספק כי היו אלה יהודי איטליה שקראו ראשונה לאיש כזה במלה העברית שושבין ומכאן בפי האיטלקים Cicisbeo במבטא c (ז"א טש) במקום ש, שאיננה באיטלקית, ובסיום o, ברבוי i, כרגיל בלשון זו. וכנראה יש לבאר אף את הולדו של כל המנהג המוזר הזה מתוך נוהג זה המקים במדרשי חז"ל ובלשון הקבלה, שהשושבין שטפל בכלה בשעת חפתה המשיך לדאג לה ולטפל בה גם אחרי כן, באחראי לזווג זה שהוא בצע אותו.]

כמותה (ר"ש בשם ריב"ל, שם שם מד). למלך שנטל אשה וכתב לה כתובה ונתנה ביד השושבין[1], לאחר ימים יצא עליה שם רע, מה עשה השושבין קרע את הכתובה אמר מוטב שתהא נידונת כפנויה ולא כאשת איש (שם שם מו, וכעין זה תנחו עקב יא). למלך שנשא את האשה וכתב לה גמיסקום משלו, לאחר ימים קלקלה וטרדה מביתו, בא שושבינה וריצה אותה למלך, אמר המלך לשושבין הרי נתרציתי לה וכו' (שם שם מז). למלך שנטל אשה ראשונה ולא כתב לה כתובה, גירשה ולא כתב לה גט, כך לשנייה ולשלישית ולא היה כותב להם כתובה ולא גט, ראה ענייה יתומה בת אבות, ביקש ליטול אותה, אמר לו שושבינה[2] אל תנהג בה כראשונות וכו' (שם במדי ח). למלך שנכנס לביתו וראה לאשתו מנשקת לסרים, אמר לשושבינה מגרשה אני וכו' אמר לו מארי למה וכו' (כם שם ב; פסיק' רב' יא, מו.). למלך שנטל אשה היה או' אין נאה הימנה, אין משובחת הימנה, אין מיושבת הימנה, נכנס שושבינת לבית, ראה איתה מנוולת וכו' אמר השושבין אם כשהיא מנוולת כך הוא משבחה, אלו היתה מתוקנת על אחת כמה וכמה (שם שם). לשושבין בתו של מלך שהיו עדותיה בידו, עמד אחד מן המסובין וקלל את השושבין ואמר לא היו בתולים לבתו של מלך, עמד השושבין כנגד המלך ואמר לו אם אין אתה תובע בנפקין שלך ואין אתה מוציא את זה והורגו בפני הכל אף אני אומר בודאי שלא נמצאו בתולים לבתו של מלך, אמר המלך מוטב לי להרוג את זה ולא יוציא השושבין שם רע על בתי (שם שם יט, וכעין זה תנחומא קרח כג, תנחומא בובר הוספה לפרשת קרח, 96). למלך שנשא אשה והיה לה שושבין, בכל זמן שהמלך כועס על אשתו השושבין מפייס ומתרצה המלך לאשתו, בא השושבין למות התחיל מבקש מן המלך בבקשה ממך תן דעתך על אשתך (שם שם כח). למלך שכעס על אשתו, טרפת

[1]) [כעין זה מד"ר שמות מג, ושם: הסרסור; אדר"נ ב: שליח.]

[2]) [כך צ"ל ולא: לשושבינו כגרסת הדפוסים, שהשתבשה מתוך הקצור א"ל שושבינ'.]

והוציאה מביתו, שמעו בו השושבינין, הלכו אצל המלך ואמרו לו הא מרי כך אדם עושה לאשתו, מה עשתה לך (סם דברי ח; ילק"ש תלג). למלך שנשא אשה וכו' ודכניסה לביתו, ראה אותה המלך שוחקת לעבד אחד משלו, כעס עליה והוציאה, בא שושבינה אצלו ואמר לו וכו' (סם כס ג). למלך שסכה את אשתו, אמר לו שושבינה וכו' (תנחוי משפטים יח). למלך שהלך למדינת הים והניח אשתו [1]) עם השפחות ומתוך שהיתה עמהם יצא עליה שם רע, שמע המלך ובא ובקש להורגה, שמע שושבינה עמד וקרע כתובתה אמר אם יאמר המלך כך וכך עשתה אשתי נאמר לו עדין אינה אשתך, בדק המלך אחריה ולא מצא בה ערות דבר וכו' מיד נתרצה לה, א"ל שושבינה מרי עשה לה כתובה אחרת וכו' (סם תשא ל). למלך שהיתה לו מטרונת וכו' פעם אחת כעס עליה המלך וכו' שושבינה שהיה שם עומד כיון שראה כן מיד בא אצל המלך וכו' (פסיק' כב', ותאמר ציון, קיד., וכעין זה ילק"ש ב, רלב, תע). — ובסהס"א: וכיון שיגיע יום כניסתה לחופה יבא החתן בלילי אותו היום הוא ושושביניו אל בית אביה ומובילין אותה היא עם קרובותיה וקרוביה עמה בדברי שמחות והלל (תשו' הגאו' הרכבי סם). וחמשת כוכבי אל כשושבינים משוררים בקול המלת (עמנואל, מחב' כז, הברמן, 761). וישמחו עמו (עם החתן) כל שושביניו ורעיו ונאמניו (זכריה בן סעדיה, ספר המוסר ח). — ובקבלה, במשמעות מתוך בין אשה לבעלה [2]): והיות המלכות תחת יסוד היא מוכרחה כי היא מקבלת ממנו, והיא השושבין בינה ובין בעלה (ר"מ קורדוביר, בתורת הקבלה של ר"מ קורדוביר לס. א. הורודצקי, לט). כי השושבין אשר היה בינה (בין הלילית) ובין בעלה יאכל סם

1) [רש"י שמות לד א, בספרו את דברי המדרש, כותב: ארוסתו, בלי ספק משום שקשה היה לו ענין השושבין באשה נשואה. אך המדרש מדבר בפרוש על אשת המלך, שהיתה לה כתובה, והשושבין קורע אותה כדי שיוכל לאמר כי עדין אינה אשתו.]

2) [על יסוד שמוש המלה במדרשים הנזכרים לעיל. ולפי זה גם שושבינות, מעשה המתוך בין אשה לבעלה, עי' שושבינות.]

המות לעתיד לבא ע"י שר הגבורה (נפתלי בר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער קרית ארבע יד, פד.). — ואמר הפיטן: זמן אבי כלה שושבין בחור מורם מעם, וזהר אפריון חפה בענני נועם (ר"י"ל בר אלונן, אי זה מקום, אזהרות). זה חתן יקיפוהו שושביניו (שמעון הגדול, מלכות סוכן, מחז' ויטרי תסד). ושמחם כחתן בתוך שושביניו (ענה עמך אלי, סליחי׳ לאשמרת בקר, סדור אר"ל, תקעה.). — ואמר המשורר: באו וראו הוד חתן והוד ששביניו סביבו (ר"י הלוי, באו וראו, זמורה ב, 76). שושבינים בואו נחזה הוד רעיה (ר"ש סבזי, סוסביניס, שירי סימן, 205) [1]).

*שׁוֹשְׁבִינָה [2]), ש"נ, —רעית הכלה, Brautjungfer; demoiselle d'honneur; best girl:

ויברך את החתן ואת הכלה ואת השושבינים ואת השושבינות (מחזור ויטרי, 602). וריעי החתן דהיינו השושבינים שמחים וטובי לב ומרקדים במחולות עם השושבינות עד עת מנחת ערב (ספר אזריון עשה לו, פרק כח, בספר קאיזרלינג על היהודים בפורטוגל).

*שׁוֹשְׁבִינוּת, ש"נ, —מעשה השושבין לחתן או לכלה, הקצבת מתנות השושבינים

לחתן או לכלה: האחין שעשו מקצתן שושבינות בחיי האב חזרה שושבינות חזרה לאמצע, שהשושבינות נגבית בבית דין (ב"ב ע ד). מעשר עני אין פורעין הימנו מלות וכו' ואין עושין ממנו שושבינות (תוספת' פאה ד טז). אחד שביעית ואחד מעשר שיני אין פורעין מהן מלוה וכו' ואין עושין בהן שושבינות (סם סביע' ז ט). שילח האב שושבינות כשהיא חוזרת חוזרת בעיניה, נשתלחה לאב שושבינות כשהיא נגבית נגבית מן האמצע (סם ב"ב י ז). השושבינות

1) [המלה באה בתעודות צרפתיות של יהודי אויניון, כפי שד"ר בצלאל רות מעיר לעורך, גם בתעתיק susvins במשמ' שבמשנה.]

2) [כאמור לעיל בהערות, אין שמוש המלה במשמ' זו בתו"ם.]

אין בהן משום רבית, חמשה דברים נאמרו בשושבינות אין בה משום רבית וחוזרת בעיניה וכו' (שם שם ח). עשה עמו שושבינות בפומבי ומבקש שיעשה עמו בצינעה יכ"ל לומר לו כדרך שעשית עמי בפומבי אף אני אעשה עמך בפומבי, עשה עמו שושבינות בבתולה ומבקש שיעשה עמו באלמנה יכול לומר לו בבתולה אני עושה עמך כדרך שעשיתה עמי בבתולה, עשה עמו שושבינות בשתי נשים ומבקש שיעשה עמו באשה אחת יכול לומר לו לכשתינשא באשה אחרת אביא לך בשנייה (שם שם ט). ויביאה אל האדם, אמר ר' ירמיה בן אלעזר מלמד שנעשה הקב"ה שושבין לאדם הראשון, מכאן לסדה תורה דרך ארץ שיחזיר גדול עם קטן בשושבינות ואל ירע לו (ברכי סא.). ויביאה אל האדם, מלמד שעשה הקב"ה שושבינות לאדם הראשון (ערוב' יח:). שלח לו אביו שושבינות כשהיא חוזרת חוזרת לו, נשתלחה לאביו שושבינות כשהיא חוזרת חוזרת מן האמצע (ב"ב קמד:). חמשה דברים נאמרו בשושבינות, נגבית בבית דין וחוזרת בעונתה וכו' (ת"כ, שם קמה.). — ובסהמ"א: בא השושבין והוציא את הכלה כאדם שעושה שושבינות לחבירו (פדר"א מא). איני עושה עמך שושבינות אלא אם אשמח עמך שמחה גדולה כדרך ששמחת בי (סו"ת מהר"י מינאם לו). ולקנות סנדקאות ושושבינות (פלא יועץ, דרך לדקה, רלא). — *ובקבלה, מעשה השושבין המתוך בין אשה לבעלה: והתנין העיר הזה עושה שושבינות בין סמאל ולילית (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער קרית ארבע יג, סד.).

שׁוּשַׁן, שׁוּשַׁן, ס"ז, בהפסק שׁוּשָׁן, מ"ר שׁוֹשַׁנִּים, שֹׁשַׁנִּים, — שם לצמח ופרח, ובמיחד לצמח הפיפיאור (cyperus papyrus), לעליו ולכותרת הפרחים שעליו[1]: וכתרת אשר על ראש העמודים מעשה שׁוּשַׁן באולם (מ"א ז יט). ועל ראש העמודים מעשה שׁוֹשָׁן (שם שם כב). ועביו טפח ושפתו כמעשה כוס פרח שׁוֹשָׁן (שם שם כו). למנצח על שֹׁשַׁנִּים (תהל' מה א; סט א). למנצח על שׁוּשַׁן עדות (שם ס

[1]) [מתרגמי המקרא (עי' בהערות שאחרי זו) ומפרשיו הביעו דעות שונות על זהוי הצמח הנקרא שושן, שושנה במקרא, גם לפי שמושם של שמות קרובים במצרית ובשפ"ת השמיות, אשר אמנם בחלקם השפעו מלשון המקרא ומן המליצות שבעברית החדשה. רב החוקרים החדשים (עי' בדברי לו Flora בכמה מקומות) ראו במלה העבר' ובארמ' וסור' שושנתא את מיני ה־lilia (כרב שמושה של שׁוּשַׁן או שֵׁישַׁן a) בערב' הספרותית והמדברת), אחרים את הלט (lotus) וגם את ה־ranunculus asiaticus (Spoor, AJSL 22, 298) כהוראת ש(ש)ן במצרית, שׁוֹשֶׁן בקופטית, בעוד שפרשנים עברים, על פי השמוש של שושנה של ורד בתו"ם, ראו בשושנים את הורד (rosa), גם משום שהיה פרח יפה זה ידוע להם ביותר ולא מצאו זהוי נאה ממנו לשושנה שבמקרא. סופרים יוניים מאחרים מזכירים מלה σοῦσον (עי' F. Lewy, Fremdw. 48) במשמ' lilia, שאינה מצויה בשמוש יוני ספרותי, ושאולי שאולה היא משמית. ואמנם היו גם מן החוקרים (עי' במלונם של גזניוס־בוהל מהד' 16–17 למלה), שחשבו כי שמש השם שושן בכנוי כולל לכמה צמחים, כדרך הלשון העממית בכל העולם. ואולם יש לשים לב לכך, שאין כונת הכתוב בדברו על השושנים לפרח יוצא מן הכלל ביפיו, ואין דברי הרעיה בשה"ש „אני חבצלת השרון שושנת העמקים" אלא דברי ענוה, לומר: אין אני אלא כצמחים רגילים אלו, ואך בתשובה לכך עונה דודה: אמנם אינך אלא שושנה, אבל כשושנה העומדת בין החוחים, בין צמחי קוצים, שאין בהם כל יפי וכל תועלת. ומצד אחר העיר העורך (לשוננו טז, 253, ואחר כך הלשון והספר ב, 31) על כך, שאין לבאר את שמוש המלה בכותרות המזמורים בצרופים כגון: על שושנים, על שושן עדות, על שושנים עדות, אלא אם כן שמשו שושנים אלו המר כתיבה; והרי באשור' שִׁישַׁנֻ, שִׁישַׁנֻ (עי' Holma, Kl. Beitr. z. assyr. Lexikon עמ' 87, ברוקלמן, מלון סורי מהד' 2, עמ' 775) וכן בסור' שישנא הוא מין קנה וסוף, וביתר דיוק קנה הגומא, פיפיאור (papyrus), שעליו שמשו חמר הכתיבה הרגיל והחשוב ביותר בתקופת המלכים בישראל. ועל כך מוסיף העורך הערה זו: כמובן היה אפשר לחשב, שלא בכל מקום שושן, שושנה הוא אותו צמח, ושנתערבבו כאן שני שמות. אבל למעשה אין זה מסתבר. הוראה זו של הצמח cyperus papyrus מתאימה במקרא בכל מקום. כי צמח זה, קנה הפפירוס הגבוה, עם כותרת העלים והפרחים בראשו, דומה לעמוד בעל כותרת ומצטין ביפי רב. מיפיו התרשם חוקר הצמחית האפריקנית ג. שוינפורט (G. Schweinfurt) עד כדי

a) سوسن

ח). למנצח אל ששנים (שם פ ח). דודי לי ואני לו הרעה בשושנים (שה״ש ב יו). שני שדיך כשני עפרים תאומי צביה הרעים בשושנים (שם ד ה). שפתותיו שושנים (שם ה יג). אני לדודי ודודי לי הרעה בשושנים (שם ו ג). בטנך ערמת חטים סוגה בשושנים (שם ז ג). ועי' שושנה. — ובתו״ש, במשמ' פרח בכלל [1], Blume; fleur; flower: תינוק שנמצא בצד בית הקברות והשושנים בידו: אין השושנים אלא במקום הטומאה טהור (טהר' ג ז). למנצח על שושנים לבני קרח משכיל שיר ידידות, זהו שאמר הכתוב דודי ירד לגנו וגו' וללקוט שושנים וכו' ובני קרח שהיו שושנים נלקטו מבין הקוצים וכו' למלך שנכנס למדינה וכו' יצאו ואמרו להם אין המלך מבקש מכם אלא עטרה של שושנים וכו' כך היו בני קרח ועדתו וכו' אמר להן הקב״ה וכו' מה אני מבקש שושנים אמרו בני קרח אנו שושנים וכו' (מדרש תהלים מה ח). בני קרח הלכו עם אביהם, בלעה הארץ לקרח, ובניו שעשו תשובה נעשו נביאים שושנים (שם שם ה). — ובספהמ״א: ושושן השפתים וכרד השנים (עמנואל, מחב' עז, הברמן, 430). נטלה פטיתו והוא העץ שהשושן שבראשו פורח בו פסול (סלבוש או״ח תרמח ז). — ואמר המשורר: באו לגנתי ושושנים ריחם כריח מר דרור בצרו (ר״ש הנגיד,

כך, שהוא אומר: 'עיני לא יכלה לשבע ממראה הצורות הנפלאות האלה' (מובא אצל ע. לו, פלורה א, 560). ובודאי נאה לקרא לצמח זה, הגדל בעמקים על יד הנהר ובתוכו: שושנת העמקים, ולהשוות לעצת צמח יפה וגבה זה את החוחים (כשושנה — בין החוחים) הדלים, כהשואת עץ התפוח לעצת עצי היער. המלה שישנא היתה ידועה גם בארמית של יהודים ושמשה שם עצם פרטי (כגון רב דימי בר שישנא). אפשר, שעקר הוראת השם שושן, שישן, קרובה היא לזו של שושה, קוצת הראש, שערות הראש, בערבית המדוברת בארץ ישראל ובסוריה, אף בצירוף אבו־שושה, בעל הקוצה, קוץ; למעשה דומה עמוד עם שושן שבכתרתו לבעל שערות, בעל בלורית. על השם פפירוס ומקורו העברי עי' בספר העורך, הלשון והספר א, 411 וכו'. אפשר שגם המלה היונית σχοῖνος, קנה וסוף, שמקורה הלשוני לא הברר, שאולה היא מן השמית שישן, שושן.]

[1]) [ועי' שושנה.]

הנס ימי, בן תהלים, הברמן ג, 86). שושן עלי סעיף כמו צמרת (רסב״ג, סוסן, ביאליק־רבניצקי, 199). או תפרשי צצים נחשים ישבו בינות הדסיך ושושניך (רמב״ע, הבל הבי, ברודי, קנא). ורמונים בגן שושן ואבן בראשי משמרות בשם תפושים (הנ״ל, הר״ז מר, שם, קם). רוה צמאך כל ימי שושן במזרק יין וכום (הנ״ל, הענק א, שם סח). צואר עפר ולחי שושן על עמוד משיש נצב (שם ב, שם סלה). קטף שושן לחי עפרה (שם ד, שם, סמד). ועקרבים סביב שושן לחיהם (שם שם, סמז). לחיה כשושן (שם שם, סמע). כשושנים דרים בין הדרדרים (ר״י הלוי, מבחר כתבים, זמורה ו, 75). אם גולה לבנת מאור שמש או מעלי שושן מאספת (הנ״ל, סלמה בהוד, שם, 203). שושן עמקים והדם שרון (הנ״ל, עפר אסר, שם, 243). שושן חדים וחבצלת (הנ״ל, סוסן חסדים, שם, 368). לחיו לא בשושן יחד (הנ״ל, עפר בין, שם, 375). ורד ושושן נזרעו כלאים (הנ״ל, אט כי, שם ו, 419). פרח בין באשים סמדר ושושן בין קוץ ודרדר (הנ״ל, מי כמוך, שם ז, 95). מצא שושן בין דרדר (ראב״ע, אספרה בעד, איגר 231). חמודו כשושן פרח (הנ״ל, אמוני לבב, שם 233). לקט שושן לחי עפרה (עמנואל, לקט סוסן, מחב' ז, הברמן, 56). עפרה בשושן הוד ונוי סוגת (הנ״ל, אפקד לבא, שם יז, שם, 451). שכלי הביא גיל אל לבי יום שושן בינתי פרח (משה דרעי, שכלי הביא, לקו״ק עג). — ובהשאלה, שושן, שושנים במשמ' ישראל שנמשלו בכתובים לשושנים, ואמר הפיטן: שושן עמק איומה (ר״א קליר, סוסן עמק, קרוב' מוסף יוה״כ). ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים (מרדכי, מעוז צור, לחנוכה).

שושנה [1]), ש״ב, כמ' שושנת, מ״ר שושנים, ששנים, — כמו שושן: אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון (הוש' יד ו). אני חבצלת השרון שושנת העמקים, כשושנה בין ההוחים כן רעיתי בין הבנות (שה״ש ב א–ב). ושפתו כמעשה שפת כוס פרח שושנה (דה״ב ד ה). — מ״ר שושנים עי' שושן. — ובתו״ם במשמ' פרח בכלל, ועל כן גם בצרופים כגון שושנת של ורד וכדו', Blume; fleur;

[1]) [ובמ״ר רק שושנים, ועי' שושן, הערה.]

flower: כשושנה בין החוחים וכו' מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החיחים היא קשה על בעלה ללוקטה כך היתה גאולתן של ישראל (מד"ר ויקרי כג). בא המלך והציץ בפרדס וכו' וראה בו שושנה אחת של ורד, נטלה והריח בה ושבת נפשו עליה, אמר המלך בשביל שושנה זו ינצל כל הפרדס (רבי עזריה בשם ר' יהודה ב"ר סימון, שם שם). מה שושנה זו אינה אלא לריח וכו' מה שושנה זו עולה על שולחנן של מלכים וכו' מה שושנת זו מתוקנת לשבתות וימים טובים וכו' (רבי אבין, שם שם). — *ובמשל לדם הנדה: הוא בא לזקק לה והיא אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ופורש ממנה מיד (מד"ר שה"ש, שרכך). — *ושושנת המלך[1], שושנת כרמל, שושנת העמקים[2], שושנת ההרים במשמ' ז: הארוז והקיסום ושושנת המלך וכל (מיני) זרעים אינן כלאים בכרם (כלאי' ה ח). ושושנת המלך, קרינטון (ירוש' שם שם). אי זהו ירקרק שבירוקים, ר' לעזר או' כשעוה וכשושנת כרמל (שם סוכ' ג ו). שושנת העמקים אינה כמושה ושושנת ההרים כמושה (מדרש שה"ש ב, גריניהוט, יח:). — ובהשאלה, *שושנה של מסמר, כותרת המסמר שבראשה, Nagelkrone, — kopf; tête de clou; nail-head: שהמסמר של ברזל שיש לו שושנה אעפ"י שקשה נוח הוא ליעקר (מד"ר במדי יד). והמסמר שיש לו שושנה נוח לשלוף (שם שם). — *ושושנה של אתרוג, פטמתו: ניטלה פיטמתו, תמן אמרין שושנתו (ירוש' סוכה ג ו). — ובמהמ"א: יתן הרופא שכר פרי התותים וכו' או מימי השושנה (שבתי דונולו). השושנה הנקראת בערב' סיסאן (אבודרהם, הלכות ברכ', קיז.). — ואמר הפיטן: ותחת חרול וקימוש שושנתי החדיק (רקע"ג, אני נתקתי, קדור רקע"ג, קיז). כחזוית על דדו ונקבים החסרים מכל דבר, שושנתו קייםת בו ודמותו הדור כמדובר (ארבעה מינים בלולב, פזמונים של סכות, קדור מנהג ארם לונה, תשלה). — *ושושנה בהשאלה בכנוי לכנסת ישראל: ביום ראש השנה בחר בשושנה (קדור רקע"ג, חכז).

1) [וכן בארמ' ובסור' שושנת מלכא (תרגום בן סירא כ).]

2) [על פי הבנה זו במקרא.]

אחדת יום זה בשנה, תרופה וצרי שמתו לשושנה (משלם בר קלונימוס, אחדם, קרובי יוה"כ). שושנת יעקב צהלה ושמחה (שושנת יעקב, פיוט לפורים). — *וברפואה, מחלה הנקראת שושנה, rosa (רשימת הרפואות של ספר רפואת העם, אגרות החכמה). — *שושנת הרוחות, ציור בדמות פרח ועליו המראה את כווני רוחות השמים, Windrose; rose des vents; compas-card, נוהג בספרות.

שׁוֹשֶׁף[1], ש"ז, — מעיל, ואמר המשורר: שבלי אזי התעטף כשושף (ר"ש שבזי, לבי לחכמה, ש כי סימן, אידלזון-טורטשינר, 197).

שׁוּת, עי' שִׁית, שֵׁתָה.

שֻׁתָּף, שֻׁתָּף[2], ש"ז, — חבר לאחר בקנין או בפעולה, Teilhaber; associé; partner (in business): השותפין שתרמו זה אחר זה ר' עקיבא אימר תרומת שניהם תרומה, וחכמים אומרים תרומת הראשון תרומה (תרומ' ג ג). בעל הבית שהיה שותף לשכניו לזה ביין ולזה ביין אינם צריכים לערב, לזה ביין ולזה בשמן צריכים לערב (עירוב' ו ה). האחין השותפין שהיו אוכלין על שולחן אביהם וישנים בבתיהם צריכין עירוב לכל אחד ואחד (שם שם ז). עבד של שני שותפין לא יאכל משל שניהן (פסח' ח א). השותפין שנדרו הנאה זה מזה אסורין ליכנס לחצר (נדרי' ה א). טוב שברופאים לגיהנום, והכשר שבטבחים שותפו של עמלק (ר' יהודה בשם אבא גוריה, קדוש' ד יד). בור של שני שותפין עבר עליו הראשון ולא כסהו

1) [עי"פ הארמ' שושיפא.]

2) [המלה נמצאת בצורה שֻׁתָּפוּ במשמ' חבר באשור', ונמצאת בכעבר' ובארמ' בצורה שׁוּתָּפָא, בנק' שֻׁתְּפָא באיתה משמ' בסור', ומכאן בסור' גם השם המפשט שֻׁתָּפוּתָא, הפעל שַׁתֵּף, אשתתף וכו', אך במסרת היהודית (עי' פורס, לשון חכמים, עמ' 125) שׁוּתָּף בשורק ובסימן הרפה (קפיא) מעל לתי"ו, וכן נכון יותר, ולא שֻׁתָּף, כבמסרת הדבור המאחרת. ואמנם נגזר מן השם פעל, שצורתו בעבר' שִׁתֵּף (ולא שַׁתֵּף, כבסור'), ועי' שם.]

והשני ולא כסהו השני חיב (ב"ק ה ו). **השותפין** שרצו לעשות מחיצה בחצר בונין את הכותל באמצע (ב"ב א א). האומנין **והשותפין** והאריסין והאפוטרופין אין להם חזקה (שם ג ג). לא יפתח אדם חלונותיו לחצר **השותפין** (שם שם ז). הצבור **והשותפים** אינן עושין תמורה (תמורה א ו). שני **שותפים** שחלקו אחד נטל עשרה ואחד נטל תשעה וכלב, שכנגד הכלב אסורין (שם ו ג). מטה שנגנב חציה או אבד חציה או חלקוה אחין או **שותפין** טהורה (כלים יח ט). ישראל וגוי שהיו **שותפין** בקמה חלקו של ישראל חיב וחלקו של גוי פטור (תוספ' פאה ב ט). **שותף** כל זמן **ששותף** (שם כתוב' ט ג). אם אמר לו בשליש את **שותף** לי והשליש עשוי לך בבטלה מותר (שם ב"מ ד יא). המוכר שדה לחבירו ואמר לו על מנת שאהא בה אריס, על מנת שאהא בה **שותף** וכו' מותר (ירוש' ב"מ ה ג). **שותף** שירד ונטע כנוטע ברשות (שם ב"ב ג ה). **שותף** ליסטים כליסטים (רבי יוחנן בן זכאי, שם קה' א ד). כיון שעשאה **שותף** בין הבנים אבדה כתובתה (ב"ב קלב:). אדם נברא בערב שבת וכו' שלא יהו צדוקים אומרים **שותף** היה לו להקב"ה במעשה בראשית (ת"כ, סנה' לח.). שלשה **שותפין** יש באדם הקב"ה ואביו ואמו (ת"כ, נדה לא.). מי היה **שותף** עמי בברייתו של עולם (מד"ר בראש' ג). כולכם הייתם **שותפין** במכירתו של יוסף (שם שם לט). — ואמר בן סירא: על חשבון חובר (כשולי הספר: **שותף**) וארח ועל מחלקות נחלה ויש (ב"ס גניזה מב ג). — ובסהמ"א: השם ית' בורא העולמים אין **שותף** לו ולא חבר (אבוקהל דונש בן תמים, פי' יצירה כח). כל זמן שישראל בירידה כביכול הקב"ה **שותף** עמהם בירידה (בראשית רבתי מו ז, אלבק, 222). הנה לי החצר **השותף** ואתן לך שכירות כפי חלק המגיע ממנו (טוטו"מ שוכר סעז ב). **השותפין** שבאין להשתתף אין **השתתף** נגמר בדיבור (לבוש, שותפין קעו). טענו עדין **שותפי** אתה נשאר לי אצלך כך וכך וזה אומר כבר חלקנו ולא נשאר לך אצלי כלום או לא היית **שותפי** מעולם (טו"ע חו"מ שבועה לג). — ופתגם: קדרה של **שותפים** לא קרה ולא חמה (ע"פ האלמי ערוב' ג). ועי' שֻׁתָּף.

***שׁוּתָפוּת,** שֻׁתָּפוּת, ש"נ, — חברות, יחס השותפים זה לזה, עסק ששנים או יותר שותפים בו: מכרו חוץ מאחד ממאה שבו או שהיתה לו בו **שותפות** (ב"ק ז ה) שותף כל זמן ששותף, יוצא **משותפותו** הרי הוא כאחד מכל אדם (תוספ' כתוב' ט ג). ישראל וגוי שלקחו מקח **בשותפות** (שם ע"ז ג יז). לקרב כליל אינה יכולה מפני **שותפות'** של אשה, לאכל אינה יכולה מפני **שותפותו** של איש (ירוש' סוט' ג א). מה למעלה שאין בה **שותפות** אף למטה שאין בה **שותפות** (יבמ' קא.). אסור לעשות **שותפות** עם העכו"ם (סנה' סג:). אמרו אוי לנו שלא היה לנו **שותפות** במלאכת המשכן (אדר"נ יא). מתחלת ברייתו של עולם נתאוה הקב"ה לעשות **שותפות** בתחתונים (רבי שמואל בר אמי, מד"ר בראש' ג). — ובסהמ"א: שאם שומר זה מקצת הממון **שבשותפותם** וזה מקצת ונגנב מבית אחד או אבד אינו כש"ח אלא חיב לשלם (רגמ"ה, ב"ב מג:). **שותפות** העכו"ם חייבת בתרומות ומעשרות (רמב"ם, תרומות א כ). כשתבע ראובן ללוי הלקו אמר איני חפץ ליתן הרי נעקר **משותפותם** (טו"ע חו"מ שותפים קעו מא). — *ובמחקר, תכונת הדבר המשתתף לכמה נושאים, שתוף, יחס: שיסוד **השותפות** היחידות ויסוד החלוק הרבוי (עולם קטן, הורוויץ, מט). הצרעת הוא שם האמור **בשותפות**, כולל ענינים הרבה שאין דומין זה לזה (רמב"ם, טומאת צרעת טז י). כי שם המפורש הוא זה השם בן ארבע אותיות וכי הוא לבדו המורה על ישות הבורא מבלי **שותפות** לענין אחר (רבי הריזי, מו"נ א ס). ואין **שותפות** בין מדענו ובין מדעו, כאשר אין **שותפות** בין עצמנו ועצמו (שם ג כא).

***שׁוּתֶפֶת,** שֻׁתֶּפֶת, ש"נ, — חברה לעבודה, לעסק: אשרי מי שהוא רואה במפלתה של תרמוד שהיא היתה **שותפת** בחרבן הבית הראשון ובחרבן הבית השני (רבי יוחנן, ירוש' תעני' ד ח). — ובסהמ"א: וכל זמן של[א] חלקו היתה **השותפת** מ.ועבדת לכך (תשובות רש"י, קבול' קונטרסים, ז). שאפילו אינו מודה שהיא **שותפתו** (שם שם).

*שזב [1], ממנו *שָׁזַב.

*שָׁזַב [2], קל לא נמצא.

—הִפע', הִשְׁזִיב, — הציל, retten; sauver; to save, ואמר הפיטן: הנך לא שניה ולא תאלמן מהשזיבך, ותחזור לחבתה הראשינה ספר כריתות בהכזיבך (מנחם בר מכיר, אדעה, זולת שבת תשובה).

*שזיף, שַׁזָּף, שיזף [3], — שם עץ קוצי, שעליו דומים לשל זית, ועל כן חשבו חז"ל בטעות כי נולד כתרכבת זית ברמון, Zizyphus vulgaris, jujube, —ier: Judendorn; הפרסקים והשקדין זהשיזפין והרימין אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלאי א ד). השיזפין חייבין בפאה (ר' אלעזר בר צדוק, תוספת' פאה א ז). זיתין זרימון מה נפק מביניהון שיזפין (ירוש' כלאי' א ד). — ובסהמ"א: זר שבלע שזפין של תרומה והקיאן (רמב"ם, תרומות י ט). — *שְׁזִיף במשמ' prunus, Pflaume; prûne; plum, נוהג בדבור ובספרות היום [3].

א. *שְׁזִיפָה [4], ש"נ, — הבטה, ראיה: שזיפה לשון הבטה כמו לא שזפתה עין איה (רשב"ם, שה"ש א ו). — ואמר המשורר: נדיב רוח

---

1) [עי' בהערה שאחר זו.]

2) [פעל משני שגזר הפיטן מן הפעל הארמי שֵׁיזִיב, שַׁזִּיב, שמצדו שאול הוא מן האשו"ר' שֵׁיזוּב, שוזבו, צורת שפעל מן אֲזַב (הוא עזב בעבר') במשמ' הציל.]

3) [לפי הבֵרור המקיף אצל לֵו Flora III 138 לבו' הובא עץ זה במאה הראשונה אחר סה"נ מסוריה לרומי ומכאן, מן שזיף, נולד שמו ביונ' ζίζυφον, ברומ' zizyphus; ואמנם גם לא"י וסוריה בא העץ הזה ושמו מן המזרח הרחוק. השם היוני-רומי חזר גם לשפות שמיות בצורות שונות, ועי' בדברי לֵו שם. ועי' גם שסק, הערות.]

3) [על פי צבעו השחום של הפרי, שהוא כאלו שזוף שמש, בגזירה עממית מן שָׁזַף.]

4) [מן שָׁזַף, על פי הבנה זו של הפעל במקרא, ועי' שָׁזַף.]

וכרוה ירחף וכברק אשר אין לו שזיפה [1] (רשב"ג, זרועי, ביאליק-רבניצקי א, 124).

ב. *שְׁזִיפָה [2], ש"נ, — השחרה, חריכה, חמום: שחורה אני על ידי שזיפת השמש (רש"י, שה"ש א ה). פגישת קצת מה שיחמם מחוץ כמו מה שיקרה משזיפת השמש (תרגום פרקי גליינוס, כ"י פריז). שכל הרואים היה ראוי יצטערו עליו באומרם איך קדרת בלא שזיפת חמה (ר"מ אלשיך, איוב ל כח). — ואמר הפיטן: והתיצב ב[ש]חרית שזיפת שמש [3] (ינאי, והתילב באימה, קרוב' שמות, זולאי, פה).

*שְׁזִירָה, ש"נ, — שה"פ מן שָׁזַר, פתול של כמה חוטים יחד: דתיבת משזר גמר ממשזר דהתם, מה להלן השזירה כ"ד אף כאן השזירה כ"ד (תוספות יומא עא:, ד"ה ויליף). שש משזר פתיל וזה הלשון ידוע בלשון הערב כי השזירה היא הפתילה (כ"י א"ת, קה"ם לריב"ג, שזר). ויקשרהו (את הטבור) בצמר נקי שיפתל שזירה דקה שלא יכאיב (קאנון א ג, בשמירת הבריאות). כופל את החוטים ונמצאת שזירתו שנים עשר (המאירי ליומא ז, עא:). ולפיכך המתינה רחל בקריאת שם נפתלי עד לידת בן השני כי בבן הראשון לא היתה השזירה מחוזקת עדין שהתוכף רכיפה אחת אינה חבור אבל בבן השני נעשה הגדיל שזור היטב (ר"מ ספנסיס, יריעות שלמה א, מא:). — ובמשמ' שְׁזֻרָה, שְׁדֵרָה: מושכין אבריו של קטן ומיישב בידו חוליות של שזירה אחת על חברתה (ר"מ, שבת קמז:).

שזף [4], ממנו א. *שְׁזִיפָה, ב. *שְׁזִיפָה, שָׁזַף, *שָׁזוּף.

שָׁזַף, פ"י, שְׁזָפַתְנִי, — השיג, תָּפַשׂ [5], packen, erfassen; saisir; to seize: עין שְׁזָפַתּוּ ולא

---

1) [ביאליק-רבניצקי מבארים: וכברק אשר לא תשופנו (תראהי) עין מרוב מהירות.]

2) [על פי הבנה זו של שָׁזַף במקרא. ועי' שם.]

3) [כלו' בעת תשזוף השמש את האדם.]

4) [עי' בהערה שאחר זו.]

5) [מתרגמים ומפרשים הבינו פעל זה או כלשון ראיה (לפי המקומות בס' איוב) או כלשון שריפה (ע"פ שה"ש א ו), ועל כן לא מצאו את המעבר בין הוראות אלו ואף לא כל דומה לו בשפות הקרובות. ואולם עקר

תוסף ולא עוד תשורנו מקמו (איוב כ ט). נתיב לא ידעו עיט ולא שְׁזָפַתּוּ עין איה, לא הדריכוהו בני שחץ וכו' (שם כח ז ח). אל תראני שאני שחרחרת ששזפתני השמש (שה"ש א ו). — ובמדרש, רק במליצת הכתוב: כך אנו אם שמשה של עבודה זרה שזפתנו אבל אתם שזופים ממעי אמכם, עד שאתם במעי אמכם עבדתם עבודה זרה (מד"ר שה"ש, אל תראוני). — ובסהמ"א במשמ' ראה, או שרף, השחיר, sehen, brennen; voir, bruler; to see, burn: והיו בנות מצריות מצעדות על החומה ומשליכות עליו (על יוסף) טבעות זהב אולי יסתכל בהן את יופי תוארן ולא שזפתו עין אדם (פדר"א לט). מהו שאפרוש עליה סדין לצל שלא תשוזפך[1]) השמש (רש"י, סוכה כז:). אמר הלילה הה ליום וכו' ובמה יתגאה עלי בי אם בשמשו השוזפת ואשו השורפת (ר"י חריזי, תחכי לט, 310). ואם תפחד בפנים משינוי השמש שישזף העור (פרוש אבן כספי על חרוזי אבן סינא). והעם הזה (מעבר לנהר סמבתיון) שזופים מעט מחום השמש (מנשה בן ישראל, מקוה ישראל, ט:). את כל אשר רצו להעלים ולהסתיר לבלתי תשזפו השמש (יוסט, אגרת לשד"ל ו). שזופי השמש אבל לא משחתי תואר (הם המצרים) (ר"ם בלוך, שבילי עולם א, מצרים, יז:). — ואמר הפיטן: גויו שחף קרח וגופו שזוף קדח (ינאי, איסור והספק, קרובי ברא"ש, זולאי, מג). שזופה נזופה בשבלת שטופה (רסב"ג, שזופה נזופה, ביאליק-רבניצקי ב, 13). שזופת שמש, לחוצת פתרוסים (הוא, שזופת שמש, שם שם, 124). שזופי פליטי, אפופי עיטי (הוא, שזופי פליטי, שם שם, 220). עלי פשע אשר עטה סלול דרך אשוריה ועל צבאות קהליה שזופיה שחוריה (אלי ציון, קינ' ט"ב). מערכה גרושה שזופה בכירה לא קטומה וגרופה (יצחק ברבי שלום, אין כמוך באלמים, יוצר שבת א אחר פסח). והחמה שזפתני שאפתני שרפתני (ראב"ע, אני חמה, איגר 63). שודדים כשמעו המלת ההמון, שקדו להקיץ המלך ולכמון, שזפוהו מת מושכב בארמון (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצר שבת א חנכה). — ואמר המשורר: שמש שזפה ותך עליה ומנוחה לא מצאה (מנחם בן סרוק, אגרת כזר, מכתב למלך הכוזרים). ועין מות מצפה אל עיני קהלות להשמידם ושוזפת (ר"ש הנגיד, נגלית ישרה, בן תהלים, הברמן א, 141). ידידי, הלבן עשר וששה ספד ובכוה עלי יום האסיפה, אשר היה להמשך בילדות בלתי כחבצלת שזופה (רסב"ג, מלילתי בדאגתי, ביאליק-רבניצקי א, 3). וכוכבי הערגות זרחו בו בעין שמש לאט היו שזופים (רמב"ע, גדודי ליל, ברודי, קסו). ולו נשאו אלי חמה פניהם אזי עזבו פני חמה שזופות (ר"י הלוי, יפי קול, זמורה א, 44). האביד נצחי שחור מחלפות וכו' שחרו כי הם בשמשך שזופות (הוא, בת ידידי, שם ב, 52). עמדה כמסך בין ברק שמש ובין העם לבלתי תהיה שזפת (הוא, חפה עלי, שם שם, 102). עין אשר תשקיף כעין שמש אבל היא מענקת אור ולא שזפת (הוא, העוד לילדות, שם ג, 162). שלום לחמה משזופיה (הוא, שלום לבת, שם שם, 171). ונפשו בגן עדן בעין רצון שזופה (אלעזר הבבלי, יחידתי, ברודי, קכ). לזאת קדר והלהב שזפו (ר"י חריזי, יליד ליל, תחכ' ד, 53). שזופה הדופה ורדופה (ר"י נגארה, פזמונים, מ"ל פרידלנדר כח). עיני ראשונה שם השמש שזפו (יל"ג, מלחמות דוד בפלשתים א, כל שיריו ג ו, 31).

—פעי, °שֻׁזַּף, — ששזפתו השמש, ואמר הפיטן: ובעננים בארבעים סבבום, בלא שרב ולא מורב אפורים,

---

a) הוראת הפעל היא השיג, תפש, כשמוש הפעל שד'פ בערבית, המבואר במלון אלמנגד בלשון זו: יקאל מא שדפת מנה שיא אי מא אצבת, ולא ישתעמל אלא פי אלנפי, ובעבר': יאמר לא שזפתי ממנו דבר, כלו' לא השגתי, ואינו משמש אלא בשלילה, ע"כ. ושים לב לשמוש הדומה של שזף העברי בשלילה בס' איוב ובהקבלה אל הדריך באותה משמ'. ובשה"ש הכונה (עי' בדברי העורך, הלשון והספר ב, עמ' 882 וכו'): אל תראוני שאני שחרחרת כי תפשתני השמש כשהייתי נודדת בנות ירושלם.

ולפי צורת הפעל בערבית בד' במק' ז' העבר', אפשר שאין גם שָׁדַף והנגזר ממנו בעקר אלא מבטא ארמי של שזף בעבר', עד שיש לבאר שדפון כלשון שזיפת התבואה ע"י רוח השרב, וצ"ע.

על פי הבנת הפעל כלשון ראיה או שרפה בא שם שו בסהמ"א, וגם בש"ע א. שְׁזִיפָה, ב. שְׁזִיפָה, שֵׁזֶף.]

1) [צ"ל: תשוזפך.]

---

a) شذف

ואין שזף ואין סזף ונזף, כאלו העננים בם תפורים (ר׳ להלל גאון, ללור יעקב, סירי היחוד והכבוד, הברמן, קס).

—הפעי׳, *השזיף, — עשה שתשזף השמש, ואמר הפיטן: צמאון צהרים בל ישזיף עדנים אחורים (ר״ח קליר, חלים ביום מזכן, טל, ח פסח).

—נפע׳, *נשזף, — ששופתו השמש, נוהג בספרות ובדבור.

***שֶׁזֶף**, ש״ז, — מראה, ואמר הפיטן: בשפר ספיר לדן מפליא, בשזף יהלם להזכיר נפתלי (רסב״ג. וכן מה כהדר, ביאליק-רבניצקי ג, 215).

שֵׁזֶף, ראה שזיף.

שזר[1], ממנו *שזירה, שזר, *שזר, *שזר, *שזרה.

שָׁזַר, אין בנין קל במקרא.

—הפעי׳, רק בינו׳ בצרוף שש משזר, פשתן לבן מפתל לפתילי חוטים[2], gezwirnt; (re)tordu; twined, twisted: ואת המשכן תעשה עשר יריעת שש משזר ותכלת וארגמן ותלעת שני (שמות כו א). ועשית פרכת תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר (שם שם לא). ועשית מסך לפתח האהל תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר (שם שם לו). ועשית את חצר המשכן לפאת נגב תימנה קלעים לחצר שש משזר (שם כז ט). ועשו את האפד זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר (שם כח ו). — ואמר הפיטן: פשטתי אדר כתנת משזרת (סני שדיק, יולר שבת חוה״מ פסח).

—קל, *שזר, — פתל חוטים לפתיל, zwirnen; (re)tordre; to twine, twist: ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת טווי ושזור (ספרי במד׳ קטו). אילו אמר חוט אחד, כפול לשנים, קליעה לשלשה, שזור לששה, משזר לשני׳ עשר (ירוש׳ שקל׳ ח ג). המוצא תכלת בשוק לשונות פסולוה חוטין כשרין, מאי שנא לשונות דאמר אדעתא דגלימא צבעינהו חוטין נמי נימא אדעתא דגלימא טוינהו, בשזירים, שזורים נמי נימא אדעתא דשיפתא דגלימא עייפינהו, במופסקין (ערובי׳ לו:). חמשה קראי כתיבי, חד לגופיה וכו׳ וחד שיהיו שזורין (יומא עא:). בד שיהיו של בוץ, בד שיהו חדשים, בד שיהו שזורים (ת״כ, זבחי׳ יח:). מביא תכלת וארגמן ותולעת שני שזורין ועושה אתן כמין רימונים (שם פח:). המוצא תכלת אע״פ שהיא שזורה פסולה (מסכת ציצית, קירכהיים, 23). — ובסהם״א: שוזר ב׳ קצות של הוצא ונעצן בהושענא עצמה (ר״ח, סוכ׳ לג:). טוין צמר לבדו ופשתים לבדו והזרין ושוזרין ב׳ חוטין זה עם זה (ערוך ערך סע). זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר, חמשת מינים הללו שוזרין וכו׳ שכל המינין חוטן כפול ששה וחוט זהב עם כל אחד ואחד ואחר כך שוזר את כלם כאחד וכו׳ למדנו שחוט של זהב שוזר עם כל מין ומין (רש״י, שמות כח ו). נוז לשון דבר הנמלל ושוזר זה עם זה (הוא, ויקר׳ יט יט). מנהג ששמנה חוטין שבציצית אינם שוזרים שנים יחד וכו׳ ונראה בעיניהם שאם ישזור שנים יחד נמצא שמרבה בחוטין אבל של מלכות לותיר מיהא שוזרין אותו (סדור רש״י תרטו). והקלקין השוזרין מן השיער (רמב״ם, כלים כא ג). כשחוט אחד ניתק פוצע ראשיהן ושוזרן ביד עד שיהיה נארג (ר״נ על הרי״ף שבת לא:, ניתקים). פתיל תכלת, חוט כפול ושזור (רד״ק, סה״ש, פתל). נפתלתי עם אחותי ג״כ מל׳ פתיל וקליעה שנעשיתי שזורת עם אחותי (ר״ש פפנהים, יריעות שלמה א, מא:). — ואמר הפיטן: נרתקים בעבתות שזורם, בטחו ביי׳ עזרם (מנחם בר מכיר, אסור וקדם, זולת שבת של ספסקס לאסונה).

—פע׳, שזר, — כמו הפעי׳: מחרוזו חכמה ומפרדו ערמת ומכתבו רקמה ברקמת משוזרים (אם מי מרפא, אסוף סלמידי מנחם, 4). פאר בקוריה באגד משזר פעלתה בסגן בעדי משזר (ממרס סקם, יולר פרה).

---

[1] [השרש נמצא גם בארמ׳ שבתו״מ ובסור׳ מא״י וכן גם בערב׳ שזר a) בהוראה דומה, אבל במקום זה בלשון חז״ל בארמ׳ ובעבר׳ גם שדר (עי׳ שדרא, שדירה.]

[2] [הז״ל, שהשתמשו גם בבינו׳ פעו׳ מבנין קל, ראו הבדל הוראה בין שזור לבין משזר, ועי׳ בדוגמאות המובאות בהמשך לבנין קל.]

---

a) شزر

***שַׁזָּר**, ש"ז, — שמלאכתו לשזור חוטים, Zwirn(dreh)er; retordeur; twister, נוהג בספרות ובדבור.

***שֶׁזֶר**, שֵׁזֶר, ש"ז, — כמו שזירה, מעשה השוזר חוטים, ואמר הפיטן: אשרי עין ראתה שושנת השרון והכבוד מחופף כ ש ז ר ענק על גרון (רסנ"ג, אסרי עין, ביאליק-רבניצקי ג, 215׳. זר בשש ש ז ר יהיה לכם (ד"ס של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מַן, 38).

***שְׁזָרָה** ¹), ש"נ, — פתיל השזור מחוטים, ובהשאלת שרשרת החוליות שבגב האדם ושל סוגי בעלי היים אחרים, Wirbelsäule; colonne vertebrale; vertebral column: אין כן ש ז ר ה²) ממת אחד (ירוש' ברכ' א ב). אי זו היא נטף? תלויות ב ש י ז ר ה ויורדות (שם פאה ז ד). מיכן שמציינין על ה ש ז ר ה ועל הגולגולת (שם מע"ש ה א). שיזרתא דנונא מיתעביד נדל ודבר נשא חיוי, אימתי בזמן שאינו כורע כל קומתו עד ה ש ז ר ה (שם שבת א ג). ר' זעורא בעי לולב טפח מלבד ש י ז ר ה (שם סוכ' ג א). אי זו הטרית שאינה טרופה, כל שהראשים ו ה ש ז ר ו ת שלה קיימין, רבי לעזר בשם ר' חנינה מעשה בספינה אחת משל בית רבי שהיו בה יותר משלש מאות חביות ובדק רבי את כולהון ולא מצא אלא אחת שהראשים ו ה ש ז ר ו ת שלה קיימין (שם ע"ז ב י). אדריינוס שחוק עצמות שאל לר' יהושע בן חננ' מאיכן הקב"ה מניץ את האדם לעתיד לבוא, אמר ליה מניץ ש ז ר ה (מד"ר ברא' כח, תאודור, 261). — ובספה"א: ואילו טריפות בבהמה וכו' נשברה ה ש ז ר ה ונפסק החוט שלה (הלכי פסוק' לתלמידי יהודאי גאון, שמיעה, 139). ונשברה ה ש ז ר ה שנפסק החוט שלה מ ש ז ר ה (יהודה הדסי, אשכל סכפר ספר, סי' ואלי). עד אשר לא ירתק, טרם ינתק מכל ש ז ר ת ו של אדם (רסנ"ס, קהלי יב ו). — ואמר הפיטן: בכפות לכפר ש ז ר ה מול לב (ר"א קליר, אקתה ברתשון, יוצר א סכות).

שַׁח ¹), ת"ז, — מֻשפל למטה, נמוך, שפל, niedergesenkt; abaissé; bent down: כי השפילו ותאמר גוה וְשַׁח עינים יושע (איוב כב כט). — ובספה"א: ועצר כל ש ח ונקשר כל מיץ ויהי הקשר אמיץ (ר' יצחק אלדוטיל, מעשה הרבדין מספר דברי חכמים, נ).

שחד ²), ממנו שָׁחַד, שִׁחֵד, *שִׁחוּד.

שָׁחַד, פיו"ע, תִּשְׁחֲדִי, שִׁחֲדוּ, — נתן מתנה כדי להשפיע על אחר לטובתו או לטובת זולתו, (be)schenken; donner (comme cadeau); to present with: לכל זנות יתנו נדה ואת נתת את נדניך לכל מאהביך וַתִּשְׁחֲדִי איתם לבוא אליך (יחזק' יז לג). הבי אמרתי הבו לי ומכחכם שִׁחֲדוּ בעדי (איוב ו כב). — ובספה"א, כמו פִּע': והזכרת מעשה נסים של נעילת דלת עזרה על הרב ידעתי כי לא לכבודו אך ל ש ו ח ד ו בדברים (ר"ת, ס' הישר, סו"ת מח).

—פִּע', *שִׁחֵד ³), — שִׁחֵד ראובן את שמעון, נתן לו שֹׁחַד, to bribe; corrompre; bestechen: אילו לפני

---

¹) [זאת צורתה העברית המקורית של המלה במקורות מא"י (גם בנוסח המשנה שבמדב"ם), כמובא בפנים, ואך במבטאם של דוברי ארמית בבלית השתנתה המלה והפכה לשִׁדְרָה. ואלה, למשל, דברי י. נ. אפשטין בספרו מבוא לנוסח המשנה עמ' 1056 על המשנה חולין ג א (=ספרא ג ו וכו'): פריז וק(אופמן) ופ(ארמה) והר"ר יהוסף: נפסק חוט של שדרה, "שזרה", וכן בת"כ שם: נפסק חוט השדרה, רומי: חוט של שזרה, ע"כ. והשוה גם בארמ' שבתו"ם שזרת א.]

²) [כך בשרידי ירושלמי מן הגניזה, גינצבורג, 2. ובדפוס: שדרה.]

¹) [מן שחח.]

²) [גם בארמ' שבתעודות יב ובתו"ם ובסור' בא הפעל שחד, וש"ע שוחדא, באותה משמ' כבעבר'. וכדעת רבים יש לראות גם שֻׁכַּד a) (נתן מתנח), שֻׁכְד a), (מתנה, שֹׁחַד) בערב' כשאול מן הארמ'. והמחבר באחת מרשימותיו השוה הערב' שחת b) במשמ' בֶּצַע בצע (מִגנה).

ואמנם במשמ' העקרית, נתן, בא באשור' שוּחֻזֻ, שהוא שפעל מן אַחָזֻ, שהוא בארמ' (שאחר המאה הח') אחד (ועי' במלונו הסורי של ברוקלמן), ועל כן אפשר שלפנינו בעקר מֻנָּח שאול מן הארמ' של בבל, וצ"ע.]

³) [כן בארמ' שבתו"ם בבנין פַּעֵל: ש ח ו ד י ש ח ד י ה במילי (ס:ה' מג:).]

---

a) شكد b) سحت

מלך בשר ודם היו מוליכין אותי, שהיום כאן ומחר בקבר וכו' ואני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון אעפ"כ הייתי בוכה (רבן יוחנן בן זכאי, ברכ' כח:). — ובסהמ"א: אז אשיב. כשהם נאספים עלי אני משחד אותם בממון מה שלא גזלתי מהם (רש"י, תהלי' סט ה). אעשה רצינו להקריב לו קרבן וכו' ואשחדנו (הוא, מנח' קי.). — ובהשאלה במשמ' שכנע, לקח את הלב, נוהג בספרות ובדבור.

—הפעי, *הִשְׁחִיד, — כמו פִּע': נתן שוחד כדי שלא יהיו מקריבין ומדרינין [1]) אותו כיום אידם עצמו אלא למחר, ועוד השחיד שלא להדרינו להן חי אלא שחוט (ר"ח, ע"ז עז.). ויתנכלו עליו להפילו על ידי שוחד שישחידו את שריו לבגוד בו (רש"י, דניאל יא כה). דבידה להשחידו בממון וישאנה בהיתר (הוא, גיטי' פז:). שחדיה במילי, השחידו בשוחד דברים (הוא, סנה' מג:). ויש לו להתלות בשלטון ולהשחיד ולהפסיד וכו' וכל מה שישחיד ויפסיד עלי יצא משלי (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 13). שיהא רשאי להתלות בשלטון ולהשחיד ולהפסיד עלי בקנסות ובשחדים (שם, 68; וכעין זה שם, 83). ועל ידי היה מעשה על א' שקידש בת ר' שמואל וכו' והשחידוהו בממון ובדברים עד שגורש (תשו' ר"ת, 42). וצריכין לעשות הוצאה על זה להשחידם לבלום פיהם (רשב"א אלף לא). והשחידו הבת בדברים כדי שתודה בדבר (תשו' מהרי"ק פא). מעשה היה בשני בני אדם שהיו שונאים זה לזה והלך האחד והשחיד ערטילאי אחד שיוציא לעז על בתו של חבירו שקדשה (מרדכי קידושין תקסט). והעשיר קרץ לו (לדַין) בעיניו והשחידו חרש (המאירי, משלי יז ח). שכמו שהוא ית' השחידו כדי שיניח בניו ביוה"כ גם אתם מכחכם שחדו בעדי (אלשיך, איוב ו כג).

—התפ', *נִשְׁתַּחֵד, — לקח שֹׁחַד: נערה שנתפתתה על איש מריקי המח אשר נשתחד מצד אחד מקרובי הנערה (שו"ת ר"כ גירונדי לג).

—פעו', *שֻׁחַד, בינ' מְשֻׁחָד, — מי שנלקח לבו (כאלו) בשֹׁחַד: ואין ספק לדעתי כי יראו בעינים בלתי משוחדות מאהבת נפשם (רמח"ג, קרית ספר כד, 35). אמנם אל ידמה מע"ל כי אזני משוחדות מאהבת ר' גרשון הנ"ל עד כי תתנגפנה לשמוע דבה קלה עליו (שם מג, 66'). — משפט מְשֻׁחָד, משפט מבֻרע מראש כאלו על ידי שֹׁחַד, משפט מְקֻדָּם, ללא דיון, prejudice; préjugé; Vorurteil, נוהג בספרות ובדבור.

שֹׁחַד, ש"ז, — מתן שאין כנגדו תמורה, Geschenk; gift; cadeau, ובמיחד מתן הנִתן לשופט למען יטה את הדין לטובת הנותן, Bestechung; bribery; corruption: הנה שלחתי לך שֹׁחַד כסף וזהב לך הפרה את בריתך את בעשא מלך ישראל (מ"א יה יט). ויקח אחז את הכסף ואת הזהב הנמצא בית יי' ובאצרות בית המלך וישלח למלך אשור שֹׁחַד (מ"ב יו ח). הוא יבנה עירי וגלותי ישלח לא במחיר ולא בְשֹׁחַד (ישעי' מה יג). — ובמשמ' מתן הנתן לשופט כדי שיכריע את הדין: וְשֹׁחַד לא תקח כי הַשֹּׁחַד יעור פקחים ויסלף דברי צדיקים (שמות כג ח). כי יי' אלהיכם הוא אלהי האלהים וכו' אשר לא ישא פנים ולא יקח שֹׁחַד (דברי' י יז). לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שֹׁחַד כי הַשֹּׁחַד יעור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים (שם יו יט). ארור לקח שֹׁחַד להכות נפש דם נקי (שם כז כה). ולא הלכו בניו (של שמואל) בדרכו ויטו אחרי הבצע ויקחו שֹׁחַד ויטו משפט (ש"א ח ג). שריך סוררים וחברי גנבים כלו אהב שֹׁחַד ורדף שלמנים יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם (ישעי' א כג). מצדיקי רשע עקב שֹׁחַד וצדקת צדיקים יסירו ממנו (שם ה כג). הלך צדקות מאס בבצע מעשקות נער כפיו מתמך בַּשֹּׁחַד (שם לג יה). שֹׁחַד לקחו בך למען שפך דם (יחזקי' כב יב). ראשיה בְּשֹׁחַד ישפטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו (מיכ' ג יא). בספו לא נתן בנשך וְשֹׁחַד על נקי לא לקח (תהלי' יה ה). אשר בידיהם זמה וימינם מלאה שֹׁחַד (שם כו י). לא ישא פני כל כפר ולא יאבה כי תרבה שחד (משלי ו לה). אבן חן הַשֹּׁחַד בעיני בעליו אל כל אשר יפנה ישכיל (שם יז ח). שֹׁחַד מחק רשע יקח להטות ארחות משפט (שם שם כג). מתן בסתר יכפה אף וְשֹׁחַד בחק חמה עזה

1) [ניתנין בדורון.]

(שם כח יד). כי אין עם יי' אלהינו עולה ומשא פנים ומקח שֹׁחַד (דהי"ב יט ז). 1) — ובתו"מ: השר שואל איכן הוא השוחד ליקח (ירוש' תענ' ב א). בא וראה כמה סמויות עיניהן של מקבלי שחד (ר' אבהו, כתוב' קה.). ושוחד לא תקח אינו צריך לומר שוחד ממון אלא אפילו שוחד דברים נמי אסור (שם קה:). תיפח נפשם של מקבלי שוחד, ומה אני שלא נטלתי וכו' כך, מקבלי שוחד על אחת כמה וכמה (רבי ישמעאל ברבי יוסי, שם שם). — ובספה"א, גם מ"ר שחדים: יעזרו עזר מעט על ידי שחדים וממון (רש"י, דניאל יא לד). שאם עשו הקהל הוצאה לצרכי צבור כגון חלק השחדים של יום אידם (רשב"א תרמד). ואם יבא (אדם) אל חצר אחד ממלכי בשר ודם וכו' יתן שחדים לשוערים ולשרים (ר"י אלטולי, מלמד התלמידים, לט:). ושונא מתנות ר"ל השחדים (המאירי, משלי יה כט). למחרת נתנו שחדים למושלים ולשופטים לחקור ולפשפש ביד האנשים הנחשדים (מרדכי ב"מ רכז).

שחה 2), ממנו *הִשְׁתַּחֲוָאָה, הִשְׁתַּחֲוָיָה 3), *הִשְׁתַּחֲוּת 4), שְׁחָה, שְׁחוּת, *שְׁחִי, *שְׁחִיָּה, שַׁחַת, ועי' שׁוּחַ, שָׁחַח.

שָׁחָה, פ"ע, שְׁחִי, — הוריד את גופו לארץ, sich niederwerfen; se je er (aux pieds de); to prostrate oneself: ושמתיה ביד מוגיך אשר אמרו לנפשך שְׁחִי 5) ונעברה ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעברים (ישעי' נא כג). — ובתו"מ: שוחה לנסך והניף הסגן בסודרים (תמיד ז ג). השוחה לשתות המים העולים בפיו ובשפמו בכי יתן (מכשירי' ד א). אלו ברכות ששוחין בהן, ברכה ראשונה תחלה וסוף ובמודים תחלה וסוף, והשוחה בכל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה (תוספת' ברכ' א יא). מעשה שהלך ר' יוחנן בן ברוקה וכו' ומצא גבי וכו' ושחה ושתה הימנו (ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה, שם תרומ' ז יד). בן שמונה (ימים) הרי הוא כאבן ואסור לטלטלו אבל אמו שוחה עליו ומניקתו (שם שבת טו ח). מי שנתפזרו לו מעותיו לבית עבודה זרה לא יהא שוחה לפניו ומלקט מפני שנראה כשוחה לע"ז (שם ע"ז ו ד). ומהו אחד יורד לאמת בית השחי, שהיה שוחה 1) אמה עד שלא יפתח (ר' יוסי, ירוש' הור' ג ז). ישב לו קוץ בפני ע"א לא ישחה ויטלנה מפני שנראה כמשתחוה לע"א (ע"ז יב.). 2) — ואמר המשורר: יחידתי בעת תשוט מהומה נטי מעל דרכיה ושחי (ר"ש הנגיד, יחידתי, בן משלי, אברמסון, 184). שחי לאל יחידה החכמה ורוצי לעבוד אותו באימה (רשב"ג, שמי לאל, ביאליק-רבניצקי ב, 50). לו קוממיות הלכה אמר שחי (עמנואל, מחב' ז, הברמן, 207). — וביכוי פעו' שָׁחוּי: ופעמים יבואו לידך הקרקעות התלויות בראש ההר ונגרות או שחויות ושפלות או עגולות ועקוסות (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ב ה, 79). ויש לך לחזור על הענין ולהתבונן בו ולשמור אותו ומתוכו אתה יכול לגדור מנהג התשבורת בקרקעות השחויות והנמוכות (שם שם, 81). שאל מלך אחד לזקן נכבד ראהו שחוי הקומה ולבן השער רב הקמטים כמה ימי שני חייך (המאירי משלי ס"ק ז). —

---

1) [באיוב יה לד נאמר: כי עדת חנף גלמוד ואש אכלה אהלי שחד. אך בהקבלה אל חנף דרושה מלה כגון כּוֹפֵר ומשקר. וכנראה היה כתוב בארמ' כַּפְּרָא, והמתרגם הבין זאת כלשון כֹּפֶר וְשֹׁחַד. ועי' גם שַׁחַר, הערות.]

2) [גם בארמ' שחא באותה מ:מ', ובאשור' שְׁחוּ בשמוש כפ"י במשמ' שָׁחָה והכריע, ועי' שוח, שחח ובהערות למלים הנגזרות מן השרש.]

3) [גם במקרא: בְּהִשְׁתַּחֲוָיָתִי בית רמן (מ"ב ה יח), ואמנם אפשר שצ"ל: בְּהִשְׁתַּחֲוֹתִי, כדעת רבים.]

4) [וכל הבא אל בית השתחות אל יבוא טמא כבוס (ברית דמשק יד ג, הסלמ כו, 501).]

5) [אמנם במגלת ישעיה מים-המלח: שוחי.]

1) [בשרידי ירושלמי מן הגניזה: ואחד פותח כוון מהוא אחד יורד אמת שיחי ואחד פותח כוון שהיה שוחה.]

2) [במדר"ר תנחומא בובר תולדות נאמר: אמר ר' יהושע כיון שאמר גשה נא הרתית גופו והיה שוחה כשעה הזו וכו' ואמר לו יעקב למה אתה מתירא וגופך שוחה עליך וכו' ואל ישוח גופך ע"כ. אך המקומות המקבילים (עי' בובר נח): לבו רפה כשעה וכדו'. ואולי הנכון שׁוֹחֵחַ, יָשִׂיחַ כלשון וליגת דמעות, וצ"ע.]

ואמר הפיטן: מעון לך למטה ישוררון ישחרון ש ח ו י י ם שאויים שכוני תבל (רס"ג, מעון לך, ביאליק-רבניצקי ו, 39). אל תצוד בלשונך הרע נפשות ה ש ח ו י י ם ונצור פיך ושפתיך ובחרת לך בחיים (עזרא הבבלי, תוכחת מוסר ב, יג:).

—הפעי, יַשְׁחֶנָּה, — הִשְׁחָה, הוריד לארץ, niederbeugen; courber vers la terre; to bend down: דאגה בלב איש יַשְׁחֶנָּה [1]) ודבר טוב ישמחנה (משלי יב כה).— ואמר המשורר: ואיכה אנחם ארי עז ולחם בתוגות ו י ש ח ם בנפש חפצה (רמב"ע, היעמד לבבי, ברודי, קלה).

—התפ', הִשְׁתַּחֲוָה [2]), הִשְׁתַּחֲוִית, הִשְׁתַּחֲוִיתִי, הִשְׁתַּחֲווּ, הִשְׁתַּחֲוִיתֶם, מִשְׁתַּחֲוֶה, מִשְׁתַּחֲוִים, מִשְׁתַּחֲוִיתֶם, הִשְׁתַּחֲוֹת, הִשְׁתַּחֲוִי, הִשְׁתַּחֲווּ, אֶשְׁתַּחֲוֶה, תִּשְׁתַּחֲוֶה, יִשְׁתַּחֲוֶה, יִשְׁתַּחוּ, יִשְׁתָּחוּ, תִּשְׁתַּחוּ, תִּשְׁתָּחוּ, נִשְׁתַּחֲוֶה, תִּשְׁתַּחֲווּ, יִשְׁתַּחֲווּ, תִּשְׁתַּחֲוֶיןָ, — הפיל את גופו והשתטח על הארץ, בפרט בפני אלהי ישראל או בפני אלהים אחרים, sich niederwer'en; se jeter (aux pieds de); to prostrate oneself: ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה וְנִשְׁתַּחֲוֶה ונשובה אליכם (בראשי' כב ה). ויקד האיש וַיִּשְׁתַּחוּ לה' (שם כד כו). וירדו כל עבדיך אלה אלי וְהִשְׁתַּחֲווּ לי (שמות יא ח). לא תִשְׁתַּחֲוֶה להם ולא תעבדם (שם כ ה, דבר' ה ט). וראה כל העם את עמוד הענן עמד פתח האהל וקם כל העם וְהִשְׁתַּחֲווּ איש פתח אהלו (שמות לג י). ואבן משכית לא תתנו בארצכם לְהִשְׁתַּחֲוֹת עליה (ויקר' כו א). ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ להם ועבדתם (דבר' ד יט). והיה כל הנותר בביתך יבוא לְהִשְׁתַּחֲוֹת לו לאגורת כסף וככר לחם (ש"א ב לו). כבדני נא נגד זקני עמי ונגד ישראל ושוב עמי וְהִשְׁתַּחֲוִיתִי לה' אלהיך (שם טו ל). וילך ויעבד את הבעל וַיִּשְׁתַּחוּ לו (מ"א טז לא). ויהי הוא מִשְׁתַּחֲוֶה בית נסרך אלהיו (מ"ב יט לז, ישעי' לז לח). ויקם מזבחת לבעל וכו' וַיִּשְׁתַּחוּ לכל צבא השמים ויעבד אתם (מ"ב כא ג). ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו לְהִשְׁתַּחֲוֹת (ישעי' ב כ). ובאו האבדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים וְהִשְׁתַּחֲווּ לה' בהר הקדש בירושלם (שם כז יג). אף יפעל אל וַיִּשְׁתָּחוּ עשהו פסל ויסגד למו (שם מד טו). והנה פתח היכל ה' וכו' כעשרים וחמשה איש וכו' והמה מִשְׁתַּחֲוִיתֶם [1]) קדמה לשמש (יחזק' ח טז). ואת הַמִּשְׁתַּחֲוִים על הגגות לצבא השמים ואת הַמִּשְׁתַּחֲוִים הנשבעים לה' (צפני' א ה). והיה כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלם ועלו מדי שנה בשנה לְהִשְׁתַּחֲוֹת למלך ה' צבאות (זכרי' יד טז). ואני ברב חסדך אבוא ביתך אֶשְׁתַּחֲוֶה אל היכל קדשך ביראתך (תהל' ה ח). הבו לה' כבוד שמו הִשְׁתַּחֲווּ לה' בהדרת קדש (שם כט ב). לא יהיה בך אל זר ולא תִשְׁתַּחֲוֶה לאל נכר (שם פא י). באו נִשְׁתַּחֲוֶה ונכרעה נברכה לפני ה' עשנו (שם צה ו). הִשְׁתַּחֲווּ לו כל אלהים (שם צז ז). רוממו ה' אלהינו וְהִשְׁתַּחֲווּ להדם רגליו (שם צט ה). רוממו ה' אלהינו וְהִשְׁתַּחֲווּ להר קדשו (שם שם ט). אתה הוא ה' לבדך וכו' וצבא השמים לך מִשְׁתַּחֲוִים (שם שם ו). — ולפני המלאך: וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם מפתח האהל וַיִּשְׁתַּחוּ ארצה (בראשי' יח ב). ויבאו שני המלאכים סדמה בערב ולוט ישב בשער סדם וירא לוט ויקם לקראתם וַיִּשְׁתַּחוּ אפים ארצה (שם יט א). ויגל ה' את עיני בלעם וירא את מלאך ה' נצב בדרך וחרבו שלפה בידו ויקד וַיִּשְׁתַּחוּ לאפיו (במד' כב לא). ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי ויפל יהושע אל פניו ארצה וַיִּשְׁתָּחוּ (יהוש' ה יד). — ולפני בן אדם, לאות הכנעה וכבוד: ויקם אברהם וַיִּשְׁתַּחוּ לעם הארץ לבני חת (בראשי' כג ז). והוא (יעקב) עבר לפניהם וַיִּשְׁתַּחוּ ארצה שבע פעמים

[1]) [כנראה הכונה: יַשְׁחֶנָּה, את (לב) האיש, בנגוד לפעל שבצלע השניה: ישמחנה, שעקר הוראתו: ירים את הלב, עי' שמח, הערות.]

[2]) [בעבר' הקדומה באו כמה הגאים, וביניהם ח זו המקבילה לאות ח' בערב', בשרשים מסימים בתוספת ו, כנהוג למשל בפרט בכושי (ועי' בהערות לערכים ק, קְוֻצָּה ועוד), ועל כן באו השתחוה בַּמְּקֹ' השתחה, וכן בכתבת הלוח מגזר: ירחו (ז"א ירחַוי) בַּמְּקֹ' ירח (ז"א ירחי) וכדומה.]

[1]) [לדעת הפרשנות המסרתית הרכבה מבינוי ועבר, ולפי החדשים צ"ל משתחוים.]

עד גשתו עד אחיו[1]) (שם לג ג). ויאמר השבעה לי וישבע לו וַיִּשְׁתַּחוּ ישראל על ראש המטה (שם מז לא). ויצא יוסף אתם מעם ברכיו וַיִּשְׁתַּחוּ לאפיו ארצה (שם מח יב). ויצא משה לקראת חתנו וַיִּשְׁתַּחוּ וישק לו (שמות יח ז). ודוד קם מאצל הנגב וַיִּשְׁתַּחוּ לאפיו ארצה וַיִּשְׁתַּחוּ שלש פעמים וישקו איש את רעהו (ש"א כ מא). וַיִּשְׁתַּחוּ (מפיבשת לדוד) ויאמר מה עבדך כי פנית אל הכלב המת אשר כמוני (ש"ב ט ח). והיה בקרב איש לְהִשְׁתַּחֲוֹת לו (לאבשלום) ושלח את ידו והחזיק לו ונשק לו (שם טו ה). ויאמר יואב לכושי לך הגד למלך אשר ראיתה וַיִּשְׁתַּחוּ כושי ליואב וירץ (שם יח כא). ויקרא אחימעץ ויאמר אל המלך שלום וַיִּשְׁתַּחוּ למלך לאפיו ארצה (שם שם כח). וישלח המלך שלמה וירדהו (את אדניהו) מעל המזבח ויבא וַיִּשְׁתַּחוּ למלך שלמה (מ"א א נג). ותבא בת שבע אל המלך שלמה וכו' ויקם המלך לקראתה וַיִּשְׁתַּחוּ לה (שם ב יט). אפים ארץ יִשְׁתַּחֲווּ לך ועפר רגליך ילחכו (ישעי' מט כג). וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כרעים וּמִשְׁתַּחֲוִים להמן וכו' ומרדכי לא יכרע ולא יִשְׁתַּחֲוֶה (אסתר ג ב). — ובחלום, השתחוו אלֻמות לאלמה: שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי והנה אנחנו מאלמים אלמים וכו' והנה תסבינה אלמתיכם וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לאלמתי (בראש' לז ו–ז). — ובתו"מ: ומניחו (את סל הבכורים) בצד המזבח **והשתחוה** ויצא (בכורים ג ו). והכהנים והעם העומדים בעזרה כשהיו שומעים שם המפורש שהוא יוצא מפי כהן גדול היו כורעים **ומשתחוים** ונופלים על פניהם (יומא ו ב). העובד כו"ם וכו' אחד **המשתחוה** ואחד המקבלו עליו לאלוה (סנהד' ז ו). עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש וכו' עומדים צפופים **ומשתחוים** רווחים (אבו' ה ה). בזמן שכהן גדול נכנס **להשתחוות** שלשה אוחזין בו וכו' נכנס **והשתחוה** ויצא ונכנסו אחיו הכהנים **והשתחוו** ויצאו (תמיד ז א). הגיעו לפרק תקעו **והשתחוו** העם (שם שם ג). **המשתחוה** לבהמה צמרה מהו לתכלת (כל ספק, ע"ז מז.). — ובתפלה: ואנחנו כורעים **ומשתחוים** ומודים לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא (תפלת עלינו).

°**שִׁחוּד**, ש"ז, — מתן שֹׁחַד, קנית לב בשחד, נוהג בספרות ובדבור.

שחוה, השתחוה, עי' שָׁחָה.

שָׁחוּז, עי' שָׁחַז.

שָׁחוּחַ, עי' שָׁחַח.

שָׁחוּט, עי' שָׁחַט.

שָׁחוּל, עי' שָׁחַל.

שחולית, שחולת, עי' שְׁחֹלֶת.

°**שָׁחוּם**[1]), ת"ז, — חום, braun; brun; brown: ומה תקנה היה עושה לכבשים שילדו **שחומים**, היה נותן בראש הצאן כל העקודים, **והשחומים** היו עומדים אחריהם, והיה מעמיד הכבשים אחר **השחומים** כדי שיסתכלו העזים **השחומות** בעקודים שלפניהם וילדו כיוצא בהם **שחומים** (בראשית רבתי ל לט–מ, אלבק, 142). חום, **שחום** דומה לאדום רו"ש בלע"ז, לשון משנה שחמתית ונמצאת לבנה לענין התבואה, והיה שכרי, אותן שיולדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים **ושחומים** בכבשים יהיו שלי (רש"י, בראש' ל לג). היה הצמר שלהן אדום או שחור או **שחום** חייבות בראשית הגז (רמב"ם, בכורים י ו). היו שני מיני גיזה כגון גיזה לבנה וגיזה **שחומה** (שם שם יא).

שָׁחוּן, עי' שָׁחַן.

שחום, עי' חַסְחוּם, סְחוּם.

שָׁחוּף, עי' שָׁחַף.

שָׁחוּץ, עי' א. שָׁחַץ.

שָׁחוּק, עי' שָׁחַק.

שָׁחוֹר, עי' שָׁחֹר.

---

[1]) [השתחויה כזאת מצויה היא גם במכתבי עמארנה מארץ ישראל המתרגמים מעברית.]

[1]) [צורה עברית, כתמורת שחים, שחימא בתרגומים הארמיים (במק' חום העברי) ובבבלי.]

שַׁחֲוָר (?), עי׳ שָׁחַן.

***שִׁחוּר**[1]), ס״ז, — מין ממיני הדיו השחֹרים: כתבו באבר בשחור ובשיחור כשר (ר׳ חייא, שבת קד:). אין כותבין וכו׳ לא בשחורו לא בשיחור (סופרי׳ א ה). אדם שנותנין לפניו מרגלית ושיחור מניח המרגלית ונוטל השיחור? (מד״ר שמות מג). — ובסהמ״א: חיי יותר קצרים מהקסת וגופי יותר כחוש מהשרטוט ולבי יותר אפל ממי שיחור (בן המלך והנזיר ה).

שְׁחוֹר, ס״ז, — צבע שָׁחֹר, פיח, פחם, Schwärze, Russ; noir(ceur), suie; black(en)ing, soot: חשך מִשְּׁחוֹר[2]) תארם לא נכרו בחוצות (א׳כה ד ח). — ובתו״מ: שחור שיש בו אפר כותשין אותו (פרה ג יא). נטל עצם או שחור וקדש בו הרי זה לא עשאה כלום (תוספת׳ פרה ג יג). כתבו באבר בשחור ובשיחור כשר (ר׳ חייא, שבת קד:). אין מכסין אלא בעפר וכו׳ הוסיפו עליהן השחור והכחול ונקרת פיסולין (חול׳ פח:). אין כותבין וכו׳ לא כשחור ולא בשיחור ולא בקומים (סופר׳ א ה). — ובסהמ״א: לא תראה לובן שניך לקטן שיראה לך שחור ערותו (רמ״ע פלקירה, אגרת המוסר, קע״י א, עה). — ואמר המשורר: לא חגרו שק כי לבושם משחור הלב ובדמי הבכי צבעו (רמב״ע, נטפי דמעות, ברודי, קס). ילבין דיו פי את שחור כסל פתי ואתו יתנה אדון (הוא, הענק י, סס, סלד). ותאמרנה יהי חשך יהי אור באור פנים ובשחור מחלפות (ר״י הלוי, יפי קול, זמורה א, 44). עד נבקעו משחור טוריו שחרים (הוא, עין נדיבה, סס ג, 283). ישלט יקודה בצלעותי עדי שותה כשחור לבבי וכשלג קוצתי (יהודה אבן גיאת, מבין עפאים, סעפ״ס 124). שחורות משחור או זפת (עמנואל, נספי בקרבי, מחבי עז, הברמן, 433).

---

[1]) [רגילים לבטא שְׁחוֹר ע״פ שם הנהרות שבמקרא, אבל לפי דרכיה של לשון חז״ל הכונה כנראה למשקל שִׁחוּר, וצ״ע.]

[2]) [ואמנם אפשר, שאין כאן אלא מקור מן עורי שָׁחַר מעלי (איו׳ ל ל, ועי׳ א. שָׁחַר) שהוא לשון שרפה, ושיש לפרש כאן: חשך תארם מפני שנשרף, בס״ם הסבה, וצ״ע.]

***שַׁחוּר**, שחיר[1]), ס״ז (?), — מין ממיני המספרַיִם: והשחור וזוג של ספרים שנחלקו הרי אלו טמאין (כלים יג א).

שְׁחוֹרִי, עי׳ שְׁחֹרִי.

שְׁחוּת, ס״נ, — בור, שוחה: משגה ישרים בדרך רע בִּשְׁחוּתוֹ הוא יפול (משלי כח י). ועי׳ שְׁחִית. — ואמר המשורר: ומלך אשר גאה רמיה ורמוהו שרפים והעמיקו שחותו[2]) ומשחתו (ר״ש הנגיד, אמת נעלה, בן תהלים, הברמן א, 128).

***שַׁחוּת**, ס״נ, — תכונת האדם או הדבר השח והשפל, כניעה, שפלות: כל מרבע שהוא שוה בצלעותיו יכול הוא שיהיה שוה בזויותיו או לא מפני שהזויות מספקות בראית העין ויכול הוא שלא יהיו נצבות ויראו לעין נצבות ויהיה בצלע הקרקע מעט שחות שאינו מתגלה לעין מהרה (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ב א, 24). הכניעה היא שפלות הנפש ושחותה (ר״י א״ח, חו״ה, הכניעה א). ראש התשובה השפלות והשחות והכניעות (שם שז ח). ויתכן גם כן אצלי בויקד להיות דומה לדברי רבותינו ז״ל בקדירת הרים ובבלִיעת גאיות, כלומר שחותם ושפלותם (הוא, סה״ם לריב״ג, נקד). ועי׳ התנהגו בכובד ראש ושחות עינים (פלא יועץ, ערך שפלות, וין, רסא.) — ואמר הפיטן: נשאני נגדך עפעפים, נבחך נצבנו בשחות אפים (רסב״ג, אלהים אלי, ביאליק-רבניצקי ג, 179).

***שִׁחוּת**, ס״ז, — מעשה המשחית, קלקול, ואמר הפיטן: תולדות נקי ומנובל, נקי לשירות ומנבל לשיחות (ינאי, תולדות אמוני, קרובי ברא׳, זולאי, לז). — ובספרות הקראים, תכונת הדבר הבטל

---

[1]) [גם צורתה וגם גזירתה והוראתה המדויקת של המלה לא התבררו כל צרכן. בדפוסי המשנה והערוך כתוב: השחור, אבל במדב״ם ועוד, ובפרוש הגאונים (עי׳ אפשטין עמ׳ 28) השחיר: והשחיר פ׳ מספרים ולמת נקרא שמה שחיר שמשחירין את השער כדגרסינן משחילין פירות דרך, ע״כ. ובמשנ׳ מנק׳ כ״י פרמה: וְהַשְׁחִיר. ואולם כנראה העקר הָשְׁחֵר, הַשְׁחֵיר, כשם הפעלה מן הִשְׁחִיר, ועי׳ ג. שִׁחֵר.]

[2]) [לא שְׁחוּתוֹ, כנקוד המהדיר. ואמנם הדברים מיוסדים על לשון הכתוב בהוש׳ ט ט: העמיקו שִׁחֵתוּ.]

והנפסד בהגיון, — ע Widersinn ; absurdité ; : ולא יתכן עוד שיהיה תלוי כל א' מב' הדברים על האחר, לאשר יהיה בו מן השחות אשר כבר נודע (ישועה בן יהודה, ס' הערובות, פתיח'). ואם תאמר כי הצווי והרשות עמדו בעשיית הבטל וכו' היה שחות דברך גלוי (שם, עמ' XIV).

א. *שחז [1], ממנו א. *שָׁחָז.

ב. *שחז [2], ממנו *הַשְׁחָזָה, *מַשְׁחָזוֹת, ב. *שָׁחַז [3].

א. *שָׁחָז, ש"ז, רק בינוי סגוי' שְׁחָזָהוּ [4], — (נקבת הצאן) שגבה קשור למעלה לשם עלית הזכר עליה [5]: זכרים יוצאין לבובין, רחלות [6] יוצאות שחוזות [7] כבולות וכבונות, העזים יוצאות צרורות (שבת ה ג). רחלים יוצאות כבונות למילת, שחוזות שיעלה (נ"א שעולות) עליהן זכר, כבולות שלא יעלה עליהן זכר (תוספת' שם 7 (ס ה)). ועי' ב. שָׁחַז.

ב. שָׁחַז, קל לא נמצא בתו"ם.

—הפעי', *הִשְׁחִיז [1], — לטש, שנן, schleifen, schärfen ; aiguiser, émoudre; to grind, sharpen: אין משחיזין את הסכין ביום טוב אבל משיאה על גבי חברתה (ביצה כ ז). השחיז את הסכין ועף ובא חברו ושחט וכו' פסולה (חולי' 3 ג). הסיף מאימתי מקבל טומאה משישופנו והסכין משישחיזנה (כלים יד ה). אין מוכרין להן (לעכו"ם) לא זיין ולא כלי זיין ואין משחיזין להם את הזיין (תוספת' ע"ז 3 ד). הסייף והסכין שהעלו חלודה טהורין, שפן והשחיזן חזרו לטומאתן ראשונה (שם כלים ב"מ ג י). סכין שנפגם אין משחיזין את פגימתה (זבחי' פח). — ובסהמ"א: כסכין זה, כל זמן שמשחיזו במשחזת מתמרק החלודה שעליו ומתגלה צחצחות (כ' אליהו, סבע מוסר יח). — ואמר הפייטן: צוארה פשטה ומאכלת השחיזה וחדדה (קלונימוס הקטן, למרחי' סעו, קיני' ט"ב). — ואמר המשורר: עטי לו

1) [עי' א. שָׁחַז, הערה.]

2) [עי' ב. שָׁחַז, הערה.]

3) [שְׁחִיזָה, הרשום במלונים, לא נמצא במקורות.]

4) [אך עי' בהערה שאחר זו.]

5) [לפי הענין אמנם שחוזות לשון קשירה היא, אלא שקשירה זו באה לפי התוספתא והבבלי (שבת נג:): שאוחזין אליה [נ"א באליה] שלהן למעלה כדי שיעלו עליהן זכרים, ע"כ. ואולי צ"ל שוחזין ז"א קושרים (במק' שאוחזין) לשם הזדוגות הזכר בנקבה, ועל כן יש מקום להשוות בערב' שַׁחַז a), שהוא כנוי גם לזווג, כלשון לשאן אל ערב: אלשחז כלמה מרע'וב ענהא יכני בהא ען אל נכאח, ובעבר': שחז היא מלה שירוחק ממנה, שיכונו בה הנשואים, ע"כ, וכנראה ראו בזה מלה גסה, הואיל ונתיחדה המלה, כבלשון חז"ל, להזדוגות הבהמה. אבל מקור המלה הוא, כפי שמסתבר, במלה שאולה מאשור' שוּחֻ'ז, בנין שפעל מן אחז במשמ' נתן אשה לנשואים, בצרוף אשתם אשחס (במק' אשאח'זש, האחיז אותו), נתן לו אשה בנשואים; ומכאן נולד פֹּעל בצרוף שחז רחל לזכר, הכין אותה לזווג לו, כפרוש הירוש' למשנה: מעתדן.]

6) [בירוש': רחלים.]

7) [בירוש' שם נאמר על המשנה: אית תניי תני שחוזות ואית תניי תני שוזות, מאן דאמר שוזות מעתדן כמא דתימר שית זונה ונצורת לב, מאן דאמר שחוזות כמא דתימר משחיזין את הסכין, ע"כ. ואמנם אפשר שאין כאן אלא טשטוש במכתב הח"ת כדעת אפשטין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 103, אבל קשה להבין לפי זה, שמובא בהשואה לכך לשון הכתוב שית זונה דוקא. ואפשר שהיה עקר ההבדל בנסחה אחרת שתוזות במק' שחוזות, בחלוף ח—ת בכתב (עי' למשל בית מפויח במק' מפוית, והנאמר על כך עמ' 4906), ונשמטה ת של ש(ת)וזות בחזרת אותה אות באותה מלה ולפניה (אית תניי תני). ואשר לפרוש המלה שחוזות כלשון השחיז את הסכין (שכנגדו בערב' שחד' a), אין כאן אלא באור עממי על פי דמיון האותיות בלבד. ועל כל פנים אין לראות שחוזות כלשון גלוי, כדעת כמה מלמדים, ואין לשון גלוי כזו באה בדברי הבבלי.]

1) [פֹּעל זה בא גם בארמ' שבתו"ם, בתרג' חרבו ילטש (תהל' ז יג): חרביה שחיז, ועוד, וכן בערב' שחד' a) בקל ובאפעל, באותה משמ', ומקביל לו באשור' שאל, בחלוף א במק' ח, ול במק' ז, על יסוד צורות המסתיימות בתי"ו, כגון משלד במק' משזת, אבן משחזת, כרגיל בלשון זו. ועי' שָׁאוֹל, הערות.]

a) شحز

a) شحذ

צר עליו יוצר, עליו חרב פי אשחיזה (עמנואל הרומי, מחברות, לבי מודה, 103).

—הפעי, *הֻשְׁחַז, — שהשחיזו אותו: והכבד כתער מלוטש, מחודד ומושחז (כ"י ח"מ, קה"ם לריב"ג, לעט).

—קל, *שָׁחַז, — לטש, גם ציוני פעול, שָׁחוּז, — לטוש [1]: פי' משחות נקראת (כן) בשביל ששוחזין בה ולוטשין הסכין (ערוך ערך שחז). מגלה נטושה, שחוזה מגלך להרוג את אלו (רש"י, סנה' לה:). שאין סכין חדה ושחוזה אבל אין בה פגימה (ספר הפרדס, הלכות שחיטה). — ואמר הפיטן: כלי קרב נשא וחרבות שחוזות (ר' משה ב"ר קלונימוס, אימה נורלותיך, יוצר לחתן; פסח). — ואמר המשורר: וחדודיו ביום קהו שחזן (ר"י הלוי, הנס לכנס, זמורה ג, 808). — ובמשמ' רמחים שנונים, ואמר המשורר: אל תבקש להגיע בקניך שחוזיו (הוא, כאס אקפ, שם א, 39). — *ובהשאלה, חרוזות שחוזות: ונפשו באהבת השירים בערה ובחרוזות השחוזות המאירות (כ"י הריזי, אמיאל ט, סרק, 74).

—נפעי, *נִשְׁחַז, — כמו הֻפע', ואמר הפיטן: גמול נמלט מאבח נשחז, בפשטו צוארו דמו לא נפחז (רסב"ג, אזי בסר המוה, ביאליק-רבניצקי ג, 168).

א. שחח [2], ממנו שַׁח, *שַׁחוּת, א. שָׁחָה.

ב. *שחח, ממנו ב. *שַׁחַת.

א. שָׁחַח [3], פ"ע, שַׁח, שַׁחֹתִי, שַׁחוֹתִי, שַׁחוּ, שַׁחְחוּ, שְׁחוֹחַ, יָשֹׁחַ, תָּשׁוֹחַ, יָשֹׁחוּ, — שפל וירד מגבהו, כפף קומתו: עיני גבהות אדם שפל וְשַׁח רום אנשים (ישע' ב יא). וְשַׁח גבהות האדם ושפל רום אנשים (שם שם יז). עמד וימדד ארץ ראה ויתר גוים ויתפצצו הררי עד שַׁחוּ גבעות עולם (חבק' ג ו). ודכה יָשֹׁחַ ונפל בעצומיו חלכאים (תהל' י י). כרע כאח לי התהלכתי כאבל אם קדר שַׁחוֹתִי [1] (שם לה יד). נעויתי שַׁחֹתִי עד מאד כל היום קדר הלכתי (שם לח ז). כי שָׁחָה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו (שם מד כו). וימעטו וַיָּשֹׁחוּ מעצר רעה ויגון (שם קז לט). שַׁחוּ רעים לפני טובים (משלי יד יט). אלוה לא ישיב אפו תחתו שָׁחֲחוּ עוזרי רהב (איוב ט יג). כי יָשֹׁחוּ במעונות ישבו בסכה למו ארב (שם לח מ). זכור תזכור וְהָשׁוֹחַ [2] עלי נפשי (איכה ג כ). ועי' התפעו'. — ובשמוש המקור כתה"פ, הלך שְׁחוֹחַ, הלך בהורדת ראשו, כמשתחוה: והלכו אליך שְׁחוֹחַ בני מעניך והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך (ישע' ס יד). — ובתו"ם: בן תשעים לשוח (אב' ה כא). מקום שאמרו וכו' לשוח אינו רשאי שלא לשוח, ושלא לשוח אינו רשאי לשוח (תוספתא ברכ' א ה). כאשה שאינה יכולה לשוח מפני עוברה (ספרי דברי כט). אלו ברכות ששוחחין [3] בהן, בראשו' תחילה וסוף ובמודים תחלה וסוף, השוחח [3] על כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישוח [3], ר' יצחק בר נחמן בשם ר' יהושע בן לוי כהן גדול שוחח על סוף כל ברכה וברכה (ירוש' שם א ה). הכל שוחחין עם ש"צ בהודאה וכו' ר' זעיר' סבר לקרוב' כדי לשוח עמו תחילה וסוף (שם שם). ובלבד שלא ישוח יותר מדאי (שם שם). ברוך אתה שוחח, בא להזכיר את השם זוקף (שם שם). מעשה באחד ששחח יותר יותר מדאי והעבירו ר' (ר' שמואל בר נחמן בשם ר' חמא בר חנינא, שם שם). נתפזרו מעותיו לפני עבודה זרה לא יהא שוחח ומלקטן (שם כלאי' ט ג). מניין לשחיטה שהיא מן הצואר, שנאמר ושחט את בן הבקר, ממקום ששח חטהו (חולי' כז.). — ובספה"א: וכמעט ששח עצמו לצד הארץ נפלה מתערה (רש"י, ש"ב כ ח). שברוב עונינו שחונו ונתמעטנו ונתדלדלנו (ס' העטרות לר"י ברצל' ני, 7). אלו היינו (הבהמות) זקופים היה כבד לנו לשחות תמיד (קלונימוס, בעלי חיים ה ה). השחות והיחם שני תאומים (כ"ח המאירי, משיב נפש). —ואמר הפיטן: שכבו שוחחים בני מיגונם (כ"א קליר, איכה אשפתו,

1) [עי' גם א. שָׁחוּ, הערות.]
2) [עי' א. שָׁחָה, הערה.]
3) [כנראה צורה אחרת מן שָׁחָה, ואמנם בא בהערות הכנעניות במכתבי עמארנה מא"י (עי' במלון שבהוצ' קנודטצון עמ' 1508) פעל אשתחחן, אשחחן (אולי שפעל מן חחו) במשמ' אשתחוה, ואולי אך השתוו תשרשים שחה ו־(ש)חח(ו) מפני הדמיון בצלצולם.]

1) [עי' א. קָדַר, הערות.] 2) [כתיב: ותשיח.]
3) [בתוספת' ברכ' א יא: שוחין, השוחה, ישחה.]

קיני ח״ב). הם **שחחו** לפסל כל מום ונענשו בו היות בע״י מום (הוא, אין לפוחח, סלוק פרה). שיר תשבחות לנצח נצחים בקריאתם זה לזה **שוחחים** (ואהאליב בס נוללים, מיסף יוה״כ, מחז׳ איטלי׳ ב, קכו.). גם שניהם כפי אשר תרץ גבהים **שוחחים** (ר״י הלוי, זכרו פלאך, דיווה ז, 176). חרפה שברה לבי זאשרף חזותי של״ת **שוחחי** תרף (קלונימוס בר שבתי, אזעק אליך, מבחר השירה העבריה באיטליה, שירמן, סג). טפש לכבי מהלך **שוחח**, יגבה חטא ומעל כעוף פורח (ישעיה בר-מלי מטראני, איכה ספתי, סס, סה). — ואמר המשורר: שבת גאון עזם ושרים **שחחו** (רשב״ג, בימי יקותיאל, ביאליק-רבניצקי א, 53). התפצצו הרי חסדים **שחחו** (יעקב בן אלעזר, לא אחמהה, סעה״ס 164). ראה כי **שחחו** תחתך יצורים והיית לעדת אל כפירה (עמנואל, מחב׳ ח, הברמן, 228). — ובינוני פעול *שָׁחוּחַ, נמוך: לכן התרחק מן המנוחה ועבוד אלהיך בשמחה ויהיה לך לתהלה כי כי הדרך **שחוחה** (ראשית חכמה, שער היראה יב, כד: מרגניתא דר״מ, הובא בספר דברי חכמים שער הידידות ו, ם). [1]

—נִפעַ׳, רק בעתיד, יִשַּׁח, תִּשַּׁח, יִשַּׁחוּ, — כמו קל: וַיִּשַּׁח אדם וישפל איש (ישעי׳ ב ט; ה יה). ושפלת מארץ תדברי ומעפר תִּשַּׁח אמרתך (סס כט ד). וְיִשַּׁחוּ[2] כל בנות השיר (קהלי׳ יב ד).

—הִפעִ׳, הֵשַׁח, — השפיל, erniedrigen; abaisser; to lower: ומבצר משגב חומתיך הֵשַׁח השפיל הגיע לארץ עד עפר (ישעי׳ כה יב). כי הֵשַׁח ישבי מרום קריה נשגבה ישפילנה (סס כו ה). — ובסהמ״א: לארץ מגרת, ושפלת והשחת (רס״י, תהלי׳ פט מה).

—הָפעַ׳, *הוּשַׁח, — שֶׁהֵשַׁחוּ והשפילו אותו, ואמר הפיטן: ולנמשת אשר **הושח** כמו אניה בלי חובל (רשב״ג, סני זיתים, ביאליק-רבניצקי ג, 225). — ואמר המשורר: ושחתי וכן אני בן **שח ומושחים**

1) [בס׳ אמונה רמה א ו, 22 נדפס: יהיה קושי קצת חלקיה יותר ויהיה עצם, וקושי קצת חלקיה פחות ויהיה **שחוחים** ומיתרים, וצ״ל: **שחוסים** ומיתרים.]

2) [ואמנם כנראה צ״ל וַיֵּחַשּׁוּ, כדעת קמנצקי, ZAW 24, עמ׳ 239.]

ושפל ומשפלים (ר״ם הנגיד, טובות לאל, בן תהלים, הברמן א, 56).

—הִתפ׳, הִשְׁתּוֹחֲחִי, תִּשְׁתּוֹחָח, — הֵשַׁח והשפיל את עצמו [1], sich erniedrigen; s'abaisser; to humiliate oneself: מה תִּשְׁתּוֹחֲחִי נפשי ותהמי עלי (תהלי׳ מב ו, וכעין זה שם יב, מג ה). עלי נפשי תִשְׁתּוֹחָח (סס מב ז). — ובסהמ״א: והיה כי יראה בננו כי נקעה נפש חמר ממנו **והשתוחחה** עליו נפשו והראיתיו אז את בת נעמה גברתנו (מחפו, אהבת ליון יג). נכמרו רחמי מאד לנפשך **המשתוחחת** (סס כו, 187). — ואמר הפיטן: מלל יהודה אחיה חנה למה תבכי, מה לך אפוא כשכורה **תשתוחחי** ותשתפכי (מנחם ברבי מכיר, אודך כי, יוצר שבת ב חנכה). לא תבושי ולא תכלמי, **מה תשתוחחי** ומה תהמי (שלמה אלקבץ, לכה דודי). — ואמר המשורר: הצפור או דרור נפשי יקושה וכו׳ ומה **תשתוחחי** מרב יגונים ולמה תהיי לעד אנושה (רשב״ג, הלפור או דרור, ביאליק-רבניצקי א, 41).

ב. *שָׁחַח, פ״ע, — הטיל מים, השתין (?) [2]: ואשר יוציא ידו מתוחת בגדו והואה פוח [3] ונראתה ערותו ונענש שלושים יום וכו׳ והמוציא את יד שמאולו **לשוח** בה ונענש עשרת ימים (מגלת סרך היחד ממדבר יהודה VII, 13—15).

שחט

שחט [4], ממנו *שׁוֹחֵט, שָׁחַט, שְׁחָטָה (?), שְׁחִיטָה.

שָׁחַט [5] פ״י, שָׁחֲטוּ, שָׁחַטְתָּ, שָׁחֲטוּ, שְׁחַטְתֶּם, שׁוֹחֵט, שַׁחֲטֵי, שָׁחוּט, שְׁחָטָה, שְׁחוּטָה, שָׁחֹט, שְׁחֹט,

1) [כך לפי נקוד המסרת. ואמנם, כפי שראה צ. פ. חיות, כונת הכתובים היא לשרש שִׂיחַ בלשון שיחה בבכיה, כמו אשיחה ואהימה (תהלי׳ נה יח), אשיחה ותתעטף רוחי (סס עז ד), ועוד.]

2) [זאת כנראה הוראת הפעל כאן, כמו שַׁח׳ [a] (בח׳ דגושה, מן שח׳ח׳) בערב׳.]

3) [כלו׳ והוא פּוֹחֵחַ, ערם.]

4) [עי׳ בהערה שאחר זו.]

5) [גם באוגרית׳, בארמ׳ ובערב׳ שחט [b] (כאן שאול מארמ׳), אבל אולי בעקר צורת שפעל קדומה, שאולה כמונח דתי מלשון שמית אחרת, מן חטט (עי׳

a) شخ-   b) شحط

שחוט, שחטם, שחטו, תשחט, תשחטי, ישחט, ישחט, ישחטהו, ישחטם, תשחטו, ישחטו, ישחטו, ישחטהו, ישחטום, ועי' שחטה, — א) המית בהמה ועוף ע"י חתיכת ורידי הצואר, schlachten, schächten; abattre, égorger; to slaughter: ויקחו את כתנת יוסף וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם (בראש' לז לא). ושחטת את הפר וכו' ולקחת מדם הפר ונתתה על קרנת המזבח (שמות כט יא—יב). ושחטת את האיל (שם שם יו). לא תשחט על חמץ דם זבחי (שם לד כה). וסמך ידו על ראש קרבנו ושחטו פתח אהל מועד (ויקר' ג ב). ושחט את הצפור האחת אל כלי הרש על מים חיים את הצפר החיה יקח אתה ואת עץ הארז וכו' וטבל אותם וכו' בדם הצפר השחטה (שם יד ה—ו). איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה או אשר ישחט מחוץ למחנה (שם יז ג). ושור או שה אתו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד (שם כב כח). וישחטו את הפר (ש"א א כה). ויקחו צאן ובקר ובני בקר וישחטו ארצה וכו' ויאמר שאול וכו' הגישו אלי איש שורו ואיש שיהו ושחטתם בזה ואכלתם וכו' וישחטו שם (שם יד לג—לד). — ושחט את הפסח: שה תמים וכו' מן הכבשים ומן העזים תקחו וכו' ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים (שמות יב ה—ו). כי הטהרו הכהנים וכו' וישחטו הפסח (עזר' ו כ). — את דם הזבח: לא תשחט על חמץ דם זבחי (שמות לד כה). — ושחט אדם בקרבן: וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחט את בנו (בראש' כב י). הנחמים באלים תחת כל עץ רענן שחטי הילדים בנחלים תחת סעפי הסלעים (ישע' נז ה). ותשחטי את בני ותתנים בהעביר אתם להם (יחזק' יו כא). ובשחטם את בניהם לגלוליהם (שם כג לט). — ובהשאלה במשמ' הרג ורצח בני אדם ללא רחם כשוחט בהמה schlachten, morden; égorger, massacrer; to slaughter, kill: והיה כי יאמרו פליטי אפרים אעברה וכו' ויאחזו אותו וישחטוהו אל מעברות הירדן (שופט' יב ה ו).

ויאמר אליהו להם תפשו את נביאי הבעל וכו' ויורדם אליהו אל נחל קישון וישחטם שם (מ"א יח מ). ויקחו את בני המלך וישחטו שבעים איש (מ"ב י ז). ויהו מצא את אחי אחזיהו וכו' ויאמר תפשום חיים ויתפשום חיים וישחטום (שם שם יג—יד). ואת בני צדקיהו שחטו לעיניו (שם כה ז). וישחט מלך בבל את בני צדקיהו ברבלה לעיניו ואת כל חרי יהודה שחט מלך בבל (ירמ' לט ו). ויבאו אנשים משכם וכו' וישחטם ישמעאל בן נתניה אל תוך הבור (שם מא ה—ז). — והאלהים: מבלתי יכלת יי' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר (במד' יד יו). — וחץ שוחט[1]) במשמ' זו[2]): חץ שוחט לשונם מרמה דבר (ירמ' ט ז). — ובתו"מ: מעשר בהמה אין מוכרין אותו תמים חי ולא בעל מום חי ושחוט (מע"ש א ב). הצד צבי השוחטו והמפשיטו (שבת ז ב). האומר לעבדו צא ושחוט עלי את הפסח, שחט גדי יאכל, שחט טלה יאכל (פסחי ח ב). השוחט חיה ועוף ביום טוב (ביצה א ב). הכל שוחטין ושחיטתן כשרה (חול' א א). לא היה השוחט שוחט עד ששומע קול שער הגדול שנפתח (תמיד ג ז). השוחט עומד במזרח ופניו למערב (שם ד א). ולמחר רוצה האויב לשוחטם לישראל כגדיים וטלאים (מד"ר אסתר, ויאמר המן אף לא הביאה). ועי' שוחט. — ב) שחט את המתכת, ר"ק בינוי פעו' שחוט, זהב שחוט, זהב מרדד בשכבה דקה, כאלו מחודדת ושנונה: ויעש המלך שלמה מאתים צנה זהב שחוט שש מאות זהב יעלה על הצנה האחת ושלש מאות מגנים זהב שחוט שלשת מנים זהב

ערך זה), שכנגדו הט, חטט, במשמ' היה חד, וגם דקר, כדברי חז"ל על שחיטה: מניין לשחיטה שהיא כן הצואר, שנאמר: ושחט את בן הבקר, ממקום ששח חטהו (חול' כז.).]

1) [כך הכתיב, קרי: שחוט וכן ת"י: כגיר דמחרף, והסור': איך גירא שנינא.]

2) [אמנם ע. לֵו (על פי לונץ, לוח ירושלם ח, 103) ראה במלה שוחט את תמורת הערב' שוחט a), מין עץ, Grewia, שהיו עושים ממנו חצים (אך ראה את הקשיים הכרוכים בפרוש זה המובאים אצל לֵו, Flora II, 249). ואחרים רואים את העקר בקרי שחוט, כלשון זהב שחוט, במשמ' שנון ומחדד, ואולי כך נכון.]

a) شوحط

יעלה על המגן האחת (מ״א י יו—יז וכעין זה דה״ב ט יה—יו). — וחץ שחוט: חץ שָׁחוּט[1]) לשונם מרמה דבר (ירמ׳ ט ז). — ובספה״א: נמצאת למד שמשקל של זהב י״ב של כסף וזה לפי משקל שלנו כשהוא מזוקק ושחוט (תוס׳ כתוב׳ לט., ד״ה כהן).

—נפע׳, יִשָּׁחֵט, תִּשָּׁחֵט, — נִשְׁחַט, ששחטו אותו: במקום אשר תִּשָּׁחֵט הע״ה תִּשָּׁחֵט החטאת לפני יי׳ (ויקר׳ ו יח). הצאן ובקר יִשָּׁחֵט להם ומצא להם (במד׳ יא כב). — ובתו״מ: הפסח נשחט בשלש כתות, שנאמר ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל, קהל ועדה וישראל (פסח׳ ה ה). קשר לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח והעמידו כנגד בית שלוחו, ולנשחט כנגד בית שחיטתו (יומא ד ב). האבר והבשר המדולדלין בבהמה וכו׳ נשחטה הבהמה הוכשרו בדמיה (חול׳ ט ז). שכל הקדשים נמכרים באטלס ונשחטין באטלס ונשקלין בליטרא (תמור׳ ג ה). אלו מבקש לי הקב״ה להשחט איני מעכב (מד״ר ברא׳ נה).

—הפע׳, הִשְׁחִיט, — פקד על אדם לשחט: בארבעה פרקים אלו משחיטין את הטבח בעל כרחו, אפילו שור שוה אלף דינר ואין לו ללוקח אלא דינר כופין אותו לשחוט (חול׳ ה ד).

שַׁחֲטָה, מלה מספקה[2]): כי פח הייתם למצפה ורשת פרושה על תבור וְשַׁחֲטָה שטים העמיקו ואני מוסר לכלם (הוש׳ ה א—ב).

***שֶׁחִי,** שֶׁחִי[3]), ש״ז, — מקום הכפיפה שבין הזרוע לכתף, Achselhöhle; aisselle; armpit: בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו (סנה׳ ז ז). ושתי מפתחות, אחד יורד לאמת השחי ואחד פותח כיון (תמיד ג ו). כיצד ראיית הנגע, האיש נראה כעודר וכמוסק זיתים, האשה כעורכת וכמניקה את בנה כאורגת בעומדין לשחי ליד הימנית (נגע׳ ב ד). — ובית השחי באותה משמ׳: אלו מקומות באדם שאינן מיטמאין בבהרת, תוך העין, תוך האזן וכו׳ ובית השחי (שם ו ח). אלו שאין חוצצין, קלקי הראש ובית השחי ובית הסתרים באיש וכו׳ (מקו׳ ט ג). המעביר בית השחי ובית הערוה הרי זה לוקה (נזיר נח:). בית השחי מהו שיחוץ (זבח׳ יט.). — ובספה״א: לסרחון השחי ימשחנו במרחץ שחוק (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד). — ואמר הפיטן: טרוד עד שחי פתוח כיון (מאיר ברבי יצחק, תהלה תקח, סליח׳ ער״ה).

***שְׁחִיָּה,** ש״נ, — שה״פ מן שָׁחָה, מעשה השוחה ומשתחוה: ולשון גחון שחייה שהולך שח ונופל על מעיו (רש״י, ויקר׳ יא מב). ואספי, לשון שחייה, שחי והשפילי יותר משפלות ארץ (שם, ירמ׳ י יז). כל לשון שחייה בתרגום יונתן מגר (שם, תהל׳ פט מה). — וכמנה בהגוי: והיו על פה כותבין תיבות הפיסוק בלא מלכים ולא טעמים וקורין אותו כתקון כמו ששמעו ממשה בדרך הרום ובדרך שחיה ובדרך נצב וכו׳ ודע כי יש לאלה המלכים דרכים נסוכים אחת באחת נסמכים ועיקר תולדותם על שלשה דרכים דרך הרום ודרך נצב ודרך שחייה, דרך הרום אוֹ אוּ, ודרך נצב אָ אַ, ודרך שחיה אֵ אִ (הוריות הקורא, דרנבורג, 54—56). ויבא לשעבר כמו האכיל החזיק החשו ומשקלם הראשון מן השחיה והוא צירי יבאו לשעבר כמו הֵקִים הֵשִׁיב הֵעִיר (שם, 57). והטעמים השרים נחלקים לשלשה חלקים מהן דרך גובה ומהן דרך רום ומהן דרך שחייה ואינה שחייה אלא קול נצב שאינו לא למעלה ולא למטה (שם, 75).

שְׁחִיטָה, ש״נ, סמ׳ שְׁחִיטַת, — מעשה השוחט: והלוים על שְׁחִיטַת הפסחים (דה״ב ל יז). — ובתו״מ: אלו דברים בפסח דוחין את השבת שחיטתו וזריקת דמו ומיחוי קרביו (פסח׳ ו א). בקש להתנמנם פרחי כהונה מכין לפניו באצבע צרדה וכו׳ ומעסיקין אותו עד שיגיע זמן השחיטה (יומא א ז). הביאו לו את התמיד, קרצו ומרק אחר שחיטה על ידו (יומא ג ד). קשר לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח והעמידו כנגד בית

---

1) [כך קרי, כתיב שוחט, ועי׳ לעיל.]

2) [הנקוד והמפרשים הבינו מלה זו כלשון שחיטה, ורב החדשים ראו כאן לשון השחתה או שגרסו וְשַׁחַת הַשִּׂטִים, כלשון שׁוּחָה. אבל לפי ההקבלה אל הרשת פרושה על תבור דרושה כאן לשון שטיחה, וצ״ל: וּשְׁטֹחַ הַשִּׂטִים, ז״א שטיחת רשת בהשטים (טור־סיני, הלשון והספר ב, 138).]

3) [וכן בארמ׳ שבתו״מ שחיא.]

שלוחו ולשחט כנגד בית שחיטתו (שם ד ג). כל היום כשר וכו' לשחיטה (מגי' ב ה). שהזבח נפסל בארבעה דברים בשחיטה ובקבול ובהלוך ובזריקה (זבח' א ד). איזהו מקומן שלזבחים, קדשי קדשים שחיטתן בצפון (שם ה א). ותכף לסמיכה שחיטה (מנח' ע ה). הכל שוחטין ושחיטתן כשרה חוץ מחרש שוטה וקטן שמא יקלקלו בשחיטתן (חול' א א). מה מצינו בטרפה ששחיטתה מטהרתה אף שחיטת בהמה תטהר את האבר (שם ד ד). השוחט את הבהמה וכו' מצא בן תשעה חי טעון שחיטה (שם שם ו). דם שחיטה בבהמה בחיה ובעופות וכו' חיבים עליו (כריתו' ה א). נטל את הפדר ונתנו על בית שחיטת הראש מלמעלן (תמיד ד ג). הראש בימינו וחוטמו כלפי זרועו וקרניו בין אצבעותיו ובית שחיטתו מלמעלן (שם שם ג). שלושה עשר דבר בנבלת העוף הטהור וכו' שחיטתה ומליקתה מטהרות את טרפתה (טהר' א א). סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה (ר' יוחנן, ברכ' יז.). שמע מינה אינה לשחיטה אלא לבסוף דאי ישנה לשחיטה מתחילה ועד סוף כיון דשחט בה פורתא אסרה (רב חביבי ממחוזנאה, ב"ק עב.). כל טבח שאינו יודע הלכות שחיטה אסור לאכול משחיטתו, ואלו הן הלכות שחיטה שהייה דרסה חלדה הגרמה ועיקור (רב יהודה בשם שמואל, חול' ט.). הצאן ובקר ישחט להם וכו' נחירה שלהן זו היא שחיטתן (שם יז.). שחיטה העשויה כמסרק כשרה וכו' מהו דתימא בעינן שחיטה מפורעת וליכא, קמ"ל (שם יט:). כל הכשר בשחיטה כנגדו בעורף כשר במליקה (ר' ינאי בשם שמואל, שם כ.). אין שחיטה לעוף מן התורה (שם שם). מניין לשחיטה שהיא מן הצואר שנאמר ושחט את בן הבקר, ממקום ששח חטהו (שם כז.). — *ושחיטת קדשים (ב"מ קט:), *שחיטת חלין, כשמות למסכות זבחים, חלין, נוהגים בספרי הראשונים.

שְׁחִין, ש"ז, — פצע ממאיר ומחלת פצעים ממאירה, בפרט בצרופים שחין מצרים, שחין פורח אבעבועות, שחין רע[1], Geschwür, Aussatz; abscès, lèpre: abscess, leprosy: והיה (פיח הכבשן) על האדם ועל הבהמה לִשְׁחִין פרח אבעבעת בכל ארץ מצרים ויקחו את פיח הכבשן וכו' ויזרק אתו משה השמימה ויהי שְׁחִין אבעבעת פרח באדם ובבהמה ולא יכלו החרטמים לעמד לפני משה מפני הַשְּׁחִין כי היה הַשְּׁחִין בחרטמים ובכל מצרים (שמות ט ט–יא). ובשר כי יהיה בו בערו שְׁחִין ונרפא והיה במקום הַשְּׁחִין שאת לבנה וכו' נגע צרעת הוא בַּשְּׁחִין פרחה וכו' ואם תחתיה תעמד הבהרת לא פשתה צרבת הַשְּׁחִין הוא (ויקר' יג יח–כג). יככה יי' בִּשְׁחִין מצרים ובעפלים ובגרב ובחרס אשר לא תוכל להרפא (דבר' כח כז). יככה יי' בִּשְׁחִין רע על הברכים ועל השקים אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך עד קדקדך (שם שם לה). ויאמר ישעיהו קחו דבלת תאנים ויקחו וישימו על הַשְּׁחִין ויחי (מ"ב כ ז, וכעין זה ישעי' לח כא). ויצא השטן מאת פני יי' ויך את איוב בִּשְׁחִין רע מכף רגלו ועד קדקדו (איוב ב ז). — ובתו"ס, בפרט בצרופים מֻכה שחין, מחית השחין: כיצד שותה בעציצי, אפילו היא חגרת, אפילו היא סומא ואפילו היתה מוכת שחין (כתוב' ג ה). ואלו שכופין אותו להוציא, מוכה שחין ובעל פוליפוס וכו' (שם ז י). שכך היו מוכי שחין שבירושלים עושין, הולך לו ערב פסח אצל הרופא וחותכו וכו' והלה עושה פסחו (כריתו' ג ח). היה בו שער וכו' אחת לבנה ואחת שחורה וכו' נסמך השחין לשתיהן או לאחת מהן, או חלקן השחין, ומחית השחין וכו' (נגעי' א ה). השחין והמכות והקדח המורדין אינן מיטמאין בנגעים (שם ו ח). שאלו את ר' אליעזר מי שעלתה לתוך ידו בהרת כסלע ומקומה צרבת שחין, אמר להם יסגיר (שם ט ג). הקיטעין ומוכי שחין אף על פי שאין להם דמים יש להם ערכין (תוספת' ערכי' א ג). נחום איש גם זו היה מוליך דורון לבית חמוי, פגע ביה מוכה שחין אחד וכו' (ירוש' פאה ח ט). פגע בי זקן אח' מוכה שחין מציפורן, אמר לי כ"ד מיני שחין הן (רשב"ג, שם כתוב' ז יא). ראה וכו' את הקטע וכו' ואת המוכה שחין ואת הבהקנים אומר ברוך דיין אמת (ברכ' נח:). עיר הסמוכה לבית הקברות כולהו לבית הקברות אזלי א"ר חנינא מתוך שהנשים קוברות שם נפליהן

1) [עי' שְׁחַן, הערה.]

מוכי שחין זרועותיהם (כתוב' כ:). שחין שהביא הקב"ה על המצרים לח מבחוץ ויבש מבפנים (ב"ק פ:). והיו הדמעות יורדות על לחייהן וכו' ונושרות על לחייהם כצרבת השחין (מד"ר איכה א ג). ומצא מוכה שחין אחד מוטל בפרשת דרכים (שם קהל' סדרא תליתאה, לך אכל). — ובפהמ"א, גם ת"כ שחינים: בשחינים, מאמר כללי בשחינים והם הנגעים, ובלטין אולסיר, השחין יולד מחום ומיציאה שנבקעה ומצמחים, והנה פרוק החבור בבשר אם יתפשט ויתמגל יקרא שחין (קאנון ד ד ג א). ואם יהיה הקושי על השחין מחוץ יקרא שחין שרפיי (שם שם). נולד לי רכוך ושחינים זרים (לקוטים מדברי יוסף סמברי, ברלינר, 26). — ואמר המשורר: יהוסף נחלה מלא שחינים (ר"ש הנגיד, יגוני לב, בן תהלים, הברמן א, 48). בו (בניסן) ירבו הסגורות והשחינים בבשר ונגעים בגרונים (ראב"ע, טעמי כח, כהנא א, 184). כי הכאיב לבי יום נדו, יום שובו לשחיני ימרח (עמנואל, אי זה הדרך, מחב' ד, הברמן, 118). — ואמר המליץ: המעיז צחנת שחינים בחמת תנינים אמצא מתוק (ר"י הפניני, בחינת עולם י).

שָׁחִים, סָחִישׁ, ס"ז, — צמיחה ועשב הצומחת ללא זריעה מגרגרי זרע שנשארו בשדה [1]: וזה לך האות אכול השנה ספיח ובשנה השנית שָׁחִים [2] ובשנה השלישית זרעו וקצרו ונטעו כרמים ואכלו פרים (ישעי לז ל). — ואמר המשורר: ודע כי בזמן אין די להשיג ספיח קצרך אף כי שחיסו (רשב"ג, בחר מהחלי, ביאליק-רבניצקי א, 45).

שָׁחִיף, עי' שְׁחִיף.

שְׁחִיפָה, עי' שַׁחֶפֶת.

1) [כן תרגמו השבעים במ"ב αυτόματα, ובישע' κατάλυμμα, ועקילס ותאודוטיון בישע' αὐτοφυῆ, וכן ולג': quae sponte nascuntur; ות"י תרגם לפי הענין ספיח: כַּתִּין, ושחים: כַּהֲכַתִּין. ואמנם לא התברר מקור המלה, ולא איזו צורה עדיפה, שחים שבישע' לז או סחיש שבמ"ב יט, אבל כנראה שחים עקר, ויש לחבר המלה עם ב. שחץ שבלשון חז"ל, שהיא לשון גנאי, ועי' שם. ובמגלת ישע' ממדבר יהודה הנוסחה: ובשנה השנית שעים, וצ"ע.]

2) [במ"ב יט כט: סָחִישׁ.]

***שַׁחִיץ,** ס"ז, — יהיר, גאותן [1]), hochmütig; hautain; haughty: הוא מלך על כל בני שחץ, הם סמאל וגו' שריו שהם שחיצים ויהירים (מסכת אצילות ח, אגדת בראשית, עז:).

***שְׁחִיצָה,** ס"נ, — תכונת בן שחץ, ואמר הפיטן: קש הושב תוחת במתניו שחיצה [2]) (רשב"י הבבלי, אמץ דר, יוצר שבת ג אחה"פ).

***שָׁחִיק** [3]), ס"ז, — שְׁחִיק עֲצָמוֹת, שֶׁיִּשָּׁחֲקוּ עצמותיו: אדרינוס שחיק עצמות שאל את ר' יהושע בן חנינא א"ל מהיכן הקב"ה מציץ את האדם לעתיד לבא (מד"ר בראשי' כח). מהו עת להשליך אבנים, עת הוא שיעלה אדרינוס שחיק עצמות ויגפץ אבני בית המקדש (ר' תנחומא, שם דברי ג). אדריאנוס שחיק עצמות הושיב שלש משמרות (שם איכה א, על אלה אני בוכיה). בימי טרכינוס שחיק עצמות ילדה אשתו בליל תשעה באב (שם אסתר א). נבוכדנצר שחיק עצמות התחיל מזנב באשכולות (שם שם). — ושחיק מחיק [4]): המן הרשע שחיק מחיק התחיל עוקר בגפנים (שם שם). נבוכדנצר שחיק מחיק סיגל כל ממונו של עולם (ר' תנחומא, שם שם ב).

***שְׁחִיקָה,** ס"נ, — שה"פ מן שָׁחַק: בו ביום גזרו על פיתן (של גויים) וכו' ועל השחיקה [5]) (ר"ש בן יוסי, ירוש' שבת א ה). עושין יינומילין בשבת, ר' יסא בשם ר' יוחנן יין ודבש ופילפלין, ר' יסא בשם ר"י מותר לערב ואסור לשחוק, ר' יוסי בשם ר"י את שהוא משום תערובת מותר, משום שחיקה אסור (שם שם יד ב). שום ששחקו אם היה מחוסר שחיקה אסור (ר' אבהו בשם ר' יוחנן, שם שם). גזירה משום שחיקת סממנין (עולא, בבלי שם נג:). שוחק וזורה לרוח וכו' עכו"ם דלים המלח קא אזלא

1) [ע"פ הכנה זו של שחץ בתו"מ.]

2) [ע"פ איוב מא כא (כקש נחשבו תותח) ושם פסי כו (הוא מלך על כל בני שחץ).]

3) [ע"פ הארמ' שחק, שחיק טמיא; ואולי הנכון במקורות העברים: שָׁחוּק, שְׁחוּק עצמות.]

4) [מן הארמ'.]

5) עכו"ם ששחק דברים המותרים ואין להכירם שאסור ליקח מהם דילמא ערבי בהו דברים אסורים (קרבן העדה).]

לא בעי שחיקה, חמץ דלשאר נהרות קאזיל בעי פירור (פסחי׳ כח.). טחול שוחק[1] כל מיני שחיקות, קורקבן שוחק כל מיני אכילות (מדרש אותיות דרבי עקיבא, למ״ד, ורטהיימר, לח). — וכמשמ׳ מה שנשחק מדבר: אין לי אלא עפר, מנין בשחיקת אבנים, בשחיקת חרסים, בנעורות של פשתן דקה (ספרא אחרי, פרק יא, ויא, פד:, וכעין זה חולי׳ פח.). — ובסהמ״א: עפר פלפלי, שחיקת פלפלין (רס״י, שבת כג:). שכל אלו וכיוצא בהן אין עושין אותן בסמנין כדי לחוש לשחיקה (רמב״ם, שבת כא לא). והדיכה אינה כל כך דקה כמו השחיקה (רד״ק, סה״ש, דוך). סוף דבר לא יכסה אדם כי אם בעפר ובשחיקת זהב (ר״א הקראי, גן עדן, שחיטה יג, לג.). שידוק חלודי ברזל ועופרת שרופה בד בבד שחיקה טובה ויורה על השחורים (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד). — **ובמשמ׳ עמל ודכוי נפש, ואמר הפיטן: טוב בשחיקתה[2] ראה (שמעון הכהן, אבן מאוסה, מוצא ע״י זולאי, ידיעות מכון שוקן ו, רלא).

שְׁחִיקוּת, ס״נ, — דכוי נפש, עמל, ואמר הפיטן: שחיקותם אשר שמעו וידעו, שלותים השמיעו והודיעו (ינאי, קרובי במדי, זולאי, רה).

שְׁחִית, ס״נ, מ״ר כנ׳ שְׁחִיתֹתָם, — שחת, שוחה, Grube; fosse; pit: ישלח דברו וירפאם וימלט מִשְּׁחִיתוֹתָם[3] (תהלי׳ קז כ). רוח אפינו משיח יי׳ נלכד בִּשְׁחִיתוֹתָם (איכה ד כ). — ובתו״ם: ששי, שמשים את הארץ בשחיתות (יומא י.). — ובסהמ״א: ואלהי חשכני משחיתותם ואת שלשת רעי הביאו אל כבשן האש לישרף

1) [כך נכון בשין ימנית, ולא כלשון שׂוחק, כדעת אחרים, ועי׳ שָׁחַק.]

2) [עי׳ בדברי זולאי במקום הנ״ל, ושם הובא גם לשון התרגום המאחר למשלי לא ז (ועמלו לא יזכר עוד): ושחקיהון לא נזכרון תוב. ועי׳ שְׁחִיקוּת.]

3) [יש מציעים לגרס: מִשַּׁחַת חַיָּתָם, ואינו מסתבר. יותר נראה להניח כאן כתיבת מ״ם אחת במק׳ שתים בהפלוגרפיה, ושהעקר: וימלטם משחיתותם, וכן בירמ׳ יח א שלח מעל פני במקום שַׁלְּחֵם מעל, באיוב ד יט: ידכאום לפני עש, מבקר לערב יכתו במק׳ ידכאו מלפני עָשֵׁם, מבקר וכו׳.]

(יוסיפון ג׳נצבורג לד). כי ההולך באורחותם לא ינצל משחיתותם (ראב״ע, חי בן מקיץ, אג״ה, 140). — ואמר המשורר: ואתה העלית משחיתות יחידתי ומיון ובורות (ר״ש הנגיד, אלהים האריך, בן תהלים, הברמן א 101). ורשת השחיתות המחישות אלי שחת עלי ראשי נתינה (הוא, המזכר, סס ב, 77). אוי לי כי נוקשתי בשחיתות חטא ופשע (ילי״ג, ודוי, כל שיריו א, 39). ככה נפלה היא בשחיתות השחת טרם נפל גוה על הר גלבע (הוא, דוד ומיכל א, סס ב, 81).

***שְׁחִיתָה**[1], ס״נ, — קלקול, ואמר בן סירא: אל תמשילהו בנעוריו ואל תשא לשחיתותיו (ב״ס גני׳ ל יא). — ובסהמ״א: וכשחיתות האלה הרבה יש בשירך אשר השחתה למען רוע משקלך (תשוי תלמידי מנחם 26). כי בעת ההיא יהיה (האדם) נעוה ונתעה משאר ב״ח ואפשר שישחית עצמו בשחיתות וכתמותות (ר״י א״ח, חו״ה, עבודת האלהים, פתיחה). וקודם שיחתמוה (את הכתבה) בדקוה והוגהו אותיותיה לראות אם יש בה עילה ושחיתה[2] (אגרות גביסון, עמר השכחה).

***שְׁחִיתוּת**, ס״נ, — תכונת מי שהוא משחת ברע, ואמר הפיטן: צואר עבדים בפרך אין פתות, לקונם כי לא נמכרו לצמיתות, כי בשביעית יצאו משחיתות, או בשנת יובל חפשי לחליטות (ינאי, יקום בעניו, גאולה שבת ה אחה״פ). — *שחיתות המדות, פריצות, נוהג בספרות ובדבור.

א. שחל[3], סמנו א. שַׁחַל, ג. **שָׁחַל, *שַׁחְלָה, **שַׁחְלוֹן, *שַׁחְלָנִית, **שַׁחֶלֶת, **שַׁחֶלֶת.

ב. שחל[4], סמנו א. *שָׁחַל, ב. **שִׁחֵל, *שֻׁחַל, שְׁחֶלֶת, *שְׁחוֹלֶת.

ג. שחל[5], סמנו ב. *שִׁחֵל.

1) [ע״פ הארמ׳, דנ׳ ו ה, והבנה זו בתהל׳ קז כ; איכ׳ ד כ, עי׳ שְׁחִית.]

2) [ע״פ דנ׳ ו ה: וכל עלה ושחיתה לא יכלו להשכחה.]

3) [עי׳ א. שָׁחַל, הערה.]

4) [עי׳ א. שָׁחַל, הערה.]

5) [עי׳ ב. שִׁחֵל.]

א. שַׁחַל [1]), ס"ז, שַׁחַל,—אחד משמות האריה במקרא, Löwe; lion: כי אנכי כַּשַּׁחַל לאפרים וככפיר לבית יהודה (הוש' ה יד). ואהי להם כמו שַׁחַל כנמר על דרך אשור (שם יג ז). אמר עצל שַׁחַל בדרך ארי בין הרחבת (משלי כו יג). שאגת אריה וקול שָׁחַל ושני כפירים נתעו (איוב ד י). כַּשַּׁחַל [2]) תצודני ותשב תתפלא כי (שם י יז). לא הדריכוהו בני שחץ לא עדה עליו שָׁחַל (שם כח ח). — וגם במשמ' חיה גדולה אחרת, מזוחלי עפר: על שַׁחַל [3]) ופתן תדרך תרמס כפיר ותנין (תהל' צא יג). — ובתו"מ: ששה שמות יש לארי אלו הן ארי כפיר לביא ליש שחל שחץ (ר' יוחנן, סנה' צה.). — ואמר הפיטן: חתני ברשפי גחל ושאג עלי כשחל (הכל אכחו, יוצר שבת איכה, מחזי איטלי א, קסד:). וגבורים וכבירים הרוגיו וכל שחל וכל ליש חלליו (ד"ה של יהודי מצרים וא"י, יעקב מן, ג. 18). — ומ"ר שְׁחָלִים: וערג לאילים כנחם לשחלים וגעת לעגלים (דונש, תשו' על מנחם, 3, 18, מובא בשם דונש גם ברש"י, יואל א כ). קנינך פרים ואילים, ותישים ושחלים באונך (ריי"ל גיאת, קניניך, סעה"ס 20). מגבר חילים בפי עט ומלים ולו עז שחלים וחן הצבאים (רמב"ע, לאנשי לבבות, ברודי, יז). מנוה השלום הפאה גורי שחלים נאספים לטרף השה דלת רחלים (ר"י הלוי, רם אשר, זמורה ז, 184). אובל דמותו באכזר טורף כמו השחלים (ראב"ע, אחוד לבנים, איגר 46). ופסו החסידים ונותרו המורדים ומתו השחלים וקמו אחריהם שועלים (ר"י חריזי, תחכ' מו, 369). ואלכוד שחלים כרחלים ואטרף פראים כטלאים (הוא, אגרת לשון הזהב, דברי חפץ). ומה יענה השועל בסוכת השחלים (ר' אלטולי, מכתב, חמדה גנוזה, כי.). — ומ"ר שְׁחָלוֹת [1]): והעונה לדניאל ברחמיו ומלאך חלצהו משחלות (רב האי גאון, שמע קולי, מנחה י' טבת, ספרד'). — ומ"ז שְׁחָלַיִם, שני אריות: אולי ירחם לקחת בכפלים לעוטה אריות כמו בפי שְׁחָלַיִם (מלאכי רחמים, סליחי לשני קמא). —וכשם לחיה אחרת: שחל (פאנטר טיהר, פארדער) משכנו באפריקא וכו' וגם הוא ינהם בקול גדול (ר"ב ליכדא, ראשית למודים א ו, יג:).

ב. *שַׁחַל [2]), רק מ"ר שַׁחְלִים, שְׁחָלִים, שם צמח מצמחי הירק, lepidium sativum, Gartenkresse; cresson; garden-cress: אינו מתעשר זרע וירק אלא השחלים והגרגיר בלבד (מעשרי ד ה). השחליים והגרגיר שזורען לזרע מתעשרין זרע (תוספת' שביעי' ב ט). שחליים שטרפן [3]) מערב שבת נותן לתוכן חומץ ושמן ואינו טורף (שם שבת יד יג). השחליים והגריסין בזמן שסגים בהן את הקדרה מטמאין טומאת אוכלין (שם טהרות ב ב). מזרע הארץ לרבות שום ושהליים וגרגירי (ספרי דבר' קח). השום והשחליים והחרדל נידוכין כדרכן (ירוש' ביצ' א ט). י' דברים מחזירין את החולה לחליו וחליו קשה, אלו הן האוכל בשר שור וכו' ותגלחת ושחלים (ברכ' נז:). התיר ר' חנינא לשתות שחליים בשבת (ר' יהושע ב"ל, יומא מט.). הקיז דם לא יאכל לא חלב ולא גבינה ולא ביצים ולא שחליים ולא עופות ולא בשר מליח (נדר' כד:).

---

1) [אפשר שהמלה קרובה אל זָחַל ומצינת, בעקר בעלי חיים המתגנבים וזוחלים בסתר כדי להתנפל על טרפם או מלת חקוי לקול שאגת החיה, ואף אפשר שיש כאן מלה שאולה מלשון אחרת, כשמוש המלה לביא, שכנגדה lion, Löwe, λέων, leo בלשונות רחוקות וקרובות, שעברה מעם לעם ומלשון ללשון.]

2) [המלה ויגאה שבראש הפסוק נמשכת לחרוז שלפני זה: וראה (ז"א וּרְוֵה) עניי וְיָגְאָה במשמ' יָגוֹן.]

3) [אף כְּפִיר שבהקבלה לשחל אינו כאן אריה אלא חיה גדולה סתם. עי' בספרו של העורך, הלשון והספר א, 380–382.]

1) [עי' גם שְׁחֶלֶת.]

2) [הוא תַּחְלָא בארמ' וסור', שַׁחְלָת באשורי. המלה כתובה במיטב המקורות שחליים ביו"ד כפולה, ויש מבטאים שהַלַּיִם, ואין זה מסתבר. אין לקבל גם נקוד כגון שחלִיִם, כאלו מן שַׁחְלִי או שַׁחְלִיָּה (כדעת לֶו, Flora I, עמ' 507), ואולי אין כאן אלא מבטא למ"ד בתוספת יו"ד כמו ליליא בארמ' במק' ליל(ה) בעברי' וכדו'. אין להשוות למלה זו שמות צמחים אחרים, הקרובים לבאורה בצלצולם, אך אינם דומים מצד ההגוי והענין. גם באוגרית' בא שחלת כשם צמח, שאינו מודהה בשחלים שבמשנה, שהם תחלא בארמ'.]

3) [בבבלי (שבת קמ.): ששחקן.]

כפר שיחליים שחיתה פרנסתן מן שחליים (רב אסי, גיט' כז.). — ובספהמ"א: היו זהירין לשמרו (את הכהן הגדול) שלא להאכילו דברים המרגילים לידי קרי כגון סלתות מבושלות וכו' שום ושחליים ולגלוגות וכו' (ה אירי יומא א). או תקבל ברחם עשן השחליים או תטיף ברחם שמן שושן (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד). שחליים הגדילים בשדה פשתן מותרים לכל אדם לטלם מפני שהן הפקר (טור חו"מ רעג).

א. *שָׁחַל[1], רק בינ' סָעוּ' שָׁחוּל, — נגרר ומחלחל דרך נקב, ובבטוי קצר בעל חיים שָׁחוּל, שאברו שמוט ויורד דרך נקב שבגופו: בעל חמש רגלים או שאין לו אלא שלש ושרגליו קלוטות כשל חמור והשחול[2] והכסול, איזה הוא שחול, שנשמטה ירכו, וכסול שאחת מירכותיו גבוהה (בכורות ו ז). — וחבל שָׁחוּל, מְשֻׁחָל: בחבל שחול היא מתני', חבל שהוא משוחל (רי בא, ירוש' שבת טו ב). — ובספהמ"א גם במשמ' משה והוציא, ואמר הפיטן: יפה היא לשחול, בשבת ובחול, ואם עונות כחול, ביום הכפורים תמחול (לוי בן יפת הקרלי, לקו"ק, נספח', 92). ואין צריך לומר בחול שיכול לשחול, לשחול קמח במדה התירו (מחזור ויטרי, 580). כח הסבל הכשיל נטל, כסול

1) [בארמ' שבתו"ם בא שְׁחַל כבסור' במשמ' נזל (נוזל) ויורד דרך נקבים דקים, כגון: כסא דכספא מלא אסיר, חסר שרי, דפחרא אידי ואידי אסיר משום דמשחל שחיל (יומ' עח:), ופרש רש"י: פולט מים שבולע, ע"כ. ובת"א במק' מן המים משיתיהו (שמות ב י): מן מיא שחלתה, וכן ת"י. ולפי זה גם הבטוי כמשחל ביניתא מחלבא (ברכ' ח.). וכן שמוש הפעל בסור', ועי' במלונו הסורי של ברוקלמן, מהד' ב, 768. המשוה גם בערב' שַׂחַל a), הוריד הענן מטר, שַׂחִיל b), גשם. וגם לגבי החבל השחול והמְשֻׁחָל ל.נינו תמונת הנוזל המחלחל דרך הנקב, כנזילת המטר חוטים חוטים דרך נקבי העבים, לפי דעת הקדמונים. וכנראה יש לגזור גם את המלים שַׁחֲלָת, שְׁחֶלֶת כהוראה יסודית זו.]

2) [עי' בהערה לְהפע' ובערך שָׁחוּר.]

a) سحل b) سحيل

ושחול הנשאר מקטל (שלמה הבבלי, אין כמדת, סליחי יום ג). פזוריך שחול, קדש מחול (סוסעגוס יום ז).

—פעו', רק בינ' *מְשֻׁחָל, — מורד דרך חור, עי' קל: בחבל שחול היא מתני', חבל שהוא משוחל (רי בא, ירוש' שבת טו ב).

—הִפעי', *הִשְׁחִיל, — הִשְׁחִיל דברים דרך חלון וכדו', הגיר והוריד אותם דרך החור, כהגרת נטפי מים דרך עבי השחקים: משחילין[1] פירות דרך ארובה ביום טוב (ביצ' ה א). סידר עד שלא תרם משחיל ותורם, מפרך ותורם (ירוש' יומא ב א). היה שם חלון משחילין דרך חלון (שם ביצה ה א). השחיל עצמו ונכנס למערה וכו' נסהכל יהודה וכו' השחיל וצף הוא בעצמו ונכנס (מדרש תהלי' יח, ואוצר נחמה לר' עורק). — והִשְׁחִיל חוט דרך מחט, זרק אותו דרך נקב המחט, ומכאן במשמ' העביר חוט בכלל, einfädeln; enfiler; to thread: חוט שהשחילו למחט[2], אפילו קשור מיכן ומיכן

1) [כך בכ"י פרמה וב"י קופמן וכך מובא בפרוש הגאונים לטהרות (כלים יג א, הס-טין, 28), עי' אפשטין, מבוא לנוסח המשנה, 318. ובדפוסי המשניות ושל הירושלמי והבבלי: משילין. ואמרו בבבלי על משנה זו: רב יהודה ורב נחן חד תני משילין וחד תני משחילין, אמר מר זוטרא מאן דתני משילין לא משתבש ומאן דתני משחילין לא משתבש, מאן דתני משילין לא משתבש דכתיב כי ישל זיתך ומאן דתני משחילין לא משתבש דתנן השחול והכסול וכו' א"ר נחמן בר יצחק מאן דתני משירין לא משתבש דתנן וכו' מפני שמשיר את השער, ומאן דתני משחירין לא משתבש דתנן השחור והזוג של ספרים וכו' ומאן דתני מנשירים לא משתבש דתנן מי שנשרו כליו במים מהלך בהם ואינו חושש, אי נמי מהא דתנן איזהו לקט הנושר בשעת קצירה (ביצ' לה:). ועי' גם בערך נָשַׁל (עמ' 3831) ובהערה שם ובדברי אפשטין, מבוא לנוסח המשנה 318–320. אולם למעשה אין לראות עקר אלא בנוסח משחילין, שהוא לבדו מתאים לשמוש המיחד בצרוף השחיל דרך ארֻבה, אף על פי שאין הבדל נכר בענין קבלת הנסחה משילין או משירין. בירוש' מגילה א ח מבאת משנה זו בנוסח משחילין.]

2) [ירוש' שבת ז: שהשחילו במחט.]

אינו חיבור לבגד (ירוש' כלאי' ט ז)[1].—ואמר הפיטן: שמרו להנחילו, לעם נחילו, מן בהשחילו, חשמיעו התחילו (שלמה הבבלי, אל נשא, יוצר שבת בראשית). סיפי בראש זה אתחיל, סנגרון משנאי תמור השחיל (יוסף בר שלמה, אודך, יוצר שבת א חנכה). מראש אמנה ולפנים גליות משבִים בהשחל (אמונחך, זולת שבת ר"ח). יראתי בפצותי שיח להשחיל (יקותיאל, ירחתי בפלותי, רשות שחרי' א ר"ה)[2].

—נִפעי, *נִשְׁחַל, — נגרר והורד, ואמר הפיטן: נקטה נפשי לעפר בוחלת, סמכה בטן לארץ נשחלת (שלמה הבבלי, אם עונינו, סליח' יום ג).

ב. *שָׁחַל, קל לא נמצא.

—הִפעי, *הִשְׁחִיל, — נתן שְׁחֵלֶת לקטרת, ואמר הפיטן: לחשי ירצה כמנטיף ומשחיל, בטווי יומתק כצוף נחיל (יקותיאל, ירחתי בפלותי, רשות שחרית א ר"ה).

---

[1]) [כפסיקי רב', ויהי בהצי הלילה, מהד' מא"ש פו נדרשו דברי דויד בתהל' קיט על מעשה רות ובֹעז בלשון זו: ד"א על משפטי צדקך וכו' על צדקה שעשית עם זקיני ועם זקינתי שאילו השחיל לה קללה אחת מלמטה מהיכן הייתי עומד, ע"כ, ובחר מא"ש בגרסה זו ע"פ דפוס ישן, אך בהערה הוא מביא נוסחאות אחרות מדפוסים וכתבי יד וכן ממד"ר רות ג ומילקוט רות תריג כגון השאיל לה, התחיל לה, החיש לה, ומעיר גם כי מלת מלמטה (נ"א מלמטן) ליתא במד"ר ובילקוט. אך כנראה היתה הנוסחה המקורית: שאילו הטיח לה קללה אחת מלמטה (כלפי מעלה), כלשון הטיח דברים כלפי מעלה או כנגד מישהו, ומכאן שתי הגרסאות היסודיות השחיל לה מכאן והתחיל לה מכאן. וצ"ע.]

[2]) [במלונים מובאת גם צורת הִפע', ביני' מַשְׁחִל, ממד"ר ויקר' לו (בנוסח דפוס ויניציה): זרע צדיקים (נמלט) אין כתוב כאן אלא וזרע, זרע שמושחל מבין שני צדיקים נמלט, ע"כ. ובכתבי היד, כפי שמסר ד"ר מ. מרגליות לעורך, שנויי נוסחאות, כגון: זרע שהוא מושחל מבין וכו' שהיה מושחר בין (כ"י לונדון). אבל אותו מאמר נמצא גם בירוש' סנה' י בנוסח: וזרע צדיק אין כתיב כאן אלא וזרע צדיקים נמלט, זרע שהוא מוטל בין שני צדיקים נמלט, ע"כ, ואולם בשרידי ירושלמי מן הגניזה, עמ' 260 הנוסח: זרע שהוא מושתל מן שני צדיקים נמלט, וכך בלבד נכון, ועי' שָׁתַל.]

—פִעי, *שִׁחֵל[1]),—כמו הִפע', ואמר הפיטן: נתחים הקריב. וחביותים שיחל, ניסוך היין ושיר החל (משולם בן קלונימוס, אמונה, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud., עמ' 129)

ג. *שָׁחַל, קל לא נמצא.

—הִפעי, *הִשְׁחִיל, — שאג כְּשַׁחַל, כארי, ואמר הפיטן: שאגי יערב ולא כמשחיל (יקותיאל, ירחתי בפלותי, רשות שחרית א ר"ה).

שַׁחֲלָה[2]), ש"נ, — אשכל הביצים בנקבת בעל חיים, נוהג בספרות.

***שַׁחְלוֹן**, ש"ז, — מלה מדמה, שפסלוה מדקדקים, מן א. שַׁחַל: ולכן לא יתכן לגזור מן אגם אגמון כמו שלא נגזר יאורון מן יאור ולא נחלון מן נחל ולא שחלון מן שחל (חסוי תלמידי מנחם על דונש, ערך אגמון. 99).

***שַׁחְלָנִית**, שִׁחְלָנִית, — ש"נ המציין כנראה את נקבת בעל החיים המעֻברת: ואין לי אלא הבא ואין לו גבחת, הבא ויש לו גבחת, חבא ואין לו זנב, הבא ויש לו זנב מנין, תלמוד לומר חרגול זה רשון, למינהו להביא את הכרספת[3]) ואת השחלנית[4]) (חולי' סה:).

שְׁחֵלֶת, ש"נ, — שם אחד הסמים ששמשו בקטרת במשכן, לדעת רב התרגומים והמפרשים חמר נודף ריח דומה לענבר כהשרפו, והעשוי מקלפות חלזונים מסֻימים, צפרן השטן, unguis odoratus, onycha; ongle aromatique; Räucherklaue : ויאמר

---

[1]) [באדר"נ נוסח ב מג (שכטר, 122) כתוב: ז' שמות נקרא אריה וכו' שחל שהכל משחלין לפניו. אבל כמאמר הזה הובא בילקוט משלי כ (תתקנט) ושם נאמר: שחל, שְׁחֵלִים לפניו, וכך נכון.]

[2]) [ע"פ הארמ' שחלא (ב"ק כח.).]

[3]) [עי' כַּרְסְפִית, עמ' 2525 ובהערה שאחר זו.]

[4]) [כך בדפוסים, אבל בכ"י מינכן: השלחנית, ובעל ד"ס מעיר: וכ"ה בילקוט ובכ"י ר' א' השלחין ובכ"י ר' ב' השוחלטת ובכ"י ר' ג' השיחלנית, ע"כ, אבל הערוך גורס: הכרסנית השחלניה, ולפי זה תהיה הכונה לנקבת החגב כשהיא כרסנית, עבת הכרס, וכששק הביצים (כשמ:ש שחלא בארמ' שבתו"ס) מלא ביצים, ואולי כך נכון.]

יי׳ אל משה קח לך סמים נטף ושְׁחֵלֶת וחלבנה סמים ולבנה זכה בד בבד יהיה ועשית אתה קטרת רקח מעשה רוקח ממלח טהור קדש (שמות ל לד–לה). — ובפהמ״א: והשחלת היא הצפורן שנותנין אותה בני האדם במוגמרות (רמב״ם, כלי המקדש ב ד). נקרא (האריה) שחל מפני שהוא דורס בצפרניו, נגזר מן שחלת שהוא סם דומה לצפורן (חובת הלבבות לאיוב ד י, כס.). השחלת האמור בתורה מהו, הוא שורש בשם חלק ומצהיר כצפורן ובלשון המשנה קרוי צפורן ותרגום אונקלס וטופרא (בחר הגולה ב ג, קקה.). — ואמר הפיטן: ניבם ערוב אותו כמו שחלת (מדי גדולתו, סליח׳ ר״ה, סדור מנהג אר״צ, תמם.). שמעתי וגם ראיתי עמדך כדל על דלת, התבשר אותך רציתי כלבונה ושחלת[1] (מתי תתן, פזמונים של סכות, שם, תשלט.).

***שְׁחֹלֶת,** ש״נ, — פסלת כלים שכאלו נזלה ונפלה מהם בשעת עשיתם, Abfall; déchet(s); waste: העושה כלים מן העשת ומן החררה וכו׳ מן השחולת ומן הגרודת טהורין (כלים יא ג). אין מכסין לא בתבן ולא בקש וכו׳ ולא בשחולית ולא בגרודות ולא בקצוצות (תוספת׳ חול׳ ו יח).

***שְׁחֶלֶת,** ש״נ, נקבת האריה, לביאה, — ואמר הפיטן: למנצח על אילת, כנפול עצלות מתגבר כשחלת (ס׳ סיפור לר״ת, חלק שו״ת, וין, פב.).

שחם[2], ממנו *שָׁחוֹם, *שָׁחַם, *שָׁחֹם, *שַׁחַם, *שְׁחַמְתִּי.

***שָׁחַם,** קל אינו נוהג.

—פִּעֵל, *הִשְׁחִים, — א) פ״ע, הָפַךְ שָׁחֹם, נעשה חום־

1) [אמנם מנקד שם: שְׁחֵלֶת.]

2) [ע״פ הארמ׳ והסור׳ שחם, היה שחר־חום, שחמא, כתם חום, כתו״ם. וכן בערב׳ שׂחם a), שׂח׳ם b) במשמ׳ קרובה. ואפשר שיש כאן בעקר צורת שפעל קדומה מן חמם, ועי׳ א. שָׁחַר, הערות, וגם שָׁחַן, הערה. ובמדרש אגדה בובר (REJ 1893, עמ׳ 302) נדרש: ולמה נקרא חושים שוחם (במד׳ כו מג) שהיה שחור בגופו.]

a) سحم b) سخم

כהה. — ב) פ״י, צָבַע בצבע שחם, הקנה לדבר צבע חום־כהה, נוהג בספרות ובדבור.

***שָׁחֹם,** ת״ז, — שחר־חום, (dunkel)braun; brun; brown, עי׳ שָׁחוּם.

***שַׁחַם,** ש״ז, — אבן שַׁחַם, אבן הגרעניה, Granit; granit, נוהג בספרות ובדבור[1].

***שְׁחַמְתִּי**[2], ת״ז, — שחום מקצת, קצת חום, שהכה בשרפת השמש: שחמתית ונמצאת לבנה, לבנה ונמצאה שחמתית וכו׳ שניהם יכולין לחזור בהן (ב״ב ה ו). קצר חצי איגרו וחצי שמותית וכו׳ אינו מפריש מן האגרו על השמותית וכו׳ (ירוש׳ פאה ב ה). כל מין חיטין אחד לכן צריכה אפילו מאגרון על שמתית ומן שמתית על אגרו; (שם תרומ׳ ב ד). פודין מן החיטין על השעורין וכו׳ מן האגרו על השמתי׳ ומן השמתי׳ על האגרו (שם מע״ש ד ח).

***שחן**[3], ממנו *הִשְׁחִנָה, שְׁחִין, *שָׁחַן, *שַׁחַן.

1) [עי׳ איינהורן, תורת עבודת האדמה, 211.]

2) [הנוסחאות שמתית, שמותית שבכמה מקומות אינן אלא סימן למבטא המטשטש של ההגה הגרוני, ובכל מקום הנסחה שחמתית עקר.]

3) [גם בארמ׳ וסור׳ שחן, ערב׳ שׂח׳נ a), אשור׳ שַׁחָ׳נֻ היה חם, במכתבי עמרנה מא״י שַׁחְ׳נֻ חמם, ועי׳ שְׁחִין, הערה, ואף אפשר שאין שחן אלא מבטא אחר במק׳ שחם, ועי׳ שם. מן המפרשים העברים בימי הבינים היו (עי׳ רד״ק) שהבינו ע״פ הערב׳ שׂח׳נ a), שמבטאו כמו סכן, גם את השם סֹכֶנֶת במ״א א ב (יבקשו לאדני המלך נערה בתולה וכו׳ ותהי לו סכנת ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך) כלשון חמום, ולפי זה כותב, למשל, אלעזר הבבלי: לו יסכנו (ז״א יחממו) תוגות כתנור נכמרו מעי (לשוננו יא, 278). בפעל זה בארמ׳ משתמש גם הפתגם הבא בנוסחאות שונות בספרות חז״ל, שעקר צורתו דבוק בשחין וישחון לך, כלו׳ דבק בדבר חם ויחם לך (עי׳ הערות תאודור למד״ר בראש׳ טז, עמ׳ 145, ומדה״ג דבר׳ א ז, הסגלה), ואין כל יתר הגרסאות כגון הדבק בשחור, בשחוור (ספרי דבר׳ ו, וכן רש״י) וישתחוון לך אלא שבושים. ואמנם בא בסור׳ מאחרת שחנא (בערב׳ שׂחנה) כלשון נציב ופקיד, אך אין גם זה עקר בפתגם.]

a) سخن

*שָׁחַן, פ"ע, — היה חם, צִיני פָּעוּ', שָׁחוּן, חם ביותר: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתהא השנה הזאת שנת שובע, שנת משא ומתן, שנת גשומה ושחונה וטלולה (תפלתו של כהן גדול ביום הכפורים, ירוש' יומא ה ג, וכעין זה מד"ר ויקר' כ, תנחומא אחרי ד, פסיק' ר"כ אחרי, קעח.). ומתפלל תפלה קצרה בבית החיצון וכו' יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא שנה זו גשומה ושחונה, שחונה מעליותא היא? אלא אימא אם שחונת תהא גשומה (יומא נג:, וכעין זה תעני' כד:). — ואמר הפיטן: אסומה טלולה גשומה אם שחונה (תפן במכון, קרובי א ר"ה).

—פִּעֵל, *שִׁחֵן, — חמם: חמשה דברים נאמרו בשום משביע ומשחין[1] ומצהיל פנים ומרבה הזרע וכו'[2] (ב"ק פב.).

—הִפְעִיל, *הִשְׁחִין, — השחין את בשר החולה, הכהו בשחין: וכשתשפך המרה השחורה אל הבשר ותהי' עוקצת אוכלת כל בשר הנגלה אליו וישחינהו (פרקי משה כג).[3] ועי' הִתְפ'.

—הִתְפ', *הִשְׁתַּחֵן, — הֻכה שחין: וכשתשפך המרה השחורה אל הבשר וכו' וישחינהו אז נקרא סרטן המשתחן, וכשיהי' שוה יתחדש סרטן בלתי משתחן (פרקי משה כג). ושרשו לגרב המשתחן (קאנון, לוח הסמים, חמאן).

*שָׁחַן, ת"ז, — כמו שחין, ואמר הפיטן: אם תם תחלואו יתאבינו, אם שכך שחנו ישיבונו (ינאי, אם תם, קרובי ויקרא, זולתי, קמא).

שחם[4], ממנו שָׁחִים.

---

1) [בבנין פִּעֵ' ולא הִפְעִ' (אפע') בארמ' שבתו"מ וגם בסור' ובבלית של מכתבי עמרנה מא"י (עי' בהערה לשרש).]

2) [השוה בארמ' שבתו"מ: תמרי משחנן משבען משלשלן וכו' (כתובי' י:).]

3) [במדרש הגדול מרגליות לבראש' שכב מובא מאמרו של רב חמא בר חנינה בנוסח: בשמשחינין עצמן בבטן תחלה ע"כ, אך הנוסחה הנכונה, המובאת גם שם בהערה ע"פ מקורות שונים היא זו שבבבלי: בשמשהין, ועי' שָׁהָה, הִפְעִ'.]

4) [עי' שָׁחִים, הערה.]

א. **שחף**[1], ממנו ב. *שַׁחַף, א. *שָׁחַף *שַׁחְפָן, שַׁחֶפֶת, *שַׁחְפְּתָן, ועי' שׁחף.

ב. **שחף**, ממנו א. שַׁחַף.

ג. **שחף**, ממנו ב. *שַׁחַף.

א. **שַׁחַף**[2], ש"ז, — שם עוף טמא מן הטורפים, לפי הדעה המקבלת עוף הים המצוי בקרבת החוף[3], Seemöwe; mouette de mer; sea-gull: ואת בת היענה ואת התחמס ואת השחף (ויקר' יא יו, דברי' יד יה). — ובמהס"א: ובסגולות הראב"ע ז"ל נמצא כי עין העוף שחף שקורין קוק"ו בלעז ולשונו מעושן עם קאסטורו אם יתלי' על האדם יועיל מאד נגד השכחה (כי"א מודינה, לב הארי' א ו). השחף (דער קוקוק) נקרא על שם קולו להיות קורא תמיד בראשי ההרים קוקוק קוקוק (כ"ז ליכדא, ראשית למודים ו, יז).

ב. *שַׁחַף, ש"ז, — כמו שחפת, ואמר הפיטן: לא תענה עדות שקר ותודן בחלי שחף ודילר (רקע"ג, אכי סליחות, סדור רקע"ג, ספס).

א. *שָׁחַף, צִיני פָּעוּ', שָׁחוּף, — שאין בו כח להזריע[4], impotent; impuissant; impotent: איזה

---

1) [גם בארמ' בא שחפתא, שחפותא, וכן שׁחאף a) בערב', כמו שחפת בעבר'. ויש שרואים בשרש זה רק מבטא אחר במקום סחף, אך אפשר שנגזר הפעל א. שָׁחַף שבתו"מ משם העצם שבמקרא.]

2) [אין לעמד על שרשו של שם העוף שַׁחַף, שאולי אף לא נולד בעבר'.]

3) [כך לפי השבעים והולג' (λάρος, larus). ת"א ציפר שחפא, ואחרים חשבו על עופות אחרים, ועי' בחמר המובא מן הסהמ"א. וכתב חזקוני וז"ל: השחף אשפרי"א ווי"א מוייסו"ן מוליד שחפת, ע"כ. כנראה ע"פ ראב"ע, הכותב: מוליד השחפת.]

4) [כלשון הערוך: שחוף, הבועל כדרכו ואינו מזריע, ועי' שַׁחֶפֶת, הערות, ובספרו של פרוס Bibl. Talm. Medizin עמ' 187).

בנוסחאות המשנה חולין יא ב כתוב: היו לו שני מינים (גזות) שחופות ולבנות, מכר לו שחופות אבל לא לבנות וכו', ובכ"י מינכן (עי' ד"ס) סחופות, במדב"ס, בערוך ובכי"ר טחופות, ועי' טָחוּף, עמ'

---

a) سحاف

היא מרות אשך, זה הקולוטום שנכנסה רוח באשכיו ד"ר עקיבא, ר' ישמעאל אומר זה השחוף (תוספתי בכורות ה ז). ואת השחפת וכו' או עזים שהוא שחוף¹) אבל נוח ואינו מקדיח תלמוד לומר ואת הקדחת (ספרא בחוקותי פרק ז). שחוף מקנין על ידו ופוסל בתרומה (שמואל, סוטה כו:). שעשגו סרים המלך שומר הפילגשים שחוף היה והיה ממונה על הנשים (מד"ר אסתר, ויפקד המלך). — ובספה"א: ואסורה מלאכול בתרומה מפני שנעשית זונה או חללה וכו' אפילו היה שחוף (רמב"ם, תרומות ס יח). שבא עליו חלי שלא יתאוה כענין השחוף (רמב"ן, בראשי' לט יט). — ואף שאר מחלות, ואמר הפיטן: גויו שחף²) קרח וגופו שזוף קדח (ינאי, אימור והספסף, קרובי' בראשית, זולאי, מג). — ואמר המליץ: וישראל שחופים ומחופים באורך הגלות (רמס"ל, סוקר ומקבל, 52).

—נפעי, *נִשְׁחַף, — נעשה שחוף, חלה בשחפת: יש לך אדם שהוא חולה ומוטל במטה ובשרו שמור עליו מה ת"ל ואת השחפת מלמד שהוא נשחף (ספרא בחוקותי פרק ז). — ובספה"א: בשחפת, שבשרו נשחף ונפוח (רש"י, דברי כח כב). שבשרו נשחף וכלה ויבש ואין בו כח (הוא, סוטי כו:, ד"ה סמוך). ואין אנחנו במעלת המת אך אנחנו במעלת החולה הנשחף שנתיאשו מרפואתו (ר"י א"ת, כוזרי ב לד). קנה אותו במאתים ונשחף והרי הוא עתה שוה מאה (רמב"ם, עבדים ב י). ובסבת החום ההוא נשחף ובטל ממנו כח תאותו (ספר בר ססת, מאלס היט).

—פעי, **שִׁחֵף, — שִׁחֵף החלי את הבשר, גרם לו מחלת שחפת: חולי שמשחף את הבשר, אנפולי"ש בלע"ז, דומה לנפוח שהוקלה נפיחתו ומראית פניו ועופה (רש"י, ויקר' כו טז).

1865. ואולם הרמב"ם בהלכות בכורים י יא כותב: היו שני מיני גזה כגון גזה לבנה שחומה וכו', ונראה שכון לנוסח הנכון במשנה, וכן בשלחן ערוך (יו"ד סלג ס): שחומה, ובהגהה בצד: פי' אדומה.]

¹) [ברש"י לתורה (ויקר' כו יז): נשחף, עי' נפע'.]

²) [כנקוד המהדיר: שַׁחַף, ולא מן שֹׁחַף.]

—פעי, ציני **משׁחָף, — חולה במחלת השחפת, נוהג כדבור וכספרות.

ב. **שָׁחַף¹), פ"ע, — זחל, kriechen; ramper; to creep, ואמר המשורר: בפעמי רגליך תדרוך יחף ועל גחונך תלך שוחף (עזרא הבבלי, חוכמ' מוסר, מ.).

**שַׁחֲפָן, ס"ז, — חולה במחלת השחפת, נוהג בספרות ובדבור.

שַׁחֶפֶת, ס"נ, — מחלה שעקר סימנה כליון בשר החולה²) Schwindsucht; consomption; consumption: והפקדתי עליכם בהלה את הַשַּׁחֶפֶת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבת נפש (ויקר' כו יז). יככה יי' בַּשַּׁחֶפֶת ובקדחת ובדלקת ובחרחר ובחרב ובשדפון ובירקון (דברי כח—כב). — ובספה"א: וקשה כמו השחפת הרביעית וכל מיני שגעון (ר"ס דונולו, חכמוני ליצירה, ורסא, קד:). — ואמר המשורר: ובשחר חיי אכול אש שחפת על הריסותך נוספות אשיתה (יל"ג, הוי אם, א).

**שַׁחַפְתָּן, ס"ז, — משחף, חולה שחפת: אין ללכת ברחוב ובגן כי שם הלא יתהלכו גם השחפתנים הממלאים את האויר באקצילוסים (ד"ר פרנקל, סכנת עץ החיים, הלפירה 1900, גל' 216, עמ' 873.

א. שחץ³), ממנו א. שַׁחַץ.

---

¹) [עפ"י שמוש הפעל בארמ' שכתו"ם במשמ' לא ברורה ובנסחה לא מסכמת כל צרכה. גם במקומות שבתרגומים כגון: על מעך תהא שחיף (ת"י ויקר' יא מב), ולאחריה שחיף ואזיל (תרגום קהלי א ה), הנכון כנראה שאף ולא שחף.]

²) [הקדמונים, אשר בפיהם נולד שם זה, לא ידעו על סיבות המחלה הזאת ולא הגדירוה אלא על פי תכונה אחת הנראית לעין, והיא כנראה כליון מהיר של בשר החולה; ובהבנה זו אפשר שקרובה משמ' המלה אל שחף, סחף, כלשון הסתחפות הגוף, ועי' שחף, הערה. ואמנם חז"ל הבינו את המלה כנראה כמורה על מחלה באבר ההולדה. ובספה"א נקבע השם למחלת ה־ tuberculosis, והגורמת לכליון הגוף בחלקים שונים המותקפים ע"י מחלה זו.]

³) [עי' א. שַׁחַץ, הערה.]

ב. שחץ [1]), ממנו *שָׁחִיץ, ב. *שַׁחַץ, א. *שִׁחֵץ, *שַׁחֵץ, *שַׁחֲצוּת, *שַׁחֲצִית, *שַׁחְצָן, *שַׁחְצָנוּת.

א. שַׁחַץ, ס״ז, — רק בצרוף בן שחץ, ככנוי לבעל חיים גדול [2]), Grosstier; grande bête; large beast: נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין איה לא הדריכוהי בני שַׁחַץ לא עדה עליו שחל (איוב כח ז–ח). את כל גבה יראה הוא מלך על כל בני שַׁחַץ (שם מא כו). — וכתו״ם, במשמ׳ אריה: ששה [3]) שמות יש לארי אלו הן ארי כפיר לביא ליש שחל **ש ח ץ** (ר׳ יוחנן, סנה׳ צה., וכעין זה אדר״נ לט; שם נוסחא ב מג, שכטר 122). — ואמר הפיטן: השריץ עיט ובני **ש ח ץ** (כפור בלהב, Elbog., Stud. 158). — ואמר המשורר: ויראת כל אשר אראה באלו אני טלה וכל רואי **ש ח צ י ם** (ר״מ הנגיד, חדשים, בן תהלים, הברמן ב, 122).

ב. *שַׁחַץ, ס״ז, — חרפה, שקוץ [4]) Schmach, Schande; ignominie, honte; ignominy, shame: אנשי ירושלים אנשי **ש ח ץ** היו, אדם אומר לחבירו במה סעדת היום בפת עמילה או בפת שאינה עמילה וכו׳ (רב יהודה בשם רב, שבת קכ:). בדקו אחריו ומצאו בו שמץ פסול וכו׳ לא תימא שמץ פסול אלא אימא **ש ח ץ** פסול (פסחי׳ ג:). את כל גבוה יראה הוא מלך על כל בני שחץ וכו׳ א״ר ברכיה אילו הגיוחנין שעושין עצמן אלוהות והקב״ה עושה מהן **ש ח צ י׳** בעולם, וכן סנחריב נתגאה ונעשה **ש ח ץ** בעולם שנאמר ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך יי׳ ויך במחנה אשור מאה ושמנים וחמשה אלף איש, לכך כתיב את כל גבוה יראה שהקב״ה מראת **ש ח ץ** של גיותנין לכל הבריות וכו׳ א״ר חמא בר חנינא אני מלא ממנו העליונים והתחתונים ומראת **ש ח צ ו** לבריות (מד״ר שמות ח). את כל גבוה יראה, אמר ר׳ ברכיה אילו הן הגוותנין שרוחן גסה עליהן, ומגביהין את עצמן, ועושין עצמן אלוהות, מה הקב״ה עושה להם, מראה אותם לבריות, ועושה אותן **ש ח ץ** בעולם, שנאמר הוא מלך על כל בני שחץ, כגון נבוכדנצר שעשה אותו **ש ח ץ**, שנאמר ומן בני אנשא טריד וגו׳, וכן סנחריב נעשה **ש ח ץ**, שנאמר ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור וגו׳, שהקב״ה מראה **ש ח ץ** גיוותנין לכל בריה (תנחו׳ בובר וארא ח, 24). הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה׳, ומהו אני מלא, אמר ר׳ חמא ברי חנינא אמר הקב״ה אני ממלא ממנו

---

1) [עי׳ ב. שַׁחַץ, הערה.]

2) [הוראה זו היא היוצאת מלשון הכתובים, ומתאימה היא לשמוש המלה שַׁחְ׳צ a), איש, אישיות, שַׁחְ׳צַ a), היה גדול, בעל גוף, שַׁחִ׳יץ b), גדול, בעל גוף ועוד בערב׳. השבעים תרגמו בפרק כח בני גאותנים (ἀλαξόνων, ועי׳ על תרג׳ זה ב. שַׁחַץ, הערה) ובפרק מא τῶν ἐν τοῖς ὕδασιν, מאלה אשר במים; וולג׳: filii institorum, בני רוכלים (כח) או filios superbiae, בני גאוה; הסורי: חיותא (כח), רחשא (מא); גם התרג׳ הארמי: בני אריון (כח, כפרוש חז״ל המובא מתו״ם), בני נוני דגים (מא), ורב המפרשים העברים, בוחרים בפרוש שונה בשני המקומות, כגון רש״י, האומר בפרק כח: שחץ ושחל, משבעה שמות האריה הם, ע״כ, ובפרק מא: על כל בני שחץ, בני גסות הרוח שבראתי בעולמי, ע״כ. וראב״ע כותב בפרק מא: בני שחץ, מלה מפורדת והפי׳ כל נולד במים, ע״כ. אך כדי לצאת ידי שני הכתובים דרושה הוראה כללית יותר, כמבֹאר לעיל.

אפשר שיש לבאר מכאן גם את שם המקום שחצימה (יהוש׳ יט כב).]

3) [יש נוסחאות אחרות, בשנוי המספר, ועי׳ בהערותיו של גרינהוט, ילקוט מכירי עמ׳ יג, ובמנורת המאור לר״י אלנקאוה ד, ענעלאו, עמ׳ 604).]

1) [רק משמ׳ כזאת מתאימה באמת בדברי הז״ל ולא זו של יהירות וגאותנות שמצאו בה בטעות. ואך משום שנאמר בדרשותיהם כי סופם של הגאותנים להיות שחץ, להשתחץ, כלו׳ להיות לחרפה ולשקוץ, חשבו בטעות כי שחץ לשון יהירות הוא, ורק כרמז לדרשות אלו על הגאותנים יש להבין גם את דברי התרגומים הקדומים על שחץ שבמקרא (עי׳ א. שַׁחַץ, הערה). כדרך התרגומים האלה, שיש בהם רמזים קצרים במק׳ הדרשות המלאות שביסודם (עי׳ על כך דברי העורך, הלשון והספר ב 94–101) ועי׳ בהערות שאחר זו.

לפי זה אין להכר כל לשון שחץ שבתו״ם עם א. שַׁחַץ שבמקרא אלא עם הערב׳ שח׳שׂ a), המורה על חסר יפי וסדר (למשל של השִׁנַּיִם) ועם שְׁחִים שבמקרא, בחלוף צ במק׳ ס, בחשפעת החי״ת שלפניה.]

---

a) شخص b) شخيص

a) شخس

את העליונים ואת התחתונים, ומראהו שחץ לבריות, למה שהן מתגאין ועושין עצמן אלוהות, ואת כל גבוה יראה הוא מלך על כל בני שחץ, שהוא מולך על כל אותן שמתגאין ועושה אותן שחץ (שם שם, 25). — ובספה"א גם במשמ' גאוה ויהירות: הבנים יוצאים בזגין הארוגים להם בכסותם, אבל אם אינם ארוגים לא, שגם הבנים יש להם שחץ ומשלפי ומחוי (הלבוש או"ח סבת כג). גאים ואנשי שחץ (שמעון בלוך, בצילי עולם א. מצרים, יז:). — ואמר הפיטן: צהל לתת ידיו על שורו ובוקש צרי לשחצו ורשות לצלעו (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 167).

א. *שָׁחַץ[1], ביכוי סעו', שָׁחוּץ, — פרוץ במדותיו: תכשיטין למה הן אסורין, א"ר בא על ידי שהנשים שחצניות והיא מתרתן לחבירתה והיא שכוחה ומהלכת בהן ד' אמות וכו' והאיש על ידי שאינו שחוץ מותר (ירוש' שבת ו א). מה הארי הזה שחוץ כך היו סיחון ועוג שחוצים (וגבורים[2]) שלא היה בין זה לזה אלא מהלך יום אחד בלבד ולא זה בא לסיוע של זה ולא זה בא לסיוע של זה (מד"ר שה"ש, אתי מלבנון).[3] — ובספה"א שָׁחוּץ, בעקר במשמ' גאה, גאותן[4], ואמר הפיטן: נשק וצנה אל תרק בכפיר שחוץ (רסע"ג, אתה מרכבות, סדר לעלרת סדור רסע"ג, הלג). ענף עץ עבות חפות מבחוץ וכו' צפוי לכפר בעד לב שחוץ (ר"א קליר, אתגס אלוה, ב סכות). — ואמר המשורר: דברה הנחוץ כבר נרמס בחוץ, ואישה השחוץ ביד דומא נחבא (זכריה בן סעדיה, ספר המוסר יב). —

[1]) [עי' ב. שָׁחַץ, הערה.]

[2]) [בלי ספק הוספת המעתיק, שהרי רק על מעשה מגנה ולא על גבורה מדבר כאן.]

[3]) [באדר"נ נוסחא ב פרק מג, שכטר, 122 כתוב: שחץ שהוא שוחץ בפיו ע"כ, אבל אין זה אלא שבוש במק' שָׁחָץ בפיו (עי' מעין זה על א. שַׁחַל, לעיל עמ' 7000), פלו' שחוצץ שניו בפיו כנוסח הילקוט משלי כ, תתקנט: חץ בשניו, וזאת כלשון משלי כ יז: ואחר ימלא פיהו חצץ, שכונתו: ואחר שישבע וימלא, חצץ את פיהו ויאמר לא אכלתי (עי' בספר העורך, משלי שלמה, עמ' 37).]

[4]) [ע"פ הבנה זו בתו"ם.]

ואמר המליץ: ועל כל לב הזמן שחוץ, ופי כל שר צבאו נחוץ (סגלי הלקט, הלכות שחיטה, קלג:). — *וגם שלא בבינוני, ואמר הפיטן: זה שחץ וזה נחץ וזה לחץ וזה מחץ בלי ארך (אלעזר בן יהודה, יי יי, ברודי-וינר, מבחר השירה העברית, רסה).

—התפ', *הִשְׁתַּחֵץ, — היה לשקוץ ולחרפה: מלכות זו מתגאה ומשתחצת[1] (ספרי במדי' קלא). שחץ, שהכל משתחין (אדר"נ נוסחא ב פרק מג, שכטר, 122). ובספה"א במשמ' התגאה והתחצף: כי תחת יופי, כי זאת הוגנת להיות להם תחת יופי שהיו משתחצות בו (רש"י, ישע' ג כד). כבחור שארוסתו חביבה ועריבה עליו ועיניה נאות ואומר לה הסבי עיניך מנגדי כי בראותי אותך לבי משתחץ ומתגאה עלי ורוחי גסה בי כי איני יכול להתאפק (הוא, שה"ש ו ה). כי אהבתיו אהבה רבה מאז הכרתיו ומשתחץ על אהבתו (ריב"ל, באר יצחק, 175). — ואמר הפיטן: הטה אלהי אזנך לדוברת אני ואפסי עוד ושמע גדופיה וחרופיה משתחצת עד כסאך עוד (ר"א קליר, סטה, קינ' ת"ב). — ואמר המשורר: כל בת משתחצת מנאצת (ר"א לויפל, שלום על ישראל, הקדי).

—נפע', *נִשְׁחַץ, — נעשה שָׁחוּץ, ואמר הפיטן: אם זדונית השיאו לב טפש ונשחץ, נא כל מדה נכונה חלף אותם יי' ממחץ (שלמה בן מנחם, שלש עשרה, סליח' שחרי יוה"כ).

ב. שָׁחַץ, קל לא נמצא.

—הפע', *הִשְׁחִיץ, — ברא בני שַׁחַץ, ואמר הפיטן: השרץ מעופף והשחיץ לנופף העיט לעופף השרץ לרפף (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 177).

***שֵׁחֵץ**, ת"ז, — כמו שָׁחוּץ: אמ' ר' חנינה שחצית גדולה היתה בבני כהנים גדולים שיותר מששים כורי זהב היו מוציאין בה וכו' אית לך מימר שמעון הצדיק שיחץ היה? (ירוש' סקלי' ד ג)[2].

[1]) [כלו' משום שהיתה מתגאה, ולכן היא נעשית שחץ ושקוץ.]

[2]) [ובתנחומא בובר חקת כה, 118, באותו ענין: והתנן שמעון הצדיק עשה וכו' אית לך למימר על אותו צדיק שהית שחץ. וכעין זה פסיק' ר"כ, פרה, מ.).]

ויסת נדב ואביהוא וכו' רבי לוי אמר ש ח צ י ם[1] היו, הרבה נשים היו יושבות עגונות ממתינות להם' מה היו אומרים אבינו מלך וכו' אין זו אשה הוגנת לנו (מד"ר ויקר' כ).

***שַׁחֲצוּת,** ש"נ, — תכונת השחצן[2]): שהם (השדים) מתאיים לעבודת בני האדם לשחצותם (יס"ר מקנדיה, מלכף לחכמה, יח:).

***שַׁחֲצִית,** ש"נ, — נבזות, גסות הרוח: ש ח צ י ת גדולה היתה בבני כהנים גדולים שיותר מששים ככרי זהב היו מוציאין בה, היה כבשה של פרה עומד ולא היה אחד מהן מוציא פרתו בכבשו של חבירו אלא סותרו ובונה אותו משלו (ר' חכינס' ירוש' שקלי' ד ג).

***שַׁחֲצָן,** ש"ז, — פרוץ במדותיו: תכשיטין למה הן אסורין א"ר בא על ידי שהנשים שחצניות והיא מתרתן לחבירתה והיא שכוחה ומהלכת בהן ד' אמות (ירוש' שבת ו ח). — *ובמשמ' גאותן, נוהג בספרות ובדבור.

***שַׁחֲצָנוּת,** ש"נ, — מדתו של השחצן, גאוה, יהירות, נוהג בספרות ובדבור.

שחק

שחק[3]), ממנו *שְׁחִיקָה, *שְׁחִיקוּת, שָׁחַק, שַׁחַק, *שַׁחֲקוּת, *שַׁחֲקִי.

שָׁחַק, פ"י, שָׁחַקְתָּ, שָׁחֲקוּ, אֶשְׁחָקֵם, — הכך ופורר, zerreiben; triturer; to grind (down): וְשָׁחַקְתָּ ממנה הדק (שמות ל לו). — ושחקו המים את האבנים: אבנים שָׁחֲקוּ מים תשטף ספיחיה עפר ארץ (איוב יד יט). — ובתמונה להשמדת אויבים: וְאֶשְׁחָקֵם כעפר ארץ[4]) כטיט חוצות

---

1) [במדרש תהילים עת יח, בובר, 856: שקרנין, וראה הערת בובר שם.]

2) [קשה לקבע בדיוק באיזו משמ' השתמש כאן הכותב במלה.]

3) [גם בארמ' ובסור' בא שחק ובערבי' שחק a) כמו שָׁחַק בעבר', ואולי גם שַׁחַק באשור' באותה משמ'. ועי' שַׁחַק, הערות.]

4) [בפסוק המקביל בתהל' (יח מג): ואשחקם כעפר על פני רוח.]

---

a) سحق

אדקם ארקעם (ש"ב כב מג). — ואמר בן סירא: ראה מי יבין ושחריהו ו ת ש ח ו ק בסיפו רגלך (ב"ס גכ"י ו לו). לכפירים ש ח ק כגדיים ולדובים כבני בשן (שם מז ג). — ובתו"מ: אם לא ש ח ק (את הכמון) מערב שבת לועס בשיניו ונותן (שבת יט ב). ו ש ו ח ק י ן את הפלפלין (ביום טוב) בריחים שלהם (ר' אלעזר ב' עזריה, ביצה ב ח). כלי כסף וכלי נחושת משתמש בהן לצרכן אבל לא ל ש ו ח ק ן (ב"מ ב ח). ש ו ח ק (כלים שיש עליהם צורות ע"ז) וזורה לרוח או מטיל לים (ע"ז ג ג). עני שנתנו לו פרוסות וגרוגרות מעשר מכל אחד ואחד, ש ח ק את הפת ועשאו פירורין, גרוגרות ועשאן דבילה מעשר מאחד על הכל (תוספת' דמאי ה ח). והביאו לפניו אניגרון ואכסיגרון ועליהן פלפלין ש ח ו ק ו ת ומשך אבא את ידיו, אמר לו רבן גמליאל אל תחוש להן, מערב יום טוב היו ש ח ו ק ו ת (ר' אלעזר בר' צדוק, שם יו"ט ב טז). ש ה ק ן אומר עליהן שהכל נהיה בדברו (ירוש' ברכ' ו א). ויין לא ש ח ו ק הוא וכו' שאר הדברים אף על פי ש ש ח ו ק י ן בעינן הן (שם שם). השום והשחליים והחרדל ש ש ח ק ו בשדה נטבלו (שם מעשר' ד א). שום ש ש ח ק ו אם היה מחוסר שחיקה אסור (ר' אבהו בשם ר' יוחנן, שם שבת יד ב). טחול ש ו ח ק[1]), קרקבן טוחן, קיבה ישנה, אף נעור (ת"כ, ברכ' סא:). הפת שעיפשה חייב לבער מפני שראויה ל ש ו ח ק ה ולחמע בה כמה עיסות אחרות (פסח' מה:). וכשהוא ש ו ח ק[2]) (את הסממנים) אומר הדק היטב הדק (כריתו' ו:). למה הוא קורא אותן (את העננים) שחקים וכו' שהם ש ו ח ק י ן את המים (ריש לקיש, מד"ר בראש' יג). המסס לטחון והטחיל ל ש ח ו ק (שם ויקר' ד). — ותאנה שְׁחוּקָה, במשמ' דלה וצנומה: והא דבילה בבוצרה, ש ח ו ק ה היא (ירוש' דמאי ב א). — ובסהמ"א: כשהתיר רב לכחול ב ש ש ח ק הסממנין מאתמול אבל ל ש ו ח ק ן בשבת ולהביאן ארבע אמות בר"ה לא התיר רב (וסזסיר, בסלח, יז). מטבע היוצא ותמיד הוא ש ו ח ק וחסר (רש"י, ב"מ כח:, ד"ה כמה

---

1) [כך נכון ולא שׂוֹחֵק. עי' שְׁחִיקָה, הערה.]

2) [בירוש' יומא ד ה: וכשהוא מ י ד ק.]

פסח). היו יושבים כל בעלי המלאכה ובראשם שוחקי הסממנים (שבט יהודה, שמד ז). — ואמר הפיטן: רד בחופניו לתוכה שחוקה, רשפה פנימה ותימר כחוקה (משולם בן קלונימוס, אפומה כפלאותיך, Stud. ,Elbog., עמ' 130). — ואמר המשורר: הנה העב הניק הגן ותלמיו כאבק שחק (רמב"ע, פרשים ג. ברודי, שנב). מימי דמעות לחכה אשך וגם אכני לבבות שחקו מימיך (ר"י הלוי, מה לך צביה, זמירה ב. 19). הכי יד הזמן תשחק גופך ולא תשאיר לך גרם (ר"י חריזי, הענק אות ג). — *שְׁחוּקֵי מים, עננים[1]), ואמר הפיטן: וילון פרש והעמיסו שחוקי מים (רסע"ג, אכוין כליות. סדור רסע"ג, שלח). — *שְׁחוּק עֲצָמוֹת[2]), לשון קללה לרשע גדול: וכשהקורא אומר נבוכדנצר הם אומרים שחוק עצמות וכשהוא אומר חרבונא אומרים זכור לטוב (מחז' איטל' א, פז:). — *נפש שְׁחוּקָה, עיפה: הפועל הזה עושה מלאכתו כל היום ונפשו יגעה עליו ושחוקה ושחרית היא הוזרת לגופו בריה חדשה (ילק' שמע' תהל' כח).

—נִפעִ', *נִשְׁחַק, — ששחקו אותו: כיון שהיה הבכור מת לאחד מהן היו עושין לו איקונין ומעמידו בביתו ואותו היום נשחקות ונידקות ונזורות[3]) והיה אותו היום קשה להן כיום הקבורה (מכיי מסכ' דפסחא יג). — *ועל רשע או בן רשע, נִשְׁחַק במשמ' מת: נשחק[4]) הולד (של טרכינוס) בחנוכה (רשב"י, מד"ר אסתר, ויהי בימי). — *ונשחקו עצמותיו: אל תבואני רגל גאוה זה טיטוס שנשחקו עצמותיו (אדר"נ א). — ובסהמ"א: העושה כלי כשברי כלי מתכות ומן הכלים שנשחקו מרוב הזמן (רמב"ם, כלים ח ג). שלא תמריץ בשחיקתו ולא יסכן כי אם ישחק היטב היה החלק הקטן ממנו אם יפגע הלחות יפקע ויסתבך בדפני האצטומכא (קאנון, לוח

1) [עי' שַׁחַק, הערה.]

2) [עפ"י הארמ' שחיק טמיא, ועי' נפע' והתפ'.]

3) [בפסיק' ר"ב (ויהי בחצי הלילה, בובר, קד:): היתה נדקת ונשחקת ונזורת.]

4) [במד"ר איכה, על אלה: נשתחק, עי' התפ'.]

הסמים, הנטל). שגאלינוס הרופא ישחקו עצמותיו בדברו בתועלת האברים וכו' (ידעיה בדרשי אל רשב"א סיח). — ואמר הפיטן: לשוא כי טבח הוחק, והן זרעי נשחק ונמחק (ר"א קליר, אז בהלוך, קיני ת"ב).

—פִעֵ', *שִׁחֵק, — כמו קל: כלי נחשת משתמש בהם בחמין אבל לא באור מפני שהוא משחק[1]) (תוספת' ב"מ ג כג).

—פֻעַ', בינ' *מְשֻׁחָק, — ששחקו אותו: היו (בגדי הכהן) מרושלין ומסולקין או שהיו משוחקין ועבד, עבודתו כשרה (תוספת' מנח' א ח; מעין זה בבלי זבח' יח.).

—הִתפ', *נִשְׁתַּחֵק, — כמו נִפעַ': התחיל מחרק עליהם שיניו ואומר נרפים אתם, לשון טינוף, ישתחקו עצמותיו, קדושים הם (מד"ר שמות ה). טרכינוס שחיק עצמות ילדה אשתו בליל ט' באב והיו כל ישראל אבלים, נשתחק הולד בחנוכה, אמרו ישראל נדליק או לא נדליק (שם איכ', על אלה אני בוכיה). — ובסהמ"א: שהנחשת מעלה עיפוש ומשתחק (רש"י, ישע' מ טו). ראיתי אפיקורוס אחד ישתחקו עצמותיו (ראב"ע, שמות כ כא). קם דובים גוטברהט שמו ישתחקו עצמותיו ברוחו הקשה כי התעתו רוח זנונים (שלמה בן שמעון, QGJD II, עמ' 3). ולקחו להם תועבה אשר נצלב עליו ישו הנוצרי ישתחקו עצמותיו והביאו התועבה עמהם לארץ ישמעאל (אלעזר בר יודא, שם, 76). ואמר התרגום ושף יתיה בשופינא כלומר נתשחקו עצמותיו ונדקדקו עד שלא היו נראין מרוב דקותם (מעין גנים כאיוב לג כא, 107).

—הִפעִ', הִשְׁחִיק, — כמו קל ונִפעַ': כלי נחשת משתמש בהם בחמין אבל לא ישים הכלי ע"ג האש מפני שמשחיקן[2]) (טו"ע חו"מ רסז).

שַׁחַק, ש"ז, על פי רב מ"ר שְׁחָקִים, — בהשקפת הקדמונים עב הענן, המלא מים כנאד, שנשחק ונבקע בחם הקיץ עד שטפות הגשם יורדות

1) [כך בכ"י וינא ובדפוס'. צוק"מ: שמשחקין, בלו' שמְשַׁחֲקָן. ועי' הִפעִ'.]

2) [עי' פִעֵ', הערה.]

דרך בקעיו [1]), Wolkenfetzen, Regenwolke; lambeau de nuage; ragged clouds, rainy cloud: אין כאל ישרון רכב שמים בעזרך ובגאותו שְׁחָקִים (דברי לג כו). וישת חשך סביבתיו סכות חשרת מים עבי שְׁחָקִים (ש"ב כב יב, וכעין זה תהל' יח יב). הרעיפו שמים ממעל וּשְׁחָקִים יזלו צדק (ישע' מה ח). רפאנו את בבל ולא נרפתה עזבוה ונלך איש לארצו כי נגע אל השמים משפטה ונשא עד שְׁחָקִים (ירמ' נא ט). יי' בהשמים חסדך אמונתך עד שְׁחָקִים (תהל' לו ו). כי גדל עד שמים חסדך ועד שְׁחָקִים אמתך (שם נז יא, וכעין זה שם קח ה). תנו עז לאלהים על ישראל גאותו ועזו בַּשְּׁחָקִים (שם סח לה). זרמו מים עבות קול נתנו שְׁחָקִים (שם עז יח). ויצו שְׁחָקִים ממעל ודלתי שמים פתח (שם עח כג). בדעתו תהומות נבקעו וּשְׁחָקִים ירעפו טל (משלי ג כ). בהכינו שמים שם אני וכו' באמצו שְׁחָקִים ממעל (שם ח כז–כח). אשר יזלו שְׁחָקִים ירעפו עלי אדם רב (איוב לו כח). תרקיע [2]) עמו לִשְׁחָקִים חזקים כראי מוצק (שם לז יח). מי יספר [3]) שחקים בחכמה ונבלי שמים מי ישכיב (שם לח לז). — ומ"י, שַׁחַק, כמו שְׁחָקִים, במשמ' מרומי העבים, שמים: כי מי בַשַּׁחַק יערך ליי' ידמה ליי' בבני אלים (תהל' פט ז). כירח יכון עולם ועד בַּשַּׁחַק נאמן סלה (שם שם לח). — וְשַׁחַק מאזנים [4]), מרום עַנְנֵי הגשם: הן גוים כמר מדלי וּכְשַׁחַק מאזנים נחשבו הן איים כדק יטול (ישע' מ

1) [ראה גם את ההערות בערך רָקִיעַ, ואת דברי העורך, לשוננו טז, 12–19, על רקיע ושחקים.]

2) [כלו': האם תשים רקיע, מטלית, לעננים השחוקים, למען יהיו שוב חזקים כמראה (כראי) חמרום המוצק.]

3) [„יספר" זה פרושו: יְמַלֵּא, עי' בספר העורך, חלשון והספר א, 355.]

4) [כמבֹאר במאמרו הנזכר של העורך, לשוננו טז, 12–19, אין מאזנים כאן לשון משקל, אלא הכונה כאן למלה מזנים (כן הכתיב במגלת ישעיה א ממדבר יהודה), שפרושה בערב' מזנ a), עננים, וכל הצרוף שחק מ(א)זנים פרושו שחקי עננים, עננים שחוקים (כשמוש המלה במשמ' בגדים שחוקים בתו"מ), ענני הגשם. ואמנם מתרגמים ומפרשים הבינו צרוף זה במשמ' אבק שנשחק ממאזנים ממש, ולפי זה השמוש בסהמ"א.]

a) مزن

טו). — ואמר בן־סירא: על שחק מאזנים ופלס ועל תמחות [1]) איפה ואבן (ב"ס גני' מב ד). — ובתו"מ, שחקים במשמ' בגדים שחוקים ובלויים [2]), abgenützte Kleider; vêtements usés; worn out clothes: בקרחתו אילו השחקים, בגבחתו אלו החדשים (ספרא תזריע פרק טו, ויק, סט.). ואינו נותן לה לא חדשים בימות החמה ולא שחקים בימות הגשמים אלא נותן לה כלים של חמשים זוז בימות הגשמים והיא מתכסה בבלאותיהן בימות החמה והשחקים שלה (כתוב' ה ח). נתנו לו (לעני) חדשים ומחזיר להן שחקים מקבלין הימנו (תוספתי פאה ד י). בנה בית חדש וקנה כלים חדשים כו' אמר רבי חייא בר בא, לא סוף דבר חדשים אלא אפילו שחקים כאילו הם חדשים לו (ירוש' ברכ' ט ז). אלא מה תלמוד לומר ילבש, לרבות את השחקין (יומא יב:). לבנים אבל לא צבועים, חדשים אבל לא שחקים (כי מליג, סמאי ז). — ובסהמ"א: לייתי בליתא, מעט שחק של בגד (רש"י, שבת קלד.). ברכה בטלית של צורפי נחשת שנותנים לפניהם לקבל עפרורית שחקי נחשת (הוא, חולי כז:). מעינים מנוזלי שחק שאובים (ר"י הלוי, אגרת לר' אהרן אלעמאני, זמורה א, 61). בגדים אלו שמקנחים בהן צריכין שיהיו של פשתן שחקים (רמב"ם, אסורי ביאה ד טו). הספר השלישי יתבארו בו ענין ההויה וההפסד וכו' ודקות המעשה האלהית בקשירת העפרים והשחקים וכו' (רס"ט פלקירא, ראשית חכמה ז, 52). את חשבת להוריד מעלתה אל שאול תחתיה והיא הרימה מעלתך עד רום שחקים (עמנואל, מחב' כד, הברמן, 686–687). האלהים בשחקים והשרים רחוקים (בן זאב, מלון גרמני־עברי, ערך Herr). — ואמר הפיטן: הלת שחק וכסיליו לא הגההו (רקע"ג, אליל. קליר' ח"ב, סדור רקע"ג, סיע). — ואמר המשורר: ואיך ישפיל אשר ביתו בארץ למי שחק מעונתו וביתו (ר"ש הנגיד, סנכסה, בן תהלים, הברמן 3, 24). הבשחק בכי

1) [צ"ל תִּמְחוֹת בלשון מְחִיָּה, בדעת רבים.]

2) [כאמור בהערות שלפני זו אין כאן אלא שמוש אחר של המלה המקראית. וכן בארמ' שבתו"מ: הא בחרדתי הא בשחקי (נדה יז.).]

וקולות ויחשה בן מררי (הנ"ל, הנפשק, שם ג, 135). כסיל השחקים נחזה כי קריב לעין והוא תלוי בחדרי מרום (הנ"ל, כסל השחקים, בן משלי, אברמסון, 206). גביר דומה בשחק על אדמה וגם כפיו להמטיר כעננים (רשב"ג, ואם יוגה, ביאליק-רבניצקי א, 49). בימי יקותיאל אשר נגמרו אות כי שחקים לחלוף יצרו (הנ"ל, בימי יקותיאל, שם 50). ירוו ארצכם עבי שחקים (הנ"ל, כאין נשאו, שם, 84). והיום גבהו מני שחקיו (שם שם, 85). וביום עצר שחק מטר בידו אור (רמב"ע, הענק א, ברודי, סג). עד כי חמד שחק ביתו גם בינתו חמדו אליו (שם שם, סד). תרו בני שחק עדי גנב להם יקר דרכו (שם שם, סט). היתכן עלות אישים לשחק ואם ירדו אלי ארץ כסילים (שם שם, סיד). למטרות עז ימינו נחשבו כל מטר נוזלי שחקים בשעירים (שם שם, סכ). נגדך יכרעו יונים בחכמת השחקים (שם שם, סכח). שפל לב ודרך עלי מפלשי עב ונפשו עלי גב שחקים ורוחו (שם שם, סכו). אראה צבאים על פני שחק (שם ג, שם, סלו). הנה העב הניק הגן ותלמיו כאבק שחק, עד כי שחקי פיות ציצו העת כבו עיני שחק (שם שם). יועץ ומקים במרום שחקים ועל ים רחוקים צדקו פרח (ר"י הלוי, יועץ ומקים, זמורה א, 28). מי כוננת שחק ואותו טפחה וכו' הלא ידך (עמנואל, אנא אדני, מחב' יע, הברמן, 541). — *כוכבי שחק, ואמר המשורר: בוש ממאור פניו והודה לו עם כוכבי שחק וכל אדם (רמב"ע, הענק א, ברודי, סג). כל כוכבי שחק וחילם נתנו החן והיפי בעזבוניך (עמנואל, לא יאמרו, מחב' כז, הברמן, 782). — *מטר שחק, ואמר המשורר: באו שתו עמי בצל קורה על קול מטר שחק בירח בול (רמב"ע, הענק ג, ברודי, של). ביום רוה מטר שחק תלמים (שם שם). מטר שחק בעת רדתו פני הגן לאט שוה (שם ג, שם, שמג). — *ענן שחק, ואמר המשורר: חרבו מעוניהם במי עיני ובמי ענן שחק אשר הריק (שם שם 7, שמה). יתן ויתנדב בנדבת ענני שחק (ר"י חריזי, שואל בעד, מחב' כ, 458). ויחמל עליו ענן שחק (רש"ט פלקירה, הן הספר, אגרת המוסר, הברמן, קבץ על יד א (י"א), סח). ומחת כעב פשעי וחטאי כענן שחק (עמנואל, אנא אדני, מחב' יע, הברמן, 541). היא נולה גשמי נדבות כענן[1] שחק (הנ"ל, עורי מלילתי, מחב' כ, שם, 551). — *שמי שחק, ואמר הפיטן: יושב שמי שחק ברום חביון ועוז (יוסף בן אברהם, יושב שמי שחק, סידור סימן, אידלזון-טורטשינר, 244). שמי שחק ואופנים וכוכבים ברון עונים (שמואל ב' יוסף הזקן, כרובים כל בני עליון, כ"י כהנא פ"ז 55 ב, נזכר בלוח השירה והפיוט לדודזון כרך ג ערך שמי שחק). — *תלי שחקים, ואמר הפיטן: הישבי על תלי שחקים, הרכבי על כנף ברקים (ר"י הלוי, מודים לך, זמורה א, 365). — *שחקים וארקים, ואמר הפיטן: בטרם שחקים וארקים נמתחו (סדר רב עמרם, ערבי יוה"כ).

***שַׁחֲקוּת**, ש"נ, — תכונת הדבר השחוק, בְּלִיָּה: כלי פשתן הישנים אין הגיהוץ מחזיר אותם לחדושם ועדין ניכר בהן שחקות (תשו' הריב"ש סז).

***שַׁחֲקִי**, ת"ז, — מצוי בשחק, במרום, מתכונת הדבר המורם: וחכמת הכוכבים הלמודית חוקרת הגרמים השחקיים (רש"ט פלקירה, ראשית חכמה, 45). הספר השלישי יתבאר בו ענין ההויה וההפסד וכו' והתמדת המינים בהפסד האישים כשתי התנועות השחקיות המזרחית והמערבית (שם, 52). שאלו העצמים הגופניים השחקיים והעפריים משועבדים לאלו העצמים הרוחניים (שם, 55). ובהגיעו בעיון אל הגופים השחקיים (שם, 64). ובלבשו צורותיו וכו' בתנועת הגרמים השחקיים קראו בהו (עם ואל הרומי, פי' התורה, Archiv Merx, 374).

א. **שחר**, ממנו *הִשְׁחָרָה, מַשְׁחָר, *שִׁחוּר, שָׁחוֹר, א. שַׁחַר, שְׁחֹר, א. שַׁחַר, *שַׁחֲרוֹן, *שַׁחֲרוּר, *שַׁחֲרוּרִית, שַׁחֲרוּת, שְׁחַרְחֹר, *שְׁחַרְחֹרֶת, *שַׁחֲרִי, *שְׁחַרִירוֹן, *שְׁחַרִירוּת, *שַׁחֲרִית.

ב. **שחר**, ממנו ב. שַׁחַר, *תִּשְׁחֹרֶת (?).

א. **שָׁחַר**, פ"ע, — שָׁחַר העור מעל האדם, נשרף[2], verbrennen; brûler; to burn: עורי שָׁחַר

---

1) [כן בכ"י ניו־יורק, ועי' לשוננו יז, 19.]

2) [רק בהכנה זו, ולא כלשון צבע שח' בלבד, מובן צרוף הפעל במלת היחס מֵעַל, ובדומה לכך משמש גם הפעל קדר באיוב ו יו: הַקֹּדְרִים מני קרח עלימו יתעלם שלג, שיש לפרשו ביותר דיוק: (מי הנחלים) הנשרפים (מן קָדַר = שָׁחַר) מן רוח הסערה (כהוראת קרחא בארמ') שאצלם נעלם השלג. ואולי זאת, בלשון

מעלי ועצמי חרה מני חרב (איוב ל ל). — ובספה״א, במשמ׳ השחיר, נעשה שָׁחֹר, ואמר המשורר: האביד נצחי שחור מחלפות כי תניפם את לבבי מניפות, שחרו כי הם בשחר שזופות (ר״י הלוי, בת ידידי, זמורה ב, 52).

—הפע׳ *הִשְׁחִיר, — א) פ״ע, נעשה שָׁחֹר, schwarz werden; noircir; to blacken: היו (השערות) לבנות והשחירו, אחת לבנה ואחת שחורה והשחירו שתיהן (נגע׳ א ה). שתי שערות עקרן משחיר וראשן מלבין טהור, עקרן מלבין וראשן משחיר טמא (שם ד ד). כשרה הזקנה אלא שאין ממתינין לה שמא תשחיר (ר״מ, פרה א א). היו בה שתי שערות עיקרן משחיר וראשן מאדים, עיקרן מאדים וראשן משחיר, הכל הולך אחר הנראה (שם ב ה). איזהו סימניה וכו׳ משישחיר הפשוטות (בן עזאי, נדה ה ח). כלי כסף משתמש בהם בצונין אבל לא בחמין מפני שמשחירין[1] (תוספת׳ ב״מ ב כב). בראשונה כשהיה הטל יורד על הקש ועל התבן היה מלבין וכו׳ עכשיו משחיר (שם סוטה טו ב). שחור כחרת, עמוק מכאן טמא, דיהה מכאן ואפילו ככותל טהור, לא מתחלת בריתו הוא משחיר, אלא שנעקר המשחיר, למה זה דומה לדם מכה שמשנעקר הוא משחיר (שם נדה ג יא). כל זמן שפני מזרח מאדימות זהו יום, הכסיפו זהו בין השמשות, השחירו נעשה העליון שוה לתחתון זהו לילה (ירוש׳ ברכ׳ א א). והשחירו שיניו מן הצומות (ר׳ חנינא, שם שבת ח ב). שהשחירו פניהן כשולי קדירה (שם חגי׳ ב ב). ועי׳ קדרה. בשל הזרע מבפנים השחירה הקדירה מבחוץ (ר״ש בן לקיש, שם סנה׳ ח א). דם המשחיר (כריתו׳ כב.). כיון שעלה מגיהנם פניו משחירים (פסיקי׳ רבי׳, מתן תורה, לה:). לתנוקת בת מלכים שקלקלה בבית אביה ונזפה ויוצאת והיתה מלקטת בשבלים והשחירה (מד״ז שה״ש, שחורה אני, זוטר, 13). — ב) פ״י, עשה לשָׁחֹר, צָבַע בְּצֶבַע שָׁחֹר, ואמר בן סירא: רע אשה ישחיר מראה איש ויקדיר פניו לדוב (ב״ס גני׳ כה יז). — ובתו״מ: כלי כסף משתמש בהן בצונין אבל לא בהמין מפני שמשחירן[1] (ירוש׳ ב״מ ב י, בבלי שם ל.). שחורות כעורב, במי אתה מוצאן וכו׳ במי שמשחיר פניו עליהן כעורב (רבה במס רבי, ערובי׳ כב.). כל המשחיר פניו על דברי תורה בעוה״ז הקב״ה מבהיק זיוו לעולם הבא (ר׳ יהודה ברבי סימון, סנה׳ ק.). — ובספה״א: או שנשתנו תכונותיו שהיה לבן והשחיר (ר״י א״ת, כוח חן י). הוי אוהב את החסידים, כדי שתנצל ממלאך התשחירת, פי׳ מלאך המות, שמשחיר פני האדם במותו (ר״י אלנקאוה, מנורת״מ ד, ענעלאו, 432). — ואמר המשורר: ושלחו יד מתי ידות קצרות והשחירו צדקות הלבנות והלבינו רשעות השחורות (ר״ש הנגיד, אלהים האריך, בן תהלים, הברמן א, 98). ילדי ימים וכו׳ לא הלבינו מאפל ראשי עד השחירו לבנת טח (רמב״ע, הענק ט, ברודי, סנו).

—הפע׳, *הֻשְׁחַר, — שהשחירו אותו: שני ספלים של כסף היו בראשו של מזבח וכו׳ ר׳ יהודה או׳ של סיד היו אלא שהיו מושחרין מפני היין (תוספת׳ סוכה ג יד). בראשונה היו מגלין פני עשירים ומכסין פני עניים מפני שהיו מושחרין פניהן מפני בצורת (מו״ק כז.). כל ימיו (של ר׳ יהושע) הושחרו שיניו מפני תעניותיו (חגי׳ כב:). — ואמר הפיטן: הלא תראה עם נלאה אשר השחר כמו כבשן (רשב״ג, שעה נאסר, ביאליק-רבניצקי ב, 222). בושנו במעשינו ונכלמנו בעונינו כי הושחרו פנינו מפני חטאתינו (ר׳ אליה פילוסוף בר׳ אליעזר מקנדיא, יהי רצון מלפניך, סליח׳ ער״ה).

—נפע׳, *נִשְׁחַר, — נעשה שָׁחֹר: נחר, נשחר מן האש (רש״י, יחזק׳ יט ד).

—פִּע׳, *שִׁחֵר, — עשה שָׁחֹר: נדבר מן הסרים, אשר הוא מקרין מפרים, ומאשתו אשר הטחן לאחר, ואני אהיה במליצותי פניהם משחר (עמנואל, מחב׳ ה, הברמן, 157). — ואמר המשורר: וסוסים נכונים ליום השאונים לשחר לבנים וללבן שחורים (ר״ש הנגיד׳ אשלח בכנפי, בן תהלים, הברמן א, 122).

שרפה, עקר הוראת שני השרשים קדר ו־שחר, שאך אחר כך קבלו מכאן את משמעות הצבע השח־ של רב הדברים הנשרפים.]

[1]) [בירוש׳ ב״מ פ י, וכן בבבלי ב״מ ל.: שמשחירן.]

[1]) [בתוספת׳ ב״מ ב כב: שמשחירין.]

—התפ', *הִשְׁתַּחֵר,—נעשה שחֹר: אבל אם היו (הפולים) ישנים ונשתחרו נראים כוכבים בקערה (כ"ס, סנה עו:). ולא ישאר זה השחרות אשר בראו השם בהתחבר המשתחר אל השחרות (כ"ס א"ה, מו"כ א עג). כי האדם המתהווה ישוב גדול וקטן ויצמח ויחסר ויתלבן וישתחר (סס ג, הקד' ה). שאשר עליו התלונה התאדם או השתחר (ר"י מסיר ליאון, נופת צופים, 72). עורי נשתחר מעלי מעוצם החום (רלב"ג, איוב ל).

ב. שָׁחַר [1]) רק בּינ' שִׁחֵר,— בקש, דרש, aufsuchen; aller chercher; to search for: שֹׁחֵר טוב יבקש רצון ודרש רעה תבואנו (משלי יא כז). — ובתו"מ בּמשמ' קם בּשַׁחַר: נבוכדנצר היה משתחוה לשמש וכו' ודניאל היה שוחר ומתפלל למקום וכו' ולמה היה שוחר ומתפלל כדי שירחם הקב"ה על ישראל, ועליו אמר שלמה שוחר טוב יבקש רצון (מד"ר שמות טו). — *ומדרש שוחר טוב כשם למדרש תהלים, על פי התחלתו. — ואמר המשורר: שחרתיך מחלל כל נפשים בזמרתי מקום קרבן ואשים (ר"ש הנגיד, שחרתיך, בן תהלים, הברמן ג, 150). שחרתיך בכל שחרי ונשפי, ופרשתי לך כפי ואפי (רשב"ג, שחרתיך בכל, ביאליק-רבניצקי ב, 47). ועתי ונעתי עת כי שחרתיך, זחלתי ותלתי יום זכרתיך (הוא, ואכן אספיל, שם. 184) ימים הפכו שער לבן אכן לבי להם שחר (ראב"ע, הענק ה, ברודי, שם). מרחץ יבש תבחר, בשר צלי תשחר (ראב"ע, שמעו נא, כהנא א, 184). — *ובצרופים שוחר שלום, שוחרי המוסד, נוהג בספרות ובדבור. — *ובמשמ' קם בשַׁחַר, בבקר, ואמר הפיטן: שִׁחֵר והשכים להלוך בבקר (עת שערי רצון, סליחו' ר"ה, סדור אר"ל, תלב:).

—פע', שִׁחֲרוֹ, שִׁחַרְתַּנִי, שַׁחֲרוּ, מְשַׁחֲרֵי, לְשַׁחֵר, אֲשַׁחֲרֶךָּ, תְּשַׁחֵר, יְשַׁחֲרֻנְנִי, — כמו קל: נפשי אויתיך בלילה אף רוחי בקרבי אֲשַׁחֲרֶךָּ (ישעי כו ט). עד אשר יאשמו ובקשו פני בצר להם יְשַׁחֲרֻנְנִי (הושע ה יה). אלהים אלי אתה אֲשַׁחֲרֶךָּ צמאה לך נפשי כמה לך בשרי (תהלי סג ב). אם הרגם ודרשוהו ושבו וְשִׁחֲרוּ אל (שם עח לד). אז יקראנני ולא אענה יְשַׁחֲרֻנְנִי ולא ימצאנני (משלי א כח). על כן יצאתי לקראתך לְשַׁחֵר פניך ואמצאך (שם ז יה). אני אהביה אהב וּמְשַׁחֲרַי ימצאנני (שם ח יז). ומה לא תשא פשעי ותעביר את עוני כי עתה לעפר אשכב וְשִׁחֲרַתַּנִי ואינני (איוב ז כא). — ושחר אֶל אֵל: אם אתה תְּשַׁחֵר אל אל ואל שדי תתחנן (שם ח ה). — ושחר לטרף: הן פראים במדבר יצאו בפעלם מְשַׁחֲרֵי לטרף ערבה לו לחם לנערים (שם כד ה). — ושחר את פלוני מוסר, יסר אותו: חשך שבטו שונא בנו ואהבו שִׁחֲרוֹ מוסר (משלי יג כד). — ואמר בן־סירא: כל שיחה חפוץ לשמע ומשל בינה אל יצאך, ראה מי יבין ושחריהו ותשחק בסיפו רגלך (ב"ס גני' ו לו). דורש אל יקח מוסר ומשחרהו ישיג רצון (שם לה יז). — ובתו"מ: מרחם משחר, מרחמיו של עולם שחרתיך לי (מד"ר ברא' לט). היה יצחק משחר מוסר ליעקב שלמדו יצחק תורה ויסרו בבית תלמודו (שם שמות א). אם עשית דברי בשמחה פמליא שלי תצא לשחרך (דא"ז ז). — ואמר הפיטן: וירא שבטים וישרוק וישיחר לשחתם (ינאי, וירא אהובים, קרובי במדבר, זולאי, ריג). — ואמר המשורר: נשחר את מקום שחת ורמה ונטש את מקור חיי נצחים (ר"י הלוי, דבריך, זמורת א, 12). הציקתני תשוקתי לאל חי לשחר את מקום כסאות משיחי (הוא, סליקתני שם שם, 19).

שָׁחֹר [1]), ת"ז, שְׁחֹרִים, שְׁחוֹרָה, שְׁחֹרוֹת, — קודר בצבעו, בצבע הפחם, schwarz; noir; black: והנה אין מראהו עמק מן העור ושער שָׁחֹר אין בו (ויקרי יג לא). ואם בעיניו עמד הנתק ושער שָׁחֹר צמח בו (שם שם לז). במרכבה הראשונה סוסים אדמים ובמרכבה השנית סוסים שְׁחֹרִים (זכרי ו ב). אשר בה הסוסים הַשְּׁחֹרִים יוצאים אל ארץ צפון (שם שם ו). שְׁחוֹרָה אני ונאוה [2]) בנות ירושלם כאהלי

---

[1]) [כנראה צדקו אלה הרואים בפעל זה וכשרש שיצא ממנו אך התפתחות מן א. שַׁחַר במשמ' השכים בבקר, כיחס הפעל בִּקֵּר (בִּקּוּם) אל בֹּקֶר וכשמוש הפעל בתו"ם. גזירות אחרות שהציעו, אינן מסתברות.]

[1]) [גם בארמ' ובסור' שְׁחַר, היה שָׁחֹר, ועי' א. שַׁחַר, א. שַׁחַר, הערות.]

[2]) [כמבֹאר בספרו של העורך, הלשון והספר ב, 281, הכונה: שחורה אני ונודדת בנוה (בהוראת

קֵדר כיריעות שלמה (שה"ש א ה). קיצותיו תלתלים שְׁחֹרוֹת כעורב (שם ה יא). — ובתו"מ: תאנים שחורות מעלות את הלבנות והלבנות מעלות את השחורות (תרומ' ד ח). זימן שחורים ומצא לבנים, לבנים ומצא שחורים וכו' מותרים (ביצ' א ד). קונם שאיני נושא את פלונית כעורה והרי היא נאה, שחורה והרי היא לבנה וכו' מותר בה, לא מפני שהיא וכו' שחורה ונעשית לבנה וכו' אלא שהנדר טעות (נדר' ט י). הנותן צמר וכו' לצבוע לו אדום וצבעו שחור, שחור וצבעו אדום וכו' (ב"ק ט ד). אם היה השחור על גבי הלבן נוטל את הכל (שם י י). הרי עלי שור וכו' שחור והביא לבן, לבן והביא שחור וכו' לא יצא (מנח' יג ח). בני ישראל, הריני כפרתן, הרי הן כאשכרוע לא שחורים ולא לבנים אלא בינונים (ר' ישמעאל, נגע' ב א). יש לציירים סממנין שהן צרין צורות שחורות ולבנות ובינוניות (ר' עקיבא, שם שם). בהרת ובו שער לבן או שער שחור טמא, אין חוששין שמא מיעט מקום שער שחור את הבהרת (שם ד ד). חמשה דמים טמאים באשה, האדום והשחור וכקרן כרכום וכמימי אדמה וכמזוג וכו' איזהו אדום, כדם המכה, שחור כחרת (נדה ב ו–ז). תינוקת שהביאה שתי שערות אינה יכולה למאן, ר' יהודה אומר עד שירבה השחור על הלבן (שם ו יא). יש גפן שיינה אדום ויש גפן שיינה שחור (שם ט יא). לאדם שיש לו ב' נשים, אחת ילדה ואחת זקינה, ילדה מלקטת לו (שערות) לבנות, זקינה מלקטת לו שחורות (ב"ק ס:). (דם) שחור אדום הוא אלא שלקה (ר' חנינא, נדה יט.). שחורה אני במעשי ונאוה במעשי אבותי (מד"ר שה"ש, ממורה אני). תלמודות של תורה שנראו כעורות ושחורות מלאומרן ברבים (שם, ראשו). ועי' לבָן. — *השָׁחוֹר שבעין, אישון העין, בת עין: הגלגל הזה של עין אין אדם רואה מתוך הלבן שיש בו אלא מתוך השחור (מד"ר ויקר' לא). אמו מורעת אודם שממנו הדמים והעור והבשר ושער ושחור

[חפעל נַוִי a) בערבי) באהלי קדר וכיריעות שלמה השחרים והנודדים.]

a) نوى

שבעינים (שם קהל', ברכות מטוגה). העה"ז דומה לגלגל עינו של אדם וכו' שחור שבו זה העולם, קוסט שבשחור זה ירושלים (דא"ז סוף פרק ט). — *שְׁחֹרִים בּמשמ' בגדים שְׁחֹרִים: קונם שאיני נהנה לאיש פלוני כל הזמן שהוא לבוש שחורים, לבש לבנים מותר בו (ר' לעזר, ירוש' נדר' ט ג). אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא (מו"ק יז.). — *שְׁחוֹרֵי הראש, במשמ' בני אדם [1]: הנודר משחורי הראש אסור בקרחין ובעלי שיבות ומותר בנשים ובקטנים, שאין נקראין שחורי הראש אלא אנשים (נדר' ג ח). רבי מאיר אזל לממלא, ראה אותן כולן שחורי ראש [2], אמר להם תאמר ממשפחת בית עלי אתם דכתיב ביה וכל מרבית ביתך ימותו אנשים (מד"ר ברא' נט). — ובסהמ"א: משל למלך שהיו לו שני בנים ומת אחד מהם ולבשו כל בני המדינה שחורים, אמר המלך לבשתם שחורים עתה במיתתו של בני הראשון, אני אלבישכם לבנים בשמחתו של בני השני (פרקי משיח וס' אליהו, ביהמ"ד ילינק ג, 73). שחימי, שחורין בעין ישנים (רש"י, ב"ק לו:). הלבן שהוא מקיף לקרום הקרניית מכל צדדין סביב לשחור העין, ר"ל סביבות המקום הנראה מן העין שמתהפך למראה השחרות או התכלת (פי' המשניות לרמב"ם, בכורות ו ב). לסבות הליחות הקרות שהם השחורה והלבנה (מנחת קנאות, קופמן, 103). הבוסולא הוא קלפי אשר בתוכה נתנו הפולין דהיינו השחורים לסימן ההסכמה והלבנים לסימן הדחיה (סריד מעיר, 47, קובץ על יד ה). — ואמר המשורר: ואומר מה שחורים נאהבים ונשנאים לבנים או צהבים (ר"ש הנגיד, בן משלי, אברמסון, 130). אז יעטה הירח לפני השמש בעב שחורה ויסתיר מעין כל ראיה מאורה (רשב"ג, כתר מלכות, ביאליק–רבניצקי ב, 65). אמר זמן, חכם היה רופא הלבש לבוש שני בעד ערמה יתרון לך על כל נבוני לב כי ילבשו שחור בעד חכמה (ר' שלמה דאפיארה, מובא בספר שעשועים לר"י זבארה, דודזון,

[1] [כך בא גם הצרוף גֻּלְגֹּלֶת קָדְקֹד, שחורי הקדקד, בכתובות מאשור ומבבל.]

[2] [ולא זקנים בעלי שיבה.]

123). — ומרה שחרה, גם במשמ' נטיה ליגון ודאגות, melancholia, עי' מרה, מררה. — והשחרה, כמו מרה שחורה: כי השחורה הפועלת המלנכוניה אמנם תהי' או שחורה טבעית או לכנה תשתנה אל השחורה (קאנון ג א ד ט). ולמחול ישלח השחורה לבלתי תהיה בדם פזורה (בתי הנפש, ס' פעמונים לר"י זבארה, דודזון, 161). ויראתי פן אפול בחולי השחורה שהיא חולי השטות אשר טוב ממנו המות (מלך ארטוס, מגזין לברליינר יב, א). — °שחר, בעל מרה שחרה: ומי שהוא קשה לשמוע הוא קר וכשהוא קשה לאבד הוא יבש וזהו טבע השחורה, אם כן מי שהוא שחור הוא קשה לקבל הדברים (רמב"ן דוכן, מגן אבות ה יג, בשם ר' יונה).

א. שחר[1], ס"ז, — שחר, דמדומי בקר, זריחת אור הבקר, Morgengrauen, Morgen; aube du jour, matin; early twilight, dawn: אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר[2] (ישע' ח כ). ונדעה נרדפה לדעת את יי' כשחר נכון מצאו (הוש' ו ג). ככה עשה לכם בית אל מפני רעת רעתכם בשחר נדמה נדמה מלך ישראל (שם י יה). כי הנה יוצר הרים ובורא רוח וכו' עשה שחר עיפה ודרך על במתי ים (עמו' ד יג). יום חשך ואפלה יום ענן וערפל כשחר פרש על ההרים (יואל ב ב). עורה הנבל וכנור אעירה שחר[3] (תהל' נז ט, קח ג). המימיך צוית בקר ידעתה שחר מקמו (איוב לח יב). מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה (שה"ש ו י). — ובצרופים הקדומים, נבקע השחר, עלה השחר, עלות השחר: וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט (בראשי יט טו). ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר וכו' ויאמר שלחני כי עלה השחר (שם לב כה—כז). ויהי ביום השביעי וישכמו בעלות השחר ויסבו את העיר (יהוש' ו טו). ויתעללו בה כל הלילה עד הבקר וישלחוה בעלות השחר (שופט' יט כה). וישכמו ויהי כעלות השחר ויקרא שמואל אל שאול הגג לאמר קומה ואשלחך (ש"א ט כו). אז יבקע כשחר אורך וארכתך מהרה תצמח (ישעי נח ח). וימן האלהים תולעת בעלות השחר למחרת (יונ' ד ז). ואנחנו עשים במלאכה וחצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים (נחמי' ד טו). ועי' בקע, עלה. — ובתמונה, כנפי שחר, עפעפי שחר[1]: אשא כנפי שחר אשכנה באחרית ים (תהל' קלט ט). יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין ואל יראה בעפעפי שחר (איוב ג ט). עטישתיו תהל אור ועיניו כעפעפי שחר (שם מא י). — ובכתרת מזמור בצרוף אילת השחר: למנצח על אילת השחר[2] מזמור לדוד (שם כב א). ועי' ב. שחר, ג. שחר, ד. שחר. — ובמגלות מדבר יהודה: וכשחר נכון לאורתום (מג"י גנוי ב, סוקניק, מג). — ובתו"מ, גם בצרוף עמוד השחר, אילת השחר: מאימתי קורין את שמע בערבית, משעה וכו' עד שיעלה עמוד השחר (ברכ' א א). בשחר מברך שתים לפניה ושתים לאחריה (ברכ' א ד). שלש אבעיות ביום בשחר ובחצות ובמנחה (פסח ד ה). נכנס להקטיר קטורת של שחר (יומא ג ד). קטורת של שחר

[1]) [באותה משמ' גם בכהבת משע 15: שחרת, באשור' שר (בסק' שחר), שרת, שאר, ובאוגרית' כנראה שחר כשם לאל השחר. אך בעקר אין שחר כנראה אלא לשון אפל שחרחר הפרוש על פני האדמה לפני עלותו, ואין שחר במשמ' בקר אלא קציר לשוני קדום במק' הבקע השחר, עלות השחר, עלית השחר מעל האדמה, ועי' שחר, הערה.]

[2]) [לפי דברי העורך, הלשון והספר ב, 248 וכו' (עי' שם) אין הכונה כאן לדבר שבדבור, אלא שיאמרו האבות והידענים, כשישאלו אותם, לאמר: אם לא (יהיה רעב בא ץ) כדבר הזה אשר אין לו שחר, כלו' כמדבר חשך וצלמות שאין בקר זורח בו, והעובר בו ירעב ויתמרמר. אך בפרשנות הובנה המלה בדרכים שונות, גם במשמ' (דבר שאין לו) מובן וענין ברור, ועי' ג. שחר, וגם כלשון דרישה וחפוש, ועי' ב. שחר. והשבעים גרסו כאן לשון שחד.]

[3]) [כנראה כונת הדברים: אעירה נבל וכנור בשחר, בבקר. וידועה דרשת חז"ל, המובאת בדברי רש"י: אני מעורר את השחר ואין השחר מעוררני.]

[1]) [גם עפעפים פרושם בעקר: כנפים לעוף, ואך בהשאלה נקראו גם גבות העינים בריסיהן: עפעפים, כנפי העין.]

[2]) [הצרוף קשה, ועי' אילת. ואפשר שיש כאן רמז למעשה שספר על דוד (עי' שחת, הפע', על אל תשחת), ואפשר שהוא הנרמז בתוך המזמור (פס' כ במלים: אילותי לעזרתי חושה. ובתו"מ בא אילת השחר כשם לשחר, ע"פ מליצת הכתוב.]

היתה קרבה בין דם לאברים (שם שם ה). בשחר היה לובש פלוסין של שנים עשר מנה וכו' ד"ר מאיר וחכ"א בשחר היה לובש של שמנה עשר מנה ובין הערבים של שנים עשר מנה (שם שם ו). עם תמיד של שחר היו קרבין (ר"ע, שם ז ג). אין פוחתין מאחד ועשרים תקיעות במקדש וכו' תשע לתמיד של שחר ותשע לתמיד של בין הערבים וכו' (סוכ' ה ה). מאיילת השחר עד שיאור המזרח אדם מהלך ארבעת מילין (ירוש' ברכ' א א, שם יומא ג ב). ר' חייא רובא ור"ש בן חלפתא הוו מהלכין בהדא בקעת ארבל בקריצת' ראו אילת השחר שבקע אורה (שם יומא ג ב). — ומ"ר *שחרים, שחרין: מאימתי קורין את שמע בשחרים[1]), משיכירו בין תכלת ללבן וכו' עד הנץ החמה (ברכ' א ז). — ובמהמ"א, ביחוד מ"ר שְׁחָרִים, ואמר הפיטן: שחר אבקשך צורי ומשגבי, אערך לפניך שחרי וגם ערבי (רסב"ג, שחר אבקשך, ביאליק-רבניצקי ב, 46). שחרים אקראת עורה כבודי (הוא, שמרים, שם שם). ליחד אל אים שתי פעמים ביום, להתפלל יום יום ערבים ושחרים (הוא, שמר לבי, שם שם, 136). וריחת שחרים בעלות עמוד השחר לשכני תדרשו ושמי תמליכו (רי"ל בר ראובן, את קולך שמעתי, אזהרות). דרשתיך במחשבי מצאתיך בשעפי ושחרתיך ערבי לילי ושחרי ונשפי (ר"י הלוי, רחמיך שאלתי, זמורת ג, 582). ידידי בשחרים קחו נא הישרים עמכם דברים (הוא, בלבי ורעיוני, שם שם, 601). וטוב כי תעירון שחרים לעבדו ואל תישני עד יעירוך שחרים (הוא, ידועת אמונות, שם שם, 625). בהקת אור שחריך (משלם בר קלונימוס, אפיק רנן, יוצר ב פסח). טוטפי שיר לו להשיר בשחרים ובנשפים (ארוגי עוז, אופן שבת א אחס"פ). — ואמר המשורר: לדורש תחכמות ועצות ומזמות וגוער בתנומות נשפים ושחרים (רוקח, דעה לבי, אלוני, עא). אשלח בכנפי שחרים ספרים (ר"ש הנגיד, אשלח בכנפי, בן תהלים, הברמן א, 118). וכנור לעורר ישיני שחרים (שם שם, 123). ושמתי מלבוש ליל לבושי ותפארתי כסות כבסות שחריו (רסב"ג, כתרם עז, ביאליק-רבניצקי א, 20). ועל כנפי שחרים קול מבשר (רמב"ע, הריח מר, ברודי, קנט). ונצני שחקים נעלמו כי במי נחלי שחרים הם גרופים (הוא גדודי ליל, שם, קפו). ועורה כבודי והעיר שחרים (הוא, הענק ב שם, סלא). פני השחרים בעיניו שחורים (ר"י הלוי, היוכלו נגרים, זמורת א, 50). וקשרי כנפך בכנפי שחרים (שם שם, 51). אשרי מחכה ויגיע ויראה אורך ויבקעו עליו שחריך (הוא, ציון הלא תשאלי, שם שם, 57). ונשפי חשק שחריו (הוא, אגרת לר' נתן החבר, שם שם, 70). שחריו קנאו לו בערביו (הוא, בנות ליל, שם ג, 141). צמה שחורה לחי שחר משחרת (הוא, עין כדיבה, שם, 282). עד נבקעו משחור טוריו שחרים וכן חברו כהתחברות אפל באשמרת טוריו כליל ועיניו כשחר (שם שם, 283). נפשי לרוח השחרים שחרה (הוא, ארץ כילדה, שם שם, 317). אשר התערבו בו מר וכפר כהתערב שחרים עם נשפים (הוא, התירא, שם שם, 321). מי זה אשר מחציתו מבני שם וחציו מבני חם ובו שחרו וגם ערבו (ראב"ע, גבר אסר דת, כהנא א, 96). שחריה חשכים ומאוריה נדעכים (ר"י חריזי, תחכ' ב, 29). והבינו מברקיו מטריו, והבירו משחריו מאוריו (שם ג, 39). שחרים יישנו אישים והיא תעור באשמורת (שם שם, 49). לחית מעלה שחרים ושערה מעריב ערבים (שם ו, 71). — ומ"ז שַׁחֲרַיִם, ואמר הפיטן: יענו קדוש מבוקר לערבים, ידברו ברוך מערב לשחרים (רסע"ג, אכוין כליות, סדור רסע"ג, סלא).

ב. **שַׁחַר,** כְּמוֹ שַׁחְרָהּ, מלה מספקה: ובא עליך רעה אשר לא תדעי שַׁחְרָהּ[1]) ותפל עליך הוה לא תוכלי כפרה (ישע' מז יא).

ג. **שַׁחַר,** שָׁחַר, מלה מספקה: איך נפלת משמים הילל בן שָׁחַר[2]) נגדעת לארץ חולש על גוים (ישע' יד יב).

---

[1]) [כך הגרסה במדב"ס, ובתוספת' ברכ' א ד: בשחרין, ובהוצאותינו: בשחרית.]

[1]) [לפי ההקבלה אל לא תוכלי כפרה רואים רב החדשים כאן עקר בקריאה שַׁחֲדָהּ, כלשון שֹׁחַד וכפר, וכן בודאי נכון. והפרשנים המסורתיים ראו כאן לשון פרוש ומובן, ולפי זה השמוש בספה"א. ועי' ד. שַׁחַר.]

[2]) [פרשנים ומדקדקים ראו כאן שמוש של א. שַׁחַר

ד. *שַׁחַר, ס״ז, — מובן, ענין [1]: ומה שמצאת נוהגים וכו' אני אומר שזה המנהג אין לו שחר (ריב״ם לט). ואשר אמרו אותו המדקדקים החדשים בסבת דבר זה הוא דבר שאין לו שחר (ריב״מ דורלן, מעשה אפוד י). ודבריהם (של המפרשים) בזה אין להם שחר (ר״י אברבנאל, מ״א יז, הלעה). על גבעה וכו' נראו עמודים וכו' אשר עליהם חרותים דברים לא נודע שחרם עוד (שמשון בלוך, שבילי עולם ג, לג:). אפס האיש אשר תכליתו רק לתאר את ארץ מצרים הנה יעלה בידו ציור בלתי שלם אשר לא ידע שחרו אם אפס קצהו נראהו לו (גוטלובר, ממלרים, ו).

***שַׁחְרוּן,** ס״ז, — כמו א. שַׁחַר, בֹּקר, ואמר הפיטן: באנו לחלותך בעתות שחרון, קמים ושיר נואמים למול הארון (באנו לחלותך, סליחי כ״ה, סדור אר״ל תנז).

***שִׁחְרוּר,** ס״ז, — מעשה המשחרר את העבד, השבוי וכדו', גאולה מעבדות ושבי, בפרט בצרופים גט שחרור, שטר שחרור: אחד גטי נשים ואחד שחרורי עבדים שוין למוליך ולמביא, וזו אחת מן הדרכים ששוו גטי נשים לשחרורי עבדים (גיטי א ד). כל גט שיש עליו עד כותי פסול חוץ מגטי נשים ושחרורי עבדים וכו' כל השטרות העולים בערכאות של נכרים אף על פי שחותמיהם נכרים כשרים חוץ מגטי נשים ושחרורי עבדים (שם שם ה). האומר תנו גט זה לאשתי ושטר שחרור זה לעבדי אם רצה לחזור בשניהם יחזור, דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים בגטי נשים אבל לא בשחרורי עבדים וכו' האומר תנו גט זה לאשתי ושטר שחרור זה לעבדי ומת לא יתנו לאחר מיתה (שם שם ו). גופו של גט שחרור הרי את בת חורין, הרי את לעצמך (שם ט ג). מצא גטי נשים ושחרורי עבדים וכו' הרי זה לא יחזיר (ב״מ א ח). שחרור העבד שכתבו שלא לשמה פסול (תוספת' גיט' ב ז). האומ' לשפחתו הרי זה גט שחרוריך מן היום ולאחר מיתתו ר' אומ' הרי זה גט שחרור וחכמ' אומר' שחרורי עבדים כגיטי נשים (שם שם ז ג). גט שחרור [1] בזמן שהרב מודה יחזיר לעבד (שם ב״מ א ז). קל הוא בשיחרור כהדא דתני העושה עבדו אפותיקי מכרו אינו מכור, שיחררו הרי זה משוחרר (ר' יודן, ירוש' פסחי ב ב). נראין דברים שיקבל העבד גט שיחרור ואל יקבל גט כוותיך (ר' יוחנן, שם גיט' ב ו). ולא כן חני וכו' האומר לשפחתו הרי שטר שחרוריך לפני מיתתי שעה אחת שהיא אסורה לוכל בתרומה כיד (שם שם ג ג). סימא שתי עיניו כאחת וכו' צריך לכתוב לו גט שחרור (שם שם ד ד). הרי גט שחרורך מעכשיו לאחר שלשים יום על דעתיה דרבי הרי זה גט (שם שם ז ג). נראין דברים שיזכה העבד בגט שיחרור שיש לו גט שיחרור ואל יזכה בגט אשה שאין לו גט אשה (ר' יוחנן, שם קדוש' א ג). הקדש חמץ ושיחרור מפקיעין מידי שיעבוד (יבמ' מו.). לא יגאל באלה, ר' יוסי הגלילי אומר באלה לשחרור, בשאר כל אדם לשעבוד, ר״ע אומר באלה לשיעבוד, בשאר כל אדם לשחרור (קדוש' טו:). — ובסהמ״א: אמנם בחג השבועות שהשיגו שחרור הנפשות מהעבודה הקשה ביום החמשים בהגיע השחרור לעבדים בשנת החמשים (ר״י אבוהב, מנורת המאור, קמא.)

א. *שַׁחֲרוּר [2], ס״ז, — צבע שחֹר: ונאה לחכם לידע עוד לבחור את הדבש שיחפץ לשום במשקיות להיות חדש ומתוק למאד ועב ושמן וריחו טוב ומראהו אדום כשחרור וכירוק וזך וטהור (פנחס דוכולו, I). ורמז ג״כ בזה כי זה השחרור איננו טבעי בו אלא מצד שזפתני השמש (לבוש המור על התורה, קלח.). — ואמר הפיטן: פנת מגדל עדר עפלה כשחרורי קדר (אנא תרנ, זולת ב תכות).

במשמ' בֹּקר. אך לפי דברי העירך, הלשון והספר ב, 255 וכו' הילל בן שחר הוא שע״פ אשורי Ellil–ban-ishur, שפרושו: (האל) הילל (Ellil) הסב הסד, שמו של שר צבא אשור שנלחם בישראל.]

[1]) [על פי הבנה זו בלשון הכתוב בישע' ח כא ושם מז יא. ועי' א. שַׁחַר, ב. שַׁחַר, הערות.]

[1]) [בבבלי ב״מ ט.: שטר שחרור.]

[2]) [ע״ע הארמ' שבתו״ם.]

ב. **שַׁחֲרוּר**, ס"ז, — שם עוף שָׁחֹר מנעים זמר, עי' ב. שַׁחֲרוּרִית.

א. ***שַׁחֲרוּרִית**, ס"נ, — כמו שְׁחַרְחֹרֶת, תכונת מה שהשחיר ונעשה שחרחר: תתייפי חנה ונתייפת וכו' תחזור חנה לשחרוריתה וחזרה חנה לשחרוריתה (תענ' כג:).—ובספהמ"א: והמכובשים היינו ששחרוריתם יבש עליהן (ר"ם, מקוי ט בסוף). לכך יהא הספרים אצלו לאדם כדי לחתוך שחרורית צפורנים כי חלב וטנופת נשאר שם (ספר חסידים תתרעא). כגון שהיה הבית חדש וזה חסרו במה שהשחירו אע"פ שאין הפסד אותו שחרורית אלא מועט על ידו מגלגלין עליו כל השכר (טו"ע חו"מ, גזילה שסג).

ב. ***שַׁחֲרוּרִית** ס"נ,—נקבת הצפור שַׁחֲרוּר [1]), Amsel; merle; blackbird: לא ימצאו כמו שאמר אריסטו שני שחרוריות למשכן אחד [2]) (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהים ג 7).

שַׁחֲרוּת, ס"נ,—תכונת האדם הצעיר שְׁחֹר השערות [3]), נעורים, Jugend; jeunesse; youth: והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך כי הילדות וְהַשַּׁחֲרוּת הבל (קהלת יא י). — ובספהמ"א: והלב נעור מן הנערות וריק מן השחרות (ר"י הלוי, אגרת לר' אהרן אלמעאלמי, זמורה א, 64). ואנער לנערות, ואשחר את השחרות (הנ"ל, אגרת לר' נתן הסבר, שם שם, 72). וכאשר פנו לערוב ימי עלומים וכו' וחשכו כוכבי נשף השחרות (רמ"ע פלקירא, המבקש, ט.). היתה התאוה סוחרתי, והשחרות אומנתי (עמנואל, מחב' טו, סבירן, 423). — ואמר הפיטן: הרעתי בילדותי ומפשעי שחרותי נהייתי ונחליתי (רמב"ע, מזמרת, פעה"ס, 81). לא יחילו זקנה ובחרות עליך, גם שיבה ושחרות (שיר היחוד ליום ג). —ואמר המשורר: ומימי שחרות דדי דבקים בדודיך כמו דבק רגבים (ר"ש הנגיד, אבא חסי, בן תהלים, הברמן ב, 15). ולא ישב לבית ספר ודת עמי בשחרותי (הנ"ל, ימהר יום, שם שם, 103). אהה על זמן יקרא למי השחרות חרב (רמב"ע, הענק ה, ברודי, שנה). עבדתיך שני ילדות ושחרות (ר"י הלוי, השמיר, זמורה ג, 7). הלעד ימי השחרות (הנ"ל, ישנה בחיק ילדות, שם י, 646). לכה דוד מחלפות ילדות ושחרות נגלה בהער השבירה וכו' כבר חלפו ימי ילדות ושחרות ונפשני עדן אחור נזרה (עמנואל, אבי חכמה, מחב' ח הברמן, 223). —*ובמשמ' צבע שָׁחֹר בכלל: אלו היה מבקש השחור החמור היה לו לומר אל תמאני שאני שחֹרת לפי שקושי השחרות שמי שחור (דונש על רסע"ג 35). האשה הכשית, מגיד שהכל מודים ביפיה כשם שהכל מודים בשחרותו של כושי (רש"י, במדי יב א). קדרתי, לשון שחרות ואפל (הנ"ל, ירמ' ח כא). ואקדיר, לשון שחרות (הנ"ל, יחזק' לא טו). קבצו פארור, שחרות בקדירה (הנ"ל, יואל ב ו). שחורה אני ונאוה וגו', אתם רעיותי אל אקל בעיניכם אף אם עזבני אישי מפני שחרות שבי (הנ"ל, שה"ש א ה). שאני שחרחרת, לפי שאין שחרותי וכיעורי מטעי אמי אלא על ידי שזיפת השמש שאותו שחרות נוח להתלבן כשיעמוד בצל (הנ"ל, שם שם ו). ולא ישאר זה השחרות אשר בראו השם בהתחבר המשתחר אל השחרות אבל יאבד לשעתו ויברא שחרות אחר (ר"מ א"ת, מו"נ א עג). וכל שה חום, הוא השחרות ויתכן שנקרא השחרות כן מפני החום כי השחרות יותר חום מן הלבן (ראב"ע, בראשי ל לב). עד עלות השחר, עד סור שחרות הלילה (הנ"ל, שם לב כא). אל תראוני בעין קלון וחסרון, כי זה השחרות לא נולדתי בו (הנ"ל שה"ש א ה, פעם ב). השבע לי באשר ברא יפי הצורות ההדורות וכו' ויצר שחרות הקוצות (ר"י חריזי, מחברות איתיאל י, פרץ, 80 . סביבות המקום הנראה מן העין שמתהפך למראה השחרות או התכלת

1) [ע"פ הערב' שַׁחְרוּר a). ואמנם כנראה מקור השם בצבעה השחֹר של הצפור, כהוראת השרש שחר בעבר'.]

2) [נוסחה אחרת של מאמר חז"ל (מד"ר בראשי עה): אין שני זרזירים ישנין בדף אחד.]

3) [לדעת אחרים כאלו שַׁחַר החיים, ואינו מסתבר. וי. ברט, Et. Stud. 49 חשב, שיש כאן מלת משרש אחר, מקביל אל שַׁארִח' b) עָלֶם, בחור, אך אין כאן אלא צבע שָׁחֹר של השערות ככנוי לנעורים, בנגוד אל שיבה ככנוי לזקנה.]

a) شحرور b) شارخ

(פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, ידכוים ו ב). ושחרות השיער הוא יופי באיש (עמנואל, פי׳ שה״ש ה יא, עפווענג, 28). — ואמר המשורר: שחרות פטמת שד חימין (הנ״ל, אהבת העבר, מחב׳ יא, הברמן, 830). לא תלביני שחרות עורך עד תלביני את הזפת (הנ״ל, מה לך פה, מחב׳ כ, שם, 566). — °ושחרות של בירה: קח מלח ושחרות של כירה ותכתוש שניהן ביחד וכו׳ (דרך ישרה, שער הסגולות, עט). — °ובחכמת התכונה קו השחרות, כמו קו לקוחי, ecliptic [1]): כי מסלות כל שאר כוכבי לכת בלתי נטויות הרבה ימין ושמאל ממסלת הארץ הנקראת בלשון לע״ז (עקליפטיק) ובלשונינו קו השחרות (כ״ד מפריזנהויזן, מוקדות תבל לו, כט:). — °ובמשמ׳ תכונת בעל המרה השחרה: כי בעת שידאג האדם יתקבץ מותר הרבה במרה השחורה כי היא הסובבת השחרות והדאגות (כ״מ אלדבי, שבילי אמונה ז).

שְׁחַרְחֹר [2]), ת״ז, רק נקי׳ שְׁחַרְחֹרֶת, — משחר בקרני השמש: אל תראֻני שאני שחרחֹרת ששזפתני השמש (שה״ש א ו). — ואמר הפיטן: והכין חפה מיפה לכבוד ולתפארת, וחבקני ונשקני טרם היותי שחרחורת (ר״יל בר יאוזן, יום זה הוריד, אזהרות ב:). ואני שחרחורת, תהלה בפי סודרת (לבעל התבחרת, יוצר שבת ג אחה״פ). — ואמר המשורר: וכל נפש שחרחרת וכל לב כמו דונג וכל פנים צהבים (ר״ש הנגיד, שמואל קדמה, בן תהלים, הברמן א, 61). אזי אורו שתי עיני ואיבתי שחרחרת (הנ״ל, שלח יונה, שם שם, 42). קבל תהלתי מקום שירך ואם לא תתן שחרחרת מקום ברה ויפה (הנ״ל, לכל זמן, שם שם ב, 17). שמש שזפתנו מלהבי חשקך אל תחזה נא כי אנחנו שחרחרים (ר״י הלוי, לפני כרוב, זמורה ג, 105). טורים כמו אהלי קדר וגליון במיריעות שלמה והיא נאוה שחרחרת (הנ״ל, עין נדיבה, שם שם, 283). ובת חיל שחרחרת בתוך בנות מאשרת (ר״י חריזי, ובת חיל, תחכי ה, 49).

***שְׁחַרְחָרוּת**, שחרחֲרוּת, ש״נ, — תכונת מי שהוא שחרחר: כך אמרה כנסת ישראל לנביאים אל תראוני בשחרחרותי (מד״ר שה״ש, כאהלי קדר).

°**שְׁחֹרִי**, שחוריי, ת״ז, — בעל מרה שחֹרה, melancholisch; — colique; — ic: ומה אשר נגזר על מי שהגיע לקצה מחכמת הפילוסופיה וקרהו בלבול שחורי או ברסאם ושכח כל חכמתו (ר״י א״ת, כוזרי ה יד). ואמנם המורסות בלתי חמות הנם אם שתהיין מחמר שחוריי או לבניי או טימיי או רוחיי (קאנון א ב, למוד א פרק ה). והשחוריי יחשב ויתאוה לעמד יחידי ויעמד בדאגה ויגון ופחד (שם א ב ב ג, באותות המזגים). הליחה השחוריית מה שלא יתחדש ממנה בשתשפך על הארץ אבעבועות ונפיחות שחוריות הנה הוא יוצא מהטבע וכו׳ (פרקי משה ב). לפעמים יתהפך הדם וישוב אדומי או שחוריי (שם י). כל המורסות הסרטניות אמנם יהי׳ הולדם ממותר שחוריי (שם כג). במשפט האנשים השחוריים (ר״י אברבנאל, תולדות, וימלאו ימיה). ומהם אמרו שהי׳ (רוח הרעה של שאול) חולי טבעי שחוריי (הנ״ל, ש״א טז יד). על הרוב המשוררים והמנגנים הם שחוריים ואדומיים (הנ״ל, שם שם). והדמיי והשחוריי הם פועלים שני מיני האמצעים (הנ״ל, נחלת אבות ה). שיש ארבעה מיני המזגות דמיי אדומיי לבניי שחוריי וכל אחד מאלו מיני המזגות מכינה לחליים מיוחדי׳ וכו׳ והשחוריי לקדחת רביעית (תולדות יצחק להרי״ץ קארו, תזריע, פו:). וכל הגולה ונודד ממקומו אפילו אינו נודד ללחם הוא ירוקיי שחוריי בערך השקט על שמריו (ר״י עמדין, בירת מגדל עז, לז.). — ובמשמ׳ שחרחר: ופריו הגדל עליו (על עץ הקאפעע) דומה בתארו לפרי הקירשע ירוק כעשב בראשונה וכאשר יבשיל יהפך מראהו לאדום שחורי (שינהאק, תולדות הארץ ב, כא). קיזל שיפע״ר, הוא שחורי (הנ״ל, שם שם, ע).

---

[1]) [עי׳ קָו, עמ׳ 5818].

[2]) [הכפלת השרש בצורות כגון אדמדם, ירקרק, שחרחר באה בלשון הקדומה בעקר לחזוק, ככל הכפלה שבלשון, כדברי רד״ק: ואפשר כי הכפל בא לחזק הענין ואינו מורכב כי כן דרך העברים כמו ירקרק או אדמדם (ויקרא י״ג) שחרחֹרת (שיר א׳) (מכלול, הפעלים, ליק, ס:). וידועה המחלקת של המדקדקים בימי הביניים בענין זה, ואך אחר כך פרשו מלים אלו כאלו כונתן למעוט, במשמ׳ אדֹם, ירֹק, שחֹר במקצת.]

***שַׁחֲרִירוֹן,** ש"ז, — שם מלאך: השר הד' שחרירו"ן, גווניו כולו שחורים (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער קרית ארבע עו, סד:).

***שַׁחֲרִירוּת,** ש"נ, — כמו א. שַׁחֲרוּרִית: ואדומות כשחורות דמיין, דלאו מין ירוק הוא וזה שחרירותן ולכשיכבשו מעט יותר יהיו שחורים (רש"י, סוכה לג:). תהו זה קו ירוק וכו' שאינו לבן ולא שחור וכו' אבל יש בו הלובן והשחרירות (ר' אברבנאל, מפעלות אלהים ג ח). לכן יש לזהר שלא ללבוש שני חגוונים על גופו ביום השבת וכו' אלא לכוין ללבוש לבנים לרחוץ אדמימותו ושחרירותו (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער רישא דזעיר אנפין, קנו:).

***שַׁחֲרִית,** ש"נ, — עת עלות השחר, בֹּקֶר: מאימתי קורין את שמע בשחרית, משיכיר בין תכלת ללבן (ברכ' א ב). נפלה דליקה בלילי שבת מצילין מזון שלש סעודות, בשחרית מצילין מזון שתי סעודות, במנחה מזון סעודה אחת (שבת טז ב). בכל יום מקריב פרס בשחרית ופרס בין הערבים (יומא ד ד). אין רואים הנגעים בשחרית ובין הערבים (נגעי' ב ב). ובשחרית זרחה החמה והכיר פתחה של מערה (ר', ירוש' יבמ' עו ג). לשחרית בקרית הגבר הלכו ועמדו על פתחו של פולוספוס (כלה רבתי ז). בימי הורדוס המלך היו גשמים יורדין בלילות, בשחרית נשבה הרוח, נתפזרו העבים, וזרחה החמה (מד"ר ויקר' לה).—*וְשַׁחֲרִית, במשמ' תפלת השחר: בשלשה פרקים בשנה כהנים נושאין את כפיהן ארבע פעמים ביום, בשחרית, במוסף, במנחה ובנעילת שערים (תעני' ד א). — *ובמשמ' תה"פ, כמו בשחרית: הכותב שתי אותיות בשתי העלמות אחת שחרית ואחת בין הערבים רבן גמליאל מחיב וחכמים פוטרין (שבת יב ו). בודקין אור ארבעה עשר ובארבעה עשר שחרית ובשעת הביעיר (ר' יהודה, פסחי' א ג). ערב יום הכפורים שחרית מעמידין אותו בשער המזרח ומעבירין לפניו פרים ואילים וכבשים כדי שיהא מכיר ורגיל בעבודה (יומא א ג). לא נטל (לולב) שחרית יטול בין הערבים (סוכה ג ט). מעשה שבאו שנים ואמרו ראינוהו (את הירח) שחרית במזרח וערבית במערב (ר"ה ב ח). כמה יגע אדם הראשון ולא טעם לוגמא אחת וכו' ואני עומד שחרית ומוצא אני את כל אלה לפני (תוספת' ברכ' ז ח). ויגש הפלשתי השכם והערב, אמר ר' יוחנן כדי לבטלן מקריאת שמע שחרית וערבית (סוטה מב:). — ובצרופים, *טוֹבְלֵי שחרית[1]: מה טובלי שחרית עושין פה (ר' חנינא, ירוש' ברכ' ג ד). — *פת שחרית: י"ג דברים נאמרו בפת שחרית, מצלת מן החמה ומן הצנה ומן הזיקין ומן המזיקין וכו' (ת"ר, ב"מ קז:). — *שֵׁנָה של שחרית: שנה של שחרית ויין של צהרים וכו' מוציאין את האדם מן העולם (ר' דוסא בן הרכינס, אבו' ג י). — *קריאת שמע של שחרית: מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע וכו' שהיו מסבים בבני ברק והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית (הגדה של פסח). — *תפלת שחרית, עי' תְּפִלָּה.

***שְׁחֹרָנִי,** ת"ז, — שחֹר מקצת, וגם שחֹר־המרה: חעילה הנופכיית שבעליה כואב ועמום נואש מטוב וכל תוחלת ותקוה ובכלל בעלי בלבול שחורני בשביל השתתפות פי האצטומכא למוח ויחזק חוליים (פרקי משה ע, כג.). — ותה"פ שְׁחֹרָנִית: ולבשנו שחורנית והלכנו קדורנית (ד"ת של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 89).

א. ***שִׁחְרֵר** [1]), פ"י, — עשה לבן־חֹרין, גאל, ; befreien délivrer ; to deliver: כהנת שנתערב ולדה בולד שפחתה, הרי אלו אוכלים בתרומה וכו' הגדילו התערובות ושחררו זה את זה נושאין נשים ראויות לכהנה וכו' (יבמ' יא ה). עבד שעשאו רבו אפותיקי לאחרים ושחררו וכו' כופין את רבו ועושה אותו בן חורין וכותב שטר על דמיו, רשב"ג אומר אינו כותב אלא משחררו (גיט' ד ד). ממזר שנשא שפחה הולד עבד, שחררו נמצא הבן בן חורין (ר' טרפון, קדוש' ג יג). עבד של ב' שותפין צריך להימנות על הפסח, שיחרר אחד מהן חלקו צריך להימנות על פסח אחר (ירוש' פסח'

[1]) [בעקר בנין שפעל מן חרר.]

ס ח). מעשה ברבן גמליאל שהפיל שן טבי עבדו, אתא גבי דר' יהושע א"ל טבי עבדי מצאתי עילה לשחררו (סס כתוב' ג ע). היוצא בשן ועין הואיל ושחררתו התורה בניו עבדים (ר' יוסי, סס גיט' ד ד). אין לך משחרר (את העבד) אלא רבו הראשון בלבד (ר' יוחנן, סס סס). אדם משהרר חצי עבדו (רבי, סס סס ד ה). מעשה בר' אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה ושחרר עבדו והשלימו לעשרה (ברכ' מז:). — ובסהם"א: ותנו לו לפלוני שהיה עבדי בתחלה ושחררתיו עכשיו לגמרי בגט חרות (ס' הסטרות לר"י ברצלוני, 29). ראובן משכן את ביתו לשמעון וכו' וקבל עליו לשחרר את הבית מיד שמעון (רסב"א תרפו). — ⁺ושחרר את פלוני מחובת מעשה וכדו', נוהג בספרות ובדבור.

—פעי, *שֻׁחְרַר, — ששחררו אותו: ישראל וממזרים מתודים, אבל לא גרים ולא עבדים משוחררים (ממ"ס ה יד). מעשה בטוביה הרופא שראה את החדש בירושלים הוא ובנו ועבדו משוחרר (ר"ה א ז). הכל חיבין בראיה חוץ מחרש שוטה וקטן וטומטום ואנדרוגינוס ונשים ועבדים שאינם משוחררים (חגי' א א). אין זונה אלא גיורת ומשוחררת ושנבעלה בעילת זנות (יבמ' ו ה). אין משקין לא את הגיורת ולא את שפחה המשוחררת (עד' ה ו). כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל לממזר, וממזר לנתין, ונתין לגר, וגר לעבד משוחרר (הור' ג ח). הכל מיטמאין בזיבה אף הגרים אף העבדים, בין משוחררין בין שאינן משוחררין (זבים ב א). מפני מה הכל קופצין לישא את הגיורת ואין הכל קופצין לישא את המשוחררת, מפני שהגיורת היא היתה בחזקת המשתמרת והשפחה המשוחררת היא היתה בכלל המופקרת (תוספת' הור' ב יא). יש לו תקנה, יכול הוא לישא גיורת, יכול הוא לישא משוחררת (יבומ' סנה ז א). שחרים, זה בועז שהיה משוחרר מן העונות (סס יבמ' ח ג). אל תראוני שאני שחרחורת וכו' אמרו ישראל לאה"ע כמה שאתם מיראין אותנו אנו משוחררין מכם, ק"ו מן ועבד ומה העבד ע"י שהוא מצטער בשנו או בעינו אחת יוצא לחרות ואנו שאנו מצטערים בכל אברינו על אחת כמה וכמה (מדרש סה"ס א ו, גרינהוט, ע:). — ובסהם"א, חַיִל מְשֻׁחְרָר משרותו: שמה עומדים נושאי סבל וחבל עם אזור במתניהם אנשי צבא משוחררים וסנדלים מטולאים וסרבלים בלים בידיהם (ס"י אברמוביץ, מסעות בנימין ג).

—התפ׳, *הִשְׁתַּחְרֵר, — ששחררו אותו: הנטען על השפחה ונשתחררה או על הנכרית ונתגירה הרי זה לא יכנוס (יבמ' ב ח). הגיורת שנתגירו בניה עמה לא חולצין ולא מיבמין וכו' וכן שפחה שנשתחררו בניה עמה (סס יא ב). הגיורת והשבויה והשפחה שנפדו ושנתגירו ושנשתחררו פחותות מבנות שלש שנים ויום אחד כתובתן מאתים (כתוב' א ב). הרי את מקודשת לי וכו' לאחר שאשתחרר או לאחר שתשתחררי (קדוש' ג ה). העבד והאשה פגיעתן רעה, החובל בהן חיב והם שחבלו באחרים פטורין וכו' נתגרשה האשה, נשתחרר העבד חיבין לשלם (ב"ק ח ד). עודה שפחה ונשתחררה, עודה נכרית ונתגירה (בכורות ח א). — ⁺ובמשמ' שחרר את עצמו, נוהג בספרות ובדבור.

ב. **שחרר**, רק פע', ⁺⁺שִׁחְרֵר, — במליצה, לקה במרה שחֹרה: ואני הוא המשוחרר בשחורה גדולה (מיד"א, מעג"ע, 96). משוחר"ר במרה שחורה (סס, 147). משוחרר ובוכה מהחולי (סס, 170).

שחת [1], ממנו ⁺⁺הִשְׁחֵת, *הִשְׁחָתָה. מַשְׁחִית, מַשְׁחֵת, מִשְׁחַת [2], מָשְׁחָת, ⁺⁺שְׁחוּת, ⁺⁺שְׁחִיתוּת, שָׁחַת, ב. שַׁחַת.

שָׁחַת [3], קל לא נמצא במקורות הקדומים.

---

1) [עי' שָׁחַת, הערה.]

2) [ישע' נב יד: כן מִשְׁחַת מאיש מראהו. ואמנם, כדעת רבים, אולי הנכון מָשְׁחָת. ובמגלת ישע' א מן המדבר: משחתי.]

3) [גם בכנעני' שחת (בכתבת כלמו מלך יאדי, 15—16: ומי ישחת הספר ז ישחת ראש בעל צמד אש לגבר וישחת ראש בעל חמן וכו'), וכן בארמ' ובסור' שחת (בסור' גם שחט), בערב'

—נפעל, נִשְׁחַת, נִשְׁחֲתָה, תִּשָּׁחֵת, נִשְׁחֲתוּ, — נתקלקל, נפסד כליל, zerstört werden; être ruiné; to be destroyed: תִּשָּׁחֵת הארץ מפני הערֹב (שמות ח כ). והנה נִשְׁחַת האזור לא יצלח לכל (ירמי' יג ז). — ובמשמ' מוסרית: וַתִּשָּׁחֵת הארץ מלפני האלהים ותמלא הארץ חמס וירא אלהים את הארץ והנה נִשְׁחָתָה (בראש' ו יא-יב). לא כדרכיכם הרעים וכעלילותיכם הַנִּשְׁחָתוֹת בית ישראל (יחזק' כ מד). — ואמר המשורר: ופרץ זמן כרמו ו נ ש ח ת ו זמירותיו (רלב"ע, בשם אל, כה"ל א, 203).

—פִּעֵל, שִׁחֵת, יְשַׁחֵת, יְשַׁחֲתוּ, שִׁחֲתוּ, שִׁחֵתוּ, שַׁחֵתָם, שַׁחֲתָהּ, שַׁחֲתָה, שִׁחַתּוּ, שַׁחֵת, שִׁחֲתָהּ, שַׁחֶתְכֶם, — קלקל, נתש והרס, zerstören; détruire; to destroy, בפרט שִׁחֵת אדם או אלהים עיר או ארץ ויושביהן, שִׁחֵת לארץ וכדו': לפני שַׁחֵת יי' את סדם ואת עמרה (בראש' יג י). כי גדלה צעקתם את פני יי' וישלחנו יי' לְשַׁחֲתָהּ (שם יט יג). בְּשַׁחֵת אלהים את ערי הככר ויזכר אלהים את אברהם (שם שם כט). ולא אמרו לעלות עליהם לצבא לְשַׁחֵת את הארץ אשר בני ראובן ובני גד ישבים בה (יהוש' כב לג). יבאו כדי ארבה לרב וכו' ויבאו בארץ לְשַׁחֲתָהּ (שפט' ו ה). כי מבקש שאול לבוא אל קעילה לְשַׁחֵת לעיר בעבורי (ש"א כג י). וישלח ידו המלאך ירושלם לְשַׁחֲתָהּ (ש"ב כד יו). ההצילו אתם אלהי הגוים אשר שִׁחֲתוּ אבותי את גוזן ואת חרן וכו' (מ"ב יט יב). כי ארצך שִׁחַתָּ עמך הרגת (ישעי' יד כ). רעים רבים שִׁחֲתוּ כרמי בססו את חלקתי (ירמי' יב י). בשלחי את חצי הרעב וכו' אשר אשלח אותם לְשַׁחֶתְכֶם (יחזק' ה יו). ותחס עיני עליהם מִשַּׁחֲתָם ולא עשיתי אותם כלה במדבר (שם כ יז). ואבקש מהם איש גדר גדר ועמד בפרץ לפני בעד הארץ לבלתי שַׁחֲתָהּ (שם כב ל). בבאי לְשַׁחֵת את העיר (שם מג ג). לא אעשה חרון אפי לא אשוב לְשַׁחֵת אפרים (הושע יא ט). — ושִׁחֵת האל כל בשר: הנני מביא את המבול מים על הארץ לְשַׁחֵת כל בשר אשר בו רוח חיים מתחת השמים (בראש' ו יז). ולא יהיה עוד המים למבול לְשַׁחֵת כל בשר (שם ט טו). — שִׁחֵת אדם את זמורות הגפן: כי בקקום בקקים וזמריהם שִׁחֵתוּ (נחום ב ג). — ושִׁחֵת האל את מועדו: ויחמס כגן שכו שִׁחֵת מעדו (איכ' ב ו). — ושִׁחֵת פלוני את פלוני, הרג אותו: איך לא יראת לשלח ידך לְשַׁחֵת את משיח יי' (ש"ב א יד). — ושִׁחֵת את עין פלוני: וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו וְשִׁחֲתָהּ (שמות כא כו). — ושִׁחֵת זרעו ארצה, הוציא אותו לבטלה: והיה אם בא אל אשת אחיו וְשִׁחֵת ארצה לבלתי נתן זרע לאחיו (בראש' לח ט). — ושִׁחֵת דבריו, במשמ' זו: פתך אכלת תקיאנה וְשִׁחַתָּ דבריך הנעימים (משלי כג ח). — ואת חכמתו: גבה לבך ביפיך שִׁחַתָּ חכמתך על יפעתך (יחזק' כח יז). — שִׁחֵת לפלוני, במוסר: כי תשובן מאחריו וכו' וְשִׁחַתֶּם לכל העם הזה (במד' לב טו). — ובהשאלה, שִׁחֵת ברית, שִׁחֵת רחמיו וכדו': על רדפו בחרב אחיו וְשִׁחֵת רחמיו ויטרף לעד אפו (עמוס א יא). סרתם מן הדרך הכשלתם רבים בתורה שִׁחַתֶּם ברית הלוי (מלאכי ב ח). — ובלי השלמת משא: יזכר נא המלך את יי' אלהיך מהרבית גאל הדם לְשַׁחֵת ולא ישמידו את בני (ש"ב יד יא). עלו בשרותיה וְשַׁחֵתוּ וכלה אל תעשו (ירמי' ה י). — ובמשמ' מוסרית, עשה מעשים רעים: לך רד כי שִׁחֵת עמך אשר העלית מארץ מצרים (שמות לב ז). שִׁחֵת לו לא בניו מומם[1] (דבר' לב ה). העמיקו שִׁחֵתוּ[2] כימי הגבעה (הוש' ט ט). שִׁחֶתְךָ[3] ישראל כי בי בעזרך (שם יג ט). — ובתו"מ: בני מה ראית ל ש ח ת[4] שער נאה זה (שמעון הצדיק, תוספתא נזירות ד ז, בבלי נזיר ד:). ושחתה (את העין), עד

שחת a), בכוש' סחט, ובמכתבי עמארנה מא"י בא תכופות הפעל שחת לגבי ערים וארצות במשמ' לא ברורה כל צרכה, לרעה. יש שראו בשרש זה גזירה מן שַׁחַת בלשון שוחה, ואינו נראה. אפשרות אחרת היא לראות שחת בצורת שפעל קדומה מן נ ח ת במשמ' השפלה והורדה.]

a) سحت

1) [המשפט לא נתפרש בפרוש המניח את הדעת, ואין גם הצעת הקריאה לולא במק' לו לא פותרת את הקשיים שבו. ואולי הנכון בקרוב בקריאה: שחתו לו, לא בָנוּ (כלו' לא הכינו) מומם, וצ"ע.]

2) [וי"א הרבו לשחת.]

3) [השבעים מתרגמים באלו היה כתוב: שִׁחַתִּיךָ ישראל, כי מ י בעזרך. ואלי במק' ישראל הכונה: שר־אל, עי' שׁוֹר, הערות.]

4) [עי' גם הפע'.]

שיכוין לשחתה (רמב"ג, קידוש' כד:). כשבראו הקב"ה לאדם הראשון וכו' וירדו מלאכי השרת לשחתו[1]) ונטלו הקב"ה ונתנו תחת כנפיו (אדר"נ א). פרעה היה א' מד' בני אדם שעשו עצמן אלהות והרעו לנפשם וכו' ומנין ששחת לנפשו וכו' (מד"ר שמות ח). — ואמר הפיטן: שחת משולי קש באסר, שלום קרנות עשר (כ"א קליר, קמי קהלך, קרובי ב פסח). רבו ידידים וגברו ומשחתים שוחה כרו (ר"י הלוי, מי כמוך יחיד, זמורה ז, 54).

—הפעי, השחית, השחתי, השחיתו, השחתם, משחית, משחיתם, משחיתים, משחיתם, משחתים, השחת, תשחית, השחיתך, השחתו, השחיתה, השחיתם, אשחית, אשחיתך, אשחיתם, תשחית, תשחת, תשחתי, תשחיתהו, תשחיתם, ישחית, ישחת, ישחת, ישחיתך, תשחת, נשחיתה, ישחיתו, ישחתו, תשחתון, — כמו פע', השחית האדם או האל עיר או ארץ, בית או חומה וכדו': התשחית בחמשה את כל העיר ויאמר לא אשחית אם אמצא שם ארבעים וחמשה (בראשי יח כח). כי משחית יי' את העיר (שם יט יד). ועשיתם צלמי עפליכם וצלמי עכבריכם המשחיתים את הארץ (ש"א ו ה). המבלעדי יי' עליתי על המקום הזה להשחתו יי' אמר אלי עלה על הארץ הזאת והשחיתה (מ"ב יח כה). קומו ונעלה בלילה ונשחיתה ארמנותיה (ירמ' ו ה). בא יבוא מלך בבל והשחית את הארץ הזאת והשבית ממנה אדם ובהמה (שם לו כט). ונפצתי בך גוים והשחתי בך ממלכות (שם נא כ). והשחית להפיל החומה: וכל העם אשר את יואב משחיתים[2]) להפיל החומה (ש"ב כ טו). חשב יי' להשחית חומת בת ציון (איכה ב ח). — והשחית עץ, קציר וכדו': לא תשחית את עצה לנדח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת (דברי כ יט). וישחיתו את יבול הארץ (שפטי ו ד). כאשר ימצא התירוש באשכ"ל ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל (ישעי סה ח). נשחיתה[1]) עץ בלחמו ונכרתנו מארץ חיים ושמו לא יזכר עוד (ירמי יא יט). ופקדתי עליהם וכו' ואת עוף השמים ואת בהמת הארץ לאכל ולהשחית (שם יה ג). אם גנבים בלילה השחיתו דים (שם מט ט). וגערתי לכם באכל ולא ישחית לכם את פרי האדמה (מלאכי ג יא). — והשחית בן אדם, הרג אותו: כי בא אחד העם להשחית את המלך אדניך (ש"א כו טו). וישחתו את בני עמון ויצרו על רבה (ש"ב יא א). נאף אשה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה (משלי ו לב). בפה חנף ישחית רעהו ובדעת צדיקים יחלצו (שם יא ט). ועצם כחו ולא בכחו ונפלאות ישחית והצליח ועשה והשחית עצומים ועם קדשים (דני' ח כד). — והשחית ארצה, במשמ' זו: וישחיתו בישראל ביום ההוא שנים ועשרים אלף איש ארצה (שפטי כ כא). — ובכותרת לכמה מזמורים: אל תשחת[2]) (תהל' נז א, נח א, נט א, עה א). — והשחית את נחלתו: לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי (רות ד ו). — ואת פאת הזקן: ולא תשחית את פאת זקנך (ויקרי יט כז). — וביחוד משחית כתאר לאריה: אכלה חרבכם נביאיכם כאריה משחית (ירמי ב ל). — וככנוי לאדם או למלאך משחית והורג: ועבר יי' לנגף את מצרים וכו' ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף (שמות יב כג). ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך (ש"ב כד טז). ואנכי בראתי משחית לחבל (ישעי נד טז). הנני מעיר על בבל ואל ישבי לב קמי רוח משחית (ירמ' נא א). ועי' משחית. — ובמשמ' מוסרית, השחית האדם דרכו, עלילותיו וכו': כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ (בראשי ו יב). אכן השכימו השחיתו כל

1) [כך בהוצ' שכטר (עמ' 8); בדפוס: לשרתו.]

2) [אמנם בשבעים ἐνοοῦσαν, ות"י מתעשתין, כאלו: מחשבים. ואמנם אפשר שקרובה גרסתם למקורו אך לא כלשון מחשבה סתם, אלא כלשון דהי"ב כו טו (ויעש בירושלם חשבנות מחשבת להיות על המגדלים ועל הפנות לירוא בחצים ובאבנים גדלות) כמנת מלחמתי, וכן גם: חשב יי' להשחית (איכה ב ח).]

1) [עי' בהערת המחבר לכתוב בעמ' 2658, ואפשר שמשמ' מליצה זו כמו של ושברתי לכם מטה לחם (יחזק' ה טז) וכדו'.]

2) [כפי שהראה העורך בהלשון והספר ב, 26, וכו' פרוש המלים אל-תשחת בכותרתם של מזמורים הוא, שנכתבו מזמורים אלו בעבור דברי דוד, שהשיב על בקשת עבדיו להמית את שאול אויבו: אל תשחיתהו וכו' (ש"א כו ט).]

עלילותם (תהל' נג ז). אמר נבל בלבו אין אלהים השחיתו התעיבו עלילה[1]) אין עשה טוב (תהל' יד א). — והשחיתה האשה את עגבתה ואת תזנוניה מזולתה: ותרא אחותה אהליבה ותשחת עגבתה ממנה ואת הזנוניה מזנוני אחותה (יחזק' כג יא). — ובלי השלמה, השחית האדם במשמ' השחית את דרכו ומעשיו: פן תשחתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל סמל (דבר' ד יו). כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחתון וסרתם מן הדרך אשר צויתי אתכם (שם לא כט). והיה במות השופט ישבו והשחיתו מאבותם ללכת אחרי אלהים אחרים (שפט' ב יט). זרע מרעים בנים משחיתים (ישעי' א ד). לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי (שם יא ט, סה כה). כלם משחיתים המה (ירמ' ו כח). — ואמר בן סירא: כי קל בעיניו דמים ובאין מציל ישחיתך (ב"ס גני' ח יו). — ובתו"מ[2]): וכל מצות לא תעשה וכו' אחד אנשים ואחד נשים חייבין חוץ מבל תשחית ובל תקיף ובל תיטמא למתים (קידוש' א ז). הקורח קרחה בראשו והמקיף פאת ראשו והמשחית פאת זקנו וכו' חייב (מכות ג ה). אומר לאחד בשוק מה לך זקנך מגודל והוא אומר יהיה כנגד המשחיתים (ירוש' ברכ' א ו). בני מה ראית להשחית[3]) את שערך זה הנאה (שמעון הצדיק, ירוש' נזיר א ו, בבלי נדר' ט:). וא"ר פפא האי מאן דאפשר למישתי שיכרא ושתי חמרא עובר משום בל תשחית, ולאמילתא היא בל תשחית דגופא עדיף (שבת קמ:). וקבל (יואש) על עצמו לעשות אלוה והשחית[2]) לנפשו (מד"ר שמות ח). עמד דוד וזיין עצמו וכל גבוריו לילך אל נבל להשחיתו (תנחומ' תולדות ו). — ובספה"א: כשהיו באין אצל נשותיהן היו משחיתים מקור זרעם על הארץ וראה הקב"ה שהשחיתו את דרכם על הארץ וכעס עליהן (מדה"ג ברא' ו יב, מהגלייות, קכד).

1) [במקום זה בתהל' נג ב: השחיתו והתעיבו עול.]

2) [בעקר בענין מצות בל תשחית, ע"פ לשון המקרא. ביתר שמושיו נדחה הפעל בתו"מ מפני קלקל, הזיק, הפסיד וכדו'.]

3) [עי' גם פעֵ'.]

וכשחיתות האלה הרבה יש בשירך אשר **השחתת** למען רוע משקלך (מסו' תלמידי מנחם, 26).

—הפעי' ביני' מָשְׁחָת, — שהשחיתו אותו: מעין נרפש ומקור משחת צדיק מט לפני רשע (משלי כה כו). — וזכר חבהמה משחת, מסרס: וארור נוכל ויש בעדרו זכר ונדר וזבח משחת לאדני (מלא' א יד). — ואמר בן סירא: בתאר אשה **השחתו** רבים וכן אהבה כאש תלהט (ב"ס גני' ט ח, מעין זה סנהד' ק:).

—קל, שָׁחַת, כמו פעֵ', — ואמר המשורר: **שוחתים** לחמי והוני (שירי תימן, 374).

א. שַׁחַת, ש"נ, שַׁחְתָּם, — שוחה, שחית, בור, המשמש גם מצודה, Grube; fosse; pit: וישמעו אליו גוים בשחתם נתפש (יחזק' יט ד). ויפרשו עליו רשתם בשחתם נתפש (שם שם ח). בור כרה ויחפרהו ויפל בשחת יפעל (תהל' ז יו). טבעו גוים בשחת עשו ברשת זו טמנו נלכדה רגלם (שם ט יו). כי חנם טמנו לי שחת רשתם חנם חפרו לנפשי (שם לה ז). להשקיט לו מימי רע עד יכרה לרשע שחת (שם צד יג). כרה שחת בה יפל וגלל אבן אליו תשוב (משלי כו כז). — ובתמונה לשאול, מקום המתים, בהקבלה אל מות, חשך, עפר וכדו' ובצרוף עם פעלים כגון ירד, קרב, עבר לשחת, אל השחת, ראה שחת, ועוד: מהר צעה להפתח ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו (ישעי' נא יד). לשחת יורדוך ומתה (יחזק' כח ח). לקצבי הרים ירדתי הארץ ברחיה בעדי לעולם ותעל משחת חיי יי' אלהי (יונה ב ז). כי לא תעזב נפשי לשאול לא תתן חסידיך לראות שחת (תהל' יו י). מה בצע בדמי[1]) ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך (שם ל י). ויחי עוד לנצח לא יראה השחת (שם מט י). הגאל משחת חייכי (שם קג ד). יחשך נפשו מני שחת וחיתו מעבר בשלח (איוב לג יח). ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממתים (שם שם כב). ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כפר (שם שם כד). פדה נפשי מעבר בשחת וחיתי באור תראה (שם שם כח). להשיב נפשו מני שחת

1) [ו"א בדמי, במותי.]

לאור באיר החיים (שם שם ל). — ובאר שחת: ואתה אלהים תורדם לבאר שַׁחַת (תהלי נה כד). — שחת בלי: ואתה חשקת נפשי מִשַּׁחַת בלי (ישעי לח יז). — ואמר בן־סירא: בתאר אשה השחתו רבים וכו׳ עם בעלה אל תט אציל ואל תסב עמה שכור פן תטה אליה לב ובדמים תטה אל שחת (ב"ס גני׳ ח—ט). המוריד מלכים אל שחת ונכבדים ממטותם (שם מח ו). חשכת בשרי משחת ומיד שאול הצלת רגלי (שם נא ג). — ובמגלות מדבר יהודה, בפרט אנשי השחת, אנשי החשך והרשע: ופקודת כול הולכי בה לרוב נגיעים ביד כול מלאכי חבל לשחת עולמים (סרך היחד IV, 11). ואשר לוא להוכיח ולהתרובב[1]) עם אנשי השחת ולסתר את עצת התורה בתוך אנשי העול (שם IX, 16). ואני אם אמוט חסדי אל ישועתי לעד וכו׳ ואם יפתח[2]) צרתי ומשחת יחלץ נפשי (שם XI, 11). אודכה אדוני כי שמתה נפשי בצרור החיים ותשוך בעדי מכול מוקשי שחת (מגילות גנוזות ב, סוקניק, לג). אודכה אדוני כי פדיתה נפשי משחת ומשאול אבדון העליתני לרום עולם (שם שם, לח). בהפתח כל פחי שחת ויפרשו כול מצודות רשעה וכו׳ בהתעופף כול חצי שחת (שם שם לט). — ובספר ברית דמשק: ולהבדל מבני השחת ולהנזר מהון הרשעה (ברית דמשק ח יד, הסלח כו, 491). — ובתו"מ: אני רץ והם רצים, אני רץ לחיי העולם הבא והם רצים לבאר שחת (תפלה ביליאה מבית המדרש, ברכי כח:). זה שהשפיל ישראל לבאר שחת (פסיק׳ רבי פסח י, מח.). — ובסהמ"א: וזה האבדון הוא שקורין אותו הנביאים דרך משל באר שחת ואבדון ותפתה ועלוקה (רמב"ם, תשובה ח ה). המשקר במדה או משקל קרוי ע"ם שח"ת פי׳ (בראשי תבות) עול, משוקץ, שנוי, חרם, תועבה (ר׳ אליעזר אזקרי, ספר חרדים, מג.). — ואמר המשורר: אמת שחת כמו מִכלה ומות כמו רעה וכל היקום כשבים (רמב"ע, הענק ח, סעט). — ומ"ר *שְׁחָתִים: ובעולם הבא להנצל מן הפורעניות ומן השחתים (מדרש תדשא, אפשטין, יג).

1) [ז"א לריב.]

2) [כך במקור, ולא: יפשה, בהעתקת המהדיר.]

ב. **שַׁחַת**, ס"ז, — השחתה וחטא: אם התרחצתי במו שלג וכו׳ אז בַּשַּׁחַת[1]) תטבלני ותעבוני שלמותי (איוב ט לא).

ג. ***שַׁחַת**, ס"נ, — קני התבואה הירוקים ועשבים ששמשו מספוא ירק לבהמה, Grünfutter; herbage; green fodder: ואלו מפסיקין לפאה הנחל והשלולית וכו׳ והקוצר לשחת מפסיק (פאה ב א). אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני בהמה (שבת כד ב). קוצר לשחת ומאכיל לבהמה (מנחי י ח). אבלה שחת לא הוי חזקה (ב"ב לו.).

שַׁט, ס"ז, מ"ר שָׁטִים, — מַלָּח, ספן, השט בימים, Matrose; matelot; sailor: ישבי צידון וארוד היו שָׁטִים לך חכמיך צור היו בך המה חבליך (יחזק׳ כז ח).[2])

שֹׁט, עי׳ שוט.

שטה[3]), ממנו ״הִשְׁטָאָה, *שׁוֹטֶה, ״שׁוֹטוּת, *שְׁטָה, *שְׁטוּת, ״שְׁטוּתִי.

***שָׁטָה**, פ"ע, — נעשה שוטה: אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות שנאמר איש איש כי תשטה אשתו, תשטה כתיב (ר"ל, סוטה ג.). ועי׳ ערך שׁוֹטֶה. — ובסהמ"א: שטית לומר כי להלחם בנו מגדל, ודברך זה שקר יסוף וידל (רקע"ג על חוי הבלכי, דודזון, 54).

— נפע׳, *נִשְׁטָה, — נעשה שוטה, נשתגע, נטרפה דעתו עליו: שור שנתחרשו בעליו או שנישטו בעליו (תוספת׳ ב"ק ד ד). שהיו באין בספינה ועמד עליהן נחשול והיו זועקין לאלוהיהן וכו׳ אמר להן אותו תינוק עד מתי אתם נשטין, זעקו למי שברא

1) [זאת כונת המלה במקום זה, כבאור העורך בעבודו החדש של פרושו לאיוב למקומו.]

2) [שם שם כו: במים רבים הבאוך הַשָּׁטִים אותך, בשמוש כבינו׳ מן הפעל.]

3) [מן הארמ׳ שטא, וכן בסור׳, ויש משוים בערב׳ שׁטא a), עלב, ואינו מסתבר. יותר מתקבל על הדעת לראות כאן צורת שפעל קדושה, אולי שאולה מאשור׳, וצ"ע.]

a) سطا

הים (שם כדם פ יז). נתחרש הוא או נשטה אינו מוציא עולמית (ירוש' תרומ' א א). — ובסהמ"א: מי שיש לו ממון אצל אחרים ונשטה ואשתו ובניו תובעין מזונות (ר"י ברצלוני, ספר השטרות, 61).

—פע', *שִׁטָּה, שִׁטָּה בפלוני, נהג בו כבשוטה, התל בו [1], zum Narren haben, narren; faire le fou de; to make a fool of, ובפרט בנוסחה משטה אני בך, הבאה גם בתוך דבור בארמ': א"ל חלוץ לה על מנת שתתן לך מאתים זוז, לבתר דחליץ לה אמר לה זיל הב ליה, א"ל משטה אני בך עבדה ליה, מי לא תניא הרי שהיה בורח מבית האסורין והיתה מעברא לפניו ואמר ליה טול דינר והעבירני, אין לו אלא שכרו, אלמא א"ל משטה אני בך, ה"נ משטה אני בך (יבמ' קו.). אם אמר לו אציל את שלך וכו' אמאי ונימא ליה משטה אני בך (ב"ק קטז). אין אדם משטה בשעת מיתה (כלה, ב"ב קעה.). והיה סמאל עומד ומשטה אותו כדי לבטל קרבנו של אברהם אבינו (פדר"א לא).

—התפ', נתפ', *הִשְׁתַּטָּה, נִשְׁתַּטָּה, — כמו קל ופע', נעשה שוטה: פקחת שנשא פקחת ונתחרשה, אם רצה יוציא ואם רצה יקים, נשתטית לא יוציא, נתחרש הוא או נשתטה אינו מוציאה עולמית (יבמ' יד א). ואלו שבית דין מקנאין להן, מי שנתחרש בעל או נשתטה (סוטה ד ה). שפוי ונשתטה (גיט' ב ו). השוכר את החמור והבריקה או שנישטטה[2] אינו חייב להעמיד לו חמור (תוספת' ב"מ ז ז). אשתו שוטה היכי דמי, אי דאכלה כשהיא שוטה לאו בת קרבן היא, ואי דאכלה כשהיא פיקחת ונישתטת הא א"ר ירמיה א"ר אבהו אכל חלב והפריש קרבן ונשתטה וחזר ונשתפה פסול (כרי' לג.). לאחר ימים נשתטית אותה האשה ונפלה מן הגג ומתה (מד"ר איכה א, מעשה במרים בת נחתום). והיה שלמה מחזר בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ואומר אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים והם אומרים לו שלמה המלך יושב על כסאו ואתה הולך ומשתטה (תנחו' אחרי ג). פעם אחת נשתטה ונטל אש והצית בבתים שלו (פסיק' רבי, עשר תעשר, קכז.). אמר לו (השטן ליצחק) הא עלוב בנה של עלובה, כמה תעניות נתענית אמך וכמה תפילות נתפללה עד שלא באת לה והזקן הזה נשתטה מזקנותו והולך לשוחטך (שם מ, קע:). — ובסהמ"א: קול הראשון כל השומע אותו מיד משתגע ומשתטה (היכלות ז, ביהמ"ד יעלינק ג, 86). כשירעב האדם ישתטה (דונש על רסע"ג 98). מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם וכו' ואם אי אפשר לו לעמוד מפני שנשתטו ביותר יניחם וילך לו (רמב"ם, ממרים ו י). [1]

—הפע', *הִשְׁטָה, — כמו פע': דהיכא שיושבין שני עדים וראובן מודה בפניהם לשמעון מנה אינה שוה אותה הודאה כלום שיכול הוא לומר השטיתי בך, אבל אם אמ' להם הוו עלי עדים בהודאה זו הרי הן באין ומעידין ואינו יכול לכפור ולומר השטיתי בו (ר"י ברצלוני, ס' השטרות, 41). כמו שהשטית בי לשאול ממני דבר שלא היה לך בידי כן אני השטיתי בך להודות לך בדבר שלא היה לך בידי נאמן וכו' במה דברים אמורים בבריא אבל בשכיב מרע שתבעוהו והודה אינו יכול לומר משטה הייתי בך שאין דרך האדם להשטות בשעת מיתתו (טוחו"מ פא א).

א. **שִׁטָּה**[2], ש"נ, — שם למינים שונים של עצי acacia, כגון Spina Aegyptiaca, שהיא a. albida a. laeta או Mimosa Nilotica L. a. Farnesiana Willd., ועוד[3]: וערת תחשים ועצי שִׁטִּים (שמות כה ה). ועשו ארון עצי שִׁטִּים (שם שם

---

1) [ועי' הפע'.]

2) [בבבלי ב"מ עח.: שנשתטתה.]

---

1) [כפרוש רש"י שבמקראות לאיוב יב יז כתוב: יהולל, ישטה, ובדפוס ויניציה: ושוטה. וכנראה אין כאן אלא ט"ס במק' ישטה, בפע' או בהפע'.]

2) [שם העץ עבר לעבר' כנראה מן המצרי' שנד'ת, ובזמן מאחר שונת, והוא בארמ' שטתא, ערב' שַׁנְט a), שַׁמְט b), אשור' כנראה שמט (עי' מיסנר, OLZ 6, 266 וכו'). השם בא במקרא גם בשמות מקום, כגון שִׁטִּים, בית הַשִּׁטָּה.]

3) [עי' בפרט אצל לֹו, Flora II, 377—390.]

a) سنط b) سمط

י). ועשית בדי עצי שִׁטִּים (שם שם יג). ועשית את הקרשים למשכן עצי שִׁטִּים עמדים (שם כו יח). ועשית את המזבח עצי שִׁטִּים (שם כז א). ועשית מזבח מקטר קטרת עצי שִׁטִּים תעשה אתו (שם ל א). ואעש ארון עצי שִׁטִּים (דבר' י ג). — ובתו"מ, במליצה על ארון האלהים: רוני רוני השיטה (ר' יצחק נפחא, ע"ז כד:).

ב. **שִׁטָּה**, עי' שִׁיטָּה.

°**שִׁטּוּחַ**, ש"ז, — מעשה השוטח: שטחן וכו' ובשטוח זה נפרש האוכל מאליו (רש"י, שבת עד.). שטוח העומרים בחמה (תוס', ב"מ עד.). ארצה, משמע לשון שיטוח (תוס', שבועות עז:). ושוטח ע"ג מטה לצרכה בלבד ולא לצורכו ליהנות הוא בה אף על גב שגם היא צריכה לאותו שיטוח (לבוש, אבידה ומציאה רסז יח). — ואמר הפיטן: צרוף שטוח פני טפית כמעלה אפר על גב תפות (ר' אליר בר יצחק, תפלה תקח, סליחי' עי"ה).

°**שָׁטוּחַ**, עי' שָׁטַח.

°**שִׁטּוּף**, ש"ז, — מעשה השוטף דבר במים, שטיפה: לא שרי להחם ביו"ט אלא לפניו, ידיו ורגליו, אבל לשיטוף כל גופו לא (רש"י, שבת לט:). אלא אגב ריהטא דחמי טבריה נקט מי מערת ומשום היתר שיטוף (תוס' ר"ת, 121). המשיל ר' אבהו משל לבנאי שנכנס תחלה לשיטוף במרחץ ואח"כ נכנס רבו (חזקוני, תולדות כה כט). — ובמשם תכונת מי ששטוף בזמה, באהבת ממון וכדו': בראותכם ממונכם מתמוטט תתאזרו ותשתקעו ביותר בשיטופו של ממון למלא חסרון נטיית היד (דברי חכמים ודעת חכמה ג יד; רב פניניס לאלפיך משלי א כח). כי ראה נא כמה הוא שקוע בעניני שטופו של ממון וטובות העולם (ר"מ אלשיך, איוב כא לג).

°**שְׁטוּת** [1]), ש"נ, — תכונת השוטה, המשגע והכסיל, Narrheit, —etei, Irrsinn; folie; folly, foolishness: וישב ישראל בשטים, במקום השטות (ספרי במדי' קלא). בר פיקה שאל לר' עד כרון במערת מקורה וכו' א"ל רבי אדיין בר פיקה עומד בשטותו (ירוש' נזיר ט ג). אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות שנאמר איש איש כי תשטה אשתו, תשטה כתיב (ר"ל, סוטה ג.). מאי לשון שטים וכו' שנתעסקו בדברי שטות (רבי יהושע, בכור ח ה:). א"ל מפני מה אותו האיש מגלח פאת ראשו ומניח את פאת זקנו, א"ל מפני שגדל עמו בשטות, א"ל אם כן יסמא את עיניו וכו' ע"י שגדלו עמו בשטות (מד"ר ברא' יא). וקרח שפקח היה מה ראה לשטות הזו (שם במד' יח). שיחה ה' מורת להם וכו' מהו מורה, הכנים בהם רוח של שטות (תנחו' בובר, וארא עז, עז.). אמר דוד לפני הקב"ה, רבונו של עולם, מה הנאה יש לעולם מן השטות וכו', אמר ליה הקב"ה על שטות אתה קורא תגר, חייך שתצטרך לה וכו' לכך נאמר לדוד בשנותו את טעמו (מדרש תהלים לד א). — ובסהמ"א: אין החוטא נענש על עצם החטא אלא על שנתן מקום לרוח השטות ליכנס בו (ריא"ם, מדבר יהודה, יד:). החרון שטות שני (מלאכת מחשבת, פ' בשלח, סי' ז). ושאלו לחכם, מהי הגאוה? אמר: שטות שאין בעלית יכול להניחה (מבחר הפנינים כה ס). מי שבני אדם שוים אצלו, אין לשטותו רפואה (שם כו ג). מרבה דברים מרבה שטות (מראה המוסר, לח:). מתפאר במה שאין בו, רוח השטות נוססה בקרבו (משלי שועלים כט). השטות אינו נוהג על סדר (מוקה"ש ג ח). — ובסהמ"א: שהוא (הטחול) מקור המרה שחורה אשר הוא מולדת השטות, כי השחוק היא השטות (ר"י זבארה, שעשועים ט, דודזון, 106). לבל ישעו בדברי שקר ושטות כאלה (פנקס ועד ארבע ארצות, היילפרין, 427). וצריכים העדים לחקור הדבר היטב שמא בסוף שטותו או בתחילת שטותו עשה מה שעשה (טו"ע חו"מ, הוגאה רלה). — ואמר הפיטן: שטות שאונם תיעבתה (ינאי, אחדים אחודים, קרובי ברא', ז כאי, טו). — °ודרך שטות: וששאלתם שיש מי שמברך ביום בורא פרי הגפן ומקדש השבת, הוא דרך שטות ובורות (אוצר הגאונים ג, לוין, הפירושים, 107). — °ומנהג שטות: יש שעושין כן שעומד שליח צבור בלילי יוה"כ ואומר כך כל נדרים ואסורים וחרמים וכו' אבל שדרו ממתיבתא הקדושה שמנהג שטות הוא ואסור

[1]) [מן הארמ' שטותא באותה משמ'.]

לעשות כן (חולה"ג נדרים, לוין, התשובו׳ז, 22). מנהג כפרות בערב יום כפור מנהג של שטות הוא (ס"ע לו"ח, יוס הכפורים תרה). — ומ"ר ״שְׁטֻיּוֹת: והרי שטויות הרבה (רש"י, ערוכ׳ נג:, ד"ה וכדו הוס). כמו שאם תרצה לזכור פסוק כובד אבן ונטל החול וכ עם אויל כבד משניהם חדמה אבן על שכם וכו׳ ואיש לפניו עושה שטויות (רי"ח מודינה, לב האריה ג ח). — ומ"ר ״שְׁטוּתִים (מגיד מיחוס, כז).

״**שְׁטוּתִי,** ת"ז, — מתכונת השטות, טפשי, נוהג בדבור.

שטח [1]), ממנו ״הִשְׁתַּטְּחוּת, מִשְׁטוֹחַ, מִשְׁטָח, ״מִשְׁטַּחַת ״מִשְׁטָחָה, ״שִׁטּוּחַ, שֶׁטַח, ״שָׁטֵחַ, ״שְׁטִחוּת, ״שִׁטְחִי, ״שִׁטְחִיּוּת, ״שְׁטִיחַ, ״שְׁטִיחָה.

שָׁטַח [2]), פ"י, שְׁטָחוּם, שֹׁטֵחַ, שָׁטוּחַ, תִּשְׁטַח, יִשְׁטְחוּ — פרש וישר, פשט, זרה, ausbreiten, ausstrecken; déployer, étendre; to spread, stretch: ויאספו את השלו וכו׳ וַיִּשְׁטְחוּ להם שָׁטוֹחַ [3]) סביבות המחנה (במדי יא לב). ותקח האשה ותפרש את המסך על פני הבאר וַתִּשְׁטַח עליו הרפות ולא נודע דבר (ש"ב יז יט). בעת ההיא נאם יי׳ ויוציא את עצמות מלכי יהודה וכו׳ מקבריהם וּשְׁטָחוּם לשמש ולירח ולכל צבא השמים (ירמ׳ ח א—ב). משגיא לגוים ויאבדם שֹׁטֵחַ לגוים וינחם [4]) (איוב יב כג). — ובתו"מ: מי שנשרו כליו במים מהלך בהם (בשבת) ואינו חושש, הגיע לחצר החיצונה שוטחן בחמה אבל לא כנגד העם (שבת כב ד). פרוכת שנטמאת וכו׳ מטבילין אותה בחוץ ושוטחין אותה בחיל וכו׳ ואם היתה חדשה שוטחין אותה על גג האיצטבה שהיא נאה (שקלי ח ד). בית הכנסת שחרב אין וכו׳ פורשין לתוכו מצודות ואין שוטחין על גגו פירות (ר׳ יהודה, מגי׳ ג ג). מצא כסות מנערת אחת לשלשים יום ושוטחה לצרכה (ב"מ ב ח). שטחוהו (את העומר) בעזרה והרוח מנשבת בו (מנח׳ י ד). השוטח כלים ברשות הרבים טהורין (טהרי ח ג). כלים שטוחין ברשות היחיד למעלה מעשרה טפחים טהורין (ר׳ שמעון, תוספת׳ טהרי ט י). גגו של הבר בצד גגו של עם הארץ, חבר שוטח שם כלים ומניח שם טהרות (שם שם יא). סדין ששטחו על גבי סילון של יוצר (שם מכשירי ג ג). אביה לא ישטחנה לא על גבי מטה ולא על גבי מגוד לצורכו אבל שוטחה לצורכה על גבי מטה (פסח׳ כו:). ולא בבגדי צבע (של) אשה, א"ר יהודה אמר שמואל אפי׳ שטוחין על גבי כותל (ע"ז כ:). לנוכח אשתו, מלמד שהיה יצחק שטוח כאן והיא שטוחה כאן (מד"ר בראש׳ סג). והיו עצמותיהם שטוחין בדרך חמרים חמרים (שם שמות כ). כל אותו הלילה היה בעז שטוח על פניו (שם רות ז). שהמלך יושב בססיבו וכל העם שטוחין לפניו (ר׳ שמואל בר נחמן, שם אסתר, בשנת שלום למלכו). — ובספה"א: זמורות שמתוחין מקיר לקיר ושוטחין עליהם בגדים (ערוך ערך סגס). שהיו (המים) שטוחין ע׳ פני כל הארץ והקוום באוקינוס (רש"י, בראש׳ א ז). ששוטח הטיט בקרקע חלקה (הוא, ב"מ קיח:). וששוטחים עליו (על התרבום) את הזיתים טהור מכלום (רמב"ם, כלים כז ה). וישטחו לחם שטוח בין ההדסים (אברהם אלפו, אהבת ציון כט). — ״ובצרוף, בקשתו שטוחה: על אלה בקשתי שטוח׳ מהם יצ"ו שלא ישגיחו לדברי המקילין ההם (מרדכי יפה, פנקס ועד ארבע ארצות, היילפרין, 28). — ״ובהנדסה, שָׁטַח שֶׁטַח: אלו שטחנו שטח מהקו התותך וכו׳ אחר כך שטחנו שטח אחר דבק בשטח הראשון (יסודות מח). — ובינוי׳ פעו׳ שָׁטוּחַ, במשמ׳ רָדוּד, flach; plat; flat: וכל זמן שמחסר לה שיפוע מוספת המדה שצופה אותה עד שיעמידנה

---

1) [עי׳ שָׁטַח. הערה.]

2) [גם בארמ׳ ובסור׳ שטח, בערב׳ שטח a) ובא"י וסוריה גם שטח b), חבש׳ סַטַחַ.]

3) [אמנם בשבעים ובשומרוני ובדרשת אל תקרי בתו"ם: וישחטו להם שחוט, וכן מסתבר. לעמת זאת שם יד טז בשבעים: וישטחם, שלא כענין, במקי וישחטם. אך, כאמור בערך שַׁחֲטָה, יש לקרא בהושע ה ב בקרוב: ורשת פרושה על תבור וּשְׁטִחַ (ו"א שטיחת פח ורשת) הַשְּׁטִים העמיקו במק׳ ושחטה שטים.]

4) [כמבֹאר בפרושו של העורך אין הנקוד לַגּוֹיִם מכֻון, אלא הכונה, בתאור סערת הים כמו בתהלי קז, לקריאה: משגיא לְגֵי יָם (ו"א גלי הים, כערבית לג׳) ויאבדם (את הנוסעים בים), שֹׁטֵחַ (ומשביח) לְגֵי יָם וינחם (אל מחוז חפצם).]

a) سطح b) شطح

שטוחה ונכונה נכח עיניו (חסר' הגאו' מן הגבי' כס יד). וכן עור לפני הדריסה אם לא תתיר לו להניחו במקומו שטוח לא ישחוט תחלה (ר"ם, בילה יא:). ואין אדם יכול לחשוב על צורת הרקיע ותמונתו שהיא שטוחה ופרושה כיריעה נטויה ממזרח למערב וכו' (ראב"ם, צורת הארץ, ב:). הוי יודע כי כל תמונה שטוחה אשר צלעותיה ישרות מתחלקת למשלשים ישרים שהם חוסרים מן מנין הצלעות שנים (הנ"א, חב"ר המשיחה והתשבורת ב ה, 78). אמנם המגונה והנאה הוא במפורסמות לא במושכלות, כי לא יאמר השמים כדוריים נאה ולא הארץ שטוחה מגונה אבל יאמר אמת ושקר (ר"ם א"ת, מו"נ א ב). העין נברא משבע לוחות, קצתם שטוחות וקצתם עגולות ומוחות (ר"י חריזי, אגרת לשון הזהב ג, דברי חפץ, עדלמן). ויש מהם בצפרנים שטוחות או שסועות שתי פרסות, ויש מהם בצפרנים עקומות כאריה (שער השמים ד א). וכפות הרגלים אינם שטוחים אך הם חלולים מעט מפני כדורית הארץ שתכנס בחלל ההוא (שם ע; ר"א אלדבי, שבילי אמונה ד). ומהלך כל איתה עזרה שוה ושטוח על שיעור אחד (המאירי ליומא א, עז.). שטוחי המלתעות (זעע בראססן) בפיהם שני העין חזקות ומלתעות שטוחות וקהות (ס"י אברמוביץ, תולדות הטבע, כלא). — *זוית שטוחה: והזוית השטוחה היא פרוד שני קוים שנפגשו על נקודה אחת ונפרדו מעליה לשני צדדין שאינן על נוכח אחד (ראב"ח, חבור המשיחה והתשבורת א, 8). — *מספר שטוח, מספר הנולד מהכפלת ארכו ורחבו של השטח: והמספר המנוי במספר אחר הוא המספר הנכפל פעמים אשר מנינם כמנין האחדים אשר הוא נמנה בו כמו שתי פעמים שלש או שתי פעמים עשרה והוא הנקרא מספר שטוח (שם א, 10). — *תמונה שטוחה: התמונות השטוחות והמוגשמות (ר"א מזרחי, חכמת המספר, ג.).

—פעי', שִׁטַּחְתִּי, — כמו קל: קראתיך יי' בכל יום שִׁטַּחְתִּי אליך כפי (תהלי פט י). — ובספה"א: ובחשך רפדתי, שיטחתי יצועי בקבר (רס"י, איוב יז יג).

—התפ', *הִשְׁתַּטֵּחַ, — שטח את גופו, ובפרט השתטח בתפלה על קבר: עלה ספר משנה תורה ונשתטח לפני הקב"ה (ר"ש בן יוחי, ירוש' סנה' ב ו). בשעה שנמנו ואמ"ו שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להן חלק לעולם הבא וכו' ביקשו לצרף את שלמה עמהן, בא דוד ונשתטח לפניהן וכו' (ר' חנינא וריב"ל, שם שם י ב). כיון שידע בעצמו שחטא ירד מן החמור ונשתטח לפניו (תעני כ:). כל ימיו של יהודה בן טבאי היה משתטח על קברו של אותו הרוג (חגי' טז:). מיד הלך ר' יהושע ונשתטח על קברי ב"ש אמר נעניתי לכם עצמות בית שמאי (שם, כב:). כשהיה רואה שני בני אדם שונאין זה את זה הולך אצל אחד מהן ואמר לו למה שונא אתה את פלוני, כבר בא אלי לביתי ונשתטח לפני ואמר לי חטאתי לפלוני (דא"ז פי השלום). לא זז משתטח והולך, משתטח והולך, עד שהכנים מדת הדין למדת רחמים (ר' חנינא בר יצחק, מד"ר בראשי' עח). מיד עמד (קין) ונשתטח לבקש רחמים מלפני הקב"ה (שם לז, סיעה חדשה, תאודור, 1215). באותה שעה עלה יוד שבירבה ונשתטחה לפני הקב"ה (שם במות ו). בלעם וכו' היה משתטח על פניו ומיד היה גלוי עינים על מה ששואל (שם במדי יד). ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו, ידעו שדברו במשה ונשתטחו לפניו ואמרו התפלל אל ה' (שם שם יט). — ובספה"א: וישתחוו לו אפים, נשתטחו לו על פניהם (רס"י בראשי' מג ו). ולכן באנו עדיך בלב בוטח, בנפש כורעה וברעיון משתטח (עמנואל, מחב' כ, הברמן, 587). ובעיר ליוורנו נשתטחתי על מצבת מהר"ח כהן ז"ל (חיד"א, מעג"ט, 4). וזכיתי להשתטח על קברי הרמ"ע מפאנו והרמ"ז ז"ל (שם, 8).

—פעי', **שִׁטֵּחַ, ביני' מְשֻׁטָּח, כמו שָׁטוּחַ: ומחלוק מספר אל אחר יספרו אותו אחרי מספר אחר וזה כמו שיהיה המספר מרובע או משוטח (רס"ט פלקירא, ראשית חכמה ו א, 42). כל ד' מספרים נערכים הנה המשוטח[1]) הבא מכפילת הראשון ברביעי שוה למושטח הבא מכפילת השני בשלישי (ר"י ן' ביבגם, ספר המספ', כ"י בריטי מוז', קז:). — ואמר המשורר: על זאת דאג ודרוש פדות לי וישע מן

---

[1]) [ועי' הַפִּעֵ'.]

צורך בידים אמונה משטחות (ר"ם הנגיד, גל מעלי, בן תהלים, הברמן א, 52).

—נפע׳, *נִשְׁטַח, — ששטחו אותו: וכשם שהים הזה הגל שלו עולה ומתגבר כאלו מציף העולם וכשמגיע לשפת הים הוא נשטח לפני החול, כך אומות העולם שנמשלו לים (בראשית רבתי לב יג, אלבק 148). נשטח לפניו בבכיי׳ ואמר (מדרש אבא גוריון ו, ביהמ"ד ילינק א, 16). אבל אנחנו הנשטחים לכל רוח נעמוד לעולם (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, ואתחנן, קסג:). — ואמר הפיטן: יראה פעלת בנות בוטחות, כחום היום ערומות לשמש נשטחות (ר׳ דוד בן משולם, אלהים אל דמי, סליח׳ מוסף יו"כ). — ואמר המשורר: ולמה זה לבד כלב על קברי אבות נשטח (רא"ע, שאלות, כהנא ב, 28).

—הפע׳, *הִשְׁטִיחַ, כמו קל ופע׳: שוטח, מרבה אותם להשטיח בארץ ולכסותם (רס"י, איוב יב כג). — ואמר הפיטן: ראשו דרומית המתיח, וגופו צפונית השטיח (שואל לידעה, Elbog., Stud. 173).

—הפע׳, *הִשְׁטַח, בינ׳ מֻשְׁטָח, — מספר מֻשְׁטָח, כמו מספר שטוח, משטח: ודע כי כל שוי מספרים מושטחים וכו׳ יש להם סגולה נפלאה והוא שערך הא׳ מהם אצל חבירו הוא מחובר מערך צלעו הא׳ אצל צלעו הא׳ של חבירו (ר"י הישראלי, יסוד עולם א ב, עא:). כל ד׳ מספרים נערכים הנה המושטח הבא מכפילת הראשון ברביעי שוה למושטח הבא מכפילת השני בשלישי (ר"י ן׳ זרגה, ספר המספר, כ"י בריטי׳ מוז׳, קז:). וכל א׳ מהמספרים האלה שהוא נמנה ע"י מספר או מספרים הוא הנק׳ בשם מספר מושטח מפני שהוא בא מכפילת מספר במספר (ברוך משקלוב, עמודי השמים ע, ו.)

***שֶׁטַח**[1], ש"ז, — מֻשג הנדסי של מה שהוא פרוש, שיש לו ארך ורחב, בנגוד לקו, שאין לו אלא ארך, ולגוף שיש בו גם עֹמק, Fläche; face; Oberfläche; וגם פני הדבר, צד הלמעלה של גוף, surface: והשטח או הפרוש, שהוא חצוב מן

ופרשו השטלה, הוא ערך שש לו שיעור באורך וברוחב ואין לו עוסק, ותכליותיו מכל רוחותיו הם קוים כלם, והגוי או הגולם הוא ערך אשר יש לו אורך ורוחב ועוסק או קומה, ותכליותיו מכל צדדיו ורוחותיו הם שטחים ופרושים וכו׳ הפרוש הישר הוא הנמשך כנגד הקוים אשר על תכליותיו וזהו הנקרא שטח (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 8). והקו הנקרא אלכסון הוא הקו היוצא בשטח המרובע ובגופו מן זוית אחת אל הזוית אשר היא עומדת כנגדה וכו׳ ושטח העגול הוא המקיף אותו קו אחד ובאמצעיתו נקודה וכו׳ והשטח אשר כל קויו ישרים נחלק למשולש ולמרובע ולמרבה הצלעות, והמשלש הוא שטח אשר יש לו שלשה צדדים ושלש זויות וכו׳ והמשלש הוא ראשון לכל השטחים הישרים מפני שאין שני קוים ישרים יכולים להקיף את השטח אבל משלשה קוים ולהלן הם מקיפים את השטח (שם שם, 9). וחוש המשוש אין לו אבר מיוחד אך הוא נמצא לכל שטח הגוף (ר"י א"ת, כוס קן ב). וכן הקוים והשטחים הם הדברים מדומים (שם ה). קימת השטחים בגרמים (מקור חיים לרשב"ג ב, XXIII). ומעם בין השמשות רגע היות נקדת עגלת השמש כנגד שטח הארץ (ראב"ע, הקד ב לפרושו על התורה, כהנא ב, 82). והגוף מורכב משטחים (הוא, ספר המספר ה). ודע כי האורך קו בין שתי נקודות, והרוחב שני קוים, והנה זה שטח (הוא, יסוד מורא יא). כסגולות ההבדל וההשתתפות בקוים ובשטחים (ר"ם א"ת, מו"נ א עג). והמעשית (התשבורת) מעיינת בקוים ושטחים הם בגשם עץ אם היה העושה זה נגר וכו׳ או בשטחי הארצות והזרעים וכו׳, והעיונית מעיינת בקוים ושטחים בגשמים על דרך כלל ועל דרך שכלול שטחי כל הגשמים ויצייר השטחים והרבוע והעגול והשלוש בדרך הכולל (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ו ב, 42). כי הקו והשטח אינם נמצאים אלא במחשבה ולא בחוש (הוא, המבקש, עז). השטח הוא מתפשט באורך וברוחב ואין לו שום שיעור בעומק (ר"י הישראלי, יסוד עולם א ב, ו.). ויקרא בזכוכית וכשטחים הקלים אור בהיר על חדמיון (ר׳ עמנואל הרומאי, פרוש התורה, Archiv Merx,

---

[1]) [המלה נוצרה כתרג׳ הערב׳ שַׂטְח[a]) כמשמ׳ זו.]

---

a) سطح

872). ועשה מהיצה של נסרים בשטח החצר (סו"ס תולת ספר לפרחייא קנז). — ובמשמ' מכפלה של שני מספרים: כאשר היו שני מספרים מונחים וחולק המספר האחד לחלקים כמה שיהיו הנה שטח המספר האחד בשני שוה לשטח כל אחד מהלקי המספר האחד בשני מק׳בצים (רלב"ג, מעשה חושב א, 3). — ובמשמ' שכבה, קומה בבית, Stockwerk; etage; flat, floor: עוד צוה בפירוש שמ' גיטל הנ"ל לא תזוז מתוך ביתה מתוך שטח האמצעי ושל החדרים השייכים לשטח ההוא כל ימי חייה (פנקס קראקא סנה ק, אוצה"ס ד, 611). בבית של אבנים וכו' שהי' נוטה ליפול והי' סכנת נפשות הן על א' הנשאר בשטח התחתון הוא האלוף הר"ר אחרן אפטייקר הדר בשטח התחתון עם בני ביתו והן על בני ר"ה וכו' ולא היה באפשרי בשום אופן להציל שני שטחים דהיינו התחתון אשר בו דר האלוף הר"ר אהרן הנ"ל ושטח השני שעליו (שם תפא, שם שם, 627). שאין ידו של הר"ר שמעון הנ"ל משגת לשלם להם הסך אלף זה' במזומנים רק בהנחלה השייך לו דהיינו בה"ת שטח של אבנים בבית שהשטח השני שייך לחאלוף (שם תק"י, שם שם, 638). מלבד זה לא פסקה ישיבה מתוך ביתי ומעל שלחני מיום היותי לאיש ושטח אחד מיוחד בביתי יחדתי להם (רי"ע הלר, מגלת איבה, 7). שנפטר איש א' והניח בית בירושה לשלשה בניו, שנים קבלו שטח העליון של הבית וא' מהם שטח התחתון (חתם סופר חו"מ לג). — ובהשאלה, שטח הדברים, מראיהם החיצוני בלבד, ללא חדירה לעמקם: והעמדנו בזה מופתים מלאכותיים יראו בראות עין בשנוי קצתם בקצתם בחלק לא בכל, ר"ל כשטחי היסודות הדבקים לשטחים זה לזה (אבוסהל דונש אבן תמים, פרוש יצירה, כח.). שחלקתי כל דברי חז"ל שנראה משטח דבריהם שתגמולי הנפש המה חומריים גופיים (תגמולי הנפש א, א:). כי החכמות וכו' היום לא נודע מהם כי אם השטחים (ר' יעקב פרווינצאלי, ספר דברי חכמים, עג). — ובמשמ' תחום של משג וכדו', שטח החנוך, התרבות וכדו', נוהג בספרות ובדבור.[1])

שִׁטְחוּת, ש"נ, — כמו שִׁטְחִיּוּת, תכונת הדבר השטחי, תכונת השטח: שאי אפשר מבלתי היותו מקדמונו ואחרונו יוצא מגדר עקולות הכדור ושני צדדין יותר נכנסים ויותר קרובים אל השטחות (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד).

שִׁטְחִי, ת"ז, — שיך לשטח, מתכונת השטח, שָׁטוּחַ, flat; plat; flach: וכל הענינים אשר למדת עד עתה הם במדידת הארצות השטחיות אשר הקרקעות פשוטית וישרות לא עולות ולא יורדות (ראב"ח ה סיח, חבור המשיחה והתשבורת ג ה, 78). כמו שיש תמונות שטחיות עד אין מספר וכו' כך יש כמה תמונות גופניות (ר"י הישראלי, יסוד עולם א, יג.). עמד ועיין בכלי ההוא שהוא עשוי ומחובר מב' טבעות נחושת שטחיות גדולות מאוד (שם ג ס, כד.). וזה הכח (המדמה) וכו' איננו מופשט מנושא או שום גודל מושכל, שהרי לא יוכל לדמות טבעו אלא בנושא שטחיי או גודל מושכל (תגמולי הנפש, יג.). ובספר הרמוז כתוב כי הארץ היא שטחית וכבר בא במופת כי היא כדורית (רשב"ג, קסת ומגן, הו"ע לברליינר 1881). — ובהשאלה במשמ' נוגע אך בשטח החיצוני של הדברים, לא מעמיק, oberflächlich; superficiel; superficial —: המובן השטחיי (קרוכמל, מורה נבוכי הזמן ד). ובגוף הענין יש לענ"ד מקום התנצלוה גם לדעת רז"ל הראשונה מצד שיקול הדעת בשגם הרחיקו אותה שני החכמים הגדולים והשקפה שטחית נוטה אליהם (רפפורט, מבוא להגיון הנפש לבר חיא יס, LX).

שִׁטְחִיּוּת, ש"נ, — תכונת הדבר השטחי: והכוונת בדבריהם אלה לפי שטחיותם לומר וכו' (רס"ל בן למח דורלאן, מגלת ספר, בספר תפארת ישראל, עב:). ונקרא שטח הכדור פני המים לפי ששטחיותו היותר נגלה הוא אשר ראוי שיכונה בשם פנים (ר"י אברבנאל, והארץ היתה תהו). שהרב

---

1) [היילפרין, ועד ארבע ארצות, 541, בערך טאליר כותב: „בכתבי הקראים בליטה נקרא הטאליר — ולא האורט כפי ששיער יעקב מאן — בשם שטח". אך כנראה אין כאן השם שֶׁטַח, אלא או מלה זרה או ר"ת במק' שטר חוב, וצ"ע.]

הגדול רש"י ז"ל נסתפק בפירושיו לספרי הקדש ברוב הענינים עם מה שדרשו חז"ל והחכ' ראב"ע עם דקדוק המלות ושטחיות הפשט (הוא, סוף הקדמתו לנביאים ראשונים).

שֹׁטֵט, ס"ז, — כמו שוט: ידוע תדעו כי לא יוסיף יי' אלהיכם להוריש את הגוים האלה מלפניכם והיו לכם לפח ולמוקש ולשֹׁטֵט[1] בצדיכם ולצננים בעיניכם (יהוש' כג יג).

שטיון, עי' שְׁטְיוֹן.

***שְׁטִיחַ[2],** ס"ז, — עור בהמה או שמיכה ששוטחים ופורשים אותה על הארץ או על גבי בהמה כדי לשבת עליה וכדו', Decke, Teppich: couverture, tapis; cover(ing), rug: המפשיט בבהמה ובחיה וכו' לשטיח כדי אחיזה, ולחמת עד שיפשיט את החזה (חול' ט ג). שלשה עורות הן, העשוי' לשטיח טמא מדרס (כלים כד יב). אלו עורות טמאין מדרס, עור שחשב עליו לשטיח (שם כו ה). חמת שעשאה שטיח ושטיח שעשאו חמת טהור (שם כח ה). נודות של גוים וכו' אין עושין אותן אלא שטיחין לבהמה (תוספת' ע"ז ד י). עור שעשאו שטיח להיות נותנו על לבו בשעת הקציר מפני השרב (שם כלים ב"ב ד ד). עשה לך כלי גולה, זה נר וקערה ושטיח (רב אמי בשם רב, נדרי' מ:—מא.). אסור לעשות מהן (מהדרדורין והרוקבאות) שטיחין לחמור (ר' שמעון בן גמליאל משום רבי יהושע בן קפוסאי, ע"ז לב.). ומה טעם אמרו טמא, גזירה שמא יעשה אדם עורות אביו ואמו שטיחין (חול' קכב.). הרבה סייחים מתו ונעשו שטיחין על גבי אמותיהן (מד"ר במדי' ג).

***שְׁטִיחָה,** ס"נ, — שה"פ מן שָׁטַח, מעשה השוטח: דבשטיחה זו קלי לה (רש"י, פסחי' כו:). שוטחין בגדים על גבי הקרקע ונסמכין ויושבין על ברכיהן כפופין וכו' ונמצא שטיחתו צורך י"ט (הוא, ביצה י.). התם לא מוכחא מילתא, שתהא שטיחתו לצורך עבוד דמיטר אמר וכו' מפני צורך יום טוב התירו שאף שטיחתו צורך י"ט (הוא, שם יא:). עור לפני הדורסן, הותרה שטיחתן משום שחיטתן (הוא, שם שם). שאני התם דקא קלי לה, בשטיחה זו הוא שורפה (הוא, ב"מ ל.). שטיחה היא התפשט החלקים לאורך ורוחב (ועומק) בהכאה (ס' הגדרים). היתה הקרקע צחיח סלע וכו' החזקה שקונה אותה שטיחת פירות או העמדת בהמה שם (שו"ע חו"מ, סימן קלב).

***שְׁטִיטָה,** ס"נ,—שה"פ מן שׁוֹטֵט, מעשה המשוטט והמסתכל בדבר: גשם מה חמישי ישוטט בעגולה, והוא הנכבד, והוא ראוי בכל אחד מן הכוכבים גם כן וכו' אשר ימצא לו השטיטה (פי' תאמסטיוס לס' השמים והעולם של ארסטו, לנדויאר, עג). שהשטיטה אמנם תהיה במקום אחד בעצמו ועל מרכז אחד על יתד אחד (שם, עו). ותנועת הגשם הנקרא פוראטים היא גם כן תנועת ההפכפכות, וזה אינו רוצה בהפכפכות התנועה אשר תרוץ בשטיטת ההכלאה (שם, קלו). ואזי בשטיטת עין אחת ימצא איה איפוא בספר דבריהם חקוקים (ר' יהושע בעז ממגורשי קשטיליא בעה"מ עין משפט, בהקדמה לאלפס דפוס ויניס).

***שְׁטִיפָה,** ס"נ, — מעשה השוטף דבר במים: אחד הבגד ואחד השק ואחד העור טעונין בכוס וכו' ומריקה ושטיפה בכלי נחשת (זבחי' יא ז). מריקה ושטיפה, מריקה כמריקת הכוס, ושטיפה כשטיפת הכוס, מריקה בחמין ושטיפה בצונן (זבחי' יא ז). נטל לידו אחת משטיפה אחת ידו טהורה, לשתי ידיו משטיפת אחת ר"מ מטמא (ידים ב א). קדשים קלים אין טעוניו מריקה ושטיפה אבל טעונין הדחה משום נותן טעם (ר' שמעון, תוספת' זבח' י יא). כיצד מריקתן ושטיפתן במקום אכילתן מריקתן ושטיפתן עד זמן אכילתן מריקתן ושטיפתן, בשל בן קדשי קדשים מורק ושוטף לקדשי קדשים וכו' (שם שם יד). הנוטל ידיו משטיפה אחת צריך ליטול מי רביעית (ר"מ, שם ידים א ג). עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה, טעון הדחה ושטיפה וכו' הדחת

---

1) [אמנם כדעת רבים צ"ל כנראה: וּלְשֹׁטִים, מן שוט. הצעת אהרליך לגרס וּלְשֹׁטְן אינה מסתברת.]

2) [ע"פ שמוש' זה של שטיחא בארמ'.]

מבפנים ושטיפה מבחוץ (ברכ' כח.).—ובסהמ"א: מברכין בפסח על נטילת ידים ועל רחיצת ידים ועל שטיפת ידים (סדר רב עמרם השלם ב, קט:)· ובשלוליתו של נהר פי' תוך הנהר מקום שמי גשמים שוללים והוא מקום שטיפתו (ר"ח, ב"מ כח:)' אמנם מלת שדי היא נעתקת מן השטיפה כאמרו בקול מים רבים כקול שדי (רמו"ך ו ה, 83). מן הדין ההוא אתה (משה) ראוי לשטיפה [1]) מיד (מדה"ג שמות ד יג, מרגליות, סה). והכלים המשתמשין בהן בימות השנה בצונן וכו' די להם בשטיפה יפה יפה ובהדחה בצונ' (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ב, ענעלאו, 219). מי שהולך בספינה ואין לו כלי ורוצה לאכול שוטף ידיו בנהר ודיו ומברך על שטיפת ידים (האגור, לנדא קנז, פיערקוב, יא:). שהוא כמו הלוקח כ"ים ישנים מן הנכרי, יש מהם שצריכים שטיפה בלבד ויש מהם שצריכים שטיפה והגעה (ר' אליהו, טבע מוקה, כו). — *ובמשמ' תכונת השוטף בזמה וכדו': ולא הרון שיביא אל זוללות ואל שטיפה בזמה (ר"ם א"ח, מו"נ ג לט). ומפני שהשטיפה ועוצם האהבה לזה הדבר נכנס בסוג החשק, חקר החשק מה הוא ומה סוגו וכו' וחקר מיני השגעונות והשטיפה בדברים השלמים אשר הם אלהיים (רס"ט פלקירא, ראשית חכמה, 75). והיה א"כ ענין המצוה לאדם שלא ירדוף אחרי שטיפת תאותו בזימה (ר"י אברבנאל, ברא"ש א)· כי לרוע מזגו (של אלישע בן אבויה) ושטיפתו אל התאוות הגופניות היה מבקש טענות מזוייפות (הנ"ל, נחלת אבות יב). שלרוב שכרותם ושטיפתם במאכל ומשתה (הנ"ל, נחלת אבות ג, ר' שמעון אומר).— *ובמשמ' שטפון: גם המצרים המציאו בראשונה את חכמת מדידת השדות וגם זאת הסבה להם שטיפת היאור (ר"ם בלוך, שבילי עולם א, מצרים, לט.).

***שְׁטִיפוּת**, ש"נ, — תכונת מי שהוא שוטף בדבר: השטיפות במאכל ומשתה במועדי ה' ומשחקים בקוביא בהוה"מ (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ג).

***שְׁטִירָה**, ש"נ, — כמו מִשְׁטָר: משטרו, שטירת המזלות המסמנים להביא על הארץ קור וחום קיץ וחורף (רס"י, א"ב לח לג).

[1]) [כבמבול, ועי' שָׁטַף, קל ונפעל].

שטף [1]), ממנו *שִׁטּוּף, *שְׁטִיפָה, *שְׁטִיפוּת, שֶׁטֶף, שֹׁטֵף, *שִׁטָּפוֹן.

שָׁטַף, פ"י, שְׁטָפַתְנִי, שְׁטָפוּנִי, יִשְׁטוֹף, יִשְׁטֹף, יִשְׁטְפוּ, תִּשְׁטְפֵנִי, שְׁטֹף, שׁוֹטֵף, שֹׁטְפִים.—א) שָׁטַף הנהר וכדו' עפר או בני אדם, העביר עליהם את מימיו, הציף אותם, überfluten; inonder; to flood: וחלף ביהודה שָׁטַף ועבר עד צואר יגיע (ישעי' ח ח). כזרם מים כבירים שֹׁטְפִים הניח לארץ ביד (שם כח ב). ויעה ברד מחסה כזב וסתר מים יִשְׁטֹפוּ (שם שם יז). ורוחו כנחל שׁוֹטֵף עד צואר יחצה (שם ל כח). כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא יִשְׁטְפוּךָ (שם מג ב). הנני נוטה אליה כנהר שלום וכנחל שׁוֹטֵף כבוד גוים (שם סו יב). הנה מים עלים מצפון והיו לנחל שׁוֹטֵף וְיִשְׁטְפוּ ארץ ומלואה עיר וישבי בה (ירמ' מז ב). באתי במעמקי מים ושבלת שְׁטָפָתְנִי (תהל' סט ג). אל תִּשְׁטְפֵנִי שבלת מים ואל תבלעני מצולה (שם שם יו). אזי המים שְׁטָפוּנוּ נחלה עבר על נפשנו (שם קכד ד). אבנים שחקו מים תִּשְׁטֹף ספיחיה עפר ארץ (איוב יד יט). מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא יִשְׁטְפוּהָ (שה"ש ח ז).—ב) שָׁטַף האדם כלים במים, רחץ אותם, ושטף את ידיו וכדו', spülen; laver, rincer; to wash, rinse: וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שָׁטַף במים וכו' (ויקר' טו יא). וַיִּשְׁטֹף את הרכב על ברכת שמרון (מ"א כב לח). וארחצך במים וָאֶשְׁטֹף דמיך מעליך (יחזק' יו ט). — ג) ובלי השלמה, שָׁטַף הנהר, הנחל, הגשם, במשמ' הזיל את מימיו: היה גשם שׁוֹטֵף ואתנה אבני אלגביש תפלנה (שם יג יא). ובקעתי רוח סערות בחמתי וגשם שֹׁטֵף באפי יהיה (שם שם יג). ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שׁוֹטֵף ואבני אלגביש אש וגפרית אמטיר עליו ועל אגפיו וכו' (שם לח כב). הן הכה צור ויזובו מים ונחלים יִשְׁטֹפוּ הגם לחם יוכל תת (תהל' עח כ). ויסתמו את כל המעינות ואת הנחל הַשּׁוֹטֵף בתוך הארץ (דהי"ב לב ד). — ושוט שׁוֹטֵף במשמ' שֹׁטֵף שׁוֹטֵף [2]): שוט שׁוֹטֵף כי עבר לא

[1]) [גם בארמ' שטף, אשור' שַׁטָפֻ(?), ערב' شطف (a), ואף במצר' סטפ באותה משמ' כבעבר'. ואמנם לא מן הנמנע הוא כי לפנינו בעקר צורת שפעל קדומה מן נטף או טפף במ"מ, הטיף טפות טפות.]

[2]) [עי' שׁוֹט, הערה.]

a) سطف

יבואנו (ישע' כח יח). שוט שׁוֹטֵף כי יעבר והייתם לו למרמס (שם שם יח). — ובתמונה, בדמיון לנחל, שֶׁטֶף מחנה צבא, שטפו סוסים: כלה שב במרצותם כסוס שׁוֹטֵף[1]) במלחמה (ירמי' ח ו). ואספו המון חילים רבים ובא בוא וְשָׁטַף ועבר (דני' יא י). ואכלי פתבגו ישברוהו וחילו יִשְׁטוֹף (שם שם כו). ובא בארצות וְשָׁטַף ועבר (שם שם מ). — וכליון שוטף: שאר ישוב בו כליון חרוץ שֹׁטֵף[2]) צדקה כי כלה ונחרצה אדני יי' צבאות עשה בקרב כל הארץ (ישע' י כב—כג). — ובתו"מ: שטף נהר חמורו וחמור חבירו (ב"ק י ד). הגוזל שדה מחבירו וכו' שטפה נהר אומר לו הרי שלך לפניך (שם פס ה). שטף נהר זיתיו ונתנם לתוך שדה חבירו (ב"מ ח ס). כלי נחשת שיצא חוץ לקלעים נכ:ס ומורקו ושוטפו במקום קדוש (זבחי' יא ו). שטף נהר עצים אבנים וקורות מזה ונתן לזה (תוספת' ב"ק י כד). ראה מים שהן שוטפין והולכין חייב לגודרן (שם ב"מ ב כח). נפלה עליה מפולת שטפה נהר או שנטלוה ליסטין (שם ע"ז ה ה). הגוזז עיזיו פטור מראשית הגז, השוטף רחליו חייב בראשית הגז (שם חול' י ד). מה יורה שמשיר הפירות ושוטף הזרעים ואת הגרנות (ספרי דבר' מג). שטף עמונים ומואבים שהיו מסייעין אתו כשצר על שומרון (סדר עולם רבה כג). שטף שבנא הסופר וסיעתו והלך לכוש (שם שם). בשנת עשרים ושלש לנבוכדנצר נתנה צ:ר בידו ושטף את כל היהודים שהיו בעמון ומואב (שם כז). היתה בתו עוברת לינשא ושטפה נהר (ירוש' דמאי א ג). את שגררתו חיה ואת ששטפו נהר ואת שנפלה עליו מפולת (שם גיט' ג ד). אם אין אתם מקבלין עליכם את הנסתרות המים באין ושוטפין אתכם (בבל', שם סוטה ז ח). ראה אמת המים שוטפת ובאה לתוך שדהו (שם ב"ק ג א). פתק אמת המים עליו ובאו עליו המים ושטפוהו (שם סנה' ע ב). שטוף בעיזים וטווי בעיזים (שבת עד:). אבא, הוליכני לרחצני בחמין,

1) [המלה סוס באה כאן במשג שברבוי, כמו סוסים.]

2) [פרלס, Analekten, עמ' 90 וכו' השב, שיש לגרס כאן שׁוֹפֵט. אבל לפי דברי העורך, הלשון והספר ב, 430 נתערבבו כאן שני משפטים: א) שאר ישוב בו [ישוב ב]צדקה; ב) כליון חרוץ שוטף כי כלה ונחרצה וכו'.]

שטפני בצונן (תעני' כג.). שמין את העזים מפני שחולבות ואת הרחלים מפני שגוזזות ושוטפות ומורטות (ב"מ סח:). גוזז את העזים ושוטף את הרחלים פטור (חול' קלז.). מי שמעמיד פנים בגל הגל שוטפו (ר' לוי, מד"ר בראשי' מד). נתמלא עליהם חימה שר של ים ובקש לשוטפן (שם שמות כד). ויהי לנחל שוטף בשטף ים הגדול והולך ושוטף בכל הארץ (שם אסתר, ויגד לו מרדכי). אבל אילולי שאתה מחזיק בי כבר הייתי שטוף ביד השיבולת (פסיק' רב', ותאמר ציון, קמו.). ובהשאלה: שטפוהו רבנן לרבי אליעזר[1]) ואוקמיה בשיטתייהו (רבה, נזיר לב:). — ובפרט בִּינִי פָּעוּי, *שָׁטוּף בעבודה זרה, בזמה וכדו', נתון ושקוע בהם בכל לבו, מסור להם: ומפני מה הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים, לפי שהיו ישראל שטופין בע"ז במצרים (מכי', מסכ' דפסחא ה). שהיו הכנענים שטופים בזימה ובע"ז יותר מכל אומות העולם (ספרי דבר' ס). שהיו (ישראל) שטופים בדם קודם מתן תורה (שם שם פו). ברזילי הגלעדי שטוף בזימה הוה וכל השטוף בזימה זקנה קופצת עליו (רבא, שבת קנב.). ולפי שהיו שטופים בזנות לפיכך הרבה להן הקב"ה בנקיבות (מד"ר בראש' כו). ולפי שהיו שטופים בגזל נימוחו מן העולם (שם שם לא). דור המבול נמחו מן העולם על ידי שהיו שטופין בזנות (שם ויקר' כג). כל זאת אירע להם לעשרת השבטים על שהיו שטופים בזנות אשת איש (שם במדי' ט). שהיו עסוקין ושטופין בגזל (שם קהל', וכסתי את לבי). לפי שהיו שטופין בזנות לקו בצרעת (תנחו' תזריע טו). ויש נאים ויש מכוערים ויש צנועים ויש שטופים בזימה (שם בלק כו). — *וגם שָׁטַף במשמ' זו: מה לך לעזוב דברי אלהים חיים ולשטוף בדרך ארץ (מת:ח ב, חרס, אדר"נ א). — ובסהמ"א: כשהן חיים העזים שטופים (ר' חננאל, שבת לט.). דומה לזרם השוטף בקיר ומפילו (רס"י, ישעי כה ד). כל טהור שינע בו הזב וידיו שטופות הוא יטמא (ראב"ע, ויקר' יה יא). וכן לא יהיה שטוף בנשים

1) [רש"י: והעבירוהו מדעתו כמו שטף מים (ב"מ דף ק:).]

(רמב״ם, מלכים ג ו). והם נלחמים עמו ושוטפים עליו ומנצחים אותו (ראב״ע, מגלת המגלה, 96). וצריך שיהיה מה שיבקש מזה מושל על נפשו לא יחשיב בזולתו ויהיה שטוף (רמ״ע פאקירא, ראשית חכמה, 75). כי הפילוסופיה והשלמות אי אפשר שיושגו אלא בהיות נפש האדם שטופה בהם ובתכלית אשר יבוקש מהם (שם). שהשקה נפשו בדברים האלהיים והיה שטוף בהם (שם). ומלא את כרסו מעדנים והוא שטוף במשגל כחזירו (הנ״ל, הקדי׳ המבקש). ומה יתרון לאדם על הבהמה בהיותו שטוף באכילה ומלא כרסו מאדמה (הנ״ל, המבקש, יח). ולהיות שטוף באכילה ושתיה (שם, כח). וקול הגשם בקול מים רבים בקול שדי ישטוף מדינות ישקיע מקומות וכל מחנות ישים לחרדה (ידעיה בדרשי, בחינת עולם יב). מי שהולך בספינה ואין לו כלי ורוצה לאכול שוטף ידיו בנהר ודיו ומברך על שטיפת ידים (האגור קלז).—ואמר הפיטן: שטופה חטופה וממות קטופה (יי׳ שטופה חטופה, סליחי׳ י״ז בתמוז, ספרדי). — ואמר המשורר: השר אשר לולי שטפך בענן ידיו שיפנוך באש קצפנו (רשב״ג, כוכב אשר דרך, ביאליק-רבניצקי א, 44). תשאף עפר ארץ בו מעתה כמעט ואהיה משטופיה (ר׳ הלוי, שלום לבת, זמורה ג, 173). ועפעפי בםי דמעה שטופים (הנ״ל, המירא, שם, 320).—°נ׳ שָׁטוּף אחר דבר, כמו בדבר, להוט אחריו: כל מי שאינו שמח בחלקו ושטוף אחר הממון וכו׳ ושאינו שמח בחלקו לענין אהבת אשתו ושטוף אחר הנשים (רש״י, קהל׳ ה טו). — ובסמי׳ °שְׁטוּף זמה, כמו שָׁטוּף בזמה: שטופי זמה סתם זונות ושטוף הוא ענין מהירות (כ״י מן התפוסים, למח דוד, רכב).

—נפעל, יִשָּׁטֵף, יִשָּׁטֵפוּ, — נִשְׁטַף, ששטפו אותו: וכל כלי עץ יִשָּׁטֵף במים (ויקר׳ יה יב). וזרועות השטף ישטפו מלפניו וישברו (דני׳ יא כב). — ובתו״מ: מה ראו אנשי דור המבול שנשטפו[1] במים (ספרי דבר׳ מג). — °ובהשאלה: אומר לה (הכהן לסוטה) הרבה יין עושה, הרבה שחוק עושה, הרבה ילדות עושה, הרבה קירוב ונשטפו (שם במד׳ יב). — ובפסה״א: ומה ראו אנשי סדום ועמורה להשטף[1] באש וגפרית (ילק׳ שמע׳ דבר׳ תתקמב), שלא נטה אל הנשים ונשטף בהם ונהיה כמו הבהמה (ר״י בן יהודה, ספר מוסר ג ה). אם נשטף אני (נח) עמהם יהיו משחקין עלי (מדה״ג בראשי׳ ז ד, מרגליות, קסו). התחיל מתחנן על לוט שלא ישטף עמהן (שם שם יט כח, שם, שכד). שנשטף העולם כולו בדור המבול (שם שם יט לא, שם, שכו); כדאי היו ישראל ראויין לישטף[2] במצרים (שם שמות ו ו, לו). — ואמר הפיטן: לכן לא יישטפו במים (ינאי, קרובי, זולתי, עמ); על יד חקוקה ומופתת, על מה אהבתה נשטפת (שלמה הבבלי, אין כמדת בשר, סליחי׳ יוה ג). — ואמר המשורר: אבכה ולהיי נשטף בבכיי (עמנואל פרתאנסיס, רכב וצגים, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, שטו).

—פעל, שֻׁטַּף, — כמו נפע׳: ואם בכלי נחשת בשלת ומרק וְשֻׁטַּף במים (ויקר׳ ו כא).

—פעל, *שִׁטֵּף, — כמו קל: כהדין פרביטא שהוא משטף את בית המרחץ ואח״כ מרחיץ את בנו של מלך (ר׳ אבהו, מד״ר בראשי׳ סג). — ובפסה״א: היו בני ישראל מביאין קרבנותיהן ובני עלי באין ומשטפין רגליהן על הקרבנות ואומרין זו חטאת וזו עולה וזה אשם (מדה״ג בראשי׳ כז א, מרגליות, תנט). — ואמר הפיטן: פורץ כי הים בגבולם ושטפם ואבדם מן העולם (משה בן קלונימוס, מה מועיל, קרובי׳ ח פסח).

—הפעל, *הִשְׁטִיף, — גרם לדבר שיִשָּׁטֵף: יורה וכו׳ שמשיר את הפירות ומשטיף[3] את הזרעים ומשטיף את האילנות (מ״ר, תעני׳ ו).

—הפעל, בינ׳ *מֻשְׁטָף — כמו נפע׳: לפי שראו פגרי מצרים שהיו מעבידים בהם בחומר ובלבנים מושטפים על פני המים, אמרו לא נשתייר אדם במצרים (ר׳ אלעזר, מד״ר שמות כד).

—התפעל, *הִשְׁתַּטֵּף, — שטף את גופו: אין משתטפין בין בחמין בין בצונן (ר׳ מאיר, תוספתי׳ שבת ג ז). ומה

1) [בילק׳ שמע׳ (דבר׳ תתקמב): שישטפו.]

1) [בספרי (דבר׳ מג): להשתטף, עי׳ התפ׳.]

2) [לְהִשָּׁטֵף מן העולם, וכבר העיר מרגליות על דברי ש. ליברמן, מדרשי תימן 7 על שימוש זה.]

3) [כ״י מינכן (עי׳ ד״ס): ששוטף; ילק׳ שמע׳ (יואל א, לה): ומשטף]

ראו אנשי סדום להשתטף[1]) באש ונפרית (ספרי דבר' שז). להשתטף בהן כל גופו (שבת לט:). למחר נכנס ומזיע ויוצא ומשתטף בבית החיצון (שם מ.). רחץ בחמין ולא נשתטף בצונן דומה לברזל שהכניסוהו לאור ולא הכניסוהו לצונן (שם מא.)·

שֶׁטֶף, ס"ז, שֵׁטֶף, — זֶרֶם הדבר השוטף והמציף, Strömen, Fluten; courant, inondation; streaming, flooding: וּבְשֶׁטֶף עֹבֵר כלה יעשה מקומה (נחום א ח). על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא רק לְשֵׁטֶף מים רבים אליו לא יגיעו (תהל' לב ו). מי פלג לַשֶּׁטֶף תעלה ודרך לחזיז קלות (איוב לח כה). — ובהשאלה, שֶׁטֶף אף וכליון וְשֶׁטֶף מחנה צבא: אכזריות חמה וְשֶׁטֶף אף ומי יעמד לפני קנאה (משלי כז ד). והעיר והקדש ישחית עם נגיד הבא וקצו בַשֶּׁטֶף ועד קץ מלחמה נחרצת שממות (דני' ט כו). וזרעות הַשֶּׁטֶף ישטפו[2]) מלפניו וישברו (שם יא כב). — ובתו"מ[3]): הנותן עורות לעובדן הקצועין והתלושין הרי אילו של בעל הבית והיוצא עם שטף המים[4]) הרי אילו שלו (תוספת' ב"ק יא טז). הכל שוין בבאר שירד לתוכה שטף של גשמים שהוא צריך להמתין לכמות שהיו (תוספת' פרה ט ג). שירד שטף של גשמים ושטפו (ירוש' שקל' א א). במבוי שהוא מתכבד ושטף של גשמים עובר בו (שם נדה א א). ויהי לנחל שוטף כשטף ים הגדול (מד"ר אסתי, ויגד לו מרדכי). — *כְּלִי שֶׁטֶף, כלים שאפשר לטהרם ע"י שטיפה במים[5]): כלי נתר וכו' מטמאין מתוכן ומאוירן ככלי חרש ומאחוריהן ככלי שטף (תוספת' כלים ב"ק ג א). — *שֶׁטֶף עזים, צמר העזים שנשטף במים[6]): וראשית גז, ולא

[1]) [בילק' שמע' (דבר' תתקמג): להשטף, עי' כפנע'.]

[2]) [ויש גורסים הַשֵּׁטֵף יִשָּׁטְפוּ.]

[3]) [גם בארמ' שִׁטְפָא.]

[4]) [הגוזז את העזים פטור ושוטף את הרחלים חייב (חולי קלז.) ופרש רש"י: שוטף במים בנהר ליפותן והצמר נתלש מהם, ע"כ, ועי' לקמן.]

[5]) [רש"י (חולי כה.): כל שאר כלים שאינם כלי חרס על שם שיש להם טהרה במקוה.]

[6]) [עי' הערה לעיל. ובתנחו' (תזריע ו): מי פלג לשטף תעלה וכו', במערביא קורין לשער שטפא, שכל שער ושער שבאדם ברא לו הקב"ה מעין בפני עצמו.]

ראשית השטף (ספרי דברי קסו). אין לך דבר שריחו קשה מן השטף הזה של עזים, ואת אדרת וירח את ריח בגדיו ויברכהו (ר' יוחנן, מד"ר ברא' סה; שם שה"ש, כפת תעפנה). — *וְשֶׁטֶף בדין, מהירות ופזיזות: ובזמן שהוא נותן ספיקלא, אין כל בריה מקלסת אותו מפני שהם יודעין שיש שטף[1]) בדינו (מד"ר ויקר' כד). — ובספה"א: כשבשר ודם מתגדל הכל עצבים שאינם יודעים אם יש שטף בדינו (רש"י, דהי"א טז לא). כגון שעבר שטף מים על שדהו (מכוה"מ לר"י אלנקאוה ג, 466). — *וְשֶׁטֶף הלשון: וכולן אותיות שמתחלפות ואין אנו יודעין איך הדבר אם בשטף הלשון או ד"א (ספר הקנה, סב:). — *אגב שִׁטְפֵי: ואגב שיטפי הנני לבאר שנראה דתשובת הגאונים הנ"ל אינם מחלקים וכו' (שו"ת ר"י מינץ ור"מ פאדווה עו, פה:). — ואמר הפיטן: יען כי משטף[2]) אתו פצית (יוצר, אקירי תקוסך, זולת, ג). הגשם הלף והשטף[2]) הלך, ועם שכך ווער שקט (הוא, מוליא אקירים, שם, ג). פליטים מסגרירי שטף[2]) בהסבר מעינות וכו' (שם, ה). גרו פן יציפם שטף מבול (הוא, אז לעמקי ספה, שם, יב). — ומ"ר *שְׁטָפִים: כאפיק נחלים יעברו, שטפים, וכמהו כאפיקים בנגב, דמה עזר הבורא לעמו בצוק העתים ועת הצרה לשטפים יושיע בהם אנשי ארץ הנגב (ר"י א"ת, הפרשים לריב"ג, תפק). ומקוה מים הוא מלא המים וקבוצו יתקבצו בו מן המטר או מן השטפים (שם, שרש צור). שמא ירבו נוטפין על הזוחלין ר"ל מה שיגר מן המרזבים על השטפים (שם, שרש זחל). ויחסו קדרותם אל העת הזאת מפני שהשטפים המקדירים את המים יהיו בה (שם, שרש קדר). — ואמר המשורר: יום נבקעו לה ענני דמעות עין כמי דימון שטפיה (ר"י הלוי, שלום לבת, זמורה ג, 171).

***שִׁטְפוֹן,** ס"ז, — שֶׁטֶף מים חזק, הֲצָפָה, Flut, Überschwemmung; inondation, déluge; flood, inundation: ונשארה אדמתו שממה וכו' ונהרס גדרה, ונשא השטפון את אילניה (ר"י א"ת, מו"ס, הצמיחה ג). — מ"ר *שִׁטְפוֹנוֹת, נוהג בספרות.

[1]) [בירושי ברכ' ט ז: ששטף בדינו.]

[2]) [כלו' המבול.]

***שְׁטְפָה** [1], ס"נ, — כמו שֶׁטֶף: וכן דרכי אז לאחוז בקולמוס לפי תומי ולעזבה לשיטפת שיגרתה מאליה (סטנוב, מודע לבינה ד, יח.).

שטר, ממנו מִשְׁטָר [2], מִשְׁטָרָה, מִשְׁטַרְתִּי [3], מִשְׁטַרְתָּן [4], שׁוֹטֵר [5], שְׁטִירָה, שָׁטַר, שְׁטָר, שְׁטָר.

שָׁטַר, פ"י, — שָׁטַר משטר, הוציא משפטו לפעל, רדה בו: משפט משמש שלשה לשונות תחלת טענות וכו' וגמר הדין וכו' ומשטר ששוטרים אותו ביסורין יושטיצי"א [6] בלע"ז (רש"י, ישעי' לג ז). ימריצך, ישטרך פיך לחשב דברים נמרצים על אופניהם (הוח, איוב עז ג). — ובינ' פעוי שָׁטוּר במשמ' נתון למשטרו ולשלטונו של אחר, רדוי, ואמר הפיטן: ושיומו היות רודים ושוטמים, ונהפך להיות כלם שטורים (רב להלל גאון, לגור יעקב, סידי היסוד והכבוד, הברמן, קסא).

—הפעי, הִשְׁטִיר, — כמו קל, ערך בסדר ובמשטר, ואמר הפיטן: רבוא כוכבים לגסטרא כימות חמה ברה השטרתי (מנחם ב"ר מכיר, אל אל שדי, יוצר סנת נחמו).

---

[1] [על פי שטפא, ס"ז, בארמ' שבתו"מ.]

[2] [גם במשמ' מכתב: ושלח משטרי חסד רקומים בטורים מעצי בשם קצובים (אלעזר הבבלי, גביר נקרא, ברודי, קכא).]

[3] [שַׁיָּךְ למשטרה.]

[4] [איש משטרה, גם בדרגות גבהות מזו של שוטר, Polizist; agent de police; policeman (חרושו של העורך).]

[5] [גם בבטויים כגון: דור דור ומנהיגיו, דור דור ומשניו, דור דור ושוטריו (מד"ר ויקר' כו). אם אין שוטר אין שופט (ר' אלעזר, תנחו' בובר שופטים ג). השופט דן את הדין והשוטר מעשה את הדין (פסיק' רב' לג, קמט:). התורה איימה על הדיין שיהא עושה את הדין והשוטר שיהא מוצא את הגזל (שם שם, קנ.). טוב שוטר רשע מאויב צדיק (יוסיפון גינצבורג, שסט). אי אפשר שיהיה שוטר בבית כל אחד ואחד להזהיר נשיו (רמב"ם, פירוש עמוד א ז). ומעמידין מאחורי כל מערכה ומערכת שוטרים חזקים ועזים (שם, מלכים ז ד).]

[6] [justicia.]

***שְׁטָר** [1], ס"ז, — תעודה כתובה, בפרט במשמ' של שטר חוב וכדו' וגם בקצור של צרוף זה, Dokument, (Schuld)schein; document, obligation; document, (promissory) note: שביעית משמטת את המלוה בשטר ושלא בשטר (שביעי' י א). עבד שעשאו רבו אפותיקי לאחרים וכו' כופין את רבו ועושה אותו בן חורין וכותב שטר על דמיו (גיט' ד ד). האשה וכו' נקנית בכסף בשטר ובביאה (קידוש' א א). כותבין שטר ללוה אף על פי שאין מלוה עמו (ב"ב י ג). מי שפרע מקצת חובו והשליש את שטרו ואמר לו אם לא נתתי לך מכאן ועד יום פלוני תן לו שטרו (שם י ה). המלוה את חברו בשטר גובה מנכסים משועבדים (שם י ח). מודה ר' יוחנן שאין שטר זוקק לחבירו (ירוש' ב"מ א א). וירד יהודה מאת אחיו, אמר בואו ונפזר עצמינו, שכל זמן שאנו מכונסין השטר מצוי להגבות וכו' (מד"ר ברא' פה). —ומ"ר שטרות: המלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לבית דין אינן משמטין (שביעי' י ב). מצא וכו' תכריך של שטרות או אגודה של שטרות הרי זה יחזיר, וכמה היא אגודה של שטרות, שלשה קשורין זה בזה וכו' מצא שטר בין שטרותיו ואינו יודע מה טיבו יהא מונח עד שיבא אליהו (ב"מ א ח). אלו דברים שאין להם אונאה העבדים והשטרות והקרקעות וההקדשות (שם ד ט). שם אחד יוסף בן שמעון ושם אחר יוסף בן שמעון וכו' נמצא לאחד בין שטרותיו שטרו של יוסף בן שמעון פרוע, שטרות שניהן פרועין וכו' האומר לבנו שטר בין שטרותי פרוע ואיני יודע איזהו, שטרות כלן פרועין (ב"ב י ז). ערב היוצא לאחר חתום שטרות גובה מנכסים בני חורין (שם י ח). שבועה שלא פקדנו אבא וכו' ושלא מצינו בין שטרותיו של אבא ששטר זה פרוע (שבועות ז ז). אין פודין לא בעבדים ולא בשטרות ולא בקרקעות ולא בהקדשות (בכורות ח ח). את אחיך תשמט ידך, ולא המוסר שטרותיו לב"ד (ספרי דבר' קיג). מתעסק היה בשטרותיו (ירוש' תרומ' א א). ולעניין שטרות כותבין באדר הראשון ובאדר השני (שם נדר' ח ז).

---

[1] [גם בארמ' שְׁטָרָא, כמלה שאולה מן האשור' שְׁטָר, כתב, תעודה כתובה.]

לוקח אדם שטרות חברו בפחות וכו' ואינו חושש משום רבית (שכ"ב מ ה א). מופס שטרות מקושרות כן הוא (ר' מני, שם ב"ב י א). המוכר שטרות לבסם יש לו אונאה (שם שבועו' ו ו). התקינו שיהו מזכירין שם שמים אפילו בשטרות (ר"ה יח:). שנמצא בין שטרות קרועין (ב"מ כ:). לא יתננו על גבי הכסא ויהא תלוי וקורא כשם שקורין בשטרות (סופר' ג יב). למלך בו"ד כשהוא מחפש בשטרותיו ומצא שטר על עצמו הוא מחביאו (מדרש שה"ש א, גרינהוט, יז.). — ובסמיכות שְׁטָרֵי[1]: שטרי חוב המוקדמים פסולים (שביעי' י ה). ואלו כותבין במועד וכו' שטרי חליצה ומיאונין ושטרי ברורין (מו"ק ג ג). אין כותבין שטרי חוב במועד (שם שם ד). הכותב וכו' שטרי מלוה צריך שיניח מקום המַלוה מקום הלוה מקום המעות ומקום הזמן, שטרי מקח צריך שיניח מקום הלוקח ומקום המוכר וכו' (גיטי' ג ב). מצא שטרי חוב אם יש בהן אחריות נכסים לא יחזיר (ב"מ א ו). אין כותבין שטרי אירוסין ונשואין וכו' שטרי אריסות וקבלנות וכו' שטרי בירורין וכו' אלא מדעת שניהם (ב"ב י ד). הנלוה את חבירו בריבית והלך המלוה וירש עליו שטרי ריבית (תוספת' ב"מ ה כד). בשטרי הקנאה (ב"מ יג.).—ובתפלה: אבינו מלכנו מחק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו (אבינו מלכנו, סתכ"ה). — ובצרופים, שטר אמנה: נאמנין העדים לומר שטר אמנה ושטר פוסיטים הוא, דרב אמר אסור לחתום בשטר אמנ' ובשטר פוסיטים וכו' כהדא אם און בידך הרחיקהו זה שטר אמנה ושטר פיסיטים, ואל תשכן באהליך עולה זה שטר פרוע (ירוש' כתוב' ב ב, ועיין זה בבלי שם יט:). — שטר ארוסין ונשואין: אין כותבין שטרי אירוסין ונשואין אלא מדעת שניהם (ב"ב י ד). — שטר אריסות וקבלנות: אין כותבין שטרי אריסות וקבלנות אלא מדעת שניהם (שם שם). — שטר ברורין: אין כותבין שטרי בירורין וכל מעשה בית דין אלא מדעת שניהם (שם שם). ועי' בֵּרוּר, 614. — שטר גזרות: אפילו יש לו שטר גזרות של מאה שנה הקב"ה מוחל על כל עונותיו (מד"ר קהלי' ג, ומלא בה לים מקכן). — שטר הדיוטות: מפני מה אמרו אין קורין בכתבי הקודש מפני שטרי הדיוטות (ר' נחמיה, תוספת' שבת יג א). — שטר הלואה: במה דברים אמורים בשטרי הלוואות אבל שטרי מקח וממכר כותבין (ב"ב קסח:). — שטר חוב: שטרי חוב המוקדמים פסולין והמאוחרין כשרים (שביעי' י ה). אין כותבין שטרי חוב במועד (מו"ק ג ד). לאדם שיצא עליו שטר חוב וכו' לאחר שפרעו הוא שמח (ר"ש בן אביטלוס, ברכי' ז.) כיו שנמצאו בגביע אמרו האלהים מצא את עון עבדיך, אמר רבי יצחק מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו (מד"ר בראשי' פה). ועי' חוֹב, 1458. — שטר חליצה ומאונין: ואלו כותבין במועד וכו' שטרי חליצה ומיאונין (מו"ק ג ג). — שטר כים: שטר כים היוצא על היתומים וכו' (ב"ב ע:). — שטר מאונין, ראה למעלה, שטר חליצה ומאונין. — שטר מִלוה: הכותב וכו' שטרי מלוה צריך שיניח מקום המַלוה, מקום הלוה, מקום המעות ומקום הזמן (גיטי' ג ב). — שטר מִקָּח: שטרי מקח צריך שיניח מקום הלוקח ומקום המוכר ומקום המעות ומקום השדה ומקום הזמן (שם שם). — שטר פסטים, פוסטים: שטר פסטים הוא בידך, הכל הולך אחר חזקה (תוספת' ב"ב ב ג). וראה למעלה, שטר אמנה. — שטר שחרור: האומר תנו גט זה לאשתי ושטר שחרור זה לעבדי (גיטי' א ו). — ובסהמ"א: השכים פרעה בבקר וכו' וקרא לאברהם וא"ל הרי אשתך וכל שטרות מתנותיה עמה לך (פדר"א, כו). חקקי און, שטרי און, שטרות מזוייפין (רש"י, ישעי' י א). ובאנו לפרט בכאן מנייני השטרות כולן ועניניהן לעניות דעתין, ומצאנו בחיבור רבי' סעדיה גאון ז"ל שהזכיר מנין השטרות ומנאן מ' שטרות חוץ מי"ד ש[illegible]ת אחרות קטנות וכו' ואנן לעניות דעתין מצאנו

[1] [נקוד המלה במסרת קדמונינו היה שְׁטָרֵי, וכן גם בנקוד העליון (פירת, לשון חכמים 121: שְׁטָרֵי חוב), כבארמ' ובסור', ואף המדקדקים בימי הבינים הביעו את סברתם שיש לומר שְׁטָרֵי חובותינו בשקול כתבי הקודש (לשון ר"י קמחי בספר זכרון עמ' 22, וכן צמח דוד, מלון רכב ואחרים, ועי' פֶּר, עבודת ישראל, 110). ואולם יש להעדיף את המבטא שְׁטָרֵי, שנהג בלשון גם לפי עדות המדקדקים שהתנגדו לו; וכן נמצא בדברי הגאונים אף הכתיב שטארי, שאינו מתבאר אלא מתוך מבטא זה.]

חשבון כל השטרות והם ע"ג שטרות חוץ מי"ו שטרות אחרות קטנות וכו' וחלקנו השטרות האלו באל"ף בי"ת וכו' ואלו מנייניהן וכו' שטר אדרכתא, שטר אשרתא דדייני, שטר אפטרופסתא דיתמי, שטר אביזריא והוא פיסוי (פיצוי), שטר אמנה, שטר אירוסין, שטר אפותיקי וכו' שטרי בירורין, אגרות בקרות, בטול מודעי, מתנת בריא וכו' גט פיטורין, גט חליצה, גט מיאון, גט שחרור, כתובת גרושה שבויה ואלמנה וכו' שטר דיאתיקי, שטר דמירכסא, (כתובה דמירכסא), פסק דין, שטר על דמיעבד וכו' שטר הודאה, שטר הרשאה, שטר הסחאה, שטר התפסת שטר וכו' שטר זביני ארעא, שטר זביני ביהא שטר זביני שטרא, שטר זכותא וכו' שטר חלוקת שותפין, שטר חלוקת אחין, שטר חלוקת קרקעות וכו' שטר טירפא וכו' שטר יזפאתא והיא שטר חוב, שטר כתובת יבמין וכו' שטר כתובה וכו' שטר מתנה לחוד וכו' שטר מחאה, שטר מודעא, שטר מחילה, אגרות מזון, שטר משכונא וכו' שטר ניגריא (נטרא) וכו', שטר סלקאתא, שטר סימפון ואית דגרסי סינפון וכו' שטר ערבותא, שטר מבירת עבדים וכו' שטר פרוזבול, שטר, פסיקתא, שטר פקדון, שטר פסים, שטר פשרה שטר פסיקא וכו' שטר צואה וכו' שטרי קבלנות, שטר קבלת עדות וכו' שטר רגיעה וכו' שטר שמוש, שטר שומא דקבלנותא, שטר שתלא וסובר (ושוכר) ומקבל וחוכר, שטר שובר, מתנת שכיב מרע, שטר שכירות, שטר שיתוף, שטר שלישות, שטר שומא, שטר שליח לקבלת גט, שטר שליח לקבל קידושין וכו' שטר תמורה, שטר תנאי, שטר תנאי עבד, שטר תנאי כתובה, שטר תנאי הנעשה על הגט בשעת הגירושין. הרי אלו ע"ג שטרות וכו' ונשאר לנו עוד שטר אחר שעושין זקני הקהל והדיינין להשוות ביניהן וכו' והיא הנקראת שטר ההשוואה (ספר השטרות לר"י ברצלוני, 1–2). נהגו באלו הארצות שהנושא אשה כותב לה שטר חוב על עצמו קודם שישאנה וקורין לשטר זה שטר נדוניא (שו"ת הרא"ש כה ה). מצא לו (המלוה) נכסים משועבדים מאחר זמן שטרו טורף מהם וכו' וכותבין לו שטר הטרפה (לבוש חו"מ, גבית מלוה לח ט). אבל עתי שיש מי שמעיים לתת המעות במקום אחר ונותן חליפין להפרע במקום אחר ומתנה עם בעל המעות שלא ישלח לגבות השטר חליפין במקום ההוא אלא שישהא אותן בידו עד זמן הפירעון (שו"ת מים רבים מלדולה, יו"ד לח). וכתוב בשטר הקאמביו לפרוע לו (שו"ת דברי ריבות סמג). — ואמר המשורר: ויכתבו לנו שטר חרות (ר"י הלוי, ילדות, זמורה ו, 271). נפצו עון ועזבוהו ושטר חרות תקחוהו (הנ"ל, כי אזכיר, מס ט, 442). — ואמר הפיטן: במי אהבה מחה חובה וקרע שטרי חטאות (רמב"ע, בלב בר). — ובמשנה °שטרות: להטות על ידי שטרות שקר את הדלים מדין וכות הראוי להם (רש"י, ישעי י ב). — °ובמשמ' שטר כסף של מוסד או של שלטון, Banknote; billet (de banque); banknote: ושאל ראובן משמעון להחליף לו שטר (באנקנאט) מסך מאה כסף וליתן לו עבורו שטרות קטנים וכן עשה שמעון ונתן לו יו"ד שטרות של עשר עשר (חתם סופר חו"מ קפז). כי הכינו לו המון שטרי רוסיא (אסיגנאטען) מזויפות לדלדל את אוצר רוסיא בהם (מ"א גינצבורג, הנרפאים ברוסיא, מבוא). — ומ"ר °שְׁטָרִים: השטרים והכתובים ראויים להיות כתובים ביושר ובתקון רב ולא יהיו מחוקים (ר"י הדסי, אשכל, סע). הורו החכמים שיהיו השטרים נכתבין בלשון הקדש (ר"א הקרא, גן עדן, דין הערב, קלג). — °ובחשוב השנים למנין שטרות משנת ג' ת"נ לבריאת העולם, היא שנת 812 לפני הספירה הכללית: שנה זו שהיא אלף ק"ז לחרבן שהיא אלף תפ"ז למנין שטרות שהיא ד"א תתקל"ג ליצירה (רמב"ם, קדה"ח יא, שמטה י).

°**שֶׁטֶר**, ש"ז, — כוכב במשטר שמים[1]), ואמר הפיטן: מזרות ושמשים וכל שטרי מזרח, עבורך קבעתי עולם בלי נקרח (שמואל כהן, אימתי, מחזור סכת ב אשה"ם).

שַׁי, ש"ז, — מלה הבאה במקרא רק בצרוף הוביל שי, ושהובנה בתרגומים הקדומים ובפרשנות

---

[1]) [ואפשר שהשפע שמוש זה של המלה מן חלועזית ἀστήρ, Stern, star במשמ' כוכב.]

כמשמ' מנחה ומתנה [1]), Geschenk; cadeau, présent; gift, present: בעת ההיא יובל שַׁי [2]) לַיי' צבאות עם ממשך ומורט ומעם נורא מן הוא והלאה וכו' אל מקום שם יי' צבאות הר ציון (ישעי' יח ז). מהיכלך על ירושלם לך יובילו מלכים שָׁי (תהל' סח ל). נדרו ושלמו ליי' אלהיכם כל סביביו יבילו שַׁי למורא [3]) (שם עו יב). — ובספה"א: וירד (משה) ובידו תשורה יקרה מראמות וגביש ושי נכבד אשר לא עלה על לב איש, הם לוחות הברית וכו' (ר"י חריזי, תחכ' שח 156). — ואמר הפיטן: שבט תלוש מערימת חיטים, שי מנחתם סלת חטים, תשורת מרבכת חביתים, תופני מנחת פיתים (ינאי, אהרן ובניו, קרובי ויקרא, זולתי, קכז). יגון ואנחה מבלי הנחה ואין שי מנחה לכן אין מנוחה (שם שם). נשקד נטל עול פורכינו ויתעב שי עורכינו (ר"א קליר, איכה אשפתו, קינ' ט"ב). יה הודיעמו כי נחם בארח מישור, לכל עורכי שי הקדים קרבן שור (הוא, אז על כל מיתו, יוצר ב פסח). לריח כרכמי בשמים ושי תשרים, לבה גיח, לקדשו פקודי יי' ישרים (הוא, אלהים אלל, אזהרות סדור רסע"ג, קפו). יה אשר אשפוך לפניו בשי שיחה, אולי אכפרה פניו במנחה (רמב"ע, יה, סעה"ס 78). שי מקריבים לבוחן קרבים (כי הוא רחום וכחן, מוסף יוה"כ, מחזו' איטלי ב, קכה:). — ואמר המשורר: אם אתנה לו כל אשר לי הלא לאל ארץ וקנינים ובתים ואהלים, או אעלה נפשי לשי לו בידו כל נפש והוא שליט בלבות ובכסלים (ר"ש הנגיד, עוזות לאל, בן תהלים, הברמן א, 53). דלו עיני נגדך אדני ואת תחנוני שי אשיבה (ר"י הלוי, יוען תוקים, זמורה א, 29). אקרבה כי יקריבני אליו בתקפי ואשו תחת שי נגדו בשי בכפי (ראב"ע, אאמיר אל, איגר 72). יה פנה שי זמירי (ר"י נג'ארה, אודך אל עולם תמיד, ריד). — *כנ' שַׁיִם, ואמר המשורר: ויקדמו אתך חרוזי שיר רצים באשברם וטוב שים (ר"י הלוי, מי יעבר, זמורה ג, 303). — מ"ר *שַׁיִים, ואמר הפיטן: מלכי איים לחצוך בפרך, יתנו שיים לראות הדרך (רמב"ע, אין כפי, סעה"ס 76). — ובשמוש הפיטנים גם במשמ' שֶׂה לעולה [1]): מיתמתך הצור תמים, נתאוויתה שיי תמים, שריפה כל נשף להעמיד, עולה חעשויה להתמיד (ינאי, אז עשיית עולה, קרובי ויקרא, זולתי, קסד). לכל הנודבי בשיי נדבה וכו' אשר להגשת שיי יבוקר (שם שם, קסו). שמעו שמוע מילתי וארצה מכם שיי עבודתי (הוא, אזכירה ימים, קרובי לתלת דפורענותא, שם, רלח). שה המסכך לעקד צור, סים זכרו בפקד נצור, עמוסים כאתיו לעת בצור, עדימו לשי יהא עצור (ר"א קליר, מרימי עול, קרובי שבת פרשת החדש). ביום ההם עבודה היכן בברות לחם ושי תמים (רסע"ג, באדני ילדקו, עבודה, סדור רסע"ג, רסד). בר לבב חשב נעלב כזבה שי בקדש (יצחק בר' משה, שאו לבבכם, אופן פסח לפני ר"ה).

[1]) [מלבד הצרוף הוביל שי במקומות הנ"ל יש להכיר צרוף כזה, כדעת רבים, גם במלים עד כי יבא שילה (בראש' מט י) כאלו היתה הכונה: עד כי יבא שַׁי לֹה; אך למעשה אין במלה הזאת בכל לשון קרובה, ולא היתה מלת שי לעצמה גם בעברית; והעורך (עי' הלשון והספר א 454—461) נסק את הדעה, שאין הוביל שי או הביא שי לו אלא הבנה עברית עממית של בטוי אשורי־בבלי, נגזר מן פֵּקֶשׁ, אדוניו, ככנוי למלך גדול. בטוי זה, ששמש כלשון הכרה במלכות ולא כהבאת מנחה, ושהובן בעברית כאלו היה מרכב מפעל וש"ע, עבר מבבל דרך החתית גם ליון, הוא גם מקור המלה היונית βασιλεύς, מלך גדול, ובפרט מלך גדול שבארצות המזרח. ועי' בדברי העורך שם.
ואמנם נראה שפיטנים קדומים הבינו את המלה אף במשמ' שֶׂה וכבש לעולה ולפי זה שמוש המלה אצלם.]

[2]) [במגלת ישעיה א ממדבר יהודה: יובל שי מעם.]

[3]) [כנראה המכון: לְמָרָא, לאדון, כבארמ'.]

א. שִׁיבָה, ש"נ, רק סמי' שִׁיבַת, — שם הפעלה מן שוב, כמו שְׁבוּת: בשוב יי' את שִׁיבַת [2]) ציון היינו כחלמים (תהל' קכו א). — ובתו"מ: ושב הכהן ובא הכהן, זו היא שיבה זו היא ביאה (יבמ' יז:).

ב. שִׁיבָה, ש"נ, רק כנ' שִׁיבָתוֹ, — כמו יְשִׁיבָה, שֶׁבֶת: וברזלי זקן מאד בן שמנים שנה והוא כלכל את המלך בְּשִׁיבָתוֹ [3]) במחנים (ש"ב יט לג).

[1]) [עי' בהערות שלפני זו.]

[2]) [ואולי צ"ל שְׁבִית, כדעת רבים.]

[3]) [ויש גורסים: שִׁבְתּוֹ.]

***שִׁיבַאי**, מלה מספקה: נפל לתוכן עכשוב שיבאי ביכאי[1]) דגה וצפרדע ונתבקעו ונשתנו הרי הן פסולין (תוספתי פרה ט ו).

שִׁיָה, רק בצורה תֶּשִׁי, פעל מספק במשמ' שכח, נָשָׁה: צור ילדך תֶּשִׁי[2]) ותשכח אל מחללך (דבר' לב יח).

***שִׁיּוּר**, ש"ז, — כמו שְׁאָר, שִׁיָר, מה שנשאר מדבר, יתרה, שארית, עֹדֶף, ;rest(e) ;Rest:
כל העריות מפורשות ומה שיור, אין לנו אלא שהציה שפחה וחצה בת חורין (ר' אליעזר בן עזריה, כריתי ב ה). אין לוקחין מן הגרדי לא קוצין ולא אירין וכו' ולא שיורי פקעיות (תוספתי ב"ק יא יא, וכעין זה בבלי שם קיט:). אין כאן שיוף (ירוש' תרומ' ה ג). במה דברים אמורים בתחילת עירוב, אבל בשיורי עירוב אפילו כל שהו (ר' יוסי, עירוב' מו:). אותם שיורים שיצאו ממצרים (מד"ר במדי' יט). — ובספה"א: אני רוצה עתה שתראה לי מעט משיורי החכמות הטבעיות אשר אמרת שהיו אצלכם (ר"י א"ת, כוזרי א כד). ויש מברכין במוצאי שבת על ההדס שהיה קשור על הלולב, מטעם שכבר נעשה בו מצוה אחרת, ושיורי מצוה מעכבין את הפורענות (ר"י אלנקוה, מנוה"מ ב, ענעלאו, 195). נסדק (האתרוג) כולו מראשו ועד סופו אע"פ שלא חסר כלום פסול ואם נשאר שיור למעלה ולמטה אפי' כל שהוא כשר (שם שם, 423). — ואמר הפיטן: העיר הקדש והמחוזות היו לחרפה ולבזות, וכל מחמדיה טבועות וגנוזות, ואין שיור רק התורה הזאת (רגמ"ה, זכר ברית אברהם, סליחי ער"ה). תופיני ששים ואחת במשטר, טעמו וארחו בשיור המנטר (ריט"ע, אמנם גדולה, יוצר שבת הגדול). — ואמר המשורר: אין בוז היותו לשיוריו במסרת (ר"י הלוי, עין כדיבה, זמורה ג, 284).

***שִׁיזוּף**, עי' שִׁזּוּף.

1) [נ"א: עכשוב השואבי טובאי. אך כנראה אין האותיות שוב אלא כפל האותיות (עכ)שוב שלפניהן, ועקר הנסח היה: עכשוב או... או דגה וצפרדע, וצ"ע]

2) [כך לפי הנקוד כמו תְּהִי מן הָיָה, אך, בדעת רבים, הכונה לצורה תִּשֶׁי, ז"א תִּשֶּׁה, מן נָשָׁה.]

א. **שִׂיחַ**, פ"ע, תשיח, פעל מספק: זכור תזכור ותשיח[1]) עלי נפשי (איכ' ג כ). ועי' שָׁחַח, גם התפ'.

ב. ***שִׁיחַ**, ש"ז, — כמו שׁוּחָה: וכן החופר בור ושיח ומערה (שביעי' ג י). אפילו אין בה אלא בור ושיח ומערה (עירוב' ב ה). נחוניא חופר שיחין (שקל' ה א). ירדו (הגשמים) לצחחין וכו' אבל לא לבורות לשיחין ולמערות (תענ' ג ג). התחילו גשמים מנטפין, אמר (חוני המעגל) לא כך שאלתי אלא גשמי בורות שיחין ומערות (שם שם ח). אחד החופר בור שיח ומערה חריצין ונעיצין חיב (ב"ק ה ה). לא יחפור אדם בור סמוך לבורו של חברו ולא שיח ולא מערה (ב"ב ב א). היה חופר בור שיח ומערה קוצץ ויורד והעצם שלו (שם שם יב). חזקת הבתים והבורות והשיחין והמערות וכו' שלש שנים (שם ג א). אין עושין חלל תחת רשות הרבים בורות שיחין ומערות (שם שם ח). המוכר את החצר מכר בתים בורות שיחין ומערות (שם ד ד). המוכר את העיר מכר בתים בורות שיחין ומערות (שם שם ז). השביבים המפולשים לבורות ולשיחים ולמערות ולגנות רשות היחיד לשבת (טהר' ו ו). אחד מי גבאים מי בורות מי שיחין מי מערות וכו' בשעת הגשמים הכל טהור (מקו' א ד). זיעת בתים בורות שיחין ומערות טהורה (מכשיר' ב א). לא מכר לא את הבאר ולא את השיח ולא את היציעין ולא את הדותיות ולא את המערות שבתוכו (ר' אליעזר, תוספתי ב"ב ג א). המים בקרקעות ארבעים סאה, ר' נחמיה או' כדי שתהא חבית שיחין מתמלא מהן (ירוש' תרומ' ח ו). ואם יעמוד במרדו מורידין אותו לשאול תחתית שאול וגיהנם בעקרב המוטל לארץ ולשיחין (סנהו' האזינו א).

שִׁיחָה, ש"נ, — כמו שׁוּחָה: כי כרו שיחה[2]) ללכדני ופחים טמנו לרגלי (ירמ' יח כב). רשת הכינו לפעמי כפף נפשי כרו לפני שִׁיחָה נפלו

1) [קרי: ותשח, אך באמור בהערה בערך שָׁחַח, כונת המקור: וְשִׂיחַ, תהמה ותתבכה.]

2) [קרי: שׁוּחָה.]

בתוכה (משלי כו ז). כרו לי זדים שיחות (שם קיט פה).— ואמר המשורר: שימו לבבכם תדעו כי הזמן יבין לעם שיחות (רשב״ג, בימי יקותיאל, ביאליק־רבניצקי א, 52).

שַׁיִט, ש״ז, — שם הפעלה מן שוט: כי אם שם אדיר יי׳ לנו מקום נהרים יארים רחבי ידים בל תלך בו אני שַׁיִט[1]) וצי אדיר לא יעברנו (ישעי׳ לג כא). — ובמהמ״א: שטו, אין שייט אלא לשון טיול (רש״י, במד׳ יא ח). למה יגאו רעיוניך לשית גאון גליך עד פה, ולשיט באני שיטך ומשיוטך עד ים יפו (אהרן מל כיל, כתב אלכסאיל לרמה, ל.). — ואמר המשורר: ועטא שת עיט, ועוף הוא העיט, ולא ידע שיט, ונשלך בנהרים (דונש, לדורש החכמות, אלוני, פד).

***שַׁיָּט**, ש״ז, — סַפָּן, שמלאכתו לָשׁוּט בנהר או בים: וחבית של שיטין (כלים ב ג). ולא שטין על פני המים (בשבת) גזירה שמא יעשה חבית של שייטין (ביצה לו:).

***שִׁיטָה**[2]), ש״נ, — א) דרך שאדם הולך ושט בה בעבודתו ובדעותיו, דרך הלמוד והעיון, Methode, System; méthode, système; method, system: כשיטתן השיבן (ירוש׳ פאה ז א; מד״ר ברא׳ יח). אמר רבי יוסי והוא בשיטת בנו, סוריא למדה מארבע עשרה שנה וכו׳ (ירוש׳ פאה ז ו). אתרוג הבוסר רבי עקיבה אומר אינו פרי, וחכמים אומרים פרי, רבי אילא רבי יסא בשם רבי לעזר אתיא דרבי שמעון בשיטת ר׳ עקיבה רבו, כמה דרבי עקיבה אמר אינו פרי כן ר׳ שמעון אומר אינו פרי (שם מעשרי א ד). ר׳ יוסי בי ר׳ בון בשם שמואל בר רב יצחק פתר לה בשיטת אפיוטות (שם מע״ש ד ד). רבנין דקיסרין אמרין אחת בשיטת אביו ואחת בשיטת חכמים, בשיטת אביו משום נותני טעם לפגם מתר, בשיטת חכמים משום שמות מצטרפין (שם ערלה ב י). ירדו לה בשיטת רבי ישמעאל (ר׳ יוחנן, שם שבת ב א). מחלפת שיטתיה דר׳ יהודה, תמן הוא אמר אינו כתב והכא הוא אמר כתב הוא, בשיטתו השיבוהו, בשיטתך שאת אומר כתב הוא אינו מן המובחר (שם שם יב ה). הכין כשיטתו השיבוהו, כשיטתך שאת אומר משום הילכות בהמה גסה אוף אית לך לבשיזקין הוא כודנו בריתיים (שם פסחי׳ ד ג). בשיטתו השיבו, בשיטתך שאת אומר אף שתוקי סתם וכו׳ (שם כתוב׳ א ט). וירדו לה בשיטת הפעוטו׳ דתנינן תמן וכו׳ (ר׳ שמואל בר רב יצחק, שם גט׳ ה ט). הך ר׳ אליעזר בי ר״ש בשיטת אביו או בשיטת חכמים, אין בשיטת אביו יקרב למעלן, אין בשיטת חכמים לא יקמיץ (ר׳ בא בר ממל, שם סוטה ג ו). כשיטתו השיבוהו, כשיטתך שאת אומר אין משנין מהו שיקרבו זה בזה וכו׳ (שם שבועי׳ א ו). דברי חכמים שהן כשיטת רבי מאיר (רב, שם נדה ב ג). ר׳ יוסי ור׳ שמעון אומרים לאוכלין טמאין, לכלים טהורין, אמר רבה בר בר חנה אמר ריש לקיש ר׳ יוסי בשיטת ר״ע רבו אמרה (פסח׳ יח.). שמעון הצדיק ור׳ שמעון ורבי אלעזר הקפר כולן שיטה אחת הן (אב״י, כרכ׳ י.). רבי אלעזר בשיטת רבי עקיבא רבו אמרה (ר׳ יוחנן, זבח׳ קי:). ירד ר״מ לשיטת עקביא בן מהללאל (הוא, נדה יט:). רב ביבי ברי׳ דרבי אמי בשיטת רבי אליעזר (מד״ר ברא׳ כו). אמר הקב״ה, בשיטתו של אדם הראשון הלכתם, שלא עמד בנסיונו שלש שעות ובתשע שעות נקנסה עליו מיתה, אני אמרתי אלהים אתם, והלכתם אחר מדותיו של אדם הראשון (שם שמות לב). ר׳ אליעזר אומר בה ד׳ שיטין (שם שם לד). המורים, שיטין הרבה יש בו (שם ויקר׳ יט). שיטין הרבה יש למקרא הזה (תנחומא אמור ו).— גם בצרוף מְחלפת השיטה, ביחוד בלשונו של ר׳ יוחנן: קשיא דרבנן אדרבנן קשיא דרבן שמעון בן גמליאל אדרבן שמעון בן גמליאל, א״ר יוחנן מוחלפת השיטה (ברכ׳ יז:). עד כמה הם חוזרים ר׳ מאיר אומר זה וזה בכביצה ור׳ יהודה אומר זה וזה בכזית, אמר ר׳ יוחנן מוחלפת השיטה (שם מט:). השוחט חיה ועוף ביום טוב בש״א יחפור בדקר ויכסה ובה״א לא ישחוט אא״כ היה לו

[1]) [במגלת ישעיה א ממדבר יהודה: אני שט.]

[2]) [רק כך נכון, ולא שִׁטָּה, ככתוב בספרים רבים בטעות ע״פ שִׁטָּה, שם העץ. וכן שיטתא בארמ׳ שבתו״ם.]

עפר מוכן מבעוד יום, א״ר יוחנן מוחלפת השיטה (ביל׳ ע:). ר״מ אומר אם אוחז בקטן וגדול עולה עמו הרי הוא כמוהו ואם לאו אינו כמוהו וא״ר יוחנן מוחלפת השיטה (חול׳ קכח.).—ובסהמ״א: ואונקלוס שתרגם וכו׳ לקח לו שטה אחרת (רש״י, שמות כג ג). וטרחתי מנעורי בכל צידי שיטת הש״ם לישבה כפי דבריהם ואיני יכול (הוא, סוכה מ.). ואין זו שטת גמרא שיבחיש המקשה סברת המתרץ בלא טענה אחרת (הוא, ב״ב קי:). אך האומרים לשון המהון לקחו שיטתם מן הקבלה אשר בידם (ר״ת, הכרעות על דונש, 38). וכלם שיטה אחת להם לכל עניניהם (שם, 39). ואין שיטת רבותי בזה מתחוורת בעיני (ריטב״א על ר״ה א, כו:). ויש מקשים לפי שיטה זו (שם שם, כג.). לכל השיטות האלו (שם שם, כה:). מסכת יומא וכו׳ כוללת שמונה פרקים, וסדרם לפי שיטתנו א׳ שבעה ימים ב׳ בראשונה, ג׳ אמר להם הממונה וכו׳ (ר״מ המאירי ליומא, פתיחה). יסוד ואבן הראשה בשטת החכם, המה מאמריו והנחותיו בענין הכל והחלקי הכללים והפרטים, המינים ואישיהם (רנ״ק, מורה נבוכי הזמן יז, רבינוביץ, רפה). ושניהם יחד החזיקו בשיטת המדינה (קאנטינענטאל-ויסטעם) להחרים את ענגלאנד שרתי בים ואת מסחרה מעל פני האדמה (מ״א גינצבורג, הארבאים ברוסיא, מבוא). — *ובשם ספר: שיטה מקֻבצת לר׳ בצלאל אשכנזי. —

ב) *כמשמ׳ שורה, גם שורת אותיות שבכתב Linie; ligne; line: אני ראיתיו ברומי ולא היה כתוב עליו אלא שיטה אחת קודש ליי׳ (ר׳ אליעזר בי רבי, ירוש׳ יומא ד א). כתבו על טס של זהב ואמר לה מקום הכתב שליך ובין השיטים שלי (שם גיט׳ ב ג). חלק מקום שני שיטין (בגט) לעניין אחר אפי׳ כל שהוא פסול (ר׳ יוחנן, שם שם ג ב). צריך להרחיק מן המחק (בגט) מקום שתי שיטין (ר׳ ירמיה, שם ב״ב י א). בין חומש לחומש של תורה ארבעה שיטין וכן בין נביא לנביא, ובנביא של שנים עשר ג׳ שיטין (בבלי שם יג:). וצריך שיהזור מעניינו של שטר בשיטה אחרונה וכו׳ לפי שאין למדין משיטה אחרונה (שם שם קסא:-קסב.). הרחיק את העדים שני שיטין מן הכתב פסול, שיטה אחת כשר (שם קסב.). בין דף לדף, בין שיטה לשיטה מאי (רב יהודה בר אבא, מנח׳ לא:). איזהו פתוחה, כל שלא התחיל בראש השיטה, ואיזהו סתומה, כל שהניח באמצע השיטה (סופרי׳ א יד). מניחין בין שיטה לשיטה כמלא שיטה (שם ב ב). אבל עושין חומשין תורה, אימתי, בזמן שסדרתן ושטתן שווין (מסי ס״ת, קירכהיים ג ג). — *ובמשמ׳ פסקה, קבוץ של פסוקים: זו היא שיטה ראשונה (תנא דבי אליהו רבה ז, 33). — *ובמשמ׳ תקופה מתקופות העולם: ישב הקב״ה וברא את עולמו שתי שיטות, שיטה ראשונה שני אלפים רבבות כרובים שני אלפים וכו׳ (שם כט, 160). — ובסהמ״א: שכך שיעור יש בין אלו ג׳ אילנות שאם היו עוד שבעה סמוכין לאלו בשטה אחת וכו׳ (רגמ״ה, ב״ב עב.). בראש הקלף היו כותבין שיטה אחת זכרון עדות שהיתה בפנינו וכו׳ ואחר כך כותבין בשיטה שלישית בירח פלוני בכך וכך בו ומניחין שיטה ד׳ חלק (ערוך ערך גט). הגידין שבלחיים נופחין ונראית כמליאה גידין וגם בשרה נעשית שיטת שיטה של נפיחה (רש״י, סוטה כ.). והלא תראה אם ישפך לאדם דיו פתאום על נייר חלק שאי אפשר שיצטייר ממנו עליו כתב מסודר ושיטות נקראות כמו שיהיה בקולמוס (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד ו). ומדה אחת לאלים מפח ומפה, פירשו בו שטות הבנין כמו גדרים (הוא, סס״ם לריב״ג, איל). וכן מנין השיטות שבדף יבאו לפי הכתב (רמב״ם, ס״ת ט ס). שכח לכתוב את השם כולו תולה אותו בין השטות אבל מקצת השם בשטה ומקצתו תלוי פסול (הוא, תפילין א טז). — ושיטה של שֵׂעָר: איזהו קרח, כל שאין לו שיטה של שער מקפת מאזן לאזן (בכורות ז ב). שני נתקין אה בצד זה ושיטה של שער מפסקת ביניהן (נגעי׳ י ו). — ואמר הפיטן: צניף הוד שם במצח ועליו הציץ ושיטת שיער בינו למצנפת (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודה, סדור רסע״ג, רעב). — *ובמשמ׳ שיטה במים, שְׂחִיָּה: לא מצינו בכל התלמוד שרחיצה בנהר אסורה בשבת אלא שיטת בלבד ואפי׳ שיטה אין בה אלא משום שבות (בבלי הלקט שבת קי). ענין השחה היא השיטת על פני המים (רד״ק, סה״ש, שחה).

שיך [1], ממנו הִשְׁתַּיְּכוּת [2], שִׁיּוּךְ, שַׁיָּךְ, שִׁיֵּךְ, שַׁיָּכוּת.

שָׁיֵךְ [3], ת״ז, — נוגע בדבר, מתיחס לאדם או לדבר: ושייך פריסה במנעל ופחיתה וקיבול בסנדל (רש״י, יבמ׳ קב:). איסור והיתר שייך לענין אכילה (תוס׳ חול׳ יח.). שייך חילוק בין בית לשדה (תוס׳, שם קלז.). ובכל אותן שכנגדו שייך חילוף הכלב (תוס׳, בכורות כז.). והוא (הספר) בכל הדפוסים מוטעה מאד וגם הוא מודפ׳ בלא ציורי הסונו׳ התוכניו׳ השייכו׳ לו (הלבוש או״ח, הקד׳, ג:).

שִׁיךְ [4], קל לא נמצא במקורות.

— פע׳, שִׁיֵּךְ, — יחס לדבר או לאדם, zuweisen; assigner; to assign, נוהג בספרות ובדבור.

— התפ׳, הִשְׁתַּיֵּךְ, — היה שַׁיָּךְ, angehören; appartenir; to belong, נוהג בספרות ובדבור.

שַׁיָּכוּת, ש״נ, — יחס הדבר השיך לזולתו, Zugehörigkeit; rapport; pertinence: דעד כאן לא פליגי רבנן עליה דרבי יוחנן בן נורי אלא היכא דאין שייכות הבעלים כלל, כגון חפצי הפקר דקנו שביתה במקומן, אבל היכא דיש להם שייכות הבעלים, כגון במתניתן, אפילו רבנן מודו דאזלינן בתר בעלים (תוס׳ ביצה לח:, ד״ה וכי תימא). כי בן האח נמצא על הרוב בבית אחי אביו ושייכותו עם אשת אחי אביו כשייכותו באשת אחיו (ר״מ א״ח, מו״נ ג מט). ולפירכא תניתא דקאמרן מה הוא השייכות שראו ז״ל בפסוק, זכרני ה׳ מענין אותה דרשא שדרשו ממנו וכו׳ (רשב״ץ דוראן, מגלת ספר, בספר תפארת ישראל, לב:). ואם תאמר שישראל לא הבינוהו עד סוף זה הזמן וכו׳ כיון שהוצרכו לפירוש מרע״ה א״כ מה שייכות יש לזמן ב׳ שנה יותר משנה אחת (ר״י אבוהב, נהר פישון, עז.). ולכן על יד היות דבר מתייחס אל אופל יהיה לו מבא ושייכות להשגיח בעולם האפל הלזה (ר״מ אלשיך א וב כב יג). הנה הוכחתיך כל יעלה על רוחך כי אין שייכות לו יתברך בעולם הזה חלילה (הוא, שם שם כב). ושמא תאמר כי כאשר חומרנו מעכב מערוך לו יתברך תואר, כן יעכב מלהיות לו יתברך שייכות עמנו לשמוע מאמר פינו (הוא, שם לג כ). דאין שייכות לכלול בקר ועז יחד (פענח רזא עה״ת, ויקרא, אמשטרדם תנח, לח.). כי המת אין לו שייכות אל העולם (מהר״ל מפראג, באה״ג ב, ט). שהערונו על אופן התחבולה הזאת ובצדדי שמושה אם מצד יחס הסמיכות ואם מצד השייכות שהם עקרי המלאכה (ר״א מודינא, לב הארי׳ א ט). והיה להם שייכות בחיתנות ממשפחתו וכו׳ (שו״ת הרמ״ל סי׳ יב). על כל מיני השייכות שאפשר שיהי׳ לי״ב דברים וע״ז הן שייכות עיוני כמו משור עד חמור עד שה וכו׳ (ר״מ פנחס, יריעות שלמה א ג, יח:).

---

1) [עי׳ בהערות לערכים שַׁיָּךְ, שִׁיֵּךְ.]

2) [הכונת הדבר המשתיך לזולתו, נוהג בספרות ובדבור.]

3) [מבטא זה של המלה השתרש בדבור ובספרות, ע״פ הבנה לא מדיקת של שימושי הלשון הארמית שבתו״ם, שהמלה העברית שאולה מהם. אך למעשה אין אף בארמ׳ שבתו״ם אלא צורת בינוני שַׁיֵּךְ במשמ׳ דָּבֵק (ועי׳ שִׁיֵּךְ, הערה), כגון: אם אינו ענין להיכא דשייך (ז״א למקום שהוא דבק בו), תנהו עני להיכא דלא שייך (קדוש׳ מג.). כארמ׳ ולא כעבר׳ ישן לראות (עי׳ גם בכר, Exeg. Terminologie II 216) את המלה שייך בנאמר במד״ר בראש׳ מה: הוא דהוא אמר ליה הבט נא השמימה אינו שייך (ז״א: אינו דבק, אינו מצטרף) לומר הבט אלא מלמעלה למטה ע״כ, וכנראה צ״ל לא (בארמית) במק׳ אינו. על יסוד שימוש זה נהגו לומר בדבור עממי גם בשאלה: מה שייך (לומר), במשמ׳ כיצד אפשר לאמר זאת.]

4) [אמנם מסתבר שהיה פעל זה (שִׁיךְ או שׁוּךְ), שהוכנס לעברית אך כגזירה חדשה מן שַׁיָּךְ, בעקר קַיָּם בעברית שבמשנה, בצורת נפעל ובמשמ׳ דבק בדבר (כהוראת הפעל בארמ׳ בצרופים כגון: שכירות בשאילה מישך שייכא, ב״מ לח:). כי שימושי לשון אלו שבמשנה, כגון: העושה עיסתו קבים ונגעו זה בזה פטורים מן החלה עד שישוכו (חלה ב ז), קב חדש וקב ישן שנשכו זה בזה (שם ד ה), מקרצות נושכות זו בזו וככרים נושכין זה בזה (טהרו׳ א ז, ועי׳ לעיל עמ׳ 3829), במשמ׳ דביקה, אינם מתבארים באמת כלשון נשיכה, וכן אין שימושים כאלה מן נכת, הבא בארמ׳ ובסור׳ במקום נשך בעבר׳. וכנראה לפנינו צורות נפעל קדומות מן שוך, שיך במשמ׳ דבק, שלא הכרו כאלה, ושהשי״ן שבהן היא שי״ן קיימת אף בארמ׳, ואינה הופכת לתי״ו כבפעל נשך — נכת.]

שִׁין[1], ממנו שין, *שִׁין. ב. שֵׁנָה, ועי' שתן, והנגזר ממנו.

שַׁיִן, מ"ר שינים[2], ס"ז, — מי רגלים, שתן, ;Urin urine : ויאמר אליהם רבשקה העל אדניך ואליך שלחני אדני לדבר את הדברים האלה הלא על האנשים הישבים על החמה לאכל את חריהם ולשתות את שיניהם[3] עמכם (מ"ב יח כז, וכעין זה ישעי' לו יב).

שִׁין[4], כמו הִשְׁתִּין, עין שָׁתַן.

***שִׁין**[5], ס"ז, — שם האות ש, עי' ערך זה: כתב אל"ף דל"ת מיי', אל"ף ה"א מאהיה, שי"ן

1) [גם באשור' שָׁנָ, ובבנין אפתעל אִשְׁתִּין (השתין), שְׁנָת (שתן), בארמ' ובסור' תון, בכוש' שֵׁנ (השתין) בערב' מת'אנה a), כים השתן.]

2) [ברב המלונים נתנה כצורת המלה שַׁיִן או שֵׁין, שֵׁינִים, וזאת כהשפעת הנקוד; ואולם נקוד המסרת אינו מתכון לכתיב המלה, אלא, כבכל מקום מעין זה, לקרי, שהוא: מימי רגליהם. ואמנם לפי האשור' נראה שבמאו שִׁינִים, וצ"ע.]

3) [קרי: מימי רגליהם. ובמגלת ישעיה א ממדבר יהודה: שיניהמה.]

4) [פעל זה היה קים בלשון המקרא וממנו השתין, בעקר בצורת התפֵּעל או התפָּעַל, כעדות האשורית אִשְׁתִּין מן שָׁנָ. אך הנקוד כבר הבין פעל זה בצורת הִפְע' מן שָׁתַן, ועי' שם.]

5) [כך גם בארמ', בסור' ובערב' וביוני' של שבטים דוריים, כעדות הרודוטוס: Σεν או Σαν, ואצל השבטים האַטיים Σιγμα, ובכוש' שֻׁות. מדקדקים ופרשנים נסו לפרש שם זה בדרכים שונות (עי' גם בדגמאות המובאות לשמוש השם). אך לדעת העורך, המנמקת בפרטים בהלשין והספר ב, 150–194, אין המלים אלף בית וכו' מראש שמות לאותיות, אלא הד של חרוז למודי דתי, שנולד בישראל, ושהָעבר מארץ כנען ליונים, ושחזר מפי היונים שוב לישראל. חרוז זה הסתים במלים קוף ראש שִׁים (נ"א בק־וב שַׁכֵן) תָו, כלו' אם תאלף ותלמד מדרכי האל, או בקרקפת ראשך מושָׂם (או שוכן) תָו אלהי שיגן עליך. ומכאן חלוף השמות Σεν (במקום שים) או Σιγμα (מן שכן), ומן היונית קבלו היהודים את קריאת האות במלה שִׁין.]

a) مثانة

דל"ת משדי, צד"י בי"ת מצבאות הרי אילו נמחקין ומוחק את מפילותיהן (ירוש' מגי' א יא). שין שקר, תיו אמת (שבת קד.). שקליה לע"א ואנחיה בשי"ן תי"ו[1]) שלו (מגי' כה:). כל מקום שנאמר שישת בשי"ן וכאן בסמ"ך (מד"ר שה"ש, לפוקסי). — ובסהמ"א: מ"ם דוממת שין שורקת ורוח חק מכריע בנתים (ילירה ו). שי"ן זה שיניהם של רשעים גמורים שעתיד הקב"ה לשוברן (א"ב דר"ע, ביהמ"ד, ילינק, ג, 47). אחל מחברת שי"ן (מחבי מנחם, 167). ותשלם מחברת שי"ן (שם, 183). שלמה, השי"ן מקום אשר (ראב"ע, שה"ש א א). הנקודה ישימנו בתחילתו או קרוב מסופו שהוא חחילת השי"ן השלישי כן מנהג חכמי טיבריא (הוא, לחות, ד.). כל האותיות שהן יוצאות בינות השיניים בעבור היותם כבדים חוץ מהשי"ן שהוא הקל (שם, ע.). אות שי"ן ישרת בראש המלה כטעם שֶׁבכה שֶׁכולם (שם, כ:). והשי"ן תשמש במקום אשר (רד"ק, מכלול, מג.). — ואמר הפיטן: שי"ן שלשה ענפים יש לה כמו כסא משבר, כי שלשה פעמים שני רשעים ישבר (בנימין, אהלל בללללי שמע, יולר שבת לפני שבועי). — ואמר המשורר: ושין שם בשתים יסוד גם בשנים (דונש, לדורש החכמות, תשוי דונש על מנחם). אזי שין יחרוק שניו וישרוק ועל פיו יהלך לפיד ויברק (ר"ם סרביע סוסב, מרינה נסיחה, לקוטי קדמונים, 20).

שֵׁינָה, עי' א. שֵׁנָה[2]).

א. ***שִׁיפָה**[3]), ס"נ, — סיבי קלִפתם של עצים ששמשו לאגידה וגם האגוד העשוי מהם, Bast; écosse; bast, fibre : קסיא של שולחנות והשיפא[4]) של לבנים אינן בכי יותן

1) [עי' הערה בערך שג.]

2) [המלים שִׁיַע וגם שִׁיף במשמ' הָלָק, הבאות בתו"מ ובסהמ"א הן ארמיות ולא עבריות.

בתוספת' צוק"מ (אהילות יח י): בשייף אז בפשיפס, אינו אלא טעות סופר במקום בשַׁיִשׁ, כבדפוס'.]

3) [כנראה בעקר שִׁיפָה במקום חֲשִׁיפָה, כדעת לוי בלונו.]

4) [מדב"ם: וחשיפה.]

(מכשירי ה ח). העקלין של נוצרין ושל בצבץ צריך לנגב, של השיפה ושל גמי צריך לישן (תוספת' טהר' יא טז). ופול המצרי הנאגד בשיפה ומינתה הנאגד בפני עצמה (ירוש' דמאי ב א). פורשין מחצלת על גבי שיפות[1] של לבינים בשבת (שם שבת ד א). גם שפקקה גוי מבפנים אסורה ומבחוץ מותרת, שאי אפשר שלא היה שם שיפה אחת טלולה ונוגע בה ומנסך כל הכור (שם ע"ז ד ה). מחצלת של שיפה ושל גמי גדולה מסככין בה, קטנה אין מסככין בה (סוכ' כ.).

ב. *שִׁיפָה, ס"נ, — מעשה השָׁף והחוכך: כל המנחות טעונות שלש מאות שיפה וחמש מאות בעיטה, והשיפה והבעיטה בחטים (מנח' ו ה). המטה והעריסה (מקבלין טומאה) משישפם בעור הדג, ואי מטה מסתרגת על גבה למה לי שיפת עור הדג (נדר' כו:).

*שִׁיפוֹן[2], ס"ז, — מין ממיני התבואה, avena sativa, Hafer; avoine; oats: השעורים ושבולת שועל הכוסמין והשיפון הפול והספיר הפורקדן והטופח ופול הלבן והשעועים אינם כלאים זה בזה (כלא' א א). חמשה דברים חייבין בחלה: החטים והשעורים והכוסמים ושבולת שועל ושיפון (חלה א א). אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחטים ובשעורים ובכוסמין ובשבלת שועל ובשיפון (פסח' ב ה). במגופת החבית שניקבה שעורו מלא סיצה שנייה של שיפון (כלים ט ח). נסמן, זה השיפון (ירוש' חלה א א). יכול הביא מן הכוסמין ושיבולת שועל והשיפון, ודין הוא ומה אם החיטין שכשרו לשאר כל המנחות לא כשרו למנחת העומר, כוסמין ושיבולת שועל והשיפון שלא כשרו לשאר כל המנחות אינו דין שלא יכשרו למנחת העומר (שם שם). השיפון מין כוסמין, שיבולת שועל מין שעורים (שם שם). כוסמין מין חיטים, שיבולת שועל ושיפון מין שעורין (מנח' ע.). — ״ונוהגת המלה במשמ' מין התבואה, secale cereale, Roggen; seigle; rye[1].

*שִׁיץ[2], ס"ז, —א) שׂוֹךְ, ענף קוצני, Dorn, dorniger Zweig; épine; thorn: אוכלין על בין הכיפין ואין אוכלין על של בין השיצים[3] (תוספת' שביעי' ז טז, בבלי פסח' נג.) — ב) ומין תמרים[4]: שצים שבכפים הרי אלו מותרין (רז, ירוש' שבת ה ז).

א. שִׁיר[5], ממנו מְשׁוֹרֵר, *מְשׁוֹרֶרֶת, א. שִׁיר, ב. שִׁיר, *שִׁיָּר, שִׁירָה, ״שִׁירִי, ״שִׁירִיּוּת, שָׁר, שָׁרָה.

ב. שִׁיר[6], ממנו שֵׁר.

ג. שִׁיר[7], פו"ע, שָׁר, אָשִׁיר, אָשִׁירָה, יָשִׁיר, יָשֹׁר, נָשִׁירָה, יָשִׁירוּ. תָּשַׁר, שִׁירוּ, שִׁיר, שָׁר,

---

[1] [בירוש' מו"ק סוף פרק ב: שיפוף.]

[2] [כך צורת המלה, בכתיב היוני σιφών(ιον), וכערב' שבסוריה שׁוּפאן, וכן מנקד גם בספר עלוי נשמות לר' נתן עמרם (ליוורנו תרכ"ח), ולא שִׁפּוֹן כנוהג בדבור. לפי דעת לֶו, Flora I, עמ' 687 וכו' יש לגזור את השם מן שוף במשמ' חכך, ואינו מסתבר. ואפשר שיש כאן מלה שעברה לעבר' ביחד עם הצמח מלשון אחרת, כבהרבה שמות של צמחי תרבות. על זהוי השם במקורות ב־avena, עי' בדברי לֶו, שם.]

[1] [לפי הכנה כוו במשנה, וכן פרש רש"י (פסח' לה.): שיפון, שיגליא (והוא seigle בצרפת'); וכן לשון מהרי"ל, הלכות תיקון המצות: שיפון פיר' קאר"ן או רוק'ן (Roggen), וכן קבע המחבר את שמוש המלה במלונו הקטן. ועי' בנאמר על שִׁבֹּלֶת שׁוּעָל עמ' 6849]

[2] [מן הארמ' שיצא שבתו"מ, וכן בארמ' שיצינא דתמרא (ב"מ לט:) באותה משמ'.]

[3] [ר"ת פרש: כגון שנסבכו על הקוצין שמכין היד שכל הרואה אותן מתיאש מהן ואין נכשרין אלא לעופות, ע"כ, והערוך: שיצים הן קוצים.]

[4] [לֶו Flora IV, 74, על פי Zimmern Assyr. Fremdw. עמ' 54 רואה בשם מלה שאולה מאשור' שִׁיץ, תמרה חסית גרעי, אך לפי הענין וכדעת מפרשי הירוש' הכונה לשיחי קוצים, שמעין תמרים גדלות בהם.]

[5] [עי' א. שִׁיר, הע"ה.]

[6] [עי' שֵׁר, הערה.]

[7] [השרש בא גם בארמ' מא"י של יהודים ולא־יהודים (עי' Schulthess, Lex. Syropalaest. עמ'

שָׁרִים, שָׁרוֹת, — הרים קול בנעימה, זמר, chanter; to sing, singen: וַתָּשַׁר דבורה וברק בן אבינעם ביום ההוא (שפטי ה א). ותצאנה הנשים מכל ערי ישראל לָשִׁיר[1]) והמחלות לקראת שאול המלך (ש״א יח ו). נכון לבי אלהים נכון לבי אָשִׁירָה ואזמרה (תהלי נז ח). לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף יָשִׁירוּ (שם סה יד). וְשָׁרִים כחללים כל מעיני בך (שם פז ז). — ושר לפלוני, זמר לפניו ולכבודו: שגיון לדוד אשר שָׁר ליי׳ (תהלי ז א). אָשִׁירָה ליי׳ כי גמל עלי (שם יג ו). שִׁירוּ לאלהים זמרו שמו סלו לרכב בערבות (שם סח ה). אָשִׁירָה ליי׳ בחיי אזמרה לאלהי בעודי (שם קד לג). — ובפרט בצרוף שָׁר שִׁיר, שָׁר שירה: אז יָשִׁיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליי׳ (שמות טו א). אז יָשִׁיר ישראל את השירה הזאת (במדי כא יז). אָשִׁירָה[2]) נא לידידי שירת דודי לכרמו (ישעי ה א). שִׁירוּ ליי׳ שיר חדש (שם מב י, תהלי לו א, לח א). שִׁירוּ לו שיר חדש (שם לג ג). איך נָשִׁיר את שיר יי׳ על אדמת נכר (שם קלז ד). אלהים שיר חדש אָשִׁירָה לך (שם קמד ט)[3]. — ושָׁר את גבורת האל וכדו׳, הלל אותה בשיר: רומה יי׳ בעזך נָשִׁירָה ונזמרה גבורתך (תהלי כא יד). ואני אָשִׁיר עזך וארנן לבקר חסדך (שם נט יז). חסדי יי׳ עולם אָשִׁירָה לדר ודר אודיע אמונתך בפי (שם פט ב). חסד ומשפט אָשִׁירָה לך יי׳ אזמרה (שם קא א). — ושָׁר בדרכי האל באותה משמ׳: וְיָשִׁירוּ בדרכי יי׳ כי גדול כבוד יי׳ (שם קלח ה)[4]. ועי׳ שָׁר, שָׁרָה. — ובתו״מ: ועשית לנו נסים וגבורות על הים ושרנו לך (ברכ׳ יד:).[1]) —ואמר הפיטן: ישע מציון שלח וחדש נשיר, כתר לך ליתן כאז ישיר (משה בן קלונימוס, איום ונורא, קרובי אהרון פסח). נחל קישון גרפם וזרועם נשברה אז לבשה רוח ושרה דבורה (הוא, ארכשו, שם). יחד ושר את השירה הזאת (הוא, קם על, שם). סלה בתוכו נשיר שיר חדש (הוא, מכלל יופי, שם). — ואמר המשורר: העת תשיר תחריש עגור, ונעים קולה יכלים קול תור (רמב״ע, תרשים ד, ברודי, סכג).

— הפע׳, יוּשַׁר, — הוּשַׁר הַשִּׁיר, שרו אותו: ביום ההוא יוּשַׁר השיר הזה בארץ יהודה (ישע׳ כו א). — ואמר הפיטן: תיקר שירת רש בעיניך כשיר יושר על קרבניך (שיר הכבוד).

— פוע׳, שׁוֹרֵר, יְשׁוֹרֵר, מְשׁוֹרֵר, מְשֹׁרְרִים, מְשֹׁרְרוֹת, — כמו קל: קול יְשׁוֹרֵר בחלון חרב בסף כי ארזה ערה (צפנ׳ ב יד). וכל הקהל משתחוים והשיר מְשׁוֹרֵר והחצצרות מחצצרים (דהי״ב כט כח). מְשֹׁרְרִים וּמְשֹׁרְרוֹת מאתים (עזר׳ ב סה). — ובתו״מ: כיון שלא פסקה האורה התחיל כל העולם כולו משורר (ירוש׳ ברכי ח ו). הושיבה באפריון ואהרן ומרים משוררים לפניה (ב ב קכ.). אותן שהיו בוכין וכו׳ הרי הם משוררין עכשיו (ר׳ אלעזר, מד״ר במדי ג). המצריים בוכין מפני שהיו בזוים וכו׳ וישראל היו משוררים שהיו טעונים ביזת שונאיהם (ר׳ אלעזר בן עזריה, שם שם). אדונו של עבד בוכה שברח עבדו מפניו, ועבד משורר שנפנה מן השעבוד (שם שם). אמרו להם אומות העולם עמדו ושוררו לפני עבודה זרה כדרך שהייתם משוררים בבית המקדש (פסיק׳ רב׳, על נהרות בבל, קלו.). — ובסהמ״א: קצצו אצבעותיהם כדי שלא יקישו בכנורות, וכשהיו אומרים שוררו היו מראים אצבעותיהם מקוצצים ואומרים

205, אבל כנראה אך כמ״ה שאולה מעבר׳, ואינו כך ביתר הלשונות השמיות. ועל כן אפשר שאין שִׁיר אלא מבטא מטשטש אשורי בבלי, של שער, בערב׳ שְׁעַר a), שיר, זמר, ועי׳ ב. שׁוֹעֵר ובהערות לערך שַׁעַר.]

1) [כתיב: לשור.]

2) [עי׳ שִׁירָה, הערות.]

3) [בכתוב הסתום באיוב לג כז: יָשֹׁר על אנשים ויאמר חטאתי, שרבים מצאו בו לשון שִׁיר וזמר, אין כנראה הכונה לכך, אלא באיזה אפן לעויבת עָוֶל וחטא, וצ״ע.]

4) [במשלי כה כ כתוב: חמץ על נתר ושָׁר

a) شعر

בְּשִׁרִים על לב רע; אך כפי שהראה העורך בספרו משלי שלמה עמ׳ 59 וכו׳ לא כֻוַן הנקוד וצ״ל וְשִׁיר (ז״א וְסִיר) בְּשָׂרִים (הזמנה לסעודת בשר) על לב רע, כעדות ההמשך: אם רעב שנאך האכילהו לחם כי גחלים (אשר אתה חתה (לסעודתו, יהיו) על ראשו, וה׳ ישלם לך.]

1) [במקום פעל זה בא בתו״מ בדרך כלל הצרוף אמר שיר(ה), ועי׳ ב. שִׁיר, שִׁירָה. ובמנה׳ צאז אמרו על אז ישיר (שמות יט א): שר לא נאמר אלא ישיר.

להם איך נשיר (ברכות' רבתי, חלבק, 124). כמו מה ששורר הראב"ע בספר יסוד מורא וכו' כמו מה ששורר בן גבירול (שקל הקדש בס' לשון למודים לר"ד בן יחיא). — ואמר הפיטן: אמונים שוררו ביום ההוא (אתה הארת, יוצר אחרון פסח). שירה חדשה שוררו ואהבה ישנה עוררו (ר"י הלוי, מי כמוך יחיד, זמורה ז, 55). ברון וזמרה ישוררון איש בלי נעדר (יקודי אש, אופן שבת ה אחה"פ). נשמת שפלים מרודים במרים תשורך (נשמת לדודים, שבת דבר', ספכד'). — ואמר המשורר: ראה מה נעמה עפרה תשורר עלי כנור ותופפות עלמות, יספרו נעים יפיה בשירים והיא להם תשורר שיר עלמות (רמב"ע, הענק ג, גדודי, שלו). ושוררתי ודברתי נגידות (ר"י הלוי, על משכבי בלילות, אגרת לרי אהרן אלעמאני, זמורה ח, 65).

—הפע', הֻשַּׁר[1]), — כמו קל: היתה עלי יד השיר לחדש אמרים נושנו ודברי שיר להשיר ודרך המליצה להיושיר (רמ"ע פלקירא, המבקש, ע.). ויהי בדרך וימצא להקת נביאי השיר ונהפך לאיש אחר והשיר (שם, כט.).

ב. שִׁיר[2]), ש"ז, שִׁירִי, שִׁירוֹ, שִׁירִים, שִׁרִים, שִׁרֶיךָ שִׁרָיִךְ, שִׁירֵיכֶם, — א) הבעת דברים הנאמרים בהרמת קול בנעימה ואף בלווי נגון, זִמְרָה, d. Singen, Musik; chant, musique; singing, music: היטיבי נגן הרבי שִׁיר למען תזכרי (ישע' כג יו). הַשִּׁיר יהיה לכם כליל התקדש חג ושמחת לבב כהולך בחליל לבוא בהר יי' אל צור ישראל (שם ל כט). אהללה שם אלהים בְּשִׁיר ואגדלנו בתודה (תהל' סט לא). טוב לשמע גערת חכם מאיש שמע שִׁיר כסילים (קהל' ז ה). לעשת חנכה ושמחה ובתודות וּבְשִׁיר מצלתים נבלים ובכנרות (נחמ' יב כז). ואלה אשר העמיד דויד על ידי שִׁיר בית יי' (דהי"א ו טו). וכל הקהל משתחוים וְהַשִּׁיר משורר והחצצרות מחצצרים (דהי"ב כט כח). — ודברי שיר מדברים הנאמרים בנעימת זמרה: כי שם שאלונו שובינו דברי שִׁיר ותוללינו שמחה (תהל' קלז ג). —

1) [בעקר ע"פ הבנת העתיד יָשִׁיר וכדו' כבנין הפע' כזה.]

2) [עי' בהערה לא. שִׁיר.]

וכלי שיר, כלי נגון: הפרטים על פי הנבל כדויד חשבו להם כלי שִׁיר (עמו' ו ה). ואחיו שמעיה ועזראל וכו' בכלי שִׁיר דויד איש האלהים (נחמ' יב לו). ועמהם הימן וידותון חצצרות ומצלתים למשמיעים וכלי שִׁיר האלהים ובני ידותון לשער (דהי"א טז מב). וכהרים קול בחצצרות ובמצלתים ובכלי הַשִּׁיר ובהלל ליי' וכו' (דהי"ב ה יג). והכהנים על משמרותם עמדים והלוים בכלי שִׁיר יי' אשר עשה דויד המלך (שם ז ו). והלוים כל מבין בכלי שִׁיר (שם לד יב). — בנות השיר, ככנוי לשפתי האדם ולשונו: וישחו כל בנות הַשִּׁיר[1]) (קהל' יב ד). — ב) יחידת דבור הנאמרת בהרמת קול בנעימה, Gesang, Lied; chant, chanson; song, air, גם בצרופים כגון שיר חדש וכדו', שיר עגבים, וגם במשמ' כוללת: ואשלחך בשמחה וּבְשִׁרִים בתף ובכנור (ברא' לא כז). וידבר שלשת אלפים משל ויהי שִׁירוֹ חמשה ואלף (מ"א ה יב). ביום ההוא יושר הַשִּׁיר הזה[2]) בארץ יהודה עיר עז לנו וכו' (ישע' כו א). שירו ליי' שִׁיר חדש תהלתו מקצה הארץ (שם מב י). והשבתי המון שִׁרָיִךְ וקול כנוריך לא ישמע עוד (יחזק' כו יג). והנך להם כְּשִׁיר עגבים יפה קול ומטב נגן (שם לג לב). הסר מעלי המון שִׁרֶיךָ וזמרת נבליך לא אשמע (עמו' ה כג). והפכתי חגיכם לאבל וכל שִׁירֵיכֶם לקינה (שם ח י). יי' עזי ומגני בו בטח לבי ונעזרתי ויעלז לבי וּמִשִּׁירִי[3]) אהודנו (תהל' כח ז). יומם יצוה יי' חסדו ובלילה שִׁירֹה[4]) עמי תפלה לאל חיי (שם מב ט). שירו לנו מִשִּׁיר ציון איך נשיר את שיר יי' על אדמת נכר (שם קלז ג–ד)[5]). —

1) [עי' שָׁחָה, הערה.]

2) [כמגלת ישעיה א: ישיר השיר הזואת.]

3) [קשה כאן מִן היחס, והשבעים תרגמו ומשירי καὶ ἐκ θελήματός μου, ז"א ומרצוני, ויש מציעים לבטא: וּמִשֵּׁירִי, ז"א מִשְּׁאֵרִי, מבשרי.]

4) [אמנם בהקבלה אל חסדו דרושה לא מלת במשמ' שיר אלא במשמ' חן, עזרה, אור, אמת (השוה למשל בהמשך אותו השיר מג ג: שלח אורך ואמתך המה ינחוני) ואין המלים תפלה לאל חיי מתחברות אלא עם ההמשך: אמרה לאל סלעי וכו', ואולי צדקה השערתו הראשונה של העורך (הגרן י), שהמכון: יומם יצוה יי' חַרְסוֹ (השמש) ובלילה שַׁהֲרוֹ עמי, וצ"ע.]

5) [על שָׁר בְּשִׁרִים (משלי כה כ) עי' א. שִׁיר, הערות.]

רַפֵּר שיר: עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שִׁיר (שפטי׳ ה יב). ובכותרות המזמורים, שיר, שיר מזמור, מזמור שיר, שיר המעלות: למנצח לבני קרח על עלמות שִׁיר (תהל׳ מו א). שִׁיר מזמור לבני קרח (שם מח א). למנצח מזמור לדוד שִׁיר (שם סה א). למנצח שִׁיר מזמור (שם סו א). למנצח בנגינת מזמור שִׁיר (שם סז א). למנצח לדוד מזמור שִׁיר (שם סח א). מזמור שִׁיר ליום השבת (שם לב א). שִׁיר המעלות (שם קכ—קלד א). ועי׳ מִזְמוֹר. — וְשִׁיר יְדִידֹת: למנצח על ששנים לבני קרח משכיל שִׁיר ידידת (שם מה א). — ושיר השירים[1]) כשם לאסף השירים שבמגלת שה״ש: שִׁיר הַשִּׁירִים אשר לשלמה (שה״ש א א). — ואמר ב״ס: חליל ונבל יעריבו שיר ומשניהם לשון ברה (ב״ס גני׳ מ כא). נגינות שיר הבין לפני מזבח וקול מזמור לנבלים תיקן (שם מז ט). ויתן השיר קולו ועל המון העריבו נרו (שם נ יח). — ובתו״מ: וטעונים קרבן ושיר ותנופה ולינה (בכורים ב ד). הגיע לעזרה ודברו הלוים בשיר (שם ג ד). אלו הן הממונין וכו׳ הגרוס בן לוי על השיר (שקל׳ ה א). הגרוס בן לוי היה יודע פרק בשיר ולא רצה ללמד (יומא ג יא). והלוים בכנורות ובנבלים ובמצלתים ובחצוצרות ובכלי שיר בלא מספר (סוכ׳ ה ד). פעם אחת נשתהו העדים מלבוא ונתקלקלו הלוים בשיר (ר״ה ד ד). שאין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא וכו׳ ובשתי תודות ובשיר (שבועות ב ב). אין קטן נכנס לעזרה ולעבודה אלא בשעה שהלוים עומדים בשיר (ערכי׳ ב ו). מיריחו היו שומעין קול השיר (תמיד ג ח). ובן לוי שהוא שומע את קולה יודע שאחיו הלוים נכנסים לדבר בשיר

[1]) [ע״פ רב הובן שם זה כמשמ׳ המשבח שבשירים אשר לשלמה, אבל תֹּכן המגלה מורה שיש כאן שירים על שלמה ואליו ולא שיר מפי שלמה. ואף במדרשים קדומים, המובאים לאחרונה בספרו של העורך, הלשון והספר ב, 354 וכו׳, נאמר למשל: שיר השירים, ר׳ נתן או׳ מלאכי השרת אמרו אותה שנאמר שיר השירים המשוררים לפני הקב״ה וכו׳, ע״כ, ולפי זה כונת השם היא שִׁיר הַשָּׁרִים או הַשִּׁירִים אשר (היו) לשלמה, ולפנינו אסף של דברי שיר ששרו אותם המשוררים שבימי שלמה המלך, ועי׳ בספר הנזכר על פרטי באור השם הזה.]

(שם ה ו). השיר שהיו הלוים אומרים במקדש וכו׳ בשבת היו אומרים מזמור שיר ליום השבת מזמור שיר לעתיד לבא וכו׳ (שם ז ד). וחמש עשרה מעלות עולות מתוכה לעזרת ישראל כנגד ט״ו שיר המעלות שבתהלים שעליהן הלוים עומדים בשיר (מדות ב ה). שער הקרבן שער הנשים שער השיר (שם שם ו). שיר השירים וקהלת מטמאין את הידים (ידים ג ה). שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים (ר״ע, שם שם). דוד אמר שירים ושלמה אמר שירים (מד״ר שה״ש א א). שיר השירים לישראל, שיר השירים, המשובח שבשירים המעולה שבשירים המסולסל שבשירים, נאמר שירים ונשבח למי שעשאנו שירים[1]) בעולם (שם שם). כי קולך ערב זה השיר (שם שם, יונתי). אמרו עליו על הוגרא בן לוי בשעה שפותח פיו בשיר היה נועץ אגודלו לתוך פיו וכו׳ (שם שם, מי זאת עולה). — ובספה״א: כשהיו מנגנים בכלי שירים הללו היו מתנבאים (פרוש רש״י לדה״א כה א). כי החכמה כפרי והשיר בעלים (רש״ע פלקירה, המבקש, כו). לקיים מאמר החכם מיטב השיר כזבו (עמנואל, מחב׳ א, הברמן, 233).—ואמר המשורר: ונעים זמירות כל מתי שיר ואדון השיר ומבצר היקר קרע (רשב״ג, לבי בקומת, ביאליק-רבניצקי א, 83). ולו פגעו בנות שירי בנות עש עזבום שם באור אשם צרובות (ר״י חריזי, תחכ׳ עז, 164). אסף והימן אם בדורי יהיו לא נודעו בשיר כמו נודעו, לא נכרו בשיר ואף כל נטעו וכו׳ מה לך ידותון שיר והימן מה לך כנור וכו׳ (עמנואל, מחב׳ ג, הברמן, 82).— וגם במשמ׳ חבור פיוטי בין שהוא מושר בנעמה או לא, Gedicht; poème; poem: בשירים המחוברים הנבנים על הנגונים (ר״י א״ח, כוזרי ב סט). ומליצת הדברן ושירי המשורר (שם ה כ). כי אלו השירים שקורין להם ישמעאלים אשמאר מושחה[2])

[1]) [פרש מתנות כהונה: עשה אותנו שיר ושבח בעולם או י״ל עשה אותנו משוררים ומשבחים וקרי ביה שִׁירִים השי״ן פתוחה.]

[2]) [מוּשַׁחָה a).]

a) موشحة

שבהם משבחים היופי וכו' אסור לשיר בהן (ר"י בן יהודה, ספר מוסר ח יז). היש בכם מי יחבר שיר נצמד יהי בו לכל לב מחמד וכו' השיר הנצמד הוא אשר כל סוף שני בתים מלה אחת והמלה לא תשתנה אבל הענין ישתנה (ר"י חריזי, תחכ' לג, 274). חכמי ואת המלאכה גדרו השיר בשהוא מאמר מתיחס נקשר קצתו בקצתו (מקל הקדש בספר לשון למודים לר"ד אבן יחיא פרק יה). — ואמר המשורר: ישיריך שקולים וחזקים (ר"ש הנגיד, דבריך בתוך לבת, הברמן ב, 53). — °ומלאכת השיר, חכמת השיר, art Poetik ; poetics ; poétique: ונקראת זו המלאכה מלאכת השיר (ר"י בן יהודה, ספר מוסר ב עז). ומלאכת השיר מלאכתי מאז ועד עתה (רמ"ע פלקירא, המבקש, כט). ואמנם השמות אשר הסכימו עליהם בעלי מלאכת השיר הם אלה וכו' (מקל הקדש בספר לשון למודים פרק טו). — °ספר השיר, כשם ספר הפואיטיקה לאריסטו; והספר השמיני הוא ספר השיר (מלות ההגיון י).

°**שַׁיָּר**, ש"ז, — משורר, זַמָּר: שיר השירים, שיר שאמרו אותו השירים השוררים שנא' קדמו שרים אחר נגנים[1] (ר' יודא ברבי סימון, מד"ר שה"ש, ישקני).

°**שַׁיַּר**, כמו שָׁאַר, קל לא נמצא.

—פעי, °שִׁיֵּר, שִׁיֵּ, השאיר, הותיר[2], übrig lassen ; laisser (de reste); to leave over: אם שייר קלח אחד סומך לו משום פאה (ר"ש, פאה א ג). המוכר את שדהו ושייר קלחים לחים וכו' נותן פאה מכל אחד ואחד (ר"ע, שם ג ב). המדל נותן מן המשואר על מה ששייר (שם שם ג). המוכר קלחי אילן בתוך שדהו נותן פאה מכל אחד ואחד, א"ר איסתי, בזמן שלא שייר בעל השדה, אבל אם שייר בעל השדה הוא נותן פאה לכל (שם שם ה). הכותב נכסיו שכיב מרע, שייר קרקע כל שהוא מתנתו מתנה, לא שייר קרקע כל שהוא אין מתנתו מתנה (שם שם ז). מה שאני עתיד לשייר בשולי הכוס הרי הוא מעשר (דמאי ז ב). כמה יהא חורש וכו' כדי שלא ישייר רובע לבית סאה (כלא' ב ג). היתה כל שדהו בית ארבע סאין משייר ממנה מקצת מפני מראית העין (שביעי ג ד). המרבה בתרומה וכו' עד שישייר שם חולין (תרומ' ד ה). האומר כל גרני תרומה וכו' לא אמר כלום עד שישייר מקצת (חלה א ט). לא בדק בתוך המועד יבדוק לאחר המועד ומה שמשייר יניחנו בצנעא (פסח' א ג). לעולם מכרה קיים עד שיהא שם כדי שתשייר בשדה בית תשעת קבין (כתוב' יא ד. שייר מקצת הגט וכתבו בדף השני והעדים מלמטה כשר (גיטי ט ז). החייט ששייר מן החוט כדי לתפור בו (ב"ק י י). כיצד בודקים את העדים, היו מכניסין אותן (לחדר) ומאיימין עליהן ומוציאין אותן לחוץ ומשיירין את הגדול שבהן וכו' (סנה' ג ו). וכולם שהקריבן בפנים ושייר בהן כזית והקריבן בחוץ חייב (זבח' יג ד). השוחט מתיך הטבעת ושייר בה מלוא החוט על פני כולה שחיטתו כשרה (חול' א ג). הלוקח גז צאנו של חברו אם שייר המוכר חייב, לא שייר חלוקח חייב (שם יא ב). כלי עור מאימתי מקבלין טומאה וכו' משיתפרם וישייר בהם פחות מחמשה טפחים (כלים טז ד). השלחן והדלפקי שנפחתו או שחפן בשש ושייר בהם מקום הנחת הכוסות טמאים (שם כב א). שרביט של תמרה שריקני טהור, שייר בו גרגר אחד טמא (עקצ' א ה). וכולן שגלחו שלא בתער או ששיירו שתי שערות לא עשו כלום (נגעי יד ד). הגוסר את זיתיו ושייר קופה אחת יתננה לעיני הכהן (טהר' ט ד). פיעלים שהיו עושין אצל בעל הבית אינן רשאין לגזור את כל השדה אלא משיירין כדי פיאה (תוספתא פאה ב ז). סד אדם כל ביתו בסיד משייר בה דבר מועט זכר לירושלם, עושה אשה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט זכר לירושלם (שם ב"ב ב יז, וכעין זה בבלי

---

1) [לדברי מד"ר שה"ש, בהתחלה: „שה"ש לישראל וכו' נאמר שירים ונשבח למי שעשאנו שירים בעולם, המד"א והלילו שירות היכל שבחות דהיכלא" כותב בעל מתנות כהונה: הי"ג בילקוט למי שעשאנו שירים בעולם ופירושו עשה אותנו שיר ושבח בעולם או י"ל עשה אותנו משוררים ומשבחים וקרי ביה שירים השי"ן פתוחה. ועי' בהערה על שם המגלה בערך ב. שִׁיר.]

2) [ע"פ הארמ' שַׁיַּר, במק' שְׁאַר.]

שם ס:). המדייר את שדהו וכו' עוקר שלש רוחות ומשייר[1]) את האמצעית (ירוש׳ שביעי ג ג, משנה). לאי זה דבר כתב בה לאחר מית', לשייר לו אבילת פירות (שם גיטי ז ג). ואין משיירין כפ״שה פחות מג' פסוקין (מגי׳ כה:). מכר לוקח בינונית וזיבורית ושייר עידית לפניו וכו' מכר עידית ושייר בינונית וזיבורית (ב״ק ח:). מכר קרקע ושייר אילנות לפניו יש לו קרקע (ב״ב לז.). כל שאינו משייר פת על שלחנו אינו רואה סימן ברכה לעולם (ר' אלעזר, סנה׳ לב.).

—פעי, *שִׁיֵּר, — שֶׁשִּׁיְּרוּ אותו: קצר חציה והקדיש את הקציר נותן מן המשוייר על הכל (תוספתא פאה א ט). היו לו ארבעה וחמשה גפנים ובוצרן ומכניסן לתוך ביתו וכו' אם שייר נותן מן המשויר על מה ששייר (שם שם י). הטבל והמתוקן שנתערבו, אבד אחד מהם נוהג במשוייר וודאי (שם דמאי ד ח). היו בו שתי שערות צומחות הרי אלו מצילות וכו' אבל משוירת אינה מצלת (שם נגע׳ ד א). חרשת קנויה ומשויירת (יבמ׳ קיא.). אבלה חזיז וכו' נידון במשוייר שבו (ר' יוסי הגלילי, ב״ק כח:). — ואמר הפייטן: גזע כרביב טל משיר (ר״א קליר, טל).

— התפ׳, *הִשְׁתַּיֵּר, נִשְׁתַּיֵּר, — נשאר, נותר, übrig bleiben; rester; to remain (over): אלו הן פסקי ערים, ערים שחרב מאמצעו ונשתיירו בו חמש גפנים מכאן וחמש גפנים מכאן (כלא׳ ו ו). אילן שנעקר ונשתייר בו שרש פטור (ערלה א ד). נשתיירו שם ארבעה עשר כבשים לשמונה משמרות (סוכה ה ו). ואם נשתייר מהעשרה אפילו כחוט השערה כשר (יבמ׳ ה ג). אלו טרפות בבהמה וכו' נטל הכבד ולא נשתייר חימנו כלום (חולי׳ ג א). נשתייר בה (במגרה) מלא הסיט במקום אחד טמאה (כלים יג ד). מסרק של פשתן שנטלו שניו ונשתייר בו שתים טמא (שם שם ס). נחלקה (המחצלת) לארכה ונשתיירו בה שלשה מעדנין של ששה טפחים טמאה (שם כ ז). אף כסא של כלה שנטלו חפוייו ונשתייר בו

[1]) [בהוצאות המשנה (שביעי ג ד) וכן במדב״מ (שם ג ג): ומניח.]

בית קבלה טהור (ר' יהודה, שם כב ז). בור שהוא מלא מים שאובין והאמה נכנסת לו ויוצאה ממנו, לעולם הוא בפסולו עד שיתחשב שלא נשתייר מן הראשונים שלשה לוגין (מקו׳ ג ג). ספר שנמחק ונשתייר בו שמונים וחמש אותיות כפרשת ויהי בנסוע הארון מטמא את הידים (ידים ג ה). סאה תרומה שנפלה לתוך המגורה וכו' במשתייר תעלה באחד ומאה (רשב״ג, תוספתא תרומ׳ ה יב). הרחוש שנפרץ וכו' נשתיירו בו אונקלאות מכאן ומכאן טמא (שם כלים ב״מ א ט). קופות גדולות וכו' במשתייר בהן (ר' נחמיה, שם שם ה א). מבכור פרעה, בא הכתוב ללמדך שהוא בכור והוא נשתייר מכל הבכורות (מכ״י בא, יג). ומשה מהיכן היה יודע חיכן היה יוסף קבור, אמרו סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור וכו' (שם בשלח, פתיחתא). היו כורכים כל אחד ואחד בספרו ושורפין אותו ומכולם לא נשתייר אלא אני (רשב״ג, ירוש׳ תענ׳ ד ח). אשתו שהיתה צדקת ממנו אמרה לו נשתיירה לך שדה אחת לך ומכור חציית ותן להן (לגבאי הצדקה) (שם הורי׳ יג ז). שאלמלא בעסתי לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט (ברכ׳ ז.). נסדק (השופר) וכו' לרוחבו, אם נשתייר בו שיעור תקיעה כשר (ר״ה כז:). צא מהן טפח וכו' נשתיירו שם שני טפחים (ב״ב יד.). קרא לתשיעי עשירי ונשתייר עשירי בדיר (בכורות נט.). בסוף אלף (שנים) גופו (של החול) כלה וכו' ומשתייר בו כביצה (מד״ר ברא׳ יט, אהודור, 175). אמר להם (יוסף לדורשי הקמח) לא נשתייר לכם קמח מאתמול (מד״ר ברא׳ לא). ואת מוצא שנשתייר אלעזר (מדרש תהלים א יד). וישראל לעתיד לבא משתיירין לבדם, שנאמר ה' בדד ינחנו (שם ב יד).

שֵׂיר, עי' שֵׂר.

*__שְׁיָר__, ש״ז, מרו״ז שְׁיָרִים, שִׁירַיִם[1]), — כמו שְׁאָר, מה שנשאר, יתר, Rest; rest(e):

[1]) [כנראה בטאו במרו״ז שִׁירַיִם או שְׁיָרִים, כי כך לא רק מסרת האשכנזים אלא גם בנקוד הבבלי בכמה דגמאות (פורת, לשון חכמים, 95), ובמשני׳ מנקי׳ ליוורנו: שְׁיָרֵי הדם (זבחי׳ ה א), שְׁיָרֵי כנסת הגדולה

חלת עם הארץ וכו' ושירי המנחות פטורין מן הדמאי (דמאי א ג). הגנה והקרפף שהיא שבעים אמה ושיריים על שבעים אמה ושיריים (ר' יהודה בן בבא, עירוב' ב ה). במה דברים אמורים בתחלת עירוב, אבל בשירי עירוב כל שהוא (ר' יוסי, שם ז ט). כבש פרה וכבש שעיר המשתלח וכו' וכל צרכי העיר באין משירי הלשכה (שקל' ד ב). מותר שירי הלשכה מה היו עושין בהן, לוקחין בהן יינות שמנים וסלתות והשכר להקדש (ר' ישמעאל, שם שם ג). שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה (אבו' א ב). שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון (זבחי' ה א). שירי הדם היה מתמצה על היסוד (שם ו ד). הקומץ את המנחה לאכיל שיריה בחוץ או כזית משייריה בחוץ (מנח' א ג.) נתערב קומצה בשיריה או בשירים של חברתה לא יקטיר (שם ג ג). נטמאו שיריה, נשרפו שיריה, אבדו שיריה (שם שם ד). אלו מנחות נקמצות ושיריהן לכהנים מנחת סלת והמחבת והמרחשת וכו' ר' שמעון אומר מנחת חוטא של כהנים נקמצת והקומץ קרב לעצמו והשירים קרבין לעצמן (שם ו א). שאין שירין לשירין (כלים ד ב). תנור תחלתו ארבעה ושיריו ארבעה (ר"מ, שם ה א). שירי מזרן שבעה טפחים כדי לעשותו חבק לחמור (שם יט ג). זה חומר בשירי כלי עץ מבתחלתן וחומר בשירי כלי נצרים מבתחלתן (שם כ ב). השק שיריו ארבע ותחלתו משיגמר (שם כז ב). שירי המאור רום אצבעיים על רוחב הגדל, אלו הן שירי המאור חלון שסתמה ולא הספיק לגומרה (אהלי' יג א). נטל עץ ארז ואזוב ושני תולעת וכרכן בשירי הלשון (נגע' יד א). והנותר מן השמן וכו' שירי מצוה הן, בין שנתן בין שלא נתן כפר (ר' יוחנן בן נורי, שם יד י). מצות אזוב שלשה קלחים וכו' ושיריו שנים וגרדומיו כל שהוא (פרה יא ט). שהיא מתרת את השיריים לאכילה (ירוש' דמאי ד ג). אם אין קומץ אין

(אבו' א ב). ושטרק מנקד: שְׁיָרֵי, וכן בֶּר בסדורו. ובסדורי ספרדים ואיטלקים שְׁיָרֵי, וגם שְׁיָרֵי, וגם משְּׁיָרֵי כנסת הגדולה. וצ"ע.]

שיריים, אם אין שיריים אין קומץ (שם פסחי' ז ה). את שאר הכסף, איזהו כסף שיש לו שיריים הוי אומר זה תרומת הלשכה (דבי רבי ישמעאל, כתובי' קו:). ותשאר האשה וכו' נעשתה שירי שירים (רבי חנינא, מד"ר רות, וימותו גם שניהם). —*ובפרט במשמ' מה שהשאיר הרבי מאכלו, ואמר המשורר: בפדיונות ימלאו כיסם ובמעדני מלך המעים ומחירם יתנו לצאן מרעיתם קמיעות בדוקות עם שירים (יל"ג, דור המדבר, כל שיריו ג, 37).

***שִׁירָאִים**, שִׁירָיִים [1]), ש"ז במ"ר, — בגדי משי, אריגי משי: השיריים והכלך אין בהם משום כלאים אבל אסורים מפני מראית העין (כלא' ט ב). עשה לפניו וכו' ספר תורה נאה וכו' וכורכו בשיראים נאין (שבת קלג:). השירין והסורקין והבולך והפיליון של ראש (תוספת' כלים ב"ב ה יא).

שִׁירָה, ש"נ, שִׁירַת, שִׁירוֹת, — יצירה פיוטית הנאמרת בנעימה, Lied; chanson; song: **אז ישיר משה ובני ישראל את השִׁירָה הזאת ליי' ויאמרו לאמר** וכו' (שמות יה א). **אז ישיר ישראל את השִׁירָה הזאת** (במד' כא יז). **כתבו לכם את השִׁירָה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם** (דבר' לא יט). **וענתה השִׁירָה הזאת לפניו לעד** (שם שם כא). **וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השִׁירָה הזאת** (שם שם ל). **וידבר דוד ליי' את דברי השִׁירָה הזאת** (ש"ב כב א). **אשירה נא לידידי שִׁירַת [2]) דודי לכרמו** (ישעי' ה א). **מקץ שבעים שנה יהיה לצר כְּשִׁירַת הזונה**

[1]) [מ"י אינו נמצא בעבר' שבתוים. השם בא גם בארמ' (שירא, שיראן) ובסור' (שיריא, שאריא) והיא נשאל. לפי O. Schræder, Ling. hist. Forschungen z. Handelsgesch. u. Waarenkunde, p. 233 (ועי' ברוקלמן במלון הסורי למלה) ממזרח אסיה (וכן בקוריאני' sîr), ומשם seres סינים, pannus sericus, משי ברומ', σηρικός ביונ', ובעבר' שאולה המלה מארמ'.]

[2]) [כמבאר ע"י העורך לאחרונה בהלשון והספר ב, 357 וכו', מביא הנביא דברים אלו כדברי הרעיה בנוסח קדום של שיר השירים, והיא האומרת: אשירת נא לידידי (ז"א לידידיה, לשלמה המלך) שירת דודי לכרמו. ועי' שם.]

(סס כג ה).— ומ"כ שִׁירוֹת: והילילו שִׁירוֹת[1]) היכל ביום ההוא (עמו' ח ג). — ואמר בן סירא: תשמח נפשי בישיבתי ולא תבושי כשירתי (ב"ס גני' כא כט).— ובתו"מ: קרי שירת הבאר ומברך לפניה ולאחריה (ירוש' מגי' ג ח). כל השירות טעונות ברכה לפניהן ולאחריהן (סס סס). אין לך טעון ברכה לפניו ולאחריו אלא שירת הים ועשרת הדיברות וכו' (סס סס). שירת הלוים[2]) לא יפחתו לה משׁשה קריאיי' (סס סס). שירת הים ושירת דבורה נכתבים אריח ע"ג לבינה ולבינה ע"ג אריח (סס סס). עד חצות הלילה היה עוסק בדברי תורה, מכאן ואילך בשירות ותושבחות (ברכי ג:). שלא אמרו (הלויים) שירה כל עיקר (ר"ה ל:). שאמרו שירה של חול עם תמיד של בין הערבים (ר' זירא. סס סס). דמ"ד עבדים היו קסבר עיקר שירה בפה וכו' ומ"ד לוים היו קסבר עיקר שירה בכלי (ערכי יא.). ושרת בשם ה' אלהיו, איזהו שירות שבשם הוי אומר זו שירה (סס סס). — ובפרט בצרוף אָמַר שירה: דוד אביו שדר בחמשה עולמים ואמר שירה, דר במעי אמו ואמר שירה וכו' יצא לאויר העולם ונסתכל בכוכבים ומזלות ואמר שירה וכו' (ברכי י.). שירה אתה אומר על תפלתו של שאול (מו"ק טז:). שאין אומרין שירה אלא על היין (ערכי יא.). לא נתיישב כסאך ולא נודעת בעולמך עד שאמרו בניך שירת (מד"ר שמות כג). ובזכות האמנה שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירת (סס סס). לא מצינו אדם שאמר שירה אלא ישראל (סס סס). כל השירות שנאמרו בעולם לשון נקבות (סס סס). ועל ידי שירשו ישראל בנקבה אמרו שירה בלשון נקבה וכו' אבל לעתיד לבא הן עתידין לירש כזכר וכו' והן אומרין בלשון זכר שנאמר שירו לה' שיר חדש, שירה הדשה אין כתיב אלא שיר חדש (סס, סס"ס, סחוכס אכי). השמיעיני את קולך, זו השירה (סס סס, יונתי). — ובתפלה: משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה (אמת ויציב, תפלת ספרית), ונתנו ידידים זמירות שירות ותשבחות

[1]) [ואמנם אפשר שצדקו המציעים לגרס שָׁרוֹת או שִׂירוֹת במשמ' מזמרות בשיר.]

[2]) [הכונה לשירת האזינו.]

ברכות והודאות למלך אל חי וקים (סס). שירה חדשה שבחו גאולים לשמך על שפת הים (סס). אלו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו (נשמת כל חי, תפלית לשבת).—ובספהמ"א: ושירה היא כשהיו בו (בשיר) עשרה בתים או יותר (שקל הקדש בפי לשון למודים לר"ד אבן יחיא).—ואמר המשורר: אלוה עז ואל קנוא ונורא מרומם את עלי כל שיר ושירה (ר"ם הנגיד, אלוה עז, בן תהלים, הברמן א, 8). משרה עלי שכמו כשירתי חגה בחוג שחק כסיליה (הוא, הנה יחידתי, סס ב, 10). וישיר שירות ערבות (ר"י הלוי, יכונן מח:י, זמורה ב, 75). ומתנודדים תחת זמריו ושירותיו (כאב"ע, בסס אל, כהכא א, 202). רחפה על ים גדול ורחב ידים וכו' על ים השירה היא בת השמים (יל"ג, אהבת דוד ומיכל ב).

*שְׁיָרָה[1]), שְׁיָּרָה, ש"נ, — אורחה, קבוצת נוסעים במדבר, caravan(e); Karawane: שיירה שחנתה בבקעה והקיפוה בכלי בהמה מטלטלין בתוכה (ערוב' א ח). בראשונה היו אומרים היוצא בקולר ואמר כתבו גט לאשתי הרי אלו יכתבו ויתנו, חזרו לומר אף המפרש והיוצא בשיירא (גיטי ו ה). מה בין שיירא למחנה, אלא אוהלין שבשיירא חייבין בעירובין ושבמחנה פטורין מן העירוב (תוספתא עירובי ג ה). היוצאין בשיירה והפורשין בספינה לפני שלשים יום אין צריך לבדוק (סס פסחי א ז). אין שיירה פחות משלשה, אין הגוי משלים בשיירה (ירוש' ערובי א ח). מעשה באחד שבא להעיד לפני רבי טרפון על האשה שנשאת וכו' אמר לו רבי עמנו היה בשיירת וירד הגיים עלינו ונחלה ביחור של זית וכו' (סס יבמי טז ג). שיירה שנפל עליה גיים מחשבין לפי ממון ולא לפי נפשות (סס ב"מ ו ז). אין משנין על המנהג של שיירה (סס סס). כאן במקום שהשיירות מצויות, כאן במקום שאין השיירות מצויות (רבה, ב"מ יח.).—ובספהמ"א: ויצאו עלינו לסטין ותפשו השיירה כולה (סו"ת הגאו' מן הגני', 151).

[1]) [מארמ' וסור' שְׁיָרְתָא באותה משמ', וכן בערב' שַׁיָּארַה a), אולי מן שׁוּר.]

a) ساقير

ואם יש קרובין או שיארות שהולכין ובאין נסתין ונשהא אתו עד שנים עשר חודש[1] (הלכי פסוקי לתלמידי רב יהודאי גאון, 64'. מן הגדודיות, שיירות של ישראל שהיו מתקדשות ונועדות לבא שם (רש״י, ויקר׳ כו ל). — ואמר המשורר: ולא שתנו לבבנו לחילו, חשבנוהו כאלו הוא שירה (ר״מ הנגיד, אלוה עז, בן תהלים, הברמן א, 6). — *ובמשמ׳ הליכה, דרך: תחת כל השמים ישרהו, תחת כל השמים היא שיירתו של גשם (אוהב משפט לאיוב לז ג).

°שִׁירִי, ת״ז, — שיך לשירה, מתכונת השיר, פיוטי: והגזרות המולידות תולדות הכרחיות מופתיות או נצוחיות או הלציות או הטעאיות או שיריות (ר״י א״ת, כוזרי ה יב). ההקש השיריי, והוא שהקדמותיו הקדמות מביאות דמיון כלב שומעיהם, יקרבם הדמיון ההוא לאהוב דבר או לשנא דבר, אע״פ שהם יודעים שאין אמת במאמרים ההם (ר״ש א״ת, פי׳ המלות הזרות, ערך מאמר הגדי). וכן כל הקש תהיה בו הקדמה לקוחה על צד הדמיון והחקוי הנה אנחנו נקראהו ההקש השירי (מלות הגיון ח). כל שיר וכל מאמר שיריי הנה הוא אם בזיון ואם שבח (ביאור ספר השיר לאר סטו). והמאמרות השיריות הן אשר דרכן לדמות בדבר אשר ידברו בו עניין כבוד או בזוי או שיאמרו כי הוא נאה או מכוער וכו׳, ואמנם ישתמשו במאמרות השיריות כשידברו עם אדם שירצו שיעשה פועל מהפועלים וירגילוהו מעט מעט לעשותו (רמ״ע פלקירא, ראשית חכמה, 36—37). היאך אמרו המאמר השירי סבה להטעות עד שיחשוב האדם כי דמיון האדם הוא הדבר בעצמו (הוא, המבקש, ס). כי זה האיש לימודו היה לימוד שיריי ותמיד היה ממשל משלים (כלמת הגויים, 107). כל תשבחים שאזכיר הם על צד הדבור השיריי שכלו דמיונים בלתי אמתיים (ר״י אלבו, העקרים ג כג). כל הדבורים הכתובים בסה״ק הם שלשה הא׳ הוא ספוריי וכו׳ והב׳ הוא הלציי וכו׳ והג׳ הוא השיריי, כגון שירת הים, האזינו, שירת דבורה, תהלים ודומיהם, ואולם ההלציי והשיריי קרובים זל״ז אלא שהשיריי הוא יותר צח ומצוחצח (עמנואל פראנסיס, מתק שפתים, 29). אז נבין את הרעיון השיריי אשר כסה ירמי׳ בדבריו אלה (יל״ג, אגרות א, 38).

°שִׁירִיּוּת, ש״נ, — תכונת הדבר השירי: מה שאין בם מענין השיריות אלא המשקל לבד (באור ספר השיר לארסטו).

שֵׁירִית, עי׳ שְׁאֵרִית, שֵׁרִית.

°שִׁיֹּרֶת, ש״נ, — שארית, שאר: אבל שיורת[1] עורו וקרניה וגיזותיה לא הוי שיור (רש״י, ב״ק עח:).

שיש [2], ממנו שַׁיִשׁ, ב. שֵׁשׁ, ג. שֵׁשׁ.

שַׁיִשׁ [3], ש״ז, — מין אבן גיר לבנה׳ weisser Marmor, Alabaster; marbre blanc, albâtre; white marble, alabaster: ובכל כחי הכינותי לבית אלהי הזהב לזהב והכסף לכסף וכו׳ אבני שהם ומלואים אבני פוך ורקמה וכל אבן יקרה ואבני שַׁיִשׁ לרב (דה״א כט ב). — ובתו״מ: שלשה עשר שלחנות היו במקדש, שמנה של שיש בבית המטבחים שעליהן מדיחין את הקרבים ושנים במערב הכבש, אחד של שיש ואחד של כסף, על של שיש היו נותנים את האברים, על של כסף כלי שרת, ושנים באולם מבפנים על פתח הבית, אחד של שיש ואחד של זהב, על של שיש נותנין לחם הפנים בכניסתו ועל של זהב ביציאתו (שקל׳ ו ד). נכנס להיכל ופנה לימינו ומקום היה שם אמה על אמה וטבלא של שיש וטבעת היתה קבועה בה (סוטה ב ב). בית המטבחים היה לצפונו של מזבח ועליו שמנה עמודים וכו׳ ומפשיטין על שולחנות של שיש שבין העמודים (תמיד ג ה). השולחן והדלפקי וכו׳ שחפן בשיש (כלים כב א).

---

1) [עי׳ ב״ק קיב:.]

---

1) [כך כרב הדפוסים, ואמנם בדפוס אמשטרדם: שייר, ועי׳ בהערת אביגרי, היכל רש״י, כרך א, קע, על מלה זו.]

2) [עי׳ שַׁיִשׁ, הערה.]

3) [באותה משמ׳ בא ב. שֵׁשׁ (שה״ש ה יה; אסתר א ו), בארמ׳ שישא, וכן בסור׳ שִׁישָׁא, אשור׳ שַׁשׁ, מצר׳ שש וכמלה שאולה מארמ׳ גם בארמנית שִׁישִׁי, פרס׳ שישה, וכנראה עקר הוראת המלה היא לבן, ואותה מלה היא אפוא בעצם ג. שֵׁשׁ במשמ׳ בד לבן.]

מכליות של עץ זו על גב זו אינן מביאות את הטומאה וכו׳ ואם היו של שיש טומאה בוקעת ועולה, בוקעת ויורדת (אהלי טו א). בית שאחד מצדדיו מחופה בשיש, אחד בסלע ואחד בלבנים ואחיד בעפר, טהור (נגעי יב ב). גוי שנתן שמן על גבי טבלה של שיש להתעגל עליה, משעמד מותם לישר׳ לישב אחריו (תוספתא דמאי א יט). כשאתם מגיעין אצל אבני שיש טהור אל תאמרו מים מי, משום שנאמר דובר שקרים לא יכון לנגד עיני (ח״ע חגי׳ יד:). הנכנס למרחץ אינו מתעמל ואינו מתגרגר ואינו משתכר על השיש ומעשה בר״ג שהיה חלוש חלפו לו שמן השיש ולא קבל, רשב״ג אומר המשתכר על השיש חבירו של חמור (דא״ר י). אם כשיטה הזו לא יקו בתיהם של גדולים שהיו עשויים בשיש ובפסיפס, אלא מלמד שהיה הצפרדע עולה מן התהום ואומר לשיש עשה לי מקום שאעלה ואעשה רצון בוראי והיה נבקע השיש וכו׳ (חזקיה בכ׳, מד״ר שמות י). ששי, שהיה בריא כשיש (תנחו׳ סלח ז). ועי׳ ב. שֵׁשׁ.

שית[1], מבנו הִשְׁתָּה, שִׁית, א. שִׁית, ב. שִׁית, ־שִׁיתָה.

א. שִׁית[2], פ״י, יָשֵׁת, שַׁתָּם, שָׁתָה, שַׁתָּ(ה), שַׁתַּנִי, שַׁתִּי, שַׁתָּה, שָׁתוּ, שַׁתּוּ, שֹׁת, שִׁית, שִׁתִי, שִׁית, שִׁיתָה, שִׁיתֵמוֹ, שִׁתִי, שִׁיתִי, שִׁיתוּ, אָשִׁית, אֲשִׁיתֵךְ, אֲשִׁיתְךָ, אֲשִׁתֵנוּ, אֲשִׁיתֵהוּ, תָּשִׁית, תָּשֶׁת, תָּשֵׁת, תְּשִׁיתֵהוּ, תְּשִׁיתֵמוֹ, תָּשִׁיתִי, יָשִׁית, יָשֵׁת, יָשֶׁת, יְשִׁיתֵהוּ, תְּשִׁיתֵהוּ, תָּשִׁיתוּ, יָשִׁיתוּ, יְשִׁיתֻהוּ, — שִׂים, שוה, שפת, stellen, machen; placer, rendre; to put, make, שת משהו או מישהו במקום מסוים: והכשבים הפריד יעקב וכו׳ וַיָּשֶׁת לו עדרים לבדו ולא שָׁתָם על צאן לבן (בראשי׳ ל מ). כי ליי׳ מצקי ארץ וַיָּשֶׁת עליהם תבל (ש״א ב ח). — ושת מועד, חק, שם וקבע: וְשַׁתִּי את גבלך מים סוף ועד ים פלשתים (שמות כג לא). מי יתן בשאול תצפנני תסתירני עד שוב אפך תָּשִׁית לי חק

---

1) [עי׳ א. שִׁית, הערות.]

2) [גם בכתבת כלמו הכנענית, שורה 11: שתי (ו״א שתי אותו), ובאוגרית׳ שית כבעבר׳, וכנראה גם בש״ע שִׁיוּתָא, תכונה, איכות בסור׳; ועי׳ גם שֵׁת, שָׁתָה. ביתר הלשונות השמיות נדחה השרש ע״י פעלים אחרים באותה משמ׳.]

ותזכרני (איוב יד יג). — ובמשא כפול, שת את פ׳ נשיא וכדו׳: ולא אקח את כל הממלכה מידו כי נשיא אֲשִׁתֶנּוּ כל ימי חייו (מ״א יא לד). וַאֲשִׁיתֵהוּ בתה (ישעי׳ ה ו). ישועה יָשִׁית חומות וחל (שם כו א). אם לא אֲשִׁיתְךָ מדבר (ירמי׳ כב ו). כי תְּשִׁיתֵמוֹ שכם[1] במיתריך תכונן על פניהם (תהלי׳ כא יג). עברי בעמק הבכא מעין יְשִׁיתוּהוּ (שם פד ז). הרחקת מידעי שַׁתַּנִי תועבות למו (שם פח ט). — ושָׁת דבר, הכין אותו: בחמם אָשִׁית את משתיהם והשכרתים (ירמי׳ נא לט). — ושת אותות, חשך: בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שִׁתִי אתתי אלה בקרבו (שמות י א). יָשֶׁת חשך סתרו סביבותיו סכתו (תהלי׳ יח יב, וכעין זה ש״ב כב יב). תָּשֶׁת חשך ויהי לילה (תהלי׳ קד כ). — ובצרופים שונים עם בכל״ם ומלות יחס; עם ב׳ היחס: משד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר יי׳ אָשִׁית בישע[2] יפיח לו (שם יב ו). עד אנה אָשִׁית עצות[3] בנפשי יגון בלבבי יומם (שם יג ג). שַׁתַּנִי בבור תחתיות במחשכים במצלות (שם פח ז). בשפתיו ינכר שונא ובקרבו יָשִׁית מרמה (משלי כו כד). מי שָׁת בטחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה (איוב לח לו). ותקח נעמי את הילד וַתְּשִׁתֵהוּ בחיקה ותהי לו לאמנת (רות ד טז). — ושָׁת פיו בשמים: שַׁתּוּ בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ (תהלי׳ עג ט). — ושָׁת מחסו ביי׳: ואני קרבת אלהים לי טוב שַׁתִּי באדני מחסי (שם שם כח). — ושָׁת את פלוני בבנים[4], באנשי שלחנו: וַתָּשֶׁת את עבדך באכלי שלחנך (ש״ב יט כט). ואנכי אמרתי איך אֲשִׁיתֵךְ בבנים ואתן לך ארץ חמדה (ירמי׳ ג יט). — ושָׁת לב׳ (ו״א את פ׳) בחלקות: אך בחלקות תָּשִׁית למו הפלתם למשואות (תהלי׳ עג יח). — ועם ל׳ היחס או עם אֶל, שת את פ׳ לשר, לכסא: תחת אבתיך יהיו בניך תְּשִׁיתֵמוֹ לשרים בכל הארץ (שם מה יז). נשבע יי׳ לדוד אמת לא ישוב ממנה מפרי בטנך אָשִׁית לכסא לך (שם קלב יא). — שָׁת כתר לראשו, שָׁת פח לרגליו: כי תקדמנו ברכות טוב

---

1) [עי׳ שְׁכֶם, הערה.]

2) [אמנם לא נתפרש הצרוף כל צרכו.]

3) [יש גורסים: עצבית.]

4) [באותה משמ׳, אבל בפעל אחר, בא בכתבת מקארא־טפה: אף באבת פעלנ כל מלך.]

תָּשִׁית לראשו עטרת פז (שם כא ד). טמנו גאים פח לי וחבלים פרשו רשת ליד מעגל מקשים שָׁתוּ לי סלה (שם קמ ו). — ושת שָׁמְרָה[1]) לפי האדם: שִׁיתָה יי׳ שמרה לפי נצרה על דל שפתי (תהל׳ קמא ג). — ושת האל זרע לאדם: וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן ותקרא את שמו שת כי שָׁת לי אלהים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין (בראש׳ ד כה). שִׁיתָה יי׳ מורה[2]) להם (תהל׳ ט כא). — ושת דבר לדבר, הפך אותו: עליו ישאגו כפרים נתנו קולם וַיָּשִׁיתוּ ארצו לשמה (ירמ׳ ב יה). וקויתם לאור ושמה לצלמות ישית[3]) לערפל (שם יג יו). כי עלה עליה גוי מצפון הוא יָשִׁית את ארצה לשמה (שם נ ג). — וגם בלי למ״ד היחס: שב לימיני עד אָשִׁית איביך הדם לרגליך (תהל׳ קי א). — ושת פניו, עיניו, לבו לדבר או אל דבר: ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שָׁת לבו גם לזאת (שמות ז כג). וירא בלעם כי טוב בעיני יי׳ לברך את ישראל ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וַיָּשֶׁת אל המדבר פניו (במד׳ כד א). ובעת מותה ותדברנה הנצבות עליה אל תיראי כי בן ילדת ולא ענתה ולא שָׁתָה לבה (ש״א ד כ). ועתה אחותי החרישי אחיך הוא אל תָּשִׁיתִי את לבך לדבר הזה (ש״ב יג כ). הציבי לך צינים שמי לך תמרורים שִׁתִי לבך למסלה (ירמ׳ לא כ). אשורנו עתה סבבוני עיניהם יָשִׁיתוּ לנטות בארץ (תהל׳ יז יא). שִׁיתוּ לבכם לחילה פסגו ארמנותיה (שם מח יד). אל תבטחו בעשק ובגזל אל תהבלו חיל כי ינוב אל תָּשִׁיתוּ לב (שם סב יא). הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תָּשִׁית לדעתי (משלי כב יז). ואחזה אנכי אָשִׁית לבי ראיתי לקחתי מוסר (שם כד לב). ידע תדע פני צאנך שִׁית לבך לעדרים (שם כז כג). — ועם על היחס, שָׁת איש על ארץ: ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וִישִׁיתֵהוּ על ארץ מצרים (בראש׳ מא לג). — ושָׁת ידו, עיניו על אדם או דבר: ויוסף יָשִׁית ידו על עיניך (שם מו ד). וישלח ישראל את ימינו וַיָּשֶׁת על ראש אפרים (שם מח יד). וירא יוסף כי יָשִׁית אביו יד ימינו על ראש אפרים (שם שם יז). אחור וקדם צרתני וַתָּשֶׁת עלי כפכה (תהל׳ קלט

1) [עי׳ שָׁמְרָה.]

2) [אולי צ״ל שומרה, כבתהל׳ קמא ג: שיתה יי׳ שָׁמְרָה לפי.]

3) [וְשִׁית קרי.]

ה). לא יש בינינו מוכיח יָשֵׁת ידו על שנינו (איוב ט לג). — ושת דבר על פ׳ או על דבר, על הארץ: וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה וכו׳ ענוש יענש כאשר יָשִׁית עליו בעל האשה (שמות כא כב). וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שָׁתוּ איש עדיו עליו (שם לג ד). אל נא תָשֵׁת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו (במד׳ יב יא). כי מי דימון מלאו דם כי אָשִׁית על דימון נוספות (ישעי׳ יה ט). וימד שש שערים וַיָּשֶׁת עליה (רות ג יה). — ובקצור שָׁתוּ עלי וכדו׳ במשמ׳ שתו עלי מחנה, מצור: לא אירא מרבבות עם אשר סביב שָׁתוּ עלי (תהל׳ ג ז). ויהי מבחר עמקיך מלאו רכב והפרשים שֹׁת שָׁתוּ השערה (ישעי׳ כב ז). — ושית על עפר במשמ׳ טמון בעפר: וְשִׁית על[1]) עפר בצר ובצור נחלים אופיר (איוב כב כד). — ועם תחת: תמשילהו במעשי ידיך כל שַׁתָּה תחת רגליו (תהל׳ ח ז). — ועם כ׳ הדמיון, שָׁת דבר כדבר: שִׁיתִי כליל צלך בתוך צהרים (ישעי׳ יו ג). ושמתיה כמדבר וְשַׁתִּהָ כארץ ציה (הושי׳ ב ה). תְּשִׁיתֵמוֹ כתנור אש לעת פניך (תהל׳ כא י). — ועם עם היחס, שת ידו עם, עזר לו: אל תָּשֶׁת ידך עם רשע להית עד חמס (שמות כג א)[2]). — ואמר בן סירא: אלהים מבראשית ברא אדם וישיתהו ביד חותפו ויתנהו ביד יצרו (נ״ס גני׳ יה יד). המר בכי והחם מספד ושית אבלו כיוצא בו (שם לח יז). אל תשית עליו לב עוד (שם שם כ). — ובספה״א: וכי דרכו של אדם לשית את אשתו אחותו (מדה״ג בראשי׳ כג ב, מרגליות, שעו). — ואמר הפיטן: עזים שת כסלע, ראשי תנינים לקלע (משלם ברבי קלונימוס, אפיק רנן, יוצר ב פסח). שתי בך מחסי בפחדי וחרדתי (רסב״ג, שתי בך, ביאליק-רבניצקי ב, 47). שתי רעיוני לשוכן במעוני (הנ״ל, שתי רעיוני, שם שם, 134). שית שועי לנגדך ולפניך יותק (רי״ל בר אלוני, אי זה מקום, אזהרות). רבבי

1) [כדעת העורך בפרושו לאיוב אין על זו, על יד עפר, מלת היחס הידועה, אלא לשון טמינה בעפר כלשון הכתוב ועללתי בעפר קרני (איוב יו טו).]

2) [באיוב י כ (ישית ממני ואבליגה מעט), לח יא (ופא ישית בהמון גליך), שרגילים להניח צורה מן שית, יש להכיר מלת ישית, מן ישת, במשמ׳ חדל, מקבילה אל אָשֵׁת, מן, וגם אזל, הוצא באשור׳, וְעי׳ בפרושו של העורך למקומות אלו. על תהל׳ מט יה עי׳ שתת.]

שתה ישועות, לשמרני מפרעות (ר״י הלוי, יום כפור, זמורה ז, 252). אלהי הרוחות לכל בשר אתה, וחכמה בטוחות בטוחך שתה (ראב״ע, אלהי סליחות, איגר 83). דת לאדם שתה, החיות והמתה (הוא, אמונתך נודעה, שם 201). בארץ שת מתכונת להוציא דשא ועץ רטוב במאזני צדק מאוזנת (הוא, אמוני לבב, שם 233). — ואמר המשורר: או אם לדבר בטוב ארבה כסיל שתוני (ר״ש הנגיד, שם רם, בן משלי, הברמאן, 331).—*ושית בסימן בדקדוק: והחכם רבי אב־הם אבן עזרא נתן סימנם (של האותיות המשמשות) כשתי״ל א״ב המו״ן או שי״ת לך א״ב המו״ן (מכלול לרד״ק, הפעלים, ליק, לח).

—הפעי, יוּשַׁת,—שֻׁשַּׁתּ אותו: אם כפר יושת עליו ונתן פדין נפשו בכל אשר יושת עליו (שמות כא ל).—ואמר הפיטן: טבורי היה משתית ארץ והוצות ומשתית טבורי הושתו ארץ והוצות (ר״א קליר, ויי קנני, יוצר א שבועות). באתי והושת לי דרך בעזים (משלם בר קלונימוס, גן נעול, יוצר ב פסח). והושת אליל בהיכל כליל (רשב״ג, שעה כאשר, ביאליק-רבניצקי ב, 222). לזנב ולא לראש הושתנו (הכפו עלינו לרוח, מוסף יוה״כ).

—הַפְעִי, הֻשִּׁית, — כמו קל[1]: בא הכתוב להשית ראשון אחרון ואחרון ראשון (רש״י, מכי׳ בא ה). — ובסהמ״א: כאשר ישית עליו, כשיתבענו הבעל בבית דין להשית עליו עונש על כך (רש״י, שמות כא כב). משתין בקיר, תרגם יונתן ידע מדע, משית בקירות לבו (הוא, מ״א יד י, וכעין זה ש״א כה כב). השית ידו עם רשע (טוטו״מ, עדות לד). מי נתן לך יד לעלות אל המרכבה וגאון גליך עד פה להשית (עמנואל, מחבי ח, הברמן, 245). — ואמר הפיטן: אבלום והשיתום משל בעמים (ר״א קליר, איכה אשפתו, קינ׳ ט״ב). שצף חרישית אם חר להשית שובה אשר השית לשובבים יזכר (הוא, זכר תהלה, מוסף א ר״ה). גזרה חקת מיצירת בראשית, ראש דברך ת־יה להשית (הוא, אף אורח, שם שם). הם ה״ תום כמו חללי קבר, לכן היתם סגרה לדבר (הוא, בעשר מכות, קרובי ב פסח). הודו רזה נתן עליו לעשת לו עם שאול חוזה, השית מתחת לרגליו את כל הכבוד הזה (רשב״ג, אלהים אל לאשון, ביאליק-רבניצקי ב, 204). משמים מגדל הפך והשית לשונם הפכפך (ר״י הלוי, אל נעלה, זמורה ז, 24). אין תחלה אל ראשיתך ואין קץ ותכלה לאחריתך ראשון ואחרון מבלי ראשית ומבלי אחרית ואין לב להשית (שיר היחוד ליום ג. בנינו על תהו השית (אל מהולל, קונטי הפיוטים ס). בטרם ירה פנה וברא שית, מצוקי ארץ עליהם תבל השית (מנחם ברבי מכיר, יוצר שבת הפסקה לחנוכה). — ואמר המשורר: כרם האל בית ישראל אך זה תוכו אשכל כפר, עולם ואשר נמצא תוכו בעדו האל השית כפר (רמב״ע, הענק ח, ברודי, שיג). ובראשית קץ תשית אל אוני (ראב״ע, אפרם בך, כהנא א, 17).

ב. שִׁית, ש״ז, — מטפחת ועטיפה, צעיף שהעושה מעשה בסתר ישית על פניו ויתעטף בו כדי להסתיר עצמו מעין רואים[1], Schleier; voile; veil: לכן ענקתמו גאוה יעטף שית חמס למו (תהלי עג ו). בנ־ף בערב יום באישון לילה ואפלה והנה אשה לקראתו שית זונה ונצ־ת לב[2] (משלי ז ט–י).—ובסהמ״א, במליצת הכתוב: ככה יהיה משפטן של בנות ישראל הארורות ההולכות במשפט בנות הערלים בשית זונות ונצורות לב (חמדת הימים ג ד, לט). דרש רצון אל ימאסה תבל גם יחשב אתה כשית זונה (ר״י חריזי, הענק לו, אהרונין, 34). ועי׳ שֵׁית.

ג. *שִׁית, ש״ז, — יסוד, תחתית[3]: הנסכים בתחלה מועלין בהם, יצאו לשיתין אין

1) [השוה למשל רד״ק, סה״ש, ערך שות) דמו למצא את ההפע׳ גם במקרא, ולפי זה חשמוש בספה״א.]

1) [משמ׳ זו של המלה יוצאת מן הכתובים ובפרט מהשואת הכתוב במשלי ז י (שית זונה) לנאמר על הנואף באיוב כד יה: ועין נאף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וסתר פנים ישים. ותיו פרשנים (נזכרים בפרוש ר״י בן נחמיאש למשלי ז י) שפרשו את המלה אף כמו שֵׁת.]

2) [לדעת העירך, משלי שלמה 100, המכון: והנה אשה לקראתו שית זונה ונצֻר תֵּלֵךְ, כלשון הלוך וטפף תלכנה (ישעי׳ ג יו) ובהקבלה אל ועין נאף שמרה נשף (איוב כד יה).]

3) [בעקר כנראה שֵׁת, מן שת זה שבמקרא, אך כנראה בשאו חז״ל במשמ׳ זו שִׁית, אולי כדי להבדיל מהוראתה של שת כאבר שבגוף.]

סועלין בהם (מעי' ג ג). למטה ברצפה באותו הקרן מקום היה שם אמה על אמה וטבלא של שש וטבעת היתה קבועה בה שבו יורדין לשית ומנקין אותו (מדות ג ג). יורדין לשית ונב׳עין בתוכו שנ' בקדש הסך נסך שכר ליי' עשה לו המקום שיבלע מקדושה, ר' יוסי אומר שית היה נקוב לתהום שנ' וכו' וגם יקב חצב בו זה השית (תוספתא סוכה ג טו). שיתין מששת ימי בראשית נבראו שנאמר חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן, חמוקי ירכיך אלו השיתין, כמו חלאים שמחוללין ויורדין עד התהום (רבג"א בשם ר' יוחנן, סוכה מט.). בראשית, אל תיקרי בראשית אלא ברא שית (דבי רבי ישמעאל, שם שם). שיתין מחוללים ויורדים עד תהום שנאמר וכו' וגם יקב חצב בו אלו השיתין (ר' יוסי, שם שם). בזמן שמנסכין יין על גבי מזבח פוקקין את השיתין (ר"ל, שם שם). בשעה שכרה דוד שיתין קפא תהומא ובעי למשטפא עלמא אמר דוד חמש עשרה מעלות והורידן (שם נג.).—ואמר הפיטן: ואז בשיתים נסכים כסדר וסגן עומד ומניף כסודר (ר' אליה ב' ילחק, תפלה תקה, סליחי ער"ה). בן ביושבי נטעים וגדרה מראשית, בטרם ירה פנה ובר׳א שית, מצוקי ארץ עליהם תבל השית (מ:חם ברבי מכיר, אור זרוע, יוצר הפסקה א). חנכו וכבדו היכל להעלות נר באמן, חפשו ומצאו בשיתין, פך שיש בטמן (הוא, אודך, יוצר שבת ב חנכה). היית לשית חוג יסוד (יעקב, ליון ידידות, קינ' ת"ב).

ד. *שית [1]), ש"ז, — תאנת אביב, תאנה מקדמת, הנובלת מבלי להבשיל: הקלים שבדמאי השיתין והרמין והעוזרידין ובנ׳ת שוח ובנות שקמה ונובלות החמרה וכו' (דמאי א א). מהוצאת עלין ועד הפגין חמשים יום, מן הפגין ועד השיתין הנובלות חמשים יום, מן השיתים הנובלות ועד התאנים חמש ם יום (ירוש' שביעי׳ ס א).

שַׁיִת, ש"ז, שַׁיִת, שִׁיתוֹ, — רק בצרוף שָׁמִיר וָשַׁיִת וכדו', שדה שהוא שמור ומושת כאלו הצדה עד למועד אחר, ועל כן עלו עליו קוצים וקשה לגשת אליו [1]): ואשיתהו בת׳ה לא יזמר ולא יעדר ועלה שמיר ושית (ישע' ה ו). כל מקום אשר יהיה שם אלף גפן באלף כסף לשמיר ולשית יהיה בחצים ובקשת יבא שמה כי שמיר ושית תהיה כל הארץ וכל ההרים אשר במעדר יעדרון לא תבוא ש׳ה יראת שמיר ושית (שם ז כג—כה). כי בערה כאש רשעה שמיר ושית תאכל (שם ט יז). ואכלה שיתו ושמירו ביום אחד (שם י יז). חמה אין לי מי יתנני שמיר שית במלחמת אפשעה בה אציתנה יחד (שם כז ד). — ובספה"א, במליצת הכתוב, במשמ' קוץ או סלע [2]): השמר מעצת האשה כי היא רעה ומורת רוח וקשה ולבה שמיר ושית (ר"י זבארה, שעשועים ג, דוידזון, 22). — ואמר המשורר: וגמלו אבנים שקדים ושית כעצים בגן אל יהי צץ ושמיר (רמב"ע, הענק א, ברודי, סכז). מתי תסיר בני בית, ותסליך תחתם בני זית, ותלקוט שושן משית, ותבנה היכל ובית (סלסת יסיני חברונה, סליח' שבת סובה, סדור אר"ל, הקמה:).

שִׁיתָה, ש"נ, — שה׳"פ מן א. שית, כמו השתה: ושהי, לשון השתה והתי"ו סודגשת ספני שבאה תחת שתים שאין שיתה בלא תי"ו והאח׳ לשמוש (רס"י, שמות כג לא).

שֵׂךְ [3]), ש"ז, — שם לבעל חיים קטן, הנצוד בפח ומלכדת: כי נמצאו בעמי רשעים ישור כשך יקושים הציבו

---

[1]) [לדעת לֵו, Flora I 236 ואח׳רים בא שית, שיתין כמבטא מטשטש במק' שתיתין, ואין זה מסתבר, אך לא התברר מקור המלה.]

---

[1]) [תרגומים ופרשנים הבינו מלה זו או כלשון מין קוץ ותוח, או (כשבעים) כל׳שון חרבן ועזובה. אך, כפי שהראה העורך (הל׳שון והספר ב, 374 וכו'), אין שמיר ושית אלא כנוי לכרם וזה שהנביא ישעיהו משתמש בו כמ׳של לבית ישראל, בתמונה אגדית של כרם מושת הצדה ושמור לעת מועד, ועד עת גאולתו קוצים עולים בו. ואין לראות לא שמיר ולא שית כשם צמח, אלא כצורה נגזרת מן שמר ומן א. שית. וכן באים שני שרשים אלו יחד גם בצרוף שיתה יי' שמרה לפי (תהל' קמא ג), ועי' שמרה.]

[2]) [ע"פ הבנה זו בכתובים.]

[3]) [בשבעים אין תרגום למלים ישור כשך, וגם הוולג' insidiantes quasi aucupes, כאלו: ישורו כמו יקישים, דולגת למעשה על שך. וכן כנראה הסורי (ואקימו פחא איך סיגא, ז"א והקימו פחים כמו

משחית אנשים ילכדו (ירמי׳ ה כו). — וכסהמ״א, במליצת הכתוב, ואמר הפיטן: טומני פח כשך יוקשים, יועצי מרמה וכזב מלחשים (ר׳ שמעון בר יצחק, אמרי כזב, קדר ב שבועות). טמנו לנו פח ומוקש, ישור כשך יוקש (הוא, אל אל מי, זולת שבת ב אחה״פ). העמידו יון תרשישים, עקרבים כשך נחשים (מנחם ברבי מכיר, אין מושיע, זולת שבת ב חנכה).

שכב [1]), ממנו *אשכבה, *השכבה [2]), משכב, משכבה, שכב, שכב, שכבה, שכבת, *שכיבה.

שכב [3]), פ״ע, שכב, שכבה, שכבת, שכבת, שכבתי, שכבו, שכבתם, שכב, שוכב, שכבים, שכבי, שכבת, שכב, שכב־, שכבך, שכבו, שכבה, שכב, שכב, שכבה, שכבי, אשכב, אשכבה, תשכב, תשכב, ישכב, ישכב, ישכבנה (קרי), תשכב, תשכב, נשכבה, תשכבון, תשכבון, ישכבו, ישכבו, ישכבן, ישכבון, — א) שכב האדם [1]), היה מוטל ומנח, liegen, sich legen; se coucher; to lay down: אם חבל תחבל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו כי הוא כסותה לבדה וכו׳ במה ישכב (שמות כב כו). והשכב בבית יכבס את בגדיו (ויקר׳ יד מז). כל המשכב אשר ישכב עליו הזב יטמא (שם יה ד). כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו (במד׳ כד ט). ואם איש עני הוא לא תשכב בעבטו השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש ושכב בשלמתו (דבר׳ כד יב–יג). וילכו ויבאו בית אשה זונה ושמה רחב וישכבו שמה (יהוש׳ ב א). בין רגליה כרע נפל שכב (שופטי׳ ה כז). ויאמר לו יהונדב שכב על משכבך והתחל (ש״ב יג ה). וימת בן האשה הזאת לילה אשר שכבה עליו (מ״א ג יט). ויעל וישכב על הילד (מ״ב ד לד). ואתה שכב על צדך השמאלי ושמת את עון בית ישראל עליו מספר הימים אשר תשכב עליו תשא את עונם (יחזק׳ ד ד). השכבים על מטות שן וסרחים על ערשתם (עמ׳ ו ד). ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת והנה אשה שכבת מרגלתיו (רות ג ח). — ובשמושים מיחדים, שכב לארץ, שכב ארצה: ויצם דוד צום ובא ולן ושכב ארצה (ש״ב יב טז). שכבו לארץ חוצות נער וזקן (איכה ב כא). — ובהשאלה, שכב האדם כבשתו, למעצבה, שכבה נפשו בתוך לבאים: לכו באור אשכם ובזיקות בערתם מידי היתה זאת לכם למעצבה תשכבון [2]) שמעו אלי רדפי צדק מבקשי יי׳ הביטו

מוקשים), ות״י נותן באור חפשי (בנכלין אשדין דם וכאי כלבוש צידין); והפרשנים המסרתיים בארו שך כמקור מן שכך, ואינו מסתבר. כן אין ממש בהצעות התקון שהצעו. והמחבר ראה כאן מלת כשך במשמ׳ חבר אנשים. ועי׳ ערך זה. אך לפי ההקבלות שבמקרא (כגון בפרט קהלת ט יב: כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח כהם יוקשים בני האדם) וההמשך שבפס׳ כז (ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה), קרוב לראות כאן שם במשמ׳ בעל חיים הנצוד בפח, בקריאה: וישר (במקום ישור) כשך יקושים, כלומר והישרים נצודים כצפרים או כעכברים. וכנראה היא המלה שפ, הבאה באשור׳ במשמ׳ בעל חיים קטן, כשמושים דומים לאלה שבכתוב (עי׳ לאחרונה Deimel, Akkad. Šumer. Glossar, עמ׳ 721), וצ״ע.]

[1]) [עי׳ שכב, הערה.]

[2]) [עי׳ לאחרונה במאמרו של ג. אלון על מלה זו, לשוננו טז, 144.]

[3]) [גם בארמ׳ ובסור׳ וכן באוגרית׳ שכב, בכושׁ׳ סכב באותה משמ׳ כבעבר׳, אך כדעת רבים אין כאן אלא שמוש כפ״ע, כפעל הבא בערב׳ בצורה שכב a) במשמ׳ יצק, שפך (ארצה) — ושים לב לנאמר על בנין הפע׳ ועל שכבה — ובאשור׳ בצורת סכפ, שכפ במשמ׳ הטיל ארצה. השערות אחרות על קרבת השרש אל שפך או אל הארמ׳ דמך באותה משמ׳ אינן נתנות להוכחה. כמו כן אין לקבע, אם יש כאן הרחבה בבנין שפעל משרש קצר כגון כב b), הפך בערב׳.]

a) سكب b) كبّ

[1]) [אין שכב לגבי חיה או בהמה במקרא. באיוב מ כא (תחת צאלים ישכב) הכונה ללויתן (עי׳ בפרושו של העורך) שהוא משרתו של האל שמרד בו, ולא חיה מן החיות. גם בבמד׳ כד ט (כרע שכב כארי) אין ליחס את השכיבה לארי.]

[2]) [במגלת ישעיה א מן המדבר: תשכבו. ואמנם אין הוראת הצרוף ברורה כלל, ואין זה מסתבר שידבר כאן, בקשר ל„אור אשכם וזיקות בערתם" על שכיבה, אלא, למשל, על כך, כי כבו או יכבו(ן) זיקות אור אלו, או על לשון שביבי אש, כגון תשבבון, ובנין כזה מסתתר בצרוף, שכונתו למשל: למען בה תשכבו, כלו׳ תשרפו, וצ״ע.]

אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם (ישעי נ יח–כא ח). נִשְׁכְּבָה בְּבָשְׁתֵּנוּ ותכסנו כלמתנו (ירמי ג כה). נפשי בתוך לבאם אֶשְׁכְּבָה (תהלי נז ה). — ושכב בין המשפתים, כמו ישב בין (המ)שפתים, רבץ בחלק שלל על סיר הבשר [1]: אם תִּשְׁכְּבוּן בין שפתים כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ (תהלי סח יד). — ב) ובפרט שכב לישן בלילה: טרם יִשְׁכָּבוּ ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית (ברא' יט ד). ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש ויקח מאבני המקום וישם מראשתיו וַיִּשְׁכַּב במקום ההוא (שם כח יא). ויהי ביום ההוא ועלי שֹׁכֵב במקומו וכו' ושמואל שֹׁכֵב בהיכל יי' וכו' ויקרא יי' אל שמואל ויאמר הנני וירץ אל עלי ויאמר הנני כי קראת לי ויאמר לא קראתי שוב שְׁכָב וילך וַיִּשְׁכָּב ויסף יי' קרא עוד שמואל ויקם שמואל וילך אל עלי ויאמר הנני כי קראת לי ויאמר לא קראתי בני שוב שְׁכָב וכו' ויסף יי' קרא שמואל בשלישת ויקם וילך אל עלי ויאמר הנני כי קראת לי וכו' ויאמר עלי לשמואל לך שְׁכָב וכו' וילך שמואל וַיִּשְׁכַּב במקומו (ש"א ג ב–ט). וירא דוד את המקום אשר שָׁכַב שם שאול ואבנר בן נר שר צבאו ושאול שֹׁכֵב במעגל והעם חנים סביבתיו וכו' ויבא דוד ואבישי אל העם לילה והנה שאול שֹׁכֵב ישן במעגל וכו' ואבנר והעם שֹׁכְבִים סביבתו (שם כו ה–ז). וַיִּשְׁכַּב אוריה פתח[2] בית המלך את כל עבדי אדניו (ש"ב יא ט). ויצא בערב לִשְׁכַּב במשכבו עם עבדי אדניו (שם שם יג). וַיִּשְׁכַּב ויישן תחת רתם אחד והנה זה מלאך נגע בו ויאמר לו קום אכול וכו' ויאכל וישת וישב וַיִּשְׁכָּב (מ"א יט ה–ו). אני שָׁכַבְתִּי ואישנה (תהלי ג ו). בשלום יחדו אֶשְׁכְּבָה ואישן (שם ד ט). אם תִּשְׁכַּב לא תפחד וְשָׁכַבְתָּ וערבה לך שנתך (משלי ג כד). מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידים לִשְׁכָּב (שם ו י). אם שָׁכַבְתִּי ואמרתי מתי אקום ומדד ערב ושבעתי נדדים עדי נשף (איוב ז ד). ויהי כְשָׁכְבוֹ וידעת את המקום אשר יִשְׁכַּב שם ובאת

וגלית מרגלתיו ושכבתי[1] (רות ג ד). — ושכב את משכב הצהרים: וילכו בני רמון הבארתי רכב ובענה ויבאו כחם היום אל בית איש בשת והוא שֹׁכֵב את משכב הצהרים וכו' ויבאו הבית והוא שֹׁכֵב על מטתו בחדר משכבו (ש"ב ד ה–ז). — ובצרופים כגון שכב ואין מחריד: ונתתי שלום בארץ וּשְׁכַבְתֶּם ואין מחריד (ויקרי כו ו). — שכב בשק: ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וַיִּשְׁכַּב בשק (מ"א כא כז). — ושכב בעל חיים לשעשועים בחיק האדם: ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה וכו' מפתו תאכל ומכסו תשתה ובחיקו תִּשְׁכָּב ותהי לו כבת (ש"ב יב ג). — והנערה הסכנת: יבקשו לאדני המלך נערה בתולה וכו' וְשָׁכְבָה בחיקך וחם לאדני המלך (מ"א א ב). — ושכב החולה או המתחלה: וַיִּשְׁכַּב אמנון ויתחל וכו' ותלך תמר בית אמנון אחיה והוא שֹׁכֵב (ש"ב יג ו–ח). וישב יהורם המלך להתרפא ביזרעאל וכו' וירכב יהוא וילך יזרעאלה כי יורם שֹׁכֵב שמה (מ"ב ט יה–יו). — ושכב איש עם אשה, את אשה וכדו' לשם זווג: ויאמר אבימלך מה זאת עשית לנו כמעט שכב אחד העם את אשתך והבאת עלינו אשם (ברא' כו י). ותאמר לה (לאה לרחל) המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני ותאמר רחל לכן יִשְׁכַּב עמך הלילה תחת דודאי בנך וכו' וַיִּשְׁכַּב עמה בלילה הוא (שם ל יה–יו). וירא אתה שכם וכו' וַיִּשְׁכַּב אתה ויענה (שם לד ב). וילך ראובן וַיִּשְׁכַּב את בלהה פילגש אביו (שם לה כב). ויהי אחרי הדברים האלה ותשא אשת אדניו את עיניה אל יוסף ותאמר שִׁכְבָה עמי (שם לט ז). ואשה אשר יִשְׁכַּב איש אתה שִׁכְבַת זרע ורחצו במים וטמאו עד הערב (ויקרי יה יח). ואם שָׁכֹב יִשְׁכַּב איש אתה ותהי נדתה עליו וטמא שבעת ימים (שם שם כד). איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל וְשָׁכַב איש אתה שכבת זרע (במדי ה יב–יג). כי יהיה נער בתולה מארשה לאיש ומצאה איש בעיר וְשָׁכַב עמה וכו' ואם בשדה ימצא האיש את הנער המארשה והחזיק בה האיש וְשָׁכַב עמה ומת האיש אשר שָׁכַב עמה לבדו וכו' כי ימצא איש נער בתולה אשר

1) [עי' בדברי העורך, משלי שלמה 58, הלשון זה-פר א, 471, על צרופים אלו.]

2) [כמו כפתח, עי' פֶּתַח, הערות.]

1) [וְשָׁכָבְתְּ קרי.]

לא ארשה והפשה ושכב עמה ונמצאו ונתן האיש השכב עמה לאבי הנער חמשים כסף (דברי כב כג—כט). ועלי זקן מאד ושמע את כל אשר יעשון בניו לכל ישראל ואת אשר ישכבן את הנשים הצבאות פתח אהל מועד (ש״א ב כב). ויחזק ממנה ויענה וישכב אתה (ש״ב יג יד). ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה כי אותה שכבו בנעוריה (יחזק׳ כג ח). — ושכב אצלה להיות עמה: ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה (בראשי׳ לט י).—ועם כנוי, ישכבנה (קרי): אשה תארש ואיש אחר ישכבנה[1]) (דברי כח ל). — ושכבה אשה עם גבר: ותאמר הבכירה אל הצעירה אבינו זקן ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה עמו ונחיה מאבינו זרע וכו׳ ותבא הבכירה ותשכב את אביה וכו׳ ויהי ממחרת ותאמר הבכירה אל הצעירה הן שכבתי אמש את אבי נשקנו יין גם הלילה ובאי שכבי עמו וכו׳ ותקם הצעירה ותשכב עמו (בראשי׳ יט לא—לה). ותגש אליו לאכל ויחזק בה ויאמר לה בואי שכבי עמי אחותי (ש״ב יג יא). — ושכב גבר את זכר: ואת זכר לא תשכב משכבי אשה (ויקרי׳ יח כב). — ועם בהמה: כל שכב עם בהמה מות יומת (שמות כב יח). ארור שכב עם כל בהמה (דברי׳ כז כא). — ושכב המת לעפר, על עפר בקבר: גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון מאז שכבת לא יעלה הכרת עלינו (ישעי׳ יד ח). המוציא רכב וסוס חיל ועזוז יחדו ישכבו בל יקומו (שם מג יז). בתוך ערלים תשכב את חללי חרב (יחזקי׳ לא יח, וכעין זה לב כא, כח—ל). במתים חפשי כמו חללים שכבי קבר (תהלי׳ פח ו). למה לא מרחם אמות וכו׳ כי עתה שכבתי ואשקוט (איוב ג יג). ומה לא תשא פשעי ותעביר את עוני כי עתה לעפר אשכב ושחרתני ואינני (שם ז כא). ואיש שכב ולא יקום עד בלתי שמים לא יקיצו ולא יערו משנתם (שם יד יב). יחד על עפר ישכבו ורמה תכסה עליהם (שם כא כו). — ושכב עם אבותיו במשמ׳ זו: ושכבתי עם אבתי ונשאתני ממצרים וקברתני בקברתם (בראשי׳ מז ל). כי ימלאו

1) [הכתיב: ישגלנה, והוא עקר, וספק אם היה שמוש כזה מן שכב בלשון המקרא.]

ימיך ושכבת את אבתיך (ש״ב ז יב). וישכב דוד עם אבתיו ויקבר בעיר דוד (מ״א ב י). וישכב שלמה עם אבתיו ויקבר בעיר דוד אביו (שם יא מג). והימים אשר מלך ירבעם עשרים ושתים שנה וישכב עם אבתיו (שם יד כ). — ושכב לבו, שכבו ערקיו: לילה עצמי נקר מעלי וערקי לא ישכבון (איוב ל יז). כי כל ימיו מכאובים וכעס ענינו גם בלילה לא שכב[1]) לבו (קהלי׳ ב כג). — ואמר בן סירא: וישכב שלמה מיואש ויעזב אחריו מנון (ב״ס גני׳ מז כג). — ובתו״מ: אין לו גבינים, אין לו אלא גבין אחד הוא גבן האמור בתורה, ר׳ דוסא אומר כל שגביניו שוכבין (בכורות ז ב). דדיו שוכבים כשל אשה (שם שם ה). הזב מטמא את המשכב בחמשה דרכים וכו׳ עומד, יושב, שוכב, נתלה ונשען (זבים ב ד). כדי שיהיו שתי שערות שוכבות (רב חסדא בשם מר עוקבא, נדה נב.). ומעשה ברבי יהושע שהשכים אצלו אדם ונתן לו אכילת ושתייה והעלהו לגג לשכב (ד״א ה). — ובספה״א גם לגבי דברים שאין בהם רוח חיים במשמ׳ היה מונח: וכשהכפרת שוכב על עובי הכתלים עולה הזר למעלה מכל עובי הכפרת כל שהוא (רש״י, שמות כה יא). פרשי כנפים, שלא תעשה כנפיהם שוכבים אלא פרושים (הוא, שם שם כ). ודף השלחן שוכב על אותה מסגרת (הוא, שם שם כה). ונקפל הסינר לפני הכהן על מתניו וכו׳ וקצותיו שוכבין עליו (הוא, שם כח כו). או גבן וכו׳ שגביני עיניו שערן ארוך ושוכב[2]) (הוא, ויקר כא כ). שיורד, מראשו אל זקנו אל פי ראש הכתונת שלו שהזקן שוכב ע״פ הכתונת (הוא, תהלי׳ קלג ב). ובדג גדול כשהוא מבושל נראות חתיכות כשהן שוכבות זו על זו וזו אצל זו (הוא, איוב מא יא). כשהיא רואה שתי שבלין שנפלו מן הקוצרים לוקטתן אבל שלש שוכבות יחד אין לוקטתן (הוא, שבת קיג:). בתנור אופין מעומד שהפת דבוקה בדופני התנור ועומדת ואינה מוטלת בשכיבה ע״ג שוליו כרעפים שהן שוכבות על רחבן (הוא, שם קכה.). שבו עמודים עומדים, שני עמודי כסף כמין עמודי ספר תורה

1) [אמנם אפשר שצ״ל לא שכך לבו, מלשון וחמת המלך שככה.]

2) [עי׳ במשנה המובאה לעיל.]

שוכבים לאורכו (חול, ב"ב יז.). היד שוכב תמיד על הצלעות (חול, זבח' יח:). שהצלעות אינן שוכבות על רחבן אלא על חודן (חול, חול' כז.). — ובי ז', *שׁוֹכֵב במשמ' אפקי, **horizontal**: עצי שטים עמדים וכו' שיהא אורך הקרשים זקוף למעלה בקרות המשכן ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבים להיות רחב הקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש (רש"י, שמות כו יח). ושלש מיני זויות הם וכו' הנצב הוא זה והוא שקו א"ג העומד עומד על קו ב"ג השוכב כחוט המשקולת שאינו נוטה בעמדו לשום צד (עמנואל חי ריקי, אדרת אליהו, מי כדס ה). שקו גד עומד על קו אב השוכב (ברוך מש קלוב, עמודי השמים א, ד.). כל קו העומד על קו שוכב עושה עמו ב' זויות (שם שם). — ובינו' פעו', *שָׁכוּב, כמו שׁוֹכֵב: ותעל שכבת הטל, עלתה תפלתן של אבותינו שהיו שכובים בעפר על פני הארץ (רבי אליעזר המודעי, מכי' בשלח, מסכתא ד פרשה ג, מט.). — ובסהמ"א: כי אסתוורא כעין השוק עד פיסת הרגל שחציה זקופה וחציה שכובה (ערוך ערך אסתוורא). רבוצים שכובים (רש"י, בכורות נח:). גם בגרעון לא חדלו מחשבי הכללי מלבחור להם סימן להורות בו על המעשה והוא קו שכוב כזה (—) (דוד פריזנהויזן, כליל החשבון א, יב.). — *ושכובה במשמ' אשה בעולת בעל: ואשה שהיתה שכובה בעדות ואמרו לו שהיא בתולה וכו' מגרש בלי מוהר (ר"א הקלאי, גן עדן, נשים יח, קנב.). והבתולה שהיא גרושה או אלמנה אף על פי שאינה שכובה מרבית החכמים דנו אותן הבא אליהן כדין הבא באשת איש שהוא מחוייב מות (שם שם, קנח:). — *ושכובת לדה, אשה שילדה ועודנה מוטלת במשכב, Wöchnerin; accouchée; woman in childbed, נוהג בספרות ובדבור.

—נפעו', תִּשָּׁכַבְנָה [1], — נִשְׁכַּב, ששכבו עמו: ועלליהם ירטשו לעיניהם ישסו בתיהם ונשיהם תִּשָּׁכַבְנָה [2] (ישע' יג טז). ונלכדה העיר ונשסו הבתים והנשים תִּשָּׁכַבְנָה [2] (זכרי' יד ב). — ובתו"מ: נשכב מן הזכר ומן הבהמה חייב שתים (ירוש' סנה' ז ט). אם

1) [אין צורה זו במקרא אלא קרי במק' נשגל, ונראה אין להניח שהיתה צורה זו קימת בלשון הקדומה.]

2) [קרי; כתיב: תשגלנה.]

אינו ענין לשוכב תניהו ענין לנשכב (סנה' נו.). — ובסהמ"א: נקבה אחת נשכבת לכמה זכרים (רש"י, סנה' קח.).

—פעו', שֻׁכַּבְתְּ [1], — כמו נפע': שאי עיניך על שפים וראי איפה לא שֻׁכַּבְתְּ [2] (ירמ' ג ב). — ובסהמ"א: ועל כן אמר אם לא שכב איש אותך קודם וכו' אבל אפשר ששוכבה קודם (ר"א הקלאי, גן עדן, נשים, קנז:).

—הפעי', הַשְׁכִּיבָה, הִשְׁכַּבְתִּים, הַשְׁכֵּב, יַשְׁכִּיב, יַשְׁכִּבֵהוּ, תַּשְׁכִּבֵהוּ, יַשְׁכִּיבֵהוּ, — א) השכיב את פלוני, עשה שישכב: ויך את מואב וימדדם בחבל הַשְׁכֵּב אותם ארצה (ש"ב ח ב). ותקח את בני מאצלי ואמתך ישנה ותשכיבהו בחיקה ואת בנה המת השכיבה בחיקי (מ"א ג כ). ויעלהו (אליהו את הילד) אל העליה אשר הוא ישב שם וַיַּשְׁכִּבֵהוּ על מטתו (שם יז יט). ותעל ותשכבהו על מטת איש האלהים (מ"ב ד כא). ויקברהו בקברתיו אשר כרה לו בעיר דויד וישכיבהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים (דה"ב טז יד). — ב) במשמ' יצק, שפך: מי יספר שחקים בחכמה ונבלי שמים מי יַשְׁכִּיב (איוב לח לז). — ובתו"מ: מעשה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל ולמלון השכיבה תחת מרגלותיו, למחר ירד וטבל ושנה לתלמידיו, אמר להם בשעה שהשכבתיה תחת מרגלותי במה חשדתוני וכו' (ת"ר, שבת קכז:). — ובתפלה: השכיבנו יי' אלהינו לשלום והעמידנו מלכנו לחיים (השכיבנו, תפלת ערבית) [3]. — ובסהמ"א, גם השכיב עצמו: מכבשין, משכיבין את האפר והעפר שיהא חלק (רש"י, ביצה לב:). שהוא סועד וסומך את הארץ, מוריד לה גשמים ומשכיב לה טללים וכו' (מדה"ג בראשי' ב יח, מרגליות, סד). חוס ושלום שלא היו בני עלי שוכבין את הנשים, אלא ואת אשר ישכיבון, שמשכיבין הנשים עם בעליהן טמאות (ר' קימחי בשם ריב"ל, שם שם כז א, שם, תקא). ואם ילונו האורחים בביתו ישכיבם במיטב מטותיו וכו' ויותר נחת רוח עושה לו המשכיבו

1) [גם קריאה זו באה רק בקרי במק' שגלת, ולא כצורה קימת בלשון המקרא.]

2) [קרי; כתיב: שגלת.]

3) [ובתו"מ: כיון דתקינו רבנן השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא (ברכ' ד:, ט:).]

בפטה נאה מחמאכילו והמשקהו (ר"י אלנקאוה, מנורת"מ א, ענעלאו, 45). השכיבה עצמה בבית החורף ישנה (מרדכי ב"מ סעד). דכיון שעלה עמוד השחר לא שייך לומר השכיבנו, שאין דרך בני אדם להשכיב עצמן באותו פעם (הלבוש או"ח רלה 7). — ואמר המשורר: ועל עיני חמסי לא ללבי והדמעה לשון צדק לראים, כאלו נוצרו עיני נבלים להשכיב את לחיי או נשיאים (רמב"ע, הדמי מדרסו, צרודי, יח). כל צר בניב פיהו בשאול י' משכיב כאשר במי נדבת ידו לעב משכיב (הוא, הענק א, סס סעז). תטיף רביב חן ותשכיב טל אהבים כמן עת מרסים ליל כנפיה מנערת (ר"י הלוי, עין כדינה, זמורה ג, 283).

—הפע, הֻשְׁכַּב, מֻשְׁכָּב, הָשְׁכָּבָה, — השכיבו אותו: ויבא אלישע הביתה והנה הנער מת מֻשְׁכָּב על מטתו (מ"ב ד לב). רדה והָשְׁכְּבָה את ערלים (יחזק' כב יט). והֻשְׁכַּב בתוך ערלים את חללי חרב (סס כס לב) [1].—ובתו"ם: המוצא מת בתחלה מושכב כדרכו (נזיר ט ג). — ובסהמ"א: מוטל, מושכב (רס"י, ערוצי יז:). וראשו מושכב לתוכה (הוא, סוכה ג.). סואר של קורות המושכבות לארך של בנין (הוא, ב"ב לא:). אדם רובץ ומושכב (הוא, זבחי קב:).

***שֶׁכֶב**, ס"ז, — האבן התחתונה שברֵחַיִם, unterer Mühlstein; meule gisante; nether millstone: ומרתיקין את הריחיים שלשה מן השכב שהן ארבעה מן הרכב (ב"ב ב א). — ובסהמ"א גם נבלי שכבים במשמ' נאדות משכבים, ואמר הפיטן: אז טרם נמתחו נבלי שכבים [2] (רס"י, אז טרס, סליס').

שִׁכְבָה [3], ס"נ, סמי' שִׁכְבַת, — מה שיורד ומטפטף מנוזל, Erguss; effusion, ובפרט א) שכבת הטל, הטל המשכב טפות טפות על הארץ: ויהי בערב ותעל השלו ותכס את המחנה ובבקר היתה שִׁכְבַת הטל סביב למחנה ותעל שִׁכְבַת הטל והנה על פני הארץ דק מחספס דק ככפר על הארץ (שמות יו יג–יד). — ב) שכבת זרע [1], זרמת הזרע: ואיש כי תצא ממנו שִׁכְבַת זרע ורחץ במים את כל בשרו וטמא עד הערב וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שִׁכְבַת זרע וכבס במים וטמא עד הערב ואשה אשר ישכב איש אתה שִׁכְבַת זרע ורחצו במים וטמאו עד הערב (ויקר' יט יו–יח). ואיש כי ישכב את אשה שִׁכְבַת זרע (סס יט כ). או איש אשר תצא ממנו שִׁכְבַת זרע (סס כב ד). איש איש כי תשטה אשתו וכו' ושכב איש אתה שִׁכְבַת זרע (במד' ה יג). — ובתו"ם: זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע (ברכי ג ו). אבות הטומאות השרץ ושכבת זרע וטמא מת וכו' (כלים א ד). אלו מטמאין ומכשירין, זובו של זב ורוקו ושכבת זרעו (מכשירי ו ו). שגזרו על פיתן של גוים וכו' ועל שכבת זרען (ירוש' שבת א ה). דיניה דההוא גברא במאי, א"ל בשכבת זרע רותחת (גיטי כז.). שני נקבים יש בו באדם, אחד מוציא שתן ואחד מוציא שכבת זרע (בכורות מד:). — *וגם במשמ' לבד של דבר המֻשכב על זולתו, Schichte; couche; layer: ג' אירסין הן, אחד צף ואחד שוקע ואחד עשוי כשכבה ועומד מלמעלה (ירוש' שבת א ה). — ובסהמ"א: כשנתגלה (המן) משכבת הטל ראו שהיה דבר דק מחוספס בתוכו בין שתי שכבות הטל (רס"י, שמות טז יד). רק זאת ידענו מחלקה העליון (של הארץ) כי הוא כולל מחצבות אבנים ועפרורית שונות ושכבותיהן מתחלפות על סדר נכון (כ"ד פר"ז הויזן, מוקדות חבל, עז.).

שְׁכֹבֶת, ס"נ, כמו שְׁכָבְתְּךָ, שְׁכָבְתּוֹ, — כמו שִׁכְבָה [2]: ואל אשת עמיתך לא תתן שְׁכָבְתְּךָ לזרע לטמאה בה וכו' ובכל בהמה לא תתן שְׁכָבְתְּךָ לטמאה בה (ויקר' יח כ–כג). ואיש אשר יתן

---

[1]) [מן הארמ' שבתו"ם עבר גם לעבר' הצרוף הארמי שְׁכִב מְרַע (שוכב חולה) במכמא שְׁכִיב מְרַע, ובפרט במשמ' הולה אנוש לפני מותו, כגון במשנה פאה ג ז, ב"ב ט ו ועוד, וכן מצויים צרופים כגון יקרא דשכבי, ככוד הנפטרים, וכדו'.]

[2]) [ע"פ לשון הכתוב: ונבלי שמים מי ישכיב (איוב לח לז).]

[3]) [כאמור בהערה לפעל שכב, עקר משמ' השרש היא כנראה לשון שפיכה ויציקה, ובלשון הדבור בימינו מקבלת הצורה: שִׁכְבָה.]

[1]) [לפי הנאמר בהערה שלפני זו קרוב מושג הפעל שָׁכַב לזה של השם.]

[2]) [בתו"ם נדרשה המלה כלשון שפיכה בכלל, לרבוי: ויתן איש בך את שכבתו, להביא את הסרים (ספרי במדי יג).]

שְׁכָבְתּוֹ בבהמה מות יומת (סס כ יה). ואת כי שטית תחת אישך וכי נטמאת ויתן איש בך את שְׁכָבְתּוֹ מבלעדי אישך (במדי ה כ).

שכה, שרש מסֻפק[1].

***שִׁכּוּחַ,** ס"ז, — פְּעֻלַּת הדבר הַמְשַׁכֵּחַ, נוהג בספרות.

***שִׁכּוּךְ,** ס"ז,—פְּעֻלַּת הדבר הַמְשַׁכֵּךְ: ישלם לה (לאביגיל) מה שקותה משכוך כעס דוד וחרון אפו (ר"י מסיר ליאון, כסח לוסיס ה ז, 27).

שְׁכוֹל[2], ס"ז,—מצב בני אדם שמתו ילדיהם: ועתה שמעי זאת עדינה הישבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד לא אשב אלמנה ולא אדע שְׁכוֹל ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שְׁכוֹל ואלמן[3] כתמם באו עליך (ישעי מז ח–ט). ישלמוני רעה תחת טובה שְׁכוֹל[4] לנפשי (תהל' לה יב). — ובסהמ"א[5]: ושכול הבנים נקרא מירור (מדה"ג שמות ה יד, מרגליות, יד).

---

[1]) [משרש שכה כזה, כבינו' הפע' מן שָׂכָה (גם בהשואת סָכָה, נדד, תעה דרך בכוש') גזרו רבים את המלה משכים בירמ' ה ח: סוסים מוזנים מַשְׁכִּים היו איש אל אשת רעהו יצהלו, ואחרים גזרו מלה זו מן שֶׁכֶם (עי' רד"ק) או שראו כאן צורה מן אשך, או שנקדו מַשְׁכִּים, וכך כנראה גם עקילס והסורי, והשבעים דלגו על המלה הקשה. אך אין כל ההצעות מסתברות, ואמנם אפשר שצ"ל מְשֻׁבִים, מלשון משובה ישראל, שירמיהו משתמש בה (ג ו ח, יא–יב) כלפי אשה בוגדת ומנאפת.]

[2]) [כמו שכול ואלמן במקרא בא באוגרית' (גינזברג, כתבי אוגרית 78 סורה 8 וכו'): בדה ח'ט ת'כל בדה ה'ט אַלְמן, ז"א בידו (של מת־ישר) שבט שכול, בידו שבט אלמון.]

[3]) [במגלת ישעיה א בפס' ט: שכול ואלמנה.]

[4]) [אמנם הצרוף קשה, כי מצפים כאן לפעל לא לש"ע.]

[5]) [בכתיב חסר־הנקוד שבסהמ"א קשה להבחין, אם כונת דכותב למלה זו או לצורה שִׁכּוּל הבאה גם במ"ר שִׁכּוּלִים, ועי' שם.]

שָׁכוּל[1], ת"ז, — שמתו ילדיו, כמו שַׁכּוּל: ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שְׁכוּלָה וגלמודה גלה וסורה (ישעי מט כא). — ובסהמ"א[2]: שכולה אכולה למה תבכי (רסנ"ג, סכולה אכולה, ביאליק־רבניצקי ג, 11). שכולה בתולה לעירך שובי (הנ"ל, סס ג ה, 93).

שַׁכּוּל, ת"ז, נקי שַׁכֻּלָּה, שַׁכֻּלוֹת, — שמתו בניו או בניה: אתה ידעת את אביך ואת אנשיו כי גברים המה ומרי נפש המה כדוב שַׁכּוּל בשדה (ש"ב יז ח). לכן תן את בניהם לרעב והגרם על ידי הרב ותהינה נשיהם שַׁכֻּלוֹת ואלמנות ואנשיהם יהיו הרגי מות (ירמ' יח כא). אפגשם כדב שַׁכּוּל (הוש' יג ח). פגוש דב שַׁכּוּל באיש ואל כסיל באולתו (משלי יז יב). שניך כעדר הקצובות שעלו מן הרחצה שכלם מתאימות וְשַׁכֻּלָה אין בהם (שה"ש ד ב, וכעין זה שם ו ו).

שִׁכּוּל, ס"ז, רק מ"ר כנ' שִׁכֻּלַיִךְ, מצב הַשָּׁכוּל, שְׁכוֹל: עוד יאמרו באזניך בני שִׁכֻּלַיִךְ צר לי המקום גשה לי ואשבה (ישעי מט כ).—ובסהמ"א, גם במ"י: פתיל תכלת, על שם שיכול בכורות (כ' מסה הדכסן, פרוסים לתנ"ך). לשכלם, לגרש יושביך מקרבך הוא קרוי שכול (רס"י, יחזקי לו יג). שום שכול ומום אין בהם (הנ"ל, שה"ש ד ב). תיכלא ועיורא, שיכול בנים ועיורון הדמעה (הנ"ל, שבת קנא:).

שָׁכוּן, עי' שָׁכַן.

***שִׁכּוּן**[3], ס"ז, — א) תכונת הדבר השוכן והשקט, מנוחה[4], rest; repos; Ruhe: ודבק

---

[1]) [בעקר בינו' פָּעוּ' מן שָׁכַל, עי' שם.]

[2]) [בסהמ"א קשה להבחין, אם הכונה לצורה זו או לצורה שַׁכּוּל באותה משמ'. ועי' גם שם.]

[3]) [ע"פ הערבי' שֻׁכּוּן a) במשמ' זו, ואפשר שבטאו את המלה במשמ' זו שְׁכוּן.]

[4]) [במד"ר בראש' ל"א נאמר בנוסח הדפוסים: ויעש נח ככל אשר צוה אותו אלהים כן עשה, זה

---

a) سكون

לשכון קור, כאשר דבקה לתנועה חמימות (יוסף בן לדיק, עולם קטן, הורוויץ, יג). בבטול התנועה תכף בא השכון ובבטול השכון תכף בא התנועה (שם שם, מט). — ב) פעלת המשַכֵּן, המושיב דבר במקום: ולא הבטיחו בשיכון הכבוד עמהם (רשב"ץ דוראן, מגן אבות, חלק שוקינו פרק ג). וענין שכון השכינה בישראל היא שהשגחת הא"ס היא דבקה עמהם (שם שם). — ג) ושכון בני אדם במשכנות, סדורם במשכן ודירה, נוהג בספרות ובדבור.

*שְׁכוּנָה, ש"נ, — א) קבוצת בתים שכנים וקרובים זה לזה, Wohnbezirk; quartier; quarter:
הרג באותה העיר גולה משכונה לשכונה (מכות ב ז). גבאי קופה ביום טוב וכו' גובין בצינעא בתוך חיקן ומחלקן על כל שכונה ושכונה (תוספ' דמאי ג טז). רב אמר עשינו עצמינו בארץ ישראל לגיטין, ושמואל אמר אפי' משכונה לשכונה (ירוש' גיטין א א). זקן אחד היה בשכונתינו (ביצה כח:, בכורות לח:). כפר קטן גירון כשכונה (כתובי כח.). ובלבד שלא יעשנה שכונה, וכמה שכונה, תנא אין שכונה פחותה משלשה בני אדם (ע"ז כא.). רחל אחת היתה בשכונתנו (חולי' כז:). הרשת היתה בשכונתינו (ר', נדה יג:): מעולם לא קדם צד שמאל לצד ימין חוץ מאחת שהיתה בשכונתי (ר' יהושע, שם מח:). עשה שכונה בארץ ישראל (מד"ר בראשי' סד). מעשה באשה אחת שהיתה בשכונתו של רבן גמליאל וכו' וכיון שהרגישו בו תלמידיו עמדו ופנו אותה משכונתו (שם איכי א ג, בגליה). — ובהשאלה, שכונת קברות, קבוצת קברות קרובים זה לזה: מצא שלשה (מתים) אם יש בין זה לזה מארבע אמות ועד שמונה הרי זו שכונת קברות (נזיר ע ג). אחד המוצא שלשה מתים ואחד המוציא שלשה כוכין וכו' יש להם תפיסה ואין להם שכונות קברות (תוספתא אהילי עו ג). מעשה בר' ישבב שבדק ומצא שנים בתחלה ואחד היה ידוע, עשה להן תפיסה עשה להן שכונת קברות (שם שם ג). מת שחסר אין לו רקב ולא תפוסה ולא שכונת קברות (עולא בר חנינא, נזיר נח:). — ובסהמ"א: מעריב לכולה מחוזה ערסתא פי' שכונות שכונות (ערוך ערך ערס). יצאתי משכונה לשכונה (עמנואל, מחב' טז, הברמן, 434). ויגזרו על היהודים ללכת להם מהבתים אשר הם יושבים שם וכו' וללכת לדור בשכונת האשפות וכו' ומוכרי פרות וירקות וכו' לא יוכלו למכור סחורתם בשכונת היהודים כל עיקר (דברי הימים של האפיפיור פאולו הרביעי, הרבין ג, 477). (עד שבאו שני גרדיים) משער האשפות, הזכיר התנא שם אומנתן ושם שכונתן לומר לך שלא ימנע אדם עצמו מבית המדרש (רעמב"ע על' א ג). — ב) ובמשמ' שכנות וקרבה, תכונת דברים קרובים זה לזה, Nachbarschaft, Verwandtschaft; voisinage, affinité; neighbourhood, kinship: לפי שהחבור יהיה על שני פנים, אם על דרך השכונה או על דרך המזג, ואולם חבור השכונה הוא כגון שטח הגוף ותכליתו לשטח גוף אחר ותכליתו על דרך השכונה, כגון חבור השמן במים והעצם בבשר, ואולם חבור המזג הוא חבור כל חלקי הגוף בכל חלקי גוף אחר וכו' (ר"י הישראלי, ס' היסודות, מד). ערס ז השם

שיכון לעשיית התיבה. ובמ"כ שם: פירש רש"י ז"ל פסוק זה שכינו כאן לעשיית התיבה כלומר מוסב ושייך על עשיית התיבה כמו שפירש רש"י בפי' החומש ולקמן בפ' נשא דף קע"ג ע"ג איתא כה"ג ממש וכן לקמן ע"ג גרם זה שיכון לכנוס בהמה וכו' ולקמן פל"ד זה שיכון בזכות הקרבנות כלומר פסוק זה נכתב כאן ומוסב על הקרבת הקרבנות, ע"כ. ובהוצ' תיאודור, עמ' 288: זה שיכן לעשיית התיבה. ובנסחאות שם: שכן, שוכן, שיכון, שכ ני, שכיון, שוכה, שייך. וכתב תיאודור בפרושו: זה שיכן, זה שכאן כלו' זה שכתוב כאן ויעש נח וכו' נאמר לעניין עשיית התיבה וכן מפרש בפירש"י עה"ת ויעש נח זה בנין התיבה, ובאותו סגנון איתא לקמן פל"ב סי' ה' לפ' ויעש נח ככל אשר צוהו וכו' זה שכן לכינוס בהמה חיה וכו' ולקמן פל"ד סי' י"ב זה שיכן (וכ"ה שם בדפוסי') בזכות הקורבנות לפ' ויברך אלהים וכו' פרו ורבו וכו' (בראשית ט' א', ושם ח' י"ז כת' כבר ופרו ורבו על הארץ) ובפל"ט סי' ט"ו זו שיכן לבשורת ארץ ישראל (וכ"ה שם בדפ"ר) לפ' ויבן שם מזבח וכו' (בראשית י"ב ז', ועוד ויבן שם מזבח וכו' שם י"ב ח' וי"ג י"ח והדרש לקמן סוף פל"ט ג' מזבחות בנה וכו'). וכתיבת שיכן כמו לקמן פל"ח בכי"ל וזה שיכן סומכו מן המזרח ועי' במ"ח חלק ל"ז צד 207, ע"כ תיאודור. ועל כל פנים אין כאן לשון שִׁכּון, אלא כנראה מלה מרכבת ב־שֶׁ, וצ"ע.]

וחכמתו בבריאת בע"ח והדרגת תנועות האברים ושכונתם קצתם לקצתם וכו' והמשל בהדרגת תנועותיו ושכונת האברים המות, מה שלפניו רך מאד ואשר מאחריו קשה מעט וחוט השדרה יותר קשה ממנו (כ"ס א"ח, מו"נ ג לג). ואם לא תורישנו (את הכנעני) יזיק לך שכונתו אצלך ויהיה לצנינים בצדך (רד"ק, סה"ש, כי). כי יש לזקן שכונה עם הביצים וגידים יוצאים ממקום אחד אל המקום הא' כמו שיש שכונה בין השדים והרחם (גרשון בן שלמה שער השמים ט, לג:). ויש ירחם שכונה עם השדים בגידים חלולים ועל כן המעוברות והמניקות אינן זבות (שם שם, לח:). כי שיקנה הברזל מזג משכונת המגניטס וכו' הוא רחוק (כ"ס קרשקש, אור ה', כלל שני, פרק ששי, חקירה בהקדמה השטיעית).

שָׁכוּר, ת"ז, שְׁכֻרַת, — מי ששתה יין או שכר ולקה ברוחו משתיה זו, betrunken; ivre; drunk: שמעי נא זאת עניה ושכֻרת[1]) ולא מיין (ישעי' נא כא). — ואמר הפיטן: שכורת לא מיין השליכי תפיך קרחי נא וגוזי (שכורת לא מיין, קינ' ט"ב, ספרד'). – ואמר המשורר: שכורת יגוני חטאים נכתה (רמב"ע, ים אחר אחסוף, שעה"ש 78). וכמה יריבם וכמה ישיבם ומה יעציבם והמה שכורים (ר"י הלוי, היוכלו שרים, זמורה א, 50). אנחנו עבדיו ומקנת הסדיו השכורים ביין דודיו (יוסף בן שכחוס ירושלמי, מטמוני מסתרים, 19).

שִׁכּוֹר, שִׁכֹּר, תוס"ז, שִׁכֹּרָה, שִׁכּוֹרִים, שִׁכֹּרֵי, שִׁכֹּרֵי, — מי ששתה הרבה יין או שֵׁכָר ולקה ברוחו משתיה זו, betrunken; ivre; drunk: ויחשבה עלי לְשִׁכֹּרָה (ש"א א יג). ולב נבל טוב עליו והוא שִׁכֹּר עד מאד (שם כה לו). והתעו את מצרים בכל מעשהו כהתעות שִׁכּוֹר בקיאו (ישעי' יט יד). נוע תנוע ארץ כַּשִּׁכּוֹר והתנודדה כמלונה (שם כד כ). הוי עטרת גאות שִׁכֹּרֵי אפרים וכו' אשר על ראש גיא שמנים הלומי יין (שם כח א). הייתי כאיש שִׁכּוֹר וכגבר עברו יין (ירמי' כג ט). הקיצו שִׁכּוֹרִים ובכו והילילו כל שתי יין (יואל א ה). יחוגו וינועו כַּשִּׁכּוֹר וכל חכמתם תתבלע (תהל' קז כז). חוח עלה ביד שִׁכּוֹר[1]) ומשל בפי כסילים (משלי כו ט). ימששו חשך ולא אור ויתעם כשכור (איוב יב כה). — ושותה שכור[2]): והוא בתרצה שתה שִׁכּוֹר (מ"א טז ט). ובן הדד שתה שִׁכּוֹר בסכות (שם כ טז). — ובתו"מ: חמשה לא יתרומו ואם תרמו תרומתן תרומה האלם והשכור והערום והסומא ובעל קרי (תרומ' א ו). מעשה באשה אחת שהיתה שיכורה[3]) ומזגו לה את הכוס ואמרה הריני נזירה ממנו (נזיר ב ג). מכאן לשכור שמתפלל כאילו עובד ע"ז (ר' אלעזר, ברכ' לא:). שתוי אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תפלה, שיכור אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה (רבה בר רב הונא, עירובי' סד.). שתוי כל שיכול לדבר לפני המלך, שיכור כל שאינו יכול לדבר לפני המלך (מרי בר רב הונא, שם שם). משל לשנים שרגמו איקונין של מלך, אחד שכור ואחד בדעתו (תנחומי בובר, ויקרא טו). השכור נותן עינו בכוס והחנוני בכים (שם שמיני ז). — ואמר המשורר: ויישן מלהרע לך כעיף או כשִׁכֹּרָה (ר"ש הנגיד, אחי מוסר, בן תהלים הברמן ג, 52). והאני כשכור יתעתע ויהכר (ר"י הלוי, יועץ ומקים, זמורה א, 29). — ואמר המליץ: מה שבאדם שאינו מבוסס על תריאה הוא כשכור על הלשון (בוחן לדיק, מכתב ב, הערה). — ונקי' "שִׁכֹּרֶת: מי שלא ראה הצביה שכֹּרת ומיד החשקים בקרת, לא ראה מעולם אש בנעורת (עמנו', מחבי' כח, הברמן, 716). מי נשקני ואני שכורת (יוסף בן ישראל, מי נשקני, שירי תימ, 57).

שכח[4]), ממנו "שִׁכּוּחַ, א. שָׁכַח, שָׁכֵחַ, "שִׁכְחָה, "שַׁכְחָן, "שַׁכְחָנוּת, "שְׁכִיחָה, ועי' ב. "שָׁכַח, "שָׁכִיחַ, "שְׁכִיחוּת.

---

[1]) [במגלת ישעיה א ממגלות ים המלח: שכורת.]

[1]) [אמנם כדעת העורך (משלי שלמה 91) המכון: חוח עלה בשדי כור, בשכול האותיות ובחלוף ב—כ.]

[2]) [במקום אחר: שתי שכר (תהל' סט יג).]

[3]) [בירוש' שם: שכורת.]

[4]) [במשמ' זו אין השרש אלא בעבר' בלבד, ובארמ' אשכח פרושו מצא, ואפשר שנולדה ההוראת

א. **שָׁכַח**, פ״י, שָׁכְחַנִי, שְׁכֵחָה, שָׁכֵחָה, שָׁכַחַתְּ, שָׁכַחַתְּ, שְׁכַחְתַּנִי, שָׁכַחְתִּי, שָׁכַחְתִּי, שָׁכְחוּ, שְׁכֵחוּנִי, שְׁכֵחָנִי, שְׁכֵחוּךָ, שְׁכַחְתֶּם, שָׁכַחְנוּ, שְׁכַחְנוּךָ, שְׁכֵחַי, שְׁלַח, שְׁכֹחִי, אֶשְׁכַּח, אֶשְׁכָּחֶה, אֶשְׁכָּחֵךְ, תִּשְׁכַּח, תִּשְׁכָּח, תִּשְׁכְּחִי, תִּ כְּחִי, תִּשְׁכָּחֵנִי, תִּשְׁכָּחֵנוּ, יִשְׁכַּח, יִשְׁכָּחֵהוּ, תִּשְׁכַּח, תִּשְׁכְּחוּ, תִּשְׁכָּחוּ, יִשְׁכְּחוּ, תִּשְׁכַּחְנָה, — שָׁכַח האדם או בעל־חיים דבר או אדם, לא זכר אותו עוד, נעלם הדבר וכדומה מזכרונו, שָׁכַח את אשר עשה או ראה, vergessen; oublier; to forget: ולא זכר שר המשקים את יוסף וַיִּשְׁכָּחֵהוּ (בראשי׳ מ כג). זכר אל תִּשְׁכַּח את אשר הקצפת את יי׳ אלהיך במדבר (דברי ט ז). תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תִּשְׁכָּח (שם כה יט). כל מאהביך שְׁכֵחוּךְ אותך לא ידרשו (ירמי׳ ל יד). מהר אל גבעה הלכו שָׁכְחוּ רבצם (שם נ ו). חדלו קרובי ומידעי שְׁכֵחוּנִי (איוב יט יד).— ושָׁכַח האדם את רֵישׁוֹ: ישתה וְיִשְׁכַּח רישו ועמלו לא יזכר עוד (משלי לא ז). — ואת עמלו: כי אתה עמל תִּשְׁכָּח[1]) כמים עברו תזכר (איוב יא טז). — ובשמוש משפטי לשכחת עֹמר בשדה: כי תקצר קצירך בשדך וְשָׁכַחְתָּ עמר בשדה לא תשוב לקחתו (דברי׳ כד יט). — וגם בשאלה שיש בה משום שלילה, על דבר שלא ישכח: הֲתִשְׁכַּח אשה עולה מרחם בן בטנה גם אלה תִשְׁכַּחְנָה ואנכי לא אֶשְׁכָּחֵךְ (ישעי׳ מט טו). הֲתִשְׁכַּח בתולה עדיה[2]) כלה קשריה ועמי שְׁכֵחוּנִי ימים אין מספר (ירמי׳ ב לב). — ושָׁכַח מעשות דבר: הוכה כעשב ויבש לבי כי שָׁכַחְתִּי מאכל לחמי (תהלי׳ קב ה). — ובלשון קצרה לגבי העתיד, שָׁכַח (את תוצאת מעשהו) כי יהיה דבר זה או זה: וַתִּשְׁכַּח כי רגל תזורה וחית השדה תדושה (איוב לט טו). — ושכח הרֶחֶם את האדם: יִשְׁכָּחֵהוּ[1]) רחם מתקו רמה עוד לא יזכר (איוב כד כ). -- ושכחה ימין האדם: אם אשכחך ירושלם תִּשְׁכַּח[2]) ימיני (תהלי׳ קלז ה). — ושכח האדם את מעשי האל: פן תִּשְׁכַּח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך (דברי׳ ד ט). מהרו שָׁכְחוּ מעשיו לא חכו לעצתו (תהלי׳ קו יג).— ושָׁכַח את בריתו ומצוותיו: השמרו לכם פן תִּשְׁכְּחוּ את ברית יי׳ אלהיכם (דברי׳ ד כג). לא עברתי ממצותיך ולא שָׁכָחְתִּי (שם כו יג). וַתִּשְׁכַּח תורת אלהיך אֶשְׁכַּח בניך גם אני (הושע׳ ד ו). נפשי בכפי תמיד ותורתך לא שָׁכָחְתִּי (תהלי׳ קיט קט). העזבת אלוף נעוריה ואת ברית אלהיה שָׁכֵחָה (משלי ב יז). — ושכח האדם את האלהים[3]) ואת שמו: ורם לבבך וְשָׁכַחְתָּ את יי׳ אלהיך המוציאך מארץ מצרים (דברי׳ ח יד). כי שָׁכַחַתְּ אלהי ישעך וצור מעזך לא זכרת (ישעי׳ יז י). כי העוו את דרכם שָׁכְחוּ את יי׳ אלהיהם (ירמי׳ ג כא). ותלך אחר מאהביה ואתי שָׁכֵחָה (הושע׳ ב טו). אם שָׁכַחְנוּ שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר (תהלי׳ מד כא). בינו נא זאת שֹׁכְחֵי אלוה (שם

שבעבר׳ מתוך שמוש בשלילה כמשמ׳ לא מצא (עוד); וכמשמ׳ זו אולי קרוב (א)שכח אל ש ג ח, השגיח, ועי׳ שם. ואמנם לא מן הנמנע הוא כי בא שכח בעבר׳ בעקר כשבול הגאים מן כחש, וצ״ע. בלשון השירה שבמקרא ובלשונות האחיות בא במקום שכח השרש נשה ותמורותיו.]

[1]) [כאן אין הכונה כנראה לעָניו ולסבלו של האדם אלא למעשי עמל ואון שעשה האדם, בהמשך לפס׳ ו: ודע כי יַשֶּׁה לך אלוה מעונך. ואפשר שלכך הכונה גם בשמוש הפעל נשה בבראש׳ מא נא: כי נַשַּׁנִי אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי.]

[2]) [אמנם אפשר, שאין כונת השאלה בעקר לבתולה מבנות האדם אלא לספור על אחת האֵלות. כי כך מריסה האלה הבתולה אִשתר בעלילת המבול האכדית (גלגמש XI, 162 וכו׳) את תכשיטיה ואומרת: חו אלים, הנוכחים כאן, כשם שלא אשכח את אבן הספיר שעל צוארי, כן אזכר ימים אלו ולא אשכח לעולם.]

[1]) [אמנם המשפט קשה, ואפשר שאין חלקת המלים רֻחַם מְתָקוֹ מכונת, ואולי צ״ל: יִשְׁכָּחֵהוּ, רֻחַ מַמְתַּקוֹ, במשמ׳ כרוח זה המוצץ (כהוראת מתק בארמ׳) ומיבש את הסים.]

[2]) [במקום זה הצעה הקריאה תִּכְחַשׁ ימיני, אך גם בשבעים הנוסח תִּשְׁכַּח (ἐπιλεισθείη), ואין כ ח ש בא לגבי יד האדם. והעורך (הלשון והספר ב, 122) שוקל את אפשרות הקריאה תַּשׁ (בצווי) פּח ימיני, וגם זו של הבנת ימיני כלשון דבור (כמו אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר), כלו׳: ישכח ויאלם דבורי, בהקבלה אל: תדבק לשוני לחכי, וקשה להכריע.]

[3]) [בכמה מן המקומות המובאים לקמן יש לראות את הפעל ש כ ח בשמוש זה כתקון סופרים במקום כ ח ש, כלשון כפירה באלהים. אך כאמור בהערה לשרש אפשר שאין שכח וכחש בעקר אלא שרש אחד.]

כ כג). כן ארחות כל שֹׁכְחֵי אל ותקות חנף תאבד (איו' ח יג). — וְשָׁכַח האלהים את האדם ומעשיו, שכח האל את בריתו, את חסדו וכדו', בדרך כלל בשלילה, או בשאלה שפרושה שלילת דבר כזה: כי אֵל רחום יי' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא יִשְׁכַּח את ברית אבתיך אשר נשבע להם (דבר' ד לא). נשבע יי' בגאון יעקב אם אֶשְׁכַּח לנצח כל מעשיהם (עמוי ח ז). כי דרש דמים אותם זכר לא שָׁכַח צעקת ענוים (תהל' ט יג). אמר (הרשע) בלבו שָׁכַח אל הסתיר פניו בל ראה לנצח (שם י יא). הֲשָׁכַח חנות אל אם קפץ באף רחמיו סלה (שם עז י). — ובתו"מ: העומר ששכחוהו פועלים ולא שכחו בעה"ב, שכחו בעה"ב ולא שכחוהו פועלים וכו' אינו שכחה (פאה ה ז). שנים שהתחילו באמצע השורה וכו' ושכחו לפניהם ולאחריהם וכו', יחיד שהתחיל מראש השורה ושכח לפניו ולאחריו וכו' (שם ו ד). תינוקות שטמנו תאנים לשבת ושכחו לעשרן לא יאכלו למוצאי שבת עד שיעשרו (מעשר' ד ב). לא שכחתי מלברכך ומלהזכיר שמך עליו (מע"ש ה יא). לא יצא החייט במחטו סמוך לחשיכה שמא ישכח ויצא (שבת א ג). כל השוכח עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה חייב על כל שבת ושבת (שם ז א). מי שהיו לו ב' תינוקות אחד למול אחר השבת ואחד למול בשבת ושכח ומל את של אחר השבת בשבת חייב (שם יט ד). אם שכח אחד מהם ולא עירב מבטל את רשותו (עירוב' ו ז). שכח מה אמר לו רבו כיצד יעשה (פסח' ח ב). קרא אתה בפיך שמא שכחת או שמא לא למדת (יומא א ג). (קונם) שאיני אוכל ושאיני שותה ושכח ואכל ושתה (נדרי' ג ב). כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו (ר' מאיר, אבות ג ח). כך היתה הלכה בידם ושכחוה ועמדו השניים והסכימו על דעת הראשונים (ירוש' שביעית א ז). השוכח תבשיל על גבי כירתו בשבת, בשוגג יאכל, במזיד לא יאכל (שם תרומ' ב ג). מפני שהאור נמשך לאחוריו והוא שוכח ומוציא את הפתילה (שם שבת ב א). שכח מעשה שניהם והיה מספר והולך מעשה נחש (ברכ' יג.). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה וכו' אתה עזבתני ושכחתני וכו' אמר לה הקב"ה כלום אשכח עולות אילים ופטרי רחמים שהקרבת לפני במדבר (שם שם לב:). מנצפך צופים אמרום וכו' שכחום וחזרו ויסדם (שבת קד.). פ' הלכות למדתי מיהודה בן פדיא בחרישת הקבר וע"י שהייתי עסוק בצרכי רבים שכחתים (ריב"ל, מד"ר קהלת, כי תעשק). — וביני' פָּעוּ', *שָׁכוּחַ, ששכחו אותו: ובשעה שאתה רואה שהתורה שכוחה מישראל ואין הכל משגיחין עליה את הוי מכנס בה (תוספת' ברכ' ז כד). ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני, היינו עזובה היינו שכוחה[1] (ב"לי שם לב:). שכוח מעיקרו הוי שכחה, זכור ולבסוף שכוח אין שכחה (ב"מ יא.). — *ובמשמ' של בינ' פּוֹעֵל[2]: ומודים חכמים לר' שמעון במניח ובשכוח ברשות הרבים וכו' שהן טהורין (תוספתא טהרו' ט ט). והיא מתרתן (את התכשיטים) להבירתה והיא שכוחה ומהלכת בהן ד' אמות (ר' בא, ירוש' שבת ו א). — ובסהמ"א: לרבות שכחת קמה ששכח מקצתה מלקצור (רש"י, דבר' כד יט). לא תנשני, לא תהית שכוח מיראתי (הוא, ישע' מד כא). לא שכחו מלנקום נקמתו (הוא, ירמ' כא ח). זכור הוא שנשבע עליה אם יאכל הבירתה, אבל שכוח הוא שנשבע על הבירתה אם יאכל זו וכו' שבאכילה ראשונה היו שתי השבועות ראויות לחול והרי שכוח הוא על שבועת חבירתה וכו' (הוא, שבוע' כח:, ד"ה אכל זו). שינה אדם סדר אחד או שנים ולא שנה אותן לאחרים ולא נתעסק בהן ושכחן (ר"י בן יהודה, ספר מוסר ד יח). על כן יש לנו לומר שמה שלא הוציאוהו היו הקהל שכוחים ממנו מצד שלא היה עומד ליבנות (ספר בד ששת, שאלה שלא). — ואמר הפיטן: ותאמר שכוחה לארך ימים ציון תביא אליה המון לאומים (ינאי, והאמר אלמנה, קרובי שבעה דנחמתא, זולתי, סיז). לזאת צוה בכל ימים ולילות לכך תזכור ולא תהיה שכוחה (במיטב שיר, פזמון של פסח, קדור הרם לובה, תשיד). — ואמר המשורר: הטוב שיהיו מתים זכורים והארון והלוחות שכוחים (ר"י הלוי, דבריך, זמורה א, 12). זכור דודי ידידות יום פרידות ואל יהיו בעין שבלך

---

1) [נ"א: היינו עזיבה היינו שכיחה.]

2) [בכמה מקומות אולי בינ' פָּעַל. עין שָׁבַת.]

שכוחים (הוא, קעפי, שם ג, 54).

—נפעי, נִשְׁכַּח, נִשְׁכָּח, נִשְׁכַּחְתִּי, נִשְׁכְּחוּ, יִשָּׁכַח, תִּשָּׁכַח, תִּשָּׁכֵחַ, נִשְׁכָּחָה, נִשְׁכַּחַת, נִשְׁכָּחִים, — ששכחו אותו, נשכח האדם, העיר, הדבר: וקמו שבע שני רעב אחריהן וְנִשְׁכַּח כל השבע בארץ מצרים (ברא׳ מא ל). והיה ביום ההוא וְנִשְׁכַּחַת צר שבעים שנה (ישע׳ כג יח). קחי כנור סבי עיר זונה נִשְׁכָּחָה (שם שם יז). כי נִשְׁכְּחוּ הצרות הראשונות וכי נסתרו מעיני (שם סה יו). כלמת עולם לא תִשָּׁכֵחַ (ירמ׳ כ יא). ברית עולם לא תִשָּׁכֵחַ (שם נ ה). כי לא לנצח יִשָּׁכַח אביון (תהל׳ ט יט). נִשְׁכַּחְתִּי כמת מלב (שם לא יג). בשכבר הימים הבאים הכל נִשְׁכָּח (קהל׳ ב יו). כי נִשְׁכַּח זכרם (שם ט ה). — ונשכחה השירה מפה: וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תִשָּׁכַח מפי זרעו (דבר׳ לא כא). — ונִשְׁכַּח המקום מני רגל, לא הלכו בו: הַנִּשְׁכָּחִים מני רגל (איו׳ כח ד).—ובתו״ם[1]: ברוך אתה ה׳ זוכר הנשכחות (תעני׳ ב ד).—ובתפלה: כי זוכר כל הנשכחות אתה הוא מעולם (זכרונות, מוסף ר״ה).

—פעי, שִׁכַּח, — עשה שלא יִזָּכֵר דבר, השכיח אותו: שִׁכַּח יי׳ בציון מועד ושבת (איכ׳ ב ו). — ואמר בן סירא: טובת יום תשכח רעה ורעת יום תשכח טובה (ב״ס גני׳ יא כה). עת רעה תשכח תענוג (שם שם כז). — ובתו״ם גם במשמ׳ עשה שישכח האדם: ולא אמרו לערב בהצרות אלא כדי שלא לשכח את התינוקות (עירובי׳ ז ט). יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת[2] עון (כ״ג, אבות ב ב). בטובה שהשפעתי לכם אתם משכחין את הרגל מביניכם, אני אשכח אתכם מן העולם (תוספתא סוטי׳ ג יב, וכעין זה ספרי דבר׳ מג). הצרות האחרונות משכחות את הראשונות (ירוש׳ ברכ׳ א ט, בבלי שם יג). שונה הרבה ומשכח קמעא (אדר״נ יח). — ובמשמ׳ שָׁכַח: היגע תלמודו בבית הכנסת לא במהרה הוא משכח (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ ה א). כל אותן ארבעים יום שעשה משה בהר היה למד תורה ומשכחה (ר׳ יוחנן, שם הורי׳ ג ז). כל המשכח דבר מתלמודו גורם גלות לבניו (ר׳ אליעזר, יומא לח:). הלומד תורה ומשכחה דומה לאשה שיולדת וקוברת (ר׳ יהושע, סנהי׳ צט.). בשעה ששמעו ישראל אנכי ה׳ אלהיך נתקע תלמוד תורה בלבם והיו למדים ולא משכחין (מד״ר שה״ש, ישקני). יש לך אדם שהוא למד תורה בנערותו ומשכחה ובזקנותו הוא חוזר עליה (מד״ר קהל׳, טוב אחרית דבר). — ובסהמ״א: כשעמדה עליהם מלכות יון הרשעה לשכחם[1] מתורתך ולהעבירם מחקי רצונך (בימי מתתיהו, תפלה לחנכה, סדור רסע״ג הסלם ב, פב.). אל תקרא וישכחהו אלא וַיְשַׁכְּחֵהוּ, כשהיה יוצא לשוק היה זוכרו וכשנכנס היה שוכחו (מדה״ג בראשי׳ מ כג, מרגליות, הרעט). — ואמר הפיטן: שַׁכַּח והסר קנאת אפרים (ינאי, כבוד יוסף, קרובי׳ במדבר, זולאי, קפח). בקראי ענני יום שבחיך עצבי יְשַׁכְּחוּנִי (רסע״ג, אלהים אלי, ביאליק-רבניצקי ב, 178). והסר יגוני ושַׁכַּח אוני (ר׳ יי׳ סלוי, יוסב אמלל, זמורה ז, 274).

—הפעי, הִשְׁכִּיחַ, — הִשְׁכִּיחַ, עשה ששכחו: החשבים לְהַשְׁכִּיחַ את עמי שמי בחלומתם אשר יספרו איש לרעהו (ירמ׳ כג כז).—ובתו״ם[2]: זכור את יום השבת לקדשו, זכרהו מאחר שבא להשכיחו (שמואל, בילה טז:).—ובסהמ״א: שכח אדם מצוה אחת משכיחין אותו מצוות הרבה (מדה״ג שמות טו כו, הופמן, 170). כשעמדה עליהם מלכות יון הרשעה להשכיחם[3] תורתך ולהעבירם מחקי רצונך (בימי מתתיהו, תפלה לחנכה, נוסח אשכנז).—ואמר המשורר: וכל אשר קרהו תשכיח (ר׳ יי׳ סלוי, לאן אבדום, זמורה ה, 393).

—התפ׳, יִשְׁתַּכְּחוּ, — כמו נפעי: ראיתי רשעים קברים ובאו וממקום קדוש יהלכו וְיִשְׁתַּכְּחוּ בעיר אשר כן עשו

1) [בתו״ם וגם בסהמ״א נדחה בנין זה מפני התפ׳, עי״ש.]

2) [ואולי מְשַׁכַּחַת, הפע׳, כן במשני׳ מנקדות בהוצאות שונות עפ״י המסורות האשכנזיות. במשני׳ ליוורנו: מְשַׁכַּחַת.]

1) [כך גם בנוסחת ספרד. בסדור רסע״ג (עמ׳ רנה): לשכחם את תורתך, וכן גם בנוס׳ איטל׳. בנוס׳ אשכנז: להשכיחם, הפע׳, עי׳ שם.]

2) [עי׳ בהערה לפע׳ בדבר הנסחאות באבות ב ב.]

3) [נ״א לְשַׁכְּחָם, פע׳, עי״ש, הערה.]

(קהל׳ ח י). — ובתו״מ: בראשונה שהיתה תורה משתכחת מישראל היו זקינים מבליעין אותה ביניהן (תוספת׳ ברכ׳ ז כג). שסוף התורה עתידה להשתכח (מכי׳ מקבי דפסחא יב). אין המת משתכח מן הלב אלא לאחר שנים עשר חדש שנ׳ נשכחתי כמת מלב וכו׳ (רב, בר״י כח:). כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו וכו׳ ותלמודו משתכח ממנו (פסחי׳ מט.). שלשה דברים עלו במחשבה לבראות וכו׳ על המת שיסריח ועל המת שישתכח מן הלב (שם נד:). מוטב תיעקר תורה ואל תשתכח תורה מישראל (תמורה יד:). שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה (שמואל, שם טו:). אף חטאת שמתו בעליה נשתכחה בימי אבלו של משה (ר״י נפחא, שם טז.). והיתה ידך עמדי, שלא ישתכח תלמודי מלבי (שם). ששים הלכות למדני ר״י בן פדייה בחרישת הקבר וכולן נשתכחו ממני בשביל שהייתי עוסק בצרכי צבור (ריב״ל, מ״ר שמות ו).—ובסהמ״א: תלמודו עומד בידו ואינו משתכח ומבואר ומסולק מן הספק (ר״י בן יהודה, ס׳ מוסר א ה). — ואמר המשורר: מה תחשקי תבל והדרתה כמו רוח אשר עברה ומשתכחת (רמב״ע, נפש אסר לא ממעט, ברודי, עח). איה אבותיך, אמור נבל, הלא נשתכחו מלב ומשפחתים (ראב״ע, באתי ביום לוס, כהנא א, 14).

—פע׳, *שִׁכַּח, — כמו נפע׳, ואמר הפיטן: תמור כסף נמאס דור נשכח קחת, קננו שנית כי שכחנו מזכרון (יוסי בן יוסי, אפחד במעשי, מוסף ב ר״ה). — ואמר המשורר: יזכר אסיפת אח לעולם אנוש ושאר מיתות קרובי איש לימים משכחות (ר״ש הנגיד, גל מעני ראשי, הברמן א, 52).

ב. שָׁכַח, קל לא נמצא.

—התפ׳, *הִשְׁתַּכַּח, — נמצא, היה מצוי [1]): — ואמר המשורר: ישתכחו [1]) שירי בעוד שמש עלי מזחו והם ישכחו שכח (רמב״ע, עד אן, ברודי, קז). ובסהמ״א: אך אם יום או יומים או יותר ישתכחו בעיר בה יאמרו למושל (סי״ח, מעגל טוב, 26).

שָׁכֵחַ, ת״ז, מ״ר שְׁכֵחִים, סמ׳ שְׁכֵחֵי,—מי ששכח דבר ואינו זוכרו: ואתם עזבי יי׳ הַשְּׁכֵחִים את הר קדשי הערכים לגד שלחן והממלאים למני ממסך (ישע׳ סה יא). — ושְׁכֵחַ אלהים: ישובו רשעים לשאולה כל גוים שְׁכֵחֵי אלהים [2]) (תהל׳ ט יח). — ובתו״מ: היה עומד בשדה ואמר יודע אני שהפועלין שכיחין עומרין שבמקום פלוני ושכחוהו אין זו שכחה (ירוש׳ פאה ה ו). שבת שחלה להיות בחנוכה שאסור לראות מטבע לאור התנוכה הרי אינו שכית ומוצא את הפתילה (שם שבת ב א). במה אשה יוצאה כו׳ רב נחמן בר יעקב אמר על ידי שהיא מתרתן וכו׳ והיא שכיחה ומהלכת בהן ארבע אמות (שם שם ו א).—ואמר המשורר: ולכל נטושי דת ונדחיו הביא כמסרת ומחברת, ולכל שכחי דין ותושיה היתה תעודתו למזכרת (ר״ש הנגיד, שירה בפי, בן תהלים, הברמן ב 41). הלנו נחלה רק מקדשי אל ואיך נהיה להר קדשו שכחים (ר״י הלוי, דבריך. זמורה א, 12).

***שִׁכְחָה,** ש״נ, — א) שה״פ מן שָׁכַח, מעשה השוכח דבר, d. Vergessen; oubli; forgetting. גם בצרופים כגון שר שכחה: שאין לפניו (לפני האל) לא עולה ולא שכחה (ר׳ אלעזר הקפר, אב׳ ד כב). אמרה לפניו (כנסת ישראל) הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי מעשה העגל, אמר לה גם אלה תשכחנה, אמרה לפניו רבונו של עולם הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך שמא תשכח לי מעשה סיני, אמר לה ואנכי לא אשכחך (ר״ל, ברכ׳ לב:). יודעין רשעים שדרכם למיתה

---

[1]) [בשמוש במליצת הכתוב בקהלת ח י בהוראת הפעל אשכח (מצא) בארמ׳. ובפרוש רשב״ם (הוצ׳ ילינק) לכתוב הנ״ל: וישתכחו, לשון שכחה, ואי אפשר לפרש לשון מציאה שלא מצינו בלשון עברי לשון מציאה כזה שהרי לשון תרגום היא, ע״כ, ועי׳ א. שָׁכַח, לכתוב.]

[1]) [כך לפי ברודי, המעיר: ישתכחו, קהל׳ ח לדעת ריב״ג בשרש שכח, שפרשו מלשון תרגום = וימצאו; בכי״א הגיה שד״ל: וישתכחו, אבל משוררו התכון לצמוד הגורי: ישתכחו — ישכחו שָׁכַח, ע״כ.]

[2]) [גם כאן, כמו בצרוף זה בפעל, אפשר שלפנינו כנוי סופרים במק׳ כחשי אלהים, כופרים בו.]

וכו' שמא תאמר שכחה היא מהן ת"ל ואחריהם בפיהם ירצו סלה (רבה, שבת לה:). ואין שכחה לפני המקום (בן עזאי, מד"ר שה"ש ג, מי זאת). — ב) העֹמר הנשכח בשדה השיך לעני: נטל מקצת פאה וזרק על השאר אין לו בה כלום וכו' וכן בלקט וכן בעומר השכחה (פאה ד ג). נכרי שקצר שדהו ואחר כך נתגייר פטור מן הלקט ומן השכחה ומן הפאה, ר' יהודה מחייב בשכחה, שאין השכחה אלא בשעת העמור (שם שם ו). המקבל שדה לקצור אכור בלקט שכחה ופאה ומעשר עני (שם ה ה). העומר ששכחוהו פועלים ולא שכחו בעל הבית וכו' הרי זה אינו שכחה (שם שם ז). כל המעמר למקום שהוא גמר מלאכה יש לו שכחה, ממנו ולגורן אין לו שכחה, למקום שאינו גמר מלאכה אין לו שכחה, ממנו ולגורן יש לו שכחה (שם שם ח). כל שהוא בבל תשוב שכחה ושאינו בבל תשוב אינו שכחה (שם ו ד). שני עמרים שכחה, שלשה אינם שכחה (שם שם ה). — ובתפלה: כי אין שכחה לפני כסא כבודך (תפת זוכר, מוסף ר"ה). — ובספהמ"א: הלא תראה איך הושם באדם הזכרון והשכחה והמה מתחלפים ושונים זה מזה (ר"י א"ת, חו"ה, הבחינה ה). ו־היות לי לעזר לעת הזקנה אשר השקפנו עליה והיה קורא אותה אפלטון אם השכחה (הוא, מקדי' הרקמה לריב"ג, וילנסקי, כד). מקבץ (ספר הרקמה) רוב שרשי הלשון הנמצאים במקרא, כי אם מה שמנעה ממנו השכחה הממונה על האדם או מרדת הלב (שם שם, כו). הזקנה אם השכחה (לואת ר"י א"ת, דרך טוב'). — *פורה שר של שכחה, עי' ב. פורָה, 4861.

*שַׁכְחָן, שַׁכְחָן, תוס"ז, — שדרכו לשכח, vergesslich; forgetful; oublieux: הקב"ה אין לפני שכחה כביכול הא מפני ישראל נעשה שכחן[1] שנאמר מי אל כמוך נושא עון, נושא כתיב (רבי הונא בשם רבי אבהו, ירוש' שבועות א ט). — ובספהמ"א: ואם שני תלמידים ואין לנו להספיק לשניהם נקדים הזכרן וכו' אל השכחן (רמב"ל דורלאן, מג"א ס יג). ועמנואל דודי בעיני לא יוחן, כי הוא בעונות שכחן, לא יזכר מה שאכל היום על תשלחן (עמנואל, מחב' יח, הברמן, 482).

[1]) [בשרידי ירושלמי מן הגניזה, גינצבורג, 267: שוכחן.]

שכיב מרע עי' שָׁכַב, הערות.

*שְׁכִיבָה, שה"פ מן שָׁכַב, מצב השוכב: מחצלת קנים עשאה לשכיבה מקבלת טומאה ואין מסככין בה (סוכה א יא). שלש מטות הן, העשויה לשכיבה טמאה מדרס וכו' (כלים כד ח). שלשה סדינין הן, העשוי לשכיבת טמא מדרס וכו' (שם שם יג). בדין היה שיהו קורין פרשת בלק ובלעם וכו' מפני שכתיב בה שכיבה וקימה (ר' הונא, ירוש' ברכ' א ח). חריות שגידען לשכיבה אינן צריכות קישור (שם עבת ד ח). עשה לו שני מחצלות אחת לשכיבה ואחת לאוהלים וכו' ר"ש מטהר עד שיפרישם בטומאה (שם גטין ג א). בשכבך ובקומך וכו' מקיש שכיבה לקימה מה קימה ק"ש ואחר כך תפלה אף שכיבה נמי ק"ש ואחר כך תפלה (ר' יוחנן, ברכ' ד:). מאי בשכבך ובקומך, בשעת שכיבה שכיבה ממש ובשעת קימה קימה ממש (שם יא.). — ובמשמ' שכיבה עם אשה: ושכב איש אותה, שכיבתה אוסרתה ואין שכיבת אחרת אוסרתה (ירוש' יבמ' י ה, וכעין זה מד"ר נשא ט). — ובספהמ"א: והנה השכיבה בהקיץ ובעבור שרוב השינה האדם שוכב אמר הכתוב וישכב במקום ההוא ולא הזכיר ויישן (ראב"ע, יסוד מורא י). — *ובמשמ' מיתה: דוד שהניח בן כמותו נאמר בו שכיבה (מדרש שכל טוב, ברא' יח יט).

*שְׁכִיחַ[1], ת"ז, — מצוי, נמצא לרב, häufig; frequent; fréquent: ע"ב הסכמנו וחזרו לדפוס אותם שיהיו שכיחים ומצויים ביד כל (הקדמת ועד ארבע ארצות, שנת תע"ד, היילפרין, 29).

*שְׁכִיחָה, ש"נ, — שה"פ מן א. שָׁכַח, שכחה: ארבעת דברים אמר ירמיה מאיסה וגעילה עזיבה ושכיחה וכו' עזיבה ושכיחה דכתיב למה

[1]) [ע"פ שְׁכִיחַ בארמ' שכתו"ם במשמ' זו.]

לנצח תשכחנו תעזבנו לאורך ימים (ר' יהושע בר אבין, מד"ר איכה ה יט).

***שְׁכִיחוּת,** ש"נ — תכונת הדבר השכיח, Häufigkeit; fréqueux; frequency, נוהג בספרות ובדבור.

***שְׁכִיכָה,** ש"נ, — שה"פ מן שָׁכַךְ: כשוך חמת המלך אין כתיב כאן אלא כשוך חמת המלך, שכיכה שאינה שכיכה (מד"ר אסתר, ומאמן המלכה). — ובסהמ"א: וכאשר זכר הרגז לא הוצרך לזכור שכיכת החימה (אבוקה, פי' יצירה קד.).

***שְׁכִין,** ש"ז, — כמו שְׁכִינָה, ואמר הפיטן: ידעתיך בצר לצמצם שם שכיני (שמואל כהן, אימתי, מאורה שבת ב אחה"ם).

***שְׁכִינָה,** ש"נ, — שה"פ מן שָׁכַן, ובפרט בכנוי לאלהים השוכן במקום [1]), נוכחות האלהים, Gottgegenwart; présence de Dieu; presence of the Lord: בשעה שאדם מצטער שכינה מה הלשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי (ר"מ, סנה' ו ה). שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים וכו' אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרויה ביניהם (ר' חנניא בן תרדיון, אב' ג ג). עשרה שיושבין ועוסקין בתורה שכינה שרויה ביניהם (ר' חלפתא איש כפר חנניא, שם שם ו). כשמת משה היה מוטל על כנפי שכינה (ר' יודא, ירוש' סוטה א י). בשעה שהיו אבותינו בים היה מוטל עולל על ברכה של אמו וכו' וכיון שראו את השכינה הגביה עולל את ראשו מברכה של אמו (ר' יוסי הגלילי, שם שם ה ו). שנים שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהם להתפלל וכו' טורפין לו תפלתו בפניו וכו' ולא עוד אלא שגורם לשכינה שתסתלק מישראל (אבא בנימין, ברכ' ה:). מנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל (שם ו.). העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו' אלא יושבים צדיקים ועטרותיהם בראשיהם נהנים מזיו שכינה (רב, שם יז.). המהלך בקומה זקיפה אפילו ארבע אמות כאילו דוחק רגלי שכינה (שם מג:). כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו שכינה (רבי אבין הלוי, שם סד.). היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש ועוסק בתורה זוכה ומקבל פני שכינה (רבי לוי בר חייא, שם שם). הנכנס לבקר את החולה לא ישב לא על גבי מטה ולא על גבי כסא וכו' מפני ששכינה למעלה מראשותיו של חולה (שבת יב:). עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל (שם כב:). שאין שכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות וכו' אלא מתוך דבר שמחה של מצוה (שם ל:). עינוותן הלל, ינוחו לך ברכות על ראשך, שהקרבתני תחת כנפי השכינה (שם לא.). בעוון שפיכות דמים בית המקדש חרב ושכינה מסתלקת מישראל (שם לג.). גדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכינה (רב יהודה בשם רב, שם קכז.). חס ושלום אמר אותו צדיק כך, ואם אמר מה אעשה לו, שכינה אמרה לו (פסחי' פז:). עשר מסעות נסעה שכינה וכו' (ר' יוחנן, ר"ה לא.). אין השכינה שורה אלא באהלי שם (יומא י.). אלו חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני ואלו הן ארון וכפורת וכרובים אש ושכינה ורוח הקודש ואורים ותומים (רב שמואל בר איניא, שם כא:). מעולם לא ירדה שכינה למטה ולא עלו משה ואליהו למרום (רבי יוסי, סוכה ה.). מאחז פני כסא פרשז עליו עננו וכו' מלמד שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו עליו (ר' תנחום, שם שם). בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה שבכל מקום שגלו שכינה עמהן, גלו למצרים שכינה עמהן וכו', גלו לבבל שכינה עמהם וכו', ואף כשהן עתידין ליגאל שכינה עמהן (רשב"י, מגי' כט.). שמחים, שנהנו מזיו השכינה (מו"ק ט.). כתוב אחד אומר כרסיה שביבין די נור וכתוב אחד אומר עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב וכו' אחד לו ואחד לדוד דברי רבי עקיבא, אמר לו רבי יוסי הגלילי, עקיבא, עד מתי אתה עושה שכינה חול (חגי' יד.). אפשר אתה דורש במעשה מרכבה ושכינה עמנו וכו' ואני ארכב על החמור (רבן יוחנן בן זכאי, שם

---

[1]) [גם בתוך מאמרים ארמיים שבתו"מ באה תכופות המלה העברית, ועי' בדגמאות, אבל גם שכינתא בארמ'.]

יז:). לאהבה את ה' אלהיך ולדבקה בו, וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה, א"א כל המשיא בתו לתלמיד חכם וכו' מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה (רבי, כתוב' קיא:). כל הכועס אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו (נדר' כב:). אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור ועשיר וחכם ועניו (ר' יוחנן, שם לח.). הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני והניח כל אילנות טובות והשרה שכינתו בסנה (רב יוסף, סוטה ה.). ותחל רוח ה' וכו' מלמד שהיתה שכינה מקשקשת לפניו כזוג (ר' יצחק דבי ר' אמי, שם ט:). ותפתח ותראהו וכו' שראתה שכינה עמו (ר' יוסי ברבי חנינא, שם יב:). איש ואשה זכו שכינה ביניהן, לא זכו אש אוכלתן (ר"ע, שם יז.). יש בכם אחד שראוי שתשרה שכינה עליו (שם מח:). ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים, ק"ו לשכינה י"ד יום (ב"ק כה.). ואף מבני בניו של אותו רשע (נבוכדנצר) ביקש הקב"ה להכניסן תחת כנפי השכינה (סנה' לו:). דג ואדם ונחש וכו' הואיל ודיברה עמהם שכינה (בכורות ח.). כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו, שנאמר קומי רוני בלילה לראש אשמורות שפכי כמים לבך נכח פני ה' (רבי חייא, תמיד לב:). עד שלא חרב בית המקדש היתה שכינה שורה בתוכו, שנאמר ה' בהיכל קדשו, ומשחרב בית המקדש נסתלקה השכינה לשמים, שנאמר ה' בשמים הכין כסאו (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר שמות ב). לא זזה השכינה מתוך ההיכל, שנאמר והיו עיני ולבי שם (ר"א, שם שם). אע"פ ששכינתו בשמים עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם וכו', אע"פ שהוא נראה כמסלק שכינתו מבית המקדש עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם (ר' ינאי, שם שם). כשגלו ישראל אף השכינה גלתה עמהם, אמרו לו מלאכי השרת, רבונו של עולם, כבודך במקומך, אל תבזה שכינתך (פסיק' רב' לא, ותאמר ציון, איש-שלום, קמד:). זמרו לה' אימתי כשיבא לחזור שכינתו בציון (ר' חנינא, מדרש תהלים ט יב). למען אספרה כל תהלתיך, כשתחזור שכינתך בשערי בתי ציון (שם שם יד). — ובתפלה: ברוך אתה יי' המחזיר שכינתו לציון (תפלת שמנה עשרה, רצה). השב שכינתך לציון עירך (והערב, מוסף ליו"ט). ומושב יקרו בשמים ממעל, ושכינת עזו בגבהי מרומים (עלינו). אל מלא רחמים שוכן במרומים המצא מנוחה נכונה על כנפי השכינה וכו' את נשמת פב"פ שהלך לעולמו (אל מלא רחמים). מימיני מיכאל וכו' ועל ראשי שכינת אל (סדר קריאת שמע שעל המטה). — *וגם בצרוף בית שכינה, מקום ראוי לשכינת האל בו: ארץ כנען כשרה לבית שכינה ואין עבר הירדן כשר לבית שכינה (מד"ר במד' ז). — ובספה"א: ומן היום ההוא שנכנסו אבותינו תחת כנפי השכינה אלהי ישראל הכניע לפניהם את כל אויביהם (מכתב חסדאי למלך הכוזרים). שהיתה חוזרת מרכבת השכינה מבבל (רש"י, ישעי' מג כד). בית יעקב שמעו אקונן על כרוב נגנז ועמו אור שכינה נעלה (ד"ה של יהודי מצרים וז"י ב, יעקב מן, 333). — *ובמשמ' מנוחה: הדבור וההפרדה והרחישה והשכינה (יוסף בן אברהם הרואה, מחכימת פתי ד). הדבר אשר יקרא בשם הויה אינו שכינה ולא נענוע (אהרן בן אליהו, עץ חיים ד, עו). — *ובמשמ' חניה: השוכנת בתוך צורה זו שכינה רוחנית (ר"י ן' לטיף, צורת העולם). — ואמר הפיטן: למען שכינתך הושע נא (הושענא, למען אמתך). שכינת כבודך (שם אבן שתיה). שכינתך שכנה בתוך לבות סגלתך (רסב"ג, לך אל חי, ביאליק-רבניצקי ב, 59). שם השכינה שכנה לך והיוצרך פתח לטול שערי שחק שעריך (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי, זמורה א, 55). כי השכינה שכנה לך עד נתנה ספה בספך וחדרה בחדריך (ר"י חריזי, קבר כליא האמת, תחכי לה מ). ישתחוו אף יקדו עמים אז להדם רגלי שכינתו (עמנואל, אפתח בכנור, מחב' ד, הברמן, 148—149). — ואמר המשורר: בפניו מפני משה קרינה ועליו משכינת אל שכינה (ר"מ סנגיד, ראה זקן, בן משלי, הברמסון, 304). כבר שבתי לצל כנפי שכינה (יצחק אבן עזרא, יריבוני, בן-מנחם, עז). ולשיר שיר חדש לעלות לדוכן אין השכינה עתה עלי שורה (יל"ג, לשלום רבינוביץ, שירים ג ה, 118).

*שְׁכִינוּת, ש"נ, —מצב חשוכן, חניה: השכינות אשר הקדושה ראויה לשמו הקדוש הוא

הנפרש והנכבד מכל תמורה (כאז"ה, הגיון הנפש, ע:). אם יהיו לבני יפת יפיות ושכינות בעולם הזה אינן משכנותם ולא ירושתם, אבל הם אהלי שם (הוא, מגלת המגלה, לא). שהאדם הוא מלא בשכינות יסוד גדול ונורא השוכן בתוכו (ברוך אסקלוב, עמודי השמים, תפארת אדם, הקדי, א:).

א. **שׁכך** [1]), ממנו °שְׁכוּךְ, °שְׁכִיכָה, א. שָׁכַךְ, °שָׁכָךְ.

ב. ***שׁכך** [2]), ממנו *מַשְׁכּוֹכִית, ב. *שָׁכַךְ.

א. **שָׁכַךְ,** פ"ע, שָׁכְכָה, שֹׁךְ, יָשֹׁכּוּ, — שככו המים, שכך האף, רפה, נרגע, sich legen, : nachlassen; s'abattre, ralentir; to abate, calm ויעבר אלהים רוח על הארץ וַיָּשֹׁכּוּ המים (בראשי ח א). אחר הדברים האלה כְּשֹׁךְ חמת המלך אחשורוש זכר את ושתי ואת אשר עשתה (אסתר ב א). וחמת המלך שָׁכָכָה (שם ז י). — ובתו"מ: ויחמם כגן שכו וכו' אמר ר' אבהו שכו כתיב, כיון שגלו ישראל שככה חמתו של הקב"ה (מד"ר איכה ג ו, ויתמום). — ובסהמ"א: וישמע המלך את דברי ארכוליאום ויאמן אל דבריו ותשכך מעט מחמתו מעל בניו (יוסיפון, גינצבורג, סיט, וכעין זה שם, סכ). — ואמר הפיטן: זעם שכך וזעף שקט (ינאי, אסירי תקוחך, קרוב' ברא', זולאי, ג). לא שך הרון הצורר מעליהם (הלל ב' יעקב, אמוני שלמי, סליח' מוסף יוה"כ).

— הפעי, הֵשַׁכֹּתִי, — הֵשֵׁךְ, עשה שֶׁיָּשֹׁךְ: וַהֲשִׁכֹּתִי מעלי את תלנות בני ישראל אשר הם מלינם עליכם (במד' יז כ). — ואמר המשורר: במשכיל תעקר סלע ותבא במו צרה ותשך אף נפילים (ר"ש הנגיד, בן אח, בן משלי, אברמסון, 47). זכור משוי נעלה ונשא, מוריד המון בכניסה, והשיך מסך רוב בעיסה (זכור ברית ללוס גדליה, מחזי איטלי ב, סד.).

— פעי, °שִׁכֵּךְ, — כמו הפעי [3]): ובאשר בעסה אין המלך יכול לנהלה ולשככה למען הסר בעסה (יוסיפון גינצבורג, מג). ויאמ' המלך באת לנו כרופ' לחולה וירפאנו כן רפאת ושככת כל חמה שהיתה בלבי על בני ועל אחי (שם סכ-סכא). כשהדיבור למשה ממדת רחמים יוצא גם מפי השכינה להנעים הקול ולשכך אותו ולהחלישו כדי שיוכל משה לסבלו ולקבלו (הריקנטי ואלא ע"פ אבן יקרה ב). והנראה יותר משכך ומיישב השכל הוא מה שאמר לך (יס"ר, אליס, מעין חתום א). — ואמר הפיטן: שאג בעדי הומות, ושכך חמות (ר"א קליר, אספרה אל חק, קרוב' פורים). ומבתולה הומה, שכך חמה (הוי, אמל ורבך, שם). ושכך חמת זעמך (הוא, טוטן עמק, קרובי מוסף יה"כ). ותושיע עם עני ומתכך, חמתך מהם לשכך (משלם בן קלונימוס, ב"ח דודי, גאולה ב פסח). קצף שכך ורגז הניח (אליה בר שמעיה, איככה אפלה, סליח' ער"ה). שכך כעסך (שלמה הבבלי, אורח לדקה, סליחי מנח' יוה"כ). גשים מול ארון הקדש באימה, לשכך כעס וחימה (חו"א היה עם פיפיות, מוסף יוה"כ). — ואמר המשורר: כליל עמו ותפארת קהלו וכו' אשר שמו אדוננו שלוחו פני צורו לשכך את חמתו (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 14). — ואמר המליץ: גם בימי משה טוב בעמו עשה הוא וכלב בן יפנה לשכך תלונות העם (ב"ז, ב"ם מז ח. [1])

— התפ', °הִשְׁתַּכֵּךְ, — כמו קל: באותה שעה היו המשוררים של מעלה עומדים ומשוררים, גער בהם הקב"ה ונשתכך השיר (זהר שמות ד, וילנה תרמ"ב, רט.). שבעת עלות חמתו הניח לו הש"י ב"ה ובטלה גבורתו ונשתככה חמתו (רשב"ל דורלא, מגלת ספר, בספר תפארת ישראל, קל:). למה ישראל בשעה שעוסקין בתורה הם מתנועעים, לפי שנשמתן בא מכח עליוני נשגב אשר אינו משתכך לעולם כמו אור הנר אשר לעולם מתנועע לכאן ולכאן (מנחת קנאות לר"י מפ"סא, 89).

ב. ***שָׁכַךְ,** קל לא נמצא.

— פעי, *שִׁכֵּךְ, — הבקיע, שבר ופתח [2]), בצרוף שכך את

---

[1]) [יש משוים בערב' תַּשַׁכַּךְ a) במשמ' נכנע, ואינו מוכח, ואפשר שיש כאן בעקר צורת שפעל קדומה. על שכך האזן עי' ב. שָׁכַךְ, ועל שַׁךְ (ירמי ה כו) בערך שַׁךְ. ועי' גם שָׁכַב, הערות.]

[2]) [עי' ב. שָׁכַךְ, הערות.]

[3]) [ע"פ הבנה זו של ב. שָׁכַךְ.]

a) تسكك

---

[1]) [בספ' רפואות משככות בשבילי אמונה ד לר"ם אלדבי כתוב בדפוסים אחרים: מסכסות, וצ"ע.]

[2]) [זאת עקר הוראת הפעל הזה, ולקוח

האזן, aufbrechen; rompre; to break open: וקול שופר חזק מאד, מנהג הדיוט כל זמן שהוא הולך קולו נמוך, אבל כאן כל זמן שהוא הולך קולו מגביר, ולמה כך, מתחלה **לשכך את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע** (מכיי יתרו, מסכי דבחדש ג, סד:). ויעל עשנו כעשן הכבשן, יכול כעשן זה בלבד תלמוד לומר כבשן, אי בכבשן יכול כבשן זה בלבד תלמוד לומר וההר בוער באש, ומה תלמוד לומר כבשן לשכך האוזן מה שהיא יכולה לשמוע, כיוצא בו אריה שאג מי לא יירא וגו׳ מי נתן כח וגבורה בארי לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו לשכך את האוזן, כיוצא בו והנה כבוד אלהי ישראל בָא מדרך הקדים וגו׳ מי נתן כח וגבורה במים לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו סבריותיו לשכך האזן (שם שם ד, סה.)—ובספהם״א: וזהו דרך אנקלוס הגר ויונהן בן עזיאל ושאר חכמי ישראל שפי׳ כל הפסוקים שבאו בתורה ובנביאים מורים על ההגשמה באופן מסכים אל האמת וכו׳ ואמרו דברה תורה כלשון בני אדם וכדי לשכך את האוזן (ר״י אלבו, העקרים ח ח). וכן יחד נכמרו נחומי ויתר ההתפעליות הגשמיים ראוי שיובנו על זה הדרך שהם לתת הבנה אל בני אדם מן הפעל הנמשך ממנו כדי לשכך את האוזן (שם ג יז). ונראה

שמוש זה, כפי שהראה העורך ב„לשוננו״ י״א 259—268, מתמונת פתות האדמה בחרישה, כשמוש הפועל הזה, שכב באשור׳ לחרישת השדה אחר הקציר, ועל כן בא בסק׳ שכך את האזן במקורות מאחרים יותר שבר (עי׳ שם), בקע, פקע וכדו׳. משרש זה בא באשור׳ ש״נ משככת במשמ׳ מחרשה, המפתחת, פולחת ובוקעת את האדמה, ובהשאלה מזה בא בעבר׳ מַשְׂכּוֹכִית, כמו פּוֹרֵץ (עי׳ ערך זה) כשם לתיש ההולך לפני העדר, בתמונת הכלי הביקע ופולח הארץ. ואין אזן בצרף זה אזן ממש, אלא כנוי להבנת הלב, כשמוש המלה אזנ במשמ׳ נפש באשור׳. ואמנם כל שמוש זה של שכך כלשון בקיעה קשור הוא בשרש שׂכך בשׂין שמאלית שממנו שׂךְ, שׂכּים, סכּה וכדו׳, ואפשר שבטאו גם בתקופת חז״ל שׂכך ולא שׁכך; אלא שלפי האמור בערך האות ש אין הבדל זה של שׂ—שׁ קדום וקבוע, ויש שבטאו צורות שונות של אותו שרש (כגון בשׂוא גליו, כנגד שְׁאוֹן ימים ועוד) זו בשׂין וזו בשׁין ללא דיוק; ועל כן אין לשנות מנוהג הדבו״, אע״פ שלפי זה חשבו בטעות, כאלו היה כאן שמוש מן א. שׁכך כלשון הרגעה. ועי׳ שׂכך.]

שכיון בדבריו אלי אל הדיפי והכפירה לומר שמת שביאר בפרק ט׳ ה״א היה להעלים הדברים ולשכך את האזן (ר״י אברבנאל, מפעלות אלהים ג ט). ואף על פי שאנו עושים משל בדבר גשמי הוא כדי לשכך את האזן (נפתלי ב״ר יעקב אלחנן, עמק המלך ג, טו.). כל הטעמים אינם אלא להעלים ולהפליג עניין סוד העיבור והם סעיפים לטעם הזה שגליתי לך לשכך אזני השומעים שלא יבואו לחלוק ע״יהם (הלבוש או״ח תכז). ואין הכוונה שהיה ספק לפניו יתברך עד שהוצרך להחריט [1]) ולכסות הדברים א״א הכל לשכך את האזן השכיל אל גזרת חכמתו (עסיס רמונים ה ה). אלא מצד החוש והדמיון הרשו החכמים הראשונים לעצמם לצייר אותם (את הספירות) בכתיבה כדמיון אילן המתפשט בענפיו אילך ואילך כדי לחנך את החוש ולשכך את האוזן מה שיכולים לקבל ולסבול (שם ו ח). והוא מופת או ראיה מה לשכך אזן המכחישים בו (משה אלבילה, ראשית דעת ג ה).

שָׁכֵךְ, ס״ז,—שקט ונחת: ובאשר תמושש גיד הזרוע החולה השכל בו אם נודע לך כי ידפק בחזקה בשכך ובנחת כחוק תמיד וכו׳ אחריתו לשלום (אסף, 120.). - ואמר הפיטן: לשכך חמתך, ולכבש קינאתך, ולטוב מעשיך, יענו כל ויאמרו קדוש וכו׳ (ינאי, קרוב׳ במד׳, זולאי, רכג).

שכל [2]), ממנו מִשְׂכָּלֶת [3]), שְׂכוֹל, שָׂכוּל, שַׁכּוּל, שִׁכּוּל, שַׁכָּל.

---

[1]) [לצרר ולטמן בחרט, ובמשמ׳ זו יש להבין בדגמה שהובאה מספר זה בערך ב. חָרַט, 1758: והנה החריט הרצון הנמצאות כלם בגולם הלב קודם צאתם למציאות היש העצמי (עסיס רמונים יג ח).]

[2]) [בארמ׳ תכל. בערב׳ a) ובאוגרית׳ ת׳כל באותה משמ׳ כבעבר׳. ואמנם היו שרצו למצא קרבה לשונית אף אל אֶשְׁכֹּל, שהוא את׳כאל, עת׳כאל b) בערב׳ (עי׳ עמ׳ 417, הערה), ואין זה מסתבר, ואפשר שלמ״ד זו שבסוף שמות אלו היא סופית, נוספת לשרש, כגון גבעול מן גבע, מן אשך, את׳ך או עת׳ך.]

[3]) [כך, כש״ע, באת מלה זו מ״ב ב כא (מות ומשכלת), ועי׳ שַׁכֵּל, פִּע׳.]

---

a) شكل   b) أشكال ، عشكال

שָׁכֹל, פיו״ע, שָׁכֹלְתִּי, שָׁכָלְתִּי, אֶשְׁכַּל, תְּשַׁכֵּל, — שכל האדם, שכל את בניו, מתו עליו הבנים, d. Kinder verlieren; perdre ses enfants; to loose one's children: למה אֶשְׁכַּל גם שניכם יום אחד (ברא׳ כז מה). ואני כאשר שָׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי (שם מג יד). כאשר שכלה נשים חרבך כן תְּשַׁכַּל מנשים אמך (ש״א יה לג). ועי׳ שָׁכוּל. —ובספה״א: כדוב שכול, כמו שוכל, כאשר תאמר חנון ורחום (רש״י, הוש׳ יג ח). ועלהו לא יבול, שלא שכל אחד מבניו בחייו (מדה״ג ברא׳ ו ט, מרגליות, קמח). —ואמר המשורר: לא אהיה מוכר יקר נפשי לעד כפת לחם ומי אשכל, כי מאכל עפר יהי טוב לי מהם ואת נפשי מאד אשכל (רמב״ע, הענק ט, ברודי, ספז). יולדים ושוכלים ונותנים ואוכלים והמה רוכלים בנפש אדם (ר״י הלוי, בטרם תקונן, זמורה ד, 31).

—פע׳, שִׁכְּלָה, שִׁכֵּלוּ, שִׁכַּלְתָּה, שִׁכַּלְתֶּם, שִׁכְּלֵךְ, תְּשַׁכֵּל, תְּשַׁכֶּל־, תְּשַׁכְּלִי, שִׁכְּלָם, מְשַׁכֵּלָה מְשַׁכֶּלֶת, מְשַׁכֶּלֶת, — א) שִׁכֵּל ראובן את שמעון, שִׁכֵּל אלהים את האדם, שִׁכְּלָה חיה רעה את האדם, שכלה החרב את אם הבנים וכדו׳, נטלו מהם את ילדיהם: אתי שִׁכַּלְתֶּם יוסף איננו ושמעון איננו (ברא׳ מב לו). והשלחתי בכם את חית השדה וְשִׁכְּלָה אתכם והכריתה את בהמתכם (ויקר׳ כו כב). כאשר שִׁכְּלָה נשים חרבך כן תשכל מנשים אמך (ש״א יה לג). שִׁכַּלְתִּי אבדתי את עמי מדרכיהם לא שבו (ירמ׳ ט ז). ושלחתי עליכם רעב וחיה רעה וְשִׁכְּלֻךְ ודבר ודם יעבר בך (יחזק׳ ה יז). לו היה רעה אעביר בארץ וְשִׁכְּלַתָּה והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה (שם יד יה). והולכתי עליכם אדם את עמי ישראל וירשוך וכו׳ ולא תוסיף עוד לְשַׁכְּלָם (שם לו יב). יען אומרים לכם אוכלת אדם אתי וּמְשַׁכֶּלֶת גויך היית לכן אדם לא תאכלי עוד וגויך לא תְשַׁכְּלִי[1]) עוד (שם שם יג—יד). כי אם יגדלו את בניהם וְשִׁכַּלְתִּים מאדם (הוש׳ ט יב). — וגם בלי משא: מחוץ תְּשַׁכֶּל־חרב ומחדרים אימה (דבר׳ לב כה). מחוץ שִׁכְּלָה חרב בבית כמות (איכ׳ א כ). — וְשִׁכְּלָה הארץ, גרמה למות יושביה: והמים רעים והארץ מְשַׁכָּלֶת (מ״ב ב יט[2]). —

1) [כך קרי, כתיב תכשלי. ובפסוק יה שם כתיב וקרי תְּכַשְּׁלִי.]

2) [בפס׳ כא (לא יהיה משם עוד מות וּמְשַׁכָּלֶת) יש לראות צורה זו כש״ע.]

ב) וכמו קל, שִׁכְּלָה האשה או החיה, מתו ילדיה בלדה: רחליך ועזיך לא שִׁכֵּלוּ (ברא׳ לא לח). לא תהיה מְשַׁכֵּלָה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא (שמות כג כו). שורו עבר ולא יגעל תפלט פרתו ולא תְשַׁכֵּל (איוב כא י). —ובהשאלה שִׁכְּלָה הגפן: ולא תְשַׁכֵּל לכם הגפן בשדה (מלא׳ ג יא). —ובתו״מ: לדוב שהיתה משכלת בחַיָּה ולא מצאה לשכל בחיה ושכלה בבניה (ר׳ לוי, מד״ר ברא׳ מט). לדוב שהיתה משכלת בבני אדוניה (שם שם פו). בראתי אותך שתהיה משכל באומות העולם חוץ מאומה זו שאין לך רשות עליה (שם במד׳ טז). — ובספה״א: שהגין בעדו מן החיות המשכלות שהיו עמו בתיבה (מדה״ג ברא׳ ז טז). יש בהן חיות משכלות עילות והורגות בכל שנה (שם שמות ח ח). בדם מפני המים המלוחין, בצפרדעים מפני החיות המשכלות (שם שם א ג). —ואמר הפיטן: וישאג שודד וישלוף שנונה לשכל שתלי שבטים (פיוטי יניי, ויחס, זולאי, ספט).

—הפע׳, מַשְׁכִּיל, — רחם מַשְׁכִּיל, רחם שעובריו מתים בלדה: תן להם רחם מַשְׁכִּיל ושדים צמקים (הוש׳ ט יד)[1].

—נפע׳, *נִשְׁכַּל, — כמו קל, ואמר המשורר: גם אני נשכל שכול דומה לעץ האשכל אשר לא יצלח לכל (רמב״ג, סער עלי, ביאליק-רבניצקי ב, 92).

—פעי׳, *שֻׁכַּל, — כמו קל: ושכלה אין בהם, כל מי שלומד מהן אינו משוכל (ילקוט במעי׳ פה״ם תתקפח. מדר׳ פה״ם, גרינהוט, ד 3). באשכול, בדור המשוכל (רש״י, ישעי׳ סה ח). —ואמר הפיטן: שכלו כמעט רגע לולי קם בפרץ (יוסי בן יוסי, אספחד במעמ׳, מוסף ב ר״ה). נטיון רעות נבלו, כל יוכלו שכלו, כקש יבש אכלו, כלו כעשן כלו (סלמה הבבלי, אין לור חלף, זולת סבת א חנכה). והאיצו ופגעו לי בתנין אשר שכל ויהיה לי לחבר (ר׳ ש הנגיד, מהברות מדבר, הברמן ב, 108). לחוצה בארך גלות משכלת, מענה בפרך מראה ונגאלת (לוי אלתבאן, לחולה, סעה״ם 121).

1) [בירמ׳ נ ט בנסחת קצת ספרים: כגביר מַשְׁכִּיל, אך נכונה גרסת ספרים אחרים: מַשְׂכִּיל.]

***שְׁכְלוּל,** ש"ז, — שה"פ מן שכלל, גמר, השלמה, Vollendung; achèvement; completion: **אם** לבירייה שמים קדמו ואם לשכלול הארץ קדמה, אם לביריא שמים קדמו בראשית ברא אלהים וגו', אם לשכלול הארץ קדמה ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים (ר' יוחנן בשם חכמים, ירוש' חגי' ב א, וכעין זה מד"ר ויקר' לו). — ובספה"א: כסאך מעופף ועיסד תחתיו משעה שתקעת יתד אריגת המסכת ששיכלול העולם ומסלולו עומד עליה שנים רבות (היכלות רבתי ג, ביהמ"ד ילינק ג, 85). ויזכינו עמך לראות בנין ביתו ושכלול היכלו (ד"ה של יהודי מלכים וא"י ב, יעקב מן, 118). ולהיות' דברים נבדלי הבריאה שהיתה ביום הראשון והעשיי' שהוא הקשוט והשכלול שהיה בשאר ימי בראשית ולכן תלה הכתוב התולדות בשניהם (ר"י אברבנאל, ברא"ש' א, אלה תולדות השמים וכו' אין ספק וכו'). — ואמר הפיטן: ככבד יום מקדשי, שכלול מרגוע חפושי (יהודה ליאונטי, אהבים בהנהלך, יוצר ב שבועות, מחז' איטלי' ב, קנה.).

*שׁכלל[1], ממנו *שִׁכְלוּל, *שִׁכְלֵל.

***שִׁכְלֵל**[2], פ"י, — גמר והשלים, vollenden; achever; to complete: למלך בשר ודם שבנה פלטרין ושיכללן (סנה' לח.). בשעה שבנה (שלמה) את בית המקדש ושכללו עשה ז' ימים חנוכה (מד"ר במדי' יז). האתה תבנה שאתה מיסדו, לא אתה תבנה שאין אתה משכללו (פסיק' רבי' ב, מזמור שיר חנוכת, ו:). — ובתפלה: בנה ביתך, שכלל היכלך (בשם שמואל, מגוה"מ לר"י רלנקאוה ב, ענגלאו, 137). — ובספה"א: והאחדות היא משכללת צורת האחד ומקיימת תבניתו (ראב"ח, יסודי התבונה ומגדל האמונה). — ואמר הפיטן: בשלשה עולם שכלל, בחכמה ובתבונה ובדעת (ר"י אבן אביתור, אלהים אל, עבודה, סעה"ס, 11). שכלל עולמו מאור לבוש מדו (רסנ"ג, סכן עד, ביאליק-רבניצקי ב, 56). שכלל בנוי לתלפיות (אדון בינה סליח' ב עסי"ח). שכלל הדרו (מאיר בר יצחק ש"ץ אילת השחר, יוצר שבת ר"ח). צווי כל פועל כגמר ושכלל, נעשה אדם בצלמנו מלל (ר' בנימין, אלהינו רלה ס אמת, מחז' איטלי' א, סד.). יוסף שכלל דבירו והיכלו מלכי (משה בר יוסף, יוסף אשר מקדם, סליחה לשחרית יום כפור, שם ב, קב.). קדוש שכלל טירת ארמוני (לכורא גוזר, מקדמה לשופר ה, א:ר' שד"ל, 511). באמונתך קראתם עולם הטבע ובהם הספר שכללת (יוסף אבן וקאר, יי' אחד, שירי היחוד והכ וד, הברמן קב).

—פעי', *שֻׁכְלַל, — שֻׁכְלְלוּ אותו, בפרט בינוי מְשֻׁכְלָל, גמור ומשלם: ישכן לבטח עליו זה בנין ראשון, חפף עליו כל היום זה בנין אחרון, ובין כתיפיו שכן בנוי ומשוכלל לעתיד לביא (ספרי דברי שנג). ואמר הפיטן: ככודו אות ברבואות משבחות ומפלאות, בהיכלות משכללות בסלסול הוד ונפלאות (אברהם, כבודו אות, אופן שבת אחר שבועות).

—התפ', *הִשְׁתַּכְלֵל[1]) נשתכלל, — שֻׁכְלְלוּ וגמרו אותו: ויכולו השמים וכו' אמר ר' יהושע בן לוי נשתכללו שמים בחמה ולבנה ובמזלות ונשתכללה הארץ באילנות ובדשאין וגן עדן, ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי מכיללים היו המעשים והיו מותחין והולכין (מד"ר ברא"ש' י). מציון מכלל יופי אלהים הופיע, מציון נשתכלל כל העולם כולו (תנחומא קדושים י). משם שנשתכלל בית המקדש שם ישבו השונאים ונטלו עצה היאך לשרוף את בית המקדש (פסיק' רב' כו, ויהי בעת סקרחה, קלא.). — ואמר הפיטן: ונשתכלל עולם במאמר פי (בעזות, יוצר א שבועות).

שׁכם[2], ממנו *הַשְׁכָּמָה, שָׁכַם, שְׁכֶם, שֶׁכֶם (?).

שָׁכַם, קל לא נמצא במקורות.

—הפע', הִשְׁכִּים[3]), הִשְׁכִּימוּ, הִשְׁכַּמְתֶּם, מַשְׁכִּים מַשְׁכִּימֵי,

---

1) [עי' שִׁכְלֵל, הערה.]

2) [בעקר צורת שפעל מן כלל, שכלל באשור', שעברה לארמ' המקראית בצורת שַׁכְלֵל וכדו' (עזרא ד יג ועוד), ומכאן אף לעבר'.]

---

1) [גם בארמ' שבמקרא, עזרא ד יג וכו'.]

2) [ע' שֶׁכֶם, הערות.]

3) [כבר העירו רבים על כך, כי עקר הוראת

השכם, אשכים, השכם תשכים, ישכם, נשכימה, ישכימו. — א) השכים האדם לדרכו, השכים ללכת, הטעין מטענו על שכם הבהמה וקם ללכת: סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם והשכמתם והלכתם לדרככם (ברא' יט ב). לין פה וייטב לבבך והשכמתם מחר לדרככם והלכת לאהלך (שופטי יט ט). וישכם דוד הוא ואנשיו ללכת בבקר לשוב אל ארץ פלשתים (ש"א כט יא). — ובפרט בצרוף השכים בבקר במשמ' מטשטשת, קם בבקר, früh aufstehen; se lever de bon matin; to rise early: וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם (ברא' יט כז). וישכם אבימלך בבקר ויקרא לכל עבדיו (שם כ ח). וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וחמת מים (שם כא יד). וישכימו בבקר וישבעו איש לאחיו (שם כו לא). וישכם יעקב בבקר ויקח את האבן אשר שם מראשתיו וישם אתה מצבה (שם כח יח). וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו (שם לב א). ויאמר יי' אל משה השכם בבקר והתיצב לפני פרעה (שמות ח טז). וישכם משה בבקר ויעל אל הר סיני (שם לד ד). וישכימו בבקר ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה (ש"א ה ד). ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך יי' ויך במחנה אשור מאה שמונים וחמשה אלף וישכימו[1] בבקר והנה כלם פגרים מתים (מ"ב יט לה). הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם (ישעי' ה יא). — ובצרופים אחרים במשמ' זו, השכים בעלות השחר, השכים ממחרת: וישכימו ממחרת ויעלו עלת ויגשו שלמים (שמות לב ו). ויהי ביום השביעי וישכמו בעלות השחר ויסבו את העיר כמשפט הזה שבע פעמים (יהוש' ו טו). וישכם ממחרת ויזר את הגזה (שופטי ו לח). — ובהפוך הסדר: וידבר עם שמואל על הגג וישכמו[1] ויהי כעלות השחר ויקרא שמואל אל שאול הגג (ש"א ט כה–כו). — והשכים, בלי השלמת הזמן, בקצור במק' השכים בבקר: והיה בבקר כזרח השמש תשכים ופשטת על העיר (שופט' ט לג). והשכים אבשלום ועמד על יד דרך השער (ש"ב טו ב). — והשכים במק' השכים והלך: וישכם שמואל לקראת שאול בבקר (ש"א טו יב). — וכפעל עזר לפני מקור או על יד פעל מסים, השכים קום, לקום, השכים הלך וכדו' במשמ' קם השכם, הלך השכם: וישכם משרת איש האלהים לקום ויצא (מ"ב ו טו). מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה וחסדכם כענן בקר וכטל משכים הלך (הוש' ו ד). לכן יהיו כענן בקר וכטל משכים הלך (שם יג ג)[2]. אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר וכו' אכן השכימו[3] השחיתו כל עלילותם (צפני' ג ז). שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת (תהל' קכז ב). — ובצורת המקור השכם במשמ' בראשית היום, רק בצרוף בבקר השכים: מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים קללה תחשב לו (משלי כז יד). — והשכם, אשכים על יד פעל מחבר בוי"ו במשמ' (עשה) בכל בקר ובקר, בכל יום ויום[4]: ואדבר אליכם השכם ודבר ולא שמעתם (ירמ' ז יג). ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים יום השכם ושלח (שם שם כה). כי העד העדתי באבותיכם ביום העלותי אותם מארץ מצרים עד היום הזה השכם והעד (שם יא ז). ואדבר אליכם אשכים ודבר ולא שמעתם ושלח יי' אליכם את כל עבדיו הנבאים השכם ושלח ולא שמעתם (שם כה ג–ד). לשמע על דברי עבדי הנבאים אשר אנכי שלח אליכם והשכם ושלח (שם כו ה). תחת אשר לא שמעו אל דברי נאם יי' אשר שלחתי אליהם את עבדי הנבאים השכם ושלח ולא שמעתם (שם כט יט). ויפנו אלי ערף ולא פנים ולמד אתם השכם ולמד ואינם שמעים לקחת מוסר (שם לב לג). ואנכי דברתי אליכם השכם ודבר ולא שמעתם אלי ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים השכם ושלח וכו' ולא שמעתם אלי (שם לה יד–טו).

הפעל השכים היא הטעין משא (על שכם הבהמה), כהוראת טען (היא צען במקרא, טען בתו"מ), אלא שהיתה זאת דרך הנוסעים להטעין ולנסוע השכם בבקר, ועל כן מצוי גם הפעל השכים על יד בבקר וכדו', עד שקבל הצרוף השכים בבקר, ובקצור ממנו השכים בלבד, את הוראתו השכיחה ביותר כלשון קימה בבקר. ועי' שכם, הע"ה.]

1) [כל בני הארץ שבאו לראות ולא המתים, שלא כמובא גם בתרג' האנגלי (King James Version): And when they arose... they were all dead corpses.]

1) [אמנם יש גורסים וישכב בצרוף הפעל עם פס' ה, עי' בפרושו של מ. צ. סגל לכתוב.]

2) [על משכים בירמ' ה ח עי' שכה.]

3) [בשקידה לעשות מעשי עול.]

4) [שמוש זה מצוי ביותר בס' ירמיה.]

וישלח יי' אלהי אבותיכם עליהם ביד מלאכיו הַשְׁכֵּם ושלוח (דה"ב לו יח). — ובצרוף שבנגוד השכם והערב, (עשה) בכל בקר וערב: ויגש הפלשתי הַשְׁכֵּם והערב ויתיצב ארבעים יום (ש"א יז יו). — ובתו"מ: יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת כל העם מוליכין את לולביהן לבית הכנסת, למחרת משכימין ובאין, כל אחד ואחד מכיר את שלו ונוטלו (סוכה ג יג). מוליכין את לולביהן להר הבית וכו' למחר משכימין ובאין והחזנים זורקין אותם לפניהם (שם ד ד). שפעמים בשבת בתי דינין יושבין בעירות, כיום השני וביום החמישי, שאם היה לו טענת בתולים היה משכים לבית דין (כתוב' א א). השוכר את הפועלים ואמר להם להשכים ולהעריב, מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב אינו רשאי לכופן (ב"מ ז א). וכ שאין ונותנין (הדינים) כל הלילה ולמחרת משכימין ובאין לבית דין (סנה' ח ה). השוחט בלילה ולמחר השכים ומצא כתלים מלאים דם כשרה (ר' שמעון, חול' ב ו). מי שהוא רוצה לתרום את המזבח משכים וטובל עד שלא יבא הממונה (תמיד א ב). השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצנה (פסח' קיב.). הקורא עם אנשי משמר לא יצא כי משכימין היו (ירוש' ברכ' א א). השכים לשנות קודם ק"ש צריך לברך (שמואל, שם שם ח). נשכים לפתחו של ר"ג (שם שם ד א, וכעין זה בבלי שם כח.). זה שהוא משכים לצאת לדרך נוטל לולב ומנענע (ר' חייה בר אשי, שם סוכה ג י). במשכים לפתחו (רבי אבא, ברכ' יז.). אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתו (רבנן דיבנה, שם יז.). מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות, שאני משכים והם משכימים, אני משכים לדברי תורה והם משכימים לדברים בטלים (תפלה בילאתו מבית המדרש, שם כח:). והתורה אמרה בא להרגך השכם להרגו (שם נח.). השכם וצא, הערב וצא, כדי שלא תתרחק משמש (בן עזאי, שם סב.). אפילו מצאו חברו ואמר לו לין פה וכו' למחר משכים והולך (עירוב' נב.). האומר אשכים ואשנה פרק זה וכו' נדר גדול נדר לאלהי ישראל (רב גידל בשם רב, נדרי ח.). האומר לחבירו נשכים ונשנה פרק זה עליו להשכים (הוא, שם שם). מעשה ברבן גמליאל שאמר השכימו לי שבעה לעליה (סנה' יא.). ומעשה ברבי יהושע שהשכים אצלו אדם ונתן לו אכילה ושתייה וכו' (ד"א ה). היה משכים לצאת לדרך ומתיירא שמא יאבדו (התפלין), מניחן (מנחו' לו.). למלך שבנה פלטין והושיב בתוכה אלמים והיו משכימים ושואלים בשלומו של מלך (מד"ר ברא' ה). השכים אברהם ונטלו (ליצחק) בזריזות והוליכו והעלהו להר המוריה (שם שם יז). רבי יהושע ותלמידיו הוו נהיגין יתבין פשטין תחות חדא תאנה ובכל יום ויום היה משכים בעל התאנה ומלקט תאנתו, אמרון נשנה את מקומנו וכו' השכים בעל התאנה ולא מצאן (שם שה"ש, דודי ירד). —ובתפ"ה: אשרינו שאנחנו משכימים ומעריבים ערב ובקר ואומרים פעמים בכל יום שמע ישראל (רבון כל העולמים, תפלת שחרית). —ובסהמ"א: אשכים לבית השר אומרים כבר רכב (ראב"ע, כהנא א, 3). השכמתי בטרם ישכימו המאורים (ר"י חריזי, תחכ' מט, 380). כי אתה תוכל לאמר פלוני השכים את פלוני וכן נאמר פלוני הקיץ לפלוני (ר"ד יחיא, לשון למודים ב ג). — ותס"פ, *למשכים, בהשכמת הבקר: כל העירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד ולנות ברחובה של עיר וכו' ולמשכים היה הממונה אומר קומו ונעלה ציון אל בית ה' אלהינו (בכורים ג ב). ולערב לקטו את השליו ולמשכים לקטו את המן (סדר עולם רבה ה, רטנר, יג:). אל ידבר (בשבת) בדברי המלאכה והעבודה לעשות למשכים (ברית דמשק יג ז).

שְׁכֶם[1] [2] (שֶׁכֶם), ס"ז, שִׁכְמִי, שִׁכְמְךָ, שִׁכְמוֹ, שִׁכְמָהּ, שִׁכְמָם, — חלק זה בגוף האדם

---

[1] [רק בצורה זו, ולא בצורה שֶׁכֶם, הנהוגה כדבור היום, באה המלה בדגמאות מסכות במקרא. והשוה גם את שמו של המקום שְׁכֶם, שבני המקרא ראוהו כנראה בדמיון לשכם חמור, ואולי מכאן היחוס אל שכם בן חמור בתורה.]

[2] [שרש זה נמצא כלשון נשיאת משא בשבא' ת׳כמ(ת) ובכוש' סַכַּמַ, וכן באוגרית' בצרופים ת׳כמם חמ[ית], ת׳כמת מי, (יסודות) הנושאים החומות, (אשה)

והבהמה, שראשם מושת עליו, ושהם נושאים עליו משא, הערף עם הכתפים, Schultern; épaules; shoulders: ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שְׁכֶם שניהם [1]) וילכו אחרנית ויכסו את ערות אביהם (בראש' ט כג). וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר שם על שִׁכְמָהּ ואת הילד וישלחה (שם כא יד). ויהי הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יצאת וכו' וכדה על שִׁכְמָהּ (שם כד יה). וישא העם את בצקו טרם יחמץ משארתם צררות בשמלתם על שִׁכְמָם (שמות יב לד). עברו לפני ארון יי' וכו' והרימו לכם איש אבן אחת על שִׁכְמוֹ (יהוש' ד ה). ויקח אבימלך את הקרדמות בידו ויכרת שוכת עצים וישאה וישם על שכמו (שופט' ט מח). כי ילד ילד לנו בן נתן לנו ותהי המשרה [2]) על שִׁכְמוֹ (ישעי' ט ה). והיה ביום ההוא יסור סבלו מעל שִׁכְמֶךָ ועלו מעל צוארך (שם י כז). לשבר אשור בארצי ועל הרי אבוסנו וסר מעליהם עלו וסבלו מעל שִׁכְמוֹ יסור (שם יד כה). ונתתי מפתח בית דוד על שִׁכְמוֹ ופתח ואין סגר וסגר ואין פתח (שם כב כב). הסירותי מסבל שִׁכְמוֹ כפיו מדוד תעברנה (תהל' פא ז). אם לא על שִׁכְמִי אשאנו אענדנו עטרות לי (איוב לא לו). — ובצרופים שונים, כגון: נטה החמור שכמו לסבל: יששכר חמר גרם וכו' ויט שִׁכְמוֹ לסבל (בראש' מט יה). — והפנה האדם שכמו ללכת, פנה ערפו: והיה בהפנתו שִׁכְמוֹ ללכת מעם שמואל ויהפך לו אלהים לב אחר (ש"א י ט). — ומַטֵּה שכם, מטה הנוגש הנופל על השכם: כי את על סבלו ואת מטה שִׁכְמוֹ שבט הנגש בו החתת כיום מדין (ישעי' ט ג). — ועבדו אחדים יחד שכם אחד, ביחד, יד אחת, כאלו בצרוף שכם כלם לשכם משתף אחד: כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם כשם יי' לעבדו שְׁכֶם אחד (צפני' ג ט). — ונתן לזולתו שכם

נושאת מים, וכנראה כלשון נשיאת משא מקור שמוש השרש, הבא בעבר' בלבד כש"ע, המורה על חלק מגוף האדם. ועי' בנאמר על מקור המלים צַוָּאר, קֶרֶן בערכים אלו.]

[1]) [כנשיאת משא יחד, ועי' לקמן על הצרוף שכם אחד.]

[2]) [אין משרה כאן לשון שררה ושֵׂרות, אלא כלי מן הכלים, שנושאים אותו על השכם, ועי' בדברי ו ע'רך, הלשון והספר א, 357 על מלה זו.]

אחד על אחר, חלק נוסף: ואני נתתי לך שְׁכֶם אחד [1]) על אחיך אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי ובקשתי (בראש' מח כב) [2]). — ובסהמ"א: עשה לו (הקב"ה לאדם) אב"ים וקשרים נדבקי' וחליות וכו' ושכמי הכתפים כדי שיוכל להתפשט ולהכפל (אבודרהם סדר שחרית של חול ופירושיה, טו.). — ואמר המשורר: סבל בקיעי הר שניר על שכם חולה נקל עלי נפשי וטוב מסבול פתי (ר"ש הנגיד, סבל בקיעי, בן משלי, אברמסון, 256). משרה עלי שכמו כשירתי תגה בחוג שחק כסיליה (הוא, הנה יחידתי, ב תה יס, הברמן ב, 10). נבער אשר לפיק רצון תבל יריץ ואת עבדה [3]) יהי שכמו, פשע יאלם לו והיא תשים כל עת אלמתיו עלי שכמו (רמב"ע, הענק ח, ברודי, ספה). חבוק ונשוק ושוק על שוק ואזרוע עלי שכמה (ראב"ע, הרחקת, כהנא א, 78). והם ואשר ילדו שכם אחד יעידו ודבר אחת יגידו אבן יש יי' (הוא, אמונתך, איגר, 201).

שֶׁכֶם, מלה מספקה [4]): כי תשיתמו שֶׁכֶם במיתריך תכונן על פניהם (תהל' כא יג).

---

[1]) [אונקלוס: חולק חד; יונתן: ואנא הא יהבית לך ית קרתא דשכם חולק חד למתנא; רש"י: שכם ממש היא תהיה לך חלק א' יתירה על אחיך; רשב"ם: באותה הארץ נתתי לך חלק אחד יותר על אחיך; אב"ע: יש אומרים כי על עיר שכם רמז וכו' הנכון בעיני שפי' שכם אחד חלק אחד, והוא ממשפחת על שכמם, ולעבדו שכם אחד.

ואמנם גם כאן אפשר להבין שמוש זה ע"פ תמונת אדם המוסיף שכם (שור או חמור) שני לשאת בעל. ואף לא מן הנמנע הוא, שבצרוף זה לפנינו מלת שכם אחרת, שעקרה ש־כמו, במשמ' מנה שהיא כמו אחרת, שווה לה, כשם שהתפתח שַׁ־כַּם באיתה משמ' באשורי במשמ' סוכן, שלוחו של אדם שכמותו, ועיד (עי' שכן הערה). לפי זה אפשר שכונת הצרוף היא: ואני יעדתי לתת לך מנה נוספת על אחיך ממה שאני עתיד לקחת בעבר הירדן ממלכי האמרי. וצ"ע.]

[2]) [כלשון שכם אחד הבינו כמה מפרשים גם את הצורה שִׁכְמָה בהושע ו ט (עי' רש"י). אך כמבאר לאחרונה בספר העורך, הלשון והספר ב 325, הכונה לרציחת אנשי שכם, בני אפרים, שספר עליה בשופט' יב.]

[3]) [גינצבורג משוה בראש' מח כב, ואולי צ"ל: ואת עוֹ־דה יהי שכמו, ז"א חלקו.]

[4]) [המסרת נקדה כאן שֶׁכֶם, שלא ככל

שכ"ם, ר"ת, שכיב מרע, עי' שָׁכַב.

***שִׁכְמִי**, ת"ז, — פרוש שכמי, הפורש מאשתו מפני איום, כמעשה שכם בן חמור [1]): שבעה פרושין הן, פרוש שיכמי (ו)פרוש ניקפי וכו', פרוש שיכמי טעין מצוותא על כיתפא וכו' (ירוש' ברכ' ט ז, סס סוטה ה ז). שבעה פרושין הן, פרוש שיכמי, פרוש נקפי וכו' פרוש שיכמי זה העושה מעשה שכם (סוטה כב:).

שכן [2]), ממנו ⁘הַשְׁכָּנָה, *מִשְׁכּוֹן, ⁘מִשְׁכּוֹן [3]), ⁘מִשְׁכּוֹנָה, מִשְׁכָּן, *מְשַׁכֵּן, ⁘שִׁכּוּן, ⁘שָׁכִין, שְׁכִינָה, ⁘שְׁכִינוּת, שָׁכֵן, שָׁכֵן, שַׁכָּן, *שְׁכֵנָה, ⁘שְׁכֵנוּת, ⁘שְׁכֵנוּתִי, ⁘שְׁכֵנִי.

מקום אחר, ואין לדעת איך הבינו את המלה. ואין הפרושים, כגון השית אותם עורף ולא פנים, ועיד, מסתברים לפי הענין, ובהתאם להמשך, במיתריך תכונן על פניהם, אפשר שיש לחלק את האותיות ולקרא בקרוב: כי תשית מִשְׁכָּם, כלשון משיכה בקשת, עי' מ"א כב לד; ישע' סו יט, וצ"ע.]

1) [כמבֹאר במאמר העורך בס' היובל למרדכי קפלן (ושם שנויי נוסחה), כונת המשנה במניית שבעת הפרושים לאנשים שפרשו מדרך ארץ, מזקתם לנשיהם, בגון למשל פרוש נקפי זה, שכונתו: מי שלבו נוקפו ופורש מאשתו מחשש דם, או פרוש קויי שבמקומו הנכון באדר"נ: פרוש מקנוי, ז"א בעל הסוטה, הפורש מאשתו מתוך קִנּוּי, וכדו'. ולפי זה קרוב הפֵרוש הנתן למלים פירוש שכמי בבבלי (העושה מעשה שכם) יותר לאמת מאשר זה שבירושלמי, המבאר את המלה כלשון נשיאה על השכם (טעין מצותיה על כתפיה).]

2) [גם בכנעני', בארמ' ובאוגרית' שכן ובערבי' שכנ a) באותה משמ' כבעבר', ובאשור' בא שָׁכָנ כפ"ע במשמ' שים, השכן, ומכאן גם משכנ במשמ' משכון המושם ומפקד בערבון, ומזה מַשְׁכּוֹן בעבר' כמלה שאולה מבבל. צורה אחרת מאותו שרש בלשון זו היא מַשְׁכַּנְתּ, אוצרות מִשכנים, במבטא ארץ אשור: מסכנת, ומזה ערי מסכנות בעבר'. לעמת זה לא נוצרו המלים העבריות סוכן, סגן משרש שכן זה באשור', אלא מקורן בכנעני' ובעבר' מתוך האשור' שַׁכִּן, סוכם, שכמותו, בא כחו (של המושל), שחזרו בצורה שַׁכְנ, סַכְנ המאחרת לאשור', ועי' בפרטים בספר העורך הלשון והספר ב, 275—296 על התפתחות מלים אלו והקרוב ל־ן. ואמנם לא מן הנמנע הוא, שנולד השרש שכן בתקופה קדומה בבנין שפעל

a) سكن

שָׁכַן, פ"ע, שָׁכַן, שָׁכְנָה, שָׁכַנְתָּ, שָׁכַנְתְּ, שָׁכַנְתִּי, שָׁכְנוּ, שֹׁכֵן, שֹׁכְנִי, שֹׁכֶנֶת, שֹׁכְנִים, שֹׁכְנֵי, שֹׁכְנֵיהֶם, שֹׁכְנֵי, שְׁכֹן, שִׁכְנִי, שִׁכְנוּ, אֶשְׁכּוֹן, אֶשְׁכָּן־, אֶשְׁכְּנָה, אֶשְׁכֹּנָה, יִשְׁכֹּן, יִשְׁכּוֹן, יִשְׁכָּן־, יִשְׁכְּנוּ, יִשְׁכֹּנוּ, יִשְׁכּוֹנוּ, תִּשְׁכֹּנָּה, — שָׁכַן האדם, העם או בעל החיים במקום, העוף או הענן ואף האל הנסתר בענן, מעל למקום וכדו', היה נמצא ונתון שם ללא תנועה, sich niederlassen, verbleiben; s'établir, demeurer; to settle, abide: וַיִּשְׁכֹּן כבוד ה' על הר סיני (שמות כד יו). ולא יכל משה לבוא אל אהל מועד כי שָׁכַן עליו הענן (שם מ לה). ובמקום אשר יִשְׁכָּן שם הענן שם יחנו בני ישראל וכו' כל ימי אשר יִשְׁכֹּן הענן על המשכן יחנו (במדי ט יז—יח). בהאריך הענן על המשכן לִשְׁכֹּן עליו יחנו בני ישראל (שם שם כב). וַיִּשְׁכֹּן הענן במדבר פארן (שם י יב). וירא את ישראל שֹׁכֵן לשבטיו (שם כד ב). ברוך מרחיב גד כלביא שָׁכֵן וטרף זרוע אף קדקד (דבר' לג כ). אשא כנפי שחר אֶשְׁכְּנָה באחרית ים (תהל' קלט ט). המיה היא וסררת בביתה לא יִשְׁכְּנוּ רגליה (משלי ז יא). יגאלהו חשך וצלמות תִּשְׁכָּן עליו עננה יבעתהו כמרירי יום (איוב ג ה).—ושכן האדם במקום, באהל, לחוף ימים, על מפרציו, על מים, על ארץ, על פני זולתו, עם זולתו, ממקום עד מקום וכדו', ישב שם ישיבת קבע, דר, wohnen; demeurer; to dwell: יפת אלהים ליפת וְיִשְׁכֹּן באהלי שם (בראש' ט כז). ויבא הפליט ויגד לאברם העברי והוא שֹׁכֵן באלני ממרא (שם יד יג). ידו בכל ויד כל בו ועל פני כל אחיו יִשְׁכֹּן (שם יו יב). שְׁכֹן בארץ אשר אמר אליך (שם כו ב). ויהי בִּשְׁכֹּן ישראל בארץ ההיא וילך ראובן וכו' (שם לה כב). זבולן לחוף ימים יִשְׁכֹּן והוא לחוף אניות (שם מט יג). גלעד בעבר הירדן שָׁכֵן ודן למה יגור אניות (שופט' ה יז). ואת כל מלכי הערב הַשֹּׁכְנִים במדבר (ירמ' כה כד). עזבו

במשמ' כונן, מן כון וכדו', המשמש במק' היה גם בכתובות הכנעניות, כבערב', וצ"ע. היו שחשבו שהמלה [illegible] א־ל, משכן רועים ביונ', שאולה היא משמית, וא[illegible], אפשרות זו [illegible]נעת.]

3) [שם הפעו[illegible] מן מִשְׁכֵּן, נוהג בדבור ובספרות.]

ערים ושכנו בסלע ישבי מואב (שם מח כח). שכני בחגוי הסלע תפשי מרום גבעה (שם מט יז). שכנתי[1]) על מים רבים (שם נא יג). כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה (מיכ' ד י). צדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד עליה (תהל' לז כט). אויה לי כי גרתי משך שכנתי עם אהלי קדר (שם קכ ה). רבת שכנה לה נפשי עם שונא שלום (שם שם ו).— ובלי מלת יחס, שכן הארץ, שכן צחיחה וכדו': הוא מרומים ישכן מצדות סלעים משגבו (ישעי' לג טז). ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב (ירמ' יז ו). בטח בה' ועשה טוב שכן־ארץ ורעה אמונה (תהל' לז ג). אך סוררים שכנו צחיחה (שם סח ז).—ושכן תחתיו במשמ' שכן במקומו: ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד (ש"ב ז י). — ובצרוף לתאור השקט והבטחה, שכן לבדד[2]), (ל)בטח: הן עם לבדד ישכן ובגוים לא יתחשב (במד' כג ט). ידיד ה' ישכן לבטח עליו חפף עליו כל היום (דבר' לג יב). שכני לבדד יער בתוך כרמל (מיכ' ז יד). לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכן לבטח (תהל' טז ט). ושמע לי ישכן בטח ושאנן מפחד רעה (משלי א לג)[3]). — ובינו' פוע' שכן במשמ' זו, ובינו' פעו' באותה משמ': ויעל גדעון דרך השכוני באהלים (שופטי' ח יא). כל ישבי תבל ושכני ארץ כנשא נס הרים תראו וכתקע שופר תשמעו (ישעי' יח ג). אף שכני בתי חמר אשר בעפר יסודם (איוב ד יט).—ושכן בעל החיים בשמושים כאלה: ורבצו שם ציים ומלאו בתיהם אחים ושכנו שם בנות יענה (ישעי' יג כא). וירשוה קאת וקפוד וינשוף וערב ישכנו בה (שם לד יא). והיה לארז אדיר ושכנו תחתיו כל צפור כל כנף בצל דליותיו תשכנה (יחזק' יז כג). עליהם עוף השמים ישכון (תהל' קד יב).—ושכן הגת עפר, דומה: יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שכני עפר (ישעי' כו יט). לולי יי' עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי (תהל' צד יז).—ושכן האל במקום שבאדמה או במרומי שמים, בצרופים במלות יחס שונות: ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שמות כה ח). ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שכן בתוכם (במד' ה ג). ידיד יי' ישכן לבטח עליו חפף עליו כל היום ובין כתפיו שכן (שם לג יב). יי' אמר לשכן בערפל (מ"א ח יב). הנה אנכי והילדים אשר נתן לי יי' לאתות ולמופתים בישראל מעם יי' צבאות השכן בהר ציון (ישע' ח יח). וידעתם כי אני יי' אלהיכם שכן בציון הר קדשי (יואל ד יז). רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך (זכרי' ב יד). זכר עדתך קנית קדם וכו' הר ציון זה שכנת בו (תהל' עד ב). הניח יי' אלהי ישראל לעמו וישכן בירושלם עד לעולם (דה"א כג כה). — ובצרופים בלי מלת יחס, בפרט בבינו' שוכן ירושלם, שוכן מרום, שוכן עד, שכני סנה: ורצון שכני סנה תבואתה לראש יוסף (דבר' לג טז). נשגב יי' כי שכן מרום (ישע' לג ה). כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח (שם נז טו). ברוך יי' מציון שכן ירושלם הללויה (תהל' קלה כא).—ושכנה העיר, שכנו יושביה בה: לא תשב (בבל) לנצח ולא תשכון עד דור ודור (ישעי' יג כ). בימים ההם תושע יהודה וירושלם תשכון לבטח (ירמ' לג טז). ולא תשב עוד לנצח ולא תשכון עד דור ודר (שם נ לט).—ושכן מקדש ה': וכן יעשה לאהל מועד השכן אתם בתוך טמאתם (ויקר' טז טז). ואך אם טמאה ארץ אחזתכם עברו לכם אל ארץ אחזת יי' אשר שכן שם משכן יי' (יהוש' כב יט).—ובהשאלה למשגים מפשטים, שכן אור, כבוד, שכנה חכמה וכדו': ושכן במדבר משפט וצדקה בכרמל תשב (ישעי' לב טז). אך קרוב ליראיו ישעו לשכן כבוד בארצנו (תהל' פה י). אני חכמה שכנתי ערמה[1]) (משלי ח יב). אי זה הדרך ישכן־אור והשך אי זה מקמו (איוב לח יט).—ואמר בן סירא: כרשף יניף שלגו וכארבה ישכון רדתו (ב"ס גניזי מג יז).— ובתו"מ: מה לך מקיף לשמאל, שאני אבל, השוכן בבית הזה ינחמך, שאני מנודה, השוכן בבית הזה יתן בלבם ויקרבוך (ר"מ, מדות ב ב). אלו מביאין וחוצצין, השדה והתבה והמגדל וכו' והעוף ששכן (אהלי' ח א). שכן עליה עוף בשרה (פרה ב ז). ויש לך אדם וזבוב שוכן על כוסו והוא נוטלו ומניחו

---

1) [כך כתיב; קרי: שכנת.]

2) [גם זה לשון בטחה, בטחון בעצמו, ללא צרך בזולתו.]

3) [בנחו' ג יח: נמו רעיך מלך אשור ישכנו אדיריך, צ"ל ישנו, כדעת רבים.]

---

1) [אמנם קשה הצרוף, ולדעת העורך, משלי שלמה, 83, יש כאן שבוש אותיות במק' כנשתי, כלשון קהלת ב ח: כנסתי לי גם כסף וזהב.]

כמות שהוא (כ״מ, ירוש׳ סוטה א ז). אותו יום (של הקמת המשכן) וכו׳ ראשון לשכון שכינה (שבת פז:). דבר זה כתוב בתורה שנוי בנביאים ומשולש בכתובים וכו׳ דכתיב כל עוף למינו ישכון ובני אדם לדומה לו (ב״ק לב:). ושכנו שם בנות יענה, כיענה זו ששוכנת עם בניה (חולי סז:). אין הקללה שוכנת במקום הברכה (רבי יהודה, תנחומא נח טו). — ובסהמ״א: הטוען על חבירו ואמר לו שני חדשים שכנת בחצרי (רמב״ם, טוען ונטען ח ה). אז התעוררנו לנסוע מנוה רבצנו, אל מחוז חפצנו, ולשכון כבוד בארצנו (ר״י חריזי, תחכ׳ כ, 484).—וגם במשגים מפשטים: אם היו המושכלות הכוללות שוכנות בדבר מתחלק הנה הם ג״כ מתחלקות (אמו״ר א ז, לד). — ושכנה נפשו, נחה ושקטה: וכל אחת משתי הכתות נחלקת לחלקים כפי שראה כל אחד שתשכון נפשו מדין החקירה (ר״א הקראי, גן עדן, פסח ו, מא). — ואמר הפיטן: ממרום קול עובר באזני לילה ותיכר, והקול ארזים שובר ועורר שוכני קבר (רמב״ע, ממרום קול עובר, תחנו׳ לעשי״ת, סדור רומי, דוקס, 62). שוכני קברים מחכים ומצפים ליום ישעך (אלעזר בר משה הדרשן, ליון עטרת, קינ׳ ת״ב). — ואמר המשורר: לזאת אמאס שכן תבל לבלתי תסיתני (הוא, הקילותי, ברודי, קמא). שמענו קול שכני אשמן ובבית שחת מאז לנו (הוא, הענק א, שם, שם). יתנו שכני עי בו זמירים (שם י, שם, שלה). וחטא הורים שכנוה כגרים (ר״י הלוי, דבקיך, זמורה א, 11). ואם ציים שכנוה ואוחים (הוא, שם שם, 12). זהאני כשכור יתעתע ויהבר, בלי הון ימכור שכני כתפיו (הוא, יועץ ומקים, שם, 29). ונטש חדרים ושכן חררים (הוא, היוכלו פגרים, שם שם, 49). יעלת חן רחמי לבב שכנתיו מעודך (הוא, יעלת חן, שם ב, 13). בגדתם בי מידעי ורעי באלו לא שכנתם בין צלע (הוא, בגדתם, שם ג, 27). בו ירבו הסגורות והשחינים בבשר ונגעים בגרונים מרב לחה עם דם השוכנים בבחורים אך לא בזקנים (ראב״ע, שמעו נא, כתכא א, 184). — ובצרוף שוכן מעינה, תאר לאלהים השוכן בשמים, ואמר הפיטן: הננו חננו שוכן מעונה (ראב״ע, אין אלוה, איגר 226). ושם נגלה כבוד שוכן מעונה (ר״י חריזי, אני עכו, תחכ׳ מז, 373). זך שוכן מעונה, קומם קהל עדת מי מנת (ר״י טוב עלם, חסל סדור פסח, קרובי שבת הגדול, ובהגדת ליל פסח של אשכנזים). שוכן מעונה ענני ומיד צרי פדני (שמואל ילחק, שוכן מעונה, רננת מזמור, 9). — וביכוי שָׁכוּן: אפונה, מתגלגלת ושכונה עלי (רס״י, סנה׳ קי:). בעוד שהיתה השכינה שמה שכונה (ר״י חריזי, תחכ׳ כד, 223).—ואמר הפיטן: סדר וחשף לכל כח גבורות טל, רמז כי שכונים יקיצו בטל (ר״א קליר, תחת אילת, טל). המונים דבקים בך שכוני צלך (ר״י הלוי, יגילון בחור, זמורה י, 632).— ואמר המשורר: אדון נפשי אשר נפשי שכונה באהבתו ואל זכרו שממה (יוסף בן חסדאי, הלבבי חן, שעה״ש 28). למד כבני עוף השכונים בראש סלע (ר״ש הנגיד, גמולה ללה, בן משלי, אברמסון, 84). ונעו מוסדותיה וכו׳ ונבהלו שכוניה (רמב״ע, חרדה לנפשה, ברודי, קיז—קיח). בחר מאהובים, שכוני לבבים (הוא, הענק ב, שם, שכט). צאי יפה שכונה בלבבית (ר״י הלוי, לאי יפה, זמורה ב, 23). וארצי מימות עולם קדושה, ואנכי שכונה לשכינה[1] (ר״י חריזי, אני עכו, תחכ׳ מז, 373). נשמתה תהא שכונה בצרור החיים עליונ׳ (וכסטין, Inschriften, 384). — ושָׁכוּן, בםשמ׳ נמצא בשכנות, סמוך, גובל: על הענין הזה הוא מנהג הימים והלילות בכל העולם, הן על קו השוה אשר בארץ, הן על כל קו וקו מן האקלימים השכונים (ראב״ח, ספר העבור, כז). — ובתורת הדקדוק, שכנה האות, נחה, נרחבה ונקראה בלי תנועה או נכתבה ולא נקראה כלל[2]: כי כל נוע הוא שינוי, על כן כל שוכן ונח הוא עומד (ראב״ע, ס׳ השם א). — ובתורת הנגון: שלשה נגונים והא[3] שוכנת[4] ואחת נעה (ראב״ח, הגג׳ האמונות והדעות לרסע״ג, מובא במאמרם של ורנר וזכה, HUCA 17, 534).

— פעי, שִׁכֵּן, שִׁכַּנְתִּי, שַׁכֵּן, אֲשַׁכְּנָה, — שִׁכֵּן האל את פלוני, עשה שישכן פלוני במקום: אם אתם תבאו אל הארץ

1) [עי׳ כאותה מליצה בערך שָׁכֵן.]

2) [ע״פ הערבי שַׁכַּנַ a) בםשמ׳ זו.]

3) [והא׳, והאחת.]

4) [כתרגום אבן תכון: אחת נעה ואחת נחה.]

a) سكن

אשר נשאתי את ידי לשכן אתכם בה (במד׳ יד ל). היטיבו דרכיכם ומעלליכם ואשכנה אתכם במקום הזה (ירמ׳ ז ג). ושכנתי אתכם במקום הזה בארץ אשר נתתי לאבותיכם (שם שם ז).—ובפרט בצרוף שכן האל את שמו במקום, שם אותו שם[1]: והיה המקום אשר יבחר יי׳ אלהיכם בו לשכן שמו שם שמה תביאו את כל אשר אנכי מצוה אתכם (דבר׳ יב יא). ואכלת לפני יי׳ אלהיך במקום אשר יבחר לשכן שמו שם (שם יד כג). וזבחת פסח ליי׳ אלהיך במקום אשר יבחר יי׳ לשכן שמו שם (שם יו ב). כי אם אל המקום אשר יבחר יי׳ אלהיך לשכן שמו שם תזבח את הפסח (שם שם ו). ושמחת לפני יי׳ אלהיך וכו׳ במקום אשר יבחר יי׳ אלהיך לשכן שמו שם (שם שם יא). ולקחת מראשית כל פרי האדמה וכו׳ והלכת אל המקום אשר יבחר יי׳ אלהיך לשכן שמו שם (שם כו ב). כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר שכנתי שמי שם בראשונה (ירמ׳ ז יב). והבואתים אל המקום אשר בחרתי לשכן את שמי שם (נחמ׳ א ט). — ושכן האל את אהלו באדם: שמע אלהים ויתעבר וכו׳ ויטש משכן שלו אהל שכן באדם (תהל׳ עח נט–ס).—ובתו״מ: משביעין אנו עליך במי ששכן את שמו בבית הזה (יומא א ה). מי ששכן את שמו בבית הזה הוא ישכין ביניכם אהבה ואחוה ושלום ורעות (ר׳ חלבו, ברכ׳ יב.). — ואמר הפיטן: דק וצבאיו תכן וכו׳ וצבא במרום שכן (רסע״ג, מי כמוך סכן, ביאליק-רבניצקי ג, 131). אדון אמנני, אצלו שכנני (שמעון בר יצחק, אדון אמנני, יוצר א׳ שבועות). שובבם לחדריך, שכנם בעירך (אתה מלא רחמים, יוצר שבת זכור). שמרם ובצלך דבקם, שכנם וכאזור תדביקם (אתרי כל מוסי צך, זולת פרח). — ואמר המשורר: בניו ישכנוה בבניה (ר׳ י׳ הלוי, ליהודים, זמורה ג, 80).— ובשמוש שכן את המשפחה, נתן לה מקום דירה, נוהג בספרות ובדבור.

[1]) [כבר הוער על כך כי באשור׳ שבמכתבי עמארנה (60, 287—5, 288) מא״י בא באותו שמוש שכן שומש או שושב זכר, במשמ׳ השכן או הושב (המלך) את שמו או את זכרו על עיר מן הערים, על מוצא שמש ומבואו. וזאת בבנין קל, שכן שהוראתו השכין, שים באשור׳, כנאמר בהערה לשרש.]

— הפע׳. השכנתי, תשכן, ישכן, ישכינו — השכין, עשה שישכן: ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב המתהפכת (בראש׳ ג כד). ויקהלו כל עדת בני ישראל שלה וישכינו שם את אהל מועד (יהוש׳ יח א). על פני השדה אטילך והשכנתי עליך כל עוף השמים (יחזק׳ לב ד). ויגרש מפניהם גוים וכו׳ וישכן באהליהם שבטי ישראל (תהל׳ עח נה). אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה (איוב יא יד). — והשכין האל את כבוד האדם לעפר: ירדף אויב נפשי וישג וירמס לארץ חיי וכבודי לעפר ישכן סלה (תהל׳ ז ו).—ובתו״מ: מי ששכן את שמו בבית הזה הוא ישכין ביניכם אהבה ואחוה ושלום ורעות (ר׳ חלבו, ברכ׳ יב.). צדיקים ירשו ארץ וישכנו לעד עליה, הרשעים מה עשו תלויין באויר כי לא השכינו שכינה לארץ, אבל הצדיקים השכינו שכינה לארץ, מה טעם צדיקים ישכנו ארץ וישכנו לעד עליה, ישכינו לשכינת עליה (רבי יצחק, מד״ר שה״ש ה, באתי לגני). — ובספה״א, גם במשמ׳ נתן במשכון: וגוי שמשכין חמץ אצל ישראל אע״פ שמונח בבית ישראל אינו חייב לבערו (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי יהודאי גאון, 14).— ואמר המשורר: אם תחזה תבל תרומם יד אחי סכלות ותשכינו עלי עש מעלה, אל תשאלה הונו ודע כי פלפה צדק בהעלותו ולמאד מעלה (רמב״ע, הענק ע, ברודי, סלא). הלא זדו והשכינו כבודה בתוך צורים ובסעיפי מצדות (אלעזר בן יעקב הבבלי, ממקים לבשו, ברודי, טו). — ובדקדוק, השכין האות: כשהוא משכין ומניח אות (טעמי המקרא יב.).

— נפע׳, נשכן, — שהשכינו אותו: אדם היה בגן עדן וגורש משם ואליהו היה חוץ ממנו ונשכן שם (ר״י אברבנאל, מ״ג ב).

— פע׳, שכן, ששכנו אותו, ואמר הפיטן: בימי משה שוכנו ביצבי ארץ (ינאי, אזכירה ימים, קרובי לתלת דפורענותא, זולאי, רלו). — ואמר המשורר: במת ישכן מישר שלשה (ר״ש הנגיד, בעת יסכן, בן משלי, אברמסון, 66).

— התפ׳, השתכן, — השכין את עצמו, הואיל לשכן במקום: מתחולל, משתכן, מחזר לשכון (רמ״י ירמ׳ כג יט).

שָׁכֵן, ס״ז, סמ״י שְׁכֵן, כנ׳ שְׁכֵנוֹ, שְׁכֵנִי, שְׁכֵנֵינוּ, שְׁכֵנַיִךְ, שְׁכֵנַיִךְ (קרי), שכניכי, שְׁכֵנָיו, שְׁכֵנֶיהָ. — **א)** מי ששוכן ויושב במקום, אף בשמוש כולל, Einwohner; habitant; inhabitant: ובל יאמר שָׁכֵן [1]) חליתי העם הישב בה נשא עון (ישעי׳ לג כד). לעגלות בית און יגורו שְׁכַן שמ־ון (הושי׳ י ה). — **ב)** השוכן קרוב לזולתו, סמוך לו, גם לגבי עמים ושבטים, Nachbar; voisin; neighbour: ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא וּשְׁכֵנוֹ הקרב אל ביתו (שמ׳ יב ד). פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי ואל כל שְׁכֵנָיו (דבר׳ א ז). לכי שאלי לך כלים מן החוץ מאת כל שכניכי [2]) (מ״ב ד ג). הנני נתן אל העם הזה מכשלים וכשלו בם אבות ובנים יחדו שָׁכֵן ורעו יאבדו (ירמ׳ ו כא). כה אמר יי׳ על כל שְׁכֵנַי הרעים הנגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי את יש־אל (שם יב יד). כי אני חשפתי את עשו וכו׳ שדד זרעו ואחיו וּשְׁכֵנָיו ואיננו (שם מט י). והיתה אדם לשמה וכו׳ כמהפכת סדם ועמרה וּשְׁכֵנֶיהָ (שם שם יז—יח, וכעין זה שם נ מ). ותזני אל בני מצרים שְׁכֵנַיִךְ (יחזק׳ טז כו). מכל צררי הייתי חרפה וְלִשְׁכֵנַי מאד ופחד למידעי (תהל׳ לא יב). תשימנו חרפה לִשְׁכֵנֵינוּ לעג וקלס לסביבותינו (שם מד יד, וכעין זה שם עט ד). והשב לִשְׁכֵנֵינוּ שבעתים אל היקם (שם שם יב). תשימנו מדון לִשְׁכֵנֵינוּ ואיבינו ילעגו למו (שם פ ז). שסהו כל עברי דרך היה חרפה לִשְׁכֵנָיו (שם פט מב). טוב שָׁכֵן קרוב מאח רחוק (משלי כז י). ועי׳ שְׁכֵנָה. — ובתו״מ: יהי רצון מלפניך וכו׳ שתצילנו וכו׳ מחבר רע, משכן רע וכו׳ (רבי, ברכ׳ טז). בעל הבית שהיה שותף לשכניו לזה ביין ולזה בייו אינם צריכים לערב (ערובי׳ ו ה). השוקל על ידי עני ועל ידי שכנו ועל ידי בן עירו פטור (שקל׳ א ז). ואיזו היא קולנית כל שהיא מדברת בתוך ביתה ושכניה שומעין קולה (כתוב׳ ז ו). היו מעלין אותה (את הסוטה) לבית דין הגדול שבירוש־ים ומאימין עליה וכו׳ ואומרים לה בתי הרבה יין עושה, הרבה שחוק עושה וכו׳ הרבה

---

[1]) [שכן מקביל בכתוב זה אל העם היושב בה, ועל כן אין מקום לפרש המלה כאן במשמ׳ אחרת, כגון חולה, משתק (דוד ילין, לשוננו א, 24).]

[2]) [כתיב; קרי: שְׁכֵנָיִךְ.]

שכנים הרעים עושים (סוטה א ד). עד מתי חייב להכריז עד כדי שידעו בו שכניו (ב״מ, ב״מ ב ו). הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע (אבות, אבי א ז). איזו היא דרך טובה שידבק בה האדם וכו׳ שכן טוב וכו׳ איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם וכו׳ שכן רע (ר׳ יוסי, שם ב ט). אוי לרשע אוי לשכנו (נגעי׳ יב ו). כופין בני מבוי זה את זה שלא להושיב ביניהם לא חייט ולא בורסי וכו׳ ולשכינו אין יכולין לכופו (תוספתא ב״מ יא טז). אף הן מחלקין אותו לקרובין ולשכינין ולמיודעין (ירוש׳ מע״ש ה א). האוהב את שכיניו והמקרב את קרוביו וכו׳ עליו הכתוב אומר אז תקרא וה׳ יענה (יבמ׳ סב:). מעשה בשני אחים עשירים שהיו באשקלון והיו להם שכנים רעים מאומות העולם (מד״ר שה״ש, מה יפו). אולי ימלא (המלך) אותו (את הסל) לך זהובים, כמו שעשה לשכננו הזקן (תנחומא קדושים ח). — ובספה״א: כי המלוי אשר הוא בין הגלגל ובין הארץ יקרא תהו והוא עולם הרוח השכן לעולם האש ויסמך בעולם המים אל צד עולם הארץ, ועולם המים שכן לעולם הארץ (אבוסהל דונש בן תמים, פי׳ יצירה, מז). והרוח יותר קל מן המים מצד היותו שכן אל האש, והמים יותר כבדים מצד היותם שכנים אל הארץ (שם מב).

שָׁכֶן, ס״ז, כנ׳ שִׁכְנוֹ, — מקום לשכן בו, משכן: כי אם אל המקום אשר יבחר יי׳ אלהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לְשִׁכְנוֹ [1]) תדרשו ובאת שמה (דבר׳ יב ה). — ואמר הפיטן: שלום שכן שאנן (ינאי?, זולת׳, תח). לבש שמנה בטבלו וקדש טרם לשכן רץ והקטיר והיטיב (רסע״ג, סדור גאון, ביאליק־רבניצקי ג, 213).

שְׁכֵנָה, ס״נ, כנ׳ שְׁכֶנְתָּהּ, — השוכנת ויושבת בקרבת זולתה, בסמוך לאחרים, Nachbarin; voisine; neighbour: ושאלה אשה משכנתה ומגרת

---

[1]) [כך לפי המסרת שבנקוד ובטעמים, ואמנם מסתבר, שכונת הכתוב היא לצורת מקור: המקום אשר יבחר יי׳ לשום את שמו שם לְשַׁכְּנוֹ, ז״א לשכן בו, ובשבעים לא תרגמה המלה.]

ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות (שמות ג כב). — ובתו"מ: הנותן לשכינתו פת לאפות לו וכו' אינו חושש לא משום שביעית ולא משום מעשרות (ירוש' דמאי ג ו). שכינתו היתה¹) ויש אדם נענש על שכינתו (שם שבת ה ג). הדירה שלא להשאיל נפה וכברה יוציא ויתן כתובתה מפני שהוא משיאה שם רע בשכינותיה (שם כתובי ז ה). לא שלו היתה (הפרה שיצאה באיסור בשבת) אלא של שכנתו היתה ומתוך שלא מיחה בה נקראת על שמו (ביצה כג.). הולכת אצל כל שכינותיה ואומרת להן תנו לי מלח שיש לנו אורחים (מד"ר ברלשי' מח). למלך שנטל אשה וכו' כעס עליה והניחה והיו אומרים לה שכינותיה אינו חוזר עליך עוד (ר' יצחק, שם שמות נא). למלך שכעס על אשתו וכו' הלך (אוהבו של מלך) ואמר לשכנותיה לא שמעתן שהמלך עושה מריבה עם אשתו (שם במדי ג). לימים כעס עליה המלך וטרדה חוץ לפלטין וחזרה על כל שכינותיה ולא קבלו אותה (שם איכה א, שמעו כי נאנחה אני). הייתה אשה אחת מעוברות ורואה אחד מהם (מנביאי השקר) אומרת לו נביא מה בבטני זכר או נקבה הוא אומר זכר והיה הולך לשכינותיה ואומר נקבה תלד פלונית וכו' אם היא נקבה השכינות אומרות כך אמר לנו פלוני הנביא (תנחו' ויקר' י).—ובספה"א: בני הוי זהיר מלהרבות דברים עם שכנותיך (ר' אליהו, שבט מוסר, טז).

¹) [של שכנתו של ר' אלעזר בן עזריה היתה הפרה.]

***שִׁכְנוּעַ,** ש"ז, — שה"פ מן שכנע, Überzeugung; conviction, נוהג בספרות ובדבור.

***שְׁכֵנוּת,** ש"נ, — ישיבה בסמוך לאחרים, יחס השכנים זה לזה, Nachbarschaft; voisinage; neighbourhood: שהם (היסודות) ימצאו קצתם בקצת על צד הערוב ועל צד השכנות (קלונ' אבן כשד לאותות השמים של אריקטו). — הרכבת שכנות: והשלישית היא הרכבת שכנות והיא הרכבת שני דברים שיעמוד כל אחד מהם בצורתו, אלא שהם שכנים זה לזה (ר"י א"מ, רוח חן ט). הדברים המורכבים הרכבת שכנות, ר"ל שימצא אחר ההרכבה כל אחד מהדברים ההם בעינו בפעל (רלב"ג, מלחמות השם א ד, ל). והנה לפי דעתם הרכבתם (הרכבת הדקים) הרכבת שכנות, לא הרכבת מזג (אהרן בן אליהו הקראי, עץ חיים ד, יד).

***שְׁכֵנוּתִי,** ת"ז, — ביחס של שכנים, כמנהג שכנים, nachbarlich; de voisin(s); neighbourly, נוהג בספרות ובדבור.

***שְׁכֵנִי,** ת"ז,—של שָׁכֵן: באשר לא כל לשון מוכשר לכתוב בו כל הדברים מבלי עזר מלות שאולות מלשונות שכניות (חקירות על ספר איוב, ליון ג 26). — הרכבה שכנית: שאי אפשר שימצא גשם בשום פנים אלא מורכב מאלה החלקים השוים הרכבה שכנית (ר"ש א"ח, מו"נ א עג). כי הכלל המורכב מעצמים מתחלפים הרכבה שכנית יותר ראוי בהרכבה מן הכלל המורכב מעצמים מתחלפים הרכבה המזגית (שם ג כב). הרכבה שכנית שלא ימזגו הנפרדים אך יושם האחד בצד חברו, כבית על דרך משל המורכב מאבנים עצים ורעפים, יושם כל אחד בצד חברו ובשכינתו (הוא, פרוש המלות הזרות). הרכבתם היא הרכבה שכנית לא הרכבת מזג (אהרן הקראי, עץ חיים ד). ההרכבה תחלק לשני מינים, המין האחד הוא הרכבה שכנית (מעכאנישע פערמישונג) והמין השני הרכבה מזגית (כעמישע פערמישונג) (ליכדה, ראשית למודים ג א, 18).

***שכניה,** מלה מספקה: מומין אלו בין קבועין ובין עוברין פסולין באדם וכו' השכניה והסגרים, איזה הוא שכניה שגביניו שוכבין¹) (תוספתא בכורות ה א–ג).

¹) [מאמר זה בא בתוספתא במקום הנאמר במשנה (בכורות ז ב): אין לו גבינים, אין לו אלא גבין אחד זהו גבן האמור בתורה, רבי דוסא אומר כל שגביניו שוכבין, רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר כל שיש לו שני גבין ושתי שדראות, ע"כ. ולפי זה נראה שבאה המלה שכניה בתוספתא במקום גבן שבתורה, הנדון במשנה, והיא שמתפרשת בתוספתא לפי דעת ר' דוסא שבמשנה. ובבבלי בכורות מד. מובאת כנראה אותה בריתא שבתוספתא בנוסח זה: (מיתיבי) שכבנא

שִׁכְנֵעַ[1], פ״י, — שכנע ראובן את שמעון, שדל אותו בדברים והביא אותו לידי כך שנכנע והודה לדעתו, הביא אותו להכרה שצדקו דבריו, überzeugen; convaincre; to convince, נוהג בספרות ובדבור.

— סע׳, שֻׁכְנַע, — ששכנעו אותו, וביחוד בינ׳ משֻׁכנע (הסקפה, שנה ט גליון סז, יא אייר אתתלט).

— התפ׳, השתכנע, — בא לידי הכרה מלאה בנכונותו של דבר, sich überzeugen; s'assurer; to convince oneself, נוהג בספרות ובדבור.

שַׁכָּף, ש״ז, — כמו אַשְׁכָּף, רצען, סנדלר[2]: מכבש של שכף שהוא מותח עליו את העור ומניח עליו את האבן אף על פי שחקוק ומקבל טהור (תוספתא כלים בבא בתרא א טו).

שכר[3], ממנו שֵׁכוֹר, שִׁכּוֹר, שָׁכַר, שֵׁכָר, *שֶׁכֶר, **שִׁכֵּר, שִׁכְרָה, שִׁכָּרוֹן, *שִׁכְרוּת, **שַׁכְרָן.

שָׁכַר[4], פ״ע, שָׁכְרוּ, שָׁכְרָה, שִׁכְרוּ, תִּשְׁכְּרִי, יִשְׁכַּר, יִשְׁכְּרוּ, יִשְׁכָּרוֹן, — שתה יין או שֵׁכָר כדי רויה ושמחת הלב ובפרט עד לבלבול הדעת, היה הלום יין, sich betrinken; s'enivrer; to get drunk: ויחל נח איש האדמה ויטע כרם וישת מן היין וַיִּשְׁכָּר ויתגל בתוך אהלה (בראשי׳ ט כא). וישתו (אחי יוסף) וַיִּשְׁכְּרוּ עמו (שם מג לד). התמהמהו ותמהו השתעשעו ושעו שָׁכְרוּ ולא יין נעו ולא שכר (ישעי׳ כט ט). והאכלתי את מוניך את בשרם וכעסיס דמם יִשְׁכָּרוּן (שם מט כו). ואמרת אליהם כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל שתו וְשִׁכְרוּ וקיו ונפלו ולא תקומו (ירמ׳ כה כז). גם את תִּשְׁכְּרִי תהי נעלמה (נחום ג יא). אכלו רעים שתו וְשִׁכְרוּ דודים (שה״ש ה א). שישי ושמחי בת אדום יושבתי בארץ עוץ גם עליך תעבר כוס תִּשְׁכְּרִי ותתערי (איכה ד כא). ועי׳ שִׁכְרָה. — ובסהמ״א: ויקנה דבש ותבלין ופלפלין, ושבע ילין, וישכר וירן וכו׳ והאיש אשר לא ישכר ואף אם הוא מבני אהרן, יכה בשגעון ובעורון (עמנואל, מחב׳ כח, הברמן, 701). כשישכר האויל יאמר הנחש השיאני (שם שם, 716). — ואמר הפיטן: בבוז נכר עדי שכר (ראב״ע, אכי אכי, אהבה, סעה״ם 149). — ואמר המשורר: עפר תנה אדם שפתיך מגדי ועשות שדך אשכר, ושקה לפי תמיד והשקני יין חכך הטוב עדי אשכר (רמב״ע, הענק ג, ברודי, בכט). אשכיר יום יום אישים אין קץ אך מימי לא שכרתי (עמנואל, יאמר יין, מחב׳ כח, הברמן, 724).

— פע׳, מְשַׁכֶּרֶת, שִׁכֵּר, אֲשַׁכְּרֵם, יְשַׁכְּרֵהוּ, — שִׁכֵּר ראובן את שמעון, שִׁכְּרָה כוס היין את האדם, עשו שיִשְׁכַּר, ושתלקה דעתו מן השתיה, berauschen; enivrer; to make drunk: ויקרא לו דוד (לאוריה) ויאכל לפניו וישת וַיְשַׁכְּרֵהוּ (ש״ב יא יג). ואבוס עמים באפי וַאֲשַׁכְּרֵם[1] בחמתי (ישעי׳ סג ו). כוס זהב בבל ביד יי׳ מְשַׁכֶּרֶת כל הארץ מיינה שתו גוים (ירמי׳ נא ז). הוי משקה רעהו מספח חמתך ואף שַׁכֵּר (חבקי׳ ב טו). — ובתו״מ: אשכיר הצי מדם וכו׳ הריני משכר לאחרים ממה שחצי עושים (ספרי דברי שלב). יין של אחר המזון משכר, שבתו׳ המזון אינו משכר (ירושׁ׳ פסח׳ י ח). שתה יותר מרביעית כל שכן שדרך טורדתו ושינת משכרתו (רבה בר אבוה, ערובי׳ סד:). הלך וזימן את שושביניו והאכילן והשקן שכרן והשכיבן על מטה אחת (גיטי׳ כז.). עשתה סעודה גדולה ושיכרתו יותר מדאי (פסיק׳ ר״כ, סוף אסים, קמז.). — ואמר הפיטן: עשה וירם קדקד בני שאון, ודמי שכרני

שגביניו שוכבים, וגדום אחד שחור ואחד לבן, ע״כ. ואפשר שדבר בעקר, בפרוש המלה העבר׳ גבן על שגתן, או בארמ׳ שַׁגְתָנָא, שפרושו בסור׳ בעל עינים זולגות, lippus ברומ׳, אותה מלה הבאה בתרג׳ הכתוב (ויקרא כא כ) בוולג׳ si gibbus si lippus וכו׳. ואולי מלה זו היא שנשתבשה ע״פ הפרוש שגביניו שוכבין במשנה, וצ״ע.]

[1]) [פעל שנגזר כבנין שפע׳ מן כנע.]

[2]) [עי׳ אִשְׁכָּף עמ׳ 418. והמלה שאולת מאשור׳ אַשְׁכַּפּ, השאולה מצדה משומר׳ באותה משמ׳.]

[3]) [עי׳ שָׁכַר, הערה.]

[4]) [גם בסור׳ שכר, ערב׳ שַׁכִּרַ a), כוש׳ סַכִּר, אשור׳ שַׁכָּר באותה משמ׳ כמו שָׁכַר בעבר׳; שַׁכְרָא בארמ׳ ובסור׳, שִׁכָּר באשור׳ במשמ׳ שֵׁכָר; אשור׳ שַׁכּוּר, ערב׳ שַׁכְרַאנ b) במשמ׳ שִׁכּוֹר; אוגרית׳ שכרן במשמ׳ שִׁכָּרוֹן, ועוד.]

a) سكر b) سكران

[1]) [מדנחאי: וַאֲשַׁבְּרֵם. ויש גורסים: ואשברם.]

בגיא צמאון (ר"א קליר, איכה תפארתי, קינ׳ ת"ב).— ואמר המשורר: הם שכרוני מעפּים חכם בזוג בייני אחרי שכרו (ר"ש הנגיד, לקחו במי זהב, בן תהלים, הברמן ג, 93). מדמי צר ביום קיב שכרני (הוא, על מרוס, שם שם, 95). חמת בחציה ומדמי אתם משכרת (רמב"ע, הענק ב, ברודי, שלח). — וגם בשמוש משאל, שִׁכְּרָה השמחה וכדו׳ את האדם, נוהג בספרות ובדבור.

—הפעי, הִשְׁכַּרְתִּי, הִשְׁכַּרְתִּים, הַשְׁכִּירֻהוּ, אַשְׁכִּיר, — כמו פעי: אַשְׁכִּיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר (דברי לב מב). הַשְׁכִּירֻהוּ כי על יי׳ הגדיל וספק מואב בקיאו והיה לשחק גם הוא (ירמי מח כו). בחמם אשית את משתיהם וְהִשְׁכַּרְתִּים (שם נא לט). וְהִשְׁכַּרְתִּי שריה וחכמיה וכו׳ וישנו שנת עולם ולא יקיצו (שם שם נז). — ובפהס"א: ויהי היום ואוהביך שותים, ואני אהביך חותים, השכירוני, והזכירוני, עד התעוררתי (ר"י הלוי, על משכבי בלילות, אגרת לר׳ אהרן אלעמאני, זמורה א, 65).—ואמר הפיטן: צבאיו במשתה שמנים השכר, צוארו לציד שחה וישכר (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצר שבת א חנכה).—ואמר המשורר: אשכיר יום יום אישים אין קץ (עמנואל, יאמר יין, מחב׳ כה, הברמן, 724).

—התפ׳, תִּשְׁתַּכָּרִין,—התנהג בשכור: וחנה היא מדברת על לבה וכו׳ ויחשבה עלי לשכרה ויאמר אליה עלי עד מתי תִּשְׁתַּכָּרִין הסירי את יינך מעליך (ש"א א יג–יד). — ובתו"מ, גם במשמ׳ היה שכור, נעשה שכור: אשכיר חצי מדם, וכי היאך אפשר לחצים שישתכרו בדם (ספרי דברי שלב). כלום אמרו שישתה לא שישתכר, אם הוא שותה אותן מפוסקין אף הוא אינו משתכר (ירוש׳ שבת ח א). שתה יין ונשתכר (שם ע"ז ג ג). בשביל שלא ישתכר (שם פסחי׳ י א). אספרגוס וכו׳ יפה לכל גופו והמשתכר הימנו קשה לכל גופו (ת"ב, ברכי נא.). י׳ כוסות תקנו חכמים בבית האבל וכו׳ התחילו היו שותין ומשתכרין וכו׳ (כתובי סח:). ושתה ונשתכר (גיטי ע.). ולרוזנים אי שכר, העוסקין ברזו של עולם אל ישתכרו (רב אחא בר חנינא, סנה׳ מב.). מה לך להשוות עצמך למלכים השותים יין ומשתכרין וכו׳ מי שכל רזי עולם גלוים לו ישתה יין וישתכר (מד"ר במד׳ י). מהו למסך שכר, שהיו מוסכים יין חזק ביין קל כדי להשתכר בו (שם שם). שמונה עשר אלף וחמש מאות הלכו לבית המשתה ואכלו ושתו ונשתכרו ונתקלקלו (ר׳ ישמעאל, שם אסתר ג ט, אם על המלך טוב).—ובפהס"א: ויעמדו סביבות המלך עד בוש עד עת תעורתו והמלך כבד כי נשתכר ביין (יוסיפון גינצבורג, לו). ושותה יין (בפורים) עד שישתכר (רמב"ם, מגילה ב טו). נתיסר בפתבגיו, ונשתכר בתענוגיו (ר"י הלוי, אגרת לר"ש הנגיד, זמורה א, 67). ובעת יאמרו פלוני נשתכר בפורים יאמרו פלוני דרש ביום הכפורים (עמנואל, מחב׳ א, הברמן, 43). היה לי לחבר איש זולל וסובא וכו׳ ומדי יום יום ישתכר, עד אשר בין טוב לרע לא יבקר (הוא, מחב׳ כה, שם, 699). יש מתאוה למאכלים רעים וכו׳ או להשתכר עם הריקים (ר"י אבוהב, מנורת"מ א, הקדמה לנר א).—ואמר הפיטן: משתכר בכלי קודש נהרג בו בלילה (ינאי, אז רוב נסים, יוצר שבת הגדול). קדושו הזהיר מהשתכר (ר"י ג׳יקטיליה, אזהרות, זולתי, ספר היובל לאפשטיין, 173). יום נשתכר נפרדה תאותו (שמעון בר יצחק, שעשוע יום יום, קרובי ב שבועות).

—פעי, *שִׁכֵּר,—שִׁכְּרוּ אותו: רבי ישמעאל מאחר שעה לפילפולו ורבי עקיבה מקדים שעה אחת לעיסוקו כדי שלא יכנסו למצוה משוכרין (ירוש׳ פסחי׳ ה א). למה בשביל שלא ישתכר, כבר משוכר הוא (שם שם י א).

שֵׁכָר[1], ש"ז,—משקה מְשַׁכֵּר, שנעשה ממיני תבואה, פֵּרות ודבש, Rauschtrank; boisson; drink: וידבר יי׳ אל אהרן לאמר יין וְשֵׁכָר אל תשת אתה ובניך אתך בבאכם אל אהל מועד (ויקר׳ י ח–ט). איש או אשה כי יפלא לנדר נדר נזיר להזיר ליי׳ מיין וְשֵׁכָר יזיר (במד׳ ו ב–ג). ונתתה הכסף בכל אשר

---

[1]) [כמבֹאר בהערה לשרש בא שִׁכְרָא בארמ׳ ובסור׳, שכר באשור׳ באותה משמ׳ ובתעתיק יוני σίκερα, (Lewy, Fremdw. 81) ואף כמלה שאולה למצרית, ואפשר שמקור המלה מאשור׳. במקרא נבדל השכר מן היין. חז"ל חלקו על משמ׳ המלה ועי׳ בסובא לקמן מתו"ס. גם בבבל וגם במצרים נשמרו ידיעות מפרטות על עשית שכר משעורים ומתמרים, ועי׳ בעת L. Oppenheim, Beer and Brewing technique in ancient Mesopotamia (1950).]

תאוה נפשך בבקר ובצאן וביין ובשכר (דבר' יד כו). לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם (שם כט ה). ועתה השמרי נא ואל תשתי יין ושכר (שופט' יג ד, וכעין זה שם שם ז). מכל אשר יצא מגפן היין לא תאכל ויין ושכר אל תשת (שם שם יד). אשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי (ש"א א יה). הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם (ישע' ה יא). הוי גבורים לשתות יין ואנשי חיל למסך שכר (שם שם כב). בשיר לא ישתו יין ימר שכר לשתיו (שם כד ט). וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו (שם כח ז). שכרו ולא יין נעו ולא שכר (שם כט ט). אקחה יין ונסבאה שכר (שם נו יב). אטף לך ליין ולשכר (מיכה ב יא). לץ היין המה שכר (משלי כ א). אל למלכים שתו יין ולרוזנים או שכר (שם לא ד). תנו שכר לאובד ויין למרי נפש (שם שם ו). — ובצרופים, שותי שכר: וישיחו בי ישבי שער ונגינות שותי שכר (תהל' סט יג). — נסך שכר: ונסכו רביעת ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך שכר ליי' (במד' כח ז). — חמץ שכר: חמץ יין וחמץ שכר לא ישתה (שם ו ג). — ואמר בן סירא: חיי יין ושכר ימתקו וכו' יין ושכר יעליצו לב (ב"ס גניז' מ יח—כ). — ובתו"מ, בפרט בצרוף שכר תמרים, שכר שעורים וגם בשמש, יין לא מזוג: אחד שכר תמרים ואחד שכר שעורים וכו' מערים ושותה מן החדש (שבת קלט:). אלו עוברין בפסח, כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי (פסח' ג א). אין מקדשין על השכר (ת"כ, בבלי שם קז.). אחד שכר תמרים ואחד שכר שעורים ואחד שמרי יין מברכין עליהם שהכל נהיה בדברו (ת"כ, ב"ב לו:). אוכלין תרדין ושותין שכר (מנחי' קד.). מיין ושכר יזיר, למה כפל הכתוב יין ושכר והלא יין הוא שכר ושכר הוא יין (ר"י הגלילי, מד"ר במד' י). יין זה מזוג, שכר זה חי (ר' אלעזר הקפר, שם שם). — ובסהמ"א: מדינה שרוב יינה שכר אף על פי שהוא פסול לקדוש מותר להבדיל עליו (רמב"ם, שבת כט יז). שיכר שקורין ביר"א (ספר מהרי"ל, הלכות פסח). — *בית השכר: ומחרפים ומגדפים זה את זה בחוצפה גדולה יותר גרוע מבאטליז ובבית השכר (פלא יועץ, כ, כבוד). — *בית בשול שכר: ששכר מהשר בית בשול שכר (ברייאהויז) (חתם סופר, חו"מ כט).

***שֶׁכֶר,** ש"ז, — שכרון, בלבול הדעת מן היין: דחהו חברו (את הטובל בנהר) לשכרו וכו' (מכשירי' ה א).

***שַׁכָּר,** תוס"ז, — הרגיל לשתות יין ושכר: לאחד שהיה לו מרחץ והושיב בו שומרים מקצתם שכרים ומקצתם נזירים, כשהיה נותן להם שכרם היה נותן לשכרים שני חלקים ולנזירים חלק אחד וכו' אין דרכם של נזירים לשתות יין, ואלו שכרים דרכם לשתות יין (מדה"ג ויקרא, פתיחה פ' קדושים, רבינוביץ, 469).

שָׁכְרָה, ש"נ, — שה"פ מן שָׁכַר: אכול ואין לשבעה שתה ואין לשכרה (חגי א ו).

שִׁכָּרוֹן, ש"ז, — מצב השכור, Trunkenheit; ivresse; intoxication: הנני ממלא את כל ישבי הארץ הזאת וכו' שכרון (ירמ' יג יג). שכרון ויגון תמלאי כוס שמה ושממה (יחזק' כג לג). ואכלתם חלב לשבעה ושתיתם דם לשכרון (שם לט יט). — ובסהמ"א: כי התאוה שתפות העורון, והיא משנה שכרון, ומשתה שכרון (עמנואל, מחב' יט, הברמן, 524).

***שַׁכְרוֹן** [1], ש"ז, — שם לעשב Hyoscyamus, Bilsenkraut; jusquiame; henbane, hog's bean (אליהורן, ישובה כל הארץ, 211).

***שִׁכְרוּת** [2], ש"נ, כמו שִׁכָּרוֹן: לא שנו (ששכור פטור מן התפלה) אלא שלא הגיע לשיכרותו של לוט, אבל הגיע לשיכרותו של לוט פטור מכולם (ר' חנינא, ערובי' סה.). שכר לשון שתיה,

---

[1] [ע"פ הבנה זו של שכרונא בא"מ' שבתו"מ, ואמנם לפי דעת לֵו 3 Flora I, 359 שכרונא Datura Metel L., בערב' שוכראן, שעשו ממנו משקאות משכרים.]

[2] [גם בארמ' שבתו"מ: שאני בני מחוזא דשכיחי בהו שכרות (תענ' כו.). כל יומא טעמא מאי לא פרשי כהני ידייהו במנחתא משום שכרות, האידנא ליכא שכרות וכו'.]

לשון שביעה, לשון שכרות (רב פפא, סוכה מט:, וכעין זה ירוש' שם ד ז). עשרה קבים שכרות ירדו לעולם, תשעה נטלו כושים וכו' (קדוש' מט:). יין ושכר אל תשת וכו' בבואכם וכו' בשעת ביאה לא תהא שכרות (ר' סימאי, ב"מ ל:). מנבל פיו דברים רעים בשכרות ואינו מתבייש (מד"ר במד' י). עמדו והכו זה את זה מתוך השכרות (שם שם).—ובספה"א: לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח (רש"י, בראשי' ט יח). לאחר אכילה לא דרשו משום שכרות (הוא, שבת קיו:). שכור אל יתפלל וכו' לפיכך חוזר ומתפלל כשיתרוקן משכרותו (רמב"ם, תפלה ד יז). ושותה יין עד שישתכר וירדם בשכרותו (הוא, מגילה ב טו). וכשם שאסור לכהן להכנס למקדש מפני השכרות כך אסור לכל אדם וכו' להורות כשהוא שתוי (הוא, ביאת המקדש א ג). והשכרות והפריצות ביום הזה ערמה (עמנואל, מחב' כח, הברמן, 697). ואני הייתי בחוצות שכרותם שובר (שם שם, 698). כי השכרות על כל אפיקיו גבר (שם שם). ולא נסור מזה עד אשר אדות חכרך תשמיענו, ושכרותו ותעתועיו תודיענו (שם שם, 699).—ואמר הפיטן: לא אחפוץ קרבתו, כי בשכרותו יצא מדעתו (שמעון בר יצחק, שעשוע יום יום, קרובה' ב שבועות).—ואמר המשורר: וכמה יש אשר העיר בשכרותו כלי זין (ר"ש הנגיד, בני אל מט, בן משלי, אברמסון, 73). אתמה על רואי מקרי השכרות מילדי העברים איך לא ישובו, בראותם מקריו, פרושים ונזירים (עמנואל, שמעו הרים, מחב' כה, הברמן, 709).

*שַׁכְּרָן, תוא"ז,—מי שדרכו לשתות לשכרה, שַׁכָּר: לנזיר ושכרן, נזיר היה לו חבית של יין בתוך ביתו פקדון, ושכרן היה לו חבית של יין בתוך ביתו, בא יוה"כ ונתענו שניהם מן היין, איזה מהם גדול, לא זה השכרן (מדרש פעירת משה רבנו, אוצר מדרשים ב, איזנשטין, 383).

*שִׁכְשׁוּךְ, ש"ז,—שה"פ מן שִׁכְשֵׁךְ: שיכשוך[1]) אין עושה יין נסך (ע"ז נח.). א"ל רב

1) [כך בכ"י מינכן (ד"ס). בדפוסים: שיכשך.]

פפא לרבא והא אמר רב חייא בר אשי זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב ושכשיכי ליה מסאניה במיא, שכשוך אין אבל כבוס לא, הדר אוקי רבא אמורא עליה ודרש דברים שאמרתי לפניכם טעות הם בידי, ברם כך אמרו שכשוך מותר כיבוס אסור (זבח' לד:). לית בהו קרטופני בשיכשוך[1]) בעלמא סגי להו ככלי מתכות דמו (תנחו' חקת ב).—ובספה"א: וכיבוס המנעול בשבת אסור, שיכשוך מותר (הלכ' פסוקי לתלמידי יהודאי גאון, 5). יין נסך תשמישו בצונן וסגי ליה בשכשוך (ר"ח, ע"ז לז.). להתירם בשכשוך (סמ"ג קמח, פ:).

*שִׁכְשֵׁךְ[2]), פ"י,—שכשך כלי במים, שטף אותו בהנעה הנה והנה, ausschwenken; rincer; to rinse: הפועלין שתרמו את הבור אין תרומתן תרומה ואם היה הבור קטן או שהיו הבעלין אחרים משכשכין בהן אין תרומתן תרומה מפני שאחרים משכשכין בהן (ירוש' תרומ' ג ד). שאלו את ר' אליעזר עד היכן גשמים יורדין ויתפללו שלא ירדו, אמר להם כדי שיעמוד אדם בקרן אפל וישכשך רגליו במים (תענ' כב:). דבר שאין מכניסו לקיום הוא משכשכו וזה מותרין (ר' יהודה, ע"ז לג:). הני חצבי שחימי דארמאי כיון דלא בלעי טובא משכשכן במים ומותרין (רב עוירא, שם שם). הני פתוותא דבי מיכסי כיון דלא בלעי טובא משכשכן במים ומותרין (רב פפי, שם שם). שיכשך[3]) אין עושה יין נסך (שם נח.). משכשכו בשירי הלוג (ר"ל, מנח' כג.). כשהיה אחד מהן הולך אצל הגנן ואמר לו תן לי באיסר ירק, כשהוא נותן משכשכו ומוצא בעפרו זהב (מד"ר ויקרי ד). הסוס הזה שמתגו והוא בולם, מאכילו שעורים והוא בולם, משכשכו והוא בולם (תנחו' תלא ו).—ובספה"א: יושם בצלוחית וישכשך ויעשה בהם הצורך (קאנון ד ז א ב). המשכשך ידיו שחרית בתוך כלי של מים אע"פ שלא שכשך אלא פעם אחת עלתה לו (הלבוש או"ח, נטילת ידים ד יב).

1) [נ"א: בשפשוף.]

2) [גם בארמ' שכתו"ם באותה משמ', וכנראה נולד הפעל בחקוי קולם של המים המונעים בכלי.]

3) [עי' שִׁכְשׁוּךְ, הערה.]

–פעי', ״שִׁכְשֵׁךְ,—ששכשכו אותו: דאי סלקא דעתך דאיתו נמי אסר דמי היין המשוכשך והתי' השאר א״כ מאי הוי פריך ליה אביי ור' יוחנן דאסרו והא אינהו לא אסרו אלא דמי היין המשוכשך' (תוס' ע״ז כח., ד״ה איקלע). ובתוספת' תניא מפני שטיפת יין אסורה ואוסר בכל שהוא אלמא משמע שהאיסור בא מחמת הטיפה המשוכשכת וכו' לכך פירש ר״י שריא רבא לזבוני לנכרי אפי' ליין המשוכשך משום דשיכשוך גרוע הוא שלא נתכוין לשכשך לניסוך וכו' (שם שם). וההפרש בין העב הספירי ובין הרקיק, שהעב הספירי כשישוכשך בהנעה לא יהי' הגלים הנעשים מחלקיו קטנים, אבל יתחדשו בו גלים גדולים (קאנון א ב למוד ג כלל ב פרק ג).

—התפ', ״הִשְׁתַּכְשֵׁךְ,—השתכשכו דברים זה בזה, ששכשכו אותם: מפני שהקילוח משתכשך כשהבור משתכשך אבל בשכשוך הקילוח אין הבור משתכשך (רא״ד, תמים דעים קי); שבמשכו האיש הנופל (לתוך הבור) היין משתכשך זהוי בהתיז הצרעה בקנה (ספר בר ששת תשובה פי). במה שיהי' שם ממתיחה עם לחיצה בזולת לחות נוזלת משתכשכת (קאנון א ב ב ט, בלאוות המעים על הרוחות). ואם יתישן אחר היניקה לא תנהגהו בכבדות להניע הערש בכח שישתכשך החלב באצטומכא (שם א ג ב, בהנהגת היונק).

שֶׁל, צרוף מרכב מן שֶׁ עם ל היחס כמשמ' אֲשֶׁר לְ־, הבא עם שמות עצם ועם כנויים, בעקר כמצֹרף למלה שאחריו, ושהפך אך אחר כך למלה בפני עצמה חסורה על הקנין והבאה גם בנטיה שֶׁלִּי וכו'[1]: כרמי שֶׁלִּי לא נטרתי (שה״ש א ו). הנה מטתו שֶׁלִּשְׁלֹמֹה ששים גברים סביב לה (שם ג ז). — ועם ב היחס בְּשֶׁל, כמו בִּשְׁבִיל[2], בגלל, בעבור, wegen; pour; because of: בְּשֶׁלְּמִי הרעה הזאת לנו (יונה א ז). כי בְשֶׁלִּי הסער הגדול הזה עליכם (שם שם יב).—וכמלת קשור עם אשר, בְּשֶׁל אֲשֶׁר, כדגמת הארמ' בְּדִיל דְּ־, because; parceque; weil: לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר נעשה תחת השמש בְּשֶׁל אשר[1]) יעמל האדם לבקש ולא ימצא (קהל' ח יז). — ובתו״מ[2]) לפני שם או כנוי פרוד: האמהות של בצלים חייבות בפאה (פאה ג ד). ערב יום טוב ראשון של פסח של רביעית ושל שביעית היה ביעור (דמאי ה ו). רבונו של עולם[3]) בניך שמו פניהם עלי (תעני' ג ח). ונשברה כדו של זה בקורתו של זה

[1]) [בדומה לכך נולדה, למשל, המלה אֶת, כסימן המושא הַישיר, בהברת סיום כפועל, בדוגמת עשׂה לעומת עשׂותו, והפכה למלה בפני עצמה, שבאה אף בכנויים, כגון אותי, אותך, וגם לפני ש״ע, את השמים וכדו'.]

[2]) [עי' ב. שְׁבִיל, הערות.]

[1]) [לדעת העורך (הלשון והספר ב, 402) יש להכיר איתו צריף גם בפסוקים אחרים בס' קהלת: כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי חיי הבלו ויעשם כצל (צ״ל בְּשֶׁל) אשר מי יגיד לאדם מה יהיה אחריו תחת השמש (ו יב); וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל (צ״ל בְּשֶׁל) אשר איננו ירא מלפני אלהים (ח יג).]

[2]) [גם בתו״ם בא שֶׁל לפני שמות עצם בעקר לא כתֵבה בפני עצמה אלא מצֹרף למלה שלאחריה, וגם במסֹרת התימנים, בקריאת פרקי תו״ם ובתפלה, באה המלה כמצֹרפת, כפי שמוכיח נקודה, אף על פי שבדרך כלל הושמה לחוד: בקדושתו שֶׁלְּ אהרן, שֶׁלְּ שִׁירִים, רבונו שֶׁלְּ עולם (עי' בהערה הבאה), שפופרת שֶׁלְּ בֵיצָה, שֶׁלְּ חֶרֶס, נר שֶׁלְּ חֲנֻכָּה. ואף בכתבי יד שונים של המשנה, הירושלמי והבבלי, המדרשים והתפלות, בפרט בכתבי יד מן הגניזה (עי', למשל, שרידי הירושלמי מן הגניזה, סד״ר בראשית הוצ' תיאודור, ועוד) מצֹרפת שֶׁל לשם שלאחריה, כגון במשנה: שללקט (פאה, כ״י בודליאנה), שֶׁלְּלֶפֶת ושֶׁלְּגֶמִי, פיקה שֶׁלְּמַתֶּכֶת (כלים, שם), שֶׁלְּבֶן אבטיח (כלים, כ״י פרמה), שֶׁלְּתַנּוּר, שֶׁלְּזַיִת וְשֶׁלְּחֶרֶס, שֶׁלְּבֵר (טהרות, שם); ובירושלמי מן הגניזה: כבודו שלמת, משלבית חשמוניי, דעתו שלאבא, וכוללן שלירושלים בשלארץ, שלטון משלמלכות יוון; ובמד״ר: מעשיהן שלרשעים, דינה שלסדום, בולמוס שלעריות, פלטין שלמלך, מברכתו שלזקן, קרבן שלציבור (בראשית רבה, הוצ' תיאודור). וכן נוהג כתיב זה אף בכמה ספרים בסה״א (עי' בדגמאות המובאות לקמן). ואולם בדפוסים הרגילים של ספרות תו״ם כבר נהוג להפריד שֶׁל כמלה בפני עצמה, ולפי זה גם סדור הדברים שבמלון. אך אין סדור זה מעיד על הכתיב המקורי, שיש לראותו כשונה מזה.]

[3]) [כשכטוי כגון שלעולם, של עולם, בא אחרי ש״ע בכנוי (כמו רבונו) המקדים את השם ורומז עליו, בא השם במקורות בעקר בִידוע: רבונו שלָעולם וכדו', בעדות כמה דגמאות שהובאו בהערה הקודמת.]

(ב"ק ג ה). שור של פקח שנגח שור של חרש שוטה וקטן (שם ד ד). ונגחו שורו של בעל הבית או שנשכו כלבו של בעל הבית (שם ה ג). אלו דברים של עכו"ם וכו' היין והחומץ של עכו"ם (ע"ז ב ג). אף אנו מחזקים ידי עובדיהן של אלו (שם ד י). הוי מתלמידיו של אהרן (אבות א יב). שינה של שחרית ויין של צהרים ושיחת הילדים וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם (שם ג י). איזהו מקומן של זבחים קדשי קדשים שחיטתן בצפון וכו' פר ושעיר של יום הכפורים שחיטתן בצפון (זבחי ה א). שחטאתו של מצורע ואשמו טעונין נסכים (מנחי ט ו). ומדליקין בפת ובשמן של תרומה (תמור' ז ה). בית המטבחים היה לצפונו של מזבח ועליו שמונה עמודים ננסין ורביעין של ארז על גביהן ואונקליות של ברזל היו קביעין בהן (תמיד ג ה). ועל חמור של ריחים של יד ועל סאה של ריחים של זיתים (זבים ד ב). בא וראה כמה גדול כח של מלאכה (ב"ק עט:). וכי דרכן של בני אדם להטמין בגיזי צמר ולשונות של ארגמן (ב"ב יע.). מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפון (מד"ר בראשי א). — ועם כנוי חבור: ושפלת לוד כשפלת הדרום וההר שלה כהר המלך (שבי' ט ב). אפילו חלמון שלה אסור וכו' מי שלקות ומי כבשים של תרומה אסורים לזרים (תרומ' י יב). זב שראה שתי ראיות שוהמין עליו בשביעי, ראה שלש שוחטין עליו בשמיני שלו, שומרת יום כנגד יום שוחטין עליה בשני שלה (פסחי ח ה). איזהו פצ"ע דכא, כל שנפצעו הביצים שלו (יבמי ח ב). כתבו (את הגט) על כוס של זהב ואמר ליה מקום הכתב שליך ובין השיטים שלי (ירושלמי, גנ"י, גיט' ב, 223). — ובהשמטת העצם שעליו מוסב הקנין, בהפיכת המלה של כאלו לשם עצם במשמ' מה שהוא של פלוני, קנין, דבר השיך וכדו' [1]), גם בשמוש של לואי וגם בשמוש של נשוא שמני, וגם עם הברות ומלות יחס, כגון מִשֶּׁל, בְּשֶׁל, תוך שֶׁל, על שֶׁל, את שֶׁל, וכדו': תפלת הערב אין לה קבע ושל מוספין כל היום (ברכי ד א). הכהו קוץ ונפל מידו לארץ הרי הוא של בעל הבית (פאה ד י). המחליף עם העניים בשלו פטור (שם ה ה). כשם שהוא מדל בתוך שלו כן הוא מדל בשל עניים (כ"י, שם ז ה). בשלו הוא רשאי ואינו רשאי בשל עניים (כ"מ, שם שם). וכל מי שצריך ליטול ואינו נוטל אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו (שם ח ט). חטים של אמש היו משל אחד ושל היום היו משל אחר (דמאי ה ג). ואם אמר שלי זה וזה של חברי ונתערבו חייב (שם ו יב). פיו של צמר בשל פשתן אסור (כלאי ט ט). עכו"ם שתרם את של ישראל וכו' אין תרומתו תרומה (תרומ' א א). יוצאת אשה בחוטי שער בין משלה בין משל חברתה בין משל בהמה (שבת ו ה). היתה של עור נותנין עליה מים עד שתכלה (שם כא ב). הממנה עמו אחרים בחלקו רשאין בני חבורה ליתן לו את שלו והוא אוכל משלו והן אוכלין משלהן (פסחי ח ד). אם שלו נשחט ראשון הוא אוכל משלו והם אוכלים עמו משלו (שם ט ט). אם שלנו הוא הפסח הזה ידיך משוכות משלך ונמנות על שלנו (שם שם י). ברך ברכת הפסח פטר את של זבח, ברך את של זבח לא פטר את של פסה (שם י ט). (חותם של) גדי משמש עם נסכי הצאן גדולים וקטנים זכרים ונקבות חוץ משל אילים (שקלי ה ג). בכל יום היה חותה בשל כסף ומערה בתוך של זהב (יומ' ד ד). אין מוכרין של רבים ליחיד (מגי' ג א). והיא מתכסה בבלאותיהן בימות החמה והשחקים שלה (כתוב' ה ח). מציאת האשה ומעשה ידיה לבעלה וכו' כשתה ופגמה שלה (שם ו א). התקדשי לי בכוס זה של יין ונמצא של דבש, של דבש ונמצא של יין, בדינר זה של כסף ונמצא של זהב, של זהב ונמצא של כסף וכו' אינה מקודשת (קידוש' ב ב). הריני נזיר ושמעה אשתו ואמרה ואני, מפר את שלה ושלו קיים (נזיר ד א). זה אומר כלה שלי וזה אומר

---

[1]) [באותה דרך נולדו מלים במשמ' רכוש וקנין גם ביתר השפות השמיות, כגון בערב' מאל a), רכוש, מתוך מַא לַהֻ b), בעקר מה (שיש) לו, וכדו', וכן אף במקרא: ולא יטה לארץ מנלם (איוב יה כט), שפרושו: ממה שלהם, מרכושם, כמבאר בפרוט בפרושו החדש של העורך.]

a) مال b) ما له

כלה שלי (ב״מ ח ח). אם נפל הכותל המקום והאבנים של שניהם (ב״ב א א). אם נפל הכותל חמקום והאבנים שלו (שם שם ב). סנהדרין גדולה היתה של שבעים ואחד וקטנה של עשרים ושלשה (סנה׳ א ו). גנב משל אביו ואכל ברשות אביו, משל אחרים ואכל ברשות אחרים וכו׳ (שם ח ג). יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך (אבות ב י). האומר שלי שלי ושלך שלך זו מדה בינונית וכו׳ שלי שלך ושלך שלי עם הארץ וכו׳ (שם ה י). תפלה של יד אינה מעכבת של ראש ושל ראש אינה מעכבת של יד (מנח׳ ד א). ושרגליו קלוטות כשל חמור (בכורות ו ז). שגלגל עינו עגול כשל אדם ופיו דומה לשל חזיר (שם שם ח). נברך שאכלנו משלו (ברכ׳ ג.).—ובסהמ״א [1]: שיעור רצועות תפילין של יד כדי שתגיע לאצבעו צרדה (הלכות פסוקי לתלמידי רב יהודאי גאון, 32). אפילו הועתק גופו של גט ותורפו אל לשון אחר וכו׳ (תשו׳ הגא׳ הרכבי יז). ובהגדה שלויקרא תניא וכו׳ (שם כז). סופו שלקיץ קשה מאמצע הקיץ וסימן חרסו שלתנור מוסק קשה חומה מגיפה שלאש (שם לא). והחזיקו בנכסים שלאב ושלאם (שם לח). פרק גדרן שלבני מקימו (שם קפ). שלא אמר מקראות שלמלכיות וכל שכן שלזכרונות ושלשופרות (שם רכו). והיו רבותינו שלשתי ישיבות חלוקין (תשו׳ הגא׳ מן הגניזה, 30). חזין מהוא זרע שלחיטים או שלשעורים (שם, 246). חולק לשון של זהורית חציו קשר בסלע וחציו קשרו בין שתי קרניו (סדר עבודה, Elb^g., Stud. 110). כי חרבות שלאויב תמו נכרתו לנצח (דונש, תשו׳ על רסע״ג, מו).

שַׁל, מלה מסֻפקה [2]: ויכהו שם האלהים על הַשַּׁל וימת שם (ש״ב ו ז).—ואמר המשורר: ונוד דודי לו הץ לוחץ הכני שם על השל (ר״י נג׳ארה, יחסם לבי, עולת תמיד קי, פרים-מורב, 150).

שַׁל, ס״ז, עי׳ שָׁלוּ, הערה.

שַׁלְאֲנָן [1], תוס״ז, שָׁלֵו ושאנן: זה ימות בעצם תמו כלו שַׁלְאֲנַן ושליו (איוב כא כג).—ובתו״ם: ושיחתו נחת רוח והרהור לבו בטח ושלאנן (פסיק׳ רב׳, סוף אסיס, קסד.)—ואמר הפיטן: פרחי חלד תשלו בטל שלאנן ושלו (ר״א קליר, אליס ביום מחסן, תפלת טל).—ואמר המשורר: ואז תשכין מנוחות שאננות ותהיה שלאנן מכל רגשות (ר״י א״ח, הקד׳ לתרגום תקון מדס״כ).

שלב [2], ממנו *מִשְׁלֶבֶת, שָׁלַב, שָׁלָב, *שַׁלְבִּית, *שִׁלּוּב, *שְׁלִיבָה, *תִּשְׁלֹבֶת.

שָׁלַב, קל לא נמצא במקרא.

—פעו׳, מְשֻׁלֶּבֶת,—שָׁלַב, היה מְחֻבָּר ונעוץ זה לתוך זה, ineinandergefügt sein; être lié, emboîté; to be fitted into each other: שתי ידות לקרש האחד מְשֻׁלָּבֹת אשה אל אחתה (שמות כו יז).—ובסהמ״א: משלטי הדמיה אין בו משום אסופי, בפי׳ ר״ח כתיב משלבי הדמיה, כלומר איברים משולבות, משלטי

---

[1] [הכתיב הרווח בסהמ״א הוא בהפרדת תבת שֶׁל כתֵבה בפני עצמה. אולם נמצא בכ״י, בפרט מימי הגאונים, בחבור אל השם שלאחריה, כמובא בדגמאות.]

[2] [הפרשנות המסרתית בארה מלה זו, שאינה בכל מקום אחר, כש״ע בשם׳ שגגה וחטא כלשון ת״י על דאישתלי. רש״י: על השגגה שהיה לו לדרוש ק״ו וכו׳, ע״כ; רד״ק: על השגגה תרגום שגגה שלו וכו׳, ע״כ; אך בדהי״א יג י כתוב במקום המשפט שלפנינו: ויכהו על אשר שלח ידו על הארון, ולפי זה בסורי גם בש״ב: על דאושיט אידה; ובשבעים אין כל תמורה לאותיות על השל, וכדעת רֹב החדשים יש כאן ט״ס, אולי כטשטוש כמה אותיות של המשפט השלם על אשר שלח ידו וכו׳, וצ״ע.]

[1] [הפרשנות המסרתית ראתה כאן צורה מרחבת מן שאנן בתוספת אלף, כך ריב״ג (הקד׳ הרקמה, וילנסקי, כא ושם בשער ו, וילנסקי, נז) וראב״ע (צחות), או כהרכבת המלים שלו ושאנן, וכך מעין גנים לאיוב. ואפשר שנולדה צורה כזאת אף בדבור, עד שיתכן לראות את המלה כקיצת בלשון קדמונינו. אך לדעת רֹב החדשים אין כאן אלא ט״ס במקום שאנן ע״פ ושליו שאחריו, וקשה להכריע. ועי׳ Ružička, Konsonant. Dissimilation, עמ׳ 221).]

[2] [עי׳ שָׁלַב, הערה.]

גדולות (עירוך ערך הדס). ב' עצים צדיהן האחד דביק ומשולב זה בזה והצד השני שלהן ברזל בראשו (שם ערך פר ל). שלומים לרבבות לנדיב על נדיבות, זכרתיו ברוב חבות קשורות משולבות אחוזות וענובות ברשפי שלהבות (פי' היסד לר"ח ע"י כו). השניה חצי הראשון והרביעית חצי השלישית ושאר האחרות משלבות זו בזו (מסכת המדות א א). מהודק נעוץ משולב או מדבק וכו' ואמנם המשולב הוא אותו שיהי' לכל אחד מהעצמות פגימות ושנים (קאנון א א א א). יען כל הדברים במדרגות משולבות יתאצלו מהטוב הגמור וכו' (שער השמים לר' אברהם הירירה ז ו). — ואמר הפיטן: תר לבוא ברביעי מקריבים, ומפסיקים לשבת הבאה מסרת דד מסימים, והשלש משלבות זו אחר זו משלימים (מנחה בני מכיר, אור זרוע, יוצר הפסקה א). —ואמר המשורר: פני אדם משלבים ללבו וצד קרש לראוי לו ישלב (ר"ש הנגיד, בני אדם, בן משלי תתקכה, אברמסו, 274). להלל אל צור גואל בלבבות משלבות (רמב"ע, מתי שכל, סדור רומניא). כי מצאו בית אהבה בנוי וידות ידידות בה משלבות (ר"י הלוי, תומי לביה, זמורה ב, 119). — ואמר המליץ: שכל פרק ופרק הוא מאמר נפרד בלתי משולב במה שלפניו (ר"ש ספהרים, יריעות שלמה א, יח:).

—קל, שָׁלַב, כמו פע', וביני פעו' שָׁלוּב, —כמו פעו', ואמר הפיטן: שלובות אחת לאחת (ינאי, קרובי, זולתי, קמ). — ואמר המשורר: כרועה האליל צאן מרעיתו חולב ובלשונו לכל עובר ושב שולב (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר ה, כג.).

—נפעי, נִשְׁלַב, —כמו פע': לפי שמלבנותיה וכרעיה דחוקין ואינן נשלבין אלא אם כן יתקע בהן (עירוך ערך קרמן). אש ומים איך דבקו בגוף רצוף שלהבת ועדים איכה ישקו בלי אהבה נשלבת (תקון מדש"כ לרסב"ג, יט.). - ואמר הפיטן: חרפתם שומעים עלובים ולא עולבים, זר לא נשלבים[1]) ועליך נצלבים (שלמה הבבלי, תערג אליך, סליחי' יום ג). יובבת מול מרכבתך הנשלבת, הנשכבת ברוח וענן וצרבת (רסב"ג, אאמיר אאדיר, ביאליק-רבניצקי ב, 198). —

[1]) [כלו' אינם מתחברים אל אל זר.]

וכשמש' נסגר, ננעל, ואמר הפיטן: תמכתי יתדותי בשלש עשרה תבות ובשערי דמעות כי לא נשלבות[1]) (אמתי, יי יי, סליחי' ה עשי"ת). פתחי תשובה לכל יהו נשלבים צעקתנו לפניך יהו מקורבים (ייי אלהי הצבאות, סליחי' מנחי' יוה"כ).

— פע', שִׁלֵּב, —קשר יחד, חוק זה בזה[2]), verbinden, verschränken; lier, croiser; to join, fold: אבל אינו אלא כמין שלב שמשלב את הקרשים ב' מיכן וב' מיכן (פירוש הגאונים, כלים י ו, אפשטין, 19). ומה ששאלתם באותן הסדרים איזה מהן שילב לחבירו (מעשה הגאונים כז, אפשטין, 48, תשו' ר' משולם). —ואמר הפיטן: כלב נבון חצית כנגמר תרומת דשן לשלב (רקע"נ, באדני ילדקו, עבודת יוה"כ, סדור רקע"נ, רפד). עד כמעט חקה אלב כתובת בשרד לשלב לאדם מערכי לב ומיי' משמחי לב[3]) (הוא, אלהים א:ל, פתיחה לאזהרות שם, קצט).

—הפעי, הִשְׁלִיב, —כמו פע': אומנם נהגו להשליב ויקהל ואלה פקודי ולא ויקחו לי תרומה ואתה תצוה (מעשה הגאונים כז, אפשטין, תשו' ר' משולם, 48). לפי שרצה להשליב אותן שני סדרין ויקחו לי תרומה ואתה תצוה על כן החזירוהו הקהל (שם שם). והנני הדיוט חופר כדרכי משליב בתפירה בלתי שוה (כפתורים יהודה, דרוש י, לב.). —ואמר הפיטן: האמן כפי שחקים והקציבם, התכנו בזרת ועם רגב השליבם (האמן, שחרי יוה"כ). מלך יושב על כסא דין, קטון וגדול מְשֻׁלָּב, ורואה מי שב בכל לב ומי שב בכלב (מלך אחד, סליחי' ער"ה).

—הפעי, הָשְׁלַב, —כמו פעו': ועל ראשו כתר מושלב אדום העינים (קלונימוס, בעלי חיים ב ז).

שָׁלָב[4]), במקרא רק מ"ר שְׁלַבִּים, —בד נעוץ לתוך מוטות סלם וכדו', Sprosse, Querholz; échelon,

[1]) [עפ"י דברי התלמוד (ברכ' לב:): שערי דמעות לא ננעלו.]

[2]) [וכן בארמ': דמשלבי קרשים מלמטה זו עם זו (ר"ח, שבת לח:).]

[3]) [כלו' שכמעט תוחק על לב כתבת שיש לשלב ולחבר מערכי לב האדם עם פקודי ה' המשמחים לב.]

[4]) [באותה משמ' כבעבר' בא שליבא בארמ'

rung, rundle; ranche: וזת מעשה המכונה מסגרת להם ומסגרת בין הַשְׁלַבִּים[1] (מ"א ז כח). — זבתו"ם: היה מביא עצים ועושה אותן כמין שלבין ועושה אותן כמין סולם (ירוש' תעני' ד ז). — וכסהס"א: כסינין יש או' עצי הסנה אבל אינו אלא כמין שלב שמשלב את הקרשים (פרוש הגאונים, כלים י ז, אפשטין, 19). — ואמר המשורר: לשורר ידבקו כל מאוייו בביתו דבק שלבים (ר"י הלוי, אהבי נער, זמורס ג, 116). — *ובהשאלה, במשמ' דרגה בהשתלשלותם של הדברים, נוהג בספרות ובדבור. .

***שְׁלַבִּית,** שְׁלַבִּית, ס"נ, מ"ר שלביות, — שני לוחות זכר ונקבה משלבים זה בזה: ר' בא חיננא בר שלמי' רב ירמיה בשם רב סיככה (את הסֻכה) בשלביות[2] פסולה, בזכרים כשירה, בנקיבות פסולה (ירוש' סוכה א ז). רבי יסא בשם רבי יחנן במשופין בכלים נחלקו, והא רבי ירמיה בשם רב בשיש בהן רוחב ארבע נהלקו הא אם במשופין לכלים דברי הכל מותר, מן מה דא"ר ירמיה בשם רב סיככה בשלביות פסולה, ואמרין כרבי מאיר הורי, הדא אמרה היא הדא היא הדא (שם שם ז).

***שְׁלַבֵּק**[1], פ"י, — שלבק את השפה, העלה בה בועות נפוחות, Blasen bilden; former des bulles; to bubble (up): כופה לעשות בצמר אבל לא בפשתן מפני שהיא מסרח' את הפה ומשלבקת את השפיות (ירוש' כתוב' ה ו).

— *שְׁלֻבַּק, שעלו בו בועות: הכי יעצור כח ללכת כל ימיו הלוך ונסוע לסבב על פתחי הסופרים וכו' הלא רגליו יבצקו, סנדליו יסדקו ושפתותיו ישלבקו (החלוץ, מחברת ט מאמר א, תרלג, 81).

א. **שלג**[2], ממנו שֶׁלַג, א. שֶׁלֶג, *שַׁלְגוֹן, *שַׁלְגִּי, *שַׁלְגִּיאֵל.

ב. **שלג**[3] ממנו *אַשְׁלָג, ב. שֶׁלֶג.

שָׁלַג, קל לא נמצא במקרא.

— הפע', תַּשְׁלֵג, — ירד שלג, הוריד שלג[4], schneien (lassen); (faire) neiger; to (let) snow: כפרש שדי מלכים בה תַּשְׁלֵג[5] בצלמון (תהל' סח יה). —

שבתו"ם, ועי' שָׁלַב. אך אפשר שהמלה, ולפי זה כל השרש, שאולים מאשור' שַׁלְבּוּ, קשר, חבר, בעקר שפעל מן לָבוּ, כדעת האופט, או שיש כאן מבטא מטשטש (ארמי) קדום במקום צרוף כגון שלחב, והשוה את דברי העורך בפרושו לאיוב יח ח: כי שלח ברשת ברגליו, וצ"ע. ואמנם אפשר שאין גם אֶשְׁנָב אלא שנוי מבטא מן שלב — אֶשְׁלָב, עי' ש. ייבין, אשנב ושבכה, לשוננו ט"ז, 136 והערת העורך שם, וגם באנציקלופדיה המקראית, ערך אשנב.]

1) [ש רפה, לא דגושה, כדברי דונש: ואילו האותיות שהן רפיין אפעלפי שהן נודעות, הלוים, השלבים (תשו' על רסע"ג, עמ' 34).]

2) [המפרשים והמלונאים לא עמדו על הוראתה המדיקת של המלה ופ־שו מה שפרשו. אך משמ' המלה יוצאת בברור מדברי הבריתא דמלאכת המשכן פרק א (הוצ' איש שלום עמ' 12): ושני הסינין יוצאין מתוך הקרשים שנים לכל אחד ואחד שמשקיע הזכר בתוך הנקבה שנאמר משלבות אשה אל אחות דברי ר' נחמיה. שר' נחמיה אומר אין ת"ל משלבית ומה ת"ל משלבות שעשה להם שלבין כסולם המצרי ע"כ. וברור מכאן שאין שלביות אלא קרשים משלבים, כלו' נעוצים זת בזה.]

1) [מן שלבוקא, שלפוקא, בועה נפוחה בארמ' שבתרגומים, וכן בסורי' שולבגא.]

2) [עי' א. שֶׁלֶג, הערה.]

3) [עי' ב. שֶׁלֶג, הערה.]

4) [אך עי' בהערה שאחר זו.]

5) [הפרשנים והמתרגמים הבינו תשלג כאן כירידת שלג, ולפי זה השמוש בסהמ"א, והמחבר חפש דרך לפתרון, כעדות הערתו בשולי התנ"ך: „בהת ? כמו הבט, הוריד ?" בהעברת ת של תשלג למלה הקודמת ובהסתמך על שמוש הפעל הבט (אלת'לג') a) בערבית. ואמנם אין הכנה זו מתאימה לענין הכתוב, שדבר בו לפני כן על חלוקת שלל ונצחון, ואח"כ, ללא קשר תחבירי נכר, על הר אלהים הר בשן ועל קנאתו בהר ה' — ומה ענין שלג לכאן ? ולפי דברי העורך באנציקלופדיה המקראית, ערך גַּבְנֻנִּים, הכונה לראית ההרים צלמון, בשן וכו' שהם הררי געש קדומים, כגופות הלויתן, שר התהום והחשך (הוא צַלְמוֹן, ועי' צַלְמָוֶת), הבשן (ז"א הנחש הגדול, וכן בת'ן הוא כנוי הלויתן

a) هبط الثلج

ובסהס"א: ובהיותו (מול דלי) שמאלי הוא משליג (ראב"ע, ראשית חכמה, כ"י פריז). ומי שיגבר ע' מזגו הקר יראה (בחלום) כאלו ישליג עליו אם יטבל במים קרים (קאנון א ב ג, באותות המזגים). אך את ראשי ההרים ישלג החרף (קלמן שולמן, מוסדות הארץ, אוסטרליה, מזג הארץ).—ואמר הפיטן: הרים צח דלג, וגבעות בלג, יענם מלג, בצלמון משלג (ר"א קליר, אזרח בעו, קרובי פורים). כיתרי אש הציג במכון הנקרא שמים, כמוס בו [אש וברד] ומשלגת מים (רסע"ג, אכוין כליות, סדר יצירה, סדור רסע"ג, שלח). לך ירננו תבור וחרמון שדי המשליג בצלמון (רשב"ג, שחק כדק, ביאליק-רבניצקי ב, 53). יונה בצלמון בהשליגה (יצחק הלוי בר זרחיה גירונדי, יונה בצלמון, קרובה לשבת שקלים).—ואמר המשורר: והפך אש עשתה כאש נדב בגופי והשליגה (ר"ש הנגיד, אסכים, בן תהלים, הברמן ב, 131). ישלג ביין רקח ימי החם גופי ויחם בו ימי צנה (רמב"ע, הענק ב, ברודי, שלז). בעבי צואר ירוץ הצפעון בכח יתקצף ירים ראש דלתי פניו פחד הוא יברח ברוח ולחיו תשלג אימה (מיכ"ל, הכיקות ערויה).

—קל, *שָׁלַג, פ"ע,—היה לבן בשלג, ואמר המשורר: שלום לבניך צ:יה תסגלי ובחן ושפע טוב היי שולגת (ר"ש שבזי, מי כשקני, שירי תימן, אידלזון-טורטשינר, 113).

—נפע׳, *נִשְׁלַג,—הלבין כשלג: בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון, כשפירש הקב"ה לפניהם תורתו אשר המלכים הולכים נשלגים ומתלבנים בה בארץ צלמות וחושך (רש"י, תהל׳ סח יד).—ואמר הפיטן: עד לא זורק שעיר נפלג אז זהר זהורים נשלג (רשב"ג, בבכי גשו, ביאליק-רבניצקי ב, 214).

—הפעי, *הָשְׁלַג,—כסה שלג: החם המחומם וקור המצונן והמושלג (קאנון א א ג א). לא יסור מלקחת המים הקרים המושלגים בפיו עת אחר עת (שם ג ע ז). — ובמשמ׳ הלבין כשלג: ואמר הפיטן: ישלגו אדמי שנים וכו׳ ילבנו כתמי שושנים (ר"א קליר, אסא דעי, שחרית ליום כפור). תגל בהתכשר הושלג אודם תולע (משלם בר קלונימוס, אמיץ כח, עבודת יוה"כ). — ואמר המשורר: אואיל להואל לבלתי ידעו אם סלדו צדי ואם השלגו (רמב"ע, זדו מתי האהבה, ברודי, לד).

א. **שֶׁלֶג** [1], ש"ז, שַׁלְג,—גבישי קרח לבנים בצורת כוכבים קטנים היורדים כגשם מן העננים, Schnee; neige; snow: כי כאשר ירד הגשם והַשֶּׁלֶג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה (ישע׳ נה י). הנתן שֶׁלֶג כצמר כפור כאפר יפזר (תהל׳ קמז טז). אש וברד שֶׁלֶג וקיטור רוח סערה עשה דברו (שם קמח ח). כַּשֶּׁלֶג בקיץ וכמטר בקציר כן לא נאוה לכסיל כבוד (משלי כו א). לא תירא לביתה מִשָּׁלֶג כי כל ביתה לבש שנים (שם לא כא). הקדרים מני קרח עלימו יתעלם שָׁלֶג (איוב ו טז). כי לַשֶּׁלֶג יאמר הוא ארץ וגשם מטר וגשם מטרות עזו (שם לז ו).—ובפרט כדגמה לדבר לבן וצח: אם יהיו חטאיכם כשנים כַּשֶּׁלֶג ילבינו (ישע׳ א יח). תחטאני באזוב ואטהר תכבסני ומִשֶּׁלֶג אלבין (תהל׳ נא ט). זכו נזיריה מִשֶּׁלֶג צחו מחלב (איכה ד ז).—ובדמיון לצבע המצורע: ויבא ידו בחיקו ויוצאה והנה ידו מצרעת כַּשָּׁלֶג (שמות ד ו). והנה מרים מצרעת כַּשָּׁלֶג (במדי׳ יב י). ויצא מלפניו מצרע כַּשָּׁלֶג (מ"ב ה כז).—ובצרופים שונים, יום הַשֶּׁלֶג: והוא ירד והכה את האריה בתוך הבאר ביום הַשָּׁלֶג (ש"ב כג כ, וכעין זה דהי"א יא כב).—מֵימֵי שָׁלֶג: ציה גם חם יגזלו מימי שָׁלֶג (איוב כד יט) [2].—צִנַּת שֶׁלֶג: כצנת שֶׁלֶג ביום קציר ציר נאמן לשלחיו (משלי כה יג). — ואמר בן סירא: כרשף יניף שלגו (ב"ס גניזי מג יז). — ובתו"מ, גם מ"ר שלגים, במשמ׳ ירידות שלג, Schneefälle; chutes

---

בעלילות אוגרית) ושל עוזריו, שהם נונים, ז"א דגי ענק, המתמרדים בה׳ השוכן בציון. ויש לקרא בקרוב: כה תַּשְׁל (מן שָׁלַל) גַּב צלמון, הר אלהים הר בשן, הר גַּב־נֻנִים)ז"א גוף הדגים, התנינים) הר בשן, למה תרצדון (ז"א תקנאו) הרים, גַּב־נֻנִים, ההר חמד אלהים לשבתו אף ה׳ ישכן לנצח וצ"ע.]

[1]) [גם באשור׳ שַׁלְגֻ, ארמ׳ וסורי תלגא, אוגרית׳ ת׳לג, ערב׳ ת׳לג׳ [a] באותה משמ׳ וגם במשמ׳ קֶרַח (בשמוש המלה הזאת בסהמ"א), ועי׳ שָׁלַג, הערה.]

[2]) [על איוב ט ו עי׳ ב. שֶׁלֶג.]

[a]) ثلج

snowfalls; de neige: אלו לא מביאין ולא חוצצין הזרעים והירקות המחוברים לקרקע וכו' וכפת הברד והשלג והכפור והגליד והמלח (אהל' ח ה). בהרת עזה כשלג (נגע' א א). הפתוך שבשלג כיין המזוג בשלג (שם שם ב). היתה כשלג ונעשית כסיד ההיכל, כצמר לבן וכקרום ביצה, נעשית מספחת שאת או מספחת עזה (שם ו ב). אלו מעלין (את המקוה) ולא פוסלין השלג והברד והכפור והגליד והמלח והטיט הנרוק, אמר ר' עקיבא היה ר' ישמעאל דן כנגדי לומר השלג אינו מעלה את המקוה והעידו אנשי מידבא משמו שהיה אומר להם צאו והביאו שלג ועשו מקוה בתחלה (מקו' ז א). אין מעברין את השנה וכו' לא מפני הצינה ולא מפני השלגים (תוספת' סנה' ב יב, וכעין זה בבלי סנה' יא.). או לפי ששותה מי שלחים אבל אינה שותה מי שלגים ת"ל למטר השמים תשתה מים, כשהוא אומר מים אף מי שלגים (ספרי דבר' לט). או שהטיל עליו שלג או צינים במקום שאינו נרא' חייב לרפותו (ירוש' ב"ק ח א). בארבעה שבילין חמה מהלכת ניסן אייר וסיון מהלכת בהרים כדי לפשר את השלגין (פסח' צד:). ונוהגין טומאה וטהרה בשלגים (נדה יז.). מערב משם אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום (מד"ר במדי' ג).—ובסהמ"א: מתלגא וממטרא, מחמת שלגים ומטרים וכו' וההרים יגינו עליך מן השלגים ומן המטרים (רס"י, סנה' לו:). היעזוב העוזב שלגים מצורים (כ"ת, הכנעות, היעזב, דוכס על תנחם, 81).—ואמר הפיטן: שערי מכון שבו שלגים יתכון, ומערת קטור וסער בו ישכון (שמעון בן יצחק, שערי שמים, קליר' ב עמ"ם). — ואמר המשורר: אקוה לסתו כי הוא יכלם בקר רוח שלגים או רביבים (ראב"ע, למי אנוס, כהנא א, 21). וזכו תמול משלגים (עמנואל, רואי ויודעי, מחב' כח, הברמן, 600). —ובמשל: כי השלג של אשתקד אינו בנמצא כך לא יזכרו ולא יפקדו לו עוונות של שנה העברה (ספר החיים, פ' סליחה ומחילה ד ו, כו.).

ב. **שֶׁלֶג**,[1] ס"ז, שֶׁלֶג, — אשלג, קלי מחצבי, שיוציאו מאפר צמחי הים, ישתמשו בו לכבום וכדומה, Alkali; alcali: אם התרחצתי במו שֶׁלֶג והזכותי בבר כפי (איוב ט ל).

*שִׁלְגּוֹן, ס"ז,—מפל שלג, שטפון שלג, Lawine; avalanche, ואמר הפיטן: דריכת עלק העמיק הרחיב משלגוני מים (רסע"ג, אזכיר כליות, יליכה, סדור רסע"ג, שלח).

*שִׁלְגִּי, ת"ז,—מתכונת השלג, וככנוי לעוף מן העופות: שלגית וביצית (העין) אם הן (הנשים) צעירות (חרוזי אבן סינא). השלגי (שנעעאממער) חזק מעט מהראשון (תולדות החיים, קמ).

*שַׁלְגִּיאֵל,—מלאך הממֻנה על השלג: שלגיאל שהוא ממונה על השלג (היכלות ביהמ"ד ילינק ה).

*שֶׁלֶד[1], ס"כ, מ"ר שְׁלָדוֹת, — מערכת העצמות שבגוף האדם, Gerippe, Skelett; squelette; skeleton: שדרה שגורר רוב חליות שלה אף על פי ששלדה קיימת טהורה (תוספתי אהיל' ב ה). מה בינו (שפיר שנתקלקלה צורתו) לבין המת שנסרח ואין שלדו קיימת (ר"ש בן לקיש, ירוש' נדה ג ג). כאן ששלדו קיימת, כאן בשאין שלדו קיימת (מו"ק כה.). מת שנשרף ושלדו קיימת טמא (ר' מנחאי, נדה כז:). — ואמר הפיטן: לכן שק תפור על גלדיך, כי כליתה בהבל ימי חלדיך, מחר יבלה כרקב שלדיך (עזרא הבבלי, תוכחת מוסף ג, יז:). טכס וזכר שמו יהודי, טבוח וקרוץ כמו גדי, טריה ובקרת להכביד בשלדי (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצר שבת א חנוכה). תמתי היום יחד הורים

---

[1] [כהערת Preuss, Bibl. Talm. Med., עמ' 431, ועי' גם לֵו, Or. Littztg. 15, 556; פֶּרלם שם 17, 179 וכו', כמו שלגא, אישלגא בארמ', וכמלה שאולת מאשור' אֻשְׁלַב, כובס. והפרשנות המסורתית ראתה גם כאן א. שֶׁלֶג.]

[1] [מן הארמ' שלדא: דפסקא לאורחיה כשלדא (ב"ק לא:), בסור' שְׁלָדָא, סנדע' שלאנדא, שהיא מלה שאולה מאשור' שַׁלַמְתּוּ, שַׁלַנְדוּ (משרש שלם), גופת המת.]

זילדים, תקפו במקרא עצרה למעט **שלדים** (אחלם אח, סליחי מנח׳ יוה״כ).

א. שלה¹), ממנו *אשליה²), של (?), שלאנן (?), **א. שלה**, **שלה, שלו, שלו, שלוה, *שלולו, שלי³).

ב. שלה⁴), ממנו *משלית, ועי׳ שליה.

א. שלה, שלו, פ״ע, שליתי, שלו, ישליו,—ישב ללא דאגה, sorglos sein; être sans souci; to have no care: מדוע דרך רשעים צלחה **שלו** כל בגדי בגד (ירמי׳ יב א). שאלו שלום ירושלם **ישליו** אהביך (תהלי׳ קכב ו). לא **שליתי** ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רגז (איו׳ ג כו). **ישליו** אהלים לשדדים⁵) ובטחות למרגיזי אל (שם יב ו). היו צריה לראש איביה **שלו** (איכה א ה)⁶).

---

¹) [בארמ׳ שלא, שלה, לא דאג, לא שם לב׳ התרשל ובמשמ׳ זו גם שלא a) בערב׳.]

²) [נוהג בדבור ובספרות.]

³) [ממפרשי המקרא היו שפרשו משרש שלה זה גם את המלה שילה בבראש׳ מט ז. ואלה דברי ראב״ע בשפת יתר (סי׳ כח, 26): עד כי יבא שילה (בראשית מ״ט) אמר הגאון כמו שלו ויאמר ר״א שטעה ג׳ טעיות, ולא אמר מאומה כי מצאנו ה׳ בסוף מלה תחת וי״ו לשון זכר שאינו נמצא כמו בתוך אהלה, ע״כ. אך עי׳ שי, הערות.]

⁴) [עי׳ ב. שלה, הערה.]

⁵) [ז״א לעת בוא שודדים.]

⁶) [במשמ׳ בלתי ברורה בא באיוב כז ח: כי מה תקות חנף כי יבצע כי ישל אלוה נפשו. השבעים תרגמו: πεποιθὼς ἐπὶ κύριον ἆρα σωθήσεται, כאלו: ישא יאלוה נפשו, יבטח בו (ולזה הם מוסיפים כלום ינצל ?); והולג׳: et non liberet deus animum eius (ולא ימלט אלוה נפשו); הסורי: בעדנא דישול לה א׳הא לנפשה, כאלו מן שול, שלל, או נשל, והתרג׳ הארמי: ארום **ינתר** אלהא נפשיה, וכן נחלקו המפרשים בפרוש הפעל, אף כגזירתו מן ב. שלה שבתו״ם בתמונת הדיג השולה דג מן המים (עי׳ בפרושו של העורך), וקשה להכריע, הואיל ואין גם שמוש דפעל יבצע, הקודם בכתוב, ברור בהוראתו. ואף אפשר שבא ישל (אלוה) במק׳ ישאל, כמו שלה במק׳ שאלה, והשוה גם את הצרוף הבא בס׳ איוב לא ל: ולא נתתי לחטא חכי **לשאל** באלה נפשו, ואין כל ההצעות יוצאות ידי כל הקשיים.]

a) سلا

— ואמר המשורר: מי יאו ראות ביום מתים חיו ויהי לאות כי נעים **ישליו** (יצחק אבן גיאת, את מחזה, סעה״ס 25). איך **ישלו** לבי ואיך ייטב ביום לא אחזה ציון ולא בניה (ר״י הלוי, התנכרה, זמורה ג, 60׳). נאות שלום **שלו** למה שאיתם וכו׳ **שלו** כאשר ימי קדם **שליתם** (הוא, אמר לצבא שחקים, שם שם 88). יסוד עולם **שלה** ושלם בנעם (הוא, לתי בקעו. שם שם, 101). ואיך אשקוט ואיך **אשלה** ונפשי אל בני תכלה (ראב״ע, תוחלתי נכזבה, כהנא א, 32). איך **ישליו** בלבי קרבי אשר כים יהמיו (הוא, איך ישליו, שם, 50). מלחמות בך יהיו ובימי **ישליו** (הוא, אל אחד, שם, 112). אימות מות עלי נפלו בקרב עלי מרעים **שלו** (בנימן בן אברהם מהענוים, בכרתה לי, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, לז). כל היקום ייראו מיום תמותה ולא יבטח **וישלה** אנוש כי אם בבור שחת (אלעזר בן יעקב הבבלי, מי זאת, ברודי, יב). ואיך **ישלו** בני תבל בחלדם ובשלום יבואומו פחדים (הוא, זמן בוגד, שם, קד).

— נפע׳. **תשלו**, — נשלה, לא שם לב, התרשל, nachlässig sein; être négligent; to be careless: בני עתה אל **תשלו** כי בכם בחר יי׳ לעמד לפניו לשרתו (דהי״ב כט י—יא).—ואמר הפיטן: בנצח ירוץ ולא **ישלה**¹) (לשע״ג, באדני ילדקו, סדור רקע״ג, רסה). — ובמשמ׳ ישב בשקט, ואמר הפיטן: מי **ישלו** ומי יתיסר (ונתנה תקף, מוסף יוה״כ).

— הפע׳, **תשלה**,—**וישלה** ראובן את שמעון, גרם לו להיות שלו ושאנן, גם כשאין סבה לכך, sorglos machen, vertrösten; tranquilliser, amuser des belles promesses; to make careless, feed with promises: ותאמר השאלתי בן מאת אדני הלא אמרתי לא **תשלה** אתי²) (מ״ב ד כח).—ובספה״א: להשקיט לחוצים, לשלח רצוצים, **להשלות** חלוצים (בלמה רחם היסיבה, אגרות ר׳ סמואל בן עלי ובני דורו, הרבין א ג, 22).—ואמר הפיטן: רשאננו **להשליוו** (ינאי, קרוב׳ ברלס׳, זולאי, מב).—ואמר המשורר: לולא

---

¹) [על פי דהי״ב כט יא, ולא: ישלה, בנקוד.]

²) [מען זה בפס׳ יו: אל תכזב בשפחתך.]

משה מנים עצבי בשפת נפת ובצוף מענה, ישלה מכתב ידו חרדת לבי ושלום נפשי יענה (יוסף בן קה״ג, איכה יועץ, סעה״ס 86).

ב. *שָׁלָה[1]), פ״י,—שלה האדם דג מן המים וכדו', העלה והוציא אותו, herausziehen; extraire, tirer; to pull out, extricate: הבורר קטנית ביום טוב בית שמאי אומרים בורר אוכל ואוכל וכו' רבן גמליאל אומר אף מדיח ושולה (ביצה א ח). מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד (מו״ק ב ג). דג טמא שאין בו רביעית אמר ר' יוסי ב״ר יהודה במה דברים אמורים בזמן ששולה ומניח לפניו ומצא בו כשיעור הזה (תוספתי תרומ' ט א). אמר ר' אלעזר בר' צדוק של בית ר' גמליאל היו ממלאין דלי עדשים ומציף מים ושולה והצרורות יורדות למטן והאוכלין למעלה (שם יו״ט א כב). ירד לשלות החרצנין והזגין מן באר, זה היה מעשה ובאו ושאלו לחכמים ואמרו ימכר כולו לגוים (שם ע״ז ז ד). מה ביניהון, אמר ר' יונה שולה ביניהון, ב״ש אומרים שולה בידים טהורות ובית הלל אומרים שולה בידים טמאות (ירוש' מע״ש ב ג). הבורר הטוחן המרקיד, בשבת נסקל, ביום טוב סופג את הארבעים, והא תנינן בורר כדרכו בחיקו ובתמחוי א״ר חנינא ענתונייא דרבן גמליאל הוא דרבן גמליאל אומר אף מדיח ושולה (שם שבת ז ב). דבי ר' ינאי אמרי קנה שהתקינו להיות בודק הזיתין כיצד היה יודע אם מלוכלך במשקה וכו' א״ל ר' מנא לא תני שמואל אלא להיות שולה בו הזיתין (שם יז ט). השולה דג מן הים כיון שיבש בו כסלע חייב (שמואל, בבלי שם קז:). משל לצייד ששולה דגים מן הים (ב״ק מא:). — ובסהמ״א: היין משיניחנו בחביות וישלה הזגין והחרצנין מעל פי החבית (רמב״ם, מעשר ג יד). ואם יתחבר שבתי עם סרטן יהיה הנולד עצל וכו' ותנומה על עפעפיו תמיד מתמיד וידו מלשלות מעמיד

---

1) [כנראה שאול הפעל בעבר' שבתו״ם מארמ' שְׁלָא באותה משמעות, ואפשר שאין כאן אלא פעל שאול בשמוש מיחד זה מאשור' שֻׁלּוּ, שפע' מן אֵלוּ, שהוא העלה מן עלה בעבר'. ועי' גם שְׁלִיָה, הערה.]

(קבץ וכוחים. א:).—ואמר הפיטן: איכה שאפת בשאפך לשלות ביד שולים שלמיך (ר״א קליר, איכה אלי).

—נפע', *נִשְׁלָה[1]),—הוצא, נעקר: והאדם ידע, ידע מאיזו שלוה נשלה[2]), ידע מה עבדה ליה הוה (מד״ר ברא' כב). *ואמר הפיטן: פועל בפלא פלג מלא, פרץ להעלה פורח ונשלה (אליר בר' יצחק ס״ג, אילת השחר, יוצר שבת ר״ח).

—פע', *שִׁלָּה,—כמו קל: המקדיש את הבור עד שלא שולה וקופה משולה וקופה בא גיזבר ופדאו חייב. הקדישו עד שלא שילה וקיפה ובא גיזבר ושילה וקיפה ואחר כך פדאו הואיל ושעת חובתו פטור פטור היין משיקפה אף על פי שקיפה קולט מן הגת העליונה ומן הצינור ושותה (תוספתי מעש״ר א ז). הדא דתימר בשניטמא משישלה ומשיקיפה שכבר נראו לתורמן בטהרה אבל אם ניטמא עד שלא שילה ועד שלא קיפה לא בדא (ר' יוסי בי ר' בון, ירוש' תרומ' ב א). והתני שילה וקיפה ברשות ההקדש פטור (שם מעשר' א ו). הדא דתימר כשנטמא בששילה ומשקיפה (ר' יוסי בי ר' בון, שם חלה ב ח)[3]). יין משירד לבור ויקפה ור״ע אומר משישלה בהביות (ב״מ נב:).

---

1) [אך עי' בהערה שאחר זו.]

2) [אמנם אין הגרסה במאמר זה מסכמת כל צרכה, ואף לא ברור מה כונתו המדויקת של המשפט. תיאודור בהוצאתו עמ' 502 גורס: והאדם ידע, הודיע דרך ארץ לכל, ידע מאי זו דרך שליווה נישלה, ידע מה עבדת ליה חוויה, ע״כ. ובשנויי הנסחאות: שלווה, שלוה, שיליא, שליה; נישלה, נשלה, נישלח (?); ופרש בעל מתנות כהונה: נשלה, נגרש ונפרד, כד״א כי ישל, ע״כ. ונקל לראות איך בא נסוח עברי (עשתה וכדו') במק' הארמי (עבדת), ובא חַוָּה במק' חויא, נחש בארמ'. וכן כנראה גם שלוה או שליווה במק' שיליא, ועל כל פנים נולד עקר הבטוי בארמ' ולא בעבר'. ולפי זה אף קשה להניח שבאה צורת נפע' במקור המאמר, וצ״ע.]

3) [בירוש' פסח' ז א נאמר, כנראה בארמ' לשבחו של תודוס איש רומי: דהוה משלה פרנסתהון דרבנין, ע״כ, במק' הנאמר עליו בבבלי פסח' נגן: שהיה מטיל מלאי בכיסם של ת״ח, אבל צ״ל משלח, וכן מפורש בירוש' מו״ק ג א.]

שָׁלָה, ש"נ, כנ' שְׁלָתֵךְ,—כמו שאלה[1]: ויען עלי ויאמר לכי לשלום ואלהי ישראל יתן את שְׁלָתֵךְ אשר שאלת מעמו (ש"א א יז).

***שְׁלֵה**[2], ש"ז,—כמו שָׁלו: מכסה את השמש בענן, יעמידך כנוה שלום ושאנן, ותהי בביתך שלה ורענן (קנה אגרוס צוקערטורף, 23).

***שְׁלָהִי**, ש"ז, מ"ר שְׁלָהִים,—אפיסת כחות, לאות וחלשה[3], Müdigkeit, Erschöpfung; fatigue, extenuation; exhaustion, weakness: ואמר הפיטן: ידידות סגלת נערות חולת אהבת בלהלוהי, כמער איש וליות הוראות חבת שלהי (מנחם ברבי מכיר, אדעם כי אין, זולת לשבת תשובה, בר, 789).—ובמשמ' סוף וקץ[4], Ende; fin; end: אחת היא על כן כו' משיב על שלהי דברי בלדד האומר אליו הן אל לא ימאס תם (ר"מ אלשיך, איוב ט כב).

***שִׁלְהֵב**[5], פע', לא נמצא במקורות הקדומים.

—פע', שִׁלְהֵב, בינ' מְשֻׁלְהָב,—נשרף בשלהבת: לפי שהיו משולהבין מחמה של מעלן אמר הקדוש ברוך הוא לענני כבוד הזילו טל חיים על בני (מכי', בחדש ט). גלגל החמה יש לו נרתיק וכו' ובריכה של מים לפניו ובשעה שהוא רוצה לצאת הוא משולהבת והקדוש ברוך הוא מתיש כחו במים כדי שלא ישרוף את העולם (ר' נתן, מד"ר קהל', וזרח השמש).—ואמר הפיטן: תתו קול עוז אל אלים, שלהבו לפידי גחלים (ר"א קליר, תתו קול, סדר א סבוע'). נבונים שלהבו מלהב המשמע (ר' שמעון בר יצחק, סבוית מרום, סדר ב סבוע').

1) [בהשמטת א׳ף במבטא ובכתיב כדוגמת ראשון בסק' ראשון, והרבה כאלה במקרא.]
2) [ע"פ דניאל ד א: שְׁלֵה הוית בביתי ורענן בהיכלי.]
3) [ע"פ שמוש השפעל שלהי, מן להא, להי במשמ' זו בארמ' שבתו"ם, ועי' בהערת פֶּר למקום באוצר נחמד, 122.]
4) [ע"פ הבנה זו של הארמ' שלהי דקיטא וכדו' בתו"ם.]
5) [עי' שַׁלְהֶבֶת, הערה.]

—פע', *שִׁלְהֵב,—שרף בשלהבת, ואמר הפיטן: שחת משולי קש באסר, שלום קרנות עשר, שלהבם כאכלו בקש בחסר (ר"א קליר, קמי קהלך, קרובי ב פסח). מעדני חבטחת לסחוב ולשלהב, איה הקש ואיה הלהב (הודך ה' כי אכפת, סחרי יוה"כ, מחזו' איט' ב, קו:).

—התפ', *הִשְׁתַּלְהֵב,—כמו פע', ואמר הפיטן: ונשתלהבו מכת האש ורוחם עבורה (ר' שמעון בר יצחק, וכל סעם רואים, סלוק ב סבוע').

***שַׁלְהָב**, ש"ז,—כמו שַׁלְהֶבֶת, להבת אש: בלולי קרח ושלג ושלהבים אומרים קדוש (אילי פחד, סחרי יוה"כ). תהלה לכל ולא יכול מאור נוגה בשלהבו (אהרים ברי יצחק, אשר יצר, מאורות שבת ב חנכה).

***שַׁלְהָבִי**, ש"ז,—מתכונת השלהבת: ומרוב העובי קראו גם כן חשך מעורב כי כל הכחות השלהביות מתערבות בה ומשתנות בתוכה (ר' שם טוב פלקירא, ס' המעלות, ד יע).

***שַׁלְהֲבִירוֹן**, ש"ז,—שם מלאך, שר האש: השר החמישי שלהבי"רון, גווניו כדמות שלהבת אש (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער קרית ארבע טו, פז:).

שַׁלְהֶבֶת[1], שַׁלְהָבָה, *שַׁלְהֶבֶת[2], *שַׁלְהוֹבִית[2], ש"נ,—להבת אש: הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש לא תכבה להבת שַׁלְהֶבֶת ונצרבו בה כל פנים (יחזק' כא ג). לא יסור מני חשך ינקתו תיבש שַׁלְהֶבֶת ויסור ברוח פיו (איוב יה ל). ועי' שַׁלְהֶבֶתְיָה.—ואמר בן סירא: כרכות צרות הושעתני ומםצוקות שלהבת (ב"ס גניי נא ג).—ובתו"ם: הגחלת

1) [כדעת רבים כנראה בעקר צורת שפעל קדומה מן להב (עי' שם), שנולדה בארמ' ועברה לעברית, ואין לראות כנראה אף צורות כגון שהב, רוח הדרום במצר' מאחרת, שוֹהֵב, שרף, שלהבת בקופט' וכדו' אלא כתולדה מצורת שפעל קדומה כדגמת שלהב. ובתו"ם יצרו שוב ע"פ הארמ' מן שלהבת פעל שִׁלְהֵב, עי' ערך זה.]
2) [עי' בהערות לקמן.]

כרגלי הבעלים ושלהבת בכל מקום, גחלת של הקדש מועלין בה ושלהבת לא נהנין ולא מועלין (בילי ס ה). **רואה את השלהבת ואינו משתמש** לאורה, משתמש לאורה ואינו רואה את השלהבת (ירוש׳ ברכי ח ז). **חשה דברים נאמרו בגחלת וחמשה בשלהבת** וכו׳ המודר הנאה מחבירו אסור בגחלתו ומותר בשלהבתו (שם שם). **שאין לך עושה שלהבת** אלא פשתן בלבד (ר״ש בר יצחק, שם שבת ב ג). **אי אש יכול שלהבת תלמוד לומר גחלי אש** (שם יומי ד ו). **כששמר לו גחלת** (לחרש שוטה וקטן פטור) אבל מסר לו **שלהבת חייב** (חזקיה, שם ב״ק ו ד). **שתהא שלהבת עולה מאליה ולא שתהא שלהבת עולה על ידי דבר אחר** (שבת כ.). **עץ ארז ושני תולעת שקלטתן שלהבת כשרת** (יומ׳ מא.). **אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר** (מו״ק כה:). **כשהשלהבת נעקרת מן הגחלת פורחת והולכת היא למעלה** (מד״ר במד׳ יד).—ובסהס״א: **עשר ספירות בלימה נעוץ סופן בתחלתן ותחלתן בסופן כשלהבת קשורה בגחלת**[1] (יצירה א). **ובשעה ששלהבת לבנה מגעת לחמה ביום במעלות ששים עובר בתוכן ומכבה את אורו** (פדר״א ז). **ולא הרשעים מכבוי שלהובתן**[2]) **של ישראל שהן דברי תורה** (שם מ). **כשלהוביות**[3]) **האשות כשהקול יוצא שם הם יכולים להביט ולראות האור שבסוף והקול היוצא** (ברצלוני ליצירה, 49). **ותזרח שמש הנפש הנשארת ותכבה שלהבת הבהלה** (רס״ע פלקירה, המבקש, יא). **בכח השלהבת שהיא גנוזה ונעלמת בגחלת** (מנחם קרחוס, קוסמן, 23). — ומ״ר *שַׁלְהֲבִיּוֹת, *שַׁלְהֲבוֹת, *שַׁלְהָבִים, *שַׁלְהֵבוֹת, *שַׁלְהוֹבוֹת: **כאישים, כשלהביות של אש** (ר׳ יוסי, ירוש׳ נדרי א ג). **שמוקף סביב לכסא כגשרין ובשלהביות שמתגברות ועולות בין גשר לגשר** (היכלות יג, ביהמ״ד ילינק ג, 93). **והסנה אינו מכבה את שלהבותיו של אש** (פדר״א מ). **לא אשן של צדיקים אוכלת הרשעים וכו׳ ולא הרשעים מכבין שלהבותן**[1]) **של צדיקים** (שם שם). **כאדם שהוא מכבה נרו בתוך המים כך מימי אוקינוס מכבין שלהבותיו של שמש ואין נוגה לו** וכו׳ **כאדם שהוא מדליק נרו בתוך האש ומדליק לנרותיו ולובש שלהובותיו**[2]) **ועולה להאיר על הארץ** (שם כח). **שלהביות שהיו סחות ויוצאות נמקו ודועכו** (ערוך ערך סר). **אלו תקח חרס נקוב נקבים נקבים והכסה בו האש ותנפח במפוח עד שיתלהב ימשכו מכל נקב ונקב חוטין שלהביות צבועות בכל מיני צבעים** (ראב״ד, פירוש יצירה א ו). **הסלעים ימסו מסדורותיה והצורים יזובו משלהבותיה** (ראב״ע, חי בן מקיץ, כהנא ב, 49). — ואמר הפיטן: **רביעית חיות ליקוד להיות רשף שַׁלְהָביות כקול להב שופר** (ר״א קליר, אתה דעי, מוסף א ר״ה). **סדור על הדרום גן רטובים, עירוך על הצפון תופת שלהבים** (רש״י, אז טרם נמתחו, סליח׳ לו״ג). **צעד מרבבות ונקדש בערבות, מימינו אש דת ולהב שַׁלְהֵבוֹת** (ר״ש בר יצחק, תורה הקדושה, סליח׳ לו״ג). **מאה ואלפי רבבות מרכבות אש ושַׁלְהֵבוֹת מקיפות ומסובבות עלוי כס ערבות** (בנימין בן זרח, בכולי אם, אופן שבת הגדול).

שַׁלְהֶבֶתְיָה, ש״נ.—מלה מרכבת, שעקרה שתי מלים שלהבת־יָהּ[3]): **רשפיה רשפי אש שַׁלְהֶבֶתְיָה**[4]) (שה״ש ח ו).—ואמר המשורר: **מי יבקש מים במדבר ובלב ימים שלהבתיה** (עמנו׳, מחב׳ י, 294).

שָׁלַו, עי׳ א. שָׁלָה.

---

1) [אפשר שביסוד הדברים דרשה לשונית, כגון: למה נקראה האש שלהבת, משום שהיא מְשַׁלֶּבֶת בגחלת, או נעוצה בזו. ועי׳ שלב, הערות.]

2) [מצורת משנה לשם זה: שַׁלְהֶבֶת, וממנה גם מ״ר שַׁלְהוֹבוֹת, עי׳ לקמן.]

3) [אף זו צורת משנה לְשַׁלְהֶבֶת.]

---

1) [כך בהוצאה עם פי׳ רד״ל, ועי׳ במה שהובא מפרק זה לעיל.]

2) [בדפוס אחר, עם פי׳ הרד״ל: שלהבותיו.]

3) [עי׳ בהערה הבאה.]

4) [כתב מנחת שי: שלהבתיה, מלה חדא לבן אשר לבן התי״ו בשוא וב״כ רד״ק בשרש אפל ושרש שלהב וה״א אחרונה רפויה בספרים כ״י מדוייקים וכן במסורת סוף פרשת בשלח במ״ג, ע״כ. ולפי בן נפתלי ומדנחאי וספר הללי ובכ״י ודפוסים שונים שתי תבות: שַׁלְהֶבֶת־יָהּ, עי׳ גינצבורג.]

שָׁלֵו, שָׁלֵיו, ת״ז, נקי שְׁלֵוָה, מ״ר סמי׳ שַׁלְוֵי, — שקט, שאנן ונטול דאגה, ruhig, sorglos; calme, sans souci; calm, without a care: וישבת על מטה כבודה ושלחן ערוך לפניה וקטרתי ושמני שמת עליה וקול המון שָׁלֵו[1]) בה (יחזק׳ כג מא—מב). הלוא את הדברים אשר קרא יי׳ ביד הנביאים הראשונים בהיות ירושלם ישבת וּשְׁלֵוָה ועריה סביבתיה והנגב והשפלה ישב (זכרי׳ ז ז). הנה אלה רשעים וְשַׁלְוֵי[2]) עולם השגו חיל (תהל׳ עג יב). זה ימות בעצם תמו כלו שלאנן וְשָׁלֵיו[3]) (איוב כא כג). ועי׳ שָׁלֵיו. — ואמר בן סירא: הוי למות מה מר זכרך לאיש שוקט על מכונתו איש שליו ומצליח בכל (ב״ס גניז׳ מא א—ב). — ובסהמ״א: כי טרם נתקו מיתרי ושדד אהלי, שלו הייתי בביתי ורענן בהיכלי[4]) (עמנואל, מחבר׳ ח, הברמן, 24). בשר ודם מפקיד פקדון ביד חבירו ומחזירו בלוי

1) [אמנם קשה שמיש המלה כאן ועל כן הֻצעו הצעות שונות, בלתי מסתברות. אך לפי הענין וההמשך אל ושלחן ערוך לפניה בפס׳ מא, הכונה כנראה לאכילת שלל בשר (עי׳ שָׁלַל, שָׁלָל, ובהערות שאחר זה), ועל כן אפשר שיש לבטא: וקול המון שָׁלָו (ז״א אכלו שלל בשר) בה, וכנגד זה ההמשך: ואל אנשים מרב אדם מובאים סובאים, כלשון משלי כג, כ: אל תהי בסבאי יין בזללי בשר למו.]

2) [ואמנם צ״ל כדעת חיות בפרושו: הנה אלה רשעים וְשָׁלָיו, עֲוָלִים השגו חיל.]

3) [מסרת הנקוד מצאה את המלה שָׁלֵו עוד בשני מקומות נוספים אלו בס׳ איוב: שָׁלֵו הייתי ויפרפרני ואחז בערפי ויפצפצני ויקימני לו למטרה (יו יב); כי לא ידע שָׁלֵו בבטנו בחמודו לא ימלט (כ כ). במקום הראשון סותר הבטוי שלו הייתי בהבנה זו וכמו שלֵה הוית (דני׳ ד א) את דברי איוב המפרשים: לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי (ג כו), ובכל תאור הציד הנערך נגד איוב דרוש כאן קו ממעשי הצַיָד המסורר את בעל החיים הנצוד, ולפי זה יש לנקד שָׁלָו הייתי, מן שָׁל במשמ׳ שלל: שלל הציד הייתי לו ויפרפרני. וגם במקום השני, שדבר בו בהמשך בפרוש (אין שריד לאכלו, פס׳ כא) על אוכל הרשע בפיו, יש לבטא: כי לא ידע שָׁלָו (ז״א שלל אכלו) בבטנו, בחמודו (ז״א במאכל חמדתו) לא ימלט, אין שריד לאכלו וכו׳.]

4) [על פי דנ׳ ד א: שלה הוית בביתי ורענן בהיכלי.]

ומקולקל, אבל אדם מפקיד נשמת בודי הב״ה עיפה מעבודה קשה, ומחזירה לו בבקר חדשה ושליות ורגיעה (ר״י אלנקוה, מנוה״מ ב, ענעלאו, 48). — ואמר הפיטן: אמרה אין אלהים הן נפשה שליות (ר׳ נתנאל מקינון, יו״ט מ, הקרן, סיני סיחוד והכבוד, הברמן, פא). — ואמר המשורר: רדפוני התלאות והיינו לעין ימים שדודים, בזיתים ואני שלו כביתי והם היו להנקם עתידים (רשב״ג, אהה כי מזמן, ביאליק-רבניצקי א, 63). שלו מדמה כי בתחבולות סבב בנפשו שיהי שקט (רמב״ע, הענק ח, ברודי, ספד). בכסלו אהיה שלו (עמנואל, נחברי, מחבר׳ ח, הברמן, 260).

שָׁלֶו, ש״ז, כמו שַׁלְוָה[1]): ואני אמרתי בְשַׁלְוִי בל אמוט לעולם (תהל׳ ל ז). — ואמר המשורר: למה אהיה כל יום נגיע יד סבלות ויהיה הוא פקיד שלוי (ר״י הלוי, למה לכסף, זמורה ג, 167). ותנשי כצביה שואחך ועתות שלוי תארבי לביא (הנ״ל, כפסי אש לבני, שם ע, 570).

°**שָׁלוּ,** ש״נ, — רשלנות, פשיעה[2]), ואמר הפיטן: כל שלו אם הפיצותי אל אתחלף (רסע״ג, אשה על פי, רשות, סדור רסע״ג, שלו).

°**שִׁלּוּב,** ש״ז, — קשור וחבור, שחלק מדבר אחד נעוץ בו בנקב שבדבר השני, כשלב הסולם בבדיו: וכבר היתה חלוקת השלובים בתחלה לארך שלשה שלובים ולרחב שני שלובים וכו׳ ושיהי השלוב אשר לרחב באמצע הרחב מן האזן אל האזן (קאנון א א, כלל א פרק ב). ויכוין שאמן גימטרייא ידו״ד אדונ״י ויכוין בשילוב אלא שבברכות יקדים אותיות ידו״ד (פלא יועץ ערך עניית אמנים, וין, ריג). ויבינו במקרה עולם התחתון תכונותיו מוצאיו ומובאיו איך נקשר זה בזה בשלוב (ר״מ פנחס, ארבע כוסות, כוס ב׳ יד ה׳ ז).

1) [כמו צֶדֶק על יד צדקה, והרבה כאלה, ואין מקום להצעת התקון: בשלותי.]

2) [ע״פ הארמ׳ (דניאל ג כט, קרי; ו ה; עזרא ד כב; ו ט) שָׁלוּ, שלות, שלותא, כמו מַלְכוּ, מלכות, מלכותא.]

*שָׁלוֹב [1]), ש"ז, — כמו שָׁלָב: שהיה ר' נחמיה אומר בטבעת הולכין אחר חותם, בעול ובסמנין [2]) הולכין אחר הרוב הסמנין, בסולם ובקולב אחר השלובים וכו' ר' שמעון בן אלעזר אומר משום ר' יוסי בסולם אחר העומדין ובקולב אחר השלובין (תוספת' כלים ב"מ ג יג).

שַׁלְוָה, ש"נ, סמ' שַׁלְוַת, כנ' שַׁלְוָתֵךְ, — מצב הַשָּׁלֵו, השוכן בטח ללא מחסור ודאגה, ; Sorglosigkeit ; tranquillité: freedom from care דברתי אליך בְּשַׁלְוֹתַיִךְ אמרת לא אשמע (ירמ' כב כא). הנה זה היה עון סדם אחותך גאון שבעת לחם וְשַׁלְוַת השקט היה לה ולבנותיה וכו' (יחזק' יו מט). יהי שלום בחילך שַׁלְוָה בארמנותיך (תהל' קכב ז). כי משובת פתים תהרגם וְשַׁלְוַת [1]) כסילים תאבדם (משלי א לב). טוב פת חרבה וְשַׁלְוָה בה (שם יז א). ועל שכלו והצליח מרמה בידו ובלבבו יגדיל וּבְשַׁלְוָה ישחית רבים (דני' ח כה). ועמד על כנו נבזה ולא נתנו עליו הוד מלכות ובא בְשַׁלְוָה והחזיק מלכות בחלקלקות וכו' בְּשַׁלְוָה ובמשמני מדינה יבוא (שם יא כא—כד). — ואמר בן סירא: שלמה מלך בימי שלוה ואל הניח לו מסביב (ב"ס גני' מז יג). — ובתו"מ: אין בידינו לא משלות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים (ר' ינאי, אבי' ד טו). מלמד שהראהו א"י מיושבת על שלוותה וחזר והראהו מציקים לה (ספרי דברי שנז). כתיב שליו וקרינן סליו אמר רבי חנינא צדיקים אוכלין אותו בשלוה (יומא עה:). שלשה הן שלא המתינו בשלותן שש שעות ואלו הן, אדם וישראל וסיסרא, אדם שנאמר ולא יתבששו, לא באו שש שעות והוא בשלותו (רבי אלעזר, מד"ר בראשי' יח). עיקר שלוותה של סדום לא היתה אלא חמשים ושתים שנה (שם שם מט). בשעה שהצדיקים יושבי' שלוה ומבקשים לישב בשלוה בעולם הזה השטן בא ומקטרג אמר לא דיין שהוא מתוקן להם לעולם הבא אלא שהם מבקשים לישב בשלוה בעולם הזה (ר' אחא, שם שם פד). ומה שלוה נתן להם, זרעם נכון לפניהם עמם וצאצאיהם לפניהם (שם ויקרי ה). שכל מי שרואת לנואף שהוא עושה תאות לבו עם אשת חבירו אל יקנא בשלוותו (שם במדי יא). מי יכול לראות שלותה של ירושלים כשירחיבנה הקב"ה (שם דברי ד). בא וראה שלותו של אותו רשע מה הוא (רב נחמן, שם אסתר, סוף כרפס ותכלת). זכורה אני בטחון ושאנן ושלוה שהייתי שרוייה בו ועכשיו נתרחק ממני (שם איכה פתיח', ר' יוחנן פתח). בראשונה היו דורשין החכמים לישראל בתוכחות כשהיו הדורות בשלותן, כיון שרבו היסורין אמרו להן וכו' (מדרש שיר השירים ב, גרינהוט, כ:). — *ובמשמ' נוחיות, : Bequemlichkeit, commodité ; comfort מלך בשר ודם שיצא למדבר שמא מוצא הוא שם שלוה כשם שהיה מוצא בפלטין שלו (שם במד' א). ומה בעולם הזה שאינו שלך השפיע לך הקב"ה שלוה, עולם הבא שכולו שלך על אחת כמה וכמה (אגא בר קטינא לרבי, שם קהלת א). כל שלוה שאדם רואה בעולם הזה הכל הוא לפני שלותו של העולם הבא, לפי שבעולם הזה אדם מת ומוריש שלותו לאחר, אבל בעולם הבא כתיב לא יבנו ואחר ישב (שם שם ב א, אמרתי אני בלבי). ומה ראה הכתוב לפרסם סעודה של ושתי, אמר רבי יהושע בן קרחה להודיעך לאיזו שלוה אסתר נכנסת (מדרש אבא גוריון א, ביהמ"ד ילינק א, 3). — *עשיר שלוה: קול ה' שובר ארזים וכו' שמשבר מפקיעי שערים ומקטיני איפות ועשירי שלוה שהן כארזים (מדרש תהלים כט ב).—ובספה"א: הטובה שלות נפשך ומנוחתה ממאפל קדרות העולם (ר"י א"ת, חו"ה. עבודת האלהים ה). אחר כך חקר אם צריך שיאהב האדם השלוה והחיים עם הסכלות וההנהגה הרעה (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ג ב, 76). — ואמר הפיטן: והיא (נגה) מחדשת בעולם ברצון בוראה השקט ושלוה ודיצה והדוה (רשב"ג, כתר מלכות, ביאליק-רבניצקי ב, 66). אם רגע יעמוד בשלוה, פתע תבואהו הוה (שם שם, 75). — ואמר המשורר: וימית גמליהם אשר נשאו אותם ביען שלומי נשאו אז ושלותי (הוא, ידידי שעו, שם א, 87). וחיון אשר היי תלוים בשלותו (שם שם).

---

1) [שנוי מבטא בסק' שָׁלָב.]

2) [כנראה טעות המעתיקים. בסק' סמנונים, שהוא שנוי מבטא של סמלונים, עי' סִמְלוֹן, עמ' 4111.]

1) [במקום זה כנראה במשמ' רשלנות פושעת בבאורמ', ובלשון התרגום: וטועי דסכלי, ועי' בדברי פ. צ. חיות, GSA 19, 186.]

*שְׁלוֹהַ [1], ס"ז, מ"ר שְׁלוֹהִים, — שימת קץ לחיי אדם, כליה, ואמר הפיטן: חיים מספר ימחו גבל ומואב הגבוהים, לבול עץ סוגדים וקודים ומאליהים, כל יחן רשע המדכה ידון בשלוהים (חיים אכו-יס, סליח' ער"ה).

*שָׁלוּחַ [1], ס"ז, — זה שנשלח לעשות דבר כשם שולחו, Abgesandter; envoyé; delegate: הסתפלל וטעה סימן רע לו, ואם שליח צבור הוא סימן רע לשולחיו, מפני ששלוחו של אדם כמותו (ברכי ה ה). האומר לשלוחו צא ותרום, תורם כדעתו של בעל הבית (תרומ' ד ד). מסרוהו זקני בית דין לזקני כהונה וכו' ואומרים לו אישי כהן גדול, אנו שלוחי בית דין ואתה שלוחנו ושליח בית דין וכו' (יומא א ה). שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה (סוכ' ב ד). על ששה חדשים השלוחין יוצאין (ר"ה א ג). מסר האב לשלוחי הבעל הרי היא ברשות הבעל (כתוב' ד ה). והלא אומר אדם לשלוחו קח לי ירק והוא אומר לא מצאתי אלא דלועין (נדר' ז א). האיש מקדש בו ובשלוחו, האשה מתקדשת בה ובשלוחה (קדוש' ב א). מי שנתן רשות לשלוחו לקדש בתו והלך הוא וקדשה, אם שלו קדמו קדושיו קדושין ואם של שלוחו קדמו קדושיו קדושין (שם ד ט). הגוזל את חברו שוה פרוטה וכו' לא יתן לא לבנו ולא לשלוחו אבל נותן לשליח בית דין (ב"ק ט ה). השואל את הפרה ושלחה לו ביד בנו, ביד עבדו, ביד שלוחו, או ביד בנו, ביד עבדו, ביד שלוחו של שואל, ומתה, פטור (ב"מ ח ג). וכיתבין ושולחין שלוחים בכל המקומות איש פלוני בן איש פלוני נתחיב מיתה בבית דין (סנה' יא ד). שלוהי בית דין יוצאים מערב יום טוב ועושין אותו (את העמר) כריכות במחובר לקרקע (מנח' י ג). גם אתם לרבות שלוחכם, מה אתם בני ברית, אף שלוחכם בני ברית, אתם עושין שליח ואין הגוי עושה שליח (ירוש' דמאי ו א). וישר' מוכיחין על עצמן שהן שלוחיהן של ישראל (שם פסח' ד א). שלוחי מצוה אינן ניזוקין (ר' אלעזר, בבלי שם ח). אמר בעל הבית לשלוחו תן להן חתיכה לאורחין והוא אמר טלו שתים והן נטלו שלש כולן מעלו (כתוב' לח:). אתה הוא ה' לבדך וכו' שלוחיך לא כשלוחי בשר ודם, שלוחי בשר ודם ממקום שמשתלחים לשם מחזירים שליחותן אבל שלוחיך למקום שמשתלחין משם מחזירין שליחותן (ר' אושעיא, ב"ב כה.). ויירא בלק כיון שבאו שלוחיו אצל בלעם אמר לו הקב"ה מי האנשים אמר לו בלעם בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי (מד"ר במד' כ). — ובספה"א: ויש בשלוחי ציבור מי שמחמיר על עצמו לפסוע (ספר' הגאו' ככו, הרכבי, 131). ישו הנוצרי ותלמידיו ושלוחיו אשר יקראו להם אפושטוליש (פרופייט דורא, כלימת הגוים א, הוצאה מאזן הגר ג, 401). — *ופתגם: בהתאחר שלוחך קוה לטוב (מאמר המכס, מנחת קנאות לאבא מארי, מכתב פא). — *ושלוח, במשמ' נביא: ויצוה לישראל מצות חדשות באות ע"י השלוח (לקוטי קדמוניות, פנסקר, 59).

שָׁלוֹחַ, שִׁלּוּחַ, עי' שִׁלַּח, שִׁלַּחַ.

שִׁלּוּחַ, ס"ז, במקרא רק מ"ר שִׁלֻּחִים, ככי' שִׁלּוּחֶיהָ, — סה"פ מן שִׁלַּח, מעשה המשלח את אשתו מאצלו [1], Entlassung; renvoi; dismissal: ויקח יתרו חתן משה את צפרה אשת משה אחר שִׁלּוּחֶיהָ (שמות יח ב). — ובמשמ' נדוניה שהאב נותן לבתו בשלחו אותה מביתו אחר נשאיה [2], Mitgabe, Mitgift; dot; dowry: פרעה מלך מצרים עלה וילכד את גזר וכו' ויתנה שִׁלֻּחִים לבתו אשת שלמה (מ"א ט יו). — ובתו"מ: מה אדם הראשון הכנסתיו

1) [עי' שֵׁ־הַ, הערה.]

1) [בעקר, כמובן, בינו' פעו' מן שָׁלַח, בשמוש כש"ע, זה שנשלח, בהבדל מה מן שָׁלִיחַ, שתפקידו הקבוע הוא לשמש כנשלח בשליחות. ואמנם מפני דמיון האותיות ו—י בכתב שבמקורות, קשה לקבע בכל מקום לאיזו מלה הכונה, שלוח או שליח, ועי' שם.]

1) [השוה את שמוש הפעל בפרט בירמ' ג א: לאמר הן יְשַׁלַּח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר. אלמלא כך היה אפשר להבין שלוחים גם כאן כקרוב לשמוש המלה במ"א ט יו. והשוה את דברי רש"י, לפי מאמרי חז"ל.]

2) [באשור' בא uzubbu (מלשון עזיבה) במתן האיש לאשתו המשֻׁלחת, ועי' גם עִזָּבוֹן.]

לתוך גן עדן וצויתיו ועבר על ציווי ודנתי אותו בשלוחין ובגרושין וכו' ודנתי אתו בשלוחין שנאמר וישלחהו ה' אלהים מגן עדן, דנתי איו בגרושין דכתיב ויגרש את האדם וכו' אף בניו וכו' דנתי אותם בשלוחין ובגרושין וכו' שנאמר שלח מעל פני ויצאו וכו' (רבי אבהו בשם ר' חנינא, מד"ר בראשי' יט).—ובמ"י באותה משמ': ויהי בשלח, אין שלוח בכל מקום אלא לווי שנאמר ואברהם הולך עמם לשלחם (מכי' ריש בשלח). אין הקב"ה נפרע מן המלך עד שעת שילוחו שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה (ר' חנינא בר פפא, סוטה ט.). על שעברו ישראל על המצות נתחייבו שילוח, זה גלות (מד"ר במד' ז). — ובצרופים שלוח הקן, צפרים, נחשים ועקרבים, שלוח טמאים, מצורעים, שלוח עבד: קשר לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח והעמידו כנגד בית שלוחו ולשחט כנגד בית שחיטתו (יומא ד ב). שלוח הקן נוהג בארץ ובחוצה לארץ וכו' אבל אם קננו בבית וכו' פטור משלוח (חו' יב א). יכול אף לקיחת ציפרים ושילוח ציפרים וכיבוס בגדיו (ספרא מצורע, פתיחה). מה מצורע שהוחמרה טומאתו וחמור שילוחו משילוח חבירו אף כל שהוחמרה טומאתו חמור שילוחו (ספרי דבר' א). וכי תשלחנו חפשי, למי שאתה משלחו אתה מעניק ואי אתה מעניק למי ששילוחו מעצמו (שם שם קיט). קורא זכר ר' אליעזר מחייב בשילוח שנאמר שלח תשלח (שם שם רכח). לא פרשת נירות כהרי פרשת שילוח טמאין ולא פרשת שילוח טמאין כהרי פרשת נירות, אילו לא נאמר פרשת שילוח טמאין הייתי למד פרשת שילוח טמאין מפרשת נירות (ירוש' ב"ק א א). ושאר כל מיני פורעניות המתרגשות כגון חיכוך חגב זבוב וכו' ושילוח נחשים ועקרבים וכו' (תעני' יד). הרי עלי לשלח פרע הרי זה נזיר, ממאי דהדין שילוח ריבויא הוא דכתיב שלחיך פרדס רמונים אימא מידי דעבורי בדכתיב ושולח מים על פני חוצות (נזיר ג.).—*שלוח יד: ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו, מכלל שהיו ראוין לשילוח יד (תנ' ומא' זוטר, בהעלותך כז).—*שטר שלוח: והיכן שטר שילוח שחילק (אברהם) בין בניו (מד"ר בראש' סא). — ובסהמ"א: הכל לפי גודל השדה הנזרעת ולפי רום העלין ושלוח היונקות (רמב"ם כלאים ג ח). שהוא (חדש אדר) סמוך לימי השלוה והבעיטה שהם ימי הקציר וחום וקיץ (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים פסח, פ.). ומפני שמחודש האביב עד חג האסיף הם ימי השלוח והבעיטה וימי הגלות (שם, מתן תורה, קכח:). וברוך השם וכו' אשר סבב להיות הימים האלה מיוחדים לימי תשובה וכו' לפי שהוא זמן בעיטה וסוררות בעבור ימי הקיץ על האדם שהם ימי שלוח בני אדם בשדות וכרמים וגנות (שם, סכת סוכה, קסב.). והנסיון התשיעי זה שילוח ישמעאל בנו (מדה"ג בראש' כא י, מרגליות, שלט). כי גם במלכותא דארעא הרים יד ונדון בשלוחין וגירושין מכל מדינת הקיר"ה (ר"י עמדין, ועד ארבע ארצות, היילפרין, 352).— ואמר הפיטן: קיניין כיבוד אבות, ריצוי שילוח א[ם עופות] (ינאי, קרובו' דבר', זולאי, רמה). גזרת שכחה ופאה באלו וכו' ושלוח עבד עברי ולהעניק לו חנה (כי"ל בר ראובן, אמנס, אזהרות). — ובפילוסופיה: וכבר ידעת שרב תאות ההמון ושלוחם אמנם הוא בהרבות במאכל ובמשתה ובמשגל (ר"ש א"ת, מו"נ ג לג). אמנם שיספיק לאדם נקוי הנראה ברחיצה וטהרת הבגדים לבד עם רוב התאוה בתענוגים והשלוח במאכלים ובמשגל הוא בתכלית הגנות (שם שם). והכונה בכל זה לפסיק רוב התאות והשלוח בבקשת הערב (שם שם לה). הדרוש הראשון הוא מדבר בהשגחה הבאה ממנו יתברך כפי דרך העולם וההנהגה הטבעית עד שהרואה כפי השלוח אומר שהדברים ההמה הם מדרך טבע העולם (רשב"ץ דוראן, תפארת ישראל, דרוש א, פתיחה).—

‏*בְּשִׁלּוּחַ[1], בהחלט, בכלל, absolut, schlechthin; absolument, tout simplement; absolutely, simply: אחר כך הקנה האל ית' להומר צורת גשם בשלוח, איננו אויר ולא מים ולא אש ולא ארץ אך היא התדבקות לבד (אמו"ר לראב"ד א ג, 10). והמזג היותר נאות הוא אשר לו תוספת על מה שזכרנו שני כחות והם בשלוח השגה והנעה (שם שם, ו 26). והיושר

---

[1]) [מנח זה נולד כתרג' הערב' מֻטְלַקא a) בא תה משמ', מן אַטְלַק b) שַׁלַּח חפשי, וגם אטלק אל כלאם c), שַׁלַּח את הדבור, השתמש במלה במובן כללי.]

a) مطلق b) اطلق c) اطلق الكلام

אם כן הוא ראש המעלות כלם בשלוה (שם ג, 99). למה שנמצאו המתנועעים בטבע מתחלפים בצד, וזה שתנועת האבן אל המטה ותנועת האש אל המעלה, הוא מחייב שאין התנועה לו במה שהוא גשם בשלוח, שאם היה כן לא היו מתנועעים בצדדים מקבילים (המדאי קרשקש, אור ה׳ א יז). הנה למה שהשנוי ממנו בזמן וממנו בזולת זמן, כשילקח השנוי מתמי בשלוח תתאמת זאת ההקדמה (שם א, בבאור ההקדמה הרביעית). וגם התכלית בשלוח אינו התחלה לדת האלהים אבל תכלית מיוחד (ר״י אלבו, העקרים א ג). כי התקיעה בשופר של איל אמרו שהוא זכר לאילו של יצחק אבל לא התקיעה בשלוח (שם שם ד). שראו שימצא לכל הקבוץ אשר במדינה וכו׳ סידור מה בו יהנהגו לשמור היושר בשלוח (שם שם ה). וזהו דעת רבותינו ז״ל שההמשך הוא הזמן בשלוח כי הם יקראו הזמן המשוער או הנספר בתנועת הגלגל סדר זמנים לא זמן סתם (שם ב יח). כי הזמן המשוער בתנועת הגלגל נקרא סדר זמנים לא זמן בשלוח כי ההמשך הוא הזמן בשלוח שאין בו קודם ומתאחר (שם שם). כי הנפש אחרי הפרדה מן הגוף ישיגה ענינים גופיים וכו׳ כמו יראה לנו בשלוח ובהעברה מפשוטי הפסוקים ופשטי ההגדות שבתלמוד (הלל מוירונא, תגמולי הנפש, א:). וכל איש משכיל שיקרא בו אני משביע בנפשו שלא יעבור עליו בשילוח רק יתבונן בו במתון (שם שם). ויראה שזה הלמוד באלו הכרחי לבעל הדת החכם לא לבעל הדת בשלוח (שאול אשכנזי תלמיד אליהו דלמדיגו בהקד׳ ס׳ בחינת הדת לרבנו). כי אין חג המצות נקר׳ חג בשלוח אלא יום טוב ראשון ושביעי ממנו בלבד (רמ״ע מפאנו, מקור דין ב כז). היות שלא היה ללוט בנים זכרים הנה אמרו לו בניך ובנותיך לדבר בשלוח כאומר בנים ובנות (ר״י אברבנאל, וירא, ויבואו שני המלאכים סדומה). ועי׳ עוד קלצקין־צובל, אוצר המונחים הפלוסופיים ד, 109—111. —ובמשמ׳ מנחה שלוחה, ואמר המשורר: ומהלליו בפי כל שב ועובר ושלוחיו בכפיהם צרורים (אלעזר בן יעקב הבבלי, לבי פניו, ברודי, עמ). ומתתו לאין חקר ותכלית ושלוחי נגידי דור קצובים (הוא, מבקשי הון, שם. סב).

שְׁלוּחָה, ש״נ, מ״ר כנוי שְׁלֻחוֹתֶיהָ, — זמורת הגפן המשתלחת לצדדים מן הגזע, Ranke, Ausläufer; sarment, branche; shoot, branch: כי שדמות חשבון אמלל גפן שבמה בעלי גוים הלמו שרוקיה עד יעזר נגעו תעו מדבר שלחותיה נטשו עברו ים (ישעי טז ח). — ובשח־רחוק במשמ׳ מכשיר משנה שלוח מן דראשון, נוהג בספרות ובדבור.

***שְׁלוּט**, ש״ז, — מקום בכלי שיד האדם תשלט בו, אחיזה, תפיסה, Griff; appui, manche; handhold: תן ארכן של לוחות לרחבו של ארון, נשתייר שם שלשה טפחים חצי טפח מיכן וחצי טפח מיכן לשילוט (ירוש׳ שקלי ו א, וכעין זה שם סוטה ח ג). — ובספה״א גם במשמ׳ חֻצפה ועזות פנים[1], Frechheit; insolence, ואמר המשורר: ואיה כל תלנותם ורשעם ושלוטם (ר״ם חגיז, כבר אבד, בן תהלים, הכרמן א, 28).

***שְׁלוּי**, ש״ז, — שה״פ מן שָׁלָה, מעשה השולה דגים מן הים: ר׳ עקיבה אומר משיעלה בחביות פירוש גם זה קפוי הוא והוא מלשון שילוי מלשון השולה דגים (ערוך ערך קץ).

***שַׁלְוִיאֵל**, ש״ז, — שר ממנה על מלאכי תרשישים: תרשישים תרשיש ושלויאל ממנה עליהם (אגדת ברא׳שית, מסכת אצילות). חשמלים בראשם חשמ״ל, תרשישים בראשם שלויא״ל, אראלים בראשם מיכא״ל (ברית מנוחה, ניקוד הד׳).

***שְׁלוּךְ**, ש״ז, — שַׁלֶּכֶת, הַשְׁלָכַת עלי העץ, הַשָּׁרָה: כאלה וכאלון אשר בעת זמן שלכת שלהן משליכין עלין שלהן בימי הסתיו שילוך אחר שילוך (רס״י, ישעי ו יג).

שָׁלוּל, עי׳ שָׁלַל.

***שְׁלַוְלָו**, ש״ז, — שלו ושאנן ביותר[2].

---

1) [מלשון אשה זונה שלטת (יחזק׳ יו ל).]

2) [חדושו של העורך בתרג׳ הלועזית Schlaraffenland; pays de cocagne; lubberland, ארץ השלולוים. וכן בסור׳ שלמלם מן שָׁלֵם.]

*שְׁלוּלִית[1], שְׁלוֹלִית[2], ש"נ, — שטף מים עראי, ביחוד של מי גשמים: ואלו מפסיקין לפאה הנחל והשלולית וכו' (פאה ב א). היה בודק והגיע לנחל או לשלולית או לדרך הרבים מפסיק (אהלו' טז ה). המציל וכו' משלוליתו של ים ומשלוליתו של נהר וכו' הרי אילו שלו (ר' שמעון בן אלעזר, תוספת' ב"מ ב ב). שלולית כל שהיא מושכת (מפסקת לפאה), נחל אעפ"י שאינו מושך (ירוש' פאה ב א). עברה (האש) נהר או שלולית רחבין שמונה אמות פטור (שם ב"ק ו ו). בזוטו של ים ובשלוליתו של נהר (ב"מ כד:).

שָׁלוֹם, שָׁלֹם[3], ש"ז, סמי' שְׁלוֹם, כנ' שְׁלוֹמִי, שְׁלֹמִי, שְׁלוֹמְךָ, שְׁלֹמֵךְ, שְׁלוֹמָהּ, שְׁלוֹמֵנוּ, שְׁלֹמְכֶם, ר"י שְׁלוֹמִים, שְׁלֹמָיו, — א) מצב טוב ובטוח ללא נגע וסבל[4], Wohlbefinden, Heil(sein); bien-être, bon é at; well-being, welfare. בפרט בצרוף שלום לאדם[5], לעיר וכדו': שָׁלוֹם יהיה לי כי בשררות לבי אלך (דברי' כט יח). אם כה יאמר טוב שָׁלוֹם לעבדך (ש"א כ ז). כי שָׁלוֹם לך ואין דבר (שם שם כא). ולדוד ולזרעו ולביתו ולכסאו יהיה שָׁלוֹם עד עולם (מ"א ב לג). אין שָׁלוֹם אמר יי' לרשעים (ישע' מח כב). השא השאת לעם הזה ולירושלם לאמר שָׁלוֹם יהיה לכם ונגעה חרב עד הנפש (ירמי' ד י). וליוצא ולבא אין שָׁלוֹם מן הצר (זכר' ח י). — ושלום על פלוני: וראה בנים לבניך שָׁלוֹם על ישראל (תהל' קכח ו). — ובשאלה: ויאמר להם הֲשָׁלוֹם לו ויאמרו שָׁלוֹם (ברא' כט ו). ויאמר המלך (ה)שָׁלוֹם לנער לאבשלום (ש"ב יח כט, שם שם לב). הֲשָׁלוֹם לך הֲשָׁלוֹם לאישך הֲשָׁלוֹם לילד ותאמר שָׁלוֹם (מ"ב ד כו). — ומכאן הצרוף שאל לשלום לפלוני, כאלו שאל השלום לפלוני: וישאל להם לְשָׁלוֹם ויאמר השלום אביכם הזקן אשר אמרתם העודנו חי (ברא' מג כז). וישק לו וישאלו איש לרעהו לְשָׁלוֹם (שמות יח ז). ויבאו אל בית הנער הלוי בית מיכה וישאלו לו לְשָׁלוֹם (שופטי' יח טו). ועי' שָׁאַל. — וכברכה: שָׁלוֹם לכם אל תיראו (ברא' מג כג). ויאמר לו יי' שָׁלוֹם לך אל תירא לא תמות (שופטי' ו כג). ויאמר האיש הזקן שָׁלוֹם לך רק כל מחסורך עלי (שם יט כ). — וכאלו בשמוש כתאר: הֲשָׁלוֹם אביכם הזקן אשר אמרתם העודנו חי (ברא' מג כז). ואתה שָׁלוֹם וביתך שָׁלוֹם וכל אשר לך שָׁלוֹם (ש"א כה ו). כל העם יהיה שָׁלוֹם (ש"ב יז ג). הֲשָׁלוֹם אתה אחי (שם כ ט). הֲשָׁלוֹם זמרי הרג אדניו (מ"ב ט לא). וידעת כי שָׁלוֹם אהלך ופקדת נוך ולא תחטא (איוב ה כד). בתיהם שָׁלוֹם מפחד ולא שבט אלוה עליהם (שם כא ט). אתה עתה זה שלם (תעודות לכיש ו, טורטשינר, 138). — ובלי יחוס המלה לנושא מפרש, בחיוב ובשלילה או בשאלה: ויאמר אל המלך שָׁלוֹם וישתחו למלך (ש"ב יח כח). ויפל מעל המרכבה לקראתו ויאמר הֲשָׁלוֹם ויאמר שָׁלוֹם וכו' (מ"ב ה כא–כב). ויאמר לו הֲשָׁלוֹם מדוע בא המשגע הזה אליך (שם ט יא). וירפאו את שבר עמי על נקלה לאמר שָׁלוֹם שָׁלוֹם ואין שָׁלוֹם (ירמי' ו יד). — ובצרוף אין שלום

---

[1] [משמ' זו יוצאת לפי ענין המקומות שבדברי התנאים, שהמלה נמצאת בהם, גם בנגוד אל נהר ונחל קבוע במקומו, וגם בצרוף שלולית של נהר ושל ים, שטף מים היוצא מן הנהר וכדו' למקום שאינו קבוע בו. ובימי הגמרא כבר לא היה פרושה המדיק של המלה ידוע. ואין נסיונות האמוראים (ב"ק סא.) לגזור את השם מן שָׁלַל (מקום שמי גשמים שוללין שם, אמת המים שמחלקת שלל לאגפיה) אלא אטימולוגיה עממית, לפי דמיון בצלצול המלים, ולא גזירה מסמכת. כי לפי הענין מסתבר, שיש לראות שלולית כקרובה אל שבלת מים, שִׁבֹּלֶת (עי' שם) ומכאן שבלולית, ובטשטוש המבטא שולולית, והשוה בערב' שַׁבַּל a), גשם יורד.]

[2] [כך הנקוד במסרת הבבלית, עי' פורת, לשון חכמים 138, וכן במשנ' מנקי' ליוורנו.]

[3] [גם בארמ' ובסור' שְׁלָמָא, בערב' סַלַאם b), בכוש' סלאם, באשור' שַׁלָמֻ, שַׁלָם, באוגרית' שלם באותה משמ', ועי' בהערה לשרש ש ל ם.]

[4] [ואת עקר הוראת המלה, כהוראת השרש בכל השפות, ואין שלום ממלחמה אלא אחד משמושי המלה, שעל מקורו מדבר בהמשך.

בכמה מקומות במקרא נקד שָׁלֹם, אך כונת הכתוב לשם שָׁלוֹם, ועי' בהערות לקמן.]

[5] [השוה באשור' שֻׁלְמֻ אִיַאשִׁי, שלום לי, לו שלם אנא אמ שַׁרִּ, יהי שלום לאם המלך וכדו'. בשה"ש ח י: אני חומה ושדי כמגדלות אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום, הכונה לפי דברי העורך, הלשון והספר ב, 368, בקרוב: כמציאת שֻׁלָּם.]

a) سبل b) سلام

בעצמי: אין מתם בבשרי מפני זעמך אין שלום בעצמי מפני חטאתי (תהל' לח ד).— ועם פעלים שונים על שלום עושה המעשה, הלך לשלום, הלך בשלום [1], עלה לשלום וכדו': עלו לשלום אל אביכם (בראש' מד יז). לך לשלום (שמות ד יח). בשובי בשלום אתץ את המגדל הזה (שופט' ח ט). לכו לשלום נכח יי' דרככם (שם יח ו). לכי לשלום ואלהי ישראל יתן את שלתך (ש"א א יז). עלי לשלום לביתך (שם כה לה). לך בשלום (ש"ב יה ט). — ועל שלום הזולת: לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשבני דבר (בראש' לז יד). לא תדרש שלמם וטבתם כל ימיך לעולם (דבר' כג ז). ואת אחיך תפקד לשלום (ש"א יז יח). וישאל דוד לשלום יואב ולשלום העם ולשלום המלחמה (ש"ב יא ז). אחי אחזיהו אנחנו ונרד לשלום בני המלך ובני הגבירה (מ"ב י יג). או יחזק במעזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי [2]) (ישע' כז ה). מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה (שם נב ז). כל דרך בה לא ידע שלום (שם נט ח). ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שמה וכו' (ירמ' כט ז). ופחדו ורגזו על כל הטובה ועל כל השלום [2]) אשר אנכי עשה לה (שם לג ט). קפדה בא ובקשו שלום ואין (יחזק' ז כה). דברי שלום עם רעיהם ורעה בלבבם (תהל' כח ג). סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו (שם לד יה). כי לא שלום ידברו ועל רגעי ארץ דברי מרמות יחשבון (שם לה כ). ישאו הרים שלום לעם (שם עב ג). כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה (שם עג ג). שאלו שלום ירושלם ישליו אהביך וכו' למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך (שם קכב ו–ח). וליעצי שלום שמחה (משלי יב כ). אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום (שה"ש ח י). לדעת את שלום אסתר ומה יעשה בה (אסת' ב יא). דרש טוב לעמו

ידבר שלום לכל זרעו [1]) (שם י ג). — וכשהנושא הוא האל: אלהים יענה את שלום פרעה (בראש' מא יו). ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד (ויקר' כו ו). ישא יי' פניו אליך וישם לך שלום (במד' ו כו). הנני נוטה אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים (ישע' סו יב). כי שלום אמת אתן לכם במקום הזה (ירמ' יד יג). כי אספתי את שלומי מאת העם הזה וכו' את החסד ואת הרחמים (שם יו ה). ובמקום הזה אתן שלום (חגי ב ט). יגדל יי' החפץ שלום עבדו (תהל' לה כז). מה ידבר האל יי' כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו (שם פה ט). השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך (שם קמז יד).— ובצרופים כנסמך אל שם־עצם: וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחת שאננות (ישע' לב יח). מלאכי שלום מר יבכיון (שם לג ז). דרך שלום לא ידעו ואין משפט במעגלתם (שם נט ח). ובארץ שלום אתה בוטח (ירמ' יב ה). ונדמו נאות השלום (שם כה לז). מחשבות שלום ולא לרעה (שם כט יא). הנבאים אל ירושלם והחזים לה חזון שלם (יחזק' יג יו). ועצת שלום תהיה בין שניהם (זכרי ו יג). כי זרע השלום הגפן תתן פריה וכו' (שם ח יב). אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם (שם שם יו). כי אחרית לאיש שלום ופשעים נשמדו יחדו אחרית רשעים נכרתה (תהל' לז לז–לח). גם איש שלומי אשר בטחתי בו אוכל לחמי הגדיל עלי עקב (שם מא י). יפרח בימיו צדיק ורב שלום עד בלי ירח (שם עב ז). ישמע יי' את אדני שמעת שלם [2]) (תעודות לכיש ב, 1–3 טורטשינר, עמ' 26).— ומוסר שלום, במשמ' יסורים

[1]) [ידועים דברי חז"ל: ואמר רבי אבין הלוי, הנפטר מחברו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום, שהרי יתרו שאמר לו למשה לך לשלום עלה (משה) והצליח, דוד שאמר לו לאבשלום לך בשלום הלך ונתלה. ואמר רבי אבין הלוי, הנפטר מן המת אל יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום, שנאמר ואתה תבא אל אבותיך בשלום (ברכ' סד).]

[2]) [ואולי צ"ל שלום, עי' בהערה הבאה.]

[1]) [בכמה צרופים במקרא, שהנקוד רואה בהם את השם שלום, הכונה למעשה למלה שלום (עי' שם) כלשון גמול ותשלום לטובה או לרעה. כן, למשל, בצרופים עשה שלום במרומיו (איו' כה ב) אחר המשל ופחד עמו, וכן: יי' תשפת שלום לנו כי גם כל (צ"ל כגמל) מעשינו פעלת לנו (ישע' כו יב), ואשלם נחמים לו ולאבליו בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב (ישע' נז יח–יט), שכונתו: ואשלם נחמים לו ולאבליו בראון (ז"א בריאות) בשפתים (ז"א בשפתי להם) שלום, שלום לרחוק ולקרוב וכו', וכן במיכה (ה ד) יש להבין: והיה זה שלום אשור וכו', שלומו של אשור. ועי' בדברי העורך, הלשון והספר א, 462–472.]

[2]) [במק' זה בא במכתבים גם שמעת טב.]

שבשברם שלום לאחרים: מוסר שלומנו[1]) עליו ובחברתו נרפא לנו (ישעי' נג ה).—ובשם למזבח האל: ויבן שם גדעון מזבח ליי' ויקרא לו יי' שלום (שפטי' ו כד).—ובשמוש המלה שלום על יד מלים קרובות בהוראתן, כגון: צדק, צדקה, טוב, נעם, אמת, שלוה, כבוד, חיים, או בנגיד אל רע וכדו', ואף בסמיכות שלום אמת: הלוא אם שלום ואמת יהיה בימי (מ"ב כ יט). והיה מעשה הצדקה שלום ועבדת הצדקה השקט ובטח עד עולם (ישעי' לב יז). יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע (שם מה ז). ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים (שם מח יח). כי שלום אמת אתן לכם במקום הזה (ירמ' יד יג). וגליתי להם עתרת שלום ואמת (שם לג ו). והאמת והשלום אהבו (זכר' ח יט). בריתי היתה אתו החיים והשלום (מלאכי ד ה). ישאו הרים שלום לעם וגבעות בצדקה (תהלי' עב ג). חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו (שם פה יא). יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך (שם קכב ז). כי ארך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך (משלי ג ב). דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום (שם שם יז). — ב) ובמשמ' של יחסים טובים בין איש לאיש[2]), Friede; paix;

[1]) [כלו' ביסוריו שלום לנו.]

[2]) [משמ' מיחדת זו של שלום בנגוד אל מלחמה מתבארת יותר מתוך הוראתה העקרית של מלחמה והפעל לחם כלשון פחד ואיום, שכנגדו שלום כלשון בטחון ושלוה מאיום המלחמה. כי זאת הוראת השרש לחם בפרט בסור ומכאן בלשון זו לוחמא: איום, פחד וגערה. ובמשמ' זו נשמרה המלה אף במקרא, באיוב ג כג: כי לפני לחמי אנחתי תבא וכו', שפרושו: אף לפני בוא עלי הפחד נאנחתי ודאגתי, כהמשך שבפסיק כד: כי פחד (אשר) פחדתי גם (מקדם) ויאתיני ואשר יגרתי יבא לי וכו'. וכן שם יה כה: נדד הוא ללחם, פרושו: נודד הוא מפני פחד ואיום (וכן בתרג' הסורי: לוחמא), כהמשך אל קול פחדים באזניו וכו' (פס' כא—כב).

ואמנם לא בכל מקום אפשר לקבע אם לפנינו באמת משמ' מיחדת זו של שלום מריב וממלחמה, או שלפנינו ההוראה היסודית של בטחה ושלוה ומצב טוב, ובעקר השפעה הכנתנו בכתובים המובאים לקמן ע"י שמושה המאחר של המלה, בעוד שהקדמונים לא הבחינו כלל בשמושה.]

peace: וישנאו אתו ולא יכלו דברו לשלום[1]) (בראשי' לז ד). כי שלום בין יבין מלך חצור ובין בית חבר הקיני (שפט' ד יז). ויהי שלם בין חירם ובין שלמה ויכרתו ברית שניהם (מ"א ה כו). בפיו שלום[2]) את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו (ירמ' ט ז). כל אנוש שלמי שמרי צלעי (שם כ י). הסיתוך ויכלו לך אנשי שלמך (שם לח כב). הנשכים בשניהם וקראו שלום ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה (מיכ' ג ה). ועצת שלום תהיה בין שניהם (זכר' ו יג). גם איש שלומי אשר בטחתי בו אוכל לחמי הגדיל עלי עקב (תהלי' מא י). רבת שכנה לה נפשי עם שונא שלום אני שלום וכי אדבר המה למלחמה (שם קכ ז). — ובין עם לעם: ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך חשבון דברי שלום לאמר (דבר' ב כו). כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום (שם כ י). ויעש להם יהושע שלום ויכרת להם ברית לחיותם (יהוש' ט טו). כי לקח ישראל את ארצי וכו' ועתה השיבה אתהן בשלום (שפט' יא יג). וידברו אל בני בנימן וכו' ויקראו להם שלום (שם כא יג). ויהי שלום בין ישראל ובין האמרי (ש"א ז יד). אם לשלום יצאו תפשום חיים ואם למלחמה יצאו חיים תפשום (מ"א כ יח). ונכרתה קשת מלחמה ודבר שלום לגוים (זכר' ט י). עת מלחמה ועת שלום (קהל' ג ח).—ובין אלהים לבין האדם: הנני נתן לו את בריתי שלום (במד' כה יב). וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט (ישעי' נד י). וכרתי להם ברית שלום והשבתי חיה רעה מן הארץ (יחזק' לד כה). — ג) ומ"ר, שלומים[3]) במשמ' אנשי שלום, החיים בשלום עם זולתם: שלח ידיו בשלמיו חלל בריתו (תהלי' נה כא). יהי שלחנם לפניהם לפח ולשלומים למוקש (שם סט כג). — וכתה"פ במשמ' בשלום, בעת שלום[4]), או בשלמות, כליל: הגלת יהודה כלה הגלת שלומים (ירמ' יג יט).—

[1]) [השוה ודבר שלום (אסתר י ג) במשמ' של דורש מצב טוב בכלל.]

[2]) [גם כאן אפשר להבין שלום במשמ' טוב בכלל.]

[3]) [אולי במקום שלמים במשמ' זו.]

[4]) [אפשר שזאת משמ' המלה על אף ההקבלה אל בלה, והשוה בשלום שודד יבאנו (איו' טו כא), ועי' שלם, הערות.]

ואמר בן סירא: הט לעני אזנך והשיבהו שלום בענוה (ב"ס גני' ד ח). אנשי שלומך יהיו רבים ובעל סודך אחד מאלף (סס ו ו).—ובתו"ם: שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם (ברכ' ב ח). אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו (סס ה ח). שיהא אדם שואל את שלום חבירו בשם שנאמר וכו' ויאמר לקצרים ה' עמכם וכו' (סס ט ה). והבאת שלום בין אדם לחבירו (פאה א א). ושואלין בשלומן (של עכו"ם) מפני דרכי שלום (שביעי' ג ד). יגיענו למועדים ולרגלים הבאים לקראתנו לשלום (פסחי' י ו). ויום טוב היה עושה (הכהן הגדול) לאוהביו בשעה שיצא בשלום מן הקדש (יומי' ז ד). ממעטין (בתעניות) במשא ומתן וכו' ובשאילת שלום בין אדם לחבירו (תעני' א ז). האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים, שלום בינו לבינה ושלום בעולם ובאתה ואמרה מת בעלי, תנשא וכו' שלום בינו לבינה ומלחמה בעולם, קטטה ביני לבינה ושלום בעולם ובאתה ואמרה מת בעלי אינה נאמנת (יבמו' טו א). אם יבוא בני מן המלחמה בשלום אהא נזירה שבע שנים (נזיר ג ו). אוהב שלום ורודף שלום (אבות א יב). על שלשה דברים העולם קים על הדין ועל האמת ועל השלום (רשב"ג, סס סס יח). מרבה צדקה מרבה שלום (סס ב ז). הוי מתפלל בשלומה של מלכות (סס ג ב). הוי מקדים בשלום[1] כל אדם (סס ד טו). ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום (סס ו ט). התורם את הבור ואמר הרי זו תרומה על מנת שתעלה שלום, שלום מן השבר ומן השפיכה אבל לא מן הטומאת וכו' (טבו"י ד ז). לא ראה הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום (עוקצ' ג יב). מקום שנהגו לשאול בשלום אבלים בשבת שואלין (תוספת' פסחי' ב טז). חלה משלחו (של שעיר יוה"כ) מהו שישלחנו ביד אחר, אמר להם כך נהיה בשלום אני ואתם (סס יוה"כ ד יד). שלא יאמר לו צא ושאל שלום פלוני או דע אם בא איש פלוני ממקומו (ספרי דברי רסב). ומצאתי זקן אחד ושאלתיו בשלום (סס סס סכד). פורש סוכת שלום עלינו ועל עמו ישראל (ירוש' ברכ' ד ס). בוא וראה מה גדול הוא השלום

(סס פסחי' ג ז). כמה הוא כדי דיבור וכו' כדי שאילת שלום בין הרב לתלמיד (ר' יוחנן, סס מו"ק ג ז). אין שלום בתוך ביתו לעולם (סס כתוב' ט ד). קשת הריבית שאף שאילת שלום רבית, לא שאל לו שלום מימיו ועל שלווה ממנו הקדים לו שלום הרי זה ריבית (ר' שמעון, סס ב"מ ה יג). כל שיודע בחברו שהוא רגיל ליתן לו שלום יקדים לו שלום (רב הונא, ברכ' ו:). כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאילו עשאו במה (רב, ברכ' יד.). אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם (ברכ' יז.). אלו היית עומד לפני מלך בשר ודם ובא חברך ונתן לך שלום היית מחזיר לו (סס לב:). א"ל מה שמך, א"ל שלמן, א"ל שלום אתה ושלימה משנתך ששמת שלום בין התלמידים (רב נחמן בר יצחק, סס לט:). אמר לו (הקב"ה למשה) משה אין שלום בעירך אמר לפניו כלום יש עבד שנותן שלום לרבו (שבת פט). המתפלל צריך שיפסיע שלש פסיעות לאחוריו ואח"כ יתן שלום וכו' ומשים שמעיה אמרו שנותן שלום לימין ואח"כ לשמאל (יומי' כג:). (האבל) שואל בשלום אחרים שאחרים שרויין בשלום, אחרים אין שואלין בשלומו שהוא אינו שרוי בשלום (מו"ק יח:). גדול השלום שאף הקב"ה שינה בו, דמעיקרא כתיב ואדוני זקן ולבסוף כתיב ואני זקנתי (דבי ר' ישמעאל, יבמו' סה:). ביהודה נותנין שלום בכניסתם וביציאתם (במח' ו). כל הנותן שלום לרבו והמחזיר שלום לרבו (כלה רבתי ב). שהשלום לארץ כשאור לעיסה (ריב"ל, ד"א, פרק השלום). שכשברא הקב"ה את עולמו עשה שלום בין העליונים לתחתונים (מד"ר ויקר' ט). גדול שלום שלא נטעו הנביאים בפי כל הבריות אלא שלום (סס במדי' יא). שעברנו כאן ולא שאלנו את שלומו (סס דברי' ד). הוי שלום בית מקדשי. הוי שלום בית מלכותי, הוי שלום בית יקירי (סס איכ' פתיח').—ומ"ר *שְׁלוֹמִים, *שְׁלוֹמוֹת: שכל מי שמכקר וזוכה יצרו לעשות ככל הכתוב בהן (במקרא ובמשנה) הוא עושה שני שלומות, שלום למעלה ושלום למטה (מד"ר במדי' יג). ארבעה שלומים הן, שלום רב לאוהבי תורתך וכו' (פסיק' רב', ענייה סוערה, קמט). ועי'

[1] [נ"א לשלום.]

שְׁלוֹמָה. —*מֵשִׂים שלום (בבית), מטיל שלום, כנוי לאיבר התשמיש: סלעים נעשו גבוהים וכו' מֵגים שלום[1]) בבית בטל (ר' שמעון בר חלפתא, שבת קנב.). — ובבטויי ברכה: אחינו אנשי מקום פלוני באתם לשלום (בכורים ג ג). ביא בשלום רבי ותלמידי (ר"ג לר' יהושע, ר"ה ב ע). הגיעו אלו ואלו, אמרו שלום הכל שלום (תמיד א ז). וכל משמר שאינו עומד אומר לו איש הר הבית שלום עליך, ניכר שהוא ישן חובטו במקלו (מדות א ב). אני איני יודע מנהג מקומכם אלא שלום עליכם כמנהג מקומו (ירוש' ברכ' ב ז). מהו שואלין בשלומן, בשלום ישראל, שלום עליכם (שם שביעי ד ג). גמרתה לצאת תבוא בשלום (שם שם ו א). ויאמר לו שלום עליך רבי (ר' יוחנן, שם מו"ק ג ז). לאחר שסיימתי תפלתי אמר לי שלום עליך רבי ואמרתי לו שלום עליך רבי ומורי (ר' יוסי, ברכ' ג.). משמר היוצא אומר למשמר הנכנס, מי ששכן את שמו בבית הזה הוא ישכין ביניכם אהבה ואחוה ושלום וריעות (ר' חלבו, שבת יב.). בכניסתו אומר שלום וביציאתו אומר וכו' (שם יב:). הנפטר מן המת לא יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום, הנפטר מן החי לא יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום (מו"ק כט.). שלום לכם עד אין חקר (מד"ר אסת', אם על המלך טוב). — ובתפלה: שים שלום טובה וברכה וכו' ורחמים וחיים ושלום, וטוב בעיניך לברך את עמך ישראל וכו' בשלומך, ברוך אתה ה' המברך את עמו ישראל בשלום (תפלת י"ח). שלום רב על ישראל עמך תשים לעולם, כי אתה הוא מלך אדון לכל השלום (שם, מנחה וערבית). — וכשם הברכה האחרונה בתפלה: עד שיתחיל שליח צבור בשים שלום (סוט' לט:). —*עָלָיו הַשָּׁלוֹם, ברכה אחר הזכרת שמו של צדיק שנפטר: והספר בריתו של אברהם אבינו עליו השלום (אבות' ג יא). כמה חיבתו של אברהם אבינו עליו השלום (שם ה ג). — ובפהס"א: מה מלאכי השרת שלום מתווך ביניהם כך הם ישראל שלום מתווך ביניהם (פרקי ר' אליעזר מו). ויפרוש מחבירו לשלום שניהם זה מזה

1) [במד"ר (קהל', יב ה, גם מגבוה); ומטיל שלום בבית (ויקר' יח).]

(תשוי הגא' מברון ע). לאחינו שבדרום העליון והתחתון ולשחליל ולשבעת פלכי הדרום שלום[1]) (מדרי תנאים דברים כו יג). וכראותם אשר עשו ביהודים ובכל אנשי שלומנו ידוע יהיה לכם הרגנו הרשעים וכו' (יוסיפון, גינצבורג, רכא). הגיעו אלו לאלו ואמרו שלום הכל שלום כלומר שלום שהכל מצאנו בשלום כל הכלים במקומן (רגמ"ה, תמיד כח:). לא אשקיט לא יהא שלום לפני עד יצא כנגה צדקה (רש"י, ישעי סב א). שטרי שאלות ותשובות ושלומות (הוא, גיטי לו., ד"ה בדיסקי). ואיגרות רשות, בירושלמי מפרש פריסת שלום (תוס' מו"ק יח:, ד"ה ואיגרות). שלא היה כותב אלא לשם איגרת שלומים (תוס' גיט' ו:). ואומרים אותו (את צדוק הדין) בחצר בית הקברות או על פי המערה בשלום תשכב (שבלי הלקט, שמח' יג). ואומר לו שלומך ישגה ולא לא תשגה (ראב"ע, חי בן מקיץ, אגר, 139). אחרי כן הראיתי עליו שלומי ונסעתי למקומי (ר"י חריזי, תחכ' ג', 34). ישאו משאות שלומים חסד ורחמים (שם עו. 155). ומהרתי אליו לקרוא שלומי עליו (שם כא, 205). אם יחזיר (החולה) פניו וידבר עמך ירפא, ואם לא, שלום על ישראל (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ג). — ואמר הפיטן: אלי שומרי שבת שלומים כנהרים (מחז' ויטרי, 601). נמשכו ימי בגלות וארכו ואנשי שלומִי ספו ונחשבו (קונט' הפיוט', 28). — ואמר המשורר: לשואל על שלומך כל פעמים אמור שלום תהי מוצא שלומים (רב האי גאון, שירי מוסר השכל מז). ואם שטנה התלד עד זקנים ובת שלום המלדת השיבה (ר"ש הנגיד, בני נעים, הברמ, ב, 66). אהוב נפשי ומאויי וחפצי, שלומים לך אני הולך לארצי (הוא, אהוב נפשי, שם, 111). ואם אתן לךָ שלום ולא אשמע תשובתך וכו' בכור אבי ובן אמי שלומים לך באחריתך (הוא, הים ביני, שם, 114). אם תאהב הרבות שלומים לך על תאותך הארך מענית (הוא, בן משלי, אברמסון, 19). יבורך המרפא בשלומים שאט נפשו ושמר את לשונו (שם שם, 187). והאלהים אנה לידי מכתב שלוח על כנפי רוח בהדסי שלומים רקוח (ר"י הלוי, על משכבי בלילות, אגרת לר"א אלעמאני, זמורת

1) [בתוספת' (סנה' ב ו) בארמ'.]

א, 61. ואסור היום לדרש שלומך ולשחר מקומך (שם שם, 63). ועושה שלום במרומיו ירבה את שלומיו (הוא, אגרת לר׳ נתן הסבר, שם שם, 72). או תשא־י לשלום ידידך משאול אשאל בדודיך ובשלומיך (הוא, מה לך צביה, שם ב, 18). שלומים לרבבות לנדיב על נדיבות (חסו׳ ר״ח, מקכ״ר, 45). שלומים רבים כטל וכרביבים לאהו׳ חביבי ידידי וכו׳ (Landau-Wachstein, Jüd. Privatbriefe, 37).— *אנשי שלומנו, כנוי לידידים קרובים חברים לכת א למפלגה, מצוי בספרות החסידים.—*ובצרוף חס ושלום, חוס ושלום, כמו חס וחלילה: ועל שנתעצל (משה) במילה שעה אחת ביקש המלאך להורגו וכו׳ רבי יוסי אומר חס ושלום לאותו צדיק שנתעצל במילה (מכי׳ מס׳ דעמלק א).—ובסהמ״א: חס ושלום רבותינו ז״ל לא התירו לזלזל בחשבון (ראב״ח, חבור המשיחה והתשבורת, הקד׳, 4). שלא לעבור חוס ושלום על מאי דכתיב לא תוסיפו (ר״י ברצלוני, הלכ׳ ס״ת לא). אמרו לו המוכסין מה יש בתיבה זו, אמר להן מגדנות ואני מגבה עליהן אמרו חוס ושלום אין אלו מגדנות (מדה״ג, ברא׳ יב יד, מרגליות, רכד). ועי׳ חוס, עמ׳ 1470.— ומ״ר שלומות[1]: פירש לו הקב״ה שלומותיו (רש״י, במד׳ כה יב). מנעמי השלומות ות צומי הנעימות (אגרות ר׳ שמואל בן עלי ובני דורו, תרצ״ץ א ג, 28). ישא שרנו אדירנו שלומות ושמחת (שם, 49). שלומות לך צביה, שלומות לך בערש רעננה (עמנו׳, מחב׳ יח, הברמן, 307). ושלומותיו ושלותיו ירביון לעדי עד (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, מן, 92).—ואמר הפיטן: והעונה שלמה רב שלומות (רס״ג, שמע קולי, סלי׳ י׳ טבת, ספרד). עושה שלומות במרומות (ר״י הלוי, יקר אדון, זמורה ז, 128).—ואמר המשורר: למטנף יד ולבב אין שלומות (ר״ש הנגיד, טהור כב, בן משלי, הברמסון, 174). ורצו מרומות לעשות שלומות בין התהומות (ר״י הלוי, יועץ ומקים, זמורה א, 30). שלומותי מסוכים בדמעות (הוא, שלומותי, שם ב, 16). לא חדעי כי אין לדודך מזמן בלתי שמע קול שלומותיך (הוא, מה לך צביה, שם שם, 18).— *שלומ״י א״ך חבנ״ה, סימן בדקדוק: האותיות

[1]) [גם בתו״ם, עי׳ לעיל, ועי׳ גם *שלומה.]

שפעמים יחיו משיתים והן שלומ״י א״ך הבנ״ת (הורית הקורא, דרנבורג, 31).

שִׁלּוּם, שִׁלֻּם[1]), ס״ז, מ״ר שִׁלּוּמִים,—גמול לטובה או לרעה, Bezahlung, Vergeltung; paiement, rétribution; payment, retribution: כי יום נקם לייי שנת שִׁלּוּמִים לריב ציון (ישעי׳ לד ח). באו ימי הפקדה באו ימי הַשִּׁלֻּם (הושע ט ז). השר שואל והשפט בַּשִּׁלּוּם (מיכה ז ג). ועי׳ שִׁלּוּמָה, שִׁלֵּם.—ובסהמ״א: כי הנפש אחרי הפרדה מן הגוף ישיגה ענינים גופיים במיני שלומים ותגמולין (הלל מוירונא, תגמולי הנפש, מאמר המחבר, א.). כי אהבת שלומים אהבתך לי שלומים לאהבה אשר נאצלה ממני (מפו, אהבת ציון, ח). — ואמר הפיטן: שחת משולי קש באסר, שלום קרנות עשר (ר״א קליר, קמי קהלך, יוצר ב פסח). ושבועת העלם דבר ושלום גזל והשב אבדה (שמעון בן יצחק, אתה הנחלת, מוסף א שבועות). ורב שלומים לך חיבתי (שיר היחוד ליום א).—*ושלום הקץ, במשמ׳ גמר: וכל הבאים אחריהם לעשות כפרוש התורה אשר התוסרו בו הראשונים עד שלום הקץ השנים האלה וכו׳ ובשלום הקץ למספר השנים האלה אין עוד להשתפח לבית יהודה וכו׳ (בריח דמשק ו ה—ז, סגל, השלח כז, 488).—ובסהמ״א: מתוך חמשה דברים נגאלו ישראל ממצרים מתוך צרה מתוך תשובה מתוך רחמים מתוך זכות אבות מתוך שילום הקץ (מדה״ג שמות ו ה, מרגליות לו)[2].

שְׁלוּם, רק מ״ר כנ׳ שְׁלֻמֵי, — החי כשלום: דבר ידברו בראשונה לאמר שאול ישאלו באבל וכן התמו אנכי שְׁלֻמֵי אמוני ישראל[3]) וכו׳ (ש״ב כ

[2]) [וכעין זה בהרחבה שם ב כה, לט, ושם: מתוך שלום קץ מלכיות. ועי׳ שִׁלֵּם.]

[3]) [אמנם קשה הצרוף, ואין ההצעות לתקון הגרסה גם על יסוד השבעים, מסתברות. והואיל ולפי הענין כונת האשה לאמר, כי היה צריך לשאל בגורל האורים והתומים (עי׳ שָׁאַל, הערה בעמ׳ 6805), אפשר שנאמר כאן בעקר דבר דומה ליונה א ז: לכו ונפילה גורלות ונדעה בשלמי הרעה הזאת לנו, וכן שים לב לדמיון המלים ישראל ו־ישאלו, וצ״ע.]

יח-יט).—וכסהמ״א: אבדו שלמינו ואין דרש שלומנו (כ״י הלוי, הושיעה אלהי, זמורה ט, 511).—ואמר הפיטן: שלומיך תנחה במישור (ינאי, אז ערוה, קרוב׳ ברא׳, זולא׳, נמ).—ואמר המשורר: אני ארץ ימודעי אמוני שלומי (רשב״ג, ולהבא׳ ושברי. ביאליק-רבניצקי א, 184).

שִׁלּוּמָה, ש״נ, רק סמ׳ שִׁלֻּמַת, — כמו שִׁלּוּם, שִׁלּוּמִים: רק בעיניך תביט וְשִׁלֻּמַת רשעים תראה (תהלי צא ח).

***שְׁלוֹמָה,** ש״נ,—כתוב מן המקרא שנזכר בו שָׁלוֹם: וליטרו (המטבים את דחלום) שלש הסיכות ושלש פדיות ושלוש שלומות (ברכי נה:).

שְׁלוּף, עי׳ שָׁלִיף, שָׁלָף.

שָׁלוּק, עי׳ שָׁלַק.

***שִׁלּוּק,** ש״ז,—מעשה הכובש והשולק פרות: שילוק לאבטיח כפיקום לקישואין (ר״ש, מעשר׳ א ה).

***שִׁלּוּשׁ,** ש״ז,—תכונת הדבר המשלש: שלשת ימים, שלוש של ימים, טרציינ״א בלעז (רש״י, שמות י כב). — ואמר הפיטן: ולשמך תקדישנו חלק וחבל וגורל וגם אנחנו נקדישך לנו אלוה ואדון ומלך בשלוש קודש (ינאי, לברכה מחכינו, קרוב׳ ויקר׳, זולא׳, קמז). זה לזה זועקים ז׳ שילוש זמר (הוא, אמנן פילאך, קרוב׳ ימים נוראים סם, סלא). דברות אלה דברי הברית גלה בזכרון שלוש ברית[1] (ר״א קליר, אפן במכון, מוסף א ר״ה). שלוש צום פצתה (הוא, תמימים כרסו, קרוב׳ פורים). המשכו אחריך במדבר כבהמה וצוריהם הממת בשלוש מהומה (הוא, אפורים, יוצר ב פסח). קוראים ומשלשים בשלוש קדשה בקדש (אין קלבה, מוסף ר״ה). קמים כאפר פור, קדושים הענד בנור, רבדם בשלוש זר (מנחם ברבי מכיר, אסור וקדם לכם, יוצר שבת הפסקה א). זרזו להקדים שלוחים דיני גיא נבואות, צאת מבערב עשות כריכות מאביבי תבואות, חול ושבת כרבים מלאכותיו בשלוש באות (מאיר בר ילחק, אור יום הנף, מעריב ליל ב פסח). נחלה שפרה לי תקות שלוש גורלי (שלמה הבבלי, אור ישע. יוצר א פסח). ענדני שלוש כתרים (משלם ברבי קלונימוס אפיק רנן, יוצר ב פסח). — ובמשמ׳ אמונת הנוצרים בשלש דמיות קדושות שהן אחת, d. heilige Dreifaltigkeit; la sainte Trinité; Trinity: ואינני מבוין בתשובה הזאת עמי הארץ שבהם (בין הנוצרים) כי הם אינם יודעים כי אם השלוש המוגשם (ר״י א״ח, אמונות ודעות ב). והוא האב והבן וה א רוח הקדש וכו׳, ואם נראה על לשוננו השילוש, נאמין בו האחדות (הוא, כוזרי א ד). אמנם שאר הדברים אשר עמסו על שתי האומות האלה העסק בהם בעסק האנשים ההם בענין השלוש (ר״ם א״ח, מו״נ א עא). הפרק השני לבאר עניין השילוש אשר יאמינוהו (פרופיט דוכן, כלמת הגויים, הלוסה מארץ הגר ג, 103). ואם יאמינו (הנוצרים) בשילוש אינו מפני כפירת האחדות כי אם מפני שאמרו כי הוא האחדות (שבט יהודה, שמד ז). — בהנדסה, תכונת השטח המשלש, Dreiecksform; triangularité; —ity: ויהיה לקצתם אצל קצת דבר מן היחסים המספריים הנמצאים לבעלי שנים עשר חלקים, כמו ההקבלה על החצי והשלוש והרבוע (אמו״ל ג ז ג, 10). כי תבנית שם נגזר מן בנה, וענינו בנין הדבר ותכונתו, ר״ל תארו, ברבוע והעגול והשלוש (ר״ם א״ח, מו״נ א ג). — וכתאור דרך הליכת הפיל במשחק השחמט הישן, ואמר המשורר: והפילים הליכתם בשלוש, והסוסים לארבע רבעיהם (ראב״ע, אשורר שיר, כהנא א, 160). — ובמשמ׳ השלָשה, מסירת שטר לשלישי: ואיני מבין מה יועיל שלוש שטרות לענין שובר וזה (עוסו״מ, מלוה ולוה, מט).

שָׁלוֹשׁ[1], שָׁלֹשׁ לנק׳, לזכר שְׁלוֹשָׁה, שְׁלשָׁה, סמ׳ (גם שלא במשמ׳ הסמיכות ממש) שְׁלֹשׁ, שְׁלשׁ לנק׳, שְׁלשֶׁת לזכר, כנ׳ שְׁלָשְׁתְּכֶם, שְׁלשְׁתָּם, — מספר אחת ואחת ואחת, drei; trois; three: ויחי ארפכשד

---

[1] [ובברית משלשת לשלשת הא ב ת.]

[1] [בארמ׳ ובסור׳ תלת(א), ערב׳ ואוגרית׳ ת׳לת׳, ת׳לאת׳ a) (בשבאית קדומה גם שלת׳), אשור׳ שַׁלָשׁ, כוש׳ סַלָס.]

a) ثلاث

אחרי הולידו את שלח שלש שנים וארבע מאות שנה (בראש' יא יג). וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב (שם ל לו). זה פתרנו שלשת השריגים שלשת ימים הם (שם מ יב). ושני חיי קהת שלש ושלשים ומאת שנה (שמות ו יח). שלש רגלים תחג לי בשנה (שם כג יד). שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדן יי' (שם שם יז). חמש אמות ארך וחמש אמות רחב רבוע יהיה המזבח ושלש אמות קמתו (שם כז א). וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל (ויקר' יט כג–כה). ויאמר יי' פתאם אל משה ואל אהרן ואל מרים צאו שלשתכם אל אהל מועד ויצאו שלשתם (במד' יב ד). מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים (שם כב כח). ותראני האתון ותט לפני זה שלש רגלים (שם שם לג). אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש (דברים ד מא). זה שלש פעמים התלת בי (שופט' טז טו). מן השלשה הכי נכבד וכו' ועד השלשה לא בא (ש"ב כג יט).—ובצרוף שני דברים במנין: ויתנו לו פלח דבלה ושני צמקים ויאכל ותשב רוחו אליו כי לא אכל לחם ולא שתה מים שלשה ימים ושלשה לילות (ש"א ל יב). ותאי השער דרך הקדים שלשה מפה ושלשה מפה (יחזק' מ י). ותאו שלושה מפו ושלשה מפו (שם שם כא). ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות (יונה ב א). – ובמספר מרכב: שלוש מאות, שלשת אלפים: ויתהלך חנוך את האלהים אחרי הולידו את מתושלח שלש מאות שנה וכו' ויהי כל ימי חנוך חמש וששים שנה ושלש מאות שנה (בראש' ה כב–כג). וזה אשר תעשה אתה שלש מאות אמה ארך התבה וכו' (שם ו טו). ויפל מן העם ביום ההוא כשלשת אלפי איש (שמות לב כח). — ובפרט בבטויים שבפתגם, שלשה וארבעה, שלש וארבע: על שלשה פשעי דמשק ועל ארבעה לא אשיבנו (עמ' א ג). על שלשה פשעי עזה ועל ארבעה לא אשיבנו (שם שם ו). לעלוקה שתי בנות הב הב שלוש הנה לא תשבענה ארבע לא אמרו הון (משלי ל טו). שלשה המה נפלאו ממני וארבע לא ידעתים (שם שם יח). תחת שלוש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת (שם שם כא). שלשה המה מיטיבי צעד וארבעה מטבי לכת (שם שם כט). הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר (איוב לג כט).—

ובצרוף עם עשר, עשרה, שלושה עשר, שלש עשרה: שתים עשרה שנה עבדו את כדרלעמר ושלש עשרה שנה מרדו (בראש' יד ד). וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה בהמלו את בשר ערלתו (שם יז כה). והקרבתם עלה אשה ריח ניחח ליי' פרים בני בקר שלשה עשר (במד' כט יג). ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון בשלושה עשר יום בו (אסתר ג יב). ביום שלושה עשר לחדש אדר (שם ט יז).—ובצרוף למלה אחרת כשם כלי, שלש קלשון: והיתה הפצירה פים למחרשות ולאתים ולשליש קלשון (ש"א יג כא). ועי' קלשון.— ובצורת מ"ר שלושים לזכר ולנקבה, במשמ' עשר פעמים שלוש, שלוש עשרות: ויחי אדם שלשים ומאת שנה (בראש' ה ג). ויחי מהללאל אחרי הולידו את ירד שלשים שנה ושמנה מאות שנה (שם שם טז). ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה מלך מצרים (שם מא מו). ויפל מישראל שלשים אלף רגלי (ש"א ד י). וירדו שלשים[1] מהשלשים ראש ויבאו אל קציר אל דוד (ש"ב כג יג). מן השלשים נכבד ואל השלשה לא בא (שם שם כג).—ובתו"מ[2]: שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה, עשרתם, ערבתם, הדליקו את הנר (שבת ב ז). כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה ומרור (ר"ג, פסחי' י ה). וכך היה מונה, אחת, אחת ואחת, אחת ושתים, אחת ושלש (יומ' ה ג). הקורא בתורה לא יפחות משלשה פסוקים, לא יקרא למתורגמן יותר מפסוק אחד ובנביא שלשה, היו שלשתן שלש פרשיות קורין אחד אחד (מגי' ד ד). מצות חליצה בשלשה דיינין ואפי' שלשתן הדיוטות (יבמ' יב א). אף שלשה אין נהרגין עד שיהיו שלשתן זוממין (מכות א ז). על שלשה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים (שמעון הצדיק, אבו' א ב). שלשה כתרים הן, כתר תורה, כתר כהונה וכתר מלכות (שם ד יג)[3].—

---

1) [כך כתיב; קרי: שלשה.]

2) [בדפוסי תו"מ נהגו לכתב ג' במקום שם המספר, ועל כן אין בהם עדות מסמכת מצד הלשון והכתיב.]

3) [ועי' עוד ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, דברים שמנו חכמים במנין, ענעלאו, 567–590; קסובסקי, אוצר

שלשתים במשמ' כפול בשלוש: ובחדש הבא הכה את היל הישמעאלים הרבים **שלשתים מאנשי חילו (קלמן שולמן, דברי ימי עולם 7, 633).

שלח[1]), ממנו *השלחה, **השתלחות, משלוח, משלח, משלחת, *משלחת, שלוח, *שלוח, שלוח, שלוחה, שלח, א. שלח, ב. שלח[2]), ג. *שלח, ד. *שלח, *שליח, *שליחות, **תשלחת.

שלח, פ"י, שלחני, שלחני, שלחנו, שלחך, שלחך, שלחו, שלחם, שלחה, שלחת, שלחת, שלחתני, שלחתנו, שלחתי, שלחתיך, שלחתיו, שלחתים, שלחו, שלחתם, שלחנו, שלח, שולח, שלחי, שלחך, שלחך, שלחים, שלחיו, שלוה, שלחה, שלוחה, שלח, שלח, שלח, שלחי, שלחך, שלח, שלחה, שלחני, שלחו, שלחו, אשלח, אשלח, אשלחה, אשלחך, אשלחם, תשלח, תשלח, תשלחני, תשלחנו, תשלחם, ישלח, ישלחני, ישלחך, ישלחהו, ישלחנו, ישלחם, תשלח, נשלחה, תשלחו, תשלחו, ישלחו, תשלחנה, — שלח האדם את ידו, פשט, הושיט אותה

לשון המשנה, 1744—1751; הימן, אוצר דברי חכמים ופתגמיהם, 526—534; דודזון, אוצר השירה והפיוט ג, 471—472.]

1) [כמו בעבר' בא הפעל שלח גם בארמ' ובסור' ובאוגרית' בצורת שלח, וכמלה כנעג' קדומה בה בנראה שלח'ת, משלוח, שליחות, בםכתב מםכתבי עמרנא מא"י 265 8. יש משוים באשור' תשלית, פקודה, צו. במשמ' הפעל העברי בא בערב' רק שלח a) לשלוחי האש', אולי כמנח משפטי שאול מארמ'. אבל גם כמה הוראות אחרות של שלח, כלשון נשק (שלח) או בפשיטת עור בארמ', וכפלג מים שלוח מן המעין, יש לראותן כהתפתחות מאותו שרש, בחלק גם בהשאלת מלה מלשון ללשון, ועל כן באים אף הלופי ח—ח' בהתפתחיות אלו. ועי' בהערות לערכים הבאים לצורת המלים ולבניני הפעל. השם שלחן אין לו שיכות לשרש זה, ועי' שלחן, הערה.]

2) [במחב' עמנואל כז (הכרמן, 759) נדפס: ומי בצדק מפתח שלחיה. אבל לפי הבריתא דשמואל הקטן (צדק ממונה על החיים והשלום ועל הטובה ועל חשלוה וכו') צ"ל כנראה שלמיה, ועי' שם.]

ישר מלפניו, בפרט כתנועה ראשונה לפעלה מן הפעלות, aus(st)recken; étendre, avancer; to extend, stretch: הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים (ברא' ג כב). ותשב (היונה) אליו אל התבה וכו' וישלח ידו ויקחה (שם ח ט). וישלחו האנשים את ידם ויביאו את לוט אליהם הביתה (שם יט י). וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים (שם מח יד). ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים (שמות ג כ). ויאמר יי' אל משה שלח ידך ואחז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו (שם ד ד). כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו וקרבה אשת האחד וכו' ושלחה ידה והחזיקה במבשיו (דבר' כה יא). ידה ליתד תשלחנה (שופט' ה כו). והיה בקרב איש להשתחות לו ושלח את ידו והחזיק לו ונשק לו (ש"ב יה ה). וישלח ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשהו (מ"א יג ד). ואולם שלח נא ידך וגע בכל אשר לו (איוב א יא). — ובלי פעל נוסף, בקצור במק' שלח ידו והכה, ונגע, והוציא וכדו', עם מלות יחס, כגון שלח ידו מן: דודי שלח ידו מן החור (שה"ש ה ד). — שלח ידו אל: וישלח דוד את ידו אל הכלי (ש"א יז מט). ואראה והנה יד שלוחה אלי (יחזק' ב ט). ויאמר יי' אל השטן הנה כל אשר לו בידך רק אליו אל תשלח ידך (איוב א יב). — שלח ידו על: וישלח ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשהו ותיבש ידו אשר שלח עליו (מ"א יג ד). ויחר אף יי' בעוא על אשר שלח ידו על הארון (דה"א יג י). — שלח ידו ב, בפרט לרעה[1]): ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם השליכו אתו אל הבור הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו (ברא' לז כב). ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שמות כב ז). ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו (שם כד יא). חלילה לי מיי' אם אעשה את הדבר הזה לאדני למשיח יי' לשלח ידי בו (ש"א כד ו). לא אשלח ידי באדני כי משיח יי' הוא (שם שם י). אל

---

1) [כאמור בהגדרה טבע כוון הפעלה לרעה, לטובה וכדו' בעקר ע"י הפעל הנוסף, שהשמט אח"כ בקצור הלשון.]

תשחיתהו כי מי שלח ידו במשיח יי' ונקה (שם כו ט). כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם (תהל' קכה ג). הנה בית המן נתתי לאסתר ואתו תלו על העץ על אשר שלח ידו ביהודיים (אסתר ח ז). ובבזה לא שלחו את ידם (שם ט י). וישלח ידו בארצות וארץ מצרים לא תהיה לפליטה (דנ' יא מב). אם תשנו יד אשלח בכם (נחמ' יג כא). — ושלח ידיו ב, באותה משמ': שלח ידיו בשלמיו חלל בריתו (תהל' נה כא). — ושלח בקצור בסמ' שלח ידו: וישלח עזה אל ארון האלהים ויאחז בו (ש"ב ו ו). ישלח ממרום יקחני (שם כב יז, תהל' יח יז). ישלח משמים ויושיעני (תהל' נז ד). אל תרא גם אתה ברעתו ביום אידו ואל תשלחנה בחילו ביום אידו (עבד' א יג).—ושלח אצבע בתנועת לעג[1]: אם תסיר מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר און (ישע' נח ט). — ושלח פיו: פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה (תהל' נ יט). — ושלח ראובן את שמעון, אלהים את מלאכו, צוה אותו ללכת אל מקום, או אל אדם, מצרימה וכדו', שגר, שדר אותו, schicken, senden; envoyer; to send: ויאמר ישראל אל יוסף הלוא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם (בראש' לז יג). ועתה לכה ואשלחך אל פרעה (שמות ג י). יי' אלהי העברים שלחני אליך לאמר שלח את עמי (שם ז טז). מלא קרנך שמן ולך אשלחך אל ישי בית הלחמי (ש"א טז א). וישלח דוד מלאכים אל אנשי יביש גלעד (ש"ב ב ה). אם טוב ואם רע בקול יי' אלהינו אשר אנו שלחים אתך אליו נשמע (ירמ' מב ו). — ובפרט בצרופים המורים על מילוי השליחות, כמו אל כל אשר תשלחני אלך וכדו': ויענו את יהושע לאמר כל אשר צויתנו נעשה ואל כל אשר תשלחנו נלך (יהוש' א טז). וילך המלאך ויבא ויגד לדוד את כל אשר שלחו יואב (ש"ב יא כב). כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה אשר חפצתי והצליח אשר שלחתיו (ישע' נה יא). יהי יי' בנו לעד אמת ונאמן אם לא ככל הדבר אשר ישלחך יי' אלהיך אלינו כן נעשה (ירמ' מב ה).—ושלח אל פ' לדבר, במשמ' לדרוש דבר: דעו נא וראו כי רעה זה מבקש כי שלח אלי לנשי ולבני ולכספי ולזהבי (מ"א כ ז). ואדיריהם שלחו צעוריהם למים (ירמ' יד ג).—ועם על, במשמ' אל, בהשפעת הארמ': ואשלחה עליהם מלאכים לאמר (נחמ' ו ג).—ועם עד: ויאמר אליהו אל אלישע שב נא פה כי יי' שלחני עד בית אל (מ"ב ב ב).—ועם ל: ויאמרו שרי בני עמון אל חנון אדניהם המכבד דוד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים (ש"ב י ג).—ושלח לפני, מלפני[1]: ועתה אל תעצבו וכו' כי למחיה שלחני אלהים לפניכם (בראש' מה ה). ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף (שם מו כח). הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך (שמות כג כ). ושלחתי את הצרעה לפניך (שם שם כח). וישלח (אלישע) איש מלפניו בטרם יבא המלאך אליו (מ"ב ו לב). ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים (מיכה ו ד). שלח לפניהם איש (תהל' קה יז).—ושלח את ראובן את שמעון, או עם שמעון: ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער אתי (בראש' מג ח). וישלח עמי המלך שרי חיל ופרשים (נחמ' ב ט). — ושלח בכל בני ישראל: וישלח אחאב בכל בני ישראל ויקבץ את הנביאים (מ"א יח כ). — ושלח בים: השלח בים צירים וכו' לכו מלאכים קלים וכו' (ישע' יח ב). — ושלח אותו שם: ויבא ירמיהו מהתפת אשר שלחו יי' שם להנבא (ירמ' יט יד). — ושלח בדרך: שמעתי בקול יי' ואלך בדרך אשר שלחני יי' (ש"א טו כ). — ושלח אחר כבוד: כי כה אמר יי' צבאות אחר כבוד[2] שלחני אל הגוים השללים אתכם (זכר' ב יב).—ושלח לקראת פלוני: ויגידו לדוד וישלח לקראתם (ש"ב י ה). — ועם מקור, שלח ראובן את שמעון לעשות דבר, ללכת, לתור: אלה שמות האנשים אשר שלח משה לתור את הארץ

1) [כאותו שמוש בא בחקי חמורבי 127 – 132 אבג תרצ, וד מה לכך בשפות אחרות.]

1) [אולי בזה ראשית השמוש של שלח במשמ' זו, כלשון הושטה מלפני השולח.]

2) [לפי דברי העורך, הלשון והספר ב 139 ושם 143, יש כאן שכול בסמ' ארח כבד שלחני, וכן בתהל' עג כד: בעצתך תנחני ואחר כבוד תקחני, צ"ל: וארח כבוד.]

(שם שם יז). בזאת תדעון כי יי' שְׁלָחַנִי לעשות את כל המעשים האלה (שם יז כח). וַיִּשְׁלַח משה לרגל את יעזר (שם כא לב). ואת רחב וכו' החיה יהושע כי החביאה את המלאכים אשר שָׁלַח יהושע לרגל את יריחו (יהוש' ו כה). ויאמר שמואל אל שאול אתי שָׁלַח יי' למשחך למלך (ש"א יה א). יען משח יי' אתי לבשר ענוים שְׁלָחַנִי לחבש לנשברי לב (ישעי' סא א). — ובלי השלמה נוספת, שלח את פלוני: שְׁלַח לך אנשים ויתרו את ארץ כנען (במד' יג ב). והנה אֶשְׁלַח את הנער לך מצא את החצים (ש"א כ כא). — וכמו פִּעֵ': ויאמר לכי וַיִּשְׁלַח אותה שני חדשים ותלך היא ורעותיה (שופט' יא לח). — וביחו' שֹׁלְחָיו של אדם: כחמץ לשנים וכעשן לעינים כן העצל לְשֹׁלְחָיו (משלי י כו). להודיעך קשט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לְשֹׁלְחֶיךָ[1] (שם כב כא). — ושלח לפלוני, כמו את פלוני, בהשפעת הארמ': הנני שֹׁלֵחַ לדוגים רבים נאם יי' ודיגים ואחרי כן אֶשְׁלַח לרבים צידים וצדום (ירמ' יו יו). וָאֶשְׁלְחָה לאליעזר לאריאל לשמעיה (עזרא ח יו). — ובפרט שלח האל את הנביא, עשה אותו שליח לדבריו: הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי להם אלהי אבותיכם שְׁלָחַנִי אליכם ואמרו לי מה שמו וכו' ויאמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שְׁלָחַנִי אליכם וכו' אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שְׁלָחַנִי אליכם (שמות ג יג—יה). אם כמות כל האדם ימתון אלה ופקדת כל האדם יפקד עליהם לא יי' שְׁלָחָנִי (במד' יו כט). ועתה אדני יי' שְׁלָחַנִי ורוחו[2] (ישעי' מח יו). יען משח יי' אתי לבשר ענוים שְׁלָחַנִי לחבש לנשברי לב (שם סא א). ויבא ירמיהו מהתפת אשר שְׁלָחוֹ יי' שם להנבא (ירמ' יט יד). ויאמר ירמיהו אל כל השרים ואל כל העם לאמר יי' שְׁלָחַנִי להנבא אל הבית הזה (שם כו יב). הנביא אשר ינבא לשלום בבא דבר הנביא יודע הנביא אשר שְׁלָחוֹ יי' באמת (שם כח ט). ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה הנביא שמע נא חנניה לא שְׁלָחֲךָ יי' (שם שם יה). חזו שוא וקסם כזב האמרים נאם יי' ויי' לא שְׁלָחָם (יחזק' יג ו). —

ובפרט שלח ראובן או האלהים את שמעון (אל לוי) לאמר: היא מוצאת והיא שָׁלְחָה אל חמיה לאמר לאיש אשר אלה לו אנכי הרה (בראש' לח כה). וַיִּשְׁלַח חירם אל שלמה לאמר שמעתי את אשר שלחת אלי וכו' (מ"א ה כב). וישבו המלאכים ויאמרו כה אמר בן הדד לאמר כי שָׁלַחְתִּי אליך לאמר כספך וזהבך ונשיך ובניך לי תתן (שם כ ה). וַיִּשְׁלַח יהואש מלך ישראל אל אמציהו מלך יהודה לאמר החוח אשר בלבנון שָׁלַח אל הארז אשר בלבנון לאמר (מ"ב יד ט). ויהי דבר יי' אל ירמיהו לאמר שְׁלַח על כל הגולה לאמר כה אמר יי' וכו' (ירמ' כט לא). — ושלח להגיד באותה משמ': ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה וָאֶשְׁלְחָה להגיד לאדני (בראש' לב ו). — ובראש מכתב: עבדך הושעיהו שלח להג[ד] לאדנ יא[ש] ישמע יי' [את] אדני שמעת שלם (תעודות לכיש ג, טורטשינר, 53). — ובלי השלמת המקור לאמר, להגיד וכד' באותה משמ': ויאמר בלעם אל האלהים בלק בן צפר מלך מואב שָׁלַח אלי הנה העם היצא ממצרים וכו' (במד' כב י—יא). שמעתי את אשר שָׁלַחְתָּ אלי (מ"א ה כב). ויאמר (מלך ישראל) וכו' כל אשר שָׁלַחְתָּ אל עבדך בראשנה אעשה (שם כ ט). — ועם פעל נוסף מחבר בו, שלח וקרא, שלח ולקח וכדו': עד שוב אף אחיך ממך וכו' וְשָׁלַחְתִּי ולקחתיך משם (בראש' כז מה). וְשָׁלְחוּ זקני עירו ולקחו אתו משם ונתנו אתו ביד גאל הדם (דבר' יט יב). ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו וַתִּשְׁלַח ותקרא לסרני פלשתים לאמר עלו הפעם וכו' (שפט' יו יח). וַיִּשְׁלַח העם שלה וישאו משם את ארון ברית יי' צבאות (ש"א ד ד). והלכו בניו ועשו משתה וכו' וְשָׁלְחוּ וקראו לשלשת אחיתיהם (איוב א ד). — ושלוח קשה, במשמ' שלוח להגיד דבר קשה: ויהי כשמע אחיהו את קול רגליה באה בפתח ויאמר באי אשת ירבעם וכו' ואנכי שָׁלוּחַ אליך קשה (מ"א יד ו). — ושלח ביד פלוני במשמ' זו: ויאמר (משה) בי אדני שְׁלַח נא ביד תִּשְׁלָח (שמות ד יג). ויקח ישי חמור לחם ונאד יין וגדי עזים אחד וַיִּשְׁלַח ביד דוד בנו אל שאול (ש"א יו כ). ויכתב דוד ספר אל יואב וַיִּשְׁלַח ביד אוריה (ש"ב יא יד). וַיִּשְׁלַח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה

[1]) [בשבעים: לְשֹׁאֲלֶיךָ]

[2]) [אבל השוה זכריה ז יב: אשר שלח ה' צבאות ברוחו.]

(שם יב כה). וישלח המלך שלמה ביד בניהו בן יהוידע ויפגע בו (באדניהו) וימת (מ"א ב כה). ועי' בהמשך. — ושלח האדם או האלהים ספר או דברים: ולאביו שלח כזאת וכו' (בראשי' מה כג). ולא שמע מלך בני עמון אל דברי יפתח אשר שלח אליו (שופטי' יא כח). הנה שלחתי לך שחד כסף וזהב (מ"א יה יט). ויאמר מלך ארם לך בא ואשלחה ספר אל מלך ישראל (מ"ב ה ה). ויקח אחז את הכסף ואת הזהב הנמצא בית יי' ובאצרות בית המלך וישלח למלך אשור שחד (שם יו ח). מקצה רגלים חמס שתה שלח דברים ביד כסיל (משלי כו ו). — ושלח דבר מן הדברים, צידה, עגלות וכדו' וגם בהשאלה, מכות, אש, רוח, חשך, מים, אותות וכדו': הנה שלחתי הגדי הזה (בראשי' לח כג). ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים נשאים מטוב מצרים וכו' (שם מה כג). וירא (יעקב) את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אתו (שם שם כז). נפתלי אילה שלחה[1] הנתן אמרי שפר (שם מט כא). כי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך (שמות ט יד). לכל האתת והמופתים אשר שלחו יי' לעשות בארץ מצרים (דברי' לד יא). וישלח אלהים רוח רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם (שופטי' ט כג). וישלח חצים ויפיצם (ש"ב כב יה, וכעין זה תהלי' יח יה). הנה שלחתי לך שחד כסף וזהב (מ"א יה יט). דבר[2] שלח אדני ביעקב ונפל בישראל (ישעי' ט ז). ושתו והתגעשו והתהללו מפני החרב אשר אנכי שלח בינתם (ירמי' כה יו). צידה שלח להם לשבע (תהלי' עח כה). שלח חשך ויחשך (שם קה כח). שלח אתות ומפתים בתוככי מצרים (שם קלה ט). הנתן מטר על פני ארץ ושלח מים על פני חוצות (איוב ה י). ממרום שלח אש בעצמתי וירדנה (איכה א יג). ועי' שלוח. — ואמר בן סירא: כור נפוח מחם מוצק שולח שמש ישיק הרים (ב"ס גני' מג ד). — ובתו"מ: המתפלל וטעה סימן רע לו ואם שליח צבור הוא סימן רע לשולחיו (ברכי' ה ה). אמר לו מי כאן מוכר ישן ואמר לו מי ששלחך אצלי (ידאי' ד ו). בראשונה היו שולחין אצל בע"ב שבמדינות מהרו ורתקינו פירותיכם (מע"ש ה ח). מעשה שעברו יותר מארבעים זוג (של עדים) ועכבן ר' עקיבה בלוד, שלח לו רבן גמליאל אם מעכב אתה את הרבים נמצאת מכשילן לעתיד לבא (ר"ה א ו). השולח את הבערה ביד חרש שוטה וקטן פטור בדיני אדם וחיב בדיני שמים, שלח ביד פקח הפקח חיב (ב"ק ו ד). וכותבים ושולחין שלוחין בכל המקומות איש פלוני וכו' נתחייב מיתה בב"ד (סנה' יא ד). — *וזיתים שלוחים, זיתים שנתרככו עד שהגרעין משתלח ונופל מהם: גלוסקאות המגולגלין, ר' יוסי אומר השלוחין אסורין (ע"ז ב ו). — ואמר המשורר: והיו מעשה אבות חנוטים ופגריהם אלי ארצה שלוחים (ר"י הלוי, דבריק, זמורס א, 11). לנגדם שערי שחק פתוחים וכו' ובתי הנביאים השלוחים (שם שם, 12). מה יעשה אסור ביד הצור אשר פעם יהי עצור ועת שלוח (הוא, זה רוחק, שם שם, 31). — ושלוח במשמ' מזין בשלח: לפני רכב ישראל פרשיו וכו' ראש הגבורים חמוש ושלוח במלחמתה של תורה (שאלי' אנשי קירואן לרב שמח גאון, אלדד הדני, מהד' אפשטיין).

— נפעל, נשלח, — ששלחו אותו: נכתב ונחתם בטבעת המלך ונשלוח ספרים ביד הרצים אל כל מדינות המלך (אסתר ג יב—יג).

— פעל, שלח, שלחך, שלחו, שלחה, שלחם, שלחה, שלחה, שלחת, שלחתני, שלחתני, שלחתו, שלחתה, שלחתם, שלחתי, שלחתיך, שלחתיה, שלחו, שלחו, שלחו, שלחוך, שלחהו, שלחתם, שלחנו, משלח, משלחך, משלחים, משלחי, שלח, שלה, שלחי, שלחני, שלחנו, שלחך, שלחו, שלחה, שלחם, שלח, שלחני, שלחני, שלחו, שלחני, שלחוני, אשלח, אשלח, אשלחה, אשלחך, אשלחך, אשלחנו, אשלחהו, אשלחה, תשלח, תשלחני, תשלחנו, תשלחהו, תשלחם, תשלחי, ישלח,

---

[1] [המפרשים פרשו כאן פרושים שונים, אבל בהתאם לנאמר לפני כן בפס' כ: מאשר שמנה לחמו והוא יתן מעדני מלך, מסתבר שגם כאן מדבר על משלוח אכל שמן, וגם אילה וגם אמרי שפר (מלשון אמר במשמ' כבש) מעדני מאכל הם, הנשלחים למלך, ועי' בדברי העורך, הלשון והספר ב, 210 וכו'.]

[2] [אך כנראה צ"ל: שבר במק' דבר, ועי' בדברי העורך, הלשון והספר ב, 419 וכו'.]

ישלח, ישלחנו, ישלחנו, ישלחהו, ישלחה, ישלחם, תשלח, תשלחם, נשלחך, נשלחנו, תשלחו, תשלחו, תשלחוני, תשלחום, ישלחו, ישלחו, ישלחוה, ישלחום, תשלחנה, —א) במשמ' הושיט, כמו קל[1]: ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון (משלי לא יט—כ). — ושלח העץ את שרשיו, ענפיו: והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו (ירמי' יז ח). ותהי לגפן ותעש בדים ותשלח פארות וכו' והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו ודליותיו שלחה לו (יחזק' יז ו—ז). ותארכנה פארתו ממים רבים בשלחו (שם לא ה). תשלח קציריה עד ים (תהל' פ יב). — ושלח האל את בני ישראל, נטע אותם כשלוחת הגפן ברחב ידים: גוים הורשת ותטעם תרע לאמים ותשלחם (שם מד ג). —ב) ושלח ראובן את שמעון, האל חיה וחרב וכדו', כשמוש הקל[2]) בצרופים מקבילים: כי משחתים אנחנו את המקום הזה כי גדלה צעקתם את פני יי' וישלחנו יי' לשחתה (ברחשי' יט יג). וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב ושלח אתו פדנה ארם לקחת לו משם אשה (שם כח ו). וגם את הצרעה ישלח יי' אלהיך בם (דבר' ז כ). ושן בהמות אשלח בם (שם לב כד). ויכרתו את ראשו ויפשטו את כליו וישלחו בארץ פלשתים סביב (ש"א לא ט). וישלח יי' בם את האריות (מ"ב יז כה). בגוי חנף אשלחנו (ישעי' י ו). למענכם שלחתי בבלה (שם מג יד). ותשלחי ציריך עד מרחק (שם נז ט). כי הנני משלח בכם נחשים צפענים (ירמ' ח יז). ושלחתי אחריהם את החרב (שם ט יח). ושלחתי בם את החרב את הרעב ואת הדבר (שם כד י). עשה לך מוסרות ומטות וכו' ושלחתם אל מלך אדום וכו' (שם כז ג). ושלחתי אפי בך (יחזק' ז ג). או דבר אשלח אל הארץ ההיא (שם יד יט). ושלחתי בה דבר ודם בחוצותיה (שם כח כג). שלחתי בכם דבר בדרך מצרים (עמו' ד י). ושלחתי בכם את המארה (מלאכי ב ב). ישלח בהם ערב ויאכלם (תהל' עח מה). תשלח רוחך יבראון (שם קד ל). ישלח בו חרון אפו (איוב כ כג). התשלח ברקים וילכו (שם לח לה). —ג) שלח אדם או חיה, עם או עבד, נתן להם ללכת לאשר ירצו ללא מעצור, entlassen; congédier; to dismiss: ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי (ברחשי' ל כה). ויאמר שלחני כי עלה השחר (שם לב כז). ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה כה אמר יי' אלהי ישראל שלח את עמי ויחגו לי במדבר (שמות ה א). ויאמר דוד אל יהונתן הנה חדש מחר וכו' ושלחתני ונסתרתי בשדה (ש"א כ ה). כי ייטב אל אבי את הרעה עליך וגליתי את אזנך ושלחתיך והלכת לשלום (שם שם יג). ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח לי למטרה (שם שם כ). גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו (זכרי' ט יא). —ועם קביעת הכוון, בצרופים שונים כגון שלח לביתו, לאהליו: ואת כל איש ישראל שלח איש לאהליו (שופטי' ז ח). ויתר העם שלח איש לאהליו (ש"א יג ב). ביום השמיני שלח את העם וכו' וילכו לאהליהם (מ"א ח סו). — ושלח אותו פדנה ארם, המדברה, עד הגבול וכדו': וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב ושלח אתו פדנה ארם (ברחשי' כח ו). וסמך אהרן את שתי ידו על ראש השעיר וכו' ושלח ביד איש עתי המדברה וכו' ושלח את השעיר במדבר (ויקרי' טז כא—כב). עד הגבול שלחוך כל אנשי בריתך (עובד' א ז). — ושלח את זולתי בדרך טובה, בברית: וכי ימצא איש את איבו ושלחו בדרך טובה (ש"א כד כ). ויאמר אליו (מלך ישראל לבן הדד) הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב וכו' ואני בברית אשלחך ויכרת לו ברית וישלחהו (מ"א כ לד). — ובמשמ' לוה אותו בדרכו, נתן לו לווי: ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אתו ואת אשתו ואת כל אשר לו (ברחשי' יב כ). ויקמו משם האנשים וכו' ואברהם הלך עמם לשלחם (שם יח טז). למה נחבאת לברח וכו' ואשלחך בשמחה ובשרים (שם לא כז). — ושלח את העני וכדו' ריקם: לולי אלהי אבי וכו' כי עתה ריקם שלחתני (שם שם מב). וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם (דבר' טו יג). אלמנות שלחת ריקם

---

1) [בשמושים אלו של בנין פע' במשמ' בנין קל אפשר שלא כוין הנקוד בכל מקום, וצ"ע.]

2) [בכמה מקומות אפשר להרגיש תקיפות יתר המבעת בבנין פע', ובמקומות אחרים אפשר שכונת הדברים אף לבנין קל, וקשה להכריע.]

זרועות יתמים ידכא (איוב כב ט). -- ושלח את בתו החוצה, השיא אותה למקום אחר: ויהי לו שלשים בנים ושלשים בנות שִׁלַּח החוצה ושלשים בנות הביא לבניו מן החוץ (שופטי' יב ט).—ושלח את העבד, את האסיר, חפשי: כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים ובשנה השביעת תְּשַׁלְּחֶנּוּ חפשי מעמך וכי תְשַׁלְּחֶנּוּ חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם (דברי' יה יג—יד). הלוא זה צום אבחרהו וכו' התר אגדות מוטה וְשַׁלַּח רצוצים חפשים (ישע' נח ו). וישובו אחרי כן וישבו את העבדים ואת השפחות אשר שִׁלְּחוּ חפשים ויכבישום לעבדים ולשפחות (ירמ' לד יא). — ובהשאלה, את פרא המדבר: מי שִׁלַּח פרא חפשי ומסרות ערוד מי פתח (איוב לט ה). — ושלח חיה ובהמה ועוף, ואת רגל הבהמה: וַיְשַׁלַּח את הערב (בראש' ח ז). וְשִׁלַּח את הצפר החיה על פני השדה (ויקר' יד ז). אשריכם זרעי על כל מים מְשַׁלְּחֵי רגל השור והחמור (ישעי' לב כ)[1]. — ושלח מעינים, תעלות מים[2]: ואת תעלתיה שִׁלְּחָה אל כל עצי השדה (יחזקי' לא ד). הַמְשַׁלֵּחַ מעינים בנחלים (תהלי' קד י). — ושלח לחם על פני מים[3]: שַׁלַּח לחמך על פני המים כי ברב הימים תמצאנו (קהלי' יא א).—ובהשאלה, שלח מדון וריב: תהפכות בלבו חרש רע בכל עת מדנים יְשַׁלֵּחַ (משלי' ו יד). יפיח כזבים עד שקר וּמְשַׁלֵּחַ מדנים בין אחים (שם שם יט). איש תהפכות יְשַׁלַּח מדון (שם יו כח). — ושלח חבלים או את התלוי בחבלים, התירם ונתן להם להשתלשל ולרדת: ויקחו את ירמיהו וישלכו אתו אל הבור וכו' וַיְשַׁלְּחוּ את ירמיהו בחבלים (ירמי' לח ו). ויקח עבד מלך את האנשים בידו ויבא בית המלך אל תחת האוצר ויקח משם בלוי הסחבות ובלוי מלחים וַיְשַׁלְּחֵם אל ירמיהו אל הבור בחבלים (שם שם יא).—ושלח פרע שער ראשו: וראשם לא יגלחו ופרע לא יְשַׁלֵּחוּ (יחזקי' מד כ).

[1]) [כאיוב ל יב: על ימין פרחח יקומו רגלי שִׁלֵּחוּ, הכונה: רַגְלַ ישלחו, את רגל עצכם, בהתאם להמשך: ויסלו עלי ארחות אידם, ועי' פִּרְחָח.]

[2]) [כשמוש בנין קל כאיוב ה י.]

[3]) [הכונה בעקר להשלכת לחם כמזון לדגים, כדי לצוד אותם, ועי' בדברי העורך, הלשון והספר ב, 407 וכו'.]

—ד) ובמשמ' של חזוק הפעלה, כאלו זרק, werfen; jeter; to throw, שלח חצים, אש, בערה בדבר וכדו', ואף בהפוך הנושא, שלח דבר באש: כי יבער איש שדה או כרם וְשִׁלַּח את בעירה ובער בשדה אחר מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם (שמו' כב ד). וילחמו בני יהודה בירושלם וילכדו אותה ויכוה לפי חרב ואת העיר שִׁלְּחוּ באש (שופטי' א ח). ואיש ישראל שבו אל בני בנימן ויכום לפי חרב וכו' גם כל הערים הנמצאות שִׁלְּחוּ באש (שם כ מח). ואני שלשת החצים צדה אורה לְשַׁלַּח לי למטרה (ש"א כ כ). כי ידעתי את אשר תעשה לישראל רעה מבצריהם תְּשַׁלַּח באש ובחריהם בחרב תהרג (מ"ב ח יב). וְשִׁלַּחְתִּי אש במגוג (יחזק' לט ו). וְשִׁלַּחְתִּי אש בעריו ואכלה ארמנתיה (הושי' ח יד). וְשִׁלַּחְתִּי אש בבית חזאל ואכלה ארמנות בן הדד (עמו' א ד). שִׁלְּחוּ באש מקדשך (תהלי' עד ז). — ושלח רסן או חבל, פרק אותו מעליו: כי יתרו פתח ויענני ורסן מפני שִׁלֵּחוּ[1] (איו' ל יא). — ושלחו אילות את חבליהן, המליטו את ולדיהן: תכרענה ילדיהן תפלחנה חבליהם תְּשַׁלַּחְנָה (שם לט ג). — ה) ובמשמ' גרש, שלח לבלתי שוב, verjagen, verstossen; chasser, expulser; to drive away, expel: וַיְשַׁלְּחֵהוּ יי' אלהים מגן עדן (בראש' ג כג). והכרתי את ישראל מעל פני האדמה אשר נתתי להם ואת הבית אשר הקדשתי לשמי אֲשַׁלַּח מעל פני (מ"א ט ז). אין נפשי אל העם הזה שַׁלַּח מעל פני ויצאו (ירמ' יה א).—ובפרט כמנח משפטי במשמ' גרושי האשה מבית בעלה: כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו וכו' וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה וְשִׁלְּחָהּ מביתו ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר ושנאה האיש האחרון וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה וְשִׁלְּחָהּ מביתו וכו' לא יוכל בעלה הראשון אשר שִׁלְּחָהּ לשוב לקחתה להיות לו לאשה (דברי' כד א—ד). אי זה ספר כריתות אמכם אשר שִׁלַּחְתִּיהָ (ישעי' נ א). הן יְשַׁלַּח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד (ירמ' ג א). כי על כל אדות אשר נאפה משבה ישראל שִׁלַּחְתִּיהָ ואתן את ספר כריתתיה אליה (שם שם ח).

[1]) [הכונה בודאי: שלחו את הרסן שעליהם מפני. ואפשר שהמכֻוָּן: ורסנם מפני שלחו, בכתיב מ אחת במק' שתים.]

ושחרים הוליד בשדה מואב מן שִׁלְחוֹ אתם (דהי״א ח ח). — ושלח האל את האדם למות: אם בניך חטאו לו וַיְשַׁלְּחֵם ביד פשעם [1] (איוב ח ד). תתקפהו לנצח ויהלך משנה [2] פניו וַתְּשַׁלְּחֵהוּ (שם יד כ) [3].— ובתו״מ: בית שמאי אומרים אין משלחין ביום טוב אלא מנות ובית הלל אומרים משלחין בהמה חיה ועוף וכו' משלחין יינות שמנים וסלתות וכו' משלחין כלים בין תפורין בין שאינן תפורין (ביצה א ט). אם אינן מכירין אותו משלחים אחר עמו להעידו (ר״ה ב א). היה נוטל שער ראש נזרו ומשלח תחת הדוד (נזיר ו ח). המביא גט בארץ ישראל וחלה הרי זה משלחו ביד אחר (גיט' ג ה). נתן עיניו ללוות ממנו והיה משלח לו ואומר בשביל שתלוני זו היא רבית מוקדמת (ב״מ ה י). אמר לו השואל שלחה לי ביד בני וכו' או שאמר לו המשאיל הריני משלחה לך ביד בני וכו' (שם ח ג). הנוטל אם על הבנים ר' יהודה אומר לוקה ואינו משלח וחכמים אומרים משלח ואינו לוקה (מכות ג ד). עיירות המוקפות חומה מקודשות ממנה שמשלחין מתוכן את המצורעים (כלים א ז). השורף פרה ופרים והמשלח את השעיר מטמא בגדים (פרה ח ג). אחד שביעית ואחד מעשר שני אין פורעין מהן מלוה וחוב וכו' אבל משלחין מהן דבר גמילות חסדים (תוספת' שביעי' ז ט). גנב ושילח סבלונות לבית חמיו משלם תשלומי ארבעה וחמשה (שם ב״ק ז יד). לאחד ששילח את חמורו ואת כלבו לגורן (ספרי דברי שמג). מעשה באחד ששילח ביד בנו שתי מידות של כסף (ירוש' יומא א א). הרי שילחנו לכם אדם גדול (שם חגי' א ח). מטיבורו אדם נוצר ומשלח שרשין מיכן ומיכן (אבא שאול, שם נדה ג ג). אין משלחין איגרת ביד עכו״ם (שבת יט.). מן מה דכתיב ויאמר שלחני הוי המשלח גדול מן המשתלח (מד״ר בראשי' עט).—ובפסהמ״א, גם במשמ' פשט, הפשיט: עמדי וערכי מלחמותיך נגד אחי איכה שלח אותי מכתנתי (ס' היסר, לבוב, מג:).—וברפואה, שלח את הבטן, שלשל [1]: ומועיל (היין) לחולי מעים וישלחם אם יעצר במעים (ר״י זבארה, ס' שעשועים א, דודזון, 12). מרק התרנגול הזקן ישלשל הבטן וישלחהו (משל הקדמוני ב).

—פעי, שֻׁלַּח, שֻׁלְּחָה, שֻׁלָּחָה, שֻׁלַּחְתִּי, שֻׁלְּחוּ, מְשֻׁלָּח, יְשֻׁלַּח.— ששלחו אותו: הבקר אור והאנשים שֻׁלְּחוּ המה וחמריהם (בראשי' מד ג). כה אמר יי' אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה וכו' הן בעונתיכם נמכרתם ובפשעיכם שֻׁלְּחָה אמכם (ישעי' נ א). שמועה שמענו מאת יי' וציר בגוים שֻׁלָּח (עובדי' א א). אך מרי יבקש רע ומלאך אכזרי יְשֻׁלַּח בו (משלי יז יא). ויאמר אלי דניאל איש חמדות הבן בדברים וכו' כי עתה שֻׁלַּחְתִּי אליך (דני' י יא).— ושלח בדבר ברגליו: ויששכר כן ברק בעמק שֻׁלַּח ברגליו [2] (שופטי' ה טו). כי שֻׁלַּח ברשת ברגליו ועל שבכה יתהלך [3] (איוב יח ח).—בינ' מְשֻׁלָּח, נעזב: כי עיר בצורה בדד נוה מְשֻׁלָּח ונעזב כמדבר (ישעי' כז י). — ובתו״מ, בינ' מְשֻׁלָּח: כל ימים שהיה שמעון הצדיק קיים היתה ברכה משולחת בשתי הלחם ובלחם הפנים (ירוש' יומא ו ג). מכה משולחת ממין אחד משולחת מכל המינין (תעני' כח:). היה רעה שאמרו בזמן שהיא משולחת

---

1) [ז״א בדי פשעם, בגלל פשעם.]

2) [הכונה, בתמונת השכיר: מִשְׁנֶה (זמן שכירות השכיר למספר שנים) פָּנָה ותשלחהו, ועי' בפרושו של העורך.]

3) בש״ב יח ב: וַיְשַׁלַּח דוד את העם השלשית ביד יואב והשלשית ביד אבישי וכו' יש גורסים וישלש, וכך נראה.]

---

1) [על פי הערב' سَلَحَ a), יצא לנקביו. أَسْلَحَ b), שלשל.]

2) [כך לפי הנקוד, אך קשה צרוף זה של "שֻׁלַּח" עם שני שמות בבי״ת היחס; וקשה אף זה, שידבר כאן על רגליו של יששכר, בעוד שבכל הפסקה דבר על גבירי צבא לפלגותיהם, ולמעשה אפשר שיש לקרא, למשל: ויששכר כן ברק, בעמק שָׁלַח בדגליו, כלומר: מתפשט בדגליו בעמק. ואפשר אף להבין אף שֻׁלַּח (כך!) כבינוני במשמ' מְשֻׁלָּח, וצ״ע.]

3) [קשה צרוף הפעל שלח עם שני מושאים בבי״ת היחס, ואפשר שלפנינו פעל בבנין שפעל שאול מארמ': שלחב רשת ברגליו, כשמוש שלחף (במק' שחלף) בתרגומים הארמיים ובבבלי במשמ' שבך, הסתבך. ועי' בפרוש העורך לכתוב.]

a) سلح   b) أسلح

מתריעין עליה, אינה משולחת אין מתריעין עליה (שם כג). כל ימיה שהיתה שרה קיימת היתה ברכה משולחת בעיסה (מד״ר בראשי ס). ועי׳ מְשֻׁלַּחַת, 3392. ובכל השנים האלה יהיה בליעל משולח בישראל (ברית דמשק ו ח, קבל, השלח כו, 488). — ובספהמ״א, בסשמ׳ הנ״ל וגם בסשמ׳ פרוע: העצמים הפשוטים עצמם אינם משולחים אלא כחותיהם ונצוציהם הם משולחים (מקור חיים ג). הזוהר המשולח מהשמש (שם שם). וידוע שקדוש שם לדבר שלם נכבד ומיוחד הפך שם חול שהוא מורה על כל דבר חסר משולח ומותר לכל (ר״י אלגזולי, מלמד התלמידים, קכד.). והוא שאמרו ז״ל אין מזל לישראל שאינם משולחים ונעזבים לטבע ולממשלת הכוכבים (שם, קסב:). לפי שהייתי משולח ולא הייתי מתעסק בעבודת האדמה בנערות (רד״ק, זכרי׳ יג ז). ידוע הוא שכל מי שנולד מטפה קרה יהיה לעולם פתי וסכל וכמו משולח (רמב״ן, אגרת הקדש ג). וכן התבונן בהיות הצ־ות מתחדשות והמכות המשולחות שהן ענין של הדין והעונש (גייקטיליא, גנת אגוז ב, קג.). זאת התיבה תשולח הנה על החרדים על הממון (ר״י מקיר ליאון, כופת לופים ד לג, 170). ענין לצים ישולח לעולם על הדבור (שם שם). שמפאת שכלו ונשמתו לא היה ראוי שישולח אל תאוותיו (ר״י אברבנאל, בראשי, ויהי כי החל). אך מחבר הנ״ל לא שמר פיו ולשונו וכו׳ ישתאה העומד על דבריו המשולחים (מאילת יעבץ ב, כג.). שולחתי במלאכות ראשי עם קדש (ר״י עמדן, מגדל עוז אבנא אבלות, הייליפרין, 353). וכן מכים העבדים אם הזיקו מכה רבה שלא יהיו משולחים להזיק (מו״ע חו״מ גניבה סמט). — ואמר המשורר: ביום נהיה נשואים על כתפות, משלהים אלי ארץ גזרה (עמנואל, אבי חכמה, מחבי ח, הברמן, 224). — ובימי מְשֻׁלָּח בסשמ׳ שליח, במיוחד של מוסר צבורי, נוהג בספרות ובדבור. — ובפילוסופיה שֻׁלַּח, שמש בשמוש סתמי וסהלט, ובימי מְשֻׁלָּח, סתמי, החלטי [1], absolut; —u; —ute : אחר יצירת גשם משולח נאצלה צורת מים וצורת אויר וכו׳ (אמו״ר לרמב״ד א).

ועל מה זה שולח שם הטבע ראשונה ועל מה זה נעתק בהעברה ועל מה זה שולח שם הנפש (שם ג). ואמנם יהיו קשורי החבור כאשר ישולחו צודקים (כל מלאכת ההגיון, קלקקין, אנתולוגיה, רסח). רחיוב ימצא בג׳ פנים וכו׳ והם הכרח, אפשר, משולח וכו׳ המשולח הוא דבר מכוסה בטבע האפשר (משל הקדמוני ב). כי החי לא ימצא לבדו בזולת התחבר עמו צורה אחרת מינית כאלו תאמר חי צוהל או חי נוער או חי שואג אבל החיות המשולח לא ימצא לבדו (ר״י אלבו, עקרים ב ה). ואמנם תצדק בפועל הפרטי המעויין אבל בשם יתברך שהוא הפועל הכולל המשולח עד ששם הפועל יאמר עליו ועל זולתו בשתוף השם (שם שם יג). וחכמינו דנו שהכתוב דבר דבר משולח (ר״א חקרלאי, גן עדן, פסח ד, מ.). ויש יושר מוחלט ויושר משולח (ר״מ פפנהיים, יריעות שלמה א ב, פתיחה, לז:).

— הפעי׳, הִשְׁלַחְתִּי, מַשְׁלִיחַ, הַשְׁלִיחַ, — כמו פעי׳: הנני מַשְׁלִיחַ בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הערב (שמות ח יז). וְהִשְׁלַחְתִּי בכם את חית השדה ושכלה אתכם (ויקר׳ כו כב). בימים ההם החל יי׳ לְהַשְׁלִיחַ ביהודה רצין מלך ארם ואת פקח בן רמליהו (מ״ב יה לז). ארץ כי תחטא לי למעל מעל וכו׳ וְהִשְׁלַחְתִּי בה רעב והכרתי ממנה אדם ובהמה (יחזק׳ יד יג). הנה ימים באים נאם אדני יי׳ וְהִשְׁלַחְתִּי רעב בארץ (עמו׳ ח יא). — ובספהמ״א: ויתראה לו (לפליפוס) בתוך מלחמתו כאילו נחש נלחם בין ידיו ומשליח אימה לכל בני המדינה (יוסיפון גינצבורג, ענ.). — ואמר המשורר: חצים בלב צריו שחוטים יהשליח (ר״ש הנגיד, כל אים אסר יעש, בן משלי, אברמסון, 204). אך הזמן עבדו וכי מיום ליום עברה וזעם מאנוש משליח (רמב״ע, אסיר אסר, ברודי, קה).

— הפעי׳, הֻשְׁלַח, — כמו נפעי׳, ואמר המשורר: אך רע לרע ישלח, לא זה וזה יצלח (יוסף פיאמיטה, על מה בני הבל, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, שלה).

— התפ׳, *הִשְׁתַּלַּח, — כמו פעי׳: מנין שקושרין לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח (מנח ט ג). נשפך הדם ימות (השעיר) המשתלח.

---

[1] [תרג׳ הערב׳ מֻטְלַק a), ועי׳ שָׁלֵחַ.]

a) مطلق

מת המשתלח ישפך הדם (יומא ו ח). נשפך הדם תמות (הצפור של צפורי המצורע) המשתלחת. מתה המשתלחת ישפך הדם (נגעי' יד ח). נשתלחה לאב שושבינות כשהיא נגבית נגבית מן האמצע (תוספת' ב"ב י ז). ומשתלחות חוץ לכל עיר למקום טמא (שם נגעי' ו יח). אין לי אלא שיכול להשתלח, שאינו יכול להשתלח מנין, תלמוד לומר לחפשי ישלחנו תחת עינו (מכי' משפטים מסכת' דנזיקין ט, הוצ-שלום, פה:). שאלו את ר"א חלה השליח אמר להן כך תהו בשלום, ואם חלה המשתלח וכו' (ירוש' יומא ו ג). בעון חלה אין ברכה במכונס ומארה משתלחת בשערים (שבת לב:). שלוחי בשר ודם ממקום שמשתלחים לשם מחזירים שליחותן אבל שלוחיך למקום שמשתלחין משם מחזירין שליחותן (ב"ב כה.). מן מה דכתיב ויאמר שלחני הוי המשלה גדול מן המשתלח (ר' תנחומ', מד"ר ברא' עח). שאין לך חביב לפני הקב"ה כשליח שמשתלח לעשות מצוה ונותן נפשו כדי שיצלח בשליחותו, ואין לך בני אדם שנשתלחו לעשות מצוה ונותנין נפשם להצליח בשליחותן כאותם שנים ששלח יהושע בן נון (שם במד' יז). הרי אנו במדבר והנגף משתלה בנו (שם שם יח). שבוע שבן דיד בא שנה ראשונה מתקיים מה שנא' והמטרתי על עיר אחת, בשניה חצי רעב משתלחין בה וכו' (ר' יוחנן, שם סה"ס, התחלה חנעה). — ובתפלה. ואין אנחנו יכולים לעשות חובותינו כבית בחירתך וכו' מפני היד שנשתלחה[1] במקדשך (ומפני חטאינו, מוסף לרגלים). — ובסהמ"א: כי לא שלם עון האמורי, להיות משתלח מארצו עד אותו זמן (רס"י, ברא' טו טז). והיה ברכה, שנשתלחה ברכה במעשה ידיו (מדה"ג ברא' יב ב, מרגליות, ריח). באפס עצים תכבה אש וכו' כי אין לה עצים להשתלח בהם (ר"י כמחיא, משלי כו כ). והדם משתלת מן הכליות אל מקום שמתקבץ בו השתן (ר"י

1) [העיר פֶּר בסדורו (עמ' 239): כן הוא בכל הסדורים ישנים וכו"י וכן הוא בס' רב עמרם וברמב"ם ואבודרהם, והנה בעל ווי"צ הדפים במקומו הֻשְׁלָחָה והלך אחריו רוו"ה בסדורו וכו' וע"כ אין לנו לעזוב נוסחה הקדמונית, ע"כ.]

בן יהודה, ס' מוסר ג יג). — ובמשמ' עשה פרוע ומשלח: שהם יטהרו ויתקדשו במקומות המגולים והמפורסמים ואחר כן יתיחדו בחדרים ותוך בתיהם במרים וחטאתם בהשתלחם לאכל האסורים (ר"ס ח"ת, מו"כ ג לג). ועם זו המלאכה (מלאכת הצייד) קרה לנו שהרגיל עם אנשים פוחזים קלי הדעת משתלחים אל קלות ראש ואל ההפקרות (הוס' לתנמ' הכסם, מו:). — ובמשמ' מי שאליו נשלח אדם שליח: שהשליח מליץ בין השולח למשתלח (מיוחס לרס"י, דהי ב לב לא).

א. שֶׁלַח, ס"ז, שֶׁלַח, שִׁלְחוֹ, — חֶרֶב, כלי נשק[1], : Schwert; épée; sword באחת ידו עשה במלאכה ואחת מחזקת הַשָּׁלַח (נחמי' ד יא). ויעמד את כל העם ואיש שִׁלְחוֹ בידו (דהי"ב כג י). ויחזק את המלוא עיר דויד ויעש שֶׁלַח לרב ומגנים (שם לב ה). — ובצירוף עבר בַּשֶּׁלַח, נפל בחרב (של האלהים) ומת[2]: יחשך נפשו מני שחת וחיתו מעבר

1) [הוראה זו של המלה ברורה היא במקומות המובאים, וכן בא שִׁלָּאח a) בערב', ובמובא בהערות שאחר זו גם שלח בא גרית'. משמ' זו של המלה אפשר לבאר גם מתוך זו של שֶׁלַח בלשון שְׁלוּחַ חצים ורמח, כשמוש שַׁלַּח b) בערב' וכדו', כדעת אחרים, אבל שמוש המלה מורה על חרב דוקא ולא על חצים ורמח, ואולי עקר ההוראה בלשון יִשּׁוּר ולטוש, גם זו כהתפתחות מן שֶׁלַח. על כל פנים שלח הוא כלי נשק להתקפה ולא להגנה, ומשום כך קשה לקבל את נסיונו של ש. ייבין (לשוננו טו, 133—144) להעמיד את כל שמושי המלים, המחלקות כאן א. שֶׁלַח, ב. שֶׁלַח, על משמ' יסודית של כלי עור, כמגן וכדו', ואין שֶׁלַח במשמעות פֶּשֶׁט עור בלשון המקרא. ועי' גם בהערות לערך שאול על חלוף שאל ושלח בשם מתושאל, מתושלח.]

2) [מן המקומות שבס' איוב ברורה רק הוראתו הכללית של הצרוף בַּמשמ' מות, וזה השאיר מקום לפרושים שונים למלה שֶׁלַח בשמוש זה. אך באוגרית' בא נפל בשלח לא בהוראת מות בכלל, אלא כאחת מדרכי המות: מת'לת'ת כת'רם תמת מרבעת זבלנם מח'משת יתסף רשף מת'דת'ת ע'לם ים משבעת הן בשלח תתפל (עי' ח. א. גינזברג, The legend of King Keret, על מקום זה), כלו': השלישית בלדה תמות, רביעית

a) سلا   b) سلح

בַּשֶּׁלַח (איו' לג יח). ואם לא ישמעו בַּשֶּׁלַח יעברו ויגועו בבלי דעת (שם לו יב). — ונפל בעד השלח, נפל כאלו שלא במקום החרב ההורגת ולא נפצע בה[1]: ואיש אחיו לא ידחקון גבר במסלתו ילכון ובעד הַשֶּׁלַח יפלו לא יבצעו (יואל ב ח)[2]. — ובסהמ"א: כי עוד השלח בידכם ואתם חגורים בכלי מלחמה (יוסיפון לה). ובעד השלח יפלו ולא יבצעו, יפלו על השלחים ולא יעשה בהם הבורה (ר"י א"ת, פרסים, בלע). והכנת מיני שלחים מהחרבות והרמחים והקשתות והמגינים וכו' אין בהם דופי (ר"י בן יהודה, ס' מוסר ב עז). — ואמר המשורר: וישראל הכי בנו ברב עז חצי העם בשלחיהם חגורים (ר' להלל, שבח מפאר, שירי היחוד והכבוד, קפא). והולכים ברמחים לפניו (לפני חסדאי) הם שחים ומחזיקי שלחים כלי קרב נהגרים (לגבור בתעודה, חסו' תלמידי מנחם, 6). לחם בחץ ובחרב עלי הונך ואם תאבה תנה שלח להרגך ביד גבור ויד רובה (ר"ש הנגיד, בן משלי, אברמסון, 224). איכה עלי צירי שלחים יפלו לבות נפליהם ולא יבצעו (רמב"ע, נטפי דמעות, ברודי, קסו). ובלי שלח יפיץ חילו (הוא, הענק א, שם, סיא). בצאת גבור למלחמתו בשלח במקל יחריד אותו וקנה (שם שם, סכז). חלש יגבר בו רק גבור ישוב מאין שלח שחוט (שם ב, סלז). ותקל את פעמיה כאלו תהלך בם עלי צורי שלחים (שם שם). אבי אמר יהי חולש בשלח מַעֲניו מטה (שם י, סלח). אם תאהב לזון חזון אמר לדברי שיר קרב, יהיו שלחים לך תרוזיהם ביום תערך קרב

במחלה (?), חמישית יספה רשף (עי' ערך זה), ששית יכסה ים, שביעית בשלח תפל. לפי זה אין גם עבר בשלה אלא אחת מדרכי המות, וכנראה בהקבלה אל נפל בחרב, אלא שהכונה במקרא לחרב האלהים כמנת כולל למיתה חטופה בכלל. ועל ידי זה נתבטלו נסיונות אחרים של פרשנים ובלשנים.]

1) [זה כנראה פרושו של הצרוף, שאין להבינו אלא כהבעה לאמונה כזאת, שבדרכי קסמים אפשר כאלו ללכת בין חֲרבות, בדומה למספר על שמעון בן שטח, שאמר: ביני טיפייא הוינא מהלך (ירוש' חגי' ד ג).]

2) [הכתוב בנחמיה ד יז: אין אנחנו פשטים בגדינו איש שִׁלְחוֹ המים, לא נתברר בפרוש המניח את הדעת, ואין לקבע אם לפנינו צורה מן שֶׁלַח או מן הפעל שָׁלַח, ואך עי' ואיש שִׁלְחוֹ בידו (דהי"ב כג י).]

(שם שם, ח). פגשתני במדברים ערבים, בתוכם אורבים נושאי שלחים (ר"י הלוי, דבריך, זמורה א, 11). אדני לי ואיך אירא ואפחד, ומלאך רחמיו נשא שלחי (הוא, סליקתני, שם שם, 20). וללכוד מצדות התעודות במחשבות חצובי להבות לטושי חרבות ושיחים מרוקי שלחים אחוזי רמחים (ר"י חריזי, תחכ', תקד', 9). ובקרב שיר שבחיו הם שלחיו להלחם ושיחיו הם רמחיו (שם ג, 43). ובקרב בֵּין שבחי הם שלחי ושמתי את לשוני קלשוני (שם יח, 191). הוא יהיה לחמי לעת ארעב ולריב לשונות יהיה שלחי (רד"ק, השכל וידוע, סיף בסוף המכלול). שים לחלץ עם נושעים רמי הקומה גדועים במו שלח (ר"י נג'ארה, יעננו שדי, עולת תמיד יז, פרים-חורב, 30). ובלב אויבים חנית יתקע ויעבירם בשלחים (הוא, ללבי חים, שם רכה, 293).

ב. **שֶׁלַח**, ס"ז, שְׁלָחֶיךָ, — פלג, תעלה[1]), Bach, Kanal; ruisseau, canal; brook, channel: ואת חומת ברכת הַשֶּׁלַח לגן המלך (נחמ' ג יה). שְׁלָחַיִךְ[2]) פרדס רמונים עם פרי מגדים (שה"ש ד יג). — ובתו"מ: לפי ששותה מי גשמים אבל אינו שותה מי שלחים (ספרי דברי לט). — ובפרט בצרוף בֵּית־שְׁלָחִין[3]), שדה הצמא למים אשר פלגי מים נשלחים אליו כדי להשקותו, בנגוד אל בית־בַּעַל (עי' שם): מזבלין ומעדרין במקשאות

1) [מן שֶׁלַח, כפלגים שמעָין או ברכת מים שולחים לכאן ולכאן, ויש משוים בקופטית שֶׁלֶח במשמ' זו, שׁוֹלֶח, פֶּלֶג תעלה, ובאשור' שִׁלְחִית, תעלה.]

2) [במשמ' זו הבינו פרשנים עברים (עי' רש"י) את הכתוב, כשמוש המלה בלשון חז"ל (ועי' לקמן), והשבעים מתרגמים ἀποστολαί כלשון שליחות, ולפי זה יש מבארים כשלוחות וזמורות של הגפן. ואמנם לפי הענין עדיף למצא כאן כנוי לחלק מגוף הרעיה, שהוא נמשל בכתוב לפרדס עם רמונים, ולפי זה הציעו נ. בריל ופ. פרלס קריאות כגון: ש(ני) לְחָיַיִךְ, אך אפשר שיש לבטא, בשנוי נקוד בלבד: שְׁלָחַיִךְ פרדס וכו', בדומה אל ה ב: שראשי נמלא טל וכו'.]

3) [ואמנם היו שפרשו שלחין כלשון שלהין במשמ' לאות וחלשה של הקרקע (ערוך ב.), ואינו מסתבר; עי' דברי י' זנגר בהוצאת פרוש הרמב"ם למשנת בבא בתרא, עמ' 32.]

זבמדלעות עד ראש השנה וכן בבית השלחים (סבי׳ ג ג). משקין בית השלחין במיעד ובשביעית (מו״ק ג ג). אם אמר לו חכור לי שדה בית השלחין זה או שדה בית האילן זה, יבש המעין ונקצץ האילן מנכה לו מן חכורו (ב״מ ט ג). המוכר את העיר מכר בתים בורות שיחין ומערות ומרחצאות ושובכות בית הבדים ובית השלחים (ב״ב ד ז). מאימתי שורפין הקשין שבשורות השדה וכו׳ בשדה בית השלחין מיד (תוספת פאה ג יט). המקבל שדה מחבירו והוא בית השלחין ובית האילנות וכו׳ (סס כתוב׳ ח ו). השוכר שדה בית השלחין מחבירו אין פחות משנים עשר חודש, שדה בית הבעל כונס את גורנו ומסתלק (סס ב״מ ט ג). כל שהיא פסידה והולכת זו היא בית השלחין (ירוש׳ מו״ק א ח). אמה בית השלחין אני מוכר לך נותן לו שתי אמות לחיכה ואמה מכאן ואמה מכאן לאגפיה (ב״ב לט:).—ואמר המשורר: תרקד הצביה בםסבה ועל לבה כרמוני שלחים (רמב״ע, הענק ב, ברודי, סלז). ואפריח במי ירדן נרדי ואשליח בשלח שלחי (ר״י הלוי, הליקתני, זמורה ר, 20).

ג. *שֶׁלַח, ס״ז, — רֹחַב[1], Weite, Breite; : largeur, ampleur; width, breadth
רום מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה מדות ג ג).

ד. *שֶׁלַח, ס״ז, — עור בהמה שנפשט מעליה, פַּחַל, Balg, Fell; peau, dépouille; : coat, skin
טומנין בשלחין ומטלטלין אותן (סבת ד ג). אפילו נשחטה אמו והשלח קיים אין זה יתום (בכורות ט ד). החובט על השלח חוץ לםים בכי יתן (מכסירי ה ו). שלחין של בעה״ב תנן אבל של אומן וכו׳ לא מטלטלינן להו (סבת מט.). הביאו שלחין ונשב עליהן (סס מט:).— ובםהם״א: מפשיטין את המתה, השלח שלה, ומלבישין את החיה, היתום (רגמ״ה, בכורות כז:). ויש דברים שאם טמן בהם התבשיל ישאר בחמימותו לבד ואינם מוסיפים לו בשול אלא מונעים אותו מלהצטנן כגון מוכין זוגין וכו׳ ושלחין (אהרן סקלאי, גן עדן, סבת יח, לז:).

---

[1] [כאלו שֶׁטַח שדבר שלוח בו לצדדים.]

שִׁלֹחַ, שִׁלֹחַ, ס״ז, — נחל, Bach; ruisseau; brook:
יען כי מאס העם הזה את מי הַשִּׁלֹחַ[1] ההלכים לאט ומשוש את רצין ובן רמליהו ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור (ישע׳ ח ו–ז).—"ובשמוש במליצה זו אצל משוררי ימי הבינים: יתפארו המה בשלחם ולא זכרו פרת[2] שכלי אשר נבע (עמנואל, מחברות, מחב׳ א, הבכרמן, 27׳. אם יראי חדקל שכלי אז ימאסו מי שלחם (הוא, אמתע דבת, סס יח, 501).

שַׁלְחוּפִית, ע׳ שַׁרְפּוּחִית.

שֻׁלְחָן[3]. ס״ז, סמ׳ שֻׁלְחַן, כנ׳ שֻׁלְחָנִי, שֻׁלְחָנְךָ, שֻׁלְחָנוֹ, שֻׁלְחָנָהּ, שֻׁלְחָנָם, מ״ר שֻׁלְחָנוֹת, סמ׳ שֻׁלְחֲנוֹת, — לוח או מפה פרושים על הקרקע[4], או נתונים על כרעים, שהאכל מושם עליו לפני האוכלים[5], וגם עצם האכל המושם עליו, Tisch; table: ויאמר אדני בזק שבעים מלכים בהנות ידיהם ורגליהם מקצצים היו מלקטים תחת שֻׁלְחָנִי (שופטי׳ א ז). נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושֻׁלְחָן וכסא ומנורה (מ״ב ד י). כי כל שֻׁלְחָנוֹת מלאו

---

[1] [במקום זה משמש השם במשמעותו היסודית כנחל שמים שלוהים בו, כנגוד אל נהר, שגם הוא שם כללי, ואך שמוש מיחד הוא שהמלה שלוח, השלוח באה בו כדי להורות על הנחל שבירושלים.]

[2] [כן נכון בהוצאת ברודי עמ׳ כ, ולא כהוצאת למברג עמ׳ 4: יתפארו המה בשירותם ולא זכרו פרם שכלי.]

[3] [כל הגזירות שהצעו למלה זו מן שֶׁלַח או שֶׁלַח במשמ׳ זו או זו, נתבדו כשנתגלתה צורת המלה באוגרית׳, תלחן בת׳, באותו שמוש כבעבר׳, שלא כשרש שלח, הבא בכתיב זה גם באוגרית׳. ואף אפשר שאין לפנינו מלה עברית במקורה אלא מלה שאולה מלשון קרובה או רחוקה אחרת; וגם יתכן שאין כאן אלא מבטא שבלהג אחר על יד צלחת, צלחית וכדו׳ בהשפעת ה נחצית על מבטא ההגה השורק שלפניה. בהבנה זו אפשר לראות כהוראתה העקרית של שלחן את זו של קערה, כהתפתחות המלה פָּשׁוּר באשור׳, פתורא בארמ׳ ובסור׳ במשמ׳ קערה ושלחן.]

[4] [כך כנראה עִקר בנֹהג הקדמונים שישבו ברגלים מכנסות תחתיהם על הקרקע ולא על כסאות לפני שלחן גבֹה.]

[5] [אין שלחן במקרא אלא לאכילה בלבד.]

קיא צאה (ישעי כח ח). יהי שלחנם לפניהם לפח (תהלי סט כג). בניך כשתלי זיתים סביב לשלחנך (שם קכח ג). ונחת שלחנך מלא דשן (א״ו׳ לו יו).— ובצרופים שביחים המשמשים לגבי שלחן לאכילה, כגון אכל על שלחן, בוא אל שלחן, ישב עליו, ערך שלחן, קום מעל השלחן, מעם השלחן, קרב אל שלחן וכדו׳: ויען יהונתן את שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד בית לחם ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר וכו׳ על כן לא בא אל שלחן המלך (ש״א כ כח–כט). ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף ולא אכל ביום החדש השני לחם (שם שם לד). ויאמר לו דוד (למפיבשת) אל תירא וכו׳ ואתה תאכל לחם על שלחני תמיד וכו׳ ויקרא המלך אל ציבא נער שאול ויאמר אליו וכו׳ ומפיבשת בן אדניך יאכל תמיד לחם על שלחני וכו׳ ויאמר ציבא אל המלך ככל אשר יצוה אדני המלך את עבדו כן יעשה עבדך ומפיבשת אכל על שלחני וכו׳ ומפיבשת ישב בירושלם כי על שלחן המלך תמיד הוא אכל (ש״ב ט ז–יג). ותשת את עבדך באכלי שלחנך (שם יט כט). ולבני ברזלי הגלעדי תעשה חסד והיו באכלי שלחנך (מ״א ב ז). וכלכלו הנצבים האלה את המלך שלמה ואת כל הקרב אל שלחן המלך שלמה (שם ה ז). ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה וכו׳ ומאכל שלחנו (שם י ד–ה). וישב אתו ויאכל לחם בביתו וישת מים ויהי הם ישבים אל השלחן וכו׳ (שם יג יט–כ). ונביאי האשרה ארבע מאות אכלי שלחן איזבל (שם יח יט). ערך השלחן צפה הצפית אכול שתה (ישעי כא ה). וישבת על מטה כבודה ושלחן ערוך לפניה (יחזקי כג מא). תערך לפני שלחן נגד צררי (תהלי כג ה). וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר (שם עח יט). טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה (משלי ט ב). והיהודים והסגנים מאה וחמשים איש וכו׳ על שלחני (נחמ׳ ה יז). — ושלחן המערכת, שלחן הפנים שבמשכן ובמקדש: ועשית שלחן עצי שטים וכו׳ ועשית את הבדים עצי שטים וכו׳ ונשא בם את השלחן וכו׳ ונתת על השלחן לחם פנים לפני תמיד (שמות כה כג–ל). ושמת את השלחן מחוץ לפרכת ואת המנרה נכח השלחן על צלע המשכן תימנה והשלחן תתן על צלע צפון (שם כו לה). ומשחת בו את אהל מועד וכו׳ ואת השלחן ואת כל כליו (שם ל כו–כז). ועשו את כל אשר צויתך את אהל מועד וכו׳ ואת השלחן ואת כליו (שם לא ו–ח). ויעשו את כל אשר צוה יי׳ את המשכן וכו׳ את השלחן ואת בדיו ואת כל כליו ואת לחם הפנים (שם לט י–יג). ולקחת סלת ואפית אתה שתים עשרה חלות וכו׳ ושמת אותם שתים מערכות שש המערכת על השלחן הטהר לפני יי׳ (ויקר׳ כד ה–ו). ומשמרתם הארן והשלחן והמנרת (במדי ג לא). ועל שלחן הפנים יפרשו בגד תכלת ונתנו עליו את הקערת וכו׳ ולחם התמיד עליו יהיה (שם ד ז). ויעש שלמה את כל הכלים אשר בית יי׳ את מזבח הזהב ואת השלחן אשר עליו לחם הפנים זהב (מ״א ז מח, ומעי זה דהי״ב ד יט). ואת הזהב משקל לשלחנות המערכת לשלחן ושלחן וכסף לשלחנות הכסף (דהי״א כח יו).—ושלחנות שבמקדש גם לקרבן: ובאלם השער שנים שלחנות מפו ושנים שלחנות מפה לשחוט אליהם העלה והחטאת והאשם ואל הכתף מחוצה לעולה לפתח השער הצפונה שנים שלחנות ואל הכתף האחרת אשר לאלם השער שנים שלחנות ארבעה שלחנות מפה וארבעה שלחנות מפה לכתף השער שמונה שלחנות אליהם ישחטו וארבעה שלחנות לעולה וכו׳ ואל השלחנות בשר הקרבן (יחזקי מ לט–מג). ויעש שלחנות עשרה וינח בהיכל חמשה מימין וחמשה משמאול (דהי״ב ד ח).— ושלחן ככנוי למזבח האלהים: המזבח עץ וכו׳ וידבר אלי זה השלחן אשר לפני יי׳ (יחזקי מא כב). המה יבאו אל מקדשי והמה יקרבו אל שלחני לשרתני (שם מד יו). מגישים על מזבחי לחם מגאל ואמרתם במה גאלנוך באמרכם שלחן יי׳ נבזה הוא (מלאכי א ז). ואתם מחללים אתו באמרכם שלחן אדני מגאל הוא (שם שם יב). — ובעבודת אלילים, ערך לגד שלחן: ואתם עזבי יי׳ השכחים את הר קדשי הערכים לגד שלחן והממלאים למני ממסך (ישעי סה יא). — ואמר בן סירא: יש אוהב חבר ש ל ח ן ולא ימצא ביום רעה (ב״ס גני׳ ו ז). בני, אם על ש ל ח ן איש גדול ישבתה אל תפתח עליו גרנך (שם שם לד יב). בעת ש ל ח ן אל תרבה דברים (שם שם לא יא).—וכתו״ם: בית שמאי אומרים מקנח ידיו במפה ומניחה על ה ש ו ל ח ן ובית הלל אומרים על הכסת (ברכ׳ ח ג). בית שמאי

אומרים מגביהין מן השולחן עצמות וקליפין ובית הלל אומרים נוטל את הטבלא כולה ומנערה, מעבירין מעל השולחן פירורין פחות מכזית (שבת כא ג). ומפים עם בניו ועם בני ביתו על השולחן (שם כג ב). האחין שהיו אוכלין על שולחן אביהם וישנים בבתיהם צריכין ערוב לכל אחד ואחד (ערובי׳ ו ז). שלשה עשר שולחנות היו במקדש, שמונה של שיש בבית המטבחים שעליהן מדיחין את הקרבים ושנים במערב הכבש, אחד של שיש ואחד של כסף, על של שיש היו נותנים את האברים, על של כסף כלי שרת ושנים באולם מבפנים על פתח הבית, אחד של שיש ואחד של זהב, על של שיש נותנין לחם הפנים בכניסתו ועל של זהב ביציאתו (שקלי׳ ו ד). לא יאמר לה הרי כתובתך מונחת על השולחן (כתובי׳ ח ח). ומסב עמו על המטה ואוכל עמו על השולחן אבל לא מן התמחוי (נדרי׳ ד ד). הרי את מקודשת לי וכו׳ על מנת שאראך מאתים זוז הרי זו מקודשת ויראה לה ואם הראה על השולחן אינה מקודשת (קידוש׳ ג ב). העוף עולה עם גבינה על השולחן (עדי׳ ה ב). היה אוכל עמו על השולחן והניח לגינה על השולחן ולגינה על הדולבקי והניחו ויצא, מה שעל השולחן אסור ומה שעל הדולבקי מותר (ע״ז ה ה). שלשה שאכלו על שולחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו מזבחי מתים שנאמר כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום, אבל שלשה שאכלו על שולחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו משולחנו של מקום ב״ה שנאמר וידבר אלי זה השלחן אשר לפני יי׳ (ר׳ שמעון, אבו׳ ג ג). ואל תתאוה לשולחנם של מלכים ששולחנך גדול משולחנם (שם ו ה). ושני כהנים עומדים על שולחן החלבים (תמיד ז ג). כל הבשר אסור לבשל בחלב וכו׳ ואסור להעלותו עם הגבינה על השולחן וכו׳ באיזה שולחן אמרו, בשולחן שאוכל עליו, אבל בשולחן שסודר עליו את התבשיל נותן זה בצד זה ואינו חושש (חולי׳ ח א). כל עץ שנחלק לשנים טהור חוץ משולחן הכפול ותמחוי המזנון (כלים טז א). השולחן והדלפקי שנפחתו, או שחפן בשש ושיר בהם מקום הנחת הכוסות, טמאים (שם כב א). השולחן שנטלה אחת מרגליו טהור, נטלה שניה טהור, נטלה השלישית טמא (שם שם ב). השולחן והדלפקי יש להם אחורים ותוך (ר׳ יהודה, שם כה א). על השולחן ועל הטבלה ועל הדרגש (מקו׳ ט ה). אינו דין שיהא שולחן שלך מלא ושולחן של רבך ריקם (מכי׳ משפטים, מסכ׳ דכספא כ, איש-שלום, קא:). בני, אע״פ שלא נתתי לך מתנה, על שלחני אתה אוכל ועל שלחני אתה שותה (ספרי במדי׳ קיט). ויאמר ה׳ אליו זאת הארץ, ר״ע אומר מגיד הכתוב שהראהו המקום למשה את כל חדרי ארץ ישראל כשלחן ערוך (שם שם קלו). בשולחן של שיש ושל פרקים שאינו מקבל טומאה (ירוש׳ ברכ׳ ח ג). רבי חנינא בן דוסא הוה יתיב אכיל בלולי שבת, פחת פתורא קומוי וכו׳ והזכיר תיניין ועלה השולחן מאיליו (שם דמאי א ג). המתגייר לשם אהבה וכו׳ וכן גירי שולחן מלכים וכו׳ אין מקבלין אותן (שם קדוש׳ ד א). לא כל אדם זוכה לשני שלחנות (רבי יוחנן, ברכי׳ ח:). שלשה דברים מאריכין ימיו ושנותיו של אדם, המאריך בתפלתו והמאריך על שלחנו וכו׳ (שם נד:). כל זמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר על ישראל ועכשיו שלחנו של אדם מכפר עליו (שם נה.). איזהו עשיר וכו׳ כל שיש לו בית הכסא סמוך לשלחנו[1] (ר׳ יוסי, שבת כה:). אנטונינוס ורבי שלא פסק משלחנם לא צנון ולא חזרת ולא קשואין (שם נז:). וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך ט״ב אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך (ר׳ יוסי בר יהודה, שבת קיט:). לעולם יסדר אדם שלחנו בערב שבת אע״פ שאינו צריך אלא לכזית (ר׳ אלעזר, שם שם). שלשה חייהן אינם חיים ואלו הן המצפה לשלחן חבירו וכו׳ (ביצה לב:). וכן מי שנתגייר לשום שולחן מלכים וכו׳ אינן גרים (יבמ׳ כד:). בחוסר כל, א״ר אמי אמר רב בלא נר ובלא שולחן (נדרי׳ מא.). הרי שלחן והרי בשר והרי סכין ואין לנו לאכיל (ר׳ יוחנן, קידוש׳ מו.). כי

[1] [הכונה: שיש בביתו חדר מסודר בכסא של כבוד הגוף מטמאה, שיוכל להשתמש בו סמוך לאכילתו, כדברי הערוך, „הלשון והספר" ב 281 וכו׳.]

אמר רבי יוסי הגלילי מחיים אבל לאחר שחיטה אפילו ר"י מודה דכי קא זכו משלחן גבוה קא זכו (ב"ק יב:). כאן כשמסובים על שלהנו, כאן כשאין מסובין על שלחנו (שם פז:). גדול וסמוך על שלחן אביו זהו קטן, קטן ואינו סמוך על שלחן אביו זהו גדול (ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן, ב"מ יב:). שלחן של תלמיד חכם כיצד, שני שלישי גדיל ושליש גלאי ועליו קערות וירק וטבעת מבחון (ב"ב כז:). כל שאינו משייר פת על שלחנו אינו רואה סימן ברכה לעולם (ר' אלעזר, סנה' לג.). כל המשייר פתיתים על שלחנו כאילו עובד עכו"ם שנאמר העורכים לגד שלחן וכו' (הוא, שם שם). והלא עולה על שלחן של מלכים (רב פימי מנהרדעא, ע"ז סה:). שלחן בצפון ומנורה בדרום (מנחי' פו:). ולא היה שולחנו חסר מכל מטעמים שבעולם (מד"ר במדי' כח). בשעה שהיה אחד מהן נושא אשה גדולה ממנו היה עושה שולהנה יותר מן היציאות, ירודה ממנו היה עושה הוצאות יותר מן השלחנות[1] (שם איכה ד ב, בני ציון היקרים). — *ובהשאלה, שלחן בלשון יפה לגבי תשמיש: חיגרין מפני מה הוויין, מפני שהופכים את שולחנם (ר' יוחנן בן דהבאי, נדרי' כ.). ההיא דאתאי לקמיה דרבי אמרה לו רבי ערכתי לו שלחן והפכו (שם כ:). — ובמהס"א: ואמרו שלשה דברים ילאו את האדם והם נר שחשך אורו ושליח מתמהמה ושלחן מיחל למי שיבוא (ר"י זבארה, ס' שעשועים ז, דודזון, 76). —ובמשמ' שלחן בית דין, שלחן ראשי הקהל וכדו': ומכ"ש שהם לא יציעו דברים באלה לפני שלחן ארצות (פנקס ועד ארבע ארצות, היילפרין, 71). מאחר שאין לאנשי מדינות ליטא יצ"ו שום ראש מדינה בוועד ר"מ היושבי' בשלחן גבוה וכו' (שם 73). ותשלחו כתב מכם ובכם לפני השלחן הטהור מושב זקני' גאוני ארץ (שם, 82). שמכמה שנים נתעוררו נגד כבוד ארצות יצ"ו לדבר משפט עמהם להיות להם מנהיג בשלחן הטהור דרוזני ד"א (שם, 138). באשר שהאלופים התורניי' המשולחי' מק"ק סעמיטיטש היו פה ימי' עשור וידוני עם כבוד

1) [עץ יוסף: שהיה מרבה בסעודת הקרואים יותר מההוצאות שעושה בצרכי עצמו ואשתו כגון תכשיטים וחפצים.]

אלפי' המכוררי' משלחן הטהור הקהל יצ"ו דכאן וכו' (שם, 245). אחרי אשר נסע במרד ובמעל לטורין, אעפ"י שהיה מצווה ומעוקל משלחן דטהור וכו' שלא יסע, והוא פער פיו וכו' וחירף וגידף נגד שלחן הטהור (שם, 255). כעת בהתועדותינו אתו עמו קם מלפני השלחן הטהור וסיפר אונקי דידי' (שם, 292). והא לך תוקף הכתב אשר ניתן לכתוב ולדפוס מה שעלה על שלחן גבוה בוועד יערסלב (שם, 395). ובאם שאיזה פ"ה וכו' אשר יעלה את שם א' מהאחים הנ"ל על השלחן וכו' אזי מחויב ליתן קנס וכו' מחויב המנהיג ההוא להציע דבריו לפני השלחן הטהור (שם, 494). —°שלחן מלא, במשמ' ישיבה מלאה, מליאה[1]; כ"ד המכוררי' משלחן מלא דרוזני ד"א (שם 184). כ"ד המאה"ג הרבנים היושבים כסאות למשפט ונבחרו משלחן מלא בנידון הנ"ל (שם, 279). אנחנו הח"ם הנבחרי' משלחן מלא רוזני' קהלתינו (שם, 289). האלופי' הקציני' מנהיגי הארצו' בפולין יצ"ו ב"כ של כל השלחן מלא דד"א (שם, 465). — °ושלחן ערוך כשם לספר שההלכות סדורות בו.

°**שֻׁלְחָנוּת**[2], ש"נ, — מלאכת השלחני: אבל הלואה דשולחנות בקביעות וחילוף נראה דחשיב פרקמטיא (תוס' מו"ק י:, ד"ה פרקמטיה).

***שֻׁלְחָנִי**, שולחני, ש"ז, — פורט מעות היושב על יד שלחנו בשוק[3], Geldwechsler; changeur, banquier; money-changer: פודין מעשר שני בשער הזול וכו' כמות שהשלחני פורט ולא כמות שהוא מצרף (מע"ש ד ב). מצא וכו' לפני

1) [ועי' בהערת היילפרין שם, 554.]

2) [בתלמוד (ב"מ כו:) נאמר: ליתני על שולחן אי נמי מצא בשולחנות וכו', ויש שראו כאן ש"נ שולחנות, אך כנראה אין כאן אלא בשולחנוֹת, רבוי מן שלחן.]

3) [השוה גם בדברי האונגליונין מתאי כא יב (וכמעט באותן המלים מרקוס יא יח): ויבוא ישו אל המקדש ויגרש את כל המוכרים והקונים במקדש, ואת שולחנות השולחנים (τραπέζας τῶν κολλυβιστῶν) ואת מושבות מוכרי היונים הפך. וכן בארמ' פתוראה (חולי' כז:) באותה משמ', מן פתורא, שלחן.]

שולחני הרי אלו שלו, בין הכסא ולשולחני הרי אלו לשולחני (ב"מ ב ד). המפקיד מעות אצל שולחני אם צרורין לא ישתמש בהן וכו' ר' יהודה אומר חנוני כשולחני (שם ג יא). עד מתי מותר להחזיר, בכרכים עד כדי שיראה לשולחני (שם ד ו). המחהו (בעל הבית לשכיר) אצל חנוני או אצל שלחני אינו עובר עליו (משום לא תלין) (שם ט יב). אמר לשולחני תן לי בדינר מעות ונתן לו, אמר לו תן לי את הדינר, אמר לו נתתיו לך ונתתו באונפלי ישבע בעל הבית, נתן לו את הדינר אמר לו תן לי את המעות אמר לו נתתים לך והשלכתם לתוך כיסך ישבע שולחני, ר' יהודה אומר אין דרך שולחני לתן איסר עד שיטול דינרו (שבועי ז ו). מסמר של שלחני טהור (כלים יב ה). (לא יצא) השולחני בדינר שבאזנו (תוספת' שבת א ח). ריקועי זהב ציפוי לבית קודש הקדשים שמעון בן עזאי אומ' השולחנין נוטלין אותן בשכרן (שם שקל' א ט). הולך אצל שולחני ושולחני נוטל לו ממנו ונותן לו מן המטבע היוצא במדינתו (שם שם ב יג). משכיר אדם מעותיו לשולחני להתנאות בהן להתלמד בהן ולהתעטר בהן (שם ב"מ ד ב). היו חמרין ופועלין עומדין עליו בשוק ואמר לשולחני תן לי בדינר מעות ואיפרנסם נותן (שם שם ט). מה בין נבונים לחכמים, חכמים דומים לשולחני עשיר, כשמביאים לראות רואה, כשאין מביאים יושב ותוהה, נבון דומה לשולחני תגר כשאין מביאים לו לראות מביא משלו ורואה (ספרי דבר' כג). לאיכן היו הקולבונות נופלין וכו' שולחנין היו נוטלין אותן בשכרן (בן עזאי, ירוש' שקל' א ז). נוטל מעות משולחני ונותן להוצבין ולסתתין (שם שם ד א). פתח עליו (רבי ע֯קיבא על רבי אליעזר שנפטר) בשורה ואמר אבי אבי רכב ישראל ופרשיו הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן (סנה' סח.). לטרפסטים של מדינה שנמצא אחריו דבר של זיטמא וכו' נמצא אותו השולחני חייב קטבלטון (מד"ר במד' ד). וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה, עירו היה, ויש אומרים שולחני היה שהיו מלכי גוים נמלכים בו כשולחני שהכל מריצין לו (שם שם כ). לשולחני המשקר במשקלות, בא בעל השוק והרגיש בו אמר לו אתה משקר במשקלות, אמר לו כבר שלחתי דורון לביתך (שם שם). לשלחני שאמר לתלמידו אם יביאי לך סלעים לפרוט פרוט (שם שם כא). — ובספה"א: בורסי וחנוני וצבע ושלחני נאמן וזיפאי (ראב"ע, אגרת חי בן מקיץ, כהנא ב, 53). ובכל עיר ועיר אשר בה עסקים גדולים יושבים השלחנים לתת מעות למי שצריך אליהם (יחיאל נסים מפיסא, חיי עולם, הלוסה לחכמת ישראל ו א, 20). — ואמר המשורר: אני צרף ושלחני, אני בשם וחנוני (עמנואל, אני יסן, מחב' ט, הברמן, 278).

שלט [1]), ממנו °השתלטות, השלטה, *משלט, שלט, שלט, °שלט, שלטון, *שלטונה, °שלטן, *שלטנות, שליט, *שליטה, °שליטות.

שָׁלַט [2]), פ"ע, שלטו, ישלט, ישלטו, — משל בזולתו, עשה בו כרצונו, herrschen; reigner; to rule: ומי יודע החכם יהיה או סכל וישלט בכל עמלי שעמלתי ושחכמתי תחת השמש (קהל' ב יט). עת אשר שלט האדם באדם לרע לו (שם ח ט). ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשנאיהם (אסתי ט א). גם נעריהם שלטו על העם (נחמ' ה טו). — ובתו"ם: וכן אתה מוצא שכל אומה ולשון ששלטה על ישראל שלטה מסוף העולם ועד סופו (מכי' בשלח א). מלך בשר ודם יש לו פטרון שולט באיפרכיא אחת ואינו שולט באיפרכיא אחרת וכו' אבל הב"ה שולט בים ושולט בי֯בשה (ירוש' ברכי ט א). העמידו בנותיכם בזימה ואתם שולטין בהן (שם סנה' י ב). אדם ששלט על מלאכת המשכן אין אתה מבקש שיהא עשיר (מד"ר שמות כא). שכל אומה ששולטת בעולם היא שונאה לישראל ומשעבדת בהן (שם

1) [שרש זה שאול בעבר' מן הארמ' וכן בסור', ובאותה משמ' בא שלט גם באוגרית', ובאשור' שלט, בעל גבורה, שלט, גבר. שלטאנ a) בערב', שלטן בכוש' שא֯בות הן מארמ' ועברו גם ללשונות אירופה.]

2) [אין הפעל בא במקרא אלא אחרי גלות בבל, בהשפעת הארמ'. עי' דני' ב לט, ג כז ועוד.]

a) سلطان

יקר' יג). מה הגפן הזו נמוכה מכל האילנות ושולטת בכל אילנות (שם שם לו). אמרו לפניו רבש"ע והרי שיעבודם של מלכיות קשה הוא, אמר להם מפני שהעולם הזה לילה הוא ושולטים בו, יבא בקר ואתם רואים אותם שאינם אלא תולעה (פסיק' רב', אנכי אנכי, קנא:). — *ושָׁלַט בידיו, יכל להשתמש בהן: השולט בשתי ידיו רבי פוסל וחכמים מכשירין (בכורות ז ו).—*ושָׁלְטָה היד, יכלה להגיע ולעשות דבר: אבותי כנסו במקום שהיד שולטת בו ואני כנסתי במקום שאין היד שולטת בו (ירוש' פאה א א). כאן היד שולטת וכאן אין היד שולטת (ר' יוסי ב"ר בון, שם מעשר' א ו). מותר להפציר במקום שהיד שולטת (ר' יהודה, שם שבת ג ב). ששולטת היד מצד אחד (שם ב"מ י א).—*ושלטה העין, ראתה, יכלה לראות ולהזיק: מה דגים שבים מים מכסין עליהן ואין עין הרע שולטת בהן, אף זרעו של יוסף אין עין הרע שולטת בהן (ברכ' כ.). זה עדן שלא שלטה בו עין כל בריה (ר' שמואל בר נחמני, שם לד:). אין הברכה מצויה אלא בדבר שאין העין שולטת בו (ר' ישמעאל, תעני' ח:).—*ושלט האור בדבר, היה הדבר עלול להשרף או להחרך: ואבוב היה מנוקב בדי שיהא האור שולט בכולו (מנח' י ד). מה בין פת מה בין המים, כאן האור שולט וכאן אין האור שולט (ירוש' תרומ' ח ה). הסכנה בדבר שהאור שולטת בו שינוי התחתונות נושרות (שבת פב.).—*והרוח: ולמה היו נותנים קנים ביניהם (בין ככרות הפנים) כדי שישלוט הרוח בהם ולא יתעפש הלחם (מד"ר במד' ד). — *והמחרשה בקרקע: אפילו ג' טפחים שהמחרישה שולטת בארץ נימותו (שם ברכת' לא).—*ושלט השטן, יצר הרע, מלאך המות, היה לו כח להזיק לאדם: על תנאי כך עמדו ישראל על הר סיני שלא ישלוט בהם מלאך המות (מכיל' בחדש ט). ואל ישלוט שטן לא במעשי ידיו ולא במעשי ידינו (ברכ' מו.). שלשה לא שלט בהן יצר הרע, ששה לא שלט בהן מלאך המות, שבעה לא שלט בהן רמה ותולעה (ב"ב יז.). לא תאונה אליך רעה שלא ישלוט בהן יצר הרע (סנה' קג.). אין אנו יכולין (לחזור בתשובה), יצר הרע שולט בנו (שם קה.).—*ופגעים שונים: באותה שעה שלטה בהם הצרעת (מד"ר במד' ט). מי שמעשיו באופל הדבר שולט בו וכו' ואינו שולט (הקטב) לא בצל ולא בחמה אלא בין הצל לחמה (שם שם יב). —*ושלט בעצמו, עשה מעשה אלמות לעצמו: שלטו (בנות לוט) בעצמן והוציאו ערותן ונתעברו כמביאה שנייה (ר' תנחומא, מד"ר בראש' מה). אתם שלטתם בעצמיכם וקטעתם אצבעותיכם (פסיק' רב', ואחמר ליון, קמד:). — ובספה"א: עדיין עשו שולט על יעקב (רש"י, פ"ז יא:, ד"ה אדם חיגר). החכמות הרבות אשר היו באומתנו באמתת אלו הענינים אבדו באורך הזמן ובשלוט האומות הסכלות עלינו (ר"מ א"מ, מו"נ א עא). ובזמן הגלות ישלטו אותם (אגרת תימן לרמב"ם). כי בבא למות עת וזמן אדע כי לא אשלט, ולו אהיה בכל העולם שולט (ר"י זבארה, שעשועים ס, 86). הצדיק קודם שלוט עליו הרשע דומה למעין קודם היותו נרפש (ר' זרחיה מברצלונה, פי' משלי כה כו, המאור ב, 303). ולא היה יודע מה הן עושין לפי שלא שלטה בו התאוה עדין (מדה"ג בראש' ג כא, מרגליות, פו). וכי אשה מתעברת מביאה ראשונה, אלא מלמד ששלטה בעצמה תחלה, לכך ותהר (שם שם לא יח, שם, תרמח). רב יש לך והרב שולט לעשות בתלמיד מה שהוא רוצה (שם דבר' ג כו, הסגלה). וצריך לכתוב אותן (את התפלין) בימין ואפילו הוא שולט בשתי ידיו, אבל אם הוא איטר יד ימינו כותב אותן בשמאל (מנה"מ לר"י אלנקאוה ב, 73).—ואמר המשורר: פליאי צורה ולא תבנית אישים, לבלתי שְׁלֹט בם יסוד חמשה רגשים (רי"ל גיאת, יקרו לאלל, מעה"ס 24). ועל כן לא ישלוט עליה (על הנפש) בליון ותתקיים כפי קיום יסודה (רשב"ג, כתר מלכות, מי יכיל).

—הפעִ'. הִשְׁלִיטוֹ, תַּשְׁלִט־, יַשְׁלִיטֵנוּ, — הִשְׁלִיט [1]) ראובן את שמעון על לוי או בלוי, נתן לו לשלט עליו: פעמי הכן באמרתך ואל תַּשְׁלֶט בי כל און (תהל' קיט קלג).—ובהשאלה, השליט אותו לעשות דבר, נתן לו יכלת לעשות דבר כרצונו: אשר נתן לו האלהים עשר ונכסים וְהִשְׁלִיטוֹ לאכל ממנו

[1]) [כבארמ', דנ' ב לח ו־פה.]

ולשאת את חלקו ולשמח בעמלו (קהלי ג יח). איש אשר יתן לו האלהים עשר ונכסים וכבוד וכו' ולא יַשְׁלִיטֶנּוּ האלהים לאכל ממנו כי איש נכרי יאכלנו (שם ו ג).—ובתו"מ: כל טוב הוא עושה עמי חוץ מחבית זו שהיא מליאה נחשים ועקרבים שאינו משליטני עליה (ר' לוי, מד"ר ברחש' יט). בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון השליטו על הכל (שם שם כה). בבל, שהשליטו ביצרו (שם שם כט). למלך שהיה לו בן והשליטו על כל נכסיו (שם שמות טו). על כל אומה שבעולם השלטתי אותך (את מלאך המות) הוץ מאומה זו (שם שם מח). למלך שהיה לו בן בית והשליטו על כל מה שהיה לו, הלך אותו בן בית והלוה לבני אדם וכו' ברחו הלווים אחר זמן, שמע המלך ורע לו אמר לו (לא) השליטיך על שלי אלא לאבדן (שם שם מג). מה שכר נתן לו הקב"ה על כך, השליטו על ארץ מצרים (שם במדי יד). מי שבכר השליטני על אדום הוא משליט אותי אף על זו (שם דבר' א). וסבר הקב"ה להשליטו (להאדם) בעולמו ולעשותו מלך על בריותיו (פסיק' רבי, סוף או כסג, קלג.)—ובתפלה: ואל תשלט[1] בנו יצר הרע (ברכת המעביר שנה, שחרית). — ובסהמ"א: שהשליטו עליהן יצר הרע והלכו אחר מחשבותיו (מדה"ג ברחש' ו ה, מרגליות, קמח). שנתתי לפלי ארבע אמות ואגבן הרשיתיו והשלטתיו אורכתיו מיניתיו על פלי בן פלי ליקח לי ממנו כך וכך זהובים (תפוי הגאו' הרכבי קלט). ומה אתה משליט את בני שבטך עליה (רש"י, דבר' כט ג) ורהב רעך, כלומר פרע חובו ותשליטו בשלו (כ"י א"ה, פרסים לריב"ג, כהב). ותשלט בי יצר טוב ואל ישלוט בי יצר רע (רמב"ם, תפלה ז 7). כל משליט על שכלו תאותו לא יצליח בימי חיתו ולא ינות אחרי מותו (כ"י פריזי, תחכי מז, 339). (ורהב רעך) ור' יונה המדקדק ז"ל פי' השליטנו ממונו מגז' ירהבו הנער בזקן ותרגום שלטון (כ"י בן כמחיאש, משלי ו ג). שאין אורה של לבנה משלטת העין בכך (המאירי יומא ג, כח.). ולזה מקנים החירות לעוסקיהם ומשליטים אותם על הדברים הטבעיים (ר"מ בן גבאי, עבודת הקדש, סתרי תורה, לב). האדם המתלוצץ משליט ומגביר לדינין התקיפין (ר' נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער קריה ארבע קלב, קטו:). ועל כל ביתך אני משליטו (חמדת הימים ב, פורים, עט:).

— נפעי, *נִשְׁלַט,—שלטו בו: עת היא לרע לו לשולט, ועת היא לרע לו לנשלט (מד"ר קהלי, את כל זה ראיתי). — ובסהמ"א: עד שיהיה העבד מצווה לא מצוה ונהוג לא מנהיג ונשלט לא שולט (מאזני לדק, אלגזלי 64). — ואמר הפיט: גזר עבודת העברים בעת ממך נמלטים גאולת חופש להמציאם ולהרגיעם במיתת אדון נשלטים (ריי"ל בר רלאובן, אדברה ויכוח לי, אזהרות, יג:).

— הפעי, *הָשְׁלַט,—שהשליטו אותו: אמרה כנסת ישראל הושלט בי יצר הרע (מד"ר שה"ש, הביאני). שחבבנו הקב"ה והשלטנו יותר מכל אומה ולשון (מד"ר שה"ש א, גריכהוע, ע:).—ואמר הפיטן: וביד אכזרים יושלטו וכמו עופות יושחטו (יכאי, אסר ריסמפה, זולאי, רמז).

— התפ', *הִשְׁתַּלֵּט, נִשְׁתַּלֵּט,—עשה עצמו שליט, זכה לשלט ולמשל: לא סוף דבר בנכסים שנשתלטה בהן בחיי בעלה, אלא אפילו בנכסין שנשתלטה בהן לאחר מיתת הבעל אין היורשין משביעין אותה (ר' יונה ור' יוסה, ירוש' כתובי ט ה). נשתלט[1] עליהן (על מעותיו) אסור משום ריבית (תוספת' ב"מ ד ב).

שֶׁלֶט, ס"ז, מ"ר סמ' שִׁלְטֵי,—נשק, מגן[2]), Waffe, Schild; arme, bouclier; weapon, shield:

1) [נ"א: ואל ישלוט בי, עי' בָּר, עבודת ישראל.]

1) [נ"א נישתלם, נשתלשו.]

2) [אין משמ' השם ברורה כל צרכה במקרא. השבעים מתרגמים בש"ב χλίδωνας (תכשיטים), במ"ב τρισσοὺς (מגנים) ובירמ' φαρέτρας (אשפות לחצים), ובאחד מפרושים אלו בחרו גם יתר המתרגמים והפרשנים. ואכן נראה שאין שֶׁלֶט בעקר אלא לשון גבורה, כהוראת השרש שלט, ומכאן המשמ' של כלי גבורה של גבורי חיל, בין שאלה מגנים או כלים אחרים. ובסהמ"א גבר הפרוש במשמ' מגן, בודאי גם ע"פ דמיון המלה אל הלועזית Schild (בגרמנית עתיקה scild), shield.]

ויקח דוד את שִׁלְטֵי הזהב אשר היו אל עבדי הדדעזר ויביאם ירושלם (ש"ב ח ז). ויתן הכהן לשרי המאיות את החנית ואת הַשְּׁלָטִים אשר למלך דוד אשר בבית יי' (מ"ב יא י, וכעין זה דהי"ב כג ט). הברו החצים מלאו הַשְּׁלָטִים (ירמ' נא יא). בני ארוד וחילך על חומותיך סביב וגמדים במגדלותיך היו שִׁלְטֵיהֶם תלו על חומותיך סביב המה כללו יפיך (יחזק' כז יא). כמגדל דויד צוארך בנוי לתלפיות אלף המגן תלוי עליו כל שִׁלְטֵי הגבורים (שה"ש ד ד). — ובסהמ"א: ולא ילבש (האיש) חלוק של צורות ולא טלית של ש ל ט י ם (מדרש תהלים כב, ה סמן, ה.). —ואמר הפיטן: ויקחו איש רמח בידו ויחזיקו מגנים ונשאו קשת ומלאו ש ל ט י ה ם חצים שנונים (אמץ, יוצר אחרון פסח). שלמו שליטי ונושאי ש ל ט י (רשב"ג, מזמרי פליטי, ביאליק-רבניצקי ב, 221). אכי אמר יהי חלש בשלה מעניו מטה ו ש ל ט י פיו ישיבון חיש בידם חץ חנית מטה (רמב"ע, הענק י, בכורי, שלם). מצאוהו כמגדל עז ו ש ל ט ו (ר"י הלוי, אשר סוד, זמורה ג, 312). הכי מאמריך בלבות הוריך ש ל ט י ם נמרקים (ראב"ע, נדוד הקיר, כהנא א, 27). — *ובמשמ' טבלה תלויה לפני חנות, Aushängeschild; enseigne; sign-board.

*שַׁלָּט, ש"ז, — כמו שֶׁלֶט: ואי משכיל אשר צפה צפונן ואי גבור אשר נשא ש ל ט ן (יצחק אבן עזרא, סליחי שיר, בן-מנחם, כז).

שִׁלְטוֹן, שוש"ז, — שולט ומושל [1]), mächtig, Machthaber; puissant, souverain; mighty, ruler: באשר דבר מלך שִׁלְטוֹן [2]) ומי יאמר לו מה תעשה (קהל' ח 7). אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח ואין שִׁלְטוֹן ביום המות (שם שם ח). —ובתו"ם: האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאדבר עליך ל ש ל ט ו ן ואעשה עמך כפועל, דבר עליה ל ש ל ט ו ן ועשה עמה כפועל מקודשת (קדוש' ג ו). שהיה פרעה שולט מסוף העולם ועד סופו והיו לו שלטונים מסוף העולם ועד סופו

1) [וכן בארמ' (דנ' ג ב וכו'), ועי' בהערות לשרש.]

2) [רש"י: בשביל אשר דבר הקב"ה מושל הוא. ראב"ע: בכל מקום שדבר המלך שם שלטון הוא עליך.]

(מכי' בשלח, מסכ' ב פרשה א, איש-שלום, כו:). אמר הקדוש ברוך הוא (לאומות) שוטים שבעולם כמה מלכים מלכו מכם ולא כעסו ישראל וכו' וכמה ש ל ט ו נ ו ת שלטו מכם ולא כעסו ישראל (שם שם, מסכ' דשירתא ט, שם, מג:). מלך יוצא ושלטון נכנס מלוין את המלך ואח"כ מכניסין את ה ש ל ט ו ן (רבי אחא בשם רבי שמואל, ירוש' ברכי ח א). ש ל ט ו ן משל מלכי' יון היה עובר לאלכסנדריאה וראה את ירושלם וחירף וניאץ וגידף (שם מגי' א ו). לאחד שהיה לו דין לפני ה ש ל ט ו ן ויצא דינו מלפני ה ש ל ט ו ן לישרף וצפה או"ו ה ש ל ט ו ן באסטרולוגיאה שלו שהוא עתיד להוליד בת והיא נשאת למלך (מד"ר בראשי' סג). להודיע שבחו של ביתו של אבינו אברהם עד היכן היו מלכיות ו ש ל ט ו נ י ם רוצים להדבק בו, ומה היה לוטן, הוא היה אחד מן ה ש ל ט ו נ י ם (ר' שמעון בן יוחאי, שם שם פב). מעשה בשלטון אחד שהיה הורג הגנבים והמנאפים והמכשפים (שם ויקר' יג). לשלטון שעשה סעודה למלך (שם שם יט). עשה לו הקדוש ברוך הוא נס והחזיר לו אשתו ובניו ועשה אותן מלכים ו ש ל ט ו נ י ם (מדרש עשרת הדברות, ביהמ"ד א, ילינק, 73). —ובסהמ"א: והרשות שהן משרתי ה ש ל ט ו נ י ם שהן תמיד בפחד ואימה ומתייראין על נפשם (ערוך ערך רשות). ההרגל [1]) על כל דבר ש ל ט ו ן (מבחר הפנינים מג לז). ולמה אין להם שר ו ש ל ט ו ן (ראב"ע, השבתי ילדי קדש, כהנא ב, 27). ש ל ט ו נ ם איש מלחמה ובעל חמה (הוא, אגרת חי בן מקיץ, שם שם, 52). וגם הם מיחלים ליום שברון המלכים ו ה ש ל ט ו נ י ם (מגי' אנטיוכוס). ב"ח שגבה חובו מבתי שמעון בכתב ש ל ט ו ן העיר (טוש"ע חו"מ קד ג). — ואמר המשורר: המלכות הוא בדמות ש ל ט ו ן הדת תשגיב את חלשתו (עמנואל, אמר החכם ביגוסי, מחב' יט, הברמן, 537). — ובמשמ' שַׁלְטָן, ואמר הפיטן: ש ל ט ו נ ך בכל ומה תעשה לך מי יאמר [2]) (שמואל החזן, שלטונך,

1) [כן צריך לומר, ולא: להרגל. וכן מובא במחברות עמנואל יט, הברמן, 522: כי המנהג עם ה ה ר ג ל מצא (אפלטון) על כל דבר שלטון. ובהוצאת אדם עמ' 60 נשמטה המלה ההרגל.]

2) [על־פי לשון הכתוב בקהל' ח ד. במשמ'

הלוסה לחכמת ישראל פ, 167).— ואמר רמליץ: לא תבקש שלטון מלפני יי' ויקר וגדלה מלפני מלך (ב"ז, ב"ס ז 7). ועי' שָׁלְטָן.

***שַׁלְטוֹנָה,** שַׁלְטוֹנֶת, שַׁלְטוֹנִית, ש"נ, — אשת המושל: שהיו השלטונים והשלטוניות מחסדות את שרה וקוראים אותה עקרה (פסיק' רב' מג, והי פקד את שרה. איש-שלום, קעז:).—ובספהמ"א: ובאתה אשה לרכוב ולילך אחרי השלטונה (ס ור רס"י. שמה, 168). שנת קע"ז תפשה השלטונא אשת פחת חון פורט כל היהודים אשר במולושה (הוספה יוסף אבן וירגה לשבט יהודה, קעז).

***שָׁלְטָן** [1], ש"ז, — ממשל, ממשלה, Herrschaft; domination: כמה שידענו ה' אלהינו שהשלטן [2] לפניך עז בידך וגבורה בימינך (תפלת ר"ה).

***שָׁלְטָנוּת,** שולטנות, ש"נ, — ממשל, ממשלה, דרך הממשל הנכונה, Regierun:(sform); gouvernement, régime; government: כל הצלמים אסורין וכו' אם דבר בריא של שלטנות דברי הכל מותר (ירוש' ע"ז ג א). באשר דבר מלך שלטון, זה הקב"ה בעת שידבר דבר להביא לעולם להודיע שלטנותו בעולם (שם במד' יד). נתת שלטנות לפרעה הרשע (מדרש ביום השמיני, ביהמ"ד ילינק ז, 187).—ובספהמ"א: ולא יטה לארץ מנלם, ענין שלטנות הם לפי הענין (מכחס, כל). וכבר שלחה מלכות הרשעה אצל גסטרא של בית פעור הראוני היכן משה קבור, ענין

שָׁלְטָן הבין כנראה גם רש"י את השם שִׁלְטוֹן בקהל' ח ח, בכתבו: ואין שלטון של שום מלך ניכר ביום מותו, בכל מקום אתה מוצא והמלך דוד ובימי מותו ויקרבו ימי דוד למות, לא הוזכר מלכות כאן. וכן ראב"ע: ואין שלטון, לא תועיל המלכות למלך.]

1) [ע"פ שָׁלְטָן, שָׁלְטָנָא בארמ' (דני ג לג ועוד).]

2) [וכן כתב בעל הלבוש (או"ח תקפב ה): ויאמר שהשלטן בחטף קמ"ץ תחת השי"ן השנייה שפירושו הממשלה. ועי' בהערת פר בסדורו עמ' 385. ואמנם בסדור רע"ג השלם ב, 292: שֶׁהַשִּׁלְטוֹן, וכן בם ו' איטל'.]

שולטנות הזה (ערוך ערך גסטר). אם לא כארפד אשר הוא משלטנות חמת (רש"י, ישעי' י ט). הרמנא דמלכא, שולטנות המלך קבל עליו לעשות (הוא גיט' כז:). רכב, וזאת המלה משותפת, הנחתה הראשונה ענינה רכיבת האדם על הבהמות וכו' ואחר כך הושאלו לשלטנות על הדבר כי הרוכב מושל שולט על מרכבו (ר"מ א"ת, מו"נ א ע). ענין השלטנות ידוע (רד"ק, סה"ש, שלט). השלטנות המדיניות (ס' המדות לאריסטו א ו). הם מהמדינות מלכות ושולטנות (שם ג י). דברי האיש והאשה הוא דומה לשולטנות כי האיש לפי מעתו ישלוט בדברים הראוים אשר לו (שם שם). יציאת מהשולטנות הוא אל שליטת מעט (שם שם). בשולטנות ההמונית (שם יח). רשות, שולטנות, ואע"פ שרוב ישראל דרך שולטנות לרחוץ באמבטי קטנה (ר"ש, מכשירי ג ה). שלא מצאו להם שום אלהות וכח שולטנות להם (רמב"ן, שמות ג). שאם היה זה כן הנה לא יתכן שיהיה אלא כשיהיה למונע ההיא שולטנות ושררה על השם יתברך (רלב"ג, מלחמות ה' ו א). ושולטנות זאת הליחה היא באחרית המח (ר מ אלדבי, שבילי אמונה ד ח). הממשלה והשולטנות (ר"י אברבנאל, ס"א ט). ואנחנו וכו' נותנים למעלתם רשות ושולטנות וכח לדון ולגזור (פסק מסכת ש"ג, סריד מעיר, קבץ על יד, 5). אנכי ה' אלהיך, אנכי כל מיני אדוניתיך ושולטנותיך וממשלותיך (חזקוני, בראש' א א).— ואמר הפיטן: יחוד אלהותו קבלו שוב חזר צוויי גזרותיו כמלך בשלטנותו גזר (אליר ברבי ילחק אדיר ונאה, יוצר שבת ב אחר שבועות).

שְׁלִי, במקרא רק בהפסק שֶׁלִי, ש"ז, — שקט [1], Stille; tranquillité; — ty: וישב אבנר חברון ויטהו יואב אל תוך השער לדבר אתו בַּשֶּׁלִי (ש"ב ג כז).—ובמשמ' שלוה ורש נות, חטא, ומ"ר שְׁלָיִים, ואמר הפיטן: דרישות לדרוש בשכנך מקום כפור שלים, סלולי ציון מבקשים תפקידם הרם מכשולים (אליר בר ילחק, אור יום הנף, מעריב ליל ב פסח). עשת

1) [כך לפי ההבנה המקבלת, ואמנם יש מפקפקים בגרסה.]

בשליו[1]) להשמיד קהל המוניו (משלס, נמתי מכפר סכיח' תענית לקתר).—ואמר המשורר: דבר שלי על הפליא (משלס בן סלמה דלפיליירה, לכפי ויכוח, ידיעות מכון סוקן ז, זכרוני, לג). נפגע הזמן כי לא בשלי[2]) (הול, נפסע, סס סס, מג). והמקרים בבקירה לא בשלי (סס סס, מד). לכל פליא באין משגה ושלי טעמים משפתינו זרוקים (הול, לעתיקים, סס סס, ל). ובמהרה פגעה בשממית מתפשת ובשלי נאחזה בסבך קוריה (יל"ג. ספר ל משל 23). מבלי להוציא המכתב מתוך תיקו אוסיף פה מה ששכחתי שם בשלי (הול, מוסף לדלהמול, כל שיריו ח"ג, 35).—*ובמשמ' אשליה: שהיא (חכמת הדבר) צריכה מאד לעמוד כנגד החולקים והטוענים בטענת השלי, ר"ל ההטעאה (ר"י לכטולי, הקדמה לתרגום ספרי ההגיון של לריסטו). איה מצרף מסיג שלי (עי' רשימת המזכירג, קפח; קללקין).

***שְׁלִי,** שְׁלִיִ, ת"ז, — דומה לשְׁלִיָה: ואחריו העור וכו' ואחריו הקרום הרקיק השיליי (קלנון יג ל מ ל, בוסט ולנטומכל). אחריה (אחרי קלפת העין הזכוכית) השילית, דומה לשיליה שהיא בעלת גידים הרבה (לידה לדרך ל יג).

שליא, עי' שְׁלִיָה.

***שְׁלִיב,** ש"ז, — בד הסלם, כמו שְׁלָב, שָׁלוּב[3]), Sprosse; échelon; rung: בטבעת אהר חותמה, בסולם אחר שליביו (רבי נחמיה, ירוש' שבת ו א).

***שְׁלִיבָה,** ש"נ, — כמו שליב, שלב, שלוב: צריך שיהא בין שליבה לשליבה פחות מג' (ירוש' ערובי' ז א). כופת שהדריגו' ממעט מ"מ אין העמודין משלימין לעשרה נעשית כשליבה עבה (יסא, סס סס). בקולב הלך אחרי מסמרותיו, בסולם הלך אחרי שליבותיו (רבי נחמיה, שבת ס.). סולם ששליבותיו פורחות אם יש בשליבה התחתונה ד' ממעט, א"נ אין בשליבה התחתונה ד' ויש בשליבה העליונה ד' ואין בין זה לזה ג' ממעט (רב נחמן בשם רבה בר לביה, ערובי' עז:). היה עולה בסולם ונשמטה השליבה מתחתיו ונפלה והרגה מהו (רבי לבהו, מכות ז:). — ובספה"א: וגם אסור להניח רגליו העולה באותו סולם בעצים הנעצים באילן מפני מעלות הסולם והן שליבותיו (ערוך ערך למדלל). כדלי שחוצבין בו מים מן הנהר בסולם שמונחין מקצת זה על זה ויוצאין זה מזה בשליבות ובמעלות (סס ערך חלב). סולם ששליבותיו עילות בנין סגלגל סביבותיו כבין כבש ומשתפע ועולה בעיגולא (סס ערך מככה). משכבת, עשויות כמין שליבות סולם מובדלות זו מזו ומשופין ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמידי הסילם (רש"י, שמות כו יז). אל זה יביט נעים זמירות ישראל ואליו הוא נושא את נפשו כשליבות הסולם הזה אשר הציב לעומת פניו (ר"י מוסקלטו, נפוצות יהודה, דרוש ג, ה:). כי זה החלו לרמוז אל מראה הסלם וכו' הנצב למעלה למעלה על כל מעלותיו ושליבותיו (סס סס, ו.). שרגלו של רוכב הולך כשליבת האוכף (טור ח' נזיקין סעח).

***שְׁלִיגָה,** ש"נ, — מצב מי השלג הקרים, ואמר הפיטן: דבר והעריך תפחה משליגת מים (ר"ל קליר, לקסטה כסל, תפלת גשם). שת מעטה לבושו כמחזה שליגת מים (סס סס).

שְׁלִיָה, ש"נ, כמו שְׁלִיתָה, — מעין כיס שהעֻבר נתון בו, היוצא מבטן היולדת אחר הלדה[1]), Nachgeburt; secondînes; afterbirth: הרכה בך והענגה וכו' תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה ובשליתה היוצת מבין רגליה ובבניה אשר תלד (דברי כח נו–נז).—ובתו"מ, גם בכתיב שליא: השוחט

---

1) [כן צ"ל: עֹשֵׂת בַּשֶׁלִי, כלומר: חשב בטעות, כהערת יעקב ריפמן, ציון א, 165, ולא בנדפס: בִּשְׁלוֹ.]

2) [כלו' לא על חנם.]

3) [אין לדעת בכל מקום אם שליב עקר או שלוב או אף שליבה באותה משמ', ועי' בשנויי הנסח המובאים לקמן.]

---

1) [גם בארמ' ובסור' שליתא, שוליתא, ערב' שַׁלַא a), אשור' שַׁלִית, סִלִית (עי' H. Holma, Namen der Körperteile, עמ' 10.]

---

a) سلا

את המוקדשין לאכל שליל או שליא בחוץ לא פגל (זבחי׳ ג ה). השוחט את הבהמה ומצא בה שליא נפש היפה תאכלנה וכו׳ שליא שיצתה מקצתה אסורה באכילה, סימן ולד באשה וסימן ולד בבהמה, המבכרת שהפילה שליא ישליכנה לכלבים (חולי׳ ד ז). סימן הולד בבהמה דקה טנוף ובגסה שליה ובאשה שפיר ושליה (בכורות ג א). המפלת סנדל או שליא או שפיר מרוקם והיוצא מחותך, הבא אחריהן בכור לנחלה ואינו בכור לכהן (שם ח א). הפילה שליא תקבר (תמור׳ ז ד). המפלת סנדל או שליא תשב לזכר ולנקבה, שליא בבית הבית טמא, לא שהשליא ולד אלא שאין שליא בלא ולד (נדה ג ד). קושרין את הטיבור ור׳ יוסי אמר אף חותכין וטומנין את השיליא כדי שלא ייצן הולד כגון בספלי׳ של שמן ובכסות ובקופה של תבן (תוספת׳ שבת טו ג). שליה שאמרו תחלתה כחוט הערב וראשה כתורמס וחלולה כחצוצרות, אין שליה פחותה מטפח, רבן שמעון בן גמליאל אומר דומה לקרקבן של תרנגול, ולמה אמרו שליא והלא שליא שאין עמה ולד (שם נדה ד ט). הלמד שלא לעשות נוח לו אילו נהפכה שליתו על פניו ולא יצא לעולם (ר׳ יוחנן, ירוש׳ שבת א א). השיליא הזאת בשבת עשירין טומנין אותן בשמן והעניים טומנין אותו בתבן וחול, אילו ואילו טומנין אותן בארץ כדי ליתן ערבון לארץ (שם שם יח, וכעין זה בבלי שם קכט:). בשומי ענן לבושו וערפל חתולתו, לבושו זה השפיר וערפל חתולתו זו השילי׳ (ריב״ל, ירוש׳ נדה ג ג). עיברה תאומים וניטוקה שילייתו של שפיר משפירה של שליתה (שם שם ג ד). אמר דוד לפני הקב״ה רבונו של עולם לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא (ברכ׳ ד.). יוצא הוא באגד שעל גבי המכה ובקשישין שעל גבי השבר ובשיליא המדולדלת בה (שבת סג.). יוצא הגמל במטולטלת הקשורה לה בשליתה (רבה בר רב הונא, שם נד.). שבא בגמות שפיר של שליה (חולי׳ עז:). והולד נתון בתוך מעיה והקב״ה משמרו שלא יעשה שפיר ושלא יעשה שליא ושלא יעשה סנדל (מד״ר ויקר׳ יד).— ובספמ״א: החותלת העבה שהיא כמו חמת שבתוכה נוצר הולד וכו׳ וכשיגיע זמנו לצאת קורע אותה ויוצא היא הנקראת שליא (רמב״ם, אסורי ביאה י״ג). ופליאה גדולה היתה זאת הלידה (של עשו ויעקב) בעבור שכל בן אדם יוצא כשלייא שהיא מכסה עליו והנה שתי השליות נפתחו רגע אחד (ראב״ע, בראש׳ כה כה).—"ובהשאלה: ויש בעין שבע מחיצות ושלש ליחות, השבע מחיצות הם אלו הרשת והשליא והקשה וכו׳ (כ״מ אלדבי, שבילי אמונה ד).

*שְׁלִיָּה, ש״נ, — מלה מספקה: שולה ביניהון, בית שמאי אומרים שו״ח בידים טהורות ובית הלל אומרים שולה בידים טמאות, תני זו דברי רבי מאיר אבל דברי רבי יהודה אומר בית שמאי אומרים כל מעשיה בטהרה חוץ מחפיפתה ובית הלל אומרים כל מעשיה בטומאה חוץ משליתה[1] (ירוש׳ מע״ש ג ג).

*שָׁלִיחַ[2], ש״ז, — כמו שָׁלוּחַ, ההולך בשליחות זולתו, Bote, Abgesandter; envoy; delegate, messenger: האפטרופוס והשליח וכו׳ מביאין ולא קורין (בכורים א ה). המביא גט ממדינת הים וחלה עושה בית דין שליח ומשלחו וכו׳ ואין שליח אחרון צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם (גיטי׳ ג ו). השולח גט לאשתו והגיע בשליח אי ששלח אחריה שליח ואמר לו גט שנתתי לך בטל הוא הרי זה בטל, קדם אצל אשתו או ששלח אצלה שליח ואמר לה גט ששלחתי ליך בטל הוא, הרי זה בטל (שם ד א). קטנה שאמרה התקבל לי גטי אינו גט עד שיגיע גט לידה וכו׳ שאין קטן עושה שליח (שם ו ג). וזו הלכה העלה ר׳ הנינא

1) [במשנה, אף במשנה שבירושלמי: משריתה; בתוספתא (ג א): משירייתה. וכן בתוספת׳ בסוגיה זו שורין וכדו׳ ולא שולין.]

2) [עי׳ שָׁלוּחַ, הערות. ואפשר שבא שגית בעקר כצורה ארמית שְׁלִיחַ, שְׁלִיחָא במק׳ שָׁלוּחַ בעבר׳.]

איש אינו מבית האסורין (משמו של רבי עקיבא) מקובל אני באוסר לשלשה תנו גט לאשתי שיאמרו לאחרים ויכתבו וכו׳ אמר רבי יוסי, נומינו לשליח[1]) אף אנו מקובלין שאפילו אמר לבית דין הגדול שבירושלים תנו גט לאשתי שילמדו ויכתבו ויתנו (שם שם ז). הכל סומכין חוץ מחרש שוטה וקטן וסומא ונכרי והעבד והשליח (מנחי׳ ע ח). השליח שעשה שליחותו בעל הבית מעל, לא עשה שליהותו השליח מעל, כיצד, אמר לו תן בשר לאורחים ונתן להם כבד, כבד ונתן להם בשר, השליח מעל וכו׳ הבא לי מן החלון והביא לו מגלוסקמא וכו׳ השליה מעל (מעילה ו א). הבא לי בחציה נרות ממקום פלוני ובחציה פתילות ממקום פלוני והלך והביא לו נרות מבית פתילות ופתילות מבית נרות השליה מעל (שם שם ג). והכתי, שומע אני על ידי מלאך או על ידי שליח תלמוד לומר ויי׳ הכה כל בכור, לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח (מכי״ בא, מסכתא דפסחא ז, ז:). שאלו את ר״א חלה השליח אמר להן כך תהו בשלום, ואם חלה המשתלח וכו׳ (ירוש׳ יומא ו ג). הצירו של שליח מהו שתיעשי בידו וכו׳ (ר׳ אלעזר, שם גיטי׳ ו ב). ג׳ מפתחות בידו של הקב״ה שלא נמסרו ביד שליח (ר׳ יוחנן, תעני ב.). ושלח מלמד שהוא עושה שליח, ושלחה מלמד שהיא עושה שליח, ושלה ושלחה מלמד שהשליח עושה שליח (קידוש׳ מא.). חזקה שליח עושה שליחותו (חולי׳ יב). — ושליח בית דין: ואומרים לו אישי כהן גדול, אנו שלוחי בית דין ואתה שלוחנו ושליה בית דין (יומא א ה). המביא גט ממדינת הים וחלה עושה בית דין שליח ומשלחו וכו׳ ואין שליח אחרון צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם אלא אומר שליח בית דין אני (גיט׳ ג ו). הגוזל את חברו שוה פרוטה וכו׳ לא יתן לא לבנו ולא לשלוחו אבל נ׳ת לשליח בית דין (ב״ק ט ה). יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו ושליה בית דין (שאי:ם גולים) (אבא שאול, מכות ב ב).—ושליח צבור במשמ׳ המתפלל בשם הצבור לפני התבה, וברה״ת

[1]) [אמרנו לר׳ הנינא שנעשה שליח בהלכה זו לאומרה בבית המדרש (ר־״ב).]

שׁ״ע: המתפלל וטעה סימן רע לו ואם שליח צבור הוא סימן רע לשולחיו מפני ששלוחו של אדם כמותו (ברכ׳ ה ה). כשם ששליח צבור חיב כך כל יחיד ויחיד חייב, רבן גמליאל אומר שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתן (ר״ה ד ט). כל מה ששליח ציבור עובר לפני התיבי ותובע צרכי עמך לפניך (ר׳ אחא בשם רבי אחא, ירוש׳ ברכ׳ ד ד) לא נתפלל של שחרית ובא ומצאן מתפללין של מוסף אם יודע הוא שהוא מתחיל וגומ׳ עד שלא יתהיל שליח ציבור כדי לענות אחריו אמן יתפלל ואם לאו אל יתפלל (שם שם ד ו). אמרו לו לרבן גמליאל למה צבור מתפללין, אמר להם כדי להסדיר שליח צבור תפילתו (ר״ה לד:). אין הכהנים רשאין להחזיר פניהם מן הצבור עד שיתחיל שליח צבור בשים שלום (סוטה לט:).— *שליח ציון: א״ל רב נחמן לחמא בר אדא שליח ציון כי סלקת להתם אקיף וזיל אסולמא דצור וכו׳ (בילה כה:).—ובמהמ״א: שלשה דברים ילאו את האדם והם נר שחשך אורו ושליח מתמהמה ושלחן מיחל למי שיבוא (ר״י זבארה, ס׳ שעשועים ז׳ דודזון, 76). — *וככנוי למשה רבנו: שכך היו מתנהגים קודם זמ השליח ע״ה ר״ל ע״פ האביב המסכים במ לך השמש ובא מש׳ רבינו ע״ה והורה בו במשפט המגיד באמרו היום אתם יוצאים בחדש האביב וכו׳ או נאמר כי קודם זמן השליה היו מבדילים שנה משנה ע״פ מהלך השמש כפי שמורה פסוק והיו לאיתות וע״י השליח העתיק הענין על ידי האביב ובטל פסוק והיו לאותות כמו שהסיר פסוק קח את הלוים לפסוק קדש לי כל בכור (אהרן הקראי, גן עדן, סבדל שנה מסכת ד, יז:).—*ובמשמ׳ שליחו של ישו הנוצרי, Apostel; apostle; apôtre: לכן אמר השליה אל הרומאים (יוסף כיאנתים, קלור הומס אקוינו ז, 15).

*שְׁלִיחוּת[1]), ש״נ, — מעשה השליח ותפקידו, Sendung; mission: השליח שעשה שליחותו בעל הבית מעל, לא עשה שליחותו השליח מעל (מעילה ו א). שלח ביד חרש שוטה וקטן אם עשו שליחותו בעל הבית

[1]) [וכן בארמ׳ שליחותא.]

מעל, לא עשו שליהותו החנוני מעל (שם שם ב). השוכר את הפועל להביא שליחות ממקום למקום והלך ולא הביא נותן לו שכרו משלם (תוספתי ב״מ ז ג). היה החנוני חרש על דעתיה דרבי זעירא לא חשש שאין שליחות לחרש (ירושי דמאי ו יא). אין אדם מבטל שליחותו בדברים (ר׳ לקיש, שם תרומ׳ ג ד). אין השליח האחרון צריך שיאמר בפניי נכתב ובפניי נחתם אלא אומר שליח בית דין אני וצריך למסור לו כל שליחותו (שם גיט׳ ג ו). בשעה שקיים שליחותו לא נתכוון המוכר לזכות לבעל המעות, לא קיים שליחותו נתכוון לזכות לרוקח (ר׳ נסא, שם ב״ק ט ה). אתי משלח (השעיר לעזאזל) מצא בשוק לכהן גדול אומר לו אישי כ״ג עשיו שליחותיך, מצאו בביתו אמר לו מחייה חיים עשינו שליחותו (יומא עא.) קטנים לאו בני שליחות נינהו (קידוש׳ מב.) חזקה שליח עושה שליחותו (חול׳ יב.). ובכל הקב״ה עושה שליחותו אפילו על ידי נחש, אפילו על ידי יתוש, אפילו על ידי צפרדע (מד״ר בראשי י). ר׳ ינאי היה יושב ודורש בפתח עירו, ראה נחש מרתיע ובא וכו׳ אמר זה הולך לעשות שליחותו. מיד נפלה הברה בעיר פלוני בן פלוני נשכו נחש ומת (שם שם). והחיות רצוא ושוב וכו׳ רצין לעשות שליחותן (רבי חייא, שם שם נ). אין מלאך אחד עושה שתי שליחות ולא שני מלאכים עושים שליחות אחת (שם שם). עד שלא עשו שליחותן קראן אנשים, משעשו שליחותן מלאכים (שם שם). בשעה שהיו הנביאים הולכים בשליחותו של הקב״ה רוח הקדש שהיתה שורה עליהם היתה נותנת להם אימה בעיני רואיהם (שם במדי י). לפי שאותם מלאכים כשנתראו תחלה לאברהם בדמות עוברי דרך נתראו לו והוא הכניסם לביתו כמנהגו והזמינם לאכול וכו׳ ואחר שאכלו אמרו שליחותן ולא נראה הדבר שיקבלו שכר על שליחותן, אבל זה המלאך בתחלה אמר שליחותו ואלו היה אוכל עמו היה נראה כאלו קיבל שכר על שליחותו לכך נמנע מלאכול (שם שם). שאין לך חביב לפני הקב״ה כשליח שמשתלח לעשות מצוה ונותן נפשו כדי שיצלח בשליחותו ואין לך בני אדם שנשתלחו לעשות מצוה ונותנין נפשם להצליח בשליחותן כאותם שנים ששלח יהושע בן נון וכו׳ פנחס וכלב והלכו ונתנו נפשם והצליחו בשליחותן (שם שם טז). כל אותן הימים שהיה משה בסנה אמר לו הקב״ה לך בשליהותי (תנחומא שמיני ה). מי מקבל עליו מעכשיו לילך בשליחותי (פסיקי רבי לג, אגדי אגדי, קנ:).— ובסהמ״א: הסרסור שליח הוא אלא שהוא נוטל שכר שליחותו (רמב״ם, שלוחין ב ו). ולאהבת קרוביה הלך קשטילה והשיג ספר כריתות מבעלה אחר ההפצר הרב ואולם כבאו עיינת בלשון הגט ובשטרי השליחיות ונסתפקת בהכשרם (ספר בר ששת שאלת ס״ד). והיו א״כ בכאן שלשה שליחיות מחירם לשלמה ומשלמה לחירם ומחירם לשלמה פעם אחרת (ר״י אברבנאל, מ״א ה).—*שליחות יד, שמוש לרעה ברכוש אחרים, מעילה בפקדון: שליחות[1]) יד שנאמר בשומר חנם אינו חייב עד שימשוך (ירוש׳ שבועי ח א). משונה שליחות יד האמורה בשומר שכר משליחות יד האמורה בשומר חנם (ב״מ מא.). שליחות יד אינה צריכה חסרון (שם מג:).—*ושליחות יד, כמו משלח יד, אומנות, Beruf; occupation: למען יברכך ה׳ אלהיך בכל מעשה ידיך, קבע לו הכתוב ברכה בשליחות ידיו (ספרי דברי רסג).

שַׁלִּיט[2]), תוס״ז, נק׳ שַׁלֶּטֶת — בעל יכלת לשלט, בעל עֹז, אדיר, mächtig; puissant; mighty: ויוסף הוא הַשַּׁלִּיט על הארץ הוא המשביר לכל עם הארץ (בראשי מב ו). החכמה תעז לחכם מעשרה שַׁלִּיטִים[3]) אשר היו בעיר (קהל׳ ז יט). אין אדם

---

1) [צ״ל שליחת?]

2) [מן הארמ׳ (דנ׳ ב י ועוד, עזרא ד יא ועוד).]

3) [הדברים קשים, ואלה דברי העורך הלשון והספר ב, 407: פ. פרלס סבר העיר שאין כאן מקום לכל מספר, ועל כן הציע לקרוא, בהלוקה אחרת: מֵעֹשֶׁר השליטים. אבל אם לעוז הכונה, אז גם השליטים אינם במקומם בכתוב. ואולי הנכון הוא: החכמה תעז לאדם מֵעֹשֶׁר הַשְּׁלָטִים אשר היו בעיר, יותר משלטי הגיבורים ושאר כלי הקרב, כמו בפס׳ ט, יח: ׳טובה חכמה מכלי קרב׳. ע״כ. וחז״ל דרשו: מעשרה שלטים. מעשרה דורות שמאדם ועד נח (מד״ר בראש׳ לד).]

שַׁלִּיט ברוח לכליא את הרוח (שם ח ח). יש רעה ראיתי תחת השמש כשגגה שיצא מלפני הַשַּׁלִּיט (שם י ה).—וכמשמ׳ עז, עז פנים [1]: מה אמלה לבתך נאם אדני יי׳ בעשותך את כל אלה מעשה אשה זונה שַׁלָּטֶת (יחזק׳ יז ל). — ואמר בן סירא: רחק מאיש [שלי]ט להרו[ג] ואל תפחד פחדי מות (ב״ס גני׳ ט יג).—ובתו״מ: אלכסנדר מקדון וכו׳ אינו שליט בים אבל הקב״ה שליט בים וביבשה (ר׳ יונה, ירוש׳ ע״ז ג ח). דיין אמת שופט בצדק לוקח במשפט ושליט בעולמו לעשות בו כרצונו (ברכי׳ מו:). למלך שהיו לו ב׳ איסטרטיגין א׳ שליט כיום וא׳ שליט בלילה (מד״ר בראש׳ ג). המושל בכל אשר לו, שהיה שליט ביצרו כמותו (שם שם נט). מה הכוכבים שליטין מסוף העולם ועד סופו כך ישראל (שם דברי׳ א). בנפשותיהן של ישראל היו שליטין לא כל שכן בנשותיהן (פסיק׳ ר״כ, ויהי בשלח, פב:). אם יש בדעתך לשוב עליה שליט הוא אדם באשתו (פסיק׳ רב׳ לד, קמד.). אמרת איש טמא שפתים אנכי הותרה לך על שהית שליט בעצמך (שם לג, קנ:).—ובסהס״א: שלטת שם תאר בפלס אדרת עורח, אמר לזכר שליט ולנקבה שליטה או שלטת (רד״ק, יחזק׳ טז ל). והנה אשה זקנה וכו׳ רעה ושלטת (ר״י חריזי, תחכמוני ו, טופורובסקי, 75). ומתגברים עליהם בנדוי וכחרם ובשליטי הנכרים וכו׳ ולוקחים מהם ונותנים לשליטים (קהל בן מלליה הקראי, אגרי תוכח׳ לריב״ם, לקו״ק נספח׳, 31).

שליט״א, ר״ת, שיחיה לאורך ימים טובים אמן.

***שְׁלִיטָה**, ש״נ,—מה״ש מן שלט, מעשה השולט: מהו וירד, זה מלך המשיח וכו׳ הוי אין השליטה ניתנת ביד אומה הרשעה אלא עד שיבא משיח וירד מיעקב (פסיק׳ רב׳ יג. מגי אחרים, כד.). שאין לקציני ד״א יצ״ו על המדינה ליטא שום עילוי והתנשאות ושליטה בעולם (פנקס ועד ארבע ארצות, הייליפרין, 175).

[1]) [כך ע״פ ולגטה (procacis) והסורי (מרחתא), וכדעת מפרשים הדשים, אבל אין הבנה זו מתאימה כלשון שליטה; והתרג׳ הארמי (דשליט לה בנפשה) והפרשנים העברים חפשו דרכים אחרות, כגון רש״י (שיצרה שליט עליה), רד״ק (שהיא שליטה בעצמה לעשות כל אשר תתאוה). והשבעים מסימים את עקר המשפט אחר ׳כל אלה׳, וממשיכים: מעשה אשה זונה שְׁלִשְׁתְּ (καὶ ἐξεπόρνευσας τρισσῶς), בשי״ן ולא בטי״ת, ועל כל פנים לא נמצא פרושו המכוון של המשפט.]

***שַׁלִּיטוּת**, ש״נ,—תכונת השליט ומעשהו: רע קטן הוא בהמונים כי מעט תרחק מהשליטות אשר הוא מין מהמדינות (ספר המדינות לאריסטו ח״ב א״י). מה שאמר בראשונה לשון, בקשה ובאחרונה אמר לשון פקידות ושליטות (רמב״ן דורלן, מגלת ספר, בספר תפארת ישראל, לא.). ואלה ג׳ קניינים וכו׳ כאחת היו בשוה כגבורה ובשליטות ואלהות (כתור הכומר ג).

***שָׁלִיל**, שְׁלִיל, ש״ז,—עֻבר במעי אמו שלא נגמרה השלמתו [1]: השוחט את המוקדשין לאכול שליל או שליא בחוץ לא פגל (זבחי׳ ג ה). גיד הנשה נוהג בארץ ובחוצה לארץ וכו׳ ונוהג בשליל, ר׳ יהודה אומר אינו נוהג בשליל (חול׳ ז א). אלו שעורותיהן כבשרן עור האדם וכו׳ ועור השליל (שם ט ב). לרבות את השליל (בבלי שם קיג:). (אין מוכרין לכותים) לא כוסכום ולא שליל אע״פ שישראל אוכלין כוסכום ושליל (כותים א, קירכהיים). — ובסהס״א: הריון ראשון כלו׳ הביצים שנתקשרו בשליל (ערוך ערך שמלא). השליל הנמצא במעי הבהמה הרי דמו כדם הילוד (רמב״ם, מאכלות אסורות ו). תינוקות ויש אומרים שלילים ונקראו עוללים לפי שהם מלוכלכים בדם וריריים (מעין גנים לאיוב ג, 13). ד״א עוללתי לשון לכלוך וגיעול לפיכך נקראו השלילים עוללים שהם מלוכלכים בדם ובריריים (שם טז 54). — ואמר הפייטן: ישבע בנחל שליליו והזרים יחלקו שלליו (עזרא הבבלי, תוכח׳ מוס׳ ה, כג.).

א. ***שְׁלִילָה**, ש״נ,—מה״ש מן שָׁלַל, מעשה המכחיש באמתות דבר מן הדברים, בנגוד

[1]) [בערב׳ שַׁלִיל a), הוא ולד שנולד.]

a) سليل

לחיוב, negation; Verneinung: ויהיה החיוב והשלילה נמצאים יחד במאמר אחד, וזה בטל (אמונה רמה א ד). דע שהמאמרים או התארים היותר אמתיים על האל ית' ויתע' אמנם הם השלילות וכו' רק שהשלילות, ואם הם מסלקות ספקות רבות, אינם מודיעות דבר (שם ג נ, נח). ולו אחר כן תארים רבים, לא יחייבו רבוי בעצמותו, כל שכן שהם שלילות ולא יתרבה הדבר בשלילה (שם שם, נג). דע כי תאור האלוה ית' בשלילות הוא התאור האמתי וכו' אמנם תארו בחיובים יש בו מן השתוף והחסרון (ר"מ א"מ. מו"נ א נח). בזה הצד ישתתפו תארי השלילה לתארי החיוב שאי אפשר שלא ייחדו קצת התיחדות וכו' ואמנם הצד אשר נבדלו בו תארי השלילה מתארי החיוב שתארי החיוב וכו' הם מורים על חלק מכלל הדבר המבקש ידיעתו (שם שם). כי כל תאר שנתארהו בו הוא אם תאר פעלה או יהיה ענינו שלילת העדרו וכו' ולא תעשה גם כן אלו השלילות ולא תתירם עליו ית' אלא בפנים אשר כבר ידעת (שם שם). שאנחנו נאמר כי השמים לא קלים ולא כבדים וכו' וכיוצא באלו השלילות (שם שם). וכלל הדבר המורכב מהספור והמסופר ממנו, היה חיוב או שלילה וכו', יקרא משפט או גזרה (מלות ההגיון א). ואין הבדל אצלנו באלו שלש הלשונות בשלילה החלקיית (שם ג). ונקרא מה שיורה עליו מענין החיוב והשלילה איכות המשפט (שם שם). ונקרא החיוב והשלילה המתנגד (שם שם). שוללות והנגזר ממנו מושאל מענין ושלל שללה וכו' והשם ממנו יקרא שלילה ושוללות (הוא, פי' המלות הזרות. ויחס לאיש השלם שלש שלילות לכל פעלה מהשלש פעולות שלילה מיוחדת והן שלילת הליכה, שלילת עמידה, שלילת ישיבה (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, נלבים, קענ:). ומהם החכמה הנקראת אלכימיאה והכוונה בה שלילת העצמים המחצביים סגולותיהם וכו' (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ז, 53). אמנם השגתו ית' היא בדרכי השלילה והשלילות הנאות לכל בעל דתינו לשלול מהבורא ית' הם שלש שלילות מודיעות לכל משכיל בענין האלהות והם גשמות ופירוד ושנוי (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א), שהוא משולל מהם תכלית השלילה (שם שם ו). כי המאמין שכל השלילות צודקות עליו כפר יחדוהו מכל הנמצאים (ר"י אלבו, ס העקרים ב ל).— ואמר הפיטן: ולך דומיה תהלה אלקים בציון כי לך נאה שלילת התוארים והשבח כי לא יתמו עד נצח נצחים (רדב"ז, כתר מלכות, אור קדמון, א:).— וכמ"מ' מעשה השולל את נעלו: של נעליך, ע"ד הפשט הזהירו בשלילת הנעל לקדושת המקום (רבינו בחיי, שמות).

ב. שְׁלִילָה, ש"נ, — מעשה השולל בגד בבגד במחט: הכובסין שוללין יריעות זו עם זו כדי שיהו נוחין לכביסה ואינה תפירה אלא שלילה (כ"מ, שבת מח:).

א. שְׁלִילוּת, ש"נ, — תכונת הדבר השלול והתפור יחד: אבל שלל של כובסין אע"פ ששלמה כביסתם רוצה בשלילותן שמא יטנפו יחזור ויתוורום (כ"מ, שבת מח:).

ב. שְׁלִילוּת, ש"נ, — אפיסה, חדלון: ובשביל זה אני קורא הרגע הזאת מכל יום ויום מימי עולם רגע מולד העולם הואיל וכו יצאה העולם מתחילה מדין האפיסה והשלילות לעין המציאות והויות (ר"י הישראלי, יסוד עולם ב יז).

שְׁלִילִי, ת"ז, — בלתי חיובי, verneinend; négatif; negative: תשובה שלילית, חשמל שלילי, מספר שלילי, נוהג בדבור ובספרות.

שִׁלְיָנִי, ת"ז, — מתכונת השליה, כמו שִׁלְיִי: ומכסה תחת המחיצה הקשה תקיף בכל העין כמו השליא בולד ולזה נקרא המחיצה השלייניות וכו' תחת מחיצה השליינית כמין סבכא ותקרא המחיצה השבכית (רסב"ג דוכן, מגן אבות, חלק יעקב ד, כא:).

*שְׁלִיף[1], ש"ז, — מין שק לתבואה וכדו' שעל גבי הבהמה, Futtersack; sac à fourrage;

1) [בארמ' שבתו"ם שליפא במשמ' זו.]

fodderbag: היה עליו שליף מלא נכנס תחתיו ומפרקו (ר' שמעון, תוספתא שבת יח א). בהמה שנכנסה מאיליה לרשות היחיד והזיקה בידה וברגלה ובקרנה ובעול שעליה ובשליף שעליה (שם ב"ק א ו). חמור וכליו אני מוכר לך מכר את המרדעת ואת האוכף ואת השליף ואת הקילקי ואת החבק וכו' ר' שמעון אומ' הה עליו שליף מלא נופצו ונותנין לו (שם ב"ב ד ג). בהמ' שנכנסה לרשות היחיד והזיקה בין בידה בין ברגלה וכו' בין בשליף שיש בה בין בעגלה שהיא מושכת משלם נזק שלם (ירוש' ב"ק א א). היתה בהמתו טעינה שליף של תבואה מניח ראשו תחתיהן ומסלקו לצד אחר והוא נופל מאיליו (ר"ש בן יוחאי, שבת קנד:). שיור' שחנתה בבקע' והקיפות בגמלין באוכפו' בעביטין בשליפין בקנים וכו' מטלטלין בתוכה (ערובי' טז.). כיצד במסירה, אחזה בטלפה, בשערה, באוכף שעליה, בשליף שעליה, בפרומביא שבפיה, בזוג שבצוארה, קנאה (ב"ב עה:).

*שְׁלִיפָה, ש"נ, שה"פ מן שָׁלַף: בראשונה היו קונין בשליפת המנעל, הדא היא דכתיב וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה שלף איש נעלו וגו' (ירוש' קדוש' א ה).—ובסהמ"א: למען היה לה ברק מרטה, ענין שליפה לפי הענין (מנחם, מחברת, מרט). ומהכתוב למען היות לה ברק מורטה תבין כי אין פתרון מורטה ענין שליפה בעבור כי השליפה לא תבריק החרב ואין הברק עקב השליפה כי אם עקב המריקה והלטישה (דונש על מנחם, מורטה, 75).—ואמר המשורר: כחרב בהרבות השליפה תכרת ותעל בהאריכה בתער חלד (ר"ש הנגיד, שער ממכוחות, בן משלי, הברמן, 258).

*שְׁלִיקָה, ש"נ, — שה"פ מן שָׁלַק, מעשה המבשל: כל גולמי כלי עץ טמאים חוץ משל פרשע מפני שהם מחוסרים שליקה, ר' יהודה אומר העושה כלים מגרפות של זית טהורין מפני שהן מחוסרים שליקה (תוספת' כלים ב"מ ג יט).—ובסהמ"א: הכובש זיתים או ירקות שכבשן ביין או בשמן הכבישה קובעת וכן שליקה באור או מליחה (ר"מ, מעשר' ד א). בשליקות והגרגרים (קלונ,

מסכת הרבוים מח ור ע).

א. שָׁלִישׁ, ש"ז, כנ' שָׁלִשׁוֹ, שלשה, מ"ר שָׁלִישִׁים, שָׁלִשִׁים, שָׁלִשִׁם, כנ' שָׁלִשָׁיו, — גבור מלחמה, רוכב הרכב ומלוה את המלך במרכבתו[1], Ritter, Adjutant; chevalier, aide de camp; knight, adjoutant: ויקח שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים וְשָׁלִשִׁם על כלו (שמות יד ז). מרכבת פרעה וחילו ירה בים ומבחר שָׁלִשָׁיו טבעו בים סוף (שם טו ד). אלה שמות הגברים אשר לדוד ישב בשבת תחכמני ראש הַשָּׁלִשִׁי[2] (ש"ב כג ח). ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הם אנשי המלחמה ועבדיו ושריו וְשָׁלִשָׁיו[3] ושרי רכבו ופרשיו (מ"א ט כב). ויען הַשָּׁלִישׁ אשר למלך נשען על ידו (מ"ב ז ב). והמלך הפקיד את הַשָּׁלִישׁ אשר נשען על ידו על השער (שם שם יז). ויען הַשָּׁלִישׁ את איש האלהים ויאמר (שם שם יט). ויאמר (יהוא) אל בדקר שלשה[4] שא השליכהו (שם ט כה). ויאמר יהוא לרצים וְלַשָּׁלִשִׁים באו הכום וכו' וישליכו הרצים וְהַשָּׁלִשִׁים (שם י כה). ויקשר עליו (על פקחיה בן מנחם מלך ישראל) פקח בן רמליהו שָׁלִישׁוֹ ויכהו בשמרון בארמון בית מלך (שם טו כה). ותרא אנשים

1) [גם באשור' בא שַׁלְשֻׁ, ובאוגרית' תלת' באותה משמ', באוגרית' גם בצרוף ת'לת' ססום, שליש סוסים, ואמנם לא התברר כל צרכו, אם יש להבין שליש בעקר כאיש שלישי שבמרכבה על יד המלך והמשנה, או שהשם מציין ראשונה את הדרגה, כמו ותלתי במלכותא ישלט (דנ' ה ז) בארמ', וצ"ע.]

2) [בדהי"ב שלושים (כתיב), שְׁלֹשִׁים (קרי). ואולי צ"ל הַשְּׁלֹשָׁה.]

3) [וכן צ"ל גם בדהי"ב ח ט.]

4) [כך כתיב; קרי: שָׁלִשׁוֹ.]

5) [יש מציעים לקרא גם בירמ' לח יד מבוא הַשָּׁלִישִׁים במק' הַשְּׁלִישִׁי. במשלי כב יט-כ: הודעתיך היום אף אתה הלא כתבתי לך שלשום (כתיב; שָׁלִשִׁים קרי), הצעו הקריאות: הודעתיך היום אף אתמול כתבתי לך שִׁלְשׁוֹם, או (על פי הקבלה מצרית מדמה): כתבתי לך שְׁלֹשִׁים (פתגמים), ואין אלו מניחות את הדעת; והעורך בספרו „משלי שלמה" 96 וכו' הציע בקרוב: הודעתיך היום, אף עתה אֵלֶּה כתבתי לך, שֶׁבַּל שׁוּם במעצות ודעת, וצ"ע.]

מחקה על הקיר צלמי כשדיים חקקים בששר חגורי אזור במתניהם סרוחי טבולים בראשיהם מראה שָׁלִשִׁים כלם (יחזק' כג יה). בני בבל וכל כשדים פקוד ושוע וקוע כל בני אשור אותם בחורי חמד פחות וסגנים כלם שָׁלִשִׁים וקרואים רכבי סוסים כלם (שם שם כג [1]). — ובספה״א: דמיון על כנסת ישראל שזוכרת בתוך הגלות את האהבה אשר הפליא לישראל במצרים ושלח להם את שלישיו משה ואהרן להוציאם מתחת סבלות מצרים (רסב״ס, ספה״ש ח ח-י). וזה היה בסבת שנשבו ד' חכמים גדולים בספינה וכו' שבה אותם השליש אבן ראמאחיף (סעדיה אבן דאנאן, מאמר על סדר הדורות, המדה גנוזה, כח). — ואמר המשורר: קמנו באלעזר בגבורי ילדיו עד אשר שבו כחלשינו, לא עמדו רגע למען שמעו כי הוא גבירנו ושלישנו (רמב״ע, לפני זמ', ברודי, רכט). ומרכבות ושלישים אחריהם יצאו דחופים בדבר המלך (ראב״ע, מי כמוך אפס ים מבלעדיך, איגר 230). ועי' ד. שָׁלִישׁ.

ב. שָׁלִישׁ, ס״ז, רק מ״ר שָׁלִשִׁים, — שם לכלי נגון משלש, Triangel; triangle: ותצאנה הנשים מכל ערי ישראל לשיר והמחלות לקראת שאול המלך בתפים בשמחה ובְשָׁלִשִׁים [2] (ש״א יח ו).

ג. שָׁלִישׁ, שָׁלִשׁ, ס״ז, — מדת הלח והיבש, כחלק שלישי ממדה אחרת, אולי של האיפה, Drittelmaß; tierçon; third (of a measure): מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכל בַּשָּׁלִשׁ עפר הארץ ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים (ישעי' מ יב). האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שָׁלִישׁ [3] (תהל' פ ו). — ובספה״א: ואמרתי וכו' ויהי נועם ומזמור יענך ותפלות ברמעות שליש (חיד״א, מעגל טוב 39). — ואמר המשורר: אתן לך סוף דבר שליש אשר בו תכל (ר״ם הנגיד, תזמר ותוסיף, בן משלי,

[1]) [ואמרו חז״ל: אין שלישים אלא גבורים שנאמר שלישים קרואים לבושי רוכבי סוסים כלם (יחזק' כג) (מכיל' בשלח מסכתא ב פרשה א).]

[2]) [השבעים תרגמו ἐν κυμβάλοις, כת״י בצלצלין, ואמנם קשה מקום המלה אחר בשמחה.]

[3]) [כנראה במשמ' ותשקמו דמעות בשליש.]

אברמסון, 341). יונים בתוך קנם יקוננו על תר לכלהם כמו שליש יבכו בלי דמע ימרעי אשתה עלי ניד אהבי שליש (רמב״ע, הענק ג, ברודי, סמג). ועי' שָׁלִשׁ.

ד. *שָׁלִישׁ [1]), ס״ז, — איש נאמן המשמש כשלישי המתיך בין שני בעלי דין ודברים במשפט או בעסק, Vertrauensmann; homme de confiance; trusted person: המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחית לה משני קבין חטין (כתוב' ה ח). המשליש מעית לבתו והיא אומרת נאמן בעלי עלי יעשה השליש מה שהושלש בידו (שם ו ז). הודאת בעל דין כמאה עדים והשליש נאמן משנירם (תוספתי ב״מ א י). — ובספה״א: הניחש אחד מהם את השליש ואמר שלא עשאו שליש מעולם י״א שאין לו דין שליש (טוחו״מ, מלוה ולוה כו). וכק' *שְׁלִישִׁית, עי' שְׁלִישִׁי.

***שְׁלִישׁ** [2]), ס״ז, — חלק שלישי מדבר, Drittel; tiers; third: המקבל שדה לקצור אסור בלקט שכחה ופאה ומעשר עני, אמר ר' יהודה אימתי בזמן שקבל ממנו למחצה לשליש ולרביע אבל אם אמר לו שליש מה שאתה קוצר שלך מותר בלקט ובשכחה ובפאה ואסור במעשר עני (פאה ה ה). הרוצה להפריש תרומה ותרומת מעשר כאחת נוטל אחד משלושים ושלש ושליש ואומר וכו' (דמאי ה ב). האנס שורע את הכרם ויצא מלפניו קוצרו אפילו במועד, עד כמה הוא נותן לפועלים עד שליש (כלא' ז ו). זתים משיכניסו רביעית לסאה פוצע ואוכל בשדה, הכניסו חצי לוג כותש וסך בשדה, הכניסו שליש כותש בשדה וכונס לתוך ביתו (שביע' ד ט). אין תורמין בסל ובקפה שהם של מנין, אבל תורם הוא בהן חצין ושלישן (תרומ' א ז). הזורע תרומה שוגג יופך ומזיד יקים, אם הביאה שליש בין שוגג בין מזיד יקים (שם ט א). התבואה והזתים (חיבים במעשרות) משיכניסו שליש (מעשר' א ג). אלו חייבין בחלה וכו' הלקט והשכחה והפאת

[1]) [אולי בעקר אותה מלה כמו א. שָׁלִישׁ בשאילת המושג מעניני הצבא למשפט, או להפך.]

[2]) [אולי בעקר אותה מלה כמו ג. שָׁלִישׁ שבמקרא.]

וכו' ותבואה שלא הביאה שליש, ר' אליעזר אומר תבואה שלא הביאה שליש פטורה מן החלה (חלה א ג). ובן שלש כפרים המשולשין אם יש בין שנים החיצונים מאה וארבעים ואחד ושליש עשת אמצעי את שלשתן להיותן כאחד (ערובי' ה ג). האונאה שמונה כסף לסלע, שליש למקח (ר' טרפון, ב"מ ד ג). ומכה אותו שליש מלפניו ושתי ידות מלאחריו (מכות ג יג). נמצא שלשה עשרונות ושליש לכל מין (מנחו' ז א). אינו מביא לא מפיה מפני הקמחין ולא משוליה מפני השמרים אלא מביא משלישה ומאמצעה (שם ח ו); קוצר לשחת ומאכיל לבהמה, אמר ר' יהודה אימתי בזמן שהתחיל עד שלא הביאה שליש, ר' שמעון אומר אף יקצור ויאכיל אף משהביאה שליש (שם י ח). אם אמ' לו בשליש אתה שותף לי והשליש עשוי לך בבטלה מותר (תוספת' ב"מ ד יא). הבית והעליה של שנים ורצו שנים שלא לבנות, התחתון נוטל שני חלקים והעליון שליש (שם שם יא ג). בית פירות לי בידך וכים מלא מעות לי בידך, אין לך בידי אלא חציין ושלישן חייב מפני שבית מידה חציו ושלישו מידה, כים מידה חציו ושלישו מידה (שם שבועו' ה יז). באותה שעה ע"ה אוקיאנוס והציף שלישו של עולם (מכי' יתרו מסכ' דבחדש ו, סז:). שליש לרביכה, שליש לחלות, שליש לרקיקים (ירוש' סנה' יא ו). וכל היולדת לתשעה עוברה ניכר לשליש ימיה (יבמ' לז.). רביע בקרקע שהן שליש במעות (שמואל, גיטי' כח:). אכול שליש ושתה שליש והנח שליש (אליהו לר' נתן, שם ע.). לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בגמרא (קדוש' ל.). לעולם ישליש אדם את מעותיו שליש בקרקע ושליש בפרקמטיא ושליש תחת ידו (ר' יצחק, ב"מ מב.). מגדל שליש נשרף, שליש נבלע, שליש קיים (ר' יוחנן, סנה' קט.). יחיד שפיטם לחצאין חייב וכו' אבל שליש ורביע לא שמעתי (כריתו' ו:). שהיו משלשין היום שליש לתורה, שליש לתפילה, שליש למלאכה (מד"ר קהל' ג, ראה חיים). — ובסהמ"א: ויחלק האיסטומכא לשלשה חלקים השליש למאכל והשליש למים והשליש

שישאר ריקם (רמ"ע פלקירא, אגרת המוסר, הכרמן, קבץ על יד א (י"א), ס).

***שְׁלִישׁוּת,** ש"נ, — תפקיד השָׁלִישׁ, המְתַוֵּךְ בין שנים בדין ובעסק: אם היתה קטנה בין מן האירוסין ובין מן הנישואין יעשה שליש שלישותו (ר' יוסי, תוספת' כתוב' ו ט). — ובמשמ' הדבר המשולש: זה אומר כך וזה אומר כך והשליש אומר כך השליש נאמן משניה, אימתי בזמן שהשלישות יוצאת מתחת ידו (שם ב"מ א י).

***שְׁלִישׁוּת,** ש"נ, — בהנדסה, תכונת המשֻׁלָּש: כי תבנית הוא שם נגזר מן בנה וענינו תקון הדבר ותכונתו, ר"ל רבועו ועגולו ושלישותו (ר"י סרויזי, מו"נ א ג).

שְׁלִישִׁי, שְׁלִשִׁי, מ"ר שְׁלִישִׁים, נק' שְׁלִישִׁיָּה, שְׁלִישִׁית, — שם מספר סדורי מן שְׁלֹושָׁה, dritte(r); troisième; third, בפרט בתאריכים, (ה)יום (ה)שלישי, חדש שלישי, שנה שלישית וכו': ויהי ערב ויהי בקר יום שְׁלִישִׁי (בראש' א יג). ביום השְּׁלִישִׁי וישא אברהם את עיניו (שם כב ד). ויגד ללבן ביום השְּׁלִישִׁי כי ברח יעקב (שם לא כב). והיו נכנים ליום השְּׁלִישִׁי כי ביום השְּׁלִשִׁי ירד יי' לעיני כל העם על הר סיני (שמות יט יא). ביום השְּׁלִישִׁי נשיא לבני זבולן (במד' ז כד). ויהי ביום השְּׁלִישִׁי ללדתי ותלד גם האשה הזאת (מ"א ג יח). ודבר יי' היה אל אליהו בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית (מ"א יח א). אכול השנה ספיח ובשנה השנית סחיש ובשנה הַשְּׁלִישִׁית זרעו וקצרו ונטעו כרמים ואכלו פרים (מ"ב יט כט). יחיינו מימים ביום הַשְּׁלִישִׁי יקמנו ונחיה לפניו (הוש' ו ב). — שְׁלִישִׁי במשמ' החדש השלישי: ויהי באחת עשרה שנה בַּשְּׁלִישִׁי באחד לחדש (יחזק' לא א). — ובמנית בני אדם לפי גילם או לפי סדרם במעשה מן המעשים: אליאב הבכור ומשנהו אבינדב וְהַשְּׁלִשִׁי שמה (ש"א יז יג). ויהי בכורו אמנון וכו' ומשנהו כלאב וכו' וְהַשְּׁלִשִׁי אבשלום בן מעכה (ש"ב ג ג). וישלח אליו שר חמשים וחמשיו וכו' וישב וישלח אליו שר חמשים אחר וחמשיו וכו' וישב וישלח שר חמשים שְׁלִשִׁים וחמשיו ויעל ויבא שר החמשים הַשְּׁלִישִׁי ויכרע על ברכיו (מ"ב א ט–יג). שם האחת ימימה ושם השנית

קציעה ושם השלישית קרן הפוך (איוב מב יד). שר הצבא השלישי לחדש השלישי בניהו בן יהוידע (דהי״א כז ה).—ובמנין דברים אחרים, גורל, דור, נהר וכו׳: ושם הנהר השלישי חדקל (בראשי׳ ב יד). והטור השלישי לשם שבו ואחלמה (שמות כח יט). בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל יי׳ (דבר׳ כג ט). ויעל הגורל השלישי לבני זבולן (יהוש׳ יט י)[1].— ובשמוש מספק: ותכפל חרב שלשתה חרב חללים (יחזק׳ כא יט)[2].—שלישים, במשמ׳ קומה שלישית של בנין וכדו׳: תחתים שנים ושלשים תעשה (את התבה) (בראש׳ ו יו).—ובשלישית, במשמ׳ בפעם השלישית: ויסף יי׳ קרא שמואל בשלשת (ש״א ג ח).—ובמשמ׳ ביום השלישי, אחרי מחר: כי אחקר את אבי כעת מחר השלשית (שם כ יב).—ושלישיה במשמ׳ אחת משלוש יחד: ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור ברכה בקרב הארץ (ישעי׳ יט כד).—ובתו״מ: מזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו (פסחי׳ י ז). בין הכוסות הללו אם רוצה לשתות ישתה, בין שלישי לרביעי לא ישתה (שם שם). כל הכלים שבמקדש היו להם שניים ושלישיים (חגי׳ ג ח). אחד כותב דברי המזכין ואחד כותב דברי המחייבין והשלישי כותב דברי המזכין ודברי המחייבין (סנה׳ ד ג). שלש שורות של תלמידי חכמים יושבים לפניהם גדולה בראשונה ושניים בשנייה ושלישיים בשלישית (תוספת׳ סנה׳ ח ב).—*ושלישי לקרבת משפחה: לא אעיד לו אני ובני וחתני, ואמאי הו״ל שלישי בראשון (סנה׳ כח.).—ולטמאה: וקורא לה שם מפני שהיא שלשי והשלשי טהר בחולין וכו׳ מפני שהיא שלישית והשלישית טהור בחולין (תוספת׳ טבול יום ב יד).—*לשון שלישי, כנוי ללשון־הרע: ולמה נקרא (לשון הרע) שלישי[3], שהוא חורג שלשה, האומרו והמקבלו והנאמר עליו[1] (מד״ר ויקר׳ יט, שם כו, תנחו׳ חקת ה, פסיק׳ ר״כ לג.).—ובסהמ״א: ושאר כל ישראל כשרים להעיד זה לזה ואפי׳ יש ביניהם צד קריבות כגון חמול וחצרון לגרשון וקהת והן שלישי בשני (מסו׳ הגא׳ שערי צדק ז כה, פט:). כל מקום שיש ראשון בראשון ושני בשני פסולין מן התורה׳ שלישי בראשון פסול מן החכמים, שלישי בשני כשר (והזהיר, לו כז.). אבל הפרישות הנוהגת בפנים השלישיים והוא מה שיתיחד בנו במצפוננו ומחשבותינו וכו׳ (ר״י א״פ, חו״ה, הפרישות ה). והם מושכלות שניות או שלישיות או רביעיות או יותר מהם (כוס חן ג).—*וקדחת שלישית, עי׳ קדחת.—*ושלישי, אחד מששים בשניה שהיא אחד מששים בדק: וחלקו כל חלק ראשון לששים שניים וכל חלק שני לששים שלישיים (ראב״ע, העבור). קח לכל שנה נ״א שניים וששה ועשרים שלישיים ותגרע אותם ממקום הכוכב (הוא, כלי נחשת, שער כט). שהשעה האחת על דרך המשל ששים דקים והדק ששים שניים והשני ששים שלישיים (ר״ש א״ח, מו״ח עג). וכשתחלק המהלך הזה על מספר ימי זמן החדש האמור ושעותיו ורגעיו ושניו ושלישיו וכו׳ (ר״י הישראלי, יסוד עולם ג יב, מט:). ועוד יחלקו החלק לס׳ חלקים שווים ויקראו אותם שניות וכל שני׳ לס׳ חלקים ויקראו אותם שלישיים (ר״ב משקלוב, עמודי השמ׳ ס. ד).—*שלישית, נק׳ מן ד. שליש: ונשארה הממשלה בידי השלישית דונה אשמנייראץ (ס׳ הקבלה לראב״ד, ניבויאר 83; REJ Jan 1885, עמ׳ 107).—*ובתורת הנגינה, שלישית, tertia: ואם יערכו הקולות כמו ד׳ אל ג׳ נקרא רביעית (קווארטא) כמו ה׳ אל ד׳ נקרא שלישית הגדולה (גראסע טערציע) (יאוועל, למודי הטבע עא.).

שְׁלִישִׁית[2], ש״נ, שְׁלִישִׁית, שְׁלִשִׁית, שְׁלִשְׁת, שְׁלִשְׁתִּיהָ, שְׁלִישְׁתָה,—חלק שלישי, שְׁלִישׁ, 1/3, Drittel; tiers; third: ויין לנסך שְׁלִשִׁית ההין

1) [במקום מבוא השלישי (ירמ׳ לח יד) צ״ל השלישים, ועי׳ א. שליש.]

2) [אפשר שיש כאן צורת פועל, כדעת רבים. שלישיה בישע׳ יה ה, ירמ׳ מח לד הוא שם עיר, ועי׳ בדברי א. שליט, ארץ ישראל, שנתון החברה לחקירת א״י, תשי״א, עמ׳ 104 וכו׳.]

3) [בארמ׳: לישנא תליתאי; לא תלך רכיל (ויקר׳ יט יו), ת״י לשנא תליתאי.]

1) [אולי פשוטו של הביטוי: אמירת דבר שבין שנים לשלישי.]

2) [בעקר צורת נ׳ מן שְׁלִישִׁי.]

הקריב ריח ניחח ליי׳ (במדי׳ יח ז). וישלח דוד את העם השלִשית ביד יואב והשלִשית ביד אבישי בן צרויה אחי יואב והשלִשית ביד אתי הגתי (ש״ב יח ב). שלִשתיך בדבר ימותו וברעב יכלו בתוכך והשלִישית בחרב יפלו סביבותיך והשלִישית לכל רוח אזרה וחרב אריק אחריהם (יחזק׳ ה יב). פי שנים בה יכרתו יגועו והשלִשית יותר בה והבאתי את השלִשית באש (זכרי׳ יג ח—ט). לתת עלינו שלִישית השקל בשנה (נחמי׳ י לג).—ובתו״מ: הין וחצי ההין, **שלישית** ההין ורביעית ההין (מנח׳ ע ב). וכיון שהוא בא (למנותן) מבן ל׳ שנה הוא מוצאן ב׳ אלף שבע מאות וחמשים הרי שהיו אפילו פחות **משלישיתן** קי״ז (מד״ר במד׳ ה).—ובשמושים מיחדים: והנה אם ערכנו זה המספר על שתי **שלישיות** עשרה שהוא הערך האות הראשון אל השם הנכבד והנורא או[1]) יהיה הקו הסובב ל״א מעלות (ראב״ע, ספר השם ו, קבולת קונטרסים). והלקות **שבשלישית** כי יפול דבר בפאת מערב (הוא, חזיונות על שנת ד״א תתקי״ד, כהנא ב, 117). שיש למאורות תועלות אחרות שהם סימנים בחלקי שעות היום בין ברביעיתו בין **בשלישיתו** (ר״א הקרא׳, גן עדן, קדה״ח א, ג:). אם רצית לחלק פ״ד וג׳ חמשיות וג׳ רביעיות על י׳ וב׳ **שלישיות** וג׳ שמיניות הנה המורה הראשון לכל אלו השברים הוא ק״ב (רלב״ג, מעשה חושב, 76).

שלך[2]), ממנו *השלכה, שלך, שלכת, *תשליך, ואולי שָׁלָךְ.

שָׁלַךְ, קל לא נמצא במקרא.

— הפעי׳, השליך, השליכם, השליכה, השלכת, השלכתו, השלכתי, השלכתיך, השלכתנה, השליכו, משליך, משליכי, השלך, השליך, השלכו, השליכו, השלך, השלכהו, השליכהו, השליכי, השליכו, אשליך, אשליכי, אשליכה, אשליכהו, אשלכם, תשלך, תשלך, תשליכני, תשלכני, תשלכי, ישליך, ישלך, ישלך־, ישלכהו, ישליכהו, ישלכם, תשלך, תשליכהו, נשליכה, נשלכהו, תשלכון, תשליכהו, ישליכו, ישלכו, ישלכם, ישליכום,—השליך דבר מן הדברים, השליך אותו אל מקום, אל תוך דבר, אל פיו, במקום, שמה, ארצה, חוצה, וכדו׳, השליך על אדם או אליו, וכדו׳, זרק, הטיל, werfen; jeter; to throw: ויאמר אליו יי׳ מזה בידך ויאמר מטה ויאמר השליכהו ארצה וישליכהו ארצה ויהי לנחש (שמות ד ג—ג). כי ידבר אלכם פרעה לאמר תנו לכם מופת ואמרת אל אהרן קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין (שם ז ט). וישליכו איש מטהו ויהיו לתנינם (שם שם יב). ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשלכון אתו (שם כב ל). ויחר אף משה וישלך מידו את הלחת וישבר אתם תחת ההר (שם לב יט). ואמר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי ואשלכהו באש (שם שם כד). והסיר את מראתו בנצתה והשליך אתה אצל המזבח קדמה (ויקרי׳ א טז). ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת והשליך אל תוך שרפת הפרה (במד׳ יט ו). ואם בשנאה יהדפנו או השליך עליו בצדיה וימת (שם ל כ). ואם בפתע בלא איבה הדפו או השליך עליו כל כלי בלא צדיה (שם שם כב). ואתפש בשני הלחת ואשלכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם (דברי׳ ט יז). ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי ואשרף אתו באש ואשלך את עפרו אל הנחל (שם שם כא). ויפרשו את השמלה וישליכו שמה איש נזם שללו (שופט׳ ח כה). ותשלך אשה אחת פלח רכב על ראש אבימלך ותרץ את גלגלתו (שם ט נג). וישלך חלתי מידו (שם יה יז). מי הכה את אבימלך בן ירבשת הלוא אשה השליכה עליו פלח רכב מעל החומה (ש״ב יא כא).

---

[1]) [כנראה הכונה ליחס האחד (ערך האות אל״ף) לפעמים שלש עשרה, כמנין יהוה (26) שהוא כפלים מן 13 כמנין מדות האל, וצ״ע.]

[2]) [אפשר שיש לחבר את הפעל שלך, עם הערב׳ שלכ a), המשמש כמו הלך, ובבנין אפעל אַשְׁלַכַ b), הוליך (בדרך); ואמנם לא מן הנמנע כי פועל זה בעבר׳ ובערב׳, הוא בעקר בנין שפעל נגזר מן הלך, באשור׳ אלכ, וגם ממנו בשפעל שולכ, הוליך. בכתבות הכנעניות באים שמות כגון בעלשלך (ובתעתיק יוני: Βαλσιλληχ), שמשלך, אולי במשמ׳ בעל־מוליך, שמש־מוליך, ובתעודות יב (קאוליי 10, ב ועוד) משלך, כנראה במק׳ שם כגון מרדוך־משלך, מרדוך מוליך, באשור׳.]

a) سلك b) اسلك

וירא האיש כי עמד כל העם ויסב את עמשא מן המסלה השדה וישלך עליו בגד (שם כ יב). ויכרתו את ראש שבע בן בכרי וישלכו אל יואב (שם שם כב). וימצא את אלישע וכו' וישלך אדרתו אליו (מ"א יט יט). ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח (מ"ב ב כא). והערים יהרסו וכל חלקה טובה ישליכו איש אבנו ומלאוה (שם ג כה). ויאמר וקחו קמח וישלך אל הסיר (שם ד מא). ויקצב עץ וישלך שמה ויצף הברזל (שם ו ו). ויצא את האשרה וכו' וידק לעפר וישלך את עפרה על קבר בני העם (שם כג ו). ואת המזבחות וכו' נתץ המלך וירץ משם והשליך את עפרם אל נחל קדרון (שם שם יב). גזי נזרך והשליכי (ירמ' ז כט). בשנו מאד כי עזבנו ארץ כי השליכו משכנותינו (שם ט יח). ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הספר והשלך אל האש (שם לו כג). והיה ככלתך לקרא את הספר הזה תקשר עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת (שם נא סג). ומהם עוד תקח והשלכת אותם אל תוך האש (יחזק' ה ד). כספם בחוצות ישליכו וזהבם לנדה יהיה (שם ז יט). השליכו מעליכם את כל פשעיכם (שם יח לא). איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו (שם כ ח). והשליכו הכהנים עליהם מלח והעלו אתם עלה ליי' (שם מג כד). ויאמר זאת הרשעה וישלך אתה אל תוך האיפה וישלך את אבן העופרת אל פיה (זכר' ה ח). ויאמר יי' אלי השליכהו אל היוצר וכו' ואקחה שלשים הכסף ואשלך אתו בית יי' אל היוצר (שם יא יג). עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים (קהל' ג ה). ואשליכה את כל כלי בית טוביה החוץ מן הלשכה (נחמ' יג ח).— והשליך פלוני אדם או את נבלתו אל בור, הבורה, בים, על ארץ היאורה, וכדו': ותשלך את הילד תחת אחד השיחם (ברא' כא טו). ועתה לכו ונהרגהו ונשלכהו באחד הברות (שם לז כ). ויאמר אלהם ראובן אל תשפכו דם השליכו אתו אל הבור הזה (שם שם כב). ויקחהו וישלכו אתו הברה (שם שם כד). ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן הילוד היארה תשליכהו (שמות א כב). ויצעק (משה) אל יי' ויורהו יי' עץ וישלך אל המים וימתקו המים (שם טו כה). ויהי לעת בוא השמש צוה יהושע ויורידום מעל העצים וישלכם אל המערה אשר נחבאו שם (יהוש' י כז). ויאמר (יהוא) אל בדקר שלשה שא השלכהו בחלקת שדה נבות היזרעאלי (מ"ב ט כה). וישליכו את האיש בקבר אלישע (שם יג כא). ויציאו את אוריהו ממצרים ויבאהו אל המלך יהויקים ויכהו בחרב וישלך את נבלתו אל קברי בני העם (ירמ' כו כג). ויקחו את ירמיהו וישלכו אתו אל הבור (שם לח ו). הרעו האנשים האלה את כל אשר עשו לירמיהו הנביא את אשר השליכו אל הבור (שם שם ט). ופרצים תצאנה אשה נגדה והשלכתנה ההרמונה (עמ' ד ג). ועשרת אלפים חיים שבו בני יהודה ויביאום לראש הסלע וישליכום מראש הסלע (דה"ב כה יב).— והשליך האלהים דבר או אדם: ויהי בנסם מפני ישראל הם במורד בית חורן ויי' השליך עליהם אבנים גדלות מן השמים (יהוש' י יא). על ארץ השלכתיך (יחזק' כח יז). ותשליכני מצולה בלבב ימים (יונה ב ד). ותשליך במצלות ים כל חטאתם (מיכה ז יט). והשלכתי עליך שקצים (נחום ג ו). כי נשאתני ותשליכני (תה' קב יא). כפור כאפר יפזר משליך קרחו כפתים (שם קמז טז–יז). ישאהו קדים וילך וישערהו ממקמו וישלך עליו ולא יחמול (איוב כז כא–כב).— ובפרט השליך אלהים אדם או עם מעל פניו, מפניו, מלפניו: ויחן יי' אתם וכו' ולא השליכם מעל פניו (מ"ב יג כג). וימאס יי' בכל זרע ישראל וכו' עד אשר השליכם מפניו (שם יז כ). כי על אף יי' היתה בירושלם וביהודה עד השליכו אתם מעל פניו (שם כד כ, וכעין זה ירמ' נב ג). והשלכתי אתכם מעל פני כאשר השלכתי את כל אחיכם (ירמ' ז טו). אל תשליכני לעת זקנה (תהל' עא ט). אל תשליכני מלפניך (שם נא יג).— ובשמושים מיחדים, השליך גורל, הפיל גורל: לכו והתהלכו בארץ וכתבו אותה ושובו אלי ופה אשליך לכם גורל לפני יי' בשלה וילכו האנשים ויעברו בארץ ויכתבוה וכו' וישלך להם יהושע גורל בשלה לפני יי' (יהוש' יח ח–י).— והשליך חבל בגורל, חלק חבלים בהפלת גורל: לכן לא יהיה לך משליך חבל בגורל בקהל יי' (מיכה ב ה).— השליך האדם נעלו על מקום כסימן לבו ז: מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי (תהל' ס י, קח י).— השליך חכה ביאור, צד בו דגים: ואנו הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חכה ופרשי מכמרת על פני מים אמללו (ישע' יט ח).— השליך האדם דבר או את האל אחרי גוו, אחריו, עזב אותו ולא שם לבו

עליו: ותלך ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות להכעיסני ואתי השלכת אחרי גוך (מ"א יד ט). ואתה חשקת נפשי משחת בלי כי השלכת אחרי גוך כל חטאי (ישע' לח יז). לכן כה אמר אדני יי' יען שכחת אותי ותשליכי אותי אחרי גוך וגם את שאי זמתך (יחזק' כג לה). ואתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחריך (תהל' נ יז).—השליך האדם את עבותי הזולת מעליו, השתחרר מהם: ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבתימו (שם ב ג).—השליך האדם את יהבו על האל, בטח בו וסמך עליו: השלך על יי' יהבך והוא יכלכלך (שם נה כג).—השליך האדם את נפשו מנגד: אשר נלחם אבי עליכם וישלך את נפשו מנגד ויצל אתכם מיד מדין (שופט' ט יז).—השליך האל טרף משני הבולע: ואשברה מתלעות עול ומשניו אשליך טרף (איו' כט יז).—השליך העץ את נצתו: יחמס כגפן בסרו וישלך כזית נצתו (שם טו לג).—השליך האל אמת ארצה: וצבא תנתן על התמיד בפשע ותשלך אמת ארצה ועשתה והצליחה (דני' ח יב).—והשליך הם: והילילו שירות היכל ביום ההוא נאם אדני יי' רב הפגר בכל מקום השליך הס[1] (עמו' ח ג).—והשליכה את האדם עצתו: יצרו צעדי אונו ותשליכהו[2] עצתו (איו' יח ז).—ובתו"מ: הרוצה לחזום עלי ירק להקל ממשאו לא ישליך עד שיעשר (דמאי ג ג). גרעיני תרומה בזמן שהוא מכנים אסורות ואם השליכן מותרות (תרומ' יא ה). בראשונה היו עוקרין (הכלאים) ומשליכין לפניהם (הבעלים), משרבו עוברי עברה היו עוקרין ומשליכין על הדרכים (ר' יהודה, שקל' א ב). נתן לו את הדינר אמר לו תן לי את המעות אמר לו נתתים לך והשלכתם לתוך כיסך ישבע שולחני (שבוע' ז ו). והסיר את המוראה ואת הנוצה ואת בני מעים היוצאים עמה והשליכן לבית הדשן (זבח' ו ה). המבכרת[3] המקשה לילד מחתך אבר אבר ומשליך לכלבים (חול' ד ג). המבכרת שהפילה שליא ישליכנה לכלבים (שם שם ז). שלש על שלש שהשליכה באשפות טהורה (כלים כז יב). ברכן בשירי הלשון והשליך לתוך שרפהה (פרה ג יא). לא היו קוברין (את הנפלים) אלא משליכין (ר' יהודה, נדה ז ד). מצא בה תינוק מושלך וכו' הולכין אחר רוב המשליכין (שם, מכשירי ב ז). כל שנוחנין לו אגוז ומשליכו, צרור והוא נוטלו המוציא בידו כמוציא באשפה (נגס רב נחמן בר יעקב, ירוש' מע"ש ד ד). בן בוהיון נתן פאה לירק ובא אביו ומצאן לעניים שהיו טעונין ירק ועומדין על פתח הגינה אמר להם בני השליכו מעליכם (ת"כ, פסח' נז.). והיו בעלי בתים שמחין שתי שמחות, אחת שמכבשין להם שדותיהן ואחת שמשליכין לפני בהמה (מו"ק י:). כאשת איש שיוצאת והיא מתביישת שלא יראה עוברה לזמן והיא משלכתו בלילה (מד"ר בראש' כח). אם משליכים אנו עצמנו לים אנו באים לחיי העולם הבא וכו' עמדה כת ראשונה וכו' והשליכו עצמן לים וכו' עמדה כת שנייה וכו' והשליכו עצמן לים וכו' (שם איכה א, על אלה אני בוכיה).—ובספהמ"א: שוב מעשה באוד שהיה מקושש תמרין, באת אשה אחת אמרה לו השלך לי מעט, אמר לה תתקדשי לי אמרה לו השלך השלכה אמר רב וכיד כל השלך אינן הדושין (הלכ' פסוקי' לתלמידי יהודאי גאון. 82). ואחר כך השיג השכל כי יש לאבן משליך השליכה (ר"י א"ס, חו"ה, היחוד י).—ובמשמ' נכה מן המנין: שכל קשת שהיא מוספת על חצי עגולה אם אתה משליך אותה מן הקו הסובב ישאר בידך הקשת שהיא חוסרת מחצי עגולה (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ב 7, 74). כשתשליך ימי חדש הלבנה שבעה שבעה שהן ימי השבוע ישאר יום אחד ושתים עשרה שעות ושבע מאות ושלשה ותשעים חלקים (ימב"ם, קדה"ח ו ס).

—הפעל׳. הָשְׁלַךְ, הָשְׁלְכָה, הָשְׁלַכְתְּ, הָשְׁלַכְתִּי, הָשְׁלְכוּ, מֻשְׁלָךְ, מֻשְׁלָכִים, מֻשְׁלֶכֶת, תֻּשְׁלְכִי, יֻשְׁלְכוּ, — שהשליכו אותו: והאמר האשה אל יואב הנה ראשו מֻשְׁלָךְ אליך בעד החומה (ש"ב כ כא). ותהי נבלתו (של איש האלהים אשר בא מיהודה) מֻשְׁלֶכֶת בדרך וכו' והנה אנשים עברים ויראו את הנבלה מֻשְׁלֶכֶת בדרך וכו' וישמע הנביא וכו' וילך וימצא את

1) [אמנם אין המלים השליך הס מצטרפות לענין הכתוב וקשה לבארן.]

2) [ואמנם כדעת רבים צ"ל: ותכשילהו.]

3) [מן הבהמה.]

נבלתו משלכת בדרך (מ"א יג כד–כח). ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב (ישעי' יד יט). וחלליהם ישלכו (שם לד ג). והעם אשר המה נבאים להם יהיו משלכים בחוצות ירושלם (ירמי' יד יו). העצב נבזה נפוץ האיש הזה כניהו וכו' מדוע הוטלו הוא וזרעו והשלכו על הארץ אשר לא ידעו (שם כב כח). לכן כה אמר יי' על יהויקים מלך יהודה לא יהיה לו יושב על כסא דוד ונבלתו תהיה משלכת לחרב ביום ולקרח בלילה (שם לו ל). לא חסה עליך עין לעשות לך אחת מאלה לחמלה עליך ותשלכי אל פני השדה בגעל נפשך (יחזק' יו ה). ותתש בחמה השלכה (שם יט יב). עליך השלכתי מרחם (תהל' כב יא). ועד שר הצבא הגדיל וממנו הרים התמיד והשלך מכון מקדשו (דני' ח יא). — ובתו"מ: מי שהיה מושלך לבור ואמר כל השומע את קולו יכתוב גט לאשתו הרי אלו יכתבו ויתנו (גיטי' ו ו). דבר אחר דמי אחיך, שהיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים (סנה' ד ה). מצא בה תינוק מושלך אם רוב נכרים נכרי ואם רוב ישראל ישראל (מכשירי' ב ז). שלא עלת על דעת שתהא אשתו מושלכת לכלבים (ירוש' כתובו' יג ב). תינוק כל זמן שמושלך בשוק אביו או אמו מעידין עליו (רב, שם ב"ב ג א). המוצא מת בתחילה מושלך בדרכו נוטלו ואת תבוסתו (שם שם ה א). מצאוהו חנוק ותלוי באילן הרוג ומושלך על גבי הסייף (שמח' ב ג). לגבור רוכב על הסוס והסוס רץ וראה תינוק אחד מושלך ומשך הסוס ולא הזיק את התינוק (מד"ר ברא' כב). מי היה מחכה למשה שהושלך ליאור שיהיה כמו שהיה (שם שם פא). כיון שהושלך משה למים אמרו ככר מושלך מושיען במים, מיד בטלו הגזרה (שם שמות א). אמר לפניו (החוטא בפותו) רבון העולמים אני לא חטאתי נשמה היא שחטאת, משעה שיצתה ממני כאבן שהושלך ע"ג קרקע אני נשלך[1] (שם ויקר' ד). רבן גמליאל היה מטייל מן עכו לכזיב וכו' ראה ככר אחד מושלך בדרך (שם שם לז). ר' יצחק בן אלעזר הוה מטייל בשינותא בקיסרי מצא קולית אחת מושלכת בדרך (שם במד' יט). לתלמיד שהיה מהלך עם רבו וראה גחלת מושלכת (שם דבר' א). ואמרין לו שוטה שבעולם מנוול היית ומושלך לאחר מיתתך (שם רות ג). עלה ומצאו שהכישו נחש ומת מושלך בין החביות (שם קהל' א). לאחד שהיה מושלך לתוך המים (תנחו' שלח לא). — ואמר הפיטן: שמת ואמור האח בהתיוחך האח והנותר באח יהשלך על אורים (רסב"ג, שמר לבי מענה, ביאליק-רבניצקי ב, 138).

—קל, *שָׁלַךְ, — כמו הפעי, ואמר הפיטן: שלוך שרץ טבילה תעל (שלמה ב' יהודה הבבלי, אך בך לבד מעוז, סליח' ער"ה ויוה"כ).

—נפעי, *נִשְׁלַךְ[1]), — כמו הָפעי: לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים (רש"י, שמות ז יט). עליך השלכתי מרחם, נשלכתי מרחם (הוא, תהל' כב יא). אינו רוצה שיהו פרורים נשלכים לדרס ברגל (הוא, פסח' קיא:). בשני רעבון, שהרבה נשלכין לא רצו חכמים לפוסלם מחמת יציאת קול (הוא, קידוש' עג:). ודניאל להיכן אזיל, כשהושלכו חביריו לתוך כבשן האש שלא נשלך עמהם (הוא סנה' צג.). וספרי תורות נקרעים וכזרעים נזרעים והחמשים נשלכים בכל מהלכים (ד"ה פ: יה די מלכים וא"י ב, יעקב מַן, 39). — ואמר הפיטן: הן לך אני נשלך איך לא אקוה לך (רסב"ג, סאל להודות, ביאליק-רבניצקי ב, 45). שנואה ונשלכת כמוגרים בביב (רש"י, תפלה לקדמך, סליח').

— פעי, שֻׁלַּךְ, — כמו הָפעי, ואמר הפיטן: זר זד בשלכו יתן עז למלבו (ר"א קליר, אנסיכה, מוסף ר"ה).

---

[1]) [ועי' נפע', הערה.]

[1]) [אמנם במד"ר ויקרא ד מובא בדפוסים: כאבן שהושלך ע"ג קרקע אני נשלך ע"כ, אבל כפי תשובת ד"ר מ. מרגליות על שאלתי אין יסוד לנוסחה זו, שבמקומה בכל כה"י ובהקבלות מושלך או מוטל. וכן יש לראות כט"ס נוסחה כזו גם במד"ר שמות ב (נשלכתי לתוכו) במקי' הושלכתי. ולא נולדה צורת נשלך אלא בסהמ"א במקום שלא הבדילו במבטא בין חי"ת וכ"ף רפה ע"פ הדמיון אל נשלח מן שלח.]

שָׁלָךְ, ס״ז,—שם עוף טמא, טורף, שולה דגים [1], Sturzpelikan; pélican; pelican : ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו שקץ הם את הנשר וכו׳ ואת הכוס ואת הַשָּׁלָךְ ואת הינשוף (ויקרי יא יג–יז). והקאת ואת הרחמה ואת הַשָּׁלָךְ (דברי יד יז). — ובסהמ״א: והשלך הוא פפגא״י בלע״ז (קלונימוס, בעלי חיים ב ט). שהדג נענש והשם שלח בו השלך על ענשו (אוהב משפט לאיוב יח, כה.). עופות המים והאגמים לרוב כמו השלך [פעליקאן] (שבילי עולם א, מצרים, טו:). ולכן יציירו את הבראמ״א בב׳ ראשים וכו׳ והוא יושב על גיו שלך (שוואן) (שם ג, הודו, מג.). השלך (רייער) מיניה הם כמאה לכולם חרטום ישר ארוך ושטוח מעט וארבע אצבעות ברגליהם וזה דרכם לרדת במי נהר ומקוה מים לא עמוק שם יתיצבו מבלי אשר ינועו או ילכו רק בלאט (תולדות החיים, קסד).—ואמר המשורר: נפלתי במצוד אהבתך כנפל דגים לפני שלך (אם יפו, מחברות עמנואל יז, הברמן, 471).

שַׁלֶּכֶת, ס״נ, — גדיעת העץ הַמָּשָׁךְ: ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער כאלה וכאלון אשר בְּשַׁלֶּכֶת מצבת בם זרע קדש מצבתה (ישעי ו יג).— ובסהמ״א גם במשמ׳ השלכת העץ את עליו, הַשָּׁרָה: וכשם שער אחד מן השערים שבירושלים: לשפים ולחסה למערב עם שער שַׁלֶּכֶת במסלה העולה משמר לעמת משמר (דהי״א כו יו). — ואמר המשורר: בחוץ ובקרב עת כי הופיעי חיים ושמחות בכנפך תביאי ובבואך הה עצבון גם שלכת (יל״ג, חג לאדכי). פה עץ החיים נצב בשלכת עליו נבלו ולפי בור יפזרו (הוא, בית מועד לכל חי). והאלה נצבת בשלכת שנשרו עליה (הוא, העלמות היבסות). לכה דודי לקראת כלה חמכרכת מצבתה קדש בשלכת (לטרים, נסיה ביסכאל, סיף ממלכים, 2).

[1] [כך התרגומים הקדומים, כגון ת״א ות״י שלינונא ועוד, וכן בדברי חז״ל בחולין סג.: אמר רב יהודה שלך זה השולה דגים מן הים וכו׳ רבי יוחנן כי הוה חזי שלך אמר משפטיך תהום רבה. ועי׳ בפרושים אחרים המובאים מסהמ״א.]

תם כרך ארבעה־עשר

(ביחד עם „המבוא הגדול" — כרך חמשה־עשר)

A Complete Dictionary
of
Ancient and Modern Hebrew
by
Eliezer Ben Yehuda
of Jerusalem

New York · Thomas Yoseloff London

Dictionnaire complet
de la
Langue Hébraïque ancienne et moderne
par
Éliézer Ben Yehouda
à Jérusalem

New York · Thomas Yoseloff · London

Gesamtwörterbuch
der
alt- und neuhebräischen Sprache
von
Elieser Ben Jehuda
in Jerusalem

New York · Thomas Yoseloff · London

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA
HIEROSOLYMITANO

VOL. XV

NEW YORK • THOMAS YOSELOFF • LONDON

Ministry of Education and Culture
State of Israel

and the

Eliezer Ben-Yehuda Memorial Foundation of America, Inc.

Printed in Israel

נדפס בדפוס „הכורך", חולון

מלון הלשון העברית

הישנה והחדשה

כרך חמשה־עשר

ניו־יורק · טומס יוסלוף · לונדון

משרד החנוך והתרבות
למדינת ישראל
ו„קרן אמונים לזכר אליעזר בן־יהודה
באמריקה, אינק."

מהדורה עממית מיוחדת
לחברה הבינלאומית להוצאה לאור בע"מ, רמת־גן

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ"ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה, וכמו"כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מִלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים אשר מצא אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכי שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות, באו בו חקירות והניות בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעותן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כללים, המלות השיכות להם עפ"י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המבֻקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

בעריכת פרופ' נ. ה. טור־סיני

כרך חמשה־עשר

ירושלם—ניו־יורק—רמת־גן

שנת העשור למדינת ישראל (1959)

הערה

הקדמה ומבוא גדול יבואו בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי התנ"ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, וחשבתי את כל זמן התנ"ך בשתי תקופות, בתקופה הראשונה רוב הספרים הכתובים בסגנון הלשון הטהורה, הקדומה, ובתקופה השניה — הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ"י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינוביץ (דקדוקי סופרים), וכמו"כ במשניות דבני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמבם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ׳ דר׳ שטראק, ובכ"י של המשניות המנֻקדות שבבית הספרים בפרמה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה.

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הזמנים. ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים הלועזות בגרמנית צרפתית ואנגלית כתבתי עפ"י הכתיב הנהוג בהמלונים של Toussaint — Langenscheidt.

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם:

בלי כל סימן הם מלים מהתנ"ך.

* מלים מגוף בן סירא מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

∵ מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

⁂ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

המחבר

לכבוד

הרב ד"ר **אליעזר ארי' הלוי פינקלשטין**

נגיד בית המדרש לרבנים באמריקה

מידי **משפחת רטנר**

ברגשי כבוד והכרת טובה

בשם משפחת אליעזר וחמדה בן־יהודה

אהוד בן־יהודה

הערת המו"ל*)

בכרך הזה, החמשה־עשר נשלמה האות **שין** ומפני רבוי החומר וההארכה בהערות העורך שמתחת לקו — החלטנו לתת את האותיות שין ותיו בכרך נוסף, מיוחד, כי שני הכרכים הללו יכילו יותר מ־800 עמוד.

מכיון שהכרך הבא יהיה האחרון — יבואו בו דברי העורך לסיום המלון — מסה מאלפת!

בפרק זה של הוצאת המלון לאור הנני להביע חן־חן מיוחד לבעל הנדר הכפול עמי, להורתי חמדה בן־יהודה ז"ל, נדר אשר שנינו קיימנו במיטב יכולתנו: גמר המלון במהרה בימינו!

ובעל הנדר הוא:

כבוד שר החוץ וראש הממשלה לשעבר

אדון משה שרת

אומר־נא לך, מר שרת היקר והחביב, בגלוי־לב ובפה־מלא:

אילולי אתה, לא היתה ממשלת ישראל נרתמת לעגלתו זו של מחיה לשוננו הלאומית ומניח יסודותיה — ומלוננו לא היה נשלם, אולי לעולם, ועל כל פנים לא בזמננו!

תהי־נא זו זכותו הגדולה של בן הביל"ו־אי יעקב שרתוק היהודי. אב ובנו — אנשי־חסדם של אבות ובנים ראשונים לתחיתנו זו הרביעית המופלאת.

על כך, אם לא גם על היתר, יהי־נא משה שרת ברוך!

ולאחד עוד, אודה: לאליעזר מנור — אמרכל מדרש הלשון.

בשם משפחת

אליעזר וחמדה בן-יהודה

אהוד בן־יהודה

---

*) רשימת הספרים ולוח ראשי־תיבות נמצאים במבוא ובכרכים הקודמים.

מלון הלשון העברית

הישנה והחדשה

שער השין

—סוף—

א. שלל[1], ממנו משל[2], שולל, *שוללות, *שוללי, של[3], *שליל, *שלילה, *שלילי, *שליליות, א. שלל, שלל.

ב. *שלל[4], ממנו ב. *שלל.

א. שלל, פ"י, שלות, שללו, תשלו, ישלוך[5]. שלל, של, שללים, שלליה,—שלל צבא עם או את חיל גוים וכדו', חטף מהם שלל לאכל

אותו, טרף טרף[6], zum Essen (Fressen) rauben; to pillage as food; piller pour manger: והיתה כשדים לשלל כל שלליה ישבעו (ירמ' נ י). ושללו חילך ובזזו רכלתך (יחזק' כו יב). ושללו את שלליהם ובזזו את בזזיהם (שם לט י). כי אתה שלות גוים רבים ישלוך[7] כל יתר עמים (חבק' ב ח).—ובצרוף שלל שלל, במשמ' זו: לשלל שלל ולבז בז ולשימו מרמס כחמר חוצות (ישע' י ו). ונשא המנה ושלל שללה ובזז בזה (יחזק' כט יט). לשלל שלל ולבז בז להשיב ידך על חרבות נושבות (שם לח יב).—ושלל אדם לזולתו מן הצבתים, חטף ונתן לו לאכל[8]: וגם של תשלו לה מן הצבתים (רות ב יז).—ובמגלות ים המלח: ושול שללכה עושי חיל (מגי, גנוז' ב, כח).—ובסהמ"א גם במשמ' שדד ושבה בכלל, וגם ביחי פעו' שלול: יצאה דינה לראות בבנות

---

1) [גם באשור' שלל (שלול), שלת (שלל), ויש מיוים גם בערב' שלa), שלף חרב, או בערב' דרום' של, לקח, חטף. ואולי קרוב לשרש זה נשל וגם שלה.]

2) [למלה זו במשמ' שלילת שלל, ולא ללשון משל, הכונה, לפי דברי העורך בפרושו, באיוב יז ו: והציגני למשל עמים ותפת לפנים אהיה.]

3) [עי' שלו, הערה.]

4) [עי' ב. שלל, הערה.]

5) [עי' בהערה לקמן.]

a) سلّ

6) [זאת הוראתו העקרית של שלל במקרא, במבאר גם בהערה לערך שלל, ולא שדד, בזז, או שלף סתם.]

7) [ס"א: ישלוך.]

8) [ולא כלשון שלף סתם, כפרוש המקבל.]

המשחקות ושללה ושבב עמה (פדר"א לח). ובשלוליתו של נהר, פי' בתוך הנהר מקום שמי גשמים שוללים והוא כמקום שטיפתו (כ"מ, ב"מ כא:). עניים מרודים, שנרדים מבני אדם ששללום (רגמ"ה, ב"ב י.). שלולית, כעין אמת המים ומקום שמי גשמים שוללין שם (הנ"ל, שם כה.). שהיו יראים מהם שיהיו שוללים אותם (רש"י, במדבר לא ג). יבוזו וישללו זה את זה (הנ"ל, ישעי' ט יט). סיעות של רשעים שללוני (הנ"ל, תהלי' קיט סא). ואמרו על חסיד שפגע אנשים שבים ממלחמת אויבים ושללו שלל אחר מלחמה חזקה, אמר להם: שבת מן המלחמה הקטנה שוללים שלל, למלחמה הגדולה התעתדו (ר"י א"ת, חו"ה, יחוד המעשה ה). ונפשותם עיפות וגיפותם יגעות דעותם שלולות ובינותם מנופצות (שם, הפרישות ז). — ואמר הפיטן: פארתו בקדוש יום וסכוך ענן עד ישבה שבי וישלול נות בית (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, מחז' איטלי' ב יד). רצו שלול מתן לפידים[1] קפצו ידים רפות ברפידים (ר"א קליר, תמימים, קרוב' זכור). תן אויבי שלול וכמו שבלול יהלך תמם (ר"י נג'ארה, ים חיים דרוכי, פרים–מורב, 181). — ואמר המשורר: מפיצה והורגת ושוללת (ר"ש הנגיד, כמו זאת, הברמן א, 67). שלל שללית וכמם באצרותיו (רשב"ג, מי זאת, ביאליק-רבניצקי א, 61). וכל חכמה לחכמתו עזובות וגם מבעליהן הן שלולות (הנ"ל, תהלת אל, שם שם, 77). ומשנאי בשלי את לבי ישלו וידי כסלי ופכלי נתיבותי יסלו (רמב"ע, מדי ימי וסכי, דוקס, 87). איכה ירוץ לשלל שלול או איך שדוד יהיה שודד (הנ"ל, מה לי וזמן, ברודי, לו). אמרים מעצת ברים שלולים ומדעת בני בין יהיו עד (הנ"ל, הענק י, ברודי, סלט). שללת לבי בדדים עלי לב מנחים (ר"י הלוי, יעלת חן, זמורה ב, 13). עוד טל ילדותך על מצחך ינוח הוא ישב לך הנפשות ישלול כל רוח (יל"ג, הכה, שירי יל"ג א, 4). — *ובלשון הפילוסופית, שָׁלַל תכונת מדבר, אמר שאין לדבר תכונה זו, ואף סתם שָׁלַל דבר, אמר שאיננו[2], absprechen, verneinen; contester, (dé)nier; to dispute, deny: השוללות במדות הבורא ית' אמתיות מן המתיבות (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד י). אין אנחנו שוללים משום אדם גמול מעשיו הטובים (הנ"ל, כוזרי א קיח). חי ואחד וראשון ואחרון, סופר עליו כאלה כדי לשלול ממנו הגשם וכו' שהוא חי, לשלול ממנו תאר המות וכו' אחד לשלול ממנו הרבוי וכו' (שם ב ב). אני רואה אותך מגנת הפילוסופים וכו' ואתה שולל מהם כל מעשה טוב (שם ד יח). לפי שהפסוק כבר שללה שם משקה (פרוש רמב"ם, מכשירין ו ו). וצריך שנבאר לך תחלה איך הם השוללים תארים על צד אחד וכו' איך אין לנו דרך בתארו אלא בשוללים לא בזולתם (ר"מ א"ת, מו"נ א נח). כל מה שתוסיף בשלילה ממנו יתעלה תקרב אל ההשגה ותהיה יותר קרוב אליו ממי שלא שלל כלל (שם שם נט). כל משפט אם שתחייב בו דבר לדבר וכו' או תשלל בו דבר מדבר כאמרך אין ראובן חכם וכו' וכאשר תשלל בו דבר מדבר נקראהו המשפט השולל וכו' ופעמים יהיה שהמשפט השולל ישלול הנשוא מכל הנושא כאמרך אין אחד מבעלי החיים אבן, וזה נקרא השולל הכללי (מלות ההגיון ב). כל מה שהיה הפועל השלול מהאדם יותר גדול (ההלכה, 109). כי השלול נשוא בשלילה כמו שהמחויב נשוא בחיוב (כונות הפילוסופים לאלגזאלי). הבורא ית' ברא בתחילה יסוד דק פשוט וצלול ושלול מכל צרה (ר"י איסראלי, יסוד עולם א, ד.). כל אחד יכול לשלול כפי רצונו (מנחת קנאות, קוף ז, 22). ואמנם אמרו בכח האכילה ההיא הוא מאמר מחייב ואין כחו כח השולל כמו לחם לא אכל וכו' (ר"י אברבנאל, מ"א ט). ולשלול זה אמר הנביא שובה ישראל (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר כז). — ואמר המשורר: המנשמת אלהים לבך ריק ומתרגש גויתך שלולה (יוסף לרפתי, בתמהון

---

[1]) [כלומר את התורה שנתנה בקולות ובלפידים (מכי' בחדש ט).]

[2]) [אלה דברי ר"ש א"ת בפירוש המלים הזרות במו"נ: שוללות והנגזר ממנו מושאל מענין ושלל שללה, שהוא הרחקת השלל והסרתו מיד הבעלים, על כן נקרא המאמר שמרחיק דבר מדבר שולל או גזרה שוללת וכו' וייאמר „שוללית" סתם במקום „גזרות שוללות", והשם ממנו ייקרא שלילה ושוללות בשורק בוא"ו, ע"ב. ועי' גם בדברי ב. קלאר, ס' טורטשינר (לשוננו, טו), 118.]

יעקב, סירת איטליה, פירמן, רל).

—התפ', אִשְׁתּוֹלְלוּ, מִשְׁתּוֹלֵל, — הִשְׁתּוֹלֵל, היה נעדר או משולל דבר, כגון משולל בגדים או משולל יכלת, נִטלו חושיו[1]: ותהי האמת נעדרת וסר מרע מִשְׁתּוֹלֵל[2] (ישע' נט יה). אֶשְׁתּוֹלְלוּ אבירי לב נמו שנתם ולא מצאו אנשי חיל ידיהם (תהל' עו ו).— ובתהמ"א: על עניין סוד הנשמה אחר צאתה מן הגוף והשתוללה ממנו למי היא ואנה תלך (ר"מ דיליאון, נפש החכמה ב). ובראותי עוצם רעתם אשתוללתי נעויתי משמוע ומראות נבהלתי (עמנו', מחב' כח, הברמן, 812).—ואמר הפיטן: גאלתני מראש ממשתוללי, גדעת שבט משתללי (מנחם בר' מכיר, אחור וקדם, זולת ספפ' א).— ואמר המשורר: לא מצאו מליץ יכפר בעדם מכל סגלתם אשר אצרו, אשתוללו יחד וריקם הלכו מתועפות כספם אשר צברו (רמב"ג, בימי יקותיאל, ביאליק-רבניצקי א, 53). ופגע במשתולל אשר חלל יפעת מליצתי ברק בה רק (עמנו', מחב' ז, הברמן, 212). אשתוללו המקוננות, יודעי נהי נאלמו, שבת מעשה עט סופר (אדם, מראה הערב והבקר). הוי אזכור אשתולל, הוי שוד ורצח (מיכ"ל, אל הכוכבים).— ואמר המליץ: אל נא תשתולל אמנון, ענהו עוץ, ברח לך כי בא השמש (מפו, אהבת ציון, כג).—*השתולל בפלוני, לעג לו: צריך שיהיה בו (בת"ח) מדת הגאוה שלא יהיו קלי הדעת משתוללין בו (ר"מ מאירי, משיב נפש, בשם רש"י).— *הִשְׁתּוֹלֵל מדבר, אין בו הדבר: ותמצא הכתוב ישתולל מן ההגשמה ויעיר על שהיא נאמרת בהעברה (אמו"ר ב ג א). הוא לא ישלול את עצמו מהשלמיות הצודקים בו יען הוא עצמיי לכל המצוי והנמצא לכסוף ולאהוב לקיים ולהעמיד עצם שלמיותיו המיוחדות אליו ולא ישתלל ולא יעזוב שישללוהו (שער השמים לר"א אירירה ג ב). סוד

---

1) [עי' שׁוֹלָל, הערות.]

2) [בדברי רב שילא (סנה' לז.) על כתוב זה: כל מי שסר מרע משתולל על הבריות, בא משתולל כנראה במק' מסתולל, מן ד. סָלַל, וקשה לקבל את פירוש רש"י: כל העולם אומרין עליו שהוא שוטה, והיינו משתולל לשון שטות כמו מוליך יועצים שולל.]

הנשמה אחר צאתה מן הגוף והשתוללה ממנו למי היא ואנה תלך ומה ענינה (אבקת רוכל, יח:).

—נפע', *נִשְׁלַל,—נלקח כשָׁלָל: כי היום שבת קדש וראוי להיות קדש שלל הנשלל בו (רש"י, יהוש' ו יז).—ובהשאלה, אמרו עליו שאין בו תכונה מן התכונות: אלו דמית בנפשך אחד מבני אדם נשלל זה הכח וכו' היה אובד לשעתו (ר"מ א"מ, מו"נ א עב). כי מכל טובותי נשללתי (עמנואל, מחב' י, הברמן, 285). וזהו סוד קוצו של יו"ד הקוץ העליון שהוא רמז העליון הנק' אין הנשלל מכל ההשגות (ר"י גיקטיליה, שערי אורה, מנטובה, לח.). זוהר פנימי מתנוצץ לפי שעה ומסתלק כרגע ואינו נישג בשום צד אי איפשר לעמוד עליו כי הוא זהר נשלל בלי לבוש (ר"מ בן גבאי, עבודת הקדש, סתרי התורה יח). כל הדברים הרוחניים המשמשים ועושים שליחותם בזה העולם השפל כולן מתלבשין בעת הצורך ואחר כך נשללין ויוצאין מםלבושיהן (ריקנטי א, ויקרא, כד.). ובבא משה אל אהל מועד היו פניו נשללות מאותו מלבוש כי אין לו עסק בתחתונים (שם שם).— ואמר המשורר: ומהוד ומכלל בגלות נשלל (ר"י הלוי, יושב אמלל, זמורת ז, 273).

—פעי', *שִׁלֵּל,—נשדד, נעשק, ואמר המשורר: ונזרי חָלל ועַטי שלל וחלקי קֻלל ויהי לזר ירשת (ר"י הלוי, אהה אדני, סעה"ש, 115).

—פוע', *שׁוֹלַל[1], — שללו אותו, אמרו שאיננו, שאין בו: מה שיחויב לו או ישולל ממנו יתברך (ר"מ א"מ, מו"נ א לד). שפעמים ישולל מהדבר מה שאין דרכו שימצא לו, כמו שנאמר בכותל לא רואה (שם שם כח). אולי לא יגיע למדרגה העליונה ההיא אלא פעם אחת בכל ימיו ואחר כן תשולל ממנו (שם ב מה). גשם משולל מכל צורה (ר"ח קרשקש, אור הי' נ). בשיושקפו דבריהם בעיון מוחלט בזולת הרגל ומנהג משולל מהתואנה ייראה כי מעולם וכו' (אפודי, כלימת הגוים, הלופה מאוצר הגר ג, 105). לידיעת משפטי התורה על דרך הכללים והוא הפסק דין

---

1) [בקצת מקומות אולי הכונה לבנין פִּעֵל.]

עליהם משולל מהמחלוקת (הוא, מעשה אפוד, הקדי). ואם כן הראשון יתברי שהוא משולל מהם תכלית השלילה (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה א). הנה דבריו אלה יראו משוללי דעת (ר״מ אלשיך, איוב ג ג). וגם איך תצדק בריחה בימים משוללי ממשות (הוא, שם ע כה). ובהיות האדם בריא משולל מכל חולי וצער וכו׳ (ר״א הכהן, שבט מוסר, לב). צועק מר על העניים שהם משוללים דרך ארץ ומלאים מדות מגונות (שם סט).

— הִפְעִ׳, *הִשְׁלִיל, — השליל דבר מדבר, עקר והוציא אותו: המציאות או פועל שני אשר בו יגבילהו ויציירהו וישלילהו א״ם ב״ה סבתו (שער השמים לר״א הירירה ח יב). ונכנסת שם להשליל הנשמה מגופה (ריקנטי, בראשי׳ א). ומכל אלה ניצול כל אחד מישראל עם הארץ כשישליל ממנו ולא יתארו (ר״א מודינה, ארי נוהם ג כז).

— הָפְעַ׳, *הָשְׁלַל, — כמו נִפְעַ׳: הטיל עליהם המנוי והכת הזה ומסרו בידם לא שיושלל הוא ית׳ מן הכח (ר׳ בחיי עה״ת, בראשית, להאיר על הארץ). אחר שהמובן אצלנו מחי חכם הם שלמיות לא יושללו על הדרך הראשון שנבין מהם שאיננו חי וכו׳ (ר״י אלבו, עקרים, ב ל).

ב. *שָׁלַל, פ״י, — חבר בתפירה חטופה, בלולאות ברוחים גדולים[1]. heften; agrafer; to tack, stitch: על כל המתים הוא שולל לאחר שבעה ומאחה לאחר שלשים, וישלול יום ז׳ ויאחה יום שלשים (ירוש׳ מו״ק ג ה). הורי ר׳ יסא לשלול למחר (שם שם ג ז). האשה שוללת מיד ומאחה לאחר שלשים (שם שם ג ה). והאשה שוללתו לאלתר מפני כבודה (בבלי שם כב:). חכם כיון שהחזירו פניהם מאחורי המטה שוללין (שם כה.). וכולן רשאין לשוללן ולמוללן וללוקטן ולעשותן כמין סולמות אבל לא לאחותן (שם כו.). — ושלל בשלשלת, קשר ואסר, וחוזר: fesseln, ketten; enchainer; to fetter, chain ורואה כת של זקנים שלולים בשלשלאות (מד״ר איכ׳ פתיח׳ ר׳ זעירא). והיה ירמיה רואה כת של בחורים שלולין בקולרין (פסיק׳ ר״כ, דברי ירמיהו, בובר, קיג.). — וכסהמ״א: אילמלא ירדו ישראל בעלילתו של יוסף ראויין היו לירד למצרים שלולין בקולרין (אגדת בראשית, ביהמ״ד ילינק ד). מביא חוט משיחה וכורך ושוללו (טו״ח הגה׳ מן הגנ״, 825). הכובסין שוללין עליו יריעות זו עם זו כדי שיהו נוהין לכביסה (ר״ח, שבת מח:). דרכם של כובסים לשלול הבגדים זה עם זה הקטן עם הגדול כדי שלא יאבד (ר״ש, פרה יב ט). ביתי חרב ובני שלולין מסורין בקולרין ואיני מצטער (ר״י אלנקאוה, מנורת המאור ב, 15).

שָׁלָל, ש״ז, סמ׳ שְׁלַל, כנ׳ שְׁלָלְךָ, שְׁלַלְכֶם, שְׁלָלוֹ, שְׁלָלָהּ, שְׁלָלָם, — מה שנלקח מרכוש האויב במלחמה, ע״פ רב מקנה צאן ובקר וכדו׳ המשמשים למאכל, Beute; butin; booty: ויקחו את כל הַשָּׁלָל ואת כל המלקוח באדם ובבהמה ויבאו אל משה וכו׳ את השבי ואת המלקוח ואת הַשָּׁלָל (במד׳ לא יא–יב). ונחרם את כל עיר מתם והנשים והטף לא השארנו שריד רק הבהמה בזזנו לנו וּשְׁלַל הערים אשר לכדנו (דבר׳ ב לה). החרם אתה ואת כל אשר בה ואת בהמתה לפי חרב ואת כל שְׁלָלָהּ תקבץ אל תוך רחבה ושרפת באש את העיר ואת כל שְׁלָלָהּ כליל ליי׳ אלהיך (שם יג יו–יז). וָאֵרֶא בַשָּׁלָל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף ולשון זהב אחד חמשים שקלים משקלו (יהוש׳ ז כא). רק הבהמה וּשְׁלַל העיר ההיא בזזו להם ישראל (שם ח כז). וכל שְׁלַל הערים האלה והבהמה בזזו להם בני ישראל רק את כל האדם הכו לפי חרב עד השמדם אותם (שם יא יד). אף כי לוא אכל אכל היום העם מִשְּׁלַל איביו אשר מצא כי עתה לא רבתה מכה בפלשתים (ש״א יד ל). וירדהו והנה נטשים על פני כל הארץ אכלים ושתים וחגגים בכל הַשָּׁלָל הגדול אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה וכו׳ ויצל דוד את כל אשר לקחו עמלק וכו׳ ולא נעדר להם מן הקטן ועד הגדול ועד בנים ובנות

[1] [אפשר שנולד הפעל מלשון שלשלת, שיש בה חללים ורוחים בין קשירה לקשירה, ועל כן בא גם הצרוף שלל בשלשלת במשמ׳ אסר וכבל כלשון נופל על לשון. אבל לא מן הנמנע שיש כאן בעקר בנין שפעל מלשון לולאה, בלשון קשירה בלולאות.]

ומשלל ועד כל אשר לקחו להם (סם ל יז-יט). ויבא דוד אל צקלג וישלח מהשלל לזקני יהודה לרעהו לאמר הנה לכם ברכה משלל איבי יי׳ (סם סם כו). והנה עבדי דוד ויואב בא מהגדוד ושלל רב עמם הביאו (ש״ב ג כב). ויקח (דוד) את עטרת מלכם וכו׳ ושלל העיר הוציא הרבה מאד (סם יב ל). ויאמרו דם זה החרב נחרבו המלכים וכו׳ ועתה לשלל מואב (מ״ב ג כג). כי בטרם ידע הנער קרא אבי ואמי ישא את חיל דמשק ואת שלל שמרון לפני מלך אשור (ישעי׳ ח ד). ואסף שללכם אסף החסיל (סם לג ד). כי הנני מניף את ידי עליהם והיו שלל לעבדיהם (זכר׳ ב יג). שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב (תהל׳ קיט קסב). כל הון יקר נמצא נמלא בתינו שלל (משלי א יג). בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר (סם לא יא). בשלוה ובמשמני מדינה יבוא וכו׳ בזה ושלל ורכוש להם יבזור (דני׳ יא כד). מן המלחמות ומן השלל הקדישו לחזק לבית יי׳ (דה״א כו כז). וירדפם אסא (את הכושים) וכו׳ וישאו שלל הרבה מאד (דה״ב יד יב). ויזבחו ליי׳ ביום ההוא מן השלל הביאו בקר שבע מאות וצאן שבעת אלפים (סם טו יא). ויהי לתקופת השנה עלה עליו חיל ארם ויבאו אל יהודה וירושלם וישחיתו את כל שרי העם מעם וכל שללם שלחו למלך דרמשק (סם כד כג). ויקמו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערמיהם הלבישו מן השלל (סם כח טו). — וכפרט בצרופים, שלל שלל: בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו לשלל שלל ולבז בז (ישעי׳ י ו). הנני נתן לנבוכדראצר מלך בבל את ארץ מצרים ונשא המנה ושלל שללה ובזז בזה (יחזק׳ כט יט). אעלה על ארץ פרזות וכו׳ לשלל שלל ולבז בז להשיב ידך על חרבות נושבות וכו׳ שבא ודדן וסחרי תרשיש וכל כפיריה יאמרו לך הלשלל שלל אתה בא לקחת מקנה וקנין לשלל שלל גדול (סם לח יא-יג).— חלק שלל: בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל (ברא׳ מט כז). אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל (שמות טו ט). ויאמר אליהם (יהושע לראובני ולגדי ולחצי מטה מנשה) לאמר בנכסים רבים שובו אל אהליכם ובמקנה רב מאד בכסף ובזהב ובנחשת ובברזל ובשלמות הרבה מאד חלקו שלל איביכם עם אחיכם (יהוש׳ כב ח). הלא ימצאו יחלקו שלל רחם רחמתים לראש גבר שלל צבעים לסיסרא שלל צבעים רקמה צבע רקמתים לצוארי שלל [1] (שופט׳ ה ל). הרבית הגוי לא הגדלת השמחה שמחו לפניך כשמחת בקציר כאשר יגילו בחלקם שלל (ישעי׳ ט ב). אז חלק עד שלל מרבה פסחים בזזו בז (סם לג כג). לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל (סם נג יב). הנה יום בא ליי׳ וחלק שללך בקרבך (זכר׳ יד א). מלכי צבאות ידדון ונות בית תחלק שלל [2] (תהל׳ סח יג). טוב שפל רוח את עניים מחלק שלל את גאים [3] (משלי טז יט). — ובזז שלל: וכל הבהמה ושלל הערים בזונו לנו (דבר׳ ג ז). ועשית לעי ולמלכה כאשר עשית ליריחו ולמלכה רק שללה ובהמתה תבזו לכם (יהוש׳ ח ב). ונשלח ספרים וכו׳ להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים וכו׳ ושללם לבוז (אסתר ג יג). להשמיד להרג ולאבד את כל חיל עם ומדינה הצרים אתם טף ונשים ושללם לבוז (סם ח יא). ויבא יהושפט ועמו לבז את שללם וכו׳ ויהיו ימים שלושה בוזים את השלל כי רב הוא (דה״ב כ כה). וישבו בני ישראל מאחיהם מאתים אלף נשים בנים ובנות וגם שלל רב בזזו מהם ויביאו את השלל לשמרון (סם כח ח). — ועט על השלל: ויעש [4] העם אל השלל [5] ויקחו צאן ובקר ובני בקר וישחטו ארצה (ש״א יד לב). ולמה לא שמעת בקול יי׳ ותעט אל השלל (סם טו יט). —והיה דבר לשלל, שלל וכדו׳: להיות אלמנות שללם ואת יתומים יבזו (ישעי׳ י ב). והיתה כשדים לשלל כל שלליה ישבעו (ירמ׳ נ י). ונתתיו ביד הזרים לבז ולרשעי הארץ לשלל וחללוה (יחזק׳ ז כא).—וכהשאלה, היתה נפש האדם לו לשלל וכדו׳: הישב בעיר הזאת ימות בחרב וברעב ובדבר והיוצא ונפל על הכשדים הצרים עליכם יחיה והיתה לו נפשו לשלל (ירמ׳ כא ט, וכעין זה סם לח ב). כי מלט אמלטך והיתה לך נפשך לשלל (סם לט יח). כי הנני מביא רעה על כל בשר

---

1) כל אלה לשון שלל ממש הם במקרא, ועי׳ בהערות לערכים צבע, רקמה.]

2) [הכונה, שלא כפרושי המפרשים: ואת המונה שבנוה תחלק אתה כשלל.]

3) [על כונת הפתגם בהדוד, עי׳ שאף, הערות.]

4) [ויעט קרי.]

5) [שלל כתיב.]

נאם יי' ונתתי לך את נפשך לְשָׁלָל (שם מה ה).— ובמשנ"ס, מהר שלל חש בז: ויאמר יי' אלי קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט אנוש למהר שָׁלָל חש בז וכו' ואקרב אל הנביאה ותהר ותלד בן ויאמר יי' אלי קרא שמו מהר שָׁלָל חש בז כי בטרם ידע הנער קרא אבי ואמי ישא את חיל דמשק ואת שְׁלַל שמרון לפני מלך אשור (ישעי' ח א–ד). — ובתו"מ: שללה ולא שלל שמים (קהלי י ו).—ובכהמ"א: ובממלכה החמישית אנשים אדמים שופכי דמים וכו' מפילים הללים ואוכלים השללים (ראב"ע, חי בן מקיץ, כהנא ב, 52). — ושלל צבעים במשמ' סגון, של צבעונים[1], ואמר המשורר: מלבש כתנות משי ועטוי מעיל תולע ושש ושלל צבעיו (רמב"ע, קראני גביר, ברודי, קע). וייגע לפתותו בתונו ואם בשלל צבעו ורקמותיו (הוא, בשם אל, שם, רמג).

***שְׁלָל**[2], ס"ז, — מקום ששָׁללו וחברו בו את חלקי הבגד הקרוע, מקום החבור: הקורע מן המלל מן השלל מן הרדיד אינו קרע (ירוש' מו"ק ג ז). קורע את הכרסין ואת הברדסין ואת הפלמוט ואת השלל ואת החרוד לא יצא (שמחות ט).— ושלל הכובסים, חתיכות בד שלולות יחד בכביסה: הסלים שבקנתל והמטה של טרבל וכו' ושלל הכובסים והבגד שהוא תפור בכלאים (פרה יב ט). שלל הכובסין והבגד שהוא תפור בכלאים חבור עד שיתחיל להתיר (עוקצ' ב ו). שלל של כובסין ושלשלת של מפתחות והבגד שהוא תפור בכלאים חיבור לטומאה (שבת מח:).—ושלל של ביצים, אגוד של ביצים מחברות במעי הנקבה, Eierstock; ovaire; ovary: האוכל מנבלת עוף טהור מן העצמות ומן הגדים ומן השלל של ביצים ומן הדם ומן הבשר החי טהור (תוספת' זבים ה ט).

***שְׁלָלִי**, ת"ז, — כמו שְׁלִילִי, שׁוֹלֵל, negativ(e); négatif; : מה שיגיע בטבע אחר שלימות הנפש וכחותיה הוא השכל בכח ושלימותו זה אשר הוא בכה הוא מצד שירות הכחות השלליים (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה, 89). ובאיכות הן על ארבעה מינין והן שתי היניות ושתי שלליות וגדולה הינית וקטנה שללית וגדולה שללית וקטנה הינית (מדרש החכמה לר' יהודה ן' מתקה, כ"י, מובא בלוצר המונחים הפילוסופיים ד, 116).

שלם[1], ממנו *הַשְׁלָמָה, **הִשְׁתַּלְּמוּת, **מַשְׁלִים, **מְשֻׁלָּם, שָׁלוֹם, שִׁלּוּם, שְׁלוּמָה, שָׁלֵם, שֶׁלֶם, שִׁלֵּם, שָׁלֵם, **שַׁלָּם, שַׁלְמוֹן, **שִׁלְמוּת, **שַׁלְמוּת, *שַׁלְמָן, *תַּשְׁלוּם, ועי' שֶׁלֶד.

א. **שָׁלֵם**, פ"ע, שָׁלַמוּ, שׁוּלְמוּ, שָׁלֵמִי, שְׁלֵם, יִשְׁלַם, תִּשְׁלַם, — היה שָׁלֵם, בשלום ללא נגע ומום, לא נפגע, heil sein, bleiben; être sain et sauf; to be safe and sound: חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו וַיִּשְׁלָם (איוב ט ד). הסכן נא עמו וּשְׁלָם[2] בהם תבואתך טובה (שם כב כא). — ובמשמ' נגמר, נעשה כלו: וַתִּשְׁלַם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה בית יי' (מ"א ז נא, וכעין זה דהי"ב ה א). לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף כי יי' יהיה לך לאור עולם וְשָׁלְמוּ ימי אבלך (ישעי' ס כ). וַתִּשְׁלַם החומה בעשרים וחמשה לאלול (נחמ' ו טו). — ובינוני פעול, שׁוּלֵמִי, החי בשלום אתי[3]: אם גמלתי שׁוֹלְמִי רע ואחלצה צוררי ריקם (תהלי' ז ה). — ובינוני פָּעוּל, שָׁלוּם, עי' שָׁלוֹם.—ואמר בן סירא: וגם לאביון הושיט יד למען תשלם ברכתך (ב"ס גני' ז לב).— ובתו"מ: הרי עלי עולה להביאה בשני בשבת כיון שבא שני בשבת ולא הביאה עובר, שלמה שנתו את מפיל יום האחרון והוא עובר על כל יום ויום (ר' אבון בשם רבנן דתמן, ירוש' ר"ה א א). שלמה שנתו בעצרת איפש' לומר הוא אינו כשר ועובר (ר' בון בר חייה, שם שם). שטעו שבטו של אפרים ויצאו ממצרים עד שלא שלם הקץ (מד"ר שמות כ).—

---

[1] [ע"פ הבנה זו במקרא.]

[2] [המלונים מנקדים שָׁלָל, ואינו נראה.]

[1] [השרש משתף לשפות השמיות, ועי' בהערות לערכים שָׁלוֹם, שָׁלֵם (פעי), שֶׁלֶם ועוד. ואמנם אפשר, כדעת רבים, שיש כאן הרחבה מן שלה, שלו, כדגמת ערום על יד ערה, עריה.]

[2] [ו"א: ואז תשלם.]

[3] [ויש מבארים: מי ששלם לי רע; ואף אפשר שלא כון הנקוד וצ"ל שְׁלוּמִי.]

ובסהס"א: בעל הכימיא"ה צריך למעשים ולמלאכות לא ישלם לו חפצו זולתם (ר"י א"ח, חו"ה, הבטחון, פ״ח׳). קדש אשה מעכשיו ולאחר שנים עשר חדש ושלם הזמן במלחמה חוזר ובא לו (רמב"ם, מלכים ז ז). — ואמר המשורר: יסוד עולם שלה ושלם בנעם (ר"י הלוי, למי זקנו, זמורה ג, 101). שלמו חרוזים ירדו על לב אנוש צמא למי שכל כמימי גשם (רמב"ע, הענק א, צרודי, סכח). ותנה שלמו שירים בשרד בין ספארים (עמנו"אל, אני ישן, מחב' ט, הברמן, 280).

— פִּעֵל, שִׁלֵּם, שִׁלַּמְתִּי, שִׁלְּמוּ, שִׁלַּמְתֶּם, מְשַׁלֵּם, מְשַׁלְּמִים, מְשַׁלְּמֵי, שַׁלֵּם, שַׁלְּמִי, שַׁלְּמוּ, שַׁלֵּם, שַׁלְּמוֹ, אֲשַׁלֵּם, אֲשַׁלְּמָה, תְּשַׁלֵּם, יְשַׁלֵּם, יְשַׁלֶּם־, יְשַׁלֶּמְךָ, יְשַׁלְּמֶנָּה, נְשַׁלְּמָה, יְשַׁלְּמוּנִי, — א) שלם המקריב קרבן את הבית, האלהים את נוה הצדיק, נתן לו שלום ובטחון: והעלה שלמה שלש פעמים בשנה עלות ושלמים על המזבח וכו׳ וְשִׁלַּם את הבית[1]) (מ"א ט כה). אם זך וישר אתה כי עתה יעיר עליך וְשִׁלַּם נות צדקך[2]) (איוב ח ו).—ב) נתן סכום כסף או שוה כסף בשלמות, החזירו בשלמות[3]), (rück)zahlen; (re)payer; to (re)pay: וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר ולא יכסנו ונפל שמה שור או חמור בעל הבור יְשַׁלֵּם כסף ישיב לבעליו וכו׳ וכי יגף שור איש את שור רעהו ומת וכו׳ או נודע כי שור נגח הוא מתמול שלשם ולא ישמרנו בעליו שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שור תחת השור וכו׳ כי יגנב איש שור או שה וטבחו או מכרו חמשה בקר יְשַׁלֵּם תחת השור וארבע צאן תחת השה, אם זרחה השמש עליו (על הגנב) דמים לו שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם וכו׳ אם המצא תמצא בידו הגנבה וכו׳ שנים יְשַׁלֵּם, כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה ובער בשדה אחר

1) [זאת כנראה כונת הכתוב ולא כלשון השלמה וגמירה.]

2) [גם כאן זאת כנראה כונת הנקוד, אך אפשר שהכותב כון למבטא: וּשְׁלָם נות צדקך, כלשון כי שלום אהלך (ה כד), בתיהם שלום מפחד (כא ט).]

3) [זאת עקר הוראת הפעל בשמוש זה, וכן בא באשור׳ שלם באותה משמ׳, ומעין זה בש"א יח כז וימלאום למלך, וכן גמל באותה משמ׳ לשון שלמות הוא.]

מיטב שדהו ומיטב כרמו יְשַׁלֵּם, כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם המבער את הבערה, כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר וגנב מבית האיש אם ימצא הגנב יְשַׁלֵּם שנים וכו׳ אשר ירשיען אלהים יְשַׁלֵּם שנים לרעהו, כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לשמר ומת או נשבר או נשבה אין ראה שבעת יי׳ תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו במלאכת רעהו ולקח בעליו ולא יְשַׁלֵּם ואם גנב יגנב מעמו יְשַׁלֵּם לבעליו אם טרף יטרף יבאהו עד הטרפה לא יְשַׁלֵּם, וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר או מת בעליו אין עמו שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם אם בעליו עמו לא יְשַׁלֵּם (שמות כא לג—כב יד). נפש כי תמעל מעל וחטאה בשגגה מקדשי יי׳ והביא את אשמו ליי׳ וכו׳ ואת אשר חטא מן הקדש יְשַׁלֵּם (ויקר׳ ה יה—יו). או מכל אשר ישבע עליו לשקר וְשִׁלַּם אתו בראשו וחמשתיו יסף עליו (שם שם כד). ואת הכבשה יְשַׁלֵּם ארבעתים[1]) (ש"ב יב ו). ותבא ותגד לאיש האלהים ויאמר לכי מכרי את השמן וְשַׁלְּמִי את נשיכי (מ"ב ד ז). חבל ישיב רשע גזלה יְשַׁלֵּם׳ (יחזק לג יה). לוה רשע ולא יְשַׁלֵּם וצדיק חונן ונותן (תהל׳ לז כא). לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב ונמצא יְשַׁלֵּם שבעתים את כל הון ביתו יתן (משלי ו לא). אם אין לך לְשַׁלֵּם למה יקח משכבך מתחתיך (שם כב כז). — ושלם האלהים: המעמך יְשַׁלְּמֶנָּה כי מאסת כי אתה תבחר ולא אני (איוב לד לג). מי הקדימני וַאֲשַׁלֵּם (שם מא ג).—ושלם אלהים לאדם נחומים: דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו וַאֲשַׁלֵּם נחמים לו ולאבליו (ישע׳ כז יח).—ואת השנים: וְשִׁלַּמְתִּי לכם את השנים אשר אכל הארבה הילק והחסיל והגזם (יואל ב כה).— ושלם האדם נדר שנדר לאלהים, שלם אשר נדר, נָדַר ושלם, שלם תודה[2]): כי תדר נדר ליי׳ אלהיך לא תאחר לְשַׁלְּמוֹ (דבר׳ כג כב). ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום אל המלך אלכה נא וַאֲשַׁלֵּם את נדרי אשר נדרתי ליי׳ בחברון (ש"ב יה ז). ועבדו זבח ומנחה ונדרו נדר ליי׳ וְשִׁלֵּמוּ (ישע׳ יט כא). ואני בקול

1) [בשבעים: שבעתים.]

2) [ז"א שלם קרבן תודה, קרבן בוידוי על אשם, ועי׳ תודה.]

תודה אזבחה לך אשר נדרתי אשלמה (יונה ב י). חגי יהודה חגיך שלמי נדריך (נחום ב א). מאתך תהלתי בקהל רב נדרי אשלם נגד יראיו (תהל׳ כב כו). זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך (שם נ יד). עלי אלהים נדריך אשלם תודות לך (שם נו יג). כן אזמרה שמך לעד לשלמי נדרי יום יום (שם סא ט). אבוא ביתך בעולות אשלם לך נדרי (שם סו יג). נדרו ושלמו לי״י אלהיכם כל סביביו (שם עו יב). נדרי לי״י אשלם נגדה נא לכל עמו (שם קטז יד, יח). זבחי שלמים עלי היום שלמתי נדרי (משלי ז יד). תעתיר אליו וישמעך ונדריך תשלם (איוב כב כז). כאשר תדר נדר לאלהים אל תאחר לשלמו וכו׳ את אשר תדר שלם טוב אשר לא תדר משתדור ולא תשלם (קהל׳ ה ג—ד). — ושלם פר במשמ׳ זו: קחו עמכם דברים ושובו אל י״י אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו [1] (הושע יד ג). — ובהשאלה, שלם האדם לזולתו כמעשיו, שלם לו רעה תחת טובה, ובקצור שלם לו, vergelten, heimzahlen; rétribuer; to pay back, retaliate: ויוסף אמר לאשר על ביתו קום רדף אחרי האנשים והשגתם ואמרת אלהם למה שלמתם רעה תחת טובה (בראש׳ מד ד). השמיעו אל בבל רבים וכו׳ שלמו לה כפעלה ככל אשר עשתה עשו לה (ירמ׳ נ כט). ישלמוני רעה תחת טובה שכול לנפשי (תהל׳ לה יב). ומשלמי רעה תחת טובה ישטנוני תחת רדופי טוב (שם לח כא). ואתה י״י חנני והקימני ואשלמה להם (שם מא יא). בת בבל השדודה אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו (שם קלז ח). אל תאמר אשלמה רע (משלי כ כב). מי יגיד על פניו דרכו והוא עשה מי ישלם לו (איוב כא לא). — ובהשאלה, כאלו לאלהים: וגם מה אתם לי צר וצידון וכל גלילות פלשת הגמול אתם משלמים עלי ואם גמלים אתם עלי קל מהרה אשיב גמלכם בראשכם (יואל ד ד). — ושלם האל גמול לאדם, שלם כפעלו, על חיק, ראשונה, שלם עון אבות על בנים [2]: ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו לא יאחר לשנאו אל פניו ישלם לו (דבר׳ ז י). אם שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם (שם לב מא). ויאמר אדני בזק וכו׳ כאשר עשיתי כן שלם לי אלהים (שופט׳ א ז). וי״י ישלמך טובה תחת היום הזה אשר עשית לי (ש״א כד כ). ישלם י״י לעשה הרעה כרעתו (ש״ב ג לט). כעל גמלות כעל ישלם [1] חמה לצריו גמול לאיביו לאיים גמול ישלם (ישעי נט יח). לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי אל חיקם (שם סה ו). קול שאון מעיר קול מהיכל קול י״י משלם גמול לאיביו (שם סו ו). ושלמתי ראשונה [2] משנה עונם וחטאתם (ירמ׳ טז יח). ושלמתי להם כפעלם וכמעשה ידיהם (שם כה יד). עשה חסד לאלפים ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם (שם לב יח). נסו מתוך בבל ומלטו איש נפשו אל תדמו בעונה כי עת נקמה היא לי״י גמול הוא משלם לה (שם נא ו). ושלמתי לבבל ולכל יושבי כשדים את כל רעתם אשר עשו בציון לעיניכם (שם שם כד). כי אל גמלות י״י שלם ישלם (שם שם נו). ולך אד׳ חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו (תהל׳ סב יג). חטאים תרדף רעה ואת צדיקים ישלם טוב (משלי יג כא). מלוה י״י חונן דל וגמלו ישלם לו (שם יט יז). אם רעב שנאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה חתה על ראשו וי״י ישלם לך (שם כה כא—כב). כי פעל אדם ישלם לו וכארח איש ימצאנו (איוב לד יא). ישלם י״י פעלך ותהי משכרתך שלמה מעם י״י אלהי ישראל (רות ב יב). —ואמר בן סירא: בעת מפקד אל תתאחר פטר לביתך ושלם רצון (ב״ס גנ׳ לה יא). —ובתו״מ: האוכל תרומה שוגג משלם קרן וחומש (תרומ׳ ו א). וכל המתחיב בנפשו אינו משלם ממון (כתוב׳ ג ב). האומר גנבתי וטבחתי ומכרתי משלם את הקרן על פי עצמו ואינו משלם תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה (שם ג ט). וכשהזיק חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ (ב״ק א א). דרסה על הכלי ושברתו ונפל על כלי ושברו, על הראשון

1) [עי׳ בהערה לערך פר.]

2) [השוה גם שמות פרטיים כגון שלמיהו, ובתעודות לכיש טבשלם בקצור מן טוב-שלם-יהו, ושים לב שאין לעמד על בנין הפעל בתוך השם, כדגמת ברכיהו מן ברך, ועוד.]

1) [אך כנראה צ״ל: כבעל גמלות כבעל שלם.]

2) [ועי׳ ראשון, הערות.]

משלם נזק שלם ועל האחרון משלם חצי נזק (שם ג ח). המפקיד אצל חברו בהמה או כלים ונגנבו או שאבדו, שלם ולא רצה לשבע וכו' נמצא הגנב משלם תשלומי כפל, טבח ומכר משלם תשלומי ארבעה וחמשה, למי משלם למי שהפקדון אצלו (ב"מ ג א). ואם כן ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה, על אחת כמה וכמה ישלם שכר לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה (ר"ע, מכות א ז). ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעלתך (אבו' ו ה). תאמרו בעבדי ובאמתי שיש בהן דעת שאם אקניטם ילך וידליק גדישו של אחר ואהא חיב לשלם (ידים ד ז). השר שואל איכן הוא השוחד ליקח, והשופט בשילום שלם לי ואשלם לך (ירוש' תעני' ב א).—ובשמוש משאל, משלם מדבר על דבר[1]: אין משלמין מן הלקט ומן השכחה ומן הפאה ומן ההפקר (תרומ' ו ה). רבי אליעזר אומר משלמין ממין על שאינו מינו ובלבד שישלם מן היפה על הרע ורבי עקיבא אומר אין משלמין אלא ממין על מינו, לפיכך אם אכל קשואין של ערב שביעית ימתין לקשואין של מוצאי שביעית וישלם מהם (שם ו ו). שהתם משלם חצי נזק מגופו ומועד משלם נזק שלם מן העליה (ב"ק א ד).—ובמשמ' מסר, כמו בבנין אפע' בארמ': לכי ושלמי הגדי לבעליו (טובי בן טוביאל, בקבץ דה"י של מסה, 99). ואוי למי שהוא ממושכן ונתבע לשלם הפקדון שאצלו כלומר האדם מתמשכן לשלם רוחו שהיא אצלו כפקדון לבעלה (ערוך ערך וה). כי אני נשבע ביי אלהינו אשר אשלמה את נפשי בידכם ועשיתם לי כטוב בעיניכם (יוסיפון פרק סה). ועי' הפע'.—°ושלם נפשו, במשמ' נפטר: ובדבו כזאת סגר ימיו שלם נפשו ויעזוב גבורה לעמו (יוסיפון גינצבורג קכו). ויהי כדברה שלמה נפשה ותצא רוחה והפל על בניה ותלך עמהם (שם קלב). ויהי כדברו הדברים האלה שלם נפשו ויאסף אל עמיו (שם קסה.) סורו מעלי כי עיפה נפשי מאד כי אין אני בגבול החיים ואני עומדת לשלם נפשי למלך (שם רג).

— פֻּעַ', מְשֻׁלָּם, יְשֻׁלַּם, יְשֻׁלָּם, — ששלמו אותו: הַיְשֻׁלַּם תחת טובה רעה כי כרו שוחה לנפשי (ירמ' יח כ). לך דמיה תהלה אלהים בציון ולך יְשֻׁלַּם נדר (תהל' סה ב).—וכמשמ' ששלמו לו גמול או ענש: הן צדיק בארץ יְשֻׁלָּם אף כי רשע וחוטא (משלי יא לא). בז לדבר יחבל לו וירא מצוה הוא יְשֻׁלָּם (משלי יג יג).—וביחוד פֻּעַ', מְשֻׁלָּם[1]), ככנוי לעבד יי': מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח מי עור כִּמְשֻׁלָּם ועור כעבד יי' (ישעי' מב יט).—ובתו"מ כינוי משלם, עי' שָׁלֵם, מְשֻׁלָּם.—ובסהמ"א: כמשולם, והרי הוא כמשולם כל תגמוליו ויצא נקי (רמ"י, ישעי' מב יט).—ואמר הפיטן: קורבנות תמימים וכהנים [ת]מימים אילו שלימים ואילו משולמים (ינאי, אז עשיית, קרוב' ויקר', זולאי, קסה).—ואמר המשורר: צבי השב לבבי המדכא אשר שמתיו בידך משלם ואל אמות בלא עתי ומאל תמורת גמלך רע טוב משלם (רמב"ע, הענק ד, בכורי, סמח).

—הִפְעִ', הִשְׁלִימָה, הִשְׁלִימוּ, תַּשְׁלִימֵנִי, יַשְׁלִם, יַשְׁלִים, יַשְׁלֵם, תַּשְׁלִים, יַשְׁלִמוּ, יַשְׁלִימוּ,—עשה שיהיה שלם, סים, גמר, vollmachen, beenden; compléter, finir; to complete, finish: קפדתי כארג חיי מדלה יבצעני מיום עד לילה תַּשְׁלִימֵנִי[2]) שויתי עד בקר כארי כן ישבר כל עצמותי מיום עד לילה תַּשְׁלִימֵנִי (ישעי' לח יב–יג). מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו יַשְׁלִים וכו' האומר לכורש רעי וכל חפצי יַשְׁלִים (שם מד כו–כח). כי יַשְׁלִים חקי וכהנה רבות עמו (איוב כג יד).—ובמשמ' קים שלום עם זולתו, Frieden halten; entretenir la paix; to keep peace: ואם לא תַשְׁלִים עמך ועשתה עמך מלחמה וצרת עליה (דבר' כ יב). ויהי כשמע אדני צדק מלך

---

[1]) [עי' בספר העורך „הלשון והספר" כרך הלשון, בפרוש הכתב לעזרבעל.]

[1]) [אמנם לפי כל הפרושים קשה הבטוי, גם כמי ששׁלם שכרו כעבד, וגם כפי הקריאה מְשֻׁלָּם שהֻצעה. ואמנם אפשר שיש לבטא כִּמְשֻׁלָּם, כזה המושל בהם, בדומה לנאמר שם מט ז: כה אמר יי' וכו' לבזה נפש למתעב גוי לעבד משלים, וגם כאן אפשר שהכונה לעבדי משלם, לעבדי המושל בהם, וצ"ע.]

[2]) [אמנם הדברים קשים, ועי' בהערה לערך א. שֶׂיָה עמ' 9948.]

ירושלם כי לכד יהושע את העי ויחרימה וכי השלימו ישבי גבעון את ישראל ויהיו בקרבם (יהוש׳ י א). עלו אלי ועזרני ונכה את גבעון כי השלימה את יהושע ואת בני ישראל (שם שם ד). לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי ישבי גבעון את הכל לקחו במלחמה (שם יא יט). ויראו כל המלכים עבדי הדרעזר כי נגפו לפני ישראל וישלמו את ישראל ויעבדום (ש״ב י יט, וכעין זה דהי״א יט יט). וישלם יהושפט עם מלך ישראל (מ״א כב מה). ברצות יי׳ דרכי איש גם אויביו ישלם אתו (משלי יז ז).— ובתו״ם: מעות חולין ומעות מעשר שני שנתפזרו מה שלקט לקט למעשר שני עד שישלים והשאר חולין (מע״ש ב ה). מי שלא אכל בלילי יום טוב הראשון ישלים בלילי יום טוב האחרון (כדי אליעזר, סוכה ב ו). מתחיל בתורה ומשלים בנביא, ר׳ יוסי אומר אם השלים בתורה יצא (כ״ה ד ו). שלש תעניות הראשונות אנשי משמר מתענין ולא משלימין וכו׳, שלש שניות אנשי משמר מתענין ומשלימין ואנשי בית אב מתענין ולא משלימין, שבע אחרונות אלו ואלו מתענין ומשלימין (תעני׳ ב ו). היו מתענין וירדו להם גשמים קודם הנץ החמה לא ישלימו, לאחר הנץ החמה ישלימו (שם ג ט). הריני נזיר ונזיר כשיהיה לי בן, התחיל מונה את שלו ואחר כך נולד לו בן, משלים את שלו ואחר כך מונה את של בנו (נזיר ב ט). הפר לעבדו יצא לחרות (ו)משלים נזירותו (שם ט א). גט קרח הכל משלימין עליו דברי בן ננס, רבי עקיבא אומר אין משלימין עליו אלא קרובים הראוין להעיד במקום אחר (גיטי׳ ח י). כך אמרו נשיאים, יתנדבו ישראל מה שמתנדבים ומה שמחסרים אנו משלימים (ספרי במדי׳ מה). למלך שהיו לו אפוטרופסים במדינה והשלים להם את שלו ומסר להם את בנו (שם דברי׳ סו). ישב לו לגלח באו ואמרו לו מת אביו הרי זה משלים את ראשו (יבוש׳ פנח׳ א א). מכיון שהוא עומד בתוך שנתו של אילן משלים שנתו (ר׳ מנא, שם ר״ה א ב). לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפי׳ עטרות ודבון שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו (רב הונא בר יהודה בשם רבי אמי, ברכי׳ ח.–ח:). מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא י׳ ושחרר עבדו והשלימו לעשרה (שם מז:). במלך שלמה, במלך שהשלים מעשיו לבריותיו, כיצד, השלים האש לאברהם, השלים החרב ליצחק, השלים המלאך ליעקב (מד״ר שה״ש, עמודיו עשה). וכחרון אף אל ביושבי הארץ אמר לסור את דעתם עד לא ישלימו את ימיהם (ברית דמשק יא ה, סגל, השלח כו, 499).—ובספחמ״א: אמר החכם בהכמה החכמים משלימים גמול הבורא (מבחר הפנינים א א). וכן אם יבקש ממנו מי שלמעלה ממנו או שלמטה ממנו חפץ, יסבב לעשותו בכל לבו וישתדל להשלימו במצפונו וכו׳ ואם ישלימהו על ידו אל יחזיק טובה לעצמו וכו׳ אלא יודה לאל שהשלימו על ידו (כ״י א״ח, חו״ה, הכניעה ד). אם שכירים אתם לא השלמתם[1] פעולת היום (רס״י, ברלש׳ כט ז). שהיה משה מחזר אחריהם להשלימם בדברי שלום (הוא, במדי׳ טז יב). ושם בעל פקידות, ממונה לשמור שלא יצא איש מן העיר להשלים אל הכשדים (הוא, ירמי׳ לז יג). וכליתי חמתי בם, אשלים כל חרוני וחפצי ברעתם (הוא, יחזק׳ ו יב). —ובמשמ׳ מסר דרישת שלום: ועתה מקרוב בה הנה סוחר וכו׳ והשלימני עד מאד בעל פה מצידך (אגרי׳ הלל הסופר, טעם זקנים ע:, חמדה גנוזה, יח.).— ובמשמ׳ מסר[2], übergeben; délivrer; to commit,

---

[1]) [נ״א: שלמתם, כנראה כט״ס.]

[2]) [בארמ׳ אשלם, ועי׳ פע׳. ואלה דברי העורך, הלשון והספר, כרך הספר, עמ׳ 128: במקום הנאמר במלכים ב ו, יא: ׳ויקרא (מלך ארם) אל עבדיו ויאמר אליהם וכו׳ מי משלנו אל מלך ישראל׳ מתרגמים השבעים: τίς προδίδωσί με, ולפי זה מניחים כמה מן החוקרים, שהייתה לפניהם גירסה כגון: מי מלשינני. ואולם לא זאת הוראת הפעל היוני אלא: מי מוסרני; ועל כן נראה, שהיה לפניהם בקירוב, ובעיקר כדיבור ארמי בפי מלך ארם, כדוגמת דברי לבן הארמי בבראשית לא, מז: מי (בעיקר: מן) ישלמני, כהוראת צורה זו בדיאלקטים ארמיים, וביחוד בסורית.

לדעת ר״מ ש׳טראשון במכתבו בראש ספר „קריה נאמנה" לרשי״פ יש להניח את המשמ׳ מסר גם בדוגמאות הבאות: שלמה קראו (ליצר הרע) שונא שנאמר אם רעב שונאך האכילהו לחם וכו׳ וה׳ ישלם

deliver: וזה (הגֵר) שלא ראה אחד מהם בא והשלים את עצמו להקב"ה וקבל עליו מלכות שמים (תנחומא בובר לך לך ו). עמד משה והשכים לפתחו של יהו"ע וכו' ונתעלמו עיניו[1]) של יהושע ולא ראה אותו כדי שיצטער וישלים עצמו (למיתה) (תנחו' ואתחנן ו). המן הרשע שהיה מחשב בלבו ואומר למחר אני משכים ואומר למלך מעשיו של מרדכי והוא משלימו לידי (מדרש שוח"ט משלי יט). מה התור הזה משלים נפשו על מזונותיו כך משה השלים נפשו על ישראל (מדרש שה"ש ב, גריינהוט, כה.). ומוסרין אותך ומשלימין אותך (היכלות רבתי יז, ביהמ"ד ילינק ג, 96). מפני שהאשה משלמת נפשה על סעודת שעה ועוברת עבירה ואומרת אין בכך כלום (סדר אליהו רבה כח, איש-שלום, 122). ועי' נֶפֶשׁ, 3738.—ובסהמ"א: אבן האריך אפו בהיותו בשחין רע ובנגעי' גדולי' עד אשר נדרשה נשמתו מקרבו וישלימנה לאלהיו ולא רצה להשלימנה אליו בלא קריאה (יוסיפון עא).—ואמר הפיטן: חיות פליאות ועצומות, אחת לאחת משלימות (קובץ' הפיוטים, 7). נפשו לטבח השלים מפחד חילו (קלונימוס הקטן, אמרתי סעו מני).—ובקצור השלים, במשמ' השלים את נפשו, נפטר: אין מבטלין ת"ת עד שתצא נשמתו של מת וכשהיה ר"ש בנו של ר"ע חולה לא בטל בית מדרשו אלא פקדו ביד שלוחו, בא הראשון ואמר לו נטען, אמר להן שאלו, עד שבא השני ואמר לו הכביד החזירן לת"ת, בא השלישי ואמר לו גוסס, אמר להם שאלו, ובא הרביעי ואמר לו השלים עמד חלץ תפלין וקרע את בגדיו וכו' (שמחות ח).

—הפעי, הָשְׁלַם,—נאלץ להשלים, לחיות בשלום: כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה הָשְׁלְמָה[2]) לך (איוב ה כג).—ובתו"ם, גם במשמ' נמסר, היה מסור: ויצר, שהיה יצרן קשה מכל בני אדם, ושלם, שהיו מושלמים ליצרם ומשלמין רעה תחת טובה (מד"ר בראשי' לד). כאותן כתות של מלאכי השרת שהם יראים ומושלמים לי (שם במדי ב). לסוף מ' יום מרדו ישראל בהקב"ה ועשו להם עגל מסכה וכו' אבל הלוים נמצאו מושלמים עם הקדוש ברוך הוא (שם שם ז). אמר לו האלהים משה אין את רואה לישראל היכן הם עומדים ואומרים כל אשר דבר י"י נעשה ונשמע, חייך בכוכבים הם עומדים, אינם מושלמים לי אלא מ' יום (שם שם). יגיע מצרים זה פרעה, וסחר כוש זה תרהקה מלך כוש, וסבאים אנשי מדה אלו חיילותיהן, עליך יעבורו זה חזקיהו וסייעתו, ולך יהיו כבר מושלמין לך (שם שה"ש ד, אתי מלבנון). אומות העולם אומרות לישראל עד מתי אתם מתים על אלהיכם ומשלמין לו (שם שם ז, שובי שובי השולמית). הבת ירושלם, הבת שיראה ומשלמת לי (שם איכה ב יג, מה אעידך).—ובסהמ"א, גם במשמ' היה שלם ומשֻׁכלל: שהם לא היו נבדלים מן המורגש ולא הושלמו שלמות שכלי (ר"י א"ת, מו"נ א סג). שהם המצות המעשיות שבהם תושלם הנפש (מנחת קנאות, קופמן, 74). וסמוך לערב [בא] לקראתי הבחור המושלם ס' בנימין שלמה (הידי"א, מעגל טוב, 77).—*מֻשלם בכל המעלות, שהגיע לשלמות, volkommen; parfait; perfect.

—התפ', *הִשְׁתַּלֵּם,—א) ששִׁלמו אותו, שנתנו אותו לשִׁלום חוב וכדו': קדמו בעלי חובות והגביהו בין חב עד שלא הזיק בין הזיק עד שלא חב לא עשו ולא כלום לפי שאין משתלם אלא מגופו (ב"ק לג). ממון המשתלם בראש מוסיף חומש, ממון שאין משתלם בראש אין מוסיף חומש (שם סה:). מלוה משתלמת בכל מקים, אבידה ופקדון אין משתלמין אלא במקומן (שם קיח.). תרומה אינה משתלמת אלא מן החולין (ב"מ כד.). דשכירות אינה משתלמת אלא בסוף (שם עג.).—ובסהמ"א: אדם שכתב לחבירו הכל נשתלמה ממך ואין לי עליך לא דין ולא ערעור ולא קול (תשו' גאו' קדמו' כח).—ואמר הפיטן: אולי ירחם

לך, אל תקרי ישלם לך אלא ישלימנו לך (רב עוירא ואיתימא רבי יהושע בן לוי, סוכה נב.). כי אתא סנחריב וצר עלה דירושלים כתב שבנא פתקא שדא בגירא שבנא וסיעתו השלימו, חזקיה וסיעתו לא השלימו (סנה' כו.). אנכי שלומי אמוני ישראל, אני היא שהשלמתי מניינן של ישראל במצרים, ואני היא שהשלמתי נאמן לנאמן, יוסף למשה (מד"ר בראשי' לד).]

1) [צ"ל: ונתעלם מעיניו.]

2) [אמנם אפשר היה לבטא גם בהפע', הִשְׁלְמָה, באותה כונה.]

לקתה בכפלים, לעוטה אריות כמו בפי שחלים, לוקה ומשתלמת בעון שולים (שמואל הכהן, מלאכי רחמים, סליח' ליום ג).—ובמשמ' קבל תשלום[1]: אף עכשיו יכול לומר לו כי נשתלמתי ממון של שותפות בחשבון שחישבתי (תשו' הגאו' הרכבי, 114). אין לבן לאה שהיה לה מיעקב כלום בשדה זו עד שישתלם ראובן אחריות נכסים שמכרה אמו שלא כדין (תשו' גאו' ה, 284). אם מרצין את האשה ונתרצית לו מוטב ואם לאו משתלמת כמו שפירשנו וכופין את הבעל עד שיגרש (שערי צדק, תשו' הגאו' שער ד חלק יו, כו:). ואם אתאחר מלפרוע לו סך זה הממון הרשיתי מעכשיו לטרוף לו כל מה שימצא אצלי בעולם ולהשתלם סך זה עד סוף פרוטה (שו"ת הרי"ף רעח). שהמשתלם חצי נזקו שמין לו את הנבלה (רש"י, שמות כא לה). ישלם המזיק עד שישתלם הניזק כל נזקו (הוא, שם שם לו). לא ישתלמו במעשיהם אלא רעה (הוא, ישעי' כט ה). ישתלמו שכר טוב אביהם (הוא, איוב מא ד). וחני לו לפלוני בר פלוני להיות בידו לזכות מחמת שכבר נשתלמתי ממנו כך וכך דינרין שהוא חייב לו מזמן פלוני (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 160).—ואמר המשורר: והנפרע ובעל חוב בלי שם יהי נשבע ומשתלם בנרשם (רה"ג, שערי שבועות, קבולת קונטרסים, 128);—ובמשמ' נגמר: ר' מאיר היה יושב ודורש בלילי שבת והיתה שם אשה ששומעת את קולו וערב לה והמתינה לו עד שנשתלם (והזהיר לו מ).—ובמשמ' השתכלל: כי הוא ית' שלם בתכלית חשלמות ומשלים לכל מה שזולתו ואינו משתלם בדבר חוץ ממנו (ר"י אברבנאל, שמים חדשים עיון ד דרוש כ). — ובמשמ' השלים את ידיעותיו, את הכשרתו, sich vervollkommen; se perfectionner; to perfect oneself, נוהג בספרות ובדבור, גם בצרופים כגון תלמיד משתלם וכדו'.

—נפע', *נִשְׁלַם,—כמו קל, נגמר, נעשה שָׁלֵם: משנולד בנימין נשלמה המטה ומעתה ראויים למנות

1) [בתוספת' ב"מ ד ב הוצ' צוק"מ כתוב: משכיר אדם מעותיו לשולחני וכו' נישתלם עליהן אסור משום רבית, ע"כ. אבל בתוספת' שבגמרא: נשתלשו, ובכ"י וינה: נשתלט, וכן נראה יותר.]

(רש"י, בראש' לט כב). והנה חלום, והנה נשלם חלום שלם לפניו והוצרך לפותרים (הוא, שם מא ז). ורש"י כתב שאמר הכתוב בחמשה עשר יום לחדש חשני להפריש חנייה זו לפי שבו ביום נשלמה[1] החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן (רמב"ן, שמות טז ב).—ואמר המשורר: נשלם ההגיון תהלה לאל עליון (ראב"ע, הגיון הנפש, בסוף הספר). ועי' עוד דודזון, אוצר השירה והפיוט ג, 225. — ובצרוף תם ונשלם, ואמר המשורר: הם ונשלם קץ הנעלם (רפאל, שיר השבחה 119:—תרפ"א 149:) — ובפרט בנסחה תם ונשלם שבח לאל בורא עולם, ובראשי תבות תושלב"ע, בסיום ספרים. — וגם במשמ' היה שלום לו, ואמר המשורר: ואקדישך ואעריצך בסוד עמי ומקהלם, ושם אכף ואפרוש כף ואבואה בלב נשלם (ראב"ע, ספר יה, כהנא א, 20).

שָׁלֵם[2], ת"ז, שְׁלֵמָה, שְׁלֵמִים, שְׁלֵמוֹת, — מָלֵא, כֻּלּוֹ, vollständig, ganz; complet, entier; complete, whole: אֶבֶן שְׁלֵמָה וצדק יהיה לך איפה שְׁלֵמָה וצדק יהיה לך (דברי' כה טו). מאזני מרמה תועבת יי' ואבן שְׁלֵמָה רצונו (משלי יא א). ישלם יי' פעלך ותהי משכרתך שְׁלֵמָה מעם יי' אלהי ישראל (רות ב יב). עד היום מוסד בית יי' ועד כלתו שָׁלֵם בית יי' (דה"ב ח טז). — ואבן שלמה בבנין, שלא נכרת ממנה דבר: אבנים שְׁלֵמוֹת תבנה את מזבח יי' אלהיך (דברי' כז ו). מזבח אבנים שְׁלֵמוֹת אשר לא הניף עליהן ברזל (יהוש' ח לא). והבית בהבנתו אבן שְׁלֵמָה[3] מסע נבנה (מ"א ו ז). — ובמובן נפשי, כמו תם, תמים, שלם עם אחר, עם אלהים, אֶל אלהים, נתון לו כֻּלּוֹ: האנשים האלה שְׁלֵמִים הם אתנו (בראש' לד כא)[4]. והיה לבבכם שָׁלֵם עם יי'

1) [ברש"י שמות טז א: כלתה.]

2) [היא המלה המשמשת גם כבינ' פוֹעֵ' מן שָׁלַם, בין שקדם שמושה בלשון כפעל ובין כתאר.]

3) [זאת בעקר גם הוראת המלה לגבי אבן המשקל (דברי' כה טו, ועוד), שהובאה לעיל: משקל שלא נִטל והֻפחת ממנו.]

4) [על בראש' לג יח עי' בהבאות מתו"מ, ובהערה. הכתוב בנחום א יב: אם שְׁלֵמִים וכן רבים וכן נגוזו ועבר, לא נתפרש בפרוש מסתבר, ואפשר שאין הגרסה מְסֻמכת.]

אלהינו ללכת בחקיו ולשמר מצותיו כיום הזה (מ״א ח סא). ולא היה לבבו שָׁלֵם עם יי׳ אלהיו כלבב דויד אביו (סס יא ד). רק לבב אסא היה שָׁלֵם עם יי׳ כל ימיו (סס טו יד). להתחזק עם לבבם שָׁלֵם אליו (דהי״ב טז ט). — ובצרוף לבב שלם, לב תמים ונכון עם אלהים ואדם[1]: אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שָׁלֵם והטוב בעיניך עשיתי (מ״ב כ ג). כל אלה אנשי מלחמה עדרי מערכה בלבב שָׁלֵם באו חברונה (דהי״א יב לח). דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שָׁלֵם ובנפש חפצה (סס כח ט). כי בלב שָׁלֵם התנדבו לייי׳ (סס כט ט). ולשלמה בני תן לבב שָׁלֵם לשמור מצותיך (סס סס יט). כה תעשון ביראת יי׳ באמונה ובלבב שָׁלֵם (דהי״ב יט ט). ויעש הישר בעיני יי׳ רק לא בלבב שָׁלֵם (סס כה ב). — וגלות שלמה, כנראה במשמ׳ גלות של אנשים שלמים עם אחרים[2]: על הגלותם גלות שְׁלֵמָה להסגיר לאדום (עמו׳ א ו). — ובתו״מ: תורמין בצל קטן שלם ולא חצי בצל גדול (תרומ׳ ב ה). בצל שנתנו בתוך עדשים אם שלם מותר ואם חתכו בנותן טעם, ושאר כל התבשיל בין שלם בין מהותך בנותן טעם (סס י א). אפילו מאפה סאה והיא פרוסה אין מערבין בו, כיכר באיסר והוא שלם מערבין בו (עירובי ז י); אין מוכרין להם בהמה גסה עגלים וסייחים שלמין ושבורין (פסחי׳ ד ג). כדי שיהא לבו שלם בתפלה (תענ׳ ב ב). הרי עלי לגלח חצי נזיר, ושמע חבירו ואמר ואני עלי לגלח חצי נזיר, זה מגלח נזיר שלו, וזה מגלח נזיר שלם (נזיר ב ו). מה בין תם למועדם אלא שהתם משלם חצי נזק מגופו, ומועד משלם נזק שלם מן העליה (ב״ק א ד). על הראשון משלם נזק שלם ועל האחרון משלם חצי נזק (סס ב א). ומנו את הצאן והיא שלימה (סס י ח). לא את הבור ולא את הגת ולא את השובך בין חרבים בין שלמים (נ״א ישובין) (ב״ב ד ט). כמה מלקין אותו, ארבעים חסר אחת וכו׳ ר׳ יהודה אומר ארבעים שלימות הוא לוקה (מכות ג י). אבר מן החי כמת שלם (עדי׳ ו ג). אין ממירין אברים בעוברים ולא עוברים באברים ולא אברים ועיברים בשלמים ולא שלמים בהן (תמורה א ג). והרי הוא לאביו ולאמו ולכל קרוביו כחתן שלם (נדה ה ג). הרימון והאבטיח שנימוק מקצתו אינו מצטרף שלם מכאן ומכאן ונימוק מן האמצע אינו מצטרף (עוקצ׳ ב ג). (הרואה) את הקטוע ואת הסומא את מוכי שחין אומר ברוך דיין האמת, מתניתין כשהיו שלמים ונשתנו (ירוש׳ ברכ׳ ט ב). מצווין ישראל לפרנס עבדים קיטעין יותר מן השלימין (כ׳ אחא, ירוש׳ ב״ק ח ה). הכרת העובר לחדשים שלימין ולידתו לחדשים מקוטעין (סס נדה א ג). הביאו לפניהם פתיתין ושלמין וכו׳ מברך על הפתיתין ופוטר את השלמין (ברכ׳ לט:). שמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע (סס סס). שלום אתה ושלימה משנתך ששמת שלום בין התלמידים (סס סס). ויבא יעקב שלם, ואמר רב שלם בגופו שלם בממונו שלם בתירתו (שבת לג:[1]). אילו באו עליה שנים אחד כדרכה ואחד שלא כדרכה יאמרו בעל שלימה חמשים בעל פגומה חמשים (כתוב׳ מ:). והיה מנשק בכתלים ומגפף בעמידים ואומר הוי שלם ביתי הוי שלם פלטין שלי (פסיק׳ ר״כ, דברי ירמיהו, בובר, קטו.). — וכתה״פ, מְשֻׁלָּם[2], במשמ׳ בשלמות: שכר את החמרים הלכו ולא מצאו ושכר את הפיעלים והלכו ומצאו את השדה כשהיא לחה נותן להן שכרו משלם (תוספת׳ ב״מ ז א). ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב, נתנו לו ישראל שכרו משלם ולא קפחוהו (ספרי במדי׳ קנז). באו אותם פועלים ליטול שכרן ונתן לו שכרו עמהן משלם, והיו הפועלים מתרעמין ואומרין אנו יגענו כל היום וזה לא יגע אלא שתי שעות, ונתן לו שכרו עמנו משלם (ירוש׳ ברכ׳ ב ח). השוכר את הפועל לעשות בשלו והראהו

1) [גם באשור׳ בא לִבּ גָּמְר באותה משמ׳.]

2) [ואת כנראה משמ׳ הבטוי, ולא גלות של כל בני הארץ, ועי׳ שָׁלוֹם, הערות.]

1) [אמנם בכתוב בתורה (בראשי׳ לג יח): ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען, קשה להבין שלם כת״ז, ויש רואים כאן שם מקום, ואכן גם בהבנה זו אין הדברים ברורים, וצ״ע.]

2) [במקום כתיב זה בא במקורות גם שלם, מושלם, מושלם, משלים, משולם, ועי׳ בדברי חנוך ילון, תרביץ א א, 153—155 ושם א ב, 139—140 ובהערות י״נ אפשטין שם ובדגמות המרבות המובאות שם. על כל פנים נראה, שהיה המבטא מְשֻׁלָּם קים בלשון כדגמת מְעֻמָּד, מְיֻשָּׁב, מְקֹרָב, מְרֻחָק.]

כשל חברו נותן לו שכרו משלם וחוזר ונוטל מבעל הבית (ב"מ עו.). כל מי שמתכשר במלאכתו יטול שכרו משלם וכל מי שמתעצל במלאכתו ינתן בדימוס (מד"ר שמות ג). — ובספה"א: ויביאה יצחק האהלה שרה אמו, שנמצאת שלימה כשרה אמו (פדר"א עז). ואם נולד לאחר זה המנין קביעת ר"ה שבת ומרחשון וכסלו שלימים ופסח יום ה' (הוספ' ותקונ' לסדר רע"ג, 19). שאני שלם עמך ומבקש אהבתך (רס"י, ברא' לג ו). שמדרגות בני אדם בשער הזכיות והחובות עשר מעלות, צדיק, רשע, עובד, ממרה, שלם, מקצר, הוטא, מזיד, שב, כופר (ר"י א"ח, או"ד ה). אמנם השלם מי שהתישר לו לקיים כל המצוות וההזהרות ולא קצר במאומה בהם (שם שם). ויש איש שנשלמו סבותיו ובא שלם ואיש שחסרו סבותיו ובא חסר, ככושי אשר לא הוכן ליותר מקבול צורת האדם ו־דבור בתכלית החסרון, והפילוסוף אשר לו נתכנו תכונות וכו' (הול. כוזרי א א). לא ישתמשו אלא במעשים היותר שלמים ובעתים היותר נכונים ובטוב שבעניינים (שם שם). הצרעת היא מהחליים הנדבקים מהחולה אל השלם (ראב"ע, ויקרי יג ג). שהבורא יתברך אצל המשיגים השלמים לא יתואר בתארים רבים (ר"מ א"ח מו"נ א כ). וכן כל מה שהוא שלמות אצלנו ייוחס לו יתעלה להורות עליו שהוא שלם במיני השלמיות כלם ואין עמו חסרון או העדר כלל (שם שם כו). אונקלוס הגר שלם מאד בלשון העברית והארמית (שם שם כז). כי שנים יהיו כסלו וטבת ב' ימים ותקרא השנה של שלמים ושנה יהיו כסלו וטבת יום א' ותקרא חסרים (חשבון העבור לר"ם במז"ל, דברי חכמים, לא). מיעקב אבינו שהיה שלם בתכלית השלימות (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, פרה, ל.). כי הכסף והזהב כשאר אבני המחצבים בעיני השלמים חשובים (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה, 7). אי זו חכמה היא יותר שלמה ויותר מעולה (שם, 20). כי זה חוק כל שלם בכל מלאכה להוציא מלבו אחר שידע הכללים דברים פרטיים (שם, 26). והפילוסוף השלם סתם הוא מי שהגיעו לו החכמות העיוניות (שם, 70). אם שלמותו הוא בשיהיה שלם האיברים ונאה וכו' (שם, 72). למוד חכמת הנגון אחר כל החכמות בעבור שתקרא שלם (ר"י בדרשי, פרדס, סוף פרק ז', אוצ"ס ג). אבל אנו רואים בכל המקומות עגול שלם (השמש) (גרשון בן שלמה, שער השמים, סוף מאמר יג). שהפצירו בי שלמים וכן רבים (פנקס ועד ארבע הארצות, 14). רמז שיש בישראל יראים ושלמים, רמז רחלים, שהם כרחל לפני גוזזה ביראה שלימ' (נועם אלימלך, וישלח). —ואמר המשורר: חצי נדיב יחשב המהונן אשר שאל במתנה גדולה, והשלם אשר יתן בדרכו מעט או רב בטרם השאלה (ר"ש הנגיד, בן משלי תקמג, אברמסון, 156).

שֶׁלֶם, ש"ז, מ"ר שְׁלָמִים, סמ' שַׁלְמֵי, ככ' שְׁלָמֵינוּ, שְׁלָמֶיךָ, שַׁלְמֵיכֶם, שְׁלָמָיו, שַׁלְמֵיהֶם, — זבח בשר, שנתן ממנו חלק כקרבן לגבה אך רבו שמש למאכל חג לאדם [1]: מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו את עלתיך ואת שְׁלָמֶיךָ את צאנך ואת בקרך (שמות כ כד). ואת האיל יעשה זבח שְׁלָמִים ליי' (במד' ו יז). ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש אשר תחת זבח הַשְּׁלָמִים (שם שם יח). וכי תעשה בן בקר עלה או זבח לפלא נדר או שְׁלָמִים ליי' (שם יה ח). וזבחת שְׁלָמִים ואכלת שם (דבר' כז ז). ויעלו עלות ושְׁלָמִים ליי' (שופטי כ כו). ויהי ממחרת וישכימו העם ויבנו שם מזבח ויעלו עלות ושְׁלָמִים (שם כא ד).

---

[1] [פרוש השם שנוי במהלקת: קרוב לראות את השלמים כזבחים שבאו בעקר כשלום לנדר, בחלק משם ש המלה, ואהרים ראו בו קרבן לשם שלום המקריב, כשבעים θυσία εἰρηνική, ואין זאת כנראה אלא בדרשה, לפאר הקרבן. ואין לעמד בדיוק על כונתו הראשונה של המנח על פי תורת השלמים בפרשת ויקרא ג וכו', ואף לא על פי שמוש המלה בתעריף הקרבנות הכנעני ממרסיליה (סלושץ, אוצר מס' 129) שדבר בו על סוגי זבח אלו במקנה ובעוף: כלל (ז"א כָּלִיל, עולה), צועת (מנח לא ברור) ושלם כלל; ובעוד שבכלל ובצועת נתן לכהנים, נוסף על תשלום בכסף, גם חלק מן הבשר, לא נתן להם בשר בשלם כלל. ואפשר שגם במקרא בא שלם בעקר כקצור במק' שלם כליל או שלם עולה, כלשון תשלום או תמורה של עולה, כק־בן שרק בסמל נתן לאל ושנפדה למאכל אדם. גם באוגרית, באים שלמם ז"א שלמים כסוג מסוגי הקרבן (עי' גינזברג, כתבי אוגרית 111 וכו'), אך אין ללמד דבר ברור מן הנם הסתום לפי שעה. וצ"ע.]

ויאמר שאול הגשו אלי העלה והשלמים (ש״א יג ט). ויבאו את ארון יי׳ וכו׳ ויעל דוד עלות לפני יי׳ ושלמים ויכל דוד מהעלות העולה והשלמים ויברך את העם (ש״ב ו יז–יח). ויבן שם דוד מזבח ליי׳ ויעל עלות ושלמים (שם כד כה). ויקץ שלמה והנה חלום ויבוא ירושלם ויעמד לפני ארון ברית אדני ויעל עלות ויעש שלמים ויעש משתה לכל עבדיו (מ״א ג טו). ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר וכו׳ כי עשה שם את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים כי מזבח הנחשת אשר לפני יי׳ קטן מהכיל את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים (שם ח סד). והעלה שלמה שלש פעמים בשנה עלות ושלמים על המזבח אשר בנה ליי׳ (שם ט כה). ושה אחת מן הצאן מן המאתים ממשקה ישראל למנחה ולעולה ולשלמים לכפר עליהם (יחזק׳ מה טו).—ומ״י שלם: כי אם תעלו לי עלות ומנחתיכם לא ארצה ושלם מריאיכם לא אביט (עמ׳ ה כב). — וזבח שלמים, זבחי שלמים, זבחים שלמים, זבח תודת שלמים: וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים ליי׳ פרים (שמות כד ה). ואם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים ליי׳ זכר או נקבה תמים יקריבנו (ויקר׳ ג ו). וזאת תורת זבח השלמים אשר יקריב ליי׳ וכו׳ על חלת לחם חמץ יקריב קרבנו על זבח תודת שלמיו והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה ליי׳ לכהן הזרק את דם השלמים לו יהיה ובשר זבח תודת שלמיו ביום קרבנו יאכל וכו׳ ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי לא ירצה וכו׳ והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר ליי׳ וטמאתו עליו ונכרתה הנפש ההיא מעמיה ונפש כי תגע בכל טמא וכו׳ ואכל מבשר זבח השלמים אשר ליי׳ ונכרתה הנפש ההיא מעמיה וכו׳ המקריב את זבח שלמיו ליי׳ יביא את קרבנו ליי׳ מזבח שלמיו וכו׳ ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן מזבחי שלמיכם וכו׳ כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם וכו׳ זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים (שם ז יא–לז). למען אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם וכו׳ אל פתח אהל מועד אל הכהן וזבחו זבחי שלמים ליי׳ אותם (שם יז ה). וכי תזבחו זבח שלמים ליי׳ לרצנכם תזבחהו (שם יט ה). ואיש כי יקריב זבח שלמים ליי׳ לפלא נדר או לנדבה בבקר או בצאן תמים יהיה לרצון (שם כב כא). וילכו כל העם הגלגל וימלכו שם את שאול לפני יי׳ בגלגל ויזבחו שם זבחים שלמים לפני יי׳ (ש״א יא טו). ויאמר שאול הגשו אלי העלה והשלמים (שם יג ט). ויזבח שלמה את זבח השלמים אשר זבח ליי׳ בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף (מ״א ח סג). זבחי שלמים[1] עלי היום שלמתי נדרי (משלי ז יד). — ובתהו״מ: אמר להם ר׳ שמעון, מה אם הקל בזבחי שלמים שהוא מביא לידי פגול ונותר וטמא, לא נקל בתרומה, אמרו לו מה אם הקל בזבחי שלמים שהן מותרין לזרים, נקל בתרומה שהיא אסורה לזרים (מע״ש ג ג). חמשה דברים באין בטומאה ואינן נאכלין בטומאה, העומר ושתי הלחם ולחם הפנים, וזבחי שלמי צבור ושעירי ראשי חדשים (פסח׳ ז ד). מותר שלמים לשלמים, מותר פסח לשלמים (שקל׳ ב ה). עולות במועד באות מן החולין והשלמים מן המעשר (חגי׳ א ג). מי שיש לו אוכלים מרובים ונכסים מועטים מביא שלמים מרובים ועולות מועטות, נכסים מרובים ואוכלין מועטין מביא עולות מרובות ושלמים מועטין (שם שם ה). שלמים של אמש ושלמים של היום של אמש קודמין, שלמים של אמש וחטאת ואשם של היום של אמש קודמין (כ״מ, זבח׳ י ו). אלו טעונין תנופה ואין טעונין הגשה, לוג שמן של מצורע וכו׳ ואמורי שלמי יחיד וכו׳ (מנח׳ ה ו). שלשה מינים טעונים שלש מצות וכו׳ ואלו הן, זבחי שלמי יחיד וזבחי שלמי צבור ואשם מצורע וכו׳ (שם שם ז).—ואמר המשורר: שלמי שמחה במקום מנחה היום אקחה לא אתמהמה (מלאכי הכהן, שיר לכבוד דוד מילדולא ועמנואל כלבו, מזרח ומערב ג, 248).

שִׁלֵּם, ש״ז, מה״ם מן שלם, כמו שלום: לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם כי קרוב יום אידם וחש עתדת למו (דבר׳ לב לה).

שִׁלֵּם, עי׳ שלום.

---

1) [באותה משמ׳ בא גם זבח בלבד, ועי׳ שם].

שַׁלְמָה, עי' לַמָּה, עמ 2697.

שִׂלְמָה, עי' שְׂלוּמָה.

שַׁלְמוֹן[1], ס"ז, רק מ"ר שַׁלְמוֹנִים, — תשלום, מתנה, Geschenk: présent; present: שריך סוררים וחברי גנבים כלו אהב שחד ורדף שַׁלְמֹנִים (ישעי' א כג). — ובסהמ"א: וכן מי שהיה רודף שלמונים ונבהל להון ואסר על עצמו ההתנאה או הנייה אנשי מדינה זו (רמב"ם נדרים יג כג). בני [רבו] רודפי שלמונים ופסו אמונים (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 123). — ואמר המשורר: הכי אך צדק ולא שלמונים רדפת, הכי לא ליין ולשבר הטפת (יל"ג, כעוה לב, כל שיריו ג ו).

שַׁלְמוֹנִית[2], ש"נ, — מין ממיני הסליחות המרכב ממחרוזות בנות ארבעה חרוזים, שהאחרון שבהם מסתים בהבאה מן הכתוב, כגון: אב לרחם ורב סלוח חוללתנו, בני ברית קדש ולא חללתנו, גולים ואתה בקרבנו כאשר יה'תנו, וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו (שלמה בן יהודה הבבלי, מחז לרמס, סליח' ער"ה): שלמונית, או שלמוניות (כתבת בראש סליחות שונות). שתי שלמוניות מיסדות ע"פ א"ב ושם המחבר בסופן (יל"ג, אדם דו-פרצופין).

---

[1]) [גם באשורי' ובפרט בסכתבי עזרנה מא"י בא שלמנ באותה משמ' והמלה באה אף במצרי' בכתיב שֻׁרְמַת, מתנות (לפי W. M. Müller, Asien u. Europa, עמ' 87 וכו')].

[2]) [את השם שלמונית מבאר צונץ, Syn. Poes. עמ' 167, וכן Ritus עמ' 135, ולפיו אחרים, כלקוח משמו של שלמה בן יהודה הבבלי, מן המאה הי' שכנראה לא היה בן בבל אלא בן רומי שבאיטליה. ואמנם מצד הלשון קשה לראות שלמונית כנגזרת משם איש. ואף הדעה המובאת במלונו של פין בשם הר' שלום הכהן שהיא „מלשון גמר, וזה לפי שבסדורה היא הסליחה האחרונה לפני הפזמון", אינה מסתברת. ויתכן שאין כאן אלא גזירה עממית לשם שלא נולד בעברית, ואולי אינו אלא גזירה לעזית מן salmo, מזמור, הבא באיטלקית במק' ψαλμός ביונ', שממנו נולד גם פזמון וכדו'. וצ"ע.]

שְׁלֵמוּת[1], ש"נ, — תכונת הדבר השלם, Vollkommenheit; perfection: ונעשה (הרוח) בין האש והמים כדי לבטל מחלוקת אשר בין ב' הנגדיים בכח האש ושלימות חכמתו מצד רצונו לקיום העולם השפל (דונש בן תמים, פי' יצירה, כד). בצע אמרתו, לשון כליה והוא תמימות ותשלמות (ערוך ערך פסע). אין מתם בבשרי, כלומר אין שלמות בבשרי כי כלו נגוע (רד"ק, תה"ס, תמס). — ובשלמות במשמ' כלו: ועיניין המסכתא אמנם הוא לבאר ענייני יום הכפורים בשלמות (המאירי ליומא, פתיח'). וביום ראשון בבקר הלכתי ומצאתי חבל בשלימות (חיד"א, מעגל טוב, 41). ותכף שלחו לי המעות בשלימות (שם, 85). — ובמשמ' שלמות נפשית ומדה תרומית, (sittliche) Vollkommenheit, Tugend; vertu; virtue: כי כפי עצמת גדלתך כן תכלית דלותי וגו' וכפי שלמותך כן חסרוני (רשב"ג, כתר מלכות, תלהי נפתי). והטבעיים מסבות אמצעיות מוכנות להם ומגיעות אותם אל תכלית שלמותם (ר"י ת"ת, כוזרי ה כ כ). כמו שיהשבו הפתאים והמתרשלים אשר ייטב להם שישימו חסרונם ופתיותם שלמות וחכמה ושלמות זולתם וחכמתם חסרון ויציאה מן הדת (ר"מ ת"ת, מו"נ א לב). כי האדם לא נתן לו שלמותו האחרון בתחלה אבל השלמות בו בכח (שם שם לד). ישתבח מי שנצחנו שלמותו (שם שם עב). שהאדם יש לו שתי שלמויות, שלמות ראשון והוא שלמות הגוף ושלמות אחרון והוא שלמות הנפש ושלמותו הראשון הוא שיהיה בריא על הטוב שבעניניו הגשמיים וכו' ושלמותו האחרון הוא שיהיה משכיל בפעל וכו' (שם ג כז). ואהר אשר הגעת לשלימות הגויה בקש ורדוף להשיג לשלימות הנפש השכליה (רמ"ע פלקירא, המבקש א'). והשלמות היצירי הוא אמצעות בין שני דברים גרועים האחד מצד התוספת והשני מצד החסרון (שם מג). שהאילן כבר הוא גדול וכו' ומשהגיע לחנטה כבר קבל כל יניקתו הצריכה להביא הפרי לכלל שלימות (ריטב"א על ר"ה פ"א, יו:). להעיר האדם להיות מדותיו והנהגותיו על תכלית השלימות כדי שיגיע מהן לשלמות

---

[1]) [בתו"מ בא רק שלימותא בארמ'.]

אחרון ר"ל שלמות הנפשיי (המאירי, בית הבחירה, פתיחה'). שלמות המדות ושלמות המעלות (שם). כי אחרי הזכירו סגולות השמש ותועלותיו העריך כנגדו ערך התורה באמרו תורת ה' תמימה להורות על הפלגת שלמותה (כ"י מוסקאטו, כסולות יהודה, יד). — ומ"ר שְׁלֵמֻיּוֹת: שהשלמויות המגיעים לגשמים כאשר הגיעו אל הנפש האנושית נחו (אמו"ר לרלב"ג א ו, כד). ולזה יתחייב שיהיו שלמיותיו כלם נמצאים בפעל (ר"מ א"מ, מו"נ א נה). אבל חכמת זה המשל הוא אמרו דברי זהב ומקלסין איתו בשל כסף להורות שאלו אשר הם אצלנו שלמויות אין אצלו יתברך ממינם דבר (שם שם נט). שכבר התבאר במופת שהאדם יש לו ב' שלמיות, שלמות ראשון והוא שלמות הגוף ושלמות אחרון והוא שלמות הנפש וכו' והתורה האמתית וכו' אמנם באה לתת לנו שתי השלמיות יחד וכו' וכבר כתבה התורה שני השלמיות וכו' (שם ג כז). כבר בארו הפילוסופים הקדומים והאחרונים שהשלמיות הנמצאות לאדם ד' מינים וכו' (שם שם כד). שהדברים האנושיים אשר בהגיעם באומות ובאנשי המדינות תגיע להם עמהם הצלחת זה העולם בחיים הראשונים וכו' ארבעה סוגים והם השלמיות העיוניים והשלמיות המעשיים וכו' (ר"ש פלקירה, ראשית חכמה ג א, 61). אך לתלמידיו של אברהם אבינו היו לו שלמיות רבות לאלפים ולרבבות (כ"י גירונדי, אבות ה יט). אי אפשר שיולד האדם שלם בכל המעלות והשלמיות ולא חסר בכל הפחיתיות והחסרונות (כ"י אלבו, העקרים א ח).

*שְׁלָמִי, ת"ז, — תכליתי, endgültig; final(e): מארבע העלות הטבעיות, שהן העלה החמרית והצורית והפועלת והשלמית (ס' הגבולים לר' יצחק בן שלמה הישראלי, תרגום נסים בן שלמה, תחלה למשה, קלב).

*שְׁלָמָן, תוא"ז, — שָׁלֵם, אוהב שלום [1], friedlich; pacifique; peaceful: אהה כי אפס המליץ, אשר עצמותינו יחליץ, הדוד הנאמן, המרחם והשלמן (עמנואל, מחב' כח, הברמן, 609). אי צדקת אי רחמנית, אי צנועה אי שלמנית (הוא, מחב' כז, שם, 683).—ובמשמ' מְשַׁלֵּם חובו, ואמר המשורר: אני לוה אני שלמן אני גזלן אני גאון (עמנואל, אל כי יען, מחב' ט, הברמן, 278).

1) [השוה דברי התלמוד ברכ' לט: אמר לו מה שמך אמר לו שלמן, אמר ליה שלום אתה ושלימה משנתך ששמת שלום בין התלמידים.]

*שִׁלְעֲטוּט, שלעטיט [1], מלה מספקה: ירד מיכאל ונעץ קנה בים והעלה שלעטוט (נ"א שלעטיט) ונעשה חורש גדול וזה הוא כרך גדול שברומי (ירוש' ע"ז א 3).

שלף [2], ממנו *שְׁלִיף, *שְׁלִיפָה, *שֶׁלֶף (?).

שָׁלַף, פ"י, יִשְׁלֹף, יִשְׁלְפֶה, שְׁלֹף, שֹׁלֵף, שָׁלוּף, שְׁלוּפָה, שְׁלֻפָה, — חָלַץ, הוציא, בפרט שלף חרב מתערה וכדו', ausziehen; (re)tirer; to extract, draw: ותרא האתון את מלאך יי' נצב בדרך וחרבו שְׁלֻפָה בידו (במד' כב כג); והנה איש עמד לנגדו וחרבו שְׁלוּפָה בידו (יהוש' ה יג). ולא שָׁלַף הנער חרבו (שפטי' ח כ). שְׁלֹף חרבך ומותתני

1) [במק' הנוסח שבירוש' נאמר בכמה מקומות בבבלי (שבת נו:): ירד גבריאל ונעץ קנה בים ועלה בו שרטון ועליו נבנה כרך גדול, ומלה זו הובנה לפי היונ' σύρτις במשמ' אי של חול. ואמנם מסתבר שנסח הירוש' הוא עקר, ולא על אי של חול מדובר כאן אלא על צמיחת עצים שעלו מתוך הקנה הנעוץ בים ושהפכו לחורש גדול. ואף שאין לראות בשלעטוט את עץ ה־salictetum דוקא כפי שהֻצע עי' לֹו (Flora III, 336), הכונה לצמיחה. ואפשר שלפנינו הרומית saltus, באקוסאטיב saltum במשמ' חֹרש, הר מיער. ועי' גם שרטון.]

2) [גם בארמ' ובסור' שלף, באשור' שַׁלָפֻ, בערב' שַׁלַבַ a) באותה משמ' כבעבר', אבל כנראה אותו שרש הוא גם שַׁלַפַ b) בערב' במשמ' קָדַם, בא לפני, כאותו מעבר בין חָלַץ וחָלוּץ, ועי' בהערת המחבר בעמוד 1591 ובדברי הבבלי: ממאי דהאי וחלצה נעלו מעל רגלו מישלף הוא, דכתיב וחלצו את האבנים וכו' ואימא זרוזי הוא דכתיב החלצו מאתכם אנשים לצבא, התם נמי שלופי מביתא לקרבא (יבמ' קב:).]

a) سلب b) سلف

(סס ע כד). כל אלה שלף חרב (סס כ לס). עשרים ותמשה אלף איש שלף חרב (סס סס מו). ויקח את חרבו וישלפה מתערה וימתתהו (ס״א יז נא). שלף חרבך ודקרני בה (סס לא ד). וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלם (דה״א כא יו). — ושלף החרב וכדו׳ מגוף הנדקר: כי לא שלף החרב מבטנו (סזעי׳ ג כב). יברח מנשק ברזל תחלפהו קשת נחושה שלף ויצא מגוה וברק ממררתו יהלך עליו אמים (איוב כ כד–כה). — ושלף את הנעל, חלץ אותה: לקים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו (רות ד ז). — וישלף החציר[1]: יהיו כחציר גגות שקדמת שלף יבש (תהלי׳ קכט ו). — ובתו״מ[2]: כל שבעה החרב שלופה (ר׳ יוחנן, ירוש׳ מו״ק ג ז). וכיון שהגיע להר הבית אמר לו אדוני שלוף מנעלך ונעול לך שתי אנפילאות (מד״ר בראשי׳ סא). באותה שעה אחז יהודה חרבו לשולפה מתערה ואינה נשלפת (סס סס לג). ועצמותיך יחליץ, ישלוף[3] יזמן ישזיב ויניח, ישלוף כמה דאת אמר והלצה נעלו וכו׳ (מד״ר ויקרי׳ לד, בנוסח הערוך). מה אני עושה, שולף מנעלי ודורסן ורומסן בעקבי (סס במד׳ יד). אכל ושתה ולא שלף נעלו וכו׳ כשנכנסת לראשונה אכלת ושתית ולא שלפת נעליך ובזו שלפת נעליך (סס סס). ותספר שיש לו שושנה נוח לשלוף (סס סס). אילולי כלב ששלף את הזיין וירץ לפניהם (סס סס עז). שאם ישלוף האדם החרב שבידו להרוג את חבירו וכו׳ (מדרש תהלי׳ קב). — ובספה״א: מיד שלף את חרבו והתיז את ראשו (פדר״א לט). כגון האלבא שאין שולפין אותה מן השער אלא בקושי (ר״ח, פסח׳ יח:). צבר שנסתבך בקוץ ובא לשלפו מגבי הקוץ שאינו יכול לשלפו אלא בשבירת צמחי הקוץ (ערוך ערך גב). הרוצה לחזום עלי ירק פי׳ לשלף העשבים הרעים (סס ערך חזס). גיד הנשה של עולה הולצו לתפוח פירוש שולפו מן הירך וזורקו לתפוח (סס ערך חלץ). שעקם מתניו ומצלה ליתן לה גט והיא שולפתו ממתניו (סס ערך עויק). וכשהוא שולפה חולצה מעליון שלה לתחתון שלה (רש״י, סנה קכג., ד״ה מלמעלה). אם ירצה לשלוף הכר שולף (רמב״ס, סבת כא י). ותשלוף עליו חרבות הערים (מוסרי הפילוסופים 26). ואין חוששין שמא יבוא לשלפם (את המנעלים) מעל רגליו (המאירי ליומא פרק ח). שהוא (מפתח) קבוע בחגורה או בשלשלת שבצואר במקום שאין האשה יכולה לשלפו (לבוש, או״ח סא יח). מותר לצאת בהן (בעגולים ירקים שהם סימן ליהודי) אפילו אינו תפור בו אלא מחובר קצת דודאי לא ישלפנו מפחד המלכות (סס סס סא כג). — ואמר הפיטן: שלופת חרבך תרוה על אדום (יבאי, אדומי, קרוב׳ בראשית, זולאי, מה). ידידי שלופי הצרה במחבא בחרדה מבא מסלול דרך יקרא למו לעבור בו (בנימין בר׳ חייא, בריח כרותה, סליחי׳ מוסף יוה״כ). יחיד הנאהב כשלף התער, רחף מגנו ועמד בשער (אליר בר׳ יצחק, אל הכ, סליחי׳ מוסף יוה״כ). — ואמר המשורר: וגרש מחבו, לאם האל קבו ושלף את הרבו, וכלה חצרים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, שער הסיר ט). וזרועי על בנות ימים חשופה וחרב הזמן עלי שלופה (רסב״ג, זכוני, ביאליק-רבניצקי א, 123). חרבות מנדניה שלופות רמחים להרג כליה מריקים (הוא, עזבתני, סס, סס, 135).

—נפע׳, *נשלף, — ששלפו אותו: באותה שעה אחז יהודה

[1]) [אין הוראת הפעל ברורה על אף השואת שלף בלשון המשנה (עי׳ שם), שלפ באשורי (עי׳ Lands-berger, WZKM 26, עמ׳ 128), ואין גם הצעות התקון מניחות את הדעת. וקרוב לכך לשון התרג׳ (מ״ג יע כו, ישעי׳ לז כז): דישלוק עד דלא מטי למהוא שיבלין. והשוה גם את דמיון הכתוב לאיוב ה יב: ולפני כל חציר יבש. לפי זה אפשר להבין: שמקדם הקדים ויבש, כשמוש שלפ בערב׳, ועי׳ בהערה שלפני זו. ואמר דונש: ופתר (רסע״ג) שקדמת שלף יבש קודם החום ואמר כי אין לה דומה בכל המקרא וכי היא מן לשון המשנה כדתנן שלפי קציר, שפירושו חום הקציר וכן פתר זה, וזו המלה הרבה דמיון יש לה במקרא כמות כל שולף חרב ושלף איש נעלו, ופירוש יהיו כחציר גגות שקדמת שלף יבש, קודם שיקשר הזרע וקודם שתחשף ממכפיה תיבש וכו׳, ע״כ (תסו׳ דונס על רסע״ג 62, עמ׳ 20). ואמר הראב״ע על זה: ושני הפירושים נבונים הם בעיני (ספת יתר כט, 27).]

[2]) [הכטוי שלוף דוץ (יבמ׳ קט: ועוד) המשמש גם כשם צמח (סנה ל.) אינו עברי אלא ארמי.]

[3]) [כך בערוך ערך חלץ, בדפו׳: ישמוט.]

חרבו לשולפה מתערה ואינה נשלפת לו (מד"ר בראש' לג).—ובסהמ"א: חרבות נשלפות וקשתות נדרכ־ות וחיצים נזרקים ומפילים חללים (פרקי משיח, ביהמ"ד ילינק ג, 71). בזמן שהיא נשמטת אינה כמו השידה ואינה נשלפת עמה ולא נצלת עמה (כ"מ, שבת מד:). ודוחק עצמו לעמד בחצי אמה עד שיחזיר הנשלפת למקומה (רש"י, שם לט.).— ואמר הפיטן: אם בחטאינו הצלף הותם תכנית מחיב השלף (יחיאל בר אברהם, אקדם, מנחג בני רומא באיטליה, סירמן, מט).

— פִעֵ׳ [1]), *שִׁלֵּף,—כמו קל: ואכלת את עשב השדה, שאדם משליף [2]) שדהו ואוכלה עד שהוא עשב (מד"ר בראש׳ כ).—ובסהמ"א: וכשמשלף הצמר מאחרי הקוץ והעשב אינו משתלף בלא שבירה (ערוך ערך נסר).

— הִתְפַ׳, *הִשְׁתַּלֵּף [3]),—כמו נִפְעַ׳: שאם שולפן עד שהן חמין משתלפין ואם לאו צריך לחטט אחריהן (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 145). וכשמשלף הצמר מאחרי הקוץ והעשב אינו משתלף בלא שבירה (ערוך ערך נסר). נשתלפו טלפי סוסיהם וכו׳ והטלפים נשמטים, מתוך שנשתלפו נהלמו הרגלים (רש"י, שופטי׳ ה כב). וכן בהשתלפו מן הארץ יפול בו לי קעייה (הוא, יחזק׳ כג יז). ונתחלצה ונשתלפה ממנו חמה (הוא, יבמ׳ עא., ד"ה היה מולה). שכבר היה הקציר משתלף ועובר (הוא, שם קטז:, ד"ה כגמר). אלו הסנדלים שלנו למה הם אסורים, גורה שמא ישתלפו מעל רגליו ויבא להביאם ד׳ אמות ברה"ר (האגור, תכח). ולא חיישינן שמא ישתלפו (שם תכט).

— הִפְעַ׳, *הִשְׁלִף,—כמו נִפְעַ׳, ואמר הפיטן: יקש ברק השנון, אם השלף לתאנון, יקשיב תחנון (כ"א קליר, זכר תחלת, מוסף א׳ ר"ה).

***שֶׁלֶף**, ש"ז,—שדה אחרי הקציר, בקשי התבואה שעדיו, לפני שנחרש [4]), Stoppelfeld, ungepflügtes Feld; chaume; stubble-field: החוכר שדה מחבירו נרה ולא זרעה נותן לו חכורו ואף על פי כן שמין לו, שאינו דומה מניחה לפניו נירה למניחה לפניו שלף (תוספתי ב"מ ט כט). לבת מלכים שהיתה מלקטת בשלפים נמצא המלך עובר והכיר שהיא בתו שלח אוהבו נטלה והושיבה עמו בקרונין והיו חבורתיא תמהות עליה ואומרות אתמול היתה מלקטת בשלפים והיום יושבת בקרונין עם המלך (ר׳ חייא, מד"ר שה"ש ו, לא ידעתי).— ושלפי קציר, במשמ׳ הזמן שאחר הקציר [1]), כשהשדות משתלפים: שילפי קציר חטין היו והלכו עשרה בני אדם לקצור הטין (רב יהודה בשם שמואל, יבמ׳ קטז:). — ובהשאלה, שלפי הגזרה, שלפי השמד, אחרי השמד, קציר הדמים, כשהשדות כאלו מלאים עצמות הרוגים כשדה שלף [2]): שלפי הגזרה היו והיו נחבאין במערה (שמואל, שבת ס.). בשלפי השמד נתכנסו רבותנו לאושא (מד"ר שה"ש ב, ממכותי באסיפות).—ואמר הפיטן: וקדמה ויפה ינתן לנתינים בשלף (כ"א קליר, ויכון עולם, קליק ח"ב).

***שַׁלְפּוּחִית** [3]), ש"נ,—בועה, ובפרט במשמ׳ אם שברחם הבהמה, Gebärmutter; matrice, mat ix: ניטלה שלפוחית שלה כשרה (חול׳ מז:—מח.). ניטלה האם שלה, תנא היא האם, היא טרפהת והיא שלפוחית (שם נה:).—ובמשמ׳ זפק התרנגול, Kropf; jabot; crop: שהיתה אחת מהן

---

1) [וכן גם בבנין פַעֵל בארם׳.]

2) [כלו׳ מְשַׁלֵּף.]

3) [כבארם׳ שבתו"ם.]

4) [גם באשור׳ שכיחה בתעודות קדומות מבבל חנוסחה אֶקַל אֲנָ פִי שַׁלְפִשׁ אִשַּׁדַּ, את השדה כפי שלפו ישדד. וקשה להכריע אם לפנינו מלה משרש שלף או צורת שפעל מפעל כגון אלף, או לפא. ואפשר שהמלה שאולה בתו"ם בעבר׳ ובארם׳ מלשון בבל.]

1) [לא סוף ימי הקציר בארם׳.]

2) [לפי זה אין הבטוי העברי שלפי קציר בא בלשון סוף, כתמורת הארם׳ שלהי דקישא בתו"ם, אלא כתמונת ההשמדה בלבד, וצ"ע].

3) [מן הארם׳ שילפוחא (ע"ז מ:). סורי׳ שלפוחתא מ"ר שלפוחֵא, שלופחֵא, בועה. ואפשר שבא שלפוחא וכדו׳ בסק׳ שנפוחא מן נפח, כדברי Hoffmann ו־Nyberg, שדעתם מובאת אצל ברוקלמן, מלון סורי מהד׳ 2, עמ׳ 784.]

(מבנות ציון) מביאה שלפוחית[1]) של תרנגלת (פסיק' ר"כ, והאמר ליון, קלב:).—ובסהמ"א גם במשמ' בועת השתן: עשה לו המעים לקבל את שמרי המאכל והמשתה ולהוליכו בבטן התחתון אל הטחור ואל השלפוחית הוא נבל מקות השתן מי רגלים להוציאו חוץ כדרך האדם (שבתי דונולו, חכמוני א, סג.). ופי השלפוחית המוציא את מי הרגלים (שם סו). ומה שהוא מן הליחה והרוטב הולך אל הריאה ומה שהוא מתמצית הדם ילך אל השלפוחית (ר"י א"ח, חו"ה, הבחינה ה). וכל שלפוחית היא וושיא"ה בעין אותה של דג (רש"י, זבח' מ:).

***שלק**, ממנו *שְׁלִיקָה, *שְׁלַק, *שֶׁלֶק[3]).

***שָׁלַק**[4]), פ"י, — הרתיח במים חמים, absieden; faire bouillir; to seethe, scald: הכובש השולק המולח חייב (ועשר' ד א). היה מבשל את השלמים או שולקן (נזיר ו ט). העיד מנחם בן סגנאי על מוסף היורה של שולקי זיתים שהוא טמא (עד' א ח). נמצא מקום ישיבת הבלן, מקום ישיבת הצבע, מקום ישיבה של שולקי זיתים טהור (כלים ח ח). המתחך לבשל כיון שקרצן חיבור, לכבוש ולשלוק ולהניח על השלחן חיבור (תוספת' עקל' ב ח). ראשי לפתות ששלקן אם בעיינן הן אומר עליהן בורא פרי האדמה (ר' זעורא בשם שמואל, ירוש' ברכ' ו א). תורמוסין כיון ששלקן בטלה מרתן (שם שם). הפגין של שביעית אין שולקין אותן (שם שביעית ד ז). ביצים ששלקן ומצא בהן אפרוח בנותן טעם (שם תרומ' י ח). מימיי לא מלאני לבי לומר לאדם צא ולקוט לך תמרות של תלתן ושל חרדל ושל פול הלבן ושלוק לפוטרו מן המעשרות (ר' יוסע, שם מעשר' א א). הכובש עד שיכבוש כל צורכו, השולק עד שישלוק כל צרכו (שם שם ד יא). הצולה והמטגן והשולק והמעשן כולהן משום מבשל (שם שבת ז ב). שלק מקצת או בישל מקצת אין זה גדי מקולס (שם פסח' ז א; שם ביצה ב ז). שנים עשר לוג שבו שולקין את העיקרין דברי ר' מאיר ור' יהודה אומר שולקן היה במים ונותן שמן על גביהן (שם שקל' ו א). ושמן זית הין וכו' שבו היה שולק את העיקרין (ר' מאיר, שם סוטה ח ג). אפילו בתורמום הזה ששולקין אותו שבע פעמים (ר' אלעזר, ביצה כה:). מעשה בתלמידיו של ר' ישמ.אל ששלקו[1]) זונה אחת שנתחייבה שרפה למלך בדקו ומצאו בה מאתים וחמשים ושנים (ר' יהודה בשם שמואל, בכורות מה.). לאחר ג' ימים יצא רבן יוחנן בן זכאי לטייל בשוק וראה אותן ששולקין תבן ושותין מימיו אמר בני אדם ששולקין תבן ושותין מימיו יכולין לעמוד בהיילותיו של אספסיאנוס (מד"ר איכה א ה, היו לריה). — ובינוני שָׁלוּק, שלוקים, במשמ' דברים שלוקים: אפילו אכל שלוק והוא מזונו מברך אחריו שלש ברכות (ר"ע, ברכ' ו ח). ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח, בחזרת ובעולשין ובתמכא ובחרחבינא ובמרור, יוצאין בהן בין לחין בין יבשין. אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין (פסח' ב ו). שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל, הלילה הזה כלו צלי (שם י ד). הנודר מן המבושל מותר בצלי ובשלוק (נדר' ו א). מן השלוק אינו אסור אלא מן השלוק של בשר, שלוק שאיני טועם אסור בכל השלקים (שם שם ג). ובכולם הכהנים רשאין לשנות באבילתן לאכלן צלויין שלוקין ומבושלין (זבח' י ז). אין מביאין מן הגרגרים שנשרו במים ולא מן הכבושים ולא מן השלוקין (מנח' ח ג). ביצה מגולגלת עד שיגום ושלוקה עד שירסם (עקל' ב ו). שמן השרוי והשלוק והמבושל של שמרים ושל ריח רע

1) [כן מתקן בובר במקום שלומחית שבמקור.]

2) [מן הארמ' והסור' שלק באותה משמ', גם כתרג' של שדפה (מ"ב יט כו), שדמה (ישע' לז כז): דישלוק עד דלא מטי למהוא שובלין. על הוראתה המדיקת של המלה עי' בדברי י. נ. אפשטין, מבוא לנוסח המשנה עמ' 263.]

3) [דלמן במלונו מביא בשם לֵו (אצל קרוים, Lehnw. 397) גם שַׁלְקוֹנִית (ע"ז לה:) כגזירה מן שָׁלַק. אבל מן החמר המובא שם עצמו מסתבר כי צדקה הגרסה המקֻבלת שלקונדית, סלגונדית במשמ' sal conditum, מלח מבֻשם.]

1) [אין לראות כאן שרש שלק אחר, כדעת לוי במלונו.]

הרי זה בעל מום למזבח (תוספתא' מנחו' ט ח). ירק שלוק אומר עליו שהכל נהיה בדברו (רבי בנימין בר יפת בשם רבי יוחנן, ירוש' ברכ' ו א). ביצים קלופות בשאינן קלופות או שאינן קלופות בקלופות, שלוקות בשאינן שלוקות צריכין שיעור אחר (שם תרומ' י ח). בו ביום גזרו על פיתן (של גוים) וכו' על שלוקיהן ועל מלוחיהן (ר"ש בן יוחי, שם שבת א ח). השלוק קרוי מבושל דתנינן היה מבשל השלמים או שולקן וכו' והא תנינן הנודר מן המבושל מותר בצלי ובשלוק אמר ר' יוחנן הלכו בנדרים אחר לשון בני אדם (שם נזיר ו י), ושוין שיוצאין בהן כמושין אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין (פסחי' לט:). מתובלת אוסרת ונאסרת, שלוקה אוסרת ונאסרת (חולי' קא.).—ובסהמ"א: מה עשה הקב"ה הרתיח מי תהומות והיו שולקין את בשרם ופושטין את עורן מעליהן (פדר"א כח). פולין ואפונין ועדשים וכיוצא בהן ששולקין אותן העכו"ם ומוכרין אותן אסורין משום בישולי עכו"ם (רמב"ם, מאכלות אסורות יז יח).

—נפעל, *נִשְׁלַק,—שֻׁלְּקוּ אותו: כל הנשלקים עם התרדים אסורים מפני שהם נותנין את הטעם (ר' יוסי, תרומ' י יא). גרופית של זית טהורה עד שתשלק (ר' יהודה, כלים יז ח). השתי והערב מטמאין בנגעים מיד, ר' יהודה אומר השתי משישלק והערב מיד (נגעי' יא ח).

—פעל, *שִׁלֵּק,—כמו קל: איזהו גרנן למעשרות, הקשואים והדלועים משיפקסו וכו' אבטיח משישלק, ואם אינו משלק עד שיעשה מוקצה (מעשר' א ח). היה מספק' ראשון ראשו' ומשלק ראשון ראשון לא נטבלו עד שיספק' כל צורכו וישלוק כל צרכו, פיקס וישלק ברשו' ההקד' ופדיו וכו' (ירוש' שם שם).

***שֶׁלֶק**, ש"ז, מ"ר שלקים, שלקין וגם שלקות,— מאכל שלוק: מי שלקות ומי כבשים של תרומה אסורים לזרים (תרומ' י יב). רבי ובית דינו התירו בשמן (של נכרים) ושלקות וכבשין וכו' (ע"ז ב ו). אלו פוסלין ולא מעלין המים בין טמאים בין טהורים ומי כבשים ומי שלקות (מקו' ז ב). מי כבשים ומי שלקות ומי זיתים מטבילין בהן (תוספתא' שם ח ט). שלקות (שסחטן) בין לגופן בין למימיהן אסור (ירוש' שבת ז ב). יום הכיפורים שחל להיות בשבת מהו להדיח כבשין ושלקות מן המנחה ולמעלן (שם פסח' ד ד). שלקות מברכין עליהן בורא פרי האדמה וכו' שלקות מברכין עליהן שהכל נהיה בדברו (ברכ' לח:). ושלקות בין לגופן בין למימיהן אסור (שבת קמה.).—ושלקין: מי כבושין ומי שלקין מי תורמוסין אין בהן משום גלוי (תוספת' תרומ' ז יג). השלקין והכבשין שלהם וכו' אסורין (כותים ב י, קירכהיס, 35). — ומ"י שלק: אפילו אכל שלק והוא מזונו מברך אחריו שלש ברכות (ר"ע, ברכ' ו ח). מי שלק של ביצים (ירוש' גיטי' א א). כל שתחלתו בורא פרי האדמה שלקו שהכל נהיה בדברו, וכל שתחלתו שהכל נהיה בדברו שלקו בורא פרי האדמה (ברכ' לח:).—ובסהמ"א: ובירוקות שלוקין נותן לו לבחון מן השלקות בשוויו (רגמ"ה, בכורות ע:). כמו שיסבול החולה חוליו ומכאוביו וכו' וישתה מי חסמין המרים ושלק העשבים החמוצים והעפוצים (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ג, ענגלאנד, 43).

שלש [1], ממנו *השלישה, *משלש, *משלש, *משלש, *משלשת, שלוש, *שלוש, א. שליש, ב. שליש, ג. שליש, ד. *שליש, *שליש, *שלישות, *שלישות, שלישי, שלישית, א. שלש, שלש, שלשום, *שלשי.

א. שִׁלֵּשׁ [2], קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פעל, שלשה, ישלשו, שלשו,—חלק לג' חלקים, in 3 Teile teilen; diviser en trois parts; to divide in three parts: שלוש ערים תבדיל לך בתוך ארצך אשר יי' אלהיך נתן לך לרשתה תכין לך הדרך ושלשת את גבול ארצך אשר ינחילך יי' אלהיך והיה לנוס שמה כל רצח (דבר' יט ג),—ובמשמ' עשה הפעם השלישית, z. drittenmal tun; faire p. la troisième fois; to do a third time: ויאמר

1) [עי' שלוש, הערות.]

2) [פעל שנגזור משם המספר שלוש.]

מלאו ארבעה כדים מים ויצקו על העלה ועל העצים ויאמר שנו וישנו ויאמר שַׁלֵּשׁוּ וַיְשַׁלֵּשׁוּ (מ״א יח לד). — ובמשמ׳ עשה ביום השלישי: ויאמר לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך וְשִׁלַּשְׁתָּ תרד מאד[1]) ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה (ש״א כ יט). — ובתו״ם: התוכף תכיפה אחת אינה חבור וכו׳ רבי יהודה אומר עד שישלש (כלא׳ ט י). קראו את ההלל אם גמרו שנו ואם שנו שלשו אף על פי שלא שלשו מימיהם (פסח׳ ה ז). שנים שהיו בעיר אחת, שם אחד יוסף בן שמעון ושם אחר יוסף בן שמעון אין יכולין להוציא שטר חוב זה על זה וכו׳ כיצד יעשו ישלשו (ב״ב י ז). שאם בא דין לפניך פעם אחת שתים שלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני ושניתיו ושלשתיו (ספרי דבר׳ עז). איזה הוא קמיע מומחא כל שריפא ושנה ושילש (תוספת׳ שבת ד ט). נאמן הרופא לומר קמיע זה מומח׳ ריפיתי בו ושניתי ושילשתי (ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן, ירוש׳ שבת ו ב). אם קרית לא שנית ואם שנית לא שילשת ואם שילשת לא פירשו לך (מו״ק עז:). לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בגמרא (קדוש׳ ל.). לעולם ישליש אדם את מעותיו שליש בקרקע ושליש בפרקמטיא ושליש תחת ידו (ר׳ יצחק, ב״מ מב.). מעשה באיש אחד שהיה עומד בבית הכנסת ובנו עומד כנגדו וכו׳ עונה דברים של תפלות וכו׳ ולא יצאת אותה השנה ולא שינתה ולא שילשה עד שמת אותו האיש וכו׳ שוב מעשה באדם אחד שהיה מתחרט שלא קרא ולא שנה וכו׳ ולא יצאת אותה השנה ולא שינתה ולא שילשה[2]) עד שעלה אותו האיש מבבל לארץ ישראל ועשאוהו שר החיל של קיסר (מד״ר במד׳ ד). שהיו משלשין היום שליש לתורה שליש לתפילה שליש למלאכה (שם קהל׳ ג, בשם חייס). — *ובמשמ׳ חַלֵּק בכלל, גם שלא לג׳ חלקים:

---

1) [אמנם המשפט קשה, ואפשר שהכונה בקרוב: שִׁלַּשְׁתָּ (ז״א ביום השלישי) רֵד (ז״א מאחר) מאד, וכלשון שופט׳ יט יא: הם עם היבוסי והיום רד מאד, וצ״ע.]

2) [ואמנם אין המלים ולא שינתה ולא שילשה מסיבות בענין אלא גורעות, והיה צ״ל: ולא עברו ממנה לא מחצית ולא שליש, וצ״ע.]

היו שנים מעידין אותו שאכלה שלש שנים ונמצאו זוממין משלמין לו את הכל, שנים בראשונה ושנים בשנייה ושנים בשלישית משלשין ביניהם (ב״ב ג ד). משלשין בממון ואין משלשין במכות כיצד העידוהו שהוא חיב לחברו מאתים זוז ונמצאו זוממין משלשין ביניהם (מכות א ג). בא להן יין אחר המזון ואין שם אלא אותו הכום אמר רבי בא על ידי שהוא ברכה קטנה שמא ישכח וישתה ברם הכא מכיון שהוא משלשה על ידי הכום אינו שכח (ירוש׳ ברכ׳ ח א). — ובתפלה: נקדישך ונעריצך כנועם שיח סוד שרפי קדש המשלשים לך קדושה (בקדישך, קדושה). כלם קדושה לך ישלשו (כתר, שם). שומר גוי קדוש שמור שארית עם קדוש ואל יאבד גוי קדוש המשלשים בשלוש קדשת לקדוש (שומר ישראל, תפלת שחרית). — ובסהמ״א: אשר על כן במרירות ובאנחה אנחנו כופלים ומשלשים מליצתינו בעד האביונים השבוים (פנקס ועד הרבע ארצות, היילפרין, 155). — ואמר הפיטן: כתב שלישים שלשי (ר״א קליר, ארץ מטה, יוצר א שבועות). — ואמר המשורר: שנה בשנה ינצלוהו ובשביעית לא יטשוהו יבצרוהו ויעוללוהו ישנוהו וישלשוהו (ראב״ע, אם ועבד, כהנא א, 180).

—פע׳, שֻׁלַּשׁ, בינ׳ מְשֻׁלָּשׁ, —כפול שלשה, וגם במשמ׳ בן שלש שנים, בן השנה השלישית, עי׳ מְשֻׁלָּשׁ, עמ׳ 3393: שנים שהיו בעיר אחת שם אחד יוסף בן שמעון ושם אחר יוסף בן שמעון אין יכולין להוציא שטר חוב זה על זה וכו׳ כיצד יעשו ישלשו, ואם היו משולשים יכתבו סימן (ב״ב י ז). ושלשת, שיהו (ערי המקלט) משולשות (ירוש׳ מכות ב ז). דבר זה כתוב בתורה שנוי בנביאים ומשולש בכתובים (רבה בר מרי, ב״ק צב:). שיהו נכסיך משולשין שליש בתבואה שליש בזיתים ושליש בגפנים (ב״מ קז.). וזה (לוי) אותיותיו משולשין וזו (יון) אותיותיה משולשין (מד״ר ויחי צט). — ואמר הפיטן: שלישים כתכת לעם משלש שלשת שליש משבט שלישי (ארם חיים, יוצר ב שבועות).

—הפע׳, הִשְׁלִישׁ, —הפקיד בידי שָׁלִישׁ[1]): המשליש

---

1) [עי׳ ג. שָׁלִישׁ.]

מעות לבתו והיא אומרת נאמן בעלי עלי יעשה השליש מה שהושלש בידו (כתוב' ו ז). מי שפרע מקצת חובו והשליש את שטרו ואמר לו אם לא נתתי לך מכאן ועד יום פלוני תן לו שטרו הגיע זמן ולא נתן ר' יוסי אומר יתן (ב"ב י ה). המשליש מעות לחתנו ליקח מהן שדה לבתו (כתוב' סט:).— ובספה"א: וכן כל שנים שיש להם עסק ומשלישין אותו העסק ביד השליש להיות שליש עליהם ונאמן (ספר השטרות לר"י ברצלוני, 117). והשלשנו ביד פלוני בן פלוני כך וכך ממון והשלשנוהו לעשות בהן לנו דבר פלוני (שם, 118).

—הפעי', *הָשְׁלַשׁ, — שהשלישו אותו: המשליש מעות לבתו וכו' יעשה השליש מה שהושלש בידו (ר"מ, כתוב' ו ז).—ובספה"א: מאשר הושלשו השטרות על יד שליש הושלשו לחתם לקרובו (תשו' גאו', צ"ם תלמוד ד, 219). שליש שהושלש שטר בידו לשיפרענו ביום פלוני (טו"ע חו"מ כה ה).

—התפ', הִשְׁתַּלֵּשׁ,—ששלשו אותו: אין אומדין אותו אלא במכות הראויות להשתלש (מכות ג יא). כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו באהל מועד ונשתלשו בערבות מואב (ר' עקיבא, חגי' ו:). כצורף הזה שמכנים הזהב לכור שנים או שלשה פעמים עד שמזוקקות כך פרשה זו נאמרת ונשנית ונשתלשת (מד"ר ויקר' לא). כיון שנשתלש בחטא נעשה מועד לעבירה (שם במדי' ט).— ובספה"א: אבל המלים אשר בתחלתם נון יוד הא הנראים כנשרשים לא יעמדו עד השתלשם בהם ואשר ישתלשו יבדלו לעת מקריהם (ספר דקדוק לר"י חיוג, דוקס, 128). במשלש חדשים, רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם, ולשון כמשלש חדשים כהשתלש החדשים (רש"י, בראש' לח כד). שליש שנשתלש לכך (תוס', כתוב' ט.). שאם נטעה ישתלש העונש בין כולנו (תוס', סנהד' ז:). דגבי מחשבת חוץ לזמנו כתוב שלישי ודרשינן שיהא אותו חוץ משולש בדם ובשר ואימורין דהיינו חוץ לעזרה ממש שבשעת היתר הבמות נשתלש בכל אלה (תוס', זבחי' לו.).

—נפעי', נִשְׁלַשׁ, — כמו הָפעי': ראשון מאשר הושלשו השטרות על יד שליש הושלשו לחתם לקרובו זה אחר מיתת ראובן ואלו מכירה גמורה מעכשיו הותה לא היו השטרות נשלשין (תשו' גאו', צ"ם תלמוד ד, 219).

שָׁלֹשׁ, שְׁלֹשָׁה, עי' שָׁלוֹשׁ.

שִׁלֵּשׁ, תוס"ז, רק מ"ר שִׁלֵּשִׁים, — בן הדור השלישי[1], (Ur)enkel; (arrière) petit fils; (great-)grand child: וירא יוסף לאפרים בני שִׁלֵּשִׁים גם בני מכיר בן מנשה ילדו על ברכי יוסף (בראש' נ כג). אנכי יי' אלהיך פקד עון אבת על בנים על שִׁלֵּשִׁים ועל רבעים לשנאי (שמות כ ה, וכעין זה שם לד ז, במדי' יד יח, דבר' ה ט). — ובתו"מ: פיטמה חציים כשירה, שילשים ורבעים לא שמענו (ירוש' יומא ד ה).—ובספה"א: והנה השמות שִׁלֵּשׁ רבע בקיום הצרא אף ברבוי שִׁלֵּשִׁים רבעים (חלקת השם קי' יג).

שֶׁלֶשׁ[2], ס"ז,—הבשר הרך שבין החרצנים והזג בענבים: חרצנין וזגין להביא את השלש שבנתיים (ירוש' נזיר ו ג).

***שִׁלְשׁוּל**[3], ס"ז, — תולעת, ובפרט תולעת הגשם, (Regen) wurm; ver de terre; earth worm: השוחט לשום חמה לשום לבנה לשום כככים לשם מזלות לשם מיכאל שר צבא הגדול ולשום שלשול קטן הרי זה בשר זבחי מתים (תוספת' חול' ב יח). אי לעבדם אפילו שילשול קטן נמי, אין הכי נמי דתניא אשר בארץ לרבות הרים וגבעות ימים ונהרות אפיקים וגאיות, מתחת לרבות שלשול קטן (ר"ה כד:). כל לרבות השילשול ואת הדומה לשילשול (חולי סז:). אם זכה אדם

---

1) [מן המקרא, שאין גם המלה נכד משמשת בו במשמ' בן הבן דוקא, לא ברור אם שלשים הם בני הנכדים או הנכדים עצמם, ועל כן דעות החוקרים חלוקות בענין.]

2) [נראה שקרובה המלה אל שלש[a], רך ונוח בערב', ואין למלה זו קשר אל שלוש, שָׁלֹשׁ, שהיא ת'לת'[b] בערב'.]

3) [עי' שלשל, הערה.]

a) سلس b) ثلث

אומרים לו אתה קדמת למלאכי השרת ואם לאו אומרים לו זבוב קדמך, יתוש קדמך, שלשול זה קדמך (מד"ר בראשי׳ ח). כשלשול הזה שהוא נמחה בצואה (שם שם כח).—ובספה"א: לאדם שהוא עומד על שפת הים, נטל שלשול קטן ונתן בחכה והטילו לים (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ז, ענעלאו, 204). אבל שלשול קטן כמוני מזוחלי עפרות במה יתרצה אל אדוניו לבא לשרת (שמשון בכרך, אל נערץ, תחנה לער"ה, סו"ס חות יאיר ךלח, 226).

***שִׁלְשׁוּל,** ש"ז,—מעשה המשלשל ומוריד דבר בשלשלת וכדו׳: שתי חצירות לזה בזריקה ולזה בשילשול, שמואל אמר שילשול מותר שהוא כדרכו (ירוש׳ ערוב׳ ח ג). תניגן חשיכה יצאו וצלו את פסחיהן ואת אמר הכין, לשילשולו לתנור להרכבו והבאתו (שם פסח׳ ו א). כותל שבין שתי חצירות לזה בשילשול ולזה בשילשול (ערובי׳ סג:). — ושלשול הפֵרות בענפיהם, שקיעת הפרות בכפיפת הענפים למטה: חרובין שילשולן הוא חנטן (ר׳ חיננא בר ספא, ירוש׳ שביעי׳ ד ט, מעשר׳ א ג).—ושלשול במעים, יציאה לנקבים: ששה דברים סימן יפה להולה, אלו הן עטוש, זיעה, שלשול, קרי ושינה וחלום (ברכ׳ נז:). —ובספה"א, בפרט במ״ם׳ שלשול מעים, יציאה חזקה לנקבים, Durchfall; diarrhée, diarrhoea: אם יאכל הרבה יקחהו שלשול ויבא להתאחר מן השיירא (ערוך ערך מע). וכן כל מה שהוציא בנסיון כשלשול האשקמוניא לבטן ועצור לבטן העפצים הידועים (מלות הגיון ח). המקום יכה בשלשול קיבתך עד אשר לא תוכל לעצור את צאתך ואומר וכו׳ אם אחוני שלשול אולי יהיה לי מרפא וארוכה וכו׳ כי אמר גאלינוס כאשר יקרה לאדם שלשול מן הליחות אשר הטבע צריך להוציאם מן הגוף ולפנותם יחזקו בו כל האברים ויהיה סבת בריאותם (ר"י זבארה, ספר שעשועים יא, דודזון, 126). ולכאב השנים ובקע השפתים ורפיון הידים ושלשול המעים (ר"י חריזי, תחכי׳ ג, טופורובסקי, 255). כמו שיורה השלשול הנוטה לשחרות על חולי הטחול והשלשול הדומה למים שנרחץ בהם הבשר מורה על חולי הכבד (יעקב הקטן תלמיד רמב"ן, אגרת השלשול לבן רסד). יש צניעות שטובה הימינה תמורתה כגון שיש לו שילשול אם לא יגביה בגדיו ביותר שמא יטנפוהו נצוצות מימי רגליו (ספר חסידים תתרתקלה). באתי מבית דכנסת בכאב במעי והי"ל שלשול והייתי סר וזעף (הידי"ה, מעגל טוב, 137).

שִׁלְשׁוֹם[1]**,** שִׁלְשֹׁם, תה"פ, — ביום שלפני אתמול, ביום השלישי מהיום לאחור, vorgestern; avant-hier; the day before yesterday: במקרא רק בצרופים עם (א)תמול, כגון תמול שלשם, כתמול שלשום, מתמול שלשום, גם אתמול גם שלשום[2]: וירא יעקב את פני לבן והנה איננו עמו כתמול שִׁלְשׁוֹם (בראש׳ לא ב). ראה אנכי את פני אביכן כי איננו אלי כתמל שִׁלְשֹׁם (שם שם ה). ויאמר משה אל יי׳ בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משִׁלְשֹׁם גם מאז דברך אל עבדך (שמות ד י). לא תאספון לתת תבן לעם ללבן הלבנים כתמול שִׁלְשֹׁם וכו׳ ואת מתכנת הלבנים אשר הם עשים תמול שִׁלְשֹׁם תשימו עליהם (שם ה ז–ח). ויכו שטרי בני ישראל אשר שמו עלהם נגשי פרעה לאמר מדוע לא כליתם חקכם ללבן כתמול שִׁלְשֹׁם גם תמול גם היום (שם שם יד). ואם שור נגח הוא מתמל שִׁלְשֹׁם וכו׳ השור יסקל (שם כא כט). או נודע כי שור נגח הוא מתמול שִׁלְשֹׁם ולא ישמרנו בעליו (שם שם לו). לנס שמה רוצח אשר ירצח את רעהו בבלי דעת והוא לא שנא לו מתמל שִׁלְשֹׁם (דבר׳ ד מב). וזה דבר הרצח אשר ינוס שמה וחי אשר יכה את רעהו בבלי דעת והוא לא שנא לו מתמל שִׁלְשֹׁם (שם יט ד). פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח והכהו נפש ולו אין משפט מות כי לא שנא הוא לו מתמול שִׁלְשׁוֹם (שם שם ו). למען אשר תדעו את הדרך אשר תלכו בה כי לא עברתם בדרך מתמול שִׁלְשׁוֹם (יהוש׳ ג ד). וישבו מי הירדן למקומם וילכו כתמל שִׁלְשׁוֹם (שם ד יח). וכי ירדף גאל הדם אחריו ולא יסגירו את הרצח בידו

1) [בטוי זה מרכב הוא מן שלש—יום, בעדות האכדית שבא בה אַנַ שַׁלְשׁ אוּםִ, ובצרוף אַנַ שַׁשּׁוּםִ, מלולית ביום השלישי, באותה משמ׳ כבעברי.]

2) [ועי׳ גם א. שָׁלִשׁ, הערות.]

כי בבלי דעת הכה את רעהו ולא שנא הוא לו מתמול שלשום (סס כ ה). ויראו הפלשתים כי אמרו בא אלהים אל המחנה ויאמרו אוי לנו כי לא היתה כזאת אתמול שלשם (ש"א ד ז). ויהי כל יודעו מאתמול שלשם ויראו והנה עם נבאים נבא (סס י יא). והעברים היו לפלשתים כאתמול שלשום (סס יד כא). ויבא יהונתן את דוד אל שאול ויהי לפניו כאתמול שלשום (סס יט ז). ויען דוד את הכהן ויאמר לו כי אם אשה עצרה לנו כתמל שלשם בצאתי (סס כא ו). ודבר אבנר היה עם זקני ישראל לאמר גם תמול גם שלשם הייתם מבקשים את דוד למלך עליכם (ש"ב ג יז). גם אתמול גם שלשום בהיות שאול מלך עלינו אתה הייתה מוציא והמבי את ישראל (סס ה ב, וכעין זה דהי"א יא ב). וישבו בני ישראל באהליהם כתמל שלשום (מ"ב יג ה). ותעזבי אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום (רות ב יא).—ובתו"ס: אילו באת אצלינו מאתמול שלשום לא היינו מקבלין אותך (דברי נעמי לרות, ר' שמואל בר נחמן, ירוש' יבמ' ח ג). כי ערוך מאתמול תפתה, יום שיש בו אתמול ואין בו שלשום (מד"ר בראש' א).—ואמר המשורר: תמול שלשום שמנים וחלבים פגשתימו בנחל הכשורות (מחברות עמנואל יז, הברמ;, 454).

שלשושית [1], ש"נ,—שם לצמח ממיני החלביצים שמיצו משמש צבע צהב ושנקרא על פי קפסות הזרעים המשלשות שלו ,crozophoria tinctoria: מהו לצבוע בטובת הנייה, מן מה דתני השלשושית והלבצין החגר עושה לעצמו הדה אמרה שאסור לצבוע בטובת הנייה (ירוש' שביעי' ז ד).

***שלשי**, ש"ז, — בן שלוש שנים: ר' אליעזר אומר עגלה בת שנתה ופרה בת שתים וכו' אמר ר' יהושע לא שמעתי אלא שלשית, אמרו לו מה הלשון שלשית, אמר להם כך שמעתי סתם, אמר בן עזאי אני אפרש אם אתה אומר שלישית לאחרות במנין וכשאתה אומר שלשית

---

[1]) [כך הגרסה הנכונה לפי לו, Flora I 595 ועוד, שמסמנו הזהוי, ועי' בהערת המחבר בערך לשישית עמ' 2744.]

בת שלש שנים (פרה א א).—ובדקדוק, שרש בן שלוש אותיות: ואמנם השני בנוי על ב' אותיות כמו בן כאשר תצרף אל עצמך נעשה שלשי או רביעי כמו בנים בניו (אגוספל דונס בן המים, פי' ילירה, ג.). ומצאתי עוד נפרדות שלשיות נדגשות בקבוץ ובחבור מבלי שיחשב הבלע כפל מן השרש בהם (ספ"ם לריב"ג, הקד', 5). ודע כי מכלל מה שהזכרתי במלות השלשיות השלמות מלות הן שוות בדבור עם המלות העלולות העין (סס סס, 7). ושמתי מזי רעב שלשי מפני ששקלתיו במתי מספר ומתי מספר אצלי שלשי (סס, מזה). ובעבור זה שמנו וזנים מרקחים שלשי וכו' וזה יורה עוד שמתום שלשי רצה לומר שעקרו מתיום על משקל שלשם מפני שאין בשמות השניים מה שיהיה על דמיון מתיום (סס, מזה). ותאמר ברענן שהוא רבעי וברעססס שהוא חמשי כאשר תאמר בסבב שהוא שלשי (הרקמה ו, 36). ואומר עתה כי הבנין השלשי יבא על דמיונים נחלקים (סס יא, 56). לפי שעלה ממלת שתי אותיות ב' מלות נמצא כשתחשב שנים בשלשה והוא מנין אותיות האלה השלשית יעלה ממנה שש אותיות (הוריס הקורא, דרנבורג, 17).—ובטעמים: החלק השני הם זקף וזרקה, הזקף כמו ערב וידעתם ודומה הרי נצמד לשנים והשלשי כמו כבאך, כבל וראית וקראת (סס, 82). והמשרת הרביעי מארכה תסמך לה מארכה כמותה וכו' ודומ' בטעם לגרמיה השלשי כמו אשר בית ישראל (סס, 88).

שלשל, ממנו ^השתלשלות, *שלשול, *שלשל, ^שלשל, ^שלשלה, *שלשלת.

שלשל [1]), פ"י, — שלשל דבר, בדבר, הוריד בשלשלת או בחבל, herablassen (an e. Strick, Kette); faire descendre (p. corde, chaine); let down (by rope, chain): משלשלין את הפסח

---

[1]) [פעל זה, הנגזר מן שלשלת, שאינה אלא מבטא אחר במקום שרשרת, בהכפלת שר במשמ' ענ:ל, בארמ' שלשלתא, ובערב' שלשלה a) וכדו', אין לחברו עם שלוש, שהוא תלת בארמ', ת'לת' b) בערב'.]

a) سلسلة b) ثلث

לתנור עם חשיכה (סנה׳ יח). המשלשל דפנות מלמעלה למטה אם גבוה מן הארץ שלשה טפחים פסולה (סוכ׳ א׳ ט). ושוב מעשה בעסיא באחד ששלשלוהו לים ולא עלה בידם אלא רגלו (יבמ׳ עז ד). היה משלשל בחבית ונפלה עליו והרגתו (מכות ב א). שבו (בחבל) קושרין את הפסחים ומשלשלין את המטות (כלים יט ב). הגיעו לשילות ירדו ומלאום (את הכוסות) ועלו וישבו על גביהן (של השורים), ר׳ יוסי אומר ממקומו היה משלשל וממלא (פרה ג ב). משלשלין את המשלית לעלות בה דלי (תוספת׳ סנה׳ יד ג). אמת המים שלפני החלון משלשל וממלא הימנו בשבת (סס עירוב׳ ט כה). נימא כינור שנפסקה קושרין אותה וכו׳ א״ר שמעון בן אלעזר והלא קושרין אותה אין לה קול, אלא משלשל מלמעלה ועונב מלמטה (סס עירוב׳ יא יט). מעשה באנשי ירושלם שהיו משלשלין מיטותיהן בחלונות שהן גבוהים עשרה טפחים והיו ישינים תחתיהם (סס סוכ׳ ב ג). אין משלשלין אותן (פירות) דרך חלונות אבל מורידין אותן דרך חלונות (סס יו״ט ד ג). בור שבין שני שבטים משלשל וממלא הימנו בשבת (סס סס ד ח). היה משלשל כלים מלמעלה למטה ונפסק החבל (סס מכות ב ב). שלשל דלי למלאות ונפסק החבל מידו (סס פרה ה ה). שלשל חבל לבור לידע אם יש בו מים בכי יותן וגו׳ שלשל את המטלית להעל בה דלי או קיתון וכלכלה להשיב עליה תרנגולת אינן בכי יותן (סס מכשיר׳ ב טו). בימי מלכות יון היו משלשלין להן שתי קופות של זהב והיו מעלין להן שני טליים, פעם אחת שילשלו להן שתי קופות של זהב והיו מעלין לה שני גדיים וכו׳ (ירוש׳ ברכ׳ ד א). משלשלין קדירות בשר מעל גבי זיז שגבוה עשרה ורחב ארבעהן (סס עירוב׳ ח). כגון ששלשל ידו למטה מג׳ וקבלה (שבת ה.). אם יש לו להחליף יחליף ואם אין לו להחליף ישלשל בבגדיו[1] (סס קיג.). שילשל רבי טליתו (סס קמז.). לא ישלשלם (את הפירות) בחבל בחלונות ולא יורידם דרך סולמות (ב ל׳ כו.). בכל יום היו משלשלין דינרים בקופה ומעלין להן תמידים

[1] [רש״י: כלפי מטה שיראו ארוכים וכו׳.]

וכו׳ למחר שלשלו להם דינרים בקופה והעלו להם חזיר (סוט׳ מט:). בירכו (את השבת) בעטיפה, רב הונא אמר צריך להחליף, ר׳ חייא בשם ר׳ יוחנן אמר צריך לערב, אבין בר חסדי אמר צריך לשלשל (מד״ר בראש׳ יא). עקדו ונטלוהו ושלשלוהו (את יהויקים) לו, וכיצד שלשלוהו, ר׳ אלעזר ב״ר נתן אמר, חי שלשלו אותו (סס ויקר׳ יט). שהיה המצרי משלשל דליו והיהודי משלשל דליו, זה ממלא דם וזה ממלא מים (סס במד׳ ט). כל הנשים מסלקות כליהם וזו משלשלת כליה (סס רות, ויאמר בעז לנערו).—ושלשלו החרובים, הורידו כאלו פרותיהם בשלשלאות: מאימתי אין קוצצין האילן בשביעית בש״א כל האילן משיוציא, בה״א החרובין משישלשלו (שביע׳ ד י).—ובמשמ׳ כבל בשלשלאות: ומגלה את ישראל מארצם ומשלשלן בקולרין (מד״ר אסתר, גם וסתי).—ובהשאלה, שלשל שמועה עד משה, יחס את ההלכה כאלו בשלשלת לאחור עד למשה, ועי׳ שַׁלְשֶׁלֶת: אם יכול את לשלשל את השמועה עד משה שלשלה (ר׳ יוחנן, ירוש׳ שבת א).—ושלשל שתי ברכות וכדו׳, כאלו חבר אותן יחד בשלשלת אחת: הנכנס לביתו במ״ש מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים ואומר הבדלה ואם אין לו אלא כוס אחד מניחו אחר המזון ומשלשלן[1] כולן אחריו (תוספת׳ ברכ׳ ו ז). — ושלשל את המעים, גרם שלשול: דברים שהם משלשלים בני מעים (פסיק׳ ר״כ, העומר, זוכר, עא:).—ובסהמ״א: כשהיה פרעה נכנס ליפנות יטהר ולא יוציא כלום לא לצוע ולא לשלשל עד שיצאו בני מעיו ויפלו לפניו (מדה״ג שמות ח טז, הופמן, 67). אעפ״כ צריכין אתם לשנות (את הלבוש בשבת) במה, שלשילו טליתיכם (סס סס כ ח, עפ״י ירוש׳ פאה ח ח). כרוב יש בו פועל מן השכרות וגם משלשל הוא ומימיו מתירין את הבטן (רב האי גאון, תשו׳ הגא׳ הרכבי, שלד). משלשלן, שמשלשלין את המעים (ערוך ערך אסר). חולי מיעים שמשלשל כמעיין הנובע (סס ערך ברדס). יש בטבריה מים משלשלין אם

[1] [פרש רשב״ם בפסח׳ קב: וז״ל: משלשלן, לשון שלשלת שמחברים יחד עם בהמ״ז.]

שותה אותם אדם יוצאין ממנו כמו ששתם (שם ערך עכריה). משקה לשלשל הבטן השקו השפחות (שם ערך סם). קושרים בעין רדידים בראשם ומשלשלין ומפשילין ראשי הרדיד לאחוריהם זהוא הסרח (ר״א בלגנלי, יחזק׳ כג טו). ואסור לדחוק כריסו של תינוק כדי להוציא הרעי שלו שמא יבא להשקותו סמנין המשלשלין (רמב״ם, שבת כא לא). ואם אין לו להחליף משלשל טליתו כדי שלא יהא מלבושו כמלבוש החול (שם שם ל ג). הסם הזה יותר מפורסם שבסמים המשלשלים האדומה וכו׳ כאשר הושם עם הסם הזה מעט עם משלשל שאר הליחות (פרוש אבן רשד על חרוזי אבן סינא). הוא (התרן) העץ הגבוה בספינה שמשלשלין בו הנס ומעמידין אותו (רד״ק, שרשים, תרן). כשישלשל ממנו החלטים שהם סבת חליותו (רש״ע פלקירא, המבקש, לד). והם הפרות המהללים בעבור היותם משלשלים (עמנו׳, מחב׳ כג, הברמ׳, 620). המשקה והדיאה־פיניון אשר חשבתו נכבד ויקר לא שלשלני כלל כל עקר (שם, מחב׳ כג, שם, 644). והאדם שנטמא מן המת בנגיעה משלשל את הטמאה כשלא פירש מטמאיו (ר״א הקראי, גן עדן, טומאה וטהרה ז, קכי:). ומאכילין אותו דברים כדי למצמצו ר״ל לשלשלו שלא יהא צריך לנקביו למחר (המאירי, יומא א יח). על כן מה עשה הוא יתברך שלשלני והמשיכני בהתלכשות חול וכו׳ (ר״מ אלשיך, רב פניניס, משלי ח כד). נהגו לשלשל הטלית על פניהם וידיהם (לבוש, או״ח קכח כג). — ואמר הפיטן: וילון פרש והעמיסו שחוקי מים וכו׳ ושלשלו לכל ארבע פינים וישבו על מים (רסע״ג, אכוין כליות, סדור רסע״ג, שלא). — ואמר המשורר: בקר תשתה תירוש וכו׳ תאכל גם המשלשלים (ראב״ע, שמעו זאת, כהנא א, 182). — ״ושלשלה האשה את הזרע, הפילה איתו: אשת איש הרה לזנונים וכו׳ הלכה אל חכם ושאלו לו אם רשאית לגמוע דבר מאבקת רוכל לשלשל זרע המקולל אשר בקרבה (חות יאיר, לא). — וכפ״ע, במשמ׳ ירד: משלשל למטה ואינו זב לבשר שקרוב לו (רגמ״ה, חולין קיא.).

—פע׳, *שִׁלְשֵׁל, — ששלשלו אותו: כוורת פחותה ופקוקה בקש ומשלשלת לאויר התנור, השרץ בתוכה התנור טמא (כלים ח א). קלל של חטאת שהוא נתון בארובה אם משלשל טמא ואם אינו משלשל טהור, במה דברים אמורים בארובה שאין בה פותח טפח, אבל בארובה שיש בה פיתח טפח בין משולשל ובין שאינו משולשל טמא (תוספת׳ אהילי יא ט). כרוך אל צואר בהמה אסור, משולשל מצואר בהמה מותר (ר׳ יהודה, ירוש׳ שבת ה ב). שהיה זרעו דומה לחבל שהוא משולשל זה בזה, שהיו כולם מיוחסים בני אבותיהם ולא היה זרע אחר מפסיק ביניהם (מד״ר במד׳ ט). שהרי הוא משולשל על כתיפו ועל גופו ועיקרו (לבוש או״ח י י). — ובסהמ״א: נמצאו עודפות ט׳ אמות מזה הצד הצפוני משולשלת על הקרשים (ר״ח, שבת לט.). — ואמר הפיטן: משפטיו היות חוטיו כפולים תוך שלש אצבע, המשלשל יהי נפשל כדי אצבעות ארבע (רסב״ג, שם מאום, אופן פרשת שלח). — ״ובמשמ׳ נאסר בשלשלאות, ואמר הפיטן: מה בצע כי נאשלו ובזיקים שלשלו (ר״א קליר, זכור איכה, קרובי ת״ב, מחז׳ איטל׳ א, קע.).

—התפ׳, *הִשְׁתַּלְשֵׁל, נִשְׁתַּלְשֵׁל, — כמו פע׳: שֻׁלַּח, שנשתלשל מן העולם (מד״ר בראש׳ סה). — ובסהמ״א, גם במשמ׳ יציאת נקבים: אחזה בחבל שלדלי ונשתלשלה וירדה ושתת (מדה״ג בראש׳ טו ו, מרגליות, רכ; ערוך ערך חלד). היתה צמרתו נראית לעצמה ולא נשתלשלה עמהם (רש״י, יחזק׳ לא ד). וע״י אכילה מרובה אחזה חולי שקורין מנייזונ״א וצריכה להשתלשל ולהוציא רעי ומריצה (הוא, שבת נג; ד״ה שאכלה כרשינין). וכל השותה ממנו היה משתלשל עד שהמית אנשים רבים (פרקי משה, כד). כי הכנפים הם בצדדים ואינם בעקר הגוף ולכן אין האסור משתלשל בהם (משה בטיילי הקראי, ספר עריות ב, הקדש ג, 71). כי נשמות ישראל באות ומשתלשלות ממקום נפלא ונשגב מאד (מנחת קנאות, 75). ואולם מענה שאלה הראשונה אמרה ישעיה הנביא ע״ה וממנה משתלשלת מענה השאלה השניה (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ב). — ״ובמשמ׳ התגלגל והתפתח כאלו בשלשלת של מארעות או של יוחסין, sich

: entwickeln; se développer; to develop o.s.
והתדבקו הסבות והסתובבות והשתלשלו כאשר אתה רואה אותם (ר"י הלוי, כוזרי א א). וזה משתלשל אל מה שאין לו תכלית (שם ה יח ד). ולבחירה סבות משתלשלות אל הסבה הראשונה השתלשלות מבלי דוחק (שם שם כ). וכשם שאיברי הגוף כלם משלימים זה את זה ומשתלשלים זה בזה הקטן בגדול והגדול בקטן וכו' (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, אמור, קו.). ולא ישתלשל ממנו אלא תנועה יחידה פשוטה (רלב"ג, פרוש לשירה א ח). ולדעת מדריגת הנמצאות במציאות ואיך נשתלשלו מאת הבורא יתי (מאזני העיונים לאבוחמד אלגזלי ו, אוצר נחמד ב, קלו). כי ממנו נשתלשלה המלכות (רד"ק, זכרי' יא ח). וזאת היא הנקראת קבלה אשר מפי עליון נשתלשלה ובאה עד תכלית התנאים והאמוראים (מנחת קנאות, קופמן, 12). ומהם ישתלשלו כל שאר הכחות למיניהם הן לטוב הן לרע והם כמו ענפים אשר ישתלשלו מהם (שם, 24). וכן הענין בחכמת הרפואה, כי נודע שהשתלשל מענינה היזק בכוונת התורה (שם, 110). שמציאות הש"י מבואר אצל הפילוסוף מהקדמות המשתלשלות ממושכלות הראשונות (ר"י אלבו, עקרים א יז). ומשם והלאה נשתלשל הנגידות במצרים (לקוטים מדברי יוסף סמברי, נייבויער, 2). שהספירות ישתלשלו מדריגה אחר מדריגה עד שנתהוה עולם הגשמות (רמח"ל, חוקר ומקבל, 4).

*שַׁלְשָׁל, ש"ז, — כמו שלשלת, ואמר הפיטן: המון חוגג עלות יראה התר שלשלים (ר' מאיר ב' יצחק, אור יום הנף, מעריב ב פסח).

*שַׁלְשָׁלָה, ש"נ, — טעם מטעמי המקרא, שצורתו כצורת שלשלת [1]: השלשי דרגה והוא שלשלה פעם יורדת ופעם עולת (תורת הקורא, דרנבורג, 73).

[1]) [עי' שַׁלְשֶׁלֶת, בסוף הערך.]

*שַׁלְשֶׁלֶת [1]), ש"נ, — כבל מרכב מטבעות טבעות שרשרת, : Kette; chaine; chain: לא יגדל אדם את הכלב אלא אם כן היה קשור בשלשלת (ב"ק ז ז). ומקום היה שם אמה על אמה וטבלא של שש וטבעת היתה קבועה בה ושלשלת שהמפתחות היו תלויות בה, הגיע זמן הנעילה הגביה את הטבלא בטבעת ונטל את המפתחות מן השלשלת ונעל הכהן מבפנים ובן לוי ישן לו מבחוץ, גמר מלנעול החזיר את המפתחות לשלשלת ואת הטבלא למקומה (מדות א ט). שלשלת שיש בה בית נעילה טמאה, העשויה לכפיתה טהורה, שלשלת של סיטונות טמאה, של בעלי בתים טהורה (כלים יב א). שלשלת של משוחות טמאה (שם יד ג). ושלשלת המפתחות ושלל הכובסים וכו' חבור לטומאה ואינו חבור להזיה (פרה יב ט). כסוי מיחם שהוא מחובר לשלשלת ב"ש אומרים חבור לטומאה ואינו חבור להזיה (שם שם י). שלשלת דלי גדול ארבעה טפחים ושל קטן עשרה מטבילן עד מקום המדה, ר"ט אומר עד שיטביל את כל הטבעת (מקו' י ה). אין מגדלין כלבים בישוב אבל מגדלין אותן בעיירות הסמוכות לספר, ביומים קושרין אותן בשלשלאות של ברזל ומתירין אותן בלילות (תוספ' ב"ק ח יז). ואין מוכרין להן את הסדן ולא כובלין ולא קוללין ולא שלשלאות של ברזל (שם ע"ז ב ד). שלשלת דוסיקאות הרי זו טהורה ושל מושיחות הרי זו טמאה וכו' מפני מה שלשלת הסיטונות טמאה מפני שהיא עשויה לכפיתה (שם כלים ב"מ ב ג). כבלים כל שהשלשלת בנתים (ירוש' שבת ו א). איזהו ברקום וכו' כגון זוגין ושלשליות וכלבים וכו' (ר' חייא בר אשי, שם גיט' ג ד). למלך שהיה לו מפתח של פלמנטרי' קטנה, אמר המלך אם אני מניחה כמות שהיא אבידה היא אלא הריני עושה לה שלשלת שאם אבדה השלשלת תהא מוכחת

[1]) [אין שלשלת אלא מבטא אחר על יד שרשרת, שהיא צורת הכפלה מן שֵׁר, טבעת, וכן בארמ' שלשלתא, שולשלתא, בסור' שישלתא, מנד' שושילתא, ערב' שלשלה a), כוש' סַנְסַל, אך באשור' שַׁרְשַׁרַת ועי' שרשרת. וקרוב אליו שָׁלָל, עי' שם. ועי' שַׁשֶּׁלֶת.]

a) سلسلة

עליה (כתב"ל בשם ר' ינאי, ירוש' תעני' ב ו). והביאו לפניו שלחן של זהב משוי ששה עשר בני אדם וששה עשרה שלשלאות של כסף קבועות בו (סנה' קיט.). קלוע כמין קליעה ודומה לשלשלת זהו הדם (ת"כ, סוכה לג:). אין לך שיפה למדידה יותר משלשלאות של ברזל (יהושע בן סכניה, ערוב' כח.). שאני זכור השלשלת שהיתה ידי לתוכה (מד"ר במד' ו). — ובהשאלה, במשמ' שלשלת יוחסין, דורות מקשרים כאלו בשלשלת, שלשלת אבות ושלשלת כהונה. :Generationsreihe, Dynastie; dynastie; — ty קשה לפני המקום לעקור שלשלת יוחסין ממקומן (ר' סימון בשם ריב"ל, ירוש' סוכה ס ה, וכעין זה מד"ר בראש' פב). ואלה תולדות אהרן ומשה, כל מי שהמקום מתעסק בו להעמיד ממנו אומה או שלשלת יוחסין היה המקום מתעסק בו בענין הזה לכתוב בו תולדות (שם במד' ג). אלה שמות בני אהרן הכהנים וכו' היא שאמרנו שלא נתעסק הכתוב אלא בשלשלת הכהונה (שם שם). ומפני מה מסרן (נח את כתנות העור) לשם, מפני שצפה נח שלשלת האבות עומדת ממנו (שם שם ד). אני נטלתי יעקב לנחלה והוא היה חלקי לפי שהיה זרעו דומה לחבל שהוא משלשל זה בזה שהיו כולם מיוחסים בני אביהם וכו' השלשלת באה בך (שם שם ט). עינו (של קרח) הטעתו, ראה שלשלת גדולה עומדת הימנו שמואל ששקול כמשה ואהרן וכו' (שם שם יח). — ובסהמ"א: לדלי שלזהב ושלשלת שלזהב, נפל הדלי נפלה השלשלת (מדס"ג בראש' לט ח, מגנזי ליגו, תכנו). — *ושלשלת הרים, רכסי הרים הקשורים זה בזה כשלשלת: מהרי אפריקא אין לנו ידיעה ברורה זולת מהמעטים אשר נזכיר שלשלת הרים המשתרעים ממערב למזרח (מגילי עולם ה, אפריקא בכלל, 4). בלב הארץ ישתרע שלשלת הרים (שם ב, מט:). — *ושלשלת הקבלה, עי' קַבָּלָה. *וכשם לטעם מטעמי המקרא, שצורתו כצורת שלשלת ֓ [1].

1) [גם בסור' בא שושלתא, וגם שושלא כשם לאחדים מסימני הקריאה, לתנועה או לפסוק בהוראה שונה לפי עמדת הסימן מעל לשורה או מלמטה, ועי' בספרות הרשומה במלונו של ברוקלמן מהד' 2, עמ' 774.]

שֵׁם [1]), ס"ז, סמי' שֵׁם, שֶׁם, כנ' שְׁמִי, שְׁמֵנוּ, שִׁמְךָ, שְׁמֶכָה, שְׁמֵךְ, שִׁמְכֶם, שְׁמוֹ, שְׁמָהּ, שְׁמָה, שֵׁמוֹת, שְׁמוֹת, שְׁמֹת, שְׁמוֹתָם, שְׁמֹתָם, שְׁמוֹתָן,— א) מלה המשמשת ציון לסוג מסוגי הדברים והמשגים, :Benennung; dénomination ויצר יי' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה היא שְׁמוֹ (בראש' ב יט). — וביחוד ב) מלה המשמשת ציון לפרט שבכבני אדם, באלהים, בבעלי חיים, במקומות וכו', :Name; nom; name ונהר יצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים שֵׁם האחד פישון וכו' וְשֵׁם הנהר השני גיחון וכו' וְשֵׁם הנהר השלישי חדקל הוא ההלך קדמת אשור והנהר הרביעי הוא פרת (שם שם י-יד). ויקרא האדם שֵׁם אשתו חוה כי הוא היתה אם כל חי (שם ג כ). וידע קין את אשתו ותהר ותלד את חנוך ויהי בנה עיר ויקרא שֵׁם העיר כְּשֵׁם בנו חנוך (שם ד יז). על כן קרא שְׁמָהּ בבל כי שם בלל יי' שפת כל הארץ (שם יא ט). אלה הם בני ישמעאל ואלה שְׁמֹתָם בחצריהם ובטירתם (שם כה טז). ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר וכו' ויאמר לו מה שְּׁמֶךָ ויאמר יעקב

1) [המלה משתפת לכל השפות השמיות. וכן בכנעני' שם, ארמ' שֻׁם, ובכתבות קדומות גם אשם, בתעודות יב במ"ר שמהת, בארמ' שבתו"ם שום (ומכאן בעבר' שבתו"ם שום, ועי' ערך זה), שמא, סור' שמא, אוגרית' שם, מ"ר שמת, אשור' שֻׁם, מ"ר שֻׁמָת, ערב' אִשְׁם a), בארמ' שְׁם, שִׁם, כוש' סֶם וחמורתו בכל הלהגים הארמיים והערביים המדברים היום. ואמנם נראה שמקור המלה בשמוש של כנויים ומלות רמז שהפכו אף מלות קשור, כגון אַסֵּם (יען) בכוש', אִשְׁם אַנ b) וכדו' בדיאלקטים עיביים, שכנגדם שֻׁם (אִם), אִשְׁם וגם אַשֶׁ מתוך אַנַ שֻׁמִי (יען) באשור', שֻׁמָּא בעבר', הקרובים אל שַׁ, שֶׁ בעבר' (ועי' ערך זה והנזכר שם מן השפות הקרובות). ואין לקבל את דעת חוקרים אחרים, המחברים את המלה עם וַסַם c), סמן וקשט בערב', ושכנגדו באשור' ועוד, אבל שרש זה שמצנו באוגרית' יסם כלשון יפי, עקרו בסמ"ך ולא בשי"ן, רחוק בהגויו ובמשמעותו מן שם.]

a) اسم b) اسم ان c) وسم

ויאמר לא יעקב יאמר עוד שִׁמְךָ כי אם ישראל וכו׳ וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שְׁמֶךָ ויאמר למה זה תשאל לִשְׁמִי וכו׳ ויקרא יעקב שֵׁם המקום פניאל (שם לב כח–לא). ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי להם אלהי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה שְּׁמוֹ מה אמר אלהם ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה וכו׳ זה שְׁמִי לעלם וזה זכרי לדר דר (שמות ג יג–יה). וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי וּשְׁמִי יי׳ לא נודעתי להם (שם ו ג). יי איש מלחמה יי שְׁמוֹ (שם יה ג). דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה לבית אב מאת כל נשיאיהם וכו׳ איש את שְׁמוֹ תכתב על מטהו (במד׳ יז יז). ותבא האשה ותאמר לאישה לאמר איש האלהים בא אלי וכו׳ ולא שאלתיהו אי מזה הוא ואת שְׁמוֹ לא הגיד לי (שופט׳ יג ו). ויאמר מנוח אל מלאך יי׳ מי שְׁמֶךָ וכו׳ ויאמר לו מלאך יי׳ למה זה תשאל לִשְׁמִי והוא פליא (שם יג יז–יח). ויצא איש הבנים ממחנות פלשתים גלית שְׁמוֹ מגת (ש״א יז ד). והנה איש הבנים עולה גלית הפלשתי שְׁמוֹ מגת (שם שם כג). אל נא ישים אדני את לבו אל איש הבליעל הזה על נבל כי כִשְׁמוֹ כן הוא נבל שְׁמוֹ ונבלה עמו (שם כה כה). כי איש מהר אפרים שבע בן בכרי שְׁמוֹ נשא ידו במלך בדוד (ש״ב כ כא). ויקח אליהו שתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב אשר היה דבר יי׳ אליו לאמר ישראל יהיה שְׁמֶךָ (מ״א יח לא). וימלך פרעה נכה את אליקים בן יאשיהו תחת יאשיהו אביו ויסב את שְׁמוֹ יהויקם (מ״ב כג לד). וימלך מלך בבל את מתניה דדו תחתיו ויסב את שְׁמוֹ צדקיהו (שם כד יז). לכן ידע עמי שְׁמִי (ישע׳ נב ו). שתים נשים בנות אם אחת היו וכו׳ וּשְׁמוֹתָן אהלה הגדולה ואהליבה אחותה ותהיינה לי ותלדנה בנים ובנות וּשְׁמוֹתָן שמרון אהלה וירושלם אהליבה (יחזק׳ כג ג–ד). הנה איש צמח שְׁמוֹ ומתחתיו יצמח (זכר׳ ו יב). אתה הוא יי׳ האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שְׁמוֹ אברהם (נחמ׳ ט ז). מי הקים כל אפסי ארץ מה שְּׁמוֹ ומה שֶּׁם בנו כי תדע (משלי ל ד).— ובנסחה ואלה שמות וכו׳: ואלה שְׁמוֹת בני ישמעאל בשמתם לתולדתם בכר ישמעאל נבית וקדר ואדבאל ומבשם וכו׳ (בראש׳ כה יג). אלה שְׁמוֹת בני עשו אליפז בן עדה אשת עשו רעואל בן בשמת אשת עשו (שם לו י). ואלה שְׁמוֹת אלופי עשו למשפחתם למקמתם בשמתם אלוף תמנע אלוף עלוה אלוף יתת וכו׳ (שם שם מ). ואלה שְׁמוֹת בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו ראובן שמעון לוי ויהודה וכו׳ (שמות א א). ואלה שְׁמוֹת בני גרשון למשפחתם לבני ושמעי וכו׳ (במד׳ ג יז). אלה שְׁמוֹת האנשים אשר שלח משה לתור את הארץ (שם יג יו). ותקרבנה בנות צלפחד וכו׳ ואלה שְׁמוֹת בנתיו מחלה נעה וחגלה ומלכה ותרצה (שם כז א). ואלה שְׁמוֹת הילדים לו בירושלם שמוע ושובב ונתן ושלמה וכו׳ (ש״ב ה יד). אלה שְׁמוֹת הגברים אשר לדוד (שם כג ח). ואלה שְׁמוֹת השבטים (יחזק׳ מח א).— ובצרופים שביחים עם פעל, כגון קרא שם לפלוני, קרא את שמו כך או כך, קרא אותו בשם זולתו, שם את שמו, קרא למקום על שם, קרא בשמו על מקום, קרא שם במקום וכדו׳: וידע קין את אשתו ותהר ותלד את חנוך ויהי בנה עיר ויקרא שֵׁם העיר כְּשֵׁם בנו חנוך (בראש׳ ד יז). ויקרא אברם שֶׁם בנו אשר ילדה הגר ישמעאל (שם יו יה), ולא יקרא עוד את שִׁמְךָ אברם והיה שִׁמְךָ אברהם (שם יז ה). על כן קרא שֵׁם העיר צוער (שם יט כב). ויקרא אברהם שֵׁם המקום ההוא יי׳ יראה (שם כב יד). וישב יצחק ויחפר את בארת המים אשר חפרו בימי אברהם אביו וכו׳ ויקרא להן שֵׁמוֹת כַּשֵּׁמֹת אשר קרא להן אביו (שם כו יח). ויאמר לו אלהים שִׁמְךָ יעקב לא יקרא שִׁמְךָ עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שְׁמֶךָ ויקרא את שְׁמוֹ ישראל (שם לה י). ויקרא פרעה שֵׁם יוסף צפנת פענח (שם מא מה). ויקרא שֵׁם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסתם את יי׳ (שמות יז ז). ויקרא את שֵׁם המקום ההוא קברות התאוה (במד׳ יא לד). ובני ראובן בנו את חשבון ואת אלעלא ואת קריתים ואת נבו ואת בעל מעון מוסבת שֵׁם ואת שבמה ויקראו בְשֵׁמוֹת את שְׁמוֹת הערים אשר בנו (שם לב לז–לח). ונבח הלך וילכד את קנת ואת בנתיה ויקרא לה נבח בִּשְׁמוֹ (שם שם מב). יאיר בן מנשה לקח את כל חבל ארגב עד גבול הגשורי והמעכתי ויקרא אתם על שְׁמוֹ את הבשן חות יאיר עד היום הזה (דבר׳ ג יד). ויעלו בני דן

וילחמו עם לשם וילכדו אותה וכו' ויקראו ללשם דן בשם דן אביהם (יהוש' יט מז). ופילגשו אשר בשכם ילדה לו גם היא בן וישם את שמו אבימלך (שופטי ח לא). ואבשלם לקח ויצב לו בחיו את מצבת אשר בעמק המלך כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי ויקרא למצבת על שמו ויקרא לה יד אבשלום עד היום הזה (ש"ב יח יח). ויקם את העמוד הימני ויקרא את שמו יכין ויקם את העמוד השמאלי ויקרא את שמו בעז (מ"א ז כא). ויבן את ההר ויקרא את שם העיר אשר בנה על שם שמר אדני ההר שמרון (שם יו כד). זה יאמר ליי' אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתב ידו ליי' ובשם ישראל יכנה (ישעי' מד ה). שמעו זאת בית יעקב הנקראים בשם ישראל (שם מח א). וראו גוים צדקך וכל מלכים כבודך וקרא לך שם חדש אשר פי יי' יקבנו (שם סב ב). קרבם בתימו לעולם משכנתם לדור ודר קראו בשמותם עלי אדמות (תהל' מט יב). מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא (שם קמז ד). יתן יי' את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה וכו' ועשה חיל באפרתה וקרא שם בבית לחם (רות ד יא). ותקראנה לו השכנות שם לאמר ילד בן לנעמי ותקראנה שמו עובד (שם שם יז). וישם להם שר הסריסים שמות וישם לדניאל בלטשאצר ולחנניה שדרך ולמישאל מישך ולעזריה עבד נגו (דני' א ז). ועי' קרא, שים. — ובלי פעל: ושערי העיר על שמות שבטי ישראל (יחזק' מח לא).— והסב את שמו, שנה אותו: וימלך פרעה נכה את אליקים בן יאשיהו תחת יאשיהו אביו (מ"ב כג לד). וימלך מלך בבל את מתניה דדו תחתיו ויסב את שמו צדקיהו (שם כד יז).—מסבות שם: ובני ראובן בנו את חשבון ואת אלעלא ואת קריתים ואת נבו ואת בעל מעון מוסבת שם (במד' לב לח). ועי' סבב.— ופתח אבנים על שמות בני ישראל: מעשה חרש אבן פתוחי חתם תפתח את שתי האבנים על שמת בני ישראל (שמות כח יא). והאבנים תהיין על שמת בני ישראל שתים עשרה על שמתם פתוחי חותם איש על שמו (שם שם כא, וכעין זה שם לט יד). — ובמפקד העם ובמנית בני אדם בשמותם, שמותם, לשמותם: ויקח משה ואהרן את האנשים האלה אשר נקבו בשמות (במד' א יז). ויהיו אלה בני לוי בשמתם גרשון וקהת ומררי (שם ג יז). ובשמת תפקדו את כלי משמרת משאם (שם ד לב). לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות (שם כו נג). נתינים מאתים ועשרים כלם נקבו בשמות (עזרא ח כ). ויבדלו עזרא הכהן אנשים ראשי האבות לבית אבתם וכלם בשמות (שם י טז). אלה הבאים בשמות נשיאים במשפחותם (דה"א ד לח). ויבאו אלה הכתובים בשמות בימי יחזקיהו מלך יהודה ויכו את אהליהם (שם שם מא). ויתנו בגורל וכו' את הערים האלה אשר יקראו אתהם בשמות (שם ו ל).—ובמספר שמות במשמ' זו: שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחתם לבית אבתם במספר שמות כל זכר לגלגלתם (במד' א ב). אלה בני לוי לבית אבותיהם ראשי האבות לפקודיהם במספר שמות לגלגלתם (דה"א כג כד). — ובדרשת שמו של אדם או של מקום או דבר: על כן קרא שמה בבל כי שם בלל יי' שפת כל הארץ (בראשי' יא ט). ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא מן האדם האדם הזה כי עיף אנכי על כן קרא שמו אדום (שם כה ל). ויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים (שם כז לו). ותאמר הפעם ילוה אישי אלי כי ילדתי לו שלשה בנים על כן קרא שמו לוי (שם כט לד). ויאמר יעקב לאחיו לקטו אבנים ויקחו אבנים ויעשו גל וכו' ויאמר לבן הגל הזה עד ביני ובינך היום על כן קרא שמו גלעד (שם לא מו–מח). ויהי כמשיב ידו והנה יצא אחיו ותאמר מה פרצת עליך פרץ ויקרא שמו פרץ (שם לח כט). וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגרן האטד ויאמרו אבל כבד זה למצרים על כן קרא שמה אבל מצרים אשר בעבר הירדן (שם נ יא). אל נא ישים אדני את לבו אל איש הבליעל הזה על נבל כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו (ש"א כה כה). הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח (זכר' ו יב). — וקרא בשם, ובפרט קרא האל את האדם בשם, ידעו בשם, יחד אותו ובחר בו ולא באחר: ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה (שמות לא ב). ויאמר משה אל יי' ראה אתה אמר אלי העל את העם הזה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי ואתה אמרת

ידעתיך בְשֵׁם וגם מצאת חן בעיני (שם לג יב). ויאמר יי' אל משה גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני ואדעך בְּשֵׁם (שם שם יז). ויתנו ממטת בני יהודה וממטה בני שמעון את הערים האלה אשר יקרא אתהן בְּשֵׁם (יהוש' כא ט). העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש יקרא בִשְׁמִי (ישעי' מא כה). שמעו זאת בית יעקב הנקראים בְּשֵׁם ישראל (שם מח א). בערב היא באה ובבקר היא שבה אל בית הנשים שני וכו' לא תבוא עוד אל המלך כי אם חפץ בה המלך ונקראה בְשֵׁם (אסתר ב יד). על כן קראו לימים האלה פורים על שֵׁם הפור (שם ט כו).—ונשא את שם פלוני, שם אלהים אחרים, על שפתיו, הזכיר אותו, בפרט בשבועה, ועי' גם לקמן על שם האלהים: ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו וְשֵׁם אלהים אחרים לא תזכירו (שמות כג יג). בל אסיך נסכיהם מדם ובל אשא את שְׁמוֹתָם על שפתי (תהל' טז ד).— ושם במשמ' הזכרת השם, בצירופים כגון הכרית את שם הבעלים וכדו' מפי האדם: והסירתי את שְׁמוֹת הבעלים מפיה ולא יזכרו עוד בשמם (הוש' ב יט). והכרתי מן המקום הזה את שאר הבעל את שֵׁם הכמרים עם הכהנים (צפנ' א ד). והיה ביום ההוא נאם יי' צבאות אכרית את שְׁמוֹת העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד (זכרי' יג ב). — ומכאן במשמ' הזכרת שם פלוני לשבח ולתהלה, בחייו ואחרי מותו, גם בצרופים כגון שם גדול, שם עולם, שם ותהלה, אנשי שם, אנשי שמות [1], Ruf, Ruhm; renommée; fame: הנפלים היו בארץ בימים ההם וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם המה הגברים אשר מעולם אנשי הַשֵּׁם (בראש' ו ד). הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שֵׁם (שם יא ד). ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שְׁמֶךָ (שם יב ב). ויקמו לפני משה ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים נשיאי עדה קראי מועד אנשי שֵׁם (במד' טז ב). ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה וּלְשֵׁם ולתפארת (דבר' כו יט). ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם ולשום לו שֵׁם ולעשות לכם הגדולה ונראות לארצך (ש"ב ז כג). ויעש דוד שֵׁם בשבו מהכותו את ארם (שם ח יג). ואבישי אחי יואב בן צרויה הוא ראש השלשי וכו' ולו שֵׁם בשלשה (שם כג יח). וגם באו עבדי המלך לברך את אדנינו המלך דוד לאמר ייטב אלהיך את שֵׁם שלמה מִשְּׁמֶךָ ויגדל את כסאו מכסאך (מ"א א מז). תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס והיה ליי' לְשֵׁם לאות עולם לא יכרת (ישעי' נה יג). ונתתי להם בביתי ובחומתי יד וָשֵׁם טוב מבנים ומבנות שֵׁם עולם אתן לו אשר לא יכרת (שם נו ה). כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את כל בית ישראל ואת כל בית יהודה נאם יי' להיות לי לעם וּלְשֵׁם ולתהלה ולתפארת (ירמי' יג יא). אשר שמת אתות ומפתים בארץ מצרים עד היום הזה ובישראל ובאדם ותעשה לך שֵׁם כיום הזה (שם לב כ). והיתה לי לְשֵׁם ששון לתהלה ולתפארת לכל גויי הארץ (שם לג ט). ויצא לך שֵׁם בגוים ביפיך (יחזק' טז יד). והקמתי להם מטע לְשֵׁם (שם לד כט). והושעתי את הצֹלעה והנדחה אקבץ ושמתים לתהלה וּלְשֵׁם (צפנ' ג יט). נבחר שֵׁם מעשר רב מכסף ומזהב חן טוב (משלי כב א). לריח שמניך טובים שמן תורק שְׁמֶךָ (שה"ש א ג). טוב שם משמן טוב (קהל' ז א). ואלה ראשי בית אבותם וכו' אנשים גבורי חיל אנשי שֵׁמוֹת (דהי"א ה כד). ומחצי מטה מנשה שמונה עשר אלף אשר נקבו בְּשֵׁמוֹת (שם יב לא). ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ אשר הלך האלהים לפדות לו עם לשום לך שֵׁם גדלות ונוראות (שם יז כא). — ולרעה, בצרופים כגון שם רע, טמא השם, לא שם לו, בן בלי שם: כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה ושם לה עלילת דברים והוצא עליה שֵׁם רע ואמר את האשה הזאת לקחתי ואקרב אליה ולא מצאתי לה בתולים (דבר' כב

---

1) [בשמוש זה באה המלה במקרא גם על יד מ"לה אחרת דומה לה, היא שֵׁם (במבטא מֵאחר שֵׁם), מ"ר שְׁמָ ם במשמ' ריח, כהוראת השרש שמ(ם) a) בערב' ובאשור' (ומכאן כמלה שאולה בלשון המקרא סַמִּים), ודמיון זה שבמלים אלו הוא ביסוד ההדוד שבכתובים לריח שמניך טובים שמן תורק שמך (שה"ש א ג), טוב שֵׁם משמן טוב (קהל' ז א), ז"א טוב "ריחו" של אדם שלא הָבאש מריח שמן הבשֵׂ. ועי' בדברי העורך, הלשון והספר ב, 383.]

a) شم، شمم

ג–יד). וענשו אותו מאה כסף ונתנו לאבי הנערה כי הוציא שם רע על בתולת ישראל (שם שם יט). הקרבות והרחקות ממך יתקלסו בך טמאת השם רבת המהומה (יחזק' כב ה). בניה ובנותיה לקחו ואותה בחרב הרגו ותהי שם לנשים (שם כג י); זכרו אבד מני ארץ ולא שם לו על פני חוץ (איוב יח יז). בני נבל גם בני בלי שם נכאו מן הארץ (שם ל ח). למען אירא ואעשה כן וחטאתי והיה להם לשם רע למען יחרפוני (נחמי' ו יג) [1]. — וכן במשמ' זרע בנים, נושאי שם המת אחריו, גם בצרופים כגון שם ושאר, זרע ושם, הקים שם לפ', על נחלתו וכדו' [2]: המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברהם ויצחק (בראש' מח יו). והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל ואם לא יחפץ האיש לקחת את יבמתו ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים ואמרה מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל (דברי' כה ו–ז). והנה קמה כל המשפחה על שפחתך ויאמרו תני את מכה אחיו ונמתהו בנפש אחיו אשר הרג ונשמידה גם את היורש וכבו את גחלתי אשר נשארה לבלתי שום לאישי שם ושארית על פני האדמה (ש"ב יד ז). כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נאם יי' כן יעמד זרעכם ושמכם (ישעי' סו כב). ויאמר בעז ביום קנותך השדה מיד נעמי ומאת רות המואביה אשת המת קניתי להקים שם המת על נחלתו (רות ד ה). וגם את רות המאביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו (שם שם י). — ובשלילה גרע, מחה,

[1]) [בישע' סה יה וכו', והנחתם שמכם לשבועה לבחירי והמיתך אדני יי' ולעבדיו יקרא שם אחר, אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן והנשבע בארץ ישבע באלהי אמן וכו', יש לראות שמכם לפי הענין לא כמציין את שם ישראל, אלא או ככנוי סופרים או כבטוי מקצר במקום שמי אשר בפיכם, שם זה שאתם קוראים בו לי עכשיו; והכונה: שם זה לא ישמש עוד אלא לשבועה, ז"א לקללה, ואלו בברכה ישמש שם אלהים אמתי (אלהי אמן זה שיקרא האל לעבדיו), וצ"ע.]

[2]) [וכן בא שום אף במשמ' זרע, בן באשור', ואפשר שיש להבין כך גם, כדעת רבים, את השם שמואל כמשמ' זרע אלהים.]

השמיד, הכרית את שם פ' [1]): למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן (במדי' כז ד). הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם מתחת השמים (דברי' ט יד). והיה הבכור אשר הלד יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל (שם כה ו). וישמעו הכנעני וכל ישבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ (יהוש' ז ט). ועתה השבעה לי ביי' אם תכרית את זרעי אחרי ואם תשמיד את שמי מבית אבי (ש"א כד כא). ולא דבר יי' למחות את שם ישראל מתחת השמים (מ"ב יד כז). וקמתי עליהם נאם. יי' צבאות והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד (ישעי' יד כב). — ובשמוש כלפי אלהי ישראל במשמ' שם פרטי ממש בצרופים כגון קרא (ב)שם ה', כנה, הזכיר שמו, ברך, קלל בשם ה', נשא את שם יי', נקב את שם יי', השכיח אותו, ועי' נקב, נשא, כרך: ולשת גם הוא ילד בן ויקרא את שמו אנוש אז הוחל לקרא בשם יי' [2]) (בראש' ד כו). ויבן שם מזבח ליי' ויקרא בשם יי' (שם יב ח). אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשנה ויקרא שם אברם בשם יי' (שם יג ד). ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל יי' אלהי אבתיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם זה שמי לעלם וזה זכרי לדר דר (שמות ג יס). לא תשא את שם יי' אלהיך לשוא כי לא ינקה יי' את אשר ישא את שמו לשוא (שם כ ז; דבר' ה יא). ויאמר (יי' אל משה) אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם יי' לפניך (שמות לג יט). וירד יי' בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם יי' (שם לד ה). ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך (ויקרי' יט יב). ויקב בן האשה הישראלית את השם ויקלל (שם כד יא). כי שם יי' אקרא הבו גדל לאלהינו (דברי' לב ג). ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם יי' לאמר יי' יהיה ביני ובינך (ש"א כ מב). ויכל דוד מהעלות העולה והשלמים ויברך

[1]) [מעין זה באשור' שום חלק, חכרית את שם פ'.]

[2]) [ואמנם במקום זה, שהתקשו בו רבים, וכן בכמה מקומות אחרים, אין הכונה לקריאה בשם זה או זה ממש, אלא קרא בשם יי' פרושו: פנה אל יי' בתפלה, וקרא בשם הוא בטוי לשוני גרידא, הואיל ואי אפשר לומר קרא ביי' בלבד.]

את העם בְּשֵׁם יי' צבאות (ש"ב ו יח). וקראתם בשם אלהיכם ואני אקרא בְשֵׁם יי' (מ"א יח כד). ויפן אחריו ויראם ויקללם בְּשֵׁם יי' (מ"ב ב כד). אני יי' הוא שְׁמִי (ישע' מב ח). שמעו זאת בית יעקב וכו' הנשבעים בְּשֵׁם יי' ובאלהי ישראל יזכירו (שם מח א). שמעתי את אשר אמרו הנבאים הַנִּבְּאִים בִּשְׁמִי שקר וכו' החשבים להשכיח את עמי שְׁמִי בחלומתם אשר יספרו איש לרעהו כאשר שכחו אבותם את שְׁמִי בבעל (ירמ' כג כה—כז). ונשאו דודו ומסרפו להוציא עצמים מן הבית ואמר לאשר בירכתי הבית העוד עמך ואמר אפס ואמר הס כי לא להזכיר בְּשֵׁם יי' (עמ' ו י). אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בְּשֵׁם יי' אלהינו נזכיר (תהל' כ ח). משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שְׁמוֹ קראים אל יי' והוא יענם (שם צט ו). וּבְשֵׁם יי' אקרא אנה יי' מלטה נפשי (שם קיו ד). הללויה הללו את שֵׁם יי' (שם קלה א).—ובצרוף שם ה' נקרא על איש ועל מקום, בכנוי לבעלות האל: וראו כל עמי הארץ כי שֵׁם יי' נקרא עליך ויראו ממך (דבר' כח י). ויקם וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא שֵׁם שֵׁם יי' צבאות ישב הכרבים עליו (ש"ב ו ב). המערת פרצים היה הבית הזה אשר נקרא שְׁמִי עליו בעיניכם (ירמ' ז יא). ועשיתי לבית אשר נקרא שְׁמִי עליו וכו' כאשר עשיתי לשלו (שם שם יד). כי עשו בני יהודה הרע בעיני נאם יי' שמו שקוציהם בבית אשר נקרא שְׁמִי עליו לטמאו (שם שם ל). ועי' קָרָא.—ושכן או שָׂם האל את שמו במקום וכדו' באותה משמ': כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר שכנתי שְׁמִי שם בראשונה (ירמ' ז יב). להיות עיניך פתוחות אל הבית הזה יומם ולילה אל המקום אשר אמרת לשום שִׁמְךָ שם (דה"ב ו כ). ועי' שָׁכַן, שׂוּם.—ובצרוף מקום שם יי' צבאות: בעת ההיא יובל שי וכו' אל מקום שֵׁם יי' צבאות הר ציון (ישע' יח ז).—ומשכן שם: שלחו באש מקדשך חללו משכן שְׁמֶךָ (תהל' עד ז).—ושם יי' וכדו' במשמ' כבוד האל, מציאותו, תכונותיו, בפרט בצרופים עם פעלים כגון ברך, גדל, הלל, הודה, זמר, כבד, נתן כבוד לשמו, הקדיש, ובנגוד בזה, חלל, טמא, נאץ וכדו', ועם תארים וצורות בינוי פעו' או ש"ע המשמשים לואי, כגון ברוך, גדול, מהלל, נורא, נכבד, קדוש, שם קדשו, שם כבודו וכדו': ומזרעך לא תתן להעביר למלך ולא תחלל את שֵׁם אלהיך (ויקר' יח כא). ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שֵׁם אלהיך (שם יט יב). כי מזרעו נתן למלך למען טמא את מקדשי ולחלל את שֵׁם קדשי (שם כ ג). ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר יי' אלהיך לשרתו ולברך בְּשֵׁם יי' (דבר' כא ה). אם לא תשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתבים בספר הזה ליראה את הַשֵּׁם הנכבד והנורא הזה את יי' אלהיך (שם כח נח). כי ישמעון את שִׁמְךָ הגדול (מ"א ח מב). ומלכת שבא שמעת את שמע שלמה לְשֵׁם יי' (מ"א י א). על כן בארים כבדו יי' באיי הים שֵׁם יי' אלהי ישראל (ישע' כד טו). ובני הנכר הנלוים על יי' לשרתו ולאהבה את שֵׁם יי' להיות לו לעבדים (שם נו ו). בתתם ספם את ספי ומזוזתם אצל מזוזתי והקיר ביני וביניהם וטמאו את שֵׁם קדשי (יחזק' מג ח). ועמד ורעה בעז יי' בגאון שֵׁם יי' אלהיו (מיכה ה ג). ואם אדונים אני איה מוראי אמר יי' צבאות לכם הכהנים בוזי שְׁמִי ואמרתם במה בזינו את שְׁמֶךָ (מלא' א ו). אודה יי' כצדקו ואזמרה שֵׁם יי' עליון (תהל' ז יח). על כן אודך בגוים יי' וּלְשִׁמְךָ אזמרה (שם יח נ). אספרה שִׁמְךָ לאחי בתוך קהל אהללך (שם כב כג). וברוך שֵׁם כבודו לעולם (שם עב יט). עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שְׁמֶךָ והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך (שם עט ט). ברכי נפשי את יי' וכל קרבי את שֵׁם קדשו (שם קג א). הושיענו יי' אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לְשֵׁם קדשך להשתבח בתהלתך (שם קו מז). תהלת יי' ידבר פי ויברך כל בשר שֵׁם קדשו (שם קמה כא). פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי יי' ופן אורש וגנבתי ותפשתי שֵׁם אלהי (משלי ל ט). יי' נתן ויי' לקח יהי שֵׁם יי' מברך (איוב א כא). קומו ברכו את יי' אלהיכם מן העולם עד העולם ויברכו שֵׁם כבדך (נחמ' ט ה). ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לְשֵׁם תפארתך (דה"א כט יג).—וכנראה במשמ' זו גם בצרופים כגון ידע שמו, שמו נודע, ובנגוד שכח את שמו [1]: ויבטחו בך יודעי שְׁמֶךָ כי לא עזבת דרשיך

[1]) בקצת מקומות אפשר להבין גם שבאלו ידע או שכח האדם את השם ממש, כלשון כתובים כגון:

יי' (תהל' ט יא). אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר הלא אלהים יחקר זאת (סס מד כא). ואתה תשמע מן השמים ממכון שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי למען ידעו כל עמי הארץ את שמך (דהי"ב ו לג). — ובמעשה האלהים. עשה האל למען שמו [1], לשמו הגדול, חמל על שם קדשו, קדש את שמו, כמו כבוד, שם גדול וטוב: וישמעו הכנעני וכל ישבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול (יהוש' ז ט). אם עונינו ענו בנו יי' עשה למען שמך (ירמי' יד ז). ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים (יחזק' כ ט, וכענין זה סס סס יד, כב). וידעתם כי אני יי' בעשותי אתכם למען שמי (סס סס מד). וקדשתי את שמי הגדול המחלל בגוים (סס לו כג). ינחני במעגלי צדק למען שמו (תהל' כג ג). כי סלעי ומצודתי אתה ולמען שמך תנחני ותנהלני (סס לא ד). עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך (סס עט ט). ואתה יי' אדני עשה אתי למען שמך (סס קט כא). למען שמך יי' תחיני (סס קמג יא). וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך הגדול וידך החזקה וזרועך הנטויה (דהי"ב ו לב). — ושם יי' ככנוי לאלהים עצמו ולרוחו [2]: הנה שם יי' בא ממרחק (ישע' ל כז). ובני הנכר הנלוים על יי' לשרתו ולאהבה את שם יי' (סס נו ו). וייראו ממערב את שם יי' וממזרח שמש את כבודו (סס נט ט). וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה (מלאכי ג כ). ואמונתי וחסדי עמו ובשמי תרום קרנו (תהל' פט כה). מגדל עז שם יי' (משלי יח י). — ובצרוף שמי בקרבו כמשמ' רוחי בו: השמר מפניו ושמע בקלו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו (שמות כג כא). — ומלת שם בצרופים עם יחס במשמ' של מלות־יחס מרכבות, כגון בשם במשמ' בשביל [1], בשמוש לגבי אלהים ואדם, : für, wegen; pour, a cause de; for, because of כי בו בחר יי' אלהיך מכל שבטיך לעמד לשרת בשם יי' הוא ובניו כל הימים (דבר' יח ה). וכי יבא הלוי מאחד שעריך וכו' ושרת בשם יי' אלהיו ככל אחיו הלוים (סס סס ו–ז). ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר יי' אלהיך לשרתו ולברך בשם יי' (סס כא ה). ויאמר דוד אל הפלשתי אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם יי' צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפת (ש"א יז מה). כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם יי' אלהינו לעולם ועד (מיכה ד ה). — ובתו"מ: מצינו שם קטן משם גדול, שם משמעון ושמואל, נח מנחור, דן

וידעו כי שמי יי' (ירמי' ז יח), ועוד. במקומות אחרים אפשר שבא שכח ככנוי במק' כחש כלשון כפירה.]

[1]) [שלא כמקומות כגון מ"א ח מא וכו': וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך, כי ישמעון את שמך הגדול וכו', שהכונה בו לשמע מעשיו המהללים, ופה ושם, כגון בתהל' כג ג: ינחני במעגלי צדק למען שמו (שגם שם אפשר להבין: כדי לראות כי כשמך אלהים כן תהלתך, כלשון תהל' מח יא), אפשר שהעקר: למען שמו, ז"א לבית אשר שמו נקרא עליו. וכן שם כז ד יש לגרס: לחזות במען ה' ולבקר בהיכלו במק' בנעם ה', כמו שם כו ח: אהבתי מען ביתך; ואולם השבעים גרסו גם כאן: אהבתי נעם ביתך, וצ"ע.]

[2]) [כדגמאות אלו וכיוצא בהן אין משמ' של ממש למלת שם, וכדעת רבים אין המלה באה אלא לשם הרחקת הגשמות ומתוך זהירות שלא לאמר דבר זה או זה על האלהות ממש, כנטיה שהלכה וגברה אח"כ בתו"מ ובסהמ"א. ואמנם אפשר שנולדו שמושים כאלה גם כתוצאה מהתפתחות לשונית, מתוך צרופים כגון קרא בשם יי' (עי' בהערה לעיל) ועל פי העבדה, כי בא לשם וכדו', כארמ' לשום, משום וכאשור' אשם, אבל גם אש, אש (ז"א אנ ש), המורה על מקור המלה כהרחבת מן ש, ש, כמבאר בהערה בראש הערך.]

[1]) [בחלק מן הצרופים האלה אין לפנינו, כמבאר בהערות שקדמו, גזירה ממלת שם במשמ' בטוי זה שמשג מן המשגים נקרא בו, אלא התפתחות לשונית מן ש, ש, כדגמת בשל, בש, באשר, וכן כ(שם), לש(ם), מש(ם), ובארמ' לשום, משום וכו'; ואמנם בחלק אחר מן הצרופים כגון נבא, דבר בשם יי' או דבר כשם דוד (ש"א כה ט), כתב ספרים בשם אחאב (מ"א כא ח) אפשר שהכונה מראש להזכרת השם ממש, ובלשון המקרא כבר לא הבחינו הדוברים בין שמושים שונים. וכן בא גם בלשונות המערב היום im Namen (Gottes), in one's name, כבעברית. ואמנם אפשר שיש כאן משום השפעתה של לשון המקרא בתרגומיו, וצ"ע.]

מדניאל, גד מגדיאל (רש"י, שבת יג ב). היה עובר בשוק ושמע קול סופרין מקרין איש פלוני מגרש את פלונית ממקום פלוני ואמר זה שמי וזה שם אשתי פסול לגרש בו, יתר מכן, כתב לגרש את אשתו ונמלך, מצאו בן עירו ואמר לו שמי כשמך ושם אשתי כשם אשתך פסול לגרש בו (גיט' ג א). בראשונה היה משנה שמו ושמה שם עירו ושם עירה, התקין ר' גמליאל הזקן שיהא כותב איש פלוני וכל שם שיש לו, אשה פלונית וכל שם שיש לה (שם ד ב). שנים שהיו בעיר אחת, שם אחד יוסף בן שמעון ושם אחר יוסף בן שמעון (ב"ב י ז). שמות חדשים עלו בידם מבבל (ר' חנינה, ירוש' ר"ה א ב). כל הגיטין הבאין ממדינת הים אע"פ ששמותן כשם גוים הרי אילו כשירין מפני שישראל שבחוצה לארץ שמותן כשמות גוים (ר' יוחנן, שם גיט' א ב). כל שהוחזק שמו בעיר שלשים יום אין חוששין לו (ב"ב קסז:). ואבדתם את שמם מן המקום ההוא, לכנות לה שם (ע"ז מו.). שמותן של רשעים דומים לכלי קוריים, מה כלי קוריים מה שאת משתמש בהם הם עומדים, הנחתם הם מחרפים, כך שמעת מימיך אדם קורא שם בנו פרעה סיסרא סנחריב, אלא אברהם יצחק יעקב ראובן שמעון (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר בראש' מט).—*שם טוב: קנה שם טוב קנה לעצמו (הלל, אב' ב ז). שלשה כתרים הם, כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות, וכתר שם טוב עולה על גביהן (ר' שמעון, שם ד יג). אשרי מי שגדל בתורה וכו' וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם (ר' יוחנן, ברכ' יז.). — *נטל את השם: חתן אם רצה לקרות קריאת שמע בלילה הראשון קורא, רבן שמעון בן גמליאל אומר לא כל הרוצה לטול את השם יטול (ברכ' ב ח). — *שמו הולך: אתה הוא עקיבא בן יוסף ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו (יבמ' טז.). — *אמר משמו של פלוני, מסר דברים בשמו: ר' מאיר אומר אף צמר גפן אסור ואינו מקדש, ר' אליעזר ב' צדוק אומר משמו אף על גבי הגפן אסור ואינו מקדש (כלא' ז ב). אמר להם משמי אתם יודעים שהמדינה הזאת משכשת בגיסות (ר' עקיבא, יבמ' טז ז). לא שמעתי מאבא אחותי אמרה לי משמו ביצה שנולדה ביום טוב סומכין לה כלי (ר' שמעון בי רבי ינאי, ירוש' ביצה ה א). שלח ר' יוחנן בן בגבג אצל ר' יהודה בן בתיר' לנציבין אמרו משמך שארוס' בת ישראל אוכל' בתרומה (שם כתוב' ה ד). אמר ליה (רבן גמליאל לרבי יהושע) והלא משמך אמרו לי (תפלת ערבית) רשות (ברכ' כז:). אמר לו והלא משמך אמרו יפה ערערו בני משפחה (ב"ב קכד:). — ושם האלהים (במקרא), ובפרט השם במשמ' זו: הושע השם את עמך (ר' יהושע, ברכ' ד ד). אנא השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך אני וביתי, אנא השם כפר נא לעונות ולפשעים ולחטאים שעויתי ושפשעתי ושחטאתי לפניך אני וביתי (יומא ג ח). במקדש אומר את השם ככתבו ובמדינה בכנויו (סוט' ז ו, תמיד ז ב). כי קללת אלהים תלוי וגומר כלומר מפני מה זה תלוי מפני שברך את השם (סנה' ו ד). המגדף אינו חייב עד שיפרש השם (שם ז ה). ואלו שאין להם חלק לעולם הבא, האומר אין תחית המתים מן התורה וכו' אבא שאול אומר אף ההוגה את השם באותיותיו (שם י א). הכיתב כתבת קעקע וכו' אינו חייב עד שיכתב שם השם שנאמר וכתבת קעקע לא תתנו בכם אני ה' (ר' שמעון בן יהודה משום ר' שמעון, מכות ג ו). לשם ששה דברים הזבח נזבח, לשם זבח, לשם זובח, לשם השם וכו' (זבח' ד ו). מיריחו היו שומעין קול השופר ויש אומרים אף קול של כהן גדול בשעה שהוא מזכיר את השם ביום הכפורים (תמיד ג ח). אמרו פרושים קובלין אנו עליך צדוקי גלילי שאתם כותבין את המושל עם השם בדף, ולא עוד אלא שאתם כותבים את המושל מלמעלן ואת השם מלמטן (ידים ד ח). האומר ימינה הרי זו שבועה, שמאלה הרי זו שבועה, בשם הרי זו שבועה (תוספת' נדרים א א). וצריכין (גרי מרדכי ואסתר) קירוב פנים שמא גיירו לשם (רב, ירוש' קדוש' ד א). מה להלן בשם אף כאן בשם (שבועות לה:). כל אותיות המשמשות את השם וכו' הרי אלו נמחקין (מסכת ספר תורה ד, קירכהיים). כל השמות ההדיוטות שאותיותיהם כאותיות השם מכנין בהם הרי אלו נמחקין (שם שם). בשמו גאלן, ששמו של הקב"ה שבעים ושנים שמות הן (רבי אבין, מד"ר שה"ש ב, כשושנה בין החוחים). אין מוסרין את השם לכל אדם (שם קהל' קהלת א, את

אכל עשה). — *שם שמים: כי קללת אלהים תלוי וגומר כלומר מפני מה זה תלוי מפני שברך את השם ונמצא שם שמים מתחלל (סנה׳ ו ד). חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו ונמצא שם שמים מתחלל (אבטליון, אב׳ א יא). כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי (ר׳ יוחנן בן ברוקא, שם ד ד). —*ובצרופים, שם המפרש: העולם, הועלם מהם שם המפורש וכו׳ כך אמר הקב״ה ומה אם שעה שהעלמתי מהם שם המפורש הם הורגים בכנוי, אילו נתתי וגליתי להם שם המפורש עאכו״כ (ר׳ אחווה בריה דר׳ זירא, מד״ר קהל׳ את הכל עשה יפה בעתו). ר׳ חנינה הוה בידו שם המפורש וכו׳ (שם שם). ועי׳ א. פָּרַשׁ, עמ׳ 5244, והערה שם. — *חלול שם, עי׳ חִלּוּל, עמ׳ 1561. —*קדוש השם, עי׳ קִדּוּשׁ, עמ׳ 5738. —*שנוי השם: פעמים ששינוי השם גורם, פעמים ששינוי המקום גורם (ר׳, יכוסי שבת ו א). — *וּשֵׁם במשמ׳ ענין מעניני המצוות[1], Rubrik, Titel; titre; heading, title: חבלין שנים ושלשה שמות ממין אחד או משלשה אסור ומצטרפין, ר׳ שמעון אומר שנים ושלשה שמות ממין אחד או שני מינין משם אחד אינן מצטרפין (ערלה ב י). אלמנה וגרושה חיבין עליה משום שני שמות, גרושה וחלוצה אינו חיב אלא משם אחד בלבד (מכות ג א). כל שהוא משם אחד טמא, משני שמות טהור (עדי׳ ג א, אהל׳ ג א). לא נחלקו על דבר שהוא משום שם אחד שהוא חיב, ועל מה נחלקו, על דבר שהוא משום שני שמות (ר׳ שמעון שזורי ור׳ שמעון, כרית׳ ד ג). אחת לזו ושתים לזו וכו׳ המועט כשר, בין משם אחד בין משני שמות וכו׳ כיצד משם אחד, לידה ולידה זיבה וזיבה משם אחד, משני שמות לידה וזיבת וכו׳ (קנים א ג–ד). מעידין אנו את איש פלוני שחייב לחבירו מאתים זוז ונמצאו זוממין לוקין ומשלמין. שלא השם המביאן לידי מכות מביאן לידי תשלומין (כתוב׳ לב:). —*אינו (מן) השם: יש חורש תלם אחד וחיב עליו משום שמונה לאוין, החורש בשור ובחמור וכו׳ וב... בבית הטומאה, חנניה בן חכינאי אומר אף הלובש כלאים, אמרו לו אינו השם, אמר להם אף לא הנזיר הוא השם (מכי׳ ג ט). יש אוכל אכילה אחת וחיב עליה ארבע חטאות ואשם אחד, טמא שאכל את החלב והיה נותר מן מקדשים וביום הכפורים, ר׳ מאיר אומר אם היתה שבת והוציאו חיב, אמרו לו אינו מן השם (כרית׳ ג ד). — *ובבטוי לא מן השם הוא זה: אמר ר׳ יהודה מפני מה אמרו בעל הבית אחד מעשרים וארבעה מפני שעינו יפה בעיסתו ונחתום אחד מארבעים ושמונה מפני שעינו צרה בעיסתו, וחכמים אומ׳ לא מן השם הוא זה אלא בעל הבית עיסתו מעוטה ואין בה כדי מתנה לכהן, נחתום עיסתו מרובה ויש בה כדי מתנה לכהן (תוספת׳ חלה א ז). אין משקין שתי סוטות, אחד שלא יהא לבה גס בחברתה ור׳ יהודה אומר לא מן השם הוא זה אלא משום שנ׳ והקריב אותה הכהן, אחת הוא מקריב ואין מקריב שתים (שם נגע׳ א יב). מצורע טובל בלשכת המצורעים ובא עומד בשער ניקנור, ר׳ יהודה אומר לא היה צריך טבילה שכבר טבל מבערב, אמרו לו לא מן השם הוא זה אלא כל הנכנס לעזרה דרך שערי ניקנור היה טובל באותה לשכה (שם שם ח ט). שאם לא היתה פרה רוצה לצאת אין מוציאין עמה שחורה שלא יאמרו שחורה שחטו, ולא אדומה שלא יאמרו שתים שחטו, רבי אומר לא מן השם הוא זה אלא משום שנאמר והוציא אותה לבדה (ספרי במד׳ קכג). ת״ר ויהי בנסוע הארון ויאמר משה, פרשה זו עשה לה הקב״ה סימניות מלמעלה ולמטה לומר שאין זה מקומה, רבי אומר לא מן השם הוא זה אלא מפני שספר חשוב הוא בפני עצמו (שבת קטו:–קטז.). אין גוזרין יותר משלש עשרה תעניות על הצבור לפי שאין מטריחין את הצבור יותר מדאי דברי רבי, רשב״ג אומר לא מן השם הוא זה אלא מפני שיצא זמנה (תעני׳ יד:). לא תותירו ממנו עד בקר, בא הכתוב ליתן עשה אחר

---

1) [כשמוש nomen ברומית בצרופים כגון nomine sceleris damnati sunt, בשם פשע נדונו כלם, uno nomine accusati sunt omnes, בשם אחד האשמו כלם, וכדומה, ולא צדקו המפרשים שֵׁם בשמוש זה במשמ׳ כתוב שבתורה. ועי׳ גם בכר, ערכי מדרש, עמ׳ 128.]

לא תעשה לומר שאין לוקין עליו דברי רבי יהודה, רבי יעקב אומר לא מן השם הוא זה אלא משום דהוח ליה לאו שאין בו מעשה (סנה' סג. – סג:). — ובשמוש עם למ״ד, לשם במשמ' למען, für, um willen; pour; for the sake of: הפסח ששחטו שלא לשמו וקבל והלך וזרק שלא לשמו או לשמו ושלא לשמו או שלא לשמו ולשמו פסול, כיצד לשמו ושלא לשמו, לשם פסח ולשם שלמים, שלא לשמו ולשמו, לשם שלמים ולשם פסח שחטו שלא לאוכליו ושלא למנוייו וכו' (פסחי ה ב–ג). תרם את הראשונה לשם ארץ ישראל והשניה לשם כרכים המוקפין לה והשלישי לשם בבל ולשם מדי ולשם מדינות רחוקות (שקלי ג ד). אם עשאה (את הסכה) לשם חג אפילו מתחלת השנה כשרה (סכה א א). היו מהלכין בדרך ואין לו מה יאכל נותן לאחר לשם מתנה (נדרי ד ח). היו מסרבין בו לשאת בת אחותו ואמר קונם שהיא נהנית לי לעולם וכן המגרש את אשתו ואמר קונם אשתי נהנית לי לעולם הרי אלו מותרות ליהנות לו שלא נתכוין זה אלא לשם אישות, היה מסרב בחברו שיאכל אצלו אמר קונם לביתך שאיני נכנס וכו' מותר ליכנס לביתו וכו' שלא נתכוין זה אלא לשם אכילה ושתיה (נדרי ח ז). כל גט שנכתב שלא לשם אשה פסול (גיטי ג א). הכותב טופסי גיטין צריך שיניח מקום המלוה, מקום הלוה וכו' ר' אליעזר מכשיר בכלן חוץ מגטי נשים שנאמר וכתב לה לשמה (שם שם ב). עבד שנשבה ופדאוהו אם לשם עבד ישתעבד, אם לשם בן חורין לא ישתעבד (שם ד ד). אילן שנטעו מתחלה לשם עבודה זרה הרי זה אסור, גדעו ופסלו לשם עבודה זרה והחליף נוטל מה שהחליף (ע״ז ג ז). כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה (זבחי א א). יוסי בן חוני אומר הנשחטים לשם פסח ולשם חטאת פסולים, שמעון אחי עזריה אומר שחטן לשם גבוה מהם כשרין, לשם נמוך מהם פסולין, כיצד קדשי קדשים ששחטן לשם קדשים קלים פסולין, קדשים קלים ששחטן לשם קדשי קדשים כשרין, הבכור והמעשר ששחטן לשם שלמים כשרין, שלמים ששחטן לשם בכור, לשם מעשר, פסולין (שם שם ב). הפסח והחטאת ששחטן שלא לשמן, קבל והלך וזרק שלא לשמן או לשמן ושלא לשמן או שלא לשמן ולשמן פסולים, כיצד לשמן ושלא לשמן לשם פסח ולשם שלמים, שלא לשמן ולשמן לשם שלמים ולשם הפסח (שם שם ד). לשם ששה דברים הזבח נזבח, לשם זבח, לשם זובח, לשם השם, לשם אישים, לשם ריח, לשם ניחוח, והחטאת והאשם לשם חטא, אמר ר' יוסי אף מי שלא היה בלבו לשם אחד מכל אלו כשר (שם ד ו). השוחט לשם הרים, לשם גבעות, לשם ימים, לשם נהרות, לשם מדברות שחיטתו פסולה (חולי ב ח). מצות יבום קודמת למצות חליצה בראשונה שהיו מתכוני לשם מצוה ועכשו שאין מתכונין לשם מצוה אמרו מצות חליצה קודמת למצות יבום (בכורות א ז). ותמחוי שעשאו אספקלריא טמא ואם מתחלה עשאו לשם אספקלריא טהור (כלים ל ב). קודם לזמן הזה אף על פי שאמרו יודעין אנו לשם מי נדרנו, לשם מי הקדשנו, אין נדרן נדר ואין הקדשן הקדש (נזי' ה ו). אין נותנין מעשר עני לעניי גוים אבל נותנין להן חולין מתוקנין לשם טובה (תוספת' פאה ג א). גט אשה שכתבו שלא לשמה פסול (שם גיטי ב ז). פס של ג' אמות וכל שהוא מרחיקו מן הכותל שתי אמות, אותו וכל שהוא נידון לשם לחי (ירוש' עירובי א א). רצה לכנוס (את היבמה) לשם תואר כונס (שם יבמי א א). — *לשם שמים: וכל העמלים עם הצבור יהיו עמלים עמהם לשם שמים (ר' גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא, אבי ב ב). וכל מעשיך יהיו לשם שמים (ר' יוסי, שם ב יב). כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקים ושאינה לשם שמים אין סופה להתקים (ר' יוחנן הסנדלר, שם ד יא). כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקים ושאינה לשם שמים אין סופה להתקים. איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים זו מחלוקת הלל ושמאי, ושאינה לשם שמים זו מחלוקת קרח וכל עדתו (שם ה יז). — ובפרט ללמוד התורה, תורה לשמה, תורה שלא לשמה: יהי רצון מלפניך ה'

אלהינו שתשים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה ובין התלמידים העוסקים בתורתך בין עוסקין לשמה בין עוסקין שלא לשמה (ברכ׳ יז.). כל העוסק בתורה לשמת תורתו נעשית לו סם חיים (ר׳ בנאה, תענ׳ ז.). כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ובפמליה של מטה (ר׳ אלכסנדרי, סנה׳ צט:). כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה (ר׳ מאיר, אב׳ ו א). לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אף ע״פ שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה (ערכין טז:).—*ועם כ״ף, כשם ש, כמלת קשור, כמו ש, ebenso wie; comme; just as: חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה (ברכ׳ ט ה). אין היבמה גמורה ליבם כשם שהארוסה גמורה לאישה (ר״ע, נדרי׳ י ו). והרי הוא פוסל את עבדו מן התרומה כשם שהוא פוסל את אשתו (ר״מ, גיטי׳ א ו). כשם שאמרו הפוגמת כתובתה לא תפרע אלא בשבועה (שבוע׳ ז ז). כשם שהוא אומר אך את שבתותי תשמרו, אך חלק (ר״י הגלילי, מכי׳ מסכת דשבתא א, קג:). והיתה האשה לאלה, שיהו אלין בה, יארעיך כשם שאירע לפלונית, לשבועה, שיהו נשבעין בה, שיארעך כשם שאירע לפלונית (ספרי במדי׳ יח). חטאתי ומ׳רע עשיתי וכו׳ וכשם שעשיתי איני עושה (ר׳ ברכיה בשם ר׳ בא, ירוש׳ יומא ח ט). רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם (ר״ע, ברכ׳ סא:). לא כשם שהיו אומרים לי קמיע היא צריכה, חימום היא צריכה, אלא הנה נא עצרני י״י מלדת (מד״ר בראשי׳ מה). אמר ליה הקב״ה למשה אי אתה מרגיש שאני שרוי בצער כשם שישראל שרויין בצער (שם שמות ב). לא כשם שעולה להדיוט הוא עולה למלך, להדיוט עולה פניו למטה ולמלך פניו למעלה (שם ויקר׳ כו). הזהר שלא תאבד אלו כשם שאבדת את הראשונות (פסיק׳ רב׳, י׳ הדברות תליתאה, קטו:). ולמפרע היה שמו בן סחרא כשם שאתה אומר כי טוב סחרה מסחר כסף (פדר״א לג).—*כשם... כן: המדל בגפנים כשם שהוא מדל בתוך שלו כן הוא מדל בשל עניים (ר״י, פאה ז ה). כשם שהפכת את מי המרה למתיקה וכו׳ כן תהפוך את כל חלומותי הקשין וכו׳ לטובה (ר׳ תנחום בר ר׳ חייא, ירוש׳ ברכ׳ ה א). לא יתננו (ס״ת) על גבי הכסא ויהא תלוי וקורא כשם שקורין בשטרות (תוספ׳ ג יב).—*כשם ש... כך: כשם שחולקין בחולין כך חולקין בתרומה (דמאי ו ג). כשם שאמרו להחמיר כך אמרו להקל (ר״ש, כלא׳ ב ב). אלו קשרין שחייבין עליהן קשר הגמלין וקשר הספנין, כשם שהוא חייב על קשרן כך הוא חייב על התירן (שבת ו ה). כשם שהיו שופרות במקדש כך היו שופרות במדינה (שקל׳ ב א). כשם שהתפללת עליהן שירדו כך התפלל שילכו להן (תענ׳ ג ח). (חרש) כשם שהוא כונס ברמיזה כך הוא מוציא ברמיזה (יבמ׳ יד א). כשם שמעשיה (של הסוטה) מעשה בהמה כך קרבנה מאכל בהמה (ר״ג, סוטה ב א). כשם שאסורה לבעל כך אסורה לבועל (שם ה א). כשם שאונאה להדיוט כך אונאה לתגר (ב״מ ד ד). כשם שחולקין בתבואה כך חולקין בתבן ובקש, כשם שחולקין ביין כך חולקין בזמורות ובקנים (שם ט א). כשם שהמזבח מקדש את הראוי לו כך הכבש מקדש, כשם שהמזבח והכבש מקדשין את הראוי להן כך הכלים מקדשין (זבחי׳ ט ז). כשם שהן קודמין בהקרבתן כך הן קודמין באכילתן (שם י ו). כשם שאם אכל חלב וחלב בהעלם אחד אינו חייב אלא חטאת אחת כך על לא הודע שלהן אינו מביא אלא אשם אחד, אם היתה ידיעה בינתים כשם שהוא מביא חטאת על כל אחת ואחת כך הוא מביא אשם תלוי על כל אחת ואחת (כריתו׳ ד ג). כשם שבטלו את דברי עקביא כך דבריך אינן מקוימין (נגעי׳ ה ג). כשם שניתנה קבע לקרות שמע כך נתנו חכמים זמן לתפלה (תוספת׳ ברכ׳ ג א). כשם שהקמה מצלת את העומר כך העומר מציל את הקמה (רשב״ג, שם פאה ג ו). וכשם שהוא אין פוסל על יד אחין בגט ובמאמר ובחליצה כך הן לא יפסלו זה על ידי זה בגט ובמאמר ובחליצה (שם יבמ׳ יא ט). וכשם שהמוכר יכול לחזור בו כך הלוקח יכול לחזור בו (שם ב״מ ג טו). כשם שנתעסקתם במלאכת משכן ושרת שכינה על מעשה ידיכם כך תזכו ותבנו לפניו בית הבחירה ותשרה שכינה על מעשה ידיכם (שם מנח׳ ז ח). וכשם שהיו במדבר שלש מחנות וכו׳ כך היו בירושלם (שם כלים ב״ק א יב). מפני ארבעה דברים ראו ישראל את המצרים מתים כדי שלא יהו אומרים כשם שעלינו מן הים מצד זה

כך המצריים עלו מן הים מצד אחר, וכדי שלא יהו אומרים המצרים כשם שאבדנו בים כך אבדו ישראל בים (מכי' בשלח מסכ' ב ו, לג.). כשם שנאמר לישראל ואהבת לריעך כמוך כך נאמר לגרים ואהבת לו כמוך (ספרא קדושים פרק ח, ויס, לא.). כשם שעקרת (את ע"ז) מן המקום הזה כך תעקור אותה מן המקומות כולם (ירוש' ברכ' ט ב). כשם שאין פרצופיהן דומין זה לזה כך אין דעתן דומה זה לזה (שם שם). כשם שיש דיעות במאכל ובמשתה כך יש דיעות באנשים (ר' מאיר, שם סוטה א ז). כשם שבין זהב לעפר כך בין דורינו לדורו של אבא (ר' ישמעאל, שם גיט' ו ט). כשם שאומרים לו לאדם על שורו ועל חמורו שמתו המקום ימלא לך חסרונך כך אומרים לו על עבדו ועל שפחתו המקום ימלא לך חסרונך (רבי אליעזר, ברכ' טז:). כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתו כך אני איני מתגדר במלאכתי (רבנן דיבנה, שם יז.). כך אמר לו הקב"ה למשה כשם שאני הסברתי לך פנים כך אתה הסבר פנים לישראל (שם סג:). כשם שנכנס לברית כך יכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים (שבת קלז:). כשם שפורשין מבין האולם ולמזבח בשעת הקטרה כך פורשין בשעת מתן פר כהן משיח ופר העלם דבר של ציבור (רבי יוסי, יומא מד.). כשם שהדין בשלשה כך ביצוע בשלשה (סנה' ו.). כשם שאדם עשוי שלא להשביע את עצמו כך אדם עשוי שלא להשביע את בניו (שם כט:). כשם שנותן הקב"ה כח ברשעים לקבל פורענותם כך נותן הקב"ה כח בצדיקים לקבל טובתן (שם ק:). כשם שהאדם הולך כך הוא בא (מד"ר בראש' לה). שמע ישראל אבינו כשם שאין בלבך מחלוקת על הקב"ה כך אין בלבנו מחלוקת (שם שם לח). כשם שאתם עושין לי כך אתם עתידין להעשות ארבעה דגלים במדבר והשכינה באמצע (שם שם ק). אף על פי שזכה יוסף למלכות לא נתגאה על אחיו ועל בית אביו, כשם שהיה קטן בעיניו מתחלה שהיה עבד במצרים כך היה קטן בעיניו אחר שהיה מלך (שם שמות א). כשם שהלב מרגיש בצרה שהוא מיצר כך כשאדם שמח הלב שמח תחלה (שם שמות יט). כשם שיצירתו של אדם בעולם הזה כך יצירתו בעולם הבא (ב"ח, שם ויקר' יד). כשם שיגעו לי אבותי כך אני יגע לבני (שם שם כה). היו עליה כלי זהב וקטלאות ונזמים וטבעות מעבירין ממנה כדי לנוולה כשם שלא חסה על כבוד המקום כך אין חסין על כבודה (שם במד' ט). כשם שנזדווגתם זה לזה במאכל ובמשתה כך אין אתם מתפרשים אלא מתוך מאכל ומשתה (רבי שמעון בר יוחאי, שם שה"ש, נגילה ונשמחה). מיד השיב הקב"ה ואמר לה כשם שאי אפשר לאשה לשכח עולה כך איני יכול לשכח אתכם (פסיק' רב' לא, ואמר ציון, קמו.).—*ועל שם, במשמ' מפני: בן סורר ומורה נדון על שם סופו (סנה' ח ה). הבא במחתרת נדון על שם סופו (שם שם ו). כל המטבעות היו יוצאות בירושלם מפני כן על שם יפה נוף משוש כל הארץ (ר' אבין, ירוש' מע"ש א ב).—ובסהמ"א: הוי יודע כי כל החכמות וכל האומניות והמלאכות אשר בעולם יש להן מילין ושמות שהן משתמשין בחכמת ההיא (ראב"ע הנסיון, חבור המשיחה והתשבורת א, 8). גלגל התשיעי שהוא מקיף את הכל חלקוהו החכמים הקדמונים לשנים עשר חלקים, כל חלק וחלק העלו לו שם על שם צורה זו שתראה בו מן הכוכבים שלמטה ממנו (רמב"ם, יסודי התורה א ו).—*למען השם: וראה ר' למען השם מה רעה נעשה לעניים שע"י הכתוב העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט (הקנה, סוד לולב ומחלית השקל, עט:). אמר האר"י ז"ל למען השם מהרו ונקבץ בינינו איזו מתנה טובה ונשלח אותה לו (כתבי בית האר"י בספר תעלומות חכמה ליש"ר מקנדיא, לט.).—*ובחכמת הלשון, שם עצם, שם התאר: וכל המבטא מחולק על שלשה חלקים שמות ופועלים ותיבות הענינים (דונש על מנחם, הקדי'). דע כי כל שם וכל פועל מן ג' אותיות הבא על משקל פוֹעַל הוא מלעיל (תשו' תלמידי מנחם, 54). התחלות הדבור כולו, עברי וערבי וזולתם מן הלשונות, שלש, והם שמות ופעלים ומלות דטעם (ר"י ח"ת, הרקמה שער א). ודעת השמות והפועלים ותיבות הטעם (הוא, חו"ה, עבודת האלהים ד). אבל הם (הלשונות) חדשות, מוסכם עליהם, מורה על זה חבורם מן השמות והפעלים והמלות (הוא, כוזרי א כד). ודע כי שם העצם לא יסמך אם היה בן אדם (ראב"ע, צחות, כד.). ושם הפועל אם איננו סמוך הוא לעולם על משקל פְּעֹל וכו' ודע כי שם הפועל הוא עיקר כל הפועלים על כן יאמרו פעמים שם הפועל

תחת פועל עבר ותחת לשון צווי כמו זָכוֹר את יום השבת (סס, ע.). לבנה מרוב הלובן, חמה לרוב החום ויקרא זה השם שם המתגבר (רד"ק, מכלול, הסמוך, ליק, קמב:). כסיל מבוער רשע רע קצר שחור, אלו כולם יקראו שם התואר (ר"י קמחי, ספר זכרון, 20).—*שמות נרדפים, עי' רָדַף, עמ' 5657.—*שם מְשֻׁתָּף: וכאשר יהיה שם אחד לענינים רבים הנה שם משתף (מלות הגיון שער יג).—*שמות, במשמ' שמות אלהים: שהיו החכמים הראויין למדה הזו מתפללין ומנקין עצמן מכל דבר טומאה וצמין וטובלין ומטהרין והיו משתמשין בשמות וצופין בהיכלות (ר"ח, חגי' יד:). ועשו שני אריות של נחשת בשמות ותלו אותם על פתח קדשי הקדשים (תולדות ישו, 6). מעיד אני עלי כי כמה פנקסים וספרים מפעולות השמות עברו תחת ידי בימי מלאים מפיקים סגולות נוראות (רי"א מודינה, ארי נוהם ג כד, 63). והייתי בורח מלומר לפניהם וכו' מקבלה ואילך וסגולות ושמות וכיוצא (סיד"א, מעגל טוב, 36). וכל החג הייתי הולך לבית הכנסת ועושה הנענועים עפ"י כוונות האר"י ז"ל ומשים בתיבה נייר קטן של שמות ולא היו מרגישים (סס, 58).—*ובמשמ' עלים מספר שיש בהם שמות קדושים: ומקבץ שמות הקרועים ומונחים בחורי הבית (אור היסר, נסדור תפלה למשה לר"מ קורדוזירו דף א, פרק ג).—*בעל שם, צדיק העושה נפלאות בכח השמות הקדושים: והזכירה לבעל שם מלונדריז ואמרה שיאודי נתן לה ספר מקבלה וכו' וכל אלו דברי הבאי של הגוית וכמה גויים גרם המכונה בעל שם אשר בגאותו וזדונו גילה קבלה מעשית והשבעות לכמה שרים ושרות להתהלל (סיד"א, מעגל טוב, 124). והייתי עם הבחורים חנו' עד הלילה מדברים בעניני בעל שם וכיוצא (סס, 154).—ואמר המשורר: ומשיחי שקר עמדו בעלי שמות ובעלי קבלה (יל"ג, מחסבי קלין, כל סיריו ו).—*בעל שם טוב, כנוי לר' ישראל ממדזיבוז מיסד תנועת החסידים במאה השמונה עשרה, נכתב בקצור בר"ת בעש"ט.—*ברוך השם (בר"ת: ב"ה), בעזרת השם (בר"ת: בע"ה), בעזרת השם יתברך (בר"ת: בעזהי"ת), השם ירחם (בר"ת: הש"י). השם יתברך (בר"ת: השי"ת), השם יקם דמו (בר"ת: הי"ד).—*אם ירצה השם (בר"ת: אי"ה) (מדרש לעולם, אוצר מדרשים א, איזנשטין, 273).

שָׁם[1]), תה"פ המורה על מקום מֻרחק, במקום ההוא, dort; là bas; there: ויטע יי' אלהים גן בעדן מקדם וישם שָׁם את האדם אשר יצר (נראשי ב ח). וזהב הארץ ההיא טוב שָׁם הבדלח ואבן השהם (סס סס יב). ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שָׁם (סס יא ב). הבה נרדה ונבלה שָׁם שפתם (סס סס ז). על כן קרא שמה בבל כי שָׁם בלל יי' שפת כל הארץ (סס סס ט). וירא יי' אל אברהם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת ויבן שָׁם מזבח ליי' הנראה אליו (סס יב ז). ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שָׁם (סס סס י). ויסף עוד לדבר אליו ויאמר אולי ימצאון שָׁם ארבעים (סס יח כט). על כן קרא למקום ההוא באר שבע כי שָׁם נשבעו שניהם (סס כא לא). קח נא את בנך וכו' ולך לך אל ארץ המריה והעלהו שָׁם לעלה (סס כב ב). ויפגע במקום וילן שָׁם (סס כח יא). קום עלה בית אל ושב שָׁם ועשה שָׁם מזבח (סס לה א). וְשָׁם אתנו נער עברי (סס מא יב). וירד יי' בענן ויתיצב עמו שָׁם (שמות לד ה).—ובחזרת המלה, שם ... (ו)שם: שָׁם שם לו חק ומשפט וְשָׁם נסהו (שמות יה כה). כי אם במקום אשר יבחר יי' באחד שבטיך שָׁם תעלה עלתיך וְשָׁם תעשה כל אשר אנכי מצוך (דבר' יב יד). ותשבתו הרמתה כי שָׁם ביתו וְשָׁם שפט את ישראל (ש"א ז יז). נוה משלח ונעזב כמדבר שָׁם ירעה עגל וְשָׁם ירבץ (ישע' כז י). והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שָׁם תשיג אתכם בארץ מצרים והרעב אשר אתם דאגים ממנו שָׁם ידבק אחריכם מצרים וְשָׁם תמתו (ירמ' מב יו). כי בהר קדשי בהר מרום ישראל

---

[1]) [גם בכתבות כנעניות ובכתבת משע מלך מואב וכן בכתבות ארמיות קדומות שם, ובתעודות מיב, ובארמ' שבמקרא תַּמָּה (עזרי ה יז; ו א. יב), מן תַּמָּה (סס ו ו), בארמ' שבתו"מ ובסור' תמן, בערב' ثَمَّ a) וכן באגרית' ת'ם, ת'מת באותה משמ' כבעבר'. ובערב' על יד מלה זו גם ثُمَّ a) במשמ' הזמן, או, אחר כך. ועי' בהמשך על שָׁמָּה.]

---

a) ثمّ

באם אדני יי' שָׁם יעבדני כל בית ישראל כלה בארץ שָׁם ארצם וְשָׁם אדרוש את תרומותיכם (יחזק' כ מ). לך ברח לך אל ארץ יהודה ואכל שָׁם לחם וְשָׁם תנבא (עמ' ז יב). שָׁם רשעים חדלו רגז וְשָׁם ינוחו יגיעי כח (איו' ג יז).—ובשנוי הסדר: ובני ישראל נסעו מבארת בני יעקן מוסרה שָׁם מת אהרן ויקבר שָׁם (דבר' י ו).—וזעיר שם זעיר שם: כי צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זעיר שָׁם זעיר שָׁם (ישע' כח י). והיה להם דבר יי' צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זעיר שָׁם זעיר שָׁם (שם שם יג).—ובצרוף מצמצם, אך שם: ופגשו ציים את איים ושעיר על רעהו יקרא אך שָׁם הרגיעה לילית ומצאה לה מנוח שמה קננה קפוז ותמלט וכו' אך שָׁם נקבצו דיות אשה רעותה (ישע' לד יד-יה).—ובפרט בשלילה, אין שם איש וכדומה: ויבא הביתה לעשות מלאכתו ואין איש מאנשי הבית שָׁם בבית (בראש' לט יא). ויבאו עד קצה מחנה ארם והנה אין שָׁם איש (מ"ב ז ה). באנו אל מחנה ארם והנה אין שָׁם איש (שם שם י).—ובתעודות לכיש: אין שם אדם (כתבי לכיש 4, 5, טורטשינר, 125). — ועם מן היחס[1]: ונהר יצא מעדן להשקות את הגן וּמִשָּׁם יפרד והיה לארבעה ראשים (בראש' ב י). ויפץ יי' אתם מִשָּׁם על פני כל הארץ (שם יא ח). ויעתק מִשָּׁם ההרה (שם יב ח). ויסע מִשָּׁם אברהם ארצה הנגב (שם כ א). לך נא אל הצאן וקח לי מִשָּׁם שני גדיי עזים (שם כז ט). קום לך פדנה ארם ביתה בתואל אבי אמך וקח לך מִשָּׁם אשה מבנות לבן אחי אמך (שם כח ב). הנה שמעתי כי יש שבר במצרים רדו שמה ושברו לנו מִשָּׁם (שם מב ב)[2]. והביאה אל בני אהרן הכהנים וקמץ מִשָּׁם מלא קמצו מסלתה ומשמנה (ויקר' ב ב). — ובחזרת המלה, משם ... ומשם: אם יהיה נדחך בקצה השמים מִשָּׁם יקבצך יי' אלהיך וּמִשָּׁם יקחך (דבר' ל ד).— ואחר משפט תנאי או זקה כולל: באשר כרע שָׁם נפל שדוד (שופט' ה כז). מעת היותה שָׁם אני (ישע' מח טז). אזכיר רהב ובבל לידעי הנה פלשת וצור עם כוש זה ילד שָׁם וכו' יי' יספר בכתוב עמים זה ילד שָׁם (תהל' פז ד-ו). אם אסק שמים שָׁם אתה (שם קלט ח). בהכינו שמים שָׁם אני (משלי ח כז). ובאשר חללים שָׁם הוא (איוב לט ל). ואם יפול עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שָׁם יהוא (קהל' יא ג).— ובהשלמה ענינית אחר מלת הזקה אשר, אשר שם, במשמ' במקום ש, במקום אשר: שם האחד פישון הוא הסבב את כל ארץ החוילה אשר שָׁם הזהב (בראש' ב יא). רק בארץ גשן אשר שָׁם בני ישראל לא היה ברד (שמות ט כו). והיה הדם לכם לאת על הבתים אשר אתם שָׁם (שם יב יג). ומשה נגש אל הערפל אשר שָׁם האלהים (שם כ כא).—ובהפרדת שָׁם מן אשר ע"י פעל או שם או כנוי ומלת אין הבאים במקום פעל: וילך למסעיו מנגב ועד בית אל עד המקום אשר היה שָׁם אהלה בתחלה (בראש' יג ג). שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שָׁם (שם שם יד). וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שָׁם (שם יט כז). אנכי האל בית אל אשר משחת שָׁם מצבה (שם לא יג). ויקן את חלקת השדה אשר נטה שָׁם אהלו (שם לג יט). ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע הוא חברון אשר גר שָׁם אברהם ויצחק (שם לה כז). ויתן שר בית הסהר ביד יוסף את כל האסירם אשר בבית הסהר ואת כל אשר עשים שָׁם הוא היה עשה (שם לט כב). ותהי צעקה גדלה במצרים כי אין בית אשר אין שָׁם מת (שמות יב ל). וישליכם אל המערה אשר נחבאו שָׁם (יהוש' י כז). עברו לכם אל ארץ אחזת יי' אשר שכן שָׁם משכן יי' (שם כב יט). והארץ רחבת ידים וכו' מקום אשר אין שָׁם מחסור כל דבר אשר בארץ (שופט' יח י). ויאמרו פלשתים הנה עברים יצאים מן החרים אשר התחבאו שָׁם (ש"א יד יא). ויהי כל הבא אל המקום אשר נפל שָׁם עשהאל וימת ויעמדו (ש"ב ב כג).—ובצרוף הכולל, באשר הוא שם: ויקרא מלאך אלהים אל הגר מן השמים ויאמר לה מה לך הגר אל תיראי כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שָׁם (בראש' כא יז).—ואף בהפרדת כמה מלים בין אשר ושם: ויקרא יעקב את שם המקום אשר דבר אתו שָׁם אלהים בית אל (שם לה יה). ויתן אתם במשמר בית שר הטבחים אל בית הסהר מקום אשר יוסף אסור שָׁם (שם מ ג). ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר

---

1) [אין במקרא שָׁם בצרוף ליתר הברות היחס (כב"ל), ואף למלת יחס אחרת. ועי' בהמשך על שָׁמָּה.]

2) [בבראשית מט כד: מידי אביר יעקב מִשָּׁם רעה אבן ישראל, יש גורסים: מִשֵּׁם רעה אביך ישראל.]

אשר הוא חנה שָׁם הר האלהים (שמות יח ד). עלת תמיד לדרתיכם פתח אהל מועד לפני יי׳ אשר איעד לכם שמה לדבר אליך שָׁם (שם כט מב). כי אם אל המקום אשר יבחר יי׳ אלהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שָׁם לשכנו תדרשו ובאת שמה (דבר׳ יב ה). והיה המקום אשר יבחר יי׳ אלהיכם בו לשכן שמו שָׁם שמה תביאו את כל אשר אנכי מצוה אתכם (שם שם יא). כי ירחק ממך המקום אשר יבחר יי׳ אלהיך לשום שמו שָׁם (שם שם כא). וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גר שָׁם (שם יח ו). ויהי בשמור יואב אל העיר ויתן את אוריה אל המקום אשר ידע כי אנשי חיל שָׁם (ש״ב יא יו). להיות עינך פתחת אל הבית הזה לילה ויום אל המקום אשר אמרת יהיה שמי שָׁם (מ״א ח כט). הנה נא המקום אשר אנחנו ישבים שָׁם לפניך צר ממנו (מ״ב ו א). ויתץ את בתי הקדשים אשר בבית יי׳ אשר הנשים ארגות שָׁם בתים לאשרה (שם כג ז). מצרים ירד עמי בראשנה לגור שָׁם (ישע׳ נב ד). איה מעון אריות ומרעה הוא לכפרים אשר הלך אריה לביא שָׁם (נחום ב יב).—ובחזרת שָׁם אחר אשר ... שם: ובמקום אשר ישכן שָׁם הענן שָׁם יחנו בני ישראל (במד׳ ט יז).—ובצרוף כל אשר תפנה שם זכדו׳: למען תשכיל את כל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שָׁם (מ״א ב ג). והם יחזקו את בדק הבית לכל אשר ימצא שָׁם בדק (מ״ב יב ו). והיה כל נפש חיה אשר ישרץ אל כל אשר יבוא שָׁם נחלים יחיה (יחזק׳ מז ט).—ובצרוף אשר ... משם: וישלחהו יי׳ אלהים מגן עדן לעבד את האדמה אשר לקח מִשָּׁם (בראש׳ ג כג). ואת פתרסים ואת כסלחים אשר יצאו מִשָּׁם פלשתים (שם י יד). ההשב אשיב את בנך אל הארץ אשר יצאת מִשָּׁם (שם כד ה). למקום ההוא קרא נחל אשכול על אדות האשכול אשר כרתו מִשָּׁם בני ישראל (במד׳ יג כד). לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו מִשָּׁם (שם כג יג). פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו מִשָּׁם מבלי יכלת יי׳ להביאם אל הארץ אשר דבר להם ומשנאתו אותם הוציאם להמתם במדבר (דבר׳ ט כח). אז ישוב הרוצח ובא אל עירו ואל ביתו אל העיר אשר נס מִשָּׁם (יהוש׳ כ ו). הליכו שמה אחד מהכהנים אשר הגליתם מִשָּׁם (מ״ב יז כז). — ושֶׁשָּׁם, כמו אשר שם: ירושלם הבנויה כעיר שחברה לה יחדו שֶׁשָּׁם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל להודות לשם יי׳ (תהל׳ קכב ג–ד).—ועם סיום המקום שָׁמָּה, במשמ׳ למקום ההוא, לתוכו, dorthin, dorthinein; là bas, là dedans; there, therein: הנה נא העיר הזאת קרבה לנוס שָׁמָּה (בראש׳ יט כ). מהר המלט שָׁמָּה כי לא אוכל לעשות דבר עד באך שָׁמָּה (שם שם כב). השמר לך פן תשיב את בני שָׁמָּה וכו׳ רק את בני לא תשב שָׁמָּה (שם כד ו–ח). ונאספו שָׁמָּה כל העדרים (שם כט ג). ויוסף הורד מצרימה ויקנהו פוטיפר וכו׳ מיד הישמעאלים אשר הורדהו שָׁמָּה (שם לט א). הנה שמעתי כי יש שבר במצרים רדו שָׁמָּה ושברו לנו משם (שם מב ב). ואנחנו לא נדע מה נעבד את יי׳ עד באנו שָׁמָּה (שמות י כו). קח צנצנת אחת ותן שָׁמָּה מלא העמר מן (שם יו לג). וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר ולא יכסנו ונפל שָׁמָּה שור או חמור (שם כא לג). ונתתה את הפרכת תחת הקרסים והבאת שָׁמָּה מבית לפרכת את ארון העדות (שם כו לג). ועשית כיור נחשת וכו׳ ונתת שָׁמָּה מים (שם ל יח). וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שָׁמָּה לא תעשו (ויקר׳ יח ג). והקריתם לכם ערים ערי מקלט תהיינה לכם ונס שָׁמָּה רצח מכה נפש בשגגה (במד׳ לה יא). בחצים ובקשת יבא שָׁמָּה (ישע׳ ז כד). ערם יצתי מבטן אמי וערם אשוב שָׁמָּה [1] (איוב א כא).—ועם אשר, אשר שמה, במשמ׳ במקום, wohin, worin; où, dans quoi; where, wherein: אל אשר יצא לו שָׁמָּה הגורל לו יהיה (במד׳ לג נד). את כל אשר עשה יי׳ אלהיכם לשני המלכים האלה כן יעשה יי׳ לכל הממלכות אשר אתה עבר שָׁמָּה (דבר׳ ג כא). ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני יי׳ אלהי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שָׁמָּה לרשתה (שם ד ה). ואתי צוה יי׳ בעת ההוא ללמד אתכם חקים ומשפטים לעשתכם אתם בארץ אשר אתם עברים שָׁמָּה לרשתה (שם שם יד). ונשארתם מתי מספר בגוים אשר ינהג יי׳ אתכם שָׁמָּה (שם שם כז). כי יביאך יי׳ אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שָׁמָּה לרשתה (שם ז א). כי הארץ אשר אתה בא שָׁמָּה לרשתה לא כארץ מצרים הוא (שם יא י). והיית לשמה למשל ולשנינה בכל העמים אשר ינהגך יי׳ שָׁמָּה (שם כח לז). וילך דוד ויקח את

---

[1] [על בטוי זה, שיש בו משום צרוף של פתגמים שונים, עי׳ בפרושו החדש (תשי״ג) של העורך.

עצמות שאול ואת עצמות יהונתן בנו מאת בעלי יביש גלעד אשר גנבו אתם מרחב בית שן אשר תלום שָׁמָּה [1] פלשתים (ש"ב כא יב). אל אשר יהיה שָׁמָּה הרוח ללכת ילכו (יחזק' א יב). כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הלך שָׁמָּה (קהל' ט י).— וכל אשר שמה: כי באו המים האלה וירפאו וחי כל אשר יבוא שָׁמָּה הנחל (יחזק' מז ט).—וְשָׁמָּה במשמ' שם [2]: נתתי כסף השדה קח ממני ואקברה את מתי שָׁמָּה (בראש' כג יג). השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת שָׁמָּה קבר אברהם ושרה אשתו (שם כה י). ויבא החדרה ויבך שָׁמָּה (שם מג ל). הנה אנכי מת בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען שָׁמָּה תקברני (שם נ ה). עלת תמיד לדרתיכם פתח אהל מועד לפני יי' אשר אועד לכם שָׁמָּה לדבר אליך שם ונעדתי שָׁמָּה לבני ישראל (שמות כט מב—מג). וילכו ויבאו בית אשה זונה ושמה רחב וישכבו שָׁמָּה (יהושע ב א). ההרה לכו פן יפגעו בכם הרדפים ונחבתם שָׁמָּה (שם שם יו). וילך דוד ויקח את עצמות שאול ואת עצמות יהונתן בנו מאת בעלי יביש גלעד אשר גנבו אתם מרחב בית שן אשר תלום שָׁמָּה [1] פלשתים (ש"ב כא יב). נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן ומנורה והיה בבאו אלינו יסור שָׁמָּה ויהי היום ויבא שָׁמָּה ויסר אל העליה וישכב שָׁמָּה (מ"ב ד י—יא). בבוא אדני בית רמון להשתחות שָׁמָּה והוא נשען על ידי והשתחויתי בית רמן (שם ה יח). וירכב יהוא וילך יזרעאלה כי יורם שכב שָׁמָּה (שם ט יו). ויטמא את הבמות אשר קטרו שָׁמָּה הכהנים (שם כג ח). שָׁמָּה קננה קפוז (ישעי' לד יה). וירשוה בחיריו ועבדי ישכנו שָׁמָּה (שם שם ט). ותזנינה במצרים בנעוריהן זנו שָׁמָּה מעכו שדיהן ושם עשו דדי בתוליהן (יחזק' כג ג). ואתה בתוך ערלים תשבר ותשכב את חללי חרב שָׁמָּה אדום מלכיה וכל נשיאיה וכו' שָׁמָּה נסיכי צפון כלם (שם לב כט—ל). ושם

1) [כך קרי; כתיב: שם הפלשתים.]

2) [אין לקבע עד כמה היה שמוש זה קים ממש בלשון המקרא. כי יש שהובנו פעלים כגון קבר, ישב, אסף כלשון ביאה ואספה אל מקום, שלא כהבנתנו היום, ואין לסמך בכל מקום אף על הכתיב שמה השנוי, במחלקת הכתיב והקרי, ביחוד לאור דברי הירושלמי (מגלה א יז): אנשי ירושלים היו כותבים ירושלים ירושלימה ולא היו מקפידין; וכן בא במגלת ישעיה א ממדבר יהודה בכלל שמה במק' שָׁם שבמס"ת.]

העיר מיום יי' שָׁמָּה [1] (שם מח לה). וענתה שָׁמָּה כימי נעוריה (הושע ב יז). שָׁמָּה שבר רשפי קשת (תהל' עו ד). כי שָׁמָּה ישבו כסאות למשפט (שם קכב ה). תחת התפוח עוררתיך שָׁמָּה חבלתך אמך שָׁמָּה חבלה ילדתך (שה"ש ח ה). ותצא מן המקום אשר היתה שָׁמָּה (רות א ז). מקום המשפט שָׁמָּה הרשע ומקום הצדק שָׁמָּה הרשע (קהל' ג יו). — שמה ושמה: שָׁמָּה קברו את אברהם ואת שרה אשתו שָׁמָּה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו וְשָׁמָּה קברתי את לאה (בראש' מט לא). צנוף יצנפך צנפה כדור אל ארץ רחבת ידים שָׁמָּה תמות וְשָׁמָּה מרכבות כבודך קלון בית אדניך (ישעי' כב יח).—ובתו"מ: הנכנס לעיר ואינו מכיר אדם שם (דמאי ד ו). ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים (פסחי' י ו). מקום טומאתו שם שרפתו (ר"ע, שקל' א ז). אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים (יומא ה ב). מקום שהוא מתחיל בחטאת על מזבח החיצון שם היה גומר על מזבח הפנימי (שם ה ה). מי שנפלה עליו מפלת ספק הוא שם ספק אינו שם (שם ח ז). יצא שמה בעיר מקודשת הרי זו מקודשת, מגורשת הרי זו מגורשת, ובלבד שלא יהא שם אמתלא (גיטי' ט ט). אשר נס שמה, שם תהא דירתו, שם תהא מיתתו, שם תהא קבורתו (מכות ב ז). בת אבטינס ובית רביצין היו עליות והרובים שוכרים שם, בית המוקד כיפה וכו' וזקני בית אב ישנים שם (תמיד א א). מקום שהיה רוב מדתו שם היה רוב תשמישו (מדות ב א). לשכת המלח שם היו נותנין מלח לקרבן, לשכת הפרוה שם היו מולחין עורות קדשים וכו' לשכת המדיחין שם היו מדיחין קרבי הקדשים (שם ה ג). לשכת הגולה שם היה בור הגולה קבוע וכו' לשכת הגזית שם היתה סנהדרי גדולה של ישראל יושבת (שם שם ד). טומאה שם הבית טמא (אהל' ד א). מקום שהוא נותן את הדם שם הוא נותן את השמן (נגע' יד י).—*משם: ממקום שר"א מקל משם ר"ע מחמיר (תרומ' ו ו). משם ראיה (ר' יוסי, שבת א ז; ב"ש, סוכה ב ז; ר"ע, יבמ' יב ג). מקום שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת משם מוציאין אותו (ר"ע, ערוב' י טו). ממקום שפסק

1) [אמנם שם זה, הבא בסוף הספר, והרומז באיזה אפן לשם העיר ירושלים, כתום הוא.]

משם הוא כתחיל (יומא ס ז). — *לְשָׁם: אם אין שם ש: עשרה אמה לא יביא זרע לשם (כלא׳ ד א). פירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ חיבים נהלה, יצאו מכאן לשם ר׳ אליעזר מחיב ור׳ עקיבא פוטר (חלה ב א). נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם (פסח׳ ד א). מקום היה למטה מירושלים ונקרא מוצא, יורדין לשם ומלקטין משם מורביות של ערבה (סוכה ד ה). זרק את האבן לחצרו והרג אם יש רשות לנזק לכנס לשם גולה ואם לאו אינו גולה שנאמר ואשר יבא את רעהו ביער, מה היער רשות לנזק ולמזיק לכנס לשם יצא חצר בעל הבית שאין רשות לנזק לכנס לשם (מכות ב ב׳. עיר שיש בה עבודה זרה וכו׳ מהו לילך לשם (ע״ז א ד). וכל העירות הסמוכות לשם מתכנסות לשם (מגמ׳ יג). אמר המלך פלוני אוהבי שם, אמרו לו לאו, אמר גם אני איני הולך לשם (תנחומא חקת ה).—*ולשם במשמ׳ שם: וכשהב״ה נכנס לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, ומוצא לשם עשרה מתפללין, יתעלה וישתבח ואומר, עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו, אבל כשהב״ה נכנס לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, ואינו מוצא לשם עשרת שמתפללין, מיד כועס וכו׳ (ר״י אלנקאוה, מנורת״מ ב, עגעלאו, 46).—ובספרות ימי הבינים (יש) שם, אין שם בסק׳ יש, אין, על פי שמוש הערב׳ תַ׳ם a), there is: והואיל והתבאר זה נבאר שיש לשם (נ״א: שם) עולם רוהאני כנגד העולם הזה הגשמ׳ (עולם קטן, הורביץ, מ). והביא זה הפילוסופים לאמר כי שם[1]) שכל פועל אלהי נותן הצורות האלה (ר״י א״ת, כוזרי ה ד). והוא קצת ראיה שלא יכלה (הכח העיוני) בכלות הגוף עם היות שם ראיות אחרות חזקות (הוא, כוס חן ג). והנה ראיות גמורות לאנשי שיקול הדעת שאין שם רק ארץ אחת (רא״ע, ברא׳ א ב). הנה כבר התבאר לשכל וכו׳ ששם עצם, הוא בכח אויר ומים ובאש וארץ (אמו״ר לרא״ד א ב, ט). יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון ממציא כל הנמצאים (רמב״ם, יסודי התורה א א). אין שם מצוי אמת מלבדו (שם א ד). לא שהן אומרים שאין שם אלוה אלא כוכב זה (הוא, עכום א א). והחכמים שהיו בהם כגון כהניהם וכיוצא בהן מדמין שאין שם אלוה אלא הכוכבים והגלגלים (שם שם ב). והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם אלוה אחד (שם שם ג). חמשה הן הנקראים מינים, האומר שאין שם אלוה ואין לעולם מנהיג, והאומר שיש שם מנהיג אבל הן שנים או יותר, והאומר שיש שם רבון אחד אבל שהוא גוף ובעל תמונה (הוא, תשובה ג ז). שלשה הן הנקראים אפיקורסין, האומר שאין שם נבואה כלל ואין שם מדע שמגיע מהבורא ללב בני האדם (שם שם ח). בזמן הזה שאין שם עיסה טהורה מפני טומאת המת מפרישין חלה אחת בכל א״י (הוא, בכורים ה ט). יש שם ארבעה חוליים אחרים אם נמצא אחד מהם בבהמה אין מקריבין אותה (הוא, אסורי המזבח ב ח). אבל פת בעלי בתים אין שם מי שמורה בה להקל (הוא, מאכלות אסורות יז יב). אין מקדישין ולא מעריכין ולא מחרימין בזמן הזה שאין שם מקדש בחטאינו כדי לחזק את בדקו (הוא, ערכין וחרמין ח ח). שהרי יש שם נכפים (הוא, עדות ט ט). יש שם רשעים (שם י ד). כי אין שם לבד עצם ומקרה (ר״, חריזי, מו״נ א עב). ואף על פי שיש שם בכל אומה משוררים (הוא, תחכמוני יח, דפוס ראשון, לח.). וכן ישמשו בערבי בקצת ענינים במלות שלא ימצאו בעברי בענינים ההם, כמלת שם, שבערבי כשירצו החכמים לומר שיש בעולם דבר או בנמצא דבר אחד, יאמרו שיש שם דבר אחד, רומזים במלת שם אל המציאות וכו׳ והנה הרב הגדול מרנא ורבנא משה וכו׳ שמש במלת שם הנזכרת במקומות רבים וכו׳ ובכל זה נמשך אחר דברי החכמים בלשון הערבי, כי בעברי לא נמצא זה הענין, עד שמעט מאנשי הארץ הזאת ידעו לקרוא אותו, אך קראו אותו בציר״י תחת השי״ן והבינוהו כנוי לבורא ית׳ (ר״ש א״ת, מו״נ, פתיחת המתרגם). מפני שאין שם מופת יורנו על סדור שני הכדורים האלו (הוא, מו״נ ב ט). כי יש שם טבע המנעות קים (שם שם יט). שאין שם גוף אחר בלתי היסודות בינינו ובין השמים התחתונים ואין שם מים למעלה מן האויר (שם שם ל). לא היתה שם תורה ולא תהיה בלתי תורה אחת

[1]) בגוף הערבי: הנאך.

(שם שם לט). יש שם ענינים (רלב"ג, מלחמות ס', הקד'). כי המאמר בשיהיה שם עתה אין לפניו זמן או לאחריו הוא דבר לא יכילהו דמיון האדם (שם ו א). הנה יש שם מרחק שמור לא יפסד (ר"ח קרשקש, אור ה' א, הכלל הסכי, העיון השלישי). שאין שם עולמות אחרים (שם, העיון הרביעי). כי אם לא נאמין מציאות השם המצוה הדת אין שם דת אלהית וכו' ואם אין שם שכר ועונש וכו' למה זה תסודר דת אלהית (ר"י אלבו, עקרים א י).—ואמר המשורר: ושם חיה שמה קרחה (ר"מ הנגיד, הלכותל, בן תהלים, הברמן ג, 23).

*שֶׁמָּא[1]), שֶׁמֵּא, תה"ס,—בפרט בשמוש לעבר ולהוות במשמ' אולי, vielleicht; peut-être; perhaps:

אין חוששין שמא גררה חולדה מבית לבית וממקום למקום (פסח' א ב). קרא אתה בפיך שמא שכחת או שמא לא למדת (יומא א ג). לא תנשא ולא תתיכם עד שתדע שמא מעוברת היא צרתה (יבמ' עז א). או שמא אומר הוא לו לא מצאתי אלא קטנית (ר"ע, כדל' ז א). ומה אלו טעה והניח את השבט על שמיני ועל שנים עשר שמא עשה כלום (ב"מ, בזיר ה ג). או שמא אי אתם יודעין שסופנו לבדק אתכם בדרישה ובהקירה (סנהד' ה). אינו חושש שמא בנה של אחרת היה (בכורות ג ב). נוטלין לידים ואח"כ מוזגין את הכוס שמא נטמאו משקין שבאחורי הכוס (ב"ש, תוספת' ברכ' ו ב). בן לוי שנתמנו לו ענבים והיו בהן עוללות אין חוששין שמא של עניים הן (שם פאה ג יד). השולח פירות לחבירו ונמלך להחזיר נוהג בהן כמות שהיה, אבא שאול אומר חיישינן שמא חילפן (שם דמאי ד ל). הייתי סבור שמא טעות היא ביד רבי (שם זבחי' ב יז). מעשה שהייתי מהלך בדרך אחרי רבי אלעזר בן עזריה ואחרי רבי עקיבה והיו עסוקין במצות והגיע עונת קריאת שמע והייתי סבור שמא נתייאשו מקרית שמע (רבי יודה, ירוש' ברכ' א ה). לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושין לו נס, שמא אין עושין לו נס (שבת לב.). מתודה לאחר שיאכל וישתה, שמא אירע דבר קלקלה בסעודה (יומא פז:). מצא גיטי נשים ושחרורי עבדים וכו' הרי זה לא יחזיר שמא כתובים היו ונמלך עליהם שלא ליתנם (ב"מ יג.). וא"ל רב הסדא שמא מקדח וחיסומו שנינו וא"ל רב תחליפא לא תימא שמא אלא ודאי מקדח וחיסומו צריך להתלות עליה (בכורות לח.). אמר אוי לי שמא טעיתי שמא טעיתי ודאי טעה (נדה כ:). מי ששמע הפסוק הזה אומר שמא חירופים חם ושלום (מד"ר בראש' לד). והיה אברהם מהרהר בלבו ואומר שמא חם ושלום נמצא בו פסול (שם ויקר' כ). למי שיצא לדרך וכו' צפה אילן אחד מרחוק אמר שמא יש תחתיו מים (ר' יוחנן, שם במד' ב). את סבור שמא על חנם אמר יעקב לעשו שהוא ימכור לו את הבכורה (שם שם ד). אמר הקב"ה לישראל לא בשביל שראיתם פנים הרבה תהיו סבורין שמא אלוהות הרבה בשמים (שם שם כט). אמר להם משה לישראל לא תהיו סבורין שמא התרתי לכם לישבע בשמי (תנחומא ויקר' עו). שמא היו דרביך כדרך כל הסוטות (פסיק' רב' כו, ויהי בעת מקרחה, קכט.). — ומכאן בעקר כלפי העלול להיות בעתיד, אף כמלת קשור במשמ' פן, לבל, sonst, damit nicht; si non, pour que ... non; or, lest: לא ילקטו אלא עניי כהנים שמא ישכחו ויתנו לתוך פיהם (ר"ט, תרומ' ט ב). לא יצא החיט במחטו סמוך לחשיכה שמא ישכח ויצא (שבת א ג). קופה מטה על צדה ונוטל שמא יטול ואינו יכול להחזיר (ר' אלעזר בן עזריה, שם ד ב). ראש השנה שהיה ירא שמא תתעבר מערב אדם שני עירובין (ר"י, ערוב' ג ז). מי שבא בדרך והיה ירא שמא תחשך לו (שם ד ז). ולא היו לבזיכים שולים שמא יניחום ויקרש הדם (שם ה ה). אין התורם נכנס לא בפרגוד חפות ולא במנעל וכו' שמא יעני ויאמרו מעון הלשכה העני או שמא יעשיר ויאמרו מתרומות הלשכה העשיר (שקלי' ג ב). ומתקינין לו כהן אחר תחתיו שמא יארע בו פסול, ר' יהודה

[1]) [אין שמא הרכבה מאחרת מן ש ו־מה, אלא מלה קדומה שכנגדה באשור' שֻׁמְ במשמ' אם, בכושי' אִסְמַ במשמ' מפני ש, ובכמה ניבים ערביים אִסְמַאן וכדו' בשמושים שונים. ואמנם בחלק משמושיה מקבילה המלה לארמ' דמא, דמאי (מכאן אף בעבר'), דילמא. במק' המבטא שֶׁמָּא הרגיל בפינו נקד בכתבי יד ודפוסים גם שַׁמָּא, שְׁמָּא, שֶׁמָּא, שֵׁמֵּא, שְׁמָּא, שַׁמָּא, ועי' בהערות דלקמן ובדברי אברמסון, לשוננו טו, 189.]

אומר אף אשה אחרת מתקינין לו שמא תמות אשתו (יומא א א). ומאיימין עליהם שמא תאמרו מאומד ומשמועה וכו׳ ושמא תאמרו מה לנו ולצרה הזאת וכו׳ ושמא תאמרו מה לנו לחוב בדמו של זה (סנהד׳ ד ה). מי נשבע מי שהפקדון אצלו שמא ישבע זה ויוציא הלה את הפקדון (שבועו׳ ו ז). והוי זהיר בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר (שמעון בן שטח, אבו׳ א ט). חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות וכו׳ (אבטליון, שם שם יא). ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה (הלל, שם ב ד). הזהר שמא תגע בכלי עד שתקדש ידיך ורגליך מן הכיור (תמיד א ד). ומלמדים אותו הוי זהיר שמא תתחיל לפניך שלא תכוה (שם ו ג). מתירא אני מבית דין הגדול שמא יריצו את ראשו, (תוספתו׳, סוף אהילות). ושוחד לא תקח, שמא תאמר הריני נוטל ממון ואיני נוטה את הדין תלמוד לומר כי השוחד יעור עיני חכמים (מכי׳ משפטים, מסכ׳ דכספא כ, ק.). מתירא הייתי שמא יפסיקו בי עוברי דרכים (ברכ׳ ג.). למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז (שם ד.). שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות (שם יא.). לא יאכל זב פרוש עם זב עם הארץ שמא ירגילהו אצלו (שבת יג.). מתירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם (שם פח:). גזירה שמא יטמאו הבעלים לאחר זריקה (פסח׳ עח:). ואין אומרים נמתין לו שמא יבריא אלא מחמין לו מיד (יומא פד:). חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמת שמא תטרף דעתו עליו (מו״ק כו:). אחינו פלוני נשא אשה שאינה הוגנת לו ומתיראים אנו שמא יתערב זרעו בזרעינו (כתוב׳ כח:). אסור לאדם שיעשה שותפות עם העכו״ם שמא יתחייב לו שבועה (סנה׳ סג:). שאלו תלמידיו את רבי יוסי בן קיסמא אימתי בן דוד בא אמר מתיירא אני שמא תבקשו ממני אות (שם צח.). בת לאביה מטמונת שוא, מפחדה לא ישן בלילה, בקטנותה שמא תתפתה, בנערותה שמא תזנה, בגרה שמא לא תינשא, נישאת שמא לא יהיו לה בנים, הזקינה שמא תעשה כשפים [1] (שם ק:).

שמא למחר איננו (שם שם). היה משכים לדרך ומתיירא שמא יאבדו (התפילין) מניחן (מנחו׳ לו.). ובמוקדשים לא ישחוט שמא יגע בבשר וכו׳ חוץ בחרש שוטה וקטן וכו׳ שמא ישהו, שמא ידרסו ושמא יחלידו (חולי׳ ב:). והיו ממתינים וסבורים שמא ימצא להם זכות (מד״ר ברא׳ כ). אמר לו אבא בחור אני וחוששני שמא יזדעזע גופי מפחדה של סכין (שם שם כו). ויחר ליעקב וירב בלבן ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי מה חטאתי כי דלקת, דא את סבור שמא מצות או פצעים יהיו שם, אלא דברי פיוסים (שם שם עד). למה זה עזבתן את האיש וגומר, שמא ישא אחת מכם (שם שמות א). שאמרה שמא יגזור עלי הקב״ה חיים ויהא לי מוכן לאכול (שם דבר׳ ה). שמא תאמר כיון שירד לגיהנם אין לו תעלה וכו׳ שמא תאמר כיון שעלה מגיהנם פניו משחירים וכו׳ (פסיק׳ רב׳ כ, מתן תורה, לה:). אמר (משה) מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם (שם שם, לח.). ואומר לו הרכין ראשך על הסיט שמא תבוא שינה לעיניך (שם כו, ויהי בעת מקרתה, קל:). שמא יעשו תשובה (שם לח, ותאמר ציון, קמד.). — ובמשמ׳ אם לפני תנאי שאינו מסתבר, wenn; si; if: בני הוי זהיר במלאכתך שמלאכתך מלאכת שמים היא שמא אתה מחסר אות אחת או מייתר אות אחת נמצא מחריב את כל העולם כולו (ר׳ שמואל משום ר׳ מאיר, ערובי׳ יג.). — ובמלת שאלה במשמ׳ כלום לפני משפט שאינו מסתבר, גם בשאלה עקיפה, אף לפני כלום במשמ׳ כלשהו, etwa, ob; si; if, whereas: אמר לו שמא עילה מצאת בי (בנו של עקביא בן מהללאל לאביו, עדי׳ ה ז). מעשה באשה אחת שבאת לפני ר״ע אמרה לו ראיתי כתם, אמר לה שמא מכה היתה ביך, אמרה לו הן והיתה, אמר לה שמא יכולה לגלע ולהוציא דם (נדה ח ג). נכנס ר׳ עקיבא ואמר לו (לר׳ אליעזר) ר׳ אומר לפניך דבר שמא אין אתה מיצר, אמר לו אמור, אמר לו שמא אחד מן המינין אמר לך דבר של מינות והנאך (תוספת׳ חולי׳ ב כד). אמר תלמיד אחד מתלמידי גליל העליון לפני ר׳ אליעזר שמעתי שחולקין בין טבעת לטבעת, אמר לו שמא לא שמעת אלא לענין שבת (שם כלים ב״מ ב א). אמר

[1]) [בבן סירא מב ט: בנעוריה פן תגור ובעולה פן [תשנא] בבתוליה פן תפותה וכו׳ בבית אביה פן [תהרה] וכו׳.]

לו הין שמא בר״ח וביום הכיפורים וביובל (ספרי במד׳ עה). כשהיה נפטר יעקב אבינו מן העולם קרא להם לבניו והוכיחן וכו׳ אמר להם שמא יש לכם בלבכם מחלוקת על מי שאמר והיה העולם (סס דבכי לא). כשמת אהרן נתקבצו כולם אצל משה ואמרו לו היכן אהרן אחיך א״ל אלהים גנזו להיי עולם ולא היו מאמינים בו, אמרו לו יודעים אנו בך שקפדן אתה, שמא אמר לפניך דבר שאינו הגון (סס סס סט). אמר לו הקב״ה למשה אמור להם לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמא שינו את מידתם, או שמא גלגל חמה אינו עולה מן המזרח וכו׳ הסתכלו בארץ שבראתי לשמשכם שמא שינתה את מדתה, שמא זרעתם ולא צמחה, שמא זרעתם חטים והעלית שעורים, או שמא פרה זו אינה דשה ואינה חורשת, או שמא המור זה אינו טוען ואינו הולך, וכן לענין הים וכו׳ שמא שינה את מדותיו (ספרי דבכי סו). אמר להם משה לישראל שמא אין אתם יודעים כמה צער נצטערתי על התורה (סס סס). למלך שבא אצל בניו וכו׳ אמר להם בני שמא כלום צורך יש לכם, שמא דבר יש לכם (סס סס סמז). אילו שכח שם כים אבנים טובות ומרגליות שמא לא היה חוזר ונוטל כיסו אף הכא יחזור למקומו ויברך (ירוש׳ ברכי ח ח). אילו פועל עושה בראש הדקל או בתוך הבור שמא מטריחין עליו שיחזור למקומו ויברך (סס סס). המשעבד שדה לחבירו והלך ומכרה שמא אין בעל חוב בא וטירף (ר׳ שמעון בן גמליאל, סס פסח׳ ב ב). א״ל אם תראה סרים מתחבק עם אשתך שמא אינו רע לך (סס בילה ב ה). אילו שומרת יבם שנפלה לפני כמה יבמין שמא אינה מתייבמת (סס יבמ׳ י יו). אמר לו (בצלאל למשה) שמא כך אמר לך הקב״ה עשה משכן ארון וכלים, אמר לו שמא בצל אל היית וידעת (ברכ׳ נה.). אמר לו שמא לא שמעת אלא לענין שבת (סבת כב:). אמרתי שמא פרקמטיא בזול נזדמנה לך וכו׳ שמא מושכרת ביד אחרים וכו׳ שמא מוהכרת ביד אחרים וכו׳ שמא אינן מעושרות וכו׳ שמא הקדיש כל נכסיו לשמים (סס קכז:). אמר לו שמא לא שמעת אלא כשקרבי דגים מעורבין בהן (ערוב׳ כז.). אמר לו שמעיה לאבטליון אבטליון אחי בכל יום הבית מאיר והיום אפל שמא יום המעונן הוא (יומא לה:). ריקה, כמה מכוער אותו האיש, שמא כל בני עירך מכוערין כמותך (תעני׳ ז:). אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה (ר׳ יוחנן, מו״ק ט.). אמר להם שמא ראשה נאה אמרו לו סגלגל, שמא שערה נאה, דומה לאניצי פשתן (נדרי סו:). אמר לו שמא עיניו של לויתן ראית (ר״א, ב״ב עד:). אמרתי שמא חס ושלום קיבל רבי עולמו (סנה׳ קא.). לפי שראה אדם הראשון יום שמתמעט והולך אמר אוי לי שמא בשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי (ע״ז ח.). ועל דבר זה היה משה דואג אמר שמא חס ושלום מעלתי בשמן המשחה (הורי׳ יב.). אמר ליה רבי יוחנן בן זכאי אליעזר בני כלום סעדת היום שתק, שוב א״ל ושתק, שלח וקרא לאכסניא שלו א״ל כלום סעד אליעזר אצלכם, אמרו לו אמרנו שמא אצל רבי היה סועד[1] (אדר״נ ט.). אמר לה בתי שמא עיניך נתת באחד מן התלמידים (מנחי מד.). אמר להם שמא באשה בדקתם שהוסיף לה הכתוב שני צירים ושתי דלתות (בכורות מה.). חזר בעלה ומצא המצרי יוצא מביתו שאל אותה שמא נגע בך (מד״ר שמות א). בנוהג שבעולם אדם מפנה כלי מלא לתוך כלי ריקן או שמא כלי מלא לתוך כלי מלא (סס ויקר׳ י). אמרו ליה שמא בסדרי מרכבה אתה עוסק (סס סס טז). אמר להם הקב״ה לישראל שלחתי לכם שלשה שלוחין משה אהרן ומרים שמא אכלו מכם, שמא שתו מכם, שמא הטריחו עליכם כלום (ר׳ ברכיה, סס סס כז). באותה שעה נתיירא יעקב אבינו ואמר שמא חס ושלום כשם שלאלו ירידה אף לי כן (סס סס כט). שמא יכול הוא לשמרו מן הלסטים (סס במדי יא). היה מצר לומר שמא יש בלבו של מלך עלי כלום (סס סס טו). בשר ודם מדליק נר מנר דלוק, שמא יכול להדליק נר מתוך חושך (סס סס). ואם תאמר

---

[1]) [שים לב לחלוף המלים כלום ושמא במקום זה.]

הזקנים שהיתה נבואתן משל משה שמא חסר משה מן נבואתו כלום (שם שם). שמא אמרתי לך הביאו לי עולות מן חיות שבהרים, שמא הטרחתיך עליהם להביא לפני מהבהמה שאינה ברשותך (שם במד׳ כ). אמר לו הקב״ה לישעיה לא תהא סבור שמא לא הזהרתי אותם על ע״ז תחילה (שם דברי ב). רבש״ע אתה הוא אלוה על כל אלהים ואם אי אתה עונה אותי אני אומר שמא ח״ו כל הפנים שוות (שם שם). אמר לו שמא בחדרי מרכבה היית עסוק (שם שה״ש, לואכך במכרזים). אוי לי, שמא משוא פנים יש בדבר (שם רות ג). וכן ביעקב כתיב ויירא יעקב למה נתיירא אמר שמא נתקלקלתי אצל לבן בכלום (תנחומא חקת כה). ואם אין זה נותן עירוב וזה נותן עירוב שמא מותרין לטלטל (פסיק׳ רבי כג, יי הדברות אליאלה, קכ.). והוא עולת וניטל את דדו ונותנו בפיו שמא ימשך לו חלב (שם כה, ויהי בעת הפרחה, קלח.). אמר הקב״ה לאברהם לך ונחם את ירושלם שמא מקבלת תנחומים ממך (שם ל, נחמו נחמו, קמח.). שמא בבניי היית שליט שהיית עומד ואומר עליהם ובתוך עם טמא שפתים (שם לג, אנכי אנכי, קנ:).—ובשמוש כשם עצם, דבר שאולי הוא אמת ואולי לא, דבר ספק, בנגוד אל ברי או ודאי: מנה לי בידך והלה אומר אינו יודע וכו׳ רב הונא ורב יהודה אמרי חייב, ברי ושמא ברי עדיף (כתובי יב:). ממון המוטל בספק חולקין בלא שבועה אימור דאמר סומכוס בשמא ושמא, בברי וברי מי אמר (ב״מ ק.). אהב את השמא ושנא את המברך, ר׳ חדקא אומרת בלשון אחרת אהב את השמא ושנא את המה בכך (דא״ז ט, הכעין זה כלה רבתי ג וכן ה).—ובהכפלה שמא ושמא: זו סבורה שמא אצלי סועד היום וזו סבורה שמא אצלה סועד היום (ב״מ פו:). עבד בשר ודם שאמר לו אדונו המתן לי בשוק ולא אמר לו היכן ימתין התחיל העבד אומר שמא אצל בסילקי אמר לי להמתינו או שמא אצל בית המרחץ אמר לי או שמא בצד פיטרון אמר לי (מד״ר שמות טו).—ובסהמ״א: על כרחך לשון דילמא הוא, שמא תאמר בלבבך מפני שהם רבים לא אוכל להורישם (רש״י, דבר׳ ז יז).

אולי יראו, שמא יבינו, כי בית מרי המה, לפיכך עדיין הוא שמא (הוא, יחזק׳ יב ג) דשמא אם אני מנית להם מן הדמים לא יועילו לי כלום (הוא, תמורה ע.). נשרפת משום שמא כמא היה (הוא, נדה לג:).—°ובהכפלה שמא־שמא: פעמים יתור אחר עבודת כוכבים ופעמים יחשוב ביחוד הבורא שמא הוא שמא אינו (רמב״ם, עכו״ם ב ג).

°**שַׁמָּאוּת,** ש״נ,—תפקיד השמאי, השם ומעריך: ולא יצורפו מנהיגים ויחידים ק״ק הנ״ל לשום דבר שבקדושה הן לישיבת ארצות והן לשמאות (פנקס ועד ארבע ארצות, היילפרי, 278). וק״ו בנו של ק״ו שלא ישיג מהיום שום תמונת כתב וכו׳ בעסק השמאות או בעסק ההתמנות או בשום ענין בעולם (שם, 469).

°**שַׁמַּאי,** ש״ז,—שתפקידו לשום ולהעריך, Schätzer, Taxator; estimateur; evaluator, appraisor: מי שיש בידו משכון וכו׳ יקח ג׳ שמאים וישומו המשכון כמה הוא שות (עוש״מ, מלוה ולוה עג). אלו שמאי העיר שמעריכים המס של בני העיר לפי אומד דעתן (לבוש חו״מ, עדות לד יד). והחלוקת כבוד שנחלק להם, שיהיו להם שני שמאים עכשו בתוך שמאי הארצות, באשר מנעו את עצמם מהכבוד ולא באו אינהו דאפסידו אנפשייהו ולעת עשיית הערכה החדשה בשבט הנ״ל יהיה להם רק שמאי אחד (פנקס ועד ארבע ארצות, היילפרין, 107).

°**שַׁמָּאִי,** ת״ז, — שם ומעריך, abschätzend; estimatif; estimating: (המדרגה) הג׳ כשתקבע בכח הדמיונית וכו׳ או בכח השמאית הנק׳ (שטיאומטיבא) (תגמולי הנפש א ג, ז.). וזה השכל הקניני, כלומר אשר בקנין, ממנו עיוני וממנו מעשי וכו׳ והמעשי הוא עוד על ב׳ פנים כי ממנו מחשבי או שמאי מגזירת שומא וממנו מלאכותי (שם ב ב, כא:).

א. שמד [1], ממנו הִשָּׁמֵד [2], *הַשְׁמָדָה, א. שֶׁמֶד, ועי' *אַשְׁמְדַי, *שְׁמָדוֹן.

ב. שמד [3], ממנו *מִשְׁמָד, *מִשְׁמָדוֹת, *מִשְׁמֶדֶת, ב. *שֶׁמֶד, *שֹׁמֵד, *שְׁמָדָה, *שְׁמָדוֹת, *תַּשְׁמִיד.

א. שָׁמַד, קל לא נמצא במקורות.

—נפעי, נִשְׁמַד [4], נִשְׁמְדָה, נִשְׁמַדְתִּי, נִשְׁמְדוּ, נִשְׁמַדְנוּ, הִשָּׁמֵד, הִשָּׁמֶדְךָ, הִשָּׁמְדָם, יִשָּׁמֵד, תִּשָּׁמֵדוּן,— נשמל עם, בית אב וכדו' ואף איש אחד, נכחד ונכרת הוא וזרעו, vertilgt werden; être exterminé; to be exterminated: ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אתי להבאישני בישב הארץ בכנעני ובפרזי ואני מתי מספר ונאספו עלי והכוני וְנִשְׁמַדְתִּי אני וביתי (בראשי' לד ל). העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבד תאבדון מהר מעל הארץ אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה לא תאריכן ימים עליה כי הִשָּׁמֵד תִּשָּׁמֵדוּן (דברי' ד כו). בחרבות גבורים אפיל המונך עריצי גוים כלם ושדדו את גאון מצרים וְנִשְׁמַד כל המונה (יחזקי' לב יב). ופשעים נִשְׁמְדוּ יחדו אחרית רשעים נכרתה (תהל' לז לח). נִשְׁמְדוּ בעין דאר היו דמן לאדמה (שם פג יא). בית רשעים יִשָּׁמֵד ואהל ישרים יפריח (משלי יד יא). — ובפרט בצרוף עד השמידך עד השמדם [1], להשמידם עדי עד: ונתנם יי' אלהיך לפניך והמם מהומה גדלה עד הִשָּׁמְדָם (דבר' ז כג). ישלח יי' בך את המארה את המהומה ואת המגערת בכל משלח ידך אשר תעשה עד הִשָּׁמֶדְךָ ועד אבדך מהר (שם כח כ). יתן יי' את מטר ארצך אבק ועפר מן השמים ירד עליך עד הִשָּׁמְדָךְ (שם שם כד). ובאו עליך כל הקללות האלה ורדפוך והשיגוך עד הִשָּׁמְדָךְ (שם שם מה). ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך עד הִשָּׁמְדָךְ אשר לא ישאיר לך דגן תירוש ויצהר שגר אלפיך ועשתרת צאנך עד האבידו אתך (שם שם נא). גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת יעלם יי' עליך עד הִשָּׁמְדָךְ (שם שם סא). בפרח רשעים כמו עשב ויציצו כל פעלי און לְהִשָּׁמְדָם עדי עד (תהלי' צב ח). —ונשמד מפני העם: השמר לך פן תנקש אחריהם אחרי הִשָּׁמְדָם מפניך (דברי' יב ל). —ונשמד מואב מעם: וְנִשְׁמַד מואב מעם כי על יי' הגדיל (ירמי' מח מב). —ונשמד פ' מעמו, משבטו: ויאמרו זקני העדה מה נעשה לנותרים לנשים כי נִשְׁמְדָה מבנימן אשה (שופטי' כא טז). —ונשמדה ארץ במשמ' נשמדו יושביה: ויבא שדד אל כל עיר ועיר לא תמלט ואבד העמק וְנִשְׁמַד המישר (ירמי' מח ח). — ונשמדו הבמות: וְנִשְׁמְדוּ במות און חטאת ישראל קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם (הושע י ח).—ונשמד שם פ' מלפני האל [2]: ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו לא יכרת ולא יִשָּׁמֵד שמו מלפני (ישעי' מח יט). — ובסהמ"א: וחייתם עמהם בהצלחת ובטוב ולא נשמדתם ונשמדה ארצכם (יוסיפון פד).

—הפעי, הִשְׁמִיד, הִשְׁמִידָךְ, הִשְׁמִידוּ, הִשְׁמִדוֹ, הִשְׁמַדְתִּי, הִשְׁמַדְתִּיו, הִשְׁמִידוֹ, הִשְׁמִידוּם, הִשְׁמִידָם, הַשְׁמֵד, הַשְׁמֵיד, לְהַשְׁמִיד, לַשְׁמִד, לְהַשְׁמִידֵנוּ, הִשְׁמִידָךְ, הִשְׁמִידוֹ, הַשְׁמִידוּ, הַשְׁמִידֵם, הַשְׁמִדָם, הַשְׁמֵד, אַשְׁמִיד, אַשְׁמִידְךָ,

---

1) [אין שרש זה בכל לשון קרובה, ואין ההשואות כגון לערב' סדם a) (נבל), כוש' דַמַּסַל (השמיד), אשור' מַדַּד (הכה) משכנעות. ואפשר שנולד הפעל, שמד שאינו בבנין קל, בבנין נגזר משרש אחר, כגון, למשל, נשמד במק' נאשד דם של פ' (בצרוף אשד דם במק' שפך דם בתעודות יב, ובתרגומים גם שדא דם), וצ"ע.]

2) [השוה שַׁמֵּד, הפע', ואת ההערה לערך שְׁמָד.]

3) [שרש משני לשפיו הובן ובכמא מִשְׁמָד (עמ' 3394), בעוד שיש לראות כעקר מִשְׁמָד במק' מְשׁאמד, בצורת שפעל מן אמד, ואף עמד (כן גם בסור', ועי' בהערה לערך רְחוּץ).]

4) [הנפע' נשמד בא כצורה סבילה מן ההִפע, השמיד, כמו נכחד, נכרת, מן הכחיד, הכרית, ולא מן חקל.]

a) سدم

---

1) [והשוה כנגד זה בבנין הפעיל: עד השמידך אתם, וכדו'.]

2) [בש"ב כא ה כתוב: האיש אשר כלנו ואשר דמה לנו נִשְׁמַדְנוּ מהתיצב בכל גבל ישראל, ואמנם השבעים מתרגמים פעל זה כאלו פעמים, גם להשמידנו (ἀφανίσωμεν) וגם נִשְׁמַדְנוּ (ἐξολεθρεῦσαι ἡμᾶς αὐτὸν), ולא צדקו המעדיפים את התרגום הראשון שאינו אלא השלמה ע.יניח, אלא הנכון לצרף ולקרא בהפע': נשמדנו מהתיצב וכו'.]

אשמידם, תשמיד, תשמידם, ישמיד, ישמד, ישמידם, נשמידה, תשמידו, ישמידו, ישמידום, — השמיד האל או אדם עמים וממלכות וכדו' ואף בני אדם יחידים, הכרית והכחיד אותם ואת זרעם, vernichten, ausrotten; exterminer; to exterminate: ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת יי' אתנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אתנו ביד האמרי להשמידנו (דבר' א כז). והעוים הישבים בחצרים עד עזה כפתרים היצאים מכפתר השמידם וישבו תחתם (שם ב כג). כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו יי' אלהיך מקרבך (שם ד ג). כי יי' אלהיך הוא העבר לפניך אש אכלה הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך והורשתם והאבדתם מהר (שם ט ג). הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם מתחת השמים (שם שם יד). ובאהרן התאנף יי' מאד להשמידו (שם שם כ). והיה כאשר שש יי' עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש יי' עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם (שם כח סג). ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד (שם לג כז). כי מאת יי' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם לבלתי היות להם תחנה כי למען השמידם (יהוש' יא כ). והנה קמה כל המשפחה על שפחתך ויאמרו תני את מכה אחיו ונמתהו בנפש אחיו אשר הרג ונשמידה גם את היורש (ש"ב יד ז). יזכר נא המלך את יי' אלהיך מהרבית גאל הדם לשחת ולא ישמידו את בני (שם שם יא). כי ישמע המלך להציל את אמתו מכף האיש להשמיד אתי ואת בני יחד מנחלת אלהים (שם שם טז). ארדפה איבי ואשמידם ולא אשוב עד כלותם (שם כב לח). וישמד זמרי את כל בית בעשא (מ"א טז יב). כי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים לא מעט (ישע' י ז). הנה עיני אדני יי' בממלכה החטאה והשמדתי אתה מעל פני האדמה אפס כי לא השמיד אשמיד את בית יעקב (עמ' ט ח). והשמדתי חזק ממלכות הגוים (חגי ב כב). והיה ביום ההוא אבקש להשמיד את כל הגוים הבאים על ירושלם (זכרי' יב ט). ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית (תהלי' קו כג). לא השמידו את העמים אשר אמר יי' להם (שם שם לד). שומר יי' את כל אהביו ואת כל הרשעים ישמיד (שם קמה כ). תרדף באף ותשמידם מתחת שמי יי' (איכה ג סו). ויבקש המן להשמיד את כל היהודים (אסתר ג ו). ונשלוח ספרים ביד הרצים אל כל מדינות המלך להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים (שם שם יג). כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד (שם ז ד). להשמיד להרג ולאבד את כל חיל עם ומדינה הצרים אתם (שם ח יא). ויצא בחמא גדלה להשמיד ולהחרים רבים (דני' יא מד). ויעמדו בני עמון ומואב על ישבי הר שעיר להחרים ולהשמיד (דה"ב כ כג).—ובצרוף עד השמידו[1] וכדו': לא יתיצב איש בפניך עד השמדך אתם (דבר' ז כד). ונתן על ברזל על צוארך עד השמידו אתך (שם כח מח). רק את כל האדם הכו לפי חרב עד השמדם אותם לא השאירו כל נשמה (יהוש' יא יד). כן יביא יי' עליכם את כל הדבר הרע עד השמידו אותכם מעל האדמה הטובה הזאת (שם כג טו). ויהי כמלכו הכה את כל בית ירבעם לא השאיר כל נשמה לירבעם עד השמדו (מ"א טו כט). ויך את כל הנשארים לאחאב בשמרון עד השמידו (מ"ב י יז).—ובצרוף השמיד מפניו, מעל פני האדמה, מן הארצות, מתוך עם: ובשעיר ישבו החרים לפנים ובני עשו יירשום וישמידום מפניהם (דבר' ב יב). עם גדול ורב ורם כענקים וישמידם יי' מפניהם ויירשם וישבו תחתם כאשר עשה לבני עשו הישבים בשעיר אשר השמיד את החרי מפניהם ויירשם וישבו תחתם (שם שם כא—כב). פן יחרה אף יי' אלהיך בך והשמידך מעל פני האדמה (שם ו טו). ולהשמיד את כל ישבי הארץ מפניכם (יהוש' ט כד). ואביאה אתכם אל ארץ האמרי וכו' ותירשו את ארצם ואשמידם מפניכם (שם כד ח). ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם ולהכחיד ולהשמיד מעל פני האדמה (מ"א יג לד). ויתעם מנשה לעשות את הרע מן הגוים אשר השמיד יי' מפני בני ישראל (מ"ב כא ט). לשום הארץ לשמה וחטאיה ישמיד ממנה (ישע' יג ט). והנביא כי יפתה ודבר דבר וכו' ונטיתי את ידי עליו והשמדתיו מתוך עמי ישראל (יחזק' יד ט). לכן הנני נטיתי את ידי עליך ונתתיך לבג לגוים והכרתיך מן העמים

[1]) [עי' כפעי', הערות.]

והאכדתיך מן הארצות אשׁ‍ירך (שם כח ז). ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם וכו' (עמ' ב ט).— והשמיד את שם פ': ועתה השבעה לי ביי' אם תכרית את זרעי אחרי ואם תשמיד את שמי מבית אבי (ש"א כד כא). — והשמיד צאן: אני ארעה צאני וכו' את האבדת אבקש וכו' ואת השמנה ואת החזקה אשמיד (יחזק' לד יו). — והשמיד את הבעל: וישמד יהוא את הבעל מישראל (מ"ב י כח).— והשמיד במות, בנין, מעזנים, ערים: והשמדתי את במתיכם והכרתי את חמניכם (ויקר' כו ל). והורשתם את כל ישבי הארץ מפניכם ואבדתם את כל משכיתם ואת כל צלמי מסכתם תאבדו ואת כל במתם תשמידו (במד' לג נב). יי' צוה אל כנען לשמד מעזניה (ישע' כג יא). ונתשתי אשיריך מקרבך והשמדתי עריך (מיכה ה יג).— והשמיד את החרם: לא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החרם מקרבכם (יהוש' ז יב).— ובתמונה, השמיד פריו ושרשיו של עם: ואנכי השמדתי את האמרי וכו' ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת (עמ' ב ט).—ובמקור השמד, המשמש כש"ע בצרוף מטאטא השמד: ושמתיה למורש קפד ואגמי מים וטאטאתיה במטאטא השמד (ישע' יד כג).— ובסהמ"א: כי דוד משיח אלהי ישראל הכחידם והשמידם והשפילם (יוסיפון פד).

—הפע', *השמד, — שהשמידו אותו, נוהג בדבור ובספרות.

ב. *שָׁמַד [1], קל לא נמצא במקורות.

—פע', *שִׁמֵּד [2], — שמד את פ', כפה אותו להמיר דתו [3]: שני תלמידים משל ר' יהושע שינו עטיפתן בשעת השמד פגע בהם סרדיוט אחד וכו' אמר להם שלש שאלות אני שואל אתכם ואם השיבותם לי הרי מוטב ואם לאו הרי אני **משמד** אתכם (מד"ר בראש' פב).

—התפ', *השתמד, נשתמד, —המיר דתו, ובפרט התנצר בטבילה [1], sich taufen; être baptisé; to be baptised: בילגא לעולם טבעתה קבועה וחלונה סתומה מפני מרים בת בילגא **שנשתמדה** והלכה ונישאה לסרדיוט אחד ממלכי יון (תוספת' סוכה ד כח, וכעין זה ירוש' סוכה סוף פרק ה). נתחרש או נשתטה או **נשתמד** וכו' נדחית חטאתו (ר' יוחנן, ירוש' גיט' ז א). — ובסהמ"א: ישראל **שנשתמד** ויש לו אשה ישראלית וכו' (תשו' הגאו' הרכבי כח). ישראל **שנשתמד** מהו שגרש את אשתו כשהוא משומד וכו' ואשת איש **שנשתמדה** (רב נטרונאי גאון, חמדה גנוזה כח—כג). ורבנו גרשון כתב בתשובה כהן **שנשתמד** ועשה תשובה וכו' (תוכחת על האפוסים מתש' ב, תשו' רב נטרונאי גאון). וששאלתם אשת ישראל **שנשתמדה** מהו למיזל אבוהא לגבי בעלה (שערי צדק ד, תשו' הגאו' כד). וששאלתון המלוה את רבירו **ונשתמד** ואחר כך מת מהו להפרע ישראל המלוה מחלק ירושה שלמשומד (תשו' הגאו'). שכל ישראל **שנשתמד** כיון שחוזר בתשובה אינו צריך לא טבילה ומכ"ש מילה (תשו' הגאו' ד, גנזי ירושלם, ורטהיימר). א"כ לבטלה ביארו לנו חכמי התלמוד תורה וכו' ואם היינו פטורים לא היו חוששין לסדר ס"א מסכתות לבטלה והיו **משתמדים** לקנות להם מלכות וממשלה (הקד' הקנה, ס' הכניסה, עז). **נשתמדו** בניו (ס' חסידים ההמבלט, התתשו). ראובן היה נשוי ללאה **ונשתמדה** ונשאת לגוי (תרומת הדשן ריט). ישראל **שנשתמד** מחמת יראה (תשו' הריב"ש יא). כהן **שנשתמד** וחזר בו וכו' מי **שנשתמד** ושמש לפני ע"ז

---

1) [עי' ב. שמד, הערה.]

2) [כאמור בהערה לשרש אין כאן בעקר אלא ש(א)מד, בנין שפעל מן אמד, עמד, והפעל שאול בשמ"ש זה מארמ'. ועי' בהערות שאחר זו.]

3) [בעקר על ידי טבילה, כנהוג בנצרות, אך משמש הכטוי במקורות מתו"ם בנוסח שלפנינו כנראה שלא בדיוק אף לגבי המרת הדת באלילות; ואפשר שהחליפו מעתיקים מאחרים מלה זו במקום פעל אחר, ובתקופה מאחרת זו ככר הבינו את הפעל שמד כלשון השמדת (דתית), מן א. שמד. הפעל בא בארמ' שבתו"ם, למשל בתרגום כל בן נכר לא יאכל בו (שמות יב מג): כל בר ישראל **דאשתמד**.

ואמנם אפשר שיד המעתיקים שנחה כאן מלשון המקורות.]

1) [לפי זה נהג הפעל בצורה sich schmadden אף בגרמנית של יהודים באידית. ואמנם כאמור, אולי באה במקורות שבתו"ם מלה אחרת, ואך מעתיקים המירוה בפעל זה, וצ"ע.]

(האשכל, ברכת כהנים, פו). מעשה בא לפנינו באשה א' שהלך בעלה זה כמה שנים בעיר סונפשליר ונשתמד שם ונשתנה שמו (תשו' הר"ן גירונדי ג). כל המשתמדים אחר שנאבקו במינות אינם שבין (רש"י, ע"ז יז.). מי שנשתמד אשתו פטורה להנשא לאיש אחר שהוא נחשב כמת (ר"א הקרא', גן עדן, נשים י, קמז.). שבוי שנשתמד אפי' למצוה אחת מן המצות, כגון שאוכל נבלות להכעים או שלובש שעטנז או כיוצא בזה, אסור לפדותו (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ א, ענעלאו, 74). הכופר בעיקר ונשתמד, הרי עבר על כל התורה (שם ג, 116). גם נשתמדו יותר מחמש מאות (אבן ויגא, שבט יהודה, סוסט–בער, קמח).

— נפעל, *נִשְׁמַד [1],— כמו נשתמד: כהן שנשמד ואח"כ חזר בתשובה ליהדות (פרח מטה אהרן לא, קסג:).

— הפעיל, הִשְׁמִיד [2],— כמו פעל: אלו לא היו עושין רצונו של השר היה הורג גדולים וקטנים או משמיד הקטנים (שערי תשובה למהר"מ מרוטנבורג ג יע). או היו משמידים אותם (שם שם).

*שְׁמָד [3], ש"ז,— כפיה להמרת דת ישראל באחרת, בפרט לנצרות, Zwang zum Übertritt (in Religion); contraite à changer la confession; change of religion by force: כל מצוה שמסרו ישראל נפשם עליה בשעת השמד נוהגים אותה בפרהסיא (ספרי דברי עו). בית מוסיאות שהעמידו גוים בשעת השמד אף על פי שעבר השמד הרי אילו אסורות (תוספת' ע"ז ה ו). ולא בשעת השמד גזרו מכיון שעבר השמד יהא מותר (ירוש' שבת ו א). בראשונה גזרו שמד ביהודה וכו' והיו הולכין ומשעבדין בהן ואונסין את בנותיהן וגזרו שיהא איסטרטיוס בועל תחילה וכו' אף על פי שבטל השמד המנהג לא בטל (שם כתובו' א ה). בשעת השמד הכל אסור (שם ע"ז ה ח). ויראת ה', הריח דורו של שמד (מד"ר ברא"ש' לד). שני תלמידים משל ר' יהושע שינו עטיפתן בשעת השמד (שם שם פב). מעשה בשעת השמד בחנוני אחד מישראל שהיה מבשל בשר טהור ובשר חזיר ומוכר שלא ירגישו בו שהוא יהודי וכו' (שם במד' כ). בשלפי השמד נתכנסו רבותינו לאושא וכו' (שם שה"ש, שמכוני באשישות). השביען בדורו של שמד, בצבאות שעשו צביוני בעולם ושעשיתי צביוני בהן או באילות השדה ששופכין דמן על קדושת שמי כדם הצבי ודם האיל (שם שה"ש, השבעתי אתכם). אם יאמר לי אדם תן נפשך על קדושת שמו של הקב"ה אני נותן ובלבד שיהרגוני מיד, אבל בדורו של שמד אינו יכול לסבול, ומה היו עושים בדורו של שמד, היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנין אותן באש ונותנין אותן תחת שיחתן ומשיאין נפשותם מהן וכו' (ר' חייא בר אבא, שם שם, וכעין זה פסיקי' ר"כ בשלח. פז.). אחד בימי עמרם ואחד בדורו של שמד (שם שם). זה דורו של שמד, ממתים ידך מומתים מידך (שם אסתר, גם ושתי).— ומ"ר שמדים: אם ראית אחיך פורק עולה של תורה מעליו גזור עליו שמדים ואתה שולט בו (ר' יוסי בר חלפתא, שם ברא"ש' סז).— ובספה"מ גם במשמ' המרת הדת שלא בכפיה: שגזרו שמד על בני ארץ ישראל שלא יקראו קריית שמע ולא יתפללו (סו"ת שאלות מן הגני', 50). ובכל ספרים ראשונים הישנים שמימות משה ועד עכשיו לא נהגו לכתוב בריק זה, אלא משנים מועטים מפני שמנהג שמד הוא שגזר אדום הרשעה שמד על ארץ ישראל שלא יקראו בתורה (אוצר שאלוניס י, התשובות, לוין, 96). הרחמן יצילנו מגזרת כל מיני שמד (סדר רב עמרם השלם א, קפד); ואותן ב' ישיבות לא ראו לא שבי ולא שמד (פירקוי בן באבוי, הרכיץ ב, 395). ומנוחה מכל פחד ובהלה ומכל שמד[1] ומכל תקלות וגזורות רעות (ר' נתן עמרם, עלוי נשמות, ליבורנו תרכח, יח:).— ומ"ר *שמדות: אלו המירות חטובות שלמדו ישראל ע"י הצרות והשמדות (מדרש שה"ש ז יד, גריכהוט, מו.). שקצרה ידי חכמי ישראל מלעסוק במשנ' על פה מרוב דוחק הצרות מטלטול הגליות והשמדות (ר"מ אלדבי, שבילי

---

[1] [אולי אך בש"ם בסק' נשתמד.]

[2] [אולי אך ש"ם בסק' משַׁמִיד, משַׁמְדים.]

[3] [המלה שאולה בעבר' של הז"ל מארמ' שמדא, אבל גם שומדא, שיש לנקד שׁוּמְדָא, כשפעל מן אמד, ועל כן גם בעבר' המבטא הנהוג שְׁמָד הוא עקר.]

[1] [מנקד: שְׁמָד.]

אמונה, ח). ונזרו עליהם גזירות קשות לכל הנשארים מהשמדות (שבט יהודה, שמד מ"ט, פוחט-נער, קיט). אמרו ישראל לפני הב"ה, רבונו של עולם, כמה שמדות וגזורות היא גוזרת עלי כל היום מלכות הרשעה (כ"י אלנקאוה, מנוה"מ ב, ענעלאו, 100).—ואמר המשורר: היו עמי כצאן אובדות וגזרו עליהם שמדות (עדת ישורון, שם שם, 451). ועי' שְׁמָדָה.

***שְׁמָדָה**[1], ש"נ, — כמו שְׁמָד: אין שמדת אשתו מוציאה מביתה (תשו' ר' יצחק אלפס בתשובות הרמב"ם רמז).

***שְׁמְדוֹן**,—שם מלך השדים[2]: בשעה שהיה הולך ליטע כרם פגע בו שידא שמדון (מד"ר בראש' לו). פעם אחת הייתי מהלך משתעה בטבעתי ובא שיד שימדון וחטפה ממני והשליך אותה לים (מדרש שה"ש ג ח, גריגהוט, כט:).—ובסהמ"א: ואחרים אמרו כי היא (נעמה) היתה אשת שמדון אם אשמדאי וממנה נולדו השדים (רמב"ן, בראש' ד כ).

***שְׁמָדוּת**, ש"נ,—מצב המשומד: וישראל משומד נותן גט לאשתו וכו' ואם חוזר משמדותו תשובתו תשובה (תשובת ר' נטרונאי גאון, תשובות הגאונים, ירושלים). כיון שהיה בעל משומד וכו' ומת בשמדותו (תשו' הגאו' שערי צדק א כט). מהרהר בלבו את שמדותו ויאמר אוי לאותה בושה (אבן ירחי, המנהיג, הל' שבת, לג).

שַׁמָּה, ש"נ,—א) מצב רוח האדם המשתומם בפחד ובחרדה, והדבר המעורר מצב רוח כזה[3], Schauer, Entsetzen; frisson, terreur; fit terror: והיית לְשַׁמָּה למשל ולשנינה בכל העמים אשר ינהגך יי' שמה (דברי כח לז). יען רך לבבך ותכנע מפני יי' בשמעך אשר דברתי על המקום הזה ועל ישביו להיות לְשַׁמָּה ולקללה (מ"ב כב יט). שַׁמָּה ושערוריה נהיתה בארץ (ירמי ה ל). ורדפתי אחריהם בחרב ברעב ובדבר ונתתים לזועה לכל ממלכות הארץ לאלה ולְשַׁמָּה ולשרקה ולחרפה בכל הגוים אשר הדחתים שם (שם כט יח). כאשר נתך אפי וחמתי על ישבי ירושלם כן תתך חמתי עליכם בבאכם מצרים והייתם לאלה ולְשַׁמָּה ולקללה ולחרפה (שם מב יח). בחרב וברעב ימתו והיו לאלה לְשַׁמָּה ולקללה ולחרפה (שם מד יב). והיתה אדום לְשַׁמָּה כל עבר עליה ישם וישרק על כל מכותה (שם מט יז). איך היתה לְשַׁמָּה בבל בגוים (שם נא מא). שכרון ויגון תמלאי כוס שַׁמָּה ושממה (יחזקי כג לג). לכו חזו מפעלות יי' אשר שם שַׁמּוֹת בארץ (תהלי מו ט). איך היו לְשַׁמָּה כרגע ספו תמו מן בלהות (שם עג יט). —ב) ובמשמ' מקום ריק ושומם וכדו': באזני יי' צבאות אם לא בתים רבים לְשַׁמָּה יהיו גדלים וטובים מאין יושב (ישעי ה ט). הנה יום יי' בא אכזרי ועברה וחרון אף לשום הארץ לְשַׁמָּה וחטאיה ישמיד ממנה (שם יג ט). נשאר בעיר שַׁמָּה ושאיה יכת שער (שם כד יב). עלה אריה מסבכו ומשחית גוים נסע יצא ממקמו לשום ארצך לְשַׁמָּה עריך תצינה מאין יושב (ירמי ד ז). לשום ארצם לְשַׁמָּה שרוקות עולם כל עובר עליה ישם ויניד בראשו (שם יח טז). ושמתי את העיר הזאת לְשַׁמָּה ולשרקה

---

1) [כנראה על פי הארמ' שמדא, שומדא שבתו"מ.]

2) [עי' אשמדאי, הערה.]

3) [הוראת השם היא זו של שם הפעל מן שמם (עי' שם), המשמש בעבר כלשון ריקות ושאיה (עי' שאה) מתנועה ומדבור בפחד; אבל בקצת שמושיו קרוב הפעל שמם אל נשם, בפרט בצרוף אשם ואשרק, שאפשר ליחסו גם אל נשם וגם אל שמם, וכן באה אף המלה שמה בצרוף עם שרקה. וכן בא שַׁמּוֹת ושאוף יחד. ואמנם משגים אלה של שמם כלשון ריקות, ונשם כלשון הרקת הרוח בנשימה קרובים גם הם, ואפשר שאין כאן מראש אלא שרש קדום אחד שהתפתח לשני ראשים, וכן אפשר שאין שרקה והפעל שרק במשמעות הרקת הרוח בקול „שריקה", אלא אותו שרש הבא בשי"ן שמאלית ובסמ"ך במלים כגון מַסְרֵק, (אילן) סרק וכדו', ואין משרוקית אלא כאותו מסרק (השנים) המשמיע גם הוא קול מיחד כששורקים בבין שִׁניו. ובצרוף כגון שמה ושרקה אפשר גם להבין אף שרקה כלשון ריקות, כמו שמה וישימון, וצ"ע. ושים לב למלים שַׂעַר, סערה במשמ' רוח, הבאות גם הן אף במשמ' של רגש הפחד וההשתוממות. וגם כאן הבדילה המסרת שערור(י)ה בשי"ן ימנית מן שׂער, סער. בשמושיה השונים באה המלה שמה גם בצרוף עם מלים, כגון אָלָה, חרפה וקללה, במשמ' דברים שמעוררים שמה בהזכרתם וכדו' ובאותה משמ' בא גם שְׁחֹק (ירמי' כ ז; מח כו, לט). ואפשר שאין שחק כאן אלא ר"ת מן שמה חרפה וקללה, כהערת העורך ZDMG 66, עמ' 399. ועי' שַׁמּוֹת.]

כל עבר עליה ישם וישרק על כל מכתה (שם יט ח). הנני שלח ולקחתי את כל משפחות צפון נאם יי' וכו' והחרמתים ושמתים לְשַׁמָּה ולשרקה ולחרבות עולם (שם כה ט). והיתה כל הארץ הזאת לחרבה ולְשַׁמָּה (שם שם יא). לתת אתם לחרבה לְשַׁמָּה לשרקה ולקללה כיום הזה (שם שם יח). כלי גולה עשי לך יושבת בת מצרים כי נף לְשַׁמָּה תהיה ונצתה מאין יושב (שם מו יט). תנו ציץ למואב כי נצא תצא ועריה לְשַׁמָּה תהיינה מאין יושב בהן (שם מח ט). איך היתה לְשַׁמָּה בבל בגוים (שם נ כג). ותרעש הארץ ותחל כי קמה על בבל מחשבות יי' לשום את ארץ בבל לְשַׁמָּה מאין יושב (שם נא כט). היו עריה לְשַׁמָּה ארץ ציה וערבה ארץ לא ישב בהן כל איש ולא יעבר בהן בן אדם (שם שם מג). אפרים לְשַׁמָּה תהיה (הושע ה ט). שם גפני לְשַׁמָּה ותאנתי לקצפה (יואל א ז). למען תתי אתך לְשַׁמָּה וישביה לשרקה (מיכה ו יז). זאת העיר העליזה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד איך היתה לְשַׁמָּה מרבץ לחיה כל עובר עליה ישרק יניע ידו (צפני ב יה). — ואמר המשורר: הלנצח חמה, תהי גלות צמה, בזה ושמה, למזה ושמה (ר"י הלוי, יונה כשלמה, זמורה ז, 280).

שַׁמָּה, עי' שָׁם.

***שִׁמּוּט**, ש"ז, — מעשה המשמטים ומניפים סיף לפני אדם מכבד[1]: רואה שימוט סייפים ומים יורדים בין ברכיו (ספרי דבר' קלג).

***שִׁמּוּם**, ש"ז, — מצב העומד שומם ואבל, ואמר הפיטן: זן עינו במקום הזה ושר שמומו ויקונן אין זה (ר"א קליר, איכה את אשר, קינ' ת"ב).

שְׁמוֹנָה, שְׁמוֹנִים, עי' שְׁמֹנָה, שְׁמֹנִים.

***שְׁמוּעַ**[1], ש"ז, — הוראתו של דבר או של דברים שאפשר לשמע מתוכם, Wortverständnis, Wortsinn; sens litéral; literal sense: וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים, רבי יהושע אומר כשמועו (מכי' בשלח, ויסע מסה א). הרי הוא אומר שם תזבח את הפסח בערב, שומע אני כשמועו, ת"ל מועד צאתך ממצרים (ר', שם בא ה). אתה אומר גובה של ראש או אינו אלא בין עיניך כשמועו (שם שם יז). כל ששמועו מרובה ושמועו מועט[2] תפשת המרובה לא תפשת, תפשת מועט תפשת (ספרא מצורע קסה, כה.). כי לא יראני האדם וחי, רבי עקיבא אומר האדם כשמועו, וחי אלו מלאכי השרת (ספרי במד' קג). ולא בפתילת האידן עירניתא, ולא כפתילת המדבר כשמועה (ירוש' שבת ב א). — ובמשמ' שמיעת ההכרזה על דבר, שמיעת שקלים וכלאים[3]: אין בין אדר הראשון לאדר השני אלא מקרא מגילה ומתנות לאביונים, ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי אף שימוע שקלים וכלאים ביניהם (ירוש' שקל' א א). — ובסהמ"א: לא תקח האם על הבנים, כשהיא על הבנים, אתה אומר כשהיא על הבנים או לא תקח האם על הבנים כשמועו (מדרש תנאים לדברים כב ו, הופמן, 135).

שְׁמוּעָה, שְׁמֻעָה, ש"נ, סמי' שְׁמֻעַת, כנ' שְׁמוּעָתֵנוּ, מ"ר שְׁמוּעוֹת, — ידיעה שנשמעה מפי בני אדם, Kunde, Nachricht; nouvelles; news, information: וכלתו אשת פינחס הרה ללת ותשמע את הַשְּׁמֻעָה אל הלקח ארון האלהים ומת חמיה ואישה ותכרע ותלד (ש"א ד יט). וליהונתן בן שאול בן נכה רגלים בן חמש שנים היה בבא שְׁמֻעַת שאול ויהונתן מיזרעאל ותשאהו אמנתו ותנס (ש"ב ד ד). ויהי המה בדרך והַשְּׁמֻעָה באה אל דוד לאמר הכה אבשלום את כל בני המלך ולא נותר מהם אחד (שם יג ל). והַשְּׁמֻעָה באה עד יואב וכו' וינס יואב אל אהל יי' (מ"א ב כח). הנני נתן בו רוח ושמע שְׁמוּעָה ושב לארצו (מ"ב יט ז, וכעין זה ישע' לז ז). ופן ירך לבבכם ותיראו בַּשְּׁמוּעָה הנשמעת ובא בשנה הַשְּׁמוּעָה ואחריו בשנה הַשְּׁמוּעָה וחמס בארץ

1) [עי' שָׁמַט, סעי'.]

1) [כך מבטא המלה, על אף צרוף השם לפעל בבנין קל, כמו פִּטּוּר מן פָּטַר, ולא שָׁמוּעַ, כבמלונים.]

2) [כלו', שהנשמע ממנו יכול להיות מרבה או ממעט.]

3) [אמנם צרוף זה כש"ע מכון לפעל שבמשנה: משמיעין על השקלים וכו', אבל בשנוי בבנין, כי מכלל השמעה באה גם שמיעה.]

משל על משל (ירמ׳ נא מו). הוה על הוה תבוא ושמֻעה אל שמועה תהיה (יחזק׳ ז כו). ושמֻעות יבהלהו ממזרח ומצפון (דנ׳ יא מד).—וביחוד שמועה טובה, וכנגדה שמועה רעה: בושה חמת וארפד כי שמֻעה רעה שמעו נמגו (ירמ׳ מט כג). משמועה רעה לא יירא (תהל׳ קיב ז). שמועה טובה תדשן עצם (משלי יה ל). מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק (שם כה כה).—ושמעת שלם, שמעת טֹב (תעודות לכיש 2, 2; 3, 3; 8, 1–2; 9, 2). ועי׳ שָׁלוֹם.—ושמועה לבד במשמ׳ שמועה רעה, שמועת זועה: קול שמועה[1] הנה באה ורעש גדול מארץ צפון לשום את ערי יהודה שממה מעון תנים (ירמ׳ י כב).—והיה לשמועה במשמ׳ זו: ולוא היתה סדם אחותך לשמועה בפיך ביום גאוניך (יחזק׳ יו כו). — ושמועה אלהית מפי הנביא: את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה (ישעי׳ כח ט). והיה רק זועה הבין שמועה[2] (שם שם יט). מי האמין לשמעתנו וזרוע יי׳ על מי נגלתה (שם נג א). שמועה שמעתי מאת יי׳ וציר בגוים שלוח התקבצו ובאו עליה וקומו למלחמה (ירמ׳ מט יד). כה אמר אדני יי׳ לאדום שמועה שמענו מאת יי׳ וציר בגוים שלח קומו ונקומה עליה למלחמה (עבד׳ א א). — ואמר בן סירא: היה ממהר בשמועה ובארך רוח השב פתגם (ב״ס גני׳ ה יא). אל תמאס בשמועת שבים אשר שמעו מאבתם (שם ח ט).—ובתו״מ: היו מכניסין אותן ומאימין עליהם, שמא תאמרו מאומד ומשמועה, עד מפי עד, ומפי אדם נאמן שמענו (סנה׳ ד ה). אין שמיעה לליקוטי עצמות, א״ר חגיי והוא ששמע למחר, אבל אם שמע בו ביום יש שמועה לליקוטי עצמות (ירוש׳ מו״ק א ה). כל שחבריו מתביישין מחמת שמועתו (ילמק דבי רבי ינאי, יומא פו.). מהו אשרי אדם שומע לי, אמר הקב״ה אשריו לאדם בשעה ששמועותיו לי (מד״ר דבר׳ ז).—ובמשמ׳ תורה והלכה שהגיעו לידי פ׳ בשמיעה מרבותיו[3], oral(e) Tradition; (mündliche) tradition, גם בצרופים, מפי השמועה, בעל שמועות: בשעת מיתתו אמר (עקביא בן מהללאל) לבנו, בני חזור בך בארבעה דברים שהייתי אומר, אמר לו ולמה לא חזרת בך, אמר לו אני שמעתי מפי המרובין והם שמעו מפי המרובין, אני עמדתי בשמועתי והם עמדו בשמועתן וכו׳ (עד׳ ה ז). המחכים את רבו והמכון את שמועתו והאומר דבר בשם אומרו (אבו׳ ו ו). מה אבות העולם לא עמדו על דבריהם במקום שמועה על אחת כמה וכמה שלא יעמיד אדם על דברו במקום שמועה (תוספת׳ עד׳ א ג). אם יכול את לשלשל את השמועה עד משה שלשלה (בשם ר׳ יוחנן, ירוש׳ שבת א ח). כל האומר שמועה מפי אומרה יהא רואה בעל השמועה כאלו הוא עומד כנגדו (גידול, שם שם). אקפח את בני שלא השית׳ ימין ושמאל אני שראיתי את המעשה ושכחתי ואתה דורש ומסכים על השמועה (ר׳ טרפון, שם מגי׳ א יג). כל האומר שמועה זו נאה וזו אינה נאה מאבד הונה של תורה (ערוכי׳ סד.). גבור זה בעל שמועות, ואיש מלחמה זה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה (חגי׳ יד.). אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע יהי רצון שיאמרו דבר שמועה מפי בעולם הזה (יבמ׳ צז.). עתיר משח עתיר כמס זהו בעל שמועות (ב״ב קמה:). אמר לו (ר׳ אלעזר בן שמוע ליוסף הבבלי), יוסף, כמדומה אני שלא כיווננו שמועתינו עד עתה (מנח׳ יח). מפי השמועה אמרוה, מפי חגי וזכריה ומלאכי (רבי יוחנן, בכורות נח.).—ובספה״מ: שאפילו אדם קורא תורת נביאים וכתובים ושונה משנה ומדרשים הלכות ואגדות שמועות ותוספות מושבות ומעמדות והגדות וכל סדרי בראשית ואין בו בינה אין תורתו שוה כלום (א״ב דר״ע נוסחא א, ביהמ״ד ילינק ג, 19). והמצות שהן נודעות מדרך השמועה מדברי הנביאים לא חשך אלהינו מלחייב לקדמונים (רי נסים גאון, הקדמה לברכות). מראין דבריה שלשמועה זו ששלש חלוקות יש בדבר (תשו׳ הגאו׳ הרכבי ספח, 198). וכבר נודע מדעת בעלי תהגיון שהשמועות התכופות הקדמות נכנסות במופת האמת (אמו״ד ב ה ב, עח). יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי השמועה כדי שלא

1) [אין להניח גם כאן הוראה אחרת מזו שבכל מקום במקרא.]

2) [לפי דברי העורך, הלשון והספר ב 131, הכונה כאן: והית קו (במשמ׳ תינוק מקיא קיא וצואה) וַעַר הבין שמועה, ועי׳ שם]

3) [בארמ׳ שבתו״ם שמועתא, וגם שמעתא, שמעתתא.]

ישבת דבר מדברי דיני תורה (רמב״ם, ת״ת א יב). ובני אדם שביפיר שמועות ודברי חדושים הוא עונג להם מותר לספרם בשבת כמו בחול (הלבוש או״ח סבת סז א).—ואמר המשורר: וידיו להניע ורגליו להסיע ואזן להגיע ללבו שמועותיו (רמב״ע, בפס אל בכודי, כמא). גם עין אמונה גם אזן נטועה, אביט כל תמנה אבין כל שמועה (ראב״ע, אחלי יכונו, איגר 106).—ושמועתו טובה או רעה [1], במשמ׳ יצא עליו שם טוב או שם רע: ואפילו במינהו אבי יתומים אם בשעה שמינהו היתה שמועתו טובה והולך בדרך טובים ואחר מיתת האב נתקלקל (ספר בר ססה, סכד). וכן יש לבית דין בכל מקום ובכל זמן להלקות אדם ששמועתו רעה והעם מרננים עליו שהוא עובר על העריות, והוא שיהיה קול שאינו פוסק ולא יהיו אלו אויבים ידועים שמוציאין עליו שמועה רעה, וכן מבזין את זה ששמועתו רעה ומחרפין את יולדתו בפניו (רמב״ם, סנהדרין כד ס).

שמועי, עי׳ שִׁמְעִי, שמֹעִי.

°שְׁמוּעִיאֵל, ס״ז,—שם מלאך ממֻנה על השרפים: שרפים שמועיאל ממונה עליהם (מסכת אצילות ה, גנזי הקבלה, ילינק). ומצאתי כתיב כי רבו של שם בן נח היה נקר׳ שמו פאל״י ולכן יש להבין כי באולי שמועאל השמש הגדול נקרא כן (בריח מנוחה א, אמסטי, ס.). ואלו שמות ג׳ הראשי׳ הממוני׳ על כתות השרפי׳ שם הראשון שמועא״ל הוא השרף המקרר האש מרוב זיוו ומרוב מעלתו (סס ג, כו.). ועי׳ שְׁמִיעָאֵל.

°שְׁמוֹעֲנִית, תה״פ מדֻמה מן שמע: והיה ראוי לבנות תשמועת על משקל תלבושת ושמוענית על משקל קדורנית (תסוי דונש על רסע״ג, 119).

א. **שִׁמּוּר**, ס״ז, במקרא רק מ״ר שִׁמֻּרִים,—כנוי לליל זה שיצאו בו בני ישראל ממצרים ומכאן לליל חג הפסח בכלל [2]: ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות יי׳ מארץ מצרים ליל שִׁמֻּרִים הוא ליי׳ להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה ליי׳ שִׁמֻּרִים לכל בני ישראל לדרתם (שמות יב מא—מב). — ובתפלה: ליל שמרים אדיר ונאה לתהלותיו וכו׳ (מחיר, ליל סמרים, מעריב ליל ב פסח). — ומ״י °שִׁמּוּר, כמו שמירה, במשמ׳ מעשה השומר דבר, על דבר: תרומה צריב׳ שימור (ירוש׳ חלה ג ב). מצה שצריכה שימור, יצאת זו שאינה צריכה שימור מפני שאינה צריכה שימור (סס פסח׳ ב ד). שלשה צריכין שימור ואלו הן חולה וחתן וכלה (רב יהודה, ברכ׳ כד:). מצוה ללתות, שנאמר ושמרתם את המצות, אי לא דבעי לתיתה שימור למאי, אי שימור דלישה שימור דלישה לאו שימור הוא (רבא, פסח׳ מ.). שנוטלין שכר על המקרא וכו׳ רב אמר שכר שימור (נדרי׳ לו:—לז.). מצת כותי מותרת ואדם יוצא בה ידי חובתו בפסח, פשיטא, מהו דתימא לא בקיאי בשימור קמ״ל (חול׳ ד.). מה תשיעי בעי שימור אף עשירי בעי שימור (נדה עג:). אפילו בן יומו חי אינו צריך שימור לא מן החולדה ולא מן העכברים ולא מן הנחשים וכו׳ אבל כשמת אפי׳ כעוג מלך הבשן צריך שימור מן החולדה ומן העכברים ומן הנחשים (שמעון בן אלעזר, מד״כ קהלי א, ברכות הטובה).—ובסהמ״א: והיו מקבלין עליהן שימור השבת (רב נסים גאון, סבת קיח:). לפי ששימרתי צאנך שימור גמור ולא נגנב לי כלום לא יום ולא לילה (תסוי דונש על רסע״ג 13). כי אין המשפט לא על דרך השימור ולא על דרך הצדק והחסד להיות סוף לפרעון (ברללוני ליליה, 157).

---

1) [בארמ׳ שבתו״ם, דסני שומעניה, דשפיר שומעניה (מגילה כה:, מו״ק יז.).]

2) [הוראתה המדיקת של המלה, השגורה בדבור ובספרות בפרט בצרוף שבכס׳ ליל שִׁמֻּרִים, לא הֻבררה כל צרכה; ולפי השבעים אין צרוף זה ממש אף בכתוב, כי מתרגמים אלו מצרפים את המלה ליל לפס׳ מא: בעצם היום הזה יצאו כל צבאות יי׳ מארץ מצרים ליל(ה), כמו באו.תו מקום פס׳ ל—לא: ויקם פרעה לילה וכו׳ ויקרא למשה ולאהרן לילה. ולפי הבנה זו אין לדון את המלה על פי צרוף זה של סומך ונסמך, אלא כנשוא במשפט בלבד: שמרים הוא (הלילה) ליי׳ לחוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה ליי׳, שמרים לכל בני ישראל לדרתם. וכנראה הכונה, בקרוב לחלק מן הפרשנות הקדומה: שה׳ה הקב״ה שומר ומצפה לו (לליל זה) לקים הבטחתו להוציאם ממצרים (לשון רש״י) ושבני ישראל שומרים ומצפים לו בכל שנה ושנה להקריב קרבן ליי׳. ועי׳ שָׁמַר, סע׳. ומרבות הדרשות על כתוב זה.]

פה הוא שימור של שבת, מלהבעיר בה את האש, ומלעשות בה כל מלאכה (מנוה"מ לר"י אלנקאוה ג, ענעלאו, 572). ואין לך שימור לנפשך כשתיקה (סס ז, 232).—ואמר הפיטן: מועדים טפלים לשבת ניתלו עלי שימור שבת (ינאי, אחרי סומכי שבת, קרובי שמות, פיוטי ינאי, זולאי, לט). קדוש מתפתה יציל שומרי שימור מילה (הוא, למול שלשה, שם שם, לט). ישלם שיעור שימורינו (הוא, יתום תאב, קרובי ויקרי, שם, קנג). משכילים בשמור חדש האביב ראשונה (מנחם ברבי מכיר, אור זרוע, יוצר שבת של הפסקה ראשונה). נגעמתי בשמור מצוה (שמעון בר יצחק, אהוביך אהבוך, יוצר שבת מוה"מ פסח). —*ובמשמ׳ מסקנה ראשונה שמורה כזכרון: ואמנם כח הזכרון וכו׳ יחלק לשלש פעולות, והם הזכר והזכרון והשמור וכו׳ והשמור הוא זכר רצוף (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א).

ב. *שְׁמוּר, ס"ז,—זקוק יין משמרים: א"ר זעירא מה המרקד קמח למטן וסלת למעלן, אף המשמר יין למטן ושמרים למעלן, ולא הוינן אמרין כלום למה שהותר מכלל ברירה והותר מכלל שימור וכו׳ (ירוש׳ שבת כ א).

שְׁמוּרָה, רק מ"ר שְׁמֻרוֹת, מלה מספקה[1]: אחזת שְׁמֻרוֹת עיני נפעמתי ולא אדבר (תהל׳ עז ה).—ואמר המשורר: אני אקום להודות לו בליל בהאחז לעינים שמורות (ר"מ סגניר, אלהים האריך לי, בן תהלים, סמון, פד).

*שְׁמוּרָה, עי׳ שְׁמֻרָה.

*שִׁמּוּשׁ, ס"ז,—מעשה המשמש, השרת את זולתו, Bedienung; service; attendance: והתורה (נקנית) בארבעים ושמונה דברים ואלו הן, בתלמוד, בשמיעת האזן וכו׳ בשמוש חכמים, בדקדוק חברים ובפלפול התלמידים (אב׳ ו ה). גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה שנ׳ היש פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו, למד לא נאמר אלא יצק, מלמד שגדולה שמושה יותר מלמודה (ר׳ יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי, ברכ׳ ז:). שלא בחר (ה׳) בכל השבטים לעמוד בשימושו אלא בני לוי בלבד (מד"ר במד׳ ג). אם הדיוט משתמש בכלי שבור גנאי הוא לו, אבל הקב"ה אינו כן אלא כל שימושיו כלים שבורים (פסיק׳ ר"כ, סוטה, קנח:).—ובסהמ"א באותה משמ׳: כדאי הוא יהושע ליטול שכר שמושו (רש"י, במד׳ כז יו). הלא אתם ראיתם שמושי בתמידות בהברתנו הקדושה מימי חמי ז"ל בגופי ובכל מאדי (שריד מעיר, הקד׳, יג).—ואמר הפיטן: חנוט נון אשר שימשך ישרת גם הוא כשימושך (ינאי, אז בהיק־א, קרוב׳ דברי, זולאי, רכה). נזופים בריא אולם משמוש שבחיך (סלוה הבבלי, ארז לדקה, סליחי מנחי יוה"כ).—*ובמשמ׳ שרות שמשרתים אותו: וכיון שבידו הוא אותו כתב מסמיך מאותו יום ולהלן קורין אותו כל אדם ר׳ וממנין אותו בדיינין ובסודות החברים, ושמושיו ומלבושיו כשמושי החכמים ועטופי החכמים והחברים והרבנים הנסמכים ולא כשמושי התלמידים שלא נסמכו עדיין (ס׳ השטרות לר"י ברצלוני, 132).—*וכן לגבי דבר הבא לשמש לצרך מן הצרכים, השתמשות: והעשירי (הענין) בספור דרך השמוש בכל מדה ממדותינו במקומה (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהים, פתיח׳). ואני מתחננת אל כבודך שתבאר לי המקומות אשר אשתמש בהם במשובח ובמגונה במדותי אשר בהשתמשי בהם שם ישבחוני עליהם ויודו שמושי בהם (שם שם ע). וכן שתי המדות העצלה והחריצות ומקום השמוש בעצלה בתאוות הבהמיות (שם שם י). ובעבור מה שזכר מהרכבת גוף האדם ושמושי

---

[1]) [התרגום הארמי ראה כאן ס"נ, כנראה במשמ׳ עפעפי העין, בארמ׳ תימורתא דעינא, שלא משרש שמר הרגיל, שכנגדו בערב׳ שׂמר[a]), ולא ת׳מר. אך השבעים תרגמו φυλακάς, ולג׳ vigilias, כלשון משמרות או אשמורות, וכן רש"י: לשון אשמורות הלילה, וראב"ע מצרף למעשה פרושים שונים באמרו: אמר רבי משה כי שמורות תאר השם כמו עצומות, כי העפעפים שומרות העינים בהסגרם והטעם אחזת אותם עד שלא נסגרו עיני ולא ישנתי, ע"כ. אבל לפי הענין דבר בכתוב על הפחד בלילות (נפעמתי) ועל כן יש לראות כאן בטוי קרוב אל הצרוף סמר מפחדך בשרי (תהל׳ קיט קכ), תסמר שערת בשרי (איוב ד יד), והכונה כנראה בקרוב אֲחֻזֹת שְׂמֻרוֹת עיני, כלו׳ פחד ואימה אחזו את עיני, נפעמתי ולא אדבר, וצ"ע. ובסהמ"א משמשת המלה שמורה כלשון גבת העין, עפעף, Augenlid; paupière; eye-lid.]

---

a) سمر

כחותיו ונפשו (ערוגת הבשם לרמב"ע, ליון ג, 120). כגון שסכר בית או חצר והיה הפתח פתוח ונעל הלוקח את הפתח וחזר ופתחו הרי זה החזיק וקנה שהרי נשתמש שימוש מועיל (רמב"ם, מכירה א י). ותבאר להם משמושי מעשינו (קלונימוס, בעלי חיים, מ:). והני כתרים ותגים הכתובין בספר תאגי המסורין אלינו במלאכת שימוש ספר תורה צריך הסופר שיהא זהיר בהם (גנזי מצרים, הלכות ס"ת, לג). שהערונו על אופן התחבולה הזאת ובצדדי שמושה (ר"א מודינה, לב האריה א ע). עשה לו מלאכה שאינה בשימוש גופו כגון שתפר לו בגד וכיוצא כזה קנאו רבו (שו"ע חו"מ סקה קלו).—°ושטר שמוש בית דין, ובקצור שטר שמוש, ואף שמוש, שטר שישמש רק כבית דין: כגון ספר או שמוש שיש לו לאדם בתיך ביתו לכתב עליו זכרונותיו (ר"ף, כתוב' סח.). מאי שטרי בירורין שטרי טענתא שהוא שימוש ב"ד (הוא, ב"מ יא:). והשטר השמונה וחמישים הוא שטר שמוש, והוא שטר שכותבין בית דין במה שדנו ובמה שעשו שהיה מונח אותו שטר השמוש ביד נאמן ואתה מוצא שטר שימוש זה על דרכים הרבה כפי מה שיצטרך לבית דין לעשותו עושין אותו, האחד מהן בשטרא דמירכסא יצטרך לבית דין לעשות כתב שימוש שיתנו ביד הלוה וכו' ויש לך נמי שטר שימוש אחר שכותבין בית דין על מי שנפטר והניח אלמנה או בעל חוב ולא נמצא לו יורש וקיימא לן שאין אחד מישראל שאין לו גואלים וכו' וכיון דהכי הוא משביעין את האלמנה או את הבעל חוב ומגבין להם את חובו ומה שנשתייר מן הנכסים לאחר פריעתן מניחין אותו בית דין אצל נאמן וכותבין שטר שימוש בסך הממון שביד הנאמן ותיתמין בו בית דין ומניחין אותו שטר שימוש ביד נאמן אחד עד שיבוא לו היורש וכו' וכן נמי אם ישבו בית דין והוצרך להם וכו' לעיין בדבר, כותבין שטר שימוש על כך ולפי שהוא שטר שימוש נוהג על דרכים הרבה כפי מה שיזדמן לבית דין דבר לכתו' בו לכך לא כתבנו נוסח שטר שימוש מפני שהוא מתהפך לכמה לשונות לפי הצורך (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 90—91). שכותבין מזה שני שטרות האחד לאפט־ופא ואחד לקרובים אות באות והוא הנקרא שטר שמוש (ספר נכ ספת תמונה סכד נסס סרלב"ד). ואתרמו מובחרים דרבנן דמתא מחסיא ועינו ביניהן שמוש, שימוש בית דין ושימוש אלגמעה (ד"ה סל יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 231). ובמוגע מכתבו באימות נוסח השמוש ואחרי הנתבע שגרתי (סס סס).—ואמר המשורר: שטר שמוש למשמרת יחקק (רס"ג, סער דיני ממונות, קבולת קונטרסים, 183).—וכמו תשמיש, במשמ' הזדוגות: וכשהן (האפעה) משמשין דרך פיהן הן משמשין ושימושן ערב להן וכו' זה הכלל כל ששימושן ועיבורן שוין מולידין ומגדלין וכל שאין שימושן ועיבורן שוין אין מולידין (מדה"ג ברא' ג טו, מרגליות, קנ). כלב מתקשר בשמושו (ר"י אלנקאוה, מנורת ד, ענעלאו, 463).—ואמר הפיטן: עד שיפות שמשך יפיח שימושך (ינאי, יוכתי מפרך אבנים, קרוב' פסח, זולאי, רעו).—°ובדקדוק, שמוש האות, המלה, הלשון, בוא האות לא למשמ' עצבית אלא להגדרת צורתה של המלה בדקדוק, Sprachgebrauch; usage (de la langue); usage (of a language): חנני, נו"ן ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נונין שהיה לו לומר הננני שאין חנן בלא שתי נוני"ן והשלישית לשימוש כמו עשני ובדני (רס"י, בראשי' לג יא). ואל ישעו בדברי שקר, ואל יהגו וידברו תמיד כדברי רוח וכו' וא"א לומר ישעו לשון וישע ה' אל הבל וכו' שא"כ היה לו לכתוב ואל ישעו אל דברי שקר או לדברי שקר כי כן גזרת כלם וכו' ולא מצאתי שמוש של בי"ת הסמוכה לאחריהם אבל אחר לי דבור כמתעסק לדבר בדבר נופל לשון שמוש בי"ת כגון הנדברים בך וכו' (הוא, שמות ה ט). כל תיבה שתחלת יסודה סמ"ך והיא באה לדבר בלשון מתפעל ניתן התי"ו של שמוש באמצע אותיות של עיקר כגון זה (מסתולל) וכגון ויסתבל החגב מגזרת סבל, כי תשתרר עלינו מגזרת שר ונגיד, משתכל הוית (הוא, סס ט יז). לעולם ועד, לשון עולמות הוא והוי"ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה אבל ואנכי היודע ועד שהוי"ו בו שמוש קמוצה היא (הוא, סס טו יח). וכן ונתתי התי"ו מודגשת שהיא באה במקום שתים לפי שהית צריך שלשה תוי"ן שתים ליסוד כמו ביום תת ה', מתת אלהים היא, והשלישית לשמוש (הוא, סס כג כז). ושתי, לשון השתה והתי"ו מודגשת מפני שבאה תחת שתים שאין

שיתה בלא תי"ו והאחת לשמוש (הול, שם שם לח). ויש פותרים אותו (אפאיהם) כתרגומו יחול רגזי עליהן ולא יתכן שאם היה כן היה לו לכתוב אאפאיהם, אחת לשמוש ואחת ליסוד (הול, דברי לב כ). מדברותיך, המ"ם בו קרוב ליסיד וכו' ואונקלוס הרגם שהיו נוסעים על פי דבריך :המ"ם בו שימוש משמשת לשון מן (הול, שם לג ג). וכן מצאתי במסרת וייטיב מיטיבים ואיטיבה היטב איטיב עמך כלם מלאים מן יבם ויבם מן יפה ויף בגדלו יוד ויף גוררת יוד של שמוש (ר"ת, הכרעות, 40). ותדע כי נון נקה ינקה כל הנגע בה, ונפש וינפש בן אמתך, נוניהם יסוד ולא תסור הנון מהם גם לא תבא במקום שמוש (שם, 41). ויתכן שהמם (של מקרה לילה) לשמוש ודגש הקוף לחסרון נון מן (רד"ק, מכלול, שער דקדוק הפעלים, מכלול, ג.). ודע כי שנים ועשרים אותיות הללו מחציתם שורש ומחציתם שמוש (ר"י קמחי, ספר זכרון, 2).—"ובמשמ' נטית הפעלים והשמות: ונאמר שחייב או במוצאינו מילה מיוחדת מבלי מצורפת על המעשים במקום אחד מן המקרא ולא נצרפנה בעצמה אחר כן לא נשמש מילה זולתה וזו התשובה תכרית שימושו שמילה אחת מצטרף ממנה י"ט אלף קס"ט מילה (דונש על רסע"ג, 102). אבל חכמת השמוש[1] והדבור היא להם מן הדברים אשר מנחשים בהם (ר"י ח"ת, הקד' הרקמה, וילנסקי, יג). והצחות בדבור והמהירות בחכמת הלשון לא תהיינה כי אם בעמד על שרשיו ותוכן שמושיו ואמר ז"ל בחכמת השמוש ביחוד שהיא מאשר לא יוכל האדם לעמוד שלא יצטרך לדעתו הנפעל וההתפעל והמקור, וזאת היא חכמת השמוש עצמה וכו' אבל רצה הנלעגי לשון, רצוני לומר, הטועים בדבריהם, אשר אינם יודעים חכמת שרשי הלשון ואינם בקיאים בשמושיה, וכו' והצחות לא תהיה כי אם בעמוד על מה שזכרנו מתקון חכמת שרשי הלשון והכרת שמושיה (שם שם. יג–יד). ובעבור שהיתה מעלת חכמת הלשון המעלה אשר ספרנו ומדרגתה המדרגה אשר זכרנו הסכמנו לחבר בה ספר נקבץ בו שערים בוללים רוב חכמת הלשון וסובבים רוב שמושיה והעברותיה וההלוכותיה וכו' ולא נניח במקרא מן המקורים ושמושי הפעלים דבר שתצא ממנו תועלת שלא נזכור אותו (שם שם, טז). מפני שהוא (הלשון הערבי) אחר הלשון הארמי דומה ללשוננו יותר מכל הלשונות, אבל עלילותיו ושמושיו והעברותיו ותהלוכותיו הוא בכל זה קרוב ללשוננו מזולתו מן הלשונות (שם שם, יח). אתה רואה אותי בעת אבאר שמוש נכרי ששמשו בו העבריים שאומר ברוב הפעמים וכבר עשו הערב כן וכו' ואינני אומר שכל מה שרב השמוש בו יכון בו החסרון וכו' (שם שם, כד). ורפלא מה שהחל בו מן החכמה הזאת, ר"ל, חכמת השמוש כי לא קדמו אדם לזה (שם שם, כז.). והתגלגלו לנו בהם תועלות גדולות משמושי הלשון והעברותיה והליכותיה (ר"י ח"ת, הה"ס לריב"ג, הקד', 2). ודעתי להביא בכל שרש רוב מה ששמשו בו ממנו מקל וכבד ופועל ופעול ופועל עתיד ומקור ונפעל והתפעל ומה שלא הוזכר שם פועלו וזולתו זה משמושו כי לא היתה דעתנו למנות השרשים מבלתי הצעת השמוש וכו' והמנהג הזה נוהג בכל שרש אשר יהיו תחתיו ענינים שונים זה מזה, רצוני לומר שאביא שמוש כל ענין מעניניו בע"ה ואמצתו וכו' וכאשר תראני שונה הרבה במלה מהמלות וכו' דע כי אני עושה זאת להראות אפני שמוש העברים במלה ההיא במקומות שונים וזה כהשתמשם במלת פסל במה שיוקח מן הצלמים מן האבן ומן העץ ומן המתכות וכו' ויש שתהיה עלת שנותי שיתבאר ממנו שמוש העבריים בקצת המלות פעם בתוספת אות ופעם בלעדי תוספת באמרם ופיהם פערו למלקוש בלי בית ואמרו ופערו עלי בפיהם בבית, ויש שהיתה שנותי לבאר שמושם בקבוץ המלה בלשון זכר ובלשון נקבה ואמרו מגנים ומגנות חניתים וחניתות (שם שם. 8). אנשים ראו חסרון מי שקדם זכרם והשתדלו לדעת עילות הנקוד והטעמים וחברו אליהם דעת שמוש הלשון ודקדוקו (הול, מו"ה, עבודת האלהים ד). לא מהיותי חכם בעיני השיאני לבבי לבא במשעול ההעתקה חצר הלזה אשר גדר מזה וגדר מזה גדר צורך ידיעת הלשון המועתק ממנו ואופני שמושיו וכו' (ר"ש ח"ת, מו"נ, פתיחת המתרגם). ולא יסתר מאמרנו היות שמושו אינו כשמוש העלולי הפ"א או הלמ"ד, כי כבר הוזרו שמושים ובאו

---

[1]) [בערב': תצריף; ר"ל, חכמת נטית הפעלים והשמות; דונש וראב"ע בותבים ,צירוף' (הערת וילנסקי במהדורתו)].

על כלתי הקש וכו׳ והסרת כמו זה הענין המטעה לא יבטל בדרכי שמוש הלשון (שם א קז). והרס ספרים בחכמת שמוש הלשון (ר״י קמחי, הקד׳ לספר הגלוי). מה שאבקש מהמעיין בחבורי זה שלא ידקדק עלי במקצת המלות היוצאות מן הגבול שמוש הלשון כי בכוונה נמשכתי אחרי הלשון המעתיקים מלשון ערב ללשונינו (אבן לטיף, שער השמים, הקד׳, השמר ב, 97). כי אספתי בו שמוש הלשון וחבור המלות ודרכי הדבור (בן-זאב, תלמוד לשון עברי, הקד׳).—°ושמוש במשמ׳ כלי שמוש, בבצרופים כגון שמושי מלוכה, כהנה וכו׳; אך על הדעת השניה יהיה כבוד ה׳ כלל המלאכים והכלים הרוחניים וכו׳ והוא נקרא כבוד ה׳ כאשר נקראו שמושי המלך כבודה (ר״י א״ת, ס׳ הכוזרי ד ג).—°שמושי ערש במשמ׳ כלי מטה: ראובן נשא את רחל והכניסה לו בכתובתה מבית אביה קצת מדודין ותכשיטין ושמושי ערש (ר״מ ברצלונה, תורת הקנ, שו״ת, לג). והתכשיטין והשימושי ערש וכל מה שהכניסה האלמנה הנזכר לבעלה מדודים בעין (ר׳ אהרן הכהן, ארח משה אהרן, שו״ת א קיד, קלג:).—°ובמשמ׳ משמעות והוראה: התהלך, לשון עבר וזהו שמושו לשעבר (רש״י, ברכות׳ ו ע). כי תראה חמור שנאך וגו׳, הרי כי משמש לשון דילמא שהוא מארבע לשונות של שימושי כי (תוס׳, שמות כג ה). ורב שמוש ספרי הנבואה במלת חסד הוא בהטבה למי שאין לו חק עליך כלל (ר״מ א״ת, מו״נ ג נג).—°וחכמת השמוש, חכמת שמוש הטבעים, במשמ׳ חכמה מעשית: והחלק השני היא חכמת השמוש שקורין לה בלשון ערבי אלעלם אלריאצי, ויש מי שקראה חכמת המוסר, והיא חכמת המנין והשעורים וחכמת הכוכבים וחכמת הנגון וכו׳ ואשר הצורך אליהם יותר לענין העולם היא החכמה התחתונה אשר היא חכמת טבעי הגופות ומקריהן, והחכמה התיכונה שהיא חכמת השמוש (ר״י א״ת, מו״ה, הקד׳). ולא שנבקש בחכמת השמוש הדבר המספיק (שם שם). ומפני שהיה ספרי זה מן החכמה האלהית נשמרתי בו מן הראיות שהן הולכות על דרך חכמת הדבר והכמת השמוש אלא בשער ראשון ממנו (שם שם). למודים שם נרדף למלת שמושים ולמלת הרגלים (ר״מ א״ת, פי׳ המלות הזרות). והמעשי הנקרא בפיהם חכם אל טביע ר״ל חכמת שמוש (יעקב פרווינצאלי, שו״ת בדבר למוד החכמות, בס׳ דברי חכמים, סג).

°**שְׁמוּשִׁי,** ת״ז,—מה שנלמד בשמוש מורים: והמעשי הנקרא בפיהם חכם אל טביע ר״ל חכמת שמוש הטבעים כגון המעשי מהרפואה ומעשים שמושיים אחרים נודעו לגדולי הפילוסופיא (ר׳ יעקב פרווינצאלי, שו״ת בדבר למוד החכמות, בספר דברי חכמים, סג).—°החכמה השמושית, במשמ׳ חכמת השמוש, מתמטיקה: אמנם החכמה הלמודית וכו׳ תעיין בענינים משוללים מחמריהם וכו׳ וחלקי החכמה אשר הם שרשיה ארבעה הם וכו׳ ויקראו כל אלו החלקים החכמה השמושית (מלות ההגיון יד). ולמודיות ושמושיות והרגליות שמות נרדפים על זה המין, מפני שהיא מרגלת ומלמדת לשני המינים האחרים (ר״מ א״ת, פי׳ המלות הזרות).

שַׁמּוֹת, ש״נ,—שה״פ מן שמם [1]: יען ביען שַׁמּוֹת ושאף אתכם מסביב להיותכם מורשה לשארית הגוים וכו׳ לכן וכו׳ כה אמר יי׳ להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות ולחרבות השממות וכו׳ (יחזק׳ לו ג–ז).

***שַׁמּוּתִי,** שמתי, ת״ז,—שיך לסיעת בית שמאי[2]: והיה הדבר קשה לחכמים היאך מניחין דברי חכמים ועושין כרבי אליעזר, חדא דרבי אליעזר שמותי הוא ועוד יחיד ורבים הלכה ברבים (ר״ש בן לקיש משום ר׳ יהודה סנסיא, שבת קל:). כל ימיו של רבי אליעזר היו עושין כרבי יהושע, לאחר פטירתו של רבי אליעזר החזיר רבי יהושע את הדבר ליושנו כרבי אליעזר, בחייו מ״ט לא משום דרבי אליעזר שמותי הוא וסבר אי עבדינן כוותיה בחדא עבדינן כוותיה באחרניתא ומשום כבודו דר״א לא מצינן מחינן כהו (נדה ז:).

***שֶׁמְחֲזַאי,** ש״ז,—שם אחד המלאכים הנפילים שמרדו באלהים בראשית ימי העולם: סיחון ועוג בני אחיה בר שמחזאי הוו (נדה סא.)—ובסהמ״א: כיון שעמדו דור המבול ועבדו ע״ז היה הקב״ה מתעצב מיד עמדו שני המלאכים שמחזאי ועזאל

---

[1]) [על דגמת חַנּוֹת (תהל׳ עז י), חֲנּוֹתִי (איו׳ יט יז) מן חנן.]

[2]) [דעה אחרת, שיש לגזור שמותי מן שמתא במשמ׳ חרם, נדחית בצדק ע״י רב הפרשנים היום]

ואמרו לפניו וכו׳ תן לנו רשות ונדור עם הבריות ותראת איך אנו מקדשין שמך א״ל רדו ותדורו עמהן מיד קלקלו עם בנות האדם וכו׳ (אגדת שמחזאי ועזאל, ביהמ״ד ילינק ד, 127).

שמט [1], ממנו *הֻשְׁמַט, *הִשָּׁמְטָה, *הִשְׁתַּמְּטוּת, *מִשְׁתַּמֵּט [2], שָׁמַט, *שֶׁמֶט, שְׁמִטָּה, *שְׁמִיטָה.

שָׁמַט [3], פ״י, שָׁמַטְתָּה, שָׁמְטוּ, שָׁמוֹט, שְׁמָטוּהוּ, תִּשְׁמְטֶנָּה, יִשְׁמְטוּהָ, — שמט האדם דבר, התיק ונטש אותו, to abandon; abandonner; fahrenlassen: ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה והשביעת תִּשְׁמְטֶנָּה ונטשתה ואכלו אביני עמך ויתרם תאכל חית השדה (שמות כג י—יא). וזה דבר השמטה שָׁמוֹט כל בעל משה ידו [4] אשר ישה ברעהו לא יגש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמטה לה׳ (דברי טו ב). וְשָׁמַטְתָּה ובך מנחלתך אשר נתתי לך [5] (ירמ׳ יז ד). — ובמשמ׳ התיק וזרק, hinabstürzen; pousser en bas; to throw down: ויאמר שִׁמְטוּהוּ [6] וַיִּשְׁמְטוּהָ ויז מדמה אל הקיר ואל הסוסים וירמסנה (מ״ב ט לג). — ובלי משא מפרש, שמטו הבקר, שמטו את העגלה או עמדו לשמט את אשר עליה [7]: וישלח עזה אל ארון האלהים ויאחז בו כי שָׁמְטוּ הבקר (ש״ב ו ו). — ובתו״מ בשמושים שונים: התיקה תכיפה אחת אינה חבור וכו׳ והשומטת בשבת פטור (כלאי׳ ט י). אם היה מותר מערב שבת מתיר את כליו ושומטן (ר׳ יהודה, שבת כ ח). שומטין (למת) את הכר מתחתיו (שם כג ה). מיד התינוקות שומטין את לולביהן ואוכלים אתרוגיהן (סוכה ד ז). לא סדור הקנים ולא נטילתן דוחה את השבת אלא נכנס מערב שבת ושומטן ונותנן לארכו של שלחן (מנחו׳ יא ו). והקלוסטרא ר׳ יהושע אומר שומטה מפתח זה ותולה בחברו בשבת (כלים יא ד). הותרו לו רצועות מנעל וסנדל או ששמט את רוב הרגל חליצתה פסולה (תוספת׳ יבמ׳ יב יב). שור שעלה על גבי חבירו ובא בעל התחתון ושמטו או ששמט את עצמו (שם ב״ק ג ו). שחט את הוושט ונמצאת גרגרת שמוטה ספק עד שלא נשחטה ספק משנשחטה וכו׳ (שם חול׳ ג ד). מוכני שומט ומודד (שם כלים ב״מ ח א). וכאדם שהוא שומט את העובר ממעי הפרה (מכי׳ בשלח מסכ׳ ג ו). ועכבר יוצא מן התהום ושומט את בני מעיו וחוזר לתהום (ספרי במדי׳ פח). עמד מתוך סנהדרי שלו ושמט את הרומח והניחו בפונדתו (שם שם קלא) [1]. דרגש וכו׳ שומט קלבינטרין שלה ודיו (ר׳ שמעון בן אלעזר, ירוש׳ ברכ׳ ג א). מיטה שניקליטיה עולין ויורדין בה שומטן ודיו (ר׳ יעקב בר אחא בשם ר׳ יוסי, שם שם). אי זהו הסיוע, מביא יין ונופח לתוך חוטמו ונותן ידו למטה ומקבל ושומט דדיה ונותן לתוך פיו (שם שבת יח). על ידי ששמט את הקולר מצוארו ותלויי בצואר הרבים (רב, שם תעני׳ ד יא). מתרתן (את הנעלים בעת החליצה) בימין ותופסתן בשמאל ושומטת עקב בימין (שם יבמ׳ יב א). נדרה שלא להניק את בנה ב״ש אומרי׳ שומטין את הדד מתוך פיו וכו׳ (שם כתוב׳ ה ו). וכיון שראו את השכינה הגביה עולל את ראשו מברכה של אמו ושומט התינוק את פיו מדדה של אמו וכו׳ (ר׳ יוסי הגלילי, שם סוטה ה ו, וכעין זה בבלי שם ל:). איזהו שבמדינה אסור, כל שאינו לא קשור

1) [עי׳ בהערה לפעל שָׁמַט.]

2) [עי׳ שָׁמַט, הִתפ׳.]

3) [גם בארמ׳ ובסור׳ שמט, באשור׳ שַׁמָּטוּ במשמ׳ קרובה לעבר׳. בערב׳ בא שַׁמַּט (a במשמ׳ שמט ידו מבעל חוב, אבל אפשר ששמוש זה של הפעל שאול הוא מארמ׳.]

4) [יש שמעדיפים לנקד שמוט כל בעל־מַשֶּׁה (את) ידו, כהמשך שבפס׳ ג: ואשר יהיה לך את אחיך תַּשְׁמֵט ידך.]

5) [יש גורסים ושמטת ידך או ושמטת חובך (סד״ל) ואין זה מסתבר. לפי הענין דרוש משפט כגון ושמטתיך (ז״א וזרקתיך) מנחלתך וכו׳ והעבדתיך את איבך בארץ אשר לא ידעת.]

6) [כך כתיב; קרי: שִׁמְטוּהָ.]

7) [ואת בקרוב משמ׳ הצרוף כאן, ואין לקבל את הדעה שהצעה, כאלו שמטו אחרים את הבקר, ואין אף הצעת הנקוד שִׁמְּטוּ מתקבלת על הדעה.]

a) سمط

1) [בספרי במד׳ קלא (ומעין זה בילק׳ בלק תשעא) כתוב: מעשה במנחם (בילק׳: בפנחס) בן גובתא דאריח שהיה מעגל בחביות ובא עליו שרו של פעור שמט עליו (בילק׳ ושמט עליו את השפוד) וברח זהלך לו ע״כ, אבל בירוש׳ סנה׳ פרק חלק ו, הנוסחה באותו מעשה: מה עשה נטל את השפוד ועמד עליו וברח ממנו.]

ולא תלוי וישומטו ומניחו בקרן זוית (סנה' קכו.). שומטין מנעל מעל גבי אמום (שם קמא:). שפוד שצלו בו בשר אסור לטלטלו ביו"ט, רב אדא בר אהבה אמר רב מלכיו שומטו ומניחו בקרן זוית (ביצה כח:). ומעשה באחד ששימש מטתו בימי אבלו ושמטו חוירים את גוייתו (מו"ק כז.). ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון, אמר רבי יצחק ששמטו כרים מתחתיהם (כדר קה.). לא ישמט אדם ס"ת מחיקו ויחלצנו בו (סופר' ג יח). ויוצר רוח אדם בקרבו, מלמד שנפשו של אדם צרורה בקרבו, אלמלא כן כיון שהיתה הצרה באה עליו היה שומטה ומשליכה (ר' חנינא בר אידא, מד"ר בראשי' יד). בוקע ויורד (הנחש) עד שהוא מגיע לסלע ושומט גידין של אדמה ואוכל (ר' אילפאי, שם שם כ). שאחר שאבא לסיני ליתן להם את התורה ואני חוזר בטטראמילין של' שהן מתבוננין בי ושומטים אחד מהן ומכעיסים אותי בו (שם שמות מג). כ"ח קנים של זהב וכו' היו שם וכו' נכנס בערב שבת ושומטן ונותן לארכו של שלחן (שם במד' ז). — *ושמט עצמו מתחת דבר: מהו ותאלצהו וכו' שהיתה שומטת עצמה מתחתיו (ר' ילחק בר לעזר, ירוש' כתוב' ה י).—ובמהמ"א: מעשה באחד שהראה על תבן של חבירו אמר לו רב לא תראה אמר לו אראה ואראה, עמד רב כהנה ושמט קועו[1] (הלכ' פסוק' לתלמידי יהודאי גאון, 65). מגלשין מים רותחין ששומטין את השער (סו"ס הגאו' מן הגניז', 339). בימים ההם נמצאו שתי נשים אשר מלו ילדיהן ויתלו הילדים בדדיהן וישמטו אותם ואת ילדיהן מעל למגדל (יוסיפון, גינלבורג, קכח). וגם פומפיוס הקריב את איל הברזל לנגח את מגדל ההיכל ויך את המגדל וישמטהו ארצה (שם קכ). כשכופף אדם אצבעו על בוהנו ושומט אותה בכח ומכה את חבירו נקראת המכה ההיא אסקוטלא (ר"ח, תעני' כה.). מכת אצבע צרדה מדביקה בגודלו ושומטו ומכה בציפורנים (רש"י, ע"ז כח.). וינער, מסרם למלאכים נערים, למלאכים אכזראים כדי שישמטו את נשמתן (מדמ"ג שמות יד כז, הופמן, 149). שאין גנב בא ביום אלא דרך השמטה שומט ובורח מיד (עזמו"מ נזיקין תכח). גם צריך להזהר בדין הספסל שנשמט

[1]) [ע"פ הארמ' ב"ק קיז: שמטיה לקועיה.]

א' מרגליו שלא להחזיר אותו למקומו ואפילו להניח צד השמוט על ספסל אחר (חמדת הימים א טו, לד). - ואמר הפיטן: ובשביעית תשמט ספיחים ונזירים ותשמוטו[1] משאות (רסב"ג, שמר לבי, ביאליק-רבניצקי ג, 138). שלוח קרא לשבורה ושמוטה (אליה בר שמעיה, אאה אלקי, סליחי' עס"ח).—ואמר המשורר: ובלתו נותרו כל הפגרים ביד סלע תשוקתו שמוטים[2] (רמב"ע, הלאוחי, ברודי, פג). אשר דמו להכרית את פליטן ביען עבדו כהן עבדים ונשו בם אכל לבי שמטן (ילחק אבן עזרא, פניני שיר, בן-מנחם, כח). — ובינוי' שָׁמוּט במשמ' ארך יותר מן המדה: קפח ארוך הרבה ופרצופו שמוט ובולט (רש"י, ברכ' נח:).

—נִפְעַל, נִשְׁמַט,—בשמוש מספק: נִשְׁמְטוּ בידי סלע שפטיהם[3] (תהלי' קמא ו).—ובתו"מ, נשמט, ששמטו אותו, נשל, חמק ויצא: נשמט הברזל מקתו והרג רבי אומר אינו גולה וחכ"א גולה (מכות ב ח). איזהו שחול שנשמטת ירכו (בכורות ו ז). הושיט השני לראשון שתי הידים ונתנן לכהן גדול וסמך עליהן וזרקן, נשמט השני והלך לו (תמיד ז ג). מגופת החבית המחולחלת ואינה נשמטת ר' יהודה אומר מצלת וחכ"א אינה מצלת (כלים י ג). מוכני שלה בזמן שהיא נשמטת אינה חבור לה וכו' ואם אינה נשמטת חבור לה (שם יח ג). נשמטו לו רציעות מנעל וסנדל הרי זה יחזיר (תוספת' שבת יב יד). היה משלשל כלים מלמעלה למטה ונפסק החבל או שנשמט הרי זה גולה (שם מכות ב ג). שחט את הוושט ואח"כ נשמטה הגרוגרת שחיטתו כשרה, נשמטה הגרגרת ואח"כ שחט את הוושט שחיטתו פסולה (שם חול' ב ד). נתנו (את המסמר) בחרמש שלא ישמט המשיט טמא (שם כלים ב"מ ב יד). שרוע שנשמטה ירכו (ספרא אמור מט). כיון שהגיע לאותו מעשה באו ארבע ציציותיו וטפחו לו על פניו וכו' מיד נשמט וישב לו על גבי קרקע, אף היא נשמטה

[1]) [במהדורות ביאליק־רבניצקי: וְתַשְׁמִיטוּ, אך הגרסה בקל נראית יותר, כלשון הכתוב בדבר' יה ב.]
[2]) [ע"פ לשון הכתוב בתהל' קמא ו.]
[3]) [המאמר קשה, ולפי דברי העורך ב"הלשון והספר" ב 144 יש כאן שבוש אותיות, בקרוב: שמן טוב (בספ' נשמטוב) יָרֹם עלי שַׂם פיהם.]

וישבה על גבי קרקע (ספרי במדי' קטו). כל דבר שיש בו רוח חיים עושין אותו דופן וכו' ולמה עושין אותו דופן שאילו ישמט אינו מרגיש (ר' יוסה, ירוש' ערובי' א). עשה לו הקב"ה (לפינחס) ששה ניסים וכו' הנס הרביעי לא נשמטו מן הזיין אלא עמדו במקומן (שם סנה' י ב). העוסקין בהספד בזמן שהמת מוטל לפניהן נשמטין אחד אחד וקורין (ברכ' יט.). זה זוקף מטתו ונשמט והולך לו וזה זוקף מטתו ונשמט והולך לו (שבת מג:). כירה שנשמטה אחת מירכותיה מותר לטלטלה (שם קלח:). ומעשה ביהודה והלל בניו של רבן גמליאל שרחצו שניהן כאחד בכבול ולעזה עליהן כל המדינה וכו' ונשמט הלל ויצא לבית החיצון (פסח' נא.). שני כהנים בעלי מומין היו מתלעין בעצים ונשמטה קרדומו של אחד מהם (יומא כד.). אי והובא את בדיו יכול יהיו נכנסין ויוצאין ת"ל בטבעות הארון יהיו הבדים, הא כיצד מתפרקין ואין נשמטין (שם עב.). מביא חבל המצרי וקושרו לה למעלה מדדיה כדי שלא ישמטו בגדיה מעליה (סוטה ח:). אמר לו ר"א, עקיבא, מה יום מיומים, אמר לו ר' כמדומה לי שחבריך בדילים ממך, אף הוא קרע בגדיו וחלץ מנעליו ונשמט וישב על גבי קרקע (ב"מ נט:). היה עולה בסולם ונשמטה שליבה מתחתיו (מכות ז:). היכי דמי שלחין, אמר ר' יוסי בר חנינא כל שאוחזו בידו וגרעינתו נשמטת (ע"ז מ:). רוב אריות דורסין וכו' וכל הדורס אין צפורנו נשמטת (חולי' נג.). היתה יושבת בין שני רובדי אילן רואים כל שאם תשמט נופלת עליהם חייב לשלח (רב יהודה בשם רב, שם קמ:). מעשה בר' אליעזר שהיה יושב על המטה ונזכר שספר תורה מונח עליה ונשמט וישב על גבי קרקע (מנח' לב:). הלכו עמהן הזקנים והיו מגנבין את עצמן ונשמטין אחד אחד שנים שנים (מד"ר שמות ה). ולא עוד אלא שאתם גורמים לי שישמט שמי מקרבו (שם שם לג). למלך שדבר כנגד בנו ונתירא ונשמטה נפשו ממנו (שם שה"ש ו, חכו ממתקים). אלו נכנסין לארכי ואלו נשמטין מן הארכי (שם קהל' א, דור הולך).—*ובמשמ' חל עליו דין שמטה: מלוה שהיא נעשית בו כפרנות אינה נשמטת, כפרנות שהיא נעשית מלוה משמטת (ירוש' גיט' ה א).—ובמהמ"א: ולוי ובנימן לא פקד בתוכם כי נתעב דבר המלך את יואב, אמר יואב באלו אני יכול להשמט ולומר שבט לוי אינו נמנה במנין שאר שבטים כי אם מבן חודש ומעלה ובנימן דיו שנחסר וכלה בפלגש בגבעה (רש"י, ש"ב כד ט). אשר נתן להם, שהיה (הפר) נשמט מהם שלא יקרב לע"ג וברח לו תחת כנפיו של אליהו (הוא, מ"א יח כו). אחותו ואשתו לפניו ונשמטה אשתו ולא ידע ובאה אחותו במקומה (הוא, כרית' יט:). ונאמר על אחד מן הגאים כי היה הולך יום אחד ונשמט מנעלו האחד מרגלו והשליך השני והניח שניהם (ר' א"א, תקון מדות הנפש לרשב"ג, כח). ובהמה שנשמטה ידה מעיקרה מותרת (רמב"ם, שחיטה י ז). סכין שנשמט מן הנצב או שנפגם אין מחזירין אותו ואין משחיזין אותו (הוא, כלי המקדש א טו). היתה מוכני שלו משובה לאחוריו ויוצאת פחות מטפח ואינה נשמטת וטומאה שם בתוכה כנגד הקורות הבית טהור (הוא, טומאת מת, יט ד). ואם נשתברו מקצת האבנים רואין אי זו ראויה להשתבר אם אבני הבית או אבני העלייה ודבר זה ידוע מדרך הנפילה אם נפל העליון על התחתון והרסו או נשמט התחתון ונפל העליון ונהרס (הוא, שכנים ד ג) אמר (בן המיצר) וכו' אלך ואביא (כסף), אם הוא אמוד שיש לו ממתינין לו עד שילך ויביא ואם אינו אמוד אין שומעין לו שאינו רוצה אלא להשמט (הוא, שם יד א). והיו טלפי סוסין נשמטין (מדה"ג שמות יד כה, הופמן, 147). במה דברים אמורים כשהיה כל תשעים יום נשמט ואומר עתה אביא ראיה ואבטל השטר (טו"ע חו"מ, גבית מלוה לח). המלוה את חבירו והתנה עמו שלא תשמיטהו שביעית הרי זה נשמט (שם שם, הלואות סז ט).— ואמר הפיטן: רוח מנשבת בעלי יערים, רדוף נשמטת נסים ונסערים (שלמה הבבלי, אין כמדה, מגמר הפיכה העברית באיטליא, פירמן, כד).—ואמר המשורר: היה יקותיאל כסלע יקתאל בו נשמטו זרים וגם זורו (רשב"ג, בימי יקותיאל, ביאליק-רבניצקי א, 56). נשמטו ימי ערנה ובא העת לקבור (ראב"ע, ובכן יי' קראתיך, אגר 252).

—הפעי, תֻשְׁמַט,—השמיט, גרם שישמט, בפרט השמיט (את) ידו, התיר מידו: את הנכרי תגש ואשר

יהיה לך את אחיך תַּשְׁמֵט ידך (דבר׳ יט ג).—
ובתו״מ, השמיט מלה אי פסוק, דלג עליהם בדבור,
auslassen; omettre; to omit : טעה והשמיט
את השם, אית תנוי תני תולה את השם, אית
תנוי תני מוחק את החול וכותב את השם ותולה
את החול (ירוש׳ מגי׳ א יא). טעה והשמיט
פסוק אחד ותירגמו, המתרגם יצא (שמואל, שם שם ב א).
—ובספה״א: כי אמנם היא נפלאת בעינינו איך
השמיט דוד המאורע הזה המצויין שלא כיוון אליו
בשירי מעלותיו הנזכרים (ר״י מוסקאטו, כפולות יהודה
ב, ז:).

—פע׳, *שִׁמֵּט, — כמו קל, וגם במשמ׳ גרם לשמטת
שרות וכספים: שביעית משמטת את המלות
בשטר ושלא בשטר, הקפת החנות אינה משמטת,
ואם עשאת מלוה הרי זו משמטת, ר׳ יהודה
אומר הראשון משמט, שכר שכיר אינו
משמט, ואם עשאו מלוה הרי זה משמט (שביעי׳ י
א). המלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לבית דין אינן
משמטין (שם שם ב). פרוזבול אינו משמט (שם
שם ג). המחזיר חוב בשביעית יאמר לו משמט אני,
אמר לו אף על פי כן יקבל ממנו (שם שם ח).
והשביעית משמטת את השבועה (שבועות ז ח).
מותרין ומשמטין בקנים, מקום שנהגו להתיר
ולשמט לפני החג מתירין ומשמטין לפני החג,
אחר החג מתירין ומשמטין אחר החג (תוספת׳
שביעי׳ א ז). תני מותרין ומשמטין, כיני מתניתא,
מותרין בגפנים ומשמטין בקנים (ירוש׳ שם ב ב).
—ובספה״א: שהיה משמט עצמו מללמוד תורה
(רש״י, נדר׳ מח:). תניא כוותיה דרב קטינא כשם
שהשנה משמטת אחת לשבע שנים כך העולם
משמיט אחד לשבעת אלפים שנה (תדה״ג ברכא׳ ב
ב, מרגליות, סג). — וכמו פע׳, ואמר המשורר:
ותשמיט משאות ושכחה עם פאות (רשב״ג, שמר
לבי, ביאליק-רבניצקי ב, 138).

—התפ׳, *הִשְׁתַּמֵּט, — נשל ונפל: שהיה עמוד (הענן)
יורד ועושה אותו כטיט ועמיד אש מרתיחו וטלפות
סוסיו משתמטות[1] (מכי׳ בשלח, מסכ׳ ב ה, וכעין זה
מדרש תהלים יח יד).—ואמר הפיטן: מרכבת יקש מוטות
ומשתמטות מלהב מרוץ (אליר בר יצחק, ויוסע
אור ישראל, יוצר שבת ראשון אחר פסח).—ובספה״א,
בפרט במשמ׳ התחמק מלמלא הובתו בצבא
וכדו׳[1], sich drücken; (s')esquiver; to shirk.
— וביב׳ מִשְׁתַּמֵּט, Drückeberger; carottier; shirker,
נוהג בספרות ובדבור.

שֶׁמֶט,

ש״ז, — הקעה, נקיעה: ההקעה היא
יציאת עצם ממקומו וכו׳ ורבים יקראוה
שמט (קאנון, ד ד ה א).

שְׁמִטָּה,

ש״נ, — מעשה השומט את חובו, Schulderlass;
rémission de créances; release of debts:
מקץ שבע שנים תעשה שְׁמִטָּה וזה דבר הַשְּׁמִטָּה שמוט
כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגש את רעהו
ואת אחיו כי קרא שְׁמִטָּה ליוי׳ (דבר׳ יח א–ג).—
ושנת השמטה, שנה שהשמטה חלה בה, Erlassjahr;
année de relâche; year of release: השמר לך
פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע
שנת הַשְּׁמִטָּה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו
(שם שם ט). מקץ שבע שנים במעד שנת הַשְּׁמִטָּה בחג
הסכות וכו׳ תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל
באזניהם (שם לא י).—ובתו״מ, גם בצרופים שמטת
הארץ, שמטת כספים, שמטת קרקע: בית שמאי אומרים
הפקר לעניים הפקר, ובית הלל אומרים אינו הפקר
עד שיופקר אף לעשירים כשמטה (פאה ו א). וזה
דבר השמטה שמוט, בשתי שמיטות הכתוב
מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת
כספים (רש״י, מו״ק ב:). — ומ״ר שְׁמִטִּים, שמיטין: בא׳
בתשרי ר״ה לשנים ולשמיטין וליובלות (ר״ה
א א). בשמטים שביעי חביב שנאמר וקדשתם את
שנת החמשים (מד״ר ויקר׳ ל).—ובספה״א: יהי רצוי
אחיו, מלמד שהוא מרצה אחיו לאביהם שבשמים
בשמטים שאין לך בכל הארצות משמטת כארצו
שלאשר (מדרש תהלים לג כד, הוצמן, 220).—ואמר
המשורר: ורעתו ארכה עד שמטות ועד יובלות
וטובתו רגעים (ר״ש הנגיד, דבריך בתוך לבות, בן

---

[1] [כך גם במדרש תהלים דפוס ויניציא. בהוצאת
בובר: משתכשות.]

[1] [על פי הארמ׳: אשתמוטי הוא דקא
משתמיט מיניה (ב״מ ג:).]

תהלים, הכרמן ב, 53).—ובמשמ׳ פשיטת רגל, הפסקה מלפרע חובות: קום ולך בחשאי ובערת את כל סחורתך בלילה מן חנותך כגנב ואחרי כן תקרא „שמיטה" ותצא ברכוש גדול (מגלי טמכר ספרים, מסעות בנימין השלישי א). ועי׳ שמיטה.

שמטוב, ת״ז, — מחזיק בשיטת הבעל שם טוב: מכל האמור הראית לדעת שגם השמטובים גם המקובלים דעה אחת והסכמה אחת להם (כ״א לויפל, שלום על ישראל ב, 98).

שמטוט, עי׳ שבטוט, שבשוש.

שמי, עי׳ שמאי.

א. **שמי**, ת״ז, — שיך לגזע בני שם[1]), semitisch; —itique; —itic: נוהג בספרות ובדבור.

ב. **שמי**[2]), ת״ז,—שיך לשם מן השמות, nominal: כל העולם נחלק לשנים, האחד שמיי והאחד יסודיי (ראב״ע, אספירא).

***שמיטה**, שמטה, ש״נ,—מש״פ מן שמט, שליפה והליצה התרת יבמה לשוק בשמיטת רוב העקב (רב יהודה בסם רב, יבמ׳ קג.).—ובסהמ״א, במשמ׳ השמט אברים, נקיעה, הקעה: ריפוי שמיטה במשוך אברים, עד אל מקום שבים וסרים (שלמה ב פא, מכוזי אבן סינא, כ״י ברלין). בהשבת השמיטה (נ״א: ההקעה) (הסלמ׳ הרפיאה, שטינשניידר, רשימת כ״י מינכן, 185). כסבות ההקעה ושמיטת ההנחה הסרת האבר (שם א ב ב י).

שמים[3]), ש״ז במ״ר, בהפסק שמים, עם ה׳ הכוון שמימה, שמימה, סמ׳ שמי, כנ׳ שמיך, שמיכם, שמיו,—מרומי העולם הנראים לעיני האדם באור היום ככפה חכלה נטויה מעל פני הארץ, ושכאלו שמש וירח וכוכבים נתונים בה ומתחת לה עוברים עננים המקדירים את מראה, Himmel; ciel; heaven, sky: בראשית ברא אלהים את השמים[1]) ואת הארץ (בראש׳ א א). ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים וכו׳ ויקרא אלהים לרקיע שמים (שם שם ח). ויי׳ המטיר על סדם ועל עמרה גפרית ואש מאת יי׳ מן השמים (שם יט כד׳). לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ (שמות כ ד). כי ששת ימים עשה יי׳ את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם (שם שם יא, וכעין זה שם לא יז). תבנית כל צפור כנף אשר תעוף בשמים (דבר׳ ד יז). כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת הוא ממך ולא רחקה הוא לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו (שם ל יא–יב). כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעלם (שם לב מ). ויי׳ השליך עליהם אבנים גדלות מן השמים עד עזקה וימתו רבים אשר מתו באבני הברד מאשר הרגו בני ישראל בחרב (יהוש׳ י יא). מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא (שופט׳ ה כ). ותקח

---

[1]) [תרגום המנח הלועזי שהנהג ראשונה בגרמנית על ידי Schlözer בקבץ Eichhorn [Repertorium f. bibl. u. morgenländ. Liter. VIII, 161.

[2]) [במקום צורה זו נוהגים להשתמש היום בצורה שמני כדי למנע ערבוב בא. שמי.]

[3]) [המלה משתפת לכל להגי השפות השמיות וכן בכתבות הכנעניות שמם, גם בצרוף בעלשמם, הבא אף בתעתיק יוני אצל פילון מגבל בצורה Βεελσαμην, ובכתבות אשוריות בלשמים; באשור׳ באה המלה בצורות פשוטות ומארכות, כגון שמו, שמי, שמא, שמם, שמום, שמים (כך כמבטא כנעני קדום בעמרנה 211, 17; 264, 16); באגרית׳ שמם, בארמ׳ קדומה ומאחרת שמין (דנ׳ ד ח ועוד, וכן בכתבות קדומות, אף בשם אלהות בעלשמין), שמיא, וכן בסור׳ בערב׳ דרומ׳ שמה, ובצפונ׳ שמא, כוש׳ סמי. הוראתה היסודית של המלה היא כנראה גבה ורום, כמו Höhe, heaven בלשונות אחרות, ולפי זה באים בארמ׳ ובסור׳ ובעבר׳ שבתו״מ צרופים כגון שמי חבא, שמי קורה במשמ׳ מרומי הבית, התקרה, וכן בסור׳ שמיא, באשור׳ שמי במשמ׳ גג, באשור׳ שמי לב במשמ׳ חזה וכדוי, ובערב׳ בא שמא[a]) כפעל במשמ׳ היה גבה.]

[1]) [אמנם בפסוק ראשון זה שבתורה קשה הבטוי, ועי׳ בספר העורך, הלשון והספר ב, 197 וכו׳.]

---

[a]) سما

רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הצור מתחלת קציר עד נתך מים עליהם מן הַשָּׁמַיִם (ש"ב כא י). שאו לַשָּׁמַיִם עיניכם והביטו אל הארץ מתחת כי שָׁמַיִם כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה (ישע' נא ו). גם חסידה בַשָּׁמַיִם ידעה מועדיה (ירמ' ח ז). כל מאורי אור בַּשָּׁמַיִם אקדירם עליך (יחזק' לב ח). הַבּונה בַשָּׁמַיִם מעלותו (עמ' ט ו). הַשָּׁמַיִם מספרים כבוד אל ומעשי ידיו מגיד הרקיע (תהל' יט ב). שתו בַשָּׁמַיִם פיהם ולשונם תהלך בארץ (שם עג ט). כי אמרתי עולם חסד יבנה שָׁמַיִם תכן אמונתך בהם (שם פט ג). הגידו הַשָּׁמַיִם צדקו (שם צז ו). לעולם יי' דברך נצב בַּשָּׁמָיִם (שם קיט פט). שָׁמַיִם לרום וארץ לעמק ולב מלכים אין חקר (משלי כה ג). דרך הנשר בַּשָּׁמַיִם (שם ל יט). גם עתה הנה בַשָּׁמַיִם עדי ושהדי במרומים (איוב טז יט). — וביחוס לעם או לבן אדם: ונתתי את שְׁמֵיכֶם כברזל (ויקר' כו יט). והיו שָׁמֶיךָ אשר על ראשך נחשת (דבר' כח כג). וישכן ישראל בטח וכו' אף שָׁמָיו יערפו טל (שם לג כח). — והשמים כמרכז שתופעות טבע שונות מתחוללות בו: יפתח יי' לך את אוצרו הטוב את הַשָּׁמַיִם לתת מטר ארצך בעתו (דבר' כח יב). כי כאשר ירד הגשם והשלג מן הַשָּׁמַיִם ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה (ישע' נה י). לקול תתו המון מים בַּשָּׁמַיִם ויעלה נשאים מקצה ארץ ברקים למטר עשה ויוצא רוח מאצרותיו (ירמ' י יג, וכעין זה שם נא טז). היש בהבלי הגוים מגשמים ואם הַשָּׁמַיִם יתנו רבבים (שם יד כב). והיה ביום ההוא אענה נאם יי' אענה את הַשָּׁמָיִם והם יענו את הארץ והארץ תענה את הדגן ואת התירוש ואת היצהר (הוש' ב כג–כד). על כן עליכם כלאו שָׁמַיִם מטל והארץ כלאה יבולה (חגי א י). הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה וְהַשָּׁמַיִם יתנו טלם (זכר' ח יב). יסע קדים בַּשָּׁמָיִם וינהג בעזו תימן (תהל' עח כו). המכסה שָׁמַיִם בעבים המכין לארץ מטר (שם קמז ח). — והשמים כמקום משכן אלהים והמלאכים: ויקרא מלאך אלהים אל הגר מן הַשָּׁמַיִם (שם כא יז). ויקרא אליו מלאך יי' מן הַשָּׁמַיִם (שם כב יא). ויקרא מלאך יי' אל אברהם שנית מן הַשָּׁמָיִם (שם שם טו). ויאמר יי' אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן הַשָּׁמַיִם דברתי עמכם (שמות כ כב). מן הַשָּׁמַיִם השמיעך את קלו ליסרך (דבר' ד לו). השקיפה ממעון קדשך מן הַשָּׁמַיִם (שם כו טו). יי' יחתו מריבו עלו[1]) בַּשָּׁמַיִם ירעם (ש"א ב י). ירעם מן שָׁמַיִם יי' ועליון יתן קולו (ש"ב כב יד, וכעין זה תהל' יח יד). ויעמד שלמה לפני מזבח יי' וכו' ויפרש כפיו הַשָּׁמָיִם וכו' (מ"א ח כב). ואתה תשמע אל מקום שבתך אל הַשָּׁמַיִם וכו' (שם שם ל). ואתה תשמע הַשָּׁמַיִם (שם שם לב, לד, לו). ואתה תשמע הַשָּׁמַיִם מכון שבתך (שם שם לט, וכעין זה מג, מט). ויהי ככלות שלמה להתפלל אל יי' וכו' וכפיו פרשות הַשָּׁמָיִם (שם שם נד). יושב בַּשָּׁמַיִם ישחק אדני ילעג למו (תהל' ב ד). יי' בַּשָּׁמַיִם כסאו (שם יא ד). יי' בַּשָּׁמַיִם הכין כסאו (שם קג יט). למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם ואלהינו בַשָּׁמָיִם וכו' (שם קטו ב–ג). הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם ליי' והארץ נתן לבני אדם (שם שם טז). אליך נשאתי את עיני הישבי בַּשָּׁמָיִם (שם קכג א). הן בקדשיו לא יאמין וְשָׁמַיִם לא זכו בעיניו (איוב טו טו). נשא לבבנו אל כפים אל אל בַּשָּׁמָיִם (איכה ג מא). כי האלהים בַּשָּׁמַיִם ואתה על הארץ (קהל' ה א). וירם ימינו ושמאלו אל הַשָּׁמַיִם וישבע בחי העולם (דני' יב ז). — שמים וארץ כסמל לתבל ומלאה[2]): ויכלו הַשָּׁמַיִם והארץ וכל צבאם (בראש' ב א). אלה תולדות הַשָּׁמַיִם והארץ בהבראם ביום עשות יי' אלהים ארץ וְשָׁמָיִם (שם שם ד). ויברכהו (מלכי־צדק) ויאמר ברוך אברם לאל עליון קנה שָׁמַיִם וארץ (שם יד יט). ויאמר אברם אל מלך סדם הרמתי ידי אל יי' אֵל עליון קנה שָׁמַיִם וארץ (שם שם כב). לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בַּשָּׁמַיִם ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ (שמות כ ד). כי ששת ימים עשה יי' את הַשָּׁמַיִם ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם (שם שם יא, וכעין זה שם לא יז). אשר מי אל בַּשָּׁמַיִם ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך (דבר' ג כד). יי' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם שָׁמַיִם נטפו (שופט' ה ד, וכעין זה תהל' סח ט). אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ אתה עשית את הַשָּׁמַיִם ואת הארץ (מ"ב יט טו, ישע' לז טז). רנו שָׁמַיִם וגילי ארץ (ישע' מט יג). כה אמר יי' הַשָּׁמַיִם כסאי והארץ הדם

1) [יש גורסים עליון, ככתוב שאחרי זה.]

2) [עי' גם בראשית הערך על בראש' א א.]

רגלי (שם סו א). הלוא את השמים ואת הארץ אני מלא (ירמי׳ כג כד). אהה אדני יי׳ הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול (שם לב יז). אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (שם לג כה). ורננו על בבל שמים וארץ וכל אשר בהם (שם נא מח). יהללוהו שמים וארץ ימים וכל רמש בם (תהלי׳ סט לה). לך שמים אף לך ארץ תבל ומלאה אתה יסדתם (שם פט יב). ישמחו השמים ותגל הארץ (שם צו יא, דהי״א טז לא). המשפילי לראות בשמים ובארץ (תהלי׳ קיג ו). ברוכים אתם ליי׳ עשה שמים וארץ (שם קטו טו). עזרי מעם יי׳ עשה שמים וארץ (שם קכא ב). עזרנו בשם יי׳ עשה שמים וארץ (שם קכד ח). יברכך יי׳ מציון עשה שמים וארץ (שם קלד ג). כל אשר חפץ יי׳ עשה בשמים ובארץ בימים וכל תהמות (שם קלה ו). יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו (איוב כ כז). לך יי׳ הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ (דהי״א כט יא). אין כמוך אלהים בשמים ובארץ (דהי״ב ו יד). — ושמים וארץ כעדים: העידתי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבד תאבדון (דבר׳ ד כו). העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים (שם ל יט). הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושטריכם ואדברה באזניהם את הדברים האלה ואעידה בם את השמים ואת הארץ (שם לא כח). האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי (שם לב א). שמעו שמים והאזיני ארץ כי יי׳ דבר (ישעי׳ א ב).—בין השמים ובין הארץ, בין הארץ ובין השמים: ואבשלום רכב על הפרד ויבא הפרד תחת שובך האלה הגדולה ויחזק ראשו באלה ויתן בין השמים ובין הארץ (ש״ב יח ט). ותשא אתי רוח בין הארץ ובין השמים (יחזק׳ ח ג). והנה שתים נשים יוצאות ורוח בכנפיהם וכו׳ ותשנה את האיפה בין הארץ ובין השמים (זכרי׳ ה ט). וישא דויד את עיניו וירא את מלאך יי׳ עמד בין הארץ ובין השמים (דהי״א כא טז).—בשמים ממעל ועל הארץ מתחת: וידעת היום והשבת אל לבבך כי יי׳ הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת (דבר׳ ד לט). לא תעשה לך פסל כל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ (שם ה ח). כי יי׳ אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת (יהוש׳ ב יא). אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת (מ״א ח כג). — ועם פעלים, נגלו שמים: ונמקו כל צבא השמים ונגלו כספר השמים וכל צבאם יבול (ישעי׳ לד ד). — נטה שמים: ויט שמים וירד (ש״ב כב י, תהלי׳ יח י). הנוטה כדק שמים וימתחם כאהל לשבת (ישעי׳ מ כב). כה אמר האל יי׳ בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וצאצאיה (שם מב ה). אנכי יי׳ עשה כל נטה שמים לבדי רקע הארץ מי אתי (שם מד כד). ותשכח יי׳ עשך נוטה שמים ויסד ארץ (שם נא יג). עשה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו ובתבונתו נטה שמים (ירמי׳ י יב, שם נא טו). נאם יי׳ נטה שמים ויסד ארץ (זכרי׳ יב א). עטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה (תהלי׳ קד ב). נטה שמים לבדו ודורך על במתי ים (איוב ט ח). — נטע שמים: לנטע שמים וליסד ארץ (ישעי׳ נא טז).— נטפו שמים: ארץ רעשה אף שמים נטפו מפני אלהים (תהלי׳ סח ט).— נסק שמים: אם אסק שמים שם אתה (תהלי׳ קלט ח). — עלה שמים: כי המצוה הזאת וכו׳ לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו (דבר׳ ל יא–יב). ותעל שועת העיר השמים (ש״א ה יב). ויהי בהעלות יי׳ את אליהו בסערה השמים (מ״ב ב א). ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי (ישעי׳ יד יג). כי תעלה בבל השמים וכי תבצר מרום עזה מאתי יבאו שדדים לה (ירמי׳ נא נג). יורדי הים וכו׳ יעלו שמים ירדו תהומות (תהלי׳ קז כג–כו). מי עלה שמים וירד (משלי׳ ל ד). — עצר את השמים: וחרה אף יי׳ בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר (דבר׳ יא יז). — נעצרו שמים: בהעצר שמים ולא יהיה מטר (מ״א ח לה).—נפתחו השמים: נפתחו השמים ואראה מראות אלהים (יחזק׳ א א). — קדרו השמים: על זאת תאבל הארץ וקדרו השמים ממעל (ירמי׳ ד כח). — התקדרו השמים: ויהי עד כה ועד כה והשמים התקדרו עבים ורוח ויהי גשם גדול (מ״א יח מה). — קרע שמים: לוא קרעת שמים ירדת מפניך הרים נזלו (ישעי׳ סג יט). — הרעיפו שמים: הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק (שם מה ח). — ועם שמות, אותות השמים: אל דרך הגוים אל תלמדו ומאתות השמים אל תחתו (ירמי׳ י ב).—

אֵל השמים: הודו לאל השמים כי לעולם חסדו (תהל׳ קלו כו). — אֱלֹהֵי השמים: ואשביעך ביי׳ אלהי השמים ואלהי הארץ (בראש׳ כד ג). יי׳ אלהי השמים וכו׳ הוא ישלח מלאכו לפניך (שם שם ז). עברי אנכי ואת יי׳ אלהי השמים אני ירא (יונה א ט). כל ממלכות הארץ נתן לי יי׳ אלהי השמים (עזרא א ב, דה״ב לו כג). ואהי צם ומתפלל לפני אלהי השמים (נחמי׳ א ד). על מה זה אתה מבקש ואתפלל אל אלהי השמים (שם ב ד). אלהי השמים הוא יצליח לנו (שם שם כ). — אֲרֻבּוֹת השמים: ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וארבת השמים נפתחו (בראש׳ ז יא). ויסכרו מעינת תהום וארבת השמים ויכלא הגשם מן השמים (שם ח ב). אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די (מלאכי ג י). — בִּרְכֹת שמים: מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך ברכת שמים מעל ברכת תהום רבצת תחת (בראש׳ מט כה). — גָּבְהֵי שמים: גבהי שמים מה תפעל עמקה משאול מה תדע (איוב יא ח). הלא אלוה גבה שמים וראה ראש כוכבים כי רמו (שם כב יב). — דְּגַן שמים, ככנוי למן: וימטר עליהם מן לאכל ודגן שמים נתן למו (תהל׳ עח כד). — דַּלְתֵי שמים: ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח (שם שם כג). — הֹבְרֵי שמים: נלאית ברב עצתיך יעמדו נא ויושיעך הברו שמים החזים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך (ישעי׳ מז יג). — חוּג שמים: עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך (איוב כב יד). — חֲצִי השמים: ויעמד השמש בחצי השמים ולא אץ לבוא כיום תמים (יהוש׳ י יג). — חֻקּוֹת שמים וארץ: אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי גם זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס (ירמי׳ לג כה—כו). הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ (איוב לח לג). — טַל שמים: ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ (בראש׳ כז כח). הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל השמים מעל (שם שם לט). — כּוֹכְבֵי השמים, בפרט כסמל למספר גדול: כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים (שם כב יז). והרביתי את זרעך ככוכבי השמים (שם כו ד). זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אלהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים (שמות לב יג). יי׳ אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב (דבר׳ א י). בשבעים נפש ירדו אבתיך מצרימה ועתה שמך יי׳ אלהיך ככוכבי השמים לרב (שם י כב). ונשארתם במתי מעט תחת אשר הייתם ככוכבי השמים לרב (שם כח סב). כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם (ישעי׳ יג י). הרבית רכליך מכוכבי השמים (נחום ג טז). ובניהם הרבית ככבבי השמים (נחמי׳ ט כג). ולא נשא דויד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה כי אמר יי׳ להרבות את ישראל ככוכבי השמים (דה״א כז כג). — כְּפוֹר שמים: מבטן מי יצא הקרח וכפר שמים מי ילדו (איוב לח כט). — לֵב השמים: וההר בער באש עד לב השמים (דבר׳ ד יא). — לֶחֶם שמים, כנוי למן: שאל ויבא שלו ולחם שמים ישביעם (תהל׳ קה מ). — מֶגֶד שמים: וליוסף אמר מברכת יי׳ ארצו ממגד שמים מטל (דבר׳ לג יג). — מוֹסְדוֹת השמים: ותגעש ותרעש הארץ מוסדות השמים ירגזו (ש״ב כב ח). — מְטַר שמים: והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעת למטר השמים תשתה מים (דבר׳ יא יא). — מְלֶכֶת השמים[1]: הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים והסך נסכים לאלהים אחרים (ירמ׳ ז יח). כי עשה נעשה את כל הדבר אשר יצא מפינו לקטר למלכת השמים והסיך לה נסכים כאשר עשינו אנחנו ואבתינו וכו׳ ונשבע להם ונהיה טובים ורעה לא ראינו ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל וכו׳ וכי אנחנו מקטרים למלכת השמים ולהסך לה נסכים המבלעדי אנשינו עשינו לה כונים להעצבה (שם מד יז—יט). עשה נעשה את נדרינו אשר נדרנו לקטר למלכת השמים (שם שם כה). — נִבְלֵי שמים: מי יספר שחקים בחכמה ונבלי שמים מי ישכיב (איוב לח לז). — נִשְׁרֵי שמים: קלים היו רדפינו מנשרי שמים (איכה ד יט). — עוֹף השמים: ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ

---

1) [כדעת רבים העקר הוא מַלְכַּת שמים, ככנוי לאחת האלות, ולמעשה נתגלה כנוי זה בכתבות ארמיות, עי׳ בספר העורך, הלשון והספר כרך א, בפרק על ׳מלך ושרים׳.]

(בראשי' א כו). פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה ורדו בדגת הים ובעוף הַשָּׁמַיִם (שם שם כח). ולכל חית הארץ ולכל עוף הַשָּׁמַיִם (שם שם ל). והיתה נבלתך למאכל לכל עוף הַשָּׁמַיִם ולבהמת הארץ (דבר' כח כו). ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הצור וכו' ולא נתנה עוף הַשָּׁמַיִם לנוח עליהם יומם ואת חית השדה לילה (ש"ב כא י). המת לירבעם בעיר יאכלו הכלבים והמת בשדה יאכלו עוף הַשָּׁמָיִם (מ"א יד יא). ראיתי והנה אין האדם וכל עוף הַשָּׁמַיִם נדדו (ירמ' ד כה). מעוף הַשָּׁמַיִם ועד בהמה נדדו הלכו (שם ט ט). ופקדתי עליהם ארבע משפחות נאם יי' את החרב להרג ואת הכלבים לסחב ואת עוף הַשָּׁמַיִם ואת בהמת הארץ לאכל ולהשחית (שם טו ג). בסעפתיו קננו כל עוף הַשָּׁמַיִם ותחת פארתיו ילדו כל חית השדה (יחזק' לא ו). וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף הַשָּׁמַיִם ורמש האדמה (הוש' ב כ). על כן תאבל הארץ ואמלל כל יושב בה בחית השדה ובעוף הַשָּׁמָיִם (שם ד ג). כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי כעוף הַשָּׁמַיִם אורידם (שם ז יב). עליהם עוף הַשָּׁמַיִם ישכון (תהל' קד יב). ואולם שאל נא בהמות ותרך ועוף הַשָּׁמַיִם ויגד לך (איוב יב ז). גם במדעך מלך אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר כי עוף הַשָּׁמַיִם יוליך את הקול ובעל הכנפים יגיד דבר (קהל' י כ). ועי' עוף.—עַמּוּדֵי שמים: עמודי שָׁמַיִם ירופפו ויתמהו מגערתו (איוב כו יא).— עֶצֶם השמים: ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם הַשָּׁמַיִם לטהר (שמות כד י).—צְבָא השמים: ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא הַשָּׁמַיִם (דבר' ד יט). וילך ויעבד אלהים אחרים וישתחו להם ולשמש או לירח או לכל צבא הַשָּׁמַיִם (שם יז ג). ראיתי את יי' ישב על כסאו וכל צבא הַשָּׁמַיִם עמד עליו (מ"א כב יט). ועי' צָבָא.— צִפּוֹר שמים: תמשילהו במעשי ידיך וכו' צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי צפור שָׁמַיִם ודגי הים (תהל' ח ז-ט).—קְצֵה השמים: אם יהיה נדחך בקצה הַשָּׁמָיִם משם יקבצך יי' אלהיך (דבר' ל ד). באים מארץ מרחק מקצה הַשָּׁמָיִם יי' וכלי זעמו (ישע' יג ה). מקצה הַשָּׁמַיִם מוצאו ותקופתו על קצותם (תהל' יט ז). אם יהיה נדחכם בקצה הַשָּׁמַיִם משם אקבצם (נחמי' א ט).—קְצוֹת השמים: והבאתי אל עילם ארבע רוחות מארבע קצות הַשָּׁמַיִם (ירמ' מט לו).— למקצה השמים ועד קצה השמים: כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה הַשָּׁמַיִם ועד קצה הַשָּׁמָיִם (דבר' ד לב).—רוחות השמים: הוי הוי ונסו מארץ צפון נאם יי' כי כארבע רוחות הַשָּׁמָיִם פרשתי אתכם נאם יי' (זכר' ב י). ויען המלאך ויאמר אלי אלה ארבע רוחות הַשָּׁמַיִם יוצאות מהתיצב על אדון כל הארץ (שם ו ה). וצפיר העזים הגדיל עד מאד וכעצמו נשברה הקרן הגדלה ותעלינה חזות ארבע תחתיה לארבע רוחות הַשָּׁמָיִם (דני' ח ח). וכעמדו תשבר מלכותו ותחץ לארבע רוחות הַשָּׁמָיִם (שם יא ד). —רֹכֵב שמים, כנוי לאלהים: אין כאל ישרון רכב שָׁמַיִם בעזרך ובגאותו שחקים (דבר' לג כו). — רְקִיעַ השמים: ויאמר אלהים יהי מארת ברקיע הַשָּׁמַיִם להבדיל בין היום ובין הלילה וכו' והיו למאורת ברקיע הַשָּׁמַיִם להאיר על הארץ (בראשי' א יד-יח). ועי' רָקִיעַ. — שְׁמֵי השמים: הן ליי' אלהיך השמים ושמי הַשָּׁמָיִם הארץ וכל אשר בה (דבר' י יד). כי האמנם ישב אלהים על הארץ הנה השמים ושמי הַשָּׁמַיִם לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי (מ"א ח כז, וכעין זה דה"ב ו יח). שירו לאלהים וכו' לרכב בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קדם (תהל' סח לד). הללוהו שמי הַשָּׁמָיִם והמים אשר מעל השמים (שם קמח ד). אתה הוא יי' לבדך את עשית את השמים שמי הַשָּׁמַיִם וכל צבאם (נחמי' ט ו). ומי יעצר כח לבנות לו בית כי השמים ושמי הַשָּׁמַיִם לא יכלכלהו (דה"ב ב ה). — שַׁעַר השמים: ויירא (יעקב) ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער הַשָּׁמָיִם (בראשי' כח יז).—ובלשון גוזמה, אֶל השמים: רפאנו את בבל ולא נרפתה עזבוה ונלך איש לארצו כי נגע אל הַשָּׁמַיִם משפטה ונשא עד שחקים (ירמ' נא ט).—בַּשָּׁמַיִם: אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו ערים גדלת ובצורת בַּשָּׁמָיִם (דבר' א כח). אתה עבר היום את הירדן לבא לרשת גוים גדלים ועצמים ממך ערים גדלת ובצורת בַּשָּׁמָיִם (שם ט א).—לַשָּׁמַיִם: אם יעלה לַשָּׁמַיִם שיאו וראשו לעב יגיע כגללו לנצח יאבד (איוב כ ו).—עַד (לַ)שמים: כי גדל עד שָׁמַיִם חסדך ועד שחקים אמתך (תהל' נז יא).

בשתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך כי עונתינו רבו למעלה ראש ואשמתנו גדלה עד לַשָּׁמָיִם (עזרא ט ו). הנה בחמת יי' אלהי אבותיכם על יהודה נתנם בידכם ותהרגו בם בזעף עד לַשָּׁמַיִם הגיע (דה"ב כח ט).—עַד בִּלְתִּי שָׁמַיִם, במשמ' לנצח: ואיש שכב ולא יקום עד בלתי שָׁמַיִם לא יקיצו ולא יערו משנתם (איוב יד יב). — ובהוראת הכִּוּוּן (מ)עַל (הַ)שָּׁמַיִם, למעלה: ויאמר יי' אל משה נטה את ידך על השמים ויהי ברד בכל ארץ מצרים וכו' ויט משה את מטהו על השמים (שמות ט כב—כג). ויאמר יי' אל משה נטה ידך על השמים ויהי חשך על ארץ מצרים וימש חשך ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך אפלה (שם י כא—כב).—כִּי גָבְהוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ, כְּגֹבַהּ שמים עַל הָאָרֶץ: כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם (ישעי' נה ט). כי כגבה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו (תהל' קג יא).— כִּימֵי (הַ)שמים (עַל הָאָרֶץ): למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יי' לאבתיכם לתת להם כימי השמים על הארץ (דבר' יא כא). ושמתי לעד זרעו וכסאו כימי שמים (תהל' פט ל).— (מִ)תַּחַת (כל) השמים, במשמ' על האדמה: ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד (בראש' א ט). ואני הנני מביא את המבול מים על הארץ לשחת כל בשר אשר בו רוח חיים מתחת השמים (שם ו יז). ויכסו כל ההרים הגבהים אשר תחת כל השמים (שם ז יט). כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים (שמות יז יד). היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים (דבר' ב כה). ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים וכו' אשר חלק יי' אלהיך אתם לכל העמים תחת כל השמים (שם ד יט). והאבדת את שמם מתחת השמים (שם ז כד). הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם מתחת השמים (שם ט יד). תמחה את זכר עמלק מתחת השמים (שם כה יט). ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה ומחה יי' את שמו מתחת השמים (שם כט יט). ולא דבר יי' למחות את שם ישראל מתחת השמים (מ"ב יד כז). כי הוא לקצות הארץ יביט תחת כל השמים יראה (איוב כח כד). מי הקדימני ואשלם תחת כל השמים לי הוא (שם מא ג). ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמים (קהל' א יג). עד אשר אראה אי זה טוב לבני האדם אשר יעשו תחת השמים (שם ב ג). לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים (שם ג א). ויקם את דבריו וכו' להביא עלינו רעה גדלה אשר לא נעשתה תחת כל השמים (דני' ט יב). — ובתו"מ: חמשה קנינים קנה הקדוש ברוך הוא בעולמו ואלו הן תורה קנין אחד שמים וארץ קנין אחד וכו' שמים וארץ מנין דכתיב כה אמר יי' השמים כסאי והארץ הדם רגלי וכו' (אבו' ו י). קובע אתה את השמים מלהוריד טל ומטר (ר"א בן עזריה, ידים ד ג). וכשנטה נטה הארץ ואח"כ נטה שמים, מאי שמים אמר רבי יוסי בר חנינא ששם מים, במתניתא תנא אש ומים (חגי' יב.). מסובין היינו על הר סיני ונתנה עלינו בת קול מן השמים (ריב"ז, חגי' יד:). שמים ביני לבינך (נדר' יא יב). משביע אני עליכם וכו' בשמים ובארץ הרי אלו פטורין (שבועות ד יג). אם ראית שקהו השמים מלהוריד מטר ונעשו ברזל כמה דתימא ונתתי את שמיכם כברזל (מד"ר במדי' ג). — *נתקשרו שמים בעבים: מיד נתקשרו שמים בעבים וירדו גשמים (תעני' כ.). נתקשרו שמים בעבים ונראה כמין קשת בענן (חגי' יד:). — *ובפרט בכנוי לאלהים שמושבו בשמים: אם לא נראה בזמנו אין מקדשין אותו שכבר קדשוהו שמים (רבי אליעזר בר צדוק, ר"ה ב ז). אמר הרי עלי כבשר מליח, כיין נסך, אם של שמים נדר אסור, אם של עבודת אלילים נדר מותר וכו' הרי עלי כחרם של שמים אסור ואם כחרם של כהנים מותר (נדר' ב ד). שהטהורה נפשה לשמים וגופה שלו וטמאה נפשה וגופה לשמים (ר"א, שם ד ג). הרי הם מוקדשים לשמים (שם ה ו). מה אם אשה שקנה הוא לעצמו הרי הוא מפר נדריה, אשה שהקנו לו מן השמים (יבמה) אינו דין שיפר נדריה (ר"א, שם י ו). כל העם אומרים לו אנו כפרתך וה"א אומר להן התברכו מן השמים (סנה' ב א). ואלו שאין להם חלק לעולם הבא, האומר אין תחית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים (שם י א). שללה ולא שלל שמים, מכאן אמרו ההקדשות שבה יפדו (שם שם ו). שאחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין אדם את דעתו לשמים (מנח' יג

יא). היודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו אין חייב לשלם מן הדין ואין מן השמים מוחלין לו עד שישלם וכו' (תוספת' שבועות ג ב). לא רציתם להשתעבד לשמים הרי אתם משועבדים לפני גוים, לא רציתם לשקול לשמים בקע לגולגולת הרי אתם שוקלים חמשה עשר שקלים במלכות אויביכם (מכי' יתרו מסכ' דבחדש א, סא:). האוכל מעשר שני שלו בין שוגג בין מזיד יצעק לשמים (רשב"ג, ירוש' מע"ש א א). מה בין נתן לו אחר מה בין נתנו לו שמים (שם שבת א א). כן יהו אויבי השמים (ר"א, שם יומא ו ג). ר' שמעון אומר מעשה שמים היו, לפי שהיו מעשה שמים יכול לא יהו נאים כמעשה ידי אומן וכו' (שם סוכה ד ז). כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים (ר' גמליאל ברבי, שבת קנא:). ברוך אתה לשמים שהחזרת לי אבידתי (ע"ז כב:). הוי אוהב את השמים וירא מן השמים (דא"ז ב). —*ובלשון שבועה, השמים!: אמר לו (ר' עקיבא לר' אליעזר) שמא אחד מן המינין אמר לך דבר של מינות והנאך, אמר השמים הזכרתני וכו' (תוספת' חול' ב כד). פעם אחת הייתי מהלך מכזיב לצור ומצאתי זקן אחד ושאלתיו בשלום אמרתי לו פרנסתך במה היא, אמר לי מחלזון, אמרתי לו ומי מצוי, אמר לי השמים מקום ביום שמוטל בהרים וכו' אמרתי השמים ניכר הוא שגנוז לצדיקים לעולם הבא (ספרי דברי' שכד). רבי יוסי אומר גדול העונה אמן יותר מן המברך, אמר ליה רבי נהוראי השמים כן הוא (ברכ' נג:). והן מסיחין אילו לאילו ואומר השמים עוד לילה אחד ואנו מתים (פסיק' רב' מג, וה' פקד, קעו:). — *בידי שמים: איזהו ממזר וכו' כל שחיבין עליו כרת בידי שמים (שמעון התימני, יבמ' ד יג). וחרותה בידי שמים (חול' ג ב). הצבועים בידי שמים מיטמאין ובידי אדם אינן מיטמאין (נגעי' יא ג). (וכי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה) ומת, שתהא מיתתו בידי שמים (מכי' משפטים מסכ' דנזיקין טז, לב:). הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים (כתוב' ל.). —*לצאת ידי שמים: האומר לחבירו גזלתיך וכו' ר' יוחנן אמר בבא לצאת ידי שמים (ירוש' ב"ק י ט). התם דקא תבעי ליה, הכא בבא לצאת ידי שמים (ב"מ לז.). —

*ירא שמים: גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים (ר' חייא משמיה דעולא, ברכ' ח.). מפני שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר תאמר אותן אוכלסין שהרגתי שהיה בהם צדיק וירא שמים אחד (ר' לוי, מד"ר בראשי' מד). —*יראת שמים: שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים (רב, ברכ' טז:). הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (ר' חנינא, שם לג:). אין לו להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים שנאמר יראת יי' היא אוצרו (סוף משום רשב"י, שם שם). —*מורא שמים: ויהי מורא שמים עליכם (אנטיגנוס איש סוכו בשם שמעון הצדיק, אבי' א ג). ומורא רבך כמורא שמים (ר' אלעזר בן שמוע, שם ד יב). יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם (ריב"ז, ברכ' כח:). —*כבוד שמים: לכבוד עצמו עולה, לכבוד שמים לא כל שכן (שם נג:). — *מלכות שמים: מאי מפני גוה וכו' מפני גאוותה של מלכות שמים (רב שמואל בר יצחק, חגי' ה:). —*על מלכות שמים: למה קדמה שמע לוהיה אם שמע, אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך יקבל עליו עול מצות (רבי יהושע בן קרחה, ברכ' ב ב). איני שומע לכם לבטל ממני עול מלכות שמים אפי' שעה אחת (רבן גמליאל, שם שם ה). בשעה שהוציאו את רבי עקיבא להריגה זמן קריאת שמע היה והיו סורקין את בשרו במסרקות של ברזל והיה מקבל עליו על מלכות שמים (בבלי שם סא:). — *שם שמים: ונמצא שם שמים מתחלל (סנה' ו ד, אבי' א יא). כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי (ר' לויטס איש יבנה, אבי' ד ד). מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא (רבי יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק, יבמ' עט.). ואל יתחלל בי שם שמים (מד"ר רות ז). ועי' שם. — *לשם שמים: וכל העמלים עם הצבור יהיו עמלים עמהם לשם שמים (ר' גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא, אבי' ב ב). וכל מעשיך יהיו לשם שמים (ר' יוסי, שם שם יב). כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקים ושאינה לשם שמים אין סופה להתקים (ר' יוחנן הסנדלר, שם ד יא). כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקים ושאינה לשם שמים אין סופה להתקים, איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים זו מחלוקת הלל ושמאי, ושאינה לשם שמים

זו מחלוקת קרח וכל עדתו (סס ס יז). כל דרכיך יהיו לשם שמים (דא״ז ג).—*אבינו שבשמים: גלוז ומליו הוא את אביו שבשמים עליו (רמב״א, כלאי ט ח). ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים (ר״ע, יומא ח ט). כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים (ר״ה ג ח). ועל מי יש לנו להשען על אבינו שבשמים (סוטה ט טו). הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים (יהודה בן תימא, אבי ה כ). והיו פועלים יוצאים ועוסקים במלאכתן ויודעין שרצון אביהם שבשמים מעשיהם (מד״ר ויקר׳ לה).—*מן השמים ירחמו: משמשת כדרכה והולכת ומן השמים ירחמו (יבמ׳ יב:). אמר לו (ר׳ יוסי בן קסמא לר׳ חנינא בן תרדיון) חנינא אחי, אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכוה וכו׳ אמר לו מן השמים ירחמו, אמר לו אני אומר לך דברים של טעם ואתה אומר לי מן השמים ירחמו (ע״ז יח.). בנוהג שבעולם אדם שהולך לבקר את החולה אומר לו מן השמים ירחמו עליך (מד״ר קהלי א, כי ברוב חלומות).—*שמי מרום: נתלש הר סיני ונצב בשמי מרום (מד״ר פס״ם, מי זאת).—ובתפלה: נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום (קדושה). — *ובהשאלה, שמי קורה[1]): שתי שורות על פני כל המרתף ושתי שורות שאמרו מן הארץ ועד שמי קורה (ב״ם, פסחים ח:). היה מתמר ועולה (עשן הקטרת) כמקל עד שמגיע לשמי קורה, כיון שמגיע לשמי קורה ממשמש ויורד בכותלים עד שנתמלא הבית עשן (יומא נג.). אין להן שמירה אלא בטפח הסמוך לקרקע או בטפח הסמוך לשמי קורה (ב״מ מב.). — ובסהמ״א: יהי רצון מלפני השמים לרחם את בית חיינו (סדור רב עמרם גאון א, סכי וחמיסי). — ואמר המשורר: והבט רמיהם בהלם בשמיהם (ר״ש הנגיד, באשמרות ערב, בן תהלים ב, הברמן, 59). אם תאצר חכמה בגנזכי לבך לך טוב מלשמיך כי בה תאחז את קצות ההוד עד יעלה שיאך לשמיך (רמב״ע, הענק י, ברודי, סלח). קדרו שמיו ויחשרו מימיו (ר״י הלוי, יועץ ומקים, זמורה א, 28). רוח אנחות נשבה בו עד התקדרו בענן בכי שמי (ר״י חריזי, תחכמוני ט, טופורובסקי, 104). — ואמר המליץ: לחשרת גשמינו והדרת שמינו (ר״י הלוי, אגרת לר״ש הנגיד, זמורה א, 66). עד אבא אל ירושלים, בעזרת שמים (סס סס, 68) — *שמי ערץ, ואמר הפיטן: כי ארבות שמי ערץ עד אביב יפתחו בלי פרץ (ר״א קליר, יפתח ארץ, תפלת גשם). כסא רם ונשא קדם לשמי ערץ (יי׳ קנני, יוצר א שבועות). קרא ליעקב הנחתם בשמי ערץ (בחקו מוקדי ארץ, סס). גוף יענה במרץ לפני שוכן שמי ערץ (ר״י בן ראובן אלברגלוני, פחדתי מיולדי). חדשיו חצץ שוכן שמי ערץ (רסב״ג, אנוסים וענוסים, ביאליק-רבניצקי ב, 83). יום לכלה וחרץ יקום שוכן שמי ערץ (רמב״ע, התבוננו ונדעה). העמדתם (את צבא מרום) ברום שמי ערץ (ר״י הלוי, יזכרו פלאך). ועליו נגזר חרץ וקרץ משמי ערץ (ראב״ע, האספו מסכילים). שוכן גבהי רום שמי ערץ (ר״י נגארה, יפלאו זמירות, עולת תמיד כג). — ואמר המליץ: והחשבים להבין סודות שמי ערץ נבוכים הם בארץ (ר״י חריזי, תחכי, הקד׳, טופורובסקי, 7). ובקצת הלילות יעלו עליהם אורים נוצצים משמי ערץ (סס לה, 289). — *שמי שחק, ואמר המשורר: גם עוד יחדש שמי שחק (הוא, קבר כביא האמת, סס סס, 293). ועי׳ שַׁחַק, 7034. — *נהפכו שמיו על ארצו, במשמ׳ באה עליו פרענות: כי כשהגיד (ישעיה) על נתיצת עם או אבדן אמה גדולה יספרהו בלשון שהככבים נפלו והשמים אבדו ורגזו וכו׳ וזה כמו שיאמר אצל הערב למי שימצאהו פגע גדול נהפכו שמיו על ארצו (ר״מ א״ת מו״נ ב כט). — ואמר המשורר: וגבהי שמי עלי נהפכו (רמב״ע, אין בפי מלה, קונטרס ספיוטים מה, ברודי, 28). מי ראמין לשמועות דור נהפכו על ארצו שמיו (קלונימוס, אבן בחן, קרימונה ש״ח, ו:). ובין אשר נהפכו עליה שמים לאשר צאנה מאליפה (מחברות עמנואל כד, הברמן, 691). כמעט נהפכו שמיו על ארצו (ר״ם בן יוסף, אבן מספט, פי היובל לצונץ, 147). — *ובמשׁ׳ גלגלי שמים, ועי׳ גלגל: תנועת השמים (אמו״ר לראב״ד א ג, יד). עצמי השמים רבים וכו׳ (סס א ח, מא). הגלגלים ההם הנקראים שמים ורקיע (רמב״ם, יסודי התורה ג א). גלגל וגלגלים שמות לשמים העליונים

---

[1]) [עי׳ לעיל בהערה שבראש הערך].

(כ"ם ח"ח, פי' המלים הזרות). ואתה גם כן תמצא אריסטו יאמר בספר השמים והעולם כשהתחיל לבאר כי השמים בלתי הוים ולא נפסדים וכו' (הוח, מו"כ ב עו).

*שְׁמֵימִי, שְׁמֵימִי[1]), ת"ז, — מתיחס על השמים: himmlisch, Himmels- ; céleste ; heavenly

החכמות השמימיות (ר"י ח"ח, כוזרי ח מט). האש השמימית (סס ג כג). שדעת הפילוסוף האמתי שהגשמים השמימיים גשמים חיים (חמו"ר ח ח, מב). הגרמים השמימיים (סס סס, מג). הגשם החמישי השמימיי (סס סס, מט). וראו תחלה לעין ששה מיני גשמים גשם שמימיי וגשם יסודיי וכו' (סס ב ד ג, 64). והגשמים ששה סוגים השמימי, החי המדבר, החי הבלתי מדבר, הצמחים, המתצבים והיסודות הד' (התחלות הנמלחים לחלפרחבי). האלהיות והשמימיות והטבעיות (מחברות עמנואל ח, הברמן, 42). התאחדו בך הכחות השמימיות והטבעיות (סס יב, 348). כי יראו הגלגל שמימיי מתנועע (מנחת קנאות, קופמן, 18). יום עברה רומז על ענינים ארציים כהפסד אישיהם ונזקיהם או על ענינים שמימיים כפעולת כוכבים וחיבוריהם במיני ההפסד והאיבוד (זרחיה מברצלונה, פי' משלי יח ד, הסחר ב, 233). שמכח התמדת התנועה השמימיית על אופן אחד בעצמו יתבאר שהמניע הוא בלתי גשמי (ספורנו, אור עמים, כט:). ששיעורי הכמות המוגבלים הנמצאים בגרמים השמימיים יורה על תכלית מכוון מאיזה פועל מכוין (סס, נו.). כי על כן צדק עליו תאר עולם קטן יעורר המוסיק"ה העליונה שמימיית מלאכיית ואלהית (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה ח, פ:). שאנחנו נמצא מיני הגשמים שהם עשרה או תשעה בהכרח והט' מהם שמימיים והעשירי החומר (ר"י אלבו, העקרים ב יח). כי הלא אנכי מבטלת מערכת וגזירה שמימיית (ר"מ אלשיך, משלי ט יח). ועל מה שאמר איוב שהאל לרוב גדלו איננו מחשיב את המין האנושי וכו' אמר אליהוא שעל הפך זה יעידו תנועית השמימיים אשר עם רב גבהם ורב מעלתם הם בהכרח מסודרות לצרכי הנפסדים (מספט לדק לחיוב, הקד', ה). אבל כשיראה לחכמים שלא תהיה התקופה השמימית מסכמת עם מזגי העתים וכו' אז הם מעתיקים המועדות הדתיות (כ"ם פסנהיים, יריעות שלמה ח ג, יח.).

שְׁמִינִי, ת"ז, נק' שְׁמִינִת, — מספר סידורי שאחר המספר שביעי, — : achter ; huitième ; eighth

א) במנית בני אדם או דברים שאין בהם רוח חיים לפי זמנם או מקומם: אליאל השבעי יוחנן הַשְּׁמִינִי אלזבד התשיעי (דהי"ח יב יח–יב). להקוץ השבעי לאביה הַשְּׁמִינִי (סס כד י). השבעי ישראלה וכו הַשְּׁמִינִי ישעיהו וכו' התשיעי מתניהו (סס כה יד–יו). יששכר השביעי פעלתי הַשְּׁמִינִי (סס כו ה). — ב) ובמנית ימים החל במעשה ידוע, ביום ההלדת, בראשית החג, בימי הטהרה וכדומה: כן תעשה לשרך לצאנך שבעת ימים יהיה עם אמו ביום הַשְּׁמִינִי תתנו לי (שמות כב כט). ויהי ביום הַשְּׁמִינִי קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל (ויקר' ט ח). אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים וכו' וביום הַשְּׁמִינִי ימול בשר ערלתו (סס יב ב–ג). והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו וכו' וביום הַשְּׁמִינִי יקח שני כבשים תמימים (סס יד ט–י). והביא אתם ביום הַשְּׁמִינִי לטהרתו אל הכהן (סס סס כג). וכי יטהר הזב מזובו וספר לו שבעת ימים לטהרתו וכו' וביום הַשְּׁמִינִי יקח לו שני תרים וכו' (סס יה יד). ואם טהרה מזובה וספרה לה שבעת ימים ואחר תטהר וביום הַשְּׁמִינִי תקח לה שתי תרים וכו' (סס סס כח–כט). שור או כבש או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום הַשְּׁמִינִי והלאה ירצה לקרבן אשה ליי' (סס כב כז). שבעת ימים תקריבו אשה ליי' ביום הַשְּׁמִינִי מקרא קדש יהיה לכם (סס כג לו). תחגו את חג יי' שבעת ימים ביום הראשון שבתון וביום הַשְּׁמִינִי שבתון (סס סס לט). וגלח ראשו ביום טהרתו ביום השביעי יגלחנו וביום הַשְּׁמִינִי יבא שתי תרים או שני בני יונה אל הכהן (במד' ו ט–י). ביום הַשְּׁמִינִי נשיא לבני מנשה גמליאל בן פדהצור (סס ז נד). ביום הַשְּׁמִינִי עצרת תהיה לכם (סס כט לה). ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכו' שבעת ימים

[1]) [צירה זה נכונה בדקדוק, אך במסרת הדבור נוהגת המבטא שְׁמַיְמִי.]

ושבעת ימים ארבעה עשר יום ביום הַשְּׁמִינִי שלח את העם (מ״א ח סה–סו). שבעת ימים יכפ״ו את המזבח וכו׳ והיה ביום הַשְּׁמִינִי והלאה יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם ואת שלמיכם (יחזק׳ מג כו–כז). ויעשו חג שבעת ימים וביום הַשְּׁמִינִי עצרת כמשפט (נחמ׳ ח יח). ויעשו ביום הַשְּׁמִינִי עצרת כי חנכת חבית עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים (דהי״ב ז ט).— ג) ובמנית ימים, חדשים ושנים בתוך יחידת זמן גדולה יותר, כשבוע, בחדש, בשנה, בשנות שמטה ויובל וכדומה: ובשנה האחת עשרה בירח בול הוא החדש הַשְּׁמִינִי כלה הבית (מ״א ו לח). ויעש ירבעם חג בחדש הַשְּׁמִינִי וכו׳ ויעל על המזבח אשר עשה בבית אל בחמשה עשר יום בחדש הַשְּׁמִינִי (שם יב לב – לג). בחדש הַשְּׁמִינִי בשנת שתים לדריוש היה דבר יי׳ אל זכריה (זכר׳ א א). השמיני להדש הַשְּׁמִינִי סבכי תחשתי לזרחי (דהי״א כז יא).— ובתו״ם: זב שראה שתי ראיות שוחטין עליו בשביעי, ראה שלש שוחטין עליו בשמיני שלו וכו׳ והזבה שוחטין עליה בשמיני (פסח׳ ח ה). ביום הראשון ששה מקריבין שנים שנים וכו׳ בשמיני חזרו לפים כברגלים (סוכה ה ו). ומה אלו טעה והניח את השבט על שמיני ועל שנים עשר שמא עשה כלום (ב״מ, נזיר ה ג). היה מזה בשלישי ובשביעי ומגלח בשביעי ומביא קרבנותיו בשמיני, ואם גלח בשמיני מביא קרבנותיו בו ביום (ר״ע, שם ו ו). בשמיני במוצאי שביעית עושין לו בימה של עץ וכו׳ (סוטה ז ח). השביעי בסלת, השמיני בחביתין, התשיעי ביין (תמיד ד ג). ביום השמיני היה מביא שלש בהמות (נגעי יד ז) ואם הקריבום ביום השמיני כשרים (פרה א ד). הבכור והמעשר והפסח כשרים מיום השמיני והלאה ואף ביום השמיני (שם שם). הזה וכו׳ משביעית שמינית וחזר והזה שמינית כשרה (שם ד ג).

א. **שְׁמִינִית,** ש״נ, — כלי מכלי הנגון, שהיו בו שמונה נימים: למנצח על הַשְּׁמִינִית מזמור שיר (תהל׳ ו א). למנצח על הַשְּׁמִינִית מזמור לדוד (שם יב א). ומתתיהו ואליפלהו ומקניהו ועבד אדום ויעיאל ועזיהו בכנרות על הַשְּׁמִינִית לנצח (דהי״א יה כא).

ב. ***שְׁמִינִית,** ש״נ, — הלק שמיני מן היחידה, ובפרט חלק שמיני בלג: אין פוחתין לעניים בגורן כחצי קב חטים וקב שעורים וכו׳ רביעית שמן, ר׳ עקיבא אומר שמינית (פאה ח ה). וכמה תהא בתרומת מעשר של דמאי וווליכנת לכהן, אחד משמנה לשמינית (תרומ׳ יא ח). איזהו דם תבוסה, המת שיצא ממנו שמינית בחייו ושמינית במותו (ר״ע, אהל׳ ג ה). היה מוכר לחבירו לגין וחצי לגין רביעיות ושמיניות (תוספת׳ ב״ב ה ח). תני חצי שמינית טברנית הישנה (ירוש׳ שבת ח א). ובפתגם סתום: ת״ח צריך שיהא בו אחד משמנה משמינית (רב חייא בר אשי בשם רב, סוטה ה.). — ובספה״א: אם רצית לחלק פ״ד וג׳ חמשיות וג׳ רביעיות על י׳ וב׳ שלישיות וג׳ שמיניות הנה המורה הראשון לכל אלו השברים הוא ק״כ (רלב״ג, מעשה חושב ב ה, 76). — ואמר המשורר: קחה ראשית שמיניתו ואחר כן רביעיתו (ראב״ע, בפי כל, כהנא א, 103). — *ובתורת המוסיקה במשמ׳ Octave: היו״ד מורה על השמינית הנקראת (אוטאבה) כי כמו שמספר עשר יכלול כל המספרים וכו׳ כן הנגון הזה הנקרא שמינית וכו׳ הוא כולל לכל הנגונים (ר״י מוסקאטו, נפוצות יהודה א, א:). וכן בהתחבר היו״ד הראשונה עם הה״א הסמוכה לה עולה מספרם ט״ו שהוא הקוינטאדיצימ״ה היינו שמינית מכופלת (שם שם, ב.). ואם מספר התנועות בקול אחד כפול מהשני נקרא היחס ההוא שמינית הקול (אקטאווע) (יאזועל, למודי הטבע, עא.)

***שְׁמִיעֵאל,** — שם מלאך: בשעה שמגיע זמן לומר שירה שמיעאל המלאך השר הגדול והנכבד והנורא עומד על חלוני רקיע לשמוע ולהקשיב קול שירות ותשבחות (ר״י מוסקאטו, נפוצות יהודה א, ב:). ועי׳ שְׁמוּעִיאֵל.

***שְׁמִיעָה,** ש״נ, —שה״פ מן שָׁמַע, Gehör; ouie; hearing: אין חיבין על שמיעת הקול ועל בטוי שפתים (ר״י הגלילי, הור׳ ב ה). הנשיא חיב בכלן חוץ משמיעת הקול (ר״ע, שם שם). על שמיעת הקול ועל בטוי שפתים ועל טמאת מקדש וקדשיו בית דין פטורין (ר׳ שמעון, שם שם ז). אלו

סביאין קרבן עולה ויורד על שמיעת הקול ועל במוי שפתים וכו' (כרית' ג ז). והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים ואלו הן, בתלמוד, בשמיעת האזן, בעריכת שפתים וכו' (אב' ו ה). היא שמיעת הקול היא הרכנת ראש (ר' מנא, ירוש' תרומ' א א). לשמיעת הקול פעם אחת (הוא, שם שם). הולכין אחר שמיעת בת קול, מאי טעמא ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו (ר' אלעזר, ירוש' שבת ו א). נלך אחר שמיעת בת קול (ר' יוחנן ורשב"ל, שם שם). נלך בתר שמיעת בת קול (ר' יונה ור' יוסה, שם שם). לא תהא שמיעת גדולה מראייה (ר"ה כה:). והקב"ה נותן בו (באדם) רוח ונשמה וקלסתר פנים וראיית העין ושמיעת האוזן (ת"ר, נדה לא.). כך ישראל שבמצרים הקדימו אמנה לשמיעה, הדא הוא דכתיב ויאמן העם וישמעו (ר' אחא ברבי זעירא, מד"ר שה"ש ב ג, בתפוח בעצי היער). כך ישראל בסיני הקדימו עשייה לשמיעה שנאמר נעשה ונשמע (הוא, שם שם). — ובמשמ' השמעה: שמיעה אחת השמיע הקב"ה את קולו בסיני והרעיש את כל העולם כולו (פסיק' רבתי, י' הדברות קמייתא, ק.). — ובספה"א: י"ב פשוטות וכו' יסודן שמיעה, ראיה, ריחה וכו' (פי' יצירה א לאבוסהל דונש בן תמים). ראיה שמיעה ריחה וטעם ומשוש (אסף הרופא, ס' רפואות, כ"י). — ואמר הפיטן: ולשתי שמיעות נחלק קול רעם (תולדות נוס, יוצר א שבועות).

שְׁמִיעוּת, ש"נ, — מה שנשמע מתוך דבר, שמועה ותורה, ואמר הפיטן: רצף ריווי רעיפתם שאנן שפר שמיעותם תוכן תלי תורותם (ינאי, אימת.ה איום, קרוב' שבועות, זולאי, רפד).

א. **שָׁמִיר**, ש"ז, כנ' שְׁמִירוֹ, — ביחוד בצרוף שמיר ושית, שדה שהוא שמור ומושת כאלו חצדת עד למועד אחר, ועל כן עלו עליו קוצם וקשה לגשת אליו [1]: ואשיתהו בתה לא יזמר ולא יעדר ועלה שָׁמִיר ושית (ישע' ה ו). והיה ביום ההוא יהיה כל מקום אשר יהיה שם אלף גפן באלף כסף לַשָּׁמִיר ולשית יהיה בחצים ובקשת יבא שמה כי שָׁמִיר ושית תהיה כל הארץ וכל ההרים אשר במעדר יעדרון לא תבוא שמה יראת שָׁמִיר ושית (שם ז כג–כה). כי בערה כאש רשעה שָׁמִיר ושית תאכל (שם ט יז). והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה ובערה ואכלה שיתו ושְׁמִירוֹ ביום אחד (שם י יז). מי יתנני שָׁמִיר שית במלחמה אפשעה בה אציתנה יחד (שם כז ד). על אדמת עמי קוץ שָׁמִיר תעלה (שם לב יג). —ובספה"א, במליצת הכתוב במשמ' קוץ: וכן יהיו סופדים על אדמת עמי שתעלה ותצמיח קוצים ושמירים (רד"ק, ישע' לב יג). — ואמר המשורר: והרבה הזמיר בשית ושמיר (דונש, דעה לבי, אלוני, שט). וגמלו אבנים שקדים ושית בעצים בגן אל יהי צץ ושמיר (רמב"ע, הענק א, ברודי, שכז). שדה חרוץ יבול יתן בעתו, שדה עצל פני כלו שמירים (מנחם מלונזנו, דרך חיים).

ב. **שָׁמִיר**, ש"ז, —אבן קשה [1]: חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שָׁמִיר (ירמ' יז א). כְּשָׁמִיר חזק מצר נתתי מצחך (יחזק' ג ט). ולבם שם שָׁמִיר משמוע (זכרי' ז יב). — ובתו"מ: משחרב בית המקדש בטל השמיר ונופת צופים (סוטה ט יב). עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן פי הארץ ופי הבאר וכו' והשמיר והכתב והמכתב והלוחות (אב' ה ו). מה טיבו של שמיר הזה, בריה הוא מששת ימי בראשית וכיון שהיו מראין אותו לאבנים היו מתפתחות לפניו כלווחין של פינקס וכו' (ר' יודה, ירוש' סוטה ט יד). שמיר שבו בנה שלמה את בית המקדש (ת"ר, בבלי שם מח:). שמיר למאי אתא מיבעי ליה לכדתניא אבנים הללו וכו' כותב עליהן בדיו ומראה להן שמיר מבחוץ והן נבקעות מאליהן (שם שם). שמיר זה ברייתו כשעורה ומששת ימי בראשית נברא ואין כל דבר קשה יכול לעמוד בפניו, במה משמרין אותו

---

[1] [עי' שַׁיִת, הערה.]

[1] [במקרא שָׁמִיר היא סתם אבן קשה מאבני השדה. ואף אפשר שיש כאן גזירה מן ב. שמר או שָׁמַר, כלשון מִשְׁמַר, מסמר, בהקבלה אל צִפֹּרֶן. אבל האגדה התלמודית דרשה את המלה בדרכים שונות, כמובא בדגמאות מתו"מ וספה"א, והיום נוהגת המלה כשם לאבן הנקראת emery; émeri; Schmirgel, ע"פ דמיון השם.]

כורכין אותו בספוגין של צמר ומניחין אותו באיטני של אבר מלאה סובי שעורים (ת"ר, שם שם, וכעין זה תוספתי שם עו א). — ובסהמ"א: ויתנו לו (לאלכסנדר) עטרה מן שמיר השוה ככרים רבים (יוסיפון גינצבורג, קז). — ואמר הפיטן: ישועת אבות שכחו בנים ושתו ליבם כשמירי אבנים (ינאי, ישועת אבות, קרובי לתלת דפורענותא, זולתי, ם). — ואמר המשורר: אם יש לבבך כשמיר ירך לרב דראוני (רסב"ג, כתר בקראי, ביאליק-רבניצקי א, 4). תהי לעד תהלתו שמורה ועל שמיר בעט ברזל חרושה (הוא, הלמור או דרור, שם שם, 43). אך הלבבות כשמירים חזקו כי נשאו כזאת ולא נגזרו (הוא, בימי יקותיאל, שם שם, 55). אמת עב ימינו תהכלים עננים ועבים לנגדה חזקים כשמיר (רמב"ע, הענק א, ברודי, סבז). ותקדח אש מומח מאבניו וכפטיש תפוצץ את שמיריו (ילחק אב עזרא, הממך הזמן, בן-מנחם, יג). אני סלע ופטיש תאוהי, לבבי צור אבל יצרי שמירי (אברהם בדרשי, חרב מתהפכת). בזאת יבחנו לאל בני איש הלבותם קשים כשמירים (מנחם מלונזא.ו, דרך חיים). אשר כו אוצרות שיר לא ערכו זהב ולא גזרי שמירים (משה דרעי, לריח סיך, לקו"ק סע).

א. *שְׁמִירָה, ש"נ, — שה"ש מן שָׁמַר, Bewachung; garde; guard: ארבעה אבות נזקין וכו' הצד השוה שבהן שדרכן להזיק ושמירתן עליך (ב"ק א א). כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נזקו (שם שם ב). אין לו שמירה (לשור המועד) אלא סכין (ר' אליעזר, שם ד ט). מסמר וכו' העשוי לשמירה טהור (כלים יג ה). המוסר מפתחו לעם הארץ הבית טהור שלא מסר לו אלא שמירת המפתח (טהר' ז א). חצר בית שמירה (רבי אימי בשם ר"ש בן לקיש, ירוש' מעשר' ג ה). כי תצא וכו' ונשברת וכו' הא אם אינו יוצא אינו צריך ליה שמירה (ר' חייא בר בא, שם שבת ב ג). שמירת נזקין כשמירת קניין (שם ב"ק ד א). הנתפש לסרדיוט (בחלום) שמירה נעשת לו, נתנוהו בקולר הוסיפו לו שמירה על שמירתו (ברכ' נז.). אדם שמירת גופו עליו (ב"ק ד.). שמירת קדירות קבל עליו בעל החצר ואפילו נשברו ברוח (רבא, שם מז:). כספים אין להם שמירה אלא בקרקע (שמואל, ב"מ מב.). אברהם שאין כתוב בו שמירת שבת ירש את העולם במדה וכו' אבל יעקב שכתוב בו שמירת שבת וכו' ירש את העולם שלא במדה (ר' יוחנן בשם ר"י חלפתא, מד"ר ברא' יא). על שמירת יום של שבת בן דוד בא (ר' יוחנן, שם שמות כה). יש פקידה לשמירה ופקודתך שמרה רוחי (שם במד' ד). — מ"ר שמירות: וכולם ששינו את שמירותיהן שלא מדעת הבעלים חייבין (ירוש' כתובו' ע ה). — ובסהמ"א: טרפה לא הבאתי אליך, והלא דברים קל וחומר ומה אם טרפה ששומר שכר פטור עליה לא באת על ידו, קל וחומר אם נתרשל בשמירתן שהוא חייב בה על כל פנים (מדה"ג ברא' לא לט, מרגליות, תקנא). מלאכת הרפואה תכליתה הראשון מכוון לג' חלקים החלק הא' שמירת הבריאות והחלק הב' הסרת החולי (ס' הירח א, במכתת קנאות לאבא מארי). ענו היהודים תשועתנו היא שמירת דתנו (שבט יהודה, השמד הד'). ואחר שנסע מצאני שיך סאלים וכו' שבא עם הכאוניה מארץ מצרים לשמירת הדרך (חיד"א, מעגל טוב, 2). — ואמר המשורר: ואשה פקידה על שמירת בית ולפה שמירת גוף ולשפתים (ר"ש הנגיד, תחלת זכות, בן משלי, אברמסון, 338). — *כח השמירה: כי הם שלשה כחות, ואלו הם: כח השמירה וכו', וכח הזכרני שיזכור מה ששמר, וכח שלישי שישוב האדם לזכור מה ששכח ממה שכבר שמר אותו (גרשון בן שלמה, שער השמים ג ע). כח השמירה, והוא שישמור האדם מה שישמע או מה שיראה (שם שם). כח השמירה אפשר שהוא כח הזכרנות עצמו, אבל שמו הפרש בינו ובין הזכרנות באמרו שהשמירה שישמר בלי הפסק והזכרנות הוא ההפסק וכו' (שם שם). — *ובמשמ' העמדה וקיום: ויבקש הזרע ההוא כמו המעשה ההוא לחכמה הנפלאה התקועה הנקראת אצלם טבע, והוא כח משתדל בשמירת המין (ר"י א"ת, כוזרי ה י). ופעלים ג"כ הועילו בשמירת הצמחים (אמו"ר א ו, כה). שבגוף אישי האדם דברים מכוונים, מהם מה שכוון בהם שמירת אישו, ככלי המזון, ומ־ם מה שכוון בהם עמידת מינו ככלי ההולדה (ר"ם א"ת, מו"נ א עב). — *ובמשמ' מִשְׁמָר: כשיפילי ההר שם היתה שמירה אחת ולו נתן ישראל עובר בגבולו מכם (חיד"א,

מעגל טוב, 12). ובאנו לעיר מונץ ושם יש שמירות ופונטים וכו' וכמה פעמים השמירות בכנסה ויציאה שאלונו על המכס (סס, 126).[1]

ב. *שְׁמִירָה, ש"נ, - כמו ב. שָׁמִיר, ואמר המשורר: לחקה בעט ברזל ועופרה, עלי שור לחרשה בצפרן ושמירה (סו"ת סגלוי מן הנגי' 279).

שמם, ממנו *הִשְׁתּוֹמְמוּת, מְשַׁמָּה, שׁוֹמֵם, שׁוֹמֵמָה, שַׁמָּה, שָׁמֵם, *שִׁמֵּם, שְׁמָמָה, שִׁמְמָה, שִׁמָּמוֹן, *שִׁמְמוּת, ועי' ישם, 2187.

שָׁמֵם, פ"ע, שָׁמְמָה, שָׁמֵמּוּ, שַׁמּוּ, שָׁמּוּ, יִשֹּׁם, יָשֹׁמּוּ, — שָׁמְמָה הארץ, העיר, וכדו', חָרְבָה, נעזבה, הפכה לִשְׁמָמָה, היתה ריקה ושואה, Öde, leer sein; être désert, vide; to be deserted, empty: שֹׁמּוּ שמים על זאת ושערו חרבו מאד (ירמ' ב יב). וְשָׁמְמוּ הרי ישראל מאין עובר (סס לג כח). שמעתי את כל נאצותיך אשר אמרת על הרי ישראל לאמר שממה[2] לנו נתנו לאכלה (סס לה יב). כשמחתך לנחלת בית ישראל על אשר שָׁמֵמָה כן אעשה לך (סס סס יה). על הר ציון שֶׁשָּׁמֵם שועלים הלכו בו (איכה ה יח). — ושמם האדם, היה עזוב, וגם במשמ' השתומם, ותפלא: יָשֹׁמּוּ על עקב בשתם האומרים לי האח האח (תהל' מ יו). יָשֹׁמּוּ[3] ישרים על זאת ונקי על חנף יתערר (איוב יז ח): — ושמם האדם על חרבן ארץ וכדומה, נדהם וחרד והשמתי אני את הארץ וְשָׁמְמוּ עליה איביכם הישבים בה (ויקר' כו לב). והבית הזה יהיה עליון כל עבר עליו יִשֹּׁם ושרק ואמרו על מה עשה יי' ככה לארץ הזאת ולבית הזה (מ"א ט ח, וכעין זה דהי"ב ז כא). כאשר שָׁמְמוּ עליך רבים כן משחת מאיש מראהו וכו' (ישעי' נב יד). לשום ארצם לשמה שרוקת עולם כל עובר עליה יִשֹּׁם ויניד בראשו (ירמי' יח יו). ושמתי את העיר הזאת לשמה ולשרקה כל עבר עליה יִשֹּׁם וישרק על כל מכתה (סס יט ח). והיתה אדום לשמה כל עבר עליה יִשֹּׁם וישרק על כל מכותיה (סס מט יז). מקצף יי' לא תשב והיתה שממה כלה כל עבר על בבל יִשֹּׁם וישרק על כל מכותיה (סס נ יג). חרדות ילבשו על הארץ ישבו וחרדו לרגעים וְשָׁמְמוּ עליך (יחזק' כו יו). כל ישבי האיים שָׁמְמוּ עליך ומלכיהם שערו שער רעמו פנים (סס כז לה). כל יודעיך בעמים שָׁמְמוּ עליך בלהות היית ואינך עד עולם (סס כח יט). ועי' שׁוֹמֵם, עמ' 6975. —ובתו"מ: רחם ה' אלהינו וכו' עלינו וכו' ועל העיר האבילה והחריבה וההרוסה והשוממה (ירוש' ברכי ד ג). פעם אחת נכנס (הלל) לעזרה ומצא אותה שוממת אמר ישמו בתיהן של אילו שהשמו את בית אלהינו (סס חגי' ב ג). בעקבות משהא חוצפא יסגא וכו' והגליל יחרב והגבלן ישום (סוטה מט:). אנשי תשם וכו' שהשימו את העולם וכו' ושגרמו לעולם שישום (ר' אחא, מד"ר ברא' כו). יצא כורש לטיל במדינה וראה המדינה שוממת אמר מה טיבה של מדינה זו שוממת, איכן הם הזהבים, איכן הם הכספים (מד"ר סה"ש ה, קמת' א:י). שממה עלי נפשי כשאני עוברת על ביתך והוא חרב (סס איכה פתיח', ר' יוחנן פסח). — ובספהמ"א: איזהו קוסם זה העושה מעשה משאר המעשיות כדי שישום ותפנה מחשבתו מכל הדברים (רמב"ם, עבודת כוכבים יא ו). שומם הוא אמצעי בין מתאבל ושמח (ספר המדות לארסטו ג ו). ושלות היריאים: שמחת השוממים (מוסרי הפלוסופים א ז). ואמר רביטן: טבעו טירותי ופי צר דמם, וכל עובר עלי שרק ושמם (ר"א קליר, איכה אספתי, קינ' ט'ב). — ואמר המשורר: ושממו אביוניו בהעלימו עיניו (תלמידי מכסס, לגבור בתעודה, סעז"ס 5). לזאת אשם וישתומם לבבי (רסב"ג, אהה לי מזמן, ביאליק-רבניצקי א, 63). אבכה עלי בתי מידעי כי נשאו גם שממו מדור (רמב"ע, הענק ז, גרודי, סקט). אימתי עדן שממת (רא"ע, אימתי, סעס"ם, 154). שממו בנותי החלם שבי עד לחורב (הוא, איך אכי, איגר 150). — ואמר המליץ: ויאמר השר אל תחרד הדוד ואל תשם (מחברות עמנואל יז, הברמן, 448).

---

[1] [בדבור באידית נוהג הצרוף שמירה־מצות, כאלו מַצּוֹת שְׁמִירָה בעבר', אבל הצורה הנכונה בעבר' היא מצה שמורה, מצות שמורות.]

[2] [כך כתיב; קרי: שָׁמֵמוּ.]

[3] [אמנם במקום זה כונת הכתוב לקריאה יִשַּׁמּוּ במשמ' ינשמו לרוחה, ועי' בפרושו החדש של העורך.]

— נִפעַ׳, נָשַׁמָּה, נָשַׁמּוּ, נְשַׁמָּה, נְשַׁמּוֹת, כמו קל: והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם והכריתה את בהמתכם והמעיטה אתכם ונשמו דרכיכם (ויקר׳ כו כב). נשמו מסלות שבת עבר ארח (ישע׳ לג ח). כי ימין ושמאול תפרצי וזרעך גוים יירש וערים נשמות יושיבו (שם נד ג). עוד ישמע במקום הזה אשר אתם אמרים חרב הוא מאין אדם ומאין בהמה בערי יהודה ובחצות ירושלם הנשמות מאין אדם ומאין יושב ומאין בהמה קול ששון וקול שמחה (ירמ׳ לג י). ונשמו מזבחותיכם ונשברו חמניכם (יחזק׳ ו ד). ונתתי את ארץ מצרים שממה בתוך ארצות נשמות ועריה בתוך ערים מחרבות תהיין שממה ארבעים שנה (שם כט יב). ונשמו בתוך ארצות נשמות ועריו בתוך ערים נחרבות תהיינה (שם ל ז). בתתי את ארץ מצרים שממה ונשמה ארץ מלאה (שם לב יה). והארץ הנשמה תעבד תחת אשר היתה שממה לעיני כל עובר ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן עדן והערים החרבות והנשמות והנהרסות בצורות ישבו וידעו הגוים אשר ישארו סביבותיכם כי אני יי׳ בניתי הנהרסות נטעתי הנשמה (שם לו לד–לו). עבשו פרדות תחת מגרפתיהם נשמו אצרות נהרסו ממגרות (יואל א יז). ונשמו במות ישחק ומקדשי ישראל יחרבו (עמוס ז ט). ושבתי את שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו (שם ט יד). הכרתי גוים נשמו פנותם החרבתי חוצותם מבלי עובר (צפני׳ ג ו). תהי טירתם נשמה באהליהם אל יהי ישב (תהל׳ סט כו). — ונשם האדם, נדהם והרד: והיה ביום ההוא נאם יי׳ יאבד לב המלך ולב השרים ונשמו הכהנים והנביאים יתמהו (ירמ׳ ד ט). למען יחסרו לחם ומים ונשמו איש ואחיו ונמקו בעונם (יחזק׳ ד יז). על יומו נשמו אחרנים וקדמנים אחזו שער (איוב יח כ). האכלים למעדנים נשמו בחוצות (איכה ד ה). — ואמר המשורר: זמרה וזמם עת רצין ורב ניבו נבזת נ ש מ ם (רשב״ג, אלהים אל דמי, ביאליק-רבניצקי ב, 205).

— הִפעִ׳, הֵשַׁמּוֹת, הֲשִׁמֹּתִי, הֲשִׁמּוֹתִי, הֵשַׁמּוּ, מְשִׁמִּים, הֲשִׁמֵּם, אַשִׁמֵּם, יַשִּׁים, יַשְׁמֵם, נַשִּׁים, — השם את הארץ, את העיר, את יבול השדה, וכדו׳, עשה אותן שממה וחרבה: ונתתי את עריכם חרבה והשמותי את מקדשיכם וכו׳ והשמתי אני את הארץ ושממו עליה איביכם הישבים בה (ויקר׳ כו לא–לב). ונירם אבד חשבון עד דיבן ונשים עד נפח אשר עד מידבא (במד׳ כא ל). ותכבד יד יי׳ אל האשדודים וישמם (ידע ה ו). שפך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך ועל משפחות אשר בשמך לא קראו כי אכלו את יעקב ואכלהו ויכלהו ואת נוהו השמו (ירמ׳ י כה, וכעין זה תהל׳ עט ז). אם לוא יסחבום צעירי הצאן אם לא ישים עליהם נוהם (שם מט כ, וכעין זה שם נ מה). ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם למען אשמם (יחזק׳ כ כו). ונתתי יארים חרבה ומכרתי את הארץ ביד רעים והשמתי ארץ ומלאה ביד זרים (שם ל יב). והשמתי את פתרס (שם שם יד). והשמתי גפנה ותאנתה וכו׳ ושמתים ליער (הוש׳ ב יד). וגם אני החליתי הכותך השמם על חטאותיך (מיכה ו יג). — ובמאמר סתום: אך עתה הלאני השמות כל עדתי (איוב יו ז). — ובהשאלה למצב רוח שומם: ואבוא אל הגולה וכו׳ ואשב שם שבעת ימים משמים[1]) בתוכם (יחזק׳ ג יה). והשמותי עליך עמים רבים ומלכיהם ישערו עליך שער בעופפי חרבי על פניהם וחרדו לרגעים איש לנפשו ביום מפלתך (שם לב י). — ובס״מ״א: ה ש י מ ו נ ו ם עד נפח (רש״י, ויקר׳ כא ל). השמם, ל ה ש מ י מ ך על חטאתך (שם, מיכה ו יג). הכתיך ו ה ש מ מ ת י ך (ראב״ע, שם ו יג). — ואמר הפיטן: השמים המה ה ש מ י מ ו ם (ינאי, אחדים אמודים, קרובי ברכה׳, זולאי, יד). הלבנו בכפור אשמים, ושוטן מה י ש מ י ם (ר״א קליר, אפיק מען, תפלת גשם). — ואמר המשורר: ושוסינו עתידותיו ובאנו שעריו ו ה ש מ נ ו מכונות (ר״ש הנגיד, מתי סכל, ססון, עו; הברמן א, 79). שממות עולם ה ש מ נ י ויקח מחמד עיני (ראב״ע, אב הבן, כהנא א, 34). בת עמי בכי ואל תדומי, לשיד יום זה ה ש ו מ י (הוא, אוי כי לבי, איגר 172). לצים שפתם ה ש ם (הוא, אפארה בעד, שם 231). ה ש מ ו נ י שגיאותי וחרפה לבי שברה (הוא, אין לי פה, שם 239).

---

[1]) [כאן במשמ׳ ריק מדבור, דומם. ולפי פירושו של העורך לאיוב ב יב—יג הכינה גם שם: ויזרקו עפר על ראשיהם וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות השמים ואין דובר אליו דבר, בהעברת המלת השמים(ה) מפס׳ יב אל יג.]

—הפע', הָשַּׁמָּה, הָשַּׁמּוּ, — נעשה שומם ונשם, ריק ודומם: אז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי הָשַּׁמָּה וכו' כל ימי הָשַּׁמָּה תשבת (ויקר' כו לד—לה). והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתתיה בָּהְשַׁמָּה מהם (שם שם מג). פנו אלי וְהָשַּׁמּוּ ושימו יד על פה (איוב כא ה). עד רצתה הארץ את שבתותה כל ימי הָשַּׁמָּה שבתה (דהי"ב לו כא). — ובתו"מ: אנשי השם וכו' שהשימו את העולם ושהושמו מן העולם (ר' אחא, מד"ר ברא' כו). — ובספה"א: ומתה זמורה עליהן בשביל שלא יושממו ויפלו (ר"ס, ערוני יא.).

—התפ', אֶשְׁתּוֹמֵם, תִּשּׁוֹמֵם, יִשְׁתּוֹמֵם, — תמה, השתאה, התפלא, erstaunen; s'étonner; to be astonished: וירא כי אין איש וַיִּשְׁתּוֹמֵם כי אין מפגיע (ישע' נט יו). ואביט ואין עזר וְאֶשְׁתּוֹמֵם ואין סומך (שם סג ה). ותתעטף עלי רוחי בתוכי יִשְׁתּוֹמֵם לבי (תהל' קמג ד). אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תִּשּׁוֹמֵם (קהל' ז יו). וָאֶשְׁתּוֹמֵם על המראה ואין מבין (דנ' ח כז). —ואמר בן סירא: יורדי הים יספרו קצהו לשמע אזננו נשתומם (ב"ס גני' מג כד). —ובתו"מ, גם כמו נפע': ובני אדם מתמעטין והדרכים משתוממין (ספרא לג.). שמים שהבריות משתוממים עליהן לאמר של מה הן, של אש הן, של מים הן (מד"ר ברא' ד). התחיל מיצר על הדבר וכו' עם שהוא עומד ומשתומם על הדבר הוציא דבר יתר מפיו (פסיק' רב' לג, אנכי אנכי, קנ:). —ובספה"א: יתמהו מגערתו כאדם שמשתומם ועומד מגערת המאיים עליו (רס"י, ברא' א ו). ואני מיחס זה והדומה לו מדברי הנבואה אל העברים מפני שהנבואה מדברת בלשונם ומנהגם ואל תשתומם מזה (ר"י א"ת, ספ"ם לריב"ג, שמה). אך החשק תועלותיו נעלמות מפני שבני אדם משתוממים בו ונפסקים ממעשיהם ותנועותם בבואו (הוא, מו"ה, הנהגה ה). שינהג במדת אנשי הפרישות המואסים בעולם הזה ולהשתומם מהעולם ויושביו (שם, הנעמון ד). כל רוצה עשיר וכל מסכית שליו וכל מימר משתומם (הוא, תקון מדות הנפש לרשב"ג מא). ולא יהיה משתומם ביחידות ובבדידות וכו' וישתומם במלא עם (הוא, כוזרי ג א). רבתה מרה שחורה בגופו עד שנשתוממה נפשו ובעתתו רוח רעה (ר"י עקנין, ס' מוסר ג טז). אינו ממהר להשיב אלא משתומם זמן כשיעור פתיחת שביל שבראשו (שם ה כא). הלכה לביתה בכעס גדול, בוכה ומשתוממת (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ג, ענעלאו, 128). חייב אדם לבכות על מת בכיה ממוצעת, לא שיצעק תמיד ויבכה וישתומם (שם שם, 519). מתאבל לעיניהם ובוכה ומשתומם עמם (שם ד, 284). וצריך תלמיד חכם להיות תמיד דואג ומשתומם ובוכה ונאנח בלבו על עונות שעשה וכו' (שם שם, 410). השתוממתי במדברות ולא ראיתי שממה כשממות העוני (שם שם, 413). — ואמר המשורר: ובית דין לחמשה הם זקוקין בנכסיהן אפיטרופין להקים למשתומם וליתומים מרודים ולשבוים וכורתים ממרדים (רה"ג, מי"מ וס"ס, קבולת קונטרסים, 98). והשתוממו כלם למען סר צלם (לגבור בתעודה, חשוי תלמידי מנחם, 4). לזאת אשם וישתומם לבבי ושבעתי עדי נשף נדדים (רשב"ג, אהה לי מזמ', ביאליק-רבניצקי א, 63). אבכה [1]) בעמדי עלי קברות אבותי ואשתומם בחברון עלי מבחר קבריך (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי, זמורה א, 56). השתוממה מדי עלתה להר קדש כי ראתה זרים עלו ולא עלתה (הוא, יאתה לקדמך, שם י, 925). — *ובמשמ' הסתכל והתבונן [2]), ואמר המשורר: אעבר ביערך וכרמלך ואעמד בגלעדך ואשתוממה אל הר עבריך (הוא, ציון הלא תשאלי, זמורה א, 56). וכל יום אשאפה רוח פאת ים ואשתומם לנוכח משכנותיו (הוא, דיואן א, 126).

—פעי, *שִׁמֵּם, —גרם שממון לזולתו: כתוב ישמח וקרינן ישמח, זכה משמחו לא זכה משממו (יומא עו:). — ובספה"א: אנשי השם וכו' אנשי שממון, ששממו את העולם (רס"י ברא' ו ד). —ואמר הפיטן: אותנו ברחוק מקום אשמו ואותך בקרב מקומך שממו (ר"א קליר, אלהים אל דמי, סלוק פרשת זכור).

---

[1]) [כן צ"ל כפי הגרסה הנכונה בכתב־יד שהעיר עליה א. מירסקי, סיני תשי"א, עג, ולא „אף בי" בנסחה השגורה.]

[2]) [עין בדברי ב. קלאר, לשוננו טו (תשי"ז) (ספר טורטשינר), 124.]

—פֹּעַי, שׁוֹמֵם [1]), — כמו התפ', השתומם: וכשם שאתה מוצא לשון משומם באדם נבהל ונאלם ובעל מחשבות וכו' כך תפרש לשון שאיה באדם בהול ובעל מחשבות (רמ"י ברא"ש' כד כא). ובשעה שאינה זוכה (הנשמה) והיא ראויה לקבל עונשה הולכת ומשוממת [2]) ומבקרת בכל יום לגוף ולקבר (זהר מדרש הנעלם חיי שרה, וילנא תרמ"ב, קכג.). — ואמר הפיטן: שוממתי ברוב יגוני ליום יפקד זדוני (רסב"ג, סוממתי, ביאליק-רבניצקי ב, 90).—וכפעל יוצא: שמו שמים וכו' מאליהם הוא, משוממים את עצמם (רמ"י, בראש' מט כג).

שָׁמֵם, ת"ז, נק' שְׁמֵמָה,—כמו שומם, ריק ועזוב, öde; deserted; désert: שמה לשממה אבלה עלי שְׁמֵמָה נשמה כל הארץ (ירמ' יב יא). והאר פניך על מקדשך הַשָּׁמֵם (דנ' ט יז). — ובתו"ס: הואיל וגוזרין עלינו שלא ללמד תורה נגזור על ישר' שלא ישאו נשים ונמצא ישר' שמם וזרע אברהם בלה (רסב"ג, תוספת' סוטה טו י). והיה העולם שמם עד שבא ר' עקיבא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם (יבמות סב:).

***שְׁמֵם**, ת"ז, — כמו שִׁעֲמֵם, משגע שדעתו שוממת ומבלבלת: בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני וכו' אותה שעה לא היה בהם לא זבים ולא מצורעין ולא חגרין ולא סומין לא אלמין ולא חרשין לא שוטין ולא שממין לא טפשין ולא חלוקי לב (רסב"י, מד"ר שה"ש ד ז, כלך יפה רעיתי).

שְׁמָמָה, ש"נ, מ"ר סמי' שִׁמְמוֹת, — מקום ריק ושמם, שַׁמָּה: לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שְׁמָמָה ורבה עליך חית השדה (שמות כג כט). ואתכם אזרה בגוים והריקתי אחריכם חרב והיתה ארצכם שְׁמָמָה ועריכם יהיו חרבה (ויקר' כו לג). וישרף יהושע את העי וישימה תל עולם שְׁמָמָה עד היום הזה (יהוש' ח כח). ארצכם שְׁמָמָה עריכם שרפות אש ארצכם לנגדכם זרים אכלים אתה וּשְׁמָמָה כמהפכת זרים (ישע' א ז). עד אשר אם שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם והאדמה תשאה שְׁמָמָה (שם ו יא). ביום ההוא יהיו ערי מעזו כעזובת החרש והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל והיתה שְׁמָמָה (שם יז ט). לא יאמר לך עוד עזובה ולארצך לא יאמר עוד שְׁמָמָה (שם סב ד). ערי קדשך היו מדבר ציון מדבר היתה ירושלם שְׁמָמָה (שם סד ט). שְׁמָמָה תהיה כל הארץ (ירמ' ד כז). הוסרי ירושלם פן תקע נפשי ממך פן אשימך שְׁמָמָה ארץ לוא נושבה (שם ו ח). ונתתי את ירושלם לגלים מעון תנים ואת ערי יהודה אתן שְׁמָמָה מבלי יושב (שם ט י). בארץ הזאת אשר אתם אמרים שְׁמָמָה היא מאין אדם ובהמה (שם לב מג). ותתך חמתי ואפי ותבער בערי יהודה ובחצות ירושלם ותהיינה לחרבה לִשְׁמָמָה (שם מד ו). והיתה חצור למעון תנים שְׁמָמָה עד עולם (שם שם לג). מקצף יי' לא תשב והיתה שְׁמָמָה כלה כל עבר על בבל ישם וישרק על כל מכותיה (שם נ יג). והערים הנושבות תחרבנה והארץ שְׁמָמָה תהיה (יחזק' יב כ). לו חיה רעה אעביר בארץ ושכלתה והיתה שְׁמָמָה מבלי עובר מפני החיה (שם יד טו). והיתה ארץ מצרים לִשְׁמָמָה וחרבה וכו' ונתתי את ארץ מצרים לחרבות חרב שְׁמָמָה וכו' ונתתי את ארץ מצרים שְׁמָמָה בתוך ארצות נשמות ועריה בתוך ערים מחרבות תהיין שְׁמָמָה ארבעים שנה (שם כט ט–יב). עריך חרבה אשים ואתה שְׁמָמָה תהיה (שם לה ג–ד). שְׁמָמָה אעשה לך וכו' שְׁמָמָה תהיה הר שעיר וכל אדום כלה (שם שם יד–טו). והארץ הנשמה תעבד תחת אשר היתה שְׁמָמָה לעיני כל עובר (שם לו לד). והדחתיו אל ארץ ציה וּשְׁמָמָה (יואל ב כ). וכל פסיליה יכתו וכל אתנניה ישרפו באש וכל עצביה אשים שְׁמָמָה (מיכה א ז). והיתה הארץ לִשְׁמָמָה על ישביה (שם ז יג). ואת עשו שנאתי ואשים את הריו שְׁמָמָה ואת נחלתו לתנות מדבר (מלאכי א ג). והיה חילם למשסה ובתיהם לִשְׁמָמָה (צפני א יג). כי עזה עזובה תהיה ואשקלון לִשְׁמָמָה (שם ב ד). כי מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה ממשק חרול ומכרה מלח וּשְׁמָמָה עד עולם (שם שם ט). ויט ידו על צפון ויאבד את אשור וישם את נינוה לִשְׁמָמָה ציה כמדבר (שם שם יג). — ובצרופים מִדְבַּר שממה: רעים רבים שחתו כרמי בססו את חלקתי נתנו את חלקת חמדתי למדבר שְׁמָמָה (ירמ' יב י). בגן עדן הארץ לפניו ואחריו

1) [במקרא רק שׁוֹמֵם, בינוני מן הקל, עי' ערך זה, 6975.]

2) [ואולי צ"ל משוטטת.]

מדבר שְׁמָמָה (יואל ב ג). ואדום למדבר שְׁמָמָה תהיה (שם ד יט). — תֵּל שממה: והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה והיתה לתל שְׁמָמָה (ירמ' מט ב). — ובהכפלות, שממה ומשמה, שממה ונשמה, שמה ושממה, שְׁמָמָה ושממה: ונתתי את הארץ שְׁמָמָה ומשמה (יחזקי ו יד, לג כח). שכרון ויגון תמלאי כוס שמה ושְׁמָמָה (שם כג לג). בתתי את ארץ מצרים שְׁמָמָה ונשמה ארץ מִמלאה (שם לב יה). בתתי את הארץ שְׁמָמָה ומשמה (שם לג כט). הנני אליך הר שעיר ונטיתי ידי עליך ונתתיך שְׁמָמָה ומשמה (שם לה ג—ד). ונתתי את הר שעיר לשממה ושְׁמָמָה (שם שם ז). — וכמ"כ, בצרוף שִׁמְמוֹת עולם: והיה כמלאות שבעים שנה אפקד על מלך בבל ועל הגוי נאם יי' את עונם ועל ארץ כשדים ושמתי אתו לְשִׁמְמוֹת עולם (ירמ' כה יב). ולא יקחו ממך אבן לפנה ואבן למוסדות כי שִׁמְמוֹת עולם תהיה (שם נא כו). יי' אתה דברת אל המקום הזה להכריתו לבלתי היות בו יושב למאדם ועד בהמה כי שִׁמְמוֹת עולם תהיה (שם שם סב). שִׁמְמוֹת עולם אתנך ועריך לא תישבנה (יחזק' לה ט). — ועל אדם, לבש שממה: המלך יתאבל ונשיא ילבש שְׁמָמָה וידי עם הארץ תבהלנה (שם ז כז). — ובתו"מ: דרך שממות בא (נבוכדנצר) ממדבר בא מארץ נוראה (מד"ר שה"ש ג ד, כמעט מעבכתי). אינן לא מחילות הארץ ולא משממות הארץ (רבה בר כהנא, שם איכה, פתיח' סוף). — ואמר הפיטן: הילל וקינה שאי ציון במר ונהי ובכי שממות (ר' אשר כהן, ציון הקוננו, קינ' ת"ב). — ואמר המשורר: גחלתי אשר נשארה לי כבה זמן וגם ירועני, שממות עולם השמני ויקח מחמד עיני (רמ"ע, אב הבן קרב לספד, כהנא א, 34).

שִׁמֲמָה, ש"נ,—כמו שְׁמָמָה: ונתתי את הר שעיר לְשִׁמֲמָה ושממה (יחזק' לה ז) [1].

שִׁמָּמוֹן, ש"ז,—מצב האדם השומם מכאב ומדאגה: הנני שבר מטה לחם בירושלם ואכלו לחם במשקל ובדאגה ומים במשורה ובְשִׁמָּמוֹן ישתו (יחזק' ד יו). לחמם בדאגה יאכלו ומימיהם בְּשִׁמָּמוֹן ישתו (שם יב יט). — ובסהמ"א, גם לגבי מצב שומם בעולם: אנשי השם וכו' אנשי שממון ששממו את העולם (רש"י, ברא' ו ד). סוף התון תמהון ואחרית המטון שממון (ר"י חריזי, תחכמוני ג, עופורונסקי, 32). כי הדאגה מחשבה בענין שיפחד ממנו ומזה יהיה נדוד השינה והעצב ואין בו מחשבה אך הוא שממון הלב במה שנגזר עליו (הנ"ל, מוסרי הפילוסופים ג ח). וכל דיין שמטה את הדין גורם שממון לעולם (ר"י אלנקאוה, מנור"מ ד, ענעלאו, 216).

1) [בדעת רבים ספק אם היתה צורה זו בנפרד בלשון, אלא שהיה הכרח להבדיל המלה בנקוד מן ושְׁמָמָה שאחריה, ואפשר שהכונה: לשממה ומשמה, וצ"ע.]

שִׁמָּמוֹת, ש"נ, — כמו שממון, מצב האדם והארץ השוממים מכאב ואבל, ואמר המשורר: הם השאחים לשלותך והכואבים על שוממותך ובוכים על שברך (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי, זמורה א, 57).

א. **שמן** [1], ממנו °הִשְׁמִין, °השתמנות, מַשְׁמָן, מֻשְׁמָן, °שָׁמוּן, ·שִׁמּוּן, ·שְׁמָן, א. שָׁמֵן, שֶׁמֶן, שָׁמָן, *שַׁמָּן, ·שַׁמָּן, ·שִׁמָּן, °שַׁמְנָה, °שַׁמְנוּנִי, °שַׁמְנוּנִיּוּת, *שַׁמְנוּנִית, °שַׁמְנוּת, °שַׁמְנִי, °שַׁמְנִינוּת, ·שְׁמַנְמַן, ·שַׁמֶּנֶת, ועי' אַשְׁמַן.

ב. **שמן** [2], ממנו °מְשֻׁמָּן, שְׁמוֹנָה, שְׁמוֹנִים, שְׁמִינִי, ·שְׁמִינִיָּה, שְׁמִינִית.

ג. ***שמן** [3], ממנו ב. *שָׁמֵן.

1) [שרש זה הוא שמן גם בכתבות כנעניות (זבח שמן, בלוח הקרבנות ממרסיליה) ופוניות, בארמ' ובסור', באשור' ובאוגרית', שַׁמְן a) בערב', ועי' בהערות למלים הנגזרות מן השרש.]

2) [שרש זה הוא שמן, שמני, בכנענ', סמן, סמני באשור' ובכוש' אבל תמן, תמני בארמ' ובסור', ת'מן, ת'מני בערב' b) ובאוגרית', ועי' בהערות למלים הנגזרות מן השרש.]

3) [עי' ב. שָׁמֵן, הערות.]

a) سمن b) ثمن، ثمني

א. **שָׁמֵן**, פ״ע, שָׁמַנְתָּ, שָׁמְנוּ, יִשְׁמַן, — fett sein; être gras; to be fat : וַיִּשְׁמַן ישרון ויבעט שָׁמַנְתָּ עבית כשית (דבר׳ לב יה). על כן גדלו ויעשירו שָׁמְנוּ עשתו (ירמ׳ ה כז-כח). — ואמר המשורר: וישמנו עריצים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, מעמ״ס 5).

—הפע׳, הִשְׁמִין, יַשְׁמִינוּ, — עשה שיהיה שמן: הַשְׁמֵן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע (ישע׳ ו י). —וכמו קל: וילכדו ערים בצורת ואדמה שמנה וכו׳ ויאכלו וישבעו וַיַּשְׁמִינוּ ויתעדנו בטובך הגדול (נחמ׳ ט כה). — ובתו״מ: כחושה והשמינה משלם תשל׳ כפל ותשל׳ א־ב׳ וחמשה כשעת גניבה (תוספת׳ ב״ק ז יז). גזלה כחושה והשמינה מחזירה בעינה (כי מקלה, ירוש׳ שם ע א). — ובספה״א: המפטם עופות, לשון משמין (רש״י, ב״מ כט:). יען היפוי הוא מורכב מדברים דומים והמשלים ועניני׳ אשר נתן בהם הפסק ומהרחבות וענינים אחרים המגדילים ומשמינים ההקשה (ר״י מסיר ליאון, נפת צופים ב יח, 84). — ואמר המשורר: ואיך אשמין רעבי דת בדשנה ואלביש מערומיה חגורות (ר״ש הנגיד, אלהים האדיך, בן תהלים, הברמן א, 100).

—פע׳, *שִׁמֵּן, — שמן את קמץ המנחה, נתן עליו שֶׁמֶן, fetten, ölen; huiler; to oil : קומץ דמנחת חוטא ששמנו, רבי יוחנן אומר פסול וריש לקיש אמר הוא עצמו משכשכו בשירי הלוג ומעלהו, והכתיב לא ישים עליה שמן וכו׳ (מנח׳ כג.).

—התפ׳, *הִשְׁתַּמֵּן [1], — נעשה שָׁמֵן: השמן לב העם הזה וכו׳ נשתמנו לבותם כלומר גבר עליהם השומן (ר״י א״ח, פה״ס לכיב״ג, עפפ). שאינו דומה טפילה של שנה ראשונה שהיא מרובה והריוח מועט, שאינה (הבהמה) משתמנת בתחלה אלא בקושי, לטפילה של שנה האחרת וכו׳ שהרי משתמנת הרבה ומפטת בכל יום (רמב״ם, פלוסין ח ד). כדי שתשמן הארץ וישתמנו נטעיה (ר׳ שלמה בן סימוס, פרוש מו״ק ד).

—פע׳, *שִׁמֵּן,—נעשה שָׁמֵן, ואמר הפיטן: טובה ורחבה ושמינה ובפירותיה משומנת (ינאי, אדמת קדש, קרובי׳ בראשי׳ זולתי, מב).

[1] [על התפ׳ השתמן בתו״מ עי׳ ג. שָׁמֵן.]

ב. ***שָׁמַן** [1], קל לא נמצא במקורות.

—פע׳, *שִׁמֵּן, — העריך, אמד, abschätzen; estimer; évaluer; to estimate : האומר לחברו חצי שדה אני מוכר לך משמנין ביניהן ונוטל חצי שדהו, חציה בדרום אני מוכר לך משמנין ביניהן ונוטל חציה בדרום (ב״ב ז ד). רחל שלא בכרה וילדה שני זכרים וכו׳ רבי טרפון אומר הכהן בורר לו את היפה, ר׳ עקיבא אומר משמנים ביניהן והשני ירעה עד שיסתאב (בכורות ב ו). האומר לחבירו חצי שדה בית לתך אני מוכר לך משמנין ביניהם שדהו ונוטל חצי שדהו, בית לתך, לזה אמר חצי שדה בית לתך אני מוכר לך ולזה אמר חצי שדה בית לתך אני מוכר לך משמנין ביניהם, זה נוטל חצי שדהו וזה נוטל חצי שדהו (תוספת׳ ב״ב ו כז). השוכר את הפועל ואמר לו כאחד וכשנים מבני העיר נותן לו כפחות שבשכירות ד״ר יהושע וחכ״א משמנין ביניהם (ב״מ פז.). ראש חמור זה הקדש, הוא והקדש שותפין בו, ראש חמור מכור לך משמנין ביניהם (ערכי׳ ז:).

—התפ׳, *הִשְׁתַּמֵּן, — עלה במחיר, בערך, im Wert steigen; enchérir; to rise in value : הפישתני הזה בשעה שיודע שהפשתן שלו יפה כל שהוא כותשה היא משבחת ומשתמנת [2] (ר׳ יוסי בר חנינא, מד״ר בראשי׳ לב).

שָׁמֵן, ת״ז, נק׳ שְׁמֵנָה, — רוה שֹׁמֶן, דָּשֵׁן, fett; gras; fat : מאשר שְׁמֵנָה לחמו והוא יתן

[1] [פועל זה ושורש זה אין להם ענין לא אל לשון שמנות (שהיא שמן, סמן ביתר הלשונות האחיות), ולא אל מספר שמונה (שעקרו ת׳מני בשמית קדומה) אלא אל הערב׳ ת׳מן a) מחיר, ערך, תַּמַּן b) העריך, אמד, ולפי זה יש לפרש את המימרות שלא הובנו כראוי במסורת הפרשנות.]

[2] [עי׳ בשנויי הנוסח המובאים בהוצ׳ תיאודור.]

a) ثمن b) ثمّن

מעדני מלך (ברא׳ מט כ). ומה הארץ הַשְּׁמֵנָה הוא אם רזה (במד׳ יג כ). ונתן מטר זרעך אשר תזרע את האדמה ולחם תבואת האדמה והיה דשן וְשָׁמֵן (ישעי׳ ל כג). במרעה טוב ארעה אותם ובהרי מרום ישראל יהיה נוהם שם תרבצנה בנוה טוב ומרעה שָׁמֵן תרעינה אל הרי ישראל (יחזק׳ לד יד). ואת החולה אחזק ואת הַשְּׁמֵנָה ואת החזקה אשמיד (שם שם יו). על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שָׁמֵן חלקו ומאכלו בראה (חבק׳ א יו). וילכדו ערים בצורת ואדמה שְׁמֵנָה (נחמ׳ ט כה). ובטובך חרב אשר נתת להם ובארץ הרחבה וְהַשְּׁמֵנָה אשר נתת לפניהם לא עבדוך (שם שם לה). וימצאו מרעה שָׁמֵן וטוב והארץ רחבת ידים (דהי״א ד מ).—ואיש שָׁמֵן, בריא ועב הכרס, dick; gras; fat: ויכו את מואב בעת ההיא כעשרת אלפים איש כל שָׁמֵן וכל איש חיל (שופטי׳ ג כט). — ובתו״ם: אין מקיפין לא כדבילה שמנה ולא כבצק שנלוש במי פרות (כלים י ג), לפי שעפרו של הר קל ושל בקעה שמן (ספרי דברי׳ לט). כאדם ששמן מבפנים ועושה כסלים מבחוץ (שם שם סים). גזל שמינה והכחישה מחזיר לו את השומן (ר׳ זירא, ירוש׳ ב״ק ט א). כל המגמרות מברכין עליהן בורא עצי בשמים חוץ ממושק שמן (ר׳ זעירא, ברכ׳ מג.). שלשה דברים ממעטין את הזבל וזוקפין את הקומה ומאירין את העינים אלו הן פת נקיה בשר שמן ויין ישן (ת״ר, פסחי׳ מב.). בשר שחוטה שמן שצלאו עם בשר נבילה כחוש אסור (רב, שם עו:) הכל משהין כפני השמש חוץ מבשר ויין א״ר חסדא בשר שמן ויין ישן (כתוב׳ קא.). ומשמני הארץ, זה הבאר שהיתה מעלה להם מיני דגים שמנים (מד״ר בראשי׳ סו). ומה הארץ השמנה היא, אם פירותיה קלים אם שמנים, אמר להם הסתכלו באבנים ובצרורות שלה אם של צונמא הם הם שמנים, אם של חרסת הם רזים הם (שם במדי׳ טז). מי עינים מלוחין, מי אזנים שמנים (שם שם יח).

שֶׁמֶן, ס״ז, שָׁמֶן, כנ׳ שַׁמְנִי, שַׁמְנָהּ, מ״ר שְׁמָנִים, כנ׳ שְׁמָנֶיהָ, שְׁמָנַיִךְ, — שֹׁמֶן, דֶּשֶׁן, נוזל שָׁמֵן, fat; graisse; Fett: ועשה יי׳ צבאות לכל העמים בהר הזה משתה שְׁמָנִים משתה שמרים שְׁמָנִים ממחים שמרים מזקקים (ישעי׳ כה ו). הוי עטרת גאות[1]) שכרי אפרים וציץ נבל צבי תפארתו אשר על ראש גיא שְׁמָנִים[2]) הלומי יין (שם כח א). והיתה ציצת נבל צבי תפארתו אשר על ראש גיא שְׁמָנִים (שם שם ד). ברכי כשלו מצום ובשרי כחש מִשָּׁמֶן (תהל׳ קט כד). -- ובפרט שְׁרַף שֶׁמֶן הנסחט מצמחים שונים וביחוד מזיתים: חי יי׳ אלהיך אם יש לי מעוג כי אם מלא כף קמח בכד ומעט שֶׁמֶן בצפחת (מ״א יז יב). ויהי כמלאת הכלים ותאמר אל בנה הגישה אלי עוד כלי ויאמר אליה אין עוד כלי ויעמד הַשָּׁמֶן ותבא ותגד לאיש האלהים ויאמר לכי מכרי את הַשֶּׁמֶן ושלמי את נשיכי ואת בניכי תחיי בנותר (מ״ב ד ו–ז). לא זרו ולא חבשו ולא רככה בַּשָּׁמֶן (ישעי׳ א ו). ותשרי למלך בַּשֶּׁמֶן ותרבי רקחיך[3]) (שם נז ט). אספו יין וקיץ וְשֶׁמֶן ושמו בכליכם (ירמי׳ מ י); יש לנו מטמנים בשדה חטים ושעורים וְשֶׁמֶן ודבש (שם מא ח). סלת ודבש וְשֶׁמֶן אכלתי (יחזק׳ יו יג). סלת וְשֶׁמֶן ודבש האכלתיך (שם שם יט). יהודה וארץ ישראל המה רכליך בחטי מנית ופנג ודבש וָשֶׁמֶן וצרי נתנו מערבך (שם כז יז). וברית עם אשור יכרתו וְשֶׁמֶן[4]) למצרים

1) [במגלת ישעיה א ממדבר יהודה: גאון.]

2) [במגלת ישעיה א, כאן ובפס׳ ד: אשר על ראש גאי שמנים, ז״א על ראש הגבורים המתגאים בשמני הבשם, וכך נראה יותר. בישעיה ה א (אשירה נא לידידי וכו׳ כרם היה לידידי בקרן בן שָׁמֶן) ושם י כז (והיה ביום ההוא יסור סבלו מעל שכמך ועלו מעל צוארך וחבל על מפני שָׁמֶן), אין כונת הכתובים באמת למלה שָׁמֶן. במקום הראשון (עי׳ בדברי העורך בערך ב. קֶרֶן, והלשון והספר ב, 373) הכונה: כרם היה לידידי(ה) (הוא שלמה המלך) בקכלנות בידי איש בן העיר שמן או שְׁנֵם; ובמקום השני (עי׳ הלשון והספר ב 130) הכונה בקרוב: וחבל מעל פניך מֹשׁ, או נָמֹשׁ (ז״א יסור).

במשלי כז יז: צפניה צפן רוח וְשֶׁמֶן ימינו יקרא, הכונה לפי דברי העורך (משלי שלמה, 68): צֹפֵן יָהּ (את זה אשר) צָפַן רוּחַ ושם נֵימָנוֹ (= נאמנו) יקרא.]

3) [עי׳ בהערת העורך על כתוב זה, עמ׳ 6995.]

4) [אמנם קשה כאן שמוש המלה שמן, כאלו

יובל (סוס' יב ג). הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו ונגע בכנפו אל הלחם ואל הנזיד ואל היין ואל שֶׁמֶן ואל כל מאכל היקדש (חגי ב יב). אהב יין וָשֶׁמֶן לא יעשיר (משלי כא יז). אוצר נחמד וָשֶׁמֶן [1] בנוה חכם (שם שם כ). שֶׁמֶן וקטרת ישמח לב (שם כז ט). ויתנו כסף לחצבים ולחרשים ומאכל ומשתה וָשֶׁמֶן לצדנים ולצרים (עזרא ג ז). דבלים וצמקים ויין וְשֶׁמֶן ובקר וצאן לרב (דהי"א יב מ). והנה לחטבים לכרתי העצים נתתי חטים וכו' ויין בתים עשרים אלף וְשֶׁמֶן בתים עשרים אלף (דהי"ב ב ט). ויחזק את המצודות ויתן בהם נגידים ואצרות מאכל וְשֶׁמֶן ויין (שם יא יא). — ובתמונה שבגוזמה לשפע ועשר: ויניקהו דבש מסלע וְשֶׁמֶן מחלמיש צור (דבר' לב יג). ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחיו וטבל בַּשֶּׁמֶן רגלו (שם לג כד). ברחץ הליכי בחמה וצור יצוק עמדי פלגי שָׁמֶן (איוב כט ו). — וסך ב(ש)מן: זיתים יהיו לך בכל גבולך וְשֶׁמֶן לא תסוך (דבר' כח מ). התאבלי נא ולבשי נא בגדי אבל ואל תסוכי שֶׁמֶן (ש"ב יד ד). וארחצך במים ואשטף דמיך מעליך ואסכך בַּשָּׁמֶן (יחזק' יו ט). אתה תדרך זית ולא תסוך שֶׁמֶן (מיכה ו יה). — ומשח בשמן את שערות הראש, יצק שמן על ראשו, ביחוד במקום המלכת מלך: מלא קרנך שֶׁמֶן וכו' ומשחת לי את אשר אמר אליך (ש"א יו א ג). ויצק הַשֶּׁמֶן אל ראשו ויאמר לו כה אמר יי' אלהי ישראל משחתיך למלך (מ"ב ט ו). מצאתי דוד עבדי בְּשֶׁמֶן קדשי משחתיו (תהל' פט כא). — ומשח את המגן בשמן: מגן שאול בלי משוח בַּשָּׁמֶן (ש"ב א כא). — ודשן בשמן ראשו: דשנת בַשֶּׁמֶן ראשי כוסי רויה (שם כג ה). —ושמן לבשם על הראש: כַּשֶּׁמֶן הטוב על הראש ירד על הזקן (תהל' קלג ב). בכל עת יהיו בגדיך לבנים וְשֶׁמֶן על ראשך אל יחסר (קהל' ט ח). — ויצק שמן על מצבה ועל מנחה: ויקח את האבן אשר שם מראשתיו ויצק שֶׁמֶן על ראשה (בראש' כח יח). ויצב יעקב מצבה וכו' ויסך עליה נסך ויצק עליה שֶׁמֶן (שם לה יד). ונפש כי תקריב קרבן מנחה ליי' סלת יהיה קרבנו ויצק עליה שֶׁמֶן [1] (ויקר' ב א). — בלול בשמן: וחלת מצת בלולת בַּשֶּׁמֶן (שמות כט ב). ואם מנחה על המחבת קרבנך סלת בלולה בַשֶּׁמֶן מצה תהיה (ויקר' ב ה). וכל מנחה בלולה בַשֶּׁמֶן וחרבה לכל בני אהרן תהיה (שם ז י).—משוח בשמן: ורקיקי מצות משחים בַּשָּׁמֶן (שמות כט ב, במד' ו יה). — שמן המאור, שמן למאור: וזאת התרומה אשר תקחו מאתם וכו' שֶׁמֶן למאר (שמות כה ו). ואת מנרת המאור ואת כליה ואת נרתיה ואת שֶׁמֶן המאור (שם לה יד). ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן שֶׁמֶן המאור וכו' (במד' ד יו).—שמן המֹר: כי כן ימלאו ימי מרוקיהן ששה חדשים בְּשֶׁמֶן המר וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים (אסתר ב יב). ועי' מֹר. — שמן המשחה, שמן ראש: בשמים לְשֶׁמֶן המשחה (שמות כה ו). ולקחת את שֶׁמֶן המשחה ויצקת על ראשו ומשחת אתו (שם כט ז). ולקחת את שֶׁמֶן המשחה ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו (שם מ ט). ויקח משה את שֶׁמֶן המשחה וימשח את המשכן ואת כל אשר בו (ויקר' ח י). ומפתח אהל מועד לא תצאו פן תמתו כי שֶׁמֶן משחת יי' עליכם (שם י ז). והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שֶׁמֶן המשחה וכו' את ראשו לא יפרע וכו' כי נזר שֶׁמֶן משחת אלהיו עליו (שם כא י–יב). ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור וקטרת הסמים ומנחת התמיד וְשֶׁמֶן המשחה (במד' ד יו). שֶׁמֶן ראש אל יניא ראשי (תהל' קמא ה). — שמן משחת קדש: ועשית אתו שֶׁמֶן משחת קדש רקח מרקחת מעשה רקח שֶׁמֶן משחת קדש יהיה (שמות ל כה). שֶׁמֶן משחת קדש יהיה זה לי לדרתיכם (שם שם לא). — שמן זית: ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שֶׁמֶן זית זך כתית למאור (שם כז כ, וכעין זה ויקר' כד ב). וקרה חמש מאות בשקל הקדש וְשֶׁמֶן זית הין (שמות ל כד).—שמן טוב, שמן בשם: ויראם את כל בית נכתה את הכסף ואת הזהב ואת הבשמים ואת שֶׁמֶן הטוב (מ"ב כ יג,

דווקא שמן כלבד יובל, ות"י: קרבנא. ולא מן הנמנע שהכונה לשַׁ ִמן, או שבאה כאן מלת שמן אחרת מן ג. שמן בשמ' הערב' תַ׳מַן a), (דבר) ערך ויקר, וצ"ע.]

[1]) [לפי דברי העורך (משלי שלמה, 106) הכוונה בעקר חֵצֶר נחמד וְשֶׁמֶן בנוה חכם.]

[1]) [השוה בכתבות כנעניות: אם זבח צד אם זבח שמן (לוח הקרבנות ממרסיליה, סלושץ אוצר 12,120), ועל זבח צד ועל זבח שמן (שם 6,142).]

a) ثمن

וכעין זה ישעי' לט ב'. כַּשֶּׁמֶן הטוב על הראש (תהל' קלג ב). טוב שם [1]) מִשֶּׁמֶן טוב (קהל' ז ב'.—שמן כתית: ועשרן סלת בלול בְּשֶׁמֶן כתית רבע ההין (שמות כט מ). ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה בְּשֶׁמֶן כתית רביעית ההין (במד' כח ה). ושלמה נתן לחירם עשרים אלף כר חטים מכלת לביתו ועשרים כר שֶׁמֶן כתית (מ"א ה כה). — שמן קדש: עד מות הכהן הגדל אשר משח אתו בְּשֶׁמֶן הקדש (במד' לה כה). מצאתי דוד עבדי בְּשֶׁמֶן קדשי משחתיו (תהל' פט כא).— שמן רוקח: זבובי מות יבאיש יביע שֶׁמֶן רוקח (קהל' י א). — שמן רענן: בלתי בְּשֶׁמֶן רענן (תהל' לב יא).—שמן ששון: לחת להם פאר תחת אפר שֶׁמֶן ששון תחת אבל (ישעי' סא ג). על כן משחך אלהים אלהיך שֶׁמֶן ששון מחבריך (תהל' מה ח). — אסוך שמן: אין לשפחתך כל בבית כי אם אסוך שָׁמֶן (מ"ב ד ב). — זית שמן: ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שֶׁמֶן ודבש (דברי ח ח). — חלת לחם שמן: וככר לחם אחת וחלת לחם שֶׁמֶן אחת (שמות כט כג). חלת מצה אחת וחלת לחם שֶׁמֶן אחת (ויקר' ח כו). — לשד השמן: והיה טעמו (של המן) כטעם לשד הַשָּׁמֶן (במד' יא ח). — עץ שמן: ויעש בדביר שני כרובים עצי שָׁמֶן (מ"א ו כג). ואת פתח הדביר עשה דלתות עצי שָׁמֶן וכו' ושתי דלתות עצי שֶׁמֶן (שם שם לא—לג). אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שָׁמֶן (ישעי' מא יט). צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שֶׁמֶן (נחמ' ח יה). — פך שמן: ויקח שמואל את פך הַשֶּׁמֶן ויצק על ראשו (ש"א י א). ועי' פַּךְ. — צפחת שמן: כד הקמח לא תכלה וצפחת הַשֶּׁמֶן לא תחסר (מ"א יז יד). ועי' צַפַּחַת. — קרן שמן: ויקח שמואל את קרן הַשֶּׁמֶן וימשח אתו (ש"א יז יג). ועי' ב. קֶרֶן. — ובתו"מ, בצרופים שונים: ותורמין זיתי שמן על זיתי כבש (תרומ' ב ו). אין מפטמין שמן של מעשר שני ואין לוקחין בדמי מעשר שני שמן מפוטם (מע"ש ב א). אין מדליקין בשמן שרפה ביום טוב וכו' וחכמים מתירין בכל השמנים בשמן שמשמין בשמן אגוזים בשמן צנונות בשמן דגים בשמן פקעות בעטרן ובנפט, ר' טרפון אומר אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד (שבת ב ב'. וסך אדם שמן עקרין שלא לרפואה (שם יד ג). בני מלכים סכים שמן ורד על מכותיהן (שם שם ד). ונודות יין ושמן (שם טו ב). מותר שירי הלשכה וכו' לוקחין בהן יינות שמנים וסלתות (שקל' ד ג). ומביאין כלונסאות של ארז ארוכין וקנים ועצי שמן (ר"ה ב ג). אם היה שמן מזוקק אינו מוציא לו שמרים (ב"מ ג ח). והיא היתה נקראת לשכת בית שמנים (מדות ב ה). שמן השרוי והשלוק והמבושל של שמרים ושל ריח רע הרי זה בעל מום למזבח (תוספת' מנחו' ט ח). כוס בימינו ושמן ערב בשמאלו אומר על הכוס ואחר כך אומר על שמן ערב (ב"ש, ירוש' ברכ' ח ה). שגזרו על פיתן של גוים ועל גבינתן ועל שמנן ועל בנותיהן (שם שבת א ד). בשמים של בית הכסא ושמן העשוי להעביר הזוהמא אין מברכין עליו (ברכ' נג.). המפקיד פירות אצל חבירו והרקיבו, יין והחמיץ, שמן והבאיש, דבש והדביש הרי זה לא יגע בהן (ב"מ לח.). הזית הזה (מוציא) זתים לאכילה זתים ליבש וזתים לשמן ושמנו דולק מכל השמנים ואין עלין נושרין (מד"ר במדי' ח). לבן מלך שיצא לו למדבר נכנס למדינה מעט שמנים מעט מרחצאות עד שנתלבן גופו (מדרש תה"ש א, גרינהוט, י.). — ובסהמ"א: עד שאנחנו מוציאים בשמן [כפל] מה שיוציאו זולתנו ביין (כ"י א"ת, סה"ש לריב"ג, בלל). — ואמר הפיטן: שמנים מבשמי שיר רקוחים לצור אקריב תמור קרבן זבחים (מחזור א"ל תסיא). — *שמן אבנים, שמן אבני: ממין הראשון המה הנפט (נאפטא) שמן אבנים (שטיין עהל) (לינדא, ראשית למודים א ח, לו:). בגדר הדומם נמצא כל מיני שמנים המוצאים מהאדמה כמו שמן אבני (שטיין עהל) (יאוועל, למודי הטבע, קי.).

*שֹׁמֶן, ש"ז, — החלק הַשָּׁמֵן שבצמח או בבשר, Fettigkeit; graisse; fatness: מיום שחרב בית המקדש וכו' נטל שומן הפירות (ר' יוסי, סוטה ט יב). המעשרות נטלו את שומן הדגן (ר' שמעון בן אלעזר, שם שם יג). חלב ושומן לפניו, אכל את את אחת מהן ואין ידוע איזו מהן אכל (כריתו' ד א). גזל שמינה והכחישה מחזיר לו את השומן (ר'

[1]) [עי' ב. שֵׁם, הערות.]

זיכא, ירוש׳ ב״ק ע א). אסרתי לך וכו׳ את החלב התרתי לך את השומן (ר׳ אבא ור׳ יוחנן בשם רבי לוי, מד״ר ויקר׳ כב). — ובסהמ״א: חמאת בקר, הוא שומן הנקלט מעל גבי החלב (רש״י, ברא׳ לג יד). דשני, לשון שומן (הוא, סוטה׳ ע ע). כי תפושו, לשון שומן (הוא, ירמ׳ כ יא). ופשתם, לשון שומן (הוא, מלאכי ג כ). ידשנה סלה, לשון שומן (הוא, תהל׳ כ ד). דשן, שומן (הוא, שם קה יג). יצא מחלב עינימו, עיניהם בולטות מרוב שומן (הוא, שם עג ז). ומסורבלים כדוב, בעלי בשר, לשון עובי ושומן הוא (הוא, קידוש׳ עב.). יצא מחלב עינימו, כלומ׳ יזהירו מראיתם מרוב השומן (רד״ק, סה״ש, עין). שומן של חָלָב שמתחלתו חלב ומביאי׳ אותו גוים ונותני׳ אותו בנדות וחובטין אותו עד שיצא שומן ממנו (מהר״ם מרוטנבורג, שערי תשובה ע). — וגם כמשמ׳ שֶׁמֶן: דרך לבשל זיתים להיות רכין להוציא שומנן (רש״י, ע״ז עה.). אין מביאין מן הגרגרין של זיתים שנשלו ונשרו במים ושהו בהם הרבה או שנכבשו או שנשלקו לפי שאין שומנם יפה (הוא, מנח׳ פה:). — ואמר הפיטן: גזרת אסור חלב באומן, דברת להתיר תמורו שומן (ינאי, אמנס דברים, קרובי ויקר׳, זולתי, קכט). — ואמר המשורר: יפה מראה פקה עין ותראה נעים שמן אשר שמתי לצידך (רמב״ע, יפה מראה, ברודי, מז).

שַׁמָּן [1], ש״ז, — שֻׁמָּן יצוק, שמנונית מֻתֶּכֶת, ניתכת למריהה, נטולה מגוף בהמות ועופות, Schmalz; graisse fondue; melted-down fat, dripping, נוהג בספרות ובדבור.

שַׁמָּן [2], ש״ז, — מוכר שמנים או עושה שמנים, נוהג בספרות.

שְׁמֹנֶה, שְׁמוֹנֶה [3], שם מספר זכר, סמי׳ שְׁמֹנַת, שְׁמוֹנַת, נקי׳ שְׁמֹנָה, שְׁמוֹנָה, — מספר יסודי המוסיף אחת על שבע, eight; huit; acht; 8. — א) בנפרד, לפני דברים המנויים במ״ר, שמֹנה אנשים, שמונה נשים וכדו׳: הנה ילדה מלכה גם הוא בנים לנחור אחיך את עוץ בכרו וכו׳ שְׁמֹנָה אלה ילדה מלכה לנחור אחי אברהם (ברא׳ כב כ-כג). והיו שְׁמֹנָה קרשים ואדניהם כסף ששה עשר אדנים שני אדנים תחת הקרש האחד (שמות כו כה, וכעין זה לו ל). ויעבדו בני ישראל את כושן רשעתים שְׁמֹנֶה שנים (שופט׳ ג ח). וישפט את ישראל שְׁמֹנֶה שנים (שם יב יד). ודוד בן איש אפרתי הזה מבית לחם יהודה ושמו ישי ולו שְׁמוֹנָה בנים (ש״א יז יב). ומיסד אבנים יקרות אבנים גדלות אבני עשר אמות ואבני שְׁמֹנֶה אמות (מ״א ז י). וישמעאל בן נתניה נמלט בִּשְׁמֹנָה אנשים (ירמ׳ מא יה). וימד את אלם השער שְׁמֹנֶה אמות (יחזק׳ מ ט). וּשְׁמֹנֶה מעלות מעלו (שם שם לד, לז). ארבעה שלחנות מפה וארבעה שלחנות מפה לכתף השער שְׁמוֹנָה שלחנות אליהם ישחטו (שם שם מא). בן שלשים ושתים שנה יהורם במלכו וּשְׁמוֹנֶה שנים מלך בירושלם (דהי״ב כא ה, וכעין זה שם שם כ). — ואחרי הדברים העומדים למנין [1], הנזכרים במ״ר: וביום הששי פרים שְׁמֹנָה אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם (במד׳ כט כט). ומעלות שְׁמוֹנֶה מעלו (יחזק׳ מ לא). — ולפני שם מספר אחר, המשלים את הסכום, שמנה ועשרים: ארך היריעה האחת שְׁמֹנֶה ועשרים באמה (שמות כו ב). — ושמֹנֶה מאות, עם הדבר המנוי במ״י: ויחי שת אחרי הולידו את אנוש שבע שנים וּשְׁמֹנֶה מאות שנה (ברא׳ ה ז). ויחי אנוש אחרי הולידו את קינן חמש עשרה שנה וּשְׁמֹנֶה מאות שנה (שם שם י). ויחי קינן אחרי הולידו את מהללאל ארבעים שנה וּשְׁמֹנֶה מאות שנה (שם שם יג). שלשים שנה וּשְׁמֹנֶה מאות

---

[1] [במבטא זה נוהגת המלה, שעקרה במקורות הוא שֻׁמָּן, בלשון ימינו, כדרך השמוש של חֻמָּשׁ במקו׳ חֹמֶשׁ.]

[2] [ע״פ הערב׳ שַׁמָּאן a).]

[3] [בכנעני שמן (בכתבת מאדיל, סלושץ, אוצר 92, 2: בשנת שמן ||| ||| || למלכי), בארמ׳ ובס״ר׳ תמנא, תְּמָנֵי, תמניא, באשור׳ סַמָנְתִי, אוגרית׳ ת׳מן, ערב׳ תַ׳מָאנִ a), ערב׳ דרום׳ ת׳מן (מעונ׳ ת׳הבני—שמונים), ובמצר׳ ת׳מן. ועי׳ ב. שמן, הערה.]

[1] [עין בהערה 1 לערך א. שֶׁבַע, עמוד 6855 טור א.]

a) سمّان

a) ثمان

שנה וכו׳ חמש ותשעים שנה ושְׁמֹנֶה מאות שנה (שם שם יז—יז).—ובצרוף לעשרות עם השם המנוי במ״י או במ״ר: כל הערים אשר תתנו ללוים ארבעים ושְׁמֹנֶה עיר (במד׳ לה ז). והימים אשר הלכנו מקדש ברנע וכו׳ שלשים ושְׁמֹנֶה שנה (דבר׳ ב יד). כל ערי הלוים וכו׳ ערים ארבעים ושְׁמֹנֶה ומגרשיהן (יהוש׳ כא לט). ועלי בן תשעים ושְׁמוֹנֶה שנה (ש״א ד טו). והימים אשר מלך יהוא על ישראל עשרים ושְׁמֹנֶה שנה (מ״ב י לו). — ובמספר סדורי: ואחאב בן עמרי מלך על ישראל בשנת שלשים ושְׁמֹנֶה שנה לאסא מלך יהודה (מ״א טז כט). ויקח אתו מלך בבל (את יהויכין) בשנת שְׁמֹנֶה למלכו (שם כד יב). בשנת שלשים ושְׁמֹנֶה שנה לעזריהו מלך יהודה מלך זכריהו בן ירבעם על ישראל (שם טו ח).—ובצרוף בזכר שְׁמֹנָה עָשָׂר: וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו ילידי ביתו שְׁמֹנָה עשר ושלש מאות וירדף עד דן (בראש׳ יד יד). מבני יואב עבדיה בן יחיאל ועמו מאתים ושְׁמֹנָה עשר הזכרים (עזר׳ ח ט). ולמשלמיהו בנים ואחים בני חיל שְׁמֹנָה עשר (דה״א כו ט).—ובמספר סדורי: ויצא הגורל הראשון ליהויריב לידעיה השני וכו׳ להזיר שבעה עשר לחפצין שְׁמוֹנָה עשר (דה״א כד ז—יח).—ובצרוף בנקבה שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה: ויעבדו בני ישראל את עגלון מלך מואב שְׁמֹנֶה עשרה שנה (שופט׳ ג יד). וירעצו וירצצו את בני ישראל בשנה ההיא שְׁמֹנֶה עשרה שנה (שם י ח). שְׁמֹנֶה עשרה אמה קומת העמוד האחד (מ״א ז טו, מ״ב כה יז, ירמ׳ נב כא). בן שְׁמֹנֶה עשרה שנה יהויכין במלכו (מ״ב כד ח). כי נשים שְׁמוֹנֶה עשרה נשא ופילגשים ששים (דה״ב יא כא).—ובמספר סדורי: ובשנת שְׁמֹנֶה עשרה למלך ירבעם בן נבט מלך אבים על יהודה (מ״א טו א). ויהורם בן אחאב מלך על ישראל בשמרון בשנת שְׁמֹנֶה עשרה ליהושפט מלך יהודה (מ״ב ג א). ויהי בִּשְׁמֹנֶה עשרה שנה למלך יאשיהו שלח המלך את שפן וכו׳ (שם כב ג). בשנת שְׁמוֹנֶה עשרה לנבוכדראצר (ירמ׳ נב כט). ובשנת שְׁמוֹנֶה עשרה למלכו וכו׳ שלח את שפן וכו׳ (דה״ב לד ח). בִּשְׁמוֹנֶה עשרה שנה למלכות יאשיהו נעשה הפסח הזה (שם לה יט).—בסמ״י בזכר שְׁמֹנַת בצרופים שמונת ימים, אלפים וכדו׳: ובן שְׁמֹנַת ימים ימול לכם (בראש׳ יז יב). וימל אברהם את יצחק בנו בן שְׁמֹנַת ימים (שם כא ד). כל הפקדים למחנה אפרים מאת אלף ושְׁמֹנַת אלפים ומאה (במד׳ ב כד). במספר כל זכר מבן חדש ומעלה שְׁמֹנַת אלפים ושש מאות (שם ג כח). ויהיו פקדיהם שְׁמֹנַת אלפים וחמש מאות ושמנים (שם ד מח). ואת ארבע העגלת ואת שְׁמֹנַת הבקר נתן לבני מררי (שם ז ח). ונחשת רבו ושְׁמוֹנַת אלפים ככרים (דה״א כט ז).—ושְׁמֹנַת עָשָׂר: וישחיתו בבני ישראל עוד שְׁמֹנַת עשר אלף איש (שופט׳ כ כה).—ובפתגמי מספר וכדו׳ שבעה ושמונה: אשור כי יבוא בארצנו וכי ידרך בארמנותינו והקמנו עליו שבעה רעים ושְׁמֹנָה נסיכי אדם (מיכה ה ד). תן חלק לשבעה וגם לִשְׁמוֹנָה (קהל׳ יא ב)[1]. — ובתו״מ: עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית, נמצא מדייר בית ארבע סאין, ר׳ שמעון בן גמליאל אומר בית שמונת סאין (שביעית ג ד). וכמה תהא בתרומת מעשר של דמאי ויוליכנה לכהן אחד משמונה לשמינית (תרומ׳ יא ח). ושמונה עשר דברים גזרו בו ביום (שבת א ד). קטן נמול לשמונה ולתשעה ולעשרה ולאחד עשר ולשנים עשר (שם יט ה). תמיד נשחט בשמונה ומחצה, בערבי פסחים נשחט בשבע ומחצה וקרב בשמונה ומחצה (פסח׳ ה א). בשחר היה לובש פלוסין של שנים עשר מנה ובין הערבים הנדויין של שמונה מאות זוז, ד״ר מאיר, וחכ״א בשחר היה לובש של שמונה עשר מנה (יומא ג ז). ומברך עליה שמונה ברכות (שם ז א). כהן גדול משמש בשמונה כלים (שם שם ה). אין פוחתין מאחד ועשרים תקיעות במקדש ואין מוסיפין על ארבעים ושמונה (סוכה ה ה). שמונה מאות דינרין הניח אבא ונטל אחי ארבע מאות ואני ארבע מאות (נדר׳ ט ה). כמה היא מניקתו שתי שנים, ר׳ יהודה אומר שמונה עשר חדש (גיט׳ ז ו). וכמה היא פרוטה אחד משמונה באיסר האיטלקי (קדוש׳ א א). בית קטן שש על שמונה, גדול שמונה על עשר (ב״ב ו ד). בן שמונה עשרה לחופה (יהודה בן תימא, אבו׳ ה כא). בן שמונה חי אין שחיטתו מטהרתו (חול׳ ד ז).

---

1) [השוה גם צרופים מעין זה בערכים שְׁמִינִי, שְׁמֹנִים.]

אין פותחין מארבעה חדשים המעברים בשנה ולא נראה יתר על שמונה (ערכ׳ ב ב). ובשמונת ימי החג (שם שם ג). מן המזבח לטבעות שמונה אמות (מדות ה ב). חוט המשקולת שנים עשר, של הרשין שמונה עשר (כלים כט ג). אימתי רואין (הנגעים) בשלש בארבע ובחמש ובשבע ובשמונה ובתשע (ר״מ, נגעי׳ ב ב). ושמנה עשר דבר[1]) גזרו, מאי נינהו שמנה עשר דבר (שבת יג:). בכל יכול לבטל ב״ד דברי ב״ד חבירו חוץ משמונה עשר דבר (רבב״ח בשם ר׳ יוחנן, ע״ז לו.). — *ושמונה עשרה ברכות, ואף בקצור שמונה עשרה, כנוי לתפלת העמידה: רבן גמליאל אומר בכל יום מתפלל אדם שמונה עשרה, ר׳ יהושע אומר מעין שמונה עשרה, ר׳ עקיבא אומר אם שגורה תפלתו בפיו יתפלל שמונה עשרה ואם לאו מעין שמונה עשרה (ברכ׳ ד ג). ואומר לפניהם ארבעה ועשרים ברכות, שמונה עשרה שבכל יום ומוסיף עליהן עוד שש (תעני׳ ב ג). שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה (ברכ׳ כח:).—ובסהמ״א: שמנה מי יודע שמנה אני יודע שמנה ימי מילה (הגדה של פסח).

*שַׁמְנָה[2]), ש״נ, — שֶׁמֶן, ואמר הפיטן: אשר שיקוי שמנת רוחך הניצותה פרחי הגתי (רקע״ג, אגרטלי חמדי, זולתי, מלילה ג—ז, 181.)

*שַׁמְנוּנִי, ת״ז, — שָׁמֵן קצת, המכיל מעט שֶׁמֶן או שֻׁמָּן, נוהג בספרות.

*שַׁמְנוּנִיּוּת, ש״נ,—מציאות שֶׁמֶן או שֻׁמָּן בדבר, נוהג בספרות.

*שַׁמְנוּנִית, ש״נ,—שֻׁמָּן: בין חמין לתוך מורסן בין מורסן לתוך חמין בשיש בהן שמנונית (ר׳ ישמעאל בי ר׳ יוסי, ירוש׳ פסחי׳ ב ו). מאן דאמר בחטין שלשת קבין בשיש בהן שמנוני׳, בשעורין ארבעת קבין בשאין בהן שמנונית (שם שם ג ד). להעביר שמנונית שעליה (ר׳ יודא בשם שמואל, שם מגי׳ א ח). שמנונית שעל גבי הסכין גוררו (ביצה טז.) הא דאמרת של אבן אסור לא אמרן אלא להדדה אבל להעביר שמנוניתה מותר (רב יהודה בשם שמואל, שם כח.).—ובסהמ״א: זה שאמר מדיחה בחמין מה טעמו לפי שהוא אוכל שמנונית של טרפה (הזהיר, ויקרא י). פי׳ דרבא אפותיה היה יוצא השמנונית על מצחו וכשיושב הזבוב על מצחו לאכול היה מחליק ונופל מרוב השמנונית (ערוך ערך דדב).

*שַׁמְנוּת, שְׁמֵנוּת, ש״נ, — תכונת הדבר השמן, Fettigkeit; graisse; fatness: שהיו רחבים מרוב שמנות (רש״י, מנחי׳ פז.). שלא היה הזבוב יכול לעמוד עליהם אלא מיד נופל מרוב החלקות והשמנות (רד״ק, הש״ש, שפה). ולכך הוצרך לצוות לאדם שיתעורר משינה זאת ויסיר עצמו מהשמנות ומבעוט׳ (ר״י אלנקוה, מנוה״מ נר א פרק ב כלל ג חלק ב, רסה).

*שַׁמְנִי, ת״ז, — מתכונת השָׁמֶן, ölig; huileux; oily: ומזה המראה השמניי (קאנון א ב, למוד ג, כלל ב, פרק ב, בשתן). השתן השמני הוא אותו אשר מראהו ועצמו דומה למראה השמן (שם ד ב א פט). הנה מלמעלה הריאה מונח בחזה עור שמני והלביי עב ושמן ולבן (ברוך משקלאוו, עמודי השמים, תפארת אדם, ברלין, כד.). כי בודאי הדם כהיותו שמניי וקלוי באש שבבטנו מעלה עשן וקטור (טוביה כץ, מעשה טוביה, בית חדש א ח, למ:). שבתוך כדור ארצנו נמצאו חגוי סלע וכו׳ בתוכם נמצא הרבה חומרים בוערים שמניים גפריתיים ומלחיים וכו׳ (יאוועל, למודי הטבע, קו:). ובו מוח לבן ושמני (סינהק, תולדות הצמחים, קו).

שְׁמֹנִים, שְׁמוֹנִים, שם מספר זו״נ, — שמונה פעמים עשר, 80; achtzig; quatre-vingt(s); eighty: ואברם בן שְׁמֹנִים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל לאברם (בראש׳ טז טז). ומשה בן שְׁמֹנִים שנה (שמות ז ז). ותשקט הארץ שְׁמוֹנִים שנה (שופטי׳ ג ל). וברזלי זקן מאד בן שְׁמֹנִים שנה (ש״ב יט

---

1) [במשנה שבת א ד: דברים.]

2) [המלה המקבילה בערב׳, שַׁמְנַה a) באה שם בעקר במשמ׳ חמאה מְרֻתַּחַת.

a) ثمنة

לג). בן שְׁמֹנִים שנת אנכי היום (שם שם לו). ויהי רעב גדול בשמרון וכו׳ עד היות ראש חמור בִּשְׁמֹנִים כסף (מ״ב ו כה). ויהוא שם לו בחוץ שְׁמֹנִים איש (מ״ב י כד). ויבאו אנשים משכם משלו ומשמרון שְׁמֹנִים איש (ירמי׳ מא ה). ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורת שְׁמוֹנִים שנה (תהלי׳ צ י). ששים המה מלכות וּשְׁמֹנִים פילגשים (שה״ש ו ח). ומבני שפטיה זבדיה בן מיכאל ועמו שְׁמֹנִים הזכרים (עזרי׳ ח ח). לבני חברון אליאל השר ואחיו שְׁמוֹנִים (דה״א יח ט). ויבא אחריו עזריהו הכהן ועמו כהנים ליי׳ שְׁמוֹנִים בני חיל (דה״ב כו יז). — ובצרוף במספרים אחרים: ויחי מתושלח שבע וּשְׁמֹנִים שנה ומאת שנה ויולד את למך ויחי מתושלח אחרי הולידו את למך שתים וּשְׁמוֹנִים שנה ושבע מאות שנה (בראשי׳ ה כה— ט). ויחי למך שתים וּשְׁמֹנִים שנה ומאת שנה (שם שם כח). ויהיו ימי יצחק מאת שנה וּשְׁמֹנִים שנה (שם לה כח). ואהרן בן שלש וּשְׁמֹנִים שנה בדברם אל פרעה (שמות ז ז). כל הפקדים למחנה יהודה מאת אלף וּשְׁמֹנִים אלף וששת אלפים וארבע מאות (במדי׳ ב ט). ויהיו פקדיהם שמנת אלפים וחמש מאות וּשְׁמֹנִים (שם ד מח). ועתה הנה אנכי היום בן חמש וּשְׁמֹנִים שנה (יהוש׳ יד י). וימת ביום ההוא שְׁמֹנִים וחמשה איש (ש״א כב יח). ויהי לשלמה שבעים אלף נשא סבל וּשְׁמֹנִים אלף חצב בהר (מ״א ה כט וכעין זה דה״ב ב א, כס שם יז). ויקהל את כל בית יהודה ואת שבט בנימן מאה וּשְׁמֹנִים אלף בחור (שם יב כא וכעין זה דה״ב יא א). ויצא מלאך יי׳ ויכה במחנה אשור מאה וּשְׁמוֹנִים וחמשה אלף (ישעי׳ לז לו). ויהי לאסא חיל וכו׳ נשאי מגן ודרכי קשת מאתים וּשְׁמוֹנִים אלף (דה״ב יד ז). ועל ידו יהוחנן השר ועמו מאתים וּשְׁמוֹנִים אלף (שם יז יח). ועל ידו יהוזבד ועמו מאה וּשְׁמוֹנִים אלף חלוצי צבא (שם שם יח).—ובמקום מספר סדורי: ויהי בִּשְׁמוֹנִים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים (מ״א ו א).—ובתו״מ: תשעים טבל ושמונים מעשר לא הפסיד כלום (דמאי ז ז). פרוכת עביה טפח וכו׳ ומשמונים ושתים רבוא נעשית (שקלי׳ ח ה). שמונים נשים תלה (סנה׳ ו ד). מעידין אנו באיש פלוני שהוא חיב מלקות ארבעים ונמצאו זוממין לוקין שמונים (מכות א ג). בן שמנים לגבורה (יהודה בן תימא, אבי׳ ה כא). שחט פרת ואחר כך שני בנית סופג שמונים (חול׳ ה ג). איזהו חורוד הקבוע, כל ששהה שמונים יום, ר׳ חנינא בן אנטיגנוס אומר בודקין אותו שלש פעמים בתוך שמונים יום (בכורות ו ג). הפילה בתוך שמונים נקבה וחוזרה והפילה בתוך שמונים נקבה (כרית׳ ב ד). כל העזרה היתה אורך מאה ושמונים ושבע (מדות ב ו, ה א). ספר שנמחק ונשתיר בו שמונים וחמש אותיות כפרשת ויהי בנסוע הארון מטמא את הידים (ידים ג ה). — *ובמספר סדורי: המפלת אור לשמונים ואחד בית שמאי פוטרין מן הקרבן (כרית׳ א ו). המפלת וכו׳ יום שמונים ואחד תשב לזכר ולנקבה ולנדה (נדה ג ז).

°שְׁמִינוּת, ש״נ [1]. — כמו שְׁמֵנוּנִית: כיון שהדם הבלוע בשמנינות אין מפעפע אין השמנינות אוסר (התרומה, הלכי׳ או״ה סי׳ כב). מן הטפה של חלב או הטפ׳ של שמנינות (שם שם כג). דהוי לשבח שמנינות הנפלט במים (שם שם).

°שְׁמַנְמַן, ת״ז,— שמן במקצת, נוהג בדבור ובספרות.

°שַׁמֶּנֶת, ש״נ,—וכדה, השמן שבחָלָב הצף ועולה למעלה בתשקיט החלב, או בשמחבצים ממנו השמן לעשית חמאה, נהוג בדבור ובספרות.

שמע [2], ממנו °הַשְׁמָעָה, הַשְׁמָעוּת [3], מִשְׁמָע, °מִשְׁמָעוּת, מִשְׁמַעַת, *שִׁמּוּעַ, שְׁמוּעָה,

---

1) [אמנם בלשון המקור, שאינו מדיק, ש״ז שלא כדקדוק הלשון.]

2) [גם בכנעני׳, בארמ׳ ובסורי׳ ובאוגרית׳ שמע, אשור׳ שֶׁמוּ, בערב׳ צפוני׳ ודרומ׳ שׂמע a), כוש׳ סמע באותה משמ׳. את המבטא העברי הקדום של יִשְׁמַע (בשמוש כעבר) משקף כנראה אִשְׁמַג במכתב מעמרנה (קנודטצון 4 94). משרש זה נגזרו גם כמה שמות פרטיים בלשון המקרא, כגון ישמעאל, שַׁמּוּעַ, שמעיהו ועוד.]

3) [בספרות ובדבור בא גם הִשְׁתַּמְּעוּת בשם הפעל מן התפ׳ השתמע.]

---

a) سمع

*שמועיאל, *שמיעה, *שמיעות, שמע, שמע, שמע, שמע, *שמע, שמעה, *שמעה, *שמעון, *שמעי.

שָׁמַע, פ"י, שמע, שמעה, שמעת, שמעת, שמעתם, שמעת, שמעתי, שמעתי, שמעתיך, שמעתיו, שמעו, שמעו, שמעתם, שמענו, שמענו, שמענוה, שמע, שומע, שמעו, שמעה, שמעים, שמעי, שמעיו, שמעת, שמעת, שמע, שמוע, שמע, שמוע, שמעי, שמעך, שמעכם, שמעו, שמעם, שמע, שמע, שמע, שמעה, שמעה, שמעני, שמענו, שמענה, שמעי, שמעו, שמעו, שמעו, שמעוני, שמען, שמענה, אשמע, אשמע, אשמעה, תשמע, תשמע, ישמע, ישמע, ישמעני, ישמעך, תשמע, נשמע, נשמע, נשמעה, נשמעה, נשמענה, תשמעו, תשמעו, תשמעון, תשמעון, תשמעוה, ישמעו, ישמעו, ישמעון, תשמענה, — קלט באזניו קול מן הקולות, hören; entendre, écouter; to hear: ושמעת מה ידברו (שופט' ז יא). ויונתן לא שמע בהשביע אביו את העם (ש"א יד כז). והיה כנפל בהם בתחלה ושמע השמע ואמר היתה מגפה בעם (ש"ב יז ט). בן שמנים שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע וכו' אם אשמע עוד בקול שרים ושרות (שם יט לו). ותאמר לו שמע דברי אמתך ויאמר שמע אנכי (שם כ יז). גם כי תרבו תפלה אינני שמע (ישע' א יה). שמעו שמוע ואל תבינו וראו ראו ואל תדעו (שם ו ט). כה אמר אדני יי' השמע ישמע והחדל יחדל (יחזק' ג כז). אזנים להם לשמע ולא שמעו (שם יב ב). שמע יי' ויתעבר (תהל' עח כא, שם שם נט). שמעו שמוע ברגז קלו (שם לז ב). הלא שמעת בתי אל תלכי ללקט בשדה אחר (רות ב ח). — שמע לאמר: וכשמעו את דברי רבקה אחתו לאמר כה דבר אלי האיש ויבא אל האיש (ברא' כד ל). וישמע את דברי בני לבן לאמר לקח יעקב את כל אשר לאבינו (שם לא א). למה תשמע את דברי אדם לאמר הנה דוד מבקש רעתך (ש"א כד ט). ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו (ישע' ל כא). — ובמושאים שונים, שמע קול, שמע צעקה, שמע חרפה וכדו': וישמעו את קול יי' אלהים מתהלך בגן (ברא' ג ח). ויאמר פרעה אל יוסף חלום חלמתי ופתר אין אתו ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתר אתו (שם מא יה). וישמע אלהים את נאקתם (שמות ב כד). ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו (שם ג ז). ובקר וראיתם את כבוד יי' בשמעו את תלנתיכם על יי' (שם יו ז). ושמע אביה את נדרה ואסרה אשר אסרה על נפשה (במד' ל ה). קול דברים אתם שמעים (דבר' ד יב). והיה במשך בקרן היובל בשמעכם את קול השופר יריעו כל העם תרועה גדולה (יהוש' ו ה). סרו מהר מן הדרך אשר הלכו אבותם לשמע מצות יי' (שופט' ב יז). למה ישבת בין המשפתים לשמע שרקות עדרים (שם ה יו). ויהי כשמע גדעון את מספר החלום ואת שברו וישתחו (שם ז יה). ויבאו מכל העמים לשמע את חכמת שלמה מאת כל מלכי הארץ אשר שמעו את חכמתו (מ"א ה יד). כי ישמעון את שמך הגדול ואת ידך החזקה וזרעך הנטויה (שם ח מב). מכנף הארץ זמרת שמענו (ישע' כד יו). אטם אזנו משמע דמים (שם לג יה). כי יצמו אינני שמע אל רנתם (ירמ' יד יב). שמעו גוים קלונך וצוחתך מלאה הארץ (שם מו יב). ותחללנה אתי אל עמי וכו' בכזבכם לעמי שמעי כזב (יחזק' יג יט). שמעתי את כל נאצותיך אשר אמרת על הרי ישראל (שם לה יב). הסר מעלי המון שריך וזמרת נבליך לא אשמע (עמו' ה כג). שמעו הרים את ריב יי' (מיכה ו ב). שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון אשר חרפו את עמי (צפנ' ב ח). חנני ושמע תפלתי (תהל' ד ב). שמע יי' תחנתי יי' תפלתי יקח (שם ו י). שמעה יי' צדק הקשיבה רנתי (שם יז א). רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע (שם קמה יט). שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך (משלי א ח). שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך (שם יט כ). שמעו שמוע מלתי (איוב יג יז, כא ב). טוב לשמע גערת חכם מאיש שמע שיר כסילים (קהל' ז ה). ויחר לי מאד כאשר שמעתי את זעקתם (נחמ' ה ו). — שמעה אזנו: ולא נתן יי' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמע (דבר' כט ג). ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו (ישע' ל כא). אזנים להם לשמע ולא שמעו (יחזק' יב ב). ותכט

עיני בשורי בקמים עלי מרעים תִּשְׁמַעְנָה אזני (תהלי׳ צב יב). אזנים להם ולא יִשְׁמָעוּ (שם קיח ו). אזן שֹׁמַעַת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין (משלי׳ טו לא). אזן שֹׁמַעַת ועין ראה (שם כ יב). נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם על אזן שֹׁמָעַת (שם כה יב). הן כל ראתה עיני שָׁמְעָה אזני ותבן לה (איוב יג א). כי אזן שָׁמְעָה ותאשרני (שם כט יא). — ושָׁמַע לשֵׁמַע אזן: לְשֵׁמַע אזן שְׁמַעְתִּיךָ ועתה עיני ראתך (שם מב ה).—מלאה אזן מִשְּׁמֹעַ: לא תשבע עין לראות ולא תמלא אזן מִשְּׁמֹעַ (קהלי׳ א ח).—ושָׁמַע באזנו: כי אין כמוך ואין אלהים זולתך בכל אשר שָׁמַעְנוּ באזנינו (ש״ב ז כב, וכעין זה דה״א יז כ). פן יראה בעיניו ובאזניו יִשְׁמָע (ישעי׳ ו י). משפט מות לאיש הזה כי נבא אל העיר הזאת כאשר שְׁמַעְתֶּם באזניכם (ירמי׳ כו יא). את כל דברי אשר אדבר אליך קח בלבבך ובאזניך שְׁמָע (יחזקי׳ ג י). ראה בעיניך ובאזניך שְׁמָע (שם מ ד, וכעין זה שם מד ה). אלהים באזנינו שָׁמַעְנוּ אבותינו ספרו לנו (תהלי׳ מד ב). באזנינו שָׁמַעְנוּ שמעה (איוב כח כב). — שמע מפי: צפה נתתיך לבית ישראל וְשָׁמַעְתָּ מפי דבר והזהרת אותם ממני (יחזקי׳ ג יז, לג ז). — ובהשאלה, שמעו השמים, הארץ, ההרים וכדומה: האזינו השמים ואדברה וְתִשְׁמַע הארץ אמרי פי (דברי׳ לב א). הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה כי היא שָׁמְעָה את כל אמרי יי׳ (יהוש׳ כד כז). שִׁמְעוּ שמים והאזיני ארץ כי יי׳ דבר (ישעי׳ א ב). תִּשְׁמַע הארץ ומלאה תבל וכל צאצאיה (שם לד א). ארץ ארץ ארץ שִׁמְעִי דבר יי׳ (ירמי׳ כב כט). הרי ישראל שִׁמְעוּ דבר אדני יי׳ (יחזק׳ ו ג, וכעין זה שם לו א, שם שם ד). העצמות היבשות שִׁמְעוּ דבר יי׳ (שם לז ד). ואמרת ליער הנגב שְׁמַע דבר יי׳ (שם כא ג). קום ריב את ההרים וְתִשְׁמַעְנָה הגבעות קולך שִׁמְעוּ הרים את ריב יי׳ (מיכה ו א–ב). — ובמשמ׳ הגיעה לאזניו, לידיעתו השמועה, נודע לו הדבר: עם גדול ורם בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שָׁמַעְתָּ (דברי׳ ט ב). והגד לך וְשָׁמָעְתָּ (שם יז ד). ויאמר שמואל איך אלך וְשָׁמַע שאול והרגני (ש״א טז ב). שָׁמֹעַ שָׁמַע עבדך כי מבקש שאול לבוא אל קעילה וכו׳ הירד שאול כאשר שָׁמַע עבדך (שם כג י–יא). הלא שָׁמַעְתָּ למרחוק אותה עשיתי (מ״ב יט כה, ישעי׳ לז כו). הלוא ידעת אם לא שָׁמַעְתָּ אלהי עולם יי׳ (ישעי׳ מ כח). שָׁמַעְתָּ חזה כלה (שם מח ו). גם לא שָׁמַעְתָּ גם לא ידעת גם מאז לא פתחה אזנך (שם מח ח). מי שָׁמַע כזאת מי ראה כאלה (שם סו ח). שאלו נא בגוים מי שָׁמַע כאלה (ירמי׳ יח יג). שָׁמוֹעַ שָׁמַעְתִּי אפרים מתנודד (שם לא יז). שָׁמְעָה ותשמח ציון (תהלי׳ צז ח). — ובמשפט הבא כְּמשא לפעל שמע, שמע כִּי: כי שָׁמַע יי׳ כי שנואה אנכי (בראש׳ כט לג). ויעקב שָׁמַע כי טמא את דינה בתו (שם לד ה). הנה שָׁמַעְתִּי כי יש שבר במצרים (שם מב ב). וְשָׁמְעוּ מצרים כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו ואמרו אל יושב הארץ הזאת שָׁמְעוּ כי אתה יי׳ בקרב העם הזה (במדי׳ יד יג–יד). וַיִּשְׁמְעוּ כי קרבים הם אליו (יהוש׳ ט טז). כי אתה שָׁמַעְתָּ ביום ההוא כי ענקים שם (שם יד יב). וַיִּשְׁמְעוּ בני בנימן כי עלו בני ישראל המצפה (שופטי׳ כ ג). וכל איש ישראל וכו׳ שָׁמְעוּ כי נסו פלשתים (ש״א יד כב). ועתה שָׁמַעְתִּי כי גזזים לך (שם כה ז). וַיִּשְׁמְעוּ פלשתים כי משחו את דוד למלך על ישראל (ש״ב ה יז, וכעין זה דה״א יד ח). וַתִּשְׁמַע אשת אוריה כי מת אוריה אישה (שם יא כו). וְשָׁמַע כל ישראל כי נבאשת את אביך (שם טז כא). הלוא שָׁמַעַתְּ כי מלך אדניהו בן חגית (מ״א א יא). וישלח חירם מלך צור את עבדיו אל שלמה כי שָׁמַע כי אתו משחו למלך (שם ה טו). והדד שָׁמַע במצרים כי שכב דוד עם אבתיו (שם יא כא). וכל מואב שָׁמְעוּ כי עלו המלכים להלחם בם (מ״ב ג כא). ויבוא יהוא יזרעאלה ואיזבל שָׁמְעָה ותשם בפוך עיניה (שם ט ל). וישב רבשקה וימצא את מלך אשור נלחם על לבנה כי שָׁמַע כי נסע מלכיש (מ״ב יט ח, ישעי׳ לז ח). כי שָׁמַע כי חלה חזקיהו (מ״ב כ יב, וכעין זה ישעי׳ לט א). וגם כל היהודים וכו׳ שָׁמְעוּ כי נתן מלך בבל שארית ליהודה (ירמי׳ מ יא). כי שָׁמְעָה בשדה מואב כי פקד יי׳ את עמו (רות א ו). שָׁמְעוּ כי נאנחה אני (איכה א כא). ויהי כאשר שָׁמַע סנבלט כי אנחנו בונים את החומה ויחר לו (נחמי׳ ג לג). ויהי פחד אלהים על כל

ממלכות הארצות בְּשָׁמְעָם כי נלחם יי׳ עם אויבי ישראל (דהי״ב כ כט). — ובמשמ׳ צִיֵּת, קבל האדם את הצעת הדובר אליו, את פקֻדתו, את בקשתו וכדו׳, to obey; obéir; gehorchen: ולישמעאל שְׁמַעְתִּיךָ (ברא׳ יז כ). יי׳ אלהי העברים שלחני אליך לאמר שלח את עמי ויעבדני במדבר והנה לא שָׁמַעְתָּ עד כה (שמות ז טז). וְשָׁמַעְתָּ ישראל ושמרת לעשות (דבר׳ ו ג). וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום לאמר אעברה נא בארצך ולא שָׁמַע מלך אדום (שופט׳ יא יז). וישלח יהואש מלך ישראל אל אמציהו מלך יהודה לאמר וכו׳ הכבד ושב בביתך וכו׳ ולא שָׁמַע אמציהו (מ״ב יד ח–יא, וכעין זה דהי״ב כה יח–כ). בן חכם מוסר אב ולץ לא שָׁמַע גערה (משלי יג א). — וקבל האלהים את דברי האדם, את בקשתו ותפלתו, ענהו ועשה כרצונו, to listen to; exaucer; erhören: כי לא בזה ולא שקץ ענות עני ולא הסתיר פניו ממנו ובשועו אליו שָׁמֵעַ (תהל׳ כב כה). זה עני קרא ויי׳ שָׁמֵעַ (שם לד ז). צעקו ויי׳ שָׁמֵעַ (שם שם יח). אכן שָׁמַע אלהים הקשיב בקול תפלתי (שם סו יט). —שמע אֶל: וקראת שמו ישמעאל כי שָׁמַע יי׳ אל עניך (ברא׳ טז יא). וַיִּשְׁמַע אברהם אל עפרון (שם כג טז). וַיִּשְׁמַע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם (שם כח ז). וַיִּשְׁמַע אלהים אל לאה ותהר ותלד ליעקב בן חמישי (שם ל יז). ויזכר אלהים את רחל וַיִּשְׁמַע אליה אלהים (שם שם כב). ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שָׁמַע אליה לשכב אצלה להיות עמה (שם לט י). וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שָׁמְעוּ אל משה (שמות ו ט). הן בני ישראל לא שָׁמְעוּ אלי (שם שם יב). הן אני ערל שפתים ואיך יִשְׁמָעֵנִי פרעה (שם שם ל). ולא יִשְׁמַע אלכם פרעה (שם ז ד). ויחזק לב פרעה ולא שָׁמַע אלהם (שם שם יג, כב, ח יא, וכעין זה שם ט יב). וירא פרעה כי היתה הרוחה והכבד את לבו ולא שָׁמַע אלהם (שם ח יא). לא יִשְׁמַע אליכם פרעה (שם יא ט). ולא שָׁמְעוּ אל משה ויותרו אנשים ממנו עד בקר (שם טז כ). ויתעבר יי׳ בי למענכם ולא שָׁמַע אלי (דבר׳ ג כו). ועתה ישראל שְׁמַע אל החקים ואל המשפטים (שם ד א). והיה האיש אשר לא יִשְׁמַע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו (שם יח יט). כי יהיה לאיש בן סורר ומורה איננו שֹׁמֵעַ בקול אביו ובקול אמו ויסרו אתו ולא יִשְׁמַע אליהם (שם כא יח). ולא אבה יי׳ אלהיך לִשְׁמֹעַ אל בלעם (שם כג ו). והיית רק למעלה וכו׳ כי תִשְׁמַע אל מצות יי׳ אלהיך (שם כח יג). ככל אשר שָׁמַעְנוּ אל משה כן נִשְׁמַע אליך (יהוש׳ א יז). וגם אל שפטיהם לא שָׁמֵעוּ (שופט׳ ב יז). שִׁמְעוּ אלי בעלי שכם וְיִשְׁמַע אליכם אלהים (שם ט ז). ולא שָׁמַע מלך בני עמון אל דברי יפתח (שם יא כח). ופנית אל תפלת עבדך ואל תחנתו יי׳ אלהי לִשְׁמֹעַ אל הרנה ואל התפלה וכו׳ לִשְׁמֹעַ אל התפלה וכו׳ וְשָׁמַעְתָּ אל תחנת עבדך (מ״א ח כח–ל, וכעין זה דהי״ב ו יט–כא). להיות עיניך פתחת אל תחנת עבדך ואל תחנת עמך ישראל לִשְׁמֹעַ אליהם בכל קראם אליך (שם שם נב). ולא שָׁמַע המלך אל העם וכו׳ וירא כל ישראל כי לא שָׁמַע המלך אלהם (שם יב טו–טז, וכעין זה דהי״ב י טו–טז). ויחל יהואחז את פני יי׳ וַיִּשְׁמַע אליו יי׳ (מ״ב יג ד). וישלח אחז מלאכים אל תגלת פלסר מלך אשור לאמר עבדך ובנך אני וכו׳ וַיִּשְׁמַע אליו מלך אשור ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה (שם טז ט). שִׁמְעוּ אלי בית יעקב (ישעי׳ מו ג). שִׁמְעוּ אלי אבירי לב (שם שם יב). שִׁמְעוּ איים אלי והקשיבו לאמים מרחוק (שם מט א). שִׁמְעוּ אלי רדפי צדק (שם נא א). שִׁמְעוּ אלי יודעי צדק (שם שם ז). שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אלי (שם נה ב). ולוא שָׁמְעוּ אלי ולא הטו את אזנם (ירמי׳ ז כו). וזעקו אלי ולא אֶשְׁמַע אליהם (שם יא יא). כי יצמו אינני שֹׁמֵעַ אל רנתם (שם יד יב). ולא שְׁמַעְתֶּם אלי נאם יי׳ (שם כה ז). תחת אשר לא שָׁמְעוּ אל דברי נאם יי׳ (שם כט יט). ולא שָׁמְעוּ אבותיכם אלי ולא הטו את אזנם (שם לד יד). אתם לא שְׁמַעְתֶּם אלי לקרא דרור איש לאחיו (שם שם יז). הלוא תקחו מוסר לִשְׁמֹעַ אל דברי וכו׳ ואנכי דברתי אליכם השכם ודבר ולא שְׁמַעְתֶּם אלי ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים וכו׳ ולא הטיתם את אזנכם ולא שְׁמַעְתֶּם אלי כי הקימו בני יהונדב בן רכב את מצות אביהם אשר צום והעם הזה לא שָׁמְעוּ אלי (שם לה יג–טז). וגם אלנתן ודליהו וגמריהו הפגעו במלך לבלתי שרף את המגלה ולא שָׁמַע אליהם (שם לו כה). ולא שָׁמַע הוא ועבדיו ועם הארץ אל דברי יי׳ אשר דבר ביד

ירמיהו הנביא (סס לז ג). ויאמר ירמיהו שקר אינני נפל על הכשדים ולא שמע אליו (סס סס יד). ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך הלוא המת תמיתני וכי איעצך לא תשמע אלי (סס לח יה). הדבר אשר דברת אלינו בשם יי' איננו שמעים אליך (סס מד יו). ובית ישראל לא יאבו לשמע אליך כי אינם אבים לשמע אלי (יחזק' ג ז). וימרו בי ולא אבו לשמע אלי (סס כ ח). איש גלוליו לכו עבדו ואחר אם אינכם שמעים אלי (סס כ לט). כי שמע אל אביונים יי' (תהל' סט לד). ויהי באמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם (אסתר ג ד). ולא שמענו אל עבדיך הנביאים (דני' ט ו). תהי נא אזנך קשבת ועיניך פתוחות לשמע אל תפלת עבדך (נחמי' א ו). ואבתינו הזידו ויקשו את ערפם ולא שמעו אל מצותיך (סס ט יו). ואחרי מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך אז שמע המלך אליהם (דה"ב כד יז). ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים (סס לה כב). — ושמע אל קול: אל תיראי כי שמע אלהים אל קול הנער (בראשי' כא יז). — שמע ל: ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמע לי (ויקר' כו כא). ולא אביתי לשמע לבלעם (יהוש' כד י). ומי ישמע לכם לדבר הזה (ש"א ל כד). ולא אבה לשמע לה (ש"ב יג יו). ימאסם אלהי כי לא שמעו לו (הוש' ט יז). לכו בנים שמעו לי (תהל' לד יב). כי אתה אלהים שמעת לנדרי (סס סא ו). לו עמי שמע לי ישראל בדרכי יהלכו (סס סס יד). ושמע לי ישכן בטח (משלי א לג). ועתה בנים שמעו לי (סס ה ז, ז כד, ח לב). אשרי אדם שמע לי (סס סס לד). ושמע לעצה חכם (סס יב יה). שמע לאביך זה ילדך (סס כג כב). אחוך שמע לי (איוב יה יז). לי שמעו ויחלו (סס כט כא). מי יתן לי שמע לי (סס לא לה). לכן אמרתי שמעה לי (סס לב י). הקשב איוב שמע לי (סס לג לא). לכן אנשי לבב שמעו לי (סס לד י). וגבר חכם שמע לי (סס לד לד). וישמע להם לדבר הזה (דני' א ד). והמה הזידו ולא שמעו למצותיך (נחמי' ט כט). ולא שמעת לעצתי (דה"ב כה יו). — שמע לקול: כי שמעת לקול אשתך (בראשי' ג יז). וישמע אברם לקול שרי (סס יו ב). ושמעו לקולך (שמות ג יח). אם שמוע תשמע לקול יי' אלהיך והישר בעיניו תעשה (סס יה כו). וישמע משה לקול חתנו (סס יח כד). יען אשר עברו הגוי הזה את בריתי אשר צותי את אבותם ולא שמעו לקולי (שופט' ב כ). ועתה שמע לקול דברי יי' כה אמר יי' צבאות וכו' (ש"א יה א–ב). ויפרצו בו עבדיו וגם האשה וישמע לקולם (סס כח כג). וישמע לקלם ויעש כן (מ"א כ כה). אם לי אתם ולקלי אתם שמעים (מ"ב י ו). הקשיבה יי' אלי ושמע לקול יריבי (ירמי' יח יט). ולא שמע עמי לקולי וישראל לא אבה לי (תהל' פא יב). — שמע בקול פלוני, קבל את עצתו, את פקדתו, את בקשתו וכדומה, עשה כדבריו: כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה (בראשי' כא יב). והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עקב אשר שמעת בקלי (סס כב יח). עקב אשר שמע אברהם בקלי וישמר משמרתי (סס כו ה). ועתה בני שמע בקלי לאשר אני מצוה אתך (סס כז ח). ותאמר לו אמו עלי קללתך בני אך שמע בקלי ולך קח לי (סס סס יג). ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה (סס סס מג). ותאמר רחל דנני אלהים וגם שמע בקלי ויתן לי בן (סס ל ו). ויאמר פרעה מי יי' אשר אשמע בקלו לשלח את ישראל (שמות ה ב). עתה שמע בקלי איעצך ויהי אלהים עמך (סס יח יט). השמר מפניו ושמע בקלו אל תמר בו וכו' כי אם שמוע תשמע בקלו ועשית כל אשר אדבר ואיבתי את איביך וצרתי את צרריך (סס כג כא–כב). כי כל האנשים הראים את כבדי ואת אתתי אשר עשיתי במצרים ובמדבר וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי (במדי' יד כב). וישמע יי' בקול ישראל ויתן את הכנעני (סס כא ג). ותשבו ותבכו לפני יי' ולא שמע יי' בקלכם ולא האזין אליכם (דברי' א מה). בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד יי' אלהיך ושמעת בקלו (סס ד ל). ותמרו את פי יי' אלהיכם ולא האמנתם לו ולא שמעתם בקלו (סס ט כג). כי תשמע בקול יי' אלהיך לשמר את כל מצותיו (סס יג יט). רק אם שמוע תשמע בקול יי' אלהיך לשמר לעשות את כל המצוה הזאת (סס יה ה). כי יהיה לאיש בן סורר ומורה איננו שמע בקול אביו ובקול אמו (סס כא יח). ואמרו אל זקני עירו בננו זה סורר ומרה איננו שמע בקלנו (סס סס כ). שמעתי בקול יי' אלהי עשיתי ככל אשר צויתני (סס כו יד). את יי' האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמר חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמע בקלו (סס סס

יז). וְשָׁמַעְתָּ בקול יי' אלהיך ועשית את מצותיו ואת
חקיו (סס כז י). והיה אם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בקול יי' אלהיך
לשמר לעשות את כל מצותיו וכו' ובאו עליך כל
הברכות האלה והשיגך כי תִשְׁמַע בקול יי' אלהיך (סס
כח א–ב). והיה אם לא תִשְׁמַע בקול יי' אלהיך לשמר
לעשות את כל מצותיו וחקתיו (סס סס יה). ובאו עליך
כל הקללות האלה וכו' כי לא שָׁמַעְתָּ בקול
יי' אלהיך לשמר מצותיו וחקתיו אשר צוך (סס סס
מה). ונשארתם במתי מעט וכו' כי לא שָׁמַעְתָּ
בקול יי' אלהיך (סס סס סב). ושבת עד יי' אלהיך
וְשָׁמַעְתָּ בקלו (סס ל ב). ואתה תשוב וְשָׁמַעְתָּ בקול יי'
ועשית את כל מצותיו וכו' והותירך יי' אלהיך וכו' כי
תִשְׁמַע בקול יי' אלהיך לשמר מצותיו וחקתיו (סס סס
ח–י). לאהבה את יי' אלהיך לִשְׁמֹעַ בקלו ולדבקה בו
(סס סס כ). עד תם כל הגוי אנשי המלחמה
היצאים ממצרים אשר לא שָׁמְעוּ בקול יי' (יהוש' ה
ו). ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לִשְׁמֹעַ יי'
בקול איש (סס י יד). ואמר לא אפר בריתי
אתכם לעולם ואתם לא תכרתו ברית לישבי הארץ
וכו' ולא שְׁמַעְתֶּם בקולי (שופט' ב א–ב). ואמרה לכם
אני יי' אלהיכם לא תיראו את אלהי האמרי וכו'
ולא שְׁמַעְתֶּם בקולי (סס ו י). ויעתר מנוח
אל יי' וכו' וַיִּשְׁמַע האלהים בקול מנוח (סס
יג ח–ט). ולא אבו בנימן לִשְׁמֹעַ בקול אחיהם
בני ישראל (סס כ יג). ויאמר יי' אל שמואל
שְׁמַע בקול העם לכל אשר יאמרו אליך וכו' ועתה
שְׁמַע בקולם (ש"א ח ז–ט). וימאנו העם לִשְׁמֹעַ בקול
שמואל ויאמרו לא כי אם מלך יהיה עלינו (סס סס
יט). ויאמר יי' אל שמואל שְׁמַע בקולם והמלכת להם
מלך (סס סס כב). ויאמר שמואל אל כל ישראל
הנה שָׁמַעְתִּי בקלכם לכל אשר אמרתם לי ואמליך
עליכם מלך (סס יב א). אם תיראו את יי' ועבדתם
אתו וּשְׁמַעְתֶּם בקולו ולא תמרו את פי יי' והיתם
גם אתם וגם המלך אשר מלך עליכם אחר
יי' אלהיכם (סס סס יד). ולמה לא שָׁמַעְתָּ בקול יי'
ותעט אל השלל וכו' ויאמר שאול אל שמואל אשר
שָׁמַעְתִּי בקול יי' וכו' ויאמר שמואל החפץ
ליי' בעלות וזבחים כִּשְׁמֹעַ בקול יי' וכו' ויאמר שאול
אל שמואל חטאתי כי עברתי את פי יי' ואת דבריך
כי יראתי את העם וָאֶשְׁמַע בקולם (סס יה

יט–כד). וַיִּשְׁמַע שאול בקול יהונתן וישבע שאול חי
יי' אם יומת (סס יט ו). ראי שָׁמַעְתִּי בקולך
ואשא פניך (סס כה לה). כאשר לא שָׁמַעְתָּ בקול יי'
ולא עשית חרון אפו בעמלק (סס כח יח). ותבוא
האשה אל שאול וכו' ותאמר אליו הנה שָׁמְעָה שפחתך
בקולך וכו' ועתה שְׁמַע נא גם אתה בקול
שפחתך (סס סס כא–כב). הנה בהיות הילד
חי דברנו אליו ולא שָׁמַע בקולנו ואיך נאמר אליו
מת הילד (ש"ב יב יח). ולא אבה לִשְׁמֹעַ בקולה
(סס יג יד). וַיִּשְׁמַע יי' בקול אליהו (מ"א
יז כב). יען אשר לא שָׁמַעְתָּ בקול יי' הנך הולך
מאתי והכך האריה (סס כ לו). על אשר לא
שָׁמְעוּ בקול יי' אלהיהם ויעברו את בריתו (מ"ב
יח יב). מי בכם ירא יי' שֹׁמֵעַ בקול עבדו
(ישעי' נ י). ותפזרי את דרכיך לזרים תחת כל עץ רענן
ובקולי לא שְׁמַעְתֶּם (ירמי' ג יג). כי ליי' אלהינו
חטאנו וכו' ולא שָׁמַעְנוּ בקול יי' אלהינו (סס סס
כה). שִׁמְעוּ בקולי והייתי לכם לאלהים (סס סס כג).
זה הגוי אשר לוא שָׁמְעוּ בקול יי' אלהיו ולא לקחו
מוסר (סס סס כח). על עזבם את תורתי וכו'
ולא שָׁמְעוּ בקולי (סס ט יב). שִׁמְעוּ בקולי ועשיתם
אותם ככל אשר אצוה אתכם (סס יא ד). כי
העד העדתי באבותיכם וכו' לאמר שִׁמְעוּ בקולי
(סס סס ז). ועשה הרעה בעיני לבלתי שְׁמֹעַ בקולי
(סס יח י). זה דרכך מנעוריך כי לא שָׁמַעַתְּ בקולי (סס
כב כא). ועתה היטיבו דרכיכם ומעלליכם וְשִׁמְעוּ בקול
יי' אלהיכם (סס כו יג). ויבאו וירשו אתה ולא
שָׁמְעוּ בקולך (סס לב כג). שְׁמַע נא בקול יי' לאשר
אני דבר אליך (סס לח כ). כי חטאתם ליי' ולא
שְׁמַעְתֶּם בקולו (סס מ ג). ואם אמרים אתם
לא נשב בארץ הזאת לבלתי שְׁמֹעַ בקול יי' אלהיכם
(סס מב יג). ואגד לכם היום ולא שְׁמַעְתֶּם בקול
יי' אלהיכם (סס סס כא). ולא שָׁמַע יוחנן בן קרח
וכל שרי החילים וכל העם בקול יי' לשבת
בארץ יהודה (סס מג ד). ויבאו ארץ מצרים כי
לא שָׁמְעוּ בקול יי' (סס סס ז). מפני אשר קטרתם
ואשר חטאתם ליי' ולא שְׁמַעְתֶּם בקול יי' (סס
מד כג). וַיִּשְׁמַע זרבבל בן שלתיאל וכו' בקול יי' (חגי
א יב). ברכו יי' מלאכיו גברי כח עשי דברו לִשְׁמֹעַ בקול
דברו (תהל' קג כ). וירגנו באהליהם לא שָׁמְעוּ

בקול יי׳ (שם קו כה). אדני שִׁמְעָה בקולי (שם קל ב). ולא שָׁמַעְתִּי בקול מורי ולמלמדי לא הטיתי אזני (משלי ה יג). ולא שָׁמַעְנוּ בקול יי׳ אלהינו וכו׳ וכל ישראל עברו את תורתך וסור לבלתי שְׁמוֹעַ בקלך וכו׳ וישקד יי׳ על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק יי׳ אלהינו על כל מעשיו אשר עשה ולא שָׁמַעְנוּ בקלו (דנ׳ ט י—יד). — וגם בלי כנוי, שמע בקול: לא שָׁמְעָה בקול לא לקחה מוסר (צפני׳ ג ב). — ושמע בתורהו: מי נתן למשוסה יעקב וישראל לבוזים הלוא יי׳ זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך ולא שָׁמְעוּ בתורתו (ישעי׳ מב כד); — ובמשמ׳ הבין, verstehen; entendre; to understand: הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא יִשְׁמְעוּ איש שפת רעהו (בראש׳ יא ז). והם לא ידעו כי שֹׁמֵעַ יוסף כי המליץ בינתם (שם מב כג). ישא יי׳ עליך גוי מרחק וכו׳ גוי אשר לא תִשְׁמַע לשנו (דברי׳ כח מט). דבר נא אל עבדיך ארמית כי שֹׁמְעִים אנחנו (מ״ב יח כו, ישעי׳ לו יא). את עם נועז לא תראה עם עמקי שפה מִשְּׁמוֹעַ נלעג לשון אין בינה (ישעי׳ לג יט). — לב שומע, לב מבין: ונתת לעבדך לב שֹׁמֵעַ לשפט את עמך (מ״א ג ט). — ובתו״מ: איני שומע לכם לבטל ממני עול מלכות שמים (ר״ג, ברכ׳ ב ה). שמעתי בפירוש שמוציאין לסוריא ואין מוציאין לחוצה לארץ (ר״ש, שביע׳ ו ה). חרש המדבר ואינו שומע לא יתרום ואם תרם תרומתו תרומה, חרש שדברו בו חכמים בכל מקום שאינו לא שומע ולא מדבר (תרומ׳ א ב). שמעתי משמאי הזקן שאמר לעולם אינו מטמא עד שיהא בו כביצה (דוסתאי איש כפר יתמה, ערלה ב ה). קטן שבא לכבות אין שומעין לו (שבת טז ו). משום ר׳ מאיר שמעתי שמקדרין בהרים (ר׳ דוסתאי בר ינאי, ערובי׳ ה ד). השומע על מתו וכו׳ טובל ואוכל בקדשים (פסח׳ ח ח). שמעתי שתמורת הפסח קריבה ותמורת הפסח אינה קריבה ואין לי לפרש (ר׳ יהושע, שם ט ו). התוקע לתוך הבור וכו׳ אם קול שופר שמע יצא, ואם קול הברה שמע לא יצא (ר״ה ג ז). והכהנים והעם העומדים בעזרה כשהיו שומעים שם המפורש שהוא יוצא מפי כהן גדול היו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם (יומא ו ב). מי שענה את אבותינו על ים סוף הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם (תעני׳ ב ד); ואיזו היא קולנית, כל שהיא מדברת בתוך ביתה ושכניה שומעין קולה (כתוב׳ ז ו). ואומרים לפניה דברים שאינה כדי לשומען (סוטה א ד). מי שקנא לאשתו אפילו שמע מעוף הפורח יוציא ויתן כתובה (ר׳ אליעזר, שם ו א). השוכר את הפועל לעשות עמו בתבן ובקש ואמר לו טול מה שעשית בשכרך אין שומעין לו (ב״מ י ה). היו מכניסין אותן ומאימין עליהם שמא תאמרו מאומד ומשמועה, עד מפי עד ומפי אדם נאמן שמעתם (סנה׳ ד ה). אם יש ממש בדבריו שומעין לו (שם ה ד). אני שמעתי מפי המרובין והם שמעו מפי המרובין וכו׳ אבל אתה שמעת מפי היחיד ומפי המרובין (עדי׳ א ז). דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת (רבי, אבי׳ ב א). ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע (הלל, שם שם ד). ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי (שם ה ז). מהר לשמוע ומהר לאבד יצא שכרו בהפסדו, קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו וכו׳ (שם שם יב). מיריחו היו שומעין קול שער הגדול שנפתח מיריחו היו שומעין קול המגרפה וכו׳ (תמיד ג ח). אין אדם שומע קול חברו בירושלים מקול המגרפה (שם ה ו). ששמע השומע וטעה (ר׳ טרפון, אהלי׳ טז א). אמר ר׳ יהושע לא שמעתי אלא שלשית, אמרו לו מה הלשון שלשית אמר להם כך שמעתי סתם (פרה א א). ואם אמר תנו לי ואני לוקח לעצמי אין שומעין לו (תוספת׳ ב״מ יא כה). שמעוני אחינו בית ישראל (ר׳ צדוק, שם שבוע׳ א ד). והאזנת למצותיו, ישמעו אזניך מה שפיך מדבר (ירוש׳ ברכ׳ ב ד). שכל השומע פרשה מן בנו כאלו הוא שומעה מהר סיני (ר׳ חייא, שם שבת א א). אם לא כל מעשה ומעשה שהייתי מוציא אם לא שמעתי אותו מרי, להלכה כשערות ראשי ולמעשה ג׳ פעמים (ר׳ חנינה, שם נדה ב ו). שמע, בכל לשון שאתה שומע[1] (ברכ׳ יג.). לא היו ישנין כל הלילה כדי שישמע כהן גדול קול הברה ולא תתא שינה חוטפתו (יומ׳ יט:). טול אתה שיעור ואני פחות, שומעין לו (ב״ב יג:). כל האומר אי אפשי בתקנת חכמים כגון זאת שומעין לו (שם מט:). אילמלי

[1] [כלוי מבין.]

דבר חדש אמרת לנו משום אביך שמענוך (רבי אל בי ישמעאל בר׳ יוסי, נדה כה.). שמעתה מאביך מהו ויכל אלהים ביום השביעי (רבי אל ר״י בר׳ יוסי, מד״ר ברא׳ י). כיון שהיה תובעה היתה אומרת איני שומעת לך (תנחו׳ בובר, בלק כז). — ומצוי במדרש הלכה ואגדה בשמ׳ למד מן הכתוב במקרא: ממשמע שנאמר לא תהיה אחרי רבים לרעות שומע אני שאהיה עמהם לטובה (סנה׳ א ו). ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן וכו׳, שומע אני שהיה הדבר לאהרן ולמשה וכו׳ (מכי׳, מסכ׳ דפסחא, פתיח׳). ראש חדשים, שומעני מיעוט חדשים שנים, מנין לשאר חדשים, תלמוד לומר לחדשי השנה (שם שם ב). הרי שעברו את אדר ולא בא אביב בזמנו שומעני שיעברו ר״ח ניסן (שם שם). אבל לא שמענו מכמה מעבר, כשהוא אומר שמור את חדש, חדש אתה מעבר וכו׳ (שם שם). בין הערבים, שומע אני עם דמדומי חמה, ת״ל בערב (שם שם ה). ולקחו מן הדם, שומע אני בין ביד בין בכלי, ת״ל אשר בסף (שם שם ו). הרי שהיה מצרי בתוך ביתו של ישראל שומע אני ינצל, ת״ל ופסחתי עליכם, עליכם אני חס ולא על המצרים, הרי שהיה ישראל בבית המצרי שומע אני ילקה בגללו, ת״ל ולא יהיה בכם נגף (שם שם ז). שבעת ימים מצות תאכלו, שומע אני אף מעשה קדרה במשמע, ת״ל לחם (שם שם ח). ת״ל כי כל אוכל חמץ ונכרתה וגו׳ כי כל אוכל מחמצת ונכרתה וגו׳ עד שיאמרו שני כתובין, ואם לא לא שמענו (שם שם י). לפי שנאמר ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת שומעני אפילו סטרו סטירה, ת״ל מכה איש ומת, מגיד שאינו חייב עד שתצא כל נפשו (שם מסכ׳ דנזיקין ד). ואם דל הוא, שומע אני דל איש פלוני ממה שהיה, שהיה בן מאה מנה ונעשה בן חמשים מנה, ת״ל ואין ידו משגת, אי ואין ידו משגת, יש לו ואינו מוצא ליקח, ת״ל אם דל הוא, עד שיאמרו שני כתובים, ואם לאו לא שמענו (ספרא ויק׳, מצורע פרשה ד). שבע שבתות, יכול שבע שבתות ימים, תלמוד לומר שבע שבתות שנים, אי שבע שבתות שנים יכול יספור שבע שמיטים זו אחר זו ויעשה יובל, תלמוד לומר שבע שנים שבע פעמים, הא עד שיאמרו שני כתובים הללו, ואם לאו לא שמענו (שם בהר פרשה ב). וישלחו מן המחנה, מחנה שכינה, שומע אני ממחנה לויה, ת״ל או מחוץ למחנה תשלחום (ספרי במד׳ א). לפי שהוא אומר כל תרומת הקדשים אשר יקדישו בני ישראל שומע אני ישלום בזרוע, תלמוד לומר ואיש את קדשיו לו יהיו, מגיד שטובת הנאת קדשים לבעליהם (שם שם ו). על נפש מת לא יבא, שומע אני נפשות בהמה במשמע, ת״ל לאביו ולאמו, במה ענין מדבר, בנפשות אדם (שם שם כו). קודש הם למת נאמר, להביא את המעשר ואת הפסח שיטעון שפיכה אחת שלא שמענו להם בכל התורה (ר׳ יאשיה, שם שם קיח). וכל אשר יהיה באהל, שומע אני אף הקש והחריות והעצים והאבנים והאדמה במשמע, ת״ל ולקח אזוב וכו׳ (שם שם קכו). הרי שלא הקריב בחודש זה שומעני יקריב בחודש אחר ת״ל זאת עולת חודש בחדשו (שם שם קמה). שמענו וכו׳ שהבקר בית דין הבקר, כתיב וכל אשר לא יבא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו (ירוש׳ פאה ה א). ופשט ולבש בגדים אחרים והוציא את הדשן, שומעני כדרך יום הכיפורים, שפושט בגדי קודש ולובש בגדי חול, ת״ל וכו׳ (יומא כג:). לפי שנאמר יבמה יבא עליה שומע אני אפילו באחת מכל עריות האמורות בתורה (יבמ׳ ג:). מכלל לאו אתה שומע הן (נדרי יא:). לפי ששמענו חנינה באחד עשר שבטים ולא שמענו בשבט בנימין והיכן שמענו, להלן ויאמר אלהים יחנך בני (מד״ר ברא׳ עא). יש לך לשמוע גדולה מזו מה כתיב ובשוב רשע מרשעתו וכו׳ (תנחו׳ בובר וילך כג). בשלשה מקומות שמענו שאדם משמיע תלמודו סמוך למיתתו (שם בא ב). הרי שמענו במשה שנדבר עמו בעמוד ענן וכו׳ ובאהרן נמי נדבר בענן וכו׳ אבל בשמואל לא שמענו, והיכן שמענו, מן הדין קרא (פסיק׳ ר״כ, פרה, בובר, לא:). שמענו שיש כנפים לארץ, כנפים לשחר, כנפים לשמש וכו׳ (שם, נחמו, קכד.).—ובספה״א: שומעין אנו מזאת[1], כשאמרו חכמים צריך שיאמר אתם עדי, בין שאמר לוה בין שאמר מלוה (והזהיר, לו כח). שזה הדבר לא שמעה בו כלל (תשובות הרמב״ם קעס, סימן, 178). ומפני זה יהיה כל מחבר בדברי

1) [ע״ד הארמ׳ שבתו״מ: שמע מינה.]

חכמה צריך להקדים פירוש השמות והמלים אשר הם משתמשין בה לפי שאין הלומד רגיל ל ש מ ו ע אותם ולא להבין מהם הענין (ראב"ע הנסיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 8). וזה השם בלי ידוע ולא ש מ ו ע (ערוגת הבשם, ליון ג, 138).--ואמר המשורר: ולי דבר ומפעל אשר יהיו בדור אחרון ש מ ו ע י ם (ר"ש הנגיד, דנכיך, בן תהלים, הברמן ג, 53). קול רעמו מועמו ש מ ו ע (ר"י הלוי, גבר זמן, זמורה ג, 289). ומאמריו למרחוק ש מ ו ע י ם (הוא, אמר מה הוא, שם ו, 311).

—נפע', נִשְׁמַע, נִשְׁמָע, נִשְׁמְעוּ, נִשְׁמָע, נִשְׁמָעִים, נִשְׁמַעַת, הִשָּׁמַע, יִשָּׁמַע, יִשָּׁמַע, תִּשָּׁמַע, תִּשָּׁמַע, יִשָּׁמְעוּ, — א) נשמע הקול, הגיע לאזנים ונקלט בהן: והקל נִשְׁמַע בית פרעה לאמר באו אחי יוסף (ברא' מה טז). וְנִשְׁמַע קולו בבאו אל הקדש (שמות כח לה). וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא יִשָּׁמַע (ש"א א יג). ותזעק חשבון ואלעלה עד יהץ נִשְׁמַע קולם (ישע' טו ד). וגלתי בירושלם וששתי בעמי ולא יִשָּׁמַע בה עוד קול בכי וקול זעקה (שם סה יט). קול על שפיים נִשְׁמָע בכי תחנוני בני ישראל (ירמ' ג כא). כי קול נהי נִשְׁמַע מציון איך שדדנו (שם ט יח). קול ברמה נִשְׁמָע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה (שם לא יד). עוד יִשָּׁמַע במקום הזה וכו' קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה (שם לג י). צעקה בים סוף נִשְׁמַע קולה (שם מט כא). וקול כנפי הכרובים נִשְׁמַע עד החצר החיצנה (יחזק' י ה). למען לא יִשָּׁמַע קולו עוד אל הרי ישראל (שם יט ט). והשבתי המון שריך וקול כנוריך לא יִשָּׁמַע עוד (שם כו יג). ולא יִשָּׁמַע עוד קול מלאכה (נחום ג יד). אין אמר ואין דברים בלי נִשְׁמָע קולם (תהל' יט ד). ירעם בקול גאונו ולא יעקבם כי יִשָּׁמַע קולו (איוב לז ד). עת הזמיר הגיע וקול התור נִשְׁמַע בארצנו (שה"ש ב יב). כי העם מריעים תרועה גדולה והקול נִשְׁמַע עד למרחוק (עזרא ג יג). — ונשמעו זעקה, חמס, (קול) מקבות, נחרה, (קול) שמחה, וכדומה: ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נִשְׁמַע בבית בהבנתו (מ"א ו ז). לא יִשָּׁמַע עוד חמס בארצך שד ושבר בגבוליך (ישע' ס יח). חמס ושד יִשָּׁמַע בה (ירמ' ו ז). מדן נִשְׁמַע נחרת סוסיו (שם ח טז). תִּשָּׁמַע זעקת מבתיהם (שם יח כב). וַתִּשָּׁמַע שמחת ירושלם עד מרחוק (נחמ' יב מג). — ונשמע דבר: הנהיה כדבר הגדול הזה או הֲנִשְׁמַע כמהו (דבר' ד לב). וַיִּשָּׁמְעוּ הדברים אשר דבר דוד (ש"א יז לא). ויבאו כל השרים אל ירמיהו וישאלו אתו ויגד להם ככל הדברים האלה אשר צוה המלך ויחרשו ממנו כי לא נִשְׁמַע הדבר (ירמ' לח כז). ומה שמץ דבר נִשְׁמַע בו (איוב כו יד). ויהי בְּהִשָּׁמַע דבר המלך ודתו וכו' (אסתר ב ח).— ונשמע פתגם: וְנִשְׁמַע פתגם המלך אשר יעשה בכל מלכותו (שם א כ). — ונשמעה שמועה: ופן ירך לבבכם ותיראו בשמועה הַנִּשְׁמַעַת בארץ (ירמ' נא מו). בגוים נִשְׁמָע וגשמו אמר אתה והיהודים חשבים למרד (נחמ' ו ו). — ונשמע שם אלילים על פיו: ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא יִשָּׁמַע על פיך (שמות כג יג).—ונשמע לפלוני דבר, כמו שמ' פלוני שמע את הדבר: ויהי כאשר נִשְׁמַע לסנבלט וטוביה ולגשם הערבי וליתר איבינו כי בניתי את החומה (נחמ' ו א). אתה והיהודים חשבים למרוד וכו' ועתה יִשָּׁמַע למלך כדברים האלה (שם שם ו—ז). — ב) ובהשאל' נתקבל על הלב, נתקבל לרצון: וחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נִשְׁמָעִים (קהל' ט טז). דברי חכמים בנחת נִשְׁמָעִים מזעקת מושל בכסילים (שם שם יז). מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נִשְׁמְעוּ דבריך (דני' י יב). — ג) ונשמע ראובן לשמעון וכדו', צִיֵּת לו, קבל את דבריו ועשה ברצונו: בני נכר יתכחשו לי לשמוע אזן יִשָּׁמְעוּ לי (ש"ב כב מה, וכעין זה תהל' יח מה).—ונשמע בקול פ', נתקבלו דבריו לפני האלהים: ויקמו הכהנים הלוים ויברכו את העם וַיִּשָּׁמַע בקולם ותבוא תפלתם למעון קדשו לשמים (דה"ב ל כז)[1]. — ובתו"מ: ואל

[1]) [בשמוש לא ברור בא הפעל במאמר הידוע שבסוף מגלת קהלת (יב יג): סוף דבר הכל נִשְׁמָע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם; ואפשר שהכונה: סוף דבר, אחרי שנשמע כל מה שנאמר, בקרוב כדברי ראב"ע: כבר השמעתיך הכל או שמעת כל מחלוקת החכמים. ואמנם אפשר גם להבין: הכל בטבע נשמע ו מ צַ י ת לאלהים, ועל כן גם אתה האדם, ירא אותו ואת מצותיו שמור וכו', או: הכל צריך להיות נשמע לאלהים, הכל נתון למשמעתו, וירא אותו וכו'. וכך נראה יותר.]

תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע (הלל, אבי ב ד). חד אמר בין על הטל ובין על המטר נשמע לו, וחרנא אמר על המטר נשמע לו ועל הטל לא נשמע לו (ירוש' ברכ' ה ב). ששה קולות היו נשמעים מיריחו (שם סוכה ה ג). עד מקום שמתעטש ואין קילו נשמע (שם סנה' י ב). אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת (אבא בנימין, ברכ' ו.). הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם ונשמעו למלכות (שבת לג:). כל בית שנשמעין בו דברי תורה בלילה שוב אינו נחרב (ר' ירמיה בן אלעזר, ערוב' יח:). ותלמודו משתכח ממנו ומחלוקות רבות באות עליו ודבריו אינם נשמעים ומחלל שם שמים (פסחי' מט.). אש־י הדור שהגדולים נשמעים לקטנים (ר"ג, ר"ה כה:). מפני מה אין קולו של אדם נשמע ביום כדרך שנשמע בלילה (ר' לוי, יומ' כ:). אלמלא גלגל חמה נשמע קול המונה של העיר, ואלמלא קול המונה של עיר נשמע קול גלגל חמה (ת"ר, שם שם). כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע (ר' אילעא משום ר"א בר"ש, יבמ' סה:). הנשמע בדבר אביו למקום[1]) לא יאמר שלחוני בשביל עצמי וגו' (ת"ר, קידוש' לא:). ודבריו נשמעין ותלמודו מתקיים בידו (ת"ר, ב"מ קז:). הפרה היתה נשמעת לחורש, הדלת היתה נשמעת לחרש (מד"ר ברא' כה, תיאודור, 240). שם ההיל במצווה תחילה ובא יפת ונשמע לו (שם שם לו, 339). וכיון שילדה ממנו בן עשירי נתכנסו כלם ואמרו לו השמע לנו שאין את מגרש את אמנו מעתה (שם שם כו). נכנס שושבינה אצל המלך והיה מפייסו ולא היה המלך נשמע לו (שם שמות מד). לאחד שהיה מוכר שפחה באיטלס ועבר אחד וראה אותה ואמר שלי היא, א"ל נזוף בה, אם נשמעת היא לך הרי היא שלך (פסיק' ר"כ, עשר תעשר, בובר לח:). — *ובמשמ' נתפתה להזדוגות: והיה היין בוער בו ואומר לה השמעי[2]) לי והיא

1) [הצרוף קשה, ועניננו כאלו נאמר הנשמר בכבוד אביו, וצ"ע.]

2) [ושם בהמשך: השמיעי, כלומר הִשָּׁמְעִי, וכן גם בספור המעשה שבבבלי (סנה' קו.), ועי' לקמן.]

מוציאה דפים של פעור וכו' ואומרת לו, רבי רצונך שאשמע לך השתחוה לזה וכו' (ספרי במדי' קלא). אמר לנשיהן, נשמעות אתם לליגיונותי ואין אני הורג אתכם (ירוש' קוכי' ה א). והיתה אומרת לו השתחוה לזה ואני נשמעת לך וכו' הינזר מתורת משה ואני נשמעת לך (שם, סנה' י ב). אמרה לו (אשת פוטיפר ליוסף) השמע לי (יומי' לה:). אמר לה (זמרי לכזבי) השמיעי[1]) לי, אמרה לו בת מלך אני וכן צוה לי אבי לא תשמעי[2]) אלא לגדול שבהם (סנה' פב.). אחאב אמר לה כה אמר ה' השמיעי[1]) אל צדקיה וצדקיה אמר כה אמר ה' השמיעי[1]) אל אחאב (שם לג.). איני נשמעת לך עד שתשחט זה לפעור (מד"ר במדי' כ). שאני (הנחש) יודע שהיא שומעת לי, שהנשים נשמעות לכל הבריות (פדר"א יב). — ובסהמ"א: ואם כתב בשית דגוש היה נשמע[3]) בסית את אחרים (רש"י, דבר' לג יח). נוהגת שבעה לרחיצה ולתכבוסת ושלשים לתספורת ולגיהוץ מיום שנשמע לו (הוא, ערוב' מו.). ונשמע לב"ד שנעקרו ממקומן לעלות לרגל (הוא, סנה' יא.). אלו הייתם עובדים כראוי וצמים לפני כהוגן היותם נשמעים וכל חפציהם לכם נמצאים (ראב"ח, הגיון הנפש ב, יד.). כמו שראוי לנער להיות נשמע למצות המלמד (ספר המלות לארסטו קיד).

—פע', יִשַּׁמַּע, — שִׁמַּע את העם, הזעיק אותו, העביר קול והקהיל קהל, zusammenrufen; rappeler; to convoke: וַיְשַׁמַּע שאול את העם (ש"א יה ד). וַיְשַׁמַּע שאול את כל העם למלחמה (שם כג ח). — ובתו"מ כמו הִפע', השמיע: באחד באדר משמעין[4]) על השקלים (שקלי' א א). בני בבל משמעין על שקליהן מראשו של חדש (ר' חזקיה, ירוש' שם שם). הלינו לכבודו (של מת) לשמע עליו עיירות (סנה' מז.). — ובסהמ"א: והאומר כי ר' סעדיה וצ"ל הניה שמע שהוא כמות השמיע, והניח אשמע שהוא אשמיע, שפתרונו שוה ונסתפק באופן אחד מן השני,

1) [כלו' הִשָּׁמְעִי.]

2) [במדר"ר (שמות לג): שלא אהיה נשמעת.]

3) [כלומר: היה מובנו.]

4) [כך במדב"מ ובמשנה שבירוש'. במשניות ובבבלי: משמיעין, ועי' שִׁמּוּעַ.]

ונשיב לו וכו׳ (דונש, תשו׳ על רסע״ג, 122) — ואמר הפיטן: שימעתיך דיבור קודשי (ינאי, קרובי ברא״ש, זולא״י, כ). כן באוזן שימעתי (שם שם, ם). שופר תרועה טרם שמענוך (ר״א קליר, אף ארס, מוסף א ר״ה). שְׁמַע לכל עץ ארז זה ואזוב זה (הוא, אמרה סגולה, קרובי פרה). בקול ענות אשר שמעתי חג ליי׳ מחר (הוא, אז על כל מיתו, קרובי ב פסח). שמעתם חקיך ערוכה ושמורה (שמעון בר יצחק, שלמים במכוסם, קרובי ב שבועי׳). אלוה מתימן שמע סודו (ליאונטי בר אברהם, כבודו, מבחר השירים העבריים באיטליה, שירמן, ענ).

—הפעי׳, הִשְׁמִיעַ, הִשְׁמִיעֲךָ, הִשְׁמִיעָנוּ, הִשְׁמַעְתָּ, הִשְׁמַעְתִּי, הִשְׁמַעְתִּיךָ, הִשְׁמִיעוּ, מַשְׁמִיעַ, מַשְׁמִיעִים, מַשְׁמִעִים, לְהַשְׁמִיעַ, לַשְׁמִעַ, הַשְׁמִיעֵנִי, הַשְׁמִיעִנִי, הַשְׁמִיעוּ, הִשְׁמִיעֻנוּ, הִשְׁמִיעוּהָ, אַשְׁמִיעַ, אַשְׁמִיעֲךָ, אַשְׁמִיעֵם, אַשְׁמִעֵם, תַּשְׁמִעַ, תַּשְׁמִיעֵנִי, יַשְׁמִיעַ, יַשְׁמִיעֵנוּ, תַּשְׁמִיעוּ, יַשְׁמִיעוּ, יַשְׁמִיעֻנוּ, — השמיע רא״בן את שמעון דבר, השמיע דבר: א) נתן קול, גרם שיגיע קולו או קול אחר לאזני השומעים: hören lassen; faire entendre; to let hear: מן השמים הִשְׁמִיעֲךָ את קלו ליסרך (דברי׳ ד לו). ואת העם צוה יהושע לאמר לא תריעו ולא תַשְׁמִיעוּ את קולכם ולא יצא מפיכם דבר (יהוש׳ ו י). ויאמרו אליו בני דן אל תַּשְׁמַע קולך עמנו (שופט׳ יח כה). ואדני הִשְׁמִיעַ את מחנה ארם קול רכב וקול סוס קול חיל גדול (מ״ב ז ו). וְהִשְׁמִיעַ יי׳ את הוד קולו (ישעי׳ ל ל). לא יצעק ולא ישא ולא יַשְׁמִיעַ בחוץ קולו (שם מב ב). לא תצומו כיום לְהַשְׁמִיעַ במרום קולכם (שם נח ד). נשברה מואב הִשְׁמִיעוּ זעקה צעוריה (ירמי׳ מח ד). וְהִשְׁמַעְתִּי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה (שם מט ב). ולא אַשְׁמִיעַ אליך עוד כלמת הגוים וחרפת עמים לא תשאי עוד (יחזק׳ לו יה). תַּשְׁמִיעֵנִי ששון ושמחה (תהל׳ נא י). ברכו עמים אלהינו וְהַשְׁמִיעוּ קול תהלתו (שם סו ח). הראיני את מראיך הַשְׁמִיעִנִי את קולך (שה״ש ב יד). היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך הַשְׁמִיעִנִי (שם ח יג). — והשמיע קול בכלי זמר: וַיַּשְׁמִיעוּ המשררים (נחמ׳ יב מה). רנו ליעקב שמחה וצהלו בראש הגוים הַשְׁמִיעוּ הללו ואמרו הושע יי׳ את עמך את שארית ישראל (ירמי׳ לא ו). ויאמר דוד לשרי הלוים להעמיד את אחיהם המשררים בכלי שיר נבלים וכנרות ומצלתים מַשְׁמִיעִים להרים בקול לשמחה (דה״א יה יו). והמשררים הימן אסף ואיתן במצלתים נחשת לְהַשְׁמִיעַ (שם שם יט). וכל ישראל מעלים את ארון ברית יי׳ בתרועה ובקול שופר ובחצצרות ובמצלתים מַשְׁמִעִים בנבלים וכנרות (שם יה כח). ואסף במצלתים מַשְׁמִיעַ (שם יו ה). ועמהם הימן וידותון חצצרות ומצלתים לְמַשְׁמִיעִים (שם שם מב). ויהי כאחד למחצצרים ולמשררים לְהַשְׁמִיעַ קול אחד (דה״ב ה יג). — והשמיע בקול: וְהִשְׁמִיעוּ עליך בקולם ויזעקו מרה (יחזק׳ כז ל). לַשְׁמִעַ בקול תודה ולספר כל נפלאותיך (תהל׳ כו ז). — והשמיע, השמיע על, אל, במשמ׳ הכריז, העביר קול: וחמלך אסא הִשְׁמִיעַ את כל יהודה אין נקי (מ״א יה כב). הַשְׁמִיעוּ אל בבל רבים (ירמי׳ נ כט). תקעו שופר בגוים קדשו עליה גוים הַשְׁמִיעוּ עליה ממלכות אררט מני ואשכנז (שם נא כז). הַשְׁמִיעוּ על ארמנות באשדוד וכו׳ ואמרו האספו על הרי שמרון וכו׳ (עמ׳ ג ט). וקראו נדבות הַשְׁמִיעוּ (שם ד ה). ואשר יַשְׁמִיעוּ ויעבירו קול בכל עריהם ובירושלם לאמר צאו ההר והביאו עלי זית וכו׳ (נחמ׳ ח יה). — ובשמוש מטשטש, השמיע במשמ׳ אמר, הגיד, בִּשֵּׂר: הקהל לי את העם וְאַשְׁמִעֵם את דברי (דבר׳ ד י). לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וְיַשְׁמִעֵנוּ אתה ונעשנה (שם ל יב). לו חפץ יי׳ להמיתנו לא לקח מידנו עלה ומנחה ולא הראנו את כל אלה וכעת לא הִשְׁמִיעָנוּ כזאת (שופט׳ יג כג). ואתה עמד כיום וְאַשְׁמִיעֲךָ את דבר אלהים (ש״א ט כז). הראשנות מה הנה הגידו וכו׳ או הבאות הַשְׁמִיעֻנוּ (ישעי׳ מא כב). אף אין מגיד אף אין מַשְׁמִיעַ (שם שם כו). הראשנות הנה באו וחדשות אני מגיד בטרם תצמחנה אַשְׁמִיעַ אתכם (שם מב ט). אנכי הגדתי והושעתי וְהִשְׁמַעְתִּי (שם מג יב). מי הִשְׁמִיעַ זאת מקדם מאז הגידה (שם מה כא). הראשנות מאז הגדתי ומפי יצאו וְאַשְׁמִיעֵם (שם מח ג). הִשְׁמַעְתִּיךָ חדשות מעתה ונצרות ולא ידעתם (שם שם ו). הגידו הַשְׁמִיעוּ זאת הוציאוה עד קצה הארץ אמרו גאל יי׳ עבדו יעקב (שם שם כ). מה נאוו על ההרים רגלי מבשר מַשְׁמִיעַ שלום מבשר טוב מַשְׁמִיעַ ישועה אמר לציון מלך אלהיך (שם נב ז). הנה יי׳ הִשְׁמִיעַ אל קצה הארץ אמרו

לבת ציון הנה ישעך בא (שם סב יא). הגידו ביהודה ובירושלם הַשְׁמִיעוּ ואמרו (ירמ' ד ה). כי קול מגיד מדן וּמַשְׁמִיעַ און מהר אפרים הזכירו לגוים הנה הַשְׁמִיעוּ על ירושלם (שם שם טו—טז). הגידו זאת בבית יעקב וְהַשְׁמִיעוּהָ ביהודה לאמר (שם ה כ). קום וירדת בית היוצר ושמה אַשְׁמִיעֲךָ את דברי (שם יח ב). ואם עמדו בסודי וְיַשְׁמִעוּ דברי את עמי (שם כג כב). הגידו במצרים וְהַשְׁמִיעוּ במגדול וְהַשְׁמִיעוּ בנף ובתחפנחס אמרו התיצב והכן לך כי אכלה חרב סביביך (שם מו יד). הגידו בגוים וְהַשְׁמִיעוּ ושאו נס הַשְׁמִיעוּ אל תכחדו אמרו נלכדה בבל (שם נ ב). הנה על ההרים רגלי מבשר מַשְׁמִיעַ שלום (נחום ב א). משמים הִשְׁמַעְתָּ דין (תהל' עו ט). מי ימלל גבורות יי' יַשְׁמִיעַ כל תהלתו (שם קו ב). הַשְׁמִיעֵנִי בבקר חסדך כי בך בטחתי הודיעני דרך זו אלך (שם קמג ח).— ובמכתבי לכיש: ישמע יהוה את אדני עת כים שמעת טב (תעודות לכיש ד 1—2). ישמע יהוה את אדני שמעת שלם (שם 2, 1—3).—ובתו"מ: הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא (ברכ' ב ג). בא' באדר משמיעין על השקלים (שקל' א א). ושפופרות המשמיעות את הקול (כלים יד ה). משמת חגי וכו' פסקה רוח הקדש מישראל ואף על פי כן היו משמיעין להן בבת קול (תוספת' סוטה ג ב). באזני ה', מלמד שהיו ישראל מתכוונים להשמיע את המקום וכו' מי אמר לכם שלא היתה כוונתי כי אם להשמיעו (ספרי במדי פה). אין נותנין חיטין לריחים של מים וכו' מפני שהן משמיעות את הקול (ירוש' שבת א ה). השמע לאזנך מה שאתה מוציא מפיך (ברכ' יג.). נתכוון שומע ולא נתכוון משמיע, משמיע ולא נתכוון שומע לא יצא עד שיתכוון שומע ומשמיע (ר"ה כח :)[1]. — ובספה"א: דבר הכתוב כביכול בשכינה דוגמת מלך בשר ודם כדי להשמיע את אזן הבריות כפי ההוה שיוכלו להבין דבר (רש"י, שמות יט ט). העבים משמיעין קולן לרקיע (מדה"ג בראש' א ו, מרגליות, כו—כז). מה ת"ל בעשן, משמיעין את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע (שם שמות יט יח, הופמן, 212). — ואמר הפיטן: כי תגלגל באוון שומעת ואשר בא בה לא משמעת (ינאי, כי תחפש, קרוב' ויקר', זולאי, קכד). נעם אנכי השמיע במאמר (ר' שמעון ב"ר אבון, שבויה מרום, יוצר ב שבועות). הדרו ותפארתו יחוו וישמעו (רי"י הלוי, יחלו פני אל, זמירות י, 647).

—הפע', הָשְׁמַע, *הֻשְׁמַע, — הִשְׁמִיעוּ אותו, ואמר הפיטן: זימון אהל כהועש כשמע, חוץ מנו קול לא הושמע (ינאי, אלוה בשמך, קרוב' ויקר', זולאי, קכח). ואלו עשרת הדברות הכלולות, נחרתו על הלוחות המעולות, ומפה אל פה השמעו בקולות (שמעון ב"ר אבון, שבויה מרום, יוצר ב שבועות). כהושעת סיני השמעו בדבור רביעי (מנחם ברבי מכיר, כהושעת אדם, הושענות לשבת). ואז השיבהו וענהו והקדים ידיו לאזניו נעשה ונשמע ביום הושמע מרוב חבת אמוניו (רי"ל בר ראובן, יום זה הוליך, אזהרות, ג :). —ואמר המשורר: הצדק הוא אשר הָשמע[1]) ואיך היא ואיככה (ר"ש הנגיד, לך עושר, הרכבי, 78).

—התפ', *הִשְׁתַּמַּע, — כמו נִפע' נִשְׁמַע[2]): אמר (חדקל) הלוואי נשתמע[3]) קולי בין הנהרות (מד"ר קהל', אם ישך הנחש). — ואמר הפיטן: תועפות גבהם ומחקרי יסודם בי נשתמעו (ר"א הקליר, בטרם הרים, קרוב' א שבוע'). — *ובמשמ' הובן, היתה לו משמעות[4]): אמר בשר גמר וכו' פעל של שלש אותיות יסוד ועניניהם משתמע לכמה ענינים (ר"ת, הכרעות נגד דונש). היה כתוב בו לשון שמשתמע כך וכך הולכין אחר הפחות (שו"ע חו"מ מב יב).

שֵׁמַע, שֵׁמַע, ס"ז, בהפסק שָׁמַע, כנ' שִׁמְעִי, שִׁמְעֲךָ, שִׁמְעָהּ, שִׁמְעָם, — א) שמועה, מה ששומעים על אדם או דבר, Ruf; réputation; fame: ויהי כשמע לבן את שֵׁמַע יעקב בן אחתו וירץ לקראתו (בראש' כט יג). לא תשא שֵׁמַע שוא (שמות כג א). הגוים אשר שמעו את שִׁמְעֲךָ (במדי יד

---

1) [ועי' נִפע', הערות.]

1) [במהד' ששון (עמ' כו) והברמן (עמ' 30): אֶשמע.]
2) [עפ"י אתפ' בארמ'.]
3) [ולפני זה: מפני מה קולך נשמע.]
4) [מכאן גם בשם הפעלה: הִשְׁתַּמְּעוּת.]

יח). היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים אשר ישמעון שמעך (דברי ב כה). ומלכת שבא שמעת את שמע שלמה לשם יי' (מ"א י א, וכעין זה דהי"ב ט א). כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צר (ישע' כג ה). האיים הרחקים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי (שם סו יט). והיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם ויעלו מעל ירושלם (ירמ' לז ה). שמע מלך בבל את שמעם ורפו ידיו (שם נ מג). כעוף השמים אורידם איסירם כשמע [1]) לעדתם (הוש' ז יב). כל שמעי שמעך תקעו כף עליך (נחום ג יט). יי' שמעתי שמעך יראתי יי' פעלך בקרב שנים חייהו (חבק' ג ב). אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה (איוב כח כב). — ב) שמיעה, פעלת השומע: עם לא ידעתי יעבדוני לשמע אזן ישמעו לי (תהל' יח מה). לשמע אזן שמעתיך ועתה עיני ראתך (איוב מב, ה). — צלצלי שמע, צלצלים המשמיעים קול: הללוהו בצלצלי שמע (תהל' קנ ה). — ובמהס"א: וסר אל משמעתך וקרב למושך ואל שמע דבריך (רס"י, ס"א כב יד). — ובפרט במשמ' חוש השמע, Gehörssinn; sens de l'ouie; hearing: ותהוש הגשמי כמו הראות והשמע והטעם והדומה להם (ספר היסודות לר"י הישראלי, סח). מה שישיגהו האדם באחד מן החמשה חושים אם בראות או בשמע או בריח או במשוש או בטעם (אמונות ודעות, הקד'). ומה שאמר ולא לגבורים המלחמה רצה לזכור חוש השמע וכו' שהמלחמה לא תהיה כי אם בשמע והמיית קול (תקון מדות הנפש לרשב"ג, הול' פולק י). שהיתה השגתנו לכל הנמצא על אחד משלשה צדדים האחד מהם הרגשותינו הגשמיים בראות ובשמע וכו' (ר"י א"ת, חו"ה היחוד י). וכהקולות והנגונים אשר לא נשיגם כי אם בחוש השמע בלבד (שם שם). וכן השמע והראות וההרגשה המשתתפת הולכת אחריהם (שם ג ה). ויראה לך ממנו גם זה בתנועת לשונו ושמעו וראותו (שם, עבודת האלהים ה). וכן יהיה צום החסיד בכל עת שיצום שענה בו הראות והשמע והלשון (שם שם). ההרגש החיצון כמו הראות וחשמע (הוא, כוח מן א). ופעלת הנפש המרגש' היא בכונה ורצון ולא בבחירה וממנה ה' החושים והם חוש הראות וחוש השמע וכו' (שם שם ב). והמציאות ההרגשי היא מה שנודע באחת מן ההרגשות החמש, שהן הראות והשמע וכו' (עולם קטן א א, הוצאת הורוויץ, ג), ומן החושים החמשה השמע (אמו"ר א ז, כז). למה הושאלו לו יתעלה השמע והראות והריח ולא הושאלו לו הטעם והמשוש (ר"מ א"ת, מו"נ א מז). וחוש השמע וכליו האוזן (הוא, פי' המלות הזרות). — ואמר הפיטן: ולא ישיגך שמע אזן ולא ראות עין (רשב"ג, כתר מלכות). — ובשם לספר: כמו שבאר אריסטו בספר הנקרא השמע הטבעי (הוא, מו"נ א ע: ההקדמה הג'). אלא שכבר התבארו כולם במופת אין ספק בו, קצתם בספר השמע ופירושיו וקצתם בספר מה שאחר הטבע ופירושיו (שם ב, הקדמות, ההקדמה הכ"ה). אתה תמצא אריסטו יספר עליו בספר השמע וכו' (שם ב יג). שהוא אומר בספר השמע כי כל מי שקדמנו מחכמי הטבע יאמין כי התנועה בלתי הוה ולא נפסדת (שם שם טו). — ובמשמ' קבלה ומסרת: כאשר היתה המלאכה בשת מותרת בשכל ובטלה השמע במניעה כן יתכן שישיבנה שמע אחר אל התרתה (ר"י א"ת, אמונות ודעות ג, ליפציג פב). והחלק השני מצוות השמע שאין השכל מחייב בהם ולא דוחה אותם (הוא, מו"ס, הקדי). וההערה על שני ענינים אחד מהם תקוע בשכל וכו' והשני קנוי בדרך השמע (שם, עבודת האלהים א) — ואמר הפיטן: עצת זה לזה שמע במעמד (כ"א קליר, מעתיק, קרוב' סקלים). — ואמר המשורר: וכן שמע יהי מנהו לאזניו בבוא הקול אלי חדר צפוניו (ר"י זבארה, בתי הנפש, סעשועים, דוידזון, 157). — ואמר הפיטן: ומכל עין רמז, ומכל אזן שמע (כי רכוזו, מנחה יוה"כ).

שמע, ש"ז, כמו שמע, רק בכנ' שמעו, — שמעו של פלוני, של אדם, של עם או של אלהים, Ruf; réputation; fame, הדברים ששומעים עליו: ויה יי' את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ (יהוש' ו כז). מארץ רחוקה מאד באו עבדיך לשם יי' אלהיך כי

[1]) [אמנם המליצה סתומה, ואפשר שיש לגרס בשנוי בחלוקת המלים: כשם על עדתם, כלו' אתן לפניהם מוסר ומלכדת, כמי שאוסר ושם מוסר ומלכדת על עדתם. ובשולי התנ"ך של המחבר: בשמע לעינתו ?.]

שמענו יִשְׁמְעוּ ואת כל אשר עשה במצרים (שם ט ט)· הנה עם בא מארץ צפון וכו׳ שמענו את שָׁמְעוֹ רפו ידינו (ירמ׳ ו כב—כד). כי גדול מרדכי בבית המלך וְשָׁמְעוֹ הולך בכל המדינות (אסתר ט ד).

*שְׁמַע, ש״ז,—כנוי לשלש הפרשיות בתורה, דברים ו ד—ט, דברים יא יג—כא, במדבר יה לז—מא, הנאמרות בתפלה בבקר ובערב, והנקראות כך על שם הפרשה הראשונה הפותחת במלים שמע ישראל יי׳ אלהינו יי׳ אחד: מאימתי קורין את שמע בערבית וכו׳ רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר, מעשה שבאו בניו מבית המשתה אמרו לו לא קרינו את שמע אמר להם אם לא עלה עמוד השחר חייבין אתם לקרות (ברכ׳ א א). מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן (שם א ב). הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא (שם שם ג). (אנשי יריחו) מרכיבין דקלים כל היום וכורכין את שמע וכו׳ ולא מיחו בידם (פסחי׳ ד ח). ובמנחה נכנסין וקורין על פיהן בקורין את שמע (תעני׳ ד ג). אין פורסין את שמע וכו׳ פחות מעשרה (מגי׳ ד ג). המפטיר בנביא הוא פורס על שמע (שם שם ה). קטן קורא בתורה ומתרגם אבל אינו פורס על שמע וכו׳ פוחח פורס את שמע ומתרגם וכו׳ סומא פורס את שמע ומתרגם, ר׳ יהודה אומר כל שלא ראה מאורות מימיו אינו פורס על שמע (שם שם ו). אז ישיר משה ובני ישראל וכו׳ בקורין את שמע ולא בקורין את ההלל (סוטה ה ד). וירדו ובאו להם ללשכת הגזית לקרות את שמע (תמיד ד ד). הכותב הלל ושמע לתינוק להתלמד בו וכו׳ (תוספתי ידים ב יא). — וככנוי לפרשה הראשונה בלבד, להבדילה משתי הפרשיות האחרות: אלו הן בין הפרקים בין ברכה ראשונה לשניה, בין שניה לשמע, בין שמע לוהיה אם שמע וכו׳ (ברכ׳ ב ב). צריך שיהא שמע שלה (של המזוזה) רואה את הפתח (שמואל, ירוש׳ מגלה ד יד). ועי׳ פָּרַס, קָרָא, קְרִיאָה.

שְׁמָעָה, ש״נ, שְׁמָעָתוֹ — שז״ש מן שָׁמַע: חנון יחנך לקול זעקך כְּשָׁמְעָתוֹ ענך (ישעי׳ ל יט). — ואמר המשורר: סעד בנך בלמד דת ועם אל נתן לו לב לשמעה[1]) או למריה (ר״ש הנגיד, בן משלי, אברמסון, 254. היטב בי נגן, הרבי שיר, אולי יען עת שמעתו (עמנואל, מחב׳ ח, ברודי, ריח).

*שִׁמְעוֹן, ש״ז, — שֵׁמַע, ואמר הפיטן: דרכי רמון המתואר והכסלות פסו משימעון, ושסם ממעון שימעון שמעון (רשב״ג, איכה מעניר, סליחי׳ ח״ב, סדור רשב״ג, שכב).

*שִׁמְעוֹנִי[2]), ש״ז—כמו שִׁמְעִי, של השמיעה: יד ה׳ נגעה בי בחסרון חוש השמעוני (משלי סוס יאיר עו).

*שִׁמְעִי, ש״ז, — של שמיעת האזן: באמת נדחתה מעלה שמעית בעבור מעלה עינינית כי החבור מהנה הנשמע והמסורת הזאת העינינים (ר״י ה״ל, כוזרי ב עג).—ובמשמ׳ שנמסר במסרת מפי השמועה: כאשר יחקרו רוב המצוות האלה השמעיות ימצא להם מן סעיפי העלילה ותועלותיה דברים רבים (סוא, אמונות ודעות לרס״ג ג, ליפסיא, עד). בשני חלקי המצוות והם השכליות והשמעיות (שם). הערת האדם בדרך התורה הכוללת המצוות השכליות והשמעיות (סוא, חו״ה, עבודת האלהים ב, בסוף הפרק). כי התורה כללה ענינים לא יוכל השכל לבאר איפני חיובם והם המצוות השמעיות וכללים משרשי השכליות (שם שם ג). ושבו השכליות והשמעיות אצלם שוים (שם שם). והחזיקו עם זה בעבודות מקרבנות וזולתם מן התורות האלהיות השמעיות (סוא, כוזרי ב מח). המצוות השמעיות שקדם זכרם וכו׳ שהם כולם יוצאים מדרך השכל (עולם קטן, הורויץ, סג). ולא אמר זה על המצוות השמעיות כי אין בהם דבר יהיה נפלא בעיני מי שאינו מאומתנו (אמונה רמה, זכר כלל עמי׳ ד). אמנם הדברים הדקים המתוקנים בחכמה הוא שם נפילהו על מצוות יקראו שמעיות ותועלותם מוסכלות (שם מאמר ג, קא—קב). אבל הדברים שאמרו עליהם החכמים שהכובש את יצרו מהם הוא יותר

---

1) [שלא כנקוד שם: לשְׁמֻעָה.]

2) [כדמיון אל שמעֹני מן שמעון בתורה.]

חשוב וגמולו יותר גדול הם התורות **השמעיות** (ס׳ פרקים לרמב״ם ו). המצוות **השמעיות** שאין הטעם בהם ניכר (ר״מ המאירי, משלי יז).

שמץ [1]) ממנו ־הִשְׁמִצָה, שֶׁמֶץ, ־שָׁמַץ, שִׁמְצָה.

שֶׁמֶץ [2]), ש״ז, פחד אימה, Schrecken; terreur; terror: ואלי דבר יגנב ותקח אזני שֶׁמֶץ מנהו (איוב ד יב). הן אלה קצות דרכיו ומה שֶׁמֶץ [1]) דבר נשמע בו (שם כו יד). — ובמשמ׳ דבר מְעַט [2]), ואמר בן סירא: **שמץ** מחלה יצהיב רופא (ב״ס גני׳ י י). אל תשמח אל **שמץ** תענוג אשר פי שנים רישו (שם שם יח לב). — ובתו״מ, במשמ׳ חשש וחשד רע, Verdacht; soupçon; suspicion: כל העונה אמן יהא שמיה רבה מברך בכל כחו וכו׳ אפי׳ יש בו **שמץ** של עבודת כוכבים מוחלין לו (ר׳ חייא בר אבא בשם ר׳ יוחנן, שבת קיט:). הנהו תלתא כהני, חד אמר להו הגיעני כפול, וחד אמר הגיעני כזית, וחד אמר הגיעני כזנב הלטאה, בדקו אחריו ומצאו בו **שמץ** פסול, והא אין בודקין מן המזבח ולמעלה, לא תימא **שמץ** פסול אלא אימא שחץ פסול (פסחי׳ ג.). מעשה באדם אחד שהיה קורא למעלה מרבי אליעזר הודע את ירושלים את תועבותיה, אמר לו עד שאתה בודק בתועבות ירושלים צא ובדוק בתועבות אמך, בדקו אחריו ומצאו בו **שמץ** פסול (מגי׳ כה:). אם ראית שני בני אדם שמתגרים זה בזה **שמץ** פסול יש באחד מהן ואין מניחין אותו לידבק אחד בחבירו (רב יהודה בשם רב, קידוש׳ עא:). אם ראית שתי משפחות המתגרות זו בזו **שמץ** פסול יש באחת מהן ואין מניחין אותה לידבק בחברתה (ריב״ל, שם שם). — ובספה״א: נתגלה **שמצו** וקלונו (רש״י, שמות לב כד). לא שום **שמץ** ותפלות נתן על הקב״ה (הוא, איוב א כב). דאין עם עבירה זו **שמץ** מצוה (הוא, ב״מ לז.). ומודיעין אותו **שמץ** מן הדבר והוא מבין מדעתו (רמב״ם, יסודי התורה ב יב). והנני מספר לך מעט מחכמתו ומגיד לך **שמץ** מתבונתו (ר״י זבארה, שעשועים ה, דודזון, 45). אחר כל איש לקחה אזנו **שמץ** מדעת מה אשר בזמניהם (של הגאונים) (משה ריאטי, מקדש מעט, חלק היכל, א). והמוציא עליהם ועליה דבה **ושמץ** איש רע ובליעל (תשו׳ הריב״ש קכז). — ואמר הפיטן: הוא קלון לבן יקיא, הוא רימה לבן ירתיח, הוא **שימץ** לבן ישנה, הוא תוליעה לבן ייתום (ינאי, סוף אכום, קרובי׳ ויקר׳, זולאי,

---

[1]) [עי׳ שֶׁמֶץ, הערה.]

[2]) [אלה דברי העורך בפרושו החדש (משנ׳ תשי״ד) לאיוב ד יב: המלה שֶׁמֶץ, הבאה גם לקמן כו, יד (עי׳ בסמוך), הובנה עד כה או כלשון הלק, קצת, מעט, או בהוראת קול ודיבור. אך למעשה אין כל יסוד לשני הפירושים האלה, ואין בהם כדי לבאר את צורת השאלה של כו, יד: ׳ומה שמץ דבר נשמע בו׳. וגם שימוש הפועל הערבי שַׁמַצַ a), לחיפזון בדבור שהורו עליו, אינו בא כלשון דיבור ממש, אלא רק כאחד השימושים של פועל זה, כדוגמת מלים כגון, to precipitate, sich überstürzen וכדומה, המשמשות כלפי הדיבור כלגבי כל פעולה נחפזת ומבוהלת. לעומת זאת בא במקרא ׳לשמצה בקמיהם׳ (שמות לב כה), בלי ספק לגנאי, וכן באה המלה בעברית ובארמית שבתלמוד ובתרגומים רק במשמעות חשש לרעה: ׳שמץ פסול, משום שמצא דשמצא׳ וכדומה, וכן תַשַׁמַּצַ b) בערבית עקר הוראתו היא כמו של תַשַׁמַּזַ c) ו־שַׁמַזַ d), הירתע, היחפז (כלשון נבהלו נחפזו), מפחד וחרדה, וכן מבאר לסאן־אל־ערב את שימוש הפועל שַׁמַצַהֻ דָ׳לִכַ שֻׁמוּצַא e) על ידי אַקְלַקַהֻ f), החריד והדאיג אותו, ומוסיף גם את הצירוף אַחַ׳דַ׳הֻ מן אלְאַמְרִ שִׁמַאצֻ g), אחז אותו מן הדבר **שמץ**, ממש כצירוף העברי ותקח אזני **שמץ מנהו** (כידוע מצוי בלשון השירה בביטוי כזה היפוך הנושא במושא, כגון ׳אחזו שער׳ (איוב יח כ) במקום אחז אותם שער ופחד). ומכאן ברור, כי ׳שמץ׳ הוא לשון פחד ואימה, ולא חלק או דיבור. בהבנה זו מתבררת השאלה של כו כד: הן אלה קצות דרכיו ומה שמץ (ז״א ומה נורא הוא ה)דבר (אשר) נשמע בו׳; וכאן הכוונה, בהקבלה מלאה למקום ההוא: דבר שמעתי, ואזני, השומעת, קיבלה ממנו פחד ואימה, נאחזה ממנו בפחד ורעדה. הרי על פחד ואימה מדובר בביטויים שונים גם בהמשך הכתובים יג—טו.]

a) شمص b) تشمّص c) تشمز
d) شمز e) شمصه ذلك شموصاً
f) أقلقه g) أخذه من الأمر شماص

[1]) [לפי הנאמר בהערה שלפני זו אפשר שהכונה כאן לתאר. ומה שֶׁמֶץ, כלו׳ מה נורא דבר (זה אשר) נשמע בו.]

[2]) [ע״פ הבנה זו בכתוב, ועי׳ בהערות שלפני זו].

קנג). תסלח תעב תואנינו, תשביח שמץ שיקצינו (הול, תפלה העב, קרובי ימים נוראים, שם, שכג). ואביתת תחלה מיכתומי שמץ, מיכמוסי דופי (הול, אשר אימתך, שם שם, שלג). נקיו כל שימץ ומחט מלובנים (הול, אז עליונים, שם שם, שמח); שמצם העברת, דפים הצללת (ר"א קליר, ערב אשר עלה, קרובי ג פסח)· אני יותדת שפריר החצר וכיור לרחצת יד ורגל משמץ (רסע"ג, אנכי אם אוכלה, אזהרות, סדור רסע"ג, קלג). שמץ אם תחשוב כפתע אנו בלים, שפוט אם תשפטנו נהי הבל הבלים (רסע"ג, אזכיר יום, סליחי יוה"כ, שם, רלט). סלח נא שמץ תעתוע תעוב רחמיך (או"ח, סלח נא אשמות, מעריב ליל כפור). שמץ טהר, כעב מהר, כנאמר תמחה פשע, לעם נושע (אמנם כן, שם שם). רחום על פשע עובר, שמץ ודונם תכבס ותטהר (אמלת עפור, קרובי יוה"כ). שגרו ביד איש למדבר עז, שמץ כחטי זו שאת לגזרה (סדר עבודה מוסף יוה"כ). שלח מלאך מליץ והפלא אות וסבה, לטהרנו בליל זה משמץ ודבה (רסנ"ג, שלח מלאך ביאליק-רבניצקי ב, 176). שמלות סבה הם לדחותי במכנסי פז שמץ ודבה (הול, אלהים אל דמיון, שם, 208). — ואמר המשורר: וקניתי תמול שמץ תבונה (הול, אני האיש, שם א, 6). אזי בסעיף חלום רוח נשאו ועבר כעבר ברק בפלאו ולא סר אחריו שמץ לבבי (הול, אזי בסעיף, שם שם, 22). ואיך ירצה לבב איש בכסילות ושמץ בין יהי כסלו ומחסו (הול, בחר מהחלי, שם שם, 46). וממנה יודעו קצת דרכי בוראה ושמץ מגבורותיו (הול, כתר מלכות, מי יכיל גדולתך, שם ב, 67). כל הון ואם יקר יום מותה שמץ, אך אם לאל תלוהו לא יהי שמץ (רמב"ע, הענק ח, ברודי, שפד). נשמת מי דמתה גאות אלוה וכו' תבין השיגה רק שמץ מנהו (יצחק חיים קסטיליוני, נשמת אדם, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, תקיד). נגידים הם דבריה לשומעה בלי שמץ בלי דופי וסרה (ר"י אלנקאוה, בשם אלהי, מנוה"מ א, ענעלאו, 6). — ומ"ר שְׁמָצִים, ואמר המשורר: ולא היתה בך שמצה וככה בכם הוכן לך אין בו שמצים (ר"ש הנגיד, חדשים, בן תהלים, הברמן ג, 124).

שָׁמַץ, קל לא נמצא. אך עי' שֶׁמֶץ, הערות.

—נפע', נִשְׁמַץ, — הטילו עליו שמצה וחרפה, השפילו אותו: שקצת נפשות עלויות ומשובחות וקצתן שפלות ונשמצות (תרגום האמונות והדעות לרסע"ג ממחבר קדמון, ליון תר"א, 79). תהיה חמלה מתועבת ונשמצת (ספר היתר לישוע בן יהודה הקראי, העריות, 37).—ואמר הפיטן: חיילם במשמרת מלהשמץ כמטהר וטובל (מחזור ויטרי, 597).

—פע', שִׁמֵּץ את פ', הטיל עליו שמץ, חשש חטא, verdächtigen, beschuldigen; inculper; inculpate ואמר המשורר: ולמה שמצוה הם בשטנה (רסנ"ג, שאלה אשאלה, ביאליק-רבניצקי א, 163). — ובמשמ' החטיא, טִמֵּא: וזבחי לא תשמץ בזבחו על חמץ (הול, בלל שדי, שם ב, 145).

—פֻע', שֻׁמַּץ, — הוטלה עליו שמצה: למה זמנו לו (לאדם) פורעניות נמרצות ונקמות משומצות (ברכיה הנקדן, באלאכן, פסקה כד).

—הפע', הִשְׁמִיץ, כמו פִּע',—הטיל חטא וחרפה על פ': וישמיצוך בדברים רעים המק' יגבה הדין מכל מוציא שם רע (ד"ה של יהודי מלכים וא"י ב, יעקב מן, 120). ואל תמציא מקום למשמיצים להשמיץ ולאמר עד לא יחפש על דיני אחרים (שם שם, 121). להאלים פיות משמיצים להכלים מוציאי דבת (שם שם, 122). להשמיצו לחרפו (שם שם, 150). ואני מודה לצורי ואלי אשר הצילני מלשון המשמיצים (שם שם, 160). ולא יכעירהו הטינוף ולא תשמיצהו האולת (ברכיה הנקדן, באלאכן, ג).

שִׁמְצָה, ש"נ, — פחד, תועבה, Abscheu, Greuel; horreur, abomination; abhorrence, abomination: וירא משה את העם כי פרע הוא כי פרעה אהרן לְשִׁמְצָה בקמיהם[1] (שמות לב כה). — ובסהמ"א: בלי להיחשב עם מתי שמצה ובלי

[1] [לפי דברי העורך, הלשון והספר ב, עמ' 113, אין מלת „בקמיהם" כאן אלא כנוי סופרים במקי „בהם", כדגמת „כה יעשה אלהים לאיבי דוד" (ש"א כה כב) שכונתו: לדוד. וכאן הכונה כאלו: לגנאי בהם.]

להימנות בחברת נאצה (אגרות ר' שמואל בן עלי ובני דינו, אסף, תרביץ א ג, 55). כאן נמצא וכאן היה הסרחון והשמצה (ר' יעקב עמדן, פנקס די אגלות, הײלפרין, 353). — ואמר הפיטן: טינפו בשימצת עגל זה (ינאי, אהרן ובניו, זולאי, קכו). זרע קודש חוייבו במצורעים וזבים מיום אשר עשו עיגל זהבים, חוללו בפי־צה ונפרעו בשימצה עד תיגדור פירצה ותדית שמצה (הוא, אגוס במשקל, קרובי ויקר', שם, קכא)· שמצתנו תשכח ועוד בל תציץ (רסע״ג, אל תסתרי סליחי יוה״כ, סדור רסע״ג, רלז). תטהר שמצת גוינו (תאמר למחות אשמינו, מוסף יוה״כ). לא יהיה לך שמצת נכרים (ר״י הלוי, ויכד, זמורס ח, 292). — ואמר המשורר: ולא היתה בך שמצה וככה בכם הוכן לך אין בו שמצים (ר״ש הנגיד, הדסים, בן תהלים, הברמן ב' 124). ומי ימצא ביחסי מום ושמצה (הוא, הסדע, שם ג, 15). מוסר בלי רשע בך שם אל כי את אמת חמדת בלי שמצה (ר״י חריזי, תחכי ח, טופורובסקי, 93). — ומ״ר שְׁמָצוֹת, ואמר המשורר: ותשתפך לארץ מררתי בהשתפך לקלון ושמצות אבני קדש בראש כל חוצות (בנימין בן אברהם מהענוים, אויה לי, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, לא). — ובמשמ' מעט, כמו שֶׁמֶץ בסהמ״א, ואמר המשורר: בשני חייו את מאויין לא השיג רק את שמצתו (רמב״ע, על מעלבי ברודי, קלח).

א. שמר[1], ממנו אַשְׁמוּר, אַשְׁמוּרָה, אַשְׁמֹרֶת, הִשְׁתַּמְּרוּת[2], מִשְׁמָר, מִשְׁמָרָה, מִשְׁמֶרֶת, מִשְׁמֹרֶת, שׁוֹמֵר, שׁוֹמְרָה, שִׁמּוּר, שְׁמוּרָה, א. שָׁמִיר, א. שְׁמִירָה, ב. שְׁמִירָה, א. שֶׁמֶר, שָׁמְרָה, שִׁמְרָה, שַׁמְרָן, שַׁמְרָנִי, שַׁמְרָנוּת.

ב. שמר[3], ממנו מִשְׁמֶרֶת, שֶׁמֶר, ב. שֶׁמֶר, שִׁמֵּר, שַׁמְרִיּוּת, ועי' שמר.

ג. שמר, עי' ג. שֶׁמֶר.

א. שָׁמַר, פ״י, שָׁמַר, שְׁמָרַנִי, שְׁמָרוֹ, שְׁמָרָה, שְׁמָרָהּ, שָׁמַרְתָּ, שְׁמַרְתַּנִי, שָׁמַרְתִּי, שְׁמַרְתִּיו, שְׁמַרְתִּיךָ, שָׁמְרוּ, שְׁמָרוּם, שְׁמַרְתֶּם, שְׁמָרָנוּ, שׁוֹמֵר, שֹׁמֵר, שֹׁמְרָה, שֹׁמְרִים, שֹׁמְרֵי, שָׁמוּר, שְׁמֻרָה, שְׁמוֹר, שְׁמֹר, שִׁמְרוּ, שְׁמָרֶךָ, שְׁמֹרוֹ, שְׁמָרָהּ, שְׁמָרָם, שְׁמוֹר, שְׁמֹר, שִׁמְרָה, שָׁמְרֵנִי, שָׁמְרֵם, שִׁמְרוּ, אֶשְׁמֹר, אֶשְׁמוֹר, אֶשְׁמְרָה, אֶשְׁמְרֶנָּה, תִּשְׁמֹר, תִּשְׁמוֹר, תִּשְׁמָר, תִּשְׁמְרֵנִי, תִּשְׁמְרֵם, יִשְׁמֹר, יִשְׁמָר, יִשְׁמְרֵנִי, יִשְׁמְרֵנוּ, יִשְׁמְרֶךָּ, יִשְׁמְרֵהוּ, יִשְׁמְרֶנּוּ, תִּשְׁמֹר, תִּשְׁמְרֶךָּ, תִּשְׁמְרֵם, נִשְׁמֹר, תִּשְׁמְרוּ, תִּשְׁמֹרוּ, תִּשְׁמְרוּן, יִשְׁמְרוּ, יִשְׁמֹרוּ. — א) שמר האדם את זולתו, שמר כלי, עדר, גן ובית וכדו', נצר ונטר אותו, השגיח שלא יגעו בו, וכדו', bewachen; guarder; to guard: ויקח יי' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשָׁמְרָהּ (בראשי ב יה). וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב המתהפכת לִשְׁמֹר את דרך עץ החיים (שם ג כד). אם תעשה לי הדבר הזה אשובה ארעה צאנך אֶשְׁמֹר (שם ל לא). כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לִשְׁמֹר (שמות כב ו). כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לִשְׁמֹר (שם שם ט). ויעלו את ארון יי' ויבאו אתו אל בית אבינדב בגבעה ואת אלעזר בנו קדשו לִשְׁמֹר את ארון יי' (ש״א ז א). ודוד אמר אך לשקר שָׁמַרְתִּי את כל אשר לזה במדבר ולא נפקד מכל אשר לו מאומה (שם כה כא). ויעזב המלך את עשר נשים פלגשים לִשְׁמֹר הבית (ש״ב יא יו). בא אל פלגשי אביך אשר הניח לִשְׁמוֹר הבית (שם יו כא). וגם אתה תדין את ביתי וגם תִּשְׁמֹר את חצרי (זכרי ג ז). אשרי אדם שמע לי לשקד על דלתתי יום יום לִשְׁמֹר מזוזת פתחי

1) [שרש זה הבא גם בשמות פרטיים כגון שמריה וכדו' נמצא גם בכתבות כנעני', וכן בא שַׁמַר באשור' (על יד שרש שמר אחר, מצוי יותר, במשמ' התרגז וכדו'), וכן, בהשפעת העבר' גם בארמ' יהודית. בלשון היום בא השרש גם בצרופים כגון שַׁמַּרְתָּם וכדו'.]

2) [שה״פ מן שִׁמֵּר, רחפ'.]

3) [שרש זה, שלא כדעת רב המפרשים, אין לו כנראה ענין אל א. שמר כלשון שמירה, אלא הוא לשון קפיאה בעקר, וכנראה אך התפתחות אחרת של אותו שרש היא במלים אלו שהמסרת, לפי מבטא מאחר, בטאה אותן כאלו בסמ״ך או בשי״ן שמאלית: שֶׁמֶר (סמר), משׂמר (מסמר) וכדו'. ואמנם בא בערב' גם ת'מאלה, ת'מילה a) במשמ' עכבת שכמים, אך ספק אם יש לשרש ת'מל זה קשר אל ב. שמר שבעבר'.]

a) ثمالة, ثميلة

(משלי ח לד). נצר תאנה יאכל פריה ושמר אדניו יכבד (סס כז יח). ביום שיזעו שמרי הבית (קהל׳ יב ג). כי כל הכהנים הנמצאים התקדשו אין לשמור למחלקות (דהי״ב ה יא).—ושמר, בלי משא, גם במשמ׳ היה ער ולא ישן [1], wachen; veiller; to watch: ועין נאף שמרה נשף [2] (איוב כד טו). — ושמר האלהים או המלאך והשטן, ושמרה החכמה, את האדם, את רגליו, דרכו וארחו, את צאתו ובואו, ושמר האל את העיר וכדו׳: והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך (ברא׳ כח טו). אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך (סס סס כ). הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך (שמות כג כ). יברכך יי׳ וישמרך (במד׳ ו כד). כי יי׳ אלהינו הוא המעלה אתנו ואת אבותינו מארץ מצרים וכו׳ וישמרנו בכל הדרך אשר הלכנו בה (יהוש׳ כד יז). רגלי חסידו ישמר (ש״א ב ט׳. את אשר נתן יי׳ לנו וישמר אתנו (סס ל כג). מזרה ישראל יקבצנו ושמרו כרעה עדרו (ירמ׳ לא י). אתה יי׳ תשמרם תצרנו מן הדור זו לעולם (תהל׳ יב ח). שמרני אל כי חסיתי בך (סס טז א). שמרני כאישון בת עין בצל כנפיך תסתירני (סס יז ח). שמרה נפשי והצילני (סס כה כ). שמר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה (סס לד כא). יי׳ ישמרהו ויחיהו (סס מא ג). שמרה נפשי כי חסיד אני (סס פו ב). כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך (סס צא יא). שמר נפשות חסידיו מיד רשעים יצילם (סס צז י). שמר פתאים יי׳ (סס קטז ו). יי׳ ישמרך מכל רע ישמר את נפשך יי׳ ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם (סס קכא ז—ח). אם יי׳ לא ישמר עיר שוא שקד שומר (סס קכז א). שמרני יי׳ מידי רשע מאיש חמסים תנצרני (סס קמ ה). שמרני מידי פח יקשו לי (סס קמא ט). יי׳ שמר את גרים (סס קמו ט). מזמה תשמר עליך תבונה תנצרכה (משלי ב יא). כי יי׳ יהיה בכסלך ושמר רגלך מלכד (סס ג כו). אל תעזבה ותשמרך אהבה ותצרך (סס ד ו). לשמרך מאשת רע (סס סס כד).

[1] [כהוראת שמר a) בערב׳.]

[2] [שמרה נשף כמו שמרה בנשף, והרבה כאלה בלשון השירה.]

a) شمر

לשמרך מאשה זרה (סס ז ה). ויאמר יי׳ אל השטן הנו בידך אך את נפשו שמר (איוב ב ו). מי יתנני כירחי קדם כימי אלוה ישמרני (סס כט ב). — ושמר האדם את נפשו במשמ׳ זו, שמר אותה מדבר: נצר פיו שמר נפשו (משלי יג ג). שומר נפשו נצר דרכו (סס טז יז). שמר מצוה שמר נפשו (סס יט טז). שמר פיו ולשנו שמר מצרות נפשו (סס כא כג). צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו [1] ירחק מהם (סס כב ה).— ושמר את רוח האדם: חיים וחסד עשית עמדי ופקדתך שמרה רוחי [2] (איוב י יב).—ושמר על, באותה משמ׳: בהתהלכך תנחה אתך בשכבך תשמר עליך (משלי ו כב).—ושמר אדם לבל יברח, בהמה לבל תזיק: וישלח שאול מלאכים אל בית דוד לשמרו ולהמיתו בבקר (ש״א יט יא). שמר את האיש הזה אם הפקד יפקד והיתה נפשך תחת נפשו (מ״א כ לט).—ושמר האדם את נפשו, את פיו, את רגלו וכו׳ מעשות דבר שלא יעשה, נשמר בנפשו, (sich) hüten; prendre guarde; take care: רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך (דבר׳ ד ט). אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שמר שבת מחללו ושמר ידו מעשות כל רע (ישע׳ נו ב). אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף משכבת חיקך שמר פתחי פיך (מיכה ז ה). שמר פיו ולשונו שמר מצרות נפשו (משלי כא כג).--ושמר בלבד במשמ׳ זו: ורק אתם שמרו מן החרם פן תחרימו ולקחתם מן החרם (יהוש׳ ו יח). ולא אנכי שקל על כפי אלף כסף לא אשלח ידי אל בן המלך כי באזנינו צוה המלך אתך ואת אבישי ואת אתי לאמר

[1] [כלו׳: הרוצה לשמר על נפשו.]

[2] [לפי הפרושים המקבלים הכונה כי פקדת האלהים שמרה את רוח האדם, אבל הבנה זאת קשה היא מצד הענין, שהרי על כך מתאונן איוב, שאין האל שומר עליו ועל רוחו. ולפי דברי העורך בפרושו החדש (מש׳ תשי״ד) יש להבין מאמר זה על יסוד ההשקפה המבעת גם במלאכי ב טו (ולא אחד עשה ושאר רוח לו ומה האחד מבקש זרע אלהים ונשמרתם ברוחכם), שלפיה מצוה האדם לשמר על רוח אלהים שבקרבו. ויהיה שעור הכתוב: ופקדתך, האל, היתה: שמרת (כצווי לאדם) את רוחי. וצ״ע.]

שְׁמְרוּ מִי¹) בנער באבשלום (ש״ב יח יב).—ושמר האדם או האל דבר, במשמ׳ החזיק בו למועד מאחר יותר ולא הוציא או לא השליך אותו וכדו׳, aufbewahren; conserver; to keep, preserve: ויקבצו את כל אכל השנים הטבות הבאת האלה ויצברו בר תחת יד פרעה אכל בערים וְשָׁמָרוּ (בראשי׳ מא לה). וירם הטבח את השוק והעליה וישם לפני שאול ויאמר הנה הנשאר שים לפניך אכל כי למועד שָׁמוּר לך (ש״א ט כד). עת לִשְׁמוֹר ועת להשליך (קהל׳ ג ו).—ובהשאלה, שמר דבר בזכרון, שמר בתוך לבבו: ויקנאו בו אחיו ואביו שָׁמַר את הדבר (בראשי׳ לז יא). בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזניך אל יליזו מעיניך שָׁמְרֵם בתוך לבבך (משלי ד כ—כא). יי׳ אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו שָׁמְרָה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך (דהי״א כט יח).—ושמר אף ועברה, כמו נטר: על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו ויטרף לעד אפו ועברתו שְׁמָרָה נצח (עמו׳ א יא).—ובהשמטת המלה אף, כמו נטר: הינטור לעולם אם יִשְׁמֹר לנצח (ירמי׳ ג ה).—ושמר בן אדם או האלהים אדם או את פיו, את עקבו, שמר דבר, שמר עינות, במשמ׳ שם עינו ולבו עליו לראות את מעשיו או את הקורה בו, גם בכונה לרעה, beobachten; observer; to observe: והיה כי הרבתה להתפלל לפני יי׳ ועלי שֹׁמֵר את פיה (ש״א א יב). ראות רבות ולא תִשְׁמֹר (ישעי׳ מב כ). לפעלות אדם בדבר שפתיך אני שָׁמַרְתִּי ארחות פריץ (תהל׳ יז ד). יגורו יצפונו המה עקבי יִשְׁמֹרוּ (שם נו ז). כי אמרו אויבי לי וְשֹׁמְרֵי נפשי נועצו יחדו לאמר אלהים עזבו (שם עא י). מי חכם וְיִשְׁמָר אלה ויתבוננו חסדי יי׳ (שם קז מג). אם עונות תִּשְׁמָר יה אדני מי יעמד (שם קל ג). אם חטאתי וּשְׁמַרְתָּנִי ומעוני לא תנקני (איוב י יד). ותשם בסד רגלי וְתִשְׁמוֹר כל ארחתי על שרשי רגלי תתחקה (שם יג כז). הארח עולם תִּשְׁמוֹר אשר דרכו מתי און (שם כב טו). ישם בסד רגלי יִשְׁמֹר כל ארחתי (שם לג יא). הידעת עת לדת יעלי סלע חלל אילות תִּשְׁמֹר (שם לט א). שֹׁמֵר רוח לא יזרע וראה בעבים לא יקצור (קהל׳ יא ד).—ושמר אל עיר במשמ׳ זו: ויהי בִּשְׁמוֹר יואב אל העיר ויתן את אוריה אל המקום אשר ידע כי אנשי חיל שם (ש״ב יא טז).—ושמר אל דבר או אל אלהים, צפה וחכה לו: עזו אליך אֶשְׁמֹרָה כי אלהים משגבי (תהל׳ נט י). כי אל משאת לכש נחנו שמרם בכל האתת אשר נתן אדני (מעוזות לכיש 7, 10—12, טורטסיני, 106).—ושמר האדם, והאל, את בריתו, נשמר לקים אותו, beobachten, halten; observer; to observe, keep: ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תִשְׁמֹר אתה וזרעך אחריך לדרתם זאת בריתי אשר תִּשְׁמְרוּ ביני וביניכם ובין זרעך אחריך המול לכם כל זכר (בראשי׳ יז ט—י). והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם וְשָׁמַר יי׳ אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבתיך (דבר׳ ז יב). ויאמר יי׳ לשלמה יען אשר היתה זאת עמך ולא שָׁמַרְתָּ בריתי וחקתי אשר צויתי עליך קרע אקרע את הממלכה מעליך (מ״א יא יא). לא שָׁמְרוּ ברית אלהים ובתורתו מאנו ללכת (תהל׳ עח י). וחסד יי׳ מעולם ועד עולם וכו׳ לְשֹׁמְרֵי בריתו ולזכרי פקדיו לעשותם (שם קג יז—יח). אנא אדני האל הגדול והנורא שֹׁמֵר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותיו (דני׳ ט ד). — ושמר חסד, אמת, אמונים, שבועה: כי מאהבת יי׳ אתכם וּמִשָּׁמְרוֹ את השבעה אשר נשבע לאבתיכם הוציא יי׳ אתכם ביד חזקה (דבר׳ ז ח). פתחו שערים ויבא גוי צדיק שֹׁמֵר אמנים (ישעי׳ כו ב). חסד ומשפט שְׁמֹר (הוש׳ יב ז). עשה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם הַשֹּׁמֵר אמת לעולם (תהל׳ קמו ו).—ושמר מצוה, משפט, תורה, חק, חקה, את דברי התורה, דברי האל, כדבריו, עדות, פקודים, אמרה, שמר את אשר צוה זולתו: וְשָׁמַרְתָּ את החקה הזאת למועדה (שמות יג י). אם שמוע תשמע לקול יי׳ אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו וְשָׁמַרְתָּ כל חקיו (שם טו כו). וּשְׁמַרְתֶּם לעשות כאשר צוה יי׳ אלהיכם אתכם (דבר׳ ה כט). וּשְׁמַרְתֶּם לעשות את כל החקים ואת המשפטים אשר אנכי נתן לפניכם היום אלה החקים והמשפטים אשר תִּשְׁמְרוּן לעשות וכו׳ (שם יא לב—יב א). למען ילמד ליראה את יי׳ אלהיו לִשְׁמֹר את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשתם (שם יז יט). כי שָׁמְרוּ אמרתך ובריתך ינצרו (שם לג ט). כל אשר צויתיה תִּשְׁמֹר (שופטי׳ יג יד). ויאמר שמואל אל שאול נסכלת לא שָׁמַרְתָּ את מצות יי׳ אלהיך אשר צוך כי עתה הכין יי׳ את ממלכתך אל ישראל עד עולם ועתה

¹) [כדעת כמה מפרשים לפנינו קצור במק׳ שמרו משלה יד. ויש גורסים: לי.]

ממלכתך לא תקום וכו' כי לא שמרת את אשר צוך יי' (ש"א יג יג–יד). ויאמר דוד אל אבנר הלוא איש אתה וכו' ולמה לא שמרת אל אדניך המלך (שם כו טו). וצוה אליו על הדבר הזה וכו' ולא שמר את אשר צוה יי' (מ"א יא י). ולא היית כעבדי דוד אשר שמר מצותי ואשר הלך אחרי בכל לבבו (שם יד ח). שמרו משפט ועשו צדקה (ישע' נו א). ואתי עזבו ואת תורתי לא שמרו (ירמ' טז יא). בחקותי לכו ואת משפטי שמרו ועשו אתם (יחזק' כ יט). על מאסם את תורת יי' וחקיו לא שמרו (עמו' ב ד). שמרו עדתיו וחק נתן למו (תהל' צט ז). את חקיך אשמר (שם קיט ח). חלקי יי' אמרתי לשמר דבריך (שם שם נז). ועתה אמרתך שמרתי (שם שם סז). נשבעתי ואקימה לשמר משפטי צדקך (שם שם קו). פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך (שם שם קלו). שמרה נפשי עדתיך ואהבם מאד שמרתי פקודיך ועדתיך (שם שם קסז–קסח). בני שמר אמרי ומצותי תצפן אתך (משלי ז א). שמר מצוה שמר נפשו (שם יט טז). באין חזון יפרע עם ושמר תורה אשרהו (שם כט יח). שומר מצוה לא ידע דבר רע (קהל' ח ה).—ושמר פי מלך במשמ' זו: אני פי מלך שמר ועל דברת שבועת אלהים (קהל' ח ב). — ושמר תם: שמר תם וראה ישר [1]) (תהל' לז לז). — שמר שבת, יום השבת, ועי' שבת: אך את שבתתי תשמרו (שמות לא יג). ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם ברית עולם (שם שם טז). שמור את יום השבת לקדשו (דבר' ה יב). שמר שבת מחללו (ישע' נו ב). כל שמר שבת מחללו ומחזיקים בבריתי (שם שם ו).—ושמר את החג, את חדש האביב: את חג המצות תשמר (שמות כג טו). שמור את חדש האביב ועשית פסח ליי' אלהיך (דבר' טז א). — ושמר תוכחת: ריש וקלון פורע מוסר ושמר תוכחת יכבד (משלי יג יח). אויל ינאץ מוסר אביו ושמר תוכחת יערם (שם טו ה). — שמר מוסר: ארח לחיים שומר מוסר (שם י יז).—שמר דעת: כי שפתי כהן ישמרו דעת (מלאכי ב ז). — שמר תבונה: קנה לב אהב נפשו שמר תבונה למצא טוב (משלי יט ח).— שמר מזמות: לשמר מזמות ודעת שפתיך ינצרו (שם ה ב).—ושמר דרך, ארח במשמ' זו, ושמר את דרכי האל: כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך יי' לעשות צדקה ומשפט (בראש' יח יט). למען נסות בם את ישראל השמרים הם את דרך יי' ללכת בם כאשר שמרו אבותם אם לא' (שופט' ב כב). כי שמרתי דרכי יי' ולא רשעתי מאלהי (ש"ב כב כב, תהל' יח כב). קוה אל יי' ושמר דרכו (תהל' לז לד). — ושמר את כהנתו: ואת אהרן ואת בניו תפקד ושמרו את כהנתם (במד' ג י).— ושמר משמרת: ושמרו הלוים את משמרת משכן העדות (במד' א נג). על פי יי' יחנו ועל פי יי' יסעו את משמרת יי' שמרו (שם ט כג). ואהבת את יי' אלהיך ושמרת משמרתו וחקתיו ומשפטיו ומצותיו כל הימים (דבר' יא א). ושמרת את משמרת יי' אלהיך ללכת בדרכיו לשמר חקתיו מצותיו ומשפטיו ועדותיו (מ"א ב ג). השלשית מכם באי השבת ושמרי משמרת בית המלך וכו' ושמרתם את משמרת הבית מסח ושתי הידות בכם כל יצאי השבת ושמרו את משמרת בית יי' אל המלך (מ"ב יא ז). ולא שמרתם משמרת קדשי ותשימון לשמרי משמרתי במקדשי לכם (יחזק' מד ח).—ושמר ללכת, שמר לעשות, שמר ועשה, שמר מאד ועשה במשמ' זו: ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים (דבר' ד ו). שמע ישראל את החקים ואת המשפטים וכו' ושמרתם לעשתם (שם ה א). ושמעת ישראל ושמרת לעשות (שם ו ג). וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות את כל המצוה הזאת לפני יי' אלהינו (שם שם כה). ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם (שם ז יא). וזכרת כי עבד היית במצרים ושמרת ועשית את החקים האלה (שם טז יב). ושמרת לעשות ככל אשר יורוך (שם יז י). השמר בנגע הצרעת לשמר מאד ולעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים כאשר צויתם תשמרו לעשות (שם כד ח). והיה אם שמוע תשמע בקול יי' אלהיך לשמר לעשות את כל מצותיו (שם כח א). כי תשמע אל מצות יי' אלהיך אשר אנכי מצוך היום לשמר ולעשות (שם שם יג). והיה אם לא תשמע בקול יי' אלהיך לשמר לעשות את כל מצותיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום (שם שם טו). רק שמרו מאד לעשות את המצוה ואת התורה אשר צוה אתכם משה (יהוש' כב ה). ויהוא לא שמר ללכת בתורת יי' אלהי ישראל (מ"ב י לא). בחקותי יהלך ומשפטי שמר לעשות

[1]) [יש גורסים שמר תֹּם ורעה ישר.]

(יחזק׳ יח ט). — ובצרוף מלא יותר, שמר קרבן להקריב: את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו (במד׳ כח ב). — ושמר האל חקות קציר: ולוא אמרו בלבבם נירא נא את יי׳ אלהינו הנתן גשם ויורה ומלקוש בעתו שבעת חקות קציר ישמר לנו (ירמ׳ ה כד). — שמר בעל החיים את עתו: גם חסידה בשמים ידעה מועדיה ותור וסוס ועגור שמרו את עת באנה (שם ח ז). — שמר ודרש, שמר ושמע: שמר ושמעת את כל הדברים האלה (דבר׳ יב כח). שמרו ודרשו כל מצות יי׳ אלהיכם (דה״א כח ח). — ושקד ושמר במשמ׳ זו: אתם קדש ליי׳ והכלים קדש וכו׳ שקדו ושמרו עד תשקלו לפני שרי הכהנים והלוים (עזרא ח כט). — ושמר האדם מחסום לפיו: אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי (תהל׳ לט ב). ועי׳ שׁוֹמֵר[1]. — ואמר בן סירא: בני עת המון שמר ופחד מרע ועל נפשך אל תבוש (ב״ס גני׳ ד כ). חכם יחריש עד עת וכסיל לא ישמר עת (שם כ ז). — ובתו״מ: הא למה זה דומה לנועל את ביתו לשומרו וכו׳ (שבת יג ו). אין מחשיכין על התחום לשכור פועלים ולהביא פירות, אבל מחשיך הוא לשמור (שם כג ג). כל תינוקת שאינה יכולה לשמור קדושיה אינה צריכה למאן (ר׳ חנינא בן אנטיגנוס, יבמ׳ יג ב). וכל שאינה יכולה לשמור את גטה אינה יכולה להתגרש (גיט׳ ו ב). הכניס שורו לחצר בעל הבית וכו׳ אינו חייב עד שיקבל עליו לשמור (רבי, ב״ק ה ג). רבי, תן לי זמן ונתן לו זמן, שמרה עומדת על פתח חצרה ושבר את חפך בפניה והיתה מטפחת ומניחת ידה על ראשה וכו׳ (שם ח ו). המפקיד מעות אצל חברו, צררן והפשילן לאחוריו, או שמסרן לבנו ולבתו הקטנים ונעל בפניהם שלא כראוי, חייב, שלא שמר כדרך השומרים, ואם שמר כדרך השומרים פטור (ב״מ ג י). שמור לי ואשמור לך שומר שכר, שמור לי ואמר לו הנח לפני שומר חנם (שם ו ו). והלומד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד, לשמור ולעשות (ר׳ ישמעאל בן ר׳ יוחנן בן ברוקא, אבו׳ ד ה). חטת המים הבאה מרחוק כשרה ובלבד שישמרנה שלא יפסיקנה אדם (פרה ח יא). המניח עם הארץ בתוך ביתו לשמרו, בזמן שהוא רואה את הנכנסין ואת היוצאין, האוכלים והמשקים וכלי חרס הפתוחים, טמאים (טהר׳ ז ה). המניח את כליו מגת זו לגת הבאה כליו טהורין, ובישראל עד שיאמר בלבי היה לשמרם (שם ז ז). נתנן (את הזיתים) בבית עד שישמר את גגו וכו׳ אינן מוכשרין (שם ט ו). האומר לחבירו השאילני ואשאילך, שמר לי ואשמור לך, השאיליני ואשמור לך הרי הן כשומר חנם (תוספת׳ ב״מ ז יט). השוכר את הפועל לשמור לו את הפרה, לשמור לו את התינוק אין נותן לו שכרו של שבת (שם שם ח א). שכרו לשמור לו את הבהמה, שכרו לשמור לו את הכלים והלכה למקום גדודי חיה וליסטין וכו׳ הרי זה אינו אונס (שם שם טו). ושם אלהים אחרים לא תזכירו, שלא יאמר אדם לחבירו שמור לי בצד עכו״ם פלונית (סנה׳ סג:). — וביני פעו׳ *שַׁמּוֹר: אוכלין על המופקר אבל לא על השמור (שביעית ט ד). לנועל את ביתו לשומרו ונמצא צבי שמור בתוכו (שבת יג ז). נותנין תבשיל לתוך הבור בשביל שיהא שמור (שם כג ד). תם חייב ומועד פטור שנאמר ולא ישמרנו בעליו ושמור הוא זה (ר״י, ב״ק ד ט). — *ושמר לפלוני, המתין וחכה לו: פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלם להתפלל, בא אליהו זכור לטוב ושמר לי על הפתח עד שסיימת

[1]) [בקצת מקומות, כגון הושע ד י (כי את יי׳ עזבו לשמר), תהל׳ לא ז (שנאתי השמרים הבלי שוא ואני אל יי׳ בטחתי), משלי כז יח (נצר תאנה יאכל פריה ושמר אדניו יכבד), רצו המפרשים למצא את המשמ׳ של עבודת אלהים בפלחן. אבל א) במקום בהושע לא דיקה המסרת בחלוקת הפסוקים והכונה היא, עם דברי ההמשך: כי את יי׳ עזבו — לשמור (במקום זה) זנות ויין ותירוש (אשר) יקח לב, ולפי זה בא לשמור בנג ד אל עזוב, במשמ׳ קים והחזיק; וכן בא ב), כמו בתהל׳ לא ז (השמרים הבלי שוא) אותו צרוף בבנין פע׳ בנגוד מפרש אל עזב ביונה ב ט: משמרים הבלי שוא חסדם יעזבו, באותה משמ׳. ובמשלי שם המשל הוא של התאנה, אשר נוצרה, חשומר עליה מתולעים מזיקים וכד׳ יאכל פריה, ואין שומר אדניו, אלא הנוצר ושומר עליו כמש.

בש״ב כב מד כתוב: תשמרני לראש גוים, אבל בתהל׳ יח מד במק׳ זה: תשימני לראש גוים, וכך כנראה נכון. על איוב יד יז עי׳ ג. שמר.]

חפלתי (ברכ׳ ג). ושומרת יבם, עי׳ יבם, 1347. — ובסהמ״א, גם במשמ׳ קים ותמיד וכדו׳: המינים שהם הכללים שמורים ודפרטים אובדים (רלב״ע, שמות ג טו, תהלים קב כו). הזרעון האחד שיצמיח זרעונים רבים ובכל זה שומר את נועו ומחזיק את תבניתו (עולם קטן, הורוין, כג). הנפש הצומחת היא השומרת תבניתה ואוחזת צורתה הראשונה ברצון הבורא ית׳ שהרכיב בנפש להיות בה כח לשמור נוע לכל יאבד (שם, כו). וצריך לקבוע כח יצורי לשמור צורות המורגשות (ר״י א״ת כוזרי ה יב). כמו הצמח שאין בו ידיעה במה שעושה וכו׳ ותמצאהו שומר המין וכו׳ ואישיו כולם שומרים אלה התמונות והשעורים והצבעים והריחות והטעמים (אמו״ר א ו, ד״ה מדמה ומחשב). ודע שזה הכח אשר נקראהו מדמה וכו׳ והוא שומר הצורות הנעלמות וכו׳ (שם). כל משפט שיחזור נשואו לנושאו ונושאו לנשואו, אם נשאר צודק כמו שהיה קראנו אותו הפוך המשפט וכו׳ שהוא ישמור האיכות והכמות והצדק (מלות הגיון ה). דרך אחרת בזה תשלם המספר האחד אל הכלל הקרוב ועל העולה ערוך המספר האחר ושמור העולה, גם ערוך המספר האחר על שיעור ההשלמה ושמור העולה והוא השמור השני, ואם היתה ההשלמה לתוספת תגרע השמור השני מהשמור הראשון והנשאר הוא המבוקש (רלב״ג, מעשה חושב, כט) [1]. —°מצה שמורה: ובלבד שיאכל כזית ממצה שמורה לשם מצה (טוא״ח, הלכ׳ פסח תנג). ואכלתי מצה שמורה כל הפסח (סיד״א, מעגל טוב, 62). — ואמר המשורר: בעודך ברכי נפשי אלהים ושמרו משלח כל גמוליו (תוספת למבחר הפניני׳, שער כפית הטובה, הברמן רלג).

—נפעל, נִשְׁמַר, נִשְׁמַר, נִשְׁמַרְתָּ, נִשְׁמְרוּ, נִשְׁמָרוּ, נִשְׁמַרְתֶּם, הִשָּׁמֵר, הִשָּׁמֶר, הִשָּׁמְרוּ, הִשָּׁמֵרוּ, הִשָּׁמְרִי, תִּשָּׁמֵר, תִּשָּׁמֵרוּ,—א) שמר האדם על עצמו לבלתי עשות דבר שיוכל להזיק, sich hüten, auf der Hut sein; prendre garde; to take care: אחם עברים בגבול אחיכם בני עשו הישבים בשעיר וייראו מכם וְנִשְׁמַרְתֶּם מאד (דברי׳ ב ד). ויגד יהונתן לדוד לאמר מבקש שאול

1) [ועי׳ דגמאות נוספות לשמוש זה אצל קלצקין־צובל, אוצר המונחים הפילוסופיים ד, 134 וכו׳.]

אבי להמיתך ועתה הִשָּׁמֶר נא בבקר וישבת בסתר ונחבאת (ש״א יט ב). וישלח מלך ישראל אל המקום אשר אמר לו איש האלהים והזהירה וְנִשְׁמַר שם לא אחת ולא שתים (מ״ב ו י). — ובתעודות לכיש: וספר טביהו עבד המלך הבא אל שלם בן ידע מאת הנבא לאמר השמר (חרס ג 15 וכו׳, טורטשינר, 90). —ונשמר האדם בדבר, ברוחו, נזהר ושמר עליו: ולא אחד עשה ושאר רוח לו ומה האחד מבקש זרע אלהים וְנִשְׁמַרְתֶּם ברוחכם ובאשת נעוריך אל יבגד כי שנא שלח אמר יי׳ אלהי ישראל וכסה חמס על לבושו אמר יי׳ צבאות וְנִשְׁמַרְתֶּם ברוחכם ולא תבגדו [1] (מלאכי ב יה–יו). — ונשמר האדם לנפשו, בנפשו [2]: וְנִשְׁמַרְתֶּם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר יי׳ אליכם בחרב מתוך האש (דברי׳ ד יה). וְנִשְׁמַרְתֶּם מאד לנפשתיכם לאהבה את יי׳ אלהיכם (יהוש׳ כג יא). כה אמר יי׳ הִשָּׁמְרוּ בנפשותיכם ואל תשאו משא ביום השבת (ירמ׳ יז כא). —ונשמר בדבר במשמ׳ נזהר בכל הנוגע לדבר: ובכל אשר אמרתי אליכם תִּשָּׁמֵרוּ (שמות כג יג). הִשָּׁמֶר בנגע הצרעת לשמר מאד ולעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים (דברי׳ כד ח). ועמשא לא נִשְׁמַר בחרב אשר ביד יואב ויכהו בה אל החמש (ש״ב כ י). — ונשמר מדבר, ממעשה, נזהר שלא לעסק בו: כי תצא מחנה על איביך וְנִשְׁמַרְתָּ מכל דבר רע (דברי׳ כג י). ויאמר מלאך יי׳ אל מנוח מכל אשר אמרתי אל האשה תִּשָּׁמֵר (שופטי׳ יג יג). אין לחם חל אל תחת ידי כי אם לחם קדש יש אם נִשְׁמְרוּ הנערים אך מאשה (ש״א כא ה). — ונשמר מזולתו, מפניו, שלא יזיקו זה: הנה אנכי שלח מלאך לפניך וכו׳ הִשָּׁמֶר מפניו ושמע בקלו אל תמר בו (שמות כג כ–כא). איש מרעהו הִשָּׁמֵרוּ ועל כל אח אל תבטחו (ירמ׳ ט ג). — ובפרט בצווי בתוספת הכנוי להדגשה, השמר לך, השמר לך פן, השמר לך עשות, מעשות, השמר לך (ו)אל תעשה: ויאמר אליו אברהם הִשָּׁמֶר לך פן תשיב את בני שמה (בראשי׳ כד ו). ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלם הלילה ויאמר לו

1) [כמבֹאר לעיל בהערה, עקר הכונה שהאדם מצוה לשמר על רוח אלהים שבקרבו.]

2) [גם כאן עקר הכונה שמר על נפשו, שתאבד אם יעשה דבר שלא כרצון האל.]

השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע (שם לא כד). יש לאל ידי לעשות עמכם רע ואלהי אביכם אמש אמר אלי לאמר השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע (שם שם כט). ויאמר לו פרעה לך מעלי השמר לך אל תסף ראות פני כי ביום ראתך פני תמות (שמות י כח). והגבלת את העם סביב לאמר השמרו לכם עלות [1]) בהר ונגע בקצהו כל הנגע בהר מות יומת (שם יט יב). השמר לך פן תכרת ברית ליושב הארץ אשר אתה בא עליה פן יהיה למוקש בקרבך (שם לד יב). רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך (דברי' ד ט). השמרו לכם פן תשכחו את ברית יי' אלהיכם אשר כרת עמכם (שם שם כג). השמר לך פן תשכח את יי' וכו' (שם ו יב). השמר לך פן תשכח את יי' אלהיך (שם ח יא). השמרו לכם פן יפתה לבבכם (שם יא טז). השמר לך פן תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה (שם יב יג). השמר לך פן תעזב את הלוי כל ימיך על אדמתך (שם שם יט). השמר לך פן תנקש אחריהם (שם שם ל). השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל (שם טו ט). ועתה השמרי נא ואל תשתי יין ושכר (שופט' יג ד). וישלח איש האלהים אל מלך ישראל לאמר השמר מעבר המקום הזה (מ"ב ו ט). השמר אל תפן אל און (איוב לו כא).—

ב) ובמשמ' שבילה, ששמרו אותו: ויברח יעקב שדה ארם ויעבד ישראל באשה ובאשה שמר ובנביא העלה יי' את ישראל ובנביא נשמר [2]) (הושע' יב יג–יד). כי יי' אהב משפט ולא יעזב את חסידיו לעולם נשמרו וזרע רשעים נכרת (תהלי' לז כח). —

—ובתו"מ: כל שהוא אוכל ו נ ש מ ר וגדוליו מן הארץ ולקיטתו כאחת ומכניסו לקיום חייב בפאה (פאה א ד, מעשרו' א א). הפיגם והירבוזין וכו' פטורין מן המעשרות וכו' שאין כיוצא בהן נ ש מ ר (שביעי' ט א). איזו היא חצר שהיא חייבת במעשרות ר' ישמעאל אומר חצר הצורית שהכלים נ ש מ ר י ם בתוכה (מעשר' ג ה). הסאה והאזוב והקורנית שבחצר

---

1) [יש חושבים שהעקר: מעלות, בכתיבת האות מ פעם אחת במלה לכם, במק' פעמיים (הפלוגרפיה).]

2) [אמנם קשה ענין הכתוב, הבא לבאר, כי עשה האל לישראל במדה כנגד מדה ביד נביאיו (וביד הנביאים אדמה, פס' י): כשם שעבד ושמר יעקב באשה, כן העלה ונשמר ישראל בנביא.]

אם היו נ ש מ ר י ם חייבין (שם שם ט). מי גדול השומר או הנשמר מן מה דכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך הוי ה נ ש מ ר גדול מן השומר (ר"מ, מד"ר בהעלו' עח). —ואמר המשורר: ואל תתאו חמר זמן ארך נ ש מ ר, וריחו לא נמר כשקט בשמרים (דונש, אל דעה לבי, אלוני קז). כי כל בני אדם ככר נשוו יחד ו ה נ ש מ ר והשומר (בן כלפון אל שמואל הנגיד, ברודי, שמואל הנגיד, 28).

—פע', משמרים,—שמר, שמר האדם הבלי שוא, אלהים, אלילים [1]), החזיק ועבד אותם, festhalten; retenir; to keep: משמרים הבלי שוא חסדם יעזבו (יונה ב ט). — ובתו"מ: אין נותנין זרע דלעת לתוך החלמית שתהא מ ש מ ר ת ו מפני שהוא ירק בירק (כלאי' א ט). אף איש אחד מתיחד עם שתי נשים בזמן שאשתו עמו וישן עמהם בפונדקי מפני שאשתו מ ש מ ר ת ו (ר' שמעון, קדוש' ד יב). כשאדם בא לידי חולי וכו' ואינו יכול לעסוק במלאכתו הרי הוא מת ברעב אבל התורה אינה כן אלא מ ש מ ר ת ו מכל רע בנערותו (ר' נהוראי, שם שם יד). מעלין אותו לבית דין הגדול שבירושלים ו מ ש מ ר י ן אותו עד הרגל וממיתין אותו ברגל (סנה' יא ד). המטהר יינו של נכרי וכו' אסור עד שיושיב שומר ואין השומר צריך להיות יושב ו מ ש מ ר, אף על פי שהוא יוצא ונכנס מותר (ע"ז ד יא). כל המנחות נלושות בפושרין ו מ ש מ ר ן שלא יחמיצו (מנחו' ה ב). מדורות הגוים טמאים, כמה ישהה בתוכן ויהא צריך בדיקה ארבעים יום וכו' ואם היה עבד או אשה מ ש מ ר י ם אותו אינו צריך בדיקה (אהלו' יח ז). השוטה כלים ברשות הרבים טהורין וברשות היחיד טמאין, ואם היה מ ש מ ר ן טהורים (טהרו' ח ג). הלבנים מצטרפין בכרוב מפני שהן אוכל ובחזרים מפני שהן מ ש מ ר י ן את האוכל (ר"א בר צדוק, עקצ' ב ז). שלא יהו עניים יושבין ו מ ש מ ר י ן כל היום ויאמרו עכשיו נותן פאה ועכשיו נותן פאה (תוספת' פאה א

---

1) [באשור' בא שמר בבנינים שונים, וגם בשמות פרטיים כגון לולתשר (במק' לושתמר)—אל, במשמ' העריץ ועבד את האלהים, ועל כן יש שחשבו כי בא הפעל גם במקרא בהוראה זו, ועי' בהערה לבנין קל.]

ו ועוד). משמרין אותה שלא לעבוד בה כל עבודה (שם פרה ב א). שמא יאמרו ישראל אנו עולים להשתחוות מי משמר לנו את ארצנו (ספרי עקב כב). אמר לו משה ליהושע יהושע למה אתה משמר את ראשך, לא לכתר, צא מתחת הענן והלחם בעמלק (ר"א המודעי, מכילי' בשלח, ויבא עמלק, מא"ש, נג:). היו אומות העולם מונין את ישראל ואו' וכי איפשר לארון המת להיות מהלך עם ארונו של חי העולמים, והיו ישראל אומרי' על ידי ששימר זה מה שכתוב בוה (ירוש ברכ' ב ג). ממנו למדנו ג' דברים ספוג אינו מרפא אלא משמר וכו' (ר' ישמעאל בי ר' יוסי, שם שבת עז ג). ר' יוחנן ור' יודן בי ר' שמעון חד אמר אם שימרת מה שבפה ושימרת מה שבכתב את נוטל שכר וכו' (שם פאה ב ו, מגלה ד א ועוד). ומניין ששימר הקב"ה על עולמו שבעה ויהי לשבעת הימים וכו' אלא בשר ודם שאינו יודע מה עתיד להיות אינו מתאבל עד שימות המת, אבל הקב"ה שהוא יודע מה עתיד להיות שימר על עולמו תחילה (ר' זעירה, שם מו"ק ג ה). רב ושמואל חד אמר אילו ואילו כהלכה היו עושין, וחד אמר אילו כהלכתן ואילו כהלכתן, מסורית בנתיים ואת אמר הכין, המקום משמר ולא אירע מעשה מעולם (שם יבמ' א ו ועוד). אבל התורה אינה כן אלא מכבדתו ומשמרתו מכל רע בנערותו וכו' וכן אתה מוצא באבינו אברהם ששימר את התורה עד שלא באת לעולם וכו' (ר' נהוראי, שם שם ד יא) מתי אמרו שומר חנם נשבע ויוצא בזמן ששימר כדרך השומרין (שם ב"מ ג יא). שימר אדם עצמו מעבירת פעם ראשונה, שנייה ושלישית הקב"ה משמרו (ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק, שם סנוע' א ט). כל זמן שמוטל עליו לקברו כמוטל לפניו דמי, מתו אין אבל משמרו לא והתניא המשמר את המת אעפ"י שאינו מתו פטור מק"ש וכו' משמרו אעפ"י שאינו מתו מתו אעפ"י שאינו משמרו וכו' (ברכ' יח.). אין השומר צריך להיות יושב ומשמר (חולי' ג.). לפי שהיה משה משמר בעצמו כל אותן ארבעים שנה שלא להקפיד כנגדם (תנחומא חקת סט). לפי שבנותן של גוים משמרות עצמן ממקום ערותן ומפקירות עצמן ממקום אחר (רש לקיש, מד"ר בראשי' ס). כל זמן שהיה הבן קטן היה אביו משמר אותו (שם שמות טו). והולד שרוי במעי אמו והקב"ה משמרו (שם ויקרא יד). מה אגוז זה עצו משמר פריו כך עמי הארץ שבישראל מחזקין בדברי תורה (ר' עזריה, שם שה"ש, אל גנת אגוז). לא שספוג מרפא אלא שהוא משמר את המכה (שם איכה, רוח אפינו). בור סיד שאינו מאבד טפה קנקן ופותה שמשמרת את יינה (אדר"נ יד, שכטר, כט:). — ושׁמר את השבת, עי' שַׁבָּת 6883. — ושׁמר יום אחד אף שאינו יודע שהוא יום שבת: היה מהלך בדרך ואינו יודע אימתי שבת משמר יום אחד לששה, מאי לאו מונה ששה ומשמר יום אחד, לא משמר יום אחד ומונה ששה, א"ה משמר יום אחד לששה משמר יום אחד ומונה ששה מיבעי ליה וכו' (שבת סט:). ושמר שני ימים: מי גרם לי להיות משמרת שני ימים בסוריא על שלא שמרתי[1] יום אחד בארץ (ירוש' שבת ג ט). — ואמר הפיטן: שמועה טובה לאם [שימעתה] ומשמועה רעה אותו שימרתה (ינאי, זולתי, כט). קדוש במלאכי שלום שימרו במקום יושנו (שם שם לט). אם שימרתה מי יזיקו אם תמכתה מי ימחה (שם שם ריד). שִׁמר בעקב דליקת נרות במצותם מע"ב ועד ערב (עבודה, מחזור איטלי' ב, ריז).

— הִתפ', אֶשְׁתַּמֵּר, אֶשְׁתַּמְּרָה, יִשְׁתַּמֵּר, — כמו נפע' במשמ' נזהר, sich hüten; prendre garde; to take care: ואהיה תמים לו וָאֶשְׁתַּמְּרָה מעוני (ש"ב כב כג, וכעין זה תהלי' יח כד). אתה תזרע ולא תקצור אתה תדרך זית ולא תסוך שמן ותירוש ולא תשתה יין וְיִשְׁתַּמֵּר חקות עמרי וכל מעשה בית אחאב[2] (מיכה ו יה – יו). — ובתו"ס, בפרט במשמ' התקים, נשאר: נכרי שהיה מעביר עם ישראל כדי יין ממקום למקום, אם היה בחזקת המשתמר מותר (ע"ז ס ג). הירק שדרכו להשתמר יום אחד תורמין עליו יום אחד (תוספת' תרומ' ד ח). מפני מה הכל קופצין

[1]) [בשרידי הגניזה, גינזברג 101: שימרתי.]

[2]) [בכל המשפטים האלה דבר בגוף שני: תזרע, תקצור וכו', ותלכו, תשאו, וכן ת"י במק' וישתמר: ונטרתון, ועל כן נראה שאין וישתמר אלא שבוש במק' והשמרו, בו"ו במק' יו"ד.]

לישא את הגיורת ואין הכל קופצין לישא את המשוחררת מפני שהגיורת היא היתה בחזקת המשתמרת והשפחה המשוחררת היא היתה בכלל המופקרת (שם הוריות ג יג, ועוד). חבר עומד מלמעלה ועם הא״ץ עומד מלמטה ושולה ונותן לו לעם הארץ נאמן לומר לא טמאתי מפני שהוא בחזקת משתמר (שם ב״ק סוף פרק ג). כל המבואות בחזקת טומאה חוץ מן החצר המשתמרת וכו׳ (ר׳ שמעון, שם טהרות ו). ובי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה, תורתן היאך משתמרת ומלאכתן היאך נעשית וכו׳ (ברכות לב:). למה הדבר דומה לאדם משמר פרדס, משמרו מבחוץ כולו משתמר, משמרו מבפני׳ שלפניו משתמר, שלאחריו אינו משתמר (יבמי כא.). ה״מ בחצר המשתמרת אבל חצר שאינה משתמרת אי עמד בצד שדהו אין, אי לא לא (ב״מ יא.). ב״ו נותן חפץ בחמת צרורה ופיה למעלה ספק משתמר ספק אין משתמר (נדה לא.). —ובסהמ״א: אם הוציא בהמה במתג שאין משתמרת כגון שקשר חבל בפי הסוס או במתג שאינה צריכה לו אלא משתמרת בפחות ממנו (רמב״ם, שבת כ ח). וכן ירק שדרכו להשתמר ג׳ ימים כגון המלפפונות כל שליקט בשלשת ימים מצטרף ותורם מזה על זה (הוא ם ו).

—פע׳, *שֻׁמַּר, — ששמרו אותו, שמרו עליו: הקלין שבדמאי וכו׳ חזקתן בכל מקום פטורין, אם היו משומרין חייבין (תוספת׳ דמאי א א). מאי עין לא ראתה, אריב״ל זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית (ברכי לד: ועוד). אמר קרא ליל שמורים, ליל המשומר מששת ימי בראשית ואידך לילה המשומר ובא מן המזיקין (ר״ה יא:). שיהו היום והלילה משומרים (ירושי פסחים א א) אמר לון מן השמור הבאתים ואם אין את מאמיננ הרי שדה פלוני משומרת לפניך (שם שם ד ג). וטח את פיה בבצק ולא בשביל שיחמו אלא בשביל שיהיו משומרים (שבת כא:). האגוז הזה כל זמן שעצו דבוק לפריו הרי הוא משומר (פס״קת, רב׳, יהודה ויששכר, מג.) אבל ברכות שברכו אותן האבות משומרין הן לעתיד לבא (מד״ר דברי ג).

—ובסהמ״א: למה לא נתת המשכון לנכרי והיה יותר משומר כי נכרי היה צריך לפרוע אלי לפחות כנגד המעו׳ שהלווה עליו (שו״ת הר״י מינץ והר״מ פאדווה עו, כט). —ואמר הפיטן: טוב נמת לאדירים, ישקלו כסף כפורים, כפר עון מכפרים, לעד יהו מְשֻׁמָּרִים (אתה אהבת, יוצר לשבת שקלים). שמרו עמ׳ תורה ותהיו מְשֻׁמָּרִים (הלכות גדולות, הילדסהיימר, 6). —ואמר המשורר: הנחתי רעב עברה ואנחתי מְשֻׁמֶּרֶת (ר׳ שמואל הנגיד, אפי מוסר, הברמן ג 51).

—הָפעל, *הָשְׁמַר, —כמו פֻּע׳ ונפע׳: ואצל התכלית או בקרוב ממנו תהיה ההולדה והיא היותר נכבדת ממדרגת הנפש האנושית כי בה יתמיד המציאות ויושמר (אמו״ר לראב״ד א ו, 26).

ב. שָׁמַר, קל לא נמצא במקורות.

—נִפע׳, הִשָּׁמֵר [1]), זֻקק היין משמרים, sich abklären (Wein); se clarifier, dépouiller; to clear off: הִשָּׁמֵר והשקט [2]) אל תירא ולבבך אל ירך (ישעי׳ ז 7).

—פִּע׳, *שִׁמֵּר, שמר את היין, זקק וסנן אותו משמריו, abklären; clarifier, dépouiller; to clear off (wine): המשמר חייב משום בורר (ר׳ זעירה רב חייא בר אשי בשם שמואל, ירושי שבת ז א). מה המרקד קמח למטן וסולת למעלן אף המשמר יין מלמטן ושמרין מלמעלן (הוא, שם).

---

1) [עי׳ בהערה שאחר זו].

2) [כבר ראו כמה פרשנים בימי הבינים, שאין כאן השמר לשון שמירה, אלא השמר והשקט בא כהוראת שקט אל שמריו, כדברי רש״י: שב בשלום כיין על שמריו ע״כ, וזאת כנראה אף כונת ת״י: אסתמר ונוח, כאלו מן סמר, כנאמר בהערה לשרש ב. שמר, ועי׳ גם בנאמר על שקט (שעקר הוראתו כלשון נפילה), ולא צדקו אלה שמצאו גם כאן את הפעל א. שָׁמַר, ואמנם אפשר שכונת הדברים לבנין הִפְע׳ הַשְׁמֵר והשקט, כלו׳ הורד שמרים, כיין העומד בשקט וע״י כן הוא משקיע שמרים, שלא כנקוד, שהלך אף הוא אחר א. שָׁמַר.]

—פעי' *בינ' מְשֻׁמָּר, שיש בו שמרים: אדם כי יקדיח וראיתה את שיתנו משומר ורופש כמראת שתן החמור דע כי יבאב ראשו (אסף הרופא כ"י 133).

ג. שָׁמַר, תִּשְׁמֹר,—שמר על דבר, פסח עליו, שחרר, ש"ת חפשי [1]), übersehen; fermer l'oeil sur; to overlook: כי עתה צעדי תספור לא תִשְׁמֹר על חטאתי (איוב יד יו).

שֶׁמֶר [2]) או שֵׁמֶר, ס"ז, במקרא ובתו"מ רק מ"ר שְׁמָרִים, כנ' שְׁמָרָיו, שְׁמָרֶיהָ, שִׁמְרֵיהֶם, — פסלת היין והשמן השוקעת בתחתית הכלי, Hefen; lie(s); lees, dregs: ועשה יי' צבאות לכל העמים בהר הזה משתה שמנים משתה שְׁמָרִים [3]) שמנים ממחים שְׁמָרִים מזקקים (ישעי כה ו). שאנן מואב מנעוריו ושקט [4]) הוא אל שְׁמָרָיו ולא הורק מכלי אל כלי וכו' על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר (ירמי מח יא). ופקדתי על האנשים הקפאים על שִׁמְרֵיהֶם האמרים בלבבם לא ייטיב יי' ולא ירע (צפני א יב). כי כוס ביד יי' ויין חמר מלא מסך ויגר מזה אך שְׁמָרֶיהָ ימצו ישתו כל רשעי ארץ (תהל' עה ט). — ובתו"ם: נותנין מים על גבי שמרים בשביל שיצלו (שבת כ ב). יוציא לו ג' לוגין שמן למאה, לוג ומחצה שמרים לוג ומחצה בלע, אם היה שמן מזקק אינו מוציא לו שמרים וכו' ר' יהודה אומר אף המוכר שמן מזקק לחברו כל ימות השנה הרי זה מקבל עליו לוג ומחצה שמרים למאה (ב"מ ג ח). אין מערבין שמרי יין ביין אבל נותן לו את שמריו (שם ד יא). חבית של זיתים מגלגלים, כש"א אינו צריך לנקב וכה"א צריך לנקב, ובודים שאם נקבה וסתמוה שמרים שהיא טהורה (עד' ד ו). משמרת שמוציאה את היין וקולטת את השמרים (חגי' ה טו). אינו מביא לא מפית מפני הקמחין, ולא משוליה מפני השמרים (מנח' ח ז). חבית שנקבה וסתמוה שמרים הצילוה (כלים י ה). שמרי גיים שיבשו אסורין בהנאה (תוספת' תרומות י יג), אף כשאמרו ניתנין לו שמריו נותן של היום היום ושל מחר למחר (שם ב"מ ג כז). חבית מנוקבת היתה כדברי בית הילל אלא שסתמוה שמרים (שם עדיות ג ג). שמן השרוי והשלוק והמבושל של שמרים ושל ריח רע הרי זה בעל מום למזבח (שם מנחו' ט ח). ומה בינו לשמרים של גוי, אלא שמרים של גוי שמא אינן אסורין בהנייה הא שמרים שיבשו אין בהן משום הניית ע"ז (ירוש' דמאי א ג). ומה המרקד קמח מלמטן וסולת מלמעלן אף המשמר יין מלמטן ושמרין מלמעלן (ירוש' שבת ז ב). עשרה דברים מביאין את האדם לידי תחתוניות האוכל עלי קנים וכו' והשותה שמרי יין וכו' (ברכי' כה.). מורד אדם חבית של יין יינה ושמריה ונותן לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש (שבת קלט:). כגון שניקבה למטה מן השמרים (שם קמו:). לא אמרו שמן עכור אלא למוכר בלבד שהרי לוקח מקבל עליו לוג ומחצה שמרים בלא פקטים (ב"מ מ:). — ובספהמ"א, גם ברפואה לגבי נוזלים שבגוף האדם: כבוסר של ענבים, כשמתחילין לבסום כיון שנוגע בו דובב השמרים משמיע קול (רגמ"ה, בכורות לח:). שמן כתית, שמן נקי, שאין זיתים נטחנים בריחים אלא כותש במכתשת ואין מעלה שמרים כל כך כמו הטוחן (רש"י, ת"א ה כה). הסכמת הרופאים בשמוש מלת שמרים הנה סר ממנהג הידוע, וזה כי הם יאמרו שקע ושמרים לא למה שישקע לבד אבל לכל עצם עב הממשות (קאנון א ב, למוד ג כלל ב, בשתן ו). עשה לו המעים לקבל את שמרי המאכל והמשתה (כ"ס דו.ולו, תחכמוני ליליה א, סג.). ויצאו מן המורסות אותם הלחיות המתחלפות וישקע בשתן המוקדחים אותם השמרים המגונים (פרקי משה ג, ז:). ויבט אל הענן אשר על פניהם ובמראה שמריהם ותבניותיהם (רס"ע פלקירא, המבקש, לא). וזו היציאה (של מחלת הסרטן) יש לה סביבה גי־י,

1) [אלה דברי העורך בפרושו על איוב על כתוב זה: לבאורה בניגוד לנאמר על ספירת צעדי איוב בחיוב. אבל גם כאן לא הובנה מלה ארמית שבמקור, כי „שמר" (בבנין פַּעל) הוראתו בסורית ובמנדעית איננה שמור, אלא: שלח חפשי, שחרר (בפאפיב: אשתמר, שוחרר), והמלה מקבילה לאכדית mushshuru באותה הוראה, וכן כאן: לא תשחרר, לא תשלח חפשי על חטאתי, בפיעל: תְּשַׁמֵּר.]

2) [עי' ב. שמר, הערה.]

3) [כאן כנראה במשנ' יין כְּשֶׁמֶר, ועי' ב. שֶׁמֶר.]

4) [עי' שָׁקַט, הערות.]

מלאים מן התערובות המולידות אותה והם ש מ ר י המרה השחורה (ר' מאיר אלדבי, שבילי אמונה, הנתיב הרביעי ד). ומשלחת הכבד תעבה והשמרים אל המחול וכו' (ס' מוסר לר"י בן יהודה ב יג). והגוף יעמוד בבריאותו וכו' ותחזיקני המהומת בבליה ותשנה המשנה לצורת הגוף ותהפכני אליה ותשליך המשלכת הרפשים והשמרים מעליה (דברי חפץ, אגרת לשון הזהב לר"י אלחריזי). ונתאכסנתי אצל נקי הדעת וך בלי ש מ ר י ם וכו' (סיד"א, מעגל טוב, 7)' והי' כאשר בא הגביר וכו' הלכתי אצלו וחזיתיה וכו' וך בלי ש מ ר י ם (שם, 32). — ואמר המשורר: ואל תתאו חמר זמן ארוך נשמר, וריחו לא נמר, כשוקט בשמרים (דוכס, דעה לבי, אלוני, סז).—ומ"י *שָׁמָר: ואז תסיר חקלחת מן האש עד שיתקרר מעט ואז ימצה החלבים והשמנים והסוהים והחמאה מעל ה ש מ ר הנשאר בו (שבתי דונולו, 4). ואמר הפיטן: בלענת ש מ ר מזקק אותי שבע (רשע"ג, אבוי לירח, סליס' ת"ב, סדור רסע"ג סכ) [1]). וכום חמר ללב המר הגר ו ש מ ר ימצו (סליחי לשבת שובה, סדור אר"ל, תקמד.). תאדם כתולע תלבן כצמר, שוקטת כיין הטוב על ש מ ר (אור בקר, ויכליה תסע). — ואמר המשורר: והשקמו גביעי יין ידידות, והצר לי מצות ש מ ר י ש מ ר י ו (רמב"ע, יריבי, בכודי, ריז).

***שָׁמָר**, שׁוּמָר, ס"ז, — עשב ריהני גבה בעל פרחים צהבים, משמש תבלין בבשול [2]), foeniculum capillaceum; Fenchel; fenouil; fennel: ש ו מ ר וכרפס מה נפיק מנהון פיטרוסילינון (ירוש' כלא' א ד, לפי נסח הר"ש). — ובסהמ"א: ולקדחת הליחיית מועיל עם כרפס ו ש ו מ ר ואפונים (מפתח הרפואה, כ"י בריטי' מוזי'). ומבקשי' עשב ה ש ו מ ר ואוכלין אותו ומקנחי' בו את עיניה' ומתרפאי' (שער השמים

---

[1]) [כנראה בהשפעת הסליחה הזאת כותב ראב"ע בשירו על הנהגת הבריאות (שמעו כא, כהכל א, 185) על חדש סיון: תקיז דם מכבד, ותשלשל פן תאבד, זרע ש מ ר (מנקד שֵׁמַר) לענה, עם יין תשתה נא.]

[2]) [מן הארמ' שומרא, וכן בסור' שומר(א), בערב' המדברות שַׁמַר (צמח קוצני) או שַׁמַר, ועי' לֹו, Flora III, 460. ואמנם אין להשוות א. שָׁמִיר בעבר', ועי' בערך זה.]

ד א, טז:). והשתה (המינקת) מי ש ו מ ר לח עם סוכר (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד). או יקח לב לוזים קלופים וישימם בפיו כל הלילה ובבקר ילעום עמם מעט מזרע ש ו מ ר (שם שם). או ישתה מי ש ו מ ר לח אחר שירתיחהו ויסנן אותו (שם שם). יוקח שרשי ש ו מ ר ושרשי כרפס ושרשי סרים ומזרע ה ש ו מ ר ומזרע אל סרים וכו' (שם שם).

שָׁמְרָה [1]), ס"נ, — מִשְׁמָר, Wache; garde; watch: שיתה יי' שָׁמְרָה לפי נצרה על דל שפתי (תהל' קמא ג). [2])

***שְׁמַרְחֹם**, ס"ז, — כלי העשוי לשמר את חם הדברים הנתנים בתוכו, Thermos; thermos, נוהג בספרות ובדבור.

***שְׁמָרִיּוּת**, ס"נ, — מטבע השמרים: ואמנם (הלחה) השחורה בלתי טבעית היא מה שאינה על דרך הצלילה ו ה ש מ ר י ו ת אבל ע"ד השריפה ואפריות וכו' כי הדברים הלחים המתערבים בארציות תפרד הארציות מהם על שני פנים, אם על דרך הצלילה ו ה ש מ ר י ו ת (קאנון א א פרק ה, במזג הליחה).

***שַׁמְרָן**, ס"ז, — אדם העשוי לשמר דברים בזכרונו: וזקן שלא גבר על מזגו הטבעי הליחה המקרית יהא זכרן לפי שמזג הזקן יבש ולפיכך ימצא במקצת הזקנים זכרן ולא ש מ ר ן (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה נתיב ד, מז:). — *ובמשמ' אדם שדרכו לשמר על דעות ומנהגים מקבלים, konservativ; conservateur; -tive, נוהג בדבור ובספרות.

***שַׁמְרָנִי**, ת"ז, — של השמרן, של האדם השומר על הדעות והמנהגים המקבלים, נוהג בדבור ובספרות.

***שַׁמְרָנוּת**, ס"נ,—טבע השמרן, השומר על הדעות והמנהגים המקבלים, נוהג בדבור ובספרות.

---

[1]) [אותה מלה בעקר היא שומרה, שומירה בלשון המשנה, ועי' שם.]

[2]) [גם בפסקי שיתה יי' מורה להם ידעו גוים אנוש המה סלה (תהל' ט כא) הכונה כנראה: שיתה יי' ש מ ר ה להם וכו'.]

*שְׁמַרְקָע[1], ס״ז, מין ממיני הפטריות, Trüffel; truffe; truffle: ושאר כל ירקות שדה חוץ משמרקעים וכו׳ הרי אלו צריכין מחשבה והכשר (עוקצ׳ ג ג).

א. שמש, ממנו שֶׁמֶשׁ, שִׁמְשָׁה[2], "שִׁמְשַׁי, "שִׁמְשִׁיאֵל, "שְׁמַשְׁיָה, "שִׁמְשִׁית.

ב. *שמש[3], ממנו "הִשְׁתַּמְּשׁוּת[4], *מְשַׁמֵּשׁ, *שִׁמּוּשׁ, "שִׁמּוּשִׁי, *שִׁמֵּשׁ, *שַׁמָּשׁ, "שַׁמָּשׁוּת, *תַּשְׁמִישׁ, "תַּשְׁמִישָׁה.

שֶׁמֶשׁ[5], סזו״נ, בהפסק שָׁמֶשׁ, כנ׳ שִׁמְשֵׁךְ, שִׁמְשָׁהּ, ונ״ר כני שִׁמְשׁוֹתַיִךְ ?, — חמה, הגוף השמימי הגדול המשפיע אור וחם לארץ, Sonne; soleil; sun: הנה חלמתי חלום עוד והנה הַשֶּׁמֶשׁ והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי (בראש׳ לז ט). ופן תשא עיניך השמימה וראית את הַשֶּׁמֶשׁ ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים (דברי׳ ד יט). וישתחו להם וְלַשֶּׁמֶשׁ או לירח (שם יז ג). אז ידבר יהושע לי״י וכו׳ ויאמר לעיני ישראל שֶׁמֶשׁ בגבעון דום וירח בעמק אילון וידם הַשֶּׁמֶשׁ וירח עמד (יהוש׳ י יב — יג). והשבית את הכמרים וכו׳ ואת המקטרים לבעל לַשֶּׁמֶשׁ לירח ולמזלות (מ״ב כג ה). וישבת את הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה לַשֶּׁמֶשׁ (שם שם יא). הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בַּשֶּׁמֶשׁ אחרנית עשר מעלות ותשב הַשֶּׁמֶשׁ עשר מעלות במעלות אשר ירדה (ישע׳ לח ח). לא יהיה לך עוד הַשֶּׁמֶשׁ לאור יומם (שם ס יט). ויוציאו את עצמות מלכי יהודה וכו׳ ושטחום לַשֶּׁמֶשׁ ולירח ולכל צבא השמים (ירמ׳ ח ב). נתן שֶׁמֶשׁ לאור יומם (שם לא לד). כעשרים וחמשה איש וכו׳ והמה משתחויתם קדמה לַשֶּׁמֶשׁ (יחזק׳ ח טז). שֶׁמֶשׁ בענן אכסנו (שם לב ז). הַשֶּׁמֶשׁ יהפך לחשך (יואל ג ד). שֶׁמֶשׁ ירח עמד זבלה (חבק׳ ג יא). לַשֶּׁמֶשׁ שם אהל בהם (תהל׳ יט ה). לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור וָשָׁמֶשׁ (שם עד טז). הללוהו שֶׁמֶשׁ וירח (שם קמח ג). ובצרוף שמש ומגן[1]: כי שֶׁמֶשׁ ומגן י״י אלהים חן וכבוד יתן י״י (תהל׳ פד יב). סו, זת לי פתחי ואור

---

[1]) [מלה זו, במ״ר שמרקעים, נ״א שמרקועים באה רק במקום המובא על יד פטריות במק׳ הצרוף המצוי כמהים ופטריות, ועל כן רואה לֵו (עי׳ Flora 1, 26 וכו׳) בה מין ממיני הפטריות, ומשוה לה את הפרס׳ שמארועי a) באותת משמ׳ שהמלה בתו״ם שאולה ממנה, ואמנם הרמב״ם וכן רע״ב ראו בה מין בצל חריף, ואין זה מסתבר.]

[2]) [עי׳ שָׁמָשׁ, הערה.]

[3]) [שרש זה במשמ׳ שרת בא גם בארמ׳ (דנ׳ ז י) ובסור׳ וכנראה שאול הוא בעבר׳ של חז״ל מארמ׳, וכן בא בקפטית, שֵׁמְשֶׁ במשמ׳ שַׁמָּשׁ, כנראה משרש מצרי קדום. ביתר השפות השמיות הקדומות אין השרש, ואך בערב׳ מאחרת בא שַׁמַּאשׁ b) (שַׁמָּשׁ), שַׁמַּשׁ c) (שרת כשמש), כשאול מארמ׳. יש גוזרים שרש זה מלשון עבודת השמש, ואחרים מחברים אותו עם הערב׳ שַׁמְשַׁם, רמש, רוץ מהר (שממנו בארמ׳ שומשמנא, נמלה), ואין פרושים אלו מסתברים באמת. ואפשר שיש כאן צורת שפעל קדומה, אולי מן מוש או משש, או שיש כאן בעקר שם פקידות ש־מש בדגמת האשור׳ שַׁרֵישׁ העומד מצד ראש המלך וכד׳, שהפעל נגזר ממנו. וצ״ע.]

[4]) [השתמשות... בו (מו״נ פל׳ תכיזי א ג). ובהשתמשות בו (פרוש המשניות לרמב״ם פאה ג ו).]

[5]) [בארמ׳ וסור׳ שִׁמְשָׁא, שִׁמְשָׁא, אשור׳ שַׁמְשׁ, וכשם האל שַׁמַשׁ, אוגרית׳ שפש (גם כשם אלה בנקבה), ערב׳ צפונ׳ ודרומ׳ שַׁמְשׁ a) ובלהגים גם בסבטא שֹׁמְשׁ. ובאמור בהערות למלים שָׁבִים, שָׁבִיץ נגזרו גם אלה מן שָׁמֶשׁ, בקרוב למבט׳ שפש שבאוגרית, במשמ׳ טבלת שמש קטנה. ובכוש׳ באה המלה יום אף במשמ׳ שמש. בשפות הקדומות משמשת המלה שמש גם ככנוי כבוד למלכים, ובפרט נקרא כך, (אל) שמש, מלך מצרים במכתבים בבליים וחתיים מן האלף השני לפני הספירה. אין גם שמשון הגבור בעקר אלא דמות (אלהי) השמש, ועי׳ ביחוד בדברי העורך, הלשון והספר ב, עמ׳ 90 וכו׳. וכן בא שמש כאלהות קדומה בשמות מקום כגון בית שמש וכד׳. ועי׳ גם ב. שמש, הערה.]

[1]) [התקשו המפרשים בצרוף זה, בין שראו כאן שמש ממש ובין שמצאו כאן בלי נשק מקביל אל מגן (עי׳ רש״י). אך נראה שאין כאן מגן בלי נשק, אלא מלה מקבילה אל הערב׳ נַגְם b) במשמ׳ כוכב, וכן אפשר להבין בפס׳: מגננו ראה אלהים והבט פני משיחך, באותה משמ׳.]

---

a) سماروغ b) شمّاس c) شمّس

a) شمس b) نجم

לג, עד יצא שמש הלך חלד (לשזה לעפזה, השבעה עברית כנגד סדי לילה מימי המקרא, טור-סיני, הלשון והספר, כרך הלשון, 60). — בָּא השמש, שקע[1]: ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם (בראש' טו יב). ויהי השמש באה ועלטה היה (שם שם יז). ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש (שם כח יא). ויהי ידיו אמונה עד בא השמש (שמות יז יב). אם חבל תחבל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו (שם כב כה). ובא השמש וטהר (ויקר' כב ז). שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש (דבר' טז ו). והיה לפנות ערב ירחץ במים וכבא השמש יבא אל תוך המחנה (שם כג יב). השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש (שם כד יג). ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש (שם שם טו). ואת מלך העי תלה על העץ עד עת הערב וכבוא השמש צוה יהושע ויורידו את נבלתו מן העץ (יהוש' ח כט). ויעמד השמש בחצי השמים ולא אץ לבוא כיום תמים (שם י יג). ויהי לעת בוא השמש צוה יהושע וירידום מעל העצים (שם שם כז). ותבא להם השמש אצל הגבעה אשר לבנימן (שופט' יט יד). והשמש באה והמה באו עד גבעת אמה (ש"ב ב כד). כה יעשה לי אלהים וכה יסיף כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם (שם ג לה). לא יבוא עוד שמשך (ישעי' ס כ). באה שמשה בעד יומם (ירמי' טו ט). והבאתי השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור (עמו' ח ט). ובאה השמש על הנביאים וקדר עליהם היום (מיכה ג ו). את השמש לממשלת ביום (תהל' קלו ח). וזרח השמש ובא השמש (קהל' א ה). ומלך ישראל היה מעמיד במרכבה נכח ארם עד הערב וימת לעת בוא השמש (דהי"ב יח לד). — זָרַח השמש: ויזרח לו השמש כאשר עבר את פנואל (בראש' לב לב). אם זרחה השמש עליו דמים לו (שמות כב ב). והיה בבקר כזרח השמש תשכים ופשטת על העיר (שופט' ט לג). וכאור בקר יזרח שמש (ש"ב כג ד). וישכימו בבקר והשמש זרחה על המים (מ"ב ג כב). ויהי כזרח השמש וימן אלהים רוח קדים חרישית (יונה ד ח). שמש זרחה ונודד (נחום ג יז). וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה (מלא' ג כ). וזרח השמש ובא השמש (קהל' א ה). — ובהשאלה: וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה (מלא' ג כ). — חֹם השמש: וילקטו אתו בבקר בבקר איש כפי אכלו וחם השמש ונמס (שמות טז כא). מחר תהיה לכם תשועה בחם השמש (ש"א יא ט). לא יפתחו שערי ירושלם עד חם השמש (נחמ' ז ג). — חָשַׁךְ השמש: חשך השמש בצאתו (ישעי' יג י). עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים (קהל' יב ב). — יָצָא השמש: השמש יצא על הארץ (בראש' יט כג). כן יאבדו כל אויביך יי' ואהביו כצאת השמש בגברתו (שופט' ה לא). חשך השמש בצאתו (ישעי' יג י). — הִכָּה השמש: לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש (ישעי' מט י). ותך השמש על ראש יונה ויתעלף (יונה ד ח). יומם השמש לא יככה (תהל' קכא ו). — קָדַר השמש: שמש וירח קדרו (יואל ב י, ד טו). — שָׁב השמש: ותשב השמש עשר מעלות במעלות אשר ירדה (ישעי' לח ח) — שָׁזַף השמש את האדם: אל תראני שאני שחרחרת ששזפתני השמש (שה"ש א ו). — חָזָה את השמש: כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש (תהל' נח ט). — ראה את השמש: גם שמש לא ראה ולא ידע (קהל' ו ה). טובה חכמה עם נחלה ויתר לראי השמש (שם ז יא). וטוב לעינים לראות את השמש (שם יא ז). — מְבוֹא השמש: הלא המה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש (דבר' יא ל). מהמדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת כל ארץ החתים ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם (יהוש' א ד). והים הגדול מבוא השמש (שם כג ד). הנני מושיע את עמי מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש (זכרי' ח ז). — מִזְרַח שמש: ויחנו בעיי העברים במדבר אשר על פני מואב ממזרח השמש (במד' כא יא). אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש (דבר' ד מא). ויירשו את ארצו ואת ארץ עוג מלך הבשן שני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן מזרח שמש (שם שם מז). למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדי (ישעי' מה ו). וייראו ממערב את שם יי' וממזרח שמש את כבודו (שם נט יט). כי ממזרח שמש ועד מבואו[1])

---

[1]) [באותו שמוש כלשון כניסת השמש לביתו, משמש באשור' ארב ז"א הכנס, ועי' ערב, הערות.]

[1]) [השוה ביחוד את הכנוי החוזר כמה פעמים בכתבת אוחוד מקאראטפה: לממצא שמש ועד מבאו. ע' בספר העורך הלשון והספר א, מהד' 2, על כתבת זו.]

גדול שמי בגוים (מלאכי א יא). אל אלהים יי׳ דבר ויקרא ארץ ממזרח שֶׁמֶשׁ עד מבאו (תהל׳ נ א). ממזרח שֶׁמֶשׁ עד מבאו מהלל שם יי׳ (שם קיג ג). ועי׳ מִזְרָח. — מַרְכְּבוֹת השמש, בפלחן השמש: וישבת את הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה לשמש וכו׳ ואת מרכבות הַשֶּׁמֶשׁ שרף באש (מ״ב כג יא). — תְּבוּאוֹת שמש: וממגד תבואת שָׁמֶשׁ וממגד גרש ירחים (דברי לג יד). — כַּשֶּׁמֶשׁ: זרעו לעולם יהיה וכסאו כַּשֶּׁמֶשׁ נגדי (תהל׳ פט לז). — לְעֵינֵי השמש: ושכב עם נשיך לעיני הַשֶּׁמֶשׁ הזאת (ש״ב יב יא). — לִפְנֵי שמש: יהי שמו לעולם לפני שֶׁמֶשׁ ינין שמו (תהל׳ עב יז). רטב הוא לפני שָׁמֶשׁ (איוב ח טז). — נֶגֶד השמש: קח את כל ראשי העם והוקע אותם ליי׳ נגד הַשָּׁמֶשׁ (במד׳ כה ד). כי אתה עשית בסתר ואני אעשה את הדבר הזה נגד כל ישראל ונגד הַשָּׁמֶשׁ (ש״ב יב יב). — עם שמש: ייראוך עם שָׁמֶשׁ ולפנו ירח דור דורים (תהל׳ עב ה). — תַּחַת השמש[1]: מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמל תחת הַשָּׁמֶשׁ (קהל׳ א ג). מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין כל חדש תחת הַשָּׁמֶשׁ (שם שם ט). ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת הַשָּׁמֶשׁ (שם שם יד). והנה הכל הבל ורעות רוח ואין יתרון תחת הַשָּׁמֶשׁ (שם ב יא). כי רע עלי המעשה שנעשה תחת הַשָּׁמֶשׁ (שם שם יז). ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמ׳ תחת הַשָּׁמֶשׁ שאניחנו לאדם שיהיה אחרי ומי יודע החכם יהיה או סכל וישלט בכל עמלי שעמלתי ושחכמתי תחת הַשָּׁמֶשׁ וכו׳ וסבותי אני ליאש את לבי על כל העמל שעמלתי תחת הַשָּׁמֶשׁ וכו׳ כי מה הוה לאדם בכל עמלו וברעיון לבו שהוא עמל תחת הַשָּׁמֶשׁ (שם שם יח — כב). ראותי תחת הַשָּׁמֶשׁ (שם ג טז, ה יג, ו א, י ה). ושבתי אני ואראה את כל העשקים אשר נעשים תחת הַשָּׁמֶשׁ (שם ד א). אשר נעשה תחת הַשָּׁמֶשׁ (שם שם ג, ח ט, ט ו). וראאת הכל תחת הַשָּׁמֶשׁ (שם ד ז). ראיתי את כל החיים המהלכים תחת הַשָּׁמֶשׁ (שם שם יה). ולראות טובה בכל עמלו שיעמל תחת הַשָּׁמֶשׁ (שם ה יז). אשר מי יגיד לאדם מה יהיה אחריו תחת הַשָּׁמֶשׁ (שם ו יב). אשר אין טוב לאדם תחת הַשָּׁמֶשׁ כי אם לאכל ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו ימי חייו אשר נתן לו האלהים תחת הַשָּׁמֶשׁ (שם ח טו). כי לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר נעשה תחת הַשָּׁמֶשׁ (שם שם יז). זה רע בכל אשר נעשה תחת הַשָּׁמֶשׁ (שם ט ג). כל ימי חיי הבלך אשר נתן לך תחת הַשָּׁמֶשׁ כל ימי הבלך כי הוא חלקך בחיים ובעמלך אשר אתה עמל תחת הַשָּׁמֶשׁ (שם שם ט). שבתי וראה תחת הַשָּׁמֶשׁ (שם שם יא). גם זה ראיתי חכמה תחת הַשָּׁמֶשׁ (שם שם יג). — ובתו״מ[1]: אין נותנין עורות לעבדן וכו׳ אלא כדי שיעשו מבעוד יום ובכולן בית הלל מתירין עם השמש (שבת א ח). ואינו מביא קרבן אלא אם כן היה מעורב שמש (נזיר ו ו). כיון שחשכה אומר להם בא השמש אומרים הן, בא השמש אומרים הן (מנח׳ י ג). העריב שמשו אוכל בתרומה (נגע׳ יד ג). ומטמאים היו את הכהן השורף את הפרה מפני הצדוקים שלא יהיו אומרים במעורבי שמש היתה נעשית (פרה ג ז). אם זרחה השמש עליו, וכי השמש עליו בלבד זרחה וכו׳ אלא מה שמש שלום בעולם אף זה אם ידוע הוא שבשלום עמו והרגו הרי זה חייב (מכי׳ משפטים מסכ׳ דנזיקין יג). וכאור בקר יזרח שמש וכו׳ וכאור בקר בעולם הזה כעין זריחת שמש לצדיקים לעולם הבא (פסק׳ ג.). שמש בשבת צדקה לעניים שנאמר וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא (רבי יצחק, תענ׳ ח:). אין צדיק נפטר מן העולם עד שנברא צדיק כמותו שנאמר וזרח השמש ובא השמש, עד שלא כבתה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל הרמתי (רבי יוחנן, יומא לח:). שמש וירח עמד זבולה, שמש וירח בזבול מאי בעיין והא ברקיע קביעי, מלמד שעלו שמש וירח מרקיע לזבול וכו׳ (רבי יצחק, נדרי׳ לט:). אין לו דמים אם זרחה השמש עליו, וכי השמש עליו בלבד זרחה, אלא אם ברור לך הדבר כשמש שאין לו שלום

---

1) [ועי׳ על בטוי זה בדברי העורך, הלשון והספר 2, 397.]

1) [המלה באה בתו״מ בדרך כלל אך בחקוי לצרופים שבלשון המקרא, ועי׳ חמה. גם בבטוי מבי שמש הבא בבכורות ז ג (עי׳ לעיל עמ׳ 4038) לפני המלה וגדום או וגדום הסתומה, מלה לועזית היא כנראה ולא עברית, וצ״ע.]

עמך הרגהו ואם לאו אל תהרגהו (ס״ר, סנה׳ עב.) ויזרח לו השמש וכו׳ שמש שבא בעבורו זרחה בעבורו (ר׳ ילמק, שם לה:). ובא השמש, א״ר אבא בר כהנא וכי אין אנו יודעים שורת השמש ובא השמש, אלא עד שלא ישקיע הקב״ה שמשו של צדיק היא מוריח שמשו של צדיק חבירו וכו׳ עד שלא השקיע שמשו של משה הוריח שמשו של יהושע וכו׳ עד שלא שקעה שמשו של יהושע זרחה שמשו של עתניאל בן קנז וכו׳ עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל וכו׳ עד שלא השקיע הקב״ה שמשה של שרה הוריח שמשה של רבקה (מד״ר בראש׳ נח). שהיתה השמש קופחת עליהם (שם במד׳ א). ששופתני השמש, על שעשיתי מרימות[1]) של סוסים לשמש (שם שה״ש א, אל תראני). למה אנו דומין לבן מלכים שיצא למדברה של עיר וקפחתו החמה על ראשו וכו׳ כך אנו אם שמשה של ע״ז שופתנו (שם שם). — *בין השמשות, כמו בין הערבים, בזמן שקיעת השמש לפנות ערב[2]) חדמאי מערבין בו וכו׳ ומפרישין אותו ערום בין השמשות (דמאי א ד). נולד לבין השמשות נמול לתשעה, בין השמשות של ערב שבת נמול לעשרה (שבת יט ה). עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות (אבות ה ו). שבת ויה״כ ועשה מלאכה בין השמשות ואין ידוע באיזה מהם עשה (כרית׳ ד ג). לא נחלקו על העושה מלאכה בין השמשות (ר׳ יוסי, שם שם). ופעמים צריכה להיות בודקת בשחרית ובין השמשות (נדה א ז). הרואה יום אחד עשר בין השמשות תחלת נדה וסוף נדה וכו׳ בין השמשות לכולן הרי אלו טועות (שם ו יד). נדה שבדקה עצמה יום שביעי שחרית ומצאתה טהורה ובין השמשות לא הפרישה וכו׳ הרי היא בחזקת טהרה (שם י ג). ראה אחת היום ואחת בין השמשות, אחת בין השמשות ואחת למחר וכו׳ (זבים א ו). בין השמשות ספק מן היום ומן הלילה וכו׳ ואיזהו בין השמשות משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין, הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון בין השמשות (ת״ר, שבת לד:). בין השמשות כהרף עין (רבי יוסי, שם שם). כוכב אחד יום, שנים בין השמשות (שם לה:). תחא משנתינו שלא היו עליה מעות כל בין השמשות (שם מו.). בלוקח עבד בין השמשות ולא הספיק למולו (יבמ׳ מח:).—ובספה״א: ומזרח השמש על פניהם (תחכ׳ מט, טופורובסקי, 882). ברור לי הדבר כשמש (קלונימוס, אבן בחן, ווארש, 44—45). מספר השמשות הנמצאות בעולם וכו׳ במספר כוכבי הנצבי׳ (ר״ד פריגזיהויזן, מוקדות תבל כב, מג.).—ואמר הפיטן: הלוך השמשות המאורות כבו גבול לתאור (אמונתך אמתי, יוצר שבת ר״ח). שמשי הלא ערבה וכבה מאור נרי (קדור אר״ל, המעי״ס). — ואמר המשורר: תבואני אחות שמש וראש לה כמו אפל (ר״ש הנגיד, החזכיר אל יפה מראה, בן תהלים, ששון, עב). כשמש מרומים הכי את גבירה (רמב״ג, שמש מרומים, ביאליק-רבניצקי א, 185). בלבוש בלוי מחלצותיו יגבהו שמש וירח ויתנשאו (רמב״ע, עד מה, ברודי, ט). לשמש בא ובעפר מבואיו, פני רום קדרו עם כל צבאיו (הוא, לשמש בא, שם, יד). ארח לך באשר שמש יהי בא חכי את הוא ומראיך במראיו (הוא, לשמש בא, שם, טו). וכמה איש יהי סוחר בחתו זהב שמש בכסף הלבנה (הוא, אאור היום, שם, קמג). שמש יקר ירדה תוך מערבנו (שלמה בן ראובן בונפיד, שמש יקר, מבחר השירה העברית, ברודי, שכט). שמש בלחיה תקעה נוה (הוא, שמש בלחיה, שם, שלא). העריב שמשי וכבה נרי (רכסעין, 321). ויירחים ושמשות בסבוכת תבל אל עיני יעברון כרסיסי ליל (יל״ג, חנה). —ומ״ר שְׁמָשִׁים, ואמר הפיטן: מזרות ושמשים וכל שטרי מזרח עבורך קבעתי (קונטי׳ הפיוטים, 30).

***שִׁמֵּשׁ**, פ״י,—שרת, bedienen; servir; to serve: המקבל עליו להיות חבר אינו מוכר לעם הארץ לח ויבש וכו׳ ומשמש בבית המדרש

---

1) [מ״ב מתקן: ארוות; יסטרוב: מרכבות.]

2) [וכן בארמית שבתרגומים ביני שמשיא, ביני שמשתא. מקור הבטוי לא נתברר בדיוקו, ואפשר שהכונה בעקר: בין הראות השמש להראות הירח, בצרוף שמש וירח יחד, בדומה לשמושים בערבי׳ כגון אלקמראנ a) שני הירחים במשמ׳ שמש וירח, וצ״ע.]

a) القمران

(דמאי ב ג). חולין ומשמשיהן פטורין מן הסכה (סוכה ב ד). הרי זה גטך על מנת שתשמשי את אבא שתי שנים, על מנת שתניקי את בני שתי שנים מת הבן או שאמר האב אי אפשי שתשמשני שלא בהקפדה אינו גט (גיט' ז ו). ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער, והלא לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי לשמש את קוני אינו דין שאתפרנס שלא בצער (רבי שמעון בן אלעזר, קדוש' ד יד). והרוצה שיעסוק בדיני ממונות ישמש את שמעון בן ננס (ב"ב י ח). אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס (אנטיגנוס איש סוכו, אבי א ג). בן זומא ראה אוכלסין בהר הבית אמר ברוך חכם הרזים וברוך שברא כל אלו לשמשני (תוספת' ברכ' ז ה). חבר ששימש במשתאו של עם הארץ ובסעודתו הרי זו חזקה למעשרות (כס דמאי ג ו). אמר לו ר' אליעזר מה זה יהושע שאנו מסובים ורבן גמליאל עומד ומשמש (ספרי דברי לח). ארבעים שנה שימש שמעון הצדיק את ישראל בכהונה גדולה (ירוש' יומא ו ג). שהרי יוחנן כהן גדול שמש בכהונה גדולה שמנים שנה ולבסוף נעשה צדוקי (ברכ' כט.). מעשה בתלמיד אחד ששנה הרבה וקרא הרבה ושימש תלמידי חכמים הרבה (שבת יג.). מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם עצלות שהיתה בכם שלא שמשתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון (הלל, פסח' סו.). יוסף חפני שמעון אפרתי הם שמשוני בחיי והם ישמשוני במותי (רבי, כתוב' קג.) היה משמשו כעבד (ב"ב קכז:). כל אותן שנים ששימש אותו תלמיד בישיבה אני שמשתי בעמידה (חול' כד.). בשביל ששימשת נחום איש גם זו עשרים ושתים שנה (ר' ישמעאל, מד"ר בראשי כב). הרבה צער נצטער נח בתבה שלא היה לו בן קטן שישמשנו (ר' ברכיה, שם שם לו). — *ושמש פרנס, שמש כפרנס, היה פרנס: וכל הזוגות לא היו אשכולות אלא אילו שימשו פרנסות ואלו לא שמשו פרנסות (ירוש' סוטה ט י). — ושִׁמֵּשׁ הכל, דבר, כדבר, למעשה וכדו', צָלֵחַ לדבר, השתמשו בו לצרך מן הצרכים, dienen zu, als; servir à, comme; to serve for, as:

ארבעה חותמות היו במקדש וכתוב עליהן עגל זכר גדי דל והוטא עשיר, עגל משמש עם נסכי בקר וכו' גדי משמש עם נסכי הצאן וכו' זכר משמש עם נסכי אילים בלבד, חוטא משמש עם נסכי שלש בהמות של מצורעין (שקל' ה ג). ושלשה דברים היתה אותה הקרן משמשת מלמטה וכו' (זבח' ו ג). שתי מדות של יבש היו במקדש, עשרון וחצי עשרון וכו' עשרון מה היה משמש שבו היה מודד לכל המנחות וכו' חצי עשרון מה היה משמש שבו היה מודד חביתי כהן גדול (מנח' ט ה). וכי מה היה ההין משמש (שם שם ב). רביעית מה היתה משמשת רביעית מים למצורע ורביעית שמן לנזיר, חצי לוג מה היה משמש חצי לוג מים לסוטה וחצי לוג שמן לתודה (שם שם ג). ומסכתר היתה כלי גדול וכו' ושלשת דברים היתה משמשת, כופין אותה על גבי גחלים וכו' (תמיד ה ה). אין אדם שומע קול חברו בירושלים מקול המגרפה ושלשה דברים היתה משמשת כהן ששומע את קולה יודע שאחיו הכהנים נכנסים להשתחוות וכו' (שם שם ג). חמשה שערים היו להר הבית, שני שערי חולדה מן הדרום משמשין כניסה ויציאה וכו' טדי מן הצפון לא היה משמש כלום (מדות א ג). וארבע לשכות היו בבית המוקד וכו' ומה היו משמשות, מערבית דרומית היא היתה לשכת קרבן וכו' (שם שם ו). וארבע לשכות היו בארבע מקצועותיה של ארבעים ארבעים אמה וכו' ומה היו משמשות דרומית מזרחית היא היתה לשכת הנזירים וכו' מערבית דרומית אמר ר' אליעזר בן יעקב שכחתי מה היתה משמשת (שם ב ה). המשמש לטמא טמא, המשמש לטהור טהור (כלים ב ז). שלש אבנים שעשאן שתי כירים, נטמאת אחת מן החיצונות, האמצעית המשמשת את הטמאה טמאה, המשמשת הטהורה טהורה (שם ו ג). עץ המשמש את המתכת טמא והמתכת המשמשת את העץ טהורה (שם יג ו). כותל המשמש את הבית ידון מחצה למחצה (אהל' ו ג). כית המשמש את הכותל ידון בקליפת השום (שם שם ו). חזר נגע וכו' לטלית, הבגד הראשון ישרף והטלית תשמש את הבגד השני בסימנין (נגע' יא ו). חזר (נגע) על האבנים, הבית הראשון

ינתץ והאבנים ישמשו את הבית השני בסיפנין (שם יג ה). מה ריחיים ורכב מיוחדין שהם שני כלים המשמשין לו מלאכה אחת וחייב על זה בעצמו ועל זה בעצמו אף החובל שני כלים המשמשין מלאכה אחת חייב על זה בעצמו ועל זה בעצמו (תוספתי ב"מ סוף י). חמש חצרות הפתוחות למבוי כולן משמשות עם החיצונה והחיצונה משמשת לעצמה והשאר משמשות עם השנייה והשנייה משמשת (לעצמה), הפנימית שבכולן משמשת לעצמה ומשמשת עם כולן (שם שם יא יט). ועי' מְשַׁמֵּשׁ, 3402, ויש להוסיף: אף המוציא ממשמשי ע"א כל שהוא (ר' יהודה, שבת ע ו). נדר באחד מכל משמשי המזבח וכו' הרי זה נדר בקרבן (נדרי' א ג). ויד משמשי האור כל שהן (כלים כט ח). —משמשי משמשים: כל משמשיו משמשי של אדם בשעת מלאכה ושלא בשעת מלאכה טמא (ר' יוסי, שם עז ז).—וביחוד שמש כהן וכדו', שרת בעבודת הקדש בבית המקדש: אין הכהנים לובשין לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתים (כלאי' ט א). כהן גדול משמש בשמנה כלים (יומא ז ה). אין בין כהן משמש לכהן שעבר אלא פר יום הכפורים ועשירית האיפה (מגי' א ט, הורי' ג ד). בת כהן לישראל וילדה הימנו בת והלכה הבת ונסת לכהן וילדה הימנו בן הרי זה ראוי להיות כהן גדול עומד ומשמש על גבי המזבח (יבמ' ז ה). כהן ששמש בטמאה וכו' פרחי כהנה מוציאין אותו חוץ לעזרה ומפציעין את מוחו בגזירין, זר ששמש במקדש ר' עקיבא אומר בחנק (סנה' ט ו). הכהנים ששמשו בבית הוניו לא ישמשו במקדש בירושלים (מנח' יג י). — ושמשו המזלות, שמשה האורה: לא שימשו המזלות בשנת המבול (ירוש' פסח' א א). כיון ששקעה החמה בלילי השבת שמשה האורה (מד"ר ברא' יב). — ובלשון יפה במשמ' תשמיש מיני בין הבעל לאשתו, שמשה האשה verkehren; : avoir des rélations (intimes); to have intercourse: זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע והמשמשת שראתה נדה צריכין טבילה (ברכ' ג ו). ואיזו היא דת משה, מאכילתו שאינו מעושר ומשמשתו נדה וכו' (כתוב' ז ו). נטולה אני מן היהודים יפר חלקו ותהא משמשתו (נדרי' יא יב). והמשמשת בעדים הי' זו כפקידה (נדה א א); ומשמשת בעדים (שם שם ז). דרך בנות ישראל משמשות בשני עדים (שם ב א). הבאין מן הדרך וכו' צריכה שני עדים על כל תשמיש ותשמיש או תשמש לאור הנר (ב"ש, שם שם ד). הרואה יום אחד עשר וטבלה לערב ושמשה ב"ש אומרים מטמאין משכב ומושב (שם י ח). ג' נשים משמשות במוך וכו' (יבמ' יב:). משמשת כדרכה והולכת (שם שם). בו ביום נבראו, בו ביום שמשו, בו ביום הוציאו תולדות (מד"ר ברא' כב).—שמש מטתו: חולה ששימש מיטתו (ירוש' ברכ' ג ח).—ושמשה מטתה: שלא אכחול שלא אפקוס ושלא אשמש מטתי יפר (נדרי' פא:). ועי' מִטָּה, 2945. — שמשה את ביתה, באותה משמ': האשה ששמשה את ביתה וירדה וטבלה ולא כבדה את הבית כאלו לא טבלה (מקו' ח ד), טבלה ביום שלאחריו ושמשה את ביתה ואח"כ ראתה ב"ש אומרים מטמאין משכב ומושב (נדה יח). אם לבו לגרשה והיא יושבת תחתיו ומשמשתו מהו (רב משרשיא, גיט' ל.). — ושמש הבעל: האומר לאשתו וכו' קונם שאיני משמשך הרי זה בלא יחל דברו (נדר' ב א). היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי ופירש מיד חייב (שבוע' ב ד). — וגם כלפי בעלי חיים: שלשה שמשו בתיבה וכולם לקו כלב ועורב וחם (סנה' קח:). הכל משמשין פנים כנגד עורף חוץ משלשה שמשמשין פנים כנגד פנים ואלו הן דג ואדם ונחש (בכורות ח.). — ושמש עם, באותה משמ': אוי לי שהייתי משמש עם הטמאה (פסקי דבל' כח). היה משמש עם הטהורה (ר"ש ב"ר יוסי, ירוש' הורי' ב ה). בזמן שהאשה מיוחדת עם בעלה והיא משמשת עמו וכו' (מד"ר במד' ט). הקב"ה מבקש להעמיד ממך נביאים אלא לכי ושמשי עם צדקיה והולידי ממנו נביאים והוא בא ומשמש עמה (תנחו' ויקר' י). — ושמשה מלה בלשון, באה המלה בלשון בהוראה מן ההוראות: כל הלשונות משמשין לשון נזירות חוץ מלשון קרבן (ירוש' נזיר ב א). כי משמש בד' לשונות, אי, דלמא, אלא, דהא (ר"ל, ר"ה ג., ועוד). בכל מקום שנאמר ויהי משמש צרה ושמחה (מד"ר ברא' מג). הלשון הזה משמש שתי לשונות (ר' מאיר, שם

 שמש

ויקר׳ יד). הלשון הזה (תשואות) משמש ג׳ לשונות צרות מרגשות אפלה (שם איכה פתיח׳).—ובפתמ״א, גם שמשה אות, באה האות כתוספת על אותיות השרש העקריות להורות על משהו: ואני אפרש היאך תשמש הד׳ ט׳ [הד׳] לפי שהיא משמשת בתוך המילות כאמרך מן זמן הזדמנתון (דונש על סעדיה 6). התהלך, לשון עבר, וזהו שמושו של ל׳ בלשון ככד משמשת להבא ולשעבר בלשון א׳, קום התהלך להבא, התהלך נח לשעבר (רש״י, ברא׳ ו ט). וכן כל לי ולך ולו ולהם הסמוכים אצל דבור משמשים לשון על (הוא, שם כח יה). לאטי, הלמ״ד מן היסוד ואינה משמשת (הוא, שם לג יד). ולו יקהת עמים, אסיפת העמים, שהיו״ד עיקר היא ביסוד כמו יפעתך ופעמים שנופלת ממנו, וכמה אותיות משמשות בלשון זה והם נקראים עיקר נופל (הוא, שם מט י).וכן הוא אומר או ירה יירה, או אשתדאה ישתדי והתי״ו משמש באלו במקום יתפעל (הוא, שמות יט ד). ואם מזבח אבנים תעשה לי, הרי אם זה משמש בלשון כאשר, וכאשר תעשה לי וכו׳ (הוא, שם כ כב). שכל למ״ד ובי״ת המשמשת בראש התיבה אם נקודה בחטף כגון לְמלך לְמדבר לְעיר צריך לפרש לאיזה מלך לאיזה מדבר לאיזו עיר (הוא, שם כג יט). והמתה את העם הזה והתי״ו מודגשת לפי שתבא במקום ב׳ תוי״ן, האחת נשרשת שאין מיתה בלא תי״ו, והאחרת משמשת, כמו אמרתי, חטאתי, עשיתי (הוא, שם כג כז). או הודע, כמו אם הודע הדבר, הרבה או יש משמשין בלי אם ואם במקום או (הוא, ויקר׳ ד כג). מדברותיך, המ״ם בו קרוב ליסוד וכו׳ ואונקלוס תרגם שהיו נוסעים על פי דבריך והמ״ם בו שימוש משמשת לשון מן (הוא, דבר׳ לג ג). ותי״ו וישתומם כתי״ו של משתולל ושניהם כאן משמשות לשון מתפעל (הוא, ישעי׳ נט טז). המונה, לא מפיק ה״א, לפי שה״א אחרונה משמשת שם דבר, המונה כמו הומיה (הוא, יחזק׳ לט טז). שולל, משתגע כשוטה בתמהון לב כמו אשתוללו אבירי לב, וסר מרע משתולל והתי״ו היא באה לשמש בתיבה בלשון מתפעל ונתפעל (הוא, מיכה א ח). שלא מצינו לא במקרא ולא במשנה שאר משמש לשון אחר וכו׳ אבל לשון שאחר משמש אין שאר משמש (הוא, מלאכי ב יח). למס מרעהו חסד, למי שמונע חסד מחבירו והלמ״ד משמשת כמו לרב (הוא, איוי ו יד).

—*ושמש בשוי לשוני עצמו ואחר עמו, שרת עצמו ואחר עמו, נכתב פעם אחת אבל פרושו כאלו נכתב פעמים: ישליו (אהלים לשדדים) כי יראה שהם וכו׳ בשלוה, וישליו ישמש עצמו ואחר עמו כמו יחי ראובן ואל ימות (ויהי מתיו מספר) שענינו ואל יהי מתיו מספר וכו׳ (ראב״ע איוב יב ו).—*ושמש בדבר, השתמש בו: וחרבה מן הנפרדות האל השניות וכו׳ לא שמשו בהם בכפל (ר״י א״ת, ספ״ם לריב״ג, הקד׳). ואפשר שאשנה המלה להראות מה ששמשו בו ביפעל ויפעול יחד וכו׳ ואפשר שיהיה זה להראות מה ששמשו בו מן השמות על דמיונים שונים (שם שם). כבר שמשו במלה הזאת הפייטנים הרבה במלאכים וקראו אותם שנאנים (שם, סכאן). ואל תשמש בדבר שלא תכיר אותו (הוא, לואס, 68). — *ושמש מְדַבֵּר, באותה משמ׳: העברה, שם נגזר מעבר, וישימשנו ממנו בזה המאמר בשני עניינים (ר״מ א״ת, פירוש המלות הזרות, אות העי״ן). — *ושמש את הדבר, באותה משמ׳: וזו המלה וכו׳ שמש אותה במה שאין דעת בו וכו׳ ולפעמים ישמשו אותה וכו׳ (רש״ט פלקירא, מורה המורה, 100). ואמנם המדות והדומה להם רעות כשהן יוצאות מהאמצעות וישמשן האדם שלא במקומן ועתן (הוא, ראשית חכמה א, 13).

—התפ׳, *הִשְׁתַּמֵּשׁ, נִשְׁתַּמֵּשׁ,—השתמש בדבר, נטפל לו למלוי צרכו, לעסוק בו, או ליהנות ממנו, verwenden, benützen; employer, utiliser; to use, to make use of: כלי כסף וכלי נחושת משתמש בהן לצרכן אבל לא לשחקן (ב״מ ב ח). המפקיד מעות אצל שולחני, אם צרורין לא ישתמש בהן וכו׳ (שם ג יא). השולח וכו׳ סבלונות מועטין שתשתמש בהן בבית אביה אינן נגבין (ב״ב ט ה). אין רוכבין על סוסו (של מלך) ואין יושבים על כסאו ואין משתמשין בשרביטו (סנה׳ ב ה). הרסין שנשתמש בהן משקין טמאין (כלים ט ה). לא ישתמש אדם בפניו ידיו ורגליו אלא לכבוד קונהו (תוספתי ברכ׳ ד א). היה משתמש בכלי מילה נותנין לו כלי מילת (שם פאה א י). לא ישתמש חבר במשתאו של עם הארץ (שם דמאי ג ו). העושה תיבה ומטפחות לספר

עד שלא נשתמש בהן גבוה רשאי הדיוט להשתמש בהן (שם מגילה ג ג). אף על פי כן לא היו משתמשין אלא בשולחן ומנורה שעשה משה (שם סוטה יג א). חמש חצירות משתמשות בביב אחד, ונתקלקל הביב כולן משתמשות עם הראשונה וכו' (שם ב"מ יא ב). מניין המשתמש בכהונה מעל וכו' מה כלים המשתמש בהן מעל אף המשתמש בכהני' מעל (ירוש' ברכו' ח ה). ארבעה לשונות נאים הם שישתמש בהם העולם (ר' יוחנן דבית גוברין, שם מגלה א ח, ועוד). כל הכלים שנשתמשו בהן חמץ בצונן משתמש בהן מצה (שמואל, פסח' ל:). הניח להם אביהם פרה שאולה משתמשים בה כל ימי שאלתה (רבא, ב"ק קיב.). משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקודש מישראל ואע"פ כן היו משתמשין בבת קול (ת"ר, סנה' יא.). מה כלי קוריים מה שאת משתמש בהם הם עובדים (מד"ר בראש' מט). — ובמשמ' הזדוג: אל תאמר הואיל ואסור לי להשתמש באשה הריני תופשה ואין לי עון (מד"ר שמות טז). — והשתמש את דבר, השתמש מדבר, השתמש על ידי דבר, באותה משמ': האורז שבחוצה לארץ כל המשתמש ממנו פטור (דמאי ב א). מי שיש לו חמש חצירות בעיר אחת אם היה משתמש את כולן הרי זה אוסר (תוספת' ערובין ז ו). לשעבר הייתם משתמשים ע"י רוה"ק, עכשיו אין אתם משתמשים אלא ע"י מלאך (מד"ר שמות לב). — והשתמש, במשמעות כללית יותר, עשה כל צרכיו: נכרי שהדליק את הנר משתמש לאורו ישראל (שבת טז ח). היה לו נר טמון בחיקו או בתוך הפאנס רואה את השלהבת ואינו משתמש לאורה, משתמש לאורה ואין רואה את השלהבת, אין מברכין עליה עד שיהא רואה את השלהבת ומשתמש לאורה (תוספת' ברכו' ו ז, וכעין זה ירוש' שם ח ז). קנה נעוץ ברה"ר עשרה טפחים המשתמש מתוכו לרשות הרבים ומרשות הרבים לתוכו חייב (ר' חסדא בשם אסי, ירוש' שבת א א), אילו משתמשין עד מקום הכות' ואלו משתמשין עד מקום הכותל, ולא נמצא שתי רשויות משתמשות ברשות אחת וכו' (שם עירובי' א א). מותר להשתמש על צדדי בהמה בשבת (שם ג ג). חמש חצרות פתוחות למבוי כולן משתמשות עם החיצונה והחיצונה משתמשת לעצמה והשאר משתמשת עם השניה וכו' (ב"ב יא:). — וכמו שִׁמֵּשׁ: אמר להם לאחיו הכהנים ראו מה נדר זה וקיים לאהובתו, אותו היום שאשתמש בכהונה גדולה אלבוש באונקלי שליכי ואחגור בצילצול שליכי (שמעי בנו של שמעון הצדיק, מנחו' קט:). — וְהִשְׁתַּמֵּשׁ במשמ' השתמשו בו: כלים המשתמשין בה ובגופה אסורין, שלא בגופה מותרין, אף כלים המשתמשות בהן ובגופה וכו' (תוספת' ע"ז ו יג). —ובספה"א: בומ"ף משתמשות בין השפתים (דונולו, חכמוני ליצירה ב, קז:). וכי מה שהושם בנר ויש בו שברי פתילה אין לו חשיבות אצלם ואינן משתמשין בו לצ"כם (נסים גאון, שבת מז.). הוי יודע כי כל החכמות וכל האומנויות והמלאכות אשר בעולם יש להן מילין ושמות שהן משתמשין בחכמה ההיא ואין שאר בני אדם רגילים להשתמש בהם, ויש מהם שבני העולם משתמשין בהם אלא שהם מבינים וכו' ומשתמשין במלה ההיא בחכמה בענין שאין דרך בני אדם רגילים להשתמש בו (ראב"ם, מבוא המשנה והמסורת, בתחלתו). ותשובנה המדות המגונות משובחות כאשר יעשה הרופא שמשתמש בסמים שדרכם להזיק (ר' ב"פ, חו"ה, עבודת האלהים, ע 180). ור' טרפון אומר שהוא ישתמש ממנו להכנים איזה דבר (פי' המשנה להרמב"ם, אהילות יג ג). ודע שאסור לישראל שישתמש לו נכרי בבציר לבתחילה בשום פנים (רמב"ם, ע"ז ד ט). כגון שמכר בית או חצר והיה הפתח פתוח ונעל הלוקח את הפתח והזר ופתחו הרי זה החזיק וקנה שהרי נשתמש בה (שם, מכירה א י). והלמ"ד מצאנוהו נבלעת בשרש לקח ולפי שנשתמשו בו העברים הרבה חסרו פ"א הפעל והבליעוהו בדגש (מכלול, הפעלים, ליק ע:). ורבותינו ז"ל נשתמשו בלשון הזה (עקר) הרבה (העקרים א ג). שנשתמשת בה לכסות הריגת אחיך וכנגד זה לא תשתמש בה עוד כמו שנשתמשת קודם לכן לצרכי חייך (ספורנו, בראש' ד יא). וכן היה הלל אומר דישתמש בתגא חלף, פי' המשתמש בכתרה של תורה בעולם הזה שלא לשמה (מנורת המאור ג, 304). כל ימיו של אותו הצדיק היה מצטער על דבר זה ואמ' אוי שנשתמשתי מכתרה של תורה (ר' טרפון, שם שם, 305). ג'

משתמשין כנגד פנים, אדם דג נחש (שם ד, 570). בד"א כשאין אחד מהם מכיר את חלקו במקום שהם שותפין בו אלא יד כולם משתמש בכל המקום (טו"ע חו"מ קעא ב). אין זה פקדוני אלא אח' הוא או שלם היה ושברתו או חדש היה ונשתמשת בו (שם רלו ד). —*והִשְׁתַּמְּשָׁה במשמ' נבעלה: השמיעי, השתמשי (רש"י, סנה' לג.). ג' נשים משתמשות במוך (מנורת המאור ד, 585).

—פע', *שִׁמֵּשׁ, בינ' מְשַׁמֵּשׁ, — ששמשו אותו: כל ימים שאדם משומש[1]) בנערותו אם מזקין ובא לו חלי אין בו כח לקבל החולי (ערוך ערך רוח בשם ילמדנו). — ובסהמ"א: וחובה היא על כל איש הגון ומשומש[2]) בישראל (לאב"ח, ס' העבור י, 112).— *ובמשמ' שהשתמשו בו: ואמר או עור אחד מה שיעשה כלי ומה שלא יעשה בו כלי אם ישומש (ר"א הקראי, גן עדן, טומאה וטהרה י, קד.). והיתה אותה הסבה אמנם משומשת על פי בחירת הפועל ורצונו (ר"ש פפנהים, יריעות שלמה א, לט:). ובעין הסימן המשומש במוסיקא אצל הלועזים להוראת הכפלי' הפרק (שם שם, מג:). — ובמשמ' נוהג בשמוש דקדוקי זה או זה: אבל כשקבעו אותו ביחס הפעול הפילו ממנו הוו, בעבור שאין מקום לטעות, לפי שהוא משומש, ועמר בלתי משומש[3]) (ר"י א"ח, ספר הרקמה כז, וילנסקי. סז).—ומְשֻׁמָּשׁ במשמ' לא חדש, שכבר השתמשו בו, נוהג בדבור ובספרות.

*שַׁמָּשׁ[4]), ש"ז,—משרת, Diener; servant: והשמש שאכל כזית והכותי מזמנין עליהם (ברכ' ז ח). והשמש שאכל פחות מכזית והעכו"ם אין מזמנין עליהם (שם שם). שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד וכו' וכשהשמש עומד למזוג קופץ את פיו ומחזיר את פניו עד שמגיע אצל חבורתו ואוכל (פסח' ז יג). פועלים שהיו מסובין ואוכלין והותירו פרוסות וכו' ונתנום לשמש (תוספתי דמאי ה ז). פעם אחת השתי בעיניי בקיסרי והתיר לי ר' יוסי בר' שאישן אני ושמשי חוץ לסוכה (שם סוכ' ב ב). גוי שעשה משתה לבנו והלך וזימן את כל היהודים היושבים בעירו אף על פי שהן אוכלין ושותין משלהן ושמש שלהן עומד ומשמש עליהן עובדי עבודה זרה הן (ר' שמעון בן אלעזר, שם ע"ז ד ו). דלופקי למה היא טמאה מפני שהשמש אוכל עליה, בסים דידית למה היא טמיאה מפני שהשמש עומד עליה (ר' לעזר, ירוש' שבת יז ב). אפילו שמשו ולקיטו (ר' בא, שם ערובי' ו ג). ואל בית הדמי' על אשר המית את הגבעונים, שלח דוד וקראן אמר להם מה לכם ולבית שאול, אמרו לו על ידי שהמית ממנו שבעה אנשים שני חוטבי עצים ושני שואבי מים וסופר וחזן ושמש (ר' לעזר, שם סנה' ו ט). השמש שהיה משמש על השנים הרי זה אוכל עמהם (ברכ' מה.). אם שמש תלמיד חכם הוא נוטל פירורין שיש בהן כזית ומניה פירורין שאין בהן כזית (ב"ה, שם נב:). ב"ה סברי אסור להשתמש בשמש עם הארץ וב"ש סברי מותר להשתמש בשמש עם הארץ (שם שם). נוח לו לאותו צדיק שיהא שמש לדבר אחר ואל יכתב בו ויעש הרע בעיני ה' (רב יהודה בשם שמואל, שבת נו:). הכל משהין בפני השמש חוץ מבשר ויין (רב יצחק בר חנניה בשם רב הונא, כתובי' סא.). בחוסר כל וכו' בלא שמש (רב ששת, נדרי' מא.). חבל על שמש גדול שאבד מן העולם שאלמלא נתקלל נחש כל אחד ואחד מישראל היו מזדמנין לו שני נחשים טובים, אחד משגרו לצפון ואחד משגרו לדרום להביא לו סנדלבונים טובים ואבנים טובות ומרגליות וכו' (ר"ש בן מנסיא, סנה' נט:). לא יתן אדם פרוסה לתוך פיו של שמש אלא אם כן יודע בו שנטל ידיו (חולי' קז:). — ומ"ר: לא תעשון אתי (אלהי כסף ואלהי זהב), רבי ישמעאל אומר דמות שמשיי המשמשין לפני במרום, לא דמות מלאכים ולא דמות אופנים ולא דמות כרובים (מכי' יתרו, מסכ' דבחדש

---

1) [ופרש הערוך: כלומר שמשמשין אותו ועושין לו הנאות.] 2) [במשמ' לא ברורה.]

3) [אין כאן תרגום מדיק של הערבית מצרוף, כלומר נטוי בנטיה דקדוקית דוקא, אלא תרגום חפשי.]

4) [מן הארמ' שַׁמָּשָׁא באותה משמ', ומכאן בערב' שמאש a) באותה משמ'. גם בעבר' שאחר התו"ם, כנראה בהשפעת הערב', נהג בדבור המבטא שַׁמָּשׁ, ובהגיה מֻרשלת שַׁמֶּשׁ בפרט במשמ' שמש בית הכנסת, ובאנג-לית שבאמריקה הפכה המלה בכתיב shamus אף בכנוי לבלש פרטי.]

---

a) شماس

י, עב:, וכעין זה ר״ה כז:). נעשה כמטהר כלים בשבת מכיון שקיפלה לא טהרה שכן שמשים אומנין רוצין בקיפולה (ירוש׳ שבת ז ג). לא אסרה תורה אלא שמשין שבמדור העליון (אביי, ר״ה כד:). אמר לו יוסף הרי חמה אחד מכמה שמשין ואין אתה יכול להסתכל בו והיאך תוכל להסתכל בכבודו (רבי אבין הלוי, מד״ר במד׳ יד). כיון שבא המלך באו עמו שמשין (תנחומא בהעלותך ט).—ובמהמ״א: ולא זכר הלב וכו׳ ולא הקרום והריאה, מפני שהם שמשים מיוחדים לו ואינם שמשים לשאר הגוף כי אם בדרך המקרה, לא בכונה הראשונה (ר״י א״ת, כוזרי ד כה). אבל מעלות המדות ימצאו לחלק המתעורר לבדו, וחלק המרגיש בזה הענין אינו רק שמש להלק המתעורר (ח׳ פרקים לרמב״ם, ב). — °ושמש הרקיע במשמ׳ כוכב לכת משרת: ויש מהם אומרים ימות החול הם תשעה וארבעים אלף שנה, וכל אחד משבעה שמשי הרקיע מושל בעולם שבעת אלפי שנה וכו׳ ויש מהם אומרים ימות העולם הם שבעת אלפי שנה כמנין שמשי הרקיע, וכל אחד משבעה שמשי הרקיע מושל בעולם אלף שנה וכו׳ (ראב״ח, מגלת המגלה, יח). ואלו בדבריהם לא שמו לבם למהלכי שמשי הרקיע אשר הם העיקר בכל חזיונות הכוכבים (שם, יב). ואשר בני אדם סבורים שמפני שמשי הרקיע השולטים בשני אין מתחילים בו אינה סברא בדרכה (שם, כג).—ובדקדוק, במשמ׳ האותיות המשמשות, בנגוד אל אותיות שרשיות: בענין האותיות וכו׳ ומה מהם שרשים ומה מהם שמשים (תוכית הקורא, דרנבורג, 16).—ואמר הפיטן: זרח שמש שמשך ולמקומו יבוא שימשך, הנוטה נון אשר שימשך ישרת גם הוא כשימושך (ינאי, אחת יום, קרוב׳ דברי, זולאי, רנה).—°ובפרט כנוי למשרת הקהלה או למשרת קבוע בבית הכנסת: פה נטמן וכו׳ שמש הקהלה (כתבת על גבי מצבה מסכת ה.טע״ב, וכסטין I, 42). פה נטמן צנצנת המן שמש ונאמן (מסכת ה.חי, שם שם, 201). ונאם שמואל בר היים שמש דק״ק לובלין (פנקס ועד ארבע ארצות, היילפרין, 30). בהיות שיש להם ב״ה הזן ושמש ובית הקברות (שם, 37). נא׳ היים ספרא דמתא ושמש דק״ק פוזנן (שם, 51). ויהיו שייכי׳ המעות תאלו לצורך סיפוק רב וחזן ושמש ועניים (שם, 54). וגם גוזרים אנחנו בחרם

גם על פרנס יריד שמחויב להחזיק הפסק ההוא ולגזור על השמשים לילך בשליחות אנשי ליטא יצ״ו (שם, 73). שום שמש ושתדלן לא יתנו שום כתב מליצה לשום שילר ופריץ לעזור לו (שם, 125). והקוויט אצל יעקב שמש ונחשב (שם, 140). נא׳ יוסף בן הר״ר מאיר כ״ץ זצ״ל שמש דגליל קראקא לע״ע (שם, 143). נאם אהרן הכהן בא״א מוהר״ר יהודה כ״ץ זצ״ל שמש ונאמן דק״ק זלקווא (שם, 179). ועל השמשים שבכל הקהלות וכו׳ לשמוע בקול הרב ה״ה הנ״ל להכריז החרם בלי שום שאלת רב או מנהיג ומושל בעולם (שם, 286). נאם הצעיר באלפי ישראל ליברלש שמש בבהכ״נ הישנה ונאם שמואל הקטן בהר״ר יצחק ז״ל שמש בב״ה ראר״י ז״ל (שם, 307). ושלחנו שמש אליו שיבא וישיב בעד אביו לכבוד המנהיגים (שם, 446). תמיד כשיעשו נדבה לעניי א״י יכריז השמש שהנדבה יהי׳ ג״כ לעניי הברון תוב״ב (שם, 459). ולראי׳ באתי על החתו׳ אליקים געץ בא״א כהר״ר אהרן ז״ל שמש ושתדלן (שם, 467). והממונים יחזרו על הוויניצי״ז קודם הכנסת שבת, בעת שיקרא השמש: בשלו דגים (שם, 484). עוד תקנו שהשמש דק״ק מחויב בכל ע״ש להקדים עצמו שעה א׳ קודם שיקרא לביהכ״נ במנחה וילך מבית לבית לצוות ולהזהיר העם ולהכריז שיכינו את עצמם לשבת (שם, 487).—ובצרוף רב חזן שמש, בר״ת רח״ש, מתנות הנתנות לרבנים ומשרתי הקהלה מתנאים והתונות וכדומה: הלוקות הככוד שום התמנות אין ביד המנהיגים ליתן לשום אדם כי אם עפ״י אסיפה כמו לקבלות רח״ש (שם, 469).—°ובמשמ׳ הנר הנוסף על מספר נרות החנכה, שמדליקין בו את שאר הנרות: נרות הנוכה שמדליקין אחד יותר בסתם לשמש ולא פירש איזה מהם אם יכול אח״כ לברור איזה שירצה להיות שמש וכו׳ תשובה נרות הנוכה אין להפסיק בהן הילכך תאחרון יהיה שלא לשם נר חנוכה שאם ישתמש לאורן ישתמש לאור אותי הנר ואין שם שמש עליו כי השמש הוא המדליק בו הנרות (טור או״ח תרעג). ומשום הכי נהגו לעשות השמש גדול יותר מהאהרות שאם בא להשתמש שישתמש בנר של חול (מרדכי, שבת רס״ט).—*ובמשל, ואף כשם לאבר התשמיש: משלו משל למה הדבר דומה לעד שהיו נותנין בצד השקוף, כיון שיצא השמש

ונכנס העד מיד זהו וסת (תוספת' נדה ג ה). כן שמשה, דאימר שמש עכרן (בבלי שם יח:). איזהו שיעור וסת, משל לשמש ועד שעומדים בצד המשקוף, ביציאת השמש נכנס עד (שם יב.). מאי מקום דישה, א"ר יהודה מקום שהשמש דש (שם מא:).—ובסהמ"א: בנשיקה, משיק השמש באותו מקום (רש"י, סוטה כו:). ולאחר ששימש מיטתו היה רוחץ כל אותו מקום וסביב השמש (ספר חסידים תתתתיח). ושאלת אשה שיש לה אוטם ברחם בענין שאין השמש דש כראוי לו (שו"ת הרא"ש, לג ג).

שִׁמְשָׁה, ש"נ, שִׁמְשָׁתֵךְ, טבלה עגלה מבריקה כשמש, שהשתמשו בה בנוי בבנין [1], Sonnenscheibe; disque (de soleil); (sun-) disc: ושמתי כדכד שִׁמְשֹׁתַיִךְ ושעריך לאבני אקדח וכל גבולך לאבני חפץ (ישעי' נד יב).—ובסהמ"א גם במשמע' לוח זכוכית שבחלון, Fensterscheibe; vitre; window-pane: וירא פומפיוס את גובה חומת העיר ואת רום מגדליה וכאשר נצצו אבניה ואת בהק שמשותיה ואת הדר יופיה (יוסיפון גינצבורג, כיח.). כשמש אשר היא אחת בעיקרה ובעצמה ומתחלקות מראות נצוציה בשמשות הנעשות מן הזכוכית הלבן והשחור וכו' (ר"י א"ח, תו"ה, הבחינה א).

***שַׁמָּשׁוּת**, ש"נ,—עבודת הַשַּׁמָּשׁ, משרת השמש, המשרת בבית כנסת וכדומה: ואסור לשמש לקבל שום ריסטר עד שיהיה חתום בהתימת יד האלוף הפרנס החודש יצ"ו, אשר יהיה בימי' ההם באיבוד שמשות שלו (פנקס ועד ארבע ארצות, היילפרין, 91).

***שִׁמְשִׁי**, ת"ז,—של השמש, המתיחס לשמש: דרכי זריחת המזלות ושקיעתם שלשה עולמית זמנית שמשית (ראב"ע חכמה, אספירה ג). וכל הום מופלג שמשי או אשיי (קאנון ג א ה ו). והאור השמשי מושג מורגש מצד הגופים המקבלים ביציצו לא מצד היותו גוף (ר"י ן' לטיף, צורת העולם יג). והישמעאלים חדשיהם הם ירחיים ואין להם שנה שמשית (רשב"ל דוקן, מגן אבות, חלק שוקינו ג). וכמו הענין בתנועה השמשית שהיא נמצאת פשוטה לשמש (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ז). ואולם הסבה בשתוף רב הככבים ההולכים בתנועה השמשית באופן מה היא גם כן כדי שישתתפו כלם באופן מה בתקופות הארבע השמשיות (שם שם ט). נצוץ השמשיי (ר"י אברבנאל, מ"א ט) שהממציא הראשון ממלאכת הכלים לדעת בהם השעות השמשיות ביום היה אחז (הוא, מ"ב כ). שהחום השמשי הוא באמת מבשל ומחמם ומהוה (דוד גנז, נחמד ונעים א ז).

***שַׁמְשִׁיאֵל**, שם מלאך: שמשיאל שהוא ממונה על היום (היכלות. ספר חנוך, ביהמ"ד ילינק ה, 176). כל אלו נגלה לחזקיהו הסופר ומסרם לשמשיאל המלאך (מסכת כלים של בהמ"ק משנה ז). ושאר העושר והכבוד שהיה בירושלים לקח אותו שמשיא"ל המלאך (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, הקד' שער תקוני התשובה יא, יד:).

***שִׁמְשִׁיָּה** [1], ש"נ,—סוכך נגד השמש, Sonnenschirm; parasol; ombrella, נהוג בדבור ובספרות.

***שִׁמְשִׁית**, ש"נ,—כמו שמשה, זכוכית שבחלון: ובאותו זמן היה בין שני בתים חלון ובאותו הלון קערה של זכוכית כמו שמשית ונשבר באותו השמשית שבר וקשרו לוח אחד בעץ וקשרו אותו הלוח בגמי להניח אותו הלוח על מקום השבר הפתוח בשמשית (יוסף בן ילחק, פרוש המשניות להרמב"ם שבת כד, סוף).

***שֻׁמְשְׁם**, ש"ז, מ"ר שֻׁמְשְׁמִין [2],—מין צמח שדה, שמגרעיני פרותיו הקטנים מוציאים שמן,

---

(שמשה) 1) [באותה משמ' בא באשור' שַׁמְשַׁת, מ"ר שַׁמְשָׁתֵי, וגם בערב' בא שַׁמְּסַה a) בשמוש דומה.]

a) شمسة

(שמשיה) 1) [ע"פ הערבית שַׁמְּסִיָּה a).]

2) [המלה שאולה מן האשור' שַׁמַּשְׁמֻ, וראה בארמ' ובסור' בצורה שושמא, שֻׁשְׁמא, ערב' שִׁמְסִם b),

a) شمسية b) سمسم

sesame; sésame; Sesam(um): האורז והדוחן והפרגין והשומשמין שהשרישו לפני ר"ה מתעשרין לשעבר (שביע' ב ז). והאוכל שומשמין באצבעו משקין שעל ידו וכו' אינן בכי יותן (מכשירי א ו). הקצת ושומשום והפלפל (טמאים בטבול יום) (ע"י א ה). מה יעשו אנשי בבל שאין להם אלא שמן שומשמין (תוספת' שבת ב ג). יצאו האורז והדוחן והפרגין והקטניות והשומשמין שאין באין לידי חמץ אלא לידי סרחון (מכ"י מסכ' דפסחא ח). — ומשל לדבר מועט וזעיר ביותר: קומץ שקדש בכלי והקטירו אפי' שומשמין יצא (ירוש' יומא ב א). כביצה מטמא טומאת אוכלין, כביצה חסר שומשום אינו מטמא טומאת אוכלין (כ"ה יג.). — ושמן שמשמין: והכמים מתירין בכל השמנים, בשמן שומשמין בשמן אגוזים וכו' (שבת ב ב). הנודר מן השמן מותר בשמן שומשמין (נדרי' ו ט).

***שמת,** ממנו *שַׁמֵּת, *שַׁמְּתָה.

***שָׁמַת**[1], קל לא נמצא.

—פע', *שַׁמֵּת, בינ' מְשַׁמֵּת, — מנדה: משמתינן ליה ואי סלקא דעתך אינו נוהג נידויו ברגל משומת ואתי מעיקרא אתא רגל ודחי ליה השתא משמתינן ליה אנן (מו"ק יד:). — וכסהמ"א: מצינו גדולי חכמי התלמוד משומתים מתנדים (כ"א לויפל, שיר הקד' שלום על ישראל ח"ב).

—פע', *שֻׁמַּת, — שמת את פ', הטיל עליו שמתא, נדוי: במה דברים אמורים דציית דינא אבל אם יוצא מלפני ב"ד בסרבנו' ושמתוהו אינו נאמן לומר פרעתי (טוחו"מ עט יח).

ובלהגים מדברים גם שֻׁמְשֻׁם וכד', בארמני' שִׁשְׁמִי, ומצורות אלו גם היונ' והרומ' sesamon, וכד'. לדעת ינזן מקור השם בצרוף כגון שֶׁמֶן שַׁמֶּ, שמן עשב(ים) באשור', ואין זה נראה ביותר. ועי' על כל הנוגע לצמח זה בספרות ישראל אצל לֵו, Flora, III עמ' 1 וכו' ובמקומות אחרים שם.]

[1]) [פעל נגזור מן הארמ' שַׁמְתָּא, נדוי, ראשונה בארמי' שבתו"ם.]

— הפע', *הֻשְׁמַת — כמו שֻׁמַּת, נתנדה: איתם האנשים שהוחרמו והושמתו ונתנדו (כ"א לויפל, מס מסס טוב, דף ז, ד"ה אך ביותר).

***שַׁמְתָּה,** ש"נ, — חרם ונדוי: וברשות סנהדרי קטנה וברשות הקהל הקדוש הזה מותרים יהיו כל קללות אלות שַׁמְתּוֹת[1]) חרמים ארורים נדויים בטויים וכו' שהושמו בבית שום יהודי או יהודית (סדר התרת נדרים, מחזו' איטלי' א, קל:-קלא.). ע"ב בקשתינו וחפצינו מרום מכ"ת למלאות דברינו א"ה ולצאת לקראת האיש ההוא, איש וביתו, בכל מקום שהם בחרמות ושמתות ונדויים (פנקס ועד ארבע ארצות, שנת תכ"א, היילפרין, 93). אזי מחויבים מנהיגי הקהלה ההיא אשר ימצא שמה להכריח אותו בחרמות ושמתות שיסע לשם (שם, שנת תכ"ח, 111). וכבר נלכדו במצודות החרמות והשמתות (שם, שנת תע"ט, 286). בכן אנחנו מן המודיעים ומחדשים גזירות החרמות ושמתות על אנשי ק"ק פרעססלא ועל הידוע ה"ה מסלאנימא שהם מנודים מקהל הגולה בכל החוצרות (שם שם). ועי' ג. נִחֵשׁ.

***שַׁמְתִּית,** עי' שַׁחְמִתִּי, 7026.

שֵׁן[2]), ש"נ[3]), סמי' שֵׁן־, שֶׁן־, כנ' שִׁנּוֹ, מ"ר שִׁנּוֹ, מ"ר שִׁנַּיִם, שִׁנֵּי, שִׁנַּי, שִׁנָּיו, שִׁנֵּיהֶם, שִׁנֵּימוֹ, — א) בליטה לבנה קשה ועל פי רב חדה שבלסתותיהם של בני אדם ושל כמה מסוגי בעלי החיים, הנושכת או השוחקת, tooth; dent; Zahn: חכלילי עינים מיין ולבן שִׁנַּיִם מחלב (בראשי' מט יב). עין תחת עין שֵׁן תחת שֵׁן יד תחת יד (שמות כא כד). ואם שֵׁן עבדו או שֵׁן אמתו יפיל לחפשי ישלחנו תחת שִׁנּוֹ (שם שם כז). הבשר עודנו בין שִׁנֵּיהֶם טרם יכרת (במדי' יא לג). עין בעין שֵׁן בְּשֵׁן יד ביד רגל ברגל (דברי' יט כא). וְשֶׁן בהמות אשלח בם עם חמת זחלי עפר (שם לב כד). שִׁנָּיו שִׁנֵּי אריה ומתלעות לביא לו (יואי' א ו). הנשכים

---

[1]) [כך מנקד שם.]

[2]) [גם בארמ' ובסור' שִׁנָּא, שֶׁנָּא, אשור' שִׁנֻּ, ערב' שִׁנּ, וכו'. ועי' א. שנן. ושים לב לכך, שאין שִׁנַּיִם שתי שנים או שתי לסתות, אלא כל מ"ר שהוא.]

בשניהם וקראו שלום ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה (מיכ׳ ג ה). ואשברה מתלעות עול ומשניו אשליך טרף (איו׳ כט יז). שניך כעדר הקצובות שעלו מן הרחצה (שה״ש ד ב). — ובתמונות שונות כמשל לטורף טרף: והסרתי דמיו מפיו ושקציו מבין שניו (זכר׳ ט ז). שני רשעים שברת (תהל׳ ג ח). בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה (שם נז ה). אלהים הרס שנימו בפימו מלתעות כפירים נתוץ יי׳ (שם נח ז). ברוך יי׳ שלא נתננו טרף לשניהם (שם קכד ו). דור חרבות שניו ומאכלות מתלעותיו לאכל עניים מארץ ואביונים מאדם (משלי ל יד). שאגת אריה וקול שחל ושני כפירים נתעו (איוב ד י). דלתי פניו מי פתח סביבות שניו אימה (שם מא ו). — ונשא בשרו בשניו, נטל את לשונו בין שניו, שלא לדבר[1]: על מה אשא בשרי בשני ונפשי אשים בכפי (שם יג יד). — והתמלט בעור שניו, נדבקה לשון האדם בחכו ולא דבר[2]: בעורי ובבשרי דבקה עצמי ואתמלטה בעור שני (שם יט כ). — חרק שן, חרק שנים, חרק בשנים, הכך שן בשן בדחיקה ונשמע מביניהם קול חד צרוד, knirschen; grincer (les dents); to gnash (the teeths): בחנפי לעגי מעוג חרק עלי שנימו (תהל׳ לה יו). זמם רשע לצדיק וחרק עליו שניו (שם לז יב). רשע יראה וכעס שניו יחרק ונמס (שם קיב י). פצו עליך פיהם כל איביך שרקו ויחרקו שן אמרו בלענו (איכ׳ ב יו). ועי׳ חרק. — נקיון שנים, בהשאלה כמו הסר מזון: וגם אני נתתי לכם נקיון שנים בכל עריכם וחסר לחם בכל מקומתיכם (עמ׳ ד ו). — ובמשמ׳ זו

---

1) [כמבאר בפרושו של העורך ובמחקר מיחד בהלשון והספר א, אין בשר כאן אלא לשון, וכן בצלע השניה נפש היא צואר, ושם נפשו בכפו פרושו: אחז את צוארו בידו, או כדי להנוק את עצמו, או, כמו כאן ובמקימות אחרים (כגון ש״א כח כא: ואשים נפשי בכפי ואשמע את דבריך אשר דברת אלי, כל׳ לא דברתי דבר), כדי למנוע את עצמו מדבור.]

2) [גם כאן אין בעורי ובבשרי דבקה עצמי, אלא: בעור שני ובלשוני דבקה עצם חכי, ולא אדבר; וכן בצלע השניה: ונדבקתי (בלשוני) כמו במלט בעור שני. ועי׳ בפרוש העורך לכתוב, ואך מתוך פרוש מטעה בכתוב נשתרש גם בלעזית הצרוף to escape with the skin of one's teeths, אשר למעשה אין לו כל מובן הגיוני.]

קהו השנים: האכל הבסר[1]) תקהינה שניו (ירמ׳ לא כט). ועי׳ קהה. — והגרים בחצץ שני זולתו באותה משמ׳[2]): ויגרס בחצץ שני (איכה ג יו). — ובפתגמים: כחמץ לשנים וכעשן לעינים כן העצל לשלחיו (משלי י כו). שן רעה ורגל מועדת מבטח בוגד ביום צרה (שם כה יט). — ב) וכמו שנהב, שן הפיל המשמשת כחמר ליציר כלים יקרים ולקשוט בנינים: ויעש המלך כסא שן גדול ויצפהו זהב מופז (מ״א י יח). ויתר דברי אחאב וכל אשר עשה ובית השן אשר בנה וכל הערים אשר בנה וכו׳ (שם כב לט). קרשך עשו שן בת אשרים מאיי כתים (יחזק׳ כז ו). קרנות שן והובנים השיבו אשכרך (שם שם יה). ואבדו בתי השן וספו בתים רבים (עמו׳ ג יה). השכבים על מטות שן וסרחים על ערשתם (שם ו ד). מר ואהלות קציעות כל בגדתיך מן היכלי שן מני שמחוך (תהל׳ מה ט). מעיו עשת שן מעלפת ספירים (שה״ש ה יד). צוארך כמגדל השן[3]) (שם ז ה). — ג) ובהשאלה, דבר חד דומה לשן, שן הסלע[4]): ובין המעברות וכו׳ שן הסלע מהעבר מזה ושן הסלע מהעבר מזה (ש״א יד ד). השן האחד מצוק מצפון מול מכמש והאחד מנגב מול גבע (שם שם ה). — וכשם הלק מחדד של כלי: והמזלג שלש השנים בידו (ש״א ב יג). — ואמר בן סירא: מי יחון חובר נשוך וכל הקרב אל חית שן (ב״ס גנ״י יב יג). חית שן עקרב ופתן והרב נקמות להחרים (שם לט ל). נצר חמס לא ינקה בו ושרש חנף על שן סלע (שם מ יה). — ובתו״ם: יוצאין בביצת החרגול ובשן שועל ובמסמר מן הצלוב משום רפואה (ר׳ מאיר, שבת ו י). הנוטל צפורניו זו בזו או בשניו וכו׳ (שם י ו). החושש בשיניו לא יגמע בהן את החומץ (שם יד ד). אם לא שהק מערב שבת לועס בשיניו ונותן (שם יט

---

1) [כלו׳ מי שאכל את הענבים בהיותם בסר, לא יהיה לו מה לאכול בשעת הבציר, כמבאר בערך קהה.]

2) [כמבאר בספר העורך משלי שלמה עם 87 וכו׳, אין הצץ במשמ׳ אבנים קטנות במקרא, אלא חצץ שנים הוא לשון חציצת שנים עד כדי נקיון שנים והסר מזון, והכונה: האכילני — נקיון שנים וחסר לחם.]

3) [ואולי כאן הכונה לשם מקום ולמגדל שהיה שם, בהקבלה אל שה״ש ד ד: כמגדל דויד צוארך.]

4) [במשמ׳ זו באת המלה שן בלשון זכר.]

ב). נוטל אדם קיסם משלפניו לחצוץ בו שניו (ר' אליעזר, ביצה ד ו). שורו שסימא את עין עבדו והפיל את שינו פטור, והוא שסימא את עין עבדו והפיל את שינו חייב (ב"ק ג י). הפלת את שיני וסימית את עיני (שבועי' ה ה). ובכל שוחטין חוץ ממגל קציר והמגירה והשינים והציפורן מפני שהן חונקין, השוחט במגל קציר בדרך הליכתה בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין, ואם החליקו שיניה הרי היא כסכין (חולי' א ב). ושניטלו שיניו פסול מפני מראית העין (בכורות ז ה). קוליגריפון שניטלה כפה טמאה מפני שינה, ניטלה שינה טמאה מפני כפה וכו' וכן השן של מעדר (כלים יג ב). מגירה שניטלו שיניה אחת מבינתיים טהורה, נשתייר בה מלא הסיט במקום אחד טמאה (שם שם ד). השן שבטס שבפותחת ושבמפתח טמאה בפני עצמה (שם שם ו). והמגוב וכן מסרק של ראש שניטלה אחת משיניהן ועשאן של מתכת הרי אלו טמאין (שם שם ז). מסרק של פשתן שניטלו שיניו ונשתיירו בו שתים טמא (שם שם ח). כל שבמת טמא חוץ מן השינים והשער והצפורן (אהלי' ג ג). גלגל העין והשינים והלשון אינם פוסלין בפרה (פרה ב ב). היה רבו רופא ואמר לו רפא את עיני זו וסימאה, שיני זו ועקרה, שיחק בו ויצא בן חורין (תוספת' ב"ק ט ט). אל יגנוב אדם את שלו מבית הגנב שמא אף הוא יראה כגנב אלא משבר את שיניו ומוציא את שלו מידו (בן בג בג, שם ב"ק י לח). מעידין אנו שסימא פלוני את עין עבדו ואחר כך הפיל את שינו (שם מכות א ג). שן תלושה וצפורן תלושה שוחטין בה (שם חולי' א ו). שלא יאמר לו אמש היית עובד לבל קורס נבו, והרי חזירים בין שיניך, ואתה מדבר מילין כנגדי (מכילתא מסכתא דנזיקין יח). אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש ועדר וכסח ובשעת הבציר בא שדפון והילקה, הרי שיניו קהות (ספרא בחקותי ה). שהבל המרחץ רע לשינים (ירוש' ע"ז ג ד). ועבד כנעני יוצא בשן ועין וראשי אברים שאינן חוזרים (קידוש' כד.). ואין מחתכין בה בשר ואין מחצצין בה שינים ואין מקנחין בה (חולי' עז:). אין בדיקה לתולדה מפני ששיניה דקות וכו' מפני ששיניה דקות ועקומות (שם נו.). ופעם א' גער בו ומיראתו

נפל ממנו שינו ונטלו אברהם ועשאן מטות שהן של שן (סופרים כא ט). ואל תבוש משיניך, שלא תאכל יותר מדאי (כלה רבתי ג). ואל יקללך לשונך ואל יבישך שיניך (שם ד). וחשש רבי את שיניו י"ג שנה (מד"ר בראשי' לג). נכנס אליהו זכור לטוב אצל רבינו כדמותו של ר' חייא ונתן ידו על שינו ומיד נתרפא, למחר נכנס ר' חייא אצלו, אמר לו ר' אותה שינך מה היא עשויה (שם שם לו). מי יגור נגד שלג וברד וקור וחום, מי שהוא חזק כשן, ואין שן אלא לשון חזק כדכתיב מעיו עשת שן (שם במדי' ג). יש אדם לווה ואינו פורע שאין הדניסטים משבר שניו וגובה אותו (שם שם ט). בן טובים בעל קומה ושיניו נאות ושערו שחור וחוטמו נאה (שם שם יח). שלא בא (עשו) לנשקו אלא לנשכו, ונעשה צוארו של אבינו יעקב של שיש וקהו שיניו של אותו רשע ונמסו כדונג, ומה תלמוד לומר ויבכו, אלא זה בוכה על צוארו וזה בוכה על שיניו (שם שה"ש, לואחיך). אני עומד הייתי על הגזלן ומשבר את שיניו להוציא מתוכם את הגזל (פסיק' רבי, אנכי אנכי, קנ.). שבכל יום היו אומות העולם מחרקין שיניהם ומרמזים בעיניהם ומנענעים בראשיהם ומפטירים בשפתותיהם (שם, סוף אסים, קסג.). — * במשל, נתן אצבעו בין שִׁני פלוני, גרם בעצמו שפלוני ישך, כלומר שיעשה מעשה: האשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה ולא היפר לה וכו הוא נותן אצבעו בין שיניה (ר' יהודה, ירוש' נדר' יא יג). המדיר את אשתו שלא תטעום אחד מכל, הפירות יוציא ויתן כתובה וכו' וקסבר ר"מ הוא נותן אצבע בין שיניה וכו' היא נתנה אצבע בין שיניה, לפיכך אם ירצה הבעל להפר יפר (כתוב' עא.). — *הלבן שִׁנַּיִם, במשמ' חִיֵּךְ, הסביר פנים: טוב המלבין שינים לחבירו יותר ממשקהו חלב, שנאמר ולבן שנים מחלב, אל תקרי לבן שינים אלא לבון שינים (ר' יוחנן, שם קיא:). — *שֵׁן של חלב, שן מן השִׁנַּיִם הראשונות של הילד הנושרות ומתחלפות: ואם שן עבדו וכו', שומע אני אפילו הפיל שן של חלב, תלמוד לומר עין, מה העין שאינה יכולה להחזיר, אף השן שאינה יכולת להחזיר (מכי' מסכ' דנזיקין ט). — *שֵׁן תּוֹתֶבֶת, שֵׁן שנקבעת בפיו של אדם במקום השן שנפלה; שן

תותבת ו ש של זהב רבי מתיר (שבת ו ה).—*כריסה בין שִׁנֶּיהָ, האור לאשה הרה: היאך מעידים על האשה שילדה, ולמחר כריסה בין ש י נ י ה (ר' דוקא, כ"ה ב ס). אף לזו יש עדים, שהרי כריסה בין ש י נ י ה (ר' יהושע, כתובי יג:). — *שֵׁן במשמ' הנזק שהבהמה גורמת בשִׁנֶּיהָ: ה ש ן מועדת לאכול את הראוי לה (ב"ק א ד). כיצד ה ש ן מועדת, לאכול את הראוי לה וכו' (שם ב ב). ומה אם במקום שהקל על ה ש ן ועל הרגל ברשות הרבים שהוא פטור החמיר עליהם ברשות הניזק לשלם נזק שלם וכו' (ר' טרפון, שם שם ה). שלשה אבות נאמרו בשור, הקרן ה ש ן והרגל (ת"כ, ב"ק ב:). ובער זו ה ש ן (שם שם). מ"ש ש ן דיש הנאה להזיקו ומבונך ושאירתו עליך וכו' (שם ג.). — *בית הַשִּׁנַּיִם, בין השִׁנַּיִם, בנוי לחלק בערות האשה: והלא כל הטמאות שהיא מטמאה אינה מטמאה אלא עד בית ה ש י נ י ם[1], תני ר' זכאי עד בית ה ש י נ י י ם ומבין ה ש י נ י י ם ולפנים (ירוש' יבמ' ו א). — *כפי הטבעת: המקנח כדבר שהאור שולטת בו ש י נ י ו התחתונות נושרות (שבת פב.). המקנח בדבר שהאור שולטת בו ש י נ י ו נושרות (חול' עז:). — *שִׁנְנִים, מ"ר של שֵׁן במשמ' ש סלע וכד': הזיזין והגזזיות והשובכות והשקיפים והסלעים והנקרים וה ש נ נ י ם והסככות והפרעות שהן יכולים לקבל מעזיבה רכה (אהל' ח ב). — ובסהמ"א: בצפרדינא פי' כאב ש י נ י ם (ערוך ערך צפדינא). צפדינא, חולי ה ש י נ י י ם (רש"י, ע"ז כח.). דרי, הן שורות ה ש י נ י י ם (שם שם). ואם ירצה לשתות יכרסם ב ש י נ י ו את הגלגל ויבלע וישתה (ספר חסידים תתסקד). ומי שהראה ש נ י ו נתמעט מוראו (ר' י א"ח, מבחר הפנינים, שער הוכוח דרך ישרה). ולא (תצא אשה בשבת) ב ש ן של זהב שמונחת על ש ן שחור או אדום שיש ב ש י נ י ה (רמב"ם, שבת יט ז). ואם היתה ה ש ן עבה וגדולה אע"פ שלא התקינה ה"ז כחטאת בפני עצמה (שם, כלים יא ג). הכהו על עינו וחסרה מאורה, על ש נ ו ונדדה, אם יכול להשתמש בהם אינו יוצא לחירות ואם לאו יוצא לחירות (שם, עבדים ה ח). מה היא

1) [רש"י (נדה מח:): במין שינים יש בתוך הרחם תלתולי בשר.]

סכת ה ש ן הזקן אשר תצא מסכתש לחיו לעת זקנתו (ר"י זגלרה, טעטעים י, דוזוך, 120). ונהרוס בנייניהם ונקהה ש י נ י ה ם (ר"י גיקטיליא, גנת אגוז ב, טבעה כוכבי לכת נגד כפרס). לנדנוד ה ש נ י ם ישים עליהם שב ומלח ועפצים שחוקים (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד). שלא יקל עם הבריות ולא יחשוף ה ש ן תמיד (ר"א אזקרי, ס' חרדים ד, עא:). — ואמר המשורר: ויש אהב אשר כפו ספוקה בצרתך וצר ש נ ו חרוקה (ר"ש הנגיד, ידידותך, הברמן ב, 56). מי יהרס ש נ י כפירים שאגים לטרף שאר צאן אבדות נערו (רסב"ג, בימי יקותיאל, ביאליק-רבניצקי א, 58). ידידי העציבני זמני וחרק ש ן מאד עלי חריקה (ר"י כלפון, כדיבוחך, טעט"ם 27). ואלה מִסְפַּר את כל נקביו אשר דומים ל ש נ י המגרה (רלב"ע, מעיל יס ל', כהנא א, 11). — ואמר המליץ: ואחריהם יבואו ארבעת ש נ י עינים (אויגן צעהנע) שנים בלחי העליון אל שתי קצות ש נ י החותכים וכן שנים בלחי התחתון ונקראו כן להיות מכוון מושבם בפה מתחת העינים ויקראו גם ש נ י הכלבים (הונדע צעהנע) (ר"ב ליכדא, לחשים למודים א ע, מא:). והנה יצמחו עד ארבע ש נ י מלתעות לארבע קצות הלחיים אשר יקראו ש נ י הדעת[1] (וויזהייטס צעהנע) להיותם מאחרים לצאת אצל אנשים עד הגיעם לעשרים שנה ומעלה (שם שם).

שָׁנָא, פ' ע, יִשְׁנָא,—כמו ב. שָׁנָה, היה אחר ממה שהיה קודם, sich ändern; se changer; to change: איכה יועם זהב יִשְׁנָא הכתם הטוב (איכה ד א)[2].

—פע', שַׁנֵּא, כמו שַׁנָּה מן ב. שָׁנָה: וַיְשַׁנֵּא[3] את בגדי

1) [והיום נוהגים לקרוא להן שִׁנֵּי הבינה.]

2) [קלצקין-צוכל באוצר המונחים ד 137, מביאים גם ערך שָׁנוּא בהוראה: מגונה, דבר בטל, הבל, מתרגומו של ר"י אלחריזי למו"נ א עב (צ"ל עג), ההקדמה הה': ויתחייב לפי שני הדברים ש נ ו א י ם גדולים. ואולם צ"ל שְׁנוּאִים, כתרג' אל שנאעאת בערב', וכנראה השבש "דברים" פעם אחת ונכון תרגם ר"ש אבן תבון: ויתחייבו משני הדברים דברים מגונים.]

3) [בכתוב המקביל (ירמ' נב לג): וְשִׁנָּה.]

כלאו (מ״ב כה כט). — ואמר בן סירא: לב אנוש ישנא פניו אם לטוב ואם לרע (ב״ס גני׳ יג כו).

—פע׳, יְשֻׁנָּא: חכמת אדם תאיר פניו ועז פניו יְשֻׁנָּא[1], אני פי מלך שמר וכו׳ (קהלת ח א–ב). — ובסהמ״א: ובעבור שכן בין רשעים לקח מארץ לשמים, לקח לבל תְּשַׁנֶּא דעתו ברע ולא תמשול מרמה בנפשו (כ״ה ויזל, חכמת שלמה ד י–יא, עמ׳ יז).

שֵׁנָא, מלה מספקת[2]: שיר המעלות לשלמה אם יי׳ לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו וכו׳ שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אכלי לחם העצבים כן יתן לידידו שֵׁנָא הנה נחלת יי׳ בנים וכו׳ (תהלי קכז א–ג).

שִׁנְאָן, מלה מספקת[1]: רכב אלהים רבתים אלפי שִׁנְאָן (תהלי סח יח). — ובמשמ׳ סוג של

---

1) אין פרושי המפרשים מניחים את הדעת, והואיל ואין אף ענין למלת אני שבראש פס׳ ב, אפשר שהמכון הוא: ועֹז פניו (של האדם, בנגוד אל אור פניו בהספרת פנים) יְשַׁנְּאֶנּוּ, וצ״ע].

2) [מסרת הנקוד הבינה מלה זו כלשון א. שֵׁנָה, אולי בצורה ארמית, ואחריה הלכו כל התרגומים (כגון השבעים: ὅταν δῷ τοῖς ἀγαπητοῖς αὐτοῦ ὕπνον, ולג׳: dederit dilectis suis somnum), ומכאן פתגם שגור בכמה לשונות, כגון: Den Seinen gibts der Herr im Schlafe, לאנשי שלומו יתן האל (אשר) בשנתם וכדו׳ (ודומה לזה תרגום לוטר לפסוק: denn seinen Freunden gibt er's schlafend). אך למעשה אין „ידידו" כאן, אלא (כמו בישע׳ ה א, עי׳ ב. קָרֶן, הערות) יְדִידְיָה, שמו של שלמה המלך, אשר לפי הכותרת המזמור מיחס אליו; ואין כֵּן במקרא לשון נגיד, כאלו אמר הכתוב: אלה עמלים יומם ולילה לשוא, אבל לידידו יתן האל כל דבר כשהוא ישן, ואף אין בזה מעבר לענין הבנים, שמדבר עליו בלבד בהמשך המזמור עד סופו: כחצים ביד גבור כן בני הנעורים, אשרי הגבר אשר מלא אשפתו מהם וכו׳. וכאן שהכונה בבית שהאל בונה למלך, לבנים ובני בנים, כדברו אל ירבעם (מ״א יא לח): ובניתי לך בית נאמן כאשר בניתי לדוד. ועל כן נקראו הבנים בפס׳ ג׳ נחלת יי׳, כי הבנים הם הנחלה, החלק הנתן ל„ידידו" מידו, ולא השֵׁנָה. והנה טבעי הוא להניח, כי יחס לשלמה מזמור בזה על נחלת יי׳ בנים, בעת שנולד לו בן, ובהזדמנות כזאת הוא שאמרו לו בברכה (כדגמת יוסף יי׳ לי בן אחר): יתן יי׳ לידידו (ז״א לשלמה) (בן) שֵׁנָא, ז״א בן שֵׁנִי. וכנראה זאת כונתו הפשוטה של כתוב זה.]

1) [כבאור מלה זו התלבטו קדמונים ואחרונים. השבעים תרגמו εὐθενούντων, ז״א שאננים, כתרגומם לשאננים בתהל׳ קכג ד, ולפי זה ולג׳ laetantium, אבל Vetus Latina (עי׳ הכספלה, הוצ׳ פילד) תרג׳ iterationis, כלשון שניות וחזרה; עקילס וסומכוס כלשון שאון וצעקה ἠχούντων, vociferantium. הסורי מעתיק את המלה העברית (ובאלפא דשנאן) והתרג׳ הארמי מצא כאן רמז למלאכים, אבל לא שהבין כך את המלה, כי מלשונו (ארתיכין דאלהא תרי רבבן דנור תרין אלפין דאנגליא מדברין להון) יוצא, כי הבין שנאן כלשון שנים, לשם הקבלה אל רבתים, ואין דאנגליא אלא השלמה, כדי לומר לך מי הם אלפים אלו, כי כן טבעי הדבר שיהיו מלאכים בחילו של אלהים. ומתוך דרוש כזה הסך שמוש המלה שנאן בכנוי (לא כשם) למלאכים למסרת. ואלה עקר דברי חז״ל בפסיקתא דר״כ (בחדש השלישי, בובר קה.): וכולן ירדו שנונין לכלות את שונאיהן של ישראל וכו׳, ד״א הנאין (בעקר: שִׁנְאָן) המשובחין שבהם. ובפסיקת׳ רב׳ (י׳ הדברות פ׳ קמיי׳ א, קג. וכו׳): [שנאן שאינן] עד מקום שאין סופיסטוס יכול לחשוב וכו׳ ר׳ עזריה ור׳ יהודה בי ר׳ סימון בשם ר׳ יהושע בן לוי ריבותיים שאין להם מניין, אלפי שאין להם מספר, ורבנין אמרין ירדו שנונים על העולם להחריבו וכו׳ א״ר אלעזר שנאן הנאין והמשובחים וכו׳ ע״כ. ומכאן גם רש״י: שנונים, מלאכים חדים. וריב״ג כתב בס׳ השרשים: כבר שמשו במלה הזאת הפייטנים הרבה במלאכים וקראו אותם שנאנים, ואפשר שיהיה שרשה מן ישנא הכתם הטוב בתמורת האלף מיוד כלומר אלפים שונין זה מזה ויהיה עקרו שנין על משקל ענין ובנין ע״כ, ולפי זה ראב״ע: אלפי שנים במספר כמו אלף אלף, ואל״ף שנאן תחת יוד בניין קניין. ורד״ק בשרשים: נהגו במלה הזאת לקרוא המלאכים בזה הלשון שנאנים, ויש אומרים ששרשו שנה והאל״ף תמורת היו״ד הבאה תמורת למ״ד הפעל במשקל קִנְיָן בִּנְיָן, רוצה לומר אלפים שְׁנַיִם ע״כ, ומן החדשים היו שהציעו תיקונים כגון שְׁנָאִם או ישראל.

ואכן העורך בספרו על ארון הקדש משנת

מלאכים: ואמר הפיטן: שנאן עליות וסוד פליאות שור מתלוליות יפצחו כי ימלוך (ר"א קליר, אנסיכם מלכי, מוסף א ר"ה). העטירו ענגים וערפלים דר בו בשנאן אראלים (הוא, אחו קול, קרובי א סבוע'). אל תשכח צעקת אריאל אלי לאגור יהודה וישראל אלפי שנאן אשר מסר אל (הוא, אאדם, קינ' ט"ב). המון אלפי שנאן עלו ברבבה ומלאכי השרת חנו סביבה (רסע"ג, סולמית, ביאליק-רבניצקי, ג ב, 57). שנאן ושרף ותרשיש אין לכם כיום להחריש (ר"י הלוי, מי כמוך, דיואן ברודי ג, 281) הודות הוגים לך אן ואן פלדות זיקי חיות ושנאן, פרודות כנף לכסות מראן (סלמו קדוש, קונטי הפיוט' עז, 8). מלאכי צבאות בעלצון מחן שנאן גדודיך (מנחם בר' מכיר, מלאכי לבאות, אופן הפסי א). — ואמר המשורר: איום ונורא כשנאן נגלה ועמד זבולי (ר"מ ביכפיד, אטמון בחבי, דברי חפץ, עדלמן כח). משבר רוח תדום כרגע, רבותים אלפי שנאן נועדו עליה (יל"ג, הוי אח, שירי יל"ג א, 163). ובשמי עז גבוה על גבוה אלפי שנאן ואדני בם בקדש (הוא, אהבת דוד ומיכל יב, שירי יל"ג ג, 106). —"ומ"ר "שְׁנַאֲנִים, במשמ' סוג מלאכים: שנאנים צדקיאל וגבריאל ממונה עליהם (מסכת אצילות ס', גנזי הקבלה, ילינק). ושנאנים ואופנים מזמרים ומנגנים (רשב"ע, חי בן מקיץ, כהנא ב, 53). צדקיאל (ממונה) על השנאנים, כרוביאל על הכרובים, רפאל על האופנים (ר"כ בן יעקב אלחנן, עמק המלך, עולם היצירה א, קעה.). — ואמר הפיטן: והיא שערה קומת אלפי שנאנים (ר"א קליר, אז ראית, סלוק סבת סקלים). ושרפים המעולים על כל שנאנים (שם שם). רגש שנאנים חזו מאשרים (הוא, אלים כהסעין, קרובי ב סכות). שנאנים שאננים כניצוצים ילהבו (רסע"ג, סנאכים, ביאליק-רבניצקי ג, 60). טבוסי מרכבה רבבות שנאנים טעם יסתיקו וברעד מתחננים (אעירם שחר, תחנונים, מחזי איטלי ב, יב:). ואופנים ושנאנים סובלים כס תעצומו (ר"י הלוי, יקירים אדירים, קונטי הפיוטי כ, 10). שנאנים ואופנים סובבים כס מרכבתך (ר"י בן זכריה, ארלאלים, אופן סבת א אחה"פ). — ואמר המשורר: ונפתח שמים וראה מחנים וכל רבותים כרובים שנאנים (אסר קרסקס, שיר בסבת הספר, ברלאם וו"כ).

שנב, ממנו אֶשְׁנָב [1].

1922 העיר על כך, כי כשם שבא באותו מזמור פס׳ ב (יקום אלהים יפוצו איביו וינוסו משנאיו מפניו, בהחלפת אלהים במק׳ יי׳ ככבל קבוצה זו של מזמורים) כנגד מאמר משה בנסע הארון (קומה יי׳ ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך), כן בא ׳רכב אלהים רבתים אלפי שנאן׳ כנגד דבריו בשוב הארון: שובה יי׳ רבבות אלפי ישראל, וגם לפי זה כאלו קרוב הדבר שבא שנאן במק׳ ישראל. ואולם א) אין בחלופי הכתיב המצויים במקרא חלוף מרחיק כדגמת שנאן במק׳ ישראל, ועל כן קשה לקבל הנחה כזאת על אף שויון האותיות ש—א בשתי המלים. כמו כן אמנם נסחו שני המאמרים כס׳ במדבר ובמזמור שלפנינו על פי נסחה אחת, אבל בעוד שבתורה דֻבר על ארון האלהים ותפקידו לגבי ישראל, הנה מֻדבר במזמור בעקר על מלחמת האלהים בשר הים, כמבֹאר בפרט בהערה לערך שָׁלַג, עמ׳ 7118, שלפיה גם בָּשָׁן (ז"א נחש) וגבננים (הוא: גַּבְ־נֻנִּים, גוף התנינים) שם רמוזים הם לאותה מלחמה בשר הים, לויתן נחש ברח, בימי בראשית. והואיל ואין רִבֹּתַיִם במקום אחר במקרא, ואין זה טבעי בלשון הקדומה ובסגנון השירה בתקבלת לאמר ׳רבתים אלפי׳ (שונה מזה בפרווה בראש׳ כד ס: היי לאלפי רבבה) אלא לחלק את המלים המקבילות האלה לשתי צלעות החרוז כמו, למשל, בכתוב: והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה (דבר׳ לג יז), על כן אפשר לקרא: רכב אלהים רִבֹּת (ז"א רבבות) יָם אלפי שנאן, כנגוד „אלפ (ברבוי) רבת" המצוי בהוראה זו באוגרית׳, ולפי זה בא שנאן בהקבלה אל יָם, וככנוי לשר הים, יריבו ואויבו של האל במזמור; ועל כן אפשר שנקרא שר הים במובן זה, בתאר שגור: שַׁנְאָן, השונא, וזה כנראה פשוטו של הכתוב, וצ"ע. וכן נמצא התאר שַׁנְאָאנ[a]) באותה משמ׳ בערב׳.]

a) شـنآن

[1]) [כך מעיר המחבר בעמ׳ 425 ומוסיף: עי״ש, ולא פירש. וכן דעת רוב החוקרים, ובעקר גם של ש. ייבין במאמרו על אשנב בלשוננו טו, ואמנם לא נתבררה גזירת המלה כל צרכה, ולא נמצא שרש זה ממש בלשונות השמיות.

בדברי הר״ש לכלים יז ד מובאת כגרסה בתוספת׳

א. שנה[1], מסנו ״הִשָּׁנוּת, א. מִשְׁנֶה, *מִשְׁנָה, *מַשְׁנֶה, ״מַשְׁנִי, ״מִשְׁנִי[2], ״מִשְׁנִיּוֹת, שְׁנָא, ג. שָׁנָה, שֵׁנִי, ״שְׁנִיּוֹת, שְׁנַיִם.

ב. שנה[3], מסנו ״הִשְׁתַּנּוּת, ב. מִשְׁנֶה[4], א. שׁוֹנֶה, ״שׁוֹנוּת, א. שָׁנָה, ב. שָׁנָה, *שִׁנּוּי, ״שִׁנִּי.

ג. שנה[5], מסנו שָׁנִי.

א. שָׁנָה[6], ס״נ, סמי׳ שְׁנַת, כני׳ שְׁנָתוֹ, שְׁנָתָהּ, ת״ר שָׁנִים, סמי׳ שְׁנֵי, שְׁנוֹת, כני׳ שָׁנָיו, שָׁנֵינוּ, שְׁנֵיהֶם, שְׁנוֹתַי, שְׁנוֹתֶיךָ, שְׁנוֹתַיִךְ, שְׁנוֹתָיו, שְׁנוֹתֵינוּ, שְׁנוֹתָם,—תקופה של שנים־עשר חדשי החמה, Jahr; année; year: יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה והיו לאתת ולמועדים ולימים וְשָׁנִים (בראש׳ א יד). ויהיו כל ימי אדם אשר חי תשע מאות שָׁנָה ושלשים שָׁנָה וימת (בראש׳ ה ה). אלה תולדת שם שם בן מאת שָׁנָה ויולד את ארפכשד שְׁנָתַיִם אחר המבול (בראש׳ יא י). שתים עשרה שָׁנָה עבדו את כדרלעמר ושלש עשרה שָׁנָה מרדו ובארבע עשרה שָׁנָה בא כדרלעמר (בראשי יד ד—ה). ואלה ימי שְׁנֵי חיי אברהם אשר חי מאת שָׁנָה ושבעים שָׁנָה וחמש שָׁנִים (בראשי כה ז). שה תמים זכר בן שָׁנָה יהיה לכם (שמות יב ה). וחברון שבע שָׁנִים נבנתה לפני צען מצרים (במדי יג כב). במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום יום לַשָּׁנָה יום לַשָּׁנָה תשאו את עונתיכם ארבעים שָׁנָה (במדי יד לד). לא יקשה בעינך בשלחך אתו חפשי מעמך כי משנה שכר שכיר עבדך שש שָׁנִים (דבר׳ יה יח). וברזלי זקן מאד בן שמנים שָׁנָה (ש״ב יט לג). בן שלשים ושתים שָׁנָה היה במלכו ושמנה שׁ נ ה[1] מלך בירושלם (מ״ב ח יז). והספתי על ימיך חמש עשרה שָׁנָה (מ״ב כ ו). ספו שָׁנָה על שָׁנָה חגים ינקפו (ישעי כט א). כי יום נקם ליי׳ שְׁנַת שלומים לריב ציון (ישעי לד ח). לקרא שְׁנַת רצון ליי׳ (ישעי סא ב). וּבִשְׁנַת בצרת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי (ירמי יז ח). דברי עמוס אשר היה בנקדים מתקוע אשר חזה וכו׳ שְׁנָתַיִם לפני הרעש (עמוס א א). וערבה ליי׳ מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וּכְשָׁנִים קדמניות (מלאׁ׳ ג ד). בִּשְׁנַת שלוש למלכו עשה משתה (אסתר א ג). — ובצירוף השם הנרדף ימים: ויהי מקץ שְׁנָתַיִם ימים ופרעה חלם (בראשי מא א). —וע״פ רב בא צרוף זה בסדר הפוך, ימי שנים: ויאמר פרעה אל יעקב כמה ימי שְׁנֵי חייך ויאמר יעקב אל פרעה ימי שְׁנֵי מגורי שלשים ומאת שָׁנָה מעט ורעים היו ימי שְׁנֵי חיי ולא השיגו את ימי שְׁנֵי חיי אבותי בימי מגוריהם (בראשי מז ח–ט). — ומ״ר שנות: זכר ימות עולם בינו שְׁנוֹת דר ודר (דברי לב ז). ימי שְׁנוֹתֵינוּ בהם שבעים שנה ואם בגבורת שמונים שנה (תהלי צ י).

בלים ב״מ וט: השפופרת והשנגון, אבל בדפוסי התוספתא: והקנונין, ואצל צוק״ם: והטננין, וכנראה והקנונין, במשמ׳ שפופרות קנים קטנות, נכון.]

1) [שרש זה כנגדו ת׳ני, תני ברב הלשונות האחיות, ועי׳ בהערות לערכים ג. שָׁנָה, שְׁנַיִם.]

2) [התאר מִשְׁנִי, במשמ׳ הבא כמִשְׁנֶה, בדרגה שניה, בנגוד אל ראשי, ובמשמ׳ הבא בשלב שני, יותר מאחר, נוהג היום בדבור ובספרות בצרופים כגון מקצוע משני, בעה משנית וכדו׳, ומזה נגזר גם ש״ע מִשְׁנִיּוֹת במשמ׳ תכונת הדבר המשני.]

3) [שרש זה כנגדו גם ביתר השפות השמיות שני, שׂני, ועי׳ בהערות לערכים א. שָׁנָה, ב. שָׁנָה.]

4) [לפי דברי העורך בפרושו לאיוב יד כ (עי׳ ב שָׁנָה, פע׳, הערות) ובהלשון והספר ב, 224 יש להכיר במלת מִשְׁנֶה בצרוף מִשְׁנֵה שכר שכיר (דבר׳ יה יח) וכן משנה התורה (שם יז יח) את המורת הערב׳ משאנה a) במשמ׳ חוזה של שָׁנִים, ובשבוש מטשטש במשמ׳ חוזת בכלל.]

5) [עי׳ שָׁנִי, הערה.]

6) [במק׳ שָׁנָה בא גם בכתבות עבריות, כגון בחרסי שמרון, שת, וכן בכתבות כנעניות שנת, וגם שת, בכתבת משע שת, באשור׳ שַׁתּוּ, מ״ר שַׁנָת, באוגרי׳ שנת, בארמ׳ שַׁתָּא, סמ׳ שְׁנַת, ובארמ׳ מא״י שבתו״ם ובסור׳ גם שנא, שַׁנְתָּא (בנו״ן אלמת), בערב׳ שַׁנַה b), ובמ״ר שְׁנוּנֵי c) וגם שַׁנַוַאתְ d). באשור׳ בא גם שַׁתְּשַׁם במשמ׳ שׁ:ה בשנה, בכל שנה ושנה.]

a) مسانة b) سنة c) سنون d) سنوات

1) [כך כתיב; הקרי: שָׁנִים.]

כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שְׁנוֹת חיים (משלי ט יא) [1].—ואחרית השנים, כמו אחרית הימים: מימים רבים תפקד באחרית הַשָּׁנִים תבוא אל ארץ משובבת מחרב (יחזק' לח ח).—וחלקי השנה ותקופותיה: חדשי השנה: החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי הַשָּׁנָה (שמות יב ב). זאת עלת חדש בחדשו לחדשי הַשָּׁנָה (במד' כח יד). ולשלמה שנים עשר נצבים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת ביתו חדש בַּשָּׁנָה יהיה על אחד לכלכל (מ"א ד ז). — צאת השנה: וחג האסף בצאת הַשָּׁנָה באספך את מעשיך מן השדה (שמות כג טז). — אחרית ראש, ראשית השנה: ארץ אשר יי' אלהיך דרש אתה תמיד עיני יי' אלהיך בה מֵרֵשִׁית הַשָּׁנָה ועד אחרית שָׁנָה (דברי יא יב). בעשרים וחמש שָׁנָה לגלותנו בראש הַשָּׁנָה בעשור לחדש (יחזק' מ א). — תקופת השנה: וחג שבעת תעשה לך בכורי קציר חטים וחג האסיף תקופת הַשָּׁנָה (שמות לד כב). ויהי לתקופת הַשָּׁנָה עלה עליו חיל ארם וכו' (דהי"ב כד כג). — תשובת השנה: ויהי לתשובת הַשָּׁנָה לעת צאת המלכים וישלח דוד וכו' (ש"ב יא א). ודע וראה את אשר תעשה כי לתשובת הַשָּׁנָה מלך ארם עלה עליך (מ"א כ כב). ולתשובת הַשָּׁנָה שלח המלך נבוכדנאצר ויבאה בבלה (דהי"ב לו י). — ובשנה השביעית במחזור שנים: וּבַשָּׁנָה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ (ויקרי כה ד). השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שְׁנַת השבע שנת השמטה (דבר' טו ט). ונטש את הַשָּׁנָה השביעית ומשא כל יד (נחמי י לב).—ובמנית שנים למעשר: מקצה שלש שָׁנִים תוציא את כל מעשר תבואתך בַּשָּׁנָה ההוא (דברי יד כח). כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בַּשָּׁנָה השלישית שְׁנַת המעשר ונתתה ללוי וכו' (דברי כו יב). - ובמנית חמשים שנה ליובל: וספרת לך שבע שבתת שָׁנִים שבע שָׁנִים שבע פעמים והיו לך שבע שבתת הַשָּׁנִים תשע וארבעים שָׁנָה (ויקרי כה ח). וקדשתם את שְׁנַת החמשים שָׁנָה וכו' יובל היא שְׁנַת החמשים שָׁנָה תהיה לכם (שם י—יא). ואם לא מצאה

---

[1]) [במשלי ה ט: פן תתן לאחרים הודך וּשְׁנֹתֶךָ לאכזרי, אולי מלה אחרת לפנינו, וקשה לקבע מה שרשה והוראתה.]

ידו די השיב לו והיה ממכרו ביד הקנה אתו עד שְׁנַת היובל ויצא ביבל ושב לאחזתו (שם כח). — ובצירוף בן־שנתו, במובן בן־שנה [1]: תביא כבש בן שְׁנָתוֹ לעלה (ויקרי יב ו). וביום השמיני יקח שני כבשים תמימם וכבשה אחת בת שְׁנָתָהּ תמימה (ויקרי יד י). — ובהכפלת המלה שנה בצרופים שונים: כשכיר שָׁנָה בְּשָׁנָה יהיה עמו (ויקרי כה נג). עשר תעשר את כל תבואת זרעך היצא השדה שָׁנָה שָׁנָה (דברי יד כב). לפני יי' אלהיך תאכלנו שָׁנָה בְשָׁנָה (דבר' טו כ). והלך מדי שָׁנָה בְּשָׁנָה וסבב בית אל והגלגל והמצפה (ש"א ז טז). ולא העלה מנחה למלך אשור כְּשָׁנָה בְשָׁנָה (מ"ב יז ד). לקים עליהם להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל שָׁנָה וְשָׁנָה (אסת' ט כא). והם מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושלמות נשק ובשמים סוסים ופרדים דבר שָׁנָה בְּשָׁנָה (דהי"ב ט כד). — ובתו"מ גם במשמ' של י"ב (או י"ג) חדשי הלבנה, וגם בצרופים כגון משנה לשנה, שנה שנתים: הרי אני כבן שבעים שנה (ראב"ע, ברכי א ה). נאמנים על הלקט ועל השכחה ועל הפאה בשעתן ועל מעשר עני בכל שנתו (פאה ח ב). וכן כיוצא בהם בשאר שני שבוע חייב במעשרות (שביעית ד ז). מעות שנמצאו וכו' בירושלים בשעת הרגל מעשר ובשאר כל ימות השנה חולין (שקלים ז ב). ארבעה ראשי שנים הם באחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה וכו' באחד בתשרי ראש השנה לשנים וכו' באחד בשבט ראש השנה לאילן (ר"ה א א). התינוקות אין מענין אותם ביום הכפורים אבל מחנכין אותם לפני שנה ולפני שנתים [2] (יומא ח ד). ואיזו היא סוכה ישנה כל שעשאה קודם לחג שלשים יום אבל אם עשאה לשם חג אפלו מתחילת השנה כשרה (סוכה א א). כשירדתי לנהרדעא לעבר שנה מצאני נחמיה איש בית דלי וכו' (ר"ע, יבמות טז ז). ונותן לה מטה ומפץ וכו' ומנעלים ממועד למועד וכלים של חמשים זוז משנה לשנה (כתוב' ה ח). קונם יין שאיני טועם וכו' שנה זו אסור

---

[1]) [ולדעת אחרים: שנולד בתוך אותה שנה.]

[2]) [שנה או שנתים קֹדם לפרקו.]

בכל השנה וראש השנה לעתיד לבוא (נדרים ח א). אם יש לה זכות היתה תולה לה, יש זכות תולה שנה אחת יש זכות תולה שתי שנים יש זכות תולה שלוש שנים (סוטה ג ד). המשכיר בית לחברו לשנה נתעברה השנה נתעברה לשוכר, השכיר לו לחדשים נתעברת השנה נתעברה למשכיר (ב"מ ח ח). חזקת הבתים וכו' חזקתן שלוש שנים מיום ליום, שדה הבעל חזקתה שלוש שנים ואינה צריכה מיום ליום (ב"ב ג א). היו בודקין אותן בשבע חקירות באיזו שבוע באיזו שנה באיזה חדש וכו' (סנה' ה א). הם העידו שמעברין את השנה בכל אדר וכו' הן העידו שמעברין את השנה על תנאי וכו' ועיברו את השנה על תנאי וכו' ונמצאת השנה מעוברת (ר' יהושע ור' פפייס, עדיות ז ז). בן חמש שנים למקרא בן עשר שנים למשנה (יהודה בן תימא, אבות ה כא). כל האשמות שבתורה באין בני שתים ובאין בכסף שקלים חוץ מאשם נזיר ואשם מצורע שהן באין בני שנתן ואינן באין בכסף שקלים (זבחים י ה). ובשנים עשר יום בשנה החליל מכה לפני המזבח (ערכין ב ג). עגלה בת שנתה ופרה בת שתים (ר"א, פרה א א). כבשים בני שנה ואילים בני שתים וכלם מיום ליום (שם א ג). משה מת בשבעה באדר ואכלו ממנו (מן המן) עשרים וארבעה ימים של אדר הראשון ושלשים של אדר השני ששנת עבור היתה (מכי' בשלח, מסכ' ד פרשה ה). לשנה אחרת קבעום שמנה ימים טובים (מגלת תענית ט, וכעין זה שבת כא:). לא יצאה שנתן עד שמתו (ירוש' ברכות ו ב). יהי רצון מלפניך שתהא השנה הזאת שנת זול שנת שובע שנת משא ומתן שנת גשומה ושחונה וטלולה (שם יומא ה ג)[1]. ארבעים שנה שימש שמעון הצדיק את ישראל בכהונה גדולה ובשנה האחרונה אמר להן בשנה הזאת אני מת (שם). לעולם ישלים אדם וכו' שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו (ר' אמי, ברכ' ח.) כל שנותיו של דוד לא ראה חלום טוב וכל שנותיו של אחיתופל לא ראה חלום רע (ברכ' נה:). תמיה אני אם יוציא זה שנתו, ולא הוציא שנתו (ר"א, ערוכין סג.). כיון שהגיע אחד בניסן עלתה לו שנה (ר"ה ב.). גוזרי גזירות שבירושלים אומרים נטיעה בת שנתה שתי כסף בת שתי שנים ארבעה כסף (ר' יוסי, ב"ק נח:). פעם אחת באה אשה לפניו בשני בצורת (ב"ב יא). — ובשם אחת הברכות שבתפלה: מזכירין גבורת גשמים בתחית המתים ושואלין הגשמים בברכת השנים (ברכ' ה ב). כל השנה כלה מתפלל אדם הביננו חוץ מימות הגשמים מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים (בבלי שם כט.). שנים וחמשים שבתות יש בשנת החמה (מד"ר במד' יד). וימירו את כבודם בתבנית שור שומע אני בשור של מעלן וכו' א"ל ומה אתה מקיים וימירו וכו' בשור של שאר ימות השנה[1] (שם שה"ש א, לפסקי). — ובתפלה: וברך שנתנו כשנים הטובות (תפלת י"ח). אבינו מלכנו חדש עלינו שנה טובה (תפלת אבינו מלכנו).— ובסתמ"א: חשבון ימות שנו' הלבנה ג' מאות ונ"ד ימים ושליש יום ותתע"ו חלקים (פרקי דר"א ז). ומושיבין הגדול שבשבעים וכו' והוא הנקרא אב בית דין ושאר השבעים יושבין לפניו כפי שניהם וכפי מעלתם (רמב"ם, קדוש החדש א ג). ואלו הן הדברים שהן העיקר שמעברין בשבילן כדי שיהיו השנים שני החמה (שם שם ד ד). וי"ט שנים שי"ב מהם פשוטות וז' מעוברו' וכו' נקראים מחזור הלבנה (טור או"ח, תכז). וקביעות השנה לידע אם היא שלמה או חסרה או כסדרן תלוי ביום קביעת ראש השנה (שם תכח). ויש עוד כללים בסידור השנו' שנה שר"ה ביום ז' לא תהיה כסדרה וכו' (שם שם). ששאלת בענין שכירו' הבתי' שיש ראשי שנים קבועי' לשכירו' הבתי' וכו' ולא דברו זה עם זה כלום בשכירו' שנה הבאה (שם, חו"מ ס"ג). לשנה הבאה בירושלים (בסוף הגדה ש"פ). — ושנה כבושה, במשמ' שנת מעוברת, עי' כָּבוּשׁ, עמ' 2241.

1) [ובמדר"ר ויקר' כ הגרסה: יהי"ר מלפניך שתהא שנה זו גשומה וכו' שנת משא ומתן ואל יצטרכו בה עמך ישראל אלו לאלו ואל יגביהו ישראל שורה אלו על אלו וכו'].

1) [במשמ' שור סתם, לא שור מיוחד.]

— ושנה עדופה, שנה היתרת על השנה התמימה, של 365 יום: ונהיה דורשים על מדת שנת החמה התמימה ויעלה בידינו מדת שנה עדופת (ראב"ע העביה, ספר העבור א, 77). — ואמר הפיטן: תזכו לשנים רבות תענו ותעתרו (ר"י הלוי, דיואן ג, 305). תכלה שנה וקללותיה (אחות קטנה, מעריב א כ"פ). תחל שנה וברכותיה (שם). — ואמר המשורר: וסהר בכל מזל חצי יום ויומים להשלים ימי חדש בחדשו ולשנותיו (רמב"ע, בשם אל, ברודי רלט). — ובנוסחות ברכה בין אדם לחברו: לשנה טובה תכתב ותחתם, תזכה לשנים רבות, עד מאה ועשרים שנה, נוהג בדבור.

ב. שָׁנָה[1]), פ"ע, שָׁנִיתִי, — היה אחר ממה שהיה לפני כן, sich ändern; changer; to change: אני יי' לא שָׁנִיתִי ואתם בני יעקב לא כליתם (מלאכי ג ו). ואמר חלותי היא שְׁנוֹת[2]) ימין עליון (תהל' עז יא). — ונבדל בתכונותיו, לא היה דומה לזולתו, עי' א. שׁוֹנֶה, עמ' 6977[3]). — ובתו"ש: אבל צמחים ששנו מתריעין עליהן מיד (תענ' ג א). אמרו לו מה שנה[4]) זו (המנחה) מן הזבח, אמר להם, שהזבח דמו ובשרו ואמוריו אחד ולבונה אינה מן המנחה (מנח' ב א). אמרו בית הלל לבית שמאי, מה שנה[5]) אור שמונים ואחד מיום שמונים ואחד, אם שווה לו לטומאה לא ישווה לו לקרבן (כריתו' א ו, מדב"מ). אמרת לי מה שנה[6]) שבת מכל הימים, אמרתי לך מה רופוס מכל גבריא (מד"ר ברא' יא,

1) [עי' הערה לשרש.]
2) [כנראה הכונה: ואמר: חלילה, שישנה האל העליון את ימינו, את שבועתו, בנגוד לנאמר על בני אדם: אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר (תהל' קמד ח).]
3) [עי' גם בנאמר שם על ב. שׁוֹנֶה (ועם שׁוֹנִים אל תתערב, משלי כד כא). גם במשלי יז ט: מכסה פשע מבקש ושֹׁנֶה בדבר מפריד אלוף, אין לראות לא לשון שִׁנּוּי ולא לשון שְׁנַיִם, אלא כנראה לשון שׂנאה, בנגוד אל אהבה. וצ"ע.]
4) [ומצוי מאד בארמית שבתו"ם: מאי שנא.]
5) [כך במדב"ם. במשנ' שבדפוס': מאי שנא.]
6) [בדפוס': מאי שנא.]

פילודור, 93). — ובפהמ"א: ומה שנת משני (שטרות) היוצאין זה אחר זה ביום אחד (הלכ' פסוק', 69). מה שנה מוכר ומה שנה מתנה (שם, 73). ומה שנת מכל מצוות כולן שמברך עליהן עובר לעשייהן (שם, 84). — ואמר המשורר: ישנה ויחלף בליל כל ממלכות האליל (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי, זמורה א, 57). איך תשנה לבנה מהדרתה (הוא, הה נתי, שם ד, 138). יריעות שלמה איך בתוך אהלי קדם שניתם (הוא, יריעות שלמה, שם ז, 159). — ביני פעו', שִׁנּוּי, במשמ' מִשְׁנֶה: רואין אותו כאילו הוא שנוי[1]) ממראה שלו (רש"י, זבח' עח:).

— פע', שִׁנָּה, יְשַׁנֶּה, ישנו, יְשַׁנֶּה, שַׁנּוֹת, שַׁנּוֹתוֹ, מְשַׁנֶּה, — החליף, עשה באפן אחר ממה שעשה קדם או ממה שהיה קדם, ändern; changer; to change: שִׁנָּה את הבגדים: וְשִׁנָּה[2]) את בגדי כלאו (ירמ' נ לג). — ואת דרכו: מה תזלי מאד לְשַׁנּוֹת את דרכך גם ממצרים תבשי כאשר בשת מאשור (ירמ' ב לו). — ושִׁנָּה דין, עִוֵּת דין, שפט שלא בישר: פן ישתה וישכח מחקק וִישַׁנֶּה[3]) דין כל בני עני (משלי לא ה). — את מוצא שפתיו, לא קים ושנה מה שאמר, לא שמר הבטחתו: לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אֲשַׁנֶּה (תהל' פט לה). — ושִׁנָּה את פלוני לטוב, הפלה אותו לטוב מאחרים, נהג בו בחסד יותר מבאחרים: ותיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו ויבהל את תמרוקיה ואת מנותיה לתת לה וכו' וַיְשַׁנֶּהָ ואת נערותיה לטוב בית הנשים (אסת' ב ט). — שִׁנָּה את טעמו, עשה כאלו את שכלו שלא כשכל אדם בריא, השתגע: וַיְשַׁנּוֹ[4]) את טעמו

1) [כן, חסר יו"ד, הגרסה בהוצאת ראם, ואין לגרם: שינוי, כהבאת אבינרי בהיכל רש"י א, שמד.]
2) [בכתוב המקביל (מ"ב כ"ה כט): וְשִׁנָּא.]
3) [אמנם צדק כנראה ס. שולבוים בהערתו, כי בהקבלה אל וישכח המכון הוא: וְיִנְשֶׁה ז"א וישכח.]
4) [בתוספת וי"ו במבטא, כמו בשם הודויהו וכמו 'ויענו' במקום ויַעַן, ויענה במ"י בכתבת מישע מלך מואב, ועי' בספר העורך על תעודות לכיש, על חרס א, טז. באותו מובן כמו וישנו את טעמו בא גם באשור' שַׁנֵּי טֵים במשמ' שגעון, וכן בסור' שַׁנְיָא, שגעון.

בעיניהם ויתהלל בידם ויתו על דלתות השער ויורד רירו אל זקנו ויאמר אכיש אל עבדיו הנה תראו איש משתגע (ש"א כא יד–יה). לדוד בְּשַׁנּוֹתוֹ את טעמו לפני אבימלך ויגרשהו וילך (תהלי לד א). — ובתו"מ: אין עושין תמרים דבש ולא תפוחים יין ולא סתוניות הומץ, ושאר כל הפירות אין משנין אותם מברייתן בתרומה ובמעשר שני (תרומ' יא ג). עד שיחזיר את פניו או עד שישנה מקום ישיבתו (מעשר' ב ז). מה אם הפסח שהוא מותר לשמו, כששינה את שמו [1]) חייב, זבחים שהן אסורין לשמן, כששינה את שמן אינו דין שיהא חייב (ר' אליעזר, פסחי' ו ה). לא אם אמרת בפסח ששנהו לדבר האסור תאמר בזבחים ששנן לדבר המותר (ר' יהושע, שם שם). בראשונה היה משנה שמו ושמה שם עירו ושם עירה (גיטי' ד ב). מה אם חטאת שאין מועלין בה לשמה, וכששינה את שמה מועלין בה, עולה שמועלין בה לשמה כששינה את שמה אינו דין שימעלו בה (ר' אליעזר, זבחי' ז ד). מטה שניטלו שתי ארוכות שלה ועשה לה חדשות ולא שינה את הנקבים, נשתברו חדשות טמאה, וישנות טהורה (כלים יט ו). שינה בה את הנקבין או שפירצן זה לתוך זה טמאה (שם כג ג). כל ששינהו לשמו טמא, לשם אחר טהור (שם כח ה). הדית בו (במקוה) סלי זיתים וסלי ענבים ושנו את מראיו כשר, ר' יוסי אומר מי הצבע פוסלין אותו בשלשה לוגין ואינן פוסלין אותו בשינוי מראה (מקוי ז ג). ותולעת שני, ששינתו תולעת ולא ששינתו דבר אחר (ספרי במד' קכד). משנין שטרות מעיברית ליוונית ומיוונית לעיברית ועושין לו קיום (תוספת' ב"ב יא ח). מכיון שנהגו בהן אבותיכם באיסור אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש (ר' חנינה, ירוש' פסחי' ד א). מה טעמא אמרין מציאת בנו ובתו הגדולים ועבדו ושפחתו העברים הרי אילו שלהן, שאינו יכול לשנותן למלאכה אחרת, התיבון, הרי אשתו אינו יכול לשנותה למלאכה אחרת ואת אמר מציאתה שלו (שם כתוב' ו א). הרואה פיל קוף וקפוף אומר ברוך משנה הבריות (ת"ר, ברכ' נח:). לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו בו אחיו (רב, שבת י:). אפילו בשעת הסכנה לא ישנה אדם את עצמו מן הרבנות שלו (ר' אליעזר בן יעקב, מנח' לב:). ששינה עליהם הקב"ה סדר בראשית, שהיתה חמה יוצאת ממערב ושוקעת במזרח (שם קח:). מה אם אתה שאתה בשר ודם אתה משנה עצמך בכל מה שתרצה וכו' (מד"ר ברלשי' ד). זהו אחד מן הדברים ששינו (מתרגמי התורה) לתלמי המלך (שם שם מח). צריך אדם שלא לשנות בן מבניו (שם שם פד). שלא שינו את שמם ולא שינו את לשונם (שם במדי' יג). — *שִׁנָּה, שִׁנָּה דבר וכדו', במשמ' נהג שלא כאחרים או שלא במנהגו הקבוע או נהג דין שונה בדבר: ההולך ממקום וכו' למקום וכו' ניתנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם, ואל ישנה אדם מפני המחלוקת (פסח' ד א). משביעין אנו עליך וכו' שלא תשנה דבר מכל מה שאמרנו לך (יומ' א ה). כל המשנה ידו על התחתונה וכל החוזר בו ידו על התחתונה (ב"מ ו ב). כל המשנה מחובה לחובה ומפטור לפטור ומפטור לחובה פטור, מחובה לפטור חייב (שבוע' ח ו). הבכור והמעשר והפסח קדשים קלים וכו' שינה באכילתן, הבכור נאכל לכהנים והמעשר לכל אדם וכו' הפסח אינו נאכל אלא בלילה וכו' (זבחי' ה ח). כל ששינה בה מאחר שמיצה את דמה כשרה (שם ו ו). ובכולם הכהנים רשאין לשנות באכילתן לאכלן צלויין שלוקין ומבושלין (שם י ז). רבי יהודה אומר אם רצה להחמיר על עצמו לשרוף את הנקברים רשאי, אמרו לו אינו מותר לשנות (תמורה ז ו). חטאת העוף נעשית למטה וחטאת בהמה למעלה, עולת העוף נעשית למעלה ועולת בהמה למטה, אם שינה בזה ובזה פסול (קני' א א). היתה למודה להיות רואה יום חמשה עשר ושינתה להיות רואה ליום עשרים זה וזה אסורין, שינתה פעמים ליום עשרים זה וזה אסורין, שינתה שלש פעמים ליום עשרים

באיוב י"ד כ כתוב: תתקפהו לנצח ויהלך מְשַׁנֶּה פניו ותשלחהו, אך אין צרוף כזה מובן, ולפי דברי העורך בפרושו למקום הכונה בתמונת השכיר: מְשַׁנֶּה (תקופת הווה השנים של השכיר) פָּנָה ותשלחהו.]

[1]) [כלומר שלא שחטו לשם פסח אלא לשם קרבן אחר.]

הותר יום חמשה עשר וקבעה לה יום עשרים (נדה ט י). גזר ר' טרפון מעשר עני וגזר ר' אלעזר בן עזריה מעשר שני וכו' אמר לו ר' אלעזר בן עזריה וכו' אני לא שניתי מסדר השנים, טרפון אחי שינה ועליו ראיה ללמד (ידים ד ג). מה שעשית עשוי, אבל לא תשנה לעשות כן (תוספת' תרומו' ב יג). שנים שהיו מהלכין ברשות הרבים אחד רץ ואחד מהלך וכו' והזיקו זה את זה שניהם פטורין, שלזה רשות להלך ולזה רשות להלך, איסי הבבלי אומר הרץ חייב מפני ששינה (שם ב"ק ג יא). שנת לשמונה עשר, טהרות שלשתן ואינו טמא אלא שמנה עשר בלבד, היתה למודת להיות רואה יום עשרים ושינת ליום שלשים זה וזה אסורין (שם נדה ט ד). כל המשנה על המטבע שטבעו חכמים לא יצא ידי חובתו (ר' יוסי, ירוש' ברכ' ו ב). אין משנין במעות פורים (שם מג' א ו). כל המעות עד שלא ינתנו לגיזברין את ראשי לשנותן, משניתנו לגזברין אין את ראשי לשנותן (שם שם). וצריך שיהא כותב על הגויל במקום השיער ועל הקלף במקום נחושתו, אם שינה פעל (שם שם א יא). שינת ואכלה משלם נזק שלם, מהו שינת ואכלה וכו', היתה קופתו מופשלת לאחוריו בר"ה ופשטה פרה את פיה ואכלה ממנה משלם נזק שלם (שם ב"ק ב ד). ומתוך ששינו מעשיהן שינה הקב"ה עליהם מעשה בראשית (ר"ה יא:). אם אי אפשר לשנות מותר (לעשות ביו"ט כמו בחל) (ביצ' ל.). מותר לו לאדם לשנות בדבר השלום (יבמ' סה:). גדול השלום שאף הקב"ה שינה בו (דבי ר' ישמעאל, שם שם). — * שַׁנֵּה? במשמ' אמר על הדבר שהוא שונה ממה שהוא באמת: איזו היא שבועת שוא, נשבע לשנות את הידוע לאדם, אמר על העמוד של אבן שהוא של זהב (שבועי ג ח). — ובספה"א: ששופתני השמש, היא ששינת דמותי מן ליבון לשינוי (תשו' דונש על רסע"ג, 35, עמ' 12). שאם ישמע דברי המשנים אפשר שתשתנה דעתו (כ"י א"ת, מו"ה, סימוד 36). לא החליפוהו הזמנים ולא שנוהו השנים (תחכ"ע, חי בן מקיץ, אגור, 139). והוא אמר ויהי הסדור הטבעי לפי שהוא טוב והוא שנהו בעת מן העתים להיותו או יותר טוב השינוי מההתמדה (כ"י אברבנאל, מפעלות אלהים י ס).

—התפ', הִשְׁתַּנָּה, — הִשְׁתַּנָּה האדם, עשה עצמו שונה ממה שהיה, שנה את צורתו קומי נא וְהִשְׁתַּנִּית ולא ידעו כי אתי אשת ירבעם (מ"א יד ב). — *ובמשמ' היה שונה וְאָחֵר, נעשה שונה, ואמר בן סירא: חדש. כשמו הוא מתחדש מה נורא בהשתנותו (ב"ס גני' מג ח). — ובתו"מ: מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה כלו מצה (פסחי' י ד). כל השערים שהיו שם נשתנו להיות של זהב (מדות ב ג). מה נשתנה[1]) כנף העוז מכל הכנפים (ר' יוחנן בן נורי, כלים יז יד). נשתנו מראיהן (של הנגעים) בין להקל בין להחמיר (נגעי' ז ב). נשתנה ופשה. נשתנה ולא פשה, כאילו לא נשתנת (שם יא ז). המים שנשתנו ושינויין מחמת עצמן כשרין (פרה ח יא). נפל לתוכה שקצים ורמשים ונתבקעו או שנשתנו מראיהן פסולין (שם ט ב). נפל לתוכן דיו קומוס וקנקנתום ונשתנו מראיהן פסולין (ידים א ג). מה נשתניתי אני מכל תלמידי הנבאים (מכיל' בא מכי' דפסחא, פתיח'). מה נשתנה הדבר הזה מכל הדברות שבתורה, (שם פסחא י) מה נשתנה היום הזה מכל הימים (שם מכי' ד ד). מה יוצאה מרשות אב שנשתנת ממה שהיית, אף יוצאה מרשות אדון שנשתנת ממה שהיית, ואימת נשתנת ממה שהיית, בשעה שהיית נערה ובגרה (שם מכי' דנזיקין ג). כנגד ג' פעמים שהיום משתנה על הבריות (ר"ש בר נחמני, ירוש' ברכ' ד א). מה מים שלא נשתנו מברייתן, אף כל דבר שלא נשתנה מברייתו (שם סנה א). ירק כיון ששלקו נשתנה (שם פסחי' ב ח). כלום אמרו שישתה לא כדי שישתנה ולא ישתכר (שם שקלי' ג ב). כל גזולה שהיא קיימת בעיניה ולא נישתנית מברייתה אומר לו הרי שלך לפניך (ר' יעקב, שם ב"ק ט א). כיון שנצטרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום (ברכ' ו:). כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו

---

1) [כ"י פרמה: מה שנת.]

סדרי בראשית (חגיי, שבת נג:). לא אחיכם אנחנו וכו' מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם גוזרין עלינו גזירות קשות (ר"ה יט:). ציפהו זהב מבפנים פסול, מבחוץ אם נשתנה קולו מכמות שהיה פסול ואם לאו כשר (שם כז:). צמחו וחזרו ונשתנו מתריעין עליהם מיד (תעני' יט.). הכא בשומא העשויה להשתנות לאחר מיתה (יבמ' קכ.). ואף על פי שלא ניתנה תורה על ידו נשתנה¹) על ידו הכתב, שנ' וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתורגם ארמית (ר' יוסי, סנה' כא:—כב.). בשלשה דברים אדם משתנה מחבירו, בקול ובמראה ובדעת (ר' מאיר, שם לח.) הואיל ונשתנה דינו ונשתנית מיתתו (ר' חנינא, שם עח:). מה חטאו אלו שנשתנית מדת הדין (מד"ר במד' ח). שנשתנו למעשה וזכו לרוח הקדש (שם רות, ולגעמי מודע). נשתנו פניו של צדקיהו וזעף לנגד ירמיהו (פסיקי רבי, ויהי בעת מפרשה, קל.). — ובמהמ"א: ערוגה שכבר בא עירבוב וביטל את השורה ונשתנית למראית העין ואין לנט ע ד' מד' רוחותיה (תשו' הגאו' הרכבי תכה, 220). שכל דברים שמתחייבים ונעשים בעולם בהשתנות עקרם מן הבריאה והיצירה הנבראת מששת ימי בראשית וכו' (נקים ב"ר נח הקראי, לקו"ק, נספחי). לפי שכל מה שאדם מפליג בים דעתו משתנית עליו (סו"ת הרי"ף סיג). עם אחד, שיש לחם דת אחת, כי בהשתנות הדתות תתחדש הקנאה והשנאה (ראב"ע, בראש' יא ו). ואילו היה לעולם יותר מבורא אחד היתה צורת החכמה מתחלפת בחלקי העולם ומשתנית בכלליו ובחלקיו (ר"י א"ח, חו"ה, היחוד ז). ומפני שהבורא יתב־ך חפץ במעשהו ואיננו מוכרח ולא צריך ולא מוטבע עשה הדברים משתנים זה מזה כפי שמחייבת חכמתו (שם, תנחינה א). חלתה אשה ונשתנית יפיה וזיו פניה בטלה אהבתו לה (ר"י בן יהודה, ספר מוסר ה יח). נשתנית התנועה להקל תנועת ההא, לפיכך היא בפתח מקום סגול (רד"ק, מכלול, ליק, ל.). מצד עצמה וכו' בודאי אינה משתנית בשום שנוי כלל (ר' הלל מוירונה, תגמו' הנפש א. ליון ג). ושהיא (הנפש) בלתי משתנית בשום אחד ממיני השינויים (הוא,

¹) [עי' ג. שָׁנָה, הערה.]

כתב אל מאיסטרו גאיו, חמדה גנוזה, כא:). ויאמר לו השופט מה לך כי השתנית (ר"י זבארה, שעשועים ה, 50). ובפרשת תדשא הארץ תמצא סודות האילנות והצמחים בין יבשים ובין לחים, חמים וקרים, אשר סבת שנוים להשתנות חמרים (מכתב קנאות, קושטן, 10). אם כן הנפש כשתניע אם היא משתנית מאיכות אל איכות בכל תנועותיה אשר תניע, אם כן לא תעמוד בענין אחד בעת שתניע, וצריך שתהיה משתנית ולא משתנית ברגע אחד (שער השמים יא). נשתנית שם הגניבה ביד הגנב כגו שגנב טלה ונעשה איל (טוחו"מ שנג). ואת הצפור החיה בדם וגו', כדי שתהא צביעה והולכת על פני השדה ובאים בני מינה המכירים אותה ורואין שנשתנית ומתקבצים עליה והורגין אותה כדי שלא ימצאנה מצורע אחר (חזקוני ויקר' יד ו). שחתורה הזאת אינה משתנית לעולם (כוה שלוש א ג). השם הכללי לשתי מיני תנועות האלה הוא תנועה משתנית (ליכדא, ראשית למודים ב ג). — ואמר הפיטן: וכמעט בלתה נפשי ונשתנו רעיוני (רי"ל גיאת, יום לכו, שעה"ש 18). הלא מקדם אל חי אתה מאשר בך לא נשתנית, ועד עולם לא תשתנת ומאלהותך לא תתגנה (שיר היחוד ליום ג).

— פעי', *שִׁנָּה¹), בפרט בינ' מְשֻׁנֶּה, — שנעשה שונה מאחרים, ממה שנוהג בטבע וכדו': וראה הרצפה שהוא משונה מחברותיה (סקלי ו ב). מת כושי משונה בעורו כך צפורה משונה בנויה יותר מכל הנשים (ספרי במדי לט). עורב יצא משונה מן הבריות (ירוש' תעני' א ו). משונה רעה זו מכל רעות שבתורה, שכל רעות שבתורה כתיב בהו ויעש וכאן כתיב לעשות (רבי, סנה כו.). וצדקה תציל ממות, ולא ממיתה משונה אלא ממיתה עצמה (שמואל, שם קנו:). מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו (מו"ק טז:). וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה במגפה וכו' שמתו מיתה משונה (ריש לקיש, סוט' לה.). משונה קרן בחצר הניזק, נזק שלם משלם (ר' טרפון, ב"ק יח:). מצא שם מלאך המות בדרך וראה אותו משונה

¹) [עי' שָׁנָא, פעי'.]

וכו' אמר לו ומפני מה אתה משונה (מד"ר דבר' ט). כל מעשיהן של ישראל משונין מאומות העולם (שם שה"ש, הכו ממתקים). והרגום בכל מיני מיתות משונות (שם איכ', פתיח'). ואמר בן סירא: ביטה נורא בעד איש לשון ומשא על פיהו ישונא (ב"ס גני' ט כד, כגל, כח). — ובתפלה: שתצילני היום ובכל יום וכו' משנאת הבריות מעלילה ממיתה משונה וכו' (יסי רלון, ברכות השחר). — ובסהמ"א: שהיה יושב ורואה בגאוה מופלאה ושררה משונה בגאוה של רוממה (היכלות יח, ביהמ"ד ילינק ג, 97). לקטו לחם משנה, מהו משנה, א"ת כפול, והלא כבר נאמר שני העומר לאחד אלא משונה במראו וכריחו ובטעמו (והזהיר, שמות ט). וכיוצא כלים מכלים שונים ומשונים (חיד"ה, מעגל טוב, 33) ובאמצע איזה חדרים יש שלחן גדול ועליו כמה מיני ענינים שונים ומשונים (שם, 156). — ואמר המשורר: וכמוהו יהי תומך באח לא תשנה לו לעולם אחותו (ר"ם הנגיד, הנכפה הזמן, בן תהלים, הברמן ג, 26). שנו פני שמש (רמב"ע, הבה יליד סכק, ברודי, פז). הודם לעד לא ישנה (ר"י הלוי, יפרח חתן, זמורה ג, 67). כי כל רעה אליו לא תאנה וזמן חרפו לא ישנה (הוא, הוד והדר, שם, 71). ובגד הוד ידידות לא ישנה (הוא, זמן העז, שם ג, 176). כבר שנתה תמונתי (הוא, מה לעם, שם ד, 54). שנה טעמו, נגלה מומו (מחברות עמנואל הברמן, 355).

ג. **שָׁנָה,** פ"ע, אֶשְׁנֶה, תִּשְׁנוּ, וַיִּשְׁנוּ, שְׁנוּ, שׁוֹנֶה,—עשה שנית, חזר ועשה,[1] nochmals tun, wiederholen; faire une deuxième fois, répeter; to do again, repeat: ועתה אכנו נא בחנית ובארץ פעם אחת ולא אֶשְׁנֶה לו (ש"א כו ח). וישפך מעיו ארצה ולא שָׁנָה לו (ש"ב כ י). ויאמר מלאו ארבעה כדים מים ויצקו על העלה ועל העצים ויאמר שְׁנוּ וַיִּשְׁנוּ ויאמר שלשו וישלשו (מ"א יח לד). אחרי דברי לא יִשְׁנוּ[2] וידמו למו עצתי (איוב כט כב). מדוע אתם לנים נגד החומה אם תִּשְׁנוּ יד אשלח בכם (נחמי' יג כא). — ושנה במעשה מן המעשים, חזר עליו: ככלב שב אל קאו כסיל שׁוֹנֶה באולתו (משלי כו יא). — וגם בשמוש כפ"י, ואמר בן סירא: אל תקשור לשנות חֵטְא כי באחת לא תנקה (ב"ס גני' ז ח). אל תסוד בעדת שרים ואל תישן דבר בתפלה (שם ז יד). חדל אות ושנה[2] מופת (נ"א תמה) (שם לו ו). משנות דבר תשמע ומחסוף כל סוד עצה (שם מג א). וישנו לנפל שנית (שם כ כא).—ובתו"ש: ר' יהודה בן בהירא אומר כדי לקצור ולשנות הלכה בדבריו (פאה ג ו). שתילי תרומה שנטמאו, שתלן טהרו מלטמא ואסורין מלאכול עד שיגום את האוכל, ר' יהודה אומר עד שיגום וישנה (תרומ' ט ז). קראו את ההלל, אם גמרו שנו ואם שנו שלשו (פסחי' ה ז). סכין שנמצאת בארבעה עשר שוחט בה מיד, בשלשה עשר שונה ומטביל, וקופיץ בין בזה ובין בזה שונה ומטביל (שקל' ח ג). ר' יהודה אומר היו שונין ואומרין אנו ליה וליה עיננו (סוכה ה ד). מי שלקה ושנה (סנה' ט ה). כיצד בוצרים בית הפ"ם, מזים על האדם ועל הכלים ושונים ובוצרים ומוציאים חוץ לבית הפרס (אהלות יח א). נתכון להזות על דבר שהוא מקבל טמאה והזה על דבר שאינו מקבל טמאה, אם יש באזוב לא ישנה, על דבר שאינו מקבל טמאה והזה על דבר שמקבל טמאה, אם יש באזוב ישנה, על האדם והזה על בהמה וכו' לא ישנה, על הבהמה והזה על האדם וכו' ישנה (פרה יב ג). הזה ושנה וטבל וטהר (טהרו' ח ג). הזה ושנה וטבל והקיאה (מקו' י ח). הגוזל את הפרה ועיברה אצלו ושנה ושילשה (תוספת' ב"ק י א). וכן היה ר' יהודה אומר כבית תשעה חצאי קבין לזה וכו' כדי שיהא איכר אומן חורש ושונה (שם ב"מ יא ט). פעם אחת היינו יושבין לפני ר' אליעזר והיה איסי הבבלי יושב וכו' אמר לו רבי השוחט את הזבח לאכול איםוריו ולהקטיר בשרו מהו אמר לו כשר

[1]) [לא בכל מקום אפשר לקבוע בברור, אם התכון המקור ללשון חזרה על הנעשה או למעשה שונה שאינו כראשון, ועי' בהערות שאחר זו]

[2]) [ואולי צ"ל: לא יִשְׁנוּ, כלשון שְׁנוּ.]

[1]) [במשלי יז ט: מכסה פשע מבקש אהבה וְשֹׁנֶה בדבר מפריד אלוף, דרוש לפי הענין לשון שׂנאה, בנגוד אל אהבה, וצ"ל וְשֹׂנֵא.]

[2]) [אמנם בגליון ושַׁנֵּה, בנקוד.]

וכו' אמר לו שנה לי את הדבר ושנה לו, למנחה בא אצלו אמר לו שנה לי את הדבר ושנה לו למחרת אמר לו שנה לי את הדבר ושנת לו (שם זבח' ב יז). איש לפי אכלו תכוסו, שנה עליו הכתוב לפסול (מכילתא מסכתי דפסחי ג, ד). משכו וקחו לכם שנה עליו הכתיב לפסול (שם שם יא, יח.). [1]) כל פרשה שנאמרה במקום אחד ושנאה במקום אחר לא שנאה אלא על שחסר בה דבר אחד (ספרי במדי ג). אל תאמר כבר בא דין זה לפני ושניתיו ושלשתיו אלא הוו מתונים בדין (שם דברי עז, שם:). וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, הענקתי לך ושניתי לך אף אתה הענק לו ושנת לו (שם שם קכ, לט.). נאמן הרופא לומר קמיע זה מומחי ריפיתי בו שניתי ושילשתי (ר' אבהו בשם ר' יוחנן, ירוש' שבת ו א). אנן תנינן מי שהפך את זיתיו, תני ר' חייה מי שהיו זיתיו הפוכין ושנויין, מתניתן צריכה לר' חייה ודר' חייה צריכה למתניתן, אילו תנינן ולא תנא ר' חייה הוינן אמרין לא אמרן אלא מי שהפכן פעם אחת אבל הפכן ושניין דברי הכל מותר וכו, לא אמרינן אלא מי שהפכן ושניין אבל אם הפכן פעם אחת דברי הכל אסור (שם מו"ק, ראש פרק ב). בימות הגשמים שופך ושונה (חנניה, עכוב' פח:). אין שונין קמח ביום טוב, משום רבי פפיים ורבי יהודה בן בתירה אמרו שונין, ושוין שאם נפל לתוכן צרור או קיסם ששונין (ת"כ, ביצה כט:). אם קרית לא שנית[2]) ואם שנית לא שילשת ואם שילשת לא פירשו לך (מו"ק עז:). העביר עליו ז' סמנין ולא עבר, שנאן ועבר טהרותיו טהרות (נדה סב.). ויקרא אלהים לאור כנגד ספר משנה תורה שמלא הלכות רבות, מתיבין ליה ולאו ספר ויקרא מלא הלכות רבות אמר להם

[1]) [בדברי הספרא (ויק, מצורע ה): א"ל רבי יוסי הגלילי (לבן עזאי) שניהו, אמר לו אין שונים לחכם, אמר לו פרשהו אמר לו אין מפרשים לחכם, ספק הוא אם הכונה למשמעות חוזרה על הנאמר (כדעת ב"ז בכר). או ללשון למוד.]

[2]) [ופירש רש"י: שרקדו מאתמול ובא לשנותו בנפה ליפותו אין שונין דאפשר לו מאתמול.]

[3]) [עי' ב. קָרָה, הערות.]

אף הוא שנה בו דבר[1]) (מד"ר בראש' ג). פרשתן של אליעזר (בראשית כד, לד וכו') שנים ושלשה דפים הוא אומרה ושונה (שם שם ס). כאדם שאומר לחבירו מזוג לי ושנה לי (שם שם לט). יצאת אותה השנה ולא שינתה[2]) ולא שילשה עד שפת אותו האיש וכו' ולא יצאת אותה השנה ולא שינתה[2]) ולא שילשה עד שעלה אותו האיש מבבל לארץ ישראל וכו' (שם במד' ד). אלו לא שנה לנו משה את התורה וכו' ואילו לא שנה לנו דניאל את החלום (שם אסתי א, כג). אדם צריך לשנות את פרשיותיו (שם שם). — וביני פעוי, שָׁנוּי: דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים (ר' יוחנן, מגלה לא. ; ר' יהושע בן לוי, ע"ז יט:). — ובל"ב מדות של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי: ר"א בנו של ריה"ג אומר בשלשים ושתים מדות התורה נדרשת, ברבוי במעוט, ברבוי אחר רבוי וכו' בדרך קצרה, מדבר שהוא שנוי (שם מדה י). —ואמר המשורר: נודב ולא יועם אורו ולא ישנה, ידאג עדי יתן הרבה וגם ישנה (רמב"ע, ס' העבק, ברודי, שכח). שנה בשנה ינצלוהו ובשביעית לא יטשוהו יבצרוהו ויעוללוהו ישנוהו וישלשוהו (ראב"ע, אח ועבד, כהכא ב, 180).

—*ושנת במשמ' למד או הרצה דבר מסרת והלכה[3]) lehren, tradieren; apprendre, rapporter une tradition; to teach, to report a tradition: אמר לו בן עזאי (לר' עקיבא) כך היה ר' יהושע שונה, קרבן מוסף אין בו במנחה וכו', חזר ר' עקיבא להיות שונה כבן עזאי (תעני ד ד). חזר לעירו ושנה ולמד כדרך שהיה למד פטור, ואם הורה לעשות חייב (סנה' יא ב). ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה (הלל, אבות ב ד). המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו וכו' מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו (ר' שמעון, שם ג ח).

[1]) [נ"א אף הוא שונה בו דברים, כלו' חוזר על דברים שכבר נאמרו, ועי' בהערת תיאודור למקום זה.]

[2]) [צ"ל שִׁנְּתָה.]

[3]) [דברים שנלמדו בעל פה היה צורך לשנות ולחזור עליהם, עד שקבלה המלה שָׁנָה משמ' זו של למוד תורה שבעל פה. ועי' מִשְׁנָה.]

שנו חכמים בלשון המשנת ברוך שבחר בהם ובמשנתם (סס ו א). מעשה בארבעה זקנים שהיו יושבין וכו' היו עוסקין במה ששנה להן ר' עקיבה (תוספת' ברכי' ד יח). כדי שיהא איכר אומן חורש ושונה (סס ב"מ יא ט). השונה ואינו עמל כאיש זורע ולא קוצר (סס אהילות טז ח; פרה ג ז). כך היה ר' עקיבה שונה עד שלא בא לזפרונה (ספרי במדי' ד). כי דבר יי' בזה, רבי מאיר אומר זה הלמד ואינו שונה לאחרים (סס סס קיב). וזה שאומ־ היום אני לומד [למחר אני לומד] היום אני שונה למחר אני שונת נמצא אין בידו כלום (סס דברי' מח). לא שנינו אלא העושה עיסה מן החטים וכו' (ירוש' חלה א א). ולא יקרא לאור חנר שמואל אמר לא שנו אלא אחד (סס סבת א ג). מעשה בחסיד אח' שהיה יושב ושונה אל תאמן בעצמך עד יום זקנותך (סס סס). אמר רבי אלעזר כל מקום ששנינו באמת הלכה למשה מסיני (סס סס ד). בייתוס בן זונין היה יושב ושונה לפני רבי (סס סבת ח). ממה שנאכלו חלות תודה ורקיקי נזיר בכל גבול א"י לא צרך השונה להוציאן ממושב (ר' יונה בסס רסב"ל, סס פסח' ג ד). תני בתי כניסיות ובתי מדרשו' אין נוהגין בהן קלות ראש וכו' אבל שונין ודורשין בהן (סס מגלה ג ד). אם יאמר לי אדם כך שנה ר' ליעזר שונה אני כדבריו (רב, סס מו"ק ג א). פעם אחת היה יושב ושונה בבקעת גי־וסר וכו' (סס חגיגה ב א). האונס והמפתה חייב וכו' דרך נישואין שנו (סס יבמ' יא א). למה לא שנינו שמידת תשלומי כפל נוהגת בטוען טענ' גנב בשותפין מה שאין כן בתשלומי ארבעה וחמשה (ר' אבהו, סס ב"ק ז א). שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים (ברכי' ה: ועוד). השכים לשנות עד שלא קרא ק"ש צריך לברך (ר' יהודה בשם שמואל, סס סס יא:). לא כך שניתי לכם (סס סס טז:). וכולן שנינו במשנתנו (סס סס יט.). אמרו לו תלמידיו רבינו שנה לנו פרק אחד בהלכות דרך ארץ, ירד וטבל ושנה להם (סס סס כב.). לא שנו אלא שיש שהות ביום ללבשן (את התפילין) (סס סס כג.). פעם אחת התפלל רב של שבת בערב שבת ונכנס למרחץ ויצא ושנה לן פרקן ועדיין לא חשכה (סס סס כז.). לא שנו אלא שאין מכירין זה את זה (שמואל, סבת יג.). רבי שניתה לנו (ר' יוחנן, סבת קיב:, ערוב' כד.). תלמיד אי' היה לר"א שהיה שונה בלחש, לאחר ג' שנים שכח תלמודו (ערובי' כד.). וכי רבי לא שנאה ר' חייא מניין לו (ערובי' לב.; יבמ' מג. ועוד).[1] בלשון יחיד אני שונה אותה (ר' יוחנן, פסחי' סד.). לא שנו אלא משש שעות ולמעלה (תעני' ל.). מנודה שונה ושונין לו וכו' מוחרם לא שונה ולא שונין לו וכו' (מו"ק טז.). לא שנו אלא שאין לו מנעלים ברגליו (סס כד.). רבי שנה לי פרק אחד במעשה מרכבה אמר לו (ר' יוחנן בן זכאי) לא כך שניתי לכם ולא במרכבה ביחיד (חגיגה יד:). כאן שנה רבי לא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צריכים להם (ר' יוסף, יבמ' יא:; מד.). כאן שנה רבי אחות גרושה מדברי תורה וכו' (ריש לקיש, סס מא.). אני שונה בין שנתכוין הוא וכו' (ר' יוחנן, כתובי' עד.). אמר ליה רבי יוחנן לריש לקיש מי סברת תרומה בזמן הזה דרבנן, אמר ליה אין, שאני שונה עיגול בעגולים עולה (סס פב.). האומר אשכים ואשנה פרק זה אשנה מסכתא זו נדר גדול נדר לאלהי ישראל (נדרי' ח.). הלל שונה עשרה יוחסים עלו מבבל וכו' (קדוש' עה.). שנה לי ר' יוחנן עבד שיצא אחר רבו לסוריא ומכרו שם רבו וכו' (ר' אבהו, גיטי' מד:). אמר לו רבי שנית לנו בילדותך וכו' (ב"מ מד. וכן ע"ז כב:). לא שנו אלא ככרך אחד וכו' (ב"ב יג:). לא שנו אלא כותל גינה וכו' (סס כב:). לא שנו אלא הוא אבל אשתו ובניו לא (סס מו.). לא שנו אלא בעל הגג בבעל החצר וכו' (סס כט:). לא שנו אלא ביום וכו' (סס קיג:). שניתם משנתכם כרבי יוחנן בן ברוקא (ר' נתן לרבי, סס קלא.). ומקולי כתובה שנו כאן (סס קלב:). לא שנו אלא בשתי מיתות וכו' (סנה' לה.). שאני שונה שלש מאות הלכות בבהרת עזה (סס סח.). מנשה היה שונה חמשים וחמשה פנים בתורת כהנים (סס קג:). עכשיו ששנית לי פסול

---

[1] [בנדה סב: הגרסה, בשם ריש לקיש: רבי לא שנה ר' חייא מנא ליה.]

החורת לי אבידתי (מנח' יח.). ראה רבי את דברי ר' מאיר באותו ואת בנו ושנאו בלשון חכמים ודרבי שמעון בכסוי הדם ושנאו בלשון חכמים (חול' פה.). ופשטיה דקרא במאי כתיב א"ל בשונה לתלמיד שאינו הגון דאמר רבי יהודה אמר רב כל השונה לתלמיד שאינו הגון נופל בגיהנם (שם קלג). כך שנו רבותינו (פסיקתי רב' מב, קעד:). בזמן שתלמיד חכם נכנס אצלך לומר שנה לי אם יש בידך לשנות שנה לו (אדר"נ יז). טוב מי ששונה שני סדרים ורגיל בהם ממי שהוא שונה הלכות ומדות ואינו רגיל בהם, (מד"ר ויקרא ג.). ומי שהוא פיקח מהו עושה שונה פרק אחד בכל יום ויום עד שמסיים כל התורה כולה (שם דברים ח). — ובצרוף קרא ושנה, קרא ולא שנה וכדו': אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה (ברכ' ד:). הזבין וכו' מותרין לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במדרש ובתלמוד בהלכות ובאגדות (מו"ק טו.). מעשה בתלמיד אחד ששנה הרבה וקרא הרבה ושמש תלמידי חכמים הרבה (שבת יג.). אמר לו בני קרית אמר לו לאו אמר לו שנית אמר לו לאו (ב"ב ח.). יקנה אדם חבר לעצמו להיות קורא עמו ושונה עמו ואוכל עמו (ספרי דברים שה). ואין קורין בכתבי הקדש אלא מן המנחה ולמעלה אבל שונין בהן ודורשין בהן (מד"ר תזריע טו). אם היה למוד לקרות דף אחד קורא שני דפים, ואם היה למוד לשנות פ"א ישנה שנים, ואם אינו למוד לקרות ולשנות מה יעשה ויחיה (מד"ר ויקרא כה). ועי' קרא. ומרבה שמוש הפעל באותם המובנים בסהמ"א. — *ובמשמ' עשה דבר כשְׁנַיִם: אחדם ושניים, גבול למו קיים (תלמידי מנחם, תגיבותי כי בך תשו' תלמידי מנחם, 10).

— ביחו' סתו', שָׁנוּי: שאל רבי שמעון בן לקיש את רבי יוחנן זו ששנויה במשנת בר קפרא הרי שהיה אוכל שדת וכו' (ב"ב קכד:). במחלוקת שנויה[1] (ר' יוחנן ור"ל לקיש, נדה כב:).

—נפעי, נִשְׁנָה, נעשה או הובא שנית, נכפל, הִשָּׁנוֹת:

ועל הִשָּׁנוֹת החלום אל פרעה פעמים כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשתו (בראשי מא לב). — ובתו"מ: ג' חלומות מתקיימין חלום של שחרית וכו' וי"א אף חלום שנשנה (ר' יוחנן, ברכי נה:). כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו באוהל מועד ונשתלשו בערבות מואב (חגיגה ו:). בצורף הזה שמכנים הזהב לכור שנים או שלשה פעמים עד שמזקקות כך פרשה זו נאמרת ונשנית ונשתלשת (מד"ר ויקרא לא). — ועלה (משה) בעשרים ותשעה באב ונשנית לו תו"ה פעם שניה (סדר עולם רבה, רענר, טו.). — ובמשמ' נלמד: בימי נחמיה נשנית משנה זו (שבת קכג:). מעדותו של ר' עקיבא נשנית משנה זו (פסח' יט.).

— *התפע', נתפ', הִשְׁתַּנָּה, נִשְׁתַּנָּה,—כמו נפעי: וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר, כתב שהוא עשוי להשתנות[1] (ירוש' מגילה א, א).

— *הפע', הִשְׁנָה,—לִמֵּד, עשה שישנה: lehren; enseigner; to teach: תלמיד ששימש את הרב והרב רוצה להשנותו מאיר עיני שניהם ה' וכו' אבל תלמיד ששימש את הרב והרב אינו רוצה להשנותו עשה כלם ה' וכו' (מכילתא יתרו, מא"ש, ס:). אמר לו (ר' לעזר בן ערך לר' יוחנן בן זכאי) ר' השנינו פרק אחד במעשה המרכבה וכו' (ירוש' חגיגה ב א). רש זהו רש בתורה ואיש תככים זה ששונה סדר או שני סדרים. עמד רש עם איש תככים, א"ל השניני פרק אחד והשנהו מאיר עיני שניהם ה' וכו', אמר אותו רש לאותו עשיר השניני פרק אחד ולא השנהו, אמר לו מה אנא בעי וכו' (מד"ר ויקרא לד). אבל התורה אינה כן זה שונה סדר זרעים וזה שינה סדר מועד השנו זה לזה (רשב"ל, תנחומא תרומה ב). — וביחו' מַשְׁנֶה, מורה משנה והלכה: זה רווק הדר במדינה ונותן שכר סופרים

---

[1] [רש"י: משנה זו שנויה במחלוקת וכו'].

---

[1] [מאמר זה, הבא בשנויי נוסח כגון: תורה שעתידה להשתנות, כתב הראוי להשתנות גם במקורות אחרים, עקר פרושו, כפי דברי העורך המפרטים במחקר על 'כתב התורה' (הלמון והספר, ככך א) הוא, בבאור הבטוי משנת תורה: תורה העתידה להיות לשתי תורות. ואך במשך הזמן הבינו זאת כאלו הכונה לשנוי.]

ומשנים (תנחומ׳ ויקרא י). וכך התקינו חכמים שיהיו המשנין יושבין בבקר ובערב (מד״ר שמות מז). ועי׳ מִשְׁנָה עמ׳ 3464.—ובסהמ״א גם במשמ׳ הביא שנית, חזר על: למען הקים לך סימנין כאשר כ־בת דגש הלוי אמת כתב ואמנם וכו׳ בכל המקרא אין מצוי כתב כי אם כתוב וכו׳ ואם תאמר כי הוא טוב בוי״ו תמצא הוי״ו מכפיל בסימנו כי כבר נקדמה ב־הלו״י ולא תוכל להשנותה וכו׳ (תשובות תלמידי מנחם וכו׳, סטרן, 41).

א. **שֵׁנָה**[1], ש״נ, סמ׳ שְׁנַת, כנ׳ שְׁנָתוֹ, שְׁנָתְךָ, ר״ר שֵׁנוֹת, ועי׳ שְׁנָת,—מצב הישן בתנומה, sleep; sommeil; Schlaf: וייקץ יעקב מִשְּׁנָתוֹ (בראשי׳ כח יו). הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה ותדד שְׁנָתִי מעיני (שם לא מ). ויקץ (שמשון) מִשְּׁנָתוֹ (שופטי יו יד ושם שם כ). על זאת הקיצתי ואראה ושְׁנָתִי ערבה לי (ירמי׳ לא כה). ויעירני כאיש אשר יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ (זכרי׳ ד א). אשתוללו אבירי לב נָמוּ שְׁנָתָם (תהל׳ עו ו). אם תשכב לא תפחד ושכבת וערבה שְׁנָתֶךָ (משלי ג כד). כי לא ישנו אם לא ירעו ונגזלה שְׁנָתָם אם לא יכשולו (שם ד יו). אל תתן שֵׁנָה לעיניך ותנומה לעפעפיך (שם ו ד). עד מתי עצל תשכב מתי תקום מִשְּׁנָתֶךָ (שם ו ט). אל תאהב שֵׁנָה פן תורש פקח עיניך שׂבע לחם (שם כ יג). מתוקה שְׁנַת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל (קהלת ה יא). כי גם ביום ובלילה שֵׁנָה בעיניו איננו ראה (שם ח יו). ובשנת שתים למלכות נבכדנצר חלם נבכדנצר חלמות ותתפעם רוחו ושְׁנָתוֹ נהיתה עליו (דני׳ ב א). — ובהשאלה על תנומת המת בשאול או בקברו: וישנו שְׁנַת עולם ולא יקיצו נאם יי׳ (ירמי׳ נא לט, וכעין זה שם פסו׳ נז). ואיש שכב ולא יקום עד בלתי שמים לא יקיצו ולא יעֹרו מִשְּׁנָתָם (איוב יד יב). — ור״ר שֵׁנוֹת במשמ׳ ס״י: מעט שֵׁנוֹת מעט תנומות מעט חבק ידים לשכב (משלי ו; כד לג). — ואמר ב״ס: דאגת מחיה תפריע נומה ומחלי חזק תפריע שנה (ב״ס גני׳ לד ב). — ובתו״מ: ערב יום הכיפורים עם השיכה לא היו מניחים אותו לאכול הרבה, מפני שהמאכל מביא את השינה (יומ׳ א ד). יין ושינה לרשעים הנאה להן והנאה לעולם (סנה׳ ח ה). שינה של שחרית ויין של צהרים ושיחת הילדים וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם (אבות ג י). והתורה נקנית וכו׳ במיעוט שינה במיעוט שיחה במיעוט תענוג וכו׳ (שם ו ה). ארץ מצרים אם אינו עמל בה בפסל ובקורדום ונודד שנת עיניו עליה אין לו בה כלום (ספרי דברים לח). ישן בהן (בתפלין) שינת עראי ואינו ישן בהן שינת קבע (ירוש׳ ברכ׳ ב ג). וכי יש שינה לפני המקום והלא כבר נאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל, ומה ת״ל ויקץ כישן ה׳ אלא כביכול כאלו לפניו שינה בשעה שישראל בצרה ואומות העולם ברווחה (שם מע״ש ה ט). שאין שנתו של בעל מום מחוורת (שם ר״ה א א). שכן אדם משתקע בתוך שנתו (שם סוכ׳ ב ה). מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה (ברכ׳ ג:). וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה (שם ד:). ששה דברים סימן יפה לחולה, אלו הן עטוש זיעה שלשול קרי ושינה וחלום (שם נז:). שינה בעמוד השחר כאסטמא לפרזלא (שם סב:). כדי שישמע כ״ג קול הברה ולא תהא שינה חוטפתו (יומ׳ יט:). אוכלין אכילת עראי חוץ לסוכה ואין ישנים שינת עראי חוץ לסוכה (סוכ׳ כו.). במוסר שינתו לאחרים[1] (שם שם). עשרה קבים שינה ירדו לעולם, תשעה נטלו עבדים ואחד נטלו כל העולם כולו (קידוש׳ מט:). שהיו אונסין את עצמן מן השחוק ומן השיחה ומן השינה (סנה׳ לג:). והנה טוב מאד, והנה טובה שינה, וכי יש שינה טובה מאד אתמהא (ר׳ שמעון בן אלעזר, מד״ר בראשי׳ ט). תחילת מפולת שינה (ר׳ לוי, שם שם מד). שלש תרדימות הן, תרדימת שינה תרדימת נבואה וכו׳ (רבי שם שם). שלש נובלות הן[2] נובלת מיתה

[1] [שֵׁנָא (תהלי קכז ב) ושֵׁנָה (תה׳ ל ה) אינם ענין לכאן, ועי׳ בערכים שֵׁנָא, ב. שֵׁנָה, וכן שְׁנָת. באשור׳ נתפצלה המלה המקבילה לעברית שֵׁנָה לשתים: שִׁתּ במשמ׳ שֵׁנָה, ככעבר׳, ואלו שֻׁתּ במשמ׳ חלום, ולפי זה היו שאמרו למצא משמ׳ שנית זו בכתוב בדני׳ ב א, ואין זה מסתבר.]

[1] [אומר לחברו אם ארדם העירני (רש״י).]

[2] [עי׳ נֹבֶלֶת, עמ׳ 3491.]

ש י נ ה, נוכלת נבואה חלום, ניבלת העוה״ב שבת (ר׳ חנינא בר יצחק, שם שם). עמד מ ש נ ת ו בבוקר (שם דבר׳ ח). שלח עליהם ש י נ ה ערבה שלא יפחדו מחמת המחבל (מדרש שה״ש, גרינהוט, ח ב). לפי ש ש י נ ת העצרת ערבה והלילה קצרה (מד״ר שה״ש, פסעתי את כחכתי). אתה אמרת יש לפני ש י נ ה, חייך שמתוך ש י נ ה אני מתעורר (שם אסתר, ויאמר המן למלך אחשורוש). מה עשה הקב״ה ברא ש י נ ת חיים ואדם שוכב וישן וכו׳ (פדר״א יב). ומה ש י נ ת הלילה אדם שוכב וישן ורוחו שוטטת בכל הארץ וכו׳ (שם לד). י״ב פשוטות וכו׳, יסודן שמיעה וכו׳ הרהור ש י נ ה (יצירה ה). — ובסהמ״א: ש י נ ה בשבת תענוג (ילקוט ראובני, ואתחנן). ושאלו לאבוקרט החסיד מה היא ה ש י נ ה, אמר עסק הכחות אל עמק הנפש להמציא הגוף מרגוע ונופש, ואמר אריסטו, ה ש י נ ה הטבעית רפואת כל חולי, ואמר גלינ׳ס, ה ש י נ ה הטבעית מאמצת הכחות ומחלשת הליחות, ואמר החכם יוחני ה ש י נ ה בעתה מביאה את הגוף לידי בריאות (ר״י זבארה, שעשועים א, דודזון, 8). מי מ ש י נ ת י העירני (שם ג, 29). אתמה לאיש תערב ש נ ת ו ומלאך המות עמו על מטתו (שם ז, 71). לילה נקראת אישון, שבה תהיה ה ש י נ ה (נפס ר״ם הנגיד, ר״י בן נחמיאס, משלי ז ב). שהם דברים המושכין את הלב עד שאינו נחטף ב ש י נ ה (המאירי ליומא פרק א). — ואמר הפיטן: יקץ כישן ועָר כ מ ש נ ה (ר״א קליר, אתית עת דודים, קרוב׳ שבת החדש). — ואמר המשורר: והשקני ביד ש נ ה ערבה עסים פיהו בכסי אחלמה (יוסף בן חסדי, הללרי חן, שעס״ש 28). שכן השקט והשמר ותהיה ש נ ת עינך לעולמים מ ת ו ק ה (יצחק אבן כלבון, כדיבוחק, שם 26׳. והתעוררי מ ש נ ת י כ י והתבונני מקומיכי (ר׳ בחיי בן יוסף, בכבי נפשי, תוכחה בסוף סו״ה). ידידי שאלו אליו ש נ ת י ואולי בחלום אראה ברקיו (רשב״ג, כאין נשאו, ביאליק־רבניצקי א, 84). ובנפול עלי עיני תנומה ותרדמה תעופף ש נ ת עיני ותדד תנומתי (הוא, ידידי שעו, שם שם, 86). יתנודדו כל ש נ ו ת י מעיני במוסתי גם אדדה כל שנותי (ר״י גב׳אלס, ימ:וודו, עולם תמיד ריב).

ב, **שֵׁנָה,** ש״נ, כמו שינים, שֶׁתֶן: זרמתם שֵׁנָה [1]) יהיו בבקר כחציר יחלף (תהלי׳ צ ה).

שֶׁנְהַב, ש״ז, מ״ר שֶׁנְהַבִּים [2]), החמר של שִׁני הפילים ששמש קשוט והנקרא גם שֵׁן בלבד, Elfenbein; ivory; ivoire: אחת לשלש שנים תבוא אני תרשיש נשאת זהב וכסף שֶׁנְהַבִּים וקפים ותכיים (מ״א י כב; דה״ב ט כא). — ובסהמ״א, גם במשמ׳ פיל, Elefant; elephant; éléphant: ויקבץ פורום את חילו וגם אסף ש נ ה ב י ם וחיות רעות ללחום את היונים (יוסיפון פרק יא). ובאו כל החיות מן היער לשתות מים והיה ביניהם עקרבים וכו׳ ונמרים ו ש נ ה ב י ם (יוסיפון גינצבורג, קא.)

שֶׁנְהַבָּה, ש״נ, — נקבת הפיל, פילה: נוסע אחד ספר לי כי ש נ ה ב ה אחת ראתה אחד

---

1) [אין כאן ענין לשנה ותנומה, וכמו כן אין מקום לקריאת השבעים שָׁנָה ולתקונים המסתמכים עליה. אלא זרמתם מורה על זרמת הזרע, כלשון יחזק׳ כג כ: אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם; וכאן רמז למוצא הזרע מטפה סרוחה כבלשון אבות ג א, ואמנם אפשר שיש לחלק את המלים שלא כחלוקת המסרת בקריאה: זְרִמַת מִשָּׁנָה יהיו, כלו׳ זרמתה של שלפוחית השתן יהיו, כשמוש מת׳אנה a) במשמ׳ שלפוחית השתן בערב׳.]

2) [כמ שמ׳ שן־פילים הבינו מלה זו כל התרגומים הקדומים, כגון השבעים: ὀδόντες ἐλεφάντινοι ועוד, והפרשנים המסרתיים; ובמשמ׳ זו אפשר להבין את היסוד הב, הבים, כתמורה עברית של המלה המצרית אֶב, פיל, הבאה בכתיב יֵב, כשם לאי Elephantine, אי הפילים, בכתבות קדומות וביונ׳ Iηβ (עי׳ בהערה עמ׳ 4808 לערך פיל); וכן יתכן שיש להבין את כנויו של גלית הפלשתי, איש הבנים, שהמסרה נקדה אותו איש הבֵּיִם, כאיש פילים במשמ׳ ענק, איש גדול כפילים. ואמנם נזכר לפי ינזן (Gilgamesch 1, 48) באשור׳ שִׁן־א־אַב־בַ במשמ׳ פניני ים, אבל אין זאת אלא קריאה מטעית ואין שִׁן A .AB .BA (כך!) אלא כתיב תמונתי במק׳ שִׁנְ — תְמַת, ז״א שן הים, ואין לו כל עניין לשנהב(ים). במק׳ שנהבים בא באשורי׳ שִׁנְ פִירִי, שן פילים. ועי׳ שֵׁן.]

---

a) مثانة

מגורית בפח יקוש הנזבר וכו' (שמשון צלוך, מצילי עולם ב, מח.).

שַׁנְהֶבֶת, ש"נ, — חלי הפיל, מחלת התעבות העור וגדול הרגלים וכדו', elephantiasis, נוהג בספרות ובדבור.

שָׁנוּי, עי' ג. שָׁנָה.

***שִׁנּוּי**, ש"ז, — מעשה המשנה דבר, חלוף Veränderung; changement, alteration; change, alteration: כל (דבר מציאה) שיש בו שנוי חיב להכריז (ר' יהודה, ב"מ ב א). כל הכלים עולים מידי טמאתן במחשבה, ואינן עולים מידי טמאתן אלא בשנוי מעשה (כלים כה ט). באר אחאב ומערת פמיים כשרה, המים שנשתנו ושנוין מחמת עצמן כשרין (פרה ח יא). מי הצבע פוסלין אותו בשלשה לוגין ואינן פוסלין אותו בשנוי מראה (ר' יוסי, מקו' ז ג). מגיד [שאין שם שאין בו] שינוי (ספרי במדבר מב, יג.). דכולי עלמא מיתת מלח בעיא שנוי (ב"ק יד.). ד' דברים מקרעין גזר דינו של אדם, אלו הן צדקה צעקה שינוי השם ושינוי מעשה וכו' וי"א אף שינוי מקום (ר"ה טז:). מתקיף לה רבי זירא וניקניהו בשינויי השם וכו' א"ר ששת הא מני ב"ש היא דאמרי שינוי במקומו עומד וכו' מאי טעמא דבית שמאי דכתיב גם לרבות שינויהם ובית הלל הם ולא שינוייהם (ב"ק סה:) שינוי מעשה לא קני וכו' שינוי השם כשינוי מעשה וכו' (שם סו:). שינוי וסת תחילת חולי מעים (שמואל, ב"מ' קא.). — ובספה"א: שנתקנו כל ההפוכים והשנויים מפני שהבורא חכם יכול להפכם ולשנותם (ר"י א"ת, או"ד א, לייפציג, כז). אין אצל הבורא לא רצון ולא שנאה וכו' מפני שהם משתנים ואין בידיעת הבורא שנוי (שם, כוזרי א א). הנצחי העומד אשר לא ישתנה בפנים מאפני השנוי לא שנוי עצם וכו' (ר"ם א"ח, מו"נ א יא). אלא בתחלה משתנה לדבר אחר ודבר אחר לדבר אחר וסוף הכל יחזור כל דבר ליסודו בסביבת ותחלת שינוי הוא העפר (מדרש הגדול בראשי' א יע, מרגליות, קמ). אבל תקיעה ותרועה אע"פ שלא הפסיק כלל יצא ששנוי הקול זה הפסקתו (ריטב"א ר"ה, מז:). — ואמר הפיטן: כי לא ישיגך רבוי ושנוי ולא תאר ולא כנוי (רשב"ג, כתר מלכות, אמה אחד). ואת שנוי תבונתו יתן כפרתו (ר"י הלוי, איכבה פקדתי, זמורה ד, 187). מקרה ושנוי אין בך נמצא ולא זמן וערער ולא כל שמצה (שיר היחוד, יום ג). — *ובמשמ' מראה או מצב משנה, בעקר לרעה: אל תראוני שאני משונה ששופתני השמש והיא ששינת דמותי מן ליבון לשינוי (תפסי' דונש על סעדיה, 35). ואמרו שיש לו כח נגד השנוי כ"ם [1] הן שבא מצד אויר והוא הדבר הן ג"ב בגלל המגפה (מלון למח דוד, יקנטין, סו:).

***שִׁנּוּיִי**, ש"ת, — מתיחס אל שִׁנּוּי: ויש שים נמנע אחד שבשום פנים לא יתואר כחו השנויי בו (הגמולי ה:פס, שלשה עניינים נוספים, מז:).

שָׁנוּן, ש"ת, [2], שְׁנוּנִים, — חד וחריף, scharf, spitz; tranchant, aigu; sharp, pointed: אשר חציו שְׁנוּנִים וכל קשתתיו דרכות (ישעי' ה כח). חציך שְׁנוּנִים עמים תחתיך יפלו בלב אויבי המלך (תהי' מה ו). חצי גבור שְׁנוּנִים עם גחלי רתמים (שם קכ ד). — ובתו"מ: אלפי שנאן א"ר אלעזר בן פדת וכולן ירדו שנונין לכלות את שונאיהן של ישראל (פסיק' דר"כ, בחדש השלישי, קח.). ירדו שנונים על העולם להחריבו (פסיק' רב', יי הדברות, קג:, וכעין זה מדרש הגדול דברי' ה ו). — ובספה"א: בקש לה־וג אותי והביא חרב שנונה (מדרש ויושע, ביהמ"ד ילינק א, 42). בא לקרב אל השכל דברים שנונים וחדודים בתורה ובאגדה דברים נחמדים (פנקס ועד ארבע ארצות, היילפרין, 263). למורג חרוץ שנון, מהשבות חרוץ אדם חריף ושנון, ויד חרוצים תעשיר חריפים סוחרים שנונים (רש"י, שמות יא ז). — ואמר הפיטן: רדו מלאכי צבאות שנונים בחרבם (אליר בן ילחק, אדיר ונאה, יוצר לשבת אחר שבועות). — *ובמשמ' חרב שנונה: תשוב לגדן ברק השנון תחזק מגן לגונני בגנון (ר"א קל"ר, אסד מאז, מוסף ר"ה). — ושנונים בפיו, במשמ'

---

1) [בר מינן.]

2) [בעק' ביני פעו' מן שָׁנַן.]

שגורים בפיו: אסדר לך וכו' בפרקים קצרים שתוכל להתרגל בהם לדעתו תמיד שיהיו **שנונים** בפיך (רמח"ל, חוקר ומקבל 23).

א. *__שִׁנּוּן__, ש"ז, — לִמּוּד מַמְשָׁךְ וחוזר לשם שמירה מעלה בזכרון [1]: ד"א ושננתם לבניך אלו **בשִׁינּוּן** ואין קדש לי כל בכור, והיה כי יביאך **בשנון**, שהיה בדין ומה אם ויאמר שאינו בקשירה הרי הוא **בשנון** קדש לי כל בכור והיה כי יביאך שישנן בקשירה אינו דין שישנן **בשנון** תלמוד לומר ושננתם לבניך אלו **בשנון** ואין קדש לי כל בכור והיה כי יביאך **בשנון**, ועדיין אני אומר ויאמר שקדמוה מצות אחרות הרי [הוא] בשנון י' הדברות שלא קדמום מצות אחרות אינו דין שיהו **בשנון** וכו' (ספרי דברים לד, עד.). טעמא דר' שמעון בן יוחאי זהו **שינון** וזה **שינון** ואין מבטלין **שינון** מפני **שינון** (ירוש' ברכ' א ח). אין לך צריך כוונה אלא ג פסוקים הראשונים בלבד ותני כן ושננתם עד כאן לכוונה מיכן ואילך **לשינון** (שם שם ב א). — ובסהמ"א: אחל בשיח ומענים להפגיע תחנונים באמת ובאמונים פני שוכן מעונים לשנן **כשנונים** לנגן בנגונים (מגלת אחימעץ, קלאר, יח). דברים אלה אם ימאסו מלכתבם בסדר **שנוני** (שבתי דונולו, אלוס רב, פתיחה לס' חכמוני). ואנקלס תרגם פתשגן, פתר משנה לשון **שנון** ודבור (רש"י, דבר' יז יח). ויועיל **שנונם** גם לטהרת המחשבות (מעבר יבק, כט). אחר חתימת התלמוד היה **השנון** והפלפול בהלכה הולך ומתדלדל (פינסקר, הקדמ' לקוטי קדמוניות). — ואמר הפיטן: **שנון** שיחות מלכים קדמונים אם יהיה בער בם יעסיקוהו (יוסי בן יוסי, אתה כוננת עולם ברב חסד, עבודה ליוה"כ). קדוש מכל רע ימלט משנני **שינון** תורה (ינאי, למול שלשה דברים, קרובץ שמות, זולתי, לט). ידעו בה הליכות **ושנון** הלכות אלה הנערכות ואלה המתהלכות (ר"א קליר, אלורה ומפרסה, קרוב' פרה). גלותו בדת **שנונים** גזר ראש לארבעה ראשי שנים (שם, ראשון אמלה, מוסף ס' החדש). — *ובמשמ' תהלה ושבח [1], ואמר הפיטן: שלא יכשלו בלשונם ולא ינקשו **בשנונם** ולא יבושו במשענם (הוא עם פיפיות, מוסף ר"ה). שמע סרה הישיהו **שינונם** ממך היסיעו (ינאי, ארץ אשר נאכסה, קרובי' בראש', זולתי, יא). קשב קריאת חינונו רינונו **ושינונו** (הוא, אל תם לאדם פה, קרובי' שמות, שם, קיז). אילי שאננים לחקשיבי **שנונים** (הוא, דודי ירד, קרובי' פסח, שם, רעח). זה שוקד לפלאת בחסדיו שאלת אחד עבדיו שפר אמריו במדיו **שנוניו** מנת מדיו (רסע"ג, אלהים אלי, אזהרות, סדור רסע"ג, קל). תאזין פלל רנון, תחשב שי **שנון** (משלם בר קלונימוס, אטיף אמר, רשות לס' עבודה, מבחר השירה העברית באיטליה, לח). שואגי בקול ערב, יתוד בקר וערב, **שנון** שחורות כעורב, כלם אחוי חרב (הוא, אפיק רנן, יוצר ב' פסח). מן המצר קראתיך **בשנוני**, דלגת קץ והושעת המוני (שמואל כהן, איומתי שמתי ועלזו, יוצר שבת ב' אחר הפסח). — *ובמשמ' חזרה על מעשה מן המעשים, בעקר בלשון הקראים: פרעות שבע על חטאתיכם **בשנון**, ועוד מכה כפלים לבקש תאנון (תפלות עתיקות בתנך, רוזנטאל, מו). אכן בעשיית המילה כיון שאי אפשר לה **שנון** ואם נפלה מן הכופר [2] מה שעשה עשוי (ס' גן עדן, מילה פ"ב, קסא:). ומה שנאמר בפרשת ויקהל הוא **שנון** פרק (שם, ענין השבת פ"ד, כה:). — *ובמשמ' לטישה וחדוד: לא יחרץ כלב לשונו, אומר אני שהוא לשון **שנון**, לא ישנן וכו' (רש"י, שמות יא ז).

ב. *__שִׁנּוּן__, ש"ז, — משחה או אבקה לנקוי השִּׁנַּיִם: יועיל מזה הקובצים הנזכרים והעפצים הצרופים וכו' **ושנונים** קובצים, שמן טוב וכו' ישחק הכל ויעשה מזה **שנון** (קאנון ג ז, יח). **שנון** מנקת השנים ומהדק הלסתית ומטיב ריח הפה (שם, מזכרת הרפואות, כלל ב סג).

א. *__שְׁנוּנִית__, ש"נ, מלה מסֻפקה [3]: המציל מן הגיים מן הדליקה **משנונית** הים

---

1) [המלה נקבעה בתו"מ בשת"פ מן שִׁנֵּן שבמקרא, ועי' ב. שְׁנַן, הערה.]

1) [על־פי הבנה במשמ' זו באדריג ד: **וישננו** ויקלסו לכלה. ועין בערך שנן, פעי, הערות.]

2) [כלו' אם נעשתה המילה ע"י אדם כופר, שאינו מאמין.]

3) [רגילים לפרש המלה כלשון שן סלע שבים

משלולית הנהר הרי אלו שלו (ירוש׳ ב״ק ז ג).

ב. שְׁנוּנִית, ש״נ. — עשב בשם ותבלין, Sisen [1]) Amomum: מוסיף עליהן האורז וגרים של טפיח בזמן שהן קלופין החבלין והשנונית חבור בטבול יום ואין צריך לומר בכל הטמאות, רבן שמעון בן גמליאל היה אומר וכו׳ בבכרות של נחתום אינו טמא אלא הקצה והשים והשנונית בלבד (תוספת׳ טבול יום א ג).

שִׁנּוּס, ש״ז, — פ״ה מן שִׁנֵּס, חגירת מתנים. ואמר הפיטן: טכסיסי חפה וברית נועד יהרגהו קוסטינר, טהורים נוסדו בהתאסף עם בשנוס להסתנר (אודך כי, יוצר לשבת ב׳ דחנכה). יפה וברה כרדה לגיא פתרוסים, יהיר חסר לב הכביד עול בשנוסים (יפה וברה, יוצר לשבת חוה״מ סוכות).

שִׁנּוּק, ש״ז, — מעשה המשנק וחונק: וי״ם בנוע׳ לשין שנוק וצער כמו וינער יי׳ (אוצר מספט לאיוב לו יד).

שִׁנּוּקָה, ש״נ, — כמו שִׁנּוּק: בשינוקה והכפיה והשתוק (קאנון ד א ג).

שָׁנִי, ש״ז, סמ׳ שְׁנִי, מ״ר שָׁנִים [2]), — א) צבע אדום המופק מקני הביצים של כנימת מגן coccus ilicis Linn., Karmesinfarbe; cramoisi; crimson את תקות חוט הַשָּׁנִי הזה תקשרי בחלון אשר הורדתנו בו (יהוש׳ ב יח). כחוט הַשָּׁנִי שפתותיך ומדברך נאוה (שה״ש ד ג). אם יהיו חטאיכם כַּשָּׁנִים [1]) כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו (ישעי׳ א יח). — ובצרוף המלא, תולעת שני: ופרשו עליהם בגד תולעת שָׁנִי (במדי׳ ד ח). — ב) דבר הצבוע בצבע זה: ותקח המילדת ותקשר על ידו שָׁנִי לאמר זה יצא ראשנה (ברא׳ לח כח). בנות ישראל אל שאול בכינה המלבשכם שָׁנִי עם עדנים המעלה עדי זהב על לבושכן (ש״ב א כד). ואתי (את קרי) שדוד מה תעשי כי תלבשי שָׁנִי כי תעדי עדי זהב (ירמי׳ ד ל). — ובצרוף המלא, שני תולעת: את הצפר החיה יקח אתה ואת עץ הארז ואת שְׁנִי התולעת ואת האזב (ויקר׳ יד ו). — ועפ״ז צרוף זה בסדר הפוך, תולעת שני: ותכלת וארגמן ותולעת שָׁנִי ושש ועזים (שמות כה ד). והם יקחו את הזהב ואת התכלת ואת הארגמן ואת תולעת הַשָּׁנִי ואת השש (שם כח ה [2]). ובתו״ם: אמר להן עץ ארז זה עץ ארז זה, אזוב זה אזוב זה, שני תולעת זה שני תולעת זה (פרה ג י). מה שני תולעת דבר שיש בו רוח חיים אף כל דבר שיש בו רוח חיים (ירוש׳ כלאים א ט). חזר לאחוריו וראה גדוד שהם לובשים לבושים לא אדום ולא ירוק, אמר לו זו היא תולעת שני [3]) (פסיק׳ רבת׳, מתן תורה, לח:). — ואמר המשורר: לקצף נצנים, שחורות ולבנים, וציצים כשנים, בראשי האמירים (דונש, דעה לבי, תשובות על מנחם). לא יאדימו פניהם כי אם צבעים בשני (רסב״ג, נמצא בקרא׳, ב׳אליק-רבניקי א, 5). הנם רקמות תעשי להם ותיתפי ולשוא תלבשי שניך (רמב״ע, הבל חני, ברודי, קנא). יתרון שפת שני ואמרי שפר (ר״י הלוי, עפרי לבי, זמורה ב, 51). צופי וייני מבין שתי שפתות שני (הנ״ל, מי יתנני, שם ג, 193).

או כמקום שהים חוזר לאחוריו כמה פרסאות פעמים ביום ובא ויש טף מה שמוצא והולך׳ (לשון פני משה). אבל בירוש׳ שקלים ז הנוסחה: משונת הים ומשונת הנהר, ובתוספת׳ ב״מ ב ב בדפוסים: משוניתו של ים ומשוניתו של נהר, ובהוצ׳ צוק״מ: משלוליתו של ים ומשלוליתו של נהר (במק׳ זה בבבלי ב״מ כא: מזוטו של ים וכו׳), ועל כל פנים נראה שבאת כאן אותה מלה לגבי ים ונהר, וצ״ע.]

1) [כך לפי לֶו, Flora IV, 74 וע׳ ד.]

2) [גם באשיר׳ שְׁנִית במשמ׳ אריג צבוע וסגון, ואפש׳ שהמלה שאולה אף מלשון לא שמית.]

1) [במגלת ישע׳ א מן המדבר: כשני.]

2) [במשלי לא כא כתוב: לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבוש שָׁנִים: אך אין שָׁנִי(ם) ענין לחמום, אבל גם גרסת השבעים (δισσάς) שְׁנַיִם (במשלי ספ׳ כג) אינה מסתברת, ולמעשה שיכת המלה באמת לפסוק הבא, בקרוב בקריאה: מרבדים עשתה לה שָׁנִים, (שש) וארגמן לבושה. ואפשר שהמלה שש שיכת לפס׳ כא.]

3) [מלי הפסיקתא משמע ש„שני" נוטה יותר לכחול („ירוק") מאשר ארגמן, ולפי תרגומנו אינו כן.]

תחת שפת שני כמו תקוה (הוא, אל בחלום, סס סס, 330). פתחה לשורר שפת שני (הוא, בגלת כספים, סס סס, 341). יין אחבים ויין שפת שני (הוא, יין אהבים, סס סס, 372).

*שִׁנִּי, ת״ז, — השיך לשִׁנַּיִם: הרפואות השיניות (קאנון ג ז, סיכום, ב). וכל רפואה שיניות (סס).

א. שֵׁנִי[1], נקי שֵׁנִית, מ״ר שְׁנִיִּים, שם מספר סדורי מן שְׁנַיִם, zweiter; second(e): ויהי ערב ויהי בקר יום שֵׁנִי (בראשי א ח). שם האחד פישון וכו׳ ושם הנהר הַשֵּׁנִי גיחון (סס ב יא-יג). שם האחת עדה ושם הַשֵּׁנִית צִלָּה (סס ד יט). ותהר עוד ותלד בלהה שפחת רחל בן שֵׁנִי ליעקב (סס ל ז). ויצו גם את הַשֵּׁנִי גם את השלישי גם את כל ההלכים אחרי העדרים וכו׳ (סס לב כ). ואת שם הַשֵּׁנִי קרא אפרים (סס מא נב). ויבאו אליו בשנה הַשֵּׁנִית (סס מז יח). ויצא הגורל הַשֵּׁנִי לשמעון (יהושע יט א). וישאו להם נשים מאביות שם האחת ערפה ושם הַשֵּׁנִית רות (רות א ד). יש אחד ואין שֵׁנִי גם בן ואח אין לו (קהלת ד ח). כי אם יפלו האחד יקים את חברו ואילו האחד שיפל ואין שֵׁנִי להקימו (סס סס י). — ובמנית ימים וחדשים ושנים בתוך מספר מסים או בקביעת תאריך: וידבר יי׳ אל משה במדבר סיני באהל מועד באחד לחדש הַשֵּׁנִי בשנה הַשֵּׁנִית לצאתם ממצרים לאמר (במדבר א א). בשנה הַשֵּׁנִית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון (סס ט א). ויהי בשנה הַשֵּׁנִית בחדש הַשֵּׁנִי בעשרים בחדש (סס י יא). — ובקצור בַּשֵּׁנִי, במשמ׳ ביום השני: ויחל לבנות בחדש השני בַּשֵּׁנִי בשנת ארבע למלכותו[2] (דה״ב ג ב). —

1) [מן שְׁנַיִם, עי׳ שם. ביתר השפות משמשים משקלים אחרים כגון באשור׳ שַׁנּוּ, ארמ׳ תִּנְיָנָא, ערב׳ ת׳אני a).]

2) [במק׳ זה במ״א ו א כו: בשנה הרביעית בחדש זִו הוא החדש השני למלך שלמה. והמפרשים מתקשים בהבנת המלה בשני, עי׳ רש״י, רד״ק ועוד, ובשבעים אין המלה.]

ثانى

ושֵׁנִית כתה״פ, במשמ׳ בפעם השנית: ויקרא מלאך יי׳ אל אברהם שֵׁנִית מן השמים (בראשי כב טו). ויישן ויחלם שֵׁנִית (סס מא ה). והסגירו הכהן שבעת ימים שֵׁנִית (ויקרא יג ה, ועוד) וראה הכהן אתו ביום השביעי שֵׁנִית וכו׳ ונראה שֵׁנִית אל הכהן (סס סס ו-ז). ותקעתם תרועה שֵׁנִית (במדבר י ו). בעת ההיא אמר יי׳ אל יהושע עשה לך חרבות צרים ושוב מל את בני ישראל שֵׁנִית (יהושע ה ב). וירא יי׳ אל שלמה שֵׁנִית (מ״א ט ב). והיה ביום ההוא יוסיף אדני שֵׁנִית ידו לקנות את שאר עמו (ישעי׳ יא יא). ויהי דבר יי׳ אלי שֵׁנִית (ירמי׳ א יג, ועוד). ובהקבץ בתולות שֵׁנִית ומרדכי ישב בשער המלך (אסתר ב יט).[1] — והשנית, במשמ׳ הדבר השני: וְהַשֵּׁנִית למי אני אעבד (ש״ב טז יט). — ובמשמ׳ שני בדרגה, בגבה וכד׳, ופתח התבה בצדה תשים תחתים שְׁנִיִּם ושלשים תעשה (בראשי ו טז). כל הפקדים למחנה ראובן מאת אלף ואחד וחמשים אלף וכו׳ ושְׁנִיִּם יסעו (במד׳ ב טז). — ואמר ב״ס: וישנו ונפל שֵׁנִית (ב״ס גני׳ כ כא). — ובתו״מ: השותפין שתרמו זה אחר זה וכו׳ אם תרם הראשון כשעור אין תרומת השני תרומה (ר״י, תרומ׳ ג ג). ישב האחד על הפתח ולא כלאהו ישב השני ומלאהו, השני חייב וכו׳ (שבת יג ז). ועולה לראש ההר ומצית בהן את האור וכו׳ עד שהוא רואה את חברו שהוא עושה כן בראש ההר השני (ר״ה ב ג). המוכר עבדו בחוצה לארץ יצא בן חורין וצריך גט שיחרור מרבו שיני (תוספת׳ ע״ז ד יח). — ונקב׳ שְׁנִיָּה[2]: אלו הן בין הפרקים בין ברכה ראשונה לשניה, בין שניה לשמע (ברכ׳ ב ב). שלשה אחים שנים מהם נשואים שתי אחיות וכו׳ הראשונה יוצאה משום אחות אשה ושניה משום צרתה (יבמ׳ ג ו). פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת עשתה לי פולין ביום ראשון אכלתים ולא שיירתי מהן כלום, שנייה

1) [לדעת אחדים בא שֵׁנִי במק׳ שֵׁנִית באסת, ב יד: בערב היא באה ובבקר היא שבה אל בית הנשים שֵׁנִי (עי׳ על כך פינסקר, מבוא אל הנקוד האשורי, עמ׳ 45).]

2) [הצורה המקראית שֵׁנִית איננה בתו״מ. ואמנם בדפוסי המשנה כלים יד ז: חזר והזה עליהן שנית בו ביום, אבל במדב״מ: שנייה, וכך נכון.]

לא שיורתי מהן כלום ביום שלישי הקדיחתן במלח וכו' (ר' יהושע בן חנניה, ערלה' ג ג:). — ומ"ר שְׁנִיִּם, *שְׁנִיּוֹת: הפריש בכוריו, נבזזו נמיקו נגנבו נאבדו או שנטמאו מביא אחרים תחתיהם ואינו קורא, והשניים אינם חייבין עליהם חומש (בכורים ב ח). שלש תעניות הראשונות אנשי משמר מתענין ולא משלימין וכו' ש"ש שניות אנשי משמר מתענין ומשלימין (תענ' ב ו). שאלו תחת לראשי אלו לוחות הראשונים, וסימנו תחבקני אלו לוחות השניים (מד"ר שה"ש ב, ששחזו)). באותה שעה נתרצה הקב"ה לישראל ואמר למשה לפסול לוחות שניות (סדר עולם רבה ו, רענין טו.). — ושְׁנִיָּה, תה"פ כמו שֵׁנִית, במשמ' בפעם השניה: הלוקח מן הסילון וחזר ולקח ממנו שניה (דמאי ה ו). זמן עצי כהנים והעם תשעה וכו' בחמשה באב בני פרעוש בן יהודה וכו' באחד בטבת שָׁבוּ בני פרעוש שניה (תענ' ד ה). ובשניה במשמ' זו: תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים (ר"ה ד ט). בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשניה (תענ' ד ו). כשחרב בית המקדש בשניה רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין (ב"ב ס:). — ובשמושים נוספים כגון יש לו שני (שיבוא במקומו): כל הכלים שהיו במקדש יש להם שניים ושלישים שאם נטמאו הראשונים יביאו שניים תחתיהן (חגיגה ג ח). — ושני לפלוני, שני לדבר: הראשונים היו נשיאים ושניים להם אבות בית דין (חגיגה ב ב). ואיזהו מובחר, מכמס ומזוניחה אלפא לסלת, שניה להם חפרים בבקעה (מנחו' ח א). תקועה אלפא לשמן, אבא שאול אומר שניה לה רגב בעבר הירדן (שם ח ג). קרותים והטולים אלפא ליין, שניה להן בית ריסה ובית לבן בהר וכו' (שם ח ו). שבעה שערים היו בעזרה שלשה בצפון ושלשה בדרום ואחד במזרח, שבדרום שער הדלק, שני לו שער הבכורות וכו' (מדות א ד). ושבצפון שער הנצוץ וכו' שני לו שער הקרבן (שם א ה). הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה, רובו מן הדרום, שני לו מן המזרח (שם ב א). בהרת עזה כשלג שניה לה כסיד ההיכל, והשאת כקרום ביצה, שניה לה כצמר לבן, ד"ר מאיר, וחכ"א השאת כצמר לבן, שניה לה כקרום ביצה (נגע' א א). — ויום שני בשבוע, בשבת, ובקצור שני: בשני מטין עם חשיכה, ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת (תענ' א ו). אין גוזרין תענית על הצבור בתחלת בחמישי וכו' אלא שלש תעניות הראשונות שני וחמישי ושני, ושלש תעניות שניות חמישי שני וחמישי (שם ב ט). — ואנשי המעמד היו מתענין ארבעה ימים בשבוע מיום שני ע־ יום חמישי וכו' ביום הראשון בראשית ויהי רקיע יהי רקיע ויקוו המים (שם ד ג). חל להיות יום ארבעה עש־ בשני, כפרים ועירות גדולות קורין בו ביום וכו' א"ר יהודה אימתי מקום שנכנסין בשני ובחמישי אבל מקום שאין נכנסין לא בשני ולא בחמישי אין קורין אותה אלא בזמנה (מגילה א ג—ג). בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין כסדרן וכו' (שם ג ו). בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין שלשה (שם ד א). שפעמים בשבת בתי דינין יושבין בעירות ביום השני וביום החמישי (כתוב' א א). ביום הראשון היו אומרים וכו' בשני היו אומרים גדול ה' ומהלל מאד וכו' (תמיד ז ד). אין רואין את הנגעים בתחלה באחר השבת ששבוע שלו חל להיות בשבת ולא בשני ששבוע שני שלו חל להיות בשבת (נגע' א ד). — ויום טוב שני של ראש השנה: ראש השנה שהיה ירא שמא תתעבר מערב אדם שני עירובין ואומר עירובי בראשון למזרח ובשני למערב וכו' מתנה אדם על הכלכלה ביום טוב ראשון ואוכלה בשני, וכן ביצה שנולדה בראשון תאכל בשני (ר' יהודה, ערוב' ג ז—ח). וגם לגבי רגלים: מת ביום טוב ראשון יתעסקו בו עממים, מת בי"ט שני יתעסקו בו ישראל ואפי' בשני ימים טובים של ראש השנה (רבא, בילה ו.). יום טוב שני[1] לגבי מת כחול שויוה רבנן (שם שם). — ופסח שני, פסח שנעשה במועד שני, בחדש איר: שכח רבו מה אמר לו שניהם יצאו לבית השריפה, ופטורין מלעשות פסח שני (פסח' ח ג). וע' פֶּסַח. — ומעשר שני ובקצור שני, מעשר שהפרש בשנים מסימות אחרי תרומה גדולה ומעשר ראשון ונאכל בירושלים: אבל דמאי ומעשר ראשון שנטלה

[1]) הצרוף יום טוב שני של גליות אינו כך בתו"מ, ואמנם נמצא: שני ימים טובים של גליות, ועי' שְׁנַיִם.]

תרומתו ומעשר שני והקדש שנפדו (ברכ' ז א). אלא יקדמו הבכורים שהן בכורים לכל, ותרומה לראשון שהיא ראשית ומעשר ראשון לשני (תרומ' ג ז). ועי' מַעֲשֵׂר. — ובית שני, וכן מקדש שני, בית המקדש השני, שנבנה אחרי גלות בבל: מלמד שהראהו הקב"ה לדוד חורבן בית ראשון וחורבן בית שני (רב יהודה בשם רב, גטין נז:). אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה וכו' מפני מה חרב (יומא ט:). — ואדר שני, חדש אדר נוסף שבשנה מעֻברת: קראו את המגלה באדר הראשון ונתעברה השנה, קורין אותה באדר השני, אין בין אדר הראשון לאדר השני אלא קריאת המגלה ומתנות לאביונים (מגילה א ד). ועי' אֲדָר. — ושני לטֻמאה וכקצור שֵׁנִי, שנטמא במגע בראשון לטמאה: ר' אליעזר אומר האוכל אוכל ראשון, אוכל שני שני, איכל שלישי שלישי, ר' יהושע אומר האוכל אוכל ראשון ואוכל שני שני, שלישי שני לקדש ולא שני לתרומה (טהר' ב ב). הראשון שבחולין טמא ומטמא, השני פוסל ולא מטמא (שם שם ג). כל הפוסל את התרומה מטמא את הידים להיות שניות (ידים ג ב). והבשר אשר יגע, זה שני שנגע בראשון, בכל טמא, זה שלישי שנגע בשני וכו' (ר' יוסי, ירוש' סוטה ה ד). והבשר אשר יגע בכל טמא, זה ראשון שנגע בכל טמא, לא יאכל, לרבות את השני (ר' ישמעאל, שם שם, וכן שם חגיגה ג ב). מכדי בשר שנטמא בוולד הטומאה מאי הוי שני, כי שרף ליה בהדי בשר שנטמא בוולד הטומאה מאי הוי שני, שני ושני הוא, מאי מוסיף לו טומאה על טומאתו איכא (פסחי' יד.). ועי' טָמֵא, טֻמְאָה. — ושניה כדרגה שניה באסורי עריות: איסור מצוה שניות מדברי סופרים, איסור קדושה אלמנת לכ"ג וכו' (יבמ' ב ד). רבי יוסי בשם רבי אבהו שאל לרבי יוחנן הדא אמר שניות אין להן הפסק, א"ל וכי שנייה לשניות שנינו לא שנייה לדברי תורה (ירוש' שם). מה הם שניות אם אמו ואם אביו ואשת אבי אביו וכו' (יבמות כא.). — ושני במשמ' נגד המרחק שתי דרגות בקרבה המשפחתית: אחי אבא לא יעיד לי הוא ובנו וחתנו, אף אני לא אעיד לו אני ובני וחתני, ואמאי הו"ל שלישי בראשון ואנן שני בשני תנן, שני בראשון תנן, שלישי בראשון לא תנן (רב, סנה' כח.) — ובספה"א: אע"ג דליל י"ט שני הוא ממתין בכדי שיעשו ומותרין (רש"י, ביצה כד:). עם זה בין מן האם בין מן האב הרי הן ראשון בראשון ובניהם זה עם זה שני בשני (רמב"ם, עדות יג ג). והחכם אומר ההרגל מטבע שני (רש"ט פלקירא, ס' המעלות 69). ואיזה הוא ציץ המעכב, זה עור הערלה וכו' אם חופה חוזר ומל שנייה (מדרש הגדול, בראשי' יז יג, מרגליות, רעה). ובעון שנאת חנם חרבה ירושלם בשנייה (מנוה"מ לר"י אלנקאוה ד, 302). ואמ' החכם לעולם לא חרפני אדם יותר מפעם אחת כי בפעם הראשונה אסבול חרפתי ולא יחרפני שנייה (שם שם, 321). תניא מים שלפני המזון רשות של אחר המזון חובה אלא שבראשונים נוטל ומפסיק ובשניים נוטל ואינו מפסיק וכו' על הראשונים נאכל חזיר, השניים יציאת אשה מביתה (שם שם, 581). — °ובמשמ' מלאך, בנגוד לבורא, שהוא ראשון: שאין יציאת הנבואה מן השניים לבד (אמונות רמה ב ו א, שם). —°ובדקדוק: והרבה מן הנפרדות האל השניות רצוני לומר שהם משתי אותות וכו' לא שמשו בהם בכפל (ר"י א"ת, ספ"ש לריב"ג, הקד'). אך ראיתי לשומם כהם שניות לא בגזרה גמורה אך על דרך האפשר (שם שם). כמו וישר אל מלאך שהוא מהפועלים השניים (ראב"ע, שפת יתר, 14). כל הפעלים שניים או שלישים או רביעיים (הוא, לחות, כט.). —°ובהגיון, משפט שניי, משפט שנשואו פעל: כל משפט שיהיה נשואו פעולה או הפעלה ומה שיתחבר עמה נקראהו משפט שניי וכו', דמיון זה אמרנו ראובן עמד או אמרנו ראובן הרג את שמעון, כל אלו נקראים המשפטים השניים, בעבור שהם כלם בלתי צריכים אל דבור שלישי יקשיר בין נשוא ונושאם (מלות ההגיון ג). —°ובתורת הנגינה, שנית, secunda: ואז יערכו הקולות וכו' כמו ט' אל ח' שנית הגדולה (יאוועל, למודי הטבע, עא.). — ואמר המשורר: אשר חלץ עלי פחים ונצל וכו' ויאמר עוד אני נצל שנית (ר"ש הנגיד, בן משלי, אברמסו, 8). וניניו שלשיו כשנייו במעתם מרבים (ר"י הלוי, אהבי נער, זמורה ב, 116).

ב. **שְׁנִי,** [1]) שניי, ס״ז, — כמו שְׁנִיָּה, אחד מששים בדקה א׳ במעלה, second(e) ; Sekunde : וכל חיל וחיל נחלק לס׳ חלקים ונקרא כל חלק רהטון וכו׳ וכל רהט ורהט נחלק לס׳ חלקים, נקרא כל חלק מהם לגיון, וחכמי ישמעאל קורין לו שבר שני וכל א׳ וא׳ מהשניים האלו נחלק לס׳ חלקים שלישיים וכו׳ (ראב״ח, צורת הארץ, ס.). ויהיה לוח הקשת נחלק לג׳ סטרין, מפני שחלקתי החלק האחד לס׳ חלקים שניים, וכל חלק מן החלקים השניים חלקתי לס׳ חלקים שלישיים (הוא, חבור המשיחה והתשברת קיג, סע). וכל אחד ואחד מהרקיעים וכו׳ נחלק כ״כ לש״ס חלקים, וכל אחד מהחלקים האלה וכו׳ נחלק לששים חלקים ונקראין רגעים, וכל רגע מהם לששים רגעי רגעים או לרגעים שניים אם תרצה לומר, וכן השניים לשלישיים וכו׳ (הוא, צורת הארץ, עז). וכל מעלה ששים דקים ראשונים, וכל ראשון ששים שניים (ראב״ע, ראשית חכמה א). שהשעה האחת על דרך משל ששים דקים, והדק ששים שניים, והשני ששים שלישיים (ר״י א״ת, מו״כ א עג, ההקדמה הג׳).

שְׁנָיוּת, ס״ז, — תכונת הדבר השונה מחברו, נוהג בספרות ובדבור.

שְׁנִיָּה, ס״נ, — אחד מששים בדקה או במעלה, second(e) ; Sekunde : הגלגל מחולק בש״ס מעלות, כל מזל ומזל שלשים מעלות וכו׳ וכל מעלה ומעלה ס׳ חלקים, וכל חלק וחלק ס׳ שניות, וכל שניה ושניה ששים שלישיות (רמב״ם, קדוש החדש יא ז). תקבץ כל מין עם מינו השניות עם השניות והחלקים עם החלקים וכו׳ וכל זמן שיתקבץ מן השניות ס׳ תשים חלק אחד ותוסיף על החלקים (שם יא י). ונקודה זו היא הנקראת גבה השמש מהלכו בכל עשרה ימים שניה אחת וחצי שניה (שם יב ב). מהלך השמש מקבוץ לקבוץ כ״ט מעלות ו׳ רגעים ל״א שניות (אהרן הקראי, גן עדן, קדה״ח ג, ד.).

שְׁנִיּוּת, ס״נ, תכונת הדבר הבא בשנים או שתים dualism(e) ; Zweiheit : וכן מצות שמע ישראל שצוה אותנו בה להאמין היחוד, ובמצות לא יהיה לך אלהים אחרים צוה אותנו להרחיק אמונת השניות ממנו יתברך (ר״י א״ת, רוח חן ו). כי המחויב המציאות אי אפשר בו השניות כלל (ר״ש א״ת, מו״נ ב א, עיון פלוסי). ואע״פ שהנותן אותם אמצעיים כונתו שהממשלה לו לבדו יתעלה אף על פי כן אסור לפי שבדרך זה תפול התעיה ויכשל בו הוא או אחר להאמין השניות (ר״י אנטולי, מלמד התלמידים, יתרו סז:). כי הגוף מחייב המספר, בעבור שכל גוף יש בו שניות או מצד חלקו או מצד הרכבתו, אם כן הוא בעל שני ענינים וכו׳ (הגמולי הנפש לז). וישיג השמות והפעלים הזכרות והנקבות והאחדות והשניות והקבוץ (רס״ע פלקירא, ראשית חכמה, כד). וכדי שלא ידומה בוה שום שניות חלילה אמר במתן תורה ופתח באנכי ה׳ אלהיך (ר״י אלבו, העקרים א יא). ואם היו דומים מכל אופן לא היו אם כן שנים אבל אחד ובטל הרבוי והשניות (ר״י אברבנאל, מפעלות אלהים ב ד). — ובמספר הדקדוקי: והמפרשים אמרו כלם על זה המזמור אמר מעשי ואם כן הוא הוציאו בלשון שניות לרמוז בו על שני פנים (ר״י אנטולי, מלמד התלמידים, חיי שרה יט ב).

שְׁנָיִי, עי׳ א. שֵׁנִי.

שְׁנַיִם, [1]) שְׁנַיִם, שם מספר לזכר, סמי׳ שְׁנֵי, שְׁנֵים [2]), ככ׳ שְׁנֵינוּ, שְׁנֵיכֶם, שְׁנֵיהֶם, נקי׳ שְׁתַּיִם [3]), שְׁתַּיִם,

---

[1]) [בעקר, כמובן, אך שמוש מיֻחד של א. שֵׁנִי.]

[1]) [גם בכנענ׳ שנם, אשנם, אשור׳ שְׁנָ, אוגרית, תין (וגם ת׳נם במשמ׳ פעמים), ערב׳ אתְ׳נַאנ a) (בלשון הדבור תְּנֵין), ערב׳ דרומ׳ תני, ארמ׳ תְּרֵין (במקום תְּנֵין). בכוש׳ בא משרש זה סַנִית, סַנִית יום שני, ליל שני, וכן סַנוּי במשמ׳ יומים, יום שני.]

[2]) [רק בצרוף שנים עשר, שנים העשר, השנים עשר, ועי׳ בדגמאות לקמן.]

[3]) [כן באשור׳ שִׁתָּ (ו־שִׁתֵּין במשמ׳ פעמַיִם), אוגרית׳ ת׳ת, ארמ׳ תרתי(ן), ערב׳ אתְ׳נַתַאנ b) (בדבור: תִּנְתֵין). ומדקדקים עברים בימי הבינים גזרו אף עַשְׁתֵּי מן שְׁתַּיִם, ואין זה נכון, ועי׳ עַשְׁתֵּי. ואכן מבטא הצורה שתים היה צריך להיות שְׁתַּיִם (כמק׳ שְׁנְתַּיִם) וכן מבטא השומרונים שְׁתַּיִם, ומבטא זה שבנקודנו משפע הוא

a) اثنان   b) اثنتان

סמ' שְׁתֵּי, שְׁתַּיִם, שְׁתֵּי[1]), כנ' שְׁתֵּיהֶם, שְׁתֵּיהֶן,— מִסְפָּר אחד ועוד אחד, zwei; deux; two, עם שם נִידע או בלתי מידע, שני אנשים, שני המאורות, שני אחיו וכדו': ויעש אלהים את שְׁנֵי המארת הגדלם (בראשי' א טז). ויקח לו למך שְׁתֵּי נשים (שם ד יט). ויגד לִשְׁנֵי אחיו בחוץ (שם ט כב). וליוסף ילד שְׁנֵי בנים (שם מא נ). ולקחו מן הדם ונתנו על שְׁתֵּי המזוזת (שמות יב ז). ואנקמה נקם אחת מִשְּׁתֵי[1]) עיני מפלשתים (שפטי' טז כח). וילפת שמשון את שְׁנֵי עמודי התוך וכו' אחד בימינו ואחד בשמאלו (שם שם כט). וילך הוא וּשְׁנֵי אנשים עמו (ש"א כח ח). ותבאנה לך שְׁתֵּי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמן (ישעי' מז ט). — ועם כנוי דבוק, שְׁנֵיהֶם, שְׁתֵּיהֶם, שְׁתֵּיהֶן: ויהיו שְׁנֵיהֶם ערומים האדם ואשתו (בראשי' ב כה). ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שְׁנֵיהֶם (שם ט כג). ותהיין גם שְׁתֵּיהֶן לו לנשים (ש"א כה מג). דרך אחד לִשְׁתֵּיהֶן (יחזק' כג יג). וימתו גם שְׁנֵיהֶם מחלון וכליון (רות א ה). ותלכנה שְׁתֵּיהֶם עד בואנה בית לחם (שם שם יט). כרחל וכלאה אשר בנו שְׁתֵּיהֶם את בית ישראל (שם ד יא). ויתלו שְׁנֵיהֶם על עץ (אסתי' ב כג). — וּשְׁנַיִם, שְׁתַּיִם עם שם־עצם: על פי שְׁנַיִם[1]) עדים או שלשה עדים יומת המת (דבר' יז ו). וְלִשְׁנַיִם האנשים המרגלים את הארץ אמר יהושע (יהושע ו כב). אז תבאנה שְׁתַּיִם נשים זנות אל המלך (מ"א ג טז). והנני מקששת שְׁנַיִם עצים (שם יז יב). ותצאנה שְׁתַּיִם דבים (מ"ב ב כד). — ושם המספר אחר השם המנוי: לקח פר אחד בן בקר ואילם שְׁנַיִם תמימם (שמות כט א). ופר בן בקר אחד ואילם שְׁנָיִם (ויקר' כג יח). ולזבח השלמים בקר שְׁנַיִם (במדי' ז יז). עמדים שְׁנַיִם וגלת הכתרת אשר על ראש העמודים שְׁתַּיִם והשבכות שְׁתַּיִם (מ"א ז מא). ויעש בבית קדש הקדשים כרובים שְׁנַיִם מעשה צעצעים (דה"ב ג י). — ועם השם המנוי בלשון יחיד: ובני יוסף אשר ילד לו במצרים נפש שְׁנָיִם (בראשי' מו כז). לקטו לחם משנה שְׁנֵי העמר לאחד (שמות טז כב).—פִּי שְׁנַיִם, במשמ' שני חלקים: כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שְׁנַיִם בכל אשר ימצא לו (דבר' כא יז). ויאמר אלישע ויהי נא פי שְׁנַיִם ברוחך אלי (מ"ב ב ט). ועי' ב. פה והערה שם. — ובלי שם־עצם, בשמושים תחביריים שונים: אם ימצא הגנב ישלם שְׁנָיִם (שמות כב ו). שְׁתַּיִם הנה קראתיך מי ינוד לך השד והשבר והרעב והחרב מי אנחמך (ישעי' נא יט). הילכו שְׁנַיִם יחדו בלתי אם נועדו (עמוס ג ג). שְׁתַּיִם שאלתי מאתך אל תמנע ממני (משלי ל ז). אך שְׁתַּיִם אל תעש עמדי (איוב יג כ). טובים הַשְּׁנַיִם מן האחד וכו' גם אם ישכבו שְׁנַיִם וחם להם וכו' (קהל' ד ט–יא). — לִשְׁנַיִם, במשמ' לשני חלקים, כרת לשנים, גזר לשנים: גזרו את הילד החי לִשְׁנָיִם (מ"א ג כה). העגל אשר כרתו לִשְׁנַיִם ויעברו בין בתריו (ירמ' לד יח). — בִּשְׁנַיִם, במשמ' שנים יחד: וישאהו במוט בִּשְׁנָיִם (במדי' יג כג). — שְׁנַיִם שְׁנַיִם, במשמ' בזוגות: שְׁנַיִם שְׁנַיִם באו אל נח אל התבה זכר ונקבה (בראשי' ז ט). ויבאו אל נח אל התבה שְׁנַיִם שְׁנַיִם מכל הבשר אשר בו רוח חיים (שם שם טו). — שְׁנַיִם שלושה, במשמ' אחדים, מועטים: ויאמר מי אתי מי וישקיפו אליו שְׁנַיִם שלשה סריסים (מ"ב ט לב). ונשאר בו עללות כנקף זית שְׁנַיִם שלשה גרגרים

ללא ספק מן הארמ' שבבבל, כפי שגם במקום שִׁתָּא (שנקרו שִׁדְּתָא), בעבר' שֵׁשׁ, שִׁשָּׁה, בטאו בסור' (בארמ' בבלית של נוצרים) אֶשְׁתָּא, ובמקום ששים: אֶשְׁתִּין. ומעין זה יש להניח, שבעלי הנקוד הטברני בטאו אֶשְׁתַּיִם, בשוא נח בשי"ן, אלא שלא שנו מן הכתיב המקבל להוסיף א אף בכתב. וכבי"י שונים מנקדת התבה בטעם יתיב ביחזק' מא כד ועוד, כדין תבה שטעמה בהברה הראשונה, כלומר אין השוא של ש שוא נע אלא נח (עי' מנחת שי וגינצבורג). במקום שבא דגש בשין כגון מִשְּׁתֵי עיני (שפטי' טז כח) התיו רפה, ואלו על מִשְּׁתֵּים (יונה ד יא) נאמר במנחת שי: משתים, המ"ם במאריך והשי"ן בשוא נבלע מפני דגשות התי"ו, כ"כ רד"ק בפי' ובמכלול וכו' וכן הוא בכל הספרים המדויקים, ולא כמ"ש בהגהת לוית חן ריש פ' י"ג מהשער הא' שהשי"ן והת' רפויות, ולדברי הראב"ע בס' צחות וכו' הוא בדגש בשין ובתי"ו ועיין מ"ש בשופטים ט"ז וזכריה ד', ע"כ. ועי' גם בדברי Philippi, ZDMG 69, עמ' 602, ובדברי ברט ב Or. Stud. לכבוד נלדקה II עמ' 792.]

1) [עי' בהערה הקודמת.]

1) [במקום אחר (דבר' יט טו): על פי שְׁנֵי עדים.]

בראש אמיר ארבעה חמשה בסעפיה פריה (ישעי' יז ו). — פעם ושתים, במשמ' פעמים אחדות: וילינו הרכלים ומכרי כל ממכר מחוץ לירושלם פעם ושתים (נחמי' יג כ). — אחת ושתים באותה משמ': אחת דבר אלהים שתים[1]) זו שמעתי (תהל' סב יב). כי באחת ידבר אל ובשתים לא ישורנה (איוב לג יד). אחת דברתי ולא אענה ושתים ולא אוסיף (שם מ ה). — ובצרופים, שנים עשר, שתים עשרה, גם כמספר סדורי: שנים עשר נשיאים יו״יד (בראשי' יז כ). ויהיו בני יעקב שנים עשר (שם לה כב). ושם שתים עשרה עינת מים (שמות יח כז). ויקרא יהושע אל שנים העשר איש (יהושע ד ד). ושתים עשרה אבנים הקים יהושע (שם שם ט). והוא חרש שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר (מ״א יט יט). אשר יש בה הרבה משתים[2]) עשרה רבו אדם (יונה ד יא). בני חריף מאה שנים עשר (נחמ' ז כד). השנים עשר לחשביה בניו ואחיו שנים עשר (דה״א כה יט). השנים עשר לשנים עשר החדש חלדי הנטופתי לעתניאל (שם כז יה). ובשתים עשרה שנה החל לטהר את יהודה וירושלם (דה״ב לד ג). — ועם מספר המורה על עשרות, שנים ועשרים, עשרים ושנים וכדו': שנים ועשרים אלף (במדי' ג לט). ויפל בעת ההיא מאפרים ארבעים ושנים אלף (שופטי' יב ו). בשנת חמשים ושתים שנה לעזריה (מ״ב יה כז). — —ואמר בן סירא: לכן גם הם בשנים נאצלו משש מאות אלף רגלי (ב״ס גניי מו ח). —בעל שתים, בעל שני צדדים בנפשו ובלשונו אחת בפה ואחת בלב[3]): אל תקרא בעל שתים ובלשונך אל תרגל רע כי על גנב נבראה בשת חרפה רעהו בעל שתים וכו' שם רע וקלון תוריש חרפה כן איש רע בעל שתים (שם ה יד–ו א). — ובתו״מ[4]):

בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה (ברכ' א ד). הנכנס לכרך מתפלל שתים, אחת בכניסתו ואחת ביציאתו, בן עזאי אומר ארבע, שתים בכניסתו ושתים ביציאתו (שם ט ד). בכל לבבך, בשני יצריך, ביצר טוב וביצר רע (שם שם ה). מי שיש לו מזון שתי סעודות לא יטול מן התמחוי (פאה ח ז). היה אחד עושה ככר דבלה ושנים אין עושין או שנים עושין ואחד אינו עושה אין חורשין להן אלא לצרכן (שבועי' א ד). והעושה שתי בתי נירין והאורג שני חוטים והפוצע שני חוטין וכו' (שבת ז ב). המוצא תפילין מכניסן זוג זוג, רבן גמליאל אומר שנים שנים (עירובי' יא). ואין עושין שורה על הציבור בפחות משנים (סקלי' ה ב). תקע בראשונה ומשך בשניה כשתיים אין בידו אלא אחת (ר״ה ד ט). ואין חותכין את הפתילה לשנים (ביצה ד ד). שנים אוחזין בטלית, זה אומר אני מצאתיה וזה אומר אני מצאתיה (ב״מ א א). היו שנים רוכבין על גבי בהמה וכו' (שם שם ב). ואין עושין עיר הנידחת בספר, ולא שלש, אבל עושין אחת או שתים (סנהד' א ה). אם מתקיימת העדות בשנים למה פרט הכתוב בשלשה, אלא להקיש שלשה לשנים, מה שלשה מזימין את השנים, אף השנים יזומו את השלשה (מכות א ז). שבועות שתים שהן ארבע, ידיעות הטומאה שתים שהן ארבע, יציאות השבת שתים שהן ארבע, מראות נגעים שנים שהם ארבעה (שבוע' א א). והמאהיל על כשני חצאי זתים (עדיי' ג א). יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון (אבות ב ב). שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים (שם ג ג). שנים עשר שבטים מביאים שנים עשר פרים ובע״ז שנים עשר פרים ושנים עשר שעירים (הורי' א ה). העומר היה מנופה בשלש עשרה נפה ושתי הלחם בשתים עשרה (מנח' ו ז). רחל בת שתים ודאי לכהן, מכאן ואילך ספק (בכורות ג א). נולד לו מום בתוך שנתו מותר לקיימו כל שנים עשר חדש (שם ד ב). ושתים עשרה מעלות היו שם (מדות ב ג). יכול שאינו אלא שנים עשר על שנים עשר,

1) [הכונה כאלו נאמר במשפט אחד: אחת ושתים (ואף פעמים שלוש) דבר אלהים ושמעתי, וכן ביתר הדגמאות. ואך בתקבלת החרוז נחלקו הדברים, כאלו דבר אלהים רק פעם אחת והקול נשמע פעמים.]

2) [ש רפה.]

3) [עי' על בטוי זה וכיוצא בו בספר העורך, הלשון והספר, א, בפרק על כתב התורה.]

4) [במהדורות ספרי התו״מ שלפנינו נכתב תכיפות ב' במק' שם המספר, ולא בכל מקום אפשר לעמד על צורת המלה שהשתמשו בה.]

כשהוא אומר אל ארבעת רבעיו מלמד שמן האמצע הוא מודד שתים עשרה אמה לכל רוח (שם ג ח). שני סדרים שחסרו עד שלא הוקטרו בזיכין פסולין (תוספתא מנח׳ ד ח). לא הוחזקה אשת איש אלא בפני שנים, לכשיבואו שנים ויאמרו זהו שקידש וכו׳ (ירוש׳ יבמ׳ יג). שעירים, מיעוט שעירים שנים וכו׳ כבשים, מיעוט כבשים שנים וכו׳ מיע״ט חצ׳צרות שתים, א״כ מה ת״ל שתי, שיהו שתיהן שוות וכו׳ והכתיב ועמדו שני האנשים, מיעוט אנשים שנים וכו׳ (ירוש׳ סנה׳ ד ח). שני ימים טובים של גליות (ב״ל ו). שתים עשרה שעות הוי היום (רב, ע״ז ג:). שנים עשר דברים שאלו אנשי אלכסנדריא את ר׳ יהושע וכו׳ (נדה סט:) — ובספה״א: האריסין, מקבלי השדות לשנים[1] לשליש ולרביע (רמ״י, מו״ק יח:). — *בעלי שְׁנַיִם, מַשְׁנִיִּים, המאמינים בשתי רשויות: וחלילה חלילה מהאמין זה, שזה נמשך לאמונת בעלי השנים, הם המאמינים כי יש שם שני אלוהות אחד טוב ואחד רע (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים, כלבים, קעג:). — *שְׁנֵי הַצֶּלַע, זג צלעות: והמשלשת בד׳ פנים, בשני הצלע[2], בקבע, בעזור, בגג, אלו הן שני צלע זה השני משוכים יטין ויכין וכו׳ והקבע זה ששני צלעים קבועים עליו (משנת המדות ח).

שְׁנִינָה[3], ש״נ, — דברי משל בלעג על אדם: והיית לשמה למשל ולשנינה בכל העמים (דבר׳ כח לז). והיה ישראל למשל ולשנינה בכל העמים (מ״א ט ז). ונתתים לזועה לרעה לכל ממלכות הארץ לחרפה ולמשל לשנינה ולקללה וגו׳ (ירמ׳ כד ט). ואת הבית הזה אשר הקדשתי לשמי אשליך מעל פני ואתננו למשל ולשנינה בכל העמים (דה״ב ז כ). — ואמר המשורר: ישח עמוד התלמוד והבניה נהרסה, והמשנה לשנינה ברגלים נרמסה (ראב״ע, אהה ירד, כהנא א, 142).

1) [כלו׳ לחלק אחד משנים, כלו׳ למחצה.]

2) [עי׳ הערה בעמ׳ 5504.]

3) [רגילים לפרש מהו במשמ׳ דבור שנון וחד, אבל באשורי בא שַׁנִּין בת״ז במשמ׳ נמשל, דומה, ועל כן אפשר כי בא שנינה בעקר במשמ׳ מָשָׁל, וצ״ע.]

*****שְׁנִינוּת**, ש״נ, — חריפות, נוהג בספרות ובדבור.

שניץ, עי׳ שְׁנֶץ.

*****שְׁנִית**, ש״נ, — שן סלע שבים[1]: המהלך בארץ העמים בהרים ובסלעים טמא, בים ובשונית טהור, ואיזוהי שונית, כל מקום שהים עולה בזעפו (אהל׳ יח ו). המציל מן הארי וכו׳ ומשונית הים ומשונית[2] הנהר וכו׳ (ירוש׳ שקלים ז ג). — ובספה״א: ירדו במצולות, וכי יש מצולות שם והלא שונית היא, אלא שנפרץ ים הגדול לתוכו וכו׳ (מדר׳ הגדול שמות טו, הופמ, 158).

שָׁנִית, ש״נ, — מין מחלה מדבקת מצויה ביחוד בין ילדים שסימנה ההיצוני התכסות הגוף בכתמים אדומים, Scharlach; scarlatine; scarlet-fever: (הצפירה שנה ו גליון כג או כד).

שנן[3], מכנו *הִשְׁתּוֹנְנוּת, שֵׁן, שָׁנוּן, שְׁנִינָה; שְׁנִית, שָׁנַן, א. *שָׁנֵן, ב. *שֶׁנֶן, *שְׁנָנָה.

שָׁנַן, שַׁנּוֹתִי, שָׁנְנוּ,—לטש, עשה חד ושנון, schärfen; aiguiser; to sharpen: אם שַׁנּוֹתִי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי (דבר׳ לב מא). — ובהשאלה, שנן את לשונו, דבר מלים עוקצות: אשר שָׁנְנוּ כחרב לשונם דרכו חצם דבר מר (תהל׳ סד ג). שָׁנְנוּ לשונם כמו נחש חמת עכשוב תחת שפתימו סלה (שם קמ ד). ועי׳ שָׁנוּן. — ובתו״מ: אמר הקב״ה

1) [צורה זו, שעל ידה אמנם נוסחאות אחרות לרב כגון אֲשׁוּנִית, עשונית, שנונית, שונת, ואף שלולית (ועי׳ בהערות לצורות אלו), היא כנראה הנכונה, מן שנן, שן, ויש להבדיל שלולית כמלה שונה מזו. וכן בארמ׳ שבתו״מ שוניתא באותה משמ׳.]

2) [כן הגרסה בשרידי ירוש׳ מן הגניזה (גינצברג 139), ובדפוסים נוסחאות אחרות, כגון שנת, שנוה, ועי׳ גם שנונית הערה.]

3) [השרש בא גם ביתר השפות השמיות, ועי׳ שֵׁן הערה.]

אם שונן[1]) אני את חרבי כברק אני מחריב את עולמי (מד"ר דבר' ה). כ"ם אהוזי חרב וכו' שהיו כלן שונין[2]) הלכות כחרב שאם בא מעשה על ידיהם לא תהא הלכה קוהא להם (כ"מ, מד"ר סה"ס, הנה מטתו).—ואמר הפיטן: דודר זורעים עם קוצים, השוננים לשונם כחצים (ר"ח קליר, תהו, קרוב' ח דשבועות). — ואמר המשורר: ובה יועיל לאיש אשר במעשיו מתבונן וברק מחשבותיו שונן (רמ"ע פלקירא, ספר המעלות, 6).

— פע', שִׁנֵּן, וְשִׁנַּנְתָּם, — שנן דברים לפלוני, עשה אותם רגילים בפיו ובשניו, לִמֵּד אותם[3]): והיו הדברים וכו' על לבבך, וְשִׁנַּנְתָּם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך (דבר' ו ו–ז).— ובמגלות ממדבר יהודה: תורתכה אשר שננתה בלבבי (מגי' גנז', קוקניק ב, מד). — ובתוס': כבר אני סמוך למיתה, מי ששמע פסוק אחד ושכחו יבא וישננו, מי ששנה פרשה אחת ושכחה יביא וישננה (ספרי דבר' ד, קו:). לא מסתבר' בתפילה שיהא כל אחד ואחד משנן בפיו (ר' יוסי ור' יודה בן פזי, ירוש' ברכ' ג ג). ולרבי יוסי הגלילי (קרא) מלקט יפה בלא גסות הרוח שאחז בה מדת הכמים מהר סיני והיה משנן בה כל חכמי ישראל (אדר"נ סכטר, לד:). אין משמעין עליו (על הגוסס) ואין משננין[4]) עליו את מעשיו, רבי יהודה אומר אם חכם הוא משננין עליו את מעשיו (שמח' א ו). — ובמשמ' לטש, כמו קל: אמר הקב"ה אם משנן אני את מדת הדין ברק אחד

1) [אמנם כתוב בהמשך לכך שם: אמר הקב"ה אם משנן אני את מדת הדין ברק אחד וכו', אבל נראה שהעקר שונן, כבמאמר הראשון, בלשון הכתוב: אם שנותי, כבנין קל.]

2) [כנראה במק' שוננין, ועי' גם פִּע'.]

3) [יש גוזרים משמ' זו מן שנן כלשון חדות וחרפה, ואין זה מסתבר ביותר: ובערב' בא שֻׁנָּה a) במשמ' מסרת הדת, אולי כמונח שנלמד מיהודי ערב. ואפשר, כנאמר לעיל בהגדרת המשג, שעקר משמ' הפעל: נתן לשִׁנַּיִם לגרס, כפעל נִגּוּר במשמ' זו מן השם שֵׁן.]

4) [אולי במשמ' משבחים, ועי' בהמשך.]

a) سُنَّة

אני מוציא ומחריב את עולמי (מד"ר דבר' ה).—ובצרוף שתי ההוראות יחד: כלם אחוזי חרב וכו' רבי מאיר אומר כלם היו משננין את ההלכה כחרב, שאם בא מעשה לתוך ידיהם שלא תהא הלכה קורא[1]) להם (פס במדי יח).[2])—ובסהמ"א: לא יחרץ כלב לשנו, אומר אני שהוא לשון שנון, לא ישנן, וכן לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשנו, לא שנן (רש"י, במות יא ז). אם שנותי ברק חרבי, אם אשנן את להב חרבי למען היות לה ברק (הוא, דבר' לב מא). ויש פותרין מעטה על לי מיעוט שמתמעטת כשמשננין אותה (הוא, יחזק' כא כ). — ובמשמ' שבח: שהם מהללים אותי מרבים ומשננים, ועורכים אותי לגאונים איתנים (אגרת תימן, סקד', הלקין, 2). — ואמר הפיטן: המון אחד ודבור אחד ונסדו יחד פה אחד ושנו וישננו אחד לאחד לעשות שיני לאל אחד (ינאי, אחדים נסים, קרוב' ברא', זולאי יג). ועוד מנו נחצבים ומתחדשים בראשנים, שבח והלל ורון לאל משננים (ר"א קליר, אז כאיש, סלוק סבת שקלים). פלאים מפלאים משנים ויקיצו כל ישנים מהללים ומשוררים שירים משירים משננים (הוא, הוא נקרא, סלוק סבת החדש). אבעה ערבים אשננה, ספור מסות פרחי שושנה (הוא, הכס ימים, מוסף סבת החדש). שנן[1]) בפארן ושעיר ואותם אל הסעיר (הוא, קדום

1) [צ"ל: קוהה, עי' בפרוש עץ יוסף למקוב.]

2) [באדר"נ ד (במהד' סכטר, נוסחא א, עמ' 18) נאמר: שני תלמידי חכמים שיושבים ועוסקים בתורה ועברה לפניהם כלה או מטה של מת אם בידן כדי צרכן אל יבטלו ממשנתן ואם לאו יעמדו וישננו ויקלסו לכלה וילוו למת. מעשה ברבי יהודה בר אלעאי שהיה יושב ושונה להלמידו ועברה כלה ואחז בידו כדי צרכו והיה משנין בה עד שעברה הכלה מלפניו ע"כ, ועל פי זה השתמשו בש"ע שִׁנּוּן כסהמ"א במשמ' קלוס (עי' שִׁנּוּן הערות). ואולם במדרש הגדול בראשית (הוצ' מרגליות פ"ח), שגם שכמר מביא אותו מכ"י, בא המאמר השני בגרסה: מעשה בר' יהודה בר' אלעאי שהיה יושב ושונה לתלמידיו ועברה כלה לפניו, אחז בידו שרביט של הדס והיה משענן בו עד שעברה כלה מלפניו ע"כ, ולפי זה גם במאמר הראשון פעל אחר לפניכו, ועי' שען, שענן הערות.]

1) [שנן חרבו, ומנֻקד: שִׁנֵּן.]

סופיע, קרובץ' לי' סבועות). אוי בשלישי בהיות בקרו, מלך במסבו הופיע ביקרו, רבתים אלפי שנאן משנני פארו (ר' שמעון בר יצחק, אזי בשליבי, קרובץ' ב' סבועות). גבורותיו אשנן בלי שפת שקר, גבהי דוק מתח ורקע תבל להתיקר (יוסף בר שמואל, ארגן מסדך, יו"כ סבת ב' אחה"פ). — ואמר המשורר: הננו עת שלחך רוחות לך יענו, שננו כי העלילות רק לך נתכנו (יהודה הלוי, סלסו קדוש, שער השיר 106). נכספתי לציון ועפרה אחונן מכאובי יום ליום אל מי בו אשנן (ראב"ע, איה גואלנו, איגר 156). במר לב אשנן ועלי אקונן, ולא אתאונן כי ישר דבר ה' (הוא, אל אל אקרא, שם 165).

—התפ', השתונן, אֶשְׁתּוֹנָן [1]: כי יתחמץ לבבי וכליותי אֶשְׁתּוֹנָן (תהל' עג כא). — ובסהמ"א: והזאב אורב במחבא אשר להשחית כונן ובכליותיו ישתונן לבא בעדר ולערף (ברכיה הנקדן, משלי שועלים כא, הברמן, ל). והקוף באנשים התבונן ובכליותיו ישתונן (שם עח, פו). ושבה אל הזקן בוכה ומשתוננת ועל הזמן הרע מתאוננת (ר"י חריזי, מחברות איתיאל ז, פרץ, 56). והבטתי אליו משתונן, בעין מתבונן (שם טו, 126). מדוע תתאוננו ותשתוננו ולא תתבוננו (שם כ, 169). ורוח הקנאה לבשה סרעפי ויגע על פי ואומר אשתונן ולדבר אכונן (ידעיה הבדרשי, הפרדס, פתיח'). — ואמר הפיטן: ספקו סוטני כף ואשתונן ואצעק חמס ואתאונן (ר"א קליר, איכה אפפתו, קינ' ח"ב). — ואמר המשורר: ישתוננו בליות אהבים בעדם יתנודדו לבות ויתחמצו (רמב"ע, רכבי נדדים, ברודי, קלה). ועל אבניו אקונן ואת עפריו אחונן כי אשתונן ואתבונן (ר"י הלוי, אפל כוכב, זמורה ח, 377'). השתונן הכונן והתבונן בסודך (הוא, יה שמך, שם י, 642). — ובמשמ' התחדד: אז תחרץ, תשתנן [1] (רס"י, שמות יא ז). ואמרו על הענין הזה בחרפם בפלשתים כאלו אמר בהשתוננם בפלשתים כלומר בהתחדדם עמם כמו שנאמר וכליותי אשתונן (ר"י א"ת, סה"ש לריב"ג, חרץ). — ואמר המשורר: איזה פשעי איזה חטאי אצלה שתשתונן שנה בי בבשרי (יהושע יוסף בן-דוד לוי, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, שמב) — ואמר המליץ: אבן באבן ילטש וכו' ולבב בלבב ישתונן (אלף ב, ע כא כב). — ובמשמ' השתַנה?: והנה כאשר יהיה הענן, ומן העולם הזה תחליף ותשתונן, ותשב בסתר עליון ובצל שדי תתלונן (עמנואל, מחברת כא, הברמ', 605).

—נפעי, *נִשְׁנַן, — ששננו אותו, ואמר הפיטן: אין תלויה לראש אם לפי מעוה, בעב"ר כי כל לב חזק ונעוה, גשו בדין הסם יסם וכרונג משתעוה, דנתו שמתו גולה נמשל נשנן וזעוה (ר' אליה בר שמעיה, אין תלויה, סליח' יום ז). לחוצה בגלות בחץ הנורק, בערמה מאדם נשנן כברק (רסב"ג, סמ:תי יום גלות, ביאליק-רבניצקי ב, 226).

—*פעי, — שֻׁנַּן, בנ' מְשֻׁנָּן, — ששננו ולמדו אותו, ואמר הפיטן: המפורשות סתומות, הגלויות עלומות, המבוארות חתומות, המשֻׁננות עצומות, החקוקות רשומות (אין לפ"מה, סלוק לפי סרס). — ואמר המשורר: אני אודה לאל תודת גאולים, תהי על פי משֻׁננת ושומה (ר"ש הנגיד, הלכוסל, בן תהלים, הברמן ג, 24).

— *הפעי, *הִשְׁנִין, כמו פעי במשמ' למד, ואמר הפיטן: בשיה נגידי קדם בפניו ישנינו עד לא חצות נשף ספיגי שנתו (רסב"ג, בנכי גשו, ביאליק-רבניצקי ב, 212).

---

[1] [אין פרוש המלה, שאינה באה אלא במקום אחד בלבד, ברור. השבעים מתרגמים ἠλλοιώθησαν כלשון שִׁנּוּי, וכן וולג': commutati sunt, והסורי: אשתני, שלא כדקדוק הלשון, והתרג' הארמי' בערן כאשא, מחלק את המלה כאלו לשתים: אֵשׁ תנן (מלשון תננא, עשן בארמ'). ורב הפרשנים העברים והחדשים מבארים, כרש"י: לשון חץ שנון, כאלו: בכליותי אֲדַקֵּר, וקשה למצא משמ' כזאת בפעל, שעקר הוראתו היתה צריכה להיות אֲלַטֵּשׁ. ואם הגרסה נכונה, לא מן הנמנע הוא שלפנינו צורה מן שין (כמו מתבונן מן בין) במשמ' השתין, וצ"ע.]

[1] [אין להניח כי יצ׳ רש"י כאן צורה השתַנן שאינה בכתוב, בעוד שהוא מבין אשתונן במשמ' זו.]

א. *שָׁנָן, ש״ז, — שן סלע: הזוין והגזריות והשובכות והשקיפים והסלעים והנהרים (נ״א והנחרים) והשננים והנקבות והפרעות (נ״א והפרכות) שהן יכולים לקבל מעזיבה רכה (כ״מ, אהלות ח ג).

ב. *שָׁנָן, ש״ז, — כמו שִׁנּוּן, במשמ׳ למוד וכדו׳, ואמר הפיטן: תקופים, בשנן בשקד בשבת שירות ישביצו, בלהג בלמד בלקח לבבות יליצו (רסע״ג, אל נקדש, ביאליק-רבניצקי ג קכד).

*שְׁנָנָה, ש״נ, — חדו של רמח: ויקח רומח בידו וכו׳ שלף שננה והניחה באונקלי (ק״ה׳ פג.).

שנס [1], ממנו *שִׁנּוּס, שָׁנַס.

שָׁנַס, קל לא נמצא במקרא.

—פע׳, שִׁנֵּס, וַיְשַׁנֵּס, — חגר, אזר, gürten; ceindre; to gird: ויד יי׳ היתה אל אליהו וַיְשַׁנֵּס [2] מתניו וירץ לפני אחאב עד באכה יזרעאלה (מ״א יח מו). — ואמרו פיטנים ומשוררים: בירר על מים עמודי חלד וישנס מתניה בתוהו ובסערה (יוסי בן יוסי, עבודת יוה״כ, סדור רסע״ג, רסה). לגויי הארצות תחיש שאת נס, ינון תגבר ומתניו תשנס (רסע״ג, שדודים נדודים, מאולה שבת ג אחה״פ, ביאליק-רבניצקי ג, 9). שחל עדה בית אל גועה וכיולדה ישנס ויפצה, ולבש חרדה כנשוך אפעה ימצא מרורות פתנים בקרבו (רמב״ע, עבד לילו, זוקס, 75). אני האיש אשר שנס אזורו ולא ירף עדי יקים אסרו (רסע״ג, אני האיש, ביאליק-רבניצקי א, 6). באמונה ידיו תמכו ובצדק מתניו שנס (ר״י הלוי, דרשי תורה, דיואן, זמורה ג, 124). מתנים שנס עניו והודיע לאחיו עניניו (ראב״ע, מי כמוך אפס, דיואן, אגר 118). ויאמרו לי חלציך תשנס כאיש גבור ברב כח ואונים (יחיאל בן יקותיאל מהענוים, אני גבר, פירמן, מבחר השירה העברית באיטליה, ק״ג). שנסתי מתני באזור הנסיעה (כ״י אלחריזי, נאם היימן, תחכמוני, קמינקא, 35). ושנסתי מתני ושמתי אל המדבר פני (עמנואל, מחב׳ א). ואשנס מתני ואעורר רעיוני (הוא שם כא). שנס (הרמב״ם) מתניו וחבר ס׳ התורה והשתדל בכל עוז לבאר המלות וכו׳ (מנחת קנאות, קופמן 109). שנס עצמך בכל עוז ותעצומות לעלוז בה׳ אלהיך (חמדת הימים ח״א פ״ח, כח:).

—פעו׳, *שֻׁנַּס, — ששנסו וחגרו אותו, בינ׳ מְשֻׁנָּס, ואמר המשורר: רכה ענוגה משונסת במתנה, ואין לה מחגרת לבד חד מצמידיה (ר״י הלוי, בעלת האפים, זמורה ג, 341).

— קל, *שָׁנַס, כמו פע׳, בינ׳ פעו׳ שָׁנוּס: יען יעף סוסי פלדות, במו רכבים שנוסי לפידות, מופת הראות בתוך עיר נכבדות, קדוש (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצר שבת א׳ חנכה).

—נפע׳, נִשְׁנַס, — ששנסו וחזקו אותו, ואמר הפיטן: יאות לך יען ממנחך נשנסת, טוב רוחך היות נזונת ומתפרנסת (מאיר ש״ץ, תענית לבבי, קליר׳ לתעני חמשי).

—התפ׳, *הִשְׁתַּנֵּס, — שנס את מתניו, ואמר הפיטן: אם חולה הוא או אסטנס, ובעי למשתי חמרא משום אונס, לומר בחמישי הלל הגדול ישתנס (יוסף טוב עלם, אלהי הרוחות, קדר לשבת הגדול). ואזור חלציו חזק ואמץ להשתנס (הוא, אין ערוך אליך, סלוק לשבת הגדול).

—הפע׳, *הִשְׁנִיס, כמו פע׳, ואמר הפיטן: משרתיו ומחנהו חוצה הניס, מתתיהו ואחיו פנימה הכניס, מכבי יהודה גבורה השניס (יוסף ב״ר שלמה, אודך כי אנפת, יוצר לשבת א׳ חנכה).

*שִׁנְעָר [1], ש״ז, — אדרת פאר בבלית, ואמר המשורר: זכר חבר להם ומאיר במאורה אשר ישם שער

---

1) [קרוב אל שנץ, ועי׳ שם.]

2) [פרוש הפעל יוצא מן הענין, ואמנם אין סמך לו ממקום אחר.]

1) [על פי לשון הכתוב ביהושע ז כא: ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובה, ואכן בכתוב עצמו גורסים כמה חדשים: אדרת שֵׂעָר, וגם השבעים לא העתיקו Σενναάρ כבבראש׳ י, אלא תרגמו ποικίλην, מגוונה. ובסנה׳ מד. נאמר על דכתוב: רב אמר איצטלא דמילתא ושמואל אמר סרבלא דצריפא, ופרש רש״י: צבוע בצריף שקורין אלו״ם.]

בתוך ארץ שנער, ובגדולם גער ומאס שנערם (ר"ש הנגיד, באשמורות ערב, בן תהלים, הברמן ג 59).

*שנץ [1]), ממנו *משנצת, *שָׁנַץ, *שִׁנֵּץ, *שָׁנָץ.

שָׁנַץ [2]) קשר והדק, zuschnüren; ficeler; to cord up: ויש שמכניסין רצועות וכשנותן בו מעות שונצהו (ערוך ערך סנן).

—פעי, *שִׁנֵּץ, בינ' משנץ' ששנצו אותו: כי סינקינדרי פי' על שנוץ כעין שחוק שעושי' התינוקת בעצמות או דפי עצים משונצים כמשיבות וקורין בלאבט"ר (מהס קופר או"ח קפט).

*שָׁנָץ, מ"ר שְׁנָצִים, שְׁנָצוֹת, — רצועה שקושרים בה את הכיס [3]): אלו שהם צריכין שיבואו בהם מים, הקשר שבפרקסים שבכתף וכו' ושנץ [4]) של סנדל וכו' (מקוי י ד). ובמ"ר שנצים, שנצות: סנדל עמקי וכוס של שנצות וכו' כוס של שנצות שנטל שנציו [5]) טמא (כלים כו א–ב). מכנסי כהנים למה הן דומין כמין פלכניא של פרשים למעלה עד מתנים למטה עד ירכים ויש להם שנצים ואין להם לא בית הנקב ולא בית הערוה (נדה יג:).

*שנק [6]), ממנו שִׁנּוּק, *שָׁנַק, *שִׁנֵּק, *תִּשְׁנוּק, *תַּשְׁנִיק.

שָׁנַק, קל, לא נמצא במקורות.

— פעי, *שִׁנֵּק, — שנק את רוח פלוני, שנק אותו, עִנָּה אותו: עונותיהם עתידים להכניסך בעול ברזל ועושים אותך כעגל הזה שכהו עיניו, ומשנקים [1]) את רוחך בעול (פסיק' רבי' קקח, מא"ש קסא:). השמידם בעשר מכות ושינקם בים (מד"ר שה"ש, גרינהוט פ"ב).—ובכתמ"א: מלמד שהוא מוסרן למלאכי שרת והן מצערין אותן ומשנקין אותן להודיעם מה יהיה בסופן (מד"ר תהלים, הופמן לג).— ואמר הפיטן: יעצה לחנק בני גזר מונק בפה אחד לשנק זקן וישיש עולל ויונק (ר"א הקליר, קינה איך תנחמוני).

— התפ', *הִשְׁתַּנֵּק, — שנק וסגף את עצמו: ולא היינו משתנקין בצמא (פסיק' זוטי' חקח).

— פע', *שֻׁנַּק, בינ' מְשֻׁנָּק,—ששנקו וענו אותו: מנוער, נתעורר בשרו מן הנוער שהוא מנוער ומשונק בייסורי חליו (רס"י, איוב לג כה).

שְׁנַת, ס"נ, כמו א. שֵׁנָה: אם אתן שְׁנַת לעיני [1]) לעפעפי תנומה, עד אמצא מקום לה' וכו' (תהלי קלב 7).

*שֶׁנֶת [2]), מ"ר שְׁנָתוֹת, ס"נ, — כמין חרק, המשמש סימן במדה ובמשורה, Kerbe; coche; notch: שנתות היו בהין, עד כאן לפר, עד כאן לאיל עד כאן לכבש (ר' אליעזר בר צדוק, מנח' ט ג: תוספת' מנח' י ה). הין היה במקדש וכמין שנתות היו בו עד כאן לפר ועד כאן לאיל (ספרי במדי קמה). שנתות היו במדות (ב"ב פט:).

---

1) [מן הארמ' שנץ, שהוא תמורת שנס שבלשון המקרא (כמו שָׁבִיץ על יד שָׁבִים, ע"י שם). ואפשר שיש כאן צורת שפעל קדומה, וצ"ע.]

2) [בארמ' שכתו"ם בא 'שנץ' בשמושים כגון, ההוא עונקתא דחות רפיא כבר שנצת (נדה יג:). ועוד.]

3) [אך עי' גם בהבאות דלקמן.]

4) [כ"ך גרסת הערוך וברמב"ם, ובדפוסים: שנצי, שניץ, שניצו, שניצן.]

5) [ואלה דברי פירוש הגאונים (אפשטיין 68) למשנה: וכוס של שנצות פי' כמין בתים בתים יש לכיס ובראש הכיס כפול העור שבו שנץ כדגר' בהמצניע (שבת מח:) הגונב כיס בשבת חייב וכו', ומפרקינן דליכא שנצין וכו', ובר"ח שבת צב: הכתיב שנאצות, שנאציו.]

6) [שמושי השרש שאולים בעבר' מן הארמ' שכתו"ם, ואכן בסור' ובמנדע' בא שנק בשמושים מקבילים (עי' ברוקלמן, במלון הסור', מהד' 2 עמ' 791), וכל אלה שאולים, כדעת ציממרן ואחרים, מאשורי תַּשְׁנִיק, ובפעל גם סַנָק ואפשר שהיתה כאן בעקר צורת שפעל מן אנק (במק' חנק?) וצ"ע.]

1) [ממש כך נאמר במשלי ו ד: אל תתן שֵׁנָה לעיניך ותנומה לעפעפיך. ואפשר היה לנקד: שֵׁנַת.]

2) [כנראה אין כאן מלה גזורה מן שֵׁן או

***שנת,** פ"י, — עשה שנתות, חרט ויזים ובליטות, נהוג בספרות ובדבור.

***שנתון,** ש"ז, — א) קֹ־ץ כפרותי תיוצא אחת לשנה. ב) מחזור הילודים או המתלמדים של שנה מסימת, נהוג בספרות ובדבור.

***שנתי,** ת"ז, — א) המקיף תקופה של שנה. ב) הנערך פעם אחת בשנה, נהוג בספרות ובדבור.

***ש״ס,** ר"ת ששה סדרים, של משנה וגמרא [1], מערכת ספרי התלמוד, נוהג בספרות ובדבור.

***שסאי,** ש"ז, מי שדרכו לשסות בני אדם כו־לתו, Hetzer; instigateur; ־ator נוהג בספר־ת וב־בו־.

א. שסה [2], ממנו א. שסת.

ב. שסה, ממנו ב. *שסה, **שסוי.

א. שסה [1], פ"י, שסו, ישסה, שסהו, שסים שסי, שסיך, שאסיך, שוסינו, שסיהם, שסוי, — בוז, שדד, plündern; piller; to plunder: ויחר אף יי' בישראל ויתנם ביד שסים וישסו אותם (שפט ב יד). ויקם יי' שפטים ויושיעום מיד שסיהם (שם שם יו). ויצל את ישראל מיד שסהו (ש"א יד מח). הנה פלשתים נלחמים בקעילה והמה שסים את הגרנות (שם כג א). ויענם ויתנם ביד שסים (מ"ב יז כ). זה חלק שוסינו וגורל לבוזינו (ישע' יז יד). והוא עם בזוז ושסוי (שם מב כב). והיו שאסיך [2] למשסה וכל בוזיך אתן לבז (ירמ' ל יו). כי תשמחי כי תעלזי שסי [3] נחלתי (שם נ יא). הוא ישסה איצר כל כלי חמדה (הוש' יג יט). ומשנאינו שסו למו (תהל' מד יא). — ובסהמ"א: ולמה יניחם להגלות חצים ולשסות הבתים (רס"י, זכר' יד ב). והלך ערום ויחף וכו' ומפוהד שסוי ונרמס שנאוי ומשוקץ מנוול (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר יג). — ואמר הפיטן: והיא גם היא תיליל כתגרת שוסה, בת יוכבד איך לעבד הנשא (ואת כוי מעלתי השמימה, קינ' ת"ב). מיום אל יום זרע עמסים ירדים דלים ועלים שסים (יוסף אבן אביתור, אזון כל מעשיו, סעה"ש 128). אנכי שה אבולה לכל שוסה (למה אלהים לנוצח לאתמול' יום ו', מחזו' אויניון). והיו למשסה שוסיך ורחקו כל מבלעיך (ר"ש אלקבץ, לכה דודי, קבלת שבת). ומעות בכיסו בחשים לשוסו יורגו יראה כעסו במדון ותגרה (הספרים ומודיכה, אמי שמעו קולי, סירמן, מב־ר השירה העברית באיטליה, כ). רודפי בזממו ישיח בראות צור, אותי ישסה (ר"י נגיארה, יגדל כא כס, עולת תמיד, כס). — ואמר המשורר: ואיך גלו מאוריהם

שנן, אלא מלה שאולה מאשורי שנת (ואף שנד), במקי שימת (משורש מקביל אל שים בעבר') במשמ' סימן.

ואלה דברי רב האי גאון (הרכבי, תשו' הגאונים ספה): וששי שנתות היו בהין וכו' כי מר רב צמח זק"ל אמר שנותות ופרש שהיו בו סימנים כמו חרב שנונה מעולם לא שמענו אדם ששנה אלא שנתות היו בהין ואין ברור לנו איזה לשון הוא. ובתורת מחקר שחקר מר רב צמח ואמר שמא מלשון שנינה הוא.

ומן הדקדוק שנתות אחת מהן שנת כגון חמתות אחת מהן חמת, קשתות קשת, עשת עשתית, וסת וסתות, ושמא הסימן נקרא שנת והסימנין נקראין שנתות, או שמא נקובות היו כדרך שיש בקערות של נחשת הנקובות מתחתיהן העשויות לשער בהן שעית, שמניחין אותן במים כשנכנסין המים עד שנת זו להצי שעה ועד שנת זו לשעה ועד שנת זו לשעה ומחצה והנקובות כן הן נקראות שנתות. או שמא בירין כמו חוטין סובבין נקראין כ׳טוט בערבית, ע"כ.]

1) [קצור זה בא אף בדפוסי התלמוד המאחרים, למשל בצירוף והוה גמירנא לכוליה הש"ס (שבת סג.), אבל, כהערת ד"ס שם, אין זה אלא תקון הצנזור, החל מהד' בזיליאה, אבל בכ"י ובכל הדפוסים הישנים: לכוליה תלמודא.]

2) [קרוב לו שסס, ואין השרש ידוע מיתר הלשונות השמיות, ואין הצעות הגוזרה, למשל מן

שסו, שם לשבטי המדבר בכתבות, מסתברות, ואמנם אפשר שיש כאן צורת שפעל קדומה, ואף אפשר שהשתנה השרש בהתפתחות הלשון בשמוס (dissimilatio) מן ששה וכד'.]

1) [עי' ב. שסה, הערה.]

2) [יתיר אלף, כהערת המסרת, ועל יד משסה מצפה שאסיך כן שסס, וצ"ע.]

3) [היו שקראו שוסי וראו בזה צווי מבנין פועל, עי' לקוטי קדמוניות לפינסקר, קצב.]

הנראו אנשים בזוים אורים ושסים (רמב"ע, הרים מל. נרודי, קס. בני דומה חדר משא ותמא ישור נפיש וקדמה השסויה (ד"ה סל יהודי מלכים וא"י ם, מן, 12). ואמר מליץ: ממהר האלהים לשסות עתידותיהם [1]) במי דמרים אשר בידך (ר"ם פסנהים, ארבע כוסות, כוס ג ד ה' ו).

—פוע', שוֹסֵיתִי [2], — שׁוֹסֵה את העתודות, שדד את המבצרים: ואסיר גבולת עמים ועתידתיהם שׁוֹסֵיתִי [3]) ואוריד כאביר יושבים (ישע' י י.). — ואמר הפיטן: שישי שוסיתי כי בי יד מטה, משפלת עד שאול מטה (ר"א קליר, איכה אספאו, קיני ת"ב). — ואמר המשורר: וישוסינו עתידותיו ובאנ שעריו והשמונו מבונות (ר"ם הנגיד, מתי שכל, דיואן, מסון, עו).

—פעי', *שִׁסֵּה, ביני מְשַׁסֶּה, — שִׁסְּסוּ אותו, ואמר הפיטן יעצו לבטל טבילות עם בזוז ומשסה (מנחם ברי מכיר, אודך כי עניתני, יוצר שבת ב חנכה).

ב. *שָׁסָה, קל לא נמצא במקורות.

—פעי' *שִׁסָּה [4]) — קרא לכלב, לנחש וכדו' לעורר אותו שיתנפל על זולתו, hetzen; lâcher; to set (dogs) at: שיסה בו את הכלב, שיסה בו את הנחש פטור (סנה' ע א). מאן פטור, משסה פטור וחייב בעל הכלב (ב"ק כג:). המשסה כלבו של חבירו בחבירו חייב, שיסהו הוא בעצמו פטור (שם כד:). אמרו בואו ונשסה בו את הכלבים (מד"ר ברא"ש פד). נכנס אוהבו של מלך לגנוב מן הפרדס ושסה בו הכלב וקרע בגדי אוהבו (פדר"א מד). — ובספהמ"א, שִׁסָּה בני אדם, הסית אותם: והוא המלך שסה את היהודים להוציאם מאמונתם (יוסיפון, גינצבורג קיג). כשמוע מעכ"ת דברי שאגתו ותלונתו נגד האיש המשסה נגדו את היתום שיערער כנגדו (שו"ת תורת אמת, ססון, תשו' לא, קטו.). — *ושִׁבֵּה את היצר, גֵרה אותו: וכל שכן אם מסתכל שלא בשעת תשמיש והוא משסה יצר הרע בעצמו (טור או"ח רמ). — *ושִׁסָּה ריב: המשסות ריב ומדון בין השכל והיצר (המאירי, משלי כט, אים אף). — ואמר הפיטן: לב הותל הטהו בפתוי שסהו (רי"ל בן לאונן, פחדתי מיולדי, אולר נחמד ס, קן).

***שִׁסּוּי,** ש"ז, — פעלת המשסה: משליח בך, מגרת בך, ושן בהמות אשלח בם, לשון שיסוי (רש"י, שמות ח יז). הא נגח שור אחר על ידי משסוש התינוק חייב ואע"פ דשסוי הוא (הוא, ב"ק כד:, ד"ה הא נגח). וי"א דצידת חיות על ידי שיסוי אפי' בחול אסור (לבוש, או"ח שיו ב).

***שִׁסּוּעַ,** ש"ז, — מעשה המשסע והקורע: ושסע אותו וכו' אותו בשסוע ואין עולת בהמה בשסוע, הלא דין הוא מה אם עולת העוף שאינה טעונה נתוח טעונה שסוע עולת בהמה שהיא טעונה נתוח אינו דין שתטען שסוע ת"ל ושסע אותו, אותו בשסוע ואין עולת בהמה בשסוע (ספרא ויקרא פרק ט). חיה טהורה מנין ת"ל מפרסת, חיה טמאה מנין ת"ל פרסה, לשיסועים מנין ת"ל ושסע, לאין שיסועים מנין ת"ל אינה שוסעת (שם שמיני פרשה ד). — ובספהמ"א: ודרך רפואתו כך שתמתח הראש לאחור וכו' וישוסע מה שהוא בין הטבעות מן האמצע נכח שסוע העור

---

1) [ע"פ ישע' י יג, עי' לקמן.]

2) [עי' בהערה הבאה.]

3) [ס"א שׁוֹסַתִי, שִׁסַּתִי, וברב הספרים שׁוֹשֵׂתִי, עי' מנחת שי וגינצבורג. ובמגלת ישעיהו ממדבר יהודה מחוקות האותיות הראשונות של המלה ונשאר רק שיתי. ועי' בהערה לשרש. וכתב רד"ק: ומצאנו בנחי הלמ"ד פיעל אשר על דרך המרובע ועתידותיהם שׁוֹשֵׂתִי ותאמר ממנו כל הבנין שׁוֹשֵׂה, שׁוֹשֵׂית, שׁוֹשֵׂיתִי, שׁוֹשֵׂיתֶם וכולי, הבינוני מְשׁוֹשֶׂה, משׁוֹשִׂים וכולי והפועַל והפעיל שוים בו לבד היחיד שהפועל בצירי והפעול בקמץ וחצווי שׁוֹשֵׂה והאיתן אֲשׁוֹשֶׂה יְשׁוֹשֶׂה וכולי (מכלול, קיז:). ובספר השרשים ערך שסה כת: והפע' הכבד ועתודותיהם שׁוֹשֵׂתִי (ישע' י, יג.), והוא כתוב בשי"ן ענינם כענין שָׁסַס.]

4) [פעל שסה זה אין לו קשר אל א. שסה כלשון שדידה. אלא הוא נגזר, כנראה, מקריאה, כגון שֵׁס, שהשתמשו בה לגבי הכלב כדגמת הפעל הסה (ויהס כלב, במד' יג ל) מלשון הקריאה הַס. ועי' בהערת המחבר עמ' 1136.]

וכו' וראוי שיקפלו שפת שסוע העור ויותפרו לבדו (קלנון ג ע). וראוי בקצת העתים שישוסע הבשר שסוע יתר ואם אי אפשר להוציא החנית מהשסוע הראשון (סס ד ד).

***שְׁסוּעָה**, ש"נ, — לדעת חז"ל מין ממיני החית, או בעל חיים שיש לו שתי שדראות ושני גבים[1]: השסועה אבא חנן אומר משום רבי אליעזר השסועה מין חיה (ספרי דבר' קג). מאה עופות יש במזרח וכולן מין איה הן, איה ודיה ראה ודאה אחת הן, למה נשנו במשנה תורה, בבהמה מפני השסועה, בעוף מפני הראה (ח'ס בן יהודה, שם שם קג).[2] דאמר רב חנין בר אבא השסועה בריה שיש לה ב' גבין וב' שדראות[3] רב אמר בריה בעלמא ליתא וכי אגמריה רחמנא למשה במעי אמה אגמריה ושמואל אמר בריה בעלמא איתא וכי אגמריה רחמנא למשה בעלמא אגמריה אבל במעי אמה שריא[4] (נדה כד.). — ובסהמ"א: ושמואל אמר שסועה נבראת בעולם וכשלמדו הקב"ה למשה שאסורה בשסועת שבעולם למדו אבל במעי בהמה מותרת (והזהיר תזריע סג). והא דאמר בסמוך דכי יצא לאויר העולם אסור היינו משום שסועה דאסר רחמנא ורש"י פי' בסמיך לפי שיטתו דאסור משום נפל ושסועה דאסר רחמנא היינו מין בהמה דעלמא שיש לאם ולולד שני גבין וכן ב' שדראות (תוס' נדה כד., ד"ה רבי הנינא).

1) [עי' בהערות שאחר זו.]

2) [שים לב לכך שבדי להוסיף לימוד מן הנאמר בס' דברים על הנאמר בס' ויקרא הבינו חז"ל ודרשו את הכתיב בס' דברים יד ז: וממפריסי הפרסה השסועה את הגמל וכו', שלא כטעמים, בהפסק אחר המלה הפרסה, ובצרוף המלה השסועה (שאינה בויקרא) להמשך, כאילו: (את) השסועה את הגמל וכו'; ומכאן למדו כי השסועה שם למין ממיני החיה היא, אלא שנחלקו בפרושה. ובמאמר שבספרי כנראה אין הכונה, שכאילו איה ודיה וכו' כולן אותו עוף הן, אלא שבתוך מאה מיני העופות גם איה וגם דיה וכו' אחת מהן, ממאה מיני העופות הן, שאלמלא כן אין הוספה בהזכרת הראה.]

3) [ספק אם התכונו התנאים הראשונים לפרוש זה שאינו עולה יפה עם מאמר הספרי, שלפיו השסועה שם חיה ממש הוא, וצ"ע.]

4) [כך הנסח במקום זה, ואלו בחולין ס: הגרסה: השסועה בריה בפני עצמה היא שיש לה ב' גבין ושני שדראות ע"כ, כאלו כדעת איש אחד, ובבכור' מג: דבר על אשה המפילה בריה שיש לה שני גבין ושתי שדראות ללא הזכרת השם שסועה. ועי' בהערה שלפני זו.]

***שִׁסּוּף**, שה"פ מן שִׁסֵּף, — מעשה המשסף, המנתח והמבתר, ואמר הפיטן: זכור מעשה אגג מעדנות, נשים בשכלה חרבו יענות, סורם שארו לשסוף יענות (ר"א קליר, זכור את, קרובי שבת זכור). דחקוני כרים ונתנונו לשסוף, הודנו חשך מבלי אסוף (רסע"ג, אם עונינו, סדור רסע"ג, שיח) אמר כביר לחסם בשסוף, נשפת למעני בימין חשוף (ר' שמעון בר יצחק, ויושע אל, אופן ז פסח). עושקיהם יקניאום ויתנים לשסוף, עועים ימסכו ויהיו לספוף (אזון חסן, סליח' יום ה עשי"ת). דגלי עם פדויי בזרוע חשוף, הצל מנגף ואל יהיו לשסוף (אל נא רפא, מנחי' יוה"כ; סליחי' בה"ב).

***שְׁסִיעָה**, ש"נ, — תכונת הדבר השסוע והמפשק, ובפרט שסיעת השפתים, Hasenscharte; bec-de-lièvre; hare-lip: ודע שאלו הסימנים רצוני לומר העלאת גרה ושסיעת פרסה בבהמות וכו' אין מציאותם סבת ההיתר ולא העדרם סבת האסור (ר"מ א"ח, מו"נ ג מח). מומי השפתים הרבה וקצתם אזכירם, המום הא' נפוח השפתים הב' שסיעת השפתים (טוביה כ״ן, מעשה טוביה, בית חדש מער א פי"א, ק.).

שסס, שרש מפקפק[1].

שסס[2]), ממנו משוסה, מְשִׁסָּה, שָׁסַס.

שָׁסַס, פ"י, שְׁסָהוּ, יְשֹׁסּוּ, — כמו א. שָׁסָה: ויתנם ביד שסים וישסו אותם (שפט' ב יד). וישבו בני

1) [בפסק' תיסתם חביתו (מד"ר איכה ג, ח, ועי' סתם, כפע', 4235) בא בנ"א: תישסם הביתו, ואין זו אלא ט"ס, ועי' גם י. ברנד, כלי החרס, קסז, הערה 795.]

2) [כמו א. שסה, ועי' שם.]

ישראל מדלק אחרי פלשתים וַיָּשֹׁסּוּ את מחניהם (ש״א יז נג). שֹׁסֻהוּ כל עברי דרך היה חרפה לשכניו (תהל׳ פט מב). — ואמר הפיטן [1]: דדיה לבבי שסו ויעשו בי וינסו להטיהם (ר״י הלוי, יונה על אפיקי מים, זמירה ב, 93). קרית דוד חנה שסוה שוססים (שמואל מקסטיליוני, שכולה גלמודה, מבחר השירים העברים באיטליה, שירמן, רמב).

—נִפע, נָשַׁסּוּ, יִשַּׁסּוּ, — ששסו ושדדו אותו: יִשַּׁסּוּ בתיהם ונשיהם תשגלנה (ישע׳ יג טז). וְנָשַׁסּוּ הבתים והנשים תשגלנה (זכר׳ יד ב). — ובספהמ״א: והששונות מבני אדם פסו ובתי השמחה נשסו ונאסף כל שמחה וגיל (ר״ז אלנאהרי, ספר המוסר מה, מטמוני מסתרים, כב).

—הָפעַ, ״הוּשַׁס, — כמו נפע׳ נָשַׁס, ואמר הפיטן: ואשת נעורים אוי כי חיש נמאסה ומחמד עין הופשטה הושסה וממעון מקדשה ומיפה נוף נטרדה (איך ידידות נפש, מחז׳ ת״ב, ספרד׳).

שסע [2]), ממנו *שִׁסּוּעַ, *שְׁסוּעָה, ״שְׁסִיעָה, שָׁסַע, שֶׁסַע.

שָׁסַע, פ״ע, שֹׁסַע, שֹׁסַעַת, שְׁסוּעָה, היה מפשק וסדוק, : gespalten sein; être fendu; to be split up

כל מפרסת פרסה וְשֹׁסַעַת שסע פרסת מעלת גרה בבהמה אתה תאכלו (ויקרא יא ג). ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא וְשֹׁסַע שסע פרסה והוא גרה לא יגר טמא הוא לכם (שם שם ז). לכל הבהמה אשר הוא מפרסת פרסה ושסע איננה שֹׁסַעַת וכו׳ טמאים הם לכם (שם שם כו). וכל בהמה מפרסת פרסה וְשֹׁסַעַת שסע שתי פרסת מעלת גרה בבהמה אתה תאכלו, אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה הַשְּׁסוּעָה [3]) את הגמל ואת הארנבת וכו׳ (דבר׳ יד ו–ז). — ובספהמ״א: שיש שפרסותיה סדוקית מלמעלה ואינן שסועות ומובדלות לגמרי (רש״י, ויקרא יא ג). וממפריסי הפרסה השסועה כלומר בריה שנולדה שסועה לשתי בהמות (רמב״ם, מאכלי אסורי א ו). בקשו תחבולה להתיר השליל אשר יצא מבטן הבהמה והוא לא מעלה גרה ולא שוסע (ר׳ קהל הקראי, אגרת תוכחת לריב״ם, לקוטי קדמוניות, נספחים 28). וכל ב״ח שסועי רגלים ברוב פרקים יולידו רוב בנים (גרשום בן שלמה, שער השמים ז א). — ואמר הפיטן: ולא יאכל פנימית, בזדון ובתרמית, ולא יבדיל להצמית, שסועי התורים (רסע״ג, סדר לבי מענה, ביאליק־רבניצקי ג, 150).

—פִּעֵל, שִׁסַּע, וַיְשַׁסַּע, וַיְשַׁסְּעֵהוּ, כְּשַׁסַּע, קרע לשנים, קרע קרע בדבר, zerreissen, einreissen; déchirer; to tear (up), rend: וְשִׁסַּע אתו (את העוף) בכנפיו לא יבדיל והקטיר אתו הכהן המזבחה (ויקר׳ א יז). ותצלח עליו רוח יי׳ וַיְשַׁסְּעֵהוּ כְּשַׁסַּע הגדי ומאומה אין בידו (שופט׳ יד ו). — ובהשאלה, שסע אנשים בדברים [1]): וַיְשַׁסַּע דוד את אנשיו בדברים ולא נתנם לקום אל שאול (ש״א כד ח). — ובתו״מ: שסע (את עולת העוף) ולא הבדיל, ואם הבדיל כשר (זבח׳ ו ה). בא לו לגוף היה משסעו ביד אבל לא בסכין, בין ששיסע ביד ובין ששיסע בסכין שיסע ולא הבדיל, הבדיל ולא שיסע, כאילו לא שיסע (תוספת׳ זבח׳ ז י).

—פֻעַל, ״שֻׁסַּע [2]), — נקרע: ודרך רפואתו כך שתחתח

---

1) [בספהמ״א קשה לפעמים לקבע אם הכונה לצורה מן שסס או מן שסה.]

2) [הפעל שסע באותה משמ׳ בא גם בארמ׳ שבתו״מ, וש״א יהודה JQR ‎15, 709 השוה הערב׳ שַׁסִיע a), מרחק.]

3) [ועי׳ *שְׁסוּעָה.]

4) [בתו״ם אין בנין קל בשמוש עצמאי.]

---

a) شسيع

---

1) [אלה דברי מ. צ. סגל בפרוש המדעי מהד׳ א. כהנא לשמואל: „חילקם והפליגם בדברים טובים מלשון וישסעהו כשסע הגדי והוא לשון חלוקה לשנים״ (ר״י [מערלה:י], וכן פירשו רש״י, רד״ק ורלב״ג). ור׳ יונה בשרשיו מפרש שבר את חרונם, אולם הבטוי הוא חריף ביותר, ואינו נאות לענינו, ואפשר שיש בזה שיבוש, והתרגומים נפלגו בפירושיהם, אבל כנראה היתה לפניהם גרסתנו, ע״כ, ואמנם רד״ק כותב: סלק אותם מעליו בדברים טובים, ות״י: ופים דוד ית גוברוהי בפתגמיא. והענין דורש לשון נזיפה, אזהרה ומניעה, ואולי העקר במשמ׳ הרחיק, כהוראת השרש בערב׳.]

2) [אמנם כתוב גם בספרא (שמיני פרשה ז, ויק, כא.): והלא חזיר מפרים ומשוסע, אבל אין ספק שצ״ל מפרים ושוסע, כלשון הכתוב, ונוספה מ׳ על פי מפרים. והראב״ד בפרושו סב א: מפרים ומשסע, ואינו מסתבר.]

הראש לאחור ויאחוז ויוקח העור וישוסע וכו' וישוסע מה שהוא בין הטבעות מן האמצע נכח שסוע העור וכו' וראוי שיקפלו שפת שסוע העיר ויותפרו לבדם (קאנון ג ט). וראוי בקצת העתים שישוסע הכשׂ שסוע יתר (שם ד ד). — ואמר המשורר: שלום לאור מערב אשר ערב כפי שׂאת לבבות בעדו שסעו (רמב"ע, כעפי דמעות, גדודי קסח). יהיו משסעים כשסע הגדי (אברהם פרוינצאלי, מה תהמי, מבחר השירה באיטליה, שירמן רמח). נשסעה כאשר ישסע גדי עזים מן זאבי ערב (אליהו אלפן, שיר השלום, כנסת ישראל, פפ"ר, תרמח).

—הפע', *השְׁסִיעַ, — כמו פִּע', : ואמר הפיטן : אל נא יום זה על קץ תפסיע וחלץ שסועה מכף משסיע (יוסף הקטן אבן אביתור, אל נא יום זה, הוס' להוש"ר ספרדי).

שֶׁסַע,

ש"ז, סדק : כל מפרסת פרסה ושסעת שֶׁסַע פרסת מעלת גרה בבהמה אתה תאכלו (ויקר' יא ג); ואת החזיר כי מפרים פרסה הוא ושסע שֶׁסַע פרסה (שם שם ז). וכל הבהמה אשר הוא מפרסת פרסה וְשֶׁסַע איננה שסעת וגו' (שם שם כו). וכל בהמה מפרסת פרסה ושסעת שֶׁסַע שתי פרסות וגו' (דבר' יד ו). ועי' שָׁסַע.

שסף [1],

מזנו *שִׁפּוּף, שָׁסַף, *שֶׁסֶף.

שָׁסַף,

קל לא נמצא במקרא.

— פִּע', שִׁסֵּף, — גזר בחרב, בתר, נתח, in Stücke hauen; découper; to cut to pieces: ויאמר שמואל כאשר שכלה נשים חרבך כן תשכל מנשים אמך וַיְשַׁסֵּף שמואל את אגג לפני יי' בגלגל (ש"א טו לג). —ובתו"מ : וקרע (ויקר' יג נו), יכול יקרע בו קרע קטן וכו' ת"ל אותו, אי אותו יכול ישספנו[2] וינחנו במקומו, ת"ל מן הבגד, ינתקנו מן הבגד (ספרא ויק תזריע פרק טז). —ואמר הפיטן : חרבוני קיץ ילהטם לשסף (ר"א קליר, אוי סכה, קרוב' ב' פכוח). גאונו מות ישסף (רמב"ע, אם תקדיך סכתנו, דוקס 76). נותרה ביד משסף יונה נחפה בכסף (ר"י הלוי, אפתחה סערי). — ואמר המשורר : לבב צרים נחלץ וחרב במראיתה משספת (ר"ש הנגיד, כגלית יסרה, בן תהלים, הברמן א, 141). גם שׂר יהודה בבדי שסף (ר"י הלוי, שלום לגבר, זמורה ג, 25').

—פֻּע', *שֻׁסַּף, — ששספו אותו : ובדיל בשר חזיר מתועב סרוח, נבאש מלוח, בלי לחלוח, שוספו באכזריות חמה (יוסיפון, גינצבורג קכז). — ואמר הפיטן : אלהים אלי אתה נגדך עלומי נחשׂפו, נפשי ועצמותי מפחדך שֻׁסָּפוּ (רפב"ג, אלהים אלי, ביאליק-רבניצקי ב, 178). קצין מכמר, נין צוף כמר, וישֻׁסף וישמר, ולארבעה זֻמר (תמימים כרבו אכן, קרובות לפורים). — ואמר המשורר : גדי להלחם בארי נכסף וכו' וכמעט בשניו שֻׁסף (יהודה בן ססה, סער הסיר, 8).

—קל, בינ' *שׁוֹסֵף : שמעו כי שָׁנן אב חרב שוסף, נבהלו נחפזו פן בנו בו יסף (רקע"ג, איכה מעביר, סליחו' ת"ב, סדור רקע"ג, סכג).

*שֶׁסֶף,

ש"ז, — פעולת המשסף, כמו שִׁסּוּף : שפלים ונבזים פשיחי שסף, שבויי חנם מכורי בלא כסף (שמואל כהן, מלאכי רחמים, סליחות לסני קדמאה).

*שֶׁסֶק [1],

ש"ז, — עץ־פרי שפריו הצהוב מבשיל באביב, Eriobl0trya, נוהג בספרות ובדבור.

*שַׁסְתּוֹם [2],

ש"ז, —מגופה ודלת בצנור וכדו' הפותחת וסותמת מעבר לנוזלים או לאדים, Ventil; clapet; valve, נוהג בספרות ובדבור.

---

1) [כנראה שסף ושצף (עי' שם) שרש אחד הם כדעת רבים. אבל אפשר שהעקר שסף כצירת שפעל קדומה, שנולדה מחוץ לעברית, מן סף, סיף כלשון סַיִף, וצ"ע. ובמד"ר איכה ג : וישסף מלמד שחתכו ארבע חתיכות.]

2) [כך גרסת הראב"ד בפרושו, וז"ל : יכול ישספנו ויניחנו במקומו, ישספנו לשון נתוח כמו וישסף שמואל וכו'.]

1) [בהשאלת השם מן הארמית שיסקא בתו"מ (ב"ע ס.). שאמנם שם פרושו zizyphus vulgaris : ועי' לֵו Flora III. 140 ועיד.]

2) [שם זה חִדש בימינו גם ע"פ גרסת הערוך

שע, עי' שעע.

ש״ע, — ר״ת: שלום עליכם, שלחן ערוך, שם עצם, שמונה עשרה, שמיני עצרת, שחוק עצמות, ועוד.

שעבד[1], ממנו *השתעבדות, *שעבד, *שעבוד.

***שעבד**, פ״י, — שעבד את פלוני, שעבד בפלוני, שעבד על פלוני, העביד אותו כעבד ורדה בו, knechten; subjuguer; to enslave: כושן רשעתים, שעשה שתי רשעיות אחת ששיעבד את ישראל ואחת שעבר על השבועה (תוספת׳ סוטה יא ז). שכל אומה אומה ששעבדה בהם בישראל שלטת מסוף העולם ועד סופו (מכי׳ בשלח, מסכ׳ ב א, כו:). אמתיה דרבה בר זוטרא ערקת, איתייאש מינה אתא שאול לר׳ חנינה ולריב״ל אמר אינו רשאי לשעבדה (ירוש׳ גיט׳ ד ד). בראשונה גזרו שמד על יהודה וכו׳ והיו הולכין ומשעבדין בהן ונוטלין שדותיהן ומוכרין אותן לאחרים (שם שם ה ו). תנו לנו שכר עבודה של ששים רבוא ששיעבדתם במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה (סנה׳ צא.). ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וכו׳ ידוע שאני משעבדן תדע שאני גואלן (מד״ר בראש׳ מד). כת׳ לא תתעמר בה תחת אשר עניתה, וזו מאחר שציערנו אותה אני משעבדים אותה[2]) (שם שם מה, תאודור, 454). המצרים עמדו וישיעבדו את ישראל (שם שמות טו). הבה נתחכמה לו, אמרו באו ונבא עליהן בחכמה ונראה היאך אנחנו משעבדין על ישראל בדבר שלא יהא אלהיהן יכול להביא עלינו באותה מידה (שם שם כב). כיון שעמדו מלכים על ישראל ורתחילו משעבדין בהם (שם דבר׳ ה). האיך אנו נגאלין ולא כך אמר הקב״ה שהוא משעבדנו בשבעים אומות (פסיק׳ ר״כ, פרשת החודש, בובר, מח.). כנגד ארבע מלכיות שראה דוד איתם ברוח הקדש היאך הם עתידים לשעבד את ישראל (פסיק׳ רבי לא, והאמר ליון, איש שלום, קמו.). שאפילו בלילה היו משעבדים בהם (המצרים בישראל) (שם תוספת ב, קלז:) — ובהשאלה, שעבד את לבו, יצרו: וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה, אלא לומר לך כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברין ואם לא היו נופלין, כיוצא בדבר אתה אומר עשה לך שרף ושים אותו על נס והיה כל הנשוך וראה אותו וחי, וכי נחש ממית או נחש מחיה, אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהן שבשמים היו מתרפאים ואם לאו היו נמוקים (ר״ה ג ח). — ובמשמ׳ חיב לעבודה: מי שיש לו בית בחצר אחרת בני חצר משעבדין אותו לעשות עמהן דלת נגר ומנעול לחצר, ושאר כל הדברים אין משעבדין אותו, ואם היה שרוי עמהן באותו חצר משעבדין אותו על הכל (תוספת׳ ב״מ יא יז). — ובמובן משפטי, שעבד שדה, העמיד את השדה לרשות המלוה כמשכון על ההלואה: המשעבד שדה לחבירו והלך ומכרה. שמא אין בעל חוב בא וטורף (רסב״ג, ירוש׳ פסח׳ ב ב). — ובסהס״א: שכיון שאינו יודע הדבר ששיעבד עצמו בו לא סמכה דעתו ולא שיעבד עצמו (רמב״ם, מלוה ולוה, כה יג). — ואמר הפיט: דור אחר דור שעבדת, אחשה מלבקש דרור (יוסף אבן אביתור, אם מי זכחת, סעה״ס, 14). ערב לך להעבירנו מן העולם, ואיך תשעבדנו לעוילים (הוא, שם, שם, 15.) — ואמר המשורר: מידעי שאל ני עלי מה ובמה שכלך עלה וגבר, השיבותים בשעבד הדברים אלי נפשי ולא נפשי לדבר (עמנו׳, מחב׳ א׳, ברודי, לח). — ׳ובחתורת הלשון, שעבד משפט למשפט, unterordnen; subordonner; to subordinate.

— פע׳, שעבד, בינ׳ משעבד, — במשנה רק בהשאלה בצריף נכסים משעבדים, בנגוד אל נכסים בני חורין, נכסים האחראים לחוב מן החובות: אין נפרעין מנכסים משועבדים במקום שיש נכסים בני חורין (גיט׳ ה ב). המלוה את חברו בשטר גובה מנכסים משועבדים, על ידי עדים גובה מנכסים בני חורין (ב״ב י ח). ואלו לא הוציא הקדוש ברוי

שסתמיה בסק׳ סתמיה בארמ׳ שבבבלי (גיט׳ קמ.). וגם ע״פ השמוש של שתם במ״מ׳ פתח על יד סתם בתו״מ: כדי שישתום ויסתום ויגוב (ע״ז כט.).]

1) [בעק׳ צירת שפ״ל קדמה מן עבד.]

2) [בדפוסים: אנו משתעבדין נכרין בה, בתמיה.]

הוא את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו משעבדים היינו לפרעה במצרים (עבדים היינו, הגדה של פסח). עבדי מלך וכו' האיש אין יכול למכור מפני שמשועבדין לאשה (תוספת' יבמ' ע ח). כל זמן שישראל משועבדים שכינה עמהם משתעבדת (ספר ב"ד' פד). לשעבר הייתם עומדים ברשות עצמיכם, עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור (שם דבר' עז). שיהא הכל משועבד להלכה (ירוש' חגי' ג ב). ואין כל מה שיש לאשה משועבד לאיש לאכילת פירות (שם כתוב' ח ה). לאחד שלוה מחבירו ואמ' לו אם לא החזרתי לך מיכן עד י"ב חדש יהיו כל נכסי משועבדין לך (ר' לעזר שם שם י א). מאן דאמר גובין פרנסה מן המשועבדין פרנסת בנות קודמות (שם שם יג ג). יורש כמשועבד, כשם שאין מלוה בעדים גובה ממשועבדין כך אינה גובה מיורשין (רב שם ב"ק י א). וכן המורד על אשתו, בשלמא למ"ד מתשמיש לחוי אלא למ"ד ממלאכה מי משועבד לה (כתוב' סג.). וכן במצרים היו משועבדי' ישראל פ' שנה (מד"ר שמות טו). אף על פי שהיו גדולים מן שאר המשפחות וכו' לא היתה רוהן גסה עליהן אלא משועבדין לפני הארון (שם במד' ה). לפי שהיה גלוי לפני הקב"ה שעתידין ישראל שהיו משועבדים תחת אדום (שם שם יא). כשהיו ישראל במצרים היו משועבדים בטיט ולבנים והיו מאוסין בעיני המצרים (שם שה"ש, גן נעול). — ובמהמ"א: אשר הוצאתיך מארץ מצרים, כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי (רש"י, שמות כ ב). החמישי בידיעת ה' שאלו העצמים הגופניים הנחקיים והעפריים משועבדים לאלו העצמים הרוחניים אשר מקצתם עושם מניעים ומקצתם מצוים (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה, 55). ושהיהודים יהיו משועבדים לשמור חוקי כל עיר ועיר (ד"ה של האפיפ' אלוולו הרביעי, הרכיץ ב. 345). השיב להם שלהיותו אורח אינו משועבד לקיים מה שהסכימו הם (זמם לדקה, מירפורגו א, סז :). — ובמשמ' פקיד הקהל: הן דיין, הן שמש, הן שארי משועבדים של הקהל (פנקס פ זכא תי"ג, ספר טורטשינר, 195). הנחות במכס לא יזמין על אלה (הסעודות) כי אם עשרים אנשים וד' משועבדים (פנקס גלוגא תמ"ח, שם). כל מי ששייך למשועבדי הקהל או למשרתי הקהל פטורים מקרופקא מהלוואה (פנקס פינטשב תק"א, שם, 196). — וככטוי של נמוס במכתב: אדוני מורי הה"ר יצחק רופא הגופות מועד הנשמות קונה שני עולמות, הלל החסר אוהבך הקדמון ומשעבדך בלב חפץ ובנפש שוקקה מפיק לך את רוחו (חמדה גנוזה, עדלמן, יח.). — ואמר הפיטן: חרות קרא לעם משועבדו, ועמו שפך על מפקירו ממעבדו (רסע"ג, אוסן, סעדיאנה סכטר, 46). — ואמר המשורר: לשומה משועבדת לאישה בעוד הוא נאסר (נ"א: נאחד) בה עדי נמלט יהי מחצבתו (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה, 2). — ובתורת הלשון, משפט משעבד לזולתו, טפל לו, נוהג בספרות ובדבור.

— התפ', נתפ', *הִשְׁתַּעְבֵּד, נִשְׁתַּעְבֵּד, — כמו פע', נעשה לעבד וגם השתעבד בפלוני, השתמש בו כעבד: עבד שנשבה ופדאוהו, אם לשם עבד ישתעבד, אם לשם בן חורין לא ישתעבד, רשב"ג אומר בין כך ובין כך ישתעבד (גיט' ד ד). לא רצה להשתעבד לקוניו יבוא וישתעבד לבנ(ת)יו (תוספת ב"ק ז ו). לא רציתם להשתעבד לשמים הרי אתם משועבדים לפני גוים (מכי' יתרו מסכ' דבחדש א). אבותיך אף על פי שנגאלו חזרו ונשתעבדו אבל אתם משאתם נגאלין עוד אין אתם משתעבדין (ירוש' שביעית ו א). אם לא החזרתי לך מיכן עד י"ב חדש יהיו כל נכסי משועבדין לך, הגיע י"ב חדש ולא החזיר נשתעבדו הנכסים מיכן ולבא (ר' לעזר, ירוש' כתוב' י א). פלונית שפחתי עושה אני לה כתב שלא תשתעבד (שם קדוש' א ג). וכוף את יצרי להשתעבד לך (ברכ' ס:) למצרים ירדתם, לפרעה השתעבדתם (שבת סח:). נשאה כוש ק"ו בעצמה ומה הללו שנשתעבדו בהן כך אני שלא נשתעבדתי בהן לא כ"ש (פסח' קיח:). מר"ה עד יוה"כ (בשנת היובל) לא היו עבדים נפטרין לבתיהן ולא משתעבדין לאדוניהם (ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא, ר"ה ח:). פלונית שפחתי אל ישתעבדו בה (גיט' מ.). רומי שעשתה קלנדא וכל העיירות הסמוכות לה משתעבדות לה, אותן עיירות אסורות או מותרות (רב מתנה, ע"ז ח.). מוטב לי להשתעבד בבית

הזה ילא בבית אחר (מד"ר בראשי' פ). אמרו ישראל לפני הקב"ה לא דיינו שנשתעבדנו לשבעים אומות אלא אף לזו שנבעלת כנשים (שם שם סג). מה יעקב אביכם עד שלא נשא אשה נשתעבד, משנשא אשה נשתעבד, אף אתם משלא נולד גואל נשתעבדתם, משנולד גואל אתם משתעבדים (שם שם ע). העם הזה מה עשו שנשתעבדו מכל הדורות שעברו (שם שמות ה). אמר לפניו רבון העולמים, ת' שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו (שם שם טו). במה אתה מבקש שישתעבדו בניך בגיהנם או במלכיות (שם שם כא). אנו נשתעבדנו ואת בן חורין (שם במד' יט). כותי אחד או ברברי א' בא ומשעבד בכם כגון ששעבד' בכם כל אימתם וכאילו נשתעבדתם בשבעים אומות ובחודש הזה אתם נגאלין (שם שה"ש, פסקתא רבתי, קול דודי). ואל יססרו וישתעבדו תחת יד מלך חנף (ר"ש בן לקיש. שם אסתר, ויהי בימי). וחלקן לבריות וכו' דוד רואה אותם ארבעתם היאך הם באות בכח ומשתעבדות בישראל (פס' רבתי לג, אנכי אנכי, קנב:). — ובסהס"א: משעה שנשתעבדו רומיים בישראל והוא אחר כ"ו שנה ממלכותם כי כ"ו שנת עמדו באמונתן עם ישראל (הרכבי, זכרון לראשונים מח). אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו, וכי תעלת על דעתך שכיון שנקנה זה נשתעבדה אשתו, אבל לא בא ללמד אלא שהאדון חייב במזונותיה (רמב"ם, עבדים ג א). יש מן הגאונים שהורה אפילו מכר לו בעשרת אלפים או הלוהו מאה אלף נשתעבד הערב בכל (טור, מלוה ולוה כא יג). בארך אפים ירבו העוזרים ובהתאפקות ישתעבדו הלבבות (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסופים א י). אבל הב"ה אינו כן אלא היו ישראל במצרים והיו המצריים משתעבדים בהם בטיט ובלבנים וכו' (ר"י אלנקאוה, מנורת המאור 7, 557). ראובן שהיה חייב לשמעון סך מה ולוי אחי ראובן נשתעבד עמו נגד שמעון בעד החוב ההוא וכו' (שו"ת רמ"א עב). לבל ירשה ליהודים אשר במדינה לגבות שטרי הלוותיהם אא"כ ישתעבדו בשטר ונתון ערבות שלא להוציא כסף או זהב חוץ למדינה (דברי הימים של האפיפיור פאולו הרביעי, הרכבי ג, 478).

***שִׁעְבּוּד**, ש"ז, — מעשה המשעבד והמשתעבד :Knechtung; subjugation; enslavement

והוציאנו מעבדות להרות וכו' ומשעבוד לגאולה (פסחי' י ה). כל השירות כולן קריאות בלשון נקבה, כשם שהנקבה יולדת כך התשועות שעברו היה אחריהם שעבוד, אבל התשועה העתידה להיות אין אחריה שעבוד לכך קרואה בלשון זכר (מכי' בשלח מסכ' דשירתא א, לד:). שכשם שהאבן קשה מן הלבינה כך שיעבודה של בבל היה קשה משעבודה של מצרים (ר' מיישא, ירוש' סוכה ד ג). השאילני פרתך לאחר עשר ימים, א"ל סבה מן כבר מתה, משיעבוד האחרונים מתה (שם ב"מ ח ג). אני הייתי בשעבוד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכיות (ברכ' ט:). גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות (ר' אלכסנדרי, שם יז.). אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד (שמואל, שם לד:). כך היה צערן ושיעבודן של ישראל גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם (מד"ר שמות ג). אמר הקב"ה למשה אמור להם בשעבוד זה אהיה עמם ובשעבוד הן הולכין ואהיה עמם (שם שם ג). בני דור המדבר מרדו בהקב"ה וכו' ונשבע שיפרע (מ)מהם בשעבוד מלכיות (שם במד' ה). ולא יטמאו מחניהם הרי זה אמור כנגד שעבוד יון (שם שם ז). כינס קרח עדתו ואמר להם הרביתם עלינו משוי יותר משעבוד מצרים (ר' לוי, שם שם יח). הראו להם עושרכם וידעו שלא הפסדתם בשעבוד (שם שם יט). ראה בפורענות שעתיד לבא על ישראל מכל שונאיו שכולם היו באים במלחמות ובשעבוד (שם שם כ). הגשם חלף הלך לו זה השעבוד (שם שה"ש ב, התאנה חנטה). אמר הקב"ה עדיין לא בא זיון של בני, משעבוד טיט ולבנים יצאו ואין יכולין לקבל תורה מיד (רבי יצחק, שם קהל' א, את הכל). והרי שיעבודם של מלכיות קשה (פסיק' רבתי לג, אנכי אנכי, קנא:). אמר הקב"ה לישראל אימתי קולכם ערב לפני בשעה שאתם דחוקים בשעבוד (מדרש שה"ש, גרינהוט, כה:). — ובמשמ' דבר המשעבד לפלוני:

הקרש חמץ ושחרור מפקיעין מידי שיעבוד (רבא, יבמ' מו.). המזיק שעבודו של חבירו פטור (רב הונא בריה דרב יהושע, ב"ק לג:). משום דהוה ליה שטר שעבוד קרקעות ואין נשבעין על כפירת שעבוד קרקעות (ב"מ ד:). — ובסהמ"א: כי משך עלינו השעבוד וארך עלינו עול המלכיות (רסע"ג, הבקשה השניה, ס"וד רסע"ג, עז). לפיכך אע"פ שעבר על ציווי הבי' וכו' לא בטל ממנו השעבוד שעליו בפני עצמו בשותפות ולא יצא הממון מכלל השותפות (תשוי הגאוני הרכבי תכו, 221). — ומ"ר *שעבודים: כך היה שעבוד מצרים קשה לפני המקום מכל השעבודים שבעולם (ר' יוסי, מד"ר שמות ג). — ובסהמ"א: ויחזק השם את לבו למקום תת להענישו על השעבודים הגדולים ורעם שעשה את ישראל (מ:וה"מ כר ג פרק ג כלל ד חלק ד). ותפלת יעקב שהיא הפלת ערבית כנגד גלות תחל הזה הארוך, רמז לקורותיו שנתנסה בכמה נסיונות וכו' כשעברו עלינו בגלות זה כמה צרות וכמה שעבודין וכמה טלטולין (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ג, 36). ראיתי כמה צרות וכמה טלטולין וכמה שעבודין וכמה חולאים וכמה מכות וכמה עניות ועמדתי בכולן, ועול אשה רעה לא יכולתי לסבול (תוא, שם ד, 413). — ואמר הפיטן: אתי מלבנון כלה וְעוד שכינה בשעבודים, רצוף בבאו מאֹבידים (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצר א' פסח). איה כל נפלאותיך הגדולות והנוראות, אשר ספרו לנו אבותינו ה' צבאות, ברדת ישראל מצרימה לשעבוד ותלאות (רגמ"ה, אם כל, סליחי יום ד).

***שְׁעֲבֵז**, רק פעו' בינוי, מְשֻׁעְבָּז, ת"ז, — בעל אשכים מֻגדלים, מאֹשכן: המשועבז[1]) ובעל גבר, אין לו בצים, או אין לו אלא ביצה אחת, זהו מרוח אשך האמור בתורה (בכורי ז ה).

1) [כך גרסת הערוך, ועי' בהערת קוהוט, ערך שעבז, ובדפוסי המשנה: המאושכן, המאושבן, ובבריתא שבגמרא (מד:): משוכן. והמלה משעבז קרובה היא אל שעבוי, אשכים בארמ' שבתרג', והעקר בארמ' מְשַׁעְבַּז' בתרגי' של מאשכן שבעבר', וכן אל עבוז, כנ"א בערך' עבוז, אב"ו.]

א. שָׁעָה[1]), ממנו א. שָׁעָה, **שְׁעִיָּה.

ב. *שָׁעָה[2]), ממנו *שְׁעָוָה, **שַׁעֲוָה, *שְׁעַוְנִית.

א. שָׁעָה, פעו', שָׁעוּ, אֶשְׁעֶה, יִשְׁעֶה, יִשַׁע, יִשְׁעוּ, שְׁעֵה, שְׁעוּ, — שעה אל דבר, שעה בדבר, שעה מן הדבר, פנה רנה והנה, sich wenden; tourner; to turn: וַיִּשַׁע יי' אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שָׁעָה (בראש' ד ד). תכבד העבדה על האנשים ויעשו[3]) בה ואל יִשְׁעוּ בדברי שקר (שמות ה ט). יִשְׁעוּ[4]) ואין משיע אל יי' ולא ענם (ש"ב כב מב). ביום ההוא יִשְׁעֶה האדם על עשהו ועיניו אל קדוש ישראל תראינה ולא יִשְׁעֶה אל[5]) המזבחות מעשה ידיו ואשר[6]) עשו אצבעתיו לא יראה (ישעי יז ז—ח). על כן אמרתי שְׁעוּ[7]) מני אמרר בבכי אל תאיצו לנחמני על שבר בת עמי (שם כב ד). ולא שָׁעוּ על קדוש ישראל ואת יי' לא דרשו (שם לא א). ולא תִשְׁעֶינָה עיני ראים ואזני שמעים תקשבנה (שם לב ג). סעדני ואושעה וְאֶשְׁעָה בחקיך תמיד (תהלי קיט קיז). כמה לא תִשְׁעֶה ממני לא תרפני עד בלעי רקי (איוב ז יט). — ואמר בן סירא: אשרי אנוש בחכמה יהגה ובתבונה ישעה (ב"ס גני' יד כ).[8]) — ובסהמ"א: ותען המלכה ותאמר שעו ממני שעו סורו מעלי כי עיפה נפשי מאד (יוסיפון, גינצבורג, רג). — ואמר הפיטן: רם תהי אזנך קשבת, קול שופר שעות מנושבת (ר"א קליר, תפי' במכון, מוסף א' ר"ה). לאמותם כלכול אנה שועו, וציר למלאכיו שת מני שעו (הנ"ל, איכה תפלרתי, קינות לת"ב). פשפשתי בבית גנזו פנקסים וספרים, פן אמצא התן שאתם מספרים, צבא היש לו ועירים

1) [גם באשור': בא שַׁאוּ (בבק' שעה) במשמ' פניה לעזרה.]

2) [עי' שַׁעֲוָה, הערה.]

3) [השבעים מתרגמים גם כאן יִשְׁעוּ, וכן בנסח השמרוני.]

4) [ואולם בתהלי יח מב: יְשַׁוְּעוּ, וכן כנראה נכון.]

5) [במגלת ישע' א: על.]

6) [במגלה הנ"ל: מעשיו אשר.]

7) [במגלה הנ"ל: שועו.]

8) [בספרי (דברי שיס) דרשו על הכתוב לא

לכפרים, צפיתי ואין שעו לכם עפרים (ר׳ יוסף טוב עלם, אז כארסת, זולת שבת הגדול). שעה מעל ושמצה וכפר חטא עניים, ועושק ומרצה נא יהיו מחוים (רמב״ע, דוקס 79). בנים אלי אביהם יום שעו, מהם בני אמתם לא שעו, היא תעלוז ועיניהם שעו (ראב״ע, עבד עלי, איגר 159). שעה אלי עת אגדלך שמעה תפלתי ה׳, תחי נפשי ותהללך תתענג על ה׳ (הוא, אזכירה סדר, שם 238). שעה עליון לקול אביון ושועתו אל תבזה (יחיאל מונדולפו, שעה, סליחות י טבת, תכלאל א, קלט:). שעה שֹוּעם מחה פשעם בעשור לחדש (הוא, שם, שם). יושב בשמים שעה באי באש ובמים (הוא, יושב, שם). ושעה ניבי בזקום אשה וקרב קץ חזון נפרץ (ר״י נג׳ארה, יושב תהלות, עולת המיד, מה). — ואמר המשירר: ועתות דין היה שועה ונמצא בבית דינך מקום מובא ימוצא (רה״ג, שערי דיני ממונות, קבולי קונטרי, כ.). ראה היום בצרתי שמע ושעה עתירתי (ר״ם הנגיד, ראה היום, בן תהלים, הברמן א, 15). שעו מני ואל תרבו דברים ועזבוני ועבדו לי לעבר (הוא, הת: ומים חדבר, שם ב, 108׳. כמה מכתב יָחד עליו אוהב אך עין חומד ישעה, חֵרש ישמע צחות פיהו גם העור אליו ישעה, שומעו נצח לא יאמר על אומרו מני רגע ישעה (רמב״ע, יום אלבשם, ברא״די, סלז). ספי סופר שמעה חכמות חולפים ושעה אל חין ניבו (הוא, שם, שם, סלט). בעלי ריבי שעו נא ממ־יבה ותלונה, כי נדוד דודי שמני מבלי לבב ובינה (ראב״ע, בעלי ריבי, כסכא א, 54). שדי שעה קול צועקים אליך, משתחוים לפני הדום רגליך (ר״י חריזי, תחכמוני כ, 389).

— ובינ׳ פעו׳, ״שָׁעוּי, – שְׁאֵלָה שעויה, בקשה שפנו אליה, שקבלוה ברצון, ואמר המשורר: ויתן לי כפי גודל בכודו וישם את שאלתי שעויה (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 13). יהי תחנון רש כמנחה ודמעה כנסך שעויה (רי נתנאל מקינון, יה מן הקרן, ש״רי היחוד והכבוד, עט).

— ״הִשְׁעָה[1]), — הִפנה אדם או דבר אל דבר או מדבר: ואמר הפיטן: בעבור לידעו כי הוא משעו (ינאי, אומן אמונתך, קרובי בראשית, זולאי, מט). ובעין רוע כעש אין להשעות לטוב כל מעש (הוא, אז עשית, קרובי ויקרא, שם, קסו). הוגי שעשועות הושענא, וחידתם משעשעות הושענא, וועקיך להשעות הושענא (אל למושעות, סדר הושענות ליום ערבה, מחזור א־טלי ב, קפ:)

ב. ‏*שָׁעָה, ש״נ, סמי׳ שְׁעַת, שְׁעַת, [1]) — א) פרק זמן קצר, חלק זמן בלתי מגדר, Weile, Zeit; (un peu de) temps; while, time: העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו ולא יהא סרבן באותה שעה (ברכ׳ ה ג). איזהו לקט הנושר בשעת הקצירה (פאה ד י). על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן וכו׳ (שבת ב ו). בשעת פטירתו (פרידתן) מה הן אומרים יופי לך מזבח וכו׳ (סוכה ד ה). באותה שעה בכה ר׳ ישמעאל ואמר בנות ישראל נאות הן אלא שעניות מנוולתן (נדר׳ ט י). זה הכלל כל: לא יצאת לרשות עצמה שעה אחת אביה ובעלה האחרון מפירין נדריה (שם י ג). הגוזל עצים ועשאן כלים משלם כשעת הגזלה וכו׳ זה

שע־ום אבותיכם (דבר׳ לב יז): אל תקרי לא שערום אלא לא שעום, אף עפ״י שזובחים להם ומקטרים להם לא יראים מהם, ע״כ, אולי ע״פ דרשתם של אל תשתע כלצון נעשה לכם כשעוה, וצ״ע.]

[1]) [כירק׳ שמעוני קלג, ולפי זה גם במדרש ויסעו (ביהמ״ד ילינק ג, ל) נדפס: ושמעון ולוי כבש ועלו מערב והמשתן השעו ולא נתנו להם יד לעמוד וכו׳. וכנראה ט״ס לפנינו.]

[1]) [המלה בצורה זו אינה מקורית בעברית א״א שאולה מארמית, ושם שָׁעָה (אצל שַׁעְתָּא) וכסורי׳ שָׁעתא, בתנועת a ארֻכה, וכן בערב׳ שַׁאעה a), בכוש׳ סָעַת, וכן בא גם בכתב מעטרנה. קנידטצון 138, 76 במבטא בבלי שִׁית בבשמ׳ זו, ואמנם אפשר שבערב׳ וכוש׳ שאולה המלה מארמ׳ וסורי׳, ואלו בהגיה עברית מקורית היתה צורת המלה צריכה להיות שׁוֹעָה, בשנוי ה a השמית ל o. לפי מקור זה של המלה היתה צורתה בלשון חז״ל בסמ׳ שָׁעַת, כדעת רבים, וכן בכמה מקומות גם במסרת יהודי בבל (סורה, לשון חכמים, 93) אע״פ שבא שם גם שַׁעַת (כמבטא האשכנזים) בחתאם לנקוד שבמק־א בא־מ׳ ואפילו שְׁעַ־. ברם בשמ־ש הלשון הי־ם נוהג המבטא שְׁעַת על פי הדמיון אל שְׁנַת, אך בכנ׳ שַׁעְתּוֹ (במסרת אשכ ז).]

a) ساعة

הכלל כל הגזלנין משלמין כשעת הגזלה (ב״ק צ א). מוטב לי להקרא שוטה כל ימי ולא ליעשות שעה אחת רשע לפני המקום (עקביא בן מהללאל, עדי׳ ה ו). יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא ויפה שעה אחת של קורת רוח בעה״ב מכל חיי העוה״ז (ר׳ יעקב, אבי׳ ד יז). אל תרצה את חברך כשעת כעסו ואל תנחמהו בשעה שמתו מוטל לפניו ואל תשאל לו בשעת נדרו ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו (ר״ש בן אלעזר, שם שם יח). בשעת המקדש אם היה (הבכור) תמים, א״ל תן לי שאקריבנו לך מותר (בכור׳ ד א). שהיה (ר״א) אומר יש שעה לקצר ויש שעה להאריך (מכי׳ מסכת׳ ד א). באותה שעה למדתי ממנו שלשה דברים (ר׳ יוסי, ברכ׳ ג.). כל קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע (שמואל, מו״ק כז.). בעת ההיא, שגרמה לו שעה (מד״ר במד׳ ל) אמר משה הרי השעה שאתבע בה צרכי (שם שם כא). באו ואמרו למשה הגיעה שעה שאתה נפטר מן העולם (תנחו׳ ואתחנן ו). כיון שישראל על העולם אין כל עין שולטת בהם ולא מזל ולא שעה גורמת (פסיק׳ רב׳ כ). — ובמשמ׳ שהות: לרועה נאמן שנפלה גדר סמיך לחשכה עמד וגדרה משלש רוחותיה, נשתייר פרצה ולא היה לו שעה לגדרה ועמד הוא בתוך הפרצה (מד״ר רות פתיח׳ ה). — וכל שעה ושעה, ובכל עת ובכל שעה: ומה ישראל שלא דברה שכינה עמהן אלא שעה אחת וכו׳ אני שכל שעה ושעה שכינה מדברת עמי וכו׳ (שבת פז.). וטוב בעיניך לברך את עמך ישראל בכל עת ובכל שעה בשלומך (תפלת שמונה עשרה, סוף שלום). ומפרנס אתנו תמיד בכל יום ובכל עת ובכל שעה (ברהמ״ז, נודה לך). — וכמלת קשור עם ש, גם עם הברות בכל״ם ומלות יחס אחרות, בשעה ש, עד שעה ש, בכל שעה ש, וכדו׳: מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן וכו׳ (ברכ׳ א א). ובשכבך ובקומך, בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שבני אדם עומדים (בית הלל, שם שם ג). כל שעה שמותר לאכול (חמץ) מאכיל לבהמה לחיה ולעופות וכו׳ (פסח׳ ב א). ויו״ט היה עושה לאוהבו בשעה שיצא בשלום מן הקדש (יומא ז ד). לא זזה ידי מתוך ידה משעה שנכנסו עובדי כוכבים לירושלים ועד שיצאו (ר׳ זכריה בן הקצב, כתוב׳ ב ט). קונם שום שאיני טועם וכו׳ שלא נתכוין זה אלא עד שעה שדרך בני אדם לאכול שום (ר׳ יוסי בנו של ר׳ יהודה, נדר׳ ח ו). בשעה שאדם מצטער שכינה מה הלשון אומרת וכו׳ (ר״מ, סנה׳ ו ה). מתנדב אדם אשם תלוי בכל יום ובכל שעה שירצה (רבי אליעזר, כרית׳ ו ג). ת״ל בעבור זה, בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך על שולחנך (מכי׳ בא יז; וכעין זה הגדה של פסח). ועוצם עיניו מראות ברע, אמר ר׳ חייא בר אבא זה שאין מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה (ב״ב נז:). כל האילנות בשעה שהם לוקים מכסים עיקריהם וכו׳ (פסיק׳ רב׳ יא). — ובכנ׳, שעתו של אדם ושל דבר: כל זית שיש לו שם בשדה אפי׳ כזית הנטופה בשעתו ושכחו אינו שכחה (פאה ז א). אפי׳ אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו[1] יצאת ידי חובתך עמהן (ב״מ ז א). שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא (ר׳ יהושע, עדי׳ ח ו). שמאי אומר כל הנשים דיין שעתן וכו׳ כל אשה שיש לה וסת דיה שעתה (נדה א א). א״ל הקב״ה למשה לך אמור להם לישראל אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכיות, אמר לפניו רבש״ע דיה לצרה בשעתה (ברכ׳ ט:). יקא שהיה מקיא בדבריו בספל הזה שהוא מתמלא בשעתו ומתפנה בשעתו כך שלמה למד תורה בשעתה ושכחה בשעתה[2] (מד״ר קהלת א). — ושעה, לשעה, בנגוד אל לדורות, לעולם, לשהות: כל חמתות צרורות טהורות חוץ מקשר של ערביין, ר״מ אומר צרור שעה טהורות, צרור עולם טמאות (כלים כו ד). כהן שיצא לדבר עם חבירו אם הפליגו טעון טבילה, אם לשעה טעון קידוש ידים ורגלים (ירושׁ׳ כלא׳ ט ב). והוא שנתן לו רשות לעולם, הא לשעה לא (שם בכור׳ א א). והא תני כמלא אדם את הקיתון של מים ונותן תחת הכר וכו׳ כאן לשעה כאן לשהות (שם שבת ד א). מה קשירה היתה במשכן וכו׳ ולא לשעה היתה (שם שם ז ב). כמה דר׳ יהודה אמר תמן ניבול שעה ניבול, כן הוא אומר

1) [פי׳ רש״י: בעת מלכותו, דמלך והדיוט הוה, ע״כ.] 2) [עי׳ לקמן בנ״א ממד״ר במד׳.]

חבא צרת שעה צרה (ר׳ חנינה ר׳ יוסי בשם ר׳ יוחנן, שם ע״ז א א). דורות משעה לא ילפינן (מנח׳ יט:). שעה מדורות לא ילפינן (שם כו.). אמרתי לו יפה אמרת ונתעלמה ממני הלכה לשעה (ר׳ אליעזר, שם שם). ה׳ ילחם לכם לא לשעה אלא לעולם (ילק״ש א רלג). — וכן שעתו: יקא שהקי ד״ת כספל הזה שהוא מתמלא בין שעתו ומתפנה בין שעתו (מד״ר במד׳ י).—ובצרופים לתאר, שעה חצופה, עת רעה וקשה: יהי רצון לפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו משעות החצופות הקשות הרעית היוצאות המתרגשות לבוא לעולם (ר׳ חזקיה בשם ר׳ אבהו, ירוש׳ ברכ׳ ט א). ועי׳ חָצוּף, 1706.—ושעה פנויה: עי׳ פָּנוּי, 4983. — ולשעה, ולשעה קלה, מיד: כחם היום וכו׳ אמר ר׳ ינאי ניקב נקב מגיהנם והרתיח את כל העולם על יושביו לשעה קלה (מד״ר ברא׳ מח). אם אין חותמו של אברהם בבשרכם לא תטעמו ממנו (מן הפסח), מיד כל הנולד במצרים נמולו לשעה קלה (שם שמות יט). אמר להם וכי מנין לי מאה זהובים או חמשים לתת לכם ולא מצא לשעה, מיד הלכו להם (מד״ר שה״ש א). בקש ליתן להם ולא נמצא בידו דבר לשעה הניחוהו והלכו להם (שם קהל׳ א).— ולפי שעה: אוצר היה ר״מ תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמה היה וכו׳ ולפי שעה נזדמן לו למשה ועשה ממנו משכן ונגנז (ר׳ אלעא בשם רשב״ל, שבת כח:). כל דבר שמכניסו לקיום אפי׳ לפי שעה גזרו ביה רבנן (ע״ז עד.).—ובצרופים שגורים שבשם׳, שעת הדחק, שעת עֹני וכדו׳, ונגודם שעת רָוַח, שעת עֹשר וכו׳: שעת הדחק שאני (שבת מה.; מגילה יט:). כדי הוא ר׳ שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק (רבי, שם). אם למדת תורה בשעת העושר אל תשוב לך בשעת העוני, אם למדת תורה בשעת שביעה אל תשוב לך בשעת רעבה, אם למדת תורה בשעת הריוות אל תשוב לך בשעת הדחק (אדר״נ ג). — ושעת הֶתר: כל שהית לה שעת היתר לכהנים אין מועלין בה ושלא היה לה שעת היתר מועלין בה (מעילה א א). — ושעת חרום: שלש ארצות להוקת יהודה ועבר הירדן והגליל, רב אמר בשעת חירום שנו (ירוש׳ ב״ב ג ג). ומתני׳ בשעת חירום שנו וכו׳ דסתם יהודה וגליל כשעת חירום דמו (ר׳ אבא בר ממל, כתוב׳ יז:). — ושעת הכֹשר, שעה שאדם או דבר כשרים [1]: מיים אדם חולץ וחולצין לאשתו מפני שהיתה לו שעת הכשר וכו׳ (ר״ע, יבמ׳ ס ד). ומודה ר״ש בבשר וחלב וכו׳ הואיל והיתה לו שעת הכשר (מנח׳ קא.).—ובצרוף כסומך, כגון הוראת שעה, הלכה זמנית וארעית: זה הלך ליבנה שלשה מעמדות ובמועד שלישי הכשירו לו הוראת שעה (פרה ז ו). לזה וכשירו הוראת שעה (ר׳ יוסי, שם שם ז). אמרו לו הוריית שעה היתה (ירוש׳ נדה א ס). ועי׳ מהמ״א. — וחיי שעה: הואיל והתרתי לו את כל אלו חייבהו בשאר כל המצוות של תורה, אם חיי שעה התרת לו חיי עולם לא כ״ש (שם ברכ׳ ג א). על חיי שעה מברך, על חיי העולם הבא לא כל שכן (ברכ׳ מח:). מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה (שבת לג:). — ומלא שעה, שהית קצרה: גדולה מילה שלא נתלה לו למשה הצדיק עליה מלא שעה (נדר׳ ג יא). — ושעה שאינה לא יום ולא לילה: שאלו את ר׳ יהושע מהו שילמד אדם את בנו יוונית אמר להם ילמדנו בשעה שאינה לא יום ולא לילה (ירוש׳ פאה א א). — ובצרופים לפעל, דחק את השעה, נחפז להשיג חפצו, ונדחה מפני השעה, המתין לשעה נוחה יותר: כל הדוחק את השעה, שעה דוחקתו וכל הנדחה מפני השעה, שעה נדחת מפניו (ר׳ אבין הלוי, ברכ׳ סד.). —ושעה מסורה לו: בשביל שהיה סיפק בידו לעשות לפיכך ויקרא לבנו ליוסף, ולפי שהשעה מסורה לו (מד״ר ברא׳ ט). — ויש שעה לאדם: שאין לך אדם שאין לו שעה (בן עזאי, אבו׳ ד ג). — ושעה משחקת לו: ג׳ דברים צוה אחיתופל את בניו אמר להם אל תמרדו וכו׳ ואל תשאו ותתנו עם מי שהשעה משחקת לו (ירוש׳ סנה׳ י ג). אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו (ר׳ יצחק, ברכ׳ ז:). והוי משתדל עם אדם שהשעה משחקת לו (פסח׳ קיב.). — ונטרפה השעה: בימי רבי הושעיה ביקשו להימנות וכו׳ לא הספיק לבא עד שנטרפה השעה (ירוש׳ דמאי ה ט). ועל ר׳ יהודה בן בבא התקינו שיהו אומרים הוי עניו חסיד אלא שנטרפה השעה (שם סוטה ט יד). — ונפל ביד השעה, נפגע ביד הזמן,

---

[1]) [בימינו משמש הבטוי שעת הכשר במשמ׳ הזדמנות מתאימה וכדו׳.]

ונגודו שעה נופלת בידו, וכן השעה בידו, ושעה עומדת לו, ונתן מקום לשעה, נכנע למאורעות, ונגודו עמד כנגד השעה: שכל מי שעומד כנגד השעה נופל בידה וכל מי שנותן מקום לשעה השעה נופלת בידו, נבות עמד כנגד השעה וכו. נפל ביד השעה וכו' אברהם נתן מקום לשעה וברח מפני נמרוד מלך כשדים וחזרה השעה ונפלה בידו וכו' ויוסף נתן מקום לשעה בשעה שמכרו אותו אחיו וכו' וחזרה השעה ונפלת לפניו וכו' (תנחו' בובר, ויחי ה). אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה לפי שהשעה ביד עשו אתם מחניפים לו (תנחו' תולדות ס). ויקרא לבנו ליוסף, למי שהשעה עומדת לו וכו' שתהיו מטמינין עצמכם ותתנו מקום לשעה וכו' ואף אבות העולם נתנו מקום לשעה והחניפו למי שהשעה בידו (שם ויחי ו). — והשעה צריכה לכך: מעשה בשמעון בן שטח וכו' אמרו שמנים נשים תלה ואין דנין שנים ביום אחד אלא שהיתה השעה צריכה לכך (ירוש' חגי' ב ב). מעשה באחד שיצא לדרך רכוב על סוסו בשבת והביאוהו לבית דין וסקלוהו וכו' שהיתה השעה צריכה לכך (שם). — ונתקצרה השעה: התחיל (משה) לברך כל שבט ושבט בפני עצמו כיון שראה שנתקצרה השעה כללן כולן בברכה אחת (תנחו' ואתחנן ו). — ב) במשמ' יחידת זמן יחסית, חלק שנים עשר מן היום או מן הלילה, ארכה או קצרה יותר לפי ארך היום והלילה במשך השנה[1]), שעה לפי שעון השמש:

מאימתי קורין את שמע בשחרית וכו' וגומרה עד הנץ החמה, ר' יהושע אומר עד שלש שעות שכן דרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות (ברכ' א ב). תפלת השחר עד חצות, ר' יהודה אומר עד ארבע שעות (שם ד א). וכך היו כותבין (בכתבה) בירושלים שעות, היו כולן יוצאות בשעה אחת ואין שם אלא מנה חולקות בשוה (כתוב' י ה). הריני נזיר ל' יום ושעה אחת, נזיר שלשים ואחד יום שאין נוזרים לשעות (נזיר א ג). אחד אומר בב' שעות ואחד אומר בשלש שעות עדותן קיימת וכו' (סנה' ה ג). וחם השמש ונמס, איזו היא שעה שהשמש חם וצל צונן הוי אומר בארבע שעות (ר' אחא בר יעקב, ברכ' כז.). מתענין לשעות והמתענה לשעות מתפלל תפלת תענית (אביי, תעני' יא:). שתים עשרה שעות הוי היום שלש הראשונות הקב"ה יושב ועוסק בתורה, שניות יושב ודן את כל העולם כלו וכו' (רב יהודה בשם רב, ע"ז ג:). בשר ודם שאינו יודע לא רגעיו ולא עתיו ולא שעותיו הוא מוסיף מחול על הקודש אבל הקב"ה שיודע רגעיו ועתיו ושעותיו נכנס בו כחוט השערה (מד"ר בראש' י). —ובצרופים, אבן שעות, לוח ויתד נעוצה באמצעיתו המשמש להורות את שעות היום[1]): ומסמר של אבן שעות ר' צדוק מטמא וחכמים מטהרין (עדיי' ג ח; כלים יב ח). מסמר הגרע טמא ושל אבן השעות

[1]) [שמוש לשוני זה של המלה שָׁעָה לחלק שנים־עשר של היום או של הלילה הוא כשמוש המלה הרומית hora (שאין כנגדו אף ביונ'), ואולי הֻשאל שמוש זה כתרגום המלה הלטינית. ואמנם חלוקת היום לחוד והלילה לחוד ל־12 יחידות זמן נהגה כך במצרים העתיקה, ולא נולדה חלוקה קדומה זו אלא בדמוי להלוקת השנה, שנת השמש, בטבע ל־12 חדשי הירח, בקרוב. ולשם מדידת הזמן שמש גם בישראל לפי המספר בישע' לח ה וכו' שעון שמש, אלא שנקראו השעות לפי זה מעלות, והמספר של 10 מעלות שהלך הצל אחורנית כנזכר שם מורה כנראה על חלוקת היום למספר גדול מזה של מעלות, כלוי ל־12 שעות ביום לחוד, שיש בו צל ושמש. ואלו בבבל הקדומה, שאליה מיחס הירודוטוס (II 109) את המצאת שעון השמש, נהגה חלוקת היממה כלה ל־12 יחידות זמן, לשעות כפולות, ראו שנקבירית.]

[1]) [ללא הצדקה ראו אח"כ אבן שעות שבתו"ם גם ככנוי לשעון מים כדברי רב האי גאון (עי' אוצה"ג, פירושים לברכ' ב. ד) המובאים ע"י רשב"א בחידושיו בפרוש המאמר שבגמרא (ג:): כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה באה רוח צפונית ונושבת בו ומנגן מאיליו, וז"ל: שהיה סימנא בכנור לידע חצות לילה כגון פנאגן (כך נכון, נוסחאות במ"ר, כי כן משמשים שני ספלים בכלי זה ואין מקום להקן פנגאן) שהוא אבן שעות, ע"כ. ואין המלים כגון פנאגן אלא טעות, וכעין הדברים האלה, אבל בלי תוספת זו, נאמר גם במדה"ג שמות יב כט: אבל הקב"ה אמר ויהי בחצי הלילה שהוא יושב על אבן שעות ומכוין את השעה כחוט השערה, ע"כ. ואין הכונה אלא לאבן שעות ממש שבשמים שצורתו צורת שעון שמש שהקב"ה מכון בו את השעה אף בלילה כשאין שמש לעיני בני אדם.]

טהור (כליס יב ז). [1]) — ובתפלה, שעת רחמים: אבינו מלכנו תהא השעה הזאת שעת רחמים ועת רצון מלפניך (תפלת אבינו מלכנו). [2]) — ובסהמ״א, בכל השמושים. וגם לפי שעה, אף במשמ׳ מיד: כל הכוכבים וכו׳ נבראו בתחלת ליל ד׳ ולא קדם זה לזה אלא שתי ידות שעה (פדר״א ז). בחדש השלישי היום בפול כלילה וישנו ישראל עד שתי שעות ביום, ששעות יום בעצרת ארוכה והלילה קצרה (ס, הכינא׳, שם מא). ר׳ מיאשא אומר נולד קין ותאומתו אשתו עמו וכו׳ א״ל ר׳ שמעון והלא כתוב בתורה ואיש אשר יקח את אחותו חסד הוא, א״ל וכו׳ עולם חסד יבנה, בחסד נבנה העולם לפי שעה, תדע לך שלא היו נשים אחרות בעולם והותרו להן אחיותיהן לשעתן (מדה״ג בראשי׳ ד ב, מרגליות, קיג; פדר״א כת״י תימן, כא). ואמר גאון מי ששמע שמת אביו וכו׳ כיון שקרע בשעת היסום יצא ידי קריעה (אוצה״ג, כדכ׳, 63). פרעססם סכתה ק״ך מיל היו ובאו לשם לפי שעה שנא׳ ואשא אתכם על כנפי נשרים (רש״י, שמ׳ יב לז). אמרו בסיני נעשה ונשמע ולשעה קלה בטלו הבטחתם ועשו את העגל (הוא, דבר׳ לג כ). ברגע שאול יחתו, כשמגיע יום מיתו היה מת לפי שעה בנחת בלא יסורין (הוא, איוב כא יג). היום והלילה ארבע ועשרים שעות בכל זמן, שתים עשרה ביום ושתים עשרה בלילה והשעה מחולקת לאלף ושמנים חלקים וכו׳ (רמב״ם, קדה״ח ו ב). אל יעשה אדם שקר לגוי וכו׳ ואם שעה עומדת לו יהיו נפרעין מזרעו (ס׳ חסידים תתתלב). על כן מדברותיך כלך ולך אצל מי שהשעה משחקת להם (רש״ע פלקירא, המבקש, יח). — ולפי שעה, במשמ׳ באפן זמני, עד לשנוי, נוהג בספרות ובדבור. — ואמר המשורר: ומה תירא ומה ירך לבבך והשעה לך אמה רצועה (ר״מ הנגיד, כמוגוחי, בן תהלים סה, סבון, מז). וחלף כצל גילו והונו וכל יש לו וכו׳ ומשו לפי שעה וחשו ימי רעה (רמב״ע, בשם אל, נכודי, רמג). — ובשמושים וצרופים שאינם בתו״ם, °השעה, במשמ׳ בשעה הזאת עכשיו: השעה צדיק היא או רשע (רש״י, ר״ה טז:). —°ולשעתו, במשמ׳ מיד: בני ישראל אם ירוץ לבבכם אחר תאוה לשעתה התבוננוה פן תהיה מרה באחרונה (רסע״ג, אברמאון, מנחה ליהודה, 30). ואילו בלע אחד ממנו היה הצפור ההוא מת לשעתו בהגיעו באצטומכת (ר״מ א״ם, מו״נ ג יז). — °ובה בשעה, בה בשעה ש, כמו באותה שעה. — ובברכה, בשעה טובה, בשעה טובה ומצלחת, נוהג בדבור ובספרות. — ובקללה, בשעה רעה: כי כשהגוי בא לעמת היהודי אז איסר על נוצרי בא בשעה רעה (ר״ם אבן ויגנא, שבט יהודה, סמד לב). — °ושעת הגזרה, זמן גזרות קשות: פירשו כבר הגאונים הראשונים ז״ל ההיא בשעת הגזרה (ר׳ שרירא גאון אוצה״ג ר״ה, 28). — °ושעת פנאי: לא נתכונה לי שעת פנאי להשיבו דבר אל מכתבו (ר״י הלוי, אגרת אל ר׳ דוד נרבוני, זמורה ג, 188). — °דרישת השעה, — °ועניני השעה, — °וצו השעה, נוהגים בספרות ובדבור. — °וצרך השעה, במשמ׳ צרך זמני וחולף: תאות האיש אל האשה היא תאוה רעה וצרך השעה (ר״י חריזי, תחכ׳ מא, 322). — °וצרך השעה, במשם דבר שהשעה צריכה לו, נוהג בספרות ובדבור. — ובצרופים לפעל, °ארכה השעה: ונקם נקמת עבדיך מיד מלכות הרשעה, כי ארכה השעה [1]), ואין קץ לזאת הרעה (מעוז צור ישועתי, פזמון לחנכה). —°ודחה את השעה, במשמ׳ המתין עד שתעבור שעת המצוקה: מי שרוצה להבריח קרקע או לדחות בו את השעה שלא יהא לו קרקע באותו עת (ר״י הברצלוני, ספר השטרות, 73). — °ודחק שעתו, במשמ׳ התפרנס בדחק: אבל עני ורש שמצער נפשו ודוחק שעתו וטורח בגופו ואינו נוטל צדקה וכו׳ (ר״י אלנקאוה, מנוה״מ א, 69). — °וקפץ את השעה, כמו דלג על השעה [2]) בתו״ם: שאכלה פגה, שקפץ (דוד) את השעה ליוקק ע״י עבירה (רש״י, סנה׳ קז.).

[1]) [על דכתוב בבראש׳ מה ט: רדה אלי אל תעמד, נאמר במד״ר בראש׳ צג: שלא תעמיד את השעה. ואולם יש שנויי נוסחאות (עי׳ במהד׳ א״בק), כגון שלא תעמוד בפני (נ״א בנגד) השעה, וכנראה כך עקר.]

[2]) [עי׳ בתפלת רבי עקיבא, תענית כה:, ובדב״י I. Elbogen, Der jüdische Gottesdienst etc. עמ׳ 147 והל׳.]

[1]) [נ״א ארכה לנו הישועה, ואין הנוסחה נראית (ועי׳ אוצר השירה והפיוט לדודזון לפיוט זה).]

[2]) [עי׳ קפץ, פע׳, עמ׳ 6075.]

—ג) *ושעה, במשמ' חלק עשרים וארבעה ביממה, Stunde ; heure ; hour, אף בציון ההבדל שבין השעה במשמ' זו כנגד שעה שבתו"מ בצירופים כגון *שעה ישרה, שעה שוה, כנגד שעה זמנית, ושעה מעֻותת, שעה עקולה: ואם אתה מוסיף שעות היום על שעות הלילה יהיו שניהם יחד כ"ד שעות ישרות וכל אחד ואחד מן הימים והלילות אשר אינם שוים הם נהלקים לדעת כל העולם על י"ב חלקים וקוראים לכל הלק והלק מהם שעה עקולה (רא"ב"ע הכסיא, צורת הארץ יו:). שעות שוות הם אשר יתחלף מספרם כפי שעור אורך היום וקצורו וישתוו זמניהם והשעות הזמניות הם אשר יתחלפו זמניהם ולא יתחלפו מספרם וכו' (צוכאסום, ס' הגדרים). ויקראו שעות מעוותות מפני שכל יום נחלק לי"ב שעות ומשתנה מספרם בכל יום (ראב"ע, כלי נחושת ו). מחשבוני שעות המעותות הנקראים זמניות הם לעולם י"ב שעות באור יומם וי"ב שעות בנשף לילה (ר' דוד גנז, נחמד ונעים, קח).[1] — *ושעה במשמ' שעת למוד לתלמיד[2]: ורגלי תמיד נעות ללכת לשעות אל בית הספר וכו' (אגרות יל"ג א

[1] [בחיי הלשון נוהגים היום כמה צרופים שגורים כגון: מה השעה, כמה השעה, השעה אחת, שתים וכו', השעה אחת והצי, ורבע וכד', הוא בא בשעה שלוש וכד' (ולא בשעה השלישית וכד' שפרושו בשעה שבין שתים לשלוש), ועוד; ויש מערערים על שמושים אלו. ולמעשה יש כאן בטויים שבאו בתרג' לבטוים מקבילים בלשונות אחרות, והמלה שעה באה בהם לא רק במשמ' של מדת זמן בלבד אלא גם במשמ' שעון (עי' בסמוך); וכן אומרים, למשל, בגרמנית בצרופים כאלה Uhr (שעון) ולא Stunde (שעה), אלא שאין גם המלה Uhr במקורה אלא אותה מלה hora, heur וכו', המציינת את השעה ולא השעון, ובאותה משמ' גם הערב' סַאעַה[a] ושמשה העבר' שעה בספרות בקצור מן כלי שעה וכד', עד שיחדה המלה המחֻדשת שעון למֻשג נוסף הזה. ועל כן אין לדחות שמושים אלו שאין תמורה להם בלשוננו.]

[2] [כתרג' של המלה המקבילה בלשונות לעזיות, כגון גרמנית, רוסית, אך שם בפרט בלמוד פרטי שלא בבית ספר. וכן נוהג בדבור לאמר: פלוני חי על הוראות שעה, כלו' על מתן שעורי בית לתלמידים.]

[a] ساعة

מז). — *כלי שעה, וכלי שעות, וכלי מורה (או מורי) השעות, וכלי מראה השעות: ומשלו אצלי כמו כלי השעות שמכה מעצמו מספר ההכאות כפי מספר השעות (ציצאגו, דרך אמונה פח). ובאותו רגע נכון הכלי שעה (יס"ר מקנדיא, אילים, מעין חתום, נג). וגדולה מזו טלטול כלי השעות שקורין אורלאגי (שאילת יעבץ א מה, לז:). וכלי מורי השעות (רנה"ו, מכתב רחובות).—*ומורה שעות, ומראה שעות, ומשער השעות[1]: ועל זה היסוד תקנו האשכנזים מורה שעות שלהם (ר' דוד גנז, נחמד ונעים, רסד). ועי' מוֹרֶה, 2863. — *ושעה, שעות בלבד, במשמ' שעון[2], Uhr ; montre ; clock: האקלים הוא שטח ארץ אשר בו יצטרך תקון השעות הם האו"רלוייאו לשעור חצי שעה (ראב"ח הנסיא, אספירא ג). כלי הקרוי שעה (סו"ת רמ"א יט). וכן אותו כלי שקורין אותו סתם שעה (מלדולה, סו"ת מים רבים, או"ח לא). טלטול השעות שמעתי כבר שנשאו ונתנו בדבר (שם).

*שַׁעֲוָה,[3] ס"נ,—דונג, חמר צהֹב הלמוני, יעשוהו הדבורים ויבנו בו בתיהם, Wachs; cire; wax:

אין מדליקין לא בלכש וכו' לא בזפת ולא בשעוה וכו' (שבת ב א). שעוה כדי ליתן על פי נקב קטן (שם ח ז). ואם היתה (מגופה של הבית) נקובה לא יתן עליה שעוה (שם כב ג). פנקס שיש בו בית קבול שעוה טמאה (כלים יז יז). נפל הדיו על גבי הספר ומחקו, שעוה על גבי הפנקס ומחקו וכו' (תוספתא שבת י יא). העשויה (ארון) כמין דלוסקים הניגע בה מכל מקום טהור, הנוגע בשעוה שלה ר' אליעזר מטמא (שם אהילות יח). אי זהו ירקרק שבירוקים ר' אלעזר אומר כשעוה וכשושנת

[1] [עי' בדברי י. ז. כהנא, לשוננו יג, 48.]

[2] [עי' בהערות שלפני זו.]

[3] [מלה זו באה גם בארמ' שבתו"מ ובסור' בצורה שעוא, שעותא, שעותא, וכנראה מן הארמ' חדרה לעבר' ודחקה כאן את המלה דונג המקראית. מקור המלה ושרשה אינם ידועים, ואמנם אפשר שיש כאן מבטא אחר של הערב' שמע[a] במשמ' שעוה ונר שעוה, וצ"ע.]

[a] شمع

כרמל (ירוש׳ סוכה ג ו). שעוה קירותא וכו׳ שעות פס׳לתא דדובשא (שבת כ:). אל תשתע כי אני אלהיך, אמר ר׳ הושעיא בשעה שאמר יצחק ליעקב גשה נא ואמשך בני נשפכו מים על שוקיו והיה לבו רפה כשעוה (מד״ר בראשי׳ מז). ונכאת שעות (ר׳ יסודה בר ר׳, שם שם לא). והב שחוט, שהיה נמשך כחוט והיו סכין בו בשעוה הנת׳נה על גבי פנקס (שם, שמו׳ לה). ויראם את בית נלתה וכו׳ רבי שמעון בן לקיש אמר בתי השן נמשכין כשעות הראה להם (מד״ר שה״ש, מלאוני הסוערים). — ובסהס״א: אל תשתע, אל ימס לבך להיות כשעוה זו (רש״י, ישע׳ מא י). ואלו הד׳ הם נקראים יסודות, והחומר אשר הוא רחוק מהיסודות האלו הוא הדבר המשתף באלו הד׳ אשר יחסו אליהם יחס השעוה לכל מה שיעשה מן השעוה וכו׳ (מלות ההגיון ט). וכן השעוה תנתכת בשמש ויסוד האש מתדמים בחום וכו׳ (ר״מ א״ח, מו״נ א נו). ואיך ילך לרעות בימי האביב ובלילה בקיץ לאור הלבנה ואיך יקחו השעות ברגליהם מעלי הצמחים (ר׳ קלונימוס, בע״ח ד א). אם תקח שעוה בתולה וגפרית ועפר של קורה הרקובה שהרקיבוה תולעי׳ ותעשה מהכל נר ותדליקנו לא יכבה (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה נתיב ד, כב:). — ובמ״ר שעוות, במשמ׳ נרות שעוה: וגם התנדבה שיעור 4 סיקינוס שעוות שאלבוד בהן (חיד״א, מעגל טוב השלם, 61).

שָׁעָה[1], רק התפ׳, הִשְׁתַּעֲוָה—נמס כשעוה: ואמר הפיטן: בעבור כי כל לב חוק ונעוה, נִשתו בדין המס ימס וכדונג משתעוה, דנתו שמתו גולה נמשל נשנן ווּעָוָה (ר״א בר סמעיה, אין חלויה, סליס׳ ליוס ז).

שִׁעוּל[2], ש״ז,—התפרצויות אויר ולהה מן הראה בהשמעת קול הכוך חזק בגרון, Husten; toux; cough: אף היא גונח דם מן הצנה, פיו מוציא קול כעין שעול ומשליך דם (ערוך השלם, ערך גנח). כדי להבדיל אותו מקול השעול והעטוש והדומה להם מהקולות שאינם בחסכמה (רפ״ע אלקירלא, ראשית חכמה, 24). מתידוד רקדחת וקושי נשימתו וייבש שעולו בתחלתו (הוא, המבקש, לז). ויקרה פעמים השיעול והוא מין כמיני חולי הריאה, וגדר השיעול הוא תנועה משותפת מן הנפש הטבע עוברת על הדרך הטבעי לכלי הנשימה להסיר ההיזק מהם (ר״מ אלדבי שבילי אמונה ד, 80). והשיעול המתהוה בסבת רוע החולי יהיה עמו רקיקה ואמנם השיעול היבש אשר לא ירוק האדם עמו יהיה לאחת משלש סבות וכו׳ (שם). וכאשר נרצה לרפאות למי שקרה לו שיעול, הנה ראוי לנו שנתחיל תחלה לעיין מאיזה סבה קרה השיעול וכאב החזה וכו׳ (שם). ראיתי בספרי רפואות שקורין לגנוח שאדם מוציא מפיו מן הריאה שעול (אליהו בחור, תשבי, ערך שעול). הקרופ יחל בנחרת הקול ובהתגלות שיעול קשה הדומה לנבחת חכלב והנודע בשם שיעול קרופי (י. טוביס, ספר הדפתיריה, 25). — שְׁעוּל ההתכגרות, שְׁעוּל הֶחֱזַרִי, שעול חוֹטֵב, שע ל חֹרֶף, שעול חרפי, שעול יבש, שעול כַּלְבִּי, שעול לח, שעול לחצי, שעול מְפרצתי, שעול עם מפרצת, שעול שלא ממחל׳ת הריאות, שעול שמגרוי העצב המשלש, שעול שמהפרעת הקבה, שעול שממחלת האזן, שעולו של בַּלָּן (עי׳ מזיא-טשרנישובסקי, ספר המונחים לרפואה ולמדעי הטבע).

שְׁעוּלִים, ש״ז במ״ר,—מי הים המדודים בשעל האלהים: ואמר הפיטן: צרה שופר ממעלים, פְצמה רקועת שעולים (ר״א קליר, תחו קוֹל, קרובי א דשבועות). ערודים עם עילים, מדו ודו שעולים, ענין לא מעלים (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצר ב פסח, מחזור איטלי א, קיג.). עט׳ בעב צולים, דעך עופרת משולים, ענו גזי שעולים, אחזו לנו שועלים (שבתי בר משה מרומא, אנעים חדושי שירים, יוצר א פסח, שם א, קד.). עורי השמה מעמקי שעולים דרך לעבור גאולים (הוא, גן נעול, שם, קד:). ואז פלג ותחצה שעולים המדודים, ומחציתם

---

1) [פעל שגזר הפיטן מן שְׁעָוָה.]

2) [אין השם והפעל הקשור בו מקוריים בעברית, אלא שאולים מסורי׳ שְׁעַל (גנח), שְׁעָלָא, שעולא (שְׁעוּל), וכנגד זה בערבי׳ שַׁעַל a) באותה משמ׳. ואמנם כנראה נמצא סְאַל במשמ׳ שְׁעוּל אף באשור׳.]

a) سعل

השיא ועלה לכבודים (בנימן בר זרח, אלהינו, יוצר בהש בראש׳, שם, קנ:).

שְׁעוֹן, ס״ז, — זה ששעים אליו ונשענים עליו[1]: ואמר הפיטן: שתתו ש ע ו ן בה לשעיה (ר״א קליר, אבן מוג, קרובי א ר״ה). תפן במכון לכם שבת, ש ע ו ן ומוסר כעלו במחשבת (הוא, חסן במכון, מוסף א ר״ה). אשא דעי למרחוק ש ע ו ן באת מרחוק, בפעלו צרי דחוק (ס א, ספרי יו״כ, מחז״ר איטלי׳ ב, סא.) גדל חסד מטה כלפיו כפיד שוענו, גבר טוב חסיונו סבטיחת אדם ש ע ו נ נ ו[2] (מנחם ברבי מכיר, אפתח אל אל, יוצר לשבת סוכה, בר׳ 786). — ואמר המשורר: שקט לבבי ב ש ע ו ן על ידך (פמרים בן אליהו האקריטי, מבחר השירה העברית באיטליא, פירמן, קסח).

שָׁעוֹן, ס״ז, סמי׳ שְׁעוֹן, מ״ר שְׁעוֹנִים, — כלי מורה השעות, Uhr; montre, horloge; watch, clock: ה ש ע ו ן צלצל את השעת הראשונה (ס. ד. גומברג, מכתבים, הפלא יא). פעמון ה ש ע ו ן מכה שתים עשרה (ברייכין, תרג׳ מ. מטרלינק, שם יב ב). צלצול ש ע ו ן העיר חדל ולייבל שב מהחדר (הלפירה, ע״ז אייר תר״ע, בפסוך). ש ע ו ן העיר צלצל שתים עשרה פעם (שם). — ובצרופים: שעון חול, — כלי הרכב משני בתי קבול, המפלשים זה לתוך זה ע״י נקב צר מאד, שבו נשפך חול מן האחד למשנהו, ולפי כמות החול הנשפכת מכאן לכאן היו לפנים מודדים את ארך הזמן. — שעון מים, דומה ביסודו לשעון החול, ועי׳ שָׁעָה, עמ׳ 7315, הערות. - אבן שעות, שעון שמש, עי׳ שָׁעָה, אבן שעות. — וצרופים אחרים הנוהגים בספרות ובדבור: שעון כיס, שעון יד, שעון קיר. —שעון העיר, עי׳ לעיל. —שָׁעוֹן מעורר, שעון מצויד בפעמון וכיו״ב המשמיע קול בשעה המכוונת. —וככנוי למכשירים אחרים המשמשים כמודדים, כגון: שעון מים, מד־מים המודד את כמות המים הנצרכת, — ושעון חשמל וכיו״ב.

[1]) [כנראה צרפו הפיטנים ביצרם מלה זו את מושגיהם של שני השרשים שעה ושען יחד, ואמנם כאן או כאן בולטת אחת ממשמעיות אלו בפרט.]

[2]) [טוב לגבר לחסות בהקב״ה מלבטוח ומלשעון על אדם (פר בסדורו). ועי׳ ב. פיד, 4904.]

שְׁעֻוָנִיָּה, ס״נ, — גליון מכסה שכבת שעוה, המשמש להכפלת כתבים, stencil: נוהג בספרות ובדבור.

שְׁעֻוָנִית, ס״נ, — בד מצפה שכבת שעוה, ובד המשמש כמפה לשלחן וכדו׳; Wachstuch; toile cirée; oilcloth, נוהג בספרות ובדבור.

שְׁעוֹנִית, ס״נ, — צמח נוי מטפס רב שנתי, שפרחו הגדול והרחב דומה לשעון, Passiflora, Passionsblume; passifl re; passionflower, ועי׳ גם שְׁעוּעִית.

שעועים, — עי׳ שעועית והערה שם.

***שְׁעוּעִית,** שְׁעוֹעִית[1]), ס״נ, — ירק ממשפחת הקטניות ופריו, הקטן מן הפול ודומה לו בצורתו[2]) Bohne; fève; bean: ופול הלבן ו ה ש ע ו ע י ת אינם כלאים זה בזה (כלאים א א). למה נקרא שמה ש ע ו ע י ת שהיא משעשעת את הלב ומהלכת את בני מיעים (ר׳ יונה, ירוש׳ כלאי׳ א א). — ומ״ר שעועים[3]): והפול עם הספיר, והפורקדן עם הטופח, ופול לבן עם ה ש ע ו ע י ם (רמב״ם, כלאים ג ב). — שעועית ירקה, תרמילי השעועית המשמשים לתבשיל.

***שִׁעוּר,** שיעור, ס״ז, — מדה קצובה, בפרט בהלכה במשמ׳ מדה שאין פחות או יותר ממנה,

[1]) [כך במסרת יהודי בבל, עי׳ פורת, לשון חכמים עמ׳ 138.]

[2]) [לפי לֵו, Flora II 510 השעועית שבמשנה היא אחד ממיני Vigna sinensis שזהתה ב fasiolos. ואמנם אין צורת השם מסמכת כל צרכה. כי על יד שעועית נמצאות (עי׳ לֵו שם) גם הגרסאות שעועים (כן גם רמב״ם), שעונית (כ״י רומי) ובטעות אף שפשועית, וצ״ע. בימי המקרא לא היה צמח זה ידוע בארץ ובסביבתה.]

[3]) [עי׳ בהערה לתו״ם.]

measure; mesure; Mass : אלו דברים שאין להם שיעור הפאה והבכורים והראיון וגמילות חסדים ותלמוד תורה וכו׳ ואע״פ שאמרו אין לפאה שיעור, הכל לפי גודל השדה וכו׳ (פאה א א–ב). ובלבד שיתן בסוף כשיעור (שם שם ג). שיעור גדר עשרה טפחים (שם שם ו). אם תרם הראשון כשיעור אין תרומת השני תרומה ואם לא תרם הראשון כשיעור תרומת השני תרומה (תרומ׳ ג ג). נשים שנתנו לנחתום לעשות להם שאור אם אין בשל אחת מהן כשיעור פטורה מן החלה (חלה א ז). ב׳ חלות אחת לאור ואחת לכהן, של אור יש לה שיעור ושל כהן אין לה שיעור (שם ד ח). ואין מצטרפין זה עם זה מפני שלא שוו בשיעוריהן (שבת ז ד). ולא אמרו כל השיעורין הללי אלא למצניעיהן (שם ח א). המוציא אוכלין פחות מכשיעור בכלי, פטור אף על הכלי (שם י ה). (האורג) בין בתחילה בין בסוף שיעורו שני חוטין (שם יג א). והמקלקל על מנת לתקן שיעורו כמתקן (שם שם ב). שיעור המלבן והמנפץ והצובע והטווה כמלא רחב הסיט כפול, והאורג שני חוטין שיעורו כמלא הסיט (שם שם ד). כמה הוא שיעורו (של ערוב תחומין), מזון שתי סעודות לכל אחד (עירוב׳ ח ב). שיעור אתרוג הקטן וכו׳ כאגוז (סוכה ג ז). דרך המלך אין לה שיעור (ב״ב ו ז). כל שטומאתו ושיעורו שוין מצטרפין זה עם זה, טומאתו ולא שיעורו, שיעורו ולא טומאתו, לא טומאתו ולא שיעורו, אינן מצטרפין זה עם זה (מעילה ד ג). שיעור כלי חרס ליטהר, העשוי לאוכלין שיעורו בזתים, העשוי למשקין שיעורו במשקין (כלים ג א). זומא לסטרא וכו׳, ניטל המזלג טמאה מפני כפה וכן השן של מעדר שיעור כלן כדי לעשות מלאכתן (שם יג ב). העושה מאור בתחלה שיעורו מלא מקדח גדול של לשכה (אהל׳ יג א). שיעור השופר כדי שיאחזנו בידו אחת ויתקע (תוספת׳ ר״ה ג ד). אין חולקין את איבולים עד שיהא בה כדי שיעור לזה וכדי שיעור לזה (שם ב״מ יא י). הפיאה יש לה שיעור מלמטן ואין לה שיעור מלמעלן, הביכורים וראיון אין להם שיעור לא מלמעלן ולא מלמטן (ירוש׳ פאה א א). כל השיעורין הלכה למשה מסיני (שם שם).

האוכל איסור בזמן הזה צריך לרשום עליו את השיעורין שמא יעמוד בית דין וישנה עליו את השיעורין (ר׳ הושעיא, שם שם). בעושה יותר מן כשיעור (שם שביעי׳ ג א). שיעור ישרף והאוכלו פטור (שם ב א). יש שמועה לליקוטי עצבות ויש שיעור לליקוטי עצמות (שם מו״ק א ה). אנגרמוס שאמרו למידות ולא לשיעורין (שם ב״ב ה יג). הרוצה לידע שיעורו של ר׳ נחמיה יניח חמה בראש הכרמל וירד ויטבול בים ויעלה, וזהו שיעורו של ר׳ נחמיה (ר׳ חנינא, שבת לה.). א״ר יוסי ב״ר חנינא שמעתי שאם בא להדליק אחר שש תקיעות מדליק, שהרי נתנו חכמים שיעור לחזן הכנסת להוליך שופרו לביתו, אמר לו אם כן נתת דבריך לשיעורין (שם לה:). כל שיעורי שבת כגרוגרת והכא כביצה (שם פ:). שיעור תבואה צבורה בכמה (שם קכז.). לא נצ כה אלא לחצי שיעור (יומא עג:). כל השיעורין כולן בכזית (רבי, שם פ.). שיעורין ועונשין הלכה למשה מסיני (ר׳ יוחנן, שם שם). שיעורים של עונשין הלכה למשה מסיני (שם שם). חמשה שיעורן טפח, ואלו הן שליא שיפר שדרה דופן סוכה ותאזוב (ר׳ אושעיא, נדה כו.). — ובסהמ״א: ששאלתם על שיעור חלה איזהו שיעור מדוקדק, ודאי שיעור חלה מ״ג ביצים וחומש ביצה וכו׳ ולכן תלו חכמים השיעור בפירות ובביצים, שהם קיימין בכל עת ואין משתנים, מיהו שיעור הביצים והפירות תלו אותן בדעתו של רואה (תשובת רה״ג, אוצר הגאונים ג, 66–67). וכן מלת הנקודה אני אומר אותה על דבר שאין לו ערך כלל לא אורך ולא רוחב ולא עומק ולא שום שיעור (רמב״ם, מבוא המשנה והמסורת א, 8). והשטח או הפרוש וכו׳ הוא ערך שיש לו שיעור באורך וברוחב ואין לו עומק (שם שם). נשים קו אב שיעורו י״ב וכו׳ (שם שם, 12). ואלו המשלשים הדומים זו לזו אינם דומים שיהיו שוים בשיעורם (שם שם, 18). והמשלש הזה וזויותיו לעולם הם חדות כלם והם שוים בשיעורם (שם ב, 37). ואין בהן (בדוממים) כח שיהיה מאליו מרבה את שיעורו (ראח, הגיון הנפש, א:). כי גדר החלק אינו כי אם שיעור נפרד משיעור, כי השיעור הקטן סופר את הגדול (ר״י א״ת, מו״ם, היסוד ה).

והשעורים המלאכיים והשעורים הכוכביים והשעורים הנגוניים והשעורים המראיים (הוא, כוזרי ה יג). אמנם ישיג הגשם במקריו, רוצ' לומר במראיו ובתמונותיו ובשיעוריו ובאמצעותם יושג השכל (הוא, רות חן ה). מאמר הכמות הוא בתארך הגוף בשיעורו בשלש רחקיו (שם י). וזאת ההקדמה אלו הספיק להם בה זה השיעור היתה הקדמה אמתית מבוארת גלויה אין ספק בה (ר"ש א"ת, מו"נ א עג. בעל שעור, מאמר הכרתיו במקום שם, חדשתיו לפי הצורך, כולל כל דבר שיש לו מדה ושעור וכו', גם כתבתי במקומות שעורים במקום בעלי שעורים לקצר (הוא, פי' המלים הזרות). כל מה שתחקור אותו התשבירת מהצורות והשעורים וזולתי זה (רש"ט פלקירא, המבקש, עח). וזו (התשבורת העיונית) חוקרת הקוים והשטחים והמגשמים על דרך כלל וצורותיהם ושעוריהם ושווים ומותרם (הוא, ראשית חכמה ו ב, 42). שיר מלא חרפה וכלימה אין שיעור אל הבזיון (עמנו', מחב' כג, 181). וכמה שיעור שהייה כדי שחיטה אחרת (טור יו"ד כד). וחיא (החתיכה) בעלת תכלית ידועת השיעור (אמו"ר לראב"ד א ד). —ואמר הפיטן: שְׁעוּרִים בוה שעור במספד להגבר (נ"א קליר, קלובה, קרוב' סקלים). כל כיל לח ויבש ומשוריו, כל קו וקצב וּמֵדד ושעוריו (הוא, אז ראית, סלוק סקלים). — ‏ובמשמ' הקף רחב, חשיבות וערך רב: והבן שעור מה שהיישירו אליו אם יש בלבבך תבונה (ר"ש א"ת, מו"נ ג, הקד'). —ושעור, ‏שִׁעוּר קומה [1]), במשמ' גדלה, וביחוד גדלת הי': כל מי שהוא יודע שיעור זה של יוצרנו ושבחו של הקב"ה וכו' (ספר רזיאל, אוצר מדרשים ב, 562). ואני משלים הדבר על שיעור קומה, ואומר כי שיעור קומה לא נתקבצו עליו דברי כל החכמים, מפני שאינו לא במשנה ולא בתלמוד, ואין לנו דרך שיתברר לנו בה אם הוא דברי ר' ישמעאל או לא וכו' אילו שמנו כתב שיעור קומה לר' ישמעאל היינו מוצאים כמה פנים לדבריו (תשו' רסע"ג, מובאת בהליכות קדם, ובפרוש ס' יצירה לר"י ברצלוני, אוצר הגאונים א, 17).

1) [גם שם חבור שיחס לתנאים במעשה מרכבה ובשעוריו ומדותיו של הקב"ה ועוד חבורים שונים של חכמי הקבלה המאחרים.]

ובול אחד על תוהו ובהו מוסד לא תמדד עוגתו ולא יודע שיעור קומתו (ראב"ע, חי בן מקיץ, איגר, 144). ולהקור שעור קומתו של יוצר בראשית (ר"מ ספרדי ס, ארבע כוסות, כוס ישועות ב). ועי' קוֹמָה עמ' 5852. — ובמשמ' פעלת המודד והמשער, מדידה: ואתה רואה מהכתובים האלה שהקב"ה ברא את עולמו במדידה ושיעור מתוכן ושקול (ראב"ח, חבור המשיחה והתשבורת הקד', 2). לא יוכל ללמד תלמידו השיעור המחשבי בתחלת ענינו, אבל מלמד אותו השיעור המורגש המצוייר בצדו כצורות הרשומות (ר"י א"ת, חו"ה, חשבון הנפש ג). אבל הציור והשיעור וההזרעה וכו' לא יתיחס כי אם לחכם יכול משער (הוא, כוזרי א עז) אך הגבלת זה ושעורו עד שיהיה טוב לכל איננו כי אם לאלהים (שם ג ז). השיעור והפילום בגופים הנבראים, כי השיעור עד שיהיה הגוף מסודר וערוך וכו' לא יהיה כ"א במנין (שם ד כה). אומדין, הוא השיעור על דרך קירוב (פרוש המשנה לרמב"ם, פאה ה א). — ‏ובמשמ' חכמת ההנדסה, התִּשְׁבֹּרֶת: ראיות הם מחכמת השעור והטעם חכמת המדות שקורין בלשון יון [ג]יומטריאה (ראב"ע, פתח דבר לספר אלמנתי, כהנא ב, 109). וראיתי חכמת המנין וחכמת השיעור נוהגות המנהג הזה (ראב"ח, חבור המשיחה והתשבורת, הקד', 1). וכמו כן הצריכה התורה אל חכמת השיעור במדידת הארץ והלוקתה ובתחומי שבת ובמצות אחרות (שם שם, 2). לא יתאמת לנו כי אם במלאכת השיעור שנקראת הנדסה (ר"י א"ת, חו"ד, הקד'). וכן בחכמת השיעורים הנקראת בערבי אלהנדס"א וכו' (הוא, חו"ת ד). ומחכמת השעור מה ידע, אמר, ידע כמה טפחים ברוחב בטנו וכמה זרתות בין זקנו לתחתונו (ר"י זבארה, שעשועים יב, דודזון, 133). חכמת החשבונות והשיעורים והיא חכמת ההנדסת (רסב"ל דורלן, מגן אבות ג יח). — ‏ובמשמ' יחס בין דבר לדבר Verhältnis; proportion: וכן שעור האומה החיה הראויה לחול הענין האלהי בינה איננו כי אם לאלהים לבדו, וצריך לשמוע אותו השעור והערך ממנו (ר"י א"ת, כוזרי ג כג). ששלמות אלו הכחות הגופיות וכו' הוא נמשך לטוב שבמזגים שיהיה לאבר ההוא הנושא לכח ההוא ולטוב שבשעורים שיהיה לו (ר"ש א"ת, מו"נ ב לו).

אמנם אם יהיה חליו בשעורו או בהנחתו או בעצמו וכו' זה מה שאין תחבולה בו (שם שם). — *ובמשמ' חכמת המשער, פֵּשֶׁר השעור והדמוי שבאדם: ותמצא מבני אדם איש אשר כח מחשבתו ושיעורו[1]) חזק מאד וכו' אבל אומר כי מכח זה ההרגש והשיעור[2]) יעבור הרעיון על ההקדמות ההם כולם ויוליד מהם תולדות וכו' וכן תמצא כי כולם ע"ה יש להם אומץ לב, ובחוזק כח השיעור וההרגש אשר בם יגידו מה שעתיד להיות וכו' כי הם מודיעים בענינים אשר לא יוכל אדם בפשט מחשבתו ושיעורו דכולל[3]) להודיעם (ר"י חריזי, מו"נ ב לט). —*ובמשמ' גזרת האלהים הקובע מראש מה שיהיה, Vorherbestimmung; prédestination; predestination: וזו השאלה והיא שאלת הגזרה והשעור, ובערביא אלקצא ואלקדר, היא הקשה שבשאלות התוריות וכו', כי אנו מוצאים בדת דברים רבים מורים כי כל דבר בשעור ושהאדם אנוס מוכרח, ויש בו דברים מורים כי יש לאדם קנין מעשהו (רפ"ע פלקירא, מורה המורה, קכח). היא הגזרה והשעור שכתב אותו האלוה ית' על עבדיו וכו' (שם, קכט). —*ובמשמ' תכן ומבנה (של הכתוב וכד'): והשעור באמרו ולישרי לב שמחה, שיהיה שמחה ורועה (ר"י א"ת, הרקמה א). יצא לחפשי, לחפשי ישלחנו, השעור בשניהם לחפשית (שם לט). שעור המשנה כך הוא (פרוש המשני' לרמב"ם, כתוב' ג א). — *ובמשמ' למוד קבוע, בפרט למוד סדיר בתלמוד: להגיד שיעור בביהכ"נ (ס' הפרדס ח :, הוצ' קניגסברג, 1759). בעת שאני פנוי מהגדת שיעור לבני הישיבה (כודע ביהודה, יו"ד ס ע.). מגיד שעור דק"ק וילנא (קריה נאמנה, 196). — ובמשמ' סדרת למוד בהרצאה בכלל, נוהג בדבור ובספרות.

*שִׁעוּרִי, ת"ז, —מסדר כפי חכמת חשעור: וקודם שאחל לפ"ש ענייניהם (של מדות) אבאר אותם בדרך הצורה השעורית המופתית הנראית לעין (ר"י א"ת, תקון מדס"נ יח).

1) [ר"ש א"ת (מו"נ ב לח): שדמיונו ומשערו.]
2) [ר"ש א"ת: המשער.]
3) [ר"ש א"ת: ובמשער הכולל.]

שעט[1]) ממנו *שָׁעַט, *שַׁעַט, שְׁעָטָה.

*שָׁעַט, פ"ע, דרך, רמס, Stampfen; trépigner; to trample: ואמר הפיטן: תפשיט מפשיטי הקמט מקמטי ושועטי ובועטי ושוחטי ומורטי (רשב"ג, מוסף פליטי, ביאליק-רבניצקי ג, 221).

*שַׁעַט, ש"ז, —כמו שְׁעָטָה, ואמר הפיטן: אלה בהצהלת ושעט, ואלה בצחצוה ומעט (שלמה הבבלי, חננו ה', סליחה ליום ז). מרודים בעיטי בעט, נחרת סוסים ושעט (מנחם ברבי מכיר, אחור וקדם, יוצר לשבת הפסקה א).

שְׁעָטָה[2]), ש"נ, רק סמי' שַׁעֲטַת, —דריכה, דריסה, פעימה, d. Stampfen; trépignement; trampling: מקול שַׁעֲטַת פרסות אביריו מרעש לרכבו המון גלגליו לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים (ירמ' מז ג). — ואמרו פיטנים ומשוררים: בחלאת קיאו יתבוסס ומרוב שכרותו יתגוסס, כסוס ידרוך בשעטתו וכחלל יפול במטתו (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר ו כו). ביום השחקים רועשים מחמון סוסים, וארץ בשעטתם נדודה ומינעת (ר"ש הנגיד, לבני בקרבי, בן תהלים, הברמן א, 84). לשאטתם ושעטתם ירופף חוג העליה (רשב"ג, מלאכים אלכים, ביאליק-רבניצקי ג, 61). והרתיח כסיר מצולות ההגיון לשאטתם וירופף חוג הגלגל העליון לשעטתם[3]) (ר"י אלחריזי, תחכמוני שער יו, קמינקא 161). לשירי חזמן ידו ינופף והגלגל לשעטתו ירופף (הוא שם שם, 165). לקול

1) [עי' שְׁעָטָה, הערה.]
2) [כך, בקרוב, יוצאת משמ' המלה מענין הכתוב, אף על פי שאין עדות ברורה לכך לא מן השפות הקרובות ולא מן התרגומים הקדומים, כגון בשבעים ὁρμῆς (הסתערות), ולג': pompae. הסורי: הלכתא; ת"י מפסועית. מנחם כותב, כמו דהרת, מדהרות דהרות אביריו; ריב"ג: שאון פרסות סוסיו, ר"ל חוזק הכות בפרסותיו הארץ, ולפי זה יתר המפרשים. ואמנם אפשר שקרובה המלה, בשכול החגאים או האותיות, לערב' שטע a) כלשון מחיאה והכאה, ובאשור' בא שַׁחָ'ט (כתמורת שעט ?) במשמ' צער, וצ"ע.]
3) [בחקוי לדברי רשב"ג המובאים לעיל.]

a) سطع

שעטתם עמידי שמים ירופפו (ר"י נגארה, ידמה ידיד, עולה תמיד, קיא).

שַׁעַטְנֵז[1], ס"ז אי ח"ז.—(בגד) שיש בו צמר ופשתים יחדו: את חקתי תשמרו בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע כלאים ובגד כלאים שַׁעַטְנֵז לא יעלה עליך (ויקרא יט יט). לא תלבש שַׁעַטְנֵז צמר ופשתים יחדו (דברי כב יא). — ואמרו פיטנים ומשוררים: ולמה כל ימינו לא נדע סוד שעטנז (ראב"ע, באלות, כהנא קא). בכיה בביה להעודת יח כמעט מפי איש נגרוה, יש בה ערבוב אוי עם נבוב, מתלבש משעטנזה (עמ' פרכסים, לבי מודה, 102).

***שְׁעִיָּה**, ס"נ, — פניה, דבר שאדם שועה אליו: לב אנוש יגיד שעיותיו, משבעה צופים על מצפה (ב"ס גני' לז יד). כאלוף ינהג ישובב בשור, ושעיותיו עם בני בקר (סס לח כה).—ובסהמ"א, ככנוי לאל, שהאדם שועה אליו בתפלה, ואמר הפיטן: טעמו עשות למו שם שעיה, ונותשו ונעשו שמה ושאייה (ינאי, אהדים בסיה, קרוב' בראשי', זולאי, יג). נטמאתם בה תהי לשאיה, נטהרתם בה תהי לשעיה (ינאי,

[1]) [משמ' המלה יוצאת ברורה מן הכתובים, אבל מקורה הלשוני לא נתברר. מסתבר שהמלה, המורה על משג של כלאים, מרכבת גם היא בעקר משתי מלים, מהן אחת מורה על דבר מופק מבעל חיים, ואחת על המופק מצמח. ואם יש כאן מלה עברית, שנטשטשה בצרוף בכבטא, אפשר היה לחשב שעקר הצרוף: שערת־אנז, ז"א שערת צאן עם אניצי פשתן יחד, שכן לא היה הבדל של ש ימנית ושמאלית בלשון המקרא (עי' בערך האות ש). וגם הבלעת הריש והפיכת ת ל־ט בהדמות להגה ע הנחצי, טבעיות הן בלשון. הצעות אחרות שהציעו, אינן מניחות את הדעת.

בבבש: (כלא"ס ט ס, ומעין זה בספרי דברי מא"ס, קעז). נאמר בדרוש: אין אסור משום כלאים אלא טווי וארוג, שנאמר לא תלבש שעטנז, דבר שהוא שוע טוי ונוז. ר' שמעון בן אלעזר אומר נלוז ומליז הוא את אביו שבשמים עליו ע"כ, ועי' גם תוספתי כלאים ה כא וירוש' למשנה הנ"ל, ובערך שעע. רק במלה שאולה מן התורה יש לראות שעטנזא בתרגומים הארמ', וכן שאטניז בערב', מלה המובאת במקורות מימי הבינים, עי' פינסקר לקוטי קדמוניות קס"ח, ושוב שם רטי, ובמלונו של דוד בן אברהם אלפאסי, מהדי סקוז ב, 692.]

ונתתי נגע לרעה, קרובי ויקר', זולאי, קיח). בפנת ראש יסוד שלישיה, שתתו שעון בה לשעיה (ר"א קליר, אבן חוג, קרובי' א ר"ה). פני קרב קרב ולא עלתה לו שעיה, ויורו המורים למלך יאשיה (ר"א קליר, איכה אילי, קנות ת"ב, מחזור איטליא, קעח:). חסדי אבות בנוף משמיעי געייה, חדשים לבניהם להאזין למו שעייה (רסע"ג, אני נתקתי, סדור רסע"ג, תטו). תיול שעייה משער ומסטין לחפור בגער (קטע עבודת יוה"כ, Elbogen, Stud. עמ' 155). כבוד הלבנון שעית כל גועה, כביר ירביץ עמו שם בטוב מרעה (יהודה בר מנחם, את יום פדותכם, יוצר שבת נחמו, מחזור איטל', קלא).

שְׁעִיָּא, עי' שַׁעֲמוּם, הערה.

***שְׁעִינָה**, ס"נ, — מעשה הנשען על זולתו או על דבר: ורצו חכמים לקבל הדברים ומצאו דיבור שתחתיו עמידה ושכיבה וישיבה ותלייה ושעינה והוא מדרס (ערוך ערך דרס). — ואמר הפיטן: קושט שעינת עץ, לעוססי פרי עץ (ר"א קליר, אימתי נסיל, קרובי' א סכות). מאהב יראיו בֵּרַר בְּסוּם שעינתו, ידידות ציון חמד קדשת שכינתו (מאיר בן יצחק שץ, את השם, יוצר שבת בין יו"כ וסכות).

שָׁעִים, עי' שָׁחִים הערה, עמ' 7021.

***שְׁעִיעַ**[1]) ח"ז,—חָלָק, רך: לאחר גמר בניין סדין את הכותל בסיד בלוח שהוא כשיעור סנדל ויש בו רציעות שאוחזין בהן ומעבירו על הסיד כמה פעמים עד שנעשה שעיע (ערוך ערך סנדל). שערות בעלי חכמה הם בראש שעיעין, ר"ל רכים ובזקן קשים (ר' נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, ריפא דז"א כו, קנח.).

***שְׁעִיעוּת**, ס"נ,—תכונת הדבר השָׁעַ, המָחלק, Glätte; lissure; smoothness: שוע לשין שעיעות (ערוך, ערך סע). למשעי, להחליק בשר כמו חלקת צואריו שעיעות (רש"י, סוטה יא:). צחיח, שעיעות בתרגומו (רוא, גיטי כז:, וכעין זה יחזק' כז ז).

[1]) [מן הארמ' שְׁעִיעַ שבתו"ס.]

א. שעל[1] ממנו שׁוֹעָל.

ב. שעל[2] ממנו מִשְׁעוֹל, ״שְׁעוֹלִים, שַׁעַל, שֹׁעַל.

ג. שעל[3] ממנו ״שִׁעוּל, ״שָׁעַל, ״שַׁעֶלֶת.

ג. ״שָׁעַל[3], פ״ע, הוציא קול שִׁעוּל, גנח, husten; tousser; to cough: שכשהבהמה שועלת פולטתה ולא תאמר שמא חצא ממקום ומנקבת במקום אחר (והזהיר, שמיני מ).

—הִתפ׳, ״הִשְׁתַּעֵל[4],—כמו קל, נוהג בספרות ובדבור.

שַׁעַל[5], ש״ז, רק מ״ר סמ׳ שַׁעֲלֵי, — כמו שֹׁעַל, במשמ׳ מלא כף יד: ותחללנה אתי אל עמי בְּשַׁעֲלֵי שעורים ובפתותי לחם (יחזק׳ יג יט). — ובסהמ״א: ואמר המשורר: ואל נא תשאלו גשמי נדבות לעב, כי שעלי יצחק מריקיו (רסב״ג, כאין כמהו, ביאליק-רבניצקי א 84). —״וגם במשמ׳ כף הרגל[6], ואמר המשורר: אחונן את עפר רגלם ואשק ברוך צעדו בה שעליהם (רמב״ע, ברלדי, דיואן, קיח). — ונוהג בדבור הצרוף על כל צעד ושעל, במשמ׳ בכל מדרך כף רגל[7]. ועי׳ שַׁעַל.

שֹׁעַל[8], ש״ז, מלא כף היד, ששמשה אף מדה, Handvoll; poignée; handful: כה יעשון לי אלהים וכה יוספו אם ישפק עפר שמרון לִשְׁעָלִים[1] לכל העם אשר ברגלי (מ״א כ י). מי מדד בְּשָׁעֳלוֹ מים[2] ושמים בזרת תכן וכל בשלש עפר הארץ וכו׳ (ישע׳ מ יב). — ובתו״מ: גבור אם מהלך בדרך ויצמא למים אינו שותה פחות מעשרה שעלים וכו׳ ואני כל מימי בראשית צמצמתי לתוך שעלי שנאמר מי מדד בשעלו מים (כ״ל בשם ר׳ ינאי, פסיק׳ רב׳, מא״ש, קלד:). אחזו לנו שועלים שועלים וכו׳ שועלים קדמאה מלא ותניינא חסר שעלים כתי׳: על שם שעלו[3] של ים (ר׳ ברכיה, מד״ר בשלח כג). — ובסהמ״א, וגם במשמ׳ כף הרגל: ומפני זה היה המרבע נצב הזויות שועל וזרת במדידת הארץ (ראב״ח, המשיחה והתשבורת, 22). ואני מתחיל לדבר ממדידת המרבע שוה בצלעותיו וזויותיו אשר אמרתי עליו שהוא השועל והאיפה אשר אליו תחזור כל מדידה וכל שעור וכו׳ (הוא, שם, 23). — ואמר הפיטן: פקדת צאנך על ידי נאמן, לחלצה מצען ולהעבירה כמי שַׁעַל (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה״כ). מי ימוד מי שעליך, מי יחשוף תהום הדם רגלָך (ר״א קליר, מי ימלל, מוסף יו״כ, מחזור איטלי׳ ב, קכח.) גדת בכן למשוי ממי שעל[4], דעת מפקד יפי פעמי נעל (הוא, קרובי׳ סכת שקלים). למענחו כל עשה ופעל, אדיר אשר מדד עיים בשועל (ר׳ שלמה בן אבון, שירו לאל, קונטרס הפיוטי׳ ג). ועוד הוסיף מעל לאל מודד שעל[4], בטל עוד מחעל, קרבן תמיד מיעל (שלמה הבבלי,

---

1) [עי׳ שׁוּעָל, הערות.]

2) [עי׳ שַׁעַל, הערה.]

3) [עי׳ שִׁעוּל, הערה.]

4) [אין התפ׳ זה במקורות ואין כנגדו אף בסורי׳ ובערבי׳, ובדבור יצרו מזה אף הִשְׁתַּעֲלוּת.]

5) [עי׳ שַׁעַל, הערות, והשוה גם את שם המקים ארץ שַׁעֲלִים (ש״א ט ד), ואמנם יש מפקפקים בגרסה זו.]

6) [עי׳ שַׁעַל, הערות.]

7) [כהשואת המשקל של שתי המלים.]

8) [גם בארמ׳ ובסור׳ בא שועלא במשמ׳ מלא כף היד בלבד. ואפשר שאותו שם הוא הבא בערבי׳ בצורת شُغْل a) ובמשמ׳ מלאכה, בעקר מלאכת היד, ומכאן הפעל اشتغل b) עשה מלאכה, עבד. בעברי׳ נגזר מאותו שרש גם משעול הכרמים (עי׳ עמ׳ 3405), שהובן כלשון נתיב צר, אבל אפשר שעקר כונת המלה היא: מקום צר בכרמים בכלל, כמלא הכף בלבד, וצ״ע.]

a) شغل b) اشتغل

1) [גם כאן אין הכונה אלא למלוי כף היד בלבד, כי כן אין שפק, ספק בעקר אלא מלא היד (וע׳ בדברי העורך בפרושו משנת חסי״ד לאיוב כ כב), וכן בתרג׳ הקדומים, וכן למשל אברבנאל: מלא אגרופו, ואך בטעות (כנראה ע״פ האנשים אשר ברגלי) הובן שַׁעַל באן כלשון כף רגל והָעברה חוראה זו אף על שַׁעַל.]

2) [כמגלת ישע׳ א: מיא מדד בשועלו מי ים.]

3) [במק׳ זה במד״ר שה״ש (טו.): שעלים כתיב אותם הם השועלים שירדו לשעלו של ים ע״כ, כלו׳ שירדו לים שמדד אותו האל כשעלו, ואין גם כאן משמ׳ אחרת למלה.]

4) [כספרים הנקוד שַׁעַל, אבל הנכון, כבמקרא ובארמ׳, שֹׁעַל.]

אין לוה, זולת שבת א חנכה). ימים הקוה כלם, יבשה להראות השבילם, כון בשעלו מדת משקלם (יוסף טוב עלם, ארכן חס ד, קרוב' לשבת ב' אחר הפסח). וכור לי ברית אבית בפרשי לך כף ושעל[1], ממית ומחיה מוריד שאול ויעל (שמואל בן יהודה בן כתנא:? וארץ שפל רומי, סליחי ליי טבת, מכלאל א, קלח.). לך שיכן על אזרוש שעל[1]), ואשפיל ראשי כדל נגעל (ישראל נגארה, לך סוכן על, עולת תמיד כו). הן כל אלה יפעל, מדד מים בשעל[1]) (אגגי קס, סדר פורים, עבודת ישראל 449). — ואמר המשורר: להתגבר עלי חיל צר בחיל צור אשר יקח חילים בשעלים (ר"ם הנגיד, הלי חעם, הברמן א, 20). כי כל אמריך מכתבים על יד ונמדדים כמי שעל (הוא, רעי החחלונן, שם ב, 19). ואל נא תשאלו גשמי נדבות לעב, כי שעלי יצחק מריקיו, אשר לו שם ביום החום שעליו למול סלע, עדי יפתח נקיקיו (רסב"ג, כאין כמאו ביאליק-רבניצקי א, 84). בטרם מדדת בשעל[1], ממדי תחת ומעל, הנחת יַתעל, ארוכה וְתעל, לשבי מעל (ר"י חריזי, תחכי יד, 151). ועי' שַׁעַל.

***שַׁעֲלוּל**, ס"ז, — שועל קטן, נוהג בספרות.

***שַׁעֶלֶת**, ס"נ, —מחלת שעול קשה ומחניק, התוקפת בפרט ילדים, Keuchhusten; toux quinteuse; whooping cough, נוהג בדבור ובספרות.

***שעם**[2]), ממנו *שַׁעַם.

***שַׁעַם**[3]), ס"ז, — קלפתו הרכה והגמישה של מין ממיני האַלון, אלון השעם, שעושים ממנה כלי שמוש שונים, Kork; liège; cork: סנדלי בהמה של מתכת טמאין, של שעם ט־ורים (כלים יד ה). חלצה וכו' בסנדל של שעם ובסנדל של סיד

1) [עי' בהערה אחרונה שבעמ' הקודם.]

2) [עי' בהערה שאחר זו.]

3) [לפי הרמב"ם והערוך קרוב שעם אל שגם, עי' שם, ולפי פרוש הגאונים לכלים (אפשטין עמ' 36) היא דומה לביזוראן, שהוא קנה במבוק, ונראה שהמלה שאולה, וקרובה היא לערב' צמע' a) גומי, וצ"ע.]

a) صمغ

(תוספת' יבמ' יב י). שלשה סנדלין של אדם טמא מדרס וכו' ושל שעם ושל צפירא טהור מכלום (שם כלים ב"ב ב יח). משמרת של יין שבלת וכו' של שעם ושל צפירה ושל חבלי שערן ברמונים (שם ה יב). אחוי דאימיה דרב כהנא הליץ בלילה ביחיד בלילי שבת בסנדל של שעם ומעומד (ירוש' יבמ' יב א). מהו לצאת בסנדל של שעם ביום הכפורים עמד ר' יצחק בר נחמני על רגליו ואמר אני ראיתי את רבי יהושע בן לוי שיצא בסנדל של שעם ביה"כ וכו' אמר רבה בר בר חנה אני ראיתי את רבי אלעזר דמן נגוה שיצא בסנדל של שעם בתענית צבור (יומא עח.). חוצלות של שעם ושל גמי ושל שק ושל ספירא מטמא טמא מת דברי ר' דוסא וכו' (סוכה כ:). חלצה במנעל הנפרם וכו' בסנדל של שעם ושל סיב וכו' (יבמ' קב:).

***שְׁעֲמַד**[1]), ממנו *מְשֻׁעֲמָד.

***שִׁעֲמוּם**[2]), ס"ז, מחלת רוח, שגעון, Geisteskrankheit; maladie mentale; mental disease: שהבטלה מביאה לידי שעמום[3]) (רסב"ג, כתוב' ה ה). — ובמהמ"א: ויהיה מהם השעמום הדומה למות, והשעמום מינים רבים וכו' למה שיהיה מן השעמום בעצם המוח ויכבידהו, ויקרה מזה לאדם עד ו או ז שעות שלא ישכיל ולא יאכל ולא ישתה (ר"י חריזי, תרגום ספר אקור הקבורה של גליאנוס, כ"י ברלין). — *ובמשמ' מצב רוח של חסר ענין בכל דבר, Langeweile; ennui; boredom, נוהג בספרות ובדבור.

***שַׁעֲמוּם**, ת"ז, נק' שַׁעֲמוּמִית, — מי שהשעמום משתלט עליו בקביעות, בעל מרה שחורה, melancholisch; mèlancolique; depressed: אמר לו שוטה היא, שעמומית היא, חולה היא (תוספת'

1) [בעקר שפעל מן עמד, ועי' גם רִחוץ, הערה, וב. שִׁמֵּד, הערות. בכמה מלונים נרשם גם שִׁעֲמֵד כפעל, אך אין הפעל למעשה במקורות עבריים.]

2) [עי' שעמם, הערה].

3) [בשו"ת הגאונים מן הגניזה, גינצבורג ב, 382: לידי שאמום. ואין זה מורה אלא על טשטוש במבטא.]

כתוב' ז י). ואמר לו חולה היא, שוטה היא נרפית היא שעמומית[1]) היא (שם ב"ב ד ה). אשר תשטח וגו' להביא אשת חרש ואשת שיעמום שבית דין מקנים להם וכו' (ספרי נשא כ). לרבות אשת חרש ואשת שוטה ואשת שעמום (ת"כ, סוטה כז. וכעין זה שם כז., ומד"ר במדב' ט).

שַׁעֲמוּמִית[2]), ש"נ, — דכאון־רוח, מחלת השעמום, מרה שחורה, ואמר הפיטן: ה' שרירות לב ישר פשוט עקמומית, ה' לא ירגז עוד בהרהור שעמומית (ר' שלמה הבבלי, אמרנו נגזרנו, סליח' לכוס גדלים, מחזור איטל' ב, ס.).

שעמם[3]), מסנו שִׁעֲמוּם, שַׁעֲמוּם, שַׁעֲמוּמִית, שִׁעֲמֵם.

—פע', שִׁעֲמֵם, — לקה במרה שחורה: שפחה זו שוטה היא ניכפית היא משועממת היא (ב"מ פ.). — היה שומם ועזוב (קרקע): ומאז החזקה ההיא היתה בורה ומשועממת שנים רבות ולא נשתמש בה אדם לסבת התרגשו' המלחמות (שו"ת הר"י מינץ והר"מ פאדווה כח, עה:). — נגרמה לו הרגשת שעמום, נוהג בדבור ובספרות.

—התפ', הִשְׁתַּעֲמֵם, — חלה ולקה ברוחו: שתה ג, כיסות יצאו שלשה חלקים מדעתו וכו' שתה כוס רביעית יצא כל דעתו נשתעממו כל הכליות ונטרף לבו וכו' (מד"ר במד' י). — היה שרוי באפס מעשה וחסר ענין, נוהג בדבור ובספרות.

—פעי, שִׁעֲמֵם, — גרם להרגשת שעמום: מה לו לחושק לשעמם אהובתו בדברים (אגרות שד"ל ל"ד).

שַׁעֲמָנִית, ש"נ, — בד עשוי משעם מחון ושמן פשתים, Linoleum; linoleum, נוהג בספרות ובדבור.

1) [כהוצ' צוק"ם: שעייא היא.]
2) [ע"פ הארמית שבבבלי (נדרים פח.) שעמומיתא, באותה משמ'.]
3) [אפשר שיש כאן בעקר שפעל מן עמם, בדעת רבים. עכ"פ יש לראות את השרש כשאול מארמ'.]

א. שען, מסנו הִשָּׁעֲנוּת, מִשְׁעָן, מַשְׁעֵן, מַשְׁעֵנָה, מִשְׁעֶנֶת, שְׁעוֹן, שְׁעִינָה, שָׁעַן, שַׁעַן.

שָׁעַן, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—נפע', נִשְׁעַן, נשען אדם על זולתו, על יד זולתו ועל דבר, נסמך עליו, sich (an)lehnen, stützen; s'appuyer; to lean: הניחה אותי והימשני את העמודים אשר הבית נכון עליהם ואשען עליהם (שופט' יו כו). והנה שאול נשען על חניתו (ש"ב א ו). בבוא אדני בית רמון להשתחות שמה והוא נשען על ידי (מ"ב ה יח). ויען השליש אשר למלך נשען על ידו את איש האלהים (שם ז ב). והמלך הפקיד את השליש אשר נשען על ידו על השער (שם שם יז). ובקצור, נשען תחת העץ, במק' ישב תחתיו ונשען עליו: והשענו תחת העץ (בראש' יח ד). — ובהשאלה, נשען האדם על האלהים או על משען שוא, בטח בו, sich verlassen; se fier; to rely: והיה ביום ההוא לא יוסיף עוד שאר ישראל וכו' להשען על מכהו ונשען על יי' צבאות וכו' (ישע' י כ). ותבטחו בעשק ונלוז ותשענו עליו (שם ל יב). הוי היורדים מצרים לעזרה ועל סוסים ישענו ויבטחו על רכב כי רב (שם לא א). יען היותם משענת קנה לבית ישראל, בתפשם בך בכפך תרוץ וכו' ובהשענם עליך תשבר (יחזק' כט ו—ז). ועל יי' ישענו לאמר הלא יי' בקרבנו לא תבוא עלינו רעה (מיכ' ג יא). ישען על ביתו ולא יעמד יחזיק בו ולא יקום (איוב ח טו). כי נשענו על יי' אלהי אבותיהם (דה"ב יג יח). כי עליך נשענו ובשמך באנו על ההמון הזה (שם יד י). בהשענך על מלך ארם ולא נשענת על יי' אלהיך על כן נמלט חיל מלך ארם מידך, הלא הכושים והלובים היו לחיל לרב וכו' ובהשענך על יי' נתנם בידך (שם יו ז—ח). — ונשען אל, באותה משמ': בטח אל יי' בכל לבך ואל בינתך אל תשען (משלי ג ה). ונשען ב: יבטח בשם יי' וישען באלהיו (ישע'

1) [אין השרש הזה במשמ' זו ביתר הלשונות השמיות. אך יש שמשוים בערב' שְׁעַנָה a), אהל, שַׁעַ b) הקים אהל.]

a) سعنه b) سعن

כ י). — ובלי משלים: יתן לו לבטח וְיִשָּׁעֵן ועיניהו על דרכיהם (איוב כד כג). — ונשען נחל לגבול, היה סמיך וקרוב אליו: ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער וְנִשְׁעָן לגבול מואב (במד׳ כא טו). — ואמר ב״ס: אל תשען על חילך ואל תאמר יש לאל ידי, אל תשען על כחך ללכת אחר תאות נפשך (ב״ס גני׳ ה א—ב). — ובתו״ם[1]: ואין דורש ואין מבקש ואין שואל על מי לנו להשען על אבינו שבשמים (סוטה ט טו). איזהו הדופק, את שהגולל נשען עליו, אבל דופק דופקין טהור (אהלו׳ ב ד). רכב עליה (על הפרה). נשען עליה וכו׳ פסולה (פרה ב ג). הזב מטמא את המשכב וכו׳ עומד, יושב, שוכב, נתלה ונשען וכו׳ (זבים ב ד). משל למלך שהיו לו בנים הרבה וכו׳ קטן שבכולם היה אביו אוהבו, אוכל עמו ושותה עמו נשען עליו ויוצא נשען עליו ונכנס (ספרי דברי שכב, מא״ש, קמו.) אית תניי תני נשענים בבהמה, אית תניי תני אין נשענים בבהמה. אמר רב חסדא מאן דאמר נשענין בבריא מאן דאמר אין נשענים בחש, רבי יוסה אומר אתפלגון ר׳ בא בר ממל ותברייא חד אמר נשענים וחורנה אמר אין נשענים, מאן דאמר נשענים בהוא דמסתמיך ציבחר, מאן דאמר אין נשענין בכובש את כבדו וכו׳ (ירוש׳ ביצה ה ב). שרשי אילן וכו׳ לא ישב עליהן לפי שאין עולין באילן ואין נתלין באילן ואין נשענין באילן (ערוב׳ ק.). מה גפן זו נשענת על גבי קנה, כך ישראל נשענין בזכות התורה הכתובה בקנה וכו׳ מה גפן זו נשענת על גבי עצים יבשים והיא לחה, כך ישראל נשענין בזכות אבות אע״פ שהם ישנין (מד״ר ויקרא לו). — ובסהס״א: עד שאין אדם יכול למדוד אותן ולחלקן בדרך ישרה ומשפט אמת אם לא ישען על החכמה הזאת (ראב״ח, חבור המשיחה והתשבורת, הקדמת המחבר, 2). אבל נשענתי בקשט נתיבה ומעגלי מישרים (מכתב חסדאי אבן שפרוט, הכוזרי כז׳). וכל המאמין במשה רבנו ובתורתו חייב לסמוך מעשה הדת עליהן וישען עליהן (רמב״ם, ממרים א א). אבל נשענתי על שתי הקדמות וכו׳ (ר״ש א״ת, פתיחה למו״נ של הרמב״ם). ואשר הוא נשען על ידו כהשענו על קיר נטוי גדר הדחויה (חיד״א, מעגל טוב 17). — ובמליצת הכתיב בענין כח הגבר: ישען על ביתו ולא יעמד (שו״ת ריב״ש קכז). ועי׳ בערך בַּיִת עמ׳ 533.

— קל, ״שָׁעַן, סָמַךְ, שמש משען, ואמר הפיטן: כטל גבורה עודד ושעון גאולים מסגר צפעון (רשב״ג, בטל אור, ביאליק-רבניצקי ב, 125). קוייך בך שְׁעֻנִים ובפיהם סדורה סלה (ענן הכהן, אליהו הנביא, שירמן, מבחר השירה העברית באיטליה, 60). ובפרט בינ׳ פָּעוּ׳, שָׁעוּן, כמו נשען, ואמר הפיטן: קווים חסדיך ועל רחמיך שעונים (רש״י, ה׳ אלהי הצבאות, סליח׳ לערב ר״ה). ולא יישנו ולא יוכלו הנחה ולא ישעו עלי מבטח שעונים (ד״ה של יהודי מצרים וא״י, יעקב מן ב, 77). שחרו לשאת מדברותיו גלות מקום תלמוד תורה, בחיריו שעונים פן תהיו לומר כי הוא יבא אחרי בוחריו (ר׳ יצחק בר ראובן, את קולך שמעתי, אזהר׳, ט:). כלכם מצבים נגד חיל צבא מעוני, בראתי אלה בינו עם שעוני (מנחם בר מכיר, אל אל, יוצר שבת נחמו).

— הִפעי׳, ״הִשְׁעִין, — סמך וסעד: ואשה זקנה היתה והיתה הבת תופסה במטה ונוהגת ביד אמה ומשענת אותה (מדרש עשרת הדברות, ביהמ״ד ילינק א). כל מצב משלשה מצבים אלו יש לו עמוד חזק להשעין עליה את היהדות הכללית (ר״א לויפל, שע״י ח״ז, השקפה לטובה, עז:). — ואמר הפיטן: אלים כהשעין אב תחת עץ סבה ונצב להאריחם בנפש חשוקה (ר״א קליר, אלים כהשעין, קר׳ ב׳ ב׳ פסח). בם תקעה יתדותיה בכפל להשעין ידותיה (הוא, שושן עמק, מוסף יוה״כ).

— הָפעי׳, ״הָשְׁעַן, — כמו נפע׳, ואמר הפיטן: עיניו כיונים פונות לבו מושענים לחייו (שבתי בן משה, גן נעול, אופן א פסח).

— פעי׳, ״שִׁעֵן, — כמו נפעי׳: דרשנים טובים מטיבים ומטַנים, ישרים מיושרים משועָנים (הסונה גאון, קטע גני׳

[1] [על דברי אדמון והחכמים במשנה כתוב׳ יג ג: מי שמת והניח בנים ובנות וכו׳ הבנות יזונו והבנים ישאלו על הפתחים, נאמר בירוש׳ שם: אית תניי תני ישענו, מאן דאמר ישענו והשענו תחת העץ, מאן דאמר ישאלו על הפתחים וניע ינועו בניו ושאלו ודרשו מחרבותיהם ע״כ, ואין עדות לגרסה זו ממקום אחר.]

JQR 9, 175).—ואמר הפיטן: תחת אילת עופר ברק מושיע בטל אמץ ינסס כאיתן בחרב וגזת טל שְׁעַנְתִּי מאז (ר"א קליר, ססס, תפלת טל). בו שַׁעֲנוּ מעולם ויעננו נוראות (ר' שמעון בר יצחק, קרובי' ב' ר"ה).

*שַׁעַן, ש"ז, — כמו מִשְׁעֶנֶת, מִשְׁעָן, דבר שנשענים עליו, ואמר הפיטן: סעודה ערוך בשען רענן (ר"א קליר, אבינדוה, תוכחה סיבה ללונן). לאל שען הורים וזכות ישני מכפל (אליה בן שמעיה, ה' אלהי ישראל, סליח' ד עשי"ת).

*שַׁעָן, ש"ז, — עושה שעונים, העוסק במלאכת השעונים, נוהג בדבור ובספרות.

*שענה, רק התפ', השתענה,—השתבח, התפאר, ואמר בן סירא: כל אלה בדורם ומימיהם תפארתם, יש מהם הניחו שם להשתענות[1] בנחלתם (ב"ס גניי מד, ז—ח).

*שַׁעָנוּת, ש"נ,—מלאכת השען, נוהג בספרות ובדבור.

שעע[2], ממנו *שָׁעִיעַ, *שְׁעִיעוּת, שַׁעַע, ועי' שעשע.

1) [כך בכתבי היד, ולדעת כל המפרשים, וגם לאחרונה של סגל, בן סירא השלם, קשה לבאר זאת כלשון השענות, ואין תרופה בתקונים שהצעו: לְהִשְׁתָּעוֹת, לְהִשָּׁעוֹת. ואולם בתרג' לישע' נה יב בא בפסק' והגבעות פצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף: טוריא ורמתא יבועון קדמיכון תושבחא וכל אילני חקלא ישענון בענפיהון. וכן נאמר באדר"נ ד (הוצ' שכטר, 18, וכו'): שני תלמידי חכמים שיושבים ועוסקים בתורה ועברה לפניהם כלה או מטה של מת וכו' יעמדו וישננו ויקלסו לכלה וילוו למת, מעשה ברבי יהודה בר אלעאי שהיה יושב ושונה לתלמידיו ועברה כלה ואחז בידו בדי צרכו (צ"ל בדי שרך, של הדס) והיה משנין בה עד שעברה הכלה מלפניו ע"כ, ובמקום משנין יש נוסחאות: משננין, משאנין, משענין, משענן (עי' בספרו של פינקלשטין על אדר"נ ובמאמרי בס' היובל לפ. קפלן ב, פד, ויש לתקן שם לפי דבָרי כאן), וגם כאן העקר ישענו, משענה כלשון שבח, וממקום זה למדו להשתמש אף בשרש שנן כלשון קלוסין ושבח. וכן להשענות פרושו: להשתבח, וצ"ע.]

2) [עי' בהערה שאחר זו.]

שָׁעַע[1], פ"ע, במקרא רק צווי מ"ר שֹׁעוּ,—היה סתום עינים, כאלו טוח כטיח: verklebt sein; être collé, bouché; to be glued: התמהמהו ותמהו השתעשעו וָשֹׁעוּ שכרו ולא יין נעו ולא שכר (ישע' כט ט).[2]—ובתו"מ, בפרט בינ', שע, שוע, נטוח וּמְחֻלָּק, poliert; poli; polished: לא תלבש שעטנז דבר שהוא שוע טוי ונוז וכו' לבדים אסורים מפני שהם שועים (כלאים ט ח—ט). ועי' שעטנז.—ומ"ר שְׁעִים, במשמ' מקומות מְחֻלָּקִים צד חלק: מקרקר קיר ושוע אל ההר, שהיו מקרקרים קורות בתיהם ועושין אותן מגינים ומעמידים אותן על שועיהם (מד"ר איכה פתיחה).—ובספה"א: קערה שמלח בה בשר אפילו היתה שועה באבר אסור לאכול בה (רמב"ם, מאכלות אסורות ו). כלי חרס השועים באבר שנשתמשו בהן ביין נסך, אם היו לבנים או אדומים או שחורים מותרין (טוא, סס יח). וכן כלי חרשים אינו צריך לחטביל אבל השועין באבר הרי הן ככלי מתכת וצריכין טבילה (טוא, סס יז).—*ואף במשמ' פ"י, שע את הכלי, החליקו, hobeln, polieren; raboter; to plane: כשאינם שועין ושופין את החבית מבפנים ומבחוץ יפה (ערוך, ערך בענוע). הריקנא בפני עצמה טהורה פי' ברזל הוא בתוך העץ והוא עשוי לשוע ולהחליק הנסרים והוא מכלי הנגרים וכו' (סוא, ערך רגן). צמר ופשתים שטרפן זה עם זה ושע אותן ועשה מהן לבדין הרי אלו כלאים (רמב"ם, כלאים ו).—ואמר הפיטן: תשורת שְׁלישים מנו שַׁעְתָּה[3], וּמִשָׁלִישים אותו הושעתה (ינאי, אלף המגן, קרובי' ברא"ש, זולאי כז). — ואמר המשורר: קצר שפתי אל לעון יחשב, כי צללי אזני ועיני שעו (רמב"ע, כהנא ג, 36).

—הפע', הֵשַׁע, במקרא רק צווי הָשַׁע, טח, סתם בטיח: verkleben; coller; to glue: השמן[4] לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו הָשַׁע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו (ישע' ו י).[5]—ובקצור

1) [שרש זה מצוי הוא בארמ' ובסור'.]

2) [ועי' ב. שַׁעֲשַׁע.]

3) [כלו' מעיניו הסתרת.]

4) [במגלת ישע' א: השם.]

5) [לפי הערת המחבר בערך מקצועה עמ' 3287

השע במשמ' השע עין, סתם והעלים עין: הָשַׁע [1]) ממני ואבליגה בטרם אלך ואינני (תהלי לט יד), [2]) — ואמר הפיטן: טוב משגלה לו קץ מוּזמן, השע והבליג וקץ כמן (כ"א קליר, איכה את אשר, קינות לט' באב). דופי ערלתה בה היא משעת ולכורה אוזן מרשעת (ינאי, זולאי קכד). ימשחנו שמן ששון ועין אויבינו ישע (מדס"ג, מרגליות רט). — ואמר המשורר: דור נאלח עיניו מאד רמו אבל אתם להביט האמת השעו [3]) (רמב"ע, כעפי דמעות, ברודי, קסח).

*שעף, ממנו *שַׁעַף.

*שַׁעַף, ס"ז, — שרף צמיג ודבוק: הדם והדיו והדבש והחלב ושרף התות וכו' יבשין חוצצין, לחין אין חוצצין ושאר כל השרפין בין לחין ובין יבשין הרי אלו חוצצין (מפני) שהן של שעף [4]) (תוספת' מקו' ו ט).

יש להניח פעל זה במשמ' החליק גם במק' יעשהו בישע' מד יג: חרש עצים נטה קו יתארהו בשרד יעשהו במקצועות ובמחוגה יתארהו, וכן בזכרונות ועד הלשון ה עמ' 93, וצ"ע.]

[1]) [אמנם אין להתעלם מדמיון הבטוי אל שעה מן, במשמ' דומה, ואפשר שצדקו הגורסים כאן שְׁעֵה במק' השע, ועי' גם בהערה שאחר זו.]

[2]) [בב"ס גני' יג ו כתוב: צוריך לו עמך והֵשִׁיעַ לך ושוחק לך והבטיחך ע"כ, והתלבטו בו המפרשים, ועי' לאחרונה בדברי מ.צ. סגל ב"ס השלם למקומו. ואמנם כבר העיר ש. ליברמן (ירושלמי כפשוטו א 289) על כך, שאותו פתגם הוא החוזר בקצור בירוש' ערוב' ה א ועוד: צירך לך שחק לך וכו'. אך גם הוא לא עמד על כונת הפעל השיע, שהוא רואה אותו כשבוש. אך אפשר, שאין כאן אלא הֵשַׁע, הֵשַׁע במשמ' השע את עינו, התעלם ממעשיך הרעים, על פי תה' לט יד, וצ"ע.

במק' מהשב אפי רעך (ב"ס גני' מא כא) כתוב בגליון: מי השע פי רעך, ואינו אלא שבוש.]

[3]) [בכי"ש וט"ש: הושעו, בד"ח: נשעו (ברודי בפרוש, עמ' מטו), ואינם אלא שבוש.]

[4]) [כך הגרסה אצל צוק"מ, וכן עקר, ובדפוסי הגמרא: מפני שהן שרף, והמלה שאולה מארמ' ובאה בת"ג' (בראש' לח ה. מג יא) כתמורת נכאת (עי' שם) בעבר', ולשון המאמר מורה על כונתה כלשון חמר דביק וצמוג, בלתי נוזל, שהוא בין היבש ובין חלח, ויש רואים במלה מבטא אחר של שעוה, ואינו מסתבר.]

א. שער [1]), ממנו *מַשְׁעֵר או *מִשְׁעָר, א. שׁוֹעֵר, א. שַׁעַר.

ב. שער [2]), ממנו ב. שׁוֹעֵר, ב. שַׁעַר, ב. שָׁעַר.

ג. שער [3]) ממנו א. שָׁעַר.

ד. שער [4]), ממנו שֹׁעָר, שַׁעֲרוּר, שַׁעֲרוּרָה, שעריריה, *שַׁעֲרֵר, שַׁעֲרוּרִית.

ה. שער [5]), ממנו *הַשְׁעָרָה, *הִשְׁתַּעֲרוּת, *מִשְׁעָר, *שִׁעוּר, ג. שָׁעַר, ג. *שַׁעַר.

א. שַׁעַר [6]), ס"ז, שָׁעַר, שַׁעֲרָה, שָׁעְרָה, מ"ר שְׁעָרִים, שַׁעֲרֵי, שְׁעָרֶיךָ, שְׁעָרַיִךְ, שְׁעָרַיִךְ, שְׁעָרָיו, שְׁעָרֶיהָ, שַׁעֲרֵיכֶם, שַׁעֲרֵיהֶם, — פֶּתַח רחב בחומה ובגדר וכד', ששמים בו דלת והמשמש כניסה לעיר או למחנה ולחצר המקפים קיר וגדר, Tor; porte; door: ויעמד משה בְּשַׁעַר המחנה (שמות לב כו). עברו ושובו מִשַּׁעַר לָשַׁעַר במחנה (שם שם כז). וכתבתם על מזוזות ביתך וּבִשְׁעָרֶיךָ (דברי ו ט). יבחר

---

[1]) [עי' א. שַׁעַר, הערה.]

[2]) [עי' ב. שׁוֹעֵר, הערה, עמ' 6982.]

[3]) [עי' א. שָׁעַר, הערה.]

[4]) [שרש זה קרוב הוא לדעת יֶנְזֶן, ZDMG 67, עמ' 504, לאשור' שַׁחֲרַרְתְּ, שַׁחֲרַרְתְּ, במשמ' שֵׂעָר ופרד, אבל הוא השרש, אשר כרֹב גזירותיו כמא אח"כ בשין שמאלית, כלו' כסמך, ועי' שׂער, הערות.]

[5]) [שרש זה הוא הבא במקרא וכתו"מ גם בכתיב צער, סער, ועי' א. צַעַר, הערה, עמ' 5576 וכו', ובערב' כנגדו שׁער a).]

[6]) [בארמ' ובסור' תְּרַע, תַּרְעָא, באוגרית' ת'רע', מ"ר ת'רע'ת במשמ' שַׁעַר, ת'ע'רם במשמ' א. שוערים, וכן שַׁח'ר במלה כנענית במכתב מעמרנה (הולי קנודטצון, 244, 16), ובערב' בא תַ'ע'ר b) במשמ' פרצה, סדק, והפעל תַעַ'ר b), בקע, סדק, ובכושי סַעַר במשמ' קרע. ולפי זה אין שַׁעַר בעקר אלא הפרצה, המקום הפתוח בקיר ובחומה, הנסגר בדלת.]

---

a) سعر b) ثغر

אלהים חדשים או לחם שְׂעֹרִים[1] (ספט' ה ח). או ירדו לַשְּׂעָרִים עם יי' (סם סם יח). ויגש שאול את שמואל בתוך הַשָּׁעַר (ס"א ט יח). ודוד יושב בין שני הַשְּׁעָרִים (ס"ב יח כד). כי יצר לו איבו בארץ שְׁעָרָיו[2] (מ"א ח לז). ונתץ את במות הַשְּׁעָרִים[3] (מ"ב כג ח). נשאר בעיר שמה ושאיה יכת שָׁעַר (ישע' כד יב). ולגבורה משיבי מלחמה שָׁעְרָה (סם כח ו). ויבא אתי ירושלמה במראות אלהים אל פתח שַׁעַר הפנימית הפונה צפונה (יחזק' ח ג). והוא עֹמד בַּשָּׁעַר (סם מ ג). ויבוא אל שַׁעַר אשר פניו דרך הקדימה (סם סם ו). לא יבשו כי ידברו את איבים בַּשָּׁעַר (תהל' קכז ה). עיניך ברכות בחשבון על שַׁעַר בת רבים (שה"ש, ז ה).[4] ויבוא עד לפני שַׁעַר המלך כי אין לבוא אל שַׁעַר המלך בלבוש שק (אסת' ד ב). ובצרופים המציינים את מקום השער ואת חלקי הבנינים והחצר הסמוכים לו: ואת מסך שַׁעַר החצר (שמות לח יח). ואת אדני שַׁעַר החצר (סם לח לא). ואת מסך פתח שַׁעַר החצר (במד' ד כו). ויצא געל בן עבד ויעמד פתח שַׁעַר העיר (ספט' ט לה). ויאחז בדלתות שַׁעַר העיר (סם יו ג). ויתו על דלתות הַשַּׁ‍ַר (ס"א כא יד). ויערכו מלחמה פתח הַשָּׁעַר (ס"ב י ח). וילך הצפה אל גג הַשַּׁעַר אל החומה (סם יח כד). ויעל על עלית הַשַּׁעַר (סם יט א). וימד את סף הַשַּׁעַר קנה אחד רחב (יחזק' מ ו). וימד את אלם הַשַּׁעַר (סם סם ח). ותאי הַשַּׁעַר דרך הקדים (סם סם י) וברזל לרב למסמרים לדלתות הַשְּׁעָרִים ולמחברות הכין דויד (דה"א כב ג). ותבוא אל מבוא שַׁעַר הסוסים בית המלך (דה"ב כג טו). ויקבצם אליו אל רחוב שַׁעַר העיר (סם לב ו). — והשערים השונים של ירושלים ושל המקדש: שַׁעַר סור[1] (מ"ב יא ו). שַׁעַר הָרָצִים (סם יא יט). שַׁעַר אפרים (סם יד יג). שַׁעַר הַפִּנָּה[2] (סם סם). שַׁעַר יהושע (סם כג ח). שַׁעַר בין הַחֹמֹתַיִם (סם כה ד). שַׁעַר הַחַרְסִית[3] (ירמ' יט ב). שַׁעַר יי' הֶחָדָשׁ (סם כו י). שַׁעַר הסוסים (סם לא מ). שַׁעַר בנימן (סם לז יג). שַׁעַר המזבח (יחז' ח ה). שַׁעַר העליון (סם ט ב). שַׁעַר צפון (סם מו ט). שַׁעַר נגב (סם סם). שַׁעַר הדגים (צפנ' א י, נחמ' ג ג). שַׁעַר הַפִּנִּים (זכרי יד י). שַׁעַר הָאַשְׁפֹּת[4] (נחמ' ב יג). שַׁעַר הָעַיִן (סם סם יד). שַׁעַר הצאן (סם ג א). שַׁעַר הַיְשָׁנָה (סם סם ו). שַׁעַר הגיא (סם סם יג). שַׁעַר המים (סם סם כו). שַׁעַר המזרח (סם סם כט). שַׁעַר הַמִּפְקָד (סם סם לא). שַׁעַר הַמַּטָּרָה (סם יב לט). — ושער במשמ' זו כמקום המשפט וכמרכז החיים הצבוריים: ולט ישב בְּשַׁעַר סדם (בראש' יט א). ויען עפרון החתי את אברהם באזני בני חת לכל באי שַׁעַר עירו (סם כג י). וישמעו אל חמור ואל שכם בנו כל יצאי שַׁעַר עירו (סם לד כד). לא תעשה כל מלאכה אתה וכו' וגרך אשר בִּשְׁעָרֶיךָ (שמות כ י). והלוי אשר בִּשְׁעֲרֵיכֶם (דברי יב יב). שפטים ושוטרים תתן לך בכל שְׁעָרֶיךָ (סם יו יח). והוציאו אתו אל זקני עירו ואל שַׁעַר מקמו (סם כא יט).

---

1) [אמנם הבטוי קשה, ועי' בהערת המחבר בערך לֶחֶם עמ' 2660. והעורך, בפרק על הצוער והצוערים וצוערי הלויים ב"הלשון והספר" א, מרחיב את הדבור על הנגוד שהיה קיים בין שוערים, גובי מסים כנעניים ובין אדירים, כלו' אדירי הצאן, רועי הצאן מישראל, והרי כן גם ספל אדירים בכתוב פירושו: ספל של רועי חצאן, ועל כן הוצע שם לבאר כמה כתובים בתיאור המלחמה נגד מלך כנען, כגון פס' יג: אז ירד שריד לאדירים עם, במשמ': אז ירדה, אז הכה ונצח שריד של רועים, של אדירי הצאן מישראל, את עם המלחמה של יבין וסיסרא; ולפי זה גם בפס' יא הכונה: אז יַרְדוּ שֹׂעֲרִים (במק' יָרְדוּ שְׁעָרִים) עם יי, כלו' אז נצחו את ישראל עושקיהם הכנעניים. ולפי זה אפשר שגם בבטוי אז לחם שערים הכונה: אז, כשנ־חמו (ישראל) בעושקים, מגן אם יראה וכו'. ואפשר שענין זה לפנינו גם בכמה כתובים נוספים, שמדובר בהם על מלחמה בשער, וצ"ע.]

2) [השבעים (ἐν μιᾷ τῶν πόλεων αὐτοῦ) והסירי (בחד מן מדינתהון) גורסים כאן באחד שעריו, ואלו בכתוב המקביל בדהי"ב ו כח תרגמו השבעים κατέναντι τῶν πόλεων αὐτῶν, כאלו גרסו רק בשעריו, והסורי: בארעהון ובקוריהון, כאלו במקי בארצו ו(ב)שעריו, וצ"ע.]

3) [ואמנם יש גורסים כאן במות הַשְּׂעִרִים, על פי ויקרא יז ה וכו', ועוד.]

4) [ומכאן במליצה, על שער בת רבים: בפרהסיה, לעיני כל.]

---

1) [בדהי"ב כג ה: שער הַיְסוֹד.]

2) [בדהי"ב כה כג: שער הַפּוֹנֶה.]

3) [כך קרי, כתיב: החרסות.]

4) [גם שער הַשְׁפוֹת (נחמ' ג יג).]

ועלתה יבמתו הַשַּׁעְרָה אל הזקנים (שם כה ז). סהר סאה סלת בשקל וסאתים שְׂעֹרִים בשקל בְּשַׁעַר שמרון (מ"ב ז א). בצאתי שַׁעַר עלי קרת ברחוב אכין מושבי (איו' כט ז). כי יודע כל שַׁעַר עמי כי אשת חיל את (רות ג יא). ולא יכרת שם המת מעם אחיו וּמִשַּׁעַר מקומו (שם ד י). זקנים מִשַּׁעַר שבתו בחורים מנגינתם (איכה ה יד). — ובהשאלה, שער שמים, שער מות וכדו׳: אין זה כי אם בית אלהים וזה שַׁעַר השמים (ברא' כח יז). בְּשַׁעֲרֵי שאול פקדתי יתר שנותי (ישעי' לח י). מרוממי מִשַּׁעֲרֵי מות (תהל' ט יד). שאו שְׁעָרִים[1] ראשיכם והנשאו פתחי עולם (שם כד ז). ויגיעו עד שַׁעֲרֵי מות (שם קז יח). הנגלו לך שַׁעֲרֵי מות וְשַׁעֲרֵי צלמות תראה (איוב לח יז). — ושערי ציון, בכנוי לעיר ירושלים: אהב יי׳ שַׁעֲרֵי ציון מכל משכנות יעקב (תהל' פז ב). — ושער בכנוי לעיר: נגע עד שַׁעַר עמי עד ירושלים (מיכה א ט). — ובא לשער, ירש את השער, במשמ׳ כבש את העיר: ויירש זרעך את שַׁעַר איביו (ברא' כב יז). ויירש זרעך את שַׁעַר שנאיו (שם כד ס). ונכרים באו שערו[2] ועל ירושלים ידו גורל (עובד' א יא). — ואמר בה"ס: אל תרשיעך בעדת שערי אל ואל תפילך בקהלה (ב"ס גני' ז ז). — ובתו"מ: לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים (ברכ' ט ה). והיכן היו משתחוים וכו׳ כנגד שלשה עשר שערים, שערים דרומיים סמוכים למערב, שער העליון שער הדלק שער הבכורות שער המים, ולמה נקרא שמו שער המים שהיו מכניסין צלוחית של מים של ניסוך בחג וכו׳ שער יכניה שער קרבן שער נשים שער השיר, ולמה נקרא שמו שער יכניה שבו יצא יכניה בגלותו, במזרח שער נקנור וכו׳ (שקל' ו ג, וכעין זה מדות ב ו). אין פוחתין מכ"א תקיעות במקדש וכו׳ שלש לפתיחת שערים, שלש לשער העליון ושלש לשער התחתון וכו׳ (שם שם ה). ואם אמרה טהורה אני מעלין אותה

1) [לפי הערת העורך בערך ראש, אין כאן הכונה לשערי בית המקדש אלא לשערי השמים, כי רק אלה מורדים (ויט שמים וירד) למטה ומתנשאים למעלה בהפתחם, שלא כשערי בנין באדמה, הנפתחים פנימה או חוצה.]

2) [כך כתיב, קרי: שְׁעָרָיו.]

לשער המזרח שעל פתח שער נקנור ששם משקין את הסוטות (סוטה א ה). עד שבאו שני גרדיים משער האשפות בירושלים (עדי' א ג). מיריחו היו שומעין קול שער הגדול שנפתח (תמיד ג ח). חמשה שערים היו להר הבית, שני שערי חולדה מן הדרום משמשין כניסה ויציאה וכו׳ שער המזרחי עליו שושן הבירה צורה וכו׳ (מדות א ג). ושבצפון שער הניצוץ וכו׳ שני לו שער הקרבן שלישי לו שער בית המוקד (שם שם ה). אל שער העיר ההוא, זו הוא שאמרנו שער שנמצאת בו ולא שער שנידונת בו (ספרי דבר' רמב, א"ש-שלוס, קיח:). שבעת שמות נקראו לו (לשער המזרחי) שער סור שער היסוד שער חריסית שער איתון שער התוך שער חדש שער עליון, שער סור ששם היו טמאין פורשין וכו׳ (ירוש' עירוב' ה א). ביקש (שלמה) להכניס ארון לבית קדשי הקדשים דבקו שערים זה בזה וכו׳ (רב יהודה בשם רב, שבת ל.). כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי גן עדן וכו׳ (ר"ש לקיש, שם קיט:). בשעריך, אחד שערי בתים ואחד שערי חצרות ואחד שערי מדינות ואחד שערי עיירות וכו׳ (ת"ר, יומא יא.). ושער הכהן ושער חולדה לא חרבו לעולם עד שיחדשם הקב"ה (מד"ר שה"ש ב, דומה דודי). — *ובהשאלה, שערי תפלה, שערי דמעות שבשמים וכדו׳: מיום שחרב ביהמ"ק ננעלו שערי תפלה וכו׳ ואף על פי ששערי תפלה ננעלו שערי דמעות לא ננעלו וכו׳ (ר' אלעזר, ברכ' לב:)[1]. כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה (רב חסדא, ב"מ נט.). שערי תפלה פעמים נעולין פעמים פתוחין וכו׳ שערי תשובה לעולם פתוחין (ר' שמואל ב"נ, מד"ר איכה ג מג). — ובצרופים, *בית שער, חדר קטן ליד מבוא השער לשומר הפתח: ואילו שאין חוזרין (מן המלחמה) הבונה בית שער וכו׳ (סוטה ח ג). כופין אותו לבנות שער ודלת לחצר, רשב"ג אומר לא כל החצירות ראויות לבית שער (ב"ב א ה). ובית שער ואוירה של חצר וכו׳ (אהלות יח י). ניחא מבפנים צריך בית שער, מבחוץ צריך בית שער (ירוש' עירוב' י ט).

1) [ובמליצה, אצל חיד"א (מעגל טוב השלם, 13): ושערי תירוצים לא ננעלו.]

בית שער הפתוח לגינה ולקיטונית וכו' וחכ"א נידון כבית שער (מנח' לג:). — ובתפלה: פתח שערי שמים לתפלתנו (תפלת אבינו מלכנו). הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח (הכל יודוך). — ובסהמ"א: שער הוא חלל פתח השער דלתים הם הפותחים ונועלים בהן את השער (רס"י, ישעיה מה א). שהאשה כשכורעת לילד היא על שערי מיתה (מדה"ג בראש' ל כה, מרגליות, תקלט). — ואמר הפיטן: שערי שמים בלולי אש ומים וכו' שערי רקיע בו מאורות התקיע וכו' שערי זבול שבו מזבח סָבול וכו' (ר' שמעון בן אבון, שערי שמים, סליח' ליום ב עשי"ת). שערי ארמון מהרה תפתח וכו' שערי גנוזים וכו' שערי היכל הנחמדים וכו' (הוא, אב ידעך, תפלת נעילה). פתח לנו שער בעת נעילת שער (תפלת נעילה). ובשערי דמעות כי לא נשלבו (אזכרה אלהים, שם). עלית עלי כל בחכמת שעריך[1]) (ראב"ע, יעלה ישה קול, אגר 148). — ובמשמ' מדור, פרק, ענין[2]): שבע כפולות בג"ד כפ"ת חקקן חצבן צרפן וצר בהם וכו' ושערים בנפש וכו' (יצירה ד 7). גם להודיעכם ביאור כל שער ושער אשר למדנו מן החכמי הראשונים ז"ל (רסע"ג, מספר הגלוי, רעז). והסכים הוא להם ללמדו (סוד העבור) לכל יש וקבעו מסמרות שלא תזח בארבעה שערים להתנהג בהן (הוא, קטע מכתב לאביתר הכהן, סעדיאנה סכטר, 103). רשות ורשון באין ויוצאין מגיזרה אחת לפי שער הדקדוק ולשון א' הם (רס"י, עזרא ג ז). השער הראשון הקדמתי בו טעמים מחכמת השיעור וכו' (ראב"ח הגשיה, חבור המשיחה והתשבורת, הקדמה, a)). ושער העין משער השמים כי ברגע אחד יראה תמונות רבות רחוקות עם קרובות, ואין ככה שער האזנים והאף והחיך והיד (ראב"ע, במי' ג ו). דע כי רוב השער הזה כבר נכנס בשער הכנויים וכו' (ר"י א"ת, הרקמה לריב"ג לא, וילנסקי, סעז). וכל חלקי החכמה לפי מחלקות עניניה המה שערים פתחם הבורא ית' למדברים וכו' (הוא, חו"ה, הקדמה). ובניתי אותו על עשרה שרשים וכו' וחלקתי אתו לעשרה שערים, כל שער מהם מיוחד לשרש אחד וכו' (הוא, שם). והשער הזה משערי הטובות אשר הצלחך וחיותך בהם (הוא, שם, עבודת האלהים ה). והם כל מפסידי השער השלישי הזה (הוא, שם, שם ז). ואומר כי מפסידי השערים הקודמים בספר הזה כלם מפסידים הבטחון (הוא, שם, הבטחון ז). ואין הרצון באלו הכתובים וכו' לסתום שער העיון לגמרי (ר"ס א"ת מו"נ א לב). אכתוב שער דקדוק הפעלים ואחריו שער דקדוק השמות (רד"ק, מכל ל, הקדמה). ועליך לדעת כי שלשה אלו השמות וכו' הם ודומיהם יהיו משער המצטרף בלומר שענינם משמש לאיש ולאשה (ר' זרחיה מברצלונה, משלי ח, הספר שנה ג, 172). וכל מה שאמרתי בזה השער ובאלו המעלות הוא כענין הצדקות וכו' (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ א, 82). והלקנו השנויים כלם לי"ב שערים וכו' שער הבאור, שער חלוף הפעלים ורבנינים, שער חלוף השמות וכו' (רפאל קירכהיים, כרמי שומרון, 32). — ובמשמ' כלל, מה שנוהג ורגיל בלשון וכדו': ואיננו רחוק להיות ערל לב, כבד עין משער ארץ, ובעבור זה לא נשתנה בהסכמו (ר"י א"ת, הרקמה לריב"ג יט, וילנסקי, רכו). ומשער שָׁלָל עוד זהב נהר וקהל וכו' (הוא, שם, רכח). אבל דגשת נין אשר תדפנו רוח, שרותיה תעניגה והדומה להם הוא השער (הוא, שם כב, רכז). דע כי זרות המלה תהיה על שני פנים או זרות מן ההקשה או זרות מן השער, ר"ל מן השמוש והמנהג (הוא, שם לא, שנ). — ובספרות הקבלה: ולספירת בינה יש חמשים שערים ומאותם חמשים שערי בינה יונק א"ל ח"י וכו' ולפיכך כל בגימטריא חמשים כי כל הדברים

---

[1]) [בחכמה שבשעריך.]

[2]) [עפ"י שמושים של המלה באב a) בערב', המקבילה לשער. ואלה דברי ר"ש א"ת: שער מלעיל, שם משותף על צד ההשאלה או הספוק, שער העיר וכו' שער השמים וכו' וחדשו שתופו לענינים אחרים, קראו קבוץ מאמרים מדברים בענין אחד או ענינים קרובים להיות אחד שער, לדמיון שביניהם כי כמו שהשער יתאחדו בו כל בני העיר לבוא ולצאת, כן קבוץ הדברים ההם יתאחדו בו הענינים ההם, ממנו אמר בלשון הערבי שער, חלק אחד מספר או מאמר מספר מדבר בענין אחד, והמעתיקים אל לשוננו העתיקוהו כן, וממנו יאמר והוא שער גדול וכן יאמרו על הדברים שהם מכת אחת, שהם משער אחד, תאמר משער דנמנעות במקום מכת הנמנעות וכו' (פי' מהמלות הזרות).]

---

a) باب

הנמצאים בנבראים מחמשים שערי בינה יצאו (יוסף ן' ג'יקטיליא, שערי אורה ג, כט.). ואע"פ שנתגלה קצת הבינה למרע"ה, וא"ת רובם השיג חמשים שערי בינה חסר א', אותו השער מכריע את כולן (הוא, שם י, קו.). וזו היא השגת משה רבינו ע"ה מ"ט פנים מ"ט שערים, ועצמותה של בינה שהיא השער הנון לא השיג וכו' (רמח"ל, חוקר ומקבל יח). לכן כשרצה הקב"ה להכניע המ"ט פנים טמא הוציא כנגדו השער הטהור והכניע (הוא, שם). — ואמר הפיטן: ופתח לנו וכו' שערי אורה שערי ארך ימים ושנים וכו' שערי ברכה שערי בינה וכו' שערי דיצה שערי דעה וכו' (כגון סעולמים, זמירות למוצ"ש). — °ושער בספר, העמוד הראשון בספר ששם הספר, שם המחבר וכדו' כתובים עליו: נוהג בספרות ובדבור. — °ושער במשחק כדור רגל וכדו', מסגרת בעין שער שעל המשחקים להעביר דרכה את הכדור. — °והבקיע שער, במשחק כנ"ל, קלע בכדור אל השער. — °ובלשון קצרה, שער במק' הבקעת שער, גם בצרופים כגון הקבוצה זכתה ב־3 שערים נגד 1 וכדו'. — ובספרות הגאונים, °שער הישיבה, במשמ' בית הדין של הישיבה, וגם בכנוי לראש הישיבה: ותבוא השמועה אל שער הישיבה ובעליית דרב אלבקר ראוך אנשים כשרים וכו' (רסע"ג, הסריד והפליט מספר הגלוי, כל). וזו כבר באה משלש שנים מן קירואן אל שער הישיבה ופירשנוה וכו' (זכרון לראשונים, הרכבי, 198). שאלה זו יצאה לפנינו אל שער הישיבה שבגולה לפני אדוננו האיי ראש ישיבת גאון יעקב חמודו (תשו' הגא', הרכבי קלח). שטר שובר זה המקויים יצא לפנינו לשער הישיבה וכו' וכתובים עליו עדים ומקויים בשער ישיבה והחותמים עליו וכו' (שם תקנא). ישאו אחינו שלום גדול וכו' ומשער הישיבה ההוצב לדרוש ולתור ולבאר בחכמה (אגרות ר' שמואל בן עלי ובני דורו, ש. אסף, תרביץ א ג, 46). ישאו שלום רב משער הישיבה אשר במעוז לדל נשגבה וכו' ומאחינו סגן הישיבה וכו' (שם, שם, 55). ומשער הישיבה מפענח צפוניה עיני חכמים מאירים היושב בגני חכמה וכו' (שם, שם, 60). ואשר ינדהו מנודה הוא משער הישיבה (שם, שם, 62). וברכנום ברכה אדירה וכו' משער שתי הישיבות (שם, שם א ג, 18). וצוינו להשרות אסורו לחבוש שברו לברכו על שער הישיבה (שם שם, 24). — °ושער הכבד, עורק לכבד של בעלי חיים: העורק הגדול אשר לכבד הנקרא שער הכבד (רשב"ל דוכן, מגן אבות, חלק יעקב ז). בנתוח הוריד הפנימי הנקרא השער וכו' ראשו שקוע בחדרי הכבד (קאנון א א ה ג). שני ערקים וכו' ורוב תועלתו כמשיבת המזון אל הכבד ונקרא השער וכו' (שם ג יד א א). — °שער כבוד, מבנה כעין שער להקבלת פניו של אדם חשוב, °ושער הנצחון, כנ"ל לכבוד המנצחים בקרב, נוהגים בספרות ובדבור.

ב. **שַׁעַר** [1], ש"ז, —שיר, זמר, Lied, Gesang; chant, chanson; song, tune: והמשררים בני אסף על מעמדם כמצות דויד ואסף והימן וידתן חוזה המלך והשערים לְשַׁעַר וָשָׁעַר [2] (דהי"ב לה יה).

ג. **שַׁעַר** [3], ש"ז, מ"ר שְׁעָרִים, — שִׁעוּר, מדה, Mass, Wert; mesure, valeur; measure, value: ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההוא מאה שְׁעָרִים [4]. — ובתו"מ, במשמ' מחיר השוק, Marktpreis; prix courant; market price: המוליך פירות מעשר שני ממקום היוקר למקום הזול וכו' פודהו בשער מקומו וכו' פודין מעשר שני בשער הזול כמו שהחנוני לוקח לא

---

[1]) [כמבֹאר בערך ב. שוער, עמ' 6982, בא שַׁעַר בכמה מקומות במשמ' זו, כמו שִׁעְר a) בערב', אלא שקשה לקבֹע בכל מקום אם הכונה למשמ' זו או לפנינו א. שַׁעַר, הואיל ובמסֹרת ראו אף במלת שׁוֹעֵר בכל מקום את השומר בשער ממש. ועי' בפרטים בספר העורך, חלשון והספר, בפרק על הצוער, הצוערים וצוערי הלוויים.]

[2]) [כאן הענין מורה בברור על שירת משוררים ולא על שמירת שער ופתח.]

[3]) [עי' ה. שער, הערה, ובערב' בא שִׂעְר b) במשמ' זו, ואין למלה קרבת לשון אל א. שַׁעַר, שהוא ת'ע'ר c) בערב'.]

[4]) השבעים והסורי הבינו את המלה כלשון שְׂעֹרים, ואינו מסתבר. והתרג' הארמי והרומי ראו כאן לשון שִׁעוּר, וכן מסרת הפרשנ'ת העבריות.]

a) شعر b) سعر c) ثغر

כמו שהוא מוכר (מ"ש ד ח—ג). לא יחלק החנוני קלי̇ות ואגוזים לתינוקות ולא יפחות את השער (ב"מ ד יב). לקח הימנו חטין בדינר זהב הכור וכן השער (שם ה ח). אין פוסקין על הפירות עד שיצא השער, יצא השער פוסקין (שם ה ז). ופוסק עמו כשער הגבוה (שם שם). צא ועשה עלי כשער השוק (תוספת' ב"מ ד כג). הנותן מעות לחבירו ליחן לו פירות בגורן חייב להעמיד לו כשער בינוני (שם ו עז). מהו שתקנה לו כשער הפחות וכו' (ירוש' ע"ז ה י). וכסף משנה קחו בידכם, ר' יצחק אמר שמא הוקר השער (מד"ר בראש' לח).—ומ"ר שערים: אין גוזרין תענית על הצבור בתחלה בחמישי שלא להפקיע השערים (תענ' ב ט). ועי' פקע. אגראנאמין היו בירושלים ולא היו ממונין על השערים אלא על המידות בלבד (תוספת' ב"מ ו יח). ורשאין הן בני העיר להתנות על השערים (תוספת' ב"מ ו יד)[1].—ובסה"מ"א: ואלו שואלין לאלו בכמה שער חסר וכשהיו באין אל יוסף אומר להם כשם ששמעתם כן הוא בשביל שלא יצא שער

[1]) [במד"ר בראש' יג (הוצ' תיאודור עמ' 121). כתוב: חמשה שמות נקרא לו (לגשם) עב איד ענן נשיא חזיזים, עב שהוא מעבב את פני רקיע שנ' עבי שחקים (ש"ב כב יב) איד, ואיד יעלה מן הארץ (בראש' ב ו) שהוא שובר לבעלי שערים וכו', ומאמר זה מובא גם בילקוט ובמדה"ג לכתוב (מהגליות עד) ובערוך ערך אד ועוד. ופרשו כל המפרשים והמלונים בעלי שערים כלשון מפקיעי שערים, מה שקשה לקבל בין מצד הלשון ובין מצד הענין—כי מה לו לאד ולהפקעת שערים. ואולם למעשה אין לבאר מאמר זה מלשונו במקום זה. כי כפי שרמז אף קוהוט בערוך השלם, לא דובר כאן על שבירה אלא משום שנדרש אד כלשון איד, שהוא לשון שבר, אלא שלא היו ממשיכים ואומרים: שהוא שובר לבעלי שערים, אלא אם כן היו במדרש מלים כגון ואין איד אלא שבר (כדברי רשב"ל בירוש' תענ' ב א: ואיד יעלה מן הארץ, עלה שבר מלמטן, מיד הגשמים יורדין) שהושמטו בטעות המעתיקים. כי מקור המאמר הוא בדרשה אחרת, שבאה גם היא בתו"ם, ומקורה בירוש' ברכות ב ד וז"ל: ומפני מה התקינו מברך השנים ברכה תשיעית, כנגד קול ה' שובר ארזים שהוא שובר כל בעלי שערים ע"כ. ואמנם גם כאן הובנו הדברים כאלו בעלי שערים מפקיעי שערים הם, ובמדרש תהלים (הוצ' בובר קטז:) לתהלים כט (שיש בו שם גם תוספת דברים נבונים) משלב בו (בודאי מיד מאחרת) גם פרוש תמוה זה של מפקיעי שערים: קול ה' שובר ארזים כנגד ברכת השנים שמשבר מפקיעי שערים ומקטיני איפות ועשירי שלוה שהן כארזים ע"כ. אך בפשוטו של המאמר כ שנו המקורית בירוש' ובן במד"ר בראש' אי אפשר לקבל שאמרו כאלו בעלי שערים על מפקיעי שערים, ואין הבטוי בעלי שערים בא אלא ככנוי פיוטי לעצים, לארזים; ועוד בא כדברים אלו בבבלי (סנה לג:) בדברי ר' אליעזר בר יהודה: בעון חלה אין ברכה במכונס ומארה משתלחת בשערים וזורעין זרעים ואחרים אוכלין וכו' ע"כ, והואיל ואין המכונס בא כך במשנה אלא לגבי (ענפי) עצים, כלשון המשנה (כלאים ד ב): מביאין עצים מן השדה מן המכונס ומן הקרפף אפילו מן המפוזר ע"כ, יש לראות שערים גם כאן כלשון ענפי עצים בקרוב.

והנה ידוע הדבר, כי בא במשנה שער במשמ' "ש"ת לענפי האילן ולשרביטים המתפשטים בירקות" (כהגדרתו של קוסובסקי, אוצר לשון המשנה 1609) במקומות כגון (פאה ב ג): הכל מפסיק לזרעים ואינו מפסיק לאילן אלא גדר, ואם היה שער כותש (ו"א אם נקלעו ונסתבכו הענפים) אינו מפסיק אלא נותן פאה לכל. והשוה את דברי רש"י על השעירתה (שופטי׳ ג כו): השעירתה. יער דק ועב שקורין ברוצש (ו"א brosses) בלע"ז וטוב הוא להחבא והרבה יש בסדר זרעים שענפי אילנות דקים קרויין שער, הופך את השער אם היה השער כותש ע"כ, ועי' גם רש"י למשנה ולגמרא. ועל יסוד דברי רש"י מבאר גם ס. נאור, המקרא והארץ א, 60, את שמו של הר שעיר: מובנו האמיתי של השם שעיר הוא כנראה, מכוסה יער, וכן נבין את השם הר שעיר אשר ליד הר־יערים (יהוש' טו י) ואת השם השעירה, המציין את גאון הירדן.

ואמנם כל אלה שדנו במלת שער במשמ' ענף האילן שבמשנה, ראו בה שמוש משאל של שֵׂעָר כלשון שערות הראש. ואלו המאמרים שהובאו מן המדרשים ומשני התלמודים מראים, כי בא במלה זו במ"ר שערים ולא שערות: מארה משתלחת בשערים: שובר כל בעלי שערים, ומכאן שאין לפנינו שמוש משאל של שֵׂעָר, אלא מלה אחרת, אשר מבטאה המדיק אינו ידוע.

על כל פנים לפנינו מלה אחרת, שאינה לא לשון שער ופתח ולא לשון שערת הראש, מלה שפרושה ענף האילן. ענפי האילן אלו הם שנאמר עליהם, כי בעיון חלה מארה משתלחת בהם, וארזים בעלי ענפים הרבה נקראו בעלי שערים, ואף בהשאלה מן הארזים הגבהים, רחבי הענפים, אפשר היה אולי לדבר גם על בני אדם רמי קומה ואדירים — ולאו דוקא על מפקיעי שערים, כבעל בעלי שערים כארזים.]

הסמכר פחות, מכאן אמרו כל המוציא שער המסכר פחות אינו רואה סימן ברכה לעולם (פדר״א לט). מעשה ועמדו חטים ארבעים מידיאית בדינר וחסר השער מודיא אחת ובדקו ומצאו אב ובנו שבעלו נערה מאורסה ביום הכפירים והביאום לבית דין וסקלום וחזור השער למקומו (מדס״ג נכלס׳, מרגליות, תרעב). או השכר לי כשער של עתה או הרי ביתך לפניך (רמב״ס, מכירות ו ט). ויצפה לעתות אצור המסחרים ועתות מכירתם, וצופה עיני השער וחוקר אל יוקר הסחורות וזולותם וכו׳ (ר״י ה״ת, סו״ה, מסבון הנפס ג). שבני אדם נותנים דעתם לזכור סכום השער (טור חו״מ עט).—ואמר הפיטן: ולא תאכל טרפה ותועבה הדופה, ולא תקטין איפה להפקיע שערים (רסנ״ג, בלל סדי, ביאליק-רבניצקי ב, 144).

א. **שָׁעַר,** פעל מסוזק: אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו למטעמתיו, כי כמו שָׁעַר בנפשו כן הוא אכל ושתה יאמר לך ולבו בל עמך (משלי כג ו—ז) [1].

—הפעי׳, *הִשְׁעִיר,—עורר רגש של טעם רע ותעיב: כאילו זה האוכל מירר והשעיר בנפשו (רש״י, סוטה לח:) [1].

ב. *שָׁעַר, קל לא נמצא במקורות אלא בבינ׳ שׁוֹעֵר, ועי׳ ב. שׁוֹעֵר, ובהערות שם [2].

—פעי׳, *שִׁעֵר,—לוה את המשורר המנגן במתן חבל לנגון בקול הגפת תריסין וכד׳, begleiten (Musik); accompagner; to accompany: אמר אביי נקיטינן משורר ששיער[3] בשל חבירו במיתה, שנאמר והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד וגו׳ והזר הקרב יומת, מאי זר, אילימא זר ממש, הכתיב חדא זמנא אלא לאו זר דאותה עבודה, מתיבי משורר ששיער ומשוער ששורר איגן במיתה אלא באזהרה וכו׳ (ערכין יא.).

—פועי׳, *שׁוֹעַר, בינוי משוער,—המלויה את המשורר המנגן: מתיבי משורר ששיער ומשוער ששורר אינן במיתה אלא באזהרה. תנאי היא דתניא מעשה בר׳ יהושע בר חנניה שהלך לסייע ברגפת דלתות אצל ר׳ יוחנן בן גודגדא, אמר לו בני חזור לאחריך, שאתה מן המשוררים ולא מן המשוערים (שם שם). ועי׳ ב. צוער.

---

[1]) [המלה, שהטעמתה מלרע, לא הובנה במסרת התרגומים והפרשנים. השבעים הבינוה כלשון שֵׂעָר (τρίχα) כאלו: כמי ששותה שֵׂעָר כן הוא אכל ושתה, וכן הסורי: אבונא גיר דאנש בלע ופתא הכנא אכל אנת ושתא עמה (כי כמו איש הבילע שערה כן אתה אוכל ושותה עמי), והוולג׳: quoniam in similitudinem arioli et conjectoris aestimat quod ignorat; כלו׳ כי כמו מנחש ופותר חלומות הוא מנחש מה שאינו יודע (כנראה כלשון שער, שׁער), וקרוב לכך מפרש דוד בן אברהם אלפאסי: שער זה בערב׳ קדר כלו׳ מדד ושער, והתרג׳ הארמי הבין כלשון שער עיר וחומה: מטול דאיך תרעא רמא הכי היא רם בנפשיה. וכן אין ממש בדברי הפרשנים, כגון רש״י: שער זה נקיד חציו פתח וחציו קמץ וטעמו למטה לכך הוא פעל ולא שם דבר וכו׳ ופתרונו באלו שפך האוכל הזה מרה בנפשו של רע העין כן הוא, שער מן לשון התאנים השערים המרים (ירמ׳ כט), ורש״י בגמרא (סוטה לח:): שער זה על כרחו לשון פעל הוא ונקודתו מוכחת עליו שחציו קמץ הציו פתח וטעמו למטה כאילו זה האוכל מירר והשעיר בנפשו של צר עין וכך הוא לשון התאנים השערים (ירמ׳ כט) ומנחם בן סרוק פירשו לשון שיעור תמיד הוא משער כמה יאכל זה ועד מתי, ע״כ. ואלו העורך בספרו משלי שלמה עמ׳ 113 - 116 הראה כי כל פרשה זו משות את לחם רע העין לעוף הטס מפיו לשמים, ושנאמר עליו לפני כן (פסי ה): כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף השמים, עף זה רמכנה בפס׳ ב בשם שׂכין (=אין לו כל ענין לסכין): ושמת שכין בלעך, כלו׳ ושמה מה שתבלע לעוף יעוף, וכנגדו נאמר: „אל תיגע להשעיר" (כך צ״ל בפסק׳ להעשיר), ז״א לטוס אחריו, „מבינתך חדל (כלשון: הבבינתך יאבר נץ באיוב לט), התעוף כלום תדע לעוף), עיניך בו ואיננו", וכן גם בפס׳ זה הכונה: כי כמו שֵׂעַר כנף שכין (ז״א כמו השתערות כנפי העוף) כן הוא. וכונת הנקיד היא כנראה בקרוב לתרגום הוולגטה, שנלמד מפי מורים יהודים.]

[1]) [ראה את דברי רש״י בשלמותם בהערה שלפני זו.]

[2]) [כמבאר בהער״ה בעמ׳ 6982 ביטא שרש זה גם בשי״ן שמאלית, ואף נכתב בסמ״ך ממש, ובהשפעת העי״ן גם בצד״י, אלא שלא היה הבדל זה של שי״ן ימנית ושמאלית בשפה הקדומה.]

[3]) [ואמנם אפשר שהעקר ששוער, בבנין פו׳, ועי׳ בהמשך.]

ג. *שָׁעַר[1]), קל לא נמצא במקור קדום.

—פִעֵ', *שִׁעֵר,—מדד, קבע שער, שעור מדה וצורה של דבר וכד', (be)messen; mesurer; to measure: בשלשה פרקים משערים את הכלכלה (תרומ' ד ו). אחד לשלשים יום משערין[2]) את הלשכה (שקלי' ד ט). ביצד משערין אותה כבשר בלפת (חולי' ז ד). כיצד משערין אותה רבי ישמעאל אומר נותן את השפוד מלמעלן למטן וכו' (כלים ז ג). משערין אותן עכורין ואין משערין אותן צלולין (תוספת' נדה ג יא). אין משערין[3]) בנים וכו' ואין משערין אותו אלא בשמן מפני שהשמן רך ומזכוך (שם ד יא). בקורא (את שמע, בעצמו) משערין או בכל אדם משערין (ירוש' ברכ' ב א). מהו בכל הדילועין משערין או לא (שם כלא' ג ז). כל האיסורין משערין אותן כילו בצל כילו קפלוט וכו' (שם ערלה ב ה). שיערו חכמים אחד משבעה ומחצה במיל וזהו רים (שם ב"מ ב י). שמירה שנא' בשומר שכר אין משערין אותו אלא בגיפו (בס שבועי ח א). שיודעין לשער כמה טפות יש בים (הור י.). אבא לא שיער בארבעים ושבע ואני אשער בארבעים וחמש (חול' לח.). לאגרנימוס[4]) שיצא לשער את המדות ראה אותו אחד התחיל מטמן מלפניו אמר ליה מה לך מטמן לפני, שער מדותיך ואל תתירא (פסיקי' ר"כ, עשר תעשר, בובר, לו:).—ובספה"א: ומי שמשער משקל של כסף מחיר הוא (זכרון לראשונים, הרכבי, שפו). טבח אומן אסור לשקול בשר ביד וכו' כיון דמשער בידיו כמה שיש בו (ר"ח, ביצה כח.). פירוש קודר משער באומד דעתו (אלפסי, ביצה עז.). והערכים ההם אין אני יכולים לשער אותם, ואילו היינו יכולים לשער אותם וכו' (ר"י א"ת, הכוזרי, ג כג). וכאשר שיער זה השיעור (ר"י, חריזי, מו"נ ג כב, 245). ולולי נרגיש זו התנועה לא נשער הזמן לעולם (ר"א סלום, נוה שלום יב א ג, כד). שיערו ואמרו שזה השיעור הוא כלי מרובע שיהיה באוירו ובארכו וברהבו וכו' (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ב, 238).

1) [עי' בהערה לשרש.]
2) [קובעים את השער למנחית.]
3) [את העובר, אם הוא זכר או נקבה.]
4) [הוא ἀγορανόμος, ממנה על השוק, ובתנחומא (כאת יא): בעל השוק.]

אמנם הכח השכלי יגבילם וישערם לקחת מהם הנאות והטוב (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה, יג).—ואמר הפיטן: מי ספר כוכבים ומי שיער צבאים (ינאי, אוצות בדים, קרובי במד', זולאי, רעז). וקצבת וחרצת וגזרת וטפחת ושערת (ר"א קליר, אז כאית. יוצ' פנת שקלים). מלשערהו ומלהגבילהו ומלתארהו ומלפרסמהו (שיר היחוד ליום ה). לממש וגודש לא נשערהו (שם).—*ובהשאלה, במשמ' סבר, נחש, הרגיש בלבו, fühlen, vermuten; sentir, présumer; to feel, suppose: לפיכך יהא אדם זהיר מלומר כך עד שישער את הצרך בלבו (ברצלוני, פ' העתים, ערוני תחומין כט, 76). וכל אלו וכו' בטבע כל אדם לדעת אותם ולא ישער מאין הגיעו אליו (ר"י א"ת, רוח חן, ו). הלוך ונסע הנגבה, ר"ל הנגב, ואין ההא הזאת במקום „אל" כאשר הישבים רוב בני אדם ומשערים אותו וכו' והשעור להנגבה (תוח, הרקמה לריב"ג ו, וילנסקי, לה). ולא תחשב שהמדברים לא ישערו בדבר מזה וכו' (ר"ש א"ת, מו"נ א ע:, קופמן, קסד). הרשעים כאשר ישערו רוע הצלחתם ורוע ענינם ידמו שהאל ית' כבר רחק מהם (אמו"ר לראב"ד ג א, 51). וראוי שתדע שכבר שער הפילוסוף בזה הספק (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א ט). ואיך יהיה זה מי יתן ואשער[1]) (ר"ח קרסקש, אור ה' א, בחקירה בהקד' התשיעית). כמו שלא תשער הנפש המושכלות הראשונות וכו' ולא ידע איך באו לו (ר"י אלבו, העקרים א יע). שבהיות האדם משער גודל המדרגה וכו' כשתשער נפשו גודל רוממות הש"י ומעלתו (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה ל).—ואמר המשורר: לו נפשך שיערה זאת תהים ותספוד כתנים (עמנואל, רוחי ויודעי. מחברות עמנואל כא, הברמן, 602).

—התפ', *הִשְׁתַּעֵר,—ששערו אותו: עלי בצלים ובני בצלים אם יש בהן ריר משתערין בכמות שהן (עוקצ' ב ח). פת סיפגנים משתערת בכמות שהיא (שם). התמרים האגוז השקד והתמרה המתקשקשין משתערין לכמות שהן (תוספת' עוקצ' ב ח). עד כדון דבר שדרכו להשתער בבצל ובקפלוט, דבר

1) [כלו' מי יתן ואדע, על יסוד הערבית: לית שערי a).]

a) ليت شعرى

שאין דרכו להשתער בבצל ובקפלוט כמה אתה משערו (ירוש׳ ערלה ב ה). מיני מתיקה על ידי שדרכן להשתער בבצל ובקפלוט משערין אותם כילו בצל כילו קפלוט, שאר כל האיסורין על ידי שאין דרכן לחשתער בבצל וקפלוט משערין אותן במינן (שם). בשר העגל שנתפח וכו׳ רב ור׳ חייא ור׳ יוחנן אמרי משתערין כמות שהן, שמואל ור״ש ב״ר וריש לקיש אמרי משתערין לכמות שהן (מנחות כז.). —ובסהמ״א: והוה כמכי מיכסי עד וכו׳ כשתצרף כל המקומות ישתער לך (רס״י, כתובי קיב.). כאשר תראה ההויות הטבעיות משתערות ומתאזנות ונערכות בהמזגם מן הטבעים הארבעה (ר״י א״ת, הכוזרי ג נג).

—ובבנין קל, ˙˙שָׁעַר, פ״י, — כמו פִּע׳, ואמר הפיטן: במדד לו שער עביו איך לשער (ר״א קליר, אבי כל חוזה, יוצר שבת החדש). —ובמשמ׳ חשב מ־אש: השכל מכיר אותו ושוער בו (רמב״ע, ערוגת הבושם, ליון ב, 175). והוא סובר כי הוא רץ לתקנת נפשו ואיננו שוער כי עמלו ומותר קבוצו יהיה לזולתו בחייו (ר״י א״ת, מו״ה, הבחינה ג). ונטות נפשו יכלות רוחו אל כל מי ששוער ממנו שהוא אוהבו (הוא, שם, השבון הנפש ג). כמו שיחשבו ההמון בהיותם בלתי שוערים במקום ההשאלה הנה (ר״ש א״ת, מו״נ ב מז). —ואמר המשורר: יכה והוא ישתק, ימות ולא שער (ר״ש הנגיד, בור מלכך, בן משלי, הברמסון, 89). ומתחבר לרע ילמד להרע ולא שער (הוא, כתן חטא, שם, 252). ואל תנשה בבוא מות כנשה, ובו תמיד היה חשב ושער (רמב״ע, יראו מיום, בכודי, קעג). ותחשב אלף לקץ מועדה אך הפרה מכל אשר שערה (ר״י הלוי, יונת רחקים, זמורה ע, 527). אזרע בך שירי ומאת אמצאה על כל אשר נפשי בך שוערת (עמנואל, עורי מליצתי, מחב׳ כ, הברמן, 549). —וביני פעו׳, ˙˙שָׁעוּר, ואמר הפיטן: שעורים בזה שעור במספר להגבר (ר״א קליר, קלובה היא, קרובי שקלים). ושעורה הדשן גם היא ושעורת כגרעני זתים תהי (רסע״ג, ארץ מטה, גשם, סדור רסע״ג, סלם).

—נִפע׳, ˙˙נִשְׁעַר, — כמו הִפִּ׳ ופע׳: אבל זה (הטיט) שעדיין לא נגבל איננו נשער בכך לפי שאין אדם טורח לגבל שיעור מועט כזה (רש״י, שבת עח.).

—פִּע׳, ˙˙שִׁעֵר, — ששערו אותו, כמו הִפִּ׳: וסיבוב הגלגלים וכו׳ והכוכבים והמזלות על הנהגה משוערת ומשקל מכוון (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד ו). כי מעשי התורה כהויות הטבעיות כלם משוערות מאת הבורא (הוא, הכוזרי ג נג). וכן הם המעשים התוריים המשוערים מאת האלהים (הוא, שם). וכל שני דברים שלא ישוער ביניהם יחס בן לא יצויר ביניהם דמיון (ר״ש א״ת, מו״נ א נו). ולולי הוא (חוש המשוש) לא שוער באש השורפת המפזרת חלקיו (אמו״נ לרא״ד א ו). שאין די בחום המשוער אשר בזרע שתהיה ממנו זאת היצירה הנפלאה וכו׳ (רלב״ג, מלחמות ה׳ ה ג ג). מה שמצאנו ענינים משוערים תלויים בזמן הם הרגע השעה היום וכו׳ (כ״א הקראי, גן עדן, קדה״ח א, ג.). ונתן להם תורת משוערת בשעור הנעלה מכל שעור והתיר להם להשגיח ולהתענג בדברים הארציים התר משוער (הוא, שם, עריות, קכח:). אבל הדת האלהית להיותה משוערת מן החכמה האלהית תבאר הנאה והמגונה בכל הזמנים (ר״י אלבו, העקרים א ח). כי חום המשוער בתנועת הגלגל נקרא סדר זמנים (הוא, שם ב יח). ובו (בגלגל) שוערו הימים הראשונים באותו אופן עצמו ששוערו האחרונים (ר״י אברבנאל, בראש׳ א, שאלה ט). ויקלוהו ויבזוהו וכו׳ ויגע לו בזוי מה שלא ישוער (לקוטים מדברי יוסף ספרדי, ברלינר, 24). ואני בפרט היה בלבי צרה ויגון ופחד ורעדה אשר לא ישוער (חיד״א, מעגל טוב השלם, 50). ולא ישוער זה הצער (הוא, שם, 58). והייתי צר ומספד על אבידת מרגלית כזו (אשתו) שכמעט היתה יחידה בדור לפי המשוער בדעתי מחכמה ומכבוד ושכל עצום ונורא וחן ויופי וצניעות גדול אשר לא ישוער ונקיות עצים (הוא שם, 61).

—הָפְע׳, ˙˙הָשְׁעַר, — כמו הִפִּ׳ ופע׳: וטובתו גדולה היא ורבה מושערה, ומי יחקר תהלתו וכו׳ (פו״ת הגאו׳ מן הגניזה, גי׳נזבורג ב, 278). שע״י אמצעים רבים ומושכלים ילך וישתער אל הכנת השכלים הנבראים ברדתו מהמדרגה העליונה אל זולתה וכו׳ עד הגיע אל אשר הוא אליו מושער ומושג (ר״י אירירי בער המנים ז יא, סו.).

ד. *שָׁעַר, קל לא נמצא במקורות.

— פע', *שִׁעֵר, — פתח וסגר את השער[1], ואמר הגליץ: ומעה שָׂם עלי פתחה[2] לשוער[3], בצאת המאכל תמיד משער (כ"י זגחרה, ס' טעמוים, דודזון, 160).

שֹׁעָר[4], ת"ז, רק מ"ר שֹׁעָרִים, — רע, לא נתן לאכילה, מעורר שֹׁעַר באכל אדם אותו, schlecht, ungeniessbar; mauveux, pas mangeable; bad, uneatable ונתתי אותם כתאנים הַשֹּׁעָ ים[5] אשר לא תאכלנה מרע (ירמ' כט יז). — ואמר הפיטן: שרים לכודים הוציא משעריך תת כתאנים השוערים לעולל הנשארים (ר"א קליר, איכה אספתו, קינות לט"ב). — *ובמשמ' שקערורי[6]: וכן צריך שיהיה בפועל כח התחלקות אשר בהם יוחלק כל אבר אע"פ שקצתם שוקעים וקצתם בולטים ולא יהיו עולים ויורדים או שוערים ר"ל משוקעים (הקדי הרמב"ד לפרושו לספר יצירה, ורסה, ג.).

***שַׁעֲרוּר,** ת"ז, — כמו שערורה: כי חשף ה' את מסתרך ויגל את שערורך (קטע מכ"י מספר הגלוי לרסע"ג מהגנ'). ובנית חיו ע'ה"ב פורק עול תורה ומצות מעליו והכל נעשה לו כהיתר כל ימיו בהרהוריו ואינו שומע בקול מורים בוחר בשערורים (אברהם בן אליעזר, אורי וישעי, מ.). — וכת"ז במשמ' נורא, מתעב: תלאות ישנות אין ספירות, ועול ימים אני, שְׁנֵי צעירים, כאלו שבתאי מושל בבית ונולדתי בעתים שערורים (בחי הכנס והלב"ים, לוי בן אברהם, כ"י פריז, שער א).

1) [פעל שנוצר על פי הבנה זו של ב. שַׁעַר, ועי' שם.]
2) [של הקֵבָה.]
3) [כשמו הלועזי של פי הקבה, pylorus.]
4) [עי' ד. שער, הערה.]
5) [כירמ' כד ח בא בפס' זה: וכתאנים הרעות אשר לא תאכלנה מרע. היה מי שהציע (Kraetzschmar) לגרס שֹׁעָרִים בפס' שֹׁעֻ ים ביחזק' ד יב: ועגת שערים תאכלנה והיא בגללי צאת האדם תעגנה. ועי' שֹׁעָ ה.]
6) [כנראה ע"פ הבנה כזאת בירמיה כט יז.]

שַׁעֲרוּרָה[1], ש"נ, — מעשה רע ומתֹעב, Schandtat; outrage; infamy: שמה וְשַׁעֲרוּרָה נהיתה בארץ (ירמ' ה ל). ובנבאי ירושלם ראיתי שַׁעֲרוּרָה נאוף והלך בשקר וכו' (שם כג יד).

שַׁעֲרוּרִיָּה, ש"נ, — כמו שערורה, מעשה רע ומתֹעב: בבית ישראל ראיתי שַׁעֲרוּרִיָּה[2] שם זנות לאפרים נטמא ישראל (הושע ו י). — *ובמגלות ים המלח: נגועו במשפטי רשעה ושערוריות (פשר חבקוק לוח, IX). — ובפה"מ"א: ותהי הרעה והתועבה הגדולה הזאת בירושלם לשערוריה ואין יוצא ואין בא (יוסיפון, גינצבורג, מכז). בנות נעמו אלי אתמול, ראיתי בם שערוריה (עמנואל, מחברי ז, ברודי, קיח). נתעורר איזה שערוריה בהגליל שלנו (פנקס ועד ארבע ארצות, ס"ח תע"ז, היילפרין, 273). ותחרשנה אזנינו בשמענו את השערוריה אשר נהיתה בבית יורם (מפו, אהבת ציון ב, 10). אם אמרי א"ת שערוריתך על שפתי יראתי פן יאנף אלהים בעיר (הוא, שם כג, 168). — ואמר המשורר: וכל היום ראה עמל והבט שערוריה (ר"ש הנגיד, הבמות תלילים, בן תהלים ב, הברמן, 132).

***שַׁעֲרוּרָן,** תוס"ז, — מי שדרכו לעורר שערוריות, נוהג בספרות ובדבור.

שַׁעֲרִירִיָּה[3], ש"נ, — כמו שַׁעֲרוּרִיָּה: בבית ישראל ראיתי שעריריה (הושע ו י).

***שִׁעֲרֵר,** פ"י, רק פעי' שִׁעֲרֵר, — הפך לשערוריה ותועבה: ואמר הפיטן: פור ונותרתי כתורן בראש ההר, צדק פלוני שערר כתל הר (ר"א קליר, אלה אזכרה, קרוב' למנחת פקל ס).

1) [יש מלונים המביאים מלה זו בצורת נקבה מת"ז שַׁעֲרוּר, ואין הבנה זו עולה יפה בכתוב, ועי' *שַׁעֲרוּר.]
2) [כך קרי, כתיב: שע־יריה.]
3) [כך כתיב: קרי שַׁעֲרוּרִיָּה.]

שַׂעֲרֹרֶת, ס"נ, — כמו שַׂעֲרוּרָה, שַׂעֲרוּרִיָּה: שאלו נא בגוים מי שמע כאלה שַׂעֲרֻרִת עשתה מאד בתולת ישראל (ירמי יח יג). — ובסה"מ: ודרך גם יכולנו לעבור במערה מבוערת שערורית עשתה מאד מלאה גלולים וכו' (חיד"ה, מעגל טוב ספלם 2). — ואמר הפיטן: מקים הברית לולי הותיר שארית בגיא נכרית כמו שערורית (ר' מנחם ברי מכיר, אבל אעורר קינ' למ"ג). — ואמר המשורר: הלא תשבע ידידי מבגידת ותלאה מעשיתך שעררית (רשב"ג, הלא תשבע, ביאליק-רבניצקי א, 127).

שַׁעֲשׁוּעַ[1], ס"ז, במקרא רק מ"ר שַׁעֲשֻׁעִים, שַׁעֲשֻׁעִים, שַׁעֲשֻׁעַי, שַׁעֲשֻׁעָי, שַׁעֲשֻׁעָיו, — מפול תענוגים, Ergötzen; amusement: גם עדתיך שַׁעֲשֻׁעַי אנשי עצתי (תהלי קיט כד). כי תורתך שַׁעֲשֻׁעָי (שם שם עז). לולי תורתך שַׁעֲשֻׁעָי אז אבדתי בעניי (שם שם צב). מצותיך שַׁעֲשֻׁעָי (שם שם קמג). ואהיה אצלו אמון ואהיה שַׁעֲשֻׁעִים יום יום משחקת לפניו בכל עת משחקת בתבל ארצו וְשַׁעֲשֻׁעַי את בני אדם (משלי ח ל–לא). — ילד שעשועים, ילד חביב: הבן יקיר לי אפרים אם ילד שַׁעֲשֻׁעִים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד (ירמי לא יט). — ונטע שעשועים, נטע אהוב וחביב, ובהשאלה על בני אדם: כי כרם יי' צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שַׁעֲשׁוּעָיו (ישעי ה ז). — ובתו"ם, גם במ"י: ארץ שגער הרה וילדה, ארץ צבי גידלה שעשועיה (קינה על מות ר' זירא, מו"ק כה:). מה אגוז זה שחוק לתינוקות ושעשוע למלכים וכו' (מד"ר שה"ש, אל גנת אגוז). איזה ילד של שעשועים, בן שתים בן שלש שנים (ילקי במעי ירמי שטו, ע"פ תנחו' תליה א). — ובסה"מ: יש חכמים מפרשים ואומרים כי זה הדבור של שעשועים[2] כמו פנוק (ר' סבתי דונולו, פרוש ילירה א). כאדם האומר לחברו, כל עסקיו של פלוני במלאכת פלונית, כך כל שעשועיו של הקב"ה בתורה (רש"י, שמות לב טז). היה משים אתו יום מניחה ובטלה ושעשוע ולא היה חושב בענין אדמתו (ר"י א"ת, חו"ה, הבחינה ג). והגיעו אל מרגוע האמת ביגיעה ויצאו מבנוחת אל שעשועים (שם הפרישות ז). שאתו השעשוע מושך את לבות בני אדם ע"י אהבתם את הנערים (ר' יונה, פי' אבות ג י). בשעשועיהם ישמחו, מרודים ובעניניהם יעלזו חסידים (ר"י חריזי, ח כ', הקד', 6). וכונתי היתה בכתבי מקצת שירותי ובחקקי בספר מקצת זמירותי כדי שיהיו שעשועים בהתעסק הלב בעניני החכמה אשר אותו מיגעים (ר"ש פלקירא, המבקש יב). וכאשר השלים הובחו בו והחזירו לבעליו יראה השעשוע בלבו ובמליו (עמנו', מחב' כח הברמן 819). הרי הוא בכלל קטני האמנה שהוציאו דתו"ה לשעשועים (צרית מנוחה דרך א, ז.). לאנשים שירדפו חיי הערבות והשעשוע בנשים ובתענוגות ב"א (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ב ז). וזולת השעשוע שהוא יתברך משתעשע בי גם אנכי שמחה ומשחקת לפניו (ר"מ אלשיך, רב פנינים, משלי ח ל). — ואמר הפיטן: שמחתי מאד בפרי שעשועים באמרו אמללתי ויבשו שרשי (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה"כ, מח' איטלי ב, ריג:). שעשוע מדרש והגה כתבי קדש אם יחכם לפניו ישוחחו (שם שם, ריד.). ורחם על עדתך ההוגים בשעשוע דתך (ר"א קליר, זכור את אשר עשה, קרובי זכור). מימינו אש דת חקקה נכתבים נתונה על ברכיו בשעשוע אהבים (רש"י, אז טרם נמתחו, סליחי לו"ג). תלמוד שעשועים[1] להדר ולהנעים (רשב"ג, שמר לבי, אזהרות, ביאליק-רבניצקי ב, 137). ברא אדם ומצ־עי לקח רעית שעשועו (ראב"ע, אחד רבה, איגר 225) וינחילנו מאירת עין דת שעשועים (מרבות אלהינו, פתיח' לפרשת נח, מדה"ג ברא', מרגליות, קמז). — ואמר המשורר: ושם שעשועיו במוקדי צלעיו ופלגי דמעיו כפלגי יארים (ר"י הלוי, היכל פגרים, מעח"ם 96). אכתב עלי ספר דבר שפר אשר לי שעשועים הוא עדי אין תכלה (ראב"ע, אשיר בקולי, כהנא א, 152). נתנה לאדם מצלעי עזר בנן שעשועו (הוא, אמונת אלהי, שם שם, 176). הכי אתה מנת חלקי וכו' ומרגועי ושעשעי מנוחתי ושלותי יהוא, לך אלי, שם שם. 207)

[1] [עי' א. שעשע, הערה.]

[2] [ושם: ובזה השרש (שעה) יראה כל נבון כי שעשועים ראיה והבטה וכו' ושעשועים ראיה בכל לב ובכל נפש.]

[1] [תורה, שנקראה שעשועים (תהל' קיט עז).]

°שַׁעֲשׁוּעָה, ש"נ, — כמו שַׁעֲשׁוּעַ, ואמר הפיטן: הוגי שעשועות [1]) וחידותם משעשעות (הוטענה, אל למושעות). — ואמר המליץ: וכל זה לתועלת הנערים דורשי החכמה ולשעשועת האנשים אוהביה (המאסף שנת תקמ"ד, ה). ואיך ינעם הנהגתו עם הבריות לשעשועת חברת מרעים בספורים נאים ומועילים (שם שם, כט).

***שַׁעֲשׁוּעִית,** — עי' שְׁעוּעִית, הערות.

°שַׁעֲשִׁיאֵל, — שם מלאך: ומלפני נמואל ומאחורי שעשיאל וכו' רצילני ה' מפגע רע ומשטן (סדר רב עמרם השלם, רה.).

א. שעשע [2]), ממנו °הִשְׁתַּעַשְׁעוּת, שַׁעֲשׁוּעַ א. שִׁעֲשַׁע.

ב. שעשע, עי' ב. שִׁעֲשַׁע.

א. שִׁעֲשַׁע, פיו"ע, שִׁעֲשַׁעְתִּי, יְשַׁעֲשְׁעוּ, — שִׁעֲשַׁע את פלוני או את נפשו, שִׂמַּח וְעִנֵּג, (sich) ergötzen; (s')amuser; to amuse, enjoy (oneself): ברב שרעפי בקרבי תנחומיך יְשַׁעַשְׁעוּ נפשי (תהל' כד יט). — וכפ"ע, שִׂחֵק, השתעשע: וְשִׁעֲשַׁע יונק על חר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה (ישע' יא ח). טפש כחלב לבם אני תורתך שִׁעֲשָׁעְתִּי (תהל' קיט ע). — ובתו"מ: למה נקרא שמה שעועית שהיא משעשעת [3]) את הלב (ר' יונה, ירוש' כלא' א א). אין הקב"ה מכה אומה ומושיבה צדו אלא מביא פיד לזו ומשעשעה בזו, מביא פיד לאשור ושיעשעה במצרם, התיטבי מנוא אמון, הביא פיד למצרים ושיעשעה לאשור [4]), הנה אשור ארז בלבנון (פסיק' ר"כ, נחמו נחמו, בובר, קכו:). ואם הביא עליהם שבר, הוא משעשע אותם אלו באלו וכו' שבשעה שאומות נופלים הקדוש ברוך הוא מנחמם זו בזו (פסיק' רב', אנכי אנכי, קנו.). — ובסהמ"א: דמשפשף וכו' בשבת לשעשע התינוק (רש"י, שבת קכד:). להן שוע, היה משעשען תנחומין במקצה (הוא, איוב ל כד). ושעשעה אותם אהבת הבורא (ר"י א"ח, מ"ה הפרישות ג). יושיעם וירעים ולארצו ישעשעם ובבנוחות ירגיעם (ד"ה יהודי מלכים וא"י ב, מן, 66. ובחר ביום רביעי בו ברא מאורות לשעשעי (שם, 229). וישעשעוני השועים על ברכים (ר"י חריזי, תחכ' כ, 200). זה עם זה משחקים ומשעשעים (ר"י בן זבארה, ס' שעשועים, דודזון, 139). מי שהוא מתעסק בשחוק ובדברים המשעשעים אותו ידמה לו שהיום קצר (רמב"ל דורלן, מגן אבות, ה כא). — ואמר הפיטן: שעשעם כאומן בשכמו, תיכנם יסודי הדומו (ינאי, אסר כבודו, קרובי שמות, זולאי, ק). צנועים כן קבלו דת לחמשים לשעשעה (רי שמואל השליסי, ספ"ם, גנזי שכטר ג, 64). כלה באפו וישטמני, נחומיו מהרה ישעשעוני (ר"א קליר, איכה תפארתי, קינות ת"ב). אסירים אשר בכשר שעשעה, בענם שוע צקונם שעת (ר"א קליר, אסירים אשר בכשר, קרובי ג פסח). גם בצעדך על הר גבנוני, גיל לשעשע חסד קדמוני, דמית ממלכת כהנים וגוי קדוש ובני (אנא עורכם, סליח' לער"ה). ידידיך הושעת שעשעת ישרי אל (יקותיאל בר יוסף, ויושע אומ, מעריב אחרון לפסח). דמה אל בעזר לשעשעו והפיל שנה במעוזות (ראב"ע, אמוני לבב, איגר 233). ובקיימך לני את כל חזיוני תנחומיך לשעשע נפשנו בם (רבון כל העולמים, סמריח לר"ה, מחזור איטל' ב כ.). הוגי שעשועות וחידותם משעשעות (אל למושעות, הוכעני להו"ר). — ואמר המשורר: צעיר שנים משעשע במשנה ועלם רך מבאר תעלומה (יוסף בן חסדאי, הלבבי, ברודי, שער השיר 29). יום שעשעתיהו עלי ברבי וירא תמונתו באישוני וכו' (ר"י הלוי, יום שעשעתיהו, ז"ורה ב, 49). כזמות שעשעו נפשי בנפשי (הוא, בגדתם בי, שם ג, 27).

— פעי, תִּשְׁעַשְׁעוּ, — שֻׁעֲשַׁע או שֻׁעֲשַׁע האדם, התענג, פֻּנַּק: על צד תנשאו ועל ברכים תְּשָׁעֳשָׁעוּ (ישעי סו

---

[1]) [כלו' דברי תורה.]

[2]) [אולי בעקר צורה מכפלת מן שָׁעָה במשמ' שעה וחזר ושעה בדבר בטפול בחבה ורצון, ולדעת אחרים מן שעע. בישע' יא ח בא כנגד ושעשע, בתקבלת החרוז: ידו הדה, אך לדעת העורך לפנינו גם כאן פעל כפול: יַדַהְדֵּהַ, מקביל לערב' דַהְדַהַ a), משמש ושחק.]

[3]) [יש שביארו כאן משעשעת, שלא בצדק, מטמטמת, ועי' ב. שִׁעֲשַׁע, הערה.]

[4]) [אולי צ"ל: באשור.]

a) دهده

יג). — ובכהט"א: תהיו משועשעים כדרך שמשעשעין את התינוק (כ"י, שם). בימיהו הלא היתה איומה משועשעת ומכל רע פדויה (ד"ח יהודי מלכיס וא"י ג, מי, 12). — ואמר הפיטן: בצדק נשועשע ולישעך נשוע (ינאי, פדה ה', קרובי ברכאי, זולאי, לח). ארץ הכרמל הבאתים ושועשעו (ר"א קליר, איכה תפארתי, קינות ת"ב). שועשע בחיום בחנט מופקד (שמעון בר יצחק, אמרתך לרופאה, קרובי ב' ר"ה). חסן הילד ולסבלם שעשע (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יילד שבת א' חנכה). וזכור ידידות ילד משועשע (בנימין הענוי, ביום שבתון, שחרית יו"כ, מחזור איטלי ב, קע:). וזעקיך להשעות, חכמות משועשעות (אל למושעות, הושענ' להו"ר). — ואמר המשורר: הערוגה השביעית נטועה, בסדר הפסח משועשעה (ר' לדקיה ב"ר אברהם הרופא, שבלי הלקט השלם ר"ה, בובר, 218).

-התפ', אִשְׁתַּעֲשַׁע, אֶשְׁתַּעֲשַׁע,—שעשע נפשו, sich ergötzen; s'amuser; to enjoy oneself: בהקתיך אֶשְׁתַּעֲשָׁע לא אשכח דברך (תהל' קיט יו). וְאֶשְׁתַּעֲשַׁע במצותיך אשר אהבתי (שם שם מז).—ובתו"מ: תכבד העבודה וכו' שהיו בידן מגלות שהיו משתעשעין בהן משבת לשבת וכו' ואל ישעו וגו' אל יהו משתעשעין ואל יהו נפשין ביום השבת (מד"ר שמ' ה). הבן יקיר לי וכו' שהוא מתחיל להשיח ומשתעשע לאביו (תנחו' תלוה א). — ובכהט"א: לשוט כמטייל וכמשתעשע (ר"ח, מו"ק יד.). וישתעשע בוכרו (של האלהים) בבדידות (ר' א"ח, חו"ה שבעה"ו ז). בעת שתטה נפשו לחברת בני אדם ולהשתעשע בהם (הוא, שם, חשבון הנפש ג). שאבות התינוקות פונין למצות שבת ומשתעשעין עם התינוקות (ר"ן, נדרים לז:). משל למלך שהיהה לו מטרוניתא בחדרו שכל היולותיו משתעשעין בה (ר' בחיי, יתרו). שהיה ישמעאל משתעשע בבית כבן יחיד בבית ירושתו (ר"י אברבנאל, ויקרא ותרא פרק'). כשעלה ברעתו של א"ס ית' לברוא העולמות היה משתעשע בעצמו ונתפשט מאורו יו"ד של שם היה (ר' נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, עא:). ושם מצא"י ספר תורת חכם וכו' ונשתעשעתי בו (סיד"א, מעגל טוב השלם, 5).

ובא הישיש ר' יעקב מפראג וכו' והיינו כשעה וחצי משתעשעים (הוא, שם, 101). — ואמר הפיטן: וגם לאל שיוועתי וכו' ובו נשתעשעתי (ינאי, אמת עין רואה, קרובי ברכאי, זולאי, ס). ומשתעשעים ביקרה מפנינים, בצל שדי לפני ולפנים (ר"א קליר, כי אקח מועד, קרובי ב' פסח). וקדם הכין בם ורבב ארתכו, אני הייתי משתעשעת על ברכו (הוא, א' קנני, קרובי א' שבועות). זך היה ונבר ואיש אמונה, וראוי להשתעשע במתן צפונה (שמעון בר יצחק, שעשוע יום יום, קרובי א' שבועות). וביום אין לנפשי פדיון אשתעשע בדחך (ר' י' הלוי, קראו מלאכי, דיואן ג, 33): ניב פה המתיקו בכתב קודש להשתעשע (קטע מעבודה, Elbog. Stud., עמ' 175). — ואמר המשורר: אבי ומחכים רעיוני, יום אשר ישתערו לבין וישתעשעו (רמב"ע, כתפי דמעות, בכורי א, קסו). שוגה באהבתו ומשתעשעת (ר"י הלוי, לא האמין, זמירה ג, 117). שמעו אבילי לב והשתעשעו (ראב"ע, גבהי שחקים, איגר 52). ורצונו להתעלם באהבתו ולהשתעשע בחברתו (ר"י חריזי, תחכ' ג, 45).

ב. שִׁעֲשַׁע, רק התפ' הִשְׁתַּעֲשַׁע, הִשְׁתַּעַשְׁעוּ,-פעל מספק: התמהמהו ותמהו הִשְׁתַּעַשְׁעוּ [1] ושעו שכרו ולא יין נעו ולא שכר (ישע' כט ט).

שְׁעָתִי, ת"ז, — כל שעה, מדי שעה בשעה, נוהג בספרות ובדבור.

ש"פ,—ר"ת: שָׁוֶה פְּרוּטָה, שֵׁם פְּרָטִי, ועוד.

שפא, עי' שְׁפָר.

שְׁפָאִים, עי' א. שְׁפִי, ג. *שְׁפִי.

[1] [רב המפרשים מבינים פעל זה כלשון ועיניו השע (ישע' ו י), כטיחת העינים מראות, ומשמעות זו יוצאת מן הענין, אך אין צורת השתעשעו מתאימה לגזירה זו. ואמנם במה מן החדשים גורסים: הִשְׁתָּעוּ מן שעה, ואין זה מתאים, והנכון כנראה: הִשְׁתָּעוּ וָשֹׁעוּ, בהקבלה מלאה אל התמהו ותמהו. ובמגלת ישעיה א מן המדבר הגרסה: התשעשעו ושועו, בתיו תלויה מעל למלה בין שי"ן ועי"ן השניות שבמלה, כנראה כתקון השתעשעו בפסק' הכתיב התשעשעו. עי' גם א. שעשע, והערות שם.]

***שפד**[1], ממנו *שפד, *שפוד, *שפיד.

***שפד**[2], פ"י, — דקר בשפוד וכד', durchbohren; forer, percer; to pierce: מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאינה, אמר רמי בר חמא כגון שעקץ תאינה בשבת דעלה קא מיקטיל והא תניא אמרו לו תחת תאינה הרגי אלא אמר רמי בר חמא כגון ששפדו בייחור של תאינה (סנה' מא.). — ובסה"א: זויקו (לה כחלי), שפודו, תנו לה כחל בשפוד (רש"י חול' קיז:)[3]. — ואמר המשורר: וכל התבשילין צלוים שפודים שלוקין וכבושין מכל מין ומין (יוסף הכהן רפא, חגיגת הקרניול, מגמר השירה העברית באיטליה, שירמ, שכח).

—הפע', *השפיד, — שם את השפוד: אסור להשפיד בשפיד כבד על הבשר לכתחלה ואם עשה עשוי (פסיקתא זוטרתא, בובר, ויקרא ע:).

א. שפה[4], ממנו א. שפה, ב. שפה, א. *שפוי, א. *שפוי, ג. *שפוי, ב. שפי, ג. *שפי, *שפי (שפי), **שפיה, *שפיות.

ב. שפה[4], ממנו ג. *שפה, ב. *שפוי, ב. *שפוי, א. שפי.

א. שפה[5], קל, לא נמצא במקרא.

—נפע', בינ' נשפה[1]: על הר נשפה שאו נס הרימו קול להם הניפו יד ויבאו פתחי נדיבים (ישעי' יג ב.— ובזהס"א, במשמ' **נפחת, קטן[2]: אפילו יש להן שבוי עידית שהן פחותין מן הזיבורית וכן נכסים שדופין חרבין שהיו עידית ונשפו ונתחתכו וכו' (פסוי הגא' הרכבי לב; חולד"ג, גיטין, 100).

— פע', שפה, שפו[3], — שטהרו ונקו, הבריאו ותקנו אותו, rein, gesund werden; être pur, sain; to be clean, healthy: יכל בשרו מראי ושפו[4] עצמתיו לא ראו (איוב לג כא)[5]. — וכת"ם, בינ' משפה בריא, מתקן[6], מתקן, zugerichtet; préparé; prepaired:

---

[1] [שרש זה ראשיתו בעברית ובארמ' שבתו"ם בש"ע שפיד, שפידא והפעל שפד ואשר כנגדו בסור' ובערב' נגזרו מן שפוד, ועי' שפיד, הערה.]

[2] [לדעת אחרים (עי' יסטרוב) יש להניח כאן בנין פע', ואינו מסתבר. וכן בא הפעל בארמ' שבתו"ם בקל (כגון קא שפיד, חולי קיא.), ואמנם בסור' בא שפד בקל ובפע'.]

[3] [וכן רגמ"ה שם: כלומר שפדו לה בחלא צלו לה.]

[4] [אין הפרדת השרשים המוצעת כאן אלא בבחינת נסיון, ועי' בהערות למלים המובאות כאן.]

[5] [אין הוראת הפעל הזה מראש לשון החלקה או קציצה, ולא נולדה הוראה שניה זו אלא מתוך בלבול שרש בשרש שוף, כמבאר לקמן, ומשמ' השרש היא בעקר אך כלשון טהור ובראה, וכן שפא, שפי בסור', כמבאר גם בהערות שאחר זו. ואין להשוות בערב' שפי, אשפי a) במשמ' טאטא הרוח את האבק כמובא במלונים, היאיל ואין כאן אלא פעל משני, הנגזר מן שפא b) במשמ' אבק. ואולם אפשר שיש לזהות את השרש בערב' שפי c) במשמ' היה בריא, וגם רפא לו, ועי' שפוי.]

[1] כך, כצירת בינ' נפע' מן שפה, ובמשמ' חלק או גבה, רבינו מלת זו רב המפרשים, וכן למשל השבעים: πεδινοῦ שטוח, אבל וולג': caliginosum מורה על לשון נשף וחשך, וכן מפרש א"ע בפרושו (בהוצאת פרידלנדר), בדומה אל הרי נשף (ירמ' יג טז), ואפשר שהכונה למשאות אש שנתן דוקא בנשף, בחשך, ואם כן אין כאן צורת מן שפה, וצ"ע.]

[2] [ע"פ הבנה זו של שפה במקרא.]

[3] [הפעל בא במקרא גם בבנין פע', במקום שהמסרת לא הכירה בו, באיוב יא ה, כי במקרא כי אז תשא פניך ממום (אחרי ואל תשכן באהליך עולה), הכונה: כי אז תשפה נוה ממום, בצירוף חמצוי של אהל — נוה בשירת המקרא. ועי' בפרוש העורך לאיוב (משנת תשי"ד) למקום זה.]

[4] [כך קרי, הכתיב: ושפי.]

[5] [כלו' ויטהרו וירופאו מלכלוך (ראי) של חטא ומחלה, וממש כך הוראת הפעל הזה בתו"ם, ועי' גם בהערות העורך למלים ב. ראה (עמ' 6297), ראי (עמ' 6304), וכפרושו לאיוב במקום זה. ואלו פרשני המקרא, הואיל והבינו ראי, ראו, כלשון ראית עינים, פרשו ושפו בטעות לגנאי, כגון: מתנתקין ממקומן, ושופו כמו דשף מדוכתיה (רש"י), כמו ואכות אותו טחון, תרגום ושפית יתיה (ח"ע), ועיד.]

[6] [זאת עקר הוראת המלה בתו"ם, ואף אחר כך

---

a) سفى، اسفى b) سفا c) شفى

מה פליגין בשגזלו (את רשופר) משופה אבל אם גזלו ושיפהו דמים הוא חייב (ירוש' סוכה ג ח). הכא נמי לא נגזור נסרים משיפין אטו כלים (סוכה טו.). כגון שגזל עצים משופין ועשאן כלים (ר' יעקב, צ"ק לד:). —ובספהמ"א לפי הבנה שונה: ולהתוך עליו ראש הקולמוס המשופת (ס"י הגאונים אססטין 26). עיניהם יפות ווריהם רחבות ומשופות (תשובת גאו', מן, JQR 1918. 179). דלא משפיין, שאין משופות[1]) ומסותתות (רגמ"ה, ב"ב ג.). ועל כן נקראו יתדות דרכים שהן משופין ביתדות כשייבשו (עירוך ערך גן). פ ייפרין, עצים משופים ונאים לעשות לו אפריון (רס"י, ב"מ עה:). הדרי הודרי, משופין ומתוקנין רהיטי הגג (היא ב"ב ג:). ומים צלולין, שנשאבו ועמדו בכלי יום או יומים להיות צלולין ושופו העליונית בנחת במסננת (רוח, ע"ז ל.). אבל לא מכר האבנים וכו' ולא את הקנים שבכרם שלא הועמדו עדיין תחת הגפנים אע"פ שהן משופין וחלקין ומוכנין לכך (טור חו"מ רעו). ואמנם הכסף הזה היא ישפה בפצירה פים ומשור עד שישוב כאבק (קחנון 7 ג ז ג). ורשות הקונה הנזכר וכד רשות באי כחו העמדה גמורה ושלמה משופה ומנוקת מכל מיני ערעורים שבעולם (פ"ח מטה אהרן קיח, כח:). ראיתי עיר כלילת יופי בהדרי הדרים מיופה ומשופה ומנוקת (חיד"א, מעגל טוב השלם 34). —וכמשמ' לגנאי[2]), אמר המשורר: והתירו (יין) אסיר בציר ועצור שנתים כלב ברים אטומים, והנה שב וזן שפה[3]) בשרו אבל עינו

השפעה הוראתו מזו של השורש שיף וכד', ולמעשה בא תקון הכלים תכופית בשיפה והקצעה, ועי' בהערות שלפני כן ושאחר זו. בכמה מקומות בא כנראה משופה כט"ם במק' מְשֻׁפָּע, משופע, כך בת ספת' כלים ב"ב ב ב: גריפית של זית שהוא משופה (צ"ל משופע כמגדל, ובכתוב' ה: מה טעם משופות (צ"ל משופעות) האצבעית כיתידותי ועי' שִׁפַּע פע'.]

1) [כנראה כבר הבין רגמ"ה משיפית בלשון שִׁיפָה והקצעה, אבל לא זאת הכונה הראשונה של משפין ושל משופה בתו"ם, ואי־שר לקים את ההוראה המקורית גם במקום שה־תקין וההתקנה נעשים ע"י קצוץ או הקצעה.]

2) [על פי הכנה זו בכתוב.]

3) [המהדיר נקד שְׁפֹה, אך אולי אין צרך לסטות מלשון הכתוב, שאחריו הלך המשורר.]

מאדם כעלמים (ר"ם הנגיד, החדש את פעלי. בן תהלים, הברמן ג 12). שופו[1]) עצמינו ואיך יוכלו עמד נגדם וצורים בם לבד שחקני (רמב"ע, לא הזמן דמה, ברודי, רב). אז נועץ הערים ויצם יומים עד שפו עצמותיו רזה גיהו (ל"ג, משלי יהודה כ).

— קל, *שָׁפָה, — היה נקי, בפרט מסים וממחלה, היה בריא[2]), rein, gesund sein; être pur, sain; to be pure, healthy: המקשה נדה, קשתה שלשה ימים וכו' ושפתה מעת לעת וכו' ר' יהושע אומר לילה ויום. וכו' ששפתה מן הצער ולא מן הדם (נדה ד ז). המקשה כמה תשפה ותהא זבה (תוספת' עדיי ג ז). קשתה יום אחד ושפתה שנים וכו' ושפתה יום אחד או ששפתה וקשתה וחזרה ושפתה וכו' (נדה לו:). ועי' שָׁפוּי.[4])

— פִּעֵל, *שִׁפָּה[5]), —רפא, תקן, heilen, gutmachen,

1) [כך בכתבי היד, ואין צרך בתקון המהדיר שְׁפוּ, וכענין זה במהד' ברודי שם בשיר אל נא תריב (עמ' ע), שורה יב במק' שִׁפָּה עצמו צ"ל שֻׁפָּה.]

2) [במקומות כגון שפין אלו באלו (מדרש תהלים יח עז בובר. עג) אולי לפנינו צורה מן שוף ולא מן שפה, ואין שני השרשים קרובים זה לזה באמת. וכן כותב על פי זה הרמב"ם (כלי כלים יח יז): הסיף והסכין וכו' שפאן והשחיזן, וצ"ל שָׁפָן מן שף ולא מן שפה.]

3) [בתוספת' טהר' ב ד כתוב: אבד מחט שופה ובא ומצאת מלאה חלודה הרי היא בחזקת שופה וכ' וכן בירוש': מחט שנמצאת חלודה וכו' הניחה שיפה בא ומצאה חלודה וכו' (ירוש' גיט' ג ח). איבד מחט שופה ובא ומצאה חלודה וכו' (סם ב"ב ו ח). אך אין בכל אלה צירה מן שפה אלא בינ' פעו' מן שיף]

4) [במשנה כלאים ג ב נאמר: חרדל ואפונין השופים וכן בירוש' שם, אבל כבר הביא רשנר לירוש' את גרסת הערוך: חשיפין, וכנראה כך נכון.

במד"ר תנחומא בובר נח (עמ' כו:) כתוב: ר' ברכיה הכהן אמר מהו (ויהי כל הארץ) שפה אחת שהיו משפחה אחת, ד"א שפה אחת ששפו פורענית לעולם ע"כ. אבל על פי לשון ר"ש בן חלפתא במד"ר דב י ג: אמר הקב"ה שופת אני למואב יורה של פרענות, יש להניח, כי גם כאן הנכון: ששפתו פורענית לעולם.]

5) [מבאר בהערה לבנין פִּעֵ' היה במק־א גם

zurichten; querir, (p)réparer; to cure, (p)repair: הקונה שני אילנות בתוך שדה חברו וכו' הגדילו לא ישפה[1]) וכו' קנה שלשה קנה קרקע הגדילו ישפה (ב"ב ה ד). במשנה סדר נטִיעתם, לעצים ברוצף, לקורות במשפה (ר' זעירא, ירוש' ערלה א א). אבל אם גזלו וּשיפהו דמים הוא חייב (שם סוכה ג א). גזל עצים ושיפן, אבנים וסיתתן וכו' משלם כשעת הגזלה (ב"ק לג:). עכו"ם ששיפה כו"ם וכו' וישראל ששיפה כו"ם וכו' (ע"ז מג.). המבטל שדה חבירו חייב לשפות לו (ר' ילחק, ירוש' ב"מ ה ה; ט ג). הבורר צרורות מתוך כרייו של חבירו חייב לשפות לו (שם ב"ב ו א).— ובסה"א: גוי ששיפה ע"ז לצרכו היא ושפאית מותרין (וסזהיר יתרו לב). שמשפה (הקב"ה) ובונה ולד במעי אמו (מדרש עשרת הדברות, דבור ששי, ביהמ"ד ילינק א, 78). ואם היתה מחט שאינה נקובה וכו' ובבר שיפה אותה ומירקה וכו' הרי היא כחורת כלי (ר' נסים גאון, שבת נב.). ומדתנן בשנים הגדילו לא ישפה אלמא יש לו וכו' כיון דאפי' משפה אינו (תוספות ד"ה מדכרי, ב"ב פב:). כיון שאמרו ישפה על המוכר להביא ראיה שאם הגדילו היה משפה (טוחו"מ ריו). גזל מעות ישנות וחדשם וּשיפם לא קנה (שם שם).— וברפואה: גרגירא מעלי, דמשפה גלגל העין (ר"ח, שבת קט).— ואמר הפיטן: תורי זמר קרסתי ושפיתי, זהב שירי עלימו חפיתי (רקע"ג, אזהרות, סדור רקע"ג, קפט).

— התפ', *השתפה,— נעשה שפוי ובריא[1]), genesen; guérir; to recover: שוטה ונשתפה נכרי ונתגייר פסול וכו' שפוי ונשתטה וחזר ונשתפה כשר (גיט' ז ו). נשתפה השוטה והגדיל הקטן (ב"ק ד ד). חרש ונתפקח שוטה ונשתפה (תוספת' כתוב' א ג). והוא שבא עליה משנתפקח ומשנשתפה (ר' לעזר בשם ר' חנינא, ירוש' כתוב' ט יג). מתני' פליגא על ריש לקיש וכו' פתר לה לכשישתפה אין דבריו האחרונים כלום (שם גיט' ז א). חרש ושוטה שנשאו פקחות אע"פ שנתפקח חרש ונשתפה השוטה אין להם עליהם כלום (יבמ' קיג.). אבל חלב והפריש קרבן ונשתטה וחזר ונשתפה פסול (ר' ירמיה בשם ר' אבהו בשם ר' יוחנן, נדרי' לו., שבה' מז. ועוד). בשעה שנפקדה אמנו שרה הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חרשים נתפקחו וכו' הרבה שוטים נשתפו (מד"ר ברא"ש' נג).— ובמשמ' התפצה, בא על שכרו: נתנן לארים הוא משתפה ממנו וכו' נתנן לארים היא משתפת ממנו (ירוש' כתוב' ח ה).— ובסהמ"א: היה השליח קטן וכו' חרש ונתפקח שוטה ונשתפה וכו' (רמב"ם, גירושין ו ח). אחר שבועים ימים נשתפה שלמה הנ"ל והיא גם היא שנתה את טעמה לחזור אליו (שמם לדקס מורפורגו ב, ה:).

ב. שְׁפָה, רק מ"ר סמ' שְׁפוֹת[2]), מלה לא ברורה: משכב וספות וכלי יוצר וחטים ושׂערים

בנין פִעֵ' בּמשמ' טהר ממום, רפא, אלא שלא הוכר במסרת, ואין הוראת הפעל בתו"מ שונה מזו למעשה, ועי' בהערה שאחר זו.]

[1]) [אין הוראת הפעל אף כאן לשון קציצה או הקצעה ממש, הוא בא בעקר כלשון רפוי ותקון המעֻוות, אלא שתקון זה בא על ידי קציצת הענפים שנוספו או שגדלו יותר על המדה. עֻבדה זו נכרת גם בעצם פרוש רש"י בבבלי (ב"ב פא:) וז"ל: לא יקצוץ אותן בעל הקרקע אע"פ שהצל רע לבית השלחין וכו'. ומכאן מובן, שבא הפעל גם בלשון פצוי ממש, כלשון הירושי' (ב"מ ה ה ועוד): המבטל שדה חברו (מזרע וקציר) חייב לשפות לו. ומכאן שצדקה קריאת הפעל בשמוש זה כבנין פִעֵ', ולא בקל, כדעת אחרים.

ואלו במקומות כגון: גזל עצים ושיפן אבנים וסיתתן (ב"ק לג:) הכונה כנראה לב ין פִעֵ' מן שוף: שִׁיפָן, שיף אותן, ולא לצירה מן שפה, וצ"ע.]

[1]) [בבנין זה ברורה ביותר זהות הפעל בערב' אִשְׁתַּפִי, תִּשַׁפִּי[a]) (כפ' דגושה) באותה משמ'.]

[2]) [ת"י והסורי תרגמו מלה זו גובנא, גובנין, גבינה, ואחריהם הלכו פרשני המקרא ומדקדקים בימי הבינים ואף חפשו גזירה—בלתי מסתברת—לפרוש כזה, כבדברי ריב"ג (ס' השרשים בתרג' ר"י א"ת, ערך השין והפא וההא): ומזה השרש אצלי ושפות בקר והוא מענין ושפו עצמותיו אשר הוא השחיקה והשבר ובאלו הדעת בו כדעת אשר זכרנו בחריצי החלב וכו' וכבר פרשנו בחריצי החלב שהם החתיכות הנלקחות מן החלב העבה הנשאר בשדי השה אחר לידתה וכו' ע"כ. ומובן שאין ממש בגזירה כזאת, ולענין אין זה מתקבל על הדעת, שתזכר הגבינה בין וצאן ובקר, אחרי שלפני כן כבר הובאו דבש וחמאה, הכוללת את הגבינה, וכן תרגמי השבעים והוולג' חמאה βούτυρον, dutyrum, ואינם

[a]) اشتفى، تشفى

וקמח וקלי ופול ועדשים וקלי, ודבש וחמאה וצאן ושפות בקר הגישו לדוד ולעם אשר אתו לאכול (ש״ב יז כח–כט).

ג. *שָׁפָה, פ״י, — הזיל והוריד נוזלים מכלי אל כלי כדי לזקקו [1], abklären; decanter; to decant: היה שׁ ו פ א (נ״א שופה) יין לחמרין נותנין לו שמרי אותו יין (תוספת׳ ב״מ ג כז). ה שׁ ו פ ה יין לחברו הרי זה לא יערב של אמש בשל יום וכו׳ (ב״מ ס:). — ובסהמ״א: ולמה קורין לו בין הפרשות לפי שמופרשת לשלשה בקימות, בא מן המוח של ראש ו שׁ ו פ ה לחוט השדרה וכו׳ (והזהיר סמיכי, מ:). יש לאדם לזהר

מזכירים כל גבינת בקר. ועי״כ אין מקום גם לבאורו של ר׳ יהודה אבן קוריש כחלב מתוק, וגם לא להשואת הערב. שַׁפַאיַה a), שאין הוראתה אלא כלשון בריאות ורפואה ולמעשה לא כך הבנת המלים שפות בקר בוולג׳ אלא כבני בקר שמנים (pingues vitulos), וכנראה כזאת כונת הנסחה הלוקיאנית של השבעים γαλαθηνὰ μοσχάρια עגלים יונקי חלב, ואין גם זה מסתבר, שצמצם הכתוב את הבקר ליונקי חלב בלבד, ובעקר נסחת השבעים לא תרגמה המלה שפות כלל אלא הֶעתקה Σαφφώθ, כהגיתה, הואיל ולא הבינוה. ואפשר שאין (ו)שפות, למעשה אלא כתיב אחר של ו ס פ ו ת שבפס׳ כחן ועקר הכתוב הוא וצאן ובקר בלבד. ועל כל פנים אי ערך לדיון המדקדקים (עי׳ כד״ק בספרים), אם יש להניח במ״י שָׁפָה כש״נ או שָׁפֶה כשקל שָׂדֶה, שדות, וצ״ע. ואין להשוות את הצרוף שער השפות (נחמ׳ ג יג), שאינו אלא כתיב מרשל במק׳ האשפות.]

[1]) [כדברי רש״י בבבלי (ב״מ ס., ועי׳ לקמן): כל דבר הצלול הנורק בנחת מכלי אל כלי שלא יתערבו בו שמריו קרו ליה שפייה ע״כ. ואפשר שעקר הוראתו של שרש שפה, שפי, זה כלשון ירידה ונזילה, אולי כהתפתחות מן שפל, ועי׳ ב. שְׁפוּי, א. שְׁפִי, הערות. ואמנם אפשר שאין כאן בעקר אלא לשון טהור, מן א. שפה, וכן בא בסור׳ שפא פַע׳ במשמ׳ זקק, אך הואיל וכאן, וכן בכל המציף בשרש זה בולטת משמ׳ הנזילה והירידה, מוטב להכיר כאן קבוצת מלים נפרדת מן א. שפה, וצ״ע.]

---

a) شفاية

בשבת ויו״ט שלא י שׁ פ ה מכלי אל כלי (מהר״ם רוטנבורג, שערי תשובה, תד).

*שַׁפּוּד [1]), ש״ז, — מקל, דקר, בפרט שפוד ברזל לתחיבת נתחי בשר עליו לצלותם באש, אך גם בשמושים אחרים, (Brat-)Spiess; broche, pique; spit, skewer: ביצד צולין את הפסח, מביאין שׁ פ ו ד של רימון ותוחבו מתוך פיו עד בית נקובתו (פסח׳ ז א). אין צולין את הפסח לא על ה שׁ פ ו ד ולא על האסכלא (שם שם ב). המקרה סוכתו ב שׁ פ ו ד י ן או בארוכות המטה וכו׳ (סוכה א ח). ה שׁ פ ו ד והאסכלה מלבנן באור (ע״ז ה יב). מוסף התנור של בעלי בתים טהור ושל נחתומין טמא מפני שהוא סומך עליו את ה שׁ פ ו ד (כלים ה ה, ועי׳ תוספת׳ כלים ד ה). ה שׁ פ ו ד התחוב באהל, האהל ו ה שׁ פ ו ד ואדם הנוגע ב שׁ פ ו ד וכלים באדם, טמאין טומאת שבעה (אהלי א ג). פגה שטמנה בתבן וכו׳ תוחבה בין ב שׁ פ ו ד ובין בסכין ונוטלה (תוספת׳ שבת טז י). כשם ש שׁ פ ו ד של עץ אינו נשרף כך שׁ פ ו ד של מתכת אינו מרתיח (שם פסח׳ ה א). תוחב ב שׁ פ ו ד ומכה בקרקע (שם מו״ק א ד). בנילוס נהר היה קבור יוסף שעשו לו מצריים שׁ פ ו ד י ן [2]) של מתכת וחיברום בבעץ (שם סוט׳ ד ז). את רואה כילו שׁ פ ו ד של מתכת תחוב בו (ירוש׳ כלאים ו ט). לצלות שני שׁ פ ו ד י ן אחד של בשר שחוטה ואחד של בשר נבילה בתנור אחד וכו׳ אסור (שם תרומ׳ י ד). לחדד ראשו של שפוד (שם ביצה ה ב). שאם כוייו ב שׁ פ ו ד על כף ידו וצבת וכו׳ חייב לרפותו (שם ב״ק ח א). שׁ פ ו ד שנרצף אסור

---

[1]) [כך כנראה נקודה הנכון של המלה גם לפי הסורית שַׁפּוּדָא, והערב׳ שַׁפּוּד (פ׳ דגושה) a). ואמנם יש מניחים, שהמלה שאולה בלשון חז״ל בעבר׳ ובארמ׳ מן היונ׳ σπόδος (עי׳ במובא אצל ברוקלמן במלון הסורי, מהדי 2, עמ׳ 795), אבל המבטא בשין (שלא כדגמת ספוג, שהוא ביונ׳ σπόγγος, הכתוב בסמך) מורה כנראה על כך, שעברה המלה ללשון חז״ל מלהג אירני (אשר גם שם היא מצויה) ולא מיונ׳. אמנם יש מנקדים שְׁפוֹד (כך במשנ׳ מנק׳ ליוורנו) או שְׁפוּד (כך גם ח. ילון). הפעל שִׁפֵּד ושכנגדו בארמ׳ ובסור׳ ובערב׳ נגזרו כנראה אך מן השם שפוד.]

[2]) [כך נכון ברפוסים ובכ״י וינה; צוק״מ: שפוד.]

---

a) سفود

לתסנו ביו"ט (ביצה כח:). ליבן שפוד והכה בו משום שחין נידון או משום מכוה נידון (חולי' ח.)[1].— ומצוי בסהמ"א.

שְׁפוּט, בםק־א רק מ"ר שְׁפוּטִים,—כמו שְׁפָטִים, פרענות, ענש: המה גלו ערותה בניה ובנותיה לקחו ואותה בחרב הרגו ושְׁפוּטִים עשו בה (יחזק' כג י).—ובתו"ם בםשמ' גלוי ע,וה ומשכב זכר[2]: ואת יואש עשו שפטים אל תקרי שפטים אלא שפוטים, ומה שפוטים עשו בו, אמרו העמידו ע־יו בריונות קש־ם אשר לא ידעו אשה מימיהם[3] וענו א־תו במשכב (מכי' בשלח, מסכת' דעמלק ח, מח"ש כג.; הורוין—רבין 177, וכעין זה מד"ר שמות ח, ועוד). פרעה היה א' מד' בני אדם שעשו עצמן אלהות והרעו לנפשם[4] ואלו הן חירם ונבוכדנצר ופרעה ויואש מ־ך יהודה וכו' יואש מנין וכו' והשחית לנפשו[4] שנא' ויהי לתקופת השנה עלה עליו חיל א־ם וכתיב ואת יואש עשו שפטים אל תקרי שפטים אלא שפוטים וכ־יב ובלכתם ממנו

---

1) [במס ת סופרים ו ב (מהד' היגר 166 כתוב: הכיתב צריך לעשות שיפור (כך היגר, אך במקורות הנוסחאות: שפוד, שיעור, שיופר, שיזפר) בפתיחה של ויהי העם כמתאוננים מלמעלן ומלמטן, שהוא ספר בפני עצמו, ויש אומרים שמקומו בנס עת דגלים ע"כ, וכונת הדברים לנונין ההפוכין בפרשת ויהי בנסע (במד' י לה וכו), שנקראו במ"א סימניות. ונראה שה כון הוא שופר, ע"פ צורת הסימן, שכנראה ראשונה לא היה דו קא כצירת נון הפוכה היום, אלא כנון (הפוכה) זו שבתקופת התלמוד שהיא ⌊, והפוכה ⌉ בצורת שופר. וצ"ע.]

2) [בדרשת הז"ל בא שפוטים, כמו שהכירו המפרשים, כ־שון גילוי עריות ומשכב זכר (עי' מתנות כהונה ועץ יוסף במד"ר שמות), ובפרוש עץ יוסף נזכר הכתוב ביחזק', בהע־ה: הרי שמצינו ל' שפוטים גבי נשים וגילוי עריות ע"כ, וברור, כי בעקר על יסוד כתוב זה הבינו שפוטים כלשון זמה וזנות. ואמנם אפשר שבאה להם הבנה זו בכתיב ביחזק' עצמו ע"י דרשת המלה שפיטים בא־תקרי כלשון שםיפים בזמה וזנות כהערת לו אצל קרוים, 583 II Lehnw. ועל כל פנים א ן לחפש כאן, כדעת אחרים, מלה שאולה מלשון אחרת.]

3) [כי אם משכב זכר בלבד.]

4) [כנראה כינוי לדברים המפ־שים שבנסחת תנח' בוב־, המובאים בהע־ה שאחר זו.]

כי עזבו איתו במחליים רבים וגו' וימת ולא קברוהו בקברות המלכים (מד"ר שמות ח[1]).

***שִׁפּוּט,** ש"ז,—שפטים ופרענות ששיפטים בו מעשה רע: הוא ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו, ר' בון אומר זה שיפוטו של ממון ר' יוחנן אמר זה שיפוטו של גזל וכו' ר' א הו אמר זה שיפוטה של תורה שאדם למד תורה ושכחה (מד"ר קהל' פרשה א, וכתבי אחרים לב').— ושפ־ט בםשמ' כשרון להוצאת משפט (נכון) על ענין מן הענינים, Urteilskraft; discernment; (power of) judgment, נוהג בספרות ובדבור.

א. *שָׁפוּי[2], ת"ז,—שלם, בריא, heil, gesund; quéri, sain; unhurt, sound: פקח ונתחרש וחזר ונתפקח, פתוח ונסתמא וחזר ונתפתח, שפוי ונשתטה וחזר ונשתפה כשר (ג ט' ב ו). אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו[3] (ספרי דבר' יב) כל מי שהרתיק אחר מדת הדין לא יצא שפוי מתחת ידיה (נוסח ר' חייא רבה מד"ר ברא' מה)[4]. וילך שפי, שפוי היה לקלל[5],

---

1) [כתנחו' בובר וארא ח, יב.-יב: מובאים הדברים בלשון זו: פרעה היה א' מד' בני אדם שעשו את עצמן אלה־ת ונבעלו כנש־ם, שלשה מאומות העו־לם ואחד מישראל, אלו הן, חירם ונבוכדנצר ופרעה ויואש וכו', שנאמר ואת יואש עשו ש טים, כד"א ואיש אשר ישכב את זכר משכבי אשה תועבה עשו שניהם. ע"כ. וכן כתנח' וארא ט: ומנין שנבעל כנשים דכ־יב וכו' ואת יואש עשו שפטים אל תהא קורא שפטים אלא שפוטים.]

2) [כצ רת בינ' פעו' מן א. שָׁזָה, ועי' מה שנאמר בהערה לפעל שָׁפָה, פ"ע', גם על איוב יא יה (כי אז תשא פניך ממום, וצ"ל הַשְּׁפִּ נִיךָ ממום).]

3) [אין הצרוף "שפוי בתוך בית" דווקא מסתבר לפי שמ־ש המלה, ואולי צ"ל: שמא אין שופי כתוך ביתו, ועי' שְׁפִי, וצ"ע]

4) [במק' דוויין ושפויין היו (מד"ר ברא' ס) שבנסחת הערוך כתוב בדפ־סים שפופין (וכמ"א סג־פים, סחופים) ועי' שָׁפוּף, ואין שפויין אלא מעו ז ע"פ דוויין.]

5) [לפי ההמשך אולי המכוון בשאלה, או בשלילה: לא שפוי, כאלו בפרוש: וילך ממנו השפי, מצב הבריאות, וצ"ע.]

שעד אותה שעה היה שפוי ומאותה שעה נטרד (פסחוי, נוסר, בלק טז)[1]. — ושביל שפוי, נקי ומתקן: לאחד שהיו לפניו שני שבילים אחד שפוי ואחד מלא קוצים וצרורות (ר' יוחנן, מד"ר קהלת, כי את כל מעשה). — ובסהמ"א: מי שהוא עת שוטה ועת שפוי כגון אלו הנכפין בעת שהוא שפוי מעשיו קיימין וזיכה לעצמו ולאחרים ככל בן דעת (רמב"ם, מכירה כט ה). וראש לה חפוי כאיש שאין לו שפוי (אבא מארי. מנחת קנאות ה). גם בפירוש צוה בפה מלא לקחת מראש העזבון לשלם להאלוף כמהר"ר אייזיק ר"י את כל חובותיו שעל הבית באופן שנשאר הבית שפוי נקי מכל שעבוד וחוב (פנקס קראקא, סנה ת, א להם 7, 609). נחליתי כחולי קדחת ל"ע ואין דעתי שפוי ואין כחי כמאז (חתם סופר, או"ח קמה). אך בדקנו אותו וראינוהו שפוי ומיושב בדעתי כשאר בני אדם הבריאים ההולכים בשוק (שו"ת פרח מטה אהרן לט, סו.). וראינו אותה שפויה בדעתה כשאר בני אדם הבריאים (שם כ', לט:). — יכמו משפה, משפע: שהיא (האצ ע) שפויה ביתר (רש"י, כתובי ה:, ד"ה יכים). ועי' ב. שְׁפוּי.

ב. *שָׁפוּי[2], ת"ז, — כמו שָׁפָל, niedrig, demütig; bas, humble; low, humble: שולחין ובודקין כל מי שהוא הגם ושפוי[3] וירא חטא ופרקו טוב ורות הבריות נוהה היתנו עושין אותו דיין בעירו (תוספתי סנה' ז א, וכעין זה שם חגי' ב ט; ירוש' סנה' א).

[1]) [גם בנחו' בלק יא. בשנויים קלים.]

[2]) [כיוצא מברור הדברים (עי' בפרט בהערה שאחר זו) אין לפנינו בזה לשון א. שָׁפוּי כענין השפוי מם ם, שפיי כדעתו, אלא לשון שפלות. ואולי יש להבין צורה זו (וכן ג. שָׁפָה, ב. שְׁפוּי, עי' שם) כהתחלפות במבטא הלמ"ד של שפל כמו יו"ד כהתחלפות זו בכמה לשונות, כגון בצרפתית במבטא פי במק' fille וכד', והשוה בארמ' ליליא במק' ליל(ה) בעבר' ועוד. כלשון נגיכות מבאר גם לוי במלונו שמוש זה של שפוי, אלא שהוא רואה בו מבטא של שָׁפוּף, ואלו ב. שְׁפוּי כמבטא של שפיע, ואינו נראה.]

[3]) [נ"א ושפל (עי' צוק"ם), וכן אין להעלם מקרבת המאמר לדברי הברייתא בתענ' טז.: אין מורידין לפני התבה אלא אדם הרגיל רבי יהודה אומר מטופל ואין לו ויש לו יגיעה בשדה וביתו ריקם פרקו נאה ושפל ברך ומרוצה לעם וכו' וכעין זה בירוש' תענ' ב ב, ולכן אין שפוי זה אלא לשון שפלות.]

א. *שְׁפוּי, שיפוי, ת"ז, — נסירת העצים שנשארת אחר מלאכת המשפה והמנסר[1]), Feilicht; limaille; filings: מועלין בעצים ואין מועלין לא בשפוי ולא בנסיה[2]) (מעילה ג ח). הקדיש חרש לקורות מועלין בקורות ומועלין בשפוי ובנסיה, אבל גזברין שלקחן חרש לעצים מועלין בעצים ואין מועלין לא בשפוי ולא בנסיא (תוספת שם מעי' א כה). עכו"ם ששיפה כו"ם לצירכו היא ושיפוייה מותרין, לצורכה היא אסורה ושיפוייה מותרין, וישראל ששיפה כו"ם בין לצורכו ובין לצורכה היא ושיפוייה אסורין (ע"ז מג.). — ובסהמ"א, *שפוי ברזל: שפוי הברזל יסיגו יקרה מזה כאב חזק בבטן ויובש בפה וכו' (קאנון ד א א ח). — *ובהשאלה לגבי קרקע, קרקע שנזוקה ונחשפה[3]): וששי הא דאמר רבא הזיק זיבורית גובה מן העידית. שפוי[4]) עידית גובה מן הבינונית. מאי פירושה ומאי שפוי עידית וכו' אפילו יש להן שפוי עידית שהן פחותין מן הזיבורית וכן נכסים שדופין חרבין שהיו עידית ונשפו ונתחככו וכו' אבל הזיק שפוי עידית שהיא פחותה מן הזיבורית גובין ממנו מן הבינונית, ויש שפוי מן הבינונית ומן הזיבורית, אלא שאמרו שפוי עידית, שאפילו שפוי עידית היה פחותה מן הזיבורית היאיל וכארץ אבדה היא וכל שכן שפוי בינינית וזיבורית (תשו' הגא' הרכבי לג; אולה"ג, גיטין, 99 וכו').

ב. *שְׁפוּי, שְׁפוּי כובע, ס"ז, — שפולי כסוי הגרון (הנקרא כובע). פקת הגרגרת, תפוח אדם הראשון, Adamsapfel; pomme d'Adam; Adam's

[1]) [עי' א. שָׁפָה, פִּע', הערות.]

[2]) [עי' על נסחה זו בהערת המחבר לערך נְסִיָּה עמ' 3485.]

[3]) [על פי הכנה זו של א. שָׁפָה, בסקרא.]

[4]) [בתלמוד (גיט' נ.): שפאי עידית. ועי' שְׁפִי.]

apple: משיפוי כובע ולמטה כשרה (חול' יע.). —ושפוי ראש, תחתית הראש: מאי ראשו, שיפוי ראשו, כגון דנקט משיפוי ראשו והגרם ואזל עד דמטא תתאי (שם כ.). —ובסהמ"א: ואי זה הוא מקום שחיטה בקנה, משיפוי כובע ולמטה עד ראש כנף הריאה (רמב"ם, שחיטה א ז). ואם יגיע שרש הלשון באחת מטבעות הגרגרת למטה מן השפוי כובע וסמוך לו אז יוציא הֿ שהוא מוצא החא, ואם יגיע הלשון בשפוי כבע עצמו אז יוציא חֿ שהיא מוצא החית (ר"א בלמסי, מקנה אברם, מולד אאותיות).

***שְׁפוּךְ,** ס"ז, — כמו שפיכה, מעשה השופך: ואמר בעים רוחו, שיפוך[1]) מן רוחו (דונש, תשו' על רסע"ג, 164). ומי יתן ויהיה בי אשר בך וכו' ותשוב אַת לכוחך ודי לי ממך שפוך עתירות (ר"ש יהודי מצרים וא"י ב, מן 15). —ואמר הפיטן: ועם כרגע ועתה להִפוך, זירי קדש עתה לשְׁפוך (ר' שלמה הבבלי, אין כמדת, סליחי ליום ה').

שָׁפוּל, עי' שָׁפֵל.

***שִׁפּוּל,** ס"ז, בתו"מ רק מ"ר שִׁפּוּלִים, — החלק התחתון, התחתית של דבר מן הדברים, שֵׁבֶל: עמוד שהוא מוטל באויר וכו' וחצר שלו נידון כשיפולי אוהלין (תוספת', אהילות יג ע). למה משכן דומה, לאשה שמהלכת בשוק ושפוליה מהלכין אחריה (תנא דבי ר' ישמעאל, שבת לח:). ביומות הגשמים חמה מהלכת בשיפולי רקיע לפיכך כל העולם כולו צונן ומעיינות רותחין (ר' נתן, פסח' לד:). — ושפולי מעים, בית הרחם: אלו הן הוסתות, מפהקת ומעטשת וחוששת בפי כריסה ובשפולי מעיה (נדה ע ח).

[1]) [ואמנם העיר המהדיר, כי אולי צ"ל שיכוך, כנדפס בדברי ראב"ע, שפת יתר, קטח (עמ' 39): אמר הגאון שיכוך, ומאחר שבמלה זו יפרש המפרש כרצינו אין להשיב על הגאון, ע"כ. ועל כל פנים היה כמתבר לגרס שיפוך (גם בדברי ראב"ע), כצרוף המצוי שפך רוח במקרא.

ואולם למ שה כתוב בתרג' הערבי של רסע"ג: סלון, ז"א הם, וכך נכון לפי ענין ייבוש הנהר בכתוב (ישעי יא יה); ואפשר שהיתה לפניהם במק' סכין הגרסה סכוב (שהיא לשון שיפוך ושפיכה) והיא שנקראה סכוך, והובנה כלשון שכיך, וצ"ע.]

ואלו הן סימניה (של אילונית) וכו' כל שאין לה שיפולי מעים כנשים (ת"כ, יבמ' פ:). —ובסהמ"א: ובשיפולי החלוק הוא (החלק הזה) רחב והוא נשפע ומתקצר והולך למעלה (ערוך ערך טרז). יתדת, כמין נגרי נחשת עשויין ליריעות האהל ולקלעי החצר קשורים במיתרים סביב סביב בשפוליהן (רש"י, שמ' כז יט). ואח"כ הלכנו וכו' לראות את המעיין אשר שם שיוצא משיפולי ההר (חיד"א, מעגל טוב השלם, 107). — *ומ"י שֶׁפּוּל: והחמה שחרית בשיפולו של רקיע (רש"י, יומא כנ:). כמה היתה גבוהה (הלבנה) מן הקרקע למראה עיניו באומד בשיפולו של רקיע (תוס', שבוע' מח.).

שְׁפוֹן, עי' *שִׁיפוֹן, 7069, והערה שם.

שִׁפּוּעַ, ס"ז, — מקום מורד ומדרון נטוי באלכסון, חלק מבנין, מאהל וכד' היורד ומתרחב באלכסון, slope; chute; abschüssige Fläche: כל שיפועי אהלין כאהלין וכו' כלים שתחת השיפוע טמאים, טומאה תחת השיפוע כלים שבאהל טמאין (אהלות ז ב). היתה (הקדרה) גבוהה מן הארץ טפח, תחתיה טמא וכו' מפני שנידונית כשיפועי אוהלין (תוספת' אהילות יא ס). אין תימר גבוהה המדרגה שיפוע[1]) השורה מלמעלן (ירוש' כלאי ו ב). לית הדא אמרה שיפוע המדרגה כלמטן (ר' חגי, שם). ממקום דופנו הוא מודד או ממקום שיפועו מודד (ר' יצחק בר טבליי, ב"ב ז א). כילת חתנים מותר לנטותה (בשבת) וכו' ולא אמרן אלא שאין בשיפועה טפח אבל יש בשיפועה טפה שיפועי אהלים כאהלים דמו (שבת קלח:). ויחלם והנה סלם וכו' אמר ר' יהודה ברבי סימון הסולם הזה עומד בבית המקדש ושיפועו מגיע עד בית אל (מד"ר בראש' סט). — ובמשמ' נוזלים היורדים בשפוע המדה המלאה: המוכר בפיקטני[2]) כל השיפועין הרי הן של לוקח והמוכר בקטלזון בשוק משקין שבאחורי סניקת הרי הן של לוקח

[1]) [נ"א: שופע.]

[2]) [לא נתבררה המלה, הזרה לכאורה, כל צרכה. ועי' לאחרונה אצל קרוים, תוספת הערוך 333, ובמובא שם.]

(תוספת' כ"ב ה ד).—ובסהמ"א: ואם משפיע אותה (את השפיפרת) כלפי מטה ושם עיניו בקצה העליון וכו' אם מרבה לה שפוע צופה מדה קטנה בעשר בעשרים ובשלשים אמה (הרכבי, זכרון לראשונים, סיד). אם צמחה בו מחיה וכו' וחזר ראש האבר ונתגלה שפועו על ידי שומן כגון שהבריא ונעשה רחב (רש"י, ויקר' יג יד). אבל חהר בית כור ממנו חמשת כורין ארבע מארבע שפועיו ואחד בראשו (הוא, דברי יא יא). ואלו מביאין (טמאה) ולא חוצצין האדם וכלי עץ וכו' ופשוטי כלי עור וכו' שאין עשוין אהלים אלא מתוחין בלבד ואין להן שיפוע (רמב"ם, טומאת מת יג ד).—"ובמשמ' שפע, Überfluss; abondance; abundance: ברוך השולח ברכה, שיפוע (רש"י, תענ' ה:). גשמי בורות, שיפוע גשמים למלאות בורות (הוא, שם יט). שיש לנו שיפוע לחם (הוא, סנה' קט). הודיע בכאן כי הודעת המקום בני אדם בשפוע הטובה והחסד שהשפיע להם טובה אחרת היא (ר"י עקנין, פי' אבות ג יח, 98).

***שְׁפוּף**[1]), ת"ז,—נגרר ונסחב בקרקע: שני תמידין שהיו ישראל מקריבין בחג היו מרכיבין איתן שני הוגנים והיו רגליהן שפופות בארץ (מד"ר ברא' סה).—ובמשמ' חלש, תשוש כח, schwach, kraftlos; faible, impuissant; weak, without strength: לפיכך לא באו כלם בימי בני אדם שפופים אלא בימי בני אדם גיבורים שיכולים לעמוד בהם (מדר' ברא' כה). דווים ושפופין[2]) היו ולא היו מדברים אלא בפה (שם שם ם). אמרו לעוג (כשנ לד יצחק) לא היית אומר אברהם פרדה עקרת ואינו מוליד, אמר להם עכשיו מתנתו (של הקב"ה) מה היא, לא שפופה, אין יהיב אנא אצבעי עליה אנא פחיש ליה (שם שם נג).—ובסהמ"א: ולקץ מלכות ארבע זרועות יעמד מלך גדול וכו' אדמדם שפוף[3]) העין, ויש לו שלש שֻמות אחת במצחו ואחת בידו הימנית ואחת בזרועו השמאלית (נסתרות של רשב"י, מדרשי גאולה, אבן שמואל, 193). לשפופם הוא

1) [עי' שפף, הערות.]

2) [נוס' הערוך: ושפויין.]

3) [נ"א (ביהמ"ד ילינק ג, 79): שיפן.]

סופים, על שם שהיה יוסף שפוף בין האומות (רש"י, במדי כו לט)[1]).

***שְׁפוֹפֶרֶת**[2]), ש"נ, — כלי שצורתו צורת צנור או קנה חלול, Tube; tube: הטהורין שבעגלה, העול המצופה וכנפים העשויות לנוי ושפופרות המשמיעות את הקול וכו' ושאר כל המסמרות טהרין (כלים יד ה). מחצלת הקש ושפופרת הקש רבי עקיבא מטמא וכו' שפופרת הקנה שחתכה לקבלה טהורה (שם יז יז). שפופרת שחתכה לחטאת רבי אליעזר אומר יטביל מיד (פרה ה ד). נפל מן השפופרת לשוקת (של מי חטאת) פסול וכו' (שם ו א). נפל לחוכה (לצלוחית) שקצים ורמשים וכו' חפושת בין כך ובין כך פוסלת מפני שהיא כשפופרת (שם ט ג). ואין נותנין שני מינין בשפופרת אחת כדי שיבלעו זה מזה (תוספת' כלא' א י). שפופרת של זהבין ושל זגגין ושל נפחין ושל עושה זכוכית שנחלקה לאורכה טהורה וכו' (שם כלי' ב"מ ג י). ושאר כל הכלים שאין יכולין לקבל זיתים כגון השפופרת והטנגין שיעורן ברובן (ר' מאיר, שם שם ו ט). שפופרת מאימתי מקבלת טומאה וכו' ר' יהודה אומר משיוציא את הזכר מתוכה (שם שם ז יג). עד כמה מותרת לינשא עד שלש (ראיות) יתר מכאן לא תנשא עד שתבדוק עצמה בשפופרת כיצד בודקין אותה מביא שפופרת ונותן לתוכה מכחול וכו' (שם נדה ח ג). שפופרת היתה לו לר"ג שהיה מביט וצופה בה אלפים אמה ביבשה וכנגדה אלפים בים וכו' (עירוב' מג:). אין נופחין (באש) במפוח (בחג) אבל נופחין בשפופרת (ת"כ, ביצה לד.). השקה (סוטה) בסיב מהו, בשפופרת מהו וכו' (רבא, סוטה יח.). ותרנגולת היתה לו לר"ש בן חלפתא שנשמטה ירך שלה ועשו לה שפופרת של קנה וחיתה (חולין נז:). אין דרכה של אשה לראות דם בשפופרת

1) [בירוש' מו"ק סוף פרק ב, נאמר: פורסין מחצלת על גבי שיפוף (נ"א שיפף כלי לבנים) בשבת ע"כ. אבל בירוש' שבת ד א הנסחה: שייפות של לבינים, וכנראה כך עקר, ועי' בהערה עמ' 7069.]

2) [בעקר צורת הכפלה, שהוראתה להקטנה, מן שׁוֹפָר, שפיר, כדגמת קנוקנת מן קנה וכדו'. ועי' בהערות לשרש א. שפר.]

(נדה כז:). ספוג וקנקנה ושפופרת אלו תלמידי חכמים, מספג ושפופרת אלו הרשעים (אדר"נ מז). משל אם הניחו שתי מרגליות בשפופרת אחת לא זו שאת ניתנת ראשונה יוצאת אחרונה, כך טיפה ראשונה של יעקב היתה (מד"ר ברא' סג). — ושפופרת של ביצה[1], מין שפופרת מטפטפת טפות טפות. לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת (שבת ב ז). שרויין[2] בעליית בית ניתזה בלוד והיו נוקבין שפופרת של ביצה וממלאין אותה שמן (ר' יהודה תוספתא שבת ב ח; ועין זה שבת כט:). הלוך ומפוך תלכנת וכו' היתה מביאה שפופרת של ביצה והיתה ממלאה אותם אפרסמון וניתנת אותה תחת עקיבה במנעליה וכו' (מד"ר ויקרי עז). — ושפופרת הנוד[3]: שתי שקתות שבאבן אחת וכו' היו נקובות זו לזו כשפופרת וכו' וקידש את אחת מהן המים שבשניה מקודשין (פרה ה ס). מעשה בשוקת יהוא שהיתה בירושלים והיתה נקובה כשפופרת הנוד וכו' (מקוא' ד ס). עירוב מקואות (זו לזו) כשפופרת הנוד כעיבה וכחללה כשתי אצבעות חוזרות למקומן, ספק כשפופרת הנוד ספק שאינה כשפופרת פסולה (שם ו ז). גזירה שלא יטביל מחטין וצינורות בכלי שאין בפיו כשפופרת הנוד (חגיגה כב. והל'). — ובמהמ"א: אפשר שיעשה[4] כשפופרת של קנה (ר' יהודאי גאון, הלכות פסוקות, 56). אף אם תמלא שפופרת של ביצה טל ותחתום את פיה ותניחה בחמה היא עולה מאליה באויר (רש"י, שמ' טז יד). — ושפופרת הזריקה: והמשיכה תשלם וכו' כמשיכת המים בשפופרת הזריק (קאנון ח א ו ג). — ושפופרת מגדלת: תורת הצמחים הקטנים (מיקרובים בלע"ז) הנראים רק לעין מזוינת בשפופרת מגדלת (ילתק טוביס ספר הדיפתיריה, 2).

---

1) [עי' בדברי לֵו, Flora I, 583 וכו', הדוחה בצדק את הצעת הקריאה: שפופרת של פְּצָה. ושוב בדברי בראנד, כלי החרס עמ' שכז. אבל אולי אין של ביצה אלא מלה אחת, במשמ' שלפוחית וכד', וצ"ע.]

2) [צ"ל: שרויין היינו, עי' ליברמן, תוספת ראשונים.]

3) [שפופרת הנעוצה בפי הנאד.]

4) [את המזוזה.]

*שִׁפּוּץ[1], ס"ז, — שה"פ מן שִׁפֵּץ, התקון ושפור: נוהג בספרות ובדבור.

א. *שִׁפּוּר, ס"ז, — קול תקיעת שופר, יאמר הפיטן: יוקש יופר וסוטן יוחפר, יישר לב יושפר בקול שפור שופר (תמח דעי בלדק מוס' ח' ר"ה).

ב. *שִׁפּוּר[2], ס"ז, — שה"פ מן שִׁפֵּר, יפוי ותקון, Verschönerung, Verbesserung; embellissement, amelioration; embellishment, improvement, ורק בהשאלה, שפור הלשון וכדו': נוהג בספרות ובדבור.

שפח[3], ממנו מִשְׁפָּחָה, *מִשְׁפַּחַת שִׁפְחָה.

---

1) [עי' הארמ' שפיצא שבתו"מ (כתוב' קג.), לפי גרסת הערוך (ערך שפץ).]

2) [בסיפרי וב נאם לפי נסחה אחת: הכתב צריך לעשות שיפור בפתיחהה של ויהי העם וכו'. ואולם עי' שִׁפּוּר, הערות.]

3) [יחס המלים שפחה ומשפחה זו לזו דומה הוא ליחס המלים famulus (עבד) famula (שפחה), ו־familia (משפחה) ברומ', וכנראה נולדו מנחים אלו כמלה אחת שציינה את משפחת בני הבית כיחד, ומתוך השם שציין עבדים ושפחות וכל בני הבית ברבוי, נולד מ"ו לציין את העבד והשפחה. בשמוש זה שבעבר' לא נמצא השרש בכל שפה אחרת, ואין שמוש המלה שפח כמנח של קרבן (לוח הק בנות מרסיליה שורה 16: כל מזרח וכל שפח וכל מרזח אלם יכל אדמם אש יזבח) או של כבד (סלושץ אוצר 15, 7: ובכבדת עצתי אדר שפח וכו') לפי הבנה פשוטה מורה על כל קרבה למושג השפחה והמשפחה. ואמנם בא בכתבות הבבליות אף מא"י, כגון במכתבי עמרנה חֻפְּשִׁי בכנוי לסוג של עבדים חפשיים למחצה, ואפשר שמכאן נולד שמוש המלים שפחה, משפחה, ראשונה כדי לציין סוג מסוגי העבדות. ואולם בשמוש המלה במקרא אין עוד כל הבדל בין שפחה ובין אמה, ושתי המלים מתחלפות גם כלפי אותה אשה, כגון בש"א כה כז וכו': ועתה הברכה הזאת אשר הביא שפחתך לאדני וכו' שא נא לפשע אמתך וכו'. ושם פס' מא: הנה אמתך לשפחה וכו', ואף בבראש' ל ד: הנה אמתי בלהה וכו' ותתן לו את בלהה שפחתה. מצד אחר אפשר שקבלה המלה חפשי את משמ' החפש והחרות דוקה מתוך הצרוף שלח חפשי, שעקר הוראתו לא היתה אלא שלח את העבד, עד שיהיה בן חורין, וצ"ע.]

שִׁפְחָה, ש"נ, שִׁפחת, שִׁפחתי, שִׁפחתה, שִׁפחתך, שִׁפחתך, שִׁפחתו, שִׁפחתה — מ"ר שְׁפָחוֹת, שִׁפחות, שפחתך שפחותיכם, שפחותיו, — אמה, Sklavin ; esclave ; slave: ויהי לו צאן ובקר וחמרים ועבדים ושפחת ואתנות וגמלים (בראש' יב יו). מבכור פרעה הישב על כסאו עד בכור השפחה אשר אחר הרחים (שמות יא ה). ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע והוא שפחה נחרפת לאיש והפדה לא נפדתה או חפשה לא נתן לה (ויקר' יט כ). והתמכרתם שם לאיביך לעבדים ולשפחות ואין קנה (דברי כח סח). ואת עבדיכם ואת שפחותיכם ואת בחוריכם הטובים ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו (ש"א ח טז). הנה אמתך לשפחה לרחץ רגלי עבדי אדני (שם כה מא). והלכה השפחה והגידה להם והם ילכו והגידו למלך דוד (ש"ב יז יז). העת לקחת את הכסף ולקחת בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות (מ"ב ה כו). והתנחלום בית ישראל על אדמת יי' לעבדים ולשפחות (ישע' יד ב). לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חפשים (ירמי' לד ט). וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי (יואל ג ד). — ושפחה של אשה: ולה שפחה מצרית ושמה הגר (בראש' יו א). בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה (שם שם ב). הנה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך (שם שם ו). הגר שפחת שרי אי מזה באת ואנה תלכי (שם שם ח). ויתן לבן לה את זלפה שפחתו ללאה בתו לשפחה (שם כט כד). הנה אמתי בלהה בא אליה וכו' ותתן לו את בלהה שפחתה לאשה (שם ל ד). ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחתיו ואת אחד עשר ילדיו (שם לב כג). כעבד כאדניו כשפחה כגברתה (ישע' כד ב). הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גברתה כן עינינו אל יי' אלהינו (תהל' קכג ב). תחת שלוש רגזה ארץ וכו' תחת שנואה כי תבעל ושפחה כי תירש גברתה (משלי ל כג). — ושפחה, בא"י ח' מ"ר במשמ' שפחות הרבה: ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה (בראש' לב ו). — ובטוי של ענוה והכנעה לפני אדם נכבד: תמצא שפחתך חן בעיניך (ש"א א יח). ועתה הברכה הזאת אשר הביא שפחתך לאדני (שם כה כז). הנה שמעת שפחתך בקולך (שם כח כא). והנה קמה כל המשפחה על שפחתך (ש"ב יד ז). אין לשפחתך כל בבית (מ"ב ד ב). אמצא חן בעיניך אדני כי נחמתני וכי דברת על לב שפחתך (רות ב יג) — ובתו"מ: אפילו עבד אפילו שפחה נאמנין לומר עד כאן תחום שבת (עירובי' ס ה). ומזכה להן על ידי בנו ובתו הגדולים ועל ידי עבדו ושפחתו העברים ועל ידי אשתו, אבל אינו מזכה לא על ידי בנו ובתו הקטנים ולא על ידי עבדו ושפחתו הכנענים (שם ז ו). והלך הבן ונכבש על השפחה וילדה הימנו בן (יבמ' ז ה). וכן שפחה שנשתחררו בניה עמה (שם יא ב). הגיורת והשבויה והשפחה שנפדו ושנתגיירו ושנשתחררו פחותות מבנות שלש שנים ויום אחד כתובתן מאתים (כתוב' א ב). ראיין אותה כאלו היא שפחה נמכרת כמה היתה יפה וכמה היא יפה (שם ג ז). אפילו הכניסה לו מאה שפחות כופה לעשות בצמר (שם ה ה). ממזר שנשא שפחה הולד עבד (קידוש' ג יג). מרבה שפחות מרבה זמה (הלל, אבות ב ז). אשם שפחה חרופה (זבחי' ה ה). איזו היא שפחה, כל שהיא חציה שפחה וחציה בת חורין וכו' דברי ר"ע, רבי ישמעאל אומר זו היא שפחה ודאית (כריתו' ב ה). שראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל ושאר הנביאים (מכי' מסכתא דשירתא ג). האומר לחבירו שפחה וולדנית אני מוכר לך בניה משכיחין אותה (ירוש' ב"ק ה ו). מעשה בטביתה שפחתו של רבן גמליאל וכו' (ירוש' נדה ב א). האומר לשפחתו הרי את בת חורין וולדך עבד הולד כמותה (קידוש' סט) ולא יפה היה לו לאדם הראשון שנטלו ממנו צלע אחת ונתנו לו שפחה לשמשו (סנהד' לט.). מוטב תהא שפחה לאומה זו ולא תהא גבירה לאומה אחרת (שם לט:). הבא על חמש שפחות חרופות בהעלם אחת מהו (כ' חנינא טירנאה, כרת' ט). — ישפח וכו'[1]) עשאן שפחות מכודנית ומהן משעבדן (מד"ר ויקר' טז). הרי ככר בידי ששה ומעוברת משביעי וביד השפחות שנים שנים הרי עשרה וכו' לא תהא רחל אחותי כאחת מן השפחות (תנחו' ויצא ח). ושרה כשבאו המלאכים יבשרה והניחה כל שפחותיה ולשה ועשתה עוגות (פסיקת' רב', ותאמר ציון, קמג:).

---

1) [ישע' ג יז. ועי' מד"ר איכה אלפא ביתא רביעית, סורו טמא, ועי' גם כַּבָּן, עמ' 2266.]

—יבסהס"א גם בהשאלה: להלכד ביד הרומיים כאחד העבדים המשוחררים או כאחת השפחות הנחרפות (יוסיפון עא). תרבה להתרומם השפחה על אדונתה (ר"ח, סנת לג.). להשיג לסוד חכמה אשר לו שאר חכמות שפחות[1] ומראש לוקחו לעבודתו (רס"ע סלקירלא, כאסית חכמה, 3). כי הקודמות הצעות אל זו הנזכרת, וסולם לעלות אל זו האחרת, ותהיינה שפחות לשרת זו הגברת (סס, 9). — ואמר המשורר: ועלית עלי תבל באלו נתנה אל לך שפחה חרופה (רסב"ג, זרועי, ביאליק־רבניצקי ב, 124).

*שִׁפְחוּת, נ', — מצב השפחה, עַבְדוּת: מוכר אדם את בתו משפחות לשפחות ומשפחות לאישות אבל לא מאישות לשפחות (עדיות ח).—ובסהס"א: אין אדם רשאי למכור את בתו לשפחות אחר שפחות (רמב"ן, שמות כא ח). שלא ימכר אדם בתו לשפחות לעכו"ם (סס סס).

שפט[2], ממנו מִשְׁפָּט, ־מִשְׁפָּטִי, ־מִשְׁפָּטִי, ־מִשְׁפְּטָנוּת, ־מִשְׁפְּטָנִי, שׁוֹפֵט, *שׁוֹפְטָה, *שׁוֹפֶטֶת, *שִׁפּוּט, שְׁפוּט, שְׁפַט, שֶׁפֶט, ־שִׁפְטָה, ־שִׁפְטִי[3], *שְׁפִיטָה.

1) [כשמוש הרומ' ancilla, שפחה, בהשאלה דומה, כלפי יחס המרע לאמונה וכד'.]

2) [אמנם הובאה גם לעיל עמ' 6835 הדעה, שאי שפט אלא התפתחות מן שבט, כאלו בלשון הכאת השופט את האשם בשוט ובשבט, אבל בפרט האוגרית תפט במק' שפט באותה משמ' כבעבר' מוכיחה, כי בזמן קדום כבר היו שרשים אלו נפרדים במכמאם בלשון, וכן בא בכתבות קטכאניות מערב תפט. כנגד זה נמצא השרש לא רק בכנענית (עי' שופט, הערות) ובאשור' (שפטו, משפט, וכנראה אף שפת במשמ' שפט) אלא גם בארמ' (עזרא ז כה: שפטין) בש' ולא בת'. אבל אפשר שיש לראות את הצורה הארמ' וכן שפט a) בערבי' כשאולים מעבר', ובארמ' בא במק' זה בעקר השרש דון, דין.]

3) [המלה שפטני, שופטני (צ"ק סס. ועוד) איננה עברית אלא ארמית, וכנראה צדקו הרואים בה שבוש הגאים מן טפשני בלשון טפשות. ועי' לאחרונה בדברי ב. גיגר, בתוספת הערוך עמ' ת וכו'.]

a) سفط

שָׁפַט, פ"י, בהפסק שָׁפָט, ככי שְׁפָטָנוּ, שְׁפָטְךָ, שָׁפְטוֹ, שָׁפַטְתָּ, שָׁפַטְתִּי, שְׁפַטְתִּיךָ, שְׁפַטְתִּים, שָׁפְטוּ, שְׁפָטוּ, שְׁפָטוּנוּ, שְׁפָטוּךָ, שְׁפָטֻהוּ, שְׁפָטוּם, שְׁפַטְתֶּם, שֹׁפֵט, שׁוֹפֵט, שֹׁפְטָה, שֹׁפְטֵי, שְׁפוֹט, שְׁפֹט, לִשְׁפֹּט, לִשְׁפּוֹט, שָׁפְטֵנוּ, שָׁפְטֶךָ, שְׁפָט־, שָׁפְטָה, שָׁפְטֵנִי, שָׁפְטוּ, שְׁפֹטוּ, אֶשְׁפֹּט, אֶשְׁפּוֹט, אֶשְׁפָּטְךָ, אֶשְׁפְּטֵם, תִּשְׁפֹּט, תִּשְׁפּוֹט, תִּשְׁפָּט־, יִשְׁפֹּט, יִשְׁפּוֹט, יִשְׁפָּט־, יִשְׁפְּטֵנִי, תִּשְׁפְּטוּ, יִשְׁפְּטוּ, יִשְׁפֹּטוּ, יִשְׁפּוּטוּ, יִשְׁפְּטֵהוּ,— שפט השופט את האדם, דן אותו, העריך את מעשיו או את מעשי אחרים כלפיו, לזכות או לחובה, to judge; juger; richten: כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט ושְׁפָטוּם והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע (דברי כה א). לכן איש כדרכיו אֶשְׁפֹּט אתכם בית ישראל (יחזק' יח ל). התִשְׁפֹּט אתם התִשְׁפּוֹט בן אדם את תועבת אבותם הודיעם (סס כ ד). בארץ מכורותיך אֶשְׁפֹּט אתך (סס כא לה). התִשְׁפֹּט התִשְׁפֹּט את עיר הדמים (סס כב ב). התִשְׁפּוֹט את אהלה ואת אהליבה (סס כג לו). איש כדרכיו אֶשְׁפּוֹט אתכם בית ישראל (סס לג כ). את הצדיק ואת הרשע יִשְׁפֹּט האלהים (קהל' ג יז). — ושפט את ישראל, שפט את העם, שמש שופט, משל בו[1]: וישב משה לִשְׁפֹּט את העם (שמות יח יג) ושמת עלהם שרי אלפים וכו' וְשָׁפְטוּ את העם בכל עת (סס סס כב). ויקם יי' וכו' את עתניאל בן קנז וכו' ותהי עליו רוח יי' וַיִּשְׁפֹּט את ישראל (שופטי ג ט–י). ודבורה אשה נביאה אשת לפידות היא שֹׁפְטָה את ישראל בעת ההיא (סס ד ד). ויקם אחרי אבימלך להושיע את ישראל תולע בן פואה וכו' וַיִּשְׁפֹּט את ישראל עשרים ושלש שנה וכו' ויקם אחריו יאיר הגלעדי וַיִּשְׁפֹּט את ישראל עשרים ושתים שנה (סס י א–ג). וַיִּשְׁפֹּט יפתח את ישראל שש שנים וכו' וַיִּשְׁפֹּט אחריו את ישראל אבצן מבית לחם וכו' וַיִּשְׁפֹּט את ישראל שבע שנים וכו' וַיִּשְׁפֹּט אחריו את ישראל אילון הזבולני וַיִּשְׁפֹּט את ישראל עשר שנים וכו' וַיִּשְׁפֹּט אחריו את ישראל עבדון בן הלל הפרעתוני וכו' וַיִּשְׁפֹּט את ישראל שמנה שנים (סס יב ז–יד). וַיִּשְׁפֹּט (שמשון) את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה (סס יה כ). והוא שָׁפַט את ישראל עשרים

1) [עי' שופט, הערות.]

שנה (שם יו לא). והוא (עלי) שָׁפַט את ישראל ארבעים שנה (ש"א ד יח). וַיִּשְׁפֹּט שמואל את ישראל כל ימי חייו וכו' וְשָׁפַט את ישראל את כל המקומות האלה ותשבתו הרמתה כי שם ביתו ושם שְׁפָטוֹ[1] את ישראל (שם ז טו–יז). ונתת לעבדך לב שמע לִשְׁפֹּט את עמך להבין בין טוב לרע כי מי יוכל לִשְׁפֹּט את עמך הכבד הזה (מ"א ג ט, וכעין זה דהי"ב א י). וְשָׁפַטְתָּ את עבדיך להרשיע רשע לתת דרכו בראשו ולהצדיק צדיק לתת לו כצדקתו (שם ח לב, וכעין זה דהי"ב ו כג). ויותם בן המלך על הבית שֹׁפֵט את עם הארץ (מ"ב טו ה). כי לא נעשה כפסח הזה מימי השפטים אשר שָׁפְטוּ את ישראל וכל ימי מלכי ישראל ומלכי יהודה (שם כג כב).—ובלי השלמה: ירא יי' עליכם וְיִשְׁפֹּט (שמות ה כא). ואולם הכסא אשר יִשְׁפָּט שם א"ם המשפט עשה (מ"א ז ז). ולא למראה עיניו יִשְׁפּוֹט ולא למשמע אזניו יוכיח ושפט בצדק דלים וכו' (ישעי' יא ג–ד). ראשיה בשחד יִשְׁפֹּטוּ (מיכה ג יא). ואמרת מה ידע אל הבעד ערפל יִשְׁפּוֹט (איוב כב יג). ויהי בימי שְׁפֹט השפטים (רות א א).—ושפט לפלוני, בשבילו, לכבודו: ויאמר (יהושפט) אל השפטים ראו מה אתם עשים כי לא לאדם תִּשְׁפְּטוּ כי ליי' (דהי"ב יט ו).—ושפט האל רמים: הלאל ילמד דעת והוא רמים יִשְׁפּוֹט (איוב כא כב).—ובחזרת המקור על יד הפעל, שפט שפוט: האחד בא לגור וַיִּשְׁפֹּט שָׁפוֹט (בראשי' יט ט).—ושפט משפט: שפטים ושטרים תתן לך בכל שעריך וכו' וְשָׁפְטוּ את העם משפט צדק (דבר' טז יח). וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שָׁפַט המלך (מ"א ג כח). לא דנו דין יתום ויצליחו ומשפט אביונים לא שָׁפָטוּ (ירמ' ה כח). וּשְׁפַטְתִּיךְ משפטי נאפות (יחזק' טז לח). משפט אמת שְׁפֹטוּ (זכרי' ז ט). אמת ומשפט שלום שִׁפְטוּ בשעריכם (שם ח טז).—ושפט במשפט: מדרכם אעשה אותם ובמשפטיהם אֶשְׁפְּטֵם (יחזק' ז כז). ונתתי לפניהם משפט וּשְׁפָטוּךְ במשפטיהם (שם כג כד). ועל ריב המה יעמדו לשפט במשפטי ושפטהו[2] (שם מד כד). — ושפט מישר: ישמחו וירננו לאמים כי תִשְׁפֹּט עמים מישר ולאמים בארץ תנחם (תהלי' סז ה).—ושפט מישרים: האמנם אלם צדק תדברון מישרים תִּשְׁפְּטוּ בני אדם (שם נח ב). אני מישרים אֶשְׁפֹּט (שם עה ג).—ושפט עול: עד מתי תִּשְׁפְּטוּ עול ופני רשעים תשאו סלה (שם פב ב). — ושפט צדק: שמע בין אחיכם וּשְׁפַטְתֶּם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו (דבר' א טז).—ושפט בצדק וכדו': יִשְׁפֹּט תבל בצדק ועמים באמונתו (תהל' צו יג). יִשְׁפֹּט תבל בצדק ועמים במישרים (שם צח ט). — ושפט בין אדם לחברו: ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך וכו' יִשְׁפֹּט יי' ביני וביניך (בראש' טז ה). אלהי אברהם ואלהי נחור יִשְׁפְּטוּ בינינו (שם לא נג). כי יהיה להם דבר בא אלי וְשָׁפַטְתִּי בין איש ובין רעהו (שמות יח טז). וְשָׁפְטוּ העדה בין המכה ובין גאל הדם על המשפטים האלה (במדי' לה כד). יִשְׁפֹּט יי' הַשֹּׁפֵט היום בין בני ישראל ובין בני עמון (שופטי' יא כז). יִשְׁפֹּט יי' ביני ובינך ונקמני יי' ממך (ש"א כד יב). והיה יי' לדין וְשָׁפַט ביני ובינך וירא וירב את ריבי וישפטני מידך (שם שם טו). וְשָׁפַט בין הגוים והוכיח לעמים רבים (ישעי' ב ד). ועתה יושב ירושלם ואיש יהודה שִׁפְטוּ נא ביני ובין כרמי (שם ה ג). ואתנה צאני כה אמר אדני יי' הנני שֹׁפֵט בין שה לשה (יחזק' לד יז). הנני אני וְשָׁפַטְתִּי בין שה בריה ובין שה רזה (שם שם כ). וְשָׁפַטְתִּי בין שה לשה (שם שם כב). וְשָׁפַט בין עמים רבים והוכיח לגוים עצמים (מיכה ד ג). — ושפט האלהים את האדם מיד אויבו, מגוי לא חסיד, וכדו', השיב לו משפט וצדק מיד רעהו: והיה יי' לדין ושפט ביני ובינך וירא וירב את ריבי וְיִשְׁפְּטֵנִי מידך (ש"א כד טו). ארוצה נא ואבשרה את המלך כי שְׁפָטוֹ יי' מיד איביו (ש"ב יח יט). יתבשר אדני המלך כי שְׁפָטְךָ יי' היום מיד כל הקמים עליך (שם שם לא). — ושפט האדם את היתום, שפט את הדלים וכדו', רב את ריבם, עמד לימינם והושיעם: למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ שִׁפְטוּ יתום ריבו אלמנה (ישעי' א יז). וְשָׁפַט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ (שם יא ד). שִׁפְטוּ דל ויתום עני ורש הצדיקו (תהל' פב ג). מלך שׁוֹפֵט באמת דלים כסאו לעד יכון (משלי כט יד).—וגם בלפני אלהים: שָׁפְטֵנִי יי' כצדקי וכתמי עלי (תהל' ז ט). — ושפט האלהים את האדם, רב את ריבו והושיעו: תאות ענוים שמעת יי' וכו' לִשְׁפֹּט יתום ודך בל יוסיף עוד לערץ אנוש מן הארץ (תהל' י יז–יח). — ושפט

---

1) [בקמץ, ועי' מנחת שי.]

2) [כך כתיב, קרי: וּשְׁפָטֻהוּ.]

את משפטי, במשמ זו: דין לא דנו דין יתום ויצליחו ומשפט אביונים לא שפטו (ירמ' ה כח). ראיתה יי' עותתי שפטה משפטי (איכה ג נט). — ובתוספת מלה או משפט לנשוא, כצדקי וכתמי, כצדקך, כי אני בתמי הלכתי וכדו': שפטני יי' כצדקי וכתמי עלי (תהלי ז ט). שפטני יי' כי אני בתמי הלכתי (שם כו א). שפטני כצדקך יי' אלהי ואל ישמחו לי (שם לה כד). — ושפט את החוטא, עשה בו שפטים, ענש אותו, verurteilen, strafen; condamner, punir; to condemn, punish: והגדתי לו כי שפט אני את ביתו עד עולם בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו ולא כהה בם (ש"א ג יג). ושלחתי אפי בך ושפטתיך כדרכיך (יחזק' ז ג). וכליתי אפי בך ושפטתיך כדרכיך (שם שם ח). ונתתי אתכם ביד זרים ועשיתי בכם שפטים בחרב תפלו על גבול ישראל אשפוט אתכם (שם יא ט-י). לא אפרע ולא אחוס ולא אנחם כדרכיך וכעלילותיך שפטוך (שם כד ד). כדרכם וכעלילותם שפטתים (שם לו יט). יעורו ויעלו הגוים אל עמק יהושפט כי שם אשב לשפט את כל הגוים מסביב (יואל ד יב). ועלו מושעים בהר ציון לשפט את הר עשו (עובדי א כא). — ושפט האלהים באדם, באותה משמ': אלהינו הלא שפט בם (דה"ב כ ג). — ובתו"מ: ומנין לקטנה שהיא של עשרים ושלשה, שנאמר ושפטו העדה והצילו העדה, עדה שופטת ועדה מצלת, הרי כאן עשרים ומנין לעדה שהיא עשרה וכו' (סנה' א ו). — ובסהמ"א, כאותם השמושים שבמקרא וגם בהשאלה, במשמ' גזר, החליט, הכריע, urteilen, entscheiden; juger, décider; to judge, decide: והנושא ההוא יקשה להעלות צורתו על לב וכו' וישפוט הרעיון שמציאותו שקר והשכל משיב עליו וכו' (ר"י ה"ל, כוזרי ה ג). ואחריו הכח המחשבי והוא כח שופט, דן על דבר שראוי שיבוקש ועל דבר שראוי להתרחק ממנו (שם ה יב). כי אנחנו נחלוק בין עצמות הגשם ושטחו ונשפוט שעצמותו עצם ושטחו מקרה וכו' ונשפוט שהכדור הגשמי הוא בעצמו כדור וכו' (תמ"ר לרמב"ד א א, ח). החוש המשותף וכו' שבו ישפוט האדם שזאת הענבה וכו' היא לחם והוא היותר נאות שבמזונות לו וכו' והעין תשפוט במתוק ובמר וכו' וכן תשפוט בשות האיש הלבן הוא המנגן ערב הקול (שם א ו, כח). הכח הרעיוני, באה שישפוט על דברים מוחשים במשפטים חלקיים בלתי מוחשים (שם, ל). וישפטו ברפיש שכל גשם לו צורת וצורתו תאבד באבדו (שם א ז, לח) כמו שנשפוט בנפש שהיא בעלת כחות הרבה וכו' וכשפטנו בשניים ויקראו שכלים ובלשון התורה מלאכים (שם ב ו א, פג).

— נפעל, נשפט, נשפט, נשפטתי, השפט, השפטו, אשפט, אשפטה, נשפטה, ישפטו, — בא במשפט עם זולתו אתו, רב עמו במשפט, rechten; plaider; to plead: ועתה התיצבו ואשפטה אתכם לפני יי' את כל צדקות יי' אשר עשה אתכם ואת אבתיכם (ש"א יב ז). אין קרא בצדק ואין נשפט באמונה (ישע' נט ד). והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים (יחזק' כ לה). איש חכם נשפט את איש אויל ורגז ושחק ואין נחת (משלי כט ט). ויהי כהשפט יהוא עם בית אחאב (דה"ב כב ח). — ונשפטו יחד: הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק (ישע' מג כו). — ובמשמ' עשה משפט לעצמו ענש את החוטא לו: כי באש יי' נשפט ובחרבו את כל בשר ורבו חללי יי' (שם סו טז). ופרשתי עליו רשתי ונתפש במצודתי ונשפטתי אתו שם מעלו אשר מעל בי (יחזק' יז כ). כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר ארץ מצרים כן אשפט אתכם (שם כ לו). — ונשפט אותו. הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי (ירמ' ב לה). — ונשפט לזולתו: כי ריב ליי' בגוים נשפט הוא לכל בשר (שם כה לא). — ב) במשמ' סבילה, ששפטו אותו: קומה יי' אל יעז אנוש, ישפטו גוים על פניך (תהלי ט כ). יי' לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו (שם לז לג). — ובתו"מ: היה אדם מישראל עובד ע"ז והיה הדיין מבקש לעשות בו דין והיה הוא בא ומלקה הדיין וכו' אוי לדור ששופטיו נשפטין (מד"ר רות פתיחתא, ושם א א). אוי לדור ששפטו את שופטיהם ואוי לדור ששופטיו צריכין להשפט (שם א). — בסהמ"א: ואין משפט וכו' דבר נשפט באמת במשפטו (רס"י, ישעי נט ח). ונשפטתי אתו ברב עז ותעצומות (מיד"א, מעגל טוב השלם, 17). — ואמר הפיטן: ונאלו ונאלמו ונעלמו ונשרפו ונשטפו ונשפטו (ינאי, אמדים

אחודים, קרובי ברא"ש, זולח', יד). שפטים ומשפטיהם שופטיהם ונשפטיהם שברם בהם וענשם בהם וכו' וכל המשפט הנשפט על ידיו יושפט (ה:ח, סס.יס ומשפטיהם, קרובי סמות, זולח', קד—קס). טענות משפט נישפט ויושנה פן שופט משפט ד:ר ישנה (הוח, חיב חתר, סס, קס). — °ונשפט החק, נקבע יהוחק: גם לו היית מת לפני בטובה הייתי קוברך בכ:בד יקינה כחק הנשפט והמחוקק על האם לעשות לבן בט:ה (יוסיפין, פרק לג).

—°הפע', °השפט,—ששפטו אותי, ואמר הפיטן: שיפט הוא אלהי משפט וכל המשפט הנשפט על ידיו יושפט ואם אמת הושפט תוקדש קדוש (יכחי, קרובי סמות, זולח', קה).

שְׁפֶט, ס"ז, במקרא רק מ"ר שְׁפָטִים, ככ' שְׁפָטֵי,— משפט של עֹנֶשׁ, Straf:ericht; jugement; judgment, punishment: והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם עד בהמה ו כ:ל א:להי מצרים אע שה שְׁפָטִים (שמות יב יב). ומצרים מקברים את אשר הכה יי' בהם כל בכ ר ובאלהיהם עשה יי' שְׁפָטִים (במד' לג ד). ועשיתי בך שְׁפָטִים וזריתי את כל שאריתך לכל ר:ח (יחזק' ה י). והיתה חרפה וגדופה מוסר ומשמה לגוים אשר סביבותיך בעשותי בך שְׁפָטִים באף ובחמה ובתכחות חמה (סס כס יה). ונתתי אתכם ביד זרים ועשיתי בכם שְׁפָטִים (סס יא ט). ושרפו בתיך באש ועשו בך שְׁפָטִים לעיני נשים רבות (סס יו מח). ובמואב אעשה שְׁפָטִים (סס כה יא). וידעו כי אני יי' בעשותי בה שְׁפָטִים ונקדשתי בה (סס כח כב). וישבו לבטח בעשותי שְׁפָטִים בכל השאטים אתם מסביבתם (סס סס כו). והשמתי את פתרס ונתתי אש בצען ועשיתי שְׁפָטִים בנא (סס ל יד). ועשיתי שְׁפָטִים במצרים (סס סס יט). נכונו ללצים שְׁפָטִים ומהלמות לגו כסילים (משלי יט כט). ואת יואש עשו שְׁפָטִים וב:לכתם ממנו כי עזבו אתו בתחלוים רבים התקשרו עליו עבדיו וכו' ויהרגהו על מטתו וימת (דהי"ב כד כד). — ושפטים רעים: אף כי ארבעת שְׁפָטַי הרעים חרב ורעב יחיה רעה ודבר שלחתי אל ירושלם להכרית ממנה אדם ובהמה (יחזק יד כא).—ושפטים גדלים: והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים וכו' וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובִשְׁפָטִים גדלים (שמות ו ו). ונתתי את ידי במצרים והוצאתי את צבאתי את עמי בני ישראל מא"ץ מצרים בִּשְׁפָטִים גדלים (סס ז ד).—ובספה"א גם במ"י שֶׁפֶט, ואף במשמ' משפט בכלל, ואמרו פיטנים ומשוררים: ידך אחווה בשיפט וימינך בצדק (יכחי, קרובי סמות, זולח', קד). שפט רעה חבא עליהם (שלמה הבבלי, אני יוס, סליח' יוס ו). יהי יועץ מחמץ את עצתו ואל יבטח בעצה הנחוצה והשופט יחמץ את שפטיו (ר"ם הנגיד, יהי יועץ, בן משלי' אברמסון, 183). ואם דן ונפרע ויוסיף ויגרע עלי טוב ועל רע שפטיו ישרים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים זמורה א, 51).

°**שִׁפְטִי**, ת"ז,—שנעשה בשפיטה ובשפטים: אמר לא מות חמותין לא מיתה טבעית ולא מיתה שפטיות (אוס"ח ברא"ש ג ד).

שְׁפִי, מלה מדמה: ושפי[1] עצמותיו לא ראו (איוב לג כא).

א. **שְׁפִי**, ס"ז, במקרא רק מ"ר שְׁפָיִים, שְׁפָיִם מקום נהל במדבר[2], ערוץ נחלים: אפתח על שְׁפָיִים[3]

---

[1]) [כך הכתיב, קרי וְשֻׁפּוּ, מן א. שָׁפָה, וכך נכון.]

[2]) [לפי כל ענין הכתובים השפיים הם המקומות שאדם ובעל חיים באים ועומדים עליהם (ז"א על ירדם) כדי למצא שם מים, וכן באה המלה בהקבלה אל בקעה, ועל כן צדק ת"י בתרגמו: נגדין, או (כך נראה): נגרין, ורש"י: יבלי מים (ביכת' ג ג) וכדו', ויתר התרגומים הקדומים, כנראה משום שלא ידעו את פשוטה של המלה, תרגמו לפי מה שראו כהולם את הענין, כאן בלשון הרים גבוהים (ὀρέων, in supinis, בטירא), כאן בלשון מישרים ומישור (εὐθεῖαν, πλανήσεως, planis, directum), כאן כלשון שבילים ודרכים (τρίβοις, vias, in viis, שבילא, וכך הסורי בכל מקום חוץ מן ישע' מא יח), וכאן כסלעים, גיא הרים (νάπας, ירמ' יד ו, in rupibus, שם) ומעבר (διεκβολήν ירמ' יב יב), ואף כלשון שפתים (בשין שמאלית, χειλέων, ירמ' ג כא. וכט), כאלו הכונה: קול על השפתים נשמע, שאי על שפתים קינה, בודאי בעקבות דרשה מן הדרשות.]

[3]) [במגלת ישע' א: שפאים.]

נהרות ובתוך בקעות מעינות אשים מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים (ישעי מא יח). על דרכים ירעו ובכל שְׁפָיִים[1]) מרעיתם (שם מט ט). שאי עיניך על שְׁפָיִם וראי איפה לא שגלת (ירמי ג ב). קול על שְׁפָיִים נשמע בכי תחנוני בני ישראל (שם ג כא). רוח צח שְׁפָיִם[2]) במדבר דרך בת עמי לא לזרות ולא להבר (שם ד יא). גזי נזרך והשליכי ושאי על שְׁפָיִם קינה (שם ז כט). על כל שְׁפָיִם במדבר באו שדדים כי חרב ליי׳ אכלה מקצה ארץ ועד קצה הארץ (שם יב יב). ופראים עמדו על שְׁפָיִם שאפו רוח כתנים כלו עיניהם כי אין עשב (שם יד ו).—ובספהמ״א, לפי ההבנה השונה של שפיים שבמקרא: וישתרעו (ההרים) באורך שפת הים כשפאים[3]) וקופים כנד על גדותיו ויקראו בשם גבנוני מצר (ר״מ בלוך, סבילי עולם ב).—ואמר המשורר: ותרוץ כצבי על הר מומות כגבור בשפלה רץ בסוסו, במקום לא ידעו עיט שפים[3]) ואף רגל בני איש לא רמסו (רשב״ג, בחר מהחלי, ביאליק-רבניצקי א, 45). תוגה אשר נעדר כאב צריה, ישח לבכי בעלות שִׁפְיָה[3]) (היא, תוגה, שם, 90). אל תאנף אם יעלה עמקם, אל תעלז אם יעמק שְׁפִים (ר״י הלוי, מי יעבר, זמירה ג, 301). ולא חדל הגבור לדלג על השפאים, ולרדוף אחרי הצבאים (ר״י חריזי, תחכי כח, 230).

ב. **שְׁפִי**, רק בהפסק שֶׁפִי, מלה מספקה[4]): ויאמר בלעם לבלק התיצב על עלתך ואלכה אולי יקרה יי׳ לקראתי ודבר מה יראני והגדתי לך וילך שֶׁפִי (במדב׳ כג ג).—ובספהמ״א, לפי הבנת המלה בתרגומים הארמיים ובפרשנות העברית: וכן גם אוזך הרגתי, הנה לחצתי רגלך ונעשית שפי ופסח גם עדיין הייתי הורג אותך (רשב״ם, בראשי כט ל). רצו באזרם דרום שיתכודד וילך שפי[1]) במקום שאין שם ישוב בני אדם כמו שהוא הדרום (ר״י מוסקאטו, קול יהודה, כח). — ואמרו פיטנים ומשוררים: שלוחיך אלופי שינאן שומעיך דיבורי שפי[2]) (ינאי, חסין פ לאך, קרוב׳ לימים נוראים, זולאי, סלח). רשום שחיטה ומליקה וקבלה והזאה והשקאת סוטה על ידי קני ומתירה בשפי[1]) (ר״יל בר לאונן, אמ:ס כי, אזהרות, יג.). כי הוא אחר כל מושכו כחמור ילך שפי[3]) (אד״ם הכהן, אמת ואמונה, מחזה ז). שם נחל האש יחצה לב שמים, משבריו חזיזים ושאונו רעם, אם לא יבך לבכיתה ויליל שפי (יל״ג, הוי

[1]) [במגלת ישע׳ א: שפאים.]

[2]) [כלו׳ רוח המיבש את השפיים במדבר, ועי׳ צַח עמ׳ 5445.]

[3]) [כמשמ׳ הרים גבוהים.]

[4]) [התרגומים הקדומים, חז״ל והמפרשים התלבטו בפרוש המלה. השבעים ותיאודוטיון תרגמו (וילך) ישר, εὐθεῖαν, כאלו משֻׁפָּה מתקן, ובשולי הגליון באחד מכה״י של השבעים, συρόμενος, כלו׳ נסחף (כנראה בדרוש שבטשטוש מבטא החי״ת), וקרוב לכך וולג׳: velociter, מהר. ת״א: ואזל יחידי, (כנראה רק לפי הענין, ואף מבלי להתכון לתרגום המלה ממש); תרג, המכונה יונתן: גחין כחויא, בדרוש ע״פ שפיפון; תרג, חקטעים: בלב שפי, כלו׳ בשלוה. ובבבלי (סוטה י., סנה, קה) נאמר: וא״ר יוחנן בלעם חיגר ברגלו היה שנאמר וילך שפי, שמשון חיגר בשתי רגליו היה שנאמר שפיפון עלי ארח ע״כ ולפי זה מבאר רשב״ם: חיגר, ומוסיף: כמו ושפי עצמתיו (איו׳ לג כא), וכן הוא אומר על מאבק המלאך ביעקב (בראש׳ לב כט): וכן בבלעם ויחר אף אלהים כי הולך הוא ונעשה חיגר כדכתיב וכו׳ וילך שפי חיגר כמו ושפו עצמותיו ע״כ, ואף בלשונו הוא משתמש במלת שפי במשמ׳ חגר ופסח, כמובא בפנים בהמשך. וריב״ג בשרשים כותב: ויהיה ענין וילך שפי על הדרך הזה הלך שבר, כלומר ברוח נשברה, ואיננו רחוק אצלי להיות שפי אחד (ז״א מ״י מן) שפיים וכו׳ והענין הלך מאתם אל שפי מן השפיים וכו׳, ואת גזירת המלה שפי מן ושפו עצמתיו מביא גם רד״ק בשרשים בשם ר׳ יהודה (חיוג׳ או אבן קוריש). וראב״ע: וילך שפי, דברי המתרגם ארמית ידועים שהוא לבדו והנה שפי לבדו גם הוא כלי את ואחרים אמרו כי הוא כמו נכא׳ לב מגזרת ושופו עצמותיו והנכון בעיני שהוא מגזרת קול על שפיי׳ וכו׳ הנה הוא מנחש בלכתו כי כן כתוב ולא הלך וכו׳ והנה גם פה רמזתי לך סוד חתום. ואין כל הפרושים האלה מסתברים. ומהצעות החדשים ראוי להזכיר את זו של A. Kuenen, המציע לגרס: וילך לִכְשָׁפָיו או לִכְשָׁפוֹ, בהנחת שנשמטו האותיות לכ פעם אחת אחר וילך, ואולי כך נכון לפי לשון הכתוב שם כד א: ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים.]

[1]) [ביחידות, כת״א.]

[2]) [כהבנת ת״י בכתוב: בלב שפי.]

[3]) [כביאור רש״י שם: לשון שופי ושקט, וכן במובאות הבאות.]

אמ, כל שיריו א, 158). דברי, סוד לבך אקרא על פניך אהבתיו, בטאח הנכלמה שפי (הוא, אסנית בת פועיפרע, שם ג, 146). בין טורי ערבים התנהל שפי בהמלה רכה בתפלה זכה (הוא, משלי יהודה ד, משל א, 149).

ג. *שְׁפִי (?) [1]), במקורות רק ע״ר שפאים, שפים, — נסרת משיפת דבר מן הדברים, Feilicht; limaille; filings: אותן שפאין [2]) מה תהא עליהן פליגי בה וכו׳ דתניא עכו״ם ששיפא ע״א לצורכ׳ היא ושפאיה [3]) מותרין לצורכה היא אסורה ושאפיה [3]) מותרין וישראל ששיפה ע״א וכו׳ היא ושאפיה [3]) אסורין (ע״ז מט:, וכעין זה ירוש׳ שם ג עז). — ובסהמ״א: ת״י ושיפא וכו׳ לי קיסם שפאין בלשון חכמים (רש״י, חבק׳ ב יא). חד (כלי ההלקה) הוא דאיכא, ורבתי היא ומשרת שפאין גסין (הוא, ב״ק קיט:). ואלו שאלנו אדם על עצם העץ מה הוא והשיבונו לו וכו׳ הוא דבר מורכב מעצים קטנים וכו׳ והיה לו מקום לשאול שוב ומה אותן השפאים הדקים מורכבים (ר׳ שלמה פפנהיים, יריעות שלמה א, ו:).

א. *שְׁפִי, שׁוּפִי, ש״ז, — מצב הבריא והשפוי, מצב תקין: אמרו לו לרבי אליעזר, ומה אם במקום שהחמיר בדם השופי, הקל בדם הקושי, מקום שהקל בדם השופי אינו דין שנקל בדם

1) [מלה זו באה בתו״מ בעקר בהמשך לדברי המשנה ע״ז ג י: כיצד מבטלה (את הע״ז) קירסם וזירד וכו׳, הרי זו בטלה, שיפה (נ״א שפייה) לצורכה אסורה, שלא לצורכה מותרת ע״כ, ועל כך נאמר בבבלי (מט:): אותן שפאין מה תהא עליהן וכו׳. והואיל ומסתבר, כי במשנה הגרסה שיפה היא עקר, ו״א שִׁיפָּהּ, שִׁיף אותה מן שוף, שממנו גם שׁוּפִין וכד׳ כשם הכלי לשיפה, על כן אפשר שעקר מבטא המלה: שִׁיפִין, שִׁיפָאִין. אך, באמור בהערות לע״כים א. שפה, ב. שפה, נתערבבו שרשים אלו או בלשון חז״ל או בהעתקות המעתיקים, ונשתרש מבטא המלה בצורת שְׁפָאִים וכד׳, וצ״ע.]

2) [עי׳ בהערה שלפני זו.]

3) [בע״ז מב.: ושיפוייה, ועי׳ א. *שִׁפּוּי.]

הקושי (נדה ד ו, וכעין זה ספרא תזריע פרק ג). זה הכלל שופי סמוך ללידה (תוספת׳ ה ח). התובעת כתובתה בבית דין איבדה מזונותיה אמר רבי יוסי ובלבד מן השופי הא מאינס לא (ירוש׳ כתוב׳ יא ג). אמרי נהרדעי אין מקיימין את השטר אלא משתי כתובות או משתי שדות והוא שאכלום בעליהן שלש שנים ובשופי (כתוב׳ כ.). שם האחד פישון שהוא מגדל פשתן ומימיו מהלכין בשופי (מד״ר בראש׳ טז). — ובסהמ״א: ואמר ליה שוף לי וכו׳ המתן לי והנח לי לעמוד בשופי באותו קרקע שהיה משועבדת לך שקניתי (רגמ״ה, ב״ב קסט.). וא״ת אלך בשופי ובנחת ת״ל בעצב תלדי (חזקוני, בראש׳ ג טז). לילך בו בשופי (טו״ח מהרש״ל ל, סדר הלילה). ושים זה על כלי העשוי במדת רגליך ברחבו ששני רגליך יכולין לעמוד בו בשופי וכו׳ (ר׳ טוביה כץ, בית הדש א מ, לט:) בכדי שבשופי יגיע לוריד יערסלב וינתן ליד האלופים (פנקס קראקא, כתב יג).

ב. *שְׁפִי, שׁוּפִי [1]), ש״ז, — ראש עצם הירך [2]), caput femoris: וירם הטבח את השוק והעליה וישם לפני שאול וכו׳ ור׳ שמואל בר נחמני אמר שוק ושופו, מאי והעלה שופי עילויה דשוק קאי (ע״ז כה.). גיד הנשה וכו׳ וחותך שמנו מעיקרו דברי ר״מ ר׳ יהודה אומר נוטמו עם השופי (חול׳ עד: ו׳ג:). — ובסהמ״ה: היכא דפרעי טבחי, כלומר מקום שמתחילין השופי לחתוך כשמנקרין, אותו (רגמ״ה, חול׳ לג:). חיצן, זה גיד קצר הניתן בסוף השופי לרחבו (רש״י, פסחי׳ סג:). והזהירה התורה מה שעל כף הירך, וכף הירך היינו בשר השופי שקורין פופל״א בלפ״ז (ספר יראים קמ״ב).

א. *שְׁפִיָּה, ש״נ, — מצב השפוי, הבריא: ובעת שהוא שוטה אין מעשיו קיימין וצריכין

1) [מן הארמ׳ שופא, שופה שבתו״מ (ירוש׳ מגלה ה יד).]

2) [עי׳ במאמרו של א״י לוי, ברור מושגים וכו׳, לשוננו ו א, 22, וכן מזוא — טשרניחובסקי, ספר המונחים לרפואה ולמדעי הטבע.]

תעדי׳ להקור הדבר היטב שמא בסוף עת שפיותו ובתחלת שטותו עשה מה שעשה (עוסו״מ כלה).

ב. ***שְׁפִיָּה,** ס״נ, — מצב הנוזל המזֻקק, ופעֻלת השופה והמזוקק: וכשמגיע לניצוצות (של פסולת השֵׁכר) משליך הן ופסולתן לחוץ ותחלת שפיתן מן הפסולת ניכר דלא בורר הוא (רס״י, סנה קלט:). כל דבר הצלול הנזרק בנחת מכלי אל כלי שלא יתערבו בו שמריו קרו ליה שפיית (הוה, ב״מ ס.). שפו שיכרא, כל היכא דאמרי לשון שפיית בנחת הוא והפסולת נשאר בשולי הכלי (כ״ג, לרי״ף סנה קלט:). — וכמו שִׁפּוּי, שִׁיּוּף, נקוי ושיפה בשופין וכד׳: אלו היתה שפיית הצפורן מבחוץ קודם שהקדישו בכלי שרת יהיו מכניסין לפי שאין שם ריח ועיקר (סו״ה להב״ן הירכי כה, ורעהייער, גנזי ירושלים). ולא תימא דמי רגלים עשב הוא וכו׳ שהרי לא בא ממקום השנופת ושפיית הצפירן דקא אזיל לאבוד ואפ״ה אסור (שם).—וכמו ג. *שִׁפִּי׳ במשמ׳ נסרת: חתיך הרקות בשבת או נסורת עץ לקבל הנסרת שלו או טהינת שפיית מחכת לקחת טחינתו (פרוש המשנ׳ להרמב״ס, עג.).

ג. ***שְׁפִיָּה,** ס״נ, — חגרות: שפיפון עלי ארח, שפייה כפולה[1] (רס״י קוטה י.).

***שְׁפִיּוּת,** שְׁפִיוֹת, ס״ז, — הסכם, פשרה[1]: Einverständnis; accord; a:reement: ע״שין

[1]) [בהמשך לדרשת הז״ל שם, המובאת בהערה לערך שְׁפִי, שלפיה (וילך) שפי מורה על חגרות ברגל אחת, שפיפון על חגרות בשתי רגלים, יוצר רש״י את השם הפשוט שפיה (פשוטה או כפולה) להבעת פרושו לענין. ואין מקום לגרסה שפיפה שבעין יעקב (המתקנת שם בצדק), שהרי יש בשפיפה לעצמה, כמו בשפיפון לשון כפילות זו, שרש״י מוסיף להבעתה את התאר: כפולה.]

[2]) [בתרגום המיוחס לתירה נוהג הצרוף "בלב שפי" במשמ׳ בלב שקט ושלם, גם לגבי היחס של שנים יחד, כגון בתוספת שבתרג׳ זה בבראש׳ כב ח (וילכו שניהם יחדו): והליכו תרוויהון בחדא בלב שפי, ולפי זה שם בראש׳ ג יה (כדרש על ואתה תשופני עקב): ועתידין אינון למעבד שפיותא בעיקבא ביומי מלכא משיחא. ואין עושה שפיות אלא תרג׳ הארמ׳ עבד שפיותא. ובסור׳ בא שפיותא גם במשמ׳ טהר ויֹשר.]

שיפיות ביניהן ומחלקין נכסי המת (ירוש׳ יבמ׳ ד ג).—ובספה״א גם במשמ׳ רצון ובטחון: תלמוד איך תתהלל בפתיות, לומדך וכו׳ וכל חלדו יתהלך בשפיות (ריב התלמוד והפילוסופיה, כנסת ישראל, תרמח)

***שְׁפִיטָה,** ס״נ,—שם הפעולה מן שָׁפַט: אספה לי שבעים איש אמר רחמנא משעת אסיפה שבעים, ושפטו העדה והצילו העדה נמי משעת שפיטת העדה, וכו׳ (ס:ה׳ ג:). דן ידין עמו וכו׳ על שפיטת שמשון לפי שפסוק האחרון לישועתך וגו׳ לא אמרו יעקב אלא על שמשון (מד״ר במד׳ יד כח). — ובספה״א, גם במשמ׳ הכח השופט והבוחן: ואין אריסטו עושה יותר מזכרת מן השכל בשני אלא מה שאמר אח״כ שהיא האחרון והפחות היינו מן השפיטה והציור (תגמולי הנפש, טז.). והידיעות אשר הם שפיטת הכח השכלי וסגולתו וכו׳ (מאמר אבוחאמד אלגזאלי, מלטר, סה). שהנפש כאשר הוכנה לק לח שפע השכל בפועל וכו׳ נפסק צרכה מהעיון אל הגוף ושפיטת החושים (שם). שפיטת הטבע הגופי (שם, עמ׳ ע). ומגלגל שבתאי כח השפיטה והבחינה (מנחת קנאות לר״י מפיאה קוזמן, 55). ואמר יאבד יום כו׳ כי הוא שפיטת המערכה יגזור על איש בא׳ משני זמנים לפי תנועתו בעת יום הלידה או בעת ליל הלידה (ר״מ אלשיך, איוב ג ג). וזה לא יתכן יהיה משפיטת מזל רק כח אלהי שלא מסר הוא יתב׳ך העולם לגלגלים (שם ט ו). לכל יעלה על לב איש שעל יד עת שפיטת המזל לבא ימבול מחו (שם כב טז). איך שפיטת עת תנועת הכוכבים נגזרת עליהם וז״א אשר קמט ולא עת (שם שם).

***שְׁפִיכָה,** ס״נ,—שם הפעילה מן שָׁפַךְ: התורם את הבור (של יין) ואמר הרי זו תרומה ע״מ שתעלה שלים[1]), שלום מן השבר ומן השפיכה אבל לא מן הטומאה (עציל יום ד ז). אם שפיכה למה זריקה ואם זריקה למה שפיכה וכו׳ ר׳ מנא אמר זריקה בעין שפיכה וכו׳ (ירוש׳ פסחי׳ ה ו). ואת כל דם הפר ישפך, לרבות פר דם יום דכיפורים לשפיכה (כס יומא ח ז).

[1]) [בירוש׳ תרומ׳ ב ב: בשלום.]

דאילו פסח בשפיכה ואילו שלמים בזריקה (פסחי׳ סד.).—ושפיכת דמים[1]: ולא יתייחד אדם עמהן (עם ע״א) מפני שחשודין על שפיכת[2] דמים (ע״ז ב א). חיה רעה באה לעולם וכו׳ ועל גלוי עריות ועל שפיכת דמים (אב׳ ה ט).—ולא תטמא הארץ וגו׳ מגיד ששפיכת דמים מטמא הארץ ומסלקת את השכינה (ספרי במד׳ קסא). — ובסהמ״א: א״כ מה ת״ל אל יסוד מזבח העולה וכו׳ שיהא המזבח טעון בעולה ובכל דמים הניתנין עליו שפיכת שירים אל היסוד וכו׳ (רש״י, זבחי׳ נא.). טעון יסוד, שפיכת שיריים (הוא, שם נב.). החורם בור של יין וכו׳ צריך שתעלה שלם מן השבר ומן השפיכה (רמב״ם, תרומות ד יח).—*ומי שפיכה, כמי שפיכות: אימתי בזמן שקדמו מי שפיכה אבל קדמו מי גשמים וכו׳ (הוא, טומאת אוכלין ב כו). ועי׳ שְׁפִיכוֹת. — וברפואה, במשמ׳ מחלת שלשול קשה: השפיכה היא בערב׳ אלהיצ׳א והוא השלשול החזק (פרוש אבן כסד על פרקי אבן סינא).—ואמר הפיטן: לא פלכת ולא צלפים וכו׳ לא שפיכה ולא תמורת (רסע״ג, ובכן היה לאין, ביאליק-רבניצקי ב, 217). שפיכת דם חסידיך לעינינו תודיע (הלל בן יעקב, אמוני שלומי ישראל, סליח׳ מוסף יו״כ, מנהג פולין). לשפיכת הנפש השוב ככבשים צלחן (מאיר ש״ץ, תענית לצור, סליחי׳ לסמע״י).—ואמר המשורר: ואם תעש כזאת תהיה כשופך כלי טרח ומלאהו שפיכה (ר״ש הנגיד, בן משלי, אברמסון, 319).

*שְׁפִיכוּת, ש״נ,—כמו שְׁפִיכָה[3], בפרט בצרוף שפיכות דמים: ולא יתייחד אדם עמהן (עם ע״א) מפני שחשודין על שפיכות[4] דמים (ע״ז ב א). על אלו דברים נפרעין מן האדם בעולם הזה וכו׳ ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים (תוספת׳ פאה׳ א ב). בעוון שפיכות דמים שכינה נעלית ובית המקדש מיטמא (שם שבוע׳ א ה). ומפני שפיכות דמים ח״ב בית המקדש (ספרי במד׳ קסא). חוץ מן העי״ז וגילוי עריות ושפיכות[1] דמים יעבור ולא ייהרג (ירוש׳ שביעי׳ ד ב, סנה׳ ג ה). בכל מתרפאין חוץ מעכו״ם וגילוי עריות ושפיכות דמים וכו׳ (כדין אמר ר׳ יוחנן, פסח׳ כה., ועי׳ גם ירוש׳ שבת יד ד). עשרה דברים נאמרו בגרע וכו׳ והחשוד על העריות ועל הגזל ועל שפיכות דמים (קדוש׳ סב.). שבע מצוות נצטוו בני נח וכו׳ גילוי עריות ושפיכות דמים (ת״כ, סנה׳ נו.). באדם דמו ישפך, איזהו שפיכות דמים של אדם שהוא בגופו של אדם הוי אומר זה חנק (שם נז:). כל המספר לשון הרע מגדיל עונות כנגד שלש עבירות עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים (תנא דבי ר׳ ישמעאל, ערכ׳ טו:). ותרא שרה וכו׳ מצחק וכו׳, ר׳ אלעזר בנו של ריה״ג אומר אין הלשון הזה צחוק אלא לשון שפיכות דמים (מד״ר בראש׳ נג).—ומי שפיכות, מים שנשפכו, ע״י אדם, מי רחיצה וכד׳: מי שפיכות שירדו עליהן מי גשמים אם רוב מן הטמא טמא וכו׳ אימתי בזמן שקדמו מי שפיכות וכו׳ (מכשירי׳ ב ג). פסקו גשמים הרי הן כמי[2] שפיכות (תוספת׳ מקוואות א ה). מי שפיכות[3] ומי גשמים שנתערבו וכו׳ טמא (שם שם ו).—ובסהמ״א: שבעון שפיכות דמים הגשמים נעצרין (פדר״א יז). מי שפיכות הרי הן בחזקת טומאה וכו׳ אבל קדמו מי גשמים וירדו עליהן כל שהוא ממי שפיכות הכל טמא (רמב״ם, טומאת אוכלין ב כו).—ואמר הפיטן: אלהים אל דמי לדמי שפיכות (יואל בן יצחק, אלהים ירצה לו, סליח׳ ער״ה כמנהג פוזנא).

*שְׁפִילָה, ש״נ,—עמדה שפלה של כוכב, Nadir; nadir: סידור כוכבי המזלות, גובה המזל העשירי לו ושפילתו ברביעי, והמסתכל בשבתי גובהו בין חמה וטלה ושפילתו מאזנים, צדק גבהו סרטן ושפילתו גדי, מאדים גובהו גדי ושפילתו סרטן, נוגה גובהו דגים ושפילתו

---

1) [ועי׳ שְׁפִיכוּת, הערה.]

2) [נ״א שפיכות.]

3) [בתו״מ מתחלף כתיב זה בכתיב שפיכת (דמים), ואף אפשר שבקצת מקומות הכונה למ״ר שפיכוֹת ולא למ״י שפיכוּת. ואעפ״י שבדבור גוברת דוקה צורה אחרונה זו, יש להעדיף בשימוש זה שפיכה, הואיל והצורה פעילות, שכירות, יעילות וכד׳ הולכת ומתיחדת יותר ויותר להורות על תכונה ולא על מעשה מן המעשים.]

4) [נ״א שפיכת.]

---

1) [נ״א ושפיכת.]

2) [לא כנ״א כמו, ועי׳ ליברמן, תוספת ראשונים.]

3) [במהד׳ צוק״מ׳: שפכות.]

בתולה וכו' מקום שפילתו של זה גובהו של זה ומקום גובהו של זה שפילתו של זה (פסיק' זוטר' בראשי' א יד, בובר, ו:).

*שְׁפִיעָה, ש"נ, — שה"פ מן שָׁפַע, נזילה, שתיתה: שפיעת דם (בשמים ראש, סלו). — *ובמשמ' נטיה בשפוע, נוהג בספרות ובדבור.

שְׁפִיפוֹן,[1] ש"ז,—שם כולל לנחשים וזוחלים למיניהם, Schlange; serpent; snake: יהי דן נחש עלי דרך שְׁפִיפֹן עלי ארח הנשך עקבי סוס ויפל רכבו אחור (בראש' מט יז). — ואמר הפיטן: והשפיפון מצפון כשבלת שטפני (רסע"ג סעם נאסר, ביאליק-רבניצקי ג, 222).—ואמר המשורר: אבר שפיפון אשר גבה לגבי כים (ר"ש הנגיד, כמה אביר יעקב, בן תהלים א, 44). ולי מרפא לכל איש נכפה וכו' ולנשוך מאפעה או שפיפון (ר"י חריזי, תחכ' ל, 253). שטן אורב לו כשפיפון עלי דרך, על בן בנפשו בחייו אל יאמן גבר (שלום הכהן, תהום עפר, ניר דוד יה). כי לו לשפיפן הקדשתי עֲבֹדתי לא היה זה חלקי בימי שיבתי (יל"ג, משלי יהודה, משל כה)[2].

---

1) [אין בתרגומי הקדמונים (השבעים: ὄφις, וולג': cerastes הסורי: חרמנא, ת"א פתנא, ת"י חורמנא) עדות מסמכת למין מיחד זה או זה של נחשים, אלא סתם בחירת מלה שניה על יד נחש, ולכך גם כונת המקור העברי, למלה הכ ללת כל מין הנחש הזוחל, כמלת serpens על יד serpo זחל ברומ'. ואין אפוא אמת בדברי המפרשים ההולכים בפרט אחר התרג' הרומי. ואין כאן אלא כשמוש מלים מקבילות בפי העם בכל לשון, שהפכו אך אחר כך כמונחים בשפת המדע. ובירוש' תרומ' ח ג וכו' מדובר על שפיפון או בארמ' שפופינא כעל נחש קטן הדומה לשערה. ובאידית תרגמו פיפערנאטר הוא Vipernatter כשם כולל לנחשים ארסיים. ובערבי בא שַׁפֵּ a) כשם לנחש לבן-שחור (haemorrhous), ובאשור' שִׁפּוּ או שִׁבּוּ כשם למין ממיני הנחשים או כשם כולל להם.]

2) [בברייתא דמלאכת המשכן, ביהמ"ד ילינק, ג, 145 כתוב: כיצד היה (בצלאל) עושה, היה מביא ב' שפיפיות של זהב וכו'. אבל במ"ד' מא"ש ע"פ כתב יד: היה מביא שתי פיפיות של זהב וכו', וכך נכון.]

a) سف

*שְׁפִיר[1], ש"ז,—כיס קרומי שהעבר נתון בו בהולדו[2]: סימן הולד בבהמה דקה וכו' ובאשה שפיר ושליא (בכור' ג א). המפלת סנדל או שליא ושפיר מרוקם וכו' מביאה קרבן ונאכל (כרית' א ג). יצא הראשון מת והשני חי טהור וכו' רבי מאיר אומר בשפיר אחד טמא בשני שפירים טהור (אהל' ז ה). המפלת שפיר מלא מים מלא דם וכו' אינה חוששת לולד (נדה ג ג). שכשברא הקב"ה את האדם לא בראו ערום שנ' בשומי ענן לבושו זה השפיר וערפל חתולתו זה השליה (תוספת' בכור' ב טו). אני ראיתי עגל כאפון בשפיר (ר' חנינה, ירוש' נזיר ז ג). אין שפיר אלא באדם בלבד וכו' שפיר שנתקלקלה צורתו מהו ר' יוחנן אמר וולד וכו' (שם נדה ג ג). אני אומר עיברה תאומים וניטוקה שלייתו של שפיר משפירת של שלייתה (שם שם ג ד). כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב וכו' ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כדי לטהר אשה לבעלה (ברכ' ד.). איזהו שפיר מרוקם, אבא שאול אומר תחלת בריותו מראשו וכו' (ת"כ, נדה כה.). שפיר שטרפוהו בסימניו נעשה כמת שנתבלבלה צורתו (ר"ש לקיש, שם כז:). והולד נתון בתוך מעי' והקב"ה משמרו שלא יעשה שפיר ושלא יעשה שליא ושלא יעשה סנדל (ר"א, מד"ר ויקרא יד). ר' יצחק פתר קריא בבן אדם שיש לו שתי בנות מאם אחת שתיהן מאב אחד שתיהן משפיר אחד (שם שם כג).—ובספה"א, ואמר הפיטן: עד מה תחפיר בנך שְׁפִיר, תרום שפיר תגבה שליה (ר' יוסף פיאמיטה, רעיוני כא חדש, פזמונים לס"ת, מחזור איטלי' ב, קלח). —ואמר המשורר: אהה מת אב לכל עִוּק וכו' ורב ספק בחק רְאֵה ובכבד ובכליא, ובממין ובמכות

---

1) [כך מבטא המלה במס"ת אשכנז וכן בנקוד הבבלי (פורת, לשון חכמים, 121), אך במשנ' מנקד' ליוורנו: שְׁפִיר.

המלה קרובה, כדעת רבים, אל שופר, שפופרת, אבל גם לכמה מלים אחרות שכתיבן בסמ"ך ואף בזי"ן או צד"י, ועי' ב. שָׁפַר, הערות.]

2) [כך נכון כדעת רב הפרשנים, ואלו רגמ"ה בבכור' יט: כותב: ושפיר היינו דם שבתוך השליא.]

ובשפיר ובשליא (ר"ם הנגיד, הנמות פליליה, בן תהלים ג, הברמן, 130).

***שפיר** [1], ת"ז, — יפה נאה, schön; joli; handsome: ולא שפיר שהללו ילכו לקבל תורה והללו ילכו לבית הטבילה (ר"ח, סנה פז.). ועיינתי בחיבורו וכו' אשר אסף בחכמתו דברים שפירים נעימים (סנקס ועד ד"ח, סנה ססז, היילפרין, 23). — ואמר המשורר: החיטים בועטים, הספרים מספרים ספורים שפירים (יונה הכהן רפא, חגיגת הקרנול, מנחר הסירה העברית בחיטליה, סירמן, סכע).

***שפיתה**, ש"נ, — שה"פ מן שפת, וכפרט שיטת קדרה לבשול: שלש אבנים שעשאן שתי כירים וכו' נטמאו שתים החיצונות אם היתה האמצעית גדולה נותן לזו כדי שפיתה מכאן ולזו כדי שפיתה מכאן והשאר טהור (כלים ו ג). נמצא (שרץ) מקום הנחת העצים וכו' ר' יוסי אומר מכנגד שפיתת הקדירה ולפנים טמא, מכנגד שפיתת הקדירה ולחוץ טהור (סס ח ח). שתי אבנים גדולות וכו' שהתקינן להיות שופת עליהן יורה גדולה או מיחם גדול אינו טמא אלא צורך וכמה הוא צורך מקום שפיתת [2] טפח (תוספתא כלים ב"ק ה ג). כופת מקום שפיתת קדרה אחת, כירה מקום שפיתת שתי קדרות (ר' יוסי בר חנינא, שבת לח:). — ובית שפיתה: בור [3] שיש בו בית שפיתה טמא ושל עושי זכוכית אם יש בו בית שפיתה טהור (כלים ח ט). — ובסהמ"א גם במשמ' מקום שפיתה: בבירה מקום שפיתת הקדירה (רש"י, עירובי כט.). וכשנחלקה (הכירה) לארכה נטלו שתי שפיתותיה ואם נחלקה לרחבה שתי השפיתות קיימות זו לבדה וזו לבדה (ר"ש, כלים ז ג). ג' ד(ברים) חלומן טוב, נהר, שפיתת קדרה וחטים וכו' שפיתת קדרה מ:ין שנאמר תשפות שלום לנו (הלקוטים, פרקי רבינו הקדוש ג, גריכהוט ג, מ.).

1) [ע"פ הארמ' שבמקרא (דני' ד ט, יח) ובתו"מ.]
2) [נ"א שפיתה, ועי' ליברמן, תוספת ראשונים.]
3) [נ"א: כור.]

שפך [1], ממנו *השתפכות, *משפך, *משפך, *שפוך, *שפיכה, *שפיכות, שפך, שפך, *שפך, שפכה, *שפכוני, *תשפכת.

שפך, פ"י, שפך, שפכה [2]), שפכתהו, שפכת, שפכת, שפכת, שפכתי, שפכו, שפך, שפכו, שפכים, שפכת, שפכות, שפוך, שפוכה, שפך, שפך, שפוך, שפיך, שפכך, שפך, שפך, שפוך, שפכי, שפכו, אשפך, אשפוך, אשפכה, תשפך, תשפכנו, תשפכי, ישפך, ישפכם, תשפכו, תשפכו, ישפכו. — א) הוריק נוזלים, עפר, אבנים וכד' מבית קבולם על פני הארץ וכיו"ב, ausschütten; épancher; to pour out: ולקחת ממימי היאר ושפכת היבשה (שמות ד ט). ואת כל הדם תשפך אל יסוד המזבח (סס כט יב). ואת כל דם הפר ישפך אל יסוד מזבח העלה (ויקר' ד ז). ושפך את דמו וכסהו בעפר (סס יז יג). על הארץ תשפכנו כמים (דבר' יב יו וכד; יה כג). ואת הטרק שפוך (שופט' ו כ). ויתגדדו וכו' עד שפך דם עליהם (מ"א יח כח). כי דמה בתוכה וכו' לא שפכתהו על הארץ וגו' (יחזק' כד ז). הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ (עמו' ה ח; ט ו). — ושפך לפני האל, שפך נסך לאלילים: וישאבו מים וישפכו לפני יי' ויצומו וגו' (ש"א ז ו). גם להם שפכת נסך העלית מנחה (ישע' כז ו). — ובתמונה, שפך אברי האדם מתוך גופו: וישפך מעיו ארצה (ש"ב כ י). ישפך לארץ מררתי (איו' יו יג). — ובפרט שפך דם, במשמ' רצח, הרג, Blutvergiessen; verser le sang de; to shed blood: שפך דם האדם באדם דמו ישפך (ברא' ט ו). ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם (סס לז כב). דם יחשב לאיש ההוא דם שפך (ויקר' יז ד). ולארץ לא יכפר לדם וכו' כי אם בדם שפכו (במד' לה לג). ידינו לא שפכו [1]) את הדם

1) [גם בארמ' מא"י של יהודים ולא יהודים שפך, וכן בכמה צורות בפעל ובשם בסור', בערבי' שפך a), אשור' שפכ, ולדעת רבים קרוב לכך בערבי' ובכושי' שבך b) במשמ' התיך מתכת, ואמנם כנראה קרוב לשרש זה גם שכב (שכנגדו בלשונות האחיות) במשמ' שפך, ועי' בערך זה.]
2) [כך כתיב (דבר' כא ז); קרי: שפכו.]
1) [כך קרי, כתיב: שפכה.]

a) سفك b) سبك

הזה (דבר' כא ז). ולשפך דם חנם (ש"א כה לא). והסירת דמי חנם אשר שפך יואב (מ"א ב לא). וימהרו לשפך דם נקי (ישע' נט ז). ועל דם הנקי לשפוך (ירמ' כב יז). ושפטתיך משפטי נאפות ושפכת דם (יחזק' טז לח). עיר שפכת דם בתוכה (שם כב ג). למען שפך דם (שם שם ו וט ויב). ודם תשפכו (שם לג כה). על הדם אשר שפכו על הארץ (שם לו יח). נקמת דם עבדיך השפוך (תהל' עט י). השפכים בקרבה דם צדיקים (איכ' ד יג). דם לרב שפכת (דה"א כב ח). ודמים שפכת (שם כח ג).—ובהשאלה, בצרופים שונים, שפך בוז, זעם, חמה על פ': וישפך עליו חמה אפו וגו' (ישע' מב כה). שפך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך (ירמ' י כה, תהל' עט ו). עתה מקרוב אשפוך חמתי עליך (יחזק' ז ח). ושפכתי חמתי עליה בדם וגו' (שם יד יט). ואמר לשפך חמתי עליהם (שם כ ח ויג וכא). ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה (שם שם לג ולד). ושפכתי עליך זעמי וגו' (שם כא לו). שפך עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם (תהל' סט כה). שפך בוז על נדיבים (תהל' קז מ, ועי' איוב יב כא). שפך חרון אפו (איכ' ד יא). — ושפך לבו, נפשו, שיחו[1]: ואשפך את נפשי לפני יי' (ש"א א טו). אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי (תהל' מב ה). שפכו לפניו לבבכם (שם סב ט). ולפני יי' ישפך שיחו (שם קב א). שפכי כמים לבך נכח פני יי' (איכ' ב יט). —ושפך רוח: אשר שפכתי את רוחי על בית ישראל (יחזק' לט כט). והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר (יואל ג א). ושפכתי על בית דוד ועל יושב ירושלים רוח חן ותחנונים (זכר' יב י). — ושפך רעה: ושפכתי עליהם את רעתם (ירמ' יד טז). — ושפך תזנותו: ותשפכי את תזנותיך על כל עובר (יחזק' טז טו). וישפכו תזנותם עליה (שם כג ח). — ב) ובלשון קצרה, שפך סוללה וכד', שפך עפר לשם סלילת סוללה, aufschütten; élever; to throw up: וישפכו סללה אל העיר (ש"ב כ טו). ולא ישפך עליה סללה (מ"ב יט לב; ישע' לז לג). ועי' סללה. — ואמר ב"ס: במקום היין אל תשפך שיח ובלא מזמר מה תשפך שיח (ב"ס גני' לב ד). העיר אף ושפוך חמה (שם לו, ו).—ובתו"מ: והמעמץ עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים (שבת כג ה). ביב שהוא קצור

ארבע אמות ברשות הרבים שופכין לתוכו מים בשבת וכו' (ערובי' ח י). ושירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון וכו' (יומא ה ו). וכי על דעתנו עלתה שזקני בית דין שופכי דמים הן (סוטה ט ו). השופך מים ברה"ר והוזק בהן אחר חייב בנזקו (ב"ק ג ב). אף הן מרבין שופכי דמים בישראל (רשב"ג, מכות א י). נטלה (את העריבה) לשופכה בית שמאי אומרים בכי יותן וכו' (מכשיר' ד ה). סילונות שבכרכין מחזיקין סאתים אף על פי נקובין שופכין לתוכן מים בשבת (ר"מ, תוספת' עירובי' ט יח). שפך זה את יינו והציל דובשו של חבירו וכו' (שם ב"ק י כט). שכל מי ששופך דם מעלה עליו הכתוב כאילו ממעט בדמות המלך (מכיל' יתרו מסכתא דבחדש ח). וכתב (לה ספר כריתות), לא השופך וכו' שופך דיו שאין בה עפץ והוא קולט מקום הכתב (ירוש' שבת יב ד). מותר למלות (בשבת) שממלא ממחיצתו ואסור לשפוך ששופך חוץ למחיצתו (ר' יוסי בר רבי בון, שם עירובי' ח ח). ארבעה דברים העושה אותן דמו בראשו וכו' והעובר על מים שפוכין ואפילו שפכתו אשתו בפניו (ר"ל, פסחי' קיא.). לא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צריכים להם (יבמ' יב.). כרות שפכה כתיב מי שע"י כריתה שופך שלא ע"י כריתה אינו שופך אלא מקלח (שם עה:). כל המלבין פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים (ב"מ נח:). כל המוציא שכבת זרע לבטלה וכו' כאילו שופך דמים (נדה יג.). ויעתר יצחק וכו' ששפך תפלות בעותר[1] (ר' יוחנן, מד"ר בראשי' סג). ששפך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים ולא שפך חמתו על ישראל (מד"ר איכה, א"ב רביעית, כוס ס').—*ושפך קיתון על פני חברו: לעבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו (סוכה ב ט). מי שפך למי ת"ש דתניא שפך לו רבו קיתון על פניו וכו' (שם גמ' כט:).— *ושפך מים, הטיל מים: ר' יוחנן נפק מכנישתא ושפך מים וכו' (ירוש' ב"ב ב א). לא ישפוך[2] אדם מים בצד כותלו של חבירו וכו' (ב"ב יט:). — ובסהמ"א, גם בפ"ע, כמו נפע': והאשדוך, מקום שמ'

---

1) [אולי בעקר ע"פ תמונת השופך דמעות בבכי.]

1) [כך נכון בילקו"ט.]

2) [נ"א: יטיל, עי' ד"ס.]

הגבעות שופכים (רס"י, יהושע י מ). עד נחל מצרים השופך לים הגדול (הוא, יחזק' מח כח).—ואמר הפיטן: אשפוך לפניך שיח תחנה (רקע"ג, אספוד לפניך, סליחי למוסף יוה"כ, סדור רקע"ג, סי). תשפוך דמם ארצה להרום (רגמ"ה, איה כל, סליחי ליום ד). שיחות לשפוך ותחנות ערכות (ר' שמעון אבן אנון, אפס מזים, סליחי למנחה יו"כ). לבד אשפך את רנתי ואפיל את תחנתי (רשב"ג, שחר קמתי להודות, ביאליק רבניצקי, 96). קדושיך בידם, מענים עד שפך דם (אפרים מרגנסבורג, אלהי העברים, סליחי למוסף יו"כ). אליך לב ונפש נשפוך כמים (אליה בר שמעיה, אליך לב, סליחי יום ג' עשי"ת). כאלו פנים נשפוך שיחים (בנימין בר זרח, איך נפתח פה, סליחי יום א'). טעה גזעו דמי אחיו בשפכו (הוא, הוריה דרך תשובה, סליח' לצום גדליה). נטיו רגליו כמעט לולי שפך לב כמים (הוא, שם. אלה אזכרה ונפשי עלי אשפכה (אלה אזכרה, מוסף יו"כ). לכן שפכתי שיח פני בוחן לבות (אזכרה אלהים ואהמיה, סליח' ליום ה' עשי"ת ועוד). אשפוך לפניך מרר שיחתי (אנא אלהי תפלתי, סליחי לשחרית יו"כ). דון ידון שופך חלף בחלף (דוד בר' משלם, אלהים אל דמי, סליחי למוסף יו"כ).—ואמר המשורר: יחשב שפך מימי פניו בשאל הונו כשפך דמיו (רמב"ע, שמעו נגידי שיר, ברודי א, סו). לא אשפכה לפני אנוש נוכל את דם יקר פני ומי לחי (הוא, בראות אנשים, שם, סלא).—*ושפך נפש, כמו ערה נפשו, שפך דמו: אז נתמלאו יושבי גודלי קנאה וימלוך לבם עליהם וישפכו את נפשם למות (יוסיפון, גינצבורג, י). ויתגר מלחמה גדולה ברומה וישפוך נפשות רבות לאין מספר (שם, רלג).

—נפע', נִשְׁפַּךְ, נִשְׁפַּכְתִּי, הִשָּׁפֵךְ, יִשָּׁפֵךְ,—ששפכו אותו: שפך דם האדם באדם דמו יִשָּׁפֵךְ (בראשי ט ו). ודם זבחיך יִשָּׁפֵךְ על מזבח יי' אלהיך (דברי יב כז). ולא יִשָּׁפֵךְ דם נקי בקרב ארצך (דברי יט י). הנה המזבח נקרע ונִשְׁפַּךְ הדשן אשר עליו (מ"א יג ג). יען הִשָּׁפֵךְ[1]) נחשתך ותגלה ערותך בתזנותיך וגו' (יחזק' טז לו). כמים נִשְׁפַּכְתִּי והתפרדו כל עצמותי (תהל' כב יד). נִשְׁפַּךְ לארץ כבדי על שבר בת עמי (איכה ב יא).—ובתו"מ: יין של תרומה שנתגלה ישפך (תרומ' ח ד). וכן חבית של שמן שנשפכה וכו' (שם שם י). מי תשמישו של נחתים ישפכו מפני שהן מחמיצין (פסחי ג א). נשפך הדם ימות (השעיר המשתלח, מת המשתלח ישפך הדם (יומא ו א). נמחקה המגילה ואמרה טמאה אני המים נשפכין ומנחתה מתפזרת על הדשן (סוטה ג ג). אם כן המקום מצטער על דמם של רשעים שנשפך קל וחומר על דמם של צדיקים (סנה' ו ה). נשפך מן הכלי על הרצפה ואספו כשר (זבח' ג ב). הדם ישפך והבשר יצא לבית השריפה (כריתי ו א). כל התלוי לתרומה נשפך לחטאת (פרה יא ב). לא ישפכו פירותיו (ירוש' שביעי' ב ו). חבית של יין של תרומה שנטמאת בית שמאי אומרים תשפך חבל[1]) וכו' (פסח' כ:). על הארץ תשפכנו כמים וכו' כמים הנשפכין ולא כמים הניסכין וכו' (שם כב.)—*ונשפך בקיתון: ולמה נקרא שמו שופך שכל הרואה אותו נשפך לפניו בקיתון (סוטה מב:). ריאה שנשפכה בקיתון כשרה (חולי' מז:).—ובספה"א: ותהי המלחמה הזאת על ירדן ירחו ונשפכו שם נפשות עד אין מספר (יוסיפון, גינצבורג, רה).—ואמר הפיטן: גול יגלה לפניך ישפך ויזלף וכו' דמי ענייך הנשפכים כשגרי אלף (דוד בר' משלם, אלהים אל דמי, סליח' למוסף יו"כ).

—פֻּע', שֻׁפַּךְ, שֻׁפְּכָה[2]),—כמו נפע': ולארץ לא יכפר בדם אשר שֻׁפַּךְ בה וגו' (במד' לה לג). וְשֻׁפַּךְ דמם בעפר (צפני' א יז).—ושפכו אשורי אדם[3]), מעדו, כשלו: ואני כמעט נטוי (קרי: נטיו) רגלי כאין שפכה[4]) (קרי: שֻׁפְּכוּ) אשרי (תה' עג ב).—ובתו"מ *משפך, במשמ' מִשְׁפַּךְ עפר, מקום מדרון: אל שפך הדשן וכו' רבי אליעזר בן יעקב אומר שיהא מקומו משופך (פסחא ויקרי, דבורה דחובה פרק ה; יומא סח: וזבחי קו).—

---

1) [יש מציעים לגרס: יען הִשָּׁפֵךְ.]

1) [עי' על צרוף זה לעיל עמ' 1424.]

2) [כך כתיב; קרי: שֻׁפְּכוּ.]

3) [ואמנם קשה הצרוף, ואולי לא כִּוְנָה קריאת המסרת וצ"ל, למשל, שפכה אשֻׁרי, מן אשר, כהוראת השרש אשר במשמ' שפך (דם) וכסור' אֲשַׁרָא כמשמ דם שנשפך, וצ"ע.]

4) [כך כתיב; קרי: שֻׁפְּכוּ.]

ואמר הפיטן: כי על דבר מועט נהרגו ושפך דמן (אלה אזכרה, מוסף יוה״כ).—ואמר המשורר: ואם אוכל להתאפק ודודי כמים שפכה עלי חמתו (ר״מ הנגיד, הכרפה הזמן, דיואן, הברמן ג, 24). פתחה לשורר עלי פרוד ועת חננה קולה כקט שפכו בבכי כבדיה (ר״י הלוי, בעלת כשפים, זמורה ג, 341).

—התפ׳, הִשְׁתַּפֵּךְ, הִשְׁתַּפֵּךְ, תִּשְׁתַּפֵּךְ, תִּשְׁתַּפֵּכְנָה, — כמו נפע׳: תִּשְׁתַּפֵּכְנָה אבני קדש בראש כל חוצות (איכ׳ ד א).—ובהשאלה, השתפכה נפשו של אדם: ועתה עלי תִּשְׁתַּפֵּךְ נפשי יאחזוני ימי עני (איוב ל יו). בְּהִשְׁתַּפֵּךְ נפשם אל חיק אמתם (איכה ב יב).—ובתו״מ: כמה דיו משתפך וכמה קולמוסין משתברין וכו׳ ללמוד דבר שלא היה בתורה (רסב״ג, תנחומא לו ז). והמציץ ביופיו (של האל) מיד נשתפך כקיתון (היכלות רבתי ה, ביהמ״ד ילינק ג, 89).—ובסהמ״א: שיהא מקומו מדרון, שיהא דשנו משתפך (רש״י, יומא סה: וזבח׳ קו.). ומתחנן בדמעה נתכת ונפש משתפכת (ר״י עקנין, פי׳ אבות ב יז, 82׳.—ואמר הפיטן: לך תכף ותפרש כף למול סף ותתהפך ותשתפך בגעתה (רסב״ג, לך נפשי, ביאליק־רבניצקי ב, 110). אבחר לנפשי להשתפך במקום אשר רוח אלהים שפוכה על בחוריך (ר״י הלוי, ציון הלא תשאלי, קינות לת״ב). — ואמר המשורר: אבל (היין) עינו מאדם כעלמים וכו׳ כמראה אש ומשתפך כמים (ר״ם הנגיד, הסדע, דיואן, הברמן ג, 13).

—פע׳, *שִׁפֵּךְ, — כמו קל: מה ת״ל מאת בני חת והלא של עפרון היתה וממנו קנאה אלא הם נתעסקו לברר מקחו ונעשים לו מליצים ועדים לפיכך שיפך עליהם כמה דיו ושיבר כמה קולמסין לכתוב בני חת עשרה פעמים (שכל טוב, ברא׳ כג כ) [1].

שֶׁפֶךְ, ש״ז,—מה שנשפך מדבר ומקומו: והוציא את כל הפר וכו׳ אל שֶׁפֶךְ הדשן וכו׳ על שֶׁפֶךְ הדשן ישרף (ויקר׳ ד יב). — ובסהמ״א: צקון לחש, שפך שיח ותפלה (רש״י, ישעי׳ כו טז). וכן כאשר תעיין ענין תריחיים וכו׳ ויניע האבנייח היושבת חוזק שפך המים (אמו״ר לראב״ד א ה, 19). —ואמר הפיטן: צומתים חיינו בשפך דמנו להעכר (שמעון אבן אבון, אני קראתיך, סליחי׳ ב עשי״ת, מנהג פולין). לשפך הדמים לשמך מהדמים חטאי מאדמים (אפרים מרגנסבורג, אני אני המדבר, סליח׳ למוס׳ יו״כ). יהיו לרצון אמריו ושפך שיחו (אליה בר שמעיה, אקרא בשמך, סליחי׳ יום ג). שפך שיח עמך תחון ותען שלמיך (שלמה נעמן, אזעק אל אלהים, סליחי׳ ג עשי״ת).

1) [בפרוש המיוחס לרש״י תענ׳ כה: לפי נוסח עין יעקב בלבד נאמר על חשור מימיך: השפך מימיך, באלו בהע׳, ואין לסמך בקביעת הצורה על מקור בודד זה, בפרוש שבגמרא אין המלים האלה.]

*__שֹׁפֶךְ,__ או שֹׁפֵךְ [1]), שׁוֹפֵךְ, רק מ״ר שֹׁפְכִין, שֻׁפְּכִין, ש״ז, — מים סרוחים הנשפכים: ושאר כל המשקין ברביעית וכל השופכין ברביעית (שבת פ א). ומודים חכמים לר״ש במוציא שופכין לר״ה ששיעורן ברביעית, שופכין למאי חזו, אמר רבי ירמיה לגבל בהן את הטיט (שבת עח., עט.). ואת מי רגלים (מרחיקים) מן הכותל ג׳ טפחים, התם בשופכין (ב״ב יט:).

שָׁפְכָה, ש״נ, — צנור השתן שבאבר הזכרות והאבר כלו, Harnröhre; canal de l'urèthre; urethra: לא יבא פצוע דכא וכרות שָׁפְכָה בקהל יי׳ (דברי׳ כג ב). — פצוע דכא וכרות שפכה הן ועבדיהן יאכלו (בתרומה) וכו׳, איזה פצוע דכא וכרות שפכה כל שנכרת הגיד וכו׳ (יבמ׳ ח א—ב). פצוע דכא וכרות שפכה מותרין בגיורת ומשוחררת וכו׳ (שם [2]).

1) [בדפוסים שופכין, ובמשנ׳ מנק׳ ליוורנו: שׁוֹפְכִין, וגם על פי שמוש המלה בפרט במובא מב״ב יט: מסתבר, כי הרגשה המלה בצורת בינו׳ במשמ׳ נוזלים, נשפכים, ועל כן צורה זו כנראה עקר.
המלה באה, כמלה עברית, גם כתוך המאמר הארמי שבבבלי חולי׳ קה: ואמר אביי מריש הוה אמינא האי דלא יתבי תותי מרזיבא משום שופכים ע״כ (דפוס ווילנא), וכך נכון ולא כמו בדפוסים שונים: שופכי.]

2) [במשנה פאה ז א נאמר: כל זית שיש לו שם בשדה וכו׳ בשמו שהיה שפכוני או בישני וכו׳, ובירוש׳ למשנה זו נאמר: שופכני נוטף שמן והתנינן

שפל[1], ממנו *השפלה, *משפלת, *שפול, שפל, שַׁפֵּל, שֵׁפֶל, שִׁפְלָה, שִׁפְלָה, שִׁפְלוּת, *שִׁפְלִי.

שָׁפָל, ת"ז, סמ"י שְׁפַל, נק' שְׁפָלָה, שְׁפָלָה, סמ"י שִׁפְלַת, מ"ר שְׁפָלִים, — נמוך, תחתון, נחון למטה, niedrig ; bas; low : והנה מראה שָׁפָל מן העור (ויקר' יג כ). ושִׁפְלָה איננה מן העור (שם שם כא). ומראיהן שָׁפָל מן הקיר (שם יד לז). ויהי לגפן סרחת שִׁפְלַת קומה (יחזק' יז ו). הגבהתי עץ שָׁפָל (שם שם כד). — ובהשאלה, במשמ' בזוי, שמביטים עליו כאלו מלמעלה: והייתי שָׁפָל בעיני (ש"ב ו כב). להיות ממלכה שְׁפָלָה (יחזק' יז ד). השְּׁפָלָה[2] הגבה והגבוה השפיל (שם כא לא). נתתי אתכם נבזים ושְׁפָלִים לכל העם (מלאכי ב ט). לשום שְׁפָלִים למרום (איוב ה יא).— ובצרוף לרוח, במשמ' ענו: demütig; humble : ואת דכא ושְׁפַל רוח (ישעי' נז טו). טוב שְׁפַל רוח[3] את עניים (קרי: ענוים) (משלי טז יט). — ובתו"מ: מאוד מאוד הוי שפל רוח (ר' לויטס איש יבנה, אבות ד ד). והוי שפל רוח בפני כל אדם (ר"מ, שם שם י). וכשאין ישראל עושים רצונו של מקום מוסרם ביד אומה שפלה וכו' (ספרי דברי סה). מה הגפן הזו נמוכה מכל האילנות ושולטת בכל אילנות כך הם ישראל נראים כאילו שפלים בעולם הזה וכו' (מד"ר ויקר' לו). —ובצרופים עם ברך, נפש, דעת, ועוד במשמ' ענוה, ענותנות: עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלת מתלמידיו של אברהם אבינו (אבות ה יט). וכל מי שדעתו שפלה הקב"ה מצילו מן הפורענות שבעולם (כלה רבתי, י). תני ושפל ברך (מורידין לפני התיבה) ונות (ל)תשחורות ורגיל בחכמה וכו' (ירוש' תעני' ב ב [1]). —ושפל בנגוד אל זריז, במשמ' שפל ידים, נרפה[2] : יש זריז ונשכר זריז ומפסיד, שפל ונשכר שפל ומפסיד וכו' (תוספת' יבמ' ד ח). מעשה וקדמו בנות לבנים ונמצאו בנות זריזות ובנים שפלים (פסחי' פט. ונדרי' לו.). — ובסהמ"א: ראה ישראל עניים שפלי גולה (רש"י, דברי' ד כד). ואמר בשפלים וענוים יירשו ארץ (ר"י א"ח, חו"ה, הכניעה ח). ויהיה (האדם) תמיד נכנע ושפל (הוא, שם). הפרוש וכו' לבו רחב מאד ונפשו שפלה מאד (הוא, שם, הפרישות ד). אע"פ שהן הדיוטות ושפלים בני אברהם יצחק ויעקב הן (רמב"ם, הלכ' סנה' כא ב). מגיד הכתוב שבחו של אברהם אבינו ונפש שפלה שהיתה בו וכו' (מדה"ג בראש' טז ו, מרגליות, רסה). היאך אומרים עליכם שפלי רוח וכו' (ר"י אלנקאוה, מנור"מ ג, 321). — *ושפלים במשמ' תחתונים: והאותות היו בשפלים וכו' והמכות שהיו על יד משה במטה היו בעליונים (ראב"ע, שמות יב).—והעולם השפל: הם (הגלגלים) מנהיגי מציאות עולם השפל כפי רצונו וכוונתו (קרשקש, פי' למו"נ ב ד). אבל הגרמים השמימיים הוא מבואר שנותנים החיות בזה העולם השפל (אבן שם טוב, שם).—ובהכפלה לחזוק, *שפל שפלים, שפל כל השפלים: שהשגחתו משגת בשפלי שפלים (אהרן בן אליהו הקראי, עץ חיים מג, סה). ותמהו כל השומעים שהקב"ה השפיע מטובו על שפל כל השפלים וכו' (סידי"א, מעגל טוב השלם, 62). —ואמר הפיטן: שפל הגביה בזקיפה, שתותיו כגיגית כפה (ר' יוסף טוב עלם, אור ישראל, יוצר שבת אחר

נטיפה אלא שהוא עושה שמן הרבה וכו' ע"כ, ונראה שדרשו את המלה כלשון שפיכה, אך במשנה הכונה, כדעת רב המפרשים, לשמות מקום, כגון נטופה, בי־שן וכד', וכאלו בא הירוש' לומר לך, למה נקראו מקומות אלו בשם זה או זה, והוא ע"ש טיב הפֵּרות הגדלים שם. ואמנם לא נודע שם המקום אשר שפכני, שפכוני מתיחס אליו, וצ"ע.]

1) [גם בארמ' ובסור' שפל, וכן באשור' ובאוגרית' שפל, בערב' דרומ' וצפ נ' שפל a) בגזירת היבה, ועי' גם ב. שָׁפָה, שְׁפִי, הערות. כלשון שפלה בקרוב יש להבין גם את שמה של ארץ פלשת (שממנו פלשתי, פלשתים), אלא שכנראה שרש אחר לפנינו ולא שְׁכוֹל של שפל.]

2) [הטעם מלעיל, וכנראה העקר: הַשְּׁפָל.]

3) [בצרוף זה טמונה כאן כונה שבחדוד. כמבֹאר בהערה לערך שאף עמ' 6810 משמ' הצרוף שאף רוח במקרא היא כמו רעה רוח, נחל הכל ורוח; ולפי זה נאמר כאן כאלו: למה נקרא הענו שפל רוח? הואיל ואינו אלא שואף לרוח, נוחל הכל וריק. ואעפ"י כן טוב להיות שפל רוח כזה את ענוים, מחלק שלל את גאים.]

a) سفل

1) [וכנגד זה בבבלי תעני' טז.: אין מורידין לפני התיבה אלא אדם הרגיל, איזהו רגיל רבי יהודה אומר מטופל ואין לו, ויש לו יגיעה בשדה וביתו ריקם ופרקו נאה ושפל ברך ומרוצה לעם וכו'.]

2) [ועי' מעין שמוש זה בפעל שַׁפֵּל.]

סבועות). בך בטחון כושלים, בך גאות שפלים (רחב״ע, בך חומן, חיגר. 241). לאום בשפלות נתכנה ושפלה איננה (חוקר הכל, סליחי ליוס ו).—ובתורת הלשון מלה שפלה, מלה שטעמה מלרע: ואם תהיה ואו העטף במלה שפלה ר״ל מלרע תהיה בשבא כמו אנשים ונשים וטף וכו׳ (ר״י ח״ח, ספר הרקמה לר״י ג״ג יח, וילנסקי ב, רכב).—ושפל בםשמ׳ נתון כלו למטה, שטוח: ופעמים יבואו לידך הקרקעות התלויות בראש ההר ונגרות או שחויות ושפלות או עגולות ועקומות (רחב״ח הנסיח, חבור המשיחה והתשבורת ב, 79). וכן אם תהיה הבקעה שפלה ונמיכה נהוג בשפלותה ונמיכותה המנהג הזה (הוח, סס). שלש מדות בעגולה ואלו הן, התלויה התלולה והשפלה וכו׳ השפלה איזו היא, זו הנתונה על הארץ כשדה עגולה או צורה עגולה (מסכת המדות ה, 48 ואילך).

שָׁפֵל, פ״ע, שפלת, שפל, ישפל, תשפל, ישפלו, תשפלנה,—היה נמוך, נתון למטה, niedrig sein, werden; être bas; to be become low: ורמי הקומה גדעים והגבהים ישפלו (ישע׳ י לג). ובשפלה תשפל העיר (סס לב יט). ושפלת מארץ תדברי (סס כט ד). וכל הר וגבעה ישפלו (סס מ ד).—ושפל הקול, נעשה נמוך: וסגרו דלתים בשוק בשפל קול הטחנה ויקום לקול הצפור וכו׳ (קהל׳ יב ד).—ובהשאלה, במשמ׳ ירד ערכו וגאונו: וישח אדם וישפל איש (ישע׳ ב ט). עיני גבהות אדם שפל [1] (סס סס יח). ועל כל נשא ושפל (סס סס יב). ושפל רום אנשים (סס סס יז). ועיני גבהים תשפלנה (סס ה יה).—ובסהמ״א: נטבעו הכתלים התחתונים בארץ עד ששפלה תקרת העליה (רס״י, ב״ב ו:).—ואמר הפיטן: גודעה ונפלה, ושקעה ושפלה, כמו שקערורות (ינאי, אס יכהה, קרוב׳ ויקר׳, זולאי, קלח). רום רענן מטה שפל (ר׳ שלמה הבבלי, תוחלת ישראל, סליחי יוס ג עפי״מ). שח גבהות ישראל ורום יהודה שפל (אליה בר שמעיה, הי אלהי ישראל, סליחי יוס ד עפי״מ). וארץ שפל רומי וגדל שברי (ואין ספל, סליחי לי׳ עבה, אבלאל א, קלח.).—ואמר המשורר: וישפל בשלשה בחרון

1) [במגלת ישעי א: תשפלנה.]

אף ורפיון לב בצרה ואמר לא (ר״ם הנגיד, בן משלי, אברמסון, רעז).—וביני סעו׳, שפול, כמו שפל: וגם השפיל בני קדר נביות ושם נפשם שפולה [1] גם דוויה (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן, 12).

—הפע׳, השפיל, השפלתי, השפילו, משפיל, משפילי, השפיל, השפילך, השפילהו, השפילו, אשפיל, תשפיל, תשפילי, ישפיל, ישפילה, ישפילנה, תשפילנו,—עשה שישפל, erniedrigen; abaisser; to lower, humiliate: יי׳ מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם (ש״א ב ז). וגאות עריצים אשפיל (ישע׳ יג יא). והשפיל גאותו (סס כה יא). כי אני יי׳ השפלתי עץ גבה (יחזקי יז כד). כי אלהים שפט זה ישפיל וזה ירים (תהל׳ עה ח). כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב (משלי כה ז). גאות אדם תשפילנו (סס כט כג). וראה כל גאה והשפילהו (איוב מ יא). — והשפיל לארץ, או עד ארץ: ומבצר משגב חומתיך השח השפיל הגיע לארץ עד עפר (ישע׳ כה יב). קריה נשגבה ישפילנה ישפילה עד ארץ (סס כו ה).—ובצרוף לפעל אחר: אמר למלך ולגבירה השפילו שבו (ירמי׳ יג יח). המשפילי לראות בשמים ובארץ (תהל׳ קיג ו). — וכמו קל: ותשפילי עד שאול (ישע׳ נז ט). כי השפילו ותאמר גוה [2] (איוב כב כט).—ואמר בן סירא: אל תבז לאנוש במר רוח, זכר כי יש מרים ומשפיל (ב״ס גני׳ ז יא). מאד מאד השפל גאוה כי תקות אנוש רמה (סס סס יז). — ובתו״ם: משפיל הגבוה ומגביה השפל (תוספתי סוטה ד ב). שאם רצה להשפיל ישפיל, להגביה יגביה (ירוש׳ ב״ב ד ג). ואם מגים לבו הקב״ה משפילו (עירובי כד.). ואם הגביה עצמו הקב״ה משפילו (נדרי נה.). משפיל לזה ומרים לזה (מד״ר ברא׳ סח). ואם היה מקום גבוה היה משפילו ועושה אותם מישור וכו׳ (סס במדי א). — והשפיל עצמו: ללמדך שכל המשפיל עצמו הקב״ה מגביהו וכו׳ (עירובי יג:). אמר לו הקב״ה (לדוד) הואיל והשפלת עצמך תהא כמוני (מו״ק יו:). אמר לו הקב״ה אתה השפלת עצמך וקראת לעשו אדוני ח׳ פעמים וכו׳ (מד״ר ברא׳ עה). — והשפיל

1) [ואמנם אולי צ״ל שפויה.]

2) [ותאמר גוה, פרושו: ותרים, וחזוק הקומה; ועי׳ בפרושו החדש של העורך לכתיב.]

דעתו: ואם עם הארץ הוא ישפיל דעתו (ערכ׳ טו ו). — ובכהס״א: ולאחר זמן השפיל המלך אותו פחה (סו״ם הרי״ף קלח). ישפיל עצמו מגאותו כתולעת וכאזוב (רש״י, ויקר׳ יד ד). שחו והשפילי יותר משפלות ארץ את הכנעתך (הוא, ירמ׳ י יז). שפיל לסיפיה דקרא, השפל עיניך לשפלו של מקרא, לסופו (הוא, עירוב׳ קח.). — *והשפיל הקריאה, קרא בלי הטעמה: ובאות אשר לצד הטעם אתה משפיל התנועה הראשונה אע״פ שהיא גדולה (רד״ק, מכלול, ליק, קלח.) ותשפיל האות שבצדה אם הוא בתנועה קטנה (הוא, שם). והתיצבו בכובעים (ירמ׳ מו ד) וכו׳ לפי שהטעם רחוק מהחולם תעמיד האות החלוטה כמשפט (במתג) אבל כשהטעם באות שבצדה תשפילנה (הוא, שם). — ואמרו פיטנים ומשוררים: אם יקיפם ראש ותלאה, וישפילו ראש מהלאה (ינאי, אם יכהם, קרובי ויקר׳, זולאי, קלג). בטעמו הפילם, ולשאול השפילם (דונש, דעה לבי, שער השיר, 4). גאון לבבכם השפילו וישרו ואל תעפילו (יצחק אבן גיאת, מה יתרון, שם, 22). בהשתחויתו, לכל ראה אותו, מלא כל קומתו, ומשפיל חמוקים (ראב״ע, כדוד השיר, כהנא א, 26).

הפעי׳, *הֻשְׁפַּל, — שהשפילו אותו, ואמר ב״ס: רבים נשאים נקלו מאד והשפלו יחד (ב״ס גני׳ יא ו). — ובתו״ם: שפלים הוגבהו והגבוהים הושפלו (סוטה מז:). בלשון זה הושפלו בלשון זה הוגבהו וכו׳ (מד״ר ויקר׳ ח). ויתרומם הגוי הקטן והגבוהים הושפלו ויהי שלום ואמת בכל הארץ (ספר אסתר, ויגד לו). — ובכהס״א: וכשקרא פרעה בפתחו של משה וכו׳ אמר לו אני פרעה המושפל (מדרש ויושע, ביהמ״ד ילינק א, 48). ויש להחזיק טובה למלכינו אשר לא יושפלו בעניני נערות (ר׳ שלמה אבן ויגה, שבט יהודה עמד יז). — ואמרו פיטנים ומשוררים: כב דנו בה שפל כמראה שפל כמו כן תושפל (ינאי, אם יכהם, קרובי ויקר׳, זולאי, קלה). ועיר ההללה ביפי נגבהה לאחריו משפלה (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, שער השיר, 5). רומם קריה עד עפר משפלת (רגמיה, איה כל, קליה׳ יוס ד). איך מכל אמות, השפלתי עד תהומות (ר׳ אמתי ביר׳ שפטיה, איך מכל, סליחות, מגלת אחימעץ, קלאר, קיג). והם שחים ומשפלים עד מאד (בנימן בר זרח, איה קנאתך, קליה׳ יוס צ׳). ועיר האלהים משפלת עד שאול תחתיה (אזכרה אלהים ואהמיה, קליה׳ לשני חנוכה).

—התפ׳, *הִשְׁתַּפֵּל, — השפיל והרפה ידיו, התרשל, התרפה, nachlässig sein; être indolent; to be careless: ובשפלות ידים (קהלת י יח), ע״י שנשתפלו ישראל מלהנות במחלוקת ידלף הבית (מד״ר ויקר׳ יט). ע״י שנשתפלו מלעשות תשובה בימי ירמיה ידלף הבית (שם). ע״י שהאדם הזה משתפל לקנות גופו כראוי יעלה גיפו המטין (שם). ע״י שהאשה הזו משתפלת מלבדוק עצמה בעונתה ידלף הבית (שם). —*ובכהס״א, במשמ׳ ירד, נטה כלפי מטה: ולכך שוקעת במערב שכשהולכת ומשתפלת והולכת וכלה אורה יודעין שמגיע חשיכה (רש״י, פסח׳ צד:). —*וכמו השפיל עצמו וכו׳: הסתלסל מבלי התגדל והשתפל מבלי התנבל (מנחם מאירי, משיב נפש, שער הסלסול). ואמר החכם מי שהשתפל בנפשו הגביהה ומי שהתגאה בה השפילה (הוא, משלי יד ג).

—נפע׳, *נִשְׁפַּל, — נעשה שפל: כי נחלשה ונשפלה מלכות בית דוד (רש״י, ישע׳ יד כט). ובשפלה שנשפלו ישראל עד עכשיו תשפל עיר מטרופולין של פרס (הוא, שם לב יט). נשפלה גדולתו (הוא, דה״ב י יח). הומק סורו, נשפל גאותו (הוא סנה׳ לב:). מבא ליה ארעא, נשפלת כעין גומא (הוא, שם לה.). וכמה שרים גבה לבם ונשפלו (ר״י אלנקאוה, מנוה״מ ג, 185). —ואמר הפיטן: אלהי בקראי סעפי נשפלו (רשב״ג, וארץ השפיל, ביאליק-רבניצקי ב, 183). —ואמר המשורר: והשפל לטוב לב קוממיות (ר״ם פרגיד, בן משלי, הברמן, 264).

שֵׁפֶל, ס״ז, כנ׳ שִׁפְלֵנוּ, — מקום שָׁפֵל, מצבו של השפל: שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זכר לנו (תהלי קלו כג). נתן הסכל במרומים רבים ועשירים בַּשֵּׁפֶל ישבו (קהלי י ו). —ובתו״ם: בשפל גגים גגו (של העני) ובמרום הרים כרמו וכו׳ (בן סירא, כתוב׳ קי: ועוד) [1]. —

[1] [מאמר זה מובא גם, בתוספת סיד מאחרת ועם פרוש בפרסית, בגליון ב״ס גני׳ מ ל, בנוסח: כל ימי עני רעים בן סירא אומ[ר] אף בלילא, בשפל גגים גגו במרום

ובפהמ״א: ויש מי שאומר כי השפלות היא שתתחיל בשלום מי שתפגע בו ותשב בשפל המושבות (תקון מדות הנפש לרשב״ג, כט). כשהגיע מרכז הירח לנקודת רום גלגל הקפה או לשפלו (ר״י הישראלי, יסוד עולם ג ט, מו:). —ואמר הפיטן: ראה ענים מורה מאד בלחץ ובשפל ישבו (ר׳ אליעזר בר׳ שלמה, בין כסה לעשור, סליחי׳ ב עפ״ח). לתל עולם עירי ולשפל רמותי (אליה בר שמעיה, אריה ביער, סליחי׳ יוה ד). — ואמר המשורר: בחר מיתה משונה על קלון שפל ובוז דלות (ר״ש הנגיד, בן משלי, אברמסון, 150). — °ושפל, במשמ׳ ירידת מי הים, בנגוד לגאות, נוהג בספרות ובדבור. —°ושפל בלכלי, ימי שפל וכדו׳ נוהגים בספרות ובדבור. — ובמליצה: שפל המדרגה [1] מצב ירוד ביותר, נוהג בספרות ובדבור.

שִׁפְלָה, ש״נ, — כמו שֵׁפֶל: וברד ברדת היער, וּבַשִּׁפְלָה תשפל העיר (ישעי׳ לב יט).

שְׁפֵלָה, ש״נ, כנ׳ שְׁפֵלָתוֹ, — שטח נמוך בארץ, ארץ שפלה, Niederung; terrain bas; low land: בערבה בהר ובשפלה ובנגב וגו׳ (דבר׳ א ז). אשר בעבר הירדן בהר ובשפלה וגו׳ (יהוש׳ ט א). ההר והנגב והשפלה והאשדות (שם י מ). ואת השפלה והערבה ואת הר ישראל ושפלתה [2] (שם יא טז). וירשו הנגב את הר עשו והשפלה את פלשתים (עובד׳ יט). כשקמים אשר בשפלה לרב (דהי״ב א טו; ט כז). ובשפלה ובמישור (שם כו י). ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב ליהודה (שם כח יח). — ובתו״ס: וביהודה ההר והשפלה והעמק, ושפלת לוד כשפלת הדרום (שביעי׳ ט ב). הר והורו, עמק ועמקו, שפלה ושפלתו (תוספת׳ שביעי׳ ז י). ושפלה שלה (של יהודה) זו שפלת לוד (שם). סימן לשפלה שקמים (שם שם יא) [3]. איזה הר שביהודה זה הר המלך, ושפלתו זו שפלת דרום (ירוש׳ שביעי׳ ט ב). שפלה שבהר כהר והר שבשפלה כשפלה (שם). — ואמר המשורר: ותרוץ כצבי על הר מזמות, כגבור בשפלה רץ בסוסו (רשב״ג, בחר מהחלי, ביאליק-רבניצקי א, 45).

שִׁפְלוּת, ש״נ, — בצרוף שפלות ידים, הורדת הידים ברפיון ובעצלות, Nachlässigkeit; indolence; carelessness: וּבְשִׁפְלוּת ידים ידלף הבית (קהלי׳ י יח). — ובת״ס, *במשמ׳ מצבו של השָׁפָל: שגורמין שפלות לשונאו של הקב״ה (סוטה מח.). שגורמין שפלות של ישראל (שם). — *ובמשמ׳ כניעה, ענוות יתרה: שהיה נוהג בשפלות לפני המקום (מד״ר במד׳ ד). — ובפהמ״א: אבל הכניעה היא שפלות הנפש ושחותה (ר״י א״ח, חו״ה, הכניעה א). וכן ראש התשובה השפלות והשחות והכניעה (הוא, שם ח). והענוה ממוצעת בין הגאוה ושפלות הרוח (ר״מ א״מ, מי פרקים ד). ובחסד תנשא המעלה ובשפלות תעמוד הטובה ובסבל תחיה ההצלחה וכו׳ (ר״י בן זבארה, ס׳ שעשועים, דודזון, 77). שפלות הוא הערכת הנפש בפחות מערכה (ס׳ הגדרים). שלח ידך ממרום ה׳ אלהים כי אין תולעת שבטבור הארץ שפל כשפלותנו (ר״ש אבן ויכגא, שבט יהודה, התנה בסוף הספר). ואני מכיר חסרוני ושפלותי בעיון ובכל חכמה (פיד״א, מעגל טוב השלם, 63). — °ובמשמ׳ נמיכות: מעי, לשון שפלות ועומק (רש״י, ישעי׳ יז א). ולא יהא עליון נפסד בשפלות קרקעיתו של תחתון (הוא, ב״ב ה:). וכן אם תהיה הבקעה שפלה ונמוכה נהוג בשפלותה ונמיכתה המנהג הזה (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ב, 79). בו (בס׳ פדר״א) מדת הארץ וכל אחד מהגלגלים וטבעי הכוכבים והמזלות וכו׳ ועליתם וירידתם ונשיאותם ושפלותם ומשך תנועתם (ר״י א״ה, כוזרי ד כט). — ואמר הפיטן: ומתוך שיפלות הגבהה (ינאי, אומנם על, קרובי׳ ויקרי׳, זולאי, קמא). שפלות ושאילת שלום תשאלו במלאכי השלום (הוא, אדום אסר, קרוב׳ במד׳, שם, כח). ובשפלותי עודדני ה׳ ממית ומחיה (ראב״ע, אורחותיך, איגר, 238). חזה את שפלותי ורחם על עדתי (נבוך בר שמואל, אני הוא השואל, סליח׳,

---

הרים כרמו, ממטר גגים לגגו מעפר כרמו לכרמים. ועי׳ בדברי מ. צ. סגל, ב״ס השלם, עמ׳ 89 ושוב בעמ׳ רעג על מאמר זה.]

1) [כדגמת בסתר המדרגה (שה״ש ב יד).]

2) [כך כתיב, קרי: וּשְׁפֵלָתוֹ.]

3) [בספרי דברים ו כתוב: בתר זה הר המלך בשפלה זה שפילות (נ״א שפלות) דרום, וצ״ל: שפלה.]

מוסי יו"כ). אבינו מלך גמול חסדך לחולך שחוח, ראה שפלותו ותחליף כח (מעז צר חקדלאי, אבינו מלך, סליחי מנחם יו"כ).—ואמר המשורר: ואמרו עוד למי שפלות ועני (ר"ם הנגיד, בן משלי, אברמסון, 128). חיה רש או אחי שפלות (הוא, שם, 150'. שפלות תעלה לאיש (הוא, שם, 323). מאם כל שיר ושפלותו והתרחב בעליוני (רשב"ג, קמה ספיר, ביאליק-רבניצקי א, 115). ומנהו יהיו יגון וחדוה, ועז מצח ושפלות וענוה (ר"י בן זבארה, בתי הנפש, בסוף ס' שעשועים, דודזון, 166'. שפלות חיים וכאב מות כל אחד משנה שברון, אם אי אפשר לאיש מזה או זה יש במות יתרון (רש"ט פלקירא, ס' המעלות 3, 51). טהרה ופרישות וחריצות ידים, ת' אדם המעלה עם שפלות רוח (יל"ג, קוצו של יוד 3, פסק 7, 9).—*ובחשבון, שפלות המעלה, המספר הנמוך ביותר בשורת מספרים: והוא שתחלק שפלות המעלה על ג' וכו' הנה כאשר תחלק שפלות המעלה שהוא ו' על ג' יעלה ב' (ראב"ע, מעשה חושב, 92). — *ובמשמ' דרגה שפלה ובזויה במדות, Niedertracht; bassesse; baseness, נוהג בספרות ובדבור.

*שִׁפְלִי, ת"ז,—נתון בשפל, low; bas; niedrig: ובאשר יצטרכו לשאת את הארון יוסרו (הבדים) מהטבעות השפליות ויושמו בטבעות העליונות (ראב"ע, שמות כה יב). שלפי דעתם של כת זו האדם הוא המין הפחות והשפלי שבכל הנבראים (רשב"ל דוראן, תפארת ישראל, דרוש ג, לא:).—והעולם השפלי: כי נראה זה הגלגל הסובב זה העולם השפלי כלומ' התחתי מתנענע (ס' יצירה, קונטרס המסורה, דוקס, 79). ואמר אריסטו והנפש לא תרד כולה אל זה העולם השפלי המורגש (רש"ט פלקירא, ס' המעלות א, 26). אם לא קרב האדם אל האשה בעולם השפלי לא מצאהו הזמן והיה נמלט מעלו (ידעיה הבדרשי, הפרדס ז).

שפן[1], ממנו שָׁפָן.

שָׁפָן, ש"ז, מ"ר שְׁפַנִּים,—בעל חיים מן הטורפים בגדל ארנבת, השוכן בנקיקי סלע[2], hyrax Syriacus; rock-badger; mermotte; Klippdachs: ואת הַשָּׁפָן כי מעלה גרה הוא וכו' טמא הוא לכם (ויקר' יא ה). ואת הַשָּׁפָן, כי מעלה גרה המה ופרסה לא הפריסו וגו' (דבר' יד ז). סלעים מחסה לַשְׁפַנִּים[1] (תהל' קד יח). שְׁפַנִּים עם לא עצום וגו' (משלי ל כו). —ובתו"מ: אף הגמל והארנבת והשפן והחזיר (ר' שמעון, עוקצ' ג ג). את השפן זו מדי וכו' מה השפן הזה יש בו סימני טומאה וסימני טהרה כך היתה מלכות מדי מעמדת צדיק ורשע (מד"ר ויקר' יג). —ובסהמ"א: שועל אחד היה דק ודל בשר וכו' ושב כמו השפן מחוסר וכפן (ר"י בן זבארה, ספר שעשועים ח, דודזון, 100). מעוז ירושלים מחסה הוא לשפנים עם לא עצום כמוכם הגבורים (אלחרזי, תחכמוני, עז).—ואמר הפייטן: שפן וצעירת רגלים צבאו על ירושלים (ר' מנחם ברי מ"ג, אין מושיע, יוצ' שבת ב חנכה).—ואמר המשורר: מה תיראו רכי הלבב, בושו יחדיו שפני סלע (רמח"ל, לישרים תהלה, ג). — *ובמשמ' ארנבת ביתית, lepus cuniculus; rabbit, cony; lapin; Kaninchen, נוהג בספרות ובדבור[2].

שִׁפָּן, ע' שָׁפוּף.

*שְׁפַנָּר, שׁוּפְנָר, — ת"ז מסֻפק[3]: תנא בעל הקיפין (צ"ל הפיקין) והשופנר, א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן בעל הפיקין שיש לו כסתות הרבה,

---

1) [עי' בהערה שאחר זו.]

2) [כך דעת החוקרים לפי סימני חחיה במקרא, וכן בערב' דרום' תַּיפַּן, ואלו ממפרשי ימי הבינים היו שפרשו כמין ארנבת, cuniculus, ולפי זה השמוש בלשון הדבור. ועי' בדברי לוֽ, Flora IV, 56, ועוד.]

1) [וכתב בעל מנחת שי: במקצת ספרים השין דגושה וברובן שלפֲני רפויה והלמד במאריך במקצתן, ע"כ, וברסאלת אלתקריב ואלתסהיל של אבן ג'נאח (הוצ' דרנבורג עמ' 280: ואיצ'א מחסה לשפנים, תואלת פיה ת'לאת' חרכאת אחדהא שבא ופתח תחת אלשין, ע"כ, ובעברית: וגם מחסה לשפנים, באו בו רצופות שלוש תנועות שאחת מהן שוא ופתח תחת השין.]

2) [ע"פ הכנה זו בכתובים, ועי' בהערה שלפני זו. וכן גזרו מזה גם *שְׁפַנִּיָּה, ש"נ, במשמ' לול לשפנים אלו.]

3) [עי' בהערי שאחר זו.]

שופנר שאין לו כסתות כל עיקר [1] (בכורות מס.).

שפע [2], ממנו *הַשְׁפָּעָה, *הִשְׁתַּפְּעוּת [3], *שִׁפּוּעַ, *שִׁפִּיעָה, *שֶׁפַע, שֶׁפַע, שִׁפְעָה, *שַׁפַּעַת [4], *שְׁפַעְתִּי [4].

שָׁפַע, פ״ע, — פלט והזיל הרבה, שתת, ausströmen; : décharger (beaucoup); to stream forth בהמה גסה ששפעה חררת דם הרי זו תקבר ונפטרה מן הבכורה (ר״א בן יעקב, בכור׳ ג א). ואלו הן הוסתות מפהקת ומעטשת וכו׳ ושופעת [5] וכמין צמרמורת אוחזין אותה (נדה ט א). מביא כוס מלא יין מביא זית איגורי נותן לתוכו ושופע אם שתה כיוצא בו חייב (תוספתא נזיר ד א). נתן לבניו (של אברהם) באר שהיתה שופעת בכל מחנה ישראל (שם סוטה ד ג). פעמים שהיא בתולה לדמים ואינה בתולה לבתולים וכו׳ ואפילו שופעת כל שבעה לזכר וכו׳ (ירוש׳ נדה א ג). שבשעה שהגלה נבוכדנצר הרשע את ישראל היו בהן בחורים שהיו מגנין את החמה ביופיין והיו כשדיות רואות אותן ושופעות זבות וכו׳ (ר׳ יוחנן, סנה׳ לב:). תנוקת שלא הגיע זמנה לראות אפילו שופעת כל ז׳ אינו אלא ראייה אחת (ר״ם בן יהולדק בשם רב חלקיה בר טוביה, נדה י:). — ושפע ממנו: אזוב שהטביל עצו עם גבעוליו וכו׳ והמים שופעין מן העץ לגבעול כשר (תוספתא פרה יב ג). — ובמשמ׳ התפשט ויצא: רשות הרבים השופע לרשות היחיד הרי זה כרשות היחיד וכו׳ רשות היחיד השופע לרשות היחיד הרי היא כרשות היחיד (שם שבת י ג). תנור ששפתית שופעות לתוכו וכו׳ שפתיו שופעות לאחוריו נידון כאחוריים (שם כלים ב״ק ו טו). היו בו שתי שערות בנגע ושופעות חוצה לו טמא, היו חוצה לו ושופעת לתוכו טהור (שם נגע׳ ג ב). היתה בהרת מסובה לראש לעין וכו׳, כגרים על ראש חוטמו שופע אילך ואילך, כגרים על ראש אצבע שופע אילך ואילך טהור (ר׳ יוסי ברי יהודה, שם ג

---

1) [במקום זה כתוב בתוספת׳ בכור׳ ה ב, בנוסח הדפיסים: בעל הקיפין והשיופצד, אצבעותיו גרומות אצבעותיו מרוכבות זו על זו, שהיתה אצבע גדולה עקומה פסול וכו׳, ע״כ, ואצל צוק״מ (ה 7): בעל הפיקין (כך נכון) ושיופגד וכו׳.

המפרשים לא עמדו על הוראתה ומקורה של המלה, וכן אין Preuss, Bibl. Talm. Med., עמ׳ 269 מנסה להכריע בין דעותיהם השונות של מפרשים ומלונאים, שהוא מונה אותן כדלקמן:

א) רש״י (או המיחם לרש״י) על דברי ר׳ יוחנן בגמרא: שאין לו פרק ם באגודלו (ועי׳ גם בהערת משה לנוא בס׳ מרפא לשון ללעז שבפרוש רש״י).

ב) ראב״ד לרמב״ם (הלכ׳ בית המקדש ח יג), על יסוד דברי התוספות לגמרא (שלפיהם בעל הפיקין הוא בעל עגבים גדולים) כאלו איש נטול עגבים.

ובצדק מעיר פ., שאין במציאות לא חסר פרקים ולא נטול עגבים.

ואולם אין ספק שלפי הענין מדבר כאן על מום שברגלים, ובמשנה (בכורות ז ו) שאין השפנר (או שיופגר, שיופצד) נזכר בה, בא במקומו העיקל, ושם ביאר הענין: מקיש בקרסוליו ובארכבותיו ובעל פיקה והעיקל, איזהו עיקל, כל שמקיף פרסותיו ואין ארכבותיו נושקות זו לזו וכו׳ ע״כ. ומכאן ברור, שאין הפיקים אלא פיקים שברגל (ובמשנה שם בהמשך: פיקה יוצא מגידלו וכו׳), ואין עקל זה (עי׳ אצל פרוים עמ׳ 268) אלא אדם עקום רגלים, אשר כשהוא מקיף פרסותיו אין ארכבותיו נושקות, וכזאת לפי זה גם משמ׳ המלה שפנר, שופנר וכד׳, והיו ששנו בעברי׳ עקל, והיו ששנו שופנר במלה לעוית.

ואשר לגזירת המלה אפשר שיש למצא בה מלה לטינית כגון sup narius במשמ׳ כפיף ועקום, מן supinare הטה למעלה, לאחור, המשמש בפרט לגבי אברי הגף הנטויים למעלה. ולפי זה יש להבין גם את דברי ר׳ יוחנן במשמ׳ על רגלים שאין בהן פיקת בירך נכרת, ועל כן הן כפיפות, בנגוד לבעל הפיקין שיש ברגליו יותר מפיקת בירך אחת, וצ״ע.]

2) [במקרא ובתו״מ בא השרש בעקרו במשמ׳ רחב ורבוי, כי כן בא, מלבד שֶׁפַע, בפרט בס׳ איוב שִׁפְעַת מים (כב יא; לח לד) באותו שמוש כמו רחב מים (לז י: ורחב מים במוצק) ובקציר רחב בלבד (לו יו: רחב לא מוצק תחתיה) ככנוי למים העליונים שמאחרי הרקיע המוצק העלולים להציף את העולם במבול. באותה משמ׳ בא אולי גם בארמ׳ במלי אחיקר שבתעודות יֵב, שו׳77: ונכסן שפ[יען] (אך אולי שפיקין) במשמ׳ ונכסים הרבה. גם בסור׳ בא שפע בלשון רחב העובר על גדותיו. ועי׳ בהערות לכל מלה משרש זה. מן הערב׳ הֵשוה בארט WU 51 שבעa), ורם בשפע.]

3) [שם הפעולה מן התפ׳ השתפע, נוהג בספרות ובדבור.]

4) [כצע״פ בא במקרא שִׁפְעִי (דהי״ב ט יז).]

5) [ונאמר בגמרא (סג. וכו׳): ושופעת, שופעת הא שפעה ואולא, אמר עולא בריה דרב עלאי בשופעת דם טמא מתוך דם טהור.]

---

a) سبغ

יג).—ושפעה הקורה, במשמ' היתה רחבה מאחרות, כאלו יוצאת ועודפת עליהן: בנוהג שבעולם אדם יש לו קורה שופעת היכן הוא נותנה, לא באמצע טרקלין כדי שתסבול קורות שלפניה וקורות שלאחריה (ר' חנא ברבי כהנא, מד"ר ברא' יד).—ושפע האהל וכדו', היה צר למעלה והלך ורחב כלפי מטה, sich verbreitern; s'elargir; to broaden, widen: אהל שהוא שופע[1] ויורד וכלה עד כאצבע, טומאת באהל כלים שתחת השפוע טמאים (אהלי ז ג). איזוהי קרחת מן הקדקוד השופע לאחוריו עד פיקה של צואר, איזו היא גבחת מן הקדקוד השופע לפניו עד כנגד שער מלמעלן (נגעי י י). כל השופע ויורד מטירום אמנום ואילך א"י, מטורום אמנום ולהלן חוצה לארץ (תוספתא תרומ' ב יג)[2].—ובספה"א: ושופעת[3] ויורדת למטה בארץ במלא קומת האדם (ערוך ערך עלה). עטרה, שורת בשר המקפת במקום המילה בגבה ושופע ויורד עד סופו (רש"י, יבמ' ע.).—*וכפ"י, במשמ' הרחיב: הצפירת כזמן שאדם מעמיד אותה וכו' צופה הוא מקום רחוק לפי אותו השפיע ששופע אותה (תשו' הגאונ' הרכבי, יד).—ובהשאלה גם לגבי מושגים מפשטים: ואח"כ השגנו שזה הנמצא וכו' שופעות מאתו מציאיות רבות (ר"מ א"ח מו"נ א כח). ובאלו הפנים אמר שיניע האלוה הגלגל וכו' והטוב ממנו שופע תמיד (הוא, שם ב ד). כלם שופעים מהאל יתעלה (הוא, שם). השפע השכלי האלהי אשר ישפע על הנביאים ויתנבאו בו (ר"י חריזי, מו"נ א מ). ואולם הקסם והחלום למה שהיו מהכחית השופעות מהגרמים השמימיים על האופן שזכרנו והיה מה שישפע מהם מהמחשבה והדמיון וכו' (רלב"ג. מלחמ' ה', ב ו). הנכואה וכו' הוא שפע שופע לשכל האדם רוחני מדעי מאתו ית' באמצעי או בזולת אמצעי (ר"ח קרשקש, אור ה' ב, ד א). והנה להיות החום המשוער שופע מן הגלגלים באמצעות כוכביהם וכו' (ר' יהודה מוסקטו, קול יהודה לכוזרי א א). — ואמר המשורר: ואי שכלי אשר היה תמול שופע (עמנואל, מחב' א, ברודי, יח).—וביני' שָׁפוּעַ, *שָׁפוּעַ, כמו שפוע, צר למעלה ורחב למטה, עודף ותלוי מעל דבר: אם יש כותל שפוע והמת תחתיו מביא הטמאה לדברים הטהורים שתחתיו (אהרן הקראי, ספר גן עדן, טמאה וטהרה, קכב:). — ואמר הפיטן: בינה שמינית קבועה, חכמה בימין תקועה, לעד בכתר שפועה (ר' סעדיה בן יוסף המאוחר, לבי לעלמה, מעמוני נסתרים א' כח).

—פעי, *שִׁפֵּעַ, בתו"מ רק בינ' מְשֻׁפָּע[1], — מרחב ויוצא לכאן ולכאן[2]: מה היו חירות הללו לא היו משופעות אלא גדודיות ולא היו תרוטות אלא מוקפות וכו' (מכי' בשלח א). אם היה המקום (חצר השתפין) משופע אפילו בארבע אמות דחבריה מימחי הוא בידיה (ירוש' נדרי ה א). כדאמר רבא בכותל משופע הכא נמי בכותל משופע (שבת ה.). לגבור שהוא רוכב על הסוס וכליו משופעים אילך ואילך, הסוס טפילה לרוכב וכו' (ר' חנא בר יודן, מד"ר ברא' סח). ד"א וסרוחים על ערשותם אלו קטיות (וילונות) משופעות שהיה לכל א' וא' כד"א וסרח העודף (שם ויק ה ה)[3].—ובספה"א, *גם

---

[1]) [אין אפוא שִׁפַּע, שפוע וכד' בשמ"ש זה לשון נטיה באלכסון, אלא כינתו בסקירות רק לדבר הצר בקצה אחד והולך ושפע, עובר ומתרחב לצדדין.]

[2]) [בירוש' הוריות א ב נאמר על זה שעבר עברה אחרי שהורו חכמים וחזרו והורו בשנוי: רבי מאיר אומר נותנין לו שהות עד שישמע (על שנויי ההוראה), רבי שמעון אומר עד שישפע, ובנסחת הירושי שבבבלי, בבק' פעל זה (כנראה אך כפרוש): עד שישמע ממש, ונראה שט"ס לפנינו, וצ"ע.]

[3]) [הטלית, שעשאה כאהל.]

[1]) [במלונים מובא כעדות לבנין זה גם המאמר במד"ר בראש' סט: ויצק שמן על ראשה, שופע לו מן השמים כמלא פי הפך, ע"כ. ולפי הערת אלבק (שם, עמ' 797) אין זו אלא הוספה זרה, וגם שם הכונה: הקב"ה שופע לו שמן מן השמים, בבנין קל ולא פעֵ.]

[2]) [אין מְשֻׁפָּע בתו"ם, מלכסן, נטוי באלכסון סתם, כשמ"ש הנפוץ בספה"א ובלשוננו היום, אלא, כיוצא מהוראת השרש בכללו מְרֻחָב (בפרט למטה), יוצא ושופע ומתרחב לצדדים.]

[3]) [במד"ר ויקרא ט כתוב: מעשה בר' ינאי שהיה מהלך בדרך וראה אדם אחד (נ"א: פגע באדם, פגע בו אדם) שהיה משופע ביותר א"ל משגת רבי מתקבלה גבן וכו' בדקי במקרא ולא מצאו במשנה ולא מצאי וכו' ע"כ. אמנם הגרסה משופע באה כך בכל הדפסים ובכתבי היד. בעל מ"כ מפרש משפע: מצוין ונאה בבגדיו כתלמיד חכם, ועין יוסף: שהיה משופע בבגדים נאים, ואלו כיד יוסף מובאת דעת הערוך: שהית

במשמ' נטוי באלכסון [1]: כי משוין פני קורת בית חבר וכו' ואין מניחין פניה עגולות ומשופעות (ערוך ערך טרף). כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשהו מעלות מעלות וכו' אלא חלק יהא ומשופע (רש"י, שמות כ כג). ותאי השער היציע וכו' שהוא מוסב ומשופע (הוא, במד' לד ז). לפי שאדם המשופע בנכסים ותאב לקנות קרקע גדולה קונה אותה כשהוא מוצאה בהרבה יותר מדמיו (הוא, ב"ק נח:). והן מטין עצמן באלכסון והולכין כשהן משופעין לצד היבשת (הוא, ב"מ קז:). כי כבר הכנת וכו' ענין צל הא"ץ וכי הוא משופע של אופל עגול דומה לאהל (ר"י הישראלי, יסוד עולם ג יז, נח:). אבל חורים שהם עליונים ביותר וכו' או מקום שהוא משופע ביותר שלא יעמוד בו דבר וכו' אינן צריכין בדיקה (משום חמץ) (ר"י אלנקאוה, מנור"מ ב, 226). האלופים היקרים חכמתם משופעת בוקעת על ראשי עם קודש (פנקס ועד ארבע ארצות, שנת ספק, היילפרין, 56). —*ומשפע בנכסים, במשמ' שהשפיע עליו האל נכסים הרבה [2]: לפי שאדם המשופע בנכסים ותאב לקנות קרקע גדולה קונה אותה כשהוא מוצאה בהרבה יותר מדמיו (רש"י, ב"ק נח:). ודוחק את חייו

שפל וענו, ולכן חשב שהוא חכם. ואולם מצד הענין והלשון אין שני הפרושים האלה יחד מניחים את הדעת, כי אין בענין רמז לבגדים נאים ואין עושר או ענותנות לעצמם מעוררים את הרושם שאדם הוא הלמיד חכם. ואולם מה שאפשר היה לראות מיד, הוא יפיו של אדם והדרת פניו ובריאות מראהו בלבד, וכן בא כתו"ם הצרוף יפיפין ביותר (נדר' כ:). והנה הוער בערך א. שפה, פע', כי בא בכמה מקומות בתו"ם משופה במק' משופע כנראה משום טשטוש המבטא, ואלו כאן כנראה הנכון: אדם משופה ביותר, במשמ' מנוקה ובריא, בקרוב לנאמר על עגלון מלך מואב שהיה איש בריא מאד (שופט' ג יז), וכן נאמר במשנה (סנה' יז א): לפיכך אמרו חכמים שאפילו הבריא ביותר מכין אותו שלשים ותשע.
רק על מעשה זה ברי' ינאי מיוסד המאמר שבמדרש תהלים (מזמ' יח): ולב כסילים לא כן, אלו המשופעים ביותר ואין להם לחלוחית של תורה, ע"כ, ונראה הדבר כאלו הבין בעל המאמר משופעים כלשון שופעי נוזלים אבל נוזלי תורה אין בהם. ומובן שאין מקום לתקונו של בובר: הפושעים.]

[1]) [ראה הערה לתו"ם.]

[2]) [כנראה ע"פ הבנה כזו במאמר שבמדר"ר ויקרא ט המובא לעיל.]

כדי להדר המצוה וכו' אם זימן לו הב"ה ממון יתר על צרכו והוא משופע בנכסים וכו' ואם אינו משופע בנכסים חייו קודמים (ר"י אלנקאוה, מנור"מ ג, 416). ווזסטן גנש היה משופע — כמו עשרת אלפים בכל מכל כל (פנקס ועד ארבע ארצות, לאחר שנת של"ו, היילפרין, 458). — ואמר הפיטן: הנך יפה, עור משוכחת כמטה משופעת (ינאי, שיר השירים, קרובי לפסח, זולאי, רעו).

— הפע', *הִשְׁפִּיעַ — נתן בשפע, ביד רחבה, reichlich geben; donner avec largesse; to give amply: כל המשפיעין [1] במדה גסה רשאין למכור את הדמאי, אלו הן המשפיעין [1] במדה גסה כגון הסיטונות ומוכרי התבואה (דמאי ב ז). דברים שדרכן ליסדר בדקה ומדדן בגסה משפיעה [2] ומוכרן וכו' הלוקח מן התגר ואמר זה מתוקן וזה אינו מתוקן: אף על המתוקן אינו נאמן וכו' חבר שהיה מוכר משפיע ומתוקן [3] (תוספתא בדפוסים דמאי ג טו—יט). מקום שנהגו להשפיע משפיע לו כל צורכו עד שלא נתמלאו אחורי המדה ושולי המדה (תוספתא ב"ב ה ג). — והשפיע כסף, טובה, שלוה וכדו', לאדם ועל אדם: אנשי מגדל לא נתגאו אלא מתוך טובה שהשפיע להם וכו' אנשי סדום לא נתגאו אלא מתוך טובה וכו' אמר להם המקום בטובה שהשפעתי לכם אתם משבחין את הרגל מביניכם וכו' (תוספתא סוטה ג י—יב, וכענין זה מכי' בשלח מסכתא דשירה ב). כך אמר משה וכו' בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די הוא גרם שעשו את העגל (דבי רבי ינאי, ברכ' לב.). נלינה בכפרים וכו' בא ואראך אותם שהשפעת להן טובה והן כפרו בך (עירובי' כא:). כעסת עליהם (על ישראל) אינן יכולין לעמוד, השפעת עליהם טובה אינן יכולין לעמוד, יהי רצון מלפניך שיפסקו הגשמים וכו' (ת"ר, תעני' כג.). (הקב"ה) מדקדק עם הצדיקים וכו' כדי להשפיע להם שלוה ליתן להם שכר טוב לעולם הבא, משפיע שלוה לרשעים

[1]) [אמנם במשנה שבירושלמי ובגמ"א שם, בכמה דפוסים, הגרסה: המשופעין, המושפעין, אבל במדב"ם: המשפיעין כבמשניות, וכן נכון.]

[2]) [ז"א משפיע את המדה, נותן בשפע]

[3]) [כך נכון בדפוסים ולא כנסחאות שאצל צוק"ם. ועי' גם ליברמן תוספת ראשונים למקום.]

וכו' כדי להפרע מהם לעתיד לבא (ר"ע, מד"ר ברא' לג). אמר לו אם כן תשפיע לו (לעשו) שלוה בעולם הזה וכל יראה גאות ה' לעתיד לבא (שם שם סז). ומשפיע שלום לרשעים ומש"ם להם מיעוט מעשים טובים שעשו בעוה"ז וכו' (שם ויקרא כז). על דברת בני אדם, על מדברות שהרשעים מדברים בהם בעוה"ז וכו' והקב"ה משפיע להם שלום, כל כך למה לברם האלהים לברר להם מדת הדין וכו' (שם קהלת סדר א, אמרתי אני בלבי).—*ובהשאלה, השפיע מוסר, ואמר בן סירא: (תורה) המציפה כפרת תבונה וכירדן בימי קציר, המשפיעה ביאור מוסר וכגיחון בימי בציר (ב"ס גני' כד כו).—ובמשמ' הרחיב והטה לצדדין: הרוצה שלא תשרה חיה רעה בצל קבר נועץ קנה בד' שעות ביום ויראה להיכן צלו נוטה משפיע ועולה משפיע ויורד (עירובי' מג:). — ובמחמ"א, בכל המשמעויות האמורות: ואם משפיע אותה (את השפופרת) כלפי מטה וכו' אם מרבה לה שיפוע צופה מדה קטנה (הרכבי, זכרון לראשונים, סיד). אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיעם [1]) טובה ומלטם כן המבול (רש"י, בראשי' יא ח). אבל זרעו של אברהם אבינו והם ישראל שהשפיע להם הקב"ה טובת התורה וכו' רחמנים הם על הכל (רמב"ם, עבדים ט ח). רוח שם משתתף וכו' והוא ג"כ השפע השכלי האלהי אשר ישפיע על הנביאים ויתנבא בו (ר"ס א"ת, מו"נ א מ'. כי משפע זה הנברא הראשון וכו' השפיע הבורא ית' שכלים נפרדים (ר"י ן' לטיף, צורת העולם י). כי טבע השלמות וכו' שכאשר היה בשעור שיוכל להשפיע ממנו לזולתו תמצא לו תשוקה וכו' (רלב"ג, מלחמ' ס' ב ו). מוסר ה' וכו' אע"פ שהבטחתיך כי בעשיית המצוות ישפיעו עליך טובות מן השמים מ"מ אם יתמהמהו תכה להם וכו' (ר"י בן כמאלם, פי' משלי ג יא).—*וכמו הקל, בפ"ע: עורף, הוא גבה הראש המשפיע לצד הצואר (רש"י, ויקר' ה ח). וראשו (של הר ההר) משפיע ונכנס לתוך הים (תוס', במד' לג ז). (העושה סוכתו) כמין צריף, כוך של ציידין וכו' ועשוי כבוורת שמשפעת והולכת שגגו וקירותיו אחד (תוס', סוכ' יט:).—*והשפיע על דבר או על אדם וכדו', העביר מרוחו עליו, גרם לשנוי ברוחו, beeinflussen; influencer; to influence: הכח השכלי ההוא ישפיע על הכח המדמה בעבור הדבק' יחד (ר"י א"ת, רוח חן יב ד). כי ההתחלה הראשונה השפיעה ממציאותה הפשוט בתכלית הפשיטות שכל אחד הוא העלול הראשון וכו' (ר"י אלבו, העקרים ב יא). הנה בהכרח יהיה במציאות דבר מה ישפיע על גשמים כ"ה צורות מתחדשות (אמו"ר לרא"ב"ד א ו, לב). א"כ בעצמותו המופשטת לא ישפיע הגלגל צורה רק בתנועתו (שם). וזה המשפיע ברצון האל ית' כבר ישפיע על גשם צורה ואחר תפסד וכו' וכבר ישפיע על גשם מה צורה וכו' ישמרה מן הכליון לעולם (שם). השכל הפועל הנקרא אישים, והוא אשר ישפיע על הנביאים וכו' (פרקי ההצלחה, פאר הדור, לג). והאמת כי חוש המשוש בהשתמשו בו כפי כונת התורה ולקיום המין ולשמח נפש אשתו וכו' ולזה ישפיע נפש טהורה בגוף הנוצר (מנחת קנאות, קופמן, 83). —*ומשפיע, מאציל מכוחו על זולתו, וביחוד הבורא: נאמר שהעולם נתחדש משפע הבורא ושהוא המשפיע עליו כל מה שיתחדש (ר"ס א"ת, מו"נ ב יב). ומשפיע ומאציל עליהם מהכח והעצמה שנתן לו יוצרו (ר"י הישראלי, יסוד עולם ב ע). זה המניע הוא המשפיע הצורות על החמרים והנפשות על הגשמים, ולא נחקור הנה אם זה המשפיע ראשונה ובלי אמצעי הוא האל ית' וכו' (אמו"ר לרא"ב"ד א ז). ולא יהיה הוא המשפיע על גשם מה נפש הנביא והפיל סוף, ועל גשם אחר [נפש] הנמלה או התולעת (שם).—ואמר הפיטן: השפע מקור מים חיים מונקים, ונפת צופים ומדבש מתוקים (ר"א קליר, אתו מלוות וחקים, קרוב' א שבועות). מי ימלל גבורות אל ומי יוכל להודיע פלאותיו וצדקותיו אשר פעל והשפיע (רמ"ז"ע, מתי סכל, דוקס, 63). מציון מכלל יופי חותם הופיע, ממקום טהרה תרמו וחכמתו השפיע (מאיר בר יצחק אדיר וגאה, יוצ' שבת אחר שבועות). שתרצה רחש רחומיך, שתשפיע שלום שבטיך (יהי רצון מלפניך, עבודת יוה"כ, מחז' איטל' ב, קלא:). —ואמר המשורר: אם ישפיע אל טובה לך, הודת לו ועשה בה טובה (ר"ש הנגיד, בן משלי, אברמסון, 16).

[1]) [במק' השפיע להם שבתו"ם, בקצורים דומים לפני בנויים בלשון המקרא.]

התדאג, ואשר גזר אלהים להשפיע לך מטוב יבואך (סוא, בן קהלת, אברמסון, 47).

—התפ׳, *הִשְׁתַּפֵּעַ,—התרחב ועדף כלפי מטה: דברי הכל במשתפע (הגג) עשוה טפחים וכו׳ ר׳ יוסי בעי אם במשתפע עשרה טפחים וכו׳ כגג הן (ירוש׳ עירוב׳ י ו).—ובסהס״א, גם במשמ׳ היה נטוי באלכסון בכל כוון שהוא: כשתכסה המשכן ל׳ אמה נשארו י׳ אמות שמשתפעות ויורדות בקרשים אחורי המשכן וכו׳ נשארו אמות משתפעות ויורדות ע״ג הקרשים בצפון וכו׳ (ר״ח, שבת לט.). ומיכני זה לשון יון והוא כגון סולם שגלגל סביבותיו כמין כבש ומשתפע ועולה בעיגולא (ערוך ערך מכנס). ונראה לר״י דטורי אמנון משתפע ויורד לצד מזרח ולצד מערב וכו׳ (תוס׳ גיטי ח. ד״ה כל ססופע).

—נפע׳, *נִשְׁפַּע,—נבע משפע זולתו, מהשפעתו וכד׳: אבל שופעת מאתו (יתעלה) מציאות רבות ואין זה כהשפע החום מן האש ולא כחיוב האור מן השמש (ר״מ א״מ, מו״נ א כח). ויה״ה ציירו סדר הכל בידיעה פשוטה סבה להשפע הכל ממני על הדרך שירצו (ר״ח קרסקס, פי׳ מו״נ ב ד). שהם מושפעים תמיד מהסבה הראשונה שבכל עת ועת נשפעו ממנו (ר״י אברבנאל, סמ ס חדסים ג, כה:). האלוה ית׳ והמלאכים הנשפעים ממנו בהדרגה (אמו״ר לרא״ד ב ד ב, ס). וכאשר נשלמו ההתחבריות מן האוטה והזמן והמקום נשפע השפע על המוכן (סס ב פ א, עד). כי כל השפע הנשפע בעולם מזמן הווית הבריאה תמיד היה נשפע על ידי וזהו משחקת (ר״מ אלשיך, רב פנינים. משלי ח לא).—ובמשמ׳ נטה באלכסון[1]: ובשיפולי החלוק הוא רחב והוא נשפע ומתקצר והולך למעלה (ערוך ערך טרז).

—פע׳, *שִׁפַּע[2]), — הרחיב, enlargir; erweitern; to widen: ומשפע את השפופרת ממקומו ומביט בה עד שצופה את אותו דסימן (הרכבי, זכרון לראשונים, כח). וכן קרשי המקצעות של משכן משפע רחבן לכלות עד באמצע (ערוך ערך טרז). ונעשה מדרון לרשות הרבים וכו׳ והוצרך לשפע אצל פתחו לר״ה (רש״י, שבת ק.). במדיר את כותלו, עושה ראש כותלו מדרון ומשפעו לצד החלונות (הוא, ב״ב כב:). (בשחיטה העשוי) בקולמוס, באלכסון וכו׳ והתחיל בקנה למעלה וחתך ושיפע כלפי מטה (הוא, חול׳ ל:).—וכמו הקל: מן המלוא וכו׳ וגובה התל באמצע ומשפע והולך לכל רוח הוא קרוי מלוא (הוא, ש״ב ה ט). ולפי שההר הולך ומשפע לצד המזרח קורא לו ומתחת הלשכות האלה (הוא, יחזק׳ מב ט). ודילכתא מ׳ זיפוי כובע ולמטה כשרה, קודם שיתחיל הכובע לשפע ולעלות כשרה (הוא, חול׳ יט.).

—הפע׳, *הֻשְׁפַּע[1]), — שהשפיעו אותו, שנבע משפע זולתו ומהשפעתו: ובאותו זמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה וכו׳ שהטיבה תהיה מושפעת וכל המעדנים מצויין כעפר (רמב״ם, מלכים יב ה).—והשפע אדם או דבר ממנו, קבל משפעו או מהשפעתו: והוא ענין אלהי מושפע ממה שאחר הטבע (ר״י אבן לטיף, צורת העו״ס י״ג). כי כשהוכן החומר והיה בו זה החום המשיער וכו׳ יושפע מזה הכח הנבדל זה הכח הנפשיי בזרעים (רלב״ג, מלחמות ה׳ ה ג א). כן אפשר שתושפע מההשגה החסרת השגה יותר שלמה (הוא, שם ה ג יג). וזה מצד היות הנמצאות מושפעות ממנו (האל) והוא עלה להם ופיעל אותם (ר״י אלבו, העקרים ב א). לפי שהעלול הזה וכו׳ ישכיל את עצמו ואת התחלתו ובמה שישכיל את עצמו וכו׳ יושפע ממנו נפש הגלגל וג״מ, כי במה שישכיל מעצמו שהוא שכל פשוט

---

[1] [ע״פ הבנה זו של שֶׁפַע בתו״ם, ועי׳ בהערות שלפני בן.]

[2] [אין צורה זו בתו״ם. אמנם מובא במלונים מתוך מד״ר איכה, אלפביתא רביעא, סורו טמא. בלשון זו: ר׳ בריכיה וחלפי בר זביד בשם ר׳ איסי: מהו ושפח (וי׳ קדקד בנות ציון וכו׳, ישע׳ ג יז): ושפע בדי לשמור זרע קדש שלא יתערב בעמי הארצות, ע״כ; אך אין זו אלא נסחה משבשת ולקויה בחסר בסק׳ המאמר המלא המובא בילק׳ שמע׳ ישע׳ שצט וז״ל: ר׳ ברכיה בשם ר׳ מייסא אומר ושפח (כשי״ן) כתיב, שזר משפחותיהן שלא יתערב זרע קדש כגויי הארצות וכו׳ מה עשה הקב״ה וה׳ פתהן יערה רמז למעיינות שלהן והיו שופעות דם וממלאים קרונין שלו וכו׳ ע״כ. ובולט השבוש.]

[1] [בתו״ם נמצא ביני׳, מושפע רק בנסחת מסֻפקה שבירושי׳, ועי׳ הֻפע׳ הערות.]

וכו׳ יושפע ממנו נפש הגלגל, וכמה שישכיל שהוא אפשרי המציאות יושפע ממנו גרם הגלגל תחלק וכו׳ וכן מן השכל השני יושפע ממנו שכל שלישי וכו׳ (הוא, סס ב יח). ואמנם אם יבא ויושפע מהסבה הראשונה וכו׳ או מנפש העולם זהו דבר שלא בארו ארסטו בפי׳ (מנחת קנאות, קופמן, 54). — והשפע לו, ועליו: והיות להם רצון ובחירה במה שהושפע להם מן ההנהגה, כמו שיש לנו רצין במה שהושפע לנו (ר״ם א״ח, מו״נ ב ז). ושכל מה שזכרנו אלו יהיה היותר נכבד לא יושפעו עליו הצירות והכחות היותר נכבדות, אבל כל מה שיגיע סוג מה הושפעה עליו צורה נאותה לו (אמו״ר לרא״ד ב, מד). נשפע השפע על המוכן ועל אשר היא לו בקנין לא כמו שיושפע על המוטבע (סס ב ח א, עד). ועל ידי זה ישפע שפע רב בכל העולמות (יהי רצון, סדר ספירת העמר). ומשם (ממוו כבודך) ישפע שפע החיים לעבדך (יהי רצון, תפלה כשנכנסים לסכה בליל א סכות). — ובינ׳ משפע, מקבל ההשפעה: ולא היה לה (לשבת) בן זוג וכו׳ שיהיה מושפע ממנה עד שנשארה היא כנקבה ומושפעת ולא משפעת (ר״י אלבו, העקרים ב יח).

שֶׁפַע, ס״ז, — רֹחַב, רחב ידים [1]), Weite; largess; capaciousness: עמים הר יקראו שם יזבחו זבחי צדק כי שֶׁפַע ימים יינקו ושפני טמוני חול (דברי לג יט). — ובתו״ם: כי שפע ימים יינקו, שנים נוטלים בשפע ונותנים בשפע ים ומלכות, ים נוטל בשפע ונותן בשפע וכו׳ (ספרי דבר׳, שנד). — ובסהמ״א, בהשא׳ מלא. עֹשֶׁר, Fülle; abundance:

[1]) [התרגומים הקדמים ורבינו מלה זו או כלשון שטפין מים (ולג׳ inundati nem) או, כהשאלה, במשמ׳ עושר (השבעים πλοῦτος) ולפי זה השמוש בסהמ״א. ואלו, כמבאר בהערה לשרש, יקר משמ׳ שפע כלשון רחב, וכן בא שפעת מים על יד רחב מים. וכן גם שפע ימים עקרו רחב (המים שב)ימים, כלשון ורחבה מני ים (איוב יא ט), ואין משמ׳ „שפע מים יינקו״, כי יינקו דווקא ממי הים, אלא הכונה: כרחב הימים כן רחב עשרם אשר יינקו. וגם בהמשך ושפני טמוני חול, חול זה רב שמושו במקרא כתמונה לרבוי (כחול לרב), וכאן כאלו נאמר: ושפוניהם (ו״א צפוניהם, אוצרותיהם) כטמוני חול, כאוצרות החול, לרוב.]

ומשפע מצות תפלין יתמשך עלי להיות לי חיים ארכים ושפע קדש (לשם יחוד, סדר הנחת תפלין). ועל ידי זה ישפע שפע רב בכל העולמות (יהי רצון, סדר ספירת העמר). ומשם ישפע שפע החיים לעבדך פב״פ אחיך (יהי רצון, תפלה כשנכנסים לסוכה בליל א סכות). ובנענועי אותם תשפיע שפע ברכות מדעת עליון (יהי רצון, תפלה קדם נטילת לולב). ונתן לו (לחסיד) הב״ה עושר גדול ונכסים בשפע (ר״י אלנקאוה, מנוה״מ א, 87). ובכן תקבלו שפע ברכת ושלום מאת המקום (פנקס ועד ארבע ארצות, שנת סעב, היילפרין, 28). שפע ברכה רבה וארוכה להולכי בדרך נכוחה (סס, שנת ספו סס, 55). — ובמשמ׳ דבר השופע מזולתו, Ausströmung; écoulement; outflow: ויאמר בכחות הגלגלים ג״כ שהם ישפיעו במציאות ויאמר שפע הגלגל (ר״ם א״ח, מו״נ ב יב). ואחר שבארנו וכו׳ ראוי לנו לבאר ענין השכל הפועל ומה ירצו בו, האם הוא וכו׳ או א׳ מן השכלי׳ נבדלים או שפע מה אשר יושפע מהם (מנחת קנאות, קופמן, 64). כן תתענג הנפש משפע האור הנצחי אשר נגה עליהם לעולם הבא (אגר׳ ר״א היכיני, REJ XXVI 222). — ושפעי הגוף: רוב השפעים שהירגלו לבערן מן הגוף כמו השתן והצאה והזיעה (סם אלמנסור, כ״י ואטיקן, ב א מהמנג). — ובפילוסיפיה ככנוי, לכח הרוחני הנאצל מן הבורא והשכלים הנפרדים וכו׳: וכמו התעצם בשפעים השופעים מהראשון יתברך וכו׳ והודרגו אל אחת עשרה מדרגות ועמדו השפעים אצל השכל הפועל וכו׳ (ר״י א״ט, הכוזרי ה יד). וזה הוא אמתת מראה הנבואה כבא השפע הנכבד על הכח השכלי (הוא, רוח חן יד ד). ויכונה לעולם פועל הנבדל בשפע על צד ההדמות בענין המים אשר ישפיע מכל צד וכו׳ נאמר שהעולם נתחדש משפע הבורא וכו׳ וכן יאמר שהוא השפיע חכמתו על הנביאים, הענין כולו שאלו הפעולות פעולות בלתי גוף, והוא אשר יקרא פעלו שפע וכו׳ (ר״ם א״ת מו״נ ב יב). ונראה שדעת רבותינו ז״ל היא שהמאורות נבראו משפע המלאכים ומשפע המאורות נבראו הגלגלים (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים, נח, נג:). הנבואה וכו׳ הוא שפע שופע לשכל האדם רוחני מדעי וכו׳ (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ב ד א). ומי שיטיב העיון כזה ימצא כי המצא שפע

אלהי באמצעותו יתוקנו העניינים המצטרכים לתקון (ר"י אלבו, העקרים א ו). שהנבואה שפע שופע מאת השם ית' (ר"י אברבנאל, ס"ג כג).—ובקבלה: וסוד העולם הבא וכו' וכל השפעים יוצאים משם רצים ושבים (ר' משה די ליאון, הנפש החכמה ד). כל השפע בא למלכות מצד היסוד ומשנה לעולמות (רמ"ו, פרי ע"ח, שער חג המצות, ז). כי ידוע שהחיצונים נקראים אבן נגף הם מעכבים השפע (נועם אלימלך, וילך).—ואמרו פיטנים ומשוררים: ולזבולון אמר, ימים שפעם יגמאו אמונת יחודם יראו (יהודה בר' מנחם, אמרת רכן, מחזור איטל ב, קפט.). שפע כח כתר עליון לעם דל עני ואביון (שלמה כהן, שפע כח). הכין ופעל זהרי חכמה, שפע נבואת עם סגולתו (עמנואל הרומי, אפתח בכנור, מחברת ד, הברמן, 147). ידבק אלי פועל ושפע נכבד, יפרץ נבואות מחזה לנבורים (תדע אמת נמלא, JQR 1915, 539). שפע נבואתי נתנו אל אנשי סגולתי ותפארתו (דניאל בן יהודה דיין, יגדל). איש אחד ראה צפע, ויאמר עתה אגמול גמולה, לתכל טובה מכל סגלה, מכל עשר ושפע (יל"ג, משלי יהודה, המשל הכ"ה).

שֹׁפַע, ש"ז, — כמו שֶׁפַע, וביחוד כתה"ס עם בי בכל"ם, בשֹׁפַע[1]: ג' מדות אלו הנזכרים ימצאו במדותיו יתברך וכו' עין טובה היא הנתונה בוותרנות ובשופע (אליהו די וידאש, ראשית חכמה, שער ענוה, קנז:). וידעתי שכל אחד היה פורע לאושפיזא בשופע על דמי סעודתו (חיד"א, מעגל טוב השלם, 105). והלכנו לסעוד אצל ר' יצחק פרוקו בנו, ובא״ת הפליא לעשות משתה מתוקן בשופע ונקיות (הוא, שם, 154).

שִׁפְעָה, ש"נ, במקרא רק בסמ' שִׁפְעַת — רֹחב, רבוי, ובפרט בצרוף שפעת מים, כמו רחב מים[1]). Weite, Fülle; largesse, abundance; width, abundance: או חשך לא תראה וְשִׁפְעַת מים תכסך[2]) (איו' כב יא). התרים לעב קולך וְשִׁפְעַת מים תכסך[3]) (שם לח לד).—ובהשאלה, שפעת סוסים וכדו': והצפה עמד על המגדל ביזרעאל וירא את שִׁפְעַת יהוא בבאו ויאמר שִׁפְעַת אני ראה (מ"ב ט יז). שִׁפְעַת גמלים תכסך (שעי' ס ו). מִשִּׁפְעַת סוסיו יכסך אבקם (יחזק' כו י).—ובתו"מ[4]): אדם שיש לו שפעת קוריים[5]) איכן הוא נותנה לא באימצע ט־יקלין, אתמהא, כדי שתסכול קורות שלפניה ושלאחריה (רבי אבא בר כהנא, מד"ר ברא' יד, תיאודור, 130; וכעין זה מד"ר קהלת, את הכל עשה יפה בעתו). מה תמרה זו אין בה פסולת אלא תמרים לאכילה ולולבים להלל, חריות לסכוך, סיבים לחבלים, סנסנים לכברה, שפעת קורות להקרות בהם את הבית, כך הם ישראל אין בהם פסולת (מד"ר ברא' מא, וכעין זה שם במדי ג).—ובסהמ"א: ונצא ביום ההוא בשפעת סוסים גדולה (גנזי מלכים, הלכות ספר תורה, עמוד כא). ואאזנים תצלנה לרגשת קול הכנור ושפעת מי הצנור (ר"י חריזי, תחכמוני ג, קאמינקא, 35). ו טיפו מענן לקחם שפעת גשמים (שם ח, 84). ושואב שפעת יפעת מבינים נערצים (שם טז 160). אני משביע המדבר והערבה וכו' בחרבי השלופה וכזרועי החשופה ובסערה המרחפת ובאש השורפת וביפעה השואפת ובשפעה השוטפת (שם לז, 302).—ואמר המשורר: שפעת דמעי כדם תאדם (הוא, קבר נביא האמת, שם לח, 296).

---

1) [כתו"ם נמצא בְּשֹׁפַע רק בנסחאות שבמקצת דפוסים במד"ר ויקרא ד: ג' נוטלין בשופע ונותנין בשופע הארץ הים והמלכות וכו', אך במהד' מרגליות, עמ' פג: בשפע, וכן גם במאמר הדומה בספרי ד־ר' שנד, עי' שֶׁפַע. אך נראה שעל יסוד הקריאה בשופע במד"ר, נכנסה בכ"ז צורה זו לסהס"א.]

---

1) [עי' בהערה לשרש.]

2) [כלו' כלום אינך רואה את רחב מי המבול העומדים לכסותך.]

3) [ולשפעת המים העלולה לכסותך.]

4) [במשנה שבדפוסים (סוטה ח א, וכעין זה בספרי דבר' קצב) כתוב: אל תירא מפני הגפת תריסין ושפעת הקלגסין. ובמכילתא (בשלח ב ב): ירעם מן שמים כנגד אגפת תריסין ושפעת עקלגסין שלהם, ע"כ, אבל במהדורת הורוויץ־רבין של המכילתא לפי כתבי יד: שיפת קולגסין, וצדקה הערתם שם: ושיפת וכו' וכן גרסת הערוך ערך קלגס במשנה דסוטה ריש פ"ח והכונה שפשוף המנעלים זה בזה וכו' ע"כ. וכן במדב"ם במשנה: ושיפת. וביתר דיוק יש לבאר שיפת קלגסים כדריסת הנעלים. ולפי זה לא היה הצרוף שפעת קלגסים קיים באמת בלשון חז"ל.]

5) [בדפוסים: קורה שופעת.]

שפעת, עי׳ שפעה.

שפעת, ש״נ, — מהלה, הצטננות, דלקת צנורות הנשימה, influenza: נוהג בספרות ובדבור.

— שפעת הבטן, ושפעת הגרון, והשפעת הספרדית, עי׳ מזיא־טשרניחובסקי, ספר המונחים לרפואה ולמדעי הטבע.

שפעתי, ת״ז, — של שפעת, נוהג בספרות ובדבור.

שפף, ממנו משפה, שפיפון (עי׳ שם). ועי׳ שוף, שפשף [1]).

שפץ [2]), ממנו שפוץ, שפץ.

שפץ, קל לא נמצא במקורות.

—פע׳, שפץ, — תקן וחזק, reparieren; réparer; to repair: מקים להם (לישראל) מושיעים לגדור פרצותיהם ולשפץ סדקיהם (חסוי הגלוי, מן, JQR 1918, 176). אמר אביי שיפוצא מאי תיקו, פי׳ עדיין לא נפל וכו׳ והוא אומר אשפצנו, ועלתה בתיקו ולא תשפץ (ערוך ערך ספן). אין חרב (הבית) לפי שהדר בתוכה מם ומשפיץ [3]) סדקיה תמיד (כמ״י, ב״ק לז.). הכי גרסי׳ שיפצא מאי, ושם דבר הוא כלומר מהו שתשפץ (תוס׳, ד״ה הכי גרסי׳, כת״ב׳ קג.). פי׳ שרוצה לשפץ ולהחזיק הבית וכו׳ הלכך אינה רשאי לשפץ (תוס׳ רי״ד, שם).

— פע׳, שפץ — ששפצו אותו, נוהג בספרות ובדבור.

— התפ׳, נשתפץ, — תקן ושפר, נוהג בספרות ובדבור [1]).

א. **שפר** [2]), ממנו שופר, *שפופרת, ב. *שפור *שפיר, שפר, שפרה.

ב. **שפר** [3]), ממנו השתפרות [4]), א. שפור, שפר.

---

1) [בערוך ערך שף (רלג.) כתוב: כגון שהיו לו צורות מצוירין בכותל ונתחכבה בהן ושפפה אותן, ע״כ, אבל בגרכת ר״ח (בהערת קוהוט) ושפשפה, וכך נכון. בסדר אליהו רבה כו (או כט). מא״ש 145, כתוב: ונפלו כולן (המרגלים) על פניהם ארצה, והתחילו מנפחין להן בפניהן משפפין להן באפן. כך היו מנפחין להן כך היו משפפין להן עד שנתישכה דעתן עליהן, ע״כ. ושם 162, על אדם אחד שמ׳או אותי עבדיו של מלך טמין בסלע בשדה: התחילו מנפחין לו בפניו ומשפפין לו באפיו, כך היו מנפחין לו בפניו ומשפפין באפיו ע״כ, ומא״ש מעיר: בילקוט בסגנון קטוע וג׳ ומנשבין באפם ע״כ. ונראה שעיקר ומנשפין, וצ״ע.]

2) [ע״פ הארמ׳ שבחו״ם, שאמנם גם מקורה לא התברר. ואולי היא בעקר צורת שפעל מפעל כגון אפץ (כלשון הדוק, ולא מן פצץ או נפץ), וצ״ע.]

3) [ז״א ומשפץ.]

---

1) [כתוספת׳ צוק״מ מכשיר׳ א א נדפס: ועל שפקין משנגבו וכו׳, אך, כהערת ליברמן, תוספת ראשונים, אין זאת אלא טעות דפוס במק׳ שעקרן, שעקרין שבכתבי יד.]

2) [שרש זה עקר משמעותו בעבר׳ היא זו של קרן (שופר) התיש, הנקרא באשור׳ שפר, וכנגדו גם צפיר (עי׳ שם), צפיר עזים; והואיל ושמש שופר גם כלי קבול, על כן נסתעפו מזה גם מלים במשמ׳ כים וכד׳ כגון שפיר, שפרה, שפופרת, ובשנוי מבטא, אולי בעבר המלה מלשון ללשון, גם ספרה (תה׳ נו ט) שפרושה נאד (בערב׳ זפרה a), וכן באשור׳ ספר על יד שפר במשמ׳ כים, רשת, ומכאן שמוש הפעל ספר כלשון מלוי לתוך נאד וכד׳, כמבאר בפרוש העורך לאיוב לח לז (מי יספר שחקים בחכמה ונבלי שמים מי ישכיב), ועוד.

המלה אשפר שבש״ב ו יט (ויחלק לכל העם וכו׳ למאיש ועד אשה לאיש חלת לחם אחת ואשפר אחד ואשישה אחת) ובדהי״א יו ג (ויחלק וכו׳ לאיש ככר להם ואשפר ואשישה), לא היתה למעשה בלשון, ואין לגזור אותה מן א. שפר או ב. שפר, והמכון הוא (כדברי העורך בפרק על בטויים שנולדו מתוך טעית. ב״הלשון והספר״ א): ויחלק וכו׳ לאיש חלת לחם אחת ואש פר אחד, ואש שה אחת, כלו׳ לזה נתן חלת לחם ולזה פר או שה.]

3) [שרש זה שממנו במקרא רק בכת ב בתה׳ יו ו, ושאף לא היה בשמוש חי בעבר׳ של חז״ל, שאול הוא מארמ׳ (במקרא דנ׳ ג לב; ד ט ועוד, ובפרט בצרוף שפר על, וכן בתעודות יב ובארמ׳ שבתו״ם ובסור׳). וכנגדו בערב׳ שפר b), הזהיר. ועי׳ גם שפריר, חערה.]

4) [ועי׳ פעי׳.]

---

a) زفرة b) سفر

שָׁפַר, פ"ע, שָׁפְרָה, — היה נאה וטוב, schön, gut sein; être joli, bon; to be nice, good: חבלים נפלו לי בנעמים אף נחלת שָׁפְרָה עלי (תהל' יו ו). —ובמדר': שִׁפְרָה, ששפרו מעשה לפני האלהים[1]) (מד"ר שמות ח). —ובספה"א: ובתוכי כל תענוג ינעם וישפר וסביבותי אמנה ופרפר (ר"י חריזי, תחכ' מו, 374). ולשון לו ישפר בחכמה אין מסגר (ר"ז חלכיאהרי, ספר המוקר ג). אהה לבתי התבונות, במעבה האדמה שוכנות, והלשון אשר לכל מליצה ישפר ילחך העפר (שם מח, מטמוני נסתרים, כל). —ואמר המשורר: בראות אנשים מנתם שמו אשישה ואשפר לבי אפתה בפתות לחם ואיטב ואשפר (רמב"ע הענק ע, ברודי, סמז). נפשם באנשי מסגר לא יחיו והון ישפר מערמות העפר (הנ"ל, אם תסיך סבחנו, דוקס, 78). הגות שפתי ישפר המון חטאתי יכופר (ר"י הלוי, אלהי מעשיו, דיואן ג, 238). לצנף רצויו צניף צדק ומעמדם ישפר (הנ"ל, אתה כוננת, שם שם, 242). יי' שוכן גוש עפר יקימנו ונחלתו תשפר (ראב"ע אליל ס אנשי תושיות, חיגר, 243). שירי לך יערב ישפר כמו שור פר (ר"י נג'ארה, יגדל נפי, עולת חדש, יד). —ואמר המרגם: שלש הנה תתאו נפשי ובעיני אלהים ואדם תשפרנה[1]) (צ"ז, ב"ם כה א). — וניכי סָעוּ', °שַׁזּוּר, יפה, הדור, ואמר הפיטן: מחפירים שור שפורים[2]), הסתכל בך כופרים (סלמה הבבלי, סחורה ונאוה, זולת א פסח). יהיו שפורים אמרותיכם (יום קדוש, פיוט לר"ח, אילת השחר, קלו). — °°שְׁפוּרִים, במשמ' שמים[3]), ואמר הפיטן: הסתכלו בני בקריעת שפורים[4]) וראו שאין כמוני בקדישין ועירין (יהודה בר מנחם, אכבי אדיר, אופן לשבועות, סידור איטליה, סירמן, עו).

[1]) [אולם בלשון ב"ם גני': בשלש חפצה נפשי ונאות הן לפני אלהים ואדם. שכן אין „שפר" במשמ' יפי בעברי' שבתו"מ אלא בדרשת הכתוב בלבד.]

[2]) [י"מ מבין העבו"ם שהם חפורים כדכתיב חפרה אמם הבט את ישראל היפים (מעשה אורג.)]

[3]) [עפ"י הבנתם זו בכתוב: ברוחו שמים שִׁפְרָה (איוב כו יג). אך עי' שִׁפְרָה.]

[4]) [עפ"י לשון הכתוב: לו קרעת שמים ירדת (ישע' סג יט).]

—פִּעֵ' °שִׁפֵּר, —קשט, יִפָּה[1]): שפרה, שמשפרת את הוולד (ספרי במדי' עח, וכעין זה מד"ר שמות א). והקב"ה שולח משמי מרום מי שמנקה ומשפיר[2]) אותן כחיה זו שמשפרת את הולד (סוט' יא.)[3]). הנותן אמרי שפר, שארצו מתברכת שנא' נפתלי שבע רצון והם מבכרין מפירותיהם[4]) למלכים ומשפרין דבריהם (מד"ר בראשי' צט). שהיתה (שפרה) משפרת את התינוק כשהוא יוצא מלא דם (שם שמות א). שהיתה משפרת על דברי בתה ומפייסת עליה (שם שם). בחדש זה תחדשו מעשיכם בשופר, בחודש הזה שפרו מעשיכם, אמר להן הקב"ה לישראל אם שפרתם מעשיכם הריני נעשה לכם כשופר הזה (שם ויקרי' כט).

[1]) [למעשה אין שפר כלשון יפי בא בעברי שבתו"מ אלא בדרשת המלים שפרה, שופר שבמקרא, ואלו בדבורם השתמשו חז"ל בלשון נוי, נאה.

בתוספת' ציק"מ כלים ב"ב ד יג כתוב: העושה פסקא לשפר ללבב ולצייר בהמה טהורה, לתחת כריסו של חמור טמאה ע"כ; אך בנסח הספרים: העושה פסיקה לשפיר ללבב ולצייר וכו', וקשה הענין. והגר"א גורס: העושה פסיקיא לשפיר וללבב ולצדדי בהמה וכו'. ובירוש' שבת יו מיבאים הדברים בנסח זה: כהדא דתני העושה פסיקא (נ"א פסיקיא) לילבב לישפר להדיק בה את המרצופין ע"כ.

אולם א) אין כאן למעשה לצייר אלא לשון צרירה וקשירה של ה„פסיקיא" (במ"ר) שהם fascia צרורות וקישורים ברומ'; ב כנגד כרסו של חמור, דטמא יש צריך שיזכר מקדם גופו של בעל חיים טהור, ועל כן מסתבר, שצ"ל בקרוב: העושה פסיקיא (מ"ר) ללבה של פרה לצייר בהם, טהורה, לתחת כריסו של חמור טמאה. וצ"ע.]

[2]) [פִּעֵ' ולא הִפְעִ', ובמדר' (שמות א) ומשפר. ואמנם הענין והמלה חיה—מילדת, מורים שאפשר שבא משפר בדרשה זאת כלשון הסרת שפיר ושליה. וצ"ע.]

[3]) [במד"ר בראש' צח כתוב: הנותן אמרי שפר, אמרי שופר שהן משפרין אמרין שנתנו בשופר ובתרועה ע"כ; אבל ברור שאין המלים „שהן משפרין" מן הענין, ובמדרש תהלים פא מיבא המאמר באמת בלי שתי המלים האלה. ונראה שנוסף „שהן משפרין" מתוך הדרשה האחרת במד"ר בראש' צט (המובאת בפנים) המסתימת במלים „ומשפרין דבריהם".]

[4]) [אפשר שביסוד הדברים דרוש על המלה שפר כלשון שפורים ורבים, וצ"ע.]

'אם שפרתם מעשיכם לפני אף אני עומד מכסא דין (פסיק' ר"כ, נחמו השביעי, בובר, קנ:).—ובסהמ"א: פיו צדקותיו יספר ולשונו חסדיו ישפר (ד"ס של יהודי מצרים וא"י ב, מן, 134).—ואמר הפיטן: ויתחזק בשקט בשלום לשפר שתוליו (ינאי, ויחזק, קרוב' בראשית, זולאי, עב). לאותות ולמועדים חבלו שפרת (ר"א קליר, רבות עשית, קרוב' החדש). שוה ארקו, שפר מתקו, שב בהנתקו, בשומו לים חקו (שמעון בר יצחק, אדון אמנני, יוצר א שבועי'). שפרו מעשיכם וברית לא תופר, נאקתכם יאזין שחקים שפר¹), ותיטב לה' משור פר (הוא, שמו מפארים, קרובי ב ר"ה). תריד עפר תקין לפר תרם ושפר תאמו בשפר (אילת השחר, יוצר שבת ר"ח). תמור שפר חנוי שפר תת לפר תאב עפר (אל נשא, יוצר שבת בראשית).

—נפע', *נִשְׁפַּר,—היה יפה, נעשה נאה, ואמר הפיטן: כל מושבי הארץ פירשתי בגאלת מכר נשפר²) (רסע"ג, את ייי, תרי"ג מצוות, סדור רסע"ג, קפא). גוללו יריעות ומסכים אשר בסתרם נשפרתי (הוא, אמרתי נגזרתי, סליחי יוה"כ, שם ש). מבטאו אליך ישפר, רם אשכול הכופר (אליה בר' יצחק, תמור עבודת, סליח' מנחה יוה"כ).

—פע', *שִׁפֵּר,—ששפרו אותו: נפתלי אילה שלוחה, קלים כאלות בהשתלחם מן המלחמה לבשר בשורות טובות ומשופרית של נצחון (חזקוני, בראשי מט כא). מישור ארצו יהא נטוע מענפים הניתנים פירות יפות ומשופרות (שם שם). ואמר הפיטן³): ...משור פר, בחן ותסד משופר (ינאי, קרובי בראשית, זולאי, נה). ייטב משור פר ומאיל המשפר יום המספר לקול חדוש שיפר (ר"א קליר, אשא דעי, סופרות מוסף א ר"ה). יהי חבלו במנעמי וחלקה לו משופרה (שי"ת

¹) [אפשר שצ"ל ספר כלה"ב: מי יספר שחקים בחכמה (איוב לח לז).]

²) [כלו' גאלת הנחלה, אשר שפרה, ואשר בעלה מכרה לאחר ולא לגואלה.]

³) [אמנם השתמשו הפיטנים בצורה זו על יסוד הכתובים, ואולי איל משפר בדבריהם הוא איל הניתן אחרי שפר, או בעל שיפר, וכן ברוחך שופרו חזקים בתבונה הוא רמז לכתיב ברוחו שמים שִׁפְרָה (איוב כו יג) לפי הבנה זו או זו, אף משרש ב. שפר, וקשה להכריע.]

הגאונים מי הגני, גינצבורג, 278). ברוחך שופר, חזקים בהבונה (משלם בר קלונימוס, אמוסה כפלאותיך עבודת יוה"כ, Elbogen, Stud. 126).

—הפע', *הִשְׁפִּיר,- בקרוב לפע', בשמושים שונים ע"פ מליצת הכתובים: ...ושת למשביר ומסביר ומשפיר¹) (ינאי, קרובי בראשית, זולאי, סה). ומליץ צחות בעדינו טוב יַשְׁפִּר וגליותנו יקבץ בשפר (הוא, אימת נקר, שבעתא ללילי ר"ה, שם, סכ"). מים לתת טעם באדמת משפיר אמרי נעם (ר"א קליר, יפתח ארץ, גשם). והנשיא בשעיר יתכפר, עם הארץ בשה וגוזלים ובעשירית האיפה להשפר (רסע"ג, את הי אלהיך, תרי"ג מצוות, סדור רסע"ג, קסב). נביאיך נטשת וכל אומר משפיר (הוא, תקרא שמחי, סליח' תשעה באב שם, שכד). יצמיח לו ישועה ואורה וחבלו ונחלתו ישפירה (מכתב ראש הגולה, הקדם, שנה ג', גל' א-3, 5). בוטחיך אל תחפירם תורת חסד תשפירם, (שלמה הבבלי, אמרם לאל, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, כד). גורלי השפיר והנה ה (משלם בר קלונימוס, אפיק רנן, יוצר ב פסח). אל חנן נחלתו בניעם להשפר (שמעון בר יצחק, אל חנן, יוצר ב ר"ה). ומפני זה תמיד אנו שואלים מלפני אלהינו להשפיר נחלתנו (ד"ס של יהודי מצרים וא"י ב יעקב מן, 344).

—הָפע', *הֻשְׁפַּר, הָשְׁפַּר,—כמו פֻּע', ואמר הפיטן: לקול חדוש שופר יוקש יופר וסוטן יוחפר, יושר לב יושפר בקול שפור שופר (ר"א קליר, אשא דעי, סופרות, מוסף א ר"ה). לאגיד גדוד ישפר להעצים גדודיו בלי מספר (הוא, אלים ביום מחסן, טל). קרינת עור הושפר, קושט אומר בשיפר (יהודה בר מנחם, אור ישראל, יוצר א שבועות, מחזור איטלי א, קמח).

—התפ', *הִשְׁתַּפֵּר,—הוטב, השביח, נורג בספרות ובדבור.

א. **שֶׁפֶר**, ש"ז, שְׁפַר²),—קרן של איל, Widderhorn; corne de bélier; ram's horn: מאשר

¹) [בשמוש לא ברור.]

²) [המסרת הפרשנית ואף התרגומים הקדומים הבינו שֶׁפֶר בכתוב, ע"פ הארמ', כלשון נוי ויפי, היא"ל והבינו רבם ככלם אחרי כלשון מאמר ודבור; ואמנם השבעים (המתרגמים גם הם שפר: κάλλος, יפי) מתרגמים

שמנה לחמו והוא יתן מעדני מלך, נפתלי אילה שלחה הנתן אמרי שָׁפֶר (ברא׳ מט כ–כא)[1].—ובסהמ״א, במשמ׳ נוי, יפי[2]: Schönheit; beauté; beauty: לקח משפר שמנונית[3] שבו (והזהיר, ויקרא ט). גם בתוכם רבינו ילדינו, לשונותם למדנו ותלט עלגתם על שפר אמרינו (רסע״ג, ססקד׳ העברי לס׳ הגלוי, הירכבי׳ כד). נודע שמו בשערים בחסד ובאמרי שפרים (קונץ אגרות צוקסטורף, 20).—ואמר הפיטן: שבט המרובה׳ שפר נחלתו תרבה (ינאי, מחלוקת, קרובי במדי, זולאי, רכו). זכר לין כפרים ואמרי שפרים למשלמי פרים בשפה יזכור (כ״א קליר, זכר תחלת, זכרונות, מוסף א ר״ה). שפר אמריו במדיו, שנ ניו מנת מדיו (רסע״ג, אלהים אלל, אזהרות, סדור רסע״ג, קל). שלחיך פרדס שפר[4] נאים והדורים (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצר א פסח). ואני ידעתי דרכך בשפר, רוץ וקח איל תחת עופר (הוא, או בהר המור, סליחי׳ ער״ה). אבל האל במעשהו שפרים (רב לאלל גאון, לאור יעקב, דוידסון, HUCA 1926, 234). תריד עפר תקון כפר תרם ושפר תאמו בשפר (אילת השחר, יוצ׳ שבת ר״ח). תמור שְׁפַר תנוי שפר חת כפר תאב עפר (אל נסא, יוצ׳ שבת בראש׳). ביקרת נפך להזכיר יהודה, בשפר ספיר לדן מפליא, בשוף יהלם להזכיר נפתלי (רסב״ג, ובכן מה נהדר, ביאליק-רבניצקי ב 215). האל קבל אמרי שפר, זרה זדון אשכול הכפר (רמב״ע, אמללנו בנפש, דוקס, 67). הנותן אמרי שפר הוא עורא הם פר (אזכרה מלוק, סליחי׳ י טבת). אשריך עקיבא חלקך בטוב ובשפר (אודך ייי כי אנפת, סליחי׳ שחרי לו״כ, מחז׳ איטלי׳ ב, קו).—ואמר המשורר: שלשה תעשה תחשוב בשפר, קנות שדה קנות רֵע וספר (רה״ג, שירי מוסר השכל 73). השבתי ספר על פתר מפר לכל אמרי שפר במלים נחברים (דונש, דעה לבי, תשובי׳ על מנחם, 2). ה׳ לא רצם לנחלה בשפרים (ר״ת, אני אדרש, תשובות דונש על מנחם, 42). מטע אהבים ועפר בו נקבצו חן ושפר (ראב״ע, איך ישליו, כהנא א, 51). אכתב על ספר דבר שפר אשר הוא לי שעשועים (הוא, אשור בקולי, שם 152). עלה המנגן אלי ראש הר שפר (יל״ג, אהבת דוד ומיכל ג, 33).

ב. שֶׁפֶר, שְׁפַר, ס״ז, מ״ר שְׁפָרִים, שְׁמֵי שְׁפָרִים,— כנוי לשמים[1], Himmel; ciel; heaven:

עתה תראה (הלבנה) משמי שפרים ועתים נכסתה (שלות עתיקות בתנ״ך, כד, רוזנטל, 18).—ואמר הפיטן: אשר איתחך במסלולי זבול בימרומי שפר[2] (ינאי, אשר איתחך, קרובי׳ ימים נוראים, זולאי, שלב).

שְׁפָר[3], ס״ז, — בָּקָר, ואמר המשורר: יקום באשמורת השפר ויעזוב אמרי השפר, מהגול ימלא שופר ויריע בקולו כשופר (עזרא הבבלי, תוכחי׳ מוסר ט, כג:).

אמרי ותדמה ו״א בתולדותיו, בוולדות, ἐν τῷ γενήματι ואולי נתערבב כאן תרגום נוסף של בן פֹּרת, שאחריו.

ואולם כמבֹאר בדברי העורך, הלשון והספר ב, עמ׳ 210 וכו׳ יש לראות את ברכת יעקב לנפתלי בהמשך לברכתו לאשר, כלו׳ כשם שיתן אשר מעדני מלך, כך תהיה אילה (או יהיה איל) שלוח למלך למאכל מאת נפתלי והוא נתן לו אִמְּרֵי (מן אִמֵּר, בהרפית הדגש בשוא) שפר, ו״א כבשים בעלי קרן שופר, ועי׳ בנאמר בהערה לשרש א. שפר. במשמ׳ זו של איל מקרין יש אולי להבין גם את שם ההר, הר שפר (במד׳ לג כג וכו׳) שאחרים מזהים אותו ב„ספר" (ברא׳ י ל). ובסהמ״א הרבו להשתמש בצרוף (נתן) אמרי שפר, במשמ׳ דברים יפים.]

1) [בתו״מ אין המלה שֶׁפֶר באה. בבבלי ב״מ יד. (ומי אמר שמואל הכי והאמר שמואל שבח שפר ושעבוד צריך לימלך) יש לראות שפר כמונח ארמי שְׁפַר. במד״ר במד׳ יד, ב נאמר על נפתלי: ולכך בירכו אביו באילה שלוחה שהיה רץ במשלחתו כאיל, ולכך בירכו באמרי שפר על שהיו אמריו שפרי׳ ע״כ, בודאי אין כונת הדורש לנסק שיב את הברכה באמרי שפר, בהייתן אמרי שפרים, שהיא אך חזרה על לשון הברכה; אלא אין כאן אלא רמז לאחת הדרשות שבמד״ר בראש׳ ובהקבלותיהן, כגון שנתנו אמריו בשופר, וענין כזה קושר ברכה זו לענין ריצת נפתלי במשלחת כדי להכריז אמרים בשופר.]

2) [ע״פ הבנה זו בכתוב.]

3) [בתלמוד (חולין לז:) בארמ׳: שקל משופרי שופרי.]

4) [במחזורי אשכנ׳ מנקד שְׁפַר, במחז׳ איטלי׳ (א, קיג:) שֶׁפֶר.]

1) [ע״פ הבנה זו של שִׁפְרָה, עי׳ שם.]

2) [וולאי מנקד שֶׁפֶר, אבל במחזורים שְׁפַר. שמוש המלה לקוח מלשון הכתוב: ברוחו שמים שִׁפְרָה, ועי׳ בערך זה.]

3) [ע״פ הארמ׳ שַׁפְרְפָּרָא (דנ׳ ו כ), בֹּקֶר, שהיא כתערת המסרת למדנחאי תרין מלין: שפר פרא.]

שפרה [1], ס"נ, — כמו שפיר, שק, כיס, Sack; sac; bag: ברוחו שמים שפרה חללה ידו נחש ברח (איוב כו יג).—ובסהס"א, במליצת הכתוב: אמיץ גזר ומקים שפרה ברוחו שחקים (ר"י הלוי, אמיץ גזר, זמורה ג, 436). ראו מצרתיו כחו והגיד לאדם מה שחו, שמים שפרה ברוחו ושאר רוח לו (ראב"ע, מ כמוך, סעה"ס, 150).—ושפרה, בכנוי לשמים, וגם בצרוף שמי שפרה: אתחיל לכתוב גבורה שלאותיות התורה, אשר עינים מאירה, חברורות כאור המנורה, המשמחות נפש מרה, הנתונות משמי שפרה מפי הגבורה (דקדוקי הטעמים, בער-סטרק, 3).—ואמר הפיטן: אקדמה בתודה וזמרה לשוכן בשמי שפרה (מחז' ויטרי, תעט). עננו והחינו בטללי שפרה (קרב אורך, סדר תענית לצור, מחזי איטי ב, כ.). דגול בסתרה יושב בשפרה הגבור והנורא (אנוסה לעזרה, סליחי יו"כ תימני). געיתי שעה משמי שפרה (ליקוטי צב מסה מרומה, אליך ה', מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, ם).

שפרה, ס"נ, — יפי, הדר, ואמר המליץ: כהדרת גפן שפרתי ופרחי פרחי הוד והדר (ב"ז, ב"ס, כד כ).

שפרון, ס"ז, — כמו שפרה, בכנוי לשמים. ואמר הפיטן: אדיר בורא שחקי שפרון (אשרי העם שלו ככה, יולי ס"ת).

---

[1]) [התרגומים הקדומים, עד כמה שהלכו אחר נוסח המסרת, ראו במלה לשון שפיר וקשוט, כגון וולג': ornavit, התרג' הארמי: אשתבהרו, הסורי: סדבר; והשבעים כתרג' חפשי כאלו (כ)בריחי (κλεῖθρα) שמים נתן אותו.—ראב"ע: הה"א נוסף ועניינו תקן מן שפר או מן שפירו (עי' שפרור) או הבי"ת במלת ברוחו נוסף ויחסר דגש מפ"א של שפרה, ע"כ, ומעין זה יתר המפרשים, ואלו הפיטנים השתמשו במלה זו ככנוי לשמים, על יסוד הכתוב. אך בעלילת היצירה הבבלית מסופר על מלחמת האל הבורא בשר הים נחש בריח, כי שלח האל את רוחי', את סערתו, והדף בו את יריבו לתוך שק וכיס, הנקרא שם ספר, ולפי זה הכונה גם כאן: ברוחו (ז"א ברוח סערתו) שם ים שפרה, כלו' שם את שר הים לתוך שק ושפיר. ועי' בפירוש העורך לכתוב.]

שפרור [1], שפריר, ס"ז, — מלה מספקת: קח בידך אבנים גדלות וטמנתם במלט במלבן אשר בפתח בית פרעה וכו' ולקחתי את נבוכדראצר מלך בבל עבדי ושמתי כסאו ממעל לאבנים האלה אשר טמנתי ונטה את שפרירו [2] עליהם (ירמ' מג ט-י).—ובסהס"א, בקרוב במשמ' אפריון: עשה לו אפריון תכונה והציב לו שפריר אמונה (ר"י הלוי, אגרת לר' אהרון אלעמאני, זמורה א, 62). והמשופע חוה של צל הארץ הוא דומה במראיתו כאוהל נטוי או שפריר של אופל עגול נטוי עלינו (ר"י הישראלי, יסוד עולם ב י). ודע כי ראיותי וכו' האמת נטה שפרירו עליהן ובטלו דבריך (תשו' ר' זרחיה הלוי, אוה"כ ב, קלה). ויהי היום יום צאת שלג וקרה יום קרח הנורא על פני השדה נטה שפרירו ווורד רירו (ר' יצחק ארדוטיל, דברי חכמים, מז).—ואמר הפיטן: אני יותדת שפריר החצר וכיור לרחצת יד ורגל משמץ (רסע"ג, אזהרות, סדור רסע"ג, קלג). קבע מלון שכנו ושפרירו נשאם תלאם כתקנם והעמידם במשמרו (אקדמה בסודם, מחזור ויטרי, תעט, 594). שרות שפריר שטחו, מטות ורבוא חטתו (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצר א פסח). אלהי גדלת בשפריר ובולך (רסב"ג, וארץ השפיל, ביאליק-רבניצקי ב, 183). אחד יי' רם ונשא נטה שפרירי מעוני (הוא, אלהים אל, פס פס, 201). אל נעלת

---

[1]) [אין המלה במקום אחר במקרא. התרג' הקדומים הבינו מלה זו או כלשון כלי נשק (השבעים: ὅπλα, הסורי: זינה), בכסא מלוכה (וולג': solium) או כבית מלכית (ת"י אפדניה); בבאורים אלו הלכו בחלקם אחר האבנים הגדלות, שראו אותן כהכנה לבנין, ובחלקם אחר המשך הדברים בפס' יא: ובאה והכה את ארץ מצרים אשר למות למות ואשר לשבי לשבי ואשר לחרב לחרב, ולפי המשך זה למעשה אין דרך אחרת אלא לחפש את הנכון בכוון לקרב ולא בכוון לבנין, ואין גם האבנים הגדלות אלא אבני קלע לקרב ומלחמה הן ולא אבני בנין, ועל כן אין לקבל גם את גזירת המלה כלשון יפי (עי' ריב"ג), ואף לא את פרושי החדשים שהניחו על יסוד האשור' שפר את המשמ' שרביט, או על פי שפרר (פרוש באשור') את המשמ' של קינוף ואפריון, וכן אין קשר למלה אל שכריר. ואולם בא שפררת, שפרשת, גם במשמ' רשת פרושה, ששמשה אף נשק בתאורי אלים שונים, וכנראה גם במשמ' רשת הקלע, כף הקלע, ומשמ' כזו מתאימה לענין.]

[2]) [כך קרי, הכתיב: שפרורו.]

בשפריר מעוני (ר"י הלוי, אל נעלה, זמירות ז, 22). אל מסתתר מעיני כל חי בשפריר מעוו (הוא, אל מסתתר, סס ט, 498). נסתר בשפריר גבהנו (הוא, אמיץ פדה, סס י, 604). נוטה שפריר עליה ויוסד ממדי נשיה (דוד בקודה, ארומם אל, אגרות כד"ל, 515). אל מסתתר בשפריר חביון (אברהם מימין, אל מסתתר, זמירות). — ואמר המשורר: ובערפלי טהר רחצה במים אל החת שפרירך תבאי חדר (יל"ג, מב לאדני, שירי יל"ג א, 10). — ובמשמ' כוכבי בקר: שבח נותנים לו כל צבא מרום, שפרירים [1]) ומשוררים לאל אדיר ירון (אל אדון, קונטי הפיוט' יא, 5).

שְׁפַרְפָּר [2]), ס"ז, בקר, שחר, M rgen; matin; morning, ואמר הפיטן: נוגה הקרנת פניו כשפרפר צורב [3]) (רסע"ג, ארבעים יוס, סליח' יוה"כ, סדור רסע"ג, סט). ליוצר מאורי עליה ובבריק נגה שפרפר (רסב"ג, לאדיר כורא תהלות, ביאליק-רבניצקי ב, 162). תחנתי ושועי לפניך תשפר, בהתעטף נגדך המוהיר שפרפר (סליח', סדר רב עמרם גאון ב) [4]).

שִׁפְרֵר, פ"י, — שפר ותקן [5]), ואמר הפיטן: רבע מספרות מחנני לכפרית רגש שופרית

[1]) [כאן כמו שפרפר ע"פ לה"כ באיו' לח ז: ברן יחד כוכבי בקר.]

[2]) [ע"פ הארמ' שפרפרא.]

[3]) [כך הנסחה הנכונה, ולא עורב או צובר.]

[4]) [במד"ר ויקרא יב, לפי גרסת כתבי היד והערוך (עי' במהד' מ. מרגליות עמ' רמג) נאמר, בארמית: יתהלך במישרים, סוף שאשתו (של השכור) שפרפרא אומרת לו, כשישנה אדימה ראיתי ואינו פורש וכו' סוף שהוא עביד ביתיה שפרפר ע"כ, ואמרו המפרשים מה שאמרו, ואין דבריהם מסתברים. אך ברור לפי הענין שבאן מלת גנאי, וכנראה מלה זרה לא עברית, והואיל והילד מן הנדה נחשב כממזר, שהוא ברומ' spurius, יש להכיר כאן מלה כגון spuripar או spuriper במשמ מוליד ממזרים (כדגמת puerpera היולדת ילדים, primiper מוליד בכור וכד'). האשה קוראת לבעלה מוליד ממזרים, והוא גורם שכל ביתו יולידו ממזרים.

ולא נאמרו הדברים על המלה מישרים דווקא אלא על השותה יין ושכר, ובודאי אין מקום לבאר שפרפר כלשון מישור.]

[5]) [ע"פ ההכנה של שפרור, שפריר כלשון יפי.]

לשפררם יזכר (ר"א קליר, זכר תחלת, מוס' ארי"ה). שיפרר בדוכן ברכה, שאת ידיו למבירכה (סיפרר, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. 154). ספטים גדולים עשית בציען, שיפררת אהל בל יצען (ר"י טוב עלם, ממסגר אסיר, קרובי שבת הגדול).

שפש [1]), מטנו שִׁפֵּשׁ.

שִׁפֵּשׁ, פעל מספק, רק בּנִי בִּינ', מְשַׁפֵּשׁ, בצרוף דרך משופש [2]): אלא הכא כיון דאיפסל (להכנס) בהיכל לפני ולפנים מאי בעי, אלא אמר אביי לא נצרכא אלא דרך משופש (זבחי' פב:). והאי דכתב רחמנא אל פני הכפרת למעוטי דרך משופש (מנחי' כז:).

שְׁפְשׁוּף [3]), ס"ז, — שה"פ מן שִׁפְשֵׁף, חִכּוּךְ, מֵרוּק, לִטּוּשׁ: פי' שפשוף כדאמרינן וכו' כן רבא היה מעלה ומוריד בנו כעין שפשוף ע"ג החמור מן הצד וכו' נמצא מגביה ומוריד השקין בצידי החמור וכו' והוא יורד בדרך שפשוף (ר"ח, שבת קנד: ואילך). חלוק כתונת של פשתן וכו' ואף הליבון שלה מצהיל ע"י השפשוף (רש"י, שבת קמ.). חופף עליו וכו' לשון שפשוף כמו נזיר חיפף ומפספס (הוא, מגילה כו.). עצים שקצצם מן האילן ויש מאכילים אותם לבהמה וכו' שאינם ראויים בלא שפשוף (ר"י קארו, או"ח הל' שבת, סכד ה). שע"י שפשוף עור התחול וביותר בימי החורף יצא אש (ר' טוביה כץ, מעשה טוביה, יקודי עולם ב יז, עב:).

שַׁפְשֶׁפֶת, ס"נ, — שבשבת, זמורה לציד צפרים: דבק כדי ליתן בראש השפשף (שבת עה:) [4]).

[1]) [שרש מספק, ועי' בהערה שאחר זו.]

[2]) [רש"י מבאר כאן משופש כמו משומש (וכן בכ"י קופנן בזבח'), ואחריו הלכו רב המפרשים. אך אפשר שבא כאן משופש כמבטא מששמש בסק' פשפש, פשפש, במשמ' דלת קטנה, ושעלינו לרבין דרך משופש בצרוף שכמסיבת, בלו' לא בדרך ההיכל אלא בדרך פשפש, ואין לקבל את דעת יסטרוב, הגורם מפושפש, וצ"ע.]

[3]) [עי' שִׁפְשֵׁף.]

[4]) [כהבאת המשנה, במק' שְׁבִשְׁבֶת, ועי' שם, ואין כאן אלא שנוי מבטא הבי"ת לפ"א.]

תנא כדי ליתן בראש שפשף[1] שבראש קנה של ציידין (שם ס.).

***שִׁפְשֵׁף**[2]), פ"י, — שפשף דבר בדבר, חכך ומרק[3]), abreiben, polieren; nettoyer, polir; to scour, polish: לא יטבול את הקיסמים בפחמין אלא אם כן שפשף (מקוא' ט ב). נטל ידו אחת ושפשפה בחבירתה טמאה (ידים ג ג). נפל (שמן) על בשרו משפשף ואינו חושש (תוספתא דמאי א יח). הנוטל ידיו צריך לשפשף את ידיו, שפשפה בחברתה טמאה (שם ידים א ג). וישמן ישורון ויבעט, משל לאדם אחד שהיה לו עגל והיה משפשפו ומגרדו ומאכילו וכו' (ספרי דברי שיח). נכנסתי אחרי רבי יהושע וכו' ראיתיו יושב (בבית הכביד) וצידו כלפי מערב ולא פירע עד שישב ולא ישב עד ששיפשף (ר' עקיבה, ירוש' ברכ' ט ח). הרי שהיה שם בהוב על בשרו הרי זה לא ירחוץ וכו' רבי יוסי אומר לעולם יורד וטובל כדרכו ובלבד שלא ישפשף (שבת קכ:). זה הכלל היה במקדש וכו' וכל המטיל מים טעון קידוש ידים ורגלים וכו' א"ר אבא זאת אומרת מצוה לשפשף (יומא כט:). הרואה קרי ביוה"כ יורד וטובל ויערב ישפשף וכו' (שם פח.). משל לטבח שבא לשחוט פרתו של מלך וכו' כיון שהרגיש שהמלך רואה התחיל משליך את הסכין ומשפשף בה[4]) וממלא את האבוס לפניה (מד"ר במד' כ). — ובסהמ"א: רשף צלמי, כגון שהיו לו צורות מצויירים בכותל נחתכבה בהן ושפשפה אותם וכו' (ר"ם, ב"ק כג:). חפין, משפשפין את הכלים בשבת לצחצחן (רש"י, שבת כ.). המסוללות, דרך תשמיש זכר ונקבה משפשפות נקבתן זו לזו (הוא, יבמ' עו.). ואין סכין (שמן) תרומה בידים מסואבות, נפל על בשרו משפשפו בידם

1) [באלפסי (כ"י) הגרס: שפשפת, ועי' ד"ס.]
2) [לדעת רבים בעקר צורת הכפלה מן שוף, כלשון חכוך ומרוק.]
3) [מפעל זה נגזר בימינו שְׁפִשֶׁפֶת במשמ' אריג או מחצלת ליד הדלת לשפשף בה את הנעלים לנקוי.]
4) [משפשף ומגרד את הפרה, ועי' במובא לעיל מספרי דברי שיח.]

מסואבת (רמב"ם, תרומ' יא ז). כיצד הכנים קישאין ודילועין לבית קידש שישפשף משיתחיל לשפשף אחת נקלעו הכל למעשר (הוא, הל' מעשר ג ד). הקישואין והדילועין והא מיהין משישפשף בידו ויסיר הציהוב שעליהן (הוא, שם שם ח). קשים של שבלים וכו' מותר להתירן כדי שתאכל מהן הבהמה אבל אסור לשפשף בהם בידים בדרך שעושים באוכלי בהמה (ר"י קארו, א"ח הל' שבת, שכד ז).—ובפ"ע במשמ' זחל (כשפיפון), kriechen; ramper; to creep: זחילה לשון מרוצת המים על העפר וכן כל מריצת דבר המשפשף על העפר והולך (רש"י, דבר' לב כד).

— פע', שֻׁפְשַׁף, — ששפשפו אותו: חף, טהור ומשופשף, כמו נזיר לא יחוף ראשו וכו' (רש"י, איוב לג ט).

— התפ', הִשְׁתַּפְשֵׁף, — התחכך, נוהג בדבור ובספרות.

***שְׁפִשֶׁפֶת**, ש"נ, — כמו שְׁכִשֶׁבֶת, שַׁפְשָׁף, ועי' שם.

שפת[1]), ממנו מִשְׁפְּתַיִם, *שְׁפִיתָה, שְׁפַת, שְׁפַתַּיִם.

שָׁפַת, פ"י, שְׁפֹת (מקור ולוי), תִּשְׁפֹּת, תִּשְׁפְּתֵנִי — שים, שית במקומו[2]), hinstellen, hinlegen; placer, mettre; to put, lay: ואלישע שב הגלגלה וכו' ויאמר לנערו שְׁפֹת הסיר הגדולה ובשל נזיד לבני הנביאים (מ"ב ד לח). יי' תִּשְׁפֹּת שלום לנו כי גם כל מעשינו פעלת לנו (ישע' כו יב)[3]). שְׁפֹת הסיר שְׁפֹת וגם יצק בו מים (יחזק' כד ג). יבש כחרס כחי ולשוני מדבק

1) [שרש זה נתגלה באוגרית' בצורת תפד באותה משמ' בעבר' במשפטים כגון פענה להדם ית פד (את פעמיו על ההדום ישפות) ועוד, ומכנו בצורת שאולה מארמ' גם אֶשְׁפֹּת במשמ' מדורת אש ששופתים עליה לבשול ולשרפה. ועי' בהערות שאחר זו.]
2) [לא יצמצם את משמעותו של הפעל אלא לדרוש לבד מתכון מאמרו של ר' פינחס הכהן בן חמא (פסיק' ר"כ. בובר קפט:): אין תשפות אלא לשון בישול שנא' שפות הסיר שפות וכו' ע"כ, וזאת ככל שמושו של הצרוף אין... אלא, שאינו בא להוציא אלא להדגיש.]
3) [ועי' שָׁלוֹם, שָׁלֹם, הערות.]

מלקחי ולעפר מות תִּשְׁפְּתֵנִי (תהל' כב יו) [1].— ובתו"מ: ואין מקיפין (זו לזו) שתי חביות לשפות עליהן (כחג) את הקדרה (ביצ' ד ה). האבן שהיה שופת עליה ועל התנור וכו' טמאה (כלים ו ב). ועי' פִּטְפּוּט 4896. שלשה מסמרים שלש יתידות וכו' שנתן בארץ וחיברן בטיט להיות שופת עליהן את הקדרה טמאה וכו' שתי אבנים גדולות שתי חליות של עמוד שהתקינן להיות שופת עליהן יורה גדולה או מיחם גדול וכו' (תוספת' כלים ב"ק ה א—ג). השופת את הקדרה ע"ג גחלים מַחרין בו וכו' (ירוש' שבת א י). ישראל וגוי שהן שותפין בקדירה ישראל שופת והגוי מנער (שם ע"ז ב י). אחד מביא את האור ואחד מביא את העצים ואחד שופת את הקדרה וכו' כולן חייבין (ביצ' לז.). מדת בו"ד אדם שופת קדרה ואח"כ נותן לתוכה מים אבל הקב"ה נותן מים ואח"כ שופת הקדרה וכו' (ר' אלעזר בשם ר' חנינא, מגי' טו.). מי שיש לו מנה יקח לפסו ליטרא ירק וכו' מאה מנה ישפתו לו קדרה בכל יום (ר"א בן עזריה, חול' פד.). מואב סיר רחצי, אמר ר"ש בן חלפתא, אמר הקב"ה שופת אני למואב יורה של פרענות (מד"ר דבר' ג). לאדם ששופת שבע קדרות זו למעלה מזו וזו למעלה מזו והבל של עליונה אין בו ממש (ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יהושע בן קרחה, שם קהלת, הבל הבלים).— ואמרו פיטנים ומשוררים: יעד עצים ולשפות דָּרֶךְ, במה ותמה יחיד ורך (רסב"ג, אזי בהר המור, סליח' ליום ה' עשי"ת, ביאליק-רבניצקי ב, 167). רומה יחד תציתנה, לירכתי בור תשפתנה, עוה עוה תשיתנה (אפרים מרגנסבורג, אלהי נך, זולת לשבת ד' אהה"ס). שלום ישפות לך וגם לבני בחיריך (ר' אליר ב"ר אלעזר, ציון לפירת, קינות לת"ב). חשוך למטה עון ושלומנו תשפות (ר' אליר ברי יצחק סך, תענית לבור קבעו, סליח' לאמיצי). שור זה חדש הוא כתרוהו תפשוהו, וזרו פ"ש עליו לשאול שפתוהו (יל"ג, הבאת בכורים, כל שיריו, ספר ג, 2) [1]. — ובינ' פָּעוּ', *שָׁפוּת: שריך סוררים וחֹברי גנבים וכו' מעשה באשה אחת שנגנב מיחם שלה והלכה לקבול עליו לדיין ומצאתו שפות על גבי כיריים (פסיק' ר"כ, איכה, בובר, קכב:) [2].— ובסהמ"א: אירע מעשה במגנצא בקדירה מלאה בשר ותבשיל שהיתה שפותה אצל האור וכו' (מרדכי, חולין, תרע"ט). קדירה מליאה חלב רותח שפותה אצל האש על הכיר' (תרומת הדשן קפא, מג.). —ואמר הפיטן: מגן אלקים גורשו פותים וכו' מאכלם בועם ולעפר שפותים (משולם בן קלונימוס, אתוחה נפלאותיך, עבודת יוה"כ, Elbog. Stud. עמ' 127).

שְׁפַתַּיִם, ז"ז במ"ר [3].—אבני כירים ששופתים עליהן בשר לבשול [4], Kochherd; fourneau de

---

1) [במחקר מיחד על פעל ושרש זה, שנכנס בסוף 'כרך הלשון' של ספרו 'הלשון והספר', הוכיח העורך, כי בא הפעל, מלבד במקומות שמסרת הנקוד הכירה בו, עוד כמה פעמים במקרא. כן יש לגרס כישע' נז יח וכו': אשלם נִחֻמִים לו ולא ליו בראֹ; בְּשָׁפְתָם שָׁלוֹם, שלום לרחוק ולקרוב (במק' ברא ניב שְׂפָתָיִם וכו'); במשלי י יח: מכסה שנאה שִׁפְתֵי שָׁקֶר (הוא שם כאלו מקרא, צבע אדום; במק' שִׂפְתֵי שָׁקֶר); שם יד ז: לך מנגד לאיש כסיל ובלי דעת שִׁפְתֵי רָעַת (במק': ובל ידעת שִׂפְתֵי דעת); יז ז: לא נאוה לנבל שְׂפַת יתר אף כי לנדיב שְׂפַת שקר (במק' שְׂפַת יתר, שְׂפַת שָׁקֶר. ועי' שם ובנאמר כאן בערך שְׁפַתַּיִם.]

1) [כנראה ע"פ דגמת להי"כ נַפְתִּי משכבי מר וכו' (משלי ז יז) שהובן כלשון נֹפת צופים, כותב כלב בן אליהו אפנדופולו הקראי (HUCA 24, לז) בחרוז: ובערתי באש עצים וקוצים והבאתי שְׁפַתַּיִם וְשַׁפְתִּי עליהם סיר במי כדים שמונים, במקום וְשָׁפַתִּי, כאלו מן שוף, בגלל המשקל.]

2) [במדרש תהלים עח שבדפוסים כתוב: המכות היו שפותות בהן. אבל, כהערת בובר במהדורתו עמ' 848 נכונה גרסת מד"ר דברים ז, בדרשת המלה שופתים: שהיו המכות מפתות אותן.]

3) [המסרת נקדה שְׁפַתַּיִם בתיו דגושה, כאלו היתה כאן צורת נקבה, שעקרה במ"י שפת, שִׁפְתּוֹ במק' שְׁפֶתֶת, מעין שבת, שַׁבַּתּוֹ. אך, כמבֹאר בהערות שאחר זו, יש עדות לכך, שהֻרגשה המלה כזכר ולא כנקבה. ועוד שאין המלה למעשה אלא צורה אחרת של מִשְׁפְּתַיִם, כדגמת שְׁפָטִים על יד מִשְׁפָּטִים, וגם מטעם זה תמוה הנקוד.]

4) [כך יש להבין שפתים (ואף מִשְׁפְּתַיִם) בכל מקום לפי הענין כלשון מקום שפיתת הבשר, בין שבשר זה הוא בשר הזבח ובין שהוא בשר השלל. כי עקר לשון שלל

cocking-stove ; cuisine : וארבעה שלחנות לעולת וכו׳ ויניחו את הכלים אשר ישחטו את העולה בם והזבח, וְהַשְׁפַתַּיִם טפח אחד מוכנים בבית סביב סביב ואל השלחנות בשר הקרבן (יחזק׳ מ מב-מג). ונות בית תחלק שלל, אם תשכבון בין שְׁפַתַּיִם (תהל׳ סח יג–יד)· —ובסהמ״א, במשמ׳ וו ; יחד ומסמר, Haken ; hook ; crock : והבהמה תלוית על שפתים אשר תתלה (עליהם) הבהמה השחוטה, ביד גוי (ספל בן מלליס, אגרת תוכחה לריב״ם, ל״ןוטי קדמוניות, נספחים, 32). —ואמר הפיטן, במליצת הכתוב [1]): קמתי ממשפתים להפגיע בעד לני שפתים, קול מה אתן בשפתותים הן אני ערל שפתים (כ״ח קל״ר, אדפס אדום כמסון, תפלת טל). — ואמר המשורר: ישקה (המות) בכוס אחד אשר ישן בבית השן ובין תנור ולשפתים (רמנ״ע, עינות מסוס, דיואן, ברודי א, לה). וזרחו כוכבי המות בצהרים והחשיכו העינים ושכבו הפגרים בין שפתים [1]) (ר״י חריזי, תחכמוני, ש״כ ותקוניס, 483). ובערתי באש עצים וקוצים והבאתי שפתים ושפתי (כלב בן אליהו אפנדופולו הקרחי, Huca 24, לז).

שׁ״צ,—ר״ת: שְׁמַר צוֹאָה, שְׁלִיחַ צִבּוּר (ש״ץ), שְׁמָרוֹ צוּרוֹ, ועוד.

שצים חנכ״ל (וכן שנ״ץ כמ״ל ח״ש ועוד),—ר״ת: שַׁבְּתַאי, צֶדֶק מַאְדִים, חַמָּה נֹגַהּ כּוֹכָב, לְבָנָה, שבעת כוכבי לכת הידועים לקדמונים.

שצף

שצף [2]), ממנו °שֶׁצֶף, שֶׁצֶף, °שִׁצְפִּי.

°שְׁצַף, פ״ע, — כעס: שצף וקצף המושל וקם בחמתו והנפ חוטבים וכורתים כל אשלי גנתו (בנימין בר זרח, אבנרה נ״הל, סליחי לתענ׳ אסתר, מחזור איטלי א, פח.).

שֶׁצֶף, ש״ז, — כמו שֶׁסֶף, כלשון גזירה בחרב וכד׳: ברגע [3]) קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך, בְּשֶׁצֶף קצף הסתרתי פני רגע [4]) ממך ובחסד עולם רחמתיך אמר גאלך יי (ישע׳ נד ז–ח). —ובסהמ״א, במשמ׳ קצף וכעס [5]) — ואמרו פייטנים ומשוררים:

הוא שלל בשר (עי׳ בדברי העורך בערך א. צֶבַע, וב„הלשון והספר״ ב 227 וכו׳ על שלל צבעים רקמה בשירת דבורה שופט׳ ה ל), ועל כן בא (שם שפ׳ יו) למה ישבת בין המשפתים (כדי) לשמע שרקות עדרים, הם עדרי הצאן והבקר שבשלל אשר בשרם נשפת ב(מ)שפתים לבשול. וכן יש לגרס ולפרש גם במשלי כו כג (כדברי העורך בספרו משלי שלמה עמ׳ 57 וכו׳): כסף סיגים מצפה על חרס שפתים דלקים ולב רע, בקריאה שְׁפַתַּיִם דלקים (כזכר!), כלו׳: כך מי שמדליק אש בשפתים בהוכנה לסעודה ולבו רע על אירחו ; שהרי בא פסוק זה בהמשך לפס׳ כא—כב: אם רעב שנאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים, כי גחלים אתה חתה על ראשו וכו׳, כלו׳ הגחלים שאתה חותה לסעודה לו, יהיו על ראשו וכו׳. וגם בכתוב הסתום בבראש׳ מט יד: יששכר חמר גרם רבץ בין המשפתים, הכונה היא בודאי: יששכר חֲמַד גָּרֶם (ז״א אוהב לגרום עצמות מבשר, כזאב ולא כחמור!) ועל כן הוא רבץ בין המשפתים, במקום בשול הבשר.

ואמנם התרגומים הקדומים והפרשנים, אך במקצתם (עי׳ רד״ק ביחזק׳ מ) הכירו לגבי הכתוב ביחזק׳, כי שם הכונה: „הכירים שעליהם הקדרות״, ואף כאן היו שתרגמו: γεῖσος, labia, ספותהון, כלשון שָׂפָה, שְׂפָתַיִם, או ענקלין (ת״י), כלו׳ ווים ומסמרות ; ובתהלים: κλήρων, cleros (כדברי ריב״ג: מחוזים), הסורי בית שפיא, ועוד. ופרשנים אחרים ראו בשפתים כמו במשפתים לשון אשפה וזבל, ואין כל הפרושים האלה מסתברים.]

[1]) [ע״פ הבנה זו או זו בכתוב, עי׳ בהערות שלפני זו.]

[1]) [כאן במשמ׳ אשפה, עי׳ בהערות שלפני זו.]

[2]) [כאמור בהערה לע״ך שסף, עמ׳ 7337, נראה כי שצף ושסף בעקר שרש אחד הם, אלא שנכתב בישע׳ נד ח שצף בדמוי אל קצף שאחריו. ואלו מפרשים אחרים ראו עקר כלשון שטף קצף או שבארו שצף בקרוב לענין כלשון מעט, רגע או חרון אף (גדול) (כשבעים θυμῷ), ולפי זה שמוש המלה בסהמ״א. וידועים דברי דונש נגד מנחם, ותשובת ר״ת נגד דונש (תשובות דונס, 20) בענין זה. אך אין בהם כל עדות של ממש לפרוש זה או זה, ואלו פ. פרלס, Neue Analekten 45, משוה באשורי שִׁפְּצ במשמ׳ תקף, וצ״ע.]

[3]) [במגלת ישעיה א ממדבר יהודה: ברוגע. כנראה כלשון אף וחמה, ואולי כך נכון.]

[4]) [גם כאן במגלה הנ״ל: רוגע, אך כנראה בטעות.]

[5]) [ע״פ הבנה זו בכתוב.]

פליטים מסגרירי שטף וכו' צפונים עד יעבר זעם קצף, ויצאו נצלים משצף (ינאי, אות לטובה, קרובי ברכת' זולאי, מ). ... שיצפך וקיצפך וחינן בער זעך וזעפך (הנ"ל, אזר חללי מתניו, קר בי במד', שם, רכב). מלך צוה לכל רוח, עריצי גפי הרוח, ויאפפם בשצף רוח (כ"א קליר, מלך אזור גבורה, יוצ' א ר"ה, מחזור א טלי ב, לג:). שצף חרישית אם חר להשיון, שובה אזר השית לשובבים יזכור (הנ"ל זכר תחלה, מוס א ר"ה). לנו שלות בחרון אפך וכו' ובברתני בשצף קצפך (הנ"ל, פנת פורו מני, שחרית לת"ב, מחזור איטלי א', קעז.). בבדה שלישית על קודש ראשית בשצף חרישית בתת להשית (הנ"ל, איך תנחמוני, קינות כת"ב). שצפך הכנו וסגרנו ביד מצר, שיר נא מה אנו כי אנחנו החומר (רסע"ג, תזמר אשמר תשועתך, סליחי ליוהכ"פ, סדור רסע"ג, רלה). והנפש החכמה וכו' ותשחק ליום אחרון, ואם נטמאה תנוד בשצף קצף וחרון (רשב"ג, כתר מלכות, ביאליק-רבניצקי ב, 71). רם הזכור בעתיתי שצף (הנ"ל, אבן בחן, שם, 192). כבד שצף האת לעמה, כבירים קרואים פה להנעימה כנגדם איך עמדת בקדשה ערמה (יו ף בר שלמה, אודך כי אנפת, פנת א חנכה). שפך את קצפך ושצפך לאדום משעים (ישעיה בן אליה מטראני, יליץ לור, כליח' לבחרי יו"כ, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, קז). באפך אל תוכיחנו צירנו, בשצף חמתך אל תיסרנו (א.מנו המשר, סליחי ליום בעש"ת). סערהו בשצף עלך וכל פה יהללך (זכר את אשר עשה, יוצ' פנת פרשת זכור). ועמה עדת אבדון הרעימה בשצף קצף (שלום הכהן, אז עורכו, כיר דוד, שיר ד', 70). כפתן אכזרי בשצף זעם, יגעיש ירעיש סביביו כסיפה ורעם (הנ"ל כפתן אכזרי, שם, שיר ס, 83). שרקו צללו המו ויתגעשו עד קפצו יבשת בעז ושצף (מיכ"ל, הריסות ערויה). — ובמשמ' מעט[1], ואף במליצה שצף כסף: יבקש לו ספר קטן שידפיסהו בשצף כסף ובדמים מיעטים (מנחם מלוג נו, הקדי שתי ידות, סנת פעח). ואשר לו שצף כסף ולא השיגה ידו וכו' כי ע"כ יש לורזן לאפת (המצות) מיד ולא ישהו שצף רגע וכו' (נתן העזתי, חמדת הימים ג ב, ליסת הגלה). כי הבא ליטהר מסייעין אותו אין ספק כי בשצף עסק אלהים יחנהו ויברכהו עד בלי די לאכול לשבעה (ר"מ חלסיך, רב פנינים, משלי ג ו).

1) [ע"פ הבנה זו בכתיב.]

*שִׁצְפִּי, ת"ז, — מלא שצף קצף: אתה דכית כחלל רַהבת[1]) שצפית, ואיך ערוך שלחן לב קמי גם צפה הצפית (רסע"ג. זכור תנוסה לאן טבחה, סלי"ס' לת"ב, סדור רסע"ג, שכט).

א. שקד[2]), ממנו א. שָׁקֵד, *שֶׁקֶד, *שְׁקֵדוּת, *שַׁקְדָן, *שַׁקְדָנוּת, *שְׁקִידָה.

ב. שקד[3]), ממנו ב. שָׁקֵד, שָׁקֵד, *שְׁקֵדָה, *שְׁקֵדָה, *שְׁקֵדִי, *שְׁקֵדִיָּה.

שָׁקַד, פ"ע, שָׁקַדְתִּי, יִשְׁקֹד, יִשְׁקוֹד, אֶשְׁקֹד, שִׁקְדוּ, שְׁקֹד. שָׁקֵד שׁוֹקֵד, שֹׁקֵדִי, — שקד על דבר, ובבינוני גם בסמ' שוקד און וכדו', היה ער לדבר, נתן עינו, לבו עליו, התעניין בו וכד'. bedacht sein auf; considérer; to be intent on: כי אפס עריץ וכלה לץ ונכרתו כל שֹׁקְדֵי און (ישע' כט כ). ואמר מקל שקד אני ראה ויאמר יי' אלי היטבת לראות כי שֹׁקֵד אני על דברי לעשתו (ירמ' א יא–יב). הכם אריה מיער זאב ערבות ישדדם נמר שֹׁקֵד על עריהם כל היוצא מהנה יטרף (שם ה ו). והיה כאשר שָׁקַדְתִּי עליהם לנתוש ולנתוץ ולהרס ולהאביד ולהרע כן אֶשְׁקֹד עליהם לבנות ולנטוע

1) [כמק' רהב שבכתוב (תה' פט יא).]

2) [אין שרש זה מלבד בעב' אלא בכנענ' (בכתבת מקרת חרשה, סלושץ, אוצר B143, שורה 5: לקחת תשקד), ואולי, בדגמה אחת לא ברורה (יתשקדן) מאוגרית', ובארמ' שבתרגומים מא"י, בודאי בהשפעת העבר', ועי' שָׁקֵד, הערה.

המלה אשתקד שבתו"מ (עי' עמ' 436) שהסחבר, כאחרים, העיר עליה, שאולי מרכבת היא מארמ' שעתא או שתא קדמא (בעקר קדמיתא), ושבנגדה גם בסורי אשתקד, נמצאה גם באשור' בדגמאות מרבות מזמן שושלת חמורבי במאה הי"ז מלפני ספירת העמים בכתיב ש־ד־א־ג־ד־ם) וכדו' בצרופים כגון אל שת אל שדגד, ז"א לא אשתקד ולא השנה (עי' בספרו של הערך P. Entstehung d. Sem. Sprachtypus, 51, וכן אצל Krauss, Altb. b. Briefe II, 169 במובא שם); ועל כן יש לראות אשתקד, אף בארמ', כשאול מאשור', ומקור המלה בלשון זו לא הברר כל צרכו. על כל פנים אין קשר לה אל שקד.]

3) [עי' שָׁקֵד, הערה.]

(סס לא כח). הנני שֹקד עליהם לרעה ולא לטובה (סס מד כז). אם יי' לא ישמר עיר שוא שָקד שומר (סס קכז א). אשרי אדם שמע לי לִשְקֹד על דלתתי יום יום (משלי ח לד). והוא לקברות יובל ועל גדיש ישקוד (איוב כא לב). וישקֹד יי' על הרעה ויביאה עלינו (דני' ט יד). שִקדו ושמרו עד תשקלו וכו' (עזרי ח כט).—ובשמוש מספק: שָקַדְתִּי 1) ואהיה כצפור בודד על גג (תהלי קב ח).—ובתו"ם: כמה אומניות שוקדות משכימות, ואני עומד שחרית ומוצא אני את כל אלה לפני (תוספת' ברכ' ז ב). האומר איני מתפרנס משל אחרים שוקדין עליו ומפרנסין אותו (סס פאה ד יב). לא היו ישינין כל הלילה אלא שוקדין כנגד כהן גדול לעסקו בהברא 2) (סס יוה"כ א ט). שאני עמל והן עמלין אני שוקד והן שוקדין (ירוש' ברכ' ד ב). גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את דרכי ולשקוד על דלתי תורתי (ב"מ, ברכ' יז.). כל אומות שוקדות ובאות לפתח ביתי ואני משכים ומוצא כל אלו לפני (סס נח.). שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל (כתוב' ג.). וכי מידת הפורענות טובה היא, אלא שקד איך להביאה (מד"ר בראש' ט). ומה אם בשעת הקלקלה חס על כבודן ושוקד לטובתן, כשיעשו רצונו על אחת כמה וכמה (סס במדי ט). מן הדבר הזה שקד משה היאך לזכות את ישראל (סס דבר' ג). נשקד, שין כתוב, שקד הקב"ה איך להביא עלי את הרעה (סס איכ' א).—ובינ' שָקֵד, *שִׁקֵּד, כמו שוקד: הוי שקוד 3) ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס (פי' אלעזר, אבו' ב יד) 4).—*שׁוֹקֵד במשמ' תלמיד שוקד על תלמודו, שַׁקְדָן: משמת בן

1) [אמנם לפי הענין (עי' בדברי העורך, הלשון והספר ב 143 וכו') המכוון כנראה: שָׁרַקְתִּי ואהיה כצפור, כלשון צפצף נוגה.]

2) [עי' הברה, עמ' 1029.]

3) [כך בדפו'; נ"א שוקד (נוסח הערוך), שָׁקֵד (מדב"ם ופרקי אבות הוצ' שטראק).]

4) [במד"ר איכה א, על הכתוב נשקד על פשעי בידו (איכה א יד), נאמר: שקודה הייתי מעונותי סבורה הייתי שיתמחול לי על כל עונותי בשעה ששמעתי שאנלוגין (עי' בסמוך) שלי נקרע מלמעלה, ע"כ. ונתקשו המפרשים במאמר, אבל על כל פנים נראה שהכונה בדרשת נשקד שבכתוב, לצורת שקודה, כמו פקודה, ועי' סקד (עמ' 4193) ושקד.]

עזאי ובן זומא בטלו השקדנים, לא עמד שוקד 1) עד שעמד ירמיה (ירוש' נדרי' ה ג) 2).—ובספהמ"א גם ממש במשמ' היה ער, לא ישן, wach sein; veiller; to keep awake: יראה בחלומותיו עתידות ורוחות המתים וכו' מה שאינו רואה כאשר הוא שוקד (ר"ש דונולו, חכמוני ליצירה, ורשה, סד.). עד אשר אבא אל אדוני ואשקד על פתחיו ללקט בדלתיו (ר"י הלוי, אגרת לר' נתן הסבר, זמורה א, 72). תשכון על האדם עצלות כמכובד תרדימה ויתמתח ויתפתל כאדם אשר שקד כל הלילה (אסף, 148:). ראו את רב החובל למה ישא את הסער וישקוד את הלילה וישמור יומם ולילה וכו' (יוסיפון, גינצבורג, תיג). אם האדם שקוד בלימוד באהבה יעזוב בעדו כל הערונים וההנאות שבעולם (ר"י אבוהב, מנוה"מ ד א ג ה). אין לך מר מן התירוסום ואתה שוקד לשלקו ולהמתיקו במים (ר"י מוסקאטו, כפולות יהודה כו).—ואמר הפייטן: שמור פקודים ונפקדים ושוקדים להיות משקדים ולך קודים (ר"א קליר, מי יוכל, קרוב' סקל"ס). מוצא שפתיך הקיטה בפצותך נדבה שקודה 3) (רסע"ג, אזכי אם אוכלה, אזהרות, סדור רסע"ג, קלד). בה יטמא השרץ וכו' וזרע זרוע במים שקוד (סס סס, קלו). ענה שוקדי שמחת בית השאיבה (הוא, ענה אחויים, הושענא, סס, רמד). נשמת ורות צאן שבי לציון, מועדת ושקדת קיצון, פתחיך כפניני בחיצון (ר"י אבית"ר, נשמת ישראל, סעה"ס 10). שקד גדיש ורגב חבש שכן גוש ורמה לבש (רשב"ג, אנוסים וענוס ס. ביאליק-רבניצקי ב, 81). בתכונתם עומדים ועל היכלו שוקדים ומפעולותיו לשדים (ראב"ע, אלוהים מהודך, אגר 247).—ואמר המשורר: שקוד לשמור בטוב פעל ידידך (ר"ש הנגיד, שקוד לשמור, בן משלי, הברמקין, 318). ואם כושש בצי עזור ונושש באיחורו ויטיבך מבשקדו (עמנו' פרנסים, לבי אומר, 106).—*ושקד, במשמ' התמיד, נמשך ברציפות:

1) [במקום אחר (ירוש' קידוש' ג יא): שקד.]

2) [על שוקד, שקוד, ככנוי לאחד האמוראים עי' שׁוֹקֵד, עמ' 6991.]

3) [אמנם, בהקבלה ל"הקיטה" נראה יותר לנקד שְׁקוּדָה, כלשון צווי, כלו' השתדל לעשות כאשר דברת, כפרושו של המהדיר.]

צורותם שוקדות ונפשותם סולדות (רלנ"ע, א-רה חי ב; מקיץ, כסנה ג, 50). כבר ידעת שקדחת עפוש הלבנה לפעמים תהיה באה בעינות ולפעמים תהיה שוקדת (קאנון ד א ג מז).—*ושקד על, באותה משמ׳: ואלו היה העצם הפשוט מקבל לתבנית אחת ושוקד עליה (לקוטי מקור חיים ה יז). כל אחד שוקד על מקומו (ר"י א"ח, חו"ם, הבחירה ד).—ואמר המשורר: אז האמנתי עד אשר ראיתי שני רשעים שוקדים על הלחי (עמנואל, יום ארכה, מחברת ז, הברמן, 207).

—נפע׳, *ביני נִשְׁקָד,—מה שהאל שוקד לעשותו, ואמר הפיטן: טלאיך הזהרת שקליהם להקדים, ידעת העתידות ודרשת נשקדים (שמעון בר יצחק, אתה האל, סליחי תעני אסתר).

ב. שָׁקַד [1], קל לא נמצא במקרא.

— פֻּעַ׳, רק ביני׳ מְשֻׁקָּדִים, — מְשֻׁקָּד, עשוי בדמות שָׁקֵד [2], mandelförmig; à la forme d'une amande; almond-shaped: שלשה גבעים מְשֻׁקָּדִים בקנה האחד כפתר ופרח וכו׳ ובמנרה ארבעה גבעים מְשֻׁקָּדִים כפתריה ופרחיה (שמות כה לג–לד).—ובסהמ"א: שאין להגעיל לפסח כלים המשוקדים שקורין גשמ"ירצט או גבלעב"מולט (מהרי"ל, הלכות הגעלה). אכן אם הכסף שבהן משוקד שקורין גבלעכמ"ולט גם אם היה בו מעיקרא אסור להגעילם וכו׳ (שם שם). — ואמר הפיטן: שמור פקודים ונפקדים ושוקדים היות משקדים ולך קודים (ר"א קליר, מי יוכל, קרובי שקלים).—ואמר המשורר: מה לי בחיים ואין ארון וכפרת והדר מנורה משקדת ופורחה (ר"מ הנגיד, האעלור, הברמן א, 112). ותמכתי באם אקדת פתיחה משוקדת מעולפת לשמים (הוא, החדש את פעלי, שם ג, 13).—ואמר המליץ: עיניהן (של המצריות) משוקדות גדולות ושחורות וגבותן קרועות בפוך (גועלובר, ממלכים, 143). — וקל, *ביני פָּעוּל שָׁקוּד, באותה משמ׳: פלגו לשבעה חלוצים וכו׳ נגד שקודת נצים (שלמה הבבלי, אין צור, זולת לשבת א של חנכה).

---

[1]) [פִּעֵל משני שנגזר מן שָׁקֵד.]

[2]) [כך רב המפרשים, ואגו ת"א מצירין, ת"י משקעין בציוריהון, ורש"י: כתרגומו מצוירים היו כדרך שעושין לכלי כסף וזהב שקורין נייל"יר.]

שָׁקֵד [1], ש"ז, מ"ר שְׁקֵדִים, — עץ פרי ממשפחת הורדניים (amygdales ופריו, Mandel; amande; almond: מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בטנים ושְׁקֵדִים (בראש׳ מג יא). ויצא פרח ויצץ ציץ ויגמל שְׁקֵדִים (במדי׳ יז כג). ו נאץ הַשָּׁקֵד ויסתבל החגב ותפר האביונה (קהל׳ יב ה).—והעץ הנושא פרי זה: מקל שָׁקֵד אני ראה (ירמ׳ א יא).—ובתו"מ: ובאילן האיג והחרובין האגוזים והשקדים הגפנים והרמונים ורזיתים והתמרים הייבין בפאה (פאה א ה). התפוח והחזרר הפרסקים השקדין והשיזפין והרימון אע"פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא׳ א ד). מאימתי הפירות חייבות במעשרות וכו׳ האגוזים והשקדים משיעשו קליפה (מעשרי א ב). החייב בשקדים המרים פטור במתוקים (שם שם ד). שקדים המרים קטנים חייבין, גדולין פטירין (תוספת׳ חולי א כד). הא שקידי פרך לא (אין דרכו למנות) (ירוש׳ ערלה ג ו). מה סימנו של שקד זה משעה שהוא מציץ עד שעה שהוא גומר כ"א יום (מד"ר איכ׳, פתיח׳, ר׳ יהושע דסכנין). — ובסהמ"א: אשכול שקדים כפותים זה על זה (רש"י, במד׳ יז כג).—ואמר המשורר: גור מימים אין חפץ בם יחושו גם ינאץ שקד (רמב"ע, ענק ח, ברודי, פסה).— *ושקדי משי: לקחת שקדי המשי החדשים אשר לא עברו שנתם ולפתחם ולהסיר מהם התולעים המתים אשר בתוכם (תרגום עברי מן אלזהרוי, כ"י בודלי). — *ומיני קשוטים: וזהו שתרגם אנקלום וצר יתיה בזיפא, לשון זיוף הוא כלי אמנות שחורצין בו בזהב אותיות ושקדים וכו׳ ומזייפין על ידו חותמות (רש"י, שמות לב ד). — *וברפואה, שקדים,

---

[1]) [גם באשורי שִׁקְדּוּ, שִׁקִּדּוּ וגם שִׁקְדוּ וכש"נ שִׁקְתּוּ (בסק׳ שקדת), בארמ׳ ובסור׳ שִׁגְדָּא, שִׁגְדְּתָא. ואמנם לפי מדרש השם בנבואת ירמ׳ גזרו את המלה מן א. שקד (דברי הירוש׳ תענ׳ ד ח) לפי שהוא שוקד וממהר להוציא פרח (עי׳ רש"י). אבל למעשה אין מלה זו מקורית בלשון שמית אחרת אלא באשור׳, שאין השרש א. שקד נמצא בה, ועל כן יש לראות את שם העץ בעבר׳ ובארמ׳ בשאול מאשור׳, ואלו שמו המקורי בעבר׳ היה כבערב׳ ועיד: לוז. ומסתבר שגם באשור׳ שם השקד שאול הוא מלשון אח־ת או משם מקום וכד׳.]

בלוטות ריר בגוף האדם ובפרט בגרון, הדומית בצורתן לשקדים, (tonsillae,) Mandeln ; amygdales ; tonsils: ואמנם שני השקדים הם הבשרים הצומחים בשרש הלשון למעלה כאלו הם אזנים קטנים והם בשריים עצביים וכו' (קאנון ג ט א). חלקי מוצקים המה עצמות (קנאכען) וכו' שקדים ספוגים (דריזען אדר גלאנדעלן) (צ' לינדא, ראשית למודים א ע, 121). כתעודת שא׳ השקדים הדומים להם בסגולותיהם כן היא גם תעודת שקדי ה׳וע להכין דם לבן (Lymphe) (י' עוזיס, ספר הפיסיולוגיה, 14). ובתחתית הקרום (Submucosa) נמצאים שקדי הריר או אשכלות הרוק הקטנים (שם, 20).

°שָׁקֵד[1], ס"ז, — שקידה, השתדלות, ואמר בן סירא: שקד[2] עשיר ימחה שארו דאגת מחיה תפריע נומה (ב"ס גני' לא א). — ואמר הפיטן: שתה על פי מכהן בבית שקד שמר בדק הבית (ינאי, ארץ חמדה, קרוב' ויקרא, זולאי, קמג). שמי שמים, שרות בית זבול, שפר שחקים, שנאן מעון, שקד מכון, שלום ערבות (כ"א קליר, אל שם, סחר' לו"כ, מחז' איטלי ב, סג.). תקופים בשנן בשקד בשבח שירות ישביצו (רסב"ג, אל נקדש, ביאליק־רבניצקי ב, 189).

שְׁקֵּד, פע' לא נמצא.

—פע', °שִׁקֵּד, בינ' מְשֻׁקָּד,—כנראה כמו מְשֻׁקָּד, ואמר הפיטן: היתה (המנורה) משוקדדת מצודידת ומרודידת ושמנה עשר טפחים ממודדת (ינאי, אור מלאה, קרוב' במדבר, זולאי, קסח).

°שְׁקֵדָה, ס"נ, — גרעין בצורת שקד קטן: פה בסביבתנו מצא א' ברוב חקירתו לעשות שמן מחרצני הענבים והיינו שמצא בכל חרצן וחרצן יש שקידה א' קטנה, ומאותה שקידה נעשים שמנים (חתם סופר יו"ד קיז).

[1]) [עי' בהערה הבאה.]

[2]) [כצ"ל וכך בגליון. בפנים כ"י ב"ס: שקר. ועי' בדברי סגל, ב"ס השלם, עמ' קפט. ואף במקום אחר בספר ב"ס גורם התרגום היוני שקד במקום שקר (מב יח), עי' שֶׁקֶר, והערה שם.]

***שַׁקְדוּת**, ס"נ, — כמו זריזות: ויגאץ השקד, אדם בחייו יכול לעמוד מצל ולשב לחמה ומחמה לצל אבל במיתתו ינאץ בו שקדותו (הוספה ב לנוסחא א של אדר"נ, סכטר, 160).

°שְׁקֵדִי, ת"ז, — דומה לשקד: ויגמע החביצים השקדיים המרטיבים (קאנון ג י ג א).

°שְׁקֵדִיָּה, ס"נ, — כנוי חבה לעץ השקד, נוהג בספרות לילדים.

***שַׁקְדָן**, שׁוֹקְדָן, ת"ז, —תלמיד מתמיד וחרוץ ושוקד על תלמודו, diligent ; assidu ; fleissig: משמת בן עזאי בטלו השקדנים (סוט' ט טו). — ובסהמ"א: כל השוקד על דברי תורה מוסרין לו שקדנין כנגדו (ילק' שמע', תהל' תשעו). והנה שם עמכם הח' הותיק ראש השקדנים בדורנו כמהר"ר משה רבן נר"ו (פנקס ועד ארבע הארצות, 129). — ואמר הפיטן: זהרו מצא בנם ליתים שמונה לשקדני[1]) (תכסס בן מכיר, אודך, יולי סנת ב תככה). מהרה יקים צמח צדיק על שוקדני (הוא, אל אל, יולי כתמו).

°שַׁקְדָנוּת, ס"נ, — תכונת השקדן, נוהג בספרות ובדבור.

°שְׁקַדְקַד, ס"ז, —כמו שָׁקֵד, שְׁקִידָה, ואמר הפיטן: שורה שקדקדי (פיוטי הימן, אידלזון־טורטשינר, 374).

שקה[2]), ממנו *תַּשְׁקָאָה, *הַשְׁקָיָה, מַשְׁקֶה, שָׁקָה, שִׁקּוּי, שִׁקּוּי, שֹׁקֶת.

[1]) [מנקד: לְשַׁקְדָּנַי.]

[2]) [השרש נמצא באותה משמ', בפרט בפעל, בארמ' ובסור' (שקא), בערב' דרום' וצפונ' (שׁקי[a]), כושי סַקִי, אשורי שַׁקוּ, וכן בשמות עצם, כגון באשור' מֵי שִׁיקִי (מי השקאה), שִׁקִית, מַשְׁקוּ, מַשְׁקִית ועוד. באשור' בא גם בנין קל במשמ' ההפעיל העברי, ועל יד השפעל האשורי, אך אין השרש בא בלשון שתיה, ואין לראות בו, כדעת אחדים, שנוי מבטא מן שתה. ועי' שרש זה.]

[a]) سقى

שקה, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— הפעי', השקה, השקה, השקתה, השקית, השקיתה, השקיתנו, השקיתי, השקיתים, השקתים, השקו, השקינו, השקות, להשקות, להשקתו, השקהו, השקיני, השקו, משקה, משקה, אשקה, אשקך, אשקנה, תשקה, תשקם, תשקמו, ישקה, ישק, ישקני, ישקנו, תשק, תשקהו, נשקה, נשקנו, תשקו, ישקו, ישקוני, ישקהו, ישקום, תשקין, ועי' משקה.

—השקה ראובן את שמעון, את הגמלים, הצאן וכד', נתן להם לשתות, מים או משקה אחר tränken; faire boir, abreuver; to give to drink, water: ותמלא את החמת מים ותשק את הנער (בראש' כא יט). והית הנער[1] וכו' ואמרה שתה וגם גמליך אשקה וגו' (שם כד יד). ותמהר ותרד כדה על ידה ותשקהו, ותכל להשקתו ותאמר וכו' (שם שם יח—ט). ואמר אליה השקיני נא וכו' ותאמר שתה וגם גמליך אשקה ואשת וגם הגמלים השקתה (שם שם מה—מו). כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים וכו' וגללו את האבן מעל פי הבאר והשקו את הצאן (שם כט ב — ג). השקו הצאן ולכו רעו וכו' והשקינו הצאן (שם שם ז—ח). ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן וכו' ויקם משה ויושען וישק את צאנם (שמות ב יו—יז). והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם (במדי כ ח). והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים (אסתר א ז). ויחזיקו בשביה וכו' ויאכלום וישקום ויסכום וגו' (דהי"ב כח יה).—והשקה את האדם מים או יין וכו': לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה עמו וכו' ותשקין את אביהן יין בלילה הוא וכו' נשקנו יין גם הלילה וגו' (בראש' יט לג—לה). והשקה את האשה את מי המרים המאררים וכו' ואחר ישקה את האשה את המים, והשקה את המים וגו' (במדי ה כד—כו). ויתנו לו לחם ויאכל וישקהו מים (ש"א ל יא). מי ישקני מים מבאר בית לחם אשר בשער (ש"ב כג יה, דה"א יא יז). ותשקו את הנזרים יין (עמוס ב יב). אם רעב שנאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים (משלי כה כא). לא מים עיף תשקה ומרעב תמנע לחם (איוב כב ז).—והשקה את האדמה, הארץ, הנחל הצמחים וכו': ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה (בראש' ב ו). כי הארץ אשר אתה בא שמה וכו' והשקית ברגלך כגן הירק (דבר' יא י). ביום ההוא כרם חמר ענו לה, אני יי' נצרה לרגעים אשקנה (ישע' כז ב—ג). והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה וכו' להשקות אותה מערגות מטעה (יחזק' יז ז). והשקיתי ארץ צפתך מדמך[1] אל ההרים ואפקים ימלאון ממך (יחזק' לב ו). ומעין מבית יי' יצא והשקה את נחל השטים (יואל ד יח). משקה הרים מעליותיו וגו' (תהלי קד יג). עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עצים (קהלת ב ו).—ובמליצה: כי יי' אלהינו הדמנו וישקנו מי ראש וכו' (ירמ' ח יד). הנני מאכילם את העם הזה לענה והשקיתים מי ראש (שם ט יד). הנני מאכיל אותם (את הנביאים) לענה והשקתים מי ראש (שם כג יה). קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקיתה אותו את כל הגוים וגו' (שם כה יה—יז). הוי משקה רעהו מספח[2] חמתך ואף שכר וגו' (חבק' ב יה). ירוין מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם (תהלי לו ט). הראית עמך קשה השקיתנו יין תרעלה (שם ס ה). ויתנו בברותי ראש ולצמאי ישקוני חמץ (שם סט כב). האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שליש (תהלי פ ו). אשקך מיין הרקח מעסיס רמני (שה"ש ח ב).—ובתו"מ: מזהמין את הנטיעות וכו' ומשקין אותן עד ראש השנה ר"א בר צדוק אומר אף משקה הוא את הנוף בשביעית אבל לא את העיקר (שביעי' ב ד). מילא (נכרי) מים להשקות בהמתו משקה אחריו ישראל (שבת קכב א). זרעים שלא שתו לפני המועד לא ישקם במועד (ר"א בן יעקב, מו"ק א ג). המקנא לאשתו ר"א אומר וכו' ומשקה על פי עד אחד ר' יהושע אומר וכו' ומשקה (לה) על פי שנים (סוטה א א). ואלו אסורות מלאכול בתרומה וכו' והאומרת איני שותה, ושבעלה אינו רוצה להשקותה (שם שם ג). היה משקה וכו' אם השקה ואחר כך הקריב את מנחתה כשרה וכו' נמחקה המגילה ואמרה איני שותה מערערים

---

[1] [קרי: הנערה.]

1) [כמבאר בהערה עמ' 5611 צ"ל: והשקיתי ארץ (עד שתהיה) צפת בשרמך ז"א כנחל.]

2) [עי' בהערה עמ' 4154.]

אותה ומשקין אותה בעל כרחה (שם ג ג). עקביא בן מהללאל העיד ארבעה דברים וכו' הוא היה אומר אין משקין לא את הגיורת ולא את השפחה המשוחררת וחכ"א משקין, אמרו לו מעשה בכרכמית שפחה משוחררת שהיתה בירושלים והשקוה שמעיה ואבטליון, אמר להם דוגמא השקוה (עדיי ה ו). אם היה כהן (הדיין וכדו') וטמאהו מתרומתו מאכילו ומשקו וסכו (בכור' ד ו). מטלטלין את השופר להשקות בו את התינוק (ירוש' שבת ו ח). ותני כן מיילדת מבחוץ וכו' שלא תמיק את העובר במיעיה ולא תשקינה כוס של עיקרין (שם ע"ז ב ח). ארבעה כוסות הללו וכו' תשקה מהן לבניו ולבני ביתו יצא (רב יהודה בשם שמואל, פסח' קח:). לא יפנה אדם אמת המים וישקה לגינתו ולחורבתו בחולו של מועד (רבי יהודה, מו"ק ב.). הוא דמשק אליעזר, אמר רבי אלעזר שדולה ומשקה מתורתו של רבו לאחרים (יומא כח:). טוב המלבין שינים לחבירו יותר ממשקהו חלב שנאמר ולבן שינים מחלב וכו' (ר' יוחנן, כתוב' קיא:). היא השקתהו יין משובח בכוסות משובחין לפיכך כהן משקה המים המרים במקדה של חרס ומן העפר (ר' מאיר, מד"ר במד' ט). כל הנהרגים בבית דין היו משקין אותו יין חי כדי שתטרף דעתו עליו (שם שם י). משה מוהל ואהרן פורע ויהושע משקה ויש אומרים יהושע מוהל ואהרן פורע ומשה משקה (שם שם יא). ומה מים אין אדם גדול מתבייש לומר לקטן השקיני מים כך ד"ת אין הגדול מתבייש לומר לקטן למדני פרק אחד, דבר אחד וכו' (שם שה"ש פרק א, כי טובים דודיך). ויהי בימי (אחשורוש) וכו' ר' לוי אמר שהשקה אותן רוש ולענה (מד"ר אסתר א).—ואמרו פיטנים ומשוררים: כמו תשקוד עלי סקל ועדר והשקות אחרי נשעך נטיעה (ר"ש הנגיד, בן משלי, אברמסון 319). לַשקות אפסי עולם מימין עזו יעל כל רגע אד (רמב"ע, שמעו נגידי שיר, ברודי א, סב). השקי ושקי עפרה את פי בשפת שני ובלבנת שן (הוא, אשה לי על זמן, שם, סנא). ביציאת מצרים השקית צמאיך והאכלת רעביך (ראב"ע, אל תמונתך, איגר, 177).

—פע', שֻׁקַּת, — השקו אותו, בו: עטיניו מלאו חלב ומח עצמותיו[1]) יְשֻׁקֶּה (איוב כא כד).—ובספהמ"א: כל אחד ואחד מן העצמית משוקה ממות (מעין גנים, שם).—°ובמשמ' הלה במחלת השקוי: וחדושה (של המירסה) יהיה אם מרות אידיי כמו מה שיקרה למשוקה וכו' (קבולי גליכוס, כ"י פריז, ג). אם ירד מן המשוקה וכו' כמו מי הבשר וכו' (קאנון ג יד ד ג). ולפעמים ישוקה אדם ולא ימות אבל יצאו מימיו וכו' (שם שם ד ס). — ובהגוי הלשון, מְשֻׁקֶּה בנגון[2]), מרוה בתהודה אפית, באנפוף: ומוצאי הלמד והרש והנון קרובים קצתם מקצתם אלא שהנון הנעה מְשֻׁקָּה בנגון והנגון מהנחירים, והנון הנחה מהנחירים בלבד (ר"י א"ח, הקדמה לריב"ג, וילנסקי, לח).

—הִפע', °הָשְׁקַה,—שהשקו אותו: ירקות שהושקו לפני ר"ה מותר לקיימן בשביעית (תוספתא שביעי ב יח).—ובספהמ"א: כי אחרי שהושקתה הארץ מימי תשובה ורחמים עשתה פירות והעלתה צמחים (סליקנעי, ברלש', ה:).—ואמר המשורר: ואשקך כוס אשר תרוי ותשקי (ר"י חריזי, מחברות איתיאל כז, פרץ, 202).

—נִפע', °נִשְׁקָה, — כמו הָפע', שהשקו אותו: כרוב של שקי וכו' פירוש של שדה הנשקית ביד (ערוך ערך כרב). ולכן אומרים שאלו התולעים וכו' ושותים ממיץ הזך וכו' ועי"כ הם נשקים ונגדלים (ר' ברוך מסקלוב, תפארת אדם, ד.).

שקו, רק מ"כ שקוי (כתיב)[3]), עי' שִׁקּוּי.

שָׁקוּד, עי' שָׁקֵד, שׁוֹקֵד.

[1]) [כאלו: לתוך עצמותיו. עי' על כל הפסוק בפרושו של העורך משנת תשי"ד, ובערך שִׁקּוּי.]

[2]) [כהערת וילנסקי שם מתרגם הבטוי מערב': מֻשְׁרַבָּה גֻּנָּה. ואין שרב a) בערב' אלא שתה.]

[3]) [הקרי: שִׁקּוּיַי, ואמנם אפשר שהתכון הכתיב לצורה אחרת כגון שִׁקְוִי, או שיש לגרס שִׁקְיַי, כדומה לצורות הבאות באשור', והקרובות לבנין קל, ולא לפִעֵל או הפע', אך אין עדות לצורות כאלה בעבר'.]

a) شرب

*שָׁקוּט, ת״ז מספק[1]: מומין אלו בין קבועין בין עוברים וכו׳ ושראשו שקוט[2] וכו׳ (בכורות ז ח). מומין אלו וכו׳ יתר עליהם אדם צוארו שמוט ושקוט (תוספתא בכור׳ ה א). ושראשו שקוט מלפניו (בכור׳ מג:). אמר להם וכו׳ שמא שפתותיה נאות עבות וכו׳ שמא צוארה נאה שקוט וכו׳ (נדר׳ סו:).

שִׁקּוּי, ש״ז, מ״ר כנ׳ שִׁקּוּיֵי, שִׁקֻּוַּי, — כמו משקה, Getränk; beisson; beverage: אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני וְשִׁקּוּיָי (הוש׳ ב ז). כי אפר כלחם אכלתי וְשִׁקֻּוַי[3] בבכי מסכתי (תהל׳ קב י). — ובמשמ׳ משקה לרפואה: רפאות תהי לשרך וְשִׁקּוּי לעצמותיך (משלי ג ח). — ובסהמ״א: כאשר ייסר איש את בנו בשבטו ושקויו יכאיבו וירב עצבונו להחדילו מרעתו ומחליו (רסע״ג על חוי הבלכי, דודזון, 66). לקחתי שבעה סמין וערכתי אותן ותקנתי מהן שקוי (ר״י אלכנקאוה, מ־וס״מ ד, 245). — ואמר הפיטן: לחמה היא אנחתה ודמעתה שקויה (ר׳ נתנאל מקינון, י״ח מן הקר״ן, שירי היחוד והכבוד, עז). אשר דמעתם שקוים ואנחתם היא לחמם (יצחק בר אביגדור, ירלה לוס עמך, סליח׳ לערב יוה״כ). — ואמר המשורר: ושקוי מחלחך גם מזורך אזי תמצא לך גם לחברך (רמ״ג, שירי מוסר השכל, לקו״ק, 73). הן במשפט יסרתני אבל חנם רפאתני חיים נחת שקויי (ר״י נגיארה, אודך, עולת תמיד). — *וכשם מחלה, שסימנה שקוי מים באברי הגוף, Wassersucht; hydropisie; dropsy: השקוי הוא חולי בעל ליחה סבתו ליחה זרה קרה תצלול ויתכו האברים ויתפחו בה אם האברים החיצונים כלם ואם המקומות הפנויים (קאנון ג יד ד ג׳). לא כמו שיקרה אצל השקוי והנפיחה אשר לא יגדלו בה האברים כלם בשוה עד יסתרו רעינים ויהיה שוה עובי השוקים ויצא מכלל משפר היחס הטבעי (אמו״ר לרמב״ד א ו, 25). כי מיני השקוי שלשה וכו׳ הבשרי וידוע בבלגמי בלומ׳ מליחה לבנה והשקוי הנדיי והוא המימיי וכו׳ והשקוי התפופי והוא הרוחי (פרוש אבן רשד על ארג׳וזי אבן סינא). השקוי הנאדיי מפני מה שיתקבץ בבטן מהליחות ימתחו העורקים ויתפזרו וכו׳ (פ.קי משה ד, יא). ושנים נפלו לחולי השקוי (טוביה כץ, מעשה טוביה ב ד א, פה:). — *ובמשמ׳ השקאה: ועל ידי שביעת הארץ ושקוי ההרים מצמיח חציר לבהמה (ר״ת, הברעות, תשו׳ דונש על מנחם, 57). — *ובמשמ׳ מח שבעצמות, Mark; moelle; marrow: השקוי הוא גשם רך ודק לבן אדמדם אשר מושבו בתוך חלול העצמות (ליבלה, ראשית למודים א ע, מב:)

*שָׁקוּל, ת״ז, — שקול לזולתו, שקול כנגדו, כמוהו, שוה לו במשקל, בערך וכדו׳[1], gleichwertig; équivalent; equivalent: שכל מי שמתמנה פרנס על הציבור אפילו קל שבקלים שקול הוא כאביר שבאבירים (תוספת׳ ר״ה ב ג). קשה היא גלות שהיא שקולה כנגד הכל (ספרי דברי מג). וע״ז שקולה כנגד כל המצות (מכי׳ בא, מסכת׳ דפסחא ה). לא אמרת בתלמוד תורה שהיא שקולה כנגד הכל וכו׳ והרי המילה תוכיח שאינה שקולה כנגד הכל וכו׳ (שם, שם יח). להודיעך שהיא (השבת) שקולה כנגד מצותיה של תורה (ירוש׳ ברכ׳ א ח). שבית דינו של גדעון ושל יפתח שקולין כנגד משה ואהרן ושמואל (שם ר״ה ב ט). מהו על חלליהם שהיה שקול (בלעם) כנגד כל חלליהם (שם סנה׳ י ב). אם היה אביו שקול כרבו אביו קודם (שם הור׳ ג ז). שקול זה כנגד כל העולם כלו (רבי אבא בר כהנא, ברכ׳ ו:). מזכירין גבורות גשמים וכו׳ מתוך ששקולה כתחיית המתים (רב יוסף, שם לג.). ללמדך ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלהינו (ר״ה יח:). זה יאיר בן מנשה ששקול כרובה של

[1]) [עי׳ בהערה שאחר זו.]

[2]) [כך הגרסה במשנה שבבבלי (מג.) ובמדב״ם, ואלו במשניות: ושראשו שקוע, ואמנם, ע״פ הוראתו המקורית של השרש שקט, שהיא נפל, אפשר היה שיולד בלשון שקיט במשמ׳ ירוד, נופל למטה, אך אין זכר להוראה כזאת בלשון חז״ל, ועל כן מסתבר יותר, שהנכון שקוע (עי׳ שָׁקַע), ואך בהשפעת שמוט, הבא בתוספתא לפני שקוט, נוצר כתיב זה במקי׳ שקוע. וצ״ע.]

[3]) [כן קרי, וס״א (גינצבורג), כתיב: ושקוי, ועי׳ שקוי.]

[1]) [בעקר כשמוש בלשון קצרה של בינו׳ שקול מן שָׁקַל, כאלו ששקלו אותו ונמצא שוה במשקל וכד׳.]

סנהדרין (סנה׳ מה.). קשה יום גבורת גשמים שהיא שקולה כנגד כל מעשה בראשית (ר׳ הושעיא, מד״ר בראש׳ יג). שקולים הן ישראל כצבא השמים (שם שמות א). — ושנים שקולים זה לזה, וזה כזה: כבשים קודמין לעזים בכל מקום, יכול מפני שהן מובחרין, תלמוד לומר ואם כבש יביא קרבנו לחטאת, מלמד ששניהן שקולין (כריח׳ ו ט). ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים מלמד ששקולין זה כזה וכו׳ וזכרתי את בריתי יעקב וכו׳ מלמד ששלשתן שקולין זה כזה וכו׳ (ר׳ שמעון, תוספת׳ כרית׳ ד טו). איש אמו ואביו תיראו מגיד ששניהן שקולין זה כזה (ר׳ אליעזר, מכי׳ יתרו מסכת׳ דבחדש ח). ותהיינה מחלת תרצה חגלה וכו׳ מלמד שכולם שקולות זו כזו (ספרי במד׳ קלג). מכדי שקולין הן ויבאו שניהן (ב״ק ג.). ג׳ דברים שקולין זה כזה, ואלו הן ארץ ואדם ומטר (רסב״י, מד״ר בראש׳ יג).—ובמשמו צרוף שקול של בני אדם או של דברים, צרוף שחלקי׳ ויחידותיו שקולים זה לזה, שוה בחלקיו, זוגי במספרו, ausgeglichen; balancé; balanced: ר׳ יהודה אומר חמשה, שנאמר זקניך שנים ושופטיך שנים ואין בית דין שקול מוסיפין עליהן עוד אחד (סוטה ט א). ומנין לקטנה שהיא של עשרים ושלשה וכו׳ ואין בית דין שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי כאן עשרים ושלשה (סנה׳ א ו, ובעין זה תוספת׳ שם ג ז). ויהיו בני יעקב שנים עשר מלמד שכולן שקולים כאחד (שבת נה:). עד שיהו כל השערים כולן שקולין (שמואל, סנה׳ לח.). — ודבר שקול, שאין להכריע בו, unentschieden; indécis; undecided: לא עבד איוב את הקב״ה אלא מאהבה שנאמר הן יקטלני לו איחל ועדין הדבר שקול, לו אני מצפה או איני מצפה, תלמוד לומר עד אגוע לא אסיר תומתי ממני מלמד שמאהבה עשה (ר׳ יהושע בן הורקנוס, סוטה ה ה). אמ׳ לו ר׳ אליעזר (לר׳ יהושע) הדבר עדין שקול מי מכריע (תוספ׳ פסחי׳ ג ז). — ולגבי אדם שבין רשע לצדיק, לא מכרע לכאן ולכאן: שלש כיתות הן אחת לחיי עולם ואחת לחרפות לדיראון עולם אילו רשעים גמורים, שקולין שבהן יורדין לגיהנם ומצפצפין ועולין היםנה ומתרפאין (בית שמאי, תוספת׳ סנה׳ יג ג). אחאב שקול היה שנא׳ ויאמר ה׳ מי יפתח את אחאב ויעל ויפול ברמות גלעד ויאמר זה בכה וזה אומר בכה (רב נחמן, סנה׳ קב:). — ובסהמ״א: אותות שהיו שקולין[1], לישראל ולמצרים (רס״ג, ירמי׳ לב כ). שנשמתו של צדיק שקולה כמו[2] שמילא את ירושלים חללים (הנ״ל, סנה׳ קג:). כי אם היה מעשה האדם כחול הים במספר לא יהיה שקול בטובה אחת מטובות הבורא (ר״י א״ח, חו״ה, הבטחון ד). אלו חדרי גן עדן שהן שקולין לחדרי רקיע (מדה״ג בראש׳ ב ח, מכגליות, פ). ואומר בכלל מצוע כנגוד הצ־רות ביסוד והיותם שקולים (לקוטי מקיר חיים לרסב״ג ב יט). ויכולים המשותפים להיות שקולים ובלתי שקולים (רמח״ל, ס׳ ההג ון ד). האדם שקול, לשישב או לא ישב (הנ״ל, שם יז).—ובמשמ׳ מדוד ומחשב: ותנועותיו שקולות ונכונות ושוות ומתדמות (ר״י א״ח, חו״ה, הכניעה ו).—ואמר הפיטן: וחפצת קדושה מ־שקולי הבלים מאחוזי חבלים (דוכס, אסר מלכותך, אלוני, כג). —*ושיר שקול, שיר עשוי במשקל של תנועות ויתדות, metrisch; métrique; metrical: ולו זממתי קצת תהלת השיר השקול לספר לא די לי לכתוב בהן ספר (תשו׳ תלמידי דונש, 22). והנה קם ר׳ שלמה הספרדי בעל השירים השקולים וכו׳ (ראב״ע, בראש׳ ג א). והנה נתתי לך כלל שתוכל להבין איזה הרוז הוא שקול או איזה הוא נשבר (הנ״ל, צחות, ז:). כי בעיד היו אבותינו שכנים בעיר הקדש לא נודע להם שיר שקול בלשון קדש (תחכי׳ יח, קאמינקא, 178). ועיין (אריסטו) בחלקי המאמרות ומצא א־תן שני מינים שקול ושאינו שקול וראה לחבר במאמרות השקולות הספר השמיני והוא ספר השיר (רס״ע פלקירא ראשית חכמה, לט). ותקל זכירת דברי החכמה או המוסר בהיותם מחוברים על צד השיר השקול או המליצה החרוזה (דרכי נעם, ה.). האחד שירים שקולים בתנועות וחרוזים הנהוג כיום אצלנו לא מטעם כתבי הקדש אבל לקוח משירי הישמעאלים (שם, יח:)—ואמר המשורר: ושיריך שקולים וחזקים ומשבר וענן רע מנועים

---

1) [לא מכרעים.]

2) [כבאור לשון הג־רא שם: שקולה נשמה של צדיק אחד כנגד כל העולם כולו.]

(כ"ס הכגי", דבריך בתוך לבוה, בי תהלים ב, הברמן, 53). ואמרותי אמרות הטהורות במאזני שיר ומשקלות שקולות (רסב"ג, תהלת אל, ביאליק-רבניצקי, א, 80).

*שְׁקוּל, ס"ז, — פְּעֻלַּת השוקל, וביחוד בהשאלה, פעלת הדן והשוקל בשכלו דבר כנגד דבר,

d. Abwägen, Erwägung; pesage, considération; balancing, consideration: שימי על לבך והשתמשי בבינתך בשקול מה שיש בין הטובה אשר תגיע אליך בהפרדך ממנו והרעה אשר תמצא אותך בהתמרת חברתו (כ"י א"ת, מו"ה, ענודת האלהים ה). ושקול עון ועון עם עונש ועינש (הוא, כוזרי ה כא). והמשולחים הראשונים להערכה הראשינת מהיום יצאו לשלום בלי שום שיקול (סנקט ועד ארבע ארצות, היילפרין, 249). ובין תופל ולבן, יש לנו לומר מכח שקול סברת הפשט כי מקומות הם (חזקוני, דבר' א א). — ואמר המשורר: פלפול גמרא, שקול סברא, נחשב להבל ולמעקשות (עמנואל פראנסיס, כותי נגהם, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, שטו). —ואמר המליץ שמעו שמוע [ברוגז] קולם, והגה מפיהם יצא כטעמי עקולם, ישאו ראשם בפשר שיקולם (שאלות עתיקות בתנ"ך, רוזנטאל, HUCA XXI, לח).

—*שקול הדעת באותה משמעות: אם בשטעה ודנן משיקול הדעת בדא מה שעש' עשוי וכו' רבי בא בשם רבי אבהו בשאמ"ו לו הרי את מקובל עלינו בשלשה וכו' וטעה ודנן בשיקול הדעת וכו' (ירוש' סנה' א א). ועוד אין נימא בשיקול הדעת טעית מומחת לרבים אתה וכל המומחה לרבים פטור מלשלם (סנה' לג.) — ובסהמ"א: ותחקור עליו בשכלך ותבונתך ושקול דעתך (כ"י א"ת, מו"ה, תקד'). ולהביא עליו ראיות בסופת ששקול הדעת עוזרו (שם). ואין הדברים הללו באין משיקול הדעת ואין צריך להסתכל בהן שהמסתכל בהן בא בטירוף הדעת (כ"ס, חג' יג.). ואם אחרי לבך נטית ובשקול דעתך דנתני לא נכון לעשות כן (אגרת מנחם בן סרוק). ונתקלקלה הרבנות זמן מועט וטרחו להחזיק בתורה בשקול דעתם והקשותם (כ"י א"ת, כוזרי ג סה). שרומזין לו הרמזים והוא סובר בהן סברתו ושקול דעתו (פרוש המשנה לרמב"ם, חגי' ב א). ועי' דַּעַת, 971. — *אנשי שקול הדעת: ואנשי שקול הדעת אמרו כי הדעות הם שתים האחת דעת העתיד בטרם היותו והשנית דעת היש הנמצא (ראב"ע, ברא' כב א). ודע כי כל גשם הוא מורכב על דעת אנשי שיקול הדעת מעצמים רבים (הוא, לחות, ה.). אנשי שקול הדעת בלי קבלה הרחיקו דבור כלל בדרכי הנבואות לפי שאין דבור בלי גרון לדעתם (רס"ט פלקירא, ספר התמונות ח יב, לו:). ועי' דַּעַת, 971.

—ובחכמת הלשון: *שִׁקּוּל המלה, קביעת משקלה הדקדוקי של המלה: חלילה לנו מלפרוץ בפתרון מלה אחת מדברי אלים חיים לריק מבלי דין ודיקדוק ושיקול כל מילה (דונש על רסע"ג 1). ויש לנו שנעלם ממנו מן המאמרות שהיינו על שיקולן כמות לי נקם ושִׁלֵּם כמות שילום (שם, 119).—*שקול הפיוט, קביעת שירים במשקל של תנועית ויתדות: ידענו כי אז מ' ר' סעדיה וזולתו מכל בני מזרח לא היתה להם ידיעה בחיבור החרוז ושיקול הפיוט (שם, 105).

*שְׁקוּעַ, עי' שֶׁקַע.

*שְׁקוּעַ, ס"ז, — שה"פ מן שִׁקַּע: איכא בינייהו גוירת שיקוע[1]) (זבח' כא:). ועי' שֶׁקַע והע' שם. — ובסהמ"א: מעשה מורד, מרודדין וכו' ואין בולטין בעביו ולא חקוקים בשיקוע (רס"י, מ"א ז כט). ושתי שעות שוהה המזל בעלייתו וכן שכנגדו בשיקועו שיהו כולן משמשין בכ"ד שעית של יום (הוא, ר"ה יא:). לאחר ב' שעות (המזל) העולה גמר עלייתו והשוקע גמר שיקועו וכו' (הוא, ב"מ קו:). קל הוא שהקילו חכמים במים, דקורת מתרת בלא שיקוע (בכור) אבל מחיצה התלויה כצינו למימר כרב יהודה דבעי שיקוע[2]) (תוס' ד"ה אלא, עירוב' פו:). — *ומקום שקוע, במשמ' מקום שאדם משתקע בו, מושב קבע: ומי שכותב (בגט) מקום האיש והאשה וכו' ובאתי לדור במקום פלוני והוא מקום שעומד בשיקוע, ואם אינו יודע מקום שיקועו יכתב מקום שעמד בו בשיקוע, ואם אין לו מקום שיקוע יכתב אותו שעומד בו בתוכו באותה שעה (מזוי כ"ת, 27).—*ובמשמ' משקעים, גשמים וכדו' היורדים על הארץ, ואמר הפיטן: כי

---

1) [רש"י: שמא לא יחזיר וישקענו (את הכיור)]

2) [על הגמ' שם: קירה ארבעה מתיר בסים.]

עתיד העולם לֵחרב פעמים בשקועים, אחת בדור המבול ואחת בששת אלפים ושלש ותשעים (בנימין בר זרח, אהלל בגלגלי המנ׳, יוצר לשבת לפני שבועות). — ובלשון הקראים, *שקוע המין, במשמ׳ הכללת כל המין והַשלמת ההבדלים: ויש אשר יהיה ה״א הידיעה לשקוע המין כלו או רובו כמו והעוף ירב בארץ בין העוף הטמא לטהור (אהרן הקראי, ספר גן עדן, חג השבועות ג, נג.). ואולם ה״א הידיעה במאמר ממחרת השבת יניפנו הכהן וכו׳ ולא הורה לשקוע המין מפני כי אינו רוצה כלל השבתות (הוא, שם, נג:).

*שְׁקוּעָה, ש״נ, — כנוי למלת שבועה: מיתני שבותה שקוקה, תני ר׳ חייה שבוקה שקועה שקורה נדר דנדר במוהי במומי (ירוש׳ נדרי א ב).

שְׁקוּף, או שקוּף, ש״ז, במקרא רק מ״ר שְׁקֻפִים, קרשים או חריטים מושמים לרחב [1], Querbalken, —brett; traverse, rayon; crossbeam, shelf: ויעש לבית חלוני שְׁקֻפִים אטֻמים (מ״א ו ד). וספן בארז ממעל על הצלעות אשר על העמדים וכו׳ וּשְׁקֻפִים שלשה טורים ומחזה אל מחזה שלש פעמים (שם ז ג–ד). — וחרזו פיטנים ומשוררים במליצת הכתיב: למעלה בשירת שקופים ולמטה בתכן תקופים (רשב״ג, אל נקדש, ביאליק-רבניצקי ב, 189). תשקיף בעיני עניני השיר ממגדלי חכמה שקופיה (ר״י הלוי, שלום לבת, זמורה ג, 172). אשר בנה לאהבתך בלבו מעון בית וחלונים שקֻפים (הוא, הציבא הנאספים, שם שם, 322). בתוך בנים אטומי בין שקופי כסילות בעדם אנע ואדוד (ר״י זבארה, ס׳ שעשועים יג, דודזון, 145). —*וּשָׁקוּף, כת״ז, במשמ׳ חדיר לאור, שאפשר לראות בעדו, כגון נְיָר שקוף וכדו׳, durchsichtig; transparent, נוהג בספרות ובדבור, ועי׳ שְׁקוּפִי.

*שְׁקוֹף, ש״ז, מ״ר שְׁקוֹפוֹת, — כמו מַשְׁקוֹף [1], הקורה המחברת את שתי המזוזות מעל לדלת: יוסף הלוי בן לוי עשה השקוף הזה תבא ברכה במע(ש)יו של[ום] (כתובת על כתלי ביה״כ מכפר ברעם [2], ספר הישוב א, 91). כל השערים שהיו שם היו להם שקופות חוץ משער טדי וכו׳ (מדות ב ג). היתה (הקדרה) גבוהה מן הארץ טפח וכו׳ שאם תעלה אינה נוגעת בשקוף פותח טפח או מודבקת בשקוף וכו׳ אין טמא אלא תחתיה (אהל׳ י ו). עצים כדי ליתן תחת השקוף ר׳ יהודה אומר כדי לעשות סנדל לאחורי השקוף (נגעי׳ יג ד). וכך היה מזה על השקוף שבבית מבחוץ (שם יד א). קדרה שהיא נתונה בצד דפנה של מערה אינה מצלת, בצד שקופה [3] של מערה הרי זו מצלת, היתה נתונה בחלון שבין שני בתים וכו׳ אם אין בין פיה לשקוף פותח טפח הרי זו מצלת, אם יש בין פיה לשקוף פותי טפח אינה מצלת (תוספת׳ אהיל׳ ז י). משלו משל למה הדבר דומה לעד שהיו ניתנין בצד השקוף כיון שיצא השמש ונכנס העד מיד זהו ומת (שם נדה ג ה, וכעין זה ירוש׳ שם ב ב). דתנן [3] הכלב שאכל בשר מת ומת וכו׳ ר׳ יוסי אומר רואים, מכנגד השקוף ולפנים הבית טמא מכנגד השקוף ולחוץ הבית טהור (חול׳ קכו.). ועי׳ מַשְׁקוֹף, עמ׳ 3416.

---

[1] [השבעים במקום הראשון הבינו את המלה כתאר, παρακυπτομένας, (נ״א διακυπτομένας), כאילו משקיפות דרך החלון, וקרוב לכך בוולג׳: obliquas. וכתאר תרגמו אותו במקום זה גם עקילס ἀποβλέπονσας, משקיפות, הסורי: שטיפתא (ואטימתא) ות״י: פתיחן מלגו (וסתימן מלברא), אבל במקום השני תרגמו השבעים μέλαθρα קורות לרוחב, הסורי אכסדרא (מס־רונים, אולמות), ת״י: כלנסא (מטות, קרש ם). והואיל ובא שקפים גם במקום הראשון בסמ׳ למלת חלוני, יש לראותה כש״ע גם כאן, במשמ׳ קרובה אל משקוף, כלו׳ חלונות בעלי תריסים לרחב, שאפשר היה לסגר בהם את החלונית. אבל הפרשנים העברים חילקו בין שני המקומות, כרש״י המביא בפרק ו את דברי חז״ל (רבותינו פירשו שקופים לשון ראייה ופתיחה והשקפה פתוחים מבחוץ כו׳), ואילו בפרק ז הוא כתב: שלשה מרישין זה אצל זה ושקופין משני צדיהן כעין משקוף וכו׳.

ובסהמ״א משמש שָׁקוּף ע״פ רב כת״ז במשמ׳: חדיר לאור, שאפשר לראות בעדו, transparent. אך כמובן אין ליחס שמוש כזה לתקופת המקרא, שלא היו בה חלונות בעלי שמשות וזכוכית, ושהזכוכית היתה חמר נדיר ויקר בה.]

[1] [בכמה מקימות מתחלפת הגרסה שקוף ב־משקוף, ואפשר שאין כאן אלא שנוי במבטא המלה.]

[2] [מיוחסת לסוף תקופת המשנה.]

[3] [בתוספת׳ שבדפוסים: שקיפה.]

[4] [אהלות יא ז, ושם: המשקוף.]

א. *שִׁקּוּף [1]), ש"ז, — מעשה המשקף בעלים; ולשון שיקוף נופל בשתולש העלין מן העיקר (ר"ש שביעית פ ג).

ב. *שִׁקּוּף, ש"ז, — עשית דבר שָׁקוּף, חדיר לראיה, ובפרט החדרת קרני רנטגן לגוף החולה לבדיקה או לצלום, נוהג בספרות ובדבור.

*שְׁקוּפִי, ש"ז,—זך וחדיר לאור, durchsichtig; transparent: האויר וכו' הוא זך ושקופי (דורכזיכטיג) (יהושע, למודי הטבע, מג.).

שִׁקּוּץ, שִׁקֻּץ, ש"ז, מ"ר שִׁקּוּצִים, שִׁקֻּצִים, שִׁקּוּצֵי, שִׁקּוּצֶיהָ, שִׁקּוּצַיִךְ, שִׁקֻּצָיו, שִׁקּוּצֶיהָ שִׁקּוּצֵיהֶם, —דבר מתֹעב ומאוס, Greuel; abomination: והשלכתי עליך שִׁקֻּצִים ונבלתיך ושמתיך כרֹאי (נחום ג ו). והסרתי דמיו מפיו ושִׁקֻּצָיו מבין שניו וכו' (זכרי ט ז).—וכבנוי לאלילים: ותראו את שִׁקּוּצֵיהֶם ואת גלליהם עץ ואבן כסף וזהב אשר עמהם (דבר' כט טז). וילך שלמה אחרי עשתרת אלהי צדנים ואחרי מלכם שִׁקֻּץ עמנים וכו' אז יבנה שלמה במה לכמוש שִׁקֻּץ מואב בהר אשר על פני ירושלם ולמלך שִׁקֻּץ בני עמון (מ"א יא ה—ז). גם המה בחרו בדרכיהם ובְשִׁקּוּצֵיהֶם נפשם חפצה (ישעי סו ג). אם תשוב ישראל וכו' ואם תסיר שִׁקּוּצֶיךָ מפני ולא תנוד (ירמ ד א). נאפיך ומצהלותיך זמת זנותך על גבעות בשדה ראיתי שִׁקּוּצָיִךְ וגו' (שם יג כז). לכן חי אני נאם אדני יי' אם לא יען את מקדשי טמאת בכל שִׁקּוּצַיִךְ ובכל תועבותיך וגו' (יחזק' ה יא). ובאו שמה והסירו את כל שִׁקּוּצֶיהָ ואת כל תועבותיה ממנה (שם יא יח). המה באו בעל פעור וינזרו לבשת ויהיו שִׁקּוּצִים כאהבם (הושע ט י).—ושקוץ עיני אדם: ואֹמר אליהם איש שִׁקּוּצֵי[2]) עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו וכו' את שִׁקּוּצֵי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו וגו' (יחזק' כ ז—ח).—ושקוץ שֹׁמֵם, מְשֹׁמֵם[3]), בכנוי לפסל אליל ששמו אויב ם במקדש: והגביר ברית לרבים וכו' ישבית זבח ומנחה ועל כנף שִׁקּוּצִים משמם ועד כלה ונחרצה תתך על שומם (דני' ט כז). וחללו המקדש המעוז והסירו התמיד ונתנו השִׁקּוּץ משמם (שם יא לא). ומעת הוסר התמיד ולתת שִׁקּוּץ שמם ימים אלף מאתים ותשעים (שם יב יא). — ובתו"מ: ומפני מה לא נִדבר עמו (עם משה) תוך הכרך מפני שהיתה מלאה שיקוצים וגילולים (מכי' בא, מסכתי דפסחא, פתיחתא). — ובסהמ"א: ואהבתי רע מטוב וכו' וטומאה מטהרה ושקוץ תחת זכות וכו' (רסע"ג, תפלת השחר לרסע"ג, הבקשה השניה, סדור רסע"ג, ע). — ואמר הפיטן: האומרים לכילי שוע, הבוחרים בשיקוצי תעב (יוצר, האומרים לכילי, קרוב' לימים נוראים, זולתי, שלט). הטהרו והתקדשו משקוצי גויות והתקרבו והתגגשו בנפשות החיות (ר' יהודה הלוי, ימינך נשא עוני, זמורס יט, 535).

*שִׁקּוּק, ש"ז,—קול שאגת הדב [1]): כאשר יפול לשון נהם לארי ושקוק[2]) לדוב וגעה לשוורים וצפצוף לעוֹפות (רס"י, הל' מג ב).

*שִׁקּוּקָה, ש"נ, — כנוי לשוני לשבועה: שבותה שקוקה נדר במותה, הרי אלו כנויין לשבועה (נדר' א ב). — ובסהמ"א: כגון שהיו אנשי אותו מקום עלגים והיו קוראים לשבועה שבותה או שקוקה (רמב"ם הל' שבועות ב ה).

א. *שִׁקּוּר, ש"ז, — שה"פ מן שִׁקֵּר, מעשה המשקר: למעול מעל, אין מעילה בכל מקום אלא שיקור וכו' ואומר ומעלה בו מעל (במד' ה יב). הא אין מעילה אלא שיקור (ספרי נשא ב, וכעין זה מד"ר במד' ח ה)[3]). — ובסהמ"א: נמצא שלא כפר ממון בשיקור שבועתו ושבועת ביטוי קאי

---

1) [עי' ב. שָׁקַף, פִּע', הערה.]
2) [אולי בכנוי לגנאי במק' מחמדי (המכליך).]
3) [עי' בהערת העורך בערך שׁוֹמֵם, עמ' 6975.]

1) [ע"פ הבנה זו בכתוב: ארי נֹהם ודב שוקק (משלי כח יה).]
2) [נ"א: ושקק.]
3) [אמנם במאמר דומה לזה נאמר בספרא (ויקר' חובה, פרשה יא) ובבלי (מעילה יח): אין מעילה (נ"א מעל) אלא שנוי (נ"א שינוי) וכו' ע"כ, ואין לראות את שני המאמרים כסותרים זה את זה. אלא שקשה לבאר שנוי זה כדברי המפרשים, כגון רש"י: ששינו עצמם מן המקום לעבודת כוכבים ע"כ, תוספ': שינוי, פירוש מקדש לחול וכו', ואולי הכונה ללשון שִׂנּוּי ואיבה, ועי' שִׂנּוּי.]

בחטאת (כפ"י, ב"מ לו.) — ואמר הפיטן: מחץ מכתי רפא ותליי מבקור. יאמן דברך המוכחן בלא שקור (רקע"ג, אתה הקעתה גפן, קדור רקע"ג, נקפסות, חי"ז).

ב. *שְׁקוֹר (?), ש"ז, — מלה מספקה המשמשת כנוי למין כלי שהיו נותנים בו מים או שמן במרחץ: הפכין הגלילין שמוליכין בהן שמן למרחץ והצרצורין והשיקורין [1]) עד שלא הוסקו טהורין וכשהוסקו טמאין (תוספת' כלים ב"ק ב ט).

*שְׁקוּרָה, ש"נ, — כנוי לשוני במק' שבועה: שבוקה שקועה שקורה וכו' (כי חיים, יכוס' נדר' א ב). ועי' שְׁקוּעָה.

שקט [2]),

ממנו *הַשְׁקֵט [3]), **הַשְׁקָטָה, *שְׁקוּט, שָׁקֵט, שֶׁקֶט, **שַׁקָּט, **שְׁקִיטָה, **שְׁקִיטָן (?).

שָׁקַט [4]),

פ"ע, שָׁקְטָה, שָׁקָטָה, שָׁקַטְתִּי, שֹׁקֵט, שֹׁקְטִים, שֹׁקֶטֶת, שְׁקֵטָה, אֶשְׁקוֹט, אֶשְׁקוֹטָה, תִּשְׁקֹט, תִּשְׁקֹטִי, יִשְׁקֹט, הִשְׁקֹט, — א) בצרוף שבתמונת היין העומד על מקומו ללא תנועה, שקט אל שמריו, נפלה ושקעה עכבת היין אל שמריו שבתחתית הכלי, (sich) absetzen; déposer; to form a sediment: שאנן מואב מנעוריו ושׁקֵט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך

[1]) [נוסח הר"ש לכלים ג ב: שיקודין, ולא התבררה צורתה המדיקת ומקורה של המלה.]

[2]) [עי' שָׁקַט, הערה.]

[3]) [עי' שָׁקַט, הִפְע'.]

[4]) [עקר הוראות הפעל היא, שקע, נפל, בערבי, שַׁקַטַ a), נפל, וכן בא בנין הִפְע' במשמ' הפיל, הוריד, כמבֹאר שם. אך מתיך הצרוף שקט אל שמריו או השמר והשקט, בתמונת היין אשר אך בעמדו שָׁקַט על מקומו הוא מפיל ומשקַע עכבת, נולדה משמ' זו של שקט ושלוה, הבאה בעבר', וכנראה בהשפעת העבר' גם בארמ' שבתו"ם ובצורה בודדת גם בסור'. לפי זה אין לחבר שרש זה עם שתק, כדעת אחרים.]

a) سقط

(ירמ' מח יא). — ומכאן בקצור שָׁקַט האדם, העם, במשמ' ישב במנוחה, היה שלו ושאנן, (se) ruhen; reposer; to rest: ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם יי' ואל תחת ישראל וכו' ושב יעקב וְשָׁקַט ושאנן ואין מחריד (שם ל י, וכעין זה שם מו כז). כי עתה שכבתי וְאֶשְׁקוֹט ישנתי אז ינוח לי (איוב ג יג). לא שלותי ולא שָׁקַטְתִּי ולא נחתי ויבא רגז (שם שם כו). — ושקטה הארץ, הממלכה, המלכות וכד': וַתִּשְׁקֹט הארץ ארבעים שנה (שופט' ג יא, וכן שם ה לא, ח כח). וַתִּשְׁקֹט הארץ שמונים שנה (שם ג ל). וישמח כל עם הארץ והעיר שָׁקָטָה (מ"ב יא כ, וכעין זה דהי"ב כג כא). נחה שָׁקְטָה כל הארץ (ישע' יד ז). התהלכנו בארץ והנה כל הארץ ישבת ושֹׁקָטֶת (זכרי' א יא). משמים השמעת דין ארץ יראה [1]) וְשָׁקָטָה (תהל' עו ט). בימיו שָׁקְטָה הארץ עשר שנים (דהי"ב יג כג). וַתִּשְׁקֹט הממלכה לפניו (שם יד ד). ויבן ערי מצורה ביהודה כי שָׁקְטָה הארץ ואין עמו מלחמה בשנים האלה כי הניח יי' לו (שם שם ה). וַתִּשְׁקֹט מלכות יהושפט וינח לו אלהיו מסביב (שם כ ל). — ובינ' שוקט, אף בצרוף שוקט ובוטח, ובהקבלה אל יושב לבטח: וילכו חמשת האנשים ויבאו לישה ויראו את העם אשר בקרבה יושבת לבטח כמשפט צדנים שֹׁקֵט ובטח ואין מכלים דבר בארץ (שופט' יח ז); ויבאו על ליש על עם שֹׁקֵט ובטח ויכו אותם לפי חרב (שם שם כז). אעלה על ארץ פרזות אבוא הַשֹּׁקְטִים ישבי לבטח כלם ישבים באין חומה ובריח ודלתים אין להם (יחזק' לח יא). — ושֹׁקֵט ושלו: וימצאו מרעה שמן וטוב והארץ רחבת ידים וְשֹׁקֶטֶת ושלוה (דהי"א ד מ). — ושקט האלהים: כי כה אמר יי' אלי אֶשְׁקוֹטָה ואביטה [2]) במכוני כחם צח עלי אור כעב טל

[1]) [בקשי שבכתוב הרגישו חז"ל, שאמרו אל נכון: אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה, אלא בתחילה יראה ולבסוף שקטה (חזקיה, שבת פח.), וכאלו נאמר: ארץ שיראה, שקטה.]

[2]) [אמנם קשה הצרוף אשקוטה ואביטה, גם לעצמו, וגם לפני תמונת הקציר, שנאמר עליו כהמשך: כי לפני קציר וכו' וכרת הזלזלים במזמרות וכו'. ואולי מורה סיומם השוה של הפעלים אשקוטה ואביטה על השואת הפעלים בטעות אחד המעתיקים. ואפשר שמדבר כאן בתמונת הגנן המשקה והמ(נ)ביט ומצמיח מטעים לקציר, וצ"ע.]

כחם קציר (ישעי׳ יח ד). והנחתי חמתי בך וסרה קנאתי ממך וְשָׁקַטְתִּי ולא אכעס עוד. — ב) בפרט בצרוף שבשלילה (או בשאלה שפרושה שלילה): לא שקט האדם או האל, לא שקטה חרב יי׳, לא נתן לעצמו לנוח, sich keine Ruhe gönnen; ne point donner lui de relâche; to give oneself no rest: למען ציון לא אחשה ולמען ירושלים לא אֶשְׁקוֹט (ישעי׳ סב א). הוי חרב ליי׳ עד אנה לא תִשְׁקֹטִי האספי אל תערך ודמי איך תִּשְׁקֹטִי ויי׳ צוה לה אל אשקלון ואל חוף הים (ירמי׳ מז ו–ז). אלהים אל דמי לך אל תחרש ואל תִּשְׁקֹט אל (תהל׳ פג ב). כי לא יִשְׁקֹט האיש כי אם כלה הדבר היום (רות ג יח). — וכסהמ״א[1]: שהגלגל מתנועע תנועת ההקפה, וכל מתנועע תנועה כזאת הוא מתנועע סביב ל ש ו ק ט, ואלו התנ עע המתנועע סביב למתנועע היה צריך ג״כ המתנועע השני [להתנועע] סביב למתנועע שלישי וזה סביב לאחר עד לאין תכלית, א״כ אי אפשר לכל מקיף כ״א להקיף סביב ל ש ק ט (עולם קטן, הורוויץ, יח). א״כ יהיה המתנועע המקיף הוא הגלגל והנקודה ה ש ו ק ט ת היא הא״ץ (שם שם). הרוח אינה כי אם אויר מתנועע והאויר רוה ש ו ק ט ת (שם שם). וכשימלא [הגוף] מקום יתנועע, וכאשר התנועע יתחמם וכשתשלם תנועתו י ש ק ט בהכרח (שם, יג). ויותר שיהיה זה רכח (כח הדמיון) כ ש י ש ק ט ו הרגשים בשנה (אהרן בן אליהו, עץ חיים לח, קעא). ש ק ט ו החושים החיצוניים ונתבטלו ההרגשות וזאת היא השינה (ר׳ יואל ן׳ שועיב, עולת שבת, לח:). — ואמר הפיטן: עד בא חרב מוני, ולא ש ק ט עדי הֻקם דם הנביא זכריה וכו׳ ובכל זאת לא ש ק ט ועודו כים נגרש וכו׳ ויאמר נבוזראדן גם דמו הנה נדרש, אספו לי הכהנים והוציאום מבית יה, כי לא א ש ק ו ט עד י ש ק ו ט דם הנביא וזכריה (יהודה, יום אכפי, קינ׳ ת״ב). — ואמר המשורר: ואל תתאו חמר, זמן ארוך נשמר, וריחו לא נמר כ ש ק ט בשמרים (דונש, דעם לבי, אלוני, קז). שלו מדמה כי בתחבלות סבב לנפשו שיהי ש ו ק ט, מקום וזמן גירה למען כל שאנן ביום יקום יהי ש ו ק ט (רמב״ע, הענק ח, גרודי, ספד). — *ושקט השמן, שקטו שמריו ונעשה צלול: אבל אם לוקח במדת ניסן שהיא קטנה מפני שכבר ש ק ט אינו מקבל עליו אלא השמרים בלבד (עומו״מ, חונחם ומקח טעות, ככח כ).

— הִפְעִי, הִשְׁקִט, הַשְׁקֵט, הִשְׁקִיט, יַשְׁקִט, יַשְׁקִיט, — א) הפיל, הוריד, herabfallen lassen; faire tomber; to let fall down: אשר בגדיך חמים בְּהַשְׁקִט ארץ מדרום[1] תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק (איוב לז יז–יח). דברי ה[נבא] לא טבם לרפת ידים [ו ל ה ש]ק ט ידי הא[רץ] הם (תעודות לכיש ו, ה–ז). — ב) הִשְׁקִיט ריב, שִׁכֵּךְ אותו, zur Ruhe bringen; calmer; to calm down: איש חמה יגרה מדון וארך אפים יַשְׁקִיט ריב (משלי טו יח). — והשקיט לפלוני, נתן לו שֶׁקֶט: אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו לְהַשְׁקִיט לו מימי רע עד יכרה לרשע שחת (תהל׳ צד יב–יג)[2]. — וכפ״ע, zur Ruhe kommen; se calmer; to calm down: ויאמר יי׳ אל ישעיהו צא נא לקראת אחז וכו׳ ואמרת אליו השמר וְהַשְׁקֵט[3] אל תירא ולבבך אל ירך (ישעי׳ ז ג–ד). והרשעים כים נגרש כי הַשְׁקֵט לא יוכל (שם נז כ). בושה חמת וארפד כי שמעה רעה שמעו נמגו בים דאגה הַשְׁקֵט לא יוכל (ירמי׳ מט כג). בשובה ונחת תושעון בְּהַשְׁקֵט ובבטחה תהיה גבורתכם (ישעי׳ ל טו). והיה מעשה הצדקה שלום ועבדת הצדקה הַשְׁקֵט ובטח עד עולם (שם לב יז). — ושלות השקט: הנה זה היה עון סדם אחותך גאון שבעת לחם ושלות הַשְׁקֵט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה (יחזק׳ טז מט). — ובתו״ם: לפי שבעולם הזה היו הרשעים עשירים

---

[1]) [כתו״מ אין הפעל בבנין קל אלא בעקבות הכתובים.]

---

[1]) [כמבֹאר בפרטים בפרושו של העורך לס׳ איוב משנת תשי״ד עקר כונתם של שני חרוזים אלו היא: כלום, בגבֹר לח המים (שבעננים, שנשחקו בחֹם הקיץ) בהפיל (בהשקט) העננים לארץ את מִדְרָם (ז״א את הטיט אשר ממנו נבנה רקיע העננים), גם אתה תטליא (תרקיע) את השחקים (העננים שנשחקו) עד שיהיו שוב חזקים כדמות (כראי) רקיע מוצק?]

[2]) [ככתוב באיוב לד כט: והוא יַשְׁקִט ומי יַרְשִׁעַ, הכונה כנראה לקריאה והוא יַקְשִׁט, ז״א יצדיק, ועי׳ קָשַׁט, הערות.]

[3]) [עי׳ בהערה עמ׳ .]

ונתונים בשלות והשקט (מד"ר שמות לא). — ובסהמ"א: וישקיטך בטח ושאנן, להגן בשלומו על אוהלך ולישר שבילך (אגרות ר' שמואל בן עלי ובני דורו, הרכב"ץ א ג, 59). — ואמר הפיטן: והניחו חרונינו דמיהם ומי נדם להשקיט את חרונות (ר"ש הנגיד, משי סכל, בן תהלים, הברמן, א, 80).

—פעי', *שִׁקֵּט, רק בינוני מְשֻׁקָּט: דלמא לא משפיין, לא יהו משוקטות אצלו שמא יצא עליו ערעור (רש"י, גיטי כב.). יש לך אדם בחור ומיושב בתלמודו כיון ישן שהוא משוקט על שמריו (מחזור ויטרי, 532).

***שָׁקֵט**, ת"ז, נקי שְׁקֵטָה, — שָׁלֵו, יושב במנוחה, ruhig; tranquille; quiet: על הר נשפה וכו' על הר שקט ובוטח בשופי וכו' (רש"י, ישעי' יג ב). השאננים וכו' שהם יושבים ושקטים (הוא, זכרי' א יא). ויבואו על ליש וכו' לפי שהיו שקטים לא היו יראים וכו' ולא כרתו ברית עם שום אדם לעזור (הוא, דהי"א ד מ). דמשיו ניכסיה, שנכסיו שקטין אצלו ואין ערעור על קרקעותיו וכו' (הוא, ב"מ ע.). —ובצירוף, שקט ושלו, או שלו ושקט: מדדו לו מדה כנגד מדה על שנהרג זכריה שקט ושלו ובוטח (הוא, דהי"ב כד כה). היאך יכול להיות שלא עשו כפסח הזה כל ימי השפטים וכו' שהיו ישראל שרוין על אדמתם שלוים ושקטים (הוא, שם לה יח). — ואמרו פיטנים ומשוררים: והנה כלם יושבים שלוים ושקטים, ואביוני עמך דחיפים סחופים מדלדלים (יסי כלון סליח' עלי"ה). ואם ירבו חרדות מזמן רע, בכוסך תהיה, שקט ושלו (ר' י' חריזי, תחכי' ה, 65). ואיך לי יהי לב שקט ושלו (עמנואל, מחב קדושי, מחב' כא, הברמן, 613).

***שֶׁקֶט**, ש"ז, — מנוחה, שלוה, Ruhe; tranquillité; rest: כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו (דהי"א כב ט). — ובתו"מ: שקט לרשעים רע להן ורע לעולם, ולצדיקים הנאה להן והנאה לעולם (סנה' ח ה). — ובסהמ"א: כי מן חם

4) [על המאמר: שהקב"ה הופך יומם ללילה והשקיטן לפורענות (מד"ר בראש' כח, תאודור, 260). עי' הערה לערך קָשַׁט, עמ' 6246.]

הישבים שם לפנים, בשקט ובשלוה היו יושבים וכו' (רש"י, דהי"א ד מ). — ואמר הפיטן: ויתחזק בשקט בשלום לשפר שתוליו (ינאי, ויתחזק באומן, קרובי בראשי, זולאי, עג). שנה אין לפניו, שקט בפניניו (ר"א קליר, תלך עליון, מוס' א' ר"ה). אז היתה חנית סכו, בתלתלי תקף בשאני שקט (הוא, אז היתה, קרובי א' סוכות). ואין שקט לדם נביא ויהי למופת ואות (יוסף אכפי, קינות לט"ב).

***שֶׁקִי**, שֶׁקִי ואף שׁוּקִי, ש"ז, — השקאה, ובקצור, בסמך' שדה של שקי, שדה שלחים, הטעון השקאה: כרוב של שקי[1] עם כרוב של בעל אסורין מפני שהוא בולע (ר' שמעון, תרומ' י יא). פול מצרי שמנע ממנו מים שלשים יום מתעשר לשעבר וכו' במה דברים אמורים בשל שוקי[2] אבל בשל בעל שמנע ממנו שתי מריעות וכו' (תוספת' שביעי' ב ז). שלא יהיו אומות העולם אומרים אלהי כנען קשים הם מאלהי מצרים, לכה, אלהיהן של מצרים של שקי[3] הן אבל של כנען של בעל הן (מכתי' בוכה, הוספה לשלח ה). מלך ב"ו יש לו שני בנים ויש לו שתי שדות אחת של שוקי ואחת של בעל לא למי שהמלך איהב נותן של שוקי ולאותו ששונא הוא נותן אותה של בעל, ארץ מצרים של שוקי והיינו בתוכה וארץ כנען של בעל וכו' (מד"ר במדי' יז). — ואמר הפיטן: כי כל בשקי[4] ישוש באספם בר באלול בטלל רסים, מים כרבים להעסים, בנטפי חלב ועסים (הקליר, יפתח ארץ ישע, תפלת גשם).

***שְׁקִידָה**, ש"נ, — שה"פ מן שָׁקַד, מעשה השוקד והמסור במלאכתו, Eifer, Fleiss; zèle, diligence; zeal, assiduity: באלוף ינהג ישובב בשור וכו' ושקידתו לכלות מרבק (צ"ם גניי, לח כה-כו). — ובסהמ"א גם במשמ' זריזות ומהירות: עולא

1) [כן הגרסה בסדב"מ ובירוש', ואלו במשניות בצורה ארמ': של שקיא, של שקי, וכד'.]

2) [בשדה שקי; נ"א שקי, שקיא.]

3) [כלו' של ארץ הטעונה השקאה, של שדות שלחים. ובמד"ר במד' טז בשבוש: של שקר הן.]

4) [כלומר: בשדה, כי כך הלכו הפיטנים אחר נסחת א"י במשנה, ואין מקום לפירושים השונים שהוצעו.]

אמר צדקה של שקידה (עשה הקב"ה), היינו הקדים (ה)חורבן שתי שנים וכו' (רש"י, סנה' לח.). כי המאמר הזה לא נפלו בו הדברים כאשר נזדמן אלא בדקדוק גדול ובשקידה רבה (ר"ש א"ת, מו"נ, פתיחה). ותהי השקידה (בתורה) נעדרה, כל אדם רעב למאכל וצמא ליין (ר"י אבוהב, מנוה"מ, הקדמה). כי דבור המוכיח רך ועם השקידה יעשה רושם בלב הנוכח, כאשר תראה בטפת המים שהיא רכה ונוחה ועם השקידה תקוב הור באבן הקשה (רבנו בחיי, שמות). ועיד זה יהיה תמיד בשקידה ואינו במה שיהיה בפליאה (קאנון ג א א ט).

***שְׁקִידוּת**, ש"נ, — כמו שקידה: נשקדים, לי שקידות (פֶּר, עבודת ישראל, 615).

***שַׁקְיוּת**, ש"נ, — מצב הגן והשדה הטעון השקאה: ואם השקה הגן בתחלת שקיותו הלכו להם המים על כל רגן (המשמעות לפי הבהיר בסוף פי' הזהר בראש' רסו., וגן ריקנאטי ע"פ אבן יקרה, בראשי' יח:).

***שְׁקִיטָה**, ש"נ, — שה"פ מן שָׁקַט, מצב חשקט והבוטח: ולמי שיש לו חכלילות עינים מרוב שומנו ושקיטתו וכו' (רש"י, סנה' ע.). היש דבר בעולם אשר יש לו רגישה ואין לו שקיטה ואיך רוגשים השמי' ומתגלגלים תמיד בלי שקיטה (ר"י הדסי, אשכול הכפר, סעג). רמז בזה לשקיטת החושים והכנעם והשמעם לפני בעלם והוא השכל וכו' (רש"ע ן' שפרוט, פרדס רמונים).—ואמר הפיטן: שקיטת איש נגע בו יקרוב, בקוראו באמת לאל קרוב, תרופתו יקרא מקרוב (ינאי, א... פיו ולבו, קרובי' ויקרי, זולאי, קמ).

***שְׁקִיעָה**, ש"נ, — שה"פ מן שָׁקַע, ירידה, ובפרט צלילה לתוך דבר, כבצרוף שקיעת חמה (בים), Untergang; coucher; gting down, setoing: נותן (איברי עולה וכו') על גבי המזבח עם שקיעת החמה מתעכלין והולכין כל הלילה (תוספת' מנח' ו ה). יכול משתחשך ת"ל אך וכו' תן לו שעה אחת קודם שקיעת החמה (ירוש' סנה' ה ג). כמה מהלך אדם בנוני ביום י' פרסאות, ומעלות השחר עד הנץ החמה ארבעת מילין, משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים ארבעת מילין וכו' (ר' יהודה, פסח' צד.). מנין לדם שנפסל בשקיעת החמה שנאמר ביום הקריבו וכו' (רב יצחק בר אבודימי, זבח' נו.). יהי רצון מלפניך ה' אלהי שכשם שזכיתני לראות חמה בזריחתה כך תזכני לראות בשקיעתה (מד"ר בראשי' סח).—ובצרופים אחרים: ולכשיצא (מבית המרחץ) אומר מודה אני לפניך רבון העולמים שהצלתני משקיעת מים ומשריפת אש וכו' (כלה רבתי י). בשר ודם אם היה לפניו דרך של שקיעה (בבוץ) מהלך הוא על האבנים שהם קשים וכו' (מד"ר שמות טו).—ובסהמ"א: כי החמה מהלכת וכו' וכן בשקיעות מהלכת בעביו של רקיע (ר"ח, פסח' צד.). אמנם ישיגהו (את אור השמש) השקיעה ולא נשיג בו דבר בלילה (אמו"ר לראב"ד א, 8). וסעדנו סעודה ג' וטרחנו הרבה עד שקיעת החמה (סיד"א, מעגל טוב השלם, 50).—

*ושקיעת האור, הכח וכד': שקע האור הר א אש· אתה מספר, שקיעה שהדעת מרחקת שיר· ת עוד (ר"י א"ת, הכוזרי ד כ). ועוד כי מדרך הצורת הפלוש והשקיעה ביסוד המקבל אותה וכו' ושקיעתה ביסוד הראשון (רשב"ג, לקוטי מקור חיים, ג כג). כי לשקיעת הכח השכלי והסתתרו בשפל מדרגת החמר לא יוכל להראות פעולותיו ולהוציאם אל אור הפועל זולתי בעמל לא ישוער (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה ל).—ואמר המשורר: ומדוע תהי נראה כבואב אשר נשקע בבור יגון שקיעה (ר"י אבן כלפון אל ר"ש הנגיד, כמוגותי בדרכי, ששון, מז).—*ובהשאלה, מצב האדם שנפשו נתונה כלה בענין, שקיעה במחשבות, במחקר וכד', נוהג בספרות ובדבור.

***שָׁקִיף**, ש"ז, — זיז סלע שהוא במשקיף מעל לנקיקי סלעים[1]: כל אהל שאינו עשוי בידי אדם אינו אהל ומודה בשקיפים ובסלעים (אהל' ג ז). אלו מביאין (את הטומאה) וחוצצין וכו' הזיזין והגזוריות והשובכות והשקיפים והסלעים וכו' (שם ח א-נ). שאמר תורת, תורת האהל, כל המאהילים, את מה אני מרבה הבתים והבורות [הח]ווחים והמערות

[1] [כשנוי מבטא או כתיב של שְׁקוֹף, משקוף.]

הגהורים והשננים השקיפים והסלעים וכותל שהטה (ספרי זוטא, פ' פרה, הפטעיין, הרכיץ א א, 68). ועי' שְׁקוּף, הערות.—ובכתס"א: ומודה בשקיפין ובנקיקי הסלעים, פירוש הרי הן חורין וכו' ונקיקין הן דומין לשקיפין אלא אחד נעשה ע"י מטר ואחד נעשה מאליו אי נמי חררוהו חיות השדה מיהא שניהן שלא ע"י אדם (ערוך ערך סקף).

°שְׁקִיפָה, ש"נ, — הכאה, חבטה[1]): המשקוף, הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו וכו' ולשון שקיפה חבטה כמו קול עלה נדף (ת"א) טרפא דשקיף וכו' (רש"י, שמ' יב ז). ולשון שקיפה היא הכאה שנוקש דבר על חבירו (הוא, הול' קכו.).—ובמשמ' בלוטה כעין מסגרת ומשקוף לחלון, כמו שְׂקִיף: נראה לי על דבר השקיפה שנראה לכם וכו' להרחיק מן החלון במלוא רוחב חלון ושקיפתו כיון דשקיפה צריך לאורה, כך דעתי נוטה שאין צריך להרחיק מן השקיפה וכו' (שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, בלוך, מעו).

°שְׁקִיפוּת, ש"נ, — תכונת הדבר השקוף, שאפשר לראות דרכו, Durchsichtigkeit ; transparence, נוהג בספרות ובדבור[2]).

°שְׁקִיקָה, ש"נ, — שה"פ מן שָׁקַק, במשמ' צעקת הלב בתשוקת נפשו[3]): ודוב שוקק, נהימה לארי ושקיקה לדוב שניהם לשון צעקה (רש"י, משלי כח יה).—ועל תשוקת האדם: ולא יתכן פתרון דודי ירד לגנו (שה"ש ו ב) לגנות הבשם כי אם כאשר פירשתי דודי ירד לגנו לשקיקה[4]) ותאות הבשם וכו' (ר"א, הכרעות, חסוי דוכס, 18). ועי' ב. שְׁקִיקוּת.

---

1) [ע"פ שמוש זה של שָׁקַף, ועי' שם.]

2) [שקיפס. נ"א סקיפת, הבא במשנה בכור' ז א כשם לאחד מבעלי המומין באדם (הכילין והלפתן המסכן ושראשו שקוע ושקיפס ובעלי החטוטרת), בנראה אינו מלה עבר'; אך לא התברר מקור המלה ופרושה המדיק, ואין הצעות הפרשנים והמלונאים מסתברות.]

3) [על פי הבנה זו של הכתוב במשלי כח יה.]

4) [על פי הבנה זו של שָׁקַק בכמה כתובים. ועי' שָׁקַק.]

א. **°שְׁקִיקוּת,** ש"נ מספקה: א"ר שמואל בר נחמן הוא שישק הוא פרעה ולמה נקרא שמו שישק מפני שבא בשקיקות על ישראל ואמר הריני נוטל אותו[1]) בכתובת בתי[2]) (מד"ר אסתר א, על כסא מלכותו).

ב. **°שְׁקִיקוּת,** ש"נ, — תכונת הנפש השוקקת והעורגת, תשוקה: כי חלק אחד לערוגת הבשם[3]) ולתערג[4]) וכה פתרון המקרא כשקיקות הבשם אשר האדם שוקק ואם תאמר לא יתכן לאמר שקיקות הבשם כי אם שקיקות האדם לבשם הלא דברי יתכנו כאשר אמר איש הסורות ועל חמדת נשים וכו' גם מן המקרא נלמדנה כי לא היא גנה, שאמור בענין דודי ירד לגנו[5]) לשקיקות ותאות הבשם וכו' (ר"א, הכרעות, חסוי דוכס, 18).

°שְׁקִירָה, ש"נ, — מעשה המשקר והבוגד: ואין בגידה אלא שקירה[6]), שנאמר בגדה יהודה וכו' (מכילתי מסכתא דנזיקין ג, מה"ש, עמ. הורוויץ - רבין, 257)[7]).

---

1) [את כסא שלמה.]

2) [לפי לשון המאמר אין מקום לפרש כאן שקיקות כלשון תשוקה (עי' ב. שקיקות), אלא הכונה כנראה שבא שישק על ישראל בטענות שקר ומרמה, ולפי זה אפשר שהמכון הוא: בא על ישראל בשקרות.

וכנראה דרוש אחר על שם המלך שישק בקשר למעשה זה הוא זה שרש"י (מ א יד כה) מזכיר אותו במלים אלו: מצינו במדרש שה"ש הוא פרעה נכה ונקרא שישק על שהיה שוקק ומתאוה כל ימיו לכסא השן שהיה לשלמה חתנו ע"כ, וכן בתרג' שני לאסתר א א: וכד הוא יתיה שישק מלכא דמצרים ית שכחיה דכורסיה וכו' הוה מתחמיד דיסק ויתב עלוהי וכו'. ואפשר שכאן נדרש שישק אף כלשון שְׁיִשַּׁק, ע"פ לשון הכתוב: אם אֶסַּק שמים (תהלי קלט ח).]

3) [שה"ש ה יג.]

4) [תהלי מב ב: כאיל תערג; ופרש ערוגת כלשון עריגה, צעקת תשוקה וגעגועים.]

5) [שה"ש ו ב.]

6) [נ"א: שיקור, ואף בהשואת המשקל: אין שיקור אלא בגוד, ועי' שִׁקּוּר.]

7) עי' גם שקיקות, הערות.]

שכל[1]), מִמֶּנּוּ מִשְׁקוֹל, מִשְׁקָל, מִשְׁקֹלֶת, מִשְׁקֶלֶת, שָׁקוּל, שִׁקּוּל, שֶׁקֶל, שָׁקָל, שִׁקְלָה.

שָׁקַל, פ״י, שָׁקַל, שָׁקוֹל, לִשְׁקוֹל, אֶשְׁקוֹל, אֶשְׁקֹל, אֶשְׁקֳלָה, אשקולה[2]), תִּשְׁקוֹל, יִשְׁקֹל, יִשְׁקְלֵנִי, תִּשְׁקְלוּ, יִשְׁקְלוּ, יִשְׁקֹלוּ, — קבע את כבדו של דבר במאזנים, abwägen; peser; to weigh: וְשָׁקַל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך (ש״ב יד כו). איה ספר איה שֹׁקֵל איה ספר את המגדלים (ישעי׳ לג יח). וְשָׁקַל בפלס הרים וגבעות במאזנים (ישעי׳ מ יב). הזלים זהב מכים וכסף בקנה יִשְׁקֹלוּ וגו׳ (שם מו ו). — ובהשאלה, בתמונה, שקל את כעסו, את מעשיו של פלוני: לו שָׁקוֹל ישקל כעשי והותי במאזנים ישאו יחד (איוב ו ב). יִשְׁקְלֵנִי במאזני צדק וידע אלוה תמתי (שם לא ו). — ושקל כסף וכד׳, במשמ׳ שלם במשקל: כסף יִשְׁקֹל כמהר הבתולת (שמ׳ כב טז). או ככר כסף תִּשְׁקוֹל (מ״א כ לט). למה תִּשְׁקְלוּ כסף בלוא לחם (ישעי׳ נה ב). וָאֶשְׁקֹל הכסף במאזנים (ירמ׳ לב י). וַיִּשְׁקְלוּ את שכרי שלשים כסף (זכר׳ יא יב). — ושקל ל־: וַיִּשְׁקֹל אברהם לעפרן את הכסף אשר דבר באזני בני חת (ברא׳ כג טז). וָאֶשְׁקֳלָה לו את הכסף וגו׳ (ירמ׳ לב ט). ואשקולה[2]) להם את הכסף ואת הזהב ואת הכלים תרומת בית אלהינו וגו׳ (עזרא ח כה). — ושקל על ידי פלוני, על גנזי המלך: ועשרת אלפים ככר כסף אֶשְׁקוֹל על ידי עשי המלאכה להביא אל גנזי המלך (אסתר ג ט). ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לִשְׁקוֹל על גנזי המלך וגו׳ (שם ד ז). וָאֶשְׁקֲלָה על ידם כסף ככרים שש מאות וחמשים וגו׳ (עזרא ח כו). — ושקל על כפי עצמו, קבל תשלום במשקל: ולא אנכי שֹׁקֵל על כפי אלף כסף לא אשלח ידי אל בן המלך (ש״ב יח יב). — ובמגלות מדבר יהודה: להבדיל ולשקול[1]) בני הצדוק לפי רוחו(ם) (מגי׳ סרך היחד ט 14, הברמן, עדה ועדות, 81). — ובמג׳ ברית דמשק: כי שוקל רוח ומטיף כזב הטיף להם[2]) (הברמן, עדה ועדות, 105). — ובתו״מ: בג׳ פרקים משערים את הכלכלה וכו׳ והשוקל משובח משלשתן (תרומ׳ ד ו). וכן סלע שנפסלה והתקינה להיות שוקל בה טמאה (כל״ס יב ז). חוט מאזנים של זהבים ושל שוקלי ארגמן טוב שלש אצבעות וכו׳ ושל שוקלי זכוכית טפחים (שם כט ד–ו). השוקל ענבים בכף מאזנים אע״פ שהיין צף ע״ג ידיו מותר וכו׳ (ע״ז ז ד). היה מבקש עשר ליטרין לא יאמר לו שקול לי כל אחת ואחת והכריעה בפני עצמה אלא שוקל לו כולן באחת וכו׳ (תוספתא ב״ב ה ט). אין תורמין לא במדה ולא במשקל ולא במניין אבל תורם הוא את המדוד ואת השקול ואת המנוי (ירוש׳ תרומ׳ א ז). כו בלילה ילדה פרתו אדומה ושקלו לו ישראל משקלה זהב (שם קדוש׳ א ז). לפי שאין הברכה מצויה לא בדבר השקול ולא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין (תעני׳ ח:, ב״מ מב.). — ושקל עצמו: היכנס רחוץ, ושקול עצמך עד שלא תיכנס ושקול עצמך משתיכנס, הלך ושקל עצמו, לא חסר כלום (מד״ר ברא׳ ז, תיאודור, 28). — ושקל דבר כנגד דבר: מעשר שני אין מוכרין אותו וכו׳ ולא שוקלין כנגדו (מע״ש א א). ושוקלין מנה כנגד מנה בבכור (בכור׳ ה א). — ושקל עין בעין, עי׳ עַיִן 4444. — *ובהשאלה, שקל דבר בדבר או כדבר, שקל זה כזה, השוה את זה בזה: אף שאול לא זכה למלכות אלא מפני הענוה שנ׳ פן יחדל אבי מן האתונות ודאג לנו, שקל עבדו בו (תוספתא ברכ׳ ד טז). אחר שהכתוב שוקל מעשה ארץ מצרים כמעשה ארץ כנען ומעשה א״ך כנען כמעשה

---

1) [כתמורת שרש זה בא גם בכנעני׳ שקל, באשור׳ שקל כלשון משקל ותשלום (במשקל), ובערבי ת׳קל a), בארמ׳ ובסור׳ תקל כלשון כבד ומשקל, בכוש׳ בא סקל במשמ׳ תלה, שאמנם כנגדו באותה משמ׳ באשור׳ שקלל, היה תלוי, שהוא צורת שפעל מן קלל. השם שֶׁקֶל, כמשקל מסים, שאול הוא בעקר מאשור׳ שקל באותה משמ׳, ועל כן בא גם בארמ׳ שבתעידות יב שקלא בשין על יד תקלא. לפי דעת Zimmern ו Haupt שאיל גם שמוש הפעל שָׁקַל כלשון תשלום (במשקל) בעבר׳ מאשור׳. באוגרית׳ לא נמצא עד כה אלא ת׳קל כלשון שֶׁקֶל בלבד.

שרש שקל אחר הוא זה, הבא בארמ׳ במשמ׳ לקח, שממנו גם שקלא וטריא במשמ׳ משא ומתן, וכנגדו באוגרית׳ אשתקל במשמ׳ נטל עצמו והלך.]

2) כך כתיב; הקרי: וָאֶשְׁקְלָה.]

a) ثقل

1) [במשמ׳ להשוות ולבחן, כמו בתו״מ.]

2) [עי׳ כעת את שנויי הנוסח אצל ח. רבין, Zadokite Documents, 35.]

ארץ מצרים מפני מה זכו הכנענים לשבת בארצם ארבעים ושבע שנים וכו׳ (ר׳ יוסי הגלילי, ספרא אחרי מות פרשה ט). אוי לנו ששקל עלינו הכתוב קלות כחמורות (רבן יוחנן בן זכאי, חגיגה ה.). עבד שרבו שוקל לו שגגות כזדונות תקנה יש לו? (מד״ר קהלת פרשה תליתאה, כי את כל מעשה).—ובפעל עומד, במשמ׳ היה משקלו כך וכך, wiegen ; pes‹r ; to we'gh : אילו הן נדרי הבאי (אמר) קונם אם לא נמניתי על (ה)פסח שאליה שלו שוקלת עש־(ים) ליטרין וכו׳ (תוספתא נדרי׳ ב א). — *ושקל, שקל שקלו, במשמ׳ תרם ושלם את מחצית השקל לביהמ״ק[1]: העיד בן בוכרי ביבנה שכל כהן ששוקל אינו חוטא, אמר לו רבן יוחנן בן זכאי לא כי אלא כל כהן שאינו שוקל חוטא (שקל׳ א ד). העכו״ם והכותי ששקלו אין מקבלין מידן (שם שם ה). שכשעלו ישראל מן הגולה היו שוקלים דרכונות, חזרו לשקול סלעים, הזרו לשקול טבעים וכו׳ (שם ב ד). מי שלא שקל אשתקד שוקל לשנה הבאה (שם ו ה). המודר הנאה מחבירו שוקל לו את שקלו (נדרי׳ ד ב). ושוקל את שקלו, ולא שקל אין ממשכנין אותו? (ירוש׳ כתוב׳ יג ב). — ושקל על יד, פלוני או על ידי פ׳ בשבילו: כל קטן שהתחיל אביו לשקול על ידו שוב אינו פוסק (שקל׳ א ג). השוקל על ידי כהן על ידי אשה על ידי עבד על ידי קטן פטור ואם שקל על ידו ועל יד חבירו חייב בקלבון אחד וכו׳ השוקל על ידי עני ועל ידי שכנו ועל ידי בן עירו פטור (שם שם ו–ז). הנותן שקלו לחבירו לשקול על ידו ושקלו על ידי עצמו אם נתרמה תרומה מעל (שם ב ב). לא יאמר אדם לחבירו הילך מאתים זוז ושקול על ידי לאוצר (ירוש׳ דמאי ו יא).—ובסהמ״א: בארץ חמס ידיכם תפלסון, בתוך הארץ אתם מכריעים חמס ידיכם עד שהוא שוקל[2] משקל רב (רש״י, תהל׳ נח ג). נמצאת סכלות זה שהוא דבר מועט יקר ושוקל

וכבד יותר מכל החכמה והכבוד שהיה כי שהרי מכריע את כולם (הוא, קהלת י א). מעית קפוטקיא, גדולות ושוקלות יותר משל ארץ ישראל (הוא, כתוב׳ קי:). והדם נבלע באבריה ומכביד הבשר ונמצא גוזל את הבריות כשהוא מוכרח במשקל והדם שוקל (הוא, חול׳ קיג.). ולא הות שקיל ליה, כלומר לא היה ניקח בעיר להוצאה, לא היה הדינר שקול[1]) ושיה לו כלום (הוא, בכורי׳ כא.). ואתה רואה מהכתובים האלה שהקב״ה ברא את עולמו במדידה ושיעור מתוכן ושקול (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת, הקדמה, 2). ואפשר שתהיה המחשבה במצוה וכו׳ שוקלת מצות רבות מזולתה (ר״י א״ת, חו״ה הקדמה). אינני יודע עון שהוא שוקל יותר מענותי (הוא, שם הכניעה א).—ובהשאלה, *שקל דעתו, ושקל דבר בדעתו, דן עליו כדי להכריע בו, überdenken ; méditer; to consider: הזכרון לבדו (אם יחסר) היאך יהיה ענינו וכו׳ ולא יועילנו נסיון ולא ישקול דבר במה שעבר ועל מה שעתיד לחיות במה שיהיה וכו׳ (הוא, שם הבחינה ה). בדעתו (של אברהם) היה לשקול דעתם של ענר אשכול וממרא ולא מצא בהם ישר רק ממרא (חזקוני, בראשי׳ יח א). ותאמר האשה התקועית אל המלך וכו׳ ושקלה שאם יתרצה לה המלך כמה שבדאה מלבה מענין הבן וכו׳ (ר״י מסיר ליאון, כוסף לבפים ב יג). והעולה מהכל שיש לבעל הדעת וכו׳ שהוא צריך לשקול דעותיו ולהצדיק מדותיו על פי התורה (ר״י ערמאה, חזות קשה ו). מי ששוקל הדברים יבין הסתרים (ארחות חיים, לונץ, כתבים ג, 266). ואח״ך שקלתי הדבר חשבתי דרכי (חיד״א, מעגל טוב השלם, 127). — *ושקל השיר, בנה את שירו לפי משקל: ואשר נשאני להביא שיר במשקל וכו׳ ולבלתי רום לבבך לאמר כי מי יוכל לשקול בו זולתי אני וכו׳ כי לו רצינו להשחית לשון הקודש כמוך היינו שוקלים במשקל ערב גם אנחנו גם טפינו (תשובות תלמידי מנחם על דונש, 28). ועי׳ מִשְׁקָל 3417. —*ובדקדוק, שקל שם או פעל וכו׳, בנה אותו לפי דגמה דקדוקית מסימת: חדרך האחד משקל בעלי הדקדוק שישקלו לעולם

---

1) [ובהתאם לכך נקבע שֶׁקֶל גם במשמ׳ קנה את ה„שקל" להסתדרות הציונית.]

2) [במקראות הושמה מלת שוקל בסוגרים, אך עי׳ לעיל במובאה מן התוספתא נדר׳ ב א וכן במובאות מרש״י לקמן.]

---

1) [אמנם בקשירות המלה לארמ׳ שקיל (ז״א שְׁקִיל, לוקח), שגזירתה משרש אחר, לא עברי.]

תנועה כנגד תנועה וכו' וכל המדקדקים הסכימו דעתן לשקול כל המלות שיש להם עבר ועתיד מגזרת פעל וכו' ועוד כי שקלו המרובע כמו כִּרְסֵם על פִּעְלֵל ואיך ישקל מרובע על משולש וכו' (ראב"ע, צחות, ה:). ודע כי לא מצאתי בבניינים מלה טובה מעֻבָּד לשקול עליה וכו' (הנ"ל, שם, ל:).— ואמרו פיטנים ומשוררים: לשון קדש הכרית אשר הוא לשארית, בשקלו העברית במשקלים זרים (תשובות תלמידי מנחם לדונש, 7). בשקלך[1] איש בכף דעתך והוא נכבד ברֹב גדלו, כבודו החסר ממנו והנשאר יהי שקלו (ר"ש הנגיד, בן משלי, אברמסון, 70). שקלת במאזנים פעליו עם מליו ויגלה לך ארבו (הנ"ל, שם, 95). שקול שקלתיו ואשימהו לשיר חרוז למען להיות מוכרת (רשב"ג, אתן לאלי עז, ביאליק-רבניצקי א, 175). דודי זכור לי שקלי עפרון אשר שקל אב במכפל חברון (אשכל אווי, מוסף פרשת שקלים). ועי' שָׁקוּל.

—נפע', נִשְׁקַל, יִשָּׁקֵל,— ששקלו אותו: לו שקול יִשָּׁקֵל כעשי והותי במאזנים ישאו יחד (איוב ו ב). לא יתן סגור תחתיה ולא יִשָּׁקֵל כסף מחירה (שם כח טו). וביום הרביעי נִשְׁקַל הכסף והזהב והכלים בבית אלהינו וגו' (עזרא ח לג).—ובתו"מ: כל פסולי המוקדשין נמכרים באיטליז, ונשחטין באיטליז ונשקלין בליטרא וכו' (בכורי' ה א, וכעין זה תמורה ג ה).— ובסהמ"א, לפי כל התפתחות המשמ' של שָׁקַל בקל: כי בהקימך הלשון על היסוד נשחת המשקל וכו' ותחשב כי הוא נשקל[2] והוא נעקל (תשובות תלמידי מנחם על דונש, 25). כי לולי השגת חוש ראותנו אותו לא היה מתקיים בנפשותינו שישקל שקל הצדק במאזנים שאחד מחלקיהם יותר ארוך מן השני ומן התימה שישקלו בו שקלים רבים וכו' (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהים ח). וכולם בפלס שוה נשקלים בלי הכרעה ואין לאחד יתרון על חברו (פנקס ועד ארבע ארצות, שנת תמג, היילפרין, 187);—ואמרו

1) [בכ"י (עי' במהדי' ששון קלט) בשוקלך בוי"ו, אבל בהמשך: שקלו, ז"א שְׁקָלוֹ, הינו משקלו, שלא בנקודו של אברמסון: שָׁקְלוֹ.]

2) [כנוי לפי משקל ומקצב.]

פיטנים ומשוררים: ברכת אובד היתה ברכתו ונשקלה כנגד זאת תורתו (ינאי, המרומם, קרובי דבר', זולאי, רכו). ומחמדי תהלות על תְּהִלּוֹת ושיר נשקל עלי שירים שבורים (משה דרעי, לר"ש פינ', לקוטי קדמוניות, 3). והודה היוצר וכו' בשירים נשקלים חדשים נסגלים במבטא נגבלים זקוקים נחקרים (דונש, דעה לבי, תשובות דונש, 1). הֲיִשְׁתּוֶה ידיד קדם כחבר יליד אתמול וישקל בשקלו (ר"ש הנגיד, בן משלי, אברמסון, 200).

—פִּע', *שִׁקֵּל,— ברר דבר כנגד דבר אחר ושם זה לכאן וזה לכאן, כשוקל, השם המשקל ומה שנשקל זה בכף אחת של המאזנים וזה בשניה[1], auseinanderteilen; séparer; to separate: מה נפה זו מוציאה קמח בפני עצמו סובין בפני עצמם וכו' כך ת"ח יושב ומדקדק בד"ת ומברר ד"ת ומשקלם איש פלוני אוסר איש פלוני מתיר וכו' (ספרי דברי' מח). ואם היה עליו (על הכתף) משאוי של ארבעת קבין מותר, א"ר יונתן והוא ששיקל, מהו ששיקל, תרין חלקין לחורוי וחד לקומויי (ירוש' ברכ' ג ה); היושב בקרון (של בהמות כלאים) רבנין אמרין משקל[2] הוא, ר' מאיר אמר אינו משקל (שם, כלאי' ח ג). לא תהא יושב ומשקל במצותיה של תורה וכו', לא תהא אומר הואיל והמצוה הזו גדולה אני עושה אותה ששכרה מרובה והואיל וזו מצוה קלה איני עושה (ר' אבין בר כהנא, מד"ר דברי' ו).—ובק"וב למשמ' הקל: כנען וכו' בידו מאזני מרמה, שהיה יושב ומשקיל[3] את בתו ראויה היא (ליצחק) או אינה ראויה (שם בראש' נט).

—התפ', *נִשְׁתַּקֵּל,— היה שקול, ללא הכרעה לכאן או לכאן, unentschieden bleiben; rester indécis; to remain undecided: נישתקל הכתוב ואיני יודע אם לחם על גבי כבשים אם כבשים על גבי לחם (מנח' קב.).—ובסהמ"א, גם במשמ' שקל את עצמו. ואמר המשורר: תת את ידידותך למשתקל באחוָתך במאזנים ומתמודד בבת (ר"ש הנגיד, בן משלי, אברמסון, 339).

1) [זאת, ולא שקילת משקל, היא משמ' הפעל בתו"מ, כיוצא מפרש מן המקורות.]

2) [כנראה הכונה, שלא כפרושי המפרשים: מפריד היא בין מין למין, וצ"ע.]

3) [נ"א ומשקל, וכך נכון.]

·ספי׳, *שְׁקֵל, — בפרט בינו׳ מְשֻׁקָּל, כמו שָׁקוּל, ללא הַכְרָעָה לכאן או לכאן, unentschieden ; indécis; undecided : כי יש דברים מ ש ו ק ל י ן להעתק בכמה טעמים ואי אפשר למעתיק מלשון ללשון לאמרם כלם וכו׳ שבכמה טעמים מ ש ו ק ל י ן יש בו יש לומר כך ויש לומר כך וכו׳ (רה״ג, תשו׳ הגאונ׳ הרכבי, רמח). ואח״כ היבטנו היטב בשמועה וראינו שהדברים מ ש ו ק ל י ם וכו׳ (שם, 131). ובשנה ההיא הרויה המדות והימים ה מ ש ו ק ל י ן שאינן חמין הרבה ולא קרירין (ר״י ברצלוני, פירוש יצירה, 233).— ובמשמ׳ מְאֻזָּן, מְחֻשָּׁב, durchdacht ; considéré ; well considered : אשר יצר את האדם יש מפרשים היאך, בחכמה, שעשאו מ ש ו ק ל ומכוון בד׳ יסודותיו (חכיה, מלה ברכות, ג.).—ואמרו משוררים, גם בשמוש הפעל לצורותיו : מעת לעת באים (התחלואים) כברוז אשר בא אל שעות מזמנות ועתים מ ש ק ל י ם (ר״ם הנגיד, עוגות לאל, בן תהלים א, הברמן, 55). ואלו ש ק ל ו יחד (הצדקות) תחי כף חטאתך לגבי עש קרבה (הוא, זכר לבי, שם, 71). אשר יפה לרשע את יצריו, כמותו הוא בפלם אם ישקל (הוא, בן משלי, הברמן, 9).

שֶׁקֶל [1]), ס״ז, שֶׁקֶל, מ״ר שְׁקָלִים, סמי׳ שִׁקְלֵי, — יחידת משקל מסוימת [2]), Sekel; sicle; shekel : ונחשת התנופה שבעים ככר ואלפים וארבע מאות

1) [כאמור בהערה לשרש יש לראות את שמוש המלה שקל, כמורה על משקל (כסף או זהב וכד׳) מסים, כשאול מאשור׳, אשר בה בא שמוש זה ראשונה, ועל כן בא הכתיב במשמ׳ זו שקל (ובמק׳ זה בקצור ש), על יד תקל, למשל גם בתעודות ארמיות, שהשרש בטא ונכתב בהן תקל. אכן, הואיל ובא השרש גם בעבר׳, על כן לא הרגשה המלה כזרה בלשוננו. בשמוש זה באה המלה גם בלוח הקרבנות הכנעני ממרסיליה.]

2) [כידוע לא היו מטבעות טביעות בימי הבית הראשון, ואך אח״כ התחילו לטבע כאלה, בהתאם לנוהג בארצות אחרות. משקל השקל לא היה קבוע בכל מקום ומקים, ואף המקרא מבדיל בין שקל הקדש לשקלים באבן המלך (ש״ב יד כו) ועוד. אך גם ע״פ השואה לנוהג בבבל יש להניח, כי היה ה ש ק ל בימי הבית הראשון או אחד משׁשים או מחמשים במנה. על יחסו למשקלות אחרים עי׳ בדגמאות המובאות מן המקורות ובספרות הדנה במדות ובמשקלות בכלל.]

שָׁקֶל (סמ׳ לח כט). ויהי כל זהב התרומה אשר הרימו ליי׳ ששה עשר אלף שבע מאות וחמשים שָׁקֶל (במד׳ לא נב). ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שְׁקָלִים כסף ולשון זהב אחד חמשים שְׁקָלִים משקלו (יהוש׳ ז כא). ומשקל השריון חמשת אלפים שְׁקָלִים נחשת וכו׳ ולהבת חניתו שש מאות שְׁקָלִים ברזל (ש״א יז ה–ז). ומאכלך אשר תאכלנו במשקול עשרים שֶׁקֶל ליום (יחזק׳ ד י). וְהַשֶּׁקֶל עשרים גרה, עשרים שְׁקָלִים, חמשה ועשרים שְׁקָלִים, עשרה וחמשה שֶׁקֶל, [1]) המנה יהיה לכם (שם מה יב). להקטין איפה ולהגדיל שֶׁקֶל ולעות מאזני מרמה (עמוס ח ה).—ושקל הקדש : וקדה חמש מאות שקל בְּשֶׁקֶל הקדש (סמ׳ ל כד). ויהי זהב התנופה תשע ועשרים ככר ושבע מאות ושלשים שקל בְּשֶׁקֶל הקדש וכו׳ (שם לח כד). וכל ערכך יהיה בְּשֶׁקֶל הקדש עשרים גרה יהיה השקל (ויקר׳ כז כה). ולקחת חמשת חמשת שקלים לגלגלת בְּשֶׁקֶל הקדש תקח עשרים גרה השקל (במד׳ ג מז). (וקרבנו) קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בְּשֶׁקֶל הקדש (שם ז יג, יט, כה). כסף חמשת שקלים בְּשֶׁקֶל הקדש עשרים גרה הוא (שם יח טז).—ושקל באבן המלך[2]): ושקל את שער ראשו מאתים שְׁקָלִים באבן המלך (ש״ב יד כו).—ובצרוף, שקל כסף, כסף שקלים וכד׳ : ארץ ארבע מאות שֶׁקֶל כסף ביני ובינך מה הוא וכו׳ ארבע מאות שֶׁקֶל כסף עבר לסחר (בראש׳ כג טו–טז). כסף שלשים שְׁקָלִים יתן לאדניו (שמות כא לב). והיה ערכך חמשים שֶׁקֶל כסף בשקל הקדש (ויקר׳ כז ג). ואקנה את השדה וכו׳ ואשקלה לו את הכסף שבעה שְׁקָלִים ועשרה הכסף (ירמ׳ לב ט). — ושקל זהב : ויתן דויד לארנן במקום שִׁקְלֵי זהב משקל שש מאות (דה״א כא כה). —וחלקי השקל, מחצית השקל, רבע השקל וכד׳ : זה יתנו כל העבר על הפקדים מחצית הַשֶּׁקֶל בשקל הקדש וכו׳ העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית הַשָּׁקֶל (סמ׳ ל יג–טו). בקע לגלגלת מחצית הַשֶּׁקֶל בשקל הקדש וכו׳ (שם לח כו). הנה נמצא בידי רבע שֶׁקֶל כסף ונתתי לאיש האלהים וכו׳ (ש״א ט ח). והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית הַשֶּׁקֶל בשנה וכו׳ (נחמ׳ י לג). — ובכתבת על משקל בדמות צב מימי הבית

1) [כלו׳ ביחד ששים שקל.]

2) [בצרוף הזה בא גם באשור׳ ובארם׳.]

הראשון: פלג [רבעת] שקל (ריפ:נברג, ידיעות החברה לחקירת א״י טו, 70).—ובשקלי הכסף וחלקיהם מימי המרד הראשון נגד הרומאים לפני חרבן הבית: **שקל ישראל, חצי השקל, רבע הש[קל]** (נרקיס. מטבעות ארץ ישראל א. 118 וכו׳). — ובתו״מ, שקל כמטבע חצי הסלע: הפורט סלע ממעות בעשר שני ב״ש אומרים כל הסלע מעות (של נחשת) ובה״א **שקל** כסף **ושקל** מעות וכו׳ (מ״ש ב ח—ט). היה מוכר הפץ ואמר קונם שאיני פוחת לך מן הסלע והלה אומר קונם שאיני מוסיף לך על **השקל** שניהן רוצין בשלשה דינרין (נדרי׳ ג א). האומר תנו **שקל** מנכסיי לבניי בשבת והם ראויין ליטול סלע ניתנין להם סלע, אל תתנו להם אלא **שקל** אין נותנין להם אלא **שקל** וכו׳ (תוספתא כתוב׳ ו ט).—ושקל הקדש, שקל צורי: חמש סלעים של בן במנה צורי, שלשים של עבד וחמשים של אונס ומפתה וכו׳ כולם **בשקל** הקדש במנה צורי (בכור׳ ח ז). כל האשמות שבתורה באין בני שתים ובאין בכסף **שקלים** חוץ מאשם נזיר ואשם מצורע שהן באין בני שנתן ואינן באין בכסף **שקלים** (זבח׳ י ה). בשדה אחוזה וכו׳ נותן בזרע חומר שעורים חמשים **שקל** כסף (ערכי׳ ג ב). דא״ר חנינה כל **שקלים** שכתוב בתורה סלעי׳ ובנביאים ליטרא ובכתובים קינטירין א״ר יהודה בן פזי חוץ **משקלי** עפרון דהויין קינטירין (ירוש׳ קידוש׳ א ג, וכעין זה מד״ר שמות לא, ועי׳ בכורות נ.). — ושקל התרומה לבית המקדש: באחד באדר משמיעין על **השקלים** וכו׳ (שקל׳ א א). הנותן סלע נוטל **שקל** חייב בשתי קולבנות (שם שם ו). אמר רבי שמעון מה בין **שקלים** לחטאת, **לשקלים** יש להן קצבה ולחטאת אין לה קצבה, רבי יהודה אומר אף **לשקלים** אין להם קצבה שכשעלו ישראל מן הגולה היו שוקלים דרכונות, חזרו לשקול סלעים, חזרו לשקול טבעים וכו׳ (שם ב ד). של בית רבן גמליאל היה נכנס **ושקלו** בין אצבעותיו וזורקו לפני התורם וכו׳ (שם ג ג). באחד באדר משמעין כו׳ ולמה באח׳ באדר כדי שיביאו ישראל את **שקליהן** בעינתן (ירוש׳ שקלים א א׳ 1). — *ופרשת שקלים 2): ר״ח אדר שחל להיות בשבת קורין בפרשת **שקלים** 1) (מגי׳ ג ד). — *ומסכת שקלים, שם מסכת בתלמוד העוסקת בהלכות שקל התרומה. — ובספה״א, גם °במשמ׳ משקל: ויביא שלשה **שקלים** מיין ישן ולבונה זכה ומעט דבש נקי ודרור וכו׳ (רזיאל, אמשטרדם, ג.). כי לולי השגחת חוש ראותנו לא היה מתקיים בנפשותינו שישקל **שקל** הצדק במאזנים שאחד מחלקיהם יותר ארוך מן השני, ומן התימה שישקלו בו **שקלים** רבים נחלקים בחסר וביתר באבן אחת (ר׳ א״ת, מו״ה, עבודת האלהים ה). עד שתחבר מן המאמין אמתת אהבתו לאלהים בסתרו ובגלויו ובמצפון ענינו ונראהו על השוה והנכון על **שקל** אחד וערך אחד (הוא, שם, אהבת ה׳ ב). כי מספר אנשים אם חלקו כסף על דרך משל או דבר אחר במאזנים **בשקל** אחד ולקח כל אחד מהם משקל אבן **השקל** שלו תמצאם יתרצו באמת ובאמונה (אמו״ר לראב״ד ב ד ו). — °ובמשמ׳ משקל בשיר: וילמד חכמת הערביים אז ידע בראיות גמורות למה נבחרו אלו **השקלים** ולא אחרים (ראב״ע, צחות, ז:). ושהנחשב אצל החכמים הנזכרים חבור מצד **שקלי** התנועות איננו אליו כי אם מחלוקת (ר״מ בן חביב, דרכי נעם, יח:). ואמנם לא מצאנו בכל שיריהם (של כה״ק) **שקל** או חרוז אפס כי יש בכל שיטה ושיטה הפסק (ר׳ עמנואל פרלאנטים, מחקר ספרים, 29). אבל שירים אחרים (שלא ברוח הקדש) היו עושים **בשקל** ובחרוז (הוא, שם, 32). גדר השיר שנדבר בו מאמרו ערב ראוי למכונו **בשקל** וחרוז (הוא, שם, 40). — ושקל הקדש, שם לחבור על משקלי השירה בלשון הקדש (שקל הקדש, בסוף לשון למודים לדוד אבן יחיא). — °ובמשמ׳ משקל בדקדוק: וככה ורחוק מזנינים מכרה **בשקל** למקנה ומשפטו מכרתה וכו׳ (ר׳ קמחי, ספר זכרון, 13). כי יעירנו ענינו יעור אותו **בשקל** יצודנו למרחפת (הוא, שם, 58). צָרוּף, שם תאר **בשקל** גדול (רד״ק, ירמ׳ ו כט). והשם ממנו אֹרב **בשקל** גֹּרן והקבוץ ארבות **בשקל** גרנית, ובמסוך אֲרֻבּוֹת **בשקל** גרנות דגן (הוא, ספר השרשים, ערך ארב). ודוגמת זה עוד וכו׳ מה

1) [וכך נקרא „שקל" לתרומה השנתית לקופת הציונית המוטלת על חבריה.]

2) [ראה פרשת כי תשא, שמות ל יא—יו.]

1) [מכאן הכנוי שבת שקלים לשבת ר״ח אדר או שלפניו.]

שנזורתי מראש שהוא ראשית שם על שקל מלכות (כס"ע פלקירא, כאבית חכמה, 26).—ואמרו פיטנים ומשוררים: עצת והלוה שמע במעמד, עתוד שקלים מראש חדש ללמד (כ"א קליר, אז מ־ז זמות, קרובי סבת שקלים). בשקלך איש בכף דעתך והוא נכבד ברלב גדלו, כבידו החסר ממנו והנשאר יהי שִׁקְלוֹ[1] (ר"ם הכגיד, בן משלי, אברמסון 70). דודי זכור לי שקלי עפרון אשר שקל אב במכפל חברון, חקר שקלי יבום משביתי חרון, וזכרה לי עוד לדור אחרון (אסכל אווי, מוסף סבת שקלים). חשבון ושקל מעשי קלקלתי, בלתי חשב אל יום אשר יאיצו לבא לחשבון אשר פעלתי (כ"ע פרנסים, מתק ספתים, 83).

*שְׁקָלָה, ש"נ, — כמו מִשקל: אלו היה ההבל ראוי למשקל במאזנים להיות ההבל בכף מאזנים והאדם בכף שנית נמצא שקלת ההבל ושקלת האדם שוה (מנחם, מחבי, אדם, 15).—ובמשמ' משקל בדקדוק: כי אמנם אלו היתה תמיהא היתה ההא פתוחה שקולה בשקלת דמיונה וכו' (הוא, שם, 16)

שקם[2], ממנו שקם, שִׁקְמָה.

שקם, שִׁקְמָה[3], ש"ע, במקרא רק מ"ר שִׁקְמִים, ובכנ' שִׁקְמוֹתָם, - עץ ממשפחת התותיים, שפריו

1) [עי' שֶׁקֶל, הערה למקום זה.]

2) [אך עי' בהערה שאחר זו.]

3) [שם הצמח בא בצורת הזכר שִׁקְמָא, שֶׁקְמָא, שַׁקְמָא, שיקמא בארמ' ובסור', בערב' (אולי כשאול מארמ') שֻׂקום, שׂ קום וכדו', וביונ' מאחרת, כמלה שאולה משמית (עי' Lewy, Fremdw. 23) בא συκάμινος באותו שמוש. אבל אין להתעלם מן הדמיון של שם השקמים בעבר' ובארמ' אל השם היוני המקורי συκόμορος, תאנת התות, שהחלק הראשון בו (v)σῦκο שם התאנה, הואיל ובר־ב הלשונות נקרא עץ השקמה ע"פ דמיון פריו לתאנה. והואיל ואין המלה באשור' ובאוגרית' אלא בשמית מערבית בלבד, אפשר שבא שם זה של השקמה לעבר' מחו"ל ולא נגזר משרש שקם שאין לו עדות אחית בלשון. על השקמה בספרות ישראל עי' לֶו I,Flora, 277; IV, 622, וזגורודסקי, מלון כל בו לחקלאות, 918. ומכאן שם מקום שקמונה.

המשמש מאכל לעניים דומה לפגי התאנה, רמצוי בשפלה[1], ficus sycomorus; Maulbeerfeige(nbaum) sycomore; sycamore: ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים ואת הארזים נתן כַּשִּׁקְמִים אשר בשפלה לרב (מ"א י כז; דהי"ב א יט, ט כז). לבנים נפלו וגזית נבנה שִׁקְמִים גדעו וארזים נחליף (ישעי ט ט). ויען עמוס ויאמר אל אמציה לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקר אנכי ובולס[2] שִׁקְמִים (עמוס ז יד). יהרג בברד גפנם וְשִׁקְמוֹתָם בחנמל (תהלי עח מז).—ובתו"מ: מכפר חנניה ולמעלן כל שאינו מגדל שקמין גליל העליון ומכפר חנניה ולמטן כל שהוא מגדל שקמין גליל התחתון (שביעי' ט ב). מרחיקין את האילן מן העיר כ"ה אמה בחרוב ובשקמה חמשים אמה (ב"ב ב ז). אילן שהוא נוטה לשדה חבירו קוצץ וכו' ובחרוב ובשקמה כנגד המשקולת (שם שם יג). המשכיר בית לחבירו ונפל חייב להעמיד לו בית היה מקרה בארזים לא יקרנו בשקמים, בשיקמים לא יקרנו בארזים (תוספת' ב"מ ח לג). — *בתולת השקמה: אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית מפני שהיא עבודה (שביעי' ד ה). המוכר את השדה מכר את האבנים וכו' ואת החרוב שאינו מורכב ואת בתולת השקמה (ב"ב ד ח). ועי' בְּתוּלָה, עמ' 655. — *וסדן השקמה: אין נוטעין ירקות בתוך סדן של שקמה (כלאי' א ח). מעשה שהלך ר' יהושע אצל ר' ישמעאל לכפר עזיז וכו' והראהו גפן שהוא מודלה על מקצת הקורה וסדן של שקמה ובו קורות הרבה (שם ו ד). ועי' סַדָּן, עמ' 3967.—*וקורות השקמה: הקוצץ קורות שקמה לא יחפהו בעפר (שביעי' ד ה). המקבל שדה מחבירו לשנים מועטות וכו' ואין לו בקורת שקמה, קבלה הימנו לשבע שנים וכו' ויש לו בקורת שקמה (ב"מ ט

אמנם R. C. Thompson, Dictionary of Ass. Botany עמ' 322 רוצה למצוא את שם השקמה בשם העץ מְסֻכָּן באשור' (שהוא המסכן, ובתעתיק של הוולג' amsuchan, בישע' מ כ, ועי' בהערה עמ' 4054), ואין זה מסתבר שיקרא הנביא לעץ השקמה בשם המסכן.]

1) [על פחיתות ערכה של השקמה בהשואת לארז, ראה במובאות מן המקרא, ועי' לקמן בתו"מ גרופית של שקמה וכו' ובהערות שם.]

2) [עי' על בטוי זה בספרו של העורך הלשון והספר א, 416 מהד' שניה, 443.]

ע).—וזמורת השקמה: המוכר את הכרם מכר את הקנים ואת הדוקרנים ואת זמורות שקמה שבתוכו וכו' (תוספת' ב"ב ג ו).—ובנות שקמה[1]: הקלים שבדמאי השיתין והריסין והעוזרדין ובנות שוח ובנות שקמה וכו' כל בנות שקמה פטורות חוץ מן המוסטפית (דמאי א א).—וגרופית, או גרוף, של שקמה[2], בשמוש משאל, כמשמ' פחות ערך: שאול גרופית של שקמה חיה (ירוש' ע"ז ג א, מד"ר ברא' כח, ועי' ביחוד שם רות א ־). גבר רש ועושק דלים זה יפתח שהית רש בתורה כגרופו של שקמה[3] וכו' (תנחו' בחקתי ה)[4].

שקע[5], ממנו *הִשְׁקֵעַ, *הַשְׁקָעָה, *הִשְׁתַּקְּעוּת, מִשְׁקָע, *שִׁקּוּעַ, *שְׁקִיעָה, שָׁקַע, *שָׁקֵעַ.

שָׁקַע, פ"ע[6], שְׁקִעָה, תִּשְׁקַע,—שפל והלך (נפל וכדו') עד שכאלו נבלע בקרקע, versinken; s'enfoncer; to sink down: ויתפלל משה אל יי' וַתִּשְׁקַע האש (במדי' יא ב). ואמרת ככה תִּשְׁקַע בבל ולא

---

1) [פי' הרמב"ם: ובנות שקמה נקרא גמיז וה:א ג"כ תאנים המדברים.]

2) [ז"א אגרוף או אגרופית, קשר בצורת אגרוף קטן. ועי' גם במאמרו של א. הראובני, לשוננו ו עמ' 25 והל' ובהערות העורך שם.]

3) [בתנחו' בובר שם ז: גרופית של שקמה היה.]

4) [בקטע מעבודה המובא ע"י Elbogen, Stud., עמ' 133 כתיב: דלת אבנט יגנב ויעקם לכל צר כופר לגונבי הון ולשקמני צעד ע"כ, ואין זה אלא שבוש במק' ולעִקמני צעד, כדברי הירוש' (יומא ז ה): אבנט היה מכפר על הגנבים ואית דבעי מימר על העיקמנים (במד"ר ויקר' י: העיקמנים שבלב).]

5) [השרש שהוא נדיר בלשון המקרא, מצוי הוא בעבר' ובארמ' מא"י בתו"מ (ועי' גם במלון לארמ' הנוצרית מא"י של Schulthess, 214), ואפשר שהוא שאול מארמ' לעבר', ויש משוים בערב' צַקַעַ a), שאחד משמושיו הוא גם בצרופים כגון צַקַעַת אלרכית b), התמוטטה הבאר, ואשר גם המלון הערבי לשאן אל ערב מעיד עליו כי באה צ לפני ק במק' ש.]

6) [וכפ"י, ראה לקמן בתו"ם.]

a) صقع   b) صقعت الركية

תקום מפני הרעה וגו' (ירמ' נא סד). הנוגע בארץ ותמוג וכו' ועלתה כיאר כלה וְשָׁקְעָה כיאר מצרים (עמוס ט ה).—ובתו"ם: סרידה שהיא נתונה על פי התנור ושוקעת לתוכו וכו' התנור טמא (כלים ח ג). נמצא (המחט וכו') במגופת החבית וכו' שוקעין בתוכה ותחתיה בקליפת השום טהורין (שם ט א). הטביל בו (במקוה) את המטה אף על פי שרגליה שוקעות בטיט העבה טהורה (מקוא' ז ז). איזהו סימניה וכו' רבי יוסי אומר כדי שיהא נותן ידו על העוקץ (של הדד) והוא שוקע ושוהא לחזור (נדה ח ח). חבית ששקעה לתוך בור של יין ונגע בה טבול יום, מן השפה ולפנים חבור וכו' (טבול יום ג ו). ג' אירסין הן ארס שוקע וארס צף וארס עומד כסבכת מלמעלה וכו' (ירוש' תרומ' ח ה, סנה' א ד). והיו הורגין בהם והולכין עד ששקע הסוס בדם עד חוטמו (שם תעני' ד ח). כך היתה עדתו של קרח שוקעת ויורדת עד שעמדה חנה ונתפללה עליהם וכו' (ריב"ל בשם ר' יוסי, שם סנה' יא ו). וטעונה שתי נודות אחד של יין ואחד של שמן, של יין מטפטף ושוקע ושל שמן מטפטף וצף (סנה' קד:). ג' מיני ארס הן של (נחש) בחור שוקע של בינוני מפעפע ושל זקן צף (ר' ספרא משום ר' יהושע דרומא, ע"ז ל:). מעשה והיו נוחרין ערודיאות לאריות באיסטריא של מלך והיו עולי רגלים שוקעין עד רכובותיהם בדם וכו' (ר' יהושע בן בתירא, מנחו' קג:)[1]. למה ולד דומה במעי אמו לאגוז מונח בספל של מים אדם נותן אצבעו עליו שוקע לכאן ולבאן (נדה לא.). התחיל (נבוזראדן) ממדד כחומה והיתה שוקעת בכל יום טפחיים ומחצה עד ששקעה כולה וכיון ששקעה כולה נכנסו השונאים לירושלים (מד"ר איכה פתיחתא).—ושקע פי הכלי, בית אצבעו וכדו': מגופת החבית וכו' היה בית אצבע שלה שוקע בתוכה, השרץ בתוכה החבית טמאה (כלים י ג). צלוחית שפיה שוקע אינה טהורה עד שינקבנה מצדה (מקוא' י א).—וחותם שוקע, חותם שציורו מקיער בו: אם היתה חותמה שוקע אסור לחתום בה מפני שנעשה צורה, טבעת שחותמת שוקע אסור לחתום בה מפני שנעשה בולט וכו' (ר' יהודה, תוספת' ע"ז ה ב, ירוש' שם ג א ובבלי

---

1) [ובשנוי נסח בירוש' שקל' ח א, עי' הַתפ'.]

סס מג:).—וכהב שוקע: לא היה כתבו (של ציץ הכהן הגדול) שוקע אלא בולט כדינרי זהב (גיט' כ.). — ושקע מראהו (של דבר), ושקע במראהו: פחתת, שיהו כל מראיה שוקעין[1]) וכו' (ספרא תזריע פרק טו). שקערורות (ויקר' יד לז). שוקעות במראיהם (סס מלורע, נגע׳ס, פרסס ו).— ושקע בים, במים, במשמ' טבע: מעשה שעשיתי מפרש בים הגדול וראיתי ספינה אחת ששקעה בים והייתי מצטער על תלמיד חכם אחד שהיה בתוכה וכו' (ר"ע, ירוש' יבמ' טו ד). מעשה באחד שאמר הרי עלי עולה ושהא להביאת ושקעה ספינתו בים (סס נדר' א א, וכעין זה מד"ר ויקרא לז). משל לאחר שנשבו הערוד וכו' וראה תינוק אחד שהוא שוקע במים ושלח ידו והצילו וכו' (מד"ר שמות א). אמר הקב"ה למשה, ידידי (נחשון) שוקע בים ואתה מתפלל (סס במדבר יג).—*ושקעה החמה וכו': כיון ששקעה חמה עובר עליו (תוספתא ב"מ י ז). ד"א מלמד ששינה המקום עליהם[2]) סדרי עולם והיתה המה זורחת ממערב ושוקעת במז־ח (סס סוטה י ד). התחיל גלגל חמה לשקע ותחלת גלגל לבנה לעלות זהו בין השמשות וכו' אין הלבנה זורחת בשעה שהחמה שוקעת ולא שוקעת בשעה שהחמה זורחת וכו' (ירוש' ברכ' א א). איזהו בין השמשות משתשקע החמה כדי שיהלך אדם חצי מיל (סס). ממקום שהחמה שוקעת באחד בתקופת טבת עד מקום שהיא שוקעת באחד בתקופת תמוז אילו פני המערב (ר' יוסף, סס עירובי' ה א). ואיזהו בין השמשות משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין וכו' (ת"כ, שבת לד:). א"ל אנטונינוס לרבי מפני מה חמה יוצאת במזרח ושוקעת במערב וכו' א"ל כדי ליתן שלום לקונה וכו' (סנה' לא:). יום שנברא בו אדם הראשון כיון ששקעה עליו חמה אמר אוי לי שבשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי ויחזור עולם לתוהו ובהו וכו' (ת"כ, ע"ז ח., ועי' גם מד"ר ברלשית יא). אין מונין ללבנה אלא משתשקע החמה (ר' טילא דכפר תמרתא בשם ר' יוחנן, מד"ר ברלשית ו, סילודור, 40). עד שלא שקעה שמשו של יהושע זרחה שמשו של עתניאל בן קנז

וכו' (ר' אבא בר כהנא, מד"ר ברלשית נח)[1]). לעולם אין גלגל חמה שוקע עד שהוא נעשה כמין חרדל של דם (רבי הוטעיא בריה דרבי ממלאי דקיסרין בשם ר' ילחק בר זעירא, מד"ר ויקרא לא).—*ושקע האור, היום: שקע אורו של גדול מתפרסם אורו של קטן וכו' שקע אורו של עשו מתפרסם אורו של יעקב (ר' נחמן, מד"ר ברלשית ו). כל שהיום שוקע הוא צונן (סס סס יט).— ובדימוי, *שקעה הרוח: לרוח היום (בראש' ג ח) וכו' לרוח מערבית דנו, לרוח שהיא שוקעת עם היום (מד"ר ברלשית יט). — ובהשאלה, *שקע בעל הכרם, ירד (מפחד) למקום מחבואים, sich verbergen; se cacher; to hide: האנס שורע את הכרם ויצא מלפניו קוצרו אפילו במועד וכו' מאימתי הוא נקרא אנס משישקע[2]) (כלא' ז ו)[3]).—וכסהמ"א: המוכר שמן לחבירו סתם בעת שהוא מזקק ששקעו ושקטו שמריו מותר לו לערב וכו' (רמ"י, ב"מ מ:). שקע האור ההוא אשר אתה מספר וכו' אמר החבר איננו שוקע אלא בעיני מי שאינו רואה אותנו בעין פקוחה וכו' (ר"י ח"ס, הכוזרי ד כ—כא). ומי שעיניו שוקעות ולראות ולהביט מלהלות הוא

---

[1]) [נ"א: שקועין.]

[2]) [על אנשי דור המבול.]

---

[1]) [ועי' הפע'.]

[2]) [לפי הענין הכונה, כפרוש הרמב"ם, בקר ב זו: מאימתי יש לראות כאן ענין אנס ולא ענין גזלן סתם, משעה שנאלץ בעל השדה להתחבא מפחד מלפניו, הואיל ובעל השדה מפחד אף לחיו. וכן יש לפרש גם בדברי הירוש' המצרפים למשנה, ועי' רִתפ', ואין מקום לפרוש הר"ש שרב האחרונים הולכים אחריו, כאלו הכונת שנשתקע, כלו' שנשכח, שם הבעלים; אין מלת שם נזכרת כאן, ואין עובדה כזאת מורה על כי אותו איש אנס הוא.]

[3]) בנדר' נה. נאמר: ואם הגביה עצמו הקב"ה משפילו שנא' ומבמות הגיא (במדי' כא כ) ולא עוד אלא ששוקעין אותו בקרקע שנא' ונשקפה על פני הישימון (סס). אולם נסח הערוך: ששוקפין, וכך נראה ע"פ ההמשך, ועי' ב. שָׁקַף, הערות.

במדר' תהל' כב טו (בובר, לד): הנהרגין הורגין את הורגיהן וכו' והנשקעין שוקעין את שוקעיהן וכו' וכעין זה גם בפסיק' דר"כ, ויהי בשלח (בובר, פא), אולם במדר"ר סוף אחרו: והמשוקעין בים משקעין את משקיעיהן. ועי' גם התפ', סהמ"א. לפ כך למעצה אין שָׁקַע (קל) כפ"י, כתו"ם.]

ערום ומתנכל ובעל תחבולות (ר״י אבן זבארה, ס׳ שעשועים, דודזון, 18). האור המשילח מהשמש השוקע באויר, המפלש בו ואינו נראה בו לרקיקיתו (לקוטי מקו״ח לרסב״ג, ג טו). וכן צריך שיהיה בפועל כח התחלקות אשר בהם ולחלק כל אבר אע״פ שקצתם שוקעים וקצתם בולטים (ראב״ד, פי׳ יצירה, הקד׳). אבל אם חקק בכותל חקיקה שוקעת מותר אפילו אינו גבוה (הלבוש, חלק או״ח סב״ה סז יב).—*ושקע במקום, ושקע בין אנשי המקום ועמהם, כמו הִתְפ׳, השתקע וישב: וכי אתי סהדי ומסהדי דבאלצירא היה שוקע באותו זמן הנזכר וכו׳ ויאמרו פלוני לא גירש אשתו כי באותו זמן היה שוקע עמנו באלצירא וכו׳ שידעו יושבי העיר שזה שוקע ביניהם שיכלין להעיד עליו (תשו׳ ר״ת, 28)[1]. — ואמרו פיטנים ומשוררים: ועת כי העלה שחר דגליו וכו׳ קרבי שקעו כי נמלאו טל וכו׳ (רסב״ג, רביבי דמעך, ביאליק רבניצקי א, 32). איך ירדו עיני נהרות מבכי על להבי לבי ו(הצרות) לא ישקָעו (ראב״ע, גבתי מחקים, כהנא ב, 86). וכאשר שקעה החמה עלתה החֵמה (ר״י פריזי, כאס סימי, שער השיר, 181).— ובינ׳ פָעוּ׳, *שָׁקוּעַ, שקוע בדבר, ששקע בו: כך היה כל העולם מלא מים במים והארץ שקועה במים אמר הקב״ה ותראה היבשה וכו׳ (מד״ר שמות טו).— וככנוי לבעל מום: מומין אלו וכו׳ ושראשו שקוע[2] ושקיפס ובעלי החטיטרות וכו׳ (בכורי ז א). חרום, שחוטמו שקוע (ת״כ, בכורי מג:).—ובסהמ״א, גם בהשאלה, *שקוע בצרות: מן הצרות אשר אנו בהם טבועים והרעות אשר אנו בהם שקועים (ד״ה יהודי מלכים וא״י ב, מן 120). — *ושקוע בחכמה וכדו׳, עסוק ומעמיק בה: שהספירות הם הם האלהות לפי דעת השקועים בזאת החכמה (ר׳ דוד בן יהודה ממנטובה, עין הקורא, כת״י). שלא גלה אלה הסודות כי אם לעבדיו השקועים בחכמת האלהות (שם).

[1]) [במדרש הלל, ביהמ״ד ילינק ה, 89 כתוב: שלא יהא אדם יוצא לדרך וכו׳ והחיות שוקעות עליו ולסטים באים והורגין אותו ע״כ, ונראה שאין כאן אלא ט״ס בטק׳ והחמה שוקעת עליו ולסטים באים וכו׳.]

[2]) [אמנם הגרסה מספקת. במשני שבבבלי ובמדב״ב: שקיט, ועי׳ שָׁקוּט, הערה.]

עד שיהיה מהחכמים השקועים בחכמה (ר״מ ברבוני, פי׳ למו״נ ג כט). — *ושקוע בחסר: טבועים ושקועים בחומר (שער השמים, דר״א אירירה, ס ז). —ואמר המשורר: ושהת איך תהי נראה כאישים אשר הטה בבור יגון שקועים (ר״ש הנגיד, דבליך בתוך לבות, בן תהלים, הברמן ב, 54). ורוחי נצרה אתמול והיום, בתוכה להבות אש לא שקועות (ר״י הלוי, לך עיני, זמורה ג, 160).

—נִפעי, נִשְׁקַע, נִשְׁקְעָה,—כמו קל: הַעַל זאת לא תרגז הארץ וכו׳ ועלתה כאר כלה ונגרשה ונִשְׁקְעָה[1]) כיאור מצרים (עמוס ח ח).—ובתו״ם: הנהרגין הורגין את הורגיהן והנצלבין צולבין את צולביהן והנשקעין שוקעין את שוקעיהן וכו׳ (ר״א בנו של ריה״ג, מדרש תהלים כב טו, בובר, לד:)[2].—ובסהמ״א: נילוס עולה וכו׳ שהטיט העוכר את מימיו נגרש ונשקע (רש״י, שם). ר״ל סבר ירד מבול לא״י, ונשקעו בה עצמות המתים (הוא, זבחי קיג.). מהבלא מתו וכו׳ ואין לחוש לכל הארץ אלא לשאר ארצות שהיה שם מבול ונשקעו בטיט (הוא, שם קיג:). — *ונשקע האור: אינני שוקע אלא בעיני מי שאינו רואה אותנו בעין פקוחה ומביא ראיה מדלותנו ועניינו ופזורנו שנשקע אורנו וכו׳ (ר״י א״ת, הכוזרי ד כא).— *ובמשמ׳ עסוק וטרוד בדבר בקביעות: שכזמן שאדם נשקע באלו (במדות רעות) קשה הוא לפרוש מהם (רמב״ם, הל׳ תשובה ז ג).—*ובמשמ׳ ירד לנשיה, נשתכח: וכבר נשקע (כתב) יוני מן העולם ונשתבש ואבד לפיכך אין כותבין היום שלשהן אלא אשורית (הוא, תפילין א יט).

—הִפעי, הִשְׁקִיעַ, אַשְׁקִיעַ, תַּשְׁקִיעַ,—עשה שישקע, שירד בנחת: אז אַשְׁקִיעַ מימיהם ונהרותם כשמן אוליך (יחזקי לב יד). תמשך לויתן בחכה ובחבל תַּשְׁקִיעַ לשונו[3]) (איוב מ כה).—ובתו״ם: מעשה שאמר ר׳ יהודה לבנו בסיכני צא והבא לי קציעות מן החבית א״ל, אבא, של דבש היא א״ל השקע ידך ואתה מעלה

[1]) [כך קרי (וכן ת״י: ותשתקע), כתיב: ונשקה; ושם ט ח: וְשָׁקְעָה.]

[2]) [עי׳ קל, הערות.]

[3]) [לשון קצרה במק׳: ובחבל תשקיע חכה ללשונו, ועי׳ בפרושו של העורך.]

קציעות מתיבה (ספרי דברים סטז, ובעין זה ירוש׳ פאה ז ג).—והשקיע (האל את) השמש: וזרח השמש ובא השמש, א״ר אבא בר כהנא וכו׳ עד שלא ישקיע הקב״ה שמשו של צדיק הוא מזריח שמשו של צדיק חבירו, יום שמת ר׳ עקיבא נולד רבינו וכו׳ עד שלא השקיע שמשו של משה הזריח שמשו של יהושע וכו׳ (מד״ר בראשית נח). כי בא השמש, רבנן אמרי כיבה השמש מלמד שהשקיע הקב״ה גלגל חמה שלא בעונתה בשביל לדבר עם יעקב בצינעת וכו׳ אותן ב׳ שעות שהשקיע לו הקב״ה חמה בצאתו מבית אביו אימתי החזירן כחזירתו לבית אביו וכו׳ א״ל הקב״ה אתה סימן לבניך מה אתה בצאתך השקעתי חמה ובחזירתך החזרתי לך גלגל חמה כך בניך וכו׳ (שם שם סח).—והשקיע היוצר בכבשונו, השקיע קדרות בכבשון: היוצר הזה משקיע בכבשונו מת שמשקיע ראשון הוא אחרון, ברם הכא הלך ראשון בא ראשון הלך אחרון בא אחרון (ר׳ ברכיה, מד״ר קהלת, דור הולך ודור בא).—*והשקיע עצמו בדבר, התעמק להגות בו: לעולם ישקיע אדם עצמו במשניות שאם ירתק יפתחו לו וכו׳ (ר׳ בנאה, מד״ר ויקרא כא [1]). ועי׳ פע׳. — ובתפלה: בא״י אמ״ה המפיל חבלי שינה [2] ומשקיע שנת תרדמה על עפעפי (קריאת שמע על המטה, סדור רס״י, סכט, ומעין זה סדור רסע״ג, פז, וברמב״ם הל׳ תפלה, ז א).—ובסהמ״א: כי אם תקח כלי הרש חלול וסתום מכל צד שהוא מלא מן האויר ותשקיענו בהברת תחת המים שהוא יעלה למעלה מאליו (כ״י א״ח, רוח חן ז). — ואמרו פיטנים ומשוררים: התשקה גנך בסתו ותשוב ותשקיע בקיץ מי נהריו (ר״ש הנגיד, בן משלי, הברמסון, 104).—*וכמו הקל: שערי רקיע בו מאורות התקיע, וממנו זורחים במקומם להשקיע (ר׳ ממעון בר אבון, שערי שמים, סליח׳ ליום ב עשי״ת). ונות יש

1) [בתוספת׳ פסח׳ ג יב, הוצ׳ צוק״מ כתוב: שהיו כהנים משקיעין בדם עד רכובותיהם ע״כ, אבל בדפוסים שם ובמקום אחר: מפקיעין, ובתוספת׳ עדיות ג ב גם הנוסחה: משקעין את ארכובותיהן ע״כ, ועי׳ פע׳ והתפ׳. ועל כל פנים אין להניח שבא משקיעין בהפ׳ במשמ׳ הקל כפ״ע.]

2) [בסדור רסע״ג: כבלי שנה, ועי׳ שֵׁנָה. בנסח שבברכ׳ ס: אין, כידוע, המלים: ומשקיע שנת תרדמה.]

לחברתו בהשקיעו בקברתו (ר״ש הנגיד, ספר לנב, בן משלי, הברמסון, 172).

—פע׳, *שִׁקֵּעַ, — עשה שישקע ויורד דבר בתוך דבר, einsenken; enfourcer; to lay in: פוסק עמו על הגדיש וכו׳ ועל הסיד משקעו [1]) בכבשן (ב״מ ה ז). משקעין את הקורה בארץ והעץ יוצא מכנה וכו׳ (סכה׳ ו ד). היו משקעין אותו [2] בזבל עד ארכובותיו וכו׳ (שם ז ב, ג ובעין זה מכי׳ משפטים מסכתא דנזיקין ה). אם רצה מביא יתידות גבוהות עשרה טפחים ומשקען בארץ (תוספתא עירובי׳ ג ג). התלתן וכו׳ אם שקע רובה חייבת וכו׳ ר׳ יונה בעי, מעתה מה ששיקע יהא חייב ומה שלא שיקע יהא פטור (ירוש׳ מעשרות א ג). צריך שישקע ראשי קנים במים מעט (יעקב קרקינאפה, עירובי׳ סו.). אשר הבאשתם את ריחנו וכו׳ מאותן שהיו משקעין בבנין היו מתים וריחן מבאיש (מד״ר שמות ה). ועי׳ שִׁקּוּעַ.—ושִׁקַּע בים, טִבַּע: אמרו, סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור והיא הראתה למשה קבר יוסף וכו׳ עשו לו מצרים ארון של מתכת ושקעוהו בתוך נילוס וכו׳ (מכי׳ בשלח מסכתא ב פתיחתא). משה, אתמול הוא בורח מפני פרעה ועכשיו משקעו בים (מד״ר בראשית ל). ושקע את המצריים בים והיתה ידו אחת משקעתן וידו אחת מצלת אתכם (שם שמות כז). חס ושלום לא נדמו ישראל לסוסים נקבות אלא גלי הים נדמו לסוסים נקבות ומצריים לסוסים זכרים מזוהמים ורצו אחריהם עד ששקעום בים והיה המצרי אומר לסוסו אתמול הייתי מושכך לנילוס ולא היית בא אחרי ועכשיו אתה משקעני בים וכו׳ (שם שה״ש, פרשה א, לססתי ברכבי פרעה).— ושקע את השמש: בא יעקב ועשה את היום לילה, ששקע לו הקב״ה את השמש שלא בעונתה (שם דברים י). — ובתמונה, שקע ממון, הכניס כסף בעסק, בבנין וכדו׳: א״ר חמא בר חנינא לרבי הושעיה כמה ממון שיקעו אבותי כאן [3] א״ל

1) במשנ׳ מנקד׳ ליוורנו: מְשַׁשְּׁקְעוֹ, ואינו מסתבר. במשנה שבירוש׳ (שם ה ח) ובמדב״ם: משישקע בכבשנו, ובנסחת הגמ׳ (ב״מ עד.): משישקענו בכבשן.]

2) [את היוצא להרג.]

3) [כבניני בתי דכנסת שבלוד.]

כמה נפשות שיקעו אבותיך כאן (ירוש' פאה ח ט; שקל' ה ו). אל תתן עינך בממון שאינו שלך שהן משקעות שערי הרקיע [1]) (ד"א זוטא ד). — וְשִׁקַּע הדברים בו, באזניו, במשמ' למדו אותם ועשאו בקי בהם: וידבר משה את כל דברי השירה הזאת באזני העם, מלמד שהיה משקעם באזניהם (ספרי דבר' שלד). לעולם הוי רץ אחר המשנה יותר מן התלמוד א"ר יוסי בי ר' בון הדא דאת אמר עד שלא שיקע בו רבי (שלו) רוב משניות אבל משישיקע בו רבי רוב משנ ות לעולם הוי רץ אחר התלמוד יותר מן המשנה (ירוש' שבת טז א, שם הוריות ג ז, וכעין זה סופרים טו ו). — וְשִׁקַּע עצמו בדבר: ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, מה הסימה הזאת אינה נגלית לכל בריה כך אין לך רשות לשקע את עצמך בדברי תורה אלא לפני בני אדם כשירין (ר"ש בן יוחאי, ירוש' ע"ז ב ז). — וְשִׁקַּע דבר בתוך דבר, במשמ' קבע דבר אחד בתוך משנהו: שלש תיבות עשה בצלאל את הארון שתים של זהב ואחד של עץ שיקע של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ (ר"ח דלפרין, תנחומא ויקהל ז). — ובהגדת ליל הפסח: שהעבירנו את הים ושקע צרינו בתוכו (שם, כמה מעלות). — ובסהמ"א: שיקע כותלי הכלי בתוכן ונעשה כאלו נשברו כותליו (ר"ח, שבת עז:). מסבת משבצות, מוקפות האבנים במשבצות זהב שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן ומשקעה במשבצות וכו' (רש"י, שמו' כח יא). ותחזק מצרים על העם וכו' והיו מניחין את מיתיהן ואת חלליהן והיו משקעין אותן (את ישראל) בקרנות ובעגלות (מדה"ג שמות יב לג, הופמן, 113; מרגליות, ריא). וישקע הורקנוס את להב המלחמה ויכבה את תבערתה ויחדל להלחם בעיר (יוסיפון פרק כז, מהד' פרג, מז.). משקע אש חמסים ונקם תלונה (יסף ב, עמ ב). — *וְשִׁקַּע בבשר, במשמ' קעקע: גָרָב דמאים, מילפת דקשה הוא כחרס ומשקע בבשר ועושה חריצין (רש"י, בכור' מג.). — *ובהגוי וככתיב: שקע אות באות אחרת, הבליע אותה בזולתה: ודקדוק המלה שבבא מלשון כי שבבים יהיה עגל שומרון ושקעו

[1]) [כך גם ברב כ"י המובאים אצל היגר, מסכתות דרך ארץ, עמ' 103 ואילך, ובב"י ד ט, שם: שהן משקעות עיני הרקיע.]

ב"ת אחד בחברתה ואמרו שיבא וכו' (אלפסי לעירוב' קא.). — ואמר הפיטן: המצא מחילה לשופכי תהלה ולתוך מצולת שַׁקַּע מַעלי (בנימין מהענוים, ביום מנחון, סליחי לשחרי יו"כ, מחזור איטלי ב, קט:).

—פע', *שֻׁקַּע, בתו"מ רק בינ' מְשֻׁקָּע, — שֶׁשֻּׁקְּעוּ אותו: נמצא (מת) משוקע בקרקע המערה (נזיר ט ב). חבית שהיא משוקעת בתנור וכו' השרץ בתוכה תנור טהור (תוספתא כלים ב"ק ו ח). גסטרא שמשוקעת בקרקע וכו' וירדו גשמים ונתמלאת הרי אלו פסולים וכו' (שם מקוא' ג א). וכמה היתה (התיבה) משוקעת בתוך המים י"א אמה (קדוש"ר ז, רענכ, י:, וכעין זה מד"ר ברא' לג). מודין חכמים לר"ש בכסא שרגליו משוקעות בטיט שמותר לטלטלו (ירוש' כלא' א ט ושבת ג ג). והוא שתהא מחיצה משוקעת במים לשלשל דלי (ר' יעקב בשם ריב"ל שם עירוב' ח ה, וכעין זה שם ח ח). כל מצוה שהכותים נוהגים בה הם מדקדקין בה יותר מישראל, אמר ר"ש הדא דתימא בראשונה שהיו משוקעין בכופרניהן [1]) אבל עכשו וכו' חשודין הן ומקולקלין הן (שם פסח' א א). תני במשוקע בו [2]), הבא את מר במשוקע בו ובא את מר בנתון בו דרך הינוח הן דתימר במשוקע בו ברשות הרבים וכו' (שם ב"מ ב ב). בהו אלו אבנים המפולמות המשוקעות בתהום שמהן יוצאים מים (רגי' יב.). כתיב בנח את האלהים התהלך נח וכו' למלך שהיה לו אוהב והיה משוקע בטיט וכו' כך נח היה משוקע בטיט, ראהו הקב"ה נתן לו יד והעלהו מן הטיט (תנחו' בובר, לך לך כו; ועי' גם תנחו' כח ח). כך היתה תיבתו של נח משוקעת במים כספינה הזו שהיא משוקעת ועומדת בלמין (ר' פנחס בשם ר"ל, מד"ר ברא' לב). — ובהשאלה להלכה: שהרי כמה הלכות נאמרו למשה בסוני וכולהן משוקעות במשנה (ר' זעירה בשם ר' יוחנן, ירוש' פאה ב ו וחגי' א ח). — ובסהמ"א: היו (הדלתות) משוקעות בעזר מפנה אותן ומתקנן להנעל (רמב"ם הל' שבת

[1]) [יושבים ישיבת קבע בכפריהם ושומרים על מנהג אבותיהם.]

[2]) [על דברי המשנה, שם: מצא עיגול ובתוכו חרס וכו'.]

יז י). מי שהיתה נקודה לבנה בתוך השחור שבעין וכו' אבל אם לא היתה צפה או שהיתה משוקעת בשחור אינו מום (סוה, ביאת המקדש ז ח). — *והתאם משקע. כמו שָׁקוּעַ: ר' יוסי החרום, חוטמו משוקע כדאמרי' בבכורות (מג:) חרום זה שחוטמו משוקע[1]) (רש"י, מנחו' לג.). לכל בהמה יש לה לכל ביצה כיס אחת וכו' שהרי כאמצע הוא משוקע ונראית בו שורה העמוקה (סוה, בכורו' מ.).—*ובמשמ' מפשטת: וצורתי העצמית הנזכרת היא מחוברת ומשוקעת בחומר הזה אשר נקשרה עמו (ר"י מוסקאטו, כפולות יהודה לד).— ובלשון הקראים, *שקע המין, נכלל כל המין, או המינים, ולא הבלטו ההבדלים[2]): ומלת הנוגע משוקע המין וכולל האדם והכלים (אהרן הקראי, ספר גן עדן, טומאה וטהרה ה, קכה.). אמר מאמר כללי הנוגע במת ששוקע המין וכולל בין צודה בין שוגג בין אנשי הבית בין אנשי הגלות (סוה, שם, שם יב, קכז.).—ואמר המשורר: אלהים הלעד תעלה בת אדום תדור עלי עש ובת ציון בלב ים משקעת (ר"ש הנגיד, בן תהלים א, הברמן, 85). ושם נלקחו רעיו שניהם וזה חלל מהרה וזה רגלו במסגר משקעת (סוה, שם, 86).

התפ' *הִשְׁתַּקֵּעַ, — כמו קל, שָׁקַע, צלל במים, בטיט וכד': הם מררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ואף אחת עשית לָהֶם חמים כטיט והיו משתקעין בהם (מכי' בשלח, מסכי' דשירה ד). מסתלקין לצדדין מפני יתידות דרכים ובשעה שהוא משתקע (בטיט) אפילו בשדה שהיא מליאה כורכמין, א"ר אבהו מעשה בר"ג ור' יהושע שהיו בדרך והיו מסתלקין לצדדין מפני יתידות דרכים וראו את ר' יהודה בן פפוס שהיה משתקע ובא כנגדן וכו' (ירוש' ברכ' ב ט, ועי' גם שם ב"ב ה א). לא כל שבות התירו במקדש והיו הכהנים משתקעין בדם (בשבת) עד ארכובותיהן (ר' יונתן, שם פסח' ח ח). ע־ודות היו נוחרין בירושלים והיו עולי רגלים משתקעין בדם עד ארכובותיהן (ר' חנינה, שם שקל' ח א)[3]). משל לאוהבו של מלך שהיה משתקע בטיט עבה, הציץ

1) [בגמרא בכור' שם: שקוע. ועי' שָׁקֵעַ, בינ'.]

2) [ועי' שָׁקוּעַ.]

3) [ועי' קל.]

המלך וראה אותו א"ל עד שאתה משתקע בטיט הלך עמי (מד"ר ברא' ל). ומצרים נסים לקראתו וכו' עד שנשתקעו בתהומות (שם שמות טו). ועל במותי וכו' אלו המצריים שכיון שנשתקעו בים רמז הקב"ה לים והשליכן ליבשה וכו' (מדרש תהלים כב, בובר, ל:). — והשתקע האדם, במשמ' התחבאו ירד למחבוא: נשתקעו הבעלים ולא נתייאשו, הבעלים איסורו דבר תורה וכו' (ירוש' כלא' ז ח)[1]). לאוהבו של מלך שהיה משתקע במבואות אפילים (ר' נחמיה, מד"ר ברא' ל). — והשתקע במקום, כאלו צלל ונעשה תקוע בו, התישב בו בקביעות: וירד מצרימה, מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם (ספרי דברי שא, וכעין זה הגדה ליל פסח). — והשתקע פסול במשפחה וכדו', נטמע בה: כל משפחה שנשתקע בה פסל אין מדקדקין אחריה וכו' משפחת בית צריפה היתה בעבר הירדן וכו' ונשתקעו בהן גדולי הדור, אמר ריב"ל חמשת אלפים עבדים היו לו לפשחור בן אמר הכהן וכולן נשתקעו בכהונה גדולה וכו' (ירוש' יבמ' ח ג, שם קידוש' ד א)[2]).—וכהשאלה, השתקע בדבר, במעשה, היה עסוק וטרוד בו: את האלהים התהלך נח, שהיה הקב"ה סומכו שלא ישתקע במעשה דור המבול (תנחו' כח ח, וכעין זה תנחו' בובר לך לך כו). ועי' פַּעֲ'. — והשתקע בשֵׁנה: שכן אדם נשתקע (נ"א משתקע) בתוך שנתו (ירוש' סוכה ב א). — ונשתקע שם הבעלים מכלי מתכת, שקע ונטשטש כתב השם שהיה כתוב באותיות בולטות עליו עד שלא הכר עוד[3]): העושה מנורה ונר לבית הכנסת עד שלא נשתקע שם הבעלים מהן אין רשאי לשנותן לדבר אחר משנשתקע שם בעלים מהן רשאי לשנותן לדברים אחרים (תוספת' מגי' ג ג)[3]). — ונשתקע דבר ולא נאמר, נשאר ללא קביעה בדיון: ר' עקיבא אומר מלחמיות ועד הצבים גדולים בלג, מכאן ואילך בלג נשתקעו דברים ולא נאמרו (תוספת' כלים ב"ק ג ג). גופא נחום המדי אומר אינו אסור אלא

1) [ועי' קל והערות שם.]

2) [ועי' טָמַע עמ' 1886.]

3) [זאת כינת הצרוף, ולא כבטוי שבהשאלה סתם כלשון שכחה, ואמנם הביא טשטוש הכתב לבסוף גם לידי שכחה.]

יום א' לפני אידיהן אמרו לו נשתקע הדבר ולא נאמר[1]) וכו' תניא אידך נחום המדי אומר מוכרין להן סוס זכר וזקן במלחמה אמרו לו נשתקע הדבר ולא נאמר וכו' (ע"ז ז:). — ובסהמ"א: ארץ כבול וכו' ארץ טיט שהרגל משתקעת ונבלעת בה (רש"י, מ"א ט יג). אבל אם נפל הדורס ונשתקעו צפרניו בנטרף אין זו דריסה (רמב"ם, שחיטה ה ז). והש"ה אמרו לאלהים וכו' הנהרגין הורגין את הורגיהן וכו' והמשתקעין[2]) ביאר משקעין את משקעיהן בים (ר' יוחנן, מדה"ג שמות יג, הוספה, 130). מלבד הדברים אשר לא היה אפשר להעלותם על הנייר, נשתקע הדבר ולא נאמר וכו' (פנקס ועד ארבע ארצות, שנת תק"ח, הלפרין, 259). — ואמר המשורר: נפשי אם את מרום כשבויה וכו' מה זה תשתקעי תוך גויה (משה בן יצחק מריאטי, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, קלט).

—הִפְעִי, *הִשְׁקִיעַ,—שהשקיעו אותו, ושהשקיע את עצמו בדבר, אף בהשאלה: ולא היה לו (לאברהם) מלמד ולא מודיע דבר אלא מושקע באור כשדים בין עובדי כוכבים הטפשים (רמב"ם, עכו"ם, א ג). וקובע בכל אחת מהן אבן שהם גדול ורחב מרובע ומושקע בהיקף של זהב (המאירי, יומא ז:). — ובהשאלה: שהנמשך אחר התאוות והושקע בהם וכו' (שם, משלי כח, כגו ואין רודף).

*שֶׁקַע, ש"ז,—כמו שקוע, מקום השקוע: מקום ששם משקעין את הנאות בטיט הלבן והחבר עומד על שיקעו[3]) וכו' אינו טמא אלא אותו עמוד בלבד (תוספתא כלים ה ב).— ובית השקע: הלפיד טמא ובית שקעו של נר מטמא באויר (כלים ב ח)[4]).—

1) [ופירש רש"י: לא יצא דבר זה מפי אדם לעולם, ל"א לא יצא דבר זה לחוץ, ע"כ, והפרוש הראשון קרוב יותר.]

2) [במדר"ר סוף אסתר ופסיק' ר"ב, פא: המשוקעין, ובמדרש תהלים כב טו: והנשקעין, ועי' נפע'.]

3) [בתוספתא שבדפוסים: על שיקועו, וכן שם כלים ב"ק ג יד.]

4) [אמנם במשנ' מנקד' ליוורנו: שִׁקְעוֹ ובכ"י מנקד בפרמה: שִׁקְעוֹ, ואינו מסתבר.]

*ובמכשירי החשמל, שֶׁקַע בנגוד לתֶקַע, מתקן קטן קבוע בקיר או מחבר לחוטי החשמל, ובו חרים לשם הכנסת שני התקע.

שְׁקַעֲרוּרָה[1]), ש"נ, רק מ"ר שְׁקַעֲרוּרֹת,—מקום מועמק מעין קערה קטנה, Tässchen; petite tasse; little cup: וראה (הכהן) את הנגע והנה הנגע בקירת הבית שְׁקַעֲרוּרֹת ירקרקת או אדמדמת ומראיהן שפל מן הקיר (ויקרא יד לז). ובסהמ"א, ואמר הפיטן: גודעה (בבל) ונפלה ושקעה ושפלה כמו שקערורות (ינאי, ארבע מלכיות, קרוב' ויקרא, זולתי, קלח). איו שקערורות אם נשקע בקירות אבניהם נחקרות (שם, אוכבו ונבוכו, שם, קמס).

*שְׁקַעֲרוּרִי, ש"ז,—דומה לשקערורה, קעור, נוהג בספרות ובדבור.

*שְׁקַעֲרוּרִית, ש"נ,—כמו שקערורה קטנה, נוהג בספרות.

שקף[2]), ממנו *הַשְׁקָפָה, *הִשְׁתַּקְּפוּת, *מִשְׁקָפַיִם, *מִשְׁקֶפֶת, *שָׁקוּף, שְׁקוּף, *שִׁקּוּף,

1) [בעקר צורת שפעל מן קער, אולי אף בדמוי אל שקע, וכן התרגומים הקדומים: κοιλάδες, valliculae, קלפי (הסורי), פחתן (ת"א), ות"י: משקען, כתאר ולא כש"ע, וכן בספרא (פרשת מצורע ו): שוקעות במראיהם, וכן רש"י; ובמד"ר ויקרא יז: שקערורות, שקיע ביתא באילין לווטייא (כלו' שקע־ארורות, שקוע בקללות). ואלה שראו כאן תאר, קבעו כמ"י שקערור, כגון ריב"ג בס' הרקמה ד, רד"ק במכלול קפה, וז"ל: שקערור ולנקבה שקערורה ולרבית שקערורות ונכפלה בו האות הרביעית.

ואלו אהרן הקראי בס' גן עדן (פ"ד קיח:) כותב: ואולם מלת שקערורות טעמו שחורות ע"כ, ושוב שם (פ"ז קכ:): שקערורות ירקרקות או אדמדמות טעמו קוים ושורות ואין לו דומה.]

2) [צרוף הגאים או אותיות זה משמש בעברי בשני כוונים, א) כלשון משקוף וכד', ב) כלשון ראיה והבטה, ויש מקום לשאול אם לפנינו באמת שרש אחד או שני שרשים בעלי מוצא שונה זה מזה. ואמנם בשפות האחיות מקים רק השמוש הראשון במלים כגון

שקיף, ׳שקיפות, שקף, שקף, ׳תשקיף.

א. **שקף**, קל לא נמצא במקרא, ועי׳ שקוף.

—נפע׳, נשקף, נשקפה, נשקפתי, נשקף, נשקפת, נשקפה, — עמד למעלה וכאלו הביט למטה [1], emporragen, herabschauen; s'élever, regarder: to tower above, to look down: וסבבות הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה ונשקפה [2] על פני הישימן (במדי׳ כא כ). ויקח בלק את בלעם ראש הפעור הנשקף על פני הישימן (שם כג כח). והראש אחד יפנה דרך הגבול הנשקף על גי הצבעים המדברה (ש״א יג יח). מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה (שה״ש ו י). — ועל סכנה צפויה: כי רעה נשקפה מצפון ושבר גדול (ירמ׳ ו א). —ועל בן אדם המביט: בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב (שופט׳ ה כח). ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא את המלך וכו׳ (ש״ב ו טז). כי בחלון ביתי בעד אשנבי נשקפתי (משלי ז ו). —ובהשאלה: אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף (תהל׳ פה יב). —ובתו״מ: משמים נשקפה הוסיה בירכתי ביתה מפחדת כל בעלי כנפים (בר קפרא, ירוש׳ מו״ק ג ח). והעומד על פני הישימון רואה בתוך הים כמלא תנור והוא הבאר הנשקף על פני הישימון (מד״ר במדי׳ יט). —ובספה״מ: וכמו שהפקח לא יוכל לראות השמש ויורה עליה זולתו וישיגהו בהבטה אליה אלא בעתות היום ובמקומות נשקפים שהשמש זורחת אליהם וכו׳ (ר״י הלוי, כוזרי ד ז). —ואמר הפיטן: רעים ברעה החמוגגי, מגדל ועיר פסגי, נשקפת עליהם ונפלגו (רשב״ג, אל מי כמוך, אגור 228).

—הפעי׳, השקיף, ישקיף, ישקף, ישקפו, ישקיפו, השקיפה, — א) השקיף אדם בעד חלון [1], הסתכל למטה, החוצה, הבית: וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון (בראש׳ כו ח). וישקף ארונה וירא את המלך ואת עבדיו עברים עליו ויצא ארונה וישתחו למלך אפיו ארצה (ש״ב כד כ). ורשם בפוך עיניה ותיטב את ראשה ותשקף בעד החלון (מ״ב ט ל). וישקיפו אליו שנים שלשה סריסים (שם שם לב). — ועל פני מקום, כדי לראותו: ויקמו משם האנשים וישקפו על פני סדם (בראש׳ יח טז). וישקף (אברהם) על פני סדם ועמרה ועל כל פני ארץ הככר וירא והנה עלה קיטר הארץ (שם יט כח). —ועל האלהים המשקיף לראות את מעשי הבריות: יי׳ משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דרש את אלהים (תהל׳ יד ב). כי השקיף ממרום קדשו יי׳ משמים אל ארץ הביט (שם קב כ). — וכדי לנקם או להיטיב: וישקף יי׳ אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן ויהם את מחנה מצרים (שמות יד כד). השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך וכו׳ (דבר׳ כו טו). עיני נגרה ולא תדמה מאין הפגות עד ישקיף וירא יי׳ משמים (איכ׳ ג מט-נ). —ואמר בן סירא: המשקיף בעד חלונה (של החכמה) ועל פתחיה יצותת (ב״ס גני׳ יד כג). —ובתו״מ: אמר להם (ר״ג) לחכמים כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת הצדוקים עמד שמואל הקטן ותקנה, לשנה אחרת שכחה והשקיף [2] בה שתים ושלש שעות ולא העלוהו (ברכ׳ כט.). — ובמשמ׳ שם כאלו שקופים על שקיפים, זה קטן מזה: כמין קמרוטין [3] היית (התבה) והיה משקיף בה ועולה עד שהעמידה על אמה (מד״ר בראשית לא, תאודור, 284) [4]. —ובספה״א: והדיין יש לו

באשור׳ סכפ, בריח, אסכפת (מכאן בארמ׳ ובסיר׳, כמלה שאולה אסכופתא, אסקופתא וכד׳) סף הדלת, משקוף ועיד. אבל כנראה אין כל אלה אלא שנויי מבטא מן זקף, שממנו אפשר לגזר גם השקיף-הזקיף כלשון הזקיף עיניו, נשא עיניו, ובנפ׳ נשקף כלשון נזקף ועמד למעלה, ומכאן אפשר להבין גם משקוף וכד׳ כדבר זקוף מעל לדלת ולשער, וצ״ע.]

1) [עי׳ בהערה לשרש.]

2) [טעם התבה מלעיל.]

---

1) [בשמוש זה נכר במיחד קשר הפעל אל שמות עצם כגון משקיף (החלון), חלונות שקיפים וכד׳.]

2) [קשה שמוש הפעל כאן, ואין פרוש רש״י (חשב לזכור אותה, לשון סוכה, כדמתרגמינן וישקף ואסתכי) מסתבר. ואולי הכונה: והשקיפו בו שתים ושלש שעות, וצ״ע.]

3) κaμaρωτòν ביונ׳, רחבה למטה וצרה למעלה.]

4) [במד״ר דברים יא כתוב: אמר הקב״ה למשה (לפני מותו) השקף עיניך זה על גב זה והשקיף עיניו זה על גב זה, ע״כ, וקשה הענין, ואלו בילקוט תחקם הגרסה (בהשלמת המלה עפעפי, שלא היתה במקור): השכב [עפעפי] עיניך זה על זה והשכיב

שני בני אדם שמעיינין וחוקרין ומשקיפין על כל רשותו שלא יהא אדם עושה מאלה הדברים וכו' אלא על פיו (רב נתן הבבלי, סדר החכמים לנייבואר ב, 85—86). ולא תפרד משפחה מתמדת בעולמך ובאחריתך לעוצם מה שהשקפת עליו (ר"י א"ת, סו"ה, חשבון הנפש ד). וזה דומה למאמר אחד מן הערב בעת שהשקיף 1) על המות, לבדי שאול ירדו בדי (הוא, סה"ס לריב"ג, בד). והעליוה בלשון הערב היא רעדה שאוחזת המשקיף 1) על המות וכו' בעבור רעתך מקדם תעלווי, כלומר תשקיפו 1) על המות (שם, על).—"ובמשמ' עשה משקוף לחלון: אם בא להשקיף כל הכותל מבחוץ עד חלון חברו יעכב עליו (מרדכי, ב"ב תקכא).—ואמר המשורר: ואת מי אהי שונא, עניתיו, אשר שש אל כסיל בא, ומתעצב לחכם בהשקיפו (ר"ם הנגיד, ומואל למי אקרב, בן משלי, אברמסון, 134).

—קל, *שקף, פ"י, שקף אדם בקרקע, עשה אותו כאסקופה הנדרסת 2): ואם הגביה עצמו הקב"ה משפילו שנאמר ומכמות הגיא, ולא עוד אלא ששוקפין 3) אותו בקרקע שנאמר ונשקפה על פני הישימון (נדר' נה.). —ובסהמ"א, "במשמ' הבט והכה 4): המשקוף, הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו (רש"י, שמות יב ז). והדלת שוקף בפני האסקופה הפנימית (הוא, שבת ט., ד"ה פתח נעול). שהדלת נוקף ושוקף בו כשסוגרין אותו (הוא, חולי' קכו., ד"ה ודקאמרת). אם מכר בכלל הבית מלבנות של פתחים אם לאו, והוא תיקון שעושין סביב המזוזות מלמעלה ומלמטה שהדלת שוקף עליהן (רשב"ם, ב"ב סט., ד"ה

[עפעפי] עיניו זה על גב זה, ע"כ, ואין גם זה מסתבר. ונראה שהשתבש כל הענין ע"פ הקף רגלך זה על גב זה שבהמשך, ולא היה כאן אלא צרוף מובן כגון השפל עיניך (כלי: זה על גב זה) וכד'.]

1) [במשמ' נטה למות, בעקר צפה למותו, תרגום הכטוי הערבי: אַשׁרַף (השקיף) עַלי אַלמַות a).]

2) [כנראה זאת הכונה, ועי' בפרוש רש"י על שקוף בנדרים נו:, ושוב בהערות שאחר זו.]

3) [כך נסח הערוך, וכן עקר; בדפו' ששוקעין.]

4) [על פי הבנה כזאת בתו"ם.]

a) اشرف على الموت

בעי ר"א). יש דלתות שכשנפתחות נמצאו הדלתות פנימה שוקפות על שתי המזוזות (ר"מ אלשיך, איוב לא לג).—"וכמו שקוף (עי' שם), כבאור הכתוב במ"א וד: דמתוך שהוא (החלון) שוקף מבחוץ רואה בריחוק לצדדין יותר וכו' דמתוך שהוא שוקף עומד מן הצד ורואה בריחוק יותר (סו"ת מהר"ם מרוטנבורג, בלוך, מט) 1).—וביכ' פועל, "שִׂכֵף, או שַׁקֵּף, — כנראה במשמ' גבוה בנגונו: החמישי נקרא זקף, ממשיך המלה ועוקף, והוא מכל טעם שקף, מיוחד באצבע זקף (הורית הקורא, דרנבורג, 72).

—הפעי, הָשְׁקַף,—נראה, היה נִרְאָה: שיהיו האמתיות מושקפות ממנו ואחר יעלמו (ר"ם א"ת, מו"נ, פתיח'), אכן נודע דבר החכמים בהקבצם בעצה, יושקף לאחד מה שלא יושקף לאחר (קונימוס, אגרת בעלי חיים ב ד). כשיושקפו דבריהם בעיון מוחלט בזולת הרגל ומנהג משולל מהתאווה, ייראה כי מעולם לא כיון המשיח המדומה לעשות עצמו אלוה (פרופיאט דוראן, כלימת הגוים, הלופה מאמרן הגר ג, 104). אמנם בבחינה יעוד השכר התוריי א"א שלא יושקף בו אל הטורח ואל הצער אשר יסבול העושה במעשה המצוה (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה לח).

—פעי, "שִׁקֵּף, — שִׁקֵּף דבר אחד דבר זולתו, נתן יכלת להשקיף בו כבבואה שלו, הראה אותו בתמונת ראי, widerspiegeln ; réfléchir ; to reflect, mirror, נוהג בספרות ובדבור.

ב. *שָׁקַף 2), קל לא נמצא בתו"ם.

—פעי, שִׁקֵּף, רק בצרוף שקף בעלים, נדף בהם, הסיר אותם בנשיבה 3), ausblasen; souffler; to blow (out):

1) [עי"ש כל המאמר, וראה שְׁקִיפָה.]

2) [עי' בהערה שאחר זו.]

3) [כנראה זה פרושו של פעל זה, השאול בעבר' מארמ', ולא כפרושים אחרים שהֻצעו, אשר על פיהם משמש גם שקף בקל בסהמ"א במשמ' חבט וכד', ועי', למשל, בפרוש רש"י לדברי הגמרא ע"ז כח: (לייתי אודרא דנדא) דלא משקף, וז"ל: אינו חבוט בשמן לנפצו, משקף לשון עלה נדף, טרפא דשקיף, נחבט; וכן מביא הערוך מת"א: ושקיפן קדים, כתרגום של שדופת קדים.]

איתי רב הושעיא מתני' וכו' ותני עלי לוף ועלי בצלים וכו' פתר לה בששיקף בעלין (ירוש' שביעי' ה ג). אין מחייבין אותו לשרש הקורנס[1] בשביעית אבל משקף[2]) בעלין (שם שם ע א).

שֶׁקֶף, ש"ז, שְׁקָף, — כמו שקוף או משקוף[3]: ושְׁקֻפִים שלשה טורים ומחזה אל מחזה שלש פעמים, וכל הפתחים והמזוזות רבעים שָׁקֶף ומול מחזה אל מחזה שלש פעמים (מ"א ז ד—ה).

שקץ[4]), ממנו שִׁקּוּץ, שַׁקֵּץ, שֶׁקֶץ, *שִׁקְצָה.

שָׁקַץ, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— פע', שִׁקֵּץ, תְּשַׁקְּצוּ, תְּשַׁקֵּצוּ, תְּשַׁקְּצֶנּוּ, שַׁקֵּץ, — שִׁקֵּץ את נפשו, טִמֵּא אותה בדבר מתעב: אל תְּשַׁקְּצוּ את נפשתיכם בכל השרץ השרץ ולא תטמאו בהם (ויקר' יא מג). ולא תְשַׁקְּצוּ[5]) את נפשתיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמש האדמה אשר הבדלתי לכם לטמא (שם כ כה).—ושִׁקֵּץ דבר, תעב אותו, ראה אותו כמתעב, סלד ממנו, verabscheuen; détester; to detest: מבשרם לא תאכלו ואת נבלתם תְּשַׁקֵּצוּ (שם יא יא). ואת אלה תְּשַׁקְּצוּ מן העוף לא יאכלו שקץ הם (שם שם יג). כי לא בזה ולא שִׁקַּץ ענות עני ולא הסתיר פניו ממנו (תהל' כב כה).—ובתו"מ, כמשם טמא: מורחית צפונית, בה גנזו בני חשמונאי את אבני המזבח ששיקצום מלכי יון (מדות א ו). — ובסהמ"א: משקץ מעשיו יחזור לאין (עמ"ו, מחב' יא, הכרמן, 322).—ואמר הפיטן: שקצתי חיי משבצת מרוב בשת, טעונה בלמות ורוק מני דבשת (שלמה הבבלי, אחשבה לדעת, זולת שבת ברלש"ח). ישמיד אויבינו ונפשותם ישקץ (פתיחי לפרשת מקץ, מדה"ג ברלס', מרגליות, תרפא).

—פע', בינ' *מְשֻׁקָּץ,—מאוס ומתעב, מגנה בתר, abscheulich; abominable: אין לך מנוול ומשוקץ יותר מן השור בשעה שהוא אוכל עשב (מכי' בשלח, מסכ' ב ו). שאין לך משוקץ ומתועב לפני המקום יותר ממי שמהלך בשוק ערום (יבמ סג:).—ובסהמ"א: שאם שקר במדה הרי הוא כמקלקל את הדין וקרוי עול שנוי ומשוקץ חרם ותועבה (רש"י, ויקר' יט לה). כאילו יונק דבר משוקץ (הוא, כתוב' ס., ד"ה כיונק סקן). אמש היה זה שנאוי לפני המקום, משוקץ ומרוחק ותועבה, והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד (רמב"ם, תשובה, ז ו). וכל המתגאה הקב"ה שונאו והוא משוקץ ותועבה (מנוה"מ לר"י אלנקאוה ג, 192). והנה בשר החזיר נאות הוא למזג האדם וטבעו ולמה יברח, ואם מפני שהוא משוקץ ומטונף במאכלו, למה יאכל התרנגולת האוכלת התולעים שבאשפות וכל מין שקץ (שבט יהודה, שמד ז, תהד' שוחט, כח). להחרים כל עיר מתים הנדחים אחר בעלי אמונת הכת המשוקצת של שב"ץ ימש"ו (ר' יעקב עמדן, עדות ביעקב, מובא בפנקס ועד ד' ארצות, 355). ה"ה הספרים הפסולים ומשוקצים ומתועבים וכתבי פלסתר ומזויפים (אגרת אל ר"י עמדן, ספר שמוש, מובא בפנקס ועד ד' ארצות, 415).—ואמר הפיטן: נותני מחלקת וגדר פורצים, שנואים לאל ומשקצים (ר"א קליר, אטוס פסחיך, סדר א שבוע'). וכדי לשבר אמות עממות משקצות בגעילה בארבעה כוסות הכתובים בם שהם של התרעלה (ר"י טוב עלם, אין ערוך, פלוק סבת הגדול).—ובצורת פעל מסים, שֻׁקַּץ, ואמר המשורר: אם בקדשים נשאו ידם אמר איך יצעקו חמס אשר שקצו (רמב"ע, רכבי נדדים, ברודי, קלו).

—התפ', *הִשְׁתַּקֵּץ, — נעשה מאוס ומתעב: שהיו ב(נות ציון) יושבות אצלם והיו רואים שורות שורות

1) [צ"ל הקנרס, וכך בתוספתי' שם ב יב.]
2) [בתוספת', שם: גוזזה בעלין.]
3) [כיוצא מן הענין, שְׁקֻפִים ושָׁקֶף אחד הם במשמעותם, ואמנם כל התאור קשה הוא, ועי' בפרושי המפרשים השונים.]
4) [מאותו שרש, הבא ע"פ העבר' גם בארמ' שבתו"ם, בא אף באשור' שַׁקְצֻ בקרוב במשמ' משקץ, ושִׁקְצֻ כשם למחלה מטמאת (עי' Holma, Kleine Beiträge 22 וכו', ובספרות המובאת שם). השואות אחרות שהצעו אינן מסתברות. ואולי קרוב לזה ב. שחין, ועי' שם.]
5) [חז"ל השתמשו באזהרת התורה גם בשמוש משאל: האי מאן דשתי בקרנא דאומנא קא עבר משום לא תשקצו, ולפי זה משמש הבטוי היום גם בענינים אחרים.]

של כנים יורדות משערם לתוך קדקד והיו משתקצות ומתעזבות [1]) בפניהם (פסיק' רב', ושאמר ליו, קמה:).

—קל, ב"כ' פעוי, *שָׁקוּץ,—מאוס, נתעב, מגנה ביותר, abominable; abscheulich: משה אמר לא תסגיר עבד אל אדוניו, אשר ינצל אליך לעשות תורת רבוניו, ואיך יצוה לדחות מבינינו עושי רצוניו, הלא זאת זמה שקוצה (הקר"אי יפת הלוי, לקו"ק, כספ', 23) [2]).

שֶׁקֶץ, ש"ז, דבר משקץ, טמאו מאוס, Abscheu(liches) abomination: וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת וכו' שֶׁקֶץ הם לכם (ויקר' יא י). כל שרץ העוף ההלך על ארבע שֶׁקֶץ הוא לכם (שם שם כ). אכלי בשר החזיר וְהַשֶּׁקֶץ והעכבר (ישע' סו יז). ואבוא ואראה והנה כל תבנית רמש ובהמה שֶׁקֶץ וכל גלולי בית ישראל מחקה על הקיר סביב סביב (יחזק' ח י).—ובתו"מ: תינוק יונק והולך עשרים וארבע חודש, מכאן ואילך כיונק שקץ [3]) (ר' אליעזר, תוספת' נדה ב ג). — ומ"ר *שְׁקָצִים, וביחוד בצרוף שְׁקָצִים ורְמָשִׂים, במשמ' כלל בעלי החיים הזוחלים, הטמאים, וגם בהשאלה במשמ' מאכלות אסורים בכלל: ושאר שקצים ורמשים החובל בהן פטור (שבת יד א). אבל נבילות וטרפות שקצים ורמשים וכו' אינו נעשה בן סורר ומורה (סנה' ע ב). המפלת כמין דגים חגבים שקצים ורמשים אם יש עמהם דם טמאה (נדה ג ב). יכול יהיו השקצים והזבובים שוכבים עליו (ספרי במד' פט). מפני מה ברא הקב"ה שקצים ורמשים בעולמו (ירוש' ברכ' ט ג).—*וכשם גנאי לנער מנערי הגויים: השקצים האחרים שהיו שם וראו הריגתו (תשובת גאוני מזרח' ג). שקצים הנקראים שילער (פסקים וכתבים לבעל תרומת הדשן).

1) [אולי צ"ל ומִתְעַבּוֹת.]

2) [ברש"י סוכה יח., ד"ה דלא, בנסח הדפוסים, כתוב: אין טיט של אותו נהר מגדיל ומשקיץ שקצים ורמשים, ע"כ, אבל בכתבי היד (עי' ד"ס עשׂ' כו., הערה ם.): ומשריץ, וכן נכון, ואין כאן עדות לבנין הפעיל מן שקץ.]

3) [כאילו יונק דבר משוקץ (כס"י, כתובי ס., ד"ס כיונק שקץ).]

איש צרפתי שהכה שקץ אחד דויג על ראשו בכלי עץ (קורות היסודים בנרבונה, גנזי ירושלים, ורטהיימר, מד) —וגם במשמ' נער יהודי חסר מדות, נוהג כדבור ובספרות.

***שִׁקְצָה**, ש"נ,—כנוי גנאי לנערה מבנות הגויים: גם ספרו שבכאן באלטונה היה לו שקצה קדשה ואמרה בפני האנשים שהנער יעדה לו לאשה (שחוק הכסיל של ר"י עמדן).

שקק [1]), ממנו *הִשְׁתּוֹקְקוּת, מַשָּׁק, *שִׁקּוּק, *שְׁקִיקָה, *שְׁקִיקוּת, שָׁקַק, *שִׁקְשׁוּק, שִׁקְשֵׁק.

שָׁקַק, פ"ע, שָׁקַק, שׁוֹקֵק, שׁוֹקֵקָה, יָשֹׁקּוּ, — השמיע בעל חיים קול שק־שק וכדו', בפרט מרעב, knurren, knarren; gronder, grouiller; to growl, crackle: ואסף שללכם אסף החסיל כמשק גבים שֹׁקֵק בו (ישע' לג ד). בעיר יָשֹׁקּוּ [2]) בחומה ירצון (יואל ב ט). ארי נהם ודב שׁוֹקֵק (משלי כח יה). — ושקקה נפש האדם מרעב: כאשר יחלם הרעב והנה אוכל והקיץ ורקה נפשו וכאשר יחלם הצמא והנה שתה והקיץ והנה עיף ונפשו שׁוֹקֵקָה (ישע' כט ח).—ובת"ס, גם במשמ' תשוקה וגעגועים: בן משק ביתי, זה ל"ס שנפשו שוקקת עליו לירשני (ר' אלעזר, מד"ר בראש' מד).—ובכהס"א: שישק, מצינו במדרש שה"ש הוא פרעה נכת ונקרא שישק על שהיה שוקק ומתאוה כל ימיו לכסא השן שהיה לשלמה חתנו וכו' (כס"י, מ"א יד כה) [3]). אך אני מתאוה ושוקקת להיותו נוהג עמי כמנהג הראשון (הוא, שה"ש א ג). כי שחוק פיך יאסף הדלים

1) [לא בכל מקום אפשר להבחין במקורות בין שרש זה ובין שקק בבנין פוע' מן שוק, ועי' שם. עקר משמעותו של שקק היא השמעת קול נהימה עמוקה, והשרש נולד בודאי בחקוי הקול, אלא שאפשר שבטאו את ההגאים שק בהגיה צלילית בדומה לז' וג' בהצ"ת. ואפש־ שאין גם שוק בלשון תשוקה אלא התפתחות של אותו שרש, כמ' der Magen knurrt ועי"ד, בלעז.]

2) [ואמנם גם פעל זה כאן, כמו שקשק, דנגזר ממנו, הבינוהו התרגומים הקדומים והפרשנים העברים במשמ' אחרות, אף כלשון נשק או התרוצצות, ועי' שקשק. הערה.]

3) [עי' גם שקיקות, הערה.]

והשוקקים (עמנואל. מחב׳ ד, הברמן, 122). כן המו וישוקו עד אכלם בצהרים (מגו, אהבת ציון ה). דמי בנימין התחילו מרתיחין בו והיה מתנודד מסוכסך וישוקק כתרנגולת זו שאחזה בולמוס של רביצה על ביצים בימי האביב (פ״י אברמוביץ, מסעות בנימין השלישי ג). איום שֶׁבַּע שוקקות נחני עסיסי להשקות (משלם ברי קלונימוס, אפיק, יוצר ב פסח).

— התפ׳, *הִשְׁתּוֹקֵק, התגעגע, sich sehnen; désirer; to long: ואל אישך תשוקתך, מלמד שהאשה משתוקקת על בעלה בשעה שהוא יוצא לדרך (יבמ׳ סב:). ושקויי, דברים שהאשה משתוקקת עליהן ומאי נינהו תכשיטין (ר׳ אליעזר, כתוב׳ סה.). שוקיו זה העולם שנשתוקק הקב״ה לבראתו, במד״ת ועלי תשוקתו (מד״ר במד׳ י). — ובסהמ״א: ישתוקקו הרעיונים לשאת מדברות סידך (עמנו׳, מחברת יב, הברמן, 349). הושם בטבע מבחר הנוצָרים, להיות האדם מטבעו משתוקק לדעת הדברים (מנחת קנאות לר״י מפיסא, 4). שבשעה שמשתוקקת נפשו שלאדם לגן עדן הוא הולך בזריזות (מדה״ג ברא׳ ג כד, מרגליות, קיח).

— פִּעֵי, ״שִׁקֵּק. — התאוות מאד — ואמר הפיטן: אשק על פי מורי להגהיר, אשוקק מדעם ואז אנהיר (רסע״ג, אסק, סדור רסע״ג, שלו).

*שְׁקָק [1], ש״ז, — קרוב אל ב. שוק, רחוב קטן, Gasse; rue; street: עשרים וארבעה פלטיות היו בירושלים וכל פלטיה ופלטיה עשרין וארבע שווקים ועל כל שוק ושוק עשרים וארבעה שקקים ועל כל שקק ושקק עשרים וארבעה חצרות (מד״ר איכה א א, העיר רבתי עם).

שקר

שקר [2], ממנו שֶׁקֶר, שַׁקָּר, *שַׁקָּר, ״שַׁקְרוּת, ״שִׁקְרִי, *שַׁקְרָן, ״שַׁקְרָנוּת, ״שַׁקְרָנִי.

[1] [מן הארמ׳ שקקא, ועי׳ ב. שוק, הערות.]

[2] [אין שרש זה נבדל במקורו מזה הבא גם בשין שמאלית ובסמ״ך, ועי׳ בחערה לערך שֶׁקֶר.]

שָׁקַר

שָׁקַר, פ״ע, תִּשְׁקֹר, — שָׁקַר לפלוני, נהג עמו בְּשֶׁקֶר, בגד, lügen, untreu sein; mentir, manquer (à ses serments); to lie, to be disloyal: השבעה לי באלהים הנה אם תִּשְׁקֹר לי ולניני ולנכדי (ברא׳ כא כג). — ובתו״ם: השוקר [1]) על שיתפו ומי שאין מחזיר אבידה לבעליו וכו׳ (דא״ר ג). — ואמר המשורר: נואם שקרים יחשב כי לו רוח בלי קרן והוא שקר (ר״ש הנגיד, בן-משלי, אברמסון, 249).

— פִּעֵי, שִׁקַּרְנוּ, יְשַׁקֵּר, יְשַׁקֵּרוּ, — שִׁקֵּר בפלוני, כמו קל: לא תגנבו ולא תכחשו ולא תְשַׁקְּרוּ איש בעמיתו (ויקרא יט יא). — ושִׁקֵּר בברית או באמונה: כל זאת באתנו ולא שכחנוך ולא שִׁקַּרְנוּ בבריתך (תהל׳ מד יח). וחסדי לא אפיר מעמו ולא אֲשַׁקֵּר באמונתי (תה פט לד). — וללא השלמה: ויאמר אך עמי המה בנים לא יְשַׁקֵּרוּ (ישעי סג ח). — ובתו״ם, ביחוד בשמ׳ אמר שקר: הוי מרבה לחקור את העדים והוי זהיר בדבריך שמא מתוכן ילמדו לשקר (שמעון בן שטח, אבות א ט). המעוול במידות והמשקר במשקלת (תוספת׳ ב״ק ז ח). נפש כי תחטא ומעלה מעל או מצא אבידה, אין לי אלא במשקר באלו וכו׳ (ספרי במד׳ ב). מה הוא כוחש לו, שיקר ביה (ירוש׳ סנה׳ יא ז). מי אמרינן מה לי לשקר (כתוב׳ כז:). משל לשולחני המשקר במשקלות בא בעל השוק והרגיש בו (מד״ר במד׳ כ). ומותר לשקר בשביל להטיל שלום בין אדם לחבירו (דא״ז, פרק השלום). — ובסהמ״א: איזה מלך רוצה שיהא אחר נשבע בשמו ומשקרו, אף הקב״ה אינו רוצה שיהיו נשבעין בשמו ומשקרין (מדה״ג, שמות כ יג, הופמן, 228). שאם שקר במדה הרי הוא כמקלקל את הדין (רש״י, ויקר׳ יט לה). הרוצה לשקר [2]) ירחיק עדותו (וכוח הרמב״ן; רא״ש, שבועות, פרק שבועת הדיינין יג). — ״ובמשמ׳ הכחיש, אמר כי שֶׁקֶר הדבר: כי ראובן לא היה יכול לשקר ידיעת הקב״ה בו (ר״י בן יהודה, ספר מוסר ב טז). כשתגיע אלינו התורה מפי הגבורה לאזנינו ועינינו הרואות אין שם אמצעי, נכחיש כל חולק וכל מספק

[1] [נ״א: המשקר (מסכתות דרך ארץ, היגר, 283).]

[2] [בדרשות ר׳ יהושע אבן שועיב, מא. ובשו״ת רשב״ש סי׳ קפט: הרוצה לכזב ירחיק עדיו.]

ונשקר אותו, לא יועילהו אות ולא יצילהו מופת (רמב"ן, דברי ד ט).

—נפע', *נִשְׁקַר, — הֻכְחַשׁ, החבדה: עד שתשקר[1]) גופה של עדות (רב חלה, מכות ה.).

—פעל', בינ' *מְשֻׁקָּר, — מלא דברי שקר: ועוד אמרתם בשירכם המשוקר אשר הוא כמו שלג קר (יהודי בן ששת, תשוי תלמידי דונש, 33).

—התפ', *הִשְׁתַּקֵּר, נִשְׁתַּקֵּר, —התבדה, הוכח בשקר: עדים שנוזמו וחזרו ונשתקרו (ירוש' מכות א ח).— ובספה"א: ואם אפשר שהיו גדולים ביום אשר אמרו כי ראו את שטר המתנה ואמרו כי גדולים היינו ולא נשתקרו דבריהם, הרי עדותן קיימת (תשו' הגאו', הרכבי, לט). וכבר נמנע ונשתקר שיאמר עליו מאומה ממה שהוא עשהו (חו"ד לרקע"ג ג ט).

שֶׁקֶר, ש"ז, שֶׁקֶר, מ"ר שְׁקָרִים, שִׁקְרֵי־ם, — א) כמו שֶׁקֶר, סִקְרָה, צבע אדם, (rote) Schminke; rouge, בפרט בצירוף טָפַל שֶׁקֶר, שם על מישהו סִקרה, כדי שיֵראה כאלו הוא בריא[2]): ואולם אתם טפלי שֶׁקֶר רפאי אליל כלכם (איוב יג ד).—וטפל שקר במשמ' שם צבע אדם, צבע הדם, על אדם, כדי להאשימו כאלו ברצח, anschwärzen; dénigrer; to blacken, slander: טפלו עלי שֶׁקֶר זדים אני בכל לב אצר פקודיך (תהל' קיט סט). — ב) ובהשאלה, דברים המחפים על האמת כסקרה שעל הפנים, שאינם אמת, והנאמרים כדי שיראו כאלו הם אמת, כָּזָב, Lüge; mensonge; lie: כי אמנם לא שֶׁקֶר[1]) מלי תמים דעות עמך (איוב לו ד).—ג) דברי כזב בכלל, גם עם מלות יחס ובצרופים עם פעלים שונים: או מצא אבדה וכחש בה ונשבע על שֶׁקֶר (ויקרא ה כב). אשר ישבע עליו לַשֶּׁקֶר (שם שם כד). והנה עד שקר העד שֶׁקֶר ענה באחיו (דברי יט יח). ויאמר אליהם אתם ידעתם את האיש ואת שיחו ויאמרו שֶׁקֶר[2]) (מ"ב ט יא—יב). כי שמנו כזב מחסנו וּבַשֶּׁקֶר נסתרנו (ישעי כח יה). שפתותיכם דברו שֶׁקֶר לשונכם עולה תהגה (שם נט ג). הנבאים נבאו בַשֶּׁקֶר (ירמי ה לא). אכן הנה לַשֶּׁקֶר עשה עט שֶׁקֶר ספרים (שם ח ח). שֶׁקֶר הנבאים נבאים בשמי לא שלחתים ולא צויתם (שם יד יד). נאוף והלך בַּשֶּׁקֶר וחזקו ידי מרעים (שם כג יד). והם נבאים בשמי לַשֶּׁקֶר (שם כז יה). לא שלחך יי' ואתה הבטחת את העם הזה על שֶׁקֶר (שם כח יה). כי בְשֶׁקֶר הם נבאים לכם בשמי לא שלחתים (שם כט ט). ויבטח אתכם על שֶׁקֶר (שם שם לא). יען הכאות לב צדיק שֶׁקֶר ואני לא הכאבתיו (יחזקי יג כב). לו איש הלך רוח וָשֶׁקֶר כזב וכו' (מיכי ב יא). כי התרפים דברו און והקוסמים חזו שֶׁקֶר וחלמות השוא ידברו (זכרי י ב). אהבת רע מטוב שֶׁקֶר מדבר צדק סלה (תהל' נב ה). מרע מקשיב על שפת און שֶׁקֶר מזין על לשון הות (משלי יז ד). — ומ"י: לא ישב בקרב ביתי עשה רמיה דבר שְׁקָרִים לא יכון לנגד עיני (תהל' קא ז).—ובצרופים עם שמות עצם שונים, דְּבַר שקר, אמרי שקר, שפת שקר וכו': מדבר שֶׁקֶר תרחק (שמות כג ז). לחבל ענוים באמרי שֶׁקֶר (ישע' לב ז). דברו אתי לשון שֶׁקֶר (תהל' קט ב). הצילה נפשי משפת שֶׁקֶר מלשון

---

[1]) [אמנם אין מן הכתיב ראיה שהמכון כאן לנִפע' ולא לפִע' בהוראה מיוחדת. אולם בפרוש ר' חננאל (מגדל חננאל, ו) כתוב ביו"ד: עד שתישקר.]

[2]) [כפי שהעיר העורך בכמה מקומות (עי' במובא בהערות לערך שָׂפָה), אין שֶׁקֶר במובן שוא וכזב אלא התפתחות של ההוראה המקורית: סִקְרָה, צבע אדום, כי השם סקרה על פנים מכוערים אינו אלא משקר. ונולד המבטא השונה של המלה כאן בשין ימנית וכאן בשמאלית (ז"א בסמך), בתקופה שאחר המקרא (עי' בערך האות ש) בפרט בצרופים כגון שְׂפַת שקר (ז"א שם סקרה), בהדמות מבטא האות שבשתי המלים. ההוראה המקורית של המלה מסתתרת גם בכמה כתובים, שהנקוד המסורתי לא כון בהם לדעת הכותב, כגון במשלי י יח: מכסה שנאה שִׂפְתֵי שֶׁקֶר, שעקר כונתו: המכסה על דבר שנוא ומכוער הוא שִׂפְּתֵי שקר, הוא שם כאלו סקרה על הכִּעור, לבל יראוהו, ועי' גם בהערות שאחר זו.]

[1]) [גם כאן אפשר להבין עוד, על פי הוראתה הראשונה של המלה שקר: כי אמת, ללא סקרה ופרכוס, במלי, ומשמעות זו היא הקיבעת במקרים מרבים את שמוש המלה שקר, במורה על מעשה שבכונה ובתחבולת ערמה, בנגוד למלים נרדפות לה כגון שוא, כזב וכד'.]

[2]) [כאן על השתמטות מן האמת, ועל כן ההמשך: הגד נא לנו (את האמת).]

רמיה (סס קכ ג)[1]. — ועם לשון עדות ושבועה: לא תענה ברעך עד שקר (סמות כ יס). והנה עד שקר העד שקר ענה באחיו (דברי יט יח). ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם ושבעת שקר אל תאהבו (זכרי ח יז). כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס (תהלי כז יב). אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר[2] (סס קמד ח). — ו:בצרוף שבמ"כ, עד שקרים: יפיח אמונה יגיד צדק ועד שקרים מרמה (משלי יב יז). עד שקרים לא ינקה ויפיח כזבים לא ימלט (סס יט ה). — ועם לשון חזון וחלום: חזון שקר וקסם ואלול ותרמות לבם המה מתנבאים לכם (ירמי יד יד). הנני על נבאי חלמות שקר וכו' ויתעו את עמי בשקריהם ובפחזותם (סס כג לב). — ורוח שקר: אצא והייתי רוח שקר בפי כל נביאיו (מ"א כב כב). — ודרך שקר: דרך שקר הסר ממני (תהלי קיט כט). — ולחם שקר, בכנוי למעשה זמה[3]: ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ (משלי כ יז). — ומתת שקר (שלא נתנה): נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר (סס כה יד). — ומורה שקר: ונביא מורה שקר הוא הזנב (ישעי ט יד). מה הועיל פסל כי פסלו יצרו מסכה ומורה שקר[4] (חבק' ב יח). — זרע שקר: הלא אתם ילדי פשע זרע שקר (ישעי כז ד). — ג) ובמשמ' בגידה, מעל וכדי: או עשיתי בנפשו שקר וכל דבר לא יכחד מן המלך (ש"ב יח יג). רעה אפר לב הותל הטהו ולא יציל את נפשו ולא יאמר הלוא שקר בימיני (ישעי מד כ). ומנביא ועד כהן כלו עשה שקר (ירמי ו יג). וידרכו את לשונם קשתם שקר ולא לאמונה גברו בארץ (סס ט ב). כי שקר נסכו ולא רוח בם (סס י יד). ונגלה עון אפרים ורעות שמרון כי פעלו שקר וגנב יבוא פשט גדוד בחוץ (הושי ז א). הנה יחבל און והרה עמל וילד שקר (תהלי ז יה). שקר הסוס לתשועה וברב חילו לא ימלט (סס לג יז). רשע עשה פעלת שקר וזרע צדקה שכר אמת (משלי יא יח). — ד) ושקר, לשקר במשמ' שוא, חנם, ללא תועלת: אך לשקר שמרתי את כל אשר לזה במדבר וכו' וישב לי רעה תחת טובה (ש"א כה כא). שקר החן והבל היפי אשה יראת יי' היא תתהלל (משלי לא ל). — ואויב שקר, אויב על לא דבר, כמו שונאי חנם: אל ישמחו לי איבי שקר שנאי חנם יקרצו עין (תהלי לה יט). ואיבי חיים עצמו ורבו שנאי שקר (סס לח כ). רבו משערות ראשי שנאי חנם עצמו מצמיתי איבי שקר (סס סט ה). — ועותו אותי שקר, ורדפו אותי שקר: יבשו זדים כי שקר עותוני (סס קיט עח). כל מצותיך אמונה שקר רדפוני עזרני (סס סס פו). — ואמר בן סירא: כת לאב מטמונת שקר דאגה תפ[ריע שנתו] (ב"ס גני' מב מב). — ובמגלות מדבר יהודה: פשר הדבר על מטיף הכזב אשר התעה רבים לבנות עיר שוו בדמים ולקום עדה בשקר וכו' ולהרותם ב[מע]שי שקר (פשר חבקוק י ט וכו'). — ובתו"מ: ומה אם מי שהאכיל את חבירו לחם שקר זכה שנתייחד עליו הדיבור, המאכיל את חבירו לחם אמת על אחת כמה וכמה (ירוש' סנה' יא ז). שוא ושקר אחד הן (שבועי כ:). כשם שמביא קרבן על שקר כך מביא קרבן על שוא (סס כח.). אי זו היא שבועת שוא, נשבע לשנות את הידוע לאדם, שבועת שקר נשבע להחליף (סס סס). בפירוש ריבתה תורה שבועת שקר דומה לשוא, מה שוא לשעבר אף שקר נמי לשעבר (סס סס). באומר עדות שקר העדתי (מכות ג.). כל השקרים אסורים, ומותר לשקר בשביל להטיל שלום בין אדם לחבירו (דא"ז, פרק השלום). חסד אומר יברא (האדם), שהוא גומל חסדים, ואמת אומר, אל יברא, שכולו שקרים (מד"ר בראש' ח). המשביע את חבירו לשקר סוף שיצא ריקם מכל ממונו, רבי אסי אמר על שקר, ר' יונה אמר אפילו על אמת (סס ויקר' ו). מלמד שאין לשקר תשועה (סס רות, ופ'אמר אמלא סן). מצינו שהכל ברא הקדוש ברוך הוא בעולמו חוץ ממידת שקר שלא ברא ומידת שוא שלא פעל אלא הבריות בדו אותם מלבם (פסיק' רב', דיבורא שתיתאי, קכה:). — ובסהס"א: שקר אין לו רגלים (אותיות דר"ע נוסי ב, ילינק ג, 51). השונא שקרים ממעט בדברים (מראה המוסר, כ.). כזב יקרא מצד האומר בלבד כשלא יסכימו הפה והלב יחדי

[1]) [על שפתי שקר, במשלי י יח, עי' בהערות שלפני זו.]

[2]) [כלו' שבועתם שבועת שקר, בהוראת ימין a) בערב', ועי' לעיל עמ' 2039 וכו'.]

[3]) [עי' בדברי העורך, משלי שלמה, 102.]

[4]) [כמגלת פשר חבקוק י יא הגרסה: ומרי שק־.]

a) يمين

ושקר יקרא מצד הענין בעצמו בשלא יסכימו הנאמר בפה ומה שהוא חוץ לנפש יחד (ר"י אלבו, עקרים ב כו). יש אדם מזוייף אפילו שיידע בוודאי שהדבר שקר הוא נמשך אחריו, כ"ש כשיש ראייו' לצדדי' לשקר שדומה להיות אמת, שודאי ימשוך אחר שקרו (אורחי' לדיקים, שער השקר, סג:).—*וכמשמ' דעה כוזבת וטעות, דבר לא־אפשרי: מפני שהיא שקר אצלו (אצל השכל) שיעשם זולת חי (ר"י א"ת, או"ד לרסע"ג ב). כי המעט מן האמת ינצח הרבה מן השקר (הוא, חו"ה, יחוד המעשה ה). וכן בלשוננו יאמר על הקושט ועל הבטל אמת ושקר ועל הנאה והמגונה טוב ורע (ר"ם א"ת, מו"נ א ב). כמו שידמה המדמה איש אדם וראשו ראש סוס ולו כנפים וכו' וזהו הנקרא הבדוי השקר שלא ישוה לו נמצא כלל (שם שם עג הקד' י). האם האמין כי הוא מן השקר שימצא דבר לא מדבר ואי אפשר מבלתי חמר (שם ב כו). שאם הונחה שכל נבדל הוא מן השקר שתהיה בכאן צורה נבדלת עומדת בעצמה (רלב"ג, מלחמות ה' א א).—ואמר הפיטן: ואל יבטיחוך שקרי חלומך (ר"י הלוי, יקרה מיקל יולדך, דיואן ג, 36). לא תענה ריע חמס היות עד שקרים (לא הגגוב, מעריב א סבועות).—ואמר המשורר: נואם שקרים יחשב כי לו רוח בלי קרן והוא שקר (ר"ם הנגיד, בן משלי, הברמסון, 249). ולבב כים צר ודעות כשקרים (רסב"ג, תפלת החכמה, ביאליק-רבניצקי א. 70).

*שָׁקָר, ס"ז, — כמו שַׁקְּרָן, דמדבר דברי שקר ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה כת לצים וכת חניפים וכת שקרים[1]) וכת מספרי לשון הרע וכו' כת שקרים דכתיב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני (סוטה מב.) — ובסהמ"א: הטוב כי יחקור אתכם ותמצאו שקרים (רש"י, איוב יג ט). לכבודך עשינו עצמינו שקרים (שם שם). ושכרו להם עדים שקרים שסבבו מבית לבית להגיד גדולתו (פנקס ועד ד' ארצות, 352). וכל העדים בזה שקרים הם ובא: בשכרם מן שוטני ישראל (שם, 427). — ואמר המשורר: אני שקר אני כזבן (עמנואל, אני ישן, מחב' ט, 278).

1) [במקום אחר (כנה' קג.): שקרנים.]

*שַׁקְרוּת, ס"נ,—תכונתו של דבר שֶׁקֶר או של דובר שקר: וזה המין מן התארים מרוחק מן הבורא וכו' ושקרות[1]) זה החלק בחקו כשקרות[1]) אשר לפניו (ר"ם א"ת, מו"נ א נב). עד שיודע שקרות כל מה שהוא עליו שקר (שם שם נט). וכשמעי שירתו תמהתי על שקרותו ומשכני במחק אמרתו (ר"י חריזי, תחכ' לז, 288). הנה מאד אחמה מבערת החזן ושקרותו[2]) ומשכל השופט ובינתו (ר"י זבארה, ספר שעשועים, דוויל, 15). ולא תתעוהו בשקרותיכם ובפחזיותכם (רד"ק, ישעי' כח יב). האמת והשקר בכל ענין שתבקש אמתתו או שקרותו יצאו לחמשה חלקים (אהרן הקראי, עץ חיים ב, ה). אל תתהלל במתת שקר במה שהרגת את נביאי הבעל ואל תחשוב שיהיה זה מורה על שקרותם (ר"י אברבנאל, מ"א יט). ועתה אראה לכם שקרותכם ואת כל אשר הליץ יועצי לרעה (שבט יהודה, שמד טז, שוחט, סב). והמלך מלך משפט היה ואוהב האמת, וראה בשכלו שקרות התביעה ועלילה שמעלילים על היהודים (שם, שמד יז, שם, סב).—ואמר הפיטן: בקראי ענני יום נברר שקרות שרעפים (רסב"ג, אלהים אלי, ביאליק-רבניצקי, ב, 179).

*שִׁקְרִי, ת"ז, — שיש בו שקר, לא־אמתי: והאמונה השקרית היא שידע הדבר בהפך מה שהוא, הרב מעט, והמעט רב (ר"י א"ת, או"ד לרסע"ג, הקד'). ושתי אלו התולדות כוזבות ושקריות (ראב"ח הנשיא, אספירא, שער א). וממה שנתעורר עליו הוא שנותני הדעות השקריות שאין עקר להם ולא הועיל בם (ר"ם א"ת, מו"נ ג לז). יען שפשטה אמונה השקרית וכללה את העולם (ר"א הקראי, גן עדן, ענין הפסח ט, מג:). שאינן בנויות על ההנחה השקרית (יש"ר מקנדיה, אילים, כתב ג לזרח).

*שַׁקְּרָן, תוס"ז, — משקר, Lügner; menteur; liar: ד' כיתות אין מקבלות פני שכינה, כת לצים, כת

1) [ר"י חריזי בתרגומו: ובטול, כבטול.]
2) [בהוצ' דודזון (עמוד 47) הנוסח שונה, ועי' בחלופי נוסח' שם.]

שקרנים[1]) כת חניפים כת מספרי לשון הרע (ר' ירמיה בר אבא, סנהד' קג.). אם יאמר לך אדם הדא כוכבתא דצפרא איולתא דשהרא שקרן הוא (ר' יוסי בר אבין, מד"ר ברא"ש' ו). ואם לא תאמין לי שלח עמי אחד א·פריכי וקורבנייא ואת ידע מיד שאיני שקרן (שם, איכ', בני ליון איקרים). — ובסהמ"א: טפש לבם של שקרנין שהן אומרים יש לו בן להקב"ה (אגדת ברא"ש' לא). ולא היו שקרנים בזאת (רש"י, סוטה לה., ד"ה ה"ג ולא היא). שמזייפין, שקרנים והולכי רכיל (שם מח:). השמר לך מן החזנים כי רובם גולנים ואל תבטח בדבריהם כי הם שקרנים (ר"י זבארה, שעשועים ה, דודזון, 47). ואמר זה להפליג בגנות השקרן שהוא נרחק ושנאוי מן הרש (ר"ז מברללונה, פי' משלי יט ז, הסחר ב, 287). שכן דרך השקרן לומר קצת אמת כדי לפתות את האנשים בדבריו (אבודרהם, סדר תפלות של חול ופירושה, לג.). — ובמשמ' מזיף, שיש בו שקר: שני סופרים האחד חטא בעשותו שטר שקרן והשני חטא בבשר ערוה (ר"י אברבנאל, ס"א טו). ועי' שַׁקְרָנִי.

1) [במקום אחר (סוט' מב.): שקרים, ראה שֶׁקֶר.]

*שַׁקְרָנוּת, ש"נ, — מעשה שקר, רמאות: אבל בדורות הללו שאנו בקיאין בהן שכל עיסקיהן שקרנות וכזבנות אין ללמוד משטרותיהן כלל שכולן בחזקת זיוף הן (אוצר הגאונים י, 14). ויש מקומות וכפרי ומרחקים שאינן כך אלא שקרנות וכזבנות ידועם בהן (שם שם). דלא מחזקינן לה בשקרנות כולהי האי (רש"י, יבמ' קיח., ד"ה מודי ליה לר' עקיבא). חרם שלא יעשה שקרנות (סוף תשו' מהר"מ).

*שַׁקְרָנִי, ת"ז, — מתכונת השַׁקְרָן, מְזֻיָּף: והיך תוכל לצרף עשיתיני כדבריך והיא מילה שקרנית ריקנית (תשו' דונש על רסע"ג 102, עמ' 28). שהפתרון הרע השקרני אשר פתר עליו איבו יחשבהו לאמתי (ר"ם אלמולי, פתרון חלומות, לב.). — ושקרנית בצורת נקבה מן שַׁקְרָן: כשיבואו ב' עדים לבית דין או שתי כתות אחת שקרנית ואחת אמיתית מצדיקים האחת ומכזבים האחת והשקרנית מעיזה בפני המכחישתה (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי כא כט). ולא אמרינן שתיהן שקרניות אלא הלך אחר פחותה שבהם (כ"י על הר"ף, ס:ה' ע).

*שִׁקְשׁוּק, ש"ז, — מַשָּׁק, קול שוקק, שם הפעלה מן א. שקשק: שקשוק געקלירע (בן זאב, מלון גרמני עברי), וכן נוהגת המלה בספרות ובדבור.

א. שִׁקְשֵׁק, במקרא רק התפ', יִשְׁתַּקְשְׁקוּן, השמיע קול שק־שק[1]), knarren, rauschen; grouiller, bruire; to crackle, rustle: בחוצות יתהוללו הרכב יִשְׁתַּקְשְׁקוּן ברחבות מראיהן כלפידים כברקים ירוצצו (נחום ב ה). — ובסהמ"א, גם בהוראה שונה מזו, לפי הבנת הפרשנים, כגון במשמ' התרוצץ ונאבק, ringen; lutter; to wrestle: נשתקשקו שניהם (יעקב והמלאך) עד עלות אבק ועפר לשמים מרוב תקפם חגם וגענועם (מחברת מנחם, אבק). וכל קרבי שוקקים ומשתקשקים (ר"י הלוי, אגרת לר"ם הנגיד, זמורה א, 69). עורי רוח צפונית ובאי רוח דרומית לנשב ולנפח בין עצי בשמים שבתוכו וישתקשקון העלין והענבים (רסב"ס, שה"ש ד טז). ממשק חרול וכו' וי"מ המלה מענין וכן משק ביתי מענין שוק כלומר שישתקשקון החרולים זה בזה מרובם בנשוב בהם הרוח וישמיעו קול (רד"ק, צפנ' ב ט). בא עלינו פתע, פתאום זקן שוקק, נעור ורק, ועמו נער משתקשק שפת התענוג מנשק (ר"י חריזי, תחכמוני יד). ובעודה עמם משתקשקת ומתרפקת וגוריה מחבקת ומנשקת (הוא, תחכמוני כה, קאמינקא, 229). והשתקשקו הסוסים בחוצותיהם (שם שם, 489). לפי שדרך בני האדם להשתקשק ברחובות עיר (ר"א בדרשי, חותם תכנית, אדם). ואותן האבנים משתקשקות זו עם זו ונעשין כמין רעמים (מדה"ג שמות ז א, מרגליות, קט). והצרות משתקשקות והצוקות מתחזקות (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ

1) [כנראה זאת הכונה, כפי שנאמר גם בהערה לשרש שקק, אבל התרגומים הקדומים והפרשנים הביעו גם כאן פרושים אחרים, כגון השבעים: συνπλακήσονται, כלשון האבקות בקרב ונשק. וכן ת"י: משתגשגין רתיכיא קל נקיש זיניהון משתמע; הוולג': collisae sunt, כלשון התנגשות והתנקשות, וכד'. ורש"י מביא את לשון ת"י ומוסיף והוא וכו' ל' השמעת קול. וראב"ע מביא את פרושו של ריב"ג: ישתקשקון יכו שוק אל שוק, ולפי הבנה שונה זו בא גם שמוש הפעל בסהמ"א.]

ה, הקד׳, ענעלאו, 11). — ואמרו פיטנים ומשוררים: בנים ובנות תשיקה בשוק שוקקו שחקו ו ה ש ת ק ש ק ו כסך עוברים (ליון ידידות, קינ׳ ח״ב). ה ש ת ק ש ק ו חכמות סביבך (ר״י הלוי, מי יעגר, זמורת ג, 800). תרן בעד עלה כרן עלמה בעד מסך ורוקדת ו מ ש ת ק ש ק ת (הוא, הכן כילדת, שם שם, 317). התאפקו צרים ומה לכם ת ש ת ק ש ק ו עלי בסבליכם (הוא, יזוב דמי לבי, שם י, 524). אתמול בחיק צורי בעלמה צוחקה מתרפקה מ ש ת ק ש ק ה הייתי (ר״י חריזי, תחכמוני יג, קאמינקא, 137). היום ל ה ש ת ק ש ק יצאתי חוצה גנות ופרדסים נגדי ראיתי (יצחק חיים פרוסולוני, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, תמז). ירעשון ו י ש ת ק ש ק ו ן אפניהם ויהמו גלגליהם מרחוק (משו, אהבת ציון י). והיונה חוגרת עוז ומאמצת אברותיה וכו׳ מ ש ת ק ש ק ת בכל מאמצי כח להמלט מעושקה (שם שם).

ב. *שִׁקְשֵׁק [1]), פ״י, — שקשק את רגליו, את עסתו במים, שכשך אותן, spülen; laver; to wash: צאו וראו אם עמד אדם על קרן אפל מ ש ק ש ק את רגליו בנחל קדרון אנו מתפללין שלא ירדו גשמים (תוספת׳ תענ׳ ג ח, וכעין זה ירוש׳ תענ׳ ג יא). כאשה הזאת שהיא מ ש ק ש ק ת עיסתה במים ומגבהת חלתה מכנתים כך בתחלה ואד יעלה מן הארץ וגו׳ (ר׳ יוסי בן קסרמא, מד״ר בראש׳ יד).

שֹׁקֶת [2]), ס״נ, מ״ר סמ׳ שִׁקְתוֹת [3]), — טבלת אבן או עץ, שחרוצה בה עריבה להשקאת בהמה,

[1]) [אולי גם בהשפעת הדמיון אל השקה, מן שקה.]

[2]) [בערב׳ שַׁאקִיַה a), ועי׳ שקה, הערה.]

[3]) [כנראה נאמר בנפרד שְׁקָתוֹת, כדגמת כְּתֻנּוֹת עור על יד כֻּתֹּנֶת, כָּתְנֹתָם, וכן במשנ׳ מנק׳ ליוורנו (פרה ה ח): שתי שְׁקָתוֹת, ונרפתה האות ק בשוא, כדגמת יִקְחוּ, ועוד. וברמב״ם הלכ׳ פרה אדומה ט י, דפוס ורשה: שתי שוקתות, אולי בטעות המעתיק. ורד״ק במכלול ואחרים גוזרים שְׁקָתוֹת מן שֶׁקֶת (שאינו בלשון). אך למעשה מרֻבות בלשון המלים, הבאות במ״ר במשקל שונה מן היחיד, כגון בֵּן — בָּנִים, עִיר—עָרִים, חֶרֶט— חֲרִיטִים, ועוד.]

a) ساقية

Tränktrog; abreuvoir; watering-trough: ותמהר ותער כדה אל הַשֹּׁקֶת ותרץ עוד אל הבאר לשאב ותשאב לכל גמליו (בראש׳ כד כ). ויצג את המקלות אשר פצל ברהטים בְּשִׁקֲתוֹת המים אשר תבאן הצאן לשתות וגו׳ (שם ל לח). — ובתו״מ: ה ש ו ק ת שבסלע אין ממלאין בה ואין מקדשין בה ואין מזין ממנה וכו׳ (פרה ה ז; מקוא׳ ד ה). שתי ש ק ת ו ת [1]) שבאבן אחת, קדש אחת מהם המים שבשניה אינן מקודשין (פרה ה ח). שתי אבנים שהקיפן זו לזו ועשאן ש ו ק ת וכן שתי ערבות וכן ה ש ו ק ת שנחלקה, המים שביניהם אינן מקודשין (שם שם ט). מעשה ב ש ו ק ת (יהוא) שהיתה בירושלים והיתה נקובה כשפופרת הנוד וכו׳ ושלחו בית שמאי ופתחוה וכו׳ (ר׳ יהודה בן בתירא, מקו׳ ד ה). מעין שהעבירו על גבי ה ש ו ק ת פסול (שם ה א). ש ו ק ת [2]) שגממיות סובבות אותה אם היו מעורבות בשפופרת הנוד קדוש אחד לכולן וכו׳, ה ש ו ק ת שבטיט [3]) אם ניטלת עמה כשרה (תוספת׳ פרה ה ט). — ובספה״א: ונקרא צירי שכן קוראין רבנן לשוקת שבוקעת מן הנהר צירתא (הורית הקורא, דרנבורג, 55). האומר לחברו השאילני ש ו ק ת זה ונפל אינו יכול לחזור ולבנותו, אמר לו השאילני ש ו ק ת סתם ונפל חוזר ובונהו וכו׳ (טוחו״מ שמח). — ואמר המשורר: ענן עיני לאט יזיל דמעות, ואך המה בדם לבי מהולות, כאלו ש ק ת ו ת מים בקרבי, וראשי ים ובצלעי מצולות (רמב״ע, מעונות, ברודי א, קט).

א. שֵׁר [4]), ס״ז, מ״ר שֵׁרוֹת [5]), — טבעת, צמיד חזרוע, Ring, Armspange; anneau, bracelet; ring, bangle: ביום ההוא יסיר אדני את תפארת העכסים וכו׳ הנטפות וְהַשֵּׁרוֹת והרעלות (ישעי ג

[1]) [עי׳ בהערה שלפני זו.]

[2]) [כהגהת הגר״א וכן בב״י, כהערת ליברמן, תוספת ראשונים למקום ובמהד׳ צוק״מ ובדפוסים: שוקעת.]

[3]) [נ״א: של טיט.]

[4]) [מלה זו, ששרשה שור או שיר (ועי׳ גם שַׁרְשְׁרֹת), באה גם באשור׳ שֶׁוֶרֻ, שֶׁוֶרֻ וכד׳ ובמבטא של אשור שֶׁמֶרֻ וכד׳, ואף סֶמֶרֻ, בארמ׳ ובסור׳ שירא, שירתא, ערב׳ שִׁוַאר a) באותה משמ׳ בבעבר׳.]

[5]) [ויש גוזרים צורה זו מן שָׁרָה, ועי׳ גם שם.]

a) سوار

יח–יט). — ובתו"מ, גם במשמ' שרשרת שעל צואר הבהמה, ומ"ר שריב: יוצא הגמל באפסר וכו' וסוס בשיר וכל בעלי השיר יוצאים בשיר[1]) ונמשכים בשיר[1]) (שבת ה א). המוכר שפחה לחבירו מכר כלים שעליה וכו' אבל לא מכר לא את השירים ולא את הנזמים ולא את הטבעות ולא את הקטלאות שבצוארה (תוספת' ב"ב ד ג). כל תכשיט בהמה כגון השירים הנזמים והקטלאות והטבעת טהורין (שם כלים ב"מ א יג). בו ולא בצואה שעליו ולא בקילקים שעליו ולא בשירים ולא בנזמין ולא בטבעות וכו' (ספרא מצורע זבים פרק ד). יוצאין בקמיע מומחה בין בכתב בין בעשבים ובלבד שלא יתננו לא בשיר ולא בטבעת (ירוש' שבת ו ב, וכעין זה בבבלי שבת סא.). השירים והנזמים והטבעות הרי הן ככל הכלים הניטלים בחצר (שבת מו:, מו"ק יב:). עשה לי שירים ונזמים וטבעות ואקדש לך כיון שעשאן מקודשת (ר"מ ב"ק לט. וקדוש' מח.). — ובספה"א: נמשכין, שמושכה (את הבהמה) ברצועה הקבועה בטבעת השיר (רש"י, שבת נב.). טבעת השיר של בהמה הואיל והאדם מושך בה את הבהמה מקבלת טומאה (רמב"ם, הלכ' כלים ח ט). — ואמרו פיטנים ומשוררים: שירות נטיפותי וכל סהר שבום, מהם יבום זה פעמים ביבום (רקע"ג, אויה לי, סליח' לת"ב, סדור רקע"ג, סכב). — ועי' שֵׁרָה.

ב. *שֵׁר,[2]) ס"ז, כמו שְׁאֵר בשר, גוף Fleisch, Leib; chair, corps; flesh, body: טוב מסכן וחי בעצמו מעשיר ונגע בבשרו, חיי שר[3]) אויתי מפז ורוח טובה מפנינים, אין עושר על[1]) עושר שר[2]) עצם ואין טובה על טוב לבב (ב"ס גני' ל יד–יו).

שֹׁר, ס"ז, כנ' שָׁרְךָ, שָׁרֵךְ, — טבור, חבל הטבור, Nabel(schnur); nombril, cordon ombilical; navel (-string): ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שָׁרֵּךְ ובמים לא רחצת למשעי וכו' (יחזק' יו ד). — ובמשמ' בשר וגוף בכלל[3]): רפאות תהי לְשָׁרֶּךָ ושקוי לעצמותיך (משלי ג ח). — ובתו"מ: כיון שהיתה אחת מהן יולדת ביום היתה אומרת לבנה לך והבא לי צור ואני חותכת את שורך (מד"ר ויקר' ה). ועי' שֹׁרֶר.

א. שרב, ממנו *שָׁרָב, שָׁרָב, א. *שָׁרֵב.

ב. *שרב, ממנו ב. *שָׁרֵב, *שֵׁרוּב.

*שָׁרַב,[4]) פ"ע, קל לא נמצא.

— התפ', *הִשְׁתָּרֵב, — תקפהו השרב: אל תאמר לו צא בהשכמה שיקפחהו לסטים, צא בצהרים בשביל שישתרב (ספרא קדוש' פרשה ב, ויק, סח:). אחזו והעמידו בחמה ונשתרב, בצינה ונצטנן (שם אמור פרק כ, שם, קד:).

---

1) [נ"א בשר.]

2) [אין מלה זו אלא כתיב אחר במק' שְׁאֵר, ובכתיב שר באה המלה, שלא כנקוד המסרה, גם בלשון המקרא, כדעת רבים, במשלי ג ח: רפאות תהי לשרך (הנקוד: לְשָׁרֶּךָ, עי' שֹׁר) ושקוי לעצמותיך. אבל גם במשלי כה כ, חמץ על נתר וְשָׁר בַּשִּׁרִים על לב רע, הכונה, כדברי העורך בספרו משלי שלמה 59 וכו': וּשְׁאֵר בְּשָׂרִים על לב רע, כלוי הזמנת השונא לסעודת בשר, כדברי ההמשך בפס' כא וכו': אם רעב שנאך האכילהו לחם וכו' כי גחלים (אשר) אתה חתה (לסעודה), על ראשו (הם) וה' ישלם לך. ועי' בהערות שאחר זו.]

3) [בגליון: בשר, וגם: שאר, והבטוי הבא במשלי יד ל באותה משמ', חיי בשרים לב מרפא, בהקבלה אל ורקב עצמות קנאה, מוכיח, כי למשמ' זו הכונה, ולא למלה אחרת כגון שֹׁר במשמ' בריאות מן שרר (כדעת מהדירי הספר), שאין לה עדות במקורות, אעפ"י שמצד הענין הכונה היא לגוף בריא.]

1) [העולה על.]

2) [גם כאן בגליון: שאר. והכונה: עושר שב(בריאות) שאר ועצמות.]

3) [משמ' זו היא הנדרשת כאן, כדעת רבים, שלפיה כנראה מוטב לנקד לְשֵׁרֶךָ, ז"א לשארך, לבשרך, ועי' בערך ב. שֵׁר. ותמה על הנקוד המסרתי, כי הוראת טבור של המלה יוצאת ברורה כל צרכה מן הכתוב ביחזק' יו ד. אמנם ביתר הלשונות השמיות אין עדות לשמוש השרש שר(ר) במשמ' טבור.]

4) [גם בארמ' ובסור' שרב במשמ' היה יבש וחם, ואולי קרוב השרש אל צרב, ועי' בהערה שאחר זו.]

שָׁרָב[1], ס"ז, — אויר חם, רוח צח במדבר, Wüsten-wind; vent du désert; desert wind: לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שָׁרָב ושמש (ישעי' מט י). — וכמשם' מקום השרב, ארץ מדבר: והיה הַשָּׁרָב לאגם וצמאון למבועי מים (שם לה ז). — ואמר בן סירא: הלא שרב ישחית טל כן דבר טוב ממתן (ב"ס גני' יח יה, מהד' סגל, קי). מרפא כל מערף ענן טל פורע לדשן שרב (שם מג כו, רסע). הצד חגבין בשעת הטל פטור, בשעת השרב חייב, אלעזר בן מחבאי אומר אף בשעת השרב אם היו מקלחין פטור (תוספת' שבת יב ה). עור שעשאו שטיח להיות נותנו על לבו בשעת הקציר מפני השרב (שם כלים ב"ב ד ד). מתריעין על השרב (ר' שמואל בר נחמן, ירוש' תעני' ג ו). ואם היתה העצרת ברורה זרעו חטים וכיתן, ולא ידעין אם ברורה בטל ואם ברורה בשרב (שם קדוש' י ב). שהחמץ יפה לשרב (שבת קיג:). ברית כרותה למים שאפי' בשעת שרב רוחה שייפה (ר' חגי בשם ר' פדת, מד"ר ברא"ש, ג). ריב"ל סליק לרומי חמא תמן עמודים מכוסים בטפיטין, בצינה שלא יקרשו ובשרב שלא יתבקעו (שם שם לג). כבר הכר מצוי ועונת הגשמים עברה ועדיין השרב לא בא (שם שם פג). מה שושנה זו יוצאה עליה שרב הרי היא כמושה (שם ויקר' כג). שכן דרך הקוצרים להיות טובלין פתן בחומץ בשעת השרב (שם שם לד). לא הוציאו אלא בחדש כשר לצאת, לא בתמוז מפני השרב ולא בטבת מפני הצנה (שם במד' ג). מה התפוח הזה הכל בורחין ממנו בשעת השרב, ולמה כן לפי שאין לו צל לישב בצילו (ר' הונא ור' אחא בשם ר' יוסי בן זמרא, שם שה"ש ב, כתפוח בעצי היער). ומעשה בקוצר אחד שהיה מעמר וקוצר בבקעת בית כוזבא, כיון שבא השרב נטל עשב וקשרו בראשו (תנחומא חקת א). — ובסהמ"א, גם בבנויים ובמ"ר, ואמרו פיטנים ומשוררים: תשלג שרבי חקתך הרחבה (רשע"ג, אהבי אם אוכלה, אזהרות, סדור רשע"ג, רה). לשמרך בבוא קרח בליל ולשמרך ביומם מן שרבים (ר"ש הנגיד, שמואל קדמה, בן תהלים' הברמן, 60). לבבי חם ויבני שרבי (יהודה בן יצחק אברבנאל, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, ריט).

1) [בערב' בא שַׂרָאבa) במשמ' אויר מדברי בעת החם, Fata Morgana.]

a) سراب

א. °**שֶׁרֶב**, ס"ז, — שָׁרָב, ואמר הפיטן: חבלתי ככה בשרב בדבר וברעב ובחרב (אמתי בר שפטיה, אהבתיך, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, ג).

ב. °**שֶׁרֶב**[1], ס"ז, — משקה: ואם הוא תחלת החולי צוהו להקיזו מדמו והשקהו שרב העשוי מן הפאפיור[2], שהוא שרב אדורמידיראש (ר"י זבארה, מראות הסתן, בקי' סעסועים, דודזון, 171).

***שִׁרְבֵּב**, פ"י, — משך והוריד למטה[3], hinunterziehen; tirer en bas; to draw down: אזל (עוג מלך הבשן) עקר טורא בר תלתא פרסי ואייתי על רישיה ואייתי קודשא בריך הוא עליה קמצי ונקבוה ונחית בצואריה הוה בעי למשלפה משכי שיני' להאי גיסא ולהאי גיסא ולא מצי למשלפה והיינו דכתיב שיני רשעים שברת וכדרבי שמעון בן לקיש וכו' אל תקרי שברת אלא שרבבת[4] (ברכ' נד:, ועי' גם מגלה טו:, סוטה יב:, מד"ר שמות א, ילק' תהלים תרק"ה, מדה"ג

1) [מלה שאולה מן הערב' שִׁרְבa), משקה, הנגזר מן הפעל שַׁרִבַa), שתה.]

2) [מאז כתב העורך את הערתו על מלה זו בעמ' 4916, התברר כי עקר השם כשתי מלים עבריות במשמ' פיפי יאור, ז"א סיבי יאור, וזה מקור השם papyrus שאינו במקורו יוני או מצרי אלא כנעני—עברי. וכן בא באותה משמ' בכתובת הכנענית בארונו של אחירם: והא. ימח. ספרה. לפפ. שבל. שפרושו: והוא ימחה ספרו (ספר החיים) ויהיה שוב לפיפי שבלת, לפיפי יאור, כאמור בהערת העורך ב. שבלת, 6850. וכעין זה העיר המחבר בעמ' 3653, כי „פי יאור" (ישע' יט ו) פרושו papyrus.]

3) [פעל שאול מן הארמ' שבתו"ם באותה משמ', צורת שפעל מן רבב, אבל לא מן רבב במשמ' גדל וכד', אלא כל הצורה, הבאה רק בלשון הבבלי, שאולה היא מן האשור' שֻׁרְבֻּב (מן רבב בטשמ' שפלות), השפיל, כגון בדברי תגלת פלאסר (עי' במלונים אשוריים), הקורא לעצמו מְשַׁמְקִט לָא מָגִרֵי, מְשַׁרְבִּב כָּלִשׁ מַלְכֵי, כלו' מפיל את שאינם אוהדים, משפיל כל העצ...]

4) [במקומות אחרים בא בנ"א: שריבבת, ואינו עקר.]

a) شرب

מוז ג ס). —ובסהמ"א: ואני קבלנו מרבותינו כי נטויות היו (חבילות) מערב שבת וכו' ובבקר הי' משפיעין ומשרבבין אותן למטה (ר"ח, שבת קלח:). בשעה שבא עשו לקראת יעקב וכו' אמר יוסף רשע הזה עינו רמה שמא יתן עיניו באמי, יצא לפניה ושרבב קומתו לכסותה (רש"י, בראשי' מט כב, ע"פ מד"ר בראשי' עח). — ואמר הפיטן: מרכבות יוקש מוטות ומשתמטות מלהב מרוץ, סגניות ערבב בשרבב טעונות לרוץ (מאיר ברבי יצחק, ויוסע, יוצר לשבת א' אחה"ב)[1].

— התפ', *השְׁתַּרְבֵּב, נִשְׁתַּרְבֵּב, — נמשך למטה: וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ וכו' מלמד שנשתרבב לשונם ונפל על טיבורם וכו' (סוט' לה.). תנא השרוע והקלוט, שרוע שנשתרבב לו יריכו (בכור' י.). — ובסהמ"א: כשבא לנוטלה (את הפוגלא) אם אוחזו בעלים ומושך הראש ומסלקה זהו ממעלה למטה אע"פ כשמגביה התכן והעפר משתרבב במקומן ויורד שרי (ר"ח, שבת קכג:). ולא תצא אשה במנעל מרופט רפוי שמשתרבב מן הרגל (תוס', שם קמא:). מיכן ששפתותיהן של זקנים מתרפטות, פי' מתרפטות משתרבבות והוא מתרופפות וכו' (תוס', שם קנב.). מגביהין אותה (את האבן) שניהן למעלה ומניחת האחד ביד חבירו וכיון שאין בו כח להורידה מיד משתרבבת מידו ובאה עליו בכח (תוס', סנהד' מה:). גזרו: שנית גזר על כל הגשמיים שיהיו מצטמקין על ידי הקור ומשתרבבין ע"י החום (לפין, אגרות חכמה, מודע לבינה). — ונשתרבבו הדברים, נתרבו[2]: ונשתרבבו הדברים להורות כי תכלית צאת ישראל ממצרים היה מתן תורה (ר"י מוסקאטו, כפולות יהודה ד, יג). וביותר משנתרחבו ונשתרבבו המותרות (ר"א לויסל, שלום על ישראל ג, יג.). — ונשתרבב המנהג: שבכמה קהלות נשתרבב המנהג הרע והביש, ליקח מעות קבורה כרצון איש ואיש בלי קצבה (פנקס ועד ארבע ארצות, בנה תכה, 240).

1) [יש שמשתמשים במלה זו בדבור במשמ' הכנים דבר שלא במקומו, וכן מובא הפעל בכמה מלונים, אבל לא נולד שמוש כזה אלא ע"פ השפעת ערבב, ואין לו יסוד במקורות.]

2) [כנראה ע"פ הבנת הפעל כלשון רבוי ורבבה.]

—פע', *שֻׁרְבַּב, בִּינ' מְשֻׁרְבָּב, — תלוי ומורד למטה: קריתא, צעיף על ראשה (של הכלה) משורבב על עיניה (רש"י, כתוב' יז:).

א. *שִׁרְבֵּט, פעל אחד, או פעלים שונים, שלא נתבררה הוראתו או הוראתם המדויקת[1]:

אף אינו כופה לעשות בפשתן מפני שמסרית את הפת ומשרביט[2] את השפתים (ר' יהודה, תוספת' כתוב' ה ז). אין משרבטין את הבהמה[3] ואין נופחים בקרביים ואין מטילין בשר בתוך המים (שם ב"מ ג כט). מה צביעה היתה במשכן שהיו משרבטין בבהמה בעורות אילים מאדמים (ירוש' שבת ז ב). — ובסהמ"א: אין משרבטין את האדם במים של

1) [בהמשך מובאים כאן המקומות מתו"ם וכן מפרושי המפרשים, אך אין לראות את דבריהם אלא כהשערות. צרוף זה של אותיות, שרבט, בא כפעל גם בארמ' שבתו"ם (שבת לז.) על דברי המשנה המוציא וכו' את החי במטה פטור וכו': לימא מתני' ר' נתן הוא ולא רבנן דתניא המוציא בהמה חיה ועוף לר"ה בין חיין ובין שחוטין חייב רבי נתן אומר על שחוטין חייב על חיין פטור שהחי נושא את עצמו אמר רבא אפילו תימא רבנן ע"כ לא פליגי רבנן עליה דר' נתן אלא בבהמה חיה ועוף דמשרבטי נפשייהו אבל אדם חי דנושא את עצמו אפי' רבנן מודי וכו', ע"כ. ומן הענין יוצא שהכונה כאן, שבהמה חיה ועוף, בנגוד לאדם, אינם נושאים את עצמם וכאלו מרפים את עצמם שלא ללכת אלא כשאדם מוליך או מוביל אותם. ואך בקרוב פרש רש"י: משמטים כלפי מטה ומכבידין עצמן להשמיט מיד הנושאן ע"כ. ועל כל פנים אין פרוש כזה מתאים למקומות המובאים בתו"ם בעבר', כמבֹאר לקמן. ומה שמשוה בעל ערוך השלם בערך שרבט וז"ל: נ"ל מל"ע שרבט a) פשט לארכו ע"כ אינו נכון, הואיל ולפי המלונים הערבים אין הפעל משמש אלא בצרוף שֻׁרְבִּטַת אלבטיח'ה, צארת דקיקה טוילה b) כלו' יצא האבטיח (כגדולו) דק וארוך, ואין לזה ענין לכאן.]

2) [רש"י (כתוב' סא:): ומשרבט, פישטן כמין שרביט עד שנעשין גדולות.]

3) [רש"י (ב"מ ס:): שזוקף שער הבהמה כשרביט שתראה שמינה.]

a) سربط الب

b) سربطت البطيخة صارت دقيقة طويلة

חורין [1]) כדי שיתפח ויראו פניו שמנים (רמנ״ס, מכירה יח ג).

ב. **״שִׁרְבֵּט,** פ״י,—רשם קוים וסימנים בלי לתת להם צורה של אותיות וכדו׳, נוהג בספרות ובדבור.

שַׁרְבִיט, שַׁרְבִט [2]), ס״ז, — שבט המלוכה שביד המלך, Zepter; sceptre: אשר כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר הפנימית וכו׳ לבד מאשר יושיט לו המלך את שַׁרְבִיט הזהב והיה (אסתר ד יא). ויושט המלך לאסתר את שַׁרְבִיט הזהב אשר בידו ותקרב אסתר ותגע בראש הַשַּׁרְבִיט (שם ה ב). ויושט המלך לאסתר את שַׁרְבִט הזהב (שם ח ד).— ובמשמ׳ קלח של צמח על עליו ופרחיו, בפרט של תמר, Blütenstiel; tige florale; flower-stalk — ואמר ב״ס: עקר תחבולות לבב ארבעה שרביטים [3]) יפריות (ב״ס גני׳ לז יז). — ובתו״מ: אין רוכבין על סוסו (של המלך) וכו׳ ואין משתמשין בשרביטו וכו׳ (סנה׳ ב ה). נטל ממנה (מע״ז) מקל או שרביט אפילו עלה הרי זו בטלה (ע״ז ג י, וכעין זה ספרי דבר׳ לו). שרביט של תמרה שריקנו טהור וכו׳ וכן בקטניות שרביט שריקנו טהור (עוקל׳ א ה). אין נוטעין שרביט של רימון ולא עוקצין של רימון בצד סדין של שקמה (תוספת׳ כלאי׳ א י). לא יאגדנו (את הלולב) ביום טוב אבל נוטל הימנו שרביט ואוגדו (שם סוכה ב י). האומר הרי עלי שרביט מלא קומתי מביא מלא קומתו שרביט שאינו נכפף (שם ערכי׳ ג א). אלא כיון שהיתה (הסוטה) שותה פניה מוריקות ועיניה בולטות וכמין שרביטין היו מורקים בה (ספרי במד׳ ח). מלך בשר

[1]) [ז״א: סובין, ע״פ הגמ׳ ב״מ ס:.]

[2]) [המלה, שאינה באה במקרא אלא במגלת אסתר המאחרת, שאולה היא כעבר׳, כנראה דרך הארמ׳, מא״שורי שַׁבִּיט, בשִׁמּוּשׁ (dissimilation) של ב כפולה שהפכה רב, כדגמת כרסם ועוד. והעירו החוקרים כי גם בקופטית בא שַׁרְבּוֹת, הֶרְבּוֹת על יד שְׁבוֹת במשמ׳ שבט ומקל. ואפשר שעקר שמוש המלה בשרביט של צמח, עי׳ לֵו, Flora II, 383.]

[3]) [כך בכי״ד ובגליון, בנ״א: שבטים (ועי׳ סגל, ב״ס השלם, רמ).]

ודם אין משתמשין בשרביטו והקב״ה מסר שרביטו למשה שנא׳ ויקח משה את מטה האלהים בידו (מד״ר שמות ח). מה הגפן הזו שרביט אחד יוצא ממנה ומכבש כמה אילנות כך ישראל צדיק אחד יוצא מהן ושולט מסוף העולם ועד סופה הה״ד ויוסף הוא השליט (שם ויקר׳ לו). אמר לו (לר׳ חנינא) כתיב הרועה בשושנים אין שרביטו של הקב״ה ממשמש ובא אלא בבני אדם שלבם רך כשושנים (ר׳ יוחנן, שם שה״ש סדרא תניתא, דודי לי). ומעשה בר׳ יהודה בר׳ אלעי שהיה יושב ושונה לתלמידיו ועברה כלה ואחז בידו שרביט [1]) של הדס והיה משנין עד שעברה כלה מלפניו (אדר״ן, סכטר, 6).—ובספה״א, גם במשמ׳ תרמיל של קטניות וכדו׳: ומהו מולל כגון אם בא לאכול הזרע מולל השרביטין שהזרע בתוכם (רמ״י, שבת קכח.). ושער של אפונין, שרביטין של קטנית שהקטנית גדל בהם (תוס׳, שם קמג. וכן ר״ן על הרי״ף, שם). — ״וככנוי לאבר הזכרות: יש מהם (מב״ח) אשר שרביטם ארוך ויש מהם שרביט בינוני ואשר שרביטם ארוך יולידו מעט וכו׳ (ר׳ גרשון בן שלמה, שער השמים ד א, עו.). אך הזכר יוציא שרביטו וישליך זרעו בנקבה מהר כמין הצפור (תוס׳, שם שם, עז:). — ״ושרביט של אש: ויש בידו (של טהריאל) שרביט של אש וגם יש לו משרתים וכלם שרביטי אש בידם וטעם שרביט ופירושו אשר כל אחד ואחד מהם הוא שר בשם שיש לו שם ביט במצחו (עמה״מ, עולם הבריאה, יא). — ״ושרביט, במשמ׳ המקל של התף (ר״א משער אריה, שלטי הגבורים, ה, מובא בלשוננו יג, 144).—ואמר המשורר: פניני שיר אשר לבי חריטן וכו׳ קרב הנה קרב השר שמיאל, והגיע בשרביטן ושבטן (ר׳ יצחק אבן עזרא, פניני שיר, מער השיר, 159). גופה רטב ולח בשרביט בדלח (ר״י חריזי, כאס הימן, שם, 180).

״שַׁרְבָּל, עי׳ שִׁרְוָל.

״שַׁרְגִּיוֹן, עי׳ א. סַגְּרוֹן [2]) 3962.

[1]) [אך שם שנויי נוסח, וצ״ע.]

[2]) [המחבר ראה מלה זו כעברית, כמבֹאר בהערתו עמ׳ 3962, אבל אחרים סוברים, שלפנינו מלה

א. **שרה**[1], ממנו א. שָׂרָה.

ב. **שרה**, ממנו מִשְׂרָה, ג. *שָׂרָה, א. *שְׂרִיָּה.

ג. **שרה**, ממנו ־הַשְׁרָאָה, ד. *שָׁרָה, שְׁרִיָּה, ב. ־שְׁרִיָּה.

א. **שָׁרָה**, קל לא נמצא במקרא[2].

— פִּעֵ׳, שֵׁרִיתִךָ[3], — חנך וקדש[4], weihen ; consecrer ; consecrate : אמר יי׳ אם לא שֵׁרִיתִךָ[3] לטוב אם לא הפגעתי בך בעת רעה ובעת צרה את האויב (ירמ׳ יט יא).

ב. **שָׁרָה**, ש״נ, רק כנ׳ שָׁרוֹתֶיהָ, — מלה לא ברורה בהוראתה[5] : עלו בְשָׁרוֹתֶיהָ ושחתו וכלה אל תעשו הסירו נטישותיה כי לוא להי׳ המה (ירמ׳ ה י). — ובסהס״א, במשמ׳ חומה, ואמר המשורר : רוצה מידעי לבית ארמון עמי וגם נעל בשרותיו (רמב״ע, הענק ב, גרודי, סל).

ג. ***שָׁרָה**[1], פ״י, הרטיב דבר במים, aufweichen ; détremper ; to soak : בית שמאי אומרים שורין ושפין בטהרה ומאכילין בטומאת ובית הלל אומרים שורין בטהרה ושפין ומאכילין בטומאה (מע״ש ב ד, עדי׳ א ח). אין שורין דיו וסממנים וכרשינים (שבת א ה). אין שורין את החלתית בפושרין וכו׳ ואין שורין את הכרשינין (שם שם). כל שבא בחמין מערב שבת שורין אותו בחמין בשבת, וכל שלא בא בחמין מערב שבת מדיחין אותו בחמין בשבת (שם כב ב). אין שורין את המורסן לתרנגולים אבל חולטין, האשה לא תשרה את המורסן שתוליך בידה למרחץ (פסחי׳ ב ז). אפילו שרה פתו ביין ויש בו כדי לצרף כזית חיב (ר״ע, נזיר ו א). אין שורין טיט ברשות הרבים (ב״מ י ה). המים שנפסלו וכו׳ עשה בהם מלאכה או ששרה בהן פתו

שאולה מרומ׳ או יונ׳. ואפשר שיש כאן בטוי שנהג בצורה כגון conscribere se segregatum regi (? כלו׳ מְפֹרָשׁ, מְיֻחָד), וצ״ע.]

[1]) [עי׳ בהערות למלים הנזכרות לקמן.]

[2]) [אין לראות צורת פִּעֵל מן שרה במלה יִשְׁרֵהוּ שבאיוב לז ג: תחת כל השמים יִשְׁרֵהוּ ואורו על כנפות הארץ, אלא ישרהו היא צורה בכנ׳ מן יָשַׁר, כדגמת אֲמָרוֹ מן אָמַר, והכונה היא כי ישרהו ואורו (ז״א אורים ותומים) של האל פרושים הם בעננו השמים שהאל דן בהם את האדם, ועי׳ בפרטים בפרוש העורך משנת תשי״ד על כתוב זה.]

[3]) [כך קרי, כתיב: שרותך.]

[4]) [גם באשור׳ כבלשון המקרא בא הפעל רק בבנין זה ובמשמ׳ זו, המתאימה כאן, בצרופים כגון: אַנַ חַדַּתֶ וַרִשַׁתֶ אֻשַׁרִּשׁ, כלו׳ בחדוה וששון חנכתי אותו (את ההיכל), ומכאן תַּשְׁרִית במשמ׳ חנכת הבית וההיכל, הבא לשמש גם כשם לחדש השביעי, שהשאל בצורה תשרי גם לעבר׳ וארמ׳. המתרגמים והפרשנים התקשו במלה, השבעים תרגמו אותה כלשון יָשׁוּר (κατευθυνόντων), והירונימוס בעקבות מוריו היהודים reliquiae tuae. שאריתך, וקרוב לכך הסורי, בשלילה: לא אשבקך בטבתא אלא אפגע בך בעל דבבא, ת״י: אם לא סופך יהא לטב ; ואלה דברי רש״י: שריתיך, השארתיך ל׳ שארית וכן פתרו מנחם אבל דונש פתרו ל׳ התרה וכו׳, וגם רד״ק, המביא לדמיון הכתיב מדהי״א יב לח: כל שֵׁרִית ישראל, מזכיר שני פרושים אלו. ואלו כמה מן החדשים הציעו תקון, ללא צרך. ולפי הנאמר כאן צדק הקרי כנגד הכתיב שרותך.]

[5]) [התרגומים הקדומים והפרשנים ראו כאן לשון שור וחוצה, כשבעים: προμαχῶνας (בצורי החומה), וולג׳ muros, הסורי בשוריה, ריב״ג: הומותיה, ועוד, אבל כנגד זה רש״י וז״ל: ל׳ מישור ומנחם חברו ל׳ הומה עם אדלג שור (תהל׳ יח) אך לא יתכנו נטישותיה וכו׳ שהם שרשי כרם להיות נחשבים עם החומות ולא עם המישור. ואני אומר שרותיה ל׳ שורות הכרם וי״ת בשרותיה בקרוהא ונטישותיה בירניתהא ע״כ. ואין דברי ת״י אלא תרגום הענין ללא ברור המלה. ואמנם צדק רש״י בזה, שהענין דורש כאן בטוי המורה על מטע הגפן, שיש בה גם נטישות (השוה ישע׳ יח ה, ירמ׳ מח לב, על גפן, וגם ישע׳ יו ח: שלחתיה נטשו עברו ים), אלא שבנגוד לנטישות אולי הכונה לשרשים, ואולי צ״ל ממש: בשרשיה. ואין ללמוד מלשון „עלו ב״ שהכונה לראש הצמח, אלא שהמטע הוא נטוע בהר, ודומה לבטוי זה בישע׳ כז ד על כרם חמר: אפשעה בה אציתנה יחד, וצ״ע. ואין וכלה אל תעשו כאן ובכמה מקומות אחרים לשון חיסה על חלק ושארית, אלא אַל תעשו פרושו: לְאַל תעשו, תשמידו.]

[1]) [פעל זה ושרשו באים כלשון רטיבות בארמ׳ ובערב׳ במבטא תרא, תָרִי[a], ואין להם קרבה אל שָׂרָה כלשון התרה ותניה.]

---

a) ترا، ثرى

פסולין, שמעון התימני אומר אפילו נתכון לשרות בזה ונפל לשני כשרים (ידים א ג). מים ששרה בהן כבשין שלקין ותורמוסין אם יש בהן בנותן טעם פוסלין (תוספת' תרומ' ז יג). מביא אדם עפר וצוברו על פתח ביתו ברשות הרבים לשרותו לטיט (שם ב"מ יא ו). מה ת"ל וכל משרת ענבים לא ישתה, אלא שאם שרה ענבים ושרה פיתו בהן ויש בהן כדי לצרף בהן כזית חייב (ירוש' ערלה ב ו). שרה שעורין במים אם נתבקעו הרי אלו אסורות, שריין בחומץ מותר (שם פסח' ב ז). יין קפריסין למה היא באה שבה שורין את הצפורין (שם יומא ד ה). מטפחת היה לו בערב יום הכיפורים ושורה אותה במים וכו' (יומא עח.). י' כוסות תקנו חכמים בבית האבל וכו' שלשה בתוך אכילה כדי לשרות אכילה שבמעיו (כתוב' ח:). — ובינו' פָּעוּ', שָׁרוּי: יוצאין ברקיק השרוי ובמבושל שלא נימוח (תוספת' פסח' א לא). שמן השרוי והשלוק והמבושל של שמרים ושל ריח רע הרי זה בעל מום למזבח (שם מנח' ט ח). ויש מגופה נשרית אלא רואין אותה כאילו היא שרויה (ירוש' ברכ' ט ג). יוצא הוא אדם ידי חובתו ברקיק שרוי וברקיק מבושל שלא נמחה (שם פסח' ג א). המוציא סמנים שרויין כדי לצבוע בהן דוגמא לאירא (שבת ל.). — ואמר המליץ: ואתה שבת מפני נעורת שרויה ומה תעשה אל זרוע נטויה (מעשה הרב דון ר' יצחק אבדועיל, מספר דברי חכמים, מח).

— נפע', *נִשְׁרָה, — נטבל ונרטב בנוזלים: אין שורין דיו סממנים וכרשינים אלא כדי שישורו מבעוד יום (שבת א ה). מי שנשרו כליו בדרך במים מהלך בהן ואינו חושש (שם כב ד). אין מביאין מן הגרגרים שנשרו במים (מנח' ח ג). הזוב והניע והרוק וכו' מטמאין לחין ואין מטמאין יבשין ואם יכולין להשרות ולחזור לכמות שהן מטמאין לחין ומטמאין יבשין (נדה ז א). ויש מגופה נשרית (ירוש' ברכ' ט ג). כל שנותנין לתוכה מלח והיא נשרית זו היא מי מלח (רב הונא, שם שבת יד). והלא כמה גשמים יורדין ואין פי המגופה נשרית (מד"ר בראשי' יג). — ובסהמ"א: ואילו היה כן היה אומר משרת צמוקים לפי שענבים אין דרכן לישרות (דונש, תשו' על סעדיה 59).

ד. **שָׁרָה,** פ"ע, — התיר ופרק את המשא, חנה במקום [1], to camp; camper; lagern:

אין הברכה שורה אלא במעשי ידיו של אדם (תוספת' ברכ' ז ח). שיירא ששרתה בבקעה והקיפוה בגמלים ובעביטין ובאוכפות ובשקים ובקנים ובקולחות וכו' (שם עירוב' ג א). שיירא ששרתה בתל גבוה עשרה ובנקע עמוק עשרה טפחים ובגינה מוקפת שלשה טפחים מטלטלין בתוכה (שם שם ג). שורין בכל מקום ומקום שנהרגין שם נקברין (ר' יהודה בן בתירה, שם שם ו). ויברך אותם משה, מה היתה ברכה שברכן, אומר להם תשרה שכינה על מעשה ידיכם, ר' מאיר אומר כך ברכן וכו' כשם שנתעסקתם במלאכת משכן ושרת שכינה על מעשה ידיכם כך תזכו ותבנו לפניו בית הבחירה ותשרה שכינה על מעשה ידיכם (שם מנח' ז ח). וכי מאין ידעו ישראל מה חשב עליהם פרעה במצרים, אלא רוח הקדש שרתה עליהם (מכי' בשלח, מסכתא דשירתא ז). משל לאנטיקיסר שהיה מקדים חיילותיו מתקן להם מקום שישרו כך היתה השכינה מקדמת לישראל ומתקנת להם מקום שישרו (ספרי במדי' פב). מפני מה זכה בנימן שתשרה שכינה בחלקו, משל למלך שבא אצל בניו לפרקים כל אחד ואחד אמר אצלי הוא שורה, קטן שבכולם אמר אפשר שמניח אבא אחיי גדולים ושורה עמי (שם דברי' שנב). יונה בן אמיתי מעולי רגלים היה ונכנס לשמחת בית שואבה ושרת עליו רוח הקודש, ללמדך שאין רוח הקודש שורה אלא על לב שמח (ר' יונה, ירוש' סוכ' ה א). בקש (משה) שתשרה שכינה על ישראל (ר' יוחנן משום רבי יוסי, ברכ' ז.). עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל (שבת כב:). אוכלין ומשקין תחת המטה אפילו מחופין בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהן (פסח' קיב.).

---

[1] [עקר משמ' הפעל והשרש הוא כלשון התורה, כבארמ' (עי' דני' ג כה ועוד) שממנה הפעל שאול בעבר' שבתו"ם. ואין שמושו כלשון חניה אלא קצור לשון במשמ' התיר, פרק ופתח את משאו לשם חניה, כשמוש הפעל חַלַּ [a] התיר, פתח וגם חנה בערב'. וממשמ' זו של פתח נולדה בשני הפעלים גם משמ' זו של החל, התחיל בעבר', וכן שְׁרִי, התחיל בארמ'.]

---

[a] حلّ

למלך שהיה בנו הולך למדינת אחת, הלך ושרה אצל עשיר אחד (מד"ר שמות כ). כבר הייתי שורה עם הרשעים בגיהנם (שם ויקר' יז). עכשיו עתידה המחלוקת להנתן בין השבטים אם אני אומר לשבטו של יהודה שישרה במזרח והוא אומר אי אפשי אלא בדרום (שם במד' ב). דייתיקי יש בידך מיעקב אביהם היאך לשרות בדגלים (שם שם). אמר משה מי יוכל לעשות לו מקדש שישרה בתוכו (ר' יוחנן, שם שם יב). — ובספהמ"א: איכן דרכן שלזאבים להיות שורין, בחורשין (מדה"ג בראש' מט כז, מה' ליוח, חחם). כי הגורם הגדול אל הנבואה וסבת חול רוח הקדש ושרות השכינה על הראוים היה הארון והכרובים (ר"מ ן' גבאי, עבודת הקדש, חלק סתרי התורה כד). — וביחו' פעו', שָׁרוּי, במשמ' שׁוֹרֶה: חמש חבורות ששבתו בטרקלין אחד בש"א ערוב לכל חבורה וחבורה ובה"א ערוב אחד לכלן ומודים בזמן שמקצתן שרויין בחדרים (ערוב' ו ו). הרי הוא כשרוי עם נחש בכפיפה אחת (תוספת' דמאי ג ט). אין דור יתום שר' אליעזר בן עזריה שרוי בתוכו (שם סוטה ז יב, ועוד). כשישראל שרויין בצרה ואומות העולם שרויין בשלוה אומרין עורה למה תישן י"י (שם שם יג ט). מצרים [שהיו] שרויים באפלה רואים את ישראל [שרויים] באורה (מכי' בשלח מסכ' ג פרשה ד). לא יאמר לו היכן אתה שרוי במקום עבודה זרה פלונית (שם משפטים, מסכ' דכספא פרשה ב). אלו לא היה סיחון קשה ושרוי בחשבון, קשה היה (ספרי דבר' ג). שיהו אומות העולם שרוים בטובה והם שרוים בצער (שם שם מג). מעשה בר' אלעזר בן עזרי' ור' ישמעאל שהיו שרויין במקו' אחד (ירוש' ברכ' א ו). עד מתי בעלי שרוי בתוכך ואני יושבת עגומה בביתי (שם סנה' ו ט). השרוי בתענית מהו שיטעום (ברכ' יז.). בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם מוריד שתי דמעות לים הגדול (שם נט.). בזמן שהשנים כתיקנן וישראל שרויין על אדמתן (ר' יהודה, תעני' יד:). כל אדם שאין לו אשה שרוי בלא שמחה בלא ברכה בלא טובה (יבמ' סב:). כל הדר בארץ ישראל שרוי בלא עון (ר' אלעזר, כתוב' קיא.). מפני שהשכינה שרויה למעלה ממטתו של חולה (נדר' מ.). אמר להן (ר"ע) וכי מפני מה אתם בוכים, אמרו לו אפשר ספר תורה שרוי בצער ולא נבכה (סנה' קא.) זה שרוי בקיצו של עולם וזה שרוי בקיצו של עולם (מד"ר בראש' מד). הולד שרוי במעי אמו (שם ויקר' יד). זכורה אני בטחון ושאנן ושלוה שהייתי שרוייה בו (שם איכה פתיח', ר' יוחנן פתח). — ובספהמ"א, במשמ' שהתירו את חרמו, שבטלו את חרמו ונדויו [1]: וכיצד מתירין הנידוי או החרם אומר לו שרוי לך ומחול לך, ואם התירוהו שלא בפניו אומר לו פלוני שרוי לו ומחול לו (רמב"ם, תלמוד תורה ז ד). והחכם או גדול השלשה אומר לו וכבר נחמת והוא אומר לו הן, חוזר ואומר לו שרוי לך או מותר לך או מחול לך (שם שבועות ו ה).

— הפעי', *הִשְׁרָה, עשה שישרה דבר במקום, השכין אותו: דרבן [2]), שהוא משרה בינה בפרה (ירוש' סנה' י א). שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה את שכינתו על הר סיני (סוטה ה.). כל דיין שדן דין אמת לאמיתו משרה שכינה בישראל (ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן, סנה' ז.). על כל שבח ושבח שישראל משבחין להקב"ה משרה שכינתו עליהם (מד"ר בראש' מח). למלך שהיתה לו בת יחידה והשרה אותה במבוי אחד (שם ויקר' כג). האלהים עתיד להשרות אתכם דגלים (ר' חמא בר"א, שם במד' ב). השרה המקום לרוח מערב גרשון (שם שם ג). הריני משרה עליך רוח הקדש (שם שה"ש א, שיר השירים). עתיד הוא להשרות שכינתו ביניכם (שם שם א, עד שהמלך). שהיה בעליונים והשרה שכינתו בתחתונים (שם שם ו, חכו ממתקים). אמר הקב"ה שקדתי אני להשרות שכינתי בבית המקדש לעולם (שם איכה פתיח', רבי אלכסנדרי פתח). מי יתנני כשנים הראשונים שהיה מקדש בנוי ובתוכו אתה יורד משמי מרום ומשרה שכינתך עלי (שם שם, רבי יוחנן פתח). השרתי שכינתי למטה בשביל ישראל (שם

---

1) [ע"פ הארמ' שרי, מן שרא. התיר. אין הפעל במשמ' כזו בדוגמה מסמכת בעבר' שבת"ם. גם מאמרם (קדוש' יג:): היא אסרה והוא שרתה כנראה בארמ' הוא ולא בעבר'.]

2) [כאלו דרבן לשון דירה טבינה.]

פס). מדת בשר ודם, בונה פלטין ו מ ש ר ה דיורין בדיוטאות העליונות והתחתונות, שמא יכול הוא ל ה ש ר ו ת דיורין באוירה של פלטין, אבל הקב״ה מ ש ר ה דיורין באויר, שנ׳ ועוף יעופף על הארץ (מסכת רבי אליעזר יא, ענעלאו, 208). — ובסמח״א, בסשמ׳ התיר נדר, נדוי: וציונו ל ה ש ר ו ת אסורו [1] לחבוש שברו (חברות ר׳ שמואל בן עלי ובני דורו, ס׳ אסף, תרביץ א ג, 24).

ה. **שָׁרָה** [2], קל לא נמצא.

— הפעי׳, *הִשְׁרָה, — תשרה את אשתו, צוה לאחר לתת את כלכלתה [3]: ה מ ש ר ה את אשתו על ידי שליש לא יפחות לה משני קבין חטין או מארבעה קבין שעורים (כתוב׳ ה ח). מי שהלך למדינת הים וכו׳ ב״ד יורדים לנכסיו וזנין ומפרנסין לאשתו אבל לא בניו ובנותיו וכו׳ א״ר ששת כ מ ש ר ה את אשתו ע״י שליש, אי הכי בניו ובנותיו נמי, כ ש ה ש ר ה לזו ולא ה ש ר ה לזו (שם קז.).

שָׂרָה [4], פ״ע, — כמו א. שׁר: לאיל ולצבי צלצל ענבי, בנפשי ולבי רעלות ו ש ר ה, לעכבר נטפות לחתול צניפות לצב מעטפות לכלבי חגורה (מחב׳ כלב בן אליהו אפנדופולו הקראי, ס׳ ברכשטיין, HUCA 24, לט).

[1] [ו״א: נדויו.]

[2] [עי׳ בהערה שאחר זו.]

[3] [לא התברר מקור הפעל ושמושו כל צרכו. אמנם יש משוים בארמ׳ שבתו״ש שירותא, שירו בסשמ׳ אכל, ארוחה, וכן בא בסור׳ שְׁרוּתא בתרג׳ של מנחה (שופט׳ ו יח) או ארחה (מ״ב כה ל; משלי יח יז) ושל היונ׳ ἄριστον, אריסטון, ארחת בקר, אבל אין גזירת הפעל מן השם הארמי או של השם מן הפעל העברי מסתברת. לפי הענין דרושה בסשמ׳ הפעל הדגשת השלשה וההעברה ע״י הזולת או ההפקדה בידו, שאינה מתפרשת מגזירה כזאת. ואין זה ברור שבעצם משמ׳ הפעל כלול ענין המזונות, ואולי אין עקר הבטוי אלא שהשרה והניח (מלשון ג. שָׂרָה) האיש את אשתו בידי אפיטרופוס, וממלא שעליו לשלם את מזונותיה. ואמנם אף עצם הגרסה המשרה אינה נעלה מכל ספק, כי במקומה כתוב במדב״ם: ה מ ש ד ה את אשתו על ידי שלישי, והמהדיר מעיר בפרוש: כן הוא בכתיבת היד, וצ״ע.]

[4] [ע״פ שָׂרוֹת שבישע׳ ג יט, ועי׳ שַׂר.]

***שָׁרוֹב** [1], ש״ז, — כמו ב. שֶׁרֶב, משקה, ובפרט משקה מתוק: ומפני מה נתקן גופו (של האדם) מארבע פתוכים קלים שהם דם וליחה וירוקה ו ש י ר ו ב (ברכיה הנקדן, סולי גלנץ, פסקה כד). יקח מיץ רמונים וכו׳ וישים בם סוכר ג׳ ליטרין ויבושל עד שיעשה ש ר ו ב (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה נתיב ד, האלצומכה).

***שַׁרְוָל**, שֶׁרְווּל, ש״ז, — בית היד של הבגד, Ärmel; manche; sleeve: כף לוקטי קיצים טהורה וכו׳ ו ה ש ר ו ו ל י ן [2] טמאים (כלים כו ג).

***שֵׁרוּץ**, ש״ז, — שה״פ מן שָׁרַץ, כמו שְׁרִיצָה: ותעל הצפרדע וכו׳ ופשוטו י״ל ש ר ו ץ הצפרדעים קורא לשון יחידות (רש״י, שמות ח ג). וכאשר נתן במים כח ה ש ר ו ץ לשרוץ נפש חיה והיה המאמר בהם ישרצו המים (רמב״ן, בראשי׳ א כו). כי ההפך המים לדם היתה יציאה חדשה וכן ש ר ו ץ היאור צפרדעים שילכו חוץ מן המנהג הטבעי (ר״י אברבנאל, ואלה, מכת כנים). ועי׳ רִחוּשׁ, 6531.

***שֻׁרוּק**, ש״ז, — מנקד בשורק, נוהג בספרות ובדבור.

שְׁרוּקָה, ש״נ, סמ׳ שרוקת, — ועי׳ שְׁרִיקָה: לשום ארצם לשמה ש ר ו ק ת [3] עולם (ירמ׳ יח יז).

***שֵׁרוּת**, ש״ז, — עבודה, שמוש, וביחוד עבודה במקדש, Dienst; service: מקיש ברכה

[1] [מן הערב׳ שראב [a], שממנה גם בשפת אירופה syrup וכד׳.]

[2] [במדב״ם שרבלין, וכן בפירוש הגאונים (הול׳ אפשטין, עמ׳ 70): והשרבלין פ׳ בעלי אומניות כשהן עושין מלאכתן ומעכבן בגדי בית יד שלהן ששמן בטיות כמאם ועושין כמין כים של עור והוא צר ודחוק ומכניסין בו ידיהן וכו׳. במשנ׳ מנקד׳ ליוורנו נקד: וְהַשְּׁרוֹלִין. עצם חלוף האותיות ו—ב מורה על כך, שהמלה שאולה מלשון אחרת, וכדעת רבים היא המלה סַרְבָּל (דנ׳ ג כא ושם כז): סרבליתון, השאולה מפרס׳ שַׁלְוָר ומכאן בערב׳ שרואל במשמ׳ מכנסים (צרים למטה). ואך בהשאלה בא שמוש המלה לגבי בית היד, ועקר המבטא בתו״מ הוא שַׁרְבָּל, שִׁרְוָל, אלא שהיום נוהג המבטא שֶׁרְווּל, שאין לו סמוכים.]

[3] [כך כתיב, קרי: שְׁרִיקוֹת.]

[a] شراب

לשירות, מה שירות בעמידה אף ברכה בעמידה (ספרי במדי לט). ושרת, בראוי לשירות, יצאו לוים שאינן ראוים לשירות (שם דבני קסח). כל שירות ששרת (שמואל) לפני עלי רבו כילו שרת לפני שכינה (כוס׳ עירובי ה א). כשירות של מעלן כך שירות של מטן (שם יומי ז ג). דרך שירות בכך או אין דרך שירות בכך (יומ׳ כח.). שני כלים בשירות אחד[1] (שם שם). שחיטה לאו שירות הוא (מנחי קע.). לעמוד לשרת, דבר שהוא ראוי לשירות (חולי קלח.). איזהו שירות שבשֵם, הוי אומר זה שירה (ערכ׳ יא.). נאמר שירות בישראל שנ׳ וכו׳ ונאמר שירות בגרים שנ׳ וכו׳ (גריס ד). — ובסהס״א: ומהו השירות וכו׳ והלוים הללו מסייעים אותם, זו היא השירות (רס״י, במדי ג ו). וכל צבא השמים עומדים עליו שהוא ענין השירות כמו והוא עומד עליהם, והעבודה והשירות לפני האל להשכיל בו ית׳ (רד״ק, פרוש מעשה מרכבה, בסוף ס׳ יחזקאל). — *ועל כל עבודה לטובת הצבור או לטובת היחיד: לשנם מתנים ולעמוד בשירות הישיבה ולסייע את תלמידינו (אגרות ר׳ שמואל בן עלי ובני דורו, תרביץ א, ג, 58). והרופא ומלאכת הרפואה משרתים אל הטבע במה שיצטרך אליו מהשירות (רס״ט פלקירא, המבקש, לד). ויקח משאר הכחות השרות הראוי להגיעו אל האמת בדרושיו (רלב״ג, משלי כ). מי יתן לי כי תוסיף להרבות עלי עוד עומס ושירות מה להנאתך ולטובתך (קובץ אגרות בוקסטורף, 239). לתת תודה וחן לאיש שהיטיב בשרות (שם, 281). ואפי׳ אם יש לו כמה עבדים ושפחות יעשה הוא עצמו מצותם וכו׳ וישמח בשירותם הרבה (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ז ג). כי מאהבי היה ועשה לי שירות פעמים הרבה (סו״ת ר״י מינץ והר״מ פאדואה, יח). שיחיד מיחידי הק״ק יע״א שנתמנה על שירות אחד משירות הק״ק לא יטילו עליו עוד לשרת שירות אחרת (סו״ת מוהרפ״ק ג נג). שלפעמים יאהב האדם את הבן מצד השרות שהוא משרת לפניו כנער (רפאל מנורלי, מרפא לנפש, כג.). אותם אנשים נכרים הבאים לארץ ליטא ורוסיה להיות מלמד או לעמד בשירות אין להחזיקם במדינה יותר משתי שנים (פנקס המדינה של ועד

[1]) [כך נוס׳ כ״י.]

קהלות ליטא, ספר העונשים, אסף, 126). ולעשות שירותו באמונה ובוריזות (פנקס קראקא תי״ה, אולה״ם ד, 624). בשכר שירותך עמי חבטח עלי שאני אתן לך מאתים פרחים (סו״ת תורת אמת, ססין, סאלא עה, ויניציאה, לז.). שהתנו עם השי״ץ שלהם כשלקחוהו שיתנו לו כך וכך בעד שירותו וגם לפטור אותו מן המסים (סו״ת תורת חסד לפרחייא, סי׳ קל״ו). — ואמר הפיטן: שירותיה לאחר לא מותרת (ינאי, אסון עטרת, קרובי סמות, זולאי, קיג). אשר עובדים אלהינו ביראה ונצבים בשרותו גדורים (רב נהלל גאון, ללור יעקב, HUCA 1926, עמ׳ 239). שרות שפריר שטתו מטות ורבות חטתו (ר׳ שלמיו הבבלי, אור ישע, יוצר א פסח). שרות כהניך באביביך, נעימות לוייך באבוביך (ר׳ מאיר בן יצחק, אור יום הנף, מעריב ב פסח). וזכור לו בשירתו זכות אהרן ושירותו (אלוה רם במלכותו, סליח׳ כ״ס, סדור ארם צובה, תלה.). — *ובדקדוק, שֵרות במשמ׳ שמוש של אותיות הנוספות על השרש בתצורה ובנטיות: אשר אמר דונש כי טי״ת ודל״ת במשרתים יען כי שתיהם במתפעלים וכו׳ זה לא שירות ולא מלאכה אחרי כי לא יסבו פני המלה אשר הן בתוכה אנה ואנה (רבנו תם, הכרעות על דונש, עמ׳ 9). כי עת אשר אמצא במקרא תוכן שירות מקצת פעל ולא אמצא מקצתו, למדתי מן הנמצא למה שלא נמצא (ספר דקדוק לר״י חיוג, חולי דוקס, 17). — *ועל תפקידם של הטעמים המשרתים במקרא: והמשרתים מתחלקים לכל השרים ומתחלפין בשירותן (סוריס הקורא, 75); ועי׳ שֵרֵת.

שִׁרְטוּט, שִׁרְטֵט, עי׳ שִׂרְטוּט, שִׂרְטֵט.

שִׁרְיָה, ש״נ, — שה״פ מן ד. שָׁרָה, במשמ׳ שְׁרִיַּת מחנה ותנותו[1]: משיגהו חרב בלי תקום חנית

[1]) [מפרשים ומלונאים פרשו את המלה או כלשון שריון, או כערבי שִׁרְוָה a), חד החץ, או שגרסו שדיה ופרשו כלשון רמה, הנקרא שדיתא בסור׳; ואין כל אלה יוצאים ידי צרופה של מלה זו עם מסע, שאינו במקרא אלא לשון נסיעה והסעה, ועקר שמוש המלה כלשון מסע המחנה וכד׳, ועל כן אין מסע ושריה אלא לשון מסע ושְׁרִיָּה (מלשון ד. שָׁרָה במשמ׳ חנה) של מחנות, ולפי דברי העורך בפרושו לאיוב משנת תשי״ד

a) سروة

מסע ושריה (איוב מא יח).

א. *שריה, ש"נ, — שה"פ מן ג. שרה, מצבו של דבר השורה, הנתון בתוך נוזלים [1]: כל מעשיה (של תרומה) בטומאה חוץ משריותה (ב"ה, מע"ש ב ג). וכמה היא שריותן בפושרין מעת לעת (כדה ז א). וכמה שריותה בפושרים יהודה בן נקוסא אומר עד שיהו פושרין מעת לעת (תוספתי נדה ו יא). מאן תנא נתינת מים לדיו זו היא שריותן (שבת יח.). בגד שריותו זהו כיבוסו (זבחי לד:). — ובספה"א: כל יינו של אדם וכל משקיהו שעל השלחן יכול לאכול על ידי שריית הפת (רש"י, סדור רש"י, קיז). ועשית אותו שמן משחת קדש וכו' כדברי ר' יהודה שאמר שראום במים שלא יבלעו את השמן ואין השרייה שיהיו במים לבדן וכו' (רמב"ן, שמות ל כה). כגון השרייה ששורין התבואה קודם השבת והן נשרין מאליהן כל השבת (פסקי ועד ארבע ארצות, פנקס עכ. מלוחים, הייל פרן, 483).

ב. *שריה, ש"נ, — שה"פ מן ד. שרה, מצבו של מי שהוא שורה ושוכן במקום מן המקומות או של רוח השורה על אדם ובפרט שרית השכינה: ואין דבריו של בלעם ע"י שריית שכינה אלא נופל וגלוי עינים (רש"י, שמות לג יז). מאי ססגור, כלומר למה נמשלו בבית שני לססגור לענין שריית שכינה (תוס', יומא ע:). האבות הן הן המרכבה וכו' מפני מה שהיו מקודשין לשריית השכינה (ר' שמעון, מדה"ג בראשי יז כב, מרגליות, רעט; שם שמות ו ג, הופמן, 50. ועל דרך הפשט על הצד הזה נפרש שריית השכינה במקום ההוא (ס' החינוך, מצוה ל, כה).

מסתברת הגרסה: (כשאויב) משיגהו הרב בלי תקום מחנות, (ב)מסע ושריה, בנסעם ובחנותם, ומ"ם של תקום משמשת גם את המלה [מ]חנות שאחריה, והרבה מקרים כאלה של השמטת אחת מן האותיות הכפולות וכגון שלח מעל פני במק' שלחם מעל פני, ירמי' טו א) במקרא.]

1) [עי' בנאמר על התפתחות הוראתו של הפעל ג. שרה, אשר השם נגזר ממנו.]

*שריון [1], ש"ז, — עורק: שטבורו דבוק עם של תאומו והכבד של אחיו שולח דם דרך שריון לכבד שלו (ר"י חאגיז, הלכות קטנות ב רמה, עג:). ועי' שרין.

שריון [2], ש"ז, מ"ר שריונים, שריונות, — מדי מגן עשוים מתכת או עור עבה לכסות את גוף הלוחם, cuirass(e) ; Panzer: ומשקל השרין חמשת אלפים שקלים נחשת (ש"א יז ה). וילבש אותו שריון (ש"א שם לח). חצי נערי עשים במלאכה והצים מחזיקים והרמחים המגנים והקשתות והשריונים וכו' (נחמי ד י). ויכן להם עזיהו לכל הצבא מגנים ורמחים וכובעים ושרינות וכו' (דה"ב כו יד). — ושריון קשקשים: וכובע נחשת על ראשו ושריון קשקשים הוא לבוש (ש"א יז ה). — ובתו"מ: לא יצא האיש וכו' לא בשריון ולא בקסדא ולא במגפיים (שבת ו ב). כל כלי המלחמה טמאים, הכידון והניקון והמגפיין והשיריון טמאין (כלים יא ח, ועי' גם תוספתי שם ב"מ ג א). יצא פרעה הרשע בשריון וכובע (מד"ר שה"ש א, לסוסתי). — ואמרו פיטנים ומשוררים: ועוד מסך בקרבם רוח עועים ויסיתם רדוף אחריהו בשריונות וכובעים (ר' משה בר קלונימוס, אדני אלהי, יוצר אחרון פסח). מחנה צר וכל שאונו נגיד ונושא כלי זינו שר כל פלך ופלך ולגיונו עטור כבע ולבוש שריונו (הוא, אלהים מפרך, שם). ונזרצו יחד גדולים וקטנים וישימו כבע על ראשיהם ולבשו שריונים (הוא, אומץ גבורותיך,

---

1) [מלה בנויה בעבר' ע"פ הערב' שריאן a), באותה משמ'. ויש שכתבו גם שרין (עי' שם), בצורה הערב' ממש.]

2) [המלה באה במקרא גם במכתא שרין, ואף סריון, סרין (עי' שם), וכן בארמ' שבת"ם ובסור' שרינא, שריונא, באשור' (בהבדל המבטא של אשור ובבל) סרים, שרים, בבצר' טרינ, טורנ. יש להניח שאין המלה עבר' במקורה, אלא שאולה מלשון אחרת, ואולי אף היונ' θώραξ, שריון, קרובה היא לכך. ובימינו גזרו מן השם גם מ"ים כגון שרין, בצר (באלו) בשריון, משרין, שריון, המשמשות גם בהשאלה, לצרך זה או זה, כגון תקציב משרין וכדו'. ועי' שרין.]

---

a) شريان

שם). כשריונים משבצים כגלים ומגנים אדמים בגוילים (ר״מ הנגיד, בן תהלים, הברמן א, 18). ולבש לילה שריון אפלה ורעם בחנית ברק דקרו (רשב״ג, אני האיש, ביאליק־רבניצקי א, 7). ראו שריון עמקו מחשבותיו ורחבו חכמותיו וצרו טבעותיו וכו׳ (ר״י חריזי, תחכ׳ לב, 262). ראו שריון עצומות מחשבותיו, ביד חכמה עשויים מסגרותיו (שם שם, 263).

שִׁרְיוֹנִית, ש״נ, — עורק קטן: והוא (חלק מן המֹח) משוריין משריוניות וכו׳ (קאנון א א א ג).

שִׁרְיָן[1], ש״ז, — כמו שִׁרְיוֹן, עורק: ואחר השריינים והם גשמים צומחים מן הלב, נמתחים, חלולים, ארוכים, עצביים, קשוריים, דקי העצם, יש להם תנועות מתקבצות ומתפשטות (קאנון א א ה). ואחריהם המיתרים ואחריהם הקרום ואחריה השריינים (שם א א, פרק במזגי האברים). שהחכים הטבע לעשות האברי׳ העצביים מהם בעלי עור אחד ומהם בעלי שתי עורות כפי תכלית בריאתם כי השריינים להיות הכוונה בהם לשמור הרוח והדם אשר עמו וכו׳ (ר״י אברבנאל, ש״ב כג).

שִׁרְיָן,[2] ש״ז, — כמו שִׁרְיוֹן: ואיש משך בקשת לתמו ויכה את מלך ישראל בין הדבקים ובין הַשִּׁרְיָן (מ״א כב לד, דה״ב יח לג). — ובתמונה: וילבש צדקה כַּשִּׁרְיָן וכובע ישועה בראשו (ישע׳ נט יז). — ואמר המשורר: ושכב לצד כסה בשרין חמשו, ובעת אשר יגל ברמת קומה (ר״מ הנגיד, בן משלי, הברמסון, 178). ועי׳ שִׁרְיוֹן.

שִׁרְיֵן, במקורות רק בינ׳ פע׳, מְשֻׁרְיָן, — מציד בעורקים, בשריונות: והוא (חלק מן המח) משוריין משריונות מונח בארכו קשור קצת בקצת (קאנון א א א ג)[3].

---

1) [עי׳ שִׁרְיוֹן, הערה.]

2) [עי׳ שִׁרְיוֹן, הערה.]

3) [על פעל שִׁרְיֵן אחר הנוהג בימינו, במשמ׳ כסה בשריון, עי׳ שִׁרְיוֹן, הערה.]

שְׁרִיצָה, ש״נ, — שה״פ מן שָׁרַץ, הולדת שרצים, וגם רחוש כשרץ: מהי, מי אמרינן כיון דלא הלכה לאו שורץ על הארץ הוא או דלמא לא בעינן שריצה (רש״י, חול׳ סז:). והנזכר בחמישי היה שריצת המים לנפש חיה ולעוף (ר״מ א״ת, יקוו המים ז). למדך הכתוב שקודם השעבוד נשתלחה בהם ברכה זו שריצה ועציֹמה ואחר שהתחיל השעבוד נפחת מהשריצה והעציֹמה ונשאר בהם הפריה ורביה (רבינו בחיי, שמות). שריצת האפרוח בחיק הביצה (הרוקח סי׳ שמח). כשריצת התולעי תחת אצבעות הרופא (ר׳ טוביה כץ, מעשה טוביה, חכמ המדעים ד א, פו.).

שְׁרִיק, עי׳ ב. שָׁרַק, הערות.

שְׁרִיקָה, ש״נ, במקרא רק מ״ר שְׁרִקוֹת, — שה״פ מן שָׁרַק, קול הבהמה השורקת: למה ישבת בין המשפתים לשמע שְׁרִקוֹת עדרים[1] (שופט׳ ה טז). — ובקול השתוממות האדם[2]: ולשום ארצם לשמת שְׁרִיקוֹת[3] עולם וגו׳ (ירמ׳ יח טז). — ובסהמ״א: כשרנחש בא לנשוך הוא נושף כמין שריקה (רש״י, ברא׳ ג יה). כמו השריקה לבהמה בעת שתית המים שמביאתה לשתות (ר״י א״ת, תו״ה, היסוד י, 80). ורבינו האיי ז״ל פירש המלה[4] מלשון נחיל של דבורים, רוצה לומר כי ניגונו היה דומה לשריקת דבורים (רד״ק, ס׳ השרשים, ערך נחל). לשמוע זמיר העופות ושריקות ריגונם (לרי היגון המיחס לרמ״ע פלקירא, 17). ושי״ן שהוא של אש משמעת קול המיה וצעקה ושריקה (ראב״ד, פרוש ס׳ יצירה ב א, לט.). וכאשר לא ימצא (הצפעוני) מקום להטיל ארס שלו בבעל חי מיבש ושורף העשבים והאילנות אשר סביבותיו בשריקותיו והבל פיו הרע (שלמ׳ ז חיים מבר טוב, למה לדיק, פי״ג מהאכזריות). קול רינתו (של בנימין) נתערב עם צפצוף הצפרים, עם זמזום הזבובים, עם שריקת הצרצור (מנדלי, קלור

---

1) [כאן כנראה בקול הבהמה השורקת בעת שחיטתה לזבח, לפני שפיתת הבשר במשפתים, ולא, כדעת אחרים, שריקת הרועים בחלילים.]

2) [בצרוף המצוי במקרא: כל עובר עליה ישם וישרק, ועי׳ שָׁרַק.]

3) [כך קרי, כתיב: שרוקת.]

4) [הנחילות (תהל׳ ה א).]

מקמות בנימין הסליסי, ה). — ואמר המשורר: אכן בהוכיחך קצר יד ברעה אל יחרידך קול שריקות זבובים (ר״ם הנגיד, בן משלי, אברמזון, 116). וחשב יענים לשרים ונגנים ושאגת כפירים שריקות עדרים (ר״י הלוי, היוכלו פגרים, זמורה א, 49). — ובדקדוק, אותיות השריקה: וחמשה בינות השניים ויקראו אותיות השריקה והם ז״ץ שר״ס או הפך הסימן ז״ס שר״ץ (ראב״ע, צחות, שער האותיות ז, י:). ודע כי הרש ואע״פ שהיא משתתפת עם אותיות השריקה שהם הזין והסמך והצדי וכו׳ (ר״י ח״ת, הקדמה ב, וילנסקי, לז). — ואותיות השריקת במשמ׳ אותיות המנֻקדות בשורק: ואלה ארבע אותיות (בומ״ף) נקרֻא אותיות השריקה, כי כאשר תבא וי״ו (החבור) עליהם בין נעות בין נחות לעולם בשורק (ר״י קמחי, ספר זכרון, 2).

א. שְׁרִיר, ש״ז, — חלק חזק ומוצק בגוף[1]): הנה נא כחו במתניו ואונו בִּשְׁרִירֵי בטנו (איוב מ יו); ובסהמ״א, במשמ׳ טבור: והענין בשררך אזור בשרירה חגור במתניה יש בו דמות הסהרונים (ראב״ע, שה״ש ז ג).—ואמר הפיטן: תקף המלך ורכב פילו הטוב והמבחור, תשועת חץ ירה בשרירו ויקוב חור, ויפֹּל רֹכבו אחור (מנחם בר׳ מכיר, אודך כי עניתני, יוצר לשבת ב חנכה). — °ובמשמ׳ רקמת הבשר בגיף, המשמשת להנעת האברים, Muskel; muscle: נסיוב הרפואה יפעל את פעולתו הט בה והמועילה גם וכו׳ (על) דְּמֵי [2]) העצבים והשרירים וכו׳ וגם דמי העצבים והשרירים ויתר התחלואים הנלוים אל האסכרה וכו׳ (יצחק טוביס, ספר הדיפתיריה, 54).

ב. *שְׁרִיר[3]), ת״ז, — חזק ומוצק, ובהשאלה במשמ׳ יציב וקים, feststehend, gültig; fixé, valide; firm, valid, בפרט בנֻסחה שריר וקים בתעודות משפטיות: קיום שריר וברור (ירוש׳ גיט׳ ט ט). וליחוש דילמא מחיק ליה לשריר וקים וכתב מאי דבעי והדר כתב שריר וקים אחרינא, חד שריר וקים כתבינן תרי שריר וקים לא כתבינן וכו׳ ולא אמרו מחק פסול אלא במקום שריר וקים וכשיעור שריר וקים (ב״ב קס: וכו׳). — ובסהמ״א: ושטר אדרכתה זו והורדה זו שהדרכנוהו ושהורדנו פלוני הנזכר על הקרקעות הנזכרי׳ שריר וקיים בריר וחזק (ר״י ברצלוני, ספר השטרות, שטר א, 4). וכתבנו וחתמנו ונתננו בידה והכל שריר וקיים (שם, שטר כ, ועוד). וחתמנו על שטר כתובה זו בזמן הנזכר לעיל והכל שריר וברור וקיים (רמב״ם, יבום ד לג). כי הרמז הנכלל בספור ההוא וכו׳ כי פשוטו מדרשו ונסתרו במקומם מונחים ועומדים שרירים וקיימים (ר״י מוסקטו, נפוצות יהודה, יד). דבר א׳ מן הפסקי׳ שיש ביד אנשי ק״ק טיקטין לא יפול ארצה וכל דבריהם יהי׳ שרירין וקיימי׳ (פנקס ועד ארבע ארצות, פנת שפ״ג, היילפרין, 39). וברור ושריר וקיים ונאמן ומוחזק יהיה שטר המוהר הזה בכל מקים שיצא (נוסח כתובה ירושלמית, הכיד מעיר, ברלינר, 4).—ואמר הפיטן: וכל התנאים הללו שרירים וקימים, כצבא השמים בשחק נרשמים, לעדי עד ולעולמי עולמים (ישראל נג׳ארה, ירד דודי, אזהרות לר״ל בר לאובן, נג:). יראו צדיקים וישמחו ויאכלו את פרים, בתעודה ארוכה מני ים, והכל שריר וברור וקים (הוא, שם).— ואמר המשורר: ויקראו סופר לקים בל מֹהר כֻתבתה בפרושים, ויכתבו עלי שטר מֻחזק שריר בֻתוספת וחדושים (ר״י חריזי, תחכ׳ ו, קאמינקא, 73).

°שְׁרִיר, ש״ז, — כמו שְׁרִירוּת: הרוה את הצמאה להגדיל יספנו, ושריר לבבות ותור עינים בספנו (ר׳ מנחם בר׳ מכיר, אחלה את פני, סל״ח׳ מנח׳ יוה״כ).

שְׁרִירוּת, ש״נ, שְׁרְרוּת, — קשיות, במקרא רק בצרוף שרירות לב, כמו קשיות עורף, Härte; dureté; hardness, בפרט בצרוף הלך בשרירות לבו: והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בִּשְׁרִרוּת לבי אלך וכו׳ (דברי כט יח). וילכו

---

1) [רק זאת, כלשון חוק וכח, כנראה משמ׳ המלה בכתוב, ועי׳ בפרוש העורך משנת תשי״ד למקום. ואין אפוא כאן אלא שמוש מיֻחד של ב. שָׁרִיר.]

2) [ז״א: שְׁחוֹק.]

3) [בשמוש זה שאולה המלה מארמ׳, ואמנם נהג ש״נ שְׁרִירוּת במשמ׳ קשיות בלשון המקרא.]

במעצות בִּשְׁרִרוּת לבם הרע (ירמ' ז כד, וכעין זה שם יג י). וילכו איש בִּשְׁרִירוּת לבם הרע (שם יא ח). שלום יהיה לכם וכל הלך בִּשְׁרִרוּת לבו אמרו לא תבוא עליכם רעה (שם כג יז). — ושלח את פ' (שילך) בשרירות לבו: ולא שמע עמי לקולי וכו' ואשלחהו בִּשְׁרִירוּת לבם ילכו במועציתיהם (תהל' פא יא–יג). — והלך אחרי שרירות לבו: ולא ילכו עוד (הגוים) אחרי שְׁרִרוּת לבם הרע (ירמ' ג יז). וילכו אחרי שְׁרִרוּת לבם ואחרי הבעלים אשר למדום אבותם (שם ט יג).—ועשה (את) שרירות לבו: כי אחרי מחשבותינו נלך ואיש שְׁרִרוּת לבו הרע נעשה (שם יח יב).—ובמגלות ממדבר יהודה: ולא ללכת עוד בשרירות לב אשמה ועיני זנות לעשות כול רע (סרך היחד, הברמן, עדה ועדות, 62. אשר לוא ילך איש בשרירות לבו לתעות אחר לבבו ועיניהו ומחשבת יצרו (שם, שם, 70). ועם שרירות לבם יתורו וידרשובה בגלולים (מגי' ההודיות ד, סוכק 15). — ובספה"א, גם שרירות בלבד, ואף במשמ' דעת האדם עצמו, ללא משפט[1], Willkür; pouvoir arbitraire; arbitrary power: והלך אחר דעתו הקלה ואחר שרירות לבו (רמב"ם, ממרים ג ג). מלך בשרירות לבו ולא זכר מה שעבר עליו מן התלאה (לר' היגון המיחס לרס"ע פלקירא, 14). כי כל התעצמות הוא המשך אחר השרירות וכל המשך אחר השרירות רע אמיתי (פרקי משה כה, כח:). שהיצר הרע וכו' ועל כן כביר כח לב להמשיכו אחר שרירותו (ר"מ אלשיך, איוב לו ה). — *ושרירות השכל: וז"ש דוד ע"ה סעפים שנאתי קרא סעפי' להולכים אחרי שרירות שכלם בענייני התורה וכו' (ר' יחיאל מפיסא, מנחת קנאות, קויפמן, 117). — ואמר הפיטן: בילדותו הולך (האדם) בשרירותו (רשב"ג, כתר מלכות, ביאליק-רבניצקי ב, 75). בקראי ענני יום בערתי שרירות לב סרב (הוא, אלהים אלי, שם, 181). שרירות יצרי ישפילני, בהלכי בקרי יבהילני (רמב"ע, מבית מלוני, תכלאל ב ב, כד.). ויקשר עליו (על הנביא) יחד וכו' וכל איש בשררות לסקלו במצות המלך וניבו (ר"י הלוי, יונה מה לך, קיני לח"ב, זמורה ע, 478).

1) [ע"פ הבנה זו במקרא.]

*שְׁרִירוּתִי, ת"ז, — נעשה על דעת האדם ורצונו, willkürlich; arbitraire; —ary, נוהג בספרות ובדבור.

*שְׁרִישָׁה, ש"נ,—שה"פ מן שָׁרַשׁ, קל ופע': וגריעה שהיא לשון חסרון וכו' משמש בהין ולאו כמו לשון שרישה שמתחלק כמו כן בלשון לעז, שלשון שרישה שהוא במשקל קל לעז שלו רצינר, אם בא במשקל חזק כמו ובכל תבואתי תשרש לעז שלו דרצינרש (פרוש כ"י מיחס לרמב"ם, איוב טו ד). ואין עונש בעולם חמור מזה (מכריתת) השם יצילנו ממנה כי זו השרישה מארץ החיים (ר' הלל מויכונא, תגמולי הנפש, לב).

שְׁרִית[1], ש"נ, — כמו שְׁאֵרִית: וגם כל שֵׁרִית ישראל לב אחד להמליך את דויד (דהי"א יב לח).—ואמר המשורר: מכלה שטני שרית ישרון והמתיעצים אינם אזורים (רשב"ג, יגון חשק, ביאליק-רבניצקי א, 128).

שרך, עי' שׂרך.

*שְׁרַפְרַף[2], ש"ז, — הדום לרגלים, Fusschemel; escabeau; foot-stool: שרפרף שניטל אחד מראשיו טמא וכן הכסא שלפני קתדרא (כלים כב ג). לא יעמוד אדם לא על גבי כסא ולא על גבי שרפרף ולא במקום גבוה ויתפלל (ברכ' י:). אמרו להם ב"ש לב"ה לדבריכם אדם עושה שרפרף ואח"כ עושה כסא (ת"כ, חגי' יב.). כסא לישב (הקב"ה) עליו, שרפרף להדום רגליו (שם יד., סנהי' לח:).— ובספה"א: אפשר גוף היא (הקב"ה) שיושב על השמים וכו' ורגליו על הארץ כשרפרף, אלא משל בעלמא הוא וכו' (תשו' הגאונים לח, ליק, ל; עין יעקב

1) [עי' גם א. שׂרה, הערות.]

2) [אמנם מקור המלה, אשר במקומה בא בארמ' שבבבלי שרשיפא באותה משמ', לא הבהר עד כה. אבל אין זאת אלא מלה שאולה מן האשור' שְׁפַל שֵׁפ, הדום רגלים, בחלוף ר—ל ובשבול הגאים שכיח, וכן בא בסור' שופלא באותה משמ'. והשוה כאותו חלוף של של—שר את היחס בין שרשרת שבלשון המקרא ושלשלת בלשון חז"ל.]

ברכ׳ ע, סי׳ קכח). ובשעה שמגיע הכחר לכסא הכבוד וכו׳ אדני שרפרף וכל רקיעי׳ כולם אוחזת חלחלה (מעין חכמה, ביהמ״ד ילינק ח, 59). — ואמר הפיטן: דבק במועצות דת כם ושרפרף (מה״ר בן יצחק ס״ן, אדיר ונאה, קרובי׳ שבת אחר שבועות). לבי נשבר נדכה על כם ושרפרף (יוסף ידידיה קרמי, עוה עוה, כנף רננים, כ:).

שריץ[1], ממנו *השרצה, *שריצה, שרץ, שרץ[2].

שָׁרַץ[3], פ״ע. שָׁרְצוּ, שֹׁרֵץ, שֹׁרֶצֶת, שִׁרְצוּ, יִשְׁרֹץ, יִשְׁרְצוּ — פרה ורבה כמספר גדול, בפרט שֶׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ, שרצו חרקים ותולעים[2], wimmeln; pulluler; to swarm: ויגוע כל בשר הרמש על הארץ וכו׳ ובכל השרץ הַשֹּׁרֵץ על הארץ (ברא׳ ז כא). וזה לכם הטמא בשרץ הַשֹּׁרֵץ על הארץ החלד והעכבר והצב למינהו והאנקה וכו׳ (ויקר׳ יא כט-ל). וכל השרץ הַשֹּׁרֵץ על הארץ וכו׳ כל הולך על גחון וכו׳ לכל השרץ הַשֹּׁרֵץ על הארץ וכו׳ בכל השרץ הַשֹּׁרֵץ וכו׳ ולכל נפש הַשֹּׁרֶצֶת על הארץ (שם שם מא-מו). — ושרץ במים: והיה כל נפש חיה (שבמים) אשר יִשְׁרֹץ אל כל אשר יבוא שם נחלים יחיה והיה הדגה רבה מאד וכו׳ (יחזק׳ מז ט). — ועל יד פעלים אחרים במשמ׳ קרובה: כל החיה אשר אתך וכו׳ הוצא אתך וְשָׁרְצוּ בארץ ופרו ורבו על הארץ (ברא׳ ח יז). ואתם פרו ורבו שִׁרְצוּ בארץ ורבו בה (שם ט ז). ובני ישראל פרו וַיִּשְׁרְצוּ וירבו ויעצמו וכו׳ (שמות א ז). — ובמשמ׳ פ״י, הוליד בפריה רבה: יִשְׁרְצוּ המים שרץ נפש חיה וכו׳ ויברא אלהים את התנינם הגדלים ואת כל נפש החיה הרמשת אשר שָׁרְצוּ המים למינהם (ברא׳ א כ-כא). וְשָׁרַץ היאר צפרדעים ועלו ובאו בביתך וכו׳ (שמות ז כח). שָׁרַץ (אלהים, את) ארצם צפרדעים בחדרי מלכיהם (תהל׳ קה ל). — ובתו״מ: יכול על הארץ יטמא (העכבר), ירד לים לא יטמא ת״ל השורץ, כל מקום ששורץ (חולין קכו: ואילך). המים מעשה ידיו של הקב״ה והם שורצים שנא׳ ישרצו המים (מדרש תהל׳ קיז א, בובר, רמ). — ובסהמ״א: וכנה אינה פרה ורבה אלא מבשר האדם היא שורצת (הלבוש, חלק או״ח, סמ ע). —ואמר הפיטן: זרעו ישרוץ וסוטן תערוץ מאד יפרוץ חילך (אגודת ספן, מחזור ויטרי, תלו). כמלאות חיות שמים שרצו חיות במים לעשות לתושיה כפלים (רלב״ע, מי כמוך, איגר, 230) — ובינ׳ פָּעוּל, *שָׁרוּץ: באו אבן פריצים ללשן וכו׳ בעד להברית שרוצי גשן (ר׳ יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצר שבת א חנכה).

—הפעי׳, *הִשְׁרִיץ, — המליט בעלי חיים כשרצים: דג טהור מטיל ביצים דג טמא משריץ (ירוש׳ ע״ז ב ט, וכעין זה בבלי׳ ע״ז ו., בכורות ז:). צפרדע אחת היתה והיא השריצה ומלאה את ארץ מצרים (סנה׳ ס״ז:, מד״ר שמות י). יכול כל המשריץ יטמא שאין משריץ לא יטמא אוציא עכבר שחציו בשר וחציו אדמה שאין פרה ורבה (חולין קכ״ז.). עקרב, זה יון, מה עקרב זה משרצת ששים ששים כך היתה מלכות יון מעמדת ששים ששים (מד״ר ויקר׳ יג). —ובמשמ׳ נעשה (העפר) שרץ חי: עכבר שהיום חציו בשר וחציו אדמה למחר השריץ ונעשה כולו בשר (סנה׳ צא.). והוא שהשריץ (העכבר) על פני כולו (חולין קכו:). — ובסהמ״א: בחמישי השריץ מן המים כל מין עוף זכרים ונקבות וכו׳ (פרקי׳ דר״א ט). נתן רשות וכח למים לחשריץ גופות כל חיה הרומשת (רלב״ח הכתיה, מגלת המגלה, 53). והמה המשריצים והמטילים הביצי׳ ההם ואחר השרצת ביציה׳ יעופו וכו׳ (ר׳ קלונימוס, אגרת בע״ח ד ב, רכא:). —ואמרו

---

[1] [עי׳ בהערות שאחר זו.]

[2] [בשבט יהודה, הוצ׳ שוהט—בער, ע׳ קמח כתוב: משרצית אחת שטבעה בטיט היון וכו׳ ויוציאו דבה על היהודים שהם המיתוה ע״כ, ונראה שאין זו אלא ט״ס, אולי במק׳ משרתת.]

[3] [אין שרץ בעבר׳ לשון זחילה אלא לשון פריה ורביה בשפע, וכן בכוש׳ שַׁרַץ, הוציא (הצמח) נצנים, ואף בסור׳ אין שרץ בא במשמ׳ זחילה ממש. ואף שֶׁרֶץ בעבר׳ ושכנגדו בארמ׳ וסור׳ כנוי הוא לשרצים (זוחלים) ברבוי, ולא יאמר שֶׁרֶץ על שֶׁרֶץ אחד אלא על רבם. ואפשר שנולד השרש בחקוי קול חשרצים, השורקים והמצרצרים, וצ״ע.]

פיטנים ומשוררים: נשים כשרו כי בא עריץ וכו' בבית קדש הקדשים צחנתו השריץ (ר"א קליר, זכור אשר עשה, קינ' לת"ב). והשריץ דגים ועופות וחגבים (ר' שמעון ב' יצחק, מעמע יום, קרוב' בי שבועי). זרם השרצת שחים ועפים, זיז ובריח לכרת יפים, ובת השריצה צונה ואלפים וכו' (משלם בן קלונימוס, אמונת כפלאותיך, סידור, מבחר השירה העברית באיטלי', לג). עליון בחמישי השריץ במרץ דגת הים משריצי שרץ (ר' יוסף טוב עלם, אאמיר מפחדך, יוצר שבת הגדול). והשריצו מימי מצולות צפור שמים ודגי הים (ר"י הלוי, אלהים מקדם, זמורה ז, 52). השריץ דגי ימים ותניניהם ותמונות צפרי כנף למיניהם (הוא, אלהים אל מי, סלוק, שם ח. 807). הרקיע והוביש והדשיא ותאיר והשריץ בחמישי (ראב"ע, אחד רבה אמונתך, אגר, 225).

—נפעי, *נִשְׁרַץ, — שֶׁרָצוּ והשריצו אותו: מיני השרץ הנשרץ במיעים וכו' וכל מיני השרץ האלה הנולדים ונשרצים מתוספות האוכל (אסף, 36). ובמקואות ובמעינות שזורחת עליהם השמש נשרצים ונולדים בהם תולעים וצפרדעים וכו' (שבתי דונול, חכמוני ליצירה, ורשה, עב.). ודגתם הנשרצת בם (בנחלים ההם) חיים ומתוקים (רש"י, יחזק' מז ט). טהור זה שנמצא בתוך הטמא נשרץ בגוף ועוברו הוא ואסור (הוא, בכורות ז:).

שֶׁרֶץ, ש"ז, שֶׁרֶץ, — שם כולל לבעלי חיים הפרים במספר מרובה[1], Gewimmel; fourmilière; swarm(ing): ויגוע כל בשר וכו' ובכל השרץ השרץ על הארץ (בראש' ז כא). או נפש אשר תגע וכו' או בנבלת שרץ טמא (ויקר' ה ב). וזה לכם הטמא בשרץ השרץ על הארץ וכו אלה הטמאים לכם בכל השרץ (שם יא כט–לא). וכל השרץ השרץ על הארץ שקץ הוא וכו' ולא תטמאו את בכל נפשותכם בשרץ הרמש על הארץ (שם שם מא–מד). — ושרץ המים: וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת בימים ובנחלים מכל שרץ המים וכו' (שם שם י). — ובדומה לזה, שרץ אשר שרצו המים: ישרצו המים שרץ נפש חיה וכו' (בראש' א כ).—ושרץ העוף, במשמ' שרץ מעופף שאינו עוף וצפור: כל שרץ העוף ההלך על ארבע וכו' וכל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים (ויקר' יא כ–כג). וכל שרץ העוף טמא הוא לכם (דבר' יד יט).—וכתו"מ: ודם השרץ אין חייבין עליו (בכורים ב ז). שמונה שרצים האמורים בתורה, הצדן והחובל בהן חייב (שבת יד א). לא תהא זו (טומאה מן המת) קלה מן השרץ (ר"מ, נזיר ז ד). קולית נבלה וקולית השרץ הנוגע בהן סתומים טהורים וכו' ביצת השרץ המרוקמת טהורה (חולין ט ה–ו). תרנגול שבלע את השרץ ונפל לאויר התנור טהור (כלים ח ה). כל השרצים אינם פוסלים חוץ מן החולדה מפני שהיא מלקת וכו' (פרה ט ג). אם יהא השרץ בידו של אדם אפילו טובל במי שילוח ובכל מימי בראשית אינו טהור לעולם השליך השרץ מידו עלתה לו טבילה בארבעים סאה (תוספת' תעני' א ח, כעין זה ירוש' שם ב א, בבלי שם טז.). תלמיד ותיק היה ביבנה שהיה מטהר את השרץ במאה וחמשים טעמים (עירוב' יג:). אין מעמידין פרנס על הצבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו שאם תזוח דעתו עליו אומרין לו חזור לאחוריך (יומא כב:). אין מושיבין בסנהדרין אלא מי שיודע לטהר שרץ מן התורה (רב יהודה אמר רב, סנהד' יז.). כל השרצים יש להן ארס, של נחש ממית של שרצים אינו ממית (שמואל, ע"ז לא:). — *פרשת שרצים, שם פרשה בספרא שמיני.—וכסהמ"א: ושני לאוין כתובין בשרץ סתם וכו' ומשמע בין שרץ המים ובין שרץ הארץ (רש"י, מכות טז:). כל המתודה בדברים ולא גמר בלבו לעזוב הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו וכו' (רמב"ם, הל' תשובה ב ג). ויקראו השרצים כן להיות תנועתם תמידית לא ינוחו ולא ישקיטו, וזהו שרץ שהוא רץ (ר"י קארו, תולדות יצחק, בראש', ו:) והן בכלל השרצים שנקראו גם כן על שם שרצים ושבים תמיד ולא ינוחו (ספר החיים, ב ה, כד:).

---

[1]) [משג השרץ במקרא אינו ברור כל צרכו ואין לראות בו מנח מדעי אלא כנוי עממי לכל אשר שורץ, פורה ורבה, ושאינו לא חיה ובהמה ועוף ודג מסימים אלא קבוצה של בעלי חיים הבאים בשפע: ח]

א. שרק [1], ממנו ״מַשְׁרוֹקִית, שרוקה, שְׁרִיקָה, שְׁרַק, שְׁרֵקָה.

ב. שרק [2], ממנו ״ב. שְׁרַק.

א. שָׁרַק [3], פ״ע, שָׁרַק, שָׁרְקוּ, אֶשְׁרְקָה, יִשְׁרֹק, — השמיע קול צפצוף ולחישה, pfeifen, zischen; siffler; to whistle, hiss, בפרט בקול זרוז וקריאה כסימן לבוא: ונשא נס לגוים מרחוק וְשָׁרַק לו מקצה הארץ (ישע' ה כו). והיה ביום ההוא יִשְׁרֹק יי׳ לזבוב אשר בקצה יארי מצרים ולדבורה וכו׳ ובאו ונחו כלם וכו׳ (שם ז יח). אֶשְׁרְקָה להם (לאפרים) ואקבצם כי פדיתים (זכר׳ י ח).—ושרק בהשתוממות [4] על דבר: והבית הזה יהיה עליון כל עֹבר עליו ישם וְשָׁרָק וכו׳ (מ״א ט ח). כל עֹבר עליה (על העיר) ישם וְיִשְׁרֹק על כל מכֹּתה (ירמ׳ יט ח; מט יז; וכעין זה שם כ יג). זאת העיר העליזה וכו׳ איך היתה לשמה מרבץ לחיה כל עובר עליה יִשְׁרֹק יניע ידו (צפני ב יח). ספקו עליך כפים כל עֹברי דרך שָׁרְקוּ וינעו ראשם וכו׳ פצו עליך פיהם כל איביך שָׁרְקוּ ויחרקו שן וכו׳ (איכה ב יה–יז). — ושרק הרוח: ישאהו קדים וילך וישערהו ממקמו וכו׳ ישפק עלימו כפימו וְיִשְׁרֹק עליו ממקומו [5] (איוב כז כא–כג). — ובתו״מ: ותעל הצפרדע וכו׳ צפרדע אחת היתה, שרקה להם וחם באו (סנה׳ סז:, מד״ר שמות י). — ובספה״א: שור גועה אריה שואג וכו׳ יונת מהגת נץ מצפצף וכו׳ נחש בפיו היה שורק והיו חולי ירושלים מתרפאין מקולו (כסא ואיפודרומין של שלמה המלך, ביהמ״ד ילינק ה, 35). והאש שורקה ומתנועעת תמיד ורוח ממוצע וכן מדת הדין שורק תמיד וצועק וכו׳ (פרוש הגר״א לס׳ יצירה, ו ג). —והגה שורק, אחד מן ההגאים זסשר״ץ, Zischlaut; sifflante; sibilant: מ״ם דוממת, שי״ן שורקת, א׳ אויר וכו׳ (ס׳ יצירה, שם). — ואמרו פיטנים ומשוררים: קט ושן חרק ונאצות שרק (כ״א קליר, אז קולך, קרובי שבת זכור). ספקו חרקו שרקו מוני (הוא, איכה תפלתי, קינ׳ ת״ב). כף ספקו, שן חרקו גם שרקו וישחקו (ראב״ע, איפה בני עליון, איגר, 144). ובאדום אין הדר, לכל חכם הוא דר באדמת בן קדר, ועלינו שׁרקים (הוא, כדוד השיר אוני, כהנא א, 25). ראו בן שׂורק (היין) לשמחות שורק ולאנחות שנו חורק (ר״י חריזי, תחכי׳ לג, 265). ואויבתה אשר בה שרקה, תשרק את בשרה לבתרים, כגזרת ים סוף לגזרים (יוסף פיאמיטא, קול יונה, פזמי׳ לשמחת תורה, מחזור איטל׳ ב, קלט:).

—פעי, ״שֻׁרַק, — כמו קל: הבט משרקיך ושמע קול זועקיך לשוני יהגה צדקיך (תספוך קים, רשות לעבודת יוה״כ, Elbogen, Stud. 156).

---

1) [עי׳ בהערה לא. שָׁרַק.]

2) [עי׳ ב. שָׁרַק, הערה.]

3) [גם בארמ׳ ובסור׳ בא שרק באותה משמ׳, וכן בא משרוקיתא (עי׳ מַשְׁרוֹקִית) ככלי נשיפה בדנ׳ ג ו ועוד. אפשר שנולד הפעל בחקוי לקול השריקה, אך יתכן כי לפנינו בעקר צורת שפעל קדומה כלשון הרקת הנשימה בכמה מקומות באים צרופים כגון שמה ושרקה, ואפשר שמכאן התפתח שׂרק, סרק כלשון ריקנות וסריקה, שממנה גם מַסְרֵק (שאף אפשר לשרק בו כבמשרוקית). לפי הנאמר בערך שָׁקַד, עמ׳ 7417, יתכן שיש לגרס בתה׳ קב ח וְשָׁרַקְתִּי במקי׳ ושקדתי כצפור.]

4) [עי׳ בהערה שלפני זו.]

5) [כלו׳ אע״י שהרשע יקפין את כפיו על חונו, ישרק וישערהו הרוח מידו. ועי׳ בדברי העורך למקום בפרושו לאיוב משנת תשי״ד.]

ב. ״שָׁרַק, פ״י, — טח, מרח [1]: שריקא [2] טויא, לשרוק ולטוח שמן וביצים מגולגלין על הצלי כשהוא חם (רש״י, שבת קט.).

— התפ׳, ״הִשְׁתָּרֵק, החליקו רגליו, ausgleiten; glisser; to slip, slide: בהמה שנפל׳ מן הגג כשאינה יודעת או רוח דוחפתה או נשתרקא או נגררה (הלכ׳ פסוק׳ יהודאי גאון, 145). שלא ישתרקו רגלי כהנים (ערוך ערך סרק).

---

1) [ע״פ שמוש זה של שרק, אשתרק בארמ׳ שבתו״ם.]

2) [נ״א שירקא, על יסוד בטוי זה ולפי אחד הפרושים המובאים עליו בדברי הערוך הציע המחבר שְׁרִיק במשמ׳ מיץ אבטיח לשמוש הלשון החיה, ועי׳ בהערתו בערך אבטה, עמ׳ 20.]

שְׁרֵקָה, ס"נ, — שה"פ מן שָׁרַק: ושמתי את העיר הזאת לשמה וְלִשְׁרֵקָה (ירמ' יט ח, וכעין זה שם כח ט, יח; כט יח; דהי"ב כט ח). והיתה בבל לגלים מעון תנים שמה וּשְׁרֵקָה מאין יושב (ירמ' נא לז). למען תתי אתך לשמה וישביה לִשְׁרֵקָה (מיכה ו יז).

***שְׁרַקְרַק** [1]) ס"ז,—מין ממיני העופות הטורפים [2]) השורק בקולו: אמר רב יהודה קאת זו הקיק רחם זו שרקרק (ח לי סג.).—ובמשמ' צפור מגיונת בעלת נוצה מבריקה, המנקרת בעצים, merops apiaster נוהג השם היום בספרות ובדבור.

שרר, ממנו שׁ־, א. שָׁרִיר, ב. *שָׁרִיר, שְׁרִירוּת, *שָׁרֵר, שֹׁרֶר, שֹׁרֵר.

***שָׁרֵר** [3]), ס"ז, כמו שֹׁרֶר, טבור,—ואמר הפיטן: סלה כל אבירי, הטבור וְהַשָּׁרֵר, רמיה ומזור אין לברר, באין מתעיל ומזורר (ר' אלעזר בן יהודה בן קלונימוס, מי יחן, קינ' ת"ב).

שֹׁרֶר [4]), ס"ז, כנ' שָׁרְרֵךְ — מלה לא ברורה במקומה: שָׁרְרֵךְ אגן הסהר אל יחסר המזג (שה"ש ז ג)

—ובתו"מ במשמ' טבור: א"ל טורנוסרופוס הואיל הוא חפץ במילה למה אינו יוצא מהול ממעי אמו א"ל ר' עקיבא ולמה שוררו יוצא בו, לא תחתוך אמו שוררו (תנחומ' בובר, תזריע ז). וש"ה שררך אגן הסהר וכו' מדבר בסנהדרין של ישראל שהיתה נתונה בלשכת הגזית והיא משולה כשרר ולמה נמשלה כשרר אלא מה השרר הזה נתון באמצע הגוף כך היתה סנהדרין של ישראל נתונה באמצעו של בית המקדש (שם במד' ד).—ובסהמ"א, גם מ"ר שְׁרָרִים: יאסף ויתקבץ הסם ויורד בשררו ויתנפח מעט מעט (ר"י סדסי, אשכול הכפר, מח). וכן ספר לי אדוני אבא מארי יצ"ו שראה במצרים שנולדו בי ילדים צלובים שתי וערב גבי חלצי האחד על גבי חלצי האחר ונזונים משורר [1]) אחת (משה נסיילי סקרלי, ס' עריות, הקדם ג א–ב, 71). והנה מחלק החיצון וכו' נעשית השלי' וכו' ובצירוף השרר שהוא חוט הטבור נקרא בל"ל שעקינדינא (ברוך משקלונ, מפלאת אדם, ג:). — ואמרו פיטנים ומשוררים: והתקה והמצוה מתוקה, אשר שקוי נתונים לשררים (רב אהלל גאון, ללור יעקב דוידזון, Huca 1926, 240).

שֹׁרֵר [2]), שׁוֹרֵר, שׁוֹרְרַי, שׁוֹרְרָי, שֹׁרְרָי, ס"ז, — אויב, שונא, Feind, Angreifer; ennemi, aggresseur; enemy, aggressor: יי' נחני בצדקתך למען שׁוֹרְרָי (תהל' ה ט). ונחני בארח מישור למען

---

1) [מן הארמ' שבתו"ס, ועי' בהערה שאחר זו.].

2) [עי' רָחָם, עמ' 6340. ואמנם אין לקבע אם כון רב יהודה לאותו עוף טורף שהוא לדעת החכמים היום הרחם. ובבבלי שם נאמר כהמשך בארמ': אמ' רב ביבי בר אביי והוא דיתיב אמידי ועביד שרקרק (ז"א ומצפצף בקול שרקרק, נ"א שריקריק) וגמירי דאי יתיב ארעא ושריק (נ"א ועביד שריקריק, עי' ד"ס) אתי משיחא שנאמר אשרקה לחם ואקבצם.]

3) [על פי מבטא לא מדיק של שָׁרְרֵךְ (עי' שֹׁרֶר) שבכתוב, בקמץ גדול.]

4) [אמנם אין ספק במשמ' המלה שֹׁרֶר, ששמשה כמו טבור בתו"ס, וכמו שֹׁר במקרא, וזאת גם כונת הנקוד בכתוב, ואם נקבל את קריאת המסרת אין מקום לפרושים אחרים שהציעו. אלא שכנראה לא כונה המסרת, כי מה ענין להשוות את הטבור לאגן (ולפי ההמשך לאגן של יין, ולא של מים או של הירה, כפי שתובנה המלה סהר, ועי' שַׂהַר בהערות) שלא יחסר בו המזג (עי' תהל' עה ט: ויין חמר מלא מסך)? דברים כאלה לא יאמרו אלא על מקום שהמאהב שותה או יונק ממיצו, כגון החך, השדים וכדו', כנאמר שם פס' ט וכו': ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן וכו' וחכך כיין הטוב וכו', ואולי יש לנקד: שֶׁרִרֵךְ (ז"א ריר חכך), או אף לגרס שַׁדַּיִךְ אגן הסהר לא יחסר המזג, ולא לאגן הכונה אלא למה שיש בו. וצ"ע.]

1) [כך צ"ל, ובנדפס: משורה.]

2) [רגילים המפרשים לגזר מלה זו מן שׁוּר, במשמ' ראה, וכאלו: ארב, וכן רגילים הם לבאר כלשון אויב ואורב גם בְּשׁוּרָי (תהל' לב יב). ואולם, כמבאר בהערות העורך, בעמ' 6994, אין להניח משמ' זו של שׁוּר (כאלו ארב באיבה) במקרא, ויתכן שיש לגזר שֹׁרֵר, שׁוֹרֵר כמשמ' אויב מן שרר במשמ' ערץ, תוקף, וצ"ע.]

שְׁרִרִי (שם כז יא). ישׁ כ הרע לְשָׁרְרָי באמתך הצמיתם (שם כד ז). שאפו שׁוֹרְרַי כל היום (שם כו ג). אלהים יראני בְּשֹׁרְרָי (שם נט יא).—ואמר הפיטן: רעוץ ארי בלי צרי, דחוי חרי בשוררי מצוררי וזה פרי דבר מרי בבקרי משֻׁבות (רלב״ע, אני אני, סער הסיה, 149).

א. שרשׁ[1], ממנו *הַשְׁרָשָׁה, *הִשְׁתָּרְשׁוּת, *מְשֻׁרָשׁ, שֹׁרֶשׁ, שֹׁרֶשׁ, *שָׁרְשִׁי, *שָׁרְשִׁיּוּת.

ב. שרשׁ[2], ממנו ב. שָׁרַשׁ.

שָׁרַשׁ, קל לא נמצא[3].

—פִּעֵ', שֵׁרֶשְׁךָ, תְּשָׁרֵשׁ,—שֵׁרֵשׁ, עקר את שרשי הצמח, entwurzeln; déraciner; to uproot: כי אשׁ היא עד אבדון תאכל ובכל תבואתי תְשָׁרֵשׁ[4] (איו' לא יב). — ובהשאלה, שֵׁרֵשׁ את האדם, הכרית והשמיד אותו: גם אל יתצך לנצח יחתך ויסחך מאהל וְשֵׁרֶשְׁךָ מארץ חיים סלה (תהלי נב ז).—ואמר בן סירא: עליך תאכל ופריך תשרשׁ והניחתך כעץ יבש (ב״ס גניי ו ג).—ובתו״מ: נטיעה ונמלך לזורעה לא יאמר אורע ואח״כ אשרשׁ אלא משרשׁ ואח״כ זורע, אם רצה גומם עד פחות מטפח וזורע ואח״כ משרשׁ (כלאי ג ז). המדל בזיתים בש״א יגום ובה״א ישרשׁ (שביעית ד ד). ואין מחייבין (בשביעית) לשרשׁ את הלוף אבל מניחו כמות שהוא (תוספתי שם ב יא). המשרשׁ עיקר חרוב ומדן שקמה לעצים מותר לשדה אסור (שם שם ג יז). (המוכר) זיתים לקוץ אינו רשאי לשרשׁ את כולן כאחד וכו' וכדקלם משרשׁ ונוטל (שם ב״ב ד ז). ארבעה מלקטין עשבין מ״מ ובלבד שלא ישרשו (ר' לעזר, ירוש' ב״ב ה א). בדקלים ובארזים חופר ומשרשׁ[1], לפי שאין גזען מחליף (ב״ב פ: ועוד).—ובספה״א: והמותר אסרת והאסור התרת והשרשים שרשת והענפים השרת (דונש, פתיחת תשובותיו על מנחם, עמ' 6).—ואמר המשורר: דברו בגאות אותי לשרשׁ (קלונימוס בר שבתי, אזעק, מבחר שירת איטלי, שירמן, קב). כמו רוח תשרשׁ או תשבר ברוש אדיר ולא יזיק לקנה (ר״מ הנגיד, ספל ריח, בן משלי, אברמסון, 320). שורש פורה שרשת ונחל נובע יבשת (רלב״ע, מי כמוך אפס יש מבלעדיך, איגר, 230).—ואמר המליץ: הכל צפוי ונשקף לשרשך מארץ חיים (ר״מ ספנהיים, ארבע כוסות, כוס ב׳ד ה', ב).

— פֻּעַ', שֹׁרַשׁ[2], שֹׁרָשׁוּ[3], יְשֹׁרָשׁוּ, — שֹׁרַשׁ, הכה שֹׁרֶשׁ בקרקע, נקלט הצמח באדמתו: אף בל נטעו אף בל זרעו אף בל שֹׁרֵשׁ בארץ גזעם (ישעי מ כד). נטעתם גם שֹׁרָשׁוּ ילכו גם עשו פרי (ירמי יב ב). — ובמשמ' נעקר, נכרת: אזרעה ואחר יאכל וצאצאי יְשֹׁרָשׁוּ (איו' לא ח).

—הִפְעִ', יַשְׁרֵשׁ, תַּשְׁרֵשׁ, — הִשְׁרִישׁ את הצמח, את שרשיו, נטע שרשם: הבאים[4] יַשְׁרֵשׁ יעקב יציץ ופרח ישראל ומלאו פני תבל תנובה (ישעי כז ו).

---

1) [עקר השרש הוא בש״ע שֹׁרֶשׁ, שכנגדו גם בכנענית שרש, בארמ' ובסור' שֻׁרְשָׁא, שַׁרְשָׁא, באשור' שֻׁרְשֻׁ, באוגרית' שרש, בערבי' המדברת בא״י שִׁרְשׁ (עי' דַלְמַן, Palest. Diwan עמ' 14, 26), שממנו נגזר הפעל בשמושיו. מלים אחרות שהשוו ע״י חוקרים אין להן קשר נכר לשרש זה, ועי' ב. שרש.]

2) [עי' ב. שָׁרַשׁ, הערה.]

3) [אך עי' בהערה לבנין פֻּעַ'.]

4) [אמנם, הואיל ומדֻבר כאן על פעלת האש, אפשר שצדקו הגורסים כאן: תִּשְׂרֹף.]

1) [לבנין זה הכונה גם בתעני' כה:, כגרסת כתבי היד בהוצאת צ. מלטער (ניו יורק תרפ״ח): משרשׁ. וברב הדפוסים: ומשריש.]

2) [יש רואים בצורה זו בנין פּוֹעֵל, ואלה דברי רד״ק בפרושו לכתוב: שרש, ענינו כמו נשרש, והוא מהבנין אשר לא נזכר פעלו על דרך המרובע, ע״כ. ואמנם בערבי' הצורה המקבילה בנקודה היא פֻתִּבַ, אך אין להניח שלכך כונת הנקוד. ואפשר שראו הנקדנים כאן ביני' מבנין קל, ועל כן שגו בנקוד הפעל.]

3) [יש רואים גם צורה זו כצורת פּוֹעֵל או פּוֹעַל, ואלה דברי רד״ק בפרוש הכתוב: שרשו, מבנין פעל הכבד אשר על דרך המרובע וכן בל שרש בארץ גזעם, ע״כ.]

4) [כפי שתראה העורך בהלשון והספר ג,

פנית לפניה ותשרש שרשיה ותמלא ארץ (תהלי פ י). ועי' ב. שֹׁרֶשׁ.—ובתו"מ, גם במשמ' הכה שרש: מאימתי תבואה מתקדשת, משתשריש (כלא' ז ז). האורז והדוחן והפרגין והשומשמין שהשרישו לפני ר"ה מתעשרין לשעבר (שביע' ב ז). ואם השרישו קודם לעומר העומר מתירן (חלה א א). תבואה שהשרישה הרי זו אסורה (תוספת' כלאים ד יב). אם זרעו מתחילה לזרע וקצתו השריש לפני ראש השנה ומקצתו השריש לאחר ראש השנה אין מעשרין הימנו על מקום אחר (שם שביע' ב ה). חורשין בית השלחין עד ראש השנה, רבי אומר עד לפני ראש השנה שלשה ימים כדי שיזרע וישרש ויטע וישרש, ואילן עושה שרשים לשלשה ימים, רבי אומר עד לפני ראש השנה שלשה חדשים כדי שיזרע אורז וישריש ויטע אילן וישריש (ירוש' שביע' ב ג).—*ובהשאלה על מכה בגוף: ואם היה בה מכה והיא עולה בין חריץ לחריץ ולא השרישה מכיון שהבשר בריא אפילו יש בו יותר מכשיעור כשירה וכו' אם יש בכוליה ענבה (ויש בה שרשין) בינונית אם לא השרישה כשרה ואם השרישה פסולה (טריפות דארץ ישראל, תרביץ א ב, 315). — *השריש שֹׁרֶשׁ, קבע עקר ויסוד: וכבר השרישו הקראים שורש עם אנשים שהיו דוחים תורה שבעל פה ומתחכמים בטענות (ר"י א"ת, כוזרי ג סה). וזה מה שברח ממנו הרב המורה ז"ל בזה השורש אשר השרישו בידיעת השם יתברך (רלב"ג, מלחמי ה' ג ג).—*ובלא מלת שֹׁרֶשׁ, באותה משמ': כי יציאת המרכז גם כן יש בו מן היציאה ממה שהשרישו אריסטו"ו (ר"ש א"ת, מו"נ ב כד). שהם הניחו הפך מה שהשרישו ארסטוטלס (רלב"ג, מלחמי ה' א ד). הנה כבר השרישנו הנביא ירמי' ע"ה רגע אדבר וגו' ושב הגוי מרעתו ונחמתי (ר"י אברבנאל, מ"א א, ויאמר ה' אל שמואל).—*ובדקדוק, במשמ' קבעאות באות השרש, ולא כנוספת: נמצא המותר משריש אלף באבחת (מנחם, מחברת, אבח, 12). ונון נוער השריש ונון נגע הוריש (תשו' דונש על מנחם, עמ 24). ומ"ם מות הוריש ונו"ן נגע השריש (תלמידי דונש, עמ' 13).

—התפ', *השְׁתָּרֵשׁ,—השתרש השרש, התפשט בתוך הקרקע, וגם בהשאלה השתרשו הדברים, חדרו ונכנסו כשרשים: ולמה נמשלו כנטיעה, כשם ששרשיו של אילן משתרשים[1]) לכל מקום כך דברי חכמים נכנסים ומשתרשים[1]) בכל הגוף (ר' נתן, מד"ר במד' יד).—* נשתרש אדם בחטא, התרגל בו: מפני מה אמרו אם טבח ומכר משלם תשלומי ארבעה וחמשה, מפני שנשתרש בחטא (תוספת' ב"ק ז ג).—*ובמשמ' שֹׁרֶשׁ ונעקר: ודואג נשתרש מחיי העולם הזה ומכל חיי העולם הבא (תנחו' בובר, מצורע, ד).—ובסהמ"א: בהתבונן ברוב הבריאה ומה שנשתרש ממנה בנפש המשכל (ר"י א"ת, כוזרי ה כ).

—קל, *שָׁרַשׁ[2]), — עקר, כמו פִּע', שֵׁרֵשׁ: בט"ו תקפ"ט אחר עיבור עקור מלשרוש[3]) (סימן הדחיות בקביעת חגים).—ואמר הפיטן: ושרט מגוף גרע פן תהי לשרוש (ר"ן גיקטילה, אזהרות, זולאי, ספר היובל לאפשטיין, 167).

—נפעל, *נִשְׁרַשׁ, — בדקדוק, אות נשרשת, אות שרשית, שהיא משֹׁרֶשׁ התבה: להורות האותיות הנשרשים והבאים לשרת תוך המלה ושתי קצותיה (מנחם בן סרוק, פתיחת המחבר בראש מחב' מנחם). מרתה, כמו למרה וכו' והתי"ו היא במקום ה"א הנשרשת בתיבת מרה (רש"י, שמות טו כג). והמתה את העם הזה, והתי"ו מודגשת לפי שהבא במקום שתי תוי"ן, האחת נשרשת שאין מיתה בלא תיו, והאחרת משמשת כמו אמרתי חטאתי עשיתי (הוא, שם כג כז). ובי"ת של בצעננים אומר אני שאינה נשרשת בתבה אלא משמשת היא (הוא, ישע' לג כ).—ובמשמ' נעקר: ומצינו

עמ' 399, אין מלת הבאים כאן לשון ביאה, אלא היא מ"ר מן הַבָּא בה"א שרשית, שפרושה: פֶּרַח, צמח פורח, כהוראת הבתא, מ"ר הַבָּא בסור', והכונה: צמחי פרחים יטע יעקב ויציץ ופרח ישראל וכו'.]

1) [בפסיקי רב' (ביום השמיני, ח:): משתילים.]

2) [ע"פ הבנה זו של הארמ' שבמקרא: הן לְשָׁרְשִׁי (עזרא ז כו).]

3) [כלו' אם יהיה מולד תשרי אחר שנה מעוברת ביום ב בשעה ט"ו ותקפ"ט חלקים או יותר מזה, יש לדחות ולעקר את ראש השנה מיום זה ליום ג.]

בדואג האדומי וכו' נ ש ר ש [1]) מחיי העולם הזה ומחיי העולם הבא (ר' אלנקאוה, מנורה"מ ג, 339).—ואמר המשורר: היקטף יחיד אביו באבו וכו' וישרש בהגמל ילודו והוא שרש לשר גמל הסדים (ר"ש הנגיד, הכימים, בן תהלים, הברמן ג, 11).

—הפעי, השרש,—נאחז, או נאחז בו דבר כשרש בקרקע: מפני השענו על מה שכבר נודע והושרש שלא תבא נבואה וחזון אלא בחלום או במראה וע"י מלאך (רלב"ג, מלחמות השם ג מא). כי הנפש המחשבית אשר תושרש מהתמזגות היסודות ומכח החמר והפועל היא מיוחדת (ר' מפיקה, מנחת קנאות, קופמן, 70). שכבר הושרשנו שהידיעה האלהית לא תבטל טבע האפשר (ר' אברבנאל, מ"א כג א, ויגידו לדוד). כדי שנהיה מושרשים בידיעת העקרים האלה והאמונה האמיתית תחיה חקוקה בלבבנו (ר' טוביה כץ, מעשה טוביה, פתיחה, א:).—ואות משרשת, כמו נשרשת, שהיא מן השרש: ולא יתכן לפרש צמחך לשון צומת שתהא התיו מושרשת בתיבה (רש"י, תה"ש ד א).

ב. שרש [2]), קל, לא נמצא במקורות.

—הפעי, השריש, רק בינוי משריש, קנטרן, רגזן, zänkisch; querelleur; cantankerous: כי לאויל יהרג כעש ופתה תמית קנאה, אני ראיתי אויל משריש [3]) ואקוב נוהו פתאם (איוב ה ב–ג).

1) [במדרש (תנחו' בובר, מצורע, ז): נשתרש, עי' התפ'.]

2) [עי' בהערה שאחר זו.]

3) [אלה דברי העורך בפרושו משנת תשו"ד: מה עניין לדבר כאן על אויל 'משריש' דווקא, אם נבאר ביטוי זה כפי ההבנה הרגילה: אויל שהכה שרשים בארץ? הלא על כעסו ולא על הצלחתו של האויל מדבר. ועל כן מסתבר, שלפנינו מלה משרש 'שרש' אחר, שהוא 'שרש' a) בערבית (כדוגמת שמש בערבית במקום שמש בעברית), ושהוא בא בלשון זו בבנינים שונים במשמעות: היה נרגז, רע לב וקנטרן: אני ראיתי אויל קנטרן כזה, ע"כ.]

a) شرس

שרש [1]), ס"ז, כני, שרשי, שרשך, שרשו שרשם, מ"ר שרשי, שרשי [2]), שרשיה, — תחתית הצמח השרוי באדמה שדרכו הצומח יונק מים וחמרי מזון, Wurzel; racine; root: ויעל כיונק לפניו וכשרש מארץ ציה (ישע' נג ב). ויהי לגפן סרחת שפלת קומה לפנות דליותיו אליו ושרשיו תחתיו יהיו וכו' והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו ודליותיו שלחה לו וכו' (יחזק' יז ו–ז). הלא את שרשיה ינתק ואת פריה יקוסס ויבש וכו' למשאות אותה משרשיה (שם שם ט). וייף בגדלו בארך דליותיו כי היה שרשו אל מים רבים (שם לא ז). ותשרש (הגפן) שרשיה ותמלא ארץ (תהל' פ י). אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו (איוב יד ח). שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי (שם כט יט). הקטפים מלוח עלי שיח ושרש רתמים לחמם (שם ל ד).—ושלח שרש, הכה שרש, במשמ' פשטו, חדרו שרשיו בקרקע וכד': והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו (ירמ' יז ח). יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון (הוש' יד ו). — ובהשאלה: פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה (דבר' כט יז).—וכמליצה על בני אדם ועל עם [3]: ויספה פליטת בית יהודה הנשארה שרש למטה ועשה פרי למעלה [4] (מ"ב יט ל). ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה (ישע' יא א). והיה ביום ההוא שרש ישי אשר עמד לנס עמים אליו גוים ידרשו (שם יא י). כי משרש נחש יצא צפע

1) [עי' א. שרש, הערות.]

2) [אלה דברי ריב"ג בס' הרקמה שער ל (מהד' וילנסקי, עמ' שכב): ויך שרשיו, משפטו שרשיו בקמץ חטף תחת השין, כי האחד שרש, על דמיון חדש, ובאשר יאמר לחדשיו יבכר, כן היה ראוי שיהיה שרשיו על הדמיון הזה גם כן, ע"כ. ואין כונתי אלא שיהיה מבטא הקמץ הזה כמבטא הקמץ הנקרא היום קטן, כהערת המהדיר שם.]

3) [ככתוב בשופט' ה יד: מני אפרים שרשם בעמלק אחריך בנימין בעממיך, שהוא חלק מתאור פלגות השבטים שבאו לקרב עם ברק ודבורה, אין קריאת המסרת מסתברת. ולפי דברי העורך, הלשון והספר ב, 127, אולי הכונה, בשכול האותיות שרשם בעמלק, לקריאה: מני אפרים שלשם עם ברק, וצ"ע.]

4) [השוה בכתבת אשמנעזר מלך צידון (סלושץ, אוצר, 20, 11 וכו': אל יכן לם שרש למט ופר למעל ותאר בחים תחת שמש.]

(שם יד כט). על גל שרשיו יסבכו (איוב ח יז). ועמד מנצר שרשיה כנו (דני' יא ז). — וכ־יתת השרש והשמדתו, כמשל להשמדת בני אדם ועמים: שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה (ישעי' ה כד). והמתי ברעב שרשך ושאריתך יהרג (שם יד ל). הכה אפרים שרשם יבש פרי בל יעשון (הושע ט יז). ואשמיד פריו (של האמורי) ממעל ושרשיו מתחת[1]) (עמוס ב ט). אשר לא יעזב להם (לרשעים) שרש וענף (מלאכי ג יט). מתחת שרשיו יבשו וממעל ימל קצירו (איוב יח יו) – ועל הרים ועל ים: בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים (שם כח ט). — ושרש הרגלים וכדו, תחתיתם: על שרשי רגלי תתחקה[2]) (שם יג כז). — ושרש הים (העליון, שבשמים) באותה משמ': הן פרש עליו אורו ושרשי הים כסה (שם לו ל)[2]). — ועל משג מפשט, שרש דבר, שרש החטא, סבת האשמה: כי תאמרו מה נרדף לו ושרש דבר נמצא בי[3]) (שם יט כח). —ואמר בן סירא: ברכת אב תיסד שרש וקללת אם תנתש נטע (ב"ס גני' ג ח, יג). — ובמג' ברית דמשק: ויצמח מישראל ומאהרן שורש מטעת לירוש את ארצו (רבין א ז, 3). — ובתו"מ: היו שרשין יוצאין לתוך שדה חבירו מעמיק שלשה טפחים (ב"ב ב יב). והעולה מן הגזע שלו, ומן השרשים של בעל הקרקע (שם ה ד). לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מ(ע)וטין (אבות ג יז). אלו לא מיטמאין ולא מטמאין ולא מצטרפין, שרשי קולסי הכרוב וכו' (עוקצ' א ד). שורשי קולסי כרוב שיבשו אסורין בהנאה (תוספתי שביעי ז יז). שורשי חיטה בוקעין בארץ נ' אמה, שורשי תאינה רכים ביקעין בצור (בשם רב יהודה, ירוש' ברכי ט ג). אין הארץ שותה אלא לפי חיסוסה, אם כן מה יעשו שורשי חרוב, מה יעשו שורשי שקמה (ר' ישמעאל בן אלעזר, שם שם). בשעה שהבקר עובר בכליו השרשין מהלכין מן הצד, ובשעה שאין הבקר עובר בכליו אין השרשין מהלכין מן הצד (שם שביע' א ב). הנוטע בעציץ שאינו נקוב חייב בערלה, ר' יוסי אמ' מפני שהשרשין מפעפעין אותו (שם ערלה א ב). שרשים שדרכן להחליף (שם בכורים א א). דבי ר' ינאי אמרו, הרואה את הצל זהו שורש, הרואה את החמה זהו גזע, ר' חמא בר עוקבה בשם ר' יוסי, העולה משרשיו ומגזעו זהו שורש, מגזעו ולא משרשיו זהו אילן (שם ב"ב ה ה). מטיבורו אדם נוצר ומשלח שרשין מיכן ומיכן (אבא שאול, שם נדה ג ג). שרשי אילן שגבוהין מן הארץ שלשת טפחים או שיש חלל תחתיהן שלשה טפחים וכו' (עירוב' ק.). התמרה הזו נוטעין אותה ומעלה שרשין מכל צדדיה (תנחו' בובר, שמיני ד). —ובספה"א: וכן ראובן שחפר בור וירד ומצא שרשי אילן של שמעון כתוך שדהו קוצץ וחופר והעצים שלו וכו' וכל שורש שמצא בתוך שלשת טפחים קוצצו ואינו חושש וכו' (רמב"ם, שכנים י ז). —ובחשאלה שבמליצה: קח שרשי חשפלות וענפי השכלות ועשבי המצוה ושבולת הענוה ופרת הצדקה וכו' ותכתוש במכתשת החרטה (ר"י חריזי, כפולות הגוויים). —*ושרש הלשון, שרשי השנים וכדו' מאברי הגוף: שהמות הוא שרש העצבים והתחלתם (עולם קטן, סורויץ, יט). התדע שרשי הטוחנות למה הם ג' למעלה ולמטה הם ב' (ר"י זבארה, ס' שעשועים ט, דוידזון, 102). ומפנים, כותלו (של בית הבליעה) נעשה ע"י וילון החך, ע"י שרש הלשון וע"י הגרגרת (יצחק טוביה, ספר הדיפתיריה, 16). בין שרש הלשון ובין מבוא הגרון יתנשא מכסה הגרגרת (שם 17). — *ובמשמ' מקור ומוצא: ואמנם מי שקראן (את האותיות) אמות עשאום אמהות ר"ל שרשים לדבור (דונש בן תמים, פי' ס' יצירה, כ). ואמרו, הנה אנחנו רואים הדברים כולם שיש בהם טוב ורע נזק ותועלת וכבר התחייב שיהיה הטוב אשר שם משרש כולו טוב ויהיה הרע אשר בם משרש כולו רע וכו' ואמרו עוד שאלה שנו השרשים לא סרו נבדלים זה

[1]) [עי' הע' 4 בעמוד הקודם.]

[2]) [עי' בפרושו של העורך על מאמרים אלו.]

[3]) [אלה דברי העורך בפרושו: כנראה הכוונה: לא אתם רודפים אותי, אלא כל סיבת צערי וסבלי אינה אלא בי ובמעשיי אני, ולא במעשיכם. ואמנם אולי אין כאן המלה „שרש" הרגילה אלא מלה המקבילה אל „شرس"a) בערבית שהוראתה כעוס, הכעים: דבר מכעים, דוגמת „ערות דבר" דבר' כג, טו; כד, א (כי מצא בה ערות דבר), ע"ב. ועי' ב. שרש.]

a) شرس

מזה ואחר כן נמזגו והתחדשו אלה הגשמים מהמוגש (כ״י א״ס, או״ד, הקד׳). אך חובות הלבבות כל שרשיהן חן מן השכל כאשר אבאר בע״ה (חוה, מו״ס, הקדמה). והמוצאים הראשונים הם מעולם הטבע ושם שורש ההויה, שמשם יצא הזרע ושם יברא העובר (חוה, הכוזרי ד כח). וכל אלו החמשה הרגשות שרשם בתוך המות ימסנו יתפשטו כל אחד ואחד למקום המיוחד לו וכו׳ כאשר הנקודה אשר באמצע העגולה הוא השרש לכל הקוים היוצאים ממנה וכו׳ (חוה, כוח מן ג). וכל התאוות הראויות הם בחכמה מצד שהיא השגת האמת ושורש לעבודה האלהית (אבוהב, מנוה״מ כר א, הקד׳).—°ובמשמ׳ יסוד ועקר [1]; ובאשר הפצתי לעמוד על שרשי הדברים בקשתי תו כל דבר במישרים (ראב״ע, כהנא ב, 57). כי פנות החכמה המקויימות בברואים לרוב מיניה ואישיהם שבע, אחת מהנה סימן החכמה הנראת בשרשי העולם ויסודותיו וכו׳ (כ״י א״ס, מו״ס, הבחינה ד). ואשר הדש שרשי האדם וצורתו ותכונתו וסדר חבירו הוא החכם היודע בעניני תועלותיו ונזקיו וכו׳ (חוה, שם, הבטחון ג). כי משרשי הפלוסוף שאין דבר נמצא בטל (מכתם קנאות, קופמן 81). שמתוך שרשי המחקר עמדנו תחלה על ההפרש הגדול בין נבואת משה ע״ה וכו׳ ובין נבואת שאר הנביאי׳ (שם שם, 41). זהו שורש המסכתא דרך כלל אלא שיתגלגלו בה לפעמים דברים שלא מן הכוונה (המא״רי ליומא, פתיחה). — °ובפרט לגבי אמונה ודת: מצאנו יחוד האלהים בלב שלם שרשה ויסודה (של דתנו) שהוא השער הראשון משערי התורה (כ״י א״ס, מו״ס, היחוד א). אבל מה שאמרתי לך הוא שורש אמונתם כי תכלית ההצלחה לאדם איננה כי אם המדע העיוני וכו׳ (חוה, הכוזרי ד יט). בשרש הראשון שהוא התחלה לכל האמונות התוריות והוא אמונת מציאות האל יתברך (כ״מ קרסקס, אור ה׳, א).—°ובהבחנה בין עקר ושרש בדת: כי שלשה העקרים הללו הם עקרים כוללים לדת אלהית וכו׳ ואולם המודה בהם עדיין אין לו חלק לעוה״ב עד שיודה בהם ובשרשים הנתלים בהם והמסתעפים מהם כי כל הכופר באחד מן השרשים כאלו כופר בעקר שהשורש ההיא מסתעף ממנו וכו׳ כי כמו שמי שיכחיש מציאות הנבואה שהוא שורש לתורה מן השמים וכו׳ הנה הוא כאילו כופר בעיקר תורה מן השמים וכו׳ (כ״י אלבו, העקרים א יג). וראוי שנבאר עתה דרך ידיעת השרשים המסתעפים מן השלשה עקרים הללו וכו׳ ונאמר ראשונה שאין ראוי שימנה בעקר ולא בשורש שום מצוה ממצות התורה וכו׳ ואין ספק שאין עונש הכופר בשורש או בעקר שוה לעובר על מצוה ממצות התורה (שם שם יד).—°וחכמי שרשי האמונה, כנוי לכת המדַברים בפילוסופיה הערבית [1]: השמיעני בחסדך כללים מקיציים מן הדעות אשר נתבררו אצל חכמי שרשי האמונה, והם הנקראים אצל הקראים בעלי חכמת הדברים (כ״י א״ס, הכוזרי ה טו).—°ובמשמ׳ יסוד מארבעת יסודות הבריאה, Element; élément; element: אלו השנוים ראינו במלאכה כ״ש בכ׳ השרשים הקלים שהם האש והרוח (אבוסהל דונש בן תמים, פי׳ ס׳ יצירה מג). ואחר שידענו שהאדם נברא מהד׳ שרשים מה טעם כי ממנה לקחת וכו׳ (ראב״ע, ברא׳ ג יט). כל שנוצר בעולם לפנים מגלגל הלבנה נברא מארבעה שרשים שהם האש והרוח והמים והעפר (כ״י עקנין, פי׳ אבות ד כט).—ובפילוסופיה °שרש מונח, הנחה פילוסופית: שרש מונח הוא הקדמה שלא יהיה דרך אל אמותה ומופתה באותה המלאכה וכו׳, שרש מונח הוא ההקדמה שיקבל אותה התלמיד מן המלמד וכו׳ (ס׳ הגדרים, מובא אצל קלצקין-לוגב). — °ושרש וענף, במשמ׳ אבות ותולדות: כי היות זה המעשה בין השרש והענף עוות גדולה מאד ר״ל לבעול האם או הבת ונאסר על שרש וענף שיבעול אחד מהם את חבירו וכו׳ או שיתקבצו שרש וענף בבעילת גוף שלישי (ר״מ א״מ, מו״נ ג מט). — °ושרש השרשים: וכאשר מתפשט (השביב) יותר מגיע זיוו מקצה הארץ ועד קצה הארץ וזהו שורש השורשים ויסוד היסודות (ברית מנוחה, ניקוד ה׳, אמצעי, יב). כי בצאת המאור הגדול מן שורש השרשים מן המציא׳ כמה מאורות מחשיך וכמה מאורות מלהט וכמה שרפים משריף (שם, ניקוד הי׳, שם כז). — °ובדקדוק, החלק החוזר בכל גזורות הפעל

1) [עי׳ בנאמר לעיל על שרש דבר (א״וב יט כח).]

1) [עי׳ מְדַבֵּר, עמ׳ 2796, ועי׳ גם לקמן שָׁרְשִׁי.]

והשם¹) Wurzel; racine; root: משיגי השרשים הם (האותיות) המוספים במלות כדמות בגדיכם ששרשו בגד (אבוקת דונש בן תמים, פי׳ יצירה סג). נוגי וכו׳ ואין שורש בתיבה אלא הגימ״ל לבדה (רס״י, לפני ג׳ יח, ובענין זה פוה, איכה א ז). שהנו״ן ביגון אינה שורש אלא כגון נו״ן של המון וכו׳ (פוה, איכה ג, סה). ואנו מזכירים בחלק השני הזה אשר קראנו איתו ספר השרשים רוב השרשים העבריים הנמצאים באשר בידינו מן המקרא וכו׳ ואם תצא לידך מלה מן המלות וכו׳ שלח ידך אל השרש אשר היא ממנו וכו׳ כשרצית לעמוד על ענין ויתנהו בית הפקדות (ירמי׳ לז יח) ותשלח ידך אל הפא והקוף והדלת וכו׳ (ר״י א״ח, ספ״ס לריב״ג, הקד׳). מה שאגזר בו על שרשיהם רצוני לומר על שרשי המלות אשר הם משתי איתות (שם). אבל אפוד ירד בידו יש לי בו טעם נכון אזכרנו בשרש ירד (רד״ק, ס׳ השרשים, ערך אוה). — ״ואות שרש, ואותיות השרש, בנגוד לאות שמש ואותיות השמוש: החלק הראשון בענין האותיות ותולדותיהם ומוצאיהם והנחלף מהם ומה מהם שרשים ומה מהם שמשים (פורית הקו-א, דרכנובכג, 16). ודע כי עשרים ושנים אותיות הללו מחציתם שורש ומחציתם שמוש ומסרו להם הראשונים סימן וכו׳ ובאותיות השרש לא יכלו לחבר להם סימנים נכונים במליצה וכו׳ (ר״י קמחי, ס׳ זכרון, 2). — ״ואוצר השרשים, ספר השרשים, כנוי למלון המביא את המלים שבלשון לפי מה שנחשב בשרשן, שכיח בספרות, גם כשם למלונים מסימים.—ובתורת החשבון, שרש של מספר׳ מספר זה אשר בהכפלתו בו בעצמו וכדו׳ יצא המספר שלפנינו: דרך הוצאת השרש מהמספר המרובע המקיף בשלמים ראוי שנכתוב המספר שבקשנו לדעת את מרובעו בטור אחד כפי מעלותיו וכו׳ (רלב״ג, מעשה חושב, 81). דרך להוצאת שרש מספר בלתי מרובע שיהיה בשרשו שלמים בקירוב גדול הוצא תחלה השרש הקרוב למספר ההוא וכו׳ (שם, 82). — ״ש״ש מרבע ומעקב, ושרש רבועי Quadratwurzel, ועקובי, Kubikwurzel וכדו׳: השער הו׳ שער השרשים המרובעים וכל המאונים שלהם כי רבים הם (ראב״ע, ס׳ המספר, הקד׳). ואחר וכו׳ ראוי שנבאר דרך חלוק מספר ידוע על מספר בלתי ידוע כמו הוצאת השרשים הרביעיים והמעוקבים וכו׳ (רלב״ג, מעשה חושב, לנגה, 80). דרך הוצאת השרשים המעוקבים וכו׳ הנה נשאר איך ימצא השרש העקובי למספרים המקיפים וכו׳ (שם, 86). ותערוך השרש המוצא על השרש המוצא והיוצא מקובצים והעולה תערוך על שלשה דמיוני השרש היוצא וכו׳ (שם, 87). — ״ומרבע השרש, ומעקב השרש, שהוציאו ממנו שרש מרבע או מעקב: עד שישאר לך בטור העליון פחות מכפל השורש המוצא מקובץ עם אחד שהוא מרובע השרש היוצא וכו׳ (שם 82). וחבר העולה עם מעוקב השרש היוצא (שם, 87). — ואמרו פיטנים ומשוררים: ומה הוא עץ ענפיו באדמה ושרשיו בראש אל ברומו, אשר יתן פרי נעים בעתו ואם יתש בכל יום במקומו (דונש, חידות, אלוני, לז). ואמנם כי פרי העץ בשרשו, והמשל אמת כאם כבתה (רשב״ג, לך נפשי, סער הס ר, 40). אותה נפשי אל מקום נפשה, וכלתה אל מקור שרשה (פוה, חותם, שם, 80). נטעי ידידות נטעת ידי, וישק נחל אהבה שרשם, אך רוצצו רעי להשחית את ענפם ויחד חמדו שרשם (פוה, תענק ו, ברודי, מקד). כי כמו שרש יהי הפרי (ראב״ע, אל נכר, כהנא א, 125).

שַׁרְשָׁה, ש״נ, רק מ״ר סמי׳ שַׁרְשֹׁת¹), כמו שַׁרְשְׁרָה, שַׁרְשֶׁרֶת: ועשית על החשן שַׁרְשֹׁת גבלת מעשה עבת זהב טהור (שמ׳ כח כב).

---

¹) [לפי השקפה זו, שראתה את המלים בלשון כנגזרות מ„שרש" שהטבע בו עקר משג המלה, ללא הבעה לכל יחס דקדוקי כגון יחיד ורבוי, גוף, זמן וכדו׳. אך למעשה גם השרש וגם משג השרש הפשטות הם, שהפשיטו מדקדקים כצד השוה שבמלים ובמשגים המבעים בהן.]

¹) [ספק אם היתה המלה בצורה זו בלשון, כשנוי שבמבטא, (בהבלעת ר אחת בהדמות ל-ש שלפניה) או שאין כאן אלא טעות הכותב, הואיל ובכל מקום אחר (שמ׳ כח יד; לט יה; מ״א ז יז; דה״ב ג ה, יו) כתוב: שַׁרְשְׁרֹת. והיו שגזרו שרשת כאן מן א. שרש, כדברי רש״י: לשון שרשי אילן המאחזין לאילן

***שַׁרְשׁוּר**[1], ס"ז, — המעי המחבר לפי הטבעת: אל מעי הנקרא ש ר ש ו ר הוא הטחור (כ"ם דונולו, מכמוני ליליכם ח, ורסה, סד:). המעי התחתון הנקרא ש ר ש ו ר (חסף, 36). ה ש ר ש ו ר וכו' הוא המעי הנטמן בפי הטבעת לקבל הרמץ והרעי והגללים וכו' (ס' הכמלח, בן ג"רכי XIII). ועי' טְחוֹר, 1865.

***שָׁרְשִׁי**, ת"ז, נק' שרשיה, שרשית, — שיש בו מתכונת השרש, radical; wurzelhaft:
הכלל הראשון כולל המצות אשר הם דעות ש ר ש י ו ת (כ"ם ח"ת, מו"כ ג לם). ואם סלקנו היגיעה תשאר התנועה ה ש ר ש י ת (ר"מ קרסקס, חור ה' ח ג). ויותר מזה על בניו שמשגיח עליהם בהשגחה מקריית ושרשית השגחת החסד והרחמים: וכו' (כמס"ל, מוקר ומקובל, קניגסברג, 60). — ובתורת הלשון, אות שרשיה, או שרשית, כמו אות השרש ומהענינים שמתיחדות בהם האותיות כי קצתם לא תהיה לעולם כי אם ש ר ש י ה עצמיה במלה אשר היא בה, ומקצתם יש שתהיה ש ר ש י ה במלה [מן תמלות] ותהיה נכרית נוספת או משרתת במלה אחרת (כ"י ח"ת, הקדמה לריב"ג ג). וכבר קבצו האותיות ה ש ר ש י ו ת והאותיות המשרתות, הרבה מהמחברים אשר היו לפני, במלות וכו' (סס ה). והדמיון בזה שאומר בנשבר שמשקלו נפעל ואשים לעמת נ ן נשבר נון נפעל ושתיהן נוספות וכו' ואשים לעמת השין הפא ולעמת הבית העין ולעמת הריש הלמד והם ש ר ש י ו ת כולם (הוח, סה"ם לריב"ג, הקד', 3). כי אין בדבור שם מורכב משלש אותות דומות זו לזו רצופות ש ר ש י ו ת (סס 6). — ובתורת החשבון מספר שרשי, מספר שהוא שרש למספר אחר: דע כי מספר ש ר ש י למספר אחר יאמר כאשר תכפול אותו בעצמו ויעלה לכמו איתו המספר האחר בלא תוספת וגרעון וכו' (כ"י חבן ויגרה, קלור ה"ספר, כ"י, סכיו). — *השרשיים, המדברים, חכמי שרשי האמונה[1] הערביים: וממה שראוי שתדעו שההקדמות אשר יסדום ויישבום ה ש ר ש י י ם, ר"ל המדברים לקיים חדוש העולם יש בהם מהפוך העולם (כ"ם ח"ת, מו"כ ח עח).

להאחז ולהתקע בארץ אף אלו יהיו מאחזין לחשן שבהם יהיה תלוי באפוד והן שתי שרשרות האמורות למעלה בענין המשבצת ואף שרשרות פתר מנחם בן סרוק לשון שרשות ואמר שהרי"ש יתירה כמו מ"ם שבשלשים ומ"ם שבריקם (ואמנם רש"י מוסיף) ואינו רואה את דבריו אלא שרשרת בלשון עברית כשלשלת בלשון משנה ע"כ. ועל פי כונה זו קרא יוסף אבן כספי את ספרו הדן בשרשי הלשון: שרשות כסף.]

[1]) [אפשר שלפנינו מלה לא עברית, שלא עמדנו על מקורה.]

***שָׁרְשִׁיּוּת**, ס"נ, — תכונת הדבר השרשי: ובהזדוג האיש עם אשתו מיד נארגת טפת הזרע עם דם האשה המובחר, נמצא שהאיש נעקר מ ש ר ש י ו ת האב והאם ונאצל מתוך חלציהם (מסה בפיילי הקבלה, ס' עריות, הקדס ג ח-ג, 71).

שרשר[2], ממנו *שִׁרְשֵׁר, שַׁרְשְׁרָה או שַׁרְשֶׁרֶת.

***שִׁרְשֵׁר**, פ"ע, — כמו שלשל, הוריד החרוב כאלו פרותיו בשרשרות: מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית וכו' ובה"א התרובין מ ש י ש ר ש ר ו[3]) והגפנים משיגרעו וכו' (ברכי לו:, פסח' כב:). — ובסהמ"א, במשמ' קלע כשרשרת: מ ש ר ש ר[4]) ומרכיב חוט אחד של ערב בשתי מלמטה ואחד מלמעלה וכו' (רס"י, סבת קה.).

[1]) [עי' שֹׁרֶשׁ, אבל ע' גם בהערה שאצל קלצקין־צוכל IV, 164.]

[2]) [עי' שַׁרְשְׁרָה, שַׁרְשֶׁרֶת, הערה.]

[3]) [במשנה שביע' ד י: משישלשלו, ועי' שלשל.]

[4]) [ב„שאלות עתיקות בתנ"ך" מתקופת הגאונים שהוציא י. רוזנטל (HUCA XXI, לט) נאמר: נורא אלהים אשר עשה את האדם ישר, והמה בקשו חשבון מ ש ר ש ר ע"כ, והואיל והדברים יסודם בדברי קהלת ז כט: אשר האלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו השבנות ר ב י ם, על כן יש לבקש כאן מלה במשמ' זו בקרוב. במשמ' זו, הרבה, בא ב„שאלות" אלו (עי' בהערת רוזנטל שם, לב) ובדברי רסע"ג: מ פ ס ר, כגון שם, ם, שורה 23: מ פ ס ר שֵׁת ודורו יומם נחרת, כלו' הרבה לשת ולדורו על ימיהם החרוצים להם,

שַׁרְשְׁרָה[1]) או שַׁרְשֶׁרֶת, ס״נ, מ״ר סמ׳ שַׁרְשְׁרֹת, שַׁרְשְׁרוֹת, — ככל מֻרכב מן טבעות טבעות, כמו שלשלת, (chain'e ; Kette : ושתי שַׁרְשְׁרֹת זהב טהור מגבלת תעשה אותם מעשה עבת ונתתה את שַׁרְשְׁרֹת העבתת על המשבצת (שמות כח יד). ויעשו על החשן שַׁרְשְׁרֹת גבלת מעשה עבת זהב טהור (שם לט יה). שבכים מעשה שבכה גדלים מעשה שַׁרְשְׁרוֹת לכתרת אשר על ראש העמודים (מ״א ז יז). ויחפהו (את הבית) זהב טהור ויעל עליו תמרים וְשַׁרְשְׁרֹת (דהי״ב ג ה). —ובתו״מ: ופסכתר היתה כלי גדול מחוקת לתך, ושתי שרשרות היו בה (תמיד פ״ה). ושרשרות של זהב היו קבועות בתקרת האולם (מדות ג ח). — ״ואמר הפיטן: בתוך חכי לשין ברק ירוצץ, כמו פטיש לבב אומים יפוצץ, ארקע בו פתילי המליצות, ומהם שרשרות השיר אקצץ (כ״י חריזי, תחכי טז, 163).

שַׁרְשֹׁת, ע׳ שַׁרְשָׁה.

שרת[2]), ממנו מְשָׁרֵת, מְשָׁרַת, ״מְשָׁרֶתֶת, ״שֵׁרוּת, שָׁרֵת, שָׁרֵת.

שָׁרַת[3]), קל לא נמצא.

— פִּע׳, שֵׁרֵת, שֵׁרְתוֹ, מְשָׁרֵת, מְשָׁרְתִים, מְשָׁרְתָם, מְשָׁרַת, לְשָׁרֵת, לְשָׁרֶתְךָ, לְשָׁרְתֵנִי, לְשָׁרְתוֹ, בְּשָׁרְתָם, וַיְשָׁרֶת, יְשָׁרְתֻנִי, יְשָׁרְתֵהוּ, תְּשָׁרְתֵהוּ, יְשָׁרְתוּ, יְשָׁרְתוּךָ, יְשָׁרְתוּנֶךָ, יְשָׁרְתֻהוּ,—כמו שִׁמֵּשׁ, ; bedienen ; servir ; to serve : וימצא יוסף חן בעיני׳ וַיְשָׁרֶת אותו (בראשי׳ לט ד). הקרב את מטה לוי והעמדת אתו לפני אהרן הכהן וְשֵׁרְתוּ אתו (במד׳ ג ו). זאת אשר ללוים וכו׳ וְשֵׁרֵת את אחיו באהל מועד לשמר משמרת (שם ח כד—כו). שמעו נא בני לוי וכו׳ ולעמד לפני העדה לְשָׁרְתָם (שם יו ח—ט). וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אתך וילוו עליך וִישָׁרְתוּךָ (שם יח ב). ותהי (הנערה) למלך סכנת וַתְּשָׁרְתֵהוּ (מ״א א ד). ואבישג השונמית מְשָׁרַת[1]) את המלך (שם שם יה). ויקם (אלישע) וילך אחרי אליהו וַיְשָׁרְתֵהוּ (שם יט כא). ובנו בני נכר חומתיך ומלכיהם יְשָׁרְתוּנֶךָ (ישעי׳ ס י). הלך בדרך תמים הוא יְשָׁרְתֵנִי (תהלי׳ קא ו). ויקהל דויד את כל שרי ישראל וכו׳ הַמְשָׁרְתִים את המלך (דהי״א כח א, ועי׳ גם שם כז א, דהי״ב יז יט). — ושרת את ה׳: בעת ההיא הבדיל יי׳ את שבט הלוי וכו׳ לעמד לפני יי׳ לְשָׁרְתוֹ (דברי׳ י ח). אל הכהן העמד לְשָׁרֶת שם את יי׳ אלהיך (שם יז יב). והנער היה מְשָׁרֵת את יי׳ את פני עלי הכהן (ש״א ב יא, ועי׳ שם ג א). כן ארבה את זרע דוד עבדי ואת הלוים מְשָׁרְתֵי אתי (ירמי׳ לג כב). — ושרת אלילים: נהיה כגוים כמשפחות הארצות לְשָׁרֵת עץ ואבן (יחזקי׳ כ לב). — ושרת את המשכן, הארון וכדו׳: המה (הלוים) ישאו את המשכן ואת כל כליו והם יְשָׁרְתֻהוּ (במד׳ א נ). והיו במקדשי מְשָׁרְתִים פקדות אל שערי הבית וּמְשָׁרְתִים את הבית (יחזקי׳ מד יא). כי בם בחר יי׳ לשאת את ארון האלהים וּלְשָׁרְתוֹ עד עולם (דהי״א יה ב). — ושרת ל,: וכהנים מְשָׁרְתִים ליי׳ בני אהרן (דהי״ב יג י). וימצא (יהוא) את שרי יהודה ובני אחי אחזיהו

ועל כן אולי יש לגרֹס כאן: חשבון מטפשר, בםשמ׳ חשבונות הרבה. ובחר המחבר כאן בכתיב בשין בםק׳ סמך, לשם החרוז אל ישר. וצ״ע.]

1) [יש לראות שַׁלְשֶׁלֶת שבלשון חז״ל כמבטא מאחר לצורה שרשרת שבמקרא, שאינה אלא צורה מכפלת מן שַׁר, שָׁרָה במשמ׳ טבעית טבעות. ועי׳ שַׁר, הערות. עי׳ גם בהערה לערך שַׁרְשָׁה.]

2) [אין שרש זה בכתיב זה בכל לשון קרובה, גם לא בכתבת העטור מן אתינה (סלושץ, אוצר 99). שם משרת פרושו: הכרזה (מְשָׁרַת, מְשֹׁרֶת) כהוראת מנֻשאר בערב׳. בשורה 3—4: אית כ׳ אש עלתי משרת, כלו׳ את כל אשר על ההכרזה. ובשורה 8 בסיום הכתבת: משרת את פן גו, כלו׳ הכרזה מאת פ׳׳י הגוי. ועי׳ בהערה שאחר זו.]

3) [אין הפעל בא במקורות אלא בבנין פִּע׳ בלבד, ואפשר שלפנינו פעל משני נגזר מש״ע, כגון שָׁרֵת, ולפי זה אף אפשר שבמלת היסוד, שהפעל נגזר ממנה, אין האות ת מן השרש, וצ״ע.]

1) [ואמר רד״ק בפרושו: ומלת משרת חסר מסנה התי״ו למ״ד הפועל כפני כוכב קריאת שני תוי״ן רפות כאחר, כי משפטו משרתת וכו׳.]

משרתים לאחזיהו ויהרגם (שם כב ח). — ושרת לדבר, דאג לו, סדר אותו: ולקחו בגד תכלת וכסו את מנורת המאור וכו' ואת כל כלי שמנה אשר ישרתו לה בהם (במד׳ ד ט). — ובלי משא ישיר, שרת בקדש, בשער וכו': והיה (המעיל) על אהרן לשרת (שמות כח לה). ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן (מ״א ח יא, דהי״ב ה יד). ולא יעלה עליהם צמר בשרתם והיו (מכנסי בד) על אהרן ועל בניו וכו' או בגשתם אל המזבח לשרת בקדש (שמות כח מג). את בגדי השרד לשרת בקדש (שם לה יט; לט מא). כי בו בחר יי' אלהיך מכל שבטיך לעמד לשרת בשם יי' (דברי יח ה). ושרת בשם יי' אלהיו ככל אחיו הלוים העמדים שם לפני יי' (שם שם ז). — ולא יעלה עליהם צמר בשרתם בשערי חחצר הפנימית וביתה (יחזקי מד יז). לאלה מחלקות השערים וכו' ולשרת בבית יי' (דהי״א כו יב). ויעמד יחזקיהו את מחלקות הכהנים והלוים וכו' לשרת ולהדות ולהלל בשערי מחנות יי' (דהי״ב לא ב). — ושרת את פני, כמו לפני: שבעת הסריסים המשרתים את פני המלך[1]) (אסתר א י). — ושרת בכלי הקדש, בבגדי הקדש: ומשמרתם הארן והשלחן וכו' וכלי הקדש אשר ישרתו בהם (במד׳ ג לא). ואת הסירות ואת היעים וכו' ואת כל כלי הנחשת אשר ישרתו בם לקחו (מ״ב כה יד, וכעין זה ירמ׳ נב יח). ושם יניחו (הכהנים) בגדיהם אשר ישרתו בהן כי קדש הנה (יחזק׳ מב יד). ובצאתם וכו' יפשטו את בגדיהם אשר המה משרתם בם (שם מד יט). — ואמר ב״ס: ותהי לו ברית עולם וכו' לשרת ולכהן לו (ב״ס מה טו). עד כלותו לשרת מזבח ולסדר מערכות עליון (שם נ יד). — ובמגלות מדבר יהודה: ואת ראשי הכוהנים יסרוכו אחר כוהן הראש ומשנהו ראשים שנים עשר להיות משרתים בתמיד לפני אל, וראשי המשמרות ששה ועשרים במשמרותם ישרתו, ואחריהם ראשי הלויים לשרת תמיד שנים עשר אחד לשבט (מג׳ מלחמת בני אור בבני חושך, ידין, 264 וכו׳). — ובתו״מ: וכך היו אומרים וכו' וברוך הוא שבחר באהרן ובבניו לעמוד לשרת לפני ה׳ בבית קדשי הקדשים (מדות ה ד). אם מה שראו עיני ומה ששרתו ידי[1]) שכחתי ק״ו למה שלמדתי וכו' (ריב״ז, ספרי במדי קכג). משרת הייתי את רבי חייא הגדול והייתי מעלה לו חמין (רבי לעזר בשם ר׳ יהושע, ירוש׳ שבת ד ג). א״ל הקב״ה (למשה) יהושע הרבה שרתך וכו' הואיל והוא שרתך בכל כחו כדאי הוא שישמש את ישראל (מד״ר במדי כא). — ובמהס״א, אף בהשאלה: וכל מזל ומזל משרת את ימי חדש הלבנה וכו' החמה מהלכת לפניו בתקופה וטלה מתחיל לשרת לפניו ביום וכל המזלות משרתים אחריו כדרכן והלבנה מהלכת לאחריו וטלה מתחיל לשרת לפניה בלילה וכו' (פדר״א ז). יש מן המקרים שישרת שני זמנים ויש מקרה שיפסד לעתו (אהרן הקראי, עץ חיים ז, יד). וגבול המנענע שלא ישרת שתי עתות במקום אחד אלא יעתק למקום אחר (הוא, שם, טו). — ושרת מלאכת הקדש, שמש ברבנות: וקדם באו הנה כבר שרת מלאכת הקדש גם בלוקאטש (ילקט מאהרם״ן, הנוסח לאי׳ וא, 16). — ומלאכה משרתת[2]) לזולתה, טפלה לה וכד': כמו הענין במלאכה הראשית עם מלאכות המשרתות לה (רלב״ג, מלחמות הי׳ א ו). ומהעדר צורת הביצה יהיה העוף. א״כ ההעדר ישרת המציאות (אמונה רמה לראב״ד, א ג, יא) — ובתורת הלשון, שרתה האות, שמשה בשמוש זה או זה: והנה זה האות לא ישרת בראש או בסוף ואין צורך להזכיר האמצעי וכו' (ראב״ע, צחות, י.). — ובפרט בצרוף שרת (השם, הפעל וכד׳) עצמו ואחר עמו, שמש במשפטו וגם במשפט נוסף אחר: ככבש אלוף, הכ״ף ישרת עצמו ואחר עמו, וכן הוא ככבש באלוף (הוא, שם, שער הבניינים, כא:). — ואמר הפיטן: הלא טוב היותך משרת פני אל מאד מהיותך משרת פגרים (ר״י הלוי, ידועת אמונות, כפוס לשמ״ע, זמורה י, 625/6). — ואמר המשורר: והחכמה בלי שרת חכמים ומסה כהלום מאין פתרים (ר״ש הנגיד, מסג הוה, בן משלי, אברמסון, 156).

---

1) [אך אולי הכונה כאן כמו את המלך.]

1) [מא״ש: „דריב״ז כהן הוה״.]

2) [עי׳ שפחה.]

— וביחוד מְשָׁרֵת. מ״ר מְשָׁרְתִים, ס״נ *מְשָׁרֶתֶת[1]: ויקם משה ויהושע משרתו ויעל משה אל הר האלהים (שמות כד יג). ויאמר יי׳ אל יהושע בן נון מְשָׁרֵת משה וכו׳ (יהושע א א). ויקרא (אמנון) את נערו מְשָׁרְתוֹ ויאמר שלחו נא את זאת מעלי החוצה (ש״ב יג יז). להביא לנו מְשָׁרְתִים לבית אלהינו (עזרא ח יז). ועי׳ מְשָׁרֵת 3419. — ואמר המשורר: בראשית מלוכה תהי אֹוָה לשכל כמו אמה קנויה בלי חפש מְלֻרֶתֶת, וסופה בבוא קץ נסיעתה תהי תאות נפש לשכל כמי מלכה משרתת[2] (כ״ם הנגיד, בן משלי, הברמנסון, 61)[3].

שָׁרֵת, ס״ז, — שה״פ מן שֵׁרֵת[4], ביחוד בצרוף כלי שרת: ולקחו את כל כלי הַשָּׁרֵת אשר ישרתו בם בקדש ונתנו אל בגד תכלת וכו׳ (במדי ד יב). ויעשהו (יהוידע) כלים לבית יי׳ כלי שָׁרֵת וכו׳ (דהי״ב כד יד). — ובתו״מ: מותר הפירות לקיץ המזבח ומותר התרומה לכלי שרת וכו׳ ומותר נסכים לכלי שרת וכו׳ (שקל׳ ד ד). שלשה עשר שולחנות היו במקדש שמונה של שיש וכו׳ על של כסף (נותנים) כלי שרת (שם ו ד). כל המנחות תחילתן וסופן בכלי שרת וזו (של סוטה) תחילתה בכפיפה מצרית וסופה בכלי שרת (סוטה ג א). וקבול דמן בכלי שרת בצפון (זבחי׳ ה א, ב, ג, ה). — *ובגדי שרת: אין מנחה בבמה וכיהון ובגדי שרת וכלי שרת וכו׳ (שם יד י). — *ומלאכי השרת: הלכו וישבו להן תחת אילן אחד וירדה אש מן השמים והקיפה אותם והיו מלאכי השרת מקפצין לפניהן כבני חופה שמיחין לפני חתן וכו׳ (ירוש׳ חגי׳ ב א).

1) [ועי׳ בעמ׳ 3419.]

2) [בכ״י משורתת, כנראה בטעות על פי מכורתת (כך בכ״י) שלפני כן. אך הכונה: תהי האות נפש משרתת לשכל כמו לְמַלְכָּהּ (במפיק), ולא כון המה״יר בנקוד ובהערתו.]

3) [בספור בימים ההם, השלח כרך 16 עמ׳ 348, משתמש יהודה שטינברג בשם שָׁרְתָנוּת, במשמ׳ תכונת מי שרגיל לשרת.]

4) [ואולם עי׳ בהערה לפעל שֵׁרֵת. ואמנם אפשר להבין שָׁרֵת גם בשמוש זה כמקור הפעל ממש, כדגמת קול עַנּוֹת וכד׳.]

כשעה שהצדיק נפטר מן העולם שלש כיתות של מלאכי השרת יוצאות לקראתו אחת אומרת לו בא בשלום וכו׳ (כתוב׳ קד.; ובעין זה מד״ר במדי יא). אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה מפני מה אין ישראל אומרין שירה לפניך בר״ה וביוה״כ וכו׳ (ר׳ אבהו, ערכי׳ י:). ועי׳ מַלְאָךְ.

***שַׁרְתּוּעַ**[1], ס״ז, — הנית, שפיד בעל שִׁנַּים: השרתוע והדוקרן וכו׳ שניטלה אחת משִׁניהן ועשה של מתכת הרי אלו טמאין (תוספת׳ כלים ב״מ ג יד). טרקוש שעשה לו עץ כמין שרתוע להיות אוכל עליו טהור (שם שם ב״ב א יב). אין העגל יוצא בגימון וכו׳ אבא בר רב הונא אמר שרתועה (ירוש׳ שבת ה ד). עד שנתנה (אשת פוטיפר) שרתוע[2] של ברזל תחת צוארו (של יוסף) עד שיתלה עיניו ויביט בה (רב הונא בשם ר׳ אחא, מד״ר בראשי׳ סוף פז). עשתה לו (אשת פוטיפר) שרתוע של ברזל מתחת זקנו שאם ירכין פניו יהא השרתוע מכהו (רב הונא בר אידי, תנחו׳ וישב ח)[3].

א. שֵׁשׁ[4], שֵׁשׁ־, שם מספר נק׳, זכר שִׁשָּׁה, סמ׳ שֵׁשֶׁת, — מספר יסודי המוסיף אחת על חָמֵשׁ, sechs; six, בנפרד לפני השם הספור במ״ר: הפעם יזבלני אישי כי ילדתי לו

1) [לא התברר מקור המלה.]

2) [אלבק בהוצאת המדרש מביא את שנויי הנסח: שרתיע, שרתע, ומלקח טוב אף, בשבוש: שרטוט.]

3) [במדרש ילמדנו, במק׳ זה: שפוד, עי׳ לוי במלונו.]

4) [עקר המלה שִׁדְשׁ (עי׳ שרש זה), והדגש שבשִׁשָּׁה וכד׳ תמורת ד, וכן בערב׳ שַׁאדִשׁ a), באיגרית׳ ת׳דת׳ במשמ׳ ששי, ובאשור׳ שַׁדְשׁ במשמ׳ כפול ששה. אך צורת שם המספר באשור׳ שֶׁשׁ ובנק׳ שֶׁשֶׁת, באוגריתי תית׳, ארמ׳ שִׁת, ערב׳ שִׁתּ b) ערב׳ דרומ׳ שדׄ, שת, כוש׳ סֶדִס וגם סֶסוּ, ואף במצר׳ סס. ועי׳ שְׁתוּת.]

a) سادس. b) ست.

שִׁשָּׁה בנים (בראש' ל כ). כי תקנה עבד עברי שֵׁשׁ שנים יעבד (שמות כא ב). וְשֵׁשׁ שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה והשביעית תשמטנה וכו' (שם כג י—יא). וחברת את חמש היריעת לבד ואת שֵׁשׁ היריעת לבד (שם כו ט, וכעין זה שם לו יו). ולירכתי המשכן ימה תעשה שִׁשָּׁה קרשים (שם כו כב, וכעין זה שם לו כז). שֵׁשׁ שנים תזרע שדך וְשֵׁשׁ שנים תזמר כרמך וכו' (ויקר' כה ג). ואת הערים אשר תתנו ללוים את שֵׁשׁ ערי המקלט וכו' (במדי' לה ו, וכעין זה שם שם יג). גבהו (של גלית) שֵׁשׁ אמות וזרת (ש"א יז ד). ויהי כי צעדו נשאי ארון יי' שִׁשָּׁה צעדים ויזבח שור ומריא (ש"ב ו יג). בתרצה מלך (עמרי) שֵׁשׁ שנים (שם יו יג). ויקצף עליו איש האלהים ויאמר להכות חמש או שֵׁשׁ פעמים אז הכית את ארם עד כלה (מ"ב יג יט). בשנת וכו' מלך זכריהו בן ירבעם על ישראל בשמרון שִׁשָּׁה חדשים (שם יח ח). והנה שִׁשָּׁה אנשים באים מדרך שער העליון וכו' (יחזק' ט ב). ביום השבת שִׁשָּׁה כבשים תמימם (שם מו ד). וימד (בעז) שֵׁשׁ [1]) שערים וישת עליה וכו' ותאמר שֵׁשׁ השערים האלה נתן לי וכו' (רות ג יט וכו'). — והשם הספור עם ב,: תיציע התחתינה חמש באמה רחבה והתיכנה שֵׁשׁ באמה רחבה וכו' (מ"א ו ו). — ואחרי השם הספור: חלחול, בית צור וכו' ערים שֵׁשׁ וחצריהן וכו' ועיר המלח ועין גדי ערים שֵׁשׁ וחצריהן (יהושע יו כח—סב). ואשר היה נעשה ליום אחד שור אחד צאן שֵׁשׁ ברֻרות וכו' (נחמי' ה יח). ולשמעי בנים ששה עשר ובנות שֵׁשׁ (דהי"א ד כז). — וששה מן (מספר גדול יותר): שִׁשָּׁה משמתם על האבן האחת ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית כתולדתם (שמות כח י). — ובלי ש"ע: שִׁשָּׁה נולד לו בחברון וכו' (דהי"א ג ד). ובני שכניה וכו' ונעריה ושפט שִׁשָּׁה (שם שם כב). לידותון בני ידותון וכו' חשביהו

[1]) [כלו' שש סאים, כתרגומו שית סאין, ואמנם ס. כץ, לשוננו ח, 307, רצה לבאר שש כאן כלשון מטפחת הראש, ע"פ הערבי' שאשה a) מטפחת מאריג לבן יקר, אך אין לשון מדידה עולה יפה בפרוש כזה. ועי' שְׂעֹרָה, הערות.]

a) شاشة.

ומתתיהו שִׁשָּׁה (שם כה ג). למזרח הלוים שִׁשָּׁה (שם כו יז). — ובפתגם מספרי עולה: שֶׁשׁ הנה [1]) שנא יי' ושבע תועבות נפשו (משלי ו יו). בְּשֵׁשׁ צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע (איוב ה יט). — ובשמוש פְּלוּגִי שש וְשש: ושמת אותם שתים מערכות שֵׁשׁ המערכת על השלחן הטהר לפני יי' (ויקר' כד ו). ואצבעת ידיו ואצבעות רגליו שֵׁשׁ וָשֵׁשׁ עשרים וארבע מספר (ש"ב כא כ, וכעין זה דהי"א כ ו). שרפים עמדים ממעל לו שֵׁשׁ כנפים שֵׁשׁ כנפים לאחד (ישע' ו ב). — וסמ' ששת: כי שֵׁשֶׁת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ וגו' (שמות כ יא; לא יז). שֵׁשֶׁת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת (שם כג יב). לְשֵׁשֶׁת הקנים היצאים מן המנורה (שם כה לג, לה; לז יט). שֵׁשֶׁת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת וגו' (דברי' יו ח). כי שֵׁשֶׁת חדשים ישב שם (באדום) יואב וכל ישראל (מ"א יא יו). וביום החדש וכו' וְשֵׁשֶׁת כבשים ואיל תמימם יהיו (יחזק' מו ו).— וששת ימי המעשה: שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור שֵׁשֶׁת ימי המעשה וביום השבת יפתח (שם שם א). — ואחרי שם מספר אחר, המשלים את הסכום, לפני השם הספור במ"י: ויכו מהם אנשי העי כשלשים וְשִׁשָּׁה איש (יהושע ז ה). — וכנ"ל אחרי השם הספור במ"ר: ויהיו הרמנים תשעים וְשִׁשָּׁה רוחה (ירמי' נב כג). בני בגוי אלפים חמשים וְשִׁשָּׁה (עזרא ב יד). אנשי נטפה חמשים וְשִׁשָּׁה (שם שם כב). הבאים מהשבי בני הגולה הקריבו וכו' אילים תשעים וְשִׁשָּׁה וכו' (שם ח לה). — וכנ"ל, בחזרה על השם הספור: ואברם בן שמנים שנה וְשֵׁשׁ שנים בלדת הגר את ישמעאל לאברם (בראש' יו יו). — ושש מאות, כשש מאות, בשש מאות: ונח בן שֵׁשׁ מאות שנה והמבול היה מים על הארץ (בראש' ז ו). ויקח שֵׁשׁ מאות רכב בחור (שמות יד ז). ויך את פלשתים שֵׁשׁ מאות איש במלמד הבקר (שופטי' ג לא). שֵׁשׁ מאות איש חגור כלי מלחמה (שם יח יא). ויפקד שאול את העם הנמצאים עמו כְּשֵׁשׁ מאות איש (ש"א יג יה). שֵׁשׁ מאות זהב יעלה על הצנה האחת (מ"א י יו). ותעלה ותצא

[1]) [תמוה תי"ג' השבעים, שגים באלו: (כי) שָׂשׂ (χαίρει) הִנֵּה (הרשע) באשר שנא יי' וכו'.]

מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וכו' (שם שם כט, וכעין זה דהי"ב א יז). בני בני שש מאות ארבעים ושנים בני בבי שש מאות עשרים ושלשה (עזרא ב י—יא). ואשקלה על ידם כסף ככרים שש מאות וחמשים (שם ח כו). — וששת אלפים: כל הפקדים למחנה יהודה מאת אלף ושמנים אלף וששת אלפים וארבע מאות לצבאתם (במד' ב ט). ופקדיהם וכו' ששת אלפים ומאתים (שם ג לד). ופלשתים נאספו וכו' שלשים אלף רכב וששת אלפים פרשים וכו' (ש"א יג ה). ויהי לו (לאיוב) ארבעה עשר אלף צאן וששת אלפים גמלים וכו' (איוב מב יב). גמליהם וכו' ששת אלפים שבע מאות ועשרים (עזרא ב סז). —ובנ"ל בצרוף עשרים וששה אלף וכד': ויתפקדו בני בנימין וכו' עשרים וששה אלף איש שלף חרב (שופט' כ יח). ועליהם לתלדותם לבית אבותם גדודי צבא מלחמה שלשים וששה אלף (דהי"א ז ד). כל אלה בני אשר וכו' מספרם אנשים עשרים וששה אלף (שם שם מ). — ובצרוף, ששה עשר, לזכר, ושש עשרה, לנקבה: אלה בני זלפה וכו' שש עשרה נפש (בראש' מו יח). והיו שמנה קרשים ואדניהם כסף ששה עשר אדנים (שמות כו כה; לו ל). ונפש אדם ששה עשר אלף (במדי לא מ, מו). ערים שש עשרה וחצריהן (יהושע יה מא; יט כב). ויקחו כל עם יהודה את עזריה והוא בן שש עשרה שנה וכו' (מ"ב יד כא). ושש עשרה שנה מלך בירושלם (שם יה לג; יו ב; דהי"ב כז א, ח; כח א). — וכמספר סדורי: בשנת שש מאות לחיי נח וכו' נבקעו כל מעינות תהום רבה (בראש' ז יא). ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ (שם ח יג). בשנת עשרים ושש שנה לאסא מלך יהודה מלך אלה בן בעשא וכו' (מ"א יו ח). בשנת שש לחזקיה וכו' נלכדה שמרון (מ"ב יח י). לששה עשר, לחנניהו, בניו ואחיו שנים עשר (דהי"א כה כג). וביום ששה עשר לחדש הראשון כלו (דהי"ב כט יז). —ובתו"מ: קרקע בית רובע חייב כפאה וכו' ר"ט אומר ששה על ששה טפחים (פאה ג ו). קרחת הכרם וכו' ובה"א שש עשרה אמה, מחול הכרם בש"א שש עשרה אמה (כלא' ד א). היו (הגפנים) נטועות על שש שש (אמות) או על שבע שבע הרי זה מקדש שש עשרה אמה לכל רוח (שם ה ה). ששה דברים עשו אנשי יריחו וכו' ששה דברים עשה חזקיהו המלך (פסח' ד ח—ט). חל ערב פסח להיות בערב שבת נשחט (התמיד) בשש (שעות) ומחצה וכו' (שם ה א). הפסח שיצא או שנטמא וכו' וישרף בששה עשר וכו' ישרפו בששה עשר, חל ששה עשר להיות בשבת ישרפו בשבעה עשר (שם ז ט—י). וכך היה מונה אחת, אחת ואחת וכו' אחת ושש וכו' (יומא ה ג). לולב וערבה ששה ושבעה (ימים), וכו' ותחליל חמשה וששה (סוכה ד א). על ששה חדשים השלוחין יוצאין וכו' (ר"ה א ג). העונה האמורה בתורה הטיילין בכל יום וכו' הספנים אחת לששה חדשים (ר"א, כתוב' ה ו). דרך הרבים שש עשרה אמה (ב"ב ו ז). שלשים וששה (דינים) מזכין ושלשים וחמשה מחייבין זכאי, שלשים וששה מחייבין ושלשים וחמשה מזכין דנין וכו' (סנה' ה ה). ששה דברים מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה (עדי' א א, ב). יתר בידיו וברגליו שש ושש עשרים וארבע ר' יהודה מכשיר (בכור' ז ו). הלוחות היו אורכן ששה טפחים ורחבן שלשה (ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן, ירוש' תעני' ד ה). דברים שנאמר בהן שש חוטן כפול ששה, משזר שמונה וכו' (ת"כ, יומא עא:, ועי' גם שם לה: וזבחי יח:). — ובבנ' ששתן: עד שיהיו ששתן (ערי המקלט) קולטות כאחד (מכות ב ד). — ובספהמ"א: ושאר עמים הוציא (אלכסנדר מוקדון) בצבא ששת רבוא ושש מאות (יוסיפון, גינצבורג, פז). והיה ביניהם עקרבים וכו' ונמרים ושנהבים ואנשים בעלי שש ידים (שם, קא). והלכה כאביי בששתן[1] (והזהיר לו לד). — ובמליצה, שש משזר כבנוי לשיר שהוא כאלו שזור בששה ששה טורים, Sextina: הססטינה, שאנו קוראים שש משזר, היא של ו' שיטות, ומשקלה כמשקל חסוניטה (ר"ע פרלכסים, מחק ספסים, הולי מק"כ, 3, 52).

ב. **שֵׁשׁ**, ש"ז, — כמו שַׁיִשׁ, מין אבן גיר לבנה: שוקיו עמודי שש מיסדים על אדני פז (שה"ש ה יה). חור כרפס ותכלת וכו' על גלילי כסף ועמודי שש מטות זהב וכסף על רצפת בהט

---

1 הלכות יע"ל קג"ם, עי' ב"מ כב: ועוד.]

זשש ודר וסחרת (אסתר א ו). — ובסהמ״א, ואמר המשורר: זכרת לך יום גור לבד בין מושבות אבן ושש (רמב״ע, כבד אלהיך, ס׳ הענק, ברודי א, סעו). ועי׳ שַׁיִשׁ.

ג. **שֵׁשׁ** [1], ס״ז, — כמו בוץ, מין בד לבן עדין, Byssus: וילבש אתו בגדי שֵׁשׁ (בראשי׳ מא מב). וזאת התרומה וכו׳ ותכלת וארגמן ותולעת שני וְשֵׁשׁ ועזים (שמות כה ד, וכעין זה לה ו. כג). ותעדי זהב וכסף ומלבושך שֵׁשׁ [2] ומשי ורקמה (יחזק׳ טז יג). שֵׁשׁ ברקמה ממצרים היה מפרשך להיות לך לנס (שם כז ז). מרבדים עשתה לה שֵׁשׁ וארגמן לבושה (משלי לא כב). — ושש למצנפת, למגבעת וכדו׳: ושבצת הכתנת שש ועשית מצנפת שֵׁשׁ וכו׳ (שמות כח לט). ויעשו את הכתנת שש מעשה ארג וכו׳ ואת המצנפת שֵׁשׁ ואת פארי המגבעת שֵׁשׁ וכו׳ (שם לט כז–כח). ואחכשך בַּשֵּׁשׁ ואכסך משי (יחזק׳ טז י). — ושש משזר [3]: ואת המשכן תעשה עשר יריעת שֵׁשׁ משזר וכו׳ (שמות כו א). ועשית פרכת תכלת וארגמן ותולעת שני וְשֵׁשׁ משזר (שם שם לא). — ובתו״מ: ש ש זה פשתן, הביאה מן הקנבוס פסולה (תוספתי מנח׳ ט יז). מיד כשעלה משה למרום וכו׳ חזר לפניו, וראה לפניו גדודים שהם לבושים לבוש לבן, זו היא ש ש משזר (פסיק׳ רב׳, מתן תורה, לה. ואילי). — ובסהמ״א [4], ואמר המשורר: לבש לבוש משי ובד, ויעטה לו חור וש ש, זכרה לך יום גור לבד בין מושבות אבן ושש, ולאחרי חמש בעין לב שור אשר תשיב וש ש (רמב״ע, כבד אלהיך, ס׳ הענק ברודי א, סעז).

ששא [5], ממנו שִׁשָּׁא.

---

[1] [כנראה כן המצר׳ שס, ארג עדין, וכן בסור׳ ששא (עי׳ לֵו Flora I 376, II 210).]

[2] [כך קרי, כתיב: ששי.]

[3] [אמנם דרשו חז״ל (ת״כ, יומא עא: ועוד): דברים נאמר בהן שש חוטן כפול ששה, משזר שמונה, וכו׳, אך מצד הלשון אין קרבה בין המלים הדומות. ועי׳ שְׁזַר.]

[4] [על שש משזר ככנוי לשיר עי׳ א. שֵׁשׁ.]

[5] [עי׳ בהערה שאחר זו.]

שִׁשָּׁא,

— פע׳, שִׁשָּׁא, — כמו הִשִּׁיא או הִשִּׁיא [1]: ושבבתיך וְשִׁשֵּׁאתִיךָ והעליתיך מירכתי צפון והבאותיך על הרי ישראל (יחזק׳ לט ב). — ובסהמ״א, ואמר המשורר: חילי זמן הרע בעת נהפך עלי נצר שובב וגם ש ש א, אכן ימיני ממעט השאיר חֹמש למרעי וגם שִׁשָּׁה (רמב״ע ס׳ הענק ט מ, ברודי א, סלג). ששת כעל כל הון במותו ואני נעצב עלי שֵׁשָׁת אשר ש ש א ת (יהלל לבי, קינה על פטירת רב ששת ברפת, דברי חכמים, שם).

שְׁשְׁבִּין, עי׳ שׁוֹשְׁבִין.

שְׁשְׁבִינָה, עי׳ שׁוֹשְׁבִינָה.

שְׁשְׁבִנוּת, עי׳ שׁוֹשְׁבִינוּת.

שִׁשָּׁה,

— פע׳, שִׁשָּׁה, פעל מספק [2], במשמ׳ חלק לששה חלקים: זאת התרומה אשר תרימו ששית האיפה מחמר החטים וְשִׁשִּׁיתֶם [2] האיפה מחמר השערים (יחזק׳ מה יג). — ובסהמ״א במשמ׳ בנה בצורת משׁשׁה, צורה בעלת שש צלעות: והעכביש תארוג מצודה לצוד ציד וכו׳ והדבורה ת שַׁ ש ה ביתה (רס״ע פלקירא, המבקש, כט). — ואמר המשורר: פלאים תחזה ודבר גבורה, בעכביש אשר רשתה סזורה וכו׳ ואיך ביתה ת ש ש ה הדבורה (הוא, שם).

— פע׳, שֻׁשַּׁה, רק בינ׳ מְשֻׁשֶּׁה, בנוי בצורת שש

---

[1] [במשמ׳ כזו אי בלשון הולכה בקרוב הבינו את הפעל במקומו לפי הענין, אך למעשה יתכן, שאין כאן אלא טעות מעתיק ע״פ שובבתיך במק׳ והשאתיך מן נשא או נשא. ואמנם יש משוים כבוש׳ סֹסֵן, הלך (שרש קרוב אל סוס, שבמקומו בארמ׳ סוסיא, באוגרית׳ ססו ועוד), ואינו מסתבר.]

[2] [למעשה אין ספק כי כונת הכתוב (כתרגומים הקדומים) לקריאה: וששית האיפה או וששית מהאיפה. ואלו היה פעל במשמ׳ חלק לששה חלקים בלשון המקרא, היתה צורתו שִׁדֵּשׁ, שכן שרש המלה א. שש (עי׳ שם) הוא שדש.]

צלעות, וגם כש״ע בםשמ' צורה מְשֻׁשָּׁה, מְשֻׁשֶּׁת: והששת המרבה צלעים וכו' ומהם משושת או מ ש ו ש ה אשר צלעיתיו שש (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 10). הנה להיות תמונת המרובעת יותר רחוקה מלהדמות אל העגולה שהיא התמונה הטבעית מן ה מ ש ו ש ה לא בנאוה (הדבורים) ממנה (ר״י אלבו, העקרים, הקדמה). וכמו קבלת בעל חכמת התכונה מהמהנדם שצלע ה מ ש ו ש ה שוה לחצי הקטר (כל מלאכת ההגיון, המופת, מט.) או יאמר תמונת מ ש ו ש ה וכו' מ ש ו ש ה מושג כולל בעצמו התמונה בכלל וכו' (רנ״ק, מו״נ הזמן ג, יג). ועי' שֵׁשֶׁת.

ששי, רק כתיב במק' ב. שֵׁשׁ: ותעדי זהב וכסף ומלבושך ש ש י[1]) ומשי (יחזק' יו יג).

שִׁשִּׁי, ת״ז, נק' שִׁשִּׁית — מספר סדורי שאחר המספר החמישי, sechster ; sixième ; sixth : ותהר עוד לאה ותלד בן שִׁשִּׁי ליעקב (בראשי ל יט). וכפלת את היריעה הַשִּׁשִּׁית אל מול פני האהל (שמות כו ט). וצויתי את ברכתי לכם בשנה הַשִּׁשִּׁית (ויקרי כה כא). והחמישי שפטיה בן אביטל וְהַשִּׁשִּׁי יתרעם לעגלה אשת דוד (ש״ב ג ד–ה). בחדש הַשִּׁשִּׁי ביום אחד לחדש היה דבר יי' ביד חגי הנביא (חגי א א). הַשִּׁשִּׁי לחדש הַשִּׁשִּׁי עירא בן עקש התקועי (דהי״א כז ט). — ובששי, במשמ' בחדש הששי: ויהי בשנה הששית בַּשִּׁשִּׁי בחמש לחדש אני יושב בביתי וכו' (יחזק' ח א). ביום עשרים וארבעה לחדש בַּשִּׁשִּׁי בשנת שתים לדריוש המלך (חגי א יו). — והיום הששי למעשה בראשית, ובשבוע: ויהי ערב ויהי בקר יום הַשִּׁשִּׁי (בראשי א לא). ויהי ביום הַשִּׁשִּׁי לקטו לחם משנה שני העמר לאחד (שמות יו כב). ראו כי יי' נתן לכם השבת על כן הוא נתן לכם ביום הַשִּׁשִּׁי לחם יומים (שם שם כט). — ובתו״ם: ביום הראשון (של חג) ששה מקריבין שנים שנים וכו' ב ש ש י אחד מקריב שנים והשאר אחד אחד (סוכה ה ו). עבר הרגל ביום ש ש י לא היו מעבירין (את הכלים) מפני כבוד השבת (חגי' ג ז). נמצאו (הכהנים) כולן עומדין בשורה והאברים בידם הראשון בראש וברגל ועו' ה ש ש י בקרבים הנתונים בבזך (תמיד ד ג). השיר שהיו הלוים אומרים במקדש וכו' ב ש ש י היו אומרים ה' מלך וכו' (שם ז ד). כיצד, שתי נשים לזו שתי קנים ולזו שתי קנים וכו' לזו שש לזו שבע, פרח מן הראשונה לשניה וכו' ל ש ש י ת לשביעית וכו' ה ש ש י ת יש לה ארבע וכו' (קנים ג ב–ג). הִזה מ ש ש י ת שביעית חזר והזה שביעית פסולה (פרה ד ב). פירות שנייה שרבו על של שלישית וכו' ושל חמישית על של ש ש י ת ושל ש ש י ת על של שביעית וכו' הולכין אחר הרוב (מכשירי ב יא). — ובסתמ״א ששי, גם במשמ' הששי שנקרא לעלות לתורה, והפרשה שבתורה הנקראת בפיו או לפניו בביה״כ, העלית הששית: ומה שנמצא בפ' מע״ר שהגר״א ז״ל היה עולה ל ש ש י לא ידענו טעמו ואולי עלה בה לגודל ענותנותו וכו' ועפ״ז יהיה ערך העולה לששי כעולה לפני האחרון (רא״ל סרומקין, מגן האלף לסדר רב עמרם השלם ב כח, לד). — ⁖ובחכמת האצטגנינות, מבט ששי: והכוכבים הנדבקים נראים אליה מן הבית השביעי עם הלבנה במראה ידידות מבט ש ש י (ראב״ח הנשיא, מגלת המגלה, קכ). ועי' מַבָּט 2771. — ⁖החלק הששי, חלק אחד מן השלם המחֻלק לששה חלקים שוים, ששית, נוהג בספרות ובדבור.— ⁖ובמ״ר: והנה העולה הוא שלשים אלף ושמנה מאות ושבעים ושלשה שלמים, י' ראשונים, מ״ה שניים, מ״ז רביעיים, נ״ג ש ש י י ם (רלב״ג, מעשה חושב, כח). וכמו כן יחלקו עוד כל אחד מהשניים לס' חלקים דקים ויקראו אותם שלישיים וכמו כן הלכו בחילוק הזה לרביעיים ולחמישיים ולש ש י י ם או יותר אם יצטרכו לדייק כל כך (ר״י הישראלי, יסוד עולם א, עא).

⁖**שִׁשִּׁיּוּת**, ש״נ, — תכונת המְשֻׁשֶּׁה: או יאמר תמונת משושה כבר עשה בכאן מן ציורים מוחשים וכו' מושגים כוללים וכו' משושה — מושג כולל בעצמו התכונה בכלל, ה ש ש י ו ת, האורך, השווי, ענין הצלעות והזויות (רנ״ק, מו״נ הזמן ג, יג).

[1]) [קרי שֵׁשׁ, ועי' ב. שֵׁשׁ, ונולד הכתיב ששי בהשפעת ומשי שאחריו.]

שִׁשִּׁים, שם מספר זו"נ, — שש פעמים עשר, sechzig; soixante; sixty, עם השם הספור לאחריו הבא במ"י: ויצחק בן שִׁשִּׁים שנה בלדת אתם (בראש' כה כו). והיה ערכך הזכר מבן עשרים שנה ועד בן שִׁשִּׁים שנה וכו' (ויקר' כז ג). ונלכד את כל עריו וכו' שִׁשִּׁים עיר כל חבל ארגב (דברי ג ד). ויהי לחם שלמה ליום אחד וכו' וְשִׁשִּׁים כר קמח (מ"א ה ב). והבית וכו' שִׁשִּׁים אמה ארכו וכו' (שם ו ב). ומן העיר לקח (רב טבחים) וכו' וְשִׁשִּׁים איש מעם הארץ (מ"ב כה יט; ירמ' נב כה). — ובנ"ל, בשם הספור במ"ר: בן גבר וכו' לו חבל ארגב אשר בבשן שִׁשִּׁים ערים גדלות וכו' (מ"א ד יג). הנה מטתו שלשלמה שִׁשִּׁים גבֹּרים סביב לה וכו' (שה"ש ג ז). ועמהם שִׁשִּׁים הזכרים (עזרא ח יג). ויולד (רחבעם) עשרים ושמונה בנים וְשִׁשִּׁים בנות (דה"ב יא כא). — ועם השם הספור לפניו, במ"ר: וכל בקר זבח השלמים וכו' אילים שִׁשִּׁים עתדים שִׁשִּׁים כבשים בני שנה שִׁשִּׁים (במד' ז פח). הארך וכו' אמות שִׁשִּׁים (דה"ב ג ג). כי נשים שמונה עשרה נשא (רחבעם) ופילגשים שִׁשִּׁים (שם יא כא). — ובנשוא במשפט: שִׁשִּׁים המה מלכות ושמנים פילגשים וכו' (שה"ש ו ח). — ובצרוף ליחידות: ושבֻעים שִׁשִּׁים ושנים תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ ובצוק העתים ואחרי השבֻעים שִׁשִּׁים ושנים יכרת משיח וכו' (דני' ט כה-כו). ואשר נתנו שארית העם זהב וכו' וכתנות כהנים שִׁשִּׁים ושבעה (נחמ' ז עב). ועֹבד אדום ואחיהם שִׁשִּׁים ושמונה (דה"א יו לח). — ובנ"ל, בחזרה על השם הספור: ויחי מהללאל חמש שנים וְשִׁשִּׁים שנה וכו' (בראש' ה טו). וְשִׁשִּׁים יום וששת ימים תשב על דמי טהרה (ויקר' יב ה). — ובצרוף למאות ולאלפים שלפניו: בני זכי שבע מאות וְשִׁשִּׁים (עזרא ב ט, נחמ' ז יד). ועמו מאה וְשִׁשִּׁים הזכרים (עזרא ח י). — ובנ"ל, בלי ו' החבור: ויהי משקל הזהב שש מאות שִׁשִּׁים ושש ככר זהב (מ"א י יד). בני אדניקם שש מאות שִׁשִּׁים וששה (עזרא ב יג). כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפַּים שלש מאות שִׁשִּׁים (שם שם סד). בני בגוי אלפים שִׁשִּׁים ושבעה (נחמ' ז יט). — ובנ"ל, עם המאות והאלפים לאחריו: מאת בכור בני ישראל לקח את הכסף חמשה וְשִׁשִּׁים ושלש מאות ואלף בשקל הקדש (במד' ג נ). — ובנ"ל, בחזרה על השם הספור: ויחי ירד שתים וְשִׁשִּׁים שנה ומאת שנה וכו' ויהיו כל ימי ירד שתים וְשִׁשִּׁים שנה ותשע מאות שנה וימת, ויחי חנוך חמש וששים שנה וכו' ויהי כל ימי חנוך חמש וְשִׁשִּׁים שנה ושלש מאות שנה (בראש' ה יח-כג). ויהיו כל ימי מתושלח תשע וְשִׁשִּׁים שנה ותשע מאות שנה וימת (שם שם כז). — וששים אלף: פקדיהם למטה דן שנים וְשִׁשִּׁים אלף ושבע מאית (במד' א לט, וכעין זה שם ב כו). אלה משפחת הזבולֹני לפקדיהם שִׁשִּׁים אלף וחמש מאות (שם כו כז). ויהי המלקוח וכו' וחמרים אחד וְשִׁשִּׁים אלף (שם לא לט). ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק וכו' באלף ומאתים רכב ובְשִׁשִּׁים אלף פרשים וכו' (דה"ב יב ב-ג). — ובתו"מ: בן ש ש י ם לזקנה (אבות ה כא). מתנדב אדם מנחה של ש ש י ם עשרון ומביא בכלי אחד וכו' ש ש י ם נבללים, ש ש י ם ואחד אין נבללים (מנח' יב ד). שום היתומים שלשים יום ושום ההקדש ש ש י ם יום (ערכ' ו א). איזו היא (תלולית) קרובה (לעיר) חמשים אמה וישנה ש ש י ם שנה (אהלו' יז ב). שחצית גדולה היתה בבני כהנים גדולים שיותר מ ש ש י ם ככרי זהב היו מוציאין בה [1]) (ר' חנינא, ירוש' שקל' ד ב). ש ש י ם רבוא נביאים עמדו להם לישראל בימי אליהו וכו' מגיבת ועד אנטיפטרס ש ש י ם רבוא עיירות (מד"ר שה"ש, גטין נז.). — *וכמספר סדורי: מי שנזר שתי נזירות מגלח וכו' ואת השניה יום ש ש י ם ואחד וכו' ואם גלח יום ש ש י ם חסר אחד יצא וכו' (נזיר ג ב). — *ואחד (או יותר) מששים, בששים, במשג' ביחס של אחד לששים: אין פוחתין לפאה מ ש ש י ם (פאה א ב). שיעור תרומה עין יפה אחד מארבעים וכו' והרעה מ ש ש י ם וכו' עלה בידו מ ש ש י ם ואחד תרומה (תרו' ד ג). גיד ב ש ש י ם (מותר) ואין גיד מן המנין, כחל ב ש ש י ם וכו' ביצה ב ש ש י ם וכו' (רב נחמן, חולין לז:). כל איסורין שבתורה ב ש ש י ם (שם לח.). — ובספה"א: שאר איסורין שבתורה כולן כגון בשר שקצים וכו' שיעורן ב ש ש י ם וכו' נפל לפחות מ ש ש י ם הכל אסור וכו' (רמב"ם, מאכלי אסורי טו יז). — *ובטל בששים [2]): אלא מעתה נפל לתוך קדירה אחרת וכו'

---

1) [בפרה האדֻמה.]

2) [במליצה משתמשים בצרוף זה לגבי אדם בן

דבששים הוא עצמו בטל (רגמ"ה, חולי לז:) אם יש כח בנותן טעם באותה חתיכה, כלומר שאין באותה חתיכה לבדה ששים לבטל הטפה (רש"י, שם קח.) 1).

שִׁשִּׁית, ש"נ, — החלק הששי ממספר, ממדה וכד', שתות, Sechstel; sixième; sixth:

שִׁשִּׁית ההין מעת עד עת תשתה (יחזק' ד יא). זאת התרומה אשר תרימו שִׁשִּׁית האיפה מחמר החטים וששיתם 2) האיפה מחמר השערים (שם מה יג). ומנחה תעשה עליו בבקר שִׁשִּׁית האיפה (שם מו יד).— ובתו"מ: כתיב ששית האיפה מחמר החטים וכו' שמואל אמר תן ששית על ששיתם ונמצא תורם אחד מארבעים (ירוש' תרומ' ד ג).—ובסהמ"א: וחומר הוא כור שלשים סאה ואיפה שלשה סאין נמצא דששית האיפה חצי סאה וכו' משום דכתיב וששיתם דששיתם משמע ב' ששיות וכשאתה נותן זה על זה ובאת לצרף החומרים והששיות הרי ג' ששיות (ר"ש משאנץ, תרומ' ד ג). — *וששית, במשמ' תמונה הנדסית בעלת שש צלעות, משׁשה: בקצת הבעלי חיים אשר הוכן להם בטבע וכו' כמו אריגת העכביש וששיות הדבורים (רלב"ג, מלחמ' ה' א ז). שאף על פי שאין מדרך הדבורה כפי טבע חסרה וכו' מהשעוה שהדבש כנוס בתוכה בתמונה 3) הששיות וכו' ויש לה יתרון עליה (על העגולה) שבתמונת הששיות יתמלא כל השטח והפנוי וכו' לפיכך בנאום בתמונת הששיות ולא עשאום מעוגלים (ר' י' אלבו, העקרים, הקד').

ששים, שבאלו כבר עבר ובטל ברוחו ובגופו.]

1) [מלה זו גזר העורך גם ס"ז שִׁשִּׁימִי (כדרך שמימי מן שמים, מימי מן מים) במשמ' sexagesimal, כדי לבנות כך את השיטה הששימית שנהגה בחשבון אצל עמים רבים, בהתאם לחלוקת השנה והשמים וכדו' ואשר שרידיה קימים עד היום בתרבות העולם.]

2) [כאמור בהערה לערך שָׁשָׁה, כנראה המכון: שִׁשִּׁית מהאיפה.]

3) [צ"ל: בתמונת.]

שַׁשֶּׁלֶת 1), **שַׁשָּׁלֶת**, ש"נ, — כמו שלשלת, ובפרט במשמ' שלשלת רצופה של בית מלכות Dynastie; d—ie; —y, נוהג בספרות ובדבור.

שֹׁשַׁן, שֹׁשַׁנָּה, עי' שׁוֹשַׁן, שׁוֹשַׁנָּה.

שָׁשַׁר 2), ש"ז, — מין צבע אדם 3), הסגן מפני חלודה, Mennig; minium: האמר אבנה לי בית מדות ועליות מרוחים וקרע לו חלוני וספון בארז ומשוח בַּשָּׁשַׁר (ירמ' כב יד). ותוסף אל תזנותיה ותרא אנשי מחקה על הקיר צלמי כשדיים חקקים בַּשָּׁשַׁר (יחזק' כג יד). — ובסהמ"א: ויקצף (אלהים) מאד וכו' ויבא המלאך ויכתוב לו על הקיר בששר נוכח מנורת המל' (יוסיפון, גינצבורג, עו). סירקן או כרכמן טמאות וכו' (כלים טו ג) פי' בל' ישמעאל זרקון שמו אם ייפם בסירקון טמאות והוא הששר (ערוך ערך סרק ו).—ואמר הפיטן: לפני טוחי בפיתום וחקותי ששרים יצא יצא מוציאי להושיעי בכושרים (רסע"ג, אלהים אל, פתיחה לאזהרות, סדור רסע"ג, קפו).

***שַׁשְׁרָה**, ש"נ, — כמו שָׁשַׁר, גון אדם: ובראשם כבע ששרה 4) דקה וקצרה ועליה מאחזים מטוה העזים (בנימין בן אברהם הרופא, עקר כל היחסים, מבחר השירה העברית באיטליה, סע).

***שַׁשֵּׁשׁ**, רק בעי' ביני *מְשֻׁשָּׁשׁ, — כמו מְשֻׁשֶּׁה, בעל שש צלעות: והרכיב באמצע גופי שני

1) [מן הארמ' שבתו"מ, וכן בסור' ובמנדעית שושלתא, שושאלתא, שושלתא במקו' שלשלתא.]

2) [כך בסוף פסוק, אך אין עדות לצורה אחרת כגון שֵׁשֶׁר המובאת במלונים, ואשר ממנה היה צרך לאמר שֵׁשֶׁר אף בהפסק.]

3) [כאמור' בא שרשר במשמ' כזו, ויש שרואים ששר כשאול מלה זו. השבעים תרגמו μίλτος, שם משותף לאבן rubrica המשמשת צבע אדם (וכן וולג': sinopis ע"ש שם העיר בחוף הים השחור שהיונים הביאו משם אבן זו) ול־minium, כדעת רב הפרשנים, וכנראה כך נכון לפי הענין. ואחרים בחרו בצבע אדם אחר כגון זנג'פר (zinnober) בערב', או שתרגמו סמנין סתם מבלי לפרש.]

4) [כלו' כובע אדם.]

ידים וארבע רגלים מתיחסות השעורים בצלעי התמונה חמשוששת מהעגולה כדי שאוכל לקום ולכרוע ולסבוב (ר' קלונימוס, בעלי חיים לח).

***שְׁשַׁת,** רק פע' בינ' *מְשֻׁשָּׁת,—כמו מְשֻׁשָּׁה: והשטח המרבה צלעים נחלק למינים רבים מהם מחומש וכו' ומהם משושת או משושה אשר צלעותיו שש (רלב"ג הנסיה, חבור המשיחה והתשבורת א, 10). וכן אלו היה ראש הגולם ותושבתו שטחים מחומשים או משושתים הוא נקרא כצבה מחומשת או משושתת וכו' והיות יודע מדידת המחומש או המשושת אשר הוא תושבתו או ראשו (הלומה מארץ הגר, 26).

שְׁשָׁה, עי' א. שָׁסָה, פוע', הערות.

א. שֵׁת [1], ס"ז, מ"ר שָׁתוֹת, כנ' שְׁתוֹתֵיהֶם [2].—התחתית של דבר, או במשמ' התחתית של גוף האדם, האחורים והשוקים, Gesäss; derrière; bottom: ויקח חנון את עבדי דוד וכו' ויכרת את מדויהם בחצי עד שְׁתוֹתֵיהֶם (ש"ב י ד). כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים וכו' ערום ויחף וחשופי שֵׁת ערות מצרים (ישעי כ ד) [3]. — ובמ"ר במשמ' יסודות של בנין, Fundament; fondement; foundation: כי הַשָּׁתוֹת יהרסון צדיק מה פעל (תהלי יא ג.—ובתוי"ם [1]: על אדום אשליך נעלי (תהלי ס י) אני אפיל שתותית של אדום ואביא גאולתכם (מד"ר במד' יד. — ובסהמ"א: ויש אומרים כי (צַמִּים) הם הליסטים שוכני המדברות הולכים ערומים ומגדלים שער ומתכסים בשערם עד שתותיהם (רד"ק, ס' השרשים, ערך צמם).—ואמר הפיטן: תם במקרה אחד כוס כנגדו לשתות, במועד שנת השמטה כגע הקהל לאתות, הלה בעשרים ושתים מהרום שתות וכו' (ר"א קליר, איכה אלי, קינ' לט"ב). וזכור פקיד שתות טובל חמש טבילות במים (זכור אב, תפלי גשם). — *ובמשמ' תחתית ההר: שפל הגביה בזקיפה, שתותיו כגיגית כפה, תחתיו ציה לדק פה (ר"י טוב עלם, אור ישראל, זולת לשבת אחר שבועות).— ואמר המשורר: נפתחה הזירה אל מולן מנגד, ולתוך המעגל יצא עלם חמד עד לשתותיו חשוף ערם מבגד (יל"ג, בין שני אריות, ה).

ב. שֵׁת, מלה מסֻפקה: ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שֵׁת [2] (במדי כד יז).

---

[1]) [המלה באה בערב' בצורה אִסְתּ a) כדגמת אֶבֶן b) לעמת בֵּן בעבר' והיא באשור' אִישְׁד, ובמ"ז אִשְׁדָ(נ) במשמ' רגלים, וגם בזו של יסוד הבנין, ואין העבר' יסוד (וכן בארמ' אסדא, כר הראש, ערב' וסאדה c) אלא אותה מלה בצורה שאולה בזמן קדום מלשון זו במבטא ארץ אשור, שבטאו בה ש כסמך ואלו במבטא בבלי, בשין. באה המלה כנראה גם בצורות אֶשֶׁד (הנחלים), אשדות (הפסגה), במשמ' המקום הנמוך שבו הנחלים יורדים ונוזלים לשם.

שרש השם היא שתה (עי' שם) כדגמת בֵּן מן בנה, ולא כדעת רד"ק ואחרים, וכן שנוי התנועות ביחיד וברבוי כדגמת בֵּן — בָּנִים, אלא שסיום הרבוי הוא כמו בשֵׁם — שֵׁמוֹת.]

[2]) [על שָׁתֹתֶיהָ (ישעי יט י) עי' שָׁתָה.]

[3]) [באותה משמ' באה המלה גם במקום שמסורת הנקוד לא הכירה אותה שם, במשלי כו ו: מְקַצֶּה רגלים חָמָס שֹׁתֶה (המגלה את רגליו ומראה בזה את מומי, הוא) שֹׁלֵחַ דברים ביד כסיל. ועי' בספר העורך, משלי שלמה, עמ' 65 וכו'.]

[1]) [כמבואר בספרו של העורך, הלשון והספר ב, 172 באה בלשון התלמוד המלה שת גם במשמ החלק הזה שבגוף. כי זו כונת המאמר: "אמר רב הונא בר מנוח משמיה דרב אחא בריה דרב איקא שרי ליה לבר ישראל למיטר ליה לעובד כוכבים שקלוה לעבודת כוכבים ואנהוה בשין תיו (הכונה למלה שֵׁת) שלו".]

[2]) [במשפט המקביל בירמ' (מח מה) כתוב: ותאכל פאת מואב וקדקד בני שָׁאוֹן, ועל כן חשבו רבים, כי בא כאן שֵׁת כמו שאת, במשמ' שאון. אך כנראה הנסחה שבחורה מקורית היא יותר, והואיל ולא הובן הצרוף בני שת, בחר מחבר הדברים שבס' ירמיה, המרכבה לדבר על שאון של מפלת מואב, לפי הבנתו, גם כאן במלת שאון במקו' שֵׁת. אך למעשה בני שת כנוי הוא לבני מואב, שפרושו המכון לא נתברר, כי

a) است. b) ابن. c) وسادة.

שת (?), **שָׁתָת** ס"ז, רק מ"ר בכנ' שָׁתֹתֶיהָ [1]), — כנוי לסוג אנשים עושים חיל ועשר במצרים [2]):
ואנו הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חכה ופרשי מכמרת על פני מים אמללו, ובשו עבדי פשתים שריקות וארגים חורו, והיו שָׁתֹתֶיהָ מדכאים כל עשי שכר אגמי נפש (ישעי יט ח—י).

***שְׁתַדְּלָן** [3]), ס"ז, — עסקן צבורי, המשתדל אצל שלטונות ובעלי יכלת לטובת אחרים:
אשר פ"נ נטמן בן רחמן וכו' ש ת ד ל ן למדן ותרן וכו' (מלבה מסכת סעב. Wachstein Inschriften I, 44). איך שיש לד"ז יצ"ו ביד מדינות ליטא סך עצום ורב וכו' והוצאות העניים המרובים שמה והוצאת שכר ש ת ד ל ן דד"א בוורשי וכו' (פנקס ועד ארבע ארצות, שנת תמ"ז, היילפרין, 171). ובוורשי עכשיו מחויבים מנהיגי ד"א יצ"ו להודיע למנהיגי ליטא שישלחו עמהם מנהיגיהם או ש ת ד ל נ י ם להתעסק ולדעת מכל הוצאות וכו' (שם, 172). והנה הבחור הנ"ל הוא היה בבית הקצין המופלג ומושלם וש ת ד ל ן פרנס ומנהיג וכו' (חיד"א, מעגל טוב השלם, 22). וילכו ש ת ד ל נ י באמבורג עם המשולחים וכו' (פנקס ק"ק במבורג, 14). והתלוננו בני המדינה על ה ש ת ד ל ן ובקשו לקפח שכרו (סו"ת חות יאיר, כו). ומי ששולח ש ת ד ל ן דעתו שיעשה כפי שכלו (שם).

***שְׁתַדְּלָנוּת**, ס"נ, — מעשה שתדלנים: ולא נקום בכל עסקי ש ת ד ל נ ו ת עד גמר הדבר (פנקס ק"ק במבורג, 14). דבר השלישי יהיו המנהיגים יגיעים לילך ב ש ת ד ל נ ו ת בשביל העניים כשיושבים במאסר (יואל סץ, דרך טוב ז, ג). פרנסתו היתה ה ש ת ד ל נ ו ת כלומר שהיה נכנס ויוצא בבית חשרים והיה סרסר ביניהם (ובין) הבריות (יל"ג, ספור סניהם כאחד טובים).

א. **שתה** [1]), ממנו מִשְׁתֶּה, שֵׁת, א. שָׁתָה, ב. שְׁתִי, שְׁתִיָּה.

ב. **שתה**, ממנו ב. *שָׁהָה, א. שְׁתִי [2]).

אין גם הדעה שהכונה לנוּדֵי Suti הנזכרים בכתובות מסתברת ביותר, ואין עדות לשבט שת במואב, כדעת אחרים. ואולי לפנינו אף כנוי בוז, מן א. שֵׁת, וצ"ע.]

1) [במגלת ישע' א: שותתיה.]

2) [אין התאר מדכאים מתאים אלא לבני אדם, ולא ליסודות של בנין, מן שֵׁת, כדגמת כי הַשָּׁתוֹת יהרסון, ואף התרגומים הקדומים לא הלכו אחרי הבנה כזאת. כלשון עובדים (ἐργαζόμενοι) תרגמו השבעים את המלה, ואלו וולג' irrigua מלשון השקאה ושתיה, וקרוב לכך ת"י: ויהי אתר בית שתי מהא כבישין, כלשון זרע שותה מי היאור, ובסור' אין תרג' למלה.

ולפי הענין מסתבר שיש כאן כנוי לבעלי מלאכה מסימת, בהקבלה לדיגים, לעובדי פשתים ואורגים אשר חָוְרוּ (כך, חורו, הכתיב גם במגלת ישע' א) ול'עשי שכר'. ואין „עשי שכר" לשון עושים ועובדים בשכר (כדגמת שומר שכר שבמשנה), אלא מקביל צרוף זה לבטוי עשה חיל, ומשמעותו: מרויחים ומקבלי שכר על מעשיהם. ולפי זה גם שתתיה פרושו באיזה אפן: עושה חיל ורכוש.

ואמנם אין לסמך אף על נקוד המלה, ויתכן שיש לבטא שֻׁתֹתֶיהָ, ועל כל פנים עדיף לראות את התיו השניה שבמלה כשרש ולא כסיומת של מ"ר מן שֵׁת.

ואך כנסיון בלבד לקביעתה המדיקת של צורת המלה והוראתה אפשר, אולי, להשוות את האשור' שַׁתַּם בעל אסם ובית אוצר (ומזה בִּית שַׁתַּם, אסם, בית אוצר), וצ"ע.]

3) [במק' משתדלן או השתדלן, כדגמת שְׁתַּחֲוָיָה (עי' שם) במק' השתחויה, בנקוד המלה כדגמת שְׁתַּיִם, בתיו דגושה, כבפעל השתדל. ועי' ב. שָׁדַל.]

1) [כמבֻאר בדברי העורך, הלשון והספר א 173, מהד' שניה עמ' 195, נודה משמ' זו, שְׁתִיַּת מים וכד', של השרש, שהוראתו הראשונה היתה למטה, מתוך כך, שאמר, למשל, האומר: הלך לשתות (כלו' למטה), והשומע הבין: הלך אל הנחל, אל מקום המים, כדי לשתות מים. גם במשמ' זו של למטה בא השרש (עי' שֵׁת, הערות) ברב הלשונות השמיות, וגם במשמ' של שתית מים וכד' בא באוגרית' שתי, בארמ' ובסור' שתי, אשתי, באשור' שַׁתוּ, בערב' דרומ' קדומה שתי, בכוש' סַתִי.]

2) [עי' א. שְׁתִי, הערות.]

א. שָׁתָה[1], שתית, שתיתי, שתו, שתיתם, שתינו, שתה, שתה, שתים. שותים, שתי, שותי, שתיו, שתה, שתו, שתו, שתות, שתת, שתות, שתותו, שתותה, שתותם, שתה, שתו, אשתה, אשת, תשתה, תשת, תשתי, ישתה, ישת, תשתה, תשת, נשתה, תשתו, ישתו, ישתיון, ישתהו, תשתינה,—בלע האדם, או בעל החיים מים או נוזל אחר, trinken; boire; to drink: והיה הנערה (קרי) אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וכו' (ברא' כד יד). ותאמר גם לגמליך אשאב עד אם כלו לשתת (סס כד יט). ויצג את המקלות וכו' אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן ויחמנה בבאן לשתות (סס ל לח). וילנו העם על משה לאמר מה נשתה (שמות יה כד). ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם (במדי כ יא). לא נעבר בשדה ובכרם ולא נשתה מי באר (סס סס יז, וכעין זה סס כא כב). וגם מים הכרו מאתם בכסף ושתיתם (דברי ב ו). ומים בכסף תתן לי ושתיתי (סס סס כח). ויצאו ממנו (מן המכתש) מים וישת ותשב רוחו ויחי (שופט' יה יט). וישאבו מים מבאר בית לחם אשר בשער וישאו ויביאו אל דוד ולא אבה לשתותם וכו' (ש"ב כג טו—יז, וכעין זה דה"א יא יח—יט). אני קרתי ושתיתי מים וכו' (מ"ב יט כד, ישעי לז כה), וכאשר יחלם הצמא והנה שתה והקיץ והנה עיף ונפשו שוקקה וכו' (ישעי כט ח). לא שתה מים ויעף (סס מד יב). ומים במשורה תשתה ששית ההין מעת עד עת תשתה (יחזק' ד יא). ומים במשורה ובשממון ישתון (סס סס יו, וכעין זה סס יב יט). ומימיך ברגזה ובדאגה תשתה (סס יב יח). ויהפך לדם יאריהם ונוזליהם בל ישתיון (תהל' עח מד). מימינו בכסף שתינו (איכה ה ד).—ושתתה האדמה, שתו הצמחים וכדו': והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה וכו' למטר השמים תשתה מים (דברי יא יא). למען אשר לא יגבהו בקומתם כל עצי מים וכו' ולא יעמדו אליהם בגבהם כל שתי מים וכו' (יחזק' לא יד—יו).—ושתה האדם יין, חלב וכדו': ויבא לו יין וישת (ברא' כז כה). יין ושכר אל תשת (ויקר' י ט). חמץ יין וחמץ שכר לא ישתה וכל משרת ענבים לא ישתה (במדי ו ג). ודם ענב תשתה חמר (דברי לב יד). ועתה השמרי נא ואל תשתי יין ושכר (שופט' יג ד, ז). בשיר לא ישתו יין ימר שכר לשתיו (ישעי כד ט). נשבע יי' בימינו וכו' ואם ישתו בני נכר תירושך וכו' ומקבציו ישתהו בחצרות קדשי (סס סב ח—ט). ואמר אליהם שתו יין ויאמרו לא נשתה יין כי יונדב בן רכב אבינו צוה עלינו וכו' לבלתי שתות יין כל ימינו וכו' ולא שתו עד היום הזה (ירמי' לה ח—יד). ויתנו הילד בזונה והילדה מכרו ביין וישתו (יואל ד ג). ויין ענושים ישתו בית אלהיהם (עמוס ב ח). ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר (תהל' סט יג). כי לחמו לחם רשע ויין חמסים ישתו (משלי ד יז). אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין וכו' (סס לא ד—ז). ובניו ובנתיו אכלים ושתים יין וכו' (איוב א יג, וכעין זה סס סס יח). באתי לגני אחתי כלה וכו' שתיתי ייני עם חלבי וכו' (שה"ש ה א). לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות וכו' (נחמי ח י).—ושתה בכוס וכדו': הלא זה (הגביע) אשר ישתה אדני בו (ברא' מד ה). השתים במזרקי יין וכו' (עמוס ו ו).—ושתה מן היין וכדו': וישת מן היין וישכר (ברא' ט כא). כוס זהב בבל וכו' מיינה שתו גוים (ירמי' נא ז).—ושתה מן הנחל, הכוס וכדו': ונלאו מצרים לשתות מים מן היאר (שמות ז יח, וכעין זה סס סס כא, כד). ולא יכלו לשתת מים ממרה (סס יה כג). והיה מהנחל תשתה וכו' (מ"א יז ד—ו). מנחל בדרך ישתה (תהל' קי ז). — ושתה ושכר, ושתה לשכרה וכדו': וישתו וישכרו עמו (ברא' מג לד). ויקרא לו דוד (לאוריה) וכו' וישת וישכרהו (ש"ב יא יג). והוא בתרצה שתה שכור וכו' (מ"א יו ט). ובן הדד שתה שכור בסכות (סס כ יו). שתו ושכרו וקיו ונפלו (ירמ' כה כז). אכול ואין לשבעה שתו ואין לשכרה (חגי א ו). שתו ושכרו דודים (שה"ש ה א). — ואכל ושתה במשמ' כעד, ישב בסעדה: ויאכלו וישתו הוא והאנשים אשר עמו וכו' (ברא' כד כד). ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים ויאכל וישת וכו' (סס כה לד). ויעש להם משתה ויאכלו וישתו (סס כו ל). ותקם חנה אחרי אכלה בשלה ואחרי שתה וכו' (ש"א א ט). והנה (העמלקים) נטשים על פני כל הארץ אכלים ושתים וחגגים וכו' (סס ל יו). לא אבא עמך ולא אכל לחם ולא אשתה מים

[1] [כידוע, משמש שקה לצורותיו כהשלמה לפעל שתה בבנינים אחרים, ועי' שקה.]

במקום הזה וכו' (מ"א יג ז–כג). שים לחם ומים לפניהם ויאכלו וַיִּשְׁתּוּ וכו' ויכרה להם כרה גדולה ויאכלו וַיִּשְׁתּוּ וישלחם (מ"ב ו כב–כג). ערך השלחן צפה הצפית אכול שָׁתֹה (ישעי' כא ה). והנה ששון ושמחה וכו' אכֹל בשר וְשָׁתוֹת יין אָכוֹל וְשָׁתוֹ כי מחר נמות (שם כב יג).—ושתה, במשמ' ישב במשתה: והוא (בן הדד) שֹׁתֶה הוא והמלכים בסכות (מ"א כ יב). והמלך והמן ישבו לשתות (אסתר ג יה וכעין זה שם ז א).—וכן בשלילה, לא אכל ולא שתה: ויהי שם עם יי' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שָׁתָה (שמות לד כח). לחם לא אכלתי ומים לא שָׁתִיתִי (דבר' ט ט, יח). ויאכל ותשב רוחו אליו כי לא אכל לחם ולא שָׁתָה מים שלשה ימים ושלשה לילות (ש"א ל יב).—ושתה מי בורו, במשמ' חי כביתו בשלוה ובבטחון: ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו וּשְׁתוּ איש מי בֹרו (מ"ב יח לא, ישעי' לו יו).—ושתה מכוסו (של בעליו), היה חביב עליו מאד: מפתו תאכל ומכסו תִשְׁתֶּה ובחיקו תשכב ותהי לו כבת (ש"ב יב ג).—ושתה מצה, שתה עד הסוף: את קבעת כוס התרעלה שָׁתִית מצית (ישעי' נא יז). וְשָׁתִית אותו ומצית ואת חרשיה תגרמי (יחזק' כג לד). אך שמריה ימצו יִשְׁתּוּ כל רשעי ארץ (תהל' עה ט).—ושתה דם: לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים יִשְׁתֶּה (במד' כג כד). אמר לצפור כל כנף ולכל חית השדה הקבצו ובאו וכו' ואכלתם בשר וּשְׁתִיתֶם דם וכו' (יחזק' לט יז–יט). האוכל בשר אבירים ודם עתודים אֶשְׁתֶּה (תהל' נ יג).—ושתה הצמא מי רגליו: הלא על האנשים הישבים על החמה לאכל את חריהם וְלִשְׁתּוֹת את שיניהם [1] עמכם (מ"ב יח כז).—ושתה מי שחור ומי נהר (הפרת): ועתה מה לך לדרך מצרים לִשְׁתּוֹת מי שחור ומה לך לדרך אשור לִשְׁתּוֹת מי נהר (ירמ' ב יח).—ובתמונה לבעל אשה, שתה מים מבורו: שְׁתֵה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך (משלי ה יח).—ושתה כוס החמה וכדו': קומי ירושלם אשר שָׁתִית מיד יי' את כוס חמתו וכו' הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה את קבעת כוס חמתי לא תוסיפי לִשְׁתּוֹתָהּ עוד (ישעי' נא יז–כב). קח את כוס היין החמה הזאת מידי וכו' וְשָׁתוּ

1) [כך כתיב, קרי: מימי רגליהם.]

והתגעשו והתהללו (ירמ' כה יה–יו). שְׁתֵה גם אתה והערל תסוב עליך כוס ימין יי' (חבק' ב יו).—ושתה את חמתם של בעותי לילה בחלומו: כי חצי שדי עמדי אשר חמתם שֹׁתָה רוחי בעותי אלוה יערכוני [1] (איוב ו ד). ומחמת שדי יִשְׁתֶּה (שם כא כ).—ושתה את כוס זולתו, במשמ' סבל כסבלו: כוס אחותך תִּשְׁתִּי העמקה והרחבה (יחזק' כג לב), ועי' כוס.—ושתה עולה: אף כי נתעב ונאלח איש שֹׁתֶה כמים עולה [2] (איוב יה יו).—ושתה לעג: מי גבר כאיוב יִשְׁתֶּה לעג כמים (שם לד ז).—ובתו"מ: השותה מים לצמאו אומר שהכל נהיה בדברו (ברכ' ו ח). מוליאר הגרוף שותין הימנו בשבת וכו' (שבת ג ד). אין אוכלין אזוב יון בשבת וכו' אבל אוכל הוא את יועזר ושותה אבוב רועה וכו' וכל המשקין שותה חוץ ממי דקלים וכוס עיקרים וכו' (שם יד ג). והשותה מלא לוגמיו חיב וכו' אבל ושתה בהעלם אחד וכו' (יומא ח ב–ג). אוכלין ושותין עראי חוץ לסוכה (סוכה ב ד). עד שלא נמחקה המגילה אמרה איני שותה (מי סוטה), מגילתה נגנזת וכו' אינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות ועיניה בולטות והיא מתמלא' גידין וכו' (סוטה ג ג–ד). אשת כהן שותה ומותרת לבעלה אשת סרים שותה (שם ד ד). היו מזדווגין (הדיינים) זוגות זוגות וממעטין במאכל ולא היו שותין יין כל היום ונושאין ונותנין בדבר כל הלילה וכו' (סנה' ח ה). מאימתי חיב (בן סורר ומורה) משיאכל טרטימר בשר וישתה חצי לוג יין האיטלקי (שם ח ב). פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וכו' (אבות ו ד). ושאכלת הרדופני וכו' או ששתתה מים הרעים כשרה (חול' ג ה). ששתתה בכוס של זהב כיון שנהנית מעלה (מעילה ה א). אלו לא מטמאין ולא מכשירין וכו' והשותה מי טבריא [3] אע"פ שיוצאין נקיים (מכשיר' ו ז). האומר שתו והותירו הרי זה מדרכי האמרי וכו' (תוספ' שבת ז ז–ח). וכמה היא ביאה

1) [כלו' יערכו לי מזה מאכל ומשתה, ועי' על כונת כל הפרשה בפרושו של העורך משנת תשי"ד.]

2) [על הצרוף חמס שתה (משלי כו ו) עי' שֵׁת, הערות.]

3) [עי' לקמן נִפְע', סהמ"א.]

וכו' ר' יהושע אומר כדי מזיגת הכוס בן עזאי אומר כדי לשתותו (שם סוטה א ב, מד"ר במד' ט). היה ר' מאיר אומר כשם שיש דיעות במאכל כך יש דיעות בנשים וכו' יש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו זורקו ושותהו זו מידת כל אדם שמנית את אשתו לדבר עם אחיה ושכיניה וכו' (שם שם ט, ירוש' שם א ז). בהמה שאכלה אוכלין שאינן ראויין לה ושתת משקין שאין ראויין לה וכו' (שם ב"ק א ח). פרה ששתת מי חטאת בשרה טמא מעת לעת ר' יהודה אומר בטלו במעיה וכו' כשהם שמורים הרי הם מי נדה ולא ששתתן פרה (ספרי במד' קכד, וכעין זה תוספת' נקוא' ח יח). אמר רשב"ג אני ראיתי את שמעון בן כהנא שותה יין של תרומה בעכו שאמר זה הובא מקיליקיה וגזרו עליו וישתייו בספינה וכו' (ירוש' חלה ד יב). מתו לשתותן[1] בכרך אחד וכו' אפי' שתיין בכרך אחד יצא וכו' (שם פסח י א, סקל' ג ג). שאין הארץ שותה אלא לפי חיסומה (רסב"א, שם ע"ז ג ו). ומשקים בית שלחים שלו (של האבל) משהיגיע זמנן לישתות (שם משקין ג, גניזה, 195). אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים וכו' (ברכ' מ.). כל מיני משקין יפין לחלום חוץ מן היין, יש שותהו וטוב לו וכו' ויש שותהו ורע לו וכו' (שם נז.). ארבעה כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי מזיגת כוס יפה שתאן חי יצא שתאן בבת אחת יצא (פסח' קח:). כמה יין חי שתת אמו של זה שנמוח עוברה בתוך מעיה (אביי, נדה כד:). מפני מה סוטה אינה שותה בכוס של חבר ', שלא יאמרו בכוס זה שתת פלונית ומתת וכו' (מד"ר ויקר' כז). מעשה בשתי אחיות וכו' לבשה בגדי אחותה והלכה ושתתה מים המרים ונמצאת טהורה וכו' כיון שנשקו זו לזו הריחה במים המרים מיד מתה (שם במד' ט). אמרת חנה לפני הקב"ה וכו' חצבא של מעלה וכו' ולא שותים ולא פרים ורבים וכו' והצבא שלמטה אוכלים ושותים ופרים ורבים ומתים וכו' (פסיק' כב', כי פקד ה' את חנה, איש-שלום, קנע:). —ובתמונה, שתה את דבריו, שתה מימיו, למד ממנו: יהי ביתך בית ועד לתכמים וכו' והוי שותה בצמא את דבריהם (אבות א ד). מי הם הללו שמימיהם אנו שותים ושמותם אין אנו מזכירים (הוריות יד.). — ובמליצה לאשה מאוסה, שתה בעציצו, עי' עָצִיץ, ע' 4642. —ובסהמ"א: שתת מי המרים ונקתה מהן וחזר וקינא לה עם האיש וכו' (רמב"ם, הל' סוטה א יב). גזל חבית של יין וכו' ושברה או שתאה וכו' משלם ארבע וכו' (טוהו"מ שסב). — *ושתה עשן, שתה טבק[1] וכדו': כי מקרוב עלה עשן זה ונתפשט בכל העולם ורובם ככולם שותים אותו (חסו' דרכי נועם, או"ח ט). אחר פטירתו חלם (ר' יצחק) עמו והשביעו שיגיד לו מה שאומרים בשמים על שתיית הטאבאקו ואמר לו הרב שהשותה בי"ט משמחין אותו, והשותה בט"ב מקללין אותו, וכן לשותה ומעלה עשן תחת חופת חתנים (סיד"א, מחזיק ברכה, או"ח כי, יג). דאסור לשתות הטיטון (שקורין טובאק) משום מכבה (מגן אברהם, או"ח תקיד ד)[2]. —ואמרו פיטנים ומשוררים: אם לא שתת גנובים בסתר תתעטר ברצון בגלוי ובסתר (ינאי, אם לא, קרוב' במד', זולאי, קסג). שתותו לרהב בכוסות הזהב ולראות לו להב בכוסות ספירים (דונש, דעת לבי, אלוני, סז). להחכם אשר ישתה דברי ולא ישתת במזרק דם גפנים (סוא, וגן עדנך, שם, לד). שתה אחי וגיל וצהל עלי שחר כיהל הל (סוא, סתם אחי, שם, קח). אוי שתה בכור מות ושחק בכוס מים בעת צמאך שתיתו (כ"ם הנגיד, הכרפה הזמן, בן תהלים ג, הברמן, 25). באו שתו עמים בצל קורה על קול מטר שחק בירח בול (רמב"ע, בסר מאהובים, ברודי א, סב). ונח שתֹה עלי סלע וגבעה ומארץ בחר מישור וחיקו, ועם אדום שתֵה אדום בעוד יום, עדי לַיִל תהי ישן בחיקו (סוא, שם). ובכוס אֲהַב ייני דודים נשתה על טוב מגד ושיחים (הוא, שם). ואשתה עד מראשותי בלא בין יהיו כסף (שם). — ובמליצה שבחדוד: מה אומר הכוס באמר השכור מי לויי אלי, לא אירא

---

[1]) [את ארבע הכוסות של ליל הסדר.]

---

[1]) [ע"פ הערבי שַרֵב דח׳אן, תתן a).]

[2]) ועי' במאמרו של י"ז כהנא, לשוננו טו, עמ' 202 ואילי ; וכן לֵו, Flora III, 373.]

---

a) شرب دخانِ تتن.

מרבבות עם אשר סביב שתו עלי (עמנואל, מחב׳ ו, הברמן, 188).

—ובינ׳ סְעוּ׳, *שָׁתוּי, כתו״ם, בפרט בצרוף שתוי־יין, — כמו שותה[1], מי ששתה הרבה יין ונוטה לשכרות, trunken; ivre; drunk: בחמשה דברים בין האולם ולמזבח שוה להיכל שאין בעלי מומין ופרועי ראש ושתויי יין וכו׳ נכנסים לשם (ר׳ יוסי, כלים א ט). וזר טבול יום ומחוסר בגדים וכו׳ ושתויי יין ששימשו כולן במיתה (תוספת׳ כרית׳ א ה). שתוי יין פוסל בעבודה וחייב במיתה איזהו שתוי יין כל ששתה רביעית יין בן ארבעים יום וכו׳ (שם א יט). שתוי אל יתפלל וכו׳ אי זהו שתוי כל ששתה רביעית, שיכור ששתה יותר, תמן אמר כל שאינו יכול לדבר לפני המלך (ירוש׳ תרומ׳ א ו, וכעין זה בבלי עירובי סד.). ואין נשאלין נדרים ולא מורים שתויי יין (ירוש׳ תרומ׳ א ט). יצא שרץ טמא וצפרדע טהור ששתויי יין מורין בהן הוראה (כריתו׳ יג:). בשביל ד׳ דברים מתו בני אהרן ובכלן כתוב בהם מיתה על שהיו שתויי יין וכו׳ (מד״ר ויקרי כ, וכעין זה תנחו׳ אחרי ו)[2].—ובספהמ״א, גם בהשאלה: לא שְׁכוּרה (האדמה), לא שתוית יותר מדאי שמטשטשין את הארץ (רש״י, תעני כב:).— *ובמשמ׳ סבילה, מים שתויים, שנשתו, וכדו׳: אם יהיה דרך משל שחין במעיים הדקים נעשה ברפואתם דברים שתויים (פרקי גליינוס, כ״י פריז). רפואה זו יש מהן שתויות ומהן מונחות (קאנון ג יג א ה). —ואמר הפיטן: והמית רתוי לפרוע ושתוי וטמא האתוי לשמש בחדרים (רסב״ג, סמר לבי, ביאליק־רבניצקי ב, 153)—ואמר המשורר: והייתי שתוי מים ונזיר עדי כי חשבוני בן רכבי (ר׳ יהודה אלחריזי, זמן הכה, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, ריט).

—נִפְעַ׳, נִשְׁתָּה, במקרא רק יִשָּׁתֶה[3]: מכל האֹכל אשר יאכל וכו׳ וכל משקה אשר יִשָּׁתֶה בכל כלי יטמא (ויקר׳ יא לד).—ובספהמ״א: אתה ידעת את כל הרעה אשר ידע לבבך כי אדניך נאכל ונשתה ונשרף ויאוכך לכן ביקשת להפוך זה על יריבך (הפגות רסע״ג על חוי הבלכי, דוידסון, 68). ומי טבריא, הן מים שיש בהן איכות שמשתלשלים כהן כששותין אותם יוצאים חמים זכים כמו שנשתו (רמב״ם, מכשירי ו ז).

—הִפְעִ׳, הֻשְׁתָּה: דרך והשתה שתות במשתית מים, דעת כי כל הושתה משתית מים (ר״א קליר, אקסטס כסל, תפלי גשם). ומשתית אבן מקום חרמון טל, ותק להשתות שתותי טל (הוא, אאגרה, תפלי טל).

1) [בדומה לשמוש הרומ׳ potus באותה משמ׳.]

2) [ועי׳ גם מד״ר אסתר ה.]

3) [את צורת הפעל ונִשְּׁתוּ מים מהים (ישעי׳ יט ה) שאף הנקוד לא גזר אותה מן שתה, באר המחבר לעיל עמ׳ 3844 בנפעל מן נָשַׁת, ואלו העורך בפרושו לאיוב י כ (ישית ממני) ושם לח יא (ופא ישית) מן ישת (כדגמת הִצִּיג מן יצג וכד׳).]

ב. *שָׁתָה[1], קַל לא נמצא.

—נִפְעַ׳, *נִשְׁתָּה,—נארג: ממנה (מאבן השתיה) נשתה[2] העולם (ר׳ יוסי, תוספת׳ יוה״כ ג ו).

—הִפְעִ׳, *הִשְׁתָּה,—ארג במסכת, weben; tisser; to weave: ואני נסכתי מלכי, השתיתיו כד״א ויסע את יתר האהל[3] ואת המסכת (מדרש שמואל, יט), ועי׳ שִׁית, וא. שָׁתָה.

—הָפְעַ׳, *הֻשְׁתָּה, — כמו נִפְעַ׳: אמר ר׳ יוחנן למה נקרא שמה אבן שתיה שממנה הושתת העולם, תני ר׳ חייה ולמה נקרא אבן שתייה שממנה הושתת העולם (ר׳ חייה, ירוש׳ יומא ה ג). ועי׳ א. שָׁתַת, הִפְעִ׳.

***שִׁתּוּף**, ש״ז, — שה״פ מן שִׁתֵּף, השתתף, מעשה המשתף והמשתתף: שיתופי מבוי כיצד מניח אדם חבית של יין וכו׳ ואומר הרי זה לכל בני מבוי (תוספת׳ עירוב׳ ו א). האנשים שנשתתפו שלא מדעת נשים שיתופן שיתוף ונשים שנשתתפו שלא מדעת אנשים אין שיתופן שיתוף (שם ו ה). דר״ם אמר ע״י עירוב וע״י שיתוף וכו׳ שמא

1) [עי׳ א. שָׁתִי, הערות. ואמנם אין העדיות לשמוש הפעל מספקות כל צרכן, ועי׳ בהערות שאחר זו.]

2) [כך אצל צוק״מ, אולם בנ״א ובתוספת׳ שבדפוסים: נשתת, ועי׳ א. שָׁתַת.]

3) [בכתוב (שופט׳ יו יד): את היתד הארג.]

ילך לחצר שאינה צריכה שיתוף, אי זו היא חצר שאינה צריכה שיתוף זו חצר רוגלת וכו' (ירוש' ערוב' ו ח) קסבר כל שיתוף שאין מכניסו ומוציאו דרך פתחים כמבוי לאו שמיה שיתוף (ערוב' עג:). —ובסהמ"א: בין ראובן ושמעון היה שתוף וכשתבעו לעשות עמו חשבון טען שכבר חִלקו (סו"ת הרי"ף, ל). והשתוף שהיה בינינו שהיינו שותפין ביחד מזמן הרבה וכו' ונטלתי אני פלוני המגיע לי מן השיתוף וכו' (ר"י ברצלוני, ספר השטרות ל, 50). וחלקנו בתים וקרקעות וכו' ועמדו בשיתוף בינינו לאמצע עד עתה (שם לח). ראוי שתהיה תשובתו וכו' עם שתוף הלב בכוונה לאלהים (ר"י ח"ח, סו"ה התשובה ט). השותפין שבאין להשתתף אין השיתוף נגמר בדבור וכו' (טוחו"מ קעו). וע"ד שטענו מנהיגי ליטא שאינם רוצים עוד בשום שיתוף בעולם עם הארצות דפולין מהיום והלאה וכו' (פנקס ועד ארבע ארצות, שנת תכח, היילפרין, 111, וכעין זה שם שנת תל, 115). — °ושטר שתוף: והשטר הארבעה וששים הוא שטר שיתוף והוא כגון מי שנתן ממון לחבירו להתעסק בו שיהא לו חלק בריוח וחלק בהפסד וכו' ואם כתוב בשטר השיתוף שעשו ביניהם וכו' ושטר שיתוף זה שריר ומקויים והגון כראוי (ר"י ברצלוני, ס' השטרות, 112 ואילך). — °ובמשמ' חבור ואחוד של חלקים שונים: מפני שכל מחובר לא תגמר הויתו אלא בהשתתף חלקיו אשר חובר מהם והוא התאחד קצתם עם קצתם ועיקר השתוף האחדות (ר"י ח"ח, סו"ה היחוד, ט). —°ובמשמ' צד שוה שיש בדברים: אינך צריך מהידיעה בנאמרות ליותר מהידיעה בסוגיהם ומיניהם ופרקיהם וסגוליותיהם ושתופם וחלופם (לקוטי מקור חיים לרשב"ג ג יד). והענין השני מהאחד המקרי וכו' והוא מקבל ההויה וְהַהפסד והחלוק והחבור והפרידה והשנוי והחלוף והשתוף (ר"י ח"ח, סו"ה היחוד, ח). ואם השתתפו (המשפטים) במין אחד מן השתוף עד שיתחייב מהם יחד משפט אחר אז יקרא חקש (מלות ההגיון ו). ואין שתוף בין ידיעָתֵנו וידיעתו כמו שאין שתוף בין עצמנו ועַצמו וכו' (ר"מ ח"ח מו"נ ג כ). — °ושתוף השם וכו', יחוס משמעיות שונות למלה אחת, רבוי משמעיות: ואל יקשה בעיניך מפני שמלת תהום נאמר על ענין אחר וכו' וכאשר הלשון נאמרת בשיתוף על ענינים רבים כן תֵאמר על המים וכו' (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש ג). ומפני שהפועל הזה משמע שני טעמים בכל השמות הנאמרים בשתוף וכו' (הוא, מגלת המגלה, קנ:). ובזה הענין נקראו תלמידי הנביאים בני הנביאים כמו שאבאר בשיתוף שם בן (ר"מ ח"ח, מו"נ א ז). והשמות המשותפים יחלקו לששה חלקים מהם משותפים שתוף גמור ומהם מוסכמים ומהם מסופקים וכו' כשם עין אשר נאמר על חוש הראות ועל מבוע המים וכו' (מלות ההגיון יג). וההפרש בין (השמות) המשותפים והמועתקים כי המשותפים השיתוף ביניהם מתחילה וכו' והמועתקים קודם האחד אל האחר (רפ"ע פלקירא, ראשית חכמה, 25). ואולם לשון חגיגה ענינה סבוב וכו' ואולם מצאנו שתופה לענינים שנקרא שם הזמן עצמו חג וכו' (ר"א הקראי, גן עדן, חג המצות, הקד', מז:). והנה החכם רבינו אהרן נ"ע באר שתוף מלת שביתה בכמה ענינים נשתתפה וכו' (הוא, שם, מו.). —°ובמשמ' האמונה ברבוי אלהיות[1]: וכן המיחד מצד הקַבלה אין בוטחין בו שלא יבא לידי שיתוף (ר"י ח"ח, סו"ה היחוד ז). וכאשר יתיאש (היצר) מִסַּפֵּק הענין הזה עליך יפילך במיני השתוף כמו דעת מניחי הרבוי ודעת אנשי התולדות וכו' (שם, יחוד המעשה ה). על אמונת העדר האלוה או השתוף אליו או עבודת זולתו (ר"מ ח"ח, מו"נ א לה). — ובהנדסה, °שתוף הקוים וכדו', Kommensurabilität; commensurability —: כי לפי המוקדמת הראשונה יתבטלו כל מופתי התשבורת וכו' כמו כחות ההפרש והשתוף בקוים ובשטחים (ר"י חריזי, מו"נ א עג). —ואמר המשורר: כלב קֻרא לכלבים ואל דג וכו' כלב קרא עוד בשתוף לכוכב מזהיר אשר בין תאומים וסרטן (עמנו', מחב' כ, הברמן, 561).

°**שִׁתּוּפִי**, ת"ז, — מתכונת השתוף, מיסד על בסיס של שתוף, בנגוד לפרטי, כּגוֹן מִפעל שתופי, משק שהוּצי וכדו', נוהג בספרות ובדבור[2].

---

1) [בתרג' הערבי אִשְׁרַאכ a), ועי' שָׁ־ף.]

2) [בתנחומא בוכר שלח טו (עמ' 82) נאמר:

---

a) أشراك.

א. *שְׁתוֹק, ש"ז, — א) כמו שתיקה, Schweigen; silence: הם מפניו כל הארץ, הם לשון שיתוק ודמימת חורבן (כס"י, חבקי ג כ [1]). — ב) כשם מחלה, המשתקת כאלו אבר מאברי הגוף או את הגוף כלו, Lähmung; paralysie; — sis: ולזה באר בבן הצרפית וכו' ואמרו קצת האנדלוסין כי נתבטלה נשימתו וכו' כמו שיקרה לקצת חולי חלי השתוק (כ"ם א"ת, מו"נ א מב). ולכן יהיה השתוק החזק וכו' ממית בהכרח והחלוש יקשה ארוכתו (פרקי משה להרמב"ם ו טו). האפופליקסיאה והוא השתוק וכו' (המפרש לפרקי אבוקרט ג מג, כ"י גרלין). בשתוק הנקרא בערבי' סכתה ובלשונם אפופליקסיה (קאנון ג א ה ה). אבל יש בו (בקשי הנשימה) סכנה מפני חשש דפיקת הלב או נכפה או שתוק (ר' טוביה כץ, מעשה טוביה, בית חדש א פג, לו.). — *וכמו שְׁתוּקוּת, תכונת השתוקי: חִבוּל טמאת שרץ, גן נעול השרץ, שְׁתוֹק, אִסוּף הפרץ, זמה ספק ארץ (ר' שלמה הבבלי, אין נור, זולת לשבת א חנכה).

*שְׁתוּקוּת, ש"נ, — תכונת הבן השתוקי: לא הוזהרו כשרות, להנות לינשא לפסולין וכו' רבנן נמי לא עבוד בהו מעלה לאצרוכינהו בדיקה ואפי' מחמת ממזרות ושתוקות וכו' (רש"י, קדוש' עו.).

*שְׁתוּקִי, ש"ז, נק' שְׁתוּקִית, — ילד שאין אביו ידוע: עשרה יוחסין עלו מבבל וכו' ממזירי נתיני שתוקי ואסופי וכו' ואלו הם שתוקי כל שהוא

איך אשיתך בבנים וגו', אין הלשון הזה אלא לשון השתופייה, שנאמר כי שת לי אלהים זרע אחר (בראש' ד כה) ע"כ. והמהדיר מעיר: השתופייה, לשון שותפות, ואינו מסתבר. ואלו כל הענין מורה על כך, כי הדרשה באה לפרש את הכתוב בירמיה על מקרהו של ילד מְאֻמָץ, הואיל ואין להורים בן או שמת בנם שהיה להם. והואיל והמדבר בכתוב בירמיה (ג יט) על ישראל בלשון נקבה, על כן נראים הדברים כי כונת הדרש למלה היונ' εἰσποιητή, (בת) מְאֻמֶצֶת.]

[1]) [בדבריו בשופט' ג יט: ויאמר הס וכו' הס לשון שתוק, מתכון רש"י כנראה לצווי שְׁתֹק, ולא לש"ע.]

מכיר את אמו ואינו מכיר את אביו וכו' וספיקן בספיקן אסור, ואלו הן הספקות, שתוקי ואסופי וכותי (קדוש' ד א–ג). היתה מעוברת מה טיבו של עובר זה מאיש פלוני וכהן הוא וכו' ור' יהושע אומר אינה נאמנת וכו' במה דברים אמורים בעדות שבגופה אבל בוולד הכל מודים ששתוקי (תוספת' כתוב' א ו). מודה רבי עקיבא בשתוקי שהוא חייב על (קללת) אמו אע"פ שאינו חייב על אביו (ספרא קדוש' פרק ט). אמר רבי לעזר הכל מידין בוולד שהוא שתיקי וכו' א"ל ר' יוחנן שתוקי סתם מצינו שתוקי כהן גדול היך עבידא, סיעה של כהנים עוברת ופירש אחד מהן ובעל, הרי מצינו שתוקי כהן גדול (ירוש' כתוב' א ט). נבעלה בשעת קרונות כשירה לכהונה אבל פירש אחד מצפורי ובעל, הולד שתוקי (כתוב' טו.). דבר תורת שתוקי כשר וכו' אלא מעתה שתוקי שתוקית לא ישא וכו' בת שתוקית לא ישא שמא ישא אחותו מאביו (קדוש' עג.). — ובסהמ"א: ואם מן הרחוקים זינתה וכו' אותו הולד נעשה שתוקי ואסור לו לבא בקהל ה' (הזהיר, אחרי, עו). פנויה זו שילדה ילד שלה שתוקי הוא וכו' (סו"ת הגאונים, גנזי מצרים, 155). שתוקית אי' כשרה לכהונה (סו"ת רמ"א סא). — *ובהשאלה, ספר שתוקי, שלא נודע מחברו: נבוא לבאר איך ס' הזוהר הזה מסופק במאד אם הוא שתוקי או אסופי מן השוק (ר"א די מודינא, ארי נוהם יז, 47).

*שְׁתוּת [1]), ש"נ, — ששית, חלק ששי מדבר, Sechstel; sixième; sixth: שום הדיינים שפיחתו שתות או הוסיפו שתות מקחן בטל (כתוב' יא ה). האונאה ארבעה כסף מעשרים וארבע כסף לסלע שתות למקח (ב"מ ד ג). רב אמר שתות מקח שנינו ושמואל אמר שתות מעות נמי שנינו (ב"מ מט:). רב הונא אמר שתות כפחות משתות רב יהודה אמר שתות כיותר משתות וכו' (ב"ב קו.). — ובסהמ"א: ומאה זוז שנותרין חולקין אותו בשלשה חלקין בכור נוטל שלשים ושלש ושני שתותים (ר' יהודאי גאון, הלכות פסוקות, 46).

[1]) [מן הארמי שתותא בתו"ם, שותתא בסור', שנגזרה מן שְׁת, שהיא תמורת שֵׁשׁ בארם'.]

בי השלשים כשתחלקם שתותם חמשה והוא מהלך החמה בעובי הרקיע (ר״ח, ספחי לד.). אמרתי התדע שליש ושתי שתותים ושלשה תשיעים כמה הם? (ר״י זבארה, ס׳ השעשועים, דודזון, 117).— זבאצטגנינית, *קשת שתות, עי׳ קלצקין־צובל, אוצר המונחים הפלוסיפיים, ערך קשת ד׳.—ואמר הפיטן: זכמו נתנה מדה למדידת הארץ כן נתן כַּיל לתולדות הארץ, מתחיל ממאה וששים ושש שנה עד שהוא מכלה בשתות אצבע קטנה (ר״א קליר, אז כאית וספרת, סלוק לשבת שקלים).

*שְׁתַּחֲוָיָה [1], ס״נ, — כמו השתחויה: בלבד שתחויה שאינה על הארץ וכי יש שתחויה שאינה על הארץ, ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחו (ירוש׳ ע״ז ד א).

א. שְׁתִי [2], ס״ז, — חוטי הארך של אריג הבגד וכו׳ בנגוד לעֵרב (חוטי הרחב), Aufzug; chaîne; train: והבגד כי יהיה בו נגע צרעת וכו׳ או בשְׁתִי או בערב לפשתים ולצמר וכו׳ כי פשה הנגע בבגד או בַשְּׁתִי או בערב וכו׳ זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר או הפשתים או הַשְּׁתִי או הערב וכו׳ (ויקר׳ יג מז-נט).—ובתו״מ, גם בהשאלה, ככנוי לארך של כל דבר, שתי וערב, ארך ורחב: מקיפין בקנים וכו׳ כל מחיצה שאינה של שתי ושל ערב אינה מחיצה (ערוב׳ א י). ומה היא עושה לו (לבעלה) משקל חמש סלעים שתי ביהודה שהן עשר סלעים בגליל וכו׳ (כתוב׳ ה ט). בגד ששתיו צבוע וערבו לבן ערבו צבוע ושתיו לבן הכל הולך אחר הנראה (נגע׳ יא ד). השתי והערב מיטמאין בנגעים מיד ר׳ יהודה אומר השתי משישלק והערב מיד וכו׳ כמה יהא בפקעת ותהא מיטמאה בנגעים כדי לארוג ממנה שלש על שלש שתי וערב, אפילו כולה שתי אפילו כולה ערב וכו׳ נראה (הנגע) בשתי העומד האריג טהור נראה באריג השתי העומד טהור (שם שם ח—י) [1]. כותל שבין שני מקואות שנסדק לשתי מצטרף ולערב אין מצטרף וכו׳ (מקוא׳ ו ט). מאימתי תורמין את הגת משמהלך בה שתי וערב (תוספת׳ תרומ׳ ג יב). לוקחין מן הכובס מוכין מפני שהן שלו ולא יסרוק את הבגד לשתיו אלא לערבו (שם ב״ק יא ג). הדרוכות מכיון שהילכו בהן שתי וערב מטמאין את הבור מיד (ר׳ יוחנן, ירוש׳ תרומ׳ ג ד). והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים (זכרי׳ יד ח) וכו׳ ממזבח הזהב עד עזרות כחוט של שתי מן העזרות עד מפתן הבית כחוט של ערב (שם שקל׳ ו ג, וכעין זה בבלי יומא עז:). בשעה שברא הקב״ה את העולם היה מרחיב והולך כשתי פקעיות של שתי עד שגער בו הקב״ה והעמידו (אמר רב יהודה אמר רב, חגי׳ יב.). כיצד קורעו (את הכחל) אמר רב יהודה קורעו שתי וערב (חול׳ קט:).—ובספה״א, גם בכנוי לצלב: כמעט שלא עשיתי שתי וערב (מחב׳ עמנו׳ ה, הברמן, 166). חותם המלך אריה ובידו שתי וערב (שבילי עולם ח״ב, לז). — ואמרו פיטנים ומשוררים: כמה תציקני (התוגה) לעת ערב עד אהיה ערב למו שְׁתִיָּה (רסב״ג, תוגה אשר נעדר, ביאליק־רבניצקי א, 90). משיחבר מהדבר, הַפִּין שתיו,

---

1) [אמנם לא נמצאה צורה זו במקור קדום אחר, אך במקום זה הנֻסח כך בכל הדפוסים, והואיל ומצויות הן צורות כגון בא, מר במק׳ אבא, אמר בירוש׳ (עי׳ ברכ׳ א ה), על כן אפשר לראות את הנסחה כאן כמסמכת, ואף יתכן שבאה גם במקומות אחרים אלא שתֻקנה ע״י המעתיקים.]

2) [במשמ׳ זו בא שְׁתְיָא, שִׁתְיָא, גם בארמ׳ בסור׳, ובערב׳ שַׁתַי a), ולדעת רבים אותה מלה היא stamen, στήμων באותה משמ׳, ומזה גם ב. שתה (עי׳ שם), שכנגדו בארמ׳ שתא, סור׳ אשתי, אשור׳ שַׁתוּ במשמ׳ ארג, ויש שמשוים במצר׳ סתע במשמ׳ טוה (ואין זה נראה).

א־ כנראה קרוב לכך גם ביונ׳ ἱστίς, מנור האורגים הנצב (מן ἵστημι, שכנגדו ברומ׳ sto, עמד).

אין לחבר מלים אלו עם א. שתה, אלא כנראה לפנינו שמוש בכלי כזה, שעבר עם שמו והמֻנחים ששמשו בלשון אחרת, לתחום הצפות השמיות בתקופה קדומה.]

a) سَتى.

1) [מכאן ואילך הובאו רק דגמאות שלא נזכרו בערך עֵרֶב, ועי׳ שם. על המבטא ׳שֶׁתִי׳ (וכן גם פֶּלִי, לֶחִי וכו׳) בלשון החכמים, ראה מה שמובא במאמר של ח. ילון, לשוננו א, 189; פורת, לשון חכמים, 104 ועוד.]

התם ערבו (רמב״ע, ילדי ימים, ברודי א, כג). וצניף חכמה שתיו ערמה, ערבו תמה, לא שש משור (הוא, מי זה דמה, שם, סא). חברו בך נעים חסדים והשכל כאשר חברו שתי עם ערבים (הוא, הענק א קז, שם, סכא).—ומ״ר *שתיים: גישות צרות סרוג שתים שתים רוח אין בינתים מעיקות כנהשתים (ר׳ שלמה הבבלי, אם אמרי, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, כא). והדעות לאמרתו שתיים והעצות למדברו ערבים (רמב״ע, השמש בגביעים, ברודי א, ל).

ב. **שְׁתִי**, ש״ז, — כמו שתיה, במשמ׳ שתית יין [1]: אי לך ארץ שמלכך נער ושריך בבקר יאכלו, אשריך ארץ שמלכך בן חורים ושריך בעת יאכלו בגבורה ולא בַשְּׁתִי (קהלת י יו–יז).—ואמרו פיטנים ומשוררים: אם יהיה ערב אנוש את יתנה השכל שתי, ירוץ בכל כח קנות חמה וימאס לו שתי (רמב״ע, הענק מד, ברודי, ם). רבבות המוני וכתי רצוא ושוב במעמך, כגבורה ולא בשתי באים להקדיש שמך (ר׳ מנחם ברי מכיר, מלאכי צבאות, אופן לשבת הפסקה א).

ג. ***שְׁתִי**, ש״ז, — יסוד [2]: בבגד אם יהי לך רב שתי לי ואם ערב לך, יש בו שתי לי, ויין זה שחיטה מן שתילי, ולמה לאשיש תאמר שתי לי (רסב״ג, בבגד אם יהי, ב״אליק-רבכילקי א, 169).

א. **שְׁתִיָּה**, ש״נ,—שה״פ מן א. שָׁתָה: והשתיה כדת אין אנס [3] כי כן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש (אסתר א ח).—ובתו״מ: שתה (מן התרומה) וחזר ושתה אם יש מתחילת שתיה ראשונה ועד סוף שתיה אחרונה כדי אכילת פרס מצטרפין וכו׳ כשם שאכילה בכזית כך שתיה בכזית, אכילה ושתיה אין מצטרפין (תוספתא תרומ׳ ז ג, וכעין זה שם יוה״כ ה ג). אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואי אתה נזוק (ברכ׳ מ.). לא בא הכתוב אלא למרק אכילה ושתיה שבמעיו (של משה) לשומו כמלאכי השרת (ר׳ נתן, יומא ד:). שכר לשון שתיה לשון שביעה לשון שכרות (רב פפא, סוכה מט:, וכעין זה פסיק׳ ר״כ, את קרבני לחמי, בובר, נז: ועיי״ש). וכל מי ששתייתו מרובה מאכילתו עצמותיו שרופין, אכילתו מרובה משתייתו עצמותיו סכויין (אבא שאול, נדה כד:). באותה שעה נטע (אברהם) אשל בבאר שבע אכילה שתיה לוויה (מדרי תהלים לז א, בובר, קכז). — ובהסה״א: שאין אדם שותה (מים) אלא לצמאו וכו׳ לפיכך אין קבע למים לפטור כל שתייותיו (מברכה) בפעם ראשונה (רש״י, סדור רש״י קכ, בובר, 58 ואילך). — *ושתיית העשן, ושתיית טוטין [1]: על שתיית העשן (ביו״ט) שמוציאים אותו דרך קנים חלולים כי לא נמצא זה בספרי הפוסקים ז״ל לפי שלא היה בימיהם וכו׳ (תשו׳ דרכי נועם, או״ח ט). אמנם בשתיית הטוטין דלא שייך בזה חילוק דחות (ר׳ יהודה עייאש, בית יהודה, או״ח ט).—ואמר המשורר: ותתהפך בתוך מעי לראש פתן אכילתי, ואזכר שכנך צמא בקבר עת שתיתי (ר״ש הנגיד, ימהר יום פרידתי, בן תהלים ב, הברמן, 102).

ב. ***שְׁתִיָּה** [2], ש״נ, — שם או כנוי לסלע המובח שבמקדש ירושלים, Altar(stein): משניטל

---

[1] [כך כנראה כונת הנקוד, וכן מסרת הפרשנים, אבל אין כל הצרוף שבנגוד בגבורה ולא בשתי(ת יין) עולה יפה, וכנראה משום כך תרגמו השבעים בשתי כלשון בשת: καὶ οὐκ αἰσχυνθήσονται, ולא יבושו, ואלו ולג׳ כבטוי כללי et non ad luxuriam, ולא למותרות. אבל יותר נראה מה שנאמר במד״ר קהלת לכתוב: בגבורתו ולא בתשישו, מה שמורה על פרוש בשכול, כגון בתש במשמ׳ בתשישות כח, שהוא נגוד מכון אל בגבורה, וצ״ע.]

[2] [ע״פ הבנה זו של אבן השתיה, ועי׳ ב. שתִיָּה.]

[3] [כלו׳: אין מונע אדם מלשתות כמה שירצה, ועי׳ בפרושו של העורך לאיוב ד ב (הנסה).]

[1] [עי׳ א. שִׁתָּה, הערות.]

[2] [כך הנקוד במשנ׳ מנק׳ ליוורנו, וכן מסרת הדבור כאלו היתה זו א. שְׁתִיָּה. אך למעשה יתכן, שאין כאן בעקר אלא ש״ת (פרטי או כללי) שאבן זו נקראה בו.

ולשון המשנה ושתייה היתה נקראת, וכן הדרישות המובאות, מורות על כך, שלא הובנה המלה

הארון (מבית קדש הקדשים) אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים ושתיה היתה נקראת גבוהה מן הארץ שלש אצבעות ועליה היה (הכהן הגדול) נותן (יומא ה ב, וכעין זה תוספת׳ שם ג ו). א״ר יוחנן למה נקרא שמה אבן שתייה שממנה הושתת[1] העולם תני ר׳ חייה ולמה נקרא אבן שתייה שממנה הושתתה העולם (ירוש׳ שם ה ג).—ואמרו פיטנים ומשוררים: אבן שתיה, בית הבחירה, גרן ארנן וכו׳ (הושענא, אבן שתיה). רביבים לשלמה, שתיה לרוממה, תלויה על בלימה (הושענא, אדם ובהמה). שִׁכֵן באדם שכינתו נכללה מציון יפעתו שִׁתת אבן שתיתו הנה משתו (ר׳ שמעון בן אבון, אהוביך אהבוך, יוצר לשבת חוהמ״פ). בשורי בעין לבי דבירו מעי ספל ואבן שתיה בין אבנים מבֻלעת (ר״ש הנגיד, לבני בקרבי, בן תהלים א, הברמן, 84). מכתה טריה לא מצאה רטיה על חמדת נשיה אבן השתיה (ראב״ע, א״ך קול, איגר, 155). יוף מכלל דבירך יֻשב יסד שתיות כם ושם השלם מהשתמש בשתי אותיות (ר׳ אליה בן יצחק ס״ז, אמונתך אמתי, זולת לשבת ר״ח).

שָׁתִיל, ש״ז, במקרא רק מ״ר סמי׳ שְׁתִלֵי,—נֶטַע רך, נצר של צמח Reis; pousse; scion: אשתך כגפן פריה בירכתי ביתך בניך כִּשְׁתִלֵי זיתים סביב לשלחנך (תהל׳ קכח ג).—ואמר ב״ס: סביב לו (לכה״ג) עֲטרת בנים כשתילי ארזים בלבנון (ב״ס גני׳ נ יב). — ובתו״מ: שתילי תרומה שנטמאו, שתלן טהרו מלטמא ואסורין מלאכול (תרומ׳ ט ז). המשלח לחבירו שתילין[2] ועטינין והוצני פשתן מעשרן ודאי (תוספת׳ מע״ר ג ח).—וכסהמ״א: יבורך צורינו שלא נתיתם דורינו וכו׳ והשתיל שתילים מעמידים אדנים (תסו׳ רש״י, קבולא קונטרסים, ז:). אבל שתילין קטנים שהעול כיבשן ואין עולין להן בחבל אין להן קרקע (טוחו״מ חכירה ריו).—ואמרו פיטנים ומשוררים: שעורים בזה שעור כמספק להגבר, שתילמו לנשיאת ראש אותם לחבר (ר״א קליר, קלובה היא, קרוב׳ שבת שקלים). הורד והושפל מתלו ונעה משתילו כהן עיתה לו (איכה ישבה מגללת, קיני לט״ב). מטר שחק בעת רדתו פני הגן לאט שֹוה וכו׳ ונשא כל שתיל פריו ולא כחש ולא שֹוה (רמב״ע, הענק ג כ, ברודי, במב). — ובלשון ימינו בפרט במשמ׳ נטע רך שבמשתלה העומד לְהִשתל במקום אחר.

שְׁתִילָה, ש״נ,—שה״פ מן שָׁתַל, מעשה השותל: (אינו חושש) לא משום כלאים, דאין זו שתילה (רש״י, שבת כא.). משום הכי אסורין (גדולי טבל) שאין שתילתן מועלת להן להסיר שם פסול מעליהן (הוא, פסחי׳ לד.).

שְׁתַיִם, עי׳ שְׁנַיִם.

***שְׁתִימָה,** ש״נ, — שה״פ מן שָׁתַם, פתיחת הבית וכדו׳: ישראל החשוד (על מכירת יין נסך) שותין מסרתיפו ואין שותין מלגינו, אם היה חשוד על השתימה[1]) אף מרתיפו אסור (תוספת׳ ע״ז ז עו).

***שַׁתְיָן,** ש״ז, — מי שמרבה לשתות יין ושכר: המזיק יין של חבירו בפורים ר׳ שתיין משלם תשלומי כפל (מס׳ פורים, Parody in Jewish Literat., דוידזון, 180). ועוד נתנו לו תשובה אחרת, שיהיה שנה אחת ג׳ פעמים בכל יום בחביות מלא יין חי, גופו ערום וכו׳ ושינה שמו וקראו ר׳ שתיין (שם, 186).

***שְׁתִיקָה,** ש״נ,—שה״פ מן שָׁתַק, Schweigen; silence: כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה (רשב״ג, אבות א יז). סייג לחכמה שתיקה (ר״ע, שם ג יג). שתמ בשתיקה וכו׳ קבל והלך וזרק בשתיקה

בלשונם, כנראה משום שלא היתה עברית. ומסתבר למעשה, שאין השתיה או וֶשתיה אלא המלה היונ׳ ἑστία uestia, מוקד, מזבח, ששמשה כנוי לכמה מזבחות קדושים ביון (עי׳ בדגמאות המובאות במלונם של Liddle—Scott), ושאך אחר כך נדרשה בעבר׳, כדרשות אחרות לרֹב למלים יְניות בתו״ם, ולפי זה ושתיה או השתיה היא עקר צורת המלה, וצ״ע.]

1) [נ״א גם כאן: הושתה, ועי׳ ב. שָׁתָה, ב. שָׁתַת.]

2) [כך אצל צוק״ם; בדפוסים: שתלין.]

---

1) [כך נכון, ולא כנ״א שבדפוסים: השתייה.]

וכו' זה היא שקרב המתיר במצותו (זבחי' ב ד). שכל דבר ששתיקתו פטורה (ממעשר וכדו') נאמן להחמיר (תוספתי' דמאי א ה). שתיקה מקיימת ואין שתיקה מבטלת (שם נדרי' ז ה, בבלי נדרי' עט.). יפה שתיקה לחכמים קל וחומר לטפשים (ירוש' פסחים ט ה, בבלי שם לט., ועוד). ושתיקה כהודאה דמיא (יבמ' פז:). שתיקה כהודאה (ב"מ לז:). מה זכירה זכר לה שתיקתה לאחותה בשעה שהיו נותנין לו את לאה היתה יודעת ושותקת (מד"ר בראשי' עג).—ובספהמ"א: תחלת החכמה שתיקה שניה לה שמיעה שלישית זכרון (לרשב"ג, מבחר הפנינים, שער החכמה, 5). ואמרו (לסוקראט) מתי השתיקה טובה מן הדבור? אמר בעת התאוה (ר"י זבארה, ס' שעשועים ז, דוידזון, 71). והיה פתיותו נסתר בשתיקתו עד זרק הקיתון, ויפתח ה' את פי האתון (ר"י חריזי, תחכ' כד, 225). כי קצת החכמה חלק מן השתיקה (מוסרי הפילוספי' א עז, ועוד). באשר השתיקה תוליד המות הדבור חכמה (עמנו', מחב' ג, הברמן, 83).—ובמשמ' מחלת השתוק: ומוליד (היין) חלאים רבים כמו הפלג ולקות הפה ועקומו ושתיקה (ר"י זבארה, ס' שעשועים א, דוידזון, 10). — ואמר המשורר: וסרה אחרי זאת כל תביעה והיתה בה למשטיני שתיקה (ר"ש הנגיד, ידידותך בתוך לבי, בן תהלים ב, הברמן, 57). אמת כי השתיקה היא יקרה, בכל מדות המודות היא שקולה (ר"י חריזי, אשר יאמר, תחכ' כד, 225).

***שְׁתִיקוּת**, ש"נ, — כמו שתיקה: אומר לה שתיקותיך יפה ליך מדיבוריך (גיטי' ד ה, תוספתי' שם ד ג, ירוש' יבמ' ו ו, בבלי יבמ' סה.)—ובספהמ"א, גם במשמ' מנוחה ושקט: ודרך כל האניות עוברות ושבות בשלום בשתיקות הים והאניה שירד בה יונה היתה בצרה גדולה (פדר"א י). וכבר ידעת כי השתיקות מדה נחמדה באדם (תקון מדות הנפש לרשב"ג, פרשבורג, לט.).

***שְׁתִית**[1]), ש"נ, — כמו קָלִי, גרגרי תבואה קלויים: ושוין שבוחשין את השתית[1]) בשבת ושותים זיתום המצרי, והאמרת אין גובלין ל"ק הא בעבה הא ברכה, וה"ם הוא דמשני היכי משני א"ר יוסף בחול נותן את החימץ ואח"כ נותן את השתית, בשבת נותן את השתית ואח"כ נותן את החומץ (שבת קנו., ועי' ברכי' לח.).—ובספהמ"א: אבל תבואה שלא הביאה שליש ואחר כך טחנו אותה טחינה גסה שהרי הוא כחול והיא הנקראת שתית מותר לגבל סמנה בחומץ וכו' (רמב"ם, הל' שבת כא לג). ותאכילהו עדשים קלופים וכו' והשתית הנעשית בסוכר וכו' ושמן שקדים והירקות הקרות (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה א ב).—*ומ"ר שתיתות: והשתיתות כלומר קמח וקלי, כמו פולים וכרסינה וזרעונים ותורמוס (קאנון ד ד ד ב).

***שְׁתִיתָה**, ש"נ, — שה"פ מן שָׁתַת, נוזלת נוזלים: תפלה ראויה היא מה שהתפלל קודם שתיתה[2]) (רש"י, ברכי' כג.). דם הקזה, בתחלה שחור ואח"כ יוצא אדום ושתיהן בשתיתה בלא קילוח ברחוק וכו' (הוא, כריתו' כב.). והמקשה היה סבור דמתני' איירי בכל ענין בין בשתיתה בין בזנוק (תוספות ד"ה האשה, נדה כט:). ופעמים יצא וכו' אם יגיע אל הוריד דם רב נקי או אל השריין דם צהוב עם הולה ושתיתה (קאנון ד ד ג א).

***שָׁתַךְ**, פֹּעַל מסֻפק בצורתו, בתו"מ בעבר' רק בינ' משתכין, משותכין, במשמ' לא ברורה: ואמר רבי אמי מאי דכתיב אם ישך הנחש בלוא לחש ואין יתרון לבעל הלשון, אם ראית דור שהשמים משותכין[3]) עליו כנחשת מלהוריד טל ומטר בשביל לוחשי לחישות שאין באותו הדור (תעני' ח.).

---

1) [מלה שאולה מן שתיתא בארמ' שבתו"מ, שעקרה שְׁחִיתָא, כבסור', כתרג' של קלי; יש שרואים בזה צורת שפע' מן חתת (עי' במלונו הסורי של ברוקלמן), ואינו מסתבר.]

1) [בברכי' לח.: השתות.]

2) [על הברייתא שם: ת"ר היה עומד בתפלה ומים שותתין על ברכיו וכו'.]

3) [כך נסחת הערוך, וכן מלטר בהוצאתו ובחלק מן הדפוסים משתכין, ובכ"י מינכן ב: רקיע

שתל, מסנו **אִשְׁתַּלָּה, שָׁתִיל, **שְׁתִילָה, שָׁתַל.

שָׁתַל, פ״י, שָׁתַלְתִּי, שָׁתוּל, שְׁתוּלָה, שְׁתוּלִים, אֶשְׁתֳּלֶנּוּ, — נטע שתיל, pflanzen; to plant; planter: ברוך הגבר אשר יבטח ביי׳ וכו׳ והיה כעץ שָׁתוּל על מים ועל יובל ישלח שרשיו וכו׳ (ירמ׳ יז ז–ח). אל מים רבים היא (הגפן) שְׁתוּלָה (יחזק׳ יז ח). ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי מראש ינקותיו רך אקטף וְשָׁתַלְתִּי אני על הר גבה ותלול, בהר מרום ישראל אֶשְׁתֳּלֶנּוּ וכו׳ (שם שם כב–כג). אמך כגפן בדמך על מים שְׁתוּלָה פריה וענפה היתה ממים רבים (שם יט י). אפרים כאשר ראיתי לצור[1] שְׁתוּלָה בנוה (הושע ט יג). והיה כעץ שָׁתוּל על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו (תהלי׳ א ג). שְׁתוּלִים בבית יי׳ בחצרות אלהינו יפריחו (שם לב יד).—ובתו״מ: שתילי תרומה שנטמאו, ש ת ל ן טהרו מלטמא ואסורין מלאכול וכו׳ (תרומ׳ ט ז). שרשי המנתא והפיגם וירקות שדה וירקות גנה שעקרן ל ש ת ל ן וכו׳ הרי אלו מיטמאין וכו׳ (עוקצ׳ א ג). בצל שעקרו ו ש ת ל ו מכיון שהשחיר מתעשר לפי כולו (ר׳ יוסי בשם ר׳ יוחנן, ירוש׳ שביע׳ ו ג). שלתיאל ש ש ת ל ו אל (סנה׳ לז:); היה המלך מחזיר ורואה אי זו נטיעה יפה בעולם והיה עוקרה ומביאה ו ש ו ת ל ה בתוך אותו הפרדס וכו׳ (מד״ר שה״ש ו, דודי ירד; שם קהלת א, מחוקה סנת העובד).—ובהשאלה: ראה הקב״ה שצדיקים מועטין עמד ו ש ת ל ן בכל דור ודור (ר׳ חייא בר אבא א״ר יוחנן, יומא לח:).—ובסהמ״א, גם בהשאלה, כמו נטע בלב: עד שנתקבצו אליו (לאברהם) אלפים ורבבות וכו׳ ו ש ת ל בלבם העיקר הגדול הזה וחבר בו ספרים והודיעו ליצחק בנו וכו׳ וכמעט קט היה העיקר ש ש ת ל אברהם נעקר וחוזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן (רמב״ם, הלי׳ עכו״ם א ג).—ואמרו פיטנים ומשוררים: אזי נעקר בהם עִקר תבונה ויבשו האשלים ה ש ת ו ל ו ת (רשב״ג, תהלה אל, ביאליק-רבניצקי א, 75). בצאצאים הלרכו נעימים בבית האל ש ת ו ל י ם כברושים (ר׳ יצחק בן גיאת, יקר רוח, סעה״ס, 16). טהרת לבוש תפארתכם ציציות אשר לארבע פאות ש ת ו ל י ם (ר״ל בר כלונו, את קולך סמעתי, אזהרות)

—נפעַ׳, *נִשְׁתַּל,— ששתלו אותו: שלתיאל, ששתלו אל שלא כדרך ה נ ש ת ל י ן, גמירי שאין האשה מתעברת מעומד והיא נתעברה מעומד (סנה׳ לז:). ישראל אמרו מה דוד סבר ש ת ש ת ל מלכותו על בנה של בת שבע (מדרש תהלי׳ ד ב, בובר, 40).—ובסהמ״א: שתול, נעקר מכאן וחזר ו נ ש ת ל במקום אחר, נטוע, מעיקרו ולא זז משם לעולם (רש״י, ע״ז יט.). קהלת הקדש אשר בבפתיד׳גאן נ ש ת ל ה (אגרות ר׳ שמואל בן עלי ובני דורו, ש. אסף, הרביץ א ב, 57).

—הפעי׳ *הִשְׁתִּיל, — בעקר השתיל שתילים, שלח את שתיליו, לכאן ולכאן, התפשט: כשם ששרשיו של אילן מ ש ת י ל י ם[1]) לכל מקום כך דברי תורה נכנסים ו מ ש ת י ל י ם[1]) בכל הגוף (פסיק׳ רב׳ ג, ביוס המיני, איש שלום, ח:).—ובסהמ״א: יבורך צורינו שלא נתיתם דורינו וכו׳ ו ה ש ת י ל שתילים מעמידים אדנים וכו׳ (תשו׳ רש״י, קבולת קונטרי, ז:)

שמשתכת, ובדפוס פזרו: דור שמשתכין שמשותן, ועי׳ ד״ס.

הפֹּעַל בא גם בארמ׳ בשבת קכ: (שכן תופרי יריעות חופרין גומא להצניע בה מחטיהן, אביי אמר כיון ד מ ש ת כ י לא עבדי הכי), וכן בב״ם כו. (אמו אמרויים מצנעי ישראל לא מצנעי לא צריכא ד ש ת י ך — נ״א דאשתיך — טפי), ובב״ב יט. (היינו טעמא דלא קתני — להטמין בין — סלעים משום ד מ ש ת כ י לה לקדרה), ואין ספק שה״א שאול בעבר׳ מארמ׳; ועל פי מקום יחידי זה שבעבר׳ קשה להכריע, אם לפנינו צורה עברית ממש או ארמית שבתוך העבר׳, אף בבטא כגון מִשְׁתַּכִּין.

ואשר לצורות הארמיות אפשר לראותן אף כאתפ׳ מן שוך או שכך. ואף על פי שבכל מקום הכינה לקלקול (עי׳ תוספות, נגד רש״י בתענ׳ ח.), אין קלקול זה דוקא חלודה (שאין מקום לה לגבי קדרה), ולפי הענין אולי הכונה לדבר ק ש ה או נ ד ב ק יחד, מלהוריד טל ומטר, וצ״ע. ועי׳ גם קָהָה, הערות.]

1) [עי׳ עמ׳ 5438, הערה 3, וכעת בדברי העורך ב„לשוננו" כ, 88 וכו׳.]

1) [במד״ר במד׳ יד: משתרשים.]

—ואמר הפיטן: הטביע אדני נשי הדום וכם המנטל וכו' השתיל שתילי עדן ברווי ענינת טל (ר"א קליר, אאגרה, תפלי טל).

—הפעי, *השְתַל, — כמו נשתל: וזרע צדיקים נמלט (משלי יא כא), זרע שהוא מושתל[1]) מן שני צדיקים נמלט (ירוש' גני' סנה' ו, 260). שאלתיאל בנו, ממנו הושתלה מלכות בית דוד (מד"ר ויקר' י, תם תה"ם ה, סימני כהותם).

—פעי, *שֻתַל, — כמו נפע': וכי נפתולי אלהים נפתלתי, כי בבית המדרש שֻתלתי, תתראי לי בערמה בבגדי חפש ורקמה (יוסף ידידיה קרמי, ארץ ארץ, מבחר השירה העברית באיטלי, שירמן, רקס).

***שֶתֶל,** ס"ז, — כמו שְתִיל, בתו"מ רק מ"ר שתלים, שתלי: העוקר שתלים מתוך שלו ונטע לתוך שלו פטור (מעשר' ה א). שיתלי בצלים עד שלש שנים אסורין (ר' נתן בר' יוסף, תוספתי תרומ' ס ח). מביאין שתלים וקרומנין מחוצה לארץ לארץ וכו' (תם שביע' ד יט). העוקר שתלים[2]) מתוך שלו ליטען בחוצה לארץ וכו' ה"ז חייב (תם מע"ר ג ט). מה בין חטים מה בין שתלים חטים גמר מלאכה שתלים אינן גמר מלאכה (ירוש מעשר ה א). — ובסהמ"א: שיצא ממנו (מאברהם') שתלים שתלים ישראלים כהנים ולוים וכו' (מדה"ג, בראש' תולדות פסים', מרגליות, תכח). — ואמר הפיטן: קיניין ברכתי יירש ארורי, ריק אם אפנה ועירירי, שם צדק יש לי, שתל צדק אין לי (ינאי, מה יתרון, קרובי בראש', זולאי, כד). וישאג שודד וישלוף שנונה לשכל שתלי שבטים הנשענים אחריך (תם, תסט). בטוב רואי עצביתם חבש, נטעם שתל רטוב, טוהר ברקתם גבש בחורב לקח טוב (רסע"ג, באתה ובתמים, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רסג).

***שַתָּל,** ס"ז, — שעסקו בשתילת עצים, נוטע: פי' המנהג הידוע השתל נוטל החצי ומי שלא שתל אלא עובד השתילים בכלל השדה בלבד נוטל שליש (ערוך ערך דנק). שתל הנוטע נטיעותיו של בעל הבית והפסיד חייב לשלם (עוסו"מ סו).

[1]) [עי' א. שָחַל, עמ' 7025, הערה.]

[2]) [כך בתוספתי שבדפוסים, ואצל צוק"ם (תם ג ס): שותלין.]

שתם

שתם[1]), ממנו *שְתִימָה, *שָתַם, *שֻתַּם או *שְתָם.

שָתַם, פ"י, במקרא רק בינ' פעו', שְתֻם, בצרוף שְתֻם העין[2]), — גלוי העין: נאם בלעם בנו בער ונאם הגבר שְתֻם העין (במד' כד ג, טו). —ובסהמ"א, במליצת הכתוב: והמשל כאור השמש שעוברת על פני שתום העין ולא יוכל לראות פני השמש רק עד שיעבור (יסוד מורא לראב"ע יב, מג.). —ואמר המשורר: איך לא יאו להביט יפיך הגבר שתם העין (ריה"ל, מה יפית, זמורת ג, 91). מי

[1]) [עי' בהערות שאחר זו.]

[2]) [משמ' הבטוי במקומו שנויה במחלקת, עד שהתלבטו בו אף הקדמונים כעדות תרג' השבעים ὁ ἀληθινός ὁρῶν, שבאלו גרסו שֶ־תַּמָּה עין (שלו), החוזה אמת, וזאת כונת ת"א: דשפיר חזי, כי מצד הלשון לכאורה קשה להניח, שבא כאן שתם שלא במשמ' סתים העין, כשמוש שָתַם (בכתיב זה באיכה ג ח), סתם בכל מקום במקרא, וכן וולג' obturatus, סתום, ואלו מצד הענין נדרשת המשמ' גלוי עינים, וכן הסורי (גליא), וכן מפרש בהמשך פס' ד: נפל וגלוי עינים; ואף תרוץ שבדרוש הוא בדברי ת"י: ורזיא סתימיא מה דאתכסי מן נבייא הוה מתגלי ליה. ואמר ראב"ע בפרושו: שתם העין, אין לו אח רק פירושו כפי מקומו הפך סתום, ויש אומרים כי עין אחת היתה לבלעם, וזה דרך דרש, ע"כ.

ואולם אפשר שיש להבחין בין לשון המקרא בכללו, אשר שתם, סתם, בא בו במשמ' סתם, סגר בלבד, ובין לשונם של משלי בלעם, שהיא אף קרובה ללשון השירה שבס' איוב, וכמוה אולי מתרגם: היא מארמ', ובלשון זו בא שתם במשמ' פתח דוקא, כנגיד שבין לשונות קרובית במלים כגון אשכח (= מצא) כנגד שָכַח בעבר', אַבַי[a]) במשמ' לא אבה בערב', כנגד אָבָה בעבר', ועוד, ומשמ' זו של שָתַם היא הבאה אח"כ גם בלשון המשנה. לפי זה שָתַם וסתם אחת הן במקורן.

שים לב לכך, כי כמה מן הקדמונים, כגון רסע"ג בתרגומיו, ראו גם השתומם (מן שמם) כנגזר מן שתם, כמובן בטעות.]

[a]) أبن.

יתנני שתם עין בנֹער ולא נטה לבבי ואחור לא נסֹגתי (ר' יהודה אבן גיאת, מבין עפאים, סער הסיר, 124). עין שתום על כל סתום לו בסתום דרך בתרון (ר"י קמחי, ספר זכרון, 1).—ושתום עין. במשמ' סתום העין[1]: ולבי קטרת תבונה ירקח, שתם עין התאוה ועין השכל יפקח (עמנו', מחב' ג, הכרמן, 88). — ובתו"ם: *שָׁתַם, פתח, הסיר את הסתימה, öffnen ; ouvrir ; to open: עכו"ם שהיה מעביר עם ישראל כדי יין ממקום למקום וכו' אם הודיעו (היהודי) שהוא מפליג, כדי שישתום ויסתום ויגוב (ע"ז ס ג, וכעין זה שם שם ד).—ואמר המשורר: הנני גבר עיניו לראות פשעי דודיו עד לא שתם, אכן כל איש מהם משגה חכי זדון עלי שתם (רמב"ע, ס' הענק ה, נכודי, שסד).

*שְׁתָם או שֶׁתֶם, ש"ז, שלא נתברר כל צרכו בצורתו ובהוראתו[2]: ר"ש בן אלעזר אומר היה שם לגין מלא וקשור בכרעי המטה ואין הגוי יודע בו מותר, א"ל ר' יהודה והלא השתם[3] ניכר בין למעלה בין למטה אלא כדי שיפתח שיגוף ותיגף. המשלח חבית של יין ביד כותי ושל ציר וכו' ביד הגוי אם הָיה מכיר חותמו ושתמו[4] מותר ואם לאו אסור, יין אצל הגוי השתם[5] אסור משום יין נסך אבל הציר והמוריים וכו' אם ראה אותן גוי שמנסכן אסורין אם לאו מותרין (תוספת' ע"ז ז יג–יד).— ובסהמ"א: כל ברכות וטובות ונחמות שראו הנביאים הראשונים וכו' ראו מקצת וכו' כאיזה צד ראו כמין שיתמה של חבית[1] ראו (מדה"ג בראש' עו ח, מרגליות, רמז).

1) [ע"פ הבנה כזו במקרא, עי' כהגרה הקודמת.]

2) [המפרשים והמלונאים פרשו כאן פרושים שונים, ע"פ רב כלשון שתימה, פתיחה ונקיבה, ואף הפרידו, שלא כענין, בין שתם זה וזה.

לפי כל הענין יש לראית בשתם כאן איזה דבר, שיש בו מתכונת היין (על כן הוא יכול להיות אסור כיין נסך) והוא נכר מחוץ לחבית, ולפי זה כנראה פרוש המלה: מעט יין שנקרש אחר שיצא מן הכלי בצד המגופה.

על כל פנים אין למלה קשר אל הארמ' והסור' אשתיאמא, שהיא האשור' שַׁתַּם, מחסנאי, שומר אסם וכד'.]

3) [נ"א: פשתם.]

4) [נ"א: וסתמו; ושמו.]

5) [נ"א: מהסתם; הסתמם.]

שתן[2], ממנו הַשְׁתָּנָה, מַשְׁתֵּנָה[3], שָׁתָן, *שֶׁתֶן.

שָׁתַן, קל לא נמצא.

—הפעי', הִשְׁתִּין, במקרא רק בינ' בצרוף מַשְׁתִּין בקיר,—ככנוי לתינוק, לילד קטן שאינו יודע נקיון[4]: כה יעשה אלהים וכו' אם אשאיר מכל אשר לו עד אור הבקר מַשְׁתִּין בקיר (ש"א כה כב, וכעין זה שם שם לד). והכרתי וכו' מַשְׁתִּין בקיר עצור ועזוב בישראל (מ"א יד י, וכעין זה שם כא כא, מ"ב ט ח).—ובתו"ם, בכל צורות הפעל, pissen ; uriner ; to urinate: לא יעמוד אדם (בשבת) ברשות היחיד וישתין ברשות הרבים, ברשות הרבים וישתין ברשות היחיד (ערובי' י ה). ד"א אם נותנים לך ממון הרבה אי אתה נכנס לעבודת אלילים שלך ערום ובעל קרי ומשתין בפניה וזו עומדת על פי הביב וכל העם משתינין לפניה (ע"ז ג ד). ג' דברים מביאין את האדם לידי עניות ואלו הן, המשתין מים בפני מטתו ערום וכו' (שבת קנ:). שאלו תלמידיו את ר' זכאי במה הארכת ימים אמר להם מימי לא השתנתי מים בתוך ד"א של תפלה וכו (מגי' כז:). משתינין מים בפני רבים ואין שותין מים בפני רבים ומעשה באחד שביקש להשתין מים ולא השתין ונמצא כריסו צבה (בכור' מד:).—ואמר המשורר: והכסף כאולו מכלי איש אזי לא תאמין אִתּו לקולו, ויהיה בין

1) [כלו' מה שיוצא מן החבית הסתומה החוצה.]

2) [שרש משני, שנוצר מצורת אפתעל מן שין (עי' שם).]

3) [נוהג במשמ' בית שמוש בדבור.]

4) [כשאר כנויים גסים לתינוקות, ועי' בערכים צאצא, צו, קו וכד', ובטעות חשבו אחרים (עי' רש"י) על כלב, או על הגבר בנגוד לאשה, ואינו מסתבר. ודברי ת"י ידע מדע, לפי רש"י יסודם בדרוש כלשון משית קירות לבו. בסור' בש"א: מתקן באסתא, כנראה כט"ס במק' מתון ז"א משתין, כי האותיות ו. ק דומות הן בכתב זה, וכן נכון במ"א יד י ועיד: דתאן באסתא.]

בני אדם בשפלותו עדי עליו יהי משתין תחולו (רס״ע פלקירא, המבקש, יז).

—הפעי׳, *הֻשְׁתַּן, — נוזל שהשתינו אותו: הרע שבשתני החולים כלם הוא הרקיק וכו׳ ולמטה ממנו וכו׳ אותו שיושתן רקיק וזך ואחר צאתו מעט יתעצר וכו׳ שהמשובח שבשתני החולים כשיושתן וכבר נראו בו השמרים המשובחים ויקרא זה הראשון וכו׳ (פרקי משה לרמב״ם ה, יח:). ואמנם השתנים העבים הנה יושתנו אם בסבת נקוי וכו׳ (קאנון ג ט ב יג). וראוי שיוקח השתן וכו׳ ולא תכף שיושתן אלא אחר שינוח באשישה וכו׳ ולא יושתן באשישה שלא רוחצה (שם א ב ג ב).

—נפעי׳, *נִשְׁתַּן,—כמו הפעי׳: והשתן אשר יראה בו בחוטים מעורבים קצתם בקצתם יורה שנשתן מיד אחר המשגל (קאנון א ב ג ב).

*שֶׁתֶן, ש״ז, — מי רגלים, שֵׁינִים, Urin; urine: שני נקבים יש באדם אחד מוציא שתן ואחד מוציא שכבת זרע ואין בין זה לזה אלא כקליפת השום (ת״ב, בכורי׳ מד:).—ובסהמ״א: ואמר אחד מן החכמים אני תמיה ממי שעבר במעבר השתן והדם פעמים היאך יתגאה ויגבה לבו (ר״י א״ת, מו״ס, הכניעה ה). והטבע היא העושה כל מה שצריך בגופות בעלי חיים וכו׳ כשישלשל ממנו החלטים שהם סבת חליותו או בזיעה או בשתנו או בהילוך המעיים (רס״ע פלקירא, המבקש, לד). — *וכלי השתן: והמבקש להשיג השכל בכחות הגויה דומה לשותה בכלי השתן ומשתין בכלי השתיה (עמנו׳, מחב׳ י, הברמן, 296). כי (הזוגג) בעשותו הכוסות קטנים השמנו והלאנו וכו׳ ולו עשאם בכלי השתן אז טוב לנו (הוא, שם כח, שם, 700). — *ועצירת השתן וכדו׳: הנזק הראשון עצירת השתן השני איחור השתן (ר׳ טוביה כץ, מעשה טוביה, ב״ח מדם ד ב, קט:). — *וענן השתן: וראית את ענן השתן עומד בתווך, דע כי החולי יצא בתוצאות השתן (אסף, 133). ועי׳ עָנָן, 4599.

שתע [1], ממנו שָׁתַע.

שָׁתַע, פ״ע, תִּשְׁתָּע, נִשְׁתָּעָה, — ירא, פחד, fürchten; craindre; to fear: אל תירא כי עמך אני אל תִּשְׁתָּע כי אני אלהיך אמצתיך אף עזרתיך וכו׳ (ישעי׳ מא י). הגידו האתיות לאחור ונדעה כי אלהים אתם אף תיטיבו ותרעו ונשתעה ונראה יחדו (שם שם כג) [2]. ועי׳ א. שָׁעָה, 7341. — ובסהמ״א, במליצת הכתוב: אל תירא אנכי תוהלחך אל תשתע אנכי שומרך (ינאי, אל תירא, קרוב׳ בראש׳, זולאי, כז).— ואמר המשורר: אמרר על יחידתי ואשתעה להותה אשר הרע זמני לה ועוה את נתיבתה (ר״ש הנגיד, מאמר על יחידתי, בן קהלת, הברמן, 23). חזק ואמץ לבל תשתע לבבי (ר״י הלוי, התירה נמסים, זמורה ג, 319). באו לגן מתים וגעו בעץ דעת ועץ חיים ואל תשתעו (ראב״ע, גנהי מתקים, איגר 52; כהנא ב, 34).— *וכפ״י, כמשמ׳ הפחיד: בלה בשרי והיתי שתע, ביערים הבאתי בבהמות להתע (ר׳ יוסף בר שלמה, הודך כי אפסה, יוצר לשבת א חנכה).

*שתף [3], ממנו *הִשְׁתַּתְּפוּת, *שִׁתּוּף, *שִׁתּוּפִי, *שֻׁתָּף [4].

שָׁתַף, קל לא נמצא.

---

1) [לא ידעו המדקדקים להכריע, אם יש לגזור את הצורות המובאות בהמשך כהתפ׳ מן שעה או בקל מן שתע, עד שנתגלה, כחמורת שתע בעבר׳ ובמשמ׳ ירא, פחד, ח̱תע באוגרית, וכן, כבעבר׳ בכתבת הכנענית מקראטפה בקיליקיה (עי׳ בספר העורך הלשון והספר, א, מהד׳ ב, 70, שורה ב, 3 וכו׳: ובמקמם אש כן לפנם נשתעם אש ישתע אדם ללכת דרך, כלו׳: ובמקומות אשר היו לפנים נשתעים (ז״א יראים) אשר ישתע אדם ללכת דרך.]

2) [על הצרוף להשתעות (צ״ל להשתענות) בתהלתם (צ״ס גני׳ מד ח) עי׳ בהערה שבעמ׳ 7358.]

3) [שרש משני שנוצר בעבר׳ מן שותף (עי׳ שם גם שותפות, שותפי), שהיא מלה שאולה מאשור׳ שותפ. ואמנם לא מן הנמנע הוא, שאין המלה האשור׳ מצדה אלא מלה שאולה מן תוֹשָׁב בעבר׳ ובשמות מערביות בכלל, וצ״ע.]

4) [כימינו נוהג גם שִׁתֵּף, שִׁתָּפוּת, שִׁתְּפָנִי

—פִעֵ׳, *שִׁתֵּף, — שתף דבר בדבר, צרף דבר לדבר ודברים כשותפים זה לזה, gesellen; associer; to associate: אלולי ששתפו ישראל שמו של הקב״ה בעבודה זרה כלים חיו מן העולם וכו׳ (מכיל׳ משפטים מסכת׳ דנזיקין יז). שיתף הקב״ה שמו הגדול בישראל וכו׳ אם מניח אני את ישראל כמות שהם נבלעין הן בין העכו״ם אלא הרי אני משתף שמי הגדול בהם והן חיים (ר״ש בן לקיש, ירוש׳ תענ׳ ב ו). בשעה שבא הקב״ה לבראות אדם הראשון וכו׳ ושיתף בו מדת רחמים ובראו (מד״ר בראש׳ ח). — *ושתף דבר עם רעהו, צרף דבר שלו לשל רעהו ולהפך: וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם (דבר׳ כז יד) וכו׳ מלמד ששיתף הקב״ה קולו עמהן (ירוש׳ סוטה ז ב). ג׳ הם שברחו מן העבירה ושתף הקב״ה שמו עמהם וכו׳ (מד״ר ויקר׳ כג). אמר הקב״ה בשעה שמגעת צרה לישראל והם מבקשין אותי יהיו משתפין כבודי עמהן ומיד אני עונה אותם (מדרש תהל׳ כ א, בובר, פז). כיון שראה (ישעיהו) את מלאכי השרת מקלסים להקב״ה ולא שיתף קילוסו עמהם התחיל מיצר וכו׳ ולא היה לי לשתף קילוסי עם קילוסן של מלאכי השרת שאילולי שיתפתי קילוסי עם קילוסם שלהם הייתי חי וקיים לעולם כמותם (פסיק׳ רב׳ לג, אנכי אנכי, איש שלום, קנ:). — *ושתף ראובן את לוי עמו, עם עצמו: אמר להן הקב״ה (למשה ואהרן) שתפו הראשים שביניהן עמכם (מד״ר, שמות ז). — ובסהמ״א: שייחד אלהיו בבטחונו בו במה שהוא חייב לבטוח בו ואל ישתף זולתו עמו (ר״י א״ת, חו״ה, הבטחון ג). — *ושתף עצמו עם הצבור: תפלת הצבור נשמעת תמיד וכו׳ לפיכך צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור (רמב״ם, תפלה ח א). — *ושתף את הבורא[1], ועם הבורא, האמין ברבוי אלים וכדו׳: אך מפסידות היחוד בלב שלם הרבה מהם לשתף[2] הבורא והוא על כמה פנים (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד י). ושמונו משתפים (את הטבע) עם הבורא באמרנו הטבע חכם פועל (הוא, כוזרי א עו). — *ושתף ראובן פעלה עם לוי, עבד כשותף עמו, נוהג בספרות ובדבור.

—פֻעַ׳, *שֻׁתַּף, בתו״מ רק בינ׳, מְשֻׁתָּף, — שבני אדם מחזיקים בו בשותפות, שיך לשותפים, gemeinsam; commun; — on: וישמעו הכנעני וכל ישבי הארץ וכו׳ (יהושע ז ט) ומה תעשה לשמך הגדול שהוא משותף בנו (ירוש׳ תענ׳ ב ו). — ובסהמ״א, בכל צורות הפעל, גם במשמ׳ שהשתתפו בו: ויתחלקו הכחות הנפשיות אל שלשה חלקים והם מה שישותף[1] בו החי עם הצמח והוא הכח הצמחי (ר״י א״ת, כוזרי ה יב). הצרות הכפרים שכל אחד ואחד בונה לו בית ונמצאת החצר שבין שני הבתים משותפת לכל בני הבתים (רמב״ם, שכנים ב א). — *ודברים משתפים, במשמ׳ שיש צד שוה ביניהם: ואלו התבניות יש להם אורך ורוחב וכו׳ והם משותפין מהם והנפרדין שאין בינו ובין חבירו שתוף כלל (ר״י עקנין, פי׳ אבות ג כא, 102). — *ושם משֻׁתף, ולשון משתף, בעל כמה משמעיות, mehrdeutig; équivoque; ambiguous: ויהיה מים לשון משותף נאמר על הצורה ועל המים ממש ועל ענינים אחרים (ראב״ח הנשיא, הגיון הנפש א, ג:). השם דבור מהסכמת הקדמונים הוא שם משותף יפול על ג׳ ענינים (מלות ההגיון יד). והמשותפים הם השמות המורים על העניינים יותר מאחד (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה, 24). — *ומאמר משֻׁתף, ודבור משתף, במשמ׳ זו: כי המאמרים הסתמיים והדבורים המשותפים נאותים לדברים מסופקים וכו׳ וכן אמרו הם (אנשי יבש גלעד) לעמונים מחר נצא אליכם וגו׳ והוא מאמר משותף, ישראל היו מכוונים לצאת להלחם בם והעמונים חשבו שיצאו להשתעבד אליהם (ר״י אברבנאל, ש״א יא). — ואמרו פיטנים ומשוררים: שַׁתפו חמש המכות ביום זה ערוכות והקבע עלי למבוכות (ליקוטי צבי אנכסם, אלהים במר, מבחר השירה העבר׳ באיטלי׳, שירמן, עג). בידעי כי לבנה שם משתף לירח ואל עפרה לבנה (עמנו׳, מחב׳ יז, הברמן, 462).

במשמ׳ communist(e); —ic; —ism (חדושו של העורך במלון הגרמני־עברי של לור־טורטשינר).]

1) [ע״פ הערב׳ אַשְׁרַכַּ a).]

2) [נ״א: לשתף עם.]

a) اشرك.

1) [במהד׳ הירשפלד: מה שהשתתף.]

התפ', *השתתף, נשתתף, — נעשה שותף לזולתו בקנין, ברכוש, ובפעלה, sich beteiligen; participer; to participate: האחין שחלקו נותנין ב' פאות, חזרו ונשתתפו נותנין פאה אחת (פאה ג ה). שנים שקבלו שדה באריסות או שירשו או שנשתתפו יכול הוא לומר טול אתה חטים שבמקום פלוני ואני חטים שבמקום פלוני וכו' (דמאי ו ח). — *והשתתף עמו: השוחט לכהן ולעכומ"ז פטור מן המתנות והמשתתף עמהם צריך שירשום (חול' י ג).—*והשתתף לו: הלוקח עובר חמורו של נכרי וכו' והמשתתף לו והמקבל ממנו וכו' פטור מן הבכורה (בכור' א א, וכעין זה שם ב א). — *והשתתף או השתתפו בדבר, לגבי דיני ערובי חצרות וכו': הדמאי מערבין בו ומשתתפין בו ומברכים עליו וכו' (דמאי א ד). בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומן המלח (ערוב' ג א). חמש חצרות פתוחות זו לזו ופתוחות למבוי עירבו בחצרות ולא נשתתפו במבוי מותרין בחצרות ואסורין במבוי ואם נשתתפו במבוי מותרים כאן וכאן (שם ו ח). כיצד משתתפין במבוי מניח את החבית ואומר הרי זו לכל בני מבוי ומזכה להן על ידי בנו ובתו הגדולים וכו' (שם ז ו). אין משתתפין לא באוצר ולא במבוי אלא אם כן ייחד לו מקום (תוספ' ע ה).—*והשתתף עם זולתו בפעלה: כיון שבא (אשור) ונשתתף עמהן בחורבן ביהמ"ק א"ל הקב"ה אתמול אפרוח עכשיו ביצה וכו' (מד"ר בראש' לז). כולכם הייתם שותפין במכירתו של יוסף אבל בנימין שלא נשתתף במכירתו של יוסף ההר חמד אלהים לשבתו (שם שם לט). ולא רצו הנשים ומיחו בבעליהן וכו' והנשים לא נשתתפו עמהן במעשה העגל (שם במד' כא).—*ונשתתף לזולתו, הצטרף אליו: ויאספו אליו כל בני לוי (שמות לב כו) אמר הקב"ה הם נשתתפו לי אף אני אשתתף להם למנותם בכבודי ובעצמי (מד"ר במד' ד).—*והשתתף בדבר לפני, כנ"ל, ובלשון של כבוד: והדברים עתיקים זה דוד ושלמה שנשתתפו לפני הקב"ה בבנין בית המקדש (כי אלצו, שם רות ב).—ובספה"א: ושומעין בבית הועד בת קול שמשתתפת עמהם בתפלה (מגלת אליסר, JQR, אפריל 1902). שהעלגים מן האומות המשתתפין לישראל היו משבשין לשון נזיר על צד שנויי לשונם (רמב"ם, נזר א א). וישתתף עמו (עם העני) כדי להחזיק בידו שלא ימוט ויצטרך לבריות וכו' (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ א, 83). — *והשתתף דבר עם דבר וכדו', היו ביניהם צדדים שוים: ושאיננו (האל) משתתף עם דבר ואיננו דומה לדבר (ר"י א"ת, חו"ה הקדמה). אבל הכניעה היא אשר תהיה אחר רוממות הנפש והתנשאה מהשתתף עם הבהמות במדותם המגונות (חוה, שם, הכניעה ב). והוא האדם השלם וכו' לא מצד שהוא גוף כי הוא משתתף בזה עם הצמח ולא מצד שהוא חי כי הוא משתתף בזה עם הבהמות (חוה, הכוזרי ד ג). כי הוא (האל) מבחר כל הברואים שמצאנו אותו משתתף עם המלאכים בדיבור ובשכל (תקון מדות הנפש לרשב"ג ח). ואם השתתפו (המשפטים) במין אחד מן השתוף עד שיתחיב מהם יחד משפט אחר אז יקרא הקש (מלות ההגיון ו). — *ושם משתתף, ודבור משתתף, כמו משותף: שהאל ית' ויתעלה וכו' דבר אליו (אל אברהם) בדבור משתתף לשני ענינים (ר"י א"ת, הקדמה לריב"ג ה, 18). כי כבר ידע כל עברי כי שם אלהים משתתף לה' ולמלאכים ולשופטים מנהיגי המדינות (ר"מ א"ת, מו"נ א ב). — *והשתתף בצערו של חברו: ושם אצלו למדן תם וישר וירא אלהים הוא משתתף בצערי ומליץ טוב בשפה רפה (מיד"א, מעגל טוב השלם, 19).

*שֻׁתָּף, עי' שותף.

שתק[1], ממנו **שתוק, **שתוקות, *שתוקי, *שתיקה, *שתיקות, שֶׁתֶק, **שתק, **שתקן, **שתקנות[2].

שָׁתַק, פ"ע, ישתק, ישתקו, — החריש, דמם, verstummen, ruhen; se taire, s'arrêter; to become silent, to rest: ובאין נרגן ישתק מדון (משלי כו כ). — ושתק הים, הגל וכדו': מה נעשה לך וישתק הים מעלינו וכו' שאוני והטילני אל הים וישתק הים מעליכם (יונה א יא–יב). וישמחו כי ישתקו (הגלים) וינחם אל מחוז חפצם (תהל' קז ל). —ובתו"מ, בפרט לשתיקת האדם או האל מדבור

---

[1] [גם בארמ' ובסור' בא שתק באותה משמ', ואולי השרש שאול בעברי מארמ'. יתכן שיש כאן חקוי לקול בכית האש, כדגמת (פ)שת בשפות אחרות.]

[2] [בדבור נוהגות גם צורות כגון השתקה, השתתקות, שאינן במקורות.]

אמרו לפני ר"ע אומר היה ר"א עור שסכו בשמן של שביעית ידלק אמר להם שתוקו וכו', האוכל פת כותים כאוכל בשר חזיר אמר להם שתוקו (שביעי' ח ט-י). שתק ר' טרפון וקפץ ר"ע א"ל בני כך אני דורש וכו' (ספרי במד' קיח). לזה נאה לקרות גבור שהוא רואה חורבן ביתו ושותק (ילקו' ברכי' ז ד). הנושא אשה ולא מצא לה בתולים וכו' בשותקת, ואפילו תימר במדברת באומרת מצא ואיבד (כת כתוב' א ו). ויהס כלב את העם (במד' יג ל) עמד לו על הספסל והיה משתקן ואומר הס והם שותקין לשמוע ממנו (מד"ר במד' עז).—*ושתק לפ': שתיקה ששתק (לוט) לאברהם (שם בראשי' כא). — ובספה"א: לומר לעדים בסתר וכו' אני מערער ומה ששתקתי למה שכתבה וכו' שאם אני מוחה לא ימכור לי (רש"י, כתוב' קט:).—*ושתק מן הדבר: ומנה מחצה ודילג מחצה, טוב לו לישתוק משתיהם (סדור רש"י קעד). ואבותינו אז בימי משה כשתפשו גלעד שתקו או מלקחת אותה (המיחס לרש"י, דהי"ב יח ב). אין טומאת משא במת וכו' ויראה לי ששתק מנה הכתוב כדרך ששתק מאיסור הבת (רמב"ם, טומאת מת א ב). — *ושתק על דבר: מי ששמע דבר שאינו כרצונו ושותק עליו (מבחר הפנינים לרשב"ג, 20). — ואמר המשורר: מה אעיד ומה אדמה, ללבי אשר יהמה, וישתק משאגותיו (מנחם בן סרוק, סמע נא, שער השיר, 2). גבר אשר חרף לך ותחריש מגמלו רבים יחרפוהו ויהודון לך שֶׁתְּקְךָ לו (ר"מ הנגיד, בן משלי, אברמסון. 88).

—וביני' פעו', *שָׁתוּק,—כמו שׁוֹתֵק, בתו"מ בעקר בצרופים כגון שְׁתוּק ממזורות [1]), שתוק חלל וכדו': איזוהי אלמנת עיסה כל שאין בה לא שתוק ממזרות ולא שתוק נתינות ולא שתוק עבדי מלכים ולא שתוק חלל וקאמר ליה ר"מ וכו' אבל ממזר וצווח חלל ושותק פסול (כתוב' יד:). שתוק ממזר כשר, שתוק חלל פסול (שם).—ובספה"א, גם במשמ' חולה במחלת השִׁתּוּק: האבר כשימות עד שלא ירגיש אם תעקצהו וכו' אז ישוב שתוק ואז ראוי שתמהר לחתכו (פרקי משה להרמב"ם טו, לח.).—ובלשון הכשוף, *מים שתוקים: ותקח מים שתוקים בכלי חרס ותשים בתוך חמים שמן זית זך (דרך ישרה, שער הסחורה, לא:). ועי' מַיִם, 2970.

—פע', *שִׁתֵּק, — עשה שישתק, zum Schweigen bringen; faire taire; to reduce to silence: האומר וכו' על קן צפור יגיעו רחמיך וכו' משתקין אותו, המכנה בעריות וכו' משתקין אותו בנזיפה (מגי' ד ט, וכעין זה ברכי' ה ג). מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ב"ה שסמך על העולה בעזרה מצאו תלמיד אחד מתלמידי ב"ש א"ל מה זו סמיכה א"ל מה זו שתיקה שיתקו בגערה (תוספתי חגי' ב יב). חולה שמת לו מת וכו' ואין מקרעין בפניו ומשתקין את הנשים מפניו (ת"כ, מו"ק כו:). דמיתיך רעיתי וכו' אמר להם הקב"ה (לישראל) מה אתם סבירים שאין בי כח לפדותכם דומו, דמיתיך שתקתיך (מד"ר שה"ש, לפוקתי). נמשל כבהמות נדמו (תהלי מט יג, כא) אין נדמה אלא שתיקה שיתקתים מפניך (שם קהלת י, גם במדבק). שמש בגבעון דום (יהושע י יב) בק"ש יהושע לשתק את החמה וכו' למה אמר דום שכל שעה שהוא הולך הוא מקלס להקב"ה וכו' לכך אמר לו יהושע שישתוק (תנחומ' בובר, אחרי יד).—ובספה"א: ויאמר הס, אמר עגלון שתקו את הכל מעלי (רש"י, שופטי' ג יט). שני כהנים שנתערבו ולדותיהם וכו' בד"א בזמן שהן באין מכח נישואין אבל בזנות גזרו הכמים שמשתקין אותו מדין כהונה כלל (רמב"ם, איסורי ביאה כ יט).—ואמר הפיטן: ושמע קול שאון מעיר בחמה שפוכה לשתק (ר"א קליר, העת אלהי, קינו' לת"ב). וכרון ספר נדברים להכתב ולהחתם, האמת אתם לשתק חולק ולסתם (ר' מנחם בר' מכיר, אור זרוע, יוצר לשבת הפסקה א).

— פע', *שֻׁתַּק, ביחוד ביני' מְשֻׁתָּק, — הסובל בשתוק בלשונו ואינו יכול לדבר, נטול דבור: היה הולה או משותק אמרו לו היכן מעשר שיני שלך הראן באצבעו כך וכך הן וכו' בודקין אותו שלשה פעמים וכו' (תוספתא מע"ש ה ח, וכעין זה שם גיט' ז א). — ובספה"א, גם במשמ' ששתקו אותו בדברים: משמים משתוממים, אדם משותק מלדבר (רש"י, יחזקי' ג יח). ולבסוף הייתם משותקים ומנוצחים לפניו (הוא, איוב מב ז). שומם, לשון אלם ומשותק (הוא, דני' ח יג). — *ובמשמ' מי שחלה במחלת השתוק ביתר אבריו: ההפרש בין השתוק והתרדמה שהמשותק בשתוק יאנק וכו' ויכנס פגע בנשימתו והמורדם אינו כן (קאנון ג א ה ט).

---

[1]) [ז"א: מי שקוראים לו ממזר וכו' והוא שותק].

—הִפעִ׳, *הִשְׁתִּיק, — כמו פִעֵ׳, עשה שישתֹק: מאי שתוקי אילימא שמשתיקין אותו מנכסי אביו וכו׳ אלא שמשתיקין אותו מדין כהונה (כתובי׳ יג:). מה עשה הקב״ה הדמים כל העולם והשתיק העליונים והתחתונים וכו׳ שנאמר (מ״א יח כט) ואין קול ואין עונה ואין קשב (מד״ר שמות כט). א״ל הקב״ה לאברהם יבואו עשרים ושתים אותיות ויעידו בהן בישראל וכו׳ וכיון שראו כל האותיות שהשתיקן אברהם נתביישו ועמדו בעצמן ולא העידו בישראל (שם איכה, פתיח׳) 1). — ובספהמ״א: ועל ידי כן היה בו כח להשתיקם כמו שנאמר ויהס כלב (רש״י, במד׳ יד כז). וגם בלובלין השתיקוהו (את הרב דלוקאטש) ולא הניחוהו לכנוס לפני המתוועדים (פנקס ועד ארבע ארצות, סמן ח, היילפרין, 61).

—התפ׳, *נִשְׁתַּתֵּק, — פסק מלדבר, שתק לו: צויתי את הים שיקרע ואת השמים שישתתקו לפני משה (מד״ר בראשי׳ ה, תיאודור, 35). כשתבא לפתוח בדברי תורה הכל משתתקים לפניך ושומעים דבריך ומהיכן את למד ממשה רבינו וכו׳ בשעה שבא לפתוח בדברי תורה נשתתקו העליונים והתחתונים והאזינו דבריו (שם דבר׳ י). כדי שיהא לי פתחון פה בפני שרי אומות העולם שעתידין לקטרגם לפני וכו׳ אותה שעה סניגרון של ישראל משתתק הה״ד ובעת ההיא יעמד מיכאל (דני׳ יב א) וכו׳ א״ל הקב״ה נשתתקת ואין אתה מלמד סניגוריא על בני הייך שאני מדבר בצדקה ומושיע את בני (שם רות פתיח׳). טרבינוס שחיק עצמות ילדה אשתו בליל ט׳ באב והיו כל ישראל אבלים נשתתק הולד בחנוכה (שם איכה א, על אלה אני בוכיה). —*ובמשמ׳ נאלם, נעשה אלם מחמת מחלה: נשתתק ואמרו לו נכתוב גט לאשתך והרכין בראשו בודקין אותו שלשה פעמים וכו׳ (גיטי׳ ז א). היה קורא בתורה ונשתתק, זה שהוא עומד תחתיו יתחיל ממקום שהתחיל הראשון (ירוש׳ ברכ׳ ה ג). תיפתר שנדרה בתחילת לילי שבת ונשתתק (הבעל) וחזר לדיבורו (שם נדר׳ י י). בד״א 1) בזמן שנשתתק מתוך בוריו אבל אם נשתתק מתוך חוליו דיו פעם אחת (שם גיט׳ ז א). — ובספהמ״א: וכן אם נשתתק אע״פ שנבדק וכו׳ והעיד בפנינו בכתב ידו אינו עדות כלל (רמב״ם, עדות ט יא). אולם ששומע ואינו מדבר או מי שנשתתק מקחו וממכרו ומתנותיו קיימין (טוחו״מ רלה).

—נִפעַ׳, *נִשְׁתַּק, — כמו הִתפ׳: שערוריה מיום הושתה עירי שבת משוש ונשתק שירי (ר׳ שמעון בר יצחק, איך אספה, סליחי׳ מוסף יו״כ).

***שֶׁתֶק,** ש״ז, — כמו שתיקה: אם הדבור בשקל כסף השתק בככר זהב, כל שתק צרי לכל נגע (תוספת למבחר הפנינים, לב, שער השתיקה, הברמן, סיני תש״ט, רסט).

***שַׁתְקָן,** ש״ז, נק׳ שַׁתְקָנִית, — שדרכו לשתק, schweigsam ; taciturn(e): שאל לך משפחת שתקנים שסתם בני מריבה הם פסולין וכו׳ מתוך שהם שתקנים הוחזקו במיוחסים (רש״י, קדוש׳ עא:). — ואמר הפיטן: צעקתנו שלש עשרה משוב ריקנית, צורחת קול ערב יונה שתקנית (ר׳ שלמה הבבלי, אורח לדקה, סליח׳ מנחה יו״כ).

***שַׁתְקָנוּת,** ש״נ, — תכונת השתקן, Schweigsamkeit; taciturnité ; — ity: נוהג בספרות ובדבור.

א. **שתת** 2), ממנו א. שָׁתַת.

ב. ***שתת** 3), ממנו *מַשְׁתִּית, ב. שָׁתַת.

ג. ***שתת** 4), ממנו *שְׁתִיתָה, ג. *שָׁתַת, *שֶׁתֶת.

---

1) [במד״ר קהלת סדרא א על וזרח השמש כתוב: תני בשם רבי נתן גלגל חמה יש לו נרתק הה״ד לשמש שם אהל בהם ובריכה של מים לפניו ובשעה שהוא רוצה לצאת הוא משולהבת והקב״ה מתיש כחו במים וכו׳ אבל לעתיד לבוא הקב״ה מערטלו ומהשתקו ומנרתקו ומלהט אותו ברשעים ע״כ, וצ״ל מערטלו מנושתקו ומנרתקו, וכן בב״ר מהד׳ תיאודור, 46: מערטלו מנושתקו ומלהטו, ועי׳ בהערות תיאודור שם, ועל נשתק, נשתיק או נושתק במשמ׳ נרתיק בדברי ב. גיגר אצל קרויס, תוספת הערוך עמ׳ רפה, ואין כאן מלה עברית.]

1) [על המשנה שם, המובאה לעיל.]

2) [עי׳ א. שָׁתַת, הערות.]

3) [עי׳ ב. שָׁתַת, הערות.]

4) [עי׳ ג. שָׁתַת, הערות.]

א. שָׁתַת, פ״י, כמו שִׁית: שַׁתּוּ[1]) בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ (תה׳ עג ט). — ובפ״ע, במשמ׳ יָרַד[2]): כצאן לשאול שַׁתּוּ מות ירעם (תה׳ מט יח).

ב. *שָׁתַת, קל אינו נמצא.

—נִפעַ׳, *נִשְׁתַּת, — נוסד: אבן היתה שם מימות נביאים הראשונים ושתיה היתה נקראת וכו׳ ר׳ יוסי אומר ממנה נ ש ת ת[3]) העולם (תוספת׳ יוה״כ ג ו). אבן ירה הקב״ה בים ממנו נ ש ת ת העולם (יומא כד:). — ובסהמ״א: שכתבו (חכמינו) בפרשת בראשית בפסוק ותקרא את שמו שת, מלמד שנשתת הכל נתגלגלה ו נ ש ת ת ה בשת[4]) (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ט). וממנו (מעצם האלהות) נ ש ת ת כל חלקי העולם רוחני וגשמי בהדרגה שלימה (ר״י אירירי, שער השמים, מבוא, 17).

—פעֵ׳, *שִׁתֵּת, בינ׳ מְשַׁתֵּת, — יִסֵּד: תושיה, דברים של תוהו שהעולם מ ש ו ת ת עליהם (סנהדרין כו:). —ואמר הפיטן: תורגלת ידיד להעמיד נשייה, תכנת עמודיה מהתמגג תושיה וכו׳ שותת עולם צדקו כנתעורר, שאף מעבר ואחריך נגרר (ר׳ משולם בן קלונימוס, אפוסה נפלאותיך, עבודת יו״כ, Elbogen, Stud. 127).

—הִפעִ׳, *הִשְׁתִּית, — יסד: כי השתות יהרסון וכו׳ הצדיקים שהשתיתו עולמך שנאמר וצדיק יסוד עולם וכו׳ (מדר׳ משלי יא ג, זוהר, מט:)[5].

—הָפעַ׳, *הָשְׁתַּת, הָשְׁתַּת, — כמו נפע׳, נוסד: למה נקרא שמה אבן שתיה, שממנה ה ו ש ת ת העולם (ירוש׳ יומא ה ג, וכעין זה בבלי שם כד:)[6]). על גוי ועל אדם יחד, על גוי זה דור המבול, ועל אדם זה נח, יחד שממנו ה ו ש ת ת העולם (מד״ר בראש׳ לו). ויקרא את שמו שת שממנו ה ו ש ת ת העולם (שם במדי׳ יד). — ואמר הפיטן: ועוד איך אניחך תחת יד מוני, כי עליך ה ש ת ת ו והטבעו אדני (ר׳ שמואל הכהן, אימתי שמחי, מאורה לשבת ב אחה״פ).

—פעֵ׳, *שַׁתֵּת,—יִסֵּד, חִזֵּק: שכן באדם שכינתו, נכללה מציון יפעתו, ש ת ת אבן שתיתו, הנה מטתו (ר׳ שמעון בר יצחק, אהוביך אהבוך, יוצר לשבת חוהמ״פ). ש ת ת ה עולם בבניניך, מלאה הארץ קניניך עליון שתת מעונך (הוא, שמחה עולם, יוצר ז פסח). ש ת ת וכבש ובצע ושבת, ששה בשכללו שביעי שבת (אפיפת שלומתו, קונט׳ הפיוט׳ י). בנה סוכתך והקם הנפולה, יסודותיה ל ש ת ת ולבנותה על תלה (ר׳ יחיאל בן יצחק, בנה סוכתך, מעריב ליל ב סוכות).

ב. *שָׁתַת, פ״ע, — נזל, fliessen; couler; to flow: צלוב שדמו ש ו ת ת ונמצא תחתיו רביעית דם טמא אבל המת שדמו מנטף ונמצא תחתיו רביעית דם טהור ר׳ יהודה אומר לא כי אלא ה ש ו ת ת טהור והמנטף טמא (אהלי׳ ג ה). הסך שמן טהור ונטמא ירד וטבל ב״ש אומר אף על פי ש ש ו ת ת ויורד טהור (תוספת׳ עדי׳ ב ב). היה עומד בתפלה ומים ש ו ת ת י ן על ברכיו פוסק עד שיכלו המים ות׳זר ויתפלל (ת״כ, ברכ׳ כב:, וכעין זה סוטה מד:). ניקב (הגיד) פסול מפני שהוא ש ו ת ת נסתם כשר מפני שהוא מוליד (ת״כ, יבמי׳ עו., חולי׳ מה.). אמר דוד לפני הקב״ה גלוי וידוע לפניך שאם היו מקרעים בשרי לא היה דמי ש ו ת ת לארץ וכו׳ (ב״מ נט., סנה׳ קז.). כאן ב ש ו ת ת ת (רעי) כאן במתרזת (חול׳ לח.). איזהו דם הקזה שהנשמה יוצאה בו כל זמן שמקלח, יצא דם התמצית מפני שהוא ש ו ת ת (כריתו׳ כב.). — ושתת(ה) לשון הנחש וכד׳, הזיל(ה) ארס: אמרו לו לנחש וכו׳ ומפני מה אתה הולך ולשונך ש ו ת ת וכו׳ (מד״ר במדי׳ יט, שם דבר׳ ה ועוד). שתו בשמים פיהם וכו׳ א״ר אלעזר מצינו שהם מהלכים בשמים ולשונם ש ו ת ת ה בארץ (שם קהלת פרק א, כי גם לא ידע האדם את עתו). — ובסהמ״א: או שהיה דם ש ו ת ת מחוטמו רוחץ

1) [למעשה אין כאן כנראה אלא זרות בנקוד במקי שָׁתוּ מן שִׁית, ועל כן הובא הכתוב גם בערך זה].

2) [מסרת הנקיד אולי הכינה את הפעל במשמ׳ ג. שָׁתַת כלשון ירידה ונזילה, אבל לפי הענין נראה יותר, שהכונה לצורה סבילה מן שִׁית, שלא כנקוד, ועל כל פנים אין לקבל הצעות תקון רחוקות, כגון יַחַתּוּ.]

3) [נ״א: השתה.]

4) [ועי׳ הָפעַ׳.]

5) [עי׳ גם סנה׳ כו:.]

6) [וכן במד״ר ויקר׳ כ, במד׳ יב.]

כדרכו ואינו חושש (הלכות פסוקות לתלמידי יהודאי גאון, 22). חמשה דברים יש בדם הקוה שהנשמה יוצא בו הראשון הוי טיפה אדומה ואינו מקלה אלא שותת והשני אח״כ יוצאת טיפה שחורה ושותתת (בגמ״ה, כרית׳ כב.). נמצא הדם בפרוזדור (של הרחם) הוץ לנקב הרי טומאתו בספק שמא מן החדר בא או מן העליה שתת דרך הלול וכו׳ אם שתת מן הרחם לובן או משקה ירוק וכו׳ ה״ז טהור (רמב״ם, איסורי ביאה ה ה-ו). וכשהיו מנסכים ע״ג המזבח וכו׳ היו הנסכים יורדין מן המזבח לרצפה ושותתים לבור שהיה כרוי שם (ר״ע מברטנורה׳ מדות ג ה).

ג. *שָׁתַת, רק בינ׳ פעו׳ מְשֻׁתָּת, — כמו מְשֻׁשֶּׁה, בעל ששה צדדים: והצורות האלה וכו׳ הם על תמונות רבות מהם מחמשות ומהם משותתות ומשובעות ולמעלה מהם וכו׳ צלעותן וזויותן שוות, ויש שלא יהיו שוות אבל מתחלפות (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ב, 76). וכן אלו היה ראש הגולם ותושבתו שטחים מחומשים או משושתים וכו׳ והיית יודע מדידת המחומש או המשותת אשר הוא תושבתו או ראשו (הלוסה מאכן סגר, 26).

A Complete Dictionary
of
Ancient and Modern Hebrew
by
Eliezer Ben Yehuda
of Jerusalem

New York · Thomas Yoseloff London

Dictionnaire complet
de la
Langue Hébraïque ancienne et moderne
par
Éliézer Ben Yehouda
à Jérusalem

New York · Thomas Yoseloff · London

Gesamtwörterbuch
der
alt- und neuhebräischen Sprache
von
Elieser Ben Jehuda
in Jerusalem

New York Thomas Yoseloff · London

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA
HIEROSOLYMITANO

VOL. XVI

NEW YORK • THOMAS YOSELOFF • LONDON

Ministry of Education and Culture
State of Israel

and the

Eliezer Ben-Yehuda Memorial Foundation of America, Inc.

Printed in Israel

נדפס בדפוס „הכורך", חולון

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כרך ששה־עשר

ניו־יורק · טומס יוסלוף · לונדון

משרד החנוך והתרבות
למדינת ישראל
ו„קרן אמונים לזכר אליעזר בן־יהודה
באמריקה, אינק."

מהדורה עממית מיוחדת
לחברה הבינלאומית להוצאה לאור בע"מ, רמת־גן

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ״ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה, וכמו״כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים אשר מצא אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכי שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות, באו בו חקירות והניות בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעותן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כללים, המלות השיכות להם עפ״י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המבֻקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

בעריכת פרופ׳ נ. ה. טור־סיני

כרך ששה־עשר

ירושלם—ניו־יורק—רמת־גן

שנת העשור למדינת ישראל (1959)

לכבוד

הרב אבא הלל סילבר

אשר תבע זכות הקמת המדינה העברית

מהאומות המאוחדות

וקבלה מידי בעזרת גואלנו קדוש ישראל

ברגשי כבוד והכרת טובה

בשם משפחת אליעזר וחמדה בן־יהודה

אהוד בן־יהודה

הערה

הקדמה ומבוא גדול יבואו בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי התנ"ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, וחשבתי את כל זמן התנ"ך בשתי תקופות, בתקופה הראשונה רוב הספרים הכתובים בסגנון הלשון הטהורה, הקדומה, ובתקופה השניה — הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ"י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינוביץ (דקדוקי סופרים), וכמו"כ במשניות דבני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמבם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ' דר' שטראק, ובכ"י של המשניות המנֻקדות שבבית הספרים בפרמה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה.

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הזמנים. ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים הלועזות בגרמנית צרפתית ואנגלית כתבתי עפ"י הכתיב הנהוג בהמלונים של Toussaint — Langenscheidt.

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם:

בלי כל סימן הם מלים מהתנ"ך.

* מלים מגוף בן סירא מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

∴ מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

∞ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

המחבר

דבר המו״ל

אודה לבוראי על שזיכני — למרות כל פשעי — להיות בין אלה שנתנו שכמם לשאת את המפעל ולסיימו, החל ממחברו הוא אב״י ז״ל, אמי חב״י ז״ל ועד למורי ורבי פרופ׳ טור־סיני — „סיני ועוקר הרים מפלפל מאוד בחכמה ותורה״ — הוא ויתר העובדים במערכת ובדפוס, אשר רבים מבינותינו — ואני בכללם — הלכנו בדרכו של בן־יהודה וחברנו מלונים אף אנו ונאכל גם אכל מפרי עמלו לשבע. מלונים אלה, גדולים וקטנים, יצאו ויצאו לאור בד בבד עם הופעת כרכי מלון ענק זה, עם סיומו וגם לאחריו, כפי שגם הוא, בן־יהודה, דלה מן ספרי השרשים והאגרונים למיניהם.

למרות ענותנותו המופלאת של עורכנו היקר מכל אדם והממעט חלקו בסדור ועריכת החומר שהשאיר לנו המחבר ושבו הגינו ממש עד לשעה האחרונה במערכת ובדפוס — עלי להעיר עם סיום הדפסת כרך אחרון זה כי עוד בבחרותו היה בידי המחבר כתב־יד של המלון השלם מ א עד ת ש ש, ועל כך יעידו דבריו הבאים להלן בראש חבורו הבלשני הראשון אשר הדפיסו עוד לפני יותר מששים שנה, והוא: **מלון עברי**:

המלון הזה נוסד בעקרו על חקירותי בחבורי הגדול „מלון לשון העברית בזמן הזה״ ושתבאנה בו כל המלים מהתנ״ך ורוב המלים מהספרות התלמודית והספרות החדשה שנהגו סופרינו להשתמש בהן והמלים מלשונות הזרות המקובלות בכל הלשונות, וגם המלים שחדשתי אני בעצמי וסופרים אחרים בזמן האחרון, ושיהיה הכל מתורגם בלשון אשכנזית המדוברת בקרב היהודים ובלשון רוסית.

המלים מהתנ״ך והתלמוד ומדרשים שבאו בספר זה מבוארות, כאמור למעלה, עפ״י החקירות שלי בחבורי הנזכר ולכן ימצאו הקוראים בהרבה מלים מלבד המשמעות המקובלות עוד משמעות חדשות שלא נזכרו בספרי המלים עד כה. על מה סמכתי בזה מבואר בחבורי הנזכר. אך מלים רבות נאנסתי להניח במשמעויתן המקבלה בלבד. מפני שהחדושים שנתחדשו לי בהן צריכים למופתים וראיות שאין להן מקום במלון שמושי כזה.

המלים מהספרות שלאחרי התלמוד ועד כה המצינות מיוחדים, הובאו על פי המקורים הרשומים בחבורי הגדול. ויוכל הקהל להיות בטוח באמתות כל מלה ובדיוקה.

המלות הזרות הובאו פה לתועלת הקוראים עברית המוצאים אותן בהספרים והעתונים החדשים והן מבוארות באור מספיק ומדויק מאד. אך אין אני מכניס אותן בזה אל תחת כנפי הלשון העברית להרשות להשתמש בהן בתור מלות עברית, למושגים רבים שהמלות הזרות האלה מציינות, נמצאות בספר הזה בעצמו מלות עבריות אם מהספרות הקדומה שלנו, או מחודשות על ידי.

בין המלים המחודשות שהבאתי יש שנוצרו על ידי אחרים ואין אני מקבל עלי אחריות כלן, אך כבר השתמשו בהן הסופרים וחובה על מלון שמושי להזכירן.

הקהל יוכל לסמוך בלי פקפוק על המלון הזה, יען לכל מה שמובא בו נמצאות בספר המלון הגדול שלי ראיות מספיקות מכל מקצעות ספרותנו העתיקה והחדשה

א. בן־יהודה

והרי עמוד אחד לדוגמה מן „המלון הקטן" — כפי שקוראים ל„מלון עברי", הנחשב למפתח המלון הגדול — ושהמחבר אמר להביאו, ככתבו וכלשונו, עם הדפסת הכרך האחרון, לגוף המלון הגדול:

תלי, ז'. כנוי תליך,
¹) וואהרגעהאנגע, קאכער אונד פיילע, колчанъ (со стрѣлами); ²) הענקעל ушко, колечко. ручка; ³) נארדליכעס שטערנבילד, דער דראכע сѣверное созвѣздіе, Драконъ.

תליה, נ'. ¹) דאס אויפהאנגען, повѣшеніе; ²) דאס צווייפעלן, сомнѣніе; ³) גאלגען, висѣлица.

תליון, ז'. הענקער, палачъ.

תלים, וויא תהלים.

תליסרי, ארמית דרייצעהן. по-арам. тринадцать.

תליש, ז'. כ"ר תלישים, אבגעריסענעס, оторванное;

תלישא, נאמען איינער דער נגינות, названіе одной изъ נגינות.

תלישה, נ'. אויסרייסען, אבדרייבען, вырвать, оторвать.

תליתאה, דער דריטטע, третій.

תלל, אנהויפען, нагромоздить. התל, שפאטטען, בעשפאטטען, насмѣхаться.

תלם, ז'. כ"ר תלמים, פורכע. борозда.

תלמי, פורכען ציהען, бороздить.

תלמוד, ז'. מ"ר תלמודים, ¹) בעלעהרונג; ученіе; תלמוד לומר, דאס קומפט צו צייגען, это служитъ указаніемъ; ²) לעהרע שטודיום, наука, изученіе; ³) דער תלמוד, דיא ערקלארונג דער משנה, талмудъ.

תלמודי, ת"ז, ל"נ תלמודית, מ"ר תלמודיים, תלמודיות, טאלמודיש, талмудическій.

תלמיד, ז'. מ"ר תלמידים, שילער, ученикъ.

תלמידה, נ'. מ"ר תלמידות, שילערין, ученица.

תלמית, נ'. קליינע פורכע. маленькая борозда.

תלע, ¹) ווירמער אבלעזען снимать червей; ²) ווארם-פראססיג ווערדען, быть проточеннымъ червями. תלע, אין שארלאך געקליידעט, одѣтый въ червень, червленный.

התלעי, וויא תלע.

תלף, ז'. האהע, פראכט высота, пышность.

תלפיה, נ', מ"ר תלפיות,

לכל אלה אשר תמכו ברוח ובחומר במחבר, ברעיתו־חברתו ובבנם־בכורם — לכלם נאמר חן־חן בהקדשות ובהערות שבכרכים השונים.

העורך בדברו קרא והביע את הגות לבי, ומה אוסיף, אני הקטן, על דברי זה רבי הגדול? רק אומר־נא בכל רחשי־לבי: איש גדול אתה, אלופי טור־סיני, אשר זכיתי לצקת מים על ידך, כשלעתים לא אזרתי כוח לנעול שערי דמע בפניך, דמעות חרדה וגיל שירדו מעיני, בפרט כששטינו מן הדרך עליה החלטנו עקרונית ושבה תדבר בהערתך העוקבת את זו שלי:

„... להביא את דעותיו של המחבר כפי שיכולתי לעמוד עליהן מתוך הגדרותיו ותרגומיו במלון הקצר, המעשי."

אמרתי חרדה:

על העכובים בהוצאתו לאור של החבור והשמטות רבות והולכות של אותם ההגדרות והתרגומים משל המחבר.

וגיל:

על התקדמות העבודה וסיום ממש וכן לבקרים על החזרת עטרה ליושנה (כפי שנהגו אנשי כנ"הגד), על הכללה חלקית של אחדים מהגדרותיו ותרגומיו של המחבר, לפחות מתחת לקו, בהערות, במדרש המלים ובסוגריים המרובעים של דברי העורך.

על הצער וההנאה, על כאב ומזור, על אכזבות אין סוף ורצוי של שעה, על הטוב והרע שצמחו לי ממלאכה זו במחצית חיי האחרונה, ובעיקר על הסיום בשעה טובה ומוצלחת, כאמור בעמוד 7944 — על כל אלה אברך יה ואודה לאלי על כי הקרה לפני את כל אותם נדיבי־הלב, נדיבי־המוח, נדיבי־הכיס ונדיבי־האצילים שסייעו בידי להגיע לברכת על המוגמר. אם גם לא הצלחתי למהר יותר, כפי שהאשימוני אחדים בכונה רעה בשטח זה, אך ללא עול בכפי! — יתבאר הדבר אולי על ידי המצב המיוחד לעבודות מסוג זה וכפי שמבאר ומפרט העורך ושאינו מצדיק עלי את הדין במדת־מה.

וכאן עלי להוסיף עוד חן־חן לה' יהודה מקבי בעל ההוצאה „לעם", והחברה הבינלאומית להוצאה לאור, אשר בא לעזרתנו בתוספת דמים באדיבות ומתוך הבנה כנה, גם אודה לאלפי חותמינו שהאריכו אפם עמנו.

אהוד בן אליעזר בן־יהודה

ניו־יורק, לאור נר שלישי של חנוכה
במלאות ל"ה שנים למות אב"י
— ראשון העברים בזמננו.

הערה: רשימת ספרים מלאה נמצאת ב „מבוא הגדול" ובכרכים הקודמים רשימת קצורים וראשי תיבות.

דבר העורך

עם סיום המילון

בשני כרכים אחרונים אלו, המוגשים כעת יחד לציבור, מסתיים המילון הגדול של הלשון העברית הישנה והחדשה, אשר אליעזר בן יהודה חזה אותו לפני שנים רבות, קבע את דמותו ואת מסגרתו, הכין אותו ואף הביא כמה מכרכיו לדפוס, כפרי מפואר של יצירה ושל יגיעה ללא גבול. בן יהודה ז"ל אמנם לא זכה לראותו חזונו מושלם כולו בחייו, וזכות זו לסיים את המילון ברוחו של מחייה הלשון העברית הגדול נפלה בחלקי, שאף בראשית דרכי במדע עבדתי יד ביד עמו, אני הצעיר עם איש המעשה והמדע הוותיק שסלל דרך בתחיית לשוננו ותרבותנו, כשגם בני בן יהודה היו תלמידיו בגימנסיה העברית בירושלים. ועלי להביע בזה תודה על כך, שנפל בחלקי לגמור מצווה זו, שאבי המילון התחיל בה והשאיר בה מקום לאחרים, המתחממים כנגד אורו.

זה קרוב לשמונים שנה, שאליעזר בן יהודה התחיל בהכנות הראשונות לקראת מילון מקיף כזה, שיכלול את אוצר המלים העברי מכל התקופות, ובהקדמה למבוא הגדול למפעלו הוא מסביר את כוונתו ומתאר את קביעת תכניתו ואת הקשיים המרובים מאוד, שעמדו בדרכו. הקורא את דבריו אלו לא יוכל שלא להתרשם במעמקי נפשו מגודל המכשולים, מסבלו ומסבלנותו של מחבר המילון הזה, ואני שניסיתי ללכת בעקבותיו — בתנאים אחרים ובמידה מרובה נוחים יותר מאלה שניתנו לאליעזר בן יהודה — למדתי להעריך יותר ויותר קשיים אלו ואת גודל נפשו של האיש, שיכול היה להתגבר עליהם, את מרצו ואת עוז רוחו להמשיך ולעשות להגשמת חלום זה, בתוך עבודת העריכה וההשלמה של המפעל! ראשית הצעדים לקראת הגשמת החזון, הכנתה של חוברת לדוגמה ומסירתה למלומדים בעולם הגדול, הבטחת האמצעים להוצאת הכרכים הראשונים, קביעת צורתו של המילון בדפוס והכשרתו של בית הדפוס הדל, שעמד לרשות המחבר בירושלים זו שמלפני מלחמת העולם הראשונה, יצירת קשרים עם הוצאת ספרים גדולה, כדי שתביא את כרכי הספר לידיעת המעוניינים בכל העולם, כל אלה וצעדים אחרים שבדרך המילון הרי הם קובעים פרקים פרקים של סבל ושל מכשולים נוספים בתקופה של חוסר אמון בתחיית לשוננו ובסלילת המסילה המובילה להחיאתה. רוחו האיתנה של אליעזר בן יהודה היא שנתנה לגופו החלש כוח לעמוד בכל אלה: לעבוד עבודה קשה לפרנסת ביתו; לפעול לתחיית לשוננו בספרים ובעיתונים, בעסקנות ציבורית ובמיוחד בוועד הלשון העברית, שבן יהודה יצר אותו ושהוא היה נשיאו הראשון והרוח החייה שבו, אותו ועד הלשון העברית שהפך היום לאקדמיה זו, שבן יהודה חלם עליה.

כשהלך מאתנו בשנת 1922, כבר היו חמשת הכרכים הראשונים של המילון בדפוס. הכרכים ו׳ ו ז׳ היו כתובים כולם ולא היו טעונים אלא קריאת הגהות, שנעשתה על ידי המלומדים ו.פ. אולברייט, י.נ. אפשטיין ומ. מרגליות ועוזריהם במערכת. הכרכים ח׳ ו ט׳ כתובים היו בחלקם על ידי המחבר, שהשאיר גם חומר רב של מראי מקומות ושל הערות מדעיות להמשך המילון, ואילו מה שלא היה כתוב, הושלם בשני כרכים אלו על ידי פרופ, מ. צ. סגל, כמבואר בהערותיו שבראש כל כרך וכרך.

אחרי כן חלה הפסקה בהוצאת המילון, אחת ההפסקות המרובות שחלו בה, בעיקר מפני שאזלו האמצעים להמשיך בעבודה. ואך בשנת 1935 התקשרו אלמנת המחבר מרת חמדה בן יהודה ובנם אהוד, אתי, והציעו לי לערוך ולהשלים את יתר חלקי המילון עד סופו, ומאז ועד היום עיקר האחריות המדעית להשלמת המפעל מוטלת הייתה עליי, ועל עוזריי, מלומדים צעירים מתלמידיי, כפי שמניתי אותם בכל כרך וכרך. גם מאז לא נמשכה העבודה

כסדרה ללא הפסקות. יש שהופסקה גם במשך שנים האלה מפני המחסור באמצעים, והפסקה ארוכה חלה בפרט בראשית שנת 1948, בפרוץ המהומות שקדמו למלחמת השחרור, כשעובדי המילון לא יכלו עוד לסכן את חייהם יום יום בדרכם לעבודתם בבית אליעזר בן יהודה בתלפיות שבירושלים.

התחלנו, עוזריי ואני, בעריכת המבוא הגדול, ובתוך הכנת הכרך הזה לדפוס, אשר בעיקרו היה כתוב בידי המחבר, למדתי למצוא את דרכי בתוך מסגרת חזונו של מחברו. מכאן ואילך נסיתי לעבוד ברוחו. בכרכים י׳ וי״א עוד היו בידינו כמה ערכים בלשון המקרא כתובים בידי המחבר, בעוד שאחרים, וכל הנוגע לספרות שלאחר המקרא, דרשו ניסוח מידי העורך, על יסוד החומר שבן יהודה אסף אותו, בצירוף חומר הולך ורב, שנתגלה במדע במשך עשרות השנים האחרונות. ככל האפשר השתדלתי להביא את דעותיו של המחבר, כפי שיכולתי לעמוד עליהן מתוך הגדרותיו ותרגומיו במילון הקצר, המעשי, שהוציא אותו המחבר „בשנת אתתל״ב לגלותנו", לפני כחמישים שנה, בשם: „מלון עברי" — „עברית—יהודית—רוסית", ומתוך רשימותיו השמורות בפתקאות מרובות, וגם מתוך הערותיו בכתב ידו בשולי התנ״ך שלו.

אף על פי כן, בה במידה שהתקדמנו בהמשך המילון, היה צורך להשלים, במקום שהמחבר לא זכה להשאיר לנו ערכים כתובים בידו, או אף הבעת דעה משלו, היה עליי להביע דעה מדעית, ברוחו של המחבר, אבל על אחריותי אני. הערכים וחלקי הערכים שדנו בלשון שאחר תקופת המקרא, שלא היו כתובים בידי בן יהודה בתוך הכרכים י׳ וי״א, וכל הערכים שבכרכים י״ב עד י״ו, כתובים הם על אחריותי בהגדרת המלים ובביאורן, ובסידור החומר כלו, ואף במובאות מרובות מתוך ספרים ומקורות, שלא היו לנגד עיני המחבר, כשאסף חומר למילון לפני עשרות בשנים. ואם אמנם השתדלתי לשמור על מסגרת זו, שקבע אותה בן יהודה, אחריות הדברים היא עליי, ואך מקווה אני, שקרבת הרוח שבינינו ואהבת לשוננו ותרבותנו, שלמדתי אותה ממנו, הן שמבטיחות במידה מרובה אחידות ואחדות בכיוונו הכללי של המפעל. גישתנו ללשון ולמקורות לשוננו בעיקרה אותה גישה היא, ומאושר הייתי לכלול את דבריי לתוך מסגרת זו, שנקבעה על ידי אבי המילון. ואף אני, שהתחלתי בעבודה זו לפני כ״ג שנים, הספקתי ללמוד בהמשך העבודה, ואפילו בעת הדפסתם של שני הכרכים האחרונים, שלעצמה נמשכה כשלוש שנים, נתבררו פרטים, שעוד אקווה לדון בהם גם בספרים אחרים. אין עבודת אדם שלמה, ועם גמר המילון עוד שואפים ומקווים אנו להמשיך במלאכה, שאין לה סיום וסוף.

השלמת המילון לא הייתה אפשרית אלא הודות לגורמים מרובים, שעזרו לנו להגיע עד הלום. ראשית כול עליי להזכיר ברגשי תודה עמוקים, בתודה אישית ובתודה בשם עם ישראל כולו, את רעית אליעזר בן יהודה ז״ל, ששמרה את חסדה למנוח הגדול ולירושתו הרוחנית, מרת חמדה בן יהודה ז״ל, שהייתה עזר כנגדו במשך שנות עבודתו במילון ושדאגה להבטחת התמיכה המוסרית והחומרית כדי להוציא את חלומו לפועל היא שטרחה ללא לאות לשם המשכת המפעל מתוך קשיים אין מספר. במאמציה הבלתי פוסקים להתחדשות העבודה הגדולה הזאת, אחר כל הפסקה והפסקה מאונס, נתמכה בכל ימות חייה על ידי בנה, בנו של המנוח, אהוד בן יהודה, שלא חסך כל עמל כדי להוציא את ירושתו הגדולה של אביו, הקדושה לו, לאור, על אף כל הקשיים והעכובים. רק מי שעמד על ידו במשך עשרות שנות המאבק הזה לסיום המילון, ומי שלפעמים היה יכול לעזור במקצת גם בהסרת הדאגה לגורל המפעל, יכול להעריך את מסירותו העקשנית של אהוד בן יהודה, אשר גם בחיי אמו בזקנותה נטל על עצמו את עיקר המעמסה במציאת לבנים לבנין המילון, ואחרי שהסתלקה אמו ממנו, הוא הוא שנתן את כל כוחו ואת כל מרצו לקיום המצווה, שהורישוה לו הוריו.

גדולה וקשה הייתה העבודה, הרבה יותר מכפי שנשקף מראש, והצורך להשלים ולשכלל אותה לפי מיטב יכולתנו גרם לכך, שגם מוסדות חשובים, שנתנו את תמיכתם במשך הזמן,

נאלצים היו למשוך את ידם ממנה מחוסר יכולת, עד שלבסוף באה ממשלת ישראל לעזרת המפעל ושילמה בזה חוב גדול למחייה הלשון, אשר פעולתו היא שהניחה את היסוד לגאולת הארץ ולהקמת המדינה.

ותיזכר לטובה הוצאת הספרים „לעם", בראש עם מנהלה הכללי יהודה מקבי, שהכינה מהדורה עממית של מילון בן יהודה ובכך עשתה נכס תרבותי זה קניין לכל משכיל בישראל.

ונתונה היא תודתי גם לעוזריי, שעמדו על ידי בכל השנים, למר מאיר מדן וד"ר דב ירדן, ועליהם נוספו בעבודת שני הכרכים האחרונים האלה, בחילופי משמרות, מר דוד פלס, יעקב מנצור וישראל בן דוד.

ובהכרת טובה הנני מזכיר כאן גם את בעלי דפוס רפאל חיים הכהן ז"ל, הם בניו אשר מילון בן יהודה קשור הוא בשמם, ושבדפוסם נדפסו הכרכים שבעריכתי, אשר קשרי ידידות של תלמידים לרבם נקשרו בינם לביני במשך עשרים ושלוש שנות עבודה משותפת.

ברגשי תודה עמוקים הנני עומד לפני מי שנתן ליעף כוח ושזיכני להשלים מפעל גדול זה ברוח אבי לשוננו, אליעזר בן יהודה.

נפתלי הרץ טור־סיני

ירושלים, בפרוס יום המאה להולדתו
של אליעזר בן יהודה

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער השין

ש W

שׂ, כמבֹאר בערך האות ש לא היה הבדל במבטא האות ש (המסֻמנת בנקוד כימנית וכשמאלית) בתקופת המקרא, ואין שׂ אלא סימן לקרי מאחר כסמך בּמק׳ ש. וכן באה בשרשים מרבים ש ימנית על יד השמאלית, ובאחרים אף נכתבה סמ״ך במקום שי״ן, ועי׳ בהערות לשרשים ולמלים.

המסרת העברית, עד כמה שהיא מפרידה בין ש ימנית לשמאלית בסדור המלים, מקדימה ש ימנית לשמאלית, ואלו מן האחרונים יש שמקדימים את הש השמאלית, המבֻטאת סמך, כדרך שזו קודמת בא״ב הערבי.

שֵׂא, עי׳ שִׂיא.

שְׂאָה 1), עי׳ סְאָה.

שׂאר 1), ממנו שְׂאֹר.

שְׂאֹר 2), ס״ז, בצק שנחמץ, Sauerteig; pain levé; leaven: אך ביום הראשון תשביתו שְׂאֹר מבתיכם כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל (שמות יב טו). שבעת ימים שְׂאֹר לא ימצא בבתיכם (שם שם יט). ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שְׂאֹר בכל גבלך (שם יג ז). כל המנחה אשר תקריבו ליי׳ לא תעשה חמץ כי כל שְׂאֹר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה ליי׳ (ויקר׳ ב יא). ולא יראה לך שאֹר בכל גבלך שבעת ימים (דבר׳ טז ד). — ובתו״מ: נחתום שעשה שאור לחלק חיב בחלה, נשים שנתנו לנחתום לעשות להם שאור, אם אין בשל אחד מהן כשעור, פטורה מן החלה (חלה א ז). חמשה רביעים קמח חיבים בחלה, הם ושאורן וסובן ומורסנן (שם ב ו). הנוטל שאור מעסה שלא הורמה חלתה (שם ג ח). הנוטל שאור מעסת חטים ונותן לתוך עסת אורז, אם יש בה טעם דגן

---

1) [אלה דברי העורך, הלשון והספר ב, 425 על הכתוב ביחזק׳ מה יא (האיפה והבת תכן אחד יהיה לָשֵׂאת מעשר החמר הבת ועשירִת החמר האיפה אל החמר יהיה מתכנתו): בתוך ה״ידיעות של האקדמיה למדעים בוינה, סוג פילולוגי־היסטורי׳ משנת 1910, מס׳ XX, הראיתי, כי בא כאן ״לשאת״ במקום לַשְׂאֹת, כריבוי מן שְׂאָה, סְאָה (באכדית sheatu) במשמעות מידה, וכוונת המשפט היא: האיפה והבת תוכן אחד יהיה לשאית, למידות אלו; כי מעשר (=עשירית) החומר היא הבת, ועשירית החומר היא גם האיפה, על פי החומר יהיה חישוב תוכנן. צורת יחיד מלה זו מסתתרת בפס׳ טו: ״ושה (צ״ל ושָׂה=סאה) אחת (מן הצאן) מן המאתים ממשקה ישראל למנחה ולעולה ולשלמים״ וכו׳. ואין כאן ״מן הצאן״ אלא הוספה מבארת, שנוספה, אחרי שהבינו ״שה״ כלשון שה מן הצאן, שלא כעניינו.]

1) [כמבֹאר בהערה לשרש א. שאר, אין שְׂאֹר, שְׂאוֹר אלא שנוי מבטא מן שאר, כי כן הופך הבצק שנשאר לשאור.]

2) [הוא סיאורא בארמ׳, וכן אין סֵאור (עמ׳ 3898) אלא אותה מלה, כהערת עורך הכרך (מ. צ. סגל) שם. ועי׳ גם בחמר ובדעות המובאים במאמרו של ש. אברמסון, לשוננו יב, עמ׳ 122 וכו׳ על ״סור (חור לסורו, סורו רע)״.]

חייבת בחלה (שם שם י). שאור של חטים שנפל לתוך עסת חטים ויש בו כדי לחמץ וכו' (ערלה ב ו). שאור בכוית וחמץ בכותבת (ב"ם, ביצה ח א, עדי ד א). שאור שבללו בשאור אחר והימץ בו את העיסה (תוספת' פ"ומי ו יא). הנובלות הנמכרות עם התמרה חייבות וחכמים אומרים עד שלא יטילו שאור פטורות משיטילו שאור חייבות (שם דמאי א א). איזה הוא שאור המחמיץ את אחרים וחמץ שנתחמץ מידי אחרים, אימתי נקרא שאור משיפסל מלאכול הכלב (שם יו"ט א ז). בשהטילו שאור או בשלא הטילו שאור (ירוש' דמאי א א). פעמים שהשאור יפה והוא תפות וכו' ופעמים שהשאור רע והוא צמק (ר"מ, שם תרומ' ב ז). עלוב הוא השאור שמי שברא אותו מעיד עליו שהוא רע (מד"ר בראשי' לד). — *ובכתיב שיאור: שיאור ישרף והאוכלו פטור, סדוק ישרף והאוכלו חיב כרת, איזהו שיאור כקרני חגבים, סדוק שנתערבו סדקיו זה בזה ד"ר יהודה, וחכ"א זה וזה האוכלו חיב כרת, ואיזהו שיאור כל שהכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו (פסחי' ג ה). — *בית שאור, כלי שהאשה שורה ומנחת בו את השאור: בית שאור מוקף צמיד פתיל ונתון לתוך התנור (כלים ח ו). כל הכלים שנשתמשו בהן חמץ בצונן משתמש בהן מצה חוץ מן בית שאור הואיל שחימוצו קשה (שמואל, פסחי' ל:). — *שאור שבעסה, כנוי ליצר הרע: לעשות רצונך את חפץ ואנו חפיצי' ומי מעכב שאור שבעיסה (ירוש' ברכ' ד ב). רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות (רבי אלכסנדרי, ברכ' יז). — ובפסהמ"א: אמר הקב"ה אני הוא שנתתי שאור בעיסה שאלולי יצר רע שבראתי בו לא עשה כלום (רבי, מדה"ג בראשי' ו ו, מרגליות, קמב). — ואמר הפיטן: בין כסה לעשור השלכנו רוע שאור, צדקנו כמשפט באור החיים לאור (אליעזר ברבי שלמה, סליחו' ב עשי"ת). ועי' עִפָּה, 4606. —°ובתמונה לזרע האיש: ובהזדוג האיש עם אשתו מיד נארגת טפת הזרע עם דם האשה המובחר וכו' אך אחי וכו' מהשאור שנתחמצתי אני נתחמץ גם הוא ומהמעבר שעברתי אני עבר גם הוא בלבד, אבל מובחר דמו של אבי ומבחר דמה של אמי שהקפיאוני לא נתערבו כלל עם דמם המובחר שהקפיאו את אחי (מעשה בשיילי, ספר עריות, הקדש ג, 71). —ומ"ר °שאורים, ואמרו פיטנים ומשוררים: וצמר לא תלבש כמו פשתים נחבש ולא תקטיר לי דבש תמרים ושאורים (רסב"ג, סמר לבי, ביאליק-רבניצקי ב, 147). פן יתמיצו ויעשו שאורים (אליהו בן מנחם הלוי, אחר אשר החמץ, לשבת הגדול, אילת השחר, קט:). הטביל עיסתי בשאורים (זכריה בן סעדיה אלצ'אהרי, ספר המוסר מחב' יו). — °וחזר לשאורו, כמו חזר לסורו: גר שחזר לשאורו וכתב ספר הורה הרי הוא כישראל משומד לכל דבריו (הלכ' פסוק' לתלמידי יהודאי גאון, 31). ועי' סֵאור, 3898.

א. **שְׂאֵת,** [1]), ש"נ, — נגע בולט בעור הגוף: אדם כי יהיה בעור בשרו שְׂאֵת או ספחת או בהרת והיה בעור בשרו לנגע צרעת וכו' (ויקרא יג ב). וראה הכהן והנה שְׂאֵת לבנה בעיר והיא הפכה שער לבן ומחית בשר חי בַּשְּׂאֵת (שם שם י). — ושאת המכוה: ואם תחתיה תעמד הבהרת לא פשתה בעור והוא כהה שְׂאֵת המכוה הוא וטהרו הכהן כי צרבת המכוה הוא (שם שם כח). — ושאת הנגע: וראה אתו הכהן והנה שְׂאֵת הנגע לבנה אדמדמת בקרחתו או בגבחתו כמראה צרעת עור בשר (שם שם מג). — ובסהמ"א, ואמרו פיטנים ומשוררים: והיו תוך לבבינו נגעים כנגעי איש אשר עמקה שאתו (ר"מ הנגיד, הנכפלה הזמן, בן תהלים ב, הברמן, 26). נגע פרידה בלבי פשה ועמקה שאתו בלה בשרי עדי כי נלאה לבבי שאתו (רמב"ע, נגע פרידה, הענק ז, ברודי, סעא). בן אדם מה מאד עצמה שאתו, ישתרר על אריה בחניתו (ראב"ע, אל בורלאי, כהנא א, 113). מפלתי כנאד נפוח,

[1]) [כנראה בעקר שמוש מיחד מן שְׂאֵת במקור מן נשא.

יתר שְׂאֵת בבראש' מט ג פרושו: לשאת, לקחת את חלק היתר הראוי לבכור, וכן הלא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב (בראש' ד, ז) פרושו: אם תשא את חלק היתר, כבכור, או לא. ועי' בדברי העורך, הלשון והספר ב, 199 וכו'. בתה' סב, ה: אך משאתו יעצו להדיח, המכון כנראה בקרוב: אך מַשֻּׂאוֹת יעצו להדיח, והשוה גם באיכה ב יד: ויחזו לך מַשְׂאוֹת שוא ומדוחים.]

פלצתי בשאת ושפות (ר׳ שמעון בר אבון, אהוניך אהבוך, יולר לשבת מוהמ״ס).

ב. שְׂאֵת שֵׂת, ש״נ, —פחד, אימה[1] Furcht; peur; fear: אים ונורא הוא ממנו משפטו ושְׂאֵתוֹ יצא (חבקי א ז). הלא שְׂאֵתוֹ תבעת אתכם ופחדו יפל עליכם (איוב יג יא). כי פחד אלי איד אל ומִשְּׂאֵתוֹ לא אוכל (שם לא כג). מִשֵּׂתוֹ יגורו אלים משברים יתחטאו (שם מא יז).

שָׂב, ש״ז, — זקן, לבן השערות Greis; vieillard; aged man: גם שָׂב גם ישיש בנו כביר מאביך ימים. (א וב יה י).[2] — ואמר ב״ם: מלל שב כי הוא לך והצנע שכל ואל תמנע שיר (ב״ם גני׳ לה ג). —*ואמר המשורר: ויש שבים ונפשיתם נערות ויש נפש מלא ימים כנער (ר״ש הנגיד, הים יתרון, בן משלי, אברמסון, 106). עלי מה זה צביה שב בכל לב תשנאי על מה השיבהני ואיך מכל זקנה תאהב עלמה (רמב״ע, הענק, גרודי א, סנח). וקראתי לפל אחי ועמי, לתלמידי ולזקני ושבי, ארו מורי ידידי, עם בשמי (אמדה גנוזה, עדלמן, כ). —ועי׳ סָב.

ֽשִׂבּוּךְ, ש״ז, — כמו סִבּוּךְ[3]: בכלל עלת הקלות היא שיבוך הריקות, והנה יתחייב לאלו האנשים בשהגשמים בעצמם הם כבדים ושהם

[1] [משמ׳ זו של המלה יוצאת ללא ספק מענין הכתובים, אלא שאין זה ברור אם כִּוֵּן הנקוד, ואולי בכל המקומות הכונה לקריאה שְׂאָתוֹ וכד׳ מן שׁוֹאָה (עי׳ שם), כהקבלה המצויה של שואה ופחד במקרא. ועי׳ בפרושו של העורך לכתובים ספ׳ איוב.]

[2] [לפי דברי העורך ב״הלשון והספר״ ג, בפרק על ארון האלהים בבית שמש (עמ׳ 91 וכו׳), מסתתרת המלה גם בש״א ו יט: ויך בעם שבעים איש חמשים אלף איש, שכונתו: ויך בעם שָׂב עִם איש חמשים (ז״א גם זקן וגם בן חיל), א״ף איש. ועי׳ גם שְׂבִי, עמ׳ 6839, הערה. במגלת ברית דמשק (עי׳ לאחרונה במהד׳ ח. רבין, עמ׳ 13 ועוד) אין למצא מלה זו בצרוף שבי ישראל, כדעת אחרים; בתקופה שאחר המקרא, השתמשו ש״א בשירה, בכתיב סָב, ועי׳ שם.]

[3] [עי׳ ערך זה בעמ׳ 3914.]

אמנם רואים קלים בשיבוך הריקות (ספמים והעולם לאריסטו, לנדויאר, קמה).

***שָׂבוּעַ** ש״ז, — כמו שֹׂבַע, שִׂבְעָה: וכי מאחר שארץ ממנה יצא לחם, שיש לנו שביע[1] לחם למה לנו עוברי דרכים (רמ״י בעין יעקב לסנה׳ קט.).

***שְׂבִיכָה,** ש״נ, — שה״פ מן שָׂבַךְ, כמו סְבִיכָה[2] בפרט במשמ׳ היות נראה כסָבוּך: ואולם העגול החלב, מה הוא וכו׳ ויהיה סבת השביכה הזאת חולשת הראות כי השביכה, לפי מה שאמר בן רשד, תקרה מחולשת הראות וכו׳ וסבת חולשת הראות בזה המקום הוא היות בזה ככבים דקים מאד יחלש הראות להשיגם לקטנותם ויכנסו עגולי השביכה קצתם בקצתם ויראו בזאת התמונה מפני היות הככבים מהם קרובים קצתם לקצתם וכו׳ (רלב״ג, מלחמות ה׳ ה ב ט). שחולשת הראות אמנם יקרה לו שיהיה סבת השביכת כשהיה בעין חולי בדרך שיהיה שם מים או אד עב וכו׳ (שם).

***שְׂבִיעָה,** ש״נ, — שה״פ מן שָׂבַע, מצב השָּׂבֵעַ: הזהרו שלא תמרדו בהקב״ה שאין אדם מורד בהקב״ה אלא מתוך שביעה וכו׳ וכן אתה מוצא באנשי דור המבול שלא מרדו אלא מתוך שביעה (ספרי, דברי מג). ואכלת ושבעת, אכילה שיש בה שביעה ואי זה זה כביצה (יומא עט:). אם למדת תורה בשעת שביעה אל תשב לך בשעת רעבה (אדר״נ ג). בקדש הסך נסך שכר ליוי׳ (במד׳ כח ז) שהוא לשון שתיה לשון שביעה לשון שכרות (ר׳ ינאי, תנחומי פנחס יג, וכעין זה מד״ר במד׳ כא)[3]. — ובסהמ״א: ועל ברכי החכמה והמוסר

[1] [אמנם ברש״י שבגמרא הגרסה שיפוע לחם, גם בהתאם למלים הקודמות שם בבבלי; אנשי סדום לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם הקב״ה (כהערת אבינרי, היכל רש״י א, קעב), אבל עקר הדברים נוסדו על לשון הכתוב: הנה זה היה עון סדם אחתך גאון שבעת לחם (יחזקאל יח מט), ועל כן יש זכות גם לגרסה זו, ואולי היא עקר.]

[2] [עי׳ ערך זה בעמ׳ 3918.]

[3] [וכך צ״ל גם בירוש׳ סוכ׳ ד ז במקום: שיבעה.]

לא גודלו, יסורו וכו' להוצת השביעה והסביאה חמדת הון ושטף חמה (ר"ם בלוך, סבילי עולם ב). — ובצרוף שביעת רצון בשמ' קרת רוח [1], Zufriedenheit; content(e)ment נוהג בספרות ובדבור.

°שְׂבִיעוּת, ש"נ. — כמו שְׂבִיעָה: ומתוך שביעותן בטילות מפרייה ורביה וחוזרו' ועושות דבש (רש"י, ב"ב ס.). — °שביעות רצון, כמו שביעת רצון, נוהג בספרות ובדבור.

שׂבך כמו סבך [2], ועי' *שְׂבָךְ, *שְׂבָךְ, °שִׂבּוּךְ °שְׂבִיכָה, °שֵׂבֶךְ, שְׂבָכָה, שׂוֹבֶךְ.

שָׂבַךְ, קל לא נמצא במקורות.

—°פעו', ב"י °מְשֻׂבָּךְ °מסֻבָּךְ: כי משכיות (משלי כה יא) הם הגופות המפותחים בפתוחים משובכים [3], ר"ל אשר בהם מקומות פתוחים דקי העינים מאד וכו' שיעבור בהם הראות (ר"ם א"ת, מו"נ, פתיחה).

—התפ' °הִשְׂתַּבֵּךְ, כמו הסתבך: מפני שהוא (כח התאוה) המוקדם שבכחות במציאותו ויותר דבק באדם ומשתבך (כ' אגרות ב"ר מקדאי, מאזני לדק לאלגזאלי יב 76). כי בסתימת העין בהתגלגלו בגלגול נראה זוהר סתום לפי שעה כי אינו משתבך להראות (ר"מ ן' גבאי, עבודת הקדש, חלק סתרי התורה יט).

שֶׂבֶךְ, עי' שׂוֹבֶךְ.

שְׂבָךְ, עי' שְׂבָךְ, עמ' 6847.

שְׂבָכָה [4], ש"נ, מ"ר שְׂבָכוֹת, — כמו סבכה, רשת קלועה מענפי עצים או מחוטים, המשמשת גם מלכדת: כי שלח ברשת ברגליו ועל שְׂבָכָה יתהלך (איוב יח ח). — ובמשמ' הלון מרשת [1]: ויפל אחזיה בעד השְׂבָכָה בעליתו אשר בשמרון וכו' (מ"ב א ב). — ובמשמ' קשוט מלאכותי מתחכת בצורת שבכה: ויעש את העמודים ושני טורים סביב על השְׂבָכָה האחת לכסות את הכֹתרת אשר על ראש הרמֹנים (מ"א ז יח, וכעין זה שם שם כ). והשְׂבָכוֹת שתים לכסות את שתי גלות הכֹתרת אשר על ראש העמודים, ואת הרמונים ארבע מאות לשתי השְׂבָכוֹת שני טורים רמֹנים לשְׂבָכָה האחת וכו' (שם שם מא-מב). ושְׂבָכָה ורמֹנים על הכֹתרת סביב הכל נחשת וכאלה לעמוד השני על השְׂבָכָה (מ"ב כה יז). — ובתו"מ: ג' אירסין הן אחד צף ואחד שוקע ואחד עשוי כשבכה [2] ועומד מלמעלה (ירוש' שבת א ה, וכעין זה שם ע"ז ב ט). — *ומכבה ראש לנשים עשוי מעשה רשת: שבים של שבכה [3] טמא מפני עצמו מפני שהוא מתקינו לסבכה אחרת (תוספת' כלים ב"ב ה טו). יוצאה אשה בכבול ובאיסטמא לחצר וכו' כל שהוא למטה מן השבכה יוצאין בו כל שהוא למעלה מן השבכה אין יוצאין בו (שבת נז:). כל מלאכה שהיא לצורך המועד וכו' לא יתחיל בה בי"ד אפילו צילצול קטן אפילו שבכה קטנה (פסק' נה. וכו'). ועי' סְבָכָה, עמ' 3921. — ובספהמ"א. הגפנים שגדלו וכו' אבל העושה כמו מטה או כמו שבכה גבוהה מעל הארץ כדי שיהיו האשכולות והשריגים נשכין עליה וכו' הרי זה נקרא עריס (רמב"ם, הל' כלאים ח א). חלון גדול העשוי לאורה והיה בה שבכה וכיוצא בה וכו' היו נקבי השבכה דקים ואין באחד מהן כפונדיון הרי זו כבסתומה (הוא, טומאת מת יד ז). והחרם מקבל טומאה מפני זוטו מפני שעיני אותת השבכה דקין ביותר והרי הוא כבגד (הוא, הל' כלים כב ג). ואמר כי משל תפוח זהב בשבכת

---

1) [עי' שָׂבֵעַ, הערות.]

2) [עי' בהערות לערכים סבך (עמ' 3918) שְׂבָךְ, שְׂבָךְ (עמ' 6847).]

3) [המקור הערבי: אלמשבכה.]

4) [עי' בהערות שבעמ' 3921, וכן במאמרו של ש. יבין, לשוננו טו, 128.]

1) [כערב' שֻׁבָּאכ a) בשמוש זה.]

2) [שם תרומ' ח ה: כסבכה.]

3) [בנדפס: של סבכה וכו' מפני שהוא מתקנו לשבכה אחרת.]

a) شبّاك.

כסף דקת תנקבים מאד הוא הדבר הדבור על אפניו [1] (ר"מ א"ס, מו"נ, פתיחה). ויושב (העובר) באותו מאסר תשעה חדשים איבריו מקופלים זה על זה וכו' מוקף בשבכה נקרמה עליו מסביבותיו (ר' עקיבא, פרקי אבות ג א, 85). — ובהשאלה, °שבכת־הדמיון: וזה לא יתכן שידומה, ולא שיפול בשבכת הדמיון כלל (ר"מ א"ס, מו"נ א ענ, פקד' י, הערה). — °ובמשמ' הקרום בתחתית המח שהוא כעין רשת קלועה מעורקים וגידים, circulus arteriosus Willisii: וכשיגיע (הגיד) לגלגולת יחלק חלוק נאה והוא הקרומית שתחת המוח הנקרא שבכה והוא דומה לשבכות רבים פרושים אלו מאלו ואחר חילוקו לשבכה זו יתחברו ויצאו מזו השבכה שני גידים כמו שהיו קודם חילוק' ויבאו במוח עצמו ויחלקו בו (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ב, סלג). — °וכנוי למוח עצמו: קול הוא הבא מכלי הדבור אחר המחשבה וההרהור העולים מן הכליות על הלב והלב ישלחנו אל השבכה שהוא מוח הראש (יהודה הדסי, אשכול הכפר קסד). — °וכנוי לקרום הרשת שבעין: ויש מי שקראה (לרשת) שבכית או שבכה לפי שהיא נארגת מגידים וממקורות (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א, וחוס הרלוה). — °ולקרומי העין בכלל: אלו השבכות שהן קרומי העין (דעות הפילוסופים לרמ"ע אבן פלקירה, כת"י). — °וכשם לאחד מחלקי מהוגת החוזים: עשיית השבכה וחילוק המזלות, בידיעת הוצאת חדודי הכוכבים הקיימים בשבכה (באור עשיית האצטורלב ליעקב בן אלקורסונו, כת"י). — ואמר הפיטן במליצת הכתוב: ולאן אתה הלך וסביבך פלך ופעם לאט תהלך ועל שבכה יתהלך (ר' יצחק אבן גיאת, מה יתרון, סעד סם כ, 22).

°שְׂבָכִית, ס"נ, — כמו שבכה, כנוי לקרום הרשת שבעין: אחריה (אחרי הזכוכיות) השבכית דומה לשבכה (ר' מנחם בן זרח, צדה לדרך א יד). והשלישית השבכית הדומה לשבכה (ר"ם אבן צלה, מקור חיים). ויש מי שקראה (לרשת) שבכית או שבכה לפי שהיא נארגת מגידים וכו' (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א, וחוס הרלוה).

[1] [על הכתוב: תפוחי זהב במשכיות כסף (משלי כה יא).

שׂבע [1], ממנו °שָׂבוּעַ, °שְׂבִיעָה, °שְׂבִיעוּת, שָׂבָע, שָׂבֵעַ, שֹׂבַע, שֹׂבַע, שִׂבְעָה, שָׂבְעָה.

שָׂבַע, פ"ע, שָׂבְעָה, שָׂבַעַתְּ, שָׂבַעְתָּ, שָׂבָעַת, שָׂבַעְתִּי, שָׂבְעוּ, שְׂבַעְתֶּם, שָׂבָענוּ, שְׂבוֹעַ, לִשְׂבֹּעַ, שְׂבַע, אֶשְׂבַּע, אֶשְׂבְּעָה, תִּשְׂבַּע, תִּשְׂבָּעֵנוּ, יִשְׂבַּע, יִשְׂבָּע, יִשְׂבָּעֶךָּ, תִּשְׂבַּע, נִשְׂבַּע, נִשְׂבָּע, נִשְׂבְּעָה, תִּשְׂבְּעוּ, תִּשְׂבָּעוּ, יִשְׂבְּעוּ, יִשְׂבָּעוּ, יִשְׂבָּעוּן, תִּשְׂבַּעְנָה, — מלא את רעבונו, אכל כל צרכו, satt werden; se rassassier; to become saturated: בתת יי' לכם (לישראל) בערב בשר לאכל ולחם בבקר לִשְׂבֹּעַ (שמות יו ח). חציו (של העץ) שרף במו אש על חציו בשר יאכל יצלה צלי וְיִשְׂבָּע (ישע' מד יו). כמרעיתם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ וירם לבם על כן שכחוני (הושע יג ו). פן אֶשְׂבַּע וכחשתי ואמרתי מי יי' (משלי ל ט). — ואכל ושבע: ובתים מלאים כל טוב וכו' ואכלת וְשָׂבָעְתָּ (דבר' ו יא). ובא הלוי וכו' והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו וְשָׂבֵעוּ (שם יד כט, ובא"ה גם כו יב). כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבתיו זבת חלב ודבש ואכל וְשָׂבַע ודשן (שם לא כ). ואכלתם אכול וְשָׂבוֹעַ והללתם את שם יי' אלהיכם (יואל ב כו). ויצבט לה קלי ותאכל וַתִּשְׂבַּע ותתר (רות ב יד). — ואכל ולא שבע: ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד וכו' ואכלתם ולא תִשְׂבָּעוּ (ויקר' כו כו). אתה תאכל ולא תִשְׂבָּע (מיכה ו יד). — ושתה ולא שבע: ונעו שתים שלש ערים אל עיר אחת לשתות מים ולא יִשְׂבָּעוּ (עמוס ד ח). — ושבעה הארץ, שבעו העצים (מים): משקה הרים מעליותיו מפרי מעשיך תִּשְׂבַּע הארץ (תהלים קד יג). יִשְׂבְּעוּ עצי יי' ארזי לבנון אשר נטע (שם שם יו). ארץ לא שָׂבְעָה מים (משלי ל יו). — ושבעה הנפש: ושבבתי את ישראל אל נוהו ורעה הכרמל והבשן ובהר אפרים והגלעד תִּשְׂבַּע

[1] [בארמ' ובסור' סבע, ובארמ' קדומה של כתבי יב שבע, אוגרית' שבע, אשור' שֶׁבוּ, ערב' דרומ' וצפונ' שבע a), כוש' צגב (לפי ברוקלמן, דקדוק משוות א, 169 ועוד) באותה משמ' כבעבר'.]

a) شبع.

נפשׁו (ירמ׳ כ יט). — ושׂבעה הבטן: מפרי פי איש תִּשְׂבַּע בטנו (משלי יח כ). — ושׂבעה החרב מדם: והיום ההוא וכו׳ יום נקמה להנקם מצריו ואכלה חרב וְשָׂבְעָה ורותה מדמם (ירמיה מו י). — ושׂבע האדם לחם: בין הערבים תאכלו בשׂר ובבקר תִּשְׂבְּעוּ לחם (שמות טז יב). כי עשׂה נעשׂה וכו׳ כאשר עשׂינו אנחנו ואבותינו וכו׳ וַנִּשְׂבַּע לחם ונהיה טובים ורעה לא ראינו (ירמ׳ מד יז). אל תאהב שׁנה פן תורשׁ פקח עיניך שְׂבַע לחם (משלי כ יג). — ושׂבע את הדגן התירושׁ והיצהר: הנני שׁלח לכם את הדגן והתירושׁ והיצהר וּשְׂבַעְתֶּם אתו (יואל ב יט). — ושׂבע מיניקת השׁדים: למען תינקו וּשְׂבַעְתֶּם משׁד תנחמיה (ישע׳ סו יא). — ובהשׁאלה ושׂבע טוב: ורויתי את נפשׁ הכהנים דשׁן ועמי את טובי יִשְׂבָּעוּ (ירמ׳ לא יג). תתן להם ילקטון תפתח ידך יִשְׂבְּעוּן טוב (תהלים קד כח). מפרי פי איש יִשְׂבַּע טוב וגמול ידי אדם ישׁוב (קרי: ישׁיב) לו (משלי יב יד). — ושׂבע לחו (אונו) של זולתו: פן יִשְׂבְּעוּ זרים כחך ועצביך בבית נכרי (משלי ה י). — ושׂבע תבואת שׂפתיו: תבואת שׂפתיו יִשְׂבָּע (משלי יח כ). — ושׂבע מן הטובה: אם יוליד איש מאה וכו׳ ונפשׁו לא תִשְׂבַּע מן הטובה וגם קבורה לא היתה לו (קהל׳ ו ג). — ושׂבע (נהנה) בטוב בית ה׳: נִשְׂבְּעָה בטוב ביתך קדשׁ היכלך (תהל׳ סה ה). — ושׂבע (שׂבעה הנפשׁ) את ה׳ כן אברכך בחיי בשׁמך אשׂא כפי, כמו חלב ודשׁן תִּשְׂבַּע נפשׁי וכו׳ (שם סג ו). — ושׂבע את תמונתו ה׳, שׂבע לראותה: אני בצדק[1]) אחזה פניך אֶשְׂבְּעָה[2]) בהקיץ תמונתך (שם יז טו). — ובשׁמושׁים תמונתיים שׁונים: ויגזר על ימין ורעב ויאכל על שׂמאל ולא שָׂבֵעוּ איש בשׂר זרעו יאכלו (ישע׳ ט יט). והיתה כשׂדים לשׁלל כל שׁלליה יִשְׂבָּעוּ (ירמ׳ נ י). וּשְׂבַעְתֶּם על שׁלחני סוס ורכב גבור וכל איש מלחמה (יחזק׳ לט כ). — ו(לא) שׂבע זנונים וכדו׳:

1) [צ״ל בְּקָרֶץ, ו״א בבקר, בהקבלה אל בהקיץ, עי׳ בספר העורך הלשׁון והספר ב, 140).

2) [אמנם קשׁה פעל זה בהקבלה אל אחזה, ואפשׁר שׁצ״ל אֶשְׁעֶה בהקיץ בתמונתך, בדמיון לכתובים: ואל ישׁעו בדברי שׁקר (שמ׳ ה ט); ואשׁעה בחקיך תמיד (תה׳ קיט קיז), ועי׳ הַפע׳, הערות. ואמנם השׁוה גם: שׂבע שׂמחות את פניך (תה׳ טז יא).]

ותזני אל בני אשׁור וכו׳ ותזנים וגם לא שָׂבָעַתְּ וכו׳ (יחזק׳ טז כח—כט). למה תרדפני כמו אל ומבשׂרי לא תִשְׂבָּעוּ[1]) (איוב יט כב). אם לא אמרו מתי אהלי מי יתן מבשׂרו לא נִשְׂבָּע (שם לא לא). — ולא שׂבע כסף: אהב כסף לא יִשְׂבַּע כסף (קהל׳ ה ט). — ולא שׂבעה העין לראות: כל הדברים יגעים וכו׳ לא תִשְׂבַּע עין לראות[2]) ולא תמלא אזן משׁמע (שם א ח). גם עיניו (קרי: עינו) לא תִשְׂבַּע עשׁר (שם ד ח). — ולא שׂבעה שׁאול וכד׳: גבר יהיר ולא ינוה אשׁר הרחיב כשׁאול נפשׁו והוא כמות ולא יִשְׂבָּע (חבק׳ ב ה). שׁאול ואבדה (קרי: ואבדון) לא תִשְׂבַּעְנָה ועיני האדם לא תִשְׂבַּעְנָה (משלי כז כ). שׁלושׁ הנה לא תִשְׂבַּעְנָה, ארבע לא אמרו הון, שׁאול ועצר רחם[3]) ארץ לא שׂבעה מים וכו׳ (שם ל יה וכו׳). — ושׂבע האדם קלון, לעג וכד׳: שָׂבַעְתָּ קלון מכבוד שׁתה גם אתה והערל (חבק׳ ב טז). חננו יי׳ חננו כי רב שָׂבַעְנוּ בוז רבת שָׂבְעָה לה נפשׁנו הלעג השׁאננים הבוז לגאיונים (תהל׳ קכג ג—ד). יתן למכהו לחי יִשְׂבַּע בחרפה (איכה ג ל). — ושׂבע האדם נדודי שׁנה: אם שׁכבתי ואמרתי מתי אקום וכו׳ וְשָׂבַעְתִּי נדדים עדי נשׁף (איוב ז ד). — ושׂבעה (הנפשׁ) ברעות: כי שׂבעה ברעות נפשׁי וחיי לשׁאול הגיעו (תהל׳ פח ד). — ושׂבע רישׁ: עבד אדמתו ישׂבע לחם ומרדף ריקים יִשְׂבַּע רישׁ (משלי כח יט). — ובמשׁמ׳ באלו אכל יותר מתאותו, עד כדי תעוב: שָׂבַעְתִּי עלות אילים וחלב מריאים וכו׳ (ישע׳ א יא). דבשׁ מצאת אכל דיך פן תִּשְׂבָּעֶנּוּ והקאתו, הֹקר רגלך מבית רעך פן יִשְׂבָּעֲךָ ושׂנאך (משלי כה טז—יז). — ושׂבע האדם ימים: ודויד זקן וְשָׂבַע ימים וימלך את שׁלמה בנו על ישׂראל (דה״א כג א). ויזקן יהוידע וַיִּשְׂבַּע ימים וימת (דה״ב כד טו). — ובתו״מ: מי שׁהוא אוהב מצות אינו שׂ ב ע מן המצוה כיצד, אתה מוצא שׁני גדולי עולם דוד ומשׁה ולא שׂ ב ע ו וכו׳ (ר׳ ילחק, מד״ר דבר׳ ב)[4]). אוהב מצות לא

1) [כמבֹאר בפרושׁו של העורך משׁנת תשׁי״ד, ראשׁית משׁמ׳ הצרוף הזה היא כלשׁון התעללות מינית.]

2) [כאלו: מראות, בהקבלה אל: מִשְּׁמֹעַ.]

3) [עי׳ רַחַם, הערות.]

4) [על הכתוב בקהלת ה ט: אהב כסף לא ישׂבע כסף].

ישבע מן המצות (סס קהל' ה, ויתרון לרן). ועי' שבע[1]) — ואמר הפיטן: עינים לא שבעו לראות פלאים נודעו והאונים שמעו כי אתה ה' (רלב"ע, למוכתך כודעה, לינג, 201).

—הפע', שבע, ישבעו, שבענו, —כמו הפע' השביע, עשה שישבע, sättigen; rassassier; to saturate: כספם וזהבם לא יוכל להצילם וכו' נפשם לא ישבעו ומעיהם לא ימלאו (יחזק' ז יט). שבענו בבקר חסדך ונרננה ונשמחה בכל ימינו (תהל' צ יד).— ובתפלה: ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה ושבענו מטובך[2]) (תפלת י"ח, ברך עלינו, נוסח לספרד). — ובסהמ"א, ואמר הפיטן: חרץ צור ומנו מים שיבעתה (ינלי, ל... תכנת מעה, קרובי במד', זולתי, קלח). אבוי לירת חמישי צוקותיו מי יבע, בלענת שמר מזקק אותי שבע (רסע"ג, אבוי לירח, סליחי לח"ב, סדור רסע"ג, סכ). איום שבע שוקקות, נחני עסיסו להשקות אלפני דת בנשיקות, ישקני מנשיקות (ר' משלם ברי קלונימוס, אפיק רנן, יולר ב פסח). — ואמר המשורר: בלב חשק חליים נאמנים באש חשק מרים שבעוהו (ר"י הלוי, ספת אדם, זמורה ג, 15).

—הפע', השביע, השביעני, השבעת, השבעתי, משביע, להשביע, אשביע, אשבע, אשביעך, אשביעהו, תשביע, ישביע, ישביעני, ישביעך, ישביעם, — כמו שבע, עשה שישבע זולתו: ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע וכו' ונחך יי' תמיד והשביע בצחצחות נפשך (ישע' נח י-יא). בניך עזבוני וישבעו

---

1) [השם הפרטי בן כלבא שבוע אמנם נדרש בבבלי (גיטי נו.): שכל הנכנס לביתו כשהוא רעב ככלב יוצא כשהוא שבע ע"כ. עם זאת שים לב לכך, שנדרש (בן) כלבא (שבוע) כאן כדרשה כפולה, אחת בלשון כל בא (כלשון שכל הנכנס לביתו) ואחת כמלה ארמית במשמ' כלב (רעב ככלב) ואכן מסתבר שאין "ככלב" אלא תוספת, ועקר השם הוא בעברית לשבח „כל בא שבע", כאיש הרגיל לומר: כל דכפין ייתי ויכול, ודוק.]

2) [נ"א: מטובה; ובסדור רסע"ג כא: ותן טל ומטר על פני האדמה ושבע את העולם כלו מברכות טובך וכו', ובעין זה בנוסח הספרדים.]

בלא אלהים ואשבע[1]) אותם וינאפו (ירמ' ה ז). בצאת עזבוניך מימים השבעת עמים רבים (יחזק' כז לג). והשבעתי ממך חית כל הארץ (סס לב ד). ומצור דבש אשביעך (תהל' פא יז). שאל ויבא שלו ולחם שמים ישביעם (סס קה מ'. אביוניה אשביע לחם (סס קלב יה). חלב חטים ישביעך (סס קמז יד). — והשביע האל לאדם רצון: פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון (סס קמה יו). — והשביע מרורים וכד': לא יתנני השב רוחי כי ישבעני ממרורים (איוב ט יח). השביעני במרורים הרוני לענה (איכה ג יה)—והשביע (כגשם) את האדמה, המדבר: להמטיר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו, להשביע שאה ומשאה ולהצמיח מצא דשא (איוב לח כו-כז). — והשביע ארך ימים: ארך ימים אשביעהו ואראהו[2]) בישועתי (תהל' צא יו). — ובתו"מ: המרעיב עצמו על דברי תורה בעולם הזה, הקב"ה משביעו לעולם הבא (סנה' ק.). — *השביע עצמו בדברי תורה: כל המשביע עצמו בדברי תורה ולן אין מבשרין אותו בשורות רעות (רבי חייא בשם ר' יוחנן, ברכ' יד.). —*ועל אבר המין: אבר קטן יש לו לאדם מרעיבו שבע משביעו רעב (סוכ' נב:, וכעין זה סנה' קז. ועי' גם ירוש' כתוב' ה ט[3]). — *והשביע העינים[4]): ויתן (יעקב) ביד עבדיו עדר עדר לבדו וכו' ולמה לא הכניסן כולן כאחת כדי להשביע עיניו של רשע (מד"ר ברא' עו). — *והשביע את עצמו, את זולתו, במשמ' עשה שיראה כשבע, כעשיר: אדם עשוי שלא להשביע את עצמו (ר"נ, סנה' כט:). כשם שאדם עשוי שלא להשביע את עצמו כך אדם עשוי שלא להשביע את בניו (רבי חייא, שם).— ובסהמ"א, גם בהשאלה, *השביע דבר מאור, באר אותו די הצרך[5]): והשיבותי הדברים בהקדמה

---

1) [בכל ספרים כ"י בשי"ן שמאלית וכן פירש התרגם והמפרשים (מנחת ש"י).]

2) אראהו זה לשון רויה הוא, מן ג. ראה, ועי' בעמ' 6298.]

3) [שם בנוסח: האבר הזה שבאדם הרעיבתו השביעתו, השביעתו הרעיבתו, עי' בעמ' 6639.]

4) [על פי השמוש המקראי בבנין קל.]

5) [לפי שמושי הפעל אשבע a) בערב'.]

---

a) اشبع.

הזאת, עם שמנהגי לקצר, לחשביעה באור מפני שהיא מכונת כל הספר חזה וקטבו (ר"י א"ח, או"ד ב, לייפציג, מט). ולא יספיק לי זה עד שאשביעהו באור (שם, נג). — *וכפ"ע, נעשה שבע: ע"י ששותהו (את היין) בלגימות גסות וגרון מלא הוא משביע וכו' (רש"י, סוכה מט:).

—פע', *שבע, ב"כי משבע, — שנעשה שבע[1]): ד"א בחדש השביעי שהוא משובע בכל, גרנות בתוכו גתות בתוכו כל מיני מגדים בתוכו (פסיק' ר"כ, בחדש השביעי, בובר, קנד.)[2]).

—התפ', *השתבע, — כמו קל: מחו מדרביו ישבע סיג לב ר' אבא בר כהנא אומר אותו הלב שהוא מלא סוגים, מדרכיו עתיד לחשתבע (מד"ר במדי' יד).

שבע, ש"ז, — מצב השבע, שפע אכל, Sattheit, Überfluss; rassasiement, abondance; satiety, abundance: הנה שבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל השבע בארץ מצרים וכו' ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא וכו' (בראשית מא כט-לא). יעשה פרעה ויפקד פקדים על הארץ וחמש את ארץ מצרים בשבע שני השבע (שם שם לד). וימלאו אסמיך שבע ותירוש יקביך יפרצו (משלי ג י). מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון (קהלת ה יא).

שבע, ת"ז[3]), סמי' שבע, מ"ר שבעים, נק' שבעה, — מי שאכל כל צרכו, satt; rassasié; satiated: שבעים בלחם נשכרו ורעבים חדלו, עד[4]) עקרה ילדה שבעה וכו' (ש"א ב ה-ו). יראת יי' לחיים

1) [כדרשת שם המספר שבע כלשון שבעי במצוי בתו"ם.]

2) וכעין זה במד"ר ויקר' כט, וראה הערת בובר בפסיק' ר"כ, שם.]

3) [צורת זו משמשת גם בינו' לפעל שבע.]

4) לא כונה חלקת הפסוקים במסרת, והכונה: ורעבים חדלו עד.]

ושבע ילין בל יפקד רע[1]) (משלי יט כג). נפש שבעה תבוס נפת ונפש רעבה כל מר מתוק (שם כז ז). — ובצרופים שבהשאלה[2]) שבע רצון[3]): נפתלי שבע רצון ומלא ברכת יי' (דברי לג כג). — ושבע קלון, שבע רגז: אם רשעתי אללי לי וצדקתי לא אשא ראשי שבע קלון וראה עניי (איוב י יט). אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רגז (שם יד א). — ושבע ימים: ויגוע יצחק וימת ויאסף אל עמיו זקן ושבע ימים (בראשי' לה כט). וימת איוב זקן ושבע ימים (איוב מב יז). — ושבע ימים עשר וכבוד: וימת (דוד) בשיבה טובה שבע ימים עשר וכבוד (דה"א כט כח). — ובקצור: זקן ושבע, באותה משמ': ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע (בראשי' כה ח). — ובתו"מ: הקב"ה מראה להן לצדיקים מתן שכרן בעולם הזה ונפשם שביעה והן ישינין להן וכו' (ירוש' ע"ז ג א). אבר קטן יש באדם משביעו רעב ומרעיבו שבע (סנה' קז.)[4]). מי שאוהב תורה אינו שבע תורה (ר"כ, מד"ר דבר' ב). מי שהוא אוהב מצות אינו שבע מן המצוה (ר' ילקק, שם). — ובסהמ"א: והוא כמות (ולא ישבע), כמלאך המות שאינו שבע מלהמית כך זה אינו שבע בכל קניינו (רש"י, חבקי ב ה). שלא להשביע שלא ליראות שבע ממטון (הוא, סנה' כט:). שהיה (דוד) משמש מטתו ביום כדי שיהא שבע מתשמיש ולא יהרהר אחר אשה כל היום (ה"א, שם קז.). השבע לא ירגיש בצער הרעב (רש"ע פלקירא, אגרת המוסר, הברמן, קבץ על יד א(יא), עד). והוא בהפרדה (ז"א: בהפרד הנפש) מזה העולם וכו' תעמוד קיימ' בעצמה ושביעה מזיו הזוהר הנצחי (ר"מ אלדבי,

1) [ידועה דרשת ר' זירא (ברכי יד.): כל הלן שבעת ימים בלא חלום נקרא רע, שנאמר שבע ילין בל יפקד רע, אל תקרי שבע אלא שבע. ואפשר שהרגישו בקשי שבפסוק, שאין בו לכאורה נושא בצלע השניה.]

2) [וראה מעין צרופים אלו בפעל.]

3) [הכונה: הוא ישבע מרצון האלהים, כהמשכו: ומלא ברכת יי', ולא כשמוש הצרוף היום במשמ' מי שנתמלא חפצו ונתקררה דעתו. ורש"י פרש: שהיתה ארצו שבעה כל רצון יושביה.]

4) [ועי' שביע, הפע', הערות.]

סבילי חמונה ט). — °ובעל נפש שבעה, במשמ' מי שלעצמו אין לו דרישה [1]): ואם היה בעל נפש שבעה מפריש אחד מארבעים (רמב"ם, הלי תרומות ד ז). — °והִסּה, או התמסות, שׂבֵעה, במשמ' רוויה: ואם יעברו מן העצם הנימס חלקים כל כך בין חלקי הנוזל, עד שלא יכול לקבל עוד יותר אז נאמר כי עתה העצם הפועל ההתמסות הוא שׂ ב ע (ליכדח, רחמים למודים ב ג, 22) — ואמרו פיטנים ומשוררים: הקם ברקמות שׂ ב ע י רצון וכלה ועדר מקהלות לציון (רסב"ג, סמרתי יום ביאליק-רבניצקי ב, 227). — אני האיש וכו' שׂ ב ע רצון ומלא בין חכמים, בלי יחמד והבים או כספים (ר"י הלוי, התיכח הכחסים, זמורה ג, 320).

שֹׂבַע, ס"ג ככ' שָׂבְעֶךָ, שָׂבְעָה, — תכונת השָׂבֵעַ: מי יתן מותנו ביד יי' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לָשֹׂבַע וכו' (שמות יו ג). ונתנה הארץ פריה ואכלתם לָשֹׂבַע (ויקר' כה יט, וכעין א שם כו ה). כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שָׂבְעֶךָ ואל כליך לא תתן (דבר' כג כה). לחם אבירים אכל איש צידה שלח להם לָשֹׂבַע (תהל' עח כה). צדיק אכל לְשֹׂבַע נפשו ובטן רשעים תחסר (משלי יג כה). ותוצא ותתן לה את אשר הותירה מִשָּׂבְעָהּ (רות ב יח). — ובהשאלה, שבע שמחות: תודיעני ארח חיים שֹׂבַע שמחות את פניך נעִמות בימינך נצח (תהל' יו יא) — ובתו"ם: חגיגה הבאה עמו (עם הפסח) היא נאכלת תחילה כדי שיהא פסח נאכל בשׂובע [2]) (תוספת' פסח' ה ג). שבוע שבן דוד בא בו שנה ראשונה וכו', ברביעית שׂובע ואינו שובע, בחמישית שׂובע גדול ואוכלין ושותין ושמחין וכו' (ת"כ, סנהד' לז., דא"ז י). — ובספה"א: אכל ועמד, מהר לעמוד פתאום אחר שאכל שׂובעו (רמ"י, שבת קכט:) — °ולמד לשבע: לגרם עצמות כלומר ללמוד שלא לשובע (הוח, ב"ב כג.). — °ושבע הנפש, במשמ' שמחה בחלקו: וכן ספור מלחמת תשעת המלכים להודיע תמופת בנצ'ח אברהם באנשים מתי מספר וכו' והודיענו גם כן בהסתפקותו ושׂובע נפשו והיותו בז לממון וכו' (ר"ם ח"ם, מו"נ ג נ).

[1]) [כמשנה (תרומ' ד ז): עין יפה, ועי' שׂבַע, שְׂבַע נפש, במובאה מן המו"נ, באותה משמע', ובהערה שם, והשוה גם בכתוב: כנפשך שָׂבְעֶךָ (דבר' כג כה).

[2]) [ברייתא זו מובאת בבבלי פסח' ע., ושם: על השׂבע, ובירוש' שם ו ד, הנוסח: כדי שיאכל הפסח לשׂבע.]

שִׂבְעָה, ס"נ, במקרא רק סמ' שִׂבְעַת, — כמו שָׂבָע: הנה זה היה עון סדם אחותך גאון שִׂבְעַת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה (יחזק' יו מט).

שָׂבְעָה, ס"נ, ככ' שָׂבְעָתֵךְ, — סה"ם מן שָׂבֵעַ, כמו שָׂבָע, שֹׂבַע: כי לישבים לפני יי' יהיה סחרה (של צֹר) לאכל לְשָׂבְעָה ולמכסה עתיק (ישעי' כג יח). למה תשקלו כסף בלוא לחם ויגיעכם בלוא לְשָׂבְעָה (שם נה ב). והכלבים עזי נפש לא ידעו שָׂבְעָה (שם נו יא). ותזני אל בני אשור מבלתי שָׂבְעָתֵךְ (יחזק' יו כח). ואכלתם חֵלב לְשָׂבְעָה ושתיתם דם לשכרון מזבחי אשר זבחתי לכם (שם לט יט). זרעתם הרבה והבא מעט אכול ואין לְשָׂבְעָה שתו ואין לשכרה וכו' (חגי א ו). — ואמרו משוררים: לחמך אכל סלה בלי שׂובעתך, ושכב עלי ארץ ושכנה דומם (ר"ם הנגיד, למחך אכל, בן משלי אברמסון, 221). ותניקני דבש מסלעה ושמן מחלמיש צור לשבעה (עמנו', מחב' כג, הברמן, 653).

שׂבר [1]), ממנו שָׂבַר, שִׂבֵּר, °שִׂבְרָה, °שִׂבְרוֹן, ועי' סבר (עמ' 3931) והנגזר ממנו.

שָׂבַר [2]), פ"ע, שִׂבֵּר, — הסתכל, התבונן, ausschauen, betrachten; regarder, chercher; to look out, regard: ואצאה בשער הגיא לילה ואל פני

[1]) הכתיב בשין ידוע עד כה מן העברי' שבמקרא בלבד, וכאן הוא בא בכל המקומות, ויש לראות כתיב זה כקדום, במשמ' צפה, הסתכל. בכתיב בסמך שכיח השרש בעבר' ובארמ' שבתו"ם ובסור', השוואות לשרשים אחרים ביתר השפות שהציעו, אינן מסתברות. אין השרש בא במקרא אלא במקורות מאהרים, וכנראה שאול הוא מארמ'.]

[2]) [הצרוף שבר את האזן, שרבים גזרו אותו בטעות מן שבר, שיך הוא לשרש שבר, ועי' שם.]

עין התנין ואל שער האשפת ואחי שֹׂבֵר בחומת ירושלם אשר הם פרוצים ושעריה אכלו באש (נחמ' ב יג, ועי' גם שם שם יה). — ובסהמ"א: ויט הרופא יד ימינו אליה (אל החולה), וימשש את כל בליה וכו' והמבקש היה שׁ ו ב ר על כל מעשיו ואש הקנאה בו בוערה (רש"ע פלקירא, המבקש, לג). — ואמר הפיטן: צעקתי אליך מחדרי לבבי שׂ ב ר מלולי, ופצני והצילני כי חשבו לדחות מעגלי (אברהם בן יואב מהענוים, אבוא היום, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, קד). ועי' סבר.

—פִעֵ', שִׂבֵּר, שִׂבַּרְתִּי, שִׂבְּרוּ, יְשַׂבֵּרוּ, יְשַׂבְּרוּ, יְשַׂבֵּרוּן, תְּשַׂבֵּרְנָה, — צָפָה, קִוָּה, ausblicken, hoffen; regarder, espérer; to look out, hope: כי לא שאול תודך מות יהללך לא יְשַׂבְּרוּ יורדי בור אל אמתך (ישע' לח יח). כלם אליך יְשַׂבֵּרוּן לתת אכלם בעתו (תהל' קד כז). שִׂבַּרְתִּי לישועתך יי' ומצותיך עשיתי (שם קיט קסו). עיני כל אליך יְשַׂבֵּרוּ ואתה נותן להם את אכלם בעתו (שם קמה יה). הלהן תְּשַׂבֵּרְנָה עד אשר יגדלו, הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש (רות א יג). ביום אשר שִׂבְּרוּ איבי היהודים לשלוט בהם ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשנאיהם (אסתר ט א). ועי' סָבַר [1]), — ואמר הפיטן: והסף והשלם קץ הקיצון, ויעלו לרנן מ שׂ ב ר י עלצון, סביב מקריבים במזבח החיצון (רסג"ג, סמרתי יום, ביאליק-רבניצקי ב, 227). למי א שׂ ב ר ומה אדבר והכל ידי עשתה (ראב"ע, אהם יכד, איגר, 169).

שֶׂבֶר, ס"ז, כנ' שִׂבְרִי, שִׂבְרוֹ, — מבט, תקוה, Ausblick, Hoffnung; vue, espérance; outlook, hope: סמכני באמרתך ואחיה ואל תבישני מִשִּׂבְרִי (תהל' קיט קיו). אשרי שאל יעקב בעזרו שִׂבְרוֹ על יי' אלהיו (שם קמו ה). — ואמרו פיטנים ומשוררים:

ואֵת שׂ ב ר ו ואתה שעשעיו ואתה כל מנת חלקו וכוסו (רסג"ג, בחר מתהלי, ביאליק-רבניצקי, 48). אמר אויב, בני אל אבד שׂ ב ר ם, חשכה עינם כי כביתי נרם (ראב"ע, אמרה ליון, איגר, 168). לך שִׂבְרִי רפא שברי ואת צירי ומכתי (הוא, לך אלי, כהנא א, 204).

*__שִׂבְרָה__, ס"נ, — כמו שֶׂבֶר: ראה היום בצרתי שמע ושעה עתירתי, זכר דבר לעבדך ואל אבוש ב שׂ ב ר ת י (ר"ש הנגיד, ראה היום, בן תהלים, הברמן א, 15).

*__שִׂבְרוֹן__, ס"ז, — כמו שֶׂבֶר: בשבחו אני אחל, וטובו לא איחל, כי אפס שׂ ב ר ו ן (מנחם בן סרוק, אדוני בן אדוני, בס' תשו' תלמידי מנחם, שטרן, XXIV).

שגא [1]), ממנו שָׂגָא, *שִׂגּוּי, שַׂגִּיא, ועי' סָגָה, עמ' 3944.

שָׂגָא, שָׂגָה, פ"ע, יִשְׂגֶּה, — גדל, היה גדול, gross werden, sein; grandir, être grand; to become, be great: צדיק בתמר יפרח כארז בלבנון יִשְׂגֶּה (תהל' צב יג). והיה ראשיתך מצער ואחריתך יִשְׂגֶּה מאד (איוב ח ז). היגאה גמא בלא בצה יִשְׂגֶּה [2]) אחו בלי מים (שם שם יא). — ובסהמ"א: הישגו בלי מים אחים? (ר"י זבארה, ס' שעשועים ב, דוידזון, 17).—ואמר המשורר: גפן אחת על מעיני צדק, שׂ ג ה בגן ישר ופריה (רמב"ע, תבל באיבת לב, ברודי, שם). וחושו סבבו לבי בתחבשת וברטיה, וזרו בו עלי סבה אדמדמת ו שׂ ו ג י ה (ר"ש הנגיד, הבמות פליליה, שסון, יא; בן תהלים ב, הברמן, 128). —וביח' פעו' *שְׂגוּיָה: הקצרה ימין נאררת בבת וחיל שׂ ג ו י ה (ר' נתנאל מקיכון, י"ה מן הקר"ן, שירי היחוד והכבוד, עו).

—הִפעִ', הִשְׂגִּיא, הִשְׂגּוּ, כַּשְׂגִּיא, תַּשְׂגִּיא, — עשה שישגא, הגדיל: הנה אלה רשעים ושלוי עולם

[1]) [במד"ר דבר' א, על הכתוב פנו לכם צפונה, נאמר: אמרו לו ישראל, רבש"ע, אביו מברכו על חרבך תחיה ואתה משביר עמו ואומר לנו הצפינו עצמכם מפניו וכו'. ואין פעל כזה מסתבר לא כלשון שבר ולא כלשון שׂבר, ואולם בדפוס וניציה ש"ה מ ס כ י ם בפק' משביר, וכן ביד יוסף: מ ס כ י ם כצ"ל, וכן נכון.]

[1]) [גם בארמ' שבמקרא ובכתבות שְׂגָא, שַׂגִּיא, שגי, ובארמ' שבתו"ם ובסור' סגא. ואמנם עקר משמ' השרש במקרא היא כלשון גדל, ובארמ' שאחר המקרא לשון רבוי, בנגוד להבדל הוראת השרש רבב בין עברי לארמ'. השואות לשרשים אחרים ביתר השפות השמי"ת אינן משכנעות.]

[2]) [ס"א: יִשְׂגֶּא.]

השגו חיל (תהלים עג יב). משגיא לגוים[1] ויאבדם שטח לגוים[1] וינחם (איוב יב כג). זכר כי תשגיא פעלו אשר שררו אנשים (שם לו כד). — ובספה״א, ואמר הפיטן: שביעת טל תסלסל שיחים, שדות להשגיא ולא להסגיר (אור טל, פיוטי ינאי, זולאי, קסב). — *ובמשמ׳ חשב שדבר הוא שגיא, גדול: הואלת לשים עין לטובה על שירי הדלים ולהשגיא פעלי זה הקטן והצעיר (יל״ג, אגרות א א, 5).

שגב[2]), ממנו משגב, שגב, *שגב, *שגוב, ועי׳ סגב, עמ׳ 3943.

שָׂגַב, פ״ע, שגבה, שגבו, — היה גבה ומורם, hoch sein; être haut; to be high: לא היתה קריה אשר שגבה ממנו את הכל נתן ה׳ אלהינו לפנינו (דברי ב לו). לשום שפלים למרום וקדרים שגבו ישע (איוב ה יא). — ובספה״א: וישמעו בני תובל ויבואו עליהם למלחמה, ולא יכלו להם כי שגב מהם ההר (יוסיפון, גינצבורג, ד). — ואמר הפיטן: ורחוק והוא קרוב, וקרוב והוא רחוק, ונמצא בכל מקום, ושגבו מקומותיו (רמב״ע, בשם אל, ברודי א, רלז).

—נפע׳, נשגב, נשגב, נשגבה, וביני׳ נשגב נשגבה, — כמו קל: כי השח ישבי מרום קריה נשגבה ישפילנה ישפילה עד עפר (ישעי׳ כו ה). כפרץ נפל נבעה בחומה נשגבה אשר פתאם לפתע יבא שברה (שם ל יג). הון עשיר קרית עזו וכחומה נשגבה במשכיתו (משלי יח יא). — ועל האלהים: ונשגב יי׳ לבדו ביום ההוא (ישעי׳ ב יא, יז). נשגב יי׳ כי שכן מרום מלא ציון משפט וצדקה (שם לג ה). — ונשגב שם האל: הודו ליי׳ קראו בשמו וכו׳ הזכירו כי נשגב שמו (שם יב ד). יהללו את שם יי׳ כי נשגב שמו לבדו (תהלי׳ קמח יג). — ובהשאלה במשמ׳ היה נעלה מבינת אדם: פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה (תהלי׳ קלט ו). — ובמשמ׳ היה נעלה מכל סכנה: מגדל עז שם יי׳ בו ירוץ צדיק ונשגב (משלי יח י). — ובספה״א: מפני שאם היו כל הדברים גזירה בטלו המחשבות וההכנות לדברים להשגב בהם ולהנצל בשבילם מפני הרעות וכו׳ (ר״י עקנין, פרוש אבות ג טז, 69). כי נשמות ישראל באות ומשתלשלות ממקום נפלא ונשגב מאוד (מ:סת קנאות, קופמן, 75). — *ענין שנשגב: בענין שמטה ויובל יש להפליא במחשבת הלב לדעת טעמם, ואמת שנשגבו עניניהם בהפלאת ההנהגה במצות תוריות (ר״א הקרא׳, גן עדן, סמטה ויובל ד, קמ:). — *ומליצה נשגבה, ורעיון נשגב: מליצה יפה ונשגבה (שד״ל, אגרות קכה). ככה לא יאתה להתהדר ברעיונות נשגבים יתר על המדה הדרושה לחפץ המכתב (מ״א גינצבורג, קרית ספר, הקד׳). — ואמרו פיטנים ומשוררים: ותישגב לבדך, ותיחד שמך, בעוצם כוחך, ובאומץ חילך (ינאי, ותשגב לבדך, קרובי׳ שמות, זולאי, פו). כזכרך שבועת בריתות, לצרה נשגבת לעתות (ר׳ שמעון בן אבון, אילי הלדק, יוצר ז פסח). עד תדרכי צען וגם בבל וארץ הצבי, שם תדרכי כל עז ושם תנשאי תשגבי (רשב״ג, מה לך, ביאליק-רבניצקי א, 15). סכלו אנשים קראים חנם בשם שר ואלוף, לא נשגבו יום לטבח הובאו ככבש ואלוף (רמב״ע, הענק ח, ברודי, סעד).

—פע׳, שגב, אשגבהו, תשגבני, ישגב, ישגבך — עשה שישגב, רומם, הרים erhöhen; élever; to lift up: יענך יי׳ ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב (תהלי׳ כ ב). ואני עני וכואב ישועתך אלהים תשגבני (שם סט ל). כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי (שם צא יד). — ושגב האל את העני מעניו, מאויביו: הצילני מאיבי אלהי ממתקוממי

---

1) [לפי דברי העורך בפרושו הכונה היא: משגיא לגי ים או לגים במשמ׳ גלי הים, ועי׳ שטח, הערות, בעמ׳ 7051.]

2) [שרש זה כמות שהוא בא מחוץ לעברי׳ רק בארמ׳ שבתרגומים כתמורת העבר׳ וישגב אביון מעוני (תהלים קז מא): שגב חשיכא מסכינותא, ובשמוש חפשי במשלי ד ו: דתשגביך (במק׳ ותצרך). ואמנם משוים iskubu במשמ׳ ישגב (חיל וחומה) במכתב מעמארנה (147, 53), אך גם הקריאה izqupu מן זקף אפשרית. אמנם יתכן, כי השרשים זקף ושגב קרובים הם בעקר; ועי׳ במקרא גם כמע״פ שגוב, שגיב, ולפי זה אמר המשורר: ויסד משגוביה בצורים וחשף מסתריה גאונים (רשב״ג, עטה הוד, ביאליק-רבניצקי א, 101).]

תְּשַׂגְּבֵנִי (תהלים נט ב). וַיְשַׂגֵּב אביון מעוני וישם כצאן משפחות (שם קז מא). — ושׂגב את ראובן על שמעון: וַיְשַׂגֵּב יי' את צרי רצין עליו ואת איביו יסכסך (ישעי' ט י) [1]. — ובסהמ"א: האלהים ישגב רבינו ויוסיף ימים על ימיו וכו' (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן, 24). — ואמרו פיטנים: אורה וגילה לאומה בנידגלה וכו' לשגבה ולגוננה ולגדלה (פיוטי ינאי, וביום אורה וגילה, זולאי, שסה). והתרצה למעמד ישיש ונער שגבם בטובך מחיתו יער (ר' יוסף אבן אביתור, ארשת שפתי, מעל השיר, 13). קבל רנת עַמך, שגבנו טהרנו נורא (תפלת אנא בכח). שגב אורח פלאות, מאור הכבשן בנוראות (ר"י הלוי, אל נעלה, זמורה ז, 24). — *ובמשמ' רומם, קִלס: אשגב לפועל אשר שת ופעל, אנוהו כי לו יאתה מלוכה (יוסי בן יוסי, אהללה אלהי, מוס' ב ר"ה). אבא בחיל להתיצבה במעמד פני חבה, גשתי לרומם ולשגבה מרשות דגול מרבבה (ר"י טוב עלם, אבא בחיל, קרובי שבת הגדול).

—פעי, שֻׂגַּב, יְשֻׂגָּב, — ששֹׂגבו ורוממו אותו: חרדת אדם יתן מוקש ובוטח ביי' יְשֻׂגָּב (משלי כט כה). — ואמרו פיטנים ומשוררים: שֻׂגַּב חלק היות גביר לאחיו, ועוד תסוב לישֻׁרון מלוכה (יוסי בן יוסי, אהללה אלהי, מוס' ב ר"ה). שֻׂגַּב בהדרו מכל עין וישַׁו ערפל חתלתו (ר"י הלוי, מעזי ועזי, זמורה ס, 344). ואִלו בא חגב יוני בם שגב, ורכב על כל גב ונחשב בענקים (ראב"ע, נדוד השיר אוני, כהנא א, 25).

—הפעי, הִשְׂגִּיב, יַשְׂגִּיב, — כמו קל, היה רם: הן אל יַשְׂגִּיב בכחו מי כמהו מורה (איוב לו כב). — ובתו"מ, במליצת הכתוב: וכן אתה מוצא במשה שהשׂגיב הקב"ה כחו ללכת בשליחותו ולעשות צוויו והיה מורת לפרעה הרשע שיעשה תשובה (מד"ר שמות יב). — ואמרו פיטנים ומשוררים:

[1]) [בתו"מ בא פעל זה לכאורה במאמר הקשה בתמורה טז.: לבלתי עצבי שלא ישגבני יצה"ר מלשנות (רש"י: לבטל מדברי תורה), וכנראה ט"ס לפנינו. ולמעשה בכ"י מינכן הגרסה: לא ישלט יצר הרע מלשנות עצבי, וכ"י רומי: שלא ישי' יצר הרע מלשנות עצבי, ובילק"ש (ישעי' כז): שלא יסגפני וכו', ובמקבילות שבתו"מ באות נסחאות שונות.

ומציל למטים להרג בהונו ומשגיב נפשות למות לקוחות (רמב"ע, שכו ליץ, הענק, ברודי, שא). משגיב בכחו מי בלתו וכמהו, כי הוא מקור הכל יוצרו ועשהו (ר"י הלוי, משגיב בכחו, זמורה י, 624). המלכות הוא כדמות שלטון, הדת תשגיב את חלשתו (עמנו', מחב' יט, הברמן, 537).

—התפ', *הִשְׂתַּגֵּב, שׂגב עצמו, התרומם: ועלה לסלע הזה שהיה במדבר להשתגב בו מפני שאול (רד"ק, ש"א כג כח).

*שֶׂגֶב, ש"ז, — רוממות, שֹׂגֶב: השגוי והשגב להי עולמים (האדרת והאמונה, מחז' יו"כ). בסוד שיח סדר סלת, שום שכל, סבר שֶׂמח, שוש שגב (ר"א קליר, מי יערוך, סלוק שחרי' יו"כ).

שָׂגָה, עי' שָׂגָא.

*שְׂגוּב, ש"ז, — שה"פ מן שֻׂגַּב, הרמה: אזכור בשורה אשר היא לי לנחם בבוא צרה ואוחיל לישעך ושגובך (ר"ש הנגיד, יום לה, בן תהלים, הברמן א, 151). — *וכמו שֶׂגֶב, רוממות, עִלוי: תקיף בערבות אות ברכבות נערץ בשגובים (ר' מנחם ברבי מכיר, אל אל שדי, יוצר שבת נחמו). כלם לשם נורא יקדישון, כבוד שגובו ישלשון (ר' יצחק בן משה, אל אלהים, יוצר שבת לפני ר"ה).

*שְׂגוּי, ש"ז, — גדולה, גדלות Grösse; grandeur; greatness: השגוי והשגב לחי עולמים (האדרת והאמונה, מחז' יו"כ).

שַׂגִּיא, ת"ז, — גדול, great; grand; gross: הן אל שַׂגִּיא ולא נדע מספר שניו ולא חקר (איוב לו כו). — ושגיא־כח [1]: שדי לא מצאנהו שַׂגִּיא כח [2] ומשפט ורב צדקה לא יענה (שם לז כג).

[1]) [גם בתהלי' יט יג: שְׂגִיאוֹת לא נדע, הכונה אולי שגיאות, ז"א גדולות ונפלאות.]

[2]) [בצרוף זה גם מלת כח מִנח משפטי היא, כשמוש המלה בלשון חז"ל (יפה כח תבן וכדו'), ועי' בפרוש העורך משנת תשי"ד לכתוב.]

שִׂגְשֵׂג, ממנו שִׂגְשֵׂג, שִׂגְשׂוּג, ועי' סִגְסֵג, עמ' 3958.

שִׂגְשֵׂג, [1]), פ"ע, תְּשַׂגְשֵׂגִי, — פעל שלא הבררה משמעותו המדיקת: ביום נטעך תְּשַׂגְשֵׂגִי ובבקר זרעך תפריחי (ישעי' יז יא). — ובסהמ"א, בפרט במליצת הכתוב, במשמ' נטיעה וגדילה: האירו ברקיו תבל בהלו, קרנים מידו לו, ביום נטעו ישגשג מהללו (מנחת קנאות, קופמן, 5). — ואמרו פיטנים ומשוררים: כרם נטענו שגשג נצנים, כסו פניו חרולים קמשונים (רס"י, ס' אלפי הלכאות, סליח' לער"ה) — "וכפ"י: וצִמחת דבריו האפילות, ושגשגת נטע פרדס יצריו (ילחק מסר, הממך הזמן, שירי לאב"ע ב, כהנא, 124). שורק ונטע נעמן היית ובקר כציץ פרח ונצה תשגשגי זמוריך (ליון גנרח, קינות ת"ב).

—התפ', כהפ' "נִשְׂתַּגְשֵׂג, במשמ' צמח וגדל: מצא נח גפן שגורשה מגן עדן וכו' נטל מפירותיה וכו' ונטע ממנו כרם בארץ, בו ביום נשתגשגו פירותיה (פדר"א כג). — ובמשמ' הסתכסך, השתבש: לשון סכסוך, נשתגשגו זמורותיך במיני דשאים וערבובים (רש"י, ישעי' יז יא).

שִׂגְשׂוּג, ש"ז, — שה"פ מן שִׂגְשֵׂג: השגשוג הוא הגדול ובעבור שאי אפשר שיהיה הפועל רצוני לומר תשגשוג והפריחה לאומה המדובר בה בעבור שהיתה היא הנוטעת וכו' (כ"י א"ת, שה"ש לריב"ג, קלר).

[1]) [במגלת ישעיה א הגרסה, כנראה בטעות: תשגשגשי. השבעים תרגמו πλανηθήσῃ, כלשון שגגה ותעיה, וולג': labrusca כלו' (הוצאת) שריגים זרים, ולפי הבנה קרובה לכך אפשר שאין תשגשגי אלא קצור שבמבטא במק' תשרגי שריגים, או תשרישי שריגים. וקרוב לכך גם הסורי: נפיק סמדרה. וחז"ל, בדרוש המובא בהערה עמ' 3958, דרשו את המלה בסגסוג סיגים של כסף, וכן ת"י: קלקלתון עובדיכון. רסע"ג ראה בפעל לשון כריתה; ופרש רש"י: לשון סכסוך, נשתגשגו זמורותיך במיני דשאים וערבובים המקלקלים ענפי הגפן וכו' ע"כ, אך בסהמ"א ובלשון החיה משמש הפעל והשם שגשוג כלשון צמיחה בשפע, בקרוב אל שגא, שלא כפעל סגסג (עי' סס) שהובן כלשון סיגים וערבוב.]

שַׂד, שֵׂד, במקרא רק מ"ר שִׂדִּים, [1]), בצרוף עמק השדים, — מלה שלא נתבררה כל צרכה: כל אלה חברו אל עמק הַשִּׂדִּים הוא ים המלח (בראש' יד ג).

[1]) [אמנם אין מלה זו באה אלא בשם מקום, אבל בתוך הצרוף עמק השדים, השדים שם כללי הוא, בה"א הידיעה, ואף אם נניח שלא עמדה מסרת הנקוד על כונתו האמתית של השם, גם זו וגם כונת הנקוד צריכות ברור. אשר לכתיב האותיות, נתן הוא גם לקריאה אחרת, כגון עמק הַשֵּׁדִים (כפי שהצע לגרס, ועי' לקמן), וכן מביא מ. מ. כשר, בתורה שלמה למקום, ממדרש אור האפלה (כ"י) דרוש כזה: עמק שיש בו שֵׁדִים (אם זאת הקריאה הנכונה). ועל מבטאים אחרים מורות גם דרשות כגון זו שבמד"ר בראש' מב (מהד' תיאודור, 410) (המובא בחלופי גרסה במ"א): שדים שהיה מגדל סדנין שעשוי שדים שדים, שמניק את בניו כשָׁדַיִם וכו' ע"כ. השבעים לא תרגמו את המלה אלא כתבו לפי הענין ἡ κοιλὰς ἡ ἁλυκή כלו' העמק המלוח (עי' בסמוך), וכן מזכיר הירונימוס בפרושו: in vallem salinarum, אבל בנוסח הוולג': vallis silvestris, עמק מיער, ות"א: מישר חקליא (כאלו: שדות), ת"י: מישר פרדסיא, הסורי: עומקא דסדומיא (עמק הסדמיים), בדמוי שדים אל סְדֹם. ובשרידי תיאודוטיון ועקילס במק' השדים: τῶν προνεώνων (של יער עצים) או τῶν ακτῶν (אולי במשמ' של תבואה, שדות תבואה), ואלו הירונימוס עצמו (שדבריו מובאים גם אצל פילד, בספרו על שרידי ההכספלה) מעיר: Sciendum autem pro... in vallem salinarum in Hebraeo haberi in valle SEDDIM, quod Aq. interpretatur τῶν περιπεδίνων, Theod. τῶν ἀλσῶν, amoena nemora significantes, ובעבר': אולם יש לדעת... כי במק' in v. s. (בעמק המלוח) בא בנוסח העברי (בעמק) השדים, אשר עקילס מבאר אותו τ. π., ותיאודוטיון τ. α., (מלים) המציינות יערי חמד ע"כ, וזה בקרוב אל פרדסיא שבת"י. אמנם פרושים שונים אלו, הרחוקים זה מזה, ושאין יסוד של ממש להם במקור העברי, אולי אף נשתבשו בלשון המתרגמים. כי כן ביוני קרובות המלים ἁλυκή (מלוחה), ἄλσος (יער) בצלצולן (השוה גם ברומ' sal מלח, salsus מלוח), ומצד אחר דומה מלת ἁλυκή בצלצולה אל חקליא (שדות) שבת"א. ואין בכל אלה כדי לבאר את הצורה הַשִּׂדִּים שהנקוד בחר בה.

ויצא מלך סדם וכו׳ ויערכו אתם מלחמה בעמק השִׂדִּים (שם שם ח). ועמק השִׂדִּים בארת בארת חמר וינסו מלך סדם ועמרה ויפלו שמה והנשארים הרה נסו (שם שם י).

שדד [1], ממנו *מְשַׂדֵּדָה [2], שַׂדֵּד.

שָׂדַד [3] קל לא נמצא במקורות הקדומים.

ואמנם נראה, שהתכון הנקוד עמק השִׂדִּים למ״כ מן סַד, כאלו הכונה לבני אדם (המלכים המנצחים) אשר שם כדרלעמר את רגלם בסדים, כלשון איוב יג כז ושוב שם לג יא (ותשם בסד רגלי, ישם בסד רגלי), ואולי לכך מתכונת הדרשה הראשונה על השדים המובאת לעיל מסד״ר בראש׳: שדים שהיה מגדל סדנין (ועי׳ סַדָּן), כאלו גדלו בעמק זה עצים ששמשו סַדִּים לבני אדם כבולים, וכמובן זה אפשר להבין בהמשך שם: שעשוי שדים שדים (כלו׳ סַדִּים). וכנראה אין לקשר את הצרוף עמק השדים בלשון הכתוב אם יְשַׂדֵּד עמקים שבאיוב לט י. באותו כוון אפשר להניח, כי גם המקרא עצמו, החוזר ומזכיר את השם עמק השדים ג׳ פעמים, התכון למדרש השם הזה בספור על מלחמת ארבעת המלכים בחמשה, אלא שאין לדעת, כיצד בטאו את השם בתנועותיו. על כל פנים אין בהצעת הקריאה עמק השֵׁדים כל באור לספור, שקשייו מרבים (כן לא נתברר עד כה מה הן בארת בארת חמר הנזכרות בו). ואולי יש מקום להשוות אל עמק השדים את הצרוף גפן סדם ושדמת עמרה (דבר׳ לב לב), אשר לפיו אפשר למצא כאן רמז לכרמים ושדמות יין שהיו מקדם בסביבת הערים האלה, ויהי השם כדגמת נחל שורק, וצ״ע.]

1) [עי׳ שֵׁדָה, הערה. משרש זה גזרו הנקדנים אולי גם את שמו של עמק השִׂדִּים (כלתפ׳ יד ג). אבל, כאמור בהערה שלפני זו, לא נתברר שם זה כל צרכו, ומרבות הדרשות עליו.]

2) [עי׳ בהערה שאחר זו.]

3) [באשור׳ משמ׳ הפעל שַׂדָּד היא סחב (עגלה וכד׳) לשם הסרת השלף, ובא פעל זה גם במשמ׳ העברת המחרשה על השדה אחר הקציר (עי׳ שלף, הערות), וכנראה זאת עקר משמ׳ הפעל בעבר׳, ובשמוש הלשון היום השתרש הפעל במשמ׳ העביר את המְשַׂדֵּדָה (בעין טבלה בעלת מסמרות נוקבים נקבים בקרקע) כדי להכשיר את השדה לזריעה eggen; herser; to harrow.]

—פע׳, שִׂדֵּד, יְשַׂדֵּד, יְשַׂדֶּד־, — durchpflügen; achever de labourer; to plough all over: הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וִישַׂדֵּד אדמתו (ישעי׳ כח כד). ואפרים עגלה מלמדה אהבתי לדוש וכו׳ יחרוש יהודה יְשַׂדֶּד לו יעקב (הושע י יא). התקשר רים בתלם עבתו אם יְשַׂדֵּד עמקים אחריך (איוב לט י). — ואמר הפיטן: קטנתי מהכיל הפצר כל תבום, רדיתי שדדתי באלפים אבום (רסע״ג, הויה לי, סליח׳ לת״ב, סדור רסע״ג, שכב). — ואמר המשורר: אשר הפקד עלי הר התבונה ושדד אחריו עמקי תלמיו (רשב״ג, אמר לאמרים, ביאליק-רבניצקי א, 9) [1].

—קל, *שָׂדַד, — במליצה, כמו פע׳, רק בינ׳, שׂוֹדֵד: אני אכר אני שודד [2], אני לוחם אני שודד (עמנו׳, מחב׳ ט, הברמן, 273).

שדה [3], ממנו שָׂדֶה, שָׂדַי.

שָׂדֶה [4], ש״ז [5], סמ׳ שְׂדֵה, (וּשְׂדֵה, שָׂדַי, כנ׳ שָׂדִי, שָׂדְךָ, שָׂדֵךְ, שָׂדֵהוּ, שָׂדָהּ, שָׂדֶהָ, מ״ר שָׂדוֹת, שָׂדֹת, סמ״ר שְׂדוֹת, כנ׳ שְׂדֹתֵינוּ, שְׂדוֹתֵיכֶם, שְׂדֹתֶיהָ, שְׂדוֹתֵיהֶם, שְׂדֹתֵיהֶם, שְׂדֹתָם, סמ״כ שְׂדֵי, כנ׳ שָׂדֵינוּ, שָׂדֶיךָ. — חלקת אדמה הנועדת לזריעת תבואה

---

1) [על שמוש הפעל היום עי׳ בהערה שלפני זו.]

2) [אמנם בנ״א: בודד.]

3) [עי׳ בהערה שאחר זו.]

4) [מלה זו, שאין שָׂדַי (עי׳ שם) אלא צורה פיוטית ממנה, באה גם תכופות בכתבות כנעניות בכתיב שד (בצרופים כגון שד כת, שד נרנק ועוד, במשמ׳ שטח ארץ פרזי, ועי׳ סלושץ, אוצר, עמ׳ 375), באוגרית׳ שד, מ״כ שדם בשמוש דומה ובהקבלה אל ארץ, באשור׳ שַׁדוּ במשמ׳ הר, בעוד שנדחקה המלה ביתר השפות השמיות, כגון בארמ׳ ובערב׳, מפני מלים אחרות. במכתבי עמרנה הבבליים בא פעם אחת, כמלה עברית (287 56) הכתיב שַׁתֶ. התפתחות הוראתה של המלה לחלקת קרקע מעבדת, מיחדת היא לעבר׳.]

5) [בתוים ס״כ, ועי׳ שם.]

וירקות [1]) Feld, Acker; terre (labourable); (tilled) land: ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו יי' (בראש' כז כז). כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה ובער בשדה אחר מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם (שמות כב ד). לא תכלה פאת שדך בקצרך (ויקר' כג כב). לא נעבר בשדה ובכרם וכו' דרך המלך נלך (במד' כ יז, וכעין זה שם כא כב). ותתן לנו נחלת שדה וכרם (שם לה יד). עשר תעשר את כל תבואת זרעך היצא השדה (דבר' יד כב). ותסיתהו לשאול מאת אביה שדה (יהוש' יה יח, שופטי א יד). ואת שדותיכם ואת כרמיכם וזיתיכם הטובים יקח (ש"א ח יד). הוי מגיעי בית בבית שדה בשדה יקריבו (ישעי' ה ח). עוד יקנו בתים ושדות וכרמים בארץ הזאת (ירמ' לב טו). ולבלתי בנות בתים לשבתנו וכרם ושדה וזרע לא יהיה לנו (שם לה ט). זממה שדה ותקחהו מפרי כפיה נטעה כרם (משלי לא טז). ויש אשר אמרים שדתינו וכרמינו ובתינו אנחנו ערבים ונקחה דגן ברעב וכו' ושדתנו וכרמינו לאחרים (נחמ' ה ג-ה). — ובקצור שדה, במק' תבואת השדה [2]: כבשים ללבושך ומחיר שדה עתודים (משלי כז כו). — ובמשמ' שטח אדמה פרוז רחב [3] (offenes) Feld; champ; (open) field: ויבא עשו מן השדה והוא עיף (בראש' כה כט). וילך עשו השדה לצוד ציד להביא (שם כז ה). וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו (שם לא ד). ושלח את הצפר החיה אל מחוץ לעיר אל פני השדה (ויקר' יד נג). וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב וכו' יטמא שבעת ימים (במד' יט טז). ברוך אתה

[1]) [להבדיל ממלים כגון גן, כרם, הנטועים עצים או גפנים וכד'.]

[2]) [זאת הכונה, ולא למתן השדה עצמו תמורת עתודים.]

[3]) [כאמור בהערות שלפני זו, זאת משמעותה הראשונה של המלה, המשתפת גם ליתר השפות השמיות הקדומות. ביחזק' יז ה וכו' כתוב במשל בדמוי לגפן: ויקח מזרע הארץ ויתנהו בשדה זרע וכו' ויהי לגפן פרחת שפלת קומה וכו', אבל צ"ל: בשדה רע. וזאת בנגוד לפס' ח: אל שדה טוב אל מים רבים היא שתולה, וצ"ע.]

בעיר וברוך אתה בשדה (דבר' כח ג, ועי' גם שם שם טז). ויאמר יהונתן אל דוד לכה ונצא השדה ויצאו שניהם השדה (ש"א כ יא). ואדני יואב ועבדי אדני על פני השדה חנים ואני אבוא אל ביתי לאכל ולשתות וכו' (ש"ב יא יא). ויצא העם השדה לקראת ישראל ותהי המלחמה ביער אפרים (שם יח ו). — וככנוי לסביבות העיר, ביחוד בצרוף שדה העיר: אכל שדה העיר אשר סביבתיה נתן בתוכה (בראש' מא מח). ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפנה (יהוש' כא יב, דהי"א ו מא). זנח עדלם וחצריהם לכיש ושדתיה עזקה ובנותיה (נחמ' יא ל). — ושדה הארץ, שדה מגרש העיר, באותה משמ': ובתי החצרים אשר אין להם חמה סביב על שדה הארץ וכו' ושדה מגרש עריהם לא ימכר (ויקרא כה לא-לד). — ושדה השיך לבעלים מסימים: ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו אשר בקצה שדהו וכו' לאחזת קבר (בראש' כג ט). ויקם שדה עפרון אשר במכפלה וכו' לאברהם למקנה וכו' (שם שם יז-יח). ולאביתר הכהן אמר המלך ענתת לך על שדיך [1]) וכו' (מ"א ב כו). קנה לך את שדי [1]) אשר בענתות (ירמ' לב ז). — ובפרט בצרוף לשם של ארץ מן הארצות, כל שטח הארץ: וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו ארצה שעיר שדה אדום (בראש' לב ד). ומבמות הגיא אשר בשדה מואב (במד' כא כ). ויברח יעקב שדה ארם [2]) (הושע יב יג). וירשו את שדה אפרים ואת שדה שמרון (עובד' יט). נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרים שדה צען (תהל' עח יב). — ושדה אחזה, בנגוד לשדה מקנה: ואם משדה אחזתו יקדיש איש ליי' והיה ערכך לפי זרעו (ויקר' כז טז). ואם את שדה מקנתו אשר לא משדה אחזתו יקדיש ליי' (שם שם כב). — וקמ"י שדי: על שדים [3]) ספדים על שדי חמד על גפן פריה (ישעי' לב יב). וילך איש מבית לחם יהודה לגור בשדי מואב (רות א א, וכן שם שם ב). ותקם היא

[1]) [במקרים אלו אפשר להבין גם: שדה זרע, וקשה להכריע.]

[2]) [במק' זה כבמה כתובים אחרים: פדן ארם, ואף פדן בלבד (בראש' מח ז), ועי' פדן.]

[3]) [עי' שד, הערות.]

וכלתיה ותשב משדי מואב כי שמעה בשדה מואב כי פקד יי' את עמו וכו' (שם שם ו, וכעין זה שם שם כב, ב ו) [1].—ובצרוף שבמליצה שדי תרומות, כמו מרומי שדה [2]: הרי בגלבע אל טל ואל מטר עליכם ושדי תרומות [2] (ש"ב א כא). — ובצרופים אל שדה כסומך, אבני השדה: כי עם אבני השדה [3] בריתך וחית השדה השלמה לך (איוב ה כג). — ואילות השדה [4]: השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או באילות השדה (שה"ש ב ז ועוד). — ואיש שדה: ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה ויעקב איש תם ישב אהלים (בראשי כה כז). — ובהמת השדה: לכה אלי ואתנה את בשרך לעוף השמים ולבהמת השדה (ש"א יז מד). — וחית השדה: והנחש היה ערום מכל חית השדה (בראשי ג א). ועי' חַיָּה, 1528. — וגפן שדה, פקועות שדה, במשמ' גפן בר וכד': ויצא אחד אל השדה ללקט ארת וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקעת שדה מלא בגדו (מ"ב ד לט). — וחלקת השדה: ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו וכו' (בראשי לג יט). ואת עצמות יוסף וכו' קברו בשכם בחלקת השדה אשר קנה יעקב וכו' (יהוש' כד לב). שא השלכהו בחלקת שדה נבות היזרעאלי (מ"ב ט כה). — וירק השדה: עתה ילחכו הקהל את כל סביבתינו כלחך השור את ירק השדה (במדי כב ד). — ומלאכת השדה: ועל עשי מלאכת השדה לעבדת האדמה עזרי בן כלוב (דה"א כז כו). — ומרומי שדה: זבלון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה (שופט' ה יח). — ועץ השדה, עצי השדה: ויך הברד בכל ארץ מצרים וכו' ואת כל עץ השדה שבר (שמות ט כה). ועץ השדה יתן פריו (ויקר' כו ד). כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור (דבר' כ יט). ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף (ישעי' נה יב). — ועָרֵי השדה: ויאמר דוד אל אכיש אם נא מצאתי חן בעיניך יתנו לי מקום באחת ערי השדה ואשבה שם ולמה ישב עבדך בעיר הממלכה עמך (ש"א כז ה). — ועשב השדה, שיח השדה: וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח (בראשי ב ה). ועי' עֵשֶׂב, עמ' 4764. — וציץ השדה: כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה (ישעי' מ ו). אנוש כחציר ימיו כציץ השדה כן יציץ (תהלי' קג טו). — וצמד שדה: ותהי המכה הראשונה וכו' כעשרים איש כבחצי מענה צמד שדה [1] (ש"א יד יד). — וצמח השדה: רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי (יחזי' טז ז). — וקציר שדה: כי אבד קציר שדה (יואל א יא). — וריח שדה: ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו יי' (בראשית כז כז). — ותבואת שדה [2]: השיב את כל אשר לה ואת כל תבואת השדה מיום עזבה את הארץ ועד עתה (מ"ב ח ו). וכפרץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן וכו' וכל תבואת שדה וכו' (דה"ב לא ה). — ותנובת השדה: והרביתי את פרי העץ ותנובת השדה וכו' (יחזק' לו ל). — ובתוה"מ בס"כ: מקובל אני מר' מיאשה וכו' בזורע שדהו שני מיני חטים אם עשאן גורן אחת נותן פאה אחת וכו' (נחום הלבלר, פאה ב ו). הרוצה לעשות שדהו משר משר מכל מין ב"ש אומרים שלשה תלמים של פתיח וכו' (כלאי' ג ו), האחין שחלקו וכו בשדה זכו בכולם (ב"ב ד ט). יש בערכין להקל ולהחמיר בשדה אחוזה להקל ולהחמיר וכו' שבשדה אחוזה נותן חומש ובשדה מקנה אינו נותן חומש (ערכי' ג א-ב). היו לו שתי שדות

---

1) [בנחמ' יב מד, בא לכאורה שְׂדֵי כמ"ר: ויפקדו ביום ההוא אנשים על הנשכות לאוצרות לתרומות לראשית ולמעשרות לכנוס בהם לשדי הערים מנאות התורה לכהנים וללוים. אך אין זה מסתבר שכנסו את התרומות לשדות דוקא, ואולם השבעים גרסו לשָׂרֵי (ἄρχουσι) הערים, ואולי כך נכון, כמיכה ב ד הובא במשל של נהי: שדוד נשדנו חלק עמי ימיר איך ימיש לי לשובב שָׂדֵינוּ יחלק, וקשה לעמד על כונת הדברים עד שאין להכריע אם בא כאן שָׂדֵינוּ כמ"ר מן שָׂדֶה.]

2) [אמנם לפי הענין הציעו רבים לגרס כאן ושדי תְרֻמוֹת וגם לא מן הנמנע, שלפנינו מע"ס, בהקבלה אל גלבע, ועי' א. תְּרוּמָה.]

3) [עי' גם בפרוש העורך לכתוב.]

4) [השוה: אילת בשדה (ירמ' יד ה).]

1) [הכונה: כבחצית מענה צמד שדה, בנפל רגבי האדמה לכאן ולכאן.]

2) [ועי' לעיל, עמ' 7524, בהערה על משלי בז כו.]

זו למעלה מזו וכו' זורע העליונה עד שמגיע לעיקר התחתונה (תוספת' כלא' ג ט). והיה השדה בצאתו ביובל, מגיד שהשדה קרוי לשון זכר בלשון קודש (ספרא בחקתי פרק יא). אותה השדה פטורה ושדה אחרת חיובת (ר' יוסי בי ר' חנינא, ירוש' ב"ק ו ב). פעם אחת הייתי מהלך בדרך והיתה דרך עוברת בשדה וכו' אמרה לי תינוקת אחת רבי לא שדה היא זו וכו' (ערובי' נג:). ראובן שמכר כל שדותיו לשמעון וחזר שמעון ומכר שדה אחת ללוי (רבה, כתוב' לג.). אסור לאדם לעמוד בשדה חבירו בשעה שהיא עומדת בקמותיה (רב אבא אמר רב הונא אמר רב, ב"ב ב:). —ובצרופים נוספים שונים, *שְׂדֵה אילן: איזהו שדה האילן כל שלשה אילנות לבית סאה (שביעי' א ב). אבל בשדה אילן, כנס את תבואתו וכו' הרי אלו שלש שנים (ב"ב ג א). מאימתי שורפין הקשין שבשורות השדה, בשדה האילן עד עצרת (תוספת' פאה ב יט). — *ושדה בוכין[1]: שדה בוכין לא נטעת ולא נזרעת ועפרה טהור (אהל' יח ד). — *:שדה בוּר, ונגודו *שדה ניר: המוצא מת מ:טל בסרטיא וכו' שדה בור ושדה ניר מפניהו לשדה בור (ערובי' יז:, וכעין זה ב"ק פא:[2]). — *ושדה בית האילן, *ושדה בית השלחין: ואם אמר לו חכור לי שדה בית השלחין זה או שדה בית האילן זה, יבש המעין ונקצץ האילן מנכה לו מן חכורו (ב"מ ע ב). — *ושְׂדֵה בית הפרס: שדה בית הפרס על גבי טהורה, שטפו גשמים מבית פרס לטהורה וכו' אין עושה אותה בית הפרס (אהל' יז ד). — *ושדה בעל: שדה הבעל חוקתה שלש שנים (ב"ב ג א).— *ושדה ירק, *ושדה ירקות: סומכים לשדה ירקות חרדל וחריע (כלא' ב ח). היה ראש תור ירק נכנס לתוך שדה ירק אחר מותר (שם ג ג). הלוקח שדה ירק בסוריא אם עד שלא בא לעונת המעשרות חיב (מעשר' ה ה). — *ושדה כרם: שדה כרם ושדה זרע קוברו בשדה זרע (ירוש' נזיר ז א). — *ושדה לבן[1]: עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית עד שתכלה הליחה וכו' אלא בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד עצרת (שביעי' ב א). מה בין שדה הלבן לשדה האילן וכו' (ירוש' שם). שני אחין שחלקו אחד מהן נטל שדה כרם ואחד מהן נטל שדה לבן וכו' (ב"ב ז.). — *ושדה רטושים: הגיע היובל ולא נגאלה וכו' נקראת שדה רטושים וכו' (ערכי' ז ד)[2]. — *ושדה תבואה: אין סומכין לשדה תבואה חרדל וחריע (כלא' ב ח). — ובצרופים אל שדה כסומך, *אדני השדה[3]: הפרוטיות אסורות והרמך מותר ואדני השדה חיה, ר' יוסי אומר מטמאות באהל כאדם (כלא' ח ה). — *ועלשי שדה, *וכרישי שדה, *:כסבר שדה: עולשין ועולשי שדה כרישין וכ:רישי שדה, כיסבר וכוסבר שדה וכו' אינם כלאים זה בזה (כלא' א ב). — ובצרופים עם תאר, *שדה מְדרמת: אין מביאין את העומר אלא מן השדות המודרמות שבא"י שבהן חמה זורחת ומהן חמה שוקעת וכו' עומר היה בא מבקעת בית מקלה ככת ג' סאין היתה ושדה מודרמת היתה וכו' (מנח' פה:). —*ושדה מטֻנֶנֶת, לחה, עי' טנן, עמ' 1887.—ובצרוף למשפט זקה, כגון: שדה שנתקוצה תזרע במוצאי שביעית, שנטייבה או שנדיירה לא תזרע במוצאי שביעית, שדה שנטייבה ב"ש אומרים אין אוכלין פירותיה בשביעית (שביעי' ד ב).—ועם פעל, *נסתחפה שדהו של פל', במשמ' הורע מזלו[4]: הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים היא אומרת משארסתני נאנסתי ונסתחפה שדך (כתוב' א ו). היו בה מומין ועודה בבית אביה האב צריך להביא ראי' שמשנתארסה נולדו בה מומין הללו ונסתחפה שדהו (שם ז ח). — ובספה"א: — ועירא אבי חגית וכו' התעשק אם יוזבד על אודות חלקת שדה דשנה ושמנה (אברהם מפו, אהבת ציון ב א). — ובהשאלה, *שדה התלמוד: באופן שהתענגתי

---

1) [והוא המקום הקרוב לבית הקברות שהנשים יושבות שם ובוכות (לשון הרמב"ם, טמאת מת ח ד).]

2) [שם בהמשך: שדה ניר ושדה זרע מפניהו לשדה ניר. ועי' על שדה זרע לעיל, עמ' 7524, בהערה].

---

1) [עי' לָבָן, עמ' 2611, והערות שם.]

2) [עי' רטושים, עמ' 6562, ובהערה שם.]

3) [עי' אדני השדה, עמ' 72.]

4) [עי' א. סָחַף, עמ' 4007.]

בש"ק לטייל עמו בשדה התלמוד והפוסקים וברכתי ברוך שחלק מחכמתו (מיד"א, מעג"ע הפלס, 15). — ואמר המשורר: מה יפי העלו אדי, והשקו את שדי (ר"י הלוי, רעיה לבי, זמורה ג, 38). הם ערכו יחד להלחם בתוך עמק שדה שוה (רא"צ, אסיר בקולי, על משחק השחמט). — *ושדה שכל: דרך על במתי יִמי תבונה, ובִקע משדה שכל הרריו (רש"ג, כשרש עץ, ביאליק-רבניצקי א, 19). — *ושדה מרעה, אפר, נוהג בספרות ובדבור, — וכן *שדה קטל, *שדה קרב. — *תית שדה, עי' תות. — ובשמוש הלשון החיה באה המלה בכמה משמעיות כתרג' של הלעוזים Feld ; champ ; field.

שָׂדַי, ס"ז, שָׂדָי, — צורה פיוטית במק' שָׂדֶה, המשמשת בעקר במשמ' שטח ההר [1]: יעלז שָׂדַי וכל אשר בו אז ירננו כל עצי יער (תהל' צו יב). — בַהמות שדי: אל תיראו בהמות שָׂדַי כי דשאו נאות מדבר וכו' (יואל ב כב). צנה ואלפים כלם וגם בהמות שָׂדָי (תהל' ח ח).—זִיז שדי: ידעתי כל עוף הרים וזיז שָׂדַי עמדי (שם נ יא). ועי' ב. זיז, עמ' 1321. — חַיְתוֹ שדי: כל חיתי שָׂדָי אתיו לאכל כל חיתו ביער (ישעי' נו ט). ישקו כל חיתו שָׂדָי ישברו פראים צמאם (תהל' קד יא). — מצור שדי: היעזב מצור [2] שָׂדַי שלג לבנון אם ינתשו מים זרים קרים נוזלים (ירמ' יח יד). — שומרי שדי: כשמרי שָׂדַי היו עליה מסביב כי אתי מרתה (שם ד יז). — תלמי שדי: ופרח כראש משפט על תלמי שָׂדָי (הושע י ד). ועי' תֶּלֶם. — תנובות שדי: ירכבהו על במותי ארץ ויאכל תנובֹת שָׂדָי (דברי' לב יג). ועי' תְּנוּבָה.

שָׂדִים, עי' שַׂד, עמ' 7522 וכו', וכהערה שם.

---

1) [עי' שָׂדֶה, עמ' 7523, בהערות.]

2) [הכונה: היעזב מָצוּר (כך, במשמ' המקום שהאל צורר בו מים בעביו) את ההר הגבה, השלג את הלבנון וכו'. ועי' בדברי העורך בפרושו לאיוב לו ט.)

שׂדר [1], ממנו שְׂדֵרָה.

שְׂדֵרָה [2], ס"נ, רק מ"ר שְׂדֵרוֹת, שְׂדֵרֹת,—מלה שלא נתבררה משמעותה כל צרכה: ויבן את הבית ויכלהו ויספן את הבית גבים ושְׂדֵרוֹת בארזים (מ"א ו ט). והקפתם על המלך סביב איש וכליו בידו והבא אל השְּׂדֵרוֹת יומת והיו את המלך בצאתו ובבאו (מ"ב יא ח). ויאמר אליהם הוציאו אתה אל מבית לַשְּׂדֵרֹת והבא אחריה המת בחרב כי אמר הכהן אל תומת בית יי' (שם שם יה, וכעין זה דהי"ב כג יד). — ובסהמ"א, במשמ' רחוב מסדר בעצים לשני עבריו, avenue ; Allee: שדרות אילנות גדולות ועבותית אשר תרבינה סרעפיהם ותארכנה פארותיהם עד למעלה ראש (שמשון בלוך, שבילי עולם ג, לב). ישתרעו השדרות עד בית הקיץ (שם שם). בדרך שדרות ראומארין הגענו אל שארית פלטת הבנין העתיק בכל הארץ (גוטלובר, ממצרים, 43). בין שדרות שקמים ועצי שטים נלך כברת ארץ (שם, 44).

---

1) [עי' בהערה שאחר זו.]

2 [נקוד המלה בשין שמאלית מורה על הבנתה במסרת כלשון סדור (עי' הערת מ. צ. סגל בעמ' 3969), ובשמושה היום, כלשון רחוב מסדר עצים בשני צדדיו, מתאים נקוד זה. אך במקורות שבמקרא אין לסמך על נקוד זה ובודאי לא על הבנה זו, הבנויה על גזירה מספקת, שאחריה הלכו גם ת"י וגם הסורי במ"ב. למעשה לא היה פרוש המלה ידוע למתרגמים הקדומים, והשבעים במ"ב אך מעתיקים את האותיות, אף בסרוסים, כגון: αηδωθ, ασηρωθ, αδηρωθ, σαδηρωθ, ובזה עדות נוספת לנכונות הגרסה באותיות, בין שיש כאן ש ימנית או שמאלית, והלטיני במ"ב מתרגם septum templi, כאלו גרס גדרות. ואלו במ"א השמטה המלה כחלק מן התרגומים ברב הגרסאות ובקצתן תרגמה כלשון סדר (διατάξεσιν), ולג': laquearibus, כלשון תקרה מרצפת, הסורי: שריתא, ת"י נסירתא.

ואולם הענין דורש פרוש אחיד לכל המקומות. במ"א מכנה המשפט הוא כאלו: ויספן את הבית, גם בגבים וגם בשדרות, בארזים, בקרוב במשמ' לוחות תקרה וכד', וגם במ"ב (והבא אל השדרות) אפשר להבין כך. והשוה גם בערב' שִׂדְר, שִׂדְרַה כשם לעץ zizyphus lotus המשמש בגדרות עצים, וצ"ע].

א. שֶׂה[1], ז"ג, סמי שֵׂה, ככ' שֵׂיו, שֵׂיֵהוּ, — **אחד או אחת מעדר הצאן, מן הכבשים או מן העזים,** Schaf, Ziege; mouton, chevre; sheep, goat: **אעבר בכל צאנך היום הסר משם כל שֶׂה נקֹד וטלוא וכל שֶׂה חום בכשבים וטלוא ונקד בעזים והיה שכרי** (ברא' ל לב). **כי יגנב איש שור או שֶׂה וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת הַשֶּׂה** (שמות כא לז). **ככה יעשה לשור האחד או לאיל האחד או לַשֶּׂה בכבשים או בעזים** (במד' טו יא). **לא תראה את שור אחיך או את שֵׂיוֹ נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיך** (דבר' כב א). **ויאמר שאול וכו' הגישו אלי איש שורו ואיש שֵׂיֵהוּ ושחטתם בזה ואכלתם וכו'** (ש"א יד לד). **כַּשֶּׂה לטבח יובל וכרחל לפני גוזיה נאלמה** (ישע' נג ז). — **ושה לעולה או לקרבן אחר: הנה האש והעצים ואיה הַשֶּׂה לעלה וכו'** (ברא' כב ז-ח). **ואם לא תגיע ידו די שֶׂה והביא את אשמו אשר חטא שתי תֹרים וכו'** (ויקרא ה ז, וכעין זה שם יב ח). **ושור או שֶׂה אֹתו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד** (שם כב כח). **לא הבאת לי שֵׂה עֹלתיך וזבחיך לא כבדתני** (ישע' מג כג). **שוחט השור מכה איש זובח הַשֶּׂה עורף כלב וכו'** (שם סו ג). — **ולקרבן הפסח: ויקחו להם איש שֶׂה לבית אבֹת שֶׂה לבית וכו' הכסו על הַשֶּׂה** (שמות יב ג-ד). — **ועם תאר, שה תמים זכר לקרבן: שֶׂה תמים זכר בן שנה יהיה לכם** (שם שם ה). — **ובכור של שה: כל פטר רחם לי וכל מקנך תזכר פטר שור וָשֶׂה** (שם לד יט). **אך בכור אשר יְבֻכַּר ליי' וכו' אם שור אם שֶׂה ליי' הוא** (ויקרא כז כו). — **ובצרופים לשם ולתאר, שֵׂה כשבים ושֵׂה עזים: זאת הבהמה אשר תאכלו שור שֵׂה כשבים וְשֵׂה עזים** (דבר' יד ד).

— **ושה אובד: תעיתי כְּשֶׂה אבד וכו'** (תהל' קיט קעו). — **ושה פזורה, במשמ' קבוצית: שֶׂה פזורה ישראל אריות הדיחו** (ירמ' נ יז). — **ומרמס שה: וכל ההרים אשר במעדר יעדרון וכו' והיה למשלח שור ולמרמס שֶׂה** (ישע' ז כה). — **ושה בריה ושה רזה: ושפטתי בין שֶׂה בריה ובין שֶׂה רזה** (יחזק' לד כ). **ועי' ב. שֶׂה.**—**ובתו"מ: ומדת תשלומי ארבעה וחמשה אינה נוהגת אלא בשור ושה בלבד** (ב"ק ז א). **אין פודים לא בעגל וכו' ר' אלעזר מתיר בכלאים מפני שהוא שה וכו' נתנו לכהן אין הכהן רשאי לקימו עד שיפריש שה תחתיו** (בכורי' א ה). **איש שה לבית אבות, בכלל שה גדי וטלה שנאמר שה כשבים ושה עזים** (מכי' בא מסכת' דפסחא ג). **מה שה זו כשהיא לוקה באחת מאבריה כל איבריה מרגישין כך ישראל אם נחרג אחד מהן כלן מרגישין ומצטערים** (שם יתרו מסכת' דבחדש ב). **הודו לה' וכו' שגובה חובתו של אדם בטובתו עשיר בשורו ואת עני בשיו יתום בביצתו אלמנה בתרנגולתה** (ר' הקלא, פסקי' קיח.). — **ומ"ר, *שְׂיִין: ישראל שהיו לו עשרה ספק פטרי חמורים מפריש עליהן עשרה שיין ומעשרן והן שלו** (בכור' יא.). — **ובספה"א, גם מ"ר *שֵׂיוֹת, על יד *שְׂיִם: אוי לזמן אשר גדיים ושיות הורגים לבאים ואריות** (ר"י זבארה, ס' שעשועים ח, דוידזון, 98).—**ואמרו פיטנים ומשוררים: רציתי שיים שמונה ותשעים קלוע בם תוכחות שמונה ותשעים** (ר"א קליר, הסורה מי, קרוב' ב סוכות). **קנינך צבאות וחיות וכו' וגורי אריות, שורים ושיות** (ר' יצחק אבן גיאת, קנינך, סדר הסיר, 20). **והשבע לשֵׂיָךְ האכולה בפי לישים בחלבי הכפירים** (ר"ש הנגיד, בלבי אש, בן תהלים א, הברמן, 88). **חברי האכיל שֵׂיו לפיהו, אשר מפי ארי הציל ביערי וכו' לא ארי טרף שיו כי אם חברי** (הוא, בן משלי, אברמסון, 155). **רחם ברגז תזכור לשיות המפוזרות רובים חצים נתנום כמטרות** (רא"ע, אסכון עמך, איגר 240). **דרש דרש השה השוטה הושמתי כפר כל איש חוטא** (הוא, אל בוראי, כתבא א, 114).

ב. שְׂה[1], ש"נ, — כמו סְאָה, מִדת נפח, במשמעות כוללת: **האיפה והבת תכן אחד יהיה**

---

[1]) [גם בכתבות כנעניות ש, בערבי' (במשמ' כוללת) שַׁא a), וכמלת יחידה שַׁאֳה b), אשורי' שֻׁא, אוגרית' ש.

בארמ' נדחקה המלה מפני ענא, שהיא צאן בעבר'. לפי בונדי, ZDMG 41, 629, באה המלה גם בכתיב סא (ואח"כ סאו) במצר', esou בקופט'.]

a) شاء. b) شاة.

---

[1]) [כמבֹאר לעיל, עמ' 7510, בהערה לערך שְׂאָה,

לְשַׂאת מעשר החמר הבת ועשירת החמר האיפה אל החמר יהיה מתכנתו (יחזק' מה יא). וְשֶׂה אחת מן הצאן מן המאתים ממשקה ישראל למנחה ולעולה ולשלמים לכפר עליהם נאם אדני יי' (שם שם יח).

שׂהד[1]), ממנו *שָׂהַד, שָׂהֵד, *שָׂהֲדוּת, ועי' סהד, עמ' 3975.

***שָׂהַד**, פ"ע,—שהד על דבר, העיד עליו, bezeugen; témoigner; to witness: והט לבי אל עדותיך וכו' המעידים על אלהותך והשוהדים על יחודך (ר' בחיי, הי מפתי הפתח, בסוף ס' חו"ה, לפרוכי, 622). — ואמרו פיטנים ומשוררים: מכוסי הוד לך שהוד ברביעית יעידו (רסב"ג, סנאכים, ביאליק-רבניצקי ב, 61). והעירו והעידו אהובי ועלי שהדו מה שחזיהם (ר"י הלוי, אמר לנצח, זמורים ג, 87). הארבע חסד נוסדו, כל נמצא מהם נולדו, לבותינו כן ישהדו (ראב"ע, כשמח סדי, איגר, 102).

— פע', *שִׂהֵד, כמו קל: תשובתך משובחך תשהד ומליך מאד רקית ודלות (רסב"ג, הסונחך, ביאליק-רבניצקי א, 158). ועי' סָהֵד, 3975.

—הפע', *הִשְׂהִיד, כמו קל: על שרשי האמת יעידו גזעיהם, ועל טוב המעינות ישהידו[2]) נובעיהם (ר"ם א"ת, אגרת תימן לרמב"ם, א. הלקין, 1). — ובפ"י השהיד את פל', ואמר המשורר: מכתב ידו, הוא

ישהידו[1]), כי אין עמו כמלא נימא (משלם בן שלמה דאפיאירה, הוי כל חסב, ברודי, ידיעות המכון לחקר השירה ד, מח). ועי' סָהֵד.

שָׂהֵד[2]), ש"ז, — עֵד, Zeuge; témoin; witness: גם עתה הנה בשמים עדי וְשָׂהֲדִי במרומים[3]) (איוב טז יט).—ובסהמ"א[4]): על פקידך אשר גזל את שדי והגיעו בשדך, אמר אתה צריך לעדים ושהדים ולדברים אחדים (ר"י זבארה, ס' שעשועים ז, דוידזון, 68). —ואמרו פיטנים ומשוררים: חילף כי לכם גילה סודיו ואתם שהדיו בכל יסודיו (ינאי, אוס אשר נקרא, קרובי דברי, זולאי, כמא). חן בלחייך שהדי דמי, כי עלי תשקדי לספות מרם מועדי (ר"י הלוי, של ס לנביה, זמורים ב, 40). ראתה בת עיני שהדיך שמעה אזני ניב עבדיך (ראב"ע, אחזה מבסרי, איגר, 101). כל נולד ילדו, הוא שהדו ועדו (הוא, אל כסגב, שם, 109). ובעברו דרך אצלי אלצני להגיד בכבודו, ולחבר שיר יהיה שהדו ועדו (עמנו', מחב' י, הברמן, 314). ועי' סָהֵד, 3975.

***שָׂהֲדוּת**[5]), ש"נ,—עֵדוּת, Zeugnis; témoignage; testimony: שהדות בפתחי בתים

על פי "הלשון והספר" ב, 425, גם בפס' יא הכונה: האיפה והבת תכן אחד יהיה לָשֵׂאת (ז"א למדות אלו, כי) מעשר החמר הבת, ועשירית החמר האיפה. ובפס' יה יש לראות „מן הצאן" כתוספת מלים משום שלא הבינו כיצד יהיה שֶׂה ממשקה ישראל, אך הכונה היא: ושה (ז"א וסאה, מדה) אחת מן המאתים ממשקה ישראל למנחה ולעולה וכו'. כי עקר כתיב המלה סאה הוא בשין, כבבלית שאת, ואך כפי מבטא ארץ אשור הוא בא אף בעבר' בסמך.]

1) [שרש זה שאול הוא בעבר' מן הארמ', כמבאר אף בפרשת יעקב ולבן בבראש' לא, וכן בא בערב' שהד a), בסור' סהד, ועי' גם שָׂהֵד, הערות.]

2) [נ"א: יסהידו.]

a) شهد.

1) [נ"א: שהדו.]

2) [צורה ארמ', הבאה בס' איוב בכנ', אך כשריד מתוך מקור בארמ', כדברי העורך בפרושו לספר.]

3) [כמבאר בפרושו של העורך הכונה לעד המעיד נגד איוב, ולא, כשמוש הצרוף במליצה בלשון החיה, לטובה. רב עדות שבמקרא עדות לרעה היא.

4) [כאמור בהערה לעיל עמ' 5393 ושוב עמ' 6608, באה צורה זו גם במאמר בירוש' סנה' ד א, שדבר על שהדין מכוונין, אלא שהובנו הדברים כאלו דבר על שהדין (ז"א המשפט) מכון או מרמה, והשוה מה שהוער במפרש לקמן, בהערה לערך תְּרוּמָה, על מקרה דומה של שנוי במאמר חכמים, שהית מנסח בעקר בארמ' ותרגם לעבר': לא נתנה התורה לדרוש אלא לאוכלי המן ושניים להם לאוכלי תרומה (מכילת' בשלח, ועוד). ואולם כונת המאמר בארמ' היתה, בקרוב: לא אתיהיבת אוריתא לדרישא (ז"א לראשונה) אלא לאכלי מן ותנינין להון לאכלי תרומתא. ולדרישא הוא שהובן במשמ': לדרישה, לדרוש.]

5) [ע"פ הארמ' שָׂהֲדוּתָא בבראש' לא מז].

שמחה עליהם כי כשומר פסחתה (יכלי, לסכה לפומר, קרוב' פסח, זולכי, רפב). ולא נמצא בהם איש יודע עדות ולא חקר שהדות וכו' (ד"ס יהודי מלרים ול"י ב, מן, 33).

א. שֹׁהַר [1], מִמֶּנּוּ שַׁהֲרוֹן.

ב. שֹׁהַר, ממנו *שַׁהַר, ועי' א. סַהַר, עמ' 3975.

***שַׁהַר,** פ"ז, — כמו ב. סַהַר, גדרה לצאן: עוקר מתוך שהר זו ונותן לתוך שהר[2] זה ובלבד שלא יחזיר לראשון (תוספת' סביע' ג עז). ועי' ב. סַהַר, 3976.

שַׂהֲרוֹן [3], ס"ז, במקרא רק מ"ר שַׂהֲרֹנִים,—קִשּׁוּט בצורת ירח: ויקם גדעון ויהרג את זבח ואת צלמנע ויקח את הַשַּׂהֲרֹנִים אשר בצוארי גמליהם (שופט' ח כא). ויהי משקל נזמי הזהב אשר שאל אלף ושבע מאות זהב לבד מן הַשַּׂהֲרֹנִים והנטיפות ובגדי הארגמן שעל מלכי מדין (שם שם כו). ביום ההוא יסיר אדני את תפארת העכסים והשביסים[4] וְהַשַּׂהֲרֹנִים (ישעי' ג יח). — ואמר המשורר: ולו שמש תשו נזר לראשי, וסהר יהיה משהרני (רמב"ע, הקילחי, גרודי ל, קמח). קנה וקנמון ורביד על כל גרון תורה ומשרה ושם טיב ולכל צואר שהרן (ר"י הלוי, פעמ זהב, זמורם ג, 49 ירד מראשם זר מתי יהיה חוזר וסר שהרון וגם נזר ומלבוש שש ומשי (ד"ס יהודי מלרים ול"י ב, מן, 28). ועי' סהרון, עמ' 3977.

שׂוֹא [1], ממנו שָׂאוֹן, שׂוֹא, שִׂיא, תְּשׂוּאָה, ועי' נשא, עמ' 3844.

שׂוֹא, במקרא רק מקור, שׂוֹא, — כמו נָשׂא, שְׂאֵת: אתה מושל בגאות הים בְּשׂוֹא גליו אתה תשבחם (תה' פט י). — ואמר המשורר: ולשון כחצץ ברק ילהט ויפיץ כאפיק נחל בשואו (רשב"ג, לזי דסעיף, ביאליק-רבניצקי ל, 23). שניהם אז שני ימים חבושים ובינותם לבבי ים שלישי בשוא גלי שבחי החדשים (ר"י הלוי, התרדף כעתות, זמורה ל, 10). הוי, סור בל אוכל גם שוא רגל בל יחנני חיה לבי מהלך (לדס, לו"ל, מחזס ט).

שׂוֹבֶךְ, שֹׂבֶךְ, ס"ז, מ"ר שְׂבָכִים, — כמו סְבָךְ, סֹבֶךְ [2], סְבַךְ: ואבשלום רכב על הפרד ויבא הפרד תחת שׂוֹבֶךְ האלה הגדולה ויחזק ראשו באלה וכו' (ש"ב יח ט). — וקשוט מלאכותי בצורת ענפים מסככים: שְׂבָכִים מעשה שבכה גדלים מעשה שרשרות לכתרת אשר על ראש העמודים (מ"א ז יז). — ובסהמ"א: יארוג (העכביש) השבכים לזבוב, ושם לו כלים ראויים למלאכת הזאת (ר"י א"ת, הכוזרי ג יא).

שׂוּג, ממנו שׂוּג.

שׂוּג [3], כמו סוג, רק נִפעי', נָשׂוֹג, — כמו נָסוֹג: קשת יהונתן לא נָשׂוֹג אחור (ש"ב א כב).

---

1) [עי' שַׂהֲרוֹן, הערה.]

2) [כך צוקמ' ע"פ כ"י, ובדפוסים: סהר.]

3) [גם בעבר' הקדומה בא כנראה אף שַׂהַר במשמ' ירח, כארמ' וסור' סהרא, סיהרא, וכערבי שַׂהָר a), ואפשר שיש למצא מלה זו בתה' מב ט: יומם יצוה י"י חסדו ובלילה שירה עמו, אם הסכון שם הוא: יומם יצוה י"י חַרְסוֹ (השמש) ובלילה שַׂהֲרוֹ עמו.

כנגד זה אין סַהַר לשון ירח בכתוב שבשה"ש ז ג: שררך אגן הסהר, כמבֹאר בהערה לערך שֹׁרֶר, ושים לב לכך שאף רש"י שם מפרש סהר כלשון אבן שיש, ולא כלשון ירח.]

4) [ע' שְׂבִיס, עמ' 6843, בהערה.]

---

a) شهر.

---

1) [אין שוא זה אלא צורה קצרה המשמשת בלשון השירה, במק' נשא, ויש לגזור ממנה אף שָׂאוֹן, תְּשׂוּאָה, בשנוי מבטא השין בתקופת בעלי המסרת, כלשון נשיאת קול, נשיאת חן וכד', ועי' בנאמר בערכים אלו.]

2) [עי' בנאמר על מלים אלו, גם בהערות שבעמ' 9 3918.]

3) [כך ברֹב כתבי היד במק' סוג, שהיא עקר, ועי' בהערתו המפֹרטת של בעל מנחת שי לתהל' מד יט.]

שׁוּד, שִׂיד, שָׂד, פ״י, שַׂדְתָּ, — טח והדביק בשִׂיד [1]: והקמת לך אבנים גדלות ושַׂדְתָּ אתם בשיד (דברי׳ כז ב, וכעין זה שם שם ד). ועי׳ ב. סוד, 3983.

שׁוּח [2], ממנו שׂוּחַ.

שׂוּחַ [3], פ״ע, לָשׂוּחַ — בודד במקרא, ולא הֻגדרה משמעותו כל צרכה: ויצא יצחק לָשׂוּחַ בשדה לפנות ערב וכו׳ ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק ותפל מעל הגמל (בראש׳ כד סג-סד). —ובמגלת סרך היחד ממדבר יהודה, במשמ׳ הטיל מים, השתין [4]: והמוציא את יד שמאלו לשוח בה ונענש עשרת ימים (סרך היחד ז, 15). — ובסהמ״א, כמו שִׂיחַ, סיח, הגה, דבר, sprechen; parler; to speak: ואסור לשוח כלל משיתחיל ברוך שאמר וכו׳ (ר״י אל נקאוה, מנוה״מ ב, 91, וכעין זה שם ב, 213; ד, 80). — וכלשון תפלה בפי הפיטן: גאולתנו לנו תקרב, תחיינו בטל כשוח לפנות ערב (ר׳ שמעון בן יצחק, אב ידעך, תפלי נעילה).

1) [אמנם ד. ילין, ב״לשוננו״ א (מהד׳ שניה, 23) פרש את הפעל ע״פ הערבי׳ שיד a) במשמ׳ בנה בנין חזק, אבל לפי ענין הכתוב אין פרוש כזה מסתבר יותר מזה המקבל במסרת התרגומים והפרשנות.

2) [עי׳ בהערות שאחר זו.]

3) [לפי דברי רבקה בפס׳ סה: מי האיש הלזה ההלך בשדה לקראתנו, יש מפרשים לשוח כלשון הליכה, וכן הסורי (לאהלכו), וביתר דיוק ראב״ע: ללכת בין השיחים, ונלדקה, בספרו Beitraege, 43 וכו׳, השוה בערב׳ שאח b), טיל להנאתו. ואכן אין יסוד של ממש לפרוש זה, ואף קשה, שיוסיף הכתוב מלה זו, לשוח, במק׳ לאמר בקצור ויצא יצחק לשדה, אם אין בזה מתן נמוק מסתבר לשם מה יצא לשדה. ואף רב התרגומים הקדומים לא ראו כאן לשון הליכה אלא לשון הגיה ודבור, כדברי חז״ל הידועים שמצאו בזה שיחה של תפלה, והשוה בשבעים: ἀδολεσχῆσαι (לדבר, לפטפט), וולג׳: ad meditandum, ת״א ות״י: לצלאה. ואף לא מן הנמנע הוא, שאולי בא כאן לשוח כדי ללמד דרכי נקיות, באותה משמ׳ כבמגלי׳ הגנוזות, כי כן בא אף במקרא בפ״ע ה. שִׂיחַ (עי׳ שם) במשמ׳ כזו, וכדומה לנאמר בדבר׳ כג יד: ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ. ומנהג נקיות הוא שהתורה מזכירה כאן כמו בדבר׳ כג יז: והיה מחניך קדוש, וצ״ע.]

4) [זאת הכונה, ועי׳ ה. שִׂיחַ, הערה. ובאותה משמ׳ בא בערב׳ שח׳ c). והשוה במובא בשם בן סירא בבבלי (נדה טז:): שלשה שנאתי וכו׳ והאוחז באמה ומשתין מים.]

a) شيد. b) ساح. c) شخّ.

***שׂוֹחֵק** [1] ת״ז, —גדול מן השעור הרגיל, עולה על הרגיל: התירו למעוברת שתהא טועמת דבר מועט וכו׳ ר׳ יוסי אומר שתי ביצים שוחקות (תוספת׳ מקוא׳ ז ו). *ואמה שוחקת, בנגוד אל אמה גרומה וכד׳, וטפח שוחק: הרי עלי עץ מביא גיזר אחד וכו׳ ריב״ל אומר עוביין אמה באמה שוחקת וארכן באמה גרומה (ירוש׳ שקלי ו ו). כל אמות באמה בת ששה (טפחים) אלא הללו שוחקות והללו עצבות (ערוב׳ ג:). עושה לו טפח שוחק ומעמידו בפחות משלשה טפחים סמוך לדופן (סוכה ז.).

שׂוּט, עי׳ שטה.

שׂוֹטֵן, ת״ז, במקרא רק מ״ר, שֹׂטְנַי, שׁוֹטְנַי, ס״מ שֹׂטְנִי, — כמו מַשְׂטִין, מאשים ומחרף, Ankläger, Beschimpfer; dénonciateur, insulteur; accuser, disgracer: יבשו יכלו שֹׂטְנֵי נפשי יעטו חרפה וכלמה מבקשי רעתי (תהלי׳ עא יג). זאת פעלת שֹׂטְנַי מאת יי׳ והדברים רע על נפשי (שם קט כ). ילבשו שׂוֹטְנַי כלמה ויעטו כמעיל בשתם (שם שם כט). —ובסהמ״א: נגזרה גזירה על מלכי ארם להיות שוטנים על ישראל (בס״ע, דהי״ב יח יט). ולא פסקו מלכי ארם להיות שוטנים לישראל עד שמת אחז (הוא, שם יז ד). — ואמרו פיטנים ומשוררים: זנח מלת חברך השנואה אשר שוטן באזניך הביאה (ר״ש הנגיד, בן משלי, אברמסון, 143). קול ישע אבשר לגולים עשר ושוטן אימר לבוצע ברך (רסע״ג, שירי בתולה, ביאליק-רבניצקי ב, 25). טורד וגוער שוטן באיתן האצל (ר׳ מנחם ברי מכיר, אור זרוע, יולר לשבת הפסקה א).

1) [הקדמונים כבר גזרו ת״א־ זה מן שָׂחַק במשמ׳ צחק, בדמיון לפת המרחב בשעת שהאדם שוחק, אך אין זה מסתבר, הואיל ואין שמוש כזה בפעל, ואין צחק ושחק שבנגדו אלא חקוי קול הצוחק, ללא רמז לתנועת

שׂוֹךְ, מִמֶּנּוּ מְשׂוּכָה, מְשֻׂכָּה [1]), שׂוֹךְ, שׂוֹכָה [2]), ועי' סוֹךְ, עמ' 3987 [3]).

שׂוֹךְ [4]) ס"ז, כמו שׂוֹכָה, — ענף, ובפרט ענף קוֹצִני, (dorniger) Ast; branche (épineuse); (thorny) branch: ויקח אבימלך את הקרדמות בידו וכו' ויכרתו גם כל העם איש שׂוֹכֹה וילכו אחרי אבימלך וישימו על הצריח וכו' (שופט' ט מח-מט). — ובתו"מ: תנאי ב"ד הוא שיהא זה יורד לתוך שדה חבירו וקוצץ שוכו של חבירו להציל נחיל שלו ונותן לו דמי שוכו של חבירו (ב"ק פא:) [5]). — ובסהס"א, אף ללא דיוק בשמוש המלה: בגדר השוכים (שטרייכער) יבואו כל מיני צמחים אשר גזעם קשה כעץ ויעמוד ממעל לארץ שנים רבות וישא פירות מדי שנה בשנה (לינדא, ראשית למודים א ז, כח:). ועי' *סוֹךְ, עמ' 3987.

שׂוּךְ, פ"י, שַׂכְתָּ, שָׂךְ, — שָׂם גדר של שׂוֹכים, של קוצים כדי לחסם את הדרך מלצאת או מלבוא: לכן הנני שָׂךְ את דרכך בסירים וגדרתי את גדרה ונתיבותיה לא תמצא (הושע ב ח). הלא אתה שַׂכְתָּ בעדו ובעד ביתו ובעד כל אשר לו מסביב (איוב א י). — ובמגלת ההודיות: ותשוך בעדי מכול מוקשי שחת (מגל' גנוזות ב, סוקניק, לג). — ואמר המשורר: בני ימים חמדוני וכו' הדיחוני וישכו את ארחי, ויסלו עלי דרכי מסלות (רמב"ע, מעונות, בכורי א, קי).

— פו', שׂוֹכֵךְ, תְּשׂוֹכְכֵנִי, — שם כאלו שׂוֹכים וקוצים בתוך דבר: עור ובשר תלבישני ועצמות וגידים תְּשׂוֹכְכֵנִי [1]) (איוב י יא).

שׂוֹכָה, ס"נ, שׂוֹכַת, — כמו שׂוֹךְ: ויקח אבימלך את הקרדמות בידו ויכרת שׂוֹכַת עצים וישאה וישם על שכמו (שופט' ט מח). — ובתו"מ: מה הצפור מתבודד מגג לגג ומגדר לגדר ומאילן לאילן ומשוכה לשוכה, כך כשיצאו ישראל ממצרים היו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת (מד"ר איכה פתיח'). — ובסהס"א, גם במשמ' שִׂיחַ או מיט וקורה: נחיל של דבורים וכו' ונתיישבו על שוכתה של אילן וכו' מאחר שנתנו עיניהן באותה שוכה לפיכך קוצצה ונותן לו דמים (רמ"ז, ב"ק פ"א:). עץ הדונג, והוא שוכה אשר פירותיה קטנים ושחורים ועליהם אבק דק (ר"מ בלוך, שבילי עולם ב, מה:). — ואמר הפיטן: אם תוקענה שלש מאות יונקים על שוכה אחת מתוחים אללי לי (כ"א קליר, אם תאכלנה, קינ' לט"ב). ועי' *סוֹכָה, 3987.

***שׂוֹכֵר,** ס"ז, — מי ששכר פיעל, בהמה, בית וכד', מחברו, Mieter; preneur, affiéteur; who engages, charterer: מסרו לשומר חנם ולשואל לנושא שכר ולשוכר נכנסו תחת הבעלים (ב"ק ד ט). השוכר פרה מחברו והשאילה לאחר ומתה כדרכה ישבע השוכר שמתה כדרכה והשואל ישלם לשוכר (ב"מ ג ב). ארבעה שומרין הן שומר חנם והשואל, נושא שכר והשוכר וכו' נושא שכר והשוכר נשבעים על השבורה ועל השבויה וכו' (שם ז ח). שלשה עשר הן אבות נזיקין השור והבור וכו' ושומר חנם והשואל נושא שכר והשוכר וכו' (תוספת' ב"ק ט א). שוכר כיצד משלם, ר"מ אומר כשומר שכר (ב"ק מה: ועוד). ועי' שָׂכַר.

שׂוּם עי' שִׂים.

---

1) [אלה דברי הערוך בפרושו: תבנה בגופי כאילו שלד של שוכים וענפים בעצמות וגידים. ואין להשוות תסכני בבטן אמי (תהל' קלט יג), שפירושו: תסתירני, כאילו במסך.]

הפה. ואלו בערב' בא שהק a) במשמ' היה גבה, והכי' שאהק b) במשמ' גבה ורם, כתאר להר או לבנין וענף עץ גבה. ולפי זה אף אפשר, שהכונה לכתיב שוהק ולא שוחק, כשם שגרסו (עי' שָׂחַק, פע', הערות) משחקת במק' משהקת, ובהבנה זו תרגם רסע"ג שחקים: שואהק, וצ"ע.]

1) [עי' גם מְסוּכָה.]

2) [עי' שׂוֹךְ, הערה.]

3) [עי' גם שַׂךְ מן שָׂכַךְ.]

4) בערב' שׁוֹכ, שׁוֹכַה c), ובכוש' שׁוֹב במשמ' קוץ.]

5) [תוספתי ב"ק י כז: סוכו.]

a) شهق. b) شاهق.

c) شوك، شوكة.

שׂוֹנֵא, שׂנֵא [1]), ס"ז, ככ' שׂנְאוֹ, שׂנַאֲךָ, מ"ר סמ' שׂנְאֵי, ככי שׂנְאַי, שׂנְאַי, שׂנְאֵינוּ, שׂנְאֶיךָ, שׂנְאֵיכֶם, שׂנְאֵיהֶם, שׂנְאָיו, נקי שׂוֹנְאָה, מ"ר ככי שׂנְאוֹתַיִךְ, — אויב, שלבו רע לרעהו [2]) Hasser; ennemi; enemy; והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שׂנְאֵינוּ וכו׳ (שמות א י). פקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים לְשׂנְאָי (שם כ ה, דבר׳ ה ט). כי תראה חמור שׂנַאֲךָ רבץ תחת משאו וכו׳ עזב תעזב עמו (שמות כג ה). ונגפתם לפני איביכם ורדו בכם שׂנְאֵיכֶם (ויקר׳ כו יז). ומשלם לְשׂנְאָיו אל פניו להאבידו לא יאחר לְשׂנְאוֹ אל פניו ישלם לו (דבר׳ ז י). לאהבה את שׂנְאֶיךָ ולשנא את אהביך וכו׳ (ש"ב יט ז). יצילני מאיבי עז משׂנְאַי כי אמצו ממני (שם כב יח, וכעין זה תהל׳ יח יח). אמרו אחיכם שׂנְאֵיכֶם מנדיכם למען שמי יכבד יי׳ וכו׳ (ישעי׳ סו ה). הצילני מטיט ואל אטבעה אנצלה משׂנְאַי וממעמקי מים (תהל׳ סט יח). ויושיעם מיד שׂוֹנֵא ויגאלם מיד אויב (שם קו י). יי׳ לי בעזרי ואני אראה בשׂנְאָי (שם קיח ז). אם רעב שׂנַאֲךָ האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים (משלי כה כא). ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשׂנְאֵיהֶם (אסתר ט א). — ושונא חנם, ושונא שקר: אל ישמחו לי איבי שקר, שׂנְאַי חנם יקרצו עין (תהל׳ לה יט). ואיבי חיים עצמו ורבו שׂנְאַי שקר (שם לח כ). רבו משערות ראשי שׂנְאַי חנם עצמו מצמיתי איבי שקר (שם סט ה). — ונשיקות שונא: נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שׂוֹנֵא (משלי כז ו). — ושער השונא: ויירש זרעך את שער שׂנְאָיו (בראשי׳ כד ס). — ומ"ר נק׳: ואתנך בנפש שׂנְאוֹתַיִךְ בנות פלשתים וכו׳ (יחזק׳ יו כז). — ובתו"מ: האוהב והשונא (פסולין לעדות), אוהב זה שושבינו, שונא כל שלא דבר עמו שלשה ימים באיבה (סנה׳ ג ה). השונא אינו גולה וכו׳ יש שונא גולה ויש שונא שאינו גולה (מכות ג ג). — *ושונאי ישראל, ושונאיהם של ישראל, לרב בלשון יפה במק׳ ישראל: ובשהחמה לוקה סימן רע לגוים שהם מונים לחמה וכשהלבנה לוקה סימן רע לשונאיהם של ישראל שהם מונים ללבנה (מכי׳ בא מסכת׳ דפסחא א). בעון נבלות פה צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות ובחורי שונאי ישראל מתים (שבת לג.). אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כלייה (ר׳ פרנך בשם ר׳ יוחנן, מו"ק ט.). ראיתי למלאך המות שיצא לנגוף לשונאי ישראל כי יצא הקצף מלפני ה׳ (מד"ר במדי׳ ה). ומה צואר זה אם ניטל אין לאדם חיים כך משחרב בית המקדש אין חיים לשונאי ישראל (שם שה"ש ד, כמגדל דוד). — *ושונאיהם של ת"ח, בשמוש בנ"ל: חרב אל הבדים ונואלו, חרב על שונאיהם של ת"ח שיושבים בד בבד ועוסקין בתורה (ר׳ יוסי בר חנינא, ברכ׳ סג:, ועוד). אוי להם לשונאיהן של תלמידי חכמים שעוסקין בתורה ואין בהם יראת שמים (יומא עב:). — ובספה"א: ואל ימעט בעיניך שונא אחד ואל ירבו בעיניך אלף אהובים (רשב"ג, מבחר הפנינים, שער החברים). שגורם ליפרע משונאיהם של ישראל שבל ישראל ערבים זה בזה (טוטו"מ פז). — ובלשון יפה: ונטבע רגלי וירכי בטיט וצואה וכו׳ וכמעט ששונאי היה נטבע שם ח"ו והתחלתי לצעוק בקול מר (סידי"א, מעג"ע הטלס, 31).

1) [בעקר בינ׳ מן הפעל שׂנא, ועי׳ שם.]

2) [ועי׳ בערך שָׂנֵא על שמושי המלה כבינוני של הפעל.]

°שׂוֹנְאוּת, ס"נ, — מעשה השונא והאויב, נוהג בדבורם של יהודי איטליה [1]).

א. **שׁוּר**, ממנו א. שׁוּר.

ב. **שׁוּר**, ממנו ב. שׁוּר.

ג. **שׁוּר**, ממנו, °מָשׁוּר, מְשׂוּרָה [2]).

ד. **°שׁוּר**, ממנו ג. °שׁוּר.

ה. **שׁוּר**, ממנו ד. שׁוּר.

1) [עי׳ בדברי מ. ד. קאסוטו, לשוננו טז, 190.]

2) [כך דעת המחבר, עי׳ בהערתו עמ׳ 3429, ואמנם אפשר שהמ"ם במלה שרשית היא, ואף יהכן כי משורה היא מלה זרה בשמית, שאולה ממלה מקבילה ליונ׳ μέτρον, רומ׳ mensura (אשר n אינה שרשית בה) במשמ׳ מדה וכד׳, וצ"ע.]

א. שׁוּר, וַיָּשַׂר, פ״ע, — כמו שָׂרָה, נלחם, נאבק: בבטן עקב את אחיו ובאונו שרה את אלהים, וַיָּשַׂר אל מלאך ויכל בכה ויתחנן לו וכו׳ (הושע יב ד-ה) [1], ועי׳ שָׂרָה.

ב. שׁוּר [2], פ״ע, — כמו שָׂרַר, היה לְשָׂר, הורם לדרגת שָׂר בטכס המלך [3]: כי גם אוי להם בְּשׂוּרִי מהם (הושע ט יב). — ובסהמ״א, במשמ׳ שָׂרַר, מלך, to reign ; régner ; herrschen: ואמר המשורר: משרת מלכים על כתפיו היתה ולפי דברו הגבירים שָׂרו (רסב״ג, בימי יקותיאל, ביאליק-רבניצקי א, 57).

— הפע׳, הֵשִׂיר, במקרא רק הֵשִׂירוּ, עשה לְשָׂר: הם המליכו ולא ממני הֵשִׂירוּ ולא ידעתי [4] כספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרת (הושע ח ד). — ואמרו פיטנים ומשוררים: ואין מלך ושר אם לא ת ש י ר ו (תפלת עניי, שירי היחוד והכבוד, הברמן, סד). ובביתך בחר ובך חשק מהם ועל כל אותך הֵשִׂיר (רמב״ע, לא כתוב, ס׳ הפרטים, ברודי, מז).

---

1) [לפי הענין ברור, שהכונה לצורה כגון וַיָּשַׂר מן שָׂרָה, אלא שהנקיד בחר במבטא אחר, שאינו מתפרש אלא מן שׂוּר או שָׂרַר, וקשה לעמד על נמוקי הנקוד הזה. והפיטנים השתמשו בפעל לפי כתוב זה: ו י ש ר ישראל למלאך ויוכל לו לילה (ינאי, אז רב נסים, קרובי שבת הגדול), נ״א וישראל יָשַׂר למלאך, נ״א וישראל ס ר אל מלאך (עי׳ פיוטי ינאי, זולאי, לג, והערות שם).]

2) [כחלוף סור — סרר וכד׳.]

3) [פרשנים ומתרגמים הבינו פעל זה כאן כלשון סור בסמ״ך, ולפי זה אף השתמשו בו בסהמ״א (עי׳ ה. שׂוּר), ואין זה מסתבר. וכמבֹאר באריכות בספר העורך, הלשון והספר א, בפרק על מלך ושרים, כונת כל הפרשה להמלכת אליל מן האלילים בטכס המלך, ובצרוף „שרים”, דמויות אלהים משרתים, לאל המולך, ועי׳ בערך שׂר. ובטכס כזה יש שבחרו גם באלהי ישראל להיות אחד השרים האלה. ועי׳ הפע׳.]

4) [גם כאן הכונה לא להמלכת מלך ולהשרת שרים שבאדם, אלא למלך ושרים מן האלילים בטכס המלך.]

ג. שׁוּר, — כמו סור [1]. רק הפע׳, הֵשִׂיר, — כמו הסיר. ואמר המשורר: לא נחזה לזמן דבר ישר כי אם בכל מלך אשר הֵשִׂיר (רמב״ע, שם שם).

ד. שׁוּר, — פעל מסֻפק: ואת העם אשר בה הוציא וַיָּשַׂר [2] במגרה ובחריצי הברזל ובמגרות (דהי״א כ ג).

שׂוֹרָה, ש״נ, — מין ממיני התבואה, קרוב לכסמת [3]: הלא אם שוה פניה והפיץ קצח וכמן יזרק ושם חטה שׂוֹרָה ושערה נסמן וכסמת גבלתו (ישע׳ כח כה).

שׂוֹרֵק [4], שֹׂרֵק, ש״ז, — גפן משֻׁבחת הנותנת ענבים אֲדֻמִּים, Edeltraube ; vigne noble ; cultivated vine: ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שֹׂרֵק וכו׳ ויקו לעשות ענבים ויעש באשים (ישע׳ ה ב). ואנכי נטעתיך שׂוֹרֵק כלה זרע אמת ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה (ירמ׳ ב כא) [5].

---

1) [ע״פ הבנה זו של בְּשׂוּרִי (הושע ט יב), אך עי׳ א. שׂוּר, הערות.]

2) [התרגומים והמפרשים הקדומים הבינו פעל זה כלשון נסירה במסור, מה שאינו מתאים לחריצי הברזל, ובש״ב יב לא הגרסה: וַיָּשֶׂם במגרה ובחרצי הברזל ובמגזרת הברזל, אך לפי הקבלות, כגון: על דושם בחרצות הברזל את הגלעד (עמ׳ א ג), אפשר שהגרסה הנכונה היא: וַיָּדָשׁ או וַיְדֻשֵׁם (ומכאן וישם שבש״ב), וצ״ע.]

3) [המלה באה כשם לאחד ממיני הדגן גם בכתבת פנמו (שורה 23) הארמ׳ מן המאה ח׳ לפני הספירה (ועי׳ לֵו, I Flora, 709 וכו׳, ובספרות הנזכרת שם, וכן זגורודסקי, מלון כל־בו להקלאות, למלה, וב„לשוננו” ב, 313); וכן מבֹאר השם בירוש׳ חלה א א: שורה זו שיבולת שועל ולמה נקרא שמה שורה שהיא עשויה כשורה ע״כ, ואלו השבעים כנראה לא תרגמו את המלה, ובוולג׳ נאמר per ordinem, כשורה.]

4) [עי׳ שֹׂרֵק, שָׂרֹק, הערות.]

5) [המלה באה גם בשם נחל שׂוֹרֵק (שופטי יו ד).]

— ובפהס"א, ואמר המשורר: וקראתי בני ביתי וקמו לבן שורק ונכבד הכרמים (ר"ש הנגיד, המדע את פעלי, בן תהלים, הברמן ג, 12). גפן אשר שורק בכרמי נטעה, הה לענפיה אשר נזמרו (רשב"ג, ביאי יקותיאל, ביאליק–רבניצקי א, 57). והשקהו בכף עפר אהבים יליד שרק ובו יהיה מורו (רמב"ע, הענק ב לז, ברודי א, שלד). — *ומ"ר שורקים: ויורידני משם אל גנת אגוזים וכו' ברמות שורקים מסקלים ומעוקים, שרשיה על יובל תשלח וכו' (ראב"ע, אגרת חי בן מקיץ, כהנא ב, 48).

שׂוֹרֵקָה, עי' שׂרֵקָה.

שׂוּשׂ, שִׂישׂ [1], ממנו מָשׂוֹשׂ, שׂוֹשׂ, שִׂישׂ, *שִׂישָׂה, שָׂשׂוֹן.

שׂוּשׂ, שִׂישׂ, פ"ע, שַׂשְׂתִּי, שָׂשׂוּ, שָׂשׂ, שׂוֹשׂ, לָשׂוּשׂ, שִׂישִׂי, שִׂישׂוּ, אָשִׂישׂ, יָשִׂישׂ, תָּשִׂישׂ, יְשִׂישׂוּ, יְשֻׂשׂוּם [2], — רקד בשמחה [3], שמח, tanzen, sich freuen; danser, se réjouir; to dance, rejoice: יְשֻׂשׂוּם [4] מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת (ישע' לה א). וראיתם וְשָׂשׂ לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה (שם סו יד). וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלהים וְיָשִׂישׂוּ בשמחה (תהל' סח ד). השמחים אלי גיל יָשִׂישׂוּ כי ימצאו קבר (איוב ג כב). יחפרו בעמק וְיָשִׂישׂ בכח יצא לקראת נשק (שם לט כא). שִׂישִׂי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ וכו' (איכה ד כא). — וששׂ על: והיה כאשר שָׂשׂ יי' עליכם להיטיב אתכם וכו' כן יָשִׂישׂ יי' עליכם להאביד אתכם וכו' (דברי' כח סג). כי ישוב יי' לָשׂוּשׂ עליך לטוב כאשר שָׂשׂ על אבותיך (שם ל ט). ומשוש חתן על כלה יָשִׂישׂ עליך אלהיך (ישע' סב ה). וְשַׂשְׂתִּי עליהם להטיב אותם (ירמי' לב מא). בדרך עדותיך שַׂשְׂתִּי כעל כל הון (תהל' קיט יד). — וששׂ באלהים: שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ ביי' תגל נפשי באלהי (ישע' סא י). ונפשי תגיל ביי' תָּשִׂישׂ בישועתו (תהל' לה ט). יָשִׂישׂוּ וישמחו בך כל מבקשיך (שם מ יז; ע ה) — ואמר ב"ס: בצותו אתם ישישו ובחקם לא ימרו פיו (ב"ס לט לא). — ובתו"מ: הוא (אלהים) אינו שש [1] אבל אחרים משיש, דיקא נמי דכתיב ישיש (דברי' כח סג) ולא כתיב ישוש (ר' יוסי בר חנינא, סנה' לט:). הוי שש בחלקך והתגאה במיעוטך (ד"א זוטא ג). — ואמרו פיטנים ומשוררים: שישי נוף כי קנא ועם לשלם שאונם בעון בצעם (ר"א קליר, איכה אלי, קינ' לת"ב). שישו ושמחו בשמחת תורה (פזמון לשמחת תורה, אהלל אלהי). היה שש בבין ששים ובכה בין בוכים ודכא בנדכאים ורם במרומים (ר"ש הנגיד, בן משלי, אברמסון, 115). ועלוז עלי זמיר לקול אמיר, גם שיש להוד הציץ והסנסן (ר"י חריזי, תחכ' ה, 57 [2]).

—הפעי', *הֵשִׂישׂ, — עשה שישׂישׂ, שִׂמַּח: הוא אינו שש אבל אחרים משיש (ר' יוסי בר חנינא, סנה' לט:). אלא מה הקב"ה עושה להם וכו' בתהילה משיש את ההרים שנא' ישׂשׂום מדבר וציה וכו' (תנחו' בובר, דברי' ב). — ואמרו פיטנים ומשוררים: לסופתי, השישי עושי נאוו להחיה טללי רסיסי (ינאי, סדר אסירה, קרוב' לפסח, זולאי, רסח). שמונה לחדש ישועת שושנה בחופתה ישישנה (הוא, ונה.. ת... סדר סבחן, קרוב' לחנכה, זולאי, שמו).

1) [עי' בהערה שאחר זו.]

2) את הצורה נָשִׂישׂ בדברי הנביא (יחזק' כא יח), או נשיש שבט בני מאסת כל עץ, אין לראות כפעל אלא כש"ע (מן נשש), כנראה בנקבה, המורה ע"ז ומורה חלשה, מְאֹסֶת כל עץ, וכעין זה תרגם העורך בתרגומו הלועזי, וצ"ע.
בישע' סד ד: פגעת את שָׂשׂ ועשה צדק בדרכיך יזכרוך וכו', אין תמורה למלת שש בשבעים, וכנראה טעות מעתיק לפנינו, ואין מקום לצורה מן שׂוּשׂ, שִׂישׂ.]

3) בקצת מקומות בא הפעל בקשר לפעלים כגון רוץ, רקד, ועל כן אפשר להניח שאינו בעקר לשון שמחת הלב אלא לשון רקוד וקפיצה בשמחה. ביתר השפות השמיות לא נמצאו מקבילות משכנעות.]

4) [במגלת ישעיה א ממדבר יהודה לא היה כל הפסוק, ואך נוסף ע"י יד מאחרת לפי נוסח המסרת ודרכי כתיב מסרתי. לדעת רבים נוספה מ של ישׂשׂום ע"פ מ של מדבר.]

1) [במפלתם של רשעים.]

2) [עי' בדגמות הטרבות המובאות אצל דוידזון, אוצר ג, 439, 459, ועוד.]

טב ר הארץ הרסיסה טרפה להמתיק גריה להשישה (אסק על פי, סדור רסע"ג, סלו). וזועף הוא נסים, בנותן כים עסים, אשר יוסף השיש, והוא עם האסורים (דונש, לדורש הסכמות, אלוני, עס).

שֵׂחַ, ס"ז, במקרא רק בכנ' שֵׂחוֹ, — מלה מסֻפקה: כי הנה יוצר הרים וברא רוח ומגיד לאדם מה שֵׂחוֹ[1] עשה שחר עיפה ודרך על במתי ארץ (עמו' ד יג). — ובסהס"א, במליצת הכתוב, במשמ' שִׂיחה, דבור: ראו משרתיו כחו להגיד לאדם מה שחו (רלב"ע, מי כמוך, סער הסיר, ברודי, 150). אך היוצר לב יביט מה בחדרהו בורא כליות יגיד לאדם מה שח (סלוס הכה, לך עסס, ניר דוד, 25).

שחה[2], ממנו ״מִשְׂחָה[3], שָׂחָה, שָׂחוּ, ״שְׂחִיָּה, ״שַׂחְיָן, ״שַׂחְיָנוּת. ועי' שֵׂחַ.

---

[1]) [אן התרגומים הקדומים היו שמצאו כאן, כרֹב הפרשנים אחריהם, לשון שיח ודבור, כגון תיאוד': λόγον, וולג': eloquium, הסורי: מנאה תשבוחתה, וכנראה לפי הכנה דומה ת"י: (לחואה לאנשא) מה עובדוהי, וראב"ע: מה רצונו.

אבל השבעים (אולי בהשפעת הנצרות): τὸν χριστὸν αὐτοῦ, ז"א משיחו, כמלה אחת. לפי דרשת חז"ל (חגיגה ה: אפילו שיחה יתרה שבין איש לאשתו מגידים לו לאדם בשעת מיתה, ומעין זה בפרוש רש"י) השתמשו במלה בסהס"א כלשון שיחה. ואולם לפי תכן הפרשה צריך שידֻבר כאן על מעשה פרענות שהביא האל על תבל ואדם, וכן אומר הנביא בהמשך (ה ח וכו') על מעשי אלהים אלה: והפך לבקר צלמות ויום לילה החשיך הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ יי' שמו, המבליג שד (כאמור בערך שֹׁד, הכונה: חַבֹּל יַגִּשׁ) על עז ושד על מבצר יבוא. ועל פי הדמיון לצרוף שביחזק' מז ה: כי גאו המים מֵי שָׂחוּ (עי' ערך זה) נהל אשר לא יעבר, יש לראות באותיות שחו גם כאן כנוי לשטפון שבמבול, ואולי המֻכון הוא בקרוב הַמַּגִּיר לְאֵד מֵי שחו, במשמ' השופך ומוריד משמים את אֵדוֹ במימי שטפון המבול, וכבר היה מי שגרם הַמַּגִּיר; ואין אֵד במקרא אלא זרם מים. וצ"ע.]

[2]) [עי' בהערה לערך שָׂחָה.]

[3]) [נוהג בדבור ובספרות במשמ' פֻעלת שחית מֻסימת בתחרות.]

שָׂחָה,[1]) פ"ע, שָׂחָה, שְׂחוֹת — נשטף וצף במים[2]). schwimmen; nager; to swim: כי תנוח יד יי' בהר הזה ונדוש מואב תחתיו וכו' ופרש ידיו בקרבו כאשר יפרש השֹּׂחֶה לִשְׂחוֹת[3]) והשפיל גאותו עם ארבות ידיו (ישע' כה י-יא). — ובסהס"א: ויעמוד המלך על הבריכה האחת וירא את עבדיו שוחים במים ומשחקים (יוסיפון, גינצבורג, רעט). והרביעית סימן החכמה הנראה במיני שאר החיים וכו' מהם המאסף והשוחה הזוחל וכו' (ר"י א"ת, חו"ה, הבחינה ז). — ואמרו משוררים ומליצים: ונהלק אלי נופות ספורות והם שבע ובהם שבע עשרה אלפים מדינותיו ובה חי אשר יצעד וישחה ויתעופף (רמב"ע, בסס אל, ברודי, קל). קניניך ראמי מדברות ושחים בנהרות באונך (ר"י אבן גיאת, קניניך, סער הסיר, 20). אמת אמת תרדף ולא תשחה לעצת השבלת (בן זאב, בן סירא ד כו)[4]). — וביכי' ״שוחה, ככנוי לסוג מסוגי העופות: השוחה (ד' שווימער), מראהו כתכלת וכו' נוצץ ורגליו אדומי שחרחר (ס"י אברמוביץ, תולדות הטבע, רכה, וכעין זה סס, קעב). — ״והשוחה לצדיו, ככנוי לדג משה רבנו, Butt(e), Scholle; sole; flounder: השוחה לצדיו (זייטען שווימער) וכו' הוא רחב ודק מאד מצד האחד מראהו שחרחורת ומצד השני הוא לבן כשלג והוא המיוחד מכל הבע"ח בעולם אשר לו שתי עיניו מצד אחד בראש (ליכטא, ראשית למודים א ו).

— הפעי', הִשְׂחָה, אַשְׂחֶה, — הציף, שטף, (über)schwemmen; inonder; to flood: יגעתי באנחתי אַשְׂחֶה[5]) בכל לילה מטתי בדמעתי ערשי אמסה (תה' ו ז).

---

[1]) [באותה משמ' בא בארמ' ובסור' סחא, סחי. ביתר הלשונות השמיות אין עדות משכנעת לשרש זה.]

[2]) [בעבר' שבמקרא אין השוחה דוקא זה השט במים מרצונו אלא בעקר זה הנשטף במים ומנסה להנצל, ועי' שֵׂחַ, שָׂחוּ, הערות.]

[3]) [הכונה, כנראה: יפרש מואב ידיו לשחות, כאשר יפרש השוחה ידיו, והאלהים ישפיל אותו שיטבע.]

[4]) [בב"ס גני': אל תבוש לשוב מעון ואל תעמוד לפני שבלת.]

[5]) [חשוה את דברי ראב"ע בפרושו: ויש אומרים כי אשחה תרגום ארחץ בארמית ע"כ, וביתר

שָׁחוּ, ס"ז, — שם פעלה מן שָׂחָה, (מי) שטפון, מים עזים[1]), flood ; inondation ; Flut : וימד אלף נחל אשר לא אוכל לעבר כי גאו המים מי שָׂחוּ נחל אשר לא יעבר (יחזק' מז ה). — ואמר המשורר במליצת הכתוב: כי מי זקן מי אפסים ובבואו מצאו מי שחו (רמב"ע, הענק ה, ברודי, סנח).

שְׂחוֹק, שְׂחֹק, ס"ז, — כמו צְחֹק, צְחוֹק, עמ' 5458 [2]), א) במשמ' שמחה: אז ימלא שְׂחוֹק פינו ולשוננו רנה (תהלי' קכו ב). גם בִּשְׂחֹק יכאב לב ואחריתה שמחה תוגה (משלי יד יג). עד ימלה שְׂחוֹק פיך ושפתיך תרועה (איוב ח כא). לִשְׂחוֹק אמרתי מהולל ולשמחה מה זה עשה (קהלי' ב ב). — וכשם הפֹּעלה מן שִׂחֵק[3]), כמו משחק: ועל הגג כשלשת אלפים איש ואשה הראים בִּשְׂחוֹק שמשון (שופטי' טז כז). — ב) במשמ' צחוק של בוז ולעג: ואם לוא הַשְּׂחֹק היה לך ישראל אם בגנבים נמצאה כי מדי דבריך בו תתנודד (ירמי' מח כז). כִּשְׂחוֹק לכסיל עשות זמה וחכמה לאיש תבונה (משלי י כג). — — והיה לשחק, שחק[4]), במשמ' זו: הייתי לִשְׂחוֹק כל היום כלה לעג לי (ירמי' כ ז). וספק מואב בקיאו והיה לִשְׂחֹק גם הוא (שם מח כו). הייתי שְׂחֹק לכל עמי נגינתם כל היום (איכה ג יד). — ואמר ב"ס: שיחת אוילים שקוץ ושחוקם הוללות עון (ב"ס גני' כז יג, סגל, קסז). — ובתו"ם: המקבל עליו להיות חבר וכו' ר"י אומר אף לא יגדל בהמה דקה ולא יהא פרוץ בנדרים ובשחוק (דמאי ב ג). שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה (ר' עקיבא, אבות ג יג). אין עומדין להתפלל מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש וכו' אלא מתוך דברים של חכמה, וכן לא יפטר אדם מחבירו לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק וכו' (תוספת' ברכי ג כא, וכעין זה ירוש' שם ה א, ובבלי שם לא.). ואבנר למה נהרג וכו' על ידי שעשה דמן של נערים שחוק (ר' יהושע, ירוש' סוטה א ח). מת מתוך השחוק סימן יפה לו (כתוב' קג:). שהוא רואה את אשתו שהיא קולנית וכו' ופרוצה בשחוק ואינו מקנא בה (מד"ר במדי' ט). בתי, הרבה יין עושה, הרבה שחוק עושה (שם). מה אגוז זה שחוק לתינוקות ושעשוע למלכים וכו' (שם שה"ש ו, אל גנת אגוז). מה מעורבב השחוק שאומות העולם שוחקים בבתי קרקסיאות ובבתי תיאטריאות שלהם (ר' אבא בר כהנא, מד"ר קהלי, לפסוק אמרתי). —ובספהמ"א: התדע למה נקרא הטחול כלי השחוק[1]) וכו' בעבור שהוא מקור המרה השחורה אשר היא מולדת השטות, כי השחוק היא השטות, ע"כ תראה השוטה שוחק תמיד (ר"י זבארה, ס' שעשועים ט, דוידזון, 106). וראוי לכם להבדילו (את המלשין) לרעת וכו' אשר פער פיהו לבלי חק ועשת מדמן של ישראל שחוק (סו"ת הריב"ש עט). — *וכמו משחק במשמ' שעשועים (בקוביא וכדו'): המשחקים בקוביא וכו' שכל חנוצח את חבירו באותו שחוק יקח כך וכך (טו"ע חו"מ, הל' גזילה שע). את שחוק השאך ינשאו לראש לכל מיני השחוק ויקראו לו שחוק מאת הרעיונות (ר"ם בלוך, מבילי עולם ג). — ואמר המשורר: גברים בהמשה נבחנו אם בם

פרוט בס' שפת יתר (סי' סא, 27): ויאמר ר"א (ר' אדונים) שהוא לשון רחיצה בארמית ואחר שמצאנו לו חבר בלה"ק אין לנו צורך לארמית ע"כ].

1) [הואיל והמלה באה בסוף פסוק, אין להכיר אם התכונה המסרת למשקל סגולי, מלעיל, כדעת מדקדקים אחדים, ועל כל פנים תמוה הדבר, למה לא נקדו מי שָׂחוּ בצורת מקור רגילה ושכיחה. ואשר למשמ' המלה, אין הכונה, כמבֹאר גם בהערת העורך לערך שָׂחָה, למים שהרוצה בכך יוכל לשחות בהם, אלא לשטף מים כבירים, מים שאין לעברם אפילו בשחיה.]

2) [במאמרים המובאים שם מתו"ם: "אין צחוק אלא עבודה זרה, אין צחוק האסור כאן אלא ירושה", שנדרש בהם לשון הכתוב מְצַחֵק, לְצַחֵק, מוטב לבטא צְחוֹק.]

3) [בהמשך לנאמר בפס' כה: ויאמרו קראו לשמשון וישַׂחק לנו ויקראו לשמשון ויצַחק לפניהם.]

4) [באיוב יב ד: שְׂחֹק לרעהו אהיה קרא לאלוה ויענהו שְׂחוֹק צדיק תמים, הכונה בקרוב: שְׂחֹק לְרֵעֶה וְאֶהְיֶה (=ולאסון). שָׂחוֹק צדיק תמים, כלו' הצדיק ישחק וילעג לכל אסון, הואיל והוא קורא לאלוה וזה יענהו. ועי' בפרושו של העורך.]

1) עי' בנאמר על טחול שוחק לקטן בערך שָׂחַק, עמ' 7539, בהערה.]

לשכל חק, בלכת ואמירה והנעת ראש ואף ושחוק (כ"ס הנגיד, בן משלי, הברמסון, 88). גלה תמול מפיו שחוק, ואמרה שלום לך, ויענה הרפנו (רמב"ג, כיכב אמר דרך, ביאליק-רבניצקי א, 44). — ובצרוף *בת שחוק, *בת צחוק, במשמ' שחוק קל, חיוך, Lächeln; sourire; smile, נוהג בספרות ובדבור.

שחט [1]), ממנו שָׁחַט [2]), *שְׁחִיטָה, ועי' *סָחַט, *סְחִיטָה.

שָׁחַט, פ"י, וָאֶשְׂחַט, — זרר וכבש פֵּרות וכד' כדי להוציא את מיצם ורטבם auspressen; exprimer, extraire; to press out: וכוס פרעה בידי ואקח את הענבים וָאֶשְׂחַט אתם אל כוס פרעה (ברא' מ יא). — ובסהמ"א [3]), בשירה: יַבְכּנִי ובל אעצר דמעי בנות עיני עלי לחיי שחטן (יצחק אבן עזרא, פניני שיר, בן מנחם, כט). הבשילו אשכלות עדני ואין שוחט (עמנו', מחב' ג, הברמן, 106). ועי' סָחַט, עמ' 4005.

— נפעל, *נִשְׂחַט, — ששָׂחטו אותו: ת"ל הפך מימיהם לדם, אף מימי כל הפירות (השאובין) כיון שהיו נשחטין נעשין דם שנא' ובעצים ובאבנים (מדה"ג שמות ז יט, מרגליות, קיז).

***שְׂחִיָּה**, ש"נ, — שה"פ מן שָׂחָה, מעשה תשוחה במים: כי אשר ידע לשחות יוציא פנינים מקרקע הים, ומי שיסכל חשחיה יצלול (כ"ס, אבן חבון, מו"נ א לד).

***שְׂחִיטָה**, ש"נ, — מעשה השוחט מיץ מפֵּרות וכד' ומה שנשחט בו: ויין זה שחיטה מן שתילי, ולמה לאשיש תאמר: שתי לי (רמב"ג, בגנת אם יסי, ביאליק-רבניצקי א, 169). ועי' סחיטה [4]), עמ' 4006.

***שַׂחְיָן** [1]), תוס"ז, נק' שַׂחְיָנִית, — מי שיודע לשחות במים, נוהג בספרות ובדבור.

***שַׂחְיָנוּת**, ש"נ, — אמנות השַׂחְיָן, נוהג בספרות ובדבור.

שְׂחִיף [2]), ש"ז, — מנח בבניה, שלא התבררה משמעותו בדיוק [3]): הספים והחלונים האטמות והאתיקים סביב לשלשתם נגד הסף שְׂחִיף עץ סביב סביב והארץ עד החלונות והחלנות מכסות (יחזק' מא יו). — ואמר הפיטן, במליצת הכתוב: ובאו עקשים מבית לפרוכת וכו' והחריבו שחיפיך וחלוני שקופיך (ר' שלמה גירונדי, מכורה ולא מיין, קינ' לת"ב). — ואמר המשורר: אם היא קצובה מעצי עדן, מעץ לבונה הם שחיפיה (ר"י הלוי, מלוס לבת, זמורס ג, 172).

***שְׂחִיקָה**, ש"נ, — שה"פ מן שָׂחַק: ארבע שחיקות הן, יושב בשמים ישחק (תהל' ב ד), ואתה ה' תשחק למו (שם נט ט) וכו' (ר' אחא בשם ר'

---

1) [עי' בהערה שאחר זו.]

2) [באשור' שַׁחָטֻ, וגם צַחָטֻ באותה משמ' בבמקרא, ובארמ' ובעבר' שבתו"מ סחט; השואות לשרשים ביותר הלשונות השמיות שהצעו אינן משכנעות].

3) [בתו"מ בא השרש בכתיב סחט בסמ"ך.]

4) [צורה זו נוהגת בספרות ובדבור גם בהשאלה, במשמ' סחיטת כספים וכד', השגת כספים מאחרים ע"י איום Erpressung; chantage; blackmail.]

1) [ע"פ הארמ' שכתו"מ (ירוש' סקל' ו ב): שהינא.]

2) [כתב בעל מנחת שי: בספרים מדוייקים בכ"י שחיף בשי"ן שמאלית וגם רד"ק הביאו בשרש בפני עצמו לפי שאינו בשרש אחר שהביא בשי"ן ימנית וראיתי ג"כ לבעל הלשון ולבעל מאיר נתיב שכתבו בפירוש שזהו בסי"ן ואין לספק בזה שכן המסרה מעידה עליו בהושע ב שכתוב בשי"ן וקרי בסמ"ך ע"כ, אך עי' גם בהערה שאחר זו].

3) [לפני השבעים ואולי גם לפני הסורי היה כנראה נוסח שונה מן המסרת, וולג': stratum, וי"א שטח, שטוח, ואלו ת"י (דחפי ניסרין) מצא כאן מלה מרכבת בשין הזקה, ש־חיף, כדי להגיע למובן של חפוי או צפוי, הקרוב לענין הכתוב, והמפרשים העברים בחרו בפרושים שונים. סה"ש לריב"ג: שחיף עץ [יקר כלומר] שסביבותיו נסרים יקרים וכו' ושמא הוא הפוך מכשני חשיפי עזים אשר פירושו כשתי גדרות עזים ודמה סבוב הנסרים אותו לגדרות ע"כ. ור"א מבלגנצי: שחיף לשון דיבוק וצימות הוא. ויש שהציעו תקונים שאינם מסתברים, ויתכן שבא שחיף בעבר' כמו צחיפה a) בערבי, במשמ' דף ולוח, וצ"ע.]

a) صحيفة.

שמואל בר נחמני, מדרש תהל׳ ב ו). ואמר (השועל) אוי לי מה עשיתי שחקו עלי הדגים בנגד כל השחיקות ששחקתי אני על הבריות (א״ב של בן סירא). — ובסהמ״א: במיסב על יינו עושה שחיקותיו בדברי תורה וקורא פסוקים בקול רם לשחק בהם בני המשתה (רש״י, סנה׳ קא.).—°וכמו משחק: שלא הותרה שחיקת אגוזים אלא לתינוקות ביו״ט הראשון בלבד (מרדכי, סנה׳ תשכ״ג).

שחף[1], ממנו שחיף.

שחק[2], ממנו משחק, °משחק, שחוק, *שחיקה, שחק, °שחקן.

שחק, פ״ע, שחקו, לשחוק, אשחק, אשחק, תשחק, תשחק, ישחק, ישזק, תשחק, ישזקו. — כמו צחק: עת לבכות ועת לשחוק (קהל׳ ג ד)[3]. — ושחק אל: אשחק אליהם[4] לא יאמינו ואור פני לא יפילון (איוב כט כד). — שחק לאדם או לדבר, לעג לו, ה׳ול בו: הוא לכל מבצר ישחק ויצבר עפר וילכדה (חבק׳ א י). יושב בשמים ישחק אדני ילעג למו (תהל׳ ב ד). אדני ישחק לו (לרשע) כי ראה כי יבא יומו (שם לז יג). עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון[5] (משלי לא כה). לשד ולכפן תשחק ומחית הארץ אל תירא (איוב ה כב). כקש נחשבו תותח וישחק לרעש כידון (שם מא כא). — שחק על אדם, לעג לו: ויראו צדיקים וייראו ועליו ישחקו (תהלים נב ח). ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים (איוב ל א). ראוה צרים שחקו על משבתה (איכה א ז). — ובתו״מ: ומצאתי תינוק אחד וכו׳ וראיתי אותו שבכה וראיתי אותו ששחק וכו׳ (ירוש׳ שקל׳ ה א). לא יהא אדם ער בין הישנים וכו׳ ולא בוכה בין השוחקים ולא שוחק בין הבוכים (ד״א זוטא ה)[1]. למלך שנשא אשה וכו׳ ראה אותה המלך שוחקת לעבד אחד משלו בעם עליה והוציאה (מד״ר דבר׳ ג). כיון ששמע מרדכי כך שחק והיה שמח שמחה גדולה (שם אסתר, איש יהודי). — *ושחק בפלוני, במשמ׳ לעג לו: מימי לא שחק בי אדם אלא זה (כי אבהו, ירוש׳ קדוש׳ ג ב). — ובצרוף שחוק באמך: אמרו לו (לעכו״ם) טול את פרחך אין אנו צריכין לה, שחוק באמך[2] (פסיק׳ רב׳ פרה יה, מא״ש, כו:). — ופנים שוחקות: למלך שמבקש לישא אשה בת טובים וכו׳ כיון שחזר אותו השליח אל המלך היו פניו

---

[1] [עי׳ שחיף, הערה.]

[2] [כתיב או מבטא אחר במק׳ צחק, ועי׳ בהערה לשרש זה, עמ׳ 5456.]

[3] [הפתגם שבמשלי כט ט, איש חכם נשפט את איש אויל ורגז ושחק ואין נחת, לא התברר כל צרכו. במקרא רגז (ז״א פחד, ועי׳ בערך רגז) ושהק (לרגז, לפחד) נגודים הם, ועל כן לא על עצם הריב והמשפט שבין אויל לחכם מדבר כאן, אלא על כי סוף שניהם להיות נשפטים לפני האלהים, ואזי האויל, הרשע, ירגז ויפחד, והחכם שחק ואין נחת (כך צ״ל, כהצעת אחרים). ובמליצת הכתוב אמר עמנואל הרומי, (מחב׳ ה, הבלמן, 252): ואני הייתי חכם נשפט עמו ורגז ושחק ואין נחת.]

[4] [עי׳ בפרוש העורך למקום.]

[5] [גם צרוף זה אינו ללא קשי, ועי׳ בפרושי המפרשים העברים. ואולי הכונה היא ליום חרון, כלו׳ ליום חרון אף האלהים, השוה ישע׳ יג יג: בעברת יי׳ צבאות וביום חרון אפו, ופתגמים כגון משלי יא ד: לא יועיל הון ביום עברה, ועוד.]

[1] [בנאמר בבבלי (ברכות סא. וכו׳): כליות יועצות, לב מבין, לשון מחתך, פה גומר, ושט מכנים ומוציא כל מיני מאכל וכו׳ טחול שוחק, הכונה כנראה ללשון שחיקה בשין ימנית ולא ללשון שחוק או צחוק, ועי׳ בהערת העורך בעמ׳ 7031.]

[2] [כנאמר בהערת מא״ש למקום בא צרוף זה בעבר׳ כדגמת הארמ׳ שבמד״ר בראש׳ לו (תיאודור, 335) ושם קהלת א, בספור מעשה: עובדא היה בחדא איתה דילידה בלילה, אמרה לברה איזל אדלק לי בוצינא דאקטע שרוך, נפק ואגע ביה שידה שיטדון, אמר ליה איזיל גליג לאימך דקרא תרנגלא ואילומני דקרא תרנגולא הוינא מחי יתך וקטל יתך, אמר ליה זיל את גליג לאימך דלא קטעת אימה שורי, ואילו קטעת אימי שורי הוינא מחי יתך וקטלך ע״כ. אלא שבספור זה דבר לפני כן במפרש על אמו של הילד, והכונה לטיבה, כאלו: הסבר פנים לאמך, בהכרת טובה, שאלמלא היא היית נהרג, ואולם כאן בא הצרוף בהמשך למעשה על גוי שאמר לחברו בוא וראה היאך אני משחק ביהודים הללו וכו׳. ועל כך נאמר לו: שחוק, ז״א לעג, באמך ולא בנו.]

שוחקות וכו' המלך שהיה פקח אמר זה פניו שוחקות דומה שקבלה עליה וכו' (מד"ר סה"ש א, יסקני). — *ושחק כמו שחק, שמש לשעשוע לקהל הרואים: לשחוק אמרתי מהולל, אמר ר' אבא בר כהנא מה מעורבב השחוק שאומות העולם שוחקים בבתי קרקסיאות ובבתי תיאטריאות (מד"ר קהל', לשחוק אמרתי). ועי' שוחק. — ובסהמ"א, גם כמו שחק: מה שנוהגים הנערים לשחוק באגוזים ביוהכ"פ וכו' (ס' מהריל הל' יו"כ). ומותר לשחוק בעצמות שקורין טשי"ק אע"פ שמשמיעים קול וכו' (הלבוש, או"ח הל' שבת סלח ה). — ואמר המשורר: עלי מטע אהלים על ענפיו בני תור שוחקים יחד והומים (כ"ם הגגיד, הזדע את פעלי, בן תהלים, הברמן ג, 12). הנה העב הניק הגן ותלמיו כאבק שחק, עד כי שחקו ציציו העת בכו עיני שחק (רמב"ע, ס' הענק, ברודי א, סימ'). — וככנוי לסוג מן היונים, *השוחקת : Lachtaube; colombe rieuse; laughing dove השוחקת (לאכטויבע) מקור תולד.ה מהודו המזרחית וכו' קולה דומה לקול אדם שוחק וכו' (ס"י אברמוביץ, תולדות החיים, קנג).

— פעי, שחק, שחקתי, משחק, משחקים, משחקת, משחקות, לשחק־, תשחק־, ישחק, ישחקו, — כמו צחק, השתעשע, וגם במשמ' שעשע אחרים: קראו לשמשון וישחק לנו, ויקראו לשמשין מבית האסירים ויצחק לפניהם (שופטי יו כה). יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו[1] (ש"ב ב יד). ורחבות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים ברחבתיה (זכרי ח ה). שם אניות יהלכון לויתן זה יצרת לשחק בו[2] (תהל' קד כו). ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום משחקת לפניו בכל עת, משחקת בתבל ארצו ושעשעי את בני אדם[3] (משלי ח ל-לא). כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני (שם כו יט). כי בול הרים ישאו לו וכל חית השדה ישחקו שם[4] (איוב מ כ). התשחק בו כצפור[1] (שם שם כט). — ובמשמ' זמר ונגן: ותענינה הנשים המשחקות ותאמרן הכה שאול באלפו ודוד ברבבתיו (ש"א יח ז). ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני יי' בכל עצי ברושים ובכנרות ובנבלים וכו' (ש"ב ו ה). ויצא מהם תודה וקול משחקים והרבתים ולא ימעטו (ירמי' ל יט). ומיכל בת שאול וכו' ותרא את המלך דויד מרקד ומשחק ותבז לו בלבה (דהי"א יה כט). — ובתו"ם: אף המוציא חגב חי טמא כל שהוא שמצניעין אותו לקטן לשחק בו (ר' יהודה, שבת ע ז). פעם אחת היו תנוקות משהקין בשדה וקשרו זנבות טלאים זה לזה (בכורות ה ג). שלשה תריסין הם, תרים הכפוף טמא מדרס, ושמשחקין בו בקונפון טמא טמא מת (כלים כד א). אוכלין טהורין אין משחקין בהן (ירוש' שבת ע ז). טיפח ריקד שיחק (לפני ע"ז) נבדק כסוטה (שם סוטה ג ג). רקדו לפניה (לפני הכלה) שחקו לפניה וכו' כתובתה מאתים (כתוב' טז:). — *משחק בקוביא, בכדור וכד': אלו הן הפסולין (לעדות) המשהק בקוביא ומלוה ברבית וכו' (ר"ה א ח, וכעין זה סנה' ג ג). היה אחד מהן (מן המתדינים) משחק בקוביא ומלוה ברבית וכו' שכנגדו נשבע ונוטל (שבוע' ז ד). כגון אילו המשחקין בכדור לרשי הר' ויצאת הכדור מתחת ידו וכו' (תוספת' שבת י י). המשחק בקוביא זה המשחק בפסיפסין אחד המשחק בפסיפסין ואחד המשחק בקליפי אגוזים ורימונים (ירוש' ר"ה א ט, שבוע' ז ד). ולמה חרבו וכו' משום שהיו משחקין בכדור בשבת (מד"ר איכה ב, בלע ה). — ושחק בזולתו, על זולתו ומזולתו, במשמ' לעג: הבריא שאמר כתבו גט לאשתי רצה לשחק בה (גיט' ו ו). מעשה באחד שהיה מסקל מתוך שדהו וכו' היה חסיד אחד רודפו וכו' שיחק עליו (תוספת' ב"ק ב יג). המוכר את בתו והלך וקידשה לאחר שיחק באדון ומקודשת לשני (קדוש' יט:, וכעין זה ירוש' שם א ב). שיחק באדון ויצא לחירות (קדוש' כד:). משעלתה (החסידה) למרום ותלד לשם אין בריה מזיקתה אבל היא משחקת מן הכל

---

1) [לענין עי' במאמרו של יגאל סוקניק (ידין) JPOS XXI (1948), עמ' 110 וכו'.]

2) [הכונה: לשעשע את האל הבורא כמשחק הציד, ככתובים מס' איוב המובאים בהמשך, ועי' על כל אלה בפרוש העורך לס' איוב.]

3) [החכמה משעשעת את הבריות כאומנת.]

4) [הכונה: בכל חית השדה ישחקו שם בציד.]

1) [כלו': התשחק בציד לויתן כבציד צפרים

(מד"ר שמות כה) [1]). — *וישחק עם זולתו וכו', במשמ' הסביר לו פנים, התידד עמו: טוב כעם שכועם הקב"ה על הצדיקים בעוה"ז משהוק שמשחק הקב"ה עם הרשעים בעוה"ז וכו' (סנה' ל:). — *ובמשמ' מינית: ומדברת עם כל אדם, אמר רב יהודה אמר שמואל במשהקת עם בחורים (כתוב' עב:). משל לבת מלכים ששיחקה לסרים כעם עליה המלך, אמרו לו והלא לסרים שיחקה וכו' (מד"ר שמות ל). כל הנשים משחקות עם הקוצרים וזו מצנעת עצמה (שם רות ד). — *ופנים משחקית, כמו שוחקות: פנים איומות למקרא, פנים בינונית למשנה, פנים מסבירות לתלמוד, פנים משחקות לאגדה (פסיק' רב' כא, יי סדברות קמייתא, מא"ש, קא:). — ושעה משחקת, עי' ב. שָׁעָה, 7344. — ובסהמ"א: יספר וישהק עמה מעט כדי שתתישב נפשה ויבעול בבושה (רמב"ם, דעות ה ד). — ואמר הפיטן: אמון שחקו דת שעשועיו (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודה ליוה"כ). — ואמר המשורר: ועת תרד עלי ידי, ישחק בה כצפורת ויתיר את כנפיה וכה יקרא באגרת (כ"ם הנגיד, שלח יונה, בן תהלים, הברמן א, 41). תמהרנה להיות משהקות כל פיות תרננה ציות ומדבר ויערים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, סטר ספיר. 5).

—הפעי', הִשְׁחִיק, מַשְׁחִיקִים, — לעג, כמו קל: ויהיו הרצים עברים מעיר לעיר בארץ אפרים וכו' ויהיו מַשְׁחִיקִים [2]) עליהם ומלעגים בם (דהי"ב ל י). — *ובמשמ' הביא לידי שחוק, ואמר המשורר: לא די לזמן יקריב אלי אנחת לב ושמחות ירחיק, עד כי הפך הודי משחית ויבז לי עלי השחוק (אלעזר הבבלי, ברלדי יג).

---

[1]) [באדר"נ ח, שכטר, נסחא א, 38, נאמר על חמורו של ר' חנינא בן דוסא: והיתה משחקת והולכת וכו', ואין זאת אלא ט"ס במק' משהקת, כלשון נהיקת החמור, ועי' שהק, עמ' 6926.]

[2]) [אמנם תיאודור במד"ר בראש' כב, 212, מביא בהערה גם בדברי ר' סימון: אם בא יצרך להשחיקך (וכן במדרש הגדול בראש', מהדי מרגליות, קיז) במשמ' זו, אך במקורו להסחיקך בסמך, ובדפוסי המדרש להשחיתך, ועל כל פנים אין משמ' כגון יביאך לידי שחוק מתאימה בענין.]

*שַׁחְקָן, תוס"ז, — מי שדרכו לשחק במשחק מן המשחקים, Spieler; joueur; player: לא היה זמן מה עד ששמעתי מהותו ואיכותו שהוא שהקן ושכרן וכו' והנה כראות בתי דינה מעשיו ומפעליו דנתו דין בנפשה לבלתי קרוב אליו כי נמאס בעיניה מצד עצמו מה מאוד משיכור ושחקן (שו"ת מהרם"ל קע). — *ובמשמ' מי שאומנותו לשהק בבמה, Schauspieler; acteur; actor, ונקב' שַׁחְקָנִית, נוהג בספרות ובדבור.

שָׂט [1]) או שֵׂטָה, במקרא רק מ"ר סמ' שָׂטֵי, — מלה שלא התבררה בצורתה ובמשמעותה: אשרי הגבר אשר שם יי' מבטחו ולא פנה אל רהבים וְשָׂטֵי כזב (תהל' מ ה). — ואמר הפיטן: ישרלם והייתי עד ממהר בשטי לבלעדי ישובון וכו' וגם עתה נאם ה' שובו שובו עדי (ר' מנחם בר' מכיר, אסחר אל על, יוצר שבת תשובה).

---

[1]) [יש שגוזרים מלה זו מן שׂוּט, שאין עדות לו במקרא (עי' א. סוט, 3985), ורֹב המפרשים מבארים אותה כלשון שוטים מן הדרך (עי' שֵׂטָה, סֵטָה), ואין זה מתאים לענין הכתוב שנדרש בו מֻשג מקביל אל רהבים, כדברים שאחרים שמים בהם את מבטחם.

בכוון זה תרגמו השבעים: μανίας (שגעונות) וכן וולג': insanias, כנראה מלשון שטות כש יָמנית, ואלו הסורי: ממללא דגלא, דברי כזב, וכן התרג' הארמי: מללי כדיבותא; ועי' רש"י: משטים מדרך הישר אחרי הכזב, ראב"ע: תרגום נוטה.

למעשה יש לראות אף את נקוד המסרת כנסיון בכוון כזה בלבד, ולפי הענין מצפה בטוי מעין אלהי כזב או מחסה כזב (ישע' כח יז), ולא נמצא עד כה פרוש מניח את הדעת לצרוף זה. ואמנם לא מן הנמנע הוא, שהכתוב רומז כאן למעשה רהב ועוזריה בספור קדום על מלהמת האל הבורא בשר(ת) הים וגבורי תהום שבאו לעזרתם ולא נחלו אלא אכזבת.

בס' איוב (עי' בפרוש העורך משנת תשי"ד על איוב ג ה; טו כד וכו'; כד יג וכו') מתאר כיצד שָׂטוּ דמיות תהום אלו במים, ואולי אלו הם שנקראו שָׂטִים (השוה יחזק' כז כו: במים רבים הביאוך השטים אותך), והכונה לרהבים ושטים אלו שבטחונם היה כזב, וצ"ע.]

שט או שטה, ס״ז, — מלה מספקה [1]: כי פח הייתם למצפה ורשת פרושה על תבור, ושחטה שטים העמיקו (הושע ה א-ב).

שטה [2] ממנו שטה, °שטיון, ועי׳ *סטה [3]), שט, שט.

שטה [4] פ״ע, שטית, ישט, תשטה, שטה, — סר מן הדרך, abweichen (v. Weg); décliner, dévier; to deviate: פרעהו על תעבר בו שטה מעליו ועבר (משלי ד טו). — ושטה מן הדרך הישרה אל דרך אחרת: אל ישט אל דרכיה לבך ואל תתע בנתיבותיה (שם ז כה). — ובפרט ששתה האשה, שטתה תחת בעלה, ונתה מעליו: איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל (במד׳ ה יב). אם לא שכב איש אתך ואם לא שטית טמאה תחת אישך הנקי ממי המרים המאררים האלה, ואת כי שטית תחת אישך וכי נטמאת וכו׳ (שם שם יט-כ). זאת תורת הקנאת אשר תשטה אשה תחת אישה ונטמאה (שם שם כט). — ואמרו פיטנים ומליצים [1]: דאג ומגחלתו ירא [2]), ויט וישט עד חירה (ינאי, אים אסר מכר, קרובי ברלאס׳, זולאי, כג). ומשוטה וחרש גם נקבה שטה אל תעש עמם מריבה (ר׳ האי גאון, מערי מופר השכל קכד, ורטהיימר, ז:). בך אביך הראשון חטא, על פי פתן מארת שטה (ראב״ע, בין רעים, כהנא א, 119). אל ישט לבבך דוד אלי יין (ר״י זבארה, ס׳ שעשועים א, דוידזון, 11).

— ובינ׳ פעו, °שטוי: קנא לה ונסתרה ותחתיו טמאה שטויה (ר׳ נתנאל מקינון, מירי היחוד והכבוד, פב).

°שטיון, ס״ז, — כמו שטיה, מה״פ מן שטה בלשון הקראים: והשטיון אינו לשון מגנה שהרי נאמר שטה מעליו ועבור אלא באמרו ומעלה בו מעל באר שהוא שטיון מדרך האמת (ר׳ אהרן בן אליהו ניקומידיאו, ס׳ גן עדן, נסים כו, קנו:).

°שטימה, ס״נ, — מה״פ מן שטם [3]): תפלצתך, ל׳ בהלה שהיית ממהר ונבהל לעורר

---

1) [כנאמר בהערה למלה שרטה, עמ׳ 7019, הכונה לשטיחת רשת ופח, בהקבלה לנאמר לפני זה: כי פח הייתם למצפה ורשת פרושה על תבור, אלא שכנראה לא צדקו החדשים הגורסים במק׳ (ושחט)ה שטים: (ושחת) השטים. כי אין הכתיב מדבר אלא על מקומות שבתחום בנימין, וגם תבור אינו כאן הר תבור שבעמק יזרעאל, אלא אותו מקום הנקרא בש״א י ג אלון תבור: ובאת עד אלון תבור ומצאוך שם שלשה אנשים, עלים אל האלהים בית אל וכו׳, ומה ענין כאן להזכיר השטים שבערבות מואב? אלא שהושע משתמש במלת משטמה (מן שטם שפרושו צוד) במשמ׳ מצודה ורשת (שם ט ח: פח יקוש על כל דרכיו משטמה בבית אלהיו) וכאן לפנינו מלה בצורת שטם או שטים באותה משמ׳, וכנראה המכון הוא ושטח השטם, ז״א לשטח הרשת, העמיקו והרבו. ולאותו ענין כנראה הכונה גם בכתיב סטים בסמ״ך: עשה סטים שנאתי (תהלי קא ג).

ואלו הפרשנים העברים פרשו: משך שטיותם העמיקו וכו׳ (רש״י), הם עובדי הבעל (ראב״ע), וכן התרג׳ הארמי: ודבחן לטעון מסגן. ואלו השבעים: οἱ ἀγρεύοντες τὴν θήραν (הצדים חיה), וולג׳: et victimas declinastis (וקרבנות השטיתם), הסורי: וצידא דצידין. ועי׳ סט].

2) [עי׳ שטה, הערה.]

3) [בכתיב זה בסמ״ך (עי׳ עמ׳ 4011) נוהג השרש במשמ׳ המקראית בדפוסים של תו״מ ובסהמ״א בפעל בצורות כגון *סוטה, °סטיה, והעורך אף חדש מזה מסטה במשמ׳ מעשה הסוטה הסר מדרכו לשם בקור קצר וכד׳, Abstecher; petite excursion; (short) outing.]

4) [בארמ׳ ובסור׳ בא סטא, בכוש׳ שטי באותה משמ׳, ויש שהשוו שאטא a) (שפת הנהר) או שט a) (צד) בערב׳. אך, כאמור בהערה לערך שטה, אפשר שאין גם פעל ישרש זה אלא מבטא אחר של אותו שרש.]

1) [כאמור נוהג בתו״מ ובסגנון הספור בסהמ״א בפעל זה הכתיב סטה, ועי׳ שם.]

2) [ז״א: דאג יהודה, ומגחלתו של יעקב פחד, לאחר שנמכר יוסף.]

3) [שמוש המלה בסהמ״א בא במליצת הכתוב לפי הבנת הכותב, ועי׳ שטם, הערה.]

---

a) شاطىء

a) شطّ

שטימתך לאחיך (רס"י, ירמ' מט יו). — ואמר הפיטן: פועַל שטימת בכורה לעבור, צמיתות צאן קדשים לסבור (ר"א קליר, אזכיר סלה, קרוב' לשבת זכור). וישטום שטימת ישישו המחבא, החל לבא מראש במַחבא (הוא, תמימים בעודם, שם). מיום שזאת קמה, אין זקיפת קומה, נאה לעורר נקמה, נקֹם שטימת קדומת (אמתי בר שפטיה, אהבתיך אסבי' מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, 7).

שׂטם [1]

שׂטם [1]), ממנו משׂטֵמָה, *משׂטֶמֶת, *שׂטִימָה, שׂטָם, *שׂטְמָה, ועי' שׂט, עז' 7542, בהערה.

שָׂטַם [2]

שָׂטַם [2]), פ"י, יִשְׂטֹם, תִּשְׂטְמֵנִי, יִשְׂטְמֵנִי, יִשְׂטְמֵנוּ, יִשְׂטְמוּנִי, יִשְׂטְמֻהוּ, — צד (ציד) ורדף, jagen, verfolgen; chasser; to hunt: וַיִּשְׂטֹם עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו (בראשי כז מא). וימררהו ורבו וַיִּשְׂטְמֻהוּ (את יוסף) בעלי חצים (שם מט כג). ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו יִשְׂטְמֵנוּ יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אתו (שם נ יח). כי ימיטו עלי און ובאף יִשְׂטְמוּנִי (תהלי נה ד). אפו טרף וַיִּשְׂטְמֵנִי חרק עלי בשניו (איוב יו ט). תהפך לאכזר לי בעצם ידך תִּשְׂטְמֵנִי (שם ל כא). — ובתו"מ: אז נבהלו אלופי אדום וכו', אמרו עכשו הם באים לעורר (עלינו מלחמה של) מריבה ששטם אבינו לאביהם שנאמר וישטום עשו את יעקב (מכי' בשלח, מסכת' דשירה ט). — ובספה"א, כלשון שנאה [3]: ואנטיוכוס המקדוני שטם את שמעון ויטור לו איבה (יוסיפון כח, פרלג, מט.). יסיתך היצר בו ויאמר לך וכו' וקנא בו

[1]) [עי' בהערה שאחר זו.]

[2]) [בהשפעת השם והפעל שָׂטָן, שָׂטַן הבינו רב הפרשנים גם שטם כלשון שנאה, אבל למעשה הוראתו כלשון ציד (במצודה) ורדיפה, ובסור' ובערב' בא סתם, שטם a) כלשון קשירה בכבלים וסגירה, אולי בקרוב אל סתם. ועי' בפרוש העורך לאיוב על הכתובים המובאים כאן. לפי זה אין לחבר שרש זה עם שָׂטָן, ועי' שם.]

[3]) [ע"פ הבנה זו בכתובים.]

a) شطم

ושטום אותו (כ"י א"ס, מו"ס, יחוד המעשה ה). — ואמרו פיטנים ומשוררים: שמכולם צרת אדמוני עלי גברה וכו' ראשונה לזקני שטם על משפט הבכורה (רסע"ג, תלאות ביום, סליחי' לי"ג באדר, סדור רסע"ג, שלז). ושיזמו היות רודנים ושוטמים ונהפך להיות כלם שטורים (ר' להלל גאון, ללור יעקב, HUCA 1926, 254). חמס את יכסה שוטמו ואת חללים ישכב (ר' שמואל יזכה, חלולי דוק, פרידים מהגניזה, ווייס, 75). ומה יסיר שאון שוטם ויפיל גאון כעס, השיבותיו נקמה (ר"ש הנגיד, ואומר לי, בן משלי, אברמסון, 131). אורח עלה בידו אור דברך לא יכבה, בינות שטמים ושטנים לא בסתר ולא במחבא (ר"י הלוי, אזכה עלה, זמורה ז, 257). הרחקתיו את שוטם אשר עקוב יעקב הלוא את עשו ליעקב וכו' (ולנשטין, Unpublished Piyyutim, זולת, 85) [1]).

— וביני' פָעוּ', *שְׂטוּמָה: ותהיה מאלהיה שטומת (קטע פיוט, כ"י גני' קהיר).

— נפע', *נִשְׂטַם, — ששטמו אותו: אלה תולדות יעקב יוסף וכו' מה זה רועה אף זה רועה זה נשטם וזה נשטם זה נגנב שתי פעמים וזה נגנב שתי פעמים וכו' (מד"ר בראש' פד, וכעין זה שם במד' יד). — ואמר הפיטן: למען קדם שאת ברכה, הנשטם ולשמך חִכה, מיחם במקלות בשקתות המים (ר"א קליר, למען תמים, הושענו להו"ר).

*שִׂטְמָה

*שִׂטְמָה, ש"נ, — כעס ושנאה: ראוי הוא וכו' שתשמע בלי חימה ושתענה בלי שטמה (אברהם בן חסדאי, בן המלך והנזיר). — ואמרו פיטנים ומשוררים: דכדוכי יחז ויישר פיתולי, דובבי שטמתי בל יעבטו משעולי (רסע"ג, אסק על פי, סדור רסע"ג, שלו). זמן הרע בשטמתו כבן סבא וגם זולל (רמב"ע, הענק ח כד, ברודי, סעז). שטמוני בני ימים כשטמת זאבי הערבות לרחלה (עמנו', מחב' א. הברמן, 34) [2]).

[1]) [וכדרכם יש שכתבו סטם במק' שטם, כגון: פחדו יחיל סוטמים, פיותם היות אטומים (ר"א קליר, יום תימים, סחרית לום כפור, מחזור איטלי ב, פ.).]

[2]) [א. צ. אידלזון רושם (שירי תימן, אידלזון-טורטשינר, 374) מלשון שירי תימן שְׂטְמוּת, בצרוף:

שטן¹), מזנו *השטנה, *השטנות, *משטין, שוטן, שָׂטָן, שִׂטְנָה, ועי' *סטן, עמ' 4012.

שָׂטַן, פ"י, שֹׂטְנוֹ, יִשְׂטְנוּנִי, — היה לשטן לזולתו, האשים (על לא עון) (falsch) beschuldigen; : accuser (faussement); to accuse (falsely) ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יי' והשטן עמד על ימינו לְשִׂטְנוֹ (זכרי' ג א). ומשלמי רעה תחת טובה יִשְׂטְנוּנִי תחת רדופי טוב (תהלי' לח כא). תחת אהבתי יִשְׂטְנוּנִי (שם קט ד). ועי' שׂוֹטֵן, עמ' 7531 — ובספה"א: אם נתקל אדם בעבירה, מלאכי הבלה שוטנין אותו (רב הונא, מנוה"מ לאלנקאוה ג ענעלאו, 235). — ואמר המשורר: ולא יעור להושיע לנפשי ולא יגער באויב ישטנני (ר"ש הנגיד, לעתותי, בן תהלים, הברמן א, 124).

— הפעי', *הִשְׂטִין, — דבר דברי שטנה: עד כאן השטין לו (השטן לאברהם) ולא יכול להחזיר מיראת אלהיו. מיד אמר לו דע שבאתי להשטינך וכו' מה שיכלתי להשטין כבר השטנתי (מדה"ג בראשי' כב א, מרגליות, תמז). יורד (השטן) וטתעה, עולה ומשטין (שם שם). ולמשול באשה היא מצירה ומשטנת לאדם (מש"ט פלקירא, ראשית חכמה, 2). שאין רשות לשטן להשטין ביום הכפורים (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ג, ענעלאו, 402). — ואמר הפיטן: פשעים אם עצמו משיקות כסא, צורר כי ישטין יפרשו ענן כסא (ר"א קליר, וחיות אשר, מוסף א ר"ה). ותגער בשטן לבל ישטינני (הנני העני, תפלה לש"ץ בימים הנוראים). ועין *מַשְׂטִין, 3430.

שָׂטָן²), ש"ז, — דמות אדם או מלאך, המסית בני אדם למעשה עון והמביא את דבתם הרעה לפני האלהים, Satan; diabolus: ויחר אף אלהים כי הולך הוא ויתיצב מלאך יי' בדרך לְשָׂטָן לו (במדי' כב כב). הנה אנכי יצאתי לְשָׂטָן (שם שם לב). השב את האיש וכו' ולא יהיה לנו לְשָׂטָן במלחמה (ש"א כט ד). מה לי ולכם בני צרויה כי תהיו לי היום לְשָׂטָן (ש"ב יט כג). ועתה הניח יי' אלהי לי מסביב אין שָׂטָן ואין פגע רע (מ"א ה יח). ויקם יי' שָׂטָן לשלמה את הדד האדמי (שם יא יד). ויקם אלהים לו שָׂטָן את רזון בן אלידע וכו' ויהי שָׂטָן לישראל כל ימי שלמה (שם שם כג-כה). ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יי' וְהַשָּׂטָן¹) עמד על ימינו לשטנו ויאמר יי' אל הַשָּׂטָן יגער יי' בך הַשָּׂטָן (זכר' ג א-ב). הפקד עליו רשע וְשָׂטָן יעמד על ימינו (תהלי' קט ו). ויבאו בני האלהים להתיצב

בלי שטמות וריב, אך העורך (שעבר והגיה את דברי אידלזון) לא מצא את המלה במקור, ואפשר שאין כאן אלא ט"ר מן שִׂטְמָה.]

¹) [הוא שרש משני שהתפתח מן השם שָׂטָן, ועי' בהערה לערך זה.]

²) [העורך בפרושו לאיוב נמק בפרטים את הדעה, כי נולדה דמות השטן מתוך תפקיד של שוטר חשאי של מלכי ארץ, השָׁט ומשוטט בתחום ממשלתו (על קשר זה של שטן, שעקרו שָׂטָן, אל שוט, עמד גם שד"ל) ומביא את דבת בני הארץ לפני המלך, ולפי הנוהג לגבי מלך בשר ודם תארו להם הקדמונים שליחים משוטטים כאלה גם בחצרו של האלהים, ועי' גם שׁוּט, הערות. כשטנים כאלה נזכרים במקרא במפרש גם בני אדם (עי' בדגמות המובאות כאן), וגם במקומות שראו בהם רֹב המפרשים דמוֹיות אלהיות, כבזכריה ד ובספור מעשי איוב, אפשר שהכונה (כדעת רסעיג) לשטן מבני אדם, השט בארץ, שהזמן (אולי בחלום הלילה) לבוא ולהעיד במעמד האבנילהים לפני האל, ועי' על כך בדברי העירך, הלשון והספר ג (שטנים מבני אדם). ואמנם נזכר מלאך יי' כשטן במעשה בלעם (במדי' כב כב וכעין זה שם שם לב), אבל אין תפקיד המלאך שם כתפקיד השטן בכל מקום, ואדרבה, בלעם הוא היוצא לשטן לבני ישראל; וכנראה יש כאן גלגול מאֻחר במסרת הנוסח (ויחר אף אלהים כי הולך הוא ויתיצב מלאך יי' בדרך לשטן לו), שעקרו היה, בקרוב: ויחר אף אלהים כי הולך הוא לשטן לו ויתיצב מלאך יי' בדרך. ואין דמות השטן שבתו"מ ובספה"א אלא התפתחות מאֻחרת בדרך הדרוש.

אך מן השם שָׂטָן, שבא בארמ' ובסור' בצורה סָטָנָא, בערב' ובכוש' שֵׁיטַאנ a) (לדעת אחדים כשאול מעבר'), נגזר הפעל והשרש שטן, סטן והנגזר ממנו, ומעין זה בערב' שֵׁיטַנ b).]

¹) [שטן מבני אדם, ואין מלאך אלא מלאך יי' זה שיהושע והשטן עומדים לפניו בדין.]

a) شيطان b) شيطن

על יי' ויבוא גם השטן [1]) בתוכם ויאמר יי' אל השטן מאין תבא ויען השטן את יי' משוט בארץ ומהתהלך בה וכו' (איוב א ו-יב). ויעמד שטן [2]) על ישראל ויסת את דוד למנות את ישראל (דהי"א כא א). — ובמגל' מדבר יהודה: תגער בכול שטן ומשחית (מגלת ההודיות, ליכט, 228, ועי' שם, עם, 240). — ובתו"מ, במשמ' דמות אלהית אויבת, לפי הבנה זו בכתובים [3]): שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה (ר' חייא בר בא, ירוש' שבת ב ג). בשלשה מקומות השטן מצוי לקטרג (ר' לוי, שם שם). יהי רצון וכו' שתצילנו וכו' משכן רע ומשטן המשחית (ברכ' טז:). לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן (בשם ר' יוסי, שם יט.). בשור שחור וביומי דניסן מפני שהשטן מרקד לו בין קרניו (שמואל, שם לג.). ואל ישלוט שטן לא במעשי ידיו ולא במעשי ידינו (שם מו.). ואל תעמוד בפני השור בשעה שעולה מן האגם מפני שהשטן מרקד בין קרניו (פסח' קיב:). את חוקותי תשמרו, דברים שהשטן משיב עליהן (יומא סז:). למה תוקעין ומריעין וכו' כדי לערבב השטן (ר' יצחק, ר"ה טז.–טז:). הוא שטן [4]), הוא יצר הרע, הוא מלאך המות (ב"ב טז.). בימות החמה שס"ה יום, השטן גימטריא שס"ד, שכל ימות השנה השטן מקטרג וביום הכפורים אינו מקטרג (מד"ר ויקר' כא). שבשעה שהולך אדם לחטוא השטן מרקד לו עד שגומר העבודה (שם במד' כ). מיד משקהו היין ובוער בו השטן (שם שם [5])).

— *ובכבי': יום שמשחו את יהוא בדמות גלעד משחו את חזאל שטנו (סדר עילם רבה כח [1])). יעקב אבינו על ידי שבקש לישב בשלוה בעולם הזה נזדווג לו שטנו של יוסף (מד"ר בראש' פד). — ובספה"א: אין אהבתך כי אם אהבת השטן [2]) לבנו חבקו ונשקו עד שחנקו (ר"י זבארה, שעשועים, דוידזון ה, 94). ואתמה מדברו וכו' ואמרתי אולי השטן מדבר מגרונו (שם, יא, 127). בריעה [3]) תהרג האפעה בעיניה, ולו ראה אותה השטן ברח מפניה (עמנואל, מחב' ב, הברמן, 65). הנה השמש וכו' לא יבלה אורו למגדול ועד קטן וכו' כעבד באדוניו, במלאך כשטן (הוא, מחב' ג, שם, 84). והשליכה הברזל והאבן מידה לארץ בכעס וחימה ואמרה תהא לשטן (כפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, כיסא דזעיר אנפין, מה). — *קרע שטן, עי' קרע, 6205. — ועי' *סטן, 4012.

— מ"ר, *שטנים: מלאך שמאל הרשע ראש כל השטנים הוא וכו' אין לך רשע בכל השטנים כולן כסמאל (מד"ר דבר' יא). שלשה שטנים נזדווגו לו (לשלמה המלך) (שם שה"ש, סיר). — ובספה"א: ויבא גם השטן, אמר הגאון שם אדם וכו' שקשה לו לאמר שמלאכי ה' שטנים (ראב"ע, שפת יתר סג). הם יחלקו עם השטנים (ר"י זבארה, ספר שעשועים ה, דודזון, 47). זה הדרך אשר אמרה עזבו להם שהוא תכונת המלאכים ולקחו להם מדת השטנים מהשררה והגאוה והחמה וכו' (קלונימוס, בעלי חיים ב ה). ומה שבחלל כדור הסגריר מעדת השדים ומשפחות השטנים (שם ה י). המת עם בריעה ביום אחד אשריו כי מטרדת השטנים עליה ישובון מדלק אחריו (עמנואל, מחב' ג, הברמן, 68). כי היא ביפיה תשים התפת עדן ותשיב חרב השטנים [4]) בתוך הנדן (הוא, מחב' יג, שם, 432). ויגש אליו (שלמה אל הצלם)

---

1) לפי הנאמר בהערות הקודמות: כמזמן למעמד זה, ולא כאחד מבני האלהים.]

2) [גם כאן שטן מבני האדם, מיועציו של דוד.]

3) [לפי הבנה זו בא סטניא בתרגומים גם בתמורת שדים שבמקרא.]

4) [בהמשך הדברים על השטן שבס' איוב.]

5) [שגור בפי העם הצרוף בכור שטן, המובא בערך בכור, עמ' 540, מדברי ר' דוסא בן הרכינס בעבר' מן הבבלי (יבמ' טז.): אח קטן יש לי בכור שטן (בעין יעקב: שנון) הוא ויונתן שמו והוא מתלמידי שמאי והזהרו שלא יקפח אתכם בהלכות, וכו' ובארמ' מן הירוש' (שם א ג): יונתן אחי הוה בכור שטן ומתלמידי בית שמאי וכו', ואכן אין לראות את המלה קטן (שאין כנגדה בירוש') במקורית, ועל אחיו בכורו מדבר ר' דוסא, וכנראה אין לצרף במקור בכור מבאן ושטן מכאן לבטוי אחד, ולא אמר ר' דוסא אלא שיש לו אח בכור, ושאח זה יהיה שטן לשואלים ממנו דבר הלכה, וצ"ע ועי' בהערה 4.]

1) [מ"ר שטנים עי' לקמן.]

2) [אך עי' בהערת המהדיר למקום.]

3) [כנוי לאשה מבערת.]

4) [כצ"ל, ולא: חרב השנונים, כנדפס. ועי' דב ירדן, עיוני לשון ומליצה במחברות עמנואל, לשוננו

ויתרעש ויצעק בקול בואו בני השטנים, ראו בא שלמה לאבד אתכם (מעשה הנמלה, ילינק, ביהמ"ד ה, 25). ויש גיהנם אשר בו נידונים באש וגפרית החטאים בנפשותם ורשעים ע"י מלאכי חבלה והשטנים (אריה מודינו, למס לדיק לט).

שטן, עי' שוטן, עמ' 7531.

שטנה, ס"נ, — דבר האשמה ועלילת שקר: ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על ישבי יהודה וירושלם (עזרא ד ו). — ובסהמ"א: וישלח המלך ויקרא את השרים אנשי שטנת דניאל (יוסיפון, גינצבורג, כו.). — ואמר המשורר: לזאת קצץ משנאי זה ואחז בשטנתו והרע לו וחרה (ר"ם הנגיד, אלה עז, בן תהלים, הברמן א, 6).

שיא[1], ס"ז, — התנשאות, רוממות, רמה: אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע (איוב כ ו). — ואמר המשורר: שרתי משל שיאו עד רום ובקצף על מים נדמה (רמב"ע, הענק ח, ברודי א, ספא). כי בה (בחכמה) תאחז את קצות ההוד עד יעלה שיאך לשמיך (הוא, שם י, שם, סלח). שאו שלום לרב הדור נשיאו וכו' אשר בו תקומתם ותנשאם בשיאו (ר"י הלוי, שאו שלום, זמורה ג, 328). נאם גבר אשר עלה וירד בחוג השיר, ואם שיאו במורד (ר"י חריזי, כלס גבר, תחכי הקדי, 1). העלו בפיהם לשמים שיאנו, וממעל לכוכבי אל ישימו כסאנו (עמנוי, מחב' ב, הברמן, 63). —*ובמשמעות הרמה העליונה שהגיע אדם אליה, בפרט בתחרות, Höchstleistung; record, נוהג בספרות ובדבור.

***שיאה**, ס"נ, — כמו שיא: ואשוט עד אשר ארום ואעל אלי שיאה תהי לעד ידועה (ר"ם הנגיד, כשמה מאסר תתאו, בן תהלים, הברמן ג, 6). ואיך יוכלו להכניע נדיבה וכו' בעשר תעניק ובריש תכבד ושיאת שיא קצתה לא נגעתם (רמב"ע, הלמד מזמן, ברודי א, רכב–רכג).

שיב[1], ממנו שב, שיב, שיב, שיבה, *שיבות.

שיב, ס"ז, — כמו שיבה: ואחיהו לא יכל לראות כי קמו עיניו משיבו (מ"א יד ד). — ואמר המשורר: על במתי צדק פעמי העמיד שיבי ורגלי תאוה מעדו (רמב"ע, פתו ימי נער, ברודי א, לט). מה לי ולזמן שיב נתנני על לב בנות עפר מאד כבד (הוא, הענק ה, שם, סכו). עיני חשקי משיב קמו נדו אל ארץ מאפליה (עמנו', יד הזקן, מחב' ד, הברמן, 125).

שיב, שב, פ"ע, שבתי, — הגיע לשיבה, הלבינו שערותיו מזקנה: ועתה הנה המלך מתהלך לפניכם ואני זקנתי ושבתי ובני הנם אתכם (ש"א יב ב). — ואמר המשורר: עפרה בוזה לי כי שבתי (רמב"ע, הענק ה, ברודי א, סכס).

שיבה[2], ס"נ, שיבת־, שיבתי, שיבתך, שיבתו, — שער לבן, graues Haar; cheveu(h)gris; grey hair(s), ובהשאלה במשמ' זקנה, שהשיבה סימן לה: ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבל (ישעי מו ד). וגם עד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני (תהלי עא יח). עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו (שם צב טו)[3]. עטרת תפארת שיבה

יז, ועי' בדומה לכך בכוזרי ג יא בהוצאת צפרוני, 151: ואם יבא שטן המחשבה; אך ברב ההוצאות (כהערת המהדיר שם): שנון המחשבה. ועי' במובא לעיל בהערה על בכור שטן.]

[1]) [אלה דברי ראב"ע (שפת יתר יג, דף 17): כי הנה אמרו העברים והשיאו אותם עון אשמה מגזרת אם יעלה לשמים שיאו וכאשר יאמר המערער כי השיאו ושיאו ב' שרשים וטעם אחד, ע"כ. ועי' בהערות העורך לערכים שאון, תשואה.]

[1]) בארמ' ובסור' בא סיב, סאב באותה משמ', וכן בערב' שיב a), כוש' שב, באשור' שיב, בכנעני' ובאוגרית' שבת כמו שיבה, ועי' שם. ע"פ הארמ' חדרו צורות בסמ"ך, כגון סב, סבה, גם לעבר'.]

[2]) [כאמור בהערה לשרש שיב, בא שבת באותה משמ' באוגרית', וכאמור בדברי העורך, הלשון והספר א, מהד' ב, עמ' 78, יש להבין במשמ' שיבה טובה את הבטוי שבת נעמת החוזר כמה פעמים בכתבת הכנענית מקארא — טפה, שכנגדו גם בשאת (ז"א זקנה, בבכוש') נעמת.]

[3]) [באיוב מא, כד: אחריו יאיר נתיב יחשב תהום לשיבה, הכונה: אחריו יאור (הופך) נתיב, וחשב תהום ליפשה, ועי' בדברי העורך בפרושו.]

---

a) شيب

בדרך צדקה תמצא (משלי יז לא). תפארת בחורים כחם והדר זקנים שֵׂיבָה[1] (שם כ כט). והיה לך למשיב נפש ולכלכל את שֵׂיבָתֵךְ (רות ד יח). —ובצרופ׳, איש שיבה: גם בחור גם בתולה יונק עם איש שֵׂיבָה (דבר׳ לב כה). — ושיבה טובה: תקבר בְּשֵׂיבָה טובה (ברא׳ טו טו). ויגוע וימת אברהם בְּשֵׂיבָה טובה זקן ושבע (שם כה ח). — והוריד את שיבתו של (זולתו) ביגון (וכדו׳) או בשלום, שאול(ה): והורדתם את שֵׂיבָתִי ביגון שאולה (ברא׳ מב לח). והורדתם את שֵׂיבָתִי ברעה שאלה (שם מד כט). והורידו עבדיך את שֵׂיבַת עבדך אבינו ביגון שאלה (שם שם לא). ולא תורד שֵׂיבָתוֹ בשלם שאל (מ״א ב ו). והורדת את שֵׂיבָתוֹ בדם שאול (שם שם ט).—ובצרופ׳ שֵׂיבָה זָרְקָה בו[2]: אפרים בעמים הוא יתבולל וכו׳, אכלו זרים כחו והוא לא ידע גם שֵׂיבָה זרקה בו והוא לא ידע (הושע ז ח-ט). — ואמר ב״ס: ויתן לכָלֵב עצמה ועד שיבה עמדה עמו (ב״ס מו ט). — ובמגלות ממדבר יהודה: ומה יצר חמר להגדיל פלאות והוא בעוון מרחם ועד שבה (מגלי גנוזות, סוקניק ב, מז). — ובתו״מ: הנודר משחורי הראש אסור בקרחין ובעלי שיבות וכו׳ שאין נקראין שחורי הראש אלא אנשים (נדרי׳ ג ח). בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה (אבות ה כא). הנוי והכח והעשר והכבוד והחכמה הזקנה והשיבה והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם שנא׳ עטרת תפארת שיבה וכו׳ (שם ו ח). — ובסהמ״א, גם מ״ר שֵׂבוֹת: ואני כבר זקנתי והתחילו שיבות לצמוח בראשי (יוסיפון, גינצבורג, של) — ואמרו פיטנים ומשוררים: הבט שיבות יום זרקו בך[1]) כי הזה לך צנים פחים (רמב״ע, הענק ה, ברודי, סנט). שיבות בפני שחקו ופני עלמות רעמו (הוא, שם). ישנה בחיק ילדות למתי תשכבי וכו׳ ראי מלאכי שיבה במוסר שחרו (ר״י הלוי, ישנה בחיק, זמורה י, 646). יש עם באבלם ילבשו לבן וכו׳ ועל אבדן ימי עולי לחיי ילבשו שיבתי (רא״ע, ים עס, כהנא א, 35).

שֵׂיבוּת[2]), ס״נ, — תכונת השיבה: הלכו ומינו את ר״א בן עזריה בישיבה בן שש עשרה שנה ונתמלא כל ראשו שיבות (ירוש׳ ברכ׳ ד א, וכעין זה שם תעני׳ ד א). — ואמר המשורר: שיבות זקני הסתיו הלבינו ראש עפרות תבל וחוצותיה (ישעיהו בלאסיון, סיבות זקני, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, ססא). ועי׳ שֵׂיבָה.

שִׂיג, ס״ז, — צֹרך לטהור הגוף וכדו׳: [3]) ויהתל בהם אליהו ויאמר קראו בקול גדול כי אלהים הוא

---

[1]) [אמנם הצלע השניה סתומה היא, ואולי צ״ל לפי הענין: והדר זקנים תְּשִׁיָּה. ואין הדבר דומה לנאמר שם יה לא: עטרת תפארת (לכל אדם) שיבה בדרך צדקה תמצא.]

[2]) [בטוי זה נוהג בדבור ובספרות במשמ׳ התחילו שערותיו של אדם להלבין, כאילו נזרק עליהן פה ושם מן השיבה, אך אין פרוש כזה יוצא כלל ידי הענין והלשון, ועי׳ בהמשך ההערה. אמנם גם השבעים תרגמו: καὶ πολιαὶ ἐξήνθησαν αὐτῷ (ויפרחו לו שערות שיבה), וולג׳: sed et cani effusi sunt in eo (אבל שערות שיבה נזרקו בו, כאלו בנקיד זָרְקָה), הסורי: וחורתא נפקו לו (ושערות חורות יצאו וצמחו לו), ואין אף הפעל זרק מתאים לענין צמיחת שערות. ת״י, בטשטוש הקשיים: אף חלישורא מטאתינון (חולשה הגיעתם), וראב״ע ההולך אחר ת״י, מנסה להסיר קשי זה באמרו: וטעם גם שיבה שנחלש כחו ואבד הונו; זרקה בו: התולדה (ז״א הטבע) זרקה בו שיבה, שהשיבה תבא מתולדת האדם ע״כ ואין ממש אף בתקון זורקה או זָרְחָה (אהרליך), והעורך בטל אף את נסיונו (הלשון והספר א, עמ׳ 95) לראות כאן מלת שֵׂיבָה אחרת במשמ׳ סֵאוב. כי לפי הענין מדבר כאן על מעשה העמים האחרים לישראל, ובהקבלה אל אכלו זרים כחו והוא לא ידע, יש לראות גם בהמשך: גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע. באותיות זרקה שתי מלים, כלומר: גם איש שיבה זָר קָא (ז״א שם בו קיא וצואה וזלזל בו) בו (באפרים) והוא (אפרים) לא ידע, לא שם לב לכך, כי כל זה בא לו בגלל עונותיו, וצ״ע.]

[1]) [ע״פ הכנה זו בהושע ז ט, ועי׳ בהערה שלפני זו.]

[2]) [ע״פ הארמ׳ שכתרג׳ ובתו״מ: סֵיבוּ, סֵיבוּתָא.]

[3]) מתוך שמוש הפעל שׂוּחַ (עי׳ שם, עמ׳ 7531) במגלת סרך היחד במשמ׳ הטיל מים התברר, שאין שִׂיחַ כאן אלא כאותו ענין, בלעג לאלילים, כאלו היו בשר ודם. ולפי זה יוצא, בקרוב להשערות שהבעו אף לפני כן (עי׳ גם דברי ד. ילין הנזכרים בהערה לערך יֶשַׁח

כי שיח וכי שִׂיג לו וכי דרך לו אילי ישן הוא ויקץ (מ"א יח כז)[1]. — ואמר המשורר, ע"פ הכנה כוו

בעמ' 2184), ששיח ושיג משגים קרובים הם, ואין להתעלם מן הדמיון שבין זוג המלים שיח ושיג לנאמר במיכה ו יד: אתה תאכל ולא תשבע וְיֶשְׁחֲךָ בקרבך וְתַסֵּג ולא תפליט, ולפי הכתיב תסג אפשר, שאין שיג בעקר אלא לשון הפרשת סיגים; והקרוב שאין שמוש המלה סיגים לגבי הכסף וכד' אלא השאלה משִׂיגֵי הגוף. ולא עוד אלא שגם במיכה ו יד אולי המכון הוא: וְשִׂיחֲךָ בקרבך, אף בשמוש המלה שיח לגבי זרע האדם, כשם ששׁשה במשמעות זו גם המלה ב. שֵׁנָה (עי' עמ' 7318), שעקר פרושה כלשון שתן.

התרגומים הקדומים והדרשנים שבאו אחריהם התלבטו במלים שיג ושיח. בשבעים: ὅτι ἀδολεσχία αὐτῷ ἐστιν, καὶ ἅμα μήποτε χρηματίζει αὐτός כלו' כי שיחה לו וכי אולי הוא נושא ונותן במסחר, וכן תיאודוטיון, ומעין זה אקילס וסומכוס המתרגמים שיח: ὁμιλία שיחת רעים; וולג': et forsitan loquitur aut in diversorio est, כנראה בהבנת שיג במקום לסור אליו, אולי כלשון נקיה; הסורי: דלמא רניא (כתרגום של שיח באיוב י א, ועוד) אית לה או דלמא צבו סער (דבר סיור), ת"י: דלמא שועא (לשון שיחה) ליה או אשתדפא אשתדיף (כמוי אחרון זה כנראה משבש הוא), ואפשר שלפי הבנתו בת"י כתב רש"י: שמא יש לו דבר עם יועציו עכשיו או משיג ורודף הוא עכשיו במלחמה ע"כ. וגם רד"ק בפרושו כיתב: כי שיח וכי שיג, שיח ודברים יש לו עם אחרים ואינו פונה לכם ופירוש שיג שרשו נשג מן השג תשג וכו' וענינו או יש לו אויבים ורודף אחריהם להשיגם ויונתן תרגם אשתדפא אשתדיף, ורֹב החדשים נדחקים לפרש כלשון הליכה לצד, ואין זה מסתבר, או שהשוו ב"ס גני' יג כו, אך עי' על כך בהערה שאחר זו. E. Nestle (ZAW 338,23) העיר על כך, שהשבעים תרגמו גם בירמ' כה ל (ו"י ממרום) ישאג: χρηματιεῖ, בדומה לתרגומם של שיג, כעוסק במסחר, אך אין זה אלא שבוש בולט בנוסח השבעים, ועי' ה. שִׂיחַ, עמ' 7511.]

[1]) [בב"ס גני' יג כו (גם בםהדורת מ. צ. סגל) כתוב: עקבת לב טוב פנים אורים ושיג ושיח מחשבת עמל. ואולם, כהערתו היפה של י. כהן בלשוננו יג, 121, וכנזכר בעמ' 6893 בערך שִׂגּוּשְׁיָה ובהערת העורך שם, אין קריאה זו אלא טעות, והנכון הוא שִׂיגוּשִׁיה מחשבת עמל, כלו' מחשבת עמל מביאה לידי מהומה ומבוכה.]

בכתוב: אדמה אשר אין לזמן שיג ולא שיח לבד כי ועלי מחשבותיו וחשבוניו (כ"ס הכגיד, זמן רע, בן תהלים קלה, ססון, לג). ובמ"ר: אם תשאל לך מבלעדיו חפץ ואמר כי לו שיגים גוזלי ידיו כחם אופיר יום מתן כל כסף סיגים (למצ"ע, הענק ה, ברודי ה, סיע). ותשוב לך בלב ריקם ונעור ופה מלא ברב שיגים ושיחים (ר"י הלוי, דבריק, זמורים ה, 13).

שִׂיד[1], מכנו שׂוּד, שִׂיד, ועי' *סיד, עמ' 4017.

שִׂיד, ס"ז, — כמו סִיד Kalk; châux; lime, plaster: ושדת אתם בַּשִּׂיד (דבר' כז ב, ד). והיו עמים משרפות שִׂיד קוצים כסוחים באש יצתו (ישע' לג יב). על שרפו עצמות מלך אדום לַשִּׂיד[2] (עמוס ב א). ועי' *סיד, 4017.

שֵׂיָה, שֵׂיהוּ, עי' שֶׂה, עמ' 7528.

***שִׁיּוּת**, ש"נ, —תכונת השה: רחל בת עז ועז בת רחל ר' מאיר מחייב (בבכורה) וחכמים פוטרין וכו', ואיבעית אימא ברחל בת עז בת רחל, מר סבר חורה שיות למקומן ומר סבר לא חורה שיות למקומן (בכורות יז). — ובסהמ"א: אלא לרבנן וכו' היכא דצד שיות מן האם מיהו הכא דאין צד שיות אלא מן האב וכו' (סמ"ג, סול' עט:). אלא בצבי הבא על התיישה, דאיכא צד שיות מן האם (הול, סס).

---

[1]) [גם בארמ' ובסור' בא השם סִידא, סִידא, ובערב' שִׁיד a) באותה משמ' כמו שִׂיד, סיד בעבר'.]

[2]) [אמנם בשני המקומות האחרונים קשה מלת שיד, בישע' לג יב "והיו עמים משרפות שיד" בהקבלה אל "קוצים כסוחים באש יצתו", בנגוד לכתובים כגון: הנה היו כקש אש שרפתם (ישע' מז יד), ואולי המכון הוא: והיו עמים כמשרפות שָׂדַי (לשם הסרת הקוצים והקש), והשוה תה' פ יד וכו' על כרם הגפן: יכרסמנה חזיר מיער וזיז שָׂדַי ירענה וכו' שרפה באש כסוחה. ואף בכתוב בעמ' ב א, הכונה לִשְׂרפת בנו של מישע מלך מואב בקרבן "מלך אדם" שגרם ל"קצף גדול על ישראל", כמבֹאר בפרטים ב"הלשון והספר" א, בפרק על "מלך ושרים", וכנאמר שם אפשר שהכונה לשר ולשבר ולא לשִׂיד, וצ"ע.]

a) شيد

א. **שׂוּחַ** [1]), ממנו א. שִׂיחַ.

ב. **שׂוּחַ** [2]), ממנו ב. שִׂיחַ.

ג. **שׂוּחַ** [3]), ממנו ג. שִׂיחַ, ד. שִׂיחַ, שִׂיחָה, *שִׂיחוֹן [4]).

א. **שִׂיחַ** [5]), ש"ז, מ"ר שִׂיחִים, שִׂיחִם, — צמח עציוני נמוך, שאינו מגיע לגבה אילן, Strauch; arbrisseau; shrub, וביחוד שיח הרתם [6]): ויכלו המים מן החמת ותשלך את הילד תחת אחד הַשִּׂיחִם (בראשי כא יה). — ושִׂיחַ השדה: וכל שִׂיחַ השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח (בראש ב ה). — ועלי שיח: הקטפים מלוח עלי שִׂיחַ ושרש רתמים לחמם (איוב ל ד) [7]). — ובסהמ"א: רק כפים וסלעים צחיחים אין עץ ואין שיחים (גוטלובר, ממלכים ו). — וברפואה, *שיח ארמני: וגם געדה ושיח ארמיני וכו' יעורב ויעשה (רפואה לנשימה) (קאנון ג י א לה). או ידוק שיח ארמני והתאנים היבשים (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה, נתיב ד, הטחול). — ואמרו פיטנים ומשוררים: ראה יראו יערי שיחים אם אש אחוזה בלחים אז ינועו יבשים כסותים (ר"א קליר, אומץ אדירי, מוסף א כ"פ). הקוית קרים, הרשית שיחים, הם הם לקרות הדרת סֻכָּה (אומץ קלות דרכיך, יוצר ב סכות, מחזור איטליי ב, קעד.). וזרע אשר נזרע וכל עץ אשר נטע וכל דשני ארץ ושיחיו ועשבותיו (רלב"ע, בסס אל, כתכא א, 196). ויער צומח עצי שיחים, מהם תפוחים, בשמן המור משוחים (ר"י חריזי, תחכ' מט, קאמינקא, 381).

1) [עי' א. שִׂיחַ, הערה.]

2) [עי' ב. שִׂיחַ, הערה.]

3) [עי' ג. שִׂיחַ, הערה.]

4) [נוהג בספרות ובדבור במשמ' ספר למוד לשוחה בלשון על ענינים שונים.]

5) [גם בכתבות פוניות (לידזברסקי, Handbuch, 374) שח, בערב' שִׁיח a), בסור' סיחא ככנוי לשית מיחד, artemisia, ובאשור' בא השרש שיח' במשמ' גדל, צמח, גבה. ועי' בחמר הרב המובא אצל לוי, Flora I, 379 ועיד, וצ"ע.]

6) [השווה הנח' ויצא ה: תחת אחד השיחם: ר' מאיר אומר זה הרותם הגדל במדבר.]

7) בבבלי ב"ב עח: נאמר על "ולהבה מקרית סיחון (במדי כא כח)" מקרית צדיקים שנקראו שיחין, ואין כאן לשון שיח כצמח כפרוש רש"י ואף לא לשון קריה, אלא קרוב הנאמר לנאמר בת"י: מאילין דקריין ומשיחין באורייתא.]

a) شيح

ב. **שִׂיחַ**, מ"ר שִׂיחִים, — כמו סִיָּה, בן החמור [1]): בין שִׂיחִים ינהקו תחת חרול יספחו (איוב ל ז).

ג. **שִׂיחַ** [2]), שָׂח, פ"ע, לָשִׂיחַ, שִׂיחַ, שִׂיחוּ, אָשִׂיחַ, אָשִׂיחָה, יָשִׂיחַ תָּשִׂיחֶךָ, יָשִׂיחוּ, — דִּבֵּר, ספר sprechen, erzählen; parler, raconter; to speak, tell: והגיתי בכל פעלך ובעלילותיך אָשִׂיחָה (תהל' עז יג). שירו לו זמרו לו שִׂיחוּ בכל נפלאתיו (שם קה ב, דהי"א יו ט). בפקודיך אָשִׂיחָה (תהל' קיט יה, וכעין זה שם שם עח). יָשִׂיחַ בחקיך (שם שם כג, וכעין זה שם שם מח). קדמו עיני אשמרות לָשִׂיחַ באמרתך (שם שם קמח). הדר כבוד הודך ודברי נפלאתיך אָשִׂיחָה (שם קמה ה). או שִׂיחַ לארץ ותרך (איוב יב ח). — ושח בזולתו, דבר, ספר עליו: יָשִׂיחוּ בי ישבי שער ונגינות שותי שכר (תהל' סט יג). — ושח עם לבבו, עם נפשו: אזכרה נגינתי בלילה עם לבבי אָשִׂיחָה (שם עז ז). — ובמשמ' שפך לבו בבכי: ערב ובקר וצהרים אָשִׂיחָה ואהמה וישמע קולי (שם נה יח). אזכרה אלהים ואהמיה אָשִׂיחָה ותתעטף רוחי (שם עז ד). אדברה

1) [כמבֹאר בפרושו של העורך לס' איוב, הכונה: בין בני חמורים אשר ינהקו, תחת חרול אשר יגדל כספיח; כי אין נהק אלא קול נהיקת חחמור, ולא צעקת בני אדם. אמנם אך מקרה הוא, כי בעל הפרוש מעין גנים לאיוב, המבאר כאן כלשון שית השדה, משתמש בפרושו לאיוב כד ה בכתיב שייהים במק' סִיָּחִים: הן פראים, שייחים של חמור והמשילם בהם לפי שהם למודי מדבר כמותם.]

2) [גם בתו"מ (עי' בהמשך), בעבר' ובארמ', אולי כשאול מלשון המקרא. השואות ביתר השפות השמיות אינן מסתברות. ואמנם אפשר שנולד השמוש שבעבר' בקצור לשוני במק' צרוף במשמ' שפך מלים או ערך מלים וכד', וצ"ע.]

בצר רוחי אָשִׂיחָה במר נפשי (איוב ז יא)[1]. — ובתו"ם[2]: ג' דברים שח לי ר' זעירא משום אנשי ירושלים (ר' יאשיה, ספרי דבר' ריט). השח שיחת חולין עובר בעשה (רבא, יומא יט:). שח בין תפילה לתפילה עבירה היא בידו וחוזר עליה (מ)מערכי המלחמה (סוטה מד:)[3]. שח לי זקן אחד מאנשי ירושלים ג' מיני שחין הם וכו' (ר' יוסי, מד"ר ויקרא טז). אמר לה אל תשיחי עם חברותיך (מד"ר איכה, פתיחתא כי נאנחה אני). — ואמרו פיטנים ומשוררים: וצור למלאכיו שח מני שעו (ר"א קליר, איכה תפארתי, קינ' לת"ב). וחכמי גוים ישיחון תעתועים (ראב"ע, אל אל ועונו, איגר 114). באשון ליל שחתי (הוא, איתרה עם מועד, שם 120). משיב לי ים, בבלי לב שחת (הוא, אפרוש כף, ברכה א, 18).

— וביני' *שׁוֹחֵחַ, ואמר הפיטן: תֻּתַּכֵּן ישראל ויהודה שוחחי פעלה (ר' יוסף אבן אביתור, תתכן ישראל, שער השיר, 14). ושיר פוצחים לך שוחחים (ראב"ע, אראלים והשמלים, איגר 217).

— פעי', שׁוֹחֵחַ, אֲשׁוֹחֵחַ, יְשׁוֹחֵחַ, — כמו קל: מעֹצר וממשפט לֻקח ואת דורו מי יְשׂוֹחֵחַ[4] כי נגזר מארץ חיים וכו' (ישעי' נג ח). הגיתי בכל פעלך במעשה ידיך אֲשׂוֹחֵחַ (תהל' קמג ה). — ובמגל' מדבר יהודה:

1) [בכתוב שבמשלי ו כב, בהתהלכך תנחה אתך בשכבך תשמר עליך והקיצות היא תְשִׂיחֶךָ, קשה לקבל את המשמ' הרגילה של שיחה אל האדם סתם (כן השבעים וולג'), והרגישו המפרשים בקשי זה, ועל כן, למשל, רש"י, ברוח הדרשות שבתו"מ: והקיצות לתחיית המתים לעמוד בדין, היא תשיחך, תליץ בעדך ע"כ, וראב"ע: והטעם אף אם אין מדבר פיך בהקיצך היא תשיחך כדי שלא תפחד ע"כ. ואלו בסורי: הנון נהוון לך רניא, כלו' הם יהיו לך לשיחה, ולפי זה גורס י. לוי במלונו התרגומי גם בתרג' הארמי (הקרוב לסורי): היא תהוי רניך, במק' רציך שבספרים. ואולי לפי זה הנכון: היא שִׂיחָתֶךָ (שאתה שָׂח בה), בקרוב למובא לעיל מתה' קיט יה וכו'].

2) [בדפוסים נוהג בתו"ם ע"פ רב הכתיב סיח בסמ"ך, ועי' במובא בערך סִיחַ, עמ' 4019 וכו'.]

3) [בחול' לו: במאמר זה בסמ"ך, סח.]

4) [כמות שהוא, אין המשפט מובן, ואין הצעות התקון מתחברות. אך אפשר, לפי ראשית הכתוב, שהכונה: ואת דינו מי ישוחח, כמגן עליו במשפט, וצ"ע.]

ואזמרה בחסדיכה ובגבורתכה אשוחחה כול היום (מגלת ההודיות, ליכט, 161 — 162, וע' שם, שם, 112). תשוחח נפשי בנפלאותיכה (שם, שם, 143).

— הפעי', *הֵשִׂיחַ, — כמו קל[1]), ועי' סִיחַ: הפרש בין שאדם רואה בין שאחרים משיחין לו, כשאחרים משיחין לו פעמים לבו חלוק (מכי' יתרו מסכ' דבחדש ט). תפילה לעני כי יעטף, כאדם המשיח[2] באזן חבירו והוא שומע (ירוש' ברכ' ט א). ששה דברים נאמרו באספרגוס וכו' ואין משיחין אחריו (ברכ' נא.). וכל שיח השדה, כל האילנות כאילו משיחין אלו עם אלו (מד"ר בראש' יג). ויגד לאברם העברי וכו' ורבנן אמרי שהוא מעבר הנהר ושהוא משיח בלשון עברי (שם שם מב). מעולם לא נזקק הקב"ה להשיח[3] עם אשה אלא עם אותה הצדקת וכו' כמה כרכורים כרכר בשביל להשיח[4] עמה (שם שם מה). תחת אחד השיחים, ששם השיחו עמה מלאכי השרת (שם שם נג). מהו מגיד לאדם מה שיחו וכו' אפילו שיחה קלה שאדם משיח עם אשתו הן נכתבין על פנקסו של אדם (שם ויקרא כו). — *והשיח בזולתו ועל זולתו, דבר בו רעות: שלא ימצאו ישראל ידיהם להשיח עלינו לומר וכו' (שם שמות א). — ובתפלה, במשמ' עשה שישיח זולתו: המעורר ישנים והמקיץ נרדמים והמשיח אלמים (נשמת). — ובספה"א: ומותר להשיח בין אלו לאלו (שבלי הלקט, ר"ה סי' שג). — ואמרו פיטנים ומשוררים: שֵׁמַע סרה הישיחו, שינונם ממך היסיעו (ינאי, ארץ אשר נאנחה, קרובי בראש', זולאי, יח). מפענח נעלמים משיח אלמים לעדי עד ימלך (מלך עליון, מוסף ר"ה). וזדים יזכרו מומי אנשים וטובת הישרים לא משיחים (ר"ש הנגיד, בן משלי, אברמסון, 186). זכור דאגותיה לפניך משיחה ומכנסת (ר' מאיר בן יצחק ש"ץ, תענית צבור, סליחי' לחמישי).

1) [צורת הפעי' זו נולדה ע"פ צורות העתיד יָשִׂיחַ וכו', שהרגשו כהפעי' מן שִׂיחַ או שׂוּחַ. ועי' באותה תופעה בפעל שִׂים.]

2) [בדרשת סופו של הכתוב (תה' קב א): ולפני יי' ישפך שיחו.]

3) [נ"א: לשיח, לשוח.]

4) [נ"א: לשית.]

—מִסִּפּוּלִי, *הִשְׁתּוֹחֵחַ[5]), שָׂח זה עם זה, וכתוב במגלי מדבר יהודה: ואשיבה למבלעי דבר ולמשתוחחו בי תוכחת (מגלת ההודיות, ליכט, 144). ושתי הרוחות הומות ומשתוחחות אחת ככפיר בחרון אפו ואחת כחזיר בתאותו ושאפו (רלב"ע, אגרת הי בן מקיץ, כהנא ג, 48). — *והשתוחח עם זולתו, השתיחהו, במשמ' שָׂח עמו, דברו זה עם זה, נוהג בספרות ובדבור.

ד. **שִׂיחַ,** ס"ז, כּנ׳ שִׂיחִי, שִׂחִי, שִׂיחוֹ, — כמו שִׂיחָה, דבור: ואתם ידעתם את האיש ואת שִׂיחוֹ (מ"ב ט יא). אזמרה לאלהי בעודי, יערב עליו שִׂיחִי, אנכי אשמח ביי׳ (תהל׳ קד לג-לד). — ובמשמ׳ דבור בכאב ובבכי, ואף כלשון כאב וצער: אל תתן את אמתך לפני בת בליעל כי מרב שִׂיחִי וכעסי דברתי עד הנה (ש"א א יו). הקשיבה לי ועגני אריד בְּשִׂיחִי ואהימה (תהל׳ נה ג). שמע אלהים קולי בְּשִׂיחִי מפחד אויב תצר חיי (שם סד ב). אשפך לפניו שִׂיחִי צרתי לפניו אגיד (שם קמב ג). למי אוי למי אבוי למי מדונים למי שִׂיחַ למי פצעים חנם וכו׳ (משלי כג כט). כי אמרתי תנחמני ערשי ישא בְּשִׂיחִי משכבי (איוב ז יג). אם אמרי אשכחה שִׂיחִי אעזבה פני ואבליגה (שם ט כז). אעזבה עלי שִׂיחִי אדברה במר נפשי (שם י א). גם היום מרי שִׂיחִי ידי כבדה על אנחתי (שם כג ב). — ואמר ב"ס: אל תבטח לחפש עמו ואל תאמן לרב ש י ח ו, כי מהרבות ש י ח ו נסיון ושחק לך וחקרך (ב"ס יג יא). — *וחכמי שיח: חכמי ש י ח בספרתם ומושלים במשמרותם (שם מד ד). — ואמרו פיטנים ומשוררים: שכרך במלכים אשר נצחת, הרבה מאד ב ש י ח אשר עניתה (ינאי, סכרך באם, קרובי ברא"ש, זולאי, כח). וראשו בהנחה, לסופו באנחה, ו ש י ח וצוחה, ושאון ושברים (דונש, דעה לבי, אלוני, סח). חכמים נועדים בכל יום מגידים כבוד ארץ כשדים ב ש י ח מפורם (ר"ס הנגיד, באשמורות ערב, בן תהלים, הברמן ב, 59). איך נפתח פה לפניך דר מתוחים, באלו פנים נשפוך ש י ח י ם (ר׳ בנימין בן זרח, איך נפתח פה,

[5]) [אמנם, כמובא בשם צ. פ. חיות בהערה בעמ׳ 7017, באה צורה זו גם במקרא בתה׳ מב ו ועוד במשמ׳ שיחה ובכיה, אלא שהמסרת נקדה תִּשְׁתּוֹחֲחִי וכד׳, באלו מן שָׁחַח, ועי׳ שם, עמ׳ 7017.]

סליח׳ יום א). עדי אמצא הדום רגלי אלהי ושמת אשפכה נפשי ו ש ו ה י (ר"י הלוי, הליקתני תשוקתי, זמורה א, 19-20). גזיר אחיו אשר ש י ח י ו שלחיו (הוא, הפשע הזמן, כס. 42). שמעני אחי, שמע נא אל ש י ח י (רלב"ע, כדוד הסיר, כהנא א, 24). ובקרב שיר שבחיו שם שלחיו להלחם ו ש י ח י ו הם רמחיו (ר"י חריזי, תחכי ג, קאמינקא, 43).

ה. **שִׂיחַ** ס"ז, — הטלת מי רגלים, שתן[1]): ויהתל בהם אליהו ויאמר קראו בקול גדול כי אלהים הוא כי שִׂיחַ וכי שיג לו וכי דרך לו אולי ישן הוא ויקץ (מ"א יח כז)[2]).

שִׂיחָה[3]), ס"נ, כּנ׳ שִׂיחָתִי, — כמו שִׂיחַ, Gespräch; conversation: מה אהבתי תורתך כל היום היא שִׂיחָתִי (תהל׳ קיט צז). מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שִׂיחָה לי (שם שם צט). אף אתה תפר יראה ותגרע שִׂיחָה לפני אל[4]) (איוב יה ד). — ואמר ב"ס: אל תטש ש י ח ת חכמים ובחידותיהם התרטש (ב"ס ח ח). אל תשיב דבר טרם תשמע ובתוך ש י ח ה אל תדבר (שם יא ח). — ובחז"ל: ואל תרבה ש י ח ה עם האשה (יוסי בן יוחנן איש ירושלים, אבות א ה). שינה של שחרית ויין של צהרים ו ש י ח ת ילדים וכו׳ מוציאין את האדם מן העולם (ר׳ דוסא בן הרכינס, אבות ג י). הקב"ה מתאוה לשמוע ש י ח ת ן של צדקניות (ר׳ זירי, ירוש׳ סוטה ז א). עשרה קבים ש י ח ה ירדו לעולם תשעה נטלו נשים (קדוש׳ מט:).

[1]) [משמ׳ המלה הזאת וגם הבנתה במסרת התרגומים והפרשנים נתבררו בפרטים בהערות לערך שִׂיג עמ׳ 7547 וכו׳, ועי׳ שם. לפי הנאמר שם אין להכיר מלה זו בב"ס גני׳ יג כו; אך כנגד זה יש למצא אותה גם במיכה ו יד: וישחך (צ"ל: וְשִׂיחֵךְ) בקרבך ותסג ולא תפליט, ועי׳ גם שׂוּחַ, עמ׳ 7531, הערה.]

[2]) [בתוספתא צוק"מ תרום׳ ז יד מובא לפי גרסה אחת המאמר: וכמה הוא בקרקעות וכו׳ ר׳ נחמיה אומר כדי שתהא חבית של ש י ח י ן ונתמלאת מהן ע"כ (ואלו בדפוסים ובנ"א: של שיטין, שועין), וכן בירוש׳ תרום׳ ח ו: כדי שתהא חבית ש י ח י ן מתמלא מהן ע"כ. אבל הנכון רק שִׁיטִּין, כבמשנה, ועי׳ שִׁיט, עמ׳ 7065]

[3]) [ועי׳ סִיחָה, עמ׳ 4020.]

[4]) [עי׳ בפרוש העורך לכתוב.]

שאפילו שיחת חולין של ת"ח צריכה תלמוד [1] (ע"ז יט:) יפה שיחתן של עבדי בתי אבות מתורהן של בנים (ר' אחא, מד"ר בראשית ס). — ושיחה בנגוד לתורה: לא יעמוד אדם ויתפלל לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק וכו' אלא מתוך דבר של תורה וכן אל יפטר אדם מתוך חבירו לא מתוך שיחה וכו' (ירוש', ברכו' ה א, וכעין זה בבבלי שם לא.). משיחתו של רבן גמליאל למדנו שני דברים (ר' שמעון, סוכה כא:). כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה מאכילין אותו גחלי רתמים (ר' לוי, חגי' יב:, ע"ז ג:). — ושיחה בטלה: אמר לו [2]) שוטה ולא תהא תורה שלימה שלנו כשיחה בטלה שלכם (ב"ב קטו.). — ושיחה יתֵרה: אפילו שיחה יתירה [3]) שבין איש לאשתו מגידים לו לאדם בשעת מיתה (רב, חגי' ה:). — ושיחה נאה: אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה אפילו שכר שיחה נאה (ב"ק לח:). — ושיחה קלה: אפי' שיחה קלה שאדם משיח עם אשתו הן נכתבין על פנקסו של אדם (מד"ר ויק' כו). — ושיחת דקלים: אמרו עליו על רבי יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה גמרא וכו' שיחת מלאכי השרת ושיחת שדים ושיחת דקלים (סוכה כח., ב"ב קלד.). — ובתפלה: ואל יתחלל שמך בנו ואל תעשנו שיחה בפי הבריות (סדר רב עמרם השלם, בפיוט אפים וקדושא דסדרא, קכ.). — ובסהמ"א: המודה בפני עדים דרך הודאה ולא דרך שיחה (טוחו"מ לב). היה מכיר בשיחת דקלים והיה מודיע פליאות גדולות (שערי תשובה, תשו' גאונ', שאלוניקי, עג). — ושיחת האילנות, במשמ' האִוּשה שלהם: ולכן יהי' שיחת האילנות והמון מים מושכים (אקדמון ג א ד ג). או כקול שיחת האילנות כי זה יורה על הסתר הרוח (שם ג ד ה). — ואמרו פיטנים ומשוררים: לשון שבעים היה בשיחתם וכו' בעבור כל נבלה שפתם (ינאי, אמצים בטים, קרובי בראש', זולאי, יג). וגאולים השיבו לא יצאנו ברשותם וכו' והם ענו רוצים ולא רוצים איש כפי שיחתם (ר"ש בן אבון, חסדי ה', קרוב' ז פסח). אוסיף שיחה או אגרע, לא יוטב לך ולא ירע (ראב"ע, אל תבוא, איגר 242). [1])

שִׂים, שׂוּם, מסנו, °הַשִׂימָה, *הַשָּׂמָה, °מֵשִׂים, *מְשִׂימָה, *שִׂימָה, תְּשׂוּמָה [2]).

שִׂים, שׂוּם, פ"י, שָׂם, שָׂמָה, שַׂמְתָּ, שַׂמְתְּ, שַׂמְתִּי, שַׂמְתִּי, שָׂמוּ, שַׂמְתֶּם, שַׂמְנוּ, שָׂמַנִי, שָׂמְךָ, שָׂמוֹ, שָׂמָהוּ, שָׂמָהּ, שַׂמְתַּנִי, שַׂמְתָּהוּ, שַׂמְתַּנִי, שַׂמְתּוֹ, שַׂמְתֶּם, שַׂמְתִּיךָ, שַׂמְתִּיךְ, שַׂמְתִּיו, שַׂמְתִּיהָ, שַׂמְתִּים, שָׂמֵנִי, שָׂמוּךָ, בינ' שָׂם, שָׂמִים, בינ' פעו' שִׂים, שִׂימָה, שׂוּמָה, מקו' שׂוּם, שׂוּם, שִׂים, שׂוּמִי, שׂוּמוּ, שִׂמוּ, שִׂימוּ, עתי, אָשִׂים, אָשִׂם, אֲשִׂימָה, אָשִׂמָה, תָּשִׂים, תָּשֵׂם, תָּשֶׂם, תָּשִׂימִי, יָשִׂים, יָשֵׂם, יָשׂוּם, יָשֵׂם, וַיָּשֶׂם, נָשִׂים, נָשִׂימָה, תָּשִׂימוּ, תְּשִׂימוּן, תְּשֻׂמוּן, יָשִׂימוּ, יָשִׂמוּ, אֲשִׂימְךָ, אֲשִׂימֵהוּ, אֲשִׂימֶנָּה, אֲשִׂימֵם, תְּשִׂימֵנִי, תְּשִׂימֵנוּ, יְשִׂימֵנִי, יְשִׂמֵנִי, יְשִׂימְךָ, יְשִׂמְךָ, יְשִׂימֵהוּ, יְשִׂמֵהוּ, יְשִׂימֶהָ, יְשִׂמֶהָ, יְשִׂימֵם, יְשִׂמֵם, תְּשִׂמֵם תְּשִׂימֵנִי, צווי שִׂים, שִׂימָה, שִׂמִי, שִׂימוּ, שִׂמוּ, שִׂימֵנִי, שִׂימֶהָ, — נתן, הניח דבר במקום, קבע דבר או אדם במקומו, : legen, setzen; mettre, placer; to put, lay ויטע יי' אלהים גן בעדן מקדם וַיָּשֶׂם שם את האדם אשר יצר (בראשי ב ח). ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר שָׂם על שכמה (שם כא יד). ויעקד את

---

1) [בסוכה כא: ובקצת מקורות אחרים אין המלים "חולין של".]

2) [רבן יוחנן בן זכאי אל אחד הצדוקים.]

3) [אבל עי' בד"ס.]

1) [ע' גם בהערה לערך ג. שִׂיחַ, עמ' 7550 על משלי ו כב.]

2) גם בכתבות כנעני' (כגון: ועלת ערפת זא שם אנך יחימלך (קלוסן, אולר, 10) ובארמ' וסור' שִׂים, סִים, כוש' שֵׂם, אשור' שָׂם באותה משמ' כבעבר', בערב' דרומ' שם, שים כלשון הצבה, הקמה והקרבה, בערב' שים a) במשמ' שימה לתוך דבר, וכאמור בערך ד. שׂוּם, יש לראות גם פעל זה והקרוב אליו כהתפתחות מאותו שרש בהוראה זו שנולדה באשור': שים (מסים) על פ' וכד'. ועי' גם שֶׂנֶת, הערה, וגם הערה לבנין הַפְּעִ'.]

a) شيم

יצחק בנו וישם אתו על המזבח ממעל לעצים (סס כב ט). ואשם הנזם על אפה והצמידים על ידיה (סס כד מז). ויקח את האבן אשר שם מראשתיו וישם[1] אתה מצבה (סס כח יח). וישם יעקב את המקלות לעיני הצאן ברהטים (סס ל מח). ורחל לקחה את התרפים ותשמם בכר הגמל (סס לא לד). וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשנה (סס לג ב). לא ידענו מי שם כספנו באמתחתינו (סס מג כב). ושים כסף איש בפי אמתחתו ואת גביעי גביע הכסף תשים בפי אמתחת הקטן (סס מד א-ב). שים ימינך על ראשו (סס מח יח). מי שם פה לאדם (שמות ד יא). ושמת את השלחן מחוץ לפרכת ואת המנרה נכח השלחן (סס כו לה). והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור (סס לג כב). ושמת את מסך הפתח למשכן (סס מ ה). ושמת את החצר סביב ונתת את מסך שער החצר (סס סס ח). וישם את הכיר בין אהל מועד ובין המזבח (סס סס ל). והרים את הדשן וכו' ושמו אצל המזבח (ויק' ו ג). ולקחת מראשית כל פרי האדמה וכו' ושמת בטנא (דבר' כו ב). לקח את ספר התורה הזה ושמתם אתו מצד ארון ברית יי' אלהיכם (סס לא כו). ויאמר וכו' קרבו שימו את רגליכם על צוארי המלכים וא"ה ויקרבו וישימו את רגליהם על צואריהם (יהוש' י כד). הבשר שם בסל והמרק שם בפרור (שופט' ו יט). ויפנו וילכו וישימו את הטף ואת המקנה ואת הכבודה לפניהם (סס יח כא). וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה כל ימי היות בית האלהים בשלה (סס סס לא). ויקח שמואל אבן אחת וישם בין המצפה ובין השן (ש"א ז יב). ואת כליו שם באהלו (סס יז כד). ותקח מיכל את התרפים ותשם אל המטה ואת כביר העזים שמה מראשתיו (סס יט יג). וישימו (את הפר) על העצים ואש לא ישימו וכו' (מ"א יח כג). קחו לי צלחית חדשה ושימו שם מלח (מ"ב ב כ). ויעל וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפיו (סס סס לד). וישם את פסל האשרה אשר עשה בבית אשר אמר יי' וכו' (סס כא ז). לשום במרום קנו להנצל מכף רע (חבק' ב ט). מטרם שום אבן אל אבן בהיכל יי' (חגי ב טו). ולקחת כסף וזהב ועשית עטרות ושמת בראש יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול (זכרי' ו יא). וישם כתר מלכות בראשה (אסתר ב יז). — ואת הדם על סלע: כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו לא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עפר (יחזק' כד ז). — ואת הדמעה בנאד: שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך (תהל' נו ט). — ובהשאלה כלפי מרחק ומרחב: וישם דרך שלשת ימים[1] בינו ובין יעקב (ברא' ל לו). — ובפרט שם אדם יד על פה, שם כף לפה וכד', כדי לעצר דבורו: החרש שים ידך על פיך (שופט' יח יט). פנו אלי והשמו ושימו יד על פה (איוב כא ה). שרים עצרו במלים וכף ישימו לפיהם (סס כט ט). הן קלתי מה אשיבך ידי שמתי למו פי (סס מ ד)[2]. — ושם ידו תחת ירכו של אחר לשבועה: שים נא ידך תחת ירכי ואשביעך ביי' אלהי השמים ואלהי הארץ (ברא' כד ב). וישם העבד את ידו תחת ירך אברהם אדוניו וישבע לו על הדבר הזה (סס סס ט). — ושם שמלה, אזור וכדו', לבש: ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם (סס ט כג). וקנית לך אזור פשתים ושמתו על מתניך (ירמ' יג א). ועין נאף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וסתר פנים ישים (איוב כד טו). ורחצת וסכת ושמת שמלתיך עליך (רות ג ג). — ושם ביד פלוני, מסר לידו, גם בהשאלה כלפי דברים מפשטים: ראה כל המפתים אשר שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה (שמות ד כא). הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה וכו' ושמתיה ביד מוגיך (ישע' נא כג). — ושם ביד עצמו: ותקח יעל וכו' ותשם את המקבת בידה (שופט' ד כא). והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו (מ"א כ ו). — ושם אדם נפשו בכפו, במשמ' שם את צוארו[3] בכפו, בין כאלו כדי לחנק את עצמו, בסכון חייו, ובין כדי למנע עצמו מדבור: ואראה כי אינך

1) [אמנם אולי כאן במשמ' עשה שתשמש האבן מצבה, וקשה להכריע.]

1) [ז"א מרחק של דרך שלשת ימים.]

2) [ועי' בהמשך על הצרוף: שם נפשו בכפו.]

3) [עי' על כך בדברי העורך, בפרט בפרק על עצמי ובשרי בהלשון והספר א, ובפרושו לכתובים בס' איוב המובאים לקמן.]

מושיע ואשימה נפשי בכפי [1]) ואעברה אל בני עמון (שופטי יב ג). וישם את נפשו בכפו[1]) ויך את הפלשתי (ש"א יט ה). הנה שמעה שפחתך בקולך ואשים נפשי בכפי [2]) ואשמע את דבריך וכו', ועתה שמע נא גם אתה בקול שפחתך (שם כח כא וכו'). על מה אשא בשרי בשני [3]) ונפשי אשים בכפי [4]) (איוב יג יד). — ושם פניו בין ברכיו: ואליהו עלה אל ראש הכרמל ויגהר ארצה וישם פניו בין ברכיו (מ"א יח מב). — ושם קרחה, קרח בראשו: לא תתגדדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת (דברי יד א). — ועל זריעת תבואה: ושם חטה שורה ושעורה נסמן וכסמת גבלתו (ישעי כח כה). — וכהשאלה, שם את פלי למרום, הרים ונשא: לשום שפלים למרום וקדרים שגבו ישע (איוב ה יא). — ושם דברים לפני פלוני, השמיע אותם לפניו: ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (שמות כא א). וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל (דברי ד מד). — ובאזני פלוני: כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע (שמות יז יד). — ושם אדם בעבודה: את בניכם יקח ושם לו במרכבתו ובפרשיו ורצו לפני מרכבתו (ש"א ח יא). — ושם בני אדם, במשמ' ערך וסדר אותם, anordnen; arranger; to arrange: וישם שאול את העם שלשה ראשים (ש"א יא יא). ויהוא שם לו בחוץ שמנים איש (מ"ב י כד). כשדים שמו שלשה ראשים ויפשטו על הגמלים ויקחום (איוב א יז). — ושם אורב וכד', מצור וכד': כי בטחו אל הארב אשר שמו אל הגבעה (שופטי כ לו). בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו (ירמי ט ז). ונתת עליה דיק ושפכת עליה סללה ונתת עליה מחנות ושים עליה כרים סביב (יחזקי ד ב). מצור שם עלינו (מיכה ד יד). — ושם (בלא השלמה) באותה משמ': פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל אשר שם לו בדרך בעלתו ממצרים (ש"א טו ב). ובאו עליך הצן רכב וגלגל ובקהל עמים צנה ומגן וקובע ישימו עליך סביב (יחזקי כג כד) [1]). — ושם את פלי לעבד, לשר וכד', מנה אותו לכך, קבע את יחסו ומעלתו כלפי זולתו: הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים (בראשי כז לז). שמני אלהים לאדון לכל מצרים (שם מה ט). וישימו עליו שרי מסים למען ענתו בסבלתם (שמות א יא). מי שמך לאיש שר ושפט עלינו (שם ב יד). ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל וכו' ושמת עליהם שרי אלפים ושרי מאות וכו' (שם יח כא). שום תשים עליך מלך אשר יבחר יי' אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מלך (דברים יז טו).—וכענין זה: וישם את בניו שפטים לישראל (ש"א ח א). שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים (שם שם ה). ואת עמשא שם אבשלם תחת יואב על הצבא (ש"ב יז כה). הסר המלכים איש ממקמו ושים פחות תחתיהם (מ"א כ כד). ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ (הושע ב ב). יי' למשפט שמתו וצור להוכיח יסדתו (חבקי א יב). — ושם דבר למשהו, עשה שהדבר יהפך למשהו: וישימני לאב לפרעה ולאדון לכל ביתו וכו' שמני אלהים לאדון לכל מצרים (בראשי מה ח-ט). כי לגוי גדול אשימך שם (שם מו ג). וישם אתה יוסף לחק עד היום הזה (שם מז כו). שמים חשך לאור ואור לחשך שמים מר למתוק ומתוק למר (ישעי ה כ). כי שמת מעיר לגל קריה בצורה למפלה (שם כה ב). שמה לשממה (ירמי יב יא). ושמתים לתהלה ולשם בכל הארץ בשתם [2]) (צפני ג יט).—ועם כ', ושם כמשהו: ושמתי

---

[1]) [כאן במשמ' סכון חיי המדבר.]

[2]) [כלו' החרשתי ולא דברתי דבר.]

[3]) [כלו' למה אחזיק את לשוני בשני לבל אדבר.]

[4]) [ולמה אמנע את גרוני (נפשי) מלדבר.]

---

[1]) [בישע' מד ז: ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי משומי עם עולם ואתיות ואשר תבאנה יגידו למו, המכון הוא, כדעת פרלס: משמיע מעולם. — בדבר בלעם (במד' כד כג): או מי יחיה משמו אל, הכונה כנראה, כדעת רבים: משמואל, כרמז לכתוב בש"א יה.—באיוב לד יג: מי פקד עליו ארצה ומי שם תבל כלה, יש להשלים בענין עליו גם בסוגר החרוז: ומי שם עליו וכו'.]

[2]) [בפסוק שאחרי זה (כ) כתוב: כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם וכו', וכנראה יש לראות גם בשתם כאן כראשי תבות בסק': בשובי את שבותכם.]

את זרעך כעפר הארץ (בראשי יג יו). וְשַׂמְתִּי את זרעך כחול הים (שם לב יג). יְשִׂימְךָ אלהים כאפרים וכמנשה (בראשי מח כ). כי כעת מחר אָשִׂים את נפשך כנפש אחד מהם (מ״א יט ב). שָׂם תבל כמדבר ועריו הרס (ישעי׳ יד יז). איך אתנך כאדמה אֲשִׂימְךָ כצבאים (הושע יא ח). קבץ אקבץ שארית ישראל יחד אֲשִׂימֶנּוּ כצאן בצרה (מיכה ב יב). וְשַׂמְתִּיהָ כאבל יחיד (עמוס ח י). שָׂמוּ אותם כסוס הודו במלחמה (זכרי׳ י ג). — וְשָׂם פה, ובהשאלה ושם אות, חק, ברית, קץ, גבול, מקום, חוצות, וכד׳, קבע אותם: וַיָּשֶׂם יי׳ לקין אות לבלתי הכות אותו כל מצאו (בראשי ד יה). מי שָׂם פה לאדם (שמות ד יא). ויצעק משה אל יי׳ על דבר הצפרדעים אשר שָׂם לפרעה (שם ח ח). שם שָׂם לו חק ומשפט (שם יה כה). וְשַׂמְתִּי לך מקום אשר ינוס שמה (שם כא יג). וְשַׂמְתִּי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו (ש״ב ז י). כי ברית עולם שָׂם לי ערוכה בכל ושמרה (שם כג ה). וחצות תָּשִׂים לך בדמשק כאשר שָׂם אבי בשמרון (מ״א כ לד). לשמש שָׂם אהל בהם (תהלי׳ יט ה). גבול שַׂמְתָּ בל יעברון בל ישבון לכסות הארץ (שם קד ט). קץ שָׂם לחשך (איוב כח ג). — וְשָׂם שֵׁם ושארית: וישלחני אלהים לפניכם לָשׂוּם לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדולה (בראשית מה ז). לבלתי שׂוּם[1]) לאישי שם ושארית על פני האדמה (ש״ב יד ז). — וְשָׂם כבוד לאל, חלק לו כבוד: בני שִׂים נא כבוד ליי׳ אלהי ישראל ותן לו תודה (יהושע ז יט). יָשִׂימוּ ליי׳ כבוד ותהלתו באיים יגידו (ישעי׳ מב יב)[2]). — ושם לו שלום: ישא יי׳ פניו אליך וְיָשֵׂם לך שלום (במד׳ ו כו). — ורחמים: לא שַׂמְתְּ להם רחמים על זקן הכבדת עלך מאד (ישעי׳ מז ו)[3]). — ושם האל את שמו במקום, קבע שיִקָּרא שמו על מקום זה: כי אם אל המקום אשר יבחר יי׳ אלהיכם מכל שבטיכם לָשׂוּם את שמו שם וכו׳ (דברי׳ יב ה).

הקדשתי את הבית הזה אשר בנתה לָשׂוּם שמי שם עד עולם (מ״א ט ג). העיר אשר בחרתי לי לָשׂוּם שמי שם (שם יא לו). בירושלם אָשִׂים את שמי (מ״ב כא ד). — ושָׂם שֵׁם לפלוני, קרא לו שם: וַיָּשֶׂם להם שר הסריסים שמות וַיָּשֶׂם לדניאל בלטשאצר ולחנניה שדרך וכו׳ (דני׳ א ז). — ושָׂם דבר בפי פלוני, הורהו לאמר כדבר: הדבר אשר יָשִׂים אלהים בפי אתו אדבר (במד׳ כב לח). וַיָּשֶׂם יי׳ דבר בפי בלעם (שם כג ה). ודברת אליו כדבר הזה וַיָּשֶׂם יואב את הדברים בפיה (ש״ב יד ג). וְאָשִׂימָה בפיהם דברים לדבר אל אדו אחיו (עזרא ח יז). — ושָׂם פניו, כִּוֵּן והפנה את פניו ואת מבטו: וַיָּשֶׂם את פניו הר הגלעד (בראשי לא כא). וַיָּשֶׂם חזאל פניו לעלות על ירושלם (מ״ב יב יח). אם אתם שׂוֹם תְּשִׂמוּן פניכם לבא מצרים (ירמי׳ מב יה). אשר שָׂמוּ פניהם לבוא ארץ מצרים (שם מד יב). וְיָשֵׂם פניו לבוא בתקף כל מלכותו (דני׳ יא יז). — ובהשאלה, שם פניו על פלוני, בחר ורצה בו: ועלי שָׂמוּ כל ישראל פניהם למלך (מ״א ב יה). — ובפלי׳, במשמ׳ הביט בכעס: ואם העלם יעלימו עם הארץ את עיניהם מן האיש ההוא וכו׳ וְשַׂמְתִּי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אתו ואת כל הזנים אחריו (ויקי׳ כ ד—ה). כי שַׂמְתִּי פני בעיר הזאת לרעה ולא לטובה (ירמי׳ כא י). וידעתם כי אני יי׳ בְּשׂוּמִי את פני בהם (יחזקי׳ יה ז). — ושם עליו עינו או עיניו, הביט, השגיח: הורדהו אלי וְאָשִׂימָה עיני עליו (בראשי מד כא). קחנו ועיניך שִׂים עליו ואל תעש לו מאומה רע (ירמי׳ לט יב). בא וְאָשִׂים את עיני עליך (שם מ ד). — ושם עינו עליו לטובה או לרעה, הביט על פלוני באהבה וברצון או בכעס ובשנאה: וְשַׂמְתִּי עיני עליהם לטובה והשבתים על הארץ הזאת (שם כד ו). וְשַׂמְתִּי עיני עליהם לרעה ולא לטובה (עמוס ט ד). — וְשָׂם לבו, התבונן: הראשנות מה הנה הגידו וְנָשִׂימָה לבנו ונדעה אחריתן (ישעי׳ מא כב). בן אדם שִׂים לבך וראה בעיניך ובאזניך שמע (יחזקי׳ מד ה). ועתה שִׂימוּ נא לבבכם מן היום הזה ומעלה וכו׳ (חגי ב יה). — ושם על לב(ו), באותה משמ׳: לא שַׂמְתְּ אלה על לבך לא זכרת אחריתה (ישעי׳ מז ז) הצדיק אבד ואין איש שָׂם על לב (שם נז א).

---

[1]) [כך כתיב, קרי שִׂים.]

[2]) [בתה׳ סו ב: זמרו כבוד שמו שִׂימוּ כבוד תהלתו, אין כבוד השני מצטרף בענין. ואולי צ״ל: כִּנּוֹר.]

[3]) [בספ׳ לָשׂוּם לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר (ישעי׳ סא ג) מוטב לגרס: לְשַׁלֵּם.]

ואיתי לא זכרת לא שמת על לבך (שם שם יח). נשמה כל הארץ כי אין איש שם על לב (ירמ' יב יא). — ושם על לב(ו) לעשות או שלא לעשות דבר: ואם לא תשימו על לב לתת כבוד לשמי וכו' (מלאכי ב ב). וישם דניאל על לבו אשר לא יתגאל בפתבג המלך (דניי א ח). — ושם אל לבו: אל ישם אדני המלך אל לבו [1]) דבר לאמר כל בני המלך מתו (ש"ב יג לג). — ושם בלבבו: וישם דוד את הדברים האלה בלבבו וירא מאד (ש"א כא יג). — ועם השלמה, שם לבו אל דבר או על דבר: ואשר לא שם לבו אל דבר יי' (שמות ט כא). שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום (דבר' לב מו). אל תשם את לבך להם (ש"א ט כ). ושים לבך לכל אשר אני מראה אותך (יחזק' מ ד). שימו לבבכם על דרכיכם (חגי א ה). השמת לבך על עבדי איוב (איוב א ח). השמת לבך אל עבדי איוב (שם ב ג). אם ישים [2]) אליו לבו (שם לד יד). — ובלא תבת לב, באותה משמ': לא נהיתה ולא נראתה כזאת וכו' שימו לכם [3]) עליה עצו ודברו (שופטי יט ל). למען יראו וידעו וישימו וישכילו יחדו כי יד יי' עשתה זאת (ישעי מא כ). ועי' משים. — ושם שכל, עיין יפה בדבר [4]): ויקראו בספר בתורת האלהים מפרש ושום שכל ויבינו במקרא (נחמ' ח ח). — ושם על פלי, הטיל עליו חובה, חייב אותו לעשות דבר: ואת מתכנת הלבנים אשר הם עשים תמול שלשם תשימו עליהם (שמות ה ח). לא תשימון עליו נשך (שם כב כד). — ושם בפלי מחלת וכדי וכל מדוי מצרים וכו' לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך (דברי ז טו). — ושם עליו רעה: וישימו עלי רעה תחת טובה ושנאה תחת אהבתי (תהלי קט: ה). — ושם לפלוני עלילות דברים, הוציא עליו דבה: ושם לה עלילת דברים והוציא עליה שם רע ואמר את האשה הזאת לקחתי ואקרב אליה ולא

1) [כך למערבאי; למדנחאי: על לבו.]

2) [כך למערבאי; למדנחאי ישיב כתיב, ישים קרי.]

3) [בנסחה של השבעים: לבכם.]

4) [כנראה זאת כונת הכתוב, וידועים דברי חז"ל: ושום שכל אלה דפסוקין (מגלה ג.).]

מצאתי לה בתולים (דברי כב יד). — וכן שם דבר בפלוני: אל ישם המלך בעבדו דבר בכל בית אבי כי לא ידע עבדך בכל זאת (ש"א כב טו). — ושם תהלה [1]) בפלוני: הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה (איוב ד יח). — ושם דבר לאל: מי יכזיבני וישם לאל מלתי (שם כד כה). — ושם בפלי, במשמ' שם בו אשמה, האשים אותו: הברב כח יריב עמדי לא אך הוא ישם בי [2]) (שם כג ו). — ושם תפלה אליו, במשמ' קרובה לכך: ואליה לא ישים תפלה [3]) (איוב כד יב). — ושם דם פלוני על פלוני, האשים את האחד במות חברו: ודמם לשום על אבימלך אחיהם אשר הרג אותם (שופטי ט כד). — ושם דמים בביתו, גרם לשפיכות דם בביתו: ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו (דברי כב ח). — ושם דמי מלחמה בשלום: וישם דמי מלחמה בשלום ויתן דמי מלחמה בחגרתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו (מ"א ב ה). — ושם (אדם או דבר) כך או כך, עשה שיהיה כך: מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור (שמות ד יא). וישרף יהושע את העי וישימה תל עולם שממה (יהושע ח כח). ותקח אחד מגריה כפיר שמתהו (יחזקי יט ה). קומי ודושי בת ציון כי קרנך אשים ברזל ופרסתיך אשים נחושה (מיכה ד יג). חרפת נבל אל תשימני (תהלי לט ט). — ובמליצה, שם בשר זרועו, חשב בשר ודם לעז ולמבטח לו: ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו (ירמי יז ה). — ושם ה' מבטחו: אשרי הגבר אשר שם יי' מבטחו (תהלי מ ה). — ושם שם פלוני, קרא את שמו [4]): ילדה לו גם היא בן וישם את שמו אבימלך (שופטי ח לא). אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם (נחמי ט ז).

1) [עי' תהלה.]

2) [כמבאר לאחרונה בפרושו של העורך לאיוב משנת תשי"ד הבינה: כלום ע"י רב־כח, ז"א ע"י מיפה כח, יריב האל עמדי? אין רצוני בכך, אלא הוא עצמו ישים בי דברי האשמתו.]

2) [עי' תפלה.]

4) [גם בארמ' שבמקרא: שם שמה בלטשאצר (דניי ה יב).]

—ובשמושים שונים, כגון שם דרך: אשים במדבר דרך בישימון נהרות (ישע' מג יט). שים לך שנים דרכים (יחזק' כא כד). זבח תודה יכבדנני ושם דרך [1]) אראנו בישע אלהים (תהל' נ כג).—ושם פעמיו לדרך: צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו (תהל' פה יד). — ושם בנים: כל אלה נשאי נשים נכריות ויש מהם נשים וישימו בנים (עזרא י מד). — ובלשון ערבות בפסק' שים יד לתקיעת הערב: שימה נא ערבני עמך [2]) (איוב יז ג). — ושם אשם, אולי במשמ' שלם כפרו: אם תשים אשם [3]) נפשו יראה זרע יאריך ימים (ישע' נג י). — ושם דברתו, ערך דבריו: אולם אני אדרש אל אל ואל אלהים אשים דברתי (איוב ה ח). — ושם אף, במשמ' לא שנה את רצונו: חנפי לב ישימו אף לא ישועו כי אסרם (שם לו יג). — ושם ידים לפלוני, פתח לו דרך: וישימו לה ידים ותבוא דרך מבוא הסוסים בית המלך (מ"ב יא יו).— ושמה בפוך עיניה: ותשם בפוך עיניה ותיטב את ראשה (שם ט ל). ועי' פוך, עמ' 4847.

— וביני פעו' שים, כמו מושב, נתון: איתן מושבך, ושים בסלע קנך (במד' כד כא). אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך (עובד' ד).— ובק' שימה, שומה: כי על פי אבשלום היתה שימה [4]) (להרג את אמנון) מיום ענותו את תמר אחתו (ש"ב יג לב) [5]). — ומקור ע"ד הארמית משים: מבקר לערב יכתו מבלי משים [6]) לנצח יאבדו (איוב ד כ). — ואמר בן סירא: אם תחפוץ בני תתחכם ואם תשים לבך תערם (ב"ס גני' ו לב). -- ובמגלות ים המלח: אודכה אדוני כי שמתה נפשי בצרור החיים (אוצר המגילות הגנוזות, סוקניק, הודיות דף 2). —

1) [אמנם כאן אולי בפק' ושמר דרך, וצ"ע.]

2) [לפי פרוש העורך למקום הכונה: שים ידך, ואתקע בה ידי, ערבני, עשה אותי ערב עמך.]

3) [כנראה בקרוב: אם תשים נפשי קרבן אשם ככפר לה.]

4) [כך כתיב; קרי שומה.]

5) [על פי צ"וף זה נוהג בספרות ובדבור בימינו הבטוי שומה עליו וכד', במשמ' הוא חיב, מטל עליו לעשות.]

6) [במשמ' מבלי שימת לב, ועי' בפרושו של העורך לאיוב.]

ובתו"מ: והיא הראתה למשה קבר יוסף אמרה לו במקום הזה שמוהו (מכי' בשלח, פתיח'). ותשים חלקנו בגן עדן (תפלת ר' אלעזר. ברכי' טז:) שתשים שלום [1]) בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה (תפלת רב ספרא, שם שם). שלום אתה ושלומה משנתך ששמת שלום בין התלמידים (רב נחמן בר יצחק, שם לט:). אלך ואתגייר בשביל שישימוני כהן גדול (שבת לא.). ואני בוכיה ומתאנחת ואומרת מי ישימני כשנים הראשונות (מד"ר איכ', פתיח'). — ושם חלקי: מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות (ת"כ, ברכי' כח:).—ושם קטטה: מה לך אצל ילדה וכו' כלך אצל שכמותך ואל תשים קטטה בביתך (יבמ' מד.). — ובתפלה: שים שלום טובה וברכה וכו' עלינו ועל כל ישראל עמך (תפלת י"ח) [2]). שלום רב על ישראל עמך תשים לעולם (תפלת י"ח למנחה וערבית, אשכנזי). — ובספה"א: תמונה בנשם כבזק אור ברוח יום זך שומה בנפש מלהבת בגחלת (רסע"ג, ספר הגלוי, הרכבי, קפא). והנה בתחתית ההר מערה ואבן גדולה שומה על פיה (יוסיפון, גינצבורג, ז). וכה שמה רב סעדיה בפתרו אותה (תשו' תלמידי מנחם, 47). יתשמון, לשון וישם, יהון שומות לאשפות (רש"י, דני' ב ה). יהי לבך ונפשך שומים בתורה (ר"י בן יהודה, ספר מוסר ד יב). והרי שומה בפי ההמון והרופאים שהוא חולי המתדבק (סו"ת מהרי"ט סאלת יד, עז.). — ואמר הפיטן: רוממותך בפיהם שמו לזכרון (יוסי בן יוסי, אסדר במעשי, מוסף ב ר"ה) מימינו דלת ונם אשימכם גיא גלות אשילכם להכליםכם (ר"א קליר, איכה אספתו, קינ' ת"ב). דומה ישבה בערי דומה ובפי אריות שומה (ר"ל גיאת, אגרות סד"ל, 499). וישמם וישימם בלב ימים נטבעים (ידועי שם, אופן ז פסח). — ואמר המשורר: לבת חמה אשר נשאת לכימה והיא שומה בחדרי הקרבים (ר"י הלוי, שאו כנפי, זמורה ב, 82). כאהל אפרשנו ליל באישון, וכוכבי רום ישימון בו

1) [ועי' גם הפע'].

2) [נוסח הברכה אינו בא בתו"ם אלא ברמז: ומה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים (מגי' יח.), ועי' דודזון, אוצר ד, 448.]

מאורה (רלב"ע, מעיל ים לי, כהנה א, 11). — ואמר המליץ: ותושע לו שומו לבו ועין השגחתו על אשר ראה הרבה פעמים (גוטלובר, ממלכים, 62). — *ושם את הדבר כך וכך, במשמי קבע שהדבר הוא כך וכך או שיהיה כך וכך [1]: ושם אשר ידיעתם וכו' מעטה או סבלם מעט רשעים וכו', ושם המרצים צדיקים (ר"י א"ת, או"ד, הקדי). והחכם המשובח מי ששם אמתות הדברים שרש וכו' והכסיל המגונה מי ששם דעתו לשרש וחושב כי אמתות הדברים הולכות אחר דעתו (שם). וראיתי לשומו דבר קיים ומטמון צפון ונר שיאיר לבני אדם (הוא, הקדי סו"ס). ושמתי שרשן העליון ויסודן הגדול יחוד האל בלב שלם, ואח"כ שמתי הבחינה שרש שני לכלל מחובות הלבבות וכו' (שם). ועוררתני פרידתך לחבר המאמר הזה וכו' ושמתיו פרקים מפורדים (ר"ם א"ת, מו"נ, פתיחי). יתחייב בהכרח שיתחלק החלק אשר שמוהו בלתי מתחלק, וכן כשתשים הדרך מדבקת יתחייב בהכרח תתחלק העתה מן הזמן אשר הושם בלתי מתחלק (שם א עג, הקדי ג). ישימו התורה והשכל שתי קצוות סותרי' (ר"ם א"ת, מאמר תחית המתים לרמב"ם).

— הִפעִ׳, הֻשְׂמַתִיהוּ, הֻשִׂימִי [2], — כמו קל: ונתתי פני באיש ההוא וַהֲשִׂמֹתִיהוּ [3] לאות ולמשלים והכרתיו מתוך עמו (יחז׳ יד ח). ועי׳ קל, הערה [4]. —

ובתו"ם: נשים לילות כימים על משים לילות כימים [1] (דברי הספד, מו"ק כח:). ואין אדם משים עצמו רשע (רבא, יבמ' כה:) כל משימות שאתה משים אל יהו אלא מקרב אחיך (שם מה:) אין תפלתו של אדם נשמעת אלא א"כ משים לבו כבשר (סוט' ה.). כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה (ר' אלכסנדרי, סנה' לט:). והוא משים אל לבו אם היום אעבור על הנצ"ה (מד"ר במדי' יד). — *וכנוי לאבר התשמיש, מֵשִׂים שלום: משים [2] שלום בבית כמל (ר"ם בר אלפתא, שבת קנב.). — ובסתמ"א: וצריכין להשים עיקרים לכללות שפוגעין זה בזה (ר"ח, סנה' לג:). שיש לו רוחב לב מתוך תורתו ומשים ללבו יותר משאר בני אדם (רש"י, תעני ד., ד"ה אוריתא). שאל להשימני שר צבאו (יוסיפון פרק ב). ויצו המלך לכרות את כל איבריו ולהשים אותם על המחבת (שם פרק יע). ויש לאנשי לבב להשים על לב מה שנתה מדה זו מכל מדות הענין (ר"א בלגנלי, יחזק' מ יג). ומותר להשים הרסן או האפסר בראש הסוס בשבת (תוס' שבת נב., ד"ה אמר שמואל). מי שנקטעה רגלו עושה לו כמין דפוס רגל וחוקק בו מעט להשים [3] ראש שוקי בחוכו (שם יומא עח:, ד"ה הקיטע, בשם רש"י). ונמעכות ונדרסות טפי ונוחים להשימן בבית הבליעה (שם שם פ:, ד"ה וסיערו). דחומרא הכתובה בפסוק אין להכניס בק"ו דודאי חומרא של סברא ניתנה להשים בק"ו אבל הכתובה וכו' (שם קדושי ה., ד"ה מכן פודין). ומשימין לו אימה ויראה בלב כל אדם (רמב"ם, מלכים ב א).

---

1) [עי' בהערת קלצקין־צובל, אוצר IV, 122. ואמנם אין כאן אלא הרחבה של שמוש לשון, הבא אף במקרא.]

2) [על מֵשִׂים (איוב ד כ) עי' בבנין קל, ואמנם גם יתר הדגמאות לבנין הִפע' במקרא מְסֻפקות הן, ועי' בהערות שאחר זו.]

3) [כך, בשין שמאלית, בספרים רבים, ומלשון זו תרגמו התרגומים הקדמונים, ת"י: וַאֲשַׁוֵּינֵיהּ, השבעים: θήσομαι, וולג': faciam, פשיט': ואעבדיוהי. אמנם בספרים אחרים שין ימנית: וַהֲשִׁמֹתִיהוּ, מלשון שממה, וכך נראה יותר.]

4) [ביחזק' כא נאמר לחרב: התאחדי הימיני הָשִׂימִי השמילי אנה פניך מֻעָדוֹת, ופרשו המפרשים מה שפרשו, ואין דבריהם מניחים את הדעת. יש שהציעו תקון כגון: הֵאָחֵרִי הימיני הַקְדִּימִי השמילי, ואולם קשה לקבל שנוי מרחיק כזה, ואחרים רואים השימי ככפל מן השמילי שאחריו. ואמנם לא מן הנמנע הוא כי העקר: הֵשִׁימִי, כמו וְהֵינִיקִיהוּ (שמות ב ט), מן ישם, כלשון פניה לצד הישימון, מזרחה, וצ"ע.]

1) [בכ"י מינכן ובדפוסים ישנים אין המלים על משים לילות כימים, ונוספו מתוך הנוסח שבעין יעקב ובראש. ורש"י פרש: נשים לילות כימים בהספד על ששם לילות כימים בתורה ע"כ, ועי' ד"ס.]

2) [במד"ר (קהלי יב ה): וממטיל שלום בבית כמל, וכן שם לפני זה: ותפר האביונה, זה התאוה המטלת שלום בין איש לאשתו שהיא כמלה.]

3) [ברש"י גופי (שבת סו.): להניח.]

להשים למישר מעקשיו, להדריכו בדרכי אמת (רמ"ע פלקירא, ראשית חכמה, אחריעז דוד, 2). ויקחהו ועליו השים עינו ויסתכל במראהו ועינו (הוא, המבקש, הא, לא). והמשרת הכין מאכלים טובים ויתן לפניהם ואשר ישיג לחמשה בני אדם השים לפני שניהם (שם מג). וכל מי שהיה רוצה לתת צדקה בסתר היה משים מעות בתיבה מן החור (מנוה"מ לר"י אלנקאוה א, 83). תחבושת של בצק שמשימין על המכה וכו' (שם ב, 236). מכאן התקינו חז"ל שיהו משימין לאליהו זכור לטוב בבית שהבן נימול בו כסא כבוד (שם ג, 476). שאסור להשים בשק פשתים וצמר מטורפין להוליכן (אור זרוע ס"י סג, הלכות שבת). סוכה שרצו להשים למעלה סולם וכו' (תרומי הדשן סי' לי, כג.). יאות לכל צדיק להשים בטחונו בשם אלהיו (ר"י בן נחמיאש, משלי יח י). שאם אתה רוצה לבחור בשכל וכו' ולהשים השכל לאדון על עצמך (ר"ז מגרללונה, משלי ו ז). וי"מ דלהשים לפניו (חמץ לפני הנכרי) והוא יקח מותר (מרדכי, שבת רכב). ומיחדת אותו ומשימתו מה שהוא (אמו"ר לראב"ד ב, 11). אסור להשים אתרוגיו על בגדים ביו"ט (הרוקח רכא, הל' סוכה). ואם לא היו כל כך דברים יפי' וטובים וראויי' לזה הספר ותיעלת לקוראים אותם לא היינו משימים אותם כאן (הערה בסוף החלק הראשון של מקראות גדולות ונליה רע"ה, הובא גם בהקדי דה"ע של בר-סערלק, xx). מבלי השים לב לתבונה (ר"י מוסקאטו, הקדי נפוצות יהודה). וזאת תורת האדם אשר אור שכלו יאיר ויופיע להשים כל מגמתו להשלים איש זולתו וכו' (הקדי פסקי הסוגה על יו"ד). — *ובמשמ' קבע והחליט שהדבר הוא כך וכך [1]: אם מפני שמבקש המדע השכלי אינו יודע אופני הראיות ומשים הראיה לא ראיה ומשים ג"כ מה שאינו ראיה ראיה (ר"י א"ת, או"ד, הקדי. וכופר בפרנות גדול שהוא משים הבורא מרוכב (מאמר מחבור ר"ד אלמקמץ, הליכות קדם, 74). — ואמר הפיטן: סחי ומאום השימוני בעדרי חברי (ר"א קל"ר, סבת סוכו מני, קיני ת"ג). פנה לעלבון, מקום עין להשים (אמנם כן, מעריב יוה"כ). סוד אבן הקימו וגל לעד השימו (ראב"ע, מי כמוך אל, איגר 229). ונשך לא תתכן להשים על מסכן (רסב"ג, בכל סדי, אזהרות, ביאליק-רבניצקי ב, 147). — ואמר המשורר: במות שמש וקום לילי כתנין להשים על פני ארץ חמריו (הוא, כתרם עץ, שם א, 20). ולמה עובד השים רבים מגויי ארץ (שלום הכהן, כיר דוד, 281).

— הפעי, יוּשַׂם, יִישֻׂם, — הוּשַׂם, שֻׂשְׂמוּ אותו: ויישם[1]) לפניו לאכל (בראשי כד לג). וַיִּישֶׂם[2]) בארון במצרים (שם נ כו). — ובזהמ"א: ונאצל מן הרוח אשר על משה והושם עליהם (רפ"י, שמות ח יד). ואם אשים, הרי היא (הגחלה) כלא הושמה (הוא, שם יח כו). שים טעם, כלומר יושם חק (הוא, דני' ג כט). גולי ישתוה, אשפה יושם (הוא, שם שם). אבן גדולה תמושמה על הכלים (הוא, נדה נה., ד"ה אי תם). שניהם עובדים עושים מה שהושמו לעשותו (ר"י א"ת, כוזרי ה כ). — ואמר הפיטן: טרם בא שמשו הושם בגן לעמוד (אל מחוללם, קונט' הפיוטי ס, 38).

[עי' קל, בשבושים דומים.]

1) [כך הכתיב, קרי וַיּוּשַׂם.]

2) [אמר ר"י חיוג': ויישם בארון נפרד מחבריו ונבדל מאחיו ואומרין כי הוא כמו ויושם לפניו והוא פועל שלא הוזכר שם פועלו וכי הסגול אשר תחת השין בויישם מומר מן הפתח בויושם, כי גֶּש הלאה וגַּש פגע בו אחד הם וכן וייקֶץ נח, וייקץ יעקב משנתו, וזהו דבר רחוק, להיות לפי שכל פעל לא הוזכר שם פועלו תחלת אותיותיו מונעת בשורק, שהשורק מוכיח עליו והוא האות על בניינו, וכבר חסר האות הזה מן ויישם בארון וכו' ויתכן להיות מן עקר ישם (שלשה ספרי דקדוק, נוט, 58). וחלק עליו ריב"ג (שרשים, שום), והביא ראיות בכתאב אלתשויה (D.renbourg, Opusc, עמ' 369—370), ועי' גם בשה"ש לרד"ק, ערך שום, בסיפו. וראב"ע דעתו כדעת חיוג', שהוא משרש ישם. ובקצת ספרים ויושם כתוב ויישם קרי, עי' מנחת שי. ושים לב לדברי ש. פינסקר במבוא לנקוד האשורי, 93, על דעה כזו, כי שרשו של ו שֶׂם הוא ישם ע"ר וַתֵּלֶד, המעיר כי בא בנקוד הבבלי: וַתֵּשֶׂם.

אך למעשה יש לקרא ויּוּשַׂם ולא וַיִּישֶׂם גם בבראש' נ כי, כהנחת דקרי, שם כד לג. וקשה לעמר על טעם הנקדנים.]

חושמוני כפר כל איש חוטא (ר״א ב״ע, אל צורא״י, בתכא א, 114). — ואמר המשורר: ראו כבודך רם ולא הושם סחי (אברהם פרווינגאאלי, מה חמוי, שירת איטליה, שירמן, רמז).

— נפעי ״נִשׁוֹם או ״נִשּׁוֹם [1]), — כמו הֻפעי: היתה שומה זו נשומת על עבדיו להרג את אמנון (רש״י, ש״ב יג לב). — ואמר המליץ: אם רב המסכה נשומות אל תתרומם (ב״ז, ב״ם לב ח).

*שִׂימָה, ש״נ, — פעלת השֵׂם, הנחה: ואפילו שימה [2]) מעכבת (ירושי שקלי ד ג). ושמתם את דברי וכו׳ צריכה שתהא שימה כנגד הלב (ברכי יג:). אתיא שימה שימה, כתיב הכא ושם לה עלילות דברים וכתיב התם לא תשימון עליו נשך (ר׳ אבהו, כתוב׳ מו.) [3]). — ובסהמ״א: אתמול אמרת לנו הורידהו אלי ואשימה עיני עליו, זו היא שימת עין [4]), זו היא ססיות עין (ילק׳ שמעי ברא״ש קנ). וישם דבר בפיו, ומה היא השימה הזאת וכו׳ ונתן לו הקב״ה רסן וחכה בפיו (רש״י, במד׳ כג יו). תשפות שלום וכו׳ ויש לפתור את כולן לשון שימה, תשית שלום לנו (הוא, ישעי׳ כו יב). ומאתי היתה שימת דבר (הוא, עזרא ד יט). תלה הכתוב הדבר בהן (בכהנים) להיות ברכה זו שימת שמו על עמו (הוא, סוטי לח:, ד״ה וסמו). אענדנו, הוא השימה בראש או בצואר (אוהב משפט על איוב, קנ:). הוכרחתי לדבר זה מצד השימה האלהית לסדר הדברים האמתיים (כוס שלוס ג ע, לח.). בעת שימת הכתר בראש אדוננו המלך יר״ה (פנקס ועד ארבע ארצות, היילפרין, 153).

שִׁין, עי׳ שִׁין, עמ׳ 7068; שׁ, עמ׳ 6776; שׁ, עמ׳ 7510.

---

1) [על משקל נָדוֹן על יד נִדּוֹן.]

2) [כגון ארון ופרוכת ומזבחות דכתיב בהו וישם מעכבין (קרבן העדה).]

3) [ובמדרש על ואלה שמות: אל תאמר שמות אלא שִׂימוֹת (כך מנֻקד) שהן שקולין כנגד שמות הרבה (מדה״ג שמות א א) העיר הופמן שצ״ל שִׂימוֹת, דברים ששם הקב״ה בעולם, ובשם סימונסן הוא מביא את הדעה, שכַּוָנת המדרש סימות, כלו׳ אוצרות.]

4) [במד״ר (ברא״ש לג) השמת עין.]

*שִׂיק ש״ז, — הסקת אש, לחבה, — ואמר הפיטן: בצאתך המלחה שיקי רשף למנה, ונלאתה כלבלם נטיעת נעמנה (אזהרות רס״ג, סדור, קסח). גחלים אתה חותה לשון שיק ותבערה המה (מכתם, מחבי סה, מובא גם בחשובי׳ דונש ערך חוסה, 65).

שִׂישׂ, עי׳ שׂוּשׂ, עמ׳ 7535.

*שִׂישָׂה, ש״נ, — שם״פ מן שָׂשׂ: בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל [1]) גילה שישה שמחה רינה פצחה וכו׳ (מד״ר שה״ש, כגילה וכשמחה, וכעין זה פסיק׳ דר״כ, רני עקרה, בובר, קמא:). שוש אשיש בה׳ וכו׳ אבל שישה זו שמחה ואין אחריה צרה (שם פסיק׳ דר״כ, פסקא אחרת דשוש אשים, בובר, קמט.).

שַׂךְ, במקר׳ רק מ״ר, שִׂכִּים, — עֹקֶץ דוקר [2]), Stachel; sting; piquant: והיה אשר תותירו מהם לְשִׂכִּים בעיניכם ולצנינם בצדיכם וצררו אתכם על הארץ אשר אתם ישבים בה (במדי לג נה). — ובסהמ״א: ושתיית התעלות העוקצות ואכילת הלענה והכאה בקוצים ושיכים מכאיבים (ר׳ קלונימוס, בעלי חיים, ס יא, ס.). כי בעד המקום ההוא ירד לגנוב הגנבה והוא ערום מבלי לבוש לבלתי יאחזו בגדיו בשכים אשר בעץ (ר״י זבארה, ס׳ שעשועים ה, דוידזון, 47). — ואמרו פיטנים ומשוררים: אויבי לנגדי בגבולי ונחלתי, הם לשכים צדי עת שברי ונחלתי (ר׳ ילחק אבן גיאת, אקבלה נדדי, שער השיר, 26). חברת חכמים כמים קרים ועתים כשכים (ר״ש הנגיד, בן משלי, אברמסון, 173).

א. שֹׂךְ, ש״ז, — כמו סֹךְ [3]): ויחמס כגן שֻׂכּוֹ שחת מעדו שכח יי׳ בציון מועד ושבת (איכה ב ו).

---

1) [צ״ל בעשרה לשונות נקרא שמחה, וכן בפסיק׳ דר״כ.]

2) [עי׳ שרש א. שׂכך, עמ׳ 7564, הערות.]

3) [כנראה בא כאן השם באותה תמונה כמו בתה׳ עו ג: ויהי בשלם סֻכּוֹ ומעונתו בציון, ולפי זה תרגמו רב הקדמונים כלשון אֹהל (tentorium, σκήνωμα, מטלתה), והתרג׳ הארמי: בית מקדשיה, ואמנם בהבנה זו קשה מלת כגן, כאלו הכונה לחשיפת הגן מענפיו ועליו, ואולי לא כִּוְנוּ המעתיקים באחת משתי המלים (כגן שכו), אך אין הצעות החדשים משכנעות.]

ב. *שַׁךְ, ס״ז,—כמו שׂוֹךְ, במשמ׳ דרך שׂוכה בסירים: לשעבר הייתי עולה לירושלים ודרכי׳ מתוקנים, ועכשיו ב ש ך [1]), שנאמר לכן הנני שך את דרכך בסירים (מד״ר א׳כה, פרסה ליון).

שכה [2]) ממנו *שָׂכָה, *שְׂכִיוֹן, ועי׳ *מַשְׂכִּיָּה, מַשְׂכִּית, שֶׂכְוִי, *שְׂכִיָּה.

*שָׂכָה [3]), פ״ע—כמו סָכָה, ראה, הסתכל: וי״א זה הלב שהוא ש ו כ ה וצופה ומחשב את הנולדות (רס״י, איוב לח לו).

שֻׂכָּה, ס״נ, במקרא רק מ״ר שֻׂכּוֹת, — צפרני בשם : Gewürznägelein; clous de girofle; cloves
התמלא בשֻׂכּוֹת [4]) עורו ובצלצל דגים ראשו (איוב מ לא).
— ואמר הפיטן במליצת הכתוב: גאוה אפיקי מגינים סגור, דוד למלאות לו ב ש כ ו ת עורו (יחיאל בר יצחק, קורא מקרא, מעריב ב׳ פסוח).

---

[1]) [על הכתוב: כי אעבר בסך (תהי׳ מב ה).]

[2]) [אין גזירת השמות מַשְׂכִּית, שֶׂכְוִי, שְׂכִיָּה משרש זה ברורה כל צרכה (ועי׳ בהערות לערכים אלו), ועל כן ספק הוא אם היה שרש זה קים בלשון המקרא. ושים לב כי עקר כתיב השרש במשמ׳ ראיה בארמ׳ ובעבר׳ שאחר המקרא הוא בסמ״ך ולא בשין, ועי׳ סָכָה והנגזר ממנו; ואך כשהמפרשים באים לבאר מלה כגון שכוי משרש זה, כותבים הם שכה במק׳ סכה, שהוא המקורי. ואכן בני תבון כתבו בְּשְׂכִיָּה, שְׂכִיוֹן בשין ע״פ הבנתם במלים המקראות הנזכרות לעיל.]

[3]) [כמו סָכָה, ועי׳ בהערה שלפני זו.]

[4]) [כמבֹאר בפרוש דעורך משנת תשי״ד, מְדֻבר כאן על האפשרות לבשל את לויתן כדרך בשול דגים; ובכוון זה אין בצלצל לשון צלצל אלא כאלו נאמר ובבצלצל דגים (כדגמת בית פרעה במק׳ בבית פרעה, ועוד), ז״א כבצלים קטנים ששמים בדגים בבשולם, ועל כן גם בשכות מורה על דבר שמתבלים בו את התבשיל, בשמים בצורת שכות (הוא בכתיב מְאֻחָר: שְׂכּוֹת) ומסמרים (זאת משמ׳ שְׂכִּת באשור׳), וכן נקראות צפרני בשם „מסמרים" בכמה לשונות.
אמנם רבים התלבטו במלה, ועי׳ בספרו של Beer, D. Text d. Buches Hiob, שרושם את דברי התרג׳ הקדומים ושל כמה מפרשים מן העמים. ואלו חז״ל דרשו מכאן את דרשתם הידועה על סוכה של לויתן,

שֶׂכְוִי, ס״ז,—שם כולל של עוף (או עופות) מיטיב עוף [1]): מי שת בטחות חכמה או מי נתן לַשֶּׂכְוִי בינה (איוב לח לו). — ובתו״מ, במשמ׳ תרנגול, Hahn; coq; cock: כי שמע קל תרנגולא לימא, ברוך אשר נתן ל ש כ ו י בינה להבחין בין יום ובין לילה (ברכ׳ ס:) — ובסהמ״א: וקח ש כ ו י לבן בטוהר ובנקיון ושחטהו וכסה את דמו והסיר את אבריו וכו׳ (רזיאל, אמסטרדי, ו:). בני אל יהי השכוי יותר חוק ממך כי הוא מושל בעשרה נשים ואתה

וכן התרג׳ הארמי: במטללתא. ועי׳ א. סֻכָּה. ויש בסהמ״א, שהשתמשו במלה במשמ׳ שֻׂכִּים, וכן מביא ברודי את דברי רמב״ע הנזכרים בערך ב. סכה (רמב״ע, ענק ז, עמי סעא) בכתיב שכות.]

[1]) [ידועה דעת חז״ל (וכן וולג׳: gallo) שהשכוי הוא התרנגול, ושבינתו בכך, שהוא יודע להבחין בין יום ובין לילה, דבר שהוא תמוה אף כשלעצמו; כי מה בינה מיחדת זו הדרושה לשם כך? ומענין מאמרם בירוש׳ ברכ׳ ט ב: באפריקיא קורין לנידה גלמודה וכו׳, ברומי צווחין לתרנגולא ש כ ו י ע״כ, שאין כונתו, כנראה, אלא זו שיהודי רומי קוראים לתרנגול בשם מקראי זה. ואלו במד״ר ויקרא כה נאמר: בערביא צווחין לתרנגולתא ש כ ו י א, וצ״ע. אך אין זו הדעה היחידה המבעת בדברי החכמים, שכן בתרג׳ הארמ׳: מן יהב ללבא בינתא (על יד תרג׳ אחר: לתרנגול ברא ביונתא למקלסא למריה), ודעה זו נזכרת בשם יש אומרים אצל רש״י: הלב שהוא שוכה וצופה ומחשב את הנולדות, וכן ראב״ע: לשכוי הוא הלב כמו עברו משכיות לבב וכו׳, ואלו רלב״ג: הוא שם מענין ההשגחה וההשקפה תרגום וישקף ואסתכי והוא השכל ההיולאני ע״כ, וקרוב לזה בסורי: חזוא, מלשון סכיה שפרושה ראיה. והחדשים פרשו פרושים שונים ומשֻנים, אף כשם של כוכבים ומזלות או של עננים, אשׁר המקרא בודאי לא ראה בהם כל בינה. אך העורך בפרושו נמק את הדעה, שגם טחות וגם שכוי שמות כוללים לסוגי עופות (טורפים), שאין בינתם אלא הבינה הנזכרת בהמשך, לט כו, בנוגע לעוף נֵץ: המבינתך יאבר נץ וכו׳, כלום ממך באה לו בינה זו, וכן נאמר על בינה זו במשלי כג ד–ה, שיש לצרף שם את המלים: מבינתך חדל, התָעוּף (כך חכתיב), ועי׳ כנאמר לקמן בערך שַׂכִּין. וכנראה קרובה המלה שכוי לשם שַׂכִּין וגם לשם שְׂכִיָּה (עי׳ סס׳), שגם הם כנויים הם לעוף העף במרום. ואפשר שאין שֶׂכְוִי אלא צורת מַארכת בוי״ו במק׳ שֶׂכִי.]

לא תמשול באחת (ספר חנוך הפילוסוף, קבץ דפ"י של מסם) [1]. — "ובמשמ' השכל האנושי [2]: והשכל האנושי נקרא שכוי וכן פירשו גדולי המפרשים וקרא בטוחות חכמה למושכלות הראשונות שהם יסודות החכמה (ר"י אלבו, העקרים א עז). — ואמרו פיטנים ומשוררים: שם הליכות עולם ששה, כמו ששה בלבביהם, טוחות וכסל ושכוי וסרעף ובטן וקרב ועשתנותיהם (ר"א קליר, ולתז אזון, מוסף א ר"ה). ונתן לשכוי בין וחכמה בטחותיו (רלב"ע, בגם אל, כהכנ א, 199). אך פתאום שמע (השועל) קול שכוי מנגד, וימהר ויתן לבשבה חפש, התפשט עור הזאב השליך הבגד, וירץ לשכוי ורצחו נפש (יל"ג, משלי יהודה ד, המשל השביעי). אך לשכוי בינה השכיל ויבן כי השועל יחבל און (הוא, שם, המשל העשירי) [3].

שְׂכוּר, עי' שָׂכַר, עמ' 7571 וכו'.

שְׂכִיָּה [4], ש"נ, במקרא רק מ"ר שְׂכִיּוֹת, — כמו שֶׂכְוִי, במשמ' עוף מיטיב עוף במרום: כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם וכו' ועל כל ארזי הלבנון הרמים והנשאים וכו' ועל כל אניות תרשיש ועל כל שְׂכִיּוֹת החמדה (ישע' ב יב—טז). — ובספהמ"א, במשמ' אוצר, כלי יקר, Schatz; trésor; treasure: ואל ישיאך לבך בנעם חמדותיו ואל יסיתך בשכיות תאותיו (ר' בחיי בן פקודה, תוכחה). ואז תשקוט ותנוח מחשבתו מדאגות העולם ושכיותיו [1] (ר"י א"ת, תו"ה, חשבון הנפש ו). — ואמר המשורר: ושיחים על פני ספרי כתבנית שכיות על פני כלה כלולה (ר"ם הנגיד, כבודי מדאגה, בן תהלים, הברמן א, 76). משכית עלמות מעשה יד איש ואת החוד והחמדה שכיותיך (ר"י הלוי, מה לך לבים, זמורה ב, 19). — "ובמשמ' פסיפס, מעשה תשבץ, כמו מַשְׂכִּית: ועל כן היו מפתחים היהודים פתוחים בהיכליהם ומציירים בבתי כנסיותיהם ציורים, והישמעאלים עושים שכיות בבתי תפלותם, כל זה להרויח הנפשות אליהם ולהתעסק הלבבות בהם (ר"י הריזי, מוסרי הפילוסופים א ס).

"שִׂכְיוֹן, ש"ז, — שאיפה, רצון: שכל מעשה שהוא לאלהים, איננו נמלט מאחד משלשה חלקים, אחד מהם חובות הלבבות בלבד והם שכיוננו לבארם בספר הזה (ר"י א"ת, תו"ה חשבון הנפש ג). ועי' סִכְיוֹן.

---

1) [וש"י אברמוביץ, בספרו תולדות החיים, בנה על שם זה את הצרופים: שכוי הים (עמ' רלה), שכוי היער (עמ' קנה), שכוי המים (עמ' קע), שכוי הצהוב (עמ' קמז), שכוי השלג, שכוי הפנינים (עמ' קנו).]

2) [ע"פ הבנה כזו באיוב לח לו, ועי' בהערה לכתוב.]

3) [מנח שהנהיגו העורך ע"פ דברי השאלות בתנ"ך המיחסות לרסע"ג (עי' רוזנטל, XXI HUCA נא): שפר גלגל המלים בדמיון שכליו, כמו גוער בים רוגע הים ויהמו גליו, ויפצר בם ויפרץ בו במליו וכו', הוא שִׂכּוּל, מעשה המשַׂכֵּל דברים מימין לשמאל וכד' ובפרט שִׂכּוּל אותיות והגאים במלה, הפוך סדר ההגאים והאותיות, כדגמת שמלה — שלמה וכד', metathesis, וע' ב, שָׂכַל והערה שם.

4) [גם התרגומים הקדומים, עד כמה שהלכו בדרך הפשט, וגם פרשנים וחכמים שבאו אחריהם הבינו מלה זו בדרך כלל כלשון יפי מראה (אולי כדבר ראוה, כמו מן שׂכה־סכה), אוצרות נחמדים, כפי שהבינו גם את המלה מַשְׂכִּית כאלו נגזרה משרש שׂכה שהוא סכא, ראה בארמ' וגם בעבר' שבתו"ם. ואין פרוש זה מסתבר, הואיל ועל דברים רמים ונשאים במרום בלבד דבר בכתוב ולא על דברים יפי מראה סתם, וגם במלת אניות הכונה לתרן בקלעיו המתנוסס מעל לאניות. והואיל וטבעי תאור החמדה לגבי העוף העף במרום (ועי' גם בנאמר בערך רָנָן על כנף רננים נעלסה באיוב לט יג), על כן נראה שיש להבין גם שכיות החמדה כמו שֶׂכְוִי (עמ' 7561) ושִׂכְיָן (עמ' 7563) במשמ' עופות נחמדי מראה, מיטיבי עוף, וצ"ע. ובספהמ"א השתמשו במליצת הכתוב במשמ' אוצרות חמדה.]

1) [תרג' הערב' זכארפהא a), קשוטיה.]

a) زخارفها

שַׂבִּין, —שם לעוף (או לעופות במ״כ) מיטיבו(י) עוף[1]: כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך, ושמת שַׂבִּין בלעך אם בעל נפש אתה וכו׳ כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף השמים (משלי כג א–ה).

שָׂכִיר, סות״ז, כנ׳ שְׂכִירְךָ, שְׂכִירָיו, נק׳ שְׂכִירָה, —אדם שכור לעבודה לזמן מסים, Mietling; mercenaire; hireling: זאת חקת הפסח וכו׳ תושב ושָׂכִיר לא יאכל בו (שמות יב מג–מה). וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר או מת וכו׳ אם שָׂכִיר הוא בא בשכרו (שם כב יג–יד). לא תלין פעלת שָׂכִיר אתך עד בקר (ויקרא יט יג). וכל זר לא יאכל קדש תושב כהן ושָׂכִיר לא יאכל קדש (שם כב י). והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולִשְׂכִירְךָ ולתושבך הגרים עמך (שם כה ו). וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבד בו עבדת עבד כְּשָׂכִיר כתושב יהיה עמך (שם שם לט–מ). והיה כסף ממכרו במספר שנים כימי שָׂכִיר יהיה עמו וכו׳ כְּשְׂכִיר שנה בשנה יהיה עמו (שם שם נ–נג). לא יקשה בעיניך בשלחך אתו חפשי מעמך כי משנה שכר שָׂכִיר[1] עבדך שש שנים (דבר׳ טו יח). לא תעשק שָׂכִיר עני ואביון (שם כד יד). בשלש שנים כשני שָׂכִיר ונקלה כבוד מואב (ישעי׳ טז יד). בעוד שנה כשני שָׂכִיר וכלה כל כבוד קדר (שם כא טז). והייתי עד ממהר במכשפים וכו׳ ובעשקי שכר שָׂכִיר (מלאכ׳ ג ה). הלא צבא לאנוש על ארץ וכימי שָׂכִיר ימיו כעבד ישאף צל וּכְשָׂכִיר יקוה פעלו (איוב ז א–ב). שעה מעליו ויחדל עד ירצה כְּשָׂכִיר יומו (שם יד ו). — ובפרט במשמ׳ איש צבא שָׂכוּר, Söldner; (soldat) mercenaire; (mercenary) soldier: גם שְׂכִרֶיהָ בקרבה כעגלי מרבק כי גם המה הפנו נסו יחדיו (ירמ׳ מו כא)—ובת״ם: שכיר יום גובה כל הלילה, שכיר לילה גובה כל היום, שכיר שעות גובה כל היום וכל הלילה, שכיר שבת, שכיר חדש, שכיר שנה, שכיר שבוע יצא ביום גובה כל היום וכו׳ (ב״מ ט יא). אחד שכיר אדם ואחד שכיר בהמה ואחד שכיר הכלים עובר משום שמות הללו (תוספת׳ ב״מ י ד). — ובספה״א, גם במשמ׳ איש צבא, שוטר[2] בכלל: והיה גודל חפצם להלחם עם ישראל כל כך שבצע כסף לא לקחו מיבין מלך כנען כדרך השכירים הבאים להלחם (ר״י אברבנל, שופטי׳ ה יט, בשם מלכים). ובו ביום באנו לעיר תורתונא ומצאנו הרבה שכירים ושרי

---

[1]) [כמבֹאר במפ״ט בספרו של העורך על משלי שלמה עמ׳ 113 — 116 (ועי׳ גם כאן בערך א. שַׂעַר, עמ׳ 7365). כל הפרשה הזאת מתארת את לחם המושל (גם מלה זו באה כאן במשמ׳ רע עין, בדומה לערב׳ מַאשׁל a) בכנוי לבהמה שממעטת לתת חלב), לחם הכזבים (ולא את העשֶׁר, שאינו נזכר כלל), כעוף העף לשמים מפי האוכל, ובכוון זה נאמר: ושמת שכין בלעך, כלו׳ ותשים את אשר תבלע לעוף שיעוף מפיך השמימה. ואין שכין כאן לשון סַכִּין כמו שחשבו בכל המסרת של מתרגמים ומפרשים, אלא שם לעוף מיטיב עוף, כמו הנשר הנזכר על ידו, או לעופות במ״כ. ואמנם אפשר שלא כון הנקוד, הואיל והנקדנים כבר חשבו בטעות על סכין, אלא שלפנינו צורת מ״כ כג שֵׂבִין, מן שְׂבִי, שֶׂבִי, שעל יד שֶׂבְוִי (עמ׳ 7561) באותה משמ׳. וכפ״כ שעל יד שבי זה יש לראות שְׂבִיּוֹת, גם זאת באותה הוראה, ועי׳ שְׂבִיָּה (עמ׳ 7562), הערה. ואולם בספה״א השתמשו בצורה שַׂבִּין, במליצת הכתוב, כפ״כ במשמ׳ סַכִּין, ועי׳ ערך זה.]

a) ماشل

[1]) [עי׳ שָׂכָר, הערה, ואין ללכת אחרי דעת האומרים ע״פ ישע׳ טז יד (שלש שנים כשני שכיר), כי סתם שכירות לשלש שנים, וכי על כן משנה (ז״א כפל) שכר שכיר הוא לשש שנים, שכן נאמר בישע׳ כא טז גם כן: בעוד שנה כשני שכיר, אלא משנה פרושו חווה לשנים, כערב׳ משׂאנה a).]

[2]) [כאיתה התפתחות של המלים Söldner, soldat, soldier כלעז, ואלה דברי הרשום (בס׳ ארץ ישראל ג, 264): "על בן אדם שָׂרץ, או, דרך השאלה, על המדבר במהירות, וכמו כן על שליח ציבור הממהר יותר מדי בתפילתו, אומרים משפט בפיימונטית שתרגומו בעברית הוא: נראה בן אדם הבורח מן השכירים כלומר מן השוטרים הרודפים אחריו".]

a) مسانة

עשרות וכו׳ ושוב בא שכיר א׳ אח״כ להתעולל עלינו ולשאול יין (מיד״א, מעגל טוב, 97).

שְׂכִירָה, ש״נ, — מעשה השוכר, במקרא רק בצרוף תער השכירה: ביום ההוא יגלח אדני בתער הַשְּׂכִירָה [1] בעברי נהר במלך אשור את הראש ושער הרגלים וגם את הזקן תספה (ישע׳ ז כ).

[*]שְׂכִירוּת, ש״נ, — מצב השוכר והשכיר: כיצד שמין לו, אם היה שכיר נותנין לו לפי שכירותו (תוספת׳ ב״מ ט ח). באחד בניסן ר״ה לחדשים ולעיבורין ולתרומת שקלים ויש אומרים אף לשכירות בתים (ר״ה ז.). ואם תניח אבן על הדימוס והזיקה כולן חייבין לש״ם והתניא אחרון חייב וכולן פטורים, לא קשיא כאן בשכירות כאן בקבלנות (ב״מ קיח:). שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף (ערכין יח.). — ובפהמ״א, דמי שכירות: ולא תוכל לתקן החשבונות האלה ולהקיש מנין דמי השדה ותבואתה או דמי השכירות אל השנים הנותרות (רלב״ג הנ״ל, מבור המשיחה והתשבורת, הקד׳ המחבר, 2). — ובקצור [*]שכירות, במשמ׳ דמי השכירות: — ואם יקשה בעיניו להלוות לעני בלא משכון יטול ממנו משכון וכו׳ ובתוך ימי המלוה לא ישתמש מאותו עני אם לא יתן לו שכירות שלימה (ר״י אלנקאוה, מ״והמ״א, ענעלאו, 84). ואל תחושו להפסד ממון שתוציאו לפרנס ראשי ההשגחה ולשלם להם שכירותם (פנקס ועד ארבע ארצות הייליפרין 44). קבענו לו שכירות חק הקצוב כל שנה שכר שיחה נאה סך שמנה זה׳ פ׳ כל שבוע (שם, 312). ושכירות הספינה וכו׳ מאה גרושים (מיד״א, מעגל טוב, 53).

---

[1] [אמנם על אף פרושי המפרשים קשה כנוי זה, שבמקומו מצפה צרוף במשמ׳ תער השכר, כדגמת ומאטאתיה כמטאטא השמד (יד כג), ואולי השכירה ט״ס קדומה היא במק׳ השמדה או במק׳ תער הַשְּׂפִירָה מלשון ספר בספרים בלשון חז״ל, שכנגדו סרפ, סרפ, באשור׳, והשוה גם סָפַר, נחשת בלשון זו, וצ״ע.

א. שׂכך [1]) ממנו מְשׂוּכָה, [*]מְשׂוּכוֹכִית [2]), שׂוֹךְ, שׂוֹךְ, שׂוֹכָה, א. שֹׂכֶךְ, ועי׳ [*]סֻכָּה, [*]סִכִּין [3]).

ב. שׂכך [4]) ממנו ב. שָׂכַךְ.

א. שָׂכַךְ, פ״י, שַׂכֹּתִי — כמו סָכַךְ [5]). במשמ׳ שים דבר כמסך בעד דבר אחר: והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור וְשַׂכֹּתִי כפי עליך עד עברי, והסרתי את כפי וראית את אחרי ופני לא יראו (שמות לג כב—כג). ועי׳ סָכַךְ [6]).

ב. שָׂכַךְ, — עי׳ בהערה לשרש ב. שכך, עמ׳ 7097 וכו׳.

א. שׂכל [7]), ממנו הַשְׂכֵּל, [*]הַשְׂכָּלָה, [*]הִשְׂתַּכְּלוּת, מַשְׂכִּיל, [*]מַשְׂכִּילִי; [*]מַשְׂכָּל, [*]מַשְׂכָּל,

---

[1]) [משרש זה בא גם בערב׳ שַׁכַּ a) במשמ׳ דקר, שִׁכַּ b), כלי נשק חד, באשור׳ שִׁכַּת, מסמר ויתד, מְשׂכּכית, מחרשה פולחת ובוקעת, שִׂכַּכ, פלח את האדמה, בארמ׳ ובסור׳ סִכְּתָא, סִכְּתָא, ועי׳ בהערה שאחר זו.]

[2]) [כמבֹאר בהערת העורך שבעמ׳ 7097 וכו׳, יש לראות גם משכוכית בהוראותיה השונות וגם ב. שכך שבצרוף שכך את האזן כנגזרות מן א. שכך זה, ומן הראוי היה לבטא מלים אלו בשין שמאלית ולא ימנית, אלא שאין לשנות עוד את לשון הדבור.]

[3]) כאמור בערך שַׂכִּין אין מלה מקראית זו לשון סַכִּין, ועי׳ שם.]

[4]) [עי׳ א. שָׂכַךְ, הערה.]

[5]) [כמבֹאר ע״י העורך בכמה מקומות, ולאחרונה בפרט ב״הלשון והספר״ ג 63, אין סכך לשון כסוי (מלמעלה) אלא לשון שימת מסך מסתיר, בין מלמעלה ובין מלמטה או מכל צד אחר, ואין לערבב שרש זה אף עם שׂוּךְ (עי׳ שם).]

[6]) [יש גוזרים מפעל זה תְּשַׂכֵּבֵנִי (איוב י יא), אך עי׳ בנאמר בערך שׂוּךְ.]

[7]) [עי׳ א. שָׂכַל, הערות]

---

a شكّ b شكّة

*משכלי, א. שכל, א. שכל, שכל, *שכלה, א. *שכלות, *שכלי, *שכליות, *שכלנות, *שכלני, *שכלתן, *שכלתנות, ועי' ב. סכל והנגזר ממנו, עמ' 4045.

ב. **שכל** [1]), ממנו *שכול, ב. שכל, *שכל, ב. *שכל, ב. שכלות.

א. **שכל,** פ"ע, — הצליח [2]), Erfolg haben; réussir; to be successful: ויצאו שרי פלשתים ויהי מדי צאתם שכל דוד מכל עבדי שאול וייקר שמו מאד (ש"א יח ל). —ובסהמ"א, במשמ' חכם, למד חכמה, ואמר הפיטן: חכם סג לב [3]) ושכל מאליו (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רסח). בכל הימים לא יבטל, זרק וקטורת ונר ישכול (רסע"ג, באלהי ילדקו, עבודת יוה"כ, שם, רפד). —ובמליצה: והם לא שכלו ולא שמעו מן המשכיל (כלילה ודימנה, הוצ' דרנבורג, 115).

— הפעי', השכל, השכלתי, השכילו, תשכיל, ישכיל, תשכל, אשכילה, תשכילו, ישכילו, אשכילך, השכילו, השכיל השכילך, השכילם, השכל, השכיל, משכיל, משכילים, משכלים, משכילי, משכלת—א) היה למופת לאחרים בדבריו ובמעשיו [4]) als Muster dienen; servir de modèle; to serve as a model: ויצא דוד בכל אשר ישלחנו שאול ישכיל (ש"א יח ה). ויהי דוד בכל דרכו משכיל ויי' עמו, וירא שאול אשר הוא משכיל מאד (שם שם יד–יה). —ובמשמ' למד שכל, נתן שכל לזולת, belehren; instruire; to teach: אשכילך ואורך בדרך זו תלך (תהלי לב ח). לב חכם ישכיל פיהו [1]), ועל שפתיו יוסיף לקח (משלי יו כג). בענש לץ יחכם פתי ובהשכיל לחכם יקח דעת, משכיל צדיק לבית רשע מסלף רשעים לרע (שם, כא יא–יב). עתה יצאתי להשכילך בינה (דניי ט כב) ורוחך הטובה נתת להשכילם (נחמי ט כ). עלי השכיל כל מלאכות התבנית (דהי"א כח יט). — ובמגלי סדבר יהודה: א[ודכה אדוני] כי השכלתני באמתכה וברזי פל[אכה] הודעתני (מגי' ההודיות, ליכט, 128, ועי' שם, שם, 151, ועוד). וקץ תעודה השכלתה (שם, שם, 232). — ב) במשמ' הבין, התבונן, וגם במשמ' חכם, קנה דעת והשכל, נהג בשכל: כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל [2]) (ברא' ג ו). לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם (דברי לב כט). למען יראו וידעו וישימו וישכילו יחדו כי יד יי' עשתה זאת (ישעי מא כ). כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם (שם מד יח). כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי כי אני יי' וכו' (ירמי ט כג). בשו מאד כי לא השכילו (שם כ יא). ומלך מלך והשכיל ועשה משפט וצדקה בארץ (שם כג ה). ועתה מלכים השכילו הוסרו שפטי ארץ (תהלי ב י). לראות היש משכיל דרש את אלהים (שם יד ב). חדל להשכיל להיטיב (שם לו ד) [3].

---

1) [עי' ב. שכל, הערה.]

2) [כך כמעט כל המפרשים (ועי' אהרליך למקום), אך אין המשפט, הקושר את מעשי דוד בצאת שרי הפלשתים דוקא (ויצאו שרי פלשתים ויהי מדי צאתם, ואין מקום לתקון שהצע: ויצאו שדה פלשתים) עולה כך יפה, בפרט בהשואה לפס' ה: בכל אשר ישלחנו שאול ישכיל. ואפשר שהשמטו כמה מלים, ואולי אף עצם הקריאה שכל בקל, שאין כנגדה בתנ"ך, תלויה בספק.]

3) [אברהם, אחרי היות גם הוא מקדם סוג לב.]

4) [מעשי דויד ודבריו נחשבו כמופת לדורות, ובמובן זה, הקרוב אל השכיל כלשון למוד, יש להבין גם משכיל בכותרותיהם של מזמורים המיחסים לדויד. ועי' על בעיה זו בדברי העורך, הלשון והספר ב, בפרק על ספרות המקרא מהי, וגם בנאמר בהערות בערך שחת על מזמורי אל תשחת המובאים בעבוד של דברי דויד "אל תשחיתהו" כשרצו עבדיו להמית את שאול. מצד אחר יש בשמוש זה גם ממשמ' ההצטינות וההצלחה, שהמפרשים מצאו בכתובים הנזכרים.]

1) [בכמה מקומות במקרא בא לב במשמ' מחשבת האדם בשנת הלילה ועי' בדברי העורך בפרושו לאיוב א ה (אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם), ואפשר שגם כאן הכונת למחשבה שלא מדעת, אף להשראת הלב בלילה, היוצרת בינה, שאין האדם יודע מהיכן עלתה על שפתיו.]

2) [כנראה כאן במשמ' להתבונן ולהסתכל.]

3) [קשה הצרוף שבתהלי' מא ב: אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו יי', כי אין בכל המזמור רמז לאדם השם לבו לדל, אלא לאדם השם באלהים

ויגידו פעל אלהים ומעשהו הִשְׂכִּילוּ (שם סד י). בינו בערים בעם וכסילים מתי תַּשְׂכִּילוּ (שם לד ח). אַשְׂכִּילָה בדרך תמים מתי תבוא אלי (שם קא ב). אבותינו במצרים לא הִשְׂכִּילוּ נפלאותיך לא זכרו את רב חסדיך (שם קו ז). מכל מלמדי הִשְׂכַּלְתִּי (שם קיט צט). מַשְׂכִּיל על דבר ימצא טוב ובוטח ביי' אשריו (משלי יו כ). אשר על כן סרו מאחריו וכל דרכיו לא הִשְׂכִּילוּ (איוב לד כז). ולא חלינו את פני יי' אלהינו לשוב מעונינו וּלְהַשְׂכִּיל באמתך (דני' ט יג). ותדע וְתַשְׂכֵּל מן מצא דבר להשיב ולבנות ירושלם וכו' (שם שם כה). נאספו ראשי האבות וכו' וּלְהַשְׂכִּיל אל דברי התורה (נחמי' ח יג). — וכשם עצם מפשט, הַשְׂכֵּל, כמו דעה ובינה: ורעו אתכם דעה וְהַשְׂכֵּיל (ירמי' ג יה). אדם תועה מדרך הַשְׂכֵּל בקהל רפאים ינוח (משלי כא יו). איוב לא בדעת ידבר ודבריו לא בְהַשְׂכֵּיל (איוב לד לה). נתן להם האלהים מדע וְהַשְׂכֵּל בכל ספר וחכמה (דני' א יז). — ומוסר הַשְׂכֵּל, מוסר שיש בו למוד ובינה: לקחת מוסר הַשְׂכֵּל צדק ומשפט ומשרים (משלי א ג). ועי' מַשְׂכִּיל, עמ' 3430.
—ואשה מַשְׂכֶּלֶת: בית והון נחלת אבות ומיי' אשה מַשְׂכָּלֶת (משלי יט יד). — וכמגל' מדבר יהודה: וגבר [מעמיתו] ישכיל ובשר מיצר [עפר] יכבד (מגי' חסודיות, ליכט, 145). ואיכה אשכיל בלא יצרתה לי (שם, שם, 151).—ג) הִשְׂכִּיל, כמו קל, במשמ' עשה בשכל, הִצְלִיחַ במה שעשה: ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אתם למען תַּשְׂכִּילוּ את כל אשר תעשון (דבר' כט ח). למען תַּשְׂכִּיל בכל אשר תלך (יהושע א ז). למען תַּשְׂכִּיל את כל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שם (מ"א ב ג). — וגם ללא השלמת במשמ' זו: כי אז תצליח את דרכך ואז תַּשְׂכִּיל (יהושע א ח). והיה יי' עמו בכל אשר יצא יַשְׂכִּיל (ש"א יח ה). הנה יַשְׂכִּיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד (ישעי' נב יג). כי נבערו הרעים ואת יי' לא דרשו על כן לא הִשְׂכִּילוּ וכל מרעיתם נפוצה

(ירמי' י כא). חציו כגבור מַשְׂכִּיל[1]) לא ישוב ריקם (שם כ ט). — ובתו"מ, גם בדרשת לשון הכתובים: שכל את ידיו כי מנשה הבכור, השכילו ידיו (של יעקב) לרוח הקדש (מד"ר במד' יד; פסיק' רבי ביום השמיני, יג). כיון שאדם מתמנה שופט צריך להשכיל (מדרש שוח"ט על משלי א ג: לקחת מוסר השכל וכו'). ומה רשעים המסתכלים למעלה הקב"ה מוחל להם, בני אברהם יצחק ויעקב על אחת כמה וכמה, אמר דוד אף אני אשכיל למעלה (ילק' שמע' תהלים, תשיח). ועי' עמ' 1207. — ובספהמ"א: תבנית הבית חכמני והשכילני כמו תבנית אורך ורוחב (רס"י, דפי"א כח יט). ונפחת באפיו נשמה יקרה וזכה וברה מחכמה ומשכלת (ר' בחיי אבן פקודה, בקשה בקום מובות הלבבות). וזה ג"כ במה שהשכיל מן הראשון התחייב ממנו מלאך שני וגמה שהשכיל מעצמותו התחייב ממנו גלגל שבתאי (ר' י' הלוי, כוזרי ד כה). וכשתבין סוד התנועה ותשכיל ענין אמתתה וכו' (הנ"ל, מו"ס, הפתיחה ה). וככר הטיב לך במה שתדעי ובמה שאינך יודעת ואת לא תשכילי בבקשתך מי עשה לך כל זאת בתחלה (שם, עבודת האלהים ו). האדם יש לו שלש נפשות, הצומחת והמשכלת והמרגשת (לוח מן א). שהוא (הקב"ה) השכל והמשכיל והמושכל (ר"מ א"מ, מו"נ א סח). האדם קודם שישכיל דבר הוא משכיל בכח (שם שם). הכמות אצלם לא יקראוהו מקרה ולא ישכילו ענין המקרה בו (שם שם עג). הנפש האנושית תהיה תחלה משכלת בכח, אחר תהיה משכלת בפועל (אמו"ר לרלב"ג ג ד). למען יוחקו בשכל היולאני וישכילם בפעל (ר' י' מוסקאטו, כפולות יהודה יג). — ואמר הפיטן: גאותו הכהילתני וכו' דתו השכילתני (ראב"ע, אזכירה קדה, איגר 239). — ואמר המשורר: ייס"ד כיסר אב יחידו להשכילך ולהיות לך צדקה (ילחק אב' כלפון, כדיבוחך, פעה"ם, 27). — "אֲשֶׁר יַשְׂכִּיל, כנוי לשם־עצם המציין בן אדם: כי כאשר יקבצו האחד

מבטחו, ואולי השמטו כאן כמה מלים, כגון (אשרי משכיל) כי אוהב אֵל (דל וכו'). על השמטת מלים מורים גם השבעים (πτωχὸν καὶ πένητα) וולג' (egenum et pauperem), המוסיפים שניהם על אל דל: ואביון.]

[1]) [כך לפי דפוס' וכ"י רבים ולפי השבעים והסורי. נ"א מַשְׂכִּיל בשין ימנית, וכן גרסו ת"י, וולגטה, מס"ק כאן ובהושע ט יד, רד"ק ואחרים. ועין שֵׂכֶל, הערות.]

הזכר אשר ישכיל, רוב קבוצם לו יהיה ביוד ובמם, כאשר תאמר גבר גברים, ועבד עבדים וכו׳, אבל כאשר יקבצו הנקבה האחת אשר תשכיל, רבו יהיה בוו ותו וכו׳ (ר״י א״ת, סרקמה כד, וילנסקי, רסג). ועי׳ משכיל, עמ׳ 8430 וכו׳.

-נפעי, *נשכל, — כמו הזע׳, ואמר הפיטן: כל הנראים והנשכלים והמדעים בעשר כלולים (שיר היחוד, יום חמישי).

-הפעי, *השכל, ביני פעוי משכל, — הובן, הכר, נתפס והשג ע״י השכל: אך באור המדות האלהיות המושכלות והכתובות, שמספר בהן הבורא ית׳ וכו׳ (ר״י א״ת, סו״ה, שער היחוד י). שגמול העה״ב ועונשו היה מקובל אצל עם הארץ מהנביא ומושכל אצל החכמים (שם, בטחון ד). המושכל והכתוב שניהם אמת (שם, יחוד המעשה ה). ותתברר לך הידיעה המושכלת והכתובה והמקובלת (שם שם). כי אין השכל בפעל דבר זולת מה שהושכל, והדבר אשר בו הושכלה צורת האילן והופשטה וכו׳ הוא השכל ההוה בפעל (ר״מ א״ת, מו״נ א סח). כל מה שאינו גוף לא יושכל בו מנין (שם ב, הקד׳ טז). ומזה הנמצא האחד יובן ויושכל לכל, שכל הנמצאים העליונים והתחתונים כלם הם מושפעים מנמצא אחד (ר״י אלבו, עקרים א יא). וזה הדעת רחוק מאד משיושכל וכו׳ (שם ב ב). לא תמצא תנועה כי אם בזמן ולא יושכל זמן אלא עם תנועה (ר״ח קרשקש, אור ה׳ א טו). כמו שסדר צורת הנהגת המלחמה מושכלת אל שר הצבא ומושפעת מאותו סודו וכמו שצורת הבית מושכלת בנפש האומן (קונץ ויכוחים, יב:). שלא יושכל שניות במה שאין הבדל וחלוף (ר״י אברבנאל, מפעלות אלהים ב ד). ולא נתן מציאותם חוץ לנפש כפי מה שהושכלו מופשטים מן החומר במציאות ובגדר (ר״י מוסקאטו, נפוצות יהודה יג). — ואמר המשורר: אם יעלה על לב אנוש בטול זה המציאות מתכונתו, לא נאמין עם זה ולא יושכל חסרון בצד מה בשלמותו (עמנוי, אהבת זכנור, מחב׳ ד, הברמן, 146). ועי׳ משכל, עמ׳ 8435.

—התפ׳, *השתכל[1]), — התבונן בשכלו, הביט, כמו הסתכל: כאשר נשתכל בעולם הזה נמצאהו מחובר ומורכב וכו׳ (ר״י א״ת, סו״ה, היחוד ו׳). כשישתכל המשכיל בזה ויחשב במה שם הבורא בו את בני אדם וכו׳ (שם, הבטחון הנפש ג). ואל תשיאך סכלותך מהשתכל בענינים בנערותך בתחלת ראותך אותם וכו׳ (שם שם). וכן תעשה בתפלות ובתושבחות מהשתכל במלותם ומגמת עניניהם (שם שם). אשר לא יתכן למשכיל המשתכל שייחסהו אל המקרה (הנ״ל, כוזרי ה כ). בהתבונן ברוב הבריאה ומה שישתרש ממנה בנפש המשתכל (שם שם). שאי אפשר שיבין וישתכל בהכמות (רמב״ם, דעות ג ג). וכאשר השתכלתי זה הדרך רחקה נפשי ממנו רחוק גדול מאוד (ר״מ א״ת, מו״נ א עא). מעשה בר׳ מתיא בן חרש שהיה צדיק וכו׳ ולא היה משתכל באשה כלל (מגוה״מ לר״י אלנקאוה ג, 125). — *ובמשמ׳ עשה בשכל: נשתכלו ידיו של יעקב מליתן בכורה למנשה וכו׳ נתחכמו ידיו ליתן בכורה לאפרים (מדה״ג, בראשי׳ מח יד, מרגליות, תתכג). ועי׳ ב. סכל, *הסתכל.

ב. **שָׂכַל,** קל לא נמצא.

—פעי, שִׂכֵּל,[2]) — הפך מקומם של דברים זה בזה, שם ימין שמאל ושמאל ימין: ויקח יוסף את שניהם

---

[1]) [ע״פ שמוש הפעל בבנין זה בארמ׳: משתכל הוית בקרניא (דני׳ ז ח).]

[2]) [אין הפעל והשרש במשמ׳ כזו בכל שפה שמית אחרת, ואין השואת הערב׳ שכל[a]) כלשין קשירה ושל האשור׳ שַׁכָּלֻ, צניף וכד׳ מבארת את השמוש בעבר׳; ואף במקרא אין עדות מסמכת לו במקום אחר, שתלמד על משמעותו ביותר דיוק. ואמנם כתוב בתהלי׳ לה יב: ישלמוני רעה תחת טובה שְׁכוֹל לנפשי, ובודאי אין כאן ענין לשכיל ואלמון, אלא למתן דבר, שלא במקומו, תמורת דבר אחר, ממש כבצרוף שכל את ידיו, כלו׳ נתן ימין תחת שמאל ולהפך. ולפי זה מסתבר, שאין אף סכלות (נ״א שכלות) הסכל אלא עקשות ותהפוכות, ואולי צ״ל: שִׂכְּלוּ לנפשי.]

---

a) شكل

את אפרים בימינו משמאל ישראל ואת מנשה בשמאלו מימין ישראל ויגש אליו וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר ואת שמאלו על ראש מנשה שִׂכֵּל את ידיו כי מנשה הבכור (בראשי מח יג—יד).

—פעי, *שֻׂכַּל, — שֻׂכְּלוּ אותו, שמוהו שלא במקומו, ואמר הפיטן: שוכלה יד על ראש מנשה (ינאי, אמת אמרתה, קרובי בראשית, זולאי, עב).

*שָׂכָל, ש״ז, — כמו סָכָל, ואמר הפיטן: התקין ניגעי שיכל מרדות שְׂכָלִים לרדות (ינאי, בכל מידה, קרובי ויקרא, זולאי, קלה). ועי׳ סָכָל, 4045.

א. **שֵׂכֶל, שֶׂכֶל,** ש״ז, בהפסי׳ שָׂכֶל, כנ׳ שִׂכְלוֹ, — א) מבט עין, ראות עין [1]:

ראשית חכמה יראת יי׳ שֵׂכֶל טוב לכל עשיהם (תהלי קיא י). ומצא חן וְשֵׂכֶל טוב בעיני אלהים ואדם (משלי ג ד). — ב) הבנה, בינה, חכמת הלב: לפי שִׂכְלוֹ יהלל איש ונעוה לב יהיה לבוז (משלי יב ח). שֵׂכֶל טוב יתן חן (שם יג טו). מקור חיים שֵׂכֶל בעליו ומוסר אוילים אולת (שם טז כב). שֵׂכֶל אדם האריך אפו ותפארתו עבר על פשע (שם יט יא). באזני כסיל אל הדבר כי יבוז לְשֵׂכֶל מליך (שם כג ט). כי לבם צפנת מִשָּׂכֶל על כן לא תרומם (איוב יז ד). ועל שִׂכְלוֹ והצליח מרמה בידו (דני׳ ח כה). אך יתן לך יי׳ שֵׂכֶל ובינה (דהי״א כב יב). וזכריהו בנו יועץ בְּשֶׂכֶל (שם כו יד). אשר נתן לדויד המלך בן חכם יודע שֵׂכֶל ובינה (דהי״ב ב יא). על לב כל הלוים המשכילים שֵׂכֶל טוב ליי׳ (שם ל כב). — טוֹבַת שֶׂכֶל: והאשה טובת שֶׂכֶל ויפת תאר (ש״א כה ג׳. —

[1] [כנראה זאת, כלשון ראיה בעין טובה, היא משמ׳ המלה בכתובים המובאים כאן, בהקבלה אל חֵן, וזאת, כלשון ראיה והתבוננות, היא אף המשמ׳ הראשונה של השרש. משמ׳ זו של שכל ברורה היא בבנין התפ׳ (שאולי ראשיתו בארמ׳) של הפעל א. שָׂכַל, בעוד שבשמושים אחרים בעבר׳ ובארמ׳ (כגון שְׂכַלְתָּנוּ בדני׳ ה יא וכו׳, שָׂכְלָא, סכלא ועוד בארמ׳ שאחר המקרא ובסור׳), הכונה לראית הלב בבינה. ביתר השפות השמיות לא נתגלה השרש במשמ׳ קרובה.]

איש שכל: ויביאו לנו וכו׳ איש שֶׂכֶל מבני מחלי בן לוי (עזרא ח יח). — שׂוּם שֶׂכֶל: ויקראו בספר בתורת האלהים מפרש ושום שֶׂכֶל ויבינו במקרא (נחמ׳ ח ח). — ובמגלי׳ מדבר יהודה: וידעוכה לפי שכלם וברכוכה לעולמי [עד] (מג׳ ההודיות, ליכט, 63). ומנעורי הופעתה לי בשכל משפטכה ובאמת נכון סמכתני (שם, שם, 148). אשר נתתה ל[עבדכה] שכל דעה להבין בנפלאותיכה (שם, שם, 168). — ובספה״א [1]: והמלאך בין אדם ובין אלהיו הוא שכלו (ראב״ע, הקד׳ פי׳ בראשית). השכל האנושי יחלק לשכל מעשי ולשכל עיוני (ר״י א״ת, כוס הן ג). השכל המעשי הוא כסולם לעלו׳ למדרגת השכל העיוני (שם, שם). השכל העיוני אשר בו ידע האדם האמת מן השקר (שם שם). שהשכל לא יכלה בכלות הגוף (שם שם). אין לך שמחדד השכל כמוסר וחכמה (הוא, מבחר הפנינים א). מי שנמשך אחר שכלו יישרהו ויורהו (שם, שער עזיבת התאוה). חבירו של אדם שכלו ואויבו תאותו (שם, שער הנכים). השכל מחייב בתוספת עבודה למטיב עד אין תכלית (הוא, חו״ה, עבודת האלהים, פתיי). ואמרו במדברת שהיא השכל ההיולאני, רוצה לומר, השכל בכח דומה להיולי, אשר הוא דומה לאפס בפעל וכו׳ (הוא, כוזרי ה יב). כי השכל אשר השפיע הבורא על האדם והוא שלמותו האחרון הוא אשר הגיע לאדם קודם מרוהו (ר״ש א״ת, מו״נ א ב). כבר ידעת פרסום זה המאמר אשר אמרוהו הפילוסופים בשם יתעלה והוא אמרו שהוא השכל והמשכיל והמושכל (שם שם סח). שראוי היה שנדמה יחס האלוה ית׳ לעולם יחס השכל הנקנה הנאצל לאדם אשר אינו כח בגוף (שם שם עב). דע שהשכל יחלק אל טבעי ואל קנוי (מאזני לדק לאלגזלי, 155). השכל מתנה והמוסר קנין (ר״י בן יהודה, ספר מוסר, אבות ה יב). מטוב אמרות טהורות השוקות, בככר כור השכל יצוקות (ר״י חריזי, תחכי טז, קאמינקא, 161). אין האנוש כי אם בשכלו (רש״ע פלקירא, המבקש, יז). והשכל הבריא הוא הישר בציור כלומ׳ הדמיון והישר במחשבתו האמתי (פרושי אבן רשד על הכוזי אבן סינא). ואם יביט אדם בעצמו בעולם הזה

[1] [עי׳ באוצר המונחים הפילוסופיים של קלצקין־ציבל, חלק ד, עמ׳ 93 — 104).

הדל והשפל, יראה בעין שכלו ולבבו יבין (ר״י אלנקאוה, מנורת המאור ג, 154). שיהיה ערך שכלנו אל שכלי הכוכבים ערך גודל גשמנו אל גשמיהם (אמו״ר לראב״ד א ה, 48). כן יקרה לשכלנו אנחנו כשיתמידו להביט בזה הענין העצום אשר יבלבל השכלים ויטרף הדעת (שם ב ב ג, 53). ונקראת התחלת תנועת הנפש שכל והתחלת תנועת הגשם נפש (שם ב ו א, 91). אשר ילאו השכלים האנושיים מדעת אותם (רלב״ג, איוב יד). והם אשר יש בהם תכונה רעה והשכל בריא או בהפך (ר״י ערמאה, יד אבשלום, משלי יא). הממונה לערבב השכל ולהפוך לבות בני אדם נקרא שמו תשפניאל (ברית מנוחה, לג.). ובקשת השכל[1] בבחורים ובנשים כבקשת שועלים בים ודגים ביבשה (סגנט יהודה, סמל ק״ד). — ואמר הפיטן: נפשי לבשי בגדי שכל והתאזרי אזור בינה (ר׳ בחיי, תוכחה בסוף חו״ה). בחריסך על גלגל התשיעי גלגל השכל הוא ההיכל (רשב״ג, כתר מלכות). מורה לאיש שכלו כי מהללך לא יחסר ולא יכלה (ראב״ע, אל תכונתך, איגר 177). — ואמר המשורר: ומפניו עצרו במלים כל שרים, וכחדו את שכלם וגם פיהם נאלם (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, מעה״ש, 6). ואיך ימד אלי חיק אהבתי במדת פחזי שכל ורֵקיו (רשב״ג, כאין נשאו, ביאליק-רבניצקי, 85). פראים אך לפת שכל רעבים ואל מי האמונה הם צמאים (רמב״ע, הדמי תדרשו, ברודי, יט). גם כוכבי שכלי במאפל עלגי מדע ועמקי פה לבד הועבו (הנ״ל, שבתי, שם, כו). אשר אשרו נתיב שכל פעמיו ורגליו דרכים מוסר ובוסים (הנ״ל, הרים מר, שם, קנט). שכלו כים סובב אך את בלבו צור (הנ״ל, הענק א, שם, שכד). עיני שכל פקחה נרדם ולטש לראות אמנה שרעף (שם ה, שם, שפב). השכל והדת שני מאורות נפש איש משיבוה, עיניו מאירות (לוי אלתבאן, השכל, מעה״ש, 120). עשר קבין שכל ירדו על כל מבין חוקר חידות (ר׳ משה הגולה, לכב׳ ראב״ע, שירי ראב״ע, כהנא א, 128). ולמה השכל חולק על רב דברי תורה (ראב״ע, שאלות, כהנא ב, 27). יפוצון חוץ עינות שכלך דוד (עמנו׳, אני חכמה, מחברת ה, הברמן, 228). ולו ישתהפו עסך בשכל כמו השתתפו לך ביצירה (שם, שם). אם יראו חדקל שכלי או ימאסו מי שִׁלֹּחַם (הנ״ל, אשמע דבה, מחב׳ יח, שם, 501). כזבו בזאת היונים וכו׳ עת בארו כי כאחד לא ישאום השכלים (יוסף צרפתי, אלבש שמחות, שירת איטליה, שירמן, רל). קסתי בשתי שורות במעוט שכלי (יוחנן אלמריננו, יסד יסוד, שם, רם). אכן הבלי החק מאד נפלאו ולעין שכלי הנה אזי יבואו (שמחה קלימאני, תוכחת מגלה, שם, תיח). — ובפילוסופיה, גם במ״ר שכלים, במשמ׳ עצם רוחני, כמלאך וכדו׳, intelligentia: השכלים שהם נקיים מכל חמר (מנחם הקראי, לקו״ק, נספח׳ 49). אך שאר השכלים אשר למעלה משכל הפועל וכו׳ אי אפשר לשכל האנושי להשיג מרם כלל (ר״י א״ח, רוח חן ג). והם שכלים מופשטים מחומר, קדומים עם הסבה הראשונה ואינם יראים הכליון לעולם (הנ״ל, כוזרי א א). שיהיה לבורא הגופות והרוחות והנפשות והשכלים והמלאכים, אשר נתעלה והתקדש והתגדל מהשגת השכלים, כל שכן מהחושים (שם א סה). והגיע האדם אל מעלת המלאכים אשר אינם צריכים לכחות הטבעיים, מפני שהם שכלים אינם צריכים בפעליהם אל זמן (שם ה י). והתחייב שתהיה כל תנועה מנפש, ולכל נפש שכל, והשכל ההוא הוא מלאך נפרד מחומר, וקראו השכלים ההם אלהים ומלאכים וכו׳ (שם שם כא). ויהיה דמיון הכה הדברי כשכלי הגלגלים אשר הם בגופות (ר״ש א״ת, מו״נ א עב). ואמנם שימצאו שכלים רבים נפרדים זה אינו ידוע כ״כ (פרוש שם טוב על מו״נ א עב). וזה שהם אמרו שהראשון ית׳ וית׳ יצא ממנו יציאה ראשונה בלי אמצעי דבר אחד נקרא בהסכמתם שכל ובלשון התורה מלאך (אמו״ר ב ד ג). שחכמי הקבלה ייחסו כל יום מימי בראשית אל עלול אחד מן הז׳ שכלים האחרונים (ר״י אלבו, עקרים ב יח). — ואמר הפיטן: שפע טובו יעבר בו על שכלים ראשיתו, ומשכלים על גלגלים תעבר את השפעתו (משר כתום, מלך עולם, רשות לקדיש, שירת איטליה, שירמן קפט). — ועם תארים שונים, *השכל הראשון, *השכל הפועל,

---

1) [השוה עמנואל (מחב׳ יט, הברמן, 524): המבקש מן הכילי בקשה כמבקש חכמה מאשה וצניעות מקֻדשה ודגים מארץ יבשה.]

*שכל נפרד, *שכל נבדל, *השכל העליון וכו׳: ומה שאמר שהוא מטבע השכל הנפרד שלא יקיף אותו מקום (ראב״ע, ספר העצמים). כמו שיצייר בשכל מציאות השכלים הנפרדים (ר״י א״ת, רוח חן יח). והשלם ידבק בו מן המין האלהי אור שהוא נקרא השכל הפועל (הוא, כוזרי א א). ויתחייב לפי זה אצלו שיהיה הש״י הוא אשר המציא השכל הראשון, אשר השכל ההוא מניע הגלגל הראשון (ר״ש א״ת, מו״נ ב ד). כי הם לא יסברו שהמלאכים גשמיים אבל יקראו אותם השכלים הנפרדים (רמב״ם, מלות ההגיון יד). ושהנפש הכללית תשא כל העולם הגופני ותצייר כל מה שבו וכו׳ ויותר מזה השכל הכללי כפי שלמותו והתפשטו (לקוטי מקור חיים לרשב״ג, ג מב). אחר כך חקר השכל הפועל אם היא במציאות הטבע וכו׳ (רש״ע פלקירא, ראשית חכמה, 90). שיש לכל גלגל וגלגל שכל נבדל הוא מניעו (פרוש שם טוב על מו״נ א עב). שנותן הצורות לכל בני אדם והוא שכל נבדל הוא למטה מטניע גלגל הירח (ר׳ שם טוב, ספר האמונות ד יט). — ואמר המשורר: חפץ השכל העליון הראות לנו את עצמותו (עמנו׳, ראיתי השמש, מחב׳ ח, הברמן, 237).

ג. *שְׂכֶל, ש״ז, — מלה כתובה בשִׁכּוּל אותיות, בהפוך סדר אותיותיה: שפר גלגל המלים בדמיון שכליו, כמו גוער בים רוגע הים ויהמו גליו, ויפצר בם ויפרץ בו במליו, שחים סחיש וכו׳ (סאלות עתיקות בתנ״ך, רוזנטל, HUCA XXI, כח).

שִׂכְלָה[1], ש״נ, — כמו שֵׂכֶל: והוא נותן דעה וגם שכלה (אגרות ר׳ שמואל בן עלי ובני דורו, תרביץ א ג, 41).

א. *שִׂכְלוּת, ש״נ, — תכונת בעל השכל, חכמה, בצרוף שִׂכְלוּת הלב: והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים, בלימוד, בשמיעת האוזן, בעריכת שפתים, בבינת הלב, בשכלות הלב וכו׳ (אבות ו ה).

---

1) [ע״ש הארמ׳ שכלא, סכלא.]

ב. שִׂכְלוּת, ש״נ, — כמו סִכְלוּת: ופניתי אני לראות חכמה והוללות וְשִׂכְלוּת[1] (קהלת ב יב).

*שִׂכְלִי, ת״ז, — שייך לשֵׂכֶל, עשוי או מובן ע״י השכל, גם עיוני: והם התחלות לחכמות השכליות הנודע׳ בדרכי המופת (ר״י א״ת, רוח חן ג). ושפע הכח השכלי ההוא ישפיע על הכח המדמה (שם ד). הייתי מביא על אלו הרמזים ראיות גלויות מן הסברה השכלית וחכמת הקבלה (הוא, תקון מדה״נ לרשב״ג). ולעמוד על אמתת אחדותו מדרך העיון והסברות הנכונות השכליות (הוא, מו״ת, סימוד ב). ההערה השכלית איננה כוללת כל המצווים (שם, עבודת האלהי׳ ג). בחכמות ובמוסרים השכליים התוריים (שם, מסנון הנפש ד). ובדין הענין השכלי התיחד המדבר מכל החיים (הוא, כוזרי א לה). והצורה השכלית איננה כי אם המושכל (שם ה יב ה). שחלקי הנפש הם חמשה, הזן, והוא הנקרא צומח, והמרגיש והמדמה והמתעורר והשכלי (ר״ש א״ת, שמונה פרקים לרמב״ם א). אמנם המעלות הם ב׳ מינים, מעלות המדות ומעלות השכליות (שם ב). לא יתכן זה אלא אחר דיעות שכליות (הוא, פת״ח מו״נ). ומפני ההשגה הזאת השכלית נאמר בו בצלם אלהים (הוא, מו״נ א א). ואמר ולבי ראה הרבה חכמה ודעת וזה השגה שכלית (שם שם ד). שזאת השאלה, רצוני לומר קדמות העולם או חדושו, לא יגיע אליה במופת חותך ושהיא מעמד שכלי[2] (שם שם עא). שלא יתמיד בעיון עד שיקוץ השפע השכלי האלהי (ר״י אכטולי, מלמד התלמידים, בראשית, ב ב). היה השלם במעלות שכליות ובמעלות מדות (שם, לך לך, טו). ולהיות הנפש השכלית על משמרתה עומדת (רש״ע פלקירא, המבקש, הלג, ע). להשיג לשלימות הנפש השכליה (שם, טו). והפועל השכלי מצטרך אל הצורה בלבד (שם, ל). ואחר שקנית היציריות קנה השכליות (שם, מח). וכל מעשיו היו שכליים (הוא, המעלות, מעלה ב, 44). השכל

---

1) [נ״א: וְסִכְלוּת.]

2) [עי׳ מַעֲמָד.]

והכחות השכליים (סוה, לאפית מכמה, 88). והתבוננות האדם בסוד הראיות השכליות היא מחשבה (ערוגת הבשם לרמב"ע). ואלה הדברים הם רמזים שכליים (שם, ליון ג, 121). ואף הכי הוא מקרב מיכאל דאיהו מים שכליים עם גבריאל דהוא אש שכלי ואיהו מקרב אוריאל דאיהו אויר דהיינו רוח שכלי עם רפאל דאיהו אפר דהיינו עפר שכלית (זהר פ' פינחס, רכח., רעיא מהימנא). יש לנו רב טענות שכליות וראיות פילוסופיות (קלונימוס, בעלי חיים א 7). ועוד נזכור עולם הבא ואמתתו במופת שכליי וכתובים תוריים (אמו"ר לרא"ד ב, 13). שמציאות עצם שכלי יופיע שלמות על הנפש האנושית (שם ב 7 ו, 61). והדתית מהם מפורסמות בלשון בעלי ההגיון, ואצל בעלי חכמת הדבור דתות שכליות מפני שהם מתיחסות אל המושכלות התיחסות מה (שם ב ח ב, 75). לא רצו לדעת מן הפרשה רק המדרש, ועברי ומפורש, וכל דבר שכלי כים נגרש (עמנו', מחב' כח, הברמן, 807). — *שכלי במשמ' פילוסוף: על דעת השכליים בדרכם והתוריים בדרכם וכו', תיבת הקדמון בהסכמת השכליים והמחודש בהסכמת התוריים (ר' יוסף ן' עקנין, מאמר במחויב המציאות, א). אני קסם וטבעיי ופילוסוף אלהיי ולמודי ושכליי (עמנו', מחב' ט, הברמן, 273). — *ומצוות שכליות, מצוות שיש להן טעם הטוב לשכל האדם, וכן נמוסים שכליים, חקים שכליים, בנגוד למצוות שמעיות שנתנו מפי השמועה, ואין טעמן מובן: אמנם שאר המצות שנתפרסמו לכל האומות כגניבה וגזילה וכו' יקראו מצות השכליות (ר"י א"ת, כוח מן ו). כי התורה כללה ענינים לא יוכל השכל לבאר אופני חיובם והם המצות השמעיות וכללים משרשי השכליות (סוה, מו"ה, עבודת האלהים ג). לא יקים ולא יגדל על הדרך הזה אלא הנימוסים השכליים אשר התחלתם מן האדם (הוה, כוזרי א סא). אלה והדומה להם הם החקים השכליים (שם ב מח). אנשי רע לא יבינו משפט, אפילו המצות השכליות שנופל עליהם שם משפט (ר"י נחמיאש, פי' משלי כח ה).

***שכליות**, ש"נ, — תכונת הדבר השכלי: הכלל כי לא דבר ריק וא או אית ביה (כספר) מילתא חריפתא או שכליות בכו אמרנו זאת ליהודה כי יודוך וכו' (פנקס ועד ארבע ארצות, סנת תמא, היילפרין, 70:) [1].

***שכלנות**, ש"נ, — Rationalität [2].

***שכלני**, ת"ז, — rational [3].

***שכלתן**, תוא"ז, — Rationalist [4].

***שכלתנות**, ש"נ, — Rationalismus [4].

שכר [5], ממנו *השכרה, משכרת, *שוכר, שכירת, *שכירות, שכר, שכר, שכר.

שכר, פ"י, שכרו, שכרתיה, שכר, שכרים, שכור, שכר, לשכר, ישכר, ישכרני, ישכרו, —

---

1) [קלצקין־צוכל, באוצר המנחים הפילוסופיים IV, עמ' 108, מביאים מלה זו כחדוש, כתרגום של Intellektualismus.]

2) [קלצקין־צוכל (שם), מביאים מלה זו בשם רנ"ק.]

3) [מלה זו מובאת שם כחדושו של קלצקין.]

4) [מובא שם כחדושו של קלצקין, אך עי' גם במלונם הגרמני־עברי של לזר־טורטשינר].

5) [באותה משמ' כבעבר' בא בכנעני (בכתבת פנמו 8) שכר, בכוש' שכור (ז"א שכור, שכיר), באוגרית' שכר, וכן בא בערב' שכרה a) במשמ' שכירים שכארה b) אדמת חכירה, אולי כשאול מלשון יהודי ערב ואלו שכר c) פרושו בערב' מתן תודה. גם בגיפטית בא שג'ור, שכר במשמ' שכירות. בכל זאת לא מן הנמנע הוא כי עקר השרש, שאינו בארמ' ובאשור', כמפעל קדים מן אגר, באשור' אגר. ועי' גם כרה.]

a) سكرة b) سكارة

c) سكر

שכר את האדם, ש״ם לאדם שיעשה עבודה, mieten; loner; to hire, rent: ותצא לאה לקראתו ותאמר אלי תבוא כי שכר שכרתיך בדודאי בני (ברא׳ ל טז). ויתנו לו שבעים כסף מבית בעל ברית וישכר בהם אבימלך אנשים ריקים ופחזים וילכו אחריו (שופט׳ ט ד). כזה וכזה עשה לי מיכה וישכרני ואהי לו לכהן (שם יח ד). וישלחו בני עמון וישכרו את ארם בית רחוב (ש״ב י ו). הזלים זהב מכיס וכסף בקנה ישקלו ישכרו צורף ויעשהו אל (ישעי׳ מו ו) [1]. ואכירה והנה לא אלהים שלחו וכו׳ וטוביה וסנבלט שכרו, למען שכור הוא למען אירא וכו׳ (נחמ׳ ו יב וכו). וישכר עליו את בלעם לקללו (שם יג ב). וישלח חנון ובני עמון אלף ככר כסף לשכר להם מן ארם נהרים וכו׳ רכב ופרשים וישכרו להם שנים ושלשים אלף רכב ואת מלך מעכה ואת עמו (דה״א יט ו-ז). ויאספו כסף לרב וכו׳ ויהיו שכרים חצבים וחרשים לחדש בית יי׳ (דה״ב כד יב). וישכר מישראל מאה אלף גבור חיל במאה ככר כסף (שם כה ו). — ובתו״מ: לא ישכור אדם את הפועלים על מנת שילקוט בנו אחריו (פאה ה ו). לא ישכור פועלים בשבת ולא יאמר אדם לחבירו לשכור לו פועלים (שבת כג ג). השוכר את האומנין והטעו זה את זה אין להם זה על זה אלא תרעומת, שכר את החמר ואת הקרר וכו׳ שוכר עליהן או מטען (ב״מ ו א). כהן ולוי ששכרו או שחכרו מכהן ולוי (תוספתי דמאי ז ו). שכרתני והוא אומר לא שכרתיך המוציא מחבירו עליו הראייה (ירוש׳ שבוע׳ ז א). — *ושכר את הבהמה ואת הכלים, קבל אותם בתשלום מידי בעליהם כדי להשתמש בהם ולהחזירם אחרי מועד מסים, בנגוד לשאילה שהיא בחנם: ישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה וכהן ששכר פרה מישראל וכו׳ (תרומ׳ יא ט). השואל את הפרה, שאלה חצי יום ושכרה חצי יום, שאלה היום ושכרה למחר, שכר אחת ושאל אחת ומתה וכו׳ השוכר אומר שכורה מתה, ביום שהיתה שכורה מתה וכו׳ (ב״מ ח ב). — ובספהס״א, גם במשמ׳ השתכר, הרויח: הלוקח יחד אינו נותן בהם אלא מ״ט פרוטות כדי שיחזור וימכור אחת אחת וישכור פרוטה (רש״י, ב״מ לט:).

— נפע׳, נשכרו, — ששכרו איתו, שעבד כשכיר, sich verdingen; se louer; to go into service: שבעים בלחם נשכרו (ש״א ב ה). — ובתו״מ: ומעשה באדם אחד שירד מגליל העליון ונשכר אצל בעל הבית אחד בדרום (שבת קכז:). מנודה שונה ושונין לו, נשכר ונשכרין לו (מו״ק טו.). — ובמשמ׳ *השתכר, קבל שכר, הרויח, verdienen; gagner; to earn, gain: מי שהיו לו פירות שביעית וכו׳ רבי אליעזר אומר ינתנו לאוכליהן, וחכמים אומרים אין החוטא נשכר אלא ימכרו לאוכליהן (שביעי׳ ט ט). כדי שיהא נשכר את הזויות (ערוב׳ ד ח). מה שנשכר הוא מפסיד (שם ח ז). מי שהיה נשוי ארבע נשים ומת וכו׳ הראשונה נשבעת לשניה וכו׳ והרביעית נפרעת שלא בשבועה, בן ננס אומר וכי מפני שהיא אחרונה נשכרת (כתוב׳ י ח). שור שנגח ארבעה וחמשה שורים זה אחר זה ישלם לאחרון שבהם וכו׳ והאחרון אחרון נשכר (ב״ק ד א). יש מראה נגעו לכהן ונשכר ויש מראה ומפסיד (נגעי׳ ח י). יש זריז ונשכר זריז ומפסיד, שפל ונשכר שפל ומפסיד וכו׳ (תוספתי יבמ׳ ד ח, וכעין זה פסח׳ ב:). היורד לניכסי שבויין ושמע עליהן שהן משמשין ובאין וקפץ ותלש מן הקרקע הרי זה זריז ונשכר (ירוש׳ יבמ׳ טו ג). האומר לחבירו צא וקח לי מקח פלוני והלך ולקחו לעצמו הרי זה זריז ונשכר (שם קדוש׳ ג א). אם כן מצינו חוטא נשכר (יבמ׳ לב:)

— התפ׳, במקרא רק בינ׳ משתכר, — קבל שכר, הרויח: זרעתם הרבה והבא מעט אכול ואין לשבעה שתו ואין לשכרה לבוש ואין לחם לו והמשתכר משתכר אל צרור נקוב (חגי א ו). — ובתו״מ: משך ממנו מעשר בסלע ולא הספיק לפדותו עד שעמד בשתים נותן לו סלע ומשתכר בסלע (מע״ש ד ו).

---

[1] [במשלי כו י: רב מחולל כל ושכר כסיל ושכר עברים, הכונה לפי דברי העירך, משלי שלמה, 67, בהמשך לתכנו של פס׳ ט (ככלב שב על קאו כסיל שונה באולתו): רב מחול לכלו שכר כסיל ושכר עברים, כלו׳ של עבורי יין, של שכורים].

מוליכו בראשון ומחשיך עליו ונוטלו ובא לו בשני מחשיך עליו ואוכלו ונמצא **משתכר** בהליכתו **ומשתכר** בעירובו (ערוב׳ ג ו). מותר שירי הלשכה וכו׳ לוקחין בהן יינות שמנים וסלתות והשכר להקדש, ד״ר ישמעאל, ר׳ עקיבא אומר אין **משתכרין** משל הקדש ולא משל עניים (שקל׳ ד ג). נתנו (את העירוב) חוץ לתחום אפילו אמה **משתכר** אמה ומפסיד את כל העיר (תוספת׳ ערוב׳ ד יד). נמצאת העיר **משתכרת** ארבע מאות אמה לכאן וארבע מאות אמה לכאן (שם שם ו י). **משתכר** הוא אדם עד שקל, **משתכר** הוא אדם עד רביעית (ירוש׳ מע״ש ד א). הא לכם מאתים זוז וחלקום לעניים מה **שנשתכרתי** מפירות עבירה (שם ר״ה א ט). לאדם שעשה סחורה בילדותו והפסיד ובזקנותו **ונשתכר** (אלישע, שם חגי׳ ב א). ואין אדם יודע במה **משתכר** (פסחי׳ כד:). אמרו עליו על הלל הזקן שבכל יום ויום היה עושה **ומשתכר** בטרפעיק (יומא לה:) **והמשתכר** לא **ישתכר** יותר משתות (מנחו׳ עז.). זו הפסידה וזו הפסידה, זו **נשתכרה** וזו **נשתכרה**, לאה הפסידה דודאים **ונשתכרה** שבטים וקבורה, רחל **נשתכרה** דודאים והפסידה שבטים וקבורה (ר׳ אלעזר, מד״ר שה״ש ז, הדודאים נתנו ריח). יש לך אדם שהוא קונה סחורה בנערות והוא מפסיד ובזקנותו הוא **משתכר** בה[1] (שם רות ו, ליני הלילה). בשעה שאני נוצח אני מפסיד ובשעה שאני נצוח אני **משתכר** (רבי יהודה בר נחמן בשם ריש לקיש, פסיק׳ רבת׳ מ, אים פלוס, קסו:) לבן מלך שאמר לו אוהבו אביך עתיד להכותך וכו׳ ולך אצלו ובקש הימנו והוא מקבלך **ונשתכרת** המכות[2] (שם מד, שובה ישראל, שם, קפג:). — ובסהמ״א גם כמו נפע׳, במשמ׳ השכיר את עצמו: ולא נמנעתי **מהשתכר** לכל שוכר (עמנואל, מחב׳ א, הברמן, 24). וסבת היותו מהיר במלאכת השירים הוא היותו **משתכר** ללמדה לנערים וכו׳ לא סר **מהשתכר** לכל שוכר וחרוזותיו ומליצותיו סוכר (שם, מחב׳ יג, שם, 373—374). ושלא יוכלו **להשתכר** בעבד או אמה גוים (דברי הימים של האפיפיור פאוולו רביעי, חרבין ב, 244).

1) [יע׳ במובא מירוש׳ חגי׳ ב א.]
2) [שלא ללקות.]

—הפע׳, *הִשְׂכִּיר, — מסר דבר לאחר לשמוש במשך זמן מסוים בשכר, vermieten; louer; to let on hire, on lease: **המשכיר**[1]) בית לחבירו עד הגשמים עד שתרד רביעה שניה (שביעי׳ ט ו). המודר מאכל מחברו וכו׳ משאיל לו חלוק וטבעת וטלית ונזמים וכו׳ מקום **שמשכירין** כיוצא בהן אסור (נדר׳ ד א). **השכיר** לו את חצרו ואמר לו אם מעכשיו אתה נותן לי הרי היא לך בעשר סלעים לשנה וכו׳ (ב״מ ח ז). מותר אדם **להשכיר** משכונו של עני להיות פוסק עליו והולך (אבא שאול, שם ו ז). **המשכיר** בית לחברו לשנה נתעברה השנה נתעברה לשוכר, **השכיר** לו לחדשים נתעברה השנה נתעברה **למשכיר** (שם ח ח). אין **משכירין** להם (לעכו״ם) בתים בארץ ישראל (ר״מ, ע״ז א ח). מעשה בסובהה מאולם **שהשכיר** חמורו לגויה אחת וכו׳ (ירוש׳ סנה׳ י ב). — ובסהמ״א, גם במשמ׳ נתן שכר, belohnen; rétribuer; to reward: מציאות אדון **משכיר** ומעניש (המליץ ז, 92). **להשכיר** למקיים הדת ולהעניש לכל עובר (ספר המדות לאריסטו ג א, פרוש ר״י קטנוב). אלא הוא יתברך וכו׳ משגיח **משכיר** ומעניש (פלח הרמון א ז, ד:). שאין **להשכיר** ולהעניש ולערער כל בני אדם מה יהיה ענינם (עסיס רמונים ב ו, ז). כי כמו שהאצבעות סוגרו׳ ופותחים כך הספירות סוגרות ופותחות ר״ל **משכירות** ומענישות (פרוש המייע, מערכת האלקות ג). — *ובמשמ׳ שָׂכַר (בשביל אחר): כמה נותנין ליתום כשנושא אשה, חייבין **להשכיר** לו בית דירה וכו׳ כדגרסי׳ וכו׳ שוכרין לו בית (ר״י אלנקאוה, מנוה״מ א, ענעלאו, 77). במקום שמספידין, פי׳ שרגילין **להשכיר** מקוננות בשכר, **משכיר** להספיד על אשתו (שם ג, 500).

— הפע׳, *רְשֻׂכַּר, בינ׳ *מֻשְׂכָּר, שהשכירו אותו: עשור שאני עתיד למוד נתון ליהושע ומקומו **מושכר** לו (ר׳ גמליאל, מע״ש ה ט). המודר הנאה מחברו ויש לו מרחץ ובית הבד **מושכרים** בעיר (נדר׳ ה ג). היתה לו

1) [לפי כמה מן השמושים הנזכרים כאן הפך הבינוי מַשְׂכִּיר גם לשם עצם ממש, כשמוש הלעזים Vermieter; loueur; lessor.]

בהמה מוחכרת ומושכרת אצל אחרים (תוספתי ב"ב ז ד). שמא מושכרת ביד אחרים (שבת קכז:). ואם היו (החמרין, הגמלין והספנין) מוחכרין או מושכרין אצל אחרים הרי אלו יעשו (עבודה בחל המועד) (מו"ק יא:). הניח להן אביהן פרה מיחכרת ומושכרת ביד אחרים (ב"ב קכג:).

שָׂכָר[1]), ס"ז, סמי' שְׂכַר, שָׂכָר, כנ' שְׂכָרִי, שְׂכָרְךָ שְׂכָרֵךְ, שְׂכָרֶךָ, שְׂכָרוֹ, שְׂכָרָהּ, — תשלום שאדם מקבל תמורת עבודתו, Lohn; récompense; reward: אל תירא אברם אנכי מגן לך שְׂכָרְךָ הרבה מאד (בראש' טו א). נתן אלהים שְׂכָרִי אשר נתתי שפחתי לאישי (שם ל יח). נקבה שְׂכָרְךָ עלי ואתנה (שם שם כח). אעבר בכל צאנך היום הסר משם כל שה נקד וטלוא וכו' והיה שְׂכָרִי וענתה בי צדקתי ביום מחר כי תבוא על שְׂכָרִי לפניך (שם שם לב–לג). אם כה יאמר נקדים יהיה שְׂכָרֶךָ וילדו כל הצאן נקדים ואם כה יאמר עקדים יהיה שְׂכָרֶךָ וילדו כל הצאן עקדים (שם לא ח). ותאמר לה בת פרעה היליכי את הילד הזה והינקהו לי ואני אתן את שְׂכָרֵךְ (שמות ב ט). אם שכיר הוא בא בִּשְׂכָרוֹ (שם כב יד). ואכלתם אתו בכל מקום אתם וביתכם כי שָׂכָר הוא לכם חלף עבדתכם באהל מועד (במדי יח לא). לא יקשה בעיניך בשלחך אתו חפשי מעמך כי משנה[2]) שְׂכַר שכיר עבדך שש שנים (דברי טו יח). ביומו תתן שְׂכָרוֹ (שם כד טו). וּשְׂכַר עבדיך אתן לך (מ"א ה כ). הנה אדני יוי' וכו' הנה שְׂכָרוֹ אתו ופעלתו לפניו (ישעי מ י, וכעין זה שם, סב יא). מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שָׂכָר לפעלתך (ירמ' לא טו). נבוכדראצר מלך בבל העביד את חילו עבדה גדולה אל צר וכו' וְשָׂכָר לא היה לו ולחילו מצר וכו' הנני נתן לנבוכדראצר מלך בבל את ארץ מצרים וכו' והיתה שָׂכָר לחילו (יחזק' כט יח–יט). ויקם יונה וכו' וימצא אניה באה תרשיש ויתן שְׂכָרָהּ וירד בה (יונה א ג). כי לפני הימים ההם שְׂכַר האדם לא נהיה וּשְׂכַר הבהמה איננה (זכרי ח י). אם טוב בעיניכם הבו שְׂכָרִי ואם לא חדלו וישקלו את שְׂכָרִי שלשים כסף (שם יא יב). והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעשקי שְׂכַר שכיר (מלאכי ג ה). הנה נחלת יוי' בנים שָׂכָר פרי הבטן (תהל' קכז ג). רשע עשה פעלת שקר וזרע צדקה שֶׂכֶר אמת (משלי יא יח). טובים השנים מן האחד אשר יש להם שָׂכָר טוב בעמלם (קהל' ד ט). והמתים אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שָׂכָר (שם ט ה). ועתה חזקו ואל ירפו ידיכם כי יש שָׂכָר לפעלתכם (דה"ב טו ז). — ובתו"מ: הצבע צובע לעצמו ולא יצבע בשכר שאין עושין סחורה בפירות שביעית (שביעי' ז ג). שכר שכיר אינו משמט (שם י א). מותר שירי הלשכה מה היו עושין בהן לוקחין בהן יינות שמנים וסלתות והשכר להקדש (שקל' ד ג). מותר הקטרת מה היו עושין בה מפרישין ממנה שכר האומנין ומחללין אותה על שכר האומנין ונותנין אותה לאומנין בשכרן (שם ד ה). מרבין על השכר ואין מרבין על המכר (ב"מ ה ב). אין מושיבין הנוני למחצית שכר ולא יתן מעות ליקח בהן פירות למחצית שכר אלא אם כן נותן לו שכרו כפועל (שם שם ד). אחד שכר אדם ואחד שכר בהמה ואחד שכר כלים יש בו משום ביומו תתן שכרו (שם ט יב). אף זה דר בתוך של חברו צריך להעלות לו שכר (שם י ג). שני אחין וכו' והניח להן אביהן מרחץ ובית הבד, עשאן לשכר השכר לאמצע (ב"ב י ז). ואם כן ענש הכתוב לנטפל לעוברי עברה כעוברי עברה, על אחת כמה וכמה ישלם שכר לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה (ר"ע, מכות א ז). מעלים היו שכר ללוים, ד"ר יהודה, ר' מאיר אומר לא היו מעלים להן שכר (שם ב ח). כל היושב ולא עבר עברה נותנין לו שכר כעושה מצוה (שם ג טו). והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות וחוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה (רבי, אבות ב א). מעלה אני עליכם שכר הרבה (ר' גמליאל, שם שם ב). אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא (ר' טרפון, שם שם טז). מנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שהקדוש ברוך הוא קובע לו שכר שנאמר ישב

---

1) [עי' בהערה לשרש.]

2) [משנה זה פרושו חווה שכירות לפי שנים, ועי' בדברי העורך בהערותיו בעמ' 7210 ובעמ' 7563.]

בדר וידם כי נטל עליו (ר' חנניה בן תרדיון, כס ג ב). ארבע מדות בהולכי לבית המדרש, הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו, עושה ואינו הולך שכר מעשה בידו (שם ה יד). אמר להם בני שניכם לא כוונתם אלא לכבודי אף אני לא אקפח שכרכם וכו' (מכי' בשלח ב ה, מא"ש, לא.). זו תורה וזו שכרה וכו' דומה שאין מתן שכר ואין תחיית המתים (אלישע בן אבויה, ירוש' חגי' ב א). קירוב שכר וריחוק הפסד זו מידת רשעים (שם ב"מ ה א). מלמד שנתנו לו ישראל שכרו משלם ולא קיפחוהו (שם סנה' י ב). ר' חייא בר אבא חלש, על לגביה רבי יוחנן א"ל חביבין עליך יסורין, א"ל לא הן ולא שכרן (ברכי ה:). כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה (פסח' כב:) ששכרכם כפול (מו"ק כח:). דרש וקבל שכר (סוטה מד.). כל הכובש שכר שכיר כאילו נוטל נפשו ממנו (ב"מ קיב.). — ובמיוחד שכר מלמוד התורה: שנוטלים שכר על המקרא וכו' רב אמר שכר שימור[1]) ור' יוחנן אמר שכר פיסוק טעמים[2]) (נדרי לז.).—ובסחמ"א: את כספנו, שעבב דמי שכר פעולתך (רס"י, ברלטי לא עו). — מ"ר ״שכרים: כמה שכרים אבדו בעבור המורא (ר"י א"ת, מו"ס, פתיחי').

שֶׁכֶר, ש"ז, — כמו שָׂכָר: והיו שתתיה מדכאים כל עשי שֶׂכֶר אגמי נפש[3]) (ישעי יט י). — ועי' שָׂכָר.

שְׂלָו, שְׂלָיו[4]) ש"ב, מ"ר שַׂלְוִים, —שם קבוצי לעוף־מאכל כגדל היונים, coturnix, quail(s); caille(s); Wachtel(n): ויהי בערב ותעל השלו[1]) ותכס את המחנה (שמות טז יג). ורוח נסע מאת ה' ויגז שַׂלְוִים מן הים ויטש על המחנה וכו' ויקם העם וכו' ויאספו את השלו[1]) (במד' יא לא־לג). שאל ויבא שלו[2]) ולחם שמים ישביעם (תהל קה מ). — ועי' סליו, 4068.

שלם[3]), ממנו ״שֶׁלֶם, שַׂלְמָה.

״שֶׁלֶם ש"ז,—כמו שַׂלְמָה: כלם הלא ידמו צלמים לבשי שלמים (ר"י הלוי, מודים לך, זמורה ח, 865).

שַׂלְמָה[4]), ש"נ, סמ' שַׂלְמַת, כנ' שַׂלְמָתוֹ, מ"ר שְׂלָמוֹת, כנ' שַׂלְמוֹתַי, שַׂלְמוֹתֵינוּ, שַׂלְמֹתֶיךָ, שַׂלְמֹתֵיכֶם, שַׂלְמֹתֵיהֶם, — כמו שמלה, ועי' שם: על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שַׂלְמָה וכו' עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כב ח). אם חבל תחבל שַׂלְמַת רעך עד בא השמש תשיבנו לו (שם שם כה). השיב תשיב לו את העבוט כבוא השמש ושכב בְּשַׂלְמָתוֹ (דבר' כד יג). לא בלו שַׂלְמֹתֵיכֶם מעליכם וכו' (שם כט ד). ונעלות בלות ומטלאות ברגליהם וּשְׂלָמוֹת בלות עליהם (יהוש' ט ה). ואלה שַׂלְמוֹתֵינוּ ונעלינו בלו מרב הדרך מאד (שם שם יג). והוא (ירבעם) מתכסה בְּשַׂלְמָה חדשה וכו' ויתפש אחיה בַּשַּׂלְמָה החדשה אשר עליו ויקרעה שנים עשר קרעים (מ"א יא כט־ל)[5]). עטה אור כַּשַּׂלְמָה נוטה שמים כיריעה (תהלי קד ב). וריח שַׂלְמֹתַיִךְ כריח

---

[1]) [ופרש רש"י שם: שכר שימור שמשמרין התינוקות שאין מניחין אותן לצאת ולעסוק כדברים בטלים ולא שכר ליסוד המקרא וכו'].

[2]) [ופרש רש"י שם: שמלמדו ניקוד וטעמים.]

[3]) [עי' על מקום זה בהערת העורך לערך שת.]

[4]) [בארמ' שבתרגומים שליו, אך בסור' סַלְוַי, ערב' שַׂלְוַי a). וכן בנוסח התורה של השמרונים שלוי בכל מקום, ואמרו חז"ל (יומא עה:): כתיב שליו וקרינן סליו וכו', אמר רב חנן בר רבא ארבעה מיני סליו הן ואלו הן שיכלי וקיבלי ופסיוני ושליו מעליא דבולהו שיכלי גריעא דכולהו.]

a) سلوى

[1]) [כך כתיב, קרי: הַשְּׂלָיו.]

[2]) [כך כתיב, קרי שְׂלָיו.]

[3]) [כמו שמל עי' שם.]

[4]) [יש לראות שִׂמְלָה כצורה המקורית, שממנה נולד שַׂלְמָה בשכול ההגאים.]

[5]) [במיכה ב ח: ואתמול עמי לאויב יקומם ממול שַׂלְמָה: אדר תפשטון וכו' אין שמוש המלה ברור, ואולי הכונה ללשון שָׁלוֹם או שַׁלְמוּת, כבהמשך: מעברים בטח שובי מלחמה.]

לבנון[1] (שה״ש ד יא). — ובהשאלה: אם התרחצתי במו שלג וכו׳ אז בשחת תטבלני ותעבוני שַׂלְמוֹתָי[2] (איוב ט ל–לא). — ובתו״מ רק בדרשת הכתוב: מלמד שנתעטף בה הקב״ה כ ש ל מ ה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו (ר׳ שמואל בר נחמן, מד״ר בראשי׳ ג). — ואמרו פיטנים ומשוררים: ובשר להלבישו בגידיו ועצמותיו וכו׳ ויקרם עליהם עור ובשר ב ש ל מ ו ת י ו (ראב״ע, בשם אל, כהנא א, 198).

שְׂמֹאול, עי׳ שְׂמֹאל.

שמאל[3], ממנו שְׂמֹאול, שָׂמַאל, שְׂמֹאל, שְׂמָאלִי, שָׂמַל.

שָׂמַאל[4], קל לא נמצא.

—הפעי׳, מַשְׂמְאלִים, הַשְׂמִיל, הַשְׂמִילִי, אַשְׂמְאִילָה, תַּשְׂמְאִילוּ, — פנה לשמאל: הפרד נא מעלי אם השמאל ואימנה ואם הימין וְאַשְׂמְאִילָה (בראשי׳ יג ט). ותען האשה ותאמר חי נפשך אדני המלך אם אש להמין וּלְהַשְׂמִיל מכל אשר דבר אדני המלך (ש״ב יד יט). זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תַשְׂמְאִילוּ (ישע׳ ל כא). התאחדי הימיני השימי הַשְׂמִילִי (יחזקי כא כא). — ובמשמ׳ קלע ביד שמאל: נשקי קשת מימינים וּמַשְׂמִאלִים באבנים (דהי״א יב ב). ועי׳ שָׂמַל.

—נפעי׳, נִשְׂמַאל, נטה לשמאל, לרעה, ואמר המשורר: ראשי אשר נתמל, רע משמאל נ ש מ א ל (סנזי, מפאתי השמאל, שירי תימן, אידלזון–טורטשינר, 202).

1) [אמנם במקצת תמוה הדבר שבתאור גופה של הרעיה יזכר ריח שלמותיה דוקא, אבל אפשר שהיתה זאת נסחה ספרותית שגורה כבברכת יצחק ליעקב (בראשית כז כז): וירח את ריח ב ג ד י ו ויברכהו ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו יי׳.]

2) [כנראה הכונה: כי אז יהיו שַׁחַת ותעובין לי לשמלה, ועי׳ בפרוש העורך.]

3) [מוצאה של קבוצת מלים זו הוא במלת שמאל, ועי׳ בהערה לערך זה.]

4) [פעל משני שנגזר מן שמאל.]

שְׂמֹאל, שְׂמֹאול[1], הה״ס וס״ז, שְׂמֹאלְךָ, שְׂמֹאולֶךָ, שְׂמֹאולֵךְ, שְׂמֹאלוֹ, שְׂמֹאלָהּ, שְׂמֹאולָהּ, שְׂמֹאלָם, שְׂמֹאולָם, — א) הצד בבעלי חיים שבו הלב, וגם בקצור, במשמ׳ יד שמאל, link(s); left, (à) gauche, גם בכנ׳ ובמלות יחס: הפרד נא מעלי אם הַשְּׂמֹאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה (בראשי׳ יג ט). ויקח יוסף את שניהם את אפרים בימינו מִשְּׂמֹאל ישראל ואת מנשה בִשְׂמֹאלוֹ מימין ישראל ויגש אליו וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר ואת שְׂמֹאלוֹ על ראש מנשה (בראשי׳ מח יג–יד). והמים להם חומה מימינם וּמִשְּׂמֹאלָם (שמות יד כב, וכעין זה שם שם כט). וישלח אהוד את יד שְׂמֹאלוֹ ויקח את החרב מעל ירך ימינו (שופטי ג כא). ויחזיקו ביד שְׂמֹאולָם בלפדים וביד ימינם השופרות לתקוע (שם ז כ). וילפת שמשון את שני עמודי התוך אשר הבית נכון עליהם ויסמך עליהם

1) [המלה משתפת לרב השפות השמיות, והיא בארמ׳ שְׂמָאלָא, בסור׳ סְמָלָא, בערב׳ שַׁמַאל, שִׁמְאַל a), ואף שַׁאְמַל b), במהרי: shimêl, שחורי: semhîl, באשור׳ שֻׁמֵלוּ (במקי שֻׁמֵאלוּ או שֻׁמְאִלוּ), באוגרית׳ שמאל, בכוש׳ אין המלה בשמוש מקורי, ותמורתה צ׳גאם. יש שמבארים ע״פ זה (במשמ׳ צפון) גם את שמה של ארץ שמאל שבסוריה, ובכתבי יתדות סַמְאַל, הנזכר בכתבות. יש רואים את המלה כהרחבה משם קצר יותר, הנמצא בערב׳ בצורת שַׁאְם c) (כשם לארץ סוריה), וברוקלמן משוה בערב׳ מַשׁוּם (שעקרו: מַשְׁאוּם) במשמ׳ רע חמזל (כשמוש מלים במשמ׳ שמאל בכמה לשונות). אך יתכן, אדרבה, שנוצר שַׁאְם בערב׳ המאחרת בקצור במבטא מן אחת הצורות המלאות, שעדות להן בלשונות השמיות העתיקות, וכי נולדה הצורה הארכה שמאל כמלה מרכבת (השוה באשורי גם לֻמְנֻ, רע, שנולד מתוך לַ־אֻמְנֻ, לא־ימין, לא טוב), אולי מן שמ־אל במשמ׳ שום אַל, לאַל (שכנגדן גם באשורי בפעל שָׂמֻ, ובמלת השלילה אֻל), בלו׳ מושם בצד השלילי, או שום הלאה (שבמקומה באשור׳ אֻלָּ), כלו׳ מושם כצדו, וצ״ע.

ושים לב לכך, שאין בלשון הקדומה מ״ר למלה, וגם לגבי רבים אמרו מימינם ומשמאלם (ולא: משמאליהם) וכד׳, ויש לראות גם בכך סימן, שלא נולדת המלה בס״ע.]

a) شمأل، شمال b) شامل

c) شأم

אחד בימינו ואחד בשמאלו (סס יו כט). נטה לך על ימינך או על שמאלך ואחז לך אחד מהנערים וכו' (ש"ב ב כא). ויסקל באבנים את דוד וכו' וכל הגברים מימינו ומשמאלו (סס יו ו). ראיתי את יי' ישב על כסאו וכל צבא השמים עמד עליו מימינו ומשמאלו (מ"א כב יט, וכעין זה דהי"ב יח יח). ופני אריה אל הימין לארבעתם ופני שור מהשמאול לארבעתן (יחזק' א י). והכיתי קשתך מיד שמאולך וחציך מיד ימינך אפיל (סס לט ג). ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבו אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו (יונה ד יא). שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני (שה"ש ב ו, וכעין זה סס ח ג). וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם (דני' יב ז). ויעמד עזרא הספר וכו' ויעמד אצלו מתתיה וכו' על ימינו ומשמאלו פדיה וכו' (נחמ' ח ד). — ולגבי החכמה המיצגת כאשה: ארך ימים בימינה בשמאולה עשר וכבוד (משלי ג יו). — וביחס לדבר שאין בו רוח חיים: ויתן את המכנות חמש על כתף הבית מימין וחמש על כתף הבית משמאלו (מ"א ז לט). ואת המנרות חמש מימין וחמש משמאל (סס סס מט, וכעין זה דהי"ב ד ז). ושנים זיתים עליה אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה (זכרי ד ג). מה שני הזיתים האלה על ימין המנורה ועל שמאלה (סס סס יא). ויקם את העמודים על פני ההיכל אחד מימין ואחד מהשמאל (דהי"ב ג יז). ויעש כיורים עשרה ויתן חמשה מימין וחמשה משמאול לרחצה בהם (סס ד ו). — ובצרופים, לא סר ימין ושמאל, לא נטה ללכת על הימין או על השמאל, פרץ ימין ושמאל וכדו': ואם לא תגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל (ברא' כד מט). לא נטה ימין ושמאול (במד' כ יז). ויעמד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאול (סס כב כו). בדרך בדרך אלך לא אסור ימין ושמאול (דברי ב כז). ושמרתם לעשות כאשר צוה יי' אלהיכם אתכם לא תסרו ימין ושמאל (סס ה כט). לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל (סס יז יא). לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאול (סס סס כ). ולא תסור מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום ימין ושמאול (סס כח יד). רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו ימין ושמאול (יהושע א ז). וישרנה הפרות בדרך וכו' ולא סרו ימין ושמאול (ש"א ו יב). וירדף עשהאל אחרי אבנר ולא נטה ללכת על הימין ועל השמאל מאחרי אבנר (ש"ב ב יט). וילך (יאשיהו) בכל דרך דוד אביו ולא סר ימין ושמאול (מ"ב כב ב, וכעין זה דהי"ב לד ב). כי ימין ושמאול תפרצי (ישעי' נד ג). ואכלו על ימין ועל שמאול את כל העמים סביב (זכרי' יב ו). פלס מעגל רגלך וכו' אל תט ימין ושמאול (משלי ד כו–כז). — ובחלקת הצרוף בתקבלת החרוז: ויגזר על ימין ורעב ויאכל על שמאל ולא שבעו (ישעי' ט יט). — ובהשאלה, לגבי מחשבה לא טובה: לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו (קהלת י ב). — ב) במשמ' צד צפון, שהוא לשמאלו של אדם כשפניו למזרח[1]), Norden; nord; north: וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק (ברא' יד טו). ושב מזרח השמש בית דגן ופגע בזבלון ובגי יפתח אל צפונה בית העמק ונעיאל ויצא אל כבול משמאל (יהושע יט כז). ואחותך הגדולה שמרון וכו' היושבת על שמאלך ואחותך הקטנה ממך היושבת מימינך (יחזקי' טז מו). הן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין לו שמאול בעשתו ולא אחז יעטף ימין ולא אראה (איוב כג ח–ט). — ובמגלות המדבר: והמוציא את יד שמאלו לשוח בה ונענש עשרת ימים (סרך היחד ז, 15). — ובתו"מ: הכותב שתי אותיות בין בימינו בין בשמאלו וכו' חיב (שבת יב ג). הסגן בימינו וראש בית אב משמאלו, אם (גורל) של שם עלה בימינו הסגן אומר לו אישי כהן גדול הגבה ימינך ואם של שם עלה בשמאלו ראש בית אב אומר לו אישי כהן גדול הגבה שמאלך (יומא ד א). עלה בכבש ופנה לשמאלו (סוכה ד ט). (הרגל) של ימין בימינו, של שמאל בשמאלו (תמיד ד ג). כל הנכנסין להר הבית נכנסין דרך ימין ומקיפין ויוצאין דרך שמאל חוץ ממי שארעו דבר שהוא מקיף לשמאל, מה לך מקיף לשמאל, שאני אבל (מדות ב ב). לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת (ת"ר, סוטה מז.). שמאל כהו שתסייע לימין בכוס של

---

[1]) [בכמה מקומות נכר יפה המעבר מן המשמ' היסודית לזו המשנית שנולדה ממנה.]

ברכה (ר' ירמ' בשם ר' יוחנ', ירוש' ברכ' ז ו)[1]. — ״ובפתגם: אדם מבלי חברים כשמאל בלי ימין (מבחר הפנינים כ). — ואמר המשורר, אף במ"כ שמאלים: ושלח צור והטה השלחים והפך את ימיניהם שמאלים (ר"ש הנגיד, בן תהלים, הברמן א, 21). חמעט היותי בתוך עם יחשב שמאלי ימיני (רשנ"ג, כתר בקראי, ביאליק-רבניצקי א, 4).

שְׂמָאלִי, ת"ז, — שמצד שמאל, link(s); gauche; left: ולקח הכהן מלג השמן ויצק על כף הכהן השמאלית וטבל הכהן את אצבעו הימנית מן השמן אשר על כפו השמאלית (ויקרא יד יה-יו). ומן השמן יצק הכהן על כף הכהן השמאלית והזה הכהן באצבעו הימנית מן השמן אשר על כפו השמאלית (שם כו-כז). ויקם את העמוד השמאלי ויקרא את שמו בעז (מ"א ז כא, וכעין זה דה"ב ג יז). ויעמדו הרצים וכו' מכתף הבית הימנית עד כתף הבית השמאלית (מ"ב יא יא, וכעין זה דה"ב כג י). ואתה שכב על צדך השמאלי (יחזק' ד ד). — ובתו"מ: בא לו לדופן השמאלית וכו' נטל רגל השמאלי (תמיד ד ג). אף כטווה בפשתן לשמאלית (ר' יהודה, נגעי ב ד). — וכסהמ"א: כי רובי הרוחות הם שמאליים בעבור היות השמש בפאת שמאל (ראב"ע, איוב לז יז). — ואמר הפיטן: דגלים ימנים ושמאלים חופפו עלי בצללים (ר"י הלוי, יולאת אל הסרבה, זמורה ע, 411). — ״ובמשמ' חלש ביד ימנית, linkhändig; gaucher; lefthanded: איש אטר יד ימינו ענינו יורה עליו איש שמאלי, איש כבד ימין (מכאס, מחברת, אטר)[2].

שמח[3], ממנו שמח, שמח, ״שמח, שמחה, ״שמחן.

שָׂמַח, פ"ע, שמח, שמחה, שמחת, שמחתי, שמחו, שמחו, שמחתם, שמח, שמוח, שמח, שמחי, שמחי, שמחו, אשמח, אשמחה, תשמח, תשמח, תשמחי, ישמח, ישמח, תשמח, נשמחה, תשמחו, ישמחו, ישמחו, תשמחנה, — רום לב האדם, שיש, גיל, hochgemut sein, sich freuen; être exalté, se rejouir; to be elated, glad: ואכלת שם לפני יי' אלהיך ושמחת אתה וביתך (דבר' יד כו). והיו כגבור אפרים ושמח לבם כמו יין ובניהם יראו ושמחו יגל לבם ביי' (זכרי' י ז). ויזבחו ביום ההוא זבחים גדולים וישמחו וכו' וגם הנשים והילדים שמחו (נחמי' יב מג). — ובנגוד אל בוש: הנה עבדי ישמחו ואתם תבשו (ישע' סה יג). — ובצרוף עם פעלים אחרים, עם גיל: ובני ציון גילו ושמחו ביי' אלהיכם (יואל ב כג). — ועם עלז: פן תשמחנה בנות פלשתים פן תעלזנה בנות הערלים (ש"ב א כ). כי תשמחי[1]) כי תעלזי שסי נחלתי כי תפושי כעגלה דשה ותצהלי כאברים (ירמ' נ יא). רני בת ציון הריעו ישראל שמחי ועלזי בכל לב בת ירושלם (צפני' ג יד). — ועם צהל: והעיר שושן צהלה ושמחה (אסתר ח יה). — ועם רנן: רני ושמחי בת ציון (זכרי' ב יד). — ובהשאלה לעצמים דוממים: אל תיראי אדמה גילי ושמחי (יואל ב כא). ישמחו השמים ותגל הארץ (תהלי' צו יא). — ושמח בלבו: הלא אהרן אחיך הלוי וכו' יצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שמות ד יד). — ושמח לבו:[2]) והיו כגבור

---

[1]) [במאמר שבתוספתא (נדרי' א א): האומר ימינה הרי זו שבועה, שמאלה הרי זו שבועה, כנראה הכונה לבטוי ארמי, כי כן בירוש' נדרי' ב ב הובאה המימרה בצורה: ימינא הרי זו שבועה, שמאלא הרי זו שבועה.]

[2]) [אמנם אטר שבמקרא פרושו: חזק וזריז בשתי ידיו.]

[3]) [שרש זה בא באותה משמ' כבעבר' בצורה שמח' באוגרית', אך בערב' שמח' a) פרושו: היה רם, גבה, ובקרוב לכך (עי' בדברי העורך, הלשון והספר ב, 369) בא גם באשור' שמח במשמ' קום, התרומם; ומשמ' זו היא המקורית גם בעבר' (עי' בהמשך), ואך מתוך הצרוף שמח לבו (של אדם) במשמ' רם לבו נולדה משמעותו השכיחה של הפעל, מעין התפתחות זו בשרשים מקבילים בלשונות הרבה. מתוך המשמ' העקרית מתבארים כמה שמושים של השרש, שאין להבינם מתוך משמ' זו של שמחה, ויש לראות את השרש, כדעת כמה חוקרים, בקרוב אל צמח, ועי' שם.]

[1]) [כך כתיב; קרי: תשמחו במ"כ, וכן בהמשך.]

[2]) [כאמור בהערה לשרש, נולדה המשמ'

a) شمخ

אפרים וְשָׂמַח לבם כמו יין (זכרי י ז). לכן שָׂמַח לבי ויגל כבודי (תהל׳ יו ט). כי בו יִשְׂמַח לבנו (שם לג כא). יִשְׂמַח לב מבקשי יי׳ (שם קה ג). בני אם חכם לבך יִשְׂמַח לבי גם אני (משלי כג טו). — ושמח לפני יי׳: וּשְׂמַחְתֶּם לפני יי׳ אלהיכם שבעת ימים (ויק׳ כג מ). וּשְׂמַחְתֶּם לפני יי׳ אלהיכם אתם ובניכם ובנתיכם (דברי יב יב). וְשָׂמַחְתָּ לפני יי׳ אלהיך בכל משלח ידך (שם שם יח). וְשָׂמַחְתָּ לפני יי׳ אלהיך אתה ובנך ובתך (שם יו יא). וזבחת שלמים ואכלת שם וְשָׂמַחְתָּ לפני יי׳ אלהיך (שם כז ז). שָׂמְחוּ לפניך כשמחת בקציר (ישעי׳ ט ב). — ושמח לקול עוגב: ישאו בתף וכנור וְיִשְׂמְחוּ לקול עוגב (איוב כא יב). — ושמח שמחה גדולה: וַיִּשְׂמַח יונה על הקיקיון שמחה גדולה (יונה ד ו). — ושמח באסון רעהו: ובצלעי שָׂמְחוּ ונאספו (תהל׳ לה טו). בנפל אויביך אל תִּשְׂמָח (משלי כד יז). אם אֶשְׂמַח בפיד משנאי והתעררתי כי מצאו רע (איוב לא כט). — ושמח לזולתו, באותה משמ׳: גם ברושים שָׂמְחוּ לך ארזי לבנון מאז שכבת לא יעלה הכרת עלינו (ישעי׳ יד ח). ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו ואל תִּשְׂמַח לבני יהודה ביום אבדם (עבדי׳ יב). אל תִּשְׂמְחִי איבתי לי (מיכה ז ח). אל יִשְׂמְחוּ לי איבי שקר (תהל׳ לה יט). שפטני כצדקך יי׳ אלהי ואל יִשְׂמְחוּ לי (שם שם כד). כי אמרתי פן יִשְׂמְחוּ לי (שם לח יז). — ושמח בכל שאטו בנפש אל: יען מחאך יד ורקעך ברגל וַתִּשְׂמַח בכל שאטך בנפש אל אדמת ישראל (יחזק׳ כה ו). — ושמח בה׳ וכדו׳: ובני ציון גילו וְשִׂמְחוּ ביי׳ אלהיכם (יואל ב כג). אֶשְׂמְחָה ואעלצה בך (תהל׳ ט ג). שִׂמְחוּ ביי׳ וגילו צדיקים (שם לב יא). שָׂמַחְתִּי באמרים לי בית יי׳ נלך (שם קכב א). יִשְׂמַח ישראל בעשיו בני ציון יגילו במלכם (שם קמט ב). — ושמח על: על כן על בחוריו לא יִשְׂמַח[1]) אדני ואת יתמיו ואת אלמנותיו לא ירחם (ישעי׳ ט טז). וַיִּשְׂמַח עליהם חזקיהו (שם לט ב). וַיִּשְׂמַח יונה על הקיקיון שמחת גדולה (יונה ד ו). וַיִּשְׂמְחוּ העם על התנדבם (דהי״א כט ט). — ושמח מזולתו: יהי מקורך ברוך וּשְׂמַח מאשת נעוריך (משלי ה יח). — ושמח לקראת: ויראהו אבי הנערה וַיִּשְׂמַח לקראתו (שופט׳ יט ג). — ושמח לראות: ויראו את הארון וַיִּשְׂמְחוּ לראות[1]) (ש״א ו יג). — — ושמח כי[2]): אל תִּשְׂמְחִי פלשת כלך כי נשבר שבט מכך (ישעי׳ יד כט). יִשְׂמַח צדיק כי חזה נקם (תהל׳ נח יא). יקם סערה לדממה ויחשו גליהם וַיִּשְׂמְחוּ כי ישתקו (שם קז ל). אם אֶשְׂמַח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי (איוב לא כה). — ובתו״מ: וכשבאתי והרציתי הדברים לפני רבן גמליאל שמח לדברי (יבמ׳ עז ז). הורה ר׳ טרפון בלוד האונאה שמונה כסף לסלע שליש למקח ושמחו תגרי לוד (ב״מ ד ג). המוליך חטים לטחון וירדו עליהם גשמים אם שמח בכי יתן, ר׳ יהודה אומר אי אפשר שלא לשמוח (מכשירי ג ח). כיון שראו קרוביו כך עמדו ולבשו לבנים ונתעטפו לבנים ונכנסו אצלו אמר להן לא באתם אלא לשמוח עלי, אמרו לו חס ושלום לא באנו אלא לשמוח עמך (מד״ר שמות לא). ביום טוב היה בטוב וכו׳ ביום טובתו של חברך שמח עמו (שם קהל׳, ביום טוב, סדרה ב). ועי׳ שָׂמֵחַ.

—פע׳, שִׂמַּח, שִׂמַּחְהוּ, שִׂמְּחָם, שִׂמַּחְתָּ, שִׂמַּחְתַּנִי, שִׂמַּחְתִּים, שִׂמְּחוּהָ, מְשַׂמֵּחַ, מְשַׂמְּחֵי, שַׂמֵּחַ, שַׂמֵּחַ, שַׂמַּח, שַׂמְּחֵנוּ, יְשַׂמַּח, יְשַׂמְּחֶנָּה, יְשַׂמְּחוּ, — שִׂמַּח את זולתו, את לב זולתו, גרם לו שישמח[3]), שירום לבו, : erfreuen ; faire plaisir à ; to gladden, delight כי יקח איש אשה חדשה וכו׳ נקי יהיה לביתו שנה אחת

הרווחת של הפעל בצרוף זה, שעקר הוראתו: רם לבו של אדם.]

[1]) [אמנם, כהתאם להקבלה (לא ירחם), חשב פ. פרלס, JQR, 11, 689, למצא כאן פעל שׂמח, שהוא תמורת הערב׳ שַׂמַח[a]) במשמ׳ חמל, סלח, ואחרים הציעו שנויי גרסה, ואין צרך באלה.]

[a]) سمح

[1]) [אמנם בשבעים גם כאן: וישמחו לקראתו (εἰς ἀπάντησιν αὐτῆς).]

[2]) [בשבעים בא גם בשמות ד לא, במק׳ ויאמן העם וישמעו כי פקד יי׳ את בני ישראל: וישמחו (καὶ ἐχάρη).]

[3]) [גם כאן עקר משמ׳ הפעל היא הרים, הגביה, ומשמ׳ זו ברורה היא, למשל, בנגוד שבמשלי יב כה: דאגה בלב איש ישחנה ודבר טוב יְשַׂמְּחֶנָּה.]

וְשִׂמַּח [1]) את אשתו אשר לקח (דבר' כד ה). ארור האיש אשר בשר את אבי לאמר ילד לך בן זכר שַׂמֵּחַ שִׂמְּחָהוּ (ירמ' כ יה). נהר פלגיו יְשַׂמְּחוּ [2]) עיר אלהים (תהל' מו ה). בן חכם יְשַׂמַּח אב (משלי י א, יה כ). דאגה בלב איש ישחנה ודבר טוב יְשַׂמְּחֶנָּה (שם יב כה). איש אהב חכמה יְשַׂמַּח אביו (שם כט ג). — וְשִׂמַּח את הלב: פקודי יי' ישרים מְשַׂמְּחֵי לב (תהל' יט ט). מאור עינים יְשַׂמַּח לב (משלי יה ל). חכם בני וְשַׂמַּח לבי (שם כז יא). — וְשִׂמַּח היין אלהים ואנשים: ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי הַמְשַׂמֵּחַ אלהים ואנשים (שופטי ט יג). ועי' בהמשך. — וְשִׂמַּח חיים: ויין יְשַׂמַּח חיים (קהל' י יט). — וְשִׂמַּח אלהים את האדם: והביאותים אל הר קדשי וְשִׂמַּחְתִּים בבית תפלתי (ישע' נו ז). שַׂמֵּחַ נפש עבדך (תהל' פו ד). שַׂמְּחֵנוּ כימות עניתנו (שם צ יה). כי שִׂמַּחְתַּנִי יי' בפעלך במעשי ידיך ארנן (שם צב ה). ויעשו חג מצות שבעת ימים בשמחה כי שִׂמְּחָם יי' (עזרא ו כב). ויזבחו ביום ההוא זבחים גדולים וישמחו כי האלהים שִׂמְּחָם שמחה גדולה (נחמ' יב מג). — וְשִׂמַּח מיגון: והפכתי אבלם לששון ונחמתים וְשִׂמַּחְתִּים מיגונם (ירמ' לא יב). — וְשִׂמַּח מאויב: וישבו כל איש יהודה וכו' בשמחה כי שִׂמְּחָם יי' מאויביהם (דהי"ב כ כז). — וְשִׂמַּח את האויבים לאידו של פלוני: ארוממך יי' כי דליתני ולא שִׂמַּחְתָּ איבי לי (תהל' ל ב). וַיְשַׂמַּח עליך אויב הרים קרן צריך (איכה ב יז). — וְשִׂמַּח את פלוני, שִׂמַּח את לבו, במשמ' הרים והגביר את תאותו לאהבה [3]): ברעתם

1) [כך גם השבעים והפרשנים העברים, אבל וולג': laetetur cum uxore sua, וְשָׂמַח את אשתו. ואולי בעקר כך נכון.]

2) [אמנם בא משפט זה בתוך תאור של "בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים" (פס' ג), ואולי הכונה בעקר, בשבול האותיות, בקרוב: נהר, פלגו ים יַשְׁחוּ עיר אלהים, וצ"ע.]

3) [כמבֹאר בדברי העורך, בספרו משלי שלמה, עמ' 35, ובהלשון והספר ב, 369, בא צרוף זה במקומות הנזכרים כמו באשור' נַשּׁוּ לִבַּ (=נשא לב) במשמ' זו של הגברת התאות והכח באהבה. ועי' בהערות שאחר זו.]

יְשַׂמְּחוּ מלך [1]) ובכחשיהם שרים (הושע ז ג). ויין יְשַׂמַּח לבב אנוש להצהיל פנים משמן (תהל' קד יה). שמן וקטרת יְשַׂמַּח לב ומתק רעהו מעצת נפש (משלי כז ט) [2]). — ובתו"מ: עשיתי ככל אשר צויתני, שמחתי ושמחתי בו (מע"ש ה יג). כל העוסק בתורה לשמה וכו' משמח את המקום משמח את הבריות (ר"מ, אבות ו א). כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות (ר' הונא, ברכי ו:). כתיב ישמת וקרינן ישמח, זכה משמחו לא זכה משממו [3]) (רבא, יומא עו:, סנה' ע.). שוש תשיש ותגל העקרה בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה ברוך אתה ה' משמח ציון בבניה. שמח תשמח ריעים האהובים כשמחך יצירך בגן עדן מקדם ברוך אתה ה' משמח חתן וכלה וכו' ברוך אתה ה' משמח החתן עם הכלה (כתוב' ח.). — ובתפלה ובספה"א באותו שמוש.

—סביל, הִשְׂמַחְתָּ, — כמו פע': הרימות ימין צריו הִשְׂמַחְתָּ כל אויביו (תהל' פט מג). — ואמר המשורר: ולך אל כל מידעי והשמיחם במליך (ר"ם הנגיד, לך ע'סר, בן תהלים, הברמן א, 31). עד בא חליפתי עלי מר ועל מתוק אודה, ועל אדות מצרות ומשמיחות (הנ"ל, גל מעלי, שם שם, 52). ותשמיח לכל נפש דאבה (הנ"ל, זכר לבי, שם שם, 73). לו מעצות שכל אשר בם יעציב צרים ונפשות אהבים ישמיח (רמב"ע, אפיר אשר לבו, ברודי, שם). ותירושו להשמיח וציציו להרית ועלהו תעלה (הנ"ל, בני הע אזנך, שם, קו). ואם ישגה בהשמיחו יפחד ליום יזיד בהחרות את חרונו (הנ"ל, לשון דמעו, שם, קמו).

—**פעל, שֻׂמַּח [4]), — ששֻׂמחו אותו, ואמר המשורר: ואיש

1) [בטכס המלך, שהמליכו בו אחד האלילים כמלך, והקימו גם שרים על ידו. והגברת התאוה נעשית "חמת מיין" (שם פס' ה) בהתיחם המלך ביין.]

2) [כלו': כשם ששמן וקטרת מגבירים כח לאהבה, כך טוב הממתיק סוד עם רעהו מן ההולך בעצת נפשו בלבד.]

3) [בטשטוש מבטא החי"ת, כאלו באה ה"א במקומה. ורש"י ביומא (וכעין זה בסנה') מפרש: בשי"ן לשון שממה וקרינן ישמח לשון שמחה ע"כ. ועי' גם בדרשות כגון: לא תהא קורא פמ"ך (אחפש) אלא שי"ן וכו' מוציא אני אותה לחרות (פסיק' כב' ח).]

4) [פרש"י לתהל' סו ו (הפך ים ליבשה וכו'

שמח בכי תעבר במים הישטף (ר"מ הנגיד, אלוה עז, הברמן א, 9). והעיר ממשוש קמיו משמחת במותך (הוא, לך עפר, שם שם, 30). אחת תשוע רעיתה משמחה (הוא, האענור, שם שם, 114). בעת תורת עלי טוב לב ישמח ביפעתך (הוא, נעם הזכם, בן משלי, אברמסון, 55).

שָׂמֵחַ [1], ת"ז, שְׂמֵחָה, שְׂמֵחִים שְׂמֵחֵי שְׂמֵחַי, — שלבו ישמח, froh; joyeux; glad: שבעת ימים תחג לי"י אלהיך וכו' והיית אך שָׂמֵחַ (דברי יו יח). והעם מחללים בחללים וּשְׂמֵחִים שמחה גדולה (מ"א א מ). וימשחו אתו צדוק הכהן ונתן הנביא למלך בגחון ויעלו משם שְׂמֵחִים (שם שם מה). יהודה וישראל וכו' אכלים ושתים וּשְׂמֵחִים (שם ד כ). ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שְׂמֵחִים וטובי לב (שם ח סו, וכעין זה דהי"ב ז י). וכל עם הארץ שָׂמֵחַ ותקע בחצצרות (מ"ב יא יד, וכעין זה דהי"ב כג יג). הַשְּׂמֵחִים ללא דבר (עמוס ו יג). מושיבי עקרת הבית אם הבנים שְׂמֵחָה (תהל' קיג ט). הגדיל יי' לעשות עמנו היינו שְׂמֵחִים (שם קכו ג). הַשְּׂמֵחִים לעשות רע (משלי ב יד). שָׂמֵחַ לאיד לא ינקה (שם יז ה). לב שָׂמֵחַ ייטב גהה (שם שם כב). הַשְּׂמֵחִים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר (איוב ג כב). ולא מנעתי את לבי מכל שמחה כי לבי שָׂמֵחַ מכל עמלי (קהלת ב י). ויצא המן ביום ההוא שָׂמֵחַ וטוב לב (אסתר ה ט). ובא עם המלך אל המשתה שָׂמֵחַ (שם שם יד). — ובצרופים, שִׂמְחֵי לב: אבל תירוש אמללה גפן נאנחו כל שִׂמְחֵי לב (ישע' כד ז). — שְׂמֵחֵי רעתי: יבשו ויחפרו יחדו שְׂמֵחֵי רעתי (תהל' לה כו). — ובת"ם: כן ה' אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים וכו'

שם נשמחה בו) כתוב: מצ' (נ"א מצאתי) שם היה דבר שהים (כך דפ' ונציה, נ"א שהיה) נשמח בו ע"ב, כאלו בבנין נפע'. וקשה להניח שכונת רש"י לבאר נשמחה שבכתוב במוסב על הים. אלא מה שקשה היה לרש"י הוא בצורת נשמחה בפסק' שמתנו בעבר, וכנראה יש לגרס, כתשובת לקושיה: שם היה דבר שהיום (אנו) נשמח בו.]

1) [גם בשמוש כינוי מן שָׂמֵחַ.]

שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך (פסק' י ו). איזהו עשיר השמח בחלקו (אבות ד א). המכיר את מקומו והשמח בחלקו וכו' ואינו שמח בהוראה (שם ו ו). בראשונה היו עוקרין ומשליכין לפניהן והיו שמיחין שתי שמחות אחת שהיו מנכשין שדותיהן ואחת שהיו נהנין מן הכלאים (ירוש' שקל' א ב, וכעין זה מו"ק ו:). והיה ר"מ שמח בלבו ואומר דומה שמתוך תשובה נפטר (ירוש' חגי' ב א). והיו שמיחים על שהסכימה דעתן לדעת רוח הקודש (ריב"ל, שם הורי' ג ז). אדם מוכר חפץ מוכר עצב ולוקח שמה (ברכי ה.). שכשיהא אדם עושה מצוה יהא עושה אותה בלב שמח (שם שם לד). — ודבר שמח, מועד שמח: יושבין היינו וחוזרין בדברי תורה וכו' והיו הדברים שמיחים [1]) כנתינתן מסיני והיתה האש מלחכת אותן וכו' (ירוש' חגי' ב א). מפני מה מועדים שבבבל שמחים מפני שהן עניים וכו', מפני מה מועדים שבבבל שמחים מפני שלא היו באותה קללה וכו' (שבת קמה:).

שֶׂמַח, ש"ז, כמו שִׂמְחָה: וישמחו בו עדת בני ישראל השמרים שמח רב (תולדה שומרונית, REJ 1902, 98). — ואמר הפיטן: שבת משוש שמח משוררים (ר"א קליר, איכה אספתי, קינ' ת"ב). במרעה טוב הרבץ צאן רוצה לקדשך בשמח ועלצון (יחיאל בר אברהם, אקדש בכסף, סירמן, מבחר השירה העברית באיטליה, מט).

שִׂמְחָה, ש"נ, סמ' שִׂמְחַת, כנ' שִׂמְחָתִי, שִׂמְחָתְךָ, שִׂמְחַתְכֶם, שִׂמְחָתוֹ, מ"ר שְׂמָחוֹת, שִׂמְחוֹת, — רגש של ספוק ושביעת רצון, Freude; joie; joy: שמחו לפניך כְּשִׂמְחַת בקציר כאשר יגילו בחלקם שלל (ישע' ט ב). ויספו ענוים ביי' שִׂמְחָה ואביוני אדם בקדוש ישראל יגילו (שם כט יט). רנו ליעקב שִׂמְחָה וצהלו בראש הגוים (ירמ' לא ו). אור זרע לצדיק ולישרי לב שִׂמְחָה (תהל' צז יא). לב יודע מרת נפשו וּבְשִׂמְחָתוֹ לא יתערב זר (משלי יד י). אולת שִׂמְחָה לחסר לב (שם יה כא). שִׂמְחָה לאיש במענה פיו (שם שם כג). שִׂמְחָה לצדיק עשות משפט

1) אמנם המליצה קשה, ולפי הענין היה זה קרוב יותר לומר והיו הדברים נחשבים או נמשלים, וצ"ע.]

ומחתה לפעלי און (סס כא יה). כי רננת רשעים מקרוב ושמחת חנף עדי רגע (איוב כ ה). כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה (קהל׳ ב כו). — ובמק׳ דבר שמחה: כי שם שאלונו שובינו דברי שיר ותוללינו שמחה (תהל׳ קלז ג) [1]. — ובמשמ׳ שחוק ושעשועים, ואף של שעת שמחה, גם בחגיגה ובמשתה: תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי (סס סס ו). איש מחסור אהב שמחה [2] (משלי כא יז). וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם ולא מנעתי את לבי מכל שמחה (קהלת ב י). ושבחתי אני את השמחה אשר אין טוב לאדם תחת השמש כי אם לאכל ולשתות ולשמוח (סס ח יה). ועמד על נפשם וכו׳ ביום שלושה עשר לחדש אדר ונוח בארבעה עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה וכו׳ שמחה ומשתה ויום טוב (אסתר ט יז–יט). וגם הקרובים אליהם וכו׳ מביאים לחם וכו׳ ויין ושמן ובקר וצאן לרב כי שמחה בישראל (דהי״א יב מ). ויעשו שבעת ימים שמחה (דהי״ב ל כג). ותהי שמחה גדולה בירושלם (סס סס כו). וילכו כל העם לאכל ולשתות ולשלוח מנות ולעשות שמחה גדולה (נחמ׳ ח יב). ובחנכת חומת ירושלם בקשו את הלוים וכו׳ לעשת חנכה ושמחה ובתודות ובשיר מצלתים נבלים ובכנרות (סס יב כז). — ובצרופים, שמחה וגיל: ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל (ישעי׳ יו י, וכעין זה ירמ׳ מח לג). הלוא נגד עינינו אכל נכרת מבית אלהינו שמחה וגיל (יואל א יו) [3]. ועי׳ מ״כ שמחות. — אל שמחת גילי: ואבואה אל מזבח אלהים אל אל שמחת גילי (תהל׳ מג ד). — שמחת לב(ב): השיר הזה יהיה לכם כליל

1) [בקהלת ב א: אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה בשמחה וראה בטוב וכו׳ השמטו כמה מלים שהכנסו במעות לפס׳ ג, ויש להשלים: אמרתי אני בלבי אנסכה [ביין את בשרי ולבי נהג] בשמחה וראה בטוב ע״כ, ועי׳ בדברי העורך, הלשון והספר ב, 402, על כתובים אלו.]

2) [כלשון ראב״ע: איש אוהב שמחה, שמחת מאכל ומשתה, הוא איש מחסור.]

3) [לפי שמוש לשון זה יש גורסים גם בישע׳ ט ב במק׳ הרבית הגוי לא (קרי: לו) הגדלת השמחה: הרבית הגילה. ועי׳ שמח, הערות.]

התקדש חג ושמחת לבב כהולך בחליל (ישעי׳ ל כט). ויהי דבריך לי לששון ולשמחת לבבי (ירמ׳ יה יו). אשר נתנו את ארצי להם למורשה בשמחת כל לבב (יחזק׳ לו ה). צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתנתו וביום שמחת לבו (שה״ש ג יא). כי לא הרבה יזכר את ימי חייו כי האלהים מענה [1] בשמחת לבו (קהל׳ ה יט). — שמחת עולם: ופדויי יי׳ ישבון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם (ישעי׳ לה י, סס נא יא). לכן בארצם משנה יירשו שמחת עולם תהיה להם (סס סא ז). — ששון ושמחה: והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחט צאן אכל בשר ושתות יין (ישע׳ כב יג–יג). ופדויי יי׳ ישבון ובאו ציון ברנה וכו׳ ששון ושמחה ישיגו (סס לה י, וכעין זה סס נא יא). כי נחם יי׳ ציון וכו׳ ששון ושמחה ימצא בה (סס נא ג). צום הרביעי וכו׳ יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמעדים טובים (זכר׳ ח יט). תשמיעני ששון ושמחה (תהל׳ נא י). — שמחה וששון: ליהודים היתה אורה ושמחה וששן ויקר ובכל מדינה ומדינה וכו׳ שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב (אסתר ח יו–יז). — ובצרוף קול ששון וקול שמחה [2] קול חתן וקול כלה, על שמחת החתנה (ירמ׳ ז לד, יו ט, כה י, לג יא). — קול תרועת השמחה: ורבים בתרועה בשמחה להרים קול ואין העם מכירים קול תרועת השמחה לקול בכי העם (עזרא ג יב–יג). — ובשמחה ובשירים: ולא הגדת לי ואשלחך בשמחה ובשרים בתף ובכנור (בראש׳ לא כז). — בתפים בשמחה ובשלשים: ותצאנה הנשים וכו׳ לקראת שאול המלך בתפים בשמחה ובשלשים (ש״א יח ו). — בשמחה ובטוב לבב: תחת אשר לא עבדת את יי׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב (דבר׳ כח מז). — בית שמחה: לב חכמים בבית אבל ולב כסילים בבית שמחה (קהל׳ ז ד).

1) [עי׳ בהערת מ. צ. סגל בעמ׳ 4580. אך בהמשך אל כי לא הרבה יזכר את ימי חייו אולי צ״ל: כי האלהים מנעה (מלהנות) בשמחת לבו, בדומה אל ולא מנעתי את לבי מכל שמחה (סס ב י).]

2) [גם בשפות אחרות הפכו מלים במשמ׳ שמחה לשמש במשמ׳ חפה וחתנה, ועי׳ בהערת העורך בערך א. רננה, עמ׳ 6625.]

— יום שמחה: וביום שִׂמְחַתְכֶם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצצרות (במד' י י). — ועם תאר, שמחה גדולה: והעם מחללים בחללים ושמחים שִׂמְחָה גדולה (מ"א א מ). וישמח יונה על הקיקיון שִׂמְחָה גדולה (יונה ד ו). ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות וכו' ותהי שִׂמְחָה גדולה מאד (נחמ' ח יז). וישמחו כי האלהים שמחם שִׂמְחָה גדולה (שם יב מג). וגם דויד המלך שמח שִׂמְחָה גדולה (דה"א כט ט). ויאכלו וישתו לפני יי' ביום ההוא בְּשִׂמְחָה גדולה (שם שם כב). ויעשו בני ישראל הנמצאים בירושלם את חג המצות שבעת ימים בְּשִׂמְחָה גדולה וכו' ותהי שִׂמְחָה גדולה בירושלם (דה"ב ל כא–כו). — ועם פעלים, אזר את פ' שמחה: הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שִׂמְחָה (תהל' ל יב). — נתן שמחה בלב: נתתה שִׂמְחָה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו (שם ד ח). — ערבה כל שמחה: צוחה על היין בחוצות ערבה[1]) כל שִׂמְחָה גלה משוש הארץ (ישע' כד יא). — ומ"ר שְׂמָחוֹת, שְׂמָחֹת: תודיעני ארח חיים שבע שְׂמָחוֹת את פניך (תהל' יז יא). תובלנה בִּשְׂמָחֹת וגיל (שם מה יו). — ובתו"מ: הוציאנו מעבדות לחרות, מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב (פסח' י ה). ההלל והשמחה[2]) שמונה (סוכה ד א). כיצד מלמד שחיב אדם בהלל ובשמחה בכבוד יום טוב האחרון של חג כשאר כל ימות החג (שם ד ח). כל מי שלא ראה שמחת בית השואבה[3]) לא ראה שמחה מימיו (שם ה א). משנכנס אב ממעטין בשמחה (תעני' ד ו). מלקט אדם עצמות אביו ואמו מפני ששמחה היא לו (מו"ק א ה). אין נושאין נשים במועד וכו' מפני ששמחה היא לו (שם שם ז). והוי מקבל את כל האדם בשמחה (אבות ג יב). והתורה נקנית וכו' בענוה בשמחה ובטהרה (שם ו ה). שמחה גדולה היתה לו לאהרן ביום שנכרתה לו ברית במתנות (ספרי במדי קיט). ושמחת, בכל מיני שמחות (שם דברי לא). אסור לו לישא במועד וכו' שאין מערבין שמחה

בשמחה[1]) (ר' חנניה, ירוש' מו"ק א ז). ביטלה צרת נקיבה שמחת זכר (ר' מנא, שם ב"ב עז ד). בזמן שבית המקדש קיים אין שמחה אלא בבשר וכו' ועכשיו שאין בית המקדש קיים אין שמחה אלא ביין (ר' יהודה בן בתירא, פסח' קט.). עד שהאדון נכנס בשמחתו לבית המרחץ נקדימון נכנס לבית המקדש כשהוא עצב (תעני' כ.). והיו בעלי בתים שמחין שתי שמחות אחת שמכבשין להם שדותיהן ואחת שמשליכין לפני בהמתם (מו"ק ו:, וכעין זה ירוש' שקל' א ב). שמחה לתוגה נהפכה ששון ויגון נדבקו (מו"ק כה:). ראובן בשמחת שמעון מה איכפת ליה (מד"ר בראש' נג). למלך שעשת שמחה לבנו והרג שונאיו אמר המלך כל מי ששמח לי יבא לשמחת בני (שם שמות יח). בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל[2]) גילה שישה שמחה רנה וכו' (שם שה"ש, בגילה ובשמחה). אלישבע בת עמינדב ראתה ד' שמחות ביום אחד (שם קהל' פרשה א, לפסוק אמרתי מהולל). — שמחות, כנוי (כלשון יפה) למסכת אבל רבתי. — ובתפלה, זמן שמחתנו, ככנוי לחג הסכות (קדוש ליל סכות ועוד). — ובסהמ"א, גם במ"ר שמחות: כמה שמחות נהפכו לאנחות (ר"י זבארה, שעשועים ב, דודזון, 21). היין שליח השמחות ומבריח האנחות (ר"י חריזי, תחכמוני כז, קאמינקא, 237). — ואמרו פיטנים ומשוררים: עשו שמחות ולדורות קבעום (אתה האל, סליח' תענית אסתר, סדר רב עמרם השלם ב, רטו.). ויקשיב תוכחות בגילות ושמחות (דונש, לדורש החכמות, אלוני, עג). ומהרו בשמחות בכל ארבע רוחות (לנגנור בתעודה, תפוי תלמידי מנחם, סטערן, 3). שמחות נעלו על הררי מר (רמב"ע, הריח מר, ברודי, קכט). ועוד העתדו לכפל שמחות (שם שם, קמ). הנה פני תבל מחדשה שמלת שמחות היא מלבשה (ראב"ע, הנה פני תבל, כהנא א, 126). — °שמחת תורה, בא"י כנוי ליום שמיני עצרת ובחו"ל ליום חג הנוסף שלאחריו: שישו ושמחו בשמחת תורה (פיוט לשמחת תורה). — °שמחת תעודה, באותה משמ',

1) [אמנם יש גורסים: עֻבְרָה.]

2) [מצות ושמחת בחגך, ואין שמחה בזמן המקדש אלא בבשר שלמים (רע"ב), ועי' במובא בהמשך מפסח' קט.]

3) [עי' שאובה, הערה.]

1) [ע"פ זה במליצה, במשמ' נתנה לנו שמחה כפולה, בשיר סעדה מאיטליה: נתערבה שמחה בשמחתנו (העורך, הלשון והספר א 156. מהד' ב 179.]

2) [עי' בהערה למקום בערך שִׂישָׂה.]

ואמר המשורר: כמו כן נהרג הרג נבלים בליל שמחת תעודה תיקרה (ר״ש הנגיד, אלוה עז, הברמן א, 12).

°שַׂמְחָן, תוס״ז, — שדרכו להיות שמח: כמו שני אנשי׳ שנאמרו עליהם שהי׳ מבני עולם הבא בשביל שהיו אנשים שמחנים (אורחות לדיקים, שער השמחה). שהרופא כשהחולה רואה שמחן ובדברים ערבים ומתוקים ומבטיחים יערב לו הרפואה (ר״מ המאירי, משלי י ז).

שְׂמִיכָה ש״נ, — אריג או עור המשמש מכסה לאדם הישן [1]), Decke; couverture; cover(ing): ויסר אליה האהלה ותכסהו בַּשְּׂמִיכָה (שופטי׳ ד יח). — ובסהם״א: ועמו חמור אחד חבוש נוש׳ שמיכה אחת טובה צבועה וכו׳ והשמיכה קשורה בחבל על החמור (ס׳ הישר, לנוח, ויצא יז:). — ואמר הגאון: ועונש בת בנו ובתו ואחות מאביו ואמו לא זכר להו׳ת, אם נתכסה עמם בשמיכה (שאלות עתיקות בתנ״ך, רוזנטל, HUCA XXI, מג).

שמך [2]), ממנו שְׂמִיכָה.

שָׂמַל [3]), קל לא נמצא במקורות.

—הפעי׳, הִשְׂמִיל, הַשְׂמִילִי, — כמו הִשְׂמְאִיל: ויען האשה ותאמר חי נפשך אדני המלך אם אש להמין ולהשמיל מכל אשר דבר אדני המלך (ש״ב יד יט). התאחדי הימיני השימי הַשְׂמִילִי (יחזק׳ כא כא). ועי׳ שָׂמַאל.

שמל [1]), ממנו °שֶׂמֶל, שִׂמְלָה, ועי׳ °שִׂמְלוֹן, הערה.

°שֶׂמֶל, ש״ז, — כמו שמלה, ואמר הפיטן: תעטה לבוש אלמנות שמליך (ר״מ מרוטנבורג, שאלי שרופה, קינ׳ ת״ב).

שִׂמְלָה [2]), ש״נ, סמ׳ שִׂמְלַת, כנ׳ שִׂמְלָתְךָ, שִׂמְלָתוֹ, שִׂמְלָתֵנוּ, מ״ר שְׂמָלוֹת, שִׂמְלֹתֶיךָ, שִׂמְלֹתָיו, שִׂמְלֹתֵיכֶם, שִׂמְלֹתָם, — בגד, כסות; Tuch, Kleid; toile, habit; cloth, garment: ויקח שם ויפת את השמלה וכו׳ ויכסו את ערות אביהם (בראש׳ ט כג). והטהרו והחליפו שִׂמְלֹתֵיכֶם (שם לה ב). ויקרע יעקב שִׂמְלֹתָיו וישם שק במתניו (שם לז לד). ויגלח ויחלף שִׂמְלֹתָיו (שם מא יד). ויקרעו שִׂמְלֹתָם (שם מד יג). לכלם נתן לאיש חלפות שְׂמָלֹת ולבנימן נתן שלש מאות כסף וחמש חלפת שְׂמָלֹת (שם מה כב). ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלת ושמתם על בניכם ועל בנתיכם (שמות ג כב). משארתם צררת בְּשִׂמְלֹתָם על שכמם (שם יב לד). וקדשתם היום ומחר וכבסו שִׂמְלֹתָם (שם יט י). כי הוא כסותה לבדה הוא שִׂמְלָתוֹ [3]) לערו במה ישכב (שם כב כו). שִׂמְלָתְךָ לא בלתה מעליך (דבר׳ ח ד).

---

[1]) [משמ׳ זו ברורה היא בקרוב מן הענין וכן שמוש המלה גם בלשון החיה, אך צורת המלה ומקורה אינם ברורים ולא היו ידועים במסרת, כעדות דברי חז״ל במד״ר ויקרא כג: מהו בשמיכה רבנן דהכא אמרו בסודרא, ורבנן דתמן אמ׳ במשיכלא, אמ׳ ריש לקיש חזרנו על כל המקרא ולא מצינו כלי ששמו שמיכה, ומהו שמיכה, שמי כה, שמי מעיד עליה שלא נגע בה אותו רשע ע״כ. ואין אף גזירת המלה, כדעת חדשים, מן סמך, מסתברת. והעורך, הלשון והספר ב עמ׳ 126, משער שיש כאן שִׁכּוּל אותיות במק׳ משכה, כשמוש מַשְׁכָּא בארמ׳, מַשְׁכֻּ באשור׳, במשמ׳ עור בהמה, ואולי לפרוש כזה מתכונת גם המלה שנכתבה משיכלא במד״ר, למשל בקצור במק׳ משך אילא במשמ׳ עור איל, וכד׳.]

[2]) [אך עי׳ בהערה הקודמת על שְׂמִיכָה.]

[3]) [אין כאן אלא כתיב אחר במקום שמאל, ולשם שלמ״ת הובאו המקומות גם בערך ההוא.]

[1]) [עי׳ שִׂמְלָה, הערה.]

[2]) [מלה זו, שאין על ידה פעל בעברי׳, באה בכתבת ארמ׳ מארך בכתב יתדות שַׁ־אַמ־לַת, ובערבי׳ בצורת שַׁמְלַה [a]), ושם גם פעל שַׁמַל במשמ׳ עטף, הקיף, וכהוראית משאלות מזו, וכן שמות עצם ותאו נוספים מאותו שרש. אף על פי כן אפשר, שנגזרו כל אלה מן השם, הבא לבדו בעברי׳. ביותר השפות השמיות אין תמורת המלה והשרש, ועי׳ שַׂלְמָה, ובהערה שם.]

[3]) [בפסוק שלפני זה: אם חבל תחבל שַׂלְמַת רעך.]

a) شملة

ואהב גר לתת לו לחם וְשִׂמְלָה [1] (שם י יח). והסירה את שִׂמְלַת שביה מעליה (שם כא יג). וכן תעשה לחמרו וכן תעשה לְשִׂמְלָתוֹ (שם כב ג). לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שִׂמְלַת אשה (שם שם ה). ופרשו הַשִּׂמְלָה לפני זקני העיר (שם שם יז). ויקרע יהושע שִׂמְלֹתָיו ויפל על פניו ארצה (יהו׳ ז ו). ויפרשו את הַשִּׂמְלָה וישליכו שמה איש נזם שללו (שופטי׳ ח כה). חרב גלית הפלשתי וכו׳ הנה היא לוטה בַשִּׂמְלָה אחרי האפוד (ש״א כא י). וירחץ ויסך ויחלף שמלתו [2] ויבא בית יי׳ (ש״ב יב כ). כי יתפש איש באחיו בית אביו שִׂמְלָה [3] לכה קצין תהיה לנו וכו׳ ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חבש ובביתי אין לחם ואין שִׂמְלָה [4] (ישעי׳ ג ו–ז). לחמנו נאכל וְשִׂמְלָתֵנוּ נלבש (שם ד א). כי כל סאון סאן ברעש וְשִׂמְלָה מגוללה בדמים (שם ט ד). מי אסף רוח בחפניו מי צרר מים בַּשִּׂמְלָה (משלי ל ד). ורחצת וסכת ושמת שמלתך [5] עליך (רות ג ג). — ובתו״ס: אף השמלה היתה בכלל כל אלה (האבדות), ולמה יצאת, להקיש אליה, לומר לך, מה שמלה מיוחדת שיש בה סימנים ויש לה תובעים וכו׳ (ב״מ ב ה). ופרשו השמלה, מחוורין [6] הדברים כשמלה (מכי׳ משפטים יג). שמלה לך קצין תהיה לנו, דברים שבני אדם מתכסין בהן כשמלה ישנן בידיך (שבת קיט:). ופרשו השמלה, מלמד שבאין עדים של זה ועדים של זה ובוררין את הדבר כשמלה חדשה, ר״א בן יעקב אומר דברים בכתבן שמלה ממש (כתוב׳ מו.). ושאלה אשה משכנתה וגו׳, מלמד שהשמלות חביבות עליהן ביותר, שבזמן שאדם יוצא לדרך אם אין לו שמלה הוא מכסיף (מד״ר שמות יג). — ובסהמ״א: אלונטית, שמלה (רגמ״ה, מנח׳ עג.). וכדי להטעים ולחור דברינו כשמלה וכו׳ (פנקס ועד ד׳ ארצות, הייליפרין, 154). — ואמר המשורר: ביום תבוא חמוץ בגד ושמלתך מאדמה (ראב״ע, קרא עיר זה, כסה״ח, 76). הנה פני תבל מחדשה שמלת שמחות היא מלבשת (הנ״ל, הנה פני תבל, שם, 126). וחסמתי פיה בשמלה ושברתי כל השבטים על גבה (כ״י מרזיו, המכ׳ ו, קאמינקא, 77). — ובזמן האחרון נוהג השם שִׂמְלָה בספרות ובדבור במשמ׳ בגד של אשה.

שַׂמְלוֹן, ש״ז, — כמו סַמְלוֹן [1], על וסבל, ואמר הפיטן: קוננו מלכים והילילו קצינים וכל יושבי מערב ומזרח על שמלוניך (ציון תקונני, קינ׳ ט״ב).

שמם [2], ממנו שְׂמָמִית.

שְׂמָמִית [3] ש״נ, — בעל חיים קטן, העושה מעשה חכמה, כדעת רב הפרשנים העברים עכביש, Spinne; araignée; spider [4]: שְׂמָמִית בידים תתפש והיא בהיכלי מלך (משלי ל כח). וע׳ סְמָמִית, עמ׳ 4112.

---

1) [השוה: ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש (בראש׳ כח כ).]

2) [כך כתיב; קרי שִׂמְלֹתָיו.]

3) [אמנם קשים הדברים בענין, והעורך (הלשון והספר ב, עמ׳ 129) הביע את ההשערה שאולי המכון: מַשְׂלָה, לְכָה, קצין תהיה לנו, וצ״ע.]

4) [במגלות ים המלח: שלמה.]

5) [כך כתיב; קרי: שִׂמְלֹתַיִךְ. על: ותעבוני שַׂלְמֹתָי (איוב ט לא) ע׳ תָּעַב.]

6) [ובספרי (במד׳ קלז): יחוורו.]

---

1) [כאמור בדברי הראב״ד המובאים בהערה בעמ׳ 4112, חשבו כי נגזר סמלון מלשון שמלה, ועל כן בא גם הכתיב שמלון.]

2) [ע׳ בהערה שאחר זו.]

3) [אמנם בקצת ספרים (כגון במקראות גדולות מאמשטרדם) בשי״ן ימנית. ואלה דברי בעל מנחת שי: בספרים כ״י מדוייקים בשי״ן שמאלית וכ״כ בהדיא בעל מאיר נתיב ובעל הלשון ואף הביאו בשרש בפני עצמו לפי שאינו בשרש האחר שהביא בשין ימנית ע״כ. ואולם ע׳ בהערה שאחר זו.]

4) [המלה, הבאה בתו״ס ובסהמ״א גם בכתיב סממית על יד הכתיב בשי״ן, ובארמ׳ ובסור׳ סממיתא, נתפרשה ע״י רב החדשים, בטעות, כשם למין ממיני הלטאות (stellio; Gecko; gecko), ובדעה זו נקט אף ע. לֶו, ZA, 26, 140 וכו׳, שהקדיש לשממית מחקר מיחד שהוא מביא בו חמר רב, וגם ע״פ Grotius צורות כגון samamithium, σαμαμίθιον במשמ׳ לטאה מיונ׳ ורומ׳ מאחרת. ואולם שמוש מאחר זה יסודו בתרג׳ השבעים לכתוב, ותרגום זה, καλαβώτης χερσὶν ἐρειδόμενος καὶ εὐάλωτος ὢν, שצרפו בו

—ובחו״ם: מנשה קדר את האזכרות והרס את המזבח, אמון [שרף את התורה] והעלה שממית ע״ג המזבח (סנה׳ קג:).—ובסהמ״א: שממית (שפיננע) אין לה ארס כלל וכמה אנשים אוכלים אותה וביציה תכרוך

במטוה (ברוך ליכדא, האשית למודים א ו כד ב). שממית הסרטן (שקארפיאן) דומה קצת לסרטן בתמונתו כי יש לו שמונה רגלים וזנב ארוך ובסופו קוץ אחד אשר בו יעקוץ מאד (סס). השממית (שפיננא) היא מבשרת נאמנה על ירידת הגשם (עטרכוביץ, למודי סטבע, מח:) כי הרבית לספר בשבחו של פהיליפזאהן והוא שונא לו שנאת חזבוב אל השממית [1] (אגרות יל״ג א יד). — ואמר הפיטן: ה׳ מהר מלשהות טמוי תפישת שממית, ה׳ הרב כבס כתמינו ולבן אדמומית (אמרכו כגזרכו, מחזור איטלי ג, ם). — ואמר המליץ: מהפרחים תמוץ הדבורה נופת צופתה, תינק גם השממית את רעל חמתה (כ״ם צלוק, סגילי עולם ג). — ועי׳ סְמָמִית.

שמר [2], ממנו מַשְׁמֵר, ועי׳ מְסַמֵּר, סָמַר.

שְׁמַרְטוּט [3], ס״ז, — כמו סמרטוט: פשטה בגדיה ולבשה שמרטוטין ובאת וישבה כנגדו ובכתה (מכורת המאור לר״י אלנקאוס, ענעלאו ג, 522).

שנא [4], ממנו שׂוֹנֵא, שָׂנֵא, שִׂנְאָה, ועי׳ שָׂנָא, שִׂנְאָן.

שָׂנֵא, פ״י, שְׂנֵאךָ, שְׂנֵאָה, שְׂנֵאה, שָׂנֵאת, שְׂנֵאתַנִי, שְׂנֵאתָה, שָׂנֵאת, שָׂנֵאתִי, שְׂנֵאתִיו, שְׂנֵאתִיהוּ, שְׂנֵאתִיהָ, שְׂנֵאתִים, שָׂנְאוּ, שְׂנֵאוּנִי, שְׂנֵאָהוּ, שְׂנֵאתֶם, שְׂנָאַי, שְׂנוּאָה, שְׂנִיאָה, שָׂנֹא, שְׂנֹא, שְׂנֹאת, שְׂנֹאוּ, אֶשְׂנָא, תִּשְׂנָא, יִשְׂנָא, יִשְׂנָאֶךָ, יִשְׂנָאֶהָ, יִשְׂנָאוּ, — שנא את זולתו, היה אויב לו בנפשו, היתה נפשו רעה לזולתו hassen; haïr; to hate: ויאמר אלהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם שְׂנֵאתֶם אתי

למעשה שתי הבנות שונות, א) הלטאה בידים תְּפַשֵּׂהּ, ב) וקל לצוד אותה (ז״א לתפס אותה בידים), אינו יוצא כלל ידי הענין. לאמתו של דבר אין „בידים תתפש" (ע׳ תְּפַשׂ) בא לומר, אלא שבעל חיים זה קטן הוא, ואתה תוכל לתפש אותו בידים, ואין „והיא בהיכלי מלך" בא לאמר שהשממית נמצאת גם בהיכלי מלכים, אלא שהיא, בחכמתה, בונה לעצמה היכלי מלך, בדומה לחכמת הנמלים, הארבה והשפנים, שנזכרו על ידה כחכמים מחכמים. ולפי זה אין כונת הדברים אלא לעכביש, הטווה לעצמו בנינים נפלאים. אשר לגזירת השם, ודאי שאין לו כל קשר אל סַם (רעל), שהוא שַׁם (עי׳ גם כ. שֵׁם, הערה) באשור׳, שפרושו במקרא עשב בֹּשם ולא סם רעל. ואמנם אפשר שיש למצא מלה זו גם בתהל׳ נא ח: כי אמת חפצת בטחות (הוא לפי איוב לח לו שם לעופות טורפים מיטיבי עוף, וע׳ בפרוש הערוך) ובסָתֻם חכמה תודיעני, אם יש לגרס ובסמת, ז״א ובסממית. ואשר לחלוף ש־ס (וגם שי״ן שמאלית אינה אלא קרי בסמ״ך במק׳ שי״ן), יש להניח שהמלה, כשמות בעלי חיים אחרים, שאולה היא בעבר׳ מלשון אחרת, כדגמת מלים כגון שריון, סריון ועוד.

לפי זה אין הבנת השבעים אלא נחוש, כנחושיהם של כמה מפרשים שאין להזכירם אלא כעדות למבוכתם. כך, למשל, ראה רסע״ג בשממית את הסנונית, הבונה לה קן צפור, ואמנם אפשר שפרושו זה יסודו בתרג׳ ארמי שהיה לפניו, ושהאותיות סממיתא היו כתובות בו בטשטוש, כאלו גרסו סנוניתא. ואלו אחרים ראו בשממית (כנראה ע״פ דמיון לרומ׳ simia) מין ממיני הקופים. ואלה, למשל, דברי אבן יחיא: הוא הקוף הנקרא בוגי״או ושימיא״ה אשר הוא ערום מכל חית השדה וכו׳ ועם כל ערמתו בידים ידי האדם תתפש להיותו רב העצה והשכל והערמה ממנו, והיא בהיכלי מלך כי אפי׳ למיעוט השכל והערמה ההיא שיש בה היא נאהבת מהמלכים והשרים לשחק בה וכו׳.

בסהמ״א הרבו להשתמש במלת סממית (בסמ״ך) במשמ׳ עכביש, ותשוה גם בתוספות על משלי שועלים של ר׳ ברכיה הנקדן, שהוציא ד. ש. לווינגר (בודפשט תרצ״ב), עמ׳ 16: סממית בהיכלי מלך, ידה תמכה בפלך, לטוות ולעשות מטוה וכו׳.]

[1] [השוה בגרמנית spinnefeind במשמ׳ שנא שנאת מות.]

[2] [עי׳ בהערה, עמ׳ 7286, לערך ב. שמר.]

[3] [עי׳ סמרטוט, 4119.]

[4] [גם בכתבת משע מלך מואב ש׳ 4 (וכי. הראני. בכל. שנאי) וגם בארמ׳ שנא, ובתקופה שאחר המקרא ובסור׳ סנא, באוגרית׳ שנא, בערב׳ שַׁנִאַ a), ערב׳ דרום׳ שנא באיתה המשמ׳ כבעבר׳.]

---

a) شنیء

ותשלחוני מאתכם (בראש' כו כז). ויראו אחיו כי אתו אהב אביהם מכל אחיו וישנאו אתו ולא יכלו דברו לשלם ויחלם יוסף חלום ויגד לאחיו ויוסיפו עוד שנא אתו (שם לז ד—ה). לא תשנא את אחיך בלבבך (ויק' יט יז). ולא תקים לך מצבה אשר שנא יי' אלהיך (דבר' טז כב). ותבך אשת שמשון עליו ותאמר רק שנאתני ולא אהבתני (שופט' יד טז). וישנאה אמנון שנאה גדולה מאד כי גדולה השנאה אשר שנאה מאהבה אשר אהבה (ש"ב יג טו). ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון (שם שם כב). הבשת היום את פני כל עבדיך וכו' לאהבה את שנאיך ולשנא את אהביך (שם יט ו—ז). חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי (ישעי' א יד). היתה לי נחלתי כאריה ביער נתנה על, בקולה על כן שנאתיה (ירמ' יב ח). לכן הנני מקבץ את כל מאהביך וכו' ואת כל אשר אהבת על כל אשר שנאת (יחזק' טז לז). הנני נתנך ביד אשר שנאת ביד אשר נקעה נפשך מהם (שם כג כח [1]). שנאו בשער מוכיח ודבר תמים יתעבו (עמוס ה י). שנאו רע ואהבו טוב (שם שם טו). שנאתי מאסתי חגיכם (שם שם כא). ואהב את יעקב, ואת עשו שנאתי (מלאכי א ב—ג). כי שנא שלח אמר יי' אלהי ישראל (שם ב טז). שנאת כל פעלי און (תהל' ה ו). יי' צדיק יבחן ורשע ואהב חמס שנאה נפשו (שם יא ה). ראה איבי כי רבו ושנאת חמס שנאוני (שם כה יט). שנאתי השמרים הבלי שוא (שם לא ז). [2] אהבת צדק ותשנא רשע (שם מה ח). ואתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחריך (שם נ יז). אהבי יי'

[1] [קשה שמוש הפעל ביחזק' לה ו: כי לדם אעשך ודם ירדפך אם לא דם שנאת ודם ירדפך. וכבר הציע נ. ד. גינצבורג בהערה לכתוב לגרס: בדם אשמת, וגם זה רחוק. ואמנם אולי יש כאן קרבה לכתוב במשלי כט י: אנשי דמים ישנאו תם, וצ"ע.]

[2] בתהל' לו ג: כי החליק אליו בעיניו למצא עונו לשנא, הכונה כנראה, כדברי העורך, הלשון והספר ב, 141: מליץ (ו"א החליק) עונו לשנו. כן העיר העורך בספרו משלי שלמה 105, כי במשלי כו כח: לשון שקר ישנא דכיו ופה חלק יעשה מדחה, צ"ל בקרוב: ולשון שקר ישגא רכו, ו"א ירבת את דבריו המחליקים.]

שנאו רע [1]) שמר נפשות חסידיו (תהל' צז י). הפך לבם לשנא עמו (שם קה כה). סעפים שנאתי ותורתך אהבתי (שם קיט קיג). הלוא משנאיך יי' אשנא ובתקוממיך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים (שם קלט כא—כב). שש הנה שנא יי' ושבע תועבות נפשו (משלי ו טז). יראת יי' שנאת רע גאה וגאון ודרך רע ופי תהפכות שנאתי (שם ח יג). אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך (שם ט ח). כל אחי רש שנאוהו (שם יט ז). הקר רגלך מבית רעך פן ישבעך ושנאך (שם כה יז). אנשי דמים ישנאו תם (שם כט י). ושנאתי את החיים כי רע עלי המעשה שנעשה תחת השמש וכו' ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש (קהל' ב יז—יח). עת לאהב ועת לשנא (שם ג ח). — ובמשמ' נחלשת, לגבי בעל אשה שאינו רוצה עוד לחיות אתה: כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה (דבר' כב יג). ויאמר אביה אמר אמרתי כי שנא שנאתה ואתננה למרעך (שופט' טו ב). — וביני' שונא, שנא, שונא ה': הלרשע לעזר ולשנאי יי' תאהב (דה"ב יט ב). — שונא טוב: שנאי טוב ואוהבי רעה גזלי עורם מעליהם ושארם מעל עצמותם (מיכה ג ב). — ושונא משפט: האף שונא משפט [2]) יחבוש ואם צדיק כביר תרשיע (איוב לד יז). — ושונא מתנות: עכר ביתו בוצע בצע ושונא מתנת יחיה (משלי טו כז). — שונאי ציון: יבשו ויסגו אחור כל שנאי ציון (תהל' קכט ה). — שונא שלום: רבת שכנה לה נפשי עם שונא שלום (שם קכ ו). — שונא הוכחת: אהב מוסר אהב דעת ושונא תוכחת בער (משלי יב א). — שונא תוקעים [3]): רע ירוע כי ערב זר ושנא תוקעים בוטח (שם יא טו). — וביני' פעוי שנוא, במשמ' לא אהוב: וירא יי' כי שנואה לאה (בראש' כט לא). ותהר עוד ותלד בן ותאמר כי שמע יי' כי שנואה אנכי ויתן לי גם את זה (שם שם לג). כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה וילדו לו בנים האהובה והשנואה וכו' לא יוכל לבכר את בן

[1] [ויש גורסים אוהב יי' שנאי רע.]

[2] [כלו', זה שאתה אומר עליו כי הוא שונא משפט.]

[3] [ו"א: שונא לתקע כף בערב, ועי' תקע, הערות.]

האהובה על פני בן השנואה הבכר כי את הבכר בן השנואה יכיר וכו' (דבר' כא יה–יז). ואת הפסחים ואת העורים שנאו[1]) נפש דוד (ש"ב ה ח). תחת שלש רגזה ארץ וכו' תחת שנואה כי תבעל (משלי ל כא–כג). — ובהשאלה: תחת היותך עזובה ושנואה ואין עובר ושמתיך לגאון עולם (ישעי ס טו). — ועי' שָׂנִיא. — ובתו"ם: אהב את המלאכה ושנא את הרבנות (משניה, אבות א י). והיה אם לא חפצת בה, הכתיב מבשרך שאתה עתיד לשנאותה (ספרי דבר' ריד). עשה מאהבה שאם באת לשנוא דע כי אתה אוהב ואין אוהב שונא (ירוש' ברכי ט ז). שלשה הקדוש ברוך הוא שונאן, המדבר אחד בפה ואחד בלב וכו' (פסחי קיג:). חמשה דברים צוה כנען את בניו אהבו זה את זה וכו' ושנאו את אדוניכם וכו' (שם שם). כל אדם שיש לו עזות פנים וכו' מותר לשנאותו (תעני ז:). תשובה נוצחת השיבו עורב לנח אמר לו רבך שונאני ואתה שונאתני (כ"ל, סנהי קח:). — ואמר המשורר: אך השנאה תראה אותך את כל מומים שבשנוא (ר"ש הנגיד, דודך לפון, בן משלי, אברמסון, 94).
— ביני פעוי, *שָׂנאוּי: פעם אחת שבת ר' ראובן בטבריא ומצאו פולוסיפות אחד אמר לו איזה הוא שנאוי בעולם אמר לו זה הכופר במי שבראו (תוספתי שבועי ג ו). ראה הקב"ה ששנואין מעשה עשו בפניה (ב"ב קכג.). — ושנאוי ככנוי לעשו הרשע, ואמר הפיטן: אז לשם שנאוי היתה מקוראה לאה[2]) לכן שנואה היתה נקראה (ינאי, אמנך, קרובי ברא"ש, זולאי, מ).

—נפע', יִשָּׂנֵא, — נשנא, שנאו אותו: גם לרעהו ישנא רש ואהבי עשיר רבים (משלי יד כ[3]). — ואמר הפיטן: הנשנאת ברוך עינים[1]) (ינאי, אמנך קרובי ברא"ש, זולאי, מ).

—פעי, רק בינוני מְשַׂנְּאִי, מְשַׂנְאַי, מְשַׂנְאֶיךָ, מְשַׂנְאֵינוּ, מְשַׂנְאֶיךָ, מְשַׂנְאָיו, — כמו שׂוֹנֵא: קומה יי' ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך (במד' י לה). אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם (דבר' לב מא). מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מן יקומון (שם לג יא). ואיבי תתה לי ערף משנאי ואצמיתם (ש"ב כב מא, וכעין זה תהלי יח מא). כי הושעתנו מצרינו ומשנאינו הבישות (תהלי מד ח). תשיבנו אחור מני צר ומשנאינו שסו למו (שם שם יא). כי לא אויב יחרפני ואשא לא משנאי עלי הגדיל ואסתר ממנו (שם נה יג). יקום אלהים יפוצו אויביו וינוסו משנאיו מפניו (שם סח ב). משנאי יי' יכחשו לו (שם פא טז). כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש (שם פג ג). וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף (שם פט כד). הלא משנאיך יי' אשנא ובתקוממיך אתקוטט (שם קלט כא). כל משנאי אהבו מות (משלי ח לו). אם אשמח בפיד משנאי (איוב לא כט).

—הפעי, *הִשְׂנִיא, עשה שישנאו את זולתו[2]): המלשין את חבירו הרי זה משניאו בעיני האדם (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ג, ענעלאו, 118). ואלו הנראים כאוהבים השניאוני בעיני האוהב (דון יוסף בן סוסן, מנוה"מ לר"י אלנקאוה ג, ענעלאו, 619). — ואמר הפיטן: אם אהבתה מי ישניא (ינאי, אם אהבתם, קרובי במדי, זולאי, ריג).

—הפעי, *הִשְׂנָא, ביני פעוי *מֻשְׂנָא, — היה שנוא, ואמר הפיטן: מושנאת אשר איכרה[3]) נחלת תם וניתיקרה (ינאי, קרובי ברא"ש, זולאי, מ).

---

[1]) [כך כתיב; קרי שְׂנוּאֵי.]

[2]) [על פי דברי המדרש: וירא יי' כי שנואה לאה וכו' שהיתה אוסרת להנשא לשונא; נ"א שהיתה אמודה לשונא, שכך היו התנאים שיהא גדול נושא לגדולה והקטן נושא לקטנה (מד"ר בראש' עא). ועי' סנה' קכג.]

[3]) [במשלי יד יז: קצר אפים יעשה אולת ואיש מזמות יִשָּׂנֵא, יש גורסים, לפי הענין, יִשָּׁאֵן, ז"א ישקט, בנגוד לקצר אפים.]

[1]) [ז"א לאה, ועי' קל, הערות.]

[2]) [כאמור בהערת העורך לערך שָׂנָא, פעי, אפשר שבאה צורה זו גם במקרא בקהלת ח א—ב, אם יש לגרס בפסק' ועז פניו ישנא אני: ועז פניו ישנאנו.]

[3]) [גם כאן מתכון הפיטן כנראה לדרשה, הנזכרת בהערות לבנין קל, שלפיה היתה לאה אמודה או אסורה לעשו השונא, והיתה נחלה ליעקב איש תם. ואפשר כי אשר איכרה כונתו: אשר אֶכְּרֶהָ להיות לו לאשה, כלשון הוש' ג ב: ואכרה לי.]

שנא, — עי' שונא, עמ' 7533.

שנאה, ס"נ, סמי' שנאת, ככי' שנאתיך, שנאתו, שנאתם, — מחשבת איבה, Hass; haine; hate: ואם בשנאה יהדפנו או השליך עליו בצדיה וימת או באיבה הכהו בידו וימת (במד' לה כ). בשנאת יי' אתנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אתנו ביד האמרי להשמידנו (דבר' א כז). ומשנאתו אותם הוציאם להמתם במדבר (שם ט כח). וישנאה אמנון שנאה גדולה מאד כי גדולה השנאה אשר שנאה מאהבה אשר אהבה (ש"ב ג יח). הנני נתנך ביד אשר שנאת וכו' ועשו אותך בשנאה ולקחו כל יגיעך ועזבוך ערם ועריה (יחזק' כג כט). ועשיתי כאפך וכקנאתך אשר עשיתה משנאתיך בם (שם לה יא). דברו אתי לשון שקר ודברי שנאה סבבוני וכו' וישימו עלי רעה תחת טובה ושנאה תחת אהבתי (תהל' קט ג–ה). שנאה תערר מדנים ועל כל פשעים תכסה אהבה (משלי י יב). טוב ארחת ירק ואהבה שם משור אבוס ושנאה בו (שם יא יז). תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל (שם כו כו). גם אהבה גם שנאה אין יודע האדם (קהל' ט א). גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה (שם שם ו). — ובמשמ' דבר שנוא ומלער: מכסה שנאה שפתי שקר[1] ומוצא דבה הוא כסיל (משלי י יח). — ובצרוף, שנאת חמס: ראה איבי כי רבו ושנאת חמס שנאוני (תהל' כה יט). — ובתו"ם: עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם (רבי יהושע, אב' ב יא). שמא יאמרו הדיינין הרי אנו עושין עיר הנידחת ולמחר יהיו אחיהם וקרוביהם קושרין שנאה בלבם עלינו (תוספת' סנה' יד ג). יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שלא תעלה שנאתינו על לב אדם ולא שנאת אדם תעלה על לבינו (ירוש' ברכ' ד ב). בעוון שנאת חנם מריבה רבה בתוך ביתו של אדם (ר' נחמיה, שבת לב:). הר סיני הר שירדה שנאה לעובדי כוכבים עליו (רבי יוסי ברבי חנינא, שם פט.). מקדש שני וכו' מפני מה חרב מפני שהיתה בו שנאת חנם, ללמדך ששקולה שנאת הנם כנגד ג' עבירות, ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים (יומא ט:). גדולה שנאה ששונאין עמי הארץ לתלמיד חכם יותר משנאה ששונאים עכו"ם את ישראל (פסחי' מט:). שנאה מבטלת שורה של גדולה (בשם רשב"א, סנה' קה:, וכעין זה מד"ר בראשי' נה). לא תשנא את אחיך בלבבך וכו' בשנאה שבלב הכתוב מדבר (ת"כ, ערכי' טז:). שנאה תעורר מדנים וגומר, שנאה שנתנו ישראל ביניהם לבין אביהן שבשמים היא עוררה להן דיני דינין, דא"ר שמואל בר נחמן קרוב לתשע מאות שנה היתה השנאה כבושה בין ישראל לבין אביהם שבשמים (מד"ר ויק' ז). לא תשנא את אחיך בלבבך וכו' בשנאה המיושנת (ילק"ש קדשים יט, רמז תריג). — ובתפלה: על חטא שחטאנו לפניך בשנאת חנם (על חטא, תפלת יוה"כ). — ובסהמ"א: נמצאת אהבהם נהפכת לשנאה ולתחרות (ר"י אלבקאוס, מנוה"מ ד, ענעלאו, 451). אם אתם עבדים וגולים למה הלבשו בגדי השרים וזה להטיל קנאה ושנאה (שלמה ן' וירגה, שבט יהודה, השמד השמיני, שוחט–בער, מז). אין קנאה כקנאת המלכים, ואין שנאה כשנאתם (שם, מט). המסחר באהבה מהר בשנאה (שם, השמד ס"ד, עמ' קכה). והרשע רב החובל היה לו שנאה פרטית עמי (חיד"א, מעגל טוב, 54). — ושגור הפתגם: לא מאהבת מרדכי אלא משנאת המן (על פי מגלה טז.). — מ"ר *שנאות: וכל אלה בני הנבלות מוכים מנגעי הרכילות להבעיר אש השנאות ולהעיר רוח קנאות (ר"י זבארה, ס' שעשועים יג, דודזון, 143). ולא בערה בו אש קנאות ורשפי שנאות (ר"י חריזי, תחכ' איתיאל ג). — ואמר המשורר: ירקב בקנאות ויועד בשנאות (דוכס, לדורש החכמות, אלוני, פח). — ובתפלה: שם (בקבר) כלו שנאות ויסופו קנאות (מחזור אויניון, תפלת יוה"כ, מו:).

שנאי, עי' שנא.

***שנה,** ממנו *שנה, *שנוי.

***שנה,** פ"י, — כמו שנא, ואמר הפיטן: שנאת חנם שנינו (רסע"ג, הרכנו, סלימ', סדור רסע"ג, שמ).

---

[1] [עי' שפת, הערות, א. שפה, הערות.]

שָׁנוּא, עי' שָׂנֵא.

***שָׁנוּי**, ת"ז, — כמו שָׁנוּא, שנאוי: לא העשו עול במשפט, בדין מלמד שהדיין המקלקל את הדין קרוי עול, שנוי משוקץ חרם ותועבה (ספרא קדושים פרק ד, ויק, פח:). גדול השלום ושנוי מחלוקת (ספרי במדי מב). — ואמר המשורר: אמללים בשעבוד מלכיות, שנויים בכל לב ובכל פיות (דוכס, אלוה רלה, אלוני, קד).

***שִׁנּוּי**, עי' א. *שִׁקּוּר, הערה, עמ' 7426.

שְׂנִיא, ת"ז, במקרא רק נקבה שְׂנִיאָה[1]), — לא אהוב: כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה וילדו לו בנים האהובה והשנואה והיה הבן הבכר לַשְּׂנִיאָה (דברי כא יה).

***שְׂעוֹר**, ש"ז, — כמו שְׂעוֹרָה, שְׂעֹרָה: לו יהיה עבדך אכל שעור ויאכלו חטים עבדי פעור (כ"י סלוי, מתי להר, זמורס ז, 160).

שְׂעוֹרָה[2]), שְׂעֹרָה, ש"נ, מ"ר שְׂעֹרִים, שְׂעוֹרִים, — אחד ממיני הדגן, אחד משבעת המינים שנתברכה בהם א"י, barley: orge; Gerste: והפשתה והשערה נכתה כי השערה אביב והפשתה גבעל (שמות ט לא). ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון (דברי ח ח). הבישו אכרים הילילו כרמים על חטה ועל שְׂעוֹרָה[1]) כי אבד קציר שדה (יואל א יא). תחת חטה יצא חוח ותחת שערה באשה (איוב לא מ). — ובמ"ר: ויאמר אל עבדיו ראו חלקת יואב אל ידי ולו שם שערים (ש"ב יד ל). ותהי חלקת השדה מלאה שעורים[2]) (דהי"א יא יג). — ובמשמ' גרגרי השעורה המפרשים מן השבלים, במקרא רק במ"ר: וחטים ושערים וקמח וקלי וכו' הגישו לדוד ולעם אשר אתו לאכל (ש"ב יז כח). סאה סלת בשקל וסאתים שערים בשקל בשער שמרון (מ"ב ז א). ואתה קח לך חטין ושערים ופול ועדשים וכו' ונתתה אותם בכלי אחד (יחזק' ד ט). ותחבט את אשר לקטה ויהי כאיפה שערים (רות ב יז). וימד שש שערים[3]) וישת עליה (שם ג יה). — ובצרופים, לחם שעורים: ויאמר הנה חלום חלמתי והנה צליל לחם שערים[4]) מתהפך

---

1) [אמנם אפשר שהנכון גם כאן שְׂנוּאָה, כלפניו וכלאחריו.]

2) [גם בארמ' שבכתבות שערה, מ"ר שערן, ובארמ' שאחר המקרא ובסור' סערתא (ומזה סרתא), מ"ר סערין, סערי, באוגרית' שערם, שבא' שער, ערב' שַׁעִיר[a]), ובכוש' בא שֶׁרְנִי במשמ' דגן וחטה. באשור' אין המלה (שלא כדעת לֵו I Flora 734 וכו', שסמך על השערה המובאת אצל Holma, Kl. Beiträge, 64 ושנחכדתה), ובמקומה שם שֶׁא, שֶׁאת, השאול משומרית, ועל כן אין יסוד לשוני לדעה (שלֵו נוקט בה), שבא גדול השעורה למערב מבבל. גם גזירת המלה מלשון שערות (הראש וכד') אין לראותה אלא כגזירה עממית בלבד. לא מצינו שנקראו מלין של שבלים באיזה מקור קדום שערות, ועוד שאם השעורה הבא באוגרית' קדום הוא למלה שערות, שאינה בלשון זו כשם שאינה באשור'. טבעי הוא לחשב, כנגד זה, שהורה השם ראשונה על תבואה בכלל, כשמוש השם שרני בכוש', ושאין שערה אלא שְׁכול הגאים מן שרני, ונתיחד, אח"כ למין השעורים, ושקבל שם זה את צורתו שבערב', בארמ', בעבר' ובאוגרית' בשכול הגאים, ואולי אף בדמוי אל לשון השערות. ולא נמנע הדבר, שהיה השם הקדום, אולי במבטא שרע, שרעי קרוב לשם sorghum (ברומ' של ימי הבינים surgum), כשם לתבואת הדלחן, גם הוא בשכול הגאים זה שעדות לו בכוש'. והואיל ואין השם בא באשור ובבבל. בעוד שהוא נמצא בכל ענפי השמית המערבית, יש להניח, כי עבר שם זה לארך חוף הים מדרום לצפון. במצרית קדומה אין המלה באה כשם לשעורה, שגדלות גם בארץ זו.]

1) [כך כלב הדפוסים. ועי' בהערת גינצבורג למקום.]

2) [אמנם בש"ב כג יא כתוב: ותהי שם חלקת השדה מלאה עֲדָשִׁים. ועי' בדברי חז"ל (ירוש' פאה' ז ה) המובאים בהמשך.]

3) [עי' א. שֵׁשׁ. הערות. ויש (עי' מנדלקרן בהיכל הקדש) מפרשים שעורים כאן מן שעור ומדה, אך אין משמ' זו בלשון המקרא.]

4) [עי' בנאמר על צרוף זה ועל משמעותו בחלום, בדברי העורך, הלשון והספר א 418 וכו', מהד' ב עמ' 445 וכו'.]

---

a) شعير

במחנה מדין (שופ׳ ז יג). ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים לחם שְׂעֹרִים (מ״ב ד מב). — ועוגת שעורים: ועגת שְׂעֹרִים תאכלנה (יחז׳ ד יב). — וקמח שעורים: והביא האיש את אשתו אל הכהן והביא את קרבנה עליה עשירת האיפה קמח שְׂעֹרִים (במד׳ ה יה). — וקציר שעורים: והם המתו בימי קציר בראשנים תחלת קציר שְׂעֹרִים (ש״ב כא ט). והמה (נעמי ורות) באו בית לחם בתחלת קציר שְׂעֹרִים (רות א כב). — ובלוח מגזר: ירח קצר שערם. ועי׳ קָצִיר, 6099. — ובתו״מ: הזורע חטה ושעורה כאחת הרי זה כלאים, ר׳ יהודה אומר אינו כלאים עד שיהו שתי חטים ושעורה או חטה ושתי שעורים או חטה ושעורה וכוססת (כלא׳ א ט). הרודה פת חמה ונתנה על פי חבית של יין תרומה וכו׳, ר׳ יוסי מתיר בשל חטין ואוסר בשל שעורים מפני שהשעורים שואבות (תרומ׳ י ג). המקלף שעורים מקלף אחת אחת ואוכל (מעשר׳ ד ה). אוכלים עראי מן העסה עד שתתגלגל בחטים ותטמטם בשעורים, גלגלה בחטים וטמטמה בשעורים, האוכל ממנה חיב מיתה (חלה ג א). עד הקציר, עד שיתחיל העם לקצור קציר חטין אבל לא קציר שעורים (נדרי׳ ח ד). שבועה שלא אוכל ואכל פת חטין ופת שעורין ופת כוסמין וכו׳ (שבו׳ ג ג). טענו חטין והודה לו בשעורים פטור (שם ו ג). ראה (ריב״ז) ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים (כתוב׳ סו:). — *כשעורה, שעור שנתנו חכמים, כגדל גרגיר השעורה: על אלו טומאות הנזיר מגלח על המת וכו׳ ועל עצם כשעורה, על מגעו ועל משאו (נזיר ז ג). עצם כשעורה הפורש מאבר מן החי, ר׳ נחוניא מטמא וכו׳ (עדי׳ ו ג). כשעורה שאמרו לא גדולה ולא קטנה אלא בינונית, זו מדברית (כלים יז ח). ועל הנוגע בעצם, זו עצם כשעורה, אתה אומר זו עצם כשעורה או אינו אלא אבר מן החי וכו׳ (ספרי חקת קכט). מיכן שאין חשד יכול לבראות בריה פחות מכשעורה (ר׳ אליעזר, סנהד׳ סז:). — *ובתמונה, על בן אדם: ופלשתים נאספים וכו׳ ר׳ יעקב דכפר חנן אמר עדשין היו אלא שהיתה ענבה שלהן יפה כשל שעורים, אמר ר׳ לוי אילו הן הפלשתים שהיו באין זקופין כשעורים והולכין להן נסוכים כעדשים [1] (ירוש׳ סנהד׳ ב ה). ועי׳ ענבה, עמ׳ 4575. — *.שעורה של ארז, צרוף לא ברור כל צרכו [2]: נאמנין על החטין ואין נאמנין על הקמה ולא על הפת, נאמנין על השעורה של אורז ואין נאמנין עליו בין חי בין מבושל (פאה ח ג). מהו מפני גזל השבט, א״ר חנניא מפני הטורח הגע עצמך שהיתה שעורה של אורז נחת רוח הוא לאדם להיות כותש כל שהוא הגע עצמך שהיתה שבולים וכו׳ (ירוש׳ תרומ׳ א ד). — ובמזמ״א: ואלו ניטלין אחד מששים וכו׳ ותרומת הקצח והקליסין והחרובין והגמזיות והתורמוסין ושעורים אדומיות וכיוצא בהן (רמב״ם תרומ׳ ג ג). וכמה היא פרוטה משקל חצי שעורה של כסף נקי, וכמה הם שתי מעין משקל שתים ושלשים שעורות כסף מזוקק (הול׳ טוען ונטען ג א). ורבותי הודו שכפירת הטענה הוא משקל תשע עשרה שעורות וחצי שעורה מן הכסף (שם ג). השעורים קרים בגופו של אדם מעוררים את הרוחות טובים לריאה דוחים את חום הקדחת (אסף הרופא, כ״י 32). — *והאכילוהו שעורים, לגנאי, האכילוהו כבהמה: על הצועקת או כנוס או פטור, האמת נכופנו לכנוס, שעד שנכופנו לפטור שלא כהלכה נכופנו לכנוס כהלכה וכו׳. ואלו באנו לכוף ליתן גט יאמרו אחרינו האכילום קמח שעורים [3] (תשו׳ ר״ת, הול׳ מק״נ ל׳ 165).

---

1) [על הכתוב בש״ב כג יא: ותהי שם חלקת השדה מלאה עדשים, שכנגדו בדהי״א יא יג: מלאה שעורים.]

2) [גם משמ׳ זו של ארז בלתי קלוף (אשר לֵו 734 I Flora דוחה אותה) וגם זו של שבלת של ארז אינן יוצאות ידי הענין, שכן בא צרוף זה בירוש׳ שם בנגוד אל שבלים; ואין טעם גם בהתקון בשְׂעָרָה (כהצעת המלונים) שאין לה יסוד בנסחאות. אמנם הגרסה במדב״ם: שעורה של אורז, והמהדיר מעיר: כן הוא בכתיבת היד. וצ״ע.]

3) [השוה כתוב׳ עז: ״אמר רב האומר איני זן ואיני מפרנס יוציא ויתן כתובה. אזל ר׳ אלעזר אמרה לשמעתא קמיה דשמואל אמר אכסוה שערי לאלעזר, עד שכופין איתו להוציא יכופיהו לזון״. ופרש״י: אכסוהו שערי, האכילוהו שעורים כבהמה, כל הנאכל שלא כדרכו קרי ליה כוסס.]

— *ובהשאלה, מֻרסה שעל עפעף העין כדמות שעורה: Gerstenkorn; grain d'orge; sty השעורה היא מורסה ארוכה נראית על שפת העפעף דומה לשעורה בתבניתה (קאנון ג ג ג יא).

שְׂעִיף, שעיפים, עי' שְׂעִפִּים.

א. שָׂעִיר, שֵׂעָר, ת"ז, שְׂעִירוֹת [1]), — בעל שער, מכסה שער, behaart; poilu; hairy: ויאמר יעקב וכו' הן עשו אחי איש שָׂעִר ואנכי איש חלק (בראשי' כז יא). ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו אחיו שְׂעִרֹת (שם שם כג). ועי' שָׂעָר. — ובספה"א: דרך בשר איש להיות שעיר (רש"י, יבמות פ:). אם יהיה אצלו יותר רך מן הטבע או יותר קשה או יותר שעיר מהטבעי (קאנון א ב, ב ג), ותהיה החפיפה בדבר שעיר (שם א ג, ב ג). והיה לזה משיג הפכיים רבים רצוני החום והקור והלח והיבש והקשה והרך והדבק והנפרד והשעיר והחלק (אמונה רמה לראב"ד א ו, 27). בתחלה כאשר יצאו מהביצים וכו' ואז גופם ארוך ועגול בלי רגלים או קצרי רגלים שעירים או חלקים (ליכדא, כאשים למודים א, כג.). — ואמר המשורר: וכל גויה בהתגלח שעירה תהי אחר אשר היתה חלקה (ר"מ הנגיד, ידידותך, הברמן ב, 28).

ב. שָׂעִיר [2]), ס"ז, סמי' שְׂעִיר, מ"ר שְׂעִירִים, שְׂעִרִם, סמי' שְׂעִירֵי, — א) היש, זכר מן העזים, Ziegenbock; bouc; he-goat: וסמך ידו על ראש השָׂעִר ושחט אתו (ויק' ד כד). וְהַשָּׂעִיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד חי לפני ה' (שם יו י). והמשלח את הַשָּׂעִיר לעזאזל יכבס בגדיו (שם שם כו). — ובצרוף הנפרש שעיר עזים, שעירי עזים: וישחטו שְׂעִיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם (בראשי' לז לא). ומאת עדת בני ישראל יקח שני שְׂעִירֵי עזים לחטאת (ויק' יו ה). שְׂעִיר עזים אחד לחטאת (במד' ז יו). — ושעיר חטאת: ואת שְׂעִיר החטאת דרש דרש משה והנה שרף (ויק' י יו). ואת פר החטאת ואת שְׂעִיר החטאת אשר הובא את דמם לכפר בקדש יוציא אל מחוץ למחנה (שם יו כז). ושְׂעִיר חטאת אחד לכפר עליכם (במד' כח כב). שבעת ימים תעשה שְׂעִיר חטאת ליום (יחזק' מג כה). ויגישו את שְׂעִירֵי החטאת לפני המלך והקהל ויסמכו ידיהם עליהם (דהי"ב כט כג). — והצפיר השעיר: וְהַצְּפִיר הַשָּׂעִיר מלך יון (דני' ח כא). — ובתו"מ: אמרו לו לכהן גדול הגיע שעיר למדבר, ומניין היו יודעין שהגיע שעיר למדבר וכו' (יומא ו ח). יש בה ידיעה בתחילה וכו' שעיר שנעשה בפנים ויום הכפורים תולה עד שיודע לו וכו' אין בה ידיעה בתחילה וכו' שעיר הנעשה בחוץ ויוה"כ מכפר (שבועו' א ב–ג). חטאת הצבור שעירי ראשי חדשים ושל מועדות (זבח' ה ג). כל קרבנות הצבור וכו' ר' שמעון אומר שעירי עכו"ם (מנח' ט ז). חל יום הכפורים להיות בשבת וכו', חל להיות ערב שבת, שעיר של יוה"כ נאכל לערב (שם יא ז). — ובפרט, *שעיר המשתלח: מניין שקושרין לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח, שנאמר וכו' (שבת ט ג). פרה ושעיר המשתלח ולשון של זהורית באין מתרומת הלשכה (שקלי' ד ב). כשם שוידויו של שעיר המשתלח מכפר על ישראל, כך וידויו של פר מכפר על הכהנים (שבועו' א ז). — *ושעירים הנשרפים: הרואה כהן גדול כשהוא קורא, אינו רואה פר ושעיר הנשרפין, והרואה פר ושעיר הנשרפין, אינו רואה כהן גדול כשהוא קורא (יומא ז ב). פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים, דמן מתיר את אימוריהן ליקרב (זבח' ד ד). פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים, מועלין בהם משהוקדשו (מעי' ב ב). — ואמר המשורר: וכל עז בנמרים כשלאים וגורי כל אריים כשעירים (רמב"ע, ענק א, בכורי, סב). — ב) ובהשאלה, כִּכנוי לשדים [1]), שתארו כדמות שעירי עזים שחֹרים,

1) [בתו"מ (ירוש' מגלה א ט) בא באותה משמ' הכתיב צעירת רגלים, ועי' בנאמר על כך בהערת העורך, עמ' 5566.]

2) [למעשה אותה מלה היא שָׂעִיר במשמ' בעל שערות ובמשמ' זכר מן העזים, ואף ג. שָׂעִיר במשמ' גשם וענן, ועי' שם בהערה.]

1) כן כל המפרשים, וכן וולג' (daemonibus), ת"א (לשידין), ועוד. ושים לב לכך, כי עזי א"י שחֹרות היו, ומכאן הדמיון לצללי הלילה שנחשבו

demon; démon; Bockdämon: ולא יזבחו עוד את זבחיהם לַשְּׂעִירִם אשר הם זֹנים אחריהם (ויקי יז ז). ורבצו שם ציים וכו' וּשְׂעִירִים ירקדו שם (ישעי יג כא). ופגשו ציים את איים וְשָׂעִיר על רעהו יקרא (שם לד יד). ויעמד לו כהנים לבמות וְלַשְּׂעִירִים ולעגלים אשר עשה (דהי"ב יא יה). — ובתו"מ: כשעירים עלי דשא, כאדם שהולך ללמוד תורה (תחילה) בתחילה נופלת עליו כ ש ע י ר ואין ש ע י ר אלא שד (ספרי דברי שו). ש ע י ר בשעיר מיחלף (ברכי סב.). כשעירים עלי דשא, זו רוח מזרחית שמסערת את כל העולם כ ש ע י ר (ב"ב כה.). ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים, ואין ש ע י ר י ם אלו אלא שדים שנא' ויזבחו לשדים, ואין שדים אלו אלא ש ע י ר י ם (ויקי רבה כב). — ואמר המליץ: עיני משחיתים כנחשת קלל נצצו יחד משפחות ה ש ע י ר י ם ושדים התלכדו (כיר דוד לשלום הכהן, ד, או עורכו).

ג. **שָׂעִיר,** במקרא רק מ"ר שְׂעִירִם[1]), — עננים שחֹרים, והגשם היורד מתוכם, שפעת גשמים: יערף

כשרים. ואלו השבעים תרגמו בויקרא: τοίς ματαίοις, להבלים, אך בישע': δαιμόνια, וידוע שאין תרגומיהם לספרים שונים מעשה אותם המתרגמים. ואמנם בדהי"ב הכונה בנראה לאלילים שעֻצבו בדמות שעירים ממש, ובישע' יש שמפרשים שעירים כשעירי המדבר ממש, ואולי כך נכון. כאמור בהערה בעמ' 7360 יש גורסים גם במק' במות הַשְּׂעָרִים (מ"ב כג ח): במות הַשְּׂעִרִים.]

[1]) [כמבֹאר בדברי העורך בידיעות החברה לחקירת א"י יג 110 וכו', ושוב בהלשון והספר ג, אין גם עקר משמ' המלה הזאת אלא שעירי עזים שחֹרים, שכדמותם ראו קדמונינו את ענני הגשם השחֹרים, בנגוד אל רביבים (עי' בהערות לערך זה), שעקרם עננים לבנים, דומים לכבשים לבנים, ואין לקבל את גזירת המלה מלשון שְׂעָרָה (סערה) וסופה, ואת הפרושים המיסדים עליה. ועי' גם בדרשות חז"ל המובאות בערך ב. שָׂעִיר, והמורות על הבנתם הנכונה במקור המלה. — ואך כדרשה יש לראות את דברי רמח"ל (פתחי חכמה ב לה:): כשהעננים עולים ניתן רשות לשדים לשוט בארץ ועי"כ נקראים העננים ש ע י ר י ם מאחר שבשעתן בתות של שדים המה לוחמים בין זה לזה וכו'.]

כמטר לקחי תזל כטל אמרתי כִּשְׂעִירִם עלי דשא וכרביבים עלי עשב (דברי לב ב). — ובתו"מ: מה ש ע י ר י ם הללו יורדים על עשבים ומעלים אותם ומגדלים אותם כך דברי תורח וכו' (ספרי דברי שו). מה ש ע י ר י ם הללו יורדים על עשבים ומפשפשין בהם כדי שלא יתליעו כך הוי מפשפש וכו' (שם). — ואמרו פיטנים ומשוררים: נשיאים להסיע, ש ע י ר י ם להניע, עננים מלהמניע (אדון המושיע, הושענ'). למטרות עז ימינו נחשבו כל מטר נוזלי שחקים כ ש ע י ר י ם (רמב"ע, ענק א, נכודי, שכ). לרוות אמרים כנוזלי ש ע י ר י ם בגני כפרים (הוא, לאכסי לבבות, שם, יז). רביבים ורסיסים וחזיזים וטלים מלקושים ו ש ע י ר י ם ונוזלים (כאב"ע, סי בן מקיץ, כהנא ב, 49).

שְׂעִירָה, ס"נ, במקרא רק שְׂעִירַת עזים[1]), — תישה, עז Ziege; chèvre; she-goat: והביא את קרבנו שְׂעִירַת עזים תמימה נקבה על חטאתו אשר חטא (ויקי ד כח). והביא את אשמו וכו' כשבה או שְׂעִירַת עזים לחטאת (שם ה ו). — ובתו"מ: היחיד מביא כשבה ו ש ע י ר ה, והנשיא שעיר, ומשיח ובי"ד מביאין פר (הורי ב ו). הרי עלי תודה וכו' מן הבהמה ואיני יודע מה פירשתי, יביא פר ופרה עגל ועגלה ואיל ורחל גדי וגדיה שעיר ו ש ע י ר ה טלה וטליה (מנחי יג ז). — ואמר המשורר: עליהם יבכיון ילדי יענים ותרקד בת ש ע י ר ת הצעירה (ר"מ הנגיד, אלוה עז, הברמן א, 11).

˚שְׂעִירוּת, ס"נ, — תכונת האדם או של בעל החיים השעיר, בעל השערות, Behaartheit; pilosité; hairiness: ואומר שעשו היה לו מזג מכריע על רוע המדות בעבור כי האודם והשעירות מורים על מזג חם ויבש מאד נוטה על שריפת

[1]) [כאמור בערך א. שָׂעִיר, ב. שָׂעִיר אין שְׂעִירָה במשמ' עז אלא צורת הנקבה מן שָׂעִיר בשתי המשמעיות, ועי' גם ב. צָעִיר.]

הליחות (כ"ה מורגנא, הוסף' למגמולי הנפש, מו:). הקושי והרוך וכו' והשעירות והחלקות (פרקי גליינוס, כ"י פריז). החלקות והשעירות והרכות והקושי (ספר בחכמת המוסיקי, כ"י פריז). סבת הפך החלקות היא השעירות (מבואי אבן סינא בתרגום שלמה רופא). ומשתוים (הצמחים) בעובי ודקות בקושי ורכות בקלות וכבדות בשעירות וחלקות (רמב"ן דורלאן, מגן אבות חלק יעקב ד). לפי שהלך (עשו) לגנב את ברכת אביו בשעירות ידיו (כ"י אברבנאל, סבת פסח על ההגדה, ברוך שומר). כי החלקלקות יחייב דחיית הקול פתאום ויהיה בחוש יותר חזק, והשעירות יחייב המשך דבר אחר דבר ויחלש רשומו בחוש (אמונה רמה לרא"בד, א ו, 28).

שעף [1], ממנו שְׂעִפִּים, ועי' שַׂרְעַף.

שעף [2], פ"ז, במקרא רק מ"ר שְׂעִפִּים, בכנ' שְׂעִפַּי, — הרגשת פחד ואימה בלילה, Angst; angoisse; anxiety: בִּשְׂעִפִּים מחזיונות לילה בנפל תרדמה על אנשים (איוב ד יג). לכן שְׂעִפַּי ישיבוני ובעבור חושי בי (שם כ ב). — והשתמשו במלה פיטנים ומשוררים בשמ' הרהורים ומחשבות, Gedanken; pensées; thoughts: חילי שעפי אחריה נחשלו וזמן יזנב ואני יגע (רסב"ג, לבי באימת, ביאליק-רבניצקי א, 82). וכו שעפיהם וכמעט יאמרו רוחות משרתי אל עליהם נחו וכו' ובשוב שעפי מבלי תקוה ולא און על שעפי הדמי

1) [עי' בהערה שאחר זו.]

2) [גם לפי הענין וגם לפי קרבת המלה והשרש לערב' شغف a) (כך Ruzicka, Kons. Dissimilation, 230, ועי' בפרוש העירך לכתובים), חרד ודאג, פרוש המלה הוא בלשון חרדה ופחד, ולא של הרהורים סתם. ואך מבטא אחר של אותה מלה הוא סַרְעַף (עי' שם), בדמיון להגית החגה ע' בערב'. ולא מן הנמנע, שלכך הכונה גם בצרוף: עד מתי אתם פסחים על שתי הַסְּעִפִּים, כלו' עד מתי אתם מדלגים על שני הפחדים, ז"א האלהיות, בשמוש פחד בצרוף פחד יצחק וכד', ואמנם בא סעפים בס"נ.]

a) شغف

במחו (רמב"ע, אם קדמה, ברודי א, עד). ומלער שעפיו על שחקים ורעיוניו עלי עיש עששים (הוא, הריא מב, שם, קס). שעפיו לאחי שכל מצדים ולכסילים מצודים והרמים (הוא, ענק, כס, פי). לרעו נבהלו כל רעיונים ותעו בחזות שכלו שעפים (שם, סיח). אשר הכר שעפיו ואזניו לאל גלה ושטח את כפיו לשומע תפלה וכו' (כ"י הלוי, אסר הכר, זמורה ע, 577). ראך מבשרי לב שמתו לצופה שעיפי הושיבם במקום הקדש (ראב"ע, הללו רעיוני, איגר 244). כמהו שעפי לו בעברי ארץ נוד ואתי יעבור כמהם (כ"י חריזי, תחכ' כ, קאמינקא, 395). — ואף במ"י, °שעיף: כי שת לאון אנשי חיל צלם והמון שאון זרים כשעף חלם ולחיק מאון רומם פתע שלם (יצחק אבן גיאת, את מחזה, סער סמיך, 25). אך לא מחשבי ישאוך וחלמתי ושעיף רעיוני לא דמוך (כ"י הלוי, כל עלמותי, שם, 104). דרשתיך במחשבי מצאתיך בשעפי ושחרתיך ערבי לילי ושחרי ונשפי (הוא, רחמיך בחלתי, זמורה ע, 582).

א. **שער** [1], ממנו א. שָׂעִיר, ב. שָׂעִיר, ג שָׂעִיר, שְׂעִירָה, °שְׂעִירוּת, ב. *שֵׂעָר, שַׂעַר, שַׂעֲרָה, °שַׂעֲרִי, °שַׂעֲרִיּוּת.

ב. **שער** [2], ממנו °שְׂעוֹר, שְׂעוֹרָה.

ג. **שער** [3], ממנו °הִשְׂתַּעֲרוּת, א. שָׂעַר, שַׂעַר, שְׂעָרָה, שַׂעֲרַת, ועי' סער.

א. **שָׂעַר** פ"י, שְׂעָרוּ, שְׂעָרוּם, יִשְׂעָרֶנּוּ. יִשְׂעֲרוּ, שַׂעֲרוּ — א) כנראה במשמ' העיף בסערה, הדף ברוח: בטרם יבינו סירתיכם אטד כמו חי כמו חרון יִשְׂעָרֶנּוּ [4] (תהל' נח י). — ב) כנראה במשמ' ירא

1) [שרש זה נמצא, מחוץ לעבר', רק בשפות השמיות הצעירות, לא באשור' ולא באוגרית', ועי' שְׂעָר. על בעית יחסו של שרש זה אל ב. שער עי' שְׂעוֹרָה, הערות.]

2) [עי' שְׂעוֹרָה, הערה לערך.]

3) [עי' א. שָׂעַר, שַׂעַר, הערות.]

4) [אמנם המשפט קשה וספק אם יש לסמך על פרטי הנוסח והנקוד.]

וחעריץ: יזבחו לשדים לא אלה אלהים לא ידעים חדשים מקרב באו לא שְׂעָרוּם[1] אבתיכם (דברי לב יז).— וכפ״ע במשמ׳ נאחז כאלו בשער, בסערת הרעש, נזדעזע: שמו שמים על זאת וְשַׂעֲרוּ[2] חרבו מאד נאם יי׳ (ירמי׳ ב יב). כל ישבי האיים שממו עליך ומלכיהם שָׂעֲרוּ שַׂעַר[3] רעמו פנים (יחזק׳ כז לה). והשמותי עליך עמים רבים ומלכיהם יִשְׂעֲרוּ עליך שער (שם לב י).

—נִפעל, נִשְׂעַר, נִשְׂעֲרָה,—בא כרוח סערה: אש לפניו תאכל וסביביו נִשְׂעֲרָה[4] מאד (תהלי׳ נ ג).— ובספה״א, ואמר המשורר: כי נבהלה נפשי גם נשערה שער (רסב״ג, ספר הסתר, ביאליק-רבניצקי ב, 3).

—פִּעֵל שֵׂעַר, וִישַׂעֲרֵהוּ,— הדף ברוח, העיף, im Sturm forttreiben; chasser à la tempête; to whisk off in a storm: ישאהו קדים וילך וִישַׂעֲרֵהוּ ממקמו (איוב כז כא). — ואמר המשורר: כבא קצו תשערהו[5] באשת בצעו תנערהו (רסב״ג, אגרונים ועגונים, ביאליק-רבניצקי ב, 82).

---

[1] [לפי פרוש זה של הפעל יש לראות גם משמ׳ זו כהתפתחות מן שָׂעַר, סער, כלשון פחד וזעזוע בסערה, ועי׳ בהערה שאחר זו. ואמנם נחלקו התרגומים והפרשנים בהבנת הפעל, ויש שראו בו לשון ידיעה, כשיך לשרש אחר, וכן פרש דונש (תש׳ 73): לא שערום לא שתו לבם בה. אבל צדקו דברי ראב״ע (שפת יתר סח, 28): ויאמר ר׳ יצחק בר׳ שאול שהוא מגזרת לשעירים והטעם לא היה בדעתם שיהיו שעירים. והנכון בעיני כמו ושערו חרבו מאד ואולי ככה דעת הגאון והמלה מהפעלים העומדים וטעמו לא שערו מהם ר״ל לא פחדו מהם ע״כ.]

[2] [כמבֹאר בערך שַׂעַר אין מלה זו, גם במקום שהיא מורה על פחד, בעקר אלא אותה מלה במשמ׳ רוח וסערה, ועל כן גם הפעל שָׂעַר במשמ׳ פחד, עקר משמעותו: נאחז בסערה ונזדעזע, ואין לחשב על סמור השערות, צרוף שלמעשה אין יסוד לו בלשון המקרא, ועי׳ שַׂעֲרָה.]

[3] [במקום כזה, שבא בו שַׂעַר על יד לשון שממון בהקבלה אל רעם, ברור הוא ביותר, כי נולד שמ״ש זה בהרגשת הלשון מתמונת רוח וסערה. ועי׳ בהערות שלפני זו.]

[4] [כלו׳: ומסביביו נשערה האש.]

[5] [בנקודו של ברודי, שעת״ש, 52.]

—הִפעיל, *הִשְׂעִיר[1],— גרם לזעזוע: ד״א שעיר, שמשעיר את הבריות (מדרש הגדול ברא׳ וישלח, מרגליות, תקכ). —

—התפ׳, הִשְׂתַּעֵר יִשְׂתַּעֵר,— בא בשערה, einherstürmen; s'avancer (comme) en tempête; to come (as) in a storm: ובעת קץ יתנגח עמו מלך הנגב וְיִשְׂתָּעֵר עליו מלך הצפון ברכב ובפרשים ובאניות רבות (דניאל יא מ).— ואמר המשורר: או ים ועצם לך ישתער לו לב רחב כחול פנה (יוסף בן אבן חסדאי, שירת הסוסה, מכת השיר, 87). ישן ולבו בער ומשתער צא נא והנער ולכה באור פני (ר׳ יהודה הלוי, ישן ולבו ער, זמירות י׳, 650). עתה מה אדבר ובאתי מאומר ולבי ישתער כי הייתי מגבול שעיר (ראב״ע, מכתב אל ר׳ שמואל ן׳ גאמע, כהנא ב, 40).

ב. **שָׂעַר**, קל לא נמצא.

—הִפעיל, *הִשְׂעִיר[2],— העלה שֵׂעָר, היה שָׂעִיר, בעל שערות: וושט נתנו בו חכמים שיעור וכו׳, למטה עד כמה אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה עד כדי שישעיר[3] (חולין מג.). א״ל שמואל לרב יהודה שיננא לא תעביד עובדא עד שישעיר[4] נדה כט:). — ובספה״א: מקום השחיטה וכו׳ בושט

---

[1] [הִפעיל מן שָׂעַר בא בכתיב הסערתה, במשמ׳ הדף והפיץ כמו בסער (עי׳ בעמ׳ 4139) ראשונה בכ״ם גני׳ מז יז, אבל למעשה יש להכיר צורה זו גם במקרא במשלי כג ד, במשמ׳ עוף בשערה. כי, כמבֹאר בהערת העורך בערך א. שָׂעַר ע״פ ספרו, משלי שלמה, לכתוב, המכון שם הוא בקרוב: אל תיגע לְהַשְׂעִיר (במק׳ להעשיר) — אחר לחם תכובים שעף מפיך לשמים — מבינתך; התעוף? עיניך בו ואיננו, כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף השמים. ועי׳ גם שָׂכִין, הערה.]

[2] [ובאותה משמ׳ בארמי׳ שבתו״ס אשער.]

[3] [רגמ״ה ורש״י: עד מקום שישעיר, ורגמ״ה מפרש (שם): „מקום יש בכרס שמולגין אותו מפני השער שמגרדין ואיכא דגרסי יסעיר״ וכו׳. ורש״י (שם): „עד מקום שישעיר, שיש שם שער שגוררין בסכין מכרס הפנימי״. ואולם עי׳ גם בדברי המחבר בערך סָעַר, 4140.]

[4] [ופרש רש״י (שם): לא תעביד עובדא, לעשותו ולד עד שיהא לו שערות בראשו.]

מתחלת המקום שכשחותכין אותו מתכווץ עד מקום שישעיר ויתחיל להיות פרצין פרצין ככרם (רמב"ם, הלכות שחיטה ח ה). קטן שלא צמח זקנו ולא השעיר ראשו (כ"ם מהלכן, נגעי ו ח).

שַׂעַר [1]), ס"ז, כמשק׳ שַׂעַר, כמו סַעַר, — א) רוח חזקה מנשבת בכח גדול, Sturmwind; tempête, ouragan; tempest: הנה חזק ואמץ לאדני כזרם ברד שַׂעַר קטב כזרם מים כבירים שטפים הניח לארץ ביד (ישעי׳ כח ב) [2]). — ב) במשמ׳ רוח האוחזת ומזעזעת את האדם [3]), Schauder; frémissement; shudder: כל ישבי האיים שממו עליך ומלכיהם שערו שַׂעַר רעמו פנים (יחזק׳ כז לה). והשמותי עליך עמים רבים ומלכיהם ישערו עליך שַׂעַר (שם לב י). על יומו נשמו אחרנים וקדמנים אחזו שָׂעַר (איוב יח כ). — ואמר המשורר: כי נבהלה נפשי גם נשערה שער (רסב"ג, ב אליק–רבכילקי ג, 3).

שָׂעָר, עי׳ שָׂעִיר.

שֵׂעָר [4]), ס"ז, — סמי׳ שְׂעַר, שַׂעַר [5]), ככ׳ שְׂעָרֵךְ, שַׂעְרֵךְ [5]), שְׂעָרוֹ, שְׂעָרָה [6]), — שם קבוצי לכל השערות שבגוף האדם והבהמה, Haar(e); cheveu(x); hair(s): וראה הכהן את הנגע בעור הבשר וְשֵׂעָר בנגע הפך לבן (ויק׳ יג ג). וראה הכהן והנה שאת לבנה בעור והיא הפכה שֵׂעָר לבן (שם שם י). וראה הכהן והנה מראה שפל מן העור וּשְׂעָרָה הפך לבן (שם שם כ). וראה הכהן את הנגע והנה מראהו עמק מן העור ובו שֵׂעָר צהב דק (שם שם ל). הנך יפה רעיתי וכו׳ שַׂעְרֵךְ כעדר העזים שגלשו מהר גלעד (שה"ש ד ח). — ושער ראש: וגלח הנזיר פתח אהל מועד את ראש נזרו ולקח את שְׂעַר ראש נזרו ונתן על האש (במד׳ ו יח). וכגלחו את ראשו וכו׳ ושקל את שְׂעַר ראשו (ש"ב יד כו). — ושער הרגלים: ביום ההוא יגלח אדני בתער השכירה בעברי נהר במלך אשור את הראש וְשַׂעַר הרגלים וגם את הזקן תספה (ישעי׳ ז כ). — וגלח את השער: וכבס המטהר את בגדיו וגלח את כל שְׂעָרוֹ וכו׳, והיה ביום השביעי יגלח את כל שְׂעָרוֹ את ראשו ואת זקנו ואת גבת עיניו

---

[1]) [באשור׳ שָׁרוּ באותה משמ׳, ועי׳ סַעַר, עמ׳ 4137.]

[2]) [כאמור בערך שַׂעַר כהערה, וביתר פרוט בספר העורך על משלי שלמה עמ׳ 115, הכונה לקריאה שַׂעַר גם במשלי כג ז, בנאמר על לחם הכוכים העף מפי אוכלו לשמים, וצ"ל בקרוב: כי כמו שער כנף שַׁבִּין (עי׳ שַׁבִּין, הערות) היא, כלו׳ כמו המראת כנפי עופות הוא, כך יעוף האכל מפיך. ועי׳ א. שַׂעַר, הערות.]

[3]) [גם במשמ׳ זו בא שַׂעַר על יד רעם, וכן בא במשמ׳ זו רוח על יד שַׂעֲרָה, ועי׳ בהערה לערך זה.]

[4]) [המלה נמצאת באותה משמ׳ בצורת שַׂעְרָא, סַעְרָא בארמ׳ ובסור׳, ערב׳ שַׁעַר a), כוש׳ שֶׂעְרֶת, ויש מיצאים אף שָׂרְתֻ במשמ׳ זו באשור׳, אך אין מלה זו באה בספרות אשור ובבל אלא ברשימות מלים כלבד, ועל כן משמעותה מסֻפקת. אפשר שנולדה המלה בעקר בלשון רועי צאן, כבשים ועזים, ראשונה ככנוי לצמר העזים. יש משוים במצר׳ סער (סבך קוצים), קופט׳ סורת במשמ׳ צמר. בערב׳ בא שער a) גם במשמ׳ עצים, וכן מתרגם רסע"ג יער (למשל בדבר׳ יט ה): שער, ולפי זה אפשר שיש לתקן את הנאמר על שער כותש בתו"ם במשמ׳ ענף עצים. במקי השרש שער בא לפעמים גם צער, ועי׳ גם בהערות לערכים צָעִיר, א. צֹעַר. — אין לקשר מלה זו במלת שער במשמ׳ זעזוע ורעד (עי׳ שער, הערות), ואף לא בשם השְׂעֹרָה, ועי׳ שם. ואמנם אפשר שמלת שֵׂעָר היא ביסוד המנח שעטנז, אם אפשר לראות מנח זה כמֻרכב מן שעֹת־עֹנז במשמ׳ צמר(עזים) ואניצי פשתים יחד.]

[5]) [היו שראו בצורות אלו מלה אחרת במשקל שַׂעַר, כדברי רד"ק (שרשים, ערך שער): ומשקל אחר את הראש וְשַׂעַר הרגלים (ישעיה ז כ) ע"כ. ואמנם חלופי משקל כנפרד וכנסמך שכיחים הם כלשון המקרא, ועי׳ בס׳ העורך, הלשון והספר א, בפרק על תנועה ומשקל בעברית ובשמית.]

[6]) [בויק׳ יג ד: וּשְׂעָרָה הפך לבן בלי מפיק, כהערת המסרת: אינון מן יא זוגין חד מפיק וחד לא מפיק.]

a) شعر

a) شعر

ואת כל שערו יגלח (ויקי יד ח–ט). — וגדל שער: עד מלאת הימם אשר יזיר לה' קדש יהיה גדל פרע שער ראשו (במדי ו ה). — ומרט משערו: וכשמעי את הדבר הזה קרעתי את בגדי ומעילי ואמרטה משער ראשי וזקני ואשבה משומם (עזרא ט ג). — וצמח או צמח שער: ואם בעיניו עמד הנתק ושער שחר צמח בו וכו' (ויקי יג לז). ויחל שער ראשו לצמח כאשר גלח (שופט' יו כב). שדים נכנו ושערך צמח (יחזק' יו ז). — ואדרת שער: ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער ויקראו שמו עשו (ברא' כה כה). והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו בהנבאתו ולא ילבשו אדרת שער למען כחש (זכרי' יג ד). — ובעל שער: איש בעל שער ואזור עור אזור במתניו (מ"ב א ח)[1]. — ובתו"מ: הנוטל צפרניו זו בזו או בשניו וכן שערו וכן שפמו וכן זקנו וכו' (שבת י יא). אבשלום נתגאה בשערו לפיכך נתלה בשערו (סוטה א ח). אלו אסורין ואוסרין בכל שהן יין נסך וכו' ושער נזיר (ע"ז ה ט). הצמר שבראשי כבשים והשער שבזקן תישים והעצמות והגידים וכו' (זבחי' ט ה). המת מבחוץ ושערו בפנים הבית טמא (אהלי' ג ד). בהרת ובו שער לבן או שער שחור טמא. אין חוששין שמא מיעט מקום שער שחור את הבהרת (נגע' ד ד). הנתקים מיטמאין בשני שבועות ובשני סימנים בשער צהוב דק ובפשיון. בשער צהוב דק לקוי קצר וכו'. עד שאנו למדים מן הקנה נלמד מן השער, דק שערו של פלוני, דק לקוי קצר, לא דק לקוי ארוך (שם י א). שיער כדי לגבל בו את הטיט[2] (תוספת' שבת ח טו). הלכה למשה מסיני שיהו כותבין בעורות וכותבין בדיו ומסרגלין בקנה וכורכין בשיער וכו'. וצריך שיהא כותב על הגויל במקום השיער ועל הקלף במקום נחושתו (ירו' מגיל' א יא, עא.). שומא שיש לה שיער בין בגדולה בין בקטנה בין בגוף בין בפנים הרי זה מום (שם כתוב' ז ט). שער באשה ערוה (ברכ' כד.). פוך מעביר בת מלך[1]) ופוסק את הדמעה ומרבה שיער בעפעפים (שבת קט.). האשה שיוצאה ליהרג ואמרה תנו שערי לבתי נותנין (ערכי' ז:). אותו בן טובים בעל קומה ושיניו נאות ושערו שחור וחוטמו נאה (מד"ר קהל יח). שכל שער ושער שבאדם ברא לו מעין בפני עצמו (תנח' תזריע ח). — ובצרופים, *שער מדלדל: מעשה בזכר של רחלים זקן ושערו מדולדל וכו' (בכורות ה ג). — ושער הפקדה, שער בבהרת שפקד ובקר אותו הכהן[2]: הוא היה מטמא שער הפקודה ודם הירוק (עקביא בן מהללאל, עדיות ה ו). ועי' פקדה, עמ' 5100. — *ובתמונת הרבוי: הריני נזיר כשער ראשי וכעפר הארץ וכחול הים הרי זה נזיר עולם וכו' האומר הרי עלי נזירות כשער ראשי וכו' (נזיר א ד). — *וחוטי שער: יוצאת אשה בחוטי שיער בין משלה בין משל חברתה בין משל בהמה (שבת ו ה). — *וקלעי שער: מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי (יומא מז.). — *ושיטה של שער: איזהו קרח, כל שאין לו שטה של שער מקפת מאזן לאזן (בכורות ז ב). שני נתקים זה בצד זה ושטה של שער מפסקת ביניהן וכו' (נגע' י ו). — *וגדל שער, *וגדול שער: מי שעלתה לתוך ידו בחרת כסלע וכו' לגדל שער לבן אינה ראויה ולפשיון אינה פושה וכו' (נגעי ט ג). מכה שאינה ראויה לגדל שער (שם י י). כמה הוא גידול שיער פרע שלשים יום (ירו' נזיר א ג, כא.). אין פריעה אלא גידול שיער (ר' אליעזר, מו"ק טו.) וגדול שער הוא לשון צער ואבל (מד"ר במדי' כשא י). — *ונגזז שער: כשער הזה שנגזז ונחלף וכצפרנים הללו שנגזזין ונתחלפין וכו' (שם שה"ש, אל גנת אגוז). — *ונולד שער: לא היה בו שער לבן ונולד לו שער לבן (נגע' א ו). הבא כולו לבן יסגיר, נולד לו שער לבן יחליט (שם ח ז). נולד לו שער שחור טהור (שם י ח). — *וה יד שער: מה בין נזיר עולם לנזיר שמשון, נזיר עולם

[1]) [במק' הצרוף קדקד שער בתה' סח כב, יש לקרא כנראה: קדקד רשע, כאמור בהערה, עמ' 5768.]

[2]) [ועי' ברנד, כלי החרס בספרות התלמוד, עמ' קכד, קלד ובמובא שם.]

[1]) [עי' על צרוף זה לעיל עמ' 3046, אך אולי יש לגרס מלע, כשמוש מלעא במשמ' זוב בעינים בסור'.]

[2]) [עי' בהערה שבעמ' 5100.]

הכביד שערו מיקל בתער וכו', נזיר שמשון הכביד שערו אינו מיקל וכו' (נזיר א ב). -- וכלשון גוזמה, *מכר שער ראשו, מכר כל אשר לו: אפילו אתה מוכר שער ראשך אתה נותן לה כתובתה (ר"ע, נדרי' ט ה). — *נשר שער: שער בכור בעל מום שנשר והניחו בחלון וכו' (בכורות ג ד). *ונשר בשער: כנזיר חוה שמנשרים בשערו ואומרים לו למה שערו של זה גדול (פסיקי' רבי לא, מא"ש, קמג.). — *והשיר את השער: לא יחוף (הנזיר) באדמה מפני שמשרת את השער (ר' ישמעאל, נזיר ו ג). אנפקינון [1]) שמן זית שלא הביא שליש ולמה סכין אותו מפני שמשיר[2]) את השער ומעדן את הבשר (ר' יהודה, פסחי' מג., וכן מו"ק ט: ומנחי' פו.). — *ומחט את השער: הממחק את הכרישה והמוחט שערו וכו' (מכשיר' א ה). *וסלסל בשערו: עד מתי אתה מסלסל בשערך (ר"ה כו:, מגלה יח.). — *וסתר את השער: עד שהוא מגלה את לבה (של הסוטה) וסותר את שערה (סוטה א ה). אמר ירמיהו וכו' נשלתי עיני וראיתי אשה אחת יושבת בראש ההר [לבושיה] שחורים ושערה סתור צועקת מבקשת מי ינחמנה (פסיקי' רב', ויהי בעת ספרמה, מא"ש, קלא:). על מי אבכה ועל מי אסתור שערי (סס). -- *והעביר את השער: אילו זה מגלח להעברת שיער יפה היית אומר שהנזיר מגלח להעביר שיער ומצורע מגלח לגידול שיער וכו' (ירוש' נזיר ב י). — *והעלה שער: הראש והזקן עד שלא העלו שער והדלדולין שבראש ושבזקן נידונין בעור הבשר (נגע' ו ח). כל מקום (בפרה אדמה) שניטל ולא העלה מקומו שער אדום פסולה (פרה ב ב). — *וענג את השער, עי' א. עָנַג, 4577. — *ופרסם את השער, עי' *פִּרְסֵם, 5206. —

1) [כלו' (שמן) בסר (ὀμφάκινον) של זית, אך השוה גם את המשנה נגע' י י: אבל נשם סך נשם מכה שאינה ראויה לגדל שער ע"כ, ופרש רש"י נשם או נשבי, סם המשיר את השיער וכו' (עי' בהערת המחבר עמ' 3832), וצ"ע.]

2) [הערוך בערך אנפקינון מביא מפי ר' מצליח את הגרסה: משחיר, ועי' Medizin, Preuss עמ' 427, המאריך בענין].

*וצִמֵּת את שערו: והאשה הזאת כשמצמת[1]) שערת לאחוריה והוא מכשיט לה וכו' (ר' לוי, מד"ר סמ"ס, הנך יפה). — *ושחת את השער, *והשחית את שערו: בני מה ראית לשחת שער נאה זה (שמעון הצדיק, תוספת' נזיר ד ז, בבלי נזיר ד:). בני מה ראית להשחית את שערך זה הנאה (שמעון הצדיק, ירוש' נזיר א ו, בבלי נדר' ט:). — *ותלש את השער: וכבש עשו לו מפני הבבליים שהיו מתלשים שערו ואומרים לו טול וצא טול וצא (יומא ו ד). השוחט את הבכור עושה מקום בקופיץ מכאן ומכאן ותולש השער וכו' וכן התולש את השער לראות מקום המום (בכורות ג ג). עמד ותלש בשערו צעק ובכה (כלה רבתי ב). — ושֵׂעָר או שֵׂעַר במשמ' ענף של עץ[2]): הכל מפסיק לזרעים ואינו מפסיק לאילן אלא גדר ואם היה שער כותש אינו מפסיק אלא נותן פאה לכל (פאה ב ג). נוטע אדם קישות ודלעת לתוך גומא א' ובלבד שתהא זו נוטה לצד זו וזו נוטה לצד זו ונוטה שער של זו לכאן ושער של זו לכאן (כלאי' ג ה). מעשה בצלמון בא' שנטע את כרמו ט"ז על ט"ז אמה והיה הופך שער ב' שורות לצד א' וזורע את הניר ובשנה האחרת היה הופך את השער למקום אחר וזורע את הבור (סס ד ט). מעבירין מעל השלחן פירורין פחות מכזית ושער של אפונין ושער עדשים מפני שהוא מאכל בהמה (שבת כא ג)[3]). — ובסהמ"א בשמושים מרֻבים, מעין השמוש במקרא ובתו"מ, וגם בבטויים כגון *בשער ראשה, במשמ' ערמה ובלא נדוניה: שנתרצה מבלי אונס לישא את פלונית בת דודו בשער ראשה, פי' מבלי נדוניא שתכנים לו (תשובות ר"י אבן מיגש קל"ה). — *ואהל של שער: והיו זורעים וקוצרים ויושבים באהלים של שיער (ברא"ש רבתי, אלבק, עמ' 126). — וכהשאלה כשם לצמחים, *שער גברא:

1) [עי' הערה למקום בעמ' 5539.]

2) [על מלת שער כמשמ' זו עי' בנאמר לעיל, עמ' 7364, בערך ג. שֵׂעַר, וגם בהערה למלת שֵׂעָר, לעיל עמ' 7596.]

3) [בדפוסי התוספתא (עוקצ' א ח) נאמר על הרמון: ר' אליעזר אומר הנוגע בעמוד טמא בשיער ובמסרק טמא. אך בכ"י וינה: בסיאר, והדבר טעון ברור. ועי' מסרק, 3139.]

ועוד עשב הנקרא בלשון יוונית ארינתון הוא פילוטריכון ונקרא בלשון ארם שער גברא צומח בבארות ובצורים ובמעיני המים (אסף הרופא, כ"י 47:). — *ושער הגדמות: שער הגדמות ובלשון ערבי שער אל גול, והוא עשב דק צומח בשפתות הבריכות ושקתית המים והנקרות ובתוך הבארות וכו' (קאנון ב, לוח הסמים). — ואמרו פיטנים ומשוררים: בנפשי יעלות ביפי כלילות בשער כלילות וכפני לבנות (רמב"ע, ענק, ברודי, סלג). מסוה צבעים מעלי שער הסר ומשכית חשקרים גל (שם, סנג). אין לאנוש מועיל בעת ירוץ שנות שער ראשו וצבוע (שם, סכד). אדמה מאפל לילי למשחר קיצה משער עלמה סרוטה (שם, סע). צהובת שער תמימת יפי צבית ואיך כארי תטרפי (ר"י הלוי, שלום לצביה, זמורה ב, 40). ולמה לסריסים יוסר שער זקנם ולמה יחסר דינם בשער אשר בראש (ראב"ע, שחלות לו–לז, כתנה ב, 23).

שַׂעֲרָה, ש"נ, סמי' שַׂעֲרַת, כני' שַׂעֲרָתוֹ, מ"ר סמי' שַׂעֲרוֹת, — שם היחידה מן שֵׂעָר, חוט שֵׂעָר, וגם באותה משמ' כמו שֵׂעָר Haar; cheveu; hair: קֹלֵעַ באבן אל הַשַּׂעֲרָה ולא יחטא (שופ' כ יו). — ובצרופים, ונפל משערתו ארצה: ויאמר העם אל שאול היונתן ימות וכו' חי יי' אם יפל מִשַּׂעֲרַת[1]) ראשו ארצה (ש"א יד מה). חי יי' אם יפל מִשַּׂעֲרַת[1]) בנך ארצה (ש"ב יד יא). ויאמר שלמה אם יהיה לבן חיל לא יפל מִשַּׂעֲרָתוֹ[2]) ארצה ואם רעה תמצא בו ומת (מ"א א נב). — ושערות הראש כסמל להרבה: כי אפפו עלי רעות עד אין מספר וכו' עצמו מִשַּׂעֲרוֹת ראשי ולבי עזבני (תהל' מ יג). רבו מִשַּׂעֲרוֹת ראשי שנאי חנם (שם סט ה)[3]. — ובתו"מ: עור שיש עליו כזית בשר, הנוגע בציב היוצא ממנו ובשערה שכנגדו טמא (חולי' ט ד). שתי שערות עיקרן משחיר וראשן מלבין טהור (נגע' ד ד). נולדה בהרת כחצי גרים ובה שערה אחת הרי זו להסגיר וכו'

1) [ואולי כונת הכתוב מִשַּׂעֲרֹת, במ"כ.]

2) [ואולי כונת הכתוב משערֹתָו, במ"כ.]

3) [באיוב ד יד (תסמר שערת בשרי) אין הכונה לשערת הראש אלא לסערת, ועי' שַׂעֲרָה.]

בהרת כחצי גרים ובה שתי שערות, נולדה בהרת כחצי גרים ובה שערה אחת הרי זו להסגיר (שם שם י). מקום עדשה ארבע שערות (שם ו א). כיצד מגלחין הנתק מגלח חוצה לו ומניח שתי שערות סמוך לו (שם י ה). היו בה שתי שערות שחורות או לבנות בתוך גומא אחת פסולה (פרה ב ה). בשעה שהיתה רוח הקודש שורה עליו (על שמשון) היו שערותיו מקישות כזוג וקולו הולך מצרעה לאשתאול (ירוש' סוטה א יג). מעשה באשה אחת שהיתה משרת כמין שערות אדומות (שם נדה ג ב, כ:). אמר ר' אליעזר בר' צדוק אראה בנחמה אם לא ראיתיה שקשרו שערותיה בזנבי סוסיהם של ערביים (מד"ר איכה א יג). — *ושערות הראש: יבוא עלי אם ראו קורות ביתי שערות ראשי ואימרת חלוקי מימיו (ירוש' מגילה א יב, עב.). — *וכשערות הראש, במשמ' הרבה מאד: ויתי עלי אם לא כל מעשה ומעשה שהייתי כזגיא אם לא שמעתי אותו מר' להלכה כשערות ראשי (ירוש' נדה ב ו, כ.). — *וכשערה, במשמ' מעט מאד: מביא סלון של חרס וכו' ומושכו ומשיקו אפילו כשערה דיו (מקו' ו ח). — *וכחוט השערה: ואם נשתיר מהעטרה אפילו כחוט השערה כשר (יבמ' ח ב). וסביביו נשערה מאד, מלמד שהקב"ה מדקדק עם סביביו (אפילו) כחוט השערה (ב"ק נ., יבמ' קכא:). שיעור גליון מלמטה טפח מלמעלה ג' אצבעות וכו' ובין אות לאות כמלא חוט השערה (מנח' ל.). — ובתמונה, *הררים התלויין בשערה: הלכות שבת חגיגות והמעילות הרי הם כהררים התלויין בשערה שהן מקרא מועט והלכות מרובות (חגי' א ח). — *ועמדו שערותיו, ירא, נבהל: ואיזהו שיאור כל שהכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו (פסח' ג ה). לא שערום אבותיכם, שלא עמדה שערת אבותיכם בפניהם (ספרי דבר' שיח). כיון שאמר לו כך עמדו שערותיו ונבהל ונחפז (מד"ר במד' בלק כ). כיון שא"ל כך עמדו לו, שערותיו ונבהל ונפחד (תנחו' במד' בלק כד). — *והביאו הנער או הנערה שתי שערות[1]), כסימן להתבגרותם: מאימתי נעשה בן סורר ומורה משיביא

1) [מן הענין יוצא כאלו הכונה לשערות שעל הערוה.]

שתי שערות ועד שיקיף זקן התחתון וכו' (סנהד' סח:). בת עשרים שנה שלא הביאה שתי שערות תביא ראיה שהיא בת עשרים וכו' בן עשרים שנה שלא הביא שתי שערות יביא ראיה שהוא בן עשרים שנה וכו' (נדה מז ב). תינוקת שהביאה שתי שערות חייבת בכל מצוות האמורות בתורה וכו' וכן תינוק שהביא שתי שערות חייב בכל מצוות האמורות בתורה (שם ו יא). — ובספה"א: וחשי סבינתא דראשי ועד טופרא דכרעי, הרגשתי בצינתו משערת ראשי עד צפרני רגלי (רש"י, שבת קמ.). וצריך שישאר מן המאדים כדי שינטל בזוג, שכל שערה שאינה ניטלת בזוג הרי היא כאילו אינה (רמב"ם, הלכות פרה אדומה א ד). עצם החולי הוא אריגת השערות שיתערבו זה בזה ויתדבקו כחבל ממש (מעשה טוביה, בית מדת א מ, לז:). — ואמר המשורר: תכבד בגב שוא שערה קלה ובגב אמת הרים ונשאו (ר"ם הנגיד, דין בדרך החמה, בן משלי, הברמסון, 96). ויורוני בנות ימים כאלו אני שערה והם קלעי אבנים (רשב"ג, עטה הוד, ביאליק-רבניצקי א, 95). למען הוא בעת יקלע קלעיו לאיש לא יחטיא אל שערתו (ר"י חריזי, ענק כח). — ומ"ר גם °שְׂעָרִים: לתמורות ארבות לחליפות שערים הן תמידות ורבות יחטיאו שערים (ר"י הלוי, ים הרכה, זמורה ז, 267).

שְׂעָרָה, ש"נ, — כמו סְעָרָה, Sturmwind; tempête; tempest: יי' בסופה וּבִשְׂעָרָה דרכו וענן אבק רגליו (נחום א ג). אשר בִּשְׂעָרָה ישופני והרבה פצעי חנם (איוב ט יז).

שְׂעֹרָה, עי' שְׂעוֹרָה.

°שְׂעָרִי, ת"ז, — דק כשערה: הפתילים השעריים (קלמון א א למוד ד פרק ב). והכ' שריגים דקים שעריים (שם כלל מ פרק ה). — °וכמשמ' בעל שערות, מסבך בשערות: אדרת לבוש מעיל שעריי (מלון למש דוד). עץ לבנה (וויסע זילבער פאפפעל) עליו מצד אחד ירוק כעשב ומצד הב' שערי (פילציג) ולבן (סייכהלק, תולדות הלמחים חי מו).

°שַׂעֲרִיּוּת, ש"נ, — כמו שעירות: החלקות והשעריות והקושי והרכות (רמב"ץ דורלן, מגן אבות, חלק שוקיכו א). לא יתחלפו אלו התכונות והשעורים והמספרים והחבורים והשעריות והחלקיות באיש מאישי המין כלל (אמונה רמה לראב"ד, א ו, 22).

שַׂעֲרַת, ש"נ, — כמו שְׂעָרָה: ורוח על פני יחלף תסמר שַׂעֲרַת [1]) בשרי (איוב ד טו).

א. שָׂפָה [2]), ש"נ, סמי' שְׂפַת, כנ' שְׂפָתוֹ, שְׂפָתָהּ, שְׂפָתָם, מ"ז, שְׂפָתַיִם, שְׂפָתַיִם, שְׂפָתִי, שְׂפָתַי, שִׂפְתֵי שְׂפָתֵינוּ, שְׂפָתֶיךָ שְׂפָתַיִךְ, שְׂפָתָיו, שְׂפָתֶיהָ, שִׂפְתֵיהֶם, שִׂפְתֵיכֶם, שְׂפָתוֹת, שִׂפְתוֹתֶיךָ, שִׂפְתוֹתַיִךְ, שִׂפְתוֹתֵיכֶם, שִׂפְתוֹתָיו, שִׂפְתוֹתֵיהֶם, — א) אחת משתי דלתות הפה, Lippe; lèvre; lip: וחנה היא מדברת על לבה רק שְׂפָתֶיהָ נָעוֹת וקולה לא ישמע (ש"א א יג). ויגע על פי ויאמר הנה נגע זה על שְׂפָתֶיךָ (ישעי' ו ז). יען כי נגש העם הזה בפיו ובשְׂפָתָיו כבדוני ולבו רחק ממני (שם כט יג). לקול

---

[1]) [אין במקרא כל לשון סמור שערות הראש, אלא שערת זו לשון שערה וסופה היא, בהקבלה אל רוח, וכן בצדק בתרג' הארמי: עלעולא, סערה.]

[2]) [מלה זו, שהיא בודאי קדומה מאד בלשונות השמיות, באה בארמ' של תעודות יב בצורת הרבוי שפותה, בארמ' שבתו"מ ובסור' בכתיב ספתא, בערב' שַׁפַה, שַׁפָא a), באשור' שַׁפְתֻ, אוגרית' שפת, ועי' גם שֶׂפֶם. אין לקבע שרש שקדם לשם בלשון הקדומה, אך אפשר שחברה תודעת הקדמונים מלה זו בשרש ישף, כדגמת לֵדָה, לֶדֶת מן ילד, ועי' בנאמר על ב. שָׂפָה, שֶׂפֶת. ואך בלשון ימינו חדשו מן השם מלים כגון שִׂפָּתוֹן (lip-stick), שִׂפְתִּית בטא בהגיה בשפתים וכד', ואמנם יש אף בסור' כמה צורות נגזרות מן השם, ועי' במלונו של ברוקלמן מהד' ב, 489.

במקרא נקדו הנקדנים בצורות מן שׂפה, שפתים, גם בכתובים הרבה, אשר מחבריהם התכונו בהם לצורות מן שָׂפָה או שְׂפָתַיִם, ועי' בנאמר בערכים אלו ובהערות לכמה כתובים המובאים כאן, וכן בנאמר בערך ב. שָׂפָה, שֶׂפֶת.]

a) شفة شفا

צללו שפתי (חבק' ג יו). קסם על שפתי מלך (משלי יז י). שפתים ישק משיב דברים נכחים (סס כד כו). כחוט השני שפתותיך ומדברך נאוה (שה"ש ד ג). שפתותיו שושנים נטפות מור עבר (סס ה יג). — ובצרופים עם פעלי דבור שונים, דברו השפתים, רננו השפתים, פצו השפתים, הביעו השפתים: אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי (תהל' סו יד). תרננה שפתי כי אזמרה לך (סס עא כג). תבענה שפתי תהלה (סס קיט קעא). אם תדברנה שפתי עולה ולשוני אם יהגה רמיה (איוב' כז ד). — ובטא האדם בשפתיו, אמר (דבר שלא היה צריך לאמרו): או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב (ויקרי ה ד). וירע למשה בעבורם כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו (תהל' קו לג). — פתח שפתיו, פשק שפתיו, במשמ' דבר: נצר פיו שמר נפשו פשק שפתיו מחתה לו (משל' יג ג [1]). ואולם מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך (איו' יא ה). אדברה וירוח אפתח שפתי ואענה (סס לב כ). — ופתח ה' את שפתי האדם: אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך (תהל' נא יז). — וספר בשפתיו: בשפתי ספרתי כל משפטי פיך (סס קיט יג). — הפטיר בשפה: כל ראי ילעיגו לי יפטירו בשפה יניעו ראש (תהל' כב ח). ועי' פטר. — נשא על שפתיו: ובל אשא את שמותם על שפתי (סס יו ד). — עלה על שפת לשון: ותעלו על שפת [2] לשון ודבת עם (יחזקי לו ג). —כלא שפתיו, מנע פיו מלספר: בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא (תהל' מ י). — שפתינו אתנו, במשמ' ננצח בדבור: אשר אמרו ללשננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו (סס יב ה). — ובצרוף עם שמות נסמכים, דבר שפתים, מבטא שפתים, מוצא שפתים, מפתח שפתים, רוח שפתים, כלם במשמ' דבור: ואם היו תהיה לאיש ונדריה עליה או מבטא שפתיה אשר אסרה על נפשה (במד' ל ז). כל מצא שפתיה לנדריה ולאסר נפשה לא

[1]) [במשלי יו ל: קרץ שפתיו כלה רעה, הכונה: (כשאך) קרץ (עיניו והשכים בבקר) שפת וכלה רעה, ועי' שפת, הערות. ואין קרץ שפתים בלשון הקדמונים.]

[2]) [אך אולי מן ב. שפה, ועי' שם.]

יקום (סס סס יג). מוצא שפתיך תשמר ועשית כאשר נדרת וכו' (דברי כג כד). אמרת אך דבר שפתים עצה וגבורה למלחמה (מ"ב יח כ). והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע (ישע' יא ד). מוצא שפתי נכח פניך היה (ירמ' יז יו). לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה (תהלי פט לה). שמעו כי נגידים אדבר ומפתח שפתי מישרים (משלי ח ו). בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור (סס יד כג). — ובצרוף שלם פרים שפתיו, במשמ' שלם מפתח שפתיו, שלם את נדרו: אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו [1]) (הושע יד ג). —ובמליצה, תבואת שפתים, שכר הדבור: מפרי פי איש תשבע בטנו תבואת שפתיו ישבע (משלי יח כ). — ובצרוף מספק, ניב שפתים [2]): בורא נוב [3]) שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב (ישע' נז יט). — דל שפתים, כנראה כמו דלת שפתים, פתח הפה: שיתה יי' שמרה לפי נצרה על דל שפתי (תהל' קמא ג). — ועל דבורי רשע, שקר וחנפה, עמל שפתים, פשע שפתים, חלק שפתים, לזות שפתים: ראש מסבי עמל שפתימו יכסימו (תהל' קמ י). הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך (משלי ד כד). המתו ברב [4]) לקחה בחלק שפתיה תדיחנו (סס ז כא). בפשע [5]) שפתים מוקש רע (סס יב יג).

[1]) [צרוף זה שהפך, בדרשה, לכלל באמונת ישראל במשמ' ונשלם את תמורת הפרים לקרבן בתפלת שפתינו, לא הובן כלל. אין פרים כאן לשון פר בן בקר, ואין כונת הכתוב אלא, ככתובים אחרים הרבה, לשלום נדרים. הנדר הוא שנקרא במקומות אחרים מוצא שפתיו של הנודר, אשר פצו שפתיו בצר לו, ולפי זה אין פרים שפתים כאן אלא שם עצם מן פרם במשמעות מפתח שפתים בנדר.]

[2]) [עי' כנאמר על כתוב זה בערכים שלום, שלום, שפת, וכדברי העורך, בפרק על שפת ב־הלש:ן והספר א.]

[3]) [כך כתיב; קרי ניב. ובמגלת ישעיה א ממדבר יהודה: בבורה ניב שפתים שלום לרחוק וכו'.]

[4]) [צ"ל ברקח.]

[5]) [ש. פינסקר ואחריו אחרים גורסים כאן בפשע שפתים. ואכן דומה המשל גם למשלי כט ו: בפשע איש רע מוקש, אבל לפי יג ג: נצר פיו שמר נפשו

— איש שפתים, דברן, מרבה דבור: הרב דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק (איוב יא ב).
— מתק שפתים, המסתיק סוד עם רעהו [1]: לחכם לב יקרא [2] נבון ומתק שפתים יסיף לקח (משלי טז כא).
— ועם תאר נסמך: ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים (שמות ו יב). כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי ישב (ישעי' ו ה). חכם לב יקח מצות ואויל שפתים [3] ילבט (משלי י ח).
— ב) וכהשאלה, במשמ' דבור: כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יי' (צפני' ג ט). מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח (איוב יב כ).
— ובסמיכ' אל שם ענין, שפת אמת, שפתי צדק: שפת אמת תכון לעד ועד ארגיעה לשון שקר (משלי יב יט). רצון מלכים שפתי צדק ודבר ישרים יאהב (שם טז יג). — ועל דבור שקר ומרמה וכדו': שוא ידברו איש את רעהו שפת חלקות בלב ולב ידברו יכרת יי' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדלות (תהלי יב ג–ד). האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה (שם יז א). תאלמנה שפתי שקר הדברות על צדיק עתק (שם לא יט). הצילה נפשי משפת שקר מלשון רמיה (שם קכ ב). מרע מקשיב על שפת און שקר מזין על לשון הות (משלי יז ד). — ובמשמ' לשון מלשונות בני אדם; Sprache; langue; language: ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים (בראשי' יא א). הן עם אחד ושפה אחת לכלם וכו' הבה נרדה ונבלה שם שפתם (שם שם ו–ז). כי שם בלל יי' שפת כל הארץ (שם שם ט). שפת לא ידעתי אשמע (תהלי' פא ו). — לעגי שפה, לשון עלגים לא מובנה: כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה (ישעי' כח יא). — עם עמקי שפה, עם לועז שאין אתה מבין את לשונו: את עם נועז לא תראה עם עמקי שפה משמוע נלעג לשון אין בינה (שם לג יט). כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון אתה שלוח וכו' לא אל עמים רבים עמקי שפה וכבדי לשון אשר לא תשמע דבריהם (יחז' ג ה–ו) [1].
— ובתו"מ: כל האומר שמועה משם אומרה שפתותיו רוחשות עמו בקבר (לוי בר נזירא, ירוש' ברכ' ב א, שם שקלי' ב ז, שם מו"ק ג ז). יכול יהא (המתפלל) מהרהר בלב, ת"ל רק שפתיה נעות, הא כיצד, מרחיש בשפתותיו (שם ברכ' ד א). אם עשו שפתותיו של אדם תנובה יהא מבושר שנשמעה תפילתו (ריב"ל, שם שם ה ה). כל שהוא מן השפה ולפנים מרפין אותו בשבת (שם שם יד ב). אחת אומר (נדיב לב) זה הגומר בלב או אינו אלא המוציא בשפתיו (שם נזיר ה א). אויי ביטוי שפתים יוכיחו, שאינן מדברין בתביעת ממון (שם שבועי' ד ה). שפתותיך יביעו דעת וכליותיך תעלוזנה מישרים (ברכ' יז.) יוציא בשפתיו (שם כ:). ששפתותיהן של זקנים מתרפטות (שבת קנב.). שפשתן מסריח את הפה ומשרבט [2] את השפתים (כתוב' סא:). ישמעאל אחי, חשוק שפתותיך זו בזו ואל תבהל להשיב (ע"ז לה.). היה ר' עקיבא נשבע בשפתותיו ומבטל לו בלבו (כלה רבתי ב). בא המלך ומצאו מטעם בשפתותיו (מד"ר דברי' ז). ומראית עינים ושמיעת אזנים ודבור שפתים וכו' (שם קהלי', ברכות הטובה). הפה, אם רוצה אדם לעסוק בתורה עוסק, לחרף ולגדף עושה, ששפתותיו ברשותו (תנחומ' ויקרי' יח). קשה גליפת שפתים שהוא שקול כנגד ברייתו של עולם (פסיק' רבי, אנכי אנכי, תח"ם, קנג.). — ומ"ר *שפתות, *שפיות [3]: כופה לעשות בצמר אבל לא כפשתן מפני שהיא מסרחת את הפה ומשלבקת את השפיות (ירוש' כתוב' ה ו). וישחו

פשק שפתיו מחתה לו, קרוב לגרס גם כאן: פשק שפתים.]
1) [עי' בדברי העורך בספרי משלי שלמה, עמ' 60.]
2) [ז"א יודמן.]
3) [צר ף זה, אויל שפתים, שאין כנגדו "חכם שפתים" או "אויל פה", קשה הוא, וכנראה לא כונה המסרת בכתיב ובנקוד, וצ"ע.]

1) [בצרופים שפתים דלקים (משלי כו כג), שפת יתר (שם יז ז), שפתי שקר (י יח), שפתי דעת (יד ז) הכונה לצורות מן שפת ושפתים, ועי' שם.]
2) [ועי' במאמר הירוש' (כתוב' ה ו), המובא בסמיך, ועי' עמ' 7118.]
3) [במשנ' מנקד' ליוורנו (כלים ד ד, שם ה ט) שפיות. ועי' בהמשך, עמ' 7604.]

כל בנות השיר, אלו ה ש פ ת ו ת (מד"כ קהל', וסגרו דלתים). — ובהשאלה, *שפתותיו מדבקות אינו פותח פיו לדבר: ועל שפם יעטה, שהיו ש פ ת ו ת י ו מדובקות זו בזו שיהא כמנודה וכאבל (מו"ק טו.). — *ובלו שפתיו, נלאה מלומר דבר, בלו שפתיו מלומר די, היה לו שפע רב, די והותר: מאי עד בלי די וכו' עד שיבלו ש פ ת ו ת י כ ם[1]) מלומר די (תענ' כג :). — *בשפה רפה, בקול נמוך, לא ברור: אין שואלין בשלום חבירים בתשעה באב, אבל משיבין את ההדיוטות ב ש פ ה רפה (ירוש' תענ' א ט). אומר ב ש פ ה רפה, והימין פשוטה לקבל (שם מכות, סוף פרק ג). — *משפה ולחוץ[2]), לא בלב ובמחשבה אלא בדבור פה בלבד: ותשא בריתי עלי פיך א"ר אמי אין תורתו של דואג אלא מ ש פ ה ולחוץ (סנהד' קו :). *וברית כרותה לשפתים (מו"ק יח. ועוד), עי' עמ' 618.

— *ניב שפתים, במשמ' החלק העליון של השפה, עי' ג. ניב. — *ושפה במשמ' שָׂפָם, שער שעל השפה: זוג בא מחתן לפני רבי ובקשו ממנו צפורנים והתיר להם ואם בקשו ממנו ש פ ה התיר להם (מו"ק יח.). ש פ ה (סתר לגלח) מזוית לזוית, א"ר אמי ו ב ש פ ה המעכבת (את האכילה) (שם שם). — *ושפיות של ערות האשה: אי זו היא הערייה רבי יהודה בשם רב שמואל עד כדי שתהא אצבע נראית בין ה ש פ י ו ת (ירוש' יבמ' ו א). — ובסהמ"א: וצריך לרחוש ב ש פ ת י ו בשעה שמפריש זו אחר זו (רמב"ם, מעשר ע ט)[3]). ולקקו דמיהם תניותות, בלי לשון ו ש פ ת ו ת (ר"י חריזי, תחכ' ז, 82). — וגם "שפת האם, הרחם: ואם ש פ ת ו ת האם חלקות ושמנות, לא תוכל לעציר הזרע ותפלט אותו (גרשון בן שלמה, שער השמים ח). — ואמרו פיטנים: גדל גאונך למלל ש פ ת ו ת לא יכילו (רי"ל גיאת, יה כל, סעה"ם, 17). לולא משה מנים עצבי ב ש פ ת נפת וכציף מענה וכו' (יוסף בן קהל, איכה יועס, שם, 86). כמבטא ש פ ת י ם לך אערוך רנני (לאב"ע, מכדו רעיוני, איגר 244). — ואמרו משוררים: והמ"ם הוא בשולי ה ש פ ת ו ת (רב להלל גאון, HUCA 1926, עמ' 241). בעלת ש פ ת ו ת כחוט שני (ר"ם הנגיד, קח מלכית, הברמן ג, 115). דלתי ש פ ת ך סגר, אז תמצא שמחות ומרפא (הוא, דלתי, בן משלי, אברמסון, 99). חסדיך וטובתך לאדם, יהללך מלא לשון ושפה, (הוא, חסדיך, שם, 156). ועל שיח אשר אין בו לך הועל ש פ ת י ך אסוף (הוא, סימך סמוך, שם, 326). — "ושְׂפַת קדש, כמו לשון הקדש, הלשון העברית, ואמר המשורר: ש פ ת קדש[1]) שבר וחט אל חט צבר (דונש, לדורש החכמות, אלוני, עה). — "ואותיות השפה, השפתים, אותיות המסמנות הגיים הנהגים בשפתים: אותיות ה ש פ ה והמה ארבע, יקבצם בומ"ף (הקדמה לר"י גיקטלא ב, ועי' הערת וילנסקי שם, לג.). — ג) שפת הכלי או הבגד וכדו' Saum; bord; border, edge: ועשית ללאת תכלת על שְׂפַת היריעה האחת מקצה בחברת וכן תעשה בִּשְׂפַת היריעה הקיצונה במחברת השנית (שמות כו ד). והיה פי ראשו (של מעיל האפוד) בתוכו שָׂפָה יהיה לפיו סביב מעשה ארג (שם כח לב). ויעשו שתי טבעת זהב וישימו על שני קצות החשן על שְׂפָתוֹ אשר אל עבר האפד ביתה (שם לט יט). ויעש את הים מוצק עשר באמה מִשְּׂפָתוֹ עד שְׂפָתוֹ עגל סביב וחמש באמה קומתו (מ"א ז כג). ופקעים מתחת לִשְׂפָתוֹ סביב סבבים אתו (שם שם כד). ועביו טפח וּשְׂפָתוֹ כמעשה שְׂפַת כוס פרח שושן (שם שם כו). ואלה מדות המזבח באמות אמה אמה וטפח וחיק האמה ואמה רחב וגבולה אל שְׂפָתָהּ סביב זרת האחד וזה גב המזבח (יחזק' מג יג). — ושפת הים או הנהר: והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על

---

1) [בירוש' (תענ' ג ט): עד ש י ב ל ל ו שפתותיכם מלומר דיינו ברכה; ובמד"ר (ויק' לה): עד שיבלו שפתותיכם לומר דיינו.]

2) [קשה להבין צרוף זה, המשמש במאמרים אחרים (עי' לקמן) לגבי פיו של אדם ולגבי כלים, בנגוד אל משפה ולפנים, כמורה על חלל הפה והכלי, בשמוש טבעי, כאלו הכונה לדבור ולא ללב. הענין היה דורש את ההכנה: עלי פיך, ולא בפיך, וצ"ע.]

3) [במדה"ג (בראש' כ ז, מרגליות, תתעד): אמר לגדילת ש פ ת י ם וגדילת ש פ ת י ם אסרה למלכת והמלכה תפיים למלך ע"ב, ונסחה משבשת היא, וצ"ל כמו במד"ר (בראש' ק, ועי' מד"ל ויקר' יט): אמר לגדֵלת, ש ת פ י י ם למלכה והמלכה תפיים למלך.]

---

1) [השוה: לשון קדש הברית (חסוי תלמיד מנחם, 7).]

שפת הים (בראשי׳ כב יז). ותעמדנה אצל הפרות על שפת היאר (שם מא ג). ותשם בסוף על שפת היאר (שמות ב ג). הנה יצא המימה ונצבת לקראתו על שפת היאר (שם ז יח). וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים (שם יד ל). מערער אשר על שפת נחל ארנן וכו׳ (דברי׳ ב לו). כחול שעל שפת הים לרב (שפטי׳ ז יב). וישב ויעמד על שפת הירדן (מ״ב ב יג). וישבני על שפת הנחל, בשובני והנה אל שפת הנחל עץ רב מאד (יחזקי׳ מז ו–ז). אחד הנה לשפת היאר ואחד הנה לשפת היאר (דני׳ יב ה). — שפת (העיר) אבל מחולה[1]: וינס המחנה עד בית השטה צררתה עד שפת אבל מחולה על טבת (שפטי׳ ז כב). — ובתו״מ: מוריד הסל מעל כתפו ואוחזו בשפתותיו (בכורים ג ו). המוציא וכו׳ בין פונדתו לחלוקו ובשפת חלוקו, במנעלו ובסנדלו פטור (שבת י ג). ואת התנור (מרחיקין) שלשה (טפחים) מן הכליא שהן ארבע מן השפה (ב״ב ב א). כלי חרס שיש לו ג׳ שפיות[2], הפנימית עודפת הכל טהור (כלים ד ד). מן השפה החיצונה (של התנור) ולפנים טמא (שם ח ח). פורנה אם יש לה לזבז טמאה וכו׳ רבן גמליאל אומר אם יש להן שפיות[2] (שם שם ט). לפסין זו בתוך זו ושפתותיה שוות וכו׳ (שם י ח). נתחסמו (כלי נצרים) אף על פי שנשרו שפתותיהן כל שהן טמאים (שם כ ב). ארובה שהיא בתוך הבית וקדרה נתונה תחתיה, שאם תעלה אין שפתותיה נוגעות בארובה (אהלי׳ י ו). כלים שבין שפתי כפישה לבין שפתי החדות (שם יא ט). מי שהיה עומד ומדבר על שפת הבור (טהרי׳ י ו). מעין שהעבירו על גבי השוקת פסול, העבירו על גבי שפה כל שהוא כשר חוצה לה (מקוא׳ ה א). הכר והכסת של עור כיון שהגביה שפתותיהם מן המים, המים שבתוכן שאובין (שם ז ו). ושפה של סדין צריך לטבול (שם י ד). חבית ששקעה לתוך בור של יין ונגע בה טבול יום, מן השפה ולפנים חבור, מן השפה ולחוץ אינו חבור (טבו״י ג ו). מלאהו (את העציץ) עפר עד שפתו הריהו כטבלא שאין לה לזביז (עוקצ׳ ב י). תניר ששפתות שופעות לתוכו ונפלו שם משקין וכו׳ מביא אמה או מחק של מתכות ונותנה עליו וכו׳ שפתיו שופעות לאחוריו נידון באחוריים (תוספת׳ כלים ב״ק ו טו). טלית של עני שבלת אם היו רוב שפתותיה קיימות אף על פי שאין בה שלש על שלש טמאה, אין רוב שפתותיה קיימות אם יש בה שלש על שלש טמאה ואם לאו טהורה (שם שם ב״ב ו ג). ומשפת קוצים ולמעלה ארבע אמות (ב״ק פא.). אלא א״כ הרחיק משפת מחמצן ולכותל ג׳ טפחים (ב״ב יט.). — *וקמי שפה, קומי שפה, קני שפה, עי׳ עמ׳ 5981 ועמ׳ 6019, הערות. — ובספה״א: מותר להתעטף בטלית שיש בשפתותיה מלל (רמב״ם, שבת יט כ). קדרה שכפאה על פי החבית ומירח דפנותיה עם החבית מצלת על כל מה שבתוכה ועל מה שבינה ובין שפתות החבית (הוא, טמאת מת כא יח). טיט של שפת פרת טיט מגובל הוא (אור זרוע, הלכות יו״ט שפא). יורה גדולה וכו׳ ישים עליה שפה של טיט סביב על שפתה וימלאנה מים (מכוה״מ לר״י אלנקאוה ב, 222). — *ושפה של אמת המים, כעין דפן של אמת המים, ומ״ר *שפות: המוכר לחברו מקום בתוך שדהו לעשות בו אמת המים להשקות ממנו בית השלחין נותן לו רוחב ג׳ אמות, אמה רחב לעיקר האמה, ואמה לשפה[1] מכאן וכו׳ ואותם השפות נוטען, אבל אינו רשאי לזורען וכו׳ ואם נפלו השפות[2] נוטל עפר מן השדה וחוזר ומתקנן (טור חו״מ קיז). — ואמר המשורר: לכל זמן ולכל נדוד קץ ושפה (ר״מ הנגיד, לכל זמ, הברמן ב, 17).

ב. **שָׂפָה**[3], או שֶׂפֶת, ס״נ, במקרא רק מ״ר שִׂפְתֵי, — לחש, השבעה, Beschwörung; conjuration: וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים (שה״ש ז י).

---

1) [יש מפרשים: שפת נחל שעל יד אבל מחולה, ואין צרך בכך.]

2) [במשנה מנקי׳ ליוורנו: שְׂפִיּוֹת. ועי׳ בעמ׳ 7602.]

1) [בבבלי (ב״ב לט:) וברמב״ם (מכירה כא ז): ואמה מכאן ואמה מכאן לאגפיה.]

2) [בבבלי (שם) וברמב״ם (שם): שכלו אגפיה.]

3) [כמבאר בדברי העורך, הלשון והספר ב 368 וכו׳ אין שפתי בא כאן כלשון שפת הפה, אלא מלת

שפון, עי' שפן.

א. **שפח** [1]), ממנו משפח, א. שפח, ועי' ד. *ספח.

ב. **שפח** [2]), ממנו ב. *שפח.

א. **שפח**, — קל לא נמצא.

—פע', שפח, — נגע בספחת?[3]): ושפח אדני קדקד בנות ציון ויי' פתהן יערה (ישעי' ג יז). — ואמר הפיטן: ויצא וקדקוד שפח ורצץ וחזק מוסרי בי ואתלוצץ ויגרם בחצץ (ר"א הקליר, איכה אספתו, קינ' ט"ב). — ואמר המשורר: אם יהגו בך עוד לשונם תחתבי פצעי בקדקדם ואותו שפחי (אגרים פרווינצאלי, מבחר השירה העברית באיטל', שירמן, רמז). שור תחנוני שא ראש המוני אך את ראש מוני גואלי תשפח (ר' נגארה, יונה חן, עולת תמיד).

אחרת היא, הנבדלת גם באשור' במבטא שפת מן שפת (שפה), והנגזרת משרש אשף (שעקרו ישף או ושף), שממנו גם אשף (דנ' א כ ועוד) שהוא מכשף ומשביע בלחשים, כמלה שאולה מבבל, בעבר'. מלת שפת זו פרושה לחש, השבעה, ושגורה היא בצרוף דבב שפת, לחש השבעה, ובפרט לחש על הנרדם הכבול בחבלי שנה בלילה; ועקר שמוש הלחשים האלה אינו בא אלא לעורר בנפש הישן את האהבה לאדם המשביע, וזה גם תפקיד היין, כי גם: הולך לדודי למישרים, פרושו: מעורר בו כח האהבה, כשמוש אותו צרוף אלב מישרות באשור', ובן נמצא מישר כלשון כח באוגרית', וזאת כונת הצרוף יישר כח, וי"א יאמץ כח, גם בלשון חז"ל. אפשר שיש להבין גם ביחזק' לו ג: ותעלו על שפת לשון ודבת עם, כלשון לחש לרעה וקללה.]

1) [עי' ספחת, הערה, וכן בהערה לפעל א. שפח.]

2) [עי' ב. שפח.]

3) [כך לפי כתיב המסרת וכן הבנת המפרשים. ואולם לפי ההקבלה אל יערה, וההקדמה אל ביום ההוא יסיר ה' את תפארת העכסים וכו', מסתבר שהעקר, בשבול: וחשף, וצ"ע.]

ב. ***שפח** [1]), קל לא נמצא במקורות.

—התפ', השתפח, — כמו מן א. ספח, נטפל ונלוה לזולתו: ובשלים הקץ למספר השנים האלה אין עוד להשתפח לבית יהודה כי אם לעמוד איש על מצודו (ברית דמשק, מהד' מ"ל ז, הטלח כו 488; מהד' רבין, 15).

שפם [2]), ש"ז, שפמו, — השער שעל השפה העליונה, (Schnurrbart; moustache s, בפרט בצרוף עטה (המצרע או האבל) על שפם: והצרוע וכו' בגדיו יהיו פרמים וראשו יהיה פרוע ועל שפם יעטה (ויקר' יג מה). האנק דם מתים אבל לא תעשה פארך חבוש עליך ונעליך תשים ברגליך ולא תעטה על שפם (יחזק' כד יז). ועשיתם כאשר עשיתי על שפם לא תעטו ולחם אנשים לא תאכלו (שם שם כב). ובשו החזים וחפרו הקסמים ועטו על שפם כלם (מיכה ג ז). — ועשה שפמו, ערך או ספר את שערות השפם: ומפבשת בן שאול ירד לקראת המלך ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו (ש"ב יט כה). — ובתו"מ: הניטל צפורניו זו בזו או בשניו וכן שערו וכן שפמו וכן זקנו וכו' (שבת י ו). השוחה לשתות, המים העולים בפיו ובשפמו בכי יותן (מכשי' ד א). שפם ונטילת צפורנים אית תניי תני ברגל מותר ובאבל אסור (ירוש' מו"ק ג א). רב אמר שפם כנטילת צפרנים לכל דבר (שם). ר' חלבו בשם ר' הונא אמר שלא אהיה כאבל הזה שעוטה על שפמו ובוכה (מד"ר שה"ש א מד). — ובסהמ"א: והנכנס בשער אבלים והיה

1) [כמו ג. *ספח, ועי' שם.]

2) [מ"ם זו שבסוף השם אינה שרשית אלא מקבילה אל סיומים בנו"ן כדגמת פדיום על יד פדיון ועוד, ועי' א. שפה. ור' את דברי ר"ת תשובות דונש, הכרעות 95, על יחס המלה אל שפה ומחלקת המדקדקים בענין זה. ואפשר שאין שפם בעקר אלא השפתים ולא השערות שעליהן, כמו שפם בא גם בארמ' שבהו"מ ובתרגומים ספמא, ואמנם אפשר, שהמלה שאולה מלשון המקרא שבעבר'.

באשור' מצאו אחדים ספספת כאלו במשמ' שפת תחתית וזקן, אך אין זאת משמעותו הנכונה של השם, וקשה להניח שיש למלה זו קשר אל שפה או שפם.]

שפמו מכוסה אז היו יודעים שהוא אבל וכו׳, והנכנס בשער האבלים ולא היה שפמו מכוסה אז היו יודעים שהוא מנודה (פרקי דר״א יז). אותן בני אדם שמגלח ראשם וכו׳ מתקן זקנם ונוטל שפמם בחנם וכו׳, ויום שהיה האומן עושה השפמות לא היה נוטל שכר (ר״ח, סנה קכט:). ביום תגלחת הראשים היה לוקח הספר שכר, אך תגלחת השפמים היתה חנם (הכרעי ר״ת ערך סגר, מם בות דוכס, 88). — ״ואמרו פיטנים ומשוררים: לקחת כל אלה החוטא אל תתיאש כי עיניו בך תצפינה. ואם בפרע ופרם ומעטה שפם ובדידת ערשך ומחנותיך תספינה (אזהרות לרסע״ג, סדור, ריג). על גן לחיו כת עיניו משמר כחרב תתהפך, ושפם שפתיו על שניו אדם ודר תחת נפך (ר״י סלוי, לבי סני אוריס, זמורס ג, 343).

שפן [1], ממנו ״מִשְׁפּוֹן, שָׁפָן.

שָׂפַן, פ״י, רק בינוי פָעוּ׳ שְׂפֻנֵי, — כמו צָפַן: עמים הר יקראו שם יזבחו זבחי צדק כי שפע ימים יינקו ושפני טמוני חול [2] (דברי לג יט).

שפק [3], ממנו ״הִשְׁתַּפְּקוּת, שָׁפַק, שֶׁפֶק, ועי׳ א. סָפַק.

שָׂפַק, יִשְׂפֹּק, — א) כפ״י, מלא את כפיו לאגרוף, ballen (d. Faust); fermer (le poing); to clench (one's fist): יִשְׂפֹּק עלימו כפימו וישרק עליו ממקומו [4] (איוב כז כג). — ב) כפ״ע, היה מלא, די, מספיק, voll, genug sein; être plein, assez; to be full, enough: ויאמר (בן הדד) כה יעשון לי

[1] [עי׳ צפן, ספן הערות.]

[2] [עי׳ שָׁפַע, הערה.]

[3] [כמבֹאר בפרוש העורך משנת תשי״ד לאיוב כ כב ועוד, אין שפק, ואף ספק, לכל הוראותיו, השונות לכאורה, למעשה אלא שרש אחד. עקר משמ׳ השרש בעבר׳ היא לשון רבוי ומִלוי, גם כלשון שפע רב ומספיק; ואין ספק (שפק) כפיו אלא מלוי כפיו לאגרוף, ואך מכאן כלשון מכה באגרוף. ולפי זה סֻדרו כאן המלים והוראותיהן.]

[4] [כלו׳ אף על פי שהרשע קופץ את כפיו על עשרו, זה יסתער ויברח מידו וממקומו בשריקת הרוח.]

אלהים וכה יוספו אם יִשְׂפֹּק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי (מ״א כ י). ועי׳ א. סָפַק, ב. *סָפַק.

— הפעי׳, יַשְׂפִּיקוּ, — היה מלא, בשפע, voll, in Fülle sein; être plein, beaucoup; to be full, plenty: כי נטשתה עמך בית יעקב כי מלאו מקדם וענגים כפלשתים ובילדי נכרים יַשְׂפִּיקוּ [1] (ישעי ב ו).

שֶׂפֶק, ש״ז, במקרא רק בהפס׳ שָׂפֶק, כנ׳ שִׂפְקוֹ, — מלא האגרוף המוכן להכאה [2], (geballte) Faust; poing (serré); (clenched) fist: במלאות שִׂפְקוֹ יצר לו כל יד עמל תבאנו (איוב כ כב). כי חמה פן יסיתך בְשָׂפֶק ורב כפר אל יטך (שם לו יח). — ובסהמ״א במשמ׳ ספוק (ז״א מִלוי) צרכי האדם, ובפרט בדברי שירה ומליצה: לך תדרש דבר חֻקה ושפקה, לך תודה עלי מיתה ופתה (רסנ״ג, לך כפשי, ביאליק-רבניצקי ב, 109). איש שפק [3] ויגע ירגיע בחייו מהון עתק. ירושה והצלחה יתנו הון ומשניהם שפק לב (ב״ז, ב״ס מא יח-יט). — ״ובמשמ׳ ספק ופקפוק: אחרי עמדו ויקשב סוד אלה וימצא פשר לשאלות השפק (יל״ג, סוף אחי).

***שִׂפְתָה,** — מלה מספקת [4]: משידע (אבון רמאה) כמה פסקו כל בני העיר פסק כנגד כולן. מה עשו

[1] [אין כתוב זה מדבר, כדעת רבים, על כשוף וקִסמים, אלא על זנות ונאוף, אשר כתוצאה מהם מרבים ילדי נכרים. כי אין ענגים אלא נואפים, בדומה לנאמר בישע׳ נז ג: בני עננה זרע מנאף ותזנה.]

[2] [מתרגמים ומפרשים הבינו מלה זו או כלשון ספוק צרכים או כרבוי דברים (כלשון רש״י באיוב לו: בשפק זה אשר תשפק ותרב אמריך לאל) או כלשון ספק והִסוס. אבל, כמבֹאר בפרוש העורך משנת תשי״ד, בשני הכתובים שפק הוא לשון מִלוי היד (של האל והאדם) לאגרוף; באיוב כ כא ״במלֹאות שפקו״ בהקבלה אל ״כל יד״, ובפרק לו הכונה לאגרוף המאים על האדם בחמה, והכתוב מזהיר מעוות דין, בין מפני איום האגרוף ובין בהשפעת כפר ושחד.]

[3] [כהערת ב״ז: המסתפק באשר יש לו.]

[4] [מלה זו לא באה בכל מקור אחר ואף לא ביתר הנסחאות של אותו מאמר (עי׳ בעת בפרט במד״ר ויקרא, מהד׳ מ. מרגליות ה), ואין פרושי

רבותינו נטלוהו והושיבוהו על שפתח אצלם. לקיים מה שנאמר מתן אדם ירחיב לו (תנ־ו' כלה ה)

שְׂפָתִי, ת"ז, — של השפתים. אותיות שְׂפָתִיוֹת, אותיות המִסתמנות ע"י השפתים, labial : ואחריהם השפתיות והם האחרונות והם הפ"א וב' והמ' ונקראות שפתיות לפי שכליהם השפתים (קהל בן חמים פי' ס' יצירה, בסוף סידי שלמה לדוקס). אותיות השפתיות ר"ל אותות בומף (סעדיה אבן דנאן, מלאכת השיר לניבואר).

שַׂק [1], ש"ז בהפסי' שָׂק, כנ' שַׂקִּי, שַׂקּוֹ, מ"ר שַׂקִּים, שַׂקֵּיהֶם, — א) אמתחת מאריג גם לשים בה דברים וחפצים, כיס גדול, Sack ; sac ; sack : ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר ולהשיב כספיהם איש אל שַׂקּוֹ (ברא' מב כה). ויפתח האחד את שַׂקּוֹ לתת מספוא לחמרו במלון (שם שם כז). ויהי הם מריקים שַׂקֵּיהֶם והנה איש צרור כספו בְּשַׂקּוֹ (שם שם לה). ויקחו (יושבי גבעון) שַׂקִּים בלים לחמוריהם (יהוש' ט ד). — ב) אריג גס, בגדים קרועים, שהיו לובשים אותם האבלים Sackzeug ; grosse toile ; sackcloth : ויהי כשמע המלך את דברי האשה ויקרע את בגדיו וכו' וירא העם והנה הַשַּׂק על בשרו מבית (מ"ב ו ל). ואני בחלותם לבושי שַׂק עניתי בצום נפשי (תהל' לה יג). נאספו בני ישראל בצום וּבְשַׂקִּים ואדמה עליהם (נחמ' ט א). — ובצרופים, שק ואפר : ואתנה את פני אל אדני האלהים לבקש תפלה ותחנונים בצום וָשַׂק ואפר (דני' ט ג). — ומחגרת שק : והיה תחת בשם מק יהיה וכו' ותחת פתיגיל [1] מחגרת שָׂק (ישעי' ג כד). — ולבוש שק : כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שָׂק (אסתר ד ב). — וחגר שק : ויאמר דוד וכו' קרעו בגדיכם וחגרו שַׂקִּים וספדו לפני אבנר (ש"ב ג לא). ויחגרו שַׂקִּים במתניהם וחבלים בראשיהם (מ"א כ לב). ויקרא יי' וכו' לבכי ולמספד ולקרחה ולחגר שָׂק (ישעי' כב יב). בת עמי חגרי שַׂק והתפלשי באפר (ירמ' ו כו). צעקנה בנות רבה חגרנה שַׂקִּים ספדנה והתשוטטנה בגדרות (שם מט ג). — והציע שק ואפר : הכזה יהיה צום אבחרהו וכו' הלכף כאגמן ראשו וָשַׂק ואפר יציע (ישעי' נח ה). אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שַׂק ואפר יצע לרבים (אסתר ד ג). — וכסת שק, והתכסה בשק וכד' : ויהי כשמע המלך חזקיהו ויקרע את בגדיו ויתכס בַּשָּׂק (מ"ב יט א, ישעי' לז א). ויגע הדבר אל מלך נינוה וכו' ויכס שַׂק וישב על האפר (יונה ג ו). ויתכסו שַׂקִּים האדם והבהמה ויקראו אל אלהים בחזקה (שם ג ח). ויפל דויד והזקנים מְכֻסִּים בַּשַּׂקִּים על פניהם (דהי"א כא טז). — ולבש שק : ויאמינו אנשי נינוה באלהים ויקראו צום וילבשו שַׂקִּים (יונה ג ה). ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שַׂק ואפר (אסתר ד א).

המפרשים מניחים את הדעת, ואף נקוד המלה בשין, שמאלית אין לו על מה לסמך. מן הענין אפשר היה ללמד על מושב של כבוד בלבד, ואלו מן הכתוב הסובא על מושב ברֹחב (כלשון : ירחיב), אלא שאפשר שהדרשה מכונת להמשך רכתוב : ולפני גדולים ינחנו ולאו דוקא לתחלתו. גם אפשרות כזו, שיש כאן לשון שְׂפָתָה (השוה שְׂפָתַיִם וגם תְּפָתֶה) בדומה לנאמר על הלל, שהושיבוהו שמעיה ואבטליון כנגד המדורה (יומא לה :), איננה מסתברת ביותר. אפשר שבאת כאן המלה הסתומה בסק' (הושיבוה על) טפיטה, כלו' (על) שטיח, המתאימה לענין, אבל גם הנחה זו אין לה סמוכין וזקוקים אנו לעדיות נוספית כדי להכריע בדבר.]

[1]) [גם בארמ' שבתו"ס ובס"ר סַקָּא, אשור שַׂק, כוש' שַׂק באותה משמ' כבעברי' ואף בארם שבתעודות יב במ"ר שקקן (קאולי 30 15 וכו'), ביונ' σάκκος, רומ' saccus, קופט' סיב (השואות אחרותי אינן משכנעות), ונראה שֶׁהַשאלה המלה מכנען ליונ' וללשונות אחרות המלה קרובה לשרש שקק זה שבערבי' (שַׂק a)) פרושו קרע, כי כן שמשו משפחות קרועות לחפירת שקים. הצורות שַׂקִּיק או שַׂקִּית נוהגות בדבור הים כצורות הקטנה מן שַׂק. השם שקיק נעמן הבא בקאנון (ד ז) כשם לפרח anemona, ערבי b) הוא ולא עברי. ואולם ר' את הצורות סַק, א. *סַקִּי והנאמר עליהן בעמ' 4193.]

[1]) [כדברי העורך ביהלשון והספרי' ב, בתקון לנאמר בעמ' 5321, בא פתיגיל במק' תְּפַי גיל, כסימן לשמחה, בנגיד אל מחגרת שק, שהיא סימן לאבל.]

a) شق‎ b) شقيقة نعمان

— ולן בשק: חגרו וספדו הכהנים וכו' באו לִינו בַשַׂקִּים משרתי אלהי (יואל א יג). — וחסיר את השק: ותשלח בגדים להלביש את מרדכי ולהסיר שַׂקּוֹ מעליו ולא קבל (אסתר ד ד). — והעלה שק על מתנים: והפכתי חגיכם לאבל וכו' והעליתי על כל מתנים שָׂק ועל כל ראש קרחה (עמוס ח י). ופִתַּח את השק: לך ופתחת הַשַּׂק מעל מתניך ונעלך תחלץ מעל רגלך (ישעי כ ב). הפכת מספדי למחול לי פתחת שַׂקִּי ותאזרני שמחה (תהל' ל יב). — ושכב בשק: ויהי כשמע אחאב וכו' וישכב בַּשָּׂק ויהלך אט (מ"א כא כז). — ושם שק במתניו, על בשרו: ויקרע יעקב שמלתיו וישם שַׂק במתניו (בראש' לז לד). נשימה נא שַׂקִּים במתנינו וחבלים בראשנו ונצא אל מלך ישראל (מ"א כ לא). ויהי כשמע אחאב וכו' ויקרע בגדיו וישם שַׂק על בשרו ויצום (שם כא כז). — ותפר שק: שַׂק תפרתי עלי גלדי ועללתי בעפר קרני (איוב יו יה). — ובמליצה: אלביש שמים קדרות וְשַׂק אשים כסותם (ישעי נ ג). — ובתו"ם: הנודר מן הכסות מותר בשק וביריעה ובחמילה (נדרי ז ג). הבגד והשק השק והעור העור והמפץ מצטרפים זה עם זה (מעי' ד ו). הכרים והכסתות והשקין והמרצופין שנפחתו הרי אלו טמאין מדרס (כלים כ א). שק שהוא מלא פירות ונתנו על גב הנהר או על פי הבור וכו' (מכשי' ג א). החמרין שהיו עוברים בנהר ונפלו שקיהם למים וכו' (שם שם ז). מה שק מיוחד טווי וארוג אף אין לי אלא טווי וארוג (ספרא שמיני ו ח). אין לי אלא שק העשוי מן העזים העשוי מן החזיר ומזנבה של פרה מנין ת"ל שק (שם). חוצלות של שעם ושל גמי ושל שק ושל ספירא מטמא טמא מת (רי דוסא, סוכה כ:). מפני שהתורה חוגרת שק ועומדת לפני הקב"ה ואומרת וכו' (סנהדי קא.). הניח עליהן עודה של שקין פסלת (ע"ז כג.). והיה שם ר' אלעזר המודעי עסוק בשקו ובתעניתו (מד"ר איכה ב ב, בלע הי). —ובסהמ"א: נמצא מגבוה ומוריד השקין בצידי החמור וכו' (ר"ח, שבת קנה.). והמדרשים כמלבושים בגוף דבקים, מהם כמשי דקים ומהם עבים כשקים (ראב"ע, הקד' פרוש איכה). — ואמר המשורר: אומר לדורך עפר ארצך ואדמתך של נעליך ושק מדרך אשוריך (ר' חריזי, תחכמוני לה).

שׂקד [1], ממנו שָׂקַד.

שָׂקַד, קל לא נמצא במקרא [2].

—נפעי, נִשְׂקַד,—פעל שלא התכררה הוראתו [3]: נִשְׂקַד על פשעי בידו ישתרגו עלו על צוארי (איכה א יד). — ובסהמ"א, בפרט כלשון חבור וקשירה, ואמר הפיטן: נביאיך באגנתם הפך מנגינתם נשקד עול גלותם ופסו אמונים מנגינתם (ר"א הקליר, זכור איכה, קרובי ט"ב, מחז' איטלי א, קע:). יה אם על צוארי על הפשע נשקד אותו כסה עבור בן כשה לטבח נעקד (ר"י הלוי, לאט האל, גבורי ג, 191).

—קל, °שָׂקַד: מעת בידיה חטאה חאשה שקדתה ואסרתה ידי אשה (ינאי, זולאי, קסא). ייראיהו מלך נטויות [צואר ט]רם ישקוד על צואר (שם, סא).

—הפעי, °הָשְׂקַד, — כמו נִשְׂקַד: הושקדו הושרגו עלו עלית תכף מכה (אליהו בר שמעיה, יי' אלהי ישראל, סליחי ליום די לעשי"ת).

°שִׂקּוּר [4], כתיב בשין בִמק' סִקּוּר, — ראיה, הבטה: על חטא שחטאנו לפניך בשקור [4] עין (על חטא, תפלת יוה"כ).

°שְׂקִירָה [5], — כמו סְקִירָה: הוא אשר יאמרו מחוזי הברכות שקירה במקום הצצה (ר' מנחם בן סלמה, אבן בוחן, עטרת לבי לנרץ, 110).

---

1) [עי' בהערה שאחר זו.]

2) [ועי' בנאמר על שקודה בהערה שבעמ' 7417.]

3) [התרגומים הקדומים תרגמו כאלו נשקד מן שָׂקַד, ואינו מסתבר, וכן אין מקום להצעות תקון שונות של החדשים, ואלו כמה מן הפרשנים העברים ראו כאן לשון חבור, אך בדרך זו טבעי היה לגרס: נעקד או נקשר, ואולי כך נכון.]

4) [כך הוא בסדור בער, 418 ובדפוסים אחרים על פי גזירת המלה מן שׂקר שבמקרא, אך בפיוטי ינאי (זולאי, סכב) הגרסה: בסיקור, וכך נכון, הואיל ואין שׂקר בכל משמ' קרובה במקרא. ועי' שׂקר, הערות.]

5) [אך ככתיב לא מדיק בִמק' סְקִירָה, ועי' שם.]

שָׁקַק, ממנו שָׁק.

שָׁקַר[1] ממנו שֶׁקֶר, ועי' שקר, שָׁקָר.

שָׁקַר[2], קל, לא נמצא במקרא.

—פעי, מַשְׁקֵרוֹת, — שקר עיניו, שם סקרה, צבע אדם על פניו[3], rot schminken; mettre du rouge; to rouge: ויאמר יי' יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטוות גרון וּמְשַׂקְּרוֹת עינים וכו' (ישעי' ג יו).

שַׂר[4], ש"ז, הספי שַׂר, כנ' שָׂרְכֶם, מ"ר שָׂרִים, סמי' שָׂרֵי, כנ' שָׂרֵי[5] שָׂרַיִךְ, שָׂרָיו, שָׂרֶיהָ, שָׂרֵינוּ, שָׂרֵיכֶם, שָׂרֵיהֶם, — א) נסיך, אדם מורם ממנה על אחרים בשרות מלכותי וכד' Fürst, Oberster; prince, chéf; prince, chief: באר חפרוה שָׂרִים כרוה נדיבי העם (במדי' כא יח). ויתקבצו אליו (אל דוד) כל איש מצוק וכו' ויהי עליהם לְשָׂר (ש"א כב ב). מן השלשה הכי נכבד ויהי להם לְשָׂר (ש"ב כג יט). שָׂרַיִךְ סוררים וחברי גנבים (ישעי' א כג). ונתתי נערים שָׂרֵיהֶם ותעלולים ימשלו בם (שם ג ד). יי' במשפט יבוא עם זקני עמו וְשָׂרָיו (שם שם יד). כי יאמר הלא שָׂרַי יחדו מלכים (שם י ח). מי יעץ זאת על צֹר המעטירה אשר סחריה שָׂרִים כנעניה נכבדי ארץ (שם כג ח). הן לצדק ימלך מלך וּלְשָׂרִים לְמִשְׁפָּט ישרו (שם לב א). חרב על כשדים נאם יי' ואל ישבי בבל ואל שָׂרֶיהָ ואל חכמיה (ירמי' נ לה). והשכרתי שָׂרֶיהָ וחכמיה פחותיה וסגניה וגבוריה (שם נא נז). מלכי ארץ וכל לאמים שָׂרִים וכל שפטי ארץ (תהלי' קמח יא). לא נאוה לכסיל תענוג אף כי לעבד משל בְּשָׂרִים[1] (משלי יט י). ראיתי עבדים על סוסים וְשָׂרִים הלכים כעבדים על הארץ (קהלת י ז). להראות העמים וְהַשָּׂרִים את יפיה כי טובת מראה היא (אסת' א יא). לבני קהת אוריאל הַשָּׂר ואחיו מאה ועשרים (דהי"א טו ה). ויקם יהורם וכו' ויהרג את כל אחיו בחרב וגם משָׂרֵי ישראל (דהי"ב כא ד). וישלח יי' מלאך ויכחד כל גבור חיל ונגיד וְשָׂר במחנה מלך אשור (שם לב כא). — ובצרופים, שר וגדול: ויאמר המלך אל עבדיו הלא תדעו כי שַׂר וגדול נפל היום הזה בישראל (ש"ב ג לח). — ושר ושופט: ויאמר מי שמך לאיש שַׂר ושפט עלינו (שמות ב יד). — ומלך וְשָׂרִים[2]: ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך וְשָׂרִים (ירמי' מט לח). — וראש ושר: ויאמר דויד כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש וּלְשָׂר (דהי"א יא ו). — ובכנויי פקידות, שר האופים, שר הטבחים וכד': ויהי יי' את יוסף וכו' ויתן חנו בעיני שַׂר בית הסהר (בראשי' לט כא). ויקצף פרעה על שני סריסיו על שַׂר המשקים ועל שַׂר האופים, ויתן אתם במשמר בית שַׂר הטבחים אל בית הסהר (שם מ ב–ג). — ובמשמ' צבאית, שר אלף, שר חמשים וכד': ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל וכו' ושמת עליהם שָׂרֵי אלפים שָׂרֵי מאות שָׂרֵי חמשים וְשָׂרֵי עשרת (שמות יח כא). ויקצף משה על פקודי החיל שָׂרֵי האלפים וְשָׂרֵי המאות הבאים מצבא המלחמה (במדי' לא יד). ואת עשרת חריצי החלב האלה תביא לְשַׂר האלף (ש"א יז יח). וישלח אליו שַׂר חמשים וחמשיו (מ"ב א ט). שַׂר חמשים[3] ונשוא פנים ויועץ וכו' (ישעי' ג ג). ויתנדבו שרי

---

1) [עי' בהערה שאחר זו.]

2) [אין הפעל שָׁקַר בלשון המקרא אלא פעל משני (הבא משום כך בבנין פעי'), הנגזר משם עצם שקר, שעקר משמעותו צבע אדם (כמבֹאר בהערות לשרש שקר ולמלים הנגזרות ממנו), מקביל אל סקרא וכד' בארמ' ובשפות שמיות אחרות, שאולי מקורו במקור החמר ששמש בצבע זה, מתחום לשון אחרת.]

3) [כך הבינו בצדק חז"ל (שבת סב:, ועוד), וכן מובא ברש"י: ד"א צובעות עיניהם בסיקרא ובכחול ע"כ, ואין כל מקום לפרושים אחרים שהצעו.]

4) [מלה זו בצורת שֶׂה, וכנק' שַׂחַת, באה גם באשור' במשמ' מלך, מלכה; ועי' שָׂרָה, הערה.]

5) [צורה זו באה גם כאלו בסמ' שָׂרִים בשופט' ה יה: וְשָׂרַי בישששכר עם דברה, אך מבנה החרוז כלו קשה, ואין להכריע.]

1) [אמנם, כמבֹאר בדברי העורך, משלי שלמה 35 וכו', כונה שניה בצרוף, בהתאם ללשון תענוג (וי"א תפנוק) שבראשית החרוז, והיא: שלל בְּשָׂר.]

2) [על אותו צרוף במשמ' אחרת עי' בהמשך.]

3) [יש גורסים חֲמֻשִׁים, ועי' ב. חמש, עמ' 1640.]

האבות ושרי שבטי ישראל ושָׂרֵי האלפים והמאות ולשרי מלאכת המלך (דהי״א כט ו). ועי׳ שר צבא. — ושר הבירה: ואצוה את חנני אחי ואת חנניה שַׂר הבירה על ירושלם (נחמי׳ ז ב). — ושר גדוד: ושני אנשים שָׂרֵי גדודים היו בן שאול וכו׳ (ש״ב ד ב). ויקבץ עליו אנשים ויהי שַׂר גדוד בהרג דוד אתם (מ״א יא כד). — ושר חַיִל: ויאמר המלך אל יואב שַׂר החיל אשר אתו וכו׳ (ש״ב כד ב). ויחזק דבר המלך אל יואב ועל שָׂרֵי החיל (שם שם ד). וישמע בן הדד אל המלך אסא וישלח את שָׂרֵי החילים אשר לו על ערי ישראל (מ״א יה כ). וישם שָׂרֵי חיל בכל הערים הבצרות ביהודה (דה״ב לג יד). — ושר כהנים, שר לוים: ואבדילה משָׂרֵי הכהנים שנים עשר (עזרא ח כד). ויאמר דויד לשָׂרֵי הלוים וכו׳ (דה״א יה יו). וכנניהו שַׂר הלוים במשא (שם שם כב). — ושר המדינה: ויאמר אחאב במי ויאמר כה אמר יי׳ בנערי שָׂרֵי המדינות וכו׳ ויפקד את נערי שָׂרֵי המדינות וכו׳ (מ״א כ יד–יה). חיל פרס ומדי הפרתמים ושָׂרֵי המדינות (אסת׳ א ג). — ושר מלחמה: ויתן שָׂרֵי מלחמות על העם (דה״ב לב ו). — ושר המלך: ונתון הלבוש והסוס על יד איש משָׂרֵי המלך הפרתמים (אסת׳ ו ט). ועלי המה חסד לפני המלך ויועציו ולכל שָׂרֵי המלך הגבֹּרים (עזר׳ ז כח). — ושר מנוחה[1]: הדבר אשר צוה ירמיהו הנביא את שריה בן נריה בן מחסיה בלכתו וכו׳ ושריה שַׂר מנוחה (ירמי׳ נא נט). — ושר מסים: וישימו עליו שָׂרֵי מסים למען ענֹּתו בסבלֹתם (שמות א יא). — ושר מקנה: ואם ידעת בם אנשי חיל ושמתם שָׂרֵי מקנה על אשר לי (בראש׳ מז ו). — ושר סריסים: וישם להם שַׂר הסריסים שמות וכו׳ וישם דניאל על לבו אשר לא יתגאל וכו׳ ויבקש משַׂר הסריסים אשר לא יתגאל (דני׳ א ז–ח). — ושר העיר: וישמע זבל שַׂר העיר את דברי געל בן עבד (שופטי׳ ט ל). ויאמר מלך ישראל קח את מיכיהו והשיבהו אל אמן שַׂר

1) [על אף הצרוף הדומה בדהי״א כב ט: הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה והניחותי לו מכל אויביו וכו׳, קשה כאן הצרוף, ואולי המכון; ושריה השר מְנַחֵהוּ (את ירמיהו); ובשבעים δῶρον, מִנְחָה.]

העיר (מ״א כב כו). וישכם יחזקיהו המלך ויאסף את שָׂרֵי העיר (דה״ב כט כ). — ושר פלך: ועל ידם החזיק רפיה בן חור שַׂר חצי פלך ירושלם (נחמי׳ ג ט). מלכיה בן רכב שַׂר פלך בית הכרם (שם שם יד). — ושר צבא: ויאמר אבימלך ופיכל שַׂר צבאו אל אברהם לאמר וכו׳ (בראש׳ כא כב). והיה ככלֹת השטרים לדבר אל העם ופקדו שָׂרֵי צבאות בראש העם (דבר׳ כ ט). וכראות שאול את דוד וכו׳ אמר אל אבנר שַׂר הצבא וכו׳ (ש״א יז נה). ולעמשא תֹּאמרו וכו׳ כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם לא שַׂר צבא תהיה לפני (ש״ב יט יד). את אבנר בן נר שַׂר צבא ישראל ואת עמשא בן יתר שַׂר צבא יהודה (מ״א ב לב). ואת הספר שַׂר הצבא המצבא את עם הארץ (מ״ב כה יט). — ובחרסי לכיש: ולעבדך הגד לאמר ירד שר הצבא לבא מצרימה (ג, יג–יו). — ושר רכב: ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הם אנשי המלחמה ועבדיו ושריו ושלשיו ושָׂרֵי רכבו ופרשיו (מ״א ט כב). ויקשר עליו עבדו זמרי שַׂר מחצית הרכב (שם יו ט). ויך את אדום הסובב אליו ואת שָׂרֵי הרכב (דה״ב כא ט). — ושַׂר שלום: ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שַׂר שלום (ישע׳ ט ה). — ולשכת השרים: ואבא אתם בית יי׳ אל לשכת בני חנן וכו׳ אשר אצל לשכת השָׂרִים אשר ממעל ללשכת מעשיהו וכו׳ (ירמ׳ לה ד).

—ב) ובהשאלה, בשמ׳ שר המלאכים המשרתים לפני האלהים, וגם בצרופים מעין אלו הבאים בשמ׳ שר משרי המלכים שבאדמה, Oberster der Engel; prince d'anges; prince of angels: ויאמר לא כי אני שַׂר צבא יי׳ עתה באתי וכו׳ ויאמר שַׂר צבא יי׳ אל יהושע של נעלך מעל רגלך וכו׳ (יהוש׳ ה יד–יה). מה לידידי בביתי עשותה המזמתה הרבים ובשַׂר קדש[1]) יעברו מעליך (ירמ׳ יא יה). ועד שַׂר הצבא הגדיל (דני׳ ח יא). ועל שַׂר שָׂרִים יעמד ובאפס יד ישבר (שם שם כה). ושַׂר מלכות פרס עֹמד לנגדי עשרים ואחד יום והנה מיכאל אחד השָׂרִים הראשנים בא לעזרני (שם י יג). ויאמר וכו׳ ועתה

1) [אין כאן ענין של בשר, אלא של שר קדש, ככנויו של האל הכנעני אשמן בכתבות, כאמור בהערת העורך, עמ׳ 5789.]

אשוב להלחם עִם שַׂר פרס ואני יוצא והנה שַׂר יון בא וכו' ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שַׂרְכֶם (שם שם כ—כא). — ובהשבעה מארסלאן טאש: וכל בן אלם ורב ו[ש]ר כל קדשן (טור סיני, סלטון והספר א, בפרק על השבעת עברית נגד שדי לילה). — וכפרט בצרוף מלך ושרים, כמשמ' האל שהמלך בשכם המלך ושהעמדו אלים אחרים כשרים על ידו [1]: כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מלך ואין שַׂר ואין זבח ואין מצבה ואין אפוד ותרפים (הושע ג ד). ברעתם ישמחו מלך ובכחשיהם שָׂרִים וכו' יום מלכנו החלו שָׂרִים חמת מיין משך ידו את לצצים (שם ז ג—ה). גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך שָׂרִים (שם ח י). — ואמר ב"ם שלשה שנאתי וארבעה לא אהבתי שר הנרגל[2] בבית המשתאות וכו' (מובא בשמו, נדה טז:). —ובתו"מ:[3] אין לך כל שר ונגיד שלא בא על רחב הזונה (זבחי' קטז:). — *וכפרט כמשמ' מלאך: כיון שראו ישראל שרה של מלכות נופל(ת) התחילו נותנים שבח (מכילי בשלח שירה ג). מעשה בפנחס בן גובתא דאריח שהיה מגלגל בהביות ובא אליו שרו של פעור בלילה (ספרי בלק קלא). שאם יבואו אומות העולם להזדווג לישראל אמר להם הקב"ה שרכם לא היה יכול לעמוד בו ואתם מבקשים להזדווג לבניו (מד"ר ברא' עז). תלו עיניהם לשמים וראו שרן של מצרים פורח באויר (שם שמות כא). — ובצרופים, *שר הארץ[4]: הקב"ה נטל שר הארץ וכפתו והפילו לפניהם וכו' וכי לפניהם היתה אלא שהפיל שרה ואומר להם עלה רש וכו' (מד"ר במד' כג). — *ושר האש, *ושר הברד: אמר לו גבריאל (ליורקמי) אין גבורתו של הקב"ה בכך שאתה שר ברד והכל יודעין שהמים מכבין את האש אלא אני שר של אש ארד ואקרר מבפנים (פסחי' קיח.).

1) [עי' על שמוש זה ועל קשריו אל פלחן אלהי כנען בדברי העורך ב"הלשון והספר" א, כפרק על מלך ושרים.]

2) [ושם: ואמרי לה שר הנרגן, נ"א הנרגז, ועי' בהערות בעמ' 6407, 6414, וכן בדברי מ. צ. סגל, ב"ם השלם קצט, על מאמר זה.]

3) [אין שר במשמ' שר מבני אדם שבית בתו"ם אלא בעקבית לה"כ.]

4) [לפי הענין שם: שר של ארץ כנען.]

— *ושר של גיהנם: כל המספר לשון הרע אומר הקב"ה לשר של גיהנם אני עליו מלמעלה ואתה עליו מלמטה נדוננו (ערכי' טו:). — *ושר חמה, *ושר צנה: אם פוגע בי שר חמה או שר צנה לא נמצא עולם חסר בריה אחת וכו' (סנהד' קח:). — *ושר החשך: שבשעה שברא הקב"ה את עולמו אמר לו לשר החושך סור מלפני מפני שאני מבקש את העולם לבראות באורה, ושרו של חושך דומה לשור. באותה שעה אמר הקב"ה שר חושך סור מלפני וכו' (פסיק' רבי' כ, מא"ש, לח.). —*ושר של ים: אמר לו הקב"ה לשר של ים פלוט אותן (את המצריים) ליבשה (פסח' קיח:). בשעה שבקש הקב"ה לבראות את העולם אמר לו לשר של ים פתח פיך ובלע כל מימות שבעולם וכו' (ב"ב עד:). באותה שעה נתמלא עליהם חימה שר של ים ובקש לשוטפן עד שגער בו הקב"ה ויבשו (מד"ר שמות כד). — *ושר של מעלה, *ושר של מטה: מיכאל וגבריאל שהן שרים של מעלה (מד"ר ברא' עח). לאסור מלכיהם בזקים אלו שרים של מעלה, ונכבדיהם בכבלי ברזל אלו שרים של מטה (שם שה"ש. ברח דודי). — *ושר העולם: פסוק זה (נער הייתי גם זקנתי) שר העולם אמרו (יבמ' טז:, חולין ס.)[1]. אמר שר העולם לפניו רבש"ע וכו' (סנה' לז.)[2]. — *ושר הפנים: מיד הלך לו (משה) אצל שר הפנים א"ל בקש עלי רחמים שלא אמות (מ"מ' ואתחנן ו). ועי' *אוּרִיאֵל, עמ' 4000. — *ושר הרוחות (גרסת רש"י במק': מלאך הממונה על הרוחות, סנה' לז.). — *ושרי שמן *ושרי ביצים, המשמשים בנחוש: שרי שמן ושרי ביצים מותרין לשאול בהן (סנה' קא.)[3]. —

1) [פרש רש"י ביבמ': מלאך, ובסנה': מלאך שכל העולם מסור בידו ע"כ, וכתוספות ביבמ' מובאת קֻשית ר"ת ע"פ דברי הפיוט ביוצר לשמחת תורה, שֶלפי זה הוא מטטרון (ועי' שם). אבל צרוף זה בא ביונ' באונגלון יוחנן לב: עתה יוצא הדין על העולם, עתה יגורש שר העולם הזה ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου), ומכאן חדר צרוף זה כמשמ' שטן לכמה שפות.]

2) [בכתבי יד: שר של עולם (עי' ד"ס).]

3) [עי' רש"י שם, ואמנם לפי ד"ס אפשר שיש לגרס: שֵׁדי שמן ושֵׁדי ביצים, ועי' בהערה שאחר זו.]

ובסהמ"א: השר המתחיל בראש חדש חמה הוא השר המשלים בסוף חדש חמה (פרקי דר' אליעזר ו). קרא הב"ה לרפאל המלאך שר הרפואות (מנוה"מ לר"י אלנקאוה ג, 126). כבר הודיענו השר הראשון בדקדוק והוא ר' יהודה חיוג' ז"ל וכו' (בפס הר"ן, שו"ת מהר"ם אלשקר ל"ג, אוצר הגאונים ו, 1). — ובתפלת יהי רצון שאחר התקיעות הראשונות: יהי רצון מלפניך שתקיעת תשר"ת שאנחנו תוקעים תהא מרוקמת על יד הממונה טרטיא"ל כשם שקבלת על יד אליהו ז"ל וישוע' שר הפנים ושר מט"ט ותמלא עלינו ברחמים (מחזור לר"ה). — ואמר המשורר: ראת הדפתנו ואין כח בך או יד יקותיאל עלי ע־פנו, השר אשר לולי שטף בענן ידיו וכו' (רמב"ג, ביאליק-רבניצקי א, 44). לך אמרו בחר לנו אנשים היה רועה עדת אלושרה (עמנוי, מחב' ה, ירדן, 141). מה נעשה שבת בפת ובשר, שר פירפראות אב ורב וטפסר (שירי תימן, אידלזון-טורטשינר, 15). — °ושרי צלחית, עי' צלחית, 5491 [1]. — וכיום בפרט חבר בממשלה, minister.

שׂרג [2], ממנו °הִשְׂתָּרְגוּת, שֶׂרֶג, א. שָׂרִיג, ב. *יַשְׂרִיג.

שָׂרַג, קל לא נמצא במקרא.

—פעי, יְשֹׂרָגוּ, — היות קשורים ושרוכים יחד זה בזה, verbunden, verflochten sein; être liés, entrelacés; to be joined up, interlaced: יחפץ זנבו כמו ארז גידי פחדו יְשֹׂרָגוּ (איוב מ יז). — ובסהמ"א: קדמה עלי לבי וגופי בחילתה פשתה ופשטה בעצמי ושורגה [1] (ר"ש הנגיד, אשכים ולבי, הברמן א, 131). מקול המון ישמעאל נפלה שלהבת, בארזים שרגה [2] בולשת ומגבת (ברית כרותה, סליחות למוסף יו"כ).

—התפ', יִשְׂתָּרְגוּ, — עלה שריגים sich ranken; pousser des sarments; to send out shoots: נשקד על פשעי בידו יִשְׂתָּרְגוּ עלו על צוארי (איכה א יד) [3]. — ובסהמ"א: וגדולו מן הארץ, ר"ל שיהיו לשרשיו שריגים משתרגים תחת הארץ (רמב"ם, פאה א ד). והיה זה תכלית החכמה בדת וכו' רוב הדעות והשתרגם וספקות נופלות בלשון המחובר בספר (ר"ם א"ת, מו"נ א עא). ויש לה (למרה) שני דרכים הא' מהם מתחבר בעומק הכבד והאחר ישתרג במעים העליונים (שער השמים, מיוחס לאבי הרלב"ג, לח א ט). ומניע המיתרים העצלים ומניע העצלים הגידים המשתרגים בהם (אמו"ר לראב"ד א ח). ענין המצה ורמזה עם המתיחס אליו ומשתרג ממנו (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה דרוש ד ד י). מי שעשה מצוה שממנה ימשכו ישתרגו ויעלו זכיות רבות (שם כג). וכמה מחשבות השתרגו ונסבכו ונאחזו במוחי (מיד"א, מעגל טוב ב, 167). ויפעלו פעולות בדמות אותם האנשים אשר השתרגו בהספור הנקרא באותו היום (שמשון בלאך הלוי, שבילי עולם, לז:). — ואמרו משוררים ופיטנים: ופלגי מים באמרתי התפלגו וענפי לבנון בחכמתו השתרגו (ר"י הלוי, אלהים אל מי, זמורה ה, 307). אזי בבגדי אמרי דר במעוני, בהשתרג עווני הכביד עולי מוני (אזי בבגדי, סלי' י"ז בתמוז, ספרדי). גוי נבלו כילַים נשתרגו בכפל כפלים (מנחם בר מכיר, אין מושיע, זולת לשבת ב' חנכה). ואם עונותי נשתרגו ועמדו כערמה תקבלני אלהי ביד ימינך (מנחם בן בנימין מריקנטי, מלך חי, מבחר השירה העברית בא"יט', שירמן, קעז). באתי בלי מעצור כבער ואויל לסבך תשוקיתי ונשתרגתי (יעקב פ־אנשים, עוצר שאל, שם, רפ"ה).

---

1) [על דברי הגמרא: שרי שמן ושרי ביצים מותרין לשאול בהן (סנה' קא.) נאמר בפרוש רש"י שם: יש מעשה שדים ששואלין ע"י שמן וקרי להו שרי שמן דהיינו שרי בוהן, וכנראה אין כאן אלא טעות סופר במק' שרי (למשאל) בהון, כלו' מֻתר לשאול בם, וצ"ע.]

2) [כמו סרג בארמ' ובסור' וכן בעבר' שבתו"ם, שרג' a) בערב', ואין כאן אלא מבטא צלילי במק' שרך, ועי' שם.]

a) شرج

1) [כך הכתיב אצל ששון צט לפי כתב היד, כלשון הכתוב, ולא צדק המהדיר הכותב ושֹׂרְגה בבנין קל.]

2) [גם כאן בבנין פעי, כבכתוב, ולא כנקוד שבמהד' פראג תקמב: שֹׂרְגָה.]

3) [על שמוש הפעל בתו"מ עי' סָרַג.]

—הִפְעִ׳, *הִשְׂרִיג, — כמו הִפְ׳: על צוארינו השריג וחלל שכם (ר״א הקליר, איכה אשפתו, קינ׳ ת״ב).

—הָפְעַ׳, *הָשְׂרַג, הושרג, — כמו הִפְ׳: הושקדו הושרגו עלו עלית תכף מכה (אליהו בר שמעיה, יי אלהי ישראל, סליח׳ ליום ד׳ לעשי״ת).

שָׂרָג, עי׳ שָׂרִיג.

***שֶׂרֶג**, ס״ז, — כמו שריג, ובהשאלה כנוי ליעקב אבינו: שרג חמד שימש לאב לשמונה חמש עשרה ולמד ממעשיו עריץ רודף רקים (ולנשטין, Unpublished Piyyutim 83).

א. **שׂרד** [1]), ממנו שָׂרַד, שָׂרִיד.

ב. **שׂרד** [2]), ממנו ∞ מִשְׂרָד, ∞ מִשְׂרָדִי, שָׂרָד, שְׂרָד.

שָׂרַד, פ״ע, שָׂרְדוּ, — נמלט, נשאר לפלטה: והשרידים שָׂרְדוּ מהם ויבאו אל ערי המבצר (יהוש׳ י כ). — ואמר הפיטן: מאז ועד עתה אנחנו נדחים נהרגים ונשחטים ונטבחים שרדנו מתי מעט (בנימין בר זרח, איך נפתח, סליח׳ יום א׳). — ואמר המשורר: בגדי שרד תפשט ושש כי מקשר הבל ושק לא מצאה שרדת (רמב״ע, דמעה בעיני, גדודי, כח). ואשר שרד מהם עולם שערי חיים בעדם יסגיר (הוא, ענק א, סס, סיג). דעו כי השיר המעלה וכו׳ מספרד שרד ועל כל אפסי העולם נפרד (כ״י חריזי, נאם הימן, פעס״ם, 174).

—פִּעֵ׳, *שֵׂרֵד, — פעל לא ברור בהוראתו: מאי דכתיב את בגדי השרד וכו׳ תנא בגדים שגירדין אותן כברייתן מכליהן ומשרדין [3]) מהן כלום מאי היא ריש לקיש אמר אלו מעשה מחט (יומא עב.–עב:).

---

[1]) [שרש זה מקביל לערב׳ שרד a), ברח, ויש משוים בסור׳ סרד במשמ׳ פחד, ירא.]

[2]) [עי׳ שָׂרָד, שְׂרָד, הערות.]

[3]) [אין ללכת אחר נ״א: משיירין (עי׳ ד״ס וילק׳ שמע׳ שמות, שצ), שנולדה מתוך פרוש כגון זה של

---

a) شرد

—פִּעֵ׳, *שֵׂרֵד, — כמו שָׂרַד: ענפיו שרדו [1]) היות בגוים בטל (ר״א קליר, אאגרה, תפלת טל).

—הִפְעִ׳, *הִשְׂרִיד, — השאיר שָׂרִיד: על צד מערבי (של הר הבית) לזכר השריד בו, וצג אחר כתלנו ולא רב ריבו (ר״א קליר, זכור את אשר עשה לנו, קינ׳ ת״ב). רגנת מדוע השאיר מזרע מרעים פליטה, למה לא ישריד נח והוא לא חטא (רסע״ג, על חוי הגלכי, דוידזון, 52). — ועי׳ *סָרַד, עמ׳ 4204.

—הָפְעַ׳, *הָשְׂרַד או הָשְׂרַד, — כמו שֵׂרֵד: ואם כתרן וכנס ישרדו [1]) מפקדים לא ימעטו מששים רבוא מנקדים (ר״א קליר, מי יוכל לסער, קרובה לשבת שקלים). נין ונכד כל יושרר לאליפז ורעואל (ולנשטין, Unpubl. Piyyutim, 85).

שֶׂרֶד, [2]), ס״ז, — כלי או חמר שהנגר משתמש בו בעשותו פסל: חרש ברזל מעצד ופעל בפחם

רש״י, וכנראה קרוב לכך לשון: הסרדין והסרוקות והגרדיים, מן *סָרַד, עמ׳ 4204. גם בב״מ קיג: כדרך שמסדרין בערכין כך מסדרין בבע״ח, בדברי רש״י: לישנא אחרינא שמשרדין לשון שריד.]

[1]) [כך הנקוד במחזורים ובסדורים, ואמנם יתכן שהכונה לבנין קל.]

[2]) [אמנם אין התרגומים והפרושים כנראה אלא נחושים ע״פ הענין: השבעים והסור׳ מתרגמ׳ כלשון דבק (κολλή, תְּתָא), וולג׳ runcina, מקצועה (ואלו מקצעות: angularibus, מלשון מקצוע וזוית), וכן דויד בן אברהם אלפאסי במלונו: והי מן אלאת אלנג־אריה להא סן ואחד חאד ועמל בה אלחדוד פי אל־כשב יקאל לה אלרקאן (ובעבר׳: והיא מכלי הנגרות ויש לה שן אחת חדה ויעשו בה הקצוות בעץ ונקראת רקאן); ות״י תרג׳: מסר ליה במשקולתא, וריב״ג כותב: ואפשר שיהיה בשרד בכלי מן הכלים כמו שנאמר ובמחוגה יתארהו ע״כ, ורש״י: יתארהו בשרד, מיישר אותו במסור שקורין דולדויירא (doloire, מין סכין לישור). אך כנראה צדק רד״ק: ישם גבול העץ בשרד והוא חוט הצבע שמסמן בו הנגר מה שרוצה לכרות מן העץ, ולפי הנאמר בערך שָׂרָד, קרוב, כנראה, פרוש זה לאמת, אלא שאין כאן צבע אדם דוקא, אלא צבע כהה, כצבע הארגמן ותכלת, שלא היו אדמים וכחלים דוקא, וצ״ע.]

ובמקבות יצרהו וכו', חרש עצים נטה קו יתארהו בשרד יעשהו במקצעות ובמחוגה יתארהו (ישעי מד יג–יג) [1].

שְׂרָד, ס"ז, — במקרא רק בתורה בצרוף בגדי שרד[2], בגדי צבעונים: ואת בגדי השרד ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן (שמו' לא י). את בגדי השרד לשרת בקדש (שם לה יט, לט מא). ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש (שם לט א). — ואמרו פיטנים ומשוררים: לקח זבדם ותיקון עבודות ליומם, ללבוש שרד במעטי תשבץ (ועליו כילג, אלגונן, 174). שרד מכרבלים עת תשיב בקדש, פאר מגבעות ציץ נזר הקדש (אור כגודו יזכים, יוצרות שבת א׳ חנכה). כבר הלבישך חשיר שרדו (ר"י הלוי, כבר הלבישך, זמורה ג, 164).

שָׂרָה, ממנו א. שרה. ועי' משרה.

א. **שָׂרָה**, פ"ע, שרית, שרה[3], — נאבק, ringen; lutter; to wrestle: ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם אלהים ועם

---

1) [בספה"א הרבו להשתמש במלה במליצת הכתוב, עי' ר"ש הנגיד, אשכים ולבי, הברמן א, 130; מחברות עמנואל ב, ירדן, 43, ועוד.]

2) [אמנם תרגמו השבעים στολαὶ λειτουργικαὶ, כאלו בגדי השרת, אך אין לראות בכך ובקריאה כזאת בכמה כ"י שמרוניים אלא נסיון להבנת המלה הקשה ולא יסוד מסמך לגרסה, ואעפ"י ששמשו בגדי השרד לשרת בקדש, מבחין הכתוב בין שרת לבין שרד. הואיל ונעשו בגדי השרד לפי הכתוב "מן התכלת והארגמן ותולעת השני" יש לראותם כבגדים כהים וצבועים בשרד (בנגוד לבגדי בד לבנים) ויש לחבר מלה זו עם שרד במשמ' צבע עשוי מארגמן ותכלת, ולמעשה פרש רסע"ג את המלה במשמ' זו. ובדור תחית הלשון חדש המחבר, על יסוד הבנת השם כלשון שרות, את השם משרד (עמ' 3436) והנגזר ממנו.]

3) [אין פעל זה בא במקרא אלא בפרוש השם ישראל וברמז לפרוש זה, ולא בכל שמוש טבעי בספור או בשירה, ואין השואת פעלים אחרים מיתר הלשונות הקרובות משכנעת. ואף אין לקשר בכך את המלה משרה, אשר שרשה ומשמעותה המדויקת אינם ידועים, ועל כל פנים איננה לשון האבקות.]

אנשים ותוכל (ברא' לב כט). בבטן עקב את אחיו ובאונו שרה את אלהים (הושע יב ד). — ואמר המשורר: בו נקל עבטיט מכביד כי גבר ושרה (ר"י הלוי, ראשי עם, זמורה ג, 324).

ב. **שָׂרָה**, ש"נ, במקרא רק שרתי, מ"ר שרות, כנ׳ שרותיה, שרותיהם, — גבירה, אשה נכבדה, אשת שר, Fürstin; princess(e): חכמות שרותיה תענינה אף היא תשיב אמריה לה (שופ׳ ה כט). ויהי לו נשים שרות שבע מאות ופילגשים שלש מאות (מ"א יא ג). והיו מלכים אמניך ושרותיהם מיניקתיך (ישע' מט כג). והיום הזה תאמרנה שרות פרס ומדי וכו׳ לכל שרי המלך (אסת' א יח). — וככנוי לירושלם: רבתי בגוים שרתי במדינות היתה למס (איכה א א). — ובתו"ם: בתחילה הרי היא (שרי) שרה על עמה עכשו הרי היא שרה על אומות העולם (תוספתא ברכ׳ א יג). בתחלה נעשית שרי לאומתה ולבסוף נעשית שרה לכל העולם כלו (ברכ׳ יג.). — ובספה"א: תיבה תלויה בעגלה ושרות יושבות בהן (רש"י, תענ׳ כ:, ד"ה בגוהרקא).

* **שֵׂרוּג**, ס"ז, — צרוף הפשעים המשתרגים על צואר החוטא[1]: ירצר שרוג צוארם הרטות מרח תעלם (ולנשטין, Unpublished Piyyutim, 26).

* **שָׂרוּט**, עי' שרט.

* **שָׂרוּךְ**, עי' שרך.

שְׂרוֹךְ, ס"ז, במקרא רק בצרוף שרוך נעל, — רצועה לקשר בה את הנעל[2], Schuhriemen; cordon de soulier; shoe-string: ולא נפתח אזור חלציו ולא נתק שרוך נעליו (ישעי ה כז). — מחוט ועד שרוך נעל, במשמ' מן החוט הדק עד הרצועה העבה והרחבה: ויאמר אברם אל מלך סדם וכו׳ אם מחוט

---

1) [ע"פ לשון הכתוב: נשקד על פשעי בידו ישתרגו עלו על צוארי (איכה א יד).]

2) [נעלם של הקדמונים סנדל היתה, סוליה משורכת ברצועה מסביב, ולפי זה מחוט ועד שרוך נעל פרושו בערך בין דבר דק כחוט או עבה כרצועה, דבר קטן או גדול.]

ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך (בראש' יד כג). — ובספה"א: וכך נעלינו לראש צרים כתר ומצנפת שרוכנו אחר היותנו עבדים לך לא יוכלו צרים לערכנו (ר' אליעזר הבבלי, דיוואן, ברודי, קע). — ונוהג היום בשמ' חוט משחל בנקבי הנעל לקשירתה.

א. **שָׂרוּעַ**, ת"ז, — תאר לאדם או לבהמה בעלי מום, הפוסל אותם להקריב קרבן או לשמש קרבן [1]: כי כל איש אשר בו מום לא יקרב איש עור או פסח או חרם או שָׂרוּעַ (ויק' כא יח). ושור ושה שָׂרוּעַ וקלוט (שם כב כג). ועי' שָׂרַע.

ב. ***שָׂרוּעַ**, עי' שָׂרַע.

***שֵׂרוּעַ**, ש"ז, — כמו השתרעות, התפשטות [2]: וזמו (של ים) לשון גודל ושירוע בלשון יווני כמו שכתבו הזקנים לתלמי המלך ואל אצילי ואל זאטוטי (רש"י, ב"מ כא:).

***שֵׂרוּף**, ש"ז, — כמו שרפה, נוהג כספרות ובדבור [3].

---

1) [כנאמר בעקר גם בהערה לערך קָלוּט, עמ' 5940, ראו השבעים (ὠτόμητος), הוולג' (aure ampu-tatus) והסורי (דסריעא אדנה) שרוע כבעל מום באזן, אך ת"א במק' שרוע וקלוט: יתיר וחסיר, ות"י: יתיר כוליא או דחסיר כוליא, ובספרא (אמור פרק ז) מפרש: שרוע שנשמטה ירכו, ובבלי (בכורות מ.): שרוע שנשתרבב לו יריכו, ורש"י כותב: שאחת מאבריו גדולה מחברתה עינו אחת גדולה ועינו אחת קטנה או שוקו ארוכה מחברתה ע"כ. ועי' בדברי ריב"ג וראב"ע המובאים בעמ' 5940. ואפשר שיש לראות שרוע וקלוט הנאמר בבהמה כבטוי המלא, שבמקומו בא בנאמר על האדם שרוע בלבד, אך בקציר במק' שרוע וקלוט, כאלו: שרוע מכאן וקלוט מכאן, בנגוד, אלא שלפי שעה אין אפשרות לקבע את משמ' המלים האלה ביתר דיוק. ועי' שָׂרַע.]

2) [ע"פ הבנה זו בפעל בכתוב.]

3) [מלה זו הנחה ע"פ גרסה משבשת, כגון ונעשה נבוכדנצר איסום שירוף או איסת שירוף בתנח' צו ב, במד"ר שה"ש ז ט ועוד, במק' איסיכסירוס שהוא כיונ' ἀμίξηρος, ש"יוף למחצה, ועי' קרויס, Lehnw. II 35. ובבבלי (קדוש' לג:) נכתב בשבוש אחר:

שָׂרוּק, עי' ב. שָׂרַק.

שׂרט [1], ממנו *משרט, שָׂרַט, שֶׂרֶט, שָׂרֶטֶת, *שְׂרִיטָה, ועי' *שַׂרְטוּט, *שִׂיטֵט [2].

שָׂרַט, פ"י, שָׂרוֹט יִשְׂרֹט, — חרת חריתות בעור בשרו, בפרט לאבל, einschneiden, einritzen; inciser; to incise: לא יקרחה קרחה בראשם וכו' ובבשרם לא ישרטו שרטת (ויק' כא ה). אשים את ירושלם אבן מעמסה לכל העמים כל עמסיה שָׂרוֹט ישרטו (זכרי' יב ג). — ובתו"מ [3]: והשורט שריטה אחת על המת חיב, שרט שריטה אחת על חמשה מתים וכו' (מכות ג ה). ועי' *שְׂרִיטָה. — ובספה"א: שלא ישרטו מלבושיו את מכתו (רש"י, שבת כ.). כתובת קעקע האסורה בתורה הוא שישרוט על בשרו (רמב"ם, עכו"ם יב יא). על ידי שישרטו להם צורות האותיות (עוחו"מ מח). — ואמר המשורר: ומה לך אחרי מותך אם יחנטוך או ישרטוך או אם ימרטוך (ריב"ג בן זבארה, שעשועים ב, דוידזון, 16).

— בינ' פעו', *שָׂרוּט: ראש מוקרח וזקן מגולח ובשר שרוט לא ישמש לפני השם (ראב"ע, ויק' כא ה).

— נפ', יִשָּׂרֵט, — ששרטו את עור בשרו: אשים את ירושלם אבן מעמסה לכל העמים כל עמסיה שרוט

והוסק סידו, וברש"י: הוסק סורו או הוסק סידו, ועוד, שנתפרשו כפי שנתפרשו.

ואמנם חובא בעמ' 4218 מירוש' תרומ' ג ז: מה נפיק מביניהון לסירוף הכרי נפק מביניהון, אבל הנכון כגרסת הגר"א (המובאה בהערת הרידב"ז): נשרף הכרי.]

1) [כארמ' ובסור' סרט, וכי בעבר' שבתו"מ (עי' עמ' 4213). בערב' שרט a) באותה משמ', ובאשור' בא שָׂרַט כלשון קריעת הבגד לאות אבל. וכנראה יש לגזור גם שרטט משרש זה. ובימינו נגזרו כמה מלים משרש זה גם בכתיב זה וגם בכתיב כסמך, שנתיחד בפרט לסרט הקולנוע ולכל הקשור בו.]

2) [המלה שרטון (שעלה בים וכד') אין מקורה בעבר', ועי' גם *שלעטוט, הערות.]

3) [כאמור בהערה שלפני זו בא הפעל בתו"מ גם בכתיב סרט.]

---

a) شرط

יְשָׂרֵטוּ (זכרי יב ג). — ובסהמ״א: וכשנגרר (וגב האיל) לארץ נשרט ונשחת (רס״י, סגת כד:).

—פעי, *שֵׂרֵט, — כמו שָׂרַט: ומנין למשרט חמש שריטות על מת אחד שהוא חייב על כל אחת ואחת וכו' מנין למשרט שריטה אחת וכו' (מכות כ:). המשרט בכלי חייב (שמואל, שם כא.). שאלולי היה (האדם) אוכל פת כשהוא חיה היתה יורדת כתוך מעיו ומשרטת אותו (מד״ר שמות כד). — ובסהמ״א: והעוף טמא ששיכן בחלון והוא שיהיה משרט שהרי אינו ראוי אפילו לתינוק לשחק בו (רמב״ם, טמאת מת טו ג).

שֶׂרֶט, ש״ז, — חריתה בעור הבשר, ועי' *סֶרֶט: וְשֶׂרֶט לנפש לא תתנו בבשרכם (ויקי יט כח). — ובסהמ״א: הנחת כוסות המציצה בלי שרט (קאנון א ג כב א). אין זה (המילה) שרט בשוק ולא כויה בזרוע (ר' אבוהב, מנורת״מ ג א א א). — ואמר המשורר: ולא תשים קרחת ושרט בבשרים (רשב״ג, בלל סדי, ביאליק-רבניצקי ב 146). — *ועל כתל וכד': מלמד ששרט לו שרט[1]) על הכותל ואמר לו לכשתגיע השמש למקום זה תתעבר (שרה) (זבדי בן לוי, מדרש הגדול ויקא, מרגליות, ס).

***שִׂרְטוּט** [2]), שירטוט, ש״ז, — סִרְטוּט, סרגול: מלמד שצריכה (העגלה) שירטוט כאמיתה של תורה[3]) (ר' אסי, מגלה טז:). ר' ירמיה אומר משום רבינו תפילין ומזוזות נכתבות שלא מן הכתב ואין צריכות שירטוט והלכתא תפילין אין צריכין שירטוט מזוזות צריכין שירטוט (שם יח:). שרטוט של מזוזה הלכה למשה מסיני (מנח' לב:). — ובסהמ״א: ומחלק כל עור ועור דפין דפין בשירטוט כפי רוחב הדף (רמב״ם, ס״ת ט ז). — *ובמשמ' ציור, תרשים, וכד': ואני אכתוב לך סולדות י' מחזורים בשרטוטים וכו' וזה צורת השרטוט וכו' ועיין בשרטוט ואם יצא לך מכוון לאשר בשרטוט תדע כי מעשיך נכון (רמב״ם, מאמר העיבור, דברי חכמים, כו). — *ושרטוטים בגוף האדם: כסרו חכמים אחד לחברו הכרת פנים וסדרי שרטוטין וכו' (רב האי גאון, תשובות א, 42). שבשרטוט הידים ובפרצוף הפנים יכירו בני אדם (רס״ע פלקירא, התמונות וג). וכן בשירטוטי האדם ובתואר פניו יודעים עתידות (תוכחת לדיקים, שער יכלאת סמים, קע.). — ואמר הפיטן: דת ודין תפר כגידין ואין שרטוט בתירתם (ידיד עליון, אוזה לפרשת עקב).

1) [במדרש הגדול על שמות ט (הופמן, 71; מרגליות, קלד) נמצא שריטה, ובמדר״ר שמות יב ובתנח' וירא יג: סרט לו סריטה. וכן בפסיקת' רב' ו, מא״ש, כד: סריטה סרטו לו.]

2) [עי' שׂרט, הערות.]

3) [עי' בעמ' 302.]

***שִׂרְטֵט,** פ״י, — סִרְטֵט, חרת שורות ישרות בעור הבהמה או בדף הספר לשם כתיבה או לשם חתוך, סִרְגֵּל, linieren; régler; to rule: הסנדל (מקבל טמאה) משיקטע והמנעל משיגוב מעל האימום ואם עתיד לרכבב עד שירכבב ולשרטט עד שישרטט (תוספת' כלים ב״מ ו א). מה עיבוד היה במשכן שהיו משרטטין בעורות בה משרטטין לון מסרגלין לון[1]) (ירוש' שבת ז ב). שרטט וכתב ליה (גטין ז:). — ובסהמ״א, במשמ' ציר בקוים, שרטט לוח zeichnen; dessiner; to draw: והנה שרטטתי לך ארבע לוחות (ראב״ע, ס' העבור 7, 90). — *ובבנין: כמו שפוסלין פנות הבית בקו ובמדה ונותנין חוט של סיקרא בסוף מדתם או משרטטין בשרטוט ומשם יפסלו האבן (רד״ק, שרשים, גזל).

—פעי, *שֹׂרְטַט, בתו״מ רק בינ' *משרטט: כל מזוזה שאינה משורטטת פסולה (מנח' לב:). — ובסהמ״א: ובמגלה שאינה משורטטת אין אדם יוצא ידי חובתו (סדר רב עמרם השלם ג, סדר פורים, סע.).

שָׂרֶטֶת, ש״נ, במקרא רק בהפסק שָׂרָטֶת, — כמו שָׂרֶט: לא יקרחה קרחה בראשם וכו' ובבשרם לא ישרטו שָׂרָטֶת (ויקי כא ה). — ובסהמ״א: לעוזתה על הבריות ודמית לשרטת והלא אין

1) [אכנם פני משה מפרש: מסרגלין לון, שהיו חותכין על פי המדה בסם־גל שקורין קאמפא״ס ועושין סימן בשרוטות.]

חיים לאנוש בלא רשומת נחרטת (רס״ג על חיוי הבלכי, דוידזון, 62).

א. שָׂרִיג [1]), ש״ז, במקרא רק מ״ר שָׂרִגִם, שָׂרִיגִים, כנ׳ שָׂרִיגֶיהָ, — ענף של גפן [2]), Weinranke; sarment de vigne; vine-branch: **ובגפן שלשה שָׂרִיגִם והוא כפרחת עלתה נצה הבשילו אשכלתיה ענבים** (ברא׳ מ י). **שלשת הַשָּׂרִגִים שלשת ימים הם** (שם שם יב). **שם גפני לשמה ותאנתי לקצפה חשף חשפה והשליך הלבינו שָׂרִיגֶיהָ** (יואל א ז). — ובסה״מא, גם לגבי אילנות: **הגדילו שני אילנות והוציאו שריגים ואמירים יקוץ שמא יצמחו בארץ** (רמב״ם, מכירה כד ו). — °ובהשאלה לגבי בני אדם: **ויחלק (אלכסנדר) הארץ לד׳ ראשים גדולים ממשפחתו והמה ד׳ שריגי יון אשר אכלו את עם יהודה** (יוסיפון, גינצבורג, קיז). — °ועל אבר האדם: **שריגי העורקים הדופקים ושריגי העצבים הפרטיים מתערבים קצתם בקצתם** (פרקי משה א, א). **ולכן יתנועע תמיד זה הרוח החיוני בלב ובשריגים תנועה סבובית אשר יקראוה הרופאים תנועת ההתפשטות וההתקבצות** (ר״י אברבנאל, מפעלות אלהים ח ו).—ואמרו פיטנים ומשוררים: **שריגים גפנם היניצה עולתה כעלתה ניצה** (ינאי, קרוב׳ לברא׳, זולאי, ז). **שריג זד שעיר טרם עמד סקרת כי למוקש ולצנין יעמד** (מעתיק פסוקים, יוצרות לשבת שקלים). **שריגים שולהו נוקד ואיכר ששו ויקריבו למלך אשכר** (משלם בן קלונימוס, אמונת נפלאותיך, אלבוגן, Stud., 127). **שריג העלה נצה ונסה בעשר ונרצה** (ר״י הלוי, אשפאה שערי, זמורה ז, 30). **מאמר כבא ופקידה בהתקרבה נחנט שריג ישר ומשענת שיבה** (ר׳ בנימין בן זרח, אהבת עזוז, סליחי ה׳ עשי״ת). **וגם אני לא ראיתי שריג אורח כיפיך** (ר״י חריזי, תחכמוני, שער לג). **שריג אשר מעצי גן היפי נקצב דר לחיו ממקום מחצב יקר חצב** (שם, שער כ). — ומ״ר °שריגות: **וזה השורש עם כל שריגותיו לקוח ממקומות רבים בעלי העיון** (ר׳ דוד מרוקא מרטיקא, זכות אדם, יין לבנון, 10).

ב. *שָׂרִיג [1]), ש״ז, — כמו סֵרִיג, מחצה או כסוי של מעשה שבכה: **בית שנראה בו נגע וכו׳ אבניו ועציו נחצין עמו ומציל על המלבנים ועל שריגי החלונות** (נגע׳ יב ג). — וע׳ *סֵרִיג.

שָׂרִיד, ש״ז, מ״ר שְׂרִדִם, שְׂרִידִים, סמ׳ שְׂרִידֵי, כנ׳ שְׂרִידָיו, — פליט, שנשאר לפלטה, Flüchtling; fugitif; — ive: **אז ירד שָׂרִיד לאדירים עם יי׳ ירד לי בגבורים** (שופ׳ ה יג). **כי בהר ציון ובירושלם תהיה פליטה כאשר אמר יי׳ וּבַשְּׂרִידִים אשר יי׳ קרא** [2]) (יואל ג ה). **ולא יהיה שָׂרִיד לבית עשו** (עובד׳ יח). **לא נין לו ולא נכד בעמו ואין שָׂרִיד במגוריו** (איוב יח יט). **אין שָׂרִיד לאכלו** [3]) **על כן לא יחיל טובו** (שם כ כא). **שְׂרִידָיו במות יקברו** [4]) **ואלמנתיו לא תבכינה** (שם כז טו). — ובצרופים, שריד ופליט וכד׳: **ולא יהיה להם שָׂרִיד ופליט מפני הרעה אשר אני מביא עליהם** (ירמ׳ מב יז). **ולא יהיה פליט וְשָׂרִיד לשארית יהודה הבאים לגור שם בארץ מצרים** (שם מד יד). — ושריד הרב: **כה אמר יי׳ מצא חן במדבר עם שְׂרִידֵי חרב** (שם לא א). — והאביד שריד: **וירד מיעקב והאביד שָׂרִיד מעיר** (במד׳ כד יט). — והותיר שריד: **לולי יי׳ צבאות הותיר לנו שָׂרִיד כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו** (ישע׳ א ט). — והכרית שריד: **להכרית לצר ולצידון כל שָׂרִיד עזר** (ירמ׳ מז ד). — והסגיר שריד: **ואל תסגר שְׂרִידָיו ביום צרה** (עובד׳ יד). — ושרד שריד: **וְהַשְּׂרִידִים שרדו מהם ויבאו אל ערי המבצר** (יהו׳ י כ). — ולא השאיר שריד: **ונחרם את כל עיר מתם והנשים והטף לא השארנו שָׂרִיד** (דבר׳ ב לד). **ואת מקדה לכד יהושע וכו׳ ואת מלכה החרם אותם ואת כל הנפש אשר בה לא**

---

1) [עי׳ שרג, הערות.]

2) [ועי׳ לֹו, Flora כרך א, 69, 127, וכרך ד, 49.]

---

1) [אין כאן אלא כתיב בשי״ן במקום סמך, בהשפעת א. שָׂרִיג שבמקרא.]

2) [ואמרו הז״ל: אין שריד אלא תלמיד חכם שנאמר בשרידים אשר ה׳ קורא (סנה׳ לב., חולין קלג.).]

3) [כלו׳ לא ישאר לו פליט לאכל את חילו, ועי׳ בפרוש העורך משנת תשי״ד לכתוב.]

4) [לפי דברי העורך בפרושו הכונה: בקרב ימותו.]

תשאיר שָׂרִיד וכו׳ ויכה לפי חרב וכו׳ לא השאיר בה שָׂרִיד (יהו׳ י כח–ל). ועי׳ שְׁאָר. — ובתו״מ: אלמלא בגדי כהונה לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט (יומא עב:). כי שכיב איניש הכא התם ספדי ליה הכי גדול הוא בששך ושם לו ברקת, וכי מסקי ארונא להתם ספדי ליה הכי אוהבי שרידים[1]) יושבי רקת צאו וקבלו הרוגי עומק (רבה, מגלה ו.). — *ובמשמ׳ שרידי ישראל, ואמר הפיטן: יום זה הוריד לבן שריד מצות צרופות מבוארות (ר״י בר לאוון, יום זה הוריד, אזהרות). וזכור צג בפרק להסגיר שרידי, קם בראש דרכים לסעוד את רודי (זכור איש, יוצרות לשבת זכור). — ואמר המשורר: ומשלו הזדים בלכתו בשרידים והיו כעבדים קנוים ומכורים (תלמידי מנחם, לגנור בתעודה, סעה״ס, 5). אשר אין בלעדיו ברחמיו וחסדיו שלחו לשרידיו למחיה ומזורים (שם, 6). — ומ״ר *שרידות: שבא מרעיוניו נפלה בם ולא השאיר לבלעדיו שרידות (ר״י הלוי, הספט, זמורה א, 42). — והיום נוהג השם גם במשמ׳ שארית, שיור מדבר שאין בו רוח היים.

***שְׂרִיטָה**, ש״נ, — מעשה השורט, וגם כמו שֶׂרֶט, שָׂרֶטֶת: והשורט שריטה אחת על המת חיב, שרט שריטה אחת על חמשה מתים או חמש שריטות על מת אחד וכו׳ (מכות ג ה). השורט שריטה בבשרו של חבירו שניהם חייבין (תוספתי מכות ד יג). ובבשרם לא ישרטו שרטת, יכול על חמש שריטות לא יהיה חיב אלא אחת תלמוד לומר שרטת לחיב על כל שריטה ושריטה וכו׳ (ספרא אמור א ב). שריטה וגדידה אחת היא אלא ששריטה ביד וגדידה בכלי (מכות כא.). דרכו של נער להיות שורט שריטה (זבדי, מד״ר איכה פתיחתא). — *ועל עץ וכד׳: שרט שריטה אחת על שני נסרין או שתי שריטות על נסר אחד חיב (שבת קג:). —

1) [ופרש רש״י: אוהבי ישראל, ובערוך ערך שרד מובא דבר חז״ל (עי׳ לעיל): אין שריד אלא תלמיד חכם וכו׳, אבל המליצה קשה, ויתכן שבנגד ששך, שהוא אתבש בבל, נמצא גם כאן רמז שבחדוד, ולא אוהבי שרידים ממש.]

ובסהמ״א: כמו שריטה ששורטין האומנין בצואר למצוץ דמו (ר״ח, מו״ק כח.). שרט לו שריטה בכתל למחר שתגיע חמה לכאן יורד הברד (רש״י, שמות ט יח). ואם מלאהו (את השטר) בשריטה של דיו פסול שמא העדים על השריטות חתמו ולא על גופו של שטר (רמב״ם, מלוה ולוה כז ז). הרחיק את הקיום מן השטר יתר על שתי שיטין ומלא כל הריוח שריטות דיו כשר וכו׳ (שם שם ז וכו׳). כי החרישות שיחרוש החורש בארץ הם כמין שריטות בבשר והם עמקים שבין תלם לתלם (רד״ק, השרשים, ערך גדד). — ומ״ר *שְׂרִיטִים: וגם לפעמים אנו מתיראים לעסוק בהקזה ר״ל בחלושי הכח או במעוברת ואז אנו בוחרים בשריטים ועי׳ כוס המציצה (טוביה כץ, מעשה טוביה ב יג, ארץ הבחירה, פט:). — ועי׳ *סְרִיטָה, 4217.

***שְׂרִיעָה**, ש״נ, — השתרעות, התפשטות[1]): והמסך בהתכנס כבר צר וגם קצר לבושו משריעה (ר״י בן כלפון, כמוגוסי, דיואן; הנגיד, ששון, מז)[2]).

***שְׂרִיף**, או שְׂרָף[3]) ש״ז, — תבשיל לח, מרק וכדומה[4]): כל סעודה שאין בה שריף אינה סעודה (ר׳ יוחנן, ברכ׳ מד.).

***שְׂרִיפָה**, ש״נ, — הפרשת לחה מן הגוף[5]): וחסיר ה׳ ממך כל חולי, זו שריפה[6]) (ר׳ חוניא יעקב מעפרתים, ירוש׳ שבת יד ג).

1) [ע״פ חבנה זו בישע׳ כח כ.]

2) [בהשפעת הארמ׳ שבתו״מ (ב״ק סט.: כגון דעברא במיא דרך שרעתא דנהרא, ופרש רש״י שם: וגדל הנהר וכו׳) משחמש רש״י בצרוף שריעת (ואולי צ״ל שרעת) נהרות (שבת פב.). אבל מלת שרעתא זו באה גם בסור׳, כתרג׳ של חלקלקות ודחי, בשין ימנית.]

3) [גרסת הערוך שרף וכן בכ״י מינכן, ועי׳ ד״ס למקום.]

4) [כפרוש רש״י: תבשיל לח שיש בו מרק כמו שורפת היה ע״כ. ועי׳ ב. *שְׂרַף, *שְׂרָף, הערות.]

5) [אפשר שנגזרה המלה בארמ׳ (שירפא, עי׳ בהערה שאחר זו) ובעברי׳ מלשון שְׂרָף; אך השוה גם שְׂרָפָא במשמ׳ גללי בקר בסור׳.]

6) [במד״ר ויק׳ טז כ״י לונדון: זו שירפא, ועי׳ ירושלמי כפשוטו לליברמן, 184).]

שְׁרִיפוּת, ש"נ — להיטות, תאוה חזקה: דרך הוא לאתון שמבקשת להבעל בשריפות ומחזרת אחר החמור בעת תאוותה (כ"ס בן סימוס, פרוש מס' מסקן, 53).

שָׂרִיק, או שְׂרִיקָה, במקרא רק מ"ר שְׂרִיקוֹת — מלה שלא התבררה צורתה והוראתה כל צרכה: ובשו עבדי פשתים שְׂרִיקוֹת [1], וארגים חורי (ישע׳ יט ט).

שָׂרִית, ש"נ, — כמו ב. שָׂרָה: מטרוניתא — שרית נכרית (רש"י, ב"מ סד.). ולפי שחיה נשוי לשרית שהיתה גדולה ממנו שלא היה יכול לכופה לדבר כלשונו וכו׳ (תוספ׳ מגלה יב:, ד"ה ממוכן). לא אעשת כי אם עפ"י השר או השרית וכו׳ (תשוי כ"ס, סול׳ מק"נ, 61). — ואמר המליץ: כאשר קרה לשרית אחת אלמנה וכו׳ ויאמר השר נפלאתי על עוות השרית (מחברות עמנואל, ירדן, קלו). כי אין שרית ואין מלכה ולא גבירה ולא נסיכה תשיג תאוותיה כמוני לעת צרכה (שם, עו, 266).

שׂרך, ממנו שָׂרוֹךְ, שֵׂרֵךְ.

שָׂרַךְ, קל לא נמצא במקרא.

---

[1] [במשפט זה, שיש לגרס בו כדעת רבים וכגרסה שבמגלת ישעיה א ממדבר יהודה: וארגים חָוָרוּ (בהקבלה אל ובשו), אפשר לצרף את המלה שריקות כתאר אל פשתים במשמ׳ סרוקית במסרק או צביעות בצבע אדם, בהתאם לטעמי המסרת (אתנח במלת שריקות), ואפשר לראות שריקות ככנוי לנשים סירקות, וכן וולג׳: pectentes, וכנראה גם ת"י: דסריקין, ואולי כן נכון. השבעים שתרגמו σχιστόν, התכונו, כנראה, לא לש"ע כזה שפרושו ביונ׳ מין בגד או נעל, אלא שגרסו שׂריקות, סדיקית מן σχίζω, סדק; ואמנם בא בערב׳ שרק a) בשמ׳ סדק. ואולי כדאי להזכיר, כי בא, כידוע, ביונ׳ וברומ׳ σηρικός, sericus במשמ׳ עשוי שיראין, ואולי היתה מלה כזאת קימת גם בעבר׳ בתקופת המקרא.]

---

a) شرق

— פִעֵ׳, מְשָׂרֶכֶת. — קשר, חבר, שתף [1]) zugesellen; associer; to associate: איך תאמרי לא נטמאתי וכו׳ ראי דרכך בגיא דעי מה עשית בכרה קלה מְשָׂרֶכֶת דרכיה פרא למד מדבר (ירמ׳ ב כג–כד). — ובספה"א: היו מנסרין לוח אחד בעביו ומשרכין תתיכתו בתוכו כדי שיהיה מרוכס ולא יזח אחד מחבירו (המלילה לר׳ שלמה בר׳ סמואל, ערך אפופריין, בכר, 25). — ואמרו פיטנים ומשוררים במליצת הכתוב: היום כמה שנים עָלך משכת וימין ושמאל איננה משרכת (יוסף אבן אביתור, אלפים אמן, מעה"ם, 15). מעין אשר שֻׁפך עלי הר ואם רך מהר ברב ימים בגבו משרך (כ"ס הנגיד, כ"נ כק, בן משלי, אברמסון, 250). — ואמר המליץ: חיש יעלה ארוכה לפגעים אלה וישרך דרכו הלאה מבלי מנוח (יל"ג, ושמחת במ:ך).

— קל, שָׂרַךְ, — קשר: תרגל (אנטיוכם) פיליו לשרוכת וקשתותיו לדרוכה (אזכור מעללי יה, יולר לשבת בי חנכה, מחזור איטלי א׳, ע.). בקרע יאזר כואב חלציו וישרך נעלו יחף בגמא (כ"ס הנגיד, למה מים, בן משלי, אברמסון, 284).

— בינ׳ פָעוּל, שָׂרוּךְ, קשור: ראשית ואחרית בידך ערוכים, אתה בם והם ברוחך שרוכים (סיר היחוד ליום ג׳).

שׂרע, ממנו שָׂרוּעַ, שֵׂרוּעַ, שְׂרִיעָה, שָׂרַע.

שָׂרַע, קל לא נמצא במקרא. ועי׳ א. שָׂרוּעַ.

---

[1] [פסוק המסרת הפריד בין חלקי המשפט, ומשום כך טעו המפרשים בפרוש הדברים, הפשוטים בענינם. אין שׂרך אלא קשר, חבר יחד, שתף, וכן בא בערב׳ שרכ a) באותה משמ׳ ובפרט בכנוי הידוע מְשָׂרֵכ b) לנוצרי, המשתף דמיות נוספות לאל היחיד; וכאן הכינה לבכרה קלה זו, אשׁר, נגד דרכי הטבע, היא משתפת דרכיה בפרא למוד מדבר, כתמונה לישראל ההולכים אחרי עמים אחרים. ועי׳ על כל הפרשה בדברי העורך, הלשון והספר א, בפרק על "עשה עצמו מתפסק", ובקצור בהערה לערך פֶּרֶא.]

---

a) شرك b) مشرك

— הִפְעִ׳, הִשְׂתָּרֵעַ פעל שלא הכרה היראיו בדיוק[1]: כי קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה כהתכנס (ישע' כח כ). — ובספה"א במשמ' התפשט, השתטח, sich ausstrecken; s'étendre; to stretch oneself, ובפרט בשמוש במליצת הכתיב: למה אני מביא עליכם פורענות זו לפי שקצר המצע מהשתרע אני לבדי עליו (תפ"י לכתוב). — ואמר המשורר: יבלה עפר ארץ והם יתחדשו יצרו עריפיה וישתרעו (רמח"ע כתפי דמעות, ברודי א, קסח). שוכנים ונוסעים, דוחקים ונוגעים, מתכנסים ומשתרעים (ר"י הלוי אגרת ב אל ר' יהודה גרבוני, זמורה ג, 192). לא האמין עמי ויודע שמי עת אעיץ המון ואשתרע (עמנואל, מחברת א, ירדן, 14). — ועל ארצות, הרים וכד': שלשלת הרים המשתרעים ממערב למזרח וכו' מהם יסתעפו דרים הרבה המשתרעים ממערב לדרום (ר"מ בלוך, שבילי עולם א, אפריקה). חלק הארץ המשתרע ברוחב מגבול דרומית ארצות הבארבאריא וכו' (שם ב, עז:).

— קל, שָׂרַע, — כמו השתרע בשמוש שבספה"א. ואמר המשורר: והשקה כוס לתימן מלאה מחתך ושורעת (ר"ש הנגיד, לבני בקרבי, דיואן, הברמן א, 84). ואם יעש נבלה יביאנה מלאה ושורעת (הוא, זמן לאנשים שם, 148). וישמח ברבם וחיותם חכם ישר לב וישיחתו בחסדם תשרע (הוא, במיתת כבוני לב בן משלי, אברמסון, 64). געל במרי ותהפוכות ועל קרוב וזר תשרע (הוא, געל במרי, שם 88). שרעו מדי שכלו יום כל שיים קצרו את מדויהם (רמח"ע, ענק א, ברודי, טיז). — בינ' פָּעוּל, שָׂרוּעַ — כמו משתרע, מתפשט: מדבריות, שרועות באפר תמיד ולנות בתוך התחום (רמ"ע, שבת קיז). — ואמרו פיטנים ומשוררים: יחיד שמרה לעדה שרועה (ר"י טוב עלם, אמנה גדולה, קרובי לשבת הגדול). ואיש ענו מהלך על אדמה ומחשבתו עלי שחק שרועה (ר"ש הנגיד, נשמה מאשר, הברמן ג, 5). יחל בשאון יריעה על לב דוה לב שרועה (הוא, יחל בשאון, בן משלי, אברמסון, 197): למטות צנועות ומנוחות שרועות (ר"י הלוי, אגרת לר"ש הנגיד, זמורה א, 67). ועי' א. שָׂרוּעַ.

שַׂרְעַף, או שַׂרְעָף, ס"ז,[1]) במקרא רק מ"ר שַׂרְעַפַּי, וסמי' שַׂרְעַפַּי, — כמו שְׂעִפִּים, הרגשת פחד ואימה בחלום, Angst(traum); angoisse; anxiety: ברב שַׂרְעַפַּי בקרבי תנחומיך ישעשעו נפשי (תהל' צד יט). חקרני אל ודע לבבי בחנני ודע שַׂרְעַפָּי (שם קלט כג). — ובספה"א גם בשמ' מחשבה, הרהורים סתם, Gedanken; pensées; thoughts: והיה יום השבת משמרו מכל רע ומנחמו מכל שרעפי לבו (פרקי דר"א כ). —ואמרו פיטנים ומשוררים: ואין לבב ולא רעיון ולא שרעף לבארה (ר"י בן כאלפון, הכתבי כעב, דיואן הנגיד, ששון, מה). שמר שרעפי לבל יזניחוני (רסע"ג, אלהים אלי, ביאליק-רבניצקי ג, 178). אבי ישר ושרעפיו אמונים, אחי מוסר ורעיוניו מזמה (רמח"ע, מכלה לבסס, ברודי א, קיח). ומאור עפעפי מחודך ועצת שרעפי מסורך (ר"י הלוי, כל עצמותי, סעה"ס, 104). וזנח שרעפיך והנח עפעפיך (ראב"ע, חי בן מקיץ). — ובני שרעפים: ועתה מה זה לכם בני שרעפי כי תחרישון (שלמה פפנהיים, יריעות שלמה א הקדמה, ז:). על פיו יצאו ועל פיו יבואו הוא ובני שרעפים אתו וכל העדה (הוא, ארבע כוסות, כוס ישוע' 3). ושַׂרְעַפִּים: בקראי ענני יום

---

[1]) [רגילים להבין את הפעל ולהשתמש בו בלשון השתטחות והתפשטות, אבל הבנה זו יסודה בגרסה לא נכונה (עי' בסמוך) ובהנחה שיש לפרש מצע כלשון מטה ויצוע. ואולם, כמבאר בדברי העורך, הלשון והספר ב 132, לא דבר בכתוב אלא בלשון מסכה (ז"א פסל) נסוכה (כלשון ישע' כה ז), לנסך מסכה (שם ל א), ועל כן המכון הוא: והמסכה צרה כהתנסך, ובהקבלה לכך גם מצע לשון פסל וצעציע הוא, וגם במשפט הראשון, כי קצר המצע מהשתרע, הכונה לדרך עשית המצע, הפסל (ולא להשתטחות האדם במטתו), בקרוב במשמ': קצר הוא רחוק שביד החרש מלעשות בו את הפסל. ואין בהקבלות שביתר הלשונות הקרובות, כן גם בהשואת המלה שָׂרוּעַ כבנוי לבעל מום, כדי קביעה מדיקת של משמ' המנח בשמושו במלאכת החרשים. בתו"מ בא הפעל אך בגרסה מספקת בענ' השתיר, ועי' שֵׂרֵר, הפע'.]

[1]) [כמבאר בהערה לערך שְׂעִף, שעפים אין שרעף אלא אותה מלה בתוספת ר בשמים (דיסימילציה) כדגמת שרביט בענ' שביט, שבט, ועוד, ועי' במובא מן הערב' בהערה הנ"ל.]

נברר שקרות שרעפים[1], נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים (רמב"ג, אלהים אלי, ביאליק-רבניצקי ג, 179)[2]. ישאו לבב וכפים אל אל בשמים חקר שרעפים (לוי אלמנצאן, אליכם, פעה"ם, 122).

שׂרף[3], ממנו מִשְׂרָפָה, *שֵׂרוּף, א. שָׂרָף, א. שָׂרָף, שְׂרֵפָה, ועי' *מְשָׂרֵף, סרף[4], ב. *שָׂרָף, ג. *שֶׂרֶף.

א. שָׂרַף, פ"י, שָׂרְפוּ, שְׂרָפָהּ, שְׂרָפָם, שְׂרַפְתֶּם, שָׂרַפְתָּ, שָׂרַפְתִּי, שְׂרָפוֹ, שְׂרָפוּהָ, שׂרפה, שְׂרָפְנוּ, שֹׂרֵף, שֹׂרְפִים, שְׂרוּפָה, שְׂרֻפָה, שְׂרוּפוֹת, שְׂרֻפוֹת, שְׂרֹף, שָׂרֹף, שָׂרְפוֹ, אֶשְׂרֹף, תִּשְׂרֹף, תִּשְׂרְפֵנּוּ, יִשְׂרֹף, יִשְׂרְפֶהָ, יִשְׂרְפֵם, נִשְׂרֹף, נִשְׂרְפָה, תִּשְׂרְפוּ, תִּשְׂרְפוּן, יִשְׂרְפוּ, יִשְׂרְפוּ, יִשְׂרְפוּהָ, — שָׂרַף לְבֵנִים, העביר את לבני הטיט באש כדי להקשותם, brennen (Ziegel); cuire (briques); to burn (bricks): הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה (בראש' יא ג). — ובער וכלה באש, ושרפה האש, אכלה ובערה, verbrennen; brûler; to burn: ויקח את העגל אשר עשו וישרף באש (שמות לב כ). והוציא את כל הפר וכו' ושרף אתו על עצים באש (ויק' ד יב). ושרף אתו כאשר שרף את הפר הראשון (שם שם כא). ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף יי' (שם י ו) ושרף את הבגד או את השתי או את הערב וכו' (שם יג נב). ושרף את הפרה לעיניו את ערה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרף (במדי יט ה). ואת כל עריהם במושבתם ואת כל טירתם שָׂרְפוּ באש (שם לא י). ואשירהם תגדעון ופסיליהם תִּשְׂרְפוּן באש[1] (דבר' ז ה). כי גם את בניהם ואת בנתיהם ישרפו באש לאלהיהם (שם יב לא). ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל (שם יג יז). את סוסיהם עקר ואת מרכבתיהם שרף באש (יהו' יא ט). ויגש עד פתח המגדל לשרפו באש (שפט' ט נב). ביתך נשרף עליך באש (שם יב א). ויקחו את גוית שאול ואת גוית בניו מחומת בית שן ויבאו יבשה וישרפו אתם שם (ש"א לא יב). וילכד את גזר וישרפה באש (מ"א ט יז). ויצאו את מצבות בית הבעל וישרפוה (מ"ב י כו). והספרוים שרפים את בניהם באש לאדרמלך וענמלך (שם יז לא). וישרף את הבמה הדק לעפר ושרף אשרה וכו' ויקח את העצמות מן הקברים וישרף על המזבח ויטמאהו (שם כג יה—יז). חציו שרף במו אש (ישע' מד יז). הנה היו כקש אש שרפתם לא יצילו את נפשם מיד להבה (שם מז יד). המגלה הראשנה אשר שרף יהויקים מלך יהודה (ירמ' לו כח). והמעברות נתפשו ואת האגמים שרפו באש (שם נא לב). על שרפו עצמות מלך אדום לשיד[2] (עמו' ב א). קשת ישבר וקצץ חנית עגלות ישרף באש (תהל' מו י). שרפו כל מועדי אל בארץ (שם עד ח). — ושרף לפלוני, שרף שרפה על קברו[3]: בשלום תמות וכמשרפות[4] אבותיך המלכים הראשונים אשר היו לפניך כן ישרפו לך (ירמ' לד ה). ויקברהו וכו' וישרפו לו שרפה גדולה עד למאד (דהי"ב טז יד). — ובינ' פעו' שָׂרוּף, שנשרף באש: את מחתות הנחשת אשר הקריבו השרפים (במדי יז ד). ויבא וכו' אל העיר והנה שרופה באש (ש"א ל ג). שרפה באש כסוחה (תהל' פ יז).

---

[1]) [לשם החרוז.]

[2]) [ועי' בהערות שם, 108, נוסח אחר.]

[3]) [גם בארמ' שבכתבות יב ובת"א (בראש' יא ג) שרף, אשור' שָׂרָפוּ, אוגרית' שרף (ובס"ע במשמ' קרבן נשרף) באותה משמ' כבעבר', ובמצר' בא סרף במשמ' היה חם. בארמ' שבתלמוד ובמדרשים בא רק אַפְעֵל אשתריף, אשטריף במשמ' נשמד וכלה. אך עי' גם ב. *שָׂרַף, הערה.]

[4]) [גרסת הכתוב בעמוס ו י: ונשאו דודו ומסרפו להוציא עצמים מן הבית, קשה היא, ואין הגרסה ומשרפו אלא פרי הפרוש כלשון שורף, אשר לעצמו אינו יוצא מענין הכתוב.]

[1]) [כנגד זה כתוב שם יב ג: ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון, אבל, כדעת רבים, תמכון גם שם: ואשריהם תגדעון ופסילי אלהיהם תשרפון באש.]

[2]) [על הענין המסתתר במלים אלו עי' בדברי הערוך, הלשון והספר א, בפרק על מלך ושרים, ז"א על שרפת בני אדם בטכס המלך.]

[3]) [מרבים דיוני הפרשנים על מחות השרפה הזאת, אך אין מזה למוד נוסף להבנת המלה. ועי' בהמשך בהבאות מתו"ם.]

[4]) [נ"א: ובמשרפות, בכי"ת.]

היחיו את האבנים מערמות העפר והמה שְׂרוּפוֹת (נחמי' ג לד). — שְׂרֻפוֹת אֵשׁ, כמו שרופות באש: ארצכם שממה עריכם שְׂרֻפוֹת אש (ישעי' א ז). — ובתו"מ: מאימתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית (שביעי' ט ז). אוכלין (חמץ בערב פסח) כל חמש (שעות) ושורפין בתחילת שש (פסח' א ד). מימיהן של כהנים לא נמנעו מלשרוף את הבשר שנטמא בוולד הטומאה וכו' (ר"ח סגן הכהנים, שם שם ו). ושרף אפוסטומוס את התורה וכו' (תעני' ד ו). והקיפוה חבילי זמורות ושרפוה (סנה' ז ב). ורשות היה לו לשרוף את כסותו (מדות א ב). אפר (מתים) שרופים וכו' שיעורו ברובע (אהל' ב ב). הכהה (הנגע) בראשון יכבס ויסגיר, הכהה בשני קורעו ושורף מה שקרע (נגע' יא ח). נראה בסדין שורף את הנימין (שם שם י). שורפין על המלכים ולא מדרכי האמורי (תוספתי שבת ז יח). וכשם ששורפין על המלכים כך שורפין על הנשיאים אבל לא על הדיוטות, מה הן שורפין עליהן מיטתן וכלי תשמישן (שם סנה' ד ג). איפשר לאוכלה אין את יכול וכו' לשורפה אין את יכול (ירוש' חלה ד יב). רבותיי מה באתם לשרוף את ביתי עלי (אבויה אבי אלישע אל ר' יהושע ור' אליעזר, שם חגי' ב א). אמר שרפוני ועבדו בי עבודה ותנו חצי שדה פלו' לפלוני, אם אין שורפין אין נותנין (ר' יודן, שם כתוב' יא א). שלשה דברים נאמרו בצפרנים, הקוברן צדיק שורפן חסיד זרקן רשע (מו"ק יח.). חשותה יין חי עצמותיו שורפין (נדה כד:). בקשו לשורפו (המלאכים את משה) בהבל שבפיהם (פסיקי' רב', מתן תורה, מא"ש, לח.). — ובסהמ"א: כף שחקק האומן, באותו הכף עצמו שורף פיו כחרדל חזק (ערוך, ערך כף). והשמש שורף את המים[1] שמלוחין הן ונעשה מלח (רש"י, שבת קו:, ד"ה למלחחא). נקראו שרפים בעבור שהם שורפים מה שיפחו בו, וכן קוראים איתם הפילוסופים השורפים (ר"י א"ת, פרקים לריב"ג, סקף'). ולא שיכלה ממונו כשורף פר וכבש (ר' אנטולי, מלמד התלמידים, קנה.). —

ואמר הפיטן: אף כל טנופת לא תטנפך, אש אוכלה אש לא תשרפך (שיר היחוד ליום ג). — "ומים שרופים, במשמ' יין שרף: אחד עשרה צמוקים קודם הפסח ובתוך החג הוציא מים שרופים וכו' מה יהיה משפט המים שרופים (ר"ע לאלון, תשובות ח). יורה לאסור הערקי דהיינו המים שרופים של גוי (ר' משה חגיז, לקט הקמח יו"ד הלכות סתם יינם, לג)[1].

—נפעי', יִשָּׂרֵף, תִּשָּׂרֵף, יִשָּׂרְפוּ, תִּשָּׂרַפְנָה, — נִשְׂרַף, ששרפו אותו, כלה באש: ויאמר יהודה הוציאוה ותִשָּׂרֵף (בראשי' לח כד). ושרף אתו על עצים באש על שפך הדשן יִשָּׂרֵף (ויק' ד יב). וכל חטאת וכו' לא תאכל באש תִּשָּׂרֵף (שם ו כג). ושרף את הבגד וכו' כי צרעת ממארת הוא באש תִּשָּׂרֵף (שם יג נב). והנותר עד יום השלישי באש יִשָּׂרֵף (שם יט ו). ובת איש כהן כי תחל לזנות וכו' באש תִּשָּׂרֵף (שם כא ט). והיה הנלכד בחרם יִשָּׂרֵף באש אתו ואת כל אשר לו (יהוש' ז טו). ובאש שרוף יִשָּׂרְפוּ בשבת[2] (ש"ב כג ז). והעיר הזאת לא תִשָּׂרֵף באש (ירמי' לח יז). וכל פסיליה יכתו וכל אתנניה יִשָּׂרְפוּ באש (מיכה א ז). היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תִשָּׂרַפְנָה (משלי ו כז). — ובתו"מ: שיאור ישרף והאוכלו פטור (פסחי' ג ה). את שנטמא באב הטומאה בין בפנים בין בחוץ ישרף בחוץ (שקלי' ח ז). כיון שיצא (הגט) מרשות הגג נמחק או נשרף הרי זו מגורשת (גיטי' ח ג). היה לו גדי כפות לו ועבד סמוך לו ונשרף עמו חייב (ב"ק ו ח). שני בתי קברות היו מתוקנין לבית דין א' לנהרגין ולנחנקין וא' לנסקלין ולנשרפין (סנה' ו ה). מצות הנשרפין היו משקעין אותו בזבל עד ארכובותיו וכו' (שם ז ב). פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים בזמן שהם נשרפין במצותן נשרפין בבית הדשן ומטמאין בגדים וכו' (זבחי' יב ה). הולין שנשחטו בעזרה ישרפו (תמורה ז ד). קול בן לוי לוקה ובגדיו נשרפין, שישן לו על משמרו (מדות א ב). המדליק בפת ושמן של תרומה ישרפו עצמותיו (ירוש' תרומ' ח א). שלא יאמרו ראינו תרומה טהורה

---

1) [בשמוש שבהשאלה.]

1) [ועי' ברשימת י"ז כהנא, לשוננו טו, 201.]

2) [עי' בהערה שבעמ' 6886.]

נשרפת (שם חלם ד יב). ישרפו דברי תורה ואל ימסרו לנשים (ר' לעזר, שם סוטה ג ג). כל שפסולו בגופו ישרף מיד (פסח' לד:). הרבה מקראות [יש] שראויין לישרף והן הן גופי התורה (ריש לקיש, חול' ס:). ויצא דינו לפני שלטון לישרף (מד"ר ויק' לו). נשרפו כולם באותה שעה (שם במד' טו). ונשרף (עכן) על שמעל בחרם (שם שם כג). — ובספה"א גם *נִשְׂרָף, מי שנשרף ביתו ורכושו: אין לב"ד ליתן שום הרחבת זמן לשום בע"ח וכו' זולת לנשרפים ולנגזלים רשות לב"ד ליתן הרחבה לפי ראות עיניהם (פנקס ועד ד' ארצות, היילפרין, 50).

—פע', במקרא רק בהפסק, שֹׂרָף, — כמו נפע': ואת שעיר החטאת דרש משה והנה שֹׂרָף (ויק' י יו).

—פעי' *שֵׂרֵף, — כמו קל: ותחלת בריותו מן הטיט ומשרפו בכבשן כשאר קדרות (רס"י, זכר' יע., ד"ה מהכו מוליות) [1]).

—הפע', *הִשְׂרִיף, הדליק: ומרוב זכותו משריף (האור) את כל המלאכים (זכית מגוחה, ניקוד הג', ע:). וזה המאור הפונה מטה הוא אש מחמ' האש ומשריף האש התחתון ואש העליון (שם, ניקוד הה', יב.). ואחר ההמולה אש משריף אש ומלהט האשות אליו ומשריפם ומרעישם במאד מאד (שם, ניקוד הו', יג.). וכמה מאורות מלהט וכמה שרפים משריף (שם, ניקוד הי', כח.). שהאש נחלק לג' אשות, אש מקרר כמו הלפיד ואש משריף ואש שורף ואינו משריף (שם, דרך ג, כו.). כי המקרר זהו רחמים, והמשריף דין קשה, והשורף דין רפה (שם, שם). שגבורתם אש מקרר, וגופם אש שורף, וכנפיהם אש משריף (שם, דרך ד, ל.).

—התפ', *הִשְׂתָּרֵף, — כמו נפע', וגם בהשאלה על עכול המזון: ויתערב מיד הדם עם המרה האדומה ומערבין החמימות וישתרף המאכל אשר באצטומכא (ספר הגמלה המיוחס לרמב"ם, בן גרני XIII).

ב. *שָׂרַף, פ"י, — מצץ מה שבתוך דבר מבלי לבלע את הדבר כלו, to suck; sucer; aussaugen:

1) [ועי' בהערה לשרש על: ונשאו דודו ומסרפו (עמוס ו י).]

שאל ר' ישמעאל את ר' יהושע וכו' מפני מה אסרו גבינות הנכרים, אמר לו מפני שמעמידין אותן בקבה של נבלה, אמר לו והלא קבת עולה חמורה מקבת נבלה ואמרו כהן שדעתו יפה שורפה חיה [1]) (ע"ז ב ה).

ג. *שָׂרַף [2]) קל לא נמצא.

—פעי', שֵׂרֵף, — כסה בשָׂרָף: מגל שנשברה ידה וכו' סירגה בגמי או במשהו הרי זו חוצצת, שירפה [3]) בשרף הרי זו אינה חוצצת (תוספת' מקוא' ו כח).

א. שָׂרָף, ש"ז, מ"ר שְׂרָפִים, — א) מין נחש דמיוני בעל כנפים [4]): וישלח יי' בעם את הנחשים

1) [המדבר במשנה הוא במציצת החלב שבתוך קבת העולה מבלי לבלע דבר מן העולה, והכהן שאינו בוחל, מתר לו לפי דעה זו לעשות כן. ואמנם בא הפעל במשמ' מעין זו גם בארמ' שבתו"מ, אף בצרופים כגון שרף פינכא, שרף תבשילא (גם בהשאלה למשכב אשה), וכן בא סרף במשמ' מצץ בסור', ויתכן שתמורת הפעל הזה שֵׂרַב [a]), שתה בערב', וקרוב אליו השם שָׂרָף, כקרבת suc (שעקרה מיץ מצוץ) במשמ' שָׂרָף אל to suck, sucer כלשון מציצה.]

2) [לפי הנאמר בהערות למלים ב. *שָׂרַף, *שָׂרָף, אין כאן אלא התפתחות של אותו שרש לשמוש מיוחד. ועי' גם בהערה שאחר זו.]

3) [כך נכון ולא: שורפה, ובדפו' סירפה.]

4) [כנראה אין יסוד לדעה, שנקראו השרפים מלשון א. שָׂרַף (ששורפים את הנפש, מד"ר במד' יט וכדי), אלא לפנינו שם לנחש דמיוני בעל כנפים, שהאמינו הקדמונים במציאותו (עי' הירוד טים ב, 75, ג, 109) ועדין הוא נמצא במדבר אף לפי אמונת שבטי ערב (עי' לנדברג, Hadramaut 137), אבל מקורו הראשון בספורי הקדם טרם נתגלה. אך אפשר שלא נולד השם בעבר', ואולי אין מקרה בלבד בדמיון השם לרומ' serpens (מן serpo, וביונ' ἕρπω, זחל) אע"פ שנולד הרעיון במראה הברק המתהפך ונחשי כדעת רבים. התרג' הקדומים תרגמו את המלה בשמות נחשים שונים. ורש"י בישע' ל ו (שרף מעופף, ת"י חיון חירמנין מפרחין) כותב: ולא שיהיו כנפים לעוף אלא קופץ ומדלג רחוק מאד וזורק לרב מפיו ע"כ, אבל

a) شرب

השְׂרָפִים וינשכו את העם (במד׳ כא ו). המוליכך במדבר הגדל והנורא נחש שָׂרָף ועקרב וצמאון אשר אין מים (דבר׳ ח יה). — ושרף מעופף: כי משרש נחש יצא צפע ופריו שָׂרָף מעופף (ישע׳ יד כט). לביא וליש מהם אפעה וְשָׂרָף מעופף (שם ל ו). — וצורת שרף עשויה נחשת: עשה לך שָׂרָף ושים אתו על נס (במד׳ כא ח). — ב) במשמ׳ מלאך כדמות שרף מעופף, Seraph(im); séraphin; seraph: שְׂרָפִים עמדים ממעל לו שש כנפים שש כנפים לאחד (ישע׳ ו ב). ויעף אלי אחד מן הַשְּׂרָפִים ובידו רצפה (שם שם ו).—ובתו״מ: שם אופנים ושרפים וחיות הקודש ומלאכי השרת וכסא הכבוד מלך אל חי רם ונשא שוכן עליהם בערבות (חגי׳ יב:). לא תעשון כדמות שמשי המשמשי׳ לפני במרום כגון איפנים ושרפים וחיות הקדש (ע״ז מג:). בשעה שראו גלגלי מרכבה ושרפי להבה, שאמר הקב״ה וכו׳ (מד״ר דבר׳ יא). הגוף אומר לנשמה והנשמה לנפש והנפש למלאך ומלאך אומר לכרוב והכרוב אומר לבעל כנפים, מי הוא זה השרף, והשרף יוליך דבר ויגיד לפני מי שאמר והיה העולם (שם קהל׳, גם במדעך). — ובתפלה: נקדישך ונעריצך כנעם שיח סוד שרפי קדש המשלשים לך קדשה (קדשה, מוס׳ השבת). והאופנים וחיות הקדש ברעש גדול מתנשאים לעמת שרפים (ברכת יוצר, תפלת שחרי׳). ויוציאנו ה׳ ממצרים לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שליח (הגדה של פסח). — ובסהמ״א: שלא גילה דבר זה לא לנביא ולא לשרף (מדה״ג, בראשי׳ ח כא). — ואמר הפיטן: קדשתו בקדושת שרפיך (סדר עבודת יוה״כ, Elbog. Stud., עמ׳ 117). שבח נותנים לו כל צבא מרום תפארת וגדלה שרפים ואופנים וחיות הקדש (אל אדון, שחרי׳ שבת). חנון הנערץ בסוד שרפי מעוני (רשב״ג אלהים אלי, ביאליק-רבניצקי ב, 182).

ושרפים מקיפים את כסא יקרך (כיס״ל, ישראל נחירי אל, רשות לקדיש, זמורה ג, 645). שלשו קדוש וכשרפים שמו קדשו (סוח, סלסו, אופן לשבת חוה״מ פסח, שם שם, 132). — ואמר המשורר: והאל המבשר לו עלי יד שרפיו בחלום יהיה בעזרי (ר״מ חגגיד, שעת מני, הברמן א, 34-35). לחיה כשושן ותלתל שער לשמרו כשרף (רמב״ע, ענק ד, ברודי, שמט). ויחד שרפיו הם ירוצון ויקדישו (ראב״ע, בשם אל, כשבא א, 194). נפש חכמה בך כשרפי אל (ר״י חריזי, ענק ב). — ובמליצת הכתוב[1]: ולהעביר טמאת שפתך יעלה אין די שרפים אש ומלקחים (מעשה שבואל ונעמה ליעקב פראנקים, הרבינץ כד, 213).

ב. °שָׂרָף, ש״ז, מצוי בצרוף יַיִן שָׂרָף, — משקה חריף ומשכר עשוי מפרות או מדגנים וכדו׳: עכשו שותין יין שרף במקום גיהנם פתוח (חדושי מהר״ש סיף, סנהד׳ ז.). שורפי יין שרף (סו״ת פנים מאירות א ס). ועי׳ א. שַׂרַף, ב״כ׳ פְּגוּ׳, שָׂרוּף. — ובדבור מצוי בר״ת י״ש, יי״ש, במבטא יַשׁ באותה משמ׳.

*שְׂרָף[2], ש״ז, — נוזל צמיג נותן ריח הנפרש מן האילנות, Harz; résine, suc; resin: הפוצע זיתים שיצא מהם השרף פטור (מעשר׳ ד א). המעמיד בשרף הערלה אסיר (ערלה א ז). שמעתי בפירוש שהמעמיד בשרף העלים בשרף העקרים מותר, בשרף הפגים אסור מפני שהם פרי (שם שם). וגלד שחוץ למכה והרטיה שעליה ושרף היבש

אין השרפים בעלי שש הכנפים בישע׳ ו אלא בעקר אותה דכות שראו אותה כבעל חיים באדמה. במצר׳ מאדרת בא סרוף במשמ׳ נחש מעיפף (ולדעת אחרים במק׳ ספיר בדמוי למלה השמית), ובצירת Seraph (im), ע״פ כתיב השבעים Σεραφειμ חדרה המלה ללשונות אירופה, ואף נגזר ממנה ת״ז seraphic וכדי.]

[1]) [ע״פ ישע׳ ו ז.]

[2]) כך הקריאה המקֻבלת של האשכנזים, וכן כנראה נכון; התימנ׳ שָׂרָף; הספרדים והאיטל׳: שְׂרָף בשין ימנית; בדפו׳ ובכ״י גם שְׂרָף, שֶׂרֶף. ובצורות שבנטיה נמצא בכתיב שירפו, שירפה (וכעין זה בארמ׳ שבתו״ם) ביוד אחר סין, שורפו בוו אחר הסין, ועי׳ גם *סָרָף. מקור השם במשמ׳ מציצה, כרומ׳ su us, צרפת׳ suc, וכד׳, וכן נולד שוב מן הערבי׳ שראב a), משקה (מתוק), Sirup, syrup, sirop בלשונות אירופה. על מיני השרף ושמושו עי׳ לֵו, Flora I 390 כו׳, ועוד.]

a) شراب

וגלדי צואה שעל בשרו (מקוא' ט ב). לפלוף שבעין וגלד שעל המכה ו**שרף** חלת ולבלוכי צואה שעל בשרו (שם שם ד). שמן אנפוקנין פסול שאינו אלא **שרף** (תוספת' מנח' ט ח). הדם והדיו והדבש והחלב ו**שרף** התות ו**שרף** התאנה ו**שרף** השקמה ו**שרף** החרוב יבשין חוצצין לחין אין חוצצין, ושאר כל ה**שרפין** בין לחין בין יבשין הרי אלו חוצצין (שם מקוא' ו ט). קטף בטל על גבי **שרפו**, אילן אינו בטל על גבי **שרפו** (ירוש' שביעי' ז ז). אין מדליקין צורי מפני שהוא **שרף** (שם שבת ב ב). בצל שריסקו אם ליתן טעם אסור, אם להוציא **שורפו** (צ"ל שירפו) מותר (שם שם ז ב, דף י'). ובמרור, ירק מר ופניו מכסיפין ויש לו **שרף** (שם פסח' ב ה). הצרי אינו אלא **שרף** של עצי הקטף (רשב"ג, שם יומ' ד ה). כל ה**שרפין** יפין לדיו ו**שרף** קטף יפה מכולם (שבת כג.). כ**שרף** הזה שאינו מספיק לצאת עד שמספיגין אותו (ר' ברכיה, מד"ר בראש' לד). —* בהשאלה, הפרשת דם הנדה: תינוקת שהגיע זמנה לראות, כתמה כראייתה, מה ראייתה דייה שעתה אף כתמה דייה שעתה א"ר ינאי מפני ש**שירפה** מצוי, ומה אם זה ש**שירפה** מצוי את אמר דייה שעתה, אלו שאין **שירפן** מצוי לא כל שכן (ירוש' נדה א ג). — ובספמ"א: ויעבור משם וימצא אילנות יצאתו מן הארץ וכו' ונוזל **שרף** מהם טוב הריח מאד וכו' ויצו המלך לחתוך מהם גם לאסוף מ**שרפיהם** (יוסיפון פכק י). ובנות עשירים טופלין אותן בסולת ובנות מלכים בשמן המור, וריחו טוב, וממיני **שרף** הוא (ערוך ערך טפל). קח לך סמים, פרשו בו **שרפים**, אע"פ שבאלו הפרטים (יש) מה שאינו **שרף**, רצוני לומר שחלת, כי פרשו בו צפורן, ויש מי שפירש (בערב') לאדן, ושניהם אינם **שרף** (ר' א"ח, מכסים לריב"ג, שם). וגובלין אותן ב**שרף** האילן ובמעט דבש (רמב"ם, תפילין א ד). אבל אוכלים שאין ראויין למאכל אדם כגון עשבים המרים או **שרפים** תבאושין (שוה, שביתת עשור ב ה). ישרה הסובין במים יום או יומים עד שישתנו מראיתם ואז יבשלנו עד שיהיה **שרף**[1] דק מאד וישתה ממנו שיעור בינוני (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד). שהעץ הוא דבר מורכב מ**שרפים** ושמנים חמוצים ומלחיים (ר"ש פנסיים, ידיעות שלמה א, ו:). **שרף** הארץ (ערדהארץ[1]) יתהוה מגופים הנמצאים בארץ ובוערים באש בשלהבת צלול ווך (ליכדה, כאשים למודים א ח, לו:).

1) [אמנם אולי צ"ל שְׁרָף, כתרג' לערב' שיראב, משקר.]

1) [Erdharz, כלו' חֵמָר.]

שְׂרֵפָה, ש"נ, סמי' שְׂרֵפַת, — בְּעֵרָה, דְּלֵקָה, אש בוערת (וגם הדבר שנשרף) Brand; combustion, incendie; burning, combustion: הכה נלבנה לבנים ונשרפה לִשְׂרֵפָה (בראש' יא ג). ואחיכם כל בית ישראל יבכו את הַשְּׂרֵפָה אשר שרף יי' (ויק' י ו). וירם את המחתות מבין הַשְּׂרֵפָה ואת האש זרה הלאה (במד' יז ב). והשליך אל תוך שְׂרֵפַת הפרה (שם יט ו). ולקחו לטמא מעפר שְׂרֵפַת החטאת (שם שם יז). גפרית ומלח שְׂרֵפָה כל ארצה (דבר' כט כב). ותהיו כאוד מצל מִשְּׂרֵפָה (עמו' ד יא). ויקברהו וכו' וישרפו לו שְׂרֵפָה גדולה מאד (דה"ב יו יד). ולא עשו לו עמו שְׂרֵפָה כִּשְׂרֵפַת אבותיו (שם כא יט). — ובצרוף היה לשרפה, נשרף: והיתה לִשְׂרֵפָה מאכלת אש (ישעי' ט ד). בית קדשנו ותפארתנו וכו' היה לִשְׂרֵפַת אש (שם סד י). — הר שרפה, אולי במשמ' הר גורה, הר עזוב: הנני אליך הר המשחית וכו' וגלגלתיך מן הסלעים ונתתיך להר שְׂרֵפָה וכו' כי שממות עולם תהיה (ירמי' נא כה–כו). — ובתו"מ: אין ביעור חמץ אלא **שריפה** (ר' יהודה, פסחי' ב א). מקום טומאתו (של בשר קדש) שם **שריפתו** (ר' עקיבא, שקלי' ח ז). ארבע מיתות נמסרו לבית דין, סקילה **שריפה** הרג וחנק (סנה' ז א). ר' שמעון אומר (חיבי מיתות שנתערבו זה בזה) נדונין בסקילה, ש**השריפה** חמורה, וחכמים אומרים נדונין ב**שריפה**, שהסקילה חמורה (שם ט ג). שבעת ימים קודם ל**שריפת** הפרה מפרישין כהן השורף את הפרה מביתו וכו' (פרה ג א). כרכן בשירי הלשון והשליך לתוך **שריפתה** (שם שם יא). שהגוים וכו' יושבים בשלוה ושאנן, ובית הדום של אלהינו יהיה ל**שריפת** אש (ספרי דבר' מג). אם באת הלכה תחת ידך ואי אתה יודע אם לתלות אם לשרוף (קדשים שנטמאו), לעולם הוי רץ אחר

תשריפת יותר מן התלייה. שאין לך חביב בתורה יותר מספרים הנשרפים ושעירים הנשרפים (נשם רי יוחנן, ירושי תרומי סוף פרק ה). ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלהינו (כ״ה יח:). מה להלן (בעדת קרח) שריפת נשמה וגוף קיים, אף כאן (במיתת בית דין) שריפת נשמה וגוף קיים (רי מתנה, סנה׳ נב.). ההיא שריפה ממש היא, ומאי בנפשותם, שנתחייבו שריפה על עסקי נפשותם (שם שם). ואין קלון אלא שריפה, כמה דתימא אשר קלם מלך בבל באש (מד״ר במדי יח). אלא שהיתה שריפתם כשריפת נדב ואביהו (שם שם עו). — ומ״ר *שְׂרֵפוֹת: וכל היכא דכתיב באש תשרף, לרבות כל שריפות הבאות מחמת האש היא (פסחי עה.). בא וראה כמה שריפות הוא (הלשון) שורף (מד״ר ויקי עז). — *בית השרפה, מקום שרפת קדשים שנפסלו: האומר לעבדו צא ושחוט עלי את הפסח וכו׳ שחט גדי וטלה וכו׳ שכח רבו מה אמר לו, שניהם יצאו לבית השריפה, ופטורין מלעשות פסח שני (פסחי ח ג). הן אוכלין משלהן והוא אינו אוכל עמהן, ושלו יוצא לבית השריפה ופטור מלעשות פסח שני (שם ט ט). ושחטו את התמיד (בטעות) והוציאוהו לבית השריפה (יומא ג ג). אם משנשחט (האשם) נודע לו (שלא חטא), הדם ישפך והבשר יצא לבית השריפה (כריתי ו א). — *שמן שרפה, שמן של תרומה שנטמא ואינו ראוי אלא לשרפה: אין מוציאין שמן שריפה ופירות שביעית מהארץ לחוצה לארץ (שביעי ו ה). אין מדליקין (נר שבת) לא בלכש וכו׳ ולא בשמן שריפה וכו׳ (שבת ב א). אין מדליקין בשמן שריפה ביום טוב (שם שם ב). — ובספה״א: כי הארץ תדמה לדבר הנשרף מחום האש ויתחלפו איכיותיו כפי התחלף שריפתה (ר״י ובאלה, ס׳ סעטעוים ט, דודזון, 111). — *ובמשמי חם הגוף במחלה: ימשך אחר זה כאב ודפיקה מתמדת ושרפת והתלהבות (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ז). — *קנה שרפה, כלי נשק היורה בכח אבק שרפה: ועוד ראיתי ע׳יה אחת וכו׳ ועשוית חדרים חדרים והכתלים המפסיקים הם קני שריפה וכל כלי משחית מסודרים וכו׳ (סידי״א, מעגל טוב, 32). וכמה אוצרות מלאים מקני שריפה (שם, 84). עופות שלימים שניצודו בקנה השרפה בכדורים קטנים של עופרת (רי ישמעאל הכהן, זרע אמת ב, יו״ד יח י). מצאה אשה אחת עגולים אשר רגילים לשום בקנה שריפה שקורין שרעט[1] (כ״ח סופר, שו״ת מחנה חיים, יו״ד כח). כלי מלחמתם חרב וחנית גם קני שרפת להם, אבל אויר ארצם החם ולח יעלה עליהם חלאת אשר יהדור חדרי יציקתם עדי לא יצליחו להריק זיקי אש אשר את אבק השרפת יהלטו (כ״ם בלוך, שבילי עולם ב, יט:). ועי׳ *אבק שרפת, עמ׳ 85.

א. **שׂרך,** ממנו שָׂרִיךְ, ועי׳ א. *סרך[2].

ב. **שׂרק**[3]), ממנו שׂוֹרֵק, א. *שָׂרַק, ב. *שָׂרַק, *שָׂרֹק, א. שָׂרֹק, ב. שָׂרוֹק, שֵׂרְקָה. ועי׳ שָׂרִיק, הערה.

א. ***שָׂרַק,** קל לא נמצא.

—הפעי, *הִשְׂרִיק[4]), — זרח בצבע אדם־צהב: וכשמש משרקת אל היכל המלך וכקשת נראתה בענן (צ״ם, גני׳ כ ז).

ב. ***שָׂרַק,** פ״י, — טח חמר אדם או צהב על דבר: שריקא טויא, לשרוק ולטוח שמן וביצים מגולגלין על הצלי כשהוא חם (רש״י, שבת קט.). חביותיהם של חרס היו וגפין אותם במגופת חרס ושורקין טיט סביב לדבק המגופה שלא יצא

---

[1]) [Schrot בלעז.]

[2]) [כפעל אין שׂרק בא במקורות קדומים במשמ׳ א. סָרַק, סרק בסרק, ועי׳ גם שׂרק, הערות.]

[3]) [שרש זה עקר משמעותו צבע אדם, קרוב אל שׂקר (עי׳ שם), וכן באשורי׳ שַׁרְקֻ, דם אדם, ערבי׳ שרק a), היה אדם, מַשְׂרִק b) (גם בערבי׳ דרומית) זריחת השמש.]

[4]) [ממש כשמוש הפעל אַשְׁרַק c) בערבי׳, ועי׳ בהערה לשרש.]

a) شرق b) مشرق c) أشرق

ריח היין (סוט, ב"מ כג:). קיטמא שרי הייגו כשנותנין מים לתוכו לשרוק התנור סביב (תוספ' שבת יח.)

***שָׁרָק**, ס"ז, — סרק, סקרה, צבע אדם, ואף צבע אדם־צהב: לא תקנח אשה פניה בבגד שיש בו שרק[1]) (ר' שמעון בן אלעזר, תוספתי שבת י יג). ועי' *סרק. — ובספה"א: אין משרבטין וכו' ולא צובעין את הפנים בשרק וכיוצא בו (רמב"ם, מכירה יח ג).

א. **שָׂרֹק**, ת"ז, במקרא רק מ"ר שְׂרֻקִּים, — בהיר, אדמוני: ראיתי הלילה והנה איש רכב על סוס אדם וכו' ואחריו סוסים אדמים שְׂרֻקִּים[2]) ולבנים (זכרי' א ח).

ב. **שָׂרֹק**, ס"ז, במקרא רק בכנוי שְׂרוּקֶּיהָ, — כמו שׂוֹרֵק, שׂרֵק, גפן בעלת ענבים שְׂרֻקִּים, גפן משׁבחת: כי שדמות חשבון אמלל גפן שבמה בעלי גוים הלמו שְׂרוּקֶּיהָ (ישע' יו ח).

שׂרֵק, עי' שׂוֹרֵק.

שׂרֵקָה, ס"נ, — כמו שׂוֹרֵק, שׂרֵק, גפן משׁבחת: אסרי לגפן עירה וְלַשּׂרֵקָה בני אתנו כבס ביין לבושו ובדם ענבים סותה (ברא' מט יא).— ואמר המשורר: זרעו יהי לברכה כמו בוסר גומל בשורקה יעשה חיל (אברהם כהן זכעי, כתונת אברהם א לז).

שׂרר[3]), ממנו *הִשְׂתָּרְרוּת, שַׂר, ב. שָׂרָה *שָׂרִית, שָׂרַר, *שְׂרָרָה, *שָׂרָרוּת. ועי' ב. שׂור.

שָׂרַר, פ"ע, וַיָּשַׂר, שׂרֵר, יָשׂרוּ, — היה שר, משל, שלט, herrschen; reigner; to rule: וַיָּשַׂר אבימלך על ישראל שלש שנים (שופ' ט כב). הן לצדק ימלך מלך ולשרים למשפט יָשׂרוּ (ישע' לב א). בי שרים יָשׂרוּ ונדיבים כל שפטי ארץ (משלי ח יו). לחיות כל איש שׂרֵר בביתו (אסתר א כב). — ובספה"א: ויבא עמדי אצל השר השורר על הארץ (סידו"א, מעגל טוב, 22). — ואמרו החורזים: תולדות שר וסורר, שר לשרר ופורר לש... (יניי, קרובי לברא', זולתי, לז). למען כי בשכלך תעלה אל בני עיש ותשור[1]) על קצינים (ר"ם הנגיד, יגורי לב, הברמן א, 50). איה אפוא מליצתך השוררת אשר היתה על כל הממלכות גברת (מחברות עמנואל כא, ירדן, 891).

—הפעי, עי' ב. שׂור.

— התפ', הִשְׂתָּרֵר, תִּשְׂתָּרֵר, — השתלט כשר ומושל: המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר כי תִשְׂתָּרֵר עלינו גם הִשְׂתָּרֵר (במדי טז יג). — ובתו"מ: מאי כי קצר המצע מהשתרע א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כי קצר המצע זה מלהשתרר[2]) עליו ב' רעים כאחד (סנהד' קג:).— ובספה"א: ויגש הורקנוס הבחור המשתרר על ישראל (יוסיפון כז). ולא תהיה כונתם (של פרנסי הצבור) להנאת עצמם לקנות גדולה וממון ומשתררים עליהם ומתגאים (ר"י בן יסודה, ס' מוסר ב ג). הלכו שם (לאלכסנדריא) יהודים רבים כחול ושם הצליחו מאד ועשו מקדש והתחילו להשתרר אלו על אלו (ר"ם אבן וירגא, שבט יהודה ז, סוטע, 13). — ואמרו משוררים: ולבי יתעֹרר להשיב ולברר דבר המשתרר עלי כל הפתרים (תלמידי מנחם, לגנור בתשובת, שעה"ס, 7). בן אדם מה מאד עצמה שאתו, ישתרר על אריה בחניתו (רמח"ל, אל בורכי, כהכא א, 113).—ואמר המליץ: גם כי ישתרר אדם וביד אנוש השבט יי' אלהיו עמו ותרועת מלך במו (שלום הכהן, ניר דוד א, דבר המזיון).

—*הִשְׂתּוֹרֵר, — כמו הִשְׂתָּרֵר, ואמר המשורר: אתעוררה אתגברה על שוררה משתוררה פה פערה על סוערה

---

1) [נוסח אחר: סרק. ועי' בעמ' 4228.]

2) [בקצת כ"י ודפוסים שְׂרֻקִּים בשי"ן ימנית, אך עי' אצל גינצבורג, ובס' מנחת שי למקום.]

3) [יתכן שנגזרו יתר גזירות השרש מן שַׂר, שכנגדו באשור' שַׁר (במשמ' מלך), שַׁרַּת (מלכה). ואמנם בא באשור' פעל שׁרר במשמ' הזהיר (בזהר), אך אין קשרו לשרש זה נתן להוכחה.]

---

1) [ו"א וְתָשׂר, ולא כנקוד המהדיר: וְתָשׂוּר.]

2) [כך הגרסה גם בדפוסי מד"ר במד' ז, ואמנם ביומא ט: ובילק' שמע' מלכים רמז: מהשתרע. ושים לב לגרסה משתריים במק' מהשתרע במגלת ישעיה א מן המדבר.]

(לאב"ע, איסח ב:י, איגר 144).—ובספרי מוסר: ואל ישיאך לבך להשתורר על שום אדם כי אתה שוה לו בכל מיני בושה (ספר חסידים, מק"כ ג). והגאוה נגד הרשעים היא משובחת וכו' אע"פ שזה דומה בעיני העולם כמשתורר וכמתגאה (אורחות צדיקים, שער הגאוה, ה.).

***שְׂרָרָה,** ש"נ, — ממשל(ה), שלטון, וגם במשמ' שלטון, מושל, שר: שלא יהיו אומרים בשביל שררה חזר בו (עקביא, עדי' ה ו). כמדומין אתם ששררה אני נותן לכם, עבדות אני נותן לכם (רבן גמליאל, הור' י.). — ובצרופים, *ברח מן השררה: כל ימיי הייתי בורח מן השררה[1]) (יהושע בן פרחיה, ירוש' פסח' ו א). ומה אם זה שברח מן השררה ראו היאך נחזר עלי' בסוף, מי שהוא נכנס ויוצא על אחת כמה וכמה (שם יומא וג). כל מי שבורח מן השררה[1]) השררה רודפת אחריו (תנח' ויק' ד). — *והגבית שררה וכדו': (תפלתו של כה"ג ביוה"כ) ועל עמך ישראל שלא יגבהו שררה זו על גב זו (ירוש' יומא ה ג). ואל יגביהו ישראל שררה אלו על אלו (מד"ר ויק' כ). —*וחזר לשררה: רוצח שגלה וכו' וחוזר לשררה שהיה בה, דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר לא היה חוזר לשררה שהיה בה (מכות ב ח). — *ומנה שררה: אין ממנין שררה על הצבור בממון פחות משנים[2]) (מד"ר שמות נא). —*ונהג שררה: מתי ב' זקנים הללו מתים ואנו נוהגים שררה על הציבור (מד"ר ויק' כ). לפי שכל השבטים לא נהגו שררה במצרים על ישראל ושבטים הללו נהגו שררה במצרים (מד"ר שה"ש, כלך יפה). — *והנהיג שררה: אמר משה אדם שהוא עתיד להנהיג שררה על ששים ריבוא אינו יודע להבחין בין קול לקול (ירוש' תענ' ד ח). גאות אדם תשפילנו זה יוסף שהנהיג שררה שהיו אומרים לו אחיו לפניו עבדך אבינו והיה שותק (מד"ר במד' יג). מי שהוא מנהיג שררה על הציבור בישראל ואינו נותן דעתו

---

1) [צונץ Gesammelte Schriften 3, 217 — 220 דן במיחד במאמרים אלו, כגון: כל הרודף אחר גדולה, או אחר שררה, שנתחלפו בהם מלים אלו במלת כבוד, ושם דגמות הרבה מספה"א, גם לצרוף שררה וגדולה, ועוד.]

2) [אך במשנה שקל' ה ב: ואין עושין שררה וכו'].

היאך הוא מנהיג את ישראל סוף שהוא נופל (מד"ר שה"ש, אל נכה). —*ועשה שררה: ואין עושין שררה על הצבור בממון פחות משנים (שקל' ה ב). —*ורץ אחר שררה: לעולם אל תהי רץ אחר שררה (פסיק' רבת' כב). — ובספה"א: ובעת ההיא נתחזקה השררה ביד יהונתן וישפוט את עמו (יוסיפון כח). השררה המושלת, העם המוצלח רב המזל (ר"ש בן ויגגא, שבט יהודה יב, סוחט, כז). וידוע שלשון שררה בעיר הזאת הם הדוכוס ויועציו (סו"ת רמ"א כא, כ.). על עומדם יעמודו משרתי השררה (חיד"א, מעג"ט, 21). —*ושררה של זהיון: גאוה מופלאה ושררה משונה גאוה של רוממות ושררה של זיהיון של מלאך חפנים (היכל' ג ג; יג ד; טז ג; יח ג). —ואמר המשור: בעת תעש שררה על קרובים אשר היו כמותך במדינה (ר"ש הנגיד, בן משלי, אברמסון, 55). א"צר מבלי משפט שררה הקים (שם, 187). לכבוד גדלת קדשת צפירת התפארת וטירת השררה וכו' אל חצר המטרה אל מקום השררה וכו' (ר"י הלוי, מי זה אסר, זמורה ג, 291). יבואון לך כפופי ראש כאגמון במתק פה ולא דרך שררה (עמנואל, מחב' ה, ירדן, 141). — ומ"כ *שררות: שגגה בפי גאון ודברי איש שררות (ר"ש הנגיד, אלהים אליך, הברמן א, 100). —ועי' *סרְרָה, 4230.

***שְׂרָרוּת,** ש"נ, —כמו שְׂרָרָה, שלטון: הודעתם לצבור שאתם מבקשים לעשות שררות על הצבור (ספרי דברים טז). קופה של צדקה נגבית בשנים וכו' שאין עושים שררות על הציבור פחות משנים (ב"ב ח:). חייך שאני מטעימך משררותו ואין אתה יכול לעמוד בה (מד"ר ויק' יב). - ובספה"א: וכל הקודם (כיורש) לנחלה קודם לשררות המת (רמב"ם, כלי המקדש ד כ). ראש הישיבה שחטא מלקין אותו ואינו חוזר לשררותו (ה"א, סנה' יז ט). ולא למלכות בלבד אלא לכל שררות שבישראל (הוא, מלכים א ז). ואמר השמר משררות המלכות וכו' ומשררות הנערות ושררות המעלה (רש"ע פלקירא, המבקש, מד). — ועי' *סְרָרוּת, 4230.

שׂ־ת (?), עי' מְשָׂרֵת[1]).

---

1) [המחבר בהערתו עמ' 8437 הביע את כונתו לברר עוד את בעית השרש, אשר מלת מְשָׂרֵת נגורה ממנו. ואולם לא נתגלו עובדות נוספות שעל פיהן אפשר להכריע בבעיה.]

ששון, ש״ז, שָׂשׂוֹן, סמי׳ שְׂשׂוֹן, — כמו מָשׂוֹשׂ, שׂמחה, גיל, Freude; joie; joy : ושאבתם מים בְּשָׂשׂוֹן ממעיני הישועה (ישע׳ יב ג). והיתה לי לשם שָׂשׂוֹן [1]) לתהלה ולתפארת לכל גויי הארץ (ירמ׳ לג ט). ויוצא עמו בְּשָׂשׂוֹן ברנה את בחיריו (תהל׳ קה מג). — ובצרופים, שֶׁמֶן ששון : לשום לאבלי ציון וכו׳ שמן שָׂשׂוֹן תחת אבל (ישע׳ סא ג). על כן משחך אלהים אלהיך שמן שָׂשׂוֹן מחברך (תהל׳ מה ח). — וששון לב : נחלתי עדותיך לעולם כי שְׂשׂוֹן לבי המה (תהל׳ קיט קיא). — והוביש ששון : כל עצי השדה יבשו כי הביש שָׂשׂוֹן מן בני אדם (יואל א יב). — והפך אבל לששון : והפכתי אבלם לְשָׂשׂוֹן ונחמתים ושמחתים מיגונם (ירמ׳ לא יב). — וששון ושמחה, וקול ששון וקול שמחה, עי׳ שִׂמְחָה. — ובסהמ״א, גם מ״ר : ואשר זכרת בעד אבי הששונות וכו׳ (ד״ה של יהודי מצרים וא״י, יעקב מן ג, 163). תהת שעשועים צעצועים ותחת ששונים אסונים (ר׳ ישראל בן שמואל אים פיסא, מנחת קנאות, קופמן, 5). — ואמרו פיטנים ומשוררים : כי יום ששוני אסוני וביום אסוני ששוני (רמב״ג, כתר בקראי, ביאליק-רבניצקי א, 6). שבי פה יעלת החן לנגדי והעירי לדודך הששונים (הנ״ל, ואת יונה, שם. 49). כי האריכה גיל אנשים קצרו מדי ששוניהם ולא סרחו (רמב״ע, את קדשו, בכורי א, עג). יגוני פרצו שערי דמעי אבל דלתי ששוני הם מגיפים (ר״י הלוי, התיבה, זמורה ג, 320). וממי ים יגבר את ששוניו (הנ״ל, הלבי, שם, 840). שימה ששונותיו פקודיך (הנ״ל, את נפשך, שם ה, 196). שיר התיו מופתיו מתי ששוני ונפשי העלו מעפר רגבי קבורתי (יהודה בן גיאת, מבין עפאים, סעפ״ס, 125). ותהיינה מעונות הששונות אותי מקיאות (ר״י חריזי, תחכמוני, שער טז). ופנו אלינו הששונים ערף ולא פנים (שם כז). בעת אשר נחלי הששונות שטפו ורגלי היגונות נדחפו (ר׳ יוסף ברי תנחום הירושלמי, קבץ על יד, מטמוני מסתרים א, מק״נ, 18). והלבבות כדונג נמסו והששונות מבני אדם פסו ובתי השמחה נשמו (ר׳ זכריה בן סעדיה אלצ׳אהרי, ס׳ המוסר, שם, 22).

שֵׂת, עי׳ ב. שְׂאֵת.

שׂתם, ממנו שתם. ועי׳ סתם, הערות.

שָׂתַם, פ״י, שָׂתַם, — כמו סָתַם [1]) : גם כי אזעק ואשוע שָׂתַם [2]) תפלתי (איכה ג ח).

שׂתר, ממנו שָׂתַר.

שָׂתַר [3]), קל לא נמצא במקרא.

— נפע׳, וַיִּשָּׂתְרוּ, — נפרץ, נבקע, aufbrechen ; crever; to burst open : ויך את אנשי העיר מקטן ועד גדול וַיִּשָּׂתְרוּ להם עפלים (ש״א ה ט).

---

1) [בשבעים אין תמורה למלה לשם (עי׳ גם בדברי מנדלקרן בהיכל הקדש), אבל למעשה דוקא מלת שָׂשׂוֹן אין צרך מובן לה בין לשם לתהלה ולתפארת, וכן גם אהרליך בהערותיו, המשוה שם יג יא : לשם ולתהלה ולתפארת, ואשר שבא ששון בהשפעת קול ששון שבפס׳ יא.]

---

1) [עי׳ סָתַם, שָׂתַם, הערות.]

2) [קשה הנקוד, ובספרים אחרים שָׂתַם בפתח (ועי׳ בהערת המסרה), וכן כנראה נכון.]

3) [הוא הפעל הבא בתו״מ ובסהמ״א בצורת ב. *סָתַר במשמ׳ הָרַס וכד׳, והוא הבא בכתיב שתר במשמ׳ פרץ (כגנב) בארמ׳ של תעודות יב ממצרים, וכן סתר בארמ׳ שבתו״מ ובסור׳, באשור׳ שַׁתָרֻ, הרס, בערב׳ דרום׳ וצפונית a) וכן בכוש׳ שתר. ועי׳ ב. *סתר, הערות.]

a) شتر

שער התו

ת

ת האות האחרונה, אות העשרים ושתים באלף בית העברי, ושמה תָו, תיו (עי' תָו), המשמשת גם כסימן למספר 400. היא אחת מאותיות בג״ד כפ״ת, שבאו בלשון בתקופות מסימות במבטא שונה כשהן דגושות או רפויות, ואמנם בתקופה הקדומה לא היה הבדל זה במבטא, ובימי הבית הראשון הגו כל ת כ t, ואלו עולי בבל למדו שם לבטא כל ת כרפויה, ולפי זה העתקת האות בתרגומים הקדומים היא ϑ, th, וכן באה אות זו במק' ϑ, th יונ' או רומ' בלשון הכמים, כת th מנשפת אטומה, בעוד t, t, מֻעתקות הן באות ט (השוה אתונא — Athene, Αϑήνη כנגד טרפון — Τρύφων וכד'), ואך מן הארמ' למדו להבחין במבטא האות לפי מקומה בהברה (עי' בדברי העורך, הלשון והספר א, בפרק על תולדות האותיות בג״ד כפ״ת בתקופות לשוננו). ואמנם במבטא ספרדי זה, כפי שנתקבל גם בדבור בא״י, שוב נטשטש הבדל זה במבטא, כשם שנטשטש הבדל כזה בין מבטא ת ו־ת בערב' המדברת, ואף אצל שבטים אלו ששמרו על הבדל זה אין מבטא ת רפויה דוקא th, אלא בהגות האשכנזים כמו סמך, בשל יהודי איטליה כדלת, אצל יהודי מרוקו כמו ts, ורק יהודי תימן ובבל הוגים ת רפויה כמו ! אטומה באנגלית.

ת היא אחת האותיות הבאות בלשון גם כשרשיות וגם כשמושיות, בין כסומת השם, הכנוי והפעל, ובין כחלק ממבנה המלים בתחלתן, ובתנאים מסימים אף באמצעיתן (כגון: השתרש), ויש שהגה התו משתנה לטית (כגון הצטבר) בהשפעת הגה נחזי (emphatic) הבא על ידו, כמבֹאר בספרי הדקדוק; ויש שסומת או תחלית כזו הופכת למלה בפני עצמה, כמלת אֵת, אָת, אותי כסימן היחסה, ועי' על תופעה זו ואחרות כדברי העורך בספר הנ״ל בפרק על סיומים ונטיה בעברית ובשמית, ועי' בדברי חז״ל והמדקדקים הקדומים המובאים בערך תָו, תיו.]

תָּא [1], ס״ז, מ״כ תָּאִים, תָּאֵי, תָּאָיו, תָּאוֹת, — חדר, Kammer; chambre; room: וְהַתָּא קנה אחד

---

[1] [היא המלה תָּוָא, תַּוְּנָא בארמ' שבתו״מ' תַּוְּנָא, תאונא וגם תַּוּנָא בסור', וכן לפי ציטרן במלונם של גזניוס־בוהל תא באשור' באותה משמ'.]

ארך וקנה אחד רחב ובין התאים המש אמות וגו' ותאי השער דרך הקדים שלשה מפה ושלשה מפה (יחזק' מ ז–י). וגבול לפני התאות אמה אחת וכו' והתא שש אמות מפה ושש אמות מפה. וימד את השער מגג התא לגגו (שם שם יב–יג). וחלונות אטמות אל התאים וכו' (שם שם יו). ותאו[1] שלשה מפו ושלשה מפו (שם שם כח). — ותא הרצים: ישאום הרצים והשיבום אל תא הרצים (מ"א יד כח). — ובתו"מ: נטל את המפתח ופתח את הפשפש, נכנס לתא ומן התא אל ההיכל (תמיד ג ז). ושלשים ושמונה תאים היו שם וכו' ושלשה פתחים היו לכל אחד ואחד, אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואחד לתא שעל גביו (מדות ד ג). כותל ההיכל שש והתא שש וכותל התא חמש (שם שם ז). שלשה שמות יש לו, יציע צלע תא (ב"ב סא.). מהו בחדר המטות וכו' רבי אלעזר אמר בתאים, ור' שמואל בר נחמן אמר בעליות (מד"ר שה"ש, הנך יפה דודי)[2]. — ובימינו נוהגת המלה במשמ' חדר קטן, כגון תא רחצה Kabine; cabin(e), ואף בהשאלה במשמ' מדור זעיר ברקמות הגוף החי והצומח, וגם במשמ' קבוצה קטנה מיוחדת בתוך הסתדרות או אגדת אנשים: Zelle; cellule; cell, ונגזרו מזה מלים כגון תָּאִית במשמ' cellulose ועוד.

א. תאב[3]), ממנו א. תָּאַב, °תַּאַבְדָּנִי, תַּאֲבָה, *תַּאֲבוֹן, *תְּאִיבָה.

ב. תאב[4]), ממנו ב. תָּאַב.

א. תָּאַב, פ"י, תָּאַבְתִּי, — הִתְאַוָּה, רָצָה בכל לבו הנה תאבתי לפקודיך (תהל' קיט מ)[1]. תאבתי לישועתך יי' ותורתך שעשעי (שם שם קעד). — ובתו"מ, גם *תָּאֵב, *תאיבני: תאיבני[2] שתהא לי צרת הכת ואשיאנה לכהונה (ר' טרפון, תוספת' יבמ' א י). העושה דבר שאין היצר תאב לו (ר' שמעון בן אלעזר, שם הורי' א ה). אפשר שהבשר מבאיש בקדרה, והלא תאיב לו (ר' אלעזר בן עזריה, שם ערכי' ד כו). אדם תאב לבנים נותן לו וכו' תאב לחכמה נותן לו (מכיי, מסכ' דשירתא ח). תאבים היו לאכל (שם, מס' ויסע א). אין לי אלא דל, עני תאב מנין וכו' (שם, מס' דכספא כ). מה אם בשעה שאכל ושבע צריך לברך, בשעה שהוא תאב[3] לאכול לא כל שכן (ירוש' ברכ' ז א). כנפשך, כל דבר שהיצר תאב (שם מעשר' ב ז). תאיבי בנים[4] משמשין מטותיהן (בשנית רעב) (שם תעני' א ו). שאין היצר הרע תאב[5] אלא דבר שאסור לו (שם נדר' ט א). תאבת דבר האסור לך (שם קה' ב ג). והביאו לו ביצה מגולגלת וגמעה בלא מלח, ולא שהיה תאב לה אלא להראות לתלמידים הלכה (ערובי' מא.). כדי שיכנס לשבת כשהוא תאב[6] (ר' יהודה, פסח' לט:). שתאב (עשו) מיתת אביו ובקש להרוג את אחיו (מד"ר שמות א) — ובסהמ"א: אביונך, לשון אובה, שהוא מדולדל ותאב לכל טובה (רש"י, שמות כג ו). לפי שאדם המשופע בנכסים ותאב לקנות, קרקע גדולה קונה אותה וכו' (תוס', ב"ק כח: ד"ה תפני ספוגס). כי תאוב תאבתי לדעתו ונכסוף נכספתי לחזותו (ראב"ע, חי בן מקיץ, איגר, עמ' 144). מי שרוחו נכונה ולבו תאב לדברי

1) [כך כתיב; קרי: וְתָאָיו.]

2) [ובשוי"ט יח כח: ר' אליעזר אומר בעליית בית המקדש היה טמון, ר' שמואל (בר נחמן) אמר בתאים היה טמון.]

3) [בנראה קרוב השרש אל יאב, ועי' שם. והיום נוהג בדבור גם מְתַאֲבֵן במשמ' מנה ראשונה, appetizer וכד'. ועי' גם תְּבוּאָה, הערות.]

4) [כנראה אך מבטא מטשטש במק' תעב, ועי' שם.]

1) [יתכן שגם במשלי ב י: כי תבוא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם, לפי ההקבלה הכונה לצורה כגון כי תִיאַב חכמה בלבך וצ"ע.]

2) [כך גם בבבלי (יבמ' טו.); בדפו' התוספת' ובירוש' (יבמ' א ו): תאב אני.]

3) [בבלי (ברכ' מח:): רעב.]

4) [בבבלי (תעני' יא.): חשוכי בנים.]

5) [בירוש' יומא ו ד: תעב.]

6) [כך בערוך ובכ"י (עי' ד"ס; בדפו': תאוה.]

חחכמות (רמב"ם, קדוה"ח יא א). כדי שלא יהיו תאבים ורעבתנים (פלא יועץ, אות גרגרת, מ). — וגם *תואב: שהאדם הגדול תואב התאוות הרבה (ר"י בן יהודה, ס' מוסר ד כג). — ואמר הפיטן: שופכי שיח, תובעי סליחה, תאבי כפרה (משולם בר קלונימוס, אפר אומץ, קרובי' שחרי' יוה"כ). לו לצבוט תירגל להלעיטו, כתאב מסרך דוך כבכרה (ר"ש יזכה, פיוטים, שרידים מהגניזה, ויס, 65). תעובים תאבים הר צבי, ואין מביא ונביא ולא תשבי (שלמה הבבלי, ברח דודי, גאלה א פסח). אילת על דוד עגבה, יום יום לראותו תאבה (ראב"ע, אילת, איגר 149). — ואמר המשורר: ונואש מחזות סיני בעיניו יהי תאב להביט אל רפידים (ר"ש הנג"ד, הכימיס, הברמן ג, 12). לגרים אתאבה לא למגורים (רמב"ע, הדמי מירסו, ברודי, יע). תאב לבבי את חלב פיהו (הוא, ענק ד, פס, שנא). ותעבתי בהיכלי המלכים ותאבתי שכן מדבר ערבי (ר' יהודה אברבנאל, זמן הכה, שירת איטליה, שירמן, רכ). — וביני' פעו', *תָּאוּב, במשמ' נחשק, שתאבים לו, ואמר הפיטן: ענה שוקדי שמחת בית השאובה התאובים שעלו במחשבה (רקע"ג, ענה אתוים, הושענו', קדור רקע"ג, רמד). גם על כל מחמדים חמודה ואהובה, מאושרת בנים ולמלכים תאובה (אמונת עתים, יולי סנת לפני סנוע', מחזי איטלי א, קלט:) אחינו האהובים התאובים הנעימים החשוקים הנכבדים וכו' (לקו"ק כספי', 43). ואינו מספיק לנפש רעבים למצא להם בקל דברים שהם תאובים (כסף יהודה על מנורת המאור, הקדי').

—הפעי', *הִתְאִיב, — עורר תאבון וחשק: ואומר (דוד) ליצרו הרע תאבתה דבר האסור לך, חייך שאני מתאיבך דבר המותר לך (ירוש' סנה' ב ג). — ובסהמ"א: כי לכך נכנס (יצר הרע) בלבם להתאיבם לעשות הרע כדי לטורדם לאבדם מן העולם (סנע מוסר כט). — ואמר הפיטן: ויֵצר צור התאיב יצור לרבע, וזאת תשוקתם בשר ולא אל (אזכר סלה, עבודת יוה"כ, מחז' איטלי ב', קכט.).

ג. **תָּאַב,** קל לא נמצא

—פִּעֵל, מְתָאֵב, — תֵּאֵב את הדבר, כמו תִּעֵב, מאס ושנא אותו: מְתָאֵב אנכי את גאון יעקב וארמנותיו שנאתי (עמוס ו ח).

*__תַּאַב,__ ש"ז, — אהבה, תשוקה, ואמר הפיטן: לך גלוי צפוי תאב רגוגי (אליה בר שמעיה, אריה ביער, סליחי' יוה ב). כפלח הרמון ורדים הדורים הומשל רקתך בתאב הדורים (אנעים שדושי שירים, יולי א פסח, מחזי איטלי א, קד:)[1].

°__תְּאַבְדְּעִי__[2], ת"ז, — רוצה מאד לדעת דבר מה, סקרן, והשתמשו בה בספרות העברית החדשה: ברחו גם הילדים הפראים והתאבדעים אשר עמדו סביב (חמדה בן יהודה, תחת הסקד, לוח לונץ תרס"ד). — ובמשמ' מעורר חשק לדעת: כי אמנם אין לך בעולם מחזה יותר מענין ויותר תאבדעי מזה של יחס עמי ארפה לאנגלי (השקפה שנה ג א).

__תַּאֲבָה,__ ש"נ, — כמו תאוה, תשוקה: גרסה נפשי לְתַאֲבָה אל משפטיך בכל עת (תהל' קיט כ).

*__תֵּאָבוֹן,__ *תיאבון, ש"ז, — תשוקה לאכל, *אכל לתאבון. אכל כדי להשביע את תשוקתו[3]: אפשר שהבשר מבאיש בקדרה והלא תאיב לו, הא אינו אומר ואמרת אוכלה בשר, אלא לתיאבון (תוספתי ערכי ד כו). רצה לתאבון אוכלה, רצה אכילה גסה אוכלה (יבמ' מ.). למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתאבון (חולי פד.). — *ואכל מומר נבלות לתאבון, בנגוד אל מומר האוכל אותן להכעים: מומר אוכל נבילות לתיאבון

---

1) [בפיוטי ינאי, זולאי לז: תולדות תם ותע, תם לתאב ותע לתעב, הנכון: לְתָאֵב ולא לְתַאֵב, כנקוד המהדיר.]

2) [כך כתב המחבר, ואמנם בלשון הדבור רווח תַּאַבְדֵּעַ, אלא שבדרך כלל נדחתה מלה זו מפני סַקְרָן (לדעת).]

3) [גם בתוך משפט ארמי: לא מיבעיא בראשונה דקאכיל לתיאבון, אבל באחרונה דילמא אתי למיכל אכילה גסה (פסח' קכ.).]

דברי הכל פסול (לעדות), להכעיס אביי אמר פסול, רבא אמר כשר (סנה' כז.). כאן במומר אוכל נבילות לתיאבון, כאן במומר אוכל נבילות להכעיס (ע"ז כו:). — ובמהמ"א: כדי שתאכל מצה של מצוה לתיאבון (רש"י, פסח' לט:, ד"ה לא יאכל). שאם היה (ביהמ"ק) מבחוץ של זהב ואבנים טובות היו מביטים לו לתיאבון, אע"פ שאין מעילה במראה, לא יתכן לזון עיניהם ממקום הקדש (ספר חסידים תתתתכו). האוכל מאכל אסור לתיאבון או מפני הרעב חייב (רמב"ם, מאכלי אסורי יד יג). החלק הרביעי מחלקי הנפש כח התיאבון, ובלשון ערבי קוה נזועיה (ר"י בן יהודה, ספר מוסר ג יג). שלא יאכל בלילה מצה שלא לתאבון (מנוס"מ לר"י אלנקאוה ג, 232).

תאה [1], ממנו תְּאָה, ב. תַּאֲוָה.

תָּאָה, קל לא נמצא.

—פִּע', תִּתְאוּ, — רשם וסמן, ובפרט סמן כגבול: מן הים הגדל תְּתָאוּ לכם הר ההר. מהר ההר תְּתָאוּ לבא חמת [2] (במד' לד ז–ח) [3].

—הִפעִ', *הִתְאָה [4], — כמו הִתְוָה, תאר, ואמר המשורר: אך בבאי חסדיו להתאות ראיתי נפלאות (רמב"ע, מכתב אל רבנו חננאל בן ישועה, ברודי, רפו).

תְּאוֹ [5], ס"ז, — חית בר טהורה, שנמנית עם איל וצבי ועוד, ממיני ה־Antilope, ושלא והתה

---

1) [כמו תוה. ועי' תָּו, הערות, תוא, הערה.]

2) [כידוע היום אין ל של לבא מן בכלים אלא לבא הוא שם מקום שעל יד חמת הנזכר בכתבות.]

3) [בתשובי' תלמידי דונש, 15, כתוב: למען ייראו אשר ריב לא תאו וקול לא ישאו כחטא הנשארים. ואין הענין מובן, ואולי יש כאן טעות סופרים.]

4) [כנרמז בעמ' 92, יש לראות, כדעת רבים, צורה מן הִתְאָה או הִתְוָה גם בכתוב בבמד' לד י: והִתְאַוִּיתֶם לכם לגבול קדמה מחצר עינן שפמה. ועי' תָּו, תָּוָה, הערות.]

5) [על תוא (כְּתוֹא מכמר) בישע' נא כ עי' בערך תוא.]

בדיוק [1]: זאת הבהמה אשר תאכלו וכו' איל וצבי ויחמור ואקו ודישן ותְאוֹ וזמר (דבר' יד ד–ה). — ואמר המשורר: כן ארי ותאו [2] נורא עת יחד נפגשו וכו' מקולם תחול ארץ, הררי עד ירעשו (יל"ג, מלחמות דוד, שירי יל"ג ו, 48).

***תָּאוּב**, עי' א. תָּאַב.

א. **תַּאֲוָה**, ס"נ, סמ' תַּאֲוַת, כנ' תַּאֲוָתִי, תַּאֲוָתָם, — ממ"פ מן הִתְאַוָּה, רגש המתאוה והחומד, והדבר שמתאוים לו Wunsch, Begehren; souhait, désir; wish, desire: והאספסף אשר בקרבו התאוו תַאֲוָה וכו' ויאמרו מי יאכלנו בשר (במד' יא ד). אף ארח משפטיך יי' קוינוך לשמך ולזכרך תַּאֲוַת נפש (ישע' כו ח). כי הלל רשע על תַּאֲוַת נפשו [3] (תהל' י ג). תַּאֲוַת [4] ענוים שמעת יי' (שם שם יז). תַּאֲוַת לבו נתתה לו (שם כא ג). אדני נגדך כל תַּאֲוָתִי ואנחתי ממך לא נסתרה (שם לח י). ויאכלו וישבעו מאד וְתַאֲוָתָם יבא להם (שם עח כט). ויתאוו תַאֲוָה במדבר וינסו אל בישימון (שם קו יד). תַּאֲוַת רשעים תאבד (שם קיב י). מגורת רשע היא תבואנו וְתַאֲוַת צדיקים יתן (משלי י כד). תַּאֲוַת צדיקים אך טוב תקות רשעים עברה (שם יא כג). תוחלת ממשכה מחלה לב ועץ חיים תַּאֲוָה באה (שם יג יב).

---

1) [בספרי ראה ב נאמר: תאו זה שור הבר. אבל אין השם בא כך בלשון אחרת, ואין לראות מסרת מֻסמכת בתרגומי הקדמונים, ששמות בעלי החיים שבכתוב אף נתחלפו בנסחותיהם. אין לפי הכתובים יסוד לשמוש השם (ע"פ ת"א תור־בלא) כמציין את מין הבקר בעל דבשת הנקרא בערב' ג'מוס.]

2) [כנראה במשמ' שור הבר, ע"פ פרוש רש"י לת"א: תורבלא, תור היער.]

3) [כלו' על כי השיג תאות נפשו.]

4) [במקום זה ובמובא אחריו הניח ברט WU 4, מלת תאוה אחרת, בה"א מִפקת בעקר, מקבילה לערב' תַאוֻּה(a), נאנח, אך אין צרך בהנחה זו. ואדרבה, אפשר שעקר משמ' הפעל העברי (הת)אוה לא נולדה אלא מאנחת הנאנח, כלשון או, אוי, ושמשמ' זו של אנחה היא עקר אף בשה"ס תאוה, כצרוף תאותי ואנחתי בתה' לח י.]

---

a) تاوّه

תאוה נהיה תערב לנפש (שם שם יט)[1]. תאות עצל תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות. כל היום התאוה תאוה וצדיק יתן ולא יחשך (שם כא כה–כו). — ומאכל תאוה, מאכל טוב שמתאוים לו: וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה (איוב לג כ). — ותאוה במשמ' דבר המעורר תאוה: כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל (בראשי' ג ו). — ובשם מקום, קברות התאוה: ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאוה כי שם קברו את העם המתאוים (במד' יא לד). — ואמר בן סירא: אל תשען על כוחך ללכת אחר תאות נפשך (ב"ס גני' ה ב). — ובתו"ם: הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם (אבות ד כא). לא יאכל אדם ערב שבת מן המנחה ולמעלה כדי שיכנס לשבת בתאוה[2] (תוספת' ברכ' ה א). הם נתנו עיניהם עליונה ותחתונה כדי לעשות תאותם (ספרי דברי מג). מה להלן עד שיכנסו למצה בתאוה ובא עד שייכנסו לסוכה בתאוה (ירוש' סוכה ב ז). התקין שיהו אוכלין שום בערבי שבתות, שהוא מכנים אהבה ומוציא תאוה (שם מגי' ד א). נעץ ידיו בקרקע ויצאה תאותו מבין ציפורני ידיו (סוטי לו:). על שלשה דברים העולם עומד, על הקנאה ועל התאוה ועל הרחמים (אדר"נ נוס' ב פרק ד', שכטר, ט.). וידע אדם עוד, ניתוסף לו תאוה על תאותו (מד"ר בראשי' כג). וזימן לו (ליהודה) הקב"ה מלאך שהוא ממונה על התאוה (שם שם פה). ותפר האביונה, זו התאוה, שמטיל שלום בין איש לאשתו (שם ויק' יח). — *וחצי תאותו של אדם: אין אדם יוצא מן העולם וחצי

---

[1] [במשלי יח א: לתאוה יבקש נפרד בכל תושיה יתגלע, כנראה המכון הוא, כשבול: אולתה יבקש נפרד, בנגוד אל תושיה.]

[2] כך גם בירוש' (פסחי' י א); בבבלי (פסחי' צט:): כשהוא תאוה (ט"ס במק' מתאוה); גרסת הערוך: כשהוא תאב, עי' א. תאב, הערה. כעין זה כתוב בדפוסי מד"ר שה"ש ב (יונתי בחגוי הסלע וכו'): שהייתי תאוה לשמוע שיחתכן, אבל לפני זה באותו מאמר וגם במאמרים אחרים: היה מתאוה לשמוע שיחתה וכד', וכן כלבד נכון. ועי' במובאות לקמן.]

תאותו בידו (שם קהלי' א; שם שם ג)[1]. — *ובשר תאוה, בשר שאוכל אדם ואינו חייב להביאו כקרבן[2]: הלוקח בהמה לזבחי שלמים או חיה לבשר תאות וכו' (מע"ש א ג). בשר קדשי קדשים ובשר קדשים קלים שנתבשלו עם בשר התאוה אסור לטמאים ומותר לטהורים (ערלה ב יז). לוקחין חיה ועוף לבשר תאוה אבל לא לזבחי שלמים (תוספת' מע"ש א ט). — ובספה"מ: וכיון שראה שלא עלתה בידו תאותו התחיל כועס (פדר"א לז). והיה האדם ההוא בפעלתו ובמדרגתו במעוט ההמשכה אחר התאוה הבהמית (דונש בן תמים, פרוש ס' יצירה, לח). אם ירוץ לבבכם אחר תאוה לשעתה התבוננוה פן תהיה מרה באחרונה (מכתב רסע"ג, דביר א, 183). מי יראנו טוב, להיות עשירים ומשיגי תאוה באלו (רש"י, תהלי' ד ז). מנהג הנשים לעשות תאותן ואינן רואות את הנולד (ראב"ע, פרושו השני לאסתר א). ושתי הרוחות הומות ומשתוחחות, אחת ככפיר בחרון אפו ואחת כחזיר בתאותו ושאפו (ראב"ע, חי בן מקיץ, איגר, 141). והצריך הדוחק למציאות ענין שאין משתמשים באמתתו מאברי האדם ותאוותיו הבהמיות מאומה אבל משתמשים בה בשכל הנצל מגובר[3] התאוות עליו (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהי' ב). להכריח נפשו להלחם עם תאוותיה עד שינצחנה (הנ"ל, שם, התשובה ב). ומי שנוטה אחר תאותו תתעהו ותאבדהו (הנ"ל, שם, מבחר הפנינים, עזיבת התאוה). ואל תאמין בעצמך שאתה חכם עד שתמשול בתאותך (הנ"ל, שם). כי התאוות הלאים בגוף ומדוים שאתה צריך לרפאותם (הנ"ל, תקון מדה"נ, חום המשוש). הראית מי ששם תאוותיו אלהיו (מאזני צדק, אלגזלי, 65). האזהרה מהמשך אחר התאוות הגופניות והנאותיהם (ר"ש א"ת, מו"נ, פתיחה). אין חוצץ בפני התאוה בעצימת העינים (מראה המוסר ו ב).

---

[1] [היטאן, אוצר דברי חכמים ופתגמיהם, 32, מעיר על נסחה אחרת: אין אדם נפטר וכו'.]

[2] [ע"ש הכתוב: כי ירחיב יי' אלהיך את גבלך וכו' ואמרת אכלה בשר כי תאוה נפשך לאכל בשר בכל אות נפשך תאכל בשר וכו' (דברי יב כ).]

[3] [וי"א כמגבר תאותו, וכן לקמן "גובר דעתו" על יד "תוקף תאותו".]

אכול את החזרת טבולה בחומץ כי היא מעירה את התאוה[1]) ומכבה להב הכבד (ר"י זבארה, מעשועים ס, דודזון, 82). יאות לחכם להנהיג תאותו כהוגן ובשורה (שם, שם, 87). מעלת האדם כפי גובר דעתו על תאותו, וחסרונו כפי תוקף תאותו על דעתו (שם, שם, 90). ומי שעצר בתאותו הגדיל כבודו והדרתו (שם, שם, 91). ולחלוש כח תאות הנעורים (רס"ע פלקירא, המבקש, ע.). וימנע מהאכילה בעוד שיש בנפש מקצת מהתאוה[1]) כי זאת התאות תבטל לאחר שעה (הוא, אגרי המלוס, JQR, NS I, עמ' 474). וראוי שלא יאכל אלא בעת התאוה[1]), ואין ראוי לדחות את התאוה כשתתעורר (קאנון א ג ב ז). פעמים רבות תתעורר התאוה הכלבית אחר ההרקות והקדחות הארוכות (שם ג יג ב ח). כל ענוגי העולם ותאוותיו תלויין בו[2]) (ר"מ בן גבאי, עבודת הקדש, סתרי התורה יז). — ואמר המשורר: היה חי תמיד ער והתאות נוער (דונש, דעה לבי, אלוני, 50). ושלום אסיר תאוה[3]) נתן דמעיו כטל חרמון (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי, זמורה א, 55). ומה תשיב לאסיר תאוה (משולש דאפיאירא, עם מעלה, ידיעות מכון שוקן ד, כה). — ובעל תאוה, אדם הנגרר אחר תאוותיו, נוהג בספרות ובדבור.

ב. **תַּאֲוָה**, ש"נ, סמ' תַּאֲוַת, — קצה, גבול[4]), Grenze; frontière; border: ברכת אביך גברו על ברכת הורי עד תַּאֲוַת גבעת עולם (בראש' מט כו).

---

1) [תאבון לאכילה.]

2) [בעץ הדעת.]

3) [בדפוסי הקינות לת"ב: אסיר תקוה.]

4) [כפרוש רש"י: עד קצות כמו והתאויתם לכם לגבול קדמה, תתאו לבא חמת, ע"כ, וכן ראב"ע ואחרים. ואמנם ת"א (דחמידו להן רברביא) וכן וולג' (donec veniret desiderium) תרגמו כלשון א. תַּאֲוָה, ואינו מסתבר. בשבעים, שגם גרסתם אינה ברורה כל צרכה, ושמלת הורי מתרגמת אצלם גם כלשון הרים (ὀρέων) וגם כלשון תורה (μονίμων), אין מלה שאפשר להכירה כתמורת העבר' תאות ממש. ע"כ פנים נראה כנוסח מקורי: ברכות אביך גברו על הֲרֵי עַד, תאות גבעות עולם, ויתכן שבא תאות כפעל ולא כש"ע, וצ"ע.]

— ואמר המשורר: כי כל נמצא יש לו מוצא ולים שכלו אין לו תאוה (רמב"ע, אל מי אפנה, דיואן ברודי, כח). התוה לכל שכל זמן תו אך לאה לשכלך מצא תאוה (הוא, ענק א, ברודי, שכח).

תַּאֲוִי, ת"ז, — של תאוה: ותנקה הנפש מהבלבולים המחשביים והכעסיים והתאוויים (ר"י א"ת, כוזרי ג ה). שהבחירה לרע או לטוב הוא בלי ספק מכחות, ובפרט בכח התאויי והכעסיי (שלשה ענינים נוספים על ס' הגמולי הנפש, מה.).

תְּאוֹל, ש"ז, כמו תַּאֲלָה, אלה וקללה: פלאות התמהת והקשית לשאול למה לא יחיה האדם לעד ולא ירד שאול, מי יתן ונוצר מתחלה בעולם הבא לגאול ואף כי תתאיו לעמדו פה במצור ובתאול[1]) (רס"ג, על מוי הבלכי, דודזון, 44).

תָּאוֹם, עי' תְּאֹם.

תְּאוֹם, עי' תאם, הערה, תְּאֹם, סע'.

תְּאוֹם, ש"ז, במקרא[2]) רק מ"ר תְּאוֹמִים, תּוֹמִים, סמ' תְּאוֹמֵי, תְּאֹמֵי, — שני ילודים[3]) שנולדו בלדה אחת, באדם ובבעלי חיים Zwillinge; jumeaux; duplets: וימלאו ימיה ללדת והנה תוֹמִם בבטנה (בראש' כה כד). ויהי בעת לדתה והנה תְאוֹמִים

---

1) [עי' בהערת דודזון למקום. הוא מתרגם: but thou desirest him to remain in s i e g e and under a curse, אבל כנראה הכונה ללשון צרה (מצור) ומצוקה ולא למצב מצור במלחמה.]

2) [ואף בתו"מ. וטבעי הדבר, שנולדה המלה במ"ר, ועל כן כך רב שמושה בלשון. המלה באה בארמ' שבתו"מ בצורת תיומא, בסור' תָאמא (והשוה את השם θῶμας, שעקרו תאומא, בברית החדשה), תְאָם באשור', תאם, תואם a) בערב', ויש משוים גם סֶנֶת, מ"ר סֶנְתֶו באותה משמ' בכוש'. בכתבות כנעניות בא תאם כשם פרטי.]

3) [אין עדות במקורות הקדומים לשמוש המלה לגבי יותר משני ילודים, ואין לקבע אם נקראו כך גם שלושה וארבעה בכרס אחת, או שהשתמשו לגביהם במלים אחרות.]

---

a) تأم، توام

בבטנה (שם לח כז). שני שדיך כשני עפרים תְּאֹמֵי צביה (שה"ש ד ה). תָּאֳמֵי צביה (שם ז ד). ועי' *תְּאוֹמָה, תְּאַם, *תְּיוֹמֶת. — ובתו"מ: האשה שילדה ולדות הרבה וכו' והמפלת תאומים וכו' (כריתו' ג ד). לשני אחים תאומים בעיר אחת (סנה' מו:). מה התאומים הללו כיון שפורש אחד מהן מדיהן דדן נסתם[1]) וכו' (מד"ר שה"ש ד ה, סני סדיך). — *ותאומים, ככנוי לאחד משנים עשר המזלות, כך גם במדע העמים: Zwillinge; Gémaux; Twins, Gemini: ואחר החושך מה אתה בורא אמר ליה תאומים, ומפני מה אתה בורא תאומים שעתיד לראות אדם באור ובחשך מפני שמזל תאומים אדם (פסיקי רב' כ, מתן תורה). שנים עשר מזלות ברא הקב"ה וכו' ואלו הם טלה שור תאומים וכו' (בריתא דר"ש הקטן ה). ועי' מַזָּל. — ובסהמ"א: ועל טלה ושור אצלת כחך בהתיחדם והשלישי תאומים כשני אחים בהתאחדם (רשב"ג, כתר מלכות). — וגם מ"י *תְּאוֹם, במשמ' אח מן התאומים, Zwillingsbruder; frère jumeau; twin-brother: והיא לבדה נולדה מאביה מאין תאום ותאומה (כת"ע פלקירא, המבקש לב). ואולי הוא אחי שמש וסהר ועל כן הם קראוהו תאומם (עמנואל, מחב' יג, ירדן, 239). — *ותאומי סיאם, תאומים שאין גופיהם נפרדים לגמרי, נוהג (ע"פ השמוש בלשונות אחרות) בספרות ובדבור.

תְּאוֹמָה, ש"נ, — מי שנולדה ביחד עם אח או אחות: תאומה היתה עם דינה וכו' תאומה היתה עם בנימין וכו' (ב"ר קכג.). קין ותאומתו והבל ושתי תאומותיו (מד"ר בראש' כב). תאומה יתירה נולדה עם הבל (שם). — *ובשמוש משאל, גם לגבי מי שאינה אחות תאומה ממש, שוה בגיל: אחתי יונתי תמתי וכו' ר' ינאי אמר תאומתי[2]) כביכול לא אני גדולה ממנה ולא היא גדולה ממני. ר' יהושע דסיכניה בשם רבי לוי תאומתי מה התאומים הללו אם חושש אחד מהם בראשו חבירו מרגיש[3]) וכו' (מד"ר שה"ש, אני ישנה).

1) [עי' על דעה זו בדברי Preuss, Medizin, 470.]

2) [עי' תַּם, הערות.]

3) [השוה במובא מתו"מ (מד"ר שה"ש, סני סדיך)

תאומיאל, עי' תְּמִיאֵל.

תְּאוֹמִים, עי' תְּאוֹם.

תאונה, עי' תְּאֵנָה, תְּאֵנִים, הערות.

***תַּאֲוָנִי**[1]), ת"ז, — כמו תַּאֲוִי: הנפש התאונית והחיונית (עולם קטן, הולי הורוויץ, כד). שמדרגת [ה]כח הכעסני יותר עליונה ממדרגת הכח התאוני (רלב"ע, חי בן מקיץ). ויגער בכעסני ובתאוני מהמטות החפצי (ר"י א"ת, כוזרי ג ה). והוא כח תאוני יזון לגשם מוסיף בארכו ורחבו ועמקו (מאמר לאבובכר אלפרבי במדות הנפש, חמדה גנוזה, מז.). כח אחד יקראוהו המעיינים כח מתעורר או תאוניי אשר ענינו התשוקה אל הנאות (דוד מרוקא, זכות אדם, יין לבנון, 11). שנפשו התאונית היתה שפלה (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ה, מה בין תלמידיו). להחליש כח התאווני מלהיבשל בעריות (פענח רזא, בלק, כד.). הנחש הנזכר שם הוא הכח המתעורר בשני חלקיו תאווני וכעסני (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה כח).

תֵּאוֹר, עי' ב. תֵּאַר.

תאור, עי' תֹּאַר, הערה.

***תְּאוּרָה**, ש"נ, — הארת אור, מערכת אורות, Beleuchtung; illumination; lighting: עליהם תשים הצפור את החפושיות בכל פנות הקן אשר ימלא אור גדול, והתאורה הזאת מפחידה את הנחשים (עולם קטן, 377). — ובמשמ' אורות מדליקים לאות שמחה, עי' אור, 115.

***תְּאֵיבָה**, ש"נ, — שה"פ מן א. תָּאַב, חשק, תאוה: צא משמה לשליווה, צא מתבה לתאיבת

בערך תְּאוֹם, תאומים.]

1) [ובלשון ימינו נהוגות גם הצורות תַּאֲוָן, תַּאֲוְתָן, תַּאֲוְתָנִי, לבעל תאוה, וְתַאֲוָנוּת, תַּאֲוְתָנוּת — לתכונת בעל התאוה.]

(יגאי, קרובי לבדאס׳, זולאי, ס). וזהו ת׳ רבתי שתתרברב להתמלא במילו לשון ת א י ב ה ותאות (פענח רזא עס״ת, אמשטרדם תכט, סופטים, ם:).

תָּאַל, קל לא נמצא במקורות.

—פעי, תֵּאֵל, — הביא תאלה, במשמ׳ זו או זו של שם זה, ואמר הפיטן: לאמר לו אל סלח חטא גואל (גואל?) מ ל ת א ל שבטי קהלי (בנימין בן אברהם מהענוים, ביום כבחון, מחזור איטלי ב, קע:).

—הִפעי, הִתְאִיל, — כמו פעי, הביא תאלה, ואמרו פיטנים: סמי שמני וקטרתי רוקחם ומריחם ונותנם לזר ל ה ת א ל (רס״ג, אזהרות, מק״ב, כו). הפלאת למו צדקה כהררי אל, דולקימו נשפטת תחום רבה ל ה ת א ל (סמעון בן יצחק, אי פתרוס, יולר לז׳ פסח).

תַּאַל, ס״ז,—כמו תאלה, במשמ׳ אלה או תלאות, ואמרו פיטנים: יתם ת א ל חחלואינו ישלם שיעור שימורינו (יגאי, קרובי ויקרא, זולאי, קנג). ולהעלות תעל ל ת א ל תאבת (כ״א קליר, ערב אסר עלם, יולי לב׳ פסח). אנא סלח להלך ידוע חולי ו ת א ל (בני ליון היקרים אים באחיו, סליחי לשחרית יוה״כ).

תַּאֲלָה או תְּאָלָה, ס״נ, במקרא רק בכני תַּאֲלָתְךָ, — מלה שלא התבררה כל צרכה[1]: תתן להם מגנת לב תַּאֲלָתְךָ להם (איכה ג סה). —ובסהמ״א, במשמ׳ אלה, קללה[1]), ובפרט כמו תלאות, Fluch, Mühsal; malédiction, travail; curse, trouble, ואמרו פיטנים ומשוררים: ומתוך שיפלות הגבהה ומתוך ת א ל ה תעלה (יגאי, זולאי, קמא). ת א ל ת יום ענוי וארעון צער ומבוכה (תאלת יום, לנוס גדליה, מחזור איטלי ב, כט:). להקריב משאלותיך יחישון ואת כל ת א ל ת לבך מניסים (רמב״ע, הריח מב, ברודי א, קס). הרבה לך רעים קנה חבר יהא לך מ ת א ל ת ימים עזר (המבקש לרש״ע פלקירא כ).

1) [אמנם רֹב המפרשים היום מבינים מלה זו (כראב״ע) כלשון אלה וקללה, אבל אין זה פרוש מֻסכם, כעדות דברי רש״י: לשון נ ו א ל ו שרי צוען (ישע׳ יט) ע״כ. והשבעים תרגמו μόχθον ז״א ת ל א ת ך, וכן וולג׳ laborem, ואף התרג׳ הארמי: ושלאחותך שלחי (צ״ל כנ״א ושלאהותך שלהי להון), וכן גם כפרוש ר׳ יוסף קרא לאיכה (מסי דברי חכמים כח): תאלתך, כלומר כל ת ל א ו ת שהבאת עלי תבוא להם ע״כ, וגם הבנה זו משתקפת בשמוש המלה והפעל תאל בסהמ״א. ואמנם תלוי פרוש המלה גם בהבנת הצרוף מגנת לב, הבודד גם הוא במקרא, ואשר במקומו אולי המכֻוָּן: מְגִנַּת לב או כד׳, ושים לב לכך, כי בעצם נדרש כאן פעל ולא ש״ע, וצ״ע.]

תאם[2]) ממנו תְּאוֹם, *תְּאוֹמָה, תָּאַם, ועי׳ *תְּיוֹם, *תְּיוֹמָה.

תָּאַם[3]), פ״ע, במקרא רק בינוי תּוֹאֲמִם, תֹּאֲמִם, — עשויים כתאומים, כפולים: ויהיו (שני הקרשים) תֹּאֲמִם מלמטה ויחדו יהיו תמים[4]) על ראשו אל הטבעת האחת (שמות כו כד). והיו תוֹאֲמִם מלמטה ויחדיו יהיו תמים אל ראשו (שם לו כט). — ואמר המשורר: והוא הוא ה ת ו א ם שנים אב ואם (רשב״ג, תחלת החכמה, ביאליק-רבניצקי א, 71). — בינוי פָּעוּי, תָּאוּם, כמו מְתֹאָם: והשם ה תָּ א ו ם[5]) הוא המתאם, הוא המוסכם בשם ובענין, כצומת ותי

1) [ע״פ הבנה זו בכתוב.]
2) [אין בעקר במקורות הקדומים עדות אלא לש״ע תאומים (ועי׳ בהערה שאחר זו) ושכנגדו בלשונות האחיות, ועל כן מסתבר לראות בצורה זו את ראשית השרש, ועי׳ תְּאוֹם. — ובשמושנו היום נתחדשו משרש זה כמה מלים נוספות כגון הֵתְאֵם, הַתְאָמָה, תֵּאוּם.]
3) [כדעת רבים יתכן, שבכתיב החסר שנהג לבדו בתקופת התורה, הכונה גם כאן לש״ע תְּאֹמִם, תאומים, בשמוש משאל. ולפי הענין כנראה אותה מלה היא המנקדת תַּמִּים בהמשך הכתוב (בשמות כו). ואמנם אשר להבנת המלה כאן, אפשר שהכונה, שהיו שני הקרשים שבמקצועות פונים בזוית נצבת, בשני חלקים תאומים, לכאן ולכאן, ולא כהבנה הרגילה במשמ׳ שוים, כת״י מְכֻוְּנִין, וצ״ע.]
4) [מנקד תַּמִּים, ועי׳ בהערה שלפני זו ובערך תָּמַם.]
5) [כך יש לקרוא, ולא (כקלצקין-צובל, אוצר המונחים הפלוסופיים ד, 171): תְּאֹם.]

מרגיש שיאמרו בגבול אחד על האיש ועל החמור ועל הסוס (ר"י א"ח, רות מן, באור השמות).

—הפעי, מַתְאִימוֹת, — יולדות תאומים: שניך כעדר הקצובות[1]) שעלו מן הרחצה שכלם מַתְאִימוֹת ושכלה אין בהם (שה"ש ד ב). — ובתו"מ מתאימים, בפרט במשמ' שוים זה לזה כתאומים[2]): שלש על שלש שנמהה ממנה חוט אחד או שנמצא בה קשר או שני חוטין מ ת א י מ י ן[3]) טהורה (כלים כז יב). שתי כירים ה מ ת א י מ י ם[4]) אחת גרופה וקטומה ואחת שאינה גרופה וקטומה וכו' (תוספת' שבת ג ג). היו (הפתחים) שניהן מ ת א י מ י ן[5]) המאהיל על גבי שניהם טמא (שם אהלו' ח ז). היו (שם) שתי דרכים מ ת א י מ ו ת[6]) אחת רחוקה וטהורה ואחת קרובה וטמאה וכו' (ירוש' ברכ' ג א, שם נזיר ז א). וכן ב' קורות ה מ ת א י מ ו ת[7]), לא בזו כדי לקבל אריח ולא בזו כדי לקבל אריח (ערובי' יד.) — *וככנוי לשנים בעלות שני שרשים: אין בודקין מן ה מ ת א י מ ו ת[8]) ולפנים אף לא את ה מ ת א י מ ו ת (בכורות ו ז). — ובסהמ"א: כל קרש וקרש היה חרוץ מלמעלה ברחבו שני הריצין בשני צדיו כדי עובי טבעת ומכניסו בטבעת אחת נמצא מ ת א י ם לקרש שאצלו (רש"י, שמות כו כד). — ואמר המליץ: אתה הרכבת אנוש כולו תהפוכות ומדון אין חלקו מ ת א י ם עם חלקו ולא כולו עם כולו (שלמה הספרדי, ארבע כוסות ב, אתה הרכבת). — *וספר המתאימות, ספר הרושם את המקומות המקבילים שבכתבי הקדש או במקומות אחרים, concordantia: ספר ה מ ת א י מ ו ת (קונקורדנציא), שבו יֵאָצרו ויחסנו בסדר נכון וישר לא רק כל שרשי לה"ק ומלותיה בלבד, כי אם גם כל הפסוקים כֻּלם שבאו בהם וכו' (שלמה מנדלקרן, היכל הקדש, פתח ההיכל). — ונוהג בלשון ימינו: התאים זה לזה, היה מתאים, התאים לדבר, היה ראוי ומכֻוָּן לו, passen; être fait pour; to fit.

—פעי[1]), במקור רק כינוי *מתואמות, — בעלות חלקים שוים זה לזה: וכן בית תבלין של חרס וקלמרים ה מ ת ו א מ ו ת[2]) (כלים ב ז). — ואמר הפיטן: ת א מ ו היום שבת וחנכה (יוסף בר שלמה מקרקסונה, אודך כי אנפת, יוצר שבת א' חנכה).

—הפעַ', בתו"ם רק כינוי, *מֻתְאָם, *מותאם, — כאלו כפול בענין מן הענינים, פונה לכאן ולכאן, נתון בין שני דברים וכד': שהוא (אברהם) מ ו ת א ם בין שכינה למלאך (מד"ר שה"ש א יג). שכלם מתאימות, שהיו (בני ישראל) מ ו ת א מ י ם בין החלוץ למאסף (שם ד ד). אל הר נבו ראש הפסגה, מה פסגה מופרשת מן האשכול ואינה מופרשת, כך קבורתו של משה מ ו ת א מ ת מן ההר ואינה מ ו ת א מ ת והגיא ביניהם[3]) (ספרי דברי שכז). — ובסהמ"א במשמ' היה תָּאוֹם לזולתו: כשם שהחמה מ ו ת א מ ת בלבנה כך זרח ופרץ מ ו ת א מ י ם בבטן אחד ו מ ו ת א מ י ם בבכורה (ר בחיי, וישב, ולא יסף עוד לדעתה). והיו תאומים כי הלבנה מ ו ת א מ ת בחמה וכו' (רמב"ן, ברא' לח כט). ועם התנועעם (של חלקי האויר) הניעו את גוף יעקב

---

1) [שם ו ו: כעדר ה ר ח ל י ם.]

2) [אך עי' בהערות שאחר זו.]

3) [פרש הרע"ב: שדרך האריגה שהערב נכנס לתוך השתי אין ב' חוטים נכנסים בסדר אחד אלא במקום שזה נכנס זה יוצא וכששניהם שוין נחשב האחד כמי שאינו.]

4) [ובהגהות הגר"א: כירות המתאימות, וכן הנוסח בבבלי שבת לז., ושם מפרש רש"י: מחוברות יחד וקיר של חרס מפסקת ביניהם.]

5) [ופרש הר"ש: שיש לו ב' דלתות אחד לימין ואחד לשמאל.]

6) [כלומר יוצאות מאותו מקום ומגיעות לאותו מקום.]

7) [ופרש רש"י: שהשכיבן זו אצל זו כמו תאומים.]

8) [כך הנוסח במשנה, אך בבבלי שם לט.: ה ת י ו מ ת, והערוך (ערך תאם) גורס: האימות.]

---

1) [ועי' פִּעֵ'.]

2) [ויש גורסים בהָפעַ': המותאמות.]

3) [עי' בהוצ' איש שלום. אך נראית הגרסה שבמדרש תנאים (הופמן לג לד): מה פיסגה זו פרושה מן האשכול ואינה פרושה כך היתה קבורתו של משה מ ו ת א מ ת בין שני ההרים הר מיכן והר מיכן והיא מ ו ת א מ ת ביניהן.]

המוקף מהם והמותאם עמהם (תשובות ר' זרחיה הלוי, אוצר נחמד ב קכ ח). — ואמר הפיטן: דודי לי ואני לו מותאמת (ר' יצחק, אוצר שעה, סליחי ת' עשי"ת).

—נפע', ״נִתְאַם, ״נתאמו ראובן ושמעון וכו', — נעשו כתאומים: תאמי צביה וכו' שנתאמו בצביונו של הקב"ה והשוו מעשיהם לשני עפרים (פי' חסידים, מק"נ, תזרמ"ד). — ואמרו פיטנים ומשוררים: מה יפו ונעמו מאורות שנתאמו (תחנה אור, יוצ' לשבת ור"ח, מחזור איטלי' א, ס:). מה גדל חשק החושקים הנתאמים (עמנ', מחב' כז, ירדן, 498).—וכמו הִתְאֵם, היו פניו כאלו לכאן ולבאן: נתאם (הכה"ג) בתוך ראש בית אב וסגן (רסנ"ג, גנזי גמו, ציאליק-רבניצקי ב, 213).

—פע', ״תֵּאֵם, כפל, עשה כפלים; verdoppeln; doubler; to double: תאמת אור בקדש ביום שבת וחדש (תחנה אור, יוצ' לשבת ור"ח, מחזור איטלי' א, ס:). — ונוהג בלשון ימינו בספרות ובדבור במשמ' עשה שיהיה דבר הולם את זולתו, anpassen; ajuster; to fit, ומזה שם"פ תֵּאוּם.

תְּאֹמִים, עי' תְּאוֹם.

א. תאן [1]), ממנו תֹּאֲנָה, תְּאֵנָה.

ב. תאן [2]), ממנו ״תָּאַן.

״תָּאַן [3]). פ"ע. — קונן, בכה: תאננו לשפוך דמעות כמים (כ"א קליר, איכה אלה, קינ' ת"ב).

תַּאֲנָה, עי' תְּאֵנָה.

1) [עי' תֹּאֲנָה, הערה, תְּאֵנָה, הערות, תְּנוּאָה, הערות.]

2) [עי' ״תָּאַן, הערה.]

3) [פעל שגזרו הפיטנים מן תַּאֲנִיָּה, ועי' בדברי י. כנעני, לשוננו י, 26 וכו'.]

תֹּאֲנָה, ש"נ, — עלילה, התעללות, ובפרט התעללות מינית באשה [1]), (schlechter) Streich; (vilain) tour; (mean) trick: ואביו ואמו לא ידעו כי מיי' היא כי תֹאֲנָה הוא מבקש מפלשתים (שופ' יד ד) [2]). — ובספהמ"א [3]), אף במשמ' מעיקת שלא יעשה, או תרוץ להמנע מדברי התנצלות: כי יצטרך כל מבקשה (את חכמת הכוכבים) להתיחד ביערים ובמדברות ולהביט אל הכוכבים ולעשות תואנות רבות אשר לא תעשינה וכו' (יוסיפון ו). ועתה הקשב נא רב סעדיה ויד תשים לפה ושב דומיה ומן תואנותיך תשאר ערום ועריה (לקוטי קדמוניות, נספחים, 67). בעלי הקבלה אין להם תואנה מכל אלו התואנות ואפילו אם יפול המועד אחר השבת כבר הם משאירים האש בשבת

1) [כמבֹאר בדברי העורך, הלשון והספר א, 405 וכו', מהד' ב, 431 וכו', אין תֹּאֲנָה במשמ' זו אלא שמוש מיחד — בנקוד לגנאי אולי על משקל בֹּשֶׁת — של תְּאֵנָה (עי' שם), פרי התאנה ששמש סימן להתעללות מינית בלשונות קדומות ומאחרות הרבה, ואין גם הסתקף בלשון חז"ל באותה משמ' אלא פעל הנגזור מן היונ' συκοφαντία וכד' במשמ' הראית תאנה. ולהתעללות מינית מתכון גם הכתוב במעשי שמשון, שאין כונתו לנהג אשות חֻקית כלפי הנערה הפלשתית אלא להתעלל בה ובבני עַמה יחד. ואין גם צורת הפעל התאנה במ"ב ה ז: כי אך דעו נא וראו כי מתאנה הוא לי, אלא צורה נגזרת מלשון תאנה, ולא מן אנה, במשמ': תאנה, התעללות הוא מבקש ממני.]

2) [לדעת רבים הכונה לאותה מלה גם באיוב לג, י: הן תנואות (צ"ל תאנות) עלי ימצא, ועי' תנואה, הערות.]

3) [במד"ר בראש' יט נאמר: ויתפרו עלה (נ"א עלי) תאנה, אמר רשב"י עלה שהביא תואנה לעולם ע"כ, ואין הגרסה מסכמת כל צרכה (עי' בהערות תיאודור למקום), ואין הצרוף הביא ת' לעולם מתאים אלא לדבר שאינו טעון לעושה שיעשהו, ועל כן יש להעדיף גרסה כגון תאניה, כדעת מ"כ שם. והשוה בטויים כגון דבר בא לעולם, חרב באה לעולם, גלות באה לעולם, מביא גאולה לעולם (עי' בערך עולם, עמ' 4370), שכל אלה ברכה או קללה הם בעצמם, ולא תואנה לעושה שיעשה מה שיעשה.]

וכו' (ר"א הקרלי, גן עדן, ענין חג המלות ס, מע:). וכל הקודם במשפחה יהיה ראוי ליבם אם לא יהיה לו אסור ערוה או תואנת ואם תהיה תואנתו תואנה יתחייב הבא אחריו (סס נסים לח, קס.). — °ותאנים: מה יקחך לבך תאנים[1]) בהשיבך מות קראתכם בכלות כל תנובך (יוסף בן סמואל, אז כאלפס, זולת לשבת הגדול).

תְּאֵנָה[2]) ש"נ, סמי' תאנת[3]), כנ' תאנתי, תאנתך, תאנתו, תאנתה, תאנתה[4]), תאנתם, מ"ר תאנים, סמי' תאני, כנ' תאניכם, — עץ פרי נשיר בעל עלים רחבים, שצורת פריו (המדבה) המתוק כצורת כים קטן, אחד משבעת המינים שא"י נתברכה בהם, ופריו, ficus (carica); Feige; figue; fig: ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש (דברי

---

1) [אלה דברי בר בסדורו: דברי התנצלות, מלי כי תאנה הוא מבקש ע"כ. ועי' גם תאנים.]

2) [המלה, ששמושה מרבה מאד במקרא ובתוים, משתפת היא לרב השפות השמיות, בכנעני' תין (בכתבת מקרת חדשה, סלושץ, אוצר 143, B, 5: ותין יא לבן לקחת תשקד, כלו': ותאנה נאה לבנה תשקד לקחת), ארמ' וסור' תינתא, תאתא, אשור' תת, ערב' תינ a). מקורו הלשוני של השם אינו ידוע, וביונ' ורומ' באות במקומו מלים כגון σῦκος, ficus, שכנראה קרובות הן אל שקמה בעבר' (עי' ערך זה) כשם לעץ הקרוב במראה פריו לתאנה. התאנה וסוגיה שמשו תמונות שגורות בלשוננו כביתר הלשונות, ועי' בנאמר לקמן בערך זה, וכן בערכים *פחל, *פחל, ב. *שבע, *גרגרת, דבלה, פג, *צמל, ועוד. ידיעות מרבות על מקום התאנה בתרבות ישראל בכל הדורות אסף לו בספרו Flora, ועי' בפרט שם בכרך I עמ' 224–254 ובספרות הנזכרת שם.

כנאמר בערך תאנה, יש לראות גם את צורת הפעל התאנה כנגזרת משם התאנה, ואולי היה העקר מתאנה, על משקל תתחרה, וצ"ע.]

3) [בשם המקום תאנת שלה, יהושע יו ו.]

4) [עי' בהמשך.]

---

a) تين

ס ח). ויאמרו העצים לתאנה לכי את מלוכי עלינו, ותאמר להם התאנה החדלתי את מתקי ואת תנובתי הטובה והלכתי לנוע על העצים (שופטי ט י–יא). וכל צבאם יבל כנבל עלה מגפן וכנבלת מתאנה (ישעי' לד ד). אין ענבים בגפן, ואין תאנים בתאנה והעלה נבל (ירמ' ח יג). והשמתי גפנה ותאנתה (הושע ב יד). שם גפני לשמה ותאנתי לקצפה (יואל א ז). הכיתי אתכם בשדפון וכו' וכרמיכם ותאניכם וזיתיכם יאכל הגזם (עמוס ד ט). ויך גפנם ותאנתם וישבר עץ גבולם (תהל' קה לג). — ובהשואת הטפול בתאנה ליחס האדם לאדוניו: נצר תאנה יאכל פריה ושמר אדניו יכבד (משלי כז יח). — ובמשמ' משאלת, ככנוי לאבר הנקבה ולהתעללות באשה[1]): בכרה קלה משרכת דרכיה פרא למד מדבר[2]) באות נפשו[3]) שאפה רוח תאנתה מי ישיבנה[4]) (ירמ' ב כג–כד). — ובצרופים, דבלת תאנים: ויאמר ישעיהו קחו דבלת תאנים ויקחו וישימו על השחין ויחי (מ"ב כ ז). ועי' דבלה. — ודוד תאנים[5]): הראני יי' והנה שני דודאי תאנים מועדים לפני היכל יי' (ירמ' כד א). — ועלה תאנה: וידעו כי עירמם הם ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגרת (בראשי' ג ז). — ותאני הבכרות, ובכורה בתאנה וכד': הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הבכרות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע (ירמ' כד ב). כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם (הושע ט י). כל מבצריך תאנים עם בכורים אם ינועו ונפלו על פי אוכל (נחום ג יב). — ותאנים שערים: הנני משלח בם את החרב וכו' ונתתי אותם כתאנים השערים אשר לא תאכלנה מרע

---

1) [כשמוש זה של שם התאנה בלשונות הרבה, וכן דרשו חז"ל בכוון זה גם מלים כגון דבלה, דבלים, והשתמשו בשמות כגון פגה, בחל וצמל כמשל לאשה. ואין להניח כאן מלה אחרת, תאנה בנפרד, ובודאי אין מקום לתקון תאנתה, שהצע.]

2) [עי' שרך, הערה; שאף, הערות.]

3) [כך כתיב, קרי: נפשה.]

4) [כלומר: כלום פרא זה יסרב להתעלל בה? אלא שלא יתן לה כל תמורה באהבתה.]

5) [עי' ב. דוד, עמ' 899.]

(ירמ׳ כט יז). — והנטה תאנה פגים: הַתְּאֵנָה חנטה פגיה והגפנים סמדר נתנו ריח (שה״ש ב יג). — ופרחת תאנה: כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים (חבק׳ ג יז). — ובתאור ההצלחה, איש תחת גפנו ותחת תאנתו, עי׳ גֶּפֶן, 826. — ובתו״ם, גם במ״ר *תְּאֵנוֹת: הכל אילן סרק חוץ מן הזית והתאנה (כ׳ מא״ר, כלא׳ ו ה). כל מין חטים אחד, כל מין תאנים וגרוגרות ודבלה אחד (תרומ׳ ב ד). האומר לחבירו הילך איסר זה ותן לי בו חמש תאנים וכו׳ (מעשר׳ ב ה). וכן תאנה שהיא נוטה על הדרך ומצא תחתיה תאנים (שם ג ד). מהוצאת עלין עד הפגין חמשים יום מהפגים עד שיהיו נובלות חמשים יום משיהיו נובלות עד התאנים חמשים יום (תוספת׳ שביע׳ ד כ). הוה תמן תאנה, אמר תאנה תאנה הוציאי פירותיך ויאכלו פועלי אבא (בנו של ר׳ יוסי, תענ׳ כד.). תאינה עם נפילתה נמאסת (כד ספה, ב״מ כא:). — *ובפתגם: בעל התאנה יודע אימתי עונתה של תאינה ללקוט וכו׳ כך הקב״ה יודע אימתי עונתן של צדיקים לסלק מן העולם וכו׳ (ירוש׳ ברכ׳ ב ח). — *ובצרופים עם ס״ע, *יחור של תאנה, עי׳ *יחור, 2015. — *וכלכלת תאנים, *וכלכלה של תאנים: פירות שתרמן עד שלא נגמרה מלאכתן וכו׳ חוץ מכלכלת תאנים, כלכלת תאנים שתרמה וכו׳ (מעשר׳ ב ד). ועי׳ *כלכלה — *ומרביות של תאנה: כל העצים כשרין למערכה חוץ משל זית ושל גפן אבל באלו רגילין במרביות של תאנה ושל אגוז ושל עץ שמן (תמיד ב ג). — *ונקורי תאנים: נקורי תאנים וענבים וקשואין וכו׳ (תרומ׳ ח ו). — *וסובי תאנים, עי׳ *סוֹךְ, 3987. — *וסלי תאנים: סלי תאנים וסלי ענבים וקופות של ירק (דמאי ב ה). — *ועוקצי תאנים, עי׳ *עֹקֶץ, 4681. — *ועצי תאנה: ברו משם עצי תאנה יפין לסדר המערכה וכו׳ (תמיד ב ה). — *ופי תאנה, במשמ׳ מקום העקץ, עי׳ א. פֶּה, 4834. — ועם פעלים, *הבחילו תאנים, עי׳ ב. *בָּחַל, 505. — *והתליעו תאנים: זרחה עליו החמה והתליעו תאינותיה (ירוש׳ ברכ׳ ב ח). — *וארה בתאנים, עי׳ אָרָה, 381. — *והחליק בתאנים: מחליקים בתאנים ובענבים של טבל (מעשר׳ א ה). — *ולקט תאנים[1]: אפילו נתכון ללקוט תאנים ולקט ענבים, ענבים ולקט תאנים וכו׳ (כריה׳ ד ג). שרוב האילנות הזית והגפן והתמר׳ נלקטין כאח׳ והתאנה נלקטת מעט מעט (מד״ר במד׳ כא). — *ועדר בתאנים: פועלין שהיו עודרין בתאנים וגודרין בתמרים וכו׳ (ב״מ פט:). — *וקצה תאנים, עי׳ א. קָצָה, 6088. — ובספה״א, *גרעין של תאנה: לוקחין הגרעינין של תאינה חיורתא ומושחין אותה בחלב כדי שידבקו הזרעים ביחד (ערוך, ערך סרטון). — *וחתך תאנים, *ובקע תאנים וכו׳: לקוצצי תאנים, אותם שמבקעים את התאנים ומולחין אותן כורכין משחו על אצבען שלא יגע בשומן התאנים (שם, ערך טל). מוקצה הוא כלי ברזל שדרך לחתוך בו תאנים (שם, ערך מקלה). — *ובתמונה על בני אדם[2]: אמר החכם רבינו ישראל המערבי נ״ע כי תקון המחזור הוא תקון התאנים הטובות שהיו מעולי בבל אשר נשארו אחריהם דור אחר דור (כ״י הקרא׳, גן עדן, ענין הבדל בנה מסכה יא, כב:). — *תְּאֵנַת חוה, תְּאֵנַת גַּן עֵדֶן, צמח ופרי הבננה, ועי׳ ∞ מוז, 2839.

*תְּאֻנָּה, עי׳ תְּאֵנִים, הערה.

***תַּאֲנוּן**, ש״ז, — התאוננות, תאניה, ואמרו פיטנים: יוקש ברק השנון אם הושלף לתאנון יקשיב תחנון חנוניו לזכור (ר״א קליר, זכר תהלה, מוסף א׳ ר״ה). פרעות שבע על חטאתיכם בשנון ועוד מכה כפלים לבקש תאנון (סלוח עתיקות בתכ״י, רוזנטל, HUCA XXI). תבא שועת חנון ואנקת אסיר בתאנון לפניך רחום וחנון (ליתורגי׳ בר אברהם׳ אהבים במר, שירמן, מבחר השירה העברית באיטלי׳, עב).

תַּאֲנִיָּה, ש״נ, — שם״ע בצורה מדגשת מן אנה, במשמ׳ אבל וקינה, במקרא רק בצרוף עם אֲנִיָּה, והציקותי לאריאל: Klage; plainte; mourning

---

1) [עי׳ גם בפתגם המובא לעיל מירוש׳ ברכ׳ ב ח.]

2) [על פי ירמ׳ כד ב.]

וחיתה תאניה ואניה (ישע' כט ב). וירב בבת יהודה תאניה ואניה (איכה ב ה). — ואמרו פיטנים ומשוררים: מעול מלכויות ארבה תאניות, עיני בוכיות בנשאי קינה (אלהי אזכירה, סליחי תימנים, ל:). ואסב עיר בקינותי ובבכי רב ותאניה (ר"ש הנגיד, בן תהלים, הברמן ג, 128). ומה בצע להתאנות לימים ומה הועיל בהרבות תאניה (רמב"ע, הלעד הזמן, בכודי, פד). וכל מלה הן נפלת בשאיה, ורב חובל רב חבל רב בכיה, והאניה תאניה ואניה (כלצ"ע, אפרוס כף, איגר 185).

תְּאֻנִים, ש"ז במ"ר, — מלה מספקה[1]): ונתכה בתוכה טמאתה תתם חלאתה, תְּאֻנִים הלאת ולא תצא ממנה רבת חלאתה באש חלאתה (יחזק' כד יא-יב). — ואמר המשורר: ולא אשאל בעד מחט תמורה ולא אקח מחיר לרבות תאוניו (ר' חריזי, מחברות איתיאל ח, פכן, 63).

א. תאר[2]), ממנו א. תָּאַר.

ב. תאר[1]), ממנו תֵּאוּר[2]), ב. תָּאַר, תֹּאַר.

א. תָּאַר, פ"ע, — כמו תָּר מן תור, חזר, סבב, sich wenden; tourner; to turn: וְתָאַר הגבול מראש ההר אל מעין מי נפתוח ויצא אל ערי הר עפרון וְתָאַר הגבול בעלה היא קרית יערים (יהוש' יח ט). וְתָאַר הגבול שכרונה ועבר הר הבעלה (שם שם יא). וְתָאַר הגבול ונסב לפאת ים (שם יח יד). וְתָאַר מצפון ויצא עין שמש (שם שם יז)[3]). — ואמר הפיטן: הלוך השמשות המאורות בכו גבול לתאור (מא"ר בר ילמק, אמונתך אמתי, יוצר לשבת ר"ח). כונו יום חנוך ויום בכור לתאור כסדרן וחסרין ולא שלמין לבאור (מנחם ברבי מכיר, אור זרוע, יוצר לשבת הפסק"ס א'). נהגו דרך שלשת ימים מוריה לתאור (בנימין בר אברהם מהענוים, בקר אערך, מחזור איטלי ב, קא.)

ב. תָּאַר, קל לא נמצא במקורות.

—פע', יְתָאֲרֵהוּ, יְתָאֳרֵהוּ[4]), — סמן וציין בו תארים, קוים

---

[1]) [המסרת ראתה במלה הֶלְאָת את הפעל שבמשפט. ועל כן נקדה תְּאֻנִים כש"ע, ובן-זאב במלונו מביא גם תְּאֻנָה במשמ' כזו (Murren), אך רד"ק גוזר את המלה מן אנה, וז"ל: ומשקל הזה תאנים הלאת (יחזק' כד) הנפרד תְּאֻנָה במשקל תְּבוּנָה ונאמר הקבוץ בלשון זכרים כמו מן חִטָּה חִטִּים (מכלול, קנב.) והמחבר במלונו הקטן אומר: תְּאֻנָה das Murren; תְּאֻנִים, Beschwerde, Mühe —א—.

אך לפי כל הענין נראה לגרס בכתוב במק' הלאת צורה מן חלאה, חֶלְאַת וכד', ועל כן יש לבקש באותיות תאנים, כלן או רבן (כי כן אפשר לצרף ם אל חלאת, בנקוד שונה), פעל ולא שם, ואולי, למשל, המכון הוא: תתך (במק' תתם) חלאתה, תְּאַגֵּם חֶלְאָת, בלשון כדור נפות ואגמן (איוב מ יב). ואלו המסרת הפרשנית הבינה תאנים בדרך כלל כלשון התאוננות מן און, בגזרת המלה מן און, וכן שמושה בפסח"א. ובגזירה מן אנה נוצרת בלשון ימינו המלה תְּאֻנָּה, כלשון פגיעה שאנתה לאדם, גם בצרופים כגון תאנות דרכים, Unfall; accident. ועי' גם תְּאוּנָה.]

[2]) [אין כאן למעשה אלא יצירת הגה נוסף בפער (hiatus) שבין שתי תנועות, במק' תָּר, תור, כדגמת הכתיב קאם במק' קם (עי' בערך קום), ואף רהט בארמ' במק' רוץ בעבר' ועוד. ועי' תור, וכן בהערה לערך ב. תָּאַר.]

[1]) [עי' ב. תָּאַר, תֹּאַר, הערות.]

[2]) [מה"ס מן תָּאַר, פע', המשמש בספרות ובדבור במשמ' ספור תכונותיו של דבר וכד', Beschreibung; description, וממנו גם ת"ז תֵּאוּרִי במשמ' descriptive, בא כתאור, וכד'.]

[3]) [אפשר שיש להניח פעל זה גם בשם המקום דרך האתרים (צ"ל התְּאָרים, התרים את הארץ) בבמד' כא א, ועי' גם במובא בהערת המחבר, עמ' 448.]

[4]) [אלה דבריו של בעל מנחת שי לכתוב: יתארהו בשרד, האל"ף בשוא ופתח ובמחוגה יתארהו האל"ף בחטף קמץ רד"ק בפירוש ומכלול דף כ"ב ובשרשים וכן בספר ישן כתו' בגליון וסי' אֲאר ובס' אחר כ"י שניהם בחטף פתח ואין לחוש עליו וכתב רבינו יונה בס' הרקמה ובמחוגה יתארהו לית דכותי, קמוץ, ע"כ. וגינצבורג במהדו' התנ"ך מביא בשם ס"א הרבה במקום הראשון גם יְתָאֲרֵהוּ בפתח. ועי' בהערה שאחר זו.]

ססביב[1]), umzeichnen; dessiner les contours de; to sketch in outlines: חרש עצים נטה קו יתארהו בשרד יעשהו במקצעות ובמחוגה יתארהו (ישעי' מד יג). ועי' פע'. — וכתו"ם, במשמ' יפה תארו, verschönern; embellir; to beautify: לפי שהגלות מתארו (את הנזיר) ומיפהו (מד"ר במדי' י). — ובסהמ"א, במשמ' הגדיר דבר או משג בתאר או בתארים, beschreiben, definieren; décrire, définer; to describe, define: אמר החבר ואם ישאלך השואל עליו במה תתאר אותו, אמר הכוזרי בתארים אשר התבררו אצלי (ר"י הל', כוזרי א כג). ומין שלישי מהשמות נקרא תואר מפני שמתארים בו כל אחד משני המינים הראשונים, כאמרנו זהב טהור וכו' הלא תראה איך תארנו זהב וכו' (סוף, ספר הרקמה לר"י אבן גינאח שער א). העץ יפה ענף וכו' ואנחנו נתארהו פה בקצרה (שמשון בלוך, שבילי עולם א אפריקא בכלל, ד). "וגם לגבי משגים מפשטים: ובכלל בכל מיני תאיכות אשר כבר תארנום (אמו"ר לראב"ד א ס, 17). ועוד נזכור הנבואה ונקיומנה ונתאר תנאיה ומדרגות האנשים בה (שם א ו, 24).

—פע', במקרא רק בינ' מתאר, — צורה מספקה: ומשם עבר (הגבול) קדמה מזרחה וכו' ויצא רמון המתאר[2]) הנעה (יהו' יט יג). — ובסהמ"א תאר, שתארו אותו, שנתן לו תאר: עמד (אדם הראשון) על רגליו והיה מתואר בדמות אלהים ראו אותו הבריות ונתיראו כסבורין שהוא בוראן (פדר"א יא). שיאמין שיש תארים עצמיים יתואר בהם הבורא יתברך (מו"נ א נו). התאר אינו אשר ייחד המתואר לבד עד שלא ישתתף בתאר ההוא עם זולתו אבל התאר יהיה גם כן תאר למתואר ואם הוא משתתף בו עם זולתו (שם שם נח). ולא יתואר הבורא ית' ביכלת על ברא עצם מבלתי מקרה כי זה נמנע (שם שם עג). לעיני הגוים רבים, בידיעת המתואר בלא ידיע' התאר כמו סורי הגפן נכריה (רד"ק. יחזק' לט כז). התואר שיתואר בו הדבר אינו עצם המתואר אבל הוא ענין אחר מגיע לעצם (ר"י אלבו, העקרים ב ט). שכל תואר שיתואר בו הוא יתעלה וכו' ראוי שיהיה קדמון ונצחי כמוהו (שם שם יט). או שעצבות מחובר מתאר ומתואר (אמו"ר לראב"ד ב ג). — ואמר המשורר: תמה השירה במבטא מבוארה נגבלה מתוארת (השונות דוכס, 4). יעלה ברה ומתארת (רפאל בן יצחק מפאיבלס, רעיתי לי, מבחר השירה העבריה באיטל', פירמן, כג).

—הפע', "התאיר, — פאר ביפי תאר, עטה פאר, ואמרו פיטנים: לאוגדיו הבאיר את אשר התאיר (ר"א קליר, אותו מבהלה, קרוב' לפורים). דביר עדן לחם התאיר (רסג"ג, אלהים אל דמיון, ביאליק-רבניצקי ב, 203). נאור דמותם לעם זו התאיר וינחם יומם בענן מבעיר (ר' יוסף בר שמואל טוב עלם, אאמיר מקדם, יוצר לשבת הגדול). ירד והתאיר חנית מסע ושריה וישלח חציו להפוך עיר וקריה (הוא, אז כארבה, זולת לשבת הגדול).

תאר, ש"ז, תארו, תארו, תארם, — דמות, מראה, צורה, Gestalt, Aussehen; forme, figure; shape, appearance: ויאמרו (זבח וצלמנע לגדעון) כמוך כמוהם אחד כתאר בני המלך (שופ' ח יח). ויאמר לה מה תארו ותאמר איש זקן עלה והוא עטה מעיל (ש"א כח יד). כאשר שממו עליך רבים

[1]) [משמ' זו יוצאת גם מן הנאמר על שרד, ועי' שם. לפי הבנה זו עדיפה הצורה יתארהו בבנין פע', הרומזת כמו כן, שאין כאן אלא פעל משני שנגזר מש"ע (אולי במבטא שונה מן תאר) במשמ' "תיור" וציור קוים מסביב, לקביעת צורתו המדיקת של הפסל. ואמנם ש"ע כזה אפשר שנגזר מן א. תאר, (עי' שם) במשמ' סבב, אבל הואיל ובמשמ' זו של ציור ורשום רחוק הוא בענין מן א. תאר, מוטב לראותו כאן עדות ליצירת שרש חדש. כהתפתחות אחרת מן תור, במשמ' תרתי בלבי (קהלת ב ג) יש לראות תאר, עין בדבר, בסור' של א"י, ועי' תור. וכן בא בערב' תאר[a]) (מן תור) באיתה משמ' כמו תאר בסור'.]

[2]) [לדעת רבים יש לגרוס: ויצא רמונה (או: מהרמון) ותאר הנעה, וכנראה כך בקרוב נכון.]

[a]) تار

כן משחת מאיש מראהו ותֹארו[1]) מבני אדם (ישע' נב יד). חשך משחור תֳּארם לא נכרו בחוצות (איכה ד ח). -- ובצרופים, איש תאר, במשמ' יפה מראה: הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי ידע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תֹּאַר ויי' עמו (ש"א טז יח). — וטוב תאר: וגם הוא (אדניה בן חגית) טוב תֹּאַר מאד (מ"א א ו). — ויפה תאר, ויפת תאר: ורחל היתה יפת תֹּאַר ויפת מראה (בראש' כט יז). ויהי יוסף יפה תֹאַר ויפה מראה (שם לט ו). שבע פרות בריאות בשר ויפֹת תֹּאַר (שם מא יח). וראית בשביה אשת יפת תֹּאַר וחשקת בה (דבר' כא יא). — ורע תאר: והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן דלות ורעות תֹּאַר מאד ורקות בשר (בראש' מא יט). — ולא תאר לו: ויעל כיונק לפניו וכשרש מארץ ציה לא תֹאַר[2]) לו ולא הדר ונראהו ולא מראה ונחמדהו (ישע' נג ב). — ואמר בן סירא: אל תהלל אדם בתארו ואל תתעב אדם מכער במראהו (ב"ס יא ב). תואר לבנה יגהה עינים וממטרו יהמה לב (שם מג יח). — וכתו"ם[3]): רצה (היבם) לכנוס לשם תואר[4]) כונס, לשם ממון כונס (ירוש' יבמ' א א)[5]). — ובצרוף, *תאר כלי: אומר לנו (רבי) בחרו לכם חלקי אבנים ואתם מותרין לטלטלן למחר, ר' זעירא אמר עד שיקרדם וכו' ר' יוחנן אמר עד שיהא עליהן תואר כלי (שם שבת ד א). מטלטלין וכו' ואת הקרקש ואת המראה לכסות בהן את הכלי' בשיש עליהן תואר כלי[1]) (שם שם ו א). — *ויפת תֹּאַר, במשמ' שבויה[2]): כהן מהו ביפת תואר (קדוש' כא:). ד' מאות ילדים היו לו לדוד וכולן בני יפת תואר היו (סנה' כא.). כל הנושא יפת תואר יש לו בן סורר ומורה (שם קז.). — ובסהמ"א: ויש אשר יעשו אותם (את התרפים) כצורות אדם מזהב וכסף בשעות ידועות אליהם וקבל התואר ההוא את כח הכוכבי' (ס' הישר, ויצא, כט:). ואינו אומר (בצלמנו כדמותנו) על צורה זו הניכרת לעינים וכו' שזו תואר שמה (רמב"ם, יסודי התורה ד ח). כבר חשבו בני אדם כי צלם בלשון העברי יורה על תמונת הדבר ותארו וכו' והשבו שהשם על צורת אדם, ר"ל תמונתו ותארו, והתחייבה להם ההגשמה הגמורה וכו'. ואומר כי הצורה המפורסמת אצל ההמון אשר היא תמונת הדבר ותארו, שמה המיוחד בה בלשון עברי תאר וכו' (כ"ש א"ת, מו"נ א א). — *ובמשמ' תכונה מן התכונות[3]): Eigenschaft; qualité; — ty: וכל תאר יתואר בו דבר מה,

1) [במגלת ישעיה א ממדבר יהודה: ותוארו.]

2) [במגלת ישעיה א ממדבר יהודה: תאור.]

3) [בסנה' ק. נאמר בין דרשות אחרות על ועלהו לתרופה (יחזק' מז יב): ר' שמעון בר נחמני אמר לתואר פנים (של בעלי הפה) ע"כ, אך אין הגרסה מסמכת כל צרכה (עי' ד"ס ובירוש' שקל' ו ב) ואין צרוף כזה במלת תאר, הלקוחה מלשון המקרא מסתבר, ועוד שיש כאן ערביב במלה היונ' תרפיה, תרפיון (θεραπεία). ועי' קרוים .Lehnw.]

4) [משום שחמד ביפי האשה.]

5) [בירוש' ברכ' ה א, בתוך דיון על השאלה מתי שאילת שלום מֻתרת למתפלל, נאמר לפי נסחת הספרים: ר' ינאי ור' יונתן הוו מטיילין באסלטין (נ"א באסטדין, באסרטין באיסטרטיא, וכן נראה) חמתון חד ושאל בהון אמר להון שלמכון (נ"א שלם לכין) רבייא אמרין אפילו תואר חברות אין עלינו לרעה ע"כ. ואין הענין מתפרש לפי שמושה המקורי של המלה תאר, הנדירה בתו"ם, ושאינה באה שם בעקר אלא בחקוי השמושים שבמקרא ואמנם כשרידי ירוש' מן הגניזה (גינצבורג, 17) בא המשפט האחרון בלי המלה לרעה. ובקונדריסו של ר' שמעון הדרשן (שם, 822) הגרסה: אפילו תואר הבריות אין עלינו לרעה, וספק הוא, אם בכלל כונת המקור למלה תאר העברית, כי לפי כל הענין מצפה כאן מאמר כגון: אפילו יבוא מלך מן המלכים אין עלינו לדרש בשלומו או לכרע לפניו וכדו'. ואפשר שאין האותיות תואר חברות או תואר הבריות יחד אלא גלגול של מלה יונית מרכבת שלא הובנה, ואף יתכן ששנו אותה במשפט מעין זה בכונה. אעפ"י כן יתכן, כי השפיע הצרוף המספק תאר חברות על התפתחות משמעותו של השם בסהמ"א, וצ"ע.]

1) [וכן בירוש' ביצה א יט, ד ב: תואר כלי, אך בבבלי שם י. נמצא דאיכא תורת כלי עליו.]

2) [על פי דבר' כא יא: וראית בשביה אשת יפת תאר.]

3) [שמוש שחדשוהו בני תבון כדי לתרגם את המנח הערבי צפה, ואלה דברי ר"ש א"ת בפרוש המלות הזרות: תאר — שם מיוחד לצורה המושגת בחושים, טבעית או מלאכותית.]

והתאר ההוא נמצא בדבר ההוא בעת שיתואר בו, הנה נאמר בתאר ההוא שהוא נמצא בפעל וכאשר יתואר הדבר בתאר בלתי נמצא בו עתה, אבל הוא מוכן ומזומן שיגיע לו התואר ההוא, הנה אנחנו נאמר כי התאר ההוא בכח (מלות ההגיון יח). — °ובפרט מדה ממדות האלהים, attribut(e)[1]; ואנחנו אומרים עליו שהוא חי לשלול ממנו תאר המות (ר״י א״ה, כוזרי ב ב). כל מתואר שיתחייב לו תאר ויאמר שהוא כך וכך לא ימלט התאר ההוא מהיותו מאחד מאלו החלקים החמשה, החלק הראשון שיתואר הדבר בגדרו וכו׳, זה התאר, הוא המורה על מהות הדבר ואמתתו וכו׳ (ר״מ א״מ, מו״נ א נב). — ובצרופים, °תארי החיוב, °תארים מחייבים, °תארים חיוביים, °מקיימים, positive, affirmative attribute: והחלק החמישי מתארי החיוב הוא שיתואר הדבר בפעולתו וכו׳ (ר״מ א״מ, מו״נ א נב). כל תואר שיתואר בו הוא יתעלה, הן שיהיה חיובי או שוללי, ראוי שיהיה קדמון ונצחי כמוהו (ר״י אלבו, העקרים ב יט). — °ותארי היחס, הצרוף, °תארים מצליים, °יחוסיים, °יחסיים, °צרופיים, °מקריים: כי התארים הרבים אשר נתארהו ית׳ בהם לא יתכן בהם התארים העצמיים או המקריים, בלתי הצרופיים וכו׳, ולא יתכן כלל שיתואר כתואר שיהא עצמותו עד שיתחייב בעצמותו חבור, אמנם התארים המקריים שאינם צרופיים והם התארים שנפלו במתואר וכו׳ (אמו״ר לראב״ד ב ג,ב ד). — °ותארי העצם, °העצמות, °תארים עצמיים, °תארי הנפש, °תארים נפשיים[2]: אמנם התוארים העצמיים לו יתעלה אינם מפעולותיו וכו׳, והם בתארים ההם אשר קראו אותם עצמיים חלוקים, ר״ל במספרם וכו׳ ואומר לך מה שהכל מסכימים עליו וכו׳ והם ארבעה תארים, חי, יכול, חכם, רוצה (ר״מ א״מ, מו״נ א נג). — °ותאר אמתי, °תאר השלילה וכד׳: דע כי תארי השם יתברך בשלילות הוא התואר האמתי וכו׳ (הנ״ל, שם שם נח). הנה בן יקרבוך תארי השלילה לידיעת השם יתברך והשגתו (שם שם ם). — ובדקדוק, °תאר השם, °שם התאר, מלה המתארת את השם, adjectivum: ומין השלישי מן השמות נקרא תאר מפני שמתארים בו כל אחד משני המינים הראשונים כאמרנו זהב טהור, כל מום רע וכו׳ (ר״י א״ת, הרקמה שער א). — °ובמשמ׳ שם עצם שעקר הוראתו בקריאת תאר לעצם, שם עצם כולל בנגוד לשם פרטי: ובארבעה דברים יבדל שם העצם[1]) משם התאר, האחד כי שם התאר נגזר מפעל כמו חכם בני וכו׳ ולא כן שם העצם כמו אברהם וכו׳ והדבר הב׳ שתחבר חכם עם התאר ותאמר חכמים ולא יתכן לומר מאברהם, שהוא שם העצם, לא יאמר על רבים אברהמים וכו׳ והדבר השלישי שם בעצם לא יהיה מבואר בה״א הדעת כאשר יבואר שם התאר, כי מן חכם יאמר החכם והנה לא יאמר האברהם וכו׳ והאדם הוא שם תאר וכו׳ והדבר הרביעי שם העצם לא יסמוך כאשר יסמך שם התאר כמו חכם לבב וכו׳ והנה אלהים תאר השם כי הוא על לשון רבים וכו׳ (ראב״ע, שמות ג טו). — °ובמשמ׳ כנוי כבוד לאדם לפי דרגתו ומעלתו[2]), גם בצרופים °תאר כבוד, °תאר רב וכו׳ Titel; titre; title: תאר ולזה הוא מזכירם (את החכמים) לא בתאר אחר כמו רבן ורבי ורב לפי שהם למעלה מכל תאר מאלו התארים (רשב״ץ דורלן, מגן אבות א א). — °ובמשמ׳ מתכון הרופא להרכבת תרופה, Rezept; prescription: תאר רטיות מועילות (אלכון ג א ב יג). תאר רפואה לשתויי יין (שם כא). וכן רטיה עשויה בתאר זה וכו׳ (שם לג). תאר משקה ותארו וכו׳ (ס׳ הטחורים של הרמב״ם). תאר משקה משמח מועיל וכו׳ טרקחת משמח וכו׳ תארו (ר״מ נרבוני, אלה חיים ח, כ״י ביה״מ סכטר). תואר אבק הברחיו נגד התולעים (יצחק בן עודרום, בהר לחי). — ואמר הפיטן: כי לא ישיגך רבוי ושנוי ולא

1) [ועי׳ קלצקין־צובל, אוצר המונחים ד׳, ערך תאר.]

2) [צרוף אחרון זה בא בספרות הקראים, ועי׳ קלצקין־צובל.]

1) [במשמ׳ שע״פ, עי׳ עֶצֶם, 4653.]

2) [אולי בהשפעת הצרוף (המסֻפק) תאר חברות שבתו״ם, ועי׳ שם בהערות.]

תאר ולא כנוי (רסע"ג, כתר מלכות). כל תארים תמצא יתאר כם הם תארים מורים פעלתו (עמנואל, אספח בכנור, מובא בפיוט במחברת ז, ירדן, 91).

*תָּאֳרִי, *תְּאֹרִיִּי, ת"ז, בפרט בלשון הקראים — מתיחס לתאר העצם ומשג בחושים: ואם לא יהיה שם צלם נפש משכלת רק לצורה התארית מכלל ששאר בניו הנולדים לו לא היו כצורת אדם התארית (ר' אהרן הקראי, עץ חיים כב). והוא ענין שאינו מקיום העצם והוא מפני צורה מקרית התארית (הוא, גן עדן, עריות ג, קלא.). אם כן הנפש במיפת התבאר שאינה צורה תאריית ושהיא צירה שכלית (אלפרגי, מאמר במהות הנפש, חמדה גנוזה, מו:). — *ובדקדוק במשמ' משמש תאר, כשם תא״, adjektivisch; adjectif ; -ive, נוהג בספרות ובדבור.

*תַּאֲרִיךְ[1], ש"ז, — ראשית חִשוב הזמן לפי ימים ושנים, וקביעת מועד לפי זה, Datierung, Ära, Datum; datation, ère, date; dating, aere, date: ואיך נדע מהלוחות האלה שאר תאריכי האומות הקרובות אלינו (ראב"ע סכסיא, המבון המהלכות ח). ויהיה מתחלת התאריך[2] עד היום ההוא אלפים ותפ"ה שנה (אבן חסדאי, אגרת תימן לרמב"ם, הלקין, 82). ועל כל קבר וקבר יש בו תאריך (מסעות מטודילה יג, גרינהוט, 34).

תְּאַשּׁוּר[3], ש"ז, — שם לאילן הגדל בהרים, שעצו משמש לבנית אניות, כנראה מין ממיני הארנים, אולי מין cupressus[1]) כמו ברוש הנזכר על ידו: אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן אשים בערבה ברוש תדהר ותְאַשּׁוּר יחדו (ישע' מא יט). כבוד הלבנון אליך יבוא ברוש תדהר ותְאַשּׁוּר יחדו (שם ס יג) [2]).

תֵּבָה[3]), ש"נ, סמי' תֵּבַת, — א) מין ארון עץ, Kasten; caisse; box: ותקח לו תֵּבַת גמא ותחמרה בחמר ובזפת (שמות ב ג). — וככנוי למכנה עצים בדמות תבה, שצף על פני המים, ושעשה איתו נח,

---

1) [אין זו כידוע, בעקר אלא תעתיק המלה הערב׳ האריח׳ a), שה"פ מן אַרַּח' b), קבע זמן ומועד.]

2) [במלה זו הבאה במקור הערבי, בתרגומו של ר"ש א"ת: מתחלת היצירה, ושל נחום בן יעקב המערבי: מתחלת החשבון.]

3) [השם נמצא כעת גם באוגרית' ברשימה של הגשת מנחה (למלך?), שבאים בה ביחד: בכרם. ברשל (ז"א ברזל), מאת תאשרם, ת'לת'ם (עצי) אלמג, חמשם ככר קנם (גורדון, Handbook, עמ' 161). במגלת ישעיה א ממערות המדבר בא השם בכתיב תשור. הכונה לאותה מלה גם ביחזק' כז ו: קרשך עשו שן בַּת־אֲשֻׁרִים מאיי כתים, כדברי רש"י: כאלו הוא תיבה אחת לשון תדהר ותאשור, שניהם ת"י אשכרועין, ע"כ, ועי' גם בהערת העורך בערך קֶרֶשׁ, עמ' 6225. אין לדעת אם שם העץ מקורו בעכר' או אם הוא שאול משפה אחרת.]

1) [כך דעת לֵו, Flora 3, 28 ועוד, המביא את החמר שבתרגומים ואת דעות החוקרים, ובסכומו בכרך IV, 33 הוא מזהה את העץ כמין Cupressus horizontalis Mill.]

2) [אין להניח שרש ופעל תבא על יסוד הנאמר במד"ר בראש' לא (וכעין זה בילק"ש שם נג): ולמה הוא קורא אותה אמה תביקין, ר' הונא אומר שהיא מתביאות וכו', כי, כדברי תיאודור במהדורתו עמ' 282, הגרסה הנכונה היא: ולמה הוא קורא אותה תיבייקון (θηβαικόν), ר' הונא אומר שהיא מתיבאין, כלו' מן Θῆβας, העיר הידועה ביון.]

3) [לדעת רבים מקור המלה במצרי' קדומה: דַבע.ת, ארון מתים, ובמצר' מאוחרת: תב.ת, ארון ותבה בכלל, ואמנם אין גזירה זו נעלה מספק. ולא מן הנמנע הוא, שאין כאן בעקר אלא שם עץ ששמש בעשית תבות, והשוה בעבר' אֳרוֹן כנגד אֹרֶן, באשור' erinu, ארז, בסור' שמשרתא (תבת נח) כנגד שְׁמַשְׁר, עץ האשכרוע, ועוד. Köhler במלונו רואה תבה במשמ' ספינה (תבת נח) כמלה אחרת, שהוא מיחס לה כמשמ' עקרית זו של היכל וארמון, הואיל ובעלילת גילגמש הבבלית נמשלה ספינת גבור המבול כנראה להיכל, וזה בודאי אינו נכון. אין להבחין בלשון בין תבת נח הגדולה שבים ובין תבת קטנה זו שהושם בה לפי התורה משה בנהר.]

a) تأريخ   b) أرّخ

aro ; arche ; Arche: עשה לך תֵּבַת עצי גפר קנים תעשה את התֵּבָה וכפרת אתה מבית ומחוץ בכפר וכו׳ שלש מאות אמה ארך התֵּבָה חמשים אמה רחבה ושלשים אמה קומתה. צהר תעשה לַתֵּבָה ואל אמה תכלנה מלמעלה ופתח התֵּבָה בצדה תשים תחתים שנים ושלשים תעשה וכו׳ ובאת אל התֵּבָה אתה ובניך ואשתך ונשי בניך אתך. ומכל החי מכל בשר שנים מכל תביא אל התֵּבָה להחית אתך (בראש׳ ו יד–יט). וירבו המים וישאו את התֵּבָה ותרם מעל הארץ וכו׳ ותלך התֵּבָה על פני המים (שם ז יז–יח). ויפתח נח את חלון התֵּבָה (שם ח ו). — ובתו"מ[1]: פורסין עור של גדי על גבי שידה תיבה ומגדל שאחז בהן את האור (שבת עז ח). אין פורטין לא מתיבת המוכסין ולא מכיס של גבאין (ב"ק י א). מצא בחנות הרי אלו שלו בין התיבה ולחנוני הרי אלו של חנוני (ב"מ ב ד). השידה והתיבה והמגדל וכו׳ הרי אלו טהורין (כלים עו א). שלוש תיבות הן, תיבה שפתחה מצדה טמאה מדרס (שם כד ד). תיבת המגדל יש בה פותח טפח וכו׳ (אהל׳ ד ב). תיבה שהיא מלאה כלים וקבע לה כסוי טמאה (תוספת׳ כלים ב"מ י א). תיבת הבלנין שהיא גבוהה עשרה טפחים ויש לה ליזבז טמאה (שם שם י ג). תיבה שהיא מלאה ספרים נותנה מראשותי המיטה ואינו נותנה מרגלות המטה (ירוש׳ ברכ׳ ג ה). כיצד היו ישראל מהלכין במדבר וכו׳ חד אמר כתיבה[2], וחרנה אמר כקורה (שם ערוב׳ ה א). שהיו עשויין (המצרים) תיבות תיבות[3] והיו החיצים מפזרין אותן (שם סוט׳ ח ג). דלת של שידה ושל תיבה ושל מגדל נוטלין אבל לא מחזירין (שבת קכב:) תיבה שנשתמשו בה מעות חולין ומעות מעשר וכו׳ (פסח׳ ז.).

שהעבירן (נח את החיות) לפני התיבה, כל שהתיבה קולטתו בידוע שלא נעבדה בהם עבירה, וכל שאין התיבה קולטתו בידוע שנעבדה בהן עבירת (סנה׳ קח:) לחם הפנים כיצד עושין אותו, רבי חנינא אמר כמין תיבה פרוצה[1], ר׳ יוחנן אמר כמין ספינה רוקדת[2] (מנח׳ צד.-צד:). מה הקן הזה מטהר את המצורע אף תיבתך מטהרתך (מד"ר בראש׳ לא). על שם תיבתו של נח (שם שם). — ובסהמ"א: תיבה שנותנין בה המעות המתקבצות בישיבה (ערוך ערך סופר). מה אומר באיש אשר מאזניו גנזיו ושניו אושפיזיו וכספו וזהבו נאבני לבבו ומפתחו נאמן רוחו ותיבתו בעל חברתו ושבעתו איש עצתו (בן המלך והנזיר שער ה). לכשאפתח תבתי אוציא את שלך (ס׳ חסיד לר"י, סו"ת נג ג). המגלגל דבר מרובע כמו תיבות שלנו, כשעוקר זוית אחד עדיין השני מונח במקומו וכו׳ (מרדכי, שבת כב). אינם (שטרי חובות) ממטוני אלא המעות שבתיבתך הן ממטוני (עוחו"מ עח). אפילו נתנם בתיבתו ונעל בפניהם ונגנבו או נאבדו חייב (שם שם רלא). שתשמור כסף וזהב ומרגליות בתוך חדרך ובתוך תיבותיך ותעשה מסגרת למסגרתו כך תעשה לפיך (ראשית חכמה, שער הקדושה יח). — ובמיוחד במשמ׳ קֻפָּה[3]: ואין הפ"ה של הגבאים רשאי להוציא מתחת ידו ורשותו התיבה וארנקי של צדקה (דברים עתיקים לפ׳ ווטשטיין, סי׳ טו). הוצאות דיינים ושמשים ושכר הבית יתפרע מתיבת המדינה (פנקס מדינת ליטא מ). מכולם פטרוהו הקהל אותו ואת אשתו כל ימי חייו, רק מעות תיבה ומעות קצבה (פנקס ועד ארבע ארצות, הייל‍פרין, 306).

---

[1]) [קשה לעמד היום על שמושה המיחד של המלה תבה בתו"מ, בהבדל מן שדה מגדל, ואין לקבע על פי הצרופים השונים תכונה משתפת לכל מיני התבה.]

[2]) [כלומר בתבנית מרֻבעת ולא מֻארכת בקורה.]

[3]) [כלו׳ ערוכים בתבנית מרבעת.]

[1]) [רש"י: שניטל כיסויה ושתי דופנותיה זו כנגד זו כך הלחם היו לו ב׳ דפנות ושוליים רחבים ע"כ (עי׳ בציור שם), כלו׳ כמחצית רבוע, פתוח למעלה.]

[2]) [כלו׳ כזוית פתוחה כלפי מעלה, כחתך של ספינה.]

[3]) [ע"פ תיבת המוכסין שבתו"מ (ב"ק י א, עי׳ לעיל), וכדומה לשמושים המובאים לעיל מן הסהמ"א. והשוה במקרא בשמוש זה ארון (מ"ב יב י).]

— ב) *בִּמשמ׳ ארון הקדש של בית הכנסת שספרי התורה נתונים בו: סדר תעניות כיצד, מוציאין את התיבה לרחובה של עיר ונותן אפר מקלה ע״ג התיבה (תעני׳ ב א). בני העיר שמכרו וכו׳ ביהכ״נ לוקחין תיבה, תיבה לוקחין מטפחות וכו׳ אבל אם מכרו וכו׳ מטפחות לא יקחו תיבה, תיבה לא יקחו בית הכנסת (מגי׳ ג א). ואיזהו דבר של אותה העיר, כגון הרחוב והמרחץ ובית הכנסת והתיבה והספרים (נדרי׳ ה ה). מטפחות תיבה אין בהן משום כלאים (תוספתי כלא׳ ה יז). — ובמשמ׳ זו, *ירד לפני התבה, *עבר לפני התבה וכד׳, נגש להתפלל כשליח־צבור: העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה השני מתקיע (ר״ה ד ז). עמדו בתפלה מורידין לפני התיבה זקן ורגיל (תעני׳ ב ב). הפורס את שמע והעובר לפני התיבה והנושא את כפיו וכו׳ לא יענה אחר עצמו אמן (ירוש׳ ברכ׳ ה ד). וי״ט שחל להיות בשבת שליח צבור היורד לפני התיבה אינו צריך להזכיר של יו״ט (שבת כד:). —ג) *בִּמשמ׳ מלה הכתובה (geschriebenes) Wort; mot (écrit); (written) word: שלא היו מפסיקין בין תיבה לתיבה¹) (ירוש׳ פסחי׳ ז ח). גורעין לדרוש מתחלת הפרשה עד סופה, ר׳ חנניה בשם ר׳ ירמיה ואפילו באמצע תיבה (שם ע״ז א ג). הפוך את התיבה ודרשה (שבת כח:). לא הוה ידעין הי באמצע תיבה הי בסוף תיבה (שם קד.) כל תיבה שצריכה למ״ד בתחילתה הטיל לה הכתוב ה״א בסופה (יבמ׳ יג:). נזדמנה לו תיבה בת שתי אותיות לא יזרקנה לבין הדפין אלא חוזר וכותב בתחילת השיטה (מנח׳ ל:). מניחין בין שיטה לשיטה כמלא שיטה, בין תיבה לתיבה כמלא אות (סופרים ב ב). לשעבר היית (האות יוד) בשמה של נקבה (שרי) בסופה של תיבה אבל עכשיו הריני נותנך בשמו של זכר (יהושע) בראשה של תיבה (מד״ר ויק׳ יט). עם נקודות הכסף, רבי אבא בר כהנא אמר אלו האותיות רבי אחא אמר אלו התיבות (שם שה״ש, חולי זחב). (הראובני, השמעוני) ה״א בראש התיבה ווי״ו בסופה (שם שם, גן נעול). ובתיבה אחת מצינו אחד עשר מאגניות¹) משמשים (פסיקי רבי, אלבי אלבי, מא״ס, קנג.). — ומ״ר *תֵּבוֹת, *תֵּבִיּוֹת: היה עשוי (המזוזה) כחצי חליטה, שורה העליונה שיש למטה הימנה שתים, צריך שיהא בה שלש תיביות, האמצעית שתים, התחתונה אפי׳ על הארץ (ר׳ צא, ירוש׳ מגי׳ א יא). דפסק ספרא לשתי תיבות (חול׳ סד:). אף משה לא הזכיר את השם עד שאמר עשרים ואחת תיבות (תנחו׳ ואלה א). — ובסהמ״א, גם ללא דיוק: כי י״א מהם תשמש בתחילת התיבות ובתוכם ובסופם (דונש, תשו׳ על רסע״ג 6). שכן דרך לכתוב בהגדות תיבות קשות (ערוך ערך אדנדקי). שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה שלאחריו (רש״י, בראשי׳ א א). שכן דרך תיבה בת שתי אותיות לכפול בסופה ואין יסודה אלא שתי אותיות (הוא, שם מט יט). שכל למ״ד וכי״ת המשמשת בראש התיבה אם נקודה בחטף כגון לְמלך לְמדבר לְעיר צריך לפרש לאיזה מלך לאיזה מדבר לאיזו עיר (הוא, שמות כב יט). ואינה מפרשת לחתוך תיבות זו מזו ולהשמיע כל תיבה ותיבה ומצטרפות שתי תיבות כאחת (הוא, ערובי׳ נג:, ד״ה מאי). התיבות כגויות וחטעמים כנשמות (ראב״ע, יסוד מורא א). ועכשו ארחותיה (של חכמת הלשון) ועותו נכוחותיה ועקלו נתיבותיה ועכתו מלותיה ותיבותיה (ר״י א״ת, הקד׳ המתרגם לס׳ הרקמה). ובשאר התיבות אם שכח כותב מקצת התיבה בשטה ומקצתה למעלה (רמב״ם, תפילין א טו). — *תֵּבָה פְּתֵבָה, כל מלה ומלה בלא להחסיר אף מלה אחת: יכול לכוין דעתו מתחלה ועד סוף תיבה בתיבה וישמע משליח צבור כל התפלה ויוצא ידי חובתו (מנוה״מ לר״י אלנקאוה ב, 144). — ואמר המשורר: כמוהם ככתבם תוך לבבי חקוקים אות באות תיבה בתיבה (ר״י הלוי, הקולך זה, זמורה ב, 383). — *ובמשמ׳ אות: למה נקרא אות תיבה, כמו תיבה מחוברת דף לדף נסר לנסר ואז יוכל להשים

¹) [גם כאן הכונה: אין מפסיקין בדבור בין מה שכתוב בתבה לחוד למה שכתוב בתבה אחרת, ולא למשמ׳ מלה שבדבור. וכדאי לדיק בהבחנה זו גם היום.]

¹) [צ״ל סיגנאות = signa, אותיות.]

בו חפצו וכו' כך אין אות אחת נשמע כלום אלא אם מחובר לחבריו (ספר חסידים תתתסיב).

תְּבֹוָאה, ס"נ, — מלה מספקה: הסכן נא עמו ושלם בהם תבואתך[1]) טובה (איוב כב כא) — ובסהמ"א, במשמ' סה"פ מן בוא, ביאת זמן או דבר: כבר בא יום אשר מאז אקוה ת ב ו א ת ו וסרת המגורה (ר"ם הנגיד, אלוה עז, הברמן א, 5).

תְּבוּאָה[2]), ס"נ, סמ' תבואת, כנ' תבואתי, תבואתנו, תבואתך, תבואתך, תבואתו, תבואתה, תבואתה. מ"ר תבואות, תבואת, כנ' תבואתיכם, — מה שמובא ונאסף מתפוקת השדה אל הבית, בפרט ממיני הדגן, Getreide; blé; grain, corn: הא לכם זרע וזרעתם את האדמה, והיה בתבואת ונתתם חמישית לפרעה וארבע הידת יהיה לכם לזרע השדה ולאכלכם (בראש' מז כג–כד). ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה (שמות כג י). שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את תבואתה (ויקי' כה ג). ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל (שם שם ז). מן השדה תאכלו את תבואתה (שם שם יב). וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעת הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו, וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים, וזרעתם את השנה השמינת ואכלתם מן התבואה ישן עד השנה התשיעת עד בוא תבואתה תאכלו ישן; (שם שם כ–כב). מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההוא (דבר' יד כח). כי יברכך יי' אלהיך בכל תבואתך (שם טז טו). כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך וכו' (שם כו יב). ובמים רבים זרע שחר קציר יאור תבואתה (ישע' כג ג). זרעו חטים וקצים קצרו וכו' ובשו מתבואתיכם (ירמ' יב יג). והיתה תבואתה ללחם לעבדי העיר (יחזק' מח יח). כבד את יי' מהונך ומראשית כל תבואתך (משלי ג ט). כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה (שם שם יד). טוב פריי מחרוץ ומפז ותבואתי מכסף נבחר (שם ח יט). פעלת צדיק לחיים תבואת רשע לחטאת (שם י טז). באין אלפים אבוס בר ורב תבואות בכח שור (שם יד ד). בית צדיק חסן רב ובתבואת רשע נעכרת (שם טו ו). טוב מעט בצדקה מרב תבואות בלא משפט (שם טז ח). כי אש היא עד אבדון תאכל ובכל תבואתי תשרש (איוב לא יב). אהב כסף לא ישבע כסף ומי אהב בהמון לא תבואה (קהלת ה ט). והארץ אשר נתתה לאבתינו לאכל את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה ותבואתה מרבה למלכים (נחמ' ט לו–לז). — וראשית התבואה ככנוי ליחס ישראל אל אלהיו: קדש ישראל ליי' ראשית תבואתה[1]) (ירמ' ב ג). — ועל פרי העץ: וכי תבאו אל

---

[1]) [הנקדנים לא קבלו כאן את אפשרות הקריאה, המסתברת לכאורה, תבואתך, ואין נקוד כזה מתאים כאן באמת, ולפי נקוד המסרת מצטרפת הצורה לצורות שבדבר' לג טז (תבואתה לראש יוסף) ובש"א כה לד: ותבאתי — קרי ותבאי — לקראתי, ואולי גם כאן התכון הנקוד לרמז לקרי תבואך. אך אולי עדיף הוא לראות את האלף כנוספת בכתיב, ולהניח כעקר, בספר זה, המתרגם מארמית, את הצורה ת ב ו ת ך במשמ' תלין אתך, מארמ' בות במשמ' ו, כלשון הכתוב נפשי בטוב תלין (תה' כה יג) ועוד. ועי' בפרוש העורך לאיוב משנת תשי"ד, עמ' 397. ואשר לצרוף שבדבר' לג טז, עי' גם בהערות לערך תבואה.]

[2]) [בעקר סה"פ מן בוא, ובאותה התפתחות ההוראה כמו מן עלל (בוא בארמ') עללתא, מן tragen (נשא) בגרמני' Getreide, ועוד.]

[1]) [אמנם אין פרושי המפרשים המסרתיים יוצאים ידי הקשי שבצרוף, שעקרו בזה שישראל מתארת כראשית מתבואת האל, המובאת כאלו לזולתו, ואין אף פרושי החדשים (כגון דוהם, שאחרים הולכים בעקבותיו), שלפיהם ישראל היא ראשית התבואה של אמות העולם כלן, המגשת לאלהים, אלא דחק בולט. והואיל ועקר התמונה שבמשפט הקודם היא תמונת הברית, ברית הכלולות והנשואין בין האלהים וישראל (בדומה לתמונה שבנבואת הושע א—ג), לא מן הנמנע הוא, שדבר כאן, כנגד "אהבת כלולותיך" על ארשות (או ארושת) אהבתה של אלהי ישראל, או אפלו על ארשת תאבתה, מן א. תאב (עי' שם), ומובן הדבר, שראו המעתיקים באותיות ארשת תאבתה רק כתיב לא מדיק של הצרוף השכיח: ראשית התבואה. וצ"ע.]

הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וכו' שלש שנים יהיה לכם ערלים וכו' ובשנה החמישת תאכלו את פריו להוסיף לכם תְּבוּאָתוֹ (ויק' יט כג–כה). — ובצרופים, כגון תבואת האדמה: ונתן מטר זרעך אשר תזרע את האדמה ולחם תְּבוּאַת האדמה (ישעי' ל כג). — ותבואת הארץ: אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תְּבוּאַת הארץ תחגו את חג יי' (ויק' כג לט). ולא היה עוד לבני ישראל מן ויאכלו מִתְּבוּאַת ארץ כנען (יהו' ה יב). — ותבואת גרן ותבואת יקב: ונחשב ללוים כִּתְבוּאַת גרן וְכִתְבוּאַת יקב (במד' יח ל). — ותבואת דגן: ומסכנות לִתְבוּאַת דגן ותירוש ויצהר (דה"ב לב כח). — ותבואת זרע: עשר תעשר את כל תְּבוּאַת זרעך היצא השדה שנה שנה (דבר' יד כב). — ותבואת כרם: לא תזרע כרמך כלאים פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע וּתְבוּאַת הכרם (דבר' כב ט). — ומגד תבואת שמש: וממגד תְּבוּאֹת שמש[1] (שם לג יד). ותבואת שדה: השיב את כל אשר לה ואת כל תְּבוּאֹת השדה (מ"ב ח ו). וכפרץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש וכל תְּבוּאַת שדה (דה"ב לא ה). — ופרי תבואה: ויזרעו שדות ויטעו כרמים ויעשו פרי תְבוּאָה (תהל' קז לז). — ושני תבואות: במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך במספר שני תְבוּאֹת ימכר לך לפי רב השנים תרבה מקנתו ולפי מעט השנים תמעיט מקנתו כי מספר תבואות הוא מכר לך (ויק' כה יה–יו). — ובהשאלה, תבואת שפתיו: מפרי פי איש תשבע בטנו תְּבוּאַת שפתיו ישבע (משלי יח כ). — ובתו"מ, כשם מיוחד לחמשת מיני הדגן, ובנגיד לקטנית וירק ופירות: תבואה שנתנה לשחת או לאלומה וכו' אין להן שכחה (פאה ו י). כל שהוא כלאים בסאה מצטרף לרובע, במה דברים אמורים תבואה בתבואה וקטנית בקטנית, תבואה בקטנית וקטנית בתבואה וכו' הפשתן בתבואה כצטפת אחד מעשרים וארבע בנופל לבית סאה (כלא' ב ג). תבואה בתבואה בית רובע, ירק בירק ששה טפחים, תבואה בירק ירק בתבואה בית רובע (שם שם י). היתה שדהו זרועה תבואה ובקש לטע להוכה שורה של דלועין (שם ג ז). הרוח שעלעלה את הגפנים ע"ג תבואה יגדור מיד (שם ז ז). מפנין אפילו ארבע וחמש קפות של תבן ושל תבואה מפני האורחים (שבת יח א)' משלחין יינות שמנים וסלתות וקטניות אבל לא תבואה (ביצה א ט). הנודר מן התבואה אינו אסור אלא מחמשת המינין (ר"מ, נדרי ז ב). השוכר את החמור להביא עליה וכו' תבואה והביא עלית תבן חיב (ב"מ ו ה). כשם שחולקין בתבואה כך חולקין בתבן ובקש (שם ט א). המוכר את השדה מכר את האבנים שהם לצורכה וכו' ואת התבואה שהיא מחוברת לקרקע וכו' אבל לא וכו' את התבואה שהיא תלושה מן הקרקע (ב"ב ד ח–ט). הרי זה אוכל מסנה שלש תבואות לשתי שנים (ערכי' ט א). מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום כך תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות (ר' ילחק, יבמי סד.). — *ושדה תבואה, בנגוד אל שדה ירקות: אין סומכין לשדה תבואת חרדל וחריע אבל סומכין לשדה ירקות חרדל וחריע (כלא' ב ח). — *ובמשמ' לחם, אכל בכלל: לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו שאין מריבה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא על עסקי תבואה שנאמר השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך (ר' יהודה, ב"מ נט.). מה חמור זה כיון שאין לו מאכל באבוסו מיד צועק, כך אשה כיון שאין לה תבואה בתוך ביתה מיד צועקת (ר' ילחק, תמו' טז.). — ובסהמ"א: הזרעונין נחלקין לשלשה חלקים, האחד מהם הוא הנקרא תבואה והיא חמשת מינין, החטים והכוסמין והשעורין ושבולת שועל והשיפון (רמב"ם, כלא' א ח).

---

[1]) [צרוף זה בא כנגד הצרופים המקבילים שלפני כן ושאחרי כן: מברכת יי' ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רבצת תחת (וממגד תבואת שמש) וממגד גרש (צ"ל גְּדִישׁ) ירחים, ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם, וממגד ארץ ומלאה וכו', ועל כן קרוב הוא לראות גם בהמשך תבואתה לראש יוסף לשון תְּבוּאָה, כלו' כל אלה תבואתם נתנת לראש יוסף, ולא כצורת פעל מן בוא. בעקבות הנקוד תְּבוֹאתָה. ואמנם אין להגיע לפתרון סופי אלא על יסוד פרוש מניח את הדעת למלים: ורצון שכני סנה, שאינן עולות יפה בענין לפי הבנתן המקֻבלת.]

תבול, עי׳ *תבול.

תבון, ש״ז, — מלה מספקה [1]): ויעשו להם מסכה מכספם כתבונם עצבים מעשה חרש כלה (הושע יג ב). — ובספהמ״א במליצת הכתוב, במשמ׳ תבנית או גם תבונה, ואמרו פיטנים ומשוררים: יעסם וישא כהן פקידיו ואל יקריב במומו את קרבניו חניטים אם יבוכרו לאיש מעבוד ומגוזז בתבוניו (רס״ג, אזהרות, סדור, מק״ג, רע״ו). וידיו תבל מגשימים ותבוניו פתאים מחכימים ומליו כושל מקימים (רמב״ע, לגביר דעות, בכורי א, רפח).

תבונה, ש״נ, כנ׳ תבונתי, תבונתך, תבונתו, מ״ר תבונות, כנ׳ תבונותיכם, — בינה, כח ההבנה Verstand, Einsicht; intelligence, discern(e)-ment: ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה (שמות לא ג). ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד (מ״א ה ט). לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו (ישעי מ כח). ולא ישים אל לבו לא דעת ולא תבונה (שם מד יט). בחכמתך ובתבונתך עשית לך חיל (יחזקי כח ד). קנה לב אהב נפשו שמר תבונה למצא טוב (משלי יט ח). אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד יי׳ (שם כא ל). בכחו רגע הים ובתובנתו [2]) מחץ רהב (איוב כו יב). הן הוחלתי לדבריכם אזין עד תבונתיכם (איוב לב יא). — ובהקבלה לבינה: כי אם לבינה תקרא לתבונה תתן קולך (משלי ב ג). — ולחכמה: להקשיב לחכמה אזנך תטה לבך לתבונה (שם שם ג). אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה (שם ג יג). בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן (שם כד ג). בישישים חכמה וארך ימים תבונה, עמו חכמה וגבורה לו עצה ותבונה (איוב יב יב–יג). — ועם מזמה: מזמה תשמר עליך תבונה תנצרכה (משלי ב יא). — ועם עצה: כי גוי אבד עצות המה ואין בהם תבונה (דברי לב כח). — והחכמה והתבונה כדמות חיה: הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה (משלי ח א). — ובצרופים, איש תבונה, תבונות: בז לרעהו חסר לב ואיש תבונות יחריש (משלי יא יב). אולת שמחה לחסר לב ואיש תבונה יישר לכת (שם טו כא). מים עמקים עצה בלב איש ואיש תבונה ידלנה (שם כ ה). — ודרך תבונות: וילמדהו דעת ודרך תבונות יודיענו (ישעי מ יד). — וחסר תבונות: נגיד חסר תבונות ורב מעשקות שנאי [1]) בצע יאריך ימים (משלי כח טז). — ורב תבונה: ארך אפים רב תבונה וקצר רוח מרים אולת (משלי יד כט). — ותבונות כפים: וירעם כתם לבבו ובתבונות כפיו ינחם (תהלי עח עב). — ובתו״מ: מרבה ישיבה מרבה חכמה, מרבה עצה מרבה תבונה (אבות ב ז). לבך יהגה תבונה פיך ידבר חכמות ולשונך ירחיש רננות (ברכי יז.). — ובספהמ״א, ואמר המשורר: כתב ספר כריתת לתבונה והתר ללאת הבין וקרסו (רשב״ג, בחר מפנינים, ביאליק-רבניצקי א, 46). אסת לב להחיותו וככד להפרותו וקדקד להורותו שעפי תבונותיו (רמב״ע, בשם אל, בכורי א, רמב).

***תבוני,** ת״ז, — שמתיחס על התבונה, עיוני, מחשבי, בצרופים כגון: חוש התבוני (ר״א בינאגו, דרך אמונה, כג.). — *וכח תבוני: וכמו שיקרה לפילוסופים בהגבלת חמדות המעולות שפרטיהן נמסרו ביד הכח התבוני שבאדם לשער ולצמצם הפרטים ההם כפי צורך מקומם ושעתם (ר״י מוסקטו, קול יהודה לכוזרי, א, סח:). — *ולמוד תבוני: חסרון

---

[1]) [רב הפרשנים והמדקדקים העברים בארו כתבונם כמו כתבונתם, כדברי רד״ק במכלול (ליק, קעב.): ומלת כתבונם עצבים חסרה תי״ו הכנוי ומשפטה כתבונתם כי לא יתכן לומר תבון כי לא מצאנו ממשקלו ע״כ. ויונתן תרגם: כדמותהון, והשבעים: Κατ᾽ εἰκόνα, כתבנית (עצבים) בלי מ הכנוי. ואין הקשי במלה זו בלבד אלא גם במ׳ הכנוי׳ במלת מכספם, וקשה להניח שיאמר הכתוב שעשו להם כתבנית עצבים ולא שעשו להם תבנית עצבים ממש; וכנראה יש לחפש את הנוסח המקורי בקריאה כגון: ויעשו להם מסכת מכסף, מכתם נוב, כי כן מדברות גם תעודות מצריות על ארץ נוב (נוביה) כמוצא הכתם דוקא.]

[1]) [קרי: ובתבונתו.]

[1]) [כך כתיב; קרי: שנא.]

חמדות הטבעיות כאשר לא יתחבר שם למוד תבוניי וכו' (ר"י ערלמס, יד אבשלום על משלי, כ, כבוד לאים). — °ומעשה תבוני: האדם הנבון המכריח על צד היותר נאות במעשים התבוניים אשר אצל הדברים האפשריים יקרא אצלם נביא בענין ההנהגה (ר"י מוסקטו, קול יהודה לכוזרי א, כ:). — °וציור תבוני: ציורים תבוניים, כמו ציור מושג החיות, הטוב, השלם, החפץ, החכמה, היופי, התושיה ודומיהם וכו' והם הצורות האפלטוניות המפורסמות לחכמים (רנ"ק, מורה נבוכי הזמן, רבידוביץ, רסט).

תְּבוּסָה [1], ש"נ, במקרא רק סמי׳ תְּבוּסַת, — מבוסה, כשלון, מפלה, Niederlage; défaite; defeat: ומאלהים היתה תְּבוּסַת אחזיהו לבוא אל יורם (דה"ב כב ז). — ובתו"מ, בשמוש לא ברור כל צרכו [2], *דם תבוסה, דם שיצא חלקו מן הגוף חחי וחלקו אחרי מות האדם: רביעית דם ורביעי' דם תבוסה (אהלי ב ג). איזהו דם תבוסה דם שיצא ממנו שמינית בחייו ושמינית במותו וכו' איזהו דם תבוסה צלוב שדמו שותת ונמצא תחתיו רביעית דם טמא וכל המת שדמו מנטף ונמצא תחתיו רביעית דם טהור (שם ג ה). אין בין דם המת לדם תבוסה אלא שדם המת נזיר מגלח

1) [עי' בוס. ובלשון ימינו יצרו מלים כגון תְּבוּסָן, תְּבוּסָנוּת, תְּבוּסָנִי, כתרגום למלים defaitiste, defeatist וכדי בלועזית.]

2) [אמנם במקי' הגרסה תבוסה באות במקורות (עי' אפשטיין, פרוש הגאונים 82 ושם 132) הנסחאות: תפוסה (עי' שם), תפושה, וכן בסמי' ובכנ' תפוסת, תפיסתו, תפושתו וכו'. אבל לפי הענין אין להתעלם מדמיון הצרוף לבטוי המקראי: בהיותך עירם ועריה מתבוססת בדמך היית (יחזק' יו כב) שהובן כמורה על "תערובת דם, גם יש מראי דם שונים וזה מזה" (לשון רד"ק בפרושו). ואולי על יסוד הבנה כזו בכתוב קראו לתערובת דם (המתבוסס): תבוסת דם. מאידך אפשר, שדברו על תפיסת הקבר (עי' *תפיסה) בקרוב בשמ' הסביבה שהקבר כאלו תופס וכובש אותה, ימשג זה התערבב במשג זה של תבוסת דם המת, עד שקשה להפריד ולקבע למה בדיוק הכונה. וצ"ע.]

עליו וחייבין עליו על ביאת מקדש ודם התבוסת אין נזיר מגלח עליו וכו' (תוספת' מגי' א י). ואיזו היא תבוסה ר' אליעזר בן יהודה אומר הרוג שיצא ממנו רביעית דם בחייו ובמותו ספק בחייו יצא ספק במותו יצא ספק בחייו ובמותו, זה הוא דם תבוסה וחכמים אומרים ספקו ברשות היחיד טמא ברשות הרבים טהור אלא איזהו דם תבוסה הרוג שיצא ממנו רביעית דם בחייו ובמותו ועדיין לא פסק ספק רובו בחייו ומיעוטו במותו וספק רובו במותו ומיעוטו בחייו הוא דם תבוסה (שם אהלי ד י). — *ותבוסת המת, העפר שהמת מֻשכב עליו, והדם חדר בו: המוצא מת בתחילה מושכב כדרכו נוטלו ואת תבוסתו מצא שנים נוטלן ואת תבוסתן (נזיר ע ג, אהלי טז ג) [1]. — ובספה"א, ואמרו פיטנים ומשוררים: רחש ישנים בערב דם תבוסה בערב קץ חש וקרב לעורר כתנין קרב (ר"א קליר, אתות עת, קרובה לשבת החדש). (לא תחמד) סחר ריעך הונו ועזבוניו אף מכל מאכל אשר אסר לך אל, תבוסת שמונה עשרה טריפות ונבלות ובשר בחלב מתגאל (רס"ג, אזהרות, סדור מק"נ, קיד). — ובהשאלה: תלהט אש תבוסתו צלעי ובת עיני בים דמעה זרומה (רמב"ע, חרדה לנפש, בכורי א, קיט). ועז התלי לעזור ולכשיל דמות תנין ונבו תבוסתו והעז מראשותיו (הוא, נפש אל, שם, רמ). אמר לשמח בלילו גם מבוא תבוסה לו יהי אולה (הוא, ענק ח, שם, שעה). עלי מה ישבחה גבר תבוסת זמן רע עד יכחש בו שארו (שם, שפד).

°**תַּבְחִין**, ש"ז, — כלי מבחן, אמצעי להבחין בין דבר לדבר, criterium: התבחין למלת ארמית בתו"מ ובספרות שלאחר התלמוד, אם השתמש בה המשתמש בתור מלה ארמית או כבר חשבה מלה עברית אעפ"י שצורתה עוד ארמית, היא הסביבת (א' בן יהודה, המבוא הגדול, 27).

1) [וכן כותב הרמב"ם: נוטל המת שמצא ונוטל כל העפר התיחות שתחתיו וכו' ועפר זה עם שלש אצבעות שחופר הוא הנקרא תבוסת המת (רמב"ם, טמאת מת ט א).]

***תְּבִיעָה,** ש"נ, — מעשה התובע, דרישה, בפרט בעניני ממון, Forderung; demand(e): השולח יד בפקדון בש"א ילקה בחסר וביתר ובה"א כשעת הוצאה, ר"ע אומר כשעת התביעה (ב"מ ג יב). שאין חייבין אלא על תביעת ממון כפקדון (שבועי' ז ח). שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים בשעת התביעה זה אומ' מאתים שלי וזה אומ' מאתים שלי וכו' (תוספתי ב"מ ג ו). — *ובעניני נִשּׂוּאים[1]): המארס את הבתולה בין שתבעה הבעל והיא מעכבת ובין שתבעה היא ובעל מעכב נותנין לה שנים עשר חדש משעת תביעה (כתוב' כז.). — ובספהמ"א, גם בשמושים נוספים: ואם ידקדק הבורא עם האדם בתביעת הודאת הטובה וכו' (ר"י א"ח, חו"ה הבטחון ז). ויפטור המלך את אשתו ובניו מכל תביעות ומכל חשבונות גביות אשר גבה (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה י, סוחט, כג). — ואמר המשורר: דעה חכמה בחקי השבועות אשר בית דין יחייבו על תביעות (רב האי גאון, שערי שבועות, קבולת קונטרסים, כז:). והוא כפרן לאותו השבועה וזה נשבע ונטל התביעה (שם, לד:). וסרה אחרי זאת כל תביעה והיתה בה למשטיני שתיקה (ר"ש הנגיד, ידידוסף, הברמן ג, 57).

°תְּבִיר[2]), ש"ז, — שם אחד הטעמים המפסיקים בכ"א ספרים במקרא, שכחו כמפסיק פחות מן הטפחא שלאחריו, וצורתו בנקוד שלנו ֛ מתחת לאות, והוא הנקרא גם תְּבָרָה, ועי' שם: כל שמות הטעמים והמשרתים לפי שינוי מקומם וצורתם כך הוא הפזר וכו' רביע תביר טפחה וכו' (הוריות הקורא, דרנבורג, 77). ומיני העלוי ששה והם זרקא ולגרמיה ורביע ותביר וטפחא וסליק (ספר הנקוד לר"י חיוג, שלשה ספרי דקדוק, נוט, 128). — °ובמשל: אל תתהדר אנוש גביר, אחרי דרגא יבוא תביר[1]) (JQR 1902, 794). ועי' °דַּרְגָּה.

---

[1]) [עי' בשמושי הפעל תבע במשמ' ז.]

[2]) [עקר משמ' השם במלה ארמ' היא: שבור, ואין לברר למעשה, אם כון השם לצורת הסימן או לתפקידו בחבור או בנגון.]

תבל[2]), ממנו א. *תָּבַל, ב. *תֶּבֶל.

א. ***תָּבַל,** קל לא נמצא.

—פעי', *תִּבֵּל, — תבל ביצה וכד', הוסיף בה טעם תבלין, würzen; assaisonner; to season: כל המחמץ והמתבל והמדמע בתרומה ובערלה ובכלאי הכרם אסור (ערלה ב ז). תבלין של תרומה ושל כלאי הכרם שנפלו בקדרה, לא באלו כדי לתבל ולא באלו כדי לתבל ונצטרפו ותבלו אסור לזרים ומותר לכהנים (שם שם טו). המוציא עצים כדי לבשל ביצה קלה, תבלין כדי לתבל ביצה קלה (שבת ע ח). ועי' ב. *תָּבַל, וכן תֶּבֶן, הערות.

—פעי', *תֻּבַּל, בינ' *מְתֻבָּל, — שתִּבְּלו אותו בתבלין: למה נקרא שמה תבל שהיא מתובלת בכל (ספרי דברי לז). יוצאין במצה המתובלת בין שתיבלה באילפס בין שתיבלה בקדירה (תוספתי פסחי א לג). והא תני יוצאין במצה מתובלת וכו' סברין מימר מתובלת[3]) משקין, ואמר מתובלת[3]) שומשמין, מתובלת[3]) אגווים (ירוש' פסחי ב ז). הכבד וכו' מתובלת אוסרת ונאסרת (ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה, חולי' קיא.). — ובספהמ"א: אלה הם אריכות דברים שאינן מתובלים (השגת הלאב"ד לרמב"ם, תשובה, ו ח).

—התפ', *נִתְבַּל, — שתֻּבְּלו אותו בתבלין: ביצה שנתבלה[4]) בתבלין אסורין אפילו חלמון שלה

---

[1]) [כלו' אחרי גאון וגאות הדרגה בא שבר.]

[2]) [עי' ב. °תֶּבֶל, הערות.]

[3]) [בשרידי הירושלמי מן הגניזה, גינצבורג, 103: מתובללת, כטעות.]

[4]) [כך, בנקוד שֶׁנִּתְבְּלָה, בכ"י פרמה (העתק מרגוליום), בדפוסים: שנתבשלה, מדב"ם (כנראה בטעות דפוס): שנתבטלה. והשוה את לשון הרמב"ם (תרומ' טו ה): ביצה שנתבלה בתבלין של תרומה וכו'.]

אסור (תרומ׳ י יב). ביצה שנתבלה בקליפתה הרי זה חיבור (תוספת׳ עוקצ׳ ג טז).

ב. *תָּבַל[1]), קל לא נמצא במקורות.

— פע׳, *תִּבֵּל, — תבל חטא ועברה, הכין כלים לחטא, אפשר מעשה עברה: ושם אחיו יובל הוא אבי כל תופש כנור ועוגב עדרבלין וכרבלין, וצלה גם היא ילדה את תובל קין לוטש כל חרש נחשת וברזל וגו׳, ר׳ יהושע בשם ר׳ לוי זה תיבל[2]) עבירתו של קין, קין הרג ולא היה לו במה להרוג אבל זה (תובל קין) לוטש כל חרש וכו׳ (מד״ר בראש׳ כג). ואיש אשר ישכב את כלתו תבל עשו על שם שתיבל את החטא[3]), תבל עשו על שם שחיתו את החטא (ספרא קדושים, ויק, פרק ט). — ואמר הפיטן: אבותינו זכו וחטאם תבלנו (מחז׳ איעלי א, קסט).

א. תֶּבֶל[4]) ס״ז, — מנח שבגנות, שהתורה מכנה בו משכב בהמה וגלוי ערות הכלה: ובכל בהמה לא תתן שכבתך לטמאה בה ואשה לא תעמד לפני בהמה לרבעה תֶּבֶל הוא (ויק׳ יח כג). ואיש אשר ישכב את כלתו מות יומתו שניהם תֶּבֶל עשו דמיהם בם (שם כ יב).

ב. *תֶּבֶל, ס״ז, מ״ר תְּבָלִין[1]), תַּבְלִין, המשמש גם כמ״י, סם המוסיף טעם לתבשיל, Würze; assaisonement; seasoning: ביצה שנתבלה בתבלין אסורין, אפילו חלמון שלה אסור, מפני שהיא בולע (תרומ׳ י יב). נפל לתוכו (לתוך יין של מעשר שני) דבש ותבלין והשביחו (מע״ש ב ח). תבלין שנים ושלשה שמות ממין אחד או משלשה אסור ומצטרפין (ערלה ב י). תבלין של תרומה ושל כלאי הכרם שנפלו בקדרה וכו׳ (שם שם טו). המוציא וכו׳ תבלין כדי לתבל ביצה קלה (שם ט ה). האלפס והקדרה שהעבירן מרותחין לא יתן לתוכן תבלין (שבת ג ה). בש״א תבלין נדוכין במדוך של עץ ובה״א תבלין נדוכין כדרכן במדוך של אבן (ביצה א ז). האשה ששאלה מחברתה תבלין ומים ומלח לעסתה (שם ה ד). ובכולם הכהנים רשאין לשנות באכילתן וכו׳ ולתת לתוכן תבלין חולין ותבלי תרומה, ד״ר שמעון, ר׳ מאיר אומר לא יתן לתוכן תבלי תרומה (זבחי׳ י ז). נותן אדם דבילה או גרוגרת לתוך חמוריים כדרך שנותן תבלין, לא יסחטם להוציא מהן משקין, בתבלין מותר (תוספת׳ תרומ׳ ט ז). התבלין והשנונית חבור בטבול יום

---

1) [אין בשמוש זה של תבל ענין לתבל(ין) כבֹשם נותן טעם, ועי׳ בהערה שאחר זו.]

2) [כנראה בדרוש קדום כזה (שאמנם מובא כאן בשם ריב״ל) של השם תובל נולד שמוש זה, ואף לפיו מְדבר גם בספרא בלשון דומה, אבל הואיל ונתפרש שם אומנותו של יובל ביונ׳ (עדרבלין וכרבלין, ועי׳ במובא במהד׳ תיאודור למקום), לא מן הנמנע הוא, שאין גם ״תיבל (עברתו)״ בעקר אלא שנוי עממי של מלה יונית. בקרוב במשמ׳ עושה כליו (של קין) וכד׳. ואמנם רש״י הבין את הפעל כלשון תבלין: תובל קין לשון תבלין, תיבל והתקין אומנתו של קין לעשית כלי זיין לרוצחים (רש״י, בראש׳ ד כב).]

3) [כך נכון, כבהמשך המאמר וכגרסת הראב״ד, וכן מובא הצרוף בדברי הפיטן, ולא החוט, כבדפוס וים, ואולי היה כתוב ההט, בלי אלף, כנהוג במקורות מא״י.]

4) [אין מקור המלה ידוע, ואין גזירתה מן בלל יוצאת ידי הענין, ומצד הלשון אין מקום לגזירה משרש נבל; ואין גם תבלא בארמ׳ של התרגומים אלא חקוי למלה העברית. ואמנם אפשר שבא המלה לעברי׳ מלשון אחרת. ומצד הענין קשה לראות, למה כנו שתי תועבות שונות דוקא בכנוי גנאי זה, ובדרוש נאמר: תבל הוא, תבלין יש בה, מי שניא הדא ביאה מן כולהון ביאות (נדרי׳ כא.).]

1) [כן קריאת ספרדים, ואלו אשכנזים נוהגים לקרא על דרך הארמית תַּבְלִין, תימנים — תְּבָל, תְּבָלִין, תְּבָלֵי. ועי׳ נ. ברגרין, לשוננו יז (תש״י), 10. אי אפשר לגזור מלה זו מן בלל, כי כן בא גם בארמ׳ תבלא באותה משמ׳ ובערבי׳ תַאבִל a) במשמ׳ תבל(ין), תַיבַּל b) במשמ׳ תִּבֵּל את התבשיל. ונראה שנגזר הפעל מן השם, ואפשר שנולד השם כשמו של צמח או של חמר מסים, ושהֻרחב שמושו לכל תבלין.]

---

a) تابل b) توبل

(סס ענו"י ח ג). אמר לו קיסר לרבי יהושע בן חנניא מפני מה תבשיל של שבת ריחו נודף, אמר לו תבלין אחד יש לנו ושבת שמו שאנו מטילין לתוכו וריחו נודף (סנח קיט.). תבלין זכר לתבן, חרוסת זכר לטיט (פסח' קטז.). כך היו אומרים תגרי חרך שבירושלים באו וטלו לכם תבלין למצות (ר' אלעזר צרי לדוק, סס סס). רב הונא ורב חסדא חד אמר כל הקדרות כולן צריכות מלח ואין כל הקדרות צריכות תבלין וחד אמר כל התבלין מפיגין טעמן ומלח אינה מפיגה טעמה (ביצה יד.). — *ובמשמ' סם רפואת, תרופה Arznei; médecine; remedy: ברא הקב"ה יצר הרע ברא לו תורה תבלין[1] (ב"ב טז.). — *ובית תבלין: וכן בית תבלין של חרס וקלמרים המתואמות ובית תבלין של עץ שנטמא אחד מהן במשקה לא נטמא חברו (כלים ב ז). בית הפך ובית התבלין ובית הנר שבכירת מטמאין במגע (סס ה ג). — *ומ"י: חילפיי שאל לר' יוחנן ולר"ש תבל מהו שיאסר ביותר ממאתים, א"ל אין תבל ביותר ממאתים וכו' אם צמקו יש תבל ביותר ממאתים וכו' אם בשלו יש תבל ביותר ממאתים (ירוש' ערלה א ד). רבנו עשה סעודה לאנטונינוס בשבת, הביא לפניו תבשילין וכו' א"ל אותן ערבו לי יותר מאלו, א"ל תבל אחד הן חסרין וכו' שבת הן חסרין (מד"ר בראש' יא)[2]. — *ובהשאלה לקול: אין קטן נכנס לעזרה לעבודה אלא בשעה שהלוים עומדים בשיר, ולא היו אומרים בנבל וכנור אלא בפה כדי ליתן תבל בנעימה (ערכי' ב ו). — ובסהמ"א: כמו התבלין המנעימים

---

[1]) [בקדוש' ל: ביתר פרוט: ת"ר ושמתם (דברי' יא יח) סם תם נמשלה תורה כסם חיים וכו', כך הקב"ה אמר להם לישראל בני בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו ע"כ, ובקצור בספרי, עקב לז: ולמה נקרא שמה (של א"י) תבל ע"ש תבלין שבתוכה וכו'. ואין כאן שמוש המלה כבשאר המקומות בתו"ס, ואפשר שלא נולד שמוש זה אלא לשם הדרשה במלת תֵּבֵל.]

[2]) [עי' במאמר המובא לעיל משבת קיט. בלשון: תבלין אחד יש.]

את המאכל (ערוך, ערך תבל). בימות החמה אוכל מאכלים הקרים ולא ירבה בתבלים (רמב"ם, דעות ד ח). והראה לי פסק שכתב על זה כמי שלא ראה מאורות, פרזלא מערב בחסף טינא ותבלין יש בו בריר חלמות (סיד"א, מעגל טוב, 35). וכתבתי לאיש ידוע והשיב דברים מחוסרי תבלין (סס, 85). — ואמר הפיטן: טנף תבלין שאור שבעיסה מבליע (שלמה הבבלי, אלה אזכרה, סליחי מנחי יוה"כ). — ואמר המשורר: אנוש ריקם וקורא בספרים אני תוך ים, בלא תרן ומלח, ומלח מבלי פת, אין דברים, היטעם חיך תבלין מבלי לח (ידעיה הפניני, סיורי ברכה, 23).

תֵּבֵל[1]), ש"נ, — יבשה, ארץ, Festland; terre firme; continent: כי ליי' מצקי ארץ וישת עליהם תֵּבֵל (ש"א ב ח). ופקדתי על תֵּבֵל רעה ועל רשעים עונם (ישעי יג יא). שם תֵּבֵל כמדבר ועריו הרס (סס יד יז). בל יקמו וירשו ארץ ומלאו פני תֵבֵל ערים (סס סס כא). הבאים[2]) ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל ומלאו פני תֵבֵל תנובה (סס כז ו). לבש יי' עז התאזר אף תכון תֵּבֵל בל תמוט (תהלי צג א). אמרו בגוים יי' מלך אף תכון תֵּבֵל בל תמוט (סס צו י). יהדפהו מאור אל חשך וּמִתֵּבֵל ינדהו (איוב יח יח). — ובתקבלת תבל־ארץ וכד': כל ישבי תֵבֵל ושכני ארץ (ישע' יח ג). אבלה נבלה הארץ אמללה

---

[1]) [מלה זו, הבאה במקרא בלשון השירה בלבד, שאולה היא בעבר' מן תַּבַּל באשור', שנגזרה מן נבל במשמ' יבשה. ובכך הָכְּרָעָה מחלקת המפרשים, שאמרו להגדיר את המַשָּׂג בדרכים שונות. ואמנם לא הרגשת בעברי' בכל מקום משמעותה המקורית של המלה. מן העבר' עברה המלה בצורת תֵּבֵל, תֵּאבֵל לסור'. בתו"מ נאמר על המלה בדרוש: וראש עפרות תבל זו ארץ ישראל, רבי שמעון בן יוחי אומר תבל זו א"י, שנאמר משחקת בתבל ארצו, למה נקרא שמה תבל שהיא מתובלת בכל וכו', ד"א וכו' ע"ש תבלין שבתוכה (ספרי דברי לז). ד' שמות נקראו לארץ וכו' ארץ תבל אדמה ארקא וכו', תבל כנגד תקופת תמוז שהיא מתבלת את פירותיה (רס"ג, מד"ר בראש' יג).]

[2]) [עי' א. שֹׁרֶשׁ, הערות.]

נבלה תֵּבֵל (שם כד ד). כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו ישבי תֵבֵל (שם כו ט). ישועות בל נעשה ארץ ובל יפלו ישבי תֵבֵל[1] (שם שם יח). תשמע הארץ ומלאה תֵּבֵל וכל צאצאיה (שם לד א). עשה ארץ בכחו מכין תֵּבֵל בחכמתו (ירמי' י יב, נא טו). ותשא הארץ מפניו וְתֵבֵל וכל יושבי בה (נחום א ה). בכל הארץ יצא קום ובקצה תֵבֵל מליהם (תהל' יט ה). ליי' הארץ ומלואה תֵּבֵל וישבי בה (שם כד א). האירו ברקים תֵּבֵל רגזת ותרעש הארץ (שם עז יט, וכעין זה צז ד). בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ וְתֵבֵל (שם צ ב). עד לא עשה ארץ וחוצות וראש עפרות תֵּבֵל (משלי ח כו). מי פקד עליו ארצה ומי שם תֵּבֵל כלה (איוב לד יג). לא האמינו מלכי ארץ וכל ישבי תֵבֵל (איכה ד יב). — ותבל ארצו וכד': ואהיה אצלו אמון וכו' משחקת בְּתֵבֵל ארצו ושעשעי את בני אדם (משלי ח ל-לא). והוא מסבות מתהפך בתחבולתו לפעלם כל אשר יצום על פני תֵבֵל ארצה (איוב לז יב). — ובנגוד אל ים: ויראו אפקי ים יגלו מסדות תֵּבֵל (ש"ב כב טז). ירעם הים ומלאו תֵּבֵל וישבי בה (תהל' צח ז). — ואל מים: ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תֵּבֵל (תהל' יח טז). — ובהקבלה אל עמים, לאמים: והוא ישפט תֵּבֵל בצדק ידין לאמים במישרים (תהל' ט ט). לפני יי' כי בא כי בא לשפט הארץ ישפט תֵּבֵל בצדק ועמים באמונתו (שם צו יג, וכעין זה שם צח ט). — תבל ומלאה: אם ארעב לא אמר לך כי לי תֵבֵל ומלאה (שם נ יב). לך שמים אף לך ארץ תֵּבֵל ומלאה אתה יסדתם (שם פט יב). — ועי' תַּבְלִית. — ואמר בן סירא: שמש וכו' בהצהירו ירתיח תבל (נ"ס גני' מג ג, סגל, רסח). — ובתפלה: יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך (עלינו לשבח). — ובסהס"א, גם במשמ' עולם ומלואו, Welt; monde; world, ואמר הפיטן: קנינך יחדת גבעות בתבל תקועות באונך (ילחק בן גיאת, קניך, שעט"ם 20). — ואמר המשורר: מה נואלו האומרים תבל חלום (רשב"ג, בימי יקותיאל, ביאליק-רבניצקי א, 53).

ראה כי צחקה תבל ורבו לחיות אשר היו חזקים (הוא, ישלם הסחה, שם, 106). ועלית עלי תבל כאלו נתנה לך אל שפחה חרופה (הוא, זכועי על, שם, 124). פרי שמחת מתי תבל דאגת (רמנ"ע, פרי שמחה, זכרודי, ה). ותבל תעשת תבל בזדון (הוא, שם, שם). והיא תבל אנשיה תבלה (הוא, שם, ו). תבל באיבת לב ובצדית תשנא בני שכל ותושיה, כשמה פעלית ושית זונה נקראת וסררת והמית (הוא, תבל באיבה, שם, פח). הכי תבל בעינינו כליל ונחנו בה וימינו חלמות (הוא, הנפשי, שם, קכח). נבער אשר לפיק רצון תבל ירוץ (הוא, הענק א, שם, שפה). — והשתמשו האחרונים במלה זו גם שלא בשירה, אף בתוספת ה הידיעה: הזמן רופא אמן חיש יעל אבר יעל צרי אל כל צרה ואבל ומעט מעט תשוב בה חמדת התבל (יל"ג, אל תאמינו לדמעות, משלי יהודה ד ט, 166). האם אאמין בחיי התבל (סמולנסקין, התועה בדרכי החיים ג כ).

תְּבַלּוּל, עי' תְּבַלֻּל.

תְּבַלּוּלִי, ת"ז, — בדומה לתבלל: צמיחת דבר נוסף בו כצמיחת בשר תבלולי סותם (קלכון א ג, ג ב, ו).

תבלין, עי' ב. תֶּבֶל.

תַּבְלִית, ש"נ, — מלה מסֻפקה[1]: כי עוד מעט מזער וכלה זעם ואפי על תַּבְלִיתָם (ישע' י כה).

[1] [אולי הכונה: ישועה בל נִשְׁעָה ארץ ובל יִפְּלוּ ישבי תבל, כלשון כי הִפְלָה יי' חסיד לו (תהל' ד ד).]

[1] [אמנם אפשר לבנות מלה בצורת תבלית מן בָּלָה ע"ם תַּכְלִית מן כלה (ואף היו שגרסו תכליתם, בטעות, בכתוב); אבל ללא ספק צדק שד"ל בהצעת התקון הידועה: ואפי על תֵּבֵל יִתַּם, בהקבלה אל וְכָלָה זעם. ואין טעם לטענתו של אהרליך, שאין תם האף במקום אחר במקרא, שכן באים גם צרופים כגון תם עונך (איכה ד כב), ותם לריק כחכם (ויק' כו כ), תמו רמס (ישע' יז ד) ועוד רק פעם אחת במקרא, משום שרעיון כזה נדיר הוא בו, ולא משום קשי שבלשון. ההקבלה אל כלה מוציאה אף את הצעת הקריאה יִתַּךְ בםק' יתם, ואין הענין מתאים לקריאה כזו.]

— ובכהס"א כלשון בליה וכליון, ואמר המשורר: אדם ודב באו בברית יחד, על תכלית תבל התעצבו על בן התמונת עזבו וביער ישבו (יל"ג, הדב והאדם, משלי יהודה ג, משל עז).

תְּבַלֻּל [1], ש"ז, — מום בעינו של האדם: או איש אשר יהיה בו שבר רגל או שבר יד או גבן או דק או תְבַלֻּל בעינו (ויק' כא יט–כ). — ובתוה"מ: הרי בעיניו דק, תבלול, חלזון, נחש ועינב, ואיזהו תבלול, לבן הפוסק בסירא ונכנס בשחור (בכורות ו ג). — *ובמשמ' מי שיש בו תבלל: פסח מצרים לא נהגו בו דקין ותבלולין ופסח דורות לא נהגו בו דקין ותבלולין (תוספת' פסח' ח יח). — ובכהס"א, ואמר המשורר: באלול תבלול בעיני יהי אם אקנא לרבא ולהיות אמורא (עמנואל הרומי, באלול תבלול, מחברת ט, ירדן, 171). — *ותבלול בלב: היתכן שתתעכב בו (בלב) ליחה שתעשה בו מורסא או סרטן או תבלול או חבורה או בטול ההרגשה או רפיון כאשר יתכן בשאר האברים (ר' י' ח"ה, כוזרי ג מ).

תבן [2], ממנו מַתְבֵּן, *תַּבָּן, תֶּבֶן.

---

1) [גם צורתה וגם פרושה המדויק של המלה, שאין לה רע במקרא ולא תמורה דומה בלשונות הקרובות, לא התבררו כל צרכם, ויתכן שאין נקוד המסרת אלא נקוד שבנסיון כשם שנקדו גם מלים ושמות זרים (כגון סנבלט, סנחריב) שלא ידעו מבטאם. והואיל ואין אף עדות לעצם הגרסה מחוץ לכתוב בודד זה, אף זו אינה מסמכת באמת. ואמנם כדברי המשנה (בכורות ו ג), ואיזהו תבלול לבן הפוסק בסירא ונכנס בשחור ע"כ, תרגם בנוסח של הוולג': albuginem, וכן עקילס סומכוס ותיאודוטיון λεύκωμα, λελευκο-μενος ועוד, אבל בשבעים πτιλ(λ)ός (מחלה המאדמת את העינים) ובנסחאות אחרות ביונ' ורומ' ὑπόχυμα (האפלת העין), maculatus (מְכֻתָּם), ועוד. ואין צורת על משקל תְּבַלֻּל — ולא כמו תַּחֲנוּן וכד' — מתאימה לגזירה מן בלל, שבחרו בה כמה מדקדקים.]

2) [עי' תֶּבֶן, הערות.]

***תַּבָּן**, ש"ז, — מקושש קש לתבן, מוכר תבן [1]: משל לתבן [2] שהיה עובר לפני פרדסו של מלך ראה חבילה של קוצים וירד ונטלם (מד"ר בראש' מד). א"ר אלעזר וכו' פעם אחת השכמתי (לבית המדרש) ומצאתי הזבלים ותבנים ואמרתי אם תבקשנה וכו' אז תבין יראת ה', אנחנו לא כזבלים ולא כתבנין [3] וכו' (ספ ספ"ט ח).

תֶּבֶן [4], ש"ז, — קש מְחֻתָּךְ, המשמש למאכל בהמה ולעשית לְבֵנִים, Häcksel; paille; chopped straw, chaff: ותאמר אליו (רבקה) גם תֶּבֶן גם מספוא רב עמנו (בראש' כד כה). לא תאספון לתת

---

1) [במשמ' זו בא גם תַּבַּאן a) בערב'.]

2) [כך הגרסה ברֹב כתבי היד, ועי' בהערות תיאודור למקום.]

3) [כך הגרסה הנכונה (עי' עץ יוסף) ולא: נזבלים ולא נתבנין, כהדפוסים, ולא כהצעות אחרות שֶׁהֻצעו. ועי' תֶּבֶן, הערות.]

4) [גם בארמ' ובסור' תִּבְנָא, תיבנא, אשורי תִּבְנ, ערב' תבנ b). — על הכתוב: וכל קרבן מנחתך במלח תמלח (ויקרא ב יג) נאמר בספרא (נדבה פרק יד): במלח יכול תבונהו ת"ל תמלח אי תמלח יכול במי מלח תלמוד לומר במלח ע"כ, ובבבלי (מנח' כא.) נדונים הדברים בלשון זו: תמלח למאי אתא לכדתניא במלח יכול תבונהו ת"ל תמלח אי תמלח יכול במי מלח וכו', מאי תבונהו אמר רבה בר עולא הכי קאמר יכול יתבוננו כתבן בטיט אמר ליה אביי אי הכי יתבוננו מיבעי ליה אלא אמר אביי יכול יעשנו כבנין אמר ליה רבא אי הכי יבננו מיבעי ליה אלא אמר רבא יכול תבונהו מאי תבונהו אמר רב אשי יכול יתן בו טעם כבינה וכו' ע"כ, ועי' גם חלופי גרסה הרשומים בד"ס למקום. וברור הדבר שבימי האמוראים כבר לא הבינו את המלה תבונהו, והואיל ואותיות אלו באות כבאור אפשרי לשם עצם (במלח), יתכן שגם תבונהו (או כגרסת הערוך תבונה?) שם עצם הוא ולא צורת פעל, ואף אפשר שהעקר לומר בקרוב: יכול תבלהו (גם בתבלין אחר), וכן נמצאה הנסחה יתבלנו במק' יתבוננו (עי' ד"ס), וצ"ע. על כל פנים אין כאן צורה משרש תבן.]

---

a) تبّان b) تبن

תֶּבֶן לעם ללבן הלבנים כתמול שלשם הם ילכו וקששו להם תֶּבֶן (שמות ה ז). ויפץ העם בכל ארץ מצרים לקשש קש לַתֶּבֶן (שם שם יב). תֶּבֶן אין נתן לעבדיך ולבנים אמרים לנו עשו (שם שם טז). ואריה כבקר יאכל תֶּבֶן (ישעי' יא ז, סה כה). והשערים וְהַתֶּבֶן לסוסים ולרכש (מ"א ה ח). — וכדגמה לדבר קל, מוטט ברוח: יהיו כְּתֶבֶן לפני רוח וכמץ גנבתו סופה (איוב כא יח). יחשב לְתֶבֶן ברזל לעץ רקבון נחושה (שם מא יט). — ובפתגם: מה לַתֶּבֶן את הבר נאם יי' (ירמ' כג כח). — ובתו"מ: אף על פי שמרח נוטל מן הקוטעים ומן הצדדים וממה שבתוך התבן ואוכל (מעשר' א ו). לא ימכור אדם את תבנו ואת גפתו ואת זגיו למי שאינו נאמן על המעשרות (שם ה ז). אין כוברין את התבן בכברה ולא יתננו על גבי מקום גבוה בשביל שירד המוץ (שבת ב ג). המוציא את תבנו ואת קשו לרשות הרבים לזבלים וכו' (ב"ק ג ג). כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים (ר' יוחנן משום רשב"י, ברכ' נה.). תבן אתה מכניס לעפריים[1] (מנח' פה.). — ובצרופים, *בית תבן: הנותן את עירובו וכו' בבית התבן ובבית הבקר ובבית העצים וכו' (עירוב' ח ד). — *ערמת תבן: ומתחילין בערמת התבן אבל לא בעצים שבמוקצה (ביצה ד א). — *קופה של תבן: מפנין אפילו ארבע וחמש קופות של תבן ושל תבואה מפני האורחים וכו' (שבת יח א). וכן חבית של גרוגרות או קופה של תבן שהן נתונין בחלון וכו' (אהל' ו ב). — *עסקי תבן וקש, דברים חסרי ערך: אפי' לא באו (עכו"ם) על עסקי נפשות אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהן בכלי זיינן ומחללין עליהן את השבת (עירובי' מה.). — ובספה"א: למורג חרוץ, כלי הוא של עץ וכבד ועשוי חריצים חריצים וכו' וגוררין על הקשין של שבלים ומחתכן עד שנעשו תבן דק (רש"י, ישעי' מא טו).

---

1) [הרבה פתגמים כאלה בכל לשון, ובתו"מ גם: כלום מביאין מוריים לאספמיא (מד"ר שמות ט).]

---

*תִּבְנִי, ת"ז, — מצבע התבן: מתראות השתן מדרגות, הכרכמות, כמו התבני ואחריו האתרוגי ואחריו הצהוב וכו' (קאנון א ב ג ב, במתן ב).

תַּבְנִית, ש"נ, כנ' תַּבְנִיתוֹ, תַּבְנִיתָם, — מבנה, צורה[1]), Gestalt, Form; façon, forme; shape, form: ככל אשר אני מראה אותך את תַּבְנִית המשכן ואת תַּבְנִית כל כליו וכן תעשו (שמות כה ט). וראה ועשה בְּתַבְנִיתָם אשר אתה מראה בהר (שם שם מ). פסל תמונת כל סמל תַּבְנִית זכר או נקבה תַּבְנִית כל בהמה אשר בארץ תַּבְנִית כל צפור כנף וכו' (דבר' ד טז–יח). וישלח המלך אחז אל אוריה הכהן את דמות המזבח ואת תַּבְנִיתוֹ לכל מעשהו (מ"ב טז י). וישלח תַּבְנִית יד ויקחני בציצת ראשי (יחזק' ח ג). וימירו את כבודם בְּתַבְנִית שור אכל עשב (תהל' קו כ). ויתן דויד לשלמה בנו את תַּבְנִית האולם ואת בתיו וכו' הכל בכתב מיד יי' עלי השכיל כל מלאכות הַתַּבְנִית (דהי"א כח יא–יט). ועי' תָּבְנִית. — ובתו"מ: כרם (דל) שהוא נטוע ערבוביא וכו', ר' מאיר אומר הואיל והוא נראה כתבנית הכרמים הרי זה כרם (כלא' ה א). המוצא שברי צלמים הרי אלו מותרים, מצא תבנית יד או תבנית רגל הרי אלו אסורים (ע"ז ג ב). המקרע את העור כתבנית הכתב פטור (תוספת' שבת יא ט). ואשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו (ברכת חתנים, כתוב' ח.). — ובספה"א: עד מתי הם קטנים לענין זה עד שיהא הזכר בן י"ב שנה וכו' והוא שיהא תבניתם כתבנית גדולים שדים נכונו ושערך צמח וכו' (רמב"ם, קריאת שמע ג יט). אם נשרף (המת) עד שנתבלבלה צורת תבניתו טהור (הוא, טומאת מת ג ט). — ומ"ר *תבניות: ותמצא בצורות ההם משתתף קצתם עם

---

1) [חלקת ההוראות המובאת במלונים שונים איננה מֻרגשת בשמוש המלה במקרא, ולמעשה אין משמעותה המיֻחדת מֻבעת במלה אלא במשפט שהמלה באה בו.]

קצתם בתבניות ונפרדים בתבניות אחרות ומן התבנית ההם צורות עצמיות ומקריות (ר"י א"ת, כוזרי ה יב).—°ותבניתות: ובעל ועשתרות ובמית ואשרות ותמונות כל סמלות ודמותיות ותבניתות כל אלה התועבות תלויות בדבור השני (ר' נסי ב"ר נח כב"ת, פי' עשרת הדברים, לקוטי קדמוניות, נספח ה). —ואמר הפיטן: לך עיני ורעיוני וצורתי ותבניתי (ראב"ע, לך אלי, כה:א א, 204). — וביטינו נוהגת המלה גם במשמ' גֹדל של ספר וכד', format, כגון תבנית ° 2 וכד'.

°**תַּבְנִיתִי,** ש"ת, — שיך לתבנית: במעלות התבניתיות, ר"ל במעלות הסדות (באור כונת אבו בכר בהנהגת המתבודד, מובא באוצר המונחים הפלוספיים לקלצקין-לובל ד, 179).

°**תֶּבֶם,** או תֵּבֶם, ש"ז, — כמו תְּבוּסָה, במשמ' תערבת דם[1]: השגית עָפר מחרך ארבות וחתל ארך בתבם תערובות (ר"א קליר, אתית עם דודים, קרובה לשבת החדש).

*__תבע__[2], ממנו *תְּבִיעָה, *תָּבַע.

*__תָּבַע,__ פ"י, — דרש, בִקש בתקף, fordern; demander; to demand: כל זמן שהיא תובעת כתובתה היורשין משביעין אותה ואם אינה תובעת כתובתה אין היורשין משביעין אותה (כתוב' ט ח). מי שהלך למדינת הים ואשתו תובעת מזונות וכו' (שם יג א). בשעה שהעבד משמש את רבו כל צרכו, הוא תובע פרסו ממנו (ירוש' תעני' א א). פועלים שבאו לתבוע שכרן מבעל הבית וכו' (ב"ק לג.). אברהם תבע זקנה וכו' אמר לו הקב"ה חייך דבר טוב תבעת (ר' יהודה בר סימון, מד"ר בראש' סה). — *ותבע צרכיו, בקש בתפלה שיתן האל צרכיו: אסור לו לאדם לתבוע צרכיו עד שיבדיל (ירוש' ברכ' ה ב). כיון שירשו בנות צלפחד אביהן אמר משה הרי השעה שאתבע בה צרכי[1] (מד"ר במד' כא). — *ותבע את שלו: אני מכרתי את שלי צא ותבע את שלך (תוספת' שבוע' ג כג). וכשבא א' מהם לתבוע את שלו היה מוציא ונותן לו (ספרי דברי שכז). — *ותבע את הדם מיד שופכו, דרש הדם לנקם: אם הייתי חותך ראשך בסיף מי היה תובע את דמך מידי (ברכ' לב:). — *ותבע עלבון, במשמ' דומה לזו: שתבע עלבונה של אמו (ספרי דברי שמז). מה האתון שאין לה וכו' ולא ברית אבות נצטויתי לתבוע עלבונה מידך וכו' (מד"ר במד' כ). — *ותבע את פ', במשמ' תבע ממנו ממון: אימתי, בזמן שתבעו, לא תבעו אינו עובר עליו (ב"מ ט יב). אם יש עדים שתבעו (השכיר) בתוך זמנו אפילו לאחר זמנו נשבע ונוטל (תוספת' ב"מ י ו). דרך בני אדם להלוות לחביריהן שלא בעדים ולתובען בעדים (ירוש' שבוע' ו ב). — *ותבע את פ' לעשות צדקה וכד': ישראל יש מהן עושין צדקה מאליהן ויש שאם אתה תובען הן נותנים ויש שאתה תובען ואין עושים (מד"ר

---

[1] [תערובות דם פסח ומילה אשר בזכותם נגאלו.]

[2] [השרש, שאינו במקרא, שאול הוא בשמוש זה מארמ' שבתו"מ, וכן בא תבע באותה משמ' ובשמושים נוספים בסור'. בערב' הוראת הפעל תַּבִעַ[a] היא הלך אחר (דבר או אדם), בכוש' תַּבְעַ, היה חזק, באוגרית' תבע, הלך לו, ובאשור' תֵּבוּ, קם, הלך; ואין לקבע, אם התפתחו אלה משרש אחד. ואולי נולד השרש במשמ' דרש בארמ' כהרחבה מן בעא במשמ' בקש.]

[a] تبع

[1] [על הכתוב בישע' ח יט: הלא עם אל אלהיו ידרש בעד החיים אל המתים, נאמר במד"ר ויקרא ו (קרוב לסוף): אמר ר' לוי לאחד שאיבד את בנו והלך לתובעו בין הקברות, פיקח אחד היה שם אמ' לו בנך שאיבדת חי הוא או מת, אמ' לו חי. אמר לו שוטה שבעולם, דרכן של מתים לתובען מן החיים, שמא צורך חיים בתוך המתים ע"כ. וברור, שבתשובת האב על השאלה חי הוא או מת צ"ל מת (ולא: חי), כי הענין בדרישה אל המתים, ואין תבע כאן אלא תביעת צרכים; וכיצד יתבע אדם צרכיו מן המת?]

סה״ם, אל גנת אגוז). — *ותבע אשה לנשואין, לתשמיש וכד׳: נותנין לבתולה שנים עשר חדש משתבעה הבעל לפרנס את עצמה (כתובי ה ב). ואני אמתך מלמד שתבעי׳ לתשמיש (ירוש׳ סנה׳ ב ג). מעשה בא׳ שתבע אשה לדבר עבירה (ברכי כב.). כל אשה שתובעת בעלה לדבר מצוה הויין לה בנים שאפילו בדורו של משה לא היו כמותן (ר׳ יוחנן, ערובי׳ קד:). שהאשה תובעת בלב והאיש תובע בפה (שם). תבעוה להנשא ונתפייסה (יומא יח:, כתובי׳ כד.). כוס אחד יפה לאשה שנים ניוול הוא שלשה תובעת בפה ארבעה אפילו חמור תובעת בשוק ואינה מקפדת (כתוב׳ סה.). לבה, שהיא (האשה) תובעת בלבה, אסורים ידיה, אלמלא שאסורים ידיה שאינה תובעת בפה לא היתה מנחת לאדם שלא תהא תובעתו (מד״ר במדי׳ ט). משל למלך שראה אשה אחת יתומה ביקש ליטול אותה לו לאשה שלח לתובעה אמרה איני כדאי לחנשא למלך (שם שם כח). — *ותבע באשה וכד׳: ומפני מה האיש תובע באשה ואין האשה תובעת באיש (שם בראשי׳ יז). — *ולגבי בהמה: פרדה שתבעה זכר אין מרביעין אותה לא מן הסוס ולא מן החמור אלא מן הפרד (תוספתי כלאי׳ א ה). — וביחי׳ *תּוֹבֵעַ, מי שקורא את חברו לדין: שלח ביד עבדו או שאמר לו הנתבע וכו׳ הרי אלו פטורים עד שישמעו מפי התובע (שבועי׳ ד יב). (סדר הדין כך הוא) התובע תובע והנתבע משיב והדיין מכריע (ירוש׳ סנה׳ ג ט, מד״ר דבר׳ ה). — *ויש תובע(ים) לאֲבדה: מה שאלה מיוחדת שיש בה סימנים ויש לה תובעים אף כל דבר שיש בו סימנים ויש לו תובעים חייב להכריז (ב״מ ב ה). —ּ*ותוֹבֵעַ, ּ*תובע כללי, במשמ׳ פקיד משפטי המביא מטעם המדינה את אשמת הנאשם לפני בית הדין, Ankläger, Staatsanwalt; procureur (publique); prosecutor (pub lic), נוהג בספרות ובדבור. —וביחי׳ פָעוּי נקי׳ *תְּבוּעָה, שנתבעת להנשא: המארס את הבתולה וכו׳ נותנין לה שנים עשר חדש משעת תביעה אבל לא משעת אירוסין ובגרה הרי היא כתבועה (כתובי כז:). — ובסהמ״א: אמרה (הארץ) לפניו רבש״ע תן שבועות ימינך שאין אתה תובע אותם מידי (פדר״א מב). וששאלתם וכו׳ ותבעתם לבאר כמה פסוקים קורא כהן וכמה קורא לוי וכו׳ (אוצר הגאונים, לוין ה, מגלה, 57). וכאילו תובע עיניו להתעוור (ערוך, ערך ארס). והייתי אומר [1] שיתבעני הקב״ה מיתתך (רש״י, בראשי׳ מו ל׳. תובע את המלות את יתר דמיו (תוס׳, ב״מ לד:). ואל יתבעני תובע להביא כל מלה שתחיה תחת כל ענין (ר״י א״ת, הפרשים לריב״ג, אמר המחבר). והבוטח בה׳ הוא תובע מסיבות הטרף מה שיש בו יותר מנוחה לגופו (תוס׳, חו״ה הבטחון פתיחי׳). ואל תנוח דעתך על מה שנתברר אצלך בתחלת למודך, אבל תבע עליו את נפשך כמי שיתחיל בו (שם השבון הנפש ג). צדק מאמר חכמינו שמצות הדעת יפים תובע לחיובם ומצות התורה חיובם תובע ליפים (ר״א הקראי, גן עדן, מילה ז, קסד.). — ואמר הפיטן: שכרך בשבועה אשר שמעתה הרבה מאד בתניים אשר תבעתה (פיוטי ינאי, זולאי, כח). פוקדיך קדשו צום לקבוע דעתם קצרה צרכם לתבוע (סדר רב עמרם ב, רט).

—נפע׳, *נִתְבַּע, — שתבעו ממנו דבר: ולפיכך נתבעו אומות העולם כדי שלא ליתן פתחון פה להם כלפי שכינה לומר אלו נתבענו כבר קיבלנו עלינו הרי שנתבעו ולא קבלו עליהם (מכילי יתרו ה). — *ונתבע לשלם חוב: בשעה שהלוה נתבע ואין לו לשלם מי נתפש לא הערב (מד״ר שה״ש, משכני). — *ולתת בהתנדבות: אין את יכול לעמוד על אופי׳ של אומה זו נתבעין לעגל ונותנין נתבעין למשכן ונותנין (ר׳ אבא בר אחא, ירוש׳ שקלי׳ א א). — *ולתשמיש: שתבעה למטה ואינה נתבעת לו (כלה רבתי א). — וביחי׳ *נִתְבָּע, בנגוד לתוֹבֵעַ: שלח ביד עבדו או שאמר להם הנתבע משביע אני עליכם שאם אתם יודעין לו עדות שתבואו ותעידוהו הרי אלו פטורים עד שישמעו מפי התובע (שבועי׳ ד יב).

[1] [נ״א: סבור.]

(סדר הדין כך הוא) התובע תובע והנתבע משיב והדיין מכריע (ירוש׳ סנה׳ ג ע, מד״ר דבר׳ ה). — ובסהמ״א: או שימות ויהיה הוא הממית את עצמו והוא נתבע על זה כאילו המית זולתו מבני אדם וכו׳ (כ״י א״ת, מו״ס הנעמון ד). שאין האדם נתבע אלא כפי יכלתו והשגתו בשכלו והבנתו וכחו וממונו (שם, היחוד י). — ואמר המשורר: ומי נתבע ותובעו יש להכיר דבר עדים פסק דינך להזכיר (ר׳ האי גאון, שערי דיני ממונות, קבוצת קונטרסים, כה).

*תַּבְעֵרָה [1]), ש״נ, — בְּעֵרָה, דְּלֵקָה, שְׂרֵפָה Brand; incendie; combustion: ויתאבכו גאות עשן, יהיו נבוכם ומסוגרים בחוזק עשן התבערה (כס״י, ישעי׳ ט יז). שלא יעלה ויכבה את תבערתו (הוא, יחזק׳ לא טו). כשתכבה תבערתך יעלה העשן ויכסה השמים (הוא, שם לב ז). ואש נשקה ביעקב, כמו ובערו והשיקו, שהוא ל׳ היסק ותבערה (הוא, תהל׳ עח כא). סיר נחושת הכפוי על תבערת עצים (הוא, קהלת ז ו). וישקע הורקנוס את להב המלחמת ויכבה את תבערתה ויחדל להלחם בעיר (יוסיפון כז). — מ״ר *תבערים: והרוגים ושרופים באש יוקד תבערים (ילקט ברכי משה, שאו לבבכם, אופן לשבת שלפני כ״ס).

תבר, עי׳ תפר.

*תַּבְרָה, ש״נ, — כמו תְּבִיר, שם לאחד מטעמי המקרא [2]): רביעית היא תברה נמשכת בכל המקרא מהפכת היד לברירה קבועה בתוך התיבה בקורה (דה״ט, 18). העשירי נקרא תברה נמשכת בכל המקרא קבועה בתוך התיבה בקורה מהפכת היד והתיבה משבירה (הורית הקורא, דרנבורג, 72).

1) [במקרא בא תַּבְעֵרָה (במדי׳ יא ג; דברי׳ ט כב) רק כשם מקום המבֹאר בבמד׳ שם: כי בערה בם אש יי׳. ואמנם אין לדעת אם נולד שם המקום הזה בעבר׳, אבל על כל מקום אין ממש בפרוש המֻצע כמקום מרעה לבעיר, לבהמה.]

2) [עי׳ *תְּבִיר, ובהערה שם.]

*תַּבְשִׁיל [1]), ש״ז, — מאכל מְבֻשָּׁל או צלוי או שלוק, Gericht; mets; dish: כירה שהסיקוה בקש ובגבבא נותנין עליה תבשיל, בגפת ובעצים וכו׳ בית שמאי אומרין חמין אבל לא תבשיל, ובית הלל אומרין חמין ותבשיל (שבת ג א). נותנין תבשיל לתוך הבור בשביל שיהא שמור (שם כד ד). הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין (פסחי׳ י ג). ערב תשעת באב לא יאכל אדם שני תבשילין (תעני׳ ד ז). קונם תבשיל שאיני טועם אסור במעשה קדרה רך ומותר בעבה (נדרי׳ ו א). הנודר מן התבשיל[2]) אסור בצלי בשלוק ובמבושל (תוספתי׳ שם ג א). הנותן לשכינתו פת לאפות לו, תבשיל לעשות לו אינו חושש וכו׳ (ירוש׳ דמאי ג ו). אין תבשילו תבשיל ברור (שם תרומ׳ י ב). במקום שאין תבשילי[3]) ישראל מצויין, בדין היה שיהו תבשילי גוים מותרין (שם שבת א ה; שם ע״ז ב ט). כל האוכל שהוא נאכל כמות שהוא אין בו משום תבשילי גוים (שם שבת א ה). זריזות הן הנשים בפת[4]) יותר מן התבשיל מה בין פת ומה בין תבשיל, תבשיל דרכו לאכול רותח פת אין דרכו לוכל רותחת (שם שם א י). תבשיל של תרדין יפה ללב וטוב לעינים (רב חסדא, ברכי׳ לט.). מפני מה תבשיל של שבת ריחו נודף (שבת קיט.). אותו היום נפטר אברהם אבינו ועשה יעקב אבינו תבשיל של עדשים לנחם את יצחק אביו (ב״ב טז:). רבי עשה סעודה לאנטונינוס בשבת, הביא לפניו תבשילים צונן, אכל מהם וערב לו (מד״ר בראשי׳ יא).

1) [ע״פ הארמ׳ תבשילא. וכ. גיגר בתוספת הערוך (עמ׳ חת) מעיר, שמארמ׳ נשאלה המלה לפרסית חדשה בצורת תפשילא, ולערבית: טפשיל.]

2) [במשנה (נדרי׳ ג א): הנודר מן המבושל מותר בצלי ובשלוק.]

3) [ובירוש׳ שבגניזה ע״ז שם, גינצבורג, 277 תפשילי, ועי׳ בהערות שלפני זו.]

4) [קרבן העדה: לאפותו מבעוד יום.]

חוא (עשו) אדום ותבשילו אדום (סם סם סג). משל למלך שהיה לפניו שולחן ערוך ומיני תבשילין (סס סמות ל). מה חול אדם נוטל ממנו מלוא קמצו ונותן לעיסה או לתוך התבשיל אין בריה יכולה לטעמו שהוא מקהה את שיניו (סס במד׳ ג). מי שאכל את התבשיל הוא יודע טעמו (סס דברי ג). על שאכלו מתבשיל הגוים (סס סה״ם, זאת קומתך). — *ועֵרוּב תבשילין, מזון מוכן מערב יום טוב כדי לערב את התבשילים המוכנים ליום טוב עם אלה שיוכנו מיום טוב לשבת הבאה אחריו: כל האוכל שהוא נאכל חי כמות שהוא וכו׳ ויוצאין בו משום עירובי תבשילין (ירוש׳ סבת א ה). ועי׳ *עֵרוּב. — *והקדיח אדם את תבשילו, שרף אותו בשעת בשול, ובהשאלה במשמ׳ עשה מעשים רעים, חטא, עי׳ א. קָדַח. — ובסהמ״א: המבשל כמה תבשילין ביום טוב לצורך יום טוב ולא אכל מכולם בתוך הסעודה וכו׳ (סבלי הלקט, יו״ט סי׳ רמה). תבשיל הלבן נקרא כן כשאין בו ירקות (ר״מ אלדבי, סבילי אמונה ה). והתבשילים שאדם נותנן בתנור מערב שבת לאכול בשבת מצטמק ויפה לו הוא (האגור סגג). — °ובֵית תבשיל, מקום שמבשלים בו: ויהי היום רצח ראובן ועשת הבית הנז׳ בית התבשיל, והשכנים שבחצר מערערי׳ עליו (סו״ת תורת חסד לפרחייא סי׳ קלד).

°תָּג [1], ס״ז, — כֶּתֶר, ואמר הפיטן: דודי סגובו כקרח הנורא, ראשו עטור תג עטרה (סנחי בן מסה, גן נעול, אוסן א פסח, מחזי איטלי א, קד:). — °ובמשמ׳ קוים דקים שבראש קצת אותיות בספרי המקרא הנכתבים על קלף כדין [2]: ורבינו יהודאי גאון ז״ל אמר וצריך לכתוב את התגים (ר״י ברללוני בהלכות ספר תורה, גנזי מלכים, עמי לג). וכך הראהו אותו עת כאלו קושר כתרים לאותן אותיות וכו׳ האותיות בתגיהן (הוא, סרוש ילירה, 225). וצריך להזהר בתגין של אותיות והן כמו זיינין זקופות, שיש להן תג כמו שהן כתובין בספר תורה (רמב״ס, תפילי ג ח). והכל ברמז באותיותיה נקודיה וטעמיה פרשיותיה סתומותיה ופתוחותיה תגיה וקוציה (מנחת קנאות, קוסמ, 21).

°תַּגְבֹּרֶת, ס״נ, — כמו התגברות, Erstarkung; raffermissement; growing stronger: שהרי לא כלו ארבעים יום של ירידת גשמים ומאה וחמשים של תגבורת המים עד אחד בסיון (רש״י, ברא׳ ח ה). והמשילם (את הרשעים) לתגבורת החמה שסופה שוקעת (הוא, קהל׳ א ה). דהעלה מול כימה ביום ועוד שינה לתגבורת מעיינות (הוא, כ״ה יג.). פן תמות בלא עתך ר״ל מות הנפש בתגבורת התאוה עליה (ר״י א״ת, סו״ס מצנון הנפש ג). אם בחברת הרעים או בתגבורת מזג רע (הוא, כוזרי ה כ). ותתחדש לך אז תגבורת הדמיונים ונטות אחר ההסרונות (ר״ס א״ח, מו״נ א לג). כלם (כשל כח הסבל, וכשלת חיום וכו׳) ענינם ענין נפילת התגבורת ורפוי הכח (רד״ק, סרסים, כסל). שהם (כסיל וכימה) שתי צורות מעידות על תגבורת חום וקור (רלב״ג, איוב, באור דברי המענה). ותחשק מן החליים המתיילדים במוח והוא תגבורת תשוקה עם מחשבה ותאוה (ר״מ אלדבי, סבילי אמונה ה, סא.). תגבורת הלחות על הגוף (קאנון א ב ב יז). מן הבקר ועד הצהרים שהוא סוף תגבורת השמש (אברבנאל, מ״א יח). אך מה שמתחזקים בעלי הקבלה בתגבורת תאותם להתיר לאכול את הטמאים וכו׳ (ר״א הקראי, גן עדן, טמאה וטהרה יו, קו:). — ומ״ר °תגבורות: ולכח החיוני ג״כ שתי קצוות רבוי ומיעוט והריבוי הוא המוסר עצמו לסכנות ותגבורות הכעס וכו׳ (אמו״ר לראב״ד ג). — ואמר הפיטן: עדתי דמה נא אזניך לתגבורת שליטי עליזים (אזהרות לר״י ברללוני, אחוה דעי). וחיל עתקה וגבורה תגברת (ברוך בן שמואל, אתה הרואה, סליחי ה׳ עסי״ת). — ⁺ותגברת במשמ׳ תוספת אנשי צבא לחזוק, Verstärkung; re(i)nforcement, נוהג בספרות ובדבור.

---

[1] [מן הארמ׳ שבתו״ם תגא, תאגא (אבות א יג ועוד), השאולה מן הפרס׳, ועי׳ בדברי ב. גיגר אצל קרוים, תוספת הערוך, תח.]

[2] [אף זה מן הארמ׳ שבתו״ם באותה משמ׳, ונמצא גם בעבר׳ במשמ׳ זו כֶּתֶר, עי׳ ערך זה.]

***תָּגַג**[1], קל לא נמצא.

—נפעי, *נִתְגַּג, קֻשַּׁט בתגים: וכאלו הראה הבורא אותו עת וחדשו (את הכתב) למשה רבנו דבר חדש, כאלו נכתב ונתגג בתגין (ר״י ברצלוני, פרוש יצירה, 225).

תִּגְדָּה, עי׳ א. תִּגְרָה.

***תִּגּוּר**[2], ש״ז, — התגרות ריב ומדון, שנאה: ונגש העם, יהיו דחוקין ונגושין זה על זה בתיגור וחירום (רש״י, ישעי׳ ג ה).

***תָּגִין**[3], ש״ז, — כמו תג: עם נקודות הכסף, שרמז בזה נקודות ותגינים וכתרי אותיות וכל סתרי המסרה (לרור המור, בשלח, עד.).

***תַּגְלוּת**, ש״נ, — כמו גָּלוּת: תולאבתי בשנער שבעים שנה תגלותי האחרונה מי ירהישנה (רקע״ג, סליח׳ לת״ב, סדור, סכב). תצרית צרחתי בקול רנן את תגלותי תשיב מכלות (הוח, יוצר לפרשת שמיני, מלילה ג—ז, 184).

***תִּגְלַחַת**, ש״נ, — גִּלּוּחַ, פֹּעַלת המגלח או המתגלח: אין בין טהור מתוך הסגר לטהור מתוך החלט אלא תגלחת וצפרים (מגי׳ א ז). הריני נזיר מן החרצנים ומן הזגים ומן התגלחת ומן

1) [פעל כזה גזרו בסהמ״א מן תָּג בשמ׳ כתר, אף על פי שאין תָּג מלה עבר׳, ובלשון מוצאה של מלה זו התנועה ארֻכה, כדגמת רָם מן רום וכד׳.]

2) [כמבאר בהערת העירך עמ׳ 6132, אין תגר או תגור, תיגור בצרוף: קרא תגור על פ׳, אלא טשטוש לשון במק׳ קרא קתיגור, קטֵיגֹור, ואין כאן מלה עברית מקורית. — *תִּגּוּר, ש״ז, נוהג בלשון ימינו בשמ׳ עמידה על המקח כתַגָּר.]

3) [הכותב השתמש בצורת ר״ר מן תג כאלו היא ר״י, ויצר לו ר״ר ממנה.]

הטומאה (נזיר א ג). שלשה מינין אסורין בנזיר הטמאה והתגלחת והיוצא מן הגפן וכו׳ (שם ו ה). יום תגלחת זקנו ובלוריתו (ע״ז א ג). כשם שהוא נראה לנגעו כך הוא נראה לתגלחתו (נגעי׳ ב ד). ביום השביעי מגלח תגלחת שניה כתגלחת הראשונה (שם יד ג). ואם מגלח את הנתק אפילו נזיר הרי זה מגלח, תגלחתו בכל אדם ותגלחתו בכל דבר (תוספת׳ שם ד א). אם אמרת במצורע שמגלח תגלחת שנייה לפיכך יגלח כל שערו, תאמר בנזיר שאין מגלח תגלחת שנייה (ספרי במדי׳ כה). הרי שהיה נזיר ומצורע מהו שיגלח תגלחת אחת ותעלה לו לנזירותו ולצרעתו (שם שם לה). י׳ דברים מחזירין את החולי לחליו וחליו קשה, אלו הן וכו׳ ותגלחת ושחלים וכו׳ (ברכ׳ נז:). כל מעשיהם של ישראל מובדלים מן אומות העולם, בחרישתן ובזריעתן וכו׳ ובתגלחתם ובמנייגם (ר׳ לוי, מד״ר במדי׳ י). — ומ״ר *תִּגְלְחִיּוֹת: עלה ומגלח ארבע תגלחיות[1] וכו׳ (נזיר ס.). — ובסהמ״א: שיהא בו גידול שיער ל׳ יום לאחר שנתגלח בתגלחיות שתים של מצורע וכו׳ (רש״י, נזיר כד:, ד״ה וספרו). הקילו בשני תגלחיות ראשונות וכו׳ (תוס׳ שם כה:, ד״ה ומדקדק). — ומ״ר *תִּגְלָחוֹת: צריך לגלח ארבע תגלחות (רמב״ם, נזירות י א). — ואמר המשורר: ותשלשל השחת, גם רחק תגלחת (ראב״ע, שמעו נא, כהנא א, 184).

תַּגְלִית, ש״נ, — גלוי דבר שלא היה ידוע: אף שום תגלית חדשה במדעים לא נגלתה (השקפה סנה ג). תמצית תגליותיו של ז׳ורס נודעת גם עתה רק לחלק קטן מיודעיו (הלופה א, 73).

תַּגְמוּל, ש״ז, תַּגְמוּלוֹהִי, — כמו גְּמוּל, גמילת חסד, Wohltat; bienfait; benefit: מה אשיב

1) [כן בדפוסים, ולפי זה השמוש גם אצל רש״י ואחרים, אך הרמב״ם כותב תגלחות, וכנראה כן נכון גם בגמרא.]

לויי כל תַּגְמוּלוֹהִי עלי (תהל׳ קיו יב). — ובספה״א[1]: למען אמצא חן בעיניך, ואדע בזו מדת תגמוליך (רס״י, שמות לג יג). ולא ייחל (הבוטח באלהים) לבני אדם וכו׳ אבל יתפשט מבגדי טובותם וטורח הודאתם וחובת תגמולם (ר״י א״ת, חו״ה, הבטחון פתיח׳). — ואמר המשורר: ויש שכר לעולם בא לזכים ותגמולים למתים על עלומה (ר״ם הנגיד, הלכותל, הברמן ג, 26). אהה על יונקים דדי אהבי ותגמולם הניקוני מרורות (רמב״ע, ענק ו, בכורי א, סמג). — ומ״כ *תגמולות: וזה הגמול יהיה לה או בשכר טוב על מעשה הטוב או בעונש על פעולות שעשתה בזה העולם ועל התגמולות האלה נפלה מחלוקת גדולה במחשבת בני אדם (תגמולי הנפש, כ.). — *וכשם ספר, תגמולי הנפש לרבי הלל מוירונה.

*תנר, שרש מסופק, עי׳ *תַּגָּר, הערה[2].

---

[1]) [אמנם אין תגמול במפֹרש בתו״ם, אבל במק׳ דברי התוספת׳ פאה ד טו: מעשר עני אין פורעין הימנו מלוה וחוב ואין משלמין הימנו גמולים (נ״א את הגמלים) וכו׳ אבל משלחין הימנו דבר של גמילות חסדים ע״כ, כותב הרמב״ם (מתנ׳ עניים ו יז, והשוה גם שם מעש׳ ויובל ו י): מעשר עני אין פורעין ממנו מלוה ואין משלמין ממנו את התגמולין אבל משלמין ממנו דבר של גמילות חסדים ע״כ, ומסתבר שהיתה גרסה כזאת לפניו בתוספתא. ואשר להבדל בין תגמולין לגמילות חסד (עי׳ ברדב״ז), נראה שהיה כאן הבדל בין גמילת חסד (בהלואה) שבאה כנגד חסדו של הראשון לבין מעשה שלא בא כגמול למעשה הזולת, וצ״ע.]

[2]) [במדר״ר שמות לז מובאת דרשת ר׳ יצחק על הכתוב אשרי תבחר ותקרב ישכן חצריך (תהל׳ סה ה): משל לאוהבו של מלך שתיגרו ועשאו פרוטיקאטור (protector, שומר) שלא יהא זז מפלטין ואוכל מותריו של מלך כך אהרן היה שוה לכל ישראל ועשאו הקב״ה כהן גדול ע״כ. ובלי ספק ט״ס לפנינו במק׳ מלה במשמ׳ שכבדו וכד׳, ואולי המכון הוא שייחדו, כלשון ייחד לו בית בחצרו במשנה, וצ״ע. אין להניח פעל תגר בב״ם לז יא: עם סוחר אל תתגר וממקנה על ממכר, ועי׳ במהדורת מ. צ. סגל למקום.]

*תַּגָּר[1], ס״ז, — סוחר, Kaufmann; marchand; merchant: על מקנה בין רב למעט ועל ממהיר[2]) מכר תגר[3]) (ב״ס גניי מב ה.) — ובתו״ם: האונאה ארבעה כסף וכו׳ עד מתי מותר להחזיר עד כדי שיראה לתגר או לקרובו. הורה ר׳ טרפון בלוד האונאה שמונה כסף וכו׳ ושמחו תגרי לוד (ב״מ ד ג). כשם שאונאה להדיוט כך אונאה לתגר, ר׳ יהודה אומר אין אונאה לתגר (שם שם ד). מי שיש לו גנה לפנים מגנתו של חברו נכנס בשעה שדרך בני אדם נכנסים וכו׳ ואינו מכניס לתוכה תגרין (ב״ב ו ו). איזה הוא תגר כל שהביא ושנה ושילש הלוקח מן התגר ואמר זה מתוקן וזה אינו מתוקן דמאי (תוספת׳ דמאי ד כא). לא יצא הכהן לחוצה לארץ אפילו לישא אשה אלא אם כן הבטיחוהו תגרין שהקדימו זמנו של יריד וכו׳ (שם ע״ז א ט). מה שתגרי אומות העולם מוכרים להם יוצא מהם אבל המן אינו יוצא מהם לעולם (ספרי בהעלותך פט). איזהו תגר שביעית זה שיושב ובטל כל שני שבוע, כיון שבא שביעי׳ התחיל מפשט ידיו ונושא ונותן בפירות שביעית (ירוש׳ קדוש׳ ג ו). לא בשמים היא (התורה) לא תמצא בגסי רוח, ולא מעבר לים היא לא תמצא לא בסחרנים ולא בתגרים (ר׳ יוחנן, עירוב׳ נה.). כותבי ספרים תפילין ומזוזות הן ותגריהן ותגרי תגריהן וכו׳ אינן רואין סימן ברכה לעולם (פסח׳ נ:). —

---

[1]) [מלה זו, שכנגדה גם בארמ׳ ובסור׳ תַּגָּרָא ובערב׳ תאג׳ר[a]), שאולה היא מן האשור׳ תַּמְכָּר, תַּמְכָּר באותה משמ׳, אלא שיש לראות אף מלה אשורית זו עצמה כשאולה משמית-מערבית שהעבר׳ היא ענף ממנה, כנגזרת מן מכר.]

[2]) [כך בכ״י, ואמנם יש מציעים תקונים כגון ממחיר, המחיר, ממכר, ועיד.]

[3]) [במשמ׳ זו של סוחר הבין את המלה כאן התרג׳ היונ׳ (ἐμπόρων), ואין יסוד לקריאה תַּגָּר במשמ׳ מסחר, שאין עדות לה בתקופה זו של הלשון.]

---

a) تاجر

ואמר הפיטן: המון תגר וגוי מתגר כשרה היא מחשבת (סם מלות, לספה לפרס' סלם לך).

*תֶּגֶר (?), תיגר[1]), ס"ז, רק בצרוף קרא תגר אחר או כנגד אדם או דבר וכד', — קרא את הקטיגור נגדו: אשרי אדם שנגעו בו ייסורים וכבש כעשו ולא קרא תגר אחר מדת הדין וכו' (פסיק' רבי, אחרי מות, קפט). ועי' א. קרא, עמ' 6132.

*תֶּגֶר, ס"ז, — התגרות וריב: והלא קשת סימן תגר ומלחמה לא סימן יישוב ושלום (פענח רזא עה"ת, אמסטרדם תכח, ז.). בין כך ובין כך ירבת החרום והתגר יגדל, השלוה תסור והשלום ידל (אבן בחן, ויניציה, סד.). מה היה למקובלים ומי הכניסם לתגר הזה (כמה"ל, חוקר ומקובל, ג).

א. תִּגְרָה, ס"נ, במקרא רק סמ' תִּגְרַת, — מלה שצורתה מספקת[2]), במשמ' מכה ונגע, Schlag; coup (de bâtón); blow: הסר מעלי נגעך מִתִּגְרַת ידך אני בליתי (תהל' לט יא). — ובסהמ"א, במשמ'

[1]) [במבטא תֶּגֶר או תֵּגוּר נוהגת מלה זו בדבור, ואפשר שגם מעתיקי הדברים שבתו"מ כבר הבינו את המלה כלשון תִּגְרָה והתגרות. ואולם, כנאמר בהערת העורך בעמ' 6132 וכמובא בדגמאות שם, בא בכתבי יד מתימן במקום זה הצרוף המקורי קרא קטיגור על (אחר, כנגד) פ', ואין תגר אלא מבטא משֻׁשש במק' קתגר, קטגור. והשוה צרופים הנוהגים ב"סלנג" האמריקני באותה משמ', כגון to call copper after somebody, קרא שוטר אחר פ' וכד'.]

[2]) [כפי שהכיר פ. פרלס, Neue Analekten 37, המכֻון הוא מִתִּגְדַת ידך, על פי שמוש המלה תיגדא, מן נגד, הכה בארמ'. והעורך, הלשון והספר ב 430, ושוב בפרושו לאיוב משנת תשי"ד, הוסיף על כך א) כי לפי זה יש לקרא גם בתהל' עז ג: ידו לילה נִגְּדָה וי"א הכתת וכו', במק' ידי לילה נִגָּרָה, ב) כי באיוב י יז במק' תחדש עדיך נֶגְדִּי ותרב כעשך עמדי, הכונה (במקצת ע"פ השבעים): תחדש עֲדֵי נִגְדָּךְ, וי"א מכתך.]

התגרות, ריב[1]): בשעת חירום שנו שיש תיגרה בין המלכיות אבל עיירות של מדינה ומדינה אין בינותם תיגרה (רסנ"ס, ב"ב לח.). — *ובמשמ' פחד ומגור[2]): אולי (חטאו בני), כמו פן, לשון תגרה ומורא, שמא יהי כך וכך (ראב"ע איוב א ה). — ואמרו פיטנים ומשוררים: מועד ומוכן לקיטור גחל מתקן ונסכן לתגרת שחל (רסב"ג, אנוסים, ביאליק-רבניצקי ב, 81). ואל תבזה ענות עני צועק מתגרת צר (יהודה בן בלעם, בזכרי על משכבי, סליח', פעס"ם, 60). רצוני לחסות בשמו ותאים לחיות עמו והוא יהיה בתעצומו לעורתי בצרתי ותקותי בתגרתי (ראב"ע, לאל חי, איגר, 57). אשפוך את נפשי ואדרוש רחמיך ועקתי מפני תגרת קמיך (הוא, ובכן יי', איגר, 135). והננו כיחיד שאבותיו עזבוהו ברב פחד ותגרה (עמנואל, מחברת ח, ירדן, 144).

ב. *תִּגְרָה, ס"נ, — כמו תַּגָּרוּת, סחורה: ראה גמל אשר ילד לעמל ראה חמור לכל משא ותגרה (עמנואל, מחברת ח, ירדן, 147).

*תַּגָּרוּת, ס"נ, — כמו סחר, Handel; commerce: מכאן יש להוכיח שמותר לישא וליתן בתגרות עם הגוים הבאים מחוץ לעיר ברומה בחולו של מועד (הגיה, הוס"מ, ע:). — *ובמשמ' סחורה: ובשעה שהתגרות בזול הולך וקונה ממנו ומוכרו בשעת היוקר ואינו מתבייש להשכיר עצמו בכל מלאכה שיוכל (בית מדות, מעלת הזריזות ב, כט.).

*תִּגְרוּת, ס"נ, — כמו תֶּגֶר, ריב: בעוד שהיו מהלכים בדרך אברהם ויצחק נכנס תגרות בין ישמעאל ובין אליעזר שהיו שומרים את הכלים ואת בהמתם (מדרש ויושע, בית המדרש א, 37).

[1]) [ע"פ הבנת הכתוב בתהלים לט יא: מתגרת ידך, עי' למשל בפרוש רש"י שם.]

[2]) [ע"פ הבנה אחרת של אותו כתוב. עי' רש"י וראב"ע שם.]

***תַּגְּרָנִית,** ש"נ, — צורת נקבה מן תַּגָּר[1]: שם יושבות שורות תגרניות ולפניהן סלים מלאים ירקות, קישואים ואבטיחים וכו' (מנדלי מו"ס, מסעות בנימין השלישי).

תִּדְהָר, ש"ז, — כנראה שם לאילן יפה, שלא זוהה[2]: אשים בערבה ברוש תִּדְהָר ותאשור יחדו (ישע' מא יט). כבוד הלבנון אליך יבוא ברוש תִּדְהָר ותאשור יחדו (שם ס יג).

***תָּדוּר,** ש"ז ותה"פ, — כמו תָּדִיר[3]: וכיון שהיה רגיל לומר כלשון הזה תדור וניזדמן להן לבדוק אחריו ומצאוהו שהוא בא משבטו שלזבולון (אוצה"ג ג, פסח', לוין, 3). וזה שהוא תולה את הדבר בשעה לפי מנהגן שלבני אדם ודרכן תדור בדבריהן שהן תולין את המזונות במזל (שם א, תענית, 32). משום דרגילין בתענית תדור (שם ו, יומא, 10). שהרי אנו רואין תדור כתובות קרובות זו יש בה מעט וזו יש בה הרבה (שם א, כתובות, 51). וכל דבר שיש בו שתי מדות אחת מצויה תמיד ואחת נעשית בעתים רחוקות ואין מצויה תדור הלכו חכמים אחר המדה המצויה תמיד (תשו' הגאו', אסף, 4). סימטא, כקום השוק שאינו תדור אלא יום אחד בחדש או יום אחד בשבת או שעה אחת ביום (שם, 138). והיינו מקוים לכתבי אחינו המעולה להיות תדורים לא נעדרים (ד"ס של יסודי מלכים וא"י ב, יעקב מן, 106). ואם נעדרו במכתבים עדיהו, השאלו תדורות בעדיהו (שם שם, 195).

***תָּדִיר**[1], ש"ז ותה"פ, — (נמצא) פעמים הרבה, (נעשה) בזמנים תכופים, (מתרחש) לעתים קרובות ללא הפסקית ממשכות, מצוי, oft, häufig; souvent, fréquent; frequent(ly), often: וכל שהוא עושה פירות תדיר חזקתו שלש שנים מיום ליום (ב"ב ג א). והגבאים מחזירין תדיר ונפרעין מן האדם (אבות ג טז). כל התדיר מחברו קודם את חברו (זבחי' י א). ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה (תוספתא ברכ' ו א). על הדברים התדירין כגון האגוזין וכו' פטורים ושאר כל הדברים חייבין (שם דמאי א ט). למען תהית תורת ה' בפיך, בשעה שהוא תדיר בה (ירוש' ברכ' ג ג). היין תדיר וקדושה אינה תדירה (שם שם ח א). הילך מצה שהוא חביב וכו' הילך חמץ שהוא תדיר (שם סוכה ה א). אנשי בית אב (לא ישתו יין[2]) לא ביום ולא בלילה, שהן תדירין בעבודה (שם תענ' ב יג). לא אמרו אלא בעשן תדיר (שם ב"ב ב ב). מתפלל של מנחה ואח"כ של מוסף, שזו

---

1) [כנראה כשמוש "נשים צדקניות" מן צדיק בזכר, כן נוצר השם תגרניות מן תַּגָּר.]

2) [אין השם בא במקרא אלא בצרוף ברוש תדהר ותאשור יחדו בלבד, ובמגלת ישעיה א ממערת המדבר כתוב במקום הראשון (כנראה) תרהר, ובשני: תתרהר, וגדולה מבוכת המפרשים בזהוי העץ, ועי' בפרט בדברי לֶו Flora בכמה מקומות, המביא תרגומי הקדמונים ופרושיהם, ואחרי מששים וגששים חוזר הוא שם IV 33, ואומר: לפי שעה הקרוב ביותר לזהוי Esche (מורנין) של ת"י. אבל לפי הנאמר לעיל אף עצם קריאת השם מטלת היא בספק, ואף יתכן שאין כאן שם עץ בכלל, וכי העקר בקריאה כגון ברוש הדרת ותאשור, כלשון: כבוד הלבנון נתן לה הדר הכרמל (ישע' לה ב), וכבטוי פרי עץ הדר ויקרא כג מ), וצ"ע.]

3) [עי' *תָּדִיר, הערות.]

1) [מלה זו, שנגזרת מן דור במשמ' תמיד כשמוש דָּר, דָּרִש (כסיום תה"פ) נצח, תמיד באשור', באה בצורה תְּדִיר (בִּתְדִירָא, דני' ו יז וכו') בארמ', וכנראה שאולה המלה בכתיב זה מארמ', בעוד שנהג על ידה בלשון גם הכתיב תָּדוּר (עי' שם) שנתנה בו צורה עברית יותר למלה. אף על פי כן גבר הכתיב והמבטא תָּדִיר, כודאי בדמוי אל תָּמִיד הקרוב למלה בהוראתו, ואולי אף בהשפעת הצורה תְּדִירוּת במשקל פעילות, הנוהג גם על יד פָּעוּל.

בסה"א הפך צרוף האותיות תדר לשרש חדש כדגמת תָּרַם מן תרומה, התמיד מן תמיד, וכד', שממנו גם פעל תִּדֵּר.]

2) [כך על פי ירושלמי מהגניזה (שרידי ירושלמי, 178); בדפו': שיש.]

תדירה וזו אינה תדירה (ברכי כז.). תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם (פסח' קיד.). אמרתי לו כלום אתה בקי בר"י בן בתירא, אמר לי הן ועל שולחני הוא תדיר (יבמ' קב.). לכל רוח הוא (כורסקי) עושה ומרחיק נ' אמה חוץ ממערבה דאינו עושה כל עיקר מפני שהיא תדירא וכו' מאי תדירא אילימא תדירא ברוחות[1]) וכו' אלא מאי תדירא, תדירא בשכינה[2]) (ב"ב כה.). תדיר ומקודש איזה מהם קודם (זבחי ל:). שכל מי שאינו תדיר בתלמוד תורה נקרא נזוף (כלה רבתי ס). — ובסהמ"א: שהיא (הרחבה) מוקצה לאחור ואין נכנסין ויוצאין בה תדיר (רש"י, ב"ב ג., ד"ה אבל לא). כך תיקנו חכמים לפי שהדבר תדיר הוא בין הבריות (רשב"ם, ב"ב קמד., ד"ה קנה). לא אמרינן אלא גבי חבורה שרגילין לישאל זה מזה תדיר ואתי לידי איסור, אבל שכנים שאינן תדירין כל כך לשאול זה מזה מותרים וכו' (תוספות, שבת קמט:, ד"ה בני חבורה). אלו מעשי נסים ואותות שאין נמצאים בעולם תדיר (הקד' ספר יצירה לר"י ברצלוני). ומה שהוא במדה הזאת איננו רב, מפני שהרב לא ימצא מציאה תדירה מפני הקדמת האחד לו (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד י). שבת תדירה היא כל ששת ימים וכו' אבל מועדים כיון שאינן אלא משנה לשנה וכו' (שבלי הלקט, שבת סי' עט). שזאת המלאכה (הוצאה מרשות לרשות) נמצאת תדיר ובה יכשלו בני אדם על הרוב (פרוש המשנה לרמב"ם, שבת א א). שהיו תדירים לבא שם (רד"ק, עמוס ז יג). לעולם יזהר אדם בשבועה, ואפי' של וודאי, ואל תהי תדירה בפיו (מנוה"מ לר"י אלנקאוה 3, 387). והמופת הראשון מהן שעשה הרב ז"ל הוא בנוי על מציאות תנועה תדירה נצחית (ר"י אלבו, עיקרים ב ה). — ואמר הפיטן: וכל אשר תדיר לעשות זאת, יזכה להאמר לו בזאת (ר"א קליר, כי אקח מועד, קרובי ב סכות). — °ובתדירים, במשמ' בתדירות, ואמר הפיטן: מי יתן ולב זה לכם בתדירים (יהודה בר מנחם, אנכי אדיר, אופן לשבועות, מירת איטליה, פירמן, עו).

°תְּדִירָה[1]), ש"נ, — כמו תְּדִירוּת, ואמר הפיטן: ואל תשכח קול צורריך עולה בתדירה (משה ב"ר שמואל, מקוה ישראל, סליחי' ה עשי"ת). על שר התורה אקונן בתדירה כעל שריפת הבירה (מלכה בוינה, קונץ וכשטין, 501).

°תְּדִירוּת, ש"נ, — תכונת הדבר התדיר והרגיל, וכד', Häufigkeit; fréquence; frequency: תלה לך טעם הקדמתה בתדירות כדי שתלמוד לשאר תדירין שיקדימו (רש"י, זבח' פט., ד"ה אסר לעולם). שאין תדירותו חובה אלא שהוא מצוי תמיד יותר מחבירו (הוא, שם לא., ד"ה מלוי)[2]). ובהיות האור סר תדירות החשך מעל פני התהום (ר"ש א"ת, יקוו המים, 126). כמאורו של אש בשאר הלילות שאין מברכין עליו מפני תדירותו (רמב"ן, חדושי ברכות, ראש פרק אלו דברים). והוא תדירות היישוב ועבודת הנפש והוא קיום האמונה בבורא (ר"י לטיף, אגרת התשובה, 57). שאפילו הגדול שבתענוגים והשעשוע נקוץ בו מצד הרגילות והתדירות (ר"י מסיר ליאו, נופת צופים ב יג, 91). לא יכנס בבית בעה"ב לישב אצלו בתדירות אם יש מלון בעיר (פלא יועץ א, כ). היה נכנס ובא שם בתדירות פעם אוכל פעם ישן שם (שמש לדקה ב, כד:).

°תְּדִירִי, ת"ז, — כמו תָּדִיר, נצחי, קַיָּם: וקראתי שם הספר הזה ס' התדיר על היותו מיוסד על מצות תדיריות (ס' התדיר, הקד', מובא באוצר הספרים לבן-יעקב, עמ' 615). שהגלגלים כדוריים והם שוים בתנועה תדיריה בלי שנוי (ר"א הקראי, גן עדן, קדה"ח א, ג.). בהנאה העצומה תדירית וכו' ואנחנו רוצים קיום תדירי (הוא, עץ חיים קיא).

---

1) [רש"י: אותו צד תדיר ברוח, שרוח מערבית מנשבת תדיר משאר רוחות, ע"כ.]

2) [רש"י: במערב היא שוכנת.]

---

1) [ע"פ הארמ' תדירא, בזכר.]

2) [בפרוש דברי התלמוד, הדנים שם בברור משמעותו של תדיר, אף כנגד מצוי, וע' שם.]

כי כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא וכו' והוא העולם התדירי, אבל כזה העולם אשר הוא עובר וכו' (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ט). שכדור הארץ יסובב סיבוב תדירי והגלגלים שוקטים ונחים (כ"ד גאנז, נחמד ונעים א א). אלה הדברים שאדם דש בעקביו והם תדיריות[1]) וההרגל בהם נעשה טבע (מורה בארבע, סיא). ועל ידי מחשבות טהורות תדיריות יתלהב לבו באופן שיראה שאי אפשר אלא לשמוח (פלא יועץ, פסח, רכו). צרת המוסקוף[2]) התדירית, וכל ספינה שרואים מרחוק אני מצטער עד שאדע שאינה ממוסקוף (חיד"א, מעגל טוב, 54).

***תדל**, — מלה מספקה: ר"מ אומר הכל לעניים שספק לקט לקט, א"ל אל תקניטני שבלשון יחיד אני שונה אותה. דתני ר' יהודה בן אגרא אומר משום ר"מ ספק לקט לקט ספק שכחה שכחה ספק פיאה פיאה, אומר אל תשנה אותה אלא בלשון בן תדל[3]) והא טעמא קאמר דאמר ר"ש בן לקיש מאי דכתיב עני ורש הצדיקו מאי הצדיקו אילימא בדינים והא כתיב ודל לא תהדר בריבו אלא צדק משלך ותן לו (חולי קלד.).

תדמית, ש"נ, — עי' א. תרמית, הערות.

---

1) [ואולי צ"ל תדירות כש"נ.]

2) [מוסקבה.]

3) [נ"א עדל, ערל, ופרש רש"י: שוטה שבעולם ששמו בן תדל ע"כ, ובעל הערוך בערך בן ערל: פי' א"ל ר"ל לר' יוחנן ואילו שנית אותה בלשון איש ערל שפתים, ויש מי ששונה עדל בדלית והיה אדם שלא מדקדק בשמועותיו וכן אמר לו אם שונה אותה בן עדל דליכא חשש שמא טעות הוא דהא קאמר טעמא. ואבא מרי ז"ל היה שונה בלשון בן תדל פי' ראשי תיבות תן דעתך לומר וכו' ע"כ, ואין פרושים אלו והנאמר במלונים מתקבלים על הדעת. ולפי הענין אפשר שלפי הנאמר כנגד הבטוי הכל לעניים, במ"ר: אל תקניטני שבלשון יחיד אני שונה ולפי הכתוב המדבר על הדל, הכונה כאן, בקרוב: אל תשנה אותה אלא בלשון מתן דל וכד', וצ"ע. ובסהמ"א נוהג בן תדל בכנוי לשוטה, כפרוש רש"י.]

***תדר**[1]), סמנו *תדור, *תדיר, *תדירה, *תדירות, *תדירי, *תדר, *תדר.

תדר, קל לא נמצא, ועי' *תדור.

—הפעי', *התדיר, — עשה בתדירות, עשה שיהיה דבר תדיר, תמיד: ותתדיר אגרותיך אלי בשלומך וטיביך ושאלותיך בין מן המקרא בין מן המשנה בין מן התלמוד למען אשיבך (תשובת גאון פומבדיתא משנת אי רכ"ד לשטרות, JQR XVIII, 403). ויתדיר שררותו (של רב האיי) ויוסיף שלטונו (תשו' מתגבי JQR, NS, VII, עמ' 478). המחלים פני אלהינו תמיד עליכם להתמיד ולהתדיר עליכם ברכותיו (ד"ש של יהודי מצרים וא"י, יעקב מן, ג, 98). משתטחים תמיד נגד אולמו להתדיר גם להתמיד את שלומך (שם שם, 136). ומאלוה המעוז אשאל להתדיר גם להסדיר בלי להעדיר שלום יפעתו וביתו וכל מוצאו ומובאו (שם שם, 195). ראוי לו להתדיר כתביו בלב טוב וחזק ואמיץ (שם שם, 217). — ואמר הפיטן: לינת צדק בה מתדירים (שבתי, אנע"ס, יוצ' א' פסח, מחז' איט' א, קד:).

—הפע', *התדר, בינ' *מתדר, — עשוי בתדירות, נתון בתדירות, שיש בו משהו תדיר, ואמר הפיטן: אקחה פרי עץ הדר וכו' מקום שהוא מתדר[2]) (ר"א קליר, אקחה, קרובי א' סכות). — *וברכה מתדרת: ישאו כל הזקנים הברים המאושרים ברכות מותדרים ושלומות מהודרים מיוצר יצורים (אגרות ר' שמואל בן עלי ובני דורו, תרביץ א ג, 65).

***תדר**, תדר, ש"ז, — תדירות, ואמר הפיטן: אקחת פרי עץ הדר בכל שנה בתדר (ר"א קליר, אקחה, קרובי א' סכות). פרשת תמידין גם מוספין

---

1) [עי' *תדיר, הערה.]

2) [בביהכ"נ שהשכינה שם בתדירות (מעה לוי).]

ופרת למשמרת בתדר [1]) (כסע"ג, חכיי"ג מלוות, סזור רסע"ג, קסב).

תהא, עי' תהה.

תהב, עי' תחב.

תהה [2]), ממנו א. *תהה, ב. *תהה, *תהות, *תהיה, ועי' תהו.

א. *תהה, תהא [3]), פ"ע, — השתאה, השתומם, עמד נבוך, staunen, ratlos sein; être étonné, perplexe; to be astonished, perplexed: אמרר' שמעון מעשה באחד שהביא גריפות של זית וכו' לפני ר' עקיבא ואמר על זו הייתי יושב ושואה לו ראה תלמידיו תוהין אמר להן מה לכם תוהין כעורה מזו טימא ר' יהושע (תוספת' כלים ב"ב ג ג). אמר להן (ר' יוחנן) יפה עשיתם ששברתם תהו בת נהרדעי ומי אמר ר' יוחנן הכי וכו' (ערוב' סו.). בא (הצייד) לצוד את השניה הלכה וישבה לה על איקונין של מלך עמד לו הצייד תוהא בה א"ל אם אורוק עליך אבן אני מתחייב בנפשי (מד"ר שמות כז). — *ובמשמ' נבוך על מה שנעשה, התחרט [4]): תני ר"ש בן יוחי הרי שהיה האדם צדיק גמור כל ימיו ובאחרונה מרד איבד זה כל מה שעשה כל ימיו. מה טעם ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול, רש"ב לקיש אמר ובתוהא על הראשונות (ירוש' פאה א א). סבר שמעון הצדיק בני אדם מתוך הקפידה הם נודרין, מכיון שנודרין מתוך הקפדה סופו לתהות, מכיון שהוא תוהא נעשו קרבנותיו כשוחט חולין בעזרה (שם נדר' א א). משל וכו' לאדם שהיה לו פרדס אמר לו חברו מכור לי את הפרדס הזה מכרו לו במנה ולא היה יודע בעל הפרדס מה בתוכו וכו' א"ל יש בו זתים בק' מנה גפנים בק מנה וכו' התחיל המוכר תוהא (במד"ר שמות כ). תוהא אנא על הרע' אשר דברתי לעשות לעמי (שם שם מג). אותה שעה לא היה יכול להשיבו אמר הקב"ה יפה אמרת מיד וינחם ה' אמר לו האלהים אף הראשונות תהיתי עליהן (שם שם מד). מעשה באשה א' שנזדקק לה אדם אחד וכו' אחר כך תוהא בו ובקש למות וכו' (שם במד' ט). — ובצרופים, *ישב ותהה, ישב באלו ופער פה ללא עבודה: חכמים דומים לשולחני עשיר כשמביאים לראות רואה כשאין מביאים יושב ותוהה, נבו' דומה לשולחני תגר כשאין מביאים לו לראות מביא משלו ורואה (ספרי דברי יג) [1]). — *ועמד ותהה: והקב"ה עומד ותוהה ואומר של מי אצור (צורת העבר) של צורת הבעל או של צורת הנואף (מד"ר במד' ט). כיון שאמרו למשה נשלחה אנשים לפנינו התחיל משה עומד ותוהא (שם טז). — *ותהה ובהה, עי' *בהא, 468. — ובסהמ"א: ומניין שנשבע הקב"ה שלא יביא מבול לעולם וכו' וכביכול רואה את הרשעים שמכעיסים אותו והוא תותה שנשבע ואומר מה עשיתי שנשבעתי וכו' (אגדת בראשי א' ביהמ"ד לינק ד, 1). א"ל (אברהם לממרא) אוהבי

---

1) [כך מנקד לשם החרוז.]

2) [עי' א. *תהה, הערה.]

3) [מן הארמ' תהא, סור' תהי, ונראה שהפעל והנגזר ממנו השאלו לעברי שבתו"מ מארמ'. ואמנם אפשר שקרוב השרש אל תהו במשמ' ריק, ושנשמר בארמ' הפעל, בעוד שהשם אינו בא אלא בעבר'. ואמנם בערב' בא تاه a) (משרש תיה) במשמ' זו, השתומם, כמו תחא. תהה בארמ' ועבר', וצ"ע.]

4) [על הכתוב בבראש' כז מב: הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך, נאמר במד"ר בראש' סז: כמת (נ"א כמה ועוד) הוא תוהא עליך כמת הוא מתנחם עליך כבר שותה עליך כוס תנחומים ע"כ, ועי' גם בהערות תיאודור ואלבק למקום. ואולם כנראה נתערבבו כאן שתי דרשות על המלה מתנחם, אחת שנדרש בה הפעל כשתי מלים, כאלו מת, תוהא (ז"א ריק ואפס) הוא אצלך, ואחת שנדרש בה מתנחם: כבר שיתה עליך כוס תנחומים, וצ"ע.]

a) تاه

1) [שלא כפרושו של מא"ש שם, כז: פי ר"ה היינו חרד וכו'.]

אמר לי למול אמר לו ממרא ועדיין אתה עומד ותותא (שם יט, שם 30). דאין שיעמום אלא ביושב ותוהה ובטל לגמרי (רש"י, כתובי׳ סא:). כל מי שניחם על המצות שעשה ותהה על הזכיות ואמר בלבו ומה הועלתי בעשייתן וכו' (רמב"ם, תשובה ג ג). ולא הוצרכתי לברר כל העיקרין הללו אלא כדי להסיר השיבוש וכו' שתהו בו רבים (ר"י בן ברזלי מברצלונה, הלכ׳ ס"ת, יג). למה זה נתהה במחשבתינו ונחשב כי ימוט אחד מהם וכו' (יסוד עולם לר"י הישראלי ב יז, לח:). על כן בסוף ימיו אורו עיניו ותהה מהרבה דברים שכתב וכו' (מעשה יצק, ס"ל לג). — ואמרו פיטנים ומשוררים: שוקקה נפשי תוהי, שואלים בחסדך משתהי (תכסה בר מכיר אמור וקדש, זולת לשבת של הפסקה לחנוכה). לזאת שובו תוהים לפני האלהים (יחיאל בן יקותיאל מהענוים, במר כספי, סירמן, מבחר הסידה באיט׳, קיט).

—הפע׳, ˚התְהָא,—הכה בתמהון: הקב"ה מתהא הצדיקים ואחר כך מגלה להם (רש"י, ברא׳ כב ב). מאי תהו דבר המתהא בני אדם (הבהיר א).

ב. ˚תָּהָה,—בדק, riechen, prüfen; sentir, examiner; to smell, examine, רק בצרוף ˚תהה בקנקנו או על קנקנו של פ׳ [1]: מאשר יקרתי בעינו מאז חבבני ובא להתפנג בבנו וקטנו לתהות בקנקן ריקן (חסוי רש"י, קבולת קונטרסים יב, ו.). וכאשר תהיתי על קנקני ספרי המדקדקים וכו' (בן אב, תלמוד לשון עברי, הקד׳).

תֹּהוּ [1], ש"ז, גם בצרוף תהו ובהו באותה משמ׳, — ריק, ריקנות, Leere; vide; emptiness: והארץ היתה תהו ובהו (ברא׳ א ב). ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו (ירמ׳ ד כג). נטה צפון [2] על תהו תלה ארץ על בלימה (איוב כו ז). — ובכנוי למקום שאין בו ישוב ביבשה ובים: ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישמן (דבר׳ לב י). מחטיאי אדם בדבר ולמוכיח בשער יקשון ויטו בַתהו צדיק (ישעי׳ כט כא). שפך בוז על נדיבים ויתעם בְּתהו לא דרך [3] (תהל׳ קז מ). ילפתו ארחות דרכם יעלו בַתהו ויאבדו (איוב ו יח). מסיר לב ראשי עם הארץ ויתעם בְּתהו לא דרך [3] (שם יב כד). — ובצרופים, קרית תהו:

---

[1]) [כנאמר בהערה בעמ' 6040 יסוד השמוש הזה בארמ׳ שבבבלי: זיל תהי ליה אקנקניה (שבת קח.). פוק תהי ליה בקנקניה (ב"ב כב.). ופרש רש"י במקום הראשון: הריח בו בקנקנו אם יין הוא או החמיץ כמו בת תיהא דאמר גבי יין נסך (ע"ז סו:) כלומר בדקהו אם חכם הוא אם לאו, ע"כ, ובאותה לשון רשב"ם במקום השני, והוא מוסיף: ריח היין כשמריחין אותו אם טוב הוא קרי תהי כדאמרינן בת תיהא במסכת ע"ז וכן בכתובות (קח.) קרנא הוה תהי באמברא דחמרא ע"כ, ועי' ברש"י בכתובות שם, ובע"ז שם, בענין ריח היין וטעמו נאמר: האי בת תיהא נכרי בדישראל שפיר דמי וכו', ופרש רש"י: נקב נוקבים במגופת חבית להריח את היין לבדקו וכו' ובתוספ' שם: מיהו לשון בת קשה ופר"ח שיש קנה שקוע תוך החבית ובולט חוץ ומניחין לתוך קנה קטן כמין דד וכו'. ואע"פ שעקר הענין ברור הוא לפי זה, קשה השמוש בפעל תהא במשמ׳ זו מצד הלשון, ואמנם אפשר שעקר משמ׳ הפעל תהה היא נדף, ומכאן גם משמ׳ זו של ריקנות וגם זו של נדיפת ריח, וצ"ע.]

[1]) [כנראה נולדת המלה, הבאה גם באוגרית, באותו כתיב, תהו, כחקוי לקול הנשיפה בנדיפת הרוח, ולפי זה אפשר שקרובה היא לפעלים א. ˚תָּהָה, ב. ˚תָּהָה, ועי׳ בהערות לערכים אלו. ולפי הנאמר בערך ב. ˚תָּהָה, אפשר שצדקו אלה המשוים תִיה [a]), כדבר ריק ושמם בערב׳, ועי׳ גם תְּהוֹם, הערות.

אין משמ׳ המלה אלא ריק, ריקנות, כת"א לבראש׳ א ב: צדיא וריקניא, ולא נולד שמוש הצרוף תהו ובהו במשמ׳ ערבוביה אלא בעקבות טעות ההבנה במלה היוני χάως שעקר משמעותה כלשון פעירה, בריק, ושהובנה כאלו כונתה לחסר סדרים. ועי׳ גם בדברי המחבר בערך בֹּהוּ, עמ׳ 469.]

[2]) [כאן במשמ׳ ארץ, הצפה על ריק, כהקבלה אל בלי־מה.]

[3]) [כאן בעקר בתאור סערה שבים, ולא במדבר שביבשה, ועי׳ בפרוש העורך לאיוב יב כד.]

---

[a]) تيه

נשברה קרית תֹהו [1]) סגר כל בית מבוא (ישע׳ כד י). — קו תהו ואבני בהו: וירשוה קאת וקפוד וינשוף וערב ישכנו בה ונטה עליה קו תֹהו ואבני בהו (שם לד יא). — ובהשאלה, במשמ׳ אפס וריק, שוא: כל הגוים כאין נגדו מאפס וָתֹהו נחשבו לו (שם מ יז). הנותן רוזנים לאין שפטי ארץ כַּתֹּהו עשה (שם שם כג). אין קרא בצדק ואין נשפט באמונה בטוח על תֹהו ודבר שוא הרו עמל והוליד און (שם נט ד). — וכפרט ככנוי לאלילים ולעובדיהם: אל תסורו מאחרי יי׳ וכו׳ אחרי הַתֹּהו אשר לא יועילו ולא יצילו כי תֹהו המה (ש״א יב כ-כא). הן כלם אין אפס מעשיהם רוח וָתֹהו נסכיהם (ישע׳ מא כט). יצרי פסל כלם תֹהו וחמודיהם בל יועילו (שם מד ט). — ועם ל׳, לתהו, כמו לריק: ואני אמרתי לריק יגעתי לְתֹהו והבל כחי כליתי (שם מט ד). — וגם בהשמטת הל׳: יצר הארץ ועשה הוא כוננה לא תֹהו [2]) בראה לשבת יצרה (שם מה יח). לא בסתר דברתי במקום ארץ חשך לא אמרתי לזרע יעקב תֹּהו [3]) בקשוני (שם שם יט). — ובתו״מ: אנשים הללו של שוא הם של תהו הם (ברכ׳ סג.). דבר אחר (ארץ) גזירה, שמא תאמר מעשה תהו הוא ת״ל אני ה׳, אני ה׳ גזרתיו ואין לך רשות להרהר בהן (יומא סז:). — ובתפלה: כי רב מעשינו תהו וימי חיינו הבל לפניך (ברכות השחר, לעולם). — ובספה״א: יצר מתהו ממש ועשה את אינו ישנו (ספר יצירה ב ה). נקרנין חמדקדקין על דברי תהו (תסו׳ תגאו׳, הרכבי שם, 145). והחמר הזה נקרא בלשון התורה תהו ובלשון הפלסיפים היולי (רמב״ן, בראשית א ב). — *מולד (של) תהו, רגע התחדשות הירח לפי חשבון השנה שמלפני בריאת העולם: וכשתדקדק על מולד ניסן של תהו שלפני תשרי של יישוב שבו נברא האדם תמצא מולד ניסן ברביע בט׳ שעות תרמ״ב חלקים (תוספות ר״ה ח:, ד״ה

[1]) [אמנם כנראה הכונה: נשברה הקריה והיתה לתהו.]

[2]) [אמנם במגלת ישעיה א ממדבר יהודה: לוא לתהו בראה!]

[3]) [כאן כך גם במגלה הנ״ל.]

לתקופות). — ובקבלה, *עולם התהו, ככנוי לעולם הזה: ולפי׳ נאמר בנפשות הגוים הנשאבות ואחוזות בעולם התוהו כל הגוים כאין נגדו מאפס ותוהו נחשבו לו (ר׳ יוסף אלקאסטייל, תרביץ כד, 181). שאלו לחכם המקובל האשכנזי (האר״י) וצ״ל על זה (ההבדל בין תורתו לתורת ר׳ משה קורדובירו) והשיב להם שלא דברו (הקודמים לו) כי אם בעולם התוהו (אגרת ר׳ שמשון באקי מכתבים מירושלים סמ״ס לאיטליה). מנקודה זו נתפשטו עשר נקודות וכו׳ וזהו נקרא עולם התוהו ובוהו ועולם הנקודות (ר׳ חיים ויטאל, עץ חיים, שער הכללים א). היתה לו חיות בשני עולמית בעולם הזה שנקרא עולם הנקודות עולם התוהו וגם בעולם חמתקלא שהוא עולם התקון (קבלת ר״י סרוג, בס׳ תעלומות חכמה, באזיליאה שפ״ט, עט:). שער הששי הוא שער עולם התוהו (ר׳ נפתלי ב׳ יעקב אלחנן, עמק המלך, יד:) [1]). וניצוצות הדבקים ממש בכלים הם ש״ך וכו׳ וכל אלו הם סוד הגבורות והדינים וזה הוא הנקרא עולם התהו (עמנואל חי ריקי, משנת חסידים, מסכת הגילגולים ב).

תְּהוֹם [2]), שו״נ, מ״ר תְּהוֹמוֹת, תְּהֹמוֹת, תְּהֹמֹת, — א) ים בראשית, Urmeer; mer primordiale;

[1]) [על כל המקומות האלה ע״כ העיר את העורך הפרופ׳ ג. שלום. וראה במאמריו, ציון ח (ת״ש), 156; תרביץ כד (תשט״ו), 173.]

[2]) [המלה תהום באה באשור׳ בצורה תִיאַמְתְ, תִיאַמַת גם במשמ׳ ים בכלל וגם ככנוי לשרת הים בימי בראשית שנלחמה באלהי מרומים, והאל הבורא (בעיר בבל: מרדוך) נצח והרג אותה ופלג את גופה ועשה ממנה ים עליון וים תחתון, ומעין זה במסורות המקרא. וכן בא באוגריתי׳, על יד המלה ים כבעברית, ובהקבלה שבחרוז: מבכ נהרם — אפק תהמתם, במ״י או מ״כ. ביתר הלשונות השמיות, הצעירות יותר, אין מלה כזו במשמ׳ מתאימה ואפשר שנולדה המלה כשע״פ לשרת הים; ואמנם יש קרבת־מה במשמ׳ המלה אל תֹהו כלשון ריקנות (של תהום פ ערת), אבל אפשר

primeval sea: והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלהים מרחפת על פני המים (בראשי' א ב). יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד תהום כלבוש כסיתו על הרים יעמדו מים (תהלי' קד ה-ו). בהכינו שמים שם אני בחקו חוג על פני תהום באמצו שחקים ממעל בעזוז עינות תהום (משלי ח כז-כח). ב) הים הגדול שהארץ נחשבה כצפה עליו[1]: ויסכרו מעינת תהום וארבת השמים ויכלא הגשם מן השמים (בראשי' ח ב). בהעלות עליך את תהום וכסוך המים הרבים (יחזק' כו יט). מים גדלוהו תהום רממתהו (שם לא ד). ביום רדתו שאלה האבלתי כסתי עליו את תהום ואמנע נהרותיה ויכלאו מים רבים (שם שם טו). ראוך יחילו הרים זרם מים עבר נתן תהום קולו (חבק' ג י). אפפוני מים עד נפש תהום יסבבני סוף חבוש לראשי (יונה ב ו). תהום אל תהום קורא לקול צנוריך (תהלי' מב ח). תהום אמר לא בי היא וים אמר אין עמדי (איוב כח יד). הבאת עד נבכי ים ובחקר תהום התהלכת (שם לח טז). כאבן מים יתחבאו ופני תהום יתלכדו (שם שם ל). אחריו יאיר נתיב יחשב תהום לשיבה[2] (שם מא כד). — תהום רבה, באותה משמ': ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וארבת השמים נפתחו (בראשי' ז יא). הלוא את היא המחרבת ים מי תהום רבה השמה מעמקי ים דרך לעבר גאולים (ישעי' נא י). והנה קרא לרב באש אדני יי' ותאכל את תהום רבה ואכלה את החלק (עמוס ז ד). צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה (תהלי' לו ז). — תהום רבצת תחת: ברכת שמים מעל ברכת תהום רבצת תחת (בראשי' מט כה). מברכת יי' ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רבצת תחת (דברי' לג יג). — מ"ר תהומות, במשמ' מי ימים גדולים, Fluten; flots; floods: תהמת יכסימו ירדו במצולת כמו אבן (שמות טו ה). נצבו כמו נד נזלים קפאו תהמת בלב ים (שם שם ח). כי יי' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינת ותהמת[1] יצאים בבקעה ובהר (דברי' ח ז). בוקע מים מפניהם וכו' מוליכם בתהמות (ישעי' סג יב-יג). כנס כנד מי הים נתן באוצרות תהומות (תהלי' לג ז). ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו אף ירגזו תהמות (שם עז יז). יבקע צרים במדבר וישק כתהמות רבה[2] (שם עח טו). ויגער בים סוף ויחרב ויוליכם בתהמות כמדבר (שם קו ט). יעלו שמים ירדו תהומות (שם קז כו). כל אשר חפץ יי' עשה בשמים ובארץ בימים וכל תהמות (שם קלה ו). הללו את יי' מן הארץ תנינים וכל תהמות (שם קמח ז). בדעתו תהומות נבקעו ושחקים ירעפו טל (משלי ג כ). באין תהמות חוללתי באין מעינות נכבדי מים (שם ח כד). — תהומות הארץ: תשוב תחיינו ומתהומות הארץ תשוב תעלנו (תהלי' עא כ). — ואמר בן סירא: הן השמים ושמי השמים ותהום וארץ ברדתו עליהם מועדים בפקדו וכרגשו (ב"ס גני', טז יח). תהום ולב חקר ובכל מערומיהם יתבונן (שם מב יח). — ובתו"מ, במשמ' תחתית הים: היו (כלים) כפויים על פיהן מצילים כל שתחתיהן עד התהום (כלים י א). כזית מן המת נתון תחתיה כנגדו עד התהום טמא, על גבה כנגדו עד הרקיע טמא (אהלו' ט ג).

שאין כאן אלא דמוי מאחר במשמ' המלים ע"פ הדמיון שבצלצולן.

צורת הנקבה של המלה באשור' ובאוגרית' היא כמו במלים הרבה המשמשות בעבר' בנקבה (כמו נפש, אצבע ועוד) שכנגדן באשור' צורה בסיום הנקבה נפשת, אצבת ועוד.]

1) [גם בשמוש זה, המיחד ללשון שירה ונבואה, עוד מרגש מקור המלה באגדת בראשית.]

2) [עי' שיבה, הערות.]

1) [אמנם קשה כאן שמוש המלה תהמת, שכאלו נאמר על התהומות, לטובה, שהם יוצאים (בזכר) בבקעה ובהר, ועל כן הציע, למשל, גרטץ לגרס כאן: עינות תהמת או מעינות תהמת, אך אין במקרא אלא מעינות תהום במ"י, ואף זה לגבי שטפון מים במבול, לרעה ולא לטובה, ולפי הענין היה צריך להכתב כאן עינות ונהרות, ואולי השפעה הגרסה מכתובים כגון משלי ח כד, אשר המלה תהמות באה בהם בהקבלה אל מעינות.]

2) [כדעת רבים המצאה כאן הוא ערבה או הרבה, בהקבלה אל במדבר, ואולי היה כתוב בעקר: וישק כתהם (במ"י) הרבה, והעתק, ראשונה בכתיב חסר: וישק כתהמת רבה, בחלוף ה—ת בלבד.]

גלים שבין שפתי כפישה לבין שפתי החדות, אפילו עד תתהום טהורים (שם יא ט). שארצו של בית כמותו עד תתהום (שם טו ה). — *טמאת התהום, טמאת מת שנעלמה עד אז מידיעת בני אדם: נטמא טומאת התהום הציץ מרצה (פסחי׳ ז ז). נזיר שגלח ונודע לו שהוא טמא אם טומאה ידועה סותר ואם טומאת תתהום אינו סותר (נזיר ט ב). — *קבר התהום: חצרות היו בירושלים בנויות על גבי סלע ותחתיהם חלול מפני קבר התהום (פרה ג ב). וכשם שעוביו של רקיע מהלך חמשים שנה כך עוביה של ארץ ועוביו של תהום מהלך חמשים שנה (ירושי ברכי א א). המוכר שביל לחבירו מקום דריסה הוא מכר או עד תהום מכר (ר׳ יונה, שם, בכורים א א). מקרא זה נוקב ויורד עד תהום כי עוד חזון למועד וכו׳ (רבי נתן, סנהי׳ לז:). מה תהום הזה אין לו חקר אף הרשעים כן (מד״ר ברא׳ ב). אילולי שהוא (לויתן) רבוץ על התהום וכובש עליו היה עולה ומאבד את העולם ומציפו (פסיקי רב׳, סוף או כבש, מא״ש, קלד:). — ובסה״א, גם במ״ר תְּהוֹמִים, ואמרו פיטנים ומשוררים: וכמאבל (אלישע שהיה באבל מחולה) שהפליא פלאים עצומים, וכמגת (יונה שהיה מגת חפר) ששט בעמקי תהומים (בן אליה, בספר הגלוי לרסע״ג, ליד). חסדיך רגלי ים עצומים וצדקתך מתהומים (בשם אבן סהל, מאסף״רס 142b, כ״י ילין). קדרו שמיו ויחרבו מימיו ועלו תהומיו ונשאו דכים (ר׳ יהלוי, יועץ ומקים). וזעקו וחננו למשיב חכמים, אשר בדעתו נבקעו תהומים (מגלת אחימעץ, קלאכ, לד). — וגם במ״ז *תְּהוֹמִים, ואמרו פיטנים ומשוררים: יום כפור מיוחם מיומים, יועיל לכפרת עמוסי מעים, יוקשים יוצללו בצול תהומים, יי׳ דברך נצב בשמים (אבא אלאי הכלאי, סליחי׳ שחרית יוה״כ). הכין רשת ליד מעגל יפת פעמים, הגיון יסודי תושיה לחבא במצול תהומים, ולכן כנחל מים על משולת מים, עיני עיני ירדה מים (אריוך, משה בן אברהם מהעכוים, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, קז). — *מזל התהום: והוא למדני לחכיר ברקיע שנים עשר המזלות וחמשה כוכבים ולמדני מזל הצומח ומזל התהום ומזל השוקט וכו׳ (דונולו, חכמוני, סקדי, סג.).

***תְּהוֹמִי**, ת״ז, — של התהום: אין הזרעים צומחים לא מן הנמטרים ולא מן התהומיים פי׳ זכר לבד או נקבה לבד (אוה״ח, ברא׳ א ט).

***תְּהוּת**, ש״נ, — חרטה, התנחמות: ובשהמקום דן ישראל כביכול יש תהות לפניו שנאמר ועל עבדיו יתנחם (ספרי דבר׳ שכו). וינחם ה׳ כי עשה את האדם וכו׳ תהות[1]) היתה לפני שבראתי אותו מלמטה שאילו בראתיו מלמעלה לא היה מורד בי (ר׳ יהודה, מד״ר ברא׳ כז). ונחם על הרעה לעמך, אמר רבי חנינא בר אבא תהא התהוי מצויה לפניך (שם, שמות מג).

תהי, עי׳ ב. *תְּהִיָּה.

***תְּהִיָּה**, ש״נ, — פעֻלת התוהה: כי הוא (הצדיק שבטח בצדקתו ועשה עול) חושב כי יועילו לו צדקותיו אשר עשה אע״פ שתוהא עליהן כי ענין תהייתו הוא לאהבתו תאות העולם וכו׳ (רד״ק, יחזק׳ לג יג).

***תְּהַל**[2]), ש״ז, — כמו תְּהִלָּה, ואמר הפיטן: נושא נעשה נושה וכוסה עון תהל[3]) (ר׳ מנחם בן מכיר, אאמר אל אל, יוצר שבת שובה).

תְּהִלָּה[4]), ש״נ, תְּהִלַּת[5]), סמי׳ תְּהִלַּת, כני׳ תְּהִלָּתִי, תְּהִלָּתְךָ, תְּהִלָּתֵךְ, תְּהִלָּתֶיךָ, תְּהִלָּתוֹ,

---

1) [נ״א: תוהות, תווהות.]

2) [עי׳ בהערה הבאה.]

3) [כֵּר (עבודת ישראל, 787) מנקד תֹּהַל ע״פ כ״י. וכונת הדברים: ה׳ שהוא נושא עון נעשה נושה, כלומר שוכח, ומכסה ומכפר את עוון התהלה.

דונש בתשובותיו על רסע״ג (הסו׳ 96, עמ׳ 25) כותב: לא יאמר תְּאוֹתִי מן תאוה כאשר לא יאמר מן ובמלאכיו ישים תהלה תְּהָלָתִי, ע״כ.]

4) [כנראה עקר משמ׳ המלה הגזורת מן הלל (עי׳ שם), היא כלשון זהר, וכן מעיר גם המחבר בשולי המלון של גזניוס־בוהל, שמשמ׳ זו אולי שמורה היא בחבק׳ ג ג (ותהלתו מלאה הארץ)׳ ואך אחר כך באה המלה לשמש כלשון כבוד ומתן כבוד ושבח בדבור ובכתב.]

5) [קרי בירמ׳ מט כה).]

ת"כ תְּהִלָּה, תְּהִלּוֹת, — שבח, הלל, Ruhm; gloire; glory: ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת (דברי כו יט). וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים (ישעי מב ח). שירו ליי' שיר חדש תהלתו מקצה הארץ (שם שם י). ישימו ליי' כבוד ותהלתו באיים יגידו (שם שם יב). עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו (שם מג כא). למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך (שם מח ט). זהב ולבונה ישאו ותהלות יי' יבשרו (שם ס ו). וקראת ישועה חומתיך ושעריך תהלה (שם שם יח). פאר תחת אפר שמן ששון תחת אבל מעטה תהלה תחת רוח כהה (שם סא ג). כן אדני יי' יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים (שם שם יא). חסדי יי' אזכיר תהלות יי' (שם סג ז). להיות לי לעם ולשם ולתהלה ולתפארת (ירמי' יג יא). כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ (חבקו' ג ג). כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ (צפני' ג כ). למען אספרה כל תהלתיך (תהל' ט יט). מאתך תהלתי בקהל רב (שם כב כו [1]). רננו צדיקים ביי' לישרים נאוה תהלה (שם לג א). אברכה את יי' בכל עת תמיד תהלתו בפי (שם לד ב). ולשוני תהגה צדקך כל היום תהלתך (שם לה כח). ויתן בפי שיר חדש תהלה לאלהינו (שם מ ד). כשמך אלהים כן תהלתך על קצוי ארץ (שם מח יא). לך דמיה תהלה אלהים בציון ולך ישלם נדר (שם סה ב). זמרו כבוד שמו שימו כבוד תהלתו (שם סו ב). בך תהלתי [2] תמיד (שם עא ו). ימלא פי תהלתך (שם שם ח). באו שעריו בתודה חצרתיו בתהלה (שם ק ד). מי ימלל גבורות יי' ישמיע כל תהלתו (שם קו ב). להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך (שם שם מז). אלהי תהלתי אל תחרש (שם קט א). תהלתו עמדת לעד (שם קיא י). תהלה לדוד ארוממך אלהי המלך (שם קמה א). תהלת יי' ידבר פי (שם שם כא). הללויה כי טוב זמרה אלהינו כי נעים נאוה תהלה (שם קמז א). שירו ליי' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים (שם קמט א). ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה (נחמי' ט ה). ובעת החלו ברנה ותהלה נתן יי' מארבים על בני עמון (דה"ב כ כב). — ובצרופים, קול תהלה, שיר תהלה: והשמיעו קול תהלתו (תהל' סו ח). ושיר תהלה והודות לאלהים (נחמי' יב מו). — עיר תהלה: איך לא עזבה עיר תהלה [1] קרית משושי (ירמ' מט כה). — ונורא תהלת: מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה פלא (שמות טו יא). — ובמשמ' הנושא שמתהללים בו: הוא תהלתך והוא אלהיך (דברי י כא). ועד ישים את ירושלם תהלה בארץ (ישעי סב ז). הושיעני ואושעה כי תהלתי אתה (ירמ' יז יד). איך נלכדה ששך ותתפש תהלת כל הארץ (שם נא מא). — ובתלמ"ס: בעשרה מאמרות של שבח נאמר ספר תהלים, בניצוח בניגון במשכיל במזמור בשיר באשרי בתהלה בתפלה בהודאה בהללויה (ירוש"ל, פסח' קיז). יכול על כל ברכות כולן לא תהא אלא תהלה אחת ת"ל ומרומם על כל ברכה ותהלה, על כל ברכה תן לו תהלה (תעני' טז:). — ובתפלה: כי לך נאה וכו' שיר ושבחה הלל וזמרה וכו' תהלה ותפארת קדשה ומלכות וכו' (ישתבח, תפלת שחרית). תהלות לאל עליון ברוך הוא ומברך (אמת ויציב, שם). לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך (מודים, תפלת שמונה עשרה). — ובספה"א: וכל המתפלל בפיוטים לזאת הקהלה תפלתו תפלה ותהלתו תהלה (ר"י חריזי, תחכ' כד, 224). — ואמר המשורר: תהלה היא לאל גואל ידידו וכו' תהלה היא גדולה והדורה לאל הדור ומפעליו גדולים (ר"ש הנגיד, הלי העם, דיואן, הברמן א, 27). ומוסר יולדך יהיה לראשך ללוית חן ותוכחתו תהלה (רמב"ע, בני הט אזנך, ברודי, קו). ואבן יפיצון הם עדי שחק תהלות (פוה, מעונות, שם, קי). — *תהלים, *תהלות, שם לספר המזמורים שבמקרא: בעשרה מאמרות של שבח נאמר ספר

[1] [בכתוב שבתהלי' כב ד: ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, הכונה לפי כל הענין וההמשך (בך בטחו אבתינו וכו') תוחלת ולא תהלות, ואמנם בפיוט הפך חצרוף לבטוי שגור.]

[2] [ולהאוזן ואחרים קוראים כאן: תהלתי.]

[1] [כך כתיב; קרי תהלת. ודונש פרשה ע"ד הרבוי בארמית, וז"ל: כמו תחלות, אף נחלת (תהל' יו ו) נחלות לפי דרך התרגום (תשו' דונש, 89).]

תהלים[1] (כיצ"ל, פסח' קיז.). סדרן של כתובים רות וספר תהלים[2] ואיוב ומשלי וקהלת וכו' דוד כתב ספר תהלים ע"י עשרה זקנים (ת"כ ב"ב יד:). מאה וארבעים ושבעה מזמורים שכתוב בספר תהלים[3] כנגד שנותיו של יעקב (סופרים טז יא). — ובספה"א: וכתוב בס' תהלות על שניהם כי הוא צוה ונבראו (רלב"ע, אגרת השבת ג, קבוצ' קונטרסים, יג:). — ואמר המשורר: הלא היא כתובה בספר תהלות לדוד המלך (שלום הכהן, כיר דוד ו, 120). — ובצורה מקצרת *תִּלִּים, *תילים: אם יתן לי אדם ספר תילים של ר"מ מוחק אני את כל הללויה שבו (ירוש' סוכה ג יב). וספר תילים אחד וספר איוב וממשלות (גיט' לה.). מסתכל הייתי באגדה דתילים (מד"ר ברא' לג, הוצ' תיאודור, 307). כשם שכתוב בספר תלים שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה (שם שם נג). מה היה אומר, ר' יהושע בן לוי אמר חמש עשרה שיר המעלות שבתילים וכו' ר' שמואל בר נחמן אמר כל ספר תילים היה אומר (שם שם סח, תיאודור-אלבק, 784). — ובספה"א: תורה חמשת אלפים ושמונה מאות ושמונים וארבעה פסוקין וספר תילים שני אלפים וחמש מאות ועשרים וארבעה פסוקין וכו' באותו ספר תורה שמצאו אותו בירושלים שהיה משונה בכתב ובמנין פסוקין שלו וכן ספר תלים וכן ספר דברי ימים, אבל עכשו אין תורה אלא כך ואין תילים אלא כך ואין דברי ימים אלא כך (רב האי גאון, אוצה"ג, קדוש', 84-85). הכי נמי עשה בתילים נונין הפוכין (ערוך ערך אך). וקורין פסוקין אלו יהי כבוד ה' לעולם וכו' אשרי וכו' עד סוף תילים (רמב"ם סדר תפלות כל השנה). לפי שבתלים אינם (עשר המכות) סדורים כמו שהן סדורין בפרשה (שבלי הלקט, פסח, סי' ריח, ד"ה רבי יהודה). אמרו בספר תלים כי קנאתי בהוללים וכו' (רלב"ג, הקדי איוב).

תְּהִלָּה[1], ש"נ, — דֹּפִי, האשמה, Tadel; blame; rebuke: הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה (איוב ד יח). — ובספה"א: וכל המתפלל בדברי פיוטים לזאת הקהלה תפלתו תפלה ותהלתי תהלת (ר"י חריזי, תחכ' כד, 224). תהלת ותחלת בפיהם נפגשו (אסף ג כז).

*תַּהֲלוּךְ, ש"ז, — דרך: וקר וחם ורטוב עם יבשת וחסן איש וכחו בם עצורים והנה סוד שלשתם אזכרמו ותהלוכם ואיפה הם גוורים (ר"ל גאון, לגור יעקב, HUCA 1926, 241). וזה גם תחלוך לשון עברי, השרשים והצמחים אשר נטעו ר' יהודה חיוג ור' יונה בן גנאח בכרם ישראל היו לגפן אדרת וכו' (רפאל קירכהיים, אומר המגיה, הרקמה, הוצ' גולדברג). — ועי' תַּהֲלֻכָה.

תַּהֲלוּכָה, עי' תַּהֲלֻכָה.

תְּהִלִּים, עי' תְּהִלָּה.

תַּהֲלֻכָה, ש"נ, במקרא רק מ"ר תַּהֲלֻכֹת, במשמ' מספקה[2]: ואעלה את שרי יהודה מעל

---

[1]) [בירוש' (סוכה ג יב): תילים, וכן בכתבי יד של הבבלי, עי' ד"ס. והעיר המחבר ברשימותיו: כבר ידעי שם זה Hippolitus (Lagarde p. 188): Ἑβραῖου Σιφρα Θελειμ περιέγραφαν τὴν βίβλον, אך קצת חכמים מפקפקים באמתות הקטע הזה, וכמו כן Origenes (Euseb. Hist. Eccl. VI 25) וכמו"כ הירונימוס בהקדמת ספרו: Psalterium iuxta Hebraeos titulus ipse Hebraicus sephar Tallim, quod interpretatur volumen hymnorum ע"כ. ושים לב שגם לפי העתקה זו בטאו, במבטא משֻׁבּשׁ, תִּלִּים במק' תהלים.

ועי' גם בספרו של ל. בלוי, Althebr. Buchwesen בכמה מקומות, ואצל מ. גרוס, אוצר האגדה התלמודית והמדרשית, ערך תהלים.]

[2]) [כ"י: תולים עי' ד"ס.]

[3]) [נ"א תילים, תחילים, עי' היגר, עמ' 293.]

---

[1]) [בעוד שמשמ' המלה ברורה היא מן הענין, גזירתה קשה, כי אין תהל או הלה במשמ' מתאימה בלשון, ואלו מן הול (כלשון הוללות) או הלל היה צ"ל תְּהֹלָה או תְּהִלָּה, ויש שרואים כאן שִׁבּוּל במק' הַתְלָה או הַתָּלָה, מן הֵתֵל, הִתֵּל.]

[2]) [קשה לראות את נוסח המסרת כנכון, וכן

לחומה ואעמידה שתי תודת גדולת ותהלכת לימין מעל לחומה לשער האשפת (נחמ' יב לא). — ובזהמ"א, פס"ם מן הלך, וגם במשמ' קבוצת אנשים מהלכים אף בהלוך לראוה Zug, Festzug; procession, cortège; (festive) procession: גבורה יש בתהלכות מלכים וכל ככב אשר להם יחבר (ר"ם הגיד, גבורה יה, בן משלי, אנראמקין, 79). — ובמשמ' קורות חיים, תולדות: והמקרה הזה קרה לרוב חכמי ישראל, אשר קורות חייהם ותהלוכתם עלי אדמות נדמה נדמה בתהפוכת הזמן (רפאל קירכהיים, תולדות ר' יוסה, הקדמה, הוצ' גולדברג).

תַּהְפּוּךְ, רק מ"ר תהפוכים, — כמו תַּהְפּוּכָה: אל תאמן בו ותהפוכיו לא שקטו (רא"ג"ע, מכדוד אמון, כסכא א, 53). ולשון תהפוכים האומרים לרע טוב ולטוב רע (ר"י בן נחמיאס, פרוש משלי ו כט).

תַּהְפּוּכָה, עי' תַּהְפֻּכָה.

תַּהְפֻּכָה, ש"נ, במקרא רק מ"ר תַּהְפֻּכוֹת, — מעשה ההפכפך והעקש, Verkehrtheit; perversité; perversity: השמחים לעשות רע יגילו בְּתַהְפֻּכוֹת רע[1] (משלי ב יד). עצה עיניו לחשב תַּהְפֻּכוֹת קרץ שפתיו כלה רעה (שם יו ל). — ובצרופים, איש תַּהְפֻּכוֹת: איש תַּהְפֻּכוֹת ישלח מדון ונרגן מפריד אלוף (שם שם כח). — ודור תהפכות: כי דור תַּהְפֻּכֹת המה בנים לא אמן בם (דבר' לב כ). — ולשון תהפכות: פי צדיק ינוב חכמה ולשון תַּהְפֻּכוֹת תכרת (משלי י לא). — ופי תהפכות: יראת יי' שנאת רע וכו' ופי תַּהְפֻּכוֹת שנאתי (שם ח יג). — ודבר תהפכות: עיניך יראו זרות ולבך ידבר תַּהְפֻּכוֹת (שם כג לג). — ובתו"ם: כי דור תהפוכות המה, דור הפיך דור תהפוכה[1]) אין כתיב כאן כי אם דור תהפוכות המפכבנים הם וכו' (ספרי דברי שכ). — ובספהמ"א, תהפוכות הימים, במשמ' שנויים הבאים כל זמן וזמן: סובלים בסבר פנים יפות תהפוכות הימים ולבם כשמיר חזק לשאת האסים (רמ"ע פלקירא, המבקש, כז). — ואמר המליץ: טובה תחבלת אחת ובתחפכות רבות אין נחת (יל"ג, משל השועל והחתול, משלי יהודה ג יז).

תַּהְפֹּכֶת, עי' תַּהְפֻּכָה, הערות.

א. תָּו[2]), ש"ז, כנ' תָּוִי, — כתב, דבר כתוב: Schrift, Schriftstück; écriture, document; script, document: עבר בתוך העיר בתוך ירושלם והתוית תָּו[3])

קשה הצעת התקון: והאחת הֹלֶכֶת, המובאת במלונים ובתנ"ך של קיטל. אך יתכן שהנכון הוא בקריאה: ואעמידה שתי תודות גדולת, את ההֹלֶכֶת לימין וכו', כנגד פס' לח: והתודה השנית ההולכת למואל (צ"ל: לשמאל). ושים לב לכתיב ת בפס' את במכתבי שמעין בר כוכבא מגניזות המדבר.]

[1]) כדעת רבים, יש לראות רע שבסוף תחרוז כנוספת בהשפעת "לעשות רע" שבצלע הראשונה. ואמנם היתה המלה גם לפני התרגומים הקדומים.]

[1]) [נ"א התפוכת, עי' שם, הוצ' איש שלום, קלז.]

[2]) [אין משמ' המלה במקרא סימן בלבד אלא כתב ודבר כתוב בכלל, כיוצא בפרוש מן הכתוב באיוב לא לה ועי' בהערות שאחר זו, וכן הפעל תוה פרושו כלשון כתיבה בכלל. ואין אף תו, תיו כ"שם" לאות האחרונה שבא"ב שם לסימן + אי × המשמש במקום ת בכתב העברי־כנעני הקדום; אלא מה שנחשב כשם לכל אות ואות, הוא למעשה (כפי שהסביר העורך בפרט בכ"ך הספר של "הלשון והספר", עמ' 150–194) חלק מחרוז למודי, שאמר בקרוב: אלף (ו"א: למד) בינות, גומל דל הוא (האל), והוא זן חי טוב ידו, כף (ו"א התכופף), למד מם־נו סמך עני, פה צדק; (ואם כך תעשה) קוף ראש שים תו, כלו' בקרקפת ראשך מושם כתב אלהי, שיגן עליך מכל צרה.

מן המלה תָּו גזר העורך תָּוִית במשמ' פתק קטן המשמש סימן חבר לסחורה וכד', Etikette; étiquette; label, מלה המשמשת היום בדבור ובספרות. וכן הציע מר פרץ חן להשתמש בפעל תִּיתֵּי ובספ"ע תִּיתּוּ במשמ' כתיבת סימנים בהסח הדעת ללא כונה ומשמעות, כמו to doodle באנגלית.]

[3]) [לא סימן בלבד, אלא כתב, שיאמר: אל תגעו בזה.]

על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה ולאלה אמר וכו' זקן בחור ובתולה וטף ונשים תהרגו למשחית ועל כל איש אשר עליו הַתָּו אל תגשו (יחזקי ט ד—ו). מי יתן לי שמע לי הן תָּוִי שדי יעננִי [1]) וספר כתב איש ריבי (איוב לא לה). — ובתו"ם: אמר לו הקב"ה לגבריאל לך ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה, ועל מצחם של רשעים תיו של דם כדי שישלטו בהן מלאכי חבלה וכו' (שבת נה.) [2]). — ובספה"א, גם במשמ' סימן שבכתב[3]): בקשת החכמה בימי הזקנה כתיו על החול, ובקשת החכמה בימי הנערות כפתוח על האבן (מבחר הפנינים לרשב"ג, 16). ובאשר חפצתי לעמוד על שרשי הדברים בקשתי תו כל דבר במישרים וכו' ותו הנמצא העומד ההוה ותו הנכחד שאינו עומד והוה וכו' ותו הקדמון שאין לו ראשית ותכלה ותו המחודש שיש לו סוף ותחלה וכו' (ראב"ע, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, 57). — ואמר המשורר: התוה לכל שכל ומן תו אף לאה לשכלך מצא תאוה (רמב"ע, ענק א, ברודי, סכח). — ובצרופים, *מתו עד תו: וכל המליצים אליו נהרו ועליו תעתיקו כל לשונות הארץ הבאה והיוצאת מתו עד תו [1]) (רסע"ג, ההקדמה העברית לאגרון, מק"ב, כו).

ב. *תָּו, *תיו, — כשם לאות ת[2]): שין שקר, תי"ו[3]) אמת (שבת קד.). מצא כלי וכתוב עליו קו"ף קרבן מ"ם מעשר דל"ת דמוע ט"ת טבל תי"ו[4]) תרומה שבשעת הסכנה היו כותבין תי"ו תחת תרומה (יבמ' קטו:). (צפנת פענח) צד"י צופה פ"א פודה נו"ן נביא תי"ו תומיך וכו' [4]) (מד"ר בראשי' ל). אמת יש בו שלש אותיות אל"ף ראשון של אותיות מ"ם אמצעית תי"ו סופן (שם דבר' א). — ובצרופים, *מאלף עד תו, מתחלה ועד סוף: שקיימו את התורה כולה מאלף ועד תיו (שבת נה.). שהיא (התורה) כתובה מאלף ועד תי"ו (מד"ר איכה א א). — ובספה"ח: תי"ו אל תקרי תיו אלא תאו, זה תאותו של בשר ודם שהוא מתאוה בעולם הזה בכל יום ויום בכל דבר (א"ב דר"ע, ביהמ"ד, ילינק ג, 48). — ומ"ר *תָּוְוִין: והיה (מְשָׁרַת, מ"א א יח) ראוי להיות לשון נקבה משרתת כמו מברכת ובעבור שהתחברו שניים תווין והם ממוצא אחד כבד על הלשון וכו' (ראב"ע, לצות, ד:).

תְּוֹא, ש"ז, — מלה שלא נתפרשה כל צרכה[5]): בניך עלפו שכבו בראש כל חוצות כְּתוֹא מכמר

---

1) [כמבֹאר בפרוש העורך משנת תשי"ד הכונה: מי יתן ויענני אל שדי, אם לא על טענותי שבעל פה, כי אז על דברי שבכתב, על מכתבי, ויכתב גם לי ספר, ז"א מכתב, כהוראת מלה זו ברֹב המקומות במקרא. ועי' גם א. תָּוָה, הערות.]

2) [במד"ר ויקרא יח נאמר על הכתוב וחתחתים בדרך (קהלת יב ה): התחיל מתווה תוואים בדרך, אם עד אתר פלן אית בי מהלך באתר פלן לא אית בי מהלך; ויש נסחאות שונות: מתאוה תוואים, מתאוי תאוין, מתואה תוואים, מתוי תואים, מתווה תווהים, מתוית תוואחים, מתנה תנאים, ושם, איכה אף מחבי חביים ועי' בהערות מרגליות במהד' מד"ר ויקרא. ואולם הואיל והנדרש הוא לשון הכתוב וחתחתים בדרך, צדק בודאי בעל הערוך הרואה כאן לשון תְּהֵה תוהין (בעקר בארמי) במשמ' חת ונבהל; וכן רש"י במאמר המקביל בשבת קנב., ועי' *תָּוָה.]

3) [ע"פ הבנה זו בכתובים.]

1) [כלו' מאות אל אות, ועי' בהערות הרכבי שם, נח.]

2) [עי' בהערות למלה במקרא.]

3) [אמנם ספק הוא, אם כך היה כתוב במקורות שבתו"ם או שאך מעתיקים מאחרים כתבו כך במק' ת שבמקור. ועי' גם בנאמר בערך שֵׁת על המאמר במגלה כה: שקליה לעבודת כוכבים ואנחיה בשין תיו (צ"ל: בשֵׁת) שלו.]

4) [שים לב לכך, שגם כאן נדרשה כל אות ואות שלא כשמה המדֻמה, וגם מכאן שכנראה לא היה כתיב תי"ו וכד' אלא ת בלבד במקורות.]

5) [כל המפרשים מצאו כאן צורת סמ' מן תְּאוֹ, שמו של אחד מבעלי החיים הטהורים הנזכרים

המלאים חמת יי' גערת אלהיך (ישעי' נא כ).

תואם, עי' תאם.

תואנה, עי' תאנה.

תובנה, עי' תבונה.

תובע, עי' *תבע.

***תובר** או תוכר, תבר, — כמו תוברת, לולאה: ושעושין להן (לתפלין) מעבורת מעור החפוי שתכנס בה הרציעה עד שתהא עוברת והולכת בתוך תובר שלה (רמב"ם, תפלין ג א). ומניחין מן העור שלמטה מקום שתכנס בו הרציעה כמו תובר והוא הנקרא מעבורת (שם שם ג). ומניחין מן העור תובר מקום הרציעות (שם שם ד). ומכנים רצועה של ראש בתובר שלה (שם שם יג). ועי' תרופה, הערות.

תוברת, עי' *תופרה, תרופה.

***תוג** [1], קל לא נמצא במקורות.

—פעי' *תיג [2], — רשם תגים על האותיות: ויתייג כל האותיות הצריכות תג (עמנואל חי ריקי, משנת חסידים, תקון תפלין ג).

—פע', *תיג, *מתיג, נרשם עליו תג: וצריך לחוהר בתגין של אותיות וכו' ואלו הן האותיות המתויגות שבארבע פרשיות אלו (רמב"ם, תפלין ג ח). ושיהא מתויג כראוי וכו' ולא יחסר אפילו קוצו של יו"ד (הלבוש, אורח חיים, תפילין לב ד).

בדבר' יד ה: איל וצבי ויחמור ואקו ודישן ותאו וזמר, וכן הבינו: מכמר כלשון רשת או כד', כלשון יפלו במכמריו רשעים (תהי' קמא.), ופרשי מכמרת על פני מים (ישע' יט ח), ויאספהו במכמרתו וכו' (חבקו' א יח וכו'), וכן וולג' (sicut oryx illaqueatus), וכעין זה בשרידי עקילס, סומכוס ותיאודוטיון. ואולם אין זאת דרכה של לשון המקרא לאמר: צבי הפח או תאו מכמר במק' צבי שנפל בפח, ואין גם מכמר, מכמרת משמשים אלא בציד דגים ולא לגבי צבי ואיל ותאו, ועל כן לא מצא אף ת"י כאן שם של בעל חיים, אלא תרגם: כמורקי מצדן, ו"א כמשליכי מצודות (כמק' מכמר).

בדרך שונה מכל אלה, אף בהבנת המלה מכמר, הלכו השבעים בתרגמם: ὡς σευτλίον ἡμί-εφτον, כלומר כמו סלק (הירק, בלטינית beta) הצלוי למחצה, ועל הרגום זה מעיר הירונימוס למקום: LXX Syra lingua opinati sunt t h o r e t h quae dicitur bets, כלומר: השבעים שערו תרד, שפרושו סלק בארמית — ואכן אין ללמד מהערה זו, שבאלו היתה לפני השבעים במקור העברי גרסה אחרת כגון תיאה (כדעת מנדלקרן) או תרד (כדעת לו, Flora I 347), אלא שתרגמו σευτλίον, שפרושו בארמ' הוא תרד (בלו' סלק, ועי' מיד על הסורי'), והשתמש הירונימוס במלה הארמ' השגורה בזמנו, הואיל ולא היתה מלה מקראית בעבר' ידועה לו ולמוריו היהודים. והאומר לעמד על דעת השבעים בתרגומם זה, עליו לצאת מן היוני' σευτλίον (אשר גם הירונימוס אך מבאר אותה), שאולי ביוני' כבר נשתבשה, ולפי התאר הנוסף למלה, שפרושו חצי צלוי, חצי מבשל, אולי הכונה לצורת קרובה אל σκευαόν וכד' שפרושו תבשיל שהוכן — ובמקרה זה הוא מבשל למחצה, נא. מה שיהיה מקור התרגום σευτλίον במק' תאו, ברור הוא — ובזה כנראה אף צדקו — כי בהרגמם מכמר מבשל למחצה, אפוי למחצה, הבינו מכמר כלשון כמירה, שרפה ובשול. ועבדה זו תהברר עוד יותר בהשוותנו את התרג' הסורי, שהלך בעקבות השבעים, וז"ל: איך סלקא דכמיר, כמו סלק שנכמר (ואמנם לא בשל כל צרכו). ואם נשוה את הכתוב באיכה ה ט וכו' בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב (צ"ל חרב) המדבר, עורנו כתנור נכמרו, נבין, שאין פרוש הדמוי של הבנים השוכבים בראש כל חוצות „כתוא מכמר" אלא דמוי לכמירת עורם בשרפת השמש, כין שעלינו לגרם גם כאן בקרוב: כתנור כמר או שנבין מלת תוא כלשון תאה במק' תוה, והכונה כאלו נכרים בהם תוי המכמר, של שרפת השמש, אשר בהשפעתו גם עורם כתנור נכמר.]

1) [פעל שנגזר מן תג, עי' שם, ועי' גם *תגג.]

2) [כמו קים מן קום וכד', ונוהג היום מזה גם פ"ע תיוג.]

תּוּגָה, ש"נ, — יגון, עצב, Kummer; chagrin; grief: דלפה נפשי מִתּוּגָה קימני כדברך (תהל' קיט כח). בן חכם ישמח אב ובן כסיל תּוּגַת אמו (משלי י א). גם בשחק יכאב לב ואחריתה שמחה תּוּגָה (שם יד יג). ילד כסיל לְתוּגָה לו ולא ישמח אבי נבל (שם יז כא). — ואמר המשורר: מאז זמן יוסר בתוגותיו משכיל וכל ישא וינחם (רמ"ע, ענק, נרודי, סכד). אם יחליק לך עולם לשון חשב אותו חובר חבר כי טוב דרכו לתאים תוגות בלבבות ולהפריד חבר (שם, סעט). לזאת אספדה ומר אלמרח ואנהה עוד נהי נהיה לשאגותי בתוגותי וימאסו כמו מים (רלב"ע, אהם ירד, כסנה א, 141).

תּוֹדָה, ש"נ, סמ' תּוֹדַת, מ"ר תּוֹדֹת, תּוֹדוֹת, — הודית בצדקת האל ורוממותו[1], Huldigung; hommage; homage: ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כבוד לי"י אלהי ישראל ותן לו תּוֹדָה והגד נא לי מה עשית (יהו' ז יט). ששון ושמחה ימצא בה תּוֹדָה וקול זמרה (ישעי' נא ג). ויצא מהם תּוֹדָה וקול משחקים (ירמ' ל יט). ועתה תנו תּוֹדָה לי"י אלהי אבתיכם ועשו רצונו (עזרא י יא). — וקרבן תודה, זבח תודה, קרבן הבא להוכיח את הודית האדם באלהים במתן זבח: אם על תּוֹדָה יקריבנו והקריב על זבח הַתּוֹדָה חלות וכו' (ויק' ז יב). על חלת לחם חמץ יקריב קרבנו על זבח תּוֹדַת שלמיו (שם שם יג). וכי תזבחו זבח תּוֹדָה לי"י לרצנכם תזבחו (שם כב כט). מבאים עלה וזבח ומנחה ולבונה ומבאי תּוֹדָה בית י"י (ירמ' יז כו). עלי אלהים נדריך אשלם תּוֹדֹת לך (תהל' נו יג). — ומזמור לתודה: מזמור לְתוֹדָה הריעו לי"י כל הארץ (שם ק א). — ובמשמ' מקהלה השרה שירי תודה[2]: ואעמידה שתי תודת גדולת ותהלכת לימין וכו' (נחמ' יב לא). וְהַתּוֹדָה השנית ההולכת למואל (צ"ל לשמאל) ואני אחריה (שם שם לח). ותעמדנה שתי הַתּוֹדֹת בבית האלהים (שם שם מ). — ובתוה"מ, רק במשמ' קרבן או מנחה: חלות תודה ורקיקי נזיר עשאן לעצמו פטור וכו' (חלה א ו). שאין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך וכו' ובשתי תודות ובשיר ובי"ד מהלכין ושתי תודות אחריהם[1] (שבוע' ב ב). התודה ואיל נזיר קדשים קלים (זבחי' ה ו). התודה היתה באה חמש סאין ירושלמיות (מנחי' ז א). לחמי תודת שאפאן ד' חלות יצא (מנחי' עו:). כל ההודיות בטלין והודיית תודה אינה בטלה לעולם (מד"ר ויק' כז). — ובספה"א: אתה הגדלת טובתך עלינו ולערוך תודה לך חובה עלינו (ר"י חריזי, תחכמוני י, קאמינקא, 105). — ונוהג בלשון ימינו במשמ' הכרת טובה Dank; remerciement; thank(s), אף בצרופים: תודה רבה, רב תודות[2].

א. תוה[3], ממנו תָּו, א. תָּוָה, *תִּוּוּי.

ב. תָּוָה[4], ממנו ב. תָּוָה.

א. תָּוָה, קל לא נמצא במקרא.

— פעי', תִּוָּה, במקרא רק וַיְתָו, — כתב. רשם, schreiben, zeichnen; écrire, dessiner; to write, draw:

---

1) [זאת משמ' המלה במקרא, שהיא מה"ש מן הודה, וע' גם יָדָה, ובהערות המחבר שם.]

2) [אמנם באסמכתא בכתוב מְדַבֵּר במשנת (שבוע' ב ב) ובבבלי (שם טו.) על שתי תודות במשמ' לחם תודה, ולמעשה קשה כל שמוש המלה כאן, ואולי אף מלה אחרת לפנינו, וצ"ע.]

---

1) [ונאמר על כך בבבלי (שם טו.) ע"פ תוספתי סנה' ג ד: שתי תודות שאמרו בלחמן ולא בבשרן מנהני מילי אמר רב חסדא דאמר קרא ואעמידה שתי תודות וכו'.]

2) [אמנם מובן המעבר למשמ' זו מהוראתה המקורית של המלה במקרא כלשון הודיה בצדקת האל וכד', אך למעשה לא נמצאה משמ' חדשה זו ממש במקורות, ואין כאן אלא השפעת המלה הלועזית Dank בתרגומי המקרא, ששמשה בשני המובנים.]

3) [עי' תָּו, הער ת.]

4) [עי' ב. תָּוָה, הערה.]

ויתו (דוד) על דלתות השער ויורד רירו אל זקנו (ש"א כא יד) [1].

—הפעי', והתוית, — כמו פעי': ויאמר יי' אלו [2]) עבר בתוך העיר בתוך ירושלם והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים וכו' (יחזקי ט ד) [3]. — ובספה"א: שקו המדה הוא חחוט שמכונין בו הבנין ומתוין אותו בו (השרשים לריב"ג, שרש קוה). — ואמר הפיטן: צליחת ירדן בו להתוות צפית שה לבית אבות (ר"א קליר, אתית עת, קרוב' לפרש' ססדם). המלך להתחנן לו באתי אותי להתוות לחיים טובים מדשן ביתו להרוות (מלך אחד יהיה, סליחי' לערב ר"ה). והמכתב מכתב אלהים לאשה חקקם זה כנגד זה לדרשה כונס והתום חמשה מול חמשה (שמעון בן אבון, סבוית מרום, יוצר ליום ב' שבועות).

—נפעי', נתוה, — שרשמו את תאורו, שתארו אותו [4]): אשר לא יתוה במעון גם נוה לבלתי ישתוה בשבת הנוצרים (רשב"ג, תחלת החכמה, ביאליק-רבניצקי א, 70). מעון הדור אשר לא נתוית וציון למושב אוית (שם, מעון אדיר, סס ב, 175). הוער מקדם וממזרח הובא וצדק לרגלו נקרא ונתוה (ר' בנימין בן זרח, אהבת עזוז, סליח' סי' עש"ח).

—הפעי', התוה, — שהתוו אותו: אשר התוו התוות באותות נשתוות כמספר המצוות ובהם נאמרים (אזהרות לרסב"ג). התווה עלי מצח לבנה ועלי לחיי בנות עיש וכימה הרשמו (רמב"ע, יום מרכבות, כבודי א, קכה).

ב. תָּוָה [1]), קל לא נמצא במקורות.

—הפעי', התוו, — פעל מספק [2]): וישובו וינסו אל וקדוש ישראל התוו (תהלי' עח מא).

תְּוַהּ [3]), קל לא נמצא במקורות עבריים.

—פעי', תוה, — התמיה, גרם שיתמהו: (ורוח תשימו) עדר לפני חברו מלא עין כדי להשביע עינו של רשע ולתווהו [4]) על רבוי הדורון (רס"י, בראשי' לב יז).

---

[1]) [בפרוש רש"י לאיוב לא לה כתוב: הן תוי שדי יענני, ולואי שיעיד עלי המקום בדין כמ"ש עלי (במק' שתי מלים אלו בד"ו: עלי שכתב) כי אין כמוהו בארץ (ג' מלים אלו אינן בד"ו) תם וישר (ו)ירא אלהים. גם משה שכתב ספרו וספרי יעיד עלי (ד"א כן היה איוב או' תנה (בד"ו: הנה!) לתוות אותי ואת כושרי, ע"כ, אבל אין הגרסה ברורה כל צרכה כדי לקבע את כונת רש"י בדיוק, ועי' גם ב. תָּוָה.]

[2]) [קרי: אליו.]

[3]) [כב"ם גני' מג יג כתוב: גבורתו תתוה פקר וכו', אבל אין הגרסה נעלה מספק לא במלה זו (נ"א כרך) ולא כהמשך החרוז, ועי' במובא במהד' מ. צ. סגל, רצו; ולפי זה נתן גם פרוש הפעל תתוה לשעורים, וקשה לישב כך או כך את רתרג' היונ' κατέσπευσε (השבית) או κατέπαυσεν (החיש), ואין לסמך על עצם קריאת האותיות תתוה, וצ"ע.]

[4]) [כך לפי דעת ביאליק־רבניצקי בבאורם לשירי רשב"ג, ואמנם לא מן הנמנע שהתכון רשב"ג בצרף לא יתוה במעון גם נוה, גם ללשון תַּוָּן (עי' שם) במשמ' חדר שאוה בו למושב, וצ"ע.]

[1]) [עי' בהערה שאחר זו.]

[2]) [בצדק התקשו פרשנינו במלה זו במקומה, ואין לראות כמכונים לאמת את דברי רש"י: לשון סימן כמו והתוית תו וסימן הוא לשון מופת ונסיון בקשו ממנו אות וסימן היש ה' בקרבנו אם אין ע"כ, וכן לא את דברי ראב"ע: ששמו בלבם תו וגבול שלא יוכלו לעברו ע"כ. והתרג' הארמי, אתוו תוהא, גזר את הפעל מארמ' תְּוַהּ (דני' ג כד) במשמ' חרדה (השוה במדרש תהלים לכתוב: ד"א התוו לשון כעס וחרדה, דמתרגמינן חרדה תיוהא), וכן מתרגמים השבעים παρώξυναν, עקצו, וולג': exacerbaverunt, ואין זה מתאים לצורת הפעל בכתוב, וקרוב להניח שלא נשמרה הגרסה בדיוק, וצ"ע.]

[3]) [ע"פ הארמ' תְּוַהּ בדנ' ג כד: אדין נבוכדנצר מלכא תְּוַהּ וקם בהתבהלה.]

[4]) [לפי שמוש זה בפי רש"י קרוב לחשוב, שגם בפרושו לאיוב לא לה (עי' א. תָּוָה הערות) אולי כונתו לאותו פעל. וצ"ע.]

***תֹּוָהּ**, ס"ז, מ"ר תְּוָהִים [1]. — פחדים, תחתחים: בשעה שמהלך בדרך נעשה לו תוהים [2] (שנת קנג.).

תוח, תוחח, עי' *תָּחוּת.

תּוֹחֶלֶת [3], ס"נ, כנ' תּוֹחַלְתִּי, תֹּחַלְתּוֹ, — מעשה המיחל, צפיה, תקוה, Erwartung, Hoffnung; attente, espérance; expectation, hope: ועתה מה קויתי אדני תּוֹחַלְתִּי לך היא (תהלי לט ח). תּוֹחֶלֶת צדיקים שמחה ותקות רשעים תאבד (משלי י כח). במות אדם רשע תאבד תקוה ותוחלת אונים אבדה (שם יא ז). תּוֹחֶלֶת ממשכה מחלה לב ועץ חיים תאוה באה (שם יג יב). הן תֹּחַלְתּוֹ נכזבה (איוב מא א). ואמר אבד נצחי וְתוֹחַלְתִּי מיי' (איכה ג יח) [4]. — ואמר בן סירא: אשרי איש לא חסרתו נפשו ולא שבתה תוחלתו (כ"י גני' יד ב). — ובתו"מ: אמרו יש כאן בבלי אחד והלל שמו וכו' איפשר שיש ממנו תוחלת וכו' אמרו לו כבר אמרנו שיש ממך תוחלת וכו' אמרו לו כבר אמרנו אם יש תוחלת מבבלי (ירוש' פסח' ו א). אין היומנו (מן הסרים) תוחלת אין מוליד לי (מד"ר במדי ב). שאמרו (זקני מואב וזקני מדין) אם יבא עמנו (בלעם) יצליח אם יעכב שעה אחת אין בו תוחלת (שם שם כ). —ובספה"א: שהיתה כונתם בעבודתם לאלהים תוחלת הגמול בעולם הזה ובעולם הבא (כ"י א"ח, חו"ה עבודת האלהים ד). — *ומ"ר תוחלות: ואז ימצא מחשבתו בעניני עולמו הרמה שבמחשבות ותוחלתו בו הרמה שבתוחלות (שם, חשבון הנפש ג).

***תְּוִיכָה**, ס"נ, — כריתה וכתור בתוך: קיחת עלית עקד היא נצבה בפקד תויכת בתרי

---

1) [מן הארמ' תְּוַהּ במשמ' פחד, ירא, ועי' בהערה שאחר זו.]

2) [רש"י: פחדים, ואין כאן אלא נסחה אחרת של המאמר במד"ר ויקרא יח על הכתוב בקהלת יב ה (ותחתחים בדרך), ועי' על כך בערך א. תָּו, הערות.]

3) [מן יָחַל, עי' שם.]

4) [עי' גם תְּהִלָּה, הערות.]

שקד רשפי לוד ליקד (כ"א קליר, אתיה, קרובו לפרשי' ססדם).

תוך [1], ממנו *מִתְוָךְ, *תְּוִיכָה, *תִּ־וֵךְ, תָּוֶךְ, תּוֹךְ, *תּוֹכִי, *תּוֹכִיּוּת, תִּיכוֹן.

***תָּוַךְ**, קל לא נמצא במקורות.

— פעי', *תִּוֵּךְ, — פלג באמצע, חצה, in zwei teilen; partager en deux; to halve, bisect: (ראש האשמרת התיכונה) סופה של שניה וראשה של שלישית הן מתווכות [2] את הלילה (ירוש' ברכ' א א). — ובספה"א, במשמ' עמד כמליץ ומפשר בתוך בין זה לזה: vermitteln; servir de médiateur; to mediate, act as intermediary: מה מלאכי השרת שלום מתווך ביניהם כך הם ישראל שלום מתווך ביניהם ביהכ"פ (פדר"א מו). ועמדו הב' קהלות הנז' לדין וכו' ותווכו שלום ביניהם (לקוטי יוסף סמברי, ברלינר, 76). — ואמר הפיטן: בסתר אהלו לסככם, בינו לבין משרתיו לתוכם (כ"א קליר, כי אקח, קרוב' ב' סוכות).

— פעי', *תֻּוַּךְ, — היה באמצע, נחלק בתוך, בתו"מ רק ביבו', *מְתֻוָּךְ: כי עמד מלך בבל על אם הדרך וכו' בראש שני הדרכים שהיא מתווכת בין [3] שני הדרכים אחת הולכת למדבר ואחת הולכת לירושלים (מד"ר איכה פתיח').

— הפעי', *הִתְוִיךְ, — הכניס בתוך, באמצע, בין זה לזה: dazwischenstellen; interposer; to interpose: דצת להתויך במים דהרת רקיע (הומן קלות, יוצ' ב סכות, מחז' איטלי ב, קעד.). כי יוצר האש ובורא השלג מתויך שלום בין אש ושלג (יוחי, ק־וב'

---

1) [עי' תָּוֶךְ, הערות.]

2) [כך דפוס ונציה, נ"א: מתכונות (מלשון תִּיכוֹן), ועי' תָּכַן.]

3) [במד"ר קהלת, וישב העפר: שמתווכת לשני הדרכים.]

לא' שמות, זולא', עמ). דולקי אש ומים תתויך בתבונתו (קונט' הפיוטים, מק"ג, 5). ארץ כהה הופעת ותתויך גלה נבצרת (רמנ"ג, פי אל אליה, ביאליק-רבניצקי ב, 187).

תָּוֶךְ [1]), תוך, ס"ז, סמ' תוך, כנ' תוכי, תוכך, תוכך, תוככי, תוכו, תוכה, תוכנו, תוככם, תככם, תוכם, תכם, תוכהנה, — Mitte, Inneres; milieu, intérieur; middle, inside: וילפת שמשון את שני עמודי התוך אשר הבית נכון עליהם (שופ' יו כט). ויבאו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך (ירמ' לט ג). — ועם ב היחס, בתוך: ויקח לו את כל אלה ויבתר אתם בתוך (ברא' טו י). ומדתם מחוץ לעיר את פאת קדמה וכו' ואת פאת צפון אלפים באמה והעיר בתוך (במד' לה ה). ויהיו לישראל בתוך אלה מזה ואלה מזה (יהו' ח כב). — ובסמי', תוך: ולראובני ולגדי נתתי מן הגלעד ועד נחל ארנן תוך הנחל וגבל (דבר' ג טז). ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר אשר לפני בית יי' (מ"א ח סד). — וכמלת יחס מרכבת, אל תוך: וירדפו מצרים ויבאו אחריהם וכו' אל תוך הים (שמות יד כג). וירץ (אהרן) אל תוך הקהל (במד' יז יב). ואת כל שללה תקבץ אל תוך רחבה (דבר' יג יז). ויאמרו צרינו לא ידעו ולא יראו עד אשר נבוא אל תוכם והרגנום (נחמ' ד ה). — ומעל תוך: ויעל כבוד יי' מעל תוך העיר ויעמד על ההר אשר מקדם לעיר (יחזק' יא כג). — ועד תוך: והנה באו עד תוך הבית לקחי חטים (ש"ב ד ו). — וביחוד בתוך, כמו ב', בקרב: ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים (ברא' א ו). בכסף מלא יתננה לי בתוככם לאחזת קבר (שם כג ט). ועפרון ישב בתוך בני חת (שם שם י). ויבאו בני ישראל לשבר בתוך הבאים (שם מב ה). ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים (שמות יד כט, טו יט). וירקעו את

1) באותה משמ' כמו בתוך בעבר' בא בכתבת בלמו הכנענית ש' 5 במתכת, ובאוגרית' תך או בתך, גם בהכפלה בתך בתך, להדגשה. ביתר השפות השמיות אין תמורת המלה. ועי' גם תכן, הערות.]

פחי הזהב וקצץ פתילם לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן ובתוך תולעת השני ובתוך השש (שם לט ג). והלוים לא התפקדו בתוך בני ישראל (במד' ב לג). איך נפלו גברים בתוך המלחמה (ש"ב א כה). ותקם בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי (מ"א ג כ). ותאמר (השונמית) בתוך עמי אנכי ישבת (מ"ב ד יג). שיתי כליל צלך בתוך צהרים (ישע' יו ג [1]). והנשיא אשר בתוכם [2]) אל כתף ישא וכו' (יחזק' יב יב). ושבתי את שביהתן וכו' ושבית [3]) שביתיך בתוכהנה (שם יו נג). בתוך כפרים רבתה גוריה (שם יט ב). בחצרות בית יי' בתוככי ירושלם הללויה (תהל' קיו יט). עבד משכיל ימשל בבן מביש ובתוך אחים יחלק נחלה (משלי יז ב). — ובהשבעת שדים קדומה: שת חורן שש [ב]תך פי [4]) (טור סיני, השבעה עבריה נגד שדי לילה מימי המקרא, הלמון והספר א, מחדי ב, 61). — ומתוך: וישלח את לוט מתוך ההפכה (ברא' יט כט). וירא מלאך יי' אליו בלבת אש מתוך הסנה (שמות ג ב). ויאמר (פרעה) קומו צאו מתוך עמי (שם יב לא). הבדלו מתוך העדה הזאת (במד' יו כא). והעולה מתוך הפחת ילכד בפח (ישע' כד יח). אם תסיר מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר און (שם נח ט). — ובתו"מ: איזהו לקט וכו' תוך היד ותוך

1) [במק' העוה גלאו, שבתך בתוך מרמה מאנו דעת אותי (ירמ' ט ד וכו') בא בשבעים: גלאו שב, תך (כלשון תככים) בתך מרמה במרמת וכו', וכן כנראה נכון.]

2) [בכמה כתובים נזכר מקומו של הנשיא והאיש המכבד בכלל "בתוך" העם, העומדים מסביב לו, כנראה גם כדי להגן עליו אם יבוא אויב לתקף אותו וגם למען יראו וישמעו הכל את מעשיו ואת דבריו. מכאן הסיקו כמה חכמים (עי' למשל בדברי הידנחים בפרושו הבנת המקרא 19), שכאלו גם בכתובים כגון ירמיה כט לב (לא יהיה לו איש יושב בתוך העם הזה), ומ"ב ד יג (בתוך עמי אנכי יושבת) הכונה לנשיאות כזאת, אך קשה לקבל דעה זו, שצרוף כזה לעצמו יבוא במק' בטוי מפרש ומלא במשמ' זו.]

3) [קרי: ושבות.]

4) [דברי הזאכה הקדושה לאל הגבור חורן, ההורג את שדות הלילה שהיא בולעתן: שית חורן שש (שדות) לתוך פי.]

המגל לעניים (פאה ד י). יש נדר בתוך נדר ואין שבועה בתוך שבועה (נדרי' ב ג). עושה תוכת של מערה ארבע אמות על שש ופותח לתוכה שמונה כוכין (ב"ב ו ח). כותל ההיכל שש ותוכו ארבעים אמה (מדות ד ז). כל שאין לו תוך בכלי חרס אין לו אחוריים (כלים ב ג). אין לך מר בקישות אלא תוכו (ירוש' תרומ' ג א). — *ובתוך הזמן, במשך אותו זמן, innerhalb; pendant; within: האומר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שלשים יום ובא אחר וקדשה בתוך ל' יום מקודשת לשני (קדוש' ג א). נתנו לו זמן לקוץ וכו' ונפלו בתוך הזמן פטור (ב"מ י ד). בודקין אותו ג' פעמים בתוך שמונים יום (בכורות ו ג). — *ותוכו כברו[1]: ר' ישמעאל קורא אותו גדי מקולס, ר' טרפון קורא אותו תוכבר שתוכו כברו (מכי' דרשב"י בא יב ט-י, הופמן, 14, וכעין זה במקומות אחרים). שהיה ר"ג מכריז כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש (ברכ' כח.). מבית ומחוץ תצפנו, אמר רבא כל תלמיד חכם שאין תוכו כברו אינו ת"ח (יומא עב:). ויעש לו זר זהב סביב, מכאן שיהא ת"ח תוכו כברו (תנחומ' ויקהל ז). — *ותוך תוכו: תוכו ולא תוך תוכו (זבח' יג:). — *ותוך כדי דבור, בעצם שעת הדבור: (מי שאמר הריני נזיר ושמע חבירו ואמר אני וכו') שהיו כולהם בתוך כדי דיבורו של ראשון וכו' אפילו אין כולהם בתוך כדי דיבורו של ראשון אלא בתוך כדי דיבורו של זה וזה בתוך כדי דיבורו של זה, כמה הוא כדי דיבורו? ר' סימון בשם ריב"ל כדי שאילת שלום בין אדם לחבירו (ירוש' נזיר ד א). תוך כדי דיבור כדיבור (ב"ק עג.). — *ובתוך כדי מעת לעת: לוקח (תאנה) אחת ומניח אם בשלה בתוך כדי מעת לעת חייבות (ירוש' מעש' א ג). — *ומתוך, במשמ' במעבר מענין שהיה האדם שרוי בו מקדם, מיד אחרי כן[1], unmittelbar nach; immédiatement après; immediately after: אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש (ברכ' ה א). לא יעמוד אדם ויתפלל לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטילין (ירוש' ברכ' ה א). אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו (ברכ' לא.). לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אע"פ שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה (פסח' נ:). בא וראה ת"ח שעוסקין בתורה מתוך הדחק (ערכי' כא:). מתוך שצדקניות הן נעשה להן נס כיוכבד (ב"ב קיט:). לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו (שם קסד:). זה אומר אני יורד תחלה לים וזה אומר אני וכו' מתוך שהיו עומדין וצווחין קפץ שבטו של בנימין וירד לים תחלה (מכילי' בשלח ה). מתוך שאתה מעטרו בזקנה אדם יודע למי מכבד (מד"ר בראשי' סה). לך ועשה מהרה שמתוך שאתה

---

[1]) [צרוף זה, הנוהג בפרט כהבאה מדברי רבן גמליאל בספרות ובדבור כימינו במשמעות: אחת בפה ואחת בלב, תמוה הוא למעשה מכמה בחינות בענין ובלשון. כי מה ענין ישר הלב לגבי קביעת המשג של ת"ח, וכיצד אפשר לקבע אם תוכו של אדם כברו? ומצד הלשון הרי המלה בר במשמעות חוץ ארמית היא ולא עברית, ואיננה משמשת בעבר' של חז"ל עד שיאמרו ברו (של דבר) כשם שאמרו תוכו, בעוד שיכלו לאמר תוכו (או: פנימו) כחיצונו (או: כחוצו) וכד'. והנה בא הצרוף תוכו כברו ראשונה במכילתא בדרשת השם תכבר (עי' שם) כשם לגדי מקלס וממלא בשר עצמו. ובדרשה זו דוקא של השם תוכבר, תכבר, מובן הוא שדרשו: שתוכו כברו, כי כך לא חששו לדרש מלה אפלו ע"פ שתי לשונות, שהתוכבר ממלא (תורה) מבפנים ונראה מבחוץ (כלשון רש"י בפסח' עד.), ז"א מלא וגדוש ממש. ומכאן שגם לגבי ת"ח עקר הכונה לא לישר אלא לידיעה מלאה, כדברם: ת"ח צריך להיות מלא מקרא משנה ותלמוד והלכות ואגדות (מד"ר שה"ש ה יח). ולא אמרו התנאים גם על ת"ח בעקר אלא בכטוי זה: כל ת"ח שאינו תוכבר (ז"א מלא וגדוש) אינו ת"ח וכד', ומכאן, בדרשת מלה זו: כל ת"ח שאין תוכו כברו. וצ"ע.]

---

[1]) [רק מתוך שמוש בלתי מדיק הפך הצרוף מתוך ש לשמש גם במשמ' של מפני ש, כהתפתחות זו במלת אחר ובדומה לכך בכל השפות לפי הרשם המסכם גם בפתגם הרומי post hoc, ergo propter hoc, כלו' אחר כך, ומכאן משום כך.]

מסית הם מתים (קה״ס לו יב). — ומ״ר *תוכות: (וכתב ולא חקק וכו׳) הא דחק תוכות (של אותיות) הא דחק יריכות (גיטין כ.)[1]. — ובסתמ״א: ומחח (הגבול) על כתף ים כנרת קדמה, שיהא ים כנרת תוך לגבול במערב והגבול במזרח ים כנרת (רש״י, במד׳ לד יא). (על גוג:) החדע שם אשר תוכו כברו ומספרו כמספר השבטים (אלעזר הבבלי, רכב, עמ׳ קיד). — *ובתוך כך, בינתים: שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבוא משה (רש״י, שמות לב ב). אולי בתוך כך יתחרט דוד (הוא, ש״ב כד ו). שלא יאמר יש לי עוד שהות ובתוך כך יעלה עמוד השחר ועבר לו הזמן (הוא, ברכ׳ ב.). —*ובתוך ש, במשמ׳ עד ש, בעוד ש: בתוך שהלך השליח ובתוך שאמר המרכבה והשמים התקדרו (הוא, מ״א יח מה). בתוך שהוליכני והשיבני, צמח על שפת הנחל עץ (הוא, יחזק׳ מז ז). אין לטעת בהנץ החמה בתוך שהיא זורחת (הוא, קה״ס מב.). ובתוך שהיו משוררים אמר הרב לתלמידים וכו׳ (נפתלי אלחנן, עמק המלך, רישא דזעיר אנפין לג). — *ומתוך ש: ותודיענו כיצד אין אתה חייב לו, מפני שלא היו דברים מעולם או מפני שהיו והחזרת לו שהרי אנו דנים במתוך[2] שיכול לומר בכל מקום (רמב״ם, טוען ונטען ו א). — *ובעלי התוך: כמו שעשו בעלי התוך[3] מן הישמעאלים ויצאו בזה למין מן ההוויה (כ״ף א״ת, מו״נ ב כט). — ומ״ר *תוכות[4]: אך החכם היודע תוכות[5] שניהם וכו׳ כן הסכל בסודות ספרי הנבואה ותוכות תורתנו (הוא, אגרת תימן, חלקין, 17). ראיתיך תלקטי הקליפות והתוכות

---

1) [על מאמר הירושׁ׳ (סנהע׳ ד ד): אין תולין תובין (נ״א תובין, תורין, ועוד) בתאנה, עי׳ *תְּחוּב.]

2) [כתרגום המלה הארמית כְּגוֹ, עי׳ *מִגּוֹ, 2779.]

3) [במקור הערבי: אהל אלבאטן. וקרשקש מפרש: בעלי הסתר שהם לא יבינו הפסוקים כפשוטיהם.]

4) [עי׳ במובא לעיל מתו״ם.]

5) [במקור הערבי: באטנהמא. נחום בן יעקב המערבי מתרגם: הפנימיות. ור״א אבן חסדאי: נסתרי שניהם. עי׳ שם.]

תורוקי (בדרשי, בחינת עולם י). למאמרים הנבואיי׳ פירושים ולדבריהם יש תוכות זולת מה שיורו עליהם פשטיהם (קלונימוס, בעלי חיים א ה)[1].

תּוֹךְ, עי׳ תָּוֶךְ, תֹּךְ.

תּוֹךְ, עי׳ תָּוֶךְ, הערות.

תוכבר, עי׳ *תכבר.

תּוֹכֵחָה, ש״נ, מ״ר תּוֹכֵחוֹת, — דברי הוכחה וגערה, Zurechtweisung, Tadel; réprimande, reproche; reprimand, reproof: כה אמר חזקיהו יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה (מ״ב יט ג, ישעי׳ לז ג). אפרים לשמה תהיה ביום תוכחה (הושע ה ט). לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים (תהלי׳ קמט ז). — ובתו״מ: מלמד שהיו כולם בעלי תוכחה ויכולים לעמוד בתוכחות, א״ר טרפון העבודה אם יש בדור הזה מי שיכול לקבל תוכחה (ספרי דברי א). שחתם (ירמיהו את דבריו) בדברי תוכחות (ר׳ אלעזר, ירוש׳ ברכ׳ ה א). ומה תוכחת של בשר ודם כך תוכחה של הקב״ה על אחת כמה וכמה (חגי׳ ד:). תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה הי מינייהו עדיפא וכו׳ עד היכן תוכחה רב אמר עד הכאה ושמואל אמר עד קללה וכו׳ (ערכי׳ טז:). אלמלא בא הקב״ה עם אברהם יצחק ויעקב בדין אין יכולין לעמוד מפני תוכחת (שם יז.). באותה שעה תמהו האומות ואמרו זו תשובה וזו תוכחה (מד״ר ויק׳ כז). — ובפרט בכנוי לפרשת התוכחות שבויקרא כו יד וכו׳ ובדברי׳ כח טו וכו׳: אבתוב לו רובי תורתי אילו התוכחות (ירוש׳ חגי׳ א ח).

---

1) [ונמצא: ידדון ידדון שנאני שלהבת עם פתכים ותוכים מהסק צרבת (ר׳ יעקב, אופן שבת ד אהה״פ). בדפוסים מנקד וְתוֹכִים, וכבר מפרש מלי הוך, אך אולי יש לנקד וְתֻכִּים, כמו סְתֻכִּים, ועי׳ *פתך, 5827.]

ראויות היו התוכחות לומ' מפי בלעם והברכות מפי משה וכו' (מד"ר דבר' א).—ובסהמ"א: תתבלע חכמתך יוסר אלוה בתוכיחה (לקט"ג על מוי הבלבי, דוידזון, 50). — ואמר הפיטן: חלף לא ידעו עשות נכוחה ספרם חתום ליום תוכחה (סדור רב עמרם גאון ב, ככא, יוצר לפרש' זכור).—ועי' תּוֹכַחַת.

תּוֹכַחַת[1], ש"נ, כנ' תּוֹכַחְתִּי, תּוֹכַחְתּוֹ, מ"ר תּוֹכָחוֹת, סמי תּוֹכְחוֹת, תֹּכְחוֹת, — כמו תּוֹכֵחָה:
על משמרתי אעמדה ואתיצבה על מצור ואצפה לראות מה ידבר בי ומה אשיב על תּוֹכַחְתִּי (חבק' ב א). בְּתוֹכָחוֹת על עון יסרת איש ותמס כעש חמודו, אך הבל כל אדם סלה (תהלי' לט יב). ותפרעו כל עצתי ותוֹכַחְתִּי לא אביתם (משלי א כה). מוסר יי' בני אל תמאס ואל תקץ בְּתוֹכַחְתּוֹ (שם ג יא). אהב מוסר אהב דעת ושונא תּוֹכַחַת בער (שם יב א). ריש וקלון פורע מוסר ושמר תּוֹכַחַת יכבד (שם יג יח). טובה תּוֹכַחַת מגלה מאהבה מסתרת (שם כז ה). שמעו נא תּוֹכַחְתִּי ורבות שפתי הקשיבו (איוב יג ו). — ובצרופים, תוכחת חיים: אזן שמעת תּוֹכַחַת חיים בקרב חכמים תלין (משלי' טו לא). — ותוכחת חמה: והיתה חרפה וגדופה מוסר ומשמה לגוים אשר סביבותיך בעשותי בך שפטים באף ובחמה ובְתֹכְחוֹת חמה אני ה' דברתי (יחזק' ה טו). ועשיתי בם נקמות גדלות בְּתוֹכָחוֹת חמה וידעו כי אני ה' בתתי את נקמתי בם (שם כה יז). — ותוכחת מוסר: כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תּוֹכְחוֹת מוסר (משלי ו כג). — ואיש תוכחות: איש תּוֹכָחוֹת מקשה ערף פתע ישבר ואין מרפא (שם כט א).— ובמגלות מדבר יהודה: למה תביטו בוגדים ותחריש בבלע רשע צדיק ממנו פשרו על בית אבשלום ואנשי עצתם אשר נדמו בתוכחת מורה הצדק ולוא עזרוהו על איש הכזב (פשר חבקוק V, שורה 8). ואשיבה למבלעי דבר ולמשתוחיחי בי תוכחת וארשיעה דינו ומשפטכה אצדיק (מגי' ההודיות 9 9, ליכט, 144). תריב ריבי בי ברז חכמתכה הוכחתה בי ותחבא אמת לק[ץ הגלותה ורוך ל]מועדו ותהי תוכחתכה לי לשמחה וששון (שם 9 24, שם, 147). — ובתו"ס: אמר ר' טרפון העבודה אם יש בדור הזה יכול להוכיח, אמר ר' אלעזר בן עזריה העבודה אם יש בדור הזה יכול לקבל תוכחת[1] (ספרא, ויק, קדושים פרק ד). — ובסהמ"א: בעבור שיש בזה מן הביוש והתוכחת לבעלי הדעת הזאת (כ"י א"ח, חו"ס הבטחון ו). הרי כתר תורה תוכחת לכל באי עולם שכל מי שעוסק בתורה מעלין עליו וכו' (מנוה"מ לר"י אלנקאוה ד, 579). ודיניו ואנחותיו רבות, ולבו דוי, וסופו לרימה ותולעה ותוכחותיו ארוכות (שם). — ואמר המשורר: בגלוי תוכחת לבבי קודחת בשל הביא שחת בלבות היצורים (דונש, לקוטי קדמוניות, 49). — ועי' תּוֹכֵחָה.

תּוֹכִי, תוכיי, ת"ז, — שייך לתוך הענין, לעצם הדבר, innerlich; intérieure; intrinsic: המתחבר וכו' מתחלק לתוכיי ונסמך. התוכיי הוא מה שמתחבר בתוך הנושא ולא יוכל להיות בלתו (רמח"ל, פי' ההגיון ע).

תּוֹכִיּוּת, ש"נ, — המובן הטמון בתוך הדברים, innerer Sinn; intention intime; intrinsic meaning: והנה קדמונינו וכו' חפשו דרך אחרת להביא דבריהם בדרך משל ומליצה והיודע ידע התוכיות (ר"ש אבן ויגא, שבט יהודה, הוצב', 63, הוצ' שוחט-בער, סט). וכאשר המשכיל יבין תוכיות הדבר תוכו יאכל וקליפתו הוא המשל

---

1) [למעשה אפשר לראות תּוֹכֵחָה ותוֹכַחַת באותה מלה, כשם שנוהג ככתבות שת במק' שָׁנָה וכד'. מן המדקדקים היו שהניחו גם צורת תּוֹכָחָה, כדברי רד"ק במכלול (השמות, קסח): תּוֹעָלָה תּוֹלָדָה ובסמוך תּוֹלֶדֶת וכן יאמר גם במוכרת תּוֹלֶדֶת כמו שזכרנו במשמרת תִּפְאֶרֶת, וכן יאמר תּוֹכָחָה, תּוֹעָפָה או תּוֹעֶפֶת, תּוֹכַחַת, טובה תּוֹכַחַת מגלה.]

1) [בספרי דבר' א ובערכ' טז: תוכחה, עי' תּוֹכַחַת.]

יזרוק כי אין בו מועיל רק למען **תוכיותו** (אלשיך, משלי א ג). וכן כל דבור ודבור עם היות הנשמע דבר פשטיו חיה בא **תוכיות** ורוחניות הדבור וכו' (שם ז ל). מתחלה יורדים מלמעלה וכו' אח"כ נכנסי' **בתוכיות** המים וחוזרי' ויוצאים משם (רמ"ל, פתחי חכמה מ, לו). ואולם **תוכיות** הענינים האלה וכו' (הוא, דרך ס' א, ז.).

°תּוֹכֵן, ש"ז, וגם °תּוֹכְנִי, — חכם בחכמת התכונה, חוקר במדע הכוכבים, Astronom; astronome(r): כפי דברי **התוכנים** הגלגל השמיני משלים תנועתו בכ"ד אלף שנה (ר"י אברבנאל, ממים מדסים א). ומזה נקראת חכמת המזלות והגלגלים תכונה וכו' ובעל המלאכה נקרא **תוכן** (מלון למח דוד, רלג.). וכשנתקרב אליהם פגע **לתוכן** שלו שהיה יודע מולדו וכו' והשיב לו **התוכן** וכו' שביום זה הככבים כורתים ימי חייך (ר"מ אלמולי, פתרון חלומות, מח:). — ומ"ר °תוכניים: את השמים לרבו' שעשוין כמה כפלים זה על זה וכו' כידוע לחכמים **ותוכניי'** (פענח רזא עה"ת, אמשטרדם, בראש' ב). **שהתוכניים** הסכימו לשום מזל טלה לראש המזלות (דוד גנז, נחמד ונעים, קי). **התוכניים** כולם בזמנינו זה הסכימו על הארץ כי היא עגולה ככדור (דוד מפריזנסויזן, מוסדות תבל ב, יז.) — ועי' °תְּכוּנִי.

תּוֹלָדָה, ש"נ, במקרא רק מ"ר, סמ' תולדות, כנ' תלדתיו, תלדתם, תלדותם, תולדתם, — כל מה שנולד במשך הזמן מאדם או מדבר, Nachkommenschaft; descendance; issue, progeny: זה ספר תולדת אדם ביום ברא אלהים אדם וכו' ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו וכו' (בראשי ה א-ג). אלה משפחת בני נח לתולדתם בגויהם ומאלה נפרדו הגוים בארץ אחר המבול (שם י לב). אלה תולדת שם שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד וכו' (שם יא י). אלה תלדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה[1]) וכו' (שם לז ב). ששה משמתם על האבן האחת ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית כתולדתם (שמות כח י). ויהיו בני ראובן בכר ישראל תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמות לגלגלתם וכו' (במדי א כ). ואלה תולדות פרץ פרץ הוליד את חצרון וכו' (רות ד יח). ואחיו למשפחתיו בהתיחש לתלדותם הראש יעיאל וזבריה (דהי"א ה ז). לחברוני יריה הראש לחברוני לתלדתיו לאבות (שם כו לא). — ובהרחבה לתולדות הטבע כלו: אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות יי' אלהים ארץ ושמים (בראש' ב ד). — ובתו"מ: א"ר יוחנן הוא שלו' הוא צדקיהו והא כתי' השלישי צדקיהו והרביעי שלום, שלישי **לתולדות** ורביעי למלכות (יבמ' סוטי' ס ג). ואילולי שנתת לו (לאדם הראשון) יום אחד משלך שהוא אלף שנה היאך נזקק להעמיד **תולדות** (מד"ר בראש' כב). הברק הזה **תולדות** האש של מעלן הוא (שם במד' טו). — ומ"י, *תולדה, *תולדת, כמו מולד (הלבנה): מחשבין את **תולדתו** נולד קודם חצות בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה וכו' (ר"ה כ:). — *ובמשמ' מקור שדבר נולד ממנו: הנודר מן התמרים מותר בדבש תמרים וכו' ר' יהודה בן בתירה אומר כל ששם **תולדתו** קרויה עליו ונדר הימנו אסור אף ביוצא הימנו (נדרי ו ח). — *ובמשמ' טפל, כנגוד לאב ולעקר: שחיטה עיקר וחבורה **תולדה** (ירוש' שבת ז ח). **תולדות** הקרן נגיחה נגיפה וכו', ר' יצחק

---

[1]) [גם במקומות כאלה אין להבין את המלה תולדות במשמ' אחרת, אלא שהכונה המלאה בענין הכתוב היא **למעשי** תולדותיו (ז"א בניו ובני בניו) של יעקב, ועל כן פרשו המפרשים, כאלו יש במלה תולדות משמ' של מארעות וקורות, כגון ריב"ג (שרש ילד): בלומר קורותיו ומאורעיו, ראב"ע (לכתוב זה): אלו המאורעות שארעי, ועוד. וכצדק סתר את דבריהם רשב"ם וז"ל: והנה זה הכל הוא, כי כל אלה תולדות האמורים בתורה ובכתבים יש מהם שמפרש בני האדם ויש מהם רבים שמפרשים בני בנים וכו', ועי' שם.]

מקשי נגיפת נגיחת עיקר הן ואת עביד לון תולדות וכו' (שם ב"ק א א). הכא דעיקר שבת הוא תני אבות ותני תולדות התם דלאו עיקר שבת הוא אבות תני תולדות לא תני (שבת ב:). (ארבעת אבות נזיקין וכו') מדקתני אבות מכלל דאיכא תולדות, תולדותיהן כיוצא בהן או לאו כיוצא בהן וכו' (ב"ק ב.). — ובסהב"א, גם במשמ' תוצאה, מסקנה, מסֻבָּב: Folge; conséquence: וכאשר תתקיימנה אלה השלש הקדמות תהי' התולדה מהן למי שידע להשתמש בהן ולחברן (ר"י א"ת, מו"ה היסוד ה). אך תועלת החשבון הנזכר היא התולדה[1]) שמילדת הנפש (הוא, שם, משמון הנפש ד). ולחכמים המתפלספים אהבה בבדידות כדי שתזדככנה מחשבותם לילד מסברותם התולדות האמתיות (הוא, כוזרי ג א). והם (המושכלות) התחלות לחכמות השכליות הנודעות בדרכי תמופת ונקראות תאחרות תולדות לראשונות והם מושכלות שניות או שלישיות וכו' (הוא, כוח מן ג, פויסט, 18). וכן יעשה בכל תולדה[2]) תחובר אליה הקדמה צודקת ויולד מה שיתחייב יגיע הענין אחר הקשות רבות אל סתירה בין שתי התולדות האחרונות או הפך (הוא, מו"כ פתיחה). וחוברו ב' הגזרות כדי להוליד גזרה שלישית וכו' וקוראים או כל אחת מב' הגזרות הנכונות להוליד גזרה אחרת הקדמה וכו' והגזרת המתילדת קוראים תולדה (ר"מ א"ת, פי' המלות הזרות, ערך גזרה). בקדימת ידיעת ההקדמות לידיעת התולדה המחוייבת מהם (רלב"ג, המלחמות, הקדמה). כי האמונה בשתיהן (בחדוש העולם ובבחירה) היא הכרחית לנו מפני תולדותיהן כי תולדות החדוש הם מופתים ותולדות הבחירה הם הגמול והעונש ולולי אלו התולדות המחוייבות לכל בעל תורה להאמין בהם לא היה הזק להאמין בקדמות העולם (רשב"ץ דוראן, אוהב משפט, בחורים לאיוב מ, יג:). וכאשר עבדיו הודו

[1]) [במקור הערבי: אלנתיגֵה a).]

[2]) [במקור הערבי: נתיגֵה b).]

a) النّتيجة b) نتيجة

שחיה בו רוח אלהים מיד הוציא מדבריהם התולדת ואמר כנגד יוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך (אברבנאל, מקץ, ועתה ירא פרעה). ואחר ילך בהדרגה אל חלוקת ההקדמות וסדורם על תמונות מה והולדת התולדות מהם וכו' (אמו"ר לראב"ד ב ד א). — *ובמשמ' טבע, תכונות טבעיות, Natur; nature: וכן שם אלהים כח תולדתה (של הארץ) להיות למטה מהמים (ראב"ע, בראשי' א ב). ואנכי לא ידעתי למה יועילו (הדודאים) להריון בעבור שתולדתם קרה (הוא, שם ל יד). וכל חכמי התולדות וכל חכמי המזלות מודים כי גבול היום מרגע היות עגולת השמש כנגד שטח חירת בכל מקום (הוא, שמות יח יג). (גם שיבה זרקה בו) התולדה זרקה בו שיבה שהשיבה תבא מתולדת האדם (הוא, הושע ז ט). מימי הנער לא היתה תולדתו (של עני) חזקה (הוא, משלי שם יו). כי תולדות בן אדם קרוב' לעשות רע כטעם כי יצר לב האדם רע (הוא, איוב ט ה). כי הדם הוא הנפש וזה ידוע מחכמת התולדות (הוא, יסוד מורא ז, כז:). ועשה הארבע תולדות דומם צמח חי מרגיש וכו' (הוא, ספר למשאלה בקדרות ב). ואם נחבר דבר מהם (מארבעת היסודות) הם ממהרים להשתנות ולהתחלף, אך החבור שחברה אותם התולדה[1]) הוא חבור מתוקן וקיים עד עת קץ וכבר חשבו קצת הפילוסופים כי הגלגלים והככבים והאישים העליונים הם מתולדות האש וכו' ואיננה תולדה חמישית כאשר חשב אריסט"ו (ר"י א"ת, מו"ה היסוד ו). דעת מניחי הרבוי ודעת אנשי התולדות[2]) ודעת הפתאים מחווי הכוכבים (שם, יסוד המעשה ה). שאין בתולדתם (של הכבשים) להיותם בעלי גוונין וכו' (רמב"ן, בראש' ל לב). — *ובמשמ' הולדה, הכח המוליד, Zeugungskraft; faculté génitale; generative power:

[1]) [במקור הערבי: אלטביעהֿ a).]

[2]) [במקור הערבי: מד̈הב אצחאב אלטבאיע b).]

a) الطّبيعة

b) مذهب أصحاب الطّبائع

לא כן חכחות אשר יבואו לגוף מצד הנפש המשכלת וכו' אינם נבדלים מהגוף כמזון ופריח והתולדת וחהרגשה והתנועה וכו' (כ"א הקרא', עץ חיים קו, קסט). איך אפשר לצייר הריבוי והתולדה והמשך אור מאור וכו' (רמח"ל, חוקר ומקבל). — ᵛובמשמ' מארעות הימים, קורות, Geschichte; histoire; history: אמנם על כל המלחמות ועל כל המעשים הגדולים ההם (שבספרי הומירום) לא קבעה התולדה הנאמנה את חותמה, רק נכתבו ברוח המליצה וכו' והמלחמה הראשונה אשר החלה התולדה לאצר במקדשה (קלמן שולמן, מוסדי ארץ, איטליא יו). תולדות גדולי ישראל מרבנים וגאוני ארץ מגדולים ומפורסמים בחכמה (המאסף, התקמ"ד ג). — ואמר המשורר: ושטה לך מתולדות כוגד כי על נתיביו ילכו בניו (רמצ"ע, ענק ו, צרודי, מסב). אם תולדות ימים להרע נועדו עלי ולכאיב את לבבי נוסדו וכו' (שם ח, שם, שסב).

ᵛ**תּוֹלָדִי,** ת"ז, — טבעי: ויפג לבו וכו' כי יהיה הלב נרחב ונפתח פתאום והחום התולדי יוצא ומתפזר בחיצוני הגוף וכו' (רמב"ן, בראשי מה כו). ובזה יחזקו האיברים וכו' ויתחזק החום התולדי ויעזור לטחון המאכל וכו' (כ"מ אלדבי, שבילי אמונה ה, עו:).

ᵛ**תּוֹלֶדֶת,** ש"נ, — כמו תולדה, טבע: יש חכמים גדולים וכו' ולא התעסקו בחכמת התולדת וכו' ובהתאמץ הנשמה יתאמץ כח השומר הגוף שיקבל האדם מן השמים והוא הנקרא תולדת וכו' (ראב"ע, שמות כג כה). יש דמות כוכבים דורכים ברקיע שלא היו בתולדת ולא נודעו (שם, במד' כד יז). יפיל (השור) טפת הזרע ולא יפליטנה לחוץ ויעבר בה הפרת כפי התולדת (רד"ק, שרשים, געל). כי יצר לב האדם רע מנעוריו, מלמד עליהם זכות שיצירתם בתולדת רעה בימי הנעורים ולא בימי הזקנה (רמב"ן, בראשי ח כא). כי לבן לא היה יודע בתולדת הזו (שם ל לז).

תּוֹלָל, ש"ז, במקרא רק מ"ר כנ' תּוֹלָלֵינוּ,—מלה שלא נתבררה כל צרכה [1]: כי שם שאלונו שובינו דברי שיר ותוללינו שמחה שירו לנו משיר ציון (תהל' קלז ג). — ובספהמ"א, בהוראות שונות, כגון יללה וכד', על פי הבנת הכתוב, ואמרו המשוררים: ימיו שמחה וששון, תולליהם כקמשון וכו' (רקע"ג, אהל, חרוזים על מנין האותיות, הוציא הקורא, דרכנבורג, 143). ולא אשם ואם אשם לבין בכיי ותוללי (רשב"ג, נעם לו, ביאליק-רבניצקי א, 27). וחחליף בששון אבלנו והפך למחול תוללנו (כ"י חריזי, תחכמוני כג).

תּוֹלָע [2], ש"ז, מ"ר תּוֹלָעִים, — א) כמו תּוֹלַעַת, תּוֹלֵעָה, שרץ זוחל, זחל, Made; ver; vermin: ויותירו אנשים ממנו (מן המן) עד בקר וירם תולעים ויבאש (שמות יו כו). — ב) בגד מצבע בשני

---

1) [רק לפי הענין תרגמו השבעים: οἱ ἀπαγαγόντες, וולג': qui ... duxerunt nos (ז"א מוליכינו, או כד'), הסורי באותה משמ': דבורין, התרג' הארמי: בזזנא, וריב"ג בס' השרשים כותב (בתרג' ר"י א' תבון): והוצאנותו אנחנו חוצה לו (משרש תלל) בספר התוספת אל ענין יללה מפני שנמנע היותו מתל עולם בדברים אינני צריך לשנותם הנה. ואנחנו מכשירים בו הנה פנים אחרים והוא שיהיה הלשון הזה דומה ללשון הערב שהוא אצלם לשון הריסה וכאלו אמר ושאלונו מהרסינו שמחה כאשר נאמר מהרסיך ומחריביך ממך יצאו. וכבר אמרו אנשים כי ותוללינו שמחה כמו ושוללינו בהמרת התו בשין כברושים ברותים ע"כ. ור"ד אלפאסי במלונו מבאר ומעלקינא, כלומר תליגינו.]

2) [בסורי תַּוְלְעָא, כוש' תֵל, בלהג נפת שחור בדרום ערב תַבְעֲלוֹת באותה משמ'. המלה באה במקרא גם בסע"ס (בראשי מד יג ועוד). שרש המלה הוא אולי ילע, ולא מן הנמנע שפעל יָלַע בא במשלי כ כה: מוקש אדם יָלַע קדש ואחר נדרים לבקר (בקריאה: ואַחַר נדרים לַבַּקֵּר), כלו' מוקש הוא לאדם, שיתן לנדריו להעלות רמה ותולעה, וצ"ע.]

תולעת המופק מחלזון, (עי' שָׁנִי), Purpur; pourpre; purple: אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כַתּוֹלָע כצמר יהיו (ישעי' א יח). האמנים עלי תוֹלָע חבקו אשפתות (איכה ד ה). — ובתו"מ: לא היו ימים מועטין עד שמת והוטל באשפה והיו תולעין יוצאין מחטמו (יומא יט:). שנשתרבב לשונם (של המרגלים) ונפל על טיבורם והיו תולעים יוצאות מלשונם ונכנסות בטיבורם ומטיבורם נכנסות בלשונם (סוטה לה.). — ובספה"א, גם תולעים שבמעים: והתולע שיתילד במעים הנקרא גרגיר הקרא (נתן פלקירא, צרי הגוף ב ט, כ"י בריטי' מוז'). ירצה (אבן סינא) בגרעינים התולעים אשר יקראו הרופאים גרעיני הדלעת והם תולעים נעשים במעים (פרוש אבן רשד על ארגוזי אבן סינא). — ובצרופים, *ביצי תולעים: ביצי תולעים העושים משי שהנשים מחממות אותן בחיקן (רש"י, כתובו' סו.). —*ותולעי קצף: ותולעי קצף (שוים ווירמע) אשר ישכנו באמצע הקוץ בערבים (ווידען) ויינקו מן הענפים מיץ לח וישובו ויקיאו אותו המיץ על האילן עד שיהיו לפעמים כל סעיפי האילן מכוסים בהמיץ ההוא אשר יתראה או כקצף (שוים) וכאשר יתרבו התולעים יחרב האילן וייבש (ליבלה, ראשית למודים א ו כב ב).—*ותולעים, מין מאכל, אטריות, Nudeln; vermicelles; vermicelli: אטריה הוא מאכל עיסה הנקרא תולעים, מחותו הוא כחוטים לקוחים מעיסה מצה ומבושלים במים (קאנון ב, לוח הסמים). — ואמר המשורר: ראה שמש לעת ערב אדמה כאלו לבשה תולע למכסה (רמב"ע, ראה שמש, ביאליק-רבניצקי א, 60). והתאונן ליום מאכל לרמה יהי גופך וגוש עפר ותולע (רמב"ע, ענק ח, ברודי, סעו). — ועי' תּוֹלֵעָה, תּוֹלַעַת.

תּוֹלֵעָה, ש"נ, — כמו תולעת, שרץ, רמה: תחתיך יצע רמה ומכסיך תּוֹלֵעָה (ישעי' יד יא). אף כי אנוש רמה ובן אדם תּוֹלֵעָה (איוב כה ו). — ובתו"מ: ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה (אבות ג א). — ועי' תּוֹלָע, תּוֹלַעַת.

***תּוֹלָעִי,** ת"ז, — שיש בו מתכונת התולעת, בצרוף *דפק תולעי: כמו שמשאיר אחריו הדפק כשיקטן וימעט הדפק התולעי כן משאיר אחריו התולעי כשיבטלו תנועותיו הרבות ונשאר בו התנועה האחת והוא הדפק הנמליי והיא תנועה מעטה מאד דומה לשריצת הנמלים וכו' (פרקי משה ד, יח.). והוא (הדפק) התולעי והוא שתהית תנועתו נמשכת דומה לשרץ (נתן פלקירא, צרי הגוף ג ד). במיני הדפק המורכב המיוחד בשמו, הנה יש ממנו צביי וכו' ויש מהם תולעי והוא דומה לחם אלא שהוא קטן, חזק התכיפה וכו' (קאנון א ב ג מאמר בדפק ג). אמנם אם לא יתפשט (הדפק) כ"כ שוב לא יקרא גליי אלא תולעי ר"ל כשריצת התולעי תחת אצבעות הרופא (מעשה טוביה ב ד א, סו.). — *וזיז תולעי, כמו תוספת, תוספתן, הזיז שבקצה המעי האטום, appendix (עי' מזיא־טשרניחובסקי, ס' המונחים לרפואה ולמדעי הטבע, 56).

***תּוֹלָעִיּוּת,** ש"נ, — פעלת הדפק התולעי: והתולעיות והנמליות אם נוסף יביא אל העכוב והמות (קאנון א ב ג מאמר בדפק יו).

תּוֹלַעַת, תֹּלַעַת, ש"נ, הפסק תּוֹלָעַת, תֹּלָעַת, כנ' תּוֹלַעְתָּם, — כמו תּוֹלֵעָה, שרץ, רִמָּה, גם במשמ' כוללת כמו תולעים[1], Wurm, Gewürm; ver(s); vermin: ויותירו אנשים ממנו (מן המן) עד בקר וירם תּוֹלָעִים ויבאש (שמות יו כ). כרמים תטע

[1]) [במקורות אין מ"ר מן תולעה, תולעת, וע"כ בא גם חיום תּוֹלָעִים במק' מ"ר זה, ועי' תּוֹלָע, הערות. אין הבדל נכר במשמ' הצורות האלה וגם בינן לבין רִמָּה, אלא בצרופי המלים לפי תולדותיהן, ולשוא טרח, למשל, שד"ל (בית האוצר 201) לקבע הבדל ביניהן. לֵו, Flora 1, 101 חושב, שהתולעת המכלה את הכרמים הנזכרת בדבר' כח לט היא Beerenwurm, Cochylis ambiguella Hüb. דוקא, אבל, בידוע, רבים מיני התולעים המזיקים בגפנים.]

ועבדת ויין לא תשתה ולא תאגר כי תאכלנו התֹּלָעַת (דבר' כח לט). ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר (ישעי' סו כד). וימן האלהים תולעת בעלות השחר למחרת ותך את הקיקיון וייבש (יונה ד ז). — וככנוי לבני אדם חלשים וחסרי כח: אל תיראי תולעת יעקב מתי ישראל אני עזרתיך נאם ה' וגאלך קדוש ישראל (ישעי' מא יד). ואנכי תולעת ולא איש חרפת אדם ובזוי עם (תהל' כב ז). — ובצרופים, תולעת שני, ושני הולעת, עי' שָׁנִי, עמ' 7321. — ובתו"מ: מזרחית צפונית היא היתה לשכת דיר העצים ששם הכהנים בעלי מומין מתליעים העצים וכל עץ שנמצא בו תולעת פסול מעל גבי המזבח (מדות ב ה). מה תולעת אינה מכה את הארז אלא בפה כך אין להם לישראל אלא תפלה (מכי' בשלח ב).—ובספה"א: ויש שצובעין אותו בתולעת והתולעת היא הגרגרים האדומים ביותר הדומים לגרעיני החרובים והן כמו האוג ותולעת כמו יתוש יש בכל גרגיר מהן (רמב"ם, פרה אדומה ג ב). — ובצרופים, *בית התולעת, טויה שוחל נגלם בה לקראת הפיכתו לפרפר, Kokon; cocon; cocoon: גושקרא (הוא) פסולת של משי העשוי ככובעים והוא בית התולעת וקורין לו פולוי"ל[1] ונופצים אותו וטווהו ועושה ממנו בגד (רש"י, שבת כ:). — *זריר התולעת: ואינכם יודעים שהמש) מריר התולעת ואינו מפעולות בני האדים (קלונימוס, בעלי חיים, מו.).—*ותולעת משי, עי' מֶשִׁי, עמ' 3369—3370.

*תו"מ — ראשי תבות, תלמוד ומדרשים.

*תּוֹמָה, ש"נ, — כמו תְּאוֹמָה: תומה[2] היתה עם בנימין וכו' תומת[1]) היתה עם דינה וכו' (מדרש הגדול, ויגש מו כו, מרגליות, תשמ"ז). ועי' *תְּאוֹמָה, *תְּיוֹמָה.

תומה, עי' תֻּמָּה.

תומיאל, עי' *תְּמִיאֵל.

תֻּמִּים, עי' תְּאוֹם.

תומך, עי' תָּמַךְ.

תומן, עי' *תֹּמֶן.

*תַּוָּן[2]), ש"ז, — חדר, Kammer; chambre; chamber: ראש מצנף גבוה מוענף להגסה מרצת בן דוסא הורן במותן אזור עגול כחזור הרהורי הלב מתוניו[3]) לטהרן (מס' בני בנימין, מתני' אחז, סמרים כפור, מחז' ויט' ב, עט:). כל אבני המזבח אשר שקצו יונים כנסום וגנזום במזרחית צפונית לשכת תונים[4]) (מנחם בני מכיר, הודך כי ענית, יוצ' לשבת ב' חנכה).

תוסף, עי' *תֹּסֶף.

*תּוֹסֶפֶה, ש"נ, — כמו תּוֹסֶפֶת Zusatz; addition, ובמיחד כשם לאסף הבריתות המכנסות בספר התוספתא, הנוסף על דברי התנאים שבמשנה[5]): ששנינו בתוספה הכוסות הצידנים וכו' (פרוש רה"ג, כלים ל ג, פרוש הגאונים, מק"נ, 79). כדאמ' בתוספה

---

1) [צ"ל פלוצי"ל, כדברי משה לנדא, מרפא לשון עמ' 118: לשון איט' bozzolo (דיא פופפע דעס זיידנוואורם'ס).]

2) [נ"א: תיומא, תימא.]

---

1) [נ"א: תיומה.]

2) [מלה זו, הקרובה אל תָּא (עי' שם), שאולה היא מן הארמ' שבתו"ם ובתרגומים תַּוָּנָא, וכן בסור' תַּוָּנָא, תַּאוָנָא, תַּוָּנָא באותה משמ', גם בצרופים כגון תווני דטבא ועוד.]

3) [במחזור איט' שם מנקד תִּוָּנָיו, ואינו מדיק.]

4) [בר בסדורו מנקד תַּוָּנִים, ואינו מדיק.]

5) [ע"פ הארמ' תוספתא באותה משמ' שבאה גם בצורה זו בעבר'.]

(פוא, אהלות ו א, שם, 85'. ועוד בתוספה שנינו (שם, 86). וזו היא מן התוספה הובא בתלמוד (אוצר הגאונים, לוין ה, תענית, 42). — "ובתוך קטעים הכתובים ערבית: מן אלמשנה ואלתלמוד ואלתוספה (רסע"ג, JQR, XVI, 1903, עמ' 112). וואדת אלתוספה עלי חדה אלתלת אשיא [1]) (תשובות הגאונים, הרכבי, 133). פי אלתוספת שרחו [2]) וכו' (רב נסים גאון, שם, 198). ושרחו כיפיה דלך פי אלתוספה [3]) (ריצ"ג, הפרשים, מלק). — ומ"ר "תוספות: עוסקים במשנה ובמדרש ובתוספות (אוצר הגאונים מגי', לוין ה, 41). ופירשו בתוספות וכו' (שם ע, 78). — ועי' *תּוֹסֶפֶת, *תּוֹסֶפְתָּא.

*תּוֹסֶפֶת, ש"נ, — הוספה, addition; Zusatz: הבכורים ותוספת הבכורים ועטור הבכורים, תוספת הבכורים מין במינו ועטור הבכורים מין בשאינו מינו, תוספת הבכורים נאכלת בטהרה וכו' (בכורים ג י). אימתי אמרו תוספת הבכורים כבכורים וכו' (שם שם יא). אחד הנכנס לעזרה ואחד הנכנס לתוספת העזרה שאין מוסיפים על העיר ועל העזרות וכו' (שבועי ב ב). ומה חדש אין תוספת עבורו אלא בסוף אף שנה אין תוספת עיבורה אלא בסוף (מכיל' בא ב). הפוחת אחד מעשרה תרומ' והמוסיף אחד מעשרה תרומה אבל לא לחולין שאין הפחת והתוספת שוין (ירוש' תרומ' ד ד). אחד ששמע שחרבה ירושלם וכו' חייב לקרוע וכו' אית תניי תני תחילת הקרע טפח ותוספת כל שהוא ואית תניי תני תחילת הקרע טפח תוספתו שלש אצבעות (שם מו"ק ג ז). כתיב ויספו השוטרים, אין לשון זה ויספו אלא לשון תוספת כאינש דאמר מוסיף אני על דברי ר' (שם סוטה ח ט). אם עשת קיצותא גובה את הכל ואם לאו מיגרע חמשת דינר לכל סלע ואינו נוגע בתוספת (של הכתובה) (שם כתוב' ו ד). יכול יהא ענוש על תוספת מלאכה (ביוה"כ) ת"ל וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה על עיצומו של יום ענוש כרת ואינו ענוש כרת על תוספת מלאכה יכול לא יהא ענוש כרת על תוספת מלאכה אבל יהא ענוש כרת על תוספת עינוי וכו' (יומא פא.). ותוסף ללדת (את אחיו את הבל), תוספת ללידה ולא תוספת לעיבור (מד"ר בראשי' כב). תוספתו של הקב"ה מרובה על העיקר (שם שם פא). — *ותוספת, כמו תוספה, ככנוי לאסף ההלכות שלא באו במשנה ושכנסון ר' חיא ור' אושעיא, תוספתא: אין למדין לא מן ההלכות ולא מן ההגדות ולא מן התוספות אלא מן התלמוד (ר' זעירא בשם שמואל, ירוש' פאה ב ו). פלס ומאזני משפט לה' וכו' פלס זה המקרא מאזני זה המשנה משפט זה התלמוד לה' זה התוספות וכו' (ר' אחא, שם הוריי ג ז). תלמידי חכמים וכו' יש בהם מקרא משנה מדרשות והלכות תלמוד תוספות ואגדות (מד"ר שה"ש, שמורה אכי). עשיתי לי שרים ושרות אלו התוספות וכו' ותענוגות אלו האגדות וכו' (שם קהלת סדרא א, כנסתי לי). ר' נחמיה אומר ויתרון ארץ בכל היא דברים שתראה הן מיותרים בתורה כגון תוספות של בית רבי ותוספות של ר' נתן וכו' אף הם נתנו למשה מסיני (שם שם, ויתרון). —ועי' *תּוֹסֶפְתָּא, *תּוֹסֶפָה. — "ובמשמ' ויז תולעי שבקצה המעי האטום, appendix (עי' במקורות הנזכרים אצל מזיא־טשרניהובסקי, ס' המונחים לרפואה ולמדעי הטבע, 56), ועי' "תּוֹסֶפְתָּן. — ובסהמ"א: שהיו (הפרושים) מחדשים בכל יום תשובה בעבור תוספת [1]) הכרתם בגדולת האלהים וכו' (ר"י א"ת, מו"ה, עבודת האלהים ג). מי שאין לו תוספת [2]) אין לו חובה ואין התוספת מתקבלת עד שתפרע החובה וכבר התירו לנו וחייבו אותנו להתנדב בתוספת) [1] המצות

---

[1]) [כלו' והוסיפה התוספה על אלו השלשה.]

[2]) [בתוספה בארו.]

[3]) [ובתרגומו של ר"י א"ת: ובארו המעשה הזה בתוספה.]

---

[1]) [במקור הערבי: זיאדה.]

[2]) [בערב': נאפלה.]

כמ"ש מוסיפין מחול על הקודש, והתוספת[1] בצום ובתפלה וכו' (סס יסוד המעשה ת). — *ותוספת של הגוף, צמיחה, גדול וכדו': חייבה החכמה נסות הנפש כגופות עפריות מקבלות הגידול והתוספת[2] במצוע המזונות הראויים להם (סס הפריסות ה). צמיחה היא מליצה מתוספת הגשם במזון בקוטרו ועל ההתיחסות הראוי וכו' (ס' הגדרים). ובתוספות כלים שנו רבותינו הסיקן והם נאים טהורים (ר' מיוסס סמות יב ע). — *ובחכמת החשבון במשמ' יתרון, עדף: כאשר חוברו שני מספרים והיה תוספת אחד מהם על מספר מונח שוה לחסרון האחר מהמספר המונח, הנה שניהם מחוברים שוים לכפל המספר המונח (רלב"ג, מעשה חושב, יד). — *ובדקדוק, במשמ' אותיות חשמוש, בנגוד לשרש: ואמצא את מלת כל גבר על אחת משתי פנים אם יסוד אם תוספת תמצאנה (רסע"ג, ההקדמה העברית לאגרון, תק"ג, כז). — *ותוספות, החדושים שהוסיפו נכדי רש"י ואחרים לפרוש רש"י על התלמוד: התוספות השייכים כאן עומדי' בדף ל"ג ע"א מד"ה מאי טעמא (הערה על תוס' נזיר לא.). — *ובעלי התוספות, הרבנים שחברו את התוספות לפרוש רש"י לתלמוד[3].

***תּוֹסֶפְתָּא**[4], ס"נ, — כנוי אסף הבריתות שלא באו במשנה ושכנסו בספר לעצמן: הילכתא סיפרא וסיפרי ותוספתא (מגי' כח:). סתם מתני' ר"מ סתם תוספתא ר' נחמיה וכו' (סנה' פו.). משכני אחריך נרוצה, אם למקרא למקרא אם למשנה למשנה אם לתלמוד לתלמוד ואם לתוספתא לתוספתא ואם לאגדתא לאגדתא (ר' יוסי בר איקא, מד"ר סה"ס, משכני). — ומ"ר *תוספתות: ללמדך שמקרא ומשנה הלכות

1) [בערב': אלתנפל.]

2) [במקור הערבי: זיאדה.]

3) [עי' כעת בספרו של א. אורבך בעלי התוספות, ירושלים תשט"ו.]

4) [אמנם יש סוברים, שעקר השם, השאול בעבר' מארמ', הוא תּוֹסֶפְתָּא, מ"ר מן תוספת, תוספת.]

תוספתות והגדות וכו' כבר היה וכו' (מד"ר קהלת, מה שהיה). — ובסהמ"א, במשמ' תוספת באברי הגוף: עד שיגיע (כלי חוש הריח) אצל הנקב שסמוך למות ששם תוספתות המוח הדומים לקצות השדים ובו תהיה ההרחה (כ"מ אלדבי, שבילי אמונה ד, כ:). ויש לו (ללב) שתי תוספתות דומין לאזנים האחת ימינית והאחת שמאלית (שם, כד.). — ועי' *תּוֹסֶפֶת, *תּוֹסֶפָה.

***תּוֹסֶפְתָּן**, ס"ז, — כמו תוספת, זיז תולעי שבקצה המעי האטום, appendix (עי' סויא־טשרניחובסקי, ס' המונחים לרפואה ולמדעי הטבע, 56).

***תּוֹעַ**, פ"ע, — כמו תָּעָה, בלשון הפיטנים: תוע איולתו תס[לף] דרכו ועל תמים יזעף דרכו (ינאי, קרובי' לס' שמות, זולאי, סד). ובתוע האספסוף בלי לתעות צוית (ר"א קליר, ערב אשר עלה, קרובי' ג פסח). גזתי משברם ובמרחבמו תעתי (יחיאל בר אברהם, אני הגבר ראה עני, מבחר השירה העבר' באיטלי', שירמן, כ). — ובינ' *תָּע, בכנוי לעשו: תולדות תם ותע, תם לתאב ותע לתעב (ינאי, תולדות אסוב ושכאוי, קרוב' לבראשי', זולאי, לז).

***תּוֹעֵב**, ס"ז, — איש תועבה, כנוי גנאי: ומעשה בצדוקי אחד שהיה דר עם רבן גמליאל וכו' ואמר להם רבן גמליאל לבניו בני מהרו והוציאו מה שאתם מוציאין וכו' עד שלא יוציא התועב הזה ויאסר עליכם (ערובי' סח:). (תועבה היא[1]) היא תועבה ואין בניה תועבים (קדוש' עז., יבמ' יח:, נדה ע.).

תּוֹעֵבָה[2], תֹּעֵבָה, ס"נ, סמ' תּוֹעֲבַת, מ"ר תּוֹעֵבוֹת, תֹּעֵבוֹת, תּוֹעֵבֹת, סמ' תּוֹעֲבוֹת, תּוֹעֲבֹת,

1) [על המחזיר גרושתו (דבר' כד ד).]

2) [גם בכנעני' תעבת: כי תעבת עשתרת הדבר הא (ז"א כי תועבת עשתרת הדבר ההוא, בכתבת תבנת מצידון, סלושץ, אוצר 9, ש' 6), ועי' תעב, הערות.]

תעבות, כּי תועבותיך, תועבתיך תעבתיו, תועבותיה, תועבתיה, תועבתיכם, תועבותם, תועבתם, תועבותיהם, תועבת הם, תעבותיהם, תועבותיהן, — דבר משקץ וכּגעל, Greuel; abomination: כי לא יוכלון המצרים לאכל את העברים לחם כי תועבה היא למצרים (בראשי מג לב). לא תאכל כל תועבה (דברי יד ג). כי יחנן קולו (של שונא) אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו (משלי כו כה). — וככנוי לאלהים אחרים: יקנאהו בזרים בתועבת יכעיסהו (דברי לב יו). ואת הבמות וכו' אשר בנה שלמה מלך ישראל לעשתרת שקץ צידנים וכו' ולמלכם תועבת בני עמון וכו' (מ"ב כג יג). ויתרו לתועבה אעשה לבול עץ אסגוד (ישע' מד יט). — ובצרופים, תועבת האל, מה שהאל מתעב: לא תחמד כסף וזהב עליהם וכו' כי תועבת יי' אלהיך הוא (דברי ז כה). ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תועבת יי' (שם כז יה). מאזני מרמה תועבת יי' ואבן שלמה רצונו (משלי יא א). — ותועבת צדיקים, כסילים וכד': תאות נהית תערב לנפש ותועבת כסילים סור מרע (משלי יג יט). תועבת מלכים עשות רשע כי בצדקה יכון כסא (שם יו יב). תועבת צדיקים איש עול ותועבת רשע ישר דרך (שם כט כו). — ותועבת הגויים, תועבה שהגויים עושים אותה: לא תלמד לעשות כתועבות הגוים ההם (דברי יח ט). עשו ככל התועבת הגוים אשר הוריש יי' וכו' (מ"א יד כד). — ותועבות רעות: הכה בכפך וכו' אל כל תועבות רעות בית ישראל (יחזק' ו יא). בא וראה את התועבות הרעות אשר הם עשים פה (שם ח ט). — וגלולי תועבות: ועל כל גלולי תועבותיך (שם יו לו). — ודבר התועבה: אל נא תעשו את דבר התעבה הזאת אשר שנאתי (ירמ' מד ד). — וחקות התועבות: ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות אשר נעשו לפניכם (ויק' יח ל). — ועמי התועבות: הנשוב להפר מצותיך ולהתחתן בעמי התעבות האלה (עזרא ט יד). — וצלמי תועבות: וצלמי תועבתם שקוציהם עשו בו (יחזק' ז כ). — ובשמושים עם פֹּעַל, עשה תועבה: ואיש אשר ישכב את זכר וכו' תועבה עשו שניהם (ויק' כ יג). והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך (דברי יג יה). הובישו כי תועבה עשו (ירמ' ו יה). — ושם לתועבה: ותבאו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה (שם ב ז). — ושת את פלו' תועבה לזולתו: הרחקת מידעי ממני שתני תועבות למו (תהל' פח ט). — ובספהמ"א[1]: וכל מי שהיה משתחוה להמן היה משתחוה לתועבה שעשה לו (פדר"א נ). ותשלח (אלכסנדריה) את צלמי בניה אל אנטוניוס וכראותו הצלמים ויבער יצר תועבתו (יוסיפון, גינצבורג, רעה). — *וככנוי לבתי תפלה של גויים: ונשאר אז קיים כי כל יהודי שירצה לכנס בתועבות שלהם שיוכל לכנם (אגדתא דשמעון כיפא, נספח ב, ביהמ"ד ילינק ו, 10). וככר הגיד אבן רשד בספר ההויה והפסד כי נפל פלח רכב גדול במדינת אשביליא קרוב למגדל תועבותם (ספר השמים לאבי הרלב"ג א, א). שיעלילו על היהודים שאחד מהם גנב צלם אחד של כסף מבית תועבותם (כ"ם אבן וירגא, שבט יהודה, הנוצר, 125). וידע הגלח שלא ילך (היהודי) אחריו לתועבה ושהיהודי הלך לתבוע חובו הלך הגלח בבית התועבה וכו' (ס' חסידים, מק"נ ג מחחקסנ). — *וככנוי לצלם המצלב: ולקחו להם (הישמעאלים) תועבה אשר נצלב עליו ישו הנוצרי וכו' ותביאו התועבה עמהם לארץ ישמעאל (אלעזר בר יודא, QGJD II, עמ' 76).

תּוֹעָה [2], ס"נ, דבר מתעה ומכשול, מכשול: כי נבל נבלה ידבר ולבו יעשה און לעשות חנף ולדבר אל יי' תועה להריק נפש רעב ומשקה צמא יחסיר (ישעי לב ו). ויקשרו כלם יחדו לבוא להלחם בירושלם

---

[1] [בתו"ם אין שמוש חי למלה זו, ועי' *תועב.]

[2] [אמנם לכאורה יש כאן בינ' מן תָּעָה, אך אין הבנה זו יוצאת ידי הענין, הדורש ש"ע במשמ' המפרשת כאן, ואפשר שבא תועה במק' תַּעֲוָה, כחלופים המצויים של זועה—ועוה, שואה—שאוה בכתיב וקרי.]

ולעשות לו תֹּוָעה[1]) (כתמ׳ ד ג). — ובסהמ״א: ומםנו (ו״א מאלהים) נשאל להציל אותנו מן התועה ולהורותנו בדרך הישרה ברחמיו (כ״י א״ת, הפרפים לריצ״ג, אמר המחבר, 1). ואל ישימך (אלהים) מן האנשים הטובעים בתועת[2]) השכורים ביין הסכלות אשר העבידם היצר (סוא, מו״ה הפריסוס ז). ובשמוע המבקש חרפתו וכו׳ והשיבו ויאמר הנה העתרת עלי דבריך ודברת תועה (המנקם לרמ״ע פלקירלא יח). ואל יחשוב עלי הקורא תועה חלילה על דבר אשר תחלה כתבתי ביריד לובלין (פו״ם הב״ס ק, פנקס ועד ארבע ארצות, היילפרין, 58). — ומ״ר *תועות, כמו טעיות: והשם ספר בתועות ומשוגות נפשות רבות על ידו הרוגות (סקדי׳ תסוי דוכס על מנחס, 5). — ואמר המשורר: והיו כל בני תבל שכורים ביין תועה ואת קדקד נזירת (עמנואל, מחב׳ ח, ירדן, 146). — וגם בצרוף עם ס״ע, כגון *אנשי תועה: מה יעשה היין לאנשי תועה? יוסף את דבתם רעה (סס ו, ירדן, 117). — *יין תועה: והיו כל בני תבל שכורים ביין תועה (סס, ח, 146) וביין תועה[3]) שוכבים וחווים (סס כס, 451). ראיתי מתי רשעה שכורים ביין תועה[3]) (סס, כז, 508). זה האיש ביין תועה שכר (סס, כס, 520).

*תּוֹעָלָה, ס״נ, — כמו תועלת: חכמת טמונה ואוצר מוסתר מה תועלה בשתיהן (צ״ס גני׳ מא יד). אוני ושרוי צערי, מלמד שעד שמונים וארבע טפת לחה בו לו חלה, ועל שפסעת על דת,

---

1) [קשה להבין את שמוש המלה תועת, כגזירת מן תעה, במשמ׳ מתאימה במקום זה, וקשה הצרוף: עשה תועה לפלוני, אף לעצמו, ויתכן שיש כאן ט״ס או תרגום לא מדיק מתעודה כתובה בארמ׳. בתרג׳ השבעים אין תמורה למלים: ולעשות לו תועה, ואין תקון בהצעת הגרסה לִי או לָנוּ במק׳ לו.]

2) [במקור הערבי: אלצ̇לאלאת, התעיות.]

3) [עי׳ בדברי ד. ירדן, לשוננו יו, 28.]

חכת בבכורה, זר נעשית למתנות תועלה[1]) (ולנסטין, Unpublished Piyyutim, 30).

*תּוֹעַלִי, ת״ז, — כמו תועלתי, מועיל: הליחות מהן תועליות ומהן פסוליות (טוביה כן, מעשה טוביה ג ג א, סג.).

*תּוֹעֶלֶת, ס״נ, — דבר שיש בו כדי להועיל ולפעל, Nutzen, Effekt; utilité, effet; usefulness, effect: הכל חייבין בארבע כוסות הללו אחד אנשים ואחד נשים ואחד תינוקות, א״ר יהודה וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין (פסס׳ קח:). שלשה הם שהיו להוטים אחר האדמה ולא נמצא בהם תועלת ואילו הן קין וכו׳ נח וכו׳ עזיהו וכו׳ (מד״ר בראשי לו). כל הדברים האלו פיים משה לקרח ואין את מוצא שהשיבו דבר וכו׳ כשראה משה שאין בו תועלת פירש הימנו (סס במדי יח). וביד זקני מדין היו הקסמים שאמרו אם יבא עמנו יצליח ואם יעכב שעה אחת אין בו תועלת, כיון שאמר להם לינו פה הלילה הלכו להם זקני מדין שידעו בקסמים שלהם שאין בו הנאה (תנחומא בלק ה). — ובסהמ״א: אבל האבנים היקרות וכו׳ מפני שהיה הצורך אליהם בעצמם מעט ותועלתם יותר רחוקה וכו׳ לא נמצא מהם אצל המון בני אדם מה שנמצא מן המאכל אצל אחד מהם (כ״י א״ת, מו״ה, הנחיכה ה). ואין ספק שיש בכל המצות החם טעם והוא עליו השלום נתנם אלינו מפי הגבורה לתועלת גדולה (סוא, כום חן ו). מי שמבקש יותר מצרכו טורד נפשו מתועלתו (סוא, מבחר פנינים לרשב״ג, שער הסתפקות). הרי נכסי נתונים לשמעון אחי וכו׳ היש בהקנאה זו תועלת אם לאו (סו״ת הרי״ף ז). מה תועלת יש בשטר כיון שאינו יכול לקימו (תוס׳ סנה עמ:, ד״ה ח״ק). קטן הוא התועלת כנגד היגיעה (ראב״ע, יסוד מורא ח). אסור האמת ואע״פ שתירא הזיקה ואל תאמר הכזב

---

1) [בנקיד המהדיר: תּוֹעֲלָה.]

ואע״פ שתקוה תועלתו (רס״ע פלקירא, אגרת ספלוס ג א, JQR, NS 1, 486). — מ״ר *תּוֹעָלוֹת: וסדר זריחת השמש ובואה להעמיד עתי היום והלילה וכו׳ מעניני הזמנים ותועלותיהם (ר״י א״ת, מו״ה היסוד ו). והחמישית סימן החכמה הנראית בצמחים ובמוצאים המוכנים לתקנת האדם ואופני תועלותיו בהם (סס, הבחינה ד). וכן בשאר האברים תועלות מקצתם ידועות ומקצתם אינן ידועות לנו (סס סס, ה). בו (בשכל) יעביד שאר מיני חיים בתועלותיו והנאותיו (סס סס). ברא לך העולם הזה וכו׳ על סדר מתוקן ותנהגה נכונה והכל מתוקן לתועלותיך (סס, עבודת האלהים ט). ונתגלגלו לנו בו עוד סדרים רבים מסדרי הלשון ותועלות רבות מחכמת הדקדוק העברי (תוא, הקדמה לריב״ג, הקדמת המחבר, וילנסקי, כז). ואומר כי תועלת זה החלק השני שש תועלות (רס״ע פלקירא, ראשית חכמה ב, 20). — ומ״ר *תּוֹעָלִיּוֹת: גם רב שמואל בן חפני אסף רות בחפניו בפרוש ויצא יעקב ברוב עניניו כי הזכיר כל נביא בשמו וכמה פעמים גלה ממקומו וכמה תועליות יש בהליכת הדרך (ראב״ע, הקד׳ א׳ לפרושו על התורה). וזאת המס׳ (אבות) היא כוללת שתי התועליות יחד (רשב״ץ דוראן, מגן אבות, הקד׳). ובעל ספר נופת צופים בדברו בהלצה וכו׳ נגע ופירש קצת מהמלאכה הזאת והראה הוותה מהתועליות הראשונות במצית המעשיות (אריה מודינו, לב הארים א ד). למוד התלמוד והפוסקים אשר הכרחו מפורסם וכו׳ ותועליותיו גלויות (ריב״ל, תעודה בישראל, הקד׳). אומנם תועליות הספר יתגלו לעיניך קורא נעים בשתקרא בו (רפ״ס, יריעת שלמה א, הקד׳, יב.). התועליות הגדולות אשר יצמחו מזה אל המסחר וכו׳ נגלו לעין כל (גוטלובר, תמלרים, 176).

***תּוֹעַלְתִּי**, תועלתיי, ת״ז, — שיש בו משום תועלת, מועיל, useful ;utile ;nützlich: והאיש החכם בשימצא סם או משקה תועלתיי לבריאות גופו יודה וישבח ליוצר הכל (מנחת קנאות לר״י מפיסא, 113).

וכן החכמה היא תועלתיית (ר״י מס״ר ליאו, נופת צופים, 81). כי בהיות בהרכבת הנמצאות וכו׳ תכונות רבות עשויות בחכמה מכוונת לצורך איזה טוב הכרחי או תועלתיי וכו׳ (ספורנו, אור עמים, לז:)[1].

תּוֹעָפָה[2], ש״נ, במקרא ממנו רק מ״ר תּוֹעָפוֹת, סמי׳ תּוֹעֲפוֹת, תּוֹעֲפֹת, — א) במשמ׳ כח, עצמה force ;Kraft: אל מוציאם ממצרים כְּתוֹעֲפֹת ראם לו (במד׳ כג כב). אל מוציאו ממצרים כְּתוֹעֲפֹת ראם לו (סס כד ח). — ב) במשמ׳ חון, עשר[3], Reichtum; riches ;richesse: אשר בידו מחקרי ארץ וְתוֹעֲפוֹת הרים לו (תהל׳ צה ד). והיה שדי בצריך וכסף תּוֹעָפוֹת לך (איוב כב כה). — ואמר בן סירא: ויאשרהו בכבודו ויאזרהו בתועפות תואר (ב״ס גני׳ מה ז). — ואמר הפיטן: תמו ברוח ולעפות, תמימים ביצאו בתועפות (ר״א קליר, קמי קהלך, יוצר ב פסח). — ואמר המשורר: אשתוללו יחד וריקם הלכו מתועפות כספם אשר צברו (רשב״ג, בימי יקותיאל, ביאליק-רבניצקי א, 53). כי לא ימח מזכרוני זכר ירחי קדם זכר שנים היפות בחיות כיסי מלא וכסף לי תועפות (יל״ג, מהלת הזכרון, כל שיריו ג, 421)[4].

תּוּפִין, עי׳ תֻּפִין.

תופס, עי׳ *טֹפֶס.

תּוֹפֵס, עי׳ תָּפַשׂ.

---

[1]) [ובימינו חדשו את המנחים תּוֹעַלְתִּיּוּת, במשמ׳ מעשיות, תכליתיות, ותוֹעַלְתָּן, במשמ׳ מי שהולך בדרכי התועלתיות.]

[2]) [מן יעף, אולי בעקר כלשון מאמץ.]

[3]) [אין בזה אלא שמוש משאל של המשג כח, חיל, בצר, וכד׳, הבא גם בעבר׳ בהשאלה לכח כספי ורכוש, ועי׳ בפרט בדברי העורך בפרושו לאיוב כב כה.]

[4]) [בימינו נוהג בפרט הצרוף: הון תועפות.]

***תּוֹפֵר** [1], ש"ז, — מי שאומנותו לתפר, חיט: מה התופר הזה תחלה קורע ואח"כ תיפר, כך א"י וכו' (מדרש תמורה ג כב, ביהמ"ד ילינק ח, 112). ויוסיפו להעליל וכו' על רב מרדכי תופר ועל רב רפאל כהן (דברי הימים של הפיפיור פאולו הרביעי, הרבין ב, 485). ולקח ראיה בזה מהמשך לשון בני אדם האומרים מה מלאכתך ויענה אורג או תופר (כ"ח הקבלי, גן עדן, הדבור במלוש שבח, כב:).

***תּוֹפֶרֶת**, ש"נ, — אשה שאומנותה לתפר, נוהג בלשון ימינו. — ועי' *תּוֹפֵר.

***תּוֹפְּרָה** [2], ש"נ, בתו"מ רק מ"ר תופרות, נ"א תוכרות, — חגורה תפורה, לולאה, Gurt, Schleife; ceinture, coulant; apron, tie: כל הכלים יש להם אחוריים ותוך כגון הכרים והכסתות והשקין והמרצופין דברי רבי יהודה, רבי מאיר אומר כל שיש לו תוכרות יש לו אחוריים ותוך וכל שאין לו תוברות אין לו אחוריים ותוך (כלים כח ח).

תּוֹצָאָה, ש"נ, במקרא רק מ"ר תּוֹצָאוֹת, סמ' תּוֹצְאוֹת, תֹּצְאוֹת, תּוֹצְאֹת, כנ' תּוֹצְאוֹתָיו, תֹּצְאֹתָיו, תּוֹצְאוֹתָם,— א) חלק מעיר או מתחום היוצא ממנו חוצה, סעיף Ausläufer; branch(e), בצרופים כגון תוצאות העיר: ואלה תּוֹצְאֹת העיר מפאת צפון חמש מאות וכו' (יחזק' מח ל). — ותוצאות הגבול: ונסב לכם הגבול וכו' והיה [1]) תּוֹצְאֹתָיו מנגב לקדש ברנע (במדי לד ד). ונסב הגבול מעצמון וכו' והיו תּוֹצְאֹתָיו הימה (שם שם ה). מהר ההר תתאו לבא חמת והיו תּוֹצְאֹת הגבל צדדה (שם שם ח). ועבר הגבול וכו' והית תוצאותיו [2]) הגבול אל לשון ים המלח צפונה (יהו' יח יט). והיו תֹּצְאֹתָיו גי יפתח אל (שם יט יד). — ב) בצרוף תוצאות חיים, במשמ' יציאה לחיים [3]): מכל משמר נצר [4]) לבך כי ממנו תּוֹצְאוֹת חיים (משלי ד כג). — ותוצאות למות, דרך לצאת ממות: האל לנו אל למושעות וליוי' אדני למות תּוֹצָאוֹת [5]) (תהל' סח כא). — ובתו"מ, תוצאות, כמו תולדות: ומה אם הנדה שאין בה תוצאות [6]) הרבה וחטאות הרבה חייב על כל אחת ואחת, שבת שיש בה תוצאות הרבה וחטאות הרבה אינו דין שיהא חייב על כל אחת ואחת (כריתו' ג י). — ובמהמ"א: אבל חי"ת ועי"ן אותיות הגרון המה ולא יקרה להם כה על כי תוצאותם מפנימיות הגרון (מחברת מנחם, מעלות בי"ת, 6). — וגם במ"י *תּוֹצָאָה, במשמ' מה שיוצא ממעשה וממחשבה, תולדה, מסקנה, וגם הוצאת דבר מתוך דבר Ergebnis, Folge; résultat, conséquence; result, sequel: וכאשר תוצאות מער חים רגשו רפש וטיט כן יהיה סוף הרשעים (כלב"ם,

---

[1]) [כמאמר שבתו"מ: תופרי כסות תופרין כדרכן בלבד (כלאים ט י), אין תופר אלא בינו' פוע', במשמ': הבאים לתפר כסות.]

[2]) [אלה דברי הגאון בפרושו (אפשטין, 67): תוברות א' ד' תופרות כגון שיש למכנסים תביר (נ"א תפור) מן הבגד לאחריו והיא בית כניסת הִימְיַן (ו"א האבנט, החגורה) ושמו תיכרות וכן יש לשקים חרכה ולמרצפין שהן מיני שקין ושמו בטיית חוזה (בעקר חֻזֶּה a), כהערת אפשטין שם) ע"כ.

ואולם המלה באה בעקר אף במקרא באותה משמ', כמבאר בהערת העורך בערך תְּרוּפָה, וע' שם. וכמובן אין כאן אלא לשון תפירה, שבן בא תבר במקו' תפר גם בארמ' של יהודי יב במצרים.]

---

a) حزّة

---

[1]) [קרי: והיו.]

[2]) [קרי: והיו תּוֹצְאוֹת.]

[3]) [כך נראה לפי רב שמושה של המלה ולא כלשון מקור, מה שהוא בנגוד ליתר השמושים.]

[4]) [אמנם מסתבר, שעקר הכונה: מכל משמר נְצֹר לבך, כלו' לב האדם שמור הוא בגופו עור בעד עור: כי ממנו תוצאות חיים.]

[5]) [כלו': יש בידו להוציא ממות. ואמנם רסע"ג, רש"י ואחרים ראו כאן מיני מיתה, ובדומה לכך א"ע: סבות להמית אויבינו, ואינו מסתבר.]

[6]) [רש"י (בבבלי שם טז.) מפרש: עניינים הרבה כגון שבת דאיכא אבות מלאכות ותולדותיהן. ועי' ירושי' שבת ז א.]

סגיון הכפם, יב:). וכל איש (מן הצדוקים ודומיהם) ברצינו יפרש הפסוקים גם במצות ובחקים והם מדעת ת ו צ א ו ת לשון הקודש ריקים על כן יטעו גם בדקדוקים (רלב"ע, הקדי לצרחפי). אבל יכול הוא להוציא ת ו צ א ה מלבו ולהוסיף ולגרע מדרך בינתו (ר"י ברללוני, הקדמה לפרוש לס' יצירה). וירדו לתוך אמתת הדברים לדעת תהפוכות הזמן ותולדותיו והשכילו ת ו צ א ו ת י ו ומסבותיו וכי פעם להיטיב ופעם להרע (רמ"ע פלקירה, לרי היגון, והרסס, 4). הדבור כמות האביב יש לדעת כי לא מצאנו שעורו בכתוב אלא בדרישה וחקירה מדרך ה ת ו צ א ה (כ"ה הקרלאי, גן עדן, הבדל מסכם לפנם ו, יח:). — °ובמשמ' הפרי שהארץ מוציאה, Ertrag; produit; produce: סוחרי צרפת הדורשים ת ו צ א ת ארצנו מאתנו (מ"ה גינלבורג, קרית ספר א). — °ובמשמ' הוצאת דבר בדפוס: או יותר טוב תוציאם (את השירים) בחוברת מיוחדת וכו' ואמנם זה לא ימנעך מלהדפיס מהם איזה ת ו צ א ה בקו"ם (בקול מבשר) שלך כפי ראות עיניך (יל"ג, אגרות א כט).

תּוֹקֵעַ, עי' תָּקַע.

תור [1]), ממנו יְתוּר [2]), א. תּוֹר, ב. תּוֹר, תּוּר, °תִּיּוּר, °תַּיָּר, ועי' אָתָר, תָּר.

א. **תּוֹר** [3]), תֹּר, ש"ז, במקרא רק מ"ר תֹּרִים, סמי' תֹּרֵי, — שורת של קשוטים חרוזים יחד: נאוו לחייך בַּתֹּרִים צוארך בחרוזים. תֹּרֵי זהב נעשה לך עם נקדות הכסף (שה"ש א י–יא). — ואמר המשורר: תכתיר ראשה בבנות עיש ותשו כימה על לחיה ת ו ר (רמב"ע, ענק ד, ברודי, סכב).

ב. **תּוֹר** [1]), במקרא רק תֹּר, ש"ז, — מקום בסדר חוזר, זמן מסים מיחד לאדם או למעשה [2]); ובהגיע תֹּר נערה ונערה לבוא אל המלך אחשורוש וכו' (אסתר ב יב). ובהגיע תֹּר אסתר בת אביחיל וכו' לבוא אל המלך וכו' (שם שם יה). — ובמגלות: אל ידבר איש בתוך דברי רעהו טרם יכלה אחיהו לדבר וגם אל ידבר לפני תכונו הכתוב לפניו האיש הנשאל ידבר ב ת ר ו (מגלת סרך היחד ו יא). — ובספר ברית דמשק: על פיהו יבאו באי העדה איש ב ת ר ו [3]) ולכל דבר אשר יהיה לכל האדם וכו' (רבין, Zadokite Documents, 69). — ואמר המשורר: לוי יקראו אורי שחק טרם שמש יגע לה ת ו ר (רמב"ע, תזק ד, ברודי, סכב).

---

[1]) [עקר משמ' המלה היא כנראה הלך ושוב, ובמשמ' זו בא באשור' תָּרוּ (ובבנין פע' תַּרְ), בערב' تَارَةً a), פעם (אחר פעם), ואף בהשאלה ממשג זה בא תור לשמש כלשון רגול (תור את הארץ) וחקר (תרתי בלבי), וקרובה לכך משמ' הפעל הזה בשמרונ'.]

[2]) [עי' בהערות המחבר ל־א. °יְתוּר, ב. °יְתוּר.]

[3]) [אפשר שאין א. תּוֹר במשמ' סדרת קשוטים חרוזים וב. תּוֹר במשמ' מקום בסדרה בעקר אלא מלה אחת, כדעת כמה מדקדקים עברים, כגון דונש, שכנגדו בהכרעות ר"ת (הפי' דונש 96): והבאת תורי זהב עם תר אסתר בת אביחיל בחלק אחד, והם שני חלקים. פתרון תר אסתר סדר אסתר. ותורי זהב, הם ממיני כלי זהב, והתעורר ושינה אל תאהב ע"כ, ואם נכונה דעת המאחדים, כי אז אפשר לגזור את שתי המלים מן תּוֹר במשמ' חזר וסבב (עי' תור, הערות), ואמנם אפשר שיש לחבר תורי זהב עם מלים כגון דִּרַה a) בערב' במשמ' מרגלית וכד'. בשפות הקרובות אין שמושים אלה של תור או תרר, ועל כן קשה להכריע.]

[1]) [כנראה יש לגזור מלה זו מן תור במשמ' חזר בזה אחר זה וקרוב לכך בערב' تارة b) במשמ' פעם. ועי' בהערות לערכים תּוּר, א. תּוֹר.]

[2]) [ונוהג היום תּוֹרָן, תּוֹרָנוּת, במשמ' זה שהגיע תורו לשרת וכד', וסדור איש איש לפי תורו וכד'.]

[3]) [לפי קריאת המהדיר: יָבֹאוּ איש בְּתֹרוֹ. ואמנם יש קוראים: יָבֹאוּ איש בְּתֻרוֹ. ועי' שם.]

---

a) تارة

a) درّة b) تارة

ג. **תּוֹר**, מלה מספקה [1]: ותקטן זאת בעיניך אלהים ותדבר על בית עבדך למרחוק וראיתני כּתור האדם [2] המעלה יי' אלהים (דהי"א יז יז). — ובסהמ"א במשמ' תֹּאַר, ואמר המשורר: עלמה גולה צואר עֹפר גם משמש גנבה לה תור (רמב"ע, ענק ד, בכורי, סכג).

ד. **תּוֹר**[3], תֹּר, ש"ז, —כמו תּוֹרָה, מ"ר תֹּרִים, — מין ממיני היונים, Turteltaube; tourterelle; turtle dove: קחה לי עגלה משלשת וכו' וְתֹר וגוזל (ברא' טו ט). והביא את אשמו אשר חטא שתי תֹרים או שני בני יונה ליי' (ויקר ה ז). גם חסידה בשמים ידעה מועדיה ותֹור וסוס [4] ועגור שמרו את עת באנה (ירמ' ח ז). עת הזמיר הגיע וקול התּוֹר נשמע בארצנו (שה"ש ב יב). — ובתו"מ: קינין הן תורין וגוזלי עולה הן בני יונה (שקלי ו ה). המולק תורים בפנים לאכול ביציהם בחוץ וכו' (זבחי ג ס). דאציפי[5] ותורין של רחבה כשרין משום תוריי ופסולין משום בני יונה (ר' יהודה, חולין סב.). הנך כופשני צוציינו כשרים לגבי מזבח והן הן תורין של רחבה (שם סב:). — ובסהמ"א: תתור (טורטל טויבע) קטנה מיונת שדה גבה חבלת אמוצי בשנים וארבע פצלות לבנות עקומות מקרוב לצוארה, נוצית כנפיות וזנבה השחורות לבנות מקציהן משכנה באיראפ"א התיכונה והדרומה ובאווי"א וכו' (ש"י אברמוביץ, תולדות הטבע, החיים, קנג). — ואמר המשורר: העת תשיר תחריש עגור ונעים קולה יכלים קול תור (רמב"ע, ענק ד, סכג).

ה. ***תּוֹר**, בצרוף *ראש תּוֹר, *ראש בית תור, עי' ראש, עמ' 6820 ובהערה שם.

תּוּר, פ"ע, תַּרְתִּי, תַּרְתֶּם, תָּרוּ, תָּרִים, תָּתוּרוּ, יָתֻרוּ, תוּר, — א) תָּר ארץ, הלך בה הנה והנה כדי לחקר אותה, abgehen, erkunden; passer dans, explorer; to walk to and fro, to explore: שלח לך אנשים וְיָתֻרוּ את ארץ כנען (במד' יג ב). אלה שמות האנשים אשר שלח משה לָתוּר את הארץ (שם שם יו). וישבו מִתּוּר הארץ (שם שם כה). ויציאו דבת הארץ אשר תָּרוּ אתה (שם שם לב). ויהושע בן נון וכלב בן יפנה מן הַתָּרִים את הארץ (שם יד ו). במספר הימים אשר תַּרְתֶּם את הארץ וכו' (שם שם לד). ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תַּרְתִּי להם (יחזק' כ ו). — ותר מנוחה לפ': וארון ברית יי' נסע לפניהם וכו' לָתוּר להם מנוחה (במד' י לג). — ותר מקום לחנות שם: ההלך לפניכם בדרך לָתוּר לכם מקום לחנתכם (דבר' א לג [1]). — ובמשמ' מפשטת, חקר ודרש בשכלו, forschen; explorer; to explore: ונתתי את לבי לדרוש וְלָתוּר בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמים (קהל' א יג). תַּרְתִּי בלבי למשוך וכו' [2] בחכמה ולאחז בסכלות

---

1) [עי' בהערה שאחר זו.]

2) [למעשה אין ג' מלים אלו אלא גרסה שבשבוש במק' הכתוב בש"ב ז יט: וזאת תּוֹרַת האדם; ולפי דברי העורך, הלשון והספר ב 415, אין גם זאת לפי הענין אלא טעות המעתיקים במק' וזאת יִתְרַת הָרם (או: יתרת הַרְמָה מעלה), ועי' בנמוקים שם. ואולם הפרשנים העברים נאלצו לבאר את הכתוב כמות שהוא לפנינו, ועל כן ראו כאן תור במשמ' תֹּאַר והשתמשו במלה במשמ' זו, ועי' בהערות לערך תּוֹרָה. ובמיחד מרבים להשתמש בצרוף כגון: פלוני משרת בתור פקיד וכד' במק' כפקיד, וכן כנגד זה בתורת (כגרסה שבש"ב ז יט), ואין שמוש זה של בתור(ת) במקומו אלא לגבי דברי מחשבה, כמו בחינת.]

3) [שם שנולד בחקוי לקול העוף, וכן turtur במשמ' זו ברום'.]

4) [קרי: וסים.]

5) [צ"ל ריציפי, כשם לאפרוחי יונים, ועי' בהערת לֵו אצל קרויס, Lehnw. II 186.]

---

1) [כאמור בהערת המחבר עמ' 2200, גם בצרוף שבאיוב לט ח: יְתוּר הרים מרעהו, הכונת כנראה, כדעת רבים וכלם התרג' הקדומים: יָתוּר הרים (לְשם) מרעהו: ועי' גם בנאמר בהמשך עַל בנין הַפע'.]

2) [המלים שבאמצע מקומן בפס' א: לכה נא אנסכה [כיין את בשרי ולבי נהג] בשמחה וראה בטוב, ועי' בדברי העורך בערך רָאָה, ועוד.]

עד אשר אראה איזה טוב לבני האדם וכו׳ (שם ג ג). סבותי אני ולבי לדעת ולָתור ובקש חכמה וחשבון (שם ז כה). — ותר אחרי לבבו, הלך אחריו, נפתה, נגרר אחרי יצרו, nachgehen; suivre; to follow: ולא תָתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם (במדי יט לט). — ובתו״מ: מהו דרך האתרים, כי מת התייר הגדול [1]) שהיה תר להם את הדרך (ירוש׳ יומא א א). אמר הקב״ה חביבה עלי ארץ ישראל יותר מן הכל למה שאני תרתי אותה (מד״ר במדי כג). למחר בקש (החסיד) לצאת לפרנסתו, אמרו לו אתמול היית יושב ודורש וכו׳ ועכשיו אתה מבקש לצאת לתור פרנסתך (ילק״ש ויקי תקכד). — ועי׳ תָּר. — ובסהמ״א: שוּמָה (התבונה) בנפש מלהבת בגחלת תתור מחבא לב כנר (רסע״ג, ס׳ סגלוי, מק״כ, קפא). ובטרם שאחקור מי הביאני הנה אתור זאת התעלומה במה אשיגנה (ראנ״ע, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, 57). ואני אתור המעשה והוא יורני על העושה (שם, 58). והאפיקורסים הם התרים אחר מחשבות לבם בסכלות דברים שאמרנו וכו׳ (רמב״ם, עכו״ם ב ה). — ואמרו פיטנים ומשוררים: לאה ציר ופחד ותר מעת לעת ספור אחד (ר״א קליר, אבי כל חוזה, קרובי פרשי החדש). לסוסתי תרתה מחנם תלוש תופפת חגג פעמים שלוש (רסע״ג, אזהרות, סדור, קפח). שובב הממרם דם לכפרה וכו׳ תר ויז למעלה אחת תחתית שבע ולא פיחת (משלם בן קלונימוס, אמוחה כפלאותיך, GJG, 180). תרו בני שחק עדי גנב להם יקר דרכו וגם חפרו (רמב״ע, ענק א, בכודי, סט).

— הפעי׳, יָתֵר, וַיָּתִירוּ, — א) כמו קל: וַיָּתִירוּ [2]) בית יוסף בבית אל (שופ׳ א כג). — ב) אולי במשמ׳ גרם לזולתו לתור [3]): יָתֵר מרעהו צדיק ודרך רשעים תתעם (משלי יב כו).

— פעי׳ תִּיֵּר, תייר, — הורה את פ׳ בדרך, שמר על ההולך בדרך: שהרי נתכיישתי מן המלך שלא רציתי לשאול לו רכב ופרשים כדי לתיירנו (רש״י, עזרא ח כב). אשר יעבירוני, ויתיירוני לשלום (הוא, נחמי ב ז). ואתנה להם את אגרות המלך, למען יתיירוני לשלום (שם שם ט). ולא ישנו ממנהג החמרים, שאם נהגו לתייר לפי ממון או לפי נפשות עושין (הוא, ב״ק קטז:). בראש נתתי לתיירך ולהוליכך אל אחריתו בדרכי מות וכו׳ (ר״א מבלגנלי, יחזקי יו מג). כשמת (הצדיק) יוצא התנא כנגדו לקבלו בסבר פנים יפות וללכת עמו ולבקש מן המלאכים להקל עליו לתיירו בפני הקב״ה ולדבר עליו טובות (ספר חסידים, מק״נ תתרמט). שבזכותו (של אהרן) היה הענן המתייר אותם (פענח רזא עפ״ה, אמשטרדם, תקת, נג.).

— פע׳, מְתֻיָּר, מתויר, — מלוה במשמר: ואז יגבר גדוד משוש, ונתפש גדוד יגון ולו יהיה מתויר (ר״י חריזי, תחכמוני ה, קמינקא, 58).

תּוּרְגְּמָן, עי׳ תֻּרְגְּמָן.

תּוֹרָה[1]),

ס״נ, סמ׳ תּוֹרַת, ככי תּוֹרָתִי, תּוֹרָתְךָ, תּוֹרָתֵךְ, תּוֹרָתוֹ, תֹּרָתוֹ, מ״ר תּוֹרֹת, תּוֹרוֹת, תּוֹרֹתַי, תּוֹרֹתַי, תּוֹרֹתָיו, — א) הוראה וצו לאדם הנאמר לו מפי האל או מפי שליחו לעשות דבר או שלא לעשותו, Weisung; préceptes; instruction: זאת חקת הפסח וכו׳ כל עדת ישראל יעשו אתו וכי יגור אתך גר ועשה פסח ליי וכו׳ תּוֹרָה אחת יהיה

---

1) [ושם סוטה א יז שמת אהרן התייר הגדול.]

2) [אמנם אפשר שאין כאן אלא חלוף י״ו המצוי בכתובים, וצ״ל: וַיָּתוּרוּ.]

3) [כך לפי נקוד המסרת, במשמ׳ הצדיק יביא את מרעהו לדרכו, אבל קרוב יותר להניח, כדעת רבים, שכמו באיוב לט ח (עי׳ בהערה לבנין קל) יש לגרס גם כאן: יָתוּר מִרְעֵהוּ צדיק.]

1) [במשמ׳ קרובה לזו של הוראת הכהן והנביא בא באשור׳ תֵּירֵת, הוראת קסמים. ולפי דברי העורך, הלשון והספר א עמ׳ 444 וכו׳ (מהד׳ ב עמ׳ 472 וכו׳), נולד שמוש זה של המלה כלשון ירית בקשת וחצים לשם קסמים. ועי׳ גם קשט (עמ׳ 6248), קֶשֶׁת, הערות.]

לאזרח ולגר הגר בתוככם (שמות יב מג-מט). תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם (במדי יד יו). — ובסמיכות אל נושא ההוראה וענינה: זאת תורת העלה (ויקי ו ב). וזאת תורת המנחה (סס סס ז). זאת תורת החטאת (סס סס יח). וזאת תורת האשם (סס ז א). וזאת תורת זבח השלמים (סס סס יא). זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים (סס סס לז). זאת תורת הילדת לזכר או לנקבה (סס יב ז). זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר או הפשתים (סס יג נט). זאת התורה לכל נגע הצרעת ולנתק וכו' להורת ביום הטמא וביום הטהר זאת תורת הצרעת (סס יד כד-כז). זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת זרע (סס יה לב). צור תעודה חתום תורה בלמדי[1] (ישע' ח יו). הלא עם אל אלהיו ידרש בעד החיים אל המתים לתורה ולתעודה[2] (סס סס יט-כ). שאל נא את הכהנים תורה לאמר הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו וכו' (חגי ב יא-יב). — ב) במשמ' כללית במ"י או במ"כ, תורת האל או תורת הנביא, או הכהן או האב והאם[3] וכדו', כלל ההוראות והצוויים האמורים מפיהם: וישמר משמרתי מצותי חקותי ותורתי (ברא' כו ה). עד אנה מאנתם לשמר מצותי ותורתי (שמות יו כח). והודעתי את חקי האלהים ואת תורתיו (סס יח יו). והזהרתה אתהם את החקים ואת התורת והודעת להם את הדרך ילכו בה וכו' (סס סס כ). יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל (דבר' לג י). האזינו תורת אלהינו עם עמרה (ישע' א י). כי מציון תצא תורה ודבר יי' מירושלם (סס ב ג). כי מאסו את תורת יי' צבאות (סס ה כד). כי תורה מאתי תצא ומשפטי לאור עמים ארגיע (סס נא ד). שמעו אלי יודעי צדק עם תורתי בלבם (סס סס ז). ותפשי התורה לא ידעוני (ירמ' ב ח). על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם (סס ט יב)[1]. ואתי עזבו ואת תורתי לא שמרו (סס יו יא). לא תאבד תורה מכהן ועצה מחכם ודבר מנביא (סס יח יח). נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה (סס לא לב). כהניה חמסו תורתי ויחללו קדשי (יחזק' כב כו). ותשכח תורת אלהיך (הושע ד ו). אכתב לו רבי תורתי כמו זר נחשבו (סס ח יב). על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט (חבק' א ד). כהניה חללו קדש חמסו תורה (צפני ג ד). ולבם שמו שמיר משמוע את התורה ואת הדברים אשר שלח יי' וכו' (זכר' ז יב). תורת אמת היתה בפיהו (של הכהן) וכו' כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב ו-ז). אינכם שמרים את דרכי ונשאים פנים[2] בתורה (סס סס ט). האזינה עמי תורתי הטו אזנכם לאמרי פי (תהלי עח א). בעבור ישמרו חקיו ותורתיו ינצרו (סס קה מה). טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף (סס קיט עב). מה אהבתי תורתך (סס סס לז). שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך (משלי א ח). בני תורתי אל תשכח ומצותי יצר לבך (סס ג א). כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר (סס ו כג). תורת חכם מקור חיים (סס יג יד). עזבי תורה יהללו רשע ושמרי תורה יתגרו בם (סס כח ד). מסיר אזנו משמע תורה גם תפלתו תועבה (סס סס ט). באין חזון יפרע עם ושומר תורה אשרהו (סס כט יח). קח נא מפיו תורה ושים אמריו בלבבך (איוב כב כב). מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מיי' (איכה ב ט). — ג) במיחד התורה, במשמ' כלל דברים וצוויים שנתן אלהים בידי משה: הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר (דבר' א ה). ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום (סס ד ח). וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל (סס סס מד). לשמר את כל דברי

---

1) [עי' א. צרר, הערות, עמ' 5658.]

2) [בדברי רש"י על לתורה ולתעודה: מחובר למעלה הימנו וכו'. ועי' בדברי העורך, הלשון והספר ב, עמ' 248 וכו', על פרשה זו.]

3) [אמנם לא בכל מקום אפשר להבחין, לאיז משמ' בדיוק תתכון כותב הדברים.]

---

1) [על הכתוב בש"ב ז יט: וזאת תורת האדם וכו', עי' ג. תור, הערות. בישע' מב כא: יי' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (במג' ישעיה א: ויגדל תורה ויאדרהה), הכונה לפי הענין כנראה: יגדיל תורה (ז"א תארו) ויאדיר (אותו).]

2) [כלו' ואינכם נושאים פני התורה.]

התורה הזאת ואת החקים האלה לעשתם (סס יז יט). תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב (סס לג ד). לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי (יסוי א ז). ושמרו מצותי חקותי ככל התורה אשר צויתי את אבתיכם (מ"ב יז יג). רק אם ישמרו לעשות ככל אשר צויתים ולכל התורה אשר צוה אותם עבדי משה (סס כא ח). ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל אשר צוה את אבותינו להודיעם לבניהם (תהלי עח ה). וימצאו כתוב בתורה אשר צוה יי׳ ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסכות בחג בחדש השביעי (נחמ׳ ח יד). — ותורת משה: לשמר חקתיו מצותיו ומשפטיו ועדותיו ככתוב בתורת משה (מ"א ב ג). וכמהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל יי׳ בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאדו ככל תורת משה (מ"ב כג כה). זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים (מלא׳ ג כב). והוא ספר מהיר בתורת משה אשר נתן יי׳ אלהי ישראל (עזרא ז ו). — ותורת יי׳: כי אם בתורת יי׳ חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה (תהלי א ב). תורת יי׳ תמימה משיבת נפש (סס יט ח). לדרש את תורת יי׳ ולעשות (עזרא ז י). — וספר התורה, ספר תורת משה, ספר תורת יי׳: גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת[1]) וכו׳ (דברי כח סא). ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה[2]) (סס כט כ). ואת בני המכים לא המית ככתוב בספר תורת משה אשר צוה יי׳ לאמר וכו׳ (מ"ב יד ו). ספר התורה מצאתי בבית יי׳ (סס כב ח). ויהי כשמע המלך את דברי ספר התורה (סס סס יא). ויאמרו לעזרא הספר להביא את ספר תורת משה

---

1) [עי׳ בהערה הבאה.]

2) [ואלו דברי רש"י: ולמעלה הוא אומר בספר התורה הזאת וכו׳ הזאת לשון נקבה מוסב אל התורה, הזה לשון זכר מוסב אל הספר וע"י פיסוק הטעמים הן נחלקים לשתי לשונות: בפרשת הקללות הטפחה נתונה תחת בספר, והתורה הזאת דבוקים זה בזה, לכך אמר הזאת; וכאן הטפחה נתונה תחת התורה, נמצא ספר התורה דבוקים זה לזה, לפיכך לשון זכר נופל אחריו, שהלשון נופל על הספר ע"כ.]

אשר צוה יי׳ את ישראל (נחמ׳ ח א). ואזני כל העם אל ספר התורה (סס סס ג). ויקרא בספר תורת האלהים יום ביום (סס סס יח). וילמדו ביהודה ועמהם ספר תורת יי׳ (דה"ב יז ט). — ומשנה התורה[1]): וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר (דברי יז יח). — ואמר בן סירא: כי ירא יי׳ יעשה זאת ותופש תורה ידריכנה (ב"ס גני׳ טו א). — ובמגלות ים המלח: פשרו על אנשי האמת עושי התורה אשר לוא ירפו ידיהם מעבודת האמת (פשר חבקוק, עמ׳ VII). והכהמות המה פתאי יהודה עושה התורה (סס, עמ׳ XII). — ובתו"מ[2]): היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא (ברכ׳ ב א). נתת תורה כל אחד ואחד בידו (סביעי׳ ב א). ועוברין על מה שכתוב בתורה (סס י ג). שמונה שרצים האמורים בתורה הצדן והחובל בהן חייב (סבת יד א). עקיבא, עקרת מה שכתוב בתורה במועדו וכו׳ (פסחי ו ב). ככתוב בתורת משה עבדך (תפלת כהן גדול, יומא ג ח). ומברך (כהן גדול) עליה שמונה ברכות, על התורה ועל העבודה ועל ההודאה ועל מחילת העון וכו׳ (סס ז א). תלמיד חכם המפורש מן התורה (חגי׳ א ז). הדינין והעבודות הטהרות והטמאות ועריות יש להן על מה שיסמוכו, הן הן גופי תורה (סס סס ח). וכל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל (כתובי ט א). חייב אדם ללמד את בתו תורה (סוטה ג ד). כל המלמד

---

1) [הצרוף הזה הובן במסרת ובמדע כלשון שנים, ככפל או כחזרה על התורה, ולפי זה שמוש הצרוף בתו"מ ובספה"א גם ככנוי לס׳ דברים (עי׳ במובא מתו"מ), וכן נדרש הצרוף בפי חז"ל כתורה העשויה להשנות או להשתנות, ועי׳ א. שנה, ב. שנה, הערות, ואלו לדעת העורך (עי׳ הלשון והספר ב 224 וכו׳) משנה זה פרושו חוזה, בעקר חוזה שכירות לפי שנים (הוא: משנה שכר שכיר), וגם חוזה וברית בכלל, עד שיבוא משנה התורה במשמ׳ ברית כרותה וכתובה בתורה, ספר הברית שכרת אלהים עם ישראל. ועי׳ במקום הנ"ל.]

2) [ועי׳ בדגמאות נוספות המובאות ע"י ב"ז בכר Exeg. Term. א, 197; ב, 229 וכו׳.]

את כתי תורה כאלו לסדת תפלות[1] (שם שם). וכתבו עליו את כל דברי התורה בשבעים לשון (שם ז ה). תלתה לו תורה את כל אלו שיחזור בגללן (שם ח ה). משמת רבן גמליאל הזקן בטל כבוד התורה (שם ט טו). מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה (קדוש' ד יד). הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות שאין לך מקצוע בתורה גדול מהן (ב"ב י ח). בן סורר ומורה וכו' אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב (סנה' ח ה). ואלו שאין להם חלק לעולם הבא, האומר אין תחית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים (שם י א). באים לבית דין הגדול שבלשכת הגזית שממנו יוצאת תורה לכל ישראל (שם יא ב). לפיכך הרבה להם תורה ומצות (מכות ג טז). משה קיבל תורה מסיני (אבות א א). על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים (שם שם ב). ובוטל מדברי תורה (שם שם ח). עשה תורתך קבע (שם שם טו). וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון (שם ב ב). מרבה תורה מרבה חיים (שם ב ז). קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העולם הבא (שם שם). והתקן עצמך ללמוד תורה (שם שם יב). שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שהקב"ה קובע לו שכר (שם ג ב). כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ (שם שם ה). והמגלה פנים בתורה[2] שלא כהלכה (שם שם יא). מסורת סייג לתורה (שם שם יג). כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר, וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני (שם ד ט). שלשה כתרים הם, כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות (שם שם יג). ועל עוות הדין ועל המורים בתורה[3] שלא כהלכה

(שם ה ח). ותן חלקנו בתורתך (שם שם כ). ומגלין לו רזי תורה (שם ו ב). אוי להם לבריות מעלבונה של תורה (שם שם). בשעת פטירתו של אדם אין מלוין אותו לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות אלא תורה ומעשים טובים (שם שם ט). לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה (הורי' א א). אמרו אין נדה בתורה, אין שבת בתורה, אין עכו"ם בתורה הרי אלו פטורין (שם שם ג). על מה חסה התורה, על כלי חרסו ועל פכו ועל טפיו, אם כך חסה התורה על ממונו הבזוי קל וחמר על ממונו החביב (נגע' יב ה). לעולם יהא אדם כונס דברי תורה כללים, שאם כונסן פרטים מייגעים אותו (ספרי דברי מו). התורה חסה על ממונן של ישראל (ירוש' תרומ' ח ט). כל תורה שאין לה בית אב אינה תורה (ר' זעירא, שם שבת יט). הייתי סבור שאין הנפלים תורה[1] (ר' יוחנן, שם נזיר ז ב). התורה תלת לנזירותו בשערו (עולא, שם שם ט ב). יצתה בת קול ואמרה אשריך ר"ע שיצאה נשמתך באחד, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה זו תורה וזו שכרה (ברכ' כא:). מבוי עקום, רב אמר תורתו[2] כמפולש, ושמואל אמר תורתו כסתום (ערוב' ו.). הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה (נדרי פא.). רבו מחלוקות בישראל ונעשית תורה כשתי תורות (סוטה מז:). שאין תורה כתורת ארץ ישראל (מד"ר ברא' טז). מי מקיים את התורה, מי שמשים עצמו כמדבר ומפליג עצמו מן הכל (שם במדי' יט). אפילו דברי תורה מיגעין את האדם (שם קהלת, כל הדברים יגעים). מצות האב חייב בבנו למולו ולפדותו וגם ללמדו תורה (שם שם, כלה חיים). וירא אסתר עומדת למול פניו ותבער בו חמתו מאד על אשר הפרה תורתו ותבא לפניו

---

[1]) [עי' תפלות, הערה.]

[2]) [כלומר: בהוראה שלא כהלכה, במה שהוא מורה שלא כהלכה. עי' א. פנים, בהערת העורך בעמ' 5002-5003.]

[3]) [עי' בהערה הקודמת.]

[1]) [כלו': מדאורייתא אין טומאה בנפלים, דאינו נחשב כולד מת (קרבן העדה).]

[2]) [כלו' דינו, קרוב לשמוש המקראי: תורת העולה, תורת נגע הצרעת וכו'.]

בלא קריאה (סס אסתר, ויהי ביום השלישי [1]). — ובדברי עכו"ם לישראל, *תּוֹרַתְכֶם: כתוב בתורתכם ולא ידבק בידך מאומה מן החרם (ע"ז ג ז). ובסוף אמרו לו (לרבן גמליאל) כל תורתכם נאה ומשובחת (ירוש' ב"ק ד ג). — *דין תורה, משפט כחקי התורה: על מנת שתדיננו דין תורה (סס קנה' א א). — *הַתּוֹרָה, כלשון שבועה [2]) בקדשת התורה: וכשבאתי והרצתי לפני ר' אליעזר בן עזריה אמר לי התורה, אלו הדברים שנאמרו למשה מסיני (תוספת' פסח ג ב). — *מתן תורה, נתינת התורה מסיני: ביום חתונתו זה מתן תורה, וביום שמחת לבו זה בניין בית המקדש (תענ' ד ח). אלו בהרות טהורות שהיו בו קודם למתן תורה בגוי ונתגייר וכו' (נגעי ז א). — *תלמוד תורה, למוד התורה: ותלמוד תורה כנגד כלם (פאה א א). התלמידים יוצאים לתלמוד תורה שלא ברשות שלשים יום (כתוב' ה ו). יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ (אבות ב ב). — *זקני תורה, תלמידי חכמים זקנים: אבל זקני תורה אינן כן אלא כל זמן שמזקינין דעתן מתישבת עליהן (קנים ג ו). — *ספר תורה, טֹפס מֻעתק מתורת משה [3]): הבכורים בנכסי כהן שהוא קונה מהם עבדים וקרקעות וכו' כספר תורה (בכורים ג יב). חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת (יומא ז א). אין מוציאין לא את הקטן ולא את הלולב ולא את ספר תורה לרשות הרבים (ביצה א ה). הוציאה להם מקלו ותרמילו וספר תורה שהיה בידו (יבמ' טז ז). המוכר ספר תורה בהמה ומרגליות אין להם אונאה (ב"מ ד ט). וכותב לו ספר תורה לשמו (סנה' ב ד). — *ותּוֹרָה, במשמ' זו: ושרף אפוסטומוס את התורה (תענ' ד ו).

בני העיר שמכרו וכו' ספרים לוקחין תורה, אבל אם מכרו תורה לא יקחו ספרים (מגי' ג א). וגולל את התורה ומניחה בחיקו (סוטה ז ז). תורת הראשונים לא היה לא ה"א שלחם ולא מ"ם שלחן סתום (ירוש' מגי' א יא). בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב והנה טוב מאד והנה טוב מות (מד"ר בראש' ט). — *הַתּוֹרָה, בנגוד לשאר ספרי המקרא, ביחוד לנביאים: מתחיל בתורה ומשלים בנביא, ר' יוסי אומר אם השלים בתורה יוצא (ר"ה ד ו). קורין ג' אין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהן ואין מפטירין בנביא, הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה (מגי' ד א). ואין קורין בתורה ואין מפטירין בנביא וכו' פחות מעשרה (סס סס ג). מדלגין בנביא ואין מדלגין בתורה (סס סס ד). תורה משולשת, תורה נביאים וכתובים (תנחו' יתרו י). — ולהפך, *תורה, ובכללה גם נביאים וכתובים: פושעי ישראל אומרים שהנביאים והכתובים אינן תורה ואין אנו מאמינים בהם שנאמר ולא שמענו וכו' ביד עבדיו הנביאים, הרי הנביאים והכתובים תורה הם (סס ראה א). — *תורה שבכתב, במשמ' התורה הכתובה, המקרא, *ותורה שבעל־פה, במשמ' התורה שנמסרה בדבור, מסרת חז"ל: אמר לו (נכרי לשמאי) כמה תורות יש לכם, אמר לו שתים, תורה שבכתב ותורה שבעל פה (שבת לא.). — וסתם *תּוֹרָה, במשמ' תורה שבכתב: האוכל מן התורה פטור (ממעשר) ושאינו אוכל מן התורה חייב (מעשר' ב ז). החדש אסור מן התורה בכל מקום, והערלה הלכה, והכלאים מדברי סופרים (ערלה ג ט). וכן הבא על אחת מכל העריות שבתורה (יבמ' ו ב). שהיא זונה האמורה בתורה (ר' יהודה, סס סס ה). וכל שיש לו קצבה מן התורה שוה בכל אדם (כתוב' ג ז). שאין לו מקרא מן התורה שהוא טמא (סוטה ה ב). מצוה מן התורה לפרוק אבל לא לטעון (ב"מ ב י). שומרי פירות אוכלין מהלכות מדינה אבל לא מן התורה (סס ז ח). חומר בדברי סופרים מבדברי תורה, האומר אין תפלין, כדי לעבור על דברי תורה, פטור, חמש טוטפות, להוסיף על דברי

---

1) [בספרי (דבר' מג) כתוב: אתם מבקשים לשכח תורת הרגל מביניכם וכו', אולם בתוספת' (סוטה ג יב): משכחין את הרגל, ועי' גם רֶגֶל, הערה בעמ' 6424.]

2) [בדומה למלים העבודה, השמים וכדו'.]

3) [במקרא מכון הצרוף ספר תורה לטפס מסים, אף במשמ' תעודה כתובה בכלל, כשמוש המלה ספר במקרא.]

סופרים, חייב (סנה׳ יא ג). סימני בהמה וחיה נאמרו מן התורה (חול׳ ג ו). חיה ועוף אינן מן התורה (שם ס ז). כל הטעון ביאת מים בין מדברי תורה בין מדברי סופרים מטמא וכו׳ (פרה יא ו). אין דנין דברי תורה מדברי סופרים ולא דברי סופרים מדברי תורה (ידים ג ב). — *משנה תורה, כשם לספר דברים שבתורה[1]: לא שנו אלא בקללות שבתורת כהנים אבל קללות שבמשנה תורה פוסק (מגי׳ לא:). עזרא תיקן להן לישראל שיהו קורין קללות שבתורת כהנים קודם עצרת ושבמשנה תורה קודם ר״ה (שם שם). ויקרא אלהים לאור, כנגד ספר משנה תורה שמלא הלכות (מד״ר בראש׳ ג ג)[2]. — *תורת כֹּהֲנִים, שם ספר ויקרא: בפסח קורין בפרשת מועדות של תורת כהנים (מגי׳ ג ה). שכל האמור בחומש הפקודים קרב במדבר וכל האמור בתורת כהנים לא קרב במדבר (מנח׳ ד ג). מפני מה מתחילין לתינוקות בתורת כהנים ואין מתחילין בבראשית אלא שהתינוקות טהורין והקרבנות טהורין (מד״ר ויק׳ ז). מה כרם זה הלב מכאן והכרעים מכאן והוא באמצע, כך תורת כהנים שני ספרים מכאן ושני ספרים מכאן והוא באמצע (שם שם״ם, פרכך). — *וכשם לסִפְרָא, למדרש ההלכה על ויקרא: לתנויי בספרא דבי רב הוא תורת כהנים (אוצר הגאוני׳ ע, תשובות, 82). — *תורת דבר, איכותו וטיבו של הדבר: אמרו סדום הרי מזון אצלינו, נעמוד ונשכח תורת רגל מבינינו, אמר להם המקום בטובות שהיטבתי לכם אתם מבקשים לשכח תורת הרגל מביניכם, אני משכח אתכם מן העולם (ספרי דבר׳ מג). דאיכא תורת כלי עליו (ביצה י.). היכא דשקיל בתורת שוחד (כתוב׳ קה.). לא מיבעיא בעלמא דלא נחית לתורת קידושין כלל, אלא אפילו הכא דנחית לתורת קידושין וכו׳ (קידוש׳ כ:). אינהו בתורת פקדון אתא לידיה (ב״מ מב.). (אינו עובר) אינו בתורת לעבור[1] (שם קיב.). — ובתפלה: אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת, תורה ומצות חקים ומשפטים אותנו למדת וכו׳ ונשמח בדברי תורתך (אהבת עולם, תפלת ערבית). והאר עינינו בתורתך ודבק לבנו במצותיך (אהבה רבה, שחרית). אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו (ברכת התורה). ובתורתך כתוב לאמר (מוסף ר״ה). ותתן לנו וכו׳ את יום חג השבועות הזה זמן מתן תורתנו (קדוש ותפלה לשבועות)[2]. — ובספה״א: וכן תורה ומנהג לישראל (רב שרירא גאון, אוצה״ג ב, תשובות, 120). בזמן שאדם קורא את הפסוק וכו׳ ודורש בו בתורת הגדה (אוצה״ג ע, 131). שמעון נטל מראובן ק״ג זהובים פרקמטיא בתורת שיתוף (תשו׳ הגא׳, הרכבי, רלא). וכל מי שלא חימד בתורתו של הקב״ה עיניהם של צדיקים רואים במפלתם (מדרש אליהו ופרקי משיח, ביהמ״ד ילינק ג, 67). ששיכחו תורת[3] רגלי אורחים מארצם (רס״ג, איוב כח ד). תורה באמתה ואין דופי ושכחה ומחלוקת (תוס׳, סוטה מז:, ד״ה משרבו). לא נתנו לו בתורת תחילת פירעון וכו׳ אלא בתורת שערבון זה יקנה את הכל (תוס׳, ב״מ מח:, ד״ה בזמן שאמר). שהקלו בתורות השכליות והמנהגיות וכו׳ ותחזיקו וכו׳ וזולתם מן התורות האלהיות השמעיות (ר״י א״ת, כוזרי ב מח). והתורות הנפשיות (שם ג יא). ליתנהו גביה בתורת גזילה אלא בתורת הלואה (תוס׳ ב״ק קיב., ד״ה אע״פ). באיזה לשון יהיה זה בתורת ערב ובאי זה לשון יהיה זה בתורת קבלן, הוא כמו שפירשנו דהלוהו ואני ערב הוי מן הלשונות שהוא בתורת קבלן וכו׳ תורתו של זה אינו כתורתו של זה (ברצלוני, שטרות, 83).

---

[1]) [וכן שם הספר ביונ׳ Δευτερονόμιον, ברומ׳ Deuteronomium, כלו׳ משנה תורה, במשמ׳ תורה שניה.]

[2]) [ועפ״י שם זה קרא גם רמב״ם לספרו משנה תורה, וז״ל: לפי שאדם קורא בתורה שבכתב תחלה ואחר כך קורא בזה ויודע ממנו תורה שבעל פה כולה וכו׳.]

[1]) [רש״י: אין לו עליו כלום שיהא עליו בתורת דמים שום עבירות שכר שכיר.]

[2]) [עי׳ בנאמר בהערה בעמ׳ 7698 על הצרוף תורת האדם שבמקרא על שמוש זה.]

[3]) [עפ״י השמוש התלמודי: נשכח תורת רגל מבינינו (ספרי דבר׳ מג), עי׳ עמ׳ 7703, הערה 1.]

ששה חדשים שדר צהם בתורת משכנתא (תפו׳ רמב״ס קלס). שהתורה של הבחרות היא הצאור שבעיסה (פלא יועץ, אות ב, לד). — ומ״ר של ספר תורה, *ספרי תורות: על כל מחמדיה, ספרי תורות וכו׳ הכל נפנו לבוז כסף וזהב והם נפנים על ספרי תורות כדי לשורפם (רמ״י, איכה א י). שאם מוצא ב׳ ספרי תורות לקנות ואחת הדור מחבירו יוסיף שליש הדמים ויקח את ההדור (הוא, ב״ק ט:, ד״ה בהידור מלוה). — *ובמשמ׳ אמונה באל והדת הנתונה מכח אמונה זו, Religion; religion: לא על תורתינו לבד פשעו כי על תורת כל הגוים, תורת רומניים ותורת יונים (יוסיפון, גינצבורג, כבז). על החולקים עלינו מן הפילוסופים ואנשי התורות ועל המינים (ר״י ה״ת, כוזרי א א). ועוד יאמרו אנשי התורות שהוא ישוב חי לעד (שם שם קי). — *ובצרוף לחוּשי ידיעה ומחקר שונים במשמ׳ מדע מן המדעים ודרכיו, כגון תורת החי, תורת הצומח, תורת המדות, תורת הלשון וכו׳; ובמשמ׳ שיטה במדע, Theorie; theorie; theory, כגון *תורת היחסיות, *תורת ההשתלשלות וכו׳, נוהג בספרות ובדבור.

*תּוֹרִי, תוריי, ת״ז, — של התורה, שבא מן התורה, שיש בו תורה; והחערה התורית כוללת כל מי שהגיע לתנאי הצווי על דרך שוה (ר״י א״ת, עבודת הקדש׳ ג). וההערת התוריה אינה מתחלפת בעצמה אבל צורתה צורה אחת לנער ולבחור ולישיש ולזקן ולמשכיל ולכסיל (שם שם). ההערה התורית היא חזון מאת האלהים (שם שם ד). הנהגתה בחכמות ובמוסרים השכליים התוריים (שם. השבון הנפש ד). והכת הזאת רחוקה מכל הכתות מגדר הדרך השוה התוריה מפני שהם עוזבים ענין עולמם לגמרי (שם הפרישות ג). וכל כחותיו הגופיים צמים מהענינים הטבעיים מתעסקים בתוריים כאילו אין בו טבע בהמי (הוא, כוזרי ג ה). והאהבה והיראה מאין ספק נכנסות בנפש עם אלה הענינים ומשוערים בשעור תוריי (שם שם יא). אשר הם עוברים אצל העיון הדיני מבלתי ההשתדלה התוריה (שם שם מט). המעשים התוריים דומים לטבעיים (שם שם נג). וזאת היא הטענה התוריה (שם ה ו). כשיפנה מן העסקים ההבליים ויטה נפשו אל החכמות המוסריות ואל החוקות התוריות (הוא, תקון מדה״נ, שער הדאגה). וידע חכמות אמתיות והוא מאמין לדברים התוריים נבוך בעניניהם וכו׳ (ר״מ א״ת, מו״נ, פתיחה). ואחר כך יצאו עוד בישמעאלים מאמרים תוריים מיוחדים בהם (שם, עו עא). וזה ראיה תורית, לא יכחישנה רק סכל או מתעקש (שם ב ה). לפי טענתנו התוריית וכו׳ (שם שם כז). לפי האמונות התוריות (שם ג יג). שהעבירות והמצות התוריות אמנם ימצאו בשני חלקים מחלקי הנפש (הוא, שמונה פרקים לרמב״ם ב). הקשו הדינים התוריים (ר״מ א״ת, מלות ההגיון ח). החכמה האמתית התורית המושכת להצלחה (מאזני צדק לאלגזלי, 128). אדם וגו׳ רבותי׳ דרשו בו הערה תוריית על המחטיא את הרבים (המאירי, משלי כח יז). ויאירו עיני הלבבות בחדרי הסתרים התוריים (ר״י בדרשי, בחינת עולם יז). אל תאמין על התוריי שיחרף (הוא, פרדס ג, אולה״ם ג). אבותיך ע״ה וכו׳ וכל משפחתך וכו׳ בישראל אשר כה גבורת תורתם מי ימלל, מהם היו הפנות התוריות, מהם היו יתדות היושר והמעלות (מנחת קנאות לר״י מפיסא, קויפמן, 2). מצות התוריות: הם אטים ונהולים למצות השכליות (ר״א הקראי, גן עדן, הקד׳, ב:). יען היות מצות שבת מצות תוריית וכו׳ (שם, ענין שבת, כב:). שזו הסכמה תוריית (שם, ענין חג המצות ד, מח.). שהפסוקים התוריים מהם מה שהונחו כפי פשוטיהם וכו׳ (אמו״ר לראב״ד, מבוא, עמ׳ א). במופת שכליי וכתובים תוריים (שם א ב). בדרך נכונה וקרובה אל העיון התוריי (ר״י אלבו, עקרים א כו). האמת התוריי הוא שכל נפשות בני אדם נבראו קודם הוית הגופות (ר״י אברבנאל, מפעלות אלהי׳ ח ה). כי הסבה אשר יתנה התוריי[1]) על שבעבורה כיוון האלוה ית׳ זה החלוף יתן הפלוסוף על מה שיתחייב זה החלוף (הוא, שמים חדשים, בשם כרנוכי). ספרינו התוריים הם היושבים ראשונה

---

[1]) [ושם אברבנאל בלשון עצמו אומר: התורני.]

ליסד אבן השלמות וכו' (ר"י מקיר ליאון, נפת צופים ב יט). האמונה בדרושים התוריים (ר"י מוסקאטו, כפולות יהודה ד). כי רובם ככולם מקדמונינו היתה להם אומנות הן תוריית או מלאכתיית (ריב"ל, תעודה בישראל, הקדי). — ואמר המשורר: אני נבון ותוריי[1], אני קוסם וטבעיי (עמנוי, מחבי ט, ירדן, 176).

תורני, סות"ז, — שענינו בתורה, וביחוד בתורה שבעל פה: כי יציאת התורני מן התורה לא תגזור תמורת התורה ונפילתה בעדו אבל תגזור העונש עליו (אמו"ר לראב"ד ב ה ב). ששלמת המלך עליו השלום נשלם בחמשת מיני הידיעות האלה טבעיות למודיות אלהיות מדותיות תורניות (ר"י אברבנאל, מ"א ג, חכמת שלמה, שער ב). והדעת הזה הוא מכחיש עדות התורה וכו' והוא סותר לסברא הישרה והשרשים התורניים האמיתיים (הנ"ל, מפעלות הי י ח). שהתורני יאמר שתנועות הגלגלים וענייני הכוכבים מורים בהכרח שהם נעשו בבינה (הנ"ל, שמים חדשים א). אמנם קצרתי אני הדברים לפי שיש במקצתן ענינים נראו למתחילים בעיון כזרים וכנוטים מדרך האמונה התורנית (אבן לטיף, שער השמים כח). השורש הששי הסיפורים התורנים או הנביאיים (זכות אדם, יין לבנון, 12). ובדבר מה שבקש וכו' להודיעו איזה דבר חידוש תורני וכו' הלואי שיהיה אצלי ואמסור לידו כמה מאות קונטרסים תורניים בש"ס ופוסקים (שו"ת חות יאיר יג).

תורף, עי' *תרף.

תורפה, עי' תרפה.

תורק, עי' א. ריק, 6578.

תורתי, ת"ז, — כמו תורני: היה שלם מאד בכל חכמה ומדע וכו' כשלמותו בתורה ובהוראה ושאר המדות התורתיות והמעליות (ריב"ל, הקדי).

---

[1] [לפי המשקל ברור שנקודו תוריי.]

תושב[1], ס"ז, סמ' תושב, כנ' תושבה, מ"ר תושבים[2], — לא־אזרח[3], היושב ישיבת קבע בארץ או בעם, Beisass; métèque; denizen: גר ותושב אנכי עמכם (בראשי כג ד). תושב ושכיר לא יאכל בו (שמות יב מה). תושב כהן ושכיר לא יאכל קדש (ויקי כב י). והיתה שבת הארץ לכם לאכלה וכו' ולשכירך ולתושבך הגרים עמך (שם כה ו). כי גרים ותושבים אתם עמדי (שם שם כג). והחזקת בו גר ותושב וחי עמך (שם שם לה). כשכיר כתושב יהיה עמך (שם שם מ). מאת הגוים אשר סביבתיכם מהם תקנו עבד ואמה וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו (שם שם מד-מה). וכי תשיג יד גר ותושב עמך ומך אחיך עמו ונמכר לגר תושב

---

[1] [כנגד המלה בעבר' בא גם בארמ' שבתו"מ ובסור' תותבא, ג' תותבתא וכשם מפשט תותבותא, ומכאן גם בעבר' שבתו"מ תותב (עי' שם), ועי' גם *תושבות, הערה. והואיל ואין עוד כמשקל זה בצורת זכר בלשון המקרא (שכנגדו בנ' תולדה, תוכחה וכד') אם לא שנראה תחמס כנגזר מן חמס וכדו', קרוב הוא להניח כי בא מנח זה לעבר' מכת לשון קרובה, אולי כדגמ' חמבר, סוחר באשור', כמלה שמקורה כנראה בשמית מערבית. עקר פרוש המלה הוא לפי גזירתה: זה שהתישב בעם או בארץ, ואמנם יתכן שאין המשג שלם אלא בזוג המלים גר ותושב, גר שהתישב, כדגמת משא ומתן, מקח וממכר וכד', ושאין תושב לבד אלא קצור מן הצרוף המלא. השבעים מתרגמים גר ותושב: πάροικος καὶ παρεπίδημος, וולג': advena et peregrinus, וחז"ל בקשו הבדל במשגים, באמרם (מד"ר בראשי נח): גר דייר, תושב מארי ביתא ע"כ, ואין לקבל דיוקים אלו. ושים לב לכך, כי השמרוני גורס גם במק' (עד מה אשור) תשבך, (במדי כד כב) כאלו: תשבה, ואינו מסתבר. וע' כדברי העורך, הלשון והספר ב 418.]

[2] [אין תשבי (כלי ו!) במ"א יז א (ויאמר אליהו התשבי מתשבי גלעד) עדות לצורת השם במ"ר סמי, כי, כפי שראה גם רש"י, הכונה: מארץ (ס"א שם העיר) ששמה תושב(י) ע"כ. ואמנם, כדעת כל החדישם, עדיף לנקד מתשפי (היא תשפה) גלעד.]

[3] [כמבאר בערך אזרח, הוא הטהור בגזעו, בן העם השולט.]

עמך או לעקר משפחת גר (שם שם מז). לבני ישראל ולגר ולַתּוֹשָׁב בתוכם תהיינה שש הערים האלה למקלט (במדי׳ לה יה). כי גר אנכי עמך תּוֹשָׁב ככל אבותי (תהל׳ לט יג). — ובתו״ם: משל למלך שהיה עובר וסיעה של נערים עומדים וקלל אחד מהן את המלך, נתמלא המלך עליהם חמה, בא תושב אחד שהיה ביניהם ונתן משטר[1] אחד לאותו שקילל את המלך (מד״ר במדי׳ כ). אע״פ שהן נעשין גרים ותושבים בבבל, אם לא תחנם הרי הן אבודין (תנחומ׳ נשא ה). — *גר תושב, במשמ׳ גר שקבל עליו שבע מצוות בני נח בלבד, ולא את כל מצוות התורה: אבל מקבלין צאן ברזל מן העכו״ם ולווין מהן ומלוין אותן ברבית וכן בגר תושב (ב״מ ה ו). גר תושב יש בו משום ביומו תתן שכרו ואין בו משום לא תלין וכו׳ (שם ט יב). הכל גולים על ידי ישראל וישראל גולין על ידיהן חוץ מעל ידי גר תושב, וגר תושב אינו גולה אלא על ידי גר תושב (מכות ב ג). הכל מטמאין בנגעים חוץ מן העכו״ם וגר תושב (נגעי׳ ג א). נעמן גר תושב היה (גיטי׳ נז:). — *ותושב, כמו תּוֹתָב, במשמ׳ דבר תקוע וקבוע במקומו: כל שהוא תושב בשיער נקרא פיאה (ר׳ אבהו, ירוש׳ סנה ו ב). כל שהוא תושב נקרא בקיע (שם מו״ק א ו). — וה״נ *תּוֹשֶׁבֶת[2], *אבן תּוֹשֶׁבֶת, אבן תקועה וקבועה באדמה: אבנים תושבות ומחרישה מזיעתן וכו׳ חרי אלו יינטלו (תוספת׳ שביעי׳ ג ז). — ובספהמ״א, ואמר המשורר: צביה את עלי תושב ואל נא תרצחי הלך (רמב״ע, תרשיש ד, בכורי, שמה). — ונוהג היום במשמ׳ מי שיושב ישיבת קבע בעיר או במדינה בכלל, Einwohner; habitant; inhabitant, resident.[3]

***תּוֹשָׁבוּת**[4], ש״נ, מצבו של התושב: למען יאריכון ימיך על האדמה ולא בגולה ולא בתושבות (מכי׳ דרשב״י, שמות כ יב; ועי׳ מדה״ג דברים ה טז).

***תּוֹשֶׁבֶת**, ש״נ, — בסיס, הקו התחתון או השטח שמלמטה: והקו אשר העמוד הזה עומד עליו נקרא תושבת (ראב״ע, חבור המשיחה והתשבורת א, מק״י, 8). תהיה כמו כן הקשת הצלעות והתושבות (שם שם, 18). וכן כל תמונה שיש לה ארבעה צלעות נכוחיות והיא על תושבת אחת עם מרבע אחר נכוחי וכו׳ (שם שם, 20). ואם תהיה יודע את העמוד ואת התושבת ותרצה לדעת את השוקיים, כגון האומר משלש שוה השוקיים עמודו י״ב ותושבתו י״ח כמה אורך כל אחת משוקיו (שם ב, 41). שיפחות ראש הקטומה מתושבתה (שם שם, 51). כל גולם אשר מעליתו ותחתיתו והם ראשו ותושבתו שטחים ישרים ונכוחים זה לזה ושוים והשטחים האחרים הנשארים שטחים עומדים על התושבת, שאם אתה מוציא בם קו ישר עומד על התושבת השטה, יהיה הקו ההוא גובה הגולם (שם שם ז). ונחושת היא חתיכת עץ תושם תחת הכלים תושבות להן (פרוש המשנה לרמב״ם, כלים טז ז). וכן אלו היה ראש הגלם ותושבתו שטחים מחומשים או משושתים וכו׳ והיית יודע מדידת המחומש או המשושת אשר הוא תושבתו או ראשו (הלופש מארץ הגר, 26).

תּוּשִׁיָּה, תֻּשִׁיָּה[4], ש״נ, — שם פיוטי להכמה

---

1) [צ״ל: מסטר.]

2) [עי׳ גם ערך *תּוֹשֶׁבֶת.]

3) [שמוש זה יסודו בעיקר בלשון הכתוב במ״א יז א, אך ע׳ בהערה על כתוב זה לעיל.]

4) [וכן בארמ׳ תותבותא, ולפי דברי העורך בפרושו לאיוב משנת תשי״ד יש להכיר מלה זו גם במקרא באיוב לד לו בקריאה: אבי יבחן איוב עד נצח על תֹּשֶׁבֶת (במק׳ תְּשֻׁבֹת) באנשי און, ז״א על שנעשה תושב בתוך אנשי און. וזאת כהקבלה לנאמר שם פס׳ ח על איוב: וארח לחברה עם פעלי און וללכת עם אנשי רשע, וצ״ע. ועי׳ גם תּוֹשָׁב, הערות.]

4) [לא נתברר מקור המלה, שאינה באה אלא

ועצה[1]), Weisheit, Rat; sagesse, conseil; wisdom, counsel: גם זאת מעם יי' צבאות יצאה הפלא עצה הגדיל תּוּשִׁיָּה (ישעי' כח כט). וצפן לישרים תּוּשִׁיָּה מגן להלכי תם (משלי ב ז). יי' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה וכו' בני אל ילזו מעיניך נצר תּוּשִׁיָּה ומזמה (שם ג יט-כא). לי עצה וְתוּשִׁיָּה אני בינה לי גבורה (שם ח יד). לתאוה יבקש נפרד בכל תּוּשִׁיָּה יתגלע (שם יח א). מפר מחשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תּוּשִׁיָּה (איוב ה יב). האם אין עזרתי בי וְתוּשִׁיָּה נדחה ממני (שם ו יג). ואולם מי יתן וכו' ויגד לך תעלמות חכמה כי כפלים[1]) לְתוּשִׁיָּה ודע כי ישה לך אלוה מעונך (שם יא ה-ו). עמו עז ותושיה (שם יב טז). מה יעצת ללא חכמה וְתֻשִׁיָּה לרב הודעת (שם כו ג). — ואמר בן סירא: ויתן לאנוש בינה וכו' למען לא י[שבו]ת מעשהו ותושיה מבני אדם (ב"ס גני' לח ו-ח). — ובחז"ל: כל העוסק בתורה לשמה וכו' נקרא רע אהוב וכו' ונהנין ממנו עצה ותושיה בינה וגבורה (אבות ו א). — ובספה"א: וחכמת אל שדי ותושיתו אינן נתונות אלא בלב חכמי לב ונבונים (נסי' בן כח הקבלי, לקוטי קדמוניות, נספחים, 9). כי אין עם גולה דעת ולא עם בני שביה תושיה (אגרת חסדאי אבן שפרוט למלך הכוזרים). הזהר בני מזדון ומשגיה להבן מאנשי התושיה והפליליה (חסוי דונש על רסע"ג 51). — *ובמשמ' חכמת מה שאחר הטבע: ואנשי התושיה ראיות הנם מביאים כי החכמת עולם ראשון לכל הנמצאים (ראב"ע, הקד' ב לפרושו על התורה). ועל כן קראו חכמי התושיה האדם עולם קטן (הוא, יסוד מורא יב). אמרו רבים מבעלי התושיה כי העולמות כמספר הכוכבים בשמים (ר"י ברצלוני, פרוש יצירה, 270). — ואמר המשורר: וטעמי התורה בקול נעים קרא ותושיה הורה פתים נמהרים (דונש, לדורש החכמות, אלוני עג). נשיא אל יאשיה פאר התושיה (ר"י הריזי, בעז סדי, תחכי' א, קאמינקא, 22). — ומ"ר *תושיות: המליצות והמוסרים והתושיות (הוא, מוסרי הפילוסופים ב). אבל כשאבידו הדרתנו רשעי האומות הסכלות והאבידו חכמותינו ותושיותינו (הוא, מו"נ ב יב). כי בלשוני מקור התושיות והמליצות (הוא, תחכמוני יא, קאמינקא, 111). — ואמרו פיטנים ומשוררים: אספר תושיות מתוקות לפיות (רסע"ג, שמר לבי מענה, ביאליק-רבניצקי ב, 135). וכל פרשיות מפיקי תושיות (הוא, בלל סדי, שם, 151). והחביר תושיות מתוקות לפיות (הכיבותי כיבך, חסוי' תלמידי מנחם, 10). גזר אמר להגדיל תושיות (ר"י הלוי, מי כמוך ואין כמוך, זמורה ז, 89). קול בתי כנסיות ובתי תושיות (מנחם ברבי מכיר, אבל אעורר).

בלשון השירה שבמקרא, וגם הנקוד אשר לפיו היה צריך לראות את המלה כאלו כצורת נקבה מן תּוּשִׁי קשה הוא ואינו הולם את הוראתה, ואלו בסור' כאן תֻּושָׁא (מן תְּוֻשׁ), תושותא במשמ' טעות רוקא, ואמנם אפשר, שעקר המלה אך שנוי מבטא בבת לשון זו או זו במק' תְּשׁוּאָה (במקי תשואה) כלשון נשיאת קול בדבור, אך אין הוכחה לכך. ומצד אחר יש לשים לב לכך, ששירת המקרא מרבה לדבר על כך (עי' בפרט בפרושו של העורך לאיוב יא ו; יז ד; לט יז), כי הסבה לחסר ידיעה באדם ובבהמה היא בזה, כי יַשֶּׁה לך אלוה, כי הִשָּׁה אלוה חכמה וכד', ולפי זה נאמר במקור קדום על חכמה זו כי תְּשֶׁה, וכן נולדה המלה כמובאה מתוך ספור קדומים. והשוה במבטא דומה: צור ילדך תֶּשִׁי (דברי לב יח), בלי דגש. וצ"ע.]

1) [זאת משמ' המלה בכל מקום ברור, ולא הצלחה, כדעת אחרים. ואמנם קשים הכתובים במיכה ו ט (קול יי' לעיר יקרא וְתוּשִׁיָּה יראה שמך), ובאיוב ל כב (תשאני אל רוח תרכיבני ותמגגני תשוה, קרי תֻּשִׁיָּה). במקום האחרון (עי' בפרוש העורך) כנראה הכונה תְּשֻׁוָה במק' תשואה כלשון נשיאה למרומים.

ואשר לכתוב במיכה ו ט: קול יי' לעיר יקרא וְתוּשִׁיָּה יִרְאֶה שְׁמֶךָ, ודאי שלא צדקה קריאת המסרת, ואין גם הצעות התקון שהציעו מניחות את הדעת. ואולם לפי הענין יש לגרס בקרוב: קול יי' לעיר יקרא וַתִּשָּׁאֶה (בהשתוממות ופחד, העיר), יִרְאַת שְׁמֶךָ (או: שמו) — כששמעה את קולו. והשוה כתובים כגון: וַתִּשָּׂא (צ"ל וַתִּשָּׁא) הארץ מפניו (נחום א ה), הלא שְׂאֵתוֹ (צ"ל שְׁאֵתוֹ) תבעת אתכם ופחדו יפל עליכם (איוב יג יא), ועוד.]

1) [עי' בפרושו של העורך לכתוב.]

*תּוּת [1], פ״ז, — שם לעץ פרי ידוע ולפריו, morus Maulbeere,—rbaum; mûre,—rier; mulberry tree — : מאימתי הפירות חייבין במעשרות, וכו׳ האוג והתותים משיאדימו (מעש׳ א ב). לא יתרום מן התותים שליקט בשחרית על תותים שליקט בין הערבים (ר׳ נחמיה, תוספתי תרומ׳ ד ה). אבל נותנין קיסם של תות [2] ושברי זכוכית בקדירה בשביל שתתבשל מהרה (ואין בו משום דרכי האמורי) (שבת סז:). תותים שמשך מהן מים ורימונים שמשך מהן יין והכניסן לאוכלין היוצא מהן טוהר (שם קמג:). תרנגולת לעשרים ואחד יום [3] וכנגדה באילן לוז וכו׳ חתול להמשים ושנים יום וכנגדו באילן תות (בכורות ח.). — ובסהמ״א: בארו הכמי הדור על תותים ויאגאדעם שחורי׳ כשנשקל פריו מאותו ענף עצמו הדר מברכת פרי עץ לא נעדר (כ״מ דיין, אמרי יושר ג). —*ותות כנעני [4]: ומי תותים הכנעניים אשר לא יבושלו שלמות הכשול (קאנון ד א ד ו). ומציצת התותים הכנענים (שם יא). — *ותות סְנֶה, פרי שיח הדומה בצורתו לתות האילן, א) ממין גדול יותר, Himbeere; framboise; raspberry, ב) ממין קטן יותר, Brombeere; mûre (sauvage); blackberry: תותים שגדלים בסנאים ובעשבי השדה שקורין ברמבירן וכו׳ (רמב״ץ, מנהגי מהר״ס מרוטנברג, ברכות). הלכך היה אומר הר׳ יונה תותין הגדלין בסנה וביוצא בהן מברכין עליהן ב״פ העץ שמין אילן הם (טור או״ח רג). — *ותות שדה, מין תות הגדל כעשב בשדה ובגנה, Erdbeere; fraise; strawberry (fragaria), נוהג (על פי א. י. אינהורן, ישובה של הארץ, 212) בספרות ובדבור [1]).

*תּוֹתָב, ת״ז, — מלה שלא נתפרשה כל צרכה [2]): ר׳ ישמעאל אומר חלב שעל הקבה תותב קרום ונקלף (תוספתי חולין ט יד). ר״ע אומר מה חלב המכסה את הקרב תותב קרום ונקלף אף כל תותב קרום ונקלף (חולין מט:. ומעין זה ספרי קרח קיח). — ובנקבה *תּוֹתֶבֶת, בצרוף *שן תותבת, שן שנקבעה בפיו של אדם במקום השן שנפלת [3]), Stiftzahn; dent fixée; dental fixture: שן תותבת ושן (נ״א: שן) של זהב רבי מתיר (לצאת בה בשבת) וחכמים אוסרים (שבת ו ה). — ובסהמ״א: פעמים שיש בחמה ששמנה יותר וכו׳ וידבוק בריאת תותב בעולם ולא כחוט (רב לאמ, JQR XVII ,275).

תּוֹתָח, מלה מספקה [4]): כקש נחשבו תותח וישחק לרעש כידון (איוב מא כא). — ובסהמ״א:

---

1) [בארמ׳ ובסור׳ תותא, וכנראה חדר מכאן השם לעבר׳ ולערב׳ תות a).]

2) [ופרש״י: מוריי״ר שחוק הוא כהומץ ומועיל לבשל.]

3) [פרש רש״י: לאחר שנתעברה מן התרנגול שוהה ביצתה ליגמר עד אחד ועשרים יום.]

4) [עי׳ בדברי לֶו, Flora ג, 389, המביא כמה מקורות נוספים על שמושי שמות אלו ושכנגדם בשפות הקרובות לגבי מיני התותים הגדלים בשיחים ובעשבים.]

a) توت

1) [על מיני תות שונים עי׳ וגרודצקי, מלון כל בו לחקלאות ד, 986 וכו׳.]

2) [המלה שאולה מארמית שבתו״ם, אלא שבלשון זו היא באה בשני שמושים: א) כלשון תושב בעברית ב) כתרגום של שִׂמְלָה, ובמשמ׳ זו אולי קרובה המלה לערבית תַּוְב b), בגד; ומכאן לבוטי המפרשים. השהו למשל את דברי רגמ״ה (חולין מט:): מהו לשון תותב שפרוס החלב על גבי הדקין כשמלה, ע״כ. ורש״י (שם): היא שמלתו מתרגמינן היא תותביה כשמלה הוא פרוש על הקרב וכו׳, ועוד.]

3) [עי׳ על התקנת שנים כאלה בימי הקדם בדברי Preuss, Bibl. Talm. Medizin, עמ׳ 332.]

4) [הקדמונים ראו במלה ש״ע במשמ׳ פטיש (כך חשבעים: σφυρά, הארמי: נרגיא) וכד׳, ואמנם הפרשנים העברים מודים, שאין כאן אלא פתרון לפי ענינו, שאין לו סמוכים. בַּרט השוה שם לכלי נשק באשור׳, שאז קראו אותו בטעות תַּרְחַת, אלא שנתבררה קריאה זו (הסימן של ההברה הראשונה נִתן להקרא

b) ثوب

והתכונן לדברי אחי סגיני והרבי ותותחי (פסוכי דוכס, מלך יכיע, 52). — ואמרו פיטנים ומשוררים: יהירים המלבשים תותח ותער (יוסף בן אביאור, אכשה ספסי, סעמ״ם, 13). שלשתם אילותי וחילי עלי קמי והרבי ותותחי ורמחי וצנתי (רשב״ג, ידידי סעו, ביאליק-רבניצקי א, 87). ומהבת נחשת באור רתח ויפשח הראשון נתח נתח ועור ראשו חשף בתותח (יוסף בר שלמה, אודך כי אכפת, יול׳ לשבת א׳ חנכה). — *ובמשמ׳ כלי יריה גדול וכבד[1]; Kanone; canon; (big) gun, canon: קול התותח ברוח בקול הרעם (אליהו אלפן הלוי, שיר השלום, ככסת ישראל ספר, תרמח). ושמינים אלף רוכבים ואחם אלף ושלש מאות ושבעים כלי תותח (קאנאנען) (מ״א גינלבורג, מלחמות בכוקים, 7). והרוסים השיבו מלחמתם וכו׳ כי נפצו את כלי תותחם (שם, 83). ויפוצצו בכדורי כלי תותחם את הצי האדיר (קלמן שולמן, די״ע ד, 710).

*תּוֹתְּרָן, ש״ז, נקי׳ תּוֹתְּרָנִית[2], — מלה שלא נתבררה כל צרכה[3]: אמר רב יהודה אמר רב, מעשה באדם אחד שאמרו לו אשתו תותרנית היא ונכנס אחריה לחורבה לבודקה, אמר לה ריח צנון אני מריח בגליל, אמרה ליה מן יחיב לן מכותבות דיריחו ואכלנא ביה, נפל עלה חורבה ומתה, אמרו חכמים הואיל ולא נכנס אחריה אלא לבודקה מתה,

---

תר, קות, שׁל, חַש, אף בשנויים נוספים), ואחר שבמשך שנים רבות גרסו את הקריאה קתח, התברר לאחרונה, שיש לקרא שְׁלְתָה (כלשון שָׁלח), ועל כן אין יסוד להשואה שהצעה. והואיל ואין לצרף את הפעל נחשבו במ״ר עם מ״י תותח, שוקל העורך בפרושו את האפשרות, שכאן בעקר צורת פעל מן יתח, ותח, כערב׳ ותח[a]), במשמ׳ היה מעט, חסר ערך, אולי בקריאה כקש נחשב ותותח (ז״א ותבטל אותו כדבר פעוט); אבל יתכן שהעקר הוא: כקש נחשבו תַּחְתָּו וכד׳, וצ״ע.]

[1]) [לפי זה משמשות היום גם מלים כגון תּוֹתְחָן, תּוֹתְחָנוּת, כמנחים צבאיים.]

[2]) [נ״א תתרנאית, עי׳ ד״ס.]

[3]) [מפרשי התלמוד, מראשוני הגאונים ועד המלונאים האחרונים, לא עמדו על כונת המלה, ובטעות תמוהה, שאף שמוש המלה בסהמ״א מיסד עליה, ראו כאן הבעה לפגם בחוש הריח של האשה, בין שחשבו, שלא יכלה להריח כלל, ובין שהניחו (עי׳ למשל יסטרוב במלונו), שהיתה האשה מאנפפת ומרחרחת בחטמה וכד׳, ואין הבנה כזאת יוצאת כלל וכלל ידי עניני של הספור. אין הספור מובא כאן אלא אגב גררא, אחרי „מעשה באדם אחד ששגר לבית חמיו יין הדש" וכו׳, שהוא מענין המשנה „השולה סבלונות לבית חמיו" וכו׳, ושגם הוא, כמו הספור על האשה התותרנית, מכנס בכותרת „אמר רב יהודה אמר רב". וזהו עקר תֹכן הספור הנוסף הזה (שאין אפוא ללמד עליו מיתר הסֻגיה), שספרו בני אדם לאיש זה או זה, בדבר שהוא עצמו לא ידע עליו, אף על פי שהיה חי אתה וראה אותה יום יום ושעה שעה, שאשתו תותרנית היא. כלום אפשר להניח, שהיה צריך להגיד לבעלה של אשה זו, שאין לה חוש ריח או שהיא מרחרחת ומאנפפת בחטמה, וכלום כדי לראות אם אמנם אין האשה שלמה בחוש הריח שלה, היה צריך ללכת אחריה למערה? אין כל זכר בספור לכך, שיכלה או שלא יכלה להריח, ורק משום שהמדבר אליה אומר לה, שהוא מריח ריח צנון, הבא אליו מרחוק, מן הגליל, הוסיפו המפרשים ואמרו למשל, כי למעשה היה צנון זה בחיקו של השואל, ומתשובתה, שאיננה מגיבה על כל ענין ההרחה הזאת, לומדים הם, שהאשה לא הרגישה שהצנון בקרבתה ולא בגליל הרחוק.

וכלום, אף אם פגומה היתה בחוש הריח, לא היתה האשה צריכה להרגיש בזרות השאלה, ולשאל מצדה: וכיצד אתה מריח דבר שהוא כל כך רחוק מכאן? וכלום אין כל כונה בתשובתה התמוהה, שהיא כאלו מצדה מפליגה למקום רחוק ואומרת להביא כותבות ממרחק שבכוון אחר, מיריחו, כדי שיוכלו לאכל ביחד צנון מן הגליל וכותבות מיריחו. אדרבה, תשובה זו יש בה כדי להורות על חוש יתר גם לגביה כמו לגביו. ומה צרך לאיש, לשם חלופי שאלות כאלה, לצאת אחרי האשה למערה דוקא? יכול היה אדם לשאל את אשתו שאלות כאלה כביתו, אפלו בשיחה שבינו ובינה בשעת הלילה, ואמנם קשה להבין כיצד היה יכול לחשב, כי בשאלות כאלה יעמד על כשר הריח שלה. מוטב היה להביא לה צמח מן הצמחים, תבשיל מן התבשילים ולשאל אותה, אם היא מרגישה בריח הבשם או בהקדחת התבשיל. ולמה אשה הפגומה בריחה חיבת מיתה בחֻרבה?

a) وتح

אינו יורשה (ב"ב קמו.–קמו:). — ובסהס"א, גם בכתיב תתרן, במשמ' פגום הריח וכדו' [1]): פתיון תתרנית שאין מריחה כלום ואין מרגשת בריח ומי שאינו מריח כלום נקרא תתרן (תשוב' הגאוני, מ קיט, Gaoni Responsumok, בודאפסט 1912, עמ' 13, סי' לח). ואדם שהוא תותרן ואינו מריח אם יכול לברך בורא עצי בשמים וכו' ואני תותרן ואיני מריח כל עיקר וכו' (ר' יצחק בעל אור זרוע, הלכות מוצאי שבת חלק ב סי' לב, דף כד). ועי' ˚תִּתְרוּת.

˚תּוֹתֶרֶת [2]), ש"נ, — שארית, הנותרים, Überrest; reste(s); rest: נשמת יתר לאומי ותותרת עמי מיקרת יודע טעמי ומבין נאמי (יוסף בן אביתור, כתבת ישראל, כסמת, סעת"ם, 11). יאמצו במאמצך תותרת נער (הוא, ארשת שפתי, סלוק, שם, 18). בני חורים ותותרת חכמים בחורי עם ומשכילי אמונים (ד"ח של יהודי מצרים וא"י, מן ב, 75). תלמד סנגוריא למען תהיה לך זכות תותרת על חקדמונות (שם, 193).

א. תָּזַז [3]), סמנו תְּזַז, ועי' נתז.

ב. תָּזַז [4]), סמנו ˚תְּזִיזִית.

ואולם מדרך הספור יוצא, כי חשד זה שחשדו בה באשה, היה שהיא תיתרנית (עי' לקמן) במשמ' שֵׁדָה ומכשפה, כי כך דרך השדים והמכשפים להתאסף בתוך חרבה, והואיל וְהֻזהר האיש, הולך הוא אחרי אשתו, ובאמת הוא רואה אותה נכנסת לחרבה, ושם היא משוחחת לא עם בעלה הנחבא אלא עם שד מן השדים או עם מכשף מן המכשפים. לא בעל האשה הוא השואל אותה, אלא שומע הוא כיצד אחד השדים אומר לאשתו: „ריח צנון אני מריח בגליל", וטבעי הוא לשד להריח מה שבמרחקים, וגם תשובת האשה תשובה של שדה ומכשפה היא: רואה ומריחה היא כיתבות טעימות שביריחו, ואומרת: מי יתן לנו כותבות אלו שביריחו ונאכל איתן ביחד. וגם אכילה זו של כותבות בצנון, לא אכילת בני אדם היא, אלא כנראה כך ספרו על שדים, שאפשר להכיר אותם אף במאכלם: נוהגים הם לאכל מאכלים שלא כמאכל בן אדם, שנפשו סולדת מערוב טעמים כגון זה של כותבות מתוקות בצנון חריף. אין ספק, שאשתו שדה היא ותיכף מיתה. על כן נפלה עליה החרבה ומתה, ואולי עֻבדה זו, שראה אותה בן־אדם, גרמה למיתתה.

והנה בעוד שאין דרך לגזור תותרן או תתרן במשמ' פגום הריח מאיזה שרש עברי או ארמי ידוע — ולמעשה כלום יש צרך בלשון במלה במשמעות כזאת? — נמצאת מלה כגון תותרן, הגזורה משרש יתר, גם בסור', והיא תותרא, ברבוי תיתרי, במשמ' יתרה, שארית, מלה שכיחה (עי' בדגמאות המובאות ביחוד באוצר הלשון הסורית של I Payne Smith, 1654, כגון תותרא דקורבנא, שִׁירַיִם מן הקרבנות, ועוד ועוד, ועי' תיתרת במשמ' זו בעבר'), וטבעי הדבר להניח, כי מן תיתרא יכלו ליצר גם תאר במשמ' מי ששיך לשארית, ליתרה וכדו'. לפי זה יש להבין תותרן בעקר כמי שנחשב כשיך לשארית או ליתר של סוג בני אדם או שדים. והנה דוקא על האמורי והרפאים, סוג בני אדם אגדי שבמקרא, רגיל המקרא לספר למשל „כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים" (דבר' ג יא), „וגבול עוג מלך הבשן מיתר הרפאים" (יהושע יב ד), „הוא (עוג) נשאר מיתר הרפאים" (שם יג יב), „והגבענים לא מבני ישראל המה, כי אם מיתר האמרי (ש"ב כא ב) וכדו', עד שיכלו לקרא לבני אדם גבהי קומה כעוג מלך הבשן תותרן ככנוי לענק מיתר הרפאים ומיתר האמורי, אשר כמובן גם הולך הוא בדרכי האמורי, במעשי שדים ומכשפים. בדרך זו אפשר להבין תותרנית במשמ' שדה ומכשפה.

היאיל וגם במאמר שבבכורות מה:, גבוה לא ישא גבוהית שמא יצא מהם תורן (עי' לקמן, בערך תֹּרֶן), הכונה לאדם גבה יותר מן המִדה, הפסול משום שראו בו מדות פסולות, והתלמוד קושר מאמר זה בדברים על האמורי „אשר כגבה ארזים גבהו", קרוב הוא לשער, שגם כאן הכינה לאותה מלה תותרן במשמ' אדם הדומה בגבהו לעוג מלך הבשן ולסיחון מלך האמורי, שהיו מיתר הרפאים וכדו', והחשוד בעיני הבריות שיש בו גם מתכונות הרפאים והאמורי כשד וכמכשף, ולא לתֹּרֶן במשמ' המוט שבספינה, וצ"ע.]

[1]) [עי' ביחוד בחמר המובא ע"י ש. אברמסון, לשוננו כא ב, 101 וכו', אשר גם כמה מן הדגמאות המובאות כאן לקוחות משם, שם מובא גם בשם צוקל־קלצקין ואחרים ש"נ תתרות ככנוי ל„מחלת סתימת חנחירים, כלומר מחלת אדם שאינו מרגיש בריח", ועי' במקורות הנזכרים שם.]

[2]) [כנראה נוצרה המלה מן יתר כדגמת תוספת מן יסף במשמ' קרובה (שלא כהערת ברודי, שע"ש, 11).]

[3]) [למעשה יש להתחשב בעֻבדה, שלא דיקו הנקדנים בכל הצורות וכן כתבו למשל הֵתֵּל (כאלו מן התל או נתל) על יד הֵתֵל (מן תלל), ואפשר שבא הֵתז במק' הִתִּיז מן נתז.]

[4]) [עי' ˚תְּזִיזִית, הערות.]

תָּזַז, קל, לא נמצא במקרא.

—הפע', הֵתַז, — כרת: וכרת הזלזלים במזמרות ואת הנטישות הסיר הֵתַז (ישעי' יח ה). — ועי' נָתַז, 3865.

***תְּזָזִית** 1), ש"נ, — להיטות מפרזת, להיטות של שגעון, Leidenschaft; passion, בצרוף *רוח תזזית, רוח ושד המביא לידי להיטות: (כלב שוטה) רוח תזזית 2) עולה עליו (ירוש' יומא ח ה). הקב"ה מכניס בה (באילה) רוח תזזית 3) והיא מקרקשת בקרניה (מד"ר בראשי' יב). אמר לו (ריב"ז לגוי) לא נכנסה בך רוח תזזית מימיך אמר לו לאו, ראית אדם שנכנסה בו רוח תזזית אמר לו הן, אמר לו ומה אתם עושין אמר לו מביאין עיקרין ומעשנין תחתיו ומרביצין עליה מים והיא בורחת (שם במד' יט, וכעין זה תנח' חקת כו, פסיק' דבחי' פרה יד, ופסיק' דר"כ ד פרה). הכניס (הקב"ה) בו (באחד שלא היה מוציא מעשרותיו כראוי) רוח תזזית ונטל המקל והתחיל משבר בחביות (תנח' ראה יב, וכעין זה פסיק' דר"כ יא, עשר תעשר, בובר, לז).

∞**תִּזְמֹרֶת** 4), ש"נ, — כמו זִמּוּר, נגון: (פריז) עיר התיאטראות המצוינים, שעשועי הבקר החפשים, התזמורות והשירה מכל המינים (הלפטה א, 164). — והיום נוהג השם במשמ' להקה של מנגנים בכלי נגינה שונים, Orchester; orchestre; — ter.

תַּזְנוּת, ש"נ, כנ' תַּזְנֻתֵךְ, תַּזְנוּתָם, מ"ר תַּזְנוּתַיִךְ, תַּזְנֻתַיִךְ, תַּזְנוּתֶיהָ, — כמו זנות, זנונים: ותשפכי את תַּזְנוּתַיִךְ על כל עובר לו יהי (יחזק' טז טו). ותרבי את תַּזְנֻתֵךְ להכעיסני (שם שם כו). יען השפך נחשתך ותגלה ערותך בְּתַזְנוּתַיִךְ על מאהביך (שם שם לו). ואת תַּזְנוּתֶיהָ ממצרים לא עזבה כי אותה שכבו בנעוריה וכו' וישפכו תַזְנוּתָם עליה (שם כג ח). ותשחת (אהליבה) עגבתה ממנה ואת תַּזְנוּתֶיהָ מזנוני אחותה (שם שם יא). ותגל תַּזְנוּתֶיהָ ותגל את ערותה (שם שם יח). ואמר לבלה נאפים עת יזנה 1) תַּזְנוּתֶיהָ והיא (שם שם מג).

*תחב 2), ממנו *תָּחַב, *תָּחוּב, *תְּחִיבָה.

***תָּחַב**, פ"י, —תקע, נעץ דבר בדבר, hineinstecken; ficher; to put in: אין תוחבין זמורה של גפן לתוך האבטיח שתהי זורקת מימיה לתוכו (כלא' א ח). נוטל אדם וכו' את הכוש ואת הכרכר לתחוב בו (שבת יז ב). כיצד צולין את הפסח מביאין שפוד של רמון, תוחבו מתוך פיו עד בית נקובתו וכו' (פסח' ז א). השפוד התחוב באהל האהל והשפוד וכו' טמאין טומאת שבעה (אהל' א ג). כוש שהוא תחוב בכותל וכו' טמא (שם טז ג). חץ שהוא תחוב באדם, בזמן שהוא נראה חוצץ וכו' (מקו' י א). עוברה שהריחה תוחבין לה בכוש ושהריחה תרומה תוחבין לה ברוטב 3) (ר' יהודה, תוספת' יוה"כ ה ד). תחב סכין בארץ באטלם ושחט בה שחיטתו פסולה (שם חול' א ז). כל מי שהיה פסחו טלה היה תוחבה (את הסכין) בגיזתו (ירוש' פסח' ו א). קטע את ידיו ותחך את ראשו ותחבן בעץ (שם מגי' א ו). סכין (של גוי) תוחבה בארץ ג' פעמים ודייו (שם ע"ז ה טו). כגון שתחב לו לתוך בית הבליעה (כתוב' ל:). נטלו אגרת וכתבוה ותחבוה בחץ והושיטוה בעד החלון ונתנוה לסנחריב (מד"ר ויק' ה).

---

1) [כנראה צדק ע. לו בהערתו אצל קרויס, Lehnw. II, 586, ובספרו Flora I 92, המשוה את הסור' תזיזותא במשמ' להיטות וקנאה, מן תזז, קנא, התלהב, אלא שיתכן שגם בת"מ העקר: רוח תְּזָזוּת. אין ללכת אחר נ"א חזוית, וכן אין לראות את המלה כת"נ.]

2) [כן הוא בד"ו. נ"א: חזוית.]

3) [נ"א: תזאזית. ועי' בהדי' תיאודור, 107.]

4) [ובימינו נגזרו מן תזמרת המנחים תִּזְמוֹר, תזמר במשמ' עבודה של מנגינה לתזמרת.]

1) [קרי: עתה יזנו.]

2) [לא נתברר מקור השרש והפעל, שאינם באים בשמוש קרוב בכל שפה שמית אחרת ואין גרסת הערוך תהב, וכן הכתיב תחף, הנדיר, אלא עדים לטשטוש המבטא.]

3) [הדברים ברורים יותר בבבלי יומא פב., כמובא בערך רטב, עמ' 6560, ועי' שם.]

— ובסהפ״א: נמצאו הבריחים מצופים זהב כשהן תחובין בקרשים (רש״י, שמות כו כט). יתדות, כעין נגרי נחשת וכו׳ ואיני יודע אם תחובין בארץ או קשורין ותלויין (תוס׳, שם כז יט). — ובמשמ׳ חבר והדק יחד על ידי תחיבה[1]: ומודה ר׳ עקיבא בשני חצאי זיתים שתחבן בקיסם והסיטן שהוא טמא (חולי׳ ע ד). שכך היו מוכי שחין שבירושלים עושין, הולך לו ערב פסח אצל הרופא וחותכו וכו׳ ותוחבו בסירה וכו׳ (כריתו׳ ג ח). שני עצמות ועליהם כשני חצאי זתים בשר וכו׳ טמא, היו תחובים בידי אדם טהור (אהלו׳ ג ד). אתרוג שנפרץ ותחבו בכוש או בקיסם אינו חבור (תוספת׳ אהלו׳ ד ג).

— נפעל, *נִתְחַב, — שתחבו אותו: ומזלגותיו, כמין אונקליות כפופים ומכה בהם בבשר ונתחבים בו (רש״י, שמות כז ג). נתחב לו קוץ ברגלו (תוס׳, פ״ז יג.). שנתחב קוץ בבשרו (תוס׳, שם כח:). שאכלה קוץ ונתחב לתיך הושט (תוס׳, חולי׳ מג:).

*תַּחְבּוּל, ש״ז, — כמו תחבולה, ואמר המשורר:
מהירה לעשות תחבול ולו תחרוצה נחשבה מהעצלות (רסב״ג, תפלה אל, ביאליק-רבניצקי א, 79). צרב והצמת לממריצי לא באמת בתחבולך המת והחרם (ולנשטין, Unpublished Piyyutim, 86). בתחבול ועניין לאסוף קנין כלה ימים בהבל ואמים (בן זאב, שיר על הכילי בהמאסף, מחברת הקמ״ט, מובא בספרו בן-סירא יד, עמ׳ ל).

תַּחְבּוּלָה[2], ש״נ, במקרא רק מ״ר תַּחְבֻּלוֹת, כתי׳ תַּחְבּוּלֹתָיו[3], — מעשה חכמה וערמה: ישמע חכם ויוסף לקח ונבון תַּחְבֻּלוֹת יקנה (משלי א ה). באין תַּחְבֻּלוֹת יפל עם (שם יא יד). מחשבות צדיקים משפט תַּחְבֻּלוֹת רשעים מרמה (שם יב ה). מחשבות בעצה תכון ובְתַחְבֻּלוֹת עשה מלחמה (שם כ יח). כי בְתַחְבֻּלוֹת תעשה לך מלחמה ותשועה ברב יועץ (שם כד ו). והוא מסבות מתהפך בתחבולתו[1] (איוב לז יב). — ואמר בן סירא: ירא ייי יבין משפט ותחבולות מנשף יוציא (בן־ס גני׳ לב טז). עקרות תחבולות לבב ארבעה ש[בטי]ם יפ[ר]חו (שם לז יז). — *ובמשמ׳ חֶבֶר בעלי מזמות: ובמושב לצים לא ישב, שלא ישב בתחבולות[2] (ע״ז יח:). — ובסהפ״א: אם היינו רוצים לראות שנוי אלו היסודות קצתם בקצתם במלאכה או בתחבולה היינו יכולים למצוא וכו׳ (פרוש ילירה לאבוסהל בן תמים, מג). ואם יבטח על חכמתו ותחבולותיו וכח גופו והשתדלותו ייגע לריק (ר״י א״ת, חו״ה הבטחון, פתיח׳). זה פרי השתדלתך ותחבולותיך וחכמתך (שם, יחוד המעשה ה). והיית מקצר מחריצותך ותחבולתך (תוא, מבחר הפנינים, פריסוס מהעולם הזה). שלא ירגישו ההמון בשום פנים במקום הסתירה ביניהם ושיעשה המחבר תחבולה להעלים אותו בכל צד (ר״מ א״ת, מו״נ, פתיח׳). אל יטריח שכלו בתחבולות העולם (ר״י אכטולי, מלמד התלמידים, עקב, קסח:). הגבורה בארי והתחבולה בשועל (רש״ע פלקירא, ראשית חכמה, מאריינץ דוד, 68). כי הסכל מעלה גדולה והוא תחבולת מי שאין לו תחבולה (לרי סיגון, 9). וכמו שאמרו חז״ל מענין זה האוחז את העינים וענין זה הוא מין גדול מהתחבולה יחובר אליה קלות היד וגבורות מהירותה (סמוך, מלוה רכ). עשיית האותות והמופתים יש בהן ספק, שאפשר שיעשו כמותן באיזו חכמה או תחבולה טבעית (עקרים א יח). ובשכל יחובר מה שלא יתחבר באופן מאופני התחבולות (אמו״ר לרלב״ד א ז, 37). שהיו החרטומים יודעים במלאכת התחבולות שעושים האנשים בפני ההמון, שבתנועותיהם ומעשה ידיהם ישנו הצבעים והמראים עד שיראה הדבר בחלוף מה שהוא מלאכת התחבולות (ר״י אברבנאל, וארא, כבד לב סרעה). שמא דרך תחבולה אמר להם

---

1) [משמ׳ זו נולדה בהשפעת שמושו של הפעל תכף בתו״מ, ועי׳ *תְּכִיפָה, *תָּכַף.]

2) [נלדקי, ZDMG, 54, 161 חבר מלה זו עם הערבי׳ חַבְל a), כוש׳ חֶבֶל במשמ׳ ערמומי, וכן קרוב ביותר, ואין ללכת אחרי נסיונות גזירת אחרים.]

3) [עי׳ בהערה הבאה.]

a) حبل

1) [כך כתיב, קרי: בְּתַחְבּוּלֹתָיו, ועי׳ בפרוש העורך לכתוב.]

2) [בסנוה״ם לר״י אלנקאוה ג, 203: בתחבולאות.]

לחפש מה שבלבם (כ״ם ויכנס, סבע יסודס, סוסע, כנ). שבתחבולת וחריפות אמר לו משה התפאר עלי (סענה רזא עה״מ, ואראו, כו.). — *וחכמת התחבולות, במשמ' מדע מכונות ובנין, אדריכלת, מכונאות: ודע כי לבני שאכר ספר התחבולות[1]) תנודע, יש בו יותר ממאה תחבולות[2]) כלם נעשו עליהם מופתים ויצאו לפועל, ואילו היה חריקות נמצא לא תתכן מהם אפילו אחת (כ״ם א״ח, מו״כ ח ענ). וחכמת התחבולות היא דרך ידיעת החנהגת בהסכמת כל מה שבא מופת על מציאותו וכו' וחכמות התחבולות הם הנותנות דרכי ידיעת ההנהגות והדרכים בעשות תחבולות דקות להמציא זאת המלאכה (כס״ע פלקירא, ראס״ח חכמס, 47). ומהם התחבולות החשבוניות על פנים רבים וכו' ומהם תחבולות התשבורת וכו' (סס, 47–48). — ואמר המשורר: דבריך בתיך לבי נטועים ומדיך בתחבלות שרועים (כ״ם הנגיד, דבריך בתוך לבי, סנכמן ג, 53). ירוץ כמו גבור ברב תחבלת (רא״ב״ע, אסיר בקולי, כהנא א, 154).

*תַּחְבּוּלִי, ס״ז, ארדיכלי, מכונאי: ועל כן פקח עיני שכלך והבין המלאכה התחבוליית אשר אגיד (מאמר בכלי הנקרא סמימי, כ״י פלורנצה). שוה אחד מאופני הזכירה התחבולית לעשות סימנים לענינים שלא תפול בהם השכחה (כ״ס קרסקס, אור ה׳, סקדמה). — *ושיש בו מן התחבולה: שלאחד מד' דברים נוצחים הנוצחים, או בעבור רבויים או בעבור שר המלחמה וכו' או בעבור שהם תחבוליים ובעלי עצה (כי״ל קארו, תולדות יצחק, האזינו, קלג.).

*תִּחְבֵּל[3]), פ״י, — בקש תחבולות, עשה בתחבולות: וכראות אספסינוס את תחבולת יוסף ויתחבל גם הוא ויעש בערמה (יוסיפון, פרק פ). והוא (בע״ח) ירגיש בהם ויתחבל תחבולות ותרמות לתחרחק מהם (רא״ב״ע, כסר העצמים). תחבל ונתן מכה ואמר (כ״א הקלאי, עץ החיים פ״ס). ורבים מהרופאים המתחבלים ימלאו האזן בעלת המוגלא בגדים למנע חולת המוגלא (קאנון ג ד ו). לפי שהוא (הנבון) מתחבל לקנות במה שיש לו מה שאין לו (כ״י אברבנאל, נחלת אבות ג, אם אין תורה).

—בינ׳, ציני׳ *מְתֻחְבָּל[1]), — שנעשה בתחבולות: מיני הויכוח הן ד ואלה שמותם, נסיוני נצוחי ומתוחבל ותלמודי (כ״י לטיף, אגרת הספונס, 49). והמתוחבל הוא הגונב דעת הבירו מצד שמכיר בו שהוא יודע ענין אחד ומתביש לאמר לו שילמדנו אותו ענין ועל כן יצטרך להתעולל עלילות שיוכרח להביא אותו ענין בתשובתו ומראה לו שקודם בואו ידעו וזהו ויכוח מתוחבל (פס סם). וקורין בזה בעלי חכמת הדבור הויכוח המתוחבל, כי הנחת העיקר ורצית להתפס בענפים המסתעפים (כ״ת אלפקר, סיי ל, עג.).

*תַּחְבְּלָן, ס״ז, — בעל תחבולות, ערום: זה חיוב שרפה, במה שאמר אלהינו הוא תחבלן וערום (כ״ם ויכנס, סבע יהודס, סוסע, קנו).

*תַּחְבֹּשֶׁת, ס״נ, — דברים שחובשים אותם על מכה לרפאה[2]), Verband; bandage; bandaging: בעטתך עטרת עדיי תלבשת להגשים תתי לצלעת תחבשת (כ״א קליר, המימיס נעודס, קרובי לפרסה זכור). וחושו סמכו לבי בתחבשת וברטיה, וזרו בו עלי מכה וכו' (כ״ס הנגיד, הנמות פליליה, הברמן ג, 128). הנגעים האלה לא זורו ע״י רופאים אבקת סממני תחבושת (רס״י, יסע׳ א ו). שנראית רפואתו, כגון שתיית כוס ותחבושת מכה (תוס׳, שנת קז.) איספלנית (פי') תחבושת (תוס׳, סס קלג.). (כל המיוחד למאכל אדם אין עושין

---

1) [תרג' מערבי: כתאב אלחיל וכו', מלילית: ספר מעשי הערמה.]

2) [בפי' האפידי: לבני המקום ההוא יש ספר אחד אשר בו תחבולות רבות למשוך המים או מעניני כלי המציצה וכו'.]

3) [ועי' גם ג. חֲבַל, חִתַּפ', עמ' 1426.]

---

1) [מלה עברית זו משמשת כך עד היום בדבור הערבי של יהודי בבל.]

2) [מלשון הכתוב (ישעי א ו): לא זרו ולא חֻבָּשׁוּ.]

ממנו מלונגמא) שלא יעשה מפירות שביעית לא תחבושת ולא רטיות ולא רפואות לחקיא (רמב"ם, שביע' ס א). הסתכלתי בך והנה כל אבריך בתכלית הבריאות ואינם צריכים לתחבושת ולא לרפאות (כס"ט פלקירא, המבקש, כד). ומן התחבושות הטובית המועילות וכו' כל זה מבושל וכו' (קלונ' ג י א לס). אזי יעשה לו (לגוף) אלו הטיחות והתחבושות והשמנים (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד, סז:). — *ובמשמ' חגורה, אזור, Gürtel; ceinture; girdle: תשבי שם אזור שק במתניו תחבשת (מנחם בר' מכיר, אדם בקום עלינו, סליחו' לתענית אסתר). — *ובמשמ' אכף וכד' שחובשים בהם בהמה לרכב, Sattel; selle; saddle: ויבא אל הסוס ויפשוט על צוארו וכו' וירכב עליו אלכסנדר מבלי תחבושת (יוסיפון, גינצבורג, עט). — והיום נוהג השם בעקר במשמ' התיכת בד שחובשים על פצע.

***תְּחוּב** או תְּחוֹב, ש"ז, — תחוב התאנה, ענף מתאנת בר (caprificus) שהיו תולים אותו לשם תחיבה על עצי תאנה[1]: אין תולין תחובין[2] בתאינה (תוספת' שביעי' א ט). — *ובמשמ' קוץ או זיז מחדד שהיו תוחבים אותו לתוך דבר: ולהכי קרי מכלב שדומין תחובי חמחט לשיני הכלב המפוזרים (ערוך ערך כלב). ולהכי קרי מכליב שדומין תחובי המחט לשיני הכלב רחוקות זו מזו כשיני הכלב (רש"י, מו"ק י.).

***תָּחוּחַ**, *תּוֹחַח, ש"ז, או *תְּחוּחַ, *תיחות, ש"ז[3], — בעקר בצרוף עפר (ה)תחות, עפר תרקבון: (בודקים) אף האשפתות ועפר התיחות (אהל' יט ה). ואיזו היא (קרקע) בתולה, כל שאין בה רושם ואין עפרה תיחוח[1] (תוספת' אהל' טז ה). מרחיקין הגפת והזבל וכו' מכותל חבירו וכו' מפני שעושין עפר תחוח ומלקין את ארצות הכותל (ירוש' ב"ב ב א). אין מי רגלים כלים אלא בישיבת וכו' ובעפר תיחוח[2] אפי' בעמידה (נדרי' מ.). נוטל עפר תיחוח וחופר בבתולי' ג' אצבעות (נזיר סה.). שמחלידין את הקרקע ומעלין עפר תיחוח (ב"ב יט:). — ובסהמ"א: משתקעות רגליו של אדם מחמת תיחוח עד מקום שמשימין הכבלים[3] (הערוך, ערך כבל). ששותת מן המים עד שנעשה תיחוח כל כך שיכול לעשות מגופת חבית בלא תוספת מים (רש"י, תענ' ו:). שהוא (העפר) תחוח כ"כ שכשהוא נותן חביצה על גב העפר נכנסת מאליה בתוכה (ר"ג על הרי"ף, ביצה ז.). (הנטע) לא בעפר תיחוח המעדנו ומפריחו יפה (אלפסיק, איוב ה יז). — ובהשאלה, *עפר תחות, עפר תוחח, על דבר שערכו מועט: ואקח מן הבא בידי שנים או שלשה גרגרים וכו' לפי חומר הנושא קוצר המשיג ועומק המושג קמחא טחינא ועפר תוחח (מורפורגו, שמש לצדקה א, יח:). — ואמר הפיטן: יעלו רם מתוחים חרושים דושים תחוחים[4] (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א' פסח).

***תְּחוֹלֶלֶת**, ש"נ, — אשה הרה העומדת ללדת: שמע אב לתחוללת[5] שמה למצוא ת[וחל]ת תנוחה לו עת ללדת תחת כי נעצרתי מלדת (ינאי, אם כיונה, קרובה לבראשית, זולאי, כט).

---

1) [עי' על כך לו, Flora I 232 וכו'. לפי דעתו היא המלה הבאה (כנראה בשאלה מעבר') במשמ' זו בצורה תובא בסור', ומכאן השאלה בצורה תוב a) לערב'.]

2) [בדפוס: תחומין, ובירוש' שביע' ד ד: תוכין, ויש גורסים תובין.]

3) [צורת המלה במקורות לא התבררה כל צרכה (ועי' בנסחאות המובאות), אך הקרוב ביותר, שהעקר עפר תִּיחוּחַ, עפר רקבון, שה"פ מן תּוֹחַח משרש תוח, שהוראתו בלשון רקיבה בסור' (עי' ברוקלמן במלונו מהד' ב' 818). ואמנם נוהג היום השמוש בצרוף עפר תָּחוּחַ במשמ' עפר רופף, locker; croulier; loose, ועי' וגורודסקי, מלון כל בו לחקלאות, 937.]

a) توب

1) [נ"א: רששים ואין עפר תחתיו.]

2) [נ"א תחות, תוחח, ועי' ד"ס.]

3) [פי' על הכתוב: ארץ כבול (מ"א ט יג).]

4) [ובמחז' רומ' א, קיב. תיחוחים.]

5) [לשרה שנאמר עליה: ואל שרה תחוללכם (ישעי' נא ב).]

תְּחוּם [1]), תחם, ס״ז, — גבול, שטח גובל שנחשב כשיך לעיר וכד׳, Grenze, Grenzgebiet; frontière, territoire démarcative; border, confines: תחמגזר (ז״א תחום גזר, כתבת מימי הבית השני, (עי׳ עול סיני, הלשון והספר א, 21, מהד׳ ב, 15). — ובתו״מ: ותחום טבריא העמק (סביעי׳ ט ב). כרם רבעי היה עולה לירושלים מהלך יום אחד לכל צד, ואיזו היא תחומה אילת מן הדרום ועקרבת מן הצפון לוד מן המערב והירדן מן המזרח (מע״ש ה ב). הנודר מן העיר מותר ליכנס לתחומה של עיר ואסור ליכנס לעבורה (נדרי׳ ז ה). כשם שהעיר קולטת כך תחומה קו׳ ט. רוצח שיצא חוץ לתחום ומצאו גואל הדם וכו׳ אילן שהוא עומד בתוך התחום ונופו נוטה חוץ לתחום או עומד חוץ לתחום ונוטה לתוך התחום הכל הולך אחר הנוף (מכות ב ז). עיירות האסורות בתחום צור וכו׳ עיירות חייבות במעשרות בתחום ציצית ועיני וכו׳ תחום ארץ ישראל פרשת אשקלון חומת מגדל וכו׳ (תוספת׳ סביעי׳ ד ט–יא). פן יהרסו אל ה׳ לראות שלא יפגרו את התחומין (מכי׳ רשב״י שמות יט כא). מכפר סמיי שבתחום עכו (ירוש׳ גיט׳ א א). המצרים אומרי׳ עד כאן תחומינו והכושים אומרים עד כאן תחומינו (מד״ר שמות כ). באו משה וישראל לתחומה של אדרעי אמר להן משה נחנה כאן ואנו נכנסין בשחרית (שם דברי׳ א). — *ותחום שבת, אלפים אמה מחוץ לעיר שמותר לבני העיר ללכת בשבת, עי׳ שַׁבָּת, 6882. — ותחום (סתם), במשמ׳ תחום שבת: נתגלגל (הערוב) חוץ לתחום וכו׳ (ערוב׳ ג ד). מי שיצא חוץ לתחום אפילו אמה אחת לא יכנס וכו׳ מי שהחשיך לו חוץ לתחום אפילו אמה אחת לא יכנס (שם ד יא). — *ועירובי תחומים, עי׳ עֵרוּב ב, 4714. — *והבלעת תחומים: (אם היה בתוך התחום כאלו לא יצא) מר סבר הבלעת תחומין מילתא היא ומר סבר לאו מילתא היא (ערובי׳ מד:). — *ובהשאלה על הזמן: למלך שהיו לו שני איסטרטיגין וכו׳ קרא לראשון ואמר לו פלוני היום יהא תחומך קרא לשני ואמר לו פלוני הלילה יהא תחומך וכו׳ לאור אמר לו (אלהים) היום יהא תחומך ולחשך אמר לו הלילה יהא תחומך (ירוש׳ ברכ׳ ח ו). — *ונכנס בתחומו של חבירו: מאחר שהוא קורא אותן (את המאורות) גדולים הוא חוזר ופוגם אותם וכו׳ אלא על ידי שנכנס בתחומו של חבירו וכו׳ אמר הקב״ה הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח שאני הוא שגרמתי לו להכנס בתחומו של חבירו (מד״ר בראשי׳ ו). — *ונכנס בתחום שאינו שלו: על י״א דברים הנגעים באים על האדם על ע״ג וכו׳ ועל הנכנס בתחום שאינו שלו וכו׳ ועל הנכנס בתחום שאינו שלו מנין מן עוזיהו שנכנס בתחום הכהונה וכו׳ (תנחו׳ מצורע ד). — *ואין תחומים במעים, אין ההורים מפלים בין בניהם: אמר לו (אברהם להקב״ה) וכי יש תחומים במעים [1]), לשניהם (יצחק וישמעאל) אני אוהב (פסיק׳ רב׳ סוף או כסב, מא״ש, קלג:). — ובספה״א, ואמר הפיטן: הקטון לאלף גדל רחומנו והצעיר לגוי להעצים בתחומנו (שלמה הבבלי, חבא לסניק, סליחי׳ יום א). גיא חזיון תחומיך עלותך לחגיש שלמיך (שמעון ברב יצחק, אלה וכאלה, זולת לשבת חוה״מ).

תְּחוּר [2]), ס״ז, — כמו תַּחֲרוּת: תחור עם איבה במשול הבה ושמרה לו איבה כבוז ובגאות (אזרס בע, קרוב׳ לפורים). — ועי׳ תַּחֲרָה, תַּחֲרוּת.

תחח [3]), ממנו *תּוֹחֵחַ, *תָּחוּחַ או *תִּחוּחַ, *תִּחַח.

---

[1]) [כך מסרת הלומדים; ואמנם בא בקטעי משנ׳ מן הגני׳ (עי׳ ברשימת אדלר 2182) תְּחוּמִין (וכן שם תרומה, גופו, שְׁבוּת), אבל המלה שאולת מארמ׳ תחומא, בסור׳ תְּחוּמָא, והמלה הארמ׳ עצמה שאולה היא, כדעת דליטצש, Proleg. 42 מאשור׳ תַחוּם במשמ׳ קץ, גבול. הצעות גזירה אחרות אינן באות בחשבון.]

[1]) [ובמד״ר בראש׳ לט בארמית: ואית תחומין במעיא.]

[2]) [ואולי תְּחוּר.]

[3]) [כמבֻאר בערך׳ תָּחוּחַ, *תִּחוּחַ, משמ׳ השרש בתו״מ היא כלשון רקבון, ואמנם הבינו אותו אחר כך כלשון פרור ודלול. ובלשון ימינו נוהג בספרות ובדבור גם פע׳ תחח במשמ׳ רכך ודקק העפר, עי׳ אינהתרן, רוות עבודת האדמה, 212.]

°תַּחַח, קל לא נמצא במקורות.

—הִפעִי, °התחיח, — פורר, רופף, דִּלֵּל: אע״ג דקא מרפיש ואזיל קמא קמא[1]), פי׳ מרפק ומפחת הארץ לפני החורש ומתחיח[2]) הקשה כדי שיהא נוח לחרישה (הערוך, ערך רפש).

°תְּחִי, ש״ז, — כמו תְּחִיָּה: ואתה תתפתח בשיח מענה וארצנו בטל תחי תענה (ינאי, אימת בקר, קרובי לימים נוראים, זולאי, סיט). בעטחך עטרת עדיו תלבשת להגשים תחי לצלעת תחבשת (ר״א קליר, תמימים בעודם, קרוב׳ לפרש׳ זכור). על כן אחיל לך להגשים תחי אטומי פעלך (הוא, אנוסה אמנ, קרובי לפרשי פרה). לקוחים למות לתחי נפקדים (שמעון בר יצחק, אתה האל עושה פלאות, סליחי׳ לתענית אסתר). תכונן אולמך מזבח וסובב להגשים תחי ישנים דובב (יוסף בר שמואל טוב עלם, אלהים בצדק, קרובי לשבת הגדול).

°תְּחִיבָה, ש״נ, — פעלת התיחב והנועץ: ויצג תרגומו ודעיץ לשון תחובה ונעיצה (רש״י, ברא״ש׳ ל לח). כשהוא תופר תוחב תחיבות הרבה במלא אורך המחט (הוא, מו״ק י.). שתוחב תחיבה אחת במחט (הוא, יבמי׳ ס:). שהברזל ממית בכל שהיא ע״י תחיבה שתוחב לו מחט בוושט או בלבו (הוא, סנה׳ עו:).

***תְּחִיָּה**[3]), ש״נ, שה״פ מן חָיָה, — בתו״מ בעקר בצרוף תחית המתים, Wiederbelebung, Auferstehung; revivification, résurrection; revival, resurrection: ורוח הקדש מביאה לידי תחית המתים ותחית המתים בא על ידי אליהו הנביא זכור לטוב (סוטה ט טו). ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחית המתים מן התורה וכו׳

---

1) [ב״ק צח:]

2) [בכמה דפוסים בטעות מתחיה.]

3) [אמנם במסרת יהודי תימן ובנקוד הבבלי תְּחִיָּה, וכן בחריזות השירים של יהודי תימן, ועי׳ פורת, לשון חכמים 136 ובמאמרו של ח. ילון, לשוננו א 189, הנזכר שם.]

(סנה׳ יא). אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחית המתים תלויה בה (קדוש׳ לט:). כלה ענן וכו׳ אמר רבא מכאן שכפר איוב בתחיית המתים (ב״ב טז.). היה יעקב אבינו סבור שתחיית המתים מגעת בימיו (מד״ר ברא״ש׳ פד). — °וככנוי לאחת מברכות שמונה עשרה: מזכירין גבורות גשמים בתחית המתים (ברכ׳ ס ב). — ובסהס״א, גם בצרוף °יום התחיה: או היא יום הַתְּחִיָּה[1]) נאחיה ותאחית כמו קדם תעירו (שירי תימן, אידלזון-טורטשינר, 95). — ונוהג היום גם בהשאלה: התחדשות, התעוררות לחיים חדשים, כגון תחית הלשון העברית, וכן בצרופים כגון קום לתחיה וכד׳.

°תַּחְכְּמוֹן, ש״ז, במשמ׳ מקום חחכם התחכמוני[2]): ומצוי בו כל מידות טובות וכו׳ הוא חנקוב באב המון היושב בתחכמון (ד״ה של יהודי מלבים וא״י, מן ב, 129׳. — °וש״ז, כמו תחכמוני: אתה כמלאך אלהים תחכמון (זכריה אלצאהרי, ס׳ המוסר, כ״י תימן יו).

°תַּחְכְּמֹנִי, תחכמוני, ש״ז, — חכם מחכם, מלמד בדברי חכמה[3]): השבעתי תחכמוני[4]) דברו ראשון כללתי בו שמונים נרבדים (רסע״ג, אזהרות, סדור רסע״ג, קלה). לא דין תורה דנתני ולא משפט תחכמוני שפטתני וכמשפטי הגויים לא חייבתני (אגרת מנחם בן סרוק, תשובי תלמידי מנחם, שטרן, XXIX). ויצא איש חביגים והוא אדמוני עם יפה עינים וכו׳ ובתחבולות המלחמה תחכמוני (רס״ע פלקירא, המבקש, כג-כד). אמרו תחכמונים יודעי העתים וכו׳ (מכתב ר׳ חסדאי אבן שפרוט למלך הכוזרים).

---

1) [כך מנקד בכ״י.]

2) [עי׳ °תַּחְכְּמֹנִי, הערה.]

3) [ע״פ הבנה זו של תחכמני בש״ב כג ח: אלה שמות הגברים אשר לדוד ישב בשבת תַּחְכְּמֹנִי, אבל במק׳ זה בדה״א יא יא: ישבעם (כשבעים: ישבעל) בן חַכְמוֹנִי, ועל כל פנים שם פרטי לפנינו ולא כללי.]

4) [נ״א: תחכמונת, עי׳ שם.]

כל הקהל כאחד חברים נטעי נאמנים מאמינים בני מאמינים וכו' כולם תחכמונים קהלות קדושות (מנחת קנאות לר' אבא מארי, מכתב קד). ובהלקו מבני אדם המלכים והגדולים והגבורים והבדאים והמכשפים וכו' כלם תחכמונים תאוני צביה וכו' (מנחם בן זרח, צידה לדרך א כח, ד"ה מאומים). — ואמרו פיטנים ומשוררים: נחשב כמו גר ותושב יושב בשבת יעני בין כל פתלתול וסכל לבו כלב תחכמוני (רסב"ג, כתר בקראה, ביאליק-רבניצקי א, 4). בפגרי העלה גר מכבודו ישיחני שבילי תחכמֹני (רמב"ע, סקילאה, בכודי א, קמח). דגלי רבבות חילים חילים כלם תחכמנים ורבי פעלים (ר"י הלוי, אלהים אל מי אמשילך, הממעלה הפניה, סלוק, זמורה ה, 306). — ובנקבה *תחכמניה, *תחכמנית: אך לכבודו יצר נשמה תחכמונית (ר' נתנאל מקיגון, י"ס מן הקרון, שירי היחוד והכבוד, עו). שהם (דברי רז"ל) נאמרו מצד החכמה וההנהגה התחכמונית (לבי עדלמן, חמדה גנוזה, לח.). — *ותחכמני, כשם ספרו של ר"י חריזי [1]). ועי' *תַּחְכְּמוֹן.

*תחל [2]), ממנו *התחלה, *התחלי, *התחלתי, *תְּחַל, ועי' *תְּחַל *תְּחִלָּה.

*תָּחַל, קל לא נמצא במקורות.

— הפע', *התחיל[3]), — כמו הֵחֵל, beginnen; commencer; to begin: קברו את המת וחזרו אם יכולים להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו לשורה יתחילו ואם לאו לא יתחילו (ברכ' ג ב). העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו וכו', מנין הוא מתחיל מתחלת הברכה שטעה בה (שם ה ג). שנים שהתחילו מאמצע השורה וכו' יחיד שהתחיל בראש השורה (פאה ו ד). לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל וכו' ואם התחילו אין מפסיקין (שבת א ב). ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וכו' מהיכן הוא מתחיל מקרן מזרחית צפונית (יומא ה ה). ממקום שפסק משם הוא מתחיל (שם שם ז). עבור השנה וכו' בשלשה מתחילין וכו' וגומרין בשבעה (סנה' א ב). דיני (ממונות) הטומאות והטהרות מתחילין מן הגדול דיני נפשות מתחילין מן הצד (שם ד ב). קוצר לשחת ומאכיל לבהמה, אמר ר' יהודה אימתי בזמן שהתחיל עד שלא הביאה שליש (מנח' י ח). מי שזכה בקטורת היה נוטל את הבזך מתוך הכף וכו' ומלמדים אותו הוי זהיר שמא תתחיל לפניך שלא תכוה (תמיד ו ג). היה סתום ונמלך לפותחו, כש"א כשיפתח ארבעה טפחים ובה"א כשיתחיל (אהל' ז ג). בזמן שהתחיל השני עד שלא פסק הראשון (מקו' ג ד). — *התחיל בדבר: זית שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה, במה דברים אמורים בזמן שלא התחיל בו, אבל אם התחיל בו וכו' יש לו שכחה (פאה ז ב). כל מלאכה שהתחיל בה קודם לארבעה עשר גומרה בארבעה עשר, אבל לא יתחיל בה בתחלה בארבעה עשר (כ"מ, פסח' ד ו). מתחיל בגנות ומסים בשבח (שם י ד). מקום שהוא מתחיל בחטאת על מזבח החיצון משם היה גומר על מזבח הפנימי (יומא ה ה). מתחיל בתורה ומשלים בנביא (ר"ה ד ו). הפותח את חביתו והמתחיל בעיסתו על גב הרגל, ר' יהודה אומר יגמור (חגי' ג ז). בירך התחילה בעבירה תחלה ואחר כך הבטן (סוטה א ז). עד שלא יתחילו במלאכה צא ואמור להם על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד (ב"מ ז ג). סבכה שהתחיל בה מפיה טהורה עד שיגמור את קורקורתה, התחיל בה מקורקורתה טהורה עד שיגמור את פיה (כלים כח י). מכיון שהתחיל במצוה אומר לו מרק (ר' יוסי, ירוש' פסחי' י ו, ועוד) [1]). — *התחיל תחלה: הוא התחיל בעצה תחילה לפיכך לקה תחילה (סוטה יא.). —

---

1) לא ברור מה טעם בחר ר"י חריזי בשם זה, ועי' מנדס, Jew. Enc. I 390.]

2) [שרש משני שנגזר מן הִתְחִיל, צורה שנגזרה מן תְּחִלָּה משרש חלל, כדוגמת תפלה מן פלל וכד'.]

3) [עי' בהערה שלפני זו.]

1) מאמר זה בא כידוע בתוס' גם בנסחה: מי שהתחיל במצוה הוא גומר אותה, אם התחלת במצוה הוי גומר אותה (עי' פרלא, אוצר לשון חכמים עמ' 56 ועוד). ובדבור נוהגים לומר, בערבוב הנסחאות המתחיל במצוה אומרים לו גמֹר.]

ובצרוף כפ״ע עזר למקור של פעל אחר בלמ״ד היחס, *התחיל לעשות דבר: משישבו במקדש התחילו למשכן (שקלי א ג). עד הקיץ וכו׳ עד שיתחילו העם להכנים בכלכלות, עד שיעבור הקיץ וכו׳ עד שיתחיל העם לקצור קציר חטין (נדר׳ ח ז). ואינו מתחיל למנות אלא עד שיטהר (נזיר ז ג). תתחיל לפרק באגוזים ולפקל בבצלים אינו חבור (עקצ׳ ג ה). והבגד שהוא תפור בכלאים הכור עד שיתחיל להתיר (שם שם ו). התחיל גלגל חמה לשקע (ירוש׳ ברכ׳ א א). ובשחלה ר׳ יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לבקרו, כיון שראה אותם התחיל לבכות (ברכ׳ כח:). התחיל (שלמה) להתפלל לפני הב״ח (מד״ר ברא׳ ה). — *ותתחיל בדבר לעשותו: טלית שתתחיל בה לקרעה, כיון שנקרע רובה אינה חבור (כלים כח ח). — — *ובפעל עזר לפני פעל אחר בבינוני: התחילו כל העם שורפים (פסח׳ א ה). התחיל מחטא ויורד (יומא ה ה). התחילו היחידים מתענין (תענ׳ א ז). התחילו גשמים מנטפין (שם ג ח). התחיל מונה את שלו (נזיר ג ע). התחיל מרדד ויוצא (תמיד ו ג). התחלתי מביא להם ראיות (נגע׳ ז ד). התחיל הבן מצטער מפני החמה (מכי׳ בשלח ד, מא״ש, ל.). תתחיל צוות (ספרי במד׳ קלא). התחיל מספר מעשה הזאב (ירוש׳ ברכ׳ א ט). ועמד כל אחד ואחד מהן והתחיל נוטל יראתו בידו וקורא (שם שם ע א). והתחיל מקדמיני ושואל לי שאלות (ר׳ עקיבא, שם יבמ׳ עז ג) התחילו הן בוכין ור״ע משחק (סנה׳ קא.). ישב לו קוץ לאחד מהן תתחיל מחרף ומגדף (רב יוסף, כדה לא.). התחילה מטחת דברים כלפי מעלה (ר׳ ברכיה, מד״ר שמות ג). התחיל פרעה משחק עליהם ומקרקר אחריהם כתרנגולת (שם שם ט). כך ישראל כשהיו במצרים והיו משעבדים בהם התחילו צועקים ותולין עיניהם להקב״ה (שם שם כא). התחילה עושה מריבה כנגדו (שם במד׳ ג). התחיל בלעם חורק שיניו עליו (שם שם כ). משל לטבח שבא לשחוט פרתו של מלך, התחיל המלך רואה, כיון שהרגיש שהמלך רואה התחיל משליך את הסכין וכו׳ התחיל לומר תצא נפשי שבאתי לשוחטה וכו׳ (שם שם). נטל הזקן את הכלכלה מלאה זהובים והתחיל הולך ומשתבח בביתו (תנחומא קדושים ח). — וכן גם בבינוני, *מתחיל עושה: למלך שהיה לו כרם אחד ונזדווגו לו ג׳ שונאים הראשון מתחיל מקטף בעוללות והב׳ מונב באשכולות, הג׳ מעקר בגפנים (מד״ר ברא׳ מג). לבן מלכים שאמר לו אביו לך לבית הספר, הלך לו לשוק והיה מתחיל משחק עם הנערים (שם במד׳ ג).

— הָפעַ׳, *הֻתְחַל, — שהתחילו בו, שהתחילו לעשותו: אין נותנין חיטים לריחים של מים אלא כדי שיטחנו כל צורכן מבעוד יום וכו׳ כמה דאינון אמרין תמן משום לא הותחל בכל טפה וטפה כן אינון אמרין הכא משום לא הותחל בכל חטה וחטה (ירוש׳ שבת א ה) [1]). לא יקוב אדם שפופרת של ביצה, למה משום שלא הותחל בכל טיפה וטיפה (שם שם ג א). — ובספה״א: כי ברגע הראשון הותחל ההפסד אלא שהוא מועט בהתחלת (ס׳ היכוך, מספט עג). ובינ׳, *מֻתְחָל: הנראה לי שמעשה סוג גבוה תלוי במעשה האברים וכו׳ וכולל המותחל והנולד (ר״א הקראי, גן עדן, שבת א, כג:).

*תְּחַל, ס״ז, — כמו תְּחִלָּה: אילו הן ראשי שירות שלשירה: אז, לאמר וכו׳ וצריך לשלשו ויהיה סתום בתחל ובתכל (יהודאי גאון, אוצר הגאונים, מגילה, התשובות, לוין, 20). — ואמר הפיטן: בעקרת בית בתחל נכרה, כבכור ראשית בתכל בכרה (ר״א קליר, אבן סוג, יוצר א ר״ה). מאין כמוך לך יאתה להאמר, רב מחולל כל בתחל ובגמר (מא״ר ב״ר יצחק, את השם הנכבד נאה, יוצר סכות). הן כל פעם בהתעברו על כל לשון ואמה, מלקה לה בתחל ואחר כך מכין מלגמה (בנימין בר זרח, אבשרה, תפלה לתענית אסתר, מחז׳ איטלי א׳, פז:). פוטים אשר בתחל התקינו בעקלו בסוף כך נדונו (משה בר קלונימוס, מה מועיל, יוצר אחרון פסח).

---

[1]) [רק בצרוף זה בעקר בא בנין הֻפעַ׳ בתו״ם (וגם כאן כותב בעל קרבן העדה: שלא התחיל), שלא כדרך לשון חז״ל להשתמש בבנין זה בדרך כלל בבינוני בלבד; וכאן אפשר היה לומר הדברים כבטוי פעיל כגון: שלא התחיל(ו) בכל טפה וטפה, וצ״ע.]

תְּחִלָּה, ש"נ, סמי׳ תחלת,—ראשית, Beginn' commencement, במקרא בפרט עם ב היחס, בתחלה, zuerst ; avant (tout); first : וילך למסעיו וכו׳ עד המקום אשר היה שם אהלה בתחלה (בראשי׳ יג ג). ותבאנה אל קרבנה וכו׳ ומראיהן רע כאשר בתחלה (שם מא כא). וייראו האנשים וכו׳ ויאמרו על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים (שם מג יח). ירד ירדנו בתחלה לשבר אכל (שם שם כ). מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם בו (שופטי׳ א א). וישאלו באלהים וכו׳ מי יעלה לנו בתחלה למלחמה וכו׳ ויאמר יי׳ יהודה בתחלה (שם כ יח). הנה עתה הוא נחבא וכו׳ והיה כנפל בהם בתחלה ושמע השמע ואמר היתה מגפה בעם וכו׳ (ש"ב יז ט). בשנת שלש וכו׳ חזון נראה אלי אני דניאל אחרי הנראה אלי בתחלה (דני׳ ח א). והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מעף ביעף נגע אלי (שם ט כא). — כבתחלה: ואשיבה שפטיך כבראשנה ויעציך כבתחלה (ישעי׳ א כו). — ובלי הכרת יחס, בסמ׳ תחלת: והם המתו בימי קציר בראשנים תחלת[1]) קציר שערים (ש"ב כא ט). תחלת[2]) דבר יי׳ בהושע ויאמר יי׳ אל הושע וכו׳ (הושע א ב). תחלת חכמה יראת יי׳ (משלי ט י). תחלת דברי פיהו סכלות ואחרית פיהו הוללות רעה (קהלת י יג).—בתחלת: ויהי בתחלת שבתם שם לא יראו את יי׳ (מ"ב יז כה). כה הראני אדני יי׳ והנה יוצר גבי בתחלת עלות הלקש (עמוס ז א). והמה באו בית לחם בתחלת קציר שערים (רות א כב). בתחלת תחנוניך יצא דבר (דני׳ ט כג). ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה (עזרא ד ו). — מתחלת: ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הצור מתחלת קציר עד נתך מים עליהם מן השמים (ש"ב כא י). — ובתו"מ בתחלה, בפרט בנגוד אל בסוף[3]): בין שנפל שאור בתחלה בין בסוף, לעולם אינו אוסר עד שיהא בו כדי לחמץ (ערלה ב יא). ר׳ אליעזר אומר האורג שלושה חוטין

[1]) [כך כתיב; קרי: בתחלת.]

[2]) [כונת הצרוף כאן שנויה במחלקת, ועי׳ על כן בדברי העורך, הלשון והספר ב 310 וכו׳.]

[3]) [כמו במקרא, אלא שהתפתחו בתו"מ שמושים מיחדים שלא כשמוש המלה בתנ"ך.]

בתחלה ואחת על האריגה חיב. וחכ"א בין בתחלה בין בסוף שעורו שני חוטין (שבת יג א). אין אחר חליצה כלום בין בתחלה בין באמצע בין בסוף (יבמו׳ ה ו). מי שהלך למדינת הים ואשתו תובעת מזונות חנן אומר תשבע בסוף ולא תשבע בתחלה, וחכ"א תשבע בתחלה ובסוף (כתובו׳ יג א). כתב בין בתחלה בין באמצע בין בסוף משום מתנה דבריו קימין (ב"ב ח ה). בתחלה היו קורין אותן אוספי שביעית, משרבו האנסין חזרו לקרותן סוחרי שביעית (שקה׳ ג ג). בתחלה אחד שוגג ואחד מזיד מקדימין לערי מקלט (מכות ב ו). כל שיש בה ידיעה בתחלה וידיעה בסוף והעלם בינתים (שבועי׳ א ב). בתחלה קראו הלך ולבסוף קראו אורח ולבסוף קראו איש (רבה, סוכה נב:). מה גפן זו בתחלה היא נרפסת ברגל ואח"כ עולה לשלחן מלכים, כך ישראל נראין כאלו מאוסים בעולם הזה (מד"ר ויק׳ לו). — ובהשלמה של פעל, *עשה בתחלה, במשמ׳ התחיל ועשה: לא יפתח אדם מחצב בתחלה[1]) לתוך שדהו (שביעי׳ ג ה). כל מלאכה שהתחיל בה קודם לארבעה עשר גומרה בארבעה עשר, אבל לא יתחיל בה בתחלה בארבעה עשר (פסח׳ ד ו). לא יבשל אדם בתחלה מיום טוב לשבת וכו׳ אכלו או שנאבד לא יבשל עליו בתחלה (ביצה ב א). אין גוזרין תענית על הצבור בתחלה בחמישי (תעני׳ ב ט). משקין בית השלחין במועד ובשביעית, בין ממעין שיצא בתחלה בין ממעין שלא יצא בתחלה (מו"ק א א). המוצא מת בתחלה מושכב כדרכו נוטלו ואת תבוסתו. מצא שנים נוטלן ואת תבוסתן (נזיר ט ג). מצא ספרים קורא בהן אחת לשלשים יום וכו׳ אבל לא ילמד בהן בתחלה (ב"מ ב ח). — ובאותה משמ׳, בהשמטת ב היחס, *תחלה, כמו בתחלה: למה קדמת שמע לוהיה אם שמע, אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך יקבל עליו עול מצות (ר׳ יהושע בן קרחה, ברכ׳ ב ב). והיכן היו מנענעין, בהודו לה׳ תחלה וסוף (סוכה ג ט). בן תשע שנים ויום אחד הוא פוסל על ידי אחין וכו׳ אלא שהוא פוסל תחלה

[1]) [כמדב"ם וכן בתוספת׳ שביע׳ ג א: בתחילה.]

ותאחים פוסלין תחלת וסוף (יבמ׳ י ו). בירך התחילה (הסוטה) בעבירה תחלה ואחר כך הבטן (סוטה א ז). אם משנתנה לו אמר אני זכיתי בה תחלה לא אמר כלום (ב״מ א ג). הממלא לו ולחטאת ממלא את שלו תחלת וכו׳ ואם מלא את של חטאת תחלה ואח״כ מלא את שלו פסול (פרה ז ה). — *כבתחלה[1]): טעה ואינו יודע היכן טעה יחזור כבתחילה (ירוש׳ ברכ׳ ב ד). לאחר שהיה בידו שתי קפליות, הוליכן אצל נפח. א״ל יכול אתה לתקנה לי, אמר לו לבראתן כבתחילה אני יכול, לתקנם איני יכול (ר׳ יודן בר סימון, מד״ר ברא׳ מח). — ובתפלה: בנה ביתך כבתחלה וכונן מקדשך על מכונו (אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן, מוסף לרגלים). — *לכתחלה, במשמ׳ לראשונה, אף בנגוד לארמ׳ דיעבד (לאחר מעשה): יוצאת אשה וכו׳ בפלפל ובגרגיר מלח ובכל דבר שתתן לתוך פיה ובלבד שלא תתן לכתחלה[2]) בשבת (שבת ו ה). פורפת על האבן וכו׳ ובלבד שלא תפרוף לכתחלה[2]) בשבת (שם שם ז). אין נמנין על הבהמה לכתחלה[2]) ביום טוב (ביצה ג ו). חרש וכו׳ לא יתרום ואם תרם תרומתו תרומה וכו׳ דיעבד אין לכתחלה לא וכו׳ (ברכ׳ טו.). יוצאה אשה בעיר של זהב לכתחלת (ר״א, שבת קלח.). בני חבורה שהיו מסובין לשתות ועקרו רגליהן לצאת לקראת חתן או לקראת כלה כשהן יוצאין אין טעונין ברכה למפרע, כשהן חוזרין אין טעונין ברכה לכתחלת (פסחי׳ קא:). תולש את השער לראות מום, איבעיא להו לכתחלת או דיעבד׳ אמר רבי ירמיה תא שמע צמר המסוכך באוזן ר׳ יוסי בן חמשולם אומר תולשו ומראה את מומו ש״מ לכתחלת ש״מ (בכורות כה.). אמרת הכל ממירין לכתחילה והדר תני לא שאדם רשאי לחמיר (אלא שאם המיר מומר) דיעבד (תמו׳ ב.). — *ובמשמ׳ להתחלה: אם עקר את רגליו חוזר לכתחלת ואם לאו חוזר לעבודה (רבי שמעון בר וזא בשם רבי יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ ה ב). — וגם *בתחלה[3]), באותה משמ׳: עקרו להביא את הכלה וכו׳ אין צריכין לברך למפרע וכשהן חוזרין אין צריך לברך כתחילה (תוספת׳ ברכ׳ ד יז). חבא לקבל עליו אם היה נוהג כתחילה בצינעא מקבלין אותו (שם דמאי ב י). אין בית דין עושין אפטרופין נשים ועבדים כתחלה ואם מינה איתן אביהן בחייו עושין איתן אפיטרופין (שם תרומ׳ א יא). אין טומנין את החמין כתחילה בשבת (שם שבת ג כ). עושין אלונתיות לחולה בשבת, אימתי בזמן שטרפה מערב שבת, לא טרפה מערב שבת אסורה, שאין טורפין כתחילה בשבת (שם שם יג יב). — *מתחלת: לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וכו׳ אבל אם חברה היוצר מתחלת מותר (שבת ב ד). אין קורין מעוות אלא למי שהיה מתוקן מתחלת ונתעוות (חגי׳ א ז). הממאנת השניה והאילונית אין להן כתובה וכו׳ ואם מתחלת נשאת לשם אילונית יש לה כתובה (כתוב׳ יא ו). מצא (מת) אחד בסוף עשרים אמה בודק הימנו ולהלן עשרים אמה שרגלים לדבר שאלו מתחלה מצאו נוטלו ואת תבוסתו (נזיר ט ג). בית שבנאו מתחלה לעבודה זרה הרי זה אסור וכו׳ אילן שנטעו מתחלה לשם ע״ז הרי זה אסור (ע״ז ג ז). כל העסוקין בפרה מתחלה ועד סוף מטמאין בגדים וכו׳ (פרה ד ד). מתחילה עובדי עכו״ם היו אבותינו (פסחי׳ קטז:). מתחלת לא היו מרבין מחלוקת בישראל (סנהי׳ פח.). לא שנו אלא שלקחן מתחילה לבהמה, אבל לקחן מתחילת לאדם ונמלך עליהן לבהמה חייב לעשר (ר׳ יוחנן, סוכ׳ ז:). — *ומתחלת מעשה: מתחילת בריותו של עולם הוא גלת עמיקתא ומסתרתא (ר׳ יהודה בר סימון, מד״ר ברא׳ א). מתחילת בריותו של עולם נולד מלך המשיח (פסיק׳ רב׳ לג). — *וכמ״ע בבנויים: כל חייבי חטאות אינן חייבין עד שתהא תחלתן וסופן שגגה, תחלתן שגגה וסופן זדון, תחלתן זדון וסופן שגגה פטורין עד שתהא תחלתן וסופן שגגה (שבת יא ו). כל שתחלתו וסיפו בדעת כשר (גיטי׳ ב ו). וכל תנאי

---

1) [כבמקרא.]

2) [מדב״מ: בתחילת.]

3) [במקומות אחרים אין הגרסה כתחיל מסמכת כל צרכה, ועל ידה בתחילה וכד׳. ועי׳ למשל בתוספת׳ דמאי ב טו, ואולי אין כאן אלא חסר דיוק מצד המעתיקים.]

שיש מעשה בתחלתו תנאו בטל, וכל שאפשר לו לקיימו בסופו והתנה עליו מתחלתו תנאו קים (ב"מ ז יא). הדם קל בתחלתו וחמור בסופו (מעי' ג ג). מי גשמים יוכיחו שתחלתן וסופן משקה (מכשיר' ו ח). לפיכך גולל הספר (של נביאים וכתובים) לתחילתו והתורה לאמצעיתה (ירוש' מגי' ה יא). ספר עזרה לתחלתו הוא נגלל (ר' אחא בר יעקב, ב"ב יד:). מה אגוז זה אם נופל לתוך הטנופת אם נטלו ומורקו ושוטפו ומדיחו והוא חוזר בתחילתו וכו' (מד"ר שה"ש, אל גנת אגוז). — *ובסמי' לס"ע: כלי זכוכית וכו' הואיל ותחלת ברייתן מן החול שוינהו רבנן ככלי חרס (שבת טו:) — *אין זו תחלה לפלוני, אין זו תחלת מעשהו: וזאת שנית תעשו וכו' אמר להם אין זו תחלה לכם, שכבר בכיתם בימי משה (ספרא אחרי מות פרק יג, ויס, פו.). אמר לו (משה להקב"ה) כך וכך בניך מבקשים, אמר לו הקב"ה אין זו תחלה להם, עד שהם במצרים הלעיגו לי (מד"ר במד' טז). — ומ"כ *תחלות: ונקרב בעל הבית אל האלהים הרי אחד, עד האלהים יבא דבר שניהם הרי שנים וכו' דברי ר' יאשיה, רבי יונתן אומר הראשון תחלה נאמר[1] ואין דורשין תחלות (מכי' משפטים, מסכתא דנזיקין טו, וכעין זה סנה' ג:). — *ובהלכות טמאה, בשמש' ראשון במעלות הטמאה: השרץ שנמצא בתנור הפת שבתוכו שניה שהתנור תחלה (כלים ח ה). כל הפוסל את התרומה מטמא את המשקין להיות תחלה (פרה ח ז). מקרצת שהיתה תחלה ותשיך לה אחרות כולן תחלה, פירשה היא תחלה וכולן שניות (טהרו' א ח). המכניס ידו לבית המנוגע ידיו תחלות ד"ר עקיבא, וחכ"א ידיו שניות, כל המטמא בגדים בשעת מגעו מטמא את הידים להיות תחלות ד"ר עקיבא, וחכ"א להיות שניות, אמרו לו לר"ע היכן מצינו שהידים תחלה בכל מקום, אמר להם וכי היאך אפשר להן להיות תחלה וכו' (ידים ג א). — ובסה"א: תחלת המחשבה סוף דמעשה (כ"י אה"ם כוזרי ג עג). סוף מעשה במחשבה תחלה (שלמה אלוי, לכה דודי, ערבי שבת)[1].

1) [כאלו בבחרת לענין כלו, ולא למנין, והשוה מען מחלקת זו בדרשתו של ר' יוסי הגלילי ושל ר' עקיבא בכתוב וישלח בהם חרון אפו וכו' בהגדת ליל הפסח.]

תַּחֲלוּא, ש"ז, במקרא רק מ"ר תַּחֲלֻאִים, סמי' תַּחֲלוּאֵי, כנ' תַּחֲלוּאָיְכִי, תַּחֲלֻאֶיהָ, — כמו חלי, מחלה[2]: וראו את מכות הארץ ההוא ואת תַּחֲלֻאֶיהָ אשר חלה יי' בה (דבר' כט כא). אם יצאתי השדה והנה חללי חרב ואם באתי העיר והנה תַּחֲלוּאֵי רעב (ירמ' יד יח). ממותי תַחֲלֻאִים ימתו לא יספדו ולא יקברו (שם יו ד). הסלח לכל עונכי הרפא לכל תַּחֲלוּאָיְכִי (תהל' קג ג). יצאו מעיו (של יהורם) עם חליו וימת בתחלאים רעים (דה"ב כא יט). — וכתו"מ: אפי' טהורה ששתת (מן המים המאררים) סופה שהיא מתה בתחלואים רעים (ירוש' סוטה ג ח). — ובתפלה: והעלה רפואה שלימה לכל תחלואינו (במנ"ס, סדר תפלות כל השנה, ברכת י"ח, רפאנו, וכעין זה בנוסח הספרדים). — ובסה"א: ויאמר להביא לפניו הרופאים היודעים התחלואים וישקוהו (בס"ע פלקירה, המבקש, כח). הגופות אשר אינם נקיים מן הלחות כל אשר תוסיף מאכלים אתה מוסיף עליה תחלואים (ר"י זבארה, שעשועים, דוידזון, 84). החתן נפל בתחלואי נכפה (חתם סופר, חו"מ ז). — ואמר המשורר: והם מים אבל שתן קרואים ובו רופאים מבינים תחלואים למען הוא שאר הדם ונצחו ועל רב תחלואיו הוא שלוחו (ר"י זבארה, בתי הנפש, דוידזון, 163-164). —*ומ"י תַּחֲלוּא: הנני רואה כי שמחה על צלי האש ומכל תחלוא ומדוה תיאש (הנ"ל, שעשועים, שם, 98, ועי' שם, 89, הערות).

***תַּחֲלִיף**,[3] ש"ז, — חליפין, שבא במקומו של אחר Nachfolger, Ersatz; successeur,

1) [היום הנהג גם ת"ז תְּחִלִּי בשמש' בא בתחלה, ומזה תְּחִלִּית בשמש' תוספת הבאה בראשית המלה prefix, בנגוד לסופית.]

2) [אמנם במקצת מקומות אפשר להבין את המלה כלשון חֲלָאָה וטמאה, ועי' בדברי הערוך, הלשון והספר ג 401, על ישע' נג ד (אכן חלינו, וי"א חטאנו, הוא נשא), שם לג כד (ובל יאמר שכן חליתי, וי"א חטאתי, העם הישב בה נשא עון), ועוד.]

3) [מן תחליפא (בסע"ס) בארמ' שבתו"ס.]

נח צדיק : équivalant; successor, substitute נמצא תמים לעת כלה היה תחליף[1] (ב״ם גני׳ מד יז). תהי עצמותם פורחות מתחתם ושמם תחליף לבניהם (סס מו יג). — ומרבה היום השמוש במלה זו, בפרט במשמ׳ חמר זול ומצוי המשמש במק׳ חמר אחר יקר ונדיר.

תַּחֲלִיפָה, ס״נ, — חלוף, ההתחלפות של צורת בצורת וכד׳: עיקר חפצי בספר הזה לבאר דרכי אותיות הנוה והמשך בלשון הקדש ואורח תחליפותיה והצטרפם (ראב״ע, ס׳ אותיות פ״מ לריב״ג, ספרי דקדוק, הוצ׳ דוקס י, 1).

תֹּחֶלֶת, עי׳ תּוֹחֶלֶת.

תחם[2], ממנו •תְּחוּם, *תָּחַם.

***תָּחַם**, קל לא נמצא במקורות.

— פע׳, •תִּחֵם[3], — הציב תחום וגבולות. Grenzen setzen; fixer des frontières ; to fix borders: מאי חצובא אמר רב יהודה אמר רב שבו תיחם יהושע לישראל את הארץ (ב״ב נו.). לפי שבעולם הזה מתחמים באבנים ובחצובות אבל לעתיד לבוא מתחמין באבנים טובות ומרגליות (פסיק״ר, ענים סוערה, בובר, קלז:, ופסיק׳ רב׳ לב, אים שלום, קמט.). — ואמר המשורר: לבי לחכמה ישאף תמיד צף בים יתַחמָה[4] (סבזי, אידלזון-טורטשינר שירי סימן, 197).

— נפע׳, •נִתְחַם, נקבע לו תחום, הֻגבל: ביום התונה נתקדשתי בסיני להתחם[5] (מחזור ב״ר יצחק, אדיר ונאה, יוצר לשבת אחר שבועות). הגיף בהיתחמו

[1] [במק׳ הרשעים שמתו במבול.]

[2] [עי׳ תְּחוּם. *תָּחַם, הערות.]

[3] [בבנין הדגוש בא פעל זה, הנגזר מן השם תחום, גם בארמ׳ ובסור׳, ומארמ׳ השאל שמושו לעברי׳ שבתוים.]

[4] [כאן כנראה במשמ׳ לן בתחומה.]

[5] [כלשון הכתוב: והגבלת את העם (שמות יט יב), ת״א: ותתחם ית עמא.]

כלומר כשתתחימהו[1]) יהא לו שש פאות (פי׳ יצירה לר׳ יצחק הישראלי, פי׳ ברצלוני, הגהות קויפמן, 344).

— הפע׳, •הוּתְחַם, כמו נִפע׳: ישאו רובי שלומים בברכות ארוכות מותחמים כתחלה מלפני שוכן מרומים וכו׳ (אגרות ר׳ שמואל בן עלי ובני דורו, הרכבי א ב, 81).

תַּחְמוּד, ס״ז, ותַחְמוּדָה[2], ס״נ — מחמד, תאוה: ואין תשוקה אלא תחמודות (מד״ז שה״ש, אגי לדודי, בובר, 38). — ואמר הפיטן: תחמודות בתים ואהלים שקר החן ויפי הבלים (ר״א קליר, ארץ מטה ורעשה, קרוב׳ ליום א שבועות). תצעק על כלי חמדה שבו נכתרת תחמוד עיניה נצל כשרף אפוסטמוס התורה (אמרר בבכי, סליחי לי״ז בתמוז).

תַּחְמָס[3], ס״ז, — עוף מן העיפות הטמאים: ואת אלה תשקצו מן העוף וכו׳ ואת בת היענה ואת התחמס ואת השחף ואת הנץ למינהו (ויק׳ יא יו, וכעין זה דבר׳ יד יה). — ובספה״א: אמר הטוו״ס דע אדוני המלך כי יש בקבוצינו תרנגו״ל חחזן וכו׳ ותתחמ״ס ההרי והזרזי״ר הפרדסי (קלונימוס, בעלי חיים ב ז). התחמס (דער פאלקע) גדול כאיה ויקונן כנשר על הרים וסלעים גבוהים (ליגדא, ראשית למודים א ו, עז:). תחמס (אמסעל) דומה לעופות הנזכרים וגם הוא יוכל ללמוד לבטא איזה מבטא כלשון אדם (סס סס, יח:). את התחמס המגוסר יקדישו ההודיים ג״כ בעבור אמונתם (ר״ש בלוך, שבילי עולם ג, מא.).

[1] [לכאורה בנין הפִע׳, אך כנראה צ״ל תתחמיהו.]

[2] [ע״פ תחמודא, תחמודתא בארמ׳ שבתרגומים.]

[3] [גם גזירת השם וגם זהוי העוף הנקרא בו מספקים הם. אין להניח, שיש כאן גזירה מן חמס, אלא כנראה לפנינו מלה שאולה מלשון אחרת, אולי ממצר׳. לפי מקום השם בכתוב, אחר בת היענה ולפני שחף ונץ וכוס וינשוף ותנשמת, קשה לקבל כמה מן הזהויים שהצעו, כגון של אהרוני, כמין ממיני הינשופים, העוף caprimulgus (שגם הוא ממיני הינשוף) או הנעמית (המנויה כשם בת יענה לפני כן), ועל כן בחר גם העורך בתרגום התנ״ך שלו בזהוי בקוקיה (cuculus canorus), שהצע אף הוא במסרת הפרשנית. אכן אין גם זאת אלא השערה, וצ״ע.]

תחן[1], מגזר *תחן.

***תחן**, קל לא נמצא במקורית.

— הפע', *התחין, — התחנן, ערך תחנה, ואמר הפיטן: אתחין בחין לחשון דברי מלעשון (ר"א קליר, ארשת ארוש, תפלת טל).

***תחן**[2], ש"ז, — כמו תחנה, תחנון: צדק ושלום עד יצמיד פילול ותחן עד יפיל (ינאי, קרוב' לויקרא, זולאי, קלד). סבות באי בתחן למר בכו אראלי מלך (ר"א קליר, כבודו אהל כהיום, אופן לר"ה). גדולה בתחן אשוטטה (הוא, אדפק בלאהרים, רשות לעבודה, GJG, 119). להפיק תחן לחשן לחלל פני אחרון וראשון (שם, 120). בתחן ופלל יפתו מגרע בנטפי מים (הוא, תכנם לארץ, תפלת גשם). פרה בת שתים ענלת בת שנתה בצר ציר תחן כקשב שמועתה (הוא, אלורה ואפרשה, קרובי לפרש' פרה). בפיהו (של הכה"ג) תחן ירחישו בצאתו לאהל ביום מצפהו (רסע"ג, עבודה, סדור, רפו). אזן תחן עתירתנו סוכת עתירת (יוחנן בן דניאל, יודע ועד, סירמן, מבחר השירה העברי באיטלי', קלג). תחן למלא רחמים ערך בעד צמים (חלבושה זהב, GJG, 155). קיצר תחן מלהפחידם על שיגגם ועל מירדם (שם, 179). הבין נין קיש ותחן הלקיש עד לדק חקיש (תמימים כרשו, קרוב' לפורים). כבוד שמך מעלים בשיר ובתחן מתפללים (אות זה החדש, יוצר לפרש' החדש).

***תחנה**[3], ש"נ, — מקום הניה, ואמר המליץ: ואן יהיה תחנות הלבבות העדינות כי אם על הריה ועל גבעתה (עמנואל, מחבי' טז, ירדן, 277).

— ובפרט במשמ' מקום חנית קבוע של כלי רכב צבוריים[1]), Station; station, נוהג בספרות ובדבור.

תחנה[2], ש"נ, סמי' תחנת, כנ' תחנתי, תחנתך, תחנתו, תחנתנו, תחנתכם, תחנתם, מ"ר כנ' תחנתיהם, — שה"פ מן חנן, התחנן, בקשת רחמים, תפלה, Flehen; supplication: ופנית אל תפלת עבדך ואל תחנתו (מ"א ח כח). כל תפלה כל תחנה אשר תהיה לכל האדם וכו' (שם שם לח). להיות עיניך פתחת אל תחנת עבדך ואל תחנת עמך ישראל (שם שם נב). ויאמר יי' אליו שמעתי את תפלתך ואת תחנתך אשר התחננתה לפני (שם ט ג). שמע יי' תחנתי יי' תפלתי יקח (תהל' ו י). האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם מתחנתי (שם נה ב). תבוא תחנתי לפניך כאמרתך הצילני (שם קיט קע). ושמעת מן השמים וכו' את תפלתם ואת תחנתיהם (דהי"ב ו לט). — ובצרופים, הפיל תחנה, ונפלה תחנה, לפני פ': אולי תפל תחנתם לפני יי' וישבו איש מדרכו הרעה (ירמ' לו ז). ויאמרו אל ירמיהו הנביא תפל נא תחנתנו לפניך והתפלל בעדנו אל יי' אלהיך (שם מב ב). ויאמר (ירמיהו) אליהם כה אמר יי' אלהי ישראל אשר שלחתם אתי אליו להפיל תחנתכם לפניו (שם שם ט). ועוד אני מדבר ומתפלל וכו' ומפיל תחנתי לפני יי' וכו' (דני' ט כ). — ובמשמ' חנינה, נשיאת חן, Gnade; grâce; grace: למען החרימם לבלתי היות להם תחנה (יהו' יא כ); ועתה כמעט רגע היתה תחנה מאת יי' אלהינו להשאיר לנו פליטה (עזרא ט ח). — ובמהמ"א: תחנת הדל והמר יוסף בבמהר"ר שלמה ן' וירגה (ר"ם ויגנה, שבט יהודה, סוסע, קסד). — ואמר הפיטן: אלהים אמץ אם תחנות ערכת (יוסף בן אביתור, אלהים אמץ, הושענה, סעה"ם, 15).

---

1) [שרש משני שגזרהו הפיטן מן תחנה ותחנון כדגמת התחיל מן תחלה.]

2) [אולי השפעו הפיטנים ביצירת צורה זו גם מן השם הפרטי תחן (במדבר כו לה; דה"א ז כה): לתחן משפחת התחני.]

3) [על פי הבנה זו במלה תחנתי בש"ב ו ח, עוי' בערך זה.]

1) [לפי הערה שמצאנוה רשומה ביד אחד מעוזרי המחבר מימי חייו, השתמש במלה במשמ' זו ראשונה איכהורן במכתב אל דוד פרידלנדר; ואולם לפי המובא לקמן בערך תחנות, השתמש פרידלנדר בצורה זו באיתה משמ'.]

2) [כשם פרטי בא כדה"א ד יב תחנת אבי עיר נחש, ובשבעים: Θαιμαν, תימן.]

תחנון, ש"ז, במקרא רק מ"ר תחנונים, סמי' תחנוני, כנ' תחנוני, תחנוניך, תחנוניו, תחנונינו, — כמו תחנה, בקשת רחמים, מאלהים או מאדם: קול על שפיים נשמע בכי תחנוני בני ישראל (ירמ' ג כא). שמע קול תחנוני בשועי אליך (תהל' כח ב). תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות (משלי יח כג). הירבה אליך תחנונים אם ידבר אליך רכות (איוב מ כז). ואתנה את פני אל אדני האלהים לבקש תפלה ותחנונים (דני' ט ג). בתחלת תחנוניך יצא דבר (שם שם כג). — ובצרופים, הפיל תחנוניו לפני פ': כי לא על צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים (שם שם יח). — ובמשמ' נשיאת חן, מתן חנינה. כמו תחנה במשמ' זו: ושפכתי על בית דוד וכו' רוח חן ותחנונים (זכרי' יב י) [1]. — ואמר בן סירא: לא ישא פנים אל דל ותחנוני[2] מוצק[3] ישמע (בן סירא גני' לב יז). — ובתו"ם: העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים (ברכ' ד ד). וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום ב"ה (אבות ב יג). ותהא תורתך מלאכתינו כל ימי חיינו ויהיו דברינו תחנונים לפניך (ירוש' ברכ' ד ב). שתוי אל יתפלל אם התפלל תפילתו תחנונים (שם תרומ' א ו). לא אמרן (עקר רגליו חוזר לראש) אלא שאינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו, אבהן רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו חוזר לעבודה' (ברכ' כט:). אם בחוקתי תלכו, אין אם אלא לשל תחנונים (ע"ז ה.). עשרה לשונות נקראת תפלה ואלו הן שועה צעקה וכו' ותחנונים (מד"ר דבר' ב). — ואמר המשורר: אקרא אדני ואירא עוני מן תחנוני יהיו מרח (ר"י הלוי, יוען ומקים זמורת א, 29). — ובסהמ"א, גם מ"י תחנון: ותצליח לעבד לך להשכיל בשפכי תחנון בינו לבינך (ד"ה של יהודי מלכים וח"י, מן ב, 264). — וככנוי לתפלת „רחום וחנון" שאחרי שמונה עשרה.

[1] [בירמ' לא ח כתוב: בבכי יבאו ובתחנונים אובילם אוליכם אל נחלי מים וכו', ובמק' זה בשבעים בבכי יצאו (ἐξῆλθον) ובתנחומים (ἐν παρακλήσεις) אובילם וכו', ובכוון זה גם וולג', ות"י (ברחמין סגיאין אקרבינון), ואולם למעשה אפשר להבין גם תחנונים כאן, כבזכר' יב י, כלשון מתן חנינה; ואפשר שהשבעים סומכים על דרשת אל תקרי, הבאה לקבע הבנה זו: אל תקרי (ז"א אל תפרש) תחנונים כלשון בקשה אלא כלשון חנינה ותנחומים.]

[2] [נ"א: ותחנונים.]

[3] [נ"א: מצוק.]

תחנונה [1]. ש"נ, במקרא רק מ"ר תחנונתי, — כמו תחנון: האזינה יי' תפלתי והקשיבה בקול תחנונתי (תהל' פו ו).

תחנות [2], ש"נ,—כמו תחנה: תחנות הוא שם על משקל תרבות וטעמו מקום החניית ולזה כניתי את המקום אשר יחנו שם העוברים והשבים להחליף את הסוסים והעגלים (Station) בשם תחנות (דוד פרידלנדר, בכוה"ע תקסג, 107).

תחנתי, — מלה לא ברורה כל צרכה [3]: ויועץ (מלך ארם) אל עבדיו לאמר אל מקום פלני

[1] [צורת מ"י זו הניח, למשל, גם רד"ק במכלול (ליק, קסו:).]

[2] [פרידלנדר, בכתבו את הדברים, ראה בלי ספק תחנתי (עי' ערך זה) שבכתוב כתמורת תחנותי, ולפי זה קבע את צורת המלה. ואמנם עי' תחנת, הערה.]

[3] [הפרשנות העברית, החל בת"י (בית משרי), הבינה את המלה כמ"י (בנקוד תחנתי) בסיום הרבות במשמ' מקום חנית, ועי' תחנה, ואמנם יתכן שהנקוד השאיר באפשרות את ההבנה כפעל בסיום כדגמת סבותי וכד'. ואכן נדרש כאן פעל שיתקשר עם אל מקום וכו', וכן בשבעים, לפי הענין: Ταρεμβαλῶ..., (εἰςτὸντόπογ), כנראה במשמ' אתקרב, בוולג': ponamus insidias, ז"א נניח מארב. ואלו החדשים הציעו תקונים, גם על יסוד החנחה הקרובה, כי בא כאן אותו שרש כמו בסוף פס' ט: כי שם ארם נחתים, שלפיו ההצעה תנחתו במק' תחנתי הקרובה ביותר (עי' גם בדברי העורך, הלשון והספר ב 119), אלא שגם פעל נחת זה אינו עולה יפה כל צרכו בשני המקומות, ובודאי אין לקבל את הקריאה תחנו אתו וכד'. לפי הענין עדיף היה למצא לשון מארב או איום, אולי בקריאה כגון: אל מקום פלני אלמני תחתו (מן חתת), וכן: כי שם ארם מחתים, וצ"ע.]

אלמני תחנתי, וישלח איש האלהים אל מלך ישראל לאמר השמר מעבר המקום הזה כי שם ארם נחתים (מ"ב ו ח-ט).

תחף, פ"י, — כמו תחב: תוחף[1]) את חחרה, בשפוד (נ"א משפוד) ואוכל עמה כזית בשר (ירוש' חגי' ג ג).

***תחרא**[2]), ש"ג, — האחור שבגוף האדם, שת, anus ;After; derrière: והיה פי ראשו בתוכו שפה יהיה לפיו סביב מעשה ארג כפי תחרא יהיה לו לא יקרע (שמות כח לב). — ובספהמ"א, במליצת הכתוב: דלת שפתו גדילה כתחרא מקפת לו סביב בלי להקרע (יוסי בן יוסי, אתה כוננת סדר העבודה ליוה"כ, מחז' איטי' ב, ריד:). — "ובמשמ' שריון, ע"פ הבנה זו בכתוב: מלובשים בשריונות ותחרה וסוחרה וברמחים לטושים (דברי חסן, 6).

***תחרה**, ש"נ, — כמו תחרות, קטטה, חרון: כאב ראש לענה וקלון יין נשתה בתחרה ובעם (כ"ם גני' לד כט). — ועי' "תחור, *תחרות.

תחרה[3]), פ"ע — כמו התחרה: כי את רגלים רצת וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים (ירמ' יב ה).

התמלך כי אתה מתחרה בארז (שם כב יה). — ואמר המשורר: והן רצות לתחרות הברקים ואם מתנהלות הנה לאטן (ילחק בן עזרה, שירי ס"ר, מעה"ם, 160).

***תחרות**[1]), ש"נ, — מעשה האיש המקנא ומתחרה בזולתו: מה ראו דינין לקדום לכל מצות שבתורה שכשהדין בין אדם לחבירו תחרות ביניהם נפסק הדין נעשה שלום ביניהם (מכי' משפטים א). בראשונה היו משפחות עומדות ואבלין עוברין משרבת תחרות בציפורין התקין ר"י בן חלפתא שיהו המשפחות עוברות והאבלים עומדין (ירוש' ברכ' ג ב). סיפרי מינין שמטילין איבה ותחרות ומחלוקות בין ישראל לאביהן שבשמים (שם שבת טז, וכעין זה בבלי שבת קטז.). אמר הקב"ה למשה לשעבר היתה איבה ביני לבין בני שנאה ביני ובין בני תחרות ביני ובין בני (מד"ר במד' יב). ומה אם העליונים שאין בהם לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות הן צריכין שלום, התחתונים שכולן שנאה ותחרות וקנאה עאכ"ו שהן צריכין שלום (שם דברי ה). רבונו של עולם תורה שנתת להם לישראל אינן עוסקין בה והרי איבה וקנאה ושנאה ותחרות ביניהם וכו' למה קרא למלאכי השרת חברים לפי שאין ביניהם איבה וקנאה ושנאה ותחרות ומינות ופלוגת דברי' (שם שה"ש, היושבת). — ובספהמ"א: נכנס תחרות בין אליעזר ובין ישמעאל (פדר"א לא). — ואמר הפיטן: תחרות רגז הניח וחזכר רחם (ר' אליה בר שמעיה, תחכום, סל"ס' ג עש"ם). — "ובמשמ' התחרות במרוץ או במעשה גבורה אחר, בגוף או ברוח Wettbewerb, Turnier; concours, tournoi; competition, tournament, נוהג בספרות ובדבור.

---

[1]) [אמנם במאמר דומה בתוספת' חגי' ג יב כתוב מפרש: תוחב את חררה בכוש או בקיסם ואוכל עמה זית, ע"כ. ועי' בבבלי שם כד:. ולפי זה אפשר שאין כאן אלא טעות במבטאו הפרשל של המעתיק.]

[2]) [בפרשנות ובמלונים נתפרשה מלה זו כאל מובנה שריון, ואולם, כפי שהוכיח העורך במחקר מיחד, ראשונה בעתונות המדעית, ולאחרונה בחלשו והספר כ 219 וכו', לא נולד פרוש בלתי מתאים זה אלא בטעות הבנה בתרג' הארמ' פום שרין (כך צ"ל), כלו' פי טבעת, פי טבעות, שהבינוהו כאלו כונתו פום שרין, פי שריון, ואין כונת הכתוב אלא שהיה פי המעיל נתון בתוכו, ולא כלפי חוץ, ולא מצא כותב התורה לכך תמונה מן הטבע אלא באבר זה שבגוף האדם, ונגזרה המלה תחרא מן חרא (עי' שם), ועי' בהקבלות המובאות במאמר העורך הנזכר לעיל. ומובן שאין ערך להשואות משפות אחרות שבדו אותן המלמדים מלבם.]

[3]) [פעל משני שנגזר מן חרה, בקצור במקום התחרה. ואמנם אלמלא הנקוד אפשר היה לבטא תתחרה, מתחרה, ואולי כך עקר. ועי' *תחרות, תערות].

[1]) [יצחק אפשטין (הגיוני לשון, 160 וכו', ומקדם במאמר בעתונות) חשב לקבע הבדל משמעותי בין תחרות להתחרות, ואולם אין הבדל ברור כזה יוצא משמוש המלים במקורות.]

∞ **תַּחְרִים** [1]), ש"ז, — מעשה רקמה באריגים במחט.

תַּחַשׁ [2]), ש"ז, הסמך תַּחַשׁ, מ"ר תְּחָשִׁים,—מין בעל חיים שהשתמשו בעורו כיריעה לכסוי אהלים: וערת אילם מאדמים וערת תְּחָשִׁים ועצי שטים (שמות כה ה)· ועשית מכסה לאהל ערת אילם מאדמים ומכסה ערת תְּחָשִׁים מלמעלה (שם כו יד). ונתנו עליו כסוי עור תַּחַשׁ (במדי׳ ד ו). מכסהו ומכסה הַתַּחַשׁ אשר עליו מלמעלה (שם שם כה). ואלבשך רקמה ואנעלך תַּחַשׁ (יחזק׳ יו י). — ובתו"מ: שני מכסאות היו, אחד של עורות אילים מאדמים ואחד של עורות **ת ח ש י ם** (שבת כח.). **ת ח ש** שהיה בימי משה בריה בפני עצמה היה, ולא הכריעו בה חכמים אם מין חיה הוא אם מין בהמה הוא, וקרן אחת היתה

---

[1]) [חדושו של המחבר במקי׳ Spitzen, dentelle, lace. ע"פ הערבי׳ חִירְם a), קוף המחט.]

[2]) [ע"פ בונדי, Aegyptiaca 1 וכו׳, השוו: רבים טרם או תחם במצר׳ במשמ׳ עור מרֻכָּך(?) ואחרים ראו במלה, בהתאם למסית הפרשנית (ועי׳ בהמשך), שם של בעל חיים, ולאחרונה חשות אהרוני, בערבי׳ דחשׁ במשמ׳ דולפין, ואחריו הלכו גם מלמדים אחרים. ואולם אין זה מסתבר, שספרה התורה על שמוש בעורות של דולפיני ים דוקא כנגד "עורות אילים", אשר שמושם כיריעה לאהל מצוי ומובן הוא. לפי הענין המצפה כנגד עורות אילים (לבנים) הוא: עורות עזים (שְׁחֹרים), ומסתבר שאין לפי זה תחש אלא מבטא קדום, שממנו התפתח בטשטוש הגרוניות השם תַּיִשׁ, ועי׳ גם ערך זה. בתרגומים הארמיים תורגם תחש, כידוע, **ס ס ג ו נ א**, ושם זה נדרש, כאלו כונתו שָׁשׁ בגונים הרבה (עי׳ שבת כח.), צבעוני (על **ס ס ג ו נ ת**, ססגוניתא, עי׳ Preuss, Medizin עמ׳ 266), ואין זה אלא דרוש על המלה שלא היבנה, כי לדעת כמה חוקרים (עי׳ קרוים, Lehnw. II 405, תוספת הערוך 299) אין כאן מלה שמית, אף שלא הצליחו לעמד על מוצאה. ואמנם השוה συσκηνία וכד׳ בצרוף הנגזר מן σκηνή, אהל ביונ׳, אשר השתמשו בו כדי לציון עורות ששמשו בצרופם מכסה לאהל, וצ"ע.]

---

a) خرم

לו במצחו [1]) ולפי שעה נזדמן לו למשה ועשה ממנו משכן ונגנז (שם כח:). — ואמר המשורר: מה בצע כי תלבש משי ופעמיך תנעל **ת ח ש** (רמב"ע, הרסים ח, בכודי, ספה). ואם יגבר ועלה ראש מסילה אזי ילבש עדי ינעל **ת ח ש י ם** (שלמה מזל טוב, שמעוני מחי שכל, דברי חפץ, ו). — ואמר המליץ: **ת ח ש** או פרא (צעברא) החיה הזאת יפה מכל חיות העולם הנודעות (ליכדה, רמסים למודים ח ו, יד.).

***תַּחְשׁוֹן**, — מלה לא ברורה [2]): כולהון (בני ראומה) לשון מרדות חן, טבח טבחון גחם גמחון [3]), תחש **ת ח ש ו ן**, מעכה מעכון (ר׳ ילחק, מד"ר בראשי׳ כז).

תחת [4]), ממנו ˙˙תָּחַת, תַּחַת, תַּחְתּוֹן, *תַּחְתּוֹנִי, תַּחְתִּי, תַּחְתִּיָּה, תַּחְתִּית.

˙˙**תָּחַת** [5]), קל לא נמצא.

---

[1]) [אין זאת, כמובן, אלא אגדה, ואין מכאן סמך לזהוי התחש בדולפין בעל קרן.]

[2]) [המחבר ראה במלה גמחון (עי׳ בערך זה, עמ׳ 798) ש"ז עברי, ולפי זה היה עלינו לדון גם את המלים טבחון, תחשון, מעכון שעל ידה. ואולם יתכן, ואף מסתבר, שהכונה לצורות פעל כארמ׳ במשמ׳ גחם אותם, תַּחַשׁ (במשמ׳ תַּחְשָׁה, תשתיק) אותם, טבח אותם, מעך אותם, ולפי זה לא היה שם עצם בצורת תחשון קים בעבר׳.]

[3]) [נ"א גחמין, ועי׳ בדברי קרוים, תוספת הערוך קכ, ובמובא שם.]

[4]) [שרש זה, שכנראה קרוב הוא אל נָחַת, קדום הוא בכל השפות השמיות (על האשור׳ ר׳ בערך תַּחַת), ועי׳ בהערות לערכים תַּחַת, ˙˙תָּחַת, תַּחְתִּי.]

[5]) [פעל זה היה קים אף בתקופת המקרא, ואלה דברי העורך, הלשון והספר ב 413 וכו׳, על הכתוב (בדבר׳ לג כז) מְעֹנָה אלהי קדם וּמִתַּחַת זרעות עולם ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד: "סוף הפסוק קשור הוא כוי"ו החיבור וההיפך בהתחלתו. ועל כן: כשם שכאן מדובר על השמדת אויבים, כך בוודאי מעין זה גם תוכנו של המשפט הראשון הוא בהשמדת כוחות אויבים כאלה בידי האלוהים. ומכאן, שאין

—פעי"', תחת, — גרם מחתה, הרעיד, ואמר חפיטן: מלך תחת חלד מהביט', מרעיד יסוד בהביטו (כ"א קליר, מלך אזור, יוצר א' כ"ה).

תַּחַת [1], הס"פ ומ"י, בהפס' תָּחַת, בכנ' תַּחְתַּי, תַּחְתֶּיךָ, תַּחְתָּיו, תַּחְתָּו, תַּחְתֶּיהָ, תַּחְתֵּינוּ, תַּחְתֵּיכֶם תַּחְתָּם, תַּחְתֵּיהֶם, תַּחְתֵּנִי, תַּחְתֶּנָּה,—א) לְמַטָּה, unten; en bas; below: ברכת שמים מעל ברכת, תהום רבצת תָּחַת (בראשי' מט כה). — ועם מ(ן), מִתַּחַת באיתה מ"מ' [1]: אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מִתָּחַת (שמות כ ד). כי יי' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מִתָּחַת (דברי' ד לט). ומחנה מדין היה לו מִתַּחַת בעמק (שפט' ז ח). שאול מִתַּחַת רגזה לך לקראת בואך (ישע' יד ט). שאו לשמים עיניכם והביטו אל הארץ מִתַּחַת (שם נא ו). ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מִתָּחַת [2] (עמוס ב ט). מִתַּחַת שרשיו יבשו וממעל ימל קצירו (איוב יח טז). — ובסמ' כמ"י, תַּחַת הדבר, או עם ל, תחת לדבר, מתחת הדבר, מתחת לדבר, אל תחת הדבר, למתחת לדבר, כמשמ' למטה מן הדבר unter; sous; under: ויבדל בין המים אשר מִתַּחַת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע (בראשי' א ז). והשענו תַּחַת העץ (שם יח ד). ותשלך את הילד תַּחַת אחד השיחם (שם כא טו). ותקבר מִתַּחַת לבית אל תַּחַת האלון (שם לה ח). והוצאתי אתכם מִתַּחַת סבלת מצרים (שמות ו ו). ואשר במים מִתַּחַת לארץ (שם כ ד). וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תַּחַת ידו (שם כא כ). ויבן מזבח תַּחַת ההר (שם כד ד). ושתי טבעת זהב תעשה לו מִתַּחַת לזרו (שם ל ד). ולקחו

"מענה" שם עצם, שהמסורת ניקדה אותו מְעֹנָה וחכמינו דרשוהו כאשר דרשו, אלא בינוני של פועל: מְעַנֶּה ז"א משפיל ומדכא, כלשון "זמיר עריצים יענה" (ישע' כה ה), לאמור: אל זה ה"מְעַנֶּה אלהי קדם" וכו', היא שאף יגרש וישמיד מפניך כל אויב. והואיל ו"מענה" הוא בינוני הפעיל במשמעות משפיל, על כן מובן הוא, שעלינו להבין גם "ומתחת", שלא כניקודי כבינוני הפעיל: "וּמַתְחִת", ז"א מכניע ומוריד תחת. הרי כך נגזר מן "תחת" גם בסורית הפועל "תחתי" (הוריד, הכניע), בערבית תַּחְתַּ (היה למטה), בחבשית "אַתְחַתַ", השפיל, הכניע, וכדומה. על ידי פירוש פשוט זה, שפרסמתיו ראשונה בס' היובל למארט, (1925), עמ' 274, בטלות גם הצעות תיקון, שהוצע אף בזמן האחרון."]

[1]) [המלה נמצאת באותו שמוש, ואמנם גם בשווי משקל, בכל השפות השמיות, חוץ מאשור שאמנם באה בה מלה חֶתֶּנ (כנראה במק' תחתנ, שכן נבלעה ח גרונית בלשון זו) במשמ' בא כח, חבא תחת וולתו, וכנראה נדחקה. והשוה במכתבי עמרנה 252, 26 תַּחְ'תַם (כנראה כמלה עברית כנענית: תחתם), בכנעני' (סלושץ, אוצר 977) ובאוגרית' תחת, ארמ' וסור' תחית, ערב' דרומ' וצפונ' תַּחְתַ a), בכוש' תָחוּת כתאר במשמ' שפל, נמוך. חלף המשקלים תַּחַת — תַּחוּת (שעקרו תַּחְת) בלשונות אלו, אפשר לראותו כחלופים אַחַר — אָחֹר, או אֵיךְ — אָרֹךְ בסמ' לעֻמת הנפרד וכד', ועי' על חלופי משקל בשם ובפעל בכלל בדברי העורך בפרק על תנועה ומשקל בעברית ובשמית, בהלשון והספר א. כבמלות־יחס אחרות כגון אֶל, עַד, עַל (על יד אֱלֵי, עֲדֵי, עֲלֵי) וכד' כנגד אליו, עדיו, ועליו וכד', מתחלפת גם במלת תחת־תחתיו וכו' צורה קצרה (שנחשבה כאלו כמ"י) בצורה בעלת סיום (שנחשבה כמ"ר), הבאה בפרט בצרוף לכנויים (תחתיו וכו'), ואמנם בא גם תחתם על יד תחתיהם וכד', ואין גם זה בעקר אלא חלוף משקל, שכנגדו אף בשמות עצם, ועי' בדברי העורך שם, בפרק על יחיד ורבוי בהתהוות הלשון.

בדומה לכך יש לראות גם חלופי צורות כגון תַּחְתֵּנִי, תַּחְתֶּנָּה, כנגד תַּחְתַּי, תַּחְתֶּיהָ, אלא שהצורות בנו"ן (השוה, למשל: תכריע קמי תחתני, ומוריד עמים תחתני בש"ב כב מ ו־מח כנגד תחתי בתהל' יח מ ו־מח) קרובות הן למבטא של צפון הארץ, וכן בכנענ' תחתנם (בכתבת אשמנעזר מלך צידון, ש' 9) כנגד תחְ'תַם במכתב מדרום א"י ממכתבי עמרנה.]

[1]) [הבחן בין שמוש זה, שנולד בטשטוש משמעותה של מ(ן) היחס גם במלים אחרות כגון מַעַל, מימין, משמאל, מצפון, ובין שמושה של מן במשמעותה העקרית בצרופים כגון והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים (שמות ו ו) המנויים בהמשך. — על הכתוב בדברי' לג כז: מענה אלהי קדם ומתחת זרעת עולם, עי' *תַּחַת, הערות.]

[2]) [עי' פְּרִי, הערות.]

a) تحت

אבנים אחרות והביאו אל תחת האבנים (ויק' יד מג). מכנרת ועד ים הערבה ים המלח תחת אשדת הפסגה מזרחה (דבר' ג יז). ותקרבון ותעמדון תחת ההר (סס ד יא). והאבדת את שמם מתחת השמים (סס ז כד). ויחגר אתה מתחת למדיו (ספט' ג טז). וירדפו את פלשתים ויכום עד מתחת לבית כר (ש"א ז יא). אין לחם חל אל תחת ידי (סס כא ה). תרחיב צעדי תחתני ולא מעדו קרסלי (ש"ב כב לז). וכל בית שאן אשר אצל צרתנה מתחת ליזרעאל (מ"א ד יב). וישב ישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו (סס ה ה). ופקעים מתחת לשפתו סביב סבבים אתו (סס ז כד). מתחת לכיר הכתפות יצקות (סס סס ל). וארבעת האופנים למתחת למסגרות (סס סס לב). ויבאו הכהנים את ארון ברית יי' וכו' אל תחת כנפי הכרובים (סס ח ו). ויבא וישב תחת רתם אחת (סס יט ד). הלכה היא על כל הר גבה ואל תחת כל עץ רענן (ירמ' ג ו). ויבא בית המלך אל תחת האוצר (סס לח יא). שים נא בלואי הסחבות והמלחים תחת אצילות ידיך מתחת לחבלים (סס סס יב). וידו אדם מתחת כנפיהם (יחזק' א ח). בא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב (סס י ב). ומבשלות עשוי מתחת הטירות סביב (סס מו כג). והנה מים יצאים מתחת מפתן הבית (סס מז א). תקראו איש לרעהו אל תחת גפן ואל תחת תאנה (זכר' ג י). תחת לשונו עמל ואון (תהל' י ז). אליו פי קראתי ורומם תחת לשוני (סס סו יז). חמת עכשוב תחת שפתימו סלה (סס קמ ד). למה יקח משכבך מתחתיך (משלי כב כז). בין שיחים ינהקו תחת חרול יספחו (איוב ל ז). תחתיו[1] חדודי חרש (סס מא כב). שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני (שה"ש ב ו). תרדף באף ותשמידם מתחת שמי יי' (איכה ג סו). ואין כל חדש תחת השמש (קהלת א ט). להביא עלינו רעה גדלה אשר לא נעשתה תחת כל השמים (דני' ט יב). — תחת יד פלוני, משעבד לפלוני ונתון ברשותו: שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה (בראש' טז ט). אשר הציל את העם מתחת יד מצרים (שמות יח י). ותכנע מואב ביום ההוא תחת יד ישראל (שפט' ג ל). תכריע קמי תחתני[2]

1) [עי' בפרוש העורך משנת תשי"ד לכתוב זה.]
2) [עי' בהערות שקדמו על צורה זו.]

(ש"ב כב מ). ומוריד עמים תחתני (סס סס מח). בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה (מ"ב ח כ). עמים תחתיך יפלו (תהל' מה ו). ידבר עמים תחתינו ולאמים תחת רגלינו (סס מז ד). — ותחת במשמ' ברשות, תחת פלוני, תחת ידו, ברשותו, שיך לו: ואם לא שטית טמאה תחת אישך (במד' ה יט). אשר תשטה אשה תחת אישה ונטמאה (סס סס כט). ואין יש פה תחת ידך חנית או חרב (ש"א כא ט). והמכשלה הזאת תחת ידך (ישע' ג ו). ותזן אהלה תחתי (יחזק' כג ה). ויזנו מתחת אלהיהם (הושע ד יב). — ובהשאלה, חסה תחת כנפי פלוני: מעם יי' אלהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו (רות ב יב). — ב) תחת במשמ' במקום, auf der Stelle; à sa place; at his (its) place, ישב תחתיו, עמד תחתיו, קם מתחתיו וכדו': ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים (שמות י כג). שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקמו ביום השביעי (סס טז כט). ואם תחתיה תעמד הבהרת לא פשתה (ויק' יג כג). ושתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהנים (יהו' ד ט). ויעמדו איש תחתיו סביב למחנה (שפט' ז כא). ועמדנו תחתינו ולא נעלה אליהם (ש"א יד ט). ויפל שם וימת תחתיו[1] (ש"ב ב כג). ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד (סס ז י). ויניחהו תחתיו ויעמד ממקומו לא ימיש (ישע' מו ז). את אשר השליכו (את ירמיהו) אל הבור וימת תחתיו מפני הרעב (ירמ' לח ט). יבוא רקב בעצמי ותחתי ארגז (חבק' ג טז). הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח (זכר' ו יב). וראמה וישבה תחתיה למשער בנימן עד מקום שער הראשון (סס יד י). והדך רשעים תחתם (איוב מ יב). — ובמשמ' במקומו של אחר שהיה שם קדם, anstatt; au lieu de; instead of: ויקח אחת מצלעתיו ויסגר בשר תחתנה (בראש' ב כא). כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל (סס ד כה). ויקח את האיל ויעלהו לעלה תחת בנו (סס כב יג). ואשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו (ויק' טז לב). וימלך רחבעם בנו תחתיו (מ"א יא מג). תחת הנעצוץ יעלה ברוש תחת[2] הסרפד יעלה

1) [כתיב תחתו].
2) [כך כתיב; קרי: ותחת.]

חדם (ישעי' נח יג). תַחַת הנחשת אביא זהב וְתַחַת הברזל אביא כסף וְתַחַת העצים נחשת וְתַחַת האבנים ברזל (שם ס יז). תַחַת אבתיך יהיו בניך תשיתמו לשרים בכל הארץ (תהלי' מה יז). צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תַחְתָּיו (משלי' יא ח). וימליכה תַחַת ושתי (אסתר ב יז). — ובלשון תמיהה וגזמה, תחת אלהים, במקומו של האל, יכול לעשות כמעשיו: הֲתַחַת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן (ברא' ל ב). אל תיראו כי הֲתַחַת אלהים אני (שם נ יט). — ובמשמ' תמורה ומחיר, בִּשְׂכַר זה, במחיר זה für; for ;pour: לכן ישכב עמך הלילה תַחַת דודאי בנך (ברא' ל יח). ונתת נפש תַחַת נפש עין תַחַת עין שן תַחַת שן יד תַחַת יד וכו' (שמות כא כג-כד). לחפשי ישלחנו תַחַת עינו (שם שם כו). שלם ישלם שור תַחַת השור (שם שם לו). חמשה בקר ישלם תַחַת השור וארבע צאן תַחַת השה (שם שם לז). ואמר ישם יי' לך זרע מן האשה הזאת תַחַת השאלה אשר שאל ליי' (ש"א ב כ). הֲתַחַת זאת לא יומת שמעי (ש"ב יט כב). תנה לי את כרמך וכו' ואתנה לך תַחְתָּיו כרם טוב ממנו (מ"א כא ב). תַחַת היותך עזובה ושנואה ואין עובר ושמתיך לגאון עולם (ישעי' ס יח). תַחַת מה עשה יי' אלהינו לנו את כל אלה (ירמי' ה יט). ומשלמי רעה תַחַת טובה ישטנוני תַחַת רדופי טוב (תהלי' לח כא). — תחת אשר, תחת כי [1]), על אשר, בגלל ש: והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם תַחַת אשר קנא לאלהיו (במד' כה יג). לא תתעמר בה תַחַת אשר עניתה (דברי' כא יד). ולו תהיה לאשה תַחַת אשר ענה לא יוכל שלחה כל ימיו (שם כב כט). תַחַת אשר לא עבדת את יי' אלהיך (שם כח מז). כי לא ארע לך עוד תַחַת אשר יקרה נפשי בעיניך היום הזה (ש"א כו כא). תַחַת אשר עזבוני וכו' ונצתה חמתי במקום הזה (מ"ב כב יז). לכן אחלק לו ברבים וכו' תַחַת אשר הערה למות נפשו (ישעי' נג יב). אז יקראנני ולא אענה וכו' תַחַת כי שנאו דעת (משלי' א כח-כט). — ובנגוד למה שהיה: ונשארתם במתי מעט תַחַת אשר הייתם ככוכבי השמים לרב (דברי' כח סב). והארץ הנשמה תעבד תַחַת אשר היתה שממה (יחזק' לו לד). — ותחת באותה משמ': תַחַת בשתכם משנה וכלמה ירנו חלקם לכן בארצם משנה יירשו (ישעי' סא ז). — ואמר בן־סירא: אל תעמידהו אצלך למה יהדפך ויעמד תחתיך (צ"ס גני' יב יב, סגל, עה). כל דבר לא נפלא ממנו ומתחתיו נברא בשרו (שם מג יז, שם, של). — ובתו"מ: הטניח את הכלכלה תחת הגפן וכו' (פאה ז ג). שומטין את הכר מתחתיו (שבת כג ה). הנטען על אשת איש והוציאוה מתחת ידו (יבמ' ב ח). שני גטין שכתבן זה בצד זה ושני עדים עברים באים מתחת זה לתחת זה ושני עדים יונים באים מתחת זה לתחת זה (גיט' ט ו). הנחבל כיצד, היו מעידים אותו שנכנס תחת ידו שלם ויצא חבול (שבועי' ז ג). הילך מאתיים זוז ושקול תחתיו מן האוצר וכו' הילך מאתים זוז ופול תחתיו לאומנות (תוספתי דמאי ו ד). וכל הקבור בארץ ישראל כאילו קבור תחת המזבח (שם ע"ז ד ג). לא ישמש חבר במשתה עם הארץ ולא בסעודת עם ה' רץ א"א אם כן היה הכל מתוקן ומעושר מתחת ידו (ירוש' דמאי ב ג). שטר היוצא מתחת ידי המלוה בכתב ידו פסול (ירוש' שבוע' ז י). ביוצא מתחת ידי אחר (שם גיט' ב א). ולא יעדר תחת הגפנים (מו"ק ג.). השיב רבי תחת ר' יוסי הגלילי (זבח' קח.). את סבור שמתחת חרוב אחד או שקמה אחת הביאה לו (מד"ר ברא' יח). — °ובספה"א, גם תחת הדבר, בכללו, מסתעף ממנו: הפרישות שם תחתיו ענינים, וה"שם כנוי מגולה, והענין סוד מסותר (ר"י ז"ח, מו"ה, הפכיסות א). והענין הסוג הוא כלל גבות המקבץ תחתיו שני מינים לפחות (כוס מן י). — °תחת שלטון, ממלא מקומו של השליט, Unter–; sub–; sous–: כשהולך שלטון העיר ומניח במקומו

[1]) [לכאורה בא תחת כי בדברי' ד לז: (מן השמים השמיעך את קלו ליסרך וכו' ודבריו שמעת מתוך האש) ותחת כי אהב את אבתיך ויבחר בזרעו אחריו וכו'. ואולם, כפי שראה זאת גרטץ ראשונה, המכון הוא: ודבריו שמעת מתוך האש וָתֶּחִי, כמו בפס' לג: השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה וַיֶּחִי, וכן אח"כ, שם ה כג: כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמני וַיֶּחִי. ואמנם כבר גרסו אף התרגומים הקדומים: ותחת.]

שלטון, אין השלטון הוא שחניח נקרא שלטון אבל נקרא תחת שלטון (יוסף לקח על אסתר ג יז).

תַּחְתּוֹן [1], ת״ז, נק׳ תַּחְתֹּנָה, תַּחְתּוֹנָה[2], תַּחְתֹּנוֹת, — שמתחת, הנתון או הנמצא מלמטה, unterer; lower ; inférieur : על ההר אשר מנגב לבית חרון תַּחְתּוֹן (יהו׳ יח יג). היצוע הַתַּחְתֹּנָה חמש באמה רחבה והתיכנה שש באמה רחבה והשלישית שבע באמה רחבה (מ״א ו ו). ותקבצו את מי הברכה הַתַּחְתּוֹנָה (ישע׳ כב ט). הרצפה הַתַּחְתּוֹנָה (יחזק׳ מ יח). וימד רחב מלפני השער הַתַּחְתּוֹנָה[3] לפני החצר הפנימי (שם שם יט). וכן הַתַּחְתּוֹנָה יעלה על העליונה לתיכונה (שם מא ז). והלשכות העליונת קצרות כי יוכלו אתיקים מהנה מֵהַתַּחְתֹּנוֹת ומהתיכונות בנין (שם מב ה). ומחיק הארץ עד העזרה הַתַּחְתּוֹנָה שתים אמות (שם מג יד). — ובתו״מ: גליל העליון וגליל התחתון והעמק (שביעי ט ב). חבית שנשברה בגת העליונה, והתחתונה טמאה וכו׳ (תרומ׳ ח ט). וכן שתי גזוזטראות זו למעלה מזו, עשו לעליונה ולא עשו לתחתונה, לתחתונה ולא לעליונה, שתיהן אסורות (ערוב׳ ח ח). מחוירין ציר התחתון במקדש (שם י יג). סוכה על גבי סוכה, העליונה כשרה והתחתונה פסולה (סוכה א ב). שלש לשער העליון ושלש לשער התחתון (שם ה ה). הבית והעליה וכו׳ התחתון נותן את התקרה והעליון את המעזיבה (ב״מ י ג). שתי גנות זו על גב זו והירק בנתים, ר׳ מאיר אומר של עליון, ר׳ יהודה אומר של תחתון וכו׳ אם ירצה התחתון למלאת את גנתו עפר אין כאן ירק (שם שם ו)• (כתב) מלמעלה מנה ומלמטה מאתים, מלמעלה מאתים ומלמטה מנה, הכל הולך אחר התחתון,

[1] [כאמור בהערה לערך תַּחַת יש לזהות במלה זו גם את האשור׳ תַּחְנֻ (במק׳ תחתנ) במשמ׳ בא כח, הבא במק׳ זולתו.]

[2] [עי׳ בהערה הבאה.]

[3] [הטעם מלעיל, וכתב רד״ק: כמו התחתון, והה״א נוספת, לפיכך המלה היא מלעיל הטעם בתי״ו כי שער הוא לשון זכר, ע״כ. ורש״י כתב: נשתנית תיבה זו מכל תחתונה שבמקרא, שבכל מקום הטעם בנו״ן וזה בתי״ו וכו׳ וה״א של תחתונה כה״א של ביתה וכה״א של עזרתה ושל חלאתה, שהן יתרות, ע״כ.]

אם כן למה כותבין את העליון, שאם תמחק אות א׳ מן התחתון ילמד מן העליון (ב״ב י ב). ניטל לחי התחתון (חולי׳ ג ב). שפתו העליונה עודפת על התחתונה, והתחתונה עודפת על העליונה, הרי זה מום (בכורות י ה). הנוגע בכובד העליון, בכובד התחתון וכו׳ (כלים כא א). נתן בין דבר שהוא מקבל טמאה בין דבר שאינו מקבל טמאה בין מלמעלן בין מלמטן, אין טמא אלא התחתון (אהלי׳ י ה). היה (הזיז) העליון עודף על התחתון פותח טפח וכו׳ (שם יד ה). ויטהרו העליונים מן התחתונים (מקוא׳ ג ב). הנוער אגודה של ירק וירדו מצד העליון לתחתון וכו׳ (מכשיר׳ א ד). המוכר את בית הבד מכר את היצודין ואת היקבים ואת הממריכות ואת הרחיים התחתונה, אבל לא מכר וכו׳ ולא את הריחיים העליונה (תוספת׳ ב״ב ג ב). בשעה שאמר הקב״ה יהי רקיע וכו׳ גלדה טיפה האמצעית ונעשו שמים התחתונים ושמי השמים העליונים (מד״ר בראש׳ ד). — •ונתן עינו עליונה ותחתונה: ר׳ יוסי בן דורמסקית אומר הם נתנו עיניהם עליונה ותחתונה[1] כדי לעשות תאותם אף הקב״ה פתח להם מעיינות עליונים ותחתונים כדי לאבדם (ספרי עקב מג). — •ובמשמ׳ הכתוב למטה, האמור אחר זה: אלו (המשפטים) מוסיפין על העליונים, מה עליונים מסיני אף תחתונים מסיני (מכיל׳ נזיקין א). הרי הוא אומר אם אחרת יקח לו, מקיש תחתונה לעליונה, מה עליונה בכסף אף תחתונה בכסף (שם שם ג). וילמד תחתון מעליון (הורי׳ ח.). — •זקן התחתון, כנוי לשער בית הערוה: מאימתי נעשה בן סורר ומורה, משיביא שתי שערות ועד שיקיף זקן, התחתון ולא העליון, אלא שדברו חכמים בלשון נקיה (סנה׳ ח א). ברח עד שלא נגמר דינו ואחר כך הקיף זקן התחתון פטור (שם שם ו). — •סימן התחתון, באותה משמ׳:

[1] [מאמר זה בא בשינויים רבים, ועי׳ בהערות מא״ש במכילתא בשלח מס׳ בשירתא לה:, ואצל תיאודור מד״ר בראש׳ לב עמ׳ 294. ובתוספת׳ סוטה ג ט נאמרו כדברים האלה על ויראו בני האלהים את בנות האדם (בראש׳ ו ב), וכנראה עקר הכונה לאלה דוקת, שנתנו עליונים (בני אלהים) עיניהם בתחתונים ובבנות האדם, ודוק.]

בא סימן התחתון עד שלא בא העליון וכו' אפשר לתחתון לבוא עד שלא בא העליון אבל אי אפשר לעליון לבוא עד שלא בא התחתון (נדה ו א). — *ושן תחתונה, במשמ' תלתול מתלתולי בשר [1]) שבפי הטבעת: המקנח בדבר שהאור שולטת בו שיניו תחתתונות נושרות (שבת פב.). — וכשם עצם, *תַּחְתּוֹן, במשמ' חלק תחתון, צד תחתון של דבר: ואין נותנין את הפת לתנור עם חשיכה ולא חררה על גבי גחלים אלא כדי שיקרמו פניה, ר' אליעזר אומר כדי שיקרם התחתון שלה (שבת א י). שידה שניטל העליון טמאה מפני התחתון, ניטל התחתון טמאה מפני העליון, ניטל העליון והתחתון, ר' יהודה מטמא מפני הדפין וחכמים מטהרין (כלים כב ח). — *תַּחְתּוֹנִים, במשמ' דרי הקומה התחתונה של הבית: ולא של תחתונים [2]) היא (ירוש' ערוב' ח ג). — *ובמשמ' העולם שלמטה הארץ וכל השוכנים בה, בנגיד לעליונים, למלאכי מרום: אם בורא אני אותו (את אדם הראשון) מן העליונים הוא חי ואינו מת. מן התחתונים הוא מת ואינו חי, אלא הרי אני בורא אותו מן העליונים ומן התחתונים (מד"ר בראש' ח). שכשברא הקדוש ברוך הוא את עולמו עשה שלום בין העליונים לתחתונים, ביום הראשון ברא מן העליונים ומן התחתונים וכו' בשני ברא מן העליונים וכו' בשלישי ברא מן התחתונים (שם ויק' ט). ומה אם העליונים שאין בהם לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות הן צריכין שלום, התחתונים שכולן שנאה ותחרות וקנאה על אחת כמה וכמה (שם דברי ה). העליונים ותחתונים שלך הן (תנחומ' חקת ח). עיקר שכינה מתחלה בתחתונים היתה וכיון שחטא אדם הראשון נסתלקה לרקיע הראשון (פסיק' ר"כ, ויהי ביום כלות משה, בובר, א:). — *ידו על התחתונה [3]), לתחתונה, הוא עלול להכנע, נוטה להפסיד: השוכר את

1) [כלשון רש"י בנדה מא: על בית השנים שברחם האשה.]

2) [כצ"ל; בדפוס קרוטושין: התחתונית]

3) [עקר כונת הצרוף היא כנראה: ידו למטה, רפתה ידו בריבו עם זולתו, כנגד: ידו על העליונה, במשמ' רמה ידו, גבר כחו.]

האומנין וחזרו בהן, ידן על התחתונה, אם בעל הבית חזר בו ידו על התחתונה, כל המשנה ידו על התחתונה וכל החוזר בו ידו על התחתונה (ב"מ ו ב). אין לך יורד ברשות וידו לתחתונה אצל שמעון (ירוש' גיט' ה ג). יד בעל השטר על התחתונה (כתוב' פג:). היורד לתוך שדה חבירו ונטעה שלא ברשות וכו' שמין לו וידו על התחתונה (ב"מ קא.). — ובספהמ"א: כל מה שהשיג בחושיו משרשי העולם וענפיו ופשוטו ומורכבו ועליונו ותחתונו שכלו עומד בדבר ה' ושומר ברית ה' (ר"י אה"ע, מו"ס, מסבון הכפס ג). התחתונים [1]) ר"ל היסודות הארבעה (ר"ש אה"ע, מו"נ ב ל). ומחכמת השעור מה ידע, אמר ידע כמה טפחים ברוחב בטנו וכמה זרתות בין זקנו לתחתונו (ר"י זבארה, שעשועים יב, 133). — ואמר הפיטן: אמונתך בעליונים, בריחך בתחתונים, גדולתך בעליונים דתך בתחתונים (אמונתך, קרוב' יוה"כ). — *ונוהג במשמ' הבגדים התחתונים, ובמיחד מכנסים שמתחת לבגד בסמוך לגוף, Unterhosen; caleçons; pants.

*תַּחְתּוֹנִי, ס"ז, — כמו תחתון, וביחוד מ"כ *תַּחְתּוֹנִיּוֹת, במשמ' מחלת טחורים קשה [2]): עשרה דברים מביאין את האדם לידי תחתוניות (ברכ' נה.). ומבטלות (תמרים) ג' דברים מחשבה רעה וחולי מעים ותחתוניות (כתוב' י:). אל תרבה בישיבה, שישיבה קשה לתחתוניות (שם קיא.). ולא עוד אלא שהתחתוניות שולטות בו (בכועס) וכו' איזהו דבר שמכלה את העינים וכו' אלו התחתוניות (נדר' כב.). — ובספהמ"א: וירצה יציאתו (של הדם) עד התחתונית וכו' ע"ד פתיחת פיות התחתוניות והשלשול (יעקב בן יוסף זבארה, תרגום פרקי אבוקראט, כ"י ביהמ"ד ניו יורק, 27). הנזק הרביעי הוא תחתונית והוא חולי שבלע"ז טיניסמו"ש ר"ל נגע במעי הישר שבלשון חכמים חלחולת (מעשה טוביה, בית חדש ד ג, קי.). — *ובמשמ' דבר שמלמטה, החלק התחתון של גוף וכדו': מקום שנבקע בתחתונית

1) [בתרגום ר"י חריזי: מה שלמטה.]

2) [זאת כנראה הכונה, גם לדעת Preuss Medizin 13, ועי' שם.]

שלאדם וקוראין אותו בטיית אלשק (תשו' הגא', הרכבי מז; ועי' ערוך, ערך סקע). היותם שני חמרים עליוני ותחתוני (ר"מ א"ח, מו"נ ג כו). כי רכב האבן העליונית הרוכבת על התחתונית הנקראת שכב (ר"י קמחי, ס' הגלוי, רכג, עמ' 153). המעלה התחתונה והיא הרכבת החומר ועולם השפל תמצא היסוד שלה בתחתוניתו (ר"י גיקטיליא, גנת אגוז, מא.). ונחלש הכח העליוני וקבלו הכח התחתוני (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער קרית ארבע טז). וז' שבגוף שלה הם שבעה תחתוניות (שם, שער עולם הבריאה א).

תַּחְתּוֹנִיּוּת, ש"נ, — החלק התחתון: וכשהיא נפוחה (השלחופית) הרבה ומתפשטת יתפשט הדג מעט בתחתוניותו עד שהמים שהם בכמות גשמיות גוף הדג שוים במשקל אל כובד הדג (אוצר נחמד להכוזרי ג יא, כ.).

תַּחְתִּי, ת"ז, נק' תַּחְתִּית, מ"ר תַּחְתִּים, תַּחְתִּיּוֹת, — כמו תחתון, הנמצא למטה, unterer; inférieure; lower, ועי' תַּחְתִּית: ויתן לה את גלת עליות ואת גלת תַּחְתִּיּוֹת[1] (יהו' טו יט). — ופלח תַּחְתִּית, האבן התחתונה של הרחים: לבו יצוק כמו אבן ויצוק כפלח תַּחְתִּית (איוב מא טז). — וְתַחְתִּים, במשמ' הרבד התחתי של בנין וכד', קומה תחתית: ופתח התבה בצדה תשים, תַּחְתִּים שנים ושלשים תעשה (בראש' ו טז). — ובסהמ"א: לקבל רוח תועת מן העניינים התחתיים וכו' כי העצמים חשמימיים נקראים גופים אלהיים (ר"מ מוירונא, תוספות לחגיג' השם, כד:). — ואמר הפיטן: גזר אומר להיות בגלות עליות ותחתיות אור מתרוצץ וכו' (ראב"ע, מי כמוך אפס ים מבלעדיך, איגר 230). וע' תַּחְתִּית.

תַּחְתִּיָּה, עי' תַּחְתִּית.

תַּחְתִּית, [2] תַּחְתִּיָּה, שו"נ, מ"ר תַּחְתִּיּוֹת, — מעמקים, Tiefe; fond; deep, בכנוי לשאול: כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תַּחְתִּית (דברי לב כב). והצלת נפשי משאול תַּחְתִּיָּה (תהל' פו יג). — וארץ תַּחְתִּית, במשמ' זו: כי כלם נתנו למות אל ארץ תַּחְתִּית בתוך בני אדם אל יורדי בור (יחזק' לא יד). וינחמו בארץ תַּחְתִּית כל עצי עדן (שם שם טז). — ובאותה משמ', ארץ תַּחְתִּיּוֹת: והורדתיך את יורדי בור אל עם עולם והושבתיך בארץ תַּחְתִּיּוֹת (שם כו כ). והורדהו אותה ובנות גוים אדרם אל ארץ תַּחְתִּיּוֹת את יורדי בור (שם לב יח). — ובור תַּחְתִּיּוֹת: שתני בבור תַּחְתִּיּוֹת במחשכים במצלות (תהל' פח ז). קראתי שמך יי' מבור תַּחְתִּיּוֹת (איכה ג נה). — ותַחְתִּיּוֹת ארץ, מעמקי האדמה: הריעו תַּחְתִּיּוֹת ארץ (ישע' מד כג). והמה לשאה יבקשו נפשי יבאו בְּתַחְתִּיּוֹת הארץ (תהל' סג י). אשר עשיתי בסתר רקמתי בְּתַחְתִּיּוֹת ארץ (שם קלט טו). — ואמר בן סירא: ותגע למות נפשי וחיתי לשאול תחתיות (ב"ס גני' נא ו, הגל, שכ). — ובמשמ' החלק התחתון של הדבר או של המקום: ויתיצבו בְּתַחְתִּית ההר (שמות יט יז). — וסה"מ מִתַּחְתִּיּוֹת למקום, במשמ' מלמטה: ואעמיד מִתַּחְתִּיּוֹת למקום מאחרי לחומה בצחחיים (נחמ' ד ז). — ובתו"מ, במשמ' שֵׁתוֹ של האדם: עשה לו (לאדם) נוי לתחתיתו שלא יהא מתבזה כבהמה וכו' עשה לו כסתות לתחתיתו שלא יהא מצטער בשעת ישיבתו (מד"ר קהלת, כי מקרה אחד). — *ובמשמ' כלי שמתחת לכלי: תחתית הצורפין[1]) טמאה ושל נפחין טהורה (כלים יז יז). — ואמ"ו פיטנים ומליצים: בעברה השח יפהפיה ודלני משאול תחתית (ר' משה בר קלונימוס, רודם, סדר ה פסח). מהלך באין רגל מרומות ותחתיות (ראב"ע, בשם אל, כהנא א, 200). ואם הלך ואין לו בן ביום הלכו לתחתיה (ר"ם הנגיד, הכמות פלילים, דיואן, הברמן, ג, 182). — *ובהנדסה, במשמ' בסיס, תושבת:

---

1) [בכתוב המקביל (שפטי' א טו): עִלִּית, תַּחְתִּית.]

2) [בעקר נק' מן תַּחְתִּי, וקשה לקבע לפעמים, אם הכונה לש"ע או לתאר.]

1) [בתוספת' (שם ב"מ ז י): תחתית צרפית. ונתפרש בפרוש הגאונים: כלי שיש לצורף תחתיו שכשנופל ממנו פסקא של זהב הוא מכנים לתוכו ואותו כלי שמו תחתית ע"ב, וכן גם בערוך ובמפרשים. ונוהגת המלה במשמ' זו היום בדבור ובספרות.]

כל גולם אשר מעליתו ותחתיתו והם ראשו ותושבתו שטחים ישרים ונכוחים זה לזה (רמנ"ס הנסיה, חבור המשיחה והתשבורת, שער ד, הלופה מארץ הגר ג, 24). — *ובמשמ' קומת הקרקע או מרתף חבית: ראובן החזיק בבית אחד תחתית בחצר האחים התוגרמים (סו"ת תורת חסד לפרמיה, סי' קסז). ועי' תַּחְתִּי.

***תַּחְתֵּת**, פִעי לא נמצא.

— פִעי, *תַּחְתֵּת, — ירד לְתַחְתִּית, שקע במעמקי שאול, ואמר הפיטן: תפתה פערת פיה ובלעה הודם תוחתתו[1]) יחד ועמם רכב וסוס נרדם (ר' מנח בר קלונימוס, אלוה על כל אלהים, סדר ח פסח).

***תִּיאָה**[2]), תיה, תיית, תיעה, ש"נ, — צמח הנורית, ranunculus, Hahnenfuss; renoncule; crowfoot: התיאה והחלתית והאולם (עבוי"א ח ה). הקושט והחמס וראשי בשמים התיאה והחלתית והפלפלין וכו' (עקל' ג ה, וכעין זה ספרי כלה קז). אחוזת הדם והמעושנת וכו' הלעיטה תיעה חלתית ופלפלין וכו' מאי תיעה אמר רב עיקרא דפרידתא (חולין כח:–כט.).

תֵּיבָה, עי' תֵּבָה.

תֵּיג, עי' *תּוּג.

תיה, עי' *תִּיאָה.

***תְּיוֹם**[3]), ש"ז, — כמו תְּאוֹם: המפלת תיומין מביאה קרבן אחד על הכל (תוספת' כריה' א טו). —

---

[1]) [פעל נגזר מן שאול תחתיה ונוסף בו התי"ו כמו שנוספה בתיבה בעותיך צמתותוני וכו' (צית לוי).]

[2]) [כך הנסחה העקרית, שנטשטשה במכתא ובכתיב תיה, ואלו בבבל, במק' שלא בטאו את הגרוניות, כתבו גם תיעה וכד'; ועי' על שנויי כתיב אלה במקורות, ועל זהוי הצמח בפרט בדברי לֵו, Flora III, 125 וכו'.]

[3]) [עי' תְּאוֹם, הערות.]

*ועל פרי דבוק במשנהו[1]): אתרוג ככדור פסול ויש אומרים אף התיום (סוכה לו.). — ובמחמ"א, ואמר הפיטן: גדרתיך בחתוך בנותי שתיהן כאחת לתיום בשתים תתחתן בי היום (אזהרי ר"י ברצלוני, את קולך שמעתי, ו). ציר הזביחה ומנחה הגיש בתיום (מנחם בן מכיר, אפלה את פני, פליטי מנחם יוה"כ). — ועי' *תְּיוֹמֶת.

***תְּיוֹמֶת**, תיומת, תיימת, ש"נ, — כמו תְּאוֹמֶת: תמתי תיומתי[2]) לא אני גדול הימנה ולא היא גדולה ממני (ר' ינאי, פסיק' רבתי טו). — וככנוי לעלה הכפול בלולב Doppelblatt; double feuille; double leaf: נחלקה התיומת (האמצעיה) מהו וכו' ניטלה התיומת פסול וכו' נחלקת התיומת נעשת כמי שניטלה התיומת ופסול (סוכה לב.; ב"ק לו.). — *וככנוי לחוט כפול: אפילו ערב שבה לא היה בו לא קשר ולא תיימת[3]) (ירוש' שבת ז ב). — ועי' תְּאֹם, הפע', הערות. — ובמחמ"א: לא נפרצו עלי דעותיה (של התורה) ולא נחלקו תיוומתי פנותיה כאשר יקרה בחכמת האנושית (מנחת קנאות, קופמן, 9). אני אשאלה למה תיומת לזוגה מנצחת (שירי היימן, אידלזון – טורטשינר, 254).

תיומת, עי' *תְּיוֹמֶת.

***תִּיּוּר**, ש"ז, — שם"פ מן תִּיֵּר, לווי במשמר, Geleit; escorte; convoy: לבד מאנשי התרים, שהיו דואגים לעבור ממדינה למדינה וממלכות למלכות בלא תיור[1]) והיו נותנין לו

---

[1]) [רש"י: שנים דבוקין יחד, והערוך בערך תיים: רב האי ז"ל אמר התיום שאמרו שני פנים הם שנים דבוקין בברייתן ואחד שהוא שני הצאין חלוקין מלמעלן ומחוברין מלמטן כל שהוא כך ראינו קדמונינו אומרים כראותם אותו זהו תיום, ע"כ.]

[2]) [כמד"ר שה"ש, אני ישנה, הנוסח: תאומתי. עי' *תְּאוֹמֶת.]

[3]) [בפי' פני משה: כשבאין שני חוטין זה על זה ונראית כתיומת, ע"כ. והשוה: שני חוטים מתאימים (כלים כז יב). ועי' תְּאֹם, הפע'.]

שבר תיור[1]) (מיחס לרס"י, דסי"ג ע יד). החחברת חשתים עשרה והיא סחברת התיור וכו' ובקשנו תיור לשמרינו מכף אויבינו וכו' הסירו יגון לבבכם וחשקיטו עצבכם כי אני אתן לכם תיור יסיר פחדכם ויעביר אתכם (כ"י חריזי, איתיאל יג). ועזרא נתכויש לבקש תיור (ספר חסידים, מק"כ, סחרכו). —*ובמשמ' דרכון, תעודת הנוסע, Reisepass; pass(e)port: ורצו ג"כ ליסע לווירמש ומפני שאין להם תיור כנהוג במדינת פפאלץ וכו' וכהגיע לאופנהיים מקום שמראים התיור, ומי שאין לו התיור יוקנס וכו' כי בתיור נכתב בעל התיור (סו"ס חות יאיר קסב, ועי' י"ז כהנא, לסוככו יג, 46). בדרך לא עבר בה איש יהודי מבלי כתב תיור (כ"י עמדין, מגילת ספר, פא, סס). — *ובמשמ' סיור של תַּיָּרִים, של נוסעים הבאים לתור את הארץ, נוהג בספרות ובדבור.

תיחות, עי' *תְּחוּתַ.

תייה, עי' *תְּיאָה.

תיימת, עי' *תְּיוֹמֶת.

תִּיכוֹן[2]), תִּיכֹן, ת"ז, נקי תִּיכוֹנָה, תִּיכֹנָה, מ"ר תִּיכוֹנוֹת, תִּיכֹנוֹת, — נמצא כתוך, באמצע, פנימי, innerer, mittlerer; intérieure, du milieu; inner, middle: והבריח הַתִּיכֹן כתוך הקרשים מברח מן הקצה אל הקצה (שמות כו כח). ויבא גדעון וכו' ראש האשמרת הַתִּיכוֹנָה (שופ' ז יט). היצוע הַתַּחְתֹּנָה חמש באמה רחבה וְהַתִּיכֹנָה שש באמה רחבה וכו' (מ"א ו ו). פתח הצלע הַתִּיכֹנָה אל כתף הבית הימנית ובלולים יעלו על הַתִּיכֹנָה ומן הַתִּיכֹנָה אל השלשים (שם שם ח). והלשכות העליונת קצרות כי יוכלו אתיקים מהנה מהתחתנות וּמֵהַתִּיכֹנוֹת בנין (יחזק' מב ה). — ובתו"מ: (ראש האשמורת התיכונה) אין תיכונה אלא שיש לפניה ולאחריה ור' מאי תיכונה אחת מן התיכונה שבתיכונות (ברכ' ג:; ילק' שמע' שופ' סג). — וכסהמ"א: והעבור בנוי על המהלך התיכון (כאנ"ע, ויק' כג ג). — ואמר המשורר: סוד שני אחים תיכונים

1) [כך הוא הנוסח בד"ו.]
2) [עי' תוך, הערות.]

בראשון עם אחרון (הוא, את דבר מידחי, כהנא א, 93). — *והים התיכון כתרג' המנח הלועזי Mittelmeer, Mittelländisches Meer; Méditerranée; Mediterranean (sea): אם הים התיכון יאיר אחרי שקיעת השמש הוא ג"כ סימן ברור על הסער (למודי הטבע סו). — וכן נוהג בלשון ימינו הצרוף בית ספר תיכון, גם הוא כתרגום מלועזית.

*תִּיכוֹנִי, ת"ז, — כמו תִּיכוֹן: שהנעלם מנהיג לחיכיני האמצעי לחיצוני (מנחם גילני, לקו"ק נספח' 53). אנושי ג' חלקים פנימוני ותיכוני וחיצוני (פי' יצירה לברצלוני, 179). הבית הפנימי והתיכוני והחיצוני (כ"מ אלדבי, שבילי אמונה ט, קיג.).

תִּיכֹן, עי' תִּיכוֹן.

תיכף, עי' *תֵּכֶף.

תילים, עי' תְּהִלָּה, עמ' 7675.

*תָּיַם[1]), קל לא נמצא.

—פעי', *תִּיֵּם, - חִבֵּר זה כנגד זה כתאומים: כמו התיומת שבלולב שמתיי' שני צדדים באמצע[2]) כך יעקב מתיים שני האחלי' וכו' מדת יעקב עומדת בין שני אחלי' ומתיימת ומאחזת ימין ושמאל במדה האמצעית (ג'יקאטיליא, שערי אורה, מכעונה, כא.). כי דעת שהוא קו האמצעי עומד בין ימין לשמאל והוא הבוקע ביניהם ומתיים את שניהם ומשליט ביניהם (שם, כט:).

תֵּימָן, תֵּמָן[3]), ש"ז, תֵּימָנָה, — צד ימין, דרום[4]), Süden; midi; south: עשרים קרש לפאת

1) [פעל שאול מארמ', ועי' בהערה שאחר זו.]
2) [השוה דברי ר"ח סוכה לב. בארמ': פי' תיומת גבא דהוצא דמתיים להו לשני צידי העלה. לפי שמוש זה אפשר היה להשתמש בצורה מְתֻיָּם במשמ' symmetric, ובפ"ע תִּיּוּם symmetry וכד'.]
3) [כך, חסר, רק באיוב ט ט, כהערת המסרת.]
4) [ע"ש עמדת הפונה וצופה לצאת השמש, קדימה, וצד דרום לימינו.]

נגבה תֵּימָנָה (שמות כו יח). דגל מחנה ראובן תֵּימָנָה לצבאתם (במדי ב י). ושא עיניך ימה וצפנה וְתֵימָנָה ומזרחה (דברי ג כז). אמר לצפון תני וּלְתֵימָן אל תכלאי (ישע׳ מג ו). שים פניך דרך תֵּימָנָה והטף אל דרום (יחזק׳ כא ב). ופאת נגב תֵּימָנָה מתמר וכו׳ ואת פאת תֵּימָנָה נגבה (שם מז יט). — וארץ התימן: אשר בה הסוסים השחֹרים יוצאים אל ארץ צפון וכו׳ והברֻדים יצאו אל ארץ הַתֵּימָן (זכרי ו ו). — וככנוי לרוח תימן, Südwind; vent du sud; south wind, ומכאן אף במשמ׳ רוח סערה בכלל: והלך (אלהים) בסערות תֵּימָן (זכרי ט יד). יסע קדים בשמים וינהג בעזו תֵּימָן (תהלי עח כו). עשה עש כסיל וכימה וחדרי תֵמָן[1] (איוב ט ט). המבינתך יאבר נץ יפרש כנפו לְתֵימָן (שם לט כו). עורי צפון ובואי תֵימָן הפיחי גני וכו׳ (שה״ש ד יז). — ואמר בן סירא: אימתו תחרף תימן ולעפות צפון סופה וסערה (ב״ס, גני׳ מג עז). — וכמו אלה שמוש המלה בסהמ״א. — ונתיחדה משמעות השם במקורות ובלשון החיה כשע״פ לשבט משבטי ערב שבדרום, לאבי השבט ולארצו. ומכאן גם תֵּימָנִי במשמ׳ בן תימן (האיש והארץ) וכד׳.

תִּימָרָה, או תִּמָּרָה, במקרא רק מ״ר סמי תִּימְרוֹת, — מלה שלא נתבררה כל צרכה: ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש וְתִימְרוֹת[2] עשן (יואל ג ג). מי זאת עלה מן המדבר כְּתִימְרוֹת עשן (שה״ש ג ו). — ובתו״מ: מאימתי מברכין על הריח[1] משתעלה תמרתו (ר׳ אבא בר ירמיה, ברכ׳ מג.). וריח (הקטרת) לאחר שתעלה תמרותו[2] אין בו משום מעילה (ר׳ ספא, פסחי׳ כו., וכעין זה כריח׳ ו.). אין מניחים כלי תחת בשר עד שיכלה כל מראה אדמומית שבו, מנא ידעי׳ מר זוטרא משמיה דרב פפ׳ אמ׳ משתעלה תימרתו (חולי׳ קיב.). — ובסהמ״א: וכמו שהעשן בהעלותו תמרתו הוא מתמר ועולה כמקל וכו׳ (ר״י מוסקטו, כפולות יסודה מה). — ואמרו פיטנים ומשוררים: האם פסו וגם אפסו לניחוחים בתמרתן (סמך לעד, יוצר לשבת הספקה ב). נרד וברכם גמר תמרותיך להעשין (מחלס בר קלונימוס, גן נעול אוה, ח״ג מן הפיוט אפיק רנן ושירים, יוצר לב׳ פסח). וישלח למזרח נגה זרחו ולמערב תימרות שבחו (ר״י הלוי, לכבוד גדלת, אל אבו סעיד בן דוקא, מעה״ס, 100). חליפי אזכרתו תכון הקטרתו ותעלה תמרתו והיה הוא ותמורתו (אפרים בר רבי יצחק מריגינשבורג, אם אפס, עקדה, סליחו׳ לנוס גדליה).

*__תִּינוֹק__[3], תִּנּוֹק, ס״ז, מ״ר תִּינוֹקוֹת וגם תִּינוֹקִים, — ילד, Kind, Knabe; enfant, garçon; child, boy: בזמן שהצלוחית ביד התינוק ומדד החנוני לתוכה וכו׳ (ב״ב פ ט). והתינוק שאין בו דעת האשה מסעדתו ומזה (פרה יב י). תינוק בן יום אחד מטמא בזיבה וכו׳ (נדה ס ג). וכן תינוק שהביא שתי שערות חייב

---

1) [כלו׳ חדרים אלו, שכלא בהם הבורא את הרוח, וכן שם לז ט: מן החדר תבוא סופה, ועי׳ בדברי רש״י ובפרוש העורך משנת תשי״ד לכתוב.]

2) [אלה דברי מנחת שי על יואל ג ג: בספרים כ״י מדויקים מלא יו״ד ומלא וא״ו וכו׳ ע״כ, ולפי זה לכאורה לפנינו גזירה מן ימר או אף מן אמר, בהפיכת האלף במבטא ליו״ד כבארמ׳ יֵאמר, כלשון התאמרות בגאות עשן, ואין הוכחה לדעה זו. עוד פחות מזה מסתברת הדעה הרואה בתימרות העשן מעין דקלי תמרים מִתַּמְרים ועולים. ולפי הענין אפשר שיש כאן הגיה מיֻחדת במק׳ תגמרות מלשון מְגמר, ובארמ׳ וערב׳ גומרא, גֻמר במשמ׳ גחלים לוהטות. והשוה במיחד את דברי העורך בהלשון והספר ג, 346, על דרשת חז״ל שהובאה בדברי אבות הכנסיה, שנדרש בה השם גמר ביחזק׳ לח ו במשמ׳ יַמֵּר (ז״א יהיה מר), וצ״ע.]

1) [נ״א: המוגמר, ועי׳ ד״ס.]

2) [נ״א: תמרתו, ועי׳ בד״ס למקום.]

3) [אע״פ שעקר משמ׳ השם היא כלשון יניקה, אין שמוש המלה בתו״ם מְצמצם לילד היונק משדי אמו בלבד, אלא הוא מציין את גיל הילדות בכלל מן הִולד הילד עד היותו נער, כמו יֶלֶד במקרא.

בכמה דפוסים, כגון במשנ׳ מנק׳ ליוורנו, הנקוד תִּנּוֹק, ע״פ הנטיה לקצור התנועה שלפני ההברה המטעמת, שלפיה כתבו גם פנחס, בצים, במק׳ פינחס, ביצים, ואין לנהג כך בלשון החיה.]

בכל מצוות האמורות בתורה (שם ו יא). תנוק יונק והולך עשרים וארבע חודש מכאן ואילך כיונק שקץ וכו' (תוספת' נדה ב ג, וכעין זה ירוש' כתוב' ה ו, ובבלי שם ס.). משל אומר לאשה אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק (ספרי במד' פט). כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו לשון הקודש ומלמדו תורה (שם דבר' מו). מעשה בספינה אחת של גוים וכו' והיה בה תינוק אחד יהודי וכו' מיד עמד התינוק בכל לבו וצעק וקיבל ממנו הקב"ה תפילתו וכו' (ירוש' ברכ' ט א). וכמה הוא שיעור נקב וכו' עד כדי שלא תיכנס ראש אצבע קטנה לתוכו של תינוק בן יומו וכו' (שם תרומ' ח ס). בשעה שהיו אבותינו בים היה מוטל עולל על ברכה של אמו ותינוק יונק משדי אמו (שם סוטה ה ו). תינוק כל זמן שמושלך בשוק אביו או אמו מעידין עליו וכו' (שם ב"ב ג א). משמרת ראשונה חמור נוער וכו' שלישית תינוק יונק משדי אמו וכו' (ברכ' ג.). יצר תינוק[1]) ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת (ר' שמעון בן אלעזר, סוטה מז., סנה' קז:). נוח לו לאדם לגדל ליגיון של זיתים[2]) בגליל ולא לגדל תינוק אחד בארץ ישראל (ר' אלעזר בר"ש, מד"ר ברא' כ, תיאודור, 190). תינוק שיש בידו אבן בשבת מהו לטלטלו (שם במד' עז). משל הדיוט אומר נתת פת לתינוק תודיע לאמו (שם שם יע). — ומ"ר *תִינוֹקוֹת: תינוקות שטמנו תאנים לשבת ושכחו לעשרן וכו' (מעשר' ד ב). ההזן רואה היכן תינוקות קוראים וכו' (שבת א ג). מי שהיו לו שתי תינוקות אחד למול אחר השבת ואחד למול בשבת וכו' (שם יט ד). התינוקות אין מענין אותן ביום הכפורים (יומא ח ד). ותם, כל שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח (ב"ק ב ד). לא יחלק החנוני קליות ואגוזים לתינוקות מפני שהוא מרגילן לבא אצלו (ב"מ ד יב). איני יכול לישן לא מקול הפטיש ולא מקול הרחים ולא מקול התינוקות (ב"ב ב ג). התקין שמעון בן שטח ג' דברים וכו' ושיהו התינוקות הולכין לבית הספר וכו' (ירוש' כתוב' ח יא). (חשלו) לנערים לחם לזקנים שמן לתינוקות דבש (יומא עה:). שלשה חלאים חלה אלישע, אחד שגירה דובים בתינוקות וכו' (סנה' קז:). משל לשני תינוקות שברחו מבית הספר וכו' (מד"ר ברא' מח). אלו סופרים ומשנים שהן מלמדין את התינוקות באמונה (שם ויק' ט, וכעין זה שם פס"ם, לואכך). — ובצרופים, *תינוקות של בית רבן: הרי בנות צלפחד באין לשאל בדין שאפלו תינוקות שלבית רבן משיבין עליו (מכי' דרשב"י יתרו יח כו, הפמן-מלמד, 184). לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביטלו בה תנוקות של בית רבן (רב המנונא, שבת קיט:). זו אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותה (חולי פא:, וכעין זה ברכ' ח:). — ומ"ר *תינוקים: היה משה הולך ועומד לו על פתח אהליהם והשכינה מקרבת ואו' לו ה' תינוקי'[1]) יש בבית הזה ח' תינוקים[1]) יש באהל הזה י' תינוקים[1]) יש באהל הזה (ר' יהודה הלוי ב"ר שלום, מד"ר במד' ג). — ובספה"א: וטעם (ויהי האדם) לנפש חיה שהלך מיד כמו החיות ולא כתינוקים (ראב"ע, ברא' ב ז). וימותו רבים מן התינוקים פתאם (סוף, חזיונות, כתבא ב, 117). — ואמר המשורר: וראשית פרשה עלי פיהו קשה אשר היא נדרשה בפי התינוקים (הוא, כדוד ספיר, שם א, 27). —

תִּינֹקֶת[2]), תינוקת, תנוקת, ש"נ, — ילדה, Mädchen; fille; girl: כל תינוקת שאינה יכולה לשמור קדושיה אינה צריכה למאן (יבמ' יג ב). מעשה בתינוקת שירדה למלאות מים מן העין ונאנסה (כתוב' א י). העיד ר' יוסי הכהן וכו' על

---

1) [פן יכרת ויאבד את עצמו (רש"י).]

2) [קשה הכטוי לגיון (של זיתים), המורה על חיילים ולא על עצים, ומ"כ מביא את לשון הפרוש המיוחס לרש"י: טוב לו לאדם לפרנס היל (הוא: לגיון) א' בגליל ששם גדלים זיתים הרבה ע"כ, וגם זה אינו יוצא ידי הלשון, גם בתקון: משל זיתים, שחדר לדפוסים. ולפי טבע הדברים היה צריך לומר: נוח לו לאדם לגדל לגיון שלם בגליל, ואילי אין לפנינו אלא שבוש במה שנחשב כר"ח. וצ"ע.]

1) [כך בדפוס וניציה וגם בקצת דפוסים אחרים, וכן נראה כמקורי, ואלו ביתר הדפוסים תקנו ע"פ הצורה השכיחה יותר: תינוקות.]

2) [עי' *תִינֹוק, הערות. המלה ילדת, הנוהגת במקרא, באה בתו"ם בדרך כלל רק במשמ' צעירה בגיל (כת"נ), בנגוד אל זקֵנה, על יד תינוקת כש"נ.]

תינוקת שחורהנה באשקלון וכו' (עדי' ח ג). תינוקת בת יום אחד מטמאה בנדה (נדה ה ג). משל משלו חכמים באשה, פגה בוחל וצמל, פגה עודה תינוקת בוחל אלו ימי נעוריה וכו' (שם שם ז). תינוקת שהביאה שתי שערות וכו' (שם ו יא). תינוקת שלא הגיע זמנה לראות ונשאת (שם י א). אם היו בניו ובני ביתו קטנים מותר, ועד כמה, אמר רב חסדא תינוקת בת שלש שנים ויום אחד ותינוק בן ט' שנים ויום אחד, איכא דאמרי תינוקת בת י"א שנה ויום אחד ותינוק בן שתים עשרה שנה ויום אחד (ברכ' כד.). מימי לא נצחני אדם חוץ מאשה תינוק ותינוקת וכו' (ר' יהושע בן חנניה, ערוב' נג:). אמרה לו (שפרת לפרעה) אתה משגיח עליה תינוקת היא ואינה יודעת כלום (מד"ר שמות א).

תיעה, עי' *תִּיאָה.

*תִּיק [1], ש"ז, — כמו נרתיק: מצילין (מפני הדלקה) תיק הספר עם הספר ותיק התפלין עם התפלין וכו' (שבת טז א). ובית המזוזה ותיק נבלין ותיק כנורות וכו' (כלים טז ז). תיק הסיף והסכין והפגיון, תיק מספרת ומספרים והתער, תיק מכחול ובית הכחול, תיק מכתב ותרונתק, תיק טבלא וסקוריטיא וכו' תיק סמפוניא וכו' תיק חלילין וכו' זה הכלל העשוי לתיק טמא לחפוי טהור (שם שם ח). — וע"פ שמוש מלים מקבילות בלשונות אחרות, נוהג היום גם במשמעיות אחרות, כגון: אסף התעודות השיכות לענין מסים, ובהשאלה: משרד, תפקיד בממשלה, ועוד. — ועי' *נַרְתִּיק, 3817 [2]).

*תַּיָּר, תייר, ש"ז, — החר את הדרך, Kundschafter; explorateur; explorer: מהו דרך האתרים כי מת התייר הגדול [1]) שהיה תר להם את הדרך (ירוש' יומא א א). שיירה שנפל עליה גיים מחשבין לפי ממון ולא לפי נפשות שלחו לפניהן תייר מחשבין לפי נפשות (שם ב"מ ו ד, וכעין זה בבלי ב"ק קטז:). לדרוש ולתור בחכמה, מהו ולתור להעשות תייר בחכמה (מד"ר קה"ש, שיר). וקול התור נשמע בארצנו, אמר ר' יוחנן קול תייר טב נשמע בארצנו זה משה בשעה שאמר וכו' כחצות הלילה (שם שם, הנלכים; וכעין זה שם, התחנה). ולא בדברי תורה בלבד היה שלמה תייר אלא על כל אשר נעשה תחת השמים (שם קהלת, וכתבי את לבי). — ובסהמ"א: אמרו לו הענגים הללו תיירים היו לפנינו וכו' צריכים אנו תיירים שיתורו לנו את הארץ לידע איזו (ע"ז) נעבדת והיא אסורה ואיזו בטילה והיא מותרת (מדה"ג דבר' א כב, וכעין זה במסכת ר' אליעזר, פנחלזו, 175). וקבץ כל חילותיו ובקש תייר אחד להראותו מקום חנותם וכו' ויקרא המלך לתייר ויאמר לו וכו' (מסעות ר' בנימין מטודילו, גריכהוט א, 78). — *והתייר הגדול, כתאר כבוד לפרנס [2]): כ"ד רוזני נגידי ד"א ובראשם הרב התייר הגדול אביר הרופאים והרועים וכו' (סנקס ועד ארבע ארלות, היילפרין, 312). וביחוד כבוד מחו' הרב הנגיד המופלי' התייר הגדול פרנס דד"א מוהר"ר אברהם נר"ו (שם, 346; ועי' עוד שם, 316, 393, 513). — ואמר הפיטן: שני שדיך דבוק אחים חסידים לרועים תירים הסודים (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצר א' פסח). — ובלשון ימינו נוהגת המלה במשמ' מבקר אורח, בהשפעת הלעז tourist, במשמ' זו, ולפי זה נגזרו צורות נוספות מן השם.

תִּיָּר, עי' תור.

*תִּיר, — מלה מסֻפקת [3]): אין הפין ואין מתגרדין ביום

---

[1]) [אין זאת למעשה אלא המלה היונ' θήκη (ש"נ), אלא הואיל וכלל המחבר גם את היונ' נרתיק (ναρθήκιον) במלונו, בודאי ראה גם תיק כמלה שנתאזרחה בעבר', ועל כן נכללה גם היא, ואמנם מעטנו בדגמאות. היום משמשת המלה כש"ז. במק' תיק נמצא גם הכתיב החסר תק, אשר ית' בנעמ (MGWJ 71, 434 וכו') מוצא אותו גם בחרוז הקשה שבשיר לצור יעקב של צה"ל גאון: והעשירם (את הדבורים) בהון עתק ברתק להאתק בתק ותק כזִרים, ועי' שם.]

[2]) [המלה תיקו, המשמשת היום בשמושים מרבים בלשוננו, כידוע, במקורה ארמית היא (בצורה מְקֻצרת של פעל, תקום), ולא עברית.]

[1]) [ושם סוטה א י: שמת אהרן התייר הגדול.]

[2]) [ע"פ המובא לעיל מתו"ם.]

[3]) [עי' בהערה שאחר זו.]

טוב אבל מחדדין את הכלים בתיר[1]), שפין כלי כסף בקירטון, אין חפין את הכלים בנתר ביום טוב אבל מדיחין אותן במורסן ובמלח בשבת וכו' (תוספת' יו"ט ד י).

תירוש, תירש[2]), ש"ז, כנ' תירושי, תירשך, תירושך, תירושם, — מיץ ענבים שלא הפך ליין[3]) Traubenmost; moût; grape-juice: ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דגן ותירש (בראש' כז כח). ודגן ותירש סמכתיו (שם שם לז). כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר יתנו ליי' לך נתתים (במדי' יח יב). וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירשך ויצהרך (דברי' ז יג). ואספת דגנך ותירשך ויצהרך (שם יא יד). לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך ותירשך ויצהרך וכו' (שם יב יז). ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו (שם יח ד). אשר לא ישאיר לך דגן תירוש ויצהר (שם כח נא). וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש (שם לג כח). ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים (שפט' ט יג). ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם ארץ דגן ותירוש ארץ לחם וכרמים ארץ זית יצהר ודבש (מ"ב יח לב). אבל תירוש אמללה גפן נאנחו כל שמחי לב (ישעי' כד ז). ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת בו (שם סב ח). כאשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו (שם סה ח). ונהרו אל טוב יי' על דגן ועל תירש ועל יצהר (ירמי' לא יא). כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיצהר (הושע ב י). ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו (שם שם יא). והארץ תענה את הדגן ואת התירוש ואת היצהר (שם שם כד). כי את יי' עזבו לשמר זנות[1]) ויין ותירוש יקח לב (שם ד י-יא). כי יילילו על משכבותם על דגן ותירוש יתגוררו יסורו בי (שם ז יד). גרן ויקב לא ירעם ותירוש יכחש בה (שם ט ב). כי שדד דגן הוביש תירוש אמלל יצהר (יואל א י). הנני שלח לכם את הדגן והתירוש והיצהר ושבעתם אתו (שם ב יט). והשיקו היקבים תירוש ויצהר (שם שם כד). אתה תזרע ולא תקצור אתה תדרך זית ולא תסוך שמן ותירוש ולא תשתה יין (מיכה ו טו). ואקרא חרב על הארץ ועל ההרים ועל הדגן ועל התירוש ועל היצהר ועל אשר תוציא האדמה (חגי א יא). דגן בחורים ותירוש ינובב בתלות (זכרי' ט יז). נתתה שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו (תהל' ד ח). וימלאו אסמיך שבע ותירוש יקביך יפרצו (משלי ג י). השיבו נא להם כהיום שדתיהם וכו' ומאת הכסף והדגן התירוש והיצהר אשר אתם נשים בהם (נחמי' ה יא). ופרי כל עץ תירוש ויצהר נביא לכהנים אל לשכות בית אלהינו (שם י לח). את תרומת הדגן התירוש והיצהר (שם שם מ). ומסכנות לתבואת דגן ותירוש ויצהר (דהי"ב לב כח). — ואמר בן־סירא: וגם על היין אל תתגבר כי רבים הכשיל תירוש (נ"ס גני' לא מב, סגל, קלז). מלואות פז וחותם ברקת קול מזמור על נועם תירוש (שם לב ט, סגל, קלח). — ובתו"מ: הנודר מן התירוש אסור בכל מיני מתיקה ומותר ביין (תוספת' נדרי' ד ג). דגנך מלא תרושך מלא ויצהריך מלא (ספרי דבר' מב). התורה קראת אותו (את היין) תירוש, תירושך

1) [המלים אבל מחדדין את הכלים בתיר אינן בדפוסים ולא בחלק מכתבי היד, ובמקומן בדפוסים רק ואין (שפין וכו'), ואינן כנראה (עי' גם בדברי יסטרוב, ערך תיר) אלא כפילות מן אבל מדיחין אותן במור(סן וכו'), הבאות אחרי כן. ואין חדד בא בתו"ם אלא במשמ' עשית חד ועקץ ולא כלשון לטוש סתם, ומובן שאין חדוד כזה מתר ביום טוב.]

2) [כן באוגרית תרת', ויש משוים למלה זו, כנראה בצדק, בארמ' ובסור' מירתא, מאריתא וגם באשור' סירש, שיריש, ובקופט' (כנראה כמלה שאולה) אמברים באותה משמ', ואין סתירה בין גזירות אלו, המורות על שרש ירש (ירת') או ורש (ורת') קדום, שנוצרו בו צורות מבנין קל (תירוש, מירתא) ומבנין שפעל, ושאולי משמעותו היסודית כלשון שחיטה, סחיטת מיץ מן הענבים. משרש זה אפשר לגזור בעברי גם הוריש (מקביל לשפעל באשור') במשמ' גרש (עמים) מן הארץ וכד'.]

3) [משמ' זו יוצאת בפרוש ממקומות אלו במקרא, שהכתוב מבחין בהם בין יין ותירוש, וכן תשמוש בתו"ם. ואין לקבל את דעת קתלר במלונו, כאלו תירוש היא מלה קדומה במשמ' יין ממש, ואמנם יש שמליצת השירה המקראית משתמשת במשג התירוש במקי היין, כשם שהיא קוראת ליין דם ענב וכד'.]

1) [כן יש לצרף הענין, ועי' רד"ק.]

זה היין (ירוש' שם ז א). ואם זכיתם תירושך ואם לאו תירושי כד"א ותירושי במועדו (פסיק' ר"כ, עשר תעשר, בובר, ק). — *וככנוי לגרוגרת: תורה קראת לאשכול תירוש, ובני אדם קורין לגרוגרת תירוש (ירוש' נזיר ב א). — ובספה"א: אם דרכם לקרוא תירוש לכל מיני מתיקה וכו' (המאירי ליומא ח). — *ומ"ר: צעד פני נוסך תירושים[1], פתח עתה נוכרים חטאי (פענח רזא עפ"ח, ויסע, כב.). — ואמר הפיטן: נתגאה לשתות בם תירושיו הוא ושרים ועבדיו ונשיו ופלגשיו (ר' שמעון בר יצחק, אמרו לאלהים, קרובי ז פסח). — ואמר המשורר: באו ימי הקור והתירוש, אדם וקולו בבלי דמם (ר"ש הנגיד, מה אב, דיואן ג, הברמן, 85).

תַּיִשׁ[2], ש"ז, הפסי תַּיְשׁ. מ"ר תְּיָשִׁים, —הזכר שבעזים, Ziegenbock; bouc; he-goat: ויסר ביום ההוא את הַתְּיָשִׁים העקדים והטלאים (בראשי' ל לה). עזים מאתים ותְיָשִׁים עשרים (שם לב יד). וזרזיר מתנים או תַיִשׁ ומלך אלקום עמו (משלי ל לא). אילים שבעת אלפים ושבע מאות ותְיָשִׁים שבעת אלפים ושבע מאות (דהי"ב יז יא). — ובתו"מ: משל לרועה שבא זאב ונזדווג לצאנו, מה עשה העמיד תייש אחד לנגדו (ר' יוסי בן חלפתא, ירוש' סוטה ח ח). גדיים שהניחת נעשו תיישים (רבן גמליאל, שם סנה' א ב). אם אין גדיים אין תיישים, אם אין תיישים אין צאן (שם שם י ב). איזהו כוי שנחלקו בו רבי אליעזר וחכמים, זה הבא מן התייש ומן הצבייה, היכי דמי, אילימא בתייש הבא על הצבייה וילדה וכו' (חול' עט:). עם זה שאני מוסר לך איני מוסר לך תיישים אלא גדיים, וכבשים איני מוסר לך אלא טלאים, שעדיין לא נתעסקו במצות ועדיין לא הגיעו לתיישים

1) [כלו' שר המשקים.]

2) [גם בארמ' ובסור' תַּיְשָׁא, באשור' דַּשׁ, ערבי' תַּיְשׁ, ואולם, כאמור בהערה לערך תַּחַשׁ, יתכן שאין כאן אלא מבטא אשורי בטשטוש הגרונית בסק' תַּחַשׁ באותה משמ', וצ"ע.]

(אדר"נ יז). — ובספה"א: נגשו למלחמה הפרשים בידי אנשים ולבות תישים (ר"י חריזי, תחכמוני, קמינקא, 482). פניו פני איש אך בשכלו תיש (עמנו', מחב' א, הברמן, 48). כי התיישים יש להם זקן, ולא הכבשים (גרשון בן שלמה, שער השמים ד א). — ואמר המשורר: ואחד יעלה יגש באחד כמו זרזיר וכזאב על תיישים (שיר על שחוק הא·שקאק לר' שלמה אזל טוב, שמעוני אתי שכל, דברי ספר לבני עדלמן, ו). — *וככנוי של גנאי, בדברי החרזן: ואשאג כליש, ואתושך תיש[1], ואחצוב כשיש... שיר שמורים[2] (יהודי בן ששת, תשובות תלמידי דונש, שטרן 8).

***תְּיָשָׁה**[3], או *תְּיָשְׁת[4], ש"נ, — נקבת התיש, עֵז: אלא בצבי הבא על התיישה וילדה (חול' עט:), הכל מודים בהיא תיישה ובנה צבי שחייב (אם שחט אותם ביום אחד), שה אמר רחמנה ובניו כל דהו (שם שם). אלא תיישה ובנה, דכוותה הבא כהנת ובנה (בכורות מא:).

***תָּךְ**, או *תְּכָה, מ"ר תְּכִים, — מקום קשור[5]: קל הקילו בתפירתה (של המגילה) שאם תפר בה שנים או ג' תכים שהיא כשירה (ירוש' מגילה ב ב).

תֹּךְ, תּוֹךְ[6], ש"ז, —מרמה ועשק, Betrug, Bedrückung; fraude, oppression; deceit, oppression:

1) [והעיר המהדיר: תיש הוא בן קפרון לגנאי ולחרפות מכנה אותו כן.]

2) [הכונה בקרוב: ואחצב בתוך אבני שמיר הקשות כמו בשיש הרך.]

3) [כך מנקד הרד"ק, מכלול קמא:.]

4) [כך, תְּיָשָׁא, המבטא בסור', וכנראה לכך כונת חז"ל.]

5) [המלה שאולה מארמ' שבתו"מ תְּכָא, סור' תְּכְתָּא (מ"ר תְּכֵא) במשמ' זו, וכן באשור' תְּכַּת, מ"ר תְּכֵת, חבל, כבל.]

6) [יש משוים בארמ' ובסור' תַּךְ, וגם תָּךְ (מן תוך) ו־נתך במשמ' חזיק, קפח (עי' בתרג' למשלי יז כו נתך בסק' ענש), ולפי הכתיב המתחלף אין לקבע את שרש המלה, שאין על ידה פעל בעבר'. המלת

אלה פיהו מלא ומרמות וָתֹךְ תחת לשונו עמל ואון (תהל' י ז). הוות בקרבה ולא ימיש מרחבה תֹּךְ ומרמה (שם נה יב). מִתּוֹךְ ומחמס יגאל נפשם (שם עב יד) [1]. — ואמר המשורר: לכן מתך ומחמס לבבי ימס וכים יחמה (מנחם, אגרת אל חסדאי אבן שפרוט, ספרי תלמידי מנחם, XXVI). והלך על נתיב מרי כאישיו וגלות תוך בתוך לבב במסתם (רמב"ע, תלמד מזמן, ברודי, רכב). ומום יש בו ואין תוכו כברו, ויש בו תוך וגם מרמת כשועל (ראב"ע, הסוף הסן, אינגר 49). — ומ"כ *תּוֹכְכִים: יען לא נאמנת רוחך ביראת ה' ולבך מלא תוככים (ב"ז, ב"ס א נג). — ועי' תכך.

***תִּכְבֹּסֶת**, תכבוסת, ש"נ, — כמו כביסה: שיהו (העוסקים בפרה) טעונים תכבוסת בגדים ורחיצת גוף והערב שמש (ספרי במד' קכד). אבל אסור בתכבוסת כל שבעה (רב חסדא תעני' יג:; וכעין זה מו"ק טו, יז:). ל"ש אלא הטהרות שנעשו בין תכבוסת ראשונה לשניה אבל טהרות שנעשו אחר תכבוסת שנייה טהרותיו טמאות וכו' (נדה סב.). אי מה אהלים של ישמעאלים אין להם תכבוסת יכול אף ישראל כן וכו' (מד"ר שמות כג; וכעין זה שם שה"ש, תמורת אני). אמר לו (ר' אליעזר בנו של רשב"י לר"ש בן יוסי) ולא היו צריכין (ישראל במדבר) תכבוסת, א"ל הענן היה שף בהן ומלבנן (שם דבר' ח). — ואמר הפיטן: חלצה ונגהצה ברחיצה ותכבסת (יוסף בר שמואל, אלהים בלעדך, קרוב' לשבת הגדול).

***תִּכְבֹּר**, תוכבר, ש"ז, — גדי צלוי מִמֻּלָּא בשר [1]: ר' ישמעאל קורא אותו גדי מקולס, ר' טרפון קורא אותו תוכבר שתוכו כברו (מכי' דרשב"י כא יב ע-י, אפשטין-מלמד, עמ' 14, וכעין זה במקומות אחרים).

תָּכָה, קל לא נמצא במקרא.

—פעי', תֻּכּוּ, — פעל מספק: אף חבב עמים כל קדשיו בידך והם תֻּכּוּ [2] לרגלך ישא מדברתיך (דבר' לג ג). — ובסהמ"א: ושחו מרומות מסבול גדלך ותכו אדמות לפעמי רגליך (המו"ר לראב"ד ב ד ג). בני

באה כמעט תמיד על יד מרמה (עי' גם בהערה שאחר זו), ולפי זה יש לקבע את הוראתה. על צורת תְּכָכִים, שרבים חושבים אותה כמ"כ מן תֹּךְ, תיך, ועי' תְּכָכִים.]

[1]) [השבעים מצאו מלה זו, כנראה בצדק, גם בירמ' ט ד—ה במק' המלים הסתומות (למדו לשונם דבר שקר) העוה נלאו שבתך בתוך מרמה במרמה מאנו דעת אותי, והם גורסים שם: העוו, נִלְאוּ שֹׁב, תֹּךְ בְּתֹךְ, מרמה במרמה, מאנו דעת אותי.]

[1]) [המלה באה גם בארמ', בתרג' של וחמש צאן עשויות (ש"א כה יח): וחמש אען תכברא, וספק הוא, אם נולד השמוש בשם בארמ' או בעבר'. דרשתו של ר' טרפון על כל פנים אין לה מקום בארמ', שאין תּוֹךְ, תְּוֵךְ מצויות בה, בעוד שהמלה כר (הארמית במקורה) שמשה גם בלשון החכמים בעבר'. ואמנם, כדעת רבים, אין דברי ר' טרפון (בס"א: של ר' ישמעאל) כנראה אלא דרשה בשם שהיה קים כך בלשון, ויתכן שלפנינו מלה שאולה מיונ' או רומ', שלא וְהֻתּח עד כה, או שלפנינו מבטא שבשבול מן תרבוכה, משרש רבך (עי' שם). בבבלי פסח' עד. באה בקצת ספרים הנסחה תוך תוך, ואיננה אלא ט"ס, ועי' גם בדברי רש"י שם. ועי' בערך תְּוֵךְ, עמ' 7683, על הצרוף תוכו כברו.]

[2]) [כל הכתוב קשה הוא, ואין למצא באור אמתי למלה זו, כל עוד לא נפתרו יתר הסתומות שבמשפטים, שלפי נוסחם בכתוב ובמסרת הנקוד אינם מצטרפים לענין מובן אחד. ומשום כך אין לראות את פרושי המפרשים והמתרגמים אלא כהשערות או כדברי דרוש, כגון השבעים: והם יהיו (εἰσίν) תחתיך (נמוכים לך); ולג': ואלה אשר יקרבו (appropinquant) לרגליו ישאו (יקבלו) מתורתו; הסורי: והנון מדרכין (צ"ל מדברין) לרגלך; ת"א, בדרשה: ואנון מדברין (ז"א נחוגים) תחות ענגך, וכעין זה ת"י ותרג' ירושלמי. ואפשר שֶׁהִשפעו התרגומים הארמיים משמוש של צורות כגון יתך, יתהך, במק' יהלך, יתהלך בארמ'. חז"ל דרשו את המלה: אלו ת"ח שמכתתים רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה (ב"ב ח.), והפרשנים העברים שחברו אותה עם איש תככים (עי' תכך, הערה), מבארים את הענין (כפרוש רש"י) או

חורי צרפת היו לו (לנאפאלעאן) לעבדים ועמי הארצות ת ו כ ו לרגליו (רמח״ג, הלרפתים בכוסיה, מבוח).

תָּכוֹל, עי׳ ״תְּכֹל.

״תְּכוֹל, ש״ז, — תִּכְלָה, קֵץ, ואמר הפיטן: חי מלפנים מלך, ועד תְּכוֹל[1]) כל מלך הוא לבדו ימלוך (ר״ח קליר, הנקיבה מלכי, מלכיות מוסף ח ר״ה). תפוחי ת כ ו ל[2]) תולעת תחן תקותם בשופר (הסופים, מוסי ר״ה, מחזי איטלי ג, מח:).

״תִּכּוֹן, או תְּכוֹן, ש״ז, במגלת סרך היחד — קביעה[3]): על פיהם יצא ת כ ו ן הגורל לכול דבר (ה ג). ואלה ת כ ו ן דרכיהם על כול החוקים האלה בהאספם ליחד (שם שם ה). אל ימש מאתם איש כוהן ואיש כ ת כ ו נ ו ישבו לפניו (שם ו ד). אל ידבר איש בתוך דברי רעהו טרם יכלה אחיהו לדבר וגם אל ידבר לפני ת כ ו נ ו הכתוב לפניו (שם שם יח). — ובמשמ׳ מדה: עם מבוא אור ממ[עונתו] בתקופות יום ל ת כ ו נ ו (מגיי ההודיות 12 ,5, ליכט, 172). כול הרכב היוצאים למלחמת עם אנש[י] הבנים סוסים זכרים קלי רגל ורבי פה וארוכי רוח ומלאים ב ת כ ו ן ימיהם מלומדי מלחמה וכו׳ אנשי חיל למלחמת מלומדי רכב ו ת כ ו ן ימיהם מבן שלושים שנה וכו׳ (מלחמת בני אור בבני חושך לוח 6, סו׳ 12-14). כיא כול קיצי אל יבואו ל ת כ ו נ ם וכו׳ (פשר חבקוק 7, סו׳ 13). — ואמר הפיטן: אלה ת י כ ו ן תלולים תיקון תחתונים תת תחלות תודה לויי (ינאי, אלה אמונת, קרוב׳ לפסח, זולאי, רקס).

ששוקלים אפשריות שונות (עי׳ בדברי ראב״ע), שאינן מניחות את הדעת. ואין כאן המקום להאריך בבאור הפרשה מרבת הקשיים.]

1) [כך, או תְּכּוֹל, הנקוד במחזורים.]

2) [במחז׳ איטלי׳ שם נדפס: ת ב ו ל, וכנראה טעות דפוס היא, וצ״ע.]

3) [מלה זו, השכיחה מאד במגלות ממדבר יהודה, משמשת בהן על פי הבנתה בכתובים כלשון הדבר הנכון, מן כון, וגם במשמ׳ מדה.]

א. תְּכוּנָה, ש״נ, — אוצר שהוכן וכונן[1]), Schatz; treasure; trésor: בזו כסף בזו זהב ואין קצה לַתְּכוּנָה כבד מכל כלי חמדה (נחום ב י).

ב. תְּכוּנָה, ש״נ, כני תְּכוּנָתוֹ, — מדה, שעור[2]), Mass; measure; mesure: צורת הבית ותְכוּנָתוֹ ומוצאיו ומובאיו וכל צורתו וכו׳ (יחזק׳ מג יא). מי יתן ידעתי ואמצאהו אבוא עד תְּכוּנָתוֹ (איוב כג ג). — ובסהמ״א, גם במשמ׳ מדה מן המדות, המצינת דבר או אדם, סגֻלה וכד׳[3]), Eigenschaft; quality; qualité: לולי קרת המררה וכו׳ לא היה הגוף עומד מפני חומת הכבד ולולי חום הכבד היה הגוף נשחת מפני קרת המררה ע״כ נמסך ת כ ו נ ת ם זה כנגד זה (אסף הרופא, כ״י 4). כשיש מן הבריאות הנבראות עמך מבעלי חיים מי שואת ת כ ו נ ת ו[4]) מי הוא אשר יערך לי וכו׳ (כ״י א״ת, פרפים לריב״ג, פרק נד). וענין שית זונה ונצורת לב ת כ ו נ ת[5]) וזונה מעמיקה בתרמית ונמנעת מהשיג ערמתה שמורה מחתפתות (שם, פרק נלב). אבל איפה האנשים אשר הרגתם בתבור (שופט׳ ח יח) הוא שאלה על

---

1) [משמעותה וגזירתה של המלה יוצאות מענין הכתוב ומהשואת הנאמר על ב. תַּכְנִית שביחזק׳ כח יב וכו׳: אתה חותם תכנית (צ״ל תְּכֻנּוֹת) וכו׳ כל אבן יקרת מסכתך אדם פטדה ויהלם תרשיש שהם וישפה ספיר נפך וברקת וזהב מלאכת תפיך ונקביך בך ביום הבראך כ ו נ נ ו. ועי׳ ב. תַּכְנִית. על פי הכתוב בנחום יש שמשתמשים במלה היום אף במשמ׳ כלים ובגדים, שהכלה מביאה אותם אתה מבית אביה, Ausstattung, trousseau.]

2) [עי׳ הכן, תָּכַן, הערות; א. תַּכְנִית, הערות.]

3) [אין זו אלא הגדרה כללית של משמ׳ המלה, הבאה בסהמ״א בגונים שונים, כגון צורה, אפי, טיב, מצב ועוד.]

4) [במקור הערבי: צפתה a).]

5) [במקור הערבי: היאה b).]

---

a) صفتة b) هيئة

תתכונתו[1]) ובעבור זה היה תשובתם לו באמרם כמוך כמותם (שם, פרק סו). והגדולה שבטובות אשר תטיב בהם הבורא לעבדיו המדברים אחרי המציאו אותם על תכונת[2]) הכרתן בחן גמורה והבנתם שלמה היא החכמה וכו' (סוה, חו"ה, הקדמה). הבחינה בברואים היא העיון בפנות העולם ותולדותיהם המחוברות מהם ובתכונת[3]) חלקי כל מורכב ואופני תועלתו וכו' (שם, הבחינה ג). ותחלת מה שראוי לך שתעלה במחשבתך אל תחלת האדם ואל ראשות הויתו וכו' והוא צאתו מתכונת[4]) היסודות אל תכונת הצמח ואחר כך יעתק מתכונת הצמח אל תכונת המזון וממנו יעתק אל תכונת הזרע והדם וממנו יעתק אל תכונת החיים ואח"כ יעתק ממנו אל תכונת האדם וכו' (שם שם ה). תחלתם אנשים למדו החומש והמקרא וכו' מבלי הבנת ענין וכו' והם בתכונת[4]) חמור נושא ספרים (שם, עבודת האלהים ד). ובחר לך מסגולת יסודותיו היכל מתוקן דומה לעולם בשרשיו ותולדותיו ותכונתו[5]) (שם שם ע). שרשי האדם וצורתו ותכונתו[6]) וסדר חבורו (שם, הבטחון ג). יאמר בלבו אשר יצרני על צורה ותבנית ותכונה[7]) ומדה מבלי שאר הצורות והתכונות והמדות וכו' (שם שם ד). כאשר תעשה זה וכו' יאור שכלך וכו' ותהיה בתכונת[4]) סגולת האלהים (שם,

1) [במקור הערבי: חאל והיאה a).]
2) [במקור הערבי: צפאת b).]
3) [במקור הערבי: וצע c).]
4) [במקור הערבי: מרתבה d).]
5) [במקור הערבי: ושכלה e).]
6) [במקור הערבי: והיאתה f).]
7) [במקור הערבי: והיאה g).]

a) حال وهيئة b) صفات
c) وضغ d) مرتبة
e) وشكلة f) وهيأتة
g) وهيئة

השגון הנפש ד). והפילוסוף אשר לו נתכנו תכונות[1]) יקבל בהם המעלות המדותיות והמדעיות והמעשיות וכו' (הוה, כוזרי ה ה). לא שנו תארם ועדים ובגדיהם וכו' אך נשארו בתכונתם[2]) ממתינים למשה (שם, שם לז). והיו חסידי המלכים הורסין אותם (את הבמות) כדי שלא יגדלו זולתי הבית אשר בחר בו האלהים ותתכונה[3]) אשר צוה בה (שם). ותכונת[4]) הקרבנות ואיך מקריבים אותם ובאיזה מקום ולאיזה צד ואיך נשחטים וכו' (שם, שם לט). ועל האמת שהבורא יתברך ינהיגם בתכונה[5]) מהתכונות, קרא אתה התכונה[5]) ההיא אם תחפוץ טבע או נפש או כח (שם, ה י). ואף הדברים שאינם גשמיים הוא מדמה אותם גשמיים וכו' ויציירם האדם בקולמוסו על תכונת דבר גשמי (סוה, כוה הן ד). ישיג (הדמיון) הגשם במקריו, רוצה לומר במראיו ובתכונותיו ובשיעוריו (שם ה). מאמר האיכות הוא בתארך הגוף באחת מתכונותיו הגשמיות או הנפשיות כאמרך הלבן או השחור, הקר, החם, הנגר, החכם, הרופא וכן הארוך והקצר וכו' כשנתכוון בהם לתאר תכונת העצם בתכונתו ותארו (שם י). האבר שמזגו רע בשרש היצירה תכלית ההנהגה המשות לו שתעמידהו על קצת בריאות ולא שתחזירהו למעולת שבתכונותיו[6]) (ר"מ ה"מ, מו"נ ג לו). מן האיש האחד תלקח ראיה על כל אישי המין ויודע שזה תכונת[7]) כל איש ממנו, ואשר ארצהו בזה המאמר כי מן התכונה האחת מתכונות הגדות הנביאים תלקח ראיה על כל ההגדות אשר במין ההוא (שם, שם מו). אם כן אמרו לאופנים להם קורא הגלגל באזני היה ללמדנו תכונתם כי לא נזכר להם תכונה[8]) ולא תאר (שם ג ד). חגורי אזור

1) [במקור הערבי: תהיאת לה אסתעדאדאת.]
2) [במקור הערבי: בהיאתהם.]
3) [במקור הערבי: ואלהייה.]
4) [במקור הערבי: צפאת.]
5) [במקור הערבי: רתבה.]
6) [במקור הערבי: היאתה.]
7) [במקור הערבי: צורה.]
8) [במקור הערבי: שכל.]

במתניהם, חגורי בחולם והוא תאר סדר תכונת מלבושיהם הנראים בעיניהם יפים והוא שהיו חגורים במתניהם (רד״ק, יחזק׳ כג טו). והתורה היא תכונת המצות היאך תעשה (סוא, סרסים, ירס). מעילים הנזכרים הנה אינן כתכונת המעיל הכתוב בתורה, כי זה היה כתכונת הכתונת וכו׳ (סס, מעל). כל אבריך בתכלית הבריאות וכו׳ כי גופך על תכונת השלמות נצב (רס״ע פלקירא, סמנקס, כד). ההצלחה הראשונה היא בריאות איברי האדם ויופי התכונה (סוא, כאסית חכמה, 6). אנשים רעי התכונה (רלב״ג, איוב, מענה איוב א). כי האהבה תאמר על תכונת נפש קנויה קנין גמור (נתן הרופא, מנחר המאמרים). לפי שעשתה (יעל) לעבודת האל יתברך לא לתכלית אחר ותכונת רעה (ר״י אברבנאל, פוס׳ ה כד, מכפים באהל). עוד הודיע ענין שני והוא באיזה מקום ובאיזה תכונה הגיעה אליו הנבואה ואמר ושמואל שוכב במטתו ונח על השלם שבתכונות לשמוע הקול ולקבל אותו השפע (סוא, ש״א ג, והנער שמואל משרת). והתכונה (ז״א העמדה) הטבעית השלימה (ביציאת הולד בעת הלדה) הוא יציאתו ע״ד ראשו יציאה שוה וקלה במהירות ושאר התכונות רעות (נרבוני, אלרס מייס, בהריון, כ״י ביהמ״ד פכטר). התכונות הטוב להמשגל הוא הנהוג אצל כל בני אדם והשכיבה עם האשה והיא מושכבת על הגב וכו׳ ושאר התכונות עם שהם בלתי נאותות הם רעות (סס, בסליי האמה). אחר כך אמר בנת לרעי מרחוק וזהו תכונת הנפש והוא מן האיכות (אמו״ר לראב״ד א א). — *ותכונה, במשמ׳ חכמת הכוכבים, חכמת הגלגלים [1]), Astronomie; y—astronomie, ובצרופים, *חכמת התכונה, *בעלי התכונה, *חכמי התכונה וכד׳: חכמת התכונה והנמשך אליה מחכמת הטבע (דונש בן תמים, פי׳ ס׳ יצירה, כ). וכבר בארנו זה ושמנו לו תמונה בספרנו אשר חברנו בתכונת וכו׳ הא׳ בחכמת תכונת הגלגל וכו׳ (סס, לב). וזהו המלך החכם בחכמת התכונה והמספר יותר מכל המלכים אשר מלכו ברומה לפניו והוא עשה חשבון עבור השנים לנוצרים וליונים (יוסיפון טו). וכאשר תרחיק המחשבה שהארץ כדורית ושהיא חלק אחד ממאה וששים ושש מעגול השמש, וכל מה שיש במופתי התכונה וכו׳ (ר״י א״ת, כוזרי ג מט). לא היתה חכמת התכונה בזמנו כמו שהיא היום (ר״מ א״ת מו״נ ב יט). שזה כלו לא יתחייב בעל התכונה [1]) שאין כוונתו שיגיד לך צורת מציאות הגלגלים וכו׳ (סס סס כד). וחכמי התכונה יקראו אותה בשם גלגל משוה היום (ר״י ישראלי, יסוד עולם ב א, כ:). שעשה מעשיו על פי התכונה המערכיית שבקש לו שעה כפי מערכת כבבי השמים וכסיליהם (רשב״ץ דוראן, מגלת ספר קע, ה: הפארת ישראל). כמו שיעלה אדם מכל מה שישיג מחכמת התשבורות אל כל מה שישיג בחכמת התכונה (אמו״ר לראב״ד א ז). עצמי השמים רבים יודעים זה בעלי חכמת התכונה (סס סס ח).— *ובמשמ׳ מערכת הכוכבים, גלגל השמים: אבל היא עומדת באמצע התכונה (ראב״ם, צורת הארץ, ד.). תמורת מה שראויה להמצא לצורת התכונות השטוח (סס, ב:) [2]). — *ובמשמ׳ חכמת המדידה, הנדסה [2]): אחרי כן בשנה שנית יעתיקו מן הלימוד הזה אל הדקדוק והשיר וכו׳ אחרי כן בשנה החמישית

---

[1]) [כתרג׳ הערב׳ היאה a), סגלה, תכונה, המשמשת גם בהוראה זו בצרוף עלם אל היאה b). — באחת מרשימותיו מעיר המחבר על דברי דוקס (שירי שלמה לדוקס, שיר יח): אשר נקרא שמו (של יקותיאל) על התכונה וכמעט אגדה מאין דרישה: במלה הזאת אשר נמצא בתנ״ך (נחום ב י) השתמשו המעתיקים ספרי הפלסופים מלשון ערב ללשון עברי איזה דורות אחרי המשורר הזה ושמו ענינת בפרט חכמת הכוכבים. ר״ש בן תבון בפירוש מלים זרות (בסוף מורה נבוכים) לא יזכיר המלה הזאת בערך בפני עצמה, רק בערך למודים הזכיר זאת וזה הלשון: חכמת התכונה הכולל תכונת הגלגלים והכוכבים ומשפטי הכוכבים עכ״ל. והנה בספר עו״ב לר״י יוסף (הנדפס מחדש על יד החכם ר׳ אהרן יעלינעק נ״י) נמצאו המלות: וחכמת התכונה, פירוש תכונת הגלגלים. ור״י אלחריזי במוסרי הפלסופים (שער א פרק יא) יזכיר חכמת התכונה והמדות, ובספר הקנה (דפוס קארעץ דף מה) וז״ל: וראה והבן עד היכן הגיעה חכמת התכונה.]

[1]) [במקור הערבי: אלהיאה.]

[2]) [עי׳ קלצקין־צובל ד 195 וכו׳.]

a) هيئة

b) علم الهيئة

לחכמת התכונה והכדות אחרי כן בשנה ששית לחכמת הכוכבים (ר"י חריזי, מוסרי הפלוסופ' א יח). — ואמרו פיטנים ומשוררים: תכונתי לו לבדיו תתי בהתיצבי נגדיו (רשע"ג, אהללה, מחזור רשע"ג, קל). המשכיל בהם (במאורות) ידום כי לא יבוא עד תכונות צבאותם (בחיי, בקשה, מו"ס). הזמנים לא יתארו לך תחלה והדורות לא ישיגו לך תכונת תכלה (שם). אשר נקרא שמו (של יקותיאל) על התכונה וכמעט אבדה מאין דורשה (רשב"ג, הלפור או דרור, ביאליק-רבניצקי א, 42). ואחור וקדם צר, ותחת ורום יצר, לימין ולשמאל חק, ואלה תכונותיו (רמב"ע, בשם אל, גבודי א, רמא). ומי הוא אשר בא עד תכונת יצרותיו (שם). לך ידי לך רגלי וממך היא תכונתי (ראב"ע, לך אלי, כהנא א, 204). אל תכונתך נכספו אנשים בם שכינתך ומקומך מבקשים (הוא, אל מכונתך, איגר, 74).

***תְּכוּנִי**, תוס"ז, — א) של התכונה: במצבי הכוכבים ולקיות המאורות וזולת זה מן הדברים התכוניים וכו' (ר"י עראמה, יד אבשלום על משלי ס ו). הפקחות והתבונה לתחולות והמצאות תכוניות (ר"מ ויגנה, טבע יסודות, סגולה, 8). בחלוק השברים התכוניים (יס"ר מקנדיה, ספר אילים, כתב שליפי לזכרם). ועוד העתיקו ספר היסודות לאקלידס וכו' ולוחות תכוניות לחכמי פרס וכו' (ר"י דלמדיגו, אגרת אחוז, מלא חפנים, גיגר, 18). ועצה טובה זו יקרה מפז ונכונה היא בכל חמדות התכוניות וכו' (ר"י עמדין, מגדל עוז, כוס חכם, אלון בוכי, קד:). — ב) כמו תּוֹכֵן, תּוֹכְנִי, חכם בחכמת התכונה, Astronom; astronome; -er: והטבעי יכחיש התחלות התכוני והנחותיו מצד העיון הטבעי עם היות החוש מסכים לדברי התכוני (אלבו, עקרים ד ב, קעג). ועם כל אלו הנמנעות הוריות שהתכוני מניח יביא ראיה לדבריו מחלקות הירחיים והשמשיים שהם מושגים בחוש (שם). שלא העידה בחדוש הגרמים השמימיים כי אם הדברים השפלים והוא דעת בעלי חסבוב התכוניים (ר"י אברבנאל, ברכאי א, במור הצמים). ונטייה זו נקראת בפי' התכוניים השמש הגדולה וכו' (דוד גנז, נחמד ונעים, ג מ).

תְּכוּף, עי' *תכף.

תֹּכַחַת, עי' תּוֹכַחַת.

תֻּכִּי, ס"ז, במקרא רק מ"ר תֻּכִּיִּים, תּוּכִּיִּים, — מלה שלא התבררה משמעותה[1]: אין כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה, כי אני תרשיש למלך בים וכו' אחת לשלש שנים תבוא אני תרשיש נשאת זהב וכסף שנהבים וקפים ותכיים (מ"א י כא—כב). אניות תרשיש נשאות זהב וכסף שנהבים וקופים ותוכיים (דה"ב ט כא). — ובסהמ"א: וכמוה תאום הזכר מן התכיים אשר אם ירדפו צייד ייעף בכבד זנבו ונולד יהיה לו כבד זנבו לאידו ולצרתו (כלילה ודמנה, תרג' ר' יעקב בן אלעזר, מהד' דרנבורג,

---

[1] [כמעט כל התרגומים והפרשנים ראו בתכיים כמו בקופים מין בעלי חיים, אלא שנחלקו בזהוים. וולג', ת"י, הסורי, וכמה פרשנים עברים, שהלכו אחרי ת"י, ראו בתכיים טוסים (pavo), וכן השתמשו במלה כמה סופרים בסהמ"א, ולפרוש זה נסה גם יעקבביץ בלשוננו ט, 200 להביא סמך משפות הדיות. ואלו ר"י הדסי באשכול הכפר סוף סי' מד וכו' פרש בה "מיני חיות אדמה והולכים בארבע רגליים ופעמים בזוקף ורום קומה ויושב כמו בן אדם ובעת מאכלו בידיו מטהר כל אכל וחותכו ובולעו" וכו'. ואחרוני הסופרים ראו בו את מיני ה-psittacus (Papagei; perroquet; parrot), וכן השמוש בחיים היום. וכן כתב בעל תולדות החיים (קכט): התוכי מינים אחדים נכללים בשם זה ונכרים באותותם אשר נוצות ראשם תקועות לחפך נוטות בקציהן אל עבר החרטום וכו'. ואמנם מן החדשים היו שראו בתוכיים תרנגולים, וכן קֶהלר במלונו, ואין כל אלה מסתברים. ואולם השבעים בתרגומם תרגמו שנהבים וקופים ותכיים λίθων τορευτῶν καὶ πελεκητῶν, כלומר בקרוב: אבנים חרושות וחצובות בגרזן. ואכן יש להודות, כי אחר מנית זהב וכסף ושנהבים, וכנמוך לפסוק כא (וכל כלי בית יער הלבנון זהב סגור אין כסף לא נחשב וכו' למאומה) אין מקום להזכיר בעלי חיים אלא רק חמרים יקרים ככסף וזהב ושנהבים, ובכוון זה יש לבקש את פרוש המלים. ולא מן הנמנע הוא, שהתרגום הארמי טווסין (הבא גם ביחוק' כו יה בפס' הובנים!) נולד מן טיסברא וכד' במשמ' אוצר, אוצרות, ביונ' θησαυρός, שהובן במשמ' טַוָּס ברא, טַוָּס בַּר, וצ"ע.]

פריס, 1881 עמ' 348). עופות ממינים שונים וכו' ישימו ביערי התמרים מעונתם ובחנוכות מארותם ימצאו מחיתם תיענה (שפרוים) תכיים (פפויען) תשלך (פעלעקאן) (שמעון בלוך, שבילי עולם א, ג:). התוכים (פפויען) הוא היפה בנוצותיו מכל העופות וכו' (ליכדא, לאפית למודים א ו, יח:). — ואמר המשורר: מה נאוה זנב לתכים[1], אך כבדו בזנב יום ירדפו[2] (יפו נכסים, ר"מ הנגיד, בן קהלת, אברמסון, 81).

***תְּכִיפָה,** ש"נ, — שה"פ מן תָּכַף, חבור בתפר, d. Heften; agrafement; tacking: התוכף תכיפה אחת אינה חיבור ואין בה משום כלאים (כלא' ט י)[3]. — ובמהמ"א: ותנוז על שני פנים או באריגה או תכיפה במחט (זכרון לראשונים, הרמ"ה, הרכבי, מט; וכענין זה רד"ק, שרשים, טענז). — *ובמשמ' של סמיכות דברים שבאו בזה אחר זה, Aufeinanderfolge; succession: ואמר החכם בתכיפת הטובות אחת לאחת אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום וכו' (ר"י א"ת, מו"ה, הפכיפות ה). בגד צמר שחברו עם בגד פשתן בתכיפה אחת אינו חבור ואין זה כלאים (רמב"ם, כלאים י כד). שלא יצטרך אל תכיפת הכנסת האויר והוצאתו כמו הדפק (אמו"ר לראב"ד א, ו, כמות הנפש). וכזה תירץ אליהוא תכיפת המכאובות בלי מנוחה ביניהם (רשב"ץ דוראן, אוהב משפט, איוב, ותקרב לפתח כספי, קנז:). — ואמר הפיטן: אני אנפו בי שלאי תכיפתנו (ר"א קליר, זכור איכה, קרובי ט"ב, ממז' איעלי א, קסח.).

***תְּכִיפוּת,** ש"נ, — תכונת הדבר התכוף, סמיכות, ביאת דבר אחרי דבר[4]: זכור לי

1) [כלו' לטוסים.]

2) [הדברים נאמרו על פי הנאמר בקלילה ודימנה, כמובא לעיל.]

3) [על המאמר שבתו"מ (ירוש' ברכ' א א, ועוד); שלש תכיפות (נ"א תכפות) הן תכף לסמיכה שחיטה וכו', עי' *תָּכַף.]

4) [בצדק מציע קלצקין באוצר המונחים ליחד מלה זו, ע"פ שמוש תה"פ תֵּכֶף, לזמן, כמו סמיכות, ואלו רציפות למקום.]

ברחמיך המעצבות והמקרים שאפפוני ומצאוני בעולם ותשים עדיך רוב תכיפות אלו המצרים שתכפוני בחיי (ר' הלל מוירונה, ליון ג, לא.). ואמר שאחר שהיה נץ מיד בא לידי ענבים והוא מורה על התכיפות (ר"ם אלמולי, מפרי חלומי, מח.).

תכך

תכך[1]) ממנו תֹּךְ(?), *תָּכַךְ(?), תְּכָכִים.

***תָּכַךְ,** קל לא נמצא.

— הִפעי', בינ' *מִתְכַּךְ, — עני ודל, ואמר הפיטן: אנא הצץ מחרכך ותושיע עם עני ומתכך[2] (מסלס בר' קלונימוס, ברח דודי, גאלה ב פסח).

תְּכָכִים[3]), ש"ז, — כמ"ר, לדעת רבים מ"ר מן תֹּךְ: רש ואיש תְּכָכִים נפגשו מאיר עיני שניהם יי'

1) [עי' תֹּךְ, תְּכָכִים, הערות.]

2) [כנראה ע"פ הכנה זו של איש תככים (משלי כט יג). ועי' תֹּךְ, הערה.]

3) [גם צורתה המדויקת של מלה זו במ"י וגם הוראתה לא נתבררו למעשה. השבעים תרגמו רש ואיש תככים χρεωφλέτος, לווה, שקוע בחובות, כנגד δανειστής, מלוה, וכן ולג' pauper et creditor, ואלו הסורי מכאכא, מך ועני. והתרג' הארמי: מציעא, כלשון תוך ואמצע, וכן רסע"ג בתרגומו למשלי כט יג. ואמנם במקום אחר: פקיר דו אל מצאייב (עי' בהערת ב. קלאר, קרית ספר ח, 346), כלומ' עני (ו)איש מכות, כנראה מלשון תֻּכּוּ לרגליך (דברי לג ג). ועי' במובא בשמו בהפלה בסדורו (עמ' סח). וכעין זה דוד בן אברהם אלפאסי במלונו, בערך תך (סקיז, כרך ב 732), המבאר תכו לרגלך כלשון כפיה (אצ׳טראר) תחת רגלי הזולת, ומוסיף: ואלמצ׳טר אסמי איש תככים, כלו' והכפוי יקרא איש תככים. ואלו רש"י מפרש: איש מזימות בעל תורה ע"כ, לשבח, ומשה קמחי (המיוחס לראב"ע): שתדלות ישברהו כמו מתוך ומחמס. ומזה הענין תוכו לרגליך נשברו ויהית תכך ותכה ע"כ, ועי' גם בהערת העורך, משלי שלמה עמ' 19. והיום נוהגים להשתמש בצרוף במשמ' איש תוך מרמה, ואין משמ' זו מתאימה בכתוב, גם לפי ההקבלה שבמשלי כב ב: עשיר ורש נפגשו עשה כלם יי', המורה גם כאן על משמ' קרובה לזו של עשיר, ולא מן הנמנע הוא שאין הגרסה מסמכת כל צרכה. ושים לב לדברי אלנקאוה

(משלי כט יג). — ובסהמ"א, במשמ' איש עני, דל, Armer; homme pauvre; poor man: גם אני עבדך בן אמתך עפר ואפר וכו' רש ואיש תככים[1] (רסע"ג, הבקשה השניה, סדור רסע"ג, סח). עניים ואביונים רשים ואנשי תככים וכו' (א"מ לונץ, המאמר ג, 5; מובא ע"י ב. קלאר, קרית ספר ח, 346). — ואמר הפיטן: רחומים רחמו על דל ושימו לבבכם עליו חברים, רש ואיש תככים בלבוש קרעים יפשוט בגדיו ולבש בגדים אחרים (רי"ל בר כלונן, אם קולך שמעתי, אזהרות, ע.). צור וצידון וכל אלילי פלשת נבכים, קצין ורש ואיש תככים (משה בר' קלונימוס, מקול מפולם, סדר אמרון פסח). לסוקר נמוכים תככים עם שמו מברכים (אליר נוגם, יולי אמרון פסח, מסז' איטלי א, קכז.) — אל תאחז באוד ולא תכוה, הפרד מאיש תככים ולא תלכד (נ"ז, צ"ם כח כג). — ובמשמ' (איש) תך ומרמה, ואמר המליץ: מרמתו ותככיו ידע אחיהו (סד"ל, דרך ארץ, ציון הכ"א, 88).

תָּכַל[2]), קל לא נמצא.

— הפעי, **התְכִּיל**[1]), — הביא לידי תכלית וסיום, גמר: וצריך להיות אימת המצוה עליו לכוין וליתן דעתו עלית משעת שיתחיל ועם שעה שיתכיל (אוצר הגאונים פסחים, לוין, התשובות, 7—8). — ואמר הפיטן: ועת כי יתחילו יחישו ועת כי יתכילו יחילו (ר"א קליר, הוא נקרא, סלוק שבת החדש). וימלא שאלם ויתכיל החֲלֹם (אגרות ר' שמואל בן עלי ובני דורו, הרכבי א ג, 25).

תְּכֹל, ת"ז, — בעל צבע כחל בהיר, כצבע השמים, himmelblau; asur(é); azure, נוהג בדבור ובספרות העברית החדשה[2]).

תֶּכֶל, תֵּכֶל, ש"ז, — כמו תִּכְלָה, אחרית, סוף, קץ: אם אשר בצדק נתישנה, כמו נתיאשה בתכל[3]) דשנה (ר"א קליר, אם אשר, קרובה א ר"ה). כעקרת בית בתחל נכרה, כבכור ראשית בתכל[4]) בכרה (הוא, אבן סוג, סס). עמלו שב ראשו ונהדף באין תכל תכל מעשיו מלך הכבוד (יחיאל אבי בעל הערוך, אמנן, פיוט מובא באגרות סד"ל, 470). וצריך לשלשו (את השירה) ויהיה סתום בתחל ובתכל ובתוך אריח על גבי לבינה (רב יהודאי גאון, אוצר הגאונים, מגילה, 20). קנץ, עד אנה תשימון קנצי למלין, ענין תכל[5]) המה (מנחם, מחברת, ערך קנץ, 156). אויל סוכן לעברות מת לכהן בקברות

במנוה"ם ד, 487: שבעה שמות נקראו לעני, עני ודל, רש, אביון, נכה רוח, מסכן, ואיש תככים ע"כ; וכן שם א 80: שבעה שמות יש לעני ואלו הן. דל. תכך. מך. עני. רש. מסכן. אביון ע"כ, בעוד שבמד"ר ויקרא לד נאמר: ח' שמות נקראו לעני. עני. אביון. מסכן. רש. דל. דך. מך. הלך ע"כ. ומסתבר שהיו שהבינו תך כמו דך, וצ"ע.]

[1]) [שלא כפרושו למשלי (עי' בהערה שלפני זו), אולי ע"פ תפלה קדומה שהיתה לפניו.]

[2]) [פעל משני שנגזר מן תכלית ותכלת. בהערתו בעמ' 2460, כדבריו על הכתוב בבראש' כ יו: הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך ואת כל ונכחת, רומז המחבר לערכים נכח, תכל, ואמנם לא נשאר חמר לערכים אלו.

ואשר לעצם הכתוב, לא נגרם כל הקשי שבו אלא ע"י טעות סופר קלה בין כ ל־ב. כי אין כסות עינים אלא סתר פנים, המכסה ומסתיר מעיני הרואה את פני זולתו, לבל יראנו. וכן כתוב באיוב כד יה: ועין נאף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וסתר פנים ישים; ולפי זה הכונה כאן: הנה הוא לך כסות עינים לְבַל אֲשֶׁר אִתָּךְ וְאֵת בַּל (או: בִּלִי) נֹכַחַת, כלוי נותן אני לאחיך ערבות של אלף כסף שתשמש א) כסות עינים לבל אראה (אשור) אותך, ב) ערבות שלא תפגע בך כל תוכחת ואשמה. וכנראה נסחה משפטית קדומה לפנינו, מיֻחדת בסגנונה.]

[1]) [לשון נופל על לשון הִתְחִיל.]

[2]) [ע"פ הבנה זו של תְּכֵלֶת, ועי' ערך זה.]

[3]) [פרשוהו: בסוף נעשתה (שרה) דשנה ונתעדן בשרה (מטה לוי), ומ. זקש בפרושו באר מיכל, דף ג, פרשו מלשון נכספה וגם כלתה נפשי, וז"ל: ר"ל במבוקשה אשר אליו כלו עיניה מיחל, ע"כ.]

[4]) [וז"ל מטה לוי: בתחלה נחשבה (רחל) כנכרית אף שהיתה בעיקר הבית, אבל בסוף ותכלית כשילדה את יוסף, בכור שלה היה כראובן שהיה בכור וראשית אונו, ע"כ.]

[5]) [ולא בכ"י ברלין ולונדון: ענין הבל הם.]

חלא בתכל חדברות נודע בעל גבורות (כ״י עוג עלם, ידלה לחליל, קרובי פנה הגדול). ואין לו סוף ולא קץ ולא תכל (כ״י ברללוני, הקדמה פרוש ס׳ ילירה). דגים האכל התיר לחוסיו והכין לויתן לתכל[1] (רסג״ג, אלהים אל ראשון, ביאליק-רבניצקי ב, 203). והוא יברך בברכת כהנים כחשך נפש הנרשמים בתכל הסלה (שערי תשובה מהר״מ מרוטנבורג ג לב).

תִּכְלָה, ש״נ, — תכלית, לכל משמעויותיה של מלה זו, Ende, Zweck; fin; end, purpose: לכל תִּכְלָה[2]) ראיתי קץ רחבה מצותך מאד (תהלי קיט לו). — ובסהמ״א: הזמנים לא יתארו לך תחלה, והדורות לא ישיגו לך תכונת תכלה (ר׳ בחיי אבן פקודה, בקשה בסוף חוה״ל). שכל מה שיש לו תכלה יש לו תחלה וכו׳ שכל מה שאין לו תחלה אין לו תכלה (כ״י א״ס, חוה״ל היחוד ה). הנמצא תדיר אין לו תחלה ולא תכלה (שם שם י). שכל המקבל משכון מחבירו יש לו קצבה ולבקשתו תכלה, אך בעל הדעת הזאת אין קץ לבקשתו (שם הבטחון ו). ויוצרנו הוא אחד באין תחלה ואחרון באין תכלה (פי׳ ס׳ ילירה לר״י ברללוני, יד). כל דבר שיש לו תכלה תצטרך לבקש לתכלה ההיא תכלה[3]) אחרת (כ״י הכוזרי, מו״נ א סח). לאשר אין לו ראשית ולא תחילה ולא אחרית ולא תכלה (סוקסות לס׳ שעשועים, דודזון, 153). — ואמר הפיטן: אמנם ממך תחלתי ולכל תכל נפשי בתכלתי (ראב״ע, עמד בסוד ידרוש, איגר 81). — ומ״ר ״תכלות: ונפלאות לאין מספר ותכלות (כ״י גגיאטה, יפה תואר, עולת תמיד קקט) [4]).

״תַּכְלִי[5]), ת״ז, — בעל תכלית, סופי, כמו תַּכְלִיתִי: שמבואר הוא מאד בחכמה הטבעית, שאי איפשר לכל נמצא טבעי מבלתי תכלית אחד, וזאת הסבת התכליית, והיא הנכבדת שבסבות וכו׳ (כ״ס א״ת ג יג). העלה ההיולית הצוריית הפועלת והעלה התכליית (עולם קטן, הורוויץ, ז). להיותה בלי תכלית מוסרה מכל העדר ושלמות תכליי גדר וגבול יחס וערך (כ״י אבוהב, שער השמים לר״א אירירי א ה). להיותו מתאצל הגבול היכולת הבלתיי תכליי של א״ס ב״ה (שם ה יג). העדר או שלילת המהות בלתי בעל תכלית ע״י התפשטות תכליי, אף שבאחד גדול ובזולתו קטן, הוא הסבה לכל הנמצאים (שם שם). כל השיעורים האלה יגבילו ויהיו תכליים לכל המורכבים מהם (שם שם).

״תַּכְלִיּוּת, ש״נ, — תכונת התַּכְלִי, כמו תכליתיות: אחרי גודל היכולת ימשך כח וגדולת הפעולה, אחרי תכלתי תכליות האחד ראוי שימשך בלי תכליות האחרת (כ״י אבוהב, שער השמים לר״א אירירי ה יג).

תַּכְלִית, ש״נ, — קץ וסוף, גבול האחרון, Ende, Äusserstes; fin, extrême; end, extreme limit: החקר אלוה תמצא אם עד תַּכְלִית שדי תמצא (איוב יא ז). חק חג על פני מים עד תַּכְלִית אור עם חשך (שם כו י). קץ שם לחשך ולכל תַּכְלִית הוא חוקר אבן אפל וצלמות (שם כח ג). אחריו החזיק וכו׳ מפתח בית אלישיב ועד תַּכְלִית בית אלישיב (נחמי ג כא). — תַּכְלִית שנאה, שנאה גדולה, קיצונית: תַּכְלִית שנאה שנאתים לאיבים היו לי (תהלי קלט כב). — ובתו״מ: היכן תכלית יסורין וכו׳ כל שארגו לו בגד ללבוש ואין מתקבל עליו (ערכי עז:). — ״ובמשמ׳ הדבר המבקש בסופו של הדבר, Zweck, Ziel; fin, but; purpose: תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים, שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין (ברא, ברכי יז.). — ״ובמשמ׳ כַּלְיָה: מחלוקת, מ׳ מכה,

1) [כלומר: לאחרית הימים.]
2) [הנכון כנראה: לַכֹּל תכלה ראיתי וקץ, אבל) רחבה מצותך מאד.]
3) [בתרג׳ ר״ש א״ת: תכלית.]
4) [ועי׳ מקורות נוספים אצל קלצקין-צובל ד, 196-200.]
5) [כך, ע״פ תִּכְלָה, תֶּכֶל נראה יותר מאשר תַּכְלִי, בנקודו של קלצקין, אעפ״י שעל פי דרך הערבי׳ אפשר היה לאמר תַּכְלִי במקו׳ תַּכְלִיתִי.]

ת׳ חרון, ל׳ לקוי, ק׳ קללה, ת׳ תועבה, וי״א תכלית, כליה סביא לעולם (מד״ר במדי׳ יח). — ובסהמ״א במשמ׳ שונות[1]), כגון במשמ׳ קץ וגבול, סוף ואחרית, וגם מ״ר ˚תַּכְלִיּוֹת: אשר אין ראוי שנחפש על ההתחלה ועל תכליתו, כי ית׳ אין לו ראשית ואחרית (פרוש יצירה לאבוסהל דונש בן תמים, כט). בכל החכמות ובכל אמונות אין אדם מבקש לדעת הפרטים, כי אין כח באדם לדעת תכליתם וכמה מספרם (ראב״ע, יסוד מורא ב). ההתחלות יש תכלית למספרן, וכיון שיש תכלית למספרן יש להן ראשון שאין ראשון לפניו (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד ה). וכאשר תגיע מזה עד התכלית אשר ביכלתך וכו׳ (שם, הבחינה ו). לבורא הטוב והמטיב בה אשר אין תכלית לטובתו (שם, עבודת האלהים, פתיחה). תחלת הכחות הכח הזן והוא כהתחלה והמוליד כתכלית, והמגדל באמצע הקושר בין ההתחלה והתכלית (הוא, כוזרי ה יב). והאיך תחילת ההוויות ואיך יהיה הפסדם ותכליתם (הוא, תקון מדה״נ א א). האדם חכם בעודנו מבקש החכמה, וכאשר יחשוב שהגיע אל תכליתה הוא סכל (הוא, מבחר הפנינים, שער החכמה). וכאשר תעשה על זה המשל יצא לך מולד המחזור וכו׳ וכן תוסיף וכו׳ יצא לך מולד מחזור רס״א, ובענין זה תעשה עד לאין תכלית (חשבון העבור לרס בחז״ל, דברי חכמים כו). איפשר שיעמוד האדם על מדידת מה שרחוק וכו׳ אחר שיפול הראות על תכליותיהם (רמ״ע פלקירה, ראשית חכמה, 44). כי בכולם ימשול כליון ותכלית, והשכל לבד יעמוד אשר הוא לכל המעשים סבה ותכלית[2]) (הוא, המבקש, יד). ובהגיעו לתכלית גדולו יפרד (הכח המגדל) ממנו (גרשון בן שלמה, שער

[1]) [ועי׳ עוד דגמאות רבות אצל קלצקין־צובל, אוצר המונחים הפלוסופיים ד, 197—202. וכתב ר״מ בן חביב בפרושו על בחינות עולם: תכלית פעם יאמר על תכלית הדבר שבעבורו נמצא כמו ולכל תכלית הוא חוקר, הנאמר באיוב, ופעם יאמר על סוף הדבר לא על תכליתו, כי כל תכלית הוא סוף, ולא כל סוף תכלית, ע״כ.]

[2]) [תכלית שבחלק הרא.שון של מאמר זה הוא לשון כליון וקץ, ובסופו של המאמר לשון הדבר המכֻון והמבֻקש.]

השמים ג א). ושתי הנקודות ההפיכין שהן תכלית הנטיות ראש מזל סרטן וראש מזל גדי (ר״א הקראי, גן עדן, הבדל שנה משנה א, יד.). אם המקום הנמצא גם הוא צריך אל מקום אחר וכו׳ והאחר לאחר, וכן ילך ללא תכלית וחקר (עמנו׳, מחב׳ כ, ירדן, 860). הנה יש לקדחת עתים כמו שיש לשאר החליים, והם התחלה, עליה, העמדה אצל התכלית, ירידה, והסכנה היא מהתחלה ועד התכלית (קאנון ד א ג). וכן נהגו העברים לאמר למדבר יותר, מתי תבא תכלית לדבריך (ר״א בדרשי, חותם תכנית, סוף תכלית). והשיג עד תכלית מה שאפשר (ר״מ המאירי, בית הבחירה על אבות, פתיח׳). בעבור שמהן השתלשלותם כן בסגולתם אליהן יתיישרו וישובו, וסוף דבר בתכליותיהן ינוחו ויעמדו (ר״י אבוהב, שער השמים לר״א איריר׳ ז י). לתת גמר ותכלית משבח לכל עמלו אשר עמל (ר״י אברבנאל, מב ב). — ומ״ר ˚תַּכְלִיתִים: מעשה האדם ותכליתיהם גלוים לפניך (רש״י, תהל׳ קלט עז). — ˚ובהנדסה, במשמ׳ קצה ומה שנמצא בקצה: מפני שהוא סוף הקו והוא תכליתו והוא כמו כן ראשיתו (ראב״ח הנשיא, המשיחה והתשבורת א, מק״כ, 7). ותהיה הנקודה בגדר הזה תכלית הקו או המחיצה אשר בין שני קוים נדבקים זה אל זה (שם שם). ותכליותיו (של הקו) על שני ראשיו הם נקודות (שם שם, 8). ותכליותיו (של השטח או הפרוש) מכל רוחותיו הם קוים כלם (שם שם). ותכליותיו (של הגו או הגולם) מכל צדדיו ורוחותיו הם שטחים ופרושים (שם שם). והוא הקו והוא גדר השטח ותכלית מתכליותיו והוא נמצא בשכל, והקו לו שני תכליות גודרות מהם וכל אחת מהם היא הנקודה (רמ״ע פלקירה, ראשית חכמה, 43). אבל היא (הנקדה) תכלית הקו (ר״י ישראלי, יסוד עולם א 3). — ומ״ר ˚תַּכְלִיתוֹת: שהוא מכוון בקרבו חקוק על מרכזו שהוא מרכז הארץ, ושתי תכליתות מעוגלות ומגבילות בשטחיהן זו לזו (שם ג 7[1]). — ואמר הפיטן: כלה כעסו

[1]) [על פי התפתחות הוראה שחלה בעקר בדבורם של יהודי אשכנז, נוהג היום גם השמוש במלת תכלית במשמ׳ תועלת מעשית, בצרופים כגון: נדבר (על) תכלית וכד׳.]

והצית להבו, ובתכלית ששה מאורי אור כבו (ר"א קליר, אילת אהבים, קינ' ת"ב). ולכל נברא ונוצר יש קץ ותכלית לשוב אל הארץ אשר ממנה לקח (ר' בחיי, תוכחה ברחם פי' חו"ה.) ובו נועם בלי תכלית וקצבה והוא העולם הבא (רשב"ג, כתר מלכות). ואם יאמר איש עד תכליתו אערוך אליו ובמתכנתו (שיר היחוד יום ג). תכלית שמחה אבל, ראשה וסופה הבל (רי"ל גילה, מה יתרון, מעש"ם 22). — ואמר המשורר: ואיך לו יהי תכלית ואפסו תהלותיו (ראב"ע, בשם אל, כהנא א, 191). וצעדת בגבנוני הרריו עדי באת אלי תכלית פלאיו (יצחק בן הראב"ע, המתק סוד, שם ב, 125). — ומצוי בספרי הפילוסופים התאר *בעל תכלית, במשמ' מגבל, *ובלתי־בעל־תכלית, במשמ' אין־סופי, לא־מגבל: שאלו הי' יש בהם י' רחקים בלתי בעלי תכלית ואין יכולת באדם לעמוד עליהם (אבוסהל דונש בן תמים, פרוש יצירה, כז). ומזה שפעולות הגוף בעלות תכלית, ופעולות הנפש בלתי בעלות תכלית (ר"י א"ת, כוזרי ה יב). אם אפשר שיהיה קו בלתי בעל תכלית ויהיה קוי (אמו"ר לרמב"ד א ז). שאם היה גשם בלתי בעל תכלית לא יהיה במקום כלל (שם שם). — *ובמסיבות אל שם תבונה או מצב וכדו', להביע שלמות או מדה גדולה ומפלגת של התכונה או המצב [1]: כי זו תכלית התועלת (תפוח הנפש, ליק, קח). מי אשר מטיבין לו בתכלית החסרון (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהי' פתיח'). שיהיה מי שבטח עליו בתכלית הנדיבות והחסד (שם, בטחון ב). וארץ כנען היתה בעת ההיא בידי שבע אומות בתכלית הרוב והחוזקה, ובני ישראל בתכלית הדלות והענוי (הוא, כוזרי א פג). והתחייב לסמוך גאולה לתפילה בתכלית החריצות והזריזות (שם ג יז). ומגיעות איתם אל תכלית שלמותם (שם ה כ). מהחסר הפשוט בתכלית הפשיטות (ר"ש א"ת, מו"נ א נח). הקרומות הם בתכלית הדקיקות (פרקי משה א). הפלא תכלית הפלא (שם טוב על מו"נ א עג). תמה אני עליו בתכלית התמיה (ר"י גיקטיליא, גנת אגוז א, יא).

1) [ע"ד הצרוף תכלית שנאה (תהלי' קלט כב) שבמקרא]

אחר הפלגת חקירתם ותכלית חריצותם (אמו"ר לרמב"ד, 4). אם מצד הפעולה בעצמה היותה שלמה בתכלית השלימות (ר"י אלבו, עקרים, הקד'). אין המין ההוא לבדו הוא שלמות ותכלית הסוג ההוא ולא מיושר הסוג ההוא אל תכלית שלמותו (שם א ו). עם היות מציאותו נגלית מצד מעשיו תכלית ההגלות (שם ב ל). נבדלים זה מזה תכלית ההבדל (שם שם לא). מצאנוהו בתכלית הרחמנות והחנינה (אוהב משפט על איוב, פרק טו). נעלם תכלית ההעלם ופשוט תכלית הפשיטות (ר"י אברבנאל, מ"א יט). בהיותם בתכלית הפחיתות וההפסד (ר"ע ספורנו, אור עמים, הסגחה, מג.). — *ובמשמ' שלמות בכלל, ובהשאלה על אדם משלם: אדוני בן אדוני מני אדם הקדמוני תכלית כל אחרון [1] (מנחם בן סרוק אל חסדאי, תשו' תלמידי מנחם, XXIII).—ובמשמ' מטרה אחרונה שמכונים אליה ושרוצים בה, שלמענה נעשה דבר או מעשה: ולא תמצא העלה בלתי המעוללים אלא יחד ומציאותם כאחד לא על צד הפעל והתכלית (מנחם סגולה, לקוטי קדמוניות, נספחים, 49). ונגיע לכל זה התכלית אשר נוכל להגיעה (ר"י א"ת, הפרשים לריב"ג, הקד'). שהגיעו אל התכלית אשר אין אחריה מדרגה שיקוו תוספתה (הוא, כוזרי ג א). זאת מדרגת התכלית אין אחריה כי אם מדרגת המלאכים (שם שם כב). כי ההנאה היא התכלית המבוקשת והיא הטובה סתם (שם ה כ). וכל מעשה יש ארבע סבות למציאותו ולהעשותו וכו' והם הפועל והחומר והצורה והתכלית (ר"ש א"ת, פתיח' מו"נ). ואז יגיע אל התכלית המכוונת בה (שם שם). הכוסף לדעת התכליות ולא ישתדל להבין ההצעות המגיעות לתכליות ההם (שם א לד). שהוא הפועל והוא צורת העולם והוא תכליתו גם כן (שם שם סט). ולזה יגיע סדור כל תכלית אל רצונו ואל חכמתו (שם שם). שזה הוא התכלית האחרונה (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, עקב, קסא.). וכן הסיף ד"מ, חמרו הברזל ופועלו הנפח וצורתו האורך ומעט הרוחב והחדוד

1) [כלומר האדם השלם בבני אדם מאדם הראשון עד סוף הדורות.]

חקצוות ותכליתו שיהרג בו (מלות ההגיון ע). ועל זה הסדר בעצמו יעשה בצורה ובתכלית עדי תתברר התכלית הקרובה מן התכלית הרחוקה (שם שם). להכיר מעלת אנוש ותארו ומה תכלית מציאותו (רש"ע פלקירא, המבקש, הקד'). והגופים הטבעיים כל אחד מהם נמצא או לכונה או לתכלית (שם, ראשית חכמה, 49). וכוונתם באמרם תכלית היא שהוא התכלית האחרונה לכל התכליות הקרובות והרחוקות (ר"י לטיף, שער השמים כג, השער שנה ב, 98). בשתי התכליות שהן ימות המשיח ותחית המתים (שם שם פרק כא עמ' 130). שימצאו תכליות רבים לדבר אחד במספר (רלב"ג, מלחמ' ה' א יג). שהתכלית בדברים ממנו ראשון וממנו אחרון וממנו אמצעי, והיה האחרון הוא התכלית האמתי אשר כל התכליות הקודמים נמצאו בעבורו והוא להם סבה (ר"ח קרשקש, אור ה' ב ו א). התחלות הדת הנימוסית ושרשית הן הבחירה והתכלית (ר"י אלבו, עקרים א ע). ותכלית הבאת קרבנותיו תשלום כפרתו (חנוך, מצוה קעד). כי תכלית כונת בריאת האדם להיותו מדיני בטבע (ר"י מפיסא, מנחת קנאות א). והיה תכלית שאר הספרים השלשה לספר שאחרי מות יהושע וכו' (ר"י אברבנאל, הקד' נביאים ראשונים). התכלית הוא האחרית המכוון מהפעולות אשר בלעדיו היתה הפעולה לריק (ר"ע ספורנו, אור עמים, ע:). כל פועל לתכלית הוא בלי ספק רצוניי (שם, לח.). שכל פעולה יש לה תכליתים רבים וכו' וע"כ היו כל תכליתים ראשונים בכל פעולה בלתי שלמים (יצחק סטנוב, דברי ריבות עו). לתכלית כל התכליתים (דרוש אור החיים בסוף פרוש סדר נזיקין לבעל תפארת ישראל).

°תַּכְלִיתִי, ת"ז, — מכֻון לתכלית, סופי: השכל האפשרי הוא צורה אחת או תכונה בנפש ובפרט בנפש בגוף מעורב לפי מזיגת תכליתית אמיתית ושלימת (תגמולי הנפש א, גליון ו, יג.). ושני אלה הם הסבות התכליתיות באלה שני מינים מן השכלים (שם ב ב, כב.). כמו שמבקשים למלאכות הטבעיות והאמוניות הסבה התכליתית הנכבדת שבארבע מיני הסבות (ר"י לטיף, שער השמים, הקדמה, השער שנה ב, 88). שהחכמה היא כמו סבה תכליתית למוסר (רלב"ג, משלי א ג). והוא שומר בלבו התכונה למצוא הטוב האמתי והתכליתי (שם, שם יט ח). שהצלחתנו התכליתית הוא קנין אלו המושכלות אשר בכאן (שם, מלחמ' ה' א יג). וזהו סלת זה העולם והמכוון התכליתי בו (אמו"ר לראב"ד א ו). והסבות ארבעה, צוריות וחמריות ופועלת ותכליתיות (שם שם ז). סבתה הצוריות קצר הבשול, וסבתה התכליתית ההכרה והתועלת הנזכרים (קאנון א א ד ב). היראה היא סבה תכליתית אל החכמה (ר"י עראמה, יד אבשלום, הקד'). ולקטתי מדבריהם זה החבור הקצר אכלול בו רוב חלקיה היותר הכרחיים בסדור היותר נאות שאוכל, כי הסדור התכליתי בלתי אפשרי בו (ר"ד אבן יחיא, לשון למודים, הקד'). וכל הסבות הם בעבור הסבה התכליתית (ר"י אברבנאל, שמים חדשים ד ו). וזה שאמרנו שתנועת ההויה וההפסד היא תמידית לא יתחייב בלבד מצד הסבה התמידית והפועלת, אבל יתחייב גם מצד הסבה התכליתית (ר"ע ספורנו, אור עמים, ח:). כי העלה והסבה התכליתית בעבודתנו היא מבוארת נגלית (ר"י מוסקאטו, קול יהודה על הכוזרי א קט).

°תַּכְלִיתִיּוּת, ש"נ, — תכונת הדבר המכוון לתכלית: יתכן שיתהוו מאתו נמצאים מתחלפים כי התחלפות התכליתיות המכוונת ממנו (ר"ע ספורנו, אור עמים, לח:).

תְּכֵלֶת [1], ש"נ, — צמר מְצֻבע צבע שבלולים סגל, violette Purpurwolle; laine de pourpre violet; violet purple wool: וזאת התרומה וכו'

---

[1]) [המלה, הבאה גם בארמ' שבתו"ג בצורה תכילתא, בסור' תְּכֶלְתָא, מצויה היא גם באשור' תַכִלְתֻ, ואין לגזור אותה משרש עברי דוקא. ואף אפשר, שמוצא המלה הוא מן האשור', שאין ה נשמעת בה, ועל כן הצורה תַכִלְתֻ יכולה לבוא בה במק' תַכחִלְתֻ מן כחל, כלו' חמר צבע המצבע כגון כחל, וי"א כהה, וצ"ע; לדעת רבים היום הכונה לאריג מְצֻבע במיץ שהוצא מבלוטי שבלול ממין murex, שְׁצבעו סגל כהה, עד חום. בהלכה נחלקו בכך מה תכלת זו המשמשת בפתילי הבגד לציצית, והשוה,

ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים (שמות כה ג–ד). ואת המשכן תעשה עשר יריעת שש משזר ותכלת וארגמן ותלעת שני וכו' (שם כו א). ועשית ללאת תכלת על שפת היריעה האחת (שם שם ד). ועשית פרכת תכלת וארגמן ותולעת שני (שם שם לא). מסך עשרים אמה תכלת וארגמן וכו' (שם כז טז). וירכסו את החשן מטבעתו אל טבעת האפוד בפתיל תכלת להיות על חשב האפוד (שם כח כח). ועשית את מעיל האפוד כליל תכלת (שם שם לא). ופרשו בגד כליל תכלת מלמעלה (במד' ד ו). ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת (שם יט לח). תכלת וארגמן לבושם (של הפסילים) (ירמ' י ט). לבשי תכלת פחות וסגנים (יחזק' כג ו). המה רכליך במכללים בגלומי תכלת ורקמה ובגנזי ברומים (יחזק' כז כד). חור כרפס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן (אסתר א ו). בלבוש מלכות תכלת וחור (שם ח טו). לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל ובארגון וכרמיל ותכלת (דהי"ב ב ו). — ובתו"ם: מאימתי קורין את שמע בשחרית, משיכיר בין תכלת[1]) ללבן, ר' אליעזר אומר בין תכלת לכרתי (ברכ' א ב). כותב אדם תפלין ומזוזות לעצמו וטווה על יריכו תכלת לציציתו (מו"ק ג ד). התכלת אינה מעכבת את הלבן, והלבן אינו מעכב את התכלת (מנח' ד א). אף צמרו לתכלת (קנין ג ו). שהתכלת דומה לים (ירוש' ברכ' א ה). תאר וראה גדוד מלאכים שלובשים לבוש דומה לים, אמר לו זו היא תכלת (פסיק' רב', מתן תורה, מא"ש, לח:). — ואמר הפיטן: זוהר, רמונים בשולי תכלתו (ר' משולם בר קלונימוס', אמוסה יפלאותיך, עבודת יוה"כ, Elbogen, Stud. עמ' 129). — ואמר המשורר: לחיו בארגמן וכתכלת. שערו ושפתותיו כמו שנים (רמב"ע, ענק ד, ברודי, סכא) — *ובמשמ' שחרות, שחור: חלפו שערות תכלת[2])

למשל, את ספרו של הרב גרשון חנוך מאיזביצא, עין התכלת (היצאה חדשה ניו־יורק תשי"ב) ואת המובא שם באריכות, ועי' בנאמר בערך ארגמן באנציקלופדיה המקראית ובהערות שאחר זו.]

[1]) [ופרש רש"י בבבלי ט:: ירוק הוא וקרוב לצבע כרתי שקורין פורי"ש (poireau), ועי' ביתר הפרושים כאן ובמקומות אחרים.]

[2]) [על מקום זה העיר את העורך ד"ר דב ירדן.

בפשתי עץ בראשי ואהריש כמפתח (ר"מ הנגיד, בן קהלת, אברמסון, 78). — ומשמשת המלה היום כשם לצבע השמים, blau; bleu; blue, וגם בצרופים: תכלת השמים, תכלת־לבן, עיני תכלת וכו'.

תכם, ס"ז, — חלק מגופו של האדם[1]); ותהי לכאיב אנוש ונגע נמאר בתכמי עבדכה להכש[יל רוח] ולהתם כוח (מגי' ההודי' 5 28–29, ליכט, 106). וירועו כול אושי מבניתי ועצמי יתפרדו ותכמי עלו כאוניה בזעף חרישית (שם 7 4–5, שם, 121). [ולעשות] הטוב בעיניך [וכל רוח עול] לתם בתכמי כי רוח בשר [אין ל]עבדך (שם 17 24–25, שם, 211). ואז יברר אל באמתו כול מעשי גבר וזקק לו מבני איש להתם כול רוח עולה מתכמו[2]) בשרו ולטהרו ברוח קודש מכול עלילות רשעה (סרך היחד 4, שו' 20).]אים בתכמי בש[ר (Qumran Cave I, 139).

תכן[3]), ממנו *מתכנה, מתכנת, תכונה, תכן, תכן, א. תכנית.

תכן, פ"י, תכן, — מדד ובדק מה שבתוך דבר, messen, prüfen; mésurer, examiner; to measure, examine: כל דרכי איש זך בעיניו ותכן רוחות יי' (משלי יו ב). כל דרך איש ישר[4]) בעיניו

השוה דברי ראב"ע (שמות כה ד): ותכלת. אמר יפת שהוא כדמות שהרות כי הוא תכלית כל הצבעים והכל ישובו אליו והוא לא ישוב במעשה אדם לעולם. ובפרושו הקצר כותב ראב"ע: ותכלת היא עין קרובה לשחרות וכו' ויתכן שנקרא כן בעבור שזאת העין תכלית כל העינים כי אין אחריה, כי הלובן תחלה ע"כ; ואפשר שהשפיע זכר הכתוב באיוב כו י: עד תכלית אור עם חשך.]

[1]) [עי' בהערתו של ליכט, מגי' ההודי' עמ' 106.]

[2]) [צ"ל מתכמי.]

[3]) [שרש תכן זה ענינו לשון מדה ומספר, וטעות בידי פרשנים ומלונאים המחברים אותו עם כון (כלשון נכונות) או עם תקן, ועי' בהערות לפעל תכן; ואמנם אפשר שנולד השרש כהרחבת מן תוך במשמ' קבע מה שבתוך דבר, והוא תכנו של דבר. ועי' תכן, א. תכנית.]

[4]) [עי' ג. שור, הערות.]

וְתִכֵּן לִבּוֹת יוי׳ (שם כא ב). כי תאמר הן לא ידענו זה הלא תֹכֵן לבות הוא יבין ונצר נפשך הוא ידע וכו׳ (שם כד יב)[1]. — *ובמשמ׳ הכין תכונה ואוצרות[2]: שאין לו שדות וכרמים לְתַכֵּן (ולנשטין, 31, Unpublished Piyyutim). — ועי׳ תּוֹכֵן.

—נִפ׳, נִתְכַּנוּ, יִתָּכֵן, יִתָּכְנוּ, יִתָּכֵנוּ, — שתכנו ומדדו אותו, שמדדו ובחנו אותו: כי אל דעות יוי׳ ולא[3] נִתְכְּנוּ עלילות (ש״א ב ג). — ודרך פלי׳ יתכן, אפשר למדד ולשער דרכו, zu ermessen sein; être estimable; to be measurable: ואמרתם לא יִתָּכֵן דרך אדני שמעו נא בית ישראל הדרכי לא יִתָּכֵן הלא דרכיכם לא יִתָּכֵנוּ[4] (יחזק׳ יח כה, וכעין זה שם שם כט). ואמרו בני עמך לא יִתָּכֵן דרך אדני והמה דרכם לא יִתָּכֵן (שם לג יז, וכן שם שם כ). — ובספה״א, *יִתָּכֵן לעשות וכד׳, בשמ׳ אפשר, נתן לעשות[5], es ist möglich; il se peut faire; it is possible, בפרט בשלילה או בשאלה, *היתכן וכד׳: וחרי נתברר לנו כי לא יתכן לנותן מתנה לחבירו מטבע כסף בשטר (גביזת מלרים, 291). ולא יתכן לנו לפרשה בלתי כך (דונש, תשו׳ על רסע״ג 1). אבל שיהא רודם כמו פחם לא יתכן לעולם וכו׳ (שם 56). ואם לא ימצאו סמיכתן תתכן לפי שדרך הקרוי והסמוך יעבר וכו׳ (שם 104). כי לא יתכן לך או עשות טוב ורע ולא יועילך תשובה ממשובה (ר׳ בחיי, נפשי עז מדרכי, תוכחה). וחמת מים, כלי, ויתכן להיותו מעור או מעץ (רא״ב״ע, בראשי׳ כא יד). ויתכן שנתן לה (אברהם להגר) כסף וזהב ולא פי׳ הכתוב (שם). ויתכן להיות פירוש אנכי עומד בין יוי׳ אה״ר מעמד הר סיני (הוא, דברי׳ ה ה). ויש להשיב כי יתכן היות גזרה א׳ וטעם א׳ וכו׳ ואם בא מערער לומר יתכן היות וישר אל מלאך מהפעלים הכפולים וכו׳ (הוא, ספת יתר, 14). ואם יארע בהם שום הפסד לא תתכן לנו מצוה ממצות האיברים (ר״י א״ת, חו״ה, הקדמ׳). כי כאשר יהיה כן ולא יבדיל ביניהם טעם יתכן להבליע הראשונה וכו׳ (הוא, הקדמה לריב״ג כב). כי יתכן בעיני להבליע הנון וכו׳ כי יתכן אצלי הבלעת הצדי בזין וכו׳ ואמרתי שיתכן מבלי שאגזור בו וכו׳ (שם). ותתכן תנועת המתנועע ברקות ההוא וכו׳ (ר״מ א״ת, מו״נ א עג). ויתכן שיהיו אלה בשרש נאת וכו׳ (רד״ק, שרשים, אוה). ויתכן שהמם לשמוש וכו׳ (הוא, מכלול, ליק, ג.). וראה שזה לא יתכן בשום פנים (ר״י ישראלי, יסוד עולם ג ט, מז.). — ואף *נִתְכַּן, באותה משמ׳, מסֻגל: ופירש וכו׳ בריחיה וכו׳ שבורחין ממנה ואלו נתכן מה שאמר היה לנו לעשות בורחים ובריחים אחת (תשו׳ דונש על רסע״ג 11). והנתכן לומר בפירושו וכו׳ (שם 139). אז תהי נתכנת לדעת קשט אמרי אמת וכו׳ (רא״ב״ע, פתיחת פרושו לקהלת). והחכם רבינו לוי ג״ע אמר שזה היה נתכן באשר אם היה עליו ראיה וכו׳ (ר״א קרא׳, גן עדן, עמלה ועהרת, עמאת מת ז, קכג.) — ואמרו פיטנים ומשוררים: יום אשר לא יתכנו בו תנואות ולא יריבו כבירים בכוח הזרוע (מנחם בן סרוק, אדני בן אדני, סעה״ס, 3). ותבנית המשכן ולחם הנתכן ושמן המתכן למשחה ולמאורים (רסב״ג, סמר לבי מענה, ביאליק-רבניצקי ב, 189). ואז נתכנו אשיות יצירות בעולמו בעצם מרוצתו

1) [השוה גם את דברי שד״ל, בית האוצר, 205: „שרש תכן מורה ידיעת הדבר בצמצום יהיה זה במדה במשקל או במספר או בדרך אחר כמו ותֹכֶן לבנים תתנו (שמות ה יח) הוא במספר, ובמתכנתו לא תעשו (שם ל לג) הוא במספר ובמשקל, את הכסף המתכן (מ״ב יב יב) הוא במספר, ומים תִּכֵּן במדה (איוב כח כה) הוא במדה וכו׳. וכעין זה הובא בשמו לקמן ממחזור איטליה.]

2) [זאת כנראה הכונה, ולא במשמ׳ השניהו, בדעת המהדיר.]

3) [וְלוֹ קרי, ובן נכון. והכונה: ולפניו נבחנו מעשי הכל והוא יודע אותם.]

4) [כמבֹאר בדברי העורך, בקבץ דביר ב (משנת תרפ״ב) ושוב בהלשון והספר א (מהד׳ ב עמ׳ 392) אך זאת היא המחלקת בין העם והנביא, שהעם אומר, שאין לשער מראש את דרך האל, שפעם אחת הוא סולח ופעם אחרת הוא נוטר את נקמת לשלשים ולרבעים, וכנגד זה משתדל הנביא להוכיח, כי אפשר ואפשר לשער את מדות האלהים, ודרך העם הוא שאין לו קביעות וקו מובן.]

5) [ע״פ הבנה כזו של הכתוב ביחזק׳ יח כה וכו׳. משמ׳ זו נמצאת אמנם גם במד״ר אסתר ז: ועכשיו הסכמנו כולנו לדעה אחת והפלנו גורלות לאבדן מן העולם ובאיזה זמן יתכן לנו לכלותם, ע״כ. אך נראה ע״פ הסגנון שהקטע כולו או נסוחו מאוחרים הם.]

וכח תנודותיו (ראב"ע, בשם אל, גבורי, רלט). אל מעשיו תמיד נתכנים (ראב"ע, אותיות אל, איגר, 166).

יפעי, תִּכֵּן, — כמו תָּכַן: מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תִּכֵּן וכו' מי תִכֵּן את רוח ה' ואיש עצתו יודיענו (ישעי' מ יב–יג). נמוגים ארץ וכל ישביה, אנכי תִכַּנְתִּי עמודיה סלה (תהלי' עה ד). לעשות לרוח משקל ומים תִּכֵּן במדה (איוב כח כה). — ובמגלות מדבר יהודה: וכול הנדבים לאמתו יביאו כול דעתם וכוחם והונם ביחד אל לברר דעתם באמת חוקי אל וכוחם לתכן כתום דרכיו וכול הונם בעצת צדקו (סרך היחד 1, שו' 11–13). [וכול יוש]ביהם הכינותה בחוכמתכה וכל אשר בם תכנתה לרצונכ[ה] (מגלת ההודיות 1 14–15, ליכט, 59). — ואמר בן־סירא: כברא אל מעשיו מראש וכו' תכן לעולם מעשיהם וממשלתם לדורותם (ב"ס יו כו–כז' סגל, קב). ג[בורת חכמ]תו תכן, אחד הוא מעולם (שם מב כא, שם, רפח). — ובסהמ"א, במליצת הכתוב, גם במשמ' כונן ויסד: אם החכמה היא המיסדת את הבית והמתכנת את מעמדו וכו' (ראב"ח, הגיון הנפש, יח.) [1]). — ואמרו פיטנים ומשוררים [2]): אדון מקדם תכנו (את חדש ניסן) ראש (ר"א קליר, אדון מקדם תכנו, קרובי' לפרש' החדש). ולא זכרת תקף תלתלי תאר אשר תכנת לתמימיך (הוא. איכה אלה באסף, קינ' לת"ב). שער התיכון בתרשיש תתכן (יוסף בן אביתור, שער האיתון, סלוק, שעה"ש, 13). תתכן ישראל ויהודה שוחחי פעלה (הוא, התכן ישראל, שם, 14). ולך נתכנו עללות ואתך לא תכנו וכו' יצר עולם תמורות כחשיכה כאורה ובו תכנת צירות בלי ערך לך צורה (יצחק בן גיאת, יה כל, מעמד, שם, 17). דק וצבאיו תכן גלגל עגל מעשה כן וצבא במרום שכן וכו' (רשב"ג, מי כמוך שוכן, ביאליק-רבניצקי ב, 131). ונשך לא תתכן להשים על מסכן (הוא, שמר לבי מענה, שם, 147). שתי ידיו (של הנדיב) שתי צרות מקנאות וזאת תיטיב והשנית תתכן (ר"י חריזי, נדיב הלב, שעה"ש, 195).

— פע', במקרא רקבי' מְתֻכָּן — מנוי ושקול במתכנתו': abgewogen; pesé; weighed: ונתנו את הכסף הַמְתֻכָּן על יד עשי המלאכה וכו' (מ"ב יב יב). — ובסהמ"א: שהקב"ה ברא את עולמו במדידה ושיעור מתוכן ושקול (ראב"ח, המשיחה והתשבורת, הקדמה, מק"נ, 2). — ואמר הפיטן: ותבנית המשכן ולחם הנתכן ושמן המתכן למשחה ולמאורים (רשב"ג, שמר לבי מענה, ביאליק-רבניצקי ב, 139). — *ובמשמ' מתאר בתכונה מן התכונות: והשר ההוא איש מתואר בתוארי השרים ומתוכן בתכונת הפרישות וכו' (ר' הלל מווירונה, תגמולי הנפש ב ב, כג.). — *ובזמן עבר: תכן בלתת וצבור ונגרם בלי חסרון (מאיר בר יצחק, אור יום הנף, מעריב ב' פסח).

— הִפעי, *הִתְכִּין, — כמו פעי: טעם לו התכין והיבין והחכים בעת כי ריבה לו בטהורים ומיעט לו בטמאים (ינאי, אז רב נרמז, קרוב' לבראש', זולאי, ד). מונים חושבים להעלילו נוסדו יחד למולו התכינו[1]) עלילות מעללו הבה נתחכמה לו (מנחם ברבי מכיר, אין מושיע, זולת לשבת ב' חנכה). שמיני פים בו להתכן לטבוח טבח והכן (דניאל בר יעקב, שמיני אספוך, מעריב ליל שמיני עצרת).

— הָפעי, *הֻתְכַּן, — כמו פעי: חבלים חמשבחים כתמים מצחצחים אחד אחד לעבודתו התכן

---

[1]) [מתוך ערבוב השרשים היו שכתבו תכן גם במק' תקן, ואלה דברי ר' אליהו אשכנזי (בנמוקים שהוסיף על ספר השרשים לרד"ק, ערך תקן): „לא נמצא זה הלשון (תקן) רק בקהלת ושאר כל לשון הכנה כתוב בכ"ף ושרשן כו"ן ומתורגמין בלשון תקון בקו"ף, לכן בסידורי תפלות האשכנזים בתפלת מוסף דשבת כתוב תכנת שבת בכ"ף לפי לשון העברי, ובסדורי תפלות שאר היהודים כתב תקנת בקו"ף לפי לשון חכמינו ז"ל שכל לשון תקין כתיב בקו"ף ולא נמצא בדבריהם לשון תקון בכ"ף לעולם, ע"כ. ואין זו אלא טעות. וצדק שד"ל (בהקדמתו למחז, איטל' א) הכותב: במוסף לשבת תקנת שבת כתוב בקו"ף בכמה ספרים כ"י ובדפוס רמ"ו וכן צ"ל, כי הוא מלשון תקן משלים הרבה (קהלת יב ט) וענינו עשה, יסד, העמיד, אבל תכן בכ"ף אין ענינו אלא ידיעת הדבר בצמצום, על ידי מנין, מדה ומשקל. עיין פירושי על מי תכן את רוח ה' (ישעיה מ יג), ע"כ.]

[2]) [לא תמיד משמ' המלה ברורה, ובמקצת מקומות אפשר שהנכון תקן, באמור בהערה שלפני זו.]

[1]) [ע"פ הכתוב: ולו נתכנו עלילות (ש"א ב ג).]

הגבירן וכו׳ (מסה ברבי בנ׳מין, מתני אחזו, סחר׳ יוס״כ, מחזי איטלי׳ ב, עט:). — וביני ״מותכן, במשמ׳ מתאר בתכונה זו או זו: כל דבר כמו שהוא או חם או קר אם יש שם שום כלי כמו מוחש או חוש הוא מ ו ת כ ן אל כליו (ר״י בר שמואל אים פיסא, מנחת קנאות, קופמן, 59׳. וע׳ פע׳.

תֹּכֶן[1], ש״ז, — מדה, שעור, Mass; mesure; measure: ועתה לכו עבדו ותבֶ לא ינתן לכם וְתֹכֶן לבנים תתנו (שמות ה יח). האיפה והבת תֹּכֶן אחד יהיה (יחזקי מה יא). — ובסהמ״א: בחכמת הלשון ו ת ו כ ן[2] המשקל ושרשי הדקדוק וכו׳ (כ״י א״ס, מו״ס, יחוד שמעשה ס). — ״ובמשמ׳ מה שבתוך ת־בר, Inhalt; contenu; content: אני אומר לך אל שדי תופשך ויודע תוכן לבבך (פרוש עשרת הדברים של רבנו נסי ב״כ כה, לקוטי קדמוניות, נספחים, 9). ויש מפרשין מזולתו וכמו ואת והב בסופה שרבים חיפשו ולא עמדו על אמתתו מ ת כ ן[3] הלשון (זכרון לראשונים הרמה, סי׳ כמה, 125). ת ו כ ן שאלתך (תשוי מהר״י קולון כט). ודרשתי היטב וכו׳ לדעת ת ו כ ן המנהג הזה אשר נהגו חלועזים לשגר תמיד דורון לכלה (שם קעא). יעידו בפניכם כי הם יודעים ת ו כ ן הענין (ספר בר שם, שאלה קעט). לאחי הגדתי את ת ו כ ן מכתביך האחרונים (אגרות יל״ג א קט). — ״וכמו תכונה במשמ׳ זו או זו: ואשר ת ו כ ן[4] מזונו מן הצמח לא נתן לו כלי הציד והטרף (כ״י א״ס, מו״ס הבעמון ג). וינסה ת כ ן השכיבה וההתפשטות וההשתרע איזה מהם יותר נאות (קאנון ג יו ד ג). — ואמר הפיטן: ת ו כ ן עיקום חלומות תפשור (ינאי, אז ערות, קרוני לברלאפ׳, זולאי, כס).

תְּכֻנָּה, עי׳ תְּכוּנָה.

א. **תָּכְנִית**[5], ש״נ, — מדה, שעור, Mass; me(a)sure: הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעוניתיהם ומדדו את תָּכְנִית (יחזקי מג י). — ובסהמ״א, גם ״במשמ׳ סדר קבוע מראש לכל עבודה, Plan, Programm; plan, programme, אף בצרופים כגון תכנית למודים, תכנית פעֻלה ועוד[1]: ויקשרו ת כ נ י ו ת למודי התורה והגמרא בכל הוראותיהן ועניניהן (הקדמת פירקש לאחד נוהס, VI). — ואמר הפיטן: והרביתי צומות ותענית ומצורת ת כ נ י ת יצאה יונית (ר״א קליר, איכה ישבה חבללה). וכמו השלים ענין ותמלא הארץ קנין חתם ת כ נ י ת בנין ויברא אלהים את האדם (רסב״ג, מי כמוך סוכן, ביאליק-רבניצקי ב, 132).

ב. **תָּכְנִית**, ש״נ, — כמו א. תְּכוּנָה, אוצר שהוכן וכונן[2], Schatz; trésor; treasure: את חותם תָּכְנִית וכו׳ כל אבן יקרה מסכתך אדם פטדה ויהלם תרשיש שהם וישפה ספיר נפך וברקת וזהב מלאכת תפיך ונקביך בך ביום הבראך כוננו (יחזקי כח יב–יג).

*__תַּכְסִים__[3], ש״ז, — כמו טַכְסִים: יש גבור במדינה ועליו כל כלי זיין אבל אין לו לא כח ולא גבורה ולא ת כ ס י ם ולא מלחמה אבל הקב״ה אינו כן יש לו כח וגבורה ו ת כ ס י ם ומלחמה (מכי׳ בשלח, מסכתא דשירתא ד). — ובסהמ״א: שאין הציצית הגמורה משאוי אלא הרי היא מנוי הבגד

---

[1] [עי׳ בהערה לשרש.]

[2] [במקור הערבי: קאנון.]

[3] [ואמנם כאן אולי כלשון שעור ומתכנת או במשמ׳ מה שנכון, ועי׳ בהמשך.]

[4] [במקור הערבי: קואם, ז״א הנכון.]

[5] [מן תֹּכֶן. ועי׳ ב. תָּכְנִית.]

---

[1] [בימינו נוסף גם שמוש הפעל תכן, ואף תכנן (פעֻלה וכד׳) במשמ׳ ערך תכנית לדבר, וכן צרופים כגון פעֻלה מתֻכננת, ועוד.]

[2] [כמבֹאר בדברי העורך, הלשון והספר ב 301 וכו׳, נקרא בית האוצר בית חותמות (כדגמת בית כנֻּבּ באותה משמ׳ באשור׳) והממֻנה על האוצר: חותם תכנית או חותם תכנֻת (ואולי כך נכון, ועי׳ א. תְּכוּנָה), החותם על בית האוצר. על מקור המלה מן כון, ולא מן תכן, מורה הצרוף: ביום הבראך כ ו נ נ ו. ועי׳ בספר הנ״ל על יתר פרטי הפרשה.]

[3] [אין המלה עברית אלא יונית, אבל הואיל והכניס המחבר טַכְסִים בכתיב זה, הובאה כאן אף צורה זו של המלה במספר דגמאות. והיום נוהגות גם צורות פעל ושם כגון תִּכְסֵס, תַּכְסִיסִי, תַּכְסִיסָן, תַּכְסִיסָנוּת.]

ומתכסיסיו כמו האיסרא וכיוצא בה (רמב"ם, שבת יט כ). — ועי' *טכסים, 1874.

***תכספית**, ש"נ, — מלה מספקה בצורתה, בקרוב במשמ' גדוד, פלגה [1]: שלשה דברים סח לי סוריאל שר הפנים וכו' ואל תחזיר כוס אספרגוס אלא למי שנתנו לך מפני שתכספות ואמרי לה איסתלגנית של מלאכי חבלה מצפין לו לאדם ואומרים אימתי יבא אדם לידי אחד מדברים הללו וילכד (ר' ישמעאל בן אלישע, ברכי נא.).

***תכף** [2], ממנו *תְּכִיפָה, *תְּכִיפוּת, *תָּכַף, *תֶּכֶף.

***תָּכַף**, פ"י, — לחץ וחבר יחד, zusammenheften; agrafer; to tack: אותות הגרדין ואותות הכובסין [3] אסורות משום כלאים, התוכף תכיפה אחת אינה חיבור ואין בה משום כלאים (כלא' ט י). — *וכמשמ' מפשטת, הביא דברים זה אחר זה, סמך, (unmittelbar) anschließen; attacher; to attach, join: כל מי שהוא תוכף סמיכה לשחיטה אין פסול נוגע באותו קרבן, וכל מי שהוא תוכף לנטילת ידים ברכה אין השטן מקטרג באותה סעודה, וכל מי שהוא תוכף גאולה לתפילה אין השטן מקטרג באותו היום (ר' יוסי בר ר' בון, ירוש' ברכ' א א). כל מי שאינו תוכף לגאולה תפילה למה הוא דומה וכו' (ר' אמי, שם). — *ותכפו צרות וכד' את פ', באו עליו תכופות וסמוכות זו אחר זו: כי תניא הכא מותרין בשתכפוהו אבליו וכו' דתניא תכפותו אבליו זה אחר זה הכביד שערו מיקל בתער ומכבס כסותו במים (מו"ק יז:; וכעין זה ירוש' שם ג ה, ובבלי תענ' יג.). כשמתו בניו של ר' ישמעאל נכנסו ד' זקנים לנחמו וכו' פתח ר' ישמעאל ואמר רבו עוונותיו תכפוהו אבליו הטריח רבותיו וכו' (ת"כ, מו"ק כח:). — ובסהמ"א: וכל היוצא מטומאה לטהרה הרי אלו מגלחין בימי אבלם הואיל ותכפם אבל אחר אבל ולא מצאו פנאי (רמב"ם, אבל ו יג). נשאני לבי לספר קצת מהקורות המגיעות אלינו ומהצרות התוכפות אותנו וכו' (ר' זכריה אלצ'אהרי בהקדמתו לס' המוסר, מטמוני מסתרים א, מק"י, 10). דכיון שהטיפות תוכפות זו את זו אין מניחות אותה להחמיץ (מחז' ויטרי, 262). — ובשירת תימן, *תכף אדם משג מן המשגים, עקב אחריו והשיגו, חקר כלו [1], voll begreifen; comprendre entièrement; to grasp fully: תכף לסודות ההויה, נפשיה לדוכתיה זכיא (שירי תימן, אידלזון-טורטשינר, 143). ישאל ויען, תוכף טבע ואופן, עיניו בלי תחיות וריב (שם 161). צור שונאיו שסף, יהיו כצל חרבה, משיג וגם תוכף, מבין בסוד נחבא (שם 259). — *וכפ"ע, במשמ' בא לעשות דבר תֶּכֶף, ואצ' הפיטן: החזיק אב בחרב לשחטהו דמעו אראלים כתכף לשחטהו (ר' יוחנן הכהן בן יהושע, חמה בלוית, קרובי' מוסף כפור, מחז' איטלי' ב, קכח:). — בינ' פעול, *תָּכוּף לדבר, *תכופים (זה לזה) זה ליד זה, בא תכף אחר זולתו, (unmittelbar) folgend; suivant (immédiatement); following (immediately): מגרה, סכין פגום פגימות הרבה תכופות זו לזו (רמ"י, ס"ב יב לה). מפלי בשרו דבקו, נדבקות ותכופות זו בזו (הוה, איוב מא טו). רתיחות תכופות ורצופות (הוה, שם שם כג). ועודרי ירקות, כשהן תכופות יותר מדאי נוטל א' מבינתיים כדי שיהא מקו' להרחיב ולהתפשט (הוה, ב"ק קיט:). שמטפטף תדיר והטיפים רודפות זו את זו ותכופות וכו' (הוה, ע"ז לג:) [2]. שלומות עדופות ושמחות תכופות

---

[1] [משמ' המלה, בקרוב גדוד אורב וכד', יוצאת מן הענין, אלא שלא נתבררה הגרסה, שבמקומה בא אפלו בכ"י מינכן דוכסוסו', ועי' במובא בד"ס למקום, ואפשר שיש כאן מלה יונ' או רומ', וכן יש נסחאות שונות במק' איסתלגנית שם, ולא נמצא עד כה פרוש המניח את הדעת לשתי המלים.]

[2] [שרש זה אינו בא כך ביתר השפות השמיות אלא בעבר' וארמ' של חז"ל בלבד, ויש שרואים בו התפתחות מן תקף, ואינו מסתבר. קרוב הוא יותר להניח, כי נולדו הפעל והשרש מתה"פ תֶּכֶף, (עי' שם), שעקרו מן אכף. אתפעי' את(א)כף, במשמ' נלחץ זה לזה.]

[3] [שרקמו את סימניהם בחוטים בבגד.]

---

[1] [עי' בהערת העורך, בס' שירי תימן, אידלזון-טורטשינר, עמ' 428, על שימוש זה.]

[2] [על המלים גדיא חזווא (בכור' מז.) נאמר בפרוש רש"י: אזניו ארוכות מאד עד שתכופות

עם גולות נאספות וכו' (אגרות ר' שמואל בן עלי ובני דורו, הרכין א ג, 45). וכמו שהלבוש הוא קרוב ותכוף אל הגוף וכו' (שער השמים, קבלה, איריכי ז ה, סה.). — ובתורת הנגון, *בתכופה, במשמ' בקצב מהיר, allegro (שלטי הגבורים לר"א משער האריה, ה:; עי' לסוככו יג, 142). — והיום נוהג תכוף בדבור ובספרות גם במשמ' הדבר שיש לעשותו תכף, ואין להשהותו. וכן הס"ס תְּכוּפוֹת במשמ' פעמים מרבּות בזה אחר זה, oft; souvent; often, frequen ly.

— הפעי', *הִתְכִּיף, — כמו תכף, חבר, צרף, הסמיך זה לזה, folgen lassen; faire suivre; to let follow: כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו, ויצחק חיכן הוא, מי שהוא אומר לו (לעשו) גזור עליו שמדים, את מתכיפו לאבות (מד"כ בראש' קז). — ובסהמ"א: ולא יתכיפו עליהם (על הענבים) מזון ולא שתיה (ס' המנעדים, כ"י). אתכיף אגרות זו לזו (אגרות סד"ל, אגרת לב). — ואמר הפיטן: מתכיפים אחריה מחית שוטן להשמיעה שקלינו להקדים גאון קמינו להכניעה (משה בן חבוב, את פני מלך, יוצר להפסקה ב).

— נפ', *נִתְכַּף, נתכפו הצרות — באו תכף זו אחר זו, aufeinanderfolgen; suivre l'un l'autre; to follow each other: וכאשר התחיל לספר מה שהגיע אליו ענין ישראל וכו' ושבים והנגפם והתכף[1]) הצרות עליהם (כ"י א"מ, מו"נ ב כ"ט).

— פעי', *תִּכֵּף, —בא פְּעָמִים, תכוף זל"ז: ששי לא תקף, ממעל עולה ושקף, בשני דרכים מתכף (אהרן בן אשר, דקדוקי הטעמים, בר-מערלק, 20).

***תֶּכֶף**[2]), סמי' תֶּכֶף תיכף, ה"ז, מר"כ תְּכֵפוֹת, תכיפית מזו"כ,—מה שבא מיד אחרי דבר אחר, unmittelbare Folge; consequence immédiate; immediate sequel: יכול ישרף מיד ודין הוא וכו' מה זבחים הנאכלים ליום אחד תכף וזמן אכילתן שריפתן אף זבחים הנאכלים לשני ימים תכף אכילתן שריפתן ת"ל ביום (ספרא לו פרק יב, ויק, לח:). שלש תכיפות[1]) הן תכף לסמיכה שחיטה תכף לנטילת ידים ברכה תכף לגאולה תפילה וכו' (ירוש' ברכ' א א, בבלי שם מב, מד"ר דברי ב). — ובסהמ"א, גם כתה"ס ומ"י[2]), במשמ' מיד (אחר דבר אחר, sofort (nach); immédiatement (après); immediately (after): כי אפשר שתכף זה המעשה וזה הכעס שנפל בלבו של ינאי וכו' אירע זה המעשה הנזכר (נסים גאון, ברכ' מח.). וצריך שיעכור ויעשה תיכף להתראה בתוך כדי דיבור (רמב"ם, סנה' יב ב). ואין ראוי לשתותו (את היין) אלא אחר העכול לא תכף האכילה (רס"ע פלקירא, אגר' הסלים, JQR NS 1, 476). לפיכך תכף התעוררותו משנתו בכל בקר יתגבר כארי וכו' (הלבוש, אורח חיים, הסכמת הבקר א א). — ואמר הפיטן: תכף לו יפיסו עומדי עזרה (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודה ליוה"כ, מחז' איטלי ב, ליד:). אנחים בסר יחידתי בתכף לבושי עדתי (ליאונטי בר אברהם, אהיה נמר, סליחה לי"ז בתמוז, מבחר השירה העברי באיטלי, שירמן, ע). חושרגו עלו עלית תכף מכה (אליה בר שמעיה, ״״ אלהי ישראל אתה, סליח' לעפי"ת ז). — *ותכף ומיד, ברגע, ללא שהיה, נוהג היום בספרות ובדבור.

למטה ע"כ, ואין גרסה זו מסתברת. וכנראה הנכון: עד שכפופות למטה, ובדברי רבינו גרשון: שאזניו תלויות לו למטה.]

[1]) [ז"א וְהִתְּכֵף, ובמקור הערבי: תראדף.]

[2]) [וזאת כנראה הצורה הנכונה של מלה זו, חואיל ורק כך אפשר להבין, שבא בזה אחר זה בתו"מ: שלש תכפות (או תכיפות, כלו' שלש פעלות תְּכֵפוֹת) הן, תכף לסמיכה שחיטה וכו', ורק סמ' מן תֶּכֶף הוא תְּכֶף (כמו כְּבֶד עון מן כָּבֵד וכד'), כנקוד המלה בסמ' תכף (זמן) אכילתן וכו' במסרת הבבלית (פורת, לשון חכמים, 150). ולפי זה אין הנקוד תֵּכֶף, הנהוג היום, עקר, ולא מכמא האשכנזים תֵּכֶף. ואמנם, כאמור בהערה לשרש, אפשר שנולדה המלה מתוך בנין הפע' של אָכַף במשמ' לחץ.]

[1]) [כך הכתיב בירוש', ובבבלי ובדפוסי מד"ר, ואלו בילקוט בראש' קל: תכפות, הסר.]

[2]) [ע"פ תבנית כזו בצרופים כגון תכף לסמיכה שחיטה בתו"ם.]

תַּכְרִיךְ[1] ס״ז, — מעטה כרוך על גוף האדם לבגד, Manteltuch; manteau, par-dessus; cloak, tunic: ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה וְתַכְרִיךְ בוּץ וארגמן (אסתר ח יט). — ובתו״מ: שלשה עורות הן העשוי לשטיח טמא מדרס, לתכריך הכלים טמא טמא מת (כלים כד יב). שלש מטפחות הן, של ידים טמאה מדרס, של ספרין טמאה טמא מת, ושל תכריך ושל נבלי בני לוי טהורה מכלום (שם שם יד). עב כסות ותכריך כסות מדרס, עב ארגמן ותכריך ארגמן בית שמאי אומרים מדרס (שם כו ו). — *וביחוד במשמ׳ עטיפות שעוטפים בהן את גוף המת: תכריכי המת ומרדעת של חמור אין בהם משום כלאים (כלאי ט ד). ולא נתתי ממנו למת, לא לקחתי ממנו ארון ותכריכים למת (מע״ש ה יב). מחשיכין על התחום לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת להביא לו ארון ותכריכין (שבת כג ד). הלינו לכבודו להביא לו ארון ותכריכים (סנה׳ ו ה). אל תרבו עלי תכריכין ותהא ארוני נקובה בארץ (רבי חזקיה, ירוש׳ כלאי ט ד). כלוות לתכריכי אביו, והוא שיהא חולה אביו או מסוכן (רבי אבהו בשם רבי יוחנן, שם כתוב׳ ה ה). כשבאו (האומנין ששלח פרעה נכה) אצל שלמה צפה ברוח הקדש שהם מתים באותה שנה, נתן להם תכריכיהן ושלחן אצלו, שלח לו לא היה לך תכריכין לקבור את מתיך, הרי לך הן ותכריכיהן (מד״ר במד׳ יט). כאשר עשיתי עם המתים שנטפלתם בתכריכיהן (ר׳ חנינא בר אדא, שם רות, ב). — *תכריך של דברי כתב, שטרות, ברכית, תפלין, במשמ׳ תעודות כרוכות זו בזו: מצא בחפיסה או בדלוסקמא תכריך של שטרות או אגודה של שטרות (ב״מ א ח). איזה הוא תכריך של שטרות כל שחוט או משיחה או דבר אחר כרוך עליו מבחוץ (תוספ׳ ב״מ א יד). מעשה באחד שהיה כותב ברכות והלך ר׳ ישמעאל לבודקו, כיון שהרגיש בקול פעמותיו של ר׳ ישמעאל נטל תכריך של ברכות וזרקן לתוך ספל של מים (ירוש׳ שבת טז א). המוצא ספר או תכריך של תפילין נותנם לחבירו וחבירו לחבירו בשבת (מסכת תפילין, קירכהים, 20). כמה הוא תכריך של שטרות שלשה כרוכין זה בזה, וכמה היא אגודה של שטרות שלשה קשורין זה בזה וכו׳ תכריך כל חד וחד בראשה דחבריה, אגודה דרמו אהדדי וכרוכות (ב״מ כ:). — ובספה״א: בני ישן עד שעה רביעית בתוך התכריכים (עמנואל, מחב׳ ה, ירדן, 96). — ואמר המשורר: לו אהיה סוחר בתכריכין לא יגועון אישים בכל ימי (ראב״ע, גלגל ומזלות, כה״א א, 10).

1) [מן כרך (עי׳ שם), אבל כנראה שאולה המלה בעברי׳ מארמ׳.]

***תַּכְשִׁיט**[1], ס״ז, מ״ר תַּכְשִׁיטִים, — מעשה קשוט ושפור, וגם החפץ שאדם מתקשט בו, עדי, Schmuck; ornement; ornament: לא יצא האיש לא בסיף ולא בקשת וכו׳ ר׳ אליעזר אומר תכשיטין הן לו וחכ״א אינן אלא לגנאי וכו׳ (שבת ו ד). אלו עוברין בפסח כותח הבבלי וכו׳ ר׳ אליעזר אומר אף תכשיטי[2] נשים (פסחי ג א). ועושה אשה תכשיטיה במועד (מו״ק א ז). ואין עושין תכשיטין לע״ז קוטלאות ונזמים וטבעות (ע״ז א ח). כוחל ר׳ שמע׳ בן אלעזר אומר אם לרפואה כדי לכחול עין אחת אם לתכשיט כדי לכחול שתי עינים (תוספתי שבת ח לג). עושה אשה כל תכשיטה ומשיירת דבר מועט זכר לירושלם (שם ב״ב ב יז; וכעין זה בבבלי שם ס:). מנין היתה מרים יודעת שפירש משה מפריה ורביה אלא שראתה צפורה שאינה מתקשטת בתכשיטי נשים (ספרי במד׳ לט). והאיש לא יתקשט בתכשיטי נשים וילך לבין הנשים (שם דברי רכו). מותר לאדם ללמד את בתו יוונית מפני שהוא תכשיט לה (ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן, ירוש׳ פאה א א; וכעין זה שם שבת ו א). כל תכשיטי אדם טמאין ותכשיטי

1) [מן הארמ׳ תכשיטא, ועי׳ בהערות העורך לשרש קשט.]

2) [בירוש׳ שם שם: אית תניי תני תכשיטי ואית תניי תני טיפולי וכו׳ ע״כ, ובבבלי שם מב: תכשיטי נשים סלקא דעתיך אלא אימא אף טיפולי נשים וכו׳, אך אין דיון זה נוגע למשמ׳ המלה עצמה.]

בהמת טהורין (שם סנה ה א). שאין תכשיט נאה אלא על גוף מעודן (כ׳ יומא, שם נדרי׳ ע יא). אלו הן תכשיטי נשים כוחלת ופוקסת ומעבירה סרק על פניה (מו"ק ט:). ואין מונעין תכשיטין מן הכלה כל שלשים יום (כתוב׳ ד.). עזרא תיקן להן לישראל שיהו רוכלין מחזירין בעיירות כדי שיהו תכשיטין מצויין לבנות ישראל (ב"ק כב.). מה את סבור שמתחת הרוב אחד או מתחת שקטת אחת הביאה לו (הקב"ה את חוה לאדם) אלא משקישטה בכ"ד תכשיטין ואחר כך הביאה לו (כ׳ חמוא בר"ח, מד"ר ברא׳ יח). האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה תכשיטים נאים (שם שם מח). ותלכנה נטויות גרון, שהיתה אחת מהן לובשת תכשיטיה והיתה מטה גרונה בשביל להראות את תכשיטיה (שם ויק׳ טז; וכעין זה שם איכה, קולו טמא). תכשיטים של זהב (שם במד׳ ב) מה האף הזה רוב תכשיטין תלויין עליו כך כהונה ולויה ומלכות מיעקב (שם שה"ש, לואכך). — ובסהמ"א, אף בהשאלה: ומעטים הם הנמצאים בבני אדם שנתקשטו בתכשיטי החכמות האלו שלשתן (דונש בן תמים, פרוש ס׳ יצירה, יז:). — ונוהג היום בדבור גם בלשון סגי נהור, בכנוי לאיש שאיננו פאר להוריו ולמשפחתו.

°**תַּכְשִׁיר**, ש"ז, — חמר שהֻכשר לתרופה או לשמוש מדעי, Präparat; préparation; preparation: (סדומו על המחבר בעתונו האור, גליון קלז, יז באב תרע).

תֵּל [1]), ש"ז, כנ׳ תִּלָּהּ, תִּלָּם, — מקום חרבות, ובפרט ערמת אבנים ועפר שנצטברה במקום שנחרב, Trümmerhügel; monceau de ruines; heap of ruins: ושרפת באש את העיר וכו׳ והיתה תֵּל עולם לא תבנה עוד (דברי׳ יג יז). וישרף יהושע את העי וישימה תֵּל עולם שממה וכו׳ (יהו׳ ח כח). רק כל הערים העמדות על תִּלָּם לא שרפם ישראל (שם יא יג). ונבנתה עיר על תִּלָּהּ וארמון על משפטו ישב (ירמ׳ ל יח). והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה והיתה לְתֵל שממה (שם מט ב). — ובתו"מ: בכנוי לתלפיות תל שכל הפיות מתפללין עליו בברכה בקרית שמע ובתפילה (כ׳ חנון, ירוש׳ ברכ׳ ד ה). תל שכל פיות פונים בו (בבלי שם ל.). שבת בתל שהוא גבוה עשרה והוא מארבע אמות ועד בית סאתים וכו׳ (ערוב׳ טו., וכעין זה שם כב:). תל המתלקט עשרה מתוך ארבע ורבים בוקעים בו חייבין עליו וכו׳ (שם כב:). לאחד היה לו תל בתוך שדהו ולאחד היה לו חריץ בתוך שדהו בעל חריץ אמר מי יתן לי תל זה בדמים בעל התל אמר מי יתן לי הריץ זה בדמים וכו׳ אמר לו בעל חריץ לבעל התל מכור לי תילך וכו׳ (מגלה יד.). —

[1]) [באותה משמ׳ בא בארמ׳ תִּלָּא, ערבי׳ תַּל a), אשור׳ תִּלּוּ, וכנראה שאולה המלה בעבר׳ מאשור׳. H. Holma (בספרו על שמות חלקי הגוף באשור׳, עמ׳ 46) ובעקבותיו אחרים מזהים מלה זו באשור׳ תִּלּוּ וגם תִּלָּא (שהיא בערבי׳ תַלְע b) במשמ׳ שַׁד ואין הדברים מסתברים, כי מצוי באשור׳ הצרוף תִּלֵּי וְכַרְמֵי במשמ׳ תלי (וכרמי) הרבות, ואין לראות בכאלה בטוי תמונתי מלשון שָׁדַיִם. יותר מסתבר, שיש כאן מלה שמקורה בשפת השומרים ששלטו בארץ לפני שבטי השמיים.

המלה תֵּל באה במקרא גם בצרופים שלא הכרו במסרת הנקוד. כך, למשל, יש לגרס לפי דברי העורך, הלשון והספר א, מחד"ב 877, בתהלי׳ פ יח—יט: אמצת לך ולא נסוג ממך תחיינו ובשמך נקרא:

אַמֵּץ תִּלְּךָ (כלו׳ חזק וקומם את חריסות עמך, ולא נסוג ממך,
תְּחַיֵּנוּ (את התל החרוס) ובשמך נקרא.

השם בא במקרא גם בתוך שמות פרטיים כגו. תל חרשא, תל מלח. אשר לצרוף תֵּל־אָבִיב (יחזק׳ ג יה) יש רבים הסבורים כי זה שם מקום בבבל הנקרא תֵּל אַבּוּב, כלו׳ תל (מימי) המבול, (עי׳ לאחרונה במאמרו של ש. לווינגר Hirschler Memorial Book, עמ׳ 1—13), ואולם כנראה בטאה המלה אַבּוּב, מבול בפ"א ולא בבית, כלשון אפפוני מים, ואלו השבעים תרגמו תל־אביב μετέωρος כלו׳ תלוא אביר, תלוי וטס (כלשון אברה וכנף) במרום, בהתאם לנאמר לפני זה בפס׳ יד: ורוח נשאתני ותקחני, וצ"ע. והעברים הבינו תל־אביב כלשון אביב ממש, ולפי זה תרגם סוקולוב את שם ספרו של הרצל Altneuland: תל־אביב.]

a) تلّ b) تلع

*תלי תלים, *תלים תלים, בהשאלה, במשמ' הרבה מאד, בשפע: קווצותיו תלתלים וכו' מלמד שיש לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות (מד עוקבה, ערוכ' כא:; ועי' מד"ר סס"ס, כאסו). אמר לו (הקב"ה למשה) אדם אחד יש שעתיד להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות[1] (מנח' כט:). — ובסהמ"א: אמרו אומות העולם ללוים, עמדו לפני ע"ז ואמרו שירה וכו' מיד עמדו עליהם והרגו מהם תלי תלים (נבאסי רבתי, אלבק ל כד, 124). שאין בנו כח להעמיד משפטי הדת על תלם (רמב"ס, סנה' כא ס). רב נחמן בר יצחק היה לו תל עפר בתוך כרמו (מכוה"מ לר"י אלנקאוה, עכלאו ד, 253). לא היה אפשר שימצא הטוב והשלמות באומה הזאת אם לא בהיות ההתחלות הכוללו' הראשונות בה על תלם ועל קיום מציאותם (אברבנאל, ויסב, ויקרא יעקב). — ואמר הפיטן: אזכרה אלהים ואהמיה בראותי כל עיר על תלה בנויה (אמתי, סליחה מנחה יוה"כ). מלכי יון הרשעה שובבנו תוללנו, הרוס וקעקע בצחם מתלנו (שלמה הבבלי, ברח דודי עד שתפח, גאלה לאי פסח). — ובמליצה, *תלי־קרב, ככנוי ל־Telegraph: בהמציאה חדשות לעשות מסלה לרכב ברזל ותלי־קרב במדבר בערבה (גוטלובר, ממלכים, 9).

תלא, ממנו א. תלאה, ב. תלאה. ועי' א. תלא, ב. *תלא.

א. **תלא,** פ"י, תלאום[2]), תלאים, תלואים, — כמו תלה: ויקח את עצמות שאול ואת עצמות יהונתן בנו מאת בעלי יביש גלעד אשר גנבו אותם מרחב בית שן אשר תלאום[2]) שם הפלשתים (ש"ב כא יב). — ובהשאלה, חיי פלוני תלואים לו מנגד, כאלו מרחפים ברוח, לא יציבים: והיו חייך תלאים לך מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך (דברי כח סו). — ובצרוף שלא הברר כל צרכו:

[1]) [כנראה רק גלגול מקצר של אותה דרשה הנאמר בירוש' נדר' א א על דויד: אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו מסודרות תילי תילים ע"כ, ברמז בולט לכתוב שבשה"ש.]

[2]) [כך קרי; הכתיב תלום, מן תלה.]

ועמי תלואים למשובתי[1]) ואל על יקראהו יחד לא ירומם (הושע יא ז).

— נפע', *נתלא, — כמו נתלה, ואמר המשורר: יראת קרבי אחריו נתלאו (ר"י הלוי, בכודי א, 4).

— הפע', *התלא, — כמו נפע', ואמר הפיטן: בתחילה בפה רך לסבלות הוצאה סוף דבר בקושי היית הותלאה (אמסות עת ככנסה, מחז' ויטרי, 596).

ב. ***תלא,** קל לא נמצא.

— פע', *תלא, — גרם תלאה וצרה, ואמר הפיטן: טובים רעים נקראו בשלחו מלאך מה לי ולך היום לתלאך ידי עם הארץ דמים למלאך (כ"א קליר, איכה אלי, קינ' ת"ב).

***תלא,** ש"ז, — כמו תלאה, ואמר הפיטן: אם פשעינו עצמו וגברו מאד בתלא[2]) (סלם עמכה מדות, סליחי ער"ה)[3]).

[1]) [הפרשנים העברים הבינו תלואים כאן מלשון ספק ופקפוק (כדברי ת"י פליגין למיתב לאוריתי), ואלו דברי רש"י: כשהנביאים מלמדים אותם לשוב אלי תלואים הם אם לשוב אם לא לשוב, ע"כ. וראב"ע פרשו מלשון תלוי ומרחף באויר שאינו עולה ואינו יורד, כך הם עושים עם הקב"ה דרך משובה. ור"א מבלגנצי פרש: תלואים וקשורים ונשענים עדיין למשובתי שהייתי משובב אותם לקראם אלי וכו', ע"כ. ואלו השבעים גרסו כאלו היה כתוב: ועמי תלואים ממושבותיו, ואל על יקריו יחד וכו', וולג': Et populus meus pendebit ad reditum meum, iugum autem imponetur eis simul, quod non auferetur, כלו' ועמי יתלה (כנראה: את ההלטתו) עד שובי, אולם על יושם עליהם יחד, אשר לא יורם מהם. ואין ספק שלא נשמר הנוסח המקורי ממש, ואין ערך של ממש להצעות התקון שהציעו החדשים.]

[2]) [כך נכון, ולא כתלא, כבכמה דפוסים.]

[3]) [המלה תלא אילן הבאה במאמר הז"ל: מכסה אחד היה ודומה כמין תלא אילן וכו' כמין תלא אילן הוא שיש לו גוונין הרבה (סנה כח.), על כל פנים איננה עברית ואינה מרכבת מן תל(א) ו־אילן, ועי' בדברי קרויס, .II Lehnw, 589, ושוב ב"תוספת הערוך" 410 ב ובדעות המובאות שם.]

תַּלְאֻבָה, ש"נ, במקרא רק מ"ר תַּלְאֻבוֹת, — מלה שלא נתבררה כל צרכה[1]: אני ידעתיך במדבר בארץ תַּלְאֻבוֹת[2] (הושע יג ה). — ובספה"א, במשמ' סבל וצרה, רעב וצמא, ואמרו פיטנים ומשוררים: תפלתו מרפא וצדקה, תלאובות הצילם מצוקה (יהודה גירבי מכיר, אמרה רכן, יולר לשמחת תורה, מסז' איטלי ב, קסט:). ועל ספר אשר נגנז בתלאבות ובשאיה (ר"ם נגיד, הנמות פליליס, הברמן ב, 130). דברים יש כמים לצמאים בתלאובות סחיות הלבבים (סוה, דבריס יס כמיס, בן משלי, אברמסון, 91). אשביעכם כל זוחלי עפר תשובנים ציה ותלאובות (ר"י הריזי, תחכמוני לז, קאמינקא, 303). — ועי' *תַּלְאוּב.

א. תְּלָאָה, ש"נ, — עָקֵב, Ferse; talon; heel: בנה עלי ויקף ראש ותלאה[3], במחשכים הושיבני כמתי עולם (איכה ג ה–ו).

ב. תְּלָאָה, ש"נ, — ענש, פרענות[1]: ויספר משה לחתנו וכו' את כל הַתְּלָאָה אשר מצאתם בדרך ויצלם יי' (שמות יח ח). כה אמר אחיך ישראל אתה ידעת את כל הַתְּלָאָה אשר מצאתנו (במדי כ יד). ועתה אלהינו וכו' אל ימעט לפניך את כל הַתְּלָאָה אשר מצאתנו (נחמ' ט לב)[2].

---

1) [המתרגמים הקדומים תרגמו אך בקרוב לפי הענין, השבעים: ἐν γῇ ἀοικήτῳ, בארץ לא נושבת ועי' לקמן, וולג': in terra solitudinis. בארץ בדידות, ואלו ת"י בדרוש: בארעא דחויתון תאבין בה לכל סדעם, וכן רש"י: תל שאובין בו כל טובה ואין מוצאין, ואלו ראב"ע: ארץ ציה וצמא וככה בלשון ישמעאל (כונתו לשרש להב a), היה נחר, צמא) ולהיותו תלאות בו (כדברי מנחם בן סרוק) דרך דרש ולא פשט ע"כ. ולפי הנאמר על א. תלאה, ב. תלאה ודאי אין מקום למצא כאן תלאות, ואין הפרושים אלא השערות. ואמנם יתכן שהשבעים בתרגומם התכונו לקריאה: ארץ תֵּלֶא בות, ז"א ארץ אשר לא תוכל לשכן בה, מן פות הבא במשמ' לין, גור בבית בארמ', וצ"ע.]

2) [כך בכמה ספרים, בס"א: תלאובת, ועי' מ"ש.]

3) [המתרגמים הקדומים ורב הפרשנים הבינו גם מלה זו, כמו ב. תְּלָאָה — כאלו מן לאה — כלשון טרחה וצרה, מה שאינו מתאים לא למלת ראש הַמְּצֹרֶפֶת אתה ולא לפעלים בנה, ויקף. ואמנם דוד בן אברהם אלפאסי במלונו (מהד' סקוז, כרך ב, ע' 737) הכיר, כי ת שרש במלה, אלא שראה בה את כף היד (בסטה בערב'), שהיא כאלו תלוית בגוף. ואולם, כפי שהראה העורך בהלשון והספר א ע' 450 (מהד' ב עמ' 475), בא כאן תלאה כמו בערב' תִּלְו b) ובמ"כ אַתְלָא c) במשמ' עָקֵב של הרגל, ואין בנה עלי ויקף ראש ותלאה אלא: בנה עלי גדר סביב והקיפני מצד ראש ומצד עקב, פנים ואחור, כלו' מכל צד. ולפי זה ת שבמלה שרשית היא. ואמנם, כמבֹאר בהערה לערך ב. תְּלָאָה, אפשר שאין גם מלה זו אלא שמוש מיחד של א. תְּלָאָה.]

1) [התרגומים הקדומים (כשבעים: μόχθος, ועוד) הבינו מלה זו כלשון טרחה ומצוקה, בגזרם את השם מן לאה, כאלו כלשון עיפות ויגיעה. ואולם למעשה אין לָאָה אלא: לא יכל, היה חסר כח, כפעל שנגזר מן לא (כדגמת פָּלָה מן פַּל וכדו'), ואין זה מתאים בלל לשמוש השם ב. תְּלָאָה, שאינו בא במקרא אלא בצרוף כל התלאה אשר מצאתנו, או כל התלאה אשר מצאתם בלבד. אין למצא מלה זו גם במלא' א יב—יג: ואתם מחללים אותו באמרכם שלחן יי' מגאל הוא וניבו נבזה אכלו ואמרתם הנה מַתְּלָאָה והפחתם אותו וכו' (עי' בהערת המחבר עמ' 3448), שרבים ראו שם כתיב חסר במק' מַה תְּלָאָה (כדגמת מַזֶּה בידך, שמות ד ב); פרוש כזה אינו מתאים שם, ואף אפשר שכִּונו אנשי המסרת בכתיב מַתְּלָאָה בטוי חריף, כגון ואמרתם הנה מֵת, לָאָה, כאלו אמרתם אין זה אל חי וכל יכל, ובזה „והפחתם אותו". והשוה את דרשת חז"ל הידועה על מתהלך בגן (בראש' ג ח): מת הלך אותו שבגן (מד"ר בראש' יט). ואין תְּלָאָה שבאיכה ג ה (עי' א. תְּלָאָה) ענין לצרה וטרחה, אלא היא לשון עָקֵב. ואמנם קרוב הדבר, שאין גם ב. תְּלָאָה אלא שמוש מיחד של א. תְּלָאָה במשמ' עָקֵב, והשוה במיחד את שמוש המלה עקובה a) בערב' כלשון ענש ופרענות, כגון בתרגומו של רס"ג לבמדבר לב כג (המאתכם אשר תמצא אתכם): נאלתכם עקובתה.]

2) [במד"ר במדבר י כתוב: ולכך ידבר תהפוכות, אתם מתהפכים עליהם בכל יום, כמ' דתימא יהפך ידו כל היום (איכה ג), ולבם של ישראל יוצא מדעת' מרוב התלאות (בדפוס ויניציא: התלאו') שעושים להם ע"כ, וקשה שיבוא שמוש זה של המלה, שלא

---

a) لهب b) تلو c) أتلاء

a) عقوبة

— ובסהמ״א, במ״ר תלאות, במשמ׳ פרענות וצרה: שבעונותינו ובעון דורנו גברו היגונות ועצמו התלאות ורבו האנחות מכובד הפרעניות וכו׳ (ר״י ברצלוני, פי׳ ספר יצירה, מק״נ, 137). — ואמר המשורר: וחפצת קדשת מנפשות חטאות בגופות נבראות למכאוב ותלאות (דונש, אשר מלכותך, תוכחה, כב). יום גאו מי צרות והמו גלי תלאות (יצחק אבן גיאת, יום לכו, פעה״ם 18). בריח ברחו עלי נפשי תלאות (עמנואל, הברכת הזמן, מחב׳ א, ירדן, 17).

***תְּלָאוּב,** ס״ז, — כמו תַּלְאֻבָה: תוקעי בחדש שופר, תלאובם בכפור יכפר (ר״א קליר, סוטן עמק, יוצר ליוהכ״פ, מחז׳ איטל׳ ב, פ.)[1].

תַּלְאוּבָה, עי׳ תַּלְאֻבָה.

***תְּלַאי**[2], ס״ז, — לולאה המחברת לכלי שתולים אותו בה: המוציא חבל כדי לעשות אוזן לקופה, גמי כדי לעשות תלאי[3] לנפה ולכברה (שבת ח ג). — *ובסהמ״א, במשמ׳ חלק תלוי של דבר: כל דבר תלאי התולה ובולט מן האדם ומן הבהמה קרוי ציץ (רש״י, ירמ׳ מח ט). — *ובמשמ׳ חתיכת עץ שתולים עליה דבר: לפיכך תלאי[4] של דגים אסור לטלטלו ושל בשר מותר (רמב״ם, שבת כו יט).

***תַּלְבֹּנֶת,** ס״נ, — מלה מספקה[5]: תלבונת לבנים עטה, להלבין בית מי מעוטה, קודש

בדרך המקרא, במקום בודד זה במדרש. ואין לשון תלאה מתאימה כאן, וכנראה אין ה שבמלה הא הידועה, ומלה אחרת לפנינו, וצ״ע.]

[1] [בשירו של רשב״ג, אני האיש (דוקס י, 18), כתוב: „וגש לולא אשר תקד תלאובו וילד מבנות ימים סגרו״. אך הנוסח אינו מספק כל צרכו, וביאליק־רבניצקי (א, 6) מתקנים: הקף תלאות.]

[2] [עי׳ גם ערך *תְּלִי.]

[3] [כך בדפו׳. בערוך ובכ״י: תלוי, עי׳ ד״ס שבת עה, ועי׳ *תְּלִי.]

[4] [בבבלי (שבת קמ:) תליא בארמ׳, ופרש ר״ח שם: יחד של עץ עשוי לתלות בו בשר וכו׳; ורש״י פרש: ומלא החבל קרוי תליא.]

[5] [המחבר תקן בשולי הספר: תלבושת, ונראה שצדק.]

שמינית כנטה, כדת ולא סטה (פירכר בדוכן ברכס׳ אלבוגן, 154 Studien).

תִּלְבֹּשֶׁת, ס״נ, — מערכת מלבושים, Kleidung; vêtement; clothing: וילבש צדקה כשרין וכובע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבשת ויעט כמעיל קנאה (ישע׳ נט יז). — ובסהמ״א, ואמר הפיטן: תלבשת נקיה כחיום מחנכת, תשוע שבעה בסכת מסככת (יוסף בן אביתור, אלהים אמץ, הושענא, פעה״ם, 16).

תלה[1], תלא ממנו *הַתְּלוּת, א. תְּלָאָה[2], ב. תְּלָאָה, *תְּלַאי, א. תְּלָה[3], ב. *תְּלָה, *תְּלוּי, *תְּלוּי, *תְּלוּיָה, *תְּלוּת, א. תְּלִי, *תְּלִיָּה, *תְּלִין. ועי׳ תַּלְפִּיּוֹת.

א. תָּלָה, פ״י, תָּלִיתָ, תָּלוּ, תלום[4], תְּלִינוּ, תְּלֵה, תָּלוּי, תְּלוּיִם, תְּלוֹת, תְּלָהוּ, יִתְלֵם, יִתְלוּ, ועי׳ גם א. תָּלָא, — א) שָׂם דבר על דבר אחר באפן זה שיהיה רֻבּו יורד ומשתלשל למטה ממנו, (auf)hängen; (sus)pendre; to hang: ותקעתיו יתד וכו׳ ותלו עליו[5] כל כבוד בית אביו הצאצאים והצפעות כל כלי הקטן (ישע׳ כב כג–כד). אם יקחו ממנו יתד לתלות עליו כל כלי (יחזק׳ טו ג). על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו (תהל׳ קלז ב). אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגבורים (שה״ש ד ד). —

---

[1] [גם בארמ׳ ובסור׳ תלא באותה משמ׳, וכן באשור׳ בבנין הדגוש תַּלּוּ, ואלו בערב׳ תלי (בעקר תלו) ובכוש׳ תַלַו במשמ׳ עקב אחרי וזולתו, בא אחריו, ומשמ׳ זו, שהיא כנראה הראשונה, באה גם בעבר׳ בשם א. תְּלָאָה, כלשון עָקֵב. אין לחבר עם שרש זה את השרש תלל והנגזר ממנו.]

[2] [עי׳ גם א. תָּלָא.]

[3] [כמבֹאר בהערה לערך ב. תָּלָה, אפשר שאין גם פעל זה אלא התפתחות מן א. תָּלָה, ועי׳ שם.]

[4] [עי׳ לקמן.]

[5] [על שבנא אשר על הבית, שנמשל כאן ליתד, שתולים עליה כלים. כמבֹאר בדברי העורך, הלשון והספר א 346, מהד׳ ב עמ׳ 372, הכונה לכלים של בית כסא (עי׳ בערך ב. קטן), המשמשים לכִּבּוּד הגוף, ולא לכָבוֹד.]

ותלה אדם על העץ בקשירת ראשו (וידיו) בעץ, וגופו משתלשל כלפי מטה: ישא פרעה את ראשך מעליך וְתָלָה אותך על עץ וכו' ואת שר האפים תָּלָה (בראש' מ יט—כב). וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת וְתָלִיתָ אתו על עץ לא תלין נבלתו על העץ וכו' כי קללת אלהים תָּלוּי[1] (דברי כא כב—כג). ואת מלך העי תָּלָה על העץ עד עת הערב (יהו' ח כט). ויכם יהושע אחרי כן וימיתם וַיִּתְלֵם על חמשה עצים ויהיו תְּלוּיִם על העצים עד הערב (שם י כו). ויהרגום ויקצצו את ידיהם ואת רגליהם וַיִּתְלוּ על הברכה בחברון (ש"ב ד יב). הנה ראיתי את אבשלם תָּלוּי באלה (ש"ב יח י). את עצמות שאול וכו' אשר תלום[2]) שם הפלשתים (שם כא יב). יעשו עץ גבה חמשים אמה וכו' וַיִּתְלוּ את מרדכי עליו (אסתר ה יד). ויאמר המלך תְּלֻהוּ עליו וַיִּתְלוּ את המן על העץ אשר הכין למרדכי (שם ז י). ובשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש ואת עשרת בני המן וכו' ותאמר אסתר וכו' ואת עשרת בני המן יִתְלוּ על העץ (שם ט יג). — ובמעשי הבריאה: נטה צפון על תהו תֹּלֶה ארץ על בלימה[3]) (איוב כו ז). — ובתו"מ: פקק החלון בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקין בו (שבת יז ז). תולין את המשמרת ביום טוב ונותנין לתלויה בשבת (שם כ א). האיש תולין אותו פניו כלפי העם והאשה פניה כלפי העץ (ר' אליעזר, סנה' ו ד). והלא שמעון בן שטח תלה נשים באשקלון (שם שם). כיצד תולין אותו, משקעין את הקורה בארץ והעץ יוצא ממנה ומקיף שתי ידיו זו על גב זו ותולה אותו (שם שם). הקורה מוטה על הכותל ותולת אותו כדרך שהטבחין עושין ומתירין אותו מיד (ר' יוסי, שם שם). מפני מה זה תלוי מפני שברך את השם ונמצא שם שמים מתחלל (שם שם). דינר שנפסל והתקינו לתלותו בצואר קטנה טמא (כלים יב ז). אין תולין תחובין בתאינה (תוספת' שביעי' א ט). נתנו בכלכלה ותליוו באילן למעלה מעשרה טפחים אינו עירוב (ירוש' סוכה ב ד). לזוגג שהיה בידו קופה מליאה כוסות ודייטרוטין, בשעה שהיה מבקש לתלות הקופה היה מביא יחד ותוקעה ותולה עצמו בה ואחר כך תולה קופתו (מד"ר בראש' כח). לכבר תלוי באוירו של בית, מי שטיפש אומר, מי יכול להוריד את זה, מי שפיקח אומר, ולא אחד תלאו אלא מביא שני קנים ומספקן זה לזה ומורידו (ר' יוחנן, שם ויק' יט). — *ובתמונה שבהשאלה: הלכות שבת חגיגות והמעילות הרי הם כהררים התלוים בשערה שהן מקרא מועט והלכות מרובות (חגי' א ח). הוי המים העליונים תלוים במאמר (מד"ר בראש' ד). — *ובמשמ' עומד או יושב בלא יסוד חזק מתחתיו: אף התולה[1]) עצמו בבית הכסא יותר מדאי (ברכ' נה.). — *ותלה באויר, קבע דבר בחלל האויר: נפש מאזנים תלויה באויר ג' טפחים וגבוה מן הארץ ג' טפחים (ב"ב סט.). תלה עצמו[2]) באויר עזרה מהו (סבועי יז.). — *ותלה עצמו, התחבר: שלא תהא כל אחת ואחת תולכת ותולה עצמה בנכרי ומפקעת עצמה מיד בעלה (גיטי' פח:). — *ובמשמ' הֵרִים לאויר: תולה (הלויתן) אחת מן סנפיריו והתהום עולה (פסיקי' כב', טור א כסב, מא"ש, קלד:). — *ותלה עיניו, הרים עיניו, הסתכל, נתן עיניו, ובהשאלה, צפה וקוה: ותשב בפתח עינים וכו' שתלת עיניה לפתח שכל עינים מצפות[3]) לו (ירוש' סוטה א ד). ההין זן ומפרנס, ואת תלית עינים על חורן (שם שם א ה). תלה עיניו וראה איקונין של אבינו (שם הורי' ב ה). לא יתלה עיניו[4]) על המקח בשעה שאין לו דמים (ב"מ נח:). אין מברכין על הירח אלא וכו' ותולה עיניו כנגדה וכו' (סופרים כ א). נתנה (את דינה) בתיבה ונעל בפניה, אמר, הרשע הזה (עשו) עינו רמה הוא, שלא יתלה עיניו ויראה אותה ויקח אותה

1) [עי' בהערת העורך בערך קללה, עמ' 5958 וכו'.]

2) [כך כתיב; קרי: תְּלָאוּם, עי' א. תָּלָא.]

3) [הארץ (צפון), הצפה על פני מים הקלים ממנה, תלויה כאלו על בלי־מה. ועי' בפרושו של העורך לכתוב.]

1) [רש"י: שאינו יושב אלא על ברכיו, שמתוך כך נקביו נפתחין יותר מדאי.]

2) [מי שנטמא והכניס את גופו לתוך חלל העזרה, אם חייב מלקות.]

3) [במד"ר (בראשית פה): תלויות.]

4) [בילק' שמע' (ויקרא תרכח): לא יתלה עצמו.]

ממני (מד"ר ברא' עו). תלה עיניו וראה את המלך (שם שם עז). אתה לא תלית את עיניך והבטת בהן, הייך שאני נותן לבנותיך צעידה בתורה (שם שם לח). נהפך (הקול) להן מן חשמים והיו תולין עיניהן והיה נהפך בארץ (שם שמות ח). נתייראו מאד ותלו עיניהם למרום ועשו תשובה (שם שם כא). תלו עיניהם לאביהם שבשמים וצעקו להקב"ה (שם שם). למה אהב אלהים יתומים ואלמנות אלא שאין עיניהם תלויות אלא בו (שם שם ל). שחסוטה תולה עיניה לאיש אחר (שם במד' ט). תלה משה את עיניו וראה את עוג יושב על החומה (שם דבר' א). מה עשה ר' יוהנן, תלה עיניו וצפה בו, מיד נעשה גל של עצמות (פסיקי רבי, ע"יי קוערם, מא"ם קמט). באותה שעה תלתה מטרוניתא אחת את עיניה וראתה לר' ישמעאל שהוא היה נאה ויפה כיוסף (מד"ר שה"ש א, גריגהוט, ד:). — ובמהמ"א: תולה עיניו בו (בכים) כאלו רוצה לקבל (ר"כ בעל הענוך, אולה"ג י, פרופי ר"ם, 27). הא למדת שהם (המאורות) תלוים במאמרו של מלך (רס"י, בראש' א ו). הן הן המאורות שנבראו ביום ראשון ולא תלאן עד יום רביעי (ר"י הישראלי, יסוד עולם, לו:). — ואמר הפיטן: אשר אימתך וכו' בתלולי רום בתלויו[1]) גובה (ר"א קליר, אפר אימתך, סחר' יוה"כ, מחז' איטל' ב, סג.). כי לך לבד עינינו תלויות (אמחי, יי יי, נעילת יוה"כ). — ואמר המשורר: והאני הולה יורדה ועולה ועין תולה לחבלים אים (ר"י הלוי, יועץ ומקים, זמורה א, 28—29). — ובס"ע, °תָּלֶה, במשמ' היה תלוי, °ותולה, במשמ' תלוי: כל דבר תלאי התולת ובולט מן האדם ומן הבהמה קרוי ציץ (רס"י, ירמי' מח ט). כצוף זה שגדל ומתפשט והולך ותולה באויר (הוא, סוטה מח:, ד"ה פתי ככרות). שתהא (·ציצית) תולה ומכה על הקרן, כלומר כשיגביהנה למעלה מן השפה כדי שתהא תולה ונוגעת התלויה בקרן (הוא, מנחי מג., ד"ה מחסא כועסת). וזנב שהוא (הפרי) תולה בו (הוא, שם סד., ד"ה עוקץ). תולות[2]) (הביצים) ונחבטות בכים (הוא, בכורות לט:, ד"ה דקחליין). — °תָּלוּי[1]), כנוי לישו הנוצרי: כי אמרו שהם של זה התלוי (תולדות ישו). דעו כי התלוי היה שונא של ישראל ותורתם (שם). בפירוש חשבון הטועים אחר התלוי את אידיהם ואת תעניתם (ראב"ע, העבור יד, 109). ובדבוק הזה יצאו תלמידי התלוי המטעים העולם בשקרנות וכזבנות (הוא, מגלת המגלה). שבא השר וכו' ונשבע התלוי, שתלקה (הסוי ר"ת, מקנ"ר, 65). ואם תאמר שהחליפו התלוי ביום ראשון (ספר נצחון, נקבץ ונכזיל, 9). כי היהודים לא קבלוהו, והנוצרים אינם עובדים אלא התלוי (רסב"ץ, קשת ומגן, אוצר טוב לברליגר, 1881). יכרסמנה חזיר מיער, והעין התלויה[2]) כי הם עובדי התלוי (ר' בחיי, כד הקמח, גאלה). גלח המלכה אמר כי התלוי בא מדוד (יוסף המקנא, ברכת אברהם לברלינר). מדוע אינך מתחנן אליה שתעזור לך נגד התלוי (שם). — ואמר הפיטן: כורע לתלוי במגוד יעצני בך לבגוד, לבול עץ לסגוד (ר' אפרים בר יצחק, אלהי בך אחבק, זולת שבת ד אחה"פ). — °ומעשה תָּלוּי, שם ספר על ישו. — ובהנדסה, °העִגֻּלָה התלויה, במשמ' עגול שלם מכל צד[3]): שלש מדות בעגולה, ואלו הן, התלויה, התלולה והשפלה, אי זו היא התלויה, זו העומדת עקר, העגולה מכל צד, כדור או שהיתה המשיחה באבטיה שהיא עגולה לסביבותיה, ובלבד עגולתה בשוה ארך ורחב ועמק (משנת המדות ה, 48). — °תּוֹלֵה הקן, שם עוף: תולה הקן (האנג נעסט ק"ב) בונה קנו במלאכת חרש דומה לכלי הצרוף (רעטארטע) ויתלהו בעץ ממעל לנהרות מים (תולדות הטבע, קח). — ב) *ותלה אות או תבה, כתב אותה במעלה השורה כאלו תלוית באויר: ויהונתן בן גרשום בן מנשה, נון תלוי[4]),

---

1) [בסחז' אשכנז (מוסף יוה"כ): בתלתלי.]

2) [באיתי עמ' נמצא ברש"י גם תלויין בכים.]

---

1) [עי' גם בהערת דודזון בס' שעשועים לר"י זבארה, עמ' 131.]

2) [עי' לקמן, *תלה אות.]

3) [המהדיר (פרופ' ה. שפירא) מתרגם: Drei Arten giebt es bei dem Runden, und zwar: das **Hängende**, das Hügelartige und das Flache, ועי' בהערותיו בעמ' 31]

4) [ואולי יש בדרוש זה גם ממשמעותו האחרת של הפעל תלה, הניח ללא הכרעה, עי' לקמן.]

אם זכה בן משה ואם לאו בן מנשה (ירוש' ברכ' ט ג). טעה והשמיט את השם, א"ת תנוי תני תולה את השם (סס מגי' א יא). הכותב יהודה ולא נתן בו דל"ת יתלנו מלמעלה (סופרים ס ג). הכותב את השם וטעה אות אחת יתלנו מלמעלה, ר' שמעון שזורי אומר שם כולו תולין, אות אחת ממנו אין תולין, טעה את כל השם יתלנו בין השיטין, דברי ר' יהודה, ר' מאיר אומר מוחק מלפניו וכותב את השם על מה שמחק, ר' שמעון בן אלעזר אומר משמו אין תולין את השם ואין כותבין האזכרות על מקום הגרד (סס סס ד). המועה את השיטה אינו תולה מנגד השיטין אלא המעות (סס סס ח). — וכסתמ"א: והרבה מצוי כן שתולין בקצה הנוסח או בין טורין תיליה דאדכרתא או דפירושא או לשון אחר ובא הנוסח וחושבו עיקר (תסוי הגא', הרכבי, 188). ואם טעה והשמיט תיבות או אותיות מותר לו לתלות (הלכות ק"ת, גנזי מלכים, עד). ויאמר אות פלונית או מלה פלונית או שיטה פלונית על מחק או תלויה והכל קיים (רמב"ם, מלוה ולוה כז ח). — ג) *וְתָלָה דבר בזולתו, במשמ' יִחֵס, הראה שיכות של דבר לזולתו, וביכ' סְמַךְ, *תָּלוּי, שַׁיָּךְ, מתיחס, קשור במהותו ובתכנו: הירא ורך הלבב, זה המתירא מן העבירות שבידו, לפיכך תלתה לו התורה את כל אלו (את הבונה בית והנוטע והמארס) שיחזור בגללן (סוטה ח ה). תלה הכתוב נשיאות עון במגידין (תוספת' שבועי' ג ד). ומפני מה נאמרה בהקהל, מפני שרוב גופי תורה תלוים בה (ספרא קדושים. פרשה א). על ידי שהדברים הללו של ביזיון, לפיכך תלו אותן בשפחה (כי נון, ירוש' כתוב' ה ו). מתוך שעשה מעשה מנשה תלאו הכתוב (את יהונתן בן גרשם) במנשה, הכא נמי מתוך שעשה מעשה מנשה דאתי מיהודה תלאו הכתוב ביהודה, אמר ר' יוחנן משום ר"ש בן יוחי מכאן שתולין את הקלקלה במקולקל (ב"ב קט:). — *וביחוד במשמ' יחס דבר לסבה, אמר שזו היא הסבה לדבר: שני מקואות אחד יש בו ארבעים סאה ואחד אין בו, נפל לאחד מהן ואינו יודע לאיזה מהן נפל ספקו טהור, מפני שיש לו במה יתלה (מקו' ב ג). (כל מקום שנמצא בו כתם טמאה וכו') ותולה בכל דבר שהיא יכולה לתלות, שחטה בהמה חיה ועוף, נתעסקה בכתמים או שישבה בצד העסוקים בהן, הרגה מאכולת, הרי זו תולה בה, עד כמה היא תולה וכו' עד כגרים של פול וכו', ותולה בבנה או בבעלה, אם יש בה מכה והיא יכולה להגלע ולהוציא דם הרי זו תולה בה (נדה ח ב). תלת כתמה באחרות, דין הוא שתתלה כתמה בעצמה (תוספת' נדה ג ד). מעשה ותלה ר' מאיר בקילור ורבי תלה בשרף של שקמה (סס סס ו יז). ולמה נתעלם מעיני משה לתלות זכות בזכאי, כדי שיתלה הדבר ביתרו (ספרי במד' עח). מפני שהיו ישראל תולין את הקללה במלכיהם (סדר עולם רבה כב). אין תולין שליא בדבר שאינו וולד, יצאת קשורה לו תולין אותה בו (ירוש' סס ג ד). פשפש ולא מצא (חטא בעצמו) יתלה (את היסורין שבאו עליו) בבטול תורה (ברכ' ה.). כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים וכל התולה בזכות אחרים תולין בזכות עצמו משה תלה בזכות אחרים וכו' (סס י:). אני בכור ואין הסרחון תלוי אלא בי (מד"ר בראש' סד). — *וכן במשמ' סמך על פלוני במעשה זה או זה: הורו בית דין לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה והלך היחיד ועשה שוגג על פיהם וכו' פטור מפני שתלה בבית דין (הורי' א א). זה הכלל התולה בעצמו חייב והתולה בבית דין פטור (סס סס). תפילת הערב לא מצאו במה לתלותה ושנו אותה סתם (ירוש' ברכ' ד א), הרי פסח הרי קרבנן של כל ישראל הוא ותלו אותו מנהג (סס פסח' ד א). — *ותלה האדם בטחונו באלהים: רשעים היו אלא שתלו בטחונם בהקב"ה (יומא ע:). — *וְתָלוּי עון בראשו של אדם: ויהא עון תלוי בראשו (נדה הו). — *וכמשמ' עשה את הדבר תנאי לדבר אחר, שאם אין זה אין זה, abhängig machen; faire dépendre; to let depend: תלה בקטן עד שיגדיל או בגדול עד שיבוא ממדינת הים או בחרש או בשוטה אין שומעין לו (יבמ' ד ו). זה (נזיר) טהרתו תלויה בימיו ומצורע טהרתו תלויה בתגלחתו (נזיר ו ו). כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה, ושאינה תלויה בדבר אינה בטלה לעולם, איזו היא אהבה התלויה בדבר זו אהבת אמנון ותמר וכו' (אבות ה טז).

תלה

נדרו תלוי בנזירותו ולא נזירותו תלויה בנדרו (ספרי במד׳ כה). נתנני ה׳ בידי לא אוכל קום וכו׳ זה שמזונותיו תלויין בכספו (יבמ׳ סג:). שתלאן זה בזה ואמר פלוני כפלוני ופלוני כפלוני (נדר׳ כו:). תולה בדעת אחרים וכו׳ תולה בדעת עצמו (גיט׳ כה.). כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים (סנהד׳ לז:). — *ומִצְוָה התלויה בארץ, מצוה שאינה נוהגת אלא בארץ־ישראל: כל מצוה שאינה תלויה בארץ נוהגת בארץ ובחוצה לארץ (קדוש׳ א ט). הצד השוה שבהם (בתפלין ובתלמוד תורה) שהם מצות שאינן תלויות בארץ (ספרי דבר׳ מד). — *ודבר שהנשמה תלוית בו, אבר חיוני בגוף שאם יִנָּטל לא יחיה החי: (מכרו) חוץ מדבר שהנשמה תלוית בו[1]) משלם תשלומי כפל, חוץ מדבר שאין הנשמה תלויה בו משלם תשלומי ארבעה וחמשה (תוספת׳ ב״ק ז יח). — ועל אדם, *הנשמה תלויה בו, במשמ׳ עוד בו נשמתו, עדיין לא מת: הרי שהיה צלוב או מגוייד ורמז וכתב כתבו גט לאשתי כותבין ונותנין בחזקת שהנשמה תלויה בו (ירוש׳ גיט׳ ז א). — *ותלוי בפלוני, *תלוי בידו או בדעתו, מסור בידו והוא הקובע: לא בדעתו הדבר תלוי, בדעת הלקוחות הדבר תלוי (ירוש׳ חלה א ז). אי זו היא זקינה וכו׳ כל שקורין אותה אמה ואינה מקפדת, ובדעתה הדבר תלוי אמר ר׳ אבין כל שהיא ראויה להיקרות אימא (שם נדה א ה). אמר המלך אלמלי אוהבי זה יושב לפני הרגתיך, אמר (האוהב) דבר זה תלוי בי, מיד עמד והצילו (ברכ׳ לב.). אמרה יונה לפני הקב״ה רבש״ע יהיו מזונותי מרורין כזית ומסורין בידך ואל יהו מתוקין כדבש ותלוין ביד בשר ודם (עירוב׳ יח:). תולה מעותיו בנכרי הוה (כתוב׳ סו.). ויתן לך האלהים מטל השמים, לך, בזכותך ובך הדבר תלוי (מד״ר בראש׳ סו). — ובמהמ״א: לפי שחוטין שבעין בלב הן תלוין (והזהיר בשלח יז). כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים (רש״י, שמות א י). הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה ומחמת כבודו תלאוהו על שם אמו (תוס׳, ב״מ ע״ב:. ד״ה

כב מכי). כדי שלא תבוא לידי פסול מפני טהרת ישראל תלויה בך (עבודת יוה״כ, Elbogen, Stud. 104). כי כל אחד ממנו תלוי לנפשו (אליהו ירושלמי, לקוטי קדמוני׳, נספח׳, 88). שלבם תלוי בעוצם מה שהם מקוים ממלאת תאותם והשלמת משאלותם (ר״י א״ת, תו״ה, הבחינה פתיחה). מפסידי הבחינה והדברים התלויים בה וכו׳ (שם שם ו). ואם לא ישלם לו על ידיהם אל יאשימם ואל יתלה בהם קצור (שם, הבטחון ד). שהצילני הבורא מעשות מה שתלית בי (שם, הכניעה ז). ואל תתלה עצמך בלו ואולי (שם, הפנון הנפש ג). אסור לישראל לתלות מעותיו ביד עכו״ם כדי להלוותן ברבית לישראל (רמב״ם, מלוה ולוה ה ה). שכל דמי ישראל תלויין בצוארו (הוא, מלכים ז טו). אם בא דין לפניך לחתוך במשון או בדבר מעשה באסור והיתר תלה אותו בל זמן שאתה יכול בגדול ממך (ר״י בן יהודה, ספר מוסר א טז). הכל תלוי במזל אפילו ספר תורה שבהיכל (זהר נשא, קלד.). הראשון באמת התלויה בדבר שפתים וכו׳ והשני באמת התלויה בציור (רס״ע פלקירא, JQR NS I, עמ׳ 486). תהיה נזהר שלא תהיה תולה ענין זה לדבר מקרה (ר׳ זרחיה מברצלונה, באור משלי, הצפה ב. 105). ומי שמציאותו תלוי בזולתו הוא אפשרי המציאות (ר״י אלבו, עקרים א יג). מצות שבאו בתורה שתלויות בזמן (ר״א הקלעי, גן עדן, הקדמה, ג.). התורה הקדושה לא תתלה החיים הנצחיים בעיון המושכלות (מנחת קנאות, קוסמ׳, 72). ואם אפשר לתלות המחק בזבוב (עוה״מ, מלוה ולוה מ ב).

— נפעל, נִתְלָה, יִתָּלֶה, — נתלה האדם, תלו אותו על עץ וכדו׳: שרים בידם נִתְלוּ (איכה ה יב). וַיִּתָּלוּ שניהם על עץ (אסתר ב כג). — ובתו״מ: האיש נתלה ואין האשה נתלית (סוטה ג ח). כל הנסקלין נתלין (סנה׳ ו ד). סייף שנהרג בו, סודר שנחנק בו, אבן שנסקל בה ועץ שנתלה עליו כולן טעונין טבילה (תוספת׳ שם ט ח). אמרו לו הרי יוצא לידון וכו׳ אמרו לו הרי יוצא ליתלות (ירוש׳ ברכ׳ ט א). אלו שהם נוהגים היתר בשפחות בעולם הזה עתידין הן להתלות בקדקדי ראשיהן לעתיד לבא (מד״ר ויק׳ כה). — *ובמשמ׳ נאחז כשהוא

[1]) [כבבלי (ב״ק עח:): דבר המעכב בשחיטה.]

תלוי ומשתלשל כלפי כטה: רכב עליה נשען עליה נתלת כונכה וכו' (פרה ב ג). הזב מטמא וכו' עומד יושב שוכב נתלה ונשען (זבים ב ד). שאין עולין באילן ואין נתלין באילן ואין נשענין באילן (ערובי' ק.). אני והוא היינו הולכים בדרך ורדף אחרינו גיים ונתלה בייחור של זית ופשחו והחזיר את הגיים לאחוריו (יבמ' קכב:, ועוד). — ובהשאלה, *נתלת ביתד וכד', סמך על דבר או על אדם חשוב: אף הוא יש לו במה יתלה (תוספתי הלה א י). אשרי אדם שיש לו יתד להתלות בה (ירוש' תענ' ד א). — *ובמשמ' התיחס, היה שיך: מי נתלת במי, הוי אומר קטן נתלת בגדול (ב"ב יג.). לפיכך הזכר נתלה באשה והנקבה באיש (תנחו' תזריע ד). — *ונתלו חיי פ': לפי שנתאוה (שמשון) לדבר טמא לפיכך נתלו חייו בדבר טמא (מד"ר במדי ט). — ובסהמ"א: ויכונה בקדש הרוחני אשר לא יתגשם ולא יתלה בו דבר ממה שיתלה בגשמים (ר"י א"ת, כוזרי ד ג). ויש לו להתלות בשלטון ולהשחיד ולהפסיד וליגרם עלי בכל פעם שיוכל עד שיגבה סך זה לאלתר (שטרות לברגלוני, 18). כיון שהתחיל בהן האש קודם השבת מותר להשתמש בה, מפני שהאש נתלית בהן במהרה ואינו צריך לחתות (רמב"ם, שבת ג כא). שתקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה וכהן ראוי להתלות (שוח, שמיעה ויובל יו). קרא הרכבת החמר הזה עלוקה להתלות יסודותיו זה בזה (ר"י אבעולי, מלמד התלמידים, בראשית). ושתי אלה הראיות הם ענין אחד ונתלות זו בזו (ר"מ מוירונה, הגמ' הנפש ב., ליון א). נמצאת התקוה הכוללית נתלית באילו התכליות התורניות כולן (ר"י לטיף, שער השמים כח, המאמר ג. 104). ונהגו כמה אנשים לברור להם דיין בעל תחבולות ונתלים בדברי רש"י שמשמע שיש לו להפך בזכותו (טור חו"מ סנהדרין יג). אך היא (האהבה האמתית) נתלית בדברים נצחיים (מנחת קנאות, קופמן, 1). כל צורה מהצורות חומריות נתלית בחומר ומה שהוא נתלה בהומר אינו מחוייב המציאות (שם, 20). למה שתיתה ההצלחה האנושית נתלת בעיון ובמעשה (ר"י אלבו, עקרים, הפתח'). אם כן יהיה במנין העקרים כל המצות שבאו בהלכות ע"א ובהלכות יסודי התורה שכלן נתלות בעקר הראשו שהוא מציאות השם (שם א יד). והנה עץ חיים היא מדה זו למחזיקים בה ובה נתלית כל טובתן של ישראל בדברי בעל מאמרנו (ר"י מוסקטו, נפוצות יהודה לו). — *ובמשמ' העקרית: והסודר שחונקין בו הנחנק והעץ שתולין עליו הנתלה (רמב"ם, סנהד' יג ג). ועי' ערך *הִתָּלוּת.

—פעי', מ"ר תִּלּוּ, — כמו קל: מגן וכובע תִּלּוּ בך (יחזק' כז י). — *תִּלָּה בעקב הגביה את עקבו: אין יצר הרע מהלך לצדדים אלא באמצע פלטיא ובשעה שרואה אדם ממשמש בעיניו מתקן בשערו מתלה[1] בעקבו (מד"ר בראשי' כב). שהיה עושה מעשה נערות ממשמש בעיניו מתלה בעקיבו מתקן בשערו (שם שם פד).

—הפעי', *הַתְלָה[2], — כמו קל, הראה שיכות של דבר אל דבר אחר: ואולם באו בכתוב רמזים מתלים הבערת האש בעת הותרה אל הפועל הראשון, כגון שאמר כי תצא אש וכו' ואומר שלם ישלם המבעיר את הבערה (ר"א הקראי, גן עדן, ענין השבת, י, כט.). והמתלה דינו בבית דין בשטרותיו אינו נשפט שהדבר תלוי בבית דין (שם, ענין שמטה ויובל ב, קח.).

ב. *תָּלָה, פ"י, — תלה דבר, — דחה את ההכרעה על דבר לאחר כך[3], הניחו במצב זה ללא הכרעה, aufschieben, unentschieden lassen; ajourner, suspendre; to put off, to let open: אוכלין (חמץ בערב פסח) כל ארבע (שעות), ותולין כל חמש, ושורפין בתחלת שש (פסחי' א ד). מדבריהם למדנו ששורפין תרומה טהורה עם הטמאה בפסח וכו' מודה ר"א ור"י ששורפין זו לעצמה וזו

---

1) [עי' הוצאת תיאודור, נ"א מתלא, ויש קוראים מְתַלֶּה, הסע'.]

2) [עי' בהערה שלפני זו.]

3) [קרוב הוא להניח, כי משמ' זו של ב. תָּלָה קשורה בזו של א. תָּלָה, כלשין הנחת דבר כאלו תלוי ומרחף ברוח ללא הכרעה לכאן או לכאן, אלא שדוקא משמ' זו של דחיה לאחר כך קרובה היא לזו של הפעלים המקבילים בשפות האחיות, כגון תַּלִּי. בא אחר כך, בכוש', ועי' א. תְּלָאָה, ב. תְּלָאָה, הערות.]

לעצמה, ועל מה נחלקו על התלויה ועל הטמאה (שם שם ז). שני רוקין אחד טמא ואחד טהור תולין על מגען ועל משאן (טהר' ד ו). אין מערבין תרומות תלויות זו בזו (תוספת' תרומ' ז יח). הכא בתלויה שאין דעתו להישאל עליה, אבל דעתו להישאל עליה טהורה היא (ירוש' תרומ' ח ט). אם באת הלכה תחת ידיך ואין את יודע אם לתלות אם לשרוף וכו' (שם סוטה ח ב). עד כגרים היא תולה, יותר מיכן צריכה מתלא (ירוש' כתו' ב ח). הספיס את הראייה, ב"ש אומרים תולין, ב"ה מטהרין (בבלי שם עב:). — *אשם תָּלוּי, אשם הבא מספק, אם אין האיש יודע אם חטא או לא חטא, בנגוד לאשם ודאי: ואין מביאין אשם תלוי על עשה ועל לא תעשה שבמקדש (הור' ב ז). אלו הן אשמות, אשם גזילות וכו' אשם תלוי (זבח' ה ה). על אלו חייבים על זדונם כרת ועל שגגתן חטאת ועל לא הודע שלהן אשם תלוי (כרית' א ב). חייבי חטאות ואשמות ודאין שעבר עליהן יום הכפורים חייבין להביא אחר יוה"כ, חייבי אשמות תלוין פטורים (שם ו ד). — *והלכה תלויה, הלכה שלא הָכרעה: ולא היתה הלכה שהיתה תלויה בבית המדרש שלא פירשוה (ברכ' כח.). — *ותלה את הענש או את הפרענות, דחה אותם לעת אחרת: תשובה מכפרת על עבירות קלות, על עשה ועל לא תעשה, ועל החמורות היא תולה עד שיבא יום הכפורים ויכפר (יומא ח ח). אם יש לה (לסוטה) זכות היתה תולה לה, יש זכות תולה שנה אחת, יש זכות תולה שתי שנים וכו', מכאן אמר בן עזאי חייב אדם ללמד את בתו תורה, שאם תשתה תדע שהזכות תולה לה (סוטה ג ד). ר"ש אומר אין זכות תולה במים המרים, שאם אתה אומר הזכות תולה במים המאררים, מדהה אתה את המים בפני כל הנשים השותות ומוציא אתה שם רע על הטהורות ששתו, שאומרין טמאות הן, אלא שתלתה להן זכות, רבי אומר הזכות תולה במים המאררים ואינה יולדת ואינה משבחת אלא מתנונה והולכת, לסוף היא מתה באותה מיתה (שם שם ה). תשובה ויום הכיפ' תולין ויסורין מכפרין (תוספת' יוה"כ ה ח). שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל, משה ודוד מלך ישראל והיו יכולים לתלות את העבירות[1] במעשיהם הטובים (ספרי דבר' כו). מי שנתחלל שם שמים על ידו אין כח לא לתשובה לתלות ולא ליו"ה לכפר (ר' ישמעא"ל, ירוש' שבוע' א ט). צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, בינוניים תלויין ועומדין מר"ה ועד יה"כ, זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה (ר' יוחנן, ר"ה טז:). ולא דיי שאין אתה תולה לרשעים בשביל צדיקים, אלא שאת מכלה את הצדיקים עם הרשעים (מד"ר בראש' מט). אם נמצא (צדיק) אחד בכל העיר תולין לה בזכותו (שם שם). רבש"ע, תלה להם עכשיו ותן להם נפשותיהם (שם שמות א). וכשאני תולה על חטאיו של אדם אני נקרא אל שדי (שם שם ג). ונקה האיש מעון, אינו חושש שמא תלתה לה זכות, יכול אף היא לא תחוש שמא תלתה לה זכות ת"ל והאשה ההיא תשא את עונה (שם במד' ט). — ובספה"א: אלו הלכות תלויות ובהן אנו צריכין ללמוד (הזהיר, שמות יח). שהית (פרעה) תולה אם לרדף אם לאו (רש"י, שמות יד ה). אין אם הללו תלויין אלא ודאין (הוא, שם כ כב). אם זה אינו תלוי (הוא, שם כא ל). הרבה אם יש שאינם תלויין (הוא, דבר' לג מא). ואפשר שעשו תשובה ונסלח להם כאנשי נינוה או שתלה להם כחזקיה (רמב"ם, יסודי התורה י ד).

— נפע', *נִתְלָה, — נדחתה הכרעתו לאחר כך, הנח בספק ללא הכרעה: גדולה מילה שלא נתלה לו למשה הצדיק עליה מלא שעה (ר' יהושע בן קרחה, נדרי' ג יא). קין הרג ונתלה לו ז' דורות (מד"ר בראש' כג). למה עשרה, כבר נשתייר בדור המבול שמונה ולא נתלה לעולם בזכותן (שם שם מט).

תָּלוּא, עי' תָּלָא.

תָּלוּי, עי' תָּלָה.

---

1) [בילק' שמע' (דבר' תתי): שכרן; במדה"ג (דבר' ג כג): את העולם.]

***תְּלוּי**, ס״ז, — הֲרָמָה, בצרוף *תְּלוּי ראשׁ[1]), הרמת הראשׁ: נחית, ר׳ יהושע אומר נ׳ ניפלאות עשית להם, ח׳ירות נתת להם, י׳מינך תושיע אותם, ת׳לוי ראש נתת להם ע״י משה ואהרן (מד״ר במד׳ כג). אמר דקב״ה לישראל לא חבבתי לבריות יותר מכם, לכך נתתי לכם תלוי ראש ודמיתי אתכם לי, שכשם שיש לי תלוי ראש על כל באי העולם וכו׳ כך אף לכם עשיתי להיות לכם תלוי ראש (תנחו׳ במד׳ ח). ועי׳ ראשׁ, עמ׳ 6318. — ואמר הפיטן: תלוי ראש תתן להחינו (תאמר למחות חסמיכו, בסוף עבודת יוה״כ, חסככ׳). — ועי׳ *תְּלוּי.

***תְּלוּי**[2]), ס״ז, — כמו תְּלַאי, כעין לולאה או עניבה מחֻברת לכלי או לבגד והוא תלוי בה, Hängsel; suspensoir; loop: המוציא חבל כדי לעשות אזן לקופה, גמי כדי לעשות תלוי[3]) לנפה ולכברה (שבת ח ג). טני של מתכות ושל בעלי בתים ותלוי[4]) המגררות (עדי׳ ג ט, כלים יב ו). כל התלויין[1]) טמאין חוץ מתלויי[1]) נפה וכברה של בעל הבית ד״ר מאיר וחכ״א כלם טהורין חוץ מתלויי[1]) נפה של סלתין ותלויי[1]) כברת גרנות ותלויי[1]) מגל יד ותלויי[1]) מקל הבלשין (כלים טו ד). לא נחלקו רבן גמליאל וחכמים על תלוי מגררות של אוליירין שהוא טהור (תוספת׳ כלים ב״מ ב יב). כל התלויין הנקובין חבור וכו׳ מוסיף עליהן תלוי זיני ומפטני מפני שהן מסייעין בשעת מלאכה, תלוי בית הלגינין ובית הכוסית התפור טמא, קשור ועגוב טהור (שם שם ב״מ ח ו). — *ובמשמ׳ אותיות תלויות, כתיבות מעל לשיטה: שטר שיש בו מחק או תלוי[2]) מגופו פסול, שלא מגופו כשר (שם ב״ב יא י).

***תְּלוּיָה**[3]), ס״נ, — כמו תְּלוּ, תְּלַאי: כלכלת, משיחסום ויקנב ויגמור את התלויה[4]) (כלים טז ג).

תָּלוּל, ת״ז, רָם, גָּבֹהַּ[5]), hoch; haut; high: מראש ינקותיו רך אקטף ושתלתי אני על הר גבה וְתָלוּל, בהר מרום ישראל אשתלנו (יחזק׳ יז כב וכו׳). — ובסהמ״א: וראו מגדל נשוא ותלול[6]) (ר״י זבארה, מעשועים, דוידזון, 87). — ובמשמ׳ דומה לתֵל בצירתו: שלש מדות בעגולה ואלו הן התלוית

---

1) [עי׳ בנאמר על צרוף זה בהערת העורך, לעיל 6138, ושים לב גם לכך, כי כנראה לא בכל מקום הכר צרוף זה, עד שכתבו המעתיקים במקום זה גם גלוי ראש; כי כך מסתבר הדבר, למשל, בדברי הבבלי (קדושׁ׳ לא.): אמר רבי יהושע בן לוי אסור (לו) לאדם שילהך ארבע אמות בקומה זקופה שנאמר מלא כל הארץ כבודו, רב הונא בריה דרב יהושע לא מסגי ארבע אמות בגילוי הראש, אמר שכינה למעלה מראשי ע״כ. והרי מה ענין כאן לגִלוי הראש, כשהמדבר הוא על הליכה בקומה זקופה? וברור כי ט״ס לפנינו במק׳ בתילוי הראש. ויתכן שלכך הכונה גם במקומות אחרים, שכן, למשל, גם במ״א (שבת קיח:) אותו רב הונא בריה דרב יהושע הוא האומר: תיתי לי דלא סגינא ד׳ אמות בגילוי הראש ע״כ, עד שיש שכתבו שם (ע׳ דקדוקי סופרים למקום) אפילו: בלא כיסוי הראש.

צורות התיו והגימל דומות מאד בתקופות ארֻכות בתולדות הכתב שאחר המקרא. וצ״ע.]

2) [עי׳ על נקוד המלה בהערות שאחר זו.]

3) [כך הערוך וכ״י (עי׳ ד״ס שבת עח.) ומדב״ם. בדפוס׳ תלאי.]

4) [במשנ׳ מנק׳ ליוורנו: וּתְלוּי.]

---

1) [במשנ׳ מנק׳ ליוורנו: הַתְּלוּין, מִתְּלוּי, וּתְלוּי.]

2) [עי׳ *תְּלוּת.]

3) [כנראה כצורת ארמית כהגיתה של תנועת הקמץ בא״י כמו ו׳ בכמלים הרבה.]

4) [במשנ׳ מנק׳ ליוורנו: הַתְּלוּיָה.]

5) [משמ׳ זו בקרוב מתאימה היא לנוסח המסרת, וכן ת״י ומנטל, ז״א ונשא, וולג׳ eminen tem. ואמנם אין המלה בכל מקום אחר, והשבעים הבינוה כפעל שצרפוהו לפס׳ כג: καὶ κρεμάσω αὐτὸν ἐν ὄρει Ἰσραὴλ καὶ καταφυτεύσω, כלו׳ ותליתיו בהר מרום ישראל ואשתלנו. ולמעשה יתכן כי בא תלול כמ״ע, במשמ׳ ראש הר, כלו׳: ובתלול, בהר כרום ישראל אשתלנו, וצ״ע.

ובלשון החיה משמש תָּלוּל במשמ׳ יורד וזקוף למטה, steep; escarpé; steil.]

6) [נ״א: נשא ובצור.]

התלולה[1]) והשפלה (מסכת שמחות ה א). התלולת איזו היא זו שעוּבדת בחצי התלויה כתל או כקובת וכו׳ (שם שם ג). — ואמרו פיטנים: אלה הדברים בלא תחמד תלולים[2]), אם תשמרם ולב לאל תשלים (ר״א קליר, התמודות, קרובי א׳ שבועות). יחד תבור וכל תלולים טרחו בגבה ונמצאו פסולים (הוא, התו קול, שם). אשר איסתך בשביבי אש בשבילי מים בתלולי רום בתלתלי[3]) גובה (הוא, חסר איתך באראלי, מוסף יוכ״פ). מדוק תלולה ומשאול עמקה (הוא, אמרתי אחכמה, קרובי לשבת פרה). כרסים רד בראש תלול[4]) בקץ ראשון לטלול (הוא, אליס ביום מחסן, תפלת טל, מוסף א׳ פסח). יום עיר תלולה יבנה אלי באבני אקדח ייסד גבולי (רמב״ע, אין כפי, מאורה, הפה״ס, 76). ראו אש תלולה מהרו עצי עולה יחד באהבה כלולה ישרו בערבה מסלה (ר׳ אפרים בר יצחק, אם אפס, סליחה לצום גדליה.). אהה מלכי לזה אצמא להקריב על תלול (סירי סימן, אידלזון-טורטשינר, 226).

***תְּלוּל**, ש״ז, — הר תלול: וישב בתא[ווה] בתילול לחמך תמימיו (ינאי, ויתחזק באומן, קרובי בראשי, זולאי, עג). טבועים ביון מצול בתלול הגשיר נגף אבן הסר ועקב הישיר (משה בר קלונימוס, איום ונורא, קרובי ז׳ פסח, מבחר השירה העברי באיטלי׳, שירמן, לז). — ועי׳ תְּלְתּוּל.

***תְּלוּלִיָּה**, ש״נ, — כמו תֵּל, חרבה: חָהפך תלוליה, בנוי לתלפיה, אויה. השונאים קנו, בו בית אליל בנו, אוי מה היה לנו (משה זכות, אריס בקול בכיה, קינה שחרית ת״ב לספרדים). — ועי׳ *תְּלוּלִית.

***תְּלוּלִית**, ש״נ, — מ״ר תְּלוּלִיּוֹת, — תל עפר קטן: התלוליות הקרובות בין לעיר בין לדרך, אחד חדשות ואחד ישנות, טמאות (אהלי׳ טז ג). התלולות[1]) הקרובות בין עיר לעיר וכו׳ טמאין וכו׳ ואיזו הוא תלולות[1]) זו תלולות של עפר שעל גבי בקוע וכו׳ עפרה טמאה משום עפר תלולות וכו׳ (תוספת׳ שם שם א). אין לך שעושה בית הפרס אלא החורש את הקבר בלבד ור׳ אליעזר בן יעקב אומר אף התלולות (שם יז א). עפר תלוליות למה הוא טמא מפני שהנשים קיברות שם נפליהן (ירוש׳ נזיר ז ג). ר׳ יוחנן פתר קרא (קוצותיו תלתלים) בתלוליות של עפר, מי שהוא טפש מהו אומר מי יכול לקצות את זה וכו׳ (מד״ר שה״ש, ראשו). — ובסהמ״א: הבורות השיחין והמערות והדומה להן והתלוי בהן כגון התלוליות והמגדלות וכו׳ (רמב״ם, הבור המסיתה והמסכנה, מק״ג, 6). ופתרון בנוי לתלפיות לתלוליות כמו תלול וכו׳ (תשו׳ דונש על רסע״ג 72). — *ותלולית העצם: צומת הגידין למעלה מהארכובה הנמכרת עם הראש היא וסמוך לה ומן אותן שלשה חוטין שנוטלין מנקרי הבשר מתלולית העצם שקורין צוקרו״ן (שבלי הלקט, טרפות יח). — ואמר הפיטן: שנאן עליות וסוד פליאות שיר מתלוליות יפצחו כי ימלוך (ר״א קליר, אשיכה, מוסף ר״ה א).

תְּלוּנָה, עי׳ תְּלֻנָּה.

***תָּלוּשׁ**[2]), — ש״ז, — דבר שתלשוהו ממקומו, בחו״ם רק מ״ר: אין לוקחין מן הצבע לא אותות ולא דוגמאות ולא תלושין של צמר[3]) אבל לוקחין הימנו צמר צבוע טווי שתי וערב (תוספת׳ ב״ק יא יב). אין לוקחין מן הרועים לא עזים ולא גדיים ולא גיזין ולא תלושין של צמר (ב״ק קיח:; וכעין זה תוספת׳ ב״ק יא ט). — ומ״י ·תָּלוּשׁ ואף תְּלוּשׁ, במשמ׳ הלק מתעודה הנתן להתלש ממנה ומשמש שובר על תשלום וכד׳, Abschnitt; coupon, נוהג בספרות ובדבור.

---

1) [עי׳ כנאמר בהערה עמ׳ 7764 על עגלה תלויה.]

2) [בפרוש מעשה ארג: י״מ מלשון תלי תלים, ר״ל הרבה מינים נכללים בלא תחמוד כמ״ש הראב״ן במאמר השכל שלו.]

3) [נ״א: בתלויי.]

4) [הר גבה ותלול.]

---

1) [בהגהות הגר״א: תלוליות, וכן לקמן.]

2) [בעקר בינ׳ פעול של תָּלַשׁ המשמש שם עצם וע׳ תָּלַשׁ].

3) [בדפוסי רש״י בשבת מז: תלישי צמר („כל דבר רך קרוי מוכין כגון צמר גפן ותלישי צמר רך של בהמ״ה״) ואפשר שגם כאן המכוון: תלושי.]

תְּלוּשׁ, עי׳ *תָּלוּשׁ.

*תְּלוּת, ס״נ. — כמו תְּלוּי, במשמ׳ אותיות תלויות וכתובות בין חשיטין: שטר שיש בו מחק או תלות[1] מגופו פסול שלא מגופו כשר (ירוש׳ גיט׳ ע ח). — ובסהמ״א: ואם יש מחקים או תלויות בשטר צריך לקיימם (טור חו״מ הלכות מג). צריך לכתוב קיום המחקים והתלויות (שם שם). דמאחר שיש בו מחקים ותלויות (תשו׳ מהר״י קולון קפא)[2].

*תְּלַח[3], ס״ז, — חתיכה קטנה: בחיר כמי תלחיו מתח בשמלה (אפיפת סלוחתו, קונטי הפיוטים הכלוה למחזור ויטרי, מק״כ, 4).

א. תְּלִי, ס״ז, — במק׳ רק בכנ׳ תְּלִיךָ, — כלי מכלי הצידים[4]. Jagdgerät; attirail de chasse; huntsman's equipment: ועתה שא נא כליך תֶּלְיְךָ וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה[5] (ברא׳ כז ג). — ובסהמ״א: שמך יבום קמים לא בקשתה וחרבת ותליה (רי נתנאל מקיטון, ים מן הקטן, שירי היחוד והכבוד, עח) — *ותלי הסרה: ניטלת הסרה וישנה לתלי שלה נימר חסרה וטריפה אינה לתלי שלה והיא ניטלה כשרה (הלכות פסוקות, הלכות שחיטה גמרא חולין לז.). נטלה הסרה ואין שם התלי שהיא נתלית בו וכו׳ (והזהיר שמיני מ).

ב. *תְּלִי[1], — נחש דמיוני גדול, שהקדמונים ראו אותו בקבוצת כוכבים סמוכה לדב הגדול: פקידים בתלי וגלגל ולב וכו׳ תלי בעולם כמלך על כסאו וכו׳ (ס׳ יצירה ו). ובצפון עגלה חוזרת ומשרתת את התלי וכו׳ נחש בריח זה התלי (ברייתא דשמואל הקטן א). ובהדבקו (הירח) בסוף החדש עם החמה, אם יהיה תלי ביניהם, ועל קו אחד יעמדו שניהם, אז יעמד הירח לפני השמש כעב שחורה, ויסתיר מעין כל ראיה מאורה (רשב״ג, כתר מלכות מי יזכר). — ובצרופים, *גלגל התלי: עד סב הלבנה גלגל המזלות וכו׳ או עד סב גלגל התלי כדעת חכמים (ראב״ע, הקדמ׳ א לפרושו על התורה). — *ומזל התלי: בית מסונו הוא מזל דלי ויש בו מזל התלי (פוא, תשפטי הכולל, כתבא ב, 122). *ונגידי התלי: וכבר הודענו כי יש למזלות שרים ינהיגו אותם והם נפשות לכדורי הגלגלים ושרי זנב התלי הקרובים לארץ והם הנקראים נגידי התלי (ליקוטי קבלה, ע״פ אבן יקרה ב, מוספים, כ.) וענין מה שאמר שומעין מה שעתיד להיו׳ כי בטיסתם באויר השמים יקבלו העתידות משרי המזלות השוכנים באויר והם נגידי התלי (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ע, כ.) — *וקו התלי: עי׳ קָו, עמ׳ 5818. — *וראש התלי וזנבו: והאופן השני שוה לאופן הזה באופן קטרו ומרכזו כמו כן מרכז הארץ אלא שהוא נוטה משטת אופן הדומה בינתים על שתי נקידות נקראות ראש התלי וזנבו (רמב״ם, לוחות הארץ יג). גם יתכן להיות שמים רמז לשתי נקודות מחברות השנים הגלגלים הגבוהים הנקראים ראש התלי וזנבו (ראב״ע, פי׳ שמות א׳, קבולת קונטרסים). — ואמרו פיטנים ומשוררים: ועז

1) [בתוספתא׳ (גיטי ע ח, ב״ב יא י): תלוי.]

2) [בס׳ עריות לישועת הקראי נמצא: והפיל עליו שמות אחרי שידעו תלות השמות בדברים הידועים (ישועת בן יהודה הקראי, עריות, LFDWDJ, 18 Bericht, עמ׳ XIV). אבל נראה שאין זה אלא שם־הפעל תְּלוֹת מן תלה. ועי׳ קלצקין, אוצר המונחים הפלוסופיים ערך זה.]

3) [ע״פ הארמית, וכן בסורית.]

4) [עד כאן יוצאת משמ׳ המלה מענין הכתוב, אלא שקשה לקבע את הוראתה ביתר דיוק. רגילים לבאר אותה ע״פ משמ׳ השרש כלשון נשק הנתלה בחגורת הגבר (בגרמנית Wehrgehäng) או כאשפה לחצים (ולג׳: phaetram), אך עקר מלאכת הציד בימי הקדם היתה, מלבד הירייה בקשת: בפח וברשת ובמצודה, וקשה להניח שיקראו לאלה בלשון תליה דוקא. ואפשר שהשתנתה המלה בכתב בהשפעת כליך שלפניה, או שחלקו ונקראו האותיות כליכתליך שלא כבונתן), וצ״ע.]

5) [כך כתיב, קרי: ציד.]

1) [כנאמר בהערת העורך עמ׳ 5818 (עי׳ שם) נגזרה צורה עברית זו מן הארמ׳ אתליא וכו׳, כשם של דמות נחש גדול הבולע שמש ירח וכוכבים וגורם עי״ כך ללקוי חמה וכד׳. תשוה גם את הנאמר על ענין זה בפרוש רסע״ג לס׳ יצירה, ובפרוש ר״י ברצלוני, אפשטיין, מחקרים בס׳ יצירה REJ 1894 ובמובא בהערת העורך שם.]

התלי לעזור ולכשיל דמות תנין ונבו חבוסתו והעו מראשותיו (רמב"ע, בפס אל, בראלדי, רמ). הישבי על תלי שחקים, הרכבי על כנף ברקים (ר"י הלוי, מודים לך, פעה"ס, 103). משרתי עליון דמות מלכים בכסאות בפאתי שבע וסוד תלי שם בפאות (ראב"ע, אמרות ימים, איגר 104). ותשתוחח בענותה לעפר וישח ראש תלי לפני גאונה (ר"י הריזי, תחכמוני ג, קאמינקא, 44).

*תְּלִיאָה, ש"נ, — כמו א. תְּלִיָּה, במשמ' יחס ושיכות: ואם יתלה לא יעבור מהיות בו דבר אשר הוא חיוב התליאה ואם לא לא יהיה בהיות התליות לו עדוף ויתר משלא יהיה לו (ישועה בן יהודה הקראי, ספר הערַיות, LFDWDJ, 18 Bericht, עמ' VII). לפי שאין ביניהם תליאה (אחלה בחדוש העולם, שם, עמ' 29). או שהרצון בו שבת אשר יש לה תליאה בפסח (כ"א הקראי, גן עדן, ענין חג השבועות ג, נג.). החכמים הבדילו בין המצות אשר יש להם תליאה בשכל ובין אשר אין להם תליאה בשכל (שם, הכות ב, קה:). שלא יאמר כי יש לה תליאות השעבוד (שם, נשים יב, קמח:).

א. *תְּלִיָּה, ש"נ, — שה"פ מן א. תָּלָה, קביעת דבר או אדם כשהוא קשור או אחוז וגופו משתלשל כלפי מטה: אחד קושר ואחד מתיר, כדי לקיים מצות תליה (ת"כ, פנחס מו:). — ובסה"א: שהיה ל"ג בעת תליתו (ראב"ה הנסיה, העבור י, 110). והית תליתו יום הונות אשר זנתה בו (שם שם). — *ובמשמ' היות דבר תלוי ומדלדל ולא מחבר ודבוק: כי מרפיון הבשר ודלדולו ותליתו יראה האדם ערל (פרוש המשני לרמב"ם, שבת יט ו). — *ותְּלִיַּת אות או תבה, כתיבה מעל לשורה: ובעלי התלמוד לא פסקו לא כר' יצחק דאמר אף מוחק ולא כר' שמעון בן אלעזר שאסר את המחיקה ואת התליה (גנזי מצרים, הלכות ס"ת, כח). — *וכמו הִתָּלוּת, יחס ושיכות של דבר לדבר, Abhängigkeit; dependance; dependency: כי תליותו באשר יתלה בו יהיה בו ספור עושהו (ספר הערַיות לישועה בן יהודה הקראי, XVIII LFDWDJ, Bericht, עמ' VII). כי שכלנו אינו בחומר אלא יש לו תליה בחימר וכו' כי הצורות הנבדלות אין להם תליה בשום פנים (רש"ע פלקירא, מורה המורה יז). תליתן בחומר תליה גמורה (שם שם). ואין לו תליה עמו ולא יחס עליו (כ"א הקראי, עץ חיים יג). כי ההערה בשבתות ויובלים שיש להם תליות לענין הגלות והגאולה (הוא, גן עדן, ענין חג השבועות ט, כח). — *ובמשמ' העץ שהתלוי נתלה עליו, נוהג בספרות ובדבור.

ב. *תְּלִיָּה, ש"נ, — שה"פ מן ב. תָּלָה, דחוי ההכרעה לאחר כך, הנחת דבר ללא הכרעה, Aufschub; suspension: אם באת הלכה תחת ידך ואי אתה יודע אם לתלות אם לשרוף, לעולם הוי רץ אחר השריפה יותר מן התליה (ירוש' תרומ' ה ט). ועשהו חטאת, קבעו כתליה שלא יידחה[1] וכו' ועשתו חטאת, קבעו בתליה שיודווג לו חבירו (שם יומא ו ח).

*תְּלְיוֹן[2], ש"ז, — כמו תַּלְיָן: ואח"כ כשהיו מוליכין אותו לתלותו וכו' אמר חכומר להתליון (מעשיות, ביהמ"ד ליליינק, חדר שני, מעשה טו).

תְּלִים, עי' תְּהִלָּה, תֵּל.

*תַּלְיָן, ש"ז, — שתפקידו לתלות את הנדונים למות: שבעה תליונים (שארים ישראל כז).

תְּלִישׁ, עי' *תָּלוּשׁ.

תְּלִישָׁא, עי' *תַּלְשָׁה.

*תְּלִישָׁה, ש"נ, — מעשה התולש: איזהו לקט הנושר בשעת קצירה ובשעת תלישה (תוספת' פאה ג יד). תלש מן המיתה חייב, תלישתה זו היא גיזתה (ירוש' שבת ז ג). בית היה לו שעת תלישה, מערה לא היתה לה שעת תלישה (ר' חנינה בי ר' הלל, שם ע"ז ג ח). אין דרך תלישה

---

[1]) [קבעו להראשון (לשעיר הראשון) בתליה, שאם ימות חבירו שלא ידחה ת"א כשיזדווג לו אחר להשתלח והוא יקרב (פני משה).]

[2]) [ואמנם אפשר שהכונה לקריאה תליין.]

בכך ואין דרך פריקה בכך (רב אשי, שבת עג:). — ובסהמ״א: ותלש בזקנו תלישה משונה (מפלס בן קלונימוס, תשובות גאונים קדמונים, קסל, קכה).

תלל [1], ממנו תֵּל, תָּלוּל, *תִּלּוּל, *תְּלוּלִיּוּת, *תְּלוּלִית, *תָּלַל, ועי׳ התל, תַּלְתַּל.

°תָּלַל, קל לא נמצא.

— נפעי׳, °נִתְלַל, במשמ׳ לא ברורה כל צרכה: כללות נכללתי, כן פרט נתללתי [8], כמדתי נגללתי, לפני גבעות חוללתי (שמעון בר יצחק בן אבון, אזון אמ:כי, יוצר א׳ שבועות).

— פעי׳, °תִּלֵּל, — הפך דבר לתל: תללתם שדי, נטיתם כדוק, ותמתחם כאהל וכו׳ (סדר רב עמרם גאון, הוספ׳ והקונ׳, 24). שכן מנהג שמתללים התבואה ועושין אותה רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה כעין כובע (ר׳ נתן, ערוך, ערך מרח). — ואמר הפיטן: מים רבים תללת ערמות (משולם בר קלונימוס, אודך כי עניתני מועד, יוצר ב׳ פסח). תלל כם שלו, אפריון עשה לו (שבתי בן משה, אבעים חדושי פירים, מחז׳ איטי א, קד.).

— הפעי׳, °הִתְלִיל, — עשה לתל, הֵרים, הגביה: על כל עם ולשון ראשם להתלל (ר״א קליר, אמץ גבורותיך, קרובי׳ אחרון של פסח). ומתליל שפלות, כחו עבודות כפולות (שם, תמימים כרסו אבץ, קרובי׳ לפורים). וקרנם בכבוד רוממת, ומשפל הגבהתם והתללת (משולם בר קלונימוס, מי יתכם תקף תהלתך, קרוב׳ ליוכ״פ). שלום להכלילה וברכות להכפילה וטובות להקהילה והצלהות להקבילה ושכר טוב להתלילה (ד״ח ט:ז יסודי מלכים וח״י, מן ב, 78).

1) [מקור השרש בס״ז תֵּל, שאולי יש לראותו כשאול מן האשורי׳ תִּלֻ באותה משמ׳, ואולי לא נולדה מלה זו בשמית. ועי׳ בהערה לערך תָּלוּל.]

2) [כאמור בהערה לערך תָּלוּל אין לראות צורה זו במקרא כבינו׳ פעול מן תָּלַל.]

3) [בית לוי: „לי תילי תילים, וטעמו יש בו תילי תילים של פירטות״. אך במעשה אורג: ומצאתי הגרסא במחזור ישן נפללתי, ופירוש נדרשתי בכלל ופרט. וכ״ת הגירסא בראב״ן ע״כ.]

תלם [1], ממנו *תָּלַם, *תַּלָּם(?), תֶּלֶם, *תַּלְמִית.

***תָּלַם**, קל לא נמצא [2].

— הפעי׳, *הִתְלִים, או פעי׳ *תִּלֵּם, — עשה תלמים: קשרו נח (את הראם) בתיבה והיה מתלים [3] תלמיות כמן טבריא לסוסיתא ההי״ד התקשר רים בתלם עבתו וכו׳ (ר׳ נחמיה, מד״ר בראש׳ לא).

***תַּלָּם**, — שם שהבינו אותו במשמ׳ עושה תלמים: אפילו תלם [4] הדיוט אינו חורש תלם בתוך תלם ונביאי חורשים תלם בתוך תלם (ר׳ יצחק, מד״ר בראשי׳ קז).

תֶּלֶם [5], ס״ז, מ״ר סמ׳ תַּלְמֵי, כנ׳ תְּלָמֶיהָ, — חריץ החרישה (הכפול) בשדה, Ackerfurche; sillon; furrow: ופרח כראש משפט על תַּלְמֵי שדי (הושע י ד). גם מזבחותם כגלים על תַּלְמֵי שדי (שם יב יב). תְּלָמֶיהָ רוה נחת גדודה (תהלי סה יא). אם עלי אדמתי תזעק ויחד תְּלָמֶיהָ יבכיון (איוב לא לח). התקשר רים בְּתֶלֶם עבתו אם ישדד עמקים אחריך (שם לט י). — ובתו״מ: כמה יהא חורש, כתלמי הרביעה [6] (כלא׳ ג ג). שלשה תלמים של פתיח

1) [עי׳ תֶּלֶם, הערה.]

2) [אין קל במקורות, הואיל והפעל נגזר מן השם תֶּלֶם.]

3) [בילק״ש איוב תתקכו: מתלם, ועי׳ מד״ר שם, תיאודור, 287.]

4) [כן הוא בדפוס ויניציאה ש״ח וכההולכים בעקבותיו. אך בכ״י אין המלה תלם. ועי׳ מד״ר שם, תיאודור, 765. וכנראה לא היתה המלה במקורות.]

5) [המלה באה באותה משמ׳ כבעבר׳ גם בארמ׳ ובערב׳ תַּלַם, תִּלְם, כוש׳ תֶּלְם, ואף באיגרית׳ תלם, ועל כן אין מקום לדעה (עי׳ מנדקרן, היכל הקדש) כאלו עקר שרשו תֵּל והמ״ם נוספת למשקל.

מצד אחר אפשר שעקר משמש׳ המלה לזוג החריצים הנולדים בחרישת צמד בקר, בקרבת לשון אל אחין תלמין במשמ׳ אחים תאמים בארמ׳ שבתרגומים, תַּלִּים באותה משמ׳ באשור׳].

6) [אמנם אפשר שאין כאן תלמי מ״ר מן תלם אלא אותה מלה הבאה בתוספתא (מקואות ד ח): מעין היוצא לתלמי ומן התלמי לברכת ראשונין

(שם שם ו). תלם של פשתן ולא תלם של מין אחר (שם שם ז). התלם ואמת המים שהם עמוקים טפח, זורעים לתוכן וכו' (שם ג ב). שיהא התלם מפולש מראש השדה עד ראשו (שם שם ג). יש חורש תלם אחד וחייב עליו משום ח' לאוין (מכות ג ט). נשרף תלם אחד על פני כולה וכו'. נשתייר תלם אחד על פני כ-לה וכו' (ב"מ קה:). — ובספה"א: וערוגה זו שאמרנו יש בכל רוח שני שני תלמים מכל מין ובאמצע תלם קטן וכו' ועכשיו בהפקיעו תלם אחד מידי זריעה וכו' ונשאר המקום שמארבע רוחותיה מעורבב כולו כאחד שאינו מחולק בתלמים (זכרון לראשונים הרמ"ה, סימן תכה, 220). — ואמרו פיטנים ומשוררים: ולא תזרע תלמך להוציא בו לחמך (רסב"ג, אזהרות, בלל מדי). הנה העב הניק הגן ותלמיו כאבק דק שחק (רמב"ע, ענק, ברא"די, ממג).

***תַּלְמוּד** [1]), ש"ז, — א) למוד, ובפרט למוד תורה[2]), Torahstudium; étude de la loi; study of the law: הוי זהיר בתלמוד, ששגגת תלמוד עולה זדון (אבות ד יג). והתורה נקנית בארבעים ושמנה דברים ואלו הן בתלמוד בשמיעת האוזן וכו' (שם ו ה). ולא מגים לבו בתלמודו ואינו שמח בהוראת וכו' מתישב לבו בתלמודו (שם שם ו). כל תלמוד שלימדו (חזקיה את מנשה) וכל עמל שעמל בו לא הועיל (ספרי דברי לג). נשאלו מי גדול, תלמוד גדול או מעשה, נענו כולם ואמרו תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה (שם שם מא). כרית כרותה היא היגע תלמודו בבית הכנסת לא במהרה הוא משכח וכו' היגע בתלמודו בצנעה לא במהרה הוא משכח וכו' הסובר תלמודו לא במהרה הוא משכח (ירוש ברכי ה א). נמנו בעליית בית ארים התלמוד קודם למעשה (שם חגי' א ז). הרי זה גם אלא שהדבר צריך תלמוד (שם גיט' ז ב). וכל המשכח דבר מתלמודו גורם גלות לבניו (ר' אלעזר, יומא לח:). אלא תלמוד ערוך הוא בפיו של ר' יוחנן (שבועי מ:). מכאן לתלמיד חכם ששכח תלמודו מחמת אונסו שאין נוהגין בו מנהג בזיון (מנח' לט., וכעין זה ברכי ח:). ואני בא להשמיע תלמודי לפניך (מד"ר שמות יע). מי שמסיע עצמו מתלמודו לסוף הוא מצטער (שם קהלת, מקיש אכנים יעלג בהן). — *והלמוד תורה באותה משמ': אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא כבוד אב ואם וכו' ותלמוד תורה כנגד כולם (פאה א א). אל תקרי חרות אלא חירות שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה (אבות ו ב). שמבטלין תלמוד תורה ובאין לשמוע מקרא מגילה (מגי' ג י). — *ובמשמ' מסקנת הלמוד להלכה, בצרופים כגון *מה תלמוד לומר (בראשי תבות: ת"ל), כלו' מה יש ללמד ולומר על פי לשון הכתוב, וכד': את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר, שאין תלמוד לומר לאמר ומה תלמוד לומר לאמר, מלמד שהיו ישראל עונין אחריו וכו' (סוטה ה ד). ומה אם עדות ראשונה וכו' אינה מתקיימת בפחות משנים, עדות אחרונה וכו', אינו דין שלא תתקיים בפחות משנים, תלמוד לומר ועד אין בה (שם ו ג). יכול משעה שקבלו עדותן והרגו, ת"ל נפש תחת נפש (מכות א ו). בעשרה מאמרות נברא העולם, ומה תלמוד לומר, והלא במאמר אחד יכול להבראות, אלא להפרע מן הרשעים וכו' (אבות ה א). מנין שאף במשא, תלמוד לומר הנוגע והנושא (מולי ט ה). מניין שכשם שאתה מברכו לאחריו כך אתה מברכו לפניו תלמוד לומר אשר נתן לך משעה שנותן לך (תוספתי ברכי ז א). והגדת לבנך שומע אני מראש חדש ת"ל ביום ההוא אי ביום ההוא יכול מבעוד יום ת"ל בעבור זה בשעה

ראשונין הרי אלו פסולין מפני שהן נשאבין ע"כ. ובמקום זה יש מוצאים מלה שאילה מיונ' θαλάμη, ואחרים משוים תלמא בסור' במשמ' צלוחית בעלת פה צר, וקשה להכריע.]

1) [גם בארמ' שכתו"מ תלמודא, וכן בסור' תּוּלְמָדָא. מפני דמיון האותיות י"ו במקירות יש שנתחלף תלמוד בתלמיד, כגון במאמרים שבמדר"ר קהלת, סדרא תליתאה על קהלת י י (אם קהה הברזל): אם נתקהה הרב על התלמיד כברזל וכו', ד"א אם נקהה תלמודך עליך כברזל, ועי' בערך קָהָה.]

2) [ככר בשני ספריו Exeg. Terminol. (ובעבר' ערכי מדרש) דן במפֹרט בהתפתחות ההוראות של מלה זו (עי' שם), ואמנם שאינו ממסקנותיו בכמה נקודות.]

שיש מצה ומרור מונחים לפניך על שולחנך (מכי' בא יז). והלא אין כפרה אלא בדם שנא' כי הדם הוא בנפש יכפר ומה ת"ל לתנופה לכפר שאם עשאה לתנופה שירי מצוה מעלה עליו הכתוב וכו' (יומא ה.). מנין שאם עלו בו צמחים וכו' שחייב לרפאותו וחייב ליתן לו שבתו ת"ל רק שבתו יתן ורפא ירפא, יכול אפי' שלא מחמת המכה ת"ל רק (ב"ק פה.). מה ת ל מ ו ד לומר חושך שבטו שונא בנו ללמדך שכל המונע בנו מן המרדות סוף בא לתרבות רעה ושנאהו (מד"ר שמות א). — ובצרוף *לתלמודו הוא בא: האשה שהרגה את הקטן ואת חברתה מנין ת"ל רוצח הוא ל ת ל מ ו ד ו ב א (מכי' משפטים ד). אינו צריך שכבר נאמר בעל הבור ישלם ואומר שלם ישלם המבעיר את הבעירה מה ת"ל איש או אשה ל ת ל מ ו ד ו הוא בא (ר' יונתן, ספרי במד' ב). שבתון זכרון תרועה והעברת שופר תרועה מדברי תורה, יום תרועה יהיה לכם ל ת ל מ ו ד ו הוא בא (ר"ה לד.). — *ובמשמ' גמרא, דברי האמוראים על המשנה, וגם במשמ' הספר הכולל את דברי האמוראים הנ"ל, Talmud: הוא היה אומר (יהודה בן תימא), בן חמש שנים למקרא, בן עשר שנים למשנה וכו', בן חמש עשרה ל ת ל מ ו ד (אבות ה כא). אין מורין לא מן ההלכות. ולא מן האגדות ולא מן התוספות אלא מן ה ת ל מ ו ד (ר' זעורא בשם שמואל, ירוש' חגי' א ח), לעולם הוי רץ אחר המשנה יותר מן ה ת ל מ ו ד) (שם הורי' ג ז). העוסקין במקרא מדה ואינה מדה במשנה מדה ונוטלין עליה שכר, ב ת ל מ ו ד[1] אין לך מדה גדולה מזו, ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן ה ת ל מ ו ד[1]) (ב"מ לג.). מטל השמים זה מקרא, ומשמני הארץ זו משנה, דגן זה ת ל מ ו ד, תירוש זה אגדה (מד"ר בראש' סו). תלמידי חכמים אף על פי שנראין כעורים ושחורים בעולם הזה, אבל בפנים יש בהם תורה מקרא משנה מדרשות והלכות ת ל מ ו ד תוספות ואגדות (שם שה"ש, כאהלי קדר). לשעבר היתה התורה כלל והיו מבקשין לשמוע דבר משנה ודבר ת ל מ ו ד ועכשיו שאין התורה כלל היו מבקשין לשמוע דבר מקרא ודבר אגדה (ר' יצחק, שם שם סמכוני באשישות). ממולאים בתרשיש זה ה ת ל מ ו ד שהוא כים הגדול (שם שם, ידיו גלילי זהב). אשקך מיין הרקח זה ה ת ל מ ו ד שמפוטם במשניות כרקח (שם שם, אנהגך אביאך). ובטלו הטוחנות אלו משניות וכו', כי מעטו זה ה ת ל מ ו ד שהוא כלול בהם (שם איכה פתיחי, ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתח; ובענין זה מד"ר קהלת, כנסתי לי גם כסף וזהב). — ומ"ר *תלמודות: תלתלים שחורות כעורב אלו ת ל מ ו ד ו ת של תורה שנראו כעורות ושחורות מלאומרן (ר' שמואל בר יצחק שם שה"ש, ראשו כתם פז). — ובצ־ופים: [1]) *בית תלמוד, במשמעות בית מדרש, Lehrhaus; école rabbinique; rabbinical school: בית ספר ובית ת ל מ ו ד מובלין לספר ולא למשנה אבל לא לאחרים (ירוש' מעשר' ג ז). ארבע מאות ושמונים בתי כניסיות היו בירושלם וכל אחת ואחת היה לה בית ספר ובית ת ל מ ו ד בית ספר למקרא ובית ת ל מ ו ד למשנה (ר' פנחס בשם ר' הושעיה, שם מגילה ג א; וכענין זה שם כתוב' יג א; מד"ר איכה, בלע ה'). היה יצחק משח' מוסר ליעקב שלמדו יצחק תורה ויסרו בבית ת ל מ ו ד ו (מד"ר שמות א). אמר ישעיה מטייל הייתי בבית ת ל מ ו ד י (ר' עזריה בש"ר יודן ב"ר סימון, פסיקי ר"כ עז, נחמו). — *ובעל תלמוד, במשמ' מי שלמד תלמוד: חכם בעיניו איש עשיר זה בעל ת ל מ ו ד ודל מבין יחקרנו זה בעל אגדה (ירוש' הורי' ג ז). כל ימי עני רעים זה בעל ת ל מ ו ד[1]) וטוב לב משתה תמיד זה בעל משנה (רב זירא אמר רב מחי, ב"ב קמה:). — ובמהס"א, כעקר במשמעות גמרא: ועוד ת ל מ ו ד ם (של בני ארץ ישראל) מעיד במסכת הוריות ועבורים לרבן גמליאל אבינו ז"ל וכו' (רסע"ג, ספר הגלוי רע"ז). הרביעית היא דרך סלולה לקדמונינו היא הרשומה ב ת ל מ ו ד נ ו (ראב"ע, הקד' ב' לפרושו על התורה). ופי' בתוספתא כפועל בטל והוסיף ה ת ל מ ו ד פי' מאי כפועל בטל וכו' (ר"י ברצלוני, ס' השטרות). — *ותלמוד ארץ ישראל, הנקרא ירושלמי, כנגד התלמוד הבבלי: ובתלמוד ארץ ישראל אמרו וכו' (אוצר הגאונים,

---

[1]) [נוסח הדפוסים המאחרים, בהשפעת הצנזורה: גמרא, ועי' ד"ס למקום, וכן במקומות אחרים.]

[1]) [נוסח הדפוס: בעל גמרא, הוא מיד הצנזורה].

יומא, לוין ו, 47). ומצאנו זה הדבר מפורש בתלמוד ארץ ישראל (סס סס, 51). — *ותלמוד המערב, באותה משמ': והעידם בפקפוק זה מה שראו בתלמוד המערב (סס י, א, 23), ואע"פ שתלמוד המערב נראה כחולק כזו (סס, 24). וכן היא בתלמוד המערב (סס, 181). — ואמר המשורר: באין תורה ואין מקרא והמשנה נטמנה והתלמוד כמו גלמוד כי כל הודו פנה וכו' ושת עמוד והתלמוד והכניה נהרסת והמשנה לשנינה ברגלים נרמסה (ראב"ע, אהס יכד, כהנא א, 141).

*תַּלְמוּדִי, תלמודיי, ת"ז — של התלמוד, שיך לתלמוד, הולך אחר התלמוד: ולא זו בלבד עשית לנו בן ע"ם ר"ם בחקירות התלמודיות ובעניני ההלכות (כ"י מפיקא, מנחת קנאות, 2). כדרך שאר הדרכים התלמודיים (המאירי, פתיח' בית הבחירה על אבות). מיני הויכוח הן ד' ואלה שמותם, נסיוני, נצוחי, ומתוחכל, ותלמודי (יצחק לטיף, אגרת התשובה). זה אינו בסבת הלמוד התלמודיי כי אם בסבת כתיבתו על ספר (אליסו דלמידיגו, הקד' בחינת הדת). ודע שזו הברייתא היא יסוד ועיקר הוראה תלמודית לכל עניני השלומים והגמולים שתקבל הנפש אחר המות על מה שפעלה בחיים (הלל מוירונא, תגמולי הנפש לג.). — ובצרוף *היהדות התלמודית, היהדות המיֻסדת על הלכות התלמוד (הכופות בדברי ר"א לויפל מע"י ח"ג טז). *ובשמוש כש"ז, במשמ' מי שעסוקו בתלמוד: והרוצים לבוא אל בית המלך וכו' הם המון אנשי התורה וכו' והמגיעים אל הבית ההולכים סביבו הם התלמודיים אשר הם מאמינים דעות אמתיות מדרך קבלה ולומדים מעשה העבודות ולא הרגילו בעיון שרשי התורה ולא חקרו כלל לאמת אמונה (ר"מ א"מ, מו"נ ג נא). והנה היהודי ואינו שאינו איכל דם משום חי, ואפילו מן הדגים, שאמרו התלמודיים שלא יקרא דם וכו' (ר"מ בן ויכגה, שבט יהודה ז, סוסע, כע). כן הם התלמודיי' ששונאין ומקנטרי' לחכמי המחקר ולומדי' בספריהם על אשר לא ידעו מה טיבם (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ח, קד.).

תַּלְמִי, עי' תֶּלֶם הערות.

תַּלְמִיד [1], ס"ז, — לומד מפי מורה, Schüler; élève; pupil: ויפילו גורלות משמרת לעמת כקטן כגדול מבין עם תַּלְמִיד (דהי"א כה ח). — ובתו"מ: אמרו לו תלמידיו (לר"ג) לא למדתנו רבינו וכו' (ברכ' ב ה ו ז). שמעתי מרבי אליעזר אפילו הוא כבית כור וכו' וחזרתי על כל תלמידיו ובקשתי לו חבר ולא מצאתי (ר' אלעאי, ערובי' ב ו). אמר לו (ר"ג לר' יהושע) בא בשלום רבי ותלמידי, רבי בחכמה ותלמידי שקבלת דברי (ר"ה ב ט). מצוה בדיינין ולא מצוה בתלמידים (יבמ' יב ו). האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו (מכות ב ב). הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה וכו' (אבות א א). יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכו' (ר' אלעזר בן שמוע, סס ד יב). והתורה נקנית וכו' בדקדוק חברים ובפלפול התלמידים (סס ו ה). שאלו תלמידיו את ריב"ז פרה (אדֻמה) במה נעשית, אמר להם וכו' לא שלא היה יודע אלא שהיה מבקש לזרז את התלמידים (תוספת' פרה ג ז). לבניך, אלו תלמידיך, וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמידים קרוים בנים (ספרי דבר' לד). בשעה שתלמידין קטנים כבוש לפניהן דברי תורה, הגדילו ונעשו כעתודים גלה להם רזי תורה (ר' שמואל בר נחמן, ירוש' ע"ז ב ח; וכעין זה מד"ר שה"ש, כי טובים). יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה ובין התלמידים העוסקים בתורתך (ברכ' יז.). אשרי תלמיד שרבו מודה לו (סס לב.). אמרו לו (ר' יוחנן בן ברוקה ור' אלעזר בן חסמא לר' יהושע) תלמידיך אנו, ומימיך אנו שותין (חגי' ג.; וכן ירוש' סוטה ג ג). היו לו תלמידים בילדותו יהיו לו תלמידים בזקנותו (ר"ע, יבמ' סב:). משל לתלמידו של

---

[1] [גם בארמ' שבתו"מ תלמידא, ובאשור' בא תַּלְמִיד במשמ' חורש מְנסה, כשמוש השרש למד במיחד לגבי חרישה בבקר, כגין: בהושע י יא (ואפרים עֶגלה מלמדה אהבתי לדוש וכו' ארכיב אפרים יחרוש יהודה ישדד לו יעקב) וכשמוש השם מַלְמַד הבקר. ויתכן ששמש השם בעקר לגבי העגל, הלומד לחרש, ואך בהשאלה לגבי האדם.]

רופא וכו' (מד"ר ויקי מח). משל לתלמידו של יוצר וכו' (ר' לוי, שם שם כג). משל לשלחני שאמר לתלמידו וכו' (שם, במדי כח). — *וגם במשמ' מי שהולך בדרך זולתו, אף כי לא למד מפיו, Jünger; disciple: כל מי שיש בידו שלשה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו, ושלשה דברים אחרים מתלמידיו של בלעם הרשע וכו', מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע וכו' (אבות ה יט). וכשמת (הלל הזקן) אמרו עליו הי חסיד הי עניו תלמידו של עזרא וכו' וכשמת (שמואל הקטן) אמרו עליו הי חסיד הי עניו תלמידו של הלל (סנה' יא.). — ובצרוף עם תאר, כגון *תלמיד שאינו הגון: כל השונה לתלמיד שאינו הגון נופל בגיהנם (רב יהודה אמר רב, חולי קלג.) כל השונה לתלמיד שאינו הגון כזורק אבן למרקולים (רב זירא אמר רב, שם). — *ותלמיד ותיק: אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחורות (לפני רבי) כבר נאמר למשה מסיני (ריב"ל, ירוש' חגי' א ח). ועי' *ותיק, 1273. — *וחבר ותלמיד: בן עזאי חבר ותלמיד הוה לרבי עקיבה (ירוש' סקל' ג א). — ותלמיד חבר, עי' חָבֵר, 1435. — *ותלמיד חכם, *תלמיד חכמים[1]), *תלמידי חכמים, ותכופות בראשי תבות: ת"ח; איש שלמד (תלמוד); scholar; savant; (Talmud)gelehrter: ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים, רשבג"א לעולם יעשה אדם עצמו ת"ח (פסח' ד ח). ראיתי טבי עבדי שהוא ת"ח וכו' (סוכה ב א). דרך תלמידי הכמים עד שלא היתה כתו יוצאה מאצלו וכו' (כדרי י ד). אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ, ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ (הורי' ג ח). אמרו לו תלמידיו (לר' אליעזר) ר' ראיתה פלוני שקיצר בברכותיו כדי שיאמרו תלמ' חכמ' הוא (מכי' דרשב"י בשלח טו כח, אפשטיין-מלמד, 103). והלא אמרו שאין שכחו של תלמיד חכמים להיות מניח את ביתו ברגל והולך לו (ירוש' סוכה ב ה). גנאי הוא לת"ח שיצא במנעלים המטולאים לשוק וכו', כל ת"ח שנמצא רבב[1]) על בגדו חייב מיתה (ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן, שבת קיד). איזהו תלמיד חכם שמחזירין לו אבידה בטביעות העין, זה המקפיד על חלוקו להופכו וכו' (ר' יוחנן, שם). תלמידי חכמים כל זמן שמזקינין חכמה ניתוספת בהם וכו' (ר' ישמעאל בר' יוסי, שם קנב.). שבעה דברים צוה ר"ע את רבי יהושע בנו בני אל תשב בגובהה של עיר ותשנה, ואל תדור בעיר שראשיה תלמידי חכמים (פסחי קיג.). כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר אינו תלמיד חכם (יומא כג:)[2]). *ותלמיד משמ' תלמיד חכם[3]): אל יאמר אדם תלמיד אני איני ראוי להיות יחיד, אלא כל תלמידי חכמים יחידים. איזהו יחיד ואיזהו תלמיד וכו', תלמיד כל ששואלין אותו דבר הלכה בלמודו ואומר (תעני י:) — *ותלמיד תלמיד: והלא יהושע תלמיד תלמידך ליסד שמאהבה עשה (סוטה ה ה). — ובספה"א: וליכא בגמרא ואם תלמיד חכם הוא אינו צריך וכו', לא שנא תלמ' לא שנא עם הארץ (אוצר הגאונים, ברכי, לוין ט א, 11). ומיחו בהם תלמידים ולא קבלו

---

[1]) [אלה דברי ר' אליהו בחור (ס' התשבי, ע' תלמיד חכם): והרבה שאלתי לדעת למה נקראו בלשון תלמיד. השיבו לי שתלמיד הוא סמוך, כאלו נאמר תלמיד של חכם, ואחרים אמרו לי שפי' תלמיד הנעשה חכם. ולי נראה שקרה להם מה שקרה לחכמי היונים, שבראשונה קָראו להם סופוס, פי' חכמים, ואח"כ הוסכם ביניהם שלא יהיו נקראים עוד סופוס דרך גאוה אלא כל אחד יהיה נקרא פילוסופוס פי' אוהב חכמה. וכן כל רב גדול וחכם מופלג לא רצה להקרא חכם אלא תלמיד חכם, דרך ענוה ושפלות ע"כ. ואמנם, גם לפי בדיקת מר י. מנצור במקורות, מסתבר, שעקר התאר הוא תלמיד חכמים (כמ"ר), וכן מצינו במכי' דרשב"י בשלח טו כה, אפשטיין־מלמד, 103: תלמ' חכמ' (=תלמיד חכמים), ובירוש' סוכה ב ה: תלמיד חכמים בהוצאת ווילנא: תלמידי חכמים, אך לא נראה), וכשם שגזרו מן בעלי חיים, בטעות מ"י בעל חי, כן גזרו מן תלמידי חכמים — תלמיד חכם.]

[1]) [עי' בהערה שבעמ' 6354.]

[2]) [עי' עוד בפתגמים המרבים המובאים אצל הימן, אוצר דברי חכמים, עמ' 384 ועמ' 647 וכו'.]

[3]) [בשבת קיד. נאמר: איזהו תלמיד חכם וכו' זה ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר. וכן ברכ' כח.: כל תלמיד שאין תוכו כברו וכו', וביומא עב:: כל תלמיד חכם שאין תוכו כברו, ועי' תּוֹךְ, הערה, עמ' 7683.]

וחם אומרים שתלמידי חכמים בקיאים חורום לעשות כן (שם פסח' ג ב, 49). וכן עושין ת"ח ותיקין בכל ארץ גלותם (שם תעני' ה ב, 46). (מי שמשקר) על תלמ' חכמים והמערים עליו וכו' (שם קדוש' ע א, 90). וקרא תלמיד על האוחז דרך אדם אחר ומתנהג על פי מדותיו ולמד ממעשיו (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ה, כל מי שיש בידו).

*תַּלְמִית, ש"נ, במקורות רק מ"ר תלמיות, — כמו תֶּלֶם: מיתר אדם לעשות לתוך שדהו תלמיות[1]) קטנות של טפח טפח וכו' (תוספתי כלא' ב י). קשרו נח (את הראם) בתיבה והיה מתלים תלמיות[2]) כמן טבריא לסוסיתא (ר' נחמיה, מד"ר בראשי' לא).

תְּלֻנָּה[8]), ש"נ, במקרא רק מ"ר תְּלֻנּוֹת, תְּלוּנּוֹת, ככ' תְּלֻנֹּתֵיכֶם תְּלוּנֹּתָם, — התלוננות, תרעמת, Beschwerde; plainte; complaint: ובקר וראיתם את כבוד יי' בשמעו את תְּלֻנֹּתֵיכֶם על יי' ונחנו מה כי תלונו[4]) עלינו (שמות יו ז). שמעתי את תְּלוּנֹּת בני ישראל (שם שם יב). עד מתי לעדה הרעה הזאת אשר המה מלינים עלי את תְּלֻנּוֹת בני ישראל אשר המה מלינים עלי שמעתי (במד' יד כז). והשכתי מעלי את תְּלֻנּוֹת בני ישראל (שם יז כ). ותכל תְּלוּנֹּתָם מעלי (שם שם כה). — ובסהמ"א: צרותיו רבות ותלונתו מעטה (ר"י א"ת, מו"ס, פריסות ז). — ואמר המשורר: בעלי ריבי שעו נא מריבה ותלונה (ראב"ע, בעלי ריבי, כהנא א, 54). מלונה תערוך על הר תלנות ותפרש אהלה עליו ותמתח (ר"י זבארה, ס' השעשועים, דוידזון, 141).

תלע, עי' תּוֹלָע[5]), תָּלַע.

---

1) [נ"א: ערגיות.]
2) [נ"א תלמויות. עי' בהערות תיאודור למקום.]
3) [עי' לבן, 2705.]
4) [כך כתיב, קרי: תַּלִּינוּ.]
5) [כאמור בהערה שם אין לראות תולע והקרוב אליו כנגזרים משרש תלע. השם מְתַלְּעָה אינו אלא מבטא שבשבול במק' מַלְתָּעָה, שהוא עקר לפי עדות השפות הקרובות.]

תָּלַע, קל לא נמצא במקרא[1]).

—פע', ביני מְתֻלָּעִים, — כנראה במשמ' לבושים בגדי תולעת שני[2]): מגן גבוריהו מאדם אנשי חיל מְתֻלָּעִים באש פלדת הרכב ביום הכינו והברושים הרעלו (נחום ב ד). — ובתו"מ מְתֻלָּע, במשמ' נגוע (המוכר) : wurmstichig; vermoulu; worm-eaten האנים מקבל עליו עשר מתולעות למאה (ב"ב ו ב). — ובסהמ"א: תשיגהו תסחט האשכול על לחייו והנה פניו מתֻלעים (מסו. אהבת ציון ס).

— פעי' *תִּלֵּעַ, — הוציא תולעים מדבר, נקה דבר מתולעים: מוהמין מתלעין[3]) בשביעית אבל לא במועד (ירוש' שביעי' ב ז). הנוטע המבריק וכו' המעשן המתלע[4]) הקוטע וכו' (שם שבת ז ב). שני כהנים בעלי מומין היו מתלעין בעצים ונשמטה קרדומו של אחד מהם וכו' (יומא כד.). — ובסהמ"א: מי שנמצא כשר בייחוסו ונמצא בו מום, יושב בלשכת העצים ומתלע עצים למערכה וכו' (רמב"ם, ביאת המקדש ו יב).

---

1) [בב"ם גני' ל יג כתוב: יסר בנך והכבד עולו פן באולתו יתלע בך ע"כ, אך כנראה ט"ס לפנינו, ועי' בב"ם השלם של מ. צ. סגל, עמ' קפד.]
2) [אין משמי' המלה, ואפילו לא צורתה, ברורות כל צרכי, ואין לסמך את ההבנה שכאלו יש כאן לשון אֹדֶם כתולעת השני על: מגן גבוריהו מְאָדָּם שלפני כן, הואיל ומְאָדָּם (גם בצרוף עורות אילים מְאָדָּמִים) פרושו מְעֻבָּד, כשמוש אַדֵּאם a) במשמ' עור מעבד בערב', ועוד; ואין לסמך גם על המלים אֵשׁ פלדות שאחרי כן, כאלו האש היא מאדימה את מראה הגבורים, ועי' בהערת העורך בערך פְּלָדָה. ואשר לתרגומים הקדומים, גרסו השבעים: מגן גבוריהו מאדם (ἐξ ἀνθρώπων), אנשי חיל מתלעים (ἐμπαίζοντες), ואלו וולג': אנשי חיל בתולע (in coccineis), וכן ת"י: לבישין דזהוריתא, וכן רש"י (לבושי זהורית), ראב"ע (שלובשים תולעת שני.]
3) [כן בדפוס וויניציא, וכן גורס ר"ח בבבל שבת עג:, אך בדפוס ווילנא: מתליעין, והשוה להלן *הִתְלִיעַ, ב.]
4) [כך בדפוס ווינציא, ובדפוס ווילנא: המתליעי ואמנם גם כאן אפשר לבטא המַתְלִיעַ, בפע'.]

---

a) ادام

— הִפעִ׳, *הִתְלִיעַ, — א) עלו בו תולעים: היתה שדהו זרועה חטים ונמלך לזרעה שעורים ימתין לה עד שתתליע ויופך וכו׳ (כלאי׳ ב ג). ואם התליעה סולת התליעה לו (שקל׳ ד ע). ואם התליעה פסולה (מנח׳ ח ב). עד כמה היא (השדה) מתלעת עד שלשה ימים (תוספת׳ כלא׳ א יו). סולת שהתליעה הרי זו בעל מום למזבח, חטין שהתליעו או שהרקיבו הרי אלו בעלי מומין למזבח (שם מנח׳ ט ד). זרחה עליו החמה והתליעו תאינותיה (ירוש׳ ברכ׳ ב ח). ריאה שניטוקה וכו׳ התליע כבד שלה וכו׳ (חול׳ מח.). בשעה שמל אברהם אבינו את עצמו ובניו ובני ביתו עשה ערלותיהן גבעה וזרחה עליהן החמה והתליעו וכו׳ (מד״ר שה״ש, עד שיפוח). — ב) במשמ׳ הסיר תולעים[1]: מזרחית צפונית היא היתה לשכת דיר העצים ששם הכהנים בעלי מומין מתליעים העצים (מדות ב ח). — ובסהמ״א: מה רביבים הללו יורדין על העשבים ומנקין אותן ומפשפשין אותן שלא יתליעו וכו׳ (מדרש תנאים, לב ב, 184). ותחמול על טפליהם וכו׳ וזקינים המשתוקקים מרוב הצער ומגודל הכאב עד התליע בשרם (ד״ה של יהודי מלכים וא״י, מן, 194). ויבאש, הרי זה מקרא הפוך, שבתחילה הבאיש ולבסוף התליע, כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו, וכן דרך כל המתליעים (רש״י, שמות טז כ). וכל עץ שהתליע כשהוא לח פסול למזבח, התליע יבש גורר את המקום שהתליע (רמב״ם, אסורי המזבח ו ב). — ואמר הפיטן: טיף העקר סרות ומתוכו מתליע (שלמה הבבלי, אורס לדקה, סליחה מנחת ליוכ״פ).

— הֻפעַ׳, *מוּתלעות, — שעלו בו תולעים: שכיון שהחמה זורחת על התאנים הן מתליעות וכו׳, נטלו מהן ופצעו אותם ומצאום מותלעות (מד״ר שה״ש, דודי יכד). — ובסהמ״א: אנוש בפה מתוק ולבו מר פנימו לא כחצונו כמו תפוח אשר הותלע ונאה הוא בחזיונו (מכלת המוסר י א). בירר תורמוסי׳ מתוך

---

1) [ואמנם אין כאן כנראה אלא כתיב לא מדיק במק׳ צורת פעי׳.]

פסולת וכו׳ ובורר המותלעות שלהם (אמדת ימים ס א, דיני התורמוסים בשבת, סא.).

— נִפעַ׳, *נִתְלַע, — שעלו בו תולעים: מחבושת לכל שחין ולכל מכה טריה ולבשר הנתלע ולשחין הנמאר והנבאש (אסף הרופא 110, כ״י מינכן). — ואמר הפיטן: מדרש נבונים בפרי הנתלע שלא באבהו וכו׳ (אזהרות ר״י בר לאובן, אחות דעי, כב:).

תֹּלַעַת, עי׳ תּוֹלַעַת.

***תֵּלֶף**, — פעל משני שנגזר מן תלפיות, כמו אֵלֶף, לָמֶד[1]: בקשת צדקו צדיקים לא משכו ובהלף חסדו חסידים לא תלפו (קעדילתא, סכטר, 68).

— פִּעֵ׳, *תִּלֵּף, — אִלֵּף ולִמֵּד: בפיהמו לשומה לערכה כדברה לתלף את שעריה בסמנין במסורה (סו״ת הגאונים מן הגניזה, גינצבורג, 279).

***תֶּלֶף**, — כנוי לבית המקדש הבנוי לתלפיות: מה ילד בתלף, דמעות כתנין זולף, עוללי שטפחתי בעלף, איך גזו מני בחלף (ר״א קליר, אז בהלוך, קיני). בער שקד לסלף, עם דת אלף, מעט פרחי תלף[2], גבר מרב אלף (שלמה ברי יהודה, אין לור סלף, זולת שבת א׳ חנכה). תלף על הכלילו, ושם תפארת כללו (שבתי בן משה, אנעים סדושי שירים, יוצר א פסח, מחזי איטלי א, קד.)

***תַּלְפִּיָּה**, עי׳ תַּלְפִּיּוֹת.

תַּלְפִּיּוֹת, מלה לא ברורה כל צרכה[3]: כמגדל דויד צוארך בנוי לתלפיות אלף

---

1) [ע״פ הבנה זו של תַּלְפִּיּוֹת, ועי׳ בהערה לערך זה.]

2) [השוה את דברי י. כנעני, לשוננו י, 25, ושל ג. אלוני, שם טז 180 וכו׳, והמובא שם על מלה זו. ועי׳ תַּלְפִּיּוֹת, הערה.]

3) [הקדמונים לא הבינו את המלה לפי פשוטה; השבעים מעתיקים אותה באותיותיה, לפי הגיתה בנקוד: εἰς Θαλπιωθ, ואלו וולג׳, כלשון רבוי cum propugnaculis, בבצורים, וחז״ל מצאו בה, בדרך דרוש, רעיונות כגון: תל שכל הפיות מתפללין עליו (ירוש׳ ברכ׳ ד ה), תל שכל פיות פונים בו (בבלי ברכ׳

המגן תלוי עליו כל שלטי הגברים (שה"ש ד ד). — ובסהמ"א, במליצת הכתוב, וגם ככנוי לבית המקדש, או במשמ' מקום בולט במרום הרים: תלפיות דביר היכלו כבוד אומר כלו (משולש בר קלונימוס, אפיק רנן, יוצר ב פסח). אספר תושיות מתיקות לפיות ואציב תלפיות לישר העוברים (רסב"ג, אמון יום זה, אזהרות). בנוי לתלפיות מגדל היקר, שכן פריץ חיות בו ונעקר (ראנ"ע, יום אזכרה שני, איגר 157). קולי אליכם בני גליות, מים שבלי לקטו מרגליות, כי הצבתי לכם תלפיות והגדתי לכם האותיות (ר' אנטולי, חמדה גנוזה, כג:) שאלתם על ומגדל נפל היבנה לתלפיות (ר"י חריזי, תחכמוני כג). אל תל תלפיות יקבוץ שיות המה נדחות (ר"י נגארה, יגזול שכחי, עולת תמיד). יכסו את ראשיהם בלבוש הבדים וכו' יעמדו מנגד על התלפיות ולשונם חדה כחרב פיפיות (עזרא הבבלי, הקדי תוכח, מוס', ג:) וכל מה שבנוי בו (בחבור) לתלפיות בנוי על יסודות מדומות וכו' (שלמה מפנהיים, יריעת שלמה א, הקדמי, א:). מצבו (של האדם) נצב הקימה תבניתו לתלפיות מעשיו במוסר השכל (בכורי העתים תקפ"ב, 74). העפיל עלות על תלפיות ההר (קלמן שולמן, מוקדי ארץ, אמריקה ט). — ומ"י, *תַּלְפִּיָּה: וגוריאל שר האל עמד בם לתלפיה (רסב"ג, מלאכים מלככים, רשות, שחרית יוה"כ). צואר כמו מגדול בנוי לתלפיה (שוא, גפן שתולה). הם אונך מגדל תבונות על אשיות אמת בנוי לתלפיה (רמב"ע, תבל באיבה, ברלדי, סה). חצובה מהררי תושיה, בנויה לתלפיה (ר"י חריזי, תחכמוני ם). ההפך תלוליה בנוי לתלפיה (משה זכות, אלים בקול, קיני שחרית לת"ב ספרדים).

תלש

תלש [1]), ממנו *תָּלוּשׁ, *תְּלִישָׁה, *תֶּלֶשׁ.

***תָּלַשׁ**, פ"י, — עקר דבר ונתקו ממקום חבורו, abtrennen; détacher; to detach: עלו בו עשבים לא יתלוש מפני עגמת נפש (מגי' ב ג). וכן התולש את השער לראות מקום המום (בכורות ג ג). התולש סימני טומאה (מבשרו) וכו' עובר בלא תעשה (נגעי' ז ד). ספחין של שביעית אין תולשין אותן ביד אבל חורש הוא כדירכו ובהמה רועה היא כדירכה (תוספת' שביעי' ה כג). התולש כנף מן העוף הקוטמו והמורטו חייב שתי חטאות (שם שבת ט כ). נזיר שמירט או שסיפסף או שתלש בזוג כל שהוא הרי זה חייב (שם נזיר ד יג). החוקק באמת המים בין בית הקבלה אף על פי שתלשוהו חמים וחברוהו אין מטלאין בה וכו' תלשה וחיברה והישב עליה אחר תלישתה מטלאין בה וכו' (שם פרה ה ח). מקרצת שהיתה שלישית והשיך לת אהרות וכו' כולן טהורות ואיזו הוא הנושך והתולש ממנו כל שהוא (שם עהל' א ג). כיון שתקע התחילו מחוסרי אמנה תולשין שעריהן ומקרעין בגדיהם (מכי' בשלח א). עריסה של בצלים שתשרישה שתולש מהן בשבת פטור ואינו רוצה בהשרשתן (ר' יוחנן בשם ר' ינאי, ירוש' מעשר' ה ג).

ג.) וע' בחמשך. ואלו המדקדקים העברים בימי חבינים נחלקים בכך, אם יש לראות ת זו שבמלה כשרשית או כנוספת, כדברי ראב"ע (שפת יתר סז): אמר ר"א שהגאון אמר כי ת שרש, וטעמו לתלויות א"כ המלה שתים וטעמו לתלות פיות, כמו חרב פיות, והעד אלף המגן תלוי עליו ואינו רחוק, ורבי אדונים (עי' הרקמה שער ד) לא פי' בו מאומה ויאמר ר' מרינוס כי הת' נוסף והיא חסר אל"ף כמו מַלְּפֵנוּ מבהמות ארץ, והטעם שיורה וילמד עוברי דרכים, ור' שלמה בר' יהודה אמר שאין לו דומה וטעמו נפלאת ע"כ, ולפי זה נגזרו מלים שונות, כגון תֶּלֶף, ממלה זו. וראב"ע לכתוב מביא את דעת יש אומרים לתלות פיות שהם חרבות, בקרוב לענין. ומן החדשים היו שגזרו תלפיות מן לפה (עי' ש. קרויס, לשוננו ג, 255), או שהציעו תקוני גרסה שונים. וגרטץ ראה כאן מלה יונית (τηλῶπις); והעורך ב„הלשון והספר" ב, 146 וכו' מדגיש במיוחד את דמיון הפסקה אל יחזקאל כז י—יא: פרס ולוד ופוט היו בחילך אנשי מלחמתך מגן וכובע תלו בך המה נתנו הדרך, בני ארוד וחילך על חומותיך סביב וגמדים במגדלותיך היו שלטיהם תלו על חומותיך סביב המה כללו יפיך ע"כ, אשר לפי זה ראו בתלית הנשק ענין של יפי דוקא, ועל כן מסתבר שהמכוון הוא: לתלות יפי, כלו' שהמגדל בנוי הוא כדי שיתלו עליו שלטים וכלי נשק אחרים ליפי ולתפארת.]

[1]) [השרש נמצא גם בארמ' שבתו"ם ובסור', וכנראה שאול הוא בעבר' מארמ'.]

אין רואין במראת בשבת וכו' (וטעמו:) פעמים שהיא רואה נימא אחת לבנה והיא תולשתה (שם שבת ו ח). הקוצר הבוצר המוסק הגורד התולש והאורה כולהן משום קוצר (שם שם ז ב). התולש כנף בעוף המורטה והקוטמה חייב משום שלש (שם). עוג היה תולש הר וזורק על ישראל (מד"ר דבר' א). — *ותלש באזנו, בשערו וכו': צרם באזנו תלש בשערו (ב"ק ח ו). תלש באזנו ותלש בשערו (פסיקי רבי' י' הדברות פי' תליתאה כג). — ובספה"א: ואם נתקדרו השמים בעבים, תולש אבן מן האדמה, ומוציא ממנה אור ומברך עליו (ר"י נקאוה, מנורה"מ ב, 195). — ואמר המשורר: היש לך ידמו בכל מושל ואתה מבלם ותולש כאשל (רסב"ג, שחקים ואפקים, ביאליק-רבניצקי ה, 64).

•ובינ' פָּעוּ, *תלוש: שתלשו אותו מן הקרקע, מן העץ, סבעה"ת וכד', הפך של מחֻבר: אין תורמין מן הלקט וכו' ולא מן התלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש (תרומ' א ה). (פירות) המחוברין לקרקע שלו, והתלושין מן הקרקע שלה (כתוב' ח ג). אבל לא מכר לו וכו' ולא את התבואה שהיא תלושה מן הקרקע (ב"ב ד ט). הנותן עורות לעובדן הקצועין והתלושין הרן' אילו של בעל הבית (תוספת' ב"ק יא טז). שן תלושה וצפורן תלושה שוחטין בה (שם חול. א ו). אילן שנקצץ ובו פירות הרי אלו כתלושין, יבש ובו פירות הרי הן כמחוברין (שם עוקצ' ב יג) מיכן שמציינין על גבי אבן קבועה, אם אומר את על גבי אבן תלושה אף היא הולכת ומטמא במקום אחר (ירוש' שקל' א ב, וכעין זה שם מע"ש ה א). נתכוין להגביה את התלוש וחתך את המחובר פטור (שבת עב:). בד"א בתלושין מן הקרקע אבל מחובר לקרקע אפילו כולו אבוד אסור (מו"ק יב:). — ועם ב היחס, *בתלוש: העושה במחובר לקרקע בשעת גמר מלאכה ובתלוש מן הקרקע עד שלא נגמרה מלאכתו (ב"מ ז ב). מה נתינה בתלוש אף כתיבה בתלוש (תוספת' גיט' ב ד). מה אם חשור שאינו אוכל במחובר הרי הוא אוכל בתלוש, אדם שהוא אוכל במחובר אינו דין שיאכל בתלוש (ירוש' מעשר' ב ו). כיצד מפרישין את הביכורין וכו' על דעתיה דר"ש לא קרא שם בתלוש (שם בכורים ג א). ועי' *תָּלוּשׁ (בפ"ז).

— נִפְעַ', *נִתְלַשׁ, — נעקר ממקומו: (בצלים) אם יכולין להיתלש בעלים שלהן אסורין (שביע' ו ג). אף מי שנתלש רוקו בפיו, לא יהלך ארבע אמות עד שירוק (ערובי' י ה, וכעין זה תוספת' שם יא ח). גל שנתלש ובו מ' סאה, ונפל על האדם ועל הכלים, טהורים (מקו' ה ו). כיחו שנתלש וכן רוקו שנתלש לא יהלך ארבע אמות עד שירוק (ר' יהודה, ערובי' לט.). עולשין שזורען מתחילה לבהמה ונמלך עליהן לאדם צריכות מחשבה לכשיתלשו (ר' יוחנן, נדה נ:). בן י"ב שנה נתלש משה רבינו מבי' אביו (ר' חמא, מד"ר שמות ה). אם ראית עיירות נתלשות ממקומן בארץ ישראל דע שלא החזיקו בשכר סופרים ובשכר משנים (ר' שמעון בן יוחאי, מד"ר איכה פתיח', וכעין זה פסיקי' ר"כ טו ל). — ובספה"א: בששי בסיון נגלה הקב"ה על ישראל בהר סיני וממקומו נתלש סיני (פדר"א מא). שנתלש ההר ממקומו ונכפת עליהם כגיגית (רש"י, שמות יט יז). נתלש ממנה אבר בשר גידים ועצמות או נתלש ממנה בשר לבדו (תוס', חול' קכז.) [1].

— פִּעֵ', *תִּלֵּשׁ, — כמו קל: וכבש עשו לו (לשעיר המשתלח) מפני הבבליים שהיו מתלשים בשערו ואומרים טול וצא טול וצא (יומא ו ד). הוא עצמו שרק וטש בפני חבירו מתלש בשערו מקרע את כסותו משבר את כליו מפזר מעותיו בחמתו פטור (תוספת' ב"ק ט לא). כיתבו וחיתמו בתלוש חיברו ותילשו[2] ונתנו לה (גני' ירוש' גיט' ב ד, 223) אחת למ' שנה היו זורעים ומהלכין מסוף העולם

[1] [בירוש' קדוש' ג ה נאמר: מה בינה (ז"א בין האשה שאומר לה הרי את מקודשת לי לאחר שאתגייר וכו') לאומר הרי זו תרומה על המחוברין חללו שיתלישו וכו', כאלו בהפע', במשמ' שיהפכו להיות תלושים, אבל כנראה יש לגרס שֶׁיִּתָּלְשׁוּ או אפילו שֶׁיְּתֻלְּשׁוּ, בנפעי', ואין להניח צורת הפע' על יסוד מקום בודד זה.]

[2] [בדפוס ונציה: ותלשו.]

ועד סופו לשעה קלה ומתלשין ארזי לבנון בהליכתן (מד"ר בראשי' לז).

תַּלְשָׁה 1), ש"נ, — אחד מטעמי המקרא, הנקרא במקורות מאחרים גם תלישא (גדולה או קטנה): שביעית היא תלשה, בשתי פעמים חשה, לפנים ולאחור גשה, וגורדת (צ"ל וגוררת) טעמים בדרישה (דק"ט, 17). הראשון נקרא פזר על התיבה כנזר מגביה וחוזר ובלשון מחפזר השני נקרא תלשה בשני פעמים חשה בפנים ואחור גשה וגוררת טעמים בדרישה (הורית הקורא, דרנבורג, 72). תלשה תשרת לארבעה טעמים תשרת הטרם אם יש לו שנים או שלשה או ארבעה משרתים המלה השלישית למלת הטרם תלשה לעולם ועוד תשרת התביר אם יש לו שלשה או ארבעה משרתים מלה הרביעית להתביר תהיה תלשה לעולם ועוד תשרת היתיב אם יש לו שנים או שלשה או ארבעה הרביעית להיתיב תהיה תלשה לעולם ועוד תשרת הזרקה אם יש לה משרתים רבים הרביעית לזרקה תלשה לעולם (שם, שם, 106).

***תַּלְתּוּל**, ש"ז, — דלדול בשר שבעור: הרי תלתול בעלמא הוא דתנן ר"א אומר בעלי התילולין 2) פסולין באדם וכשירין בבהמה (בכורות מ:) — ובכהס"א אף במשמ' תליה, ואמר הפיטן: וחפץ תת שכנו מקום תומכי ארץ, תוקף אדמה, תלתול ארקא 1) תלול ציה וכו' (אל שם אלז מעונו, מחז' איט' ב, פג.) — *ובמשמ' גדול שערות בתלתלים: תלתול השערות העולה למעלה מגיד מוג חום (ספ' אלמנצור ב יט, המזגים הפרטיים, כ"י ותיקן).

***תַּלְתּוּת**, ש"ז — שליש: מאה וארבעים תלתותין שהן תשעים ושלש אמה ושליש צא מהן ארבעה תשועין לארבע רוחות נשתייר שם תשעה עשר תלתולין 2) חסר תשוע (ירוש' עירובי' ב ה).

תַּלְתַּל, ש"ז, במקרא רק מ"ר תַּלְתַּלִּים, — סלולי שערות, Kraushaar; cheveux crépus; curls: ראשו כתם פז קוצותיו תַּלְתַּלִּים שחורות כעורב (שה"ש ה יא). — ובתו"מ: אמרו על תינוק אחד ירושלמי שהיה אדמוני וכו' וקווצותיו מסודרות לו תלתלים וכו' (ירוש' הורי' ג ז). בא אדם אחד נזיר מן הדרום וכו' וקווצותיו סדורות לו תלתלים (נדר' ט:). — *ותַלְתַּלֵּי תַּלְתַּלִּים, כמו תִּלֵּי תִלִּים: (קוצותיו תלתלים) אפי' דברים שאתה רואה אותן קוצין בתורה, תלתלי תלתלים 3) הן, יכולין להחריב את העולם כולו ולעשות אותו תל (ר' זעירא, מד"ר ויק' יט). — ובכהס"א, ואמרו פיטנים ומשוררים: ולא זכרת תקף תלתלי תאר אשר תכנת לתמוטך (איכה אלה באפך, קינ' לט"ב). לחיה כשושן ותלתל שער לשמרו כשרף (רמב"ע, ענק ז, ברלדי, שמט). ועי' *תַּלְתּוּל. — *ונוצות תלתלות, דומות בצורתן לתלתלים: נוצות כנפיה (של היענה) וגובה לבנות דקות ותלתלות (קרויז) בקווצות ורכות במשי (תולדות החיים, קסב).

***תַּלְתַּל**, ש"ז, — כמו תלתן, trifolium; Klee; trèfle; clover: זרע תלתל הוא הולכה מרבה את הגוף ומרבה את הזרע (אסף הרופא, כ"י, 32).

---

1) [מקור השם לא התברר כל צרכו, ואמנם אלה דברי דרנבורג בהערתו בהורית הקורא עמ' 185: Peut-être pourrait-on découvrir dans cette description du son (כלו' במלים וגוררת טעמים בדרישה) l'origine du nom de cet accent. La racine תלש signifie "tirer, arracher". Luzzato a communiqué dans le recueil intitulé Kérem Chémed, IV. (Prag, 1839), p. 203, un passage curieux sous ce rapport et tiré d'un vieux rituel de Vitry; il est ainsi conçu: "Parmi les accents enseignés à Moïse, l'un arrache, un autre redresse, etc. (מי תולש ומי זוקף)". Les deux verbes se rattachent évidemment au talschâh et au zâkêf.]

2) [ויש גורסין גם כאן התלתולין, וכן גורס רש"י בבכורות מה: במס': בעלי הדלדולים שבמשנה (שם ז ו) ומפרש: כעין חתיכות בשר יוצאות ותלויות להם. ועי' א. *דלדול, 938; ובת ספתא נגעים ב יב: תלתלין.]

1) [ז"א בארץ התלויה על בלי מה.]

2) [כנראה צ"ל גם כאן תלתותין; ובדפוס ווינציא בכל מקום: תלתולין.]

3) [בסהד' מרגליות תיט נ"א: תלתלין הן.]

עשב הנקרא תלתל ובלשון ארם שבלילתא ובלשון יוון אנאקיריא ובלשון רומיים פנוגריקו (שם, 74:). — ועי' *תִּלְתָּן.

***תִּלְתֵּל**, פ״י, — עשה תלתלים: המשכנים החמים משחירים, מתלתלים השיער (קאנון א ב, ג יא).

***תַּלְתַּלּוּת**, ש״נ, — היות השער תלתלים תלתלים: מהירות צמיחתו (של השער) ואחורו ורבויו ומעוטו ודקותו ועביו ותלתלותו ופשיטותו (קאנון א ב, ג ג באותות המזגים).

***תַּלְתַּלִּי**, ש״ז — כוכב התלתלי [1], במשמ' כוכב הזנב, שָׁבִיט, Komet; comète; comet: מספר כוכבי שבת אשר שוכני הארץ יכולין לראות אותן וכו' ולא מנו בתוכן הכוכב הזנב הנקרא כוכב התלתלי וככב הזנב (ראב״ח, צורת הארץ פתח לה).

***תִּלְתָּן** [2], או תִּלְתָּן [3], שו״נ, — צמח ממשפחת הקטניות: תלתן שהעלה [4] מיני צמחים אין מחייבין אותו לנכש (כלא' ב ה). תלתן שנפלה לתוך הבור של יין וכו' (תרומ' י ה). מאימתי הפירות חייבין במעשרות וכו' התלתן משתצמח (מעשר' א ב–ג). תמרות של תלתן ושל חרדל ושל פול הלבן חייבות במעשר (שם ד ו). תלתן של מעשר שני תאכל צמחונים (מע״ש ב ג). מי שהיו לו חבילי תלתן של כלאי הכרם וכו' (ערלה ג ו).

1) [אולי במק' ב. *תְּלִי, עי' שם.]

2) [לפי לֵו, פלורה (II, 475 ועוד), התלתן שבמשנה הוא הצמח הנקרא Trigonella Foenum graecum L., שהוא Bockshornklee, ולדעתי קדום השם בכנענית, שכן נמצא תתלו (צ״ל תלתו) בפונית, אלא שגם הוא רואה את השם כנגזר מן הארמ' תלת (שלש), או מפני העלים המשלשים של הצמח או מפני צורת הפרח המשלשת. ובקרוב לכך משמש השם תלתן (ועי' גם *תִּלְתֵּל) גם בלשון החיה במשמ' clover, trèfle, Klee, trifolium בכלל. אף על פי כן אין גזירה זו של המלה מסכמת, שכן לא נמצא השם עד כה בארמ'.]

3) [כך הנקוד בכ״י פרמה.]

4) [נ״א שהעלת, שעלתה (עם), שעלת.]

(דמים טמאים באשה) אף כמימי תלתן וכמימי בשר צלי (נדה ב ו). הפריש חבילי תלתן של מעשר הרי זה פודה את הזרע ואת העץ (תוספת, תרומ' ס ה). תילתן של תרומה שחפפה בה בת כהן לראשה אין בת ישראל רשאה לחוף אחריה (שם מע״ש ב א). תלתן הכל מודים שאינו מטמא טומאת אוכלין (שם עקצ' ג יד). ועי' *תִּלְתֵּל.

תָּם [1], ת״ז ובנקבי' תַּמָּתִי — תמים הנפש, ישר, schlicht, redlich; plain, brave; plain, righteous: ויעקב איש תָּם ישב אהלים (בראשי' כה כז). לירות במסתרים תָּם (תהל' סד ה). אנשי דמים ישנאו תָם וישרים יבקשו נפשו (משלי כט י). והיה האיש ההוא (איוב) תָּם וישר וירא אלהים וסר מרע (איוב א א). הן אל לא ימאס תָּם ולא יחזיק ביד מרעים (שם ח כ). אם אצדק פי ירשיעני תָּם אני ויעקשני, תָּם אני לא אדע נפשי אמאס חיי, אחת היא על כן אמרתי תָּם ורשע הוא מכלה (שם ט כ—כב). פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תַמָּתִי [2] (שה״ש ה ב). אחת היא יונתי תַמָּתִי (שם ו ט)[3]. — ובתוה״מ ביחוד *שור תם, שלא נודעה בו תכונה רעה, שנגח והזיק רק פעם או פעמים, בנגוד לשור מועד שנגח שלש פעמים והועד בבעליו: ה' תמין וה' מועדין וכו' מה בין תם למועד, אלא שהתם משלם חצי נזק מגופו ומועד משלם נזק שלם מן העליה (ב״ק א ד). איזהו תם ואיזהו מועד, מועד כל

1) [אעפ״י שאין תם בעיקר אלא שלם, כמו תמים, אין תם משמש במקרא אלא בהשאלה לתכונת הנפש, ולא במשמ' גופנית.]

2) [כמד״ר שה״ש, אני ישנה, נדרשה מלה זו כאלו כונתה תאומתי (עי' עמ' 7636), ואפשר היה לראות בכך אף את כונת הכתוב, על יד אֲחֹתִי, אלא שהנאמר בשה״ש ו ט: אחת היא יונתי תַמָּתִי, מקרב את הרעיון שאין גם אחתי רעיתי יונתי תמתי כלל לשון אחותי אלא אַחַתִי, כלומר יחידתי, וצ״ע.]

3) [בתהל' לז לז, שמר תָּם וראה יָשָׁר כי אחרית לאיש שלום, הכונה, כדעת רבים, כאילו נִקַּד: שמר תֹּם וראה יֹשֶׁר, ועי' גם בהערת המחבר בערך מִשְׁכָּב, עמ' 3282.]

שהעידו בו שלשה ימים, ותם משיחזור בו שלשה ימים, דברי ר' יהודה, ר' מאיר אומר מועד שהעידו בו ג' פעמים ותם כל שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח (סס ב ד). שני שוורין תמים שחבלו זה את זה וכו' (סס ג ח). איםתי הוא תם משיחזור בו שלושה ימי שבתות (סס ד ב). שור שנגח את האדם ומת, מועד משלם כופר ותם פטור מן הכופר (סס סס ה). — *ובשמושים אחרים, גם במשמ' לא מחכם, לא פקח ביותר: ארבעת בנים הם, אחד חכם ואחד רשע ואחד תם[1]) ואחד שאינו יודע לשאול וכו' תם מה הוא אומר מה זאת, ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו יי' ממצרים מבית עבדים (מכיל' בא יח). מה היונה הזאת תמה כך ישראל נאים בהילוכן כשהן עולין לפעמי רגלים (מד"ר סה"ס, הנך יפה). אפילו תמה שבתמות יודעת לפשוט וללבוש ואת אמרת פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה (ר' יוחנן, סס, פסעתי). — *ותם, במשמ' שלם בלא פגם, כמו תמים, בצרופים כגון *כתיבה תמה: וכתבתם, שתהא כתיבה תמה שלא יכתוב אלפין עיינין עיינין אלפין ביתין כפין כפין ביתין גמין צדין צדין גמין וכו' (סבת קג:). — *ולקיחה תמה: ולקחתם לכם, בלקיחה תמה, שלא תהא גוזל ועומד בו ונמצא סניגורו קטיגורו (הנח' ויקי אמור יח)[2]). — ובסהמ"א, תַּמָּה, ככנוי לכנסת ישראל[3]): מיתמתך[4]) הצור תמים נתאוויתה שיי תמים (ינאי, קרובי ויק' כב, זולתי, קסד). אמצת עשיר לכפור תמה (משלם בן קלונימוס, תמלת עמוך, קרובי ליוהכ"פ). — *וככנוי ליעקב אבינו: עוד יזכור לנו אהבת איתן אדוני, ובבן הנעקד ישבית מדיננו, ובזכות התם יוציא איום לצדק דיננו (תפלה של ימים נוראים).

תַּם, עי' תַּמַּם.

---

1) [בירוש' פסח' יד: טיפש, וכן בילק"ש שמות רכה.]

2) [ובסוכה לז.: ואמר רבה לא לינקיט איניש הושענא בסידרא דבעינא לקיחה תמה.]

3) [ע"פ הכתוב (שה"ש ה ב).]

4) [כלו' מכנסת ישראל, ואין להגיה כאן ש"ע תֻּמָּה במשמ' תֹּם וישר.]

א. **תֹּם**, ס"ז סמי' גם תֻּמ־, ככי' תֻּמִּי, תֻּמּוֹ, תֻּמָּם, — תכונת התם, Redlichkeit; honnêteté; righteousness: יי' ידין עמים שפטני יי' כצדקי וכתמי עלי (תהל' ז ט). תֹּם וישר יצרוני כי קויתיך (סס כה כא). — ובצרופים, תם דרכים: הלא יראתך כסלתך תקותך ותם דרכיך (איוב ד ו). — והולך תֹּם: וצפן[1]) לישרים תושיה מגן להלכי תם (משלי ב ז). — והולך בַּתֹּם: הולך בַּתֹּם ילך בטח ומעקש דרכיו יודע (סס י ט). — ובתם לבב: בְּתָם־לבבי ובנקיון כפי עשיתי זאת (ברא' כ ה). גם אנכי ידעתי כי בְתָם־לבבך עשית זאת (סס סס ו). ואתה אם תלך לפני וכו' בְּתָם־לבב ובישר וכו' (מ"א ט ד). אתהלך בְּתָם־לבבי בקרב ביתי (תהל' קא ב). — וכתם לבב: וירעם כְּתֹם לבבו ובתבונות כפיו ינחם (סס עח עב). — ובצרופים כגון הלך בתמו, לתמו, משך בקשת לתמו: כי אני בְּתֻמִּי הלכתי (תהל' כו א). ואני בְּתֻמִּי תמכת בי (סס מא יג). טוב רש הולך בְּתֻמּוֹ וכו' (משלי יט א, כח ו)[2]). ואת אבשלום הלכו וכו' קראים והלכים לְתֻמָּם ולא ידעו כל דבר (ש"ב טו יא). ואיש משך בקשת לְתֻמּוֹ ויכה את מלך ישראל (מ"א כב לד). — ובעצם תמו, במש' במלא גמר חייו: זה ימות בעצם תֻּמּוֹ כלו שלאנן ושליו (איוב כא כג). — ובתו"מ: שכל השבטים אינם עומדים בשבועתם בתומיהם ושבטו של לוי עומד בתומו (ר' לוי, פסיק' רבי כא, יי הדברות קמיותא). — *ולפי תמו, כמו לתמו, שלא במתכון, לרעה או לטובה: רוק דורסו (בשבת) לפי תומו וכו' נחש דורסו לפי תומו וכו' עקרב דורסו לפי תומו (סבת קכא:). — וביחוד *הסיח לפי תמו: במסיח לפי תומו (יבמ' קכא:). פונדקית נכרית היתה ומסיחת לפי תומה היתה (סס קכב:). ואשה וקטן מסיחים לפי תומם וכו' מעשה באדם שהיה מסיח לפי תומו וכו' (ב"ק קיד:). — ובסהמ"א: אין תום חוץ מתומו ואין רום בלעדי רומו (ראב"ע, חי בן מקיץ, אגר. 144).

---

1) [קרי: יצפון.]

2) [בישע' מז ט: ותבאנה לך שתי אלה וכו' כְּתֻמָּם (במגלת ישעיה מן המדבר א: כתומם) באו עליך, יש גורסים כתֻּמִּים־כתאומים, לפי הענין.]

ב. **תם**, סמי תם־[1]), פ״ז, — כמו תֹם: מעז לַתֹּם דרך יוי ומחתה לפעלי און (משלי י כט). צדקת תצר תם־דרך ורשעה תסלף חטאת (שם יג ו).

א. **תמד**[2]), ממנו א. *תָּמַד, *תְּמָד.

ב. **תמד**[3]), ממנו *הִתְמַדָּה, *הַתְמָדִי, *תָּמַד, תָּמִיד, *תְּמִידוּת, *תְּמִידִי, *תְּמִידִיּוּת.

א. ***תָּמַד**, — תמדו חרצנים, הטבו להיות תמד, בבוא עליהם מים: לא צריכא שתמדו[4]) במי גשמים (ב״ב צז., חולי פז:).

— נפע', *נִתְמַד, — כמו קל: לא צריכא שנתמד מאליו (ב״ב צז.). שנתמדו מאליהם (חולי פז:).

— פע', *תִּמֵּד, — עשה תמד: המתמד ונתן מים במדה ומצא כדי מדתו פטור (מעשר' ה ו).

ב. ***תָּמַד**, — המשיך ועשה תמיד, לא פסק: תמדו מאז כל עדת קדושים, תרום בשלשת פרקים תרומת קדשים (ר״א קליר, קלובה ה״א, קרוב׳ לפרשי שקלים). ידענו דרכיך ואורחותיך לתמוד, ישר פקודיך בלבנו לצמוד (שמעון בר יצחק, סליחות באשמורות, קרובי ב ר״ה). ומכחיד זכרך בנחל לתמד (רסב״ג, שלום שלום לשבי, ביאליק-רבניצקי ג קא, 72).

— נפע', *נִתְמַד, — נמשך לתמיד: בימי האביב תיתמד ההצלחה (קלונימוס, בעלי חיים ב ז, כב:). וחטילו חרם המור וכו' וכן נתמד עד הנה וכו', וכן נתמד שש שנים בשני סדרי ההערכות משלש לשלש שנים (ר״י עמדין, מגלת ספר א עח, מח.).

— הפע', *הִתְמִיד, — כמו קל, המשיך לעשות או להיות תמיד: בתולה צליגית, פי' מראה עודה קטנה שמתמדת יומם ולילה להתפלל (ערוך, ערך צל). אשר לו (לה') יאות ענין האחד האמתי הקדמון במציאותו המתמיד טובתו (ר״י א״ת, חו״ה הקד׳). בעבור מה שקדם לו עליו מן הטובות העודפות והתועלות המתמידות (שם, הבטחון ב). ותהיה נדיבותו מתמדת וחסדו נמשך (שם). יתמיד מעווינו ממשלתה ויגדיל על כל בני חלד תפארתה (אגרת ר' שמואל בן עלי ובני דורו, תרביץ א ג, 72). ואחיו וכו' יתמיד האל שלומו (ר' יוסף בר' תנחום הירושלמי, קבץ על יד, מטמוני מסתרים א, תק״ג, 18). ולו יד ושם במקרא וכו' והתמיד וכרע על ברך, וחיבר על התורה ס' צידה לדרך (ר' זכריה בן סעדיה אלצאהרי, שם שם, 28). וצריך אדם לבקש מלאכה לעצמו וכו' ויתמיד עצמו לעשות מלאכה (ר״י בקאודה, מנוס״מ, עכלאו ז, 257). וחשני כי יתמיד על פשעיו, מפני שזה מהלל מעשיו הרעים (שם, שם, 282). אמנם ראוי לו להתמיד לאכול דברים שמנים (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד, סו:). — ואמרו פיטנים ומשוררים: וארבעתם שיר מכתם יתמידו ויצמידו (רסב״ג, פנאים, ביאליק-רבניצקי ב, 61). אמרה יתמיד האל שלומך ואל יפקד מקומך (ר״י חריזי, גאום הימן, מעש״ם, 180). — ובינ' *מַתְמִיד, חרוץ, שוקד על למודיו, בפרט על תלמוד תורה, גם כש״ז[1]).

— הפע', *הֻתְמַד, בינ' מֻתְמָד, — שנתן לו להיות לתמיד: רמז בויקהו אליך היות פרתו מֻתְמֶדֶת, שכל הפרות כלות ושלך לעד עומדת (ר״א קליר, אלורם ומפרשם, קרוב' פרשת פרה). והעצמת כל תהלות ופאר מותמד ומוד מועמד וכו' (ד״ש של יהודי מצרים וא״י, מן ב, 187). יום ישיב שבות אהלם יותמד הלם יועצם גילם (שלמה כהן סיסיבה, אגרות ר' שמואל בן עלי ובני דורו, תרביץ א ג, 22). ואנשי תמיד, אנשים המותמדים לכך וכו' וקברום אלה המותמדים ומובדלים לכך (רש״י, יחזק' לט יד). אמר כי האנשים המותמדים יאמרו וכו' (רד״ק, שם). פירוש נצחת (ירמ' ב ח) חזקה מותמדת שלא יפרדו ממנה כי הדבר החזק

---

1) [באותה דרך בא במקרא גם שד כמק שַׁד, רב (איוב יא ב), ועוד.]

2) [עי' *תְּמָד, תָּמַד, הערה.]

3) [אין כאן אלא שרש משני, שנגזר מן תָּמִיד, ועי' בהערה לערך זה.]

4) [נ״א: שתמדן, שנתמדו. עי' ד״ס.]

---

1) [מלה זו נולדה בעקר כמלה עבר' בתוך לשון הדבור באידית וקנתה את מקומה בלשון החיה בעקר בהשפעת שירתו של ח״נ ביאליק.]

הוא מותמד (תוס׳, סרסים, כלח). והנפעל (מן רגן) והוא מי שהותמד מלאכת ההתול בו (סס, כגן). והיה השם מותמד על שניהם (כ״ח קרח׳, ג״ע, ערכות ג, קלח.).

תֶּמֶד, או תֶּמֶד[1]

—, עסים עשוי משרית ענבים במים: ענקיקלות והחרצנים והזגים והתמד שלהם, קליפי רימון והנץ שלו וכו׳ (ערלה א ח). אלו פוסלין ולא מעלין, המים בין טמאים בין טהורים, ומי כבשים ומי שלקות והתמד עד שלא החמיץ וכו׳ אבל שאר המשקין ומי פירות והציר והמורים והתמד משהחמיץ פעמים מעלין ופעמים שאינן מעלין (מקו׳ ז ב). בראשונה היה חומץ שביהודה פטור מפני שחזקתו מן התמד, עכשו שחזקתו מן היין חייב (תוספת׳ דמאי א ב). — ובסתם״א, גם מ״ר *תמדים: וכן החומץ העשוי מן התמדים פטור מן הדמאי (רמב״ם, מעשר יג ב). אי חומץ יכול אף חומץ של תמד (ילק״ש במד׳ תסי). ענבים שדרכן ברגל והוציא יין ונתנו בחבית ונתן בהם מים לקלוט הטעם והוא תמד שקורין גיטוא״ה (מרדכי, שבת רכט). וכן חרצנים וזגין שנתן עליהם מים לעשות תמד מותר למשוך מהם ולשתות (הלבוש, או״ח שבת שכ).

תמה[2]

, ממנו תְּמָהּ, *תַּמָּה, תִּמָּהוֹן, *תְּמִיהָה.

תָּמַהּ[1]

, פ״ע, תָּמְהוּ, תִּתְמַהּ, יִתְמְהוּ, יִתְמָהוּ, תְּמָהוּ, — התפלא, השתומם (גם מפחד), staunen, (er)starren; être étonné, ébahi; to be astonished, astounded: וַיִּתְמְהוּ האנשים איש אל רעהו (בראש׳ מג לג). איש אל רעהו יִתְמָהוּ (ישע׳ יג ח). התמהמהו וּתְמָהוּ השתעשעו ושעו (שם כט ט). ונשמו הכהנים והנביאים יִתְמָהוּ (ירמ׳ ד ט). ראו בגוים והביטו והתמהו תְּמָהוּ (חבק׳ א ה). המה ראו כן תָּמָהוּ נבהלו נחפזו (תהל׳ מח ו). עמודי שמים ירופפו וְיִתְמְהוּ מגערתו (איוב כו יא). — ותמה על, במשמ׳ שאל על דבר: אם עשק רש וכו׳ תראה במדינה אל תִּתְמַהּ[2] על החפץ כי גבה מעל גבה שמר וכו׳ (קהלת ה ז). — ובתו״מ: והיו מלאכי השרת תמהים לומר וכו׳ (מכיל׳ בשלח ו). ואם תמיה אתה על הדבר צא וראה מה נאמר ביהושע (ספרי האזינו סו). עד שאתה תמה עלי תמה על שני תלמידים שיש לך וכו׳ (סוטה י.). משל למלך שנזף בעבדו ועמד לו תמיה (מד״ר בראש׳ יב). כך היה אבינו אברהם יושב ותמה כל אותו היום (ר׳ הונא בשם ר׳ אחא, שם שם מד). אם יהיו חטאיכם כשנים וכו׳ תמהו אומות העולם ואמרו זו תשובה וזו תוכחה (שם שה״ש, הכו ממתקים). כשם שאתם תמהות עלי כך אני תמהה על עצמי (שם שם, לא ידעתי). ואם תמיהה אתה בדבר הזה בא והסתכל בחנניה וכו׳ (פסיק׳ רב׳, כני ושמתי). — ובינ״י *תומהים: ובאי עולם תומהים לומר (שם סור או כסב, מא״ש, קלב:; וכעין זה שם שם קלג:). — *ותמה אני, *ותמיה אני: זה וזה ישבע ותמה אני אם יכולין זה וזה לישבע (ר״ח, ב״מ ו ח). תמה אני אם יפטר בה רבי יהושע (ר׳ יהודה, כריתו׳ ד ג). אמ׳ לו (ר׳ יהודה בן בבא לשמעון התימני) תמיה אני עליך אם לא יצא שכרך בהפסידך (תוספת׳ יו״ע ב ו). תמיה אני אם קבל הימך ר׳ אלעזר תשובה אלא תשובה

---

1) [הפעל, ושמות נגזרים ממנו, באים באותה משמ׳ גם בארמ׳ ובסור׳, אבל לא בלשון שמית אחרת.]

2) [אין הכונה: אל תתפלא, אלא אל תביע את תמהונך כשאלה, וזאת מפני שגבה מעל גבה שמר וכו׳, ותוכל לְהִתְפַּשׁ על שאלתך.]

---

1) [יש רואים מלה זו כשאולה מרומ׳ temetum במשמ׳ משרת שכרים, וכן רשם דעתו קרוים בספרו Lehnw. II, 590, אלא שהוא בטל דעתו זו בתוספת הערוך, עמ׳ תיא, לאור הערותיו של לֵו, Flora I 94 וכו׳, המשוה בערב׳ ת׳מאד a) במשמ׳ קרובה. ואמנם לפי זה ת שבמלה עקרה ש עברית (שכנגדה ת׳ בערב׳, ת בארמ׳), אף על פי שאין המלה בתו״מ אלא במקורות עבריים בלבד. לֵו מנקד תְּמָד, ואין לסמך על נקוד זה. ואמנם יתכן בכל זאת, שמלה שאולה מלשון אחרת לפנינו, אלא שלא התברר מקורה. משמ׳ המלה יוצאת בקרוב, ואמנם לא בדיוק, מן המקורות, וצ״ע.]

2) [עי׳ בהערה שאחר זו.]

---

a) ثماد

לדבריו (ר׳ יוסי לר׳ יוחנן בן נורי, שם כלים ב״ק ו ז). תמיה אני אם יאריך אותו האיש ימים בעולם (ירוש׳ יומא א ה). אמר להן (ר׳ אליעזר לחכמים) תמיה אני אם ימותו מיתת עצמן (סנה׳ סח.). אמר לו (ר׳ יוסי בן קיסמא לר׳ חנינא בן תרדיון) אני אומר לך דברים של טעם ואתה אומר לי מן השמים ירחמו תמה אני אם לא ישרפו אותך ואת ספר תורה באש (ע״ז יח.). תמה אני איך נחלקו אבות העולם על בריות שמים וארץ (רשב״י, מד״ר ויק׳ לו). בתי תמה אני היאך המתנת לי כל השנים הללו (פסיק׳ ר״כ יט, אנכי אנכי הוא מנחמכם). — *תמהני, *תמיהני: תמיהני עליך שאם תאריך ימים (תוספת׳ יומ״כ א ח). תמיהני אם טמא ר׳ אליעזר (ר׳ שמעון, שם אהל׳ ב ז). תמיהני היאך בישלו חונן הדעת בשבת (ירוש׳ ברכ׳ ה ב). תמהני על ב׳ גדולי הדור שמעיה ואבטליון שהן חכמים גדולים ודרשנין גדולים ולא אמרו להן לישראל חגיגה דוחה את השבת (פסח׳ ע:). יהודה, צהבו פניך שהשבת את הזקן, תמהני אם תאריך ימים (ר״ע, מנח׳ סח:).—ובצרוף כגון *אל תתמה על דבר זה או זה שהרי, וכדו׳: הואת תוכיח שהיא מצוה וכו׳ ואינה דוחה את השבת. אף אתה אל תתמה על אלו, שאף על פי שהן מצוה וכו׳ לא ידחו את השבת (ר׳ עקיבא, פסח׳ ו ב), והרי קדשי קדשים ששחטן בדרום וכו׳ יוכיחו, שכן שינה את שמן לדבר שאין בו מעילה ומועלים בהן׳ אף אתה אל תתמה על העולה, שאף על פי ששינה את שמה לדבר שאין בו מעילת, שימעלו בה (ר׳ אליעזר, זבח׳ ז ד). ואל תתמה שהרי כתוב וכו׳ (מכי׳ בא יד). ואל תתמה בדבר הזה, הרי הוא אומר וכו׳ (שם ויהי בשלח, פתיחתא). ואף אתה אל תתמה על בשר בחלב שאעפ״י שחייבים על בשולם לא יהיו חייבים על אכילתן (ספרי ראה עו). ואל תתמה שהרי אויר סוכה פוסל בשלשה (ב״ב קסב:). ויעצמו, יש אומרים ששי׳ בכרי׳ אחד, ואל תתמה שהרי עקרב שהיא מן השרצים יולדת שבעים (מד״ר שמות א). — *ותמה עצמך: תמה עצמך אם יש משקה טמא בתורה (מכשי׳ א ג). — *ותמה על עצמך: תמה על עצמך היאך חמץ אסור בהנאה כל שבעה (ר׳ יוסי הגלילי, פסח׳ כח:). ותמה על עצמך היאך חופפת ביום וטובלת בלילה (רב פפא, נדה סח.). — *ותמה מן [1]: למחר כשיבא קץ הגאולה אומר להם הקדוש ברוך הוא לישראל בני אני תמה מכם היאך המתנתם לי כל אותן השנים (מד״ר איכה, זכר עניי ומרודי). וכל בני העיר היו תמיהין מאותן אריות (תנחו׳ עקב ג). — *ותמה בדבר: ואם תמה אתה בדבר למד מן צאנו של יעקב (תנחו׳ נשא ז). — ובסהמ״א: ויאמרו אליו תמהים אנחנו ממך כי נבחרת מרבבות עם (יוסיפון, גינצבורג, תו). תמהת איך גזר עלימו זה בלי חטאות (רסע״ג על חוי הבלבי, דוידסון, 66). אם כן תמה על עצמך שהרי המים קדמו (רס״י, בראש׳ א א). ירעשו יושביה לקול מפלתה שיתמהו בדבר (הוא, ישעי׳ יג יג). אל תתמהו מן הספורים האלה (ר״י א״ה, כוזרי ב כו). והיה תמיה היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד (רמב״ם, עכו״ם א ג). אתמה לאיש תערב שנתו וכו׳ והיו שומעיו תמהין ממנו (ר״י זבארה, שעשועים, דוידזון, 71). ותמה אני ממה שמצאתי בספר הנקוד וכו׳ (רד״ק, שרשים, רהב). — ואמרו פיטנים ומשוררים: נשמת המון תמהי קהלת כמהי (ר׳ אבן אביתור, נשמת ישראל, שעש״ם, 10). אל תתמה מן שפל משכיל יעשה לו שם לא יכרת (ר״ש נגיד, אל תתמה, אברמסון, 15). התתמה מאנוש נבל אחי הון (הוא, התתמה, שם, 110). אל תתמהו אנשי אדמה על דבר שמש וירח אשר קדרו (רשב״ג, בימי יקותיאל, ביאליק-רבניצקי א, 56). ואל נא תתמהו על זאת ותמהו לרב נסים אשר שכן בתוכו (הוא, שלשתם, שם, 81). ראה מגבוהים שמי רומך ענות תמהים לרב רעמך (הוא, שבויים נגלות, שם ו, 74). איך תתמהו מהם וקדם דברו (רמב״ע, על אף משכיליו, ברארי, כא). — *ואתְמהא [2], כהבעה של השתוממות: אימתי הצה

---

1) [על שמושים אלו (תמה מן, ב וכדו׳) בספרות דן במיוחד ש. אברמסון במהדורת בן משלי לר״ש הנגיד, ע׳ לט וכו׳, ומקדים להבאותיו את דברי רמב״ע (שירת ישראל קנד): דע שלפעמים הכונות של שרש אחד תשתנינה בהשתנות המלה או האות הקשורה בו וכו׳. עי׳ שם.]

2) [ב״ז בכר ואחרים מצאו כאן ש״ב אתְמְהָא, ואין זה מסתבר.]

האש בין העליונים לתחתונים לא בתן תירה אתמהא, כך היתה בברייתו של עולם (מד"ר ברא"ש' א). מששת ימי בראשית ולא חסר כלום אתמהא (שם שם שם). ויעש אתמהא והלא במאמר הן (שם שם שם). שבעה אתמהא לא שלשה הן אתמהא ולא בד' נבראו המאורות אתמהא (שם שם, תיאודור, 22). אמר ירמיה לפני הקב"ה רבונו של עולם למה לנצח תשכחיני אתמהא (פסיקי רב' לא, דבר אחר ותאמר ציון עזבני). שאני מביא את הקץ ומנחם אתכם ואת ציון ותאמר ציון עזבני ה' אתמהא (שם שם, דבר אחר ותאמר ציון עזבני ה'). כיון שהשטן רואה כן אומר לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם נשאת עון עמך אתמהא (שם מה, לדוד משכיל).

—ובינו' פָעו', *תמוה: כי אלו היתה המלה הזאת תמוהה היה מחוקק להתמיה בנקוד' שבת וכו' כמשפט המלים התמוהים (מכמס, מחברת, אדם). ומה הן המדות התמוהות (רש"י, איוב כד א). — *ועל ה"א התמה, ה"א השאלה: ה"א נקודה קמץ, למדת שאינה תמוהה (סוט, ישעי', מה יא). חה"א תמוה, לכך הוא נקיד פתח (סוט, ירמי' יב ט). ה"א האש נקודת פתח, לפי שהיא תמוה (סוט, מיכה ו י).

—התפ', הִתַּמְּהוּ, — כמו קל: ראו בגוים והביטו והִתַּמְּהוּ תמהו כי פעל פעל בימיכם לא תאמינו כי יְסֻפָּר (חבקו' א ה).

—הִפְעִ', *הִתְמִיהַּ, פ"ע, — כמו תָּמַהּ: עד מתי אתה מתמה[1]) עלינו (מכי' ויהי בשלח, ויסע מסה ג). היו מלאכי שרת מתמיהין לומ' (מכי' דרשב"י, בשלח יד כט, אפשטיין-מלמד, 67). והיו האומות רואין אותן ומתמיהין עליהם והיו אומרים להם ישראל על אילו אתם מתמיהין אילו הייתם רואים לאדוניהם של אלו עוסקין בתורה היה לכם להתמה[2]) עליהם (מד"ר ברא"ש' לח). כשעה שאמר הקב"ה למשה עשה לי משכן התחיל מתמיה ואומר וכו' (שם שמות לד). — *וכפ"י, גרם שיתמה: הרי הכתוב מתמיה עליו (מכי' יתרו א). עקיבא לעולם אתה מתמיה

1) [צ"ל מתמיה, הִפְעִ', כדעת יסטרוב.]

2) [צ"ל להתמיה, הִפְעִ'.]

שאתה מצחק ואנו בוכים (ספרי עקב מג, וכעין זה מד"ר איכה, על הר ציון ששמם). והלא כל המטיל תכלת בירושלים אינו אלא מן המתמיהין (רי אליעזר ב"ר לדוק, מנחי' מ.). — ובספה"א: פלאות התמהת והקשית לשאול (רסע"ג על חוי הבלכי, דוידסון, 44). והתמהנו על דברי רב כהנא אלה (זכרון לראשונים, הרכבי, 179). — *ובתורת הלשון, בשמ' הביע משפט תמיהה ושאלה, כתב בו ה"א התמה, וכדו': בהתמיה הסדבר דבר אחד מתמיהו בהא, ובהתמיהו שני דברים בפסוק מתמיה בהא את הראשון ובאם את השני (מכמס, מחברת, אדם). השופט, ה' חטופה להתמית המלה (שכל טוב, בראש' יח כה)[1].

תַּמָּה, עי' תָּם, הערות.

תְּמַהּ, עי' תְּמַהּ.

*תְּמַהּ, תימה, ש"ז, — פלא, פליאה, ואף במשמ' נס[2]) ואמר בן סירא: ואף כי אחד מקשה ערף תמה זה אם ינקת[3]) (ב"ס גני' יו יא). שם פלאות תמהי מעשהו (שם שם מג כה). בחייו עשה נפלאות ובמותו תמהי מעשה (שם שם מח יד). — ובתו"מ: ו"לא כל דבריך תימה וכי יש עבודת עכשיו כ.) מליאל, ספרי, קרח קטו; וכעין זה פסחי' עג:). ואילו באנו לעמוד ולדקדק על כל אחת ואחת תמה היא מן הקב"ה על מה מעמיד אותנו וכו' (מדרש תהלי', שוחר טוב ו, בובר, ל). — ובספה"א: תמה גדול יש בשאלה ראשונה (אוצר הגאונים, לוין, יבמות, התשובות, 116). מה תימה לך בדבר (רש"י, ס"א יב). כל איסורו תימה הוא ודבר חידוש שאינו מצוי (סוט, פסחי' מד:). אע"פ שדבר תימה הוא (סוט, חול' ז.). והתמה הגדול מהם בהקלם בחכמה הזאת (ר"י א"ת, הקדמה לריב"ג, הקד'). וזה תימה גדול ודבר

1) [בדפוסי רש"י במנחות מ., על דברי הגמרא: אינו אלא מן המתמיהין, כתוב: מתמה את כל הרואין ע"כ, כאלו בבנין פִּעֵ'; אך כנראה צ"ל מתמית, כהִפְעִ' בכתלמוד.]

2) [כשמוש תְּמַהָּא בארמ'.]

3) [מ. צ. סגל (ב"ס השלם, ק) מעיר, שאולי יש לנקד בצווי: תְּמַהּ.]

שאין הדעת סובלת אותו (רמב"ם, פלוסין ופוספין, ו ח). ומן התמה כי לא יוכל מלט משא (עמנואל, מחב' כ, ירדן, 369). ותימה גדול לזה האיש באיזה צד צויר (ר"א הקליר, גן עדן קדום מחדש ג). ומי שעשה השמים בלי מאורות וכו' התימה שישביתם מתנועתם כחפצו (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהים א ז). — ובדקדוק, *לשון תימה, שאלה: הה"א נקוד פתח ומליצתו לשון תימה (רש"י, איוב מ ג). ה"א הזאת משמשת לשון תימה לפיכך נקודה בחטף פתח (הוא, שם עו ז).

תֻּמָּה, ש"נ, סמ' תֻּמַּת, כנ' תֻּמָּתִי, תֻּמָּתְךָ, תֻּמָּתוֹ, — כמו תֹּם, תכונת התם: תֻּמַּת ישרים תנחם וסלף בגדים ושדם (משלי יא ג). ועדנו מחזיק בתמתו (איוב ב ג). ותאמר לו אשתו עדך מחזיק בתמתך (שם שם ט). לא אסיר תמתי ממני (שם כז ה). ישקלני במאזני צדק וידע אלוה תמתי (שם לא ו). — ובסהמ"א [1]: בא וראה ישרותו ותומתו של אותו האיש (סדר"א לה). — ואמר המשורר: כוכב שכל אבקת רוכל, אהב תמה שנא תרמה (רמב"ע, לזמן נגד, ברלינר, קכא). — *ובמשמ' גמר והשלמה וכד': ונשאר שליש חבית עם תומת שליש החצר (אוצר הגאונים, לוין ע, 113). לא היו כופין את הבעל לגרש עד תמת י' שנים (שם יא, 63).

***תִּמְהָה** [2], ש"נ, — כמו תֵּמַהּ, תמיהה: שאלה בתמהה כמות הגוי גם צדיק (בראש' כ ד) וכו' (תשובות דונש 120). והיתה הגפן ההיא תמהה לעיני כל רואיה ושממת לבב לכל המביטים אליה (יוסיפון פו.) עוד תמהה אחרת נותרה בלבבי וגדולה היא אלי (קלונימוס, אבן בחן, וינליה, עח:).

תִּמָּהוֹן, ש"ז, סמ' תִּמְהוֹן, — השתוממות, שממון הנפש: יכבה יי' בשגעון ובעורון ובתמהון לבב (דבר' כח כח). ביום ההוא נאם יי' אכה כל סוס בתמהון ורכבו בשגעון (זכרי' יב ד). — ובתו"מ, כמו תמיהה: ויתמהמה, תימהון אחר תימהון אמר (לוט) כמה אבוד בכסף וזהב באבנים טובות ומרגליות (מד"ר ברא' נ). — ואמר הפיטן: על חטא שחטאנו לפניך בתמהון לבב (תפלת יוה"כ, סדר רב עמרם ב, קעא.)

תמהות, עי' א. *תַּמְהוּת.

תְּמוּהָ, עי' תָּמֵהַּ.

תַּמּוּז [1], — שם החדש הרביעי מן החדש שבו חל חג הפסח: זמן עצי כהנים והעם תשעה, באחד בניסן בני ארח בן יהודה, בעשרים בתמוז בני דוד בן יהודה, בחמשה באב בני פרעוש בן יהודה וכו' (תעני' ד ה). חמשה דברים ארעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז וחמשה בתשעה באב, בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות וכו' (שם שם ו). חצי סיון תמוז וחצי אב קיץ (ב"מ קו:). לא הוציאו (הקב"ה את ישראל) אלא בחדש כשר לצאת לא בתמוז מפני השרב ולא בטבת מפני הצנה (ר' עקיבא, מד"ר במדי' ג). — *ותקופת תמוז, עי' תקופה. — ואמר המשורר: תמוז בו ירבה החם בגופים עם יבש שיבער ברשפים (ראב"ע, ממעו כא, כסלא א, 185).

***תְּמוּז**, תימוז, תוס"ז, — כנוי לאחד מבעלי המומים [2]: חויור והליפוד והתימוז והלימון ולויקן ועקלן וקלבן והיקשן פסולין באדם וכשרין בבהמה (תוספת' בכורות ה ט).

---

[1] [אין המלה נוהגת כך בתו"מ, אבל על לשון המקרא: ועמכם תמות חכמה (איוב יב ב) באה הדרשה: אל תקרי תמות אלא תומת (מכילתא יתרו מס' דעמלק פ"ב); ועי' *תֻּמּוּת, הערה.]

[2] [עי' *תִּמְהָה, הערה.]

[1] [שם החדש, שעלה עם שבי ציון מבבל מקורו באשור' דאוז, דוזו (שעקרו דמוז), גם כשם החדש וגם כשם לאל תמוז, הנזכר אף במקרא: והנה שם הנשים ישבות מבכות את התמוז (יחז' ח יד), וכנגדו אדונים בעולם היוני־הרומי, והוא אשר החדש נקרא על פיו.]

[2] [גם צורת המלה וגם משמעותה המדויקת לא נתבררו כל צרכן. בפק' תמוז או תימוז שבנסחאות התוספתא בא בבבלי (בכורות מד.) חמור (שנתפרש שם: שחמו זיפין), וברש"י שם: תזמין, רגמ"ה וערוך: תימין או תימן, ואולי נשתבשה כאן מלה יונית. ועי' Preuss, Medizin ע' 306, ובהערתו של ב. גינר בתוספת הערוך, ערך תימן.]

*תַּמּוּזִי, ת״ז, — ששיך לתמוז: ויחויב קדחת נחת תמוזית (גרגוני, אגרת חיים, בחליי הגוף, ב, כ״י ביהמ״ד סבנער).

*תְּמוּטָה, ש״נ, — שם הפעל מן מוט, התמוטטות: ינעם לי מעלך בהענק והעבט וכו', החוקת תמוטת יד ומחזקת במבושי איש (רמב״ג, אלהים אם אוכלה, אזהרות, ביאליק-רבניצקי ו, 51—52). ועי' תְּשׁוּטָה.

תְּמוֹל, תְּמֹל, תה״פ, — כמו אתמול[1]: תְּמוֹל בואך והיום אנועך עמנו ללכת (ש״ב טו כ). כי תְמוֹל אנחנו ולא נדע כי צל ימינו עלי ארץ (איוב ח ט). — ובצרופים, גם תמול גם היום: מדוע לא כליתם חקכם ללבן וכו' גם תְּמוֹל גם היום (שמות ה יד). מדוע לא בא בן ישי גם תְּמוֹל גם היום אל הלחם (ש״א כ כז). — ותמול שלשום, במשמ' העבר בכלל: ואת מתכנת הלבנים אשר הם עשים תְּמוֹל שלשם תשימו עליהם (שמות ה ח). ותלכי אל עם אשר לא ידעת תְּמוֹל שלשם (רות ב יא). — וגם תמול גם שלשום: גם תְּמוֹל גם שלשם הייתם מבקשים את דוד למלך עליכם (ש״ב ג יז). גם תְּמוֹל גם שלשום גם בהיות שאול מלך אתה המוציא והמביא את ישראל (דה״א יא ב). — וכתמול שלשום: וירא יעקב את פני לבן והנה איננו עמו כִּתְמוֹל שלשום (בראשי' לא ב). וישבו מי הירדן למקומם וילכו כִּתְמוֹל שלשם על כל גדותיו (יהוש' ד יח). וישבו בני ישראל באהליהם כִּתְמוֹל שלשום (מ״ב יג ה). — ומתמול שלשום: ואם שור נגח הוא מִתְּמֹל שלשם (שמות כא כט). והוא (הרוצח) לא שנא לו מִתְּמֹל שלשם (דבר' ד מב, יט ד). כי לא עברתם בדרך מִתְּמוֹל שלשום (יהוש' ג ד). — וגם מתמול גם משלשם: לא איש דברים אנכי גם מִתְּמוֹל גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך (שמות ד י). — ובספה״א: כתמול שלשם, כתמול השלישי שהוא יום שלפני אתמול (רש״י, שמות ה יד). — ואמר הפיטן: קול העביר מות בכל נוצר שכון כפים בכף רגל תמול רקעו (רמב״ע, כעפי דמעות, בראדי קסח). הנה העבד חבן שנתתו תמול גביר (ר״י הלוי, יה לאיתאלים, אהבה, זמירה ז, 200). — *והתמול: ועוד התמול שבת ואסור לקצור (ר״א הקראי, ג״ע, מנועי ד, כד). — ובכנ', *תמולי: יומם יצוה אדני חסדו ואשכח תמולי (ר״ם זונפיד, אטמון במבי, דברי חפץ, כא).

[1]) [עי' בהערת המחבר, עמ' 446.]

תְּמוּנָה[1], ש״נ, תְּמוּנַת, תְּמֻנַת, תְּמוּנָתְךָ, — דמות, צורה, פסל, Gestalt, Abbild; figure, image: לא תעשה לך פסל וכל תְּמוּנָה[2] אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת וכו' (שמות כ ד). קול דברים אתם שמעים ותְמוּנָה אינכם ראים זולתי קול (דבר' ד יב). כי לא ראיתם כל תְּמוּנָה ביום דבר יי' אליכם בחרב (שם שם טו). פן תשחתון ועשיתם לכם פסל תְּמוּנַת כל סמל (שם שם טז). פסל תְּמוּנַת כל אשר צוך יי' אלהיך (שם שם כג). יעמד ולא אכיר מראהו תְּמוּנָה[3] לנגד עיני דממה וקול אשמע (איוב ד טז). — ותמונת יי': פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידת ותְמֻנַת יי' יביט (במד' יב ח). אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תְּמוּנָתֶךָ (תהל' יז טו). — ובספה״א: תמונתה בגשם כבזק אור ברוח יום זך שומה בנפש מלהבת בגחלת (רסע״ג, הקד' ספר הגלוי, הרכבי, קסא). וישלח בכל ממשלתו לכל עם ועם להשתחוות לצלם הוא תמונת אנטיוכוס (יוסיפון, גינצבורג, קכג). כל אשר יאות מהם למצותי וישתחוה אל צלם תמונתי[4] אשר הרימותי ויאכל בשר חזיר ויצא מדת תורת משה יחיה (יוסיפון פרק יח, סרג, לג.). מעיו, היא

[1]) [במלה זו, שרבים גזרו אותה משרש מון או מין, יש לראות את התיו שבה כשרשית, שכן אין גם שם המקום תִּמְנַת חרס (עי' בדברי העורך, הלשון והספר ב, 91 וכו'), אלא תְּמוּנַת ההרס, פסל השמש שעמד במקום, ואך בקצור נקרא המקום גם תִּמְנַת, תִּמְנָתָה באותה משמ'. ואפשר שנולדה המלה דוקא במנח שנהג אצל עובדי אלילים, ואף אצל הפלשתים, בלשון לא עברית.]

[2]) [בדבר' ה ה: כל תמונה.]

[3]) [הכונה: ולא אכיר מראה ותמונה לנגד עיני, בדומה לנאמר בדבר' ד יב על מראה האלהים. ועי' בפרוש העורך משנת תשי״ד לכתוב.]

[4]) [בהוצ' גינצבורג (עמ' קכד): לדמותי.]

האפורה האמצעית שיש בה תמונות מכוכבים נקבצים (ראב"ע, ספ"ם ה, המעם השלישית). הכוכבים ככה אורם מזוהר תמונתו (הוא, חי בן מקיץ, אזגר, 146). כי הצורה המפורסמת אצל ההמון אשר היא תמונת[1]) הדבר ותארו (ר"מ א"ת, מו"נ א א). תמונה הוא שם נופל על שלשה ענינים בספיק וזה שהוא יאמר על צורת הדבר המושגת בחושים חוץ לשכל ר"ל תארו וכו' ויאמר על הצורה הדמיונית הנמצאת בדמיון וכו' (שם שם ג). אין התמונה והתאר מעמיד לאמיתת האדם (מלות ההגיון יג). כי הוא תמונה הגופנית שתבניתה כך וכך (ר"י הישראלי, יסוד עולם לח.). והתמונות מהם מה שהם תמונות לגוף בכללו ומהם מה שהם תמונות לחלקי הגוף (ר"י מקיר ליאון, נפת צופים יב, 38). — *ובמשמ' צורה הנדסית: וברור כי ב' קוים ישרים לא יגבילו תמונה (ר"י ישראלי, יסוד עולם, ז:). והקשת מנין אל מנין או תמונה אל תמונה (ראב"ע, המשיחה והתשבורת א, מק"ג, 11). וכן כל תמונה שיש לה ד' צלעות נכוחיות (שם שם, 20). וזאת התמונה היא קטומה אשר יש בה שני קוים נכוחיים ואינן שוים (שם ב, 58). אתה יכול למדוד כל התמונות אשר הם על צורת העגול או על צורת העקום (שם שם, 67). כי כל תמונה שטוחה אשר צלעותיה ישרות מתחלקת למשלשים ישרים וכו' (שם שם, 78). וכבר יתבאר מזאת התמונה בעצמה שמעוקב אב שוה למספר ד' ולמספר ז' ולשלשת דמיוני שטח מרובע (רלב"ג, מעשה חושב, 41). —ובתורת ההגיון, *תמונת ההקש הראשונה, השניה וכו': אם שיהיה הגבול האמצעי נושא לאחת משתי ההקדמות ונשוא באחת וכו' נקראהו התמונה הראשונה, ואם יהיה הגבול האמצעי נשוא בשתי ההקדמות יחד וכו' נקראת התמונה השנית, ואם שיהיה הגבול האמצעי נושא בשתי ההקדמות וכו' נקראהו התמונה השלישית מן ההקש, הנה תהיינה תמונות ההקש שלש (מלות ההגיון ז). — ובתורת המליצה, *תמונת המאמר: וכבר יסתפק המשורר מאלו בעשיית התמונות המיוחדות במין מין ממיני המאמרים (צחור אבן כספי על ספר

2) [בתרג' אלחריזי: תבנית.]

השיריס לאריסטו, לאזיניו, כד). וארצה בתמונות המאמר תמונת ההגדה ותמונת השאלה ותמונת הצווי ותמונת התחנה (שם שם). — ואמר הפיטן: אך שערו אמונות בם היו אמונות ולאלילי תמונות מאנו לענות (ר"י הלוי, יונה נשאהה, גאלה שבת לפני שבוע').

*תְּמוּנִי, ת"ז, — שהוא מתכונת התמונה: והמשולש היא ראשית התמונית בטבע ולזה התחילו בו בספר התשבורת הנקרא אוקלידס (פרוש יליכס לאבוקאל דונש בן תמים, כב).

*תְּמוּפָה, ש"נ, — אחד מכנויי המלה תמורה בנדרים: ואילו תנינן מה הוינן מיתני ערפין ערצין ערקין תמופה[1]) תמרגה תמוקה (ירוש' נדר' א א).

*תְּמוּצָה, ש"נ, — אחד מכנויי המלה תְּמוּרָה בנדרים וכד': ואילו תנינן מה הוינן מיתני ערפין ערצין ערקין תמופה תמוצה[2]) תמוקה (ירוש' נדר' א א).

*תְּמוּקָה, ש"נ, — אחד מכנויי התמורות הערכים, וההקדשות: ואילו תנינן מה הוינן מיתני ערפין ערצין ערקין תמופה תמרגה תמוקה (ירוש' נדר' א א).

*תִּמּוּר, ש"ז, — שם הפעלה מן תִּמֵּר, עליה לגבה רב, התרוממות: מה הוא אומר על פני כל המזרח עד שבחברון פעמים שתימור החמה עולה כדרכו תימור הלבנה פוסה על פני כל המזרח (תוספת' יומא א טו). אינו דומה תימור של לבנה לתימור של חמה[3]), תימור של

1) [בקונדרים שמעון הדרשן (סריזי ירושלמי, 840): תרופה.]

2) [כך נכון בקונדרים שמעון הדרשן (סרידי ירושלמי, 340), ואלו בדפוסי הירוש' בט"ם: תמרנה, בקריאת רנ במק' וצ.]

3) [פרש רש"י שם: תימור של חמה, עלות השחר שנבקע ונראה כתמר זקוף לשון תמרת עשן על שם שזוקף ועולה.]

לבנת מתמר ועולה כמקל תימור של חמת מגיע לכאן ולכאן (רש״י, יומא כח:). — ובסהמ״א: קיטר, תימור של עשן טורק״א בלע״ז (רמ״י, בראשי יט כח). ואף על פי שנשרף (הנגמר) ואינו בעין אלא שהתימור עולה (שם, ברכ׳ מג. ד״ה מברכין עליהן בורא עצי בשמים). (ומי מחליף) צימות תימור חמה בצימות תימור לבנה (שם, יומא כח:). — ואמר הפיטן: לא כחטאינו תעש לובש צדקה לחשנו היום תשע כתמור דקת מן הדקת (לא אומר אמות, יוצר יוהכ״פ).

*תְּמוּר, מלה יחס, — כתמורה ל, תחת, במקום, anstatt; au lieu de; instead of, ואמר בן סירא: צדקת אב לא תמחה ותמור חטאת היא תנתע [1] (ב״ס ג יד). היה כאב ליתומים ותמור בעל לאלמנות (שם ד י). — ובסהמ״א: והתפלה תמור העבודה (ר״א קרא׳, ג״ע, תפלה פתיח׳, ע.). שהמליקה תמור השחיטה (שם, שחיטה יב, סע:). שהענש לאביה (של האנוסה) תמור הבשת (שם, נשים כח, קנח:). — *ובמשמ׳ נגוד, הפך, Gegensatz; contraire, opposé; opposite: שבע כפולות בג״ד כפר״ת וכו׳ רך וקשה גבור וחלש וכפולות שהן תמורות, תמור חיים מות, תמור שלום רע, תמור חכמה אולת, תמור עושר עוני, תמור זרע שממה, תמור חן כעור, תמור ממשלה עבדות (ס׳ יצירה ד ג) [2]. — *ובספרי חקראים כמ״פי כמו תמורה, במשמ׳ גמול ותחליף: לתת לו תמור ר״ל לחיותו אחרי ההפסד ולהמציא לו מנוחה ואם הוציאוהו מהיותו חמס בתמור אחר שלא יעדיף ממה שהפסיד וכו׳ (ר״א קרא׳, ג״ע יד, ל:). ומרבית חכמינו ע״ה הודו בתמור והאמינוהו כדי ליפות זה הכאב ואמרו כי מי שלא יאמין בענין התמור שחיטתו נבלה, וכדין אמרו שאם יכחיש התמור וכו׳ (שם שם). ונכראה כי מאמיני התמור אע״פ שהוציאוהו מהיותו שוא מפני ששמו אותו מכלל ליאוטי המצווים בבחינת עצמו מהיותו חמס לא יספיק ענין התמור אחרי שלא יהנה יותר ממה שהפסיד (שם טו, לא:). עתיד השם לתת להם תמור וענין תמור אצלם שיהיה חלף הכאב (שם, עץ חיים ע). וקראוהו תמור אשר כמוהו ינתן על דרך חסד (שם שם). התמור בענינו שישוה בענין הכאב (שם ל). — ואמרו פיטנים ומשוררים: לים חול שמת חק לא יעבור, קראתו לאבדם תמור קראו בשם [1] (יוסי בן יוסי, אתה כוננת עולם ברב חסד, עבודת ליוהכ״פ). פרח משבטיו לשרתך עשרת תמור עשרו לך הונו במצבת (שם). קדשוהו וחטאוהו במי נדת תמור חטוי דם ושמן המשחת (שם). יושב בסכת תמור נוה אהלו (ר״א קליר, תפורת פי, יוצר ב סכות). תמור כי תשליו המלך תבע להזכר מעש עמלק (שם, אזכיר סלה, קרובי שבת זכור). מצות שירים תמור בביות (שם, מבחר עם זכויות, מוסף לפרשת החדש). ותמור עזי וזמרת קנים עלית נחרת (שם, איכה ישבה חבלת, קינ׳). לחם בערב למלות תמור נזלי שילות (שם, זכור איכה אנו׳ מחז׳ איטל׳ א, קסט.). תמור שְׁפר תנוי שֶׁפר תת כפר תאב עפר (שלמה הבבלי, אל נשא, יוצר שבת בראש׳). וקינתם בדמעתם עשותם בחיתם תמור יין ושירות (רסב״ג, אסר חסד, ביאליק-רבניצקי א, 195). קטרת עמך ושמנם מהללם ושירם תמור קרבנם והלולם (שם, חלו פני אל, שם ב, 106). ותמור אש דת מה נביא כפרה (יחיאל בן יקותיאל מהענוים, במר נפשי, קינ׳, מבחר השירה העברי׳ באיטלי׳, שירמן, קכ). מכון שירים לפניך מרימים עבדיך תמור הקטר קטרך (שלמה בן אברהם מאורביטו, מאון קול, רמות לבבכו, שם, רעז).

תְּמוּרָה, עי׳ ב. תְּמוּרָה, תְּמֹרָה.

---

[1] [נ״א: תנטע.]

[2] [כן הגרסה בנוסח שנדפס עם פרוש דונש בן תמים, עמ׳ יב, וכן בבראשית רבתי א א, אלבעק, 2. ואמנם בכמה דפוסים תמורת במקום תמור. ועי׳ א. תְּמוּרָה.]

[1] [שד״ל (מחז׳ איטלי׳ ב, ריג) מעיר: פירוש כ״י „לאותו ים ששמת חול גבולו שלא יעבור, קראת לאותו ים ונתת לו רשות לעבור גבולו ולהציף שלישו של עולם, כדאיתא בב״ר״, ודע כי באפ״ם כתוב קְרָאתָם לאבדם, ובצרפת כתוב „קראתו בשם״ תמור קראו בשם״. ואחר מלת תמור כתוב באפ״ם לא קראו בשם, ואינו אלא תקון שחשבו לתקן.]

א. תְּמוּרָה, ס"נ, כנ' תְּמוּרָתָהּ, — א) שם הפעלה מן המיר, המרת דבר בדבר, Tausch; exchange; échange: וזאת לפנים בישראל על הגאלה ועל הַתְּמוּרָה לקים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו (רות ד ז). — ב) הדבר המוסר והֻמחלף תחת דבר אחר: ואם המר ימיר בהמה בבהמה והיה הוא וּתְמוּרָתוֹ יהיה קדש (ויק' כז י, וכעין זה שם שם לג). לא יערכנה זהב וזכוכית וּתְמוּרָתָהּ כלי פז (איוב כח יז). — ועי' ב. תְּמוּרָה. — ובתו"מ: ארבעה דברים תשמישו של עולם וכולן אם אבדו יש להן חליפין וכו' אבל תלמיד חכם שמת מי מביא לנו חליפתו מי מביא לנו תמורתו (ירוש' ברכ' ב ח). אלו בני תשע מדות וכו' בני אימה בני אנוסה בני שנואה בני נידוי בני תמורה[1] וכו' (ר' לוי, נדר' כ:). לכל יש תמורה חוץ מאשת נעורים (ר' שמואל בר נחמן, סנה' כב.). ובני אמיריי שהיו תמורות של אבותיהן וכן הוא אומר ואת בני התערובות שהיו מעורבותיהן של אבותיהן (מד"ר אסתר א א, ויהי בימי). — וביחוד בקדשים, *תמורה של קרבן באחר[2]: שמעתי שתמורת הפסח קריבה ותמורת הפסה אינה קריבה וכו' (ר' יהושע, פסח' ע ו). ולד תודה ותמורתה וכו' התודה טעונת לחם ולא ולדה ולא חליפתה ולא תמורתה טעונין לחם (מנח' ז ד). תשוחט לשם חטאת וכו' לשם תמורת שחיטתו כשרה (חול' ב י). ואחד עשר (של מעשר בהמה) קרב שלמים ועושה תמורה וכו' וכי יש תמורה עושה תמורה וכו' אילו היה תמורת לא היה קרב (בכורות ט ח). והיה הוא ותמורתו יהיה קדש היכן קדשה חלה עליו בבית הבעלים אף תמורה בבית הבעלים וכו' מה הוא מיוחד אף תמורתו מיוחדת (תמורה א א-ב). ולא תמורת עושה תמורה ולא הולד עושה תמורה (שם ה). אלו קדשים שולדותיהן ותמורותיהן כיוצא בהן, ולד שלמים ותמורתן וכו' (שם ג א). — ושֵם מסכת בסדר קדשים הדנה בתמורה. — ובסהס"א, גם במשמ' חלוף, תחליף, ובפרט הדבר הבא במקום זולתו בשנוי תכונתו, Ersatz, Veränderung; équivalent, changement; equivalent, change: והיתה (הצורה) חבורה בו (בההיולי) בחבור חזק וותיק שאין לו תמורה והפוך כל ימי הדבקם (ראב"ע, סגיון הכסף, ב:). והשלישי גוף שהוא ממיר את מדת גופו ואינו ממיר את צורתו, מפני שמתוך המדה הזאת אתה מוצא התמורה בצורה (שם, ד:). ואתה מוצא כל התמורות אשר הן יכולין לעבור על הגוף אשר הצורה נדבקת אליו וכו' (שם). רוב המשוררים אשר היו עד היום הלינו על הזמן ויתרעמו על התמורות (בדרשי, ספרדס ה, אולה"ם ג). הנה באמת אלה לא ישיב אפו כי הוא בלתי מקבל השנוי והתמור' (רלב"ג, איוב י, ביאור דברי המענה). שכל דבר ודבר יש לו שותף ויש לו תמורה (מדרש הנעלם, בזהמ"ד א, 106). הכל בשתוף ובתמורה, אם אין זכר ונקיבה נזקקין אין הילד יוצא וכו' (שם שם, 108). שכל מה שיש בעולם תמורת עליונים ותחתונים ראשונים ואחרונים וכו' ושאר כל תמורות שהזכרנו לך, והוא אחד ואין בלעדיו וכו' ואין לו שני ולא דבר תמורה (שם שם, 118). התמורה אשר נכוין לזכרה הוא שם יפול על הסרת הדבר ממה שהיה ויעבור בלשון הערב שיאמר המיר האור את החשך והמיר האל ממשלת עם אחד בעם אחר (אמו"נ לרס"ג, ב ה ב). וסדורו ופעולו והוויתו ותמורתו (ר"י בן שמואל אבן פיקא, מנחת קנאות, 25). וידע סודות ההוויות והתמורות וההשתנות אשר בעולם (שם, 105). הבא על אמו יתגלגל בתמורתת (דרך ישרה, שער התשובה, כג.). — *ומזל תמורה, מזל מתנועע ומשתנה, בנגוד למזל קבוע[1]: ואם הם מתחברים במזלות תמורה והם טלה וסרטן ומאזנים וגדי (ראב"ע, מגלת המגלה, קיח.). — *ועולם התמורה, עולם התלוף: ויהיה רוב מעלתה (של

---

[1]) [רש"י שם: שיש לו ב' נשים וכסבור לבא על זו ובא על אחרת. ל"א בני תמורה שהוא סבור לבא על אשה אחרת ונמצא שהיה אשתו וקרובין למסורות שהרי נתכוון לניאוף.]

[2]) [על יסוד הכתוב: לא יחליפנו ולא ימיר אתו וכו' ואם המר ימיר בהמה והיה הוא ותמורתו יהיה קדש (ויקרא כז י).]

[1]) [עי' קלצקין־צובל, אוצר המונחים הפלוס', ערך תמורה.]

נשמת חכם ורשע) שהיא נפרדת מעולם התמורה שהיא מקום כל הנוצרים תחת השמש, ונוגעת אל העולם היצירה אשר אינו מחליף את צורתו (ראב"ע, הגיון הנפש, ח:). — *ושטר תמורה: שטר תמורה, והוא כגון ראובן שמחליף בית או שדה לשמעון ולוקח ממנו בית אחר או שדה אחר שמתרצין שניהם להחליף בית בבית או שדה בשדה ואין שם נזכר לדמים כלל וכו' ואם רצו בעת התמורה והזכירו בשעת התמורה סך ידוע, וזה נוסח שטר תמורה וכו' ויהא רשאי לעשות בו כל חפצת נפשו בכח התמורה וכו' (ר"י ברצלוני, ס' השטרות, הוצ' מק"נ, 122-123). — *ובמשמ' נגוד, הפך: שבע כפולות בג"ד כפר"ת וכו' רך וקשה גבור וחלש וכפולות שהן תמורות[1]) חכמה אולת תמור עושר עוני וכו' (ס' יצירה ד ג). והלץ הוא תמורת החכם (ראב"ע, הגיון הנפש, יג.). והרע הוא תמורת הטוב (שם, לא.). יש צניעות שטובה תימינת תמורתת כגון שיש לו שילשול אם לא יגביה בגדיו ביותר שמא יטנפוהו נצוצות ממימי רגליו (ס' חסידים [illegible], מק"נ, 467). — *ובמשמ' גמול, שכר: והבוטח ביי' בטוח מן המדוים והחליים אלא על דרך הכפרה או על דרך התמורה[2]) (ר"י א"ת, חו"ה, בטחון, פתיחה). ועוד שבעולם הזה יתן להם תמורה טובה וייטיב להם בקצת טובה (שם, כוזרי ג יט). אבל דעת בלדד השוחי בזאת השאלה היא אמונת התמורה והגמול[3]) וכו' ויומר לך הטובה שבתמורות[4]) (ר"ש א"ת, מו"נ ג כג). — *ובדקדוק, שם הגוף, כנוי השם, pronomen: סדר המדבר, השמות והאותות והקהל והמלות והתמורות והדבקות והמצדירות (ר"א בן אשר, דקדוקי הטעמים, הוצ' בער-שטרק, 61). — ואמרו פיטנים ומשוררים: יוצר עולם תמורות כחשכה כאורה ובו תכנת צורות בלי ערך לך צורה (ר"י בן גיאת, יה כל, שעה"ש, 17). אם נסע עמנואל מעולם ההבל והתמורה (עמנ', כח, ילדן, 394). — ונוהג היום בתחביר במשמ' appositio, בדומה לערב' בדל[a]) באותה משמ'.

ב. **תְּמוּרָה**, ש"נ, תְּמוּרָתוֹ, — כמו תֹּמֶר, תִּמֹּרֶת, עץ הדקל[1]): אל יאמן בשו נתעה כי שוא תהיה תְמוּרָתוֹ, בלא יומו תמלא וכפתו לא רעננה (איוב טו לא–לג). משיב יגע ולא יבלע כחיל תְּמוּרָתוֹ ולא יעלס (שם כ יח). ועי' תִּמֹּרָה, תִּמֹּרֶת.

***תַּמּוּת**[2]), ש"נ, — מצבו של השור התם, שלא הועד בנגח: נתפקח החרש, נשתפה השוטה והגדיל הקטן, חזר (השור) לתמותו (ר' מאיר, ב"ק ד ד). לעולם הוא (השור) בתמותו עד שיעידוהו (יהודה בן נקושה, תוספת' ב"ק ד ד). לא פטר ר"י אלא צד העדאה שבו אבל צד תמות במקומה עומדת (רב אדא בר אהבה, ב"ק מה:). — *ובמשמ' שְׁלֵמוּת, חסר מום: תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות (קדוש' כד:, זבח' קטז., מנחו' ו., כט., חול' כג., תמורה יד.). — *ובמשמ' ישר, תֹּם: יצחק אף הוא היה תמים, אמר הקב"ה יש בן תמים מזה, יודע שאביו הולך לקרבו והוא מהלך עמו בתמות (פסיקת' רבתי סוף או כסף, מהד' איש שלום, קלה.). — ובסהמ"א: ועצת מלאכיו ישלים, וכל חפצי ישלים, זה שלמות ותמות והשלמה והתמה (ר"י א"ת, ס' השרשים לגנאח, שרש שלם).

---

[1]) [כמבֹאר בפרושו של העורך משנת תשי"ד, ובפרטים נוספים במהדורה האנגלית משנת תשי"ז, אין כאן תמורתו לשון קנין וחליפין אלא צורה במשמ' תֹּמֶר, בין שצדק הנקוד ובין שיש לנקד כלשון תִּמֹּרֶת או תִּמֹּרָה, והכונה לדקלי שוא, מכזיבים, שאינם נותנים פרי. על כן נאמר במקום הראשון כי בלא יומו תִּמַּל (כך צ"ל, ז"א תיבש) תמורתו, וכפתו לא רעננה. ובמקום השני יש לגרס: כְּחִיל (ז"א אילן מבחיל, שאין פרותיו מבשילים) תמורתו ולא יעלס, כלו' ולא יהנה ממנה.]

[2]) [למעשה באה מלה זו אף במקרא, אלא שלא הֻכרה בנקוד, באיוב יב ב: אמנם כי אתם עם ועמכם תָּמֻות הכמה, צ"ל תַּמּוּת חכמה, כלו' החכמה בשלמותה, ולכך גם הכונה של דרשת חז"ל: אל תקרי תמות אלא תומת.]

[a]) بدل

---

[1]) [בכמה דפוסים הגרסה תמורת, ועי' *תָּמוּר.]

[2]) [במקור הערבי: אלתעויץ̇.]

[3]) [במקור הערבי: אעתקאד אלעִוַץ̇.]

[4]) [שם: ותעויץ̇ אחסן עִוַץ̇.]

וכאשר היה על שלמות עניניו ותמותם (ר"מ ח"ח, מו"נ א ב). והיה לו (האיש) שכל אנושי על שלמותו ותמותו (שם ג לו). בהיותה בשלמות תנועותיה ותמות פעלה (נסים בר שלמה, ס' הגבולים ליסראלי, הקדמה למחבר, קלו). אמנם תועלתה הנני מיעץ לכל איש תם בתכלית התמימות אשר כאשר ישאלוהו וכו' אבל ראוי שישאר בתמותו וקבלתו (אמו"ר ד, זכר כלל). אמתת הדבר הוא שהמחשבה האחת המתמצעת בתמותת בשני רגעיה (רנ"ק, מורה נבוכי הזמן עז, רפ). — ואמרו פיטנים ומשוררים: תמה תמותה בהתחלקה ועל דודה מתרפקה (בנימין בן אברהם מהענוים, בת ציון עד אנה, מבחר השירה העברי באיטלי, שירמן, לד). ישועת תמצאי תמיד בלכתך ברוב תמות ותשובי לחדרך (פירי חימן, אידלזון-טורטשינר, 112). — ועי' *תְּמִימוּת. — *ותמות דעת: גם קריבת ימים נאמרת בשלש בחירים גמורים בתמות דעת שלא הגיעו לפרק אבותיהם נחוגי עלמות (ולנשטין, Unpublished Piyyutim, 29).

תְּמוּתָה, ש"נ, — כמו מות[1]), במקרא רק בצרוף שבמ"כ בני תמותה: תבוא לפניך אנקת אסיר כגדל זרועך הותר בני תְמוּתָה (תהלי' עט יא). לשמע אנקת אסיר לפתח בני תְמוּתָה (שם קב כא). — ובתו"ם, בשר תמותות במשל לאשת יפת תאר[2]): וראית בשביה וכו' יפת תאר לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבילות (קדוש' כא:-כב., וכעין זה במקום ז). — ובספהמ"א: ודאבי נפש ואנשי תמותה אם יצתי ממנו ישישו ויגילו בו (יוסיפון, גינצבורג, לט). כי בעת התיא יהיה (האדם) נעות ונתעה משאר ב"ח ואפשר שישחית עצמו בשחיתות ובתמותות (ר"י א"ח, חו"ה, עבודת אלהים, פתיח'). ודמיון השה הוא לענוי הגוף ולתמותתו (רד"ק, ישעי' נג ז). האדם השרוי בצער דומה למת וכשתבא לו התשועה תדמה לו שחיה מתמותתו (הוא, הושע ו ג). — *ובמשמ' שעור מקרי המות במקום מסים או בזמן מסים, Sterblichkeit; mortalité; —ty: עד כמה נגרעת התמותה (Sterblichkeit) בין מוכי האסכרה לרגל ריפוים בנסיוב הרפואה של בירינג (יצחק טוניס, הדיפתיריה, פטרבורג תרנ"ח, עמ' 55). — ואמרו פיטנים ומשוררים: ובשלומו אזי באה לנפשי בלא עתת תמותה העתידה (ר"מ נגיד, יחידתי לבנך, הברמן ג, 10). יחננו ויתעשת אלהים להקבץ בטרם יום תמותות (רסג"ג, בחייכם, ביאליק-רבניצקי א 134). שם תחיו אחר תמותתך (רמב"ע, הבל הבי, ברנשטיין, קנב). וכי ילדי תמותת נהנו (הוא, ענק ח, ברנשטיין, ספב). והראני תשועתך בטרם יום תמותתי (ראב"ע, לך אלי תשוקתי, כהנא א, 206). כמה אטמתם אזנכם לקראים עד כי תמותה קראת ותענו (ר"י חריזי, תחכמוני ב, קאמינקא, 88). וכלם יכספו אל תמותת כאלו הם בבור מות יצוקים (שם ז, שם, 79). למר נפש הלא חיים תמותה (יהודה בן יצחק אברבנאל, זמן הכה, מבחר השירה העברי באיטלי, שירמן, רכ).

***תַּמְחוּי**, ש"ז, — קערה גדולה[1]), שיש בה מדורים מדורים, ושאפשר להעמיד עליה תבשילים

---

[1]) [כך הובנה המלה במסרת הפרשנות. ואמנם, הואיל ואין במקרא אלא „בני תמותה" בלבד, פעמים בהקבלה אל אסיר, אין לראות הבנה זו בדיוק כנעלת מכל ספק, ויהכן כי בא תמותה בהשאלה ככנוי לכלא, מקום חשך וצלמות, בדומה לישע' מב ז: לפקח עינים עורות להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי חשך, והשוה גם בית החפשית (מ"ב טו ה, דה"ב כו כא) ככנוי לבית הסהר, בעוד שצרוף זה (בת ח'פת'ת) באוגרית' הוא כנוי לשאול, מקום המתים ממש. ועי' בהערה שאחר זו.]

[2]) [שים לב לכך, כי בא גם כאן תמותות לגבי אסירות, שבויות חרב, ואולי מיסד שמוש זה על לשון בני תמותה שבכתוב, ככנוי לאסירים.]

[1]) [משמ' עקרית זו יוצאת גם מן המאמרים המובאים כאן וגם מפרושי הראשונים, כגון פרוש הגאונים לטהרות (אפשטין, עמ' 41): קערה גדולה שהיא לאכילת מזון, יש לבני אדם חשובים קערה גדולה ויש בגופה של קערה מגורות ודומין לקערות בתוך קערה גדולה ויש בהם כל מיני מזון מינים מינים שונים וכו'. ומכאן מובן שיכלה קערה גדולה כזו לשמש גם לתכנת ולהגשה לשלחן עשירים

או תבלים שונים בכת אחת, Platte; plateau; platter: ונותן (את השמן) לחמטה ולתמחוי אבל לא יתן לקדרה וללפס כשהן רותחין (מעשרי ה ז). האילפס והקדירה שהעבירן מרותחין לא יתן לתוכן תבלין, אבל נותן הוא לתוך התמחוי (שבת ג ה). בורר (קטניות ביום טוב) כדרכו בחיקו בקנון ובתמחוי אבל לא כטבלא ולא בנפה ולא בכברה (ביצה א ח). שמעתי באוכל מזבח אחד בה׳ תמחויים בהעלם אחד שהוא חייב על כל אחת ואחת משום מעילה (כרית׳ ג ט). כל כלי עץ שנחלק לב׳ טהור חוץ משולחן הכפול ותמחוי המזנון וכו׳ (כלים טז א). בית קערות שאינו מקבל קערות אע״פ שמקבל את התמחויים טמא (שם יז ג). אספקלריא טהורא, ותמחוי שעשאו אספקלריא טמא, ואם מתחלה עשאו לשם אספקלריא טהור (שם ל ג). חומר בקודש מבתרומה שמטבילין כלים בתוך כלים, וכוסות בתוך כוסות ותמחויין בתוך תמחויין בתרומה אבל לא לקודש (תוספת׳ חגי׳ ג ד). ויש לך אדם שהזבוב נופל לתוך תמחוי שלו נוטלו ומיצצו ואוכל מה שבתוכו (שם סוטה ה ט). הקור והקערה האונפיל ותתמחוי שנחלקו אף על פי מקבלין על דופנותיהן כאלפסין טהורין (שם כלים ב״מ ה י). תכום והצלוחית וכו׳ טהורין תמחוי והקערה שנקבו מלמעלה טמאין מלמטה טהורין (שם שם ב״ב ז י). זפת שבכום ושבצלוחית מתוכן חוצצת ומאחוריו אינו חוצצת וכו׳ בתמחוי ובקערה בין מתוכם בין מאחוריהן וכו׳ הרי זו חוצצת (שם מקו׳ ו טו). ובלבד שלא ינפה לא בקנון ולא בתמחוי

וגם להגשת מנות מנות לעניים שנטלו איש איש את חלקו מעליה. ואולם לא תתברר מקור המלה, שאינה אלא בעברי׳ שבתו״מ בלבד, ועל כן אין לראותה כשאולה מלשון אחרת, אף לא מרומ׳ או יונ׳ (שאין בה ח), ואין אף הצעות הגזירה שהצעו (עי׳ למשל גם בדברי לויאס, לשוננו ד, 105) מתקבלות על הדעת.
ואמנם אפשר שיש לחבר שם זה בלשון הכתוב בישע׳ כה ו: שמנים ממֻחים שמרים מזקקים; לפי זה ממחים קרוב הוא אל מזקקים, ויהית אפוא תמחוי: קערה זו שממחים, ר״ל, מזקקים עליה את השמנים (כלו׳ את יינות הבשם) לפני הגשתם בקערות או בכוסות למסבים במשתה, והשוה באשור׳ מחח במשמ׳ נסוך.]

(ירוש׳ מעש׳ ד ד). מים שנתגלו לא ישרת בהן את הטיט ולא יכבס בהן את הכלים ולא ידיח בהן קערות כוסות ותמחויין (שם תרומ׳ ח ה). מעשה שהלכתי לצידון והביאו לפני יותר משלש מאות מיני דגים בתמחוי אחד (רשב״ג, שם שקל׳ ו ב). זה שהוא נוטל לולב גזול למה הוא דומה לאחד שכיבד את השלטון תמחוי אחד ונמצא משלו (ר׳ לוי, שם סוכה ג א). מה מזבח אחד שאין גופין מוחלקין חייב על כל אחת ואחת משום תמחויין[1]) מוחלקין חמשה זבחים דגופין מוחלקין לא כל שכן (כרית׳ טו:). למלך שעשה סעודה וזימן את האורחים והכנים לפניהם תמחוי מלא כל טוב (ר׳ שמואל בר רב יצחק, מד״ר בראש׳ ט). פעם אחת זימנני אדם אחד בלודקיא והביאו לפניו תמחוי של כסף וטבעיותיו ומטותיו של כסף ועשרים וארבע בני אדם סובלים בו, והיו עליו כל מיני מאכל שנבראו מששת ימי בראשית לאכילה (פסיק׳ רב׳ י״ הדברות שליתלה, מא״ש, קיט:).—ובצרופים, *תמחוי חוזר, תמחוי המֻגש לאורחים בזה אחר זה: ואוכל (המודר הנאה) עמו על השולחן אבל לא מן התמחוי אבל אוכל הוא מן התמחוי החוזר (נדר׳ ד ד).—*ותמחוי של חתיכות[2]): וכן מי שהביאו לו תמחוי של חתיכות אמרו לו חלב נפל שם ומשך ידו ולא טעמו (מד״ר שה״ש, סרכך אגן הסהר). — *ותמחוי לעניים[3]), גם בהשאלה, במשמ׳ מטבח המספק מזונות לעניים: ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין, ואפילו מן התמחוי (פסח׳ י א). עני שנותן פרוטה לתמחוי ופרוטה לקופה מקבלין הימנו (תוספת׳ פאה ד י). תמחוי נגבית בשלשה ומתחלקת בשלשה שגבוית וחלוקתה שוים, תמחוי בכל יום, קופה מערב שבת לערב שבת, תמחוי לעניי עולם קופה לעניי העיר (ב״ב ח:).—ובסהמ״א: תמחוי של זכוכית שעשאו

[1]) [יש גורסים דתמחויין, ובשבת עא.: תמחויין מחלקין, וכן בכריתות ד.]

[2]) [עי׳ תוספתא כריתות ד א: האוכל חמש חתיכות מזבח אחד בחמשה תמחיין בהעלם אחד, וכן עי׳ מד״ר שה״ש, שררך אגן הסהר: למלך שהיה לו בן, בא בנו מבית הספר מצא תמחוי לפני אביו נטל אביו חתיכה ונתנה לו.]

[3]) [עי׳ בהערה שבראשית הערך.]

מראה מקבל טומאת (רמב״ם, כלים יב יח). הצדקת נגבית ונחלקת בשני דרכים ע״י הגבאי׳ הדרך הא׳ במעו׳ תבאות לקופה לחלקם בזמנים ידועים והדרך הב׳ בתמחוי לתת מזונות בכל יום לדלים שאין להם שום דבר לאכול (ר״י אבוהב, מנוה״מ ג א ז ג). ועי׳ ב. *תַּמְחוּת.

א. *תַּמְחוּת, ש״נ, — מה שנמחה ונשחק מדבר: על שחק מאזנים ופלס ועל תמחות[1] איפה ואבן (ר״ס גני׳ מב ד).

ב. *תַּמְחוּת, או *תַּמְחִית, ש״נ, צורת הקטנה מן תמחוי, מ״ר תמחויות, — כמין קערות קטנות שבראש העל על צוארי הבקר[2]: הטמאין שבעגלה, העול של מתכת וכו׳, והברזל שתחת צוארי בהמה וכו׳, והתמחויות (כלים יד ד).

*תְּמִיאֵל, תומיאל, תאומיאל, ש״ז, — שם מלאך[3]: הספירה הראשונה תאומיאל ונראה למקצתם כי הוא מלשון תואמים וכו׳ ובספר הזהר נראה שהם שני שמו׳ תאומיאל ותומיאל הם בנגד נצח והוד (רס״ע פלקירא, ס׳ התמונות ה ב, כא.). וכשהם נכללים זה בזה מהתנוצצותם יוצאת חיה אחת אשר שמה תומיאל ומעשיהו להשגיח בעולם (נפתלי בן יעקב אלחנן, עמק המלך, שער עולם הבריאה, קנז.). והממונה על הדעת שמו מתניא״ל והממונה לקצר ימי האדם נקרא תמא״ל (נכית מנחה ו, לג.).

[1] [אמנם כך בכ״י, ובגליון: תמורת, אבל בלי ספק הכונה, כדעת רבים, לקרי: תמחות, כלשון המשנה (כ״ב ה י): החנוני מקנח את מדותיו פעמים בשבת וממחה את משקלותיו פעם אחת בשבת. ועי׳ סגל, ב״ס השלם, עמ׳ רסג.]

[2] [ז״ל פרוש הגאונים (אפשטין 86): כמין קערות קטנות שיש לעול והוא ראש דעול והוא חלק על ראש צוארי בהמה.]

[3] [כן נאמר בזהר פקודי רנב.: וכד אתכלילן כלהו ביה אפיק (ס״א חד) חיותא קדישא והאי חיותא סלהטא ואקרי שמיה תומיא״ל האי חיותא איהי חיותא דקיימא לאשגחא בעלמא באינון עיני יי׳ דאזלן ושטאן בעלמא.]

תָּמִיד[1], תה״פ, — בכל הזמן, בכל עת (ועת), בכל פעם, always; toujours; immer (wieder):

ונתת על השלחן לחם פנים לפני תָּמִיד (שמות כה ל). אש תָּמִיד תוקד על המזבח לא תכבה (ויק׳ ו ו). כן יהיה תָּמִיד הענן יכסנו (במד׳ ט יו). ארץ אשר יי׳ אלהיך דרש אתה תָּמִיד עיני יי׳ אלהיך בה וכו׳ (דבר׳ יא יב). ואתה תאכל לחם על שלחני תָּמִיד (ש״ב ט ז). אשרי אנשיך וכו׳ העמדים לפניך תָּמִיד (מ״א י ח). הן על כפים חקתיך חומתיך נגדי תָּמִיד (ישעי׳ מט יו). וקוה אל אלהיך תָּמִיד (הושע יב ז). שויתי יי׳ לנגדי תָמִיד (תהל׳ יו ח). באהבתה תשגה תָמִיד (משלי ה יט). — וכסומך, בצרופים כגון ארוחת תמיד, בהקבלה לצרופים כגון שמחת עולם וכד׳: וארחתו ארחת תָּמִיד נתנה לו וכו׳ דבר יום ביומו (מ״ב כה ל, ירמ׳ נב לד). — ואנשי תמיד: ואנשי תָמִיד[2] יבדילו עברים בארץ מקברים את העברים את הנותרים וכו׳ (יחזק׳ לט יד)[3]. — ולחם תמיד: ולחם הַתָּמִיד עליו יהיה (במד׳ ד ז)[4]. — ומנחת תמיד[5]: וקטרת הסמים ומנחת הַתָּמִיד ושמן המשחה (שם שם יו). ללחם המערכת ומנחת הַתָּמִיד (נחמ׳ י לד). — ועולת תמיד[6]: עלת תָּמִיד לדרתיכם (שמות כט מב). על עלת הַתָּמִיד ונסכה (במד׳ כח י). ועשו את הכבש ואת המנחה וכו׳ עולת תָּמִיד (יחזק׳ מו יח). ואחרי כן עלת תָּמִיד ולחדשים ולכל מועדי יי׳ המקדשים (עזרא ג ה). ללחם המערכת וכו׳ ולעולת הַתָּמִיד השבתות החדשים (נחמ׳ י לד). — וקטרת תמיד: קטרת תָּמִיד לפני יי׳ לדרתיכם (שמות ל ח). —

[1] [המלה קרובה במשמ׳ אל נֶצַח, וכנראה נולדת אף היא בעקר בלשון חזק, מן תמאיד, משרש מאד.]

[2] [אמנם הצרוף קשה, ואין תרוצי המפרשים מניחים את הדעת, ואפשר שאין הגרסה מדיקת.]

[3] [במק׳ לבוא תָּמִיד צוית להושיעני (תהי׳ עא ג) הנכון הוא, כדעת רבים, כמו כתה׳ לא ג: לבית מצדות להושיעני.]

[4] [השוה בשמות כה ל: לחם פנים לפני תמיד.]

[5] [בויק׳ ו יג: עשירת האפה סלת מנחה תמיד.]

[6] [ובבמד׳ כח ג: שנים ליום עלת תמיד.]

ותמיד, ככנוי לקרבן הקרב יום יום[1]: וממנו הרים[2] הַתָּמִיד והשלך מכון מקדשו וצבא תנתן על הַתָּמִיד בפשע (דני' ח יא-יב). וחללו המקדש המעוז והסירו הַתָּמִיד ונתנו השקוץ משמם (שם יא לא). ומעת הוסר הַתָּמִיד ולתת שקוץ שמם (שם יב יא). — וכתו"ם: אפילו אלו נוטלין ואלו מניחין אף זו היתה תמיד (רבי יוסי, מנח' יא ז). — *ובעקר הקרבן שהיו מקריבים יום יום, בקר וערב: תמיד נשחט בשמונה ומחצה וקרב בתשע ומחצה וכו' (פסחי' ה א). אברי התמיד ניתנין מחצי כבש ולמטה במערב (שקלי' ח ח). בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות ובטל התמיד והובקעה העיר וכו' (תעני' ד ו). השקו את התמיד בכוס של זהב (תמיד ג ד). זהו סדר התמיד לעבודת בית אלהינו (שם ז ג'. משעת שחיטת התמיד עד שעת זריקתו (ברכי' כב:).—*ותמיד של שחר, *ותמיד של בין הערבים: עם תמיד של שחר היו קרבין, ופר העולה ושעיר הנעשה בחוץ היו קרבין עם תמיד של בין הערבים (יומא ז ג). בכל יום היו שם עשרים ואחת תקיעות במקדש וכו' ט' לתמיד של שחר ותשע לתמיד של בין הערבים (סוכה ה ה). ולא (מחנכין) מזבח העולה אלא בתמיד של שחר (מנח' ד ד). אמר לו אמש בטלתם תמיד של בין הערבים ועכשיו בטלתם תלמוד תורה (מגי' ג.). — ומ"כ *תמידים, *תמידין: התרומה מה היו עושין בה, לוקחין בה תמידין ומוספין ונסכיהם (שקלי' ד א). משמר שזמנו קבוע הוא מקריב תמידין נדרים ונדבות ושאר קרבנות ציבור (סוכה ה ז). התמידים קודמין למוספים (זבח' י א). התמידין אינן מעכבין את המוספים, ולא המוספין מעכבין את התמידים (מנח' ד ד). כל המארח ת"ח בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו מקריב תמידין (ברכי' י:). — ותמיד, שם המסכת בסדר קדשים הדנה בתמידים. — ובסהמ"א, גם בצרופים שבסמ': כי הם תמידי[3] המציאות (רסב"ג, מקור חיים ה ל). שהם תמידי התנועה (רלב"ג, ס' הוקקש היסר כת"י א סע)[1]. והראשונה שבפעולות הראשיות ההזנה וענינה שהגשמים הנמוגים תמידי ההתכה למה שבהם מן החום והלחות (אמו"כ לראב"ד א ו).—*ונר תמיד, נר שמדליקים בבית הכנסת לפני ארון הקדש. — ואמר הפיטן: ברכם טהרם רחמם צדקתך תמיד גמלם[2] (אנא בכח, מיוחס לר' נחוניה בן הקנה). לנסוך יין תְּמִידֶיךָ (אליר בן אלעזר הדרשן, ליון לפירה, קיני). תפלה תקח תחנה תבחר תמור ניחוח תמיד השחר (אליר בן יצחק, תפלה תקח, סליחי' לער"ה). במקום תמיד[3] מִימן לשחר על קרבני (בנימין, יו"כ קטן, בת עמי לא תחסה).

תְּמִידוּת[4], ש"נ,—הַמְּשָׁכוּת בלא הפסק, התמדה, תדירות: ובל יראה, ל' רגילות ותמידות[5]

(רס"י, ישעי' כו י). ותחמישי מלשון הכבד כגון צמידות על הדבר ותמידות שאינו חוזר ממנו ולא הורד בו (ראב"ע, הגיון הנפש, כ). ובן מסתדרת לנביא גדולת האלהים ויכלתו ורחמנותו וחכמתו וחיותו ותמידותו ומלכותו (ר"י א"ת, כוזרי ד ה). כך היה רגיל (שמעון הצדיק) לאמר ולזה נאמר בזה הלשון (הוא היה אומר) המורה על התמידות (רשב"ץ דוראן, מגן אבות א א). אבל אחר כך פחד (יוסף) אול' ההתמדה תסיתהו כי התמידות יש לו רושם גדול בשנוי והתפעלות (ר"י אברבנאל, בראשי' ויקב, ויוסף הורד מצרימה). כמו הגלגלים שמציאותם הוא לסבת תנועתם בתמידות (ימיאל ווסיקא, מנחת קנאות, 18).

---

1) [בשמוש דומה בא באשור' satukku (מן השומרית) במשמ' (קרבן) תמיד.]

2) [קרי: הוּרַם.]

3) [נ"א: תמידיים. ועי' קלצקין-צובל, ערך תמידי.]

---

1) [ועי' קלצקין-ציבל, שם].

2) [על בעית המחבר ע' דודזון, אוצר א, 284. ואמנם היה מי שהציע לגרס: תמים גמלם, וקשה לקבל דעה זו כנגד כל המקורות; אבל אפשר שהמכון הוא: תְּמֹד גְּמֹלֵם, כלשון מדידה.]

3) [ובמחזור איטאלייני ב בטעות: תמיר.]

4) [גם תמודות (זכרון לראשונים הרכבי רכז, אולה"ג לוין, ראש השנה, 72) אינה אלא ט"ס במק' תמידות.]

5) [נ"א: לשון רגילותו תמיד, ועי' אביגרי, היכל רש"י א, קעח.]

תְּמִידִי, ת"ז, — שנעשה תמיד, שנמצא תמיד: וטובתם אינה תמידית ולא נדיבותם נמשכת (ר"י א"ת, מו"ה, עבודת האלהים ספיט'). והתמידיי הוא הדבר הטבעי שלא ישתנה אבל ילך מהלכו הטבעי על תכונה אחת בלי שום חלוף ושנוי (ר"ם א"ת, פרוש המלות הזרות). שהענינים המקריים אינם תמידיים ולא מאדיים (הוא, מו"נ ב כ). ואחר כך לפקוד רעך אשר הלך עמך בחברה התמידית (רמ"ע פלקירא, ראשית חכמה, תח' הא' במעלות היליריות, 19). ויתכן כי לתוספות התענוגים והשמחות התמידיים כיון דוד באמרו תודיעני אורח חיים (ר"י אבן לטיף, שער השמים כה, השמר ב, 131). ואמר בן רשד שהוא החיים התמידיים (רלב"ג, מלחמ' ה' א ח). והשגחת השם עליו תמידית (ר"י בן נחמיאש, פרוש משלי טז ז). והנה צריך שנעזוב הצעקה התמידית (ר"י מסיר ליאון, נופת צופים יב, 39). והחי יתן אל לבו צרותיו ומבוכותיו התמידיות (ר"ש ויגגה, שבט יהודה, תחנה בסוף הספר, שוחט, קסד). — ובנק' גם *תמידה: וכן נאמר כי מדת המציאות התמידה כשהיא נאותה לדבר וכו' (ר"י א"ת, מו"ה היחוד י). ומהענין הזה משובה נצחת, כלומר תמידה עולמית משקלו נפעלת ועקרו בנצחת (הוא, הפרפים לריב"ג, נלח). ובלבד שתהיה הדרך ההיא סלולה ותמידה בימי החום ובימי הקור אבל אם לא היתה תמידה רק תהיה נפסקת בימות הגשמים וכו' (רמב"ם, פאה ב א). שההצלחה היתה תמידה עמך (רד"ק, ירמי' יא יו).

תְּמִידִיּוּת, ש"נ, — כמו תמידות: ונסתעף מזאת ההוראה פעל יחיל להוראת ההצלחה ותמידיות היכולת (שלמה פפנהיים, יריעות שלמה א א, ג:). ע"י תמידיות התנועה שיתנועעו המאורות תמיד לילה ויום (שם א ג, יא.). — וחק התמידיות[1] (גבעת המורה למו"נ, א עג הקד' ח).

תְּמִיהָה, ש"נ — שם הפעל מן תָּמַהּ: ויבהלו המלך והשרים על זה ויתמהו תמיהה גדולה מאד (ילק"ש שמות קסו). וגם היה מחמית במלה הראויה לה כיתר רוב התמיהות (מנחם, מחברת, אדס). יש כאן תמיהות הרבה (רש"י, שופטי' יח ג). כל תמיהה הכפולה הראשונה בה"א והשניה באם (הוא, ירמ' יד כב). ומיום דעתי אותך לא שמעתי ממך כי אם תמיהות (תשו' ר"ת לרבנו משלם, מק"נ, 89). ואף גם זאת אשיב לך על תמיהותיך ועליהם אני מתמיה עליך (שם שם, 157). והוא דרך תמיהה (רד"ק, השרשים, שאר). קושיות ותמיהות עד אין קץ (רמח"ל, חוקר ומקבל, ל). — *ודברי תמיהה: כי הם דברי תם לנביא והם דברי תמיה[1] (רד"ק, מלא' ב יז). תמה אני תמיהה רבה (עמנואל, מחב' כג, ירדן, 401). המהתי תמיהה גמורה (שם, 407). ודברי תמיהת האחרונים (א"שיק, איוב יח כא). — *ולשון תמיהה: נפתר בלשון תמיהה במלים התמוהים וכו' נפתר בלשון תמיהה ולא היה בו כח להבין פתרונו היטב (תשובות תלמידי מנחם, שטערן, 81). נקוד בחטף פתח הה"א של השופט לשון תמיה[1] וכי מי שהוא שופט לא יעשה משפט אמת (רש"י, בראשי' יח כה). — *ובתמיהה, בתמיה', בתמיה[1]: לכתחלה לא כלומר בתמיהה עד כמה לשחוט וליזיל (רגמ"ה, חול' כז.). מלאכה היא, בתמיה (רש"י, ר"ה כט:). בתמיהה שהבאתני במשפט על מה שלא פשעתי ולא חטאתי (אלשיך, איוב יד ג). — ועי' *תְּמִהָה.

תְּמִיכָה, ש"נ,— שה"פ מן תָּמַךְ: (אתת תומיך גורלי) וגם יש לפותרו לשון תמיכה (רש"י, תהל' טז ה). (ותומכיה מאשר) המתקרבים לה, וכן כל לשון תמיכה שבספר זה שהוא אוחז בה (הוא, משלי ג יח). — *ותמיכה, במשמ' סיוע כספי לאדם או למוסד, נוהג בדבור ובספרות.

א. **תָּמִים,** ת"ז, סמ' תְּמִים, מ"ר תְּמִימִים, תְּמִימִם, סמ' תְּמִימֵי, נק' תְּמִימָה, מ"ר תְּמִימֹת, — שלם, שלא יחסר בו דבר, בפרט בצרופי זמן, ganz; entier; whole: והקריב וכו' חלבו האליה תְמִימָה לעמת

---

[1]) [עי' קלצקין־צובל, ערך תמידיות.]

[1]) [בפסק' תמיה' תמיהה, כדעת רבים].

העצה יסירנה (ויקי ג ט). וספרתם וכו' שבע שבתות תמימת תהיינה (סס כג כט). עד מלאת לו שנה תמימה (סס כה ל). ולא אץ (השמש) לבוא כיום תמים (יהו' י יג). הנה בהיותו תמים לא יעשה מלאכה אף כי אש אכלתהו וכו' (יחזקי יט ה). — ובמשמ' שלם בגופו, שאין בו מום או פגם, fehlerfrei; sans défaut; without blemish: שה תמים זכר בן שנה (סמות יב ה). לקח פר אחד בן בקר ואילים שנים תמימם (סס כט א). שעירת עזים תמימה נקבה (ויקי ד כח). פרה אדמה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה על (במד' יט ב). ופר בן בקר ואיל מן הצאן תמימים יעשו (יחזק' מג כח). — ובהשאלה, כמו תם, אדם נקי מעוון, תם וישר: נח איש צדיק תמים היה בדרתיו (ברחס' ו ט). וירא יי' אל אברם ויאמר אליו וכו' התהלך לפני והיה תמים (סס יז א). יודע יי' ימי תמימם (תהלי לז יח). כי ישרים ישכנו ארץ ותמימים יותרו בה (משלי ב כא). צדקת תמים תישר דרכו וברשעתו יפל רשע (סס יא ה). צדיק תמים (איוב יב ד). — ועל דרכו של האל: האל תמים דרכו (ס"ב כב לא; תהלי יח לא). — ועל פעלו: הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט (דברי לב ד). — ועל התורה: תורת יי' תמימה משיבת נפש (תהלי יט ח). — והיה פלוני תמים בדרכו וכד': תמים אתה בדרכיך מיום הבראך עד נמצא עולתה בך (יחזק' כח יט). יהי לבי תמים בחקיך למען לא אבוש (תהלי קיט פ). — והיה תמים לאלהים: ואהיה תמים לו ואשתמרה מעוני (ס"ב כב כד). — והיה תמים עם האל: תמים תהיה עם יי' אלהיך (דברי יח יג). ואהי תמים עמו ואשתמר מעוני (תהלי יח כד). — ובצרופים, גבר תמים, גבור תמים: עם גבור תמים תתמם (ש"ב כב כו). עם גבר תמים תתמם (תהלי יח כו). — ודרך תמים: אשכילה בדרך תמים מתי תבוא אלי (סס קא ב). הלך בדרך תמים הוא ישרתני (סס סס ו). — ותמים דרך: אשרי תמימי דרך ההלכים בתורת יי' (סס קיט א). תועבת יי' עקשי לב ורצונו תמימי דרך (משלי יא כ). — ותמים דעות, ותמים דעים, במשמ' שלם בדעתו[1]: כי אמנם לא שקר מלי תמים דעות עמך (איוב לו ד). התדע על מפלשי עב מפלאות תמים דעים (סס לז טז). — ובתהי"ם, כמו בתמים, בתמימות: שנאו בשער מוכיח ודבר תמים יתעבו (עמוס ה י). הולך תמים ופעל צדק ודבר אמת בלבבו (תהלי טו ב). הולך תמים יושע ונעקש דרכים יפול באחת (משלי כח יח). — ובתמים, כמו בתמימות: ועתה אם באמת ובתמים עשיתם ותמליכו את אבימלך (שופט' ט טז). ואם באמת ובתמים עשיתם עם ירבעל (סס סס יט). לא ימנע (ה') טוב להלכים בתמים (תהלי פד יב). — ובמגלת ברית דמשק: כל המתהלכים באלה בתמים קדש (רבין VII, 5, עמ' 27). וכן המשפט לכל באי עדת אנשי תמים הקדש (סס XX, 2, עמ' 37). במעמד אנשי תמים קדש וכו', אשר יתהלכו בו אנשי תמים קדש (סס סס, 5, 7, עמ' 39). — ובמגלות מדבר יהודה: ולהתהלך לפניו תמים (מגלת בני אור, מגל' גנוזי ב, כח). — ובתו"מ: מעשר בהמה אין מוכרין אותו תמים[1] חי ולא בעל מום חי ושחוט (מע"ש א ב). הבכור נאכל שנה בשנה בין תמים בין בעל מום (בכורות ד א). שבשעה שהיו ישראל תמימין היו (האורים ותמים) מכוונין להן את הדרך (ירוש' יומא ז ג). — ובספה"מ"א: זה שנאמר בתורה תמימה, תמימת אדמימות לא תמימת קומה (רמב"ם, פרה אדומה א ב). ויהיה חונן לבריות וכו', את לצדיקים, עמית לתמימים וכו' (ר"י בקאות, מנה"מ, ענלאו ד, 411). אבל אמונתנו התמימה היא, כי התורה וכל ענינית וספוריה וכו' (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א). — ותמים במשמ' תם ופתי, naiv; —if; —ive, נוהג בספרות ובדבור. —ואמרו פיטנים ומשוררים: שמרו שמרתם תמים, תמים תמימתם תמתה (יבאי, קרוב' שמות לא כא, זולאי, קכ). תמים דעות הורה אותו בדרך ישרה (רמב"ע, מי כמוך אפס, איגר 230). הנה הם תמימיך ורוחות שמיך ועל פני מרומיך חנם נטושים (הוא, אלוליס מהודך, סס 247). — ועי' א. תם.

[1]) [עי' על מקומות אלו בפרושו של העורך לס' איוב, וכן לעיל בערך תמות, ותמה. צרוף זה, תמים דעים, נוהג בספרות ובדבור היום במשמ' כן, גלוי לב, aufrichtig; sincère; sincere.]

[1]) [בב"ק יב: ובתמור' ז: נמצא תם, אך בב"י: תמים. ועי' ד"ס לב"ק שם.]

ב. **תָּמִים**, — כמו תֻּמִּים, אורים ותמים, ועי' תֹּם: ויאמר שאול אל יי' אלהי ישראל הבה תָמִים וילכד יונתן ושאול והעם יצאו (ש"א יד מא).

תֻּמִּים, מ"ר, כנ' תֻּמֶּיךָ, בצרוף אורים ותֻמִּים, ואף בקצור תמים בלבד, ככנוי לגורל הקדוש שעל לב הכהן הגדול [1]: ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התֻּמִּים והיו על לב אהרן בבאו לפני יי' (שמות כח ל). ויתן אל החשן את האורים ואת התֻּמִּים (ויק' ח ח). וללוי אמר תֻּמֶּיךָ ואוריך לאיש חסידך (דבר' לג ח). ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמד כהן לאורים ולתֻמִּים (עזרא ב סג). עד עמד הכהן לאורים ותֻמִּים (נחמ' ז סה). — ובתו"מ: כהן גדול משמש בשמונה כלים וכו' באלו נשאלין באורים ותומים ואין נשאלין בהן לחדיוט אלא למלך ולבית דין ולמי שהצבור צריך לו (יומא ז ה). משמתו נביאים הראשונים בטלו אורים ותומים (סוטה ט יב). שאין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא ובאורים ותומים ובסנהדרין של שבעים ואחד וכו' (שבוע' ב ב). —ובסהס"א, ואמר המשורר: שנער ופתרוס היערכוך בגדלם ואם הבלם ידמו לתומיך ואוריך (ר"י לוי, ציון הלא תשאלי, זמורת א, 57). — ועי' ב. תָּמִים.

***תְּמִימָה**, ש"נ, כמו תמימות, תמות: שמרו שמרתם תמים, תמים תמימתם תממתה (ינאי, קרובי' שמות לח כא, זולאי, קכ).

***תְּמִימוּת**, ש"נ, — שלמות, תכונת מי שהוא תמים: מאי הרי הוא (השור) בתמותו, הרי הוא בתמימותו דלא מחסרינן ליה (ב"ק לט:). — *וכמו תם, ישר, נאמנות: בשעה שבא (אברהם) בתמימות, הקב"ה בא עמו בתמימות ובשעה שבא בעקמנות הקב"ה בא עמו בעקמנות וכו' אימתי בא בתמימות בשעה שאמר אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה וכו' בשעה שבא (משה) בתמימות הקב"ה בא עמו בתמימות וכו' אימתי בא בתמימות בשעה שאמר מדוע לא יבער הסנה (מד"ר ויק' יא). שהלך (אברהם) לפני הקדוש ברוך הוא בתמימות וכו' כל מי שמהלך לפניו בתמימות נעשה לו מגן (מדרש תהלי' שוחר טוב א ד, באבער, 6) — ובסהס"א: וטוב היה לו להניח הדבר בתמימות התמימים ולא יעורר לבם ויניח דעתם בספק (השגת הראב"ד על רמב"ם ח ח). ואם גדול מאוד זה השלימות וכו תלוי תמימות איש וברו (ר"ש פלקירא, הקד' המבקש). וגם היסוד הזה אני לומד אותו ממאמר המשורר שאמר תורת ה' תמימה ואם היא צריכה תקון איה איפה תמימותה (דוד בר יו"ט בן בילא, יסודות המשכיל יא, דברי חכמים, כט). לא יפול המאמר הזה כי אם על התאב למצות האלהים ולא נמנע ממנו כי אם לתמימותו וקוצר הבנתו (ר"י אברבנאל, זבח פסח על הגדה, חס מה הוא אומר). ואיש משך בקשת לתומו, ר"ל בתמימותו שלא היה יודע ומכיר את אחאב ושלא במתכוון הכהו (הוא, מ"א כב). הנני מיעץ לכל איש תם בתכלית התמימות (אמו"ר לראב"ד ד). ומהו התמימות שידבר האדם דבריו בלי רמאות ומשאו ומתנו בלי רמאות ומרמה ופיו ולבו שוין (ב"ה מדות, מעלת האמונה יב לו.). — ואמרו פיטנים ומשוררים: תמימות וכשרות ועבדות וזהרות (ר"י בן גיאת, קינך, סעפ"ס, 20). אשריך יעלת החן כי אספת עם הצורה ההדורה נפש יקרה, והתחברת עם התמימות זריזות ונעימות (ר"י חריזי, תחכמוני לה). ועל כן אמרתי אם יש לדבר הזה עקר ותמימות, אלכה ואראנו בטרם אמות (הוא, שם לה).—*ותמימות, במשמ' תכונת הפתי והתם, Naivität, naïveté, נוהג בספרות ובדבור.

---

1) [כפי שראה בעקר ד. ה. מילר בשנת 1896 ולפי ההוכחות הנוספות שהובאו ע"י העורך בפרושו לאיוב ובמקומות אחרים, ובפרט במחקר על אורים ותמים שבכנס בחלשון והספר ג, 103–114, אורים ותמים פרושו — כמו של חִים וְחֵם ככנוי לגורל בלשון האי סוקוטרה בדרום ערב — הבעת הכרעת האל על האדם ומעשהו כדבר ארור או תם וישר לפניו. באותה משמ' בא בס' איוב גם אור וישר, אור ובֹר. עי' במקום הנ"ל על כל פרטי ההשקפה שמאחרי בטויים אלו ושל בטויים אחרים כבנין אלה. ואלו חז"ל, התרגומים הקדומים והפרשנים העברים דרשו את השם כלו לשבח, ועי' גם על כך במובא שם.]

תְּמִימִי, ס"ז, — כמו תמים: שאם תהיה לו עלת תמימית יחיה לו מחדש שחדשו (עולם קטן כ"ה, מוצא עי' קללקין-לוגל, הו"ל המוכ' הפלוס' 7, 211).

תְּמִינַאי, מוס"ז, — הצעת שם לכוכב הלכת השמיני, אוראנוס, שלא היה ידוע לקדמונים: השמיני הוא הנקרא בל"א (אוראנוס) ואני אקראנו תמינאי מרחקו מן השמש בכדי ארבעים אלף רבוא פרסאות וכו' (כ"ד מספיזנהויזן, מוקדום הנל לט, לח.). הכי יבצר מאת הבורא וכו' לברוא עוד כוכבי לכת אחד או יותר אחרי מסלת התמינאי (סוח, סס מג, לג:). והרחוק מכל אחיו הנודעים לנו בעת הוא הנמצא לחוזים ג"כ בימינו וקראתיו תמינאי עם שמנת ירחיו הסלוים אותו ג"כ תמיד במהלכו (סס מע, לס:). צדק שבתאי ותמינאי לתפארת בגדי רקמתך תצחקנה (סס סס, לע:).

***תְּמִירָה** — מלה מספקה[1]: פוקטי שיש בה בית קיבול שֶׁמן טמאה, בית קבול נר טהורה, ואינו מטמא אלא המשמש את הצורך. תמירות שלה של מתכת בין מקבלות בין שאין מקבלות טמאות ושל עץ ושל זכוכית מקבלות טמאות ושאין מקבלות טהורות (תוספת' כלים ב"מ ג ו).

תמך

תמך[2], ממנו *תְּמִיכָה, תָּמַךְ, ועי' *תְּמִירָה, הערה.

תָּמַךְ[3], פיו"ע, תָּמַכְתָּ, תְּמַכְתִּיךָ, תָּמְכוּ, תּוֹמֵךְ[4], תֹּמְכֶיהָ, אֶתְמָךְ־, תִּתְמֹךְ, יִתְמְכוּ, יִתְמֹכוּ, תְּמֹךְ, — תמך איש או באיש, בדבר, אחז, החזיק בו, גם כדי לסמך אותו, ובהשאלה, סעד, עזר, fassen, ergreifen, stützen; prendre, saisir, soutenir; to seize, hold (fast), support: וַיִּתְמֹךְ יד אביו להסיר אתה מעל ראש אפרים וכו' (בראשי' מח יז). ואהרן וחור תָּמְכוּ בידיו מזה אחד ומזה אחד (שמות יז יב). אמצתיך אף עזרתיך אף תְּמַכְתִּיךָ בימין צדקי (ישעי' מא י). הן עבדי אֶתְמָךְ־בו בחירי רצתה נפשי (סס מב א). והכרתי יושב מבקעת און ותוֹמֵךְ שבט מבית עדן (עמוס א ה). והכרתי יושב מאשדוד ותוֹמֵךְ שבט מאשקלון (סס סס ח). ואני בתמי תָּמַכְתָּ בי ותציבני לפניך לעולם (תהל' מא יג). אדם עשק בדם נפש עד בר ינוס אל יִתְמְכוּ בו (משלי כח יז). ידיה שלחה בכישור וכפיה תָּמְכוּ פלך (סס לא יט). — ולגבי דברים מפשטים, בצרופים כגון תמך עשר, כבוד, אחז ורכש אותו: אשת חן תִּתְמֹךְ כבוד ועריצים[1] יִתְמְכוּ עשר (משלי יא טז). ושפל רוח יִתְמֹךְ כבוד (סס כט כג). — ותמך בשחד: מאס בבצע מעשקות נער כפיו מִתְּמֹךְ בשחד (ישעי' לג טו). — ותמך האדם או לבו בדבר האל, בחכמת וכד': עץ חיים היא למחזיקים בה וְתֹמְכֶיהָ מאשר (משלי ג יח). יִתְמָךְ דברי לבך שמר מצותי וחיה (סס ד ד). ודין רשע מלאת דין ומשפט יִתְמֹכוּ[2] (איוב לו יז). — ותמכו אשורי האדם וצעדיו (ב)דרך וכד', אחזו אותה ללכת בה: תָּמֹךְ אשורי במעגלותיך בל נמוטו פעמי (תהל' יז ה). רגליה ירדות מות שאול צעדיה יִתְמֹכוּ (משלי ה ה). — ובמגלות מדבר יהודה: [וא]ני בתומכי בכה אתעודדה ואקומה על מנאצי (מגלת ההודיות 4 22, ליכט, 94). [כיא ב]צדקתך העמדתני לבריתכה ואתמוכה באמתכה (סס 7 20, סס, 126). — ובסהמ"א[3]: אתה תומיך

---

[1]) [משמ' המלה נתנת להגדרה כחלקים של פוקטי, שהיא לפי הענין מין מנורה; אבל צורת המלה בודאי משבשת היא, ואם צדק יסטרוב בפרושו: עמודים לתמוך את המנורה, אפשר שהנכון: תְּמוּכוֹת או תומכות, ואין צרך בהגהת הגר"א: מנורות.]

[2]) [עי' בהערה שאחר זו.]

[3]) [במק' פעל זה בא באשור' באותה משמ' תְּמַח; מצד אחר קרוב השרש במבטא ובמשמ' אל סמך, שרש שאינו באשור' אבל נמצא הוא בארמ' ובסור', בערב' ובכוש'; ואפשר שיש לפנינו התפתחות של שרש אחד, שאמנם דרכיה אינן ברורות לפנינו כל צרכן.]

[4]) [אין תּוֹמִיךְ בתהל' יו ה (יי' מנת חלקי וכוסי אתה תּוֹמִיךְ גורלי) צורה מן תָּמַךְ אלא, כדעת כמה חוקרים, הפע' מן יָמַךְ, במשמ' הרחיב.]

[1]) [עי' בספר העורך משלי שלמה, עמ' 10, 86.]

[2]) [לפי דברי העורך בפרושו יש לגרס: ודין רְשָׁעִם לא תדין ומִשְׁפְּטֵי תִּתְמֹכוּ.]

[3]) [בתו"מ לא נהג הפעל, ואינו בא למעשה אלא בהבאות מן המקרא, כגון בדברי הפסיק' רבתי (ג, ביום השמיני): תמך (יוסף) ידו של אביו להעבירה מעל ראשו של אפרים וכו'. במד"ר במד' יג נאמר על

גורלי וכו' הגורל הזה ותלד בן ששי ליעקב, על שהיה זבולון תומך תורה, שכל מה שנברא בששת ימים עומד בזכותה (ברא"ר רבתי, אלבק ל יט, 122). — ואמר הפיטן: תמכתי יחדותי בשלש עשרה תבות (אמתי בן שפטיה, אזכרה אלהים, סליח' נעילה, מבחר השירה, ברא"די, מח). כי הנה כגרזן ביד החרש וכו' כן אנחנו בידך תומך עני ורש (כי הנה כחמר, פיוט לליל כפור). — ובינ' שָׁעוּי, *תָּמוּךְ, ואמר המשורר: ברא אל פלכים בתים לשבעה מלכים וכו' בימינו תמוכים ובאהבתו משוכים (ראב"ע, פעם על מהלכם, איגר, 17). — ואמרו פיטנים: שואגים הושענה, תמוכים עליך הושענה (ר"א קליר, הוש אני חומה). תמוכים עליך ובך מותאחים בנוראות ישינך נושע לנצחים (ר' בנימין, איך נפתח פה, סליחו' ליום א').

—נפע', יִתָּמֵךְ, — שתמכו ואחזו אותו: עוונותיו ילכדנו את הרשע ובחבלי חטאתו יִתָּמֵךְ (משלי ה כב [1]).

—הפעי, *הִתְמִיךְ, — כמו קל: התמכתנו מאז בימין נעסך, מלטנו מקצף ושצף זעסך (יחיאל בר אברהם, אקדם בכסף, סליח', מבחר השירה העברי באיטלי', שירמן, מט).

—הפעי, *הָתְמַךְ, — שתמכו בו: יחיד ונאמן אמיץ בגבורת נרוסמך, בחסדך רחם בך ישען ויתמך (יואב בן דניאל, יודע ועד, מבחר השירה העברי באיטלי', שירמן, קלד).

*תַּמְכָּא, *תַּמְכָּה [1]), ש"נ, — שם אחד הצמחים ששמשו כמרור בליל הפסח: ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחזרת בעולשין ובתמכא ובחרחבינה ובמרור (פסח' ב ו). עלי תמכה והרחבינה עלי וורד ועלי מילת יש להן שביעית (תוספת' שביע' ה ג).

תְּמֹל, — עי' תְּמוֹל.

*תַּמְלוּחִית, — ש"נ, מליחות, תכונת הדבר המלוח, ואמר הפיטן: פורחים להמתיק בשחק תמלוחית מים (ר"א קליר, אקשטה כסל, תפלת גשם).

תְּמְלוּל, — מלה מספקת: על הר גבוה רם מאד ותלול, יעלו בתמלול [2]) המבשרים את נין ארי וחמול, אהוב וסגול (שיטי יחידה, שירי תימן, אידלזון-טורטשינר, 40).

*תַּמַלְיוֹן, בן תמליון — שם של שד, שלא נתברר מקורו: יצא לקראתו (של ר' שמעון) בן תמליון [3]) רצונכם אבוא עמכם וכו' (כשהגיע לשם אמר) בן תמליון צא בן תמליון צא (מעי' יז ז).

הכתוב ושפל רוח יתמך כבוד: זה סיני שהשפיל את עצמו לומר שאני נמוך ועל ידי כך תמך הקב"ה כבודו עליו ונתנה עליו התורה ע"כ, ונדמה שנדרש יתמך שבכתוב כלשון נמוך, ואפשר שהעקר: המך, ז"א השפיל הקב"ה כבודו עליו, כאלו יתמך היא צורת התפ' מן מוך, וכנראה על דרוש זה מיסדים דברי המאמר המובא במדרש תהלים טז ה ובילקוט שמעוני לתהל' תרסז: אתה תומיך גורלי וכו' הגורל הזה תמכני בסיני.]

[1]) [בעבודה של ר' משלם בן קלונימוס אשוחח נפלאותיך, שורה 46, כתוב (לפי אלבוגן, Studien 127): תומכו אשוריו במעגלותיך יה תועים הסלילו בדרך תחייה, ועל כן נקד שירמן, מבחר השירה העבר' באיטליה: תֻּמְּכוּ, בפע', שלא כלשון הכתוב, וקשה להניח שזאת כונת הפיטן.]

[1]) [אפשר שהמלה שאולה מארמי' תמכתה, שהגמרה מבארת בה את השם העברי. אשר לזהוי הצמח נחלקו המפרשים, ועי' בחמר הרב המובא בדברי לֵו, Flora I 426 וכו' ובמקומות אחרים. המחבר רשם את הנקוד תַּמְכָּה מכ"י Or. 1, 5558 שבבית הנכות הבריטי, ובמשנ' מנקד' ליוורנו: וּבְתַמְכָּא.]

[2]) [אידלזון שם מבאר: תפלה, אבל העורך העיר שם עמ' 399: כך ברוב המקורות, אך בכ"י In הנכון: במסלול, והשבוש נתהוה בהשפעת המלה הקודמת: תלול.]

[3]) [רגמ"ת שם: שד הוא שקורין טיטון. רש"י שם: שד שקורין נוטיו"ן. בתוס' שם: אותו הוא הוא שקורין לטמוך (יש מגיה: נוטיון) בלע"ז וכמו תינוק קטן הוא ורגיל בין הנשים להתלוצץ בהן.]

תמם[1]), ממנו מתֹם, תָּם, תֹּם תֻּמָּה, *תַּמּוּת, א. תָּמִים, ב. תָּמִים, תֻּמִּים, *תְּמִימָה, *תְּמִימוּת, *תְּמִימִי, תַּמָּם.

תָּמַם, פ"ע תַּם, תַּמּוּ, תָּמּוּ, תַּמְנוּ[2]), תָּמְנוּ, תַּמִּים, יִתֹּם, תִּתֹּם, תִּתֹּם, יִתַּמּוּ, יִתָּמּוּ, יִתְּמוּ, תֹּם, תֹּם־, תֻּמִּי, תֻּמּוֹ, תָּמָם, — הֻשְׁלַם, הִסְתַּיֵּם, כלה, vollständig, fertig sein; être complet, fini; to be complete, finished: וַיִּתֹּם חשנת ההיא (בראש' מז יח). והיתה גאלתו עד תֹּם שנת ממכרו (ויק' כה כט). וַיִּתְּמוּ ימי בכי אבל משה (דבר' לד ח). ואת כל הבית צפה זהב עד תֹּם כל הבית (מ"א ו כב). וַתִּתֹּם מלאכת העמודים (שם ז כב). עד תֹּם עשתי עשרה שנה לצדקיהו (ירמ' א ג). תַּמּוּ דברי איוב (איוב לא מ). — ותם האדם לעשות דבר, גמר אותו: עד אשר תַּמּוּ כל הגוי לעבור את הירדן (יהו' ג יז). ויהי כאשר תַּמּוּ כל הגוי להמול (שם ה ח). — ובמשמ' אזל, אפס, נכחד, ausgehen; s'épuiser; to be spent: וַיִּתֹּם הכסף מארץ מצרים (בראש' מז יח). לא נכחד מאדני כי אם תַּם הכסף ומקנה הבהמה אל אדני (שם שם יח). וְתַם לריק כחכם ולא תתן ארצכם את יבולה (ויק' כו כ). נחר מפח מאשתם[3]) עפרת (ירמ' ו כט). ונתן לו (לירמיהו) ככר לחם ליום וכו' עד תֹּם כל הלחם מן העיר (שם לז כא).

— ולגבי בני אדם במ"ר או בשם כולל, הֻשְׁמְדוּ כלם, vernichtet werden; être exterminés; to be extinguished: במדבר הזה יִתַּמּוּ ושם ימתו (במד' יד לה). הנם ככל המון ישראל אשר תָּמּוּ (מ"ב ז יג). בחרב וברעב יִתַּמּוּ הנבאים ההמה (ירמ' יד טו). — ובמשמ' פ"י, הִשְׁמִיד: ואת אשר לא יתן את צוארו בעל מלך בבל בחרב וברעב ובדבר אפקד על הגוי ההוא נאם יי' עד תֻּמִּי[1]) אתם בידו (שם כז ח). ולקחתי את שארית יהודה וכו' וְתַמּוּ כל בארץ מצרים יפלו בחרב וברעב יִתַּמּוּ (שם מד יב). ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים וכו' חסרנו כל ובחרב וברעב תָּמְנוּ (שם שם יח). איך היו לשמה כרגע ספו תַּמּוּ מן בלהות (תהל' עג יט)[2]). יִתַּמּוּ חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם (שם קד לה). ועי' ספעי, הערות. — ותמו לגוע, ותמו למות וכד', במשמ' הכל מתו: כל הקרב הקרב אל משכן יי' ימות האם תַּמְנוּ לגוע (במד' יז כח). ויהי כאשר תַּמּוּ כל אנשי המלחמה למות מקרב העם (דבר' ב טז). — ועד תמו, עד תמם, עד שיסתים כל הדבר עד סופו, או עד שיכלה הכל: וגם יד יי' היתה בם להמם מקרב המחנה עד תֻּמָּם (דבר' ב טו). ויהי ככלות משה לכתב את דברי התורה הזאת על ספר עד תֻּמָּם (שם לא כד). וידבר משה וכו' את דברי השירה הזאת עד תֻּמָּם (שם שם ל). ויפלו כלם לפי חרב עד תֻּמָּם (יהו' ח כד). ובערתי אחרי בית ירבעם כאשר יבער הגלל עד תֻּמּוֹ (מ"א יד י). — וְתַם דבר אל מקום זה או זה, הגיע לשם ונגמר שם: ויהיו (הקרשים) תאמים מלמטה ויחדו יהיו תַּמִּים[3]) על ראשו אל הטבעת האחת (שמות כו כד). ויהיו תואמים מלמטה ויחדו יהיו תַּמִּים אל ראשו אל הטבעת האחת (שם לו כט).

---

1) [השרש הזה בא בערב' במשמ' היה שלם, וממנו תַּמאם a), שלם, מלא וכד', כבעבר', בכנעני' תם במשמ' היה מנוי וגמור, נמנו וגמרו, וכן כתם, בשלמות, ובצורת התאר תמימא בארמ' ובסור' (תַּמִּימָא).]

2) [צורה זו באה בבמד' יז כח, בהפסק תָּמְנוּ במק' תַּמּנוּ (שאינו נמצא); ואולם בתה' סד ז: (אמרו מי יראה למו) יחפשו עולת תַּמְנוּ חפש מחפש וקרב איש ולב עמק, אין הבנה זו יוצאת ידי הענין, ועל כן היו שגזרו צורה זו כאן מן תמן או שראו את הנו"ן כתמורת המ"ם, אבל כנראה אין הגרסה מסמכת, ואין אף הצעות התקון שהציעו עד כאן מסתברות.]

3) [קרי: מֵאֵשׁ תַּם.]

a) تمام

---

1) [אמנם קשה הצרוף, ויש מציעים תקונים שונים.]

2) [בתהל' ט ז (האויב תַּמּוּ חרבות לנצח וערים נתשת אבד זכרם המה) אמנם קשה הגרסה.]

3) [כך נכון לפי גרסת המסרה, ואין הצעת הגרסה תמים במשמ' תואמים מסתברת.]

— ובתו"ם[1]: הרואה תמרים בחלום תמו[2] עונותיו (ברכ' נז.). ומאי שנא תיו[3] אמר רב תיו תחיה תיו תמות ושמואל אמר תמה זכות אבות ורבי יוחנן אמר תחון זכות אבות (שבת נה.). שלח ליה רב חנן בר תחליפא לרב יוסף מצאתי אדם אחד ובידו מגילה אחת כתובה אשורית ולשון קדש אמרתי לו זו מניין לך אמר לי לחיילות של רומי נשכרתי ובין גינזי רומי מצאתיה וכתוב בה לאחר ד' אלפים ומאתים ותשעים ואחד שנה לבריאתו של עולם העולם יתום[4] (סנה' צז:). ותאמר האשה תאחת יואב (ש"ב כ יז וכו') אמרה וכו' ליה את ודוד בני תורה [וכן התמו] עד כאן תמו דברי תורה (מד"ר בראש' לד, מהד' תיאודור, 1182; וכעין זה בתנחומא ובמקורות אחרים). — ובתפלה: הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמו חסדיך מעולם קוינו לך (מודים אנחנו). אנו ימינו כצל עובר ואתה הוא ושנותיך לא יתמו (או"א קלה לנו מחל לנו). — ובסתמ"א: ויהא שוקד לכנס ממון וכו' עד שתתום כתובתה וישלם לה ויגרשנה (אוצר הגאונים, גטין ח, 233). — ואמרו פיטנים ומשוררים: כל אלה סמכוני ורחמיך בקשתי לולי הם תמתי ואיני לזכרון (יוסי בן יוסי, אפחד במעשי, מוסף לר"ה ב, זכרונות). יעצנו רע ותוך יזמנו, יחפשו עולות תמנו (רסע"ג, אגרונים ועגונים, סעמ"ס, 51). דעת כי אוצרות אל לא יתמון[5] וגם לא ישלמון לעד מגורות (רמב"ע, ציוס מירא, ברודי, סלח).

— התפ', התמם, — נהג בתם: עם גבר (נ"א גבור) תמים תתמם (ש"ב כב כו, תהל' יח כו). — ובתו"ם:

---

1) [אין הפעל בא בתו"ם אלא בדרשת לשון המקרא, כמפרט בהערות שאחר זו, ואלו בנאמר בסנה' צג: (העולם יתום) לקוחים הדברים מתוך מגלה ישנה, כתובה בלשון הקדש, ז"א כלשון המקרא, ולא בלשון שנהגה בפי חז"ל.]

2) [בדרשת המלה תמרים.]

3) [תו הנזכר ביחזק' ט ד: והתוית תו על מצחות האנשים וכו'.]

4) [אין להשוות את מאמר חז"ל בתוספתא סוטה ז יב ועוד: אין (ה)דור יתום שראב"ע שרוי בתוכו, אלא כאן, כמובן, צורת פעל מן תמם.]

5) [כן מנקד ברודי, לפי המשקל.]

תמתי[1], בסיני, שנתממו[2] עמי בסיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (מד"ר שמות ג). — ובסתמ"א: במושב חסידים יתחסדו ובמקהלות תמימים יתממו (א' מפו, אהבת ציון יח). — ואמר הפיטן: תתם ומתמם עם תמימים (ינאי, האומץ ביד מידת משפט, קרוב' לימים נוראים, זולאי, סלח).

— הפעי, התמתי, התמו, תתם, יתם, התם, להתם, התמך — השלים, גמר, בצע, vollenden; complèter; to finish; accomplish: שאול ישאלו באבל וכן התמו[3] (ש"ב כ יח). עלה אל חלקיהו הכהן הגדול ויתם[4] את הכסף המובא בית יי' (מ"ב כב ד). כהתמך[5] שודד תושד כנלתך לבגד יבגדו בך (ישע' לג א). הרבה העצים הדלק האש התם הבשר (יחזק' כד י). ובאחרית מלכותם כהתם הפשעים יעמד מלך עז פנים ומבין חידות (דני' ח כג). לכלא הפשע ולהתם[6] חטאות ולכפר עון (שם ט כד). — ובמשמ' הסיר, כלה: והפיצותי אותך בגוים וכו' והתמתי טמאתך ממך (יחזק' כב יח). — ובמשמ' עשה שיהא דבר תם: החפץ לשדי כי תצדק ואם בצע כי תתם דרכיך (איוב כב ג). — ואמר בן סירא: המר בני ותתם מספד ושית אבלו

---

1) [שה"ש ה ב.]

2) [וכן הגרסה שם שה"ש, אני ישנה, ובפסיק' רב' טו, הוצ' מאיר איש שלום, עז „שנותמו לי בסיני". ובפסיק' דר"כ, החודש, באבער, מז. „שניתמו לי".]

3) [אין הנוסח והנקוד מובנים כך, והשבעים תרגמו כאלו הכונה בש"ב כ יח וכו' (שאול ישאלו באבל, וכן התמו, אנכי שלמי אמוני ישראל וכו') שאל ישאלו באבל וכדן התמו אשר שתו אמוני ישראל וכו'. והעורך (עי' גם שאל, הערות, ובפרט הלשון והספר ג 111 וכו') נמק את הקריאה: שאול ישאלו באבל וכן (כלו' בגורל האורים והתמים, המכריע על לאו והן), התמו אנשי שלום אמוני ישראל וכו'.]

4) [כנראה צ"ל ויתך, כדעת רבים.]

5) [אמנם, כנאמר בהגדרה, הכונה, כפרוש רש"י: כהתמך להיות שודד ככלותך שדידתך, אבל רסע"ג מתרגם: אד'א אפנית אל נאהבין, כלו' כאשר תכלה את השודדים.]

6) [כך קרי, וכתיב ולחתם.]

כיוצא בו (נ״ם גני׳ לח יז). — ובמגלות מדבר יהודה: ומעדת דורשי חלקות פדית[ה] נפש אביון אשר חשבו לחתם דמו לשפוך על עבודתכה (מגי׳ ההודיות 2 32–33, ליכט, 74). אש אוכלת בכול שנאביהם לחתם כול עץ לח ויבש מפלגיהם (שם 8 29–30, שם, 86–87). לחכש[יל רוח] ולהתם כוח לבלתי חחזק מעמד וישיגוני במצרים לאין מנוס (שם 5 29, שם, 106). להתם כוח לקצים ולכלות בשר עד מועדים (שם 8 31 שם, 139). — והתם דרך, במשמ׳ הוליך בדרך ישרה: ודרך אנוש לוא תכון כי אם ברוח יצר אל לו לחתם[1]) דרך לבני אדם למען ידעו כול מעשיו בכוח גבורתי (שם 4 31–32, שם, 96). — ובתו״מ: ולמה נקרא שמם אורים שהן מאירין לישראל, ותומים שהן מתימין לפניהם את הדרך (ירוש׳ יומא ז ה). — ואמר הפיטן: זכור והתם וראיתם פרט ללילה מעכבת (שלמה, שם מאות נקראות, אהבה לפרשת שלח). — *והתמים, עשה (אחר או עצמו) תמים: כל המתמים עצמו הקב״ה מתמים עמו שנאמר וכו׳ עם גבר תמים תתמם (ר׳ ילמק, נדרי׳ לב.). כל המתמים עצמו שעה עומדת לו שנאמר התהלך לפני והיה תמים וכו׳ (ר׳ הושעיה, שם). — ובסהמ״א: (האורים והתמים) והנה על דרך הפשט אין האבנים המאירים ולא המתמימים כי השאלה היא באורים ותומים (ראב״ע, שמות כח ל). גדולים בחכמה וכו׳ מתמימים דבריהם ומאירים (אבא מארי, מנחת קנאות פד). צוה יוצרנו שיתמים אדם מעשיו שלא יאמין בקוסמים ובמעוננים (ר׳ אליעזר ממיץ, ס׳ יראים כח). ספרה נא לי מי הכניע לבך הזונה לחתמים עם אלהים ואנשים (פפנהיים, ארבע כוסות, כוס תנחומים 7).

— נפעי, עי׳ התפעי.

— פעי, *תִּמֵּם, — השלים, כמו הפעי: ואיש משך בקשת לתומו וכו׳ לתמם[2]) שתי חזיונות אחת של מיכיהו ואחת של אליהו (רנה, פ״ס׳ לט:). —

[1]) [אלה דברי י. ליכט בהערתו שם: לעשות את דרכו תמימה, והשווה איוב כב, ג ואת המונח „תמום דרך״ החוזר בסרך (8 21; ועוד) וכו׳.]

[2]) [לתשלים ולקים שתי נבואות.]

ובסהמ״א: את האורים ואת התומים, שעל ידו היא מאיר דבריו ומתמם את דבריו (רס״י, שמות כח ל). עבודה תמה, עבודה שהיא גומרת ומתממת את הדבר ולא שיש אחריה עבודה (רש״י, יומא כד.). — ואמר הפיטן: תממו[1]) הלל לגמור שמונה, תכן נרות להעלות ברננה (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצר לשבת א׳ חנכה)[2]).

— הפעי, *הִתְמֵם, ביני *מותמם: מותמם מרחם[3]) שרשיו אל תקטל, נקנו מכתם ושמץ ולא ואטל (אל נא רפא נא תחלואי, סליחי׳, סדר רב עמרם ב, ריז.). התמם מרחם יושב אהלים (משלם בר קלונימוס, אמרת יום זה, קרוב׳ ליוכ״פ). — ובספרות הקראים, במשמ׳ התאם בשלמותו: ואפילו שיותמם על הפותר הראשון שיהיו דבריו שוים עם הפותר השני בראיותיו (ישוע בן יהודה הקראי, ס׳ הישר, העריות, 2). וכבר הותמם על יכלתנו על הקול באשר נתקיים בו יכלתנו על זולתו מן המעשים והתלייתם בנו והוא יתמים מה שהקדמנו (שם, 5). ואמר החכם ואם יפרדו שני הדברים וכו׳ ודעת הקווי יותמם עם היותו אפיסת הדבר שהוא כראית וכו׳. ואמר החכם הותמם בבעל דעת חזוק חפציו והמשכותיו במקצת העתות אל עשיית הקווי (כ״א קראי, גן עדן, קדה״מ יא, יב:).

תֵּמָן, עי׳ תֵּימָן.

***תֹּמֶן,** תומן[4]), — שמינית, אחת משמונה, וביחוד כמדת הנפח ביבש, שמינית הקב: בכל מקום הן עושין תרקב וחצי תרקב קב וחצי קב רובע וחצי רובע תומן וחצי תומן (תוספתא ב״ב ה י). אין לי אלא סאה, מניין לרבות תרקב וחצי תרקב

[1]) [כך בסדורו, עמ׳ 632 מפרש: לי תמים, כלומר לגמור הלל שלם. וכס״א תתמו, והוא לי תחום וגבול שקבעו לו חי ימים.]

[2]) [שם נאמר לפני כן: „תמום והרגום תלי תלים״ וכך מנקד תִּמּוּם, ומפרש: „הכום עד תומם״.]

[3]) [יעקב איש תם.]

[4]) [בגזירה מן הארמ׳ תמניא, כדגמת שתות מארמ׳ שְׁתָא.]

וקב וחצי קב ורובע ותומן: חצי תומן וכו׳ (ירוש׳ סוטה ח ז). ולוג וחצי לוג ורביעית וחצי תומן ועוכלא (ב״ב פט:). — ואמר הפיטן: אשמתנו גדלה עד תומן ועוכלא אתה ה׳ רחמיך לא תכלא (תוחלת ישראל, סליח׳ יום שני של עשרת ימי תשובה).

תֶּמֶס, — מלה לא ברורה כל צרכה[1]: ימאסו כמו מים יתהלכו למו וכו׳ כמו שבלול תֶּמֶס יהלך נפל אשת בל חזו שמש (תהל׳ נח נט). — ובספה״א: כל עצבותי כדונג מפני האש תמס הלכו (ר״ש בלוך, שבילי עולם ג, הקד׳, 4). — ואמר המשורר: וירים הזמן אחרי פעמיו כאלו שבלול הולך בתמסו (רשב״ג, בחר מהמלי, ביאליק-רבניצקי א, 46). וגם על זאת אתמה מנחם עד כמה אלי תמס דימה לתאות בשרים (ר״ת, תשובות דונש, פיליפאווסקי, 72)[2].

***תַּמְצִית,** ש״נ, מ״ר תמציות, — שארית נוזל שנמצה ונסחט מדבר, לאחר שכבר פלט רֻבו: אמר רבי יהושע בן לוי כל העולם כולו מתמצית גן עדן הוא שותה שנאמר ונהר יוצא מעדן וגו׳ תנא מתמצית בית כור[3] שותה תרקב (תעני׳ י.)[1]. — ובצרופים, *דם התמצית, דם היוצא במצוי, לאחר שפסק הקלוח: (דם שנתערב) בדם תמצית ישפך לאמה (זבח׳ ח ז). דם הטחול וכו׳ דם חגבים דם התמצית אין חייבין עליהן, ר׳ יהודה מחייב בדם התמצית (כריתו׳ ה א). איזה הוא דם הנפש כל זמן שמקלח, ודם התמצית כל שאינו מקלח (תוספת׳ זבח׳ ח יז). איזהו דם חקוה שהנשמה יוצאה בו כל זמן שמקלח יצא דם התמצית מפני שהוא שותת (כרית׳ כב.). — *מי תמצית, *מי תמציות, מים שנשארו אחרי שפסק הקלוח: מי גבאים מי בורות מי שיחין מי מערות מי תמציות שפסקו ומקואות שאין בהם מ׳ סאה בשעת הגשמים הכל טהור (מקו׳ א ד). למעלה מהן מי תמצית שלא פסקו (שם שם ו). ואלו הן מי תמצית[2] כל זמן שהגשמים יורדין וההרים ביצין[3] הרי הן כמי מעין, פסקו גשמים וההרים ביצין[3] הרי הן כמי תמצית[2], פסקו מלהיות ביצין הרי אלו כמי גבאין (תוספת׳ מקו׳ א יג). — *ותמצית בשר: דם השחין ובעביות ותמצית[4] בשר ומי פירות וכו׳ מטמאין (תוספת׳ מכשירין ג יג). — *ובהשאלה: משמת ר׳ יוסי חסידא ורבי יוסי קטונתא פסקו אנשי חסידות ולמה נקרא קטונתא שהיה תמציתן[5] של צדיקים ושל חסידים (ירוש׳ סוטה ט עז). — ובספה״א: ומה שהוא מן הליחה והרוטב הולך אל הריאה ומה שהוא מתמצית הדם ילך אל השלפוחית (ר״י א״ת, תו״ה השבחינה ה). דבש דבורים ודבש צרעים מותר מפני שאינו מתמצית

---

1) [ספק אם יש להבין אותיות אלה כש״ע או כצורת פעל (מן מסס), ובעמ׳ 6848 העיר העורך על האפשרות להבין את המשפט כפניה בגוף שני אל אלהים, בהמשך לצווי שבפס׳ ז: כמו שבלול תְּמֵּס (את הרשע) ויהלך. ואמנם, כאמור שם, אין אף מלת שבלול ברורה כל צרכה. גם המדקדקים העברים התלבטו במלת תמס, ותשוה תשובות דונש, ערך כמה, פיליפאווסקי, 72: ופתרת כמה לך בשרי לשון תמס הוא לפי הענין, ואין פתרונו לפי הענין כי אם לשון חורב ויבשת וכו׳ כי התמס ידוע למים ככתוב וימס לבב העם ויהי למים וכו׳ ע״כ. וכן תשובות תלמידי מנחם, ערך כמה, שטערן, 46: לא היה מדמה התמס לארץ ציה לאמר כארץ ציה כי אם למים, ועוד.]

2) [כלשון ימינו נוהג תְּמִסָּה במשמ׳ Lösung; solution]

3) [ופרש רש״י שם: „כלי שמשקין במימיו בית כור יכולין להשקות בתמציתו שיעור זריעת תרקב שהוא אחד מששים בבית כור והכי נמי עילם אחד מששים בגן עדן ודי לו בתמצית העננים המשקין את הגן". ור׳ אברהם בן אשר פרש (מובא בפרוש מבעל ספר חסידים על ירוש׳ ברכ׳ א א): מתמצית בית כור ממה שהבית כור מתמצה אחר השקאתו ונזחלין המים שעל פניו ומתקבצים במקום אחד יכולים להשקות תרקב וכו׳.]

1) [ובענין זה מד״ר בראש׳ טו ובירוש׳ ברכ׳ א א: תמצית כור תרקב שותה תמצית כוש מצרים שותה.]

2) [בירוש׳ מו״ק א א: מי תמציות. ובשרידי הירוש׳, 186: מי תמצייות.]

3) [נ״א: בוצצין, וכן בירוש׳ שם.]

4) [בהוצ׳ צוקרמנדל: תמצות, אולי אך בטעות.]

5) [וכן הוא במשנה שבירוש׳ ובמדב״מ שם (בדפוס וויניציא שם: תמצותן), אך במשנה שב ט טו: קטנותן. ועי׳ *קַטְנוּת, 6886, הערה.]

גופן אלא כונסין אותו מן העשבים בתוך פיהן ומקיאין אותו בבורת (רמב״ם, מאכלות אסורות ג ג). הניח הכד שנתמצית אותה התמצית תרומה (שם, תרומות יא טו). הפרק הג׳ בתמצית היוצא מהם (מן הפרות) הרואה גת בלי מעצר והיה כעוצרת היין מריבה יגיד (ר״מ אלמולי, פתרון חלומות, מ.). — ואמרו פיטנים ומשוררים: בתמציתה רוו אשר חכמה אוו בימיו יקוו מתוקים ושחויים (ד״ם של יהודי מצרים ופ״י, מן ג, 21). בחתך תשקיני מי תמציות (עזרא הבבלי, תוכחי׳ מוס׳ יט.). אך היא שותה רק מי תמצית (יוסף פילאמיטא, הביאני אל בית היין, לשמחת תורה, מחז׳ איטלי ב, קלט.). — ובלשון ימינו משמשת המלה גם במשמ׳ מפשטת, כמורת על עקר הדברים הנמסרים בקצור, ומכאן גם *תַּמְצִיתִי, ת״ז, במשמ׳ מכיל עקר הדברים, *תַּמְצִיתִיּוּת, ש״נ, תכונת הדברים הנתנים בעקרם בקצור.

תמר [1]), ממנו *תִּמּוּר, ב. תְּמוּרָה, א. *תָּמַר, תָּמָר, תֹּמֶר, תִּמֹּרָה, *תִּמְרָה, ועי׳ תִּימָרָה, תַּמְרוּר, *תִּמֹּרֶת [2]).

א. *תָּמַר [3]), קל לא נמצא בתו״ם.

—פע׳, *תִּמֵּר, פ״ע, — עלה ישר למעלה כדקל, וביחוד בינ׳ פועל בצרוף *מתמר ועולה: (הקטרת) של בית אבטינס היתה מתמרת ועולה עד הקורות ואחר כך פוסה ויורדת למטה, של אלכסנדרין היתה פוסה מיד (תוספת׳ יומא ב ו, וכעין זה ירוש׳ יומא ג ע, שם שקלים ה ב). אינו דומה תימור של לבנה לתימור של חמה, תימור של לבנה מתמר ועולה כמקל תימור של חמה מפציע לכאן ולכאן (רש״י, יומא כח:). (העשן) של הללו מתמר ועולה כמקל, של הללו מפציע לכאן ולכאן (שם לח.). נתן בה עיקר מעלה עשן היה מתמר ועולה כמקל עד שמגיע לשם קורה (שם נג.). עתידה חטה שתתמר כדקל ועולה בראש הרים (כתוב׳ קיא:). הקוצין הללו אינם לא מתכבשין ולא נזרעים, מאליהן הן יוצאים ומתמרים ועולים (ר׳ חנינא בן פזי, מד״ר ברא׳ מה). עד שמלך מלכי המלכים הקב״ה במסבו ברקיע כבר הר סיני מתמר באור (ר׳ אליעזר, שם שה״ש, עד שהמלך). (הקטרת) היתה מתמרת ועולה כאשכול עד הקורו׳ (שם שם, מי זאת עולה). כתאינה הזו ששורשה בארץ ומתמרת ועולה וענפיה יוצאים מכל צד והיא נאה (ר׳ חנינא בר פפא, פסיק׳ רב׳ מא, מא״ש, קעב:; וכעין זה ילק״ש תהלי׳ מח תתנח).—ובפתש״א: עמוד הענן היה מתמר ועולה (רש״י, במד׳ ט יח). מה שהשער גדל מתמר ועולה וכו׳ (תוס׳ נזיר לט.). וכמו שהעשן בהעלותו תמרתו הוא מתמר ועולה כמקל וכו׳ (ר״י מוסקטו, נפוצות יהודה מה). — ובפ״י, *תִּמֵּר עשן וכד׳, העלה אותו כתמור, ואמר הפיטן: שפך בה קטרת ותמר עשן (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יוהכ״פ, מבחר השירה העברי, ברנדי, לד). סמים לתמר בפנים אותו ישביעו (משלם בן קלונימוס, אמיץ כח, עבודת יוהכ״פ). תמיד הסדיר ותמר ונרות העלה (שם). רד בחופניו לתוכה שחוקה רשפה פנימה ותימר כחוקה (שם, אתוחה כשלאותיך, אלבוגן Stud. 180). לוייך וחסידיך בנועם יזמרו לבושי שרד יתמרו (שם, מורה חטאים, יוצר יוהכ״פ). מזולים בכי כי לכן הוצרכו מתמרי עשן בחוץ ולא כדת (יוחנן הכהן בן יהושע, אזכר סלה, עבודת יוהכ״פ, מחז׳ איטלי ב, קל.). שרד מלבשים מקריבי אשים אחד עשר פנימה לתמרן (משה ברבי בנימין, מתני אחוז, סדרים יוהכ״פ, שם, עט:).

—קל, *תָּמַר, — כמו פע׳, ואמר הפיטן: חנוכם נצור רחמים לכמור וזכר שבועה בקטורת לתמור (שמעון בר יצחק, חנים פעלך, יוצר ב ר״ה). אש צר ולא גלם שבת עדי פנה ולפושעים נמנה יום השני לתמור (יוסף ידידיה קרמי, הבל בחכמתו, כנף רננים, כז.).

—פע׳, *תֻּמַּר, בינ׳ *מְתֻמָּר, — שתמרו והעלו אותו: אשר חמדו עלי הכ׳ באיד עולה וקיטורת, לרוח כל שמניחו במו ירח, אהלות מר וקנמון וכל אבקת מתומרה (שו״ת הגאונים, גינצבורג ב, 278)

---

1) [עי׳ תָּמָר, הערה.]

2) [בלשון ימינו נגזר משרש זה גם ת״ז תָּמִיר במשמ׳ שקומתו דומה לתמר, גבה וצר, schlank; svelte; slender.]

3) [כנראה נגזר הפעל משם התָּמָר, עי׳ שם, ובקצת שמושיו אף מלשון תימרות עשן. ואמנם עי׳ בהערות לערך זה.]

יחד ריחק תמר קדש קדשים לתמר אמרתי אעלה בתמר (משלם בן קלונימוס, הודך כי עניתני, יולר ב פסח).

—*פהפ', — כמו פעי: שהיה לו לאברהם אילן אחד וכו' ואם היו (האנשים) ראויים האילן היה פושט ענפיו עליהם ומכסה אותם ואם לא היו ראויים האילן היה מתתמר ועולה (הזכרה קבע, לרור סמוך, ויכה, יע:).

— הפעי, *התְמִיר, — כמו תִּמֵּר, העלה תימרות: קטרת להתמיר הקדם בשתיית מקדם (קלנו ומזכך תגים, הלבונה, Stud. 179).

ב. *תָּמַר ¹), קל לא נמצא במקורות.

— נפע', *נִתְמַר, — כמו הומר, הָחלף: יקשו אמרים שוב לגיא המורים ומי חשובים מורים נתמרו למרים ²) (כ"ה קליר, הזרח נע, קרוב' פורים).

— הפעי, *הִתְמִיר, — כמו המיר: בכן אין להמיר ולא להתמיר אין להרהר ולא להרהר (כ"ה קליר, אין לפוחס, סלוק לפרשת פרה).

תָּמָר ³), ש"ז, מ"ר תְּמָרִים, — עץ הדקל, Dattelpalme; date-palm; dattier: ויבאו אילמה ושם שתים עשרה עינת מים ושבעים תְּמָרִים (שמות יה כז). רמון גם תָּמָר ותפוח כל עצי השדה יבשו (יואל א יב). זאת קומתך דמתה לְתָמָר ושדיך לאשכלות אמרתי אעלה בְתָמָר אחזה בסנסניו (שה"ש ז ח–ט). — ופרח כתמר: צדיק כַּתָּמָר יפרח כארז בלבנון ישגה (תהלי צב יג). — ובצרופים, כפת תמרים: פרי עץ הדר כפת תְּמָרִים וענף עץ עבת וערבי נחל (ויקי כג מ). — ועיר התמרים, עי' עִיר, 4456. — ועלי תמרים: צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תְמָרִים ועלי עץ עבת (נחמי ח יה). — ובתו"מ, בפרט במשמ' פרי עץ התמר ¹), Dattel; datte; date: האוג והחרובין וכו' והזיתים והתמרים חייבין בפאה (פאה א ה). ואלו דברים מתעשרין דמאי בכל מקום, הדבילה והתמרים והחרובין וכו' (דמאי ב א). ובתמרים ובגרוגרות בולל ונוטל (שם ה ה). מאימתי הפירות חייבין במעשרות וכו' התמרים משיטילו שאור (מעשרי א ב). אין מביאין בכורים חוץ משבעת המינים לא מתמרים שבהרים ולא מפירות שבעמקים (בכורים א ג). היה אוכל זיתים פצועים ותמרים רטובות וכו' היה אוכל זיתים נגובין ותמרים יבשות וכו' (עבול יום ג ו). בתמרים והוא עתיד לדורסם, בגרוגרות והוא עתיד לדושם (ירוש' מעשרי ב ד). תמרים שחרית וערבית יפות במנחה רעות בצהרים אין כמותן ומבטלות ג' דברים מחשבה רעה וחולי מעים ותהתוניות (כתוב' י:). פועלין שהיו עודרין בתאנים וגודרין בתמרים ובוצרים בענבים מוסקין בזיתים וכו' (ב"מ פט:). — ובצרופים, *דבש תמרים: דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ סתוניות ושאר כל מיני פירות של תרומה (תרומי יא ב). הנודר מן התמרים מותר בדבש תמרים וכו' מן הדבש מותר בדבש תמרים (נדרי ו ח–ט). — ובסהמ"א: מעשה באחד שהיה מקושש בתמרים (הלכות פסוקות, קדושין). פי' פציעילי תמרה והוא האשכול שתלויים בו התמרים (ערוך, ערך מכבד).

¹) [פעל משני, שנגזר מן תְּמוּרָה, כדגמת תֵּרֵם מן תְּרוּמָה.]

²) [כר בסדורו מפרש: בתחלה היו ישראל חשובים כמור הומרו להיות מרים.]

³) [מלה זו, שממנה יצאו יתר גזירות השרש, באה גם בארמ' שבתו"מ ובסור' בצורת תַּמְרָא, תמרתא, בערב' תַמְר a), בכתבות שבאיות תמר וגם תמר, כוש' תמרת, וכן בא בכתבות כנעניות תמר במשמ' נוטע תמרים וכד'; ואמנם אין מלה זו באשור', אבל אפשר, שאיננה אלא קצור המלה גִשְׁמַר, עץ הדקל באשור'; ובשומרית חלקה הראשון, גִשׁ, נתן להבנה במשמ' עץ, אילן, ולפי זה אפשר שלפנינו מלה שאולה, שעקרה תמר, ואף יתכן שיש לחבר מלה זו עם הערב' ثَمَر b) במשמ' פרי בכלל.

הרבה נכתב על עץ הדקל והתמרים בספרות העברית, ועי' בפרט בכרכים של לֵו, פלורה, ובמובא שם.

השם נמצא במקרא גם בשמות מקום, כגון חצצון תמר, עיר התמרים, בעל תמר, וגם כשם אשה.]

a) تمر

b) ثمر

¹) [ביחוד במ"ר בנקבה תמרים, כאלו מן תְּמָרָה.]

— *ותמר לחם, בכנוי לעץ, artocarpus: **תמר לחם** (בראד בוים) דומה בגבהו לאלון (איכע) ביניני (סמסון צלוך, פבילי עולס ג, הודו, כז.). — *ותמר יין, caryota: **תמר יין** (וויין פאלמע) יגדל לרוב בהודו מזרחית, גזעו גבוה כחמש עשרה אמה ויותר ועוביו מלמטה סמוך לארץ כאמה ומלמעלה בראשו סמוך לכתר כחצי אמה וגופו מלא קשטים שריטות וקשורים אשר על ידם יוכלו לעלות עליו בנקל להוריד פריו (כ"ב ליינדא, רפאים למודיס א ז, כו:). — *ותמר קמחי, עי' *קִמְחִי, 5984. — *ותמר קיקיון, עי' קיקיון, 5928 —ועי' *תִּמֹרָה, תֹּמֶר.

תֹּמֶר [1], ש"ז, — כמו תָּמָר: והיא (דבורה) יושבת תחת תֹּמֶר דבורה בין הרמה ובין בית אל בהר אפרים (שופ' ד ה). בספרות ובמקבות יחזקום ולוא יפיק, כְּתֹמֶר [2] מקשה המה ולא ידברו (ירמ' י ד-ה). — ובסהמ"א, *תמר יין, *תמר המנשב, ועוד: כי היא ארץ מולדת הרבה מיני תמרים כמו **תומר** יין **תומר** ואגא **תומר** קאקאס מגובה ס' עד פ' רגל **תומר** המנשב (פעכער פאלמע) אשר יתן גם יין **כתומר** היין (סמסון צלוך, פבילי עולס ה, אפריקא בכלל, ז.) — ועי' תָּמָר. — ואמר הפיטן: יום פנת כצל **תומר** אקרא לאל עלי גומר (המבדיל בין קדש לחול, למוצאי שבת).

תִּמֹרָה, ש"נ, מ"ר תִּמֹרִים, תִּמֹרוֹת, תִּמֹּרֹת [3], כנ' תִּמֹרָיו [4], — דבר בתבנית של תמר: ואת כל קירות הבית מסב קלע פתוחי מקלעות כרובים ותִמֹּרֹת ופטורי צצים (מ"א ו כט). ויפתח על הלחת ידתיה ועל ומסגרתיה כרובים אריות ותִמֹּרֹת (שם ז לו). וחלונות סביב סביב לפנימה ואל איל תִּמֹרִים (יחזק' מ יו). וחלונו ואילמו **ותימרו** [1] כמדת השער אשר פניו דרך הקדים (שם שם כב). ותִמֹרִים לו אחד מפו ואחד מפו אל אילו (שם שם כו). ועשוי כרובים ותִמֹרִים ותִמֹרָה בין כרוב לכרוב וכו' ופני אדם אל הַתִּמֹרָה מפו ופני כפיר אל הַתִּמֹרָה מפו וכו' מהארץ עד מעל הפתח הכרובים וְהַתִּמֹרִים עשוים (שם מא יח-כ). ויעל עליו תִּמֹרִים ושרשרות (דהי"ב ג ה).

תְּמָרָה, עי' תִּימֹרָה.

***תְּמָרָה** [2], ש"נ, — כמו תָּמָר, עץ חדקל ופריו: הקלין שבדמאי השיתין וכו' נובלות **התמרה** והגופנין והנצפה (דמאי א א). מפירות שבהרים **מתמרות** שבעמקים ומזיתי שמן מעבר הירדן (בכורים א י). האומר לאשה התקדשי לי **בתמרה** זו וכו' (קדוש' ב א). הסלין של עץ משיחסום וינקב, ושל **תמרה** אעפ"י שלא קנב מבפנים טמא (כלים טז ז). אלו מטמאין וכו' ויד המכבד של **תמרה** ארבעה טפחים (עקצ' א ג). שרביט של **תמרה** שרקנו טהור שייר בו **תמרה** אחת טמא (שם שם ה). שתי **תמרות** יש בגי בן הנום ועולה עשן מביניהן (ערוב' יט.). ואתם הדבקים בה' אלהיכם כשתי **תמרות** הדבוקות זו בזו (סנהד' סד.). כתיב צדיק כתמר יפרח, מה התמרה[3] זו וארז אין בהם לא עקומי ולא סיקוסים וכו' מה **התמרה** וארז צילן רחוק וכו' מה **התמרה** וארז לבן מכוון למעלן וכו' מה **תמרה** וארז יש להן תאוה (מד"ר בראשי' מא). מעשה **בתמרה** אחת שהיתה עומדת בחמתן ולא היתה עושה פירות וכו' (שם שם). מה **תמרה** זו אין בה פסולת אלא

---

1) [נקוד זה של השם בא בפרט בצרוף תמר דבורה, המשמש סע"ס, כמו שנשמרו צורות משנה של שמות קדומים בשמוש כזה, כגון נִמְרִים במק' נְמֵרִים, תִּמְנַת (חרס) במק' תִּמְנָה וכד'.]

2) [בכתוב זה אין שמוש המלה מסתבר, לא במשמ' עץ הדקל דוקא, שאין לו ענין למלת מקשה, וכודאי לא במשמ' דחליל (Vogelscheuche), כדעת מוזרה זו שמצאה את מקומה אף במלונם של קהלר-בומגרטנר. תרגום השבעים חסר במקום זה, ואין למשל, בת"י (עובד נגיר) ובמסורת הפרשנות באור של ממש למלה הסתומה.]

3) [ס"א: וְתִמֹּרֹת, במ' דגושה וכן בהמשך.]

4) [כתיב: תימרו.]

---

1) [קרי: וחלוניו ואילמיו וְתִמֹרָיו.]

2) [כנאמר בהערות לערך תָּמָר משמש בתו"מ גם תְּמָרִים כמ"ר של תְּמָרָה.]

3) [נ"א: מה תמרה, מה תמר וכד', עי' תיאודור, שם, עמ' 387.]

תמרים לאכלה ולולבים להלל וכו׳ (שם שם). מה התמרה הזו יש בהם נובלות שאינן נכנסות לאוצר ועושה תמרים והם נכנסות לאוצר וכו׳, מה התמרה הזו עושה תמרים ועושה קוצים וכל מי שהוא מבקש לגבות תמרים הקוצים שיש בה שולטין בו (שם במד׳ ג). — *ופגי תמרה: כל מיני פירות יפין לחלום חוץ מפגי תמרה (ברכי נז:). — *ודרוסות של תמרה, עי׳ *דְּרוּסָה, 993. — *ובהשאלה, גבעולי צמחים היוצאים בין הענפים לפני שנפתחו, הדומים לתמרה [1]: הדלועין שקיימן לזרע וכו׳ התמרות שלהם אסורות בשביעית (שביע׳ ב י). תמרות של תלתן ושל חרדל ושל פול הלבן חייבות במעשר, רבי אליעזר אומר הצלף מתעשר תמרות ואביונות וקפרים (מעש׳ ד ו). אין מזין לו ביונקות ולא בתמרות, אין חייבין על היונקות על ביאת המקדש, ר׳ אליעזר אומר אף לא על התמרות, אלו הן היונקות גבעולין שלא גמלו (פרה יא ז). הלוף שעלה תמרות בשביעית אין נוטלין ממנו מפני מראית העין (תוספת׳ שביע׳ ב ג). האומר אכול תמרת החזרת זו שתתאו זוכרני בה אל תאכלנה מפני ברקות [2] (שם שבת ו ז). הדס וערבה שנקטמו ותמרות עולות מתוכן כשרים (שם סוכה ב ח). אלו הן היונקות גבעולין שלא גמרו תמרות שלא הניצו כל עקר דברי ר׳ מאיר וחכמים אומרים תמרות גבעולין שלא גמרו ויונקות שלא הניצו כל עקר (שם פרה יא ז). נקטם ראשו (של הדס) ועלתה בו תמרה כשר וכו׳ נקטם ראשו מערב יום טוב ועלתה בו תמרה בי״ט מהו (סוכה לג.). — ובסהמ״א, *יחור של תמרה: (פרוש שרביט של תמרה) ייחור של תמרה שתלויין בו התמרים מכאן ומכאן (כתן, ערוך, ערך שרבט).

1) [יש גורסים בשמוש זה תִּמְרָה, עי׳ יסטרוב עמ׳ 1679, ולענין ר׳ לֵו פלורה I, 215 ועוד. בספרא ויס אמור (קג. וכו׳) כתוב: חוית השלישי עוטנו בבית הבד עד שולקת ומעלהו ועושהו תמרת בראש הגג ע״ב, במשמ׳ לא ברורה כל צרכה (עי׳ לֵו פלורה II 90), ואין הצעות התקון מסתברות.]

2) [עי׳ לו פלורה I 488 על מקום זה.]

תְּמְרוֹן, תִּמְרוֹן ס״ז, — תרגיל צבאי; Manöver; manoevre, מלה שחדש אותה המחבר ע״פ הערב׳ תַּמְרִין a) משרש מרן b) במשמ׳ תרגיל [1]), והיום המלה משמשת גם בהשאלה בשמושי המלה הלועזית הנזכרת.

תַּמְרוּק, ס״ז, מ״ר סמי׳ תַּמְרוּקֵי, כנ׳ תַּמְרוּקֶיהָ, תַּמְרֻקֵיהֶן, — סיכה ורחיצה בשמן מטהר Waschung, Salbung; lavement, onction; washing, anointment: חברות פצע תַּמְרוּק [2]) ברע ומכות חדרי בטן (משלי כ ל). ויקבצו את כל נערה וכו׳ אל בית הנשים וכו׳ ונתון תַּמְרֻקֵיהֶן (אסתר ב ג). ותיטב הנערה בעיניו וכו׳ ויבהל את תַּמְרוּקֶיהָ ואת מנותיה (שם שם ט). ששת חדשים בשמן המר וששת חדשים בבשמים ובתַמְרוּקֵי הנשים (שם שם יב). — ובסהמ״א: וירפאו פוליפוס הרופא במשקים ובתמרוקים (יוסיפון ט). ואם יחפוץ הרופא להוסיף בזה התמרוק בשמים וזיעות כדי להגדיל כח התמרוק להועיל בע״ה כמו נרד וכרכום וכו׳ (סמני דוכולו 4). ישים חומץ חזק ושמן או חמאה בשוה ויבללם בכלי בידיו היטב עד אשר יתערב החומץ והשמן לחיות מוקפא כתמרוק (שם). חזוק והתמרוק כלומר הסרת החלודה אשר מן הראוי שלא תהיה בה (אגרת אבן חסדאי, מאזני צדק לאלגזי ו, 44). — ואמרו פיטנים ומשוררים: בשמתם תמרוק ממניך לריח שמניך (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצר א פסח). עדי יקר לבשי תמרוק שמניך (ליון מאספט, קינ׳). ובטוח אני כי יש ברע תמרוק פשע וסליחת רשע (רמב״ע, לנטע הסכל, ברלאדי, רלא). בנדודי יש תמרוק פשעי גם טנף לב הוא הדיח (סוה, ענק ע, שם, שם, ספח).

1) [לפי מקור המלה העקר הוא תִּמְרוֹן, ולא תְּמְרוֹן, כאלו מן תמר.]

2) [כך קרי, כתיב תמריק. כונת המשל היא: המכה את הרשע ממרק אותו מפשעיו כאלו מבחוץ, ולא נקראו החבורות מכות אלא משום שאלה מכות (מן מוך, מכב) ויורדות לתוך חדרי בטן. עי׳ בדברי העורך, משלי שלמה, 44 ו-61.]

a) تمرين b) مرن

בקרבו שם ארבו ועשה תמרוקים (רלב"ע, כדוד הס ר, כהנא א, 25).

א. **תַּמְרוּר**, ש"ז, במקרא רק מ"ר תַּמְרוּרִים, — מרירות, יגון, צער: אבל יחיד עשי לך מספד תַּמְרוּרִים (ירמי' ו כו). קול ברמה נשמע נהי בכי תַמְרוּרִים רחל מבכה על בניה (שם לא יד). הכעים אפרים תַּמְרוּרִים ודמיו עליו יטוש (הושע יב יה) [1]. — ובתו"ם: ככר פיסנו לג' ליטירין וכו' אבל תמר תמרורים בתמרוריה היא עומדת וביקשני למתקה ולשוא צרף צרוף (ר' אבהו, ירוש' מגי' ג ג). — ובסהמ"א: דע וראה כי אלוה לטובת יצורים ייסרם למען ידע' כאב המוסרים ותמרורם (רסע"ג על חוי הבלכי, דוידזון, 42). כי מתמרורם אגדיל תמרורים ומבכי יעזור אמרר בבכי (מנחם, אגרת לתלמידי אבן ספרוט, תשו' תלמידי מנחם, סטרן, XXVI). אחרי זאת זכור נא אדוני ליל תמרורים אשר בו נאספה גבירתי יולדתך (שם, XXXII). כתב תמרור עשיתי לכלה יושטה תחי' על פטירת הצדקת אמה (יוסף בן יהודה זלרק, כיב ספתים, כ"י). — ואמר הפיטן: וקול ארים בתמרורים עלי סבתת ומכנאסה (רלב"ע, להה ירד, איגר, 69). על הגבעות שאי קינה ותמרור (ציון תקוככי, קינה). בחור וזקן וכו' שאו תמרור לנפש לעיני כל זקניך (שם). שדי שור תמרורה ונאקתה הקשיבה (אך זה היום יום פקודת חובי, קיני שחרית ת"ב, ספרדי).

ועי' *תַּמְרוּרָה.

ב. **תַּמְרוּר**, ש"ז, במקרא רק מ"ר תַּמְרוּרִים, — קורות המשמשות מורי דרך להולכים[2]: הציבי לך צינם שימי לך תַּמְרוּרִים שתי לבך למסלה (ירמי' לא כא). — ואמר הפיטן: יספו להציב ציונים לשום תמרורים (מנחם ברבי מכיר, אור זרוע, יוצר שבת הספקה א).

***תַּמְרוּרָה**, ש"נ, — כמו א. תַּמְרוּר: יעקב שאלת למה הואסף בצרות במות רחל ויוסף איננו וכמה תמרורות (רסע"ג על חוי הבלכי, דוידזון, 78).

תַּמְרִיק, עי' תַּמְרוּק.

***תִּמֹּרֶת**, ש"נ — כמו תימרה, עמוד עשן: עורי צפון ובואי להעלות תמורת (שמעון בר יצחק, סכי סדיק, יוצר לשבת חוה"מ פסח). שתהא הקטורת בענן ר"ל בתימורת קודם שיראה בפנים (המאירי, יומא א, יט:).

***תָּן** או תון, — שרש משני[1]) שהשתמשו בו פיטנים ומשוררים במשמ' נתן: כצרי אשר תתה אלתי בפח יקוש משנאם אשר נראה כאוהב ומלכדתו (ר"ש הנגיד, אמת נעלה, בן תהלים, הברמן א, 126). תתי אני לבני חק עולם (שם, בן קהלת תח, אברמסון, 166). תתי דבר מועצה לבני (שם, שם, תט). תתי אני לבני חק צדק (שם, תי, 167). תתי אני בסוף כל דבר לבני[2]) פרי מחשבה (שם, תיא, 168). כי מעשה אשת נעוריך עלי ראשך בלוית חן וכבוד תתה (אליעזר הבבלי, ברודי כט).

תַּן [1]), ש"ז, במקרא רק מ"ר תַּנִּים, תַּנִּין, תַּנּוֹת, — בע"ח ממשפחת הכלבים, Schakal; chacal; jackal, canis aureus: וענה איים באלמנותיו וְתַנִּים בהיכלי

---

[1]) [בכ"ם נגי' לב ב (לפי חשוב אחר לח יו) כתיב: תמרורי רצון הנחת וצעקת ענן תשתה; אבל אין הגרסה מסבכת, ועי' בהצעות התקון המובאות לרב המלים שבפסוק אצל סגל, בן סירא השלם, רפג.]

[2]) [מלה זו נגזרה לא מלשון מרירות, אלא משרש מרר אחר במשמ' ירוה בקשת ובחצים, שבא גם בפעל בבראשי' מט כד: וַיְמָרְרֻהוּ (דרכו עליו קשתם) ורבו וישטמהו בעלי חצים. ועי' בנאמר על ירוה בקשת ובחצים במשמ' הוראת הדרך בהערות לערכים קֹשֶׁט, קֶשֶׁת.]

[1]) [במקרא בא רק ואיבי תַּתָּה לי ערף (ש"ב כב מא), כנראה אך בטעות סופר במק' הנכון שבתה' יח מא: ואיבי נָתַתָּה לי ערף, אבל הבאים אחרי כן ראו זאת כצורה חקית ואף הרחיבו את שמושה, כמו שכתבו גם קת, צג, במק' לקח, יצג וכד'.]

[2]) [כן צ"ל, כמו בשלש הדגמאות הקודמות, ולא „לפני" כנדפס (הערת דב ירדן).]

[3]) [השם לא נמצא עד כה בלשון אחרת, ואין בדמיון אל תַּנִּין (עי' שם) אלא מקרה. ואמנם יש שנתחלפה צורת מ"ר תַּנִּים במקרא ובתרגומיו במלת תַּנִּין במ"י.]

ענג (ישעי יג כב). תכבדני חית השדה תַּנִּים ובנות יענה (שם מג כ). ופראים עמדו על שפים שאפו רוח כַּתַּנִּים (ירמיה יד ו). אח הייתי לְתַנִּים ורע לבנות יענה (איוב ל כט). גם תַּנִּים [1]) חלצו שד היניקו גוריהן (איכה ד ג) — ומספד כתנים: אעשה מספד כַּתַּנִּים ואבל כבנות יענה (מיכה א ח).— ומעון תנים: ונתתי את ירושלם לגלים מעון תַּנִּים (ירמי ט י). לשום את ערי יהודה שממה מעון תַּנִּים (שם י כב). — ומקום תנים: כי דכיתנו במקום תַּנִּים ותכס עלינו בצלמות (תהלי מד כ). — ונוה תנים: והיתה נוה תַּנִּים חציר לבנות יענה (ישעי לד יג). בנוה תַּנִּים רבצה חציר לקנה וגמא (שם לה ז). — ואמר הפיטן: כי אנחנו כאלפים והעולם אבוסנו וכמו תנים שאפים אל רוח משושנו (רמב"ע, הכדים לבית, סעה"ס, 78). ועי' תַּנִּין [2]).

***תַּנָּא** [3]), תניי, — שונה משניות, ששמע אותן מפי מוריו: התנאים מבלי עולם שמורין הלכה מתוך משנתן (סוטה כב.). קרייא ותניי ופייטן ודרשן (מד"ר ויקי ל). — ובסהמ"א, בעקר במשמ' חכם מחכמי המשנה, הבריתות והמדרשים מאותה תקופה, Tannaite; tannaite: והם האחרונים מבעלי המשנה הנקראים תנאים ואין אחריהם אלא האמוראים והם בעלי הגמרא (ר"י ה"ת, כוזרי ג סז). כי כמו שהתנאים עוסקים בפירוש המקרא כך האמוראי' עוסקי' בפירוש המשנה (ר"מ אלדבי, ש"א ס).

***תְּנַאי** [4]) תני, תניי, מ"ר תנאים, תנאין, תניים, — אפשרות אשר בצועה של פעלה תלוי בה, Bedingung; condition: ותנאי היה הדבר שאימתי שירצו יחזור הדבר לכמות שהיה ר' יוסי אומר משחרב בית המקדש היה התנאי הזה ותנאי היה אימתי שיבנה בית המקדש יחזור הדבר לכמות שהיה (מ"ש ה ב). כל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל וכל תנאי שיש מעשה בתחילתו תנאו בטל וכל שאפשר לו לקיימו בסופו והתנה עליו מתחילתו תנאו קיים (ב"מ ז יא). ברם הכא בתניים שבו קידש (ירוש' קדוש' א א). מה התם תנאי קודם למעשה וכו' (גיטי עה.) שכל העובר על התנאים הללו יהא הסייף הזה עובר על צוארו (מד"ר ויק' ו). — ובצרופים שונים, כגון *תנאי בית דין: תנאי בית דין הוא על כהן גדול שמת שתהא מנחתו קריבה משל צבור (שקלי ז ו). לא כתב לה כתובה בתולה גובה מאתים ואלמנת מנה מפני שהוא תנאי בית דין וכו' ולא כתב לה כל נכסים וכו' חייב שהוא תנאי בית דין (כתוב' ד ז). התורם את הגת צריך שיכון את לבו על מה שבגפת אם לא כוון תנאי בית דין הוא שיתרום על הכל (תוספת' תרומ' ג ו). — *ותנאי בני גד ובני ראובן, תנאי כפול המפרש שתי אפשריות: כל תנאי שאינו כתנאי בני גד ובני ראובן אינו תנאי שנאמר ויאמר משה אליהם אם יעברו בני גד ובני ראובן וכתיב ואם לא יעברו חלוצים (קדוש' ג ד). מתנאי בני גד ובני ראובן מה התם תנאי בדבר אחד ומעשה בדבר אחר וכו' (גיט' עה.). — *ותנאי כפול, באותה משמ': אי סלקא דעתך לאו לתנאי כפול הוא דאתא ליכתוב ואם לא יעברו וכו' (קדוש' סא.) — *ותנאי גוף כנגד *תנאי ממון: וכל המתנה על הכתוב בתורה תנאו בטל, בתנאי גוף אבל בתנאי ממון תנאו קיים, וזה תנאי ממון הוא (ירוש' כתוב' ט א). תנאי ממון תנאו קיים, תנאי שאינו של ממון תנאו בטל (שם ב"מ ז י). — *ותנאי שבלב: הוי יודע שלא על תנאי שבלבך אנו משביעין אותך אלא [על] תנאים שבליבינו וכו' (תוספת' סוטה ז ד). מה דורות

---

1) [כך קרי, כתיב תנין.]

2) [לפי הערת העורך לערך תְּנָה (עי' שם) יש להניח עוד צורת תַּן או תֵּן במשמ' שם וזכר בלשון המקרא.]

3) [צורה שנולדה בארמ' בסמ' שְׁנֵי או כד' בעבר' מן ג. שָׁנָה.]

4) [שם זה נגזר, בעקר בארמ', מן תנא וזה שכנגדו ג. שָׁנָה בעבר' ובערב' ת'ני a) גם בבניני הפעל כגון אסתת'ני b), התנה תנאי יוצא מן הכלל. המלה באה גם במקורות עבריים וארמיים בכתיב מתחלף, אף בכתיב תנוי, אולי לא במבטא תְּנוֹי אלא במבטא תְּנַוִּי, כי כן נוהג מבטא זה בסור', ועי' תְּנוּאָה.]

a) ثني b) استثني

הבאים אחרינו אין בליבן תנ י י אף אנו אין בליבנו תנ י י (ירוש' נדרי ג א). תנאי היה בלבי לכשאטמא תיפקע נזירותי ממני תחול עלי נזירו' אחרת (שם נזיר ח א). — ובשמושים עם פעל, כגון *עשה תנאי, תנאים, במשמ' שונה: אף על פי שנתנו לה על תנאי ולא נעשה התנאי, לא פסלה מן הכהונה (גיטי ח ח). תנאים עשה הקדוש ברוך הוא עם ישראל עד שהם במצרים שאינו מוציאם משם אלא על מנת שיעשו לו משכן וכו' (ר' יהושע, מד"ר במדבר יב). אמרו ישראל לירמיה נעשה תנאי בינינו אנו ואתה (ילק"ש רעט). — *והתנה תנאים: תנאים שהתנה יהושע (ירוש' ב"ב ה א). תנאין התנה הקב"ה עם הים שיהא נקרע לפני ישראל, חה"ד וישב הים לאיתנו, לתנאין שהתנה עמו (מד"ר בראשי ה). אשרי ואשריכם לכשתקיימו כל התנאים הללו שהתניתי עמכם אימתי כשתשמרו את תורתי (ר' אחא, מד"ר ויק' לה). הוי תנאין שהתנית עם משה וכשם שהתנית עמו כך באונינו שמענו (שם דברי ג). — ועם מלת יחס, *על תנאי [1], במשמ' תלוי במלוי תנאי זה או זה: אין מוכרין בית הכנסת אלא על תנאי שאם ירצו יחזירוהו (ר' מאיר, מגי' ג ב). גירש איש פלוני את אשתו על תנאי (גיטי ט ט). הן העידו שמעברין את השנה על תנאי וכו' ועברו את השנה על תנאי לכשירצה רבן גמליאל וכשבא אמר רוצה אני ונמצאת השנה מעוברת (עדיי ז ז). על תנאי כך עמדו ישראל על הר סיני שלא ישלוט בהם מלאך המות (ר' יוסי, מכיי יתרו ט). שהברית שנכרת עם דויד אינו כרות אלא על תנאי וכו' אבל הברית שנכרת עם יונדב בן רכב לא נכרת על תנאי (שם יתרו יח כז, שם, 135). כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אפי' על תנאי לא חזר בו (ברכי ז.). בתי כנסיות שבבבל על תנאי הן עשויין ואע"פ כן אין נוהגין בהן קלות ראש (ר' אסי, מגי' כח:). קללת חכם אפילו על תנאי היא באה (ר' אבהו, מכות יא.). מהו כי יכרית על תנאי הוא שאם ישמרו את התורה יכנסו לארץ (תנחו', ראה ח). — ובסהמ"א: משוחרר שכתב לו גט על תנאי התנאי קיים ואין גט עד שיתקיים התנאי (מעשים לבני א"י, הרכבי ב, 407). מי שנקבצו בו כל חמדות האלה וכו' נשלמו תנאי הבטחון בו (ר"י א"ת, חו"ה הבטחון ב). וזאת ההכנה היא תנאיי במציאות מה שיקבלו המושכלות עיוניות (ר' יחיאל אים פיסא, מנחת קנאות, 62). והודענו אנו עדים לפלוני בר פלוני ולפלוני בר פלוני החתן כת תנאים אלו שאינן כשאר תנאים דעלמא אלא הם כתנאי כתובה וכשטרי פסיקתא שתנאם חמור מכל שטר תנאי דעלמא כי תנאים אלו נקנין בלא קנין ונקנין באמירה בעלמא ודינם כתנאי בית דין (ר"י ברצלוני, ס' השטרות, 128). — ואמרו פיטנים: גם היא במאד מחוזקה, בתקף ובתני נחקקה (אם אסר, יוצר לפרשת פרה). בעשר תנאים מפלאים המה עשרת הדברים (אזהרות לר"י בר לאון). — ובספרות ובדבור נוהג היום גם הצרוף בתנאי ש, ובתנאי ש, במק' שנאמר במקורות (ו)בלבד ש, והוא ש, וכן צרופים אחרים שנולדו בהשפעת לשונות אחרות, ועוד, וכן נוהגים בפרט בתורת הלשון צרופים כגון מלת תנאי, משפט תנאי וכד'. — ומ"כ *תנאים, במשמ' קביעת תנאי הארושים, וגם במשמ' התחיבות לארושי אשה בכלל, בלעזית Verlobung; fiançailles; engagement, בפרט בצרוף כתבו תנאים, כתיבת תנאים, נוהג בספרות ובדבור העברי, וגם כמלה עברית בתוך להגים אחרים.

*תְּנָאִי, תנאיי, תנויי, ת"ז, — נתון בתנאי bedingt, hypothetisch; hypothetic(al): החקשים התנויים הנה הם שני מינים, תנויי מדבק ותנויי נבדל וכו', והקש התנויי הנחלק, ר"ל הנבדק וכו' (מלות הגיון ז). וכאשר יתישב לנו זה החקש התנאי (רלב"ג, מלחמות א ד). וגם אפשר לומר בזה שהקללות האלה כלם תנאיות (אברבנאל, ס"ב ג, ויסמע דוד מאחרי כן). שראיתי מהמתעקשים שהשתדלו לבאר יעודי התורה שהם תנאיים (שוא, כמלא אבות ג, ר' עקיבא ה). ואלה הקשיים

1) [לפי צרוף זה, הנוהג גם בסהמ"א, הבינו רבים גם את שמו של בית הכנסת Altneuschul בפראג, שבאלו בנוי בית הכנסת על תנאי, בתקות לביאת המשיח, ועי' בדברי אחד העם בבקרתו על ספרו של הרצל Altneuland בענין זה.]

אמתיים תנאיים מתדבקים וכו' (אמו"ר לרא"ב"ד, ב הקד').

תָּנַב[1], פ"י, — הניב תנובה, עשה פרות, ואמר הפיטן: מה חרי האף פורח ראש לתנוב (רסע"ג, אויה לי, תפלה בלא, סדור רסע"ג, סכב). בתוך כל גל גדול כמה גלים קטנים לתנוב (הוא, אזהרות, שם, ריא).

— הפע', *הִתְנִיב, — כמו תָּנַב: להאיר אפלם ולהתניב יבולם ולהפריח טלם (אגרות ר' שמואל בן עלי וכו' דוכו, הרכבין א ג, 25). ותצמח הנפשות בה ותתניב צמיחת העשבים בגשמים (מהללה וגם תוק"פ, גנז סכטר ג, 236).

א. תנה[2], ממנו א. תָּנָה, תְּנָה, *תִּנּוּי.

ב. *תנה[3], ממנו *תְּנַאי, ב. *תָּנָה[4].

א. תָּנָה, קל לא נמצא במקרא[5].

— פעי, יְתַנּוּ, לְתַנּוֹת, — סִפֵּר, שִׁבַּח; erzählen, rühmen; raconter, glorifier; to praise: מקול מחצצים בין משאבים שם יְתַנּוּ צדקות יי' צדקת פרזונו בישראל

---

[1]) [פעל שנגזר מן תְּנוּבָה, כדגמת תָּרַם מן תרומה, תָּמַר מן תמורה.]

[2]) [עי' א. תָּנָה, תְּנָה, הערות.]

[3]) [בעקר מבטא ארמי של ג. שָׁנָה, ועי' בהערות לע־כים *תְּנַאי, ב. *תָּנָה.]

[4]) [המלים אֶתְנָה, אֶתְנַן לא נגזרו מן תנה, אלא כנראה משקפות הן מבטא אחר של השרש נתן (מתנה), שכנגדו בכנעני' יתן.]

[5]) [אין לערבב פעל תנה זה בפעל הארמ' תנא, הבא כתמורה לעבר' שנה. משרש תנה זה או אחר גורה מסרת הנקוד כנראה גם את צורות הפעל בקל ובהפע' בהושע ח ט—י: כי המה עלו אשור פרא בודד לו אפרים הִתְנוּ אהבים, גם כי יִתְנוּ בגוים עתה אקבצם וכו'. ואולם כפי דברי העורך ב„הלשון והספר" א 91 (במהד' השניה א 111 וכו') בא הִתְנוּ וגם יִתְנוּ ככתיב חסר במק' הִתְנַוּוּ, יִתְנַוּוּ כהתפ' מן נָוָה במשמ' נוד והתהלך בִּנְוֹת המדבר, ועי' שם בפרטים.]

(שופט' ה יא). — ואולי במשמ' קונן, ספד[1], beklagen; plaindre; to lament over: מימים ימימה תלכנה בנות ישראל לְתַנּוֹת לבת יפתח הגלעדי (שם יא מ).

— ובתו"מ[2]: ואת כל בית הגדול שרף באש, זה מדרשו של רבן יוחנן בן זכיי ששם היו מתנין גדולותיו של הקב"ה כגון ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע (ירוש' מגי' ג א; וכעין זה מד"ר איכה פתיח'). ויגידו שמים צדקו, לעתיד לבא שמים מְתַנִּים צדקה שעשה הקב"ה עם עולמו שלא נתנם ברקיע הראשון (מד"ר ברא' ו). לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה, אברהם אמר לא לי לתנות כל הנסים שנעשו לי בימי נמרוד, יצחק אמר לא לי לתנות הנסים שנעשו לי בימי פלשתים, ויעקב אמר לא לי לתנות הנסים וכו' (מדרש תהל' קיח טו). — ובספה"א: ותנינו שבח כבודכם והודענו בכל החסד אשר גמלתונו (רסע"ג, ס' הגלוי, מק"ג, רטו). כמו סעודת מצוה שמתנים שם אהבת הבורא (ר"י כספי, פרוש משלי טו יז). האומללות האלה עולות בנשף על הגבעות לתנות בשיחן את הירח (מפו, אהבת ציון ז). טובו יחיל לנצח ותהלתו יתנו בקהל (בי"ז, ב"ס לא יז). — ואמרו פיטנים ומשוררים: ספרים נפתחים ומעשים מתנים עוברים לפניך וחשבון נותנים (ר"א קליר, אפד מאז, מוסף א ר"ה). מי יתנה תקף תהלתך מי ישנן שעור שבחיך (משלם בן קלונימוס, מי יתנה תקף תהלתך, קרובי יוהכ"פ). תנות צרות לא נוכל (הוא, הוקפה לענודה, אמיץ כח). טרם תנה מנגן אנה אלך מרוח (הוא, אל ברב עלות, קרובי יוהכ"פ). ונתנה תקף קדשת היום (ונתנה תקף, סלוק, מוסף לימים נוראים). יתנו שוכני עי בו זמירים ורנה יפצחו ציים ואיים (רמב"ע, ענק י, ברא"די, סלה). אזכור שמו ואכון כי צדקו אתנה עמו אהי ואשכון גן עדנו והנה (רא"ב"ע, איך אכלא, איגר, 28).

---

[1]) [כך רגילים להבין את הפעל לפי עקר ענין הפרשה, ואמנם גם כאן אפשר לבאר: לשבח ולהלל את מעשה גבורתה של בת יפתח. ואולי כך נכון.]

[2]) [בעקר בא הפעל בתו"מ אך בחקוי למליצת הכתובים, ואמנם אפשר שראו בו מעין אותו פעל ב. תנה, שנולד בהשפעת הארמ'.]

ב. *תָּנָה, קל לא נמצא בתו"ם.

—הפעי, *הִתְנָה, — קבע תנאי או תנאים, תלה בתנאים, bedingen; stipuler; to stipulate: אם יש שם בית דין מתנה בפני בית דין, אם אין שם בית דין בפני מי יתנה (ב"מ ג ט). מתנה שומר חנם להיות פטור משבועה (שם ז י). לך ואמור לאבות כל מה שהתניתי לכם עשיתי לבניכם אחריכם (ירוש׳ ברכ׳ ב ג). — *והתנה על דבר: מתנה אדם על עירובו ואומר אם באו נכרים מן המזרח עירובי למערב וכו׳ (ערוב׳ ג ה). מתנה אדם על הכלכלה ביום טוב ראשון ואוכלה בשני (שם שם ח). אם מתה (אשתו) יירשנה מפני שהתנה על מה שכתוב בתורה, וכל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל (כתוב׳ ט א). דמאי אדם מתנה על דבר שאינו ברשותו, ודאי אין אדם מתנה אלא על דבר שהוא ברשותו (ירוש׳ דמאי ז א). אין אדם מתנה על שני דברים באחד (ר׳ יסודה, ביצה לז:). ורשאין בני העיר להתנות על המדות ועל השערים ועל שכר פועלים (ב"ב ח:). שהתנו על שבט בנימין שלא תירש בת הבן עם האחין (שם קטז.). — *והתנה עם זולתו: אף על פי שהתנה עמה יכולה היא שתאמר סבורה הייתי שאני יכולה לקבל (כתוב׳ ז י). הכל שוים שאין מתנה עמה לא על קודם שתתארס ולא מאחר שתתגרש וכו׳, כל שתבעל ולא תהא אסורה לו לא היה מתנה עמה (סוטה ב ו). נושא אדם אשה ומתנה עמה על מנת שלא לזונה ולפרנסה (ירוש׳ כתוב׳ ה ב). כך התניתי עמו (שם). שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר אם ישראל מקבלין את תורתי מוטב ואם לאו אני אחזיר אתכם לתוהו ובוהו (ע"ז ג.). יקוו המים אני הוא שהתניתי עמו כך התניתי עמו מתחלה שאני קורעו שנאמר וישב הים לפנות בקר לאיתנו לתנאו שהתניתי עמו בתחלה (מד"ר שמות כא). אמר לו הקב"ה (למשה) לא כך התניתי עמך כשיהיו פניך כעוסות יהיו פני מרצין את פניך (שם שם מה). אמר הקב"ה למשה לך אמור לאבות הראשונים הגדלתי לעשות עם בניכם כל מה שהתניתי עמכם (שם ויק׳ כט). — *והתנו ביניהם, *והתנה בינו לבין עצמו ובינו לבין אחרים: שאם התנו ביניהן שזה נוטל לפי כיסו וזה נוטל לפי כיסו (ירוש׳ ב"ק ד א). כך התנו ביניהן כל הרוצה לבטל יבא ויבטל (מו"ק ג:). אני ה׳ הוא שמי שקרא לי אדם הראשון הוא שהתניתי ביני לבין עצמי הוא שמי שהתניתי ביני לבין בריותי (מד"ר במד׳ יט). —*והתנה תנאים, עי׳ *תְּנַאי. — ובמהמ"א: מה שאזכיר מהם אזכירהו בקצרה כאשר התנינו בו בתחלת החבור הזה (ר"י א"ת. הפרדס לריב"ג, סקד׳).

—הפעי, בינ׳ *מֻתְנֶה, — שהתנו אותו: תמן תנינן חזר ונגח שור אחד שוה מאתים האחרון נוטל מנה ושלפניו חמשים זוז ושנים הראשונים דינר זהב וכו׳ ור׳ מנא אמר קומי רבי יודן לא מודי רבי לעזר שאם התנו ביניהן שזה נוטל לפי כיסו וזה נוטל לפי כיסו, שוורים כמותנים הן (ירוש׳ כתוב׳ י ד, וכעין זה שם ב"ק ד א). — ובמהמ"א, מֻתנה בפלוני או בדבר: וכן ראוי שיהיה מה שמותנה באחד מהם מותנה באחר (כל מלאכת ההגיון, ו:). — *ומֻתנה עליו: והסרת מה שאינו ראוי הוא תנאי לפנות המקום למה שהוא ראוי והמותנה עליו הוא המכוון ויותר נכבד מן התנאי (אברהם בן חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי, י, 48).

תְּנָה [1]), ש"נ, — שֶׁבַח, תְּהִלָּה, Ruhm; gloire; glory: יי׳ אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תְּנָה הודך על השמים (תהל׳ ח ב).

---

[1]) [מלה זו, שהתלבטו בה כל המפרשים, והחדשים הציעו במקומה תקונים בלתי מסתברים, היא, לפי דברי העורך ב„הלשון והספר" ג 405, ש"ז משרש א תנה במשמ׳ הַלל ושַבח ובאה כאן בצרוף תנה הודך כהקבלה טבעית אל שמך. ואמנם אפשר שכונת הכתוב לנקוד תַּנֵּה כמשקל קַצֵּה שעל יד קֵץ, ולפי דברי העורך ב„לשוננו" כב עמ׳ 83 וכו׳ יש לראות את המלה איתן בבמה משמושיה כמלה מרכבת מן אי-תן במשמ׳ שאין לו תַּנָ(ה) וזכר, כגון, בפרט, בירמיה ה יה: גוי ממרחק (כלו׳ שאין אתה יודע מקומו) וכו׳ גוי אֵיתָן (שאין שמו ידוע) הוא, גוי מעולם (כלו׳ מֵעלם, לא ידוע) הוא, גוי לא תדע לשונו ולא תשמע מה ידבר. ועי׳ במאמר זה על יתר שמושי המלה איתן.]

תְּנוּא או תְּנוּי, ש"ז — כמו תנאי, ואמר הפיטן: שותה מן יד אשר לה תלה, תלה לה שבועת תִּ י נ ו א י ם (ינאי, אחוזתכם, קרובי ויקרא, זולאי, קמז). תִּ י נ ו א י ם מהיות לעולם שמח (שם שם).

תְּנוּאָה, ש"נ, תְּנוּאָתִי, מ"ר תְּנוּאוֹת, — התנגדות, מניעה[1]: יום לשנה יום לשנה תשאו את עונתיכם ארבעים שנה וידעתם את תְּנוּאָתִי (במד' יד לד). הן תְּנוּאוֹת[2] עלי ימצא יחשבני לאויב לו (איוב לג י). — ובספה"א, במשמ' תרעמת: יום יום אשר לא יתכנו בו ת נ ו א ו ת ולא יריבו בבורים בבות הזרוע (מנחם בן סרוק, אדוני בן אדוני, תגרת אל רב חסדאי, תשוי תלמידי מנחם, XXVII). להסיר המחלוקת ו ה ת נ ו א ו ת מפורעי העם (ס' העטרות לר"י ברצלוני, 187). מדברים מהסודות המוצאות ומוצאים על חוסן ת נ ו א ו ת (עמנואל, ראש מחב' כו). שער בעזיבת העולם וזכרון משלי ת נ ו א ו ת י ו (ר"י בדרשי, הפרדס א, אולם"ם ג). — ואמר הפיטן: צרפית בציר רגנה ת נ ו א ו ת להטל (ר"א קליר, אתת, תפלת טל). — ואמר המשורר: אבל ידע זמן רע כי בזיתיו וכי אמאם ת נ ו א ו ת י ו בעודי (ר"ש הנגיד, עלה אלי, דיואן, הברמן ג, 7). ואל נא כבוד נפשו תהי הות מניאה ואל על הזמן ירבה תלונות ומה תועיל עלי סכל ת נ ו א ה (רמב"ע, פרי שמחה, ברודי, ו). אמת על הזמן אין לי ת נ ו א ו ת ולא אפקד עלי ימים חטאות (הוא, אמת על הזמן, שם, יא). וסגר בעדו דלתי ת נ ו א ו ת (הוא, לבן אהב, שם, עה). וקרא באוזניהם ת נ ו א ו ת קצרו מהם דברינו ועניינו (הוא, כתר מעט, שם, קנד). בעוד איש יהלך ברצון בני איש אזי לא ימצאו עליו ת נ ו א ו ת (ר"י הלוי, לך הסר, זמורה א, 240). מה לי ולת נ ו א ו ת ימים ולילות, באו במשואות הודי לבלות (ראב"ע, מה לי, כהנא א, 31).

תְּנוּב, ש"ז, — כמו תְּנוּבָה, ואמר הפיטן: ולברך ממגד ירחים בעדון ת נ ו ב פרחים (ר"א קליר, יפתח ארץ, גשם). נצנים ודשאים הצמית מנה, נשאו קל וחמר גם ב ת נ ו ב למינה[1] ממל ברית צאת בערבוביא לא כל הימנה (יוסף בר שמואל, ארכן, יוצר שבת ב אחס"פ). מות קראתכם ככלות כל ת נ ו ב ך (הוא, אז כארצת, זולת שבת הגדול).

תְּנוּבָה, ש"נ, סמי' תְּנוּבַת, כנ' תְּנוּבָתִי, מ"ר תְּנוּבוֹת, תְּנוּבֹת, — פֵּרוֹת, יבול, תבואת, Frucht, Ertrag; fruit(s), produit(s); fruit(s), produce: ירכבהו על במתי ארץ ויאכל תְּנוּבֹת שדי (דבר' לב יג). החדלתי את מתקי ואת תְּנוּבָתִי הטובה (שופט' ט יא). הבאים[2] ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל ומלאו פני תבל תְּנוּבָה (ישע' כז ו). והרביתי את פרי העץ ותְנוּבַת השדה (יחזק' לו ל). טובים היו חללי חרב מחללי רעב שהם יזובו מדקרים מִתְּנוּבֹת שדי[3] (איכה ד ט). — ובתו"מ: אם עשו שפתותיו של אדם ת נ ו ב ה[4] יהא מבושר שנשמעה תפילתו (ר' יהושע בן לוי, ירוש' ברכ' ה ה). על העץ ועל פרי העץ ועל ת נ ו ב ת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה (ברכה מעין שלש, בבלי שם מד.). — ובספה"א: לעולם אין יוצאין עד שיכוין משמיע לשומע ושומע למשמיע, שהכל ת נ ו ב ת הלב (סדר רע"ג הפלס ב, סח:, סדר פורים). שימתיקו

---

[1]) [בגזירה מן נוא, ואמנם אין זה נמנע, שיש כאן במקרא לשון תְּנַאי, וצ"ע.]

[2]) [אמנם בכתוב זה אולי הכונה, כדעת רבים, לקריאה תֹּאֲנוֹת, ועי' תֹּאֲנָה ובהערות לערך זה.]

---

[1]) [נשאו דשאים קל וחמר בעצמן, אם רצונו של הקב"ה בערבוביא למה אמר למינהו באילנות (חול' ס.).]

[2]) [כאמור בדברי העורך, ב„הלשון והספר" ג, 399, אין מלת הבאים כאן צורה מן בוא, אלא מ"ר מש"ע ה ב א במשמ' פרח, צמח פורח, מקביל אל הסור' הַבְּתָא, מ"ר הַבֵּא במשמ' זו: צמחי פרחים ישרש יעקב ויציץ ופרח ישראל וכו'. לענין זה מתחבר גם המשפט שבפס' ח: בסאסאה בשלחה תריבנה, בקריאה: בְּסאסאת בשלחת תְּרִבֶּינָה, כלו' כעץ הסאסאת בשלחה את שלוחותיה, כן תרבינה ההבאים, צמחי הפרחים, בהבנת סאסאה כסור' סאסת, עץ ה־mispelus ממיני הוֶרדיים.]

[3]) [כלו' טובים היו חללי חרב שהם יזובו מְדֻקרים כחללי רעב שכסו את השדות כתנובות.]

[4]) [כדרשת הבטוי שבכתוב: ניב שפתים, ועי' שָׂפָה, הערות.]

תמרים את תנובתם (תפלה כ״ג, Elbog. Stud., עמ׳ 140). ומן השדות תקטוף מלולות ותכין תחת הארץ מערות ומחלות למלאות אותם תנובות ושבלים מלאות וטובות (כ״י תריזי, תחכי ז, 48). — ואמר הפיטן: והיא מקשרת פרי תנובות ושאר הצמחים (רשב״ג, כתר מלכות, ביאליק-רבניצקי ב, 66). — ואמר המשורר: נטע אלהים על פני תבל נטע תנובותיו מאד מרו (רמב״ע, תרשיש ה, ברודי, ספא).

תְּנוּד, ש״ז, — כמו תנודה: והן על כפים חקנוכם אשר יראון על כן עם תנודיהם יראו לנו מרחוק כבוק באפל כצל סלע בציה (תשו׳ גאון מן הגני׳ JQR NS. IX, עמ׳ 146).

תְּנוּדָה, ש״נ, — תנועה: דעבד גלגל גדול דנחשא וכו׳ ועשה לו תנודות שמנידות אותו מאיליהן (תשו׳ הגאו׳, הרכבי, סעד). ואפילו תנודות של אדם ואפילו רחשושי לבו תלויין במזל (רב האי, שם). והוא (האדם) הולך וגדל עד שיחזק על התנועה ותתנודה עם הגעתו אל מזונו מבל יגיעה וטורח (כ״י א״ת, מו״ת, הבחינה ה, 101). והנפש השנית נפש הבהמה והיא בעלת ההרגשות חמשה ובעלת התנודה ההולכת ממקום למקום (ראב״ע, קהלת ז ג). אריד בשיחי ואהימה, והוא ענין תנודה על החולה או על הצרה (רד״ק, שרשים, רוד). ויחבן לפרש ירופפו מענין תנועה ותנודה (שוח, שם, רוף). ויביט תנודות רקיעים ויחשוב משולש כמבוי מפולש וישוה לקוטר מרובע צלעים (ר״מ בונאפיד, תנו קול רקיעים, דברי חכמים, סו). — ואמר המשורר: ואז נתכנו אשיות יצירות בעולמו בעצם מרוצתו וכח תנודותיו (רמב״ע, בקש אל, ברודי, רלט). — ״וכמנח בפיסיקה נוהג השם בלשון ימינו במשמ׳ תנודת המטטלת החוזרת למקומה וכו׳, Schwingung; oscillation, vibration; swinging, vibration.

תְּנוּחָה, ש״נ, — מצב שבו מנח דבר, Lage; position: וגם יקובל סופת מתנוחתה (של העין) על מחשבות המות וכו׳ (קלונ ג ח א י ג). — ״וכמנח בפיסיקה משמשת המלה היום בפרט במשמ׳ מצב הדבר הנח בנגוד למצבו בתנועה, Ruhelage; position normale; normal position.

***תִּנּוּי**, תינוי, ש״ז, — שם הפעלה מן תִּנָּה, ספור, תשבחה: קדוש משמע נפלאותיך קדוש מזכר מופתיך קדוש מתינוי משפטי פיך (ינאי, קרוב׳ לס׳ שמות, זולאי, סז). תמור שפר תנוי שפר תת כפר תאב עפר (שלמה הבבלי, אל נשא, יוצר שבת ברלשי).

***תְּנוּי**, או תְּנַיִי, ש״ז, — כמו תנאי[1]: דומה שלא נגזרת גזירה אלא על תנוי[2] ואין אנו מנודין אלא על תנוי (מכי׳ דרשב״י, בשלח יז יז, אפשטיין-מלמד, 124). — ובסהמ״א: וזה תנוי מסין וקיים הוא (תשו׳ הגאו׳, הרכבי, 10). ואם השכיר לו שורו בין בשכירות ובין בחכירות הרי התנוי קיים (שם, שם, 25).

תְּנוּךְ[3], ש״ז, במקרא רק סמי׳ תְּנוּךְ, בצרוף תנוך אזן, — בדל אזן, החלק הרך שמסביב לאזן, שהוא חסחוס מכסה עור, Ohrläppchen; lobe: ולקחת מדמו ונתתה על תְּנוּךְ אזן אהרן ועל תְּנוּךְ אזן בניו הימנית (שמות כט כ). ויקח משה מדמו ויתן על תְּנוּךְ אזן אהרן הימנית (ויק׳ ח כג). ויתן וכו׳ על תְּנוּךְ אזנם הימנית (שם שם כד). ונתן הכהן על תְּנוּךְ אזן המטהר הימנית (שם יד יז). — ובתו״מ: הכניס ראשו ונתן על תנוך אזנו (נגע׳ יד ט). — ובסהמ״א, ואמר הפיטן: פצת תנוך המו ואל תחטאו (ר״א קליר, אסיריס אסר, קרוב׳ ב פסח). — ובהשאלה: אני זר מקהת אם לא אשו לך תנוכי הזמן הרע רצועים (ר״ש הנגיד, דבריך צחוק, הברמן ג, 54).

***תְּנוּם**, ש״ז, — כמו תנומה: פקח קוח קרא לאסורים ותנומם הנאר (ולנשטין, Unpublished Piyyutim, 38).

---

1) [עי׳ על כתיב זה, השגור בפרט במקורות מימי הגאונים, ועל מבטאו בהערות לערך *תְּנַאי.]

2) [בכתבי׳ דר״י: דומה שלא נגזרה גזירה אלא על תנאי אף אנו אין אנו נידונין אלא על תנאי.]

3) [אין למלה זו רֵעַ בשפות האחיות, ולא נתברר מקורה.]

תְּנוּמָה, ש"נ, מ"ר תְּנוּמוֹת, — שֵׁנָה: אם אתן שנת לעיני לעפעפי תְּנוּמָה (תהל' קלב ד). אל תתן שנה לעיניך וּתְנוּמָה לעפעפיך (משלי ו ד). מעט שנות מעט תְּנוּמוֹת מעט חבק ידים לשכב (שם שם י; שם כד לג). בנפל תרדמה על אנשים בִּתְנוּמוֹת עלי משכב (איוב לג טו). — ובתו"מ: המפיל חבלי שנה על עיני ותנומה על עפעפי (ברכת לפני השנה, ברכ' ס:).—ובספה"א, ואמר המשורר: לדורש החכמות ועצות ומזמות וגוער בתנומות נשפים ושחרים (דונש, לדורש החכמות, בראש תשובותיו על מנחם, 2). וגזל וכרך מתוך שתי עיני תנומתי (ר"ש הנגיד, ימהר יום, דיואן, הברמן ג, 102). ואנוד זמן גזל בגזלו בחורותי תנומתי (ר' יהודה גיאת, מבין עפאים, סעה"פ 124). וכנפול עלי עיני תנומה ותרדמה,תעופף שנת עיני ותדד תנומתי (רשב"ג, ידידי שנו, ביאליק-רבניצקי א, 86). תדד תנומתי ולא אישן (רמב"ע, הדד, דיואן, ברודי, רכט). ותערב לך תנומה מנשפיו (ר"י הלוי, יחידה, רפוה לנפשה, זמורה ג, 634).

'תְּנוּעָה [1]), ש"נ — מעשה הנע ממקומו, הנעתק ממקום למקום וכדו' Bewegung; mouvement; motion: שהתנועה לא תמנע מהיותו אם בעל עצם או בעל מקרה אולם העצמית כגון תנועת ההוה וההפסד, ואולם המקרית תהיה על ב' פנים אם תנועת הכמות כגון תנועת הגדול וההתוך או תנועת האיכות כגון השנוי (ספר היסודות לר"י ישראלי, סב-סג). כל הנבראים יש להם תנועה, גם לכוכבים תנועה כנשמה (ראב"ע, ישעי' כז טו). וכח התנועה המקרית והרצונית (ר"י א"ת, כוח מן א). ותנועת החלק בכל (הוא, שם ג). שכל אלו השנויים נקראים תנועה לפי דעת הרב (הוא, שם יא). והוא הולך וגדל עד שיחזק על התנועה והתנודה (הוא, סו"ה, הנפילה ה). כל תנועותיך נקשרות בחפץ הבורא (הוא, שם). כשיחלש כחו מתנועתו הטבעית (הוא, שם, הכניעה ג). אחר עמדו על חכמת השיעור ועל המובדיטאות ותנועות הגלגלים ופשיטות הכדור (הוא, שם, הסגון הנפש ד). תנועות חפציות לא הכרחיות ולא טבעיות (הוא, כוזרי ה כא). וכאשר כלה זמירותיו עמד על עמדו לערוך תהלותיו וכסה פניו ולא מענות ועמד בגאוה והרבה תנועותיו והניע כתפותיו (ר"י חריזי, תחכ' כד, קאמינקא, 222). כי התנועה הגלגלית הסבובית והעגולית מה שאליו יתנועע ממנו יתנועע (מנחם גיוכי, מכתי' לר"ד הבבלי, לקו"ק, נספח' 49). קצת הגשמים מתנועעים תנועה סבובית וכל מתנועע תנועה סבובית אין לו הפך התולדת (כל מלאכת ההגיון, הסקף, כט). אם כן באמת תנועת השכל היא יקרה ונכבדה מתנועת הטבע (בן המלך והנזיר כט). כי אד עלה מן הארץ והניע האויר תנועה חזקה וחדשה (ר"מ א"ת, מלות ההגיון לרמב"ם ט). כי בתנועותיו (של הירח) יחיה המטר בצווי הבורא (רד"ק, סרטים, אור). שהזמן נמשך אחר התנועה והתנועה דבקה בגלגל (ר"א הקראי, גן עדן, הקד', ג). הדפק הוא תנועה מכלי הרוח מחוברת מהתקבצות והתפשטות וכו' ונאמר כי כל דפיקה הנה היא מרכבת משתי מנוחות ומשתי תנועות (קאנון א ב ג א). וזה כנגד התורה הקדושה אשר בארה היות התנועה מחודשת (מנחת קנאות, קופמן, 18). שהסבה הראשונה תניע הגלגל תנועה יומיית (שם, 20). התנועה שם נאמר ראשונה על העתק הגשם ממקום למקום או על העתק מצבו ר"ל שיהיה היושב עומד או שוכב או שאר המצבים (אמו"ר לרלב"ד א ג). אחר כן הפלוסופים העתיקו שם התנועה ג"כ אל כל שינוי יהיה לגשם מעט מעט בדבקות והדרגה (שם א ה). שתנועת הגשמים הטבעיים נחלקת לשני סוגים אם ישרה ואם סבובית, והתנועה הישרה שני מינים אם מהמרכז אל המקיף ואם מן המקיף אל המרכז, והתנועה הסבובית היא אשר סביב המרכז (ר"ד אבן יחיא, לשון למודים ה). להרגיל התנועה בבקר קודם האכילה לחמם הגוף (ר"י אברבנאל, שמות, ויאמר ה' אל משה כבד לב פרעה). שהוא הזמן אשר יסכימו השרים לעשות טיול

---

1) [עי' גם קלצקין-צובל, אוצר המונחים הפלוסופיים ד, 212—218. בלשון ימינו חִדש מן השם גם פעל ⁺הִתְנִיעַ, כדגמת תרם מן תרומה, במשמ' עורר תנועתה של מכונה, כגון התניע את (מנוע) המכונית, ועוד, ומכאן גם ש"פ ⁺הַתְנָעָה.]

ותנועה ולצוד ציד (חוה ס״ה כ, ויסי נבקר וילה יסוכתן). בצורות אשר יעשה המגדף בפניו, קורץ בעיניו מולל ברגליו מורה באצבעותיו (חוה, מ״ב יט). וזה הצמצום נעשה ע״י תנועת השמחה, כמו האדם השותק על רוב השמחה הוא מתנועע וכו׳ (כפתלי צ״ר יעקב הלחכן, עמק המלך ג). — ואמר המשורר: ואז נתכנו אישים וצ׳ירות בעולמו בעצם מרוצתו וכח תנועותיו (מיחס לרהצ״ע, בסס הל, כתכה ה, 194). — *ובמשמ׳ הגה הנוצר בכלי הדבור בזרימת האויר דרך מיתרי הקול ללא עצירה בדרכו, Vokal, Selbstlaut; voyelle; vowel[1]): ולולי כובד האריכות ושלא לצאת מענין הספר אז פרשתי אלה התנועות האוגרות לשון העברים באר היטב ולמדתי על מקומות הקמצין והפתחין במשפט (חותיות הכח וסמסך לר״י חיוג, כוע, 4). מהם אשר תנוע (השוא) בתנועת האות שאחרית בשתחיה האות אשר אחריה אלף או הא או חית או עין וכו׳ כמו יְאַבד הון, תנועת היוד בפתח בעבור כי האלף פתוחה אחריה, וכמו תְאֵנה, תנועת התוו בצרי שהאלף אחרית בצרי וכו׳ (סס, 4—5). וכאשר תפשתי דברי התנועות הנקראות שבעת מלכים (רהב״ע, למות, ה). ויאמר ר׳ יהודה המדקדק הראשון ז״ל כי זה וא״ו המשך תחת אל״ף השורש ותנועת החיר״ק למטה, על כן תנועת החיר״ק למטה (סס סס). ואחר שדברתי על התנועות אדבר על המשקלים (סס, ה:). הנה תשים באות השנית אחת מן התנועות שהן ז׳ מלכים ותסובב התנועה עם כל התנועות ופעם תהיה המלה מלעיל ופעם מלרע (חוה, ספר ססס, קבולה קונטרסים, ז). כי מה שישתנה מהתנועות קצתם אל קצתם (ר״י ה״ח, הרקמה לריב״ג ח). התנועות הפשוטות הן שלש, תנועת הקבוץ ותנועת הפתוח ותנועת השבר (פרק בתנועות מס׳ הפרסים של רי סעדיה הבן דכהן, מלאכת ספיר לניבויאלר). וחמש מהן יקראו אותנה חכמי המסורת מלכים ואלו הן חלם שורק קמץ חרק צרי והן כלנה תנועות המשך כי עם כל תנועה מהן נח נעלם וכו׳ וחמש תנועות הנשארות יקראו אותן עבדים ואלו הן קבוץ שפתים ופתח וסגול וקמץ חטף וחרק קטנה (סס). ולא יקרא עבד אצל אלו אלא השבא או מה שיורכב ממנה ומתנועה אחרת (סס). — *ותנועות גדולות, *ותנועות קטנות: אַ תנועה קטנה והיא תקרא פתח גדול (ר״י קמחי, ספר זכרון, 17). אָ תנועה גדולה והיא תקרא קמץ גדול (סס סס). דע כי התנועות הם חמש וכו׳ אלה הם חמש התנועות גדולות ויש להם חמש בנות כנגדן ותנועתן קטנה ושפלה מהאמות וכו׳ חמש התנועות הגדולות אחריהם נח לעולם וכו׳ ובראותך תנועה גדולה ובצדה שו״א תרחיב קריאת התנועה ותניע השו״א (רד״ק, מכלול, סער הנקוד, ליק, קלו.). — *ובמלאכת השיר, במשמ׳ הברה הפותחת בעצור עם תנועה ללא שוא לפניהם[1]): יהיה השיר השקול המסכים מכל צדדיו במספר תנועותיו והסכמת הטורים כל אחד עם חבירו בחרוז שוה (ר״מ בן חביב, מרפא לשון דרכי נעם, ו.). כי המשוררים יקראו יתד לעבד ומלך יחד ולמלך לבדו יקראו תנועה, דמיון זה דְבָרִים הוא מורכב מיתד ותנועה. כי שבא הדלת וקמץ הבית הוא היתד וחירק הריש היא התנועה (סס, ע:). — ובשמוש משאל לגבי פעילות מדינית וכד׳, *התנועה הציונית, *תנועת הפועלים ועוד, כתרגום המלים הלועזיות, Bewegung; mouvement; movement, באותו שמוש, נוהגת המלה בספרות ובדבור.

*תְּנוּעִי, ת״ז, — של תנועה, מטבע התנועה: אבל צריך שתתחבר עם תנועת האות הסמוך לה אם מאחריה או מלפניה להיות מרגשת במבטא בחבור האות התנועית (בן זאב, תלמוד לשון עברי, מבוא, כלל ז). וצורת סגול בהברת הגרון וצירי ושורק וחולם וכו׳ כל אחד בשם האיכות התנועיי שעושה כלי הדבור בהוצאת האות בהברה ובשמיעת קול (שלמה פפנהיים, יריעות שלמה ה, הקד׳ ג:).

---

1) [בשמוש זה באה המלה כתרג׳ הערבי חַרַכַּה a), תנועה, מן חַרַכַּ b), נוע, ששמושיו כשמושי הפעל העברי. ועי׳ נוע.]

a) حركة b) حرك

---

1) [עי׳ יָחַד, עמ׳ 2198].

תְּנוּפָה [1]), ש״נ, סמי׳ תְּנוּפַת, מ״ר תְּנוּפֹת, — כמו תרומה: ושמת הכל על כפי אהרן ועל כפי בניו והנפת אתם תְּנוּפָה לפני יי׳ (שמות כט כד). ולקחת את החזה מאיל המלאים וכו׳ והנפת אתו תְּנוּפָה לפני יי׳ (שם שם כו). וקדשת את חזה הַתְּנוּפָה ואת שוק התרומה אשר הונף ואשר הורם וכו׳ והיה לאהרן ולבניו וכו׳ כי תרומה הוא (שם שם כז–כח). וכל איש אשר הניף תְּנוּפַת זהב ליי׳ (שם לה כב). ויהי זהב הַתְּנוּפָה תשע ועשרים ככר וכו׳ (שם לח כד). ונחשת הַתְּנוּפָה שבעים ככר וכו׳ (שם שם כט). ולקח כבש אחד אשם לִתְנוּפָה לכפר עליו (ויקי׳ יד כא). מיום הביאכם את עמר הַתְּנוּפָה וכו׳ ממושבתיכם תביאו לחם תְּנוּפָה (שם כג טו–יז). והניף אתם הכהן תְּנוּפָה לפני יי׳ קדש הוא לכהן על חזה הַתְּנוּפָה ועל שוק התרומה (במדי׳ ו כ). והעמדת את הלוים לפני אהרן ולפני בניו והנפת אתם תְּנוּפָה לפני יי׳ (שם ח יג). וזה לך תרומת מתנם לכל תְּנוּפֹת בני ישראל (שם יח יא). — ומלחמות תנופה, במשמ׳ מלחמה לשם הנפת קרבן בתנופה: והיה כל מעבר מטה מוסדה אשר יניח יי׳ עליו בתפים ובכנרות ובמלחמות תְּנוּפָה[2]) נלחם בה, כי ערוך מאתמול תפתה (ישעי׳ ל לב–לג). — ובמשמ׳ המוחשית, הרמת היד בגערה: וחרד ופחד מפני תְּנוּפַת יד יי׳ צבאות אשר הוא מניף עליו (ישעי׳ יט יז). — ואמר בן סירא: טובה שפוכה על פה סתום תנופה[1]) מצגת לפני גלול (ב״ס גניי ל כא, סגל, קסח). — ובתו״מ, במשמ׳ מעשה המניף את הקרבן[2]): הסמיכות והתנופות וההגשות והקמיצות וכו׳ נוהגין באנשים ולא בנשים (קדוש׳ א ח). יציקות ובלילות תנופות והגשית הקמיצות וההקטרות וכו׳ (תוספת׳ דמאי ב ז). יניפנו הכהן, בנין אב לכל התנופות שיהיו בכהן (ספ״ח ויק, אמור פרשה י). שחרי תנופה שירי מצוה היא (סוכה לח.). וכי תנופה מכפרת (מנח׳ לג:). שבל מקום שיש תנופה יש הרמה (מד״ר במדי׳ ט). — ובספה״מ: שיש לבית דין לשמור שיעשה הפסח והאביב נמצא בעבור תנופת העמר (כתב״ע, אגרת השנה, קנולי קונטרי). דמיון המשל לחרב חדה גמד ארכה אשר חך בתנופה אחת ותחדור בקרב איש ולב עמק (אגרות יל״ג א ג). — *ובמשמ׳ תנועה מתנועות הלשון, בדקדוק: והשוא פעמים הוא נח ואין לו תנופה ופעמים הוא נד ויוצא בשפה (הוריות הקורא, דרנבורג, 56). — *ובהשאלה, במשמ׳ תנועת הלב והרוח בכח גדול, כאלו בתנופת היד; Schwung; élan; ardour, נוהג בספרות ובדבור[3]).

תנוק, תנוקת עי׳ *תִּינוֹק, *תִּינֹקֶת.

תַּנּוּר [4]), ש״ז, מ״ר תַּנּוּרִים, תַּנּוּרֶיהָ, — מתקן בנוי לבנים או אבנים, ואח״כ גם ממתכת, שמסיקים

---

1) [אין נוף בעבר׳ שבמקרא אלא שרש נרדף אל רום, וכן נוף הוא רום. ועל כן בא אף הניף תנופה בתורת באותה משמ׳ כמו הרים תרומה — ובקצת מקומות הרגיש רסע״ג בדבר — כמשמ׳ מֻשאלת כלשון הבאת תרומה ולא, כפי שהובן הצרוף אף במסרת, במשמ׳ מוחשית כהנפת בידים ממש, אף על פי שהיתה זאת המשמ׳ הראשונה של שני הצרופים הרים תרומה והניף תנופה יחד. בחקת התורה כבר נתיחד שמושיהם של שני הצרופים, עד שבא (הרים) תרומה לגבי דבר שאין בו רוח חיים כנגד (הניף) תנופהו לגבי בעלי חיים, ואף בהנפת אבריהם בקרבן, ובני אדם.]

2) [כמבאר בהערת העורך בערך תֹּף אין הכונה כאן לתֻפים וכנרות לנגון, אלא לתְפִים ולכִירוֹת אש לשרפת בני אדם בקרבן המלך, בהתאם להמשך: כי ערוך מאתמול תפתה, גם הוא למלך הוכן, העמיק הרחב מדֻרתה אש ועצים הרבה וכו׳, ועל כן גם תנופה כאן לשון הנפת הזבח היא, ולא לשון תנופת יד בגבורת הנצחון.]

1) [כלו׳: כמטעמים הנשפכים על פה סתום, ללא הנאה למקבלם, כך מתן תרומה לרצוי האלילים, שאינם שומעים את קול המתפלל.]

2) [כהבנת הפעל הניף בתו״מ כלשון העלאה והורדה ממש.]

3) [לפי זה משמשים גם צרופים כגון מלחמת תנופה היום במשמ׳ של מלחמה רבת התנועה בכח. בקטע של סדר עבודת יוה״כ (Elbog., Stud., עמ׳ 177): תרחף בשמי שפר מתניף עפר הוצב למספר ולא נספר, שם רמש ואין מספר. ונראה שהנוסח משבש.]

4) [כמו תַּנּוּר בעבר׳ בא באותה משמ׳ גם תִּנּוּר באשור׳ (ר׳ ביחוד את הצרופים המרבים המובאים במלונם של Muss-Arnolt, עמ׳ 1178), בארמ׳ שבתרגומים (בעוד שב קומו בארמ׳ שבמקרא

בו אש לחמום או לאפיה ולהתכת מתכות ועוד, Ofen; poêle, four(neau); stove, oven: והנה תנור[1]) עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה (ברא׳ טו יז). ועלו (הצפרדעים) ובאו בביתך וכו׳ ובתנוריך ובמשארותיך (שמות ז כח). וכל מנחה אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת ועל מחבת (ויקי ז ט). תנור וכירים יתץ טמאים הם (שם יא לה). ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד (שם כו כו). — ומאפה תנור, דבר שנאפה בתנור: וכי תקרב קרבן מנחה מאפה תנור סלת חלות מצת בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן (שם ב ד). — ובהשאלה, ככנוי למוקד[2]): נאם יי׳ אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלם (ישע׳ לא ט). כלם מנאפים כמו תנור בערה[3]) מאפה (הושע ז ד). כי קרבו כתנור לבם בארבם[4]) (שם שם ו). כלם יחמו כתנור (שם שם ז). כי הנה היום בא בער כתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קש ולהט אתם היום הבא (מלאכי ג יט). תשיתמו כתנור אש לעת פניך (תהל׳ כא י). עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב (איכה ה י). — וכשם מקום: ואת מגדל התנורים

אתון, אתון נורא, שגם כנגדו אתונ באשור׳), וכן בסור׳, וכנראה מארמ׳ עברה המלה גם לערב׳ ולפרס׳. מקור המלה, שכנראה אך במקרה דומה היא בצלצולה אל אתון נורא באותה משמ׳, אולי אינו בשפה שמית, ועי׳ במחקרים הרשומים במלון האשורי הנזכר לעיל. הסימנים המשמשים בשומרית כתמורת תנור באשורי׳ מורים על תנור עשוי מלבני חרס, אבל אפשר שגם בימי קדם בנו אף תנורי מתכת.]

1) [יוסף הלוי ואחרים גורסים כאן תמור אש, ואין זה מוכח.]

2) [זאת כנראה הכונה, כדעה אחת המובאת בפרושו של רד״ק, ולא כדעה אחרת (עי׳ גם רש״י), שבאלו הכונה למדורת אש לשרפת הפושעים.]

3) [לדעת פרשנים עברים תנור לשון זכר, על כן מלת בוערה מלעיל (לשון ראב״ע), ואולם כדעת רבים היום לא כונה המסרת בחלקת המלים, וצ״ל: כתנור בער הם, אפה ישבת וכו׳, ועי׳ על כל הפרשה בדברי העורך בספרו הלשון והספר א ע׳ 95 וכו׳, מהד׳ שנית, ע׳ 115 וכו׳.]

4) [לפי דברי העורך במקום הנזכר צ״ל: כי קרבו (של המלך) כתנור, לבם (של השרים) באור בם, כאותה הקבלה של אור ותנור בישע׳ לא ט.]

(נחמי׳ ג יא)[1]) — ובתו״מ: משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה וריחים ותנור (שביע׳ ה ט). ואין נותנין את הפת לתנור עם חשיכה וכו׳ אלא כדי שיקרמו פניה מבעוד יום (שבת א י). נגע בחרסו שלתנור יקלוף את מקומו (פסח׳ ז ב). ומרחיקין את הריחים שלשה מן השכב שהן ארבע מן הרכב ואת התנור שלשה מן הכליא שהן ארבע מן השפה (ב״ב ב א). תנור שהוסק מאחריו וכו׳ טמא מעשה שנפלה דליקת בתנורי כפר סגנה (כלים ה ד). תנור לטמון בת אונין של פשתן (ירוש׳ שביעי׳ ה ט). מביאין לו פת חריבה במלח ויושב בין תנור לכיריים[2]) (תענ׳ ל.–ל:). — *ובמשמ׳ אפיה: ואפה שלשה תנורין בשבת אחד זו אחר זו (שם ע״ז ה יא). אין לוקחין פת מנחתום כותי במוצאי הפסח אלא לאחר שלשה תנורים[3]) (כותים ב, הוצ׳ קירכהייס, 35). — ובסהמ״א: חלון שלמטה עם הקרקע בתנור ליכנס בו הרוח כדי שיוסק שמו עין (ערוך, ערך עין). ולא ידע כי אפרים לקח ברכתו והושיבו בין תנור וכירים (עמנו׳, מחב׳ יד, ירדן, 258). כי חצות לילה יקום לחודות וכו׳ וישב בין תנור וכירים ולא יאכל עד הצהרים (סוה, טו, שם 269–270).

תנחום, ש״ז, במקרא רק מ״ר תנחומים, תנחומות[4]), כנ׳ תנחומיך, תנחמיה, תנחומתיכם, — דברים ומעשים הבאים להפיג צער ואבל מלב חוולת, Trost; consolation: למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה (ישע׳ סו יא). תנחומיך ישעשעו נפשי (תהל׳ צד יט). המעט ממך תנחומות אל (איוב טו יא). שמעו שמוע מלתי ותהי זאת תנחומתיכם (שם כא ב). — וכוס תנחומים: ולא ישקו אותם כוס תנחומים

1) [בארמ׳ שבתו״מ באה מלת תנורא אחרת במשמ׳ קובע ומגן וכד׳ (תנורא דפרזלא וכד׳), שאין לערבב אותה במלת תנור, תנורא זו, אלא, כפי שהראה י. נ. אפשטיין בלשוננו טו 106 וכו׳, היא הפרסית tanuvâra.]

2) [מקום מנוול שבבית — רש״י.]

3) [כלומר לאחר שאפה שלש פעמים בתנור זה.]

4) [אולי מן תנחומה, תנחומת, כש״נ, וראה גם בהערות שאחר זו.]

על אביו ועל אמו (ירמ' יו ז). — ובתו"מ [1]), קבל תנחומים: ובשמת טבי עבדו קבל עליו (ר"ג) תנחומין אמרו לו תלמידיו לא למדתנו רבינו שאין מקבלין תנחומין על העבדים (ברכ' ב ז). נכנסו תלמידיו (של ר"א) אצלו לנחמו ולא קיבל עליו תנחומים (ע"ז עז:). אמר הקב"ה לאברהם לך ונחם את ירושלים שמא מקבלת תנחומים ממך, הלך אברהם ואמר קבלו ממני תנחומים וכו' (פסיק' רבי ל, נחמו). — *ודבר עמו תנחומים: המוצא את חבירו אבל בתוך י"ב חודש מדבר עמו תנחומים ואינו שואל בשלומו, לאחר י"ב חודש שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומין (מו"ק כא:). — *ותנחומים נתונים לך: בא הושע אומר לה (לציון) עמדי וקבלי כוס תנחומים וכו' אמרה לו מה בידיך אומר לה כך אמר לי הקב"ה בטל אותו הכעס מעכשי' אחיה כטל לישראל אמרה לו הושע הרי תנחומים נתונים לך וכו' ניחומים של הבל הם וכו' בא עמוס אמר לה עמדי וקבלי כוס תנחומים וכו' א"ל הרי תנחומיך נתונים לך (פסיק' רבי' כט נחמו, מא"ש, קלח:). — *ודברי תנחומים: מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומים (ברכ' לא.). — *ותנחומי אבלים: ואין אומרים ברכת אבלים ותנחומי אבלים וכו' פחות מעשרה (מגי' ד ג). ליקוט עצמות אין אומר עליהן קינים ונהי ואין אומרין עליהן לא ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים וכו', ואילו הן תנחומי אבלים מה שהן אומרי' בשורה (ירוש' פסח' ח ח). תנחומי אבלים וביקור חולים וגמילות חסדים מביאין טובה לעולם (אבות דר"נ ל, נספח א). — *ותנחומים של הבל: תנחומים של הבל [2]) ניחמו רבן גמליאל לאותו האיש (כז מגילה, כתובי' י:). — ובפהס"ה, *אגרת תנחומים, אמנם כטרם מותו כתב אגרת תנחומין לאמו וכתב בה אמי כשיגיעך מיתת אלכסנדר וכו' (שלמה חיים ספר טוב, למה לדיק). — :מ"י *תנחום: ותהי זאת תנחומתיכם, את אשר תחרישו ותשמעו אלי ואת תהי לו תנחום מאתכם (רס"י, איוב כא ב). — ואמרו פיטנים ומשוררים: הזדרזו בתנחום [1]) אבל לדבר על לבו (ר"י בר קלונן, אמנם כי אחס, אזהרות). תנחומי שעשעי נפש כי לא תמנו (ר"י בן גיאת, יום לרו, סעפ"ם, 18). התנחומים תדבר על לבבי ואיכה אחריו נחם ושבר (ר"ם סג'יג, התנחומים, הברמן ב, 108).

[1]) [מימי חז"ל ואילך משמשת המלה בעבר' ובארמ' גם בשע"פ, ר' תנחומא, תנחום ירושלמי ועוד, כנראה הנולד כתמורה מנחמת על מות האב וכד' וכן בא אף במקרא תנחמת (מ"ב כה כג ועוד) השוה גם נחום ועוד והנאמר על נח: זה ינחמנו, (בראש' ה כט).]

[2]) [השוה במקרא: וחלמות השוא ידברו הבל ינחמון (זכריה י ב), ואיך תנחמוני הבל (איוב כא לד).]

תַּנְחוּמָה, תַּנְחוּמֶת, עי' תַּנְחוּם.

תָּנֵי, עי' *תַּנָּאִי.

תַּנִּים, עי' גם תַּנִּין.

א. **תַּנִּין** [2]), תַּנִּים, ס"ז, מ"ר תַּנִּינִם, תַּנִּינִים, — בע"ח גדול בדמות נחש החי במים [3]), Seeungeheuer, Seedrachen; monstre marin, dragon marin; sea-monster, sea-dragon: ויברא אלהים את התנינם הגדלים ואת כל נפש החיה הרמשת אשר שרצו המים למינהם (בראש' א כא). קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין (שמות ז ט). — וככנוי לפרעה מלך מצרים: הנני עליך פרעה מלך

[1]) [עי' בהערות שלפני זו.]

[2]) [גם באוגרית' בא תנן באותה משמ', כנראה גם ככנוי ללתן (הלויתן), שר הים שצורתו צורת נחש. וגם במצרי' תנין, בארמ' ובסור' (במלה שאולה) תַּנִּינָא, ערב' תִּנִּין a), כוש' תַּמַן. אין לקבע אם נולדה המלה בלשון שמית, אולי כקרובה אל נון, ארמ' נוּנָא, דג גדול, או ששאולה היא מלשון אחרת, לא שמית. במקרא יש שהחלפה המלה בתנים, מ"ר מן תַּן, ועל כן בא אף תַּנִּים (יחזק' כט ג; לב ב) במק' תַּנִּין, ואולי יש לראות בכך תרגום לא מדויק מארמ' תנין, כסימנים אחרים המורים על תרגום מארמ' בכמה פרשיות של ס' יחזקאל.]

[3]) [בכמה מקומות אפשר שהכונה לקרוקודיל שביאור, אך קשה לקבע אם זאת גם משמ' המלה, או שלפנינו שמוש שבהשאלה.]

a) تنّين

מצרים התנים הגדול הרבץ בתוך יאריו (יחזק' כט ג). ואתה (פרעה) כתנים בימים (שם לב ב). — וככנוי ללויתן שר הים: ביום ההוא יפקד יי' וכו' על לויתן נחש ברח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים (ישע' כז א). הלוא את היא המחצבת רהב מחוללת תנין (שם נא ט). אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים על המים (תהל' עד יג). הים אני אם תנין כי תשים עלי משמר (איוב ז יב). — ובלע כתנין: אכלנו הממנו נבוכדראצר מלך בבל וכו' בלענו כתנין [1]) (ירמ' נא לד). — וחמת תנינים: חמת תנינם יינם וראש פתנים אכזר (דבר' לב לג) [2]). — ובתו"ם: ורבו יתירת הוספת לי (דני' ד לג) אמר רב יהודה אמר רבי ירמיה בר אבא מלמד שרכב על ארי זכר וקשר תנין [3]) בראשו (שבת קנ.). וכתוב בה (במגלה) לאחר ד' אלפים ומאתים ותשעים ואחד שנה לבריאתו של עולם העולם יתום מהן מלחמות תנינים [4]) מהן מלחמות גוג ומגוג והשאר ימות המשיח (סנה' לז:) המפלת כמין בהמה וכו' א"ר יהודה אמר שמואל מ"ט דר' מאיר הואיל ונאמר בו יצירה באדם אלא מעתה המפלת דמות תנין תהא אמו טמאה לידה וכו' (נדה כג:). ד"א אשר קרהו (את מרדכי) בחלום וכו' וירא והנה רעש גדול וחזק וכו' והנה שני תנינים גדולים ויריעו זה לקראת זה ויערכו מלחמה וכו' והתנינים נלחמים כאכזריות חמה ואין מפריד ביניהם וכו' (מד"ר אסתר ד ז, ויגד לו) — ובפחס"א: וכל התנינים הגדולים שבי' מזונו של לויתן וכו' והוא פותח פיו והתנין הגדול שבא יומו להאכל הוא בורח ונס ונכנס לתוך פיו של לויתן (פרקי דר"א ט). היה לכשדים אלוה והוא תנין גדול יושב במערה וכו' (יוסיפון, גינצבורג, לח). (ויאמר המלך לצפרדע) ומי הוא מלככם אמר התנין אשר בים (קלונימוס, בעלי חיים ג יג, לו). כל חיות הים יפחדו ויראו מהתנין מלבד היה קטנה אשר בים (שם, לו:). התנין הגדול (גראסע וואל פיש) השוכן בימי גרענלאנד אצל ים הקרח והיא החיה הגדולה מכל חיות חים ויבשה בעולי (ליכדא, לאסית למודים ו, עז.) התנים (קראקאדילע) הוא הגדול מכל יתר מיניו וידוע לנו משנים כבירים דומה בתארו להלטאה ואורך גופו יותר מחמשת עשר אמות (תולדות החיים, קלג).— °ותנים ההדי: תנים ההודי (גאנגיז קראקאדיל, גאפיאל) משכנו בהודו המזרחית בנהר גאנגי"ז, ארכו שש אמות וכו' (שם, קלט). — °ותנין החץ: תנין החץ, גופו ארוך כמאתים וחצי ומקצהו יוצא זנב ארוך בתאר זנב העכבר סנפירי בטנו ארוכים ועל גבו קוץ ארוך כרבע אמה וחלול וכו' (שם, רעו). — °ותנין עור, כנוי למלאך: והרג את התנין אשר בים הוא התנין עור העושה שושבינות בין סמאל הרשע ובין לילית (כפתלי אלחנן, עמק המלך, קכא). ובשמאלה נחש רוכב על תנין עור והתנין רוכב על לילית (עמנואל חי, מסכת חסידים, מיכלום הקליפות ד).—ובחכמת התכונה, °תנין, כמו ב. °תלי: והתלי הוא מקום בגלגל הנקרא תנין והוא הקו הנמשך מן הראש אל הזנב והם החוכי גלגל הככבים המיוחדות לגלגליהם היוצאים מן המרכז ומה שהוא מצד הגובה יקרא ראש ומצד השפלות יקרא זנב ומה שביניהם יקרא תנין והוא דימה אל דג דק הראש והזנב דק וגדול הבטן (דונש בן תמים, פרוש לס' יצירה, סט). תלי שם התנין הנזכר בחכמת התכונה הוא בערב גוזה"ר רמז בו אל עולם השכל (ר"י א"ס, כוזרי ד כה). שאחת מהם (משתי נקודות התלי) שעליה יעבור לו הירח ומסנה יפנה לרוץ ולהתגלגל בדרכו וכו' תקרא ע"ד פרט ראש התנין ונקודה השנית מסנה שכנגדת וכו'

---

1) [קרי: אכלני הממני וכו' בלעני.]

2) [המלה באה גם בשם המקום עין התנין (נחמ' ב יג).]

3) [אמנם כך הגרסה גם בכתבי היד ובהקבלות המובאות בד"ס, ועל כן פרש רש"י: שקשר תנין גדול נחש גדול בראשו של ארי כמין אפסר; אעפ"י כן קשה הצרוף מצד הענין והלשון יחד, ויתכן שהעקר: שרכב על ארי זכר וקשר תגין (ז"א כתרים) לראשו, והשוה מאמרים כגון: ועומד (המלאך) אחורי המרכבה וקושר כתרים לקונו (חגי' יג:), וכן בארמ' שבתו"ם: תלת מאה (מלכי) קטירי תגא איכא בגרממיא של אדום (מגי' ו:). ומעין זה באקדמות. ואין גם כאן קשר פעל אלא ש"ז, והכונה: שרכב על גבי ארי זכר, כשקשר של כתרים בראשו של הרוכב, ולא של הארי, וצ"ע.]

4) [עי' במובא לקמן ממד"ר אסתר על חלומו של מרדכי.]

תקרא על דרך פרט זנב התנין (ילחק יסרחלי, יסוד עולם, מח.). — ואמרו פיטנים ומשוררים: והאיצו ופגעו לי בתנין אשר שכל ויהיה לי לחבר (כ"ם הנגיד, החכמונים חדבר, הברמן ג, 108). ועז התלי לעזיר ולכשיל דמות תנין ונבו תבוסתו והעז מראשותיו (רמב"ע, בפס חל, בבלדי, כח). רועה ואחיו עם זקני באו לתנין בשם יי' וכו' שב תנין להודות רשעו ודרך האמת ציר הודיעו (רלב"ע, חוחות חל, חיגר, 106—107). חיל גבר עניו חודע לתנין עניניו (הוח, חחד רבה, פס, 108). נועץ תנין בעפיו ויאמן בדבר חכמיו (הוח, חל מי כמסילך, פס, 112).

ב. תַּנִּין, פ"ז, — כמו תַּן [1]: ואם אחי תנינים ורעי יענים לא השיגו בניהם כי מתמרורם אגדיל תמרורים (מנחם, חגרת למקדחי פעח"ס, 2).

תְּנַ"ךְ, — ראשי תבות של תורה נביאים כתובים.

תְּנָכִ"י, ח"ז, — שמצוי בתנ"ך, שהוא לרוח המקרא, מקראי.

תָּנַע, הפי' הִתְנִיעַ, — עי' תְּנוּעָה, בהערת העורך.

תָּנַק, קל לא נמצא.

— הִפעי', הִתְנִיק, — פעל מספק[2]: ואמר הפיטן: בתלש שמונים מצרופה בנתקו בין טמא לטהור כאזהרות בהתניקו בהגיון צמר ופשתים ריב בשתקו (כ"ח קליר, חגמי קרים, הפחרת סיבח ללונך, 210).

א. תִּנְשֶׁמֶת, פ"נ, תִּנְשֶׁמֶת, — עוף לילה מן העופות הטמאים, כנראה ממיני ה noctua[3], s. Art Eule; hibou; a kind of owl: (ואת אלה תשקצו מן העוף וכו') ואת הת:שמת ואת הקאת ואת הרחם (ויק' יח יח). את הכום ואת הינשוף והתנשמת (דברי יד טז). — ובסהמ"א: התנשמת (פלאמינגע): התנשמת (פלעדרמויז) והוא הידוע הנמצא בכל גלילות בארץ תוארו כעכבר וארבע רגליו דבוקים בעור רחב ודק אשר לו ממעל על גבו וכו' (ר' ליבדח, כחסיח למודים ח ו, יח:). התנשמת (פלעדער מויז) גדולה מאד מקצה ראש כנף אחד עד קצה ראש השני מרחק בי רגל (ס' גלוק, מבילי עולם ח, מלכים, עו:).

ב. תִּנְשֶׁמֶת, פ"נ, — מין ממיני הלטאות[1]: וזה לכם הטמא בשרץ השרץ על הארץ וכו' והאנקה והכח והלטאה והחמט והתנשמת (ויק' יא כט—ל).

תְּסִבָּה, פ"נ, — סיבוב, מעשה הַמְסַיֵּר סביב בארץ, Rundgang; ronde; round: כי אם בתסבתה בקר וידע כי אל משאת לבש נחנו שמרם (חעודות לכים, ז, 9, טורעטיכר, ע' 106)[2].

---

[1] [עי' תַּן, הערות.]

[2] [אמנם אפשר לשער, שיש כאן צורה שנגזרה מן ינק אי אף, כפעל משני, מן תינוק, אבל אפשר, שיש לגרס בהנתיקו, מן נתק, וכך נראה יותר.]

[3] [וזהו מקרב זה יוצא מן הענין, ואמנם אין ללמד דבר מן הקרבה המדמה לפעל נָשַׁם אי נָשַׁף, ואולי קרוב יותר להשוות בארמ' רמשא, כהקבלה לעבר' נֶשֶׁף, במשמ' חשכת הערב, הלילה, כדגמת ינשוף או לילית, וכן noctua באותה משמ' ברומ', ועל כל פנים אין לספק זהוי מדיק יותר על גזירה לשונית זו או זו. ועי' ב. תִּנְשֶׁמֶת, הערה.

היו שראו בתנשמת את העטלף, אבל אין זהוי זה עולה יפה בענין.]

[1] [משמ' זו יוצאת גם כאן מן הענין בלבד, ואין ראיה לזהוי השם בזקית (Chamaeleon), כבעל חיים נושם ונושף דוקא, וגם כאן, כמו ב־א. תנשמת, עדיפה הגזירה מלשון חשכת הליל, נשף, רמשא בארמ', כבעל חיים שיוצא בחשכת הליל, ומכאן תשובה לשאלה, כיצד נקראו גם מין ממיני העוף וגם מין ממיני הזוחלים באותו שם (עי' במחלקת החכמים בחולין סג.: תנשמת באות שבעופות אחת אומר באות שבעופות או אינו אלא באות שבשרצים), הואיל ושניהם בעלי חיים ליליים, שומרי נשף הם.]

[2] [לפי המסגרת שנקבעה ע"י המחבר לא הובאו כאן מלים כגון תַּסְפִּיק, תִּסְבֹּכֶת, תְּסוּגָה, ועוד, שנולדו בלשון ימינו ואינן במקורות, ואף לא מלים

***תְּסִיל** [1], — גוזלי אפרוח היונה. Täubchen; petit pigeon; little pigeon: תסיל פסול משום תורין וכשר משום בני יונה [2] (רמבא בבס כ׳ יהודה, חולי קב.). יונה על ביצי תסיל פחו, תסיל על ביצי יונה מחו (כי זירא, סס קמ:).

***תְּסִיסָה**, ש״נ, — פפ״ס מן תָּסַס, Gärung; fermentation: יין תוסס אין בו משום גילוי וכמה תסיסתו [3] שלשה ימים (קכס׳ ע.; ע״ז ל:) [4].

***תסס** [5], ממנו *תְּסִיסָה, *תָּסַס [6].

***תָּסַס** [7], פ״ע, — פעפע בהשמעת קול שריקה בשעת רתיחה או החמצה וכד׳, gären, sieden; fermenter, bouilloner; to ferment, boil, בפרט לגבי היין: יין תוסס כל זמן שהוא תוסס אין בו משום גילוי וכמה תוסס שלשה ימים (תוספת׳ תרומ׳ ז טו, וכעין זה ירוש׳ שס ס ה, בבלי תעני׳ ל., קכס׳ ע., ע״ז ל:). — *ותסס הדם: וכיון שעלה נבוזראדן לכאן ראה את הדם תוסס, אמר להן מה טיבו של זה אמרו לו דם פרים וכבשים וכו׳ מיד הביא פרים וכו׳ ושחטן עליו ועדיין הדם תוסס וכו׳ (ירוש׳ תעני׳ ד ה; וכעין זה מד״ר איכה פתיח׳, כי יהושע דסכנין). מעשה בשני אחים שהרג אחד מהן את חבירו מה עשתה אמן נטלה כוס אחד ומלאתו מדמו וכו׳ והיתה נכנסת כל יום ויום ומצאה אותו הדם תוסס (מד״ר דברי׳ ב; וכעין זה פסיק׳ רב׳ כד). בשעה שעלה נבוזראדן לחחריב את ירושלם רמז הקב״ה לאותו הדם שהיה תוסס ועולה רנ״ב שנה וכו׳ ועשו כל ערמה ולא נח והיה הדם תוסס ומרתיח וכו׳ (מד״ר קהלת סדרה ה, ועוד כאיסי). — *ותסס הגוף: והעצמות יחרו, את מוצא בשעה שגלו ישראל היה גופן תוסס כהדא מרקחתא (מד״ר איכה פתיח׳, כי אבהו). — וכפ״י, *תססה הארץ אש: נתן (המלאך שנאבק עם יעקב) אצבעו בארץ התחילה הארץ תוססת אש (מד״ר בראשי׳ עז; וכעין זה סס סה״ס, מי זאת). — ובסהמ״א: וכשעמד קין והרג הבל אחיו היה דמו תוסס בארץ (מדרש ויושע, דברי חכמים, יד). — ואמר הפיטן: זבובי מות יבאיש עסיסים זדונות ופשעים תוססים (ס׳ אלסי הלבאות לב, סליחי׳ שחרית יוכ״פ). ממחרים שחוט אחרים ובדמיהם מתבוססים וכו׳ נגד עיניך לעד יהו תוססים (דוד בן שלמה, אלהים אל דמי לדמי, סליח׳ מוסף יוכ״פ).

***תֶּסֶף**, ש״ז, — כמו תוספת: כשם שלא הביט לבנות מציצות כן נתן לבנותיו פרשה בתסף בן פרת יוסף (ולנסטין, Unpublished Piyyutim, 32). נתמך בחלשי לחוגגי בכסף סכה ופור גול להעדף לי בתסף (ר״א קליר, אהרן בנקיון, יוצר ג סכות). לא תוכיר דבר מכוסף לא מש אצלי ממנו בתוסף (ד״ה של יהודי מצרים וא״י, מן ב, 195). ומצא כל התכן וכו׳ יותר על המדה וכו׳ ומן הכסף ככרים חמש מאות בתוסף (מגלת אסימעץ, קלאר, כא).

כגון תסבר(ין), תסבריות, תסוורין (שעל ידן גם מסברין וכד׳) המצויות בתו״ס, אלא שהן מלים לא עבריות שאולות מיונ׳ ומלשונות אחרות, ושיש לדון בהן במקום אחר.]

1) [השם שאול כנראה מארמ׳, כי כן בא תסילא בת״י בבראש׳ יח ט, ושם דבר׳ לב יא בתרגום של גוזל. מקור המלה לא הברר, ואין ערך להצעות הגזירה שהצעו.]

2) [בכ״י מינכן אין המלים וכשר משום בני יונה, ואולי אינן אלא תוספת האומרת, כי מכלל לאו אתה שומע הן.]

3) [בערוך (ערוך השלם, ערך תסס) הגרסה תסיסותו, ואינו מסתבר.]

4) [המחבר, בהערה בכ״י בשולי מלונו הקטן עמ׳ 1659, רשם במקום זה בהצעה: תַּסֶּבֶית Prospectus, וזאת, כנכון, כגזירה מן סַכֵּה במשמ׳ ראה. ומלה אחרת בצורה זו, שהכנסה לשמוש הלשון החיה במשמ׳ מחזה שבשמיעה בלבד, שנשמע בשדור האל־חוטי (Hörspiel), נגזרה, שלא כהלכה, מן סכת (מלשון הסכת ושמע ישראל), ואמנם אין סכת בעקר אלא החריש, שתק, כשמוש השרש בערב׳.]

5) [עי׳ בהערה לפעל.]

6) [בימינו נגזר מן הפעל גם תַּסָּס כשם למשקה (מיץ פֵּרות) תוסס.]

7) [הפעל, שממנו מוצא השרש, נולד בחקוי לקול הנשמע בשעת התסיסה.]

***תִּסְפֹּרֶת** [1], תספורת ס"נ, — גזירת שערות הראש במספרים וסדורן: שבת שחל תשעה באב להיות בתוכת אסורין מלספר ומלכבס ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת ר' יונה בשם רב המנונא לתספורת הושבה [2] (ירוש' תעני' ד ט). (לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחת עד שיתפלל) סמוך

[1]) [כנגד כל קבוצת המלים מספרַיִם, מספֶּרֶת, סִפֵּר (שערותיו), הִסְפֵּר, בא גם בארמ' שבתו"מ מספרא, מספרתא, סַפָּר, סַפָּרָא, תספורתא, ואפשר שהשאלו כלן מארמ' לעבר'.]

[2]) [הענין מפֹרש אל נכון, למשל בפרוש קרבן העדה: הא דתנן במתני' בחמישי מותרין, מפני התספורת הוא דנקט, ע"כ. וכשמוש זה באה אותה נסחה (עי' לעיל, עמ' 6944), גם במקומות אחרים בירוש', כגון בבכורים ב ב: אתא (זקן אחד) שאל לרבי ינאי (למה נוסף במשנה: וגדוליהן אסורין) א"ל למעשר הושבה וכו' תמן אמר רבי יהושע בן לוי לקרנה של נבילה הושבה ע"כ, ושוב שם ב"ק ב ג: כיצד השן מועדת וכו' ריש לקיש אמר על הראשונה הושבה, ר' יוחנן אמר על כולה הושבה ע"ב; אעפ"י כן קשה הפעל הושבה גם מצד המשמ', שכן אין לשון השיב במשמ' כזו בתו"ס, וגם מצד הצורה, הואיל ולא בא הֻפעל מן שוב בלשון חז"ל, ובכלל נדיר שמוש הבנין הזה שלא בבינ', ולא היו נוקטים בו במקום כזה שהענין נִתן להבעה פשוטה יותר. ולא מן הנמנע הוא, שאין כאן אלא כתיב מטשטש במק' הבטוי הטבעי: למעשר הוא שבא (דבר זה שבמשנה), לקרנה של נבילה הוא שבא, על הראשונה הוא שבא וכו' וכו', והשוה בטויים שכיחים כגון: לא בא הכתוב אלא ליתן תחום, הרי זה בא ללמד, או בארמ' קרא למאי אתא, ועוד ועוד. ואין לתמה על הכתיב הושבה במק' הוא שבא בירושי, שמצויים בו גם חלופי א־ה וגם צרופי מלים למלה אחת. והשוה לתופעה זו ביחוד את הצרוף השכיח: ותאבה (ו"א כא) כיי (ז"א בהאי) דמר ר' זעירא (כך הגרסה בברכות א א, וכנגדת בארמ': ותייא כיי דמה ר' אחיוא בר זעירא, שם פסח' א א), שבמקומה הכתיב במקרים מרבים: יבא (נ"א ייבא) כיי דמר ר' זעירא, ייבא כיי דמר ר' יעקב, ייבא כי דמר רבי יסא (שבת ג ד; שם טז ב; ערוב' ו [כג:]), או ייבא כהדא תנא (פסח' א א); ייבא כפלוגתה (נ"א בפלוגתא) דרב אדא בר אחווא (ב"ק ב ו; ד ב), בשמוש דומה לזה של הושבה = הוא שבא.]

למנחה גדולה ובתספורת בן ז.'עשה [1]) (סנה ע:). מאימתי התחלת תספורת אמר רב אבין משיניח מעפורת של ספרין על ברכיו (שם). מנודין ומצורעין מהן בתספורת (מו"ק טו.). מאי בן אלעשה דתניא לא לחנם פיזר בן אלעשה את מעותיו אלא להראות בהן תספורת של כהן גדול דכתיב כסום יכסמו את ראשיהם תנא כעין לולינית מאי לולינית אמר רב יהודה תספרתא יחידתא היכי דמי אמר רבא ראשו של זה בצד עיקרו של זה והיינו תספורת של כהן גדול (נדר' נא.). מאי תספורת לוליינית וכו' שאלו את רבי איזהו תספורת של כ"ג אמר להן צאו וראו מתספורת של בן אלעשה וכו' (סנה' כב:). ותספורת כיצד אסור בנטילת שער אחד ראשו וא' שפתו ואחד זקנו ואחד כל שער שבו (שמחות ז) [2]). — *וכלי לגזיזה: מולגין את הראש ואת הרגלים וכו' ואין גוזזין אותן במספרים ואין גוזזין את חירק בתספורת שלו (ביצה לד.). — ובםהמ"א: הניח אקלידם חכמת התשברת ובן אלעשת התספרת (עמנואל, מחב' כח, ירדן, 898).

***תַּסְקוּף** [3]), ס"ז, מ"ר תַּסְקוּפִים, — עלילת דברים: תריבהו על מי מריבה, תסקופים נסתקפת לו, אם משה אמר שמעו נא המורים, אהרן ומרים מה עשו (ילק"ש דבר' תתקכח).

[1]) [למה הכונה, מתברר מיתר המקומות המובאים בהמשך.]

[2]) [בביצה לד. כתוב, לפי רֹב המקורות: ואין גוזזין אותן במספרים ואין גוזזין את הירק בתספורת שלו ע"כ, אך בתוספת' יו"ט ג יט בכ"י ע"פ צוקמ': במספרת, וכן נראה נכון, ועי' *מִסְפֶּרֶת, עמ' 3135.]

[3]) [כמבֹאר בהערת העורך לפעל פסק בעמ' 5046, וביתר פרוט בספרו הלשון והספר א, נולד השם תסקִפא בארמ' ואח"כ תסקוף בעבר' מפעל סקף זה, שנגזר מן היוני' συκοφαντία באותה משמ', וכן בספרי דבר' שמט: סקיפנטי' נסתקפת לו. ובמק' תהלים ולאסתקפא עלנא (תרג' של ולהתנפל עלינו, ת"א בראש' מג יח) בא בשבעים: τοῦ συκοφαντῆσαι ἡμᾶς.]

*תעב, פ"ז, — כמו תועבה, ואמר הפיטן: תולדות תם ותע תם לתאב ותע לתעב (יניאי, תולדות אסוב, קרוב' לס' ברא"ש, זולאי, לז). תעב צחנינו תדיח לצחצת כל עלג (ר' שמואל יוסף, סרידים מהגניזה, ווייס, 81).

תעב [1], ממנו תועבה, תעב, *תעב, *תעבון, *תעוב, *תעיבה [2].

תעב, קל לא נמצא במקרא.

— נפע', נתעב, נתעב, — היה נמאס, משקץ, רע בעיני האדם: ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב (ישע' יד יט). אף כי נתעב ונאלח איש שתה כמים עולה (איוב יה יו). כי נתעב דבר המלך את יואב (דה"א כא ו). — ובמגלות מדבר יהודה: [ואתה אלין] הפלתה אלה לכבודכה ומצידוק...ל עול יצר נתעב [3]... [יצ]ר נתעב (מגי' ההודיות קטע 2 17—18, ליכט, 223).

— פע', תעבוני, מתעב, מתעבים, אתעבה, תתעב, תתעבנו, תתעבי, יתעב, תתעב, יתעבו, תעב [4], — מאס, שקץ, verabscheuen; abhorrer; to detest: ולא תביא תועבה אל ביתך וכו' שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא (דבר' ז כו). לא תתעב אדמי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו (שם כג ח). שנאו בשער מוכיח ודבר תמים יתעבו (עמוס ה י). תאבד דברי כזב איש דמים ומרמה יתעב יי' (תהל' ה ז). ויחר אף יי' בעמו ויתעב את נחלתו (שם קו מ). כל אכל תתעב נפשם (שם קז יח). שקר שנאתי ואתעבה (שם קיט קסג).

[1]) [אין שרש זה בא כך ביתר הלשונות השמיות, בעוד שבא השם תעבה, תועבה גם בכתבת של תבנת מלך צידון (סלוסץ, אוצר 9, 6): כ תעבת עשתרת הדבר הא, ועל כן רואים רב החוקרים את הפעל כנגזר מן השם, בעוד שהשם אולי נגזר הוא מן יעב, כדגמת תוכחה מן יכח, ועוד.]

[2]) [עי' גם בהערות שאחר זו.]

[3]) [במקרא (ישע' יד יט), וכן במגלת ישע' א מן המדבר: נצר נתעב.]

[4]) [גם תאב בעמוס ו ח: מתאב אנכי את גאון יעקב וארמנתיו שנאתי, אינו אלא עדות לטשטוש במבטא או בכתיב במק' מתעב, ועי' ב. תאב.]

תעבוני כל מתי סודי (איוב יט יט). — ובמשמ' הפך לתועבה: ותתעבי את יפיך (יחזק' יו כה). המתעבים [1] משפט ואת כל הישרה יעקשו (מיכה ג ט) [2]. — ובמגלות מדבר יהודה: ונפש עבדכה תעבה ה[ון] ובצע וברום עדנים לא [יחפ ץ] (מגי' ההודיות 10 30, ליכט, 158). [ולבחור בכול אש]ר אהבתה ולתעב את כול אשר [שנאתה] (שם 14 10—11, שם, 189). כי אם לפי [קרבך כל אי]ש [אוהב]נו וכרח;ך אותו כן אתעבנו (שם 14 21, שם, 191). כי הלכו בדרך לא טוב וימאסו בבריתכ[ה ואמת]ך תעבה נפשם (שם 15 18, שם, 197). ונפש עבדך תעבה כול מעשה עולה ואדעה כי לא יצדק איש מבלעדיך (שם 16 11, שם, 203—204). — ובתו"מ [3]: מניין לכל איסורין שבתורה שמצרפין זה עם זה [4] שנאמר לא תאכל כל תיעבה, כל שתיעבתי לך הרי הוא בבל תאכל (ע"ז סו. ; ועי' חולי' קיד:). אל תבחר

[1]) [אמנם יתכן שצדק פרלס בהצעת הגרסה: חמעפתים, בתקבלת אל יעקשו, ואחרים (עי' מנדלקרן: המעותים.]

[2]) [בישע' מט ז: לבזה נפש למתעב גוי, אין הנקוד כבנין פע' יוצא יפה בענין, ויש שמציעים את הקריאה למתעב בפע', אך אולי הנכון כשה"פ: למתעב גי כתקבלה אל לבזה (במקור) נפש.

באיוב ט לא: (אם התרחצתי במי שלג וכו') אז בשחת תטבלני ותעבוני שלמותי, בא הפעל, לפי דברי העורך בפרושו משנת תשי"ד, כתרגום לא מדיק של הארמ' ותעבן כש"ע, והכונה: כי אז בשחת (לשון השחתה) תטבלני ותעובים הם שלמותי.]

[3]) [אין הפעל בבנין זה בא בתו"מ בעקר אלא בעקבות לשון הכתוב. ואמנם נדרש, בהמשך לדרשות שינות על אותיות הא"ב, בשבת קד. א"ת ב"ש (בעקר רק א"ת בלבד) בשתי הדרשות: אותי תעב, אתאות לו ע"כ, ואולם לפי הענין יש להניח בעקר את הגרסה: אותי תאב (ז"א רצה), מלשון גרסה נפשי לתאבה (תהל' קיט כ), הנה תאבתי לפקודיך (שם שם ם).]

[4]) [לפי ההקבלה שבחולי' קיד:, שאותם הדברים באים שם לנמק את המשפט: מנין לבשר בחלב שאסור באכילה, הכונה כאן, שכלם מצרפים באסור, כלם אסורים הם, כנלמד מלשון כל תועבה].

בכל דרכיו, למה, הכיטו לאחרית הדבר[1]) שהנה היום יבא שיתעב האלהים כל מי שהיה מליז במצוות (מד"ר במדי' יא). — ובספהמ"א, ואמרו פיטנים ומשוררים: שתה מבורך מים כסופים, תעב גנבת מים טנופים (ר"א הקליר, אל המערב, קרוב' א סגועי). מכון צבי בתעבי ואחבי דמות צבי (ראב"ע, אני אני, מעס"ם, 149).

—הפעי', התעבת, התעיבו, יתעב, — כמו פעי': ויתעב (אחאב) מאד ללכת אחרי הגלולים (מ"א כא כו). גם את שאי כלמתך אשר פללת לאחותך בחטאתיך אשר התעבת מהן תצדקנה ממך (יחזק' טז נב). השחיתו התעיבו עלילה אין עשה טוב (תהל' יד א). השחיתו והתעיבו עול אין עשה טוב (שם נג ב). — ובתוש"מ: מנין שלא היתה אומה באומות שהתעיבו מעשיהם יותר מן המצריים וכו' מנין לדור אחרון שהתעיבו מעשיהם יותר מכולם וכו' מנין למקום שישבו בו ישראל שהתעיבו (המצרים) מעשיהם יותר מכולם וכו' (ספרא אחרי מות, פרשה ט). — ובספהמ"א: ליצנות היא המתעבת[2]) את האדם על הקב"ה ועל הבריות (רש"י, משלי כד ט). נמצאת אומר שלא גזר האל על פרעה להרע לישראל וכו' ולא על הכנענים להתעיב (רמב"ם, תשובה ו ג). ענין תיעוב ומיאוס[3]) מלשון רז"ל וכו' שנפשו התעיבה לו המזון (רמב"ן דורלן, אוהב משפט, קכד).

—התפ', *התעב, — כמו פע': שבזמן שהאשה מקבלת הריון היא מתכערת ומתעבת (מד"ר שה"ש, יונתי בחגוי הסלע).

—קל, *תעב[4]), בינ' פעו' *תעוב, — כמו מתעב: במעשים תעובים כגון משכב זכר וכשפים שנאמר בהם תועבה (רש"י, דברי לב טז). ומשחקים עלינו ועל יראתנו ואנו תעובין בעיניהם (חמדת הימים ב ד). — ואמרו פיטנים: תעובים פסו באף להכניען (ממסגר אסיר, קרובה לשבת הגדול). תעובים תאבים הר צבי ואין מביא ונביא (ברח דודי עד שתפוח, יוצר לא' לפסח).

—פע', בינ' *מתעב[1]), — שתעבו אותו: שנת קע"ט נועצו לב יחדיו המתועבים אשר בארץ וכו' על בני עמנו להמיר כבודם (ר"ש ויגא, שבט יהודה, שוטע-בער, קמס).

תעבה, עי' תועבה.

*תעבון, ש"ז, — תעוב, חסר רצון לאכל[2]): ועתיקות הלשון והחיך והחוטם ותיעבון וקיא (אלדבי, ש"א ד, הכבד, 84). — ועי' *תעיבה.

*תעגין, ש"ז, — קביעת אשה בעגונה, ואמר הפיטן: הזאת כבודה בחדר עד אנה נהוגה, היא לפני לפנים כנוסה בלי תוגה, הן כערומה מבלי לבוש צגה, הלא לה ספרתי בלי תעגין ותפוגת (ר"א קליר, אגמי קרים, תפלת טיבה לגונך, 210—211).

*תעד, קל לא נמצא.

—הפע', *התעיד, — זז ונעתק ממקומו: ואחר השחיטה בודקין את העצם היקפא במקומו ולא התעידה[3]) (הלכות טרפות לאלדד הדני ג 29, עפשטיין, עמ' 119).

תעה[4]), ממנו *התעיה, תועה, תעה, *תעות, *תעיה, ועי' טעה, תעתע.

---

1) [להמשך הכתוב במשלי ג: כי תועבת יי' נלוז.]

2) [כך כנראה נכון, ולא כבנין פעל.]

3) [על הכתוב, איוב לג כ.]

4) [במדרש תהלים ז, ביבר עמ' 64, נאמר: כל התועב עצמו אינו נענש ע"כ, ואין פעל כזה מסתבר בענין. בובר שוקל את האפשרות לגרס: כל התובע וכו', וצ"ע. במק' הנאמר שם בא בדפוסים במד"ר בראש' כג: ויאמר למך לנשיו וכו' רבי יוסי בר חנינא אמר תעבן לתשמיש ע"כ, במהד' תיאודור: תבען לתשמיש, וכן כנראה נכון.]

---

1) [עי' פעל, הערות.]

2) [ע"פ לשון הכתוב: כל אכל תתעב נפשם (תהל' קז יח).]

3) [עפ"י הארמ' של ת"א: כאשר יוסר חלב הכשב (ויק' ד לה) תרגומו כמה דמתעדא תרב אימר, אתפ' מן עדא, שהוא עדה (איוב כח ח) בעבר' שבמקרא.]

4) [כתיב זה של השרש הוא השגור במקרא, וכנגדו טעה ביחזק' יג י (יען וביען הטעו את עמי), בהשפעת העי"ן על מבטא התי"ו, כבארמ' ובסור'

תָּעָה, פ"ע, תָּעִיתִי, תָּעִינוּ, תָּעוּ, תּוֹעָה, תֹּעָה, תֹּעֵי, תֵּתַע, יִתְעוּ, תְּעוֹת, — הלך ללא דרך, לא מצא דרכו, irregehen, herumirren; s'égarer, errer; to go astray, stray: ותלך (הגר) וַתֵּתַע במדבר באר שבע (בראש' כא יד). וימצאהו איש (את יוסף) והנה תֹעֶה בשדה (שם לז יה). כי תפגע שור איבך או חמרו תֹּעֶה השב תשיבנו לו (שמות כג ד). תָּעוּ במדבר בישימון דרך (תהל' קז ד). מי יכין לערב צידו כי ילדו אל אל ישועו יִתְעוּ לבלי אכל (איוב לח מא). — ובהשאלה, סר במעשיו מן הדרך הנכונה והישרה: לכהנים וכו' אשר לא תָעוּ בִּתְעוֹת בני ישראל כאשר תָּעוּ הלוים (יחזק' מח יא). זֹרוּ רשעים מרחם תָּעוּ מבטן דברי כזב (תהל' נח ד). אל ישט אל דרכיה לבך אל תֵּתַע בנתיבותיה (משלי ז כה). — ותעה אחרי גלולים וכד', עזב הדרך הישרה והלך אחרי אלילים: כי אם הלוים אשר רחקו מעלי בתעות ישראל אשר תָּעוּ מעלי אחרי גלוליהם (יחזק' מד י). — ותעה מאחרי האל, מעל, עזב את האלהים: למען לא יִתְעוּ עוד בית ישראל מאחרי (שם יד יא). והכהנים וכו' אשר שמרו את משמרת מקדשי בִּתְעוֹת בני ישראל מעלי (שם מד יה). — ותעה מן, סר מן: נתנו רשעים פח לי ומפקודיך לא תָעִיתִי (תהל' קיט קי). אדם תּוֹעֶה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח (משלי כא יז). — ותעה בדבר, מדבר, בשמש' תעה בגללו: וגם אלה ביין שגו ובשכר תָּעוּ וכו' תָּעוּ מן השכר (ישע' כח ז). — ותעה כצאן, כשה: כלנו כצאן תָּעִינוּ איש לדרכו פנינו (שם נג ו). תָּעִיתִי כשה אבד בקש עבדך (תהל' קיט קעו). ותעה לבבו של אדם מפחד: תָּעָה לבבי פלצות בעתתני (ישע' כא ד). — ותועה לבב: ואמר עם תֹּעֵי לבב הם והם לא ידעו דרכי (תהל' צה י). — ותועה רוח, הולך אחרי ההבל: וידעו תֹעֵי רוח בינה ורוגנים ילמדו לקח (ישע' כט כד). — ובמגלת ברית דמשק: וכל אשר י ת ע ה לחלל את השבת ואת המועדות לא יומת (רבנין XII 8, עמ' 61). ועי' תֹּעָה. — ובתו"מ: היכן שורי שנגנבת אמר לו תועה מצאתיו וטבחתיו (תוספת' ב"ק ח ג). אין תועה בכל מקום אלא חוץ לתחום (מכיל' משפטים כ). כי מפוזרים אתה מקבץ ותועים עליך לשפוט (ירוש' ברכ' ד ג). והתועים על דעתך ישפטו ועל הרשעים תניף ידיך (ברכ' כט.). תועבה, תועה אתה בה (נדר' נא.). הרואה חבירו תועה בין הכרמים וכו' (ב"ק פא:). — ובספה"א: וכיון שהגיעה (הגר) במדבר התחילה תועה אחר הפסילים של בית פרעה אביה (פדר"א ל). אשר במדבר החשך תועים (כס"ע פלקירא, המקדש, ע). — ומ"ר *תועים, ככנוי לעובדי אלהים אחרים: ברוך אלהינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים (תפלת ובא לציון גואל) [1]. ועלינו לשבח לאדון הכל אשר הבדילנו מהתועים והורנו דרך הישרה (כס"ע פלקירא, ראשית חכמה, 9). — *ותועים, ככנוי לנזירים: באדרת שער שלובשים התועים[2] (רשב"ם, בראש' כה כה). — ואמרו פיטנים ומשוררים: ואם תעיתי אני אתח הורני (ראב"ע, אלהי בשם, איגר, 14). עדי ידעו תועי רוח להודות (הוא, הודות עדי, שם, 87).

—נפע', נִתְעָה, הִתָּעוֹת, — כמו קל: והתעו את מצרים בכל מעשהו כְּהִתָּעוֹת שכור בקיאו (ישע' יט יד). שאגת אריה וקול שחל ושני כפירים נִתָּעוּ[3] (איוב ד י). אל יאמן בשו נִתְעָה כי שוא תהיה תמורתו (שם טו לא).

—הפע', הִתְעָה, הִתְעֵיתָם, הִתְעוּ, הִתְעוּם, מַתְעֶה, מַתְעִים, הִתְעֲנוּ, יַתְעֶה, יַתְעֵם, תַּתְעֵם, יַתְעוּ, יַתְעוּם, — גרם לזולתו שיתעה, הטה אותו מדרכו הנכונה: ויהי כאשר הִתְעוּ אתי אלהים מבית אבי (בראש' כ יג).

ובערב' טעי a). הכתיב הארמי הוא הגובר גם בתו"מ, אלא שמכאן ואילך מתפתחת חלקה בשמוש השרש, הנכתב גם בלשון ימינו בתי"ו (תָּעָה) כשהכוונה, לפי רב המקומות שבמקרא, לתעיה בדרך, בעוד שהכתיב בטי"ת מורה כרגיל על טעות במחשבה (טעה בדבר).]

a) طغي

1) [ואלה דברי דודזון, אוצר השירה והפיוט ד, מס' 174: חלק מן ובא לציון גואל, אבל נראה שבישיבות הגאונים התחילו בברכה זו במוצאי שבת אחר ההבדלה, ועי' שם.]

2) [ראזין (עמ' 28) מעיר: הם הגלחים לובשי אדרת שער ומחזורים על הבתים לשאול אכל ומתנות, וקראם רשב"ם תועים גם בעבור זה.]

3) [כלו', שני הכפירים אשר יתעו בלי אכל, ועי' בפרוש ראב"ע ובדברי העורך בפרושו משנת תשי"ד.]

צאן אבדות היה עמי רעיהם הִתְעוּם (ירמ' נ ו). וַיַּתְעֵם בתהו לא דרך (תהל' קז מ, איוב יב כד). — וכהשאלה, הטעה, הכשיל, השגה, irreführen; égarer; to lead astray: וַיַּתְעֵם מנשה לעשות את הרע (מ"ב כא ט). עמי מאשריך מַתְעִים (ישע' ג יב). נואלו שרי צען וכו' הִתְעוּ את מצרים (שם יט יג). למה תַתְעֵנוּ יי' מדרכיך (שם סג יז). כי רוח זנונים הִתְעָה ויזנו מתחת אלהיהם (הושע ד יב). וַיַּתְעוּם כזביהם אשר הלכו אבותם אחריהם (עמוס ב ד). וַיֶּתַע מנשה את יהודה וישבי ירושלם לעשות רע וכו' (דה"ב לג ט). — וכמו תָּעָה: ארח לחיים שומר מוסר ועזב תוכחת מַתְעֶה (משלי י יז), — והתעת האדם בנפשו, תעה כלבו: כי הִתְעֵיתֶם בנפשותיכם[1] (ירמ' מב כ). — ובמגלות מדבר יהודה: ומליצי רמיה תתעום (מגי' ג:ו' ב, מג). ולא תתעם ביד חלכאים (שם שם, מז). פשר הדבר על מטיף הכזב אשר התעה רבים לבנות עיר שוו בדמים וכו' (פשר חבקוק X, 9). — ובתו"מ: אפשר בית שמתפללים בו עליך (על אלכסנדר מוקדון) ועל מלכותך שלא תחרב יתעוך עכו"ם להחריבו (יומא סט.). (השטן) יורד ומתעה ועולה ומרגיז (ב"ב טז.). רפת שאמרו אינה מתעה[2] ואינה משמרת (שם לג.). המתעה את חבירו מדרכי חיים לדרכי מיתה (סנה' נח.). כוכב אחד לשבעים שנה עולה ומתעה את הספנים (הורי' י.). ולא ימלאנו מים מפני שמתעהו וכו', לא ימכור אדם לחבירו סנדל של מתה וכו' מפני שמתעהו (חולי' לד.). מה אעשה שעונותי גרמו לי ונביאי השקר שהיו בתוכי שהתעו אותי מדרך חיים לדרך המות (מד"ר איכה פתיחי, כי יוחנן). שאם יש דור שמתעה אתכם ואומר נלך ונעבוד אלהים אחרים (פסיק' רב' כ, מא"ש, לח:)[3]. — ואמר הפיטן: מסך עועים נמסכו להתעותם (הרגלת עמוקים, קרובי' ז פסח). להתעת עֻול כחקו משלימים (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצר שבת א חנכה).

— הפעי, בינ' מֻתְעֶה, — שהתעו אותו: הדרך המותעה (ר"י אברבנאל, מבשר ישועה ב).

תְּעוּב, עי' תָּעַב.

תְּעוּב, תיעוב, ש"ז, — תכונה מתעבת ומאוסה: י"ג דימסיאות היו להם וכו' וכלם חרבו ולא נשתייר להם אלא זה בלבד לידע כמה תעוב נעשה בהם (ילק"ש, עמוס תקמה). לא תביאו לי מנחת שוא שלכם שהעשן עולה ממנה קיטור של תיעוב הוא לי ולא לנחת הרוח (רש"י, ישעי' א יג). תועבת מלכים עשות רשע, דבר תיעוב[1]) הוא לדיינין ואין הגון להם לעשות רשע (שם, משלי טז יב). עד שתגיע מן התעוב והמאוס במיני התענוגים המגועים (ר"י א"ת, חו"ה, הפרישות ה). ווהמתו, ענין תיעוב ומיאוס (רשב"ן דונאן, אוסר מספע, קנד.). שמא תיעוב מאכל הוא שנזדמן בחליו (המאירי, יומא ח ד, עד.). — ואמר הפיטן: סלח נא שמץ העתוע תעוב רחומיך (סלח כא אשמות, ערב' יוכ"פ). נפקדתי מתעוב מצרי וארומי (כ"א הזקן, אמס יהגה חכי, אוסרי, קבץ מעשי ידי גאונים, 68).

תְּעוּדָה, ש"נ, — כמו עֵדוּת, גם במשמ' עדות אלהים הכתובה על ספר: צור תְּעוּדָה חתום תורה בלמדי[2] (ישע' ח טז). הלא עם אל אלהיו ידרש בעד החיים אל המתים לתורה ולִתְעוּדָה[3] (שם שם יט-כ). לקים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת הַתְּעוּדָה בישראל (רות ד ז). — ובמגלות ים המלח: ובחכמת דעתכה הכ[ו]נותה

---

1) [אמנם הצרוף קשה, ויש מציעים, ע"פ הבנה כזו בשבעים, לגרס: וַהֲרֵעֹתֶם בנפשותיכם, ויתכן שהנכון: וְהִתְעֵיתֶם, מן עָוָה.]

2) [ופרש רש"י שם: כשאינה מתעה את הבהמה שבתוכה להיות בורחת ויוצאת.]

3) [בפסק' החרוז שבמנוה"מ של אל-נקאוה (ענעלאו א, 6): אמת תהגה ותחד על לשונה ומתעה בעוז אורה וחגרה, שהמהדיר התקשה בו, יש לגרס, כמובן: ומתניה בעוז אורה וחגרה.]

1) [כך, בכתיב מלא, בדפוס וניציא.]

2) [עי' על כונת הדברים בהערת העורך בעמ' 5658.]

3) [עי' על חבור המלים האלה למשפט אחד בפרוש רש"י למקום, ועל בינת דפסקה כלה בדברי העורך בהערתו לערך א. שַׁחַר, עמ' 7038.]

תעודתם[1]) בטרם היותם (מגלת היהודי 1 20, ליכט, 60). ובתעודות נגתנו לאזנים (שם, 2 38, שם 75). וקץ תעודת השכלתה לבןשר (שם, קטע 5, 11, שם, 232). ולהת־לך לפניו תמים כול הנגלות למועדי תעודותם (סרך היחד 1 9). ובהיותם לתעודותם כמחשבת כבודו ימלאו פעילתם (שם 3 16). — ותעודת[2]) הויה: ותקופת מועדים בתכונם באותותם לכול ממשלתם בתכון נאמנה מפי אל ותעודת הויה והיאה תהיה ואין אפס (שם, 12 9, שם, 174). כול הנגלות למועדי תעודותם (מלחמת בני אור בבני חשך, מגלות גנוזות ב, עמ' כח). — ובספה״א, ככנוי לתורה ולחכמה: שבתו אהלי תעודה מכנעת כל אשר בו ירהב (ולכשטין, Unpublished Piyyutim, 85). ומלאכי שחק וגדודי צבא ומתעודת לקח נפש משיבה (אגרות ר' שמואל בן עלי ובני דורו, הרבין א ג, 58). ויעל לצור על מבצרי המוסות הרמות וללכוד מצדות התעודות במחשבות חצובי להבות (ר״י חריזי, תחכמ', הקד', 9). כמו לאכול חלב ודשן תשבע נפשנו בחקירות התורות והתעודות (מנחת קנאות, קופמן, 3). — *ובמשמ' מה״ס מן יָעַד: התעודה היא ב' מינים אותה שהיא מיערת האדם בדבר מן המעשים ולא יגיע ממנו היזק מבואר ואותה שתתחדש מבלי סבה מחוץ לחולשת הכה וחולשת תאות המאכל והעכול והפעולות האנושיות הטבעיות (פרקי משה ג). — ואמר המשורר: והתחר בירא וקנא במורה תעודת הבורא ומעגל מישרים (דונש, דעה לבי, השו', עמ' 1). לגבור בתעודה ותורת החמודה לאלוף ביהודה שאו שלום הרים (לגבור בתעודה, בכתב השוי תלמידי מנחם, 3). וכאשר בתעודה החזקתי וטוב לי סחרה מכל סחורה, כמו כן נהרג הרג נבלים בליל שמחת תעודה היקרה (ר״מ הנגיד, אלוה עז, דיואן, הברמן א, 12). ואדע כי נבון דבר וגבור בתעודה הוא (הוא, אהוב נפשי, שם ב, 22). אשר תסע בנסעו התבונה ותחן התעודה בחנותו (הוא, הכרפאה הזמן, שם ב, 25) תעודת חלפים שמתי מנתי וספריהם צרי צירי יגוני (רמב״ע, הקילתי, ברודי, קמט). היותם כאזן לשכל ועין לדעת ואל גוף תעודות כרוחות (רמב״ע, חנו לין, הענק, ברודי, ס). בארון גנוזה אביר התעודה ועזוז צפנה בחדרי קרבות (ראב״ע, אלילה לפנים, איגר 18). נגאלו אז קבלו דת תעודות (הוא, אשמחה, שם 65). מי כמוך הנחלת עמך תעודה ותבחר שבט יהודה (הוא, מי כמוך אל בפלאו, שם 229). ועל פיו נשמעות צפונות כל דעות בדת אל ויריעות תעודתו מקים (הוא, כדוד הקיר, כהנא א, 24). וידעו כי ערמים הם ויתבוששו מראיהם ונראה הדם בפניהם והיה לאדם לתעודה (הוא, אהודה לכם, שם שם, 91). הה יאמרו חכמי תעודה על גביר יורת עדתי (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 333). כי כן תעודת חשקים לשתות וכו' (יעקב בן אלעזר, כתוב, מעה״ס 163). ילדתך תעודת אל וטרם ילדתך אמת היתה עקרה (עמנו', מחב', ירדן 140). — ואמר המליץ: ויתהלכו בין למודי ה' אשר תעודת בן אמוץ צרורה אתם ותורת ה' חתומה בם (מפו, אהבת ציון א). — *ובמשמ' כתב עדות, מִסמך שיש בו אשור Zeugnis, Dokument; attest(ation); certificat(e): ולכן בענות חן כמו נגיד קרבוני ובעטרות תעודותם עטרוני והרהיבוני לבצע את מעשי גם בהודעת תכונות שאר חלקי תבל (ר״מ בלוך, שבילי עולם, הקד', 11). וזאת תורת המצורע ביום השלחו, תעודה (צייגנים) ינתן בידו אל ראשי דמשק למען יאספוהו ביתם הנזכר (שם ג, ערב, כו:). מכתב תעודה אשר קבל בני מן הגימנזיום (אגרות יל״ג א לג). — ונוהגת המלה גם כמו יעוד במשמ' שליחות ותפקיד המֻטלים על האדם או על חבר בני אדם.

*תְּעוּרָה, ש״נ, — התעוררות, יקיצה, מצב הער: ויעמדו סביבות המלך עד עת תעורתו והמלך כבד משנתו וכו' (יוסיפון נ). תמורת מעשה בטול וכו' תמורת שינה תעורה (פרוש ילידה לראב״ד א ב). ותנומה ותעורה היא תנועת גוף הבהמי

---

[1]) [ליכט, מגי' היהודי, מעיר במפתח המלים בערך תעודה (עמ' 255): דבר הנועד להתקיים, נבואה, חוק או פעולה שנגזרו על הנבראים.]

[2]) [ליכט, שם, עמ' 174, מבאר: התעודה אשר ניתנה להוויה, היינו: חוקת היקום; או: התעודה תהוית, המצויה והמתקיימת בעולם הנוכחי.]

למאכל ולמשקה (ר"י ג'יקטיליא, גנת אגוז ב, אמשטרדם, 50). כי כל הרוחות החזקות וכו' אם התחלת תנועותיהם ונשיבתם ותעורתם הוא מלמעלה (קאנון א ב ב ה). והמעביר חבלי שינה הוא על התעורה עצמה בשמעביר ידיו על עיניו ועל פניו לחתעירר יפה יפה וכו' ועל כן ראוי להקדים המעביר חבלי שינה שהיא פלא התעורה עצמה (סגלי הלקט, תפלה, בוקר, ב). — *ובמשמ' רבוי היקיצה וחסר שנה, Schlaflosigkeit; insomnie; ia—: האבל והיגון וכו' והעמל והתעורה כל אלו מבטלים הקושי ומיבשים הזרע (ר"מ אלדבי, ש"א ה, פא.). ואמנם התעורה היא הפלגת היקיצה ויציאתה מהענין הטבעי (קאנון ג א ד ב). התעורה רעה מאד מעידה על כאב גדול או על יציאת הדעת (אבוקרט כ"י ברלין, 61). אם (המחלה היא) מאדימה הנה התעורה ואם מלבנה היא רוב השינה (כרבוני, ארח חיים ג ד, כ"י ביה"מ סכטר). וכל מי שקדחתו מפני תעירת או דאגה או יגון וכו' (שם). השער יז בתעורה הנקרא אלסהר בערבי (לדת דרכים, הרגי ר"מ א"ה, כ"י ביה"מ סכטר). — *ותעורת למאכל, במשמ' תאבון: אשה אחת חלתה וכו' ונטתה למות מחוזק חולשתה ומעוט התעורת למאכל (פרקי משה כד, כ:). — *ותעורת קיא: ואם תבוא תעורת קיא בשעת לקיחת הסם וכו' (מפתח הרפואות, כ"י בריטי' מוז' ג, 8:). והוא (שבב הרמון) מועיל לתעורת הקיא ולקיא ולפיהוק (שם). — ועי' גם ב. תַּעַר, הערה.

***תְּעוּרִי**, ת"ז, — של התעורה, שיך לתעורה, כרוך בחסר שנה: קדחת יום תעוריית (קאנון ד א יז). ואם תרדמה תעורית והוא חבור סבות וכו' עם סבות התעורה (כרבוני, ארח חיים ג ה, כ"י ביה"מ סכטר).

***תְּעוּת**[1], ש"נ, — כמו טעית, ובמגלות מדבר יהודה: למען הבט אל תעותם (מגלי גנוז' ב, מד). ואהית איש ריב למליצי תעות [ובעל של]ום לכול חוזי נכוחות (מגלה הסודיי 2 14,

---

[1] [עי' תַּעָה, הערות.]

ליכט, 67). ויבאו לדורשכה מפי נביאי כזב מפותי תעות (שם, 4 16. שם, 93). ותכרת במ[שפ]ט כול אנשי מרמה וחוזי תעות לא ימצאו עוד (שם שם 20 שם, 94). ובדרכי חושך יתהלכו ובמלאך חושך תעות כול בני צדק וכול חטאתם וכו' (סרך היחד 8 21–22). — ואמר הפיטן: אם לא יתוודה תעותו יתועב (ינאי, אם לא יאמר, קרובי לפ' ויקרא, זולאי, קכה). תהפוכות נעשיתה לי תעות זו מה עשיתה לי (הוא, ממך פתחון, קרוב' לפ' במדבר, שם, כטו). תעות זורחים[1] וצוללים שקוץ תועבות וגלולים (ר"א קליר, תעות, קרוב' א סבוע'). ועי' *תְּעִיָּה.

***תְּעִיבָה**, ש"נ, — כמו תְּעוּב, חסר תאבון: בענין ההנהגה בקדחות חמות כמעט אין למוקדח תאות האוכל, וכל האוכל עם תעיבה אינו מעכל אלא מתעפש המאכל בקרביו (מעשה טוביה ב, מממלכת הגוף, קיג:). ועלופים ובולמוס ותעיבה וקיא (שם ג, קכ.). — ועי' *תַּעֲבוֹן.

***תְּעִיָּה**, ש"נ, — מעשה התועה והטועה, ואמרו פיטנים ומשוררים: ועל מורים אשר יורו בתהפכות ובתעיה (ר"ש הנגיד, הנמות פליליה, סברמן 1, 181). אשר יחיה חכם לבב בעיניו תעיתו יהי חושב נבונה (הוא, אסר יהיה, בן משלי, אברמסון, 10). ויתעחו הזמן תעיה ביום מחר בעת חית (ראב"ע, האספו משכילים, כהנא א, 184). — *ומדבר התעיה: המדבר ההוא קוראים אותו (הערביים) מדבר התעייה ויחשבו שישראל תעו ולא ידעו הדרך וכו' (ר"ם א"ה, מו"נ ג נ). וזאת היא הגדולה שבתעיות[2] בעלי המשכון אשר זכרתי לך בשער הבטחון (ר"י א"ה, חו"ה, הסבון הנפש ג). — ומ"ר *תְּעִיּוֹת: וחוזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן (רמב"ם, עכו"ם א ג). — ואמר הפיטן: ולא תתעלם מנופלים ונדחים בתעיות (רי"ל גייקטילא, אזהרות, זולאי, ס' היובל לאפשטיין, 172).

---

[1] [נ"א: צורחים.]

[2] [כך נכון בקצת דפוסים, ולא: בתעות, כבמהד' שטערן (וינה 1856), עמ' 370.]

***תַּעַל** [1], ש"ז, — תְּעָלָה, רפואה, ואמרו פיטנים: רציד שרוּנ צוּארם הרמוּת מרח תעלם (ולנשטין, Unpublished Piyyutim, 26). וּמאז מכאוב כרעתה תכלגת והרהבת ולהעלות תעל לתאל תאבת (ר"א קליר, ערב אסה, קרובי ב פסח). גנוז למו לתעל ולתרופה (משלם בן קלונימוס, אפותח כפלאותיך, אלבוגן, Studien, 126). שת תעל למזורו וארך לחליונו (אפס בעלי אמנה, סליח' ב עפי"מ). יה חן תעל לכף רעל (ר"י נגארה, לך סוכן, עולת תמיד). העל תעל לנגעי לא זורה ולא חובשה (הוא, לך אלי, שם).

א. *תָּעַל [2], קל לא נמצא במקורות.

— פִּע', *תֹּעַל, — שהיתה לו תועלת מדבר או מאדם: כאיש אשר חִסד את חברו ויתן לו בית או דינר והיה מתועל ממנו (מנחם הגולה, לקוטי קדמוניות, נספחים, 60). מצד זכות האב יתועל הבן על צד החסד (עץ חיים ע). אע"פ שהמצוות עצמן תועלת ומתועל האדם בהם (שם לה).

ב. *תָּעַל [3], קל לא נמצא במקורות.

— הִפע', *הִתְעִיל, — רפא, שם מזור ותעלה, heilen; guérir; to cure, heal: תאלת זו כחפץ להתעיל שוע ערוך למדם להועיל (ר"א קליר, תאלת, קרובי א ר"ה). להתעיל מחץ ומוסרה (רש"י, תפלה לקדמך, סליח'). משובי אחריך מחץ מכתם תתעיל (הוא, אפק השב, סליח'). צרי ומזור התעל (ר' שלמה שמואל, ישמיענו סליחתי, סליח' ג עפי"מ). פתוח בידך כיון נרתק האספלנית צרי להתעיל מחץ חבת חולנית (אמץ יוסף, סליח' ה עפי"מ). מכתי אנושה בין מתעיל ומזורר (קלונימוס בן יהודה, מי יתן ראשי מים, קיני). ובכל עוצם יושר שיר לעלך מגוליך ממחץ מכתם בהתעילך (ובכל חקק, יוצר יוה"כ). ורפא להם ממחלם להתעילם להשגות פעלם (שלמה ראש הישיבה, אגרות ר' שמואל בן עלי ובני דורו, תרביץ א ג, 22).

---

1) [עי' ב. תְּעָלָה, הערה.]

2) [פעל משני, שנגזר מן תּוֹעֶלֶת.]

3) [פעל משני, שנגזר מן ב. תְּעָלָה, ועי' שם.]

א. תְּעָלָה [1], ש"נ, סמי' תְּעָלַת, מ"ר כנ' תְּעָלֹתֶיהָ, — חפירה למים, Wassergraben; fossé (rempli d'eau); water-ditch: ויעש (אליהו) תְּעָלָה כבית סאתים זרע סביב למזבח וכו' וגם את הַתְּעָלָה מלא מים (מ"א יח לב–לה). ויעמדו בִּתְעָלַת הברכה העליונה אשר במסלת שדה כובס (מ"ב יח יז; וכעין זה ישע' ז ג, לו ב). ואשר עשה (חזקיה) את הברכה ואת הַתְּעָלָה ויבא את המים העירה (שם כ כ). את נהרתיה הלך סביבת מטעה ואת תְּעָלֹתֶיהָ שלחה אל כל עצי השדה (יחזקי לא ד). מי פלג לשטף תְּעָלָה ודרך לחזיז קלות (איוב לח כה) [2]. — ובספה"א: וילכוד מהם לטינוס את תעלת המים (יוסיפון, גינצבורג, ס). והפלגים הם התעלות שהגנן מפלג להשקות הגן (ר"י קמחי, ס' הגלוי, סרש פלג, 141). למשוך מים ולהובילם בתעלות קטנות להשקות את הגן (גוטלובר, ממלכים, 48). — *ותעלות לדם שבגוף האדם: (גידי הכבד) הם תעלות מושכות את הדם ללכת בהם והמה כמו מסילות מפורדות שבע תעלות מהם מושכות את הדם אל שאר הגידים בגוף (אסף הרופא, 10:). — ואמר המשורר: וגלות נעלות ומקות ותעלות עליהן אילות כאילות היערים (דונש, דעה לבי, סעה"ש, 8). וזמר עוף וקול מימי תעלה (רמב"ע, ענק ג, ברלדי, סמג).

ב. תְּעָלָה [3], ש"נ, — רפואה, תרופה, Heilung, Arznei; guérison, médécine; cure,

---

1) [כפי שהעיר ראשונה י. ברט (Nominalbildung § 179, Etym. Stud. 44, ועי' Brockelmann, דקדוק משוו I 384), המלה מקבילה לערבי' תַלְעַה, תַרְעַה [a] באותה משמ' ועל כן התי"ו היא שרשית בה.]

2) [בכתבת כנענית מקרת חדשה בשתי שורות, גורסים לידרברסקי וסלושץ, אוצר מס' 185: קבר עבד מלקרת פעל התעלית (אחרים: התעלבת), אך קשה להכריע אם צורה מקבילה למלה א. תְּעָלָה העברית לפנינו. — בימינו נגזרו מן תְּעָלָה גם מלים כגון תִּעֵל, חפר תעלות, תִּעוּל, חפירת תעלות.]

3) [על יסוד שמוש המלה ארוכה, במשמ׳

---

a) تلعة، ترعة

remedy: אין דן דינך למזור רפאות תְּעָלָה אין לך (ירמ' ל יג). לשוא הרביתי רפאות תְּעָלָה אין לך (שם מו יא). — ובתו"ם [1]: פן יחטיאו אותך לי הן מתכוונין להפרידכם בי ומה תעלה יש בידכם ואתם נוקשין בהן ומתחייבין לי כליה (מכי' דרשב"י, משפטים כג לג, הפטעיין-מלמד, 220). — *ובמשמ' עליה: שמא תאמר כיון שירד לגיהנם אין לו תעלה[2] כיון שמבקשים עליו רחמים זורק אותו מגיהנם כחץ מן הקשת (פסיק' רב' כ). — ובסהמ"א: ונועד אחי צביאן עמו ללמדהו מעשה להנות צביאן בדבר שיש בו סכנה וכלום תעלה אין לו (תשובות הגאונים, אסף, 115). ויאמרו הרופאים שמכה זו אין לה תעלה באדם ובה ימות (רמב"ם, רוצח ב ח). לכל חולה מהם מכין רפואות תעלתו (ר"י זבארה, שעשועים א, דודזון, 7). ועוצם שבה רפואת תעלה כללית (שאילת יעבץ א מא, למברג, לא.). — ואמרו פיטנים ומשוררים: רופא אמן לו נתכנו עלילות אשר בידו נרתק רב תעלות (שלמה הבבלי, אתפנה לדעה, זולת לשבת ברא"ש). דודי ידיד נפש אתה צרי מכאוב ולכל חלי את כתעלה וכתרופה (רסב"ג, מי זאת, ביאליק-רבניצקי א, 61). צרי חשק וגיל דאג ושיר נד ועושר רש ולחולה תעלה (ראב"ע, ענק ג, ברא"די, סמג). מרפים כל מחץ ומחלה ומעלים רפואת ותעלה (ראב"ע, חי בן מקיץ, כתבא ב, 46).

א. תַּעֲלוּל, ש"ז, במקרא רק מ"ר כנ' תַּעֲלוּלֵיהֶם, — מעשים, מעללים: גם אני אבחר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם ומגורתם אביא להם (ישע' סו ד). — ובסהמ"א: וכאשר לא שעו לדברי תעלולים אשר התעללת בהם להזהיר אתתם (יוס"ו, חכמת שלמה, יב כו).

קרובה, בצרוף העלה ארוכה, עלתה ארוכה (עי' ערך זה), יש שגוזרים גם ב. תְּעָלָה מן עלה, בקצור בסק' עלית ארוכה וכד'. ואמנם אולי נכון יותר לגזור מלה זו מן א. עול (עמ' 4362) כלשון יניקה, במשמ' משקה שהחולה יונק ונרפא בו.]

[1]) [בתו"ם ובסהמ"א יש שהמלה קרובה בשמושה אל תועלת, תיעלה, ואף קשה לקבע בכל מקום, לאיזו מלה התכון הכותב.]

[2]) [ובילקוט ראובני פ' בראש' נאמר: כיון שזוריד לגיהנם אין עליות (ע"פ פסיק' רב', הוצאת מא"ש, צח:.)]

ב. תַּעֲלוּל, ש"ז, במקרא רק מ"ר תַּעֲלוּלִים, — כמו עוֹלְלִים, תינוקות: ונתתי נערים שריהם וְתַעֲלוּלִים ימשלו בם (ישע' ג ד). — ובסהמ"א: ואמר יתבאר קלקול המלכות במשול התעלולים עליה ומי שאין לו רגילות (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסופים ב ב). שאין לבטל וכו' מנהג הקדום להכות המן דווקא בענין תפלתו לא זולת ולא כאשר תעלולים עוללו למו להכות המן כל מקום שנזכר (חמדת הימים ב, מעניני המגלה, עו.). — ומ"י *תעלול: את בין עצי יער לבנון חוח בין רוזני ארץ ושרים תעלול (עמנואל, מחברות ח, הברמן, 248). — ואמר המשורר: ובלע אל עצת שריו ושוה תכונתם תבונת תעלולים (ר"מ הנגיד, הלי הזעם, הברמן א, 19). למטרה הקימני זמני והורני בחצי תעלולים והזקנתי בלא עתי וצדו צעדי ואני מתעלולים (ראב"ע, הרסים ה, ברא"די, שם). יתעללו תמיד בתעלולים ויתנו נדן לכל זכר (ר"י חריזי, תחכמוני כ, קאמינקא, 432).

*תַּעֲלוּם [1]), ש"ז, — כמו תַּעֲלֻמָה או הֶעְלֵם, הַעֲלָמָה: ודין הסת עלי נשבע בתעלום ולא הודה אזי חייב (יהי נשבע) בתשלום (ר' סאי, דעת חכמה, שערי שבועות, קבולת קונטרסים, כט.). (כהן גדול היה) כגיבור בימי עלומיו כדבור בחרגל תעלומיו (אמת מה נהדר, אלבוגן, Studien, 186). באי עדיך בריב אל תדקדק גשתך לחפש כל תעלום ובדק (שמעון בן ילחק, אמרתך צרופה, קרובה ב ר"ה). טעונה את שניים[2]) יידעה חוקר תעלומים (ולנשטין, Unpubl. Piyyutim, 82). ונבוא עד נבכי קדומה לחפש חדריה ולבאר תעלומיה (אגרות ר' שמואל בן עלי ובני דורו, הרכבי א ג, 71). והסירותי כל הספיקות הנופלים עליהן ובארתי כל תעלומיה (חמדה גנוזה, כ.).

[1]) [אמנם אפשר לראות צורה זו במקראית, ע"פ ספרים אלו הגורסים באיוב כח יא: מבכי נהרות חבש וְתַעֲלֻמָהּ (בה"א מפקת) יצא אור. אך כנגד זה רד"ק בס' השרשים, ערך עלם: אע"פ שהה"א מפיק איננה ה' הכינוי, ובסוהו וגלה על ראשה, כבכורה בטרם קיץ.]

[2]) [רבקה, שהיו תאומים בבטנה.]

תעלמה, ס״נ, מ״ר תעלמות, — דבר נעלם ונסתר, ובפרט חכמה שנעלמה מידיעת האדם[1]: הלא אלהים יחקר זאת כי הוא ידע תעלמות לב (תהל׳ מד כב). ויגד לך תעלמות חכמה כי כפלים לתושיה (איוב יא ו). מבכי נהרות חבש ותעלמה[2] יצא אור (שם כח יא). — ובספהמ״א במשמ׳ סוד בכלל, Geheimnis; secret, ואמרו פיטנים ומשוררים: צעיר שנים משעשע כמשנה ועלם רך מבאר תעלמה (יוסף בן אבדאי, סללבי, טעמ״ם, 29). תעלמותי וסרום חביוני לא עסמוך (ר״י הלוי, כל עלמותי, שם, 104). יונה בארה תעלומה כי יבח האדמה (ראב״ע, מי כמוך אל נפלאו, איגר, 114). ובטרם שאחקור מי הביאני הנה אתור זאת התעלומה במה אשיגנה (הוא, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כהנא ב, 57). ולא היתה תעלמה אשר לא חשפתי (עמנואל, מחב׳ כה, ירדן, 461) — *וחלון תעלומה, אחת הנקדות המדמות בגלגל חמה, שהשמש כאלו יוצאת מהן בעתים קבועות בשנה, ע׳ חלון, עמ׳ 1562.

***תען**, ס״ז, — ענית בדבור או בתפלה, ואמר הפיטן: דלתי צור כנסה דפק וחנן דגלים לשלש תען ולחנן (כ״א קליר, ויאחז אומן, קרוב׳ לפורים). שיח פיו ברנן ותנואות לא הרבה תען מזמותיו לא חשיב בתשובה (בנימין בן זרח, אהבת עזוז, סליחי׳ ה עשי״ת).

***תענה** ס״נ — כמו תען: הפילו גורלות למי ההתחלה, הגירל על עשיר עלה ויוציא העשיר תענתו[3] למורה (ימיאל, יסגתי במחרי, מחלוקת בין עשיר ועני, ס׳ המשעשעים לזבארה, דוידזון, CXX).

---

1) [כמבאר בפרוש העורך לאיוב יא ו וכו׳, ושם כח יא, היתה זאת דעת הקדמונים, שהאלהים השה את האדם ידיעה וחכמה (עי׳ גם בערך תושיה), וכסה חכמה זו באפיקי ימים ונהרות.]

2) [בקצת ספרים תעלמה בה״א מפקת, ועי׳ *תעלום, הערה.]

3) [אמנם המהדיר מעיר: So in Ed. and Ms., read perhaps טענתו, ע״כ, אך אין זה מסתבר.]

תענוג, ס״ז, מ״ר תענוגים תענגות, תענוגיך, תענגיה, — עדון, תפנוק, התפנקות[1], Verzärtelung; gâteries; pampering: לא נאוה לכסיל תענוג (משלי יט י). מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים (שה״ש ז ז). עשיתי לי שרים ושרות ותענגות בני האדם שדה ושדות (קהלת ב ח). — ובית תענוגים: נשי עמי תגרשון מבית תענגיה (מיכה ב ט). — ובני תענוגים, בנים מפנקים: קרחי וגזי על בני תענוגיך (מיכה א יו). — ואמר בן סירא: כי לאחור תמצא מנוחתה ונהפך לך לתענוג (ב״ס גני׳ ו ל). עת רעה תשכח תענוג (שם יא לג). וזכור כי לא בשאול תענוג (שם יד יג). אל תורע לכל תענוג ואל תשפך על כל מטעמים (שם לז לד). איש שליו ומצליח בכל ועוד בו חיל לקבל תענוג (שם מא א). — ובתו״מ, גם במשמ׳ נעימות בכלל: הדא דתימר ברחיצה של תענוג, אבל ברחיצה שאינה של תענוג מותר (ירוש׳ ברכ׳ ב ז). אם לתענוג מותר, אם לרפואה אסור (שם שבת יד ג). בשבת בין סיכה שהיא של תענוג בין סיכה שאינה של תענוג מותר (שם יוה״כ ח א). מה האגוז הזה שחוק לתינוק ותענוג למלכים וכו׳ (פסי׳ רבי, יהודה ויסראל, מא״ש, מב.). לא ניתנה השבת אלא לתענוג (שם, י׳ הדברות פ׳ תליתאה, שם, קכא.). — ובספהמ״א: שרגיל לקנות תענוגין בשביל שבת (מדרש עשרת הדברות, ילינק, בית המדרש א, 75). הנפש כנגד מזבח הקטורת והשולחן בצפון וב׳ תענוגים צפונים לצדיקים (מדרש תדשא, שם ג, 175). אם לא ירחק מן המדות המגונות ומהבלי התענוגים הגופנים (ר״י אי״ת, כוזרי ג ג). ואמר אפלטון התענוגים שלשה האחד מהם תענוג ההגיון והכנור וכו׳ (מוסרי הפילוסופים א יט). צורת הטוב כשתניע ולא תגלה תעורר השמחה ואם תגלה תעורר התענוג (שם שם). אחר כך חקר הנהגת בעלי התענוגים (כת״ע פלקירא, ראשית חכמה ג ב). והבוחרים מאד בתענוגים אין אני חושב שיש להם יתרון על החזירים (הוא, אגרת הויכוח, JQR. NS I, עמ׳ 484). — ואמר המשורר: כי בדעת

---

1) [זאת משמ׳ השרש ענג במקרא, ועי׳ בהערות המחבר לשרש זה.]

וערמת תענוג מעדני (ראב"ע, את הפלי, איגר 100). זכור דגים תענוגים אבלת (סוף, אפרוש כף, שם 185).

תַּעֲנִית, ש"נ, כמ' תַּעֲנִיתִי, — ענוי נפש בצום, סגוף, הִמנעות מאכילה ושתיה ויום ענוי נפש כזה, Fasten, Fasttag; (jour de) jeûne; fast(ing day):
ובמנחת הערב קמתי מִתַּעֲנִיתִי ובקרעי בגדי ומעילי (עזרא ט ה). — ובמגלת ברית דמשק: ולשמור את יום השבת כפרושה ואת המועדות ואת יום התענית (ברית דמשק דף VI, שורה 19, רבין, עמ' 25). — ובתו"ס: התחילו היחידים מתענים שלש תעניות (תעני' א ד). בית דין גוזרין שלש תעניות על הצבור (שם שם ה). סדר תעניות כיצד, מוציאין את התיבה לרחובה של עיר ונותנין אפר מקלה על גבי התיבה ובראש הנשיא וכו' (שם ב א). אין גוזרין תענית על הצבור בראשי חדשים בחנוכה ובפורים (שם שם י). בשלשה פרקים בשנה כהנים נושאין את כפיהן ד' פעמים ביום וכו' בתעניות ובמעמדות וביום הכפורים (שם ד א). יפה תענית לחלום כאש לנעורת (תעני' יב:). והיה שם ר' אלעזר המודעי עסוק בשקו ובתעניתו (מד"ר איכה, בלע ה' ולא חמל). שהצדיקים מדברים בעוה"ז בסיגוף ובתעניות ובייסורין (שם קהלת, אמרתי אני בלבי). כמה תעניות נתענית אמך וכמה תפילות נתפללה (פסיק' רבי, בחדש השביעי, קצ:[1]). — *קבל עליו תענית, התחיב לצום: יחיד שקיבל עליו תענית אסור בנעילת הסנדל (תעני' יב:). — *היה, *ישב בתענית: מלמד שהיו ישי' בתענית כל אותו היום (מכי' דרשב"י שמות יז יב, אפשטיין-מלמד, 122). היושב בתענית נקרא חוטא (תעני' יא.). — *לוה אדם תענית, לא צם על מנת לצום ביום אחר: לווה אדם תעניתו ופורע (שם יב:). — *תענית יחיד, תענית שהיחיד קבל עליו, *ותענית צבור, תענית שכל הצבור מתענה בה: בתשעה באב ובתענית ציבור בסיבה שהיא של תענוג אסור (ירוש' מע"ש ב א). בתענית צבור מרחיץ פניו ידיו ורגליו כדרכו (שם יומא ח א). שמא תענית צבור קיבל עליו (תעני' יב:). למחר אהא לפניך בתענית יחיד (שם שם). אין תענית צבור בבבל (שם שם). — *תענית חלום, תענית שצם אדם שראה חלום רע: תענית חלום הוא (שם שם). — ושם מסכת תַּעֲנִית או תַּעֲנִיּוֹת בסדר מועד, שענינה דיני ימי התעניות. — ובתפלה: עננו ה' עננו ביום צום תעניתנו (תפלת שמונה עשרה לתעני' צבור). — ובסהמ"א: ולמה אין מועילין תענותיי[1] ודמעותי שאני מתענה ומתפלל (ספר חסידים התפלה). אבל בתעניות אחרות קורין ויחל (אבן ירחי, המנהיג, הלכ' תענית). ואוכלים אותם הערלים בימי תעניתם (גרשון בן שלמה, שער השמים ד א). מי שמתפלל ביום הסליחות בצבור מתענה באותו היום, ואם יתפלל הש"ץ בכל יום יכבדו עליו התעניתים, לכך מתפללין אחרים ומתענין לחקל על הש"ץ (הלבוש, או"ח תקפא א). ואז יוכל להפסיק בין התעניתים ולהשלים י' ימי תענית בימים מדולגים (שם שם). להתענות בכל ערב ר"ח שקורין אותו תענית משמרת (סו"ת מים רבים או"ח מח). והנה על פני יחלוף הפסק דין שכתבת וכוננו ידיך אמונה על התענית של משמרת ר"ח (שם שם מט). שהוא אדם חלוש מאוד לא יסבול קושי התעניתים וסיגופים (סו"ת נודע ביהודה או"ח לה). אמנם הגדלת מספר התעניתים לא נתפרש לא בכתוב ולא בגמרא (שם שם). כי לא מצינו בכל התלמוד מספר התעניות ימים הרוצים וקצובים לכל חטא ואשמה כפי חומר העון (שם שם). — *ושם ספר תעניות או חמש תעניות, ובו סדר התפלה לימי התענית במנהג הספרדים.

°תֶּעֶף, ש"ז — כמו תעופה, תועפות, ואמר הפיטן: תלולי תעף בשפר הגיונם אומרים קדוש (משלם בן קלונימוס, אילי מחק, קרובה שחר' יום הכפורים). תעף ראם[2] הכלילו אפריון עשה לו (סוף, אפיק רנן, יוצר לבי' פסח)[3].

1) [ועי' במקורות אחרים הנזכרים בהערת מא"ש שם.]

1) [כך נדפס.]
2) [ע"פ הצרוף תועפות ראם שבמקרא.]
3) [המחבר, ומ. צ. סגל, שערך את הערכים

א. *תָּעַף, קל לא נמצא במקורות.

— הִפעי', *הִתְעִיף[1], — כמו העיף, עשה שיעופו: מרקק התעיף אברת ונוצת מהם זיז ולויתן ריצה (שמעון בן יצחק בן אבון, איחד שם שוכן, מחזור ויטרי, תעח).

ב. *תָּעַף,[2] קל לא נמצא במקורות.

— הִפעי', *הִתְעַף, — שנתן לו כח תועפות: דגלי אחיך בכבוד יוצבו ובני האחיות אילות יותעפו (שכטר Saadyana, 69).

*תַּעֲצוּם, ש"ז, — כמו תַּעֲצוּמָה: מנעמי השלומות ותעצומי הנעימות ותאומי ההנחות ונאומי הנכוחות (אגרות ר' שמואל בן עלי ובני דורו, תרביץ א ג, 28). ומרחבי העולם לא יכילון תעצומך (ר"י חריזי, תחכ', הקד', 5). — ואמר הפיטן: גאית ועלית על כל תעצומך (רשב"ג, כתר מלכות, ביאליק-רבניצקי ב, 70). לקדש תעצומו ליראה מזעמו לחשבע בשמו (הוא, שמר לבי, אזהרות, שם שם, 186). ותעצומך באדמתך ובמרומך יעידך כי הכל עבדיך (ראב"ע, ארוממך כי נשגב, איגר 57). רצוני לחסות בשמו ותמים להיות עמו והוא יהיה בתעצומו (הוא, לאל חי, שם 147). כי מעשים אין עמי, אשיב כפי תעצומי (הוא, ככל יצורי, שם 200). תוסף תעצום על עבדך ועשהו מעטה הודך (נקר אעיר, רשות לנשמת של פסח, מחז' איטלי' א קג:). נרשמת בכתב אשורי וכו' נקראת עוז תעצומי (ר"ש שבזי, שם יהוד, שירי תימן, 206). — ובמשמ' *עצמות: אינו צריך בתשלום עצמו אל אמצעי וכו' המשכילים בתשלום תעצומו וכו' ולכן נצרך האדם בתשלום תעצומו להשכיל כל הנמצאים (ר"מ א"ת, העגולות הרעיוניות לאלבטליוסי, 22).

תַּעֲצוּמָה, ש"נ, במקרא רק מ"ר תַּעֲצֻמוֹת, — עצמה וגבורה, Kraft; force: אל ישראל הוא נתן עז ותעצֻמות לעם (תהל' סח לו). — ובתפלה: האל בתעצומות עזך הגדול בכבוד שמך (תוספת לתפלת נשמת כל חי, נוסח אשכנז). — ובספה"א: בעבור שהוא רואה תעצומות הנפש האנושית והיותה גברת על כל הנפשות השפלות (דוד בר יו"ט בן בילא, יסודות המשכיל, דברי חכמים, עמ' כז). ונגד קל כנשר שהוא ראות העין אמר חשתי ולא התמהמהתי, ירצה שהיה מהיר בתעצומות עיניו כחדין נשרא (אורי ויטאי, שער התפלה א, כד:). — ומ"י *תַּעֲצוּמָה, ואמר המשורר: ומה היה לנגד צור נסכה ושם לה עז ושם לה תעצומה (ר"ש הנגיד, אלכושל, בן תהלים, הברמן ג, 25).

א. תַּעַר[1], ש"ז, — סכין לגלוח שערות, Schermesser; rasoir; rasor: כל ימי נדר נזרו תַּעַר לא יעבר על ראשו עד מלאת הימם (במד' ו ה). והעבירו תַעַר על כל בשרם (שם ח ז). הוות תחשב לשונך כְּתַעַר מלטש עשה רמיה (תהל' נב ד). — ובצרופים, תער הגלבים: קח לך הרב חדה תַּעַר הגלבים תקחנה לך והעברת על ראשך ועל זקנך (יחזק' ה א). — ותער השכירה[2]: ביום ההוא יגלח אדני בְּתַעַר השכירה בעברי נהר במלך אשור את הראש ושער הרגלים וכו' (ישע' ז כ). — ותער הסופר,

עוף, עוף, בעמ' 4382 וכו', לא כללו בצורות השרש והפעל את המלה תְּעֻפָה באיוב יא יז (ומצהרים יקום חלד תְּעֻפָה כבקר תהיה), אשר כמה חוקרים (עי', למשל, במלונם של גזניוס בוהל) גוזרים אותה מפעל עוף אחר, בעוד שאחרים הציעו תקוני גרסה שונים. ואולם הואיל ונזכר בס' איוב (י כב) עֵפָתָה, שהוא בעדותה של כתבת קדומה שם של שֵׁדות החונקות את האדם בחשכת הלילה וגם לליל אימים בכלל, יש להכיר מלה זו גם כאן, והכונה: עפתה, חשכת הליל, תהיה לך כבקר. ועי' בפרוש הערוך משנת תשי"ד למקום.]

1) [פעל משני שגזור הפיטן מן עוף, אולי ע"פ הכתיב והקרי התעיף — התעוף במשלי כג ה.]

2) [פעל משני שנגזר מן תּוֹעָפוֹת.]

1) [קשה להכריע, אם יש לראות א. תַּעַר במשמ' סכין וב. תַּעַר במשמ' נדן, נרתיק שהחרב נתונה בו, כמלה אחת בעקר, או כשתי מלים, שאולי אף גזירתן שונה היא. במשמ' זו של ב. תַּעַר בלבד בא גם באוגרית' תערת (חרב. חשת בתערתה; ועי' לאחרונה אצל G. R. Driver, Canaanite Myths and Legends 65 ועוד), ולפי זה אין לגזור מלה זו מן ערה (במשמ' הריק), שאינו באוגרית', ויתכן שהתי"ו היא שרשית בשתי המלים.]

2) [אמנם הצרוף קשה, ועי' שְׂכִירָה, הערות.]

סכין לחדוד כלי הכתיבה, Schreibermesser; couteau d'écrivain; scribe's knife: יקרעת (את המגלה) בְּתַעַר הספר (ירמ׳ לו כג). — ובתו״מ: נזיר עולם הכביד שערו מיקל בתער (נזיר א ב). ואינו חייב (על הזקן) עד שיטלנו בתער (ר׳ אליעזר, מכות ג ה). תיק הסיף והסכין והפגיון תיק מספרת ומספרים והתער (כלים טז ח). העביר תער על כל בשרו (נגע׳ יד ב). וכולן שגלחו שלא בתער או ששיירו שתי שערות (שם שם ד). גילות שיש בו השחתה הוי אומר זה תער (מכות כא י). — ואמר המשורר: מחמד דברו יגלה שערת מלכים כתער הוא יום קרב בין כחרב ישע וגופם בתער (רמב״ע, ענק א, בכלדי, שכח).

ב **תַּעַר**, ש״ז, כנ׳ תַּעְרֵךְ, תַּעְרָהּ, — נדן החרב, Scheide; fourreau; scabbard: ויואב חגור מדו לבשו ועלו[1] חגור חרב מצמדת על מתניו בְּתַעְרָהּ (ש״ב כ ח).—ויצאה חרב מתערה, והוציא חרב מתערה: והוצאתי חרבי מִתַּעְרָהּ והכרתי ממך צדיק ורשע וכו׳ לכן תצא חרבי מִתַּעְרָהּ אל כל בשר וכו׳ כי אני יי׳ הוצאתי חרבי מִתַּעְרָהּ לא תשוב עוד (יחזק׳ כא ח-י). — ושלף חרב מתערה: ויקח (דוד) את חרבו וישלפה מִתַּעְרָהּ וימתתהו (ש״א יז נא). — ונאספה החרב אל תערה: הוי חרב ליי׳ עד אנה לא תשקטי האספי אל תַּעְרֵךְ הרגעי ודמי (ירמ׳ מז ו). — והשיב אותה אל התער: השב אל תַּעְרָהּ (יחזק׳ כא לה). — ובתו״ם: כל שבעת החרב שלופה עד שלשים היא רופפת לאחר שנים עשר חדש היא חוזרת לתערה (ירוש׳ מו״ק ג ז). באותה שעה אחז יהודה חרבו לשולפה מתערה ואינה נשלפת לו (מד״ר בראש׳ לג)[2].

***תָּעַר**[1], קל לא נמצא במקורות.

—הפע׳, *הִתְעִיר[2], — שלף חרב מתערה: אז פקד את צבא מחנהו ויערכם מערכה דבוקים אלה לאלה לבלתי הפרד כת מכת ולא להתער את חרבותם ויהי ביושר מ,רבתם (יוסיפון, גינצבורג, תמו). — ואמר הפיטן: מסוקר אף התעיר (מן היום אל עשו, כנף רננים, מג).

***תַּעֲרֹבֶת**, ש״נ, מ״ר תערובות, — ערוב דבר בדבר, של מין במין אחר, דברים המערבים יחד, Vermischung; mixtion; intermixing: ומה אם במקום שמותר ללבוש שני חלוקין כאחד הרי זה[3] אסור בתערובתן, מקום שאסור לנהג שתי בהמות כאחד אינו דין שיהא אסור בתערובתן (תוספת׳ כלאי׳ ה ו). קישות טמאה שנפלה לתוך מאה קישואין טהורין הואיל ואינו מקפיד על תערובתו מעלה (ירוש׳ תרו׳ ד יג). לא היה שופר של קינים בירושלים מפני התערבות שמא תמות אחד מחן ונמצא דמי חטאות מיתות מעורבות בקרבן (שם יומא א א). שני גיטין ששילחו שנים ונתערבו וכו׳ תערובת[4] היא שגרמת (שם גיט׳ ג א). והן עצמן מותרין מפני שחן תערובת ולא גזרו על תערובת דמאי (חול׳ ו). — *ודם התערובות, דם הקרבנות המערב, המוטל על רצפת המקדש: כוס היה (הכהן) ממלא מדם התערובות (ר׳ יהודה, פסחי׳ ה ח). — *ומי תערובות, מים שנתערבו בהם מים אחרים: מי הירדן ומי ירמוך פסולים מפני

1) [כך כתיב, קרי: ועליו.]

2) [בפיוט שחורה ונאוה תשוקתו, שהוא אחד מחלקי הפיוט המרכב א״ר ישע מאושרים המיחס לשלמה הבבלי (אך עי׳ דודזון, אוצר א, 91), נאמר: כיטה עניה לנחמה, תַּעֲרַת (אחות) אום הומה, ויש מבארים מלה זו כלשון ערוי הנפש למות, או כלשון דבר מעורה ודבוק בזולתו, ואין כל אלה מסתברות; ויתכן שהעקר תְּעֻרַת (אחות) אום הומה, כרמז לנאמר בשה״ש ה ב: אני ישנה ולבי עֵר, או: אם תעירו ואם תעוררו את האהבה (שם ב ז, ועוד). ועי׳ *תְּעוּרָה.]

1) [פעל משני שגזרו מן תַּעַר.]

2) [במדרש ההלי׳ ס (כובר, קנג.) נדרש לשון הכתוב (השקיתנו יין) תרעלה: יין שהוא מתער את העולם, שיתיר עולה של תורה, ואין הגרסה מסתברת (עי׳ בהערת המהדיר), וכנראה צ״ל יין שהוא מתיר את עולם, ואף ליתר פרוש נוסף: שיתיר עולה של תורה. ובשבוש חדרה ע של (תר)עלה עוד פעם לתוך תר.]

3) [שעטנז, צמר ופשתים יחד.]

4) [בקטעים מן הגניזה (גינצבורג, שרידי הירושלמי, 224): תערובה.]

שהם מי תערובות, ואלו הן מי תערובות אחד כשר ואחד פסול שנתערבו (פרה ט י). מי תערובות הם כשירים לנידה ופסולים למי חטאת (ירוש' שקל' ו ב). — *ותערובת של בני אדם: חמש נשים שנתערבו ולדותיהן, הגדילו התערובות ונשאו נשים ומתו וכו' מתו הכשרים בני התערובות לבני הזקנה וכו' (יבמ' יא ג—ט). — ובסהמ״א: היאך היו טווין את הזהב עם החוטין וכו' לעשות אותן פתילים תערובת עם כל מין ומין (רס״י, שמות לט ג). כגון שהיה מן החלב כזית בכל שלש ביצים מן התערובת (רמב״ם, מאכלות אסורות טו ג). — ואמר הפיטן: ותחל ארך בתבם תערובות (ר״א קליר, אתית עם דודים, קרובה לפרשת החדש [1]).

תַּעֲרֻבוֹת, מ״ר מן תַּעֲרֹבֶת, במקרא רק בצרוף בְּנֵי תַעֲרֻבוֹת, — כנראה במשמ' בני שרים ומלכים שנלקחו מהם כערֻבָּה שלא ימרדו [2], Geisel(n); otage(r); hostage(s): ויקח (יהואש מאמציה) את כל הזהב והכסף ואת כל הכלים וכו' ואת בני הַתַּעֲרֻבוֹת וישב שמרונה (מ״ב יד יד). ואת אצרות בית המלך ואת בני הַתַּעֲרֻבוֹת (דה״ב כה כד). ועי' *תַּעֲרֹבֶת.

תַּעֲרָה, עי' ב. תַּעַר, בהערה.

תַּעֲרוּבָה, עי' תַּעֲרֻבוֹת.

תַּעֲרוֹבֶת, עי' *תַּעֲרֹבֶת.

---

1) [ובלשון ימינו משמשת המלה גם לגבי תערבת חמרים שונים, ואף בהשאלה למשגים משפטים בכלל.]

2) [משמ' זו, שאחריה הלך התרג' הלטיני (obsides), וכן כמה מפרשני המקרא (כלשון רש״י: בני השרים שהיו נתונים בבית המלך לערבון שלא ימרדו אבותם בו וכן תרגם יונתן בני רברביא), נראית יותר מדעת השבעים, המתרגמים: τοὺς υἱοὺς τῶν συμμίξεων כמו תַּעֲרֹבֶת, כלשון תערובת (זרים) שהיתה בהם. אעפ״י כן אין משמ' הצרוף יוצאת ברורה מן הענין.]

***תַּעֲרוּכָה** [1], ש״נ. — אסף דברים הערוכים ומצגים לראיה, Ausstellung; exposition: ותשקת נפשכם וכו' לראות בתערוכות החלונות של בתי המסחר הנהדרים (הצפירה, שנה כט, גליון 135). אחמיל נסגרה התערוכה הסובבת לצירים וחוטבים (שם, בתפוצות ישראל). בתערוכת החרף אשר תהיה בסנט לואי באמריקה נכון איש אחד להציג את מחנה ישראל במדבר בצאתם ממצרים (המליץ, שנה מג, 74, ידיעות שונות). הקיבץ (האלמנך היהודי) עושה רושם של תערוכה כללית: כל אחד בא לכאן וסחורות בידו (השלח כרך יב ב, השקפה ספרותית להרנספרייז). פה (בקרלסבד) הנך מוצא את תערוכת הגליות (הצפה, שנה א, 167, בחוץ לארץ). בימים האלה נוסדה אגודה מיוחדת... כדי להכין תערוכה מטולטלת בסיביריה... התערוכה הזאת תמצא בעגלה מיוחדת (שם, ט, 72, ידיעות שונות) [2].

***תַּעֲרִיף** [3], ש״ז, — פרוט מחירים וכד' בלוח, Tarif; tarif(f); table of rates: בבית הנבחרים נגמרה הקריאה השניה של תעריפי הגבול הכלליים (הצפה, שנה א, 74).

תַּעְתּוּעַ, עי' תַּעְתֻּעִים.

---

1) [על התחלת השמוש במלה זו נאמר באחת הרשימות שבאסף המחבר (שלא בכתב ידו), כנראה כמובאה מן הספרות: ככר השתמשו בה הסופרים, עי' מעלה השנה בלוח אחיאסף תרנ״ה ותלגרמים של הצפירה תרנה: לשים משרת ראש על הח' כל המבקרים את התערוכה.]

2) [בפרושו של ר״י עראמה, יד אבשלום, על משלי לא (ד״ה ותנה לא) נאמר: כי הנה ירמיהו ממרורות נפשו וממראה עיניו אשר ראה וכו' אין להפלא שיתי' מקונן מאליו כל הקינות והתערורים ההמה ע״כ. ונראה שצ״ל התמרורים.]

3) [אמנם אין זאת בעקר אלא צורת המקור הערבי תַּעְרִיף a) מן עַרַף b), הודיע, אבל כך נהג המחבר לכנס מלים שמות, שצורתן מתאימה למבנה לשוננו העברית.]

a) تعريف b) عرّف

תִּעְתַּע[1], פ״י, מְתַעְתֵּעַ, — התעה, הטעה, רמה, betrügen; décevoir; to deceive: אולי ימשני אבי והייתי בעיניו כִּמְתַעְתֵּעַ (בראש׳ כז יב). —ובמגלות מדבר יהודה: במלכים ושרים יתעתעו וקלסו (פשר חבקוק, עמודה IV, 3)[2]. — ובתפלה: רשענו שחתנו תעבנו תעתענו תעינו (אשמנו, ועי׳ סדר רב עמרם השלם א, קלח). — ובסהמ״א: כל ת״ח שהוא עוזב דברי תורה כאלו מתעתע במי שאמר והיה העולם (ר׳ אלכסנדרי, ילק״ש משלי המקמו). ויאמרו השרים אל המלך הגם על אלהים הזה אשר הוא אלהים חיים יוכל דניאל לתעתע (יוסיפון ג, הוצ׳ גינצבורג, לח). כי לא נעשו לכסילים הלועגים עליהם המתעתעים בהם (ר״י חריזי, תחכמוני א, קאמינקא, 30). — ואמרו פיטנים ומשוררים: תעתעו יצורים אחרי הבלים תעו ממסלול ושגו כאוילים (משלי בן קלונימוס, אבוחם נפלאותיך, אלבוגן, Studien, 127). והאני כשכור יתעתע ויהבר (ר״י הלוי, יועץ ומקים, זמורה א, 29). והוא מתעתע בהתוליו לא יאהב לץ הוכח לו (ראב״ע, מי כמוך, איגר 229). עד כל עויל וכסיל וכל זר ואויל יורה חציו כי וכמתעתע שכחו אשר שכלי תמול לא יחטא (עמנואל, מחברת א, הברמן, 28).

— התפע׳, מִתַּעְתְּעִים, — כמו פע׳: ויהיו מלעבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו (דה״ב לו יו).

— פע׳, *תֻּעְתַּע, — שתעתעו אותו: חניטיו אם תועתעו בתבל שיחו יחוננם לחיי הבל (ר״א קליר, אף ארם מספטיך, קרובי מוסף א ר״ה). תעתעו יצורים אחרי הבלים תעו ממסלול ושגו כאוילים (משלם בן קלונימוס, אבותם נפלאותיך, עבודה ליוה״כ, מבחר השירה העברי באיטלי, פירמן, לו).

[1] [צורה מכפלת מן תָּעָה.]

[2] [בתו״מ אין המלה נוחגת. ואמנם נאמר במכי׳ דרשב״י בא יב ל (אפשטין־מלמד 29, וכעין זה מכי׳ דר״י שם יג, פסיק׳ רבתי יז, ויהי בחצי הלילה, פסיק׳ דר״כ ז שם): לפי שהמצ(רים) היו קבורים בבתיהם והכלבים נכנסין דרך ביבין ומחטטין ומוציאין בכורות מקבריהן ומתעתין בהן וכו׳. ואולם בילק״ש שמות קפו: ומתעדנין בהן, ועל כל פנים יש לבקש כאן צורת פעל כגון זה בבנין התפ׳, ולא צורה מן תעתע, וצ״ע.]

תַּעְתֻּעִים, במקרא רק מ״ר, — מעשה המתעתע, Täuschung; deception: הבל המה מעשה תעתעים בעת פקדתם יאבדו (ירמי׳ י יה, נא יח). — ובסהמ״א, גם במ״י *תַּעְתּוּעַ, *תִּעְתּוּעַ: היה לכשדים אלוה תעתועים והוא תנין גדול וכו׳ (יוסיפון ג). ועתה בני אם תנצל לפי שעה ממשפטו איך תנצל ממשפט האלהים כי תמיד תורתו בתעתועו והוא הוא המושל ברוחך (שם יט). אני מאמין בתורת ה׳ אלהינו אשר חרפת וגדפת בדבריך ומעשיך ולא אחיש לתעתועיך והבלך (שם שם). והיה מספיק לו תעתועו בעולם הזה ורעתו (ראב״ח, הגיון הנפש, ע.). וכשמעי תעתועי חבר הקיני צחקתי על הבליו ושקריו (ר״י חריזי, תחכי, קאמינקא, 77). כי כלם (ימיו של האדם) יעברו בשעשוע הגדול והילדות ובתעתוע הנערות (ר״י אברבנאל, נח, וידבר אלהים אל נח). חלילה לנו להאמין בכל אלו ההתולים והתעתועים בדברי רבותינו הנאמנים (זכות אדם, 14, יין לבנון). — ואמרו פיטנים ומשוררים: כי תעה תיעתוע תמימי תום (יכאי, כי אמר אין, קרובי ויק׳, זולאי, קלד). לכן חשבתי דרכי וכו׳ והנה הכל הבל ורעות רוח וסופו תהו ואחריתו תעתועים (נחיי, הי שפתי תפתח, בקשה). הנה העת יאתה לך להושיעי אויבי חרפני שובי לתעתועי (שמואל כהן, אימתי שמחי ועלזי, מאורה שנת ג אחר פסח). וחכמי גוים ישיתון תעתועים (ראב״ע, אל אל ועוזו, איגר, 41).

תֹּף[1], ש״ז, מ״ר תֻּפִּים, כנ׳ תֻּפֵּיךְ, תֻּפֶּיהָ, — תבה חלולה (קטנה) שעור מתוח עליה, ושמקישים

[1] [חמלה, שכנגדה בארמ׳ תֻּפָּא, ובערב׳ דף[a]), נולדת בחקוי לקול ההקשה בתף. למעשה יש להכיר שם זה, בתקון לדברי העורך שבעמ׳ 5821, גם במלה שהמסרת קראה אותה פְּתִיגִיל בישע׳ ג כד: והיה תחת בשם מק יהיה ותחת חגורה נקפה ותחת מעשה מקשה קרחה ותחת פְּתִיגִיל מחגרת שק וכו׳. כי, כאמור בדברי העורך, הלשון והספר ב 129, הכונה לקריאה תֻּפֵּי גִיל, כסימן לשמחה, בנגוד אל מחגרת שק, שהיא סימן לאבל.

לעמת זאת קשה לקים מלה זו בנאמר ביחזק׳ כח יג על מלך צור, בתמונת כרוב ממנה על אוצר

[a]) دفّ

עליה בקנת או ביד כדי להשמיע קול, (Hand-)drum; tambour(ine); Trommel: ואשלחך בשמחה ובשרים בתף ובכנור (בראשי׳ לא כז). ותקח מרים הנביאה וכו׳ את התף בידה ותצאנה כל הנשים אחריה בתפים ובמחלת (שמות טו כ). חבל נבאים וכו׳ ולפניהם נבל ותף וחליל וכנור (ש״א י ה). ותצאנה הנשים וכו׳ לקראת שאול המלך בתפים בשמחה ובשלשים (שם יח ו). שבת משוש תפים חדל שאון עליזים (ישע׳ כד ח). עוד תעדי תפיך ויצאת במחול משחקים (ירמ׳ לא ג). שאו זמרה ותנו תף כנור נעים עם נבל (תהל׳ פא ג). יהללו שמו במחול בתף וכנור יזמרו לו (שם קמט ג). ישאו בתף וכנור וישמחו לקול עוגב (איוב כא יב). — ובתו״מ: שתי קרניו שתי חצוצרות שתי שוקיו שני חלילין עירו לתוף מעיו לנבלים בני מעיו לכנורות (קינים ג ו). — ובספה״א, גם בצרופים כגון *תקע בתף, *הקיש בתף, *הכה בתף (ר״א משער אריה, שלטי הגבורים, ח; עי׳ לשוננו יג, 142), *והניע התף (ר״י מוסקאטו, נפוצות יהודה, א:, עי׳ שם). — ואמרו פיטנים ומשוררים: קחי התף וחנבל ושירי (רשב״ג, ואת יונה, ביאליק-רבניצקי א, 49). והשלים מלאכת כל נקביו וגם תפיו מסלות למי רגליו ודרך לחלאותיו (רמב״ע, בשם אל, ברודי, רמג). ויצר בכפו ראש לכל נציבים בהבראו כוננו תפים ונקבים (שמעון בן יצחק, פעמוני יום יום, יוצר ב שבוע׳).

תִּפְאָרָה, ש״נ, — כמו תפארת, יפי הדר: ביום ההוא יהיה יי׳ צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו (ישע׳ כח ה). איכה נשבר מטה עז מקל תפארה (ירמ׳ מח יז). — ואמר הפיטן: והוא היה והוא הוה והוא יהיה בתפארה (אדון עולם, עי׳ דודזון, אוצר א, 29). — ועי׳ תפארת.

תִּפְאֶרֶת, ש״נ, הספק תפארת, כנ׳ תפארתי, תפארתך, תפארתך, תפארתה, תפארתו, תפארתנו, תפארתכם, תפארתם, — כמו א. פאור, א. פאר, קשוט, יפי, והדר, Pracht; splendour; magnificence: ביום ההוא יסיר אדני את תפארת העכסים והשביסים והשהרנים (ישע׳ ג יח). צבי ממלכות תפארת גאון כשדים (שם יג יט). וחתו ובשו מכוש מבטם ומן מצרים תפארתם (שם כ ה [1]). ונתתי בציון תשועה לישראל תפארתי (שם מו יג). למען לא תגדל תפארת בית דויד ותפארת ישב ירושלם על יהודה (זכרי׳ יב ז). ימלא פי תהלתך כל היום תפארתך (תהל׳ עא ח). ויתן לשבי עזו ותפארתו ביד צר (שם עח סא). הוד והדר לפניו עז ותפארת במקדשו (שם צו ו). עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם (משלי יז ו). שכל אדם האריך אפו ותפארתו עבר על פשע (שם יט יא).

האלהים (חותם תכנית) שבגן עדן: כל אבן יקרה וכו׳ מלאכת תפיך ונקביך בך וכו׳, ולפי דברי העורך, הלשון והספר ב, 802 הכונה: כל אבן יקרה מלאת תוך פיך ונקביך בך, ועי׳ שם על תכן הפרשה כלה.

כמו כן אין למצא את המלה תף בנאמר בישע׳ ל לב וכו׳: והיה כל מעבר מטה מוסדה אשר יניח ה׳ עליו בתפים ובכנרות ובמלחמות תנופה נלחם בה וכו׳, כי אם בכלל מוזר ענין התפים והכנרות במלחמה, ואין בו גם כדי לבאר את צרופם אל „ובמלחמות תנופה", כיצד אפשר לנמק את השמוש בתפים ובכנרות במלחמה זו על ידי הנאמר בפס׳ לג: כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך (ז״א לקרבן המלך) הוכן העמיק הרחב מדרתה אש ועצים הרבה וכו׳? הרי על הקרבת קרבן באש דבר כאן ולא על שיר ונגון! ואין ספק שהנקדנים לא הכירו כאן את המלה תפים, ז״א תנורים וכירים (כמו תפין, תפיא בארמ׳ כתרג׳ של כירים וכד׳), מלה הקרובה בשרשה אל תפת(ה) שבאותו פסוק; והואיל וגרסו הנקדנים תפים במק׳ תפים, גרסו גם כנרות, במק׳ מה שהיה בודאי כיורות, כלשון כיורות אש, כמו בזכריה יב ו: ביום ההוא אשים את אלפי יהודה ככיור אש בעצים וכלפיד אש בעמיר וכו׳. והואיל ומדבר כאן על קרבן אש למלך בתפת, יש לפרש גם מלחמות תנופה כלשון מלחמה הקשורה בתנופת אדם בקרבן המלך, ולא בתנופת יד סתם.]

[1]) [בישע׳ מד יג: יעשהו במקצעות ובמחוגה יתארהו ויעשהו כתבנית איש כתפארת אדם לשבת בית, אין המלה כתפארת יוצאת ידי הענין, הדורש, כדעת רבים לשון תאר האדם. ואשר לכל ענין הפסוק עי׳ בהערת המחבר בערך מקצועה בעמ׳ 3287 הגורס במקום יעשהו הראשון: ישעהו במשמ׳ יחליקהו.]

תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבת (שם כ כט). בעלץ צדיקים רבה תפארת ובקום רשעים יחפש אדם (שם כח יב). לך יי' הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד (דהי״א כט יא). — ובצרופים, תפארת גדלה: בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו (אסתר א ד). — תפארת עז: כי תפארת עזמו אתה (תהל' פט יח). — תפארת רום עיניו של אדם: אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו (ישע' י יב). — בגדי תפארת: לבשי בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש (שם נב א). — בית תפארת, ככנוי לבית המקדש: יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר (ישע' ס ז). בית קדשנו ותפארתנו וכו' היה לשרפת אש (שם סד י). — זבול תפארת: הבט משמים וראה מזבל קדשך ותפארתך (שם סג יח). — זרוע תפארתו: מוליך לימין משה זרוע תפארתו (ישע' סג יב). — כלי תפארת: ותקחי כלי תפארתך מזהבי ומכספי (יחזק' יו יז). והפשיטוך את בגדיך ולקחו כלי תפארתך (שם כג כו, וכעין זה שם יו לג). — משוש תפארת: ביום קחתי מהם את מעזם משוש תפארתם (שם כד כה). — עטרת תפארת: והיית עטרת תפארת ביד יי' וצנוף[1]) מלוכה בכף אלהיך (ישע' סב ג). אמר למלך ולגבירה השפילו שבו כי ירד מראשתיכם עטרת תפארתכם (ירמ' יג יח). תתן לראשך לוית חן עטרת תפארת תמגנך (משלי ד ט). עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא (שם יו לא). — צאן תפארת: איה העדר נתן לך צאן תפארתך (ירמ' יג כ). — צבי תפארת: הוי עטרת גאות שכרי אפרים וציץ נבל[2]) צבי תפארתו (ישע' כח א). והיתה ציצת נבל צבי תפארתו וכו' (שם שם ד). — שם תפארת: כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת (שם סג יד). ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך (דהי״א כט יג). — לתפארת: ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת (שמות כח ב). ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת (דבר' כו יט). ויצף את הבית אבן יקרה לתפארת (דהי״ב ג ו). — ובמליצה, לא תהיה תפארתך על הדרך, לא תוכל להתפאר בה: ותאמר (דבורה) הלך אלך עמך אפס כי לא תהיה תפארתך על הדרך אשר אתה הולך (שופט' ד ט). — ובתו״מ: איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם (אבות ב א). לך גדולה לך גבורה לך תפארת (ירוש' ברכ' א ה). אנו שפירשנו מבית חיינו ומבית קדשינו ותפארתנו כמה ימים וכמה שנים כמה קיצים וכמה עיבורים (מד״ר ויק' יט). — *ובמליצה שבדרוש על האילן: דכתיב כי תחבוט זיתך לא תפאר[1]) אחריך ותנא דברי רבי ישמעאל שלא תטול תפארתו ממנו (חול' קלא:)[2]). — ובתפלה: שבח נותנים לו כל צבא מרום תפארת וגדלה שרפים ואופנים וחיות הקדש (אל אדון על כל המעשים, שחרית לשבת ויו״ט). תפארת גדלה ועטרת ישועה (אתה אחד, מנחה לשבת). — ובסהמ״א: וחזהב הוא שמש התפארת אשר בכל מחשך זורח (כס״ט פלקירה, המבקש, טז). אם תרצה ללבוש התפארת ולעדו' עדי הכבוד (שם, מד). — ובדקדוק, *לתפארת, דגש לתפארת הקריאה, לתפארת הלשון וכד': ודג״ש הלמד (במלה חדלו) לתפארת המלה כי כן דרך העבריים לחזק קריאת האותיות בדגש לתפארת הקריאה בהפסק הטעמים (רד״ק, מכלול, שער דקדוק הפעלים, ליק, ב:). ויש שיבואו (ברבוי) בלשון תפארת ליחיד כמו תבינו ואחר נדבר וכו' וכן יבא בלשון תפארת בארמי וכו' וכן מנהג בשאר לשונות לדבר בלשון תפארת ליחיד (שם, ו: ז.). ויש שיבואו היו״ד והמ״ם בלשון תפארת על היחיד אדנים

1) [כך כתיב, קרי: וצניף.]

2) [לפי ההקבלה שבין עטרת גאות... וציץ נבל (פס' א) וכן ציצת נבל צבי תפארתו (פס' ד) אין לבאר נבל כאן כלשון עלה או עץ נובל, אלא כמו נבל באשור', שפרושו לבלוב, ואפשר שיש לבאר לפי זה גם הנובלות הנסכרות עם התחרה (ע' 8491) וכד' במשמ' כוו, וצ״ע.]

1) [מן ב. פאר, וע' בעמ' 4807.]

2) [בתוספתא כלים ב״ב ג א נדפס: כל (כר או קופה) שיש לו תפארות יש לו אחוריים אין לו תפארות אין לו אחוריים ותוך ע״כ, ואין גרסה זו מסתברת. והגר״א גורס תופראות, וקרוב לכך יסטרוב: תפראות מן תפרה במשמ' תוברות, לולאות. ועי' גם תרופה, הערות.]

קשה וכו' (שם, יח:). והפ"א כשניהם (במלים חרבי, וצעקי) בקמץ חטף לתפארת (שם, עז.). — *ולתפארת המליצה: כדרך שמצאנו בשירי המקרא מלות ארמיות ומלות יוצאות ממנהג הלשון לתפארת המליצה כי כל דבר המתרחק מן המורגל עושה רושם יותר חזק בנפש (שד"ל, מחזי איטלי א, מבוא, יב). — *ובתורת הקבלה, אחת מעשר הספירות: חמש כנגד חמש כתר א' חכמה ב' חסד ג' ת"ת ד' נצח ה' כנגד חמש וכו' שהם תפארת נצח הוד יסוד מלכות (ראב"ד, פרוש יצירה א ג). התפארת עושה שלום במרומיו בסוד ס"ת הנתון בארון וכו' (פלח הרמון ס יב, כע:). כתר חכמה בינה חסד ת"ת גבורה נצח יסוד הוד מלכות (רמס"ל, חוקר ומקבל ו, 66).

תפה, ממנו תפי[1], תְּפִין, תֻּפַּת.

***תְּפוּגָה,** ש"נ, — מה"ש מן פוג במשמ' ההפעי, כמו הפגה[2]: נוהלים לכסותו משובצים ויקדש בתפוגת צנה[3] (רסע"ג, אלהים יה, עבודת יוהכ"פ, סדור רסע"ג, סיב). הלא לה סברתי בלי תעגין ותפוגה, היותה צפונה תושיה לסגנה (ר"א קליר, אגמי קרים, הפלרת סיבת ללונק, עמ' 211)[4].

א. תַּפּוּחַ, ש"ז, מ"ר תַּפּוּחִים, סמי' תַּפּוּחֵי, — עץ פרי רחב הגזע[5]: הגפן הובישה והתאנה אמללה רמון גם תמר וְתַפּוּחַ כל עצי השדה יבשו (יואל א יב). כְּתַפּוּחַ בעצי היער כן דודי בין הבנים (שה"ש ב ג). סמכוני באשישות רפדוני בַּתַּפּוּחִים (שם שם ה). ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן וריח אפך כַּתַּפּוּחִים (שם ז ט). תחת הַתַּפּוּחַ עוררתיך (שם ח ה). — ובתו"מ, כשם לעץ פרי מסים ממשפחת הורדיים, malus, ולפריו; Apfel(baum); pomme(-mier); apple(-tree) התפוח והחזרר הפרסקים והשקדין והשזיפין והרימין אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא' א ד). תפוח שרסקו ונתנו לתוך עיסה וחמצה הרי זו אסורה (תרומ' י ג). אין עושין תמרים דבש ולא תפוחים יין וכו' (שם יא ג). התפוחים והאתרוגין חייבים (במעשרות) גדולים וקטנים (מעשר' א ד). אבל אם אמר לו יין לחולה

[1]) [עי' תְּנוּפָה, תֹּף, תֹּפֶת, הערות.]

[2]) [השוה גם דברי ריב"ג, הרקמה שער ז: וההא הסירוה עוד מתיו במאין הפיגות (איכה ג מט) ומשפטו תפוגות כמו תרומות תכונות תשובות.]

[3]) [ע"פ יומא ג ה: מחמין לו חמין ומטילין לתוך הצונן כדי שתפוג צנתן, ועי' פוג, 4843.]

[4]) [בקטעי הגניזה (JQR 1904, 434) כתוב: תפוגה ודוממי תולדת אולת וגם שכחום מעשה רעה, מרבה דעת משליך תפוגה בודאי יבין כל שכחום, ע"כ. ואין הדברים ברורים. ועי' הערות שכשר, שם.]

[5]) [גם זה כנגדו בערב' תֻּפָּאח a) ובקופטי' צַמְפַּת (וכד'), אך אינו ביתר השפות השמיות ואף לא בארמ', ואפשר שהשם שאול הוא, עם עצם הצמח, מארץ אחרת. אף זהוי הצמח ושמושו במקרא אינם נעלים מכל ספק; אמנם בתו"מ, כמו בערב' (המאחרת) כבר נכר שמוש השם בברור, ועל כן דוחה לֵו, פלורה III 212, כל הצעת זהוי אחרת גם למקרא. אך למעשה אין השם מכֻון במקרא בשום מקום לפרי, אלא לעץ פרי יפה וגדול (כתפוח בעצי היער), נודף ריח טוב. גם בשה"ש ב ה ועוד (סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים) הכונה לרפוד מִטָּה לאשה החולה בין עצי התפוח, ולא לאכילת הפרי, והואיל ו„רפדוני בתפוחים" בא על יד „סמכוני באשישות", ואין „אשיש" בעקר אלא כמו את'ית' a) בערב' כנוי לאדם או לצמח רחב ועבה, על כן גם תפוח שבמקרא עקר פרושו: עץ רחב הגזע ועבה בכלל. ואלו במשלי כה יא: תַּפּוּחֵי זהב במשכיות כסף, הכונה, כדעת רבים, לקריאה: פִּתּוּחֵי זהב. אם אמנם אפשר לראות את שמושי המלה בשה"ש ובנבואת יואל כמאחרים בזמן, מאחרי גלות בבל, אין הדבר כך לגבי שמוש השם תפוח ואף עין תפוח, כשם מקום (יהו' יב יז, יח לד, יז ז ועוד), וכשם לאדם (תַּפֻּחַ דהי"א ב מג) בתקופה קדומה. אף על פי כן אין (עץ) התפוח, גם לפי המקרא, נמנה עם שבעת המינים שא"י נתברכה בהם, ואף אם נראה במלה במקרא שם כולל לעצי פרי שונים, כגון תפוח, חבוש, חזרר, שזיף (בשמוש ימינו במשמ' Prunus) ועוד, יש לראות בצמח ובשמו דבר נדיר, שבא מן החוץ.]

a) تفّاح

a) أثيث

ממקום פלוני ותפוח לחולה ממקום פלוני בין חביא בין לא הביא חייב ליתן לו (ירוש׳ ע״ז ה ח). מה התפוח הזה הכל בורחין ממנו בשעת השרב ולמה כן לפי שאין לו צל לישב בצילו וכו׳ מה התפוח הזה ניצו קודם לעליו וכו׳ מה התפוח הזה אינו גומר פירותיו אלא בסיון וכו׳ מה התפוח הזה משעה שמוציא ניצו ועד שגומר פירותיו חמשים יום וכו׳ (מד״ר שה״ש, כתפוח בעצי היער; וכעין זה פסיק׳ ר״כ בחדש השליש׳ קד, בובר, קג:). — ובצרופים שונים, כגון *תפוחי הברתים או הכרתים: כלי חיה במקדש ומרחשת שמה ודומה כמין כלבום עמוק וכשבצק מונח בתוכו דומה כמין תפוחי הברתים[1]) וכמין בלוטי היוונים (מנח׳ סג.). — *ותפוחי נמלא או מילימיליה: תפוחין קטנים פטורין (ממעשר) תפוחי נמלא[2]) חייבין בין גדולים בין קטנים (תוספת׳ מע״ר א א). — *ויין תפוחים: דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ סתוניות ושאר כל מי פירות של תרומה ר׳ אליעזר מחייב קרן וחומש וכו׳ (תרומ׳ יא ג). הנודר מן היין מותר ביין תפוחים מן השמן מותר בשמן שומשמין וכו׳ (נדר׳ ו ט). דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ סתווניות מברכין עליהם כדרך שמברכין על המוריים (תוספת׳ ברכ׳ ד ב). יין מבושל ואלונטית הרי אלו אסורין וכו׳ יין תפוחים מן הפתק ומן האוצר ומן הספינה הרי זה מותר (שם ע״ז ד יב). — *ובמשמ׳ ערמת ענבים דרוכים בגת, תפוח ענבים: לוקחין גת בעוטה מן עובד אלילים אף על פי שהוא נוטל בידו ונותן לתפוח ואינו נעשה יין נסך עד שירד לבור (ע״ז ד ח). ישר׳ העושה עם הגוי בגת הרי זה מעלה את הלחם לגבי התפוח ומוריד את היין מגבי התפוח (תוספת׳ ע״ז ז ג). — *ותפוח העקב, העגול שבעקב האדם: תפוח עקיבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל חמה קלסתר פניו על אחת כמה וכמה (מד״ר ויק׳ כ; וכעין

1) [נ״א הכרתים, הכרותים, ועי׳ ד״ס.]

2) [נ״א מי נמלת, נ״א מילא, ובירוש׳ מעשר׳ א ד תפוחי מילי מילה, לפי לו פלורה IV, 72 מלימלית, Pirus Cydonia L, שהוא חבוש.]

זה פסיק׳ דר״כ, בובר, לו:, ועוד[1]). — ובסהמ״א: ולאחר שעצרן להוציא שמנן בבית הבד ומשתהה התפוח של גפת בעקלים שהוא אגוד בהן בבית הבד חוזר מוחל וזב מהן (רש״י, ב״מ קמד:). לפיכך אם ריסק תפוח של תרומה ונתנו לתוך העיסה והחמיצה כל העיסה מדומעת ואסורה לזרים (רמב״ם, תרומ׳ טו ד). אילן התפוח אשר לו תפוחים מתוקים יורה על אדם טוב ועשיר (ר״ש אלמולי, פתרון חלומות, לט.). שם יושבות שורות תגרניות ולפניהן סלים מלאים ירקות וכו׳ ומיני פירות דובדבניות שזיפים תפוחי ארץ ישראל ואגסי כל נדרי קטנים ושאר מיני מאכל (מנדלי, מסעות בנימין השליש׳ י). שאותם תפוחים הנמצאים בתחילת הקיץ וקורין אות׳ באושטרי״ך תפוחים הגריים (ר״י איסרלין, תרומת הדשן קעב, לט:). — ואמר המשורר[2]): ותפוח מלא ראשי בשמים עשוי כסף וכוחב מצופה ותפוחים אשר צמחו בפרדס וכו׳ אשר יצעד בבית יין ויכשל בתפוחים ערוכים במסבת וכו׳ לשמחה נבראה גפן ואת יגון להבריח, ושמן טוב לתענוגים ותפוח להריח, ותפוחים בתוך טנא כמו אורים עלי חשן וכו׳ חסר לבב אשר קורץ בשניו בתפוחים אדמדמים ומושך, הסירם מלפניו כי לנשק והריח ברואים, לא לנשך וכו׳ וכנושך בתפוח ולא נשברו שניו ולא נחנק גרונו וכו׳ בחר לך למשכבך באשה יראת אל ודומה לתפוח מהולל במעשהו (ר״ש הנגיד, בן תהלים, הברמן ג, 46–58). — *ותפוחי אדמה, כשם לפקעות הנאכלות שבשרשי הצמח האמריקני solanum tuberosum, Kartoffel; pomme de terre; potato: ולחתות תפוחי אדמה אפויים מתוך האפר (מנדלי, מסעות בנימין השליש׳[3]). — *ותפוח גן עדן, במשמ׳ בננה, pomo di paradiso (עי׳ לו, פלורה II, 254). — *ותפוח זהב (וברי״ת ת״ז, תפו״ז), כשם

1) [עי׳ הערות מ. מרגליות במהדורת ויקרא רבה, תמו.]

2) [כאן מובאות דגמאות ביחוד משירי הנגיד, המרבה לשבח את התפוח בשיריו.]

3) [כתרג׳ של הצרפתית ואף הגרמנית Erdapfel וכד׳, ובימינו מבחינים גם תפוחי אדמה מתוקים כשם לתפוח אדמה הודי Ipomoea batatas, topinambour.]

לפרי ההדר הסיני, בתרגום שמות כאלה בשפות אחרות[1]: Orange; Apfelsine; orange, כל פרי הנגב (וידפריכטע) יגדלו באפריקא תפוחי זהב (פאמעראנצען), ציטראנען וכו׳ (כצילי עולם א, אפריקה, ד.). כטוב לבם בימים טובים או בחברת אהובים ישתו גם המשקה הנקראת שערבע״ט וכו׳ ומימי פרחי תפוחי זהב (פאמעראנצען) (שם שם, מלכים, יט.). — *ותפוח חויתים: (עקל) דדורתא וצריכה לבית חבד לקשור את תפוח חויתים כשעוצרין אותן בקורה (כס״י, קנה׳ כו.). — *ותפוח סינא, כמו תפוח זהב: תפוחי סינא (אפפעלזינא אדער פאמעראנצען) עיקר גדולם באויא במדינת סינא אשר לזאת יקראו בשם תפוחי סינא אולם בעת יגדלו ג״כ בפורטוגאל, שפאניען וכו׳ (נ. לינדה, ראשית למודים א ז, כז:). אלה המה הצבעים הנראים בהקשת ובטפות המים בקצהו הוא האדום השני ממעל לו ירוק בצבע תפוחי סינא (מ. מ. יאזועל, למודי הטבע א, ב). — *ותפוח ים, כשם לבעל חיים החי בים, Seeigel; hérisson de mer; sea-hedgehog: תפוחי ים (זעע עפפל, זעע איגל) המה תולעים רבים מחוברים ונועדים בנרתק אחד אשר הוא רך בעודו לח ויתקשה כאשר ייבש והקליפה היא מלאה קוצים כאנקה (איגל) הגדולות מהן הנה כשפת איש והקטנות מהן הנה באגוז ולהם יותר משנים עשר מאות רגלי׳ ושני אלפים קוצים (ר״ב לינדה, ראשית למודים א ו, כח:). — *ותפוח, במשמ׳ עגול המשמש קשוט לכלי קדש כגון רמונים לספר תורה וכו׳: עוד יש בק״ק חפצים תפוחי כסף ושאר כלי הקדש (סו״ת מהרש״ק ב, כח). שהרמונים והתפוחים קרא אותם הר״ם דין תשמישי קדושה (סו״ת פרי הארץ ב ג). — *ותפוח הפנים, במשמ׳ עגול הלחי שבפנים: תיקון החמשי של תיקוני דקנא רז״א הם השני תפוחים של הפנים שלו ימין ושמאל שמפסיקים דשערות מלהתפשט ולהתכסות הלחיים יותר ולא יכסו תרין

[1] [כדי להכחין את התפוח הרגיל מתפוח הזהב נולד בזמננו השמוש המטעה בצרוף תפוח עץ לזה הראשון, וזה נותן מקום להלוף בתפוח הבר העצי, הנקרא בלעז: Holzapfel; pomme sauvage; crab-apple, ומוטב לומר: תפוח אילן.]

תפוחי הפנים והם אדומים ולבנים (עמק המלך, קנט.). תיקון ז׳ שני תפוחי הפנים פנוים משערות (רמח״ל, פתחי חכמים ב ו.). — *ותפוחים, בכנוי לשדי האשה, ואמר המשורר: אזכר היום אשר יעדה להחיותי בו ולא בגדה ובשני תפוחים רפדה נפשי ולגופי חורה וקדם אותי בם דקרה (ר״י הלוי, שלום לצביה, זמירות ב, 41). — *וכנוי לרמה שמעל לרחם האשה (mons veneris): בנות ישראל שהגיעו לפירקן שהביאו שתי שערות בתפוח דכתיב ושערך צמח (פרוש מס׳ מסקין לר״ש בן היתום, מק״נ, 86 6). קשרי הרחם הנקשרים במקום זקן התחתון והוא תחת התפוח (טוביה כץ מעשה טוביה ג, גן נעול, קיח)[1].

ב. *תַּפּוּחַ, — מלה מסופקת, שהבינוה במשמ׳ גל, כרי, ביחוד בכנוי לערמת האפר המצטברת במזבח ועל ידו, וגם בכנוי למקום הערמה הזאת: החלו מעלין באפר על גבי התפוח ותפוח היה באמצע המזבח פעמים עליו כשלש מאות כור[2] (תמיד ב ב)[3]. סידר המערכה גדולת מזרחה וחזיתה מורחה וראשי הגזירין הפנימים היו נוגעים בתפוח (שם שם ד). גיד הנשה של שלמים מכבדו לאמה ושל עולה חולצו לתפוח (חולי׳ ל:). הנהנה מאפר תפוח שע״ג המזבח רב אמר אין מועלין בו וכו׳ (מעי׳ ט.).

[1] [בלשון ימינו מרבים להשתמש במלה זו בתרג׳ של בטויים לועזיים כגון תפוח אדם הראשון (=פקת הגרגרת, Adamsapfel וכד׳), ועוד. ל. לוי, Graph. Requisiten I, 155 ובעקבותיו עמנואל לו, פלורה I, 632, מעירים על כך, כי ברעיא מהימנא שבזהר נקראים העפצים: תפוחים, לדעתם בעקבות שמם הגרמני Galläpfel. ואמנם גם בצרפתית נקראים העפצים pomme de chêne, ואין ללמד מכנוי זה על מוצא הרעיא מהימנא.]

[2] [גווזא קחני (לשון ר״ע מברטינורה, וכן מפרשים אחרים).]

[3] [אלה דברי ח. אלבק בפרושו למשנת תמיד ב ב: לפי פירוש רוב המפרשים שתפוח הוא גל של אפר... עלינו להניח שלא סילקו את הדשן בכל יום ועל ידי כך נצטבר ציבור גדול של אפר וכו׳. אמנם הרמב״ם פ״ב מהל׳ תמידין ומוספין הי״ג סובר שבכל יום דישנו את המזבח וכו׳, וכן היא דעת הראב״ד

תַּפּוּחַ, עי' *תַּפֻּחַ.

תפוחה, עי' *תְּפִיחָה.

תְּפוּנָה[1], ש"נ, — פקפוק, סָפֵק, ואמר המליץ: ובאמונה יכנה התפונה בלב כל הגברים, יען נפונותי בלב אהבי חשבם מוזרים, רק אבטחה בלבב רעה כמוך יקר ביקרים (כ"ה לווייסל, מנחת תודה, כרם חמד ט, 81).

תפוס, עי' תָּפַשׂ, הערות שם, *תְּפִיסָה, הערות.

א. ***תְּפוּסָה**, תְּפוּשָׂה, ש"נ,—נערה שנאנסה[2]: נערה שנתפתתה בושתה ופגמה וקנסה של אביה. והצער בתפוסה וכו' (כתוב' ד א). הואיל ותפוסה ברשות אביה ומפותה ברשות אביה אם למדת על תפוסה שמשלם עליה קנס, אף מפותה משלם עליה קנס (מכי' משפטים יז, מה"ש, לז.; וכעין זה ילק"ש משפטים שמו). ויש לך תפוסה בישראל והיא אסורה ואי זו זו שתחילתה ברצון וסופה באונס, ויש לך שאינה תפושה בישראל והיא מותרת, ואי זו זהו שתחילתה באונס וסופה ברצון (ירוש' סוטה ד ה, וכעין זה מד"ר במדבר ט).

שם ה"ז, לפיכך הוא שואל, מאחר שבכל יום הוציאו את האפר, מהיכן היה שם תפוח וכו' והלכך מפרש הראב"ד ש„תפוח" הוא טבלה מרובעת גבוהה אמה וכו'. וכזה בתשובות הגאונים, הוצאת הרכבי עמ' 24: תפוח כלי הוא כמה ששנינו תפוח היה אצל המזבח וכו', ע"כ.

ואמנם קשה לראות משמ' כזאת בהתפתחות השם תַּפּוּחַ (העץ ופריו), ויתכן שמלה אחרת לפנינו, שאף צורתה לא נשתמרה בדיוק, עד שנתערבבה במלת תַּפּוּחַ. ואולי יש לשים לב לכך כי בא בארמ' שבתו"ם ובסור' תפיא, ובמ"ר תפותא, במשמ' מוקד (עי' תֹּפֶת, תָּפַת, הערות), עד שאפשר היה לגזור מזה בעבר' מ"י תְּפִיָּה בהוראה זו, ולקרא מלה זו בטעות תפוח. בארמ' ובסור' קשורה המלה הנזכרת בשרש תפא, תפי, הבא כתרגום של שָׂפַת בעבר'. וצ"ע.]

[1] [שה"פ מן א. פון, עמ' 4849.]

[2] [ע"פ לשון הכתוב (דבר' כב כח): כי ימצא איש נער (קרי נערה) בתולה אשר לא ארשה ותפשה ושכב עמה ונמצאו.]

— *ותפוסת בעלין: הואיל ותפוסת בעלין[1] במיתה ופטירתן בכפר אסור מעתה פדיון נפשו של מזיק אשר יושת עליו וכו' (מכי' דרשב"י משפטים, מסדי הפמנין-מלמד, 182).

ב. ***תְּפוּסָה**, תְּפוּשָׂה, או תְּפִיסָה[2], ש"נ, מ"ר תפושות, — כמו תְּפִישָׂה, תְּפִיסָה, מה שהיד תופסת, בפרט בצרוף תפוסה אחת, יחידת קנין אחת, או בנגוד אל שתי תפיסות: כל בית הגיתות תפוסה אחת וכו' בזמן שכולן תפוסה אחת תורמין ומעשרין מזה על זה, נטמא אחד מהן וכו' אין כולם תפיסה אחת (תוספת' תרומ' ג ז). ואילו תנינן אגודה ולא תנינן ערימה הוינן אמרין אגודה שכולה תפושה אחת תורם, ערימה שאין כולה תפוסת[3] אחת אינו תורם (ירוש' תרומ' ג א). תיפתר שהיה בליבו לעשות תפושה אחת ונמלך לעשותו שתי תפושות (כ' לה בשם כ' לעזר, שם שם). — *ותפוסת הבית, רכוש השיך לבית, נחלת הבית: האחין שקנו אחרוג בתפוסת הבית וכו' (ב"ב קלז:). — *ותפוסת יד, *תפוסת ידים, נגיעה ביד: מפני מה אשירה אסורה, מפני שיש בה תפוסת[4] יד בני אדם, וכל שיש בה תפוסת[4] ידי אדם אסורין (ירוש' ע"ז ג ו). — ובסהמ"א[5]: אנשים וכן רבי' עודם בתפוסת הבית נסעו קצתם מעיר מולדתם והלכו לדור בעיר אחרת להסתתר שם (פו"ס שמט לדקה, מורפורגו ג, יז:). והוסיף לה בעלה וכו' נתנם בתפוסת הבית לישא וליתן בהם והתכשיטים והבגדים נשארו בידה (פו"ס חלקת מליהו ה, עמכוללי ריקי).

---

[1] [נ"א בעלים.]

[2] [אפשר שיש לגרס בכל מקום במשמ' זו תפיסה, תפישה, וכן מתחלפת הגרסה בכמה מקומות, ואולם במסרת הבבלית (עי' פורת, לשון חכמים, 120) בנקוד הבבלי: מתפֻּסת הבית (בכורות ט ג), מן תְּפֻסַּת, ואולי כך עקר.]

[3] [נ"א תפיסה.]

[4] [נ"א תפיסת.]

[5] [על התפתחית הוראתה של המלה בסהמ"א עי' בערך *תְּפִיסָה, שהוא אולי עקר.]

ג. *תְּפוּסָה, ש"נ, — כמו תְּכוּסָה, האדמה שמסביב למת הקבור[1]: המוצא מת בתחילה מושכב כדרכו נוטלו ואת תפוסתו[2], מצא שנים נוטלן ואת תפוסתן[3] (נזיר ט ג). ואיזהו מת שיש לו רקב וכו' אבל הנקבר בכסותו ובארון של עץ על גבי עפר אין לו רקב והנוטל עפר מתחתיו זהו עפר קברות מלא תרווד ועוד תפוסה[4] שנמצא בקבר ואין ידוע מה טיבה זהו עפר קברות וכו' (תוספת' אהלי ב ג). מצא שנים (מתים) ראשיהם בצד מרגלותיהם נוטלן ואת תפוסתן וכו' (ירוש' נזיר ט ג). מת שחסר אין לו רקב ולא תפוסה ולא שכונת קברות (עולא בר חנינה, נזיר נה:). מצא שנים (מתים) ראשו של זה בצד מרגלותיו של זה וראשו של זה בצד מרגלותיו של זה אין להן תפוסה ולא שכונת קברות, מצא שלשה האחד ידוע ושנים תחילה, או שנים תחילה ושנים ידועים, אין להם תפוסת ואין להם שכונת קברות (שם שם). — *ותפוסת קבר: אם התקינו לקבר מתחילה יש לו תפוסה, כמה הוא תפוסת קבר, קולף שלשה אצבעות עד מקום שהמוהל יורד (ירוש' נזיר ט ג).

°תְּפוּפִי, ש"ז, — מתכונת התֹּף: כי מיני השקוי[5] שלשה וכו' והשקוי הנדיי והוא המימי וכו' והשקוי התפופי והוא הרוחי (פרוש אבן רש"ד על חכוזי אבן סינא). ועי' °תֻּפִּי.

°תְּפוּצָה, ש"נ, — הפצה, פזור, פעלת המפיץ והמפזר: ושבטו של לוי עשאו מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרות, נתן לו תפוצתו דרך כבוד (רש"י, בראשי' מט ז). אם קצה בא לזרוע זורעו בתפוצה ואם כמון בא לזרוע זורעו בזריקה (הוא, ישעי' כח כה). — ואמר הפיטן: ותוכח עד יכונן אל חדמיו לשובב לו תפוצת האנושים (רי"ל גיאת, יקר רוח, מעמ"ס 16). — וביחוד °תְּפוּצוֹת, במשמ' פזורי ישראל בעולם. כתרג' הלעז Diaspora וכד', נוהג בספרות[1], וגם *תפוציות: ומה הגיע אליהם ממלחמות וגירושין וגליות ותפוציות המשפחות והתערבות עם בעם (ר"ש פפנהים, יריעות שלמה, הקדי, ז.). — ‡ונוהג גם כמו הֲפָצָה, במשמ' פזורו של דבר נפוץ והתפשטותו בין הצבור או בעולם, כגון תְּפוּצַת ספר או עתון וכדו'.

תְּפוּצוֹתֵיכֶם, — מלה מספקת[2]: הילילו הרעים וזעקו והתפלשו אדירי הצאן כי מלאו ימיהם לטבוח ותפוצותיכם ונפלתם ככלי חמדה (ירמ' כה לד). ועי' °תְּפוּצָה.

°תְּפוּקָה, ש"נ, — מה"ש מן ב. פוק, תְּפוּקַת רצון, מציאת חן ורצון[3]: ומלפני אלהינו נשאלה תפוקת רצון (מעתק מקטע מסוי גאוי בקעדיאהם של סכטר, 65). — ונוהג היום[4] תְּפוּקָה

---

1) [כאמור לעיל, בהערה לערך תְּכוּסָה, נראה שגרסה זו, שגם שנויי נסחאות מורים עליה בכמה מקומות, היא עקר, אבל רבוי המקורות המביאים את הגרסה תפוסה דוקא, מורה על כך, כי בתקופה קדומה ככר נשתנה מבטא המלה, ועל כן יש לראות תפוסה כצורה קימת בלשון, ואף יתכן שהבינו את המלה כאלו נגזרה מן תפס, וצ"ע.]

2) [נ"א: תכוסתו.]

3) [נ"א תכוסתן.]

4) [נ"א: תכוסה.]

5) [מחלת ה־dropsy, ועי' בעמ' 7422.]

---

1) [ועי' תְּפוּצוֹתֵיכֶם.]

2) [בשבעים לא תרגמה המלה, אך בתיאודוטיון (עי' Field, Hexapla למקום) בא במקומה: καὶ οἱ σκορπισμοὶ ὑμῶν (כלו': פזוריכם), וכן וולג': Et dispersiones vestrae, כאלו נקד ותפוצֹתֵיכם. גם רש"י ראה בצורה זו שם במ"ר עם כנוי, וז"ל: ותפוצותיכם תקרבנה לבא. וכן דעת רד"ק, וז"ל: זאת המלה באה שלא כמנהג, כי הפ"א בחולם והתי"ו בחירק, והנכון הפ"א בשור"ק והתי"ו בציר"י כי הוא מן תפוצה בשקל תבונה תמונה, והקבוץ תפוצות בשקל תבונות תמונות ועם כנוי הנמצאים תפוציתיכם בשקל ותשובותיכם נשאר מעל, ונאמר כי בא הפ"א בחולם לזווג התנועות, ע"כ. ות"י תרגם כפעל: ותתבדרון, וכן כתב ריב"ג (הרקמה שער ל): ותפוצותיכם המשפט והפיצותיכם, והפכו היו"ד וא"ו והמירו הה"א בתי"ו, ע"כ. ולפי הענין דרושה צורת פעל במשמ' ונְפַצְתִּיכֶם, וצ"ע. המחבר, בשולי תנכו, רשם: דרך לשון ענתותית.]

3) [עפ"י יפיק רצון מיי' וכד' (משלי ח לה; יב ב; יח כב), יפיק תבונה (שם ג יג).]

4) [בהשפעת הערבוב של שרש זה עם נפק, כמבֹאר בהערת העורך בעמ' 4854.]

במשמ' תוצאת היצור, כלל הדברים המיוצרים בבית־חרשת, במכרה, בחקלאות וכד'.

תְּפוּשׁ, עי' תָּפַשׂ.

תְּפוּשָׁה, ע' *תְּפוּסָה.

תפח

תפח [1]), ממנו *תָּפַח, *תָּפֵחַ, ואולי תַּפּוּחַ.

***תָּפַח**, פ"ע, — התנפח, צבה, בפרט תפח הבצק בתהליך החמצתו וכד', aufschwellen; (s')enfler; to swell up: זה הכלל תפח (הבצק) תלטוש בצונן (פסחי' ג ד). מקוה שמימיו מרודדין וכו' כדי שיתפחו המים (מקו' ז ז) [2]). נותן עליו מים (על הזבל) כדי שיסרח ועודרין אותו כדי שיתפח (תוספת' שבי' ג יד). איש פלוני וכו' נשכו נחש והרי הוא מת הלכו ומצאוהו שתפחו פניו (שם יבמ' יד ז). ועתה נפשינו יבשה אין כל, אמרו עתיד לתפח בתוך כריסינו להרגנו (ספרי בהעלותך, מא"ש, כז.). דרך התפח לצמוק ואין דרך הצמק לתפוח (ירוש' תרומ' ב ד). רטייה שתפחה מחזירין אותה בשבת וכו' והיא שתפחה כנגד המכה (ירוש' ערוב' י י). תוציא חצי גרוגרת לזריעת ותפחה ונמלך עליה לאכילה (שבת לא.). שתי ככרות הנדבקות בתנור ותופחות ובאות עד שמגיעות זו לזו (סוטה מח:). לקה העולם שליש בזיתים ושליש בחטים ושליש בשעורים ויש אומרים אף בצק שבידי אשה תפח [3]) (ב"מ כט:). — ובסהמ"א: מי שתפח בשר בגבו ונעשה כחטוטרת אע"פ שלא זזת חוליא ממקומה הרי זה מום (רמב"ם, ביאת המקדש ח י).

—ובינ' פָּעוּל, *תָּפוּחַ, — במשמ' שתפח: נוד תפוח כר מלא תבן וכו' אין מביאות את הטומאה (תוספת' אהלי' יב ג). פעמים שהשאור יפה והוא תפוח וכו' את רואה את התפוח כילו צמק ונראית

---

1) [כנראה שרש משני שנולד מצורת התפ' או אתפ' בעבר' או בארמ' מן פוח או נפח.]

2) [ואולי נפע' שֶׁיִּתָּפְחוּ, כדעת קוסובסקי ואחרים.]

3) [כצ"ל (ולא טפח), וכן ברש"י (הגהת הב"ח שם). ועי' ד"ס.]

חסירה (ירוש' תרומ' ב ד). אי זו היא שליית שאמרו כל שהיא דומה לחוט ערב וראשה תפות כתורמוס, רבן שמעון בן גמליאל אומר כל שהוא דומה לדקין של תרנגולין וראשה תפוח בקרקבן וחללה כחצוצרת (שם נדה ג ד). ג' מיני הדרוקן הן של עבירה עבה ושל רעב תפוח ושל כשפים דק (שבת לג.). אתרוג תפוח סרוח כבוש שלוק (סוכה לו.). מקום תפוח יש למעלה מאותו מקום כיון שמגדלת מתמעך והולך (רי הונא, נדה מז:). מעשה בר"ש בן יוחאי שהיה מבקר את החולים ומצא אדם אחד שתפוח ומוטל בחולי מעיים ואומר גידופין לפני הקב"ה (אדר"נ מא). — *ובשר תפוח, במשמ' מקלקל: מטלטלין את העצמות מפני שהוא מאכל לכלבים, בשר תפוח מפני שהוא מאכל לחיה (שבת קכח.–:). — *ותפוחי רעב, כמו נפוחי רעב: אליהו הצדיק היה מחזיר על תפוחי רעב שבירושלים פעם אחת מצא תינוק שהיה תפוח ומוטל באשפה (קנה' סג:). — ובסהמ"א: תפוחי רעב היו ומוציאים יראתם מחיקם ומנשקים אותם וכריסו נבקעת ונופל עליה (רש"י, ויקי' כו ל). שצוה להשליכם במים ותדע שחרי העיסה תפוחה מהן (מרדכי, פסחי' תקצע). — ואמר הפיטן: פעל כם תפוח שכר לא קפוח (אור יסע, יוצר א פסח). ועי' *תְּפִיחָה.

— נפע', נִתְפַּח, *נִתְפַּח, — כמו קל: הניחן בגשמים ונתפחו טמאין (טהרי' ג ד). בשר העגל שנתפח ובשר זקנה שנתמעט (עקצ' ג ח). — ובסהמ"א: חזרו ונתפחו (תבואה וכד') מלחלוחית הגשם והקור (רש"י, ב"מ מ., ד"ה והמזיר לו ביעות הגשמים). חריאה שנמצא בה מקום אטום כל שהוא שאין הרוח נכנסת בו ואינו נתפח הרי זו כנקובה וטרפה (רמב"ם, שחיטה ז ו). — ואמר הפיטן: אם תחויבנה בנות אל חיק אמותם נתפחים אללי לי (כ"א קליר, אם אלכלנה, קינ').

***תָּפֵחַ** [1]), תוא"ז, — (דבר) תפוח, שתפח: דרך

---

1) [כך נראה לנקד, ולא תָּפֵחַ כש"ע, וכן בחמשך: הַצָּמֵק.]

התפח לצמוק ואין דרך הצפק לתפוח (ירוש' תרומ' ג ד)[1].

*תְּפִי, ש"ז, — מתכונת התֹף, כמו תֻּפּוּפִי[2]: והמין השלישי (ממחלת השקוי) הנקרא תופיי יתחדש מאותו הרטיבות עצמו וכו' הנקרא תופי לפי שהקרב מלא רוח (כתן פלקירלה, לבי הגוף, חלי הכבד, כ"י בבית הכנוס הבריטי).

*תְּפִיחָה, ש"נ, — שה"פ מן תָּפַח[3]: ביטות החטה הקרקע מתבקע ומתרווה בתפיחה ביטות הגשמים מתדבקים הרגבים ומתקווץ (ערוך, ערך מז). כשמטלאין כד חיטין או שעורין ביטות הגורן וגפין את הכד יפקע ביטות הגשמים מחמת תפיחת התבואה (רש"י, ב"מ מ., ד"ה לפקע כדא). —*ובמשמ' בשר הגוף שתפח, כמו מרסה: ההפרש בין התפיחה והמורסות הרכות שהתפיחה כשתעסה עליה בידך לא תשפל וכו' (פרקי משה כג). אמנם המורסות הרוחיות הם ג"כ מתחלקות אל שני מינים אחד מהם התפיחה והאחר הנפיחה וההבדל בין התפיחה והנפיחה מב' מינים אחד מהם הממשות והשני ההתערבות וביאור זה כי הרוח אשר בתפיחה מתעכב בעצם האבר והנפיחה מקובצת ונמתחת בלתי מתעכבת באבר ושהתפיחה היא רכה אצל החוש והנפיחה תקומם הדחייה התקוממות רב או מעט (קאנון א ג למוד א פרק ה).

תפילה, עי' א. תְּפִלָּה.

תפילין, עי' ב. *תְּפִלָּה.

תְּפִין, [4]) ש"ז, במקרא רק מ"ר סמ' תֻּפִינֵי, —מלה שלא נתבררה כל צרכה: על מחבת בשמן תעשה מרבכת תביאנה תֻּפִינֵי מנחת פתים וכו' (ויק' ו יד). — ובתו"מ: רבי זעירה בעא קומי רבי אימי מהו מימור לחליטה עבד לי חליטה, א"ל שרי, עבד לי תופין שרי, עבד לי פתילה, א"ל לא, מה בין זה לזה, זה אוכל נפש וזה אינו אוכל נפש (ירוש' פסחי ד ד). — ואמר הפיטן: תופיני ששים ואחת במשטר טעמו וארחו בשיור המנטר (כ"י טוב עלם, יוצר שבת הגדול).

*תְּפִיסָה, תְּפִישָׂה[1]), ש"נ, — אחיזה, פעלת התופס, דברים התפוסים ואחוזים יחד, שעור של אחיזת ביד, אפשרות לתפס ולאחז, בפרט בצרוף תפיסה אחת: אין כולם תפיסה אחת אין תורמין ומעשרין מזה על זה וכו' כל בית הכד תפיסה[2]) אחת הם וכו' בזמן שכולם תפיסה

---

[1]) [במשנת נגע' יב ה בא, על יד הגרסה: על מה חסה התורה, על כלי חרסו ועל פכו ועל טפיו (עי' טפי, עמ' 1907), בנ"א: תפיו, ואין לראות בזה אלא ט"ס ולא מלה קיימת בלשון.]

[2]) [עי' בהערה לערך זה.]

[3]) [הנאמר (בשבת יב:): כי הוה אזלינן בתריה דרבי אלעזר לשיולי בתפיחת (בכ"י מינכן: בתפיחא), בארמ' הוא ולא בעבר'.]

[4]) [השבעים תרגמו תפיני ἑλικτά, כאלו נפתל ועקום, בוולג' אין תמורה למלה, ות"א כותב תופיני כבעבר', ואלו ת"י (מרסקא מנחת רסוקין) גרס כאלו צורה מן פתת פתים, וכן הסור' כאלו תִּתְפַּנָּה, ולפי זה מתקנים רב החדשים. אחרים משוים באשור' תַּפִּנֻ או תִּפְנֻ כשם למין ממיני הדגן, ואלו בתו"ם אמנם משמשת המלה בבריתא בירוש' לבאורה כשם מאפת מסים, אבל מקומות אחרים מורים על כך, שלא ידעו חז"ל מה פרוש המלה. ועי' בנאמר בירוש' שקל' ז ד: תופיני, בשעת הבאה תופיני ואין בשחרית תופיני וכו' תופני רבי יסא בשם רבי חניג' מטגנה ואחר כך אופה אותה, ר' אחא בשם ר' חנינה אופה אותה ואח"כ מטגנ'. תופיני תואפנת (צ"ל תיאפנה) נא, ר' אומר תופנת רכה, ר' דוסא אמר תופנת נויי, אתיין אילין פלגוותא כהינין פלגוותה, מאן דאמר תופנה נוי כמאן דאמר מטגנה ואחר כך אופה, מאן דאמר תופנה רכה כמאן דאמר אופה אותה ואחר כך מטגנה ע"כ. וכעין זה בבבלי מנח' נ:. ואמנם (עי' בהערת העורך בערך תֹּף) הואיל והברר כי שמש גם בעבר' שבמקרא תֻּפִּי, מ"ר תֻּפִּים, במשמ' בירים, יתכן שהיתה מלה כגון תֻּפִּין במשמ' מאפה בירים בלשון, אולי אף במק' מנחת פתים יש לגרס מנחת תֻּפִּים, מנחה עשויה בבירים, וצ"ע.]

[1]) [במקורות באה גם הגרסה תְּפוּשָׂה באותה משמ', ועי' ב. *תְּפוּסָה והערות.]

[2]) [בהוצ' צוק"ם: תפוסה.]

אחת תורמים ומעשרין מזה על זה (תוספתי תרו׳ ג ז). מקום גיזתה ותפיסתה אסורה (שם קיטים ע א). שנים שנכנסו לפונדק וכו׳ זה אוכל בחתיכתו וזה אוכל בגבינתו ואין חוששין, הוי לא אסרו אלא בזמן שכולי תפיסה אחת (שם חולי׳ ח ה). תיפתר שהיה בדעתו לעשותן תפיסה אחת ונמלך ועשאן שתי תפיסות (ירוש׳ חלה ב ה). והתניא אין נקברין עמו וכו׳ מאי עמו עמו בתפיסתו (סנס׳ מה:). שתים (אבנים של מרקולים) בתפיסה לו אסורות שלש אפי׳ מרוחקות אסורות, אמר רבא לא קשיא כאן בתפיסה אחת[1]) כאן בשתי תפיסות (ע״ז נ.)[2]). — *ובמשמ׳ כִּבּוּשׁ ולכידה: שתי תפיסות תפסה רומי אחת בימי קלפטרא מלכתא ואחת שתפסה בימי יונים (שם ח:). — *תפיסת יד, אפשרות של אחיזה ביד, רשות, קנין: אם יש שם תפיסת יד של בעל הבית אינו אוסר עליו (ערוב׳ ח ז). המודר הנאה מחבירו ויש לו מרחץ ובית הבד מושכרים בעיר, אם יש לו בהן תפיסת יד אסור, אין לו בהן תפיסת יד מותר (נדר׳ ה ג). ומפני מה אשרה אסורה, מפני שיש בה תפיסת ידי אדם (ע״ז ג ה). מה אלו מיוחדין שיש בהן תפיסת יד עבדה זרה הרי הן בכלל כלה ואבד אף כל שיש בהן תפיסת יד עבדה זרה כלה ואבד (קטע מכי׳ דרשב״י, דברים JQR ,Apr. 1904, עמ׳ 447). וכמה תפיסת יד, אמר ר״נ למחצה לשליש ולרביע (נדר׳ מו:). מה הר שאין בו תפיסת ידי אדם ומותר אף הני שאין בהן תפיסת ידי אדם ומותרין (ע״ז מו.). — *ותפיסת הבית, הרכוש שבבית: קנו (האחים השותפין) מתפיסת הבית חייבין (מעשר בהמה) ואם לאו פטורין (בכורות ע ג). שאני מוציא את האחין שקנו בתפיסת הבית ואחר כך חלקו (ספרי דבר׳ עז). אל תאמר כשיצא מעמך נטל בידו כלום מתפיסת הבית, אלא בשכרי קניתי כל הללו (מד״ר בראשי עט). — *ותפיסת קורצין, צרוף סיבי תשערות לתסלקת: מהו המספר קומי, זה

1) [שאין הפסק בינם למרקולים (רש״י).]

2) [בםק׳: ואיזו היא תפיסה זו המת קטנה (תוספת׳ ב״ם ו יד) צ״ל תפוסה, עי׳ ערך זה.]

המספר פאת ראשו ועושה תפיסת קורצין[1]) (מד״ר דבר׳ ב). — *ולגבי קבר: אחד המוציא שלשה מתים ואחד המיציא שלשה כוכין וכו׳ יש להם תפיסה ואין להם שכונת קברות (תוספת׳ אהילו׳ טז ב). מעשה בר׳ ישבב שבדק ומצא שנים בתחלה ואחד היה ידוע, עשה להן תפיסה עשה להן שכונת קברות (שם שם ג). אין לו תפיסת קברות ואין לו שכונת קברות (שם שם יב). אין לנפלים תפיסת הקבר (סנה׳ מח.)[2]). — *ותפיסה, במשמ׳ שימה במאסר: תה״ד ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו וגו׳, שהיו מפשפשים בעצמם למה אירע להם תפיסת מצרים[3]) (מד״ר במדי׳ יג על בראשי׳ מב כא). — ובסהמ״א: והשביעוה בתפיסת תורה בידה (רבנו חננאל, תשוי הגאו׳, ליק, 54). כי ראינו אשה צנועה חשביעות בתפישת חומש בידה כבספר תורה (שם שם). שלא נטל כלום מתפיסת בית אביו (בראשית רבתי לב ה, אלבק, 145). אין קינין הגדולים מלבוש מתפישת הבית מפני שלא יתמעט חלקן של קטנים (רגמ״ה, ב״ב קלט.). תפישת הגפן כמו שתופש מכל צד ויש אומרים הקפת הגפן ויש אומרים שורש הגפן (ערוך, ערך אכל). ויהיה ידו בידי ועשייתו בעשייתי ופטורו כפטורי כי לא נותר לי בו שום תפיסה גבו (ס׳ השטרות לברצלוני, 48). דאחים שקנו אתרוג בתפיסת הבית (סו״ת הרי״ף רסט). גדול האחין שהיה לובש ומתכסה מלבושין נאים וכו׳ הרי זה לובש מתפיסת הבית (רמב״ם, נחלות ט טו). והוא מנשק בבגדו ורומז להם שלום בבגדו בתפיסת יד (מסעות ר׳ בנימין, גרינהוט, 58). ויחזיר לו העבד והבהמה והוא ישבע שלא מכר ולא משכן לו כלום, לפי שאין תפיסתן תפיסה, שמעצמם הולכים אנה ואנה (סו״ת מו״מ עב כח). שאם היה לו תפישת יד דהיינו שיש

1) [נ״א: תפיסה קירצי׳, עי׳ ערך *קְרָצָה, עמ׳ 6212.]

2) [עי׳ על תפיסת הקבר בהערה לערך תְּבוּסָה.]

3) [בנאמר לפני כן (בראשי׳ מב יז וכו׳): ויאסף אתם אל משמר שלשת ימים, ויאמר אלהם יוסף וכו׳ אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם וכו׳).]

לו ככל אחד מהם כלים שאינם נוטלין וכו' (לבוש או"ח סער ג). יש בדעתי לכת"ב אני בעצמי בפנקסי חשבון כל מה שאטול מתפיסת השותפות לצורך הוצאותי (הסו' לסב"א, סאלה ק). — *ובמשמ' תפיסת האדם בחטאו[1]: והרביעי ופקדתי עליהם חטאתם והוא ענין תפישה וחיוב (ר"י א"ה, הסרפים לריב"ג, הקד', 2). — *ותפיסת קדושין, תקף משפטי[1] לקדושין: לאו מסורות ותפיסת קדושין תלויין זה בזה (תוס' תמורה ה:, ד"ה סאני). — *ובמשמ' השגה וטענה, קֻשיה הסותרת דבריו של פלוני: ולכן היו הקדמותיו כוללות ולכן ישיגם התפישה (פס טוב על מו"נ ב א). ולא תהיה תפיסה אם מצא למאמר ההוא באור (רלב"ג, הקד' איוב). והתפישה על המעתיקים בה בענין ההעתקה מעוטה (הקד' ר' פלפה אבן איוב לס' המצוות). כי אף אם יובנו דבריו כפי פשוטן וכו' אין תפיסה עליו בזה (ר"י אלבו, עקרים א ב). והאריך דברי תפישותיו על הרמב"ם במה שכתב להתיר גם הוא בתשובת שאלה (סו"ת תמת ישרים לב, כא:). שבקצת תפישותיו (של רלב"ג על אריסטו) היתה לו השתיקה יפה מהדיבור (ר"מ בן חביב, הקד' פלוס בחיכות עולם). — *ובמשמ' בית־סהר, כלא[2]: ושהיתי בתפיסה ימים רבים וכשיצאתי מהתפיסה וחזרתי לביתי לא מצאתי כל חפצי שהנחתי בביתי (סו"ת הרא"ם קז ו). אין מכריחים את השבויים כדי שלא יכבידו תפיסות עליהם (מנוה"מ לר"י אבוהב ג ב ז ג). מושיבין אותו בתפיסה כפי התקנה הישנה (פנקס קראקא סנ"ה, אוצה"ס ז, 587). ואם לא ישלם חובשין אותו בתפיסה של היהודים שמונה ימים לפחות (סס סס, 599). — *ובמשמ' מַאֲסָר בכלא: ויסרו אותם בתפיסות חמורות ובשאר יסורין וגם פתו בחן תמיד הכל כדי להמיר דתם ויהיו אז פטורין גופם וממונם והיו בתוך התפיסה במה זמן (הרומת הדסן רמא, עא.). באתה הרבה פעמים לידי תפיסה, שנחבשה יחידית בין הגוים (סס רמג, עג:). בהשמע בין הגוים תפישתנו וילונו כל העם (דברי הימים של האפיפיור

1) [עי' בשמושי הפעל תָּפַשׂ, תָּפַס.]

2) [עי' בנאמר לעיל על תפיסת מצרים שבתו"ם.]

פאולו הרביעי, הרביץ ב, 480). ועי' ב. *תְּפוּסָה. — ואמר הפיטן: ה' מהר מלשהות טימוי תפיסת שממית[1] (אמרנו כגזרכנו, סליחה לצום גדליה).

°תְּפִיסוּת, ס"נ, — תְּאַחֲזוּת דבר בדבר: אבל מעצמותו יתברך אינם מדברים כלל כי אין לו תפיסות שם כלל וקראו אותו לגודל הצורך לפעמים בהבנת הענינים אין סוף (רמח"ל, חוקר-ומקבל, 66).

***תְּפִירָה,** ס"נ, — סה"פ מן תָּפַר: אבות מלאכות ארבעים חסר אחת הזורע וכו' התופר שתי תפירות הקורע על מנת לתפור שתי תפירות וכו' (סבת ז ב; וכעין זה סס יג ב). מחט שהעלתה חלודה אם מעכבת את התפירה טהורה (כלים יג ה). היקילו בתפירתה שאם תפר בה שנים או ג' תכים שהיא כשירה (ירוס' מגי' ג ב). המותח חוט של תפירה בשבת חייב חטאת (סבת עה.). — ובסהמ"א: (מסככין בבודיא וכו') שכופפין ארבע קצותיה ואוגדין ותופרין והכפיפה והתפירה האלה נקראין קור וכשתהא תפירה וכפיפת תהא אסורה לסכך בה[2] (ערוך השלם, ערך בודיא). מקום התפירה שיכול לקרוע ולהוציא חלמה וכו' (רס"י, סבת לא:). שלא יקלקל ריבוען (של תתפילין) במשיכת חוט התפירה (הוא, מגי' כד:). — ואמר המשורר: ותקות חוט תפירת כל קרועיו וכו' אלהי החליפהו במעטה תהלה לי ותיטיב התפירה (ראב"ע, מעל ים לי, קאמינקא א, 11).

תְּפִישָׂה, עי' *תְּפִיסָה.

***תְּפִית,** ס"נ,—שטיח או עצים ששמים על גבי חמור[3] כדי לקשר עליהם המשא: אף טפיטן של

1) [על פי לשון הכתוב: שממית בידים תתפש (משלי ל כח).]

2) [עי' רש"י על סבת ב:.]

3) [אמנם אפשר שאין זו (עי' קרוים, Lehnw. II, 591 וכו', וכן פרוש הגאונים, אפשטין, עמ' 64), אלא היוני' τάπης, שטיח, הבאה בתו"מ גם בצורת טפים, טפיטא ועוד (כגון טפיטן של סוס הבאה לפני כן במשנה); אבל לב פרשני המשנה ראו כאן מלה אחרת במשמ' עצים שנותנים על גבי חמור לחבר

סוס טמא משום מושב וכו' תפית של חמור שהוא יושב עליה טהורה (כליס כג ג-ג). האיכוף טמא מושב והתופס שלו טמא מרכב ושאר כל תפיות שבצדדין אם היו רחבות טפח טמאות וכו' ורז האשקלוני ומדוכה המדית והתפית אלו שלשה מרכב (תוספת' כליס ב"ב ג ז).

תפל [1], ממנו ב. *תִּפֵּל, תָּפֵל, תִּפְלָה, *תִּפְלוּת.

א. תָּפַל — פעל מספק, קל לא נמצא במקרא.

— הִתְפ', במקרא רק תִּתַּפָּל: עם נבר תתבר ועם עקש תִּתַּפָּל [2] (ש"ב כב כו). — ואמר המליץ: אולם חנשר חכם לב גם נבר לא התפל עסם לא ענם דבר (יל"ג, הכסל וסעיפי סיעה, משלי יהודה ג ח).

ב. *תִּפֵּל, פ"י, — תפל דברי תפלות על דבר, אמר עליו דברי הבל: (ובין תפל ולבן) דברי תפלות שתפלו [3]) על המן (ספרי דברי ח) [4].

תָּפֵל, ש"ז, — רק [1]), Speichel; salive; —va:
היאכל תפל מבלי מלח אם יש טעם בריר חלמות (איוב ו ו). — ובצרוף לפעל, כתמונה למעשה שאין בו תועלת, טח תפל: והוא בנה חיץ והנם טחים אתו תָּפֵל אמר אל טחי תָפֵל ויפל (יחזק' יג י—יא). והרסתי את הקיר אשר טחתם תָּפֵל וכו' וכליתי את החמתי בקיר ובטחים אתו תָּפֵל (שם שם יד-יט). ונביאיה טחו להם תָּפֵל חוים שוא וקסמים להם כזב (שם כב כח). — ומכאן אף בהשאלה, חזה שוא ותפל [2]): נביאיך חזו לך שוא וְתָפֵל ולא גלו על עונך (איכה ב יד). — ובתו"מ, *גם כת"ז בסשמ' (דבר) חסר טעם, לא מלוח או לא מתוק וכד': דג טמא מליח ודג טהור תפל (שכבשם) אסור, דג טהור מליח ודג טמא תפל מותר (תוספת' תרומ' ע ג). איתמר בשר מליח מותר לטלטלו בשבת, בשר תפל רב הונא אמר מותר לטלטלו וכו' ת"ר דג מליח מותר לטלטלו דג תפל אסור לטלטלו, בשר בין תפל ובין מליח מותר לטלטלו (שבת קכח.). (דגים) בין גדולים בין קטנים

ולקשר עליהם המשא, ועל כל פנים נִתנת למלה צורה עברית, אף במ"ר תפיות, וקשה להכריע. גרסת ר"ח בערוב' כז. היא תופיות, וז"ל: האיכוף מטמא מושב והתופס שלו מטמא מרכב ושל כל התופיות שבצדדין אם היו רחבות טפח טמאין ויש מי שמפרש התופיות הזונות והן העצים הנתונים בטיפשא שבאחור ושלפנים כדכתיב (מ"א כב לח) והזונות רחצו והן פיני המרכב שניטנפו מן הדם ע"כ. והשוה לתכנה זו בכתוב את ת"י (והזונות): ומני זינא. וכמו כן דברי הערוך (ערך אכפא), תגורם תפיות.]

[1]) [עי' תָּפֵל, הערות.]

[2]) [כדעת רבים אין כאן אלא ט"ס במק' תִּתְפַּתָּל, ככתוב אל נכון בתה' יח כז: עם נבר תתברר ועם עקש תתפתל, כדברי רד"ק: ועיקרו תפתל ומשפטו תתפתל וכו'; וכן רש"י: לשון נפתל ועקש. ואמנם, כנראה לפי כתוב זה תרגם בין פארן ובין תֹּפֶל ולבן (דבר' א א) בת"א: בפארן אִתַּפַּלוּ על מנא. ואין טפל בת"י אלא טעות.]

[3]) [בדרוש השם תֹּפֶל כלשון תפלות.]

[4]) [כנגד הנאמר בתוספתא פסח' ה י, הוצ' צוקס': אין מולגין הראש ואת הכרעים ואין תופלין אותן בחרסית, עדיפה גרסת הספרים: טופלין.]

[1]) [זאת משם' תֻפְל, תֻפָּל a) בערב', ומשמ' זו היא היוצאת מתכן הפרשה באיוב ו ד וכו', שזאת כונתת: בעותי אלוה יערכו לי שלחן בחלום וזעית בלילה ומשקים אותי את חמתם (ז"א את רֻקָּם הארסי), היאכל תָּפֵל (ז"א רק) זה, שאין מוסיפים בו מלח? אם יש טעם בריר חלמות, ז"א ברק (ריר) זה שהם מאכילים אותי בחֲלֹמוֹת הלילה? ועי' לפרטים בפרוש העורך משנת תשי"ד. לפי הבנה זו אין גם טוח תפל אלא: טוח ברק במקום הטיחה בטיח של סיד ומלט.]

[2]) [נקל להכיר, כיצד נולד הצרוף המקֻצר הזה מן הצרוף השלם שביחזק' כב כח: טחו להם תפל חזים שוא וקסמים להם כזב. במשמעותה הראשונה נולדה המלה תָּפֵל בודאי כחקוי לקול הרקיקה, ומכאן מקור השרש, שממנו גם תְּפַל a), רקק, בערב', וכן בא לפי Vollers ZDMG 49, 514 בדבור הערבי בעֻמאן תְפַל בסשמ' לא מלוח, ועי' תִּפְלָה. במקרא בא על יד שם המקום תֹּפֶל (דבר' א א), שאינו עברי דוקא, אף אחיתֹפֶל, אולי ככנוי לגנאי במק' שם כגון אחיבעל, וצ"ע.]

a) تفل

בין מלוחים בין תפלים[1]) (נדל' נח:). מה חלב נקי אף דברי תורה נקיים וכו' אי מה חלב תפל יכול אף דברי תורה כן, תלמוד לומר דבש וחלב וכו' (מד"ר שה"ש, ישקני). — *יורק תפל, רק שאין בו מטעמו של מאכל: שבעה סממנין מעבירין על הכתם רוק תפל ומי גריסין ומי רגלים וכו', איזהו רוק תפל כל שלא טעם כלום (נדה ט ו). ואיזהו רוק תפל כל שלא טעם כלום מבערב ואפילו כל היום ישן כל היום אינו עושה רוק תפל ניער כל הלילה עושה רוק תפל (תוספת' שם ח ח). רוק תפל אסור לעין בשבת (שמואל, ירוש' ע"ז ב ב)[2]. — ובסהמ"א: ולא גזרו אלא על דבר שאינו נאכל כמות שהוא חי כגון בשר ודג תפל וביצה וירקות (רמב"ם, מאכלות אסורות יז יד). תשעה טעמים המתוק וכו' והחמוץ והתפל (אמו"ר לראב"ד א ו). — ואמרו פיטנים ומשוררים: ומשרה בנויה באבני תהלות ובלתה בתפל בנויות ושוחות (רמב"ע, הגו לין, ענק, בראשי, ט). ותפל ומלות בטעם לאורותיו (הוא, בשם אל, שם, רמ). מחזיק בבלתי מה תפל חושך סתרו לבוחן ועופל (ראב"ע, אל בחין ראשים, איגר, 82).

תִּפְלָה, ש"נ, — כמו תָּפֵל, בצרופים כגון ראה תפלה בנביאים, במש' ראה אותם טחים תפל וחוזים שוא[3]): ובנביאי שמרון ראיתי תִפְלָה

1) [כן נכון בנוסח המשנה שבתלמוד. בבבלי ובירוש', ובמשניות שם ו ד, בטעות: טפלין.]

2) [בירוש' שביעית ז א (לז. למעלה) נאמר (על המשנה: כלל גדול אמרו בשביעית כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעין וכו' יש לו שביעית וכו'): נישמעינא מן הדא לכם, כל שהוא צורך לכם, ותני עלה כגון אכילה ושתיה וסיכה וצביעה יצאת מלוגמא שאינה אלא לחולין (לרפואה), יצאה אלינתין (מין משחה) שאינה אלא לתפילין ע"כ, ואין פרושי המפרשים ותקוניהם (כגון לטפלין, כלו' לילדים; ותרפיון, ז"א לרפואה) עולים יפה, וצ"ע.

בתוספת' צוקמ' סוטה ו ח כתוב: אי איפשר לעמוד על התפל (שבדברי בני ישראל במדבר) וכו' אם אתה נותן להם בשר בהמה דקה אומ' בשר בהמה גסה ביקשנו וכו', אבל בדפוסים: אי אפשר לעמוד על תפלתם ע"כ, וכך כנראה נכון.]

3) [זאת כנראה כונת הכתוב.]

חנבאו בבעל ויתעו את עמי את ישראל (ירמ' כג יג). — ונתן תפלה בזולתו, כאלו יורק ירק בו, הוכיח אותו: בכל זאת לא חטא איוב ולא נתן תִפְלָה לאלהים (איוב א כב). מעיר מתים ינאקו ונפש חללים תשוע ואלוה לא ישים תִפְלָה (שם כד יב). — ובתו"מ, במשמ' דבר חסר טעם וענין: יש דברים שהן תפילה של תיפלה[1]) כיזה צד כונס מאה כורים ואומר יהי רצון שיהיו מאתים (תוספת' ברכ' ז ז). — *ובמשמ' חטא, זמה, פריצות, כמו תפלות: ואין עושין חבורה נשים ועבדים קטנים שלא להרבות את התיפלה[2]) (שם פסח' ח ו). אומר אני שמוציאין יין לסוריא מפני שממעיט את התיפלה[3]) (רבי, שם ע"ז ד ב). — ובצרוף (כדי) *למעט[4]) (בדפוסים, בארמ' למעוטי) תפלה (בכמה מאמרים, ע"ז סג: וכו'). — ובסהמ"א: וכל המתפלל בדברי פיוטים לזאת הקהלה תפלתו תפלה ותהלתו תהלה (ר' אריזי, תחכמוני כד). אמר דוד וכו' שאר מלכים כשאוכלים ושותים מתעסקים בהנאותיהם ובתפלותיהם וכו' אבל אני וכו' עומד בתפילתי (אור זרוע, כג:) — *ותפלה, *בית תִּפְלָה, *בית תִּפְלוֹת, כנוי לבית תִּפְלָה של גויים, עי' *תִּפְלוּת. — ואמר הפיטן: ועד לא טריה הכין רטיה ועד לא תפלה הכין תפלה (מי ימלל גבורות מיליך, קרוב' מוסף כפור, מחז' איטלי' ב, קכח). מקום תפלה ותהלה לבית תפלה נתכנת (ראב"ע, אהה ירד, איגר, 69).

א. תְּפִלָּה[5]), ש"נ, — סמ' תְּפִלַּת, ככי תְּפִלָּתִי, תְּפִלָּתְךָ, תְּפִלָּתֵךְ תְּפִלָּתוֹ, תְּפִלַּתְכֶם. מ"ר תְּפִלּוֹת, — קריאת האדם אל אלהיו לבקש עזרתו או להודות לו על חסדיו, prayer; prière; Gebet:

1) [נ"א: תפלת תיפלה, תפלות שוא, עי' הוצ' צוקרמנדל שם.]

2) [בירוש' פסח' ח ז: מפני שהן מרבין בתיפלה.]

3) [בבבלי ב"ב צ: כתוב: ר' יהודה בן בתירה מתיר ביין (להוציאו מא"י) מפני שממעט את התיפלה (ועי' ברש"י שם). והכונה: המוציא יין ממעט בזה את התפלה, הבאה בעקבות שתיתו.]

4) [עי' ד"ס.]

5) [שה"פ מן הִתְפַּלֵּל, כדגמת תְּחִנָּה מן הִתְחַנֵּן, הבאה תכופות בכתוב על יד תפלה.]

על כן מצא עבדך את לבו להתפלל אליך את התפלה הזאת (ש"ב ז כז). ופנית אל תפלת עבדך ואל תחנתו יי' אלהי לשמע אל הרנה ואל התפלה אשר עבדך מתפלל לפניך היום (מ"א ח כח). כל תפלה כל תחנה אשר תהיה לכל האדם (שם שם לח). ושמעת השמים את תפלתם ואת תחנתם ועשית משפטם (שם שם מה). שמעתי את תפלתך ואת תחנתך אשר התחננת לפני (שם ט ג). ונשאת תפלה בעד השארית הנמצאה (מ"ב יט ד). גם כי תרבו תפלה אינני שמע (ישע' א יה). אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי כי אינני שמע אתך (ירמ' ז יו). ותבא אליך תפלתי אל היכל קדשך (יונה ב ח). חנני ושמע תפלתי (תהל' ד ב). שמע יי' תחנתי יי' תפלתי יקח (שם ו י). תפלה לדוד שמעה יי' צדק הקשיבה רנתי האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה (שם יז א). ותפלתי על חיקי תשוב (שם לה יג). יומם יצוה יי' חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי (שם מב ט). שמעה אלהים רנתי הקשיבה תפלתי (שם סא ב). שמע תפלה עדיך כל בשר יבאו (שם סה ג). אכן שמע אלהים הקשיב בקול תפלתי (שם סו יט). ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי (שם שם כ). ואני תפלתי לך יי' עת רצון (שם סט יד). כלו תפלות דוד בן ישי (שם עב כ). עד מתי עשנת[1] בתפלת עמך (שם פ ה). תבוא לפניך תפלתי הטה אזנך לרנתי (שם פח ג). ובבקר תפלתי תקדמך (שם שם יד). תפלה למשה איש האלהים (שם צ א). תפלה לעני כי יעטף ולפני יי' ישפך שיחו (שם קב א). פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם (שם שם יח). ותפלתו תהיה לחטאה (שם קט ז). תכון תפלתי קטרת לפניך (שם קמא ב). ותפלת ישרים רצונו (משלי יה ח). ותפלת צדיקים ישמע (שם שם כט). מסיר אזנו משמע תורה גם תפלתו תועבה (שם כח ט). גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי (איכה ג ח). סכתה בענן לך מעבור תפלה (שם שם מד). ואתנה את פני אל אדני האלהים לבקש תפלה ותחנונים בצום ושק ואפר (דני' ט ג).

1) [עי' בדברי העורך, משלי שלמה 92, על כתוב זה.]

ועוד אני מדבר בתפלה (שם ט כא). תהי נא אזנך קשבת אל תפלת עבדך ואל תפלת עבדיך (נחמ' א יא, ועיין זה שם שם ו). — בית תפלה, בית מיוחד ומקדש לתפלה: ושמחתים בבית תפלתי וכו' כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים (ישע' נו ז)[1]. — ובתו"מ, ביחוד גם כשם לסדר הברכות הנאמר בעמידה בשחרית, במנחה ובערבית והכולל דברי שבח והודה ובקשת צרכי הפרט והצבור: האומנין קורין (שמע) בראש האילן או בראש הנדבך מה שאינן רשאין לעשות כן בתפלה (ברכ' ב ד). מי שמתו מוטל לפניו פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפלין (שם ג א). ברוך אתה ה' שומע תפלה (שם ד ד). הוי זהיר בקריאת שמע ובתפלה וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום ב"ה (אבות ב יג). אל תיראי תולעת יעקב וגו' מה תולעת זו אין מכה לארז אלא בפיה כך אין לישׂ' אלא תפלה (מכי' דרשב"י, אפשטין-מלמד, שמות יד י). נשאו עיניהם בתפלה (שם יג). וכל מי שמתפלל ומכוין את לבו לתפלה סימן טוב לו שתפלתו נתקבלה (מד"ר דברי ח). חביבה עלי תפילה אחת שאתה עומד ומתפלל לפני מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להעלות לפני (שם כוה ג). שאין הקב"ה פוסל תפלת כל בריה (תנחו' ואתחנן ד). — וסוגי תפלה שונים, כגון *תפלת המוספין, *תפלת הדרך, *תפלה קצרה וכו': תפלת השחר עד חצות וכו' תפלת המנחה עד הערב וכו' תפלת הערב אין לה קבע, ושל מוספין כל היום וכו' רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה, אמרו לו מה מקום לתפלה זו (ברכ' ד א—ב). המהלך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה (שם שם ד).

1) [בתה' קמא ה: יהלמני צדיק חסד ויוכיחני וכו' כי עוד ותפלתי ברעותיהם, אין תפלתי מובנת, ואין מקום כאן לש"ע אלא לפעל, ואפשר שיש לצרף מלים אלו לפס' ז, המשיך את הכרת הטובה למוכיחים את המשורר על חטאיו, בקריאה כזו: כמו פלח ובקע בארץ (כדי להכשיר אותה לזרע) נפזרו עצמינו כי עוד יתפלחו ברעותיהם. ואלו סוף פס' ז, לפי שאול, שייך הוא לפס' ח: בך חסיתי אל תער נפשי [לפי שאול].]

אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר (ר' אלעזר בן עזריה. שם שם ז). אסור לו לאדם שיקדים תפלתו לתפלת הצבור וכו' כיון שהגיע זמן תפלת המנחה אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת המנחה (שם כח:). כל היוצא לדרך צריך להתפלל תפלת הדרך, מאי תפלת הדרך, יהי רצון וכו' (ר' יעקב אמר ר' חסדא, שם כט:). תפילתן של צבור אינה חוזרת לעולם ריקם (מד"ר דבר' ב). הכל בעתה מתבראת ותפלת הערב אין לה קבע עד שיעלה עמוד השחר (שם שם ח). — *ובצרופים עם פעלים[1]: אם שגורה תפלתו בפיו[2] יתפלל שמונה עשרה, ואם לאו מעין שמונה עשרה (ר' עקיבא, ברכ' ד ג). ומתפלל (הכהן הגדול) תפלת קצרה בבית החיצון ולא היה מאריך בתפלתו שלא להבעית את ישראל (יומא ה א). עמדו בתפלת מורידין לפני התיבה זקן ורגיל ויש לו בנים וביתו ריקם כדי שיהא לבו שלם בתפלת (תעני ב ב). אמר לו הקב"ה למשה בני שרויין בצרה וכו' ואתה עומד ומרבה בתפלת לפני[3] (ר' אליעזר, מכי' דרשב"י, שמות יד טו). אין קורין אותה (את שמע) בבית הכנסת בשביל לצאת ידי חובתו אלא כדי לעמוד בתפילה מתוך דבר של תורה (ירוש' ברכ' א א). ויחל משה את פני ה' אמר רבי אלעזר מלמד שעמד משה בתפלה לפני הקדוש ברוך הוא שהחלהו (ברכ' לב.) תפלתו סדורה בפיו (מגי' כז ז). מפני מה לא נפקדה רבקה עד שהתפלל עליה יצחק, שלא יהיו א"ה אומרים תפלתנו עשתה פירות (מד"ר בראשי ם). שידו שטוחה בתפלה (שם). — *ובצרופים שבסמ' כסומך וכנסמך וכד', וגם עם הברות בכל"ם: הצועק לשעבר הרי זו תפלת שוא, כיצד, היתה אשתו מעוברת ואמר יהי רצון

---

1) [ועי' בדגמאות הנוספות המובאות אצל ר' מ. ד. גרוס, אוצר האגדה, בערך תפלה.]

2) [עי' על בטוי זה בנאמר בהערת העורך בעמ' 6899.]

3) [במק' זה בסוטה לו.: באותה שעה היה משה מאריך בתפילה, אמר לו הקב"ה ידידיי טובעים בים ואתה מאריך בתפילת לפני.]

שתלד אשתי זכר הרי זו תפלת שוא (ברכ' ט ג). יש דברים שהן תפילה של תיפלה[1]), כיוה צַר, כונס מאה כורים ואומר יהי רצון שיהיו מאתים (תוספתי שם ז ז). מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה וכו' ואע"פ ששערי תפלה ננעלו שערי דמעה לא ננעלו (ברכ' לב:). מפני מה תקנו תפילה בלחש כדי שלא לבייש את עוברי עבירה (סוטה לב:). שערי תפלה פעמים פתוחים פעמים נעולים, אבל שערי תשובה לעולם פתוחים וכו' אף שערי תפלה אינן ננעלים לעולם (מד"ר דבר' ב). הגיע שעת התפלה ולא התפלל בה עליו נאמר וחסרון לא יוכל להמנות (שם קהלת א, מעוות לא יוכל לתקון). אמר הקב"ה בניי עד ששערי תפלה פתוחין עשו תשובה (סו"ע יז). — ועם תאר, *תפלה זכה[2]), *תפלה עכורה וכד': וכי יש תפלה עכורה, אלא כל מי שידיו מלוכלכות בגזל הוא קורא להקב"ה ואינו עונה אותו למה שתפלתו בעבירה וכו', אבל איוב שלא היה בעמלו גזל היתה תפלתו זכה וכו' (מד"ר שמות כב). — ובעל תפלה, בּמשמ' אדם הרגיל לרדת לפני התיבה ולהתפלל בראש הצבור, נוהג בספרות ובדבור. — ובסהמ"א: תפלות הפרקים כגון תפלת מוסף ראש חדש ותפלת מועדות צריך להסדיר תפלתו ואחר כך עומד ומתפלל כדי שלא יכשל בה (רמב"ם, תפלה ד יט). כי התפלה חיי הנפש, והאכילה חיי הגוף (ר"י זבארה, שעשועים א, 9). — ואמר המשורר: נלאה פי ולך התודה על קיצר תפלה (ראב"ע, אי ישן, איגר 196). — *תפלה במשמ' סִדּוּר, ספר של תפלות: ומצאתי בתפלות צרפתיות נוסחה יפה במשנה זו (רשב"ץ דוראן, מגן אבות ג יד). לא ישבותו חוקקי ישראל להדפיס בעט ברזל ועופרת מקראות וחומשים תפלות ומחזורים (דברי המדפיסים, מחזור עם הדרת קדש, ויניציאה, שנת השפל"ו). בבוא איש בית ה' להתפלל וכו' ובפתחו את התפלה או המחזור (שם).

---

1) [כן בהוצ' צוקמ'. נ"א: יש דברים שהן תפלות שוא].

2) [בכתוב באיוב טז יז (ותפלתי זכה) זכה הנשוא במשפט.]

ב. *תְּפִלָּה, ש"נ, מ"ר, *תְּפִלִּין, — תבה קטנה של עור ובה פרשיות התורה שמניחים על הזרוע ועל הראש לאות ולטוטפת, Gebetriemen; phylactère; phylactery: מי שמתו מוטל לפניו פטור מקריאת שמע מן התפלה ומן התפלין (ברכ' ג א). לא יצא האיש בסנדל מסומר, ולא ביחיד בזמן שאין ברגלו מכה, לא בתפלה ולא בקמיע (שבת ו ב). מצילין תיק הספר עם הספר ותיק התפילין עם התפילין (שם טז א). המוציא תפלין מכניסן זוג זוג (ערוב' י א). העושה תפלתו עגולה סכנה ואין בה מצוה (מגי' ד ט). תפלה של יד אינה מעכבת של ראש ושל ראש אינה מעכבת של יד (מנח' ד א). תפלה ארבעה כלים, התיר קציצה ראשונה ותקנה טמאה טמא מת (כלים יח ח). הכדור והאמום והקמיע והתפלין שנקרעו הנוגע בהם טמא (שם כג א). אלו שאינם צריכים שיבאו בחם המים, קשרי העני ותגימון וחבט של סנדל ותפלה של ראש בזמן שהיא חוצה, ושל זרוע בזמן שאינה עולה ויורדת (מקו' י ג). מי שיצא לרשות הרבים ונזכר שיש תפילין בראשו מכסה את ראשו עד שהוא מגיע לביתו (תוספת' ערוב' יא טו). מה טעם אמרו אדם לובש תפילין וקורא את שמע ומתפלל וכו' קורא את שמע ולובש את תפיליו ומתפלל (ירוש' ברכ' ב ג). תפילין צריכין גוף נקי (כ' ימלי, שם שם). נכנס למרחץ מקום שבני אדם עומדין לבושין וכו' נותן תפילין ואינו צ"ל שלא יחלוץ (שם שם). לא יכנס אדם לבית חמים וספריו ותפיליו בידיו (שם שם). אבל ביום הראשון אינו נותן תפילים[1] (ירוש' גני' ברכ' ג, עמ' 12). הקדים תפילה שלראש לתפילה שליד (ירוש' מע"ש ה ז). חסיד שוטה ראה תינוק מטבע בנהר, אמר לכשאחלוץ תפיליי אצילנו (ירוש' גני', סוטה ג, עמ' 209). אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפלין (ברכ' ס:). תפלה שבלתה אין עושין אותה מזוזה ומזוזה שבלתה עושין אותה תפילין (סופרים יד כ). — ובספהמ"א: ופעם א' היה מתפלל בק"ק סביליא ונפל תפלה של ראש מיד אחד ואמר הרב פתחו וראו אם יש פיסול (לקוטים מדברי יוסף סמברי, הול' נבליכר, 88).

1) [בדפו' (ג א): תפילין.]

*תְּפְלוּץ, ש"ז, מ"ר תְּפְלוּצִים, — כמו תִּפְלֶצֶת, במשמ' דברי תועבה, ואמר הפיטן: אשום שפתיך מתפלוצים[1] בל תתחבר ללצים (כ"א קליר, לאום שפתיך, קרוב' א שבוע').

*תִּפְלוּת, ש"נ, — ככנוי ליחסי אהבים בין איש לאשה[2], פריצות: מכאן אמר בן עזאי, חיב אדם ללמד את בתו תורה, שאם תשתה תדע שהזכות תולה לה, ר' אליעזר אומר כל המלמד בתו תורה כאלו למדה תפלות[3], ר' יהושע אומר רוצה אשה בקב ותפלות[4] מתשעה קבין ופרישות (סוטה ג ד). אתם בכיתם לפני בכייה של תפלות הוי עתידין אתם לבכות בכייה של ממש (ירוש' תעני' ד ה; וכעין זה מד"ר איכה, בכה תבכה). כל קרע שאינו מבדיל שפה שלו אינו אלא קרע של תיפלות (הורי' יב:, וכעין זה מו"ק כב:, ירוש' קנה' ב א, שם הורי' ג ו). כל נשיקה לתפלות בר מן תלת, נשיקה של גדולה נשיקה של פרקים נשיקה של פרישות (מד"ר בראשי' ע, וכעין זה שם רות פרש' ב). על המן היו מוציאין דברי תפלות (מד"ר שמות כה). — *ובמשמ' הוללות והבלים: מעשה באיש אחד שהיה עומד בבית הכנסת ובנו עומד כנגדו וכל העם עונים אחר העובר לפני התיבה הללויה ובנו עונה דברים של תפלות אמרו לו ראה בנך שהוא עונה דברים של תפלות וכו' (שם במדי' ד). אומות העולם בשעה שהן אוכלין ושותין הן מתעסקין בדברי תפלות ואומרים מי חכם כבלעם וכו' (שם ויק' ה, וכעין זה שם במדי' י).

1) [כאן במשמ' דברי תוֹעֵבָה ושקוצים.]

2) [בשמוש זה באה תפלות בנגוד לפרישות, שכונתה: פרישות מדרך ארץ, וקשה להכריע אם באמת עקר משמעותה כלשון הבלים והוללות, או שנולדה משמ' שניה זו, אדרבה, מן הראשונה, שאפשר למצא אותה גם במקומות, שרגילים לפרש אותם כדנים בדברי הבל בכלל. אם כן הדבר, יתכן שלפנינו בטוי שנולד בחיי האהבים, וקשה לעמד על כונתו המקורית.]

3) [הואיל ותדע שלא תענש.]

4) [ואהבת גבר.]

וכשאומות העולם אוכלין ושותין מתעסקין הן בדבר תפלות זה אומר מדיות נאות וזה אומר פרסיות נאות (שם אסתר פרש' ג). דברי שטות ודברי תיפלות נוחין לקנותן וקשין לאבדן בשק (אדר"נ כח, נוסחא א). ועי' ב. *תָּפֵל. — ובסהמ"א: ומשפתיו (דנים את החוטא בגיהנם) מפני שהוציא משפתיו דברי תיפלות (מסכת חבוט הקבר, ילינק, ביהמ"ד א, 151). הגאוה והכילות תחלות השפלות לצנות ותפלות אחות הזלות (מרלה המוסר כב א). והכעס ודברי תפלות ודברי מאוסים וקנאה ותאות (שבט מוסר לר' אליהו כד). — *ובית תפלות, כנוי לבית תפלה של גויים: מעשה באדם אחד שהיה מוכר לכומרים כל הכשיטיהם לבית התפלות (ס' חסידים, מק"נ ג, תתתקכט). אם ישאלך הגלח את הרפואה אל תגיד לו מפני כי יעשה הרפואה לגלחים שצווחו בבית תיפלותם (שם תתתקמ).

תְּפִלִּין, תפילין, עי' ב. *תְּפִלָּה.

תִּפְלֶצֶת, ש"נ, — כְּכ' תִּפְלַצְתְּךָ, פחד וגעל נפש, Abscheu; horreur; horror: כי הנה קטן נתתיך בגוים בזוי באדם, תִּפְלַצְתְּךָ[1]) השיא אתך זדון לבך שכני בחגוי הסלע וכו' (ירמ' מט טז–יז). — *ואמר הפיטן: הטה אלהי אזנך ושמע לתפלצת מנאצת מי לי בשמים (ר"א הקליר, קינה אלהי, קינ').

[1]) [אמנם משמ' המלה לעצמה ברורה היא מגזירתה מן פלץ, התפלץ כלשון פחד ורעדה, ועל כן כותב למשל רד"ק בשרשים: כמו עצבים שהוא כנוי ללעג הפסילים, וכן ובאימים יתהללו (ירמ' נ לח). או פירוש תפלצתך השיא אתך גאותך, וכנה הגאוה בלשון אימה ורעדה ללעג כי הפך הגאוה האימה והיראה ע"כ. אבל לכאורה דרושה מלה מקבילה אל זדון לבך ועל כן הִצעו תקונים רחוקים כגון הפארתך וכד'. ואולם כנגד משפטים אלו כתוב בעובדיה ב—ג: הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד, זדון לבך השיאך שכני בחגוי סלע וכו', ומכאן ברור, שגם בירמ' מט יש לצרף, לפי כללי הדקדוק: השיא אתך זדון לבך; ואין לצרף תפלצתך לפס' יו אלא לנאמר בפס' יה: כי הנה קטן נתתיך בגוים, בזוי באדם תפלצתך, כלו' קטן ובזוי נתתי אותך בגוים ותפלצתך־געל נפש מפניך, נתתי באדם, בהקבלת המלה באדם אל בגוים. ובזה הוסר הקשי שבמלה.]

— ואמר המשורר: תפלצתך תשיאך לגזור בלי פחד כי עבדי עולם כלמו לך יחד (יל"ג, משלי יהודה א כח, הכמלה[1])).

***תַּפְנוּק**, ש"ז, מ"ר תַּפְנוּקִים, פנוק, — עִנּוּג, Verzärtelung; gâteries; pampering: ושאר תעניות לא היו (העֻברות והמינוקות) מתענות ולא שינהגו עצמן בתפנוקים אלא אוכלות ושותות כדי קיום הוולד (תוספת' תעני' ג ב; וכעין זה ירוש' שם א ה). מה האב זקוק לתפנוקיה של בתו כך הייתי זקוק לכם (תנח' משפטים יז, וכעין זה תנח' בובר מד.) — ובסהמ"א, גם מ"י: שלא היה בידם של אלו חק וקצבה לתפנוקיהם (רש"י, ישע' ה יד). והתענג על ה', התענג בתפנוקים על משענתו של הקדוש ברוך הוא (זוה', תהל' לז ד). זו שעומדת לתשמיש משקה כוס עיקרין וכו' ומאכילה תפנוקים ומרחיצה ומקשטה כדי שתהא נאה (זוה', איוב כד כא). לא נאה לכסיל תענוג אף כי לעבד תפנוק למשול על בשרי' אשר לאדניו כי אם ילמד בתפנוקים לא יוכל לעבוד עבודת עבד וכו' ואיך לאחרים לא נאוה תפנוק וממשלה וכו' גם אין להרגילו בתפנוקים וממשלת בני ביתו וכו' (הכרע' ר"ת, תשובות דונש, בצרים, פיליפאווסקי, 11). — ואמרו פיטנים ומשוררים: ומשוד פינוקים וממעודני תפנוקים לכו אכלו משמנים (תנה אות לבו, עבודת יוהכ"פ, אלבוגן, Studien, 181). תפנוקים הרוּם להתפנקה (יהודה בירבי מנחם, אמרה רכן, יוצר לשמחת תורה, מחז' איטל' ב, קפט:). ממכם במאכל ובמשתה ובתפנוקים (שמעון בן יצחק בן אבון, אומן ומיניקת, קרובי' ב שבוע'). וטוב הוא שילחם בכל יום לחם חם כמלך או פחם כמו בן תפנוקים (ראב"ע, כדוד הסיר אוכי, כתב"א א, 80).

[1]) [רש"ט פלקירא, בשירו בחקר' מורה המורה, כותב: וקנין לא יבל קנה לך לא הבל, ותפליצת תבל כמו רוח חורה, וכן בתוכח' מוסר ו כח: לענה וקלם ינובו במליצותם ותשיא אותם הבלי תפליצותם ע"כ, וכנראה אין כאן אלא כתיב לא מדיק במקום ותפלצת, תפלצותם, ולא צורה מן תַּפְלִיצָה.]

***תַּפְנִית**, ש״נ, — כוון, Richtung; direction [1]).

תֻּפַּם, עי׳ תפשׂ.

תֻּפַּם, עי׳ *טֹפֶס [2]).

***תַּפְסָן**, ש״ז, — כנוי לשוטר, התופס את חבורת: ראובן הוליך בידו סך כמה ממולאות וטבחות של בשר שחוטה וכשרה למכרן ורצה להבריחם מהמכס ותפסוהו התפסנים חרובי קרתא ולקחו מידו הטבחות והכרכשות הנ״ל והוליכום אל שופטי העיר (שו״ת מים רבים יו״ד ג).

תפסת, עי׳ ב. *תְּפוּסָה [3]).

תפף, משנו תֹּף, תָּפַף [4]).

תָּפַף, פ״ע, תּוֹפְפוֹת,—הכה בתף, trommeln; battre le tambour; to (beat the) drum: קדמו שרים אחר נגנים בתוך עלמות תּוֹפְפוֹת (תהלי סח כו). —*ואמרו פיטנים ומשוררים: תופפת חגג פעמים שלוש (רסע״ג, הלל יום, אזהרות, סדור רסע״ג, קסח). והכין שושבינים לצלצל ולתופפה (אמתי בר שפטיה, אספונה, קלים׳, מבחר השירה העבר׳ באיטלי, שירמן, ו). ראה מה נעמה עפרה תשורר עלי כנור ותופפות עלמות (רמב״ע, ענק ג, בכאדי, שלו). ובעת יאמרו

1) [במשמ׳ זו חדש המחבר מלה זו והשתמש בה בהצבי מ׳ תתכו, והיום משמש השם במשמ׳ פניה, Wendung; tour; turning. והשוה את דברי רי״ק בס׳ הגלוי (ברלין תרמ״ז) נז: ולא (יאמר) מן ראה תראית ומן פנה תפנית, כי ילך אחרנית ממלאכת התבנית.]

2) [בכמה מקומות בא הכתוב תופס, במקום טופס (עי׳ אצל קרויס, Lehnw., לערך זה, וכנאמר לעיל, עמ׳ 1913, מקור המלה ביונ׳, והמחבר הכניסה, הואיל ונתאזרחה.]

3) [יוסף הלוי, זכרון להרכבי, 1, משהמש בת״ז תַּפְעִילִי במשמעות עֲלִילָתִי, dramatique, בצרוף: ספורים תַּפְעִילִיִּים בכתבי הקדש, כאלו מן תִּפְעִיל במשמ׳ עלילה, כהוראתה של המלה δρᾶμα ביונ׳, אך בצדק לא נתקבלה הצעה זו בספרות או בדבור.]

4) [עי׳ תֹּף, הערות.]

פלוני בתוך עלמות תופפות (עמנואל, ממברות א׳ חברמן, 43). [1])

— פולל, תּוֹפֵף, במקרא רק בינ׳, מְתֹפְּפוֹת,—כמו קל: ואמהתיה מנהגות כקול יונים מְתֹפְּפוֹת על לבבהן [2]) (נחום ב ח). — ובספה״א: מה עשה שכם בן חמור הביא משחקות נערות חוצה לה מתופפות בתופים (פרקי דר״א לח). — ואמרו פיטנים ומשוררים: קול בכי לאח מתופפת על לבביה (ר״א קליר, אז בהלוך ירמיה, קינ׳). ועת בו (נ״א בא) איש עלי כנור יתופף [3]) ישמח דל במר על לב יתופף (ר״י חריזי, תחכמוני טז).

תפקוד, עי׳ *תַּפְקִיד.

***תַּפְקִיד**, ש״ז, — משימה, שרות שמישהו פוקד ומטיל אותם על זולתו, Aufgabe, Funktion; tâche, fonction; task, function: אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם ששים ושמחים לעשות רצון קונם (רב יהודה, ברכת הלבנה, סנהד׳ מב.). עליונים ע״י שהן יכולין לעמוד בתפקידיו [4]) של הקדוש ברוך היא נאמר ברכו יי׳ כל צבאיו אבל התחתונים ע״י שאינן יכולין לעמוד בתפקידיו [4]) של הקדוש ברוך הוא לכך נאמר ברכו יי׳ מלאכיו ולא כל מלאכיו (מד״ר ויקר׳ א). דור ע״י שאינו עומד בתפקידיו של הקב״ה לפיכך הוא בולה, והארץ ע״י שהיא עומדת בתפקידיו של הקב״ה לפיכך אינה

1) [על דברי ר״י חריזי, הענק: הלך בראש נשא וברגל תִּפֹּפָה וכו׳ מעיר המחבר ברשימותיו: ואולי זה פשוט טעות במקום טפפה.]

2) [כנראה כפרוש רש״י: ת״י מקישות (עברית במק׳ מטרפן שבת׳), ידיהן על לבן כהקיש בתופים.]

3) [במקום ראשון זה אין הגרסה יתיפף מסתברת, ואין כאן מקום לחריזה, ואולי העקר הוא: עלי כנור יְפָרֵט, כלשון עמ׳ ו ה: הפרטים על פי הנבל.]

4) [נ״א: בתפקודיו, בתפקידי, ועי׳ הוצ׳ מרגליות שם, עמ׳ ב.]

בולה (שם קהלת, פרלה א, והארץ לעולם עומדת). [1] — *ותפקיד, במשמ' פקידת הזכר את הנקבה, זווג, Begattung, בצרופ' *בקש תפקידו, *בקשה תפקידה: בשעה שהמטר יורד בהמה מבקשת תפקידת, מה טעם לבשו כרים הצאן וכו' לבשו דכרייה ענת לשון נקי (ר' יהושע בן לוי, שם בראשית יג). כיון שבא נבוכדנצר להיזקק לה אמרה לו את מלך ויכניה אינו מלך, אתה מבקש תפקידך ויכניה אינו מבקש תפקידו, מיד גזר ונתנו לו אשה (שם ויקר יט). דרכי ציון אבלות, אמר רב הונא הכל מבקשין תפקידן, מעשה בכלבא אחת כופרית שעלתה לראש הסלע ושימשה עם זכר, רבי אמי אמר אפילו ארזים מבקשין תפקידן וכו' אמר רבי אבדימי דמן חיפה אפילו דרכים מבקשין תפקידן וכו' (שם איכה א ד, דרכי ציון אבלות).

תפר [2], ממנו *תְּפִירָה, *תַּפָּר, *תֶּפֶר [3], ועי' א. תְּרוּפָה, הערה.

תָּפַר, פ"י, תָּפַרְתִּי, לִתְפּוֹר, יִתְפְּרוּ, — קלע [4] וחבר עלים או קטעי עור וארג יחד ליריעה או ללבוש, (zusammen)nähen, verflechten; enlacer, coudre; to interlace, sew (together): וַיִּתְפְּרוּ עלה תאנה ויעשו להם חגרת (בראש' ג ז). שק תָּפַרְתִּי עלי גלדי (איוב טז טו). עת לקרוע ועת לִתְפּוֹר (קהלת ג ז). — ובתו"מ: והתופר שתי תפירות והקורע על מנת לתפור שתי תפירות (שבת ז ב). משלחין כלים בין תפורין בין שאינן תפורין וכו' אבל לא סנדל המסומר ולא מנעל שאינו תפור (ביצה א י). אין לוקחין מיד הרועין לא עזים ולא גיזין ולא תלושין של צמר אבל לוקחין מהם תפורין (תוספתא ב"ק יא ט). על ידי שהיא מתרת את התפור (ירוש' שבת ו א). הדיוט תופר כדרכו בחולו של מועד (שם פסח' ד ז). שיהו כותבין בעורות וכותבין בדיו וכו' ודובקין בדבק ותופרין בגידין (שם מגי' א יא). כיון דתפרו מכפנים הוה ליה מנעל (שבת סו:). סנדל התפור בפשתן אין חולצין בו (יבמ' קב:). קרע הבא בב' שיטין יתפור, בשלש אל יתפור (מנחו' לא:). שמא יקרע סדינו בתוך ג' ויתפרנו (שם מא:). ולא כותבין על גבי מטלית ולא תופרין במקום הכתב (מס' ס"ת ב יב). — *ותפר ככר לחם, חבר את הלקיה אחר שנפרסה: תפרה בקיסם מערבין לו בה (ערובי פא.). — *ואף על נוזלים: נפל (רק) למים, תפור טמא, נבחה אם בטל טעמו ומראיו טהור, אם לאו טמא (תוספתא טהרו' ה א). — ואמר המשורר: בקרוב תתפרו צדי קרעי (ר"מ סרגיד, עלי מה הקרעת, דיואן, סברמן ב, 100). תִּפֵּר עצל קצות ציה במדבר כמו יתפור אנוש שפתי קלעים (רמב"ע, ענק ע, ברודי, שלב).

— פִּעֵ', תִּפֵּר, במקרא רק בינוי' מְתַפְּרוֹת, — כמו קל: הוי לִמְתַפְּרוֹת כסתות על כל אצילי ידי ועשות המספחות על ראש כל קומה לצודד נפשות וכו' [1] (יחזק' יג יח). — ובספה"א: והעד על זה שיאמר צמיד פתיל עליו ור"ל כלים שהם בתוך קפות מתפרות (ר"א הקראי, גן עדן, טמאת מת ד, קכג:).

— נפע' *נִתְפַּר [2], — חֻבַּר בתפירה: כותבין תפילין וכו' ונכרכות בשערן ונתפרות בגידן (שבת קח.). אין כותבין ספרים לא על עורות בהמה טמאה ולא

---

[1] [בהרחבת המשמעות הזאת נוהג תפקיד היום במיחד במשמ' הצגת דמות מסימת על הבימה במחזה, כמו Rolle, rôle בלועזית. וכן נוצרו מן השם גם צורות כגון תִּפְקֵד, במשמ' מלא תפקידו, ובש"ע תִּפְקוּד.]

[2] [עי' *תּוֹבַר, וכן בא תבר וגם תפר באותה משמ' בארמ'.]

[3] [בימינו נוהג במיחד גם תּוֹפֶרֶת במשמ' אשה שאומנותה לתפר, כדרגה פחותה מן חַיָּט, חַיֶּטֶת, בכנוי לאלה היודעים גם לחשב וליצר מיני בגדים ושמלות במלאכת מחשבת.]

[4] [כנראה זאת, ולא חבור במחט ובחוטים, שבודאי לא היו לאדם הראשון בגן עדן לדעת התורה, היא משמעותה הראשונה של המלה. ועי' בהערה לערך א. תְּרוּפָה.]

---

[1] [עי' על כונת מעשה הכשוף הזה בדברי הערוך, הלשון והספר ב, ע' 297 וכו'.]

[2] [במשנה כלים (כ ו): מאימתי היא טהרתו (של וילון), ב"ש אומרין משיתפר, ס"א משיתפּר, וס"א: משיתבר, וכך גרס רמב"ם ופרש: כאשר ישברוהו; ור"ש גרס משיתפר, ופרשו מלשון תפירה.]

על עורות חיה טמאה ולא נתפרין בגידן ולא נכרכין בשערן (סופרים א א). — ובהשאלה, התאחד, התחבר, ואמר הפיטן: ראוים לענש ווהר בסדר להתפר (כ"א קליר, קלונה, קרוב' סקלים).

***תַּפָּר**, ש"ז, — שאֻמנותו לתפר, חַיָּט: הלכה למשה מסיני שיהו כותבין (תפלין) בעורות וכו' ותופרן בגידין וכשהוא תופר יהא תופר כתפר[1] הזה (ירוש' מגי' א יא).

***תֶּפֶר**[2], ש"ז, — חבור ע"י תפירה, וגם מקום התפירה, seam; couture; Naht: האוכף שנקרע הנוגע בפת שבתוכו טמא מפני שהתפר מחברו (כלים כג א). עשאו כדור בפני עצמו טהור מפני שהתפר ממעטו (שם כח א). ועושין עמוד לספר בסופו לתורה מיכן ומיכן לפיכך גולל הספר לתחילתו והתורה לאמצעיתה ר' שמואל וכו' אפי' שתי יריעות ר' זעירה וכו' ובלבד מקום התפר[3] (שם). תפילין מרובעות הלכה למשה מסיני ואמר רבא בתפרן[4] ובאלכסונן (מגי' כד:; וכעין זה מנח' לה.). שו"ן של תפילין הלכה למשה מסיני וצריך שיגיע חריץ למקום התפר (אבי', מנח' שם). — ועי' *תַּפָּר.

תפרה עי' תִּפְאֶרֶת, הערות.

תַּפְשִׁיל, עי' *תַּכְשִׁיל, הערות.

---

[1]) [כנראה הכונה לצורה תַּפָּר, ולא לְתַפָּר, וכנראה זאת דעת בעל פני משה בפרושו: כלומר כתופר הזה שרואה לחבר דבר לדבר וכו'.]

[2]) [כך מנקד לוי כמלונו, וכן נוהגת המלה בלשון ימינו, ואמנם יש מנקדים במשנה תֶּפֶר או תְּפָר, ואף תֹּפֶר (עי' יסטרוב).]

[3]) [קרבן העדה: והוא שיגלל למקום התפ' כדי שאם יקרע יקרע התפר.]

[4]) [רש"י גורס בתופרן, ומפרש (במגי' שם): כשהוא תופר בית מושבן צריך ליזהר שלא יקלקל ריבוען במשיכת חוט התפירה וכו'.]

תפש[1]), סמנו *הַתְפָּסָה, *תְּפוּסָה*, *תְּפִיסָה, תֶּפֶשׂ.

תָּפַשׂ, פ"י, תָּפַשְׂתִּי, תָּפַשׂ, תָּפְשָׂה, תְּפַשְׂתֶּם, תָּפְשׂוּ, תְּפֹשׂ, תָּפְשִׂי, תִּפְשִׂי, תָּפוּשׂ, וְאֶתְפֹּשׂ, יִתְפֹּשׂ, וַיִּתְפֹּשׂ, וַיִּתְפְּשֶׂהָ, וַיִּתְפְּשֵׂם, וַתִּתְפְּשֵׂהוּ, נִתְפְּשֵׂם, וַיִּתְפְּשׂוּ, וַיִּתְפְּשׂוּם, תִּפְשׂוּ, תִּפְשֻׂהוּ, תְּפָשׂוּהוּ, תְּפָשׂוּם, תְּפֹשׂ, תָּפְשׂ, תָּפְשָׂהּ תְּפָשְׂכֶם, תָּפְשָׂם, — תפש ב־, אחז, החזיק, to seize; saisir; ergreifen: וָאֶתְפֹּשׂ בשני הלחת ואשלכם (דבר' ט יז). וְתָפְשׂוּ בו (בבן סורר ומורה) אביו ואמו והוציאו אתו אל זקני עירו (שם כא יט). וַיִּתְפֹּשׂ אחיה בשלמה החדשה אשר עליו ויקרעה (מ"א יא ל). כי יִתְפֹּשׂ איש באחיו בית אביו שמלה לכה קצין תהיה לנו (ישע' ג ו). בְּתָפְשָׂם בך בכפך תרוץ (יחזק' כט ז). — ועם כנויים גם בלי ב תיחס. תפשו וכד'[2]):

---

[1]) [כך כתיב השרש במקרא, ואף במקורות שבתו"ם הולך וגובר הכתיב תפס, שהוא היום עקר, מחוץ למליצות תנ"כיות שבספרות. ביתר השפות השמיות לא נמצא השרש, וגם בארמ' שבתו"ם אינו בא אלא בתרגומים המאחרים לתה', אסתר וקהלת (עי' במלונים), כנראה בהשפעת העבר'. ושים לב לעבדה, שפעל זה, השגור בכל יתר ספרי המקרא, אינו בא כלל בספר איוב, המרבה להשתמש בפעלים נרדפים כגון אחז (9 פעמים) והחזיק (6 פעמים), הואיל ושירת הספר מתרגמת היא מארמ', שלא היה בה שרש זה. ההשואות לשרשים אחרים שהצעו אינן מסתברות. עי' עוד בהערות שאחר זו.]

[2]) [כמו בפעלים אחרים בא בשמוש זה, עם כנויים, ויתפשהו וכד' גם במק' שבש"ע היו אומרים תפש בדבר, או באדם, כי כן באים הכנויים להביע גם יחס נוטה אחר, כגון נתתני במק' נתת לי, יערכוני במק' יערכו לפני, אגידנו במק' אגיד לו, לפניו, ועוד. וכן נאמר בבינו' תפשי התורה, תופש חרב, כשם שנאמר יושב אהל, יושב הכרובים, במק' יושב באהל, יושב על הכרובים ועוד. שונה מזה מקרהו של הכתוב במשלי ל ט: פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי יי' ופן אורש וְתָפַשְׂתִּי שם אלהי, שהוא, כפי שראו אף פרשנים בימי הבינים, לשון חלול, ולא לשון תפיסה. וכפי שהראה העורך בספרו משלי שלמה, עמ' 48 וכו', לפנינו תרגום לא מדיק ממקור ארמי שהיה כתוב בו וְאֶתְפַּשׁ—מן פיש, פים במשמ' חלל, כלומר ונתחלל שם יי' — והוא שהוכן במשמ' וַאֲתַפֵּשׂ, כאלו ותפשתי.]

ותתפשהו (אשת פוטיפר ביוסף) בבגדו לאמר שכבה עמי (בראשי' לט יב). ותפשה (את הנערה) ושכב עמה (דברי' כב כח). ואת מלך העי תפשו חי (יהוש' ח כג). ושאול ואנשיו עטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם (ש"א כג כו). וישלח ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשהו (מ"א יג ד). ויאמר (בן הדד) אם לשלום יצאו תפשום חיים ואם למלחמה יצאו חיים תפשום (שם כ יח). רדפו ותפשוהו כי אין מציל (תהלי' עא יא). — ובהשאלה, תפש עיר, ארץ וכד', לכד, כבש, besetzen; occuper; to occupy: כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה (דברי' כ יט). והיה כתפשכם את העיר[1]) תציתו את העיר באש (יהוש' ח ח). הוא הכה את אדום וכו' ותפש את הסלע[1]) במלחמה (מ"ב יד ז). ושבו בעריכם אשר תפשתם (ירמי' מ י). שכני בחגוי הסלע תפשי מרום גבעה (שם מט יו). — ובבינ', במשמ' מי שדרכו לתפש ולהחזיק דבר לפי אמנותו, בצרופים כגון תופש חרב: קהל רב צנה ומגן תפשי חרבות כלם (יחזקי' לח ד). — תופש כנור ועוגב: ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תפש כנור ועוגב (בראשי' ד כא). — תופש מגל: כרתו זורע מבבל ותפש מגל בעת קציר (ירמי' נ יו). — תופש מגן: כוש ופוט תפשי מגן (ירמי' מו ט). — תופש מלחמה: וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה היצאים לצבא וכו' (במדי' לא כז). — תופש משוט: וירדו מאניותיהם כל תפשי משוט מלחים כל חבלי הים (יחזקי' כז כט). — תופש קשת, ותופש דורך קשת: ולודים תפשי דרכי קשת (ירמ' מו ט). ותפש הקשת לא יעמד וקל ברגליו לא ימלט (עמוס ב יה). — תופש התורה: הכהנים לא אמרו איה יי' ותפשי התורה לא ידעוני (ירמ' ב ח)[2]). — ובינ' פעו' תפוש, כמו אחוז, נאחז: הנה הוא תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו (חבק' ב יט). — ואמר בן סירא: כי ירא יי' יעשה זאת ותופש תורה ידריכנה (ב"ס גני' יה א). — ובמגלות מדבר יהודה: ובעם רב יקיפום לתפושם ובאמה ופחד ינתנו בידם (פשר חבקוק, IV, שורה 8). — ובספר ברית דמשק: שלושת מצודות בליעל וכו' אשר הוא תפש בהם בישראל (מהד' רבין, 17). — ובתו"מ, גם במשמ' משאלת: שנים אוחזין בטלית זה נוטל עד מקום שתפוס וזה נוטל עד מקום שתפוס במה דברים אמורים בזמן שהיו שניהם תופסין וכו' (תוספת' ב"מ א א). שנים שהיו תופסין בשטר, זה אומר שלי הוא ואבד הימני וזה אומר בידי היה ופרעתיו לך (שם שם עו). צנורות התופסות את הרחיים מלמעלה הרי אלו טהורות שאין עשויות אלא לחזוק (שם כלים ב"מ ב עו). תינוק שהיה תפוס בידו של אביו או שהיה רכוב על גבי כתפו של אביו (שם עהל' ג ז). אם תופסין אתם אותו (את הגר) לשום גר, תופס אני אתכם על שום כי גרים הייתם בארץ מצרים (מכי' דרשב"י, אפשטיין-מלמד, 210). העלו חרש שוטה וקטן אע"פ שחישב שירד הטל עליהן אינן בכי יותן, מפני שיש בהן מעשה ואין בהן מחשבה, ואיזהו מעשה שלהן, רבי חונא אמר בתפוש בהן בטל (ירוש' מכו' א א). אם יכול את לשלשל את השמועה עד משה שלשלה ואם לאו תפוש או ראשון ראשון או אחרון אחרון (שם שבת א א, וכעין זה שם קדוש' א ז). הלוחות היו מבקשין לפרוח והית משה תופשן דכתיב ואתפוש בשני הלוחות (שם תעני' ד ח). גנב ונגנבה ממנו ותפשו בעלים את השני (פס ב"ק ו ח).

---

1) [בשמוש זה מחבר המשא לפעל דוקא במלת את ולא בבי"ת היחס, אולי משום שלא הרגש עוד, שיש כאן כאלו אחיזה בדבר במובן הגשמי ממש.]

2) [ביחזק' יד ד־ה נאמר: איש איש וכו' אשר יעלה את גלוליו אל לבו ומכשול עונו ישים נכח פניו וכו' אני יי' נעניתי לו בה ברב גלוליו, למען תפש את בית ישראל בלבם אשר נזרו מעלי בגלוליהם כלם, ואין הפעל תפש יוצא ידי הענין באמת, ועל כן תרגמו השבעים כאלו: למען הטות, ὅπως πλαγιάσῃ, וכן ת"י בדיל דקרבא ית בית ישראל למתן תיובתא בלבהון, ורק וולג': ut capiatur, למען יתפש. על כן מבאר בעל מקרא כפשוטו (בהסתמכו על קדוש' לט: וכו', חולי' קמב.) את הפעל הזה במשמ' פקידת העון כלשון חז"ל: אין אדם נתפס על צערו, אך אין המלה בלבם מתאימה בהבנה זו. ואולי יש כאן פנית האל אל הנביא, עד שאין לראות ת של תפש כחלק מן השרש אלא ככנוי הגוף השני לפני פעל המסתתר באותיות פש בלבד, בקרוב במשמ' למען תטהר את בית ישראל בלבם, כשמוש השגור של השרש פשש (בהוראת רחץ, טהר) באשור'.]

שתפסו משה להקדוש ברוך הוא כאדם שהוא תופס את חבירו בבגדו ואמר לפניו רבונו של עולם אין אני מניחך עד שתמחל ותסלח להם (ברכ' לב.). תפשת מרובה לא תפשת, תפשת מועט תפשת[1] (יומא פ., סוכה ה:, ר"ה ד:, חולי' קלח.; וכעין זה קדוש' יז., ערכי' ד:). הריני כזה נהי נמי דתפוס בשערו[2] (נזיר ג.). וכי מאחר שזה תפוס ועומד וזה תפוס ועומד שבועה זו למה (ב"מ ה:). משל לאחר מושלך לתוך המים הושיט הקברניט את החבל ואמר לו תפוש חבל זה בידך ואל תניחהו שאם תניחהו אין לך חיים (שם במד' יז). וכי תופס אני בידו של הקב"ה כביכול (שם דבר' ג). אהבת צדק ותשנא רשע זה היה אהרן שתפש את האמת, שנאמר תורת אמת היתה בפיהו (פסיק' רבי, איש שלום קנ:). כל מקום שאת מוצא הכתוב רבה על הנקודה את תפוש את הכתב ומניח הנקודה, נקודה רבה על הכתב את תפוש הנקודה ומניח את הכתב (מד"ר שה"ש, לואכך). —*וכמשמ' אסר: ואמר לו (יוסף לבעל האוצר) ראה כשיבואו אנשים אלו לידך תפוש אותם ושגר אותם לפני (מד"ר בראשי' לח). —*ותפס את פ' על מעשה זה או זה, חִיֵּב אותו עליו: אין מדקדקין בקטן בין שאמר נברך בין שאמר ברכו אין תופסין אותו על כך והנוקדנין תופסין אותו על כך (תוספת' ברכ' ה יט). —*ותפס בפ', באותה משמ': חבריא בשם רבי יוחנן קנסו חכמים בחוכר מן הגוים ולא קנסו בחוכר מישראל, רבי לא בשם רבי יוחנן תפשה מדת הדין בחוכר מן הגוי ולא תפשה בחוכר מישראל וכו' (ירוש' דמאי ו ב). — *ותפס אותו (בעניני נדר או שבועה) בלשון זו או בלשון זו: אמרו בלשון נדר את תופסו בלשון נדר, אמרו בלשון שבועה את תופסו בלשון שבועה (ירוש' נדר' א א). —*ותפס דבר, במשמ' הבין אותו: כל מלך שלא היה לו קצין בארץ ישראל לא היה תופש בעצמו שהוא מלך (מד"ר שה"ש, ככה היה). ואיני תופש אלא מה שאמר זקני כי ברוב חלומות וחבלים ודברים הרבה וכו' (שם קהלת, אל תתן את פיך). — *ובמשמ' הכיל, כלל בקרבו: לא אם אמרת בביכורין שאינן תופסין את דמיהן, תאמר במעשר שני שהוא תופס את דמיו (ירוש' מ"ש א א). — *ותפס לשון זו או זו, בחר בה בנסוח הדברים: בא וראה לשון שתפסה תורה למולך (ר' חנינא בן אנטיגנוס, מכי' יתרו ו, איש שלום, סז:; וכעין זה סנה' כד.). תפוס לשון אחרון (ב"מ קב:). תפוס לשון ראשון דתנן הריני נזיר מן הגרוגרות ומן הדבילה (מנח' קג., וכעין זה תמור' כו.). — *ותפסה מלכות עיר או ארץ: יום שתפסה בו רומי מלכות וכו' שתי תפיסות תפסה רומי אחת בימי קלפטרא מלכתא ואחת שתפסה בימי יונים (ע"ז ח:). — *ותפש אדם ענוה בעצמו: אלו הנזירים שתופשים ענוה בעצמן שנוזרים מן היין ומגדלים פרע כדי לענות עצמן ולהשמר מן העבירה, הקדוש ב"ה נותן להם חן (מד"ר במד' יא). — *ותפש פיו, שמר על פיו שלא לדבר: שהיה שלמה תופש פיו שלא לדבר בפני מי שגדול ממנו (מד"ר שמות טו). — *ותפסו קדושין באשה, במשמ' חלו עליה קדושין, נתן להם תֹקף לגביה: הרי איילונית קידושין תופסין בה ואת אומר אינה צריכה חליצה (ירוש' יבמ' א א). סבורה שביטל והוא לא ביטל ובא אחר וקידשה תופסין בה קידושין (שם גיט' ד ב). מנין שאין קדושין תופסין ביבמה (יבמ' יג:). —וביני' פָעוּ' *תפוש, במשמ' תופש[1]): הלוחות היו ארכן ששה טפחים ורחבן שלשה והיה משה תפוש בטפחיים והקב"ה בטפחיים וטפחיים ריוח באמצע (ירוש' תענ' ד ה). איש ואשה שהיו תפושין בגט היא אומרת זכיתי, והוא אמר לא זכיתה וכו' המלוה והלוה שהיו תפושין בשטר, המלוה אומר שלי הוא שאבד ממני, והלוה אומר שלי הוא שפרעתיו לך וכו' רשב"ג אומר יחלוקו, א"ר לעזר הכל הולך אחר התפוש בעדים (שם גיט' א א)[2]. היה תפוש נר חנוכה ועומד לא עשה ולא כלום (שבת

---

1) [שים לב לכך כי בא במאמר קדום זה תפשת בכתיב בשי"ן בכמה מקומות בדפוסי הש"ס.]

2) [כלומר בשערותיו של נזיר.]

---

1) [כמו רָכוּב, שָׁתוּי, וכד', וגם במקרא אחֻזי חרב (שה"ש ג ח).]

2) [ועי' בפרוש פני משה שם.]

כג:). אחר רכוב חמור ואחד תפוס במוסירה, זה קנה חמור וזה קנה מוסירה (ב"מ ע.)[1]. — *ובמשמ' טרוד, עסוק: למה נאמר אף בעונות אבותם אתם ימקו, אלא בזמן שהם תפוסי מעשה אבותם דור אחר דור דוריהם נידונין על ידיהם (ספרא בחוקותי ח ב). — *ובמשמ' לא פנוי, מלא: לאוהבו של מלך (שהיתה ספינתו) תפוסה כל זמן אנגריא שנים הרבה, אמרו לו הספינה של אוהבך תפוסה ולא הטריח עליה לפנותה (פסיק' רב' מג, מא"ש, קעז.). — ובסהמ"א: כל מה שקרא אדם יהא תפוס בידו ומה ששנה תהא תפוס בידו שלא תשיגהו בושה וכלימת ליום הדין (סו"ע משלי י ט). ואם קדם ותפס את (זה) קנסו בדינו יחלטו לו את תפוסו (ר' האי גאון, שיר פד"א וט"ס, בקבוצת הקונטרסים לר"י הירשענזאהן, יט.). אין טוב לתפוס על מי שמבקש ממך את המחילה ואין לחשוב עון על מי שהתנצל (ר"י א"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג, אדס, 85). נשתהה המת ימים רבים ואח"כ נקבר וכו' ואין יום הקבורה תופש לילו (רמב"ם, מע"ש ג ו). אבל שאר בגדים ותכשיטין ופרקמטיה וכש"כ קרקע אינן תפושין לה אלא כל הקודם שטרו זכה (העטור ד). מי שהפקיד בידו שטרות ומת המפקיד וטוען הנפקד מחיים תפסתי אותם למשכון בשביל חוב שיש לי על המפקיד (ר"י קארו, טו"ע חו"מ הלואות סד). שתמנה ותשקול ודע מחו ותתפוש הכל כגנבים ומכבדם כרבן גמליאל (ספר חסידים, מק"כ, תתתתסלו). ועליתי לרקיע והייתי תופס' במלחמ' וקבלתי חציהם בענן (מדרש פטירת משה רבינו, ביהמ"ד א, 128). — ואמר המשורר: ורמונים בגן שושן ואבן בראשי משמרות בשם תפושים, ויריך בעברם על פניהם לאטם מועכים אותם ועושים (רמב"ע, הריח מב, מעל השיר, 70). ואלה ברכו וזר עמו יקוב בהתחננו ביד תופשיו הקול קול יעקב והידים ידי עשו (ראב"ע, ברכות אדר מלכותי, איגר, 72). — *ותפש עצמו מלעשות דבר, במשמ' נשמר והתאפק מלעשות דבר: אמר בזה הפרק יש דבר ממנו אדבר עליו, וממנו דבר אתפוש עצמי מלדבר עליו, ואל יחשוב חושב היותנו בלתי מדברים עליו וכו' (אבוסהל דונש בן תמים, פרוש ספר יצירה, גראסבערג, לו). — *ותפש עליו, במשמ' השיג עליו, טען כנגדו: לא נשאר לו מקום שאלה מפני שאני רואה כל הענינים מתוקנים ומסודרים ואשר הייתי תופשו עליכם והוא מיעוט מה שאני רואה וכו' כבר השיבותני עליו (ר"י א"ח, הכוזרי ג כ). על כן צדקו האומרים בתפלתם המקיץ נרדמים ולא צדקו התופשים עליהם (רד"ק, מכלול, הפעלים, ליק, כא.). והשיבו הש"י על זה ואמר לו איך מלאו לבו לתפוס על מעשה השם וידיעתו כאלו הוא יודע יותר ממנו (אלבו, העקרים ה עז). — *ותפס עליו, במשמ' הוכיח אותו, הטיף לו מוסר: אמר החכם אם יחמס לך חברך תפוס עליו בינו לבינך בלבד (ר"י א"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג, אדס, 82). — *ותפש במקום, במשמ' נאחז בו, נמצא בו: אדם שבתוך התפילה בא להתעטש או להיות רוקק צריך קודם לכן לשים אל לבו באיזה מקום הוא תופש כדי שלא ישכח (ספר חסידים, מק"כ, תתתתו). — ובשמוש ימינו נוהג לומר תפס כסא וכד', במשמ' קבע מושבו בו (גם כשאינו יושב עליו ממש); המקום, הכסא, תפוס, כלו' יש מי שנאחז בו וכד'.

—נפע', נתפשת, נתפש, נתפש, נתפשה, נתפשה, נתפשו, תתפש, תתפש, יתפשו, התפש. — נלכד, נכבש: ואתה לא תמלט מידו כי תפש תתפש ובידו תנתן (ירמ' לד ג). נלכדה הקריות והמצדות נתפשה (שם מח מא). מקול נתפשה בבל נרעשה הארץ (שם נ מו). ופרשתי את רשתי עליו ונתפש במצודתי (יחזק' יב יג, ובעין זה שם יז כ). — ונתפש בחטא, בעוון: ושכב איש אתה וכו' ועד אין בה והוא לא נתפשה (במד' ה יג). בגאות רשע ידלק עני יתפשו במזמות זו חשבו (תהל' י ב). — ונתפש בכף: יען הזכרכם בכף תתפשו (יחזק' כא כט). — ובמגלות מדבר יהודה: למען יתפשו במחשבותם (סוקניק, מגי' גנו' ב, מה). — ובספר ברית דמשק: שלושת מצודות

[1] [תפוס בש"ז, המציין חלק מאכף החמור (ערוב' כז.: האוכף טמא מושב והתפוס טמא מרכב), שכמה מן המפרשים (עי' רש"י שם) רואים בו צורה מן תפס, אינו למעשה אלא נסחה אחת שבמקומה גם תופס, (כך בתוספתא כלים ב"ב ב ז), וגם טופס, ואין לראות זאת כמלה עבר' אלא כיונ'.]

בליעל וכו׳ העולה מזה יתפש בזה והניצול מזה יתפש בזה וכו׳ אשר אמר הטף יטיפון הם ניתפשים בשתים (מסד׳ רכין, 17). — ובתו״מ [1]) נתפס על דבר, על חטא שחטא, *ונתפס על אדם, במשמ׳ נתפס במקומו, תחתיו: מעשה בר׳ אליעזר שנתפס על דברי מינות והעלו אותו לבמה לדון וכו׳ וכשנפטר מן הבמה היה מצטער שנתפס על דברי מינות וכו׳ (תוספת׳ חול׳ ב כד). ריב״ל אמר אין לך נתפס על חבירו וחייב ליתן לו אלא בארנון ובגולגולת, רב אמר כל הנתפס על חבירו חייב ליתן לו (ירוש׳ כתוב׳ יג ב, וכעין זה שם נדר׳ ד ב, שם ב״ק י ז). בזמן שהצדיקים בדור צדיקים נתפסים על הדור, אין צדיקים בדור תינוקות של בית רבן נתפסים על הדור (שבת לג:). כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו נתפס על כל העולם כולו (שם נד:). בעבודה אחת תנן ורבי יוסי היא דאמר אף בגמר דבריו אדם נתפס דאי רבי מאיר הא אמר תפוס לשון ראשון וכו׳ (פסחי׳ כט: ; ובעין זה שם נג:, ועוד). א״ר נחמן אמר שמואל גג הסמוך לחצר חבירו עושה לו מעקה גבוה ד׳ אמות וכו׳ ור״נ דידיה אמר אינו זקוק לד׳ אמות אבל זקוק למחיצה י׳ למאי אי לחיזק ראייה ד׳ אמות בעינן אי לנתפס עליו כגנב במסיפס בעלמא סגי (ב״ב׳ ו:). איוב לא בדעת ידבר וכו׳ אמר רבא מכאן שאין אדם נתפס[2]) בשעת צערו (שם טז:). כשנתפסו וכו׳ א״ל ר׳ אלעזר בן פרטא לר חנינא בן תרדיון אשריך שנתפסת על דבר אחד אוי לי שנתפסתי על חמשה דברים א״ל ר׳ חנינא אשריך שנתפסת על חמשה דברים ואתה ניצול אוי לי שנתפסתי על דבר אחד ואיני ניצול (ע״ז יז:). בשעה שחלוה נתבע ואין לו לשלם מי נתפש לא הערב (מד״ר שמ״ם, משכני). — *ועל קדשים ונדרים: ואחרון אחרון נתפש בשביעית והפרי עצמו אסור (שביע׳ ח ז). אמר לקדשי בדק הבית הרי זו תחת זו חליפי זו נתפשה בדמים, תמורה זו לא נתפסה בדמים (ירוש׳ נזיר ב ח). — ובספר יצירה, דבר נתפש, במשמ׳ אפשר לתפסו בידים: יצר ממש מתהו ועשה אינו ישנו והצב עמודים גדולים מאויר שאינו נתפש (יצירה ב ו). —ובסהתמ״א, גם במשמ׳ נאחז, נדבק, נצמד: (עלוקה) והיא התולעת הגדולה בנהרות ונתפשת ברגלי האדם וברגלי הבהמה בעברם בנהרות ושואבת הדם עד שתמלא ותנפח ונופלת (רד״ק, שרשים, עלק).

1) [במקורות שבידינו ע״פ רב נתפס, בסמ״ך.]

2) [על דבריו.]

—פעי׳, תְּתַפֵּשׂ, — כמו קל: שממית בידים תְּתַפֵּשׂ והיא בהיכלי מלך [1]) (משלי ל כח).

—הפעי׳, *הִתְפִּישׂ, *הִתְפִּיס, — עשה שיתפס, בפרט בצרופים כגון *התפיסה תורה את פ׳ לשון זו או זו, הורתה שיתפס פ׳ לשון זו או אחרת: מ(אי) ט(עמא) בקדש הסך נסך שכר ליי׳ וכו׳, א״ר ראה שהתפיסתך התורה לשון חיבה לשון שיבעה לשון שיכרות (ירוש׳ סוכה ד ו—ז). מהו שיקדיש לשמים בלשון קונם, נישמעינה מן הדא אמר לו השאילני קרדומך, אמר קונם קורדום יש לי קונם נכסיו עלי וכו׳ א״. תחליפא קיסרייא שנייא היא שבו בלשון שהתפים את הקרדום בו בלשון התפים בו

1) [לפי הנאמר בהערת העורך בערך שְׂמָמִית חכונה: השממית קטנה היא, עד שתוכל לתפש אותה בידים. ואמנם אין לעמד על כונת הנקדנים, שבחרו בצורת פִּע׳, בעוד שאפשר היה לגרס בבנין קל תִּתְפֹּשׂ או בנפעל תִּתָּפֵשׂ (כן בשבעים ובוולג׳). וכנראה נקט גם התרג׳ הארמי בבנין פִּע׳, כתרגמו: ואקסתא דמִסַּכְּכָא בידהא, ובעקבות הנקוד רואה רסע״ג בזה את מעשה הסנונית המאספת חמרים לבנית הקן, ואלו רש״י: בודיה היא אוחזת ומתדבקת בכותלים, והפרוש המיחס לראב״ע: שם חיה ויתכן שהיא החיה הנמשלת לאדם בצורה ובדמות והעד שהיא חיה בידיה תתפש כלומר שתופסת מה שיתנו לה, ורלב״ג: והוא העכביש היא ג״כ בריה קטנה ובחכמתה תעשה בידיה יריעת היא כמו רשת תתפש בה הזבובים והדבורים וכו׳. ושים לב לכך, שאין ר׳ משה קמחי משתמש במלת קוף ומאריך ואומר: החיה הנמשלת לאדם בצורה ובדמות, כנראה משום שאינו מבין וקפים וְתֻכִּיִּים (מ״א י כב) בהכנה המקבלת, ועי׳ בדברי העורך על קפים ותכיים בערך תֻּכִּי ובלשוננו כ, 6 וכו׳.]

את הנכסים[1]) (שם נדר' א ג). הילוכי עליך דיבורי עליך לא אמר כלום למה שמתפיס את הנדר בדבר שאין בו ממש (שם שם ד). איש מהו להתפיש לו נזירות בלשון אשה[2]) וכו' אשה מהו להתפיש לה נזירות בלשון איש (שם נזיר ב ג). לא התפישה התורה איסור הנייה דבר שיש בו רוח חיים (שם ע"ז ה יג). מרבה אני חטאת ואשם שכן מתפיסן בנדר ומוציא אני את הבכור שאין מתפיסו בנדר (נזיר ד:). קדשי מזבח שהתפיסן לחרמי כהנים לא עשה כלום (תמורה לג.). —ובספה"א: כל זמן שאינה מבקשת תשלומת כתובתה יש לה מזונות ולא נאמר שסילקה במה שהתפיסה וכו' מעשה באשה אחת שהתפיסה (בעלה) כוס של כסף בכתובתה וכו' (הלכות פסוקות ליהודאי גאון, הלכות נשים, 78). שמע חבירו נשבע ואמר ואני כמותך הואיל ולא הוציא שבועה מפיו ולא השביעו חבירו הרי זה פטור, וזהו מתפים בשבועה שהוא פטור (רמב"ם, שבועות ב ח). וכן המתפיס דברים הרבה בנדר כגון שנדר על הפת והתפיס הבשר וכו' (תוס', נדרי ד י). מי שנדרה אשתו ושמע והתפיס עצמו בנדרה אינו יכול להפר שהרי קיים לה, נדר הוא והתפיסה עצמה בנדרו מפר את שלה ושלו קיים הוא, (תוס', שם יג יח). המתפיס מעות מעשר לשלמים לא קנו שלמים (תוס', מעשר שני ז יט). הרי שהתפיס שטרו או שוכרו בבית דין וכו (סוס, מכירה יא יד). ואמרה (האשה) לא נותר לי ממנו (מבעלי) כלום ולא התפיסני מעולם לא צררי ולא שום דבר (כ"י ברצלוני, ס' העטרות, תק"ג, 87). תוכל האשה היושבת תחתיו למונעו ולו' לו אם רצונך לישא אשה עלי התפיסני כתובתי (הריב"ש תשו' לח). — *והתפיס מחשבותיו, העסיק אותן: כי בעת שהאדם מוציא עצמו לגמרי ומתפשט מאמונת ה' ב"ה ומוליך גופו ומתפים מחשבותיו אחר ההבל לא יהיה ראוי כלל להניח בו שום

1) [כלו' כאן שינה הדבר, ששמוש הלשון לגבי קרדום הוא שגרר אחריו שגם לגבי הנכסים יתפס האומר בלשון קונם.]

2) [איש שאמר הריני נזירה שהוא לשון אשה מהו שיהא נזיר (קרבן העדה).]

ברכה ושום חובה (ס' חנוך מספר אלוה פז). — יאמר הפיטן: תתפשתיו ברכת אב המון שם חדש ליקוב (ולנשטין, Unpublished Piyyutim, 85).

—הפעי, *הִתְחַפֵּשׁ, בינ' *מותפש,—כמו נתפס: נרדף נשיג נחלק אין כתיב כאן אלא ארדוף אשיג אחלק שלל מורדף (מושג מחולק) מורדף אני להם מותפש[1]) אני להם מחולק הוא שללי ומטוני להם (מכי' בשלח מסכתא דשירתא ז, מא"ש מ:, הורוויץ-רבין, 140).

תַּפְשִׁיל, עי' *תַּבְשִׁיל.

תֹּפֶת[2]), **תָּפְתֶּה** ש"נ, — מדורה, מקום בשול ושרפה, Brandstätte, Opferstätte; lieu d'incendie, de sacrifice; site of conflagration, of sacrifice: כי ערוך מאתמול תָּפְתֶּה[3]) גם הוא (קרי: היא) למלך הוכן העמיק הרחב מדרתה אש ועצים הרבה (ישע' ל לג). והציגני

1) [בילק"ש שמות רמט: מותפס אני להם מחלק אני להם שלל ומטוני לחם, ואלו במכי' דרשב"י (אפשטין-מלמד, 89): נרדף נשיג לא אמר כן אלא ארדוף אשיג נרדף הוא להם ונתפש הוא בידן.]

2) [המלה תֹּפֶת אינה כנראה אלא צורה משפעת מארמ' במק' שְׁפַתַּיִם (ע' שם) במשמ' מקום אשר שופתים שם את סיר הבשר על האש, הבאה בארמ' ובסור' גם בצורת תְּפַיָּא, במ"ר תְּפַיָּיתָא, במשמ' מוקד, ועי' בהערות שאחר זו ובהערות לערך תֹּף. רב שמוש המלה תפת במקרא הוא בשע"פ המורה על התפת שהיתה בגיא בן הנם ושהיו מקריבים שם ב"י את בניהם בטכס המלך: וטמא את הַתֹּפֶת אשר בגי בני (קרי: בן) הנם לבלתי להעביר איש את בנו ואת בתו באש למלך (מ"ב כג י), ובנו במות הַתֹּפֶת אשר בגיא בן הנם לשרף את בניהם ואת בנתיהם באש וכו' לכן הנה ימים באים נאם יי' ולא יאמר עוד הַתֹּפֶת וגיא בן הנם כי אם גיא ההרגה וקברו בְתֹפֶת מאין מקום (ירמ' ז לא–לב, ועי' שם יט ו, שם שם יא–יד).]

3) [אולי במק' תָּפְתֶּה ככנ', כמו מְדֻרָתָהּ שבהמשך. בתו"מ נדרשה צורה זו גם כלשון פתוי בקשר עם התפתחות משמעותו של גיהנם כמקום סגוף הנשמות: א"ר יהושע בן לוי ז' שמות יש לגיהנם וכו' והאיכא תפתה דכתיב כי ערוך מאתמול תפתה ההוא שכל המתפתה ביצרו יפול שם (ערובי' יט.) וכן בא השם בספה"א במשמ' גיהנם.]

למשל עמים ותֹפֶת לפנים אהיה[1]) (איוב יז ו) — °ואמרו פיטנים ומשוררים: וריבת תפתה חכנת משני דינים, חדשים שנים עשר הכוות כל סרבנים (יולר לשבת רביעי אחר פסח, אפיקם בדברי כסלאוסיך). לקחים לדבר אתם עזות, לתת להם בתפת אחזות, לכודים כצפרים האחזות, לו חכמו ישכילו זאת (רסב"ג, אדני מה אדם, סעל הסיר, 52). ידידי שעו מני אמרר בבכיתי, ואולי שביב לבי אכבה בדמעתי, ביגן יקד לבי כתפתה, ועצמותי כמו קש וחנה אש ועצים מדרתי (הוא, ידידי סעו מני, ביאליק-רבניצקי א, 86). פעם אמריו ימתקו מנופת צופים ופעם ידלקו מתפת (ר"י אלחריזי, איתיאל כח). ואען ואמר התפת יהיה ראשון והעדן יהיה באחרונה (עמנואל, כח, ירדן, 512). וכל אשר יפרדו מן העולם ובתפת יהיה מחניהם, דרך הנה פניהם (הוא, שם, 513). הראית הצאן האובדות אשר מטרה לחצי התפת עתידות (הוא, שם, שם). קום אשמדאי קום לך דחף רצים אל תפתך מהר וכו' (עמנואל פרלאנטים, איטליה, שירמן, שיח). — ובמשמ' תֹּף, drnm; tambourine; Trommel[2]): אורך מתוק מנפת, נגהו ינות אור חמה, קולך ערב מתופת, לכל קול ישים דממה (ראב"ע שירי החגים, על יעלת חמר).

°תַּפְתִּיחַ, ש"ז, — שדה שנסדק ונתבקע בחֹם השמש בקיץ[3]).

א. °תַּצוּקָה, ש"נ — כמו מְצוּקָה, ובצרוף תצוקת הנשמה, במשמ' קצרת Atemnot, asthma; Asthma: זה תחילת מיני השיעול היבש

[1]) [גם כאן אין תפת אלא מדורה, ולפי דברי העורך בפרושו אין משל כאן אלא מקום שלל, ופנים פרושו גדודי צבא, בערב' פִנָא a) במשמ' זו', בהקבלה אל עמים שבצלע הראשונה של החרוז. ואמנם היו קדמונים (עי' רש"י) שחבינו תפת כאן כלשון תֹּף, וכן תרגם רסע"ג דף b), וכן ראב"ע בשיריו. ומן החדשים היו שראו לשון רק (עי' תָּפֵל), ואין הדברים מסתברים.]

[2]) [עי' לעיל, בהערת העורך על איוב יז ו.]

[3]) [במשמ' זו חדש המחבר המלה לפי מלונו הקטן ע"פ הארמ' תפתיחא (כ"ב לו.), כפרוש רש"י: קרקע פתוחה ומלאה בקעים ואינה מוציאה פירותיה.]

a) فنأ   b) دفّ

מצוקת הנשמה עם דקר בשני הצדדים (אסף הרופא 14).

ב. °תַּצוּקָה, ש"נ, — כמו מוצק, מוצקת, צורת הנדסית משפעת, Pyramide, pyramid(e): לא תהיה תצוקתו עומדת על שיעורה (ראב"ם, ס' המשיחה והתשבורת קטז). תהיה תצוקתו שליש החזקתו וכו' יהיה מחויק במצוקתו מחצית חוזק גופו (שם קיז). והכלי אשר תהיה תושבתו מרובעת שוה בצלעותיה וזוויותיה ותהא קומתו שליש צלע התושבת יהיה הכלי הזה מכיל בגופו שתים מתצוקתו וכו' לא תהיה תצוקתו עומדת על שיעורה (שם 195). ומתוך הכלל הזה אנו אומרים כל כלי מרובע על זוית נצבה אשר ארכו ורחבו וגבהו שוים תהי' תצוקת ראשו שתות חוזק גופו ואם הכלי המרובע הנצב יהיה גבהו מחצית צלע תושבתו תהי' תצוקתו שליש החזקתו (שם 196).

°תַּצְפִּית[1]) ש"נ — שה"פ מן צפה, Beobachtung; observation.

תִּצְרֹכֶת, עי' צרך, הערה (ע' 5637).

תק, עי' °תִּיק.

°תַּקְבֹּלֶת, ש"נ, — שה"פ מן קִבֵּל: ושחטו באבחת תקבולת הדם בכיפור קלט, תרגל אשוריו דבירה בלט (מסלס ברבי קלונימוס, אסופת כסלאוסיך, אלבוגן, 130)[2]).

א. תִּקְוָה, ש"נ, סמי' תִּקְוַת, כני' תִּקְוָתִי, תִּקְוָתֵנוּ, תִּקְוָתְךָ, תִּקְוָתָהּ, תִּקְוָתָם, — א) דבר

[1]) [חדושו של המחבר, שהשתמש בו בעתונו הצבי ושהביא אותו במלונו העברי הקטן עם תרג' ליהודית ורוסית.]

[2]) [לפי הצעת מ. צ. סגל נוהגת הצורה תַּקְבֹּלֶת היום במשמ' השמוש בצלעות מקבילות זו לזו בשירה, ביחוד בשירת המקרא בתרג' של parallelismus (membrorum).]

שהאדם מְקַוֶּה לו, Hoffnung, esperance; hope: לתת לכם אחרית וְתִקְוָה (ירמ' כט יא). ויש תִּקְוָה לאחריתך (שם לא יז). ותרא כי נוחלה אבדה תִּקְוָתָהּ (יחזק' יט ה). יבשו עצמותינו ואבדה תִקְוָתֵנוּ נגזרנו לנו (שם לז יא). שובו לבצרון אסירי הַתִּקְוָה (זכרי' ט יב). כי לא לנצח ישכח אביון תִּקְוַת ענוים תאבד לעד (תהל' ט יט). אך לאלהים דומי נפשי כי ממנו תִּקְוָתִי (שם סב ו). כי אתה תִקְוָתִי אדני יי' מבטחי מנעורי (שם עא ה). תוחלת צדיקים שמחה וְתִקְוַת רשעים תאבד (משלי י כח). במות אדם רשע תאבד תִּקְוָה ותוחלת אונים אבדה (שם יא ז). תאות צדיקים אך טוב תִּקְוַת רשעים עברה (שם שם כג). כי אם יש אחרית וְתִקְוָתְךָ לא תכרת (שם כג יח). ראית איש חכם בעיניו תִּקְוָה לכסיל ממנו (שם כו יב). מי יתן תבוא שאלתי ותקותי יתן אלוה (איוב ו ח). ימי קלו מני ארג ויכלו באפס תִּקְוָה (שם ז ו). כן ארחות כל שכחי אל וְתִקְוַת חנף תאבד (שם ח יג). ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם וְתִקְוָתָם מפח נפש (שם יא כ). כי יש לעץ תִּקְוָה (שם יד ז). וְתִקְוַת אנוש האבדת (שם שם יט). ואיה אפו תקותי[1] וְתִקְוָתִי מי ישורנה (שם יז טו). ויסע כעץ תִּקְוָתִי (שם יט י). כי מה תִּקְוַת חנף כי יבצע (שם כז ח). כי אמרתי יש לי תִקְוָה גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים (רות א יב). יתן בעפר פיהו אולי יש תִּקְוָה (איכה ג כט). — ואמר בן סירא: אל תחפץ לכחש על כחש כי תקותו לא תנעם (נ״ס השלם ז יד). מאד מאד השפל גאוה כי תקות אנוש רמה[2] (שם שם יז). — ובתו״מ: התורה משמרתו מכל רע בנערותו ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו (קדוש' ד יד). שכל זמן שאדם חי יש לו תקוה, מת אבדה תקותו (ירוש' ברכ' ט ב). — *וכמשמ' סוף וקץ: הנותן תקוה לנזירותו אין מתירין אותו לגלח (שם נזיר א ח). — ובסהמ״א: תקוה חילוף תקוה, יקוו לאור והנה חשך (כפ״י, ישע' כח יג). — ואמר המשורר: אכן ביום אתה יהי משלים לא יהיה לו בחיות תקוה (רמב״ע, מענק ח, נכודי, מגס). — ב) כמשמ' יראת אלהים: הלא יראתך כסלתך תִּקְוָתְךָ[1] ותם דרכיך (איוב ד ו).

ב. **תִּקְוָה**, ש״נ — סמ' תִּקְוַת, בכנ' תִּקְוָתִי, — חוט מתוח או יריעה מתוחה לאהל: את תִּקְוַת חוט השני הזה תקשרי בחלון (יהוש' ב יח). — והלכתיה המדבר וכו' ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור לפתח תִּקְוָה[2] וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים (הושע ב טז–יז). אם אקוה שאול ביתי וכו' ואיה אפו תִּקְוָתִי ותקותי מי ישורנה (איוב יז יג–טז). — ואמר המשורר: אדם בתוך עולם כמו ארג יארג ואך ימיו כמו תקוה (רמב״ע, מענק ח, נכודי, מגס). ותקות חוט תפירת כל קרועיו עלי שתי וערב היא יתרה (ראב״ע, מעיל ים לי, כהנא א, 11).

תְּקוּמָה, ש״נ, — אפשרות לקום ולעמד, ביחוד בצרוף לא היתה לפ' תקומה: וכשלו איש

---

1) [עי' ב. תִּקְוָה, הערות.]

2) [מעין זה במשנה (אבות ד ד): שתקות אנוש רמה.]

1) [כמשמ' זו, שעקרה בטחון באלהים, ושלפיה בא תַקְוָי a) בערב' בהוראה זו, התקוה לאלהים היא זכות לאדם, כלשון תה' סה כא: תם וישר יצרוני כי קויתיך, ועי' בדברי העורך בפרושים.]

2) [כמבאר בדברי העורך במחקרו על ספור נשואי הושע הנביא (המכנס בכרך א של הלשון והספר) כונת הכתובים האלה היא, שעוד פעם יעבר על ישראל מה שעבר עליו בימי המדבר ובימי כבוש הארץ. כמשמ' זו ונתתי לה את כרמיה משם (צ״ל: את כַּרְמֵי הַמִּשָּׁם, ועי' שמם הערות) וכו' פרושו: ונתתי לישראל עוד פעם את מעשה עכן בן כרמי המחרם בעמק עכור, וכן לפתח תקוה פרושו: עד למעשה תקות חוט השני בפתח (ו״א בחלון) ביתה של רחב.
אין קוה (עי' הערות העורך לערך זה) בעקר אלא מתח, ומכאן קו במשמ' החוט המתוח, ובמשמ' זו אומר איוב: אם אקוה (ו״א אם אמתח) בשאול ביתי, ולפי זה משתמש הוא בהמשך במלת תקותי בשתי משמעויות: א) ואיה אפוא תקותי (יריעת אהלי) זו שמתחתי ב) ותקותי (ותוחלתי) מי ישורנה ועי' בפרוש העורך למקום.]

a) تقوى

באחיו כמפני חרב ורדף אין ולא תהיה לכם תְּקוּמָה לפני איביכם (ויקי כו לז). — ובתו״מ באותו צרוף וגם בשנוי בטוי: היו אומרים שאין להם תקומה שמאסן הקב״ה (מד״ר שמות לא). אמר משה אם מניח אני את ישראל וארד אין להם תקומה לעולם, איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים (שם שם מג). אילו נאמר ארור אשר לא ילמד לא היתה תקומה אלא ארור אשר לא יקים, אילו נאמר עץ חיים לעמלים בה לא היתה תקומה, אלא עץ חיים היא למחזיקים בה (שם ויקי כה, מרגליות תקסז וכוי)[1]. כל זמן שהקב״ה מסתכל במעשיהם של רשעים ומהפך בהם אין להם תקומה, הפך במעשיהם של דור המבול לא היתה להם תקומה שנאמר וימח את כל היקום, הפך במעשיהם של אנשי סדום ולא היתה בהן תקומה וכוי, הפך במעשה של בבל ולא היתה לה תקומה (תנחומי כלבים ח). — *ואבן תקומה, אבן הנותנת תקומה, שיחסו לה את הסגֻלה לשמר על האשה ההרה מהפלת נפל, ואף *משקל אבן תקומה, במשמ׳ דבר השקול כנגד אבן זו[2]: יוצאין באבן תקומה בשבת, משום ר״מ אמרו אף במשקל אבן תקומה ולא שהפילה אלא שמא תפיל ולא שעיברה אלא שמא תתעבר ותפיל (שבת סו:). — ובסהמ״א: ויתבהלו כל אנשי ארם מאימת מרוצתו (של חזקיה, שר הפריצים) ולא היתה להם תקומה לפניו וכוי ואין תקומה לארמים לפניו (יוסיפון, גינצבורג, רלח). — °ואבן תקומה, במשמ׳ אבן שואבת[3]: כי טבע הגלגלים הסובבים אותה לשאוב הארץ אליהם כאבן תקומה (ר״מ אלשיך, איוב לח ה). — °ובלשון הפילוסופים במשמ׳ חיוב וקיום, בנגוד אל שלילה: וכאשר קוימו אלה התקומות[1] (משה ב׳ נגרי, קלח ביאורי מהמורה, בס׳ שאלות שאול הכהן). — ואמר הפיטן: יש כמדת הים הגדול קומתם, ויש כחללו של עולם הקמתם, ויש כמלא כל הארץ תקומתם (ר״א קליר, אז מאז זמות, קרו׳ לפרי שקלים). — °ואמר המשורר: הלכושל ולנופל תקומה ולנודד ולאובד תנומה (כ״ש הכגיד, תודה, הכרמן ג, 21).

תְּקוֹמֵם, ש״ז, כני תְּקוֹמְמֶיךָ, —כמו מתקומם, כמשמ׳ מורד המתקומם בפלוני: הלוא משנאיך ה׳ אשנא וּבִתְקוֹמְמֶיךָ[2] אתקוטט (תהלי קלט כא).

***תִּקּוּן**[3], ש״ז, — הֲכָנָה וקביעה, הטבה והשבחה: במוצאי יום טוב הראשון של חג היו יורדין לעזרת נשים ומתקנין שם תיקון[4] גדול (סוכה ה ב). העיד ר׳ יוחנן בן גדגדה על וכו׳ ועל חטאת הגזולה שלא נודעה לרבים שהיא מכפרת מפני תיקון המזבח[5] (גיטי ה ה). במה דברים אמורים, בזמן שנתכוון לתיקון שדהו אבל אם לא נתכוון

---

1) [בדפוסי המדרש מובא המאמר בשנויים. וע׳ בהערות מ. מרגליות למקום.]

2) [ע׳ על ענין זה את הערת המחבר בערך אבן, עמ׳ 32, ואת דבריו המאלפים של פרוים, Medizin, ע׳ 446, וכן בפרושים המובאים באוצר הגאונים (לוין) לשבת סו:. בדומה לאבן תקומה בא באשור׳ אַבַן אַלָד (ז״א אבן ילידה), אבל הואיל ובלשון זו בא במקום קום, ועמד: נַזָז, אפשר שבא שם גם אַבַן נַזָז במשמ׳ אבן תקומה, ולכך הכונה גם באבני נזר הגורמות לילידה בזכרי ט יו—יז.]

3) [כנראה לפי החשקפה, שנחשבה אבן תקומה של האשה ההרה כמושכת ושואבת את הולד למעלה, אל גוף האשה; ויתכן שהשתמשו למעשה באבן שואבת כאבן תקומה, מתוך סברה שהיא לא תתן לולד לנפל.]

1) [ע׳ קלצקין, תקומה.]

2) [צורות בינו׳ כאלה בלי מ, כדגמת וְשָׁפַת אני (במק׳ ומשבח) נתגלו כעת במספר גדול בכתבת הכנענית הקדומה של אזתוד בקארא־טפה שבקיליקיה (ע׳ בעבוד הכתבת הזאת בספרו של העורך „הלשון והספר" א, מהד׳ שניה), ועל כן אין להטיל ספק בנכונות הגרסה. כנראה על יסוד הצורה תקומם הבין רסע״ג בתרגומו גם תְּשׁוֹבֵב בתהלי׳ ס ג (אנפת תשובב לנו) כש״ע במשמ׳ שובבות, עתיאן בערבי.]

3) [במקומות שונים נמצא בספרי הדפוס כתקונו, כתקונה, ובנ״א: (כנכון) כתקנו, כתקנה. ועי׳ גם ערך *תִּקֵּן, הערות.]

4) [בגמ׳ (סוכה נא:) אמרו: מאי תיקון גדול וכו׳ חלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא והתקינו שיהו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה.]

5) [שלא יהיו כהנים עצבים שאכלו חולין שנשחטו בעזרה, ונמצא מזבח בטל, שנמנעים מלעבוד עבודה (ברטנורא).]

לתיקון שדהו אפילו יותר מיכן מותר (ירוש' שבי' ג ו). שהוא תיקון וסופו לקילקול (שם שם שם י). ולא ילבש גבר שמלת אשה, שלא יתקן איש בתיקוני אשה (נזיר נט.). כביכול הקב״ה ובית דינו עשאוהו, נמנים על כל אבר ואבר משלך ומעמידך על תיקונך[1] (מד״ר קהלת, ושכיחי אני). אפילו אדם צריך תיקון (פסיקי רבי, יי הדברות, פי תליתאה, מה״ש, קעז:).—וביחוד *תקון העולם, טובת העולם, תקנה לטובת הרבים: שלא יהו עושין כן מפני תיקון העולם וכו' שיהא כותב איש פלוני וכל שם שיש לו וכו' מפני תיקון העולם (גיטי' ד ב). מפני תיקון העולם כופין את רבו ועושה אותו בן חורין (שם שם ד). המוצא מציאה לא ישבע, מפני תיקון העולם (שם ה ג). אין מוציאין לאכילת פירות מנכסים משועבדים מפני תיקון העולם (תוספת' ב״ב ו כ). הלל התקין פרוזבול מפני תיקון העולם (ספרי דברי קיג). בראתיו לתיקונו ולי‍ישובו שלעולם (ירוש' נכרי ט ג). אם מחלוקת שהיא לתקונו של עולם ולישובו אין בה כי טוב, מחלוקת שהיא לערבובו על אחת כמה וכמה (מד״ר בראש' ד). — *ותקון, במשמ' הפרשת מתנות כהנה, כדי שיהיו הפרת מתקנים: נותן כדי תיקונו[2] (ירוש' דמאי ג א). — *ותקון סופרים[3], שנוי שעשו סופרים בדברין המקרא מפני כבוד שמים: ואברהם עודנו עומד לפני ה', אמר ר' סימון תיקון סופרים זה, שכינה ממתנת לאברהם (מד״ר בראש' מט). כל הנוגע בהם כנוגע בבבת עיני, ר' יהושע אומר תיקון סופרים הוא, עיני כתוב (שם שמות יג). — *ותקון המקרא, במשמ' קביעת תכנו של הכתוב: כי מעלה גרה הוא מה ת״ל, אם לתקון המקרא הרי כבר נאמר וכו' (ספרא שמיני פרק ז). — ובסהמ״א: משמשת בשני עדים והם עיותיה ותיקוניה[4] (הלכות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון, 104). גדולה מצות תפלין מן התפלה שזה תקון חכמים וזה תקון היוצר (שמושא רבא, בסוף הלכות תפלין להרא״ש, בשם ר' יוחנן). אפילו הועתק גופו של גט ותורפיו אל לשון אחר וחקרנוהו ונמצאו התיקונין כתיקון חכמים בגט כשר הוא (תשו' הגא', הרכבי יד). עלינו להתנהג בתיקונים שתקנו אותם גדולים מדורותינו בחכמה ובמנין ואין לנו לשנות (רב האי גאון, לוין, אוצר הגאונים, מגלה, 67). יש לגדור מן התורה ומן התלמוד שיכולין חכמי הדורות וידועי שם לחדש תיקון לפי הנראה להם (שכל טוב, בראשי' יז יד). תצמיח קוץ ודרדר קונדס ועכביות, והן נאכלים ע״י תיקון (רש״י, בראש' ג יח). איפא לשון יתר הוא לתקון מלה בלשון עברי (הוא, שם מג יא). דבשילהי המצניע קתני גודלת ופוקסת אלא נראה דא' מתיקוני נשים הוא (תוספ' כתוב' ד:, ד״ה פוקסת). וראשית תקון מהלך השמש ממקים הגבהות וראשית תקון המשרתים מרגע מחברתו עם השמש (ראב״ע, אגרת השבת, א, קבולת קונטרסים). גם כן בדברי יחיד שיש לנו במקרא מלות הם תקון סופרים ואמרו כי כתבו הנביאים אם כן למה נקראו תקון סופרים (הוא, לחות, סוף). וכל מעשה הארץ וכו' ותקון הבתים וידיעת הכוכבים העליונים (הוא, פתח דבר לספר אלמחני, כתבא ב, 108). וקצת מצוות התורה הם מזה המין והן תקון הגוף ותקון הקבוץ האנושי (ר״י א״ת, כוח מן ו). תקנו החכמות המופתיות תקון אין תכלית אחריו (הוא, כוזרי ה יד). כל אשר תקטן היצירה יהיה כח החכמה והיכולת נראה בה יותר ותקון הבורא יותר נפלא ונראה ממנה (הוא, מו״ה, היסוד ז). ראש הפרישות תקון הפרנסה (שם, הפרישות ה). אפילו אם יהית מגיע אל התכלית הרחוקה בתקון נפשו לאלהים יתברך וכו' (שם, אהבת הי ה). וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתיקון היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך (רמב״ם, תפלה ב ג). שמונה דברים צריך המתפלל להזהר בהן וכו' ואלו הן עמידת נוכח המקדש ותקון הגוף ותקון המלבושים ותקון המקום (הוא, שם ה א). ומתקון השטרות להתבונן בשטר בואוי״ן וזייני״ן שלו שלא יהו דחוקין בין התיבות שמא זייף והוסיף זו (הוא, מלוה ולוה כז יב). אין אנו מוצאין אותו בתקון שטרות

1) [אולי צ״ל: תיקנך.]

2) [כך לונץ ע״פ דפוס אמשטרדם וכך גם דפוס וילנא. בדפו' קרוטושין: תיקולו.]

3) [עי' בכר Exeg. Term. ב, 241.]

4) [בתלמוד (נדה יב ז): הן עוותיה הן תקנות, ופרש רש״י: עוותות, אי חזאי, תקניה אי לא חזאי.]

אבל רבינו אליעזר בן רבינו יצחק חלוי אמר לי כך יכתבו (א. אפשטין, Schemaja, der Schüler und Secretär Raschi's, עמ' 12). כי כסיל הוא אשר אין תקוה לתיקונו ופתי הוא אשר יש תקוה לתיקונו (פרוש משלי המיחס לראב"ע ט יג). ומנת מסלול השמש המבואר אצלינו בלוח הוא הנקרא בלשון המחבר תיקון החמה (ר"י הישראלי, יסוד עולם ל:). הלא ראינו כמה תיבות נשתנו מהמנהג לתקון הקריאה כמו שכתבנו (רד"ק, מכלול, ליק, עב:). ועמדו עלי תיקון דבריו ומלתו (רס"ט פלקירא, ראשית חכמה, 63). ומלאכת המסורת תחקור כל אלו העניינים והוא תקון גדול מאד ללשון (שם, 28). המשכיל ישתדל בתקון גופו מפני תקון נפשו (הוא, אגרת הוכוח, JQR, NS א, 471). ויש חטאים בנפשותם על עצלם ויגיעם בתקון גופם, ואין להם עסק בתקון הנפש, והנם כמו אדם שמשים כל השתדלותו בתקון סוסו שיהיה בריא וחזק ויפה, ומתרשל בתקון נפשו[1] (שם שם). ואמר ג"כ על הפליאו מחוסר תקון הסדר באישי בני אדם וכו' (ר"י לטיף, שער השמים כו, השחר ג 104). סמיכת דבר אל דבר

[1]) [אלה דברי י. איזנשטין באוצר ישראל על שמוש המלה תקון הנפש בלשון הקבלה: תקון הנפש לדעת איזה מקובלים תלוי בגלגול הנשמה אחר מות הגוף לגוף אחר שנולד וכו' ומצאו סמך לזה בס' התקונים (דף קיא) וכו'. וסדר התקון הוא כי בראשונה תגולגל הנפש לדומם, מדומם לצומח וכו'. וכדי לתקן אשר עות תחזור הנשמה לחתגלגל באדם שלש פעמים וכו' ע"כ. ושם עוד צרופים שונים כגון תקון מצוה, תקון החולה ועוד.

וכן נזכר שם: בספר „אמת ליעקב" לר' יעקב שאלתיאל (קונטרס שפת אמת בסופו), מביא י"ג תקונים שתקן הרב שר שלום שרעבי: א') תקון למי שנושא אלמנה להנצל מן הסכנה, ב') תקון החולה, ג') תקון סדר המצלאין והוא שנוי השם, ד') תקון קרי לצום פ"ד תעניתים, ה') תקון השק והאפר, ו') תקון הטבילה ע"י נט"י, ז') תקון עון חלול ה' בתענית ל"ו שעות, ח') תקון כונת מצות הצדקה. ט') תקון כונת מצות שלוח הקן, י') סדר למוד לזמן המגפה, י"א) תקון כונת מצות המלקות, י"ב) תקון קבלת ארבע מיתות ב"ד, י"ג) תקון תפלות לאמרם בחצות ועת צרה ע"ב, וזה הנקרא בקצור תקון חצות.]

אינו מהסכמת בעלי הלשון כי אם לפי תקון בעלי הדעת (ר"א הקראי, גן עדן, הבדל בנה משנה ע, כ.). שיהיו השנים בתקון[1] והגשמים בעתם ולא קור ולא חום משונים (שם יא, כא:). ודברים אלו אינן מצויין בזמן הזה, ואין עושין אותן כתקון (מנוס"ת לר"י אלבקאום ב, עבלאו, 235). פסקו לה חכמים מאתים יין בכל יום לתיקון התבשילין (שם שם, 385). והב"ה ברא לאדם כמה מסעדים וכמה תקונים ללכת על הדרך הישרה (שם ג, 144). יש במשמעותם לשון שסובל זה התיקון (עומו"מ ס). ואל מזונות מתוקנים תקון יפה שיאותו למזגו (ר"י אלבו, עקרים א ה). כי העבירות שבין אדם לחבירו הם יותר חמורות מאד ממה שבין אדם למקום לפי שהם תקון המדינות ושלום העו"ם (מנע יהודה, הנזכר, 24). ואחד מתיקוני השלחן המחור לומר עליו ד"ת (דרך ישרה, סד.). — ואמר המשורר: בתקון גוף יהי חרבן נפשית ותקונם בשית גוים נצורים (ר' לוי בן אברהם, ס' בתי הנפש והפעטועים, מוגה בפי הפעטועים, דוידזון, 92). — °ובמשמ' מעשה שיש בו תקנה לחטא שנעשה, מצוי בספרי קבלה: והיה (נתן העזתי) קורא אותם א' לא' ואומר להם אני יודע שעשית עבירה פלוני ממקום פלוני ביום פלוני וכולם מודים שכדבריו כן הוא והוא היה נותן להם תיקון לנפשם (זכרון לבני ישראל, על ענחי לבי, מקילי כרדמים, 46). ושרבי ישראל בנימין היתה לו נשמת מי שהרגו (את זכריה הנביא) ועכשיו עשה התיקון הראוי לו (שם, שם). ומהרבה מקומות באים לעוה לשאול תיקון לנפשם (שם, 48). — °ובמשמ' סדר תפלות וקריאות בתורה וכדו', ומעשים כדי לתקן דבר בעולם ע"פ תורת הסוד: וע"כ נתעוררה תשובה גדולה בין היהודים בכל מקומות מושבותיהם ומארץ ישראל שלחו תיקון לאמר אותו ביום ובלילה וידפיסוהו במנטובה (שם, שם). ובלילה אחד עלה על חומת המגדל בחצות לילה, לומר שם תיקוניו המופלאים בכוונותיו (שם, 67). בעת שעשה אדונינו דרך תיקוניו העליונים עם הנערה רמאירסה (אגרת אברהם מיכיני, REJ VI, 212).]

[1]) [השוה: שהשנים כתקנם, ערך *תָּקֵן.]

—ומצויים תקונים שונים, כגון *תקון חצות, *תקון ליל שבועות, *תקון כרת, *תקון קרי ועוד [1]). — *ובמשמ' שנויים בדת, Reform; reform: הראש האחד (של המשכילים) יפנה דרך תתקונים הגמורים וכו' שוללים תקוות העתידות (כ״ח לויסל, סלוס על ישראל ג, עז:).

תָּקוֹעַ, — צורה מספקה משרש תקע: תקעו בַתָּקוֹעַ [2]) והכין הכל ואין הלך למלחמה (יחזק' ז יד).

תְּקוּעַ, — נעיצה, תחיבה: שנתקע, תקוע [1]) (רש״י תעני' כד.). דוץ לשון תיקוע בדאמר דצה שלפה (סוט, יבמ' קט:).

תקוף, עי' *תְּקוֹף.

---

[1]) [עי' בהערות שקדמו. ובלשון העם, ביחוד בין החסידים, קוראים תקון גם לשתית יין או יי״ש לעלוי נשמתו של הנפטר וכדו'.]

[2]) [יש שרואים גם כאן שם מקום, כמו בירמ' ו א (תעזו בני בנימן בקרב ירושלם ובתקוע תקעו שופר), ויש שמוצאים כאן ש״ע במשמ' שופר, ואולי צ״ל תקעו תָקוֹעַ, ואך אחד המעתיקים הוסיף את ב היחס משום שחשב כי לפנינו שם המקום.

בתוספתא כלאים ה ו נאמר, כנגד האסור לרכב על הפרדה: הרי הוא אומר והרכבתם את שלמה בני על הפרדה, ונתנה התשובה: אין משיבין מתקוע (נ״א מן תתקוע, התקועה), והפרשנים, מאנם, נדחקים לבאר זאת ע״פ הצרוף הקשה שביבמות (קט:): תוקע עצמו לדבר הלכה (עי' לאחרונה בדברי ש. ליברמן במהדורת התוספתא ובבאורים הנוספים שם). ואולם, כמבאר בקצור בהערת העורך בערך תָּקַע, וביתר פרוט במאמר בלשוננו כא, עמ' 69 וכו', בא תקע עצמו לדבר הלכה כלשון ערבות, בדרוש ללשון הכתוב (משלי יא טו) ושנא תוקעים בוטח, ומה ענין ערבות במספר בש״א ובמ״א על בני המלך ועל שלמה בנו של דוד שרכבו על פרדים? והנה כבר העירו הפרשנים על נסחה אחרת של אותו מאמר, בירוש' כלאים ח ב, ושם נתנה במק' זה התשובה: אין למדין מן המלכות, וזת בודאי פשוט יותר וטבעי יותר; אלא שאין כלל כזה אלא קצור של כלל מלא יותר, שהזכיר גם סוגי אדם אחרים שאין למדים מהם, בדומה למאמר הידוע: אין מביאין ראיה מן השוטים, המובא בבבלי (נדה ל:) גם במעשה בקליאופטרה מלכת אלכסנדרוס שנתחיבו שפחותיה הריגה למלכות, ומכאן שלא לשוטים בלבד הכונה אלא גם לסוגים אחרים של בני אדם. והואיל וכך נהג התו״ם לצרף יחד אף סוגי בני אדם, שלכל ענין אחר שונים ורחוקים הם אלה מאלה (השוה, למשל, בשקלים א ו: לוים וישראלים וגרים ועבדים משוחררים אבל לא כהנים נשים ועבדים וקטנים), נראה, שגם כאן היה כתוב בעקר: אין משיבין מן מתקוע, כלו' מן מלכות, קטנים ועבדים, אלא שהמעתיקים ראו את „מן" היחס בם״ם זו שבראשית „מתקוע" ועל כן השמיטו מלת מן שלפני כן. וצ״ע.

בבבלי ב״ב קמה: מובאת הבריתא: תנו רבנן עתיר נכסין עתיר פומבי, זה הוא בעל הגדות, עתיר סלעים (נ״א סלעין, וכן נכון, בארמ') עתיר תקוע, וזהו בעל פלפול, עתיר משח עתיר כמס, זהו בעל שמועות, הכל (צ״ל כלא, בארמ') צריכין למרי חטיא ע״כ, ולא הובנו הדברים כלל במסרת הפרשנית. וזאת, הואיל ולא הושם לב לעֻבדה, כי נאמרו הדברים חלקם בארמית—במאמר אחד קדום—וחלקם בעברית, כדרוש על המאמר העקרי, והמפרשים ראו הכל במימרה אחת, אשר בצורה זו נראית היא כגבוב דברים בכפילות ללא צֹרך. למעשה המאמר הארמי תקדום פתגם הוא, וזה לשונו ופרושו: עתיר נכסין עתיר פומבי, כלו' העשיר בנכסים הוא עשיר בפומבי, שהכל רואים את עשרו ואין נהנים ממנו; עתיר סלעין עתיר תקיע (כך צ״ל בארמ') כלו' עשיר במעות, במטבעות כסף, עשיר תָּקוּעַ הוא, שאינו יכול לאכל מעשרו. עתיר משח עתיר כמס, כלו' עשיר בשמן עשיר הוא בדברים כמוסים באוצרו, ושוב לא לאחרים ולא לו תועלת של ממש בעשרו, ואולם כלא צריכין למרא חטיא — זהו העֹשר האמתי שהכל נהנים ממנו. ועל פתגם זה נאמר בדרוש משני: מי הוא זה? הראשון הוא בעל הגדות, השני בעל פלפול, והשלישי בעל שמועות, אבל העשיר האמתי הוא בעל החטים, הקמח, שלמד תורת משנה והלכות ומהנת מזה אחרים.

ודומת הפתגם בתכנו, למשל, לדבר הקהלת (ה ח וכו'): ויתרון ארץ בכל הוא מלך לשדה נעבד. (כי) אהב כסף לא ישבע כסף ומי אהב בהמון לא תבואה. וגם מאמר זת נדרש בפי חז״ל (עי' מד״ר לכתוב, ועוד): מלך זה בעל תלמוד, לשדה נעבד זה בעל משנה שהוא עודר לפניו את ההלכה ע״כ. ובעל משנה זהו מרי חטיא שהכל צריכים לו.]

[1]) [בצדק מעיר אבינרי, היכל רש״י א, קעט, כי כונת רש״י ביצירת צורה זו להכחנת שם הפעֻלה מן תקע במשמ' נעץ, מן תְּקִיעָה שענינה בתו״ם: תקיעת שופר, ועל כן אין לקבל ביבמ' קט: את גרסת עין יעקב: לשון תוקע.]

תְּקוּפָה, ס״נ, סמי׳ תְּקוּפַת, לִתְקוּפַת, כנ׳ וּתְקוּפָתוֹ, מ״ר לִתְקֻפוֹת, — מעשה הסובב ונוקף סביב, סיב·ב[1]), ביחיד של השמש, Kreislauf; circulation; מקצת השמים מוצאו (של השמש) וּתְקוּפָתוֹ על קצותם ואין נסתר מחמתו (תהל׳ יט ז). — ותקופת השנה, ככנוי למועד שאחרי הקפת ימי השנה; וחג שבֻעֹת תעשה לך בכורי קציר חטים וחג האסיף תְּקוּפַת השנה (שמות לד כב). ויהי לִתְקוּפַת השנה עלה עליו חיל ארם (דהי״ב כד כג). — ותקפות הימים, במשמ׳ גמר סיבוב הימים ללדה; ויהי לִתְקֻפוֹת הימים ותהר חנה ותלד בן (ש״א א כ). — ובמגלות מדבר יהודה: חכול חקוק לפניכה בחרת זכרון לכול קצי נצח ו ת ק ו פ ו ת מספר שני עולם בכול מועדיהם (מגלת ההודי׳ 1 24, ליכט, 61). עם מבוא אור ממ[עונתו] ב ת ק ו פ ו ת יום לתכונו וכו׳ ומוצא אור ברשית ממשלת חושך למועד לילה ב ת ק ו פ ת ו[2]) לפנות בוקר וכו׳ תמיד בכול מולד עת יסודי קץ ו ת ק ו פ ת מועדים בתכונם באותותם לכל ממשלתם (שם 12 6—9, שם, 173). קצים אשר חקקא ברשית ממשלת אור עם ת ק ו פ ת ו וכו׳ כיא יפתח אוצרו וישתהו עלת ו ב ת ק ו פ ת ו עם האספו מפני אור וכו׳ במבוא מועדים לימי חודש יחד ת ק ו פ ת ם עם מסרותם זה לזה בהתחדשם וכו׳ (סרך היחד X 1—4). כחוק חרות לעד בראשי שנים ו ב ת ק ו פ ת מועדיהם וכו׳ (שם שם 6). — ובתו״מ, במשמ׳ אחד מארבעה רבעים של שנת השמש׳) מהתחלתו במועד המסים ועד סופו, dreimonatliche Jahreszeit; saison trimestrielle; quarterly season: אם אינו יכול לרבעה כמין העולם ירבענה כמין ת ק ו פ ה, מקום שחמה יוצאה ביום קצר ושוקעת ביום קצר הוא פני דרום, ביום ארוך ושוקעת ביום ארוך זה הוא פני צפון (ר׳ יוסי, תוספת׳ עירוב׳ ו ג, וכעין זה ירוש׳ שם ה א, וכעין זה בבלי שם נו.). על שלשה סימנין מעברין את השנה, על האביב ועל פירות האילן ועל ה ת ק ו פ ה (תוספת׳ סנה׳ ב ב, וכעין זה סנה׳ יא:). חלבנה בתקופתה תתחיל גלגל חמה לשקע ותחלת גלגל לבנה לעלות זהו בין השמשות (ר׳ יוסי, ירוש׳ ברכ׳ א א). בגולה לא נהגו כן אלא עד ששים יום ב ת ק ו פ ה (שם תעני׳ א א). והוא (עבור השנה) שיקרב העומר סוף ניסן של ת ק ו פ ו ת וכו׳ והוא שיטלו לולב בסוף תשרי של ת ק ו פ ו ת (שם סנה׳ א ב). קלנדס לפני ת ק ו פ ה שמונת ימים סטרנלייא לאחר ת ק ו פ ת ח׳ ימים וכו׳ פרוקטו ראשה של ת ק ו פ ת (שם ע״ז א ב). הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה וכוכבים במסילותם ומזלות כסדרן אומר ברוך עושה בראשית (ברכ׳ נט:). כל היודע

[1]) [במשמ׳ הקשורה בזו של השם תקופה בא בפעל במקרא רק נָקַף (כגון: חגים ינקפו) והִקִּיף (ויהי כי הִקִּיפוּ ימי המשתה), ואין קוף במשמ׳ קרובה בלשון הקדומה. ואמנם אפשר שהיתה צורת המלה בימי המקרא עצמו תֲּקוּפָה, ושאין הנקוד תְּקוּפָה אלא עדות למבטאם המֻרגל של בני הדורות המאחרים, בזמן שאפלו לא הֻכר עוד קשר ההוראה שבין הפעל והשם, וזה האחרון הובן במשמ׳ מועד ופרק זמן (כת״י לש״א א כ: לזמן משלם יומיא, ות״א לשמ׳ לד כב: במפקא דשתא), ואף היו שראו במלת תקופה בשמושה במקרא לשון תקף וחוק, כלשון מנחם במחברתו, שרש תקף: בתקף כל מלכותו וכל מעשה תקפו וגבורתו ויהי ל ת ק ו פ ת השנה (דה״ב כד כג) ענין חוזק ואומץ הם ע״כ, וכנגד זה דונש בתשובותיו (והתיו בתקופה כמו תיו בתנופה וכו׳), ר״ת בהכרעותיו (מהד׳ פיליפובסקי 37 וכו׳, אשר אמנם מצדיק את פרושו של מנחם בתהל׳ יט ז) „כי לשון גבורה ותוקף נמצא בשמש״. ועי׳ למשל, בדברי ראב״ח בספר העבור ג ב, שהאריך בברור שתי האפשריות של תקופה כלשון תקף וכלשון הקפה, ואף אפשר שלפנינו בעקר שתי מלים, שונות בגזירתן.]

[2]) [עי׳ בדברי י. ליכט שם, עמ׳ 178.]

[1]) [אמנם מצויים שנויי משמ׳ כאלה לרב בתחומי הלשונות הקרובות, וכן, למשל, אותה מלה היא המצינת ברומ׳ hora (ומכאן בצרפתית וכד׳ heure) את השעה, ביוני׳ ὥρα את העונה שבשנה ובגרמני׳ Jahr, אנגלי׳ year, את השנה כלה. אף על פי כן תמוה מעבר זה בדורות המעטים שבין המקרא למשנה, ואולי יְלַמדונו מקורות נוספים על דרך ההתפתחות הלשונית הזאת.

על שמוש המֻנח תקופה בתו״מ ואחר כך ועל חשוב התקופות ע׳ בערך Tekufah בה Jew. Encyclopedia XII, 76 וכו׳, ובמֻיחד בדברי הרמב״ם בהלכות קדוש החדש פרק יא—יט, ובבאור המצה הִנתן לדבריו במחקרו של יח׳ בנעט, Maimuni's Neumondsberechnung.]

לחשב בתקופות ומזלות ואינו חושב, עליו הכתוב אומר ואת פועל ה' לא יביטו וגו' (שבת עה.). ואין בין תקופה לתקופה אלא תשעים ואחד יום ושבע שעות ומחצה (ערוב' נו.). חכמי ישראל מונין למבול כר"א ולתקופה כר' יהושע, חכמי אומות העולם מונין אף למבול כר' יהושע (ר"ה, י"א יב.). הואיל ויצאו רוב גשמי שנה ועדיין רוב תקופה מבחוץ (שם יב., וכעין זה ירוש' שם א ג). אין מעברין את השנה אא"כ היתה תקופה חסירה רובה של חדש (סנה' יג:). מדתשרי כתיב בו חג האסיף תקופה ללמדך חדש שיש בו חג וקרוי אסיף ותקופת השנה ששנה יוצא בו (תנחו' בא ו). תקופות של מחזור הקטן ארבע בכל שנה וכלן מצ"א יום וז' שעות ומחצה, יש מצ"ב (פדר"א ו). והחמה והלבנ' מתחילין מראש חודש ניסן החמה מהלכת לפני' בתקופה וטלה מתחיל לשרת לפניו ביום וכל המזלות משרתים אחריו כדרכן (שם ז). שנים וחדשים וימים ולילות שעות וקצים ותקופות ומחזורות ועיבורין היו לפני הקב"ה והיה מעבר את השנה (שם ח). — *וכמשמ' חשוב לוח השנה: קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות, תקופות וגימטריאות פרפראות לחכמה (ר' אלעזר בן חסמא, אבות ג יח). — *ותקופת ניסן, *תקופת תמוז, *תקופת תשרי *ותקופת טבת[1]: תקופת ניסן ותקופת תשרי חמה יוצאת בחצי מזרח ושוקעת בחצי מערב שני' הולך אל דרום וגו' הולך אל דרום ביום וסובב אל צפון בלילה (תוספת' ערוב' ו ג, בבלי שם נו.). באחד בתקופת ניסן ובאחד בתקופת תשרי היום והלילה שוין (ירוש' ברכ' א א, וכעין זה מד"ר ויק' כו). אם אין יודע לכוין את הרוחות צא ולמד מן התקופה ממקום שהחמה זורח' באחד בתקופת תמוז עד מקום שהיא זורח' באחד בתקופת טבת אילו פני מזרח, ממקום שהחמה שוקעת באחד בתקופת טבת עד מקום שהיא שוקעת באחד בתקופת תמוז אילו פני המערב והשאר צפון ודרום (ר' יוסה, ירוש' ערוב' ה א). אין לך תקופת ניסן שנופלת בצדק שאינה משברת את האילנות, ואין לך תקופת טבת שנופלת בצדק שאינה מייבשת את הזרעים (שמואל, בבלי שם נו.). אותו היום ערב שבת היה ותקופת טבת היתה וירד עליו שלג מן השמים (יומא לה:). ואותו היום תקופת תמוז היה, נתקשרו שמים בעבים ונראה כמין קשת בענן (חגי' יד:, וכעין זה ירוש' שם ב א). באחד בתקופת תמוז אין צל לכל בריה (מד"ר ברא' ו ט). ד' שמות נקראו לארץ כנגד ד' תקופותיה, ארץ תבל אדמה ארקא, ארץ כנגד תקופת ניסן שהיא מריצה את פירותיה, תבל כנגד תקופת תמוז שהיא מתבלת את פירותיה, אדמה כנגד תקופת תשרי שהארץ עשויה בולין של אדמה, ארקא כנגד תקופת טבת שהיא מורקת את פירותיה (שם שם יג). אין תקופת תמוז בלא תאנים וענבים (שם במד' טז). אמר (הקב"ה) אם אני מגלה אותן בתקופת טבת הרי הן לוקין בצנה ומתין, אלא הריני מגלה אותן בתקופת תמוז שאפילו הן ישנין בדרכים וברחובות אין אחד מהם ניזוק וכו' אם אני מגלה אותם בתקופת טבת אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה, אלא הריני מגלה אותם בתקופת תמוז שיש ענבים בגפן ויש תאנים בתאנה ואפי' אין העלה נבל (שם איכה א, כספד עול ספעי בידו). תקופה הראשונה של ניסן נכנסת בראש שעות שבתאי, תקופת תמוז נכנסת בחציה של שבתאי, תקופה הראשונה של תשרי נכנסת בראש שעות צדק, תקופת טבת נכנסת בחציו של צדק (פדר"א ו). עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף, זרע זה תקופת תשרי, קציר זו תקופ' ניסן, קור זו תקופ' טבת, וחום זו תקופ' תמוז (שם ח). — *ויום התקופה: מחשבין ט"ז יום לפני הפסח מעברין היינו ר' יהודה יום תקופה גומר ויום תקופה מתחיל (סנה' יג.). שמש בגבעון דום, יום התקופה היה, למדנו שר"ח ניסן של אותה שנה היה יום התקופה (סע"ר יא). — ובמהמ"א: ואנו קוראין לארבעת חלקי השנה תקופות מפני שהזמן בכל תקופה

---

[1]) [אין שמות אלו קובעים מועדים שבחדשים ניסן, תמוז תשרי וטבת דוקא, אלא את המועדים של שויון יום ולילה שבאביב (21 במרס) ובסתו (23 בספטמבר) מכאן, ואת יום „עמידת" השמש בקיץ (21 ביוני) ובחרף (22 בדצמבר) מכאן, אשר אך בקרוב חלים הם בחדשים ניסן, תמוז, תשרי וטבת.]

מהן גומר את ענין אחד מסדת הלילה והיום בחסרונן או יתרונן ומתחיל בענין אחר, וכן במהלכה ובמעמדת מן הארץ בכל תקופה ותקופה גומרת ענין אחד ומתחלת בענין אחר (ראב"ע, ס' העבור ה ב, פיליפאווסקי, 79). וכשיתברר לך תקון החשבון אתה יכול לדעת יום התקופה מימות השבוע וכמה היא רחוקה מראש החדש (שם ג, 83). פי' חמה בתקופתה בתחילת מחזור כ"ח שנופלת התקופה של ניסן בתחילת ליל ד' בכוכב שבתי בתחילת ברייתה (הערוך, ערך חמה). ובעבור נטות השמש לצפון ולדרום התחלקה השנה לארבע תקופות שהם קור וחום וקיץ וחרף (ראב"ע, אגרת השבת הקד'). גם זאת תחלת שנת היונים הראשונים, וזאת היא תקופת ניסן, והפרסים יחלו שנתם מתקופת תמוז, והכשדים מתקופת תשרי, והנוצרים מתקופת טבת (שם, שם א). וכן ידיעת התקופות הארבע על בירור לא תשלם אלא בידיעת השפל רום והגבוה רום והעליות על התחלפם (ר"י א"ס, הכוזרי ד כט). ודרכי החשבון יש בהן מחלקות גדולות בין חכמי הגוים הקדמונים שחקרו על חשבון התקופות והגימטריאות ואנשים חכמים גדולים נשתבשו בהן (רמב"ם, קדוש החדש יא ב). ומאחר שתדע מקום השמש בכל עת שתרצה תדע יום התקופה האמתי כל תקופה שתרצה בין תקופות הבאות אחר עקר זה שממנו התחלנו בין תקופות שעברו משנים קדמוניות (שם שם יג י). וזה כי חכמת התכונה לא נאמר כי הותרה מן התורה אבל נאמר כי היא הכרחית מאד לחכמי ישראל לדעת אותה וכל אשר תעיין במרוצת הגלגלי' והככבי' ותקופותיהם ומהלכם השוה האמתי וזמני מסיבתם ומספר תנועותיהם וכו' (ר' יהודה בן שמואל, מנחת קנאות, קויפמן, 110). — *ויום תקופת שנתו, במשמ' יום הלדתו של פלוני: יתכן יום הלדת את פרעה כמו היום שנולד בו כי הנה היום יש מלכים שיעשו משתה ביום תקופת שנתם ויקראו לכל עבדיהם ויתנו להם מתנות (ראב"ע, בראשי' מ יב). — ואמרו פיטנים: החדש אשר ישועות בו מקיפות החוסים בו מתקיפות, ומנו מתחילות ותוקפות, ועד ראש לארבע תקופות, ארבע תקופות בשנה תחדש אורם כבראשונה (ר"א קליר, ציון דרור, יוצר לפר' החדש). ושנת היובל שבע שבתות שנים, ושבתות השנים בעשרים ושמנה תקופות, וימות התקופה תשעים ואחד יום ושליש, ועונות היום חמש מאות ושבעים ושש (הוא, אז מאז זמות, קרובי לפרי שקלים). מי ישוחח גדלתך בהקיפך גלגל צדק גלגל שביעי ובו שבתי בתקופתו (רשב"ג, כתר מלכות). — ואמרו משוררים: ומה אוחיל ועד כמה איחל והיום עוד גדול ולא מלאה תקופה, וטרם בא צרי גלעד, וימות אנוש נכאב אשר נפשו נגופה (הוא, מליצתי בדאגתי, ביאליק-רבניצקי א, ל). ושמש במזלות והמה שנים עשר יסובב ימי שנה לכונן תקופותיו (ראב"ע, נשם אל).

*תְּקִיעָה, ש"נ, —מעשה התוקע בשופר, במיחד במשמ' השמעת קול שופר אחד, לא מחלק לקטעים, בנגוד אל שֶׁבֶר וּתְרוּעָה[1]: אין פוחתין מכ"א תקיעות במקדש ואין מוסיפין על מ"ח, בכל יום היו שם עשרים ואחת תקיעות במקדש (סוכה ה ה, וכעין זה ערכי' ב ג). שוה היובל לראש השנה לתקיעה ולברכות וכו' ניקב (שופר) וסתמו, אם מעכב את התקיעה פסול (ר"ה ג ה–ו). סדר תקיעות שלש של שלש שלש, שיעור תקיעות[2] כשלש תרועות (שם ד ט). כל היום כשר לקריאת המגילה ולקריאת ההלל ולתקיעת שופר וכו' (מגי' ב ה). כל מקום שיש תקיעה אין הבדלה וכל מקום שיש הבדלה אין תקיעה (חולי' א ז). הגיעו לפרק תקעו והשתחוו העם, על כל פרק תקיעה ועל כל תקיעה השתחויה (תמיד ז ג). שמאריכין בתקיעות (סוכה נה.). כל מלאכת עבודה לא תעשו, יצתה תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה (ר"ה כט:). תקיעת ראש השנה ויובל דוחה את השבת בגבולין (שם ל.). ותקעת תרועה תקיעה בפני עצמה ותרועה בפני עצמה (שם לד.)[3]. —ובספה"א: וכשעושין תקיעה

---

1) [עי' בערכים אלו.]

2) [נ"א: תקיעה.]

3) [נוהגים לקרא לתקיעה האחרונה, המסימת

במשרין אותה כסופה אינה יפה שהרי אותו קול שעושין בסופה אינו נדון מקול התקיעה שהיא פשוטה (ריטב"א, ר"ה ז, מז). כמה תקיעות חייב אדם לשמוע בר"ה וכו' (טו"ע או"ח תקל). — *וגם במשמ' מעשה התוקע אהל בארץ וכד': שקושרין בו מיתדי האהל כל יסע אותם מן הארץ ממקום תקיעתם (רש"י, ישעי' לג כ). — *ומעשה התוקע עץ וכד' באדמה: לשון חבור ותקיעת עץ בארץ הוא (הוא, יחזק' כג יח). וכן תלויי המגרדות טהורות אע"פ שמסמרין אלו משונין בצורתן משאר מסמרות התקיעה (רמב"ם, כלים י ג). — *ותקיעת כף, כסמל לערבות והתחיבות בכלל[1]: וראובן כתב שט"ח לערבים וגם תקע כפו לפדותם ולפצותם לכל מיני הפסדות מזה כתב שטר ובשטר כתוב תקיעת כף (ר"מ מרוטנבורג, שערי תשובה, ג קט). כי כן פסק ר"י דלא נהגו בתקיעת כף להחמיר יותר משבועה והורה להתיר ע"פ חכם (טו"ח הר"א פדווא בשו"ת הר"י מינץ מח, קו:).

תַּקִּיף[2], ת"ז, — חזק, אמיץ. stark, gewaltig; fort, puissant; strong, forceful: אשר הוא אדם ולא יוכל לדין עם שֶׁתַּקִּיף[3] ממנו (קהלת ו י). — ובתו"ם: הצור התקיף תמים פעלו, פעולתו שלימה עם כל באי העולם (ספרי דברי טז). — *ויד פ' תקיפה על: לא שנו אלא שיד ישראל תקיפה על עובדי כוכבים, אבל יד עובדי כוכבים תקיפה על עצמן אפילו על ידי ממון אסורה לבעלה (כתוב' כו:). כאן בזמן שיד ישראל תקיפה על העכו"ם, כאן בזמן שיד עכו"ם תקיפה על עצמן (ב"ק לז:). — ובסהמ"א: עריצים, הם התקיפים החוססים שאר אנשים להשענם על תקפם וגבורתם

קבוצה של תקיעות שברים ותרועות וכד', ושרגילים להאריך בה: תקיעה גדולה, אבל אין זה מנח המצוי במקורות.]

1) [עי' בשמושיו של הפעל תָּקַע בצרופים כאלה.]

2) [מלה שאולה מן הארמ' תַּקִּיף, תַּקִּיפָא (דני' ב מ וכו'; ג לג ועוד), וממנה גם תקיפותא. על פי זה תַּקִּיפוּת בלשון ימינו.]

3) [כך קרי, הכתיב: שהתקיף.]

(רלב"ג איוב כז יג). — וככנוי לאלהים, ואמרו פיטנים: תקיף למשפטנו הער והקץ, תכפר עונותינו ותאמר קץ (אבלה נפשי, סלי' לצום גדליה). תקיף במלוכה, תומך כהלכה, תמימיו יאמרו לו לך ולך, לך כי לך וכו' (כי לו נאה, הגדה ליל פסח). רחום הוא שדי הוא תקיף הוא יבנה ביתו בקרוב, במהרה במהרה בימינו בקרוב (אדיר הוא, הגדה ליל פסח). שדי עשינו את שלנו, תקיף עשה את שלך, אל תשב עמנו כדין מדבר ומחרב ומרעב מלטנו (אפפונו מים, סלי' לשני, תחינה, סדר רב עמרם השלם, ריב.).

***תְּקִיפָה**, ש"נ, — שה"פ מן תקף: שינק בתקיפה אחת לא חניה טיפה מלוכלכת על פי הדד (כריתו' יג.). — ובסהמ"א: לא קנה (את העבד) עד שימשכנו בתקיפה או שישתמש בו כמו שביארנו (רמב"ם, מכירה ב ג). וכששוחט הבהמה ותוקף ידו וחונקה מעט בתקיפת השחיטה, הרי הרג וחנק (דוד בן יצחק דה פומיס, צמח דוד, ערך עולם).

***תקל**[1], ממנו *מִתְקֹלֶת[2], *תָּקַל, *תִּקְלָה.

***תָּקַל**, קל לא נמצא בתו"ם.

— נפעי, *נִתְקַל, — נתקל בדבר, נִכשל בו straucheln; broncher; to stumble: דל דובר מי זה יאמרו, ואם נתקל גם הם יהדפוהו (ב"ס, יג כג). בדרך מוקשת

---

1) [הפעל והשרש חדרו לעבר' מארמ', וכן נמצא השרש במשמ' זו גם בסור', בפרט בצורת השם תוקלתא כתרג' של מוקש (ש"א יח כא), ובלשון זו (עי' בדברי ברוקלמן במלונו) אפשר להכיר, כי עקר משמ' השם היא משקל כבד מנשא, ושל הפעל נתקל: כשל תחת לכבד המשא, ולפי זה אין כאן אלא מבטא ארמי בסק' א. שָׁקַל שבעבר'.]

2) [כנראה יש להכיר צורה זו כש"ב בדברי הפסיק' רבי, שובה ישראל: כל הנביאים שהכו את ישראל הכום בנפילה וכו' אבל הושע לא עשאה אלא מתקלת (בילקוט שמעוני תקלב: מתוקלת) שנאמר בו כשלת בעונך ע"כ. ולפי משקל המלה ומקורה מקבילה היא לעבר' מִשְׁקֹלֶת ומִשְׁקֶלֶת.]

אל תלך, ואל תתקל בנגף פעמים (שם, לא כ). — ובתו"מ: המניח את הכד ברשות הרבים ובא אחר ונתקל בה ושברה פטור (ב"ק ג א). שני קדרין שהיו מהלכין זה אחר זה ונתקל הראשון ונפל, ונתקל השני בראשון, הראשון חייב בנזקי השני (שם שם ד). בחמשה עשר בו (באדר) שלוחי בית דין יוצאין ומציינין את מקום הטומאה כדי שלא יהו הרבים נתקלין בה (תוספתא שקל' א ד). קדרין שהיו מהלכין זה אחר זה נתקל הראשון ונפל, בא חבירו ונתקל בו ונפל, הראשון משלם לשיני והשיני לשלישי וכו', חמרין מהלכין זה אחר זה נתקל הראשון ונפל, בא חבירו ונתקל בו ונפל וכו' אפילו מאה כולן פטורין (שם ב"ק ב ה–ט, וכעין זה ירוש' שם ג ה). וישבת בביתך, בבית שמשתמש בו נתקל בה ונכנס נתקל בה ויוצא רואה בקרוית[1]) ורואה בניוולה (ספרי, כי תלא ריג). חנית גהלת ברשות הרבים ובא אחר ונתקל בה וצלוחיתו בידו נשרפו כליו ונשברה צלוחיתו וכו' (ירוש' ב"ק א א). לא שנו אלא שנתקל באבן ונשוף באבן אבל נתקל בקרקע ונשוף באבן פטור (ר' אלעזר, ב"ק כט:). נתקל לאו פושע הוא (ב"מ פב:). משל לבן מלכים שהזהירו אביו שלא יתקל בכל דבר וילקה (מד"ר שמות ו). וחיה מהלך ברשות הרבים ונתקל (שם קהלת, כי יט). — ובספה"א: המעביר חבית ממקום למקום ונתקל בדרך ישרה ונשבר החבית הוי פשיעה וכו' ואם נתקל במקום מודרן לא הוי פושע ודומה לגנבה (יעקב בן אשר, עוח"מ שד). דמיונו לאיש ההולך בדרך אשר אמרתי לך ולא נתקל עדיין באחת הפחתים (ד' כוסות, כוס ב'ד סי' ג)[2]).

— ספע', *הִתְקִיל, — הכשיל: פן תאמר הוא התקילני כי אין צורך (נ"א: חפץ) באנשי חמס (ב"ס טו יב).

---

[1]) [ע' בהערת מא"ש למקום.]

[2]) [רש"י (גיט' ס:) מבאר את הבטוי הארמי קא מתקיל לנהרין שבגמרא באמרו: נהר שלנו נתקל מפני שהסיבותו ואינו נמשך מהר וכו' ע"כ. וכנראה עקר הכונה: נמשך בכבדות, כלשון הצרוף וינהגהו בכבדת (שמות יד כה).]

— קַל, *תָּקַל, פ"ע, — היה כבד במשקל[1]), ואמר הפיטן: חי רוכב על עב קל אם תעלני במשקל צדקי כחול ים יתקל ורשעי כנוצה יקל (ילחק גיאת, באשמורת הבקר קראתיך, סלי').

*תַּקָּלָה[2]), ש"נ, — מכשול, פוקח, כשלון: כי תקלה הוא (הזהב) לאויל וכל פותה יוקש בו (ב"ס לד ז). — ובתו"מ: כל זמן שהיה אברהם קיים היו בורות נובעות מים, משמת אברהם סתמום פלשתים ולמה אמרו תקלה הן לנו מפני גייסות שהן באות עלינו (תוספתי סוטה י ו). שלות רשעים סופה תקלה (יומא סו:). ושלח את הצפור החיה על פני השדה וכו' לא אמרה תורה שלח לתקלת (קדוש' נז:, וכעין זה חול' קטו., שם קמ.). לא ישלח אדם לחברו חבית של מים לשם שמן מ"ט כל דבר של תקלת אסור לעשות (כלה רבתי י). לכך אמר לו הקב"ה למשה אספה לי, למה שכינוסן של צדיקים הנייה להם והנייה לעולם, אבל כינוסן של רשעים תקלה להם ותקלה לעולם (מד"ר במד' טו). ויקח שש מאות רכב בחור, משל מי היו וכו' משל הירא את דבר ה' מעבדי פרעה, הרי למדנו שהירא את דבר ה' הם היו תקלה לישראל (תנח' בשלח ח). — *וארעה תקלה על ידו, *וארע דבר תקלה על ידו: אמר להם (ר' נחוניא בן הקנה) בכניסתי (לבית המדרש) אני מתפלל שלא תארע תקלה על ידי (ברכ' ד ב). אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא יארע דבר תקלה על ידי (שם כח:). — *ובאה לו תקלה, *באה תקלה על יד פלוני: אם אדם חטא, בהמה מה חטאה, אלא לפי שבאה לאדם תקלה על ידה, לפיכך אמר הכתוב תסקל

---

[1]) [פעל שיצר אותו הפיטן על יסוד הארמי' תקל, שכנגד א. שָׁקַל בעבר', אעפ"י שיסד את מליצתו על לשון הכתוב באיוב ו ב וכו': לו שקול ישקל כעשי וכו' כי עתה מחול ימים יכבד. ואמנם ע' בהערה לשרש.]

[2]) [כנראה כך נקודה המקורי של המלה, שגם הסור' תוקלתא באותה משמ' מעידה עליו, וכן גם בנקוד הבבלי (ע' פורת, לשון חכמים 115), אמנם על יד תַּקָלָה, תַּקָּלָה ובמבטא התימנים תַּקָּלָה.]

(פנח׳ ז ה, וכעין זה מד״ר ויק׳ כז). מפרד שמרדו עשו וישמעאל בהקב״ה והכעיסו אותו וכו׳ באת להם תקלה (מד״ר בראש׳ סוף סז). כיון שראה עכן כך אמר בלבו וכו׳ אני חוטא ומחטיא, מוטב אני אודה לפני הקב״ה ולפני יהושע, ואל תבא תקלת על ידי (שם במדי׳ כג). — *והביא תקלה על פ׳, או לפ׳, על ידי פ׳: בנה מרחץ בצד מרחיצו של חבירו וחנות בצד חנותו של חבירו אין יכול למחות בידו ולומר לו אתה הבאתה עלי את התקלה (תוספת׳ ב״ב ב טו). השתא בהמתן של צדיקים אין הקב״ה מביא תקלה על ידן, צדיקים עצמן לא כל שכן (חול׳ ה:). אם מדת פורענות מועטת המביא תקלה להבירו חרי הוא כיוצא בו, קל והומר למדת הטובת מרובה (מד״ר במד׳ ט). אמרו (המרגלים) בטוחין אנו בתפלתו של משה וכבר שלח מרגלים לשעבר והביאו תקלה, אנו לא נעשה כן אלא בהקב״ה נאמין ונעשה מלחמה (שם שם יט). — *ועשה ראובן תקלת לשמעון: מי חטאת שנפסלו לא יגבלם בטיט שלא יעשם תקלה לאחרים (פרה ט ה). כיצד הוא עושה, נותן דמי אחת מהן ומתקן, ולא נמצא עושת תקלה לבאים אחריו (ירוש׳ דמאי ג ב). — *והמציא לו תקלה: לא סוף דבר בהמתו של ישראל אצל הנכרי אלא אפילו בהמתו של נכרי אצל של ישראל לא ייחדינה אצלו של נכרי אחר חבירו שלא תמציא לו תקלה (ירוש׳ ע״ז ב א). — ובתפלה: וכלה דבר והרב ורעב וכו׳ וכל מחלה וכל תקלה וכל קטטה וכו׳ מעלינו ומעל כל בני בריתך (אבינו מלכנו זכור רחמיך, יוצר לימים נוראים). — ובספה״א: סברא הוא שחמשולחת מותרת דלא אסרה התורה שלח לתקלת שתהא למכשול עון וילכדנה אדם ויאכלנה (רש״י, קדוש׳ כז:). ואין הענין הזה דומה לטעות בני דורינו, אבל טעותם מביאה לידי תקלה והפסד גדול על ממוני בני אדם (ראב״ד, המפיחה והמסורה, מק״ג, א). כל המוצא קבר או מת או דבר שמטמא באהל מן המת חייב לציין עליו כדי שלא יהיה תקלה לאחרים (רמב״ם, טומאת מת ח ט). ואין לו להשגיח על תקלת חבירו (טו״ע חו״מ עד ב). ואם הבאישם (השור את המים) אחר נפילה פטור שהרי נעשה כשאר תקלה שחשוב כבור (שם שלם ד).

תקן [1]), ממנו *התקנה, *תִּקּוּן, *תַּקָּן, *תֶּקֶן, *תַּקָּנָה *תַּקְנוֹן.

תָּקַן, פ״ע, תָּקֹן, תְּקַן — הַמְעֻוָּת, הזר למצבו הטוב, שב ונעשה טוב וישר, gut, recht werden; dévenir bon, droit, juste; to become good, right: מעות לא יוכל לִתְקֹן וחסרון לא יוכל להמנות (קהלת א יה) [2]).

—פע׳, תִּקֵּן, תַּקֵּן, — תִּקֵּן את הַמְעֻוָּת, יִשֵּׁר אותו: כי מי יוכל לְתַקֵּן את אשר עותו (קהלת ז יג). — תִּקֵּן משלים, ערך אותם בצורה יפה וקולעת: עוד למד דעת את העם ואזן וחקר תִּקֵּן משלים הרבה (שם יב ט). — ואמר בן סירא: נגינות שיר לפני מזבח וקול מזמור בנבלים תיקן (ב״ס מז יג, סגל, שכב).—ובתו״מ גם במשמ׳ החזיר למוטב, החזיר את המְקֻלְקָל למצבו הטוב, herrichten, ausbessern; réparer, corriger; to repair, correct: מה יעשה בעפר (שחפר), צוברו ברשות הרבים ומתקנו [3]) (מכות ג י). כדרך שאין מקלקלין ברשות הרבים כך לא יתקנו (שם שם). אף הוא קלקל לעצמו ותיקן לאחרים (חלה ב ח). המלקט עצים, אם לתקן כל שהן (שבת יב ב). והמקלקל על מנת לתקן שיעורו

---

1) [השרש, עם הנגזר ממנו, שאול הוא בעבר׳ מן הארמ׳, שהוא בא בה באותה משמ׳ בבנות לשון קדומות ומאהרות, ואלו בעבר׳ הוא בא במקרא במקום אחד בספר קהלת בלבד. השרש בא בצורות שונות כגון תְּקַן (טוב), תַּקְּנָ (היה טוב), תִּקְּנָ (תַּקֵּן), תִּקְּנָ (קשוט) ועוד גם באשור׳. כאמור בהערות לערך תכן, אין לשרש זה כל קשר אל תקן. בלשון ימינו נוהג גם ת״ז תַּקִּין ע״פ הארמ׳ שבתו״ם.]

2) [בתו״ם אין הפעל בא בבנין קל בשמוש עצמאי, אלא במליצת הכתוב כגון: איזהו מעוות שאינו יכול לתקון (חגיגה א ז), אבל הבא על אשת איש ואסרה על בעלה נטרד מן העולם והלך לו שאינו יכול לתקון (מד״ר במדי׳ ט). ואמנם ע׳ *תֶּקֶן, הערה.]

3) [בירוש׳: ומתקינו. גם במקומות אחרים קשה להכריע לפעמים אם הכונה לבנין פעל או הפעיל.]

כמתקן (שם יג ג). ומתקנין את המקולקלות במועד (מו"ק א ב). הציר והצינור וכו' שנשברו מתקנן במועד (שם שם י). אם תאמר בגונב וגוזל יכול הוא להחזיר ויתקן (חגי' א ז). נתן לאומנים לתקן וקלקלו חייבים לשלם (ב"ק ט ג). נפחתה העליה ואין בעל הבית רוצה לתקן, הרי בעל העליה יורד ודר למטה עד שיתקן לו את העליה (ב"מ י ב). אף מתקן הוא את מלאכתו לפני שלשים יום (שם שם ה). מטה שהיתה טמאה מדרס, נשברה ארוכה ותיקנה טמאה מדרס (כלים יח ו). סנדל שנפסקה אחת מאזניו ותיקנת טמא מדרס (שם כו ד)[1]. כגון שנטל קרנו של סובת או שנפגמה הסכין, שומע אני יתקנם בשבת (מכי' ויקהל א). לאחד שהיה בידו מקל מעוקם ונתנו לאומן לתקנו מתקנו באור ואם לאו מכוונו במעגילת (ספרי דבר' שם). חליל של מקדש וכו' נשבר ותיקנוהו ולא היה קולו ערב כמות שהיה (ירוש' סוכה ה ו). שכן עולי רגלים מתקנין מנעליהן בהולו של מועד (פסח' כה:). לאחד שהיו בידו שתי קופליות, הוליכן אצל נפח, אמר לו תוכל לתקנם, אמר לו, לברותן כתהילה אני יכול ולתקנם לך איני יכול (מד"ר ברא' מח). תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם קלקלת אין מי שיתקן אחריך (שם קהלת, רלא את מעשה האלהים). — *ותקן את הדרכים: בחמשה עשר בו קורין את המגלה בכרכין ומתקנין את הדרכים ואת הרהובות ואת מקואות המים (שקל' א א). אינן מספיקין מים ומזון ואין מתקנין את הדרכים (סוטה ח ד). — *ותקן, במשמ' קשט (עצמו): שלא יתקן איש בתיקוני אשה (נזיר נט.). — *ותקן בשערו: אין יצר הרע מהלך לצדדים אלא באמצע פלטיא ובשעה שרואה אדם ממשמש בעיניו מתקן בשערו מתלה בעקיבו (מד"ר ברא' כב). שהיה (יוסף) עושה מעשה נערות ממשמש בעיניו מתלה בעקיבו מתקן בשערו (שם שם פד). — *ותקן את בשר המילה: אלו הן ציצין המעכבין

[1]) [בכמה מקומות כגון: חמש גינות משתמשות באמה אחת ונתקלקלה כולן מתקנות עם העליונה, והעליונה היא מתקנת לעצמה וכו' (תוספת' ב"מ יא כח) כנראה צורת התפ' לפנינו ולא צורת פעי.]

את המילה, בשר החופה את העטרה וכו' אם היה בעל בשר מתקנו מפני מראית העין (שבת יט ו). — *ובהשאלה, תקן מעשיו במעשים אחרים: בא וראה דרך הצדיקים. בּמה שהם טורחין הם מתקנין (מד"ר שמות כג). — *ותקן את האדם, עשה תקון למענו: מי שחציו עבד וחציו בן חורין, עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד, דברי ב"ה, אמרו להם ב"ש תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם, לישא שפחה אינו יכול וכו' בת חורין אינו יכול (גיטי' ד ה). החרשת והשוטה והסומא ושנטרפה דעתה, אם יש להן פקחות מתקנות אותן והן אוכלות בתרומה (נדה ב א). עד שאתם מתקנים את השוטות בואו ותקנו את הפקחות (שם ו יד). ותקנינו לב טוב וחבר טוב[1]) (ירוש' ברכ' ד ב). — *ואת הפֵּרות, הפריש מהם תרומה או מעשר כדי להתירם למאכל: גובין מהם ומחלקין מהם והרוצה לתקן יתקן (דמאי ג א). אם הכניסו לבתיהם אינן מתקנין אלא דמאי (מעשר' ב א). ודאי שתיקנה דמאי ודמאי שתיקנה ודאי לא עשה כלום (תוספת' דמאי ד ה). כל אחד ואחד מתקן דמאי (ירוש' שם ג ד). מחצה על מחצה בשדה מתקנת דמאי, מכניסה לבית מתקנת וודאי (שם מעשר' ג ג). המתקן פירותיו של חבירו שלא מדעתו טובת הנייה מעשרותיו של מי וכו' של מתקן (שם נדרי' ד ג). קמ"ל דטבל מוכן הוא אצל שבת, שאם עבר ותקנו מתוקן (ביצה לד:) — *ובמשמ' הכין, יסד: אין בונין מדרגות על פי הגאיות ערב שביעית משפסקו הגשמים, מפני שהוא מתקנן לשביעית (שביע' ג ח). תקנו שווקים תקנו גשרים תקנו מרחצאות (שבת לג:). תקנתם קברים לעצמכם (תעני' כה:). הרבה שוקים תיקננו, הרבה מרחצאות עשינו (ע"ז ב:). תיקנתם שווקים להושיב בהן זונות, מרחצאות לעדן בהן עצמיכם (שם שם). תיקנתם גשרים ליטול מהם מכס, כרכים לעשות בהם אנגריא (שם שם). שהן צריכין לתקן מאכל של יום טוב (סופרים ח ד). לך ותקן להם קובות והנח להם מאכל ומשתה וכו' (אדר"נ א).

[1]) [בבבלי (ברכ' טז:) ותקננו בחבר טוב ויצר טוב בעולמך. ועי' במובא בהמשך מתפלת השכיבנו.]

תדע שאצלך אני סועד אלא לך ותקן לי (מד"ר במד' עו). אם אין אדם מתקן בערב שבת מה יאכל בשבת (שם רות, פרשה ג). — *ובמשמ' קָבע: שבהן השלוחין יוצאין לסוריא ובהן מתקנין את המועדות (ר"ה א ד). אני אתקן שיהו דברי חכמים קיימים שיהו כל המטלטלים מביאין את הטומאה על אדם הנושאן וכו' (אהל' טז א). תפלות באמצע תקנום (ברכ' ד:). תפלות אבות תקנום וכו' תפלות כנגד תמידין תקנום (שם כו:). כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינין (כם כח:). משה תקן לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם מן (שם מח:). חכמים תקנו להם לבנות ישראל לבתולה מאתים ואלמנה מנה (כתובי י.). עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה (ב"ב כא.). עזרא תיקן להן לישראל שיהו מושיבין סופר בצד סופר (שם כא:). חכמים תיקנו להן לבנות ישראל שיהו בודקות עצמן שחרית וערבית (נדה ד:). — *וְתִקֵּן תקון: במוצאי יום טוב הראשון של חג היו יורדין לעזרת נשים ומתקנין שם תקון גדול (סוכה ס ב). — ובתפלה: ותקננו בעצה טובה מלפניך [1]) (השכיבנו, תפלת ערבית)[2]). הוא יברך את כל בת ישראל שעושה מעיל או מטפחת לכבוד התורה והמתקנת נר לכבוד התורה (מי שברך, מחז' איטלי' א', מה.). — ובסהמ"א: ונוטל מנעליו ומתקנן ומניחן בצדי המטה (מדרש פטירת משה, ילינק, ביהמ"ד א, 123). תיקן הבית בכלים מכובדים (ר"ח, ב"מ כז.). ובעליו מתקנין העורות לבני' (ערוך, ערך אג). מי שקדם המות לפניו תקן את עצמו (ר"י א"ת, מו"ה מבנון ג, 875). שאנחנו נתקן המאכל, ולא נוכל להוציאו מן האפיסה למציאות (עולם קטן, כא). הצורה מתקנת דמות הניצר (ראב"ע, הגיון הנפש ג). מתקן מלבושיו תחלה

1) [משפט זה, הדומה במבנהו למובא לעיל מירוש' ברכ' ד ב ותקננו לב טוב וכו', אינו בנוסח הקצר שבסדור רסע"ג. אבל הוא בא בכל יתר הנסחאות שיסודן במסרת בבל.]

2) [בקצת נסחאות נמצא במוסף של שבת: תקנת שבת רצית קרבנותיה. ברב הנסחאות: תִּכַּנְתָּ. וע' תָּכַן.]

ומציין עצמו ומהדר (רמב"ם, תפלה ה ה). ספר שאינו מוגה במלא וחסר אפשר לתקנו ולהגיהו כמו שבארנו (הוא, ס"ת ח ג). וצריך אדם לתקן דברים בעצמו לכבוד שבת (מנוה"מ לר"י אלנקאוה ג, 592). צריך לקשט עצמו ולתקן דרכיו וישוב בתשובה לפני הב"ה וכו' ויתקן עצמו כל יום ויום כמו שהוא מתקן עצמו לפני המלך, דתנן התקן עצמך בפרוזדור וכו' (שם ד, 413). ואלו (בעלי הצחות) הם המסתכלים במלות אותה אומה והמתקנים הנפסדות מהם (רמ"ע פלקירא, ראשית חכמה, 29). קהל שתקנו שלא יועיל שום שטר וכו' (טו"ע חו"מ סא). — *ותקנו חכמים את המקרא בפסוק, בנקוד ובטעמים: אשר תקנו המקרא בפסוקים תחלה ואחר כן בנקוד ואחר כן בטעמים (ר"י א"ת, כוזרי ג לא). — *ותקן עצמו, יפה וקשט עצמו [1]): המלך מסתפר בכל יום ומתקן עצמו ומתנאה (רמב"ם, מלכים ב ה). — *ובמשמ' עשה צרכיו: כיון שעומד אדם משנתו ניפנה ומתקן עצמו ונוטל ידיו ופניו ורגליו ומברך על הסדר (טו"ת הגא' מן הגני', 114). — *ותקן ספר וכד' [2]): תשובות האילן תקן רב צמח ראש ישיבה (תשו' הגא' מן הגני', 28). ורב זאת הקנאה הולכת וסובבת בין מחבירי ספר ומתקני פשר וכו' כי מאהבתו להקראות במחבירי פתרון ובמתקני ספר נשאו לבו להתעולל עלילות להכזיב מנחם בן סרוק (תשו' תלמידי מנחם, 19). — *ותקן סֵפֶר, ערך מספד: באת אלי לתקן ספד ולהכריז נהי (אגרת מנחם בן סרוק, תשו' תלמידי מנחם XXXII). — ואמר הפיטן: הלובש צדקה ולו כמעיל עטויה וממכה עצמה מתקן רטיה (ישראל עמך, סליחי יום ו). — *מְתַקֵּן, כמשמ' שוחר תקונים ושנויים בחיים ובדת, Reformator; r—teur; —tor: שני הראשים האחרים, אעפ"י שהם מודים במקצת לדברי הקודמים מהמתקנים וכו' (כ"א לויפל, שלום על ישראל ג, המקפה לעונה, יז.).

— פע', ב"כ' *מְתֻקָּן — עשוי כראוי, טוב וישר: אין קורין מעוות אלא למי שהיה מתוקן מתחילת

1) [עי' לעיל בתו"מ תִּקֵּן במשמ' זו, ועי' פִּעֵ'.]

2) [על יסוד הבנה כזו בכתוב בקהלת יב ט (תקן משלים הרבה).]

ונתעוות (חגי' א ז). כמתוקנין שבהן לא עשיתם, כמקולקלים שבהם עשיתם (סנה' לט:). מכניסין את המתוקנת לבית של מקולקלת ואין מכניסין את המקולקלת לביתה של מתוקנת (מד"ר ברא' יד). כיון שראה אותו נאה ופירותיו מתוקני' וענפיו נאין (שם במד' ב). — *ובמשמ' מיפה ומקושט: למלך שאמר לאשתו תהא מקושטת ומתוקנת לפני (מס' תפילין). בני הוו מתוקנים ומקושטים לפני במצות (שם). אם כשהיא מנוולת כך הוא משבחה, אלו היתה מתוקנת על אחת כמה וכמה (מד"ר במד' ב). — *ובמשמ' שנעשה בו מה שהיה ראוי להעשות בו: וכי מפני מה משקין את זו, אם לבודקה כבר היא בדוקה ומתוקנת (ירוש' סוטה ג ג). — *והפֵרות מתֻקנים, שהפרשו מהם תרומות ומעשרות כדין: נותנין את המעושר לשאינו מעשר ואת שאינו מעושר למעשר, נמצאו כל האדם אוכלין מתוקן (דמאי ג א). שלי חדש ושל חברי ישן, שלי אינו מתוקן ושל חבירי מתוקן אינן נאמנין (שם ד ז). מאה הולין מתוקנין מאה מעשר, נוטל מאה ועשר (שם ז ז). אינו משלם תרומה אלא הולין מתוקנין (תרומ' ו א). לא ישתמש חבר במשתאו של עם הארץ ולא בסעודת עם הארץ אלא אם כן היו מתוקנין[1]) תחת ידיו (תוספתי דמאי ג ו). הטבל והמתוקן שנתערבו וכו' (שם שם ד ח). כל העיר מוכרין מתוקן ואחד מוכר שאינו מתוקן לקח ואינו יודע איזה מהם לקח אסור (שם שם ד ט). המרבה במעשרות מעשרותיו מתוקנין ופירותיו מקולקלין, הממעט במעשרות מעשרותיו מקולקלין ופירותיו מתוקנין (שם שם ח יג). כלכלה של פירות שאינה מתוקנת (שם שם ח יז). נוהגין היו בפירותיהן מתוקנין בתוך בתיהן (ירוש' שם ב ב). שאין דרך חבר להיות מוציא מביתו[2]) דבר שאינו מתוקן (שם שם ג ח). חבר שמת והניח מגורה מלאה פירות אפי' בו ביום הכניסן, הרי אלו בחזקת מתוקנים (שם מעשר' ג ג). קמ"ל דטבל מוכן

1) [בירוש' (דמאי ב ב): היה חכל מתוקן ומעושר מתחת ידו.]

2) [בבבלי (ערוב' לב.): מתחת ידו.]

הוא אצל שבת, שאם עבר ותקנו מתוקן (ביצה לד:). — *ובמשמ' נאמן על תקון פרותיו: עיר שיש בה ישראל וגוי, שומרי ישראל ושומרי גוים, מתוקנין ושאינן מתוקנין, שומרין מתוקנין ושאינן מתוקנין, רשאין לומר זה לזה צפון העיר בחלקינו ודרומה בחלקכם (תוספתי דמאי ו יד). — *ובמשמ' מוכן, מזֻמן: שני בתי קברות היו מתוקנין לבית דין (סנה' ו ה). והכל מתוקן לסעודה (אבות ג טז). הכל מצוי ומתוקן ומסופק להם במדבר (ספרי דברי שיג). אשריכם מה מתוקן לכם (שם שם שכו). ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנים לפני (ברכ' נח.). האדם היה מתוקן למיתה, נחש היה מתוקן[1]) לפורענות (ומד"ר ברא' ל). נח היה מתוקן[1]) לנס (שם שם). אם לשלום אתה מתוקן אני כנגדך ואם למלחמה בני כנגדך (שם שם עח). מתוקנת היתה המיתה לבא לעולם וכו' והנחש היה ערום, מתוקן לפורענות היה (שם שמות ג). מה הצאן מתוקן לטביחה אף ישראל כך (שם שם כד). אמר (שמשון) לפניו, רבון העולם תן לי שכר עיני אחת בעולם הזה ושכר עיני אחת תהא מתוקנת[2]) לי לעתיד לבא (שם במדי ט). אל תתירא, לגדולה מזו אתה מתוקן (שם שם טו). נאה לך העץ, מתוקן לך העץ מששת ימי בראשית (שם אסתר, פרשה ט). שהראה הקב"ה לכל ישראל שהוא מתוקן מבראשית לעשות את המשכן (תנחוי תצא יג). לצרה הזו הייתי מתוקן (פסיק' רבי, וימלך, מא"ש, קלג:).—ובתפלה: אמת ויציב וכו' ומתקן ומקבל וטוב ויפה הדבר הזה (אמת ויציב, תפלת שחרית). — ובפסה"א: במוצאי שבתות כלום סעודתו קבועה ושלחן קבוע ופת מתוקנת לפניו, שנוטל פת ומבדיל עליה (סדר רב עמרם הגלם ב, ס.). שיהית חשבת הזת מתוקן ליפרע מעשו (ברא"ית רבתי לג ב, אלבק, 150). אחל במלים צרופים בענינים וזקוקים למאד מתוקנים (יסודי בן ששת, הקד' לתשו' תלמידי דונש, סטרן 17,2). ואף כל המועדים תלוים במולד הלבנה האמצעי או המתוקן או על פי מרחק שהלבנה נכונה להראות (ראב"ע,

1) [נ"א מותקן, חפע', עי' תיאודור שם.]

2) [בירוש' מותקנת, עי' הפע'.]

יסוד מורא א, ט:). בקורא להגיה, י״ם שאינו קורא התיבות מתוקנות אלא קורא טַטֶפֶת במקום טוטפות (ריטב״א על ר״ה פרק ג, מ:). ולזה יצטרך אל מלבושים להגין עליו מן החום ומן הקור ואל מזונות מתוקנים תקון יפה שיאותו למזגו (כ״י אלנו, עקרים א ה, כא:). אם רצת לכבד הכם חויין לך בנים ובנות מתוקנים למעלה (מנוה״מ לר״י אלנקאוה ד, 482).

—הפעי, ״הִתְקִין, — הכין, הזמין: הבילי קש והבילי עצים והבילי זרדין, אם התקינן למאכל בהמה מטלטלין אותן (בשבת), ואם לאו אין מטלטלין אותן (שבת יח ב). אם לא התקין מערב שבת כורך על אצבעו ומביא (שם יט ב). מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פלהדרין ומתקינין לו כהן אחר תחתיו (יומא א א). אף אשה אחרת מתקינין לו (שם שם). והתקן עצמך ללמוד תורה (אבות ב יב). התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין (שם ד טז). כסוי כדי יין וכו׳ טהורין ואם התקינן לתשמיש טמאים (כלים ב ה). דינר שנפסל והתקינו לתלותו בצואר קטנה טמא (שם יב ז). מחט שניטל חרירה או עוקצה טהורה, אם התקינה למיתוח טמאה (שם יג ה). הרמון האלון והאגוז שהקקום התינוקות למוד בהם את העפר או שהתקינום לכף מאזנים טמא (שם יז טו). עריבה גדולה שנפחתה מלקבל רמונים והתקינה לישיבה וכו׳ (שם כ ד). בלווי נדה וכברה שהתקינן לישיבה וכו׳ (שם כז ה). תינוקות ורב מתקינין פרשיותיהן לילי שבת לאור הנר (תוספתי שבת א יב). מפני שמתקין צורכיו כל ימות השבת (שם כתוב׳ א א). שתי אבנים גדולות שתי חליות של עמוד שהתקינן לחיות שופת עליהן יורה גדולה או מיחם גדול אינו טמא (שם כלים ב״ק ה ג). מסמר שעקמו לו להיות פותח ונועל טמא, התקינו לשמירה טהור, התקינו למנעל או למחרים טהור (שם שם ב״מ ב יד). היו ישראל מציעין בהמתן ומתקינין כליהן לצאת (מכיי דרשב״י יד ה, הפשטיין-מלמד, 49). אין התקדשו אלא התקינו עצמכם לפורענות (ספרי במד׳ לד). לאחר המזון מתחילין (בנטילת ידים) מן המברך, לא שיתקין עצמו לברכה (ירוש׳ ברכי ח ב). אין אדם רשאי ליקח בהמה חיה ועוף אלא אם כן התקין להם מזונות (שם כתוב׳ ד ט). אם התקינו לקבר מתחילה יש לו תפוסה (שם נזיר ע ג). אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו והתקין לו ממנו בנין עדי עד (ברכת התנים, כתוב׳ ח.) סלע שנפסלה והתקינה שיהא שוקל בה משקלות טמאה (ב״מ כב.). לאדם שעשה חופה לבנו והתקין מכל מיני סעודה (סנה׳ קח.). כמה מניקות התקנת לתינוקות, כמה ריכוכין התקנת למעוברות (מד״ר שמות ב). כמה מיני מזונות התקנת להם לחיות שבהן (שם שם ג). ואח״כ התקין מרכבותיו עננים (שם שם טו). הלך אוהבו והתקין מטה של הדיוט מנורת של הדיוט וכו׳ התבייש והטמין את כל מה שהתקין שהיה מכל הדיוטות, א״ל המלך לא אמרתי לך שאצלך אני סועד, למה לא התקנת לי כלום (שם במדי׳ טו). מסילות שהתקנת לירושלים (שם איכה, פתיח׳). והתקינו עצמיכם לסעודה (שם קהלת, בכל עת יהיו בגדיך). לפי שהייתי יודע שאתה עבד רע התקנתי לך כבלים ומגלבים (תנחו׳ מצורע יב). ואת יהודה שלה לפניו אל יוסף להורות לפניו, מהו וכו׳ להתקין לו בית תלמוד (תנחו׳ בובר, ויגש יב). אם נזדמן לך חפץ טוב אפילו מאחד בשבת תתקינהו לשבת (פסי׳ רב׳, מא״ש, קטו:). התקינו עצמכם לשיעבודה של מצרים (פסי׳ ר״כ, זכור, כד.).

— *ובמשמ׳ קבע, עשה תקנה: פרוזבול אינו משמט, זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן (שביעי׳ י ג). בראשונה כל מי שיודע לקרות קורא וכו׳ התקינו שיהו מקרין את מי שיודע ואת מי שאינו יודע (בכורים ג ז). משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין, אמר ר׳ אליעזר לא התקין רבן יוחנן בן זכאי אלא ביבנה בלבד (ר״ה ד א). התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש (שם ד ג). התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו מקבלין עדות החודש כל היום (שם ד ד). התקין רבן גמליאל הזקן שתהא (אלמנה) נודרת ליתומים כל מה שירצו וכו׳ (גיט׳ ד ג). הלל התקין פרוזבול מפני תיקון העולם (שם שם).

התקין הלל הזקן שיהא הולש את מעותיו בלשכה (ערכי' ט ד). רבן גמליאל ובית דינו התקינו שיהו מרחיקין ארבע אמות מן עקר גפנים לגדר (תוספתי כלא' ד א). המורדת על בעלה זו משנה ראשונה, רבותינו התקינו שמתרין בה ארבע שבתות זו אחר זו (שם כתוב' ה ז). משרבו הרמאין התקינו שיהא זה נותן סימנית ומביא ראיה שאינו רמאי (שם ב"מ ב טז). והיו גדולי כהונה באין ונוטלין אותן בזרוע, התקינו שיהו מהלקין אותן בערבי שבת לכל משמר ומשמר (שם מ:מ' יג יח). אף מי שהתקין את התפלה הזאת על סדר התקינה (ירוש' ברכ' ב ד). מאה ועשרים וכמה זקינים ומהם שמונים וכמה נביאין התקינו את התפילה הזאת (שם שם). מפני מה התקינו גואל ישראל ברכה שביעית (שם שם). משרבת תחרות בציפורין התקין ר' יוסי בן חלפתא שיהו משפחות עוברות והאבלים עומדין (שם שם ג ב). כל עצמן לא התקינו את הטבילה הזאת אלא מפני תלמוד (שם שם ג ד). והתקין שתהא הלכה כרבן גמליאל (שם ערובי' ד). זה ר' עקיבה שהתקין מדרש הלכות והגדות (שם שקל' ה א). ורבן יוחנן בן זכיי מתקין על דבריהן (שם ר"ה ד ב). מהו מנצפ"ך וכו' מה שהתקינו לך הצופים (שם מגי' א יא). הוא התקין שיהו בתי דינין יושבין בעיירות בשני ובחמישי (שם שם ד ה). אמר ר' יוחנן בן נורי בואו ונתקן שיהו הצרות חולצות ולא מתייבמות, תני לא הספיקו להתקין עד שנטרפה השעה (שם יבמ' א ו). באושא התקינו שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהן קטנים (כתוב' מט:)[1]. — ובספה"א: וכשרואה ישראל מטר מתקין את הביב עד שיצאו מים בשביל שלא יפסיד (סו"ח הגאו' מן הגנ"י, 198).

—ספעי, כתו"מ רק ציני פעו' *מתקן, — שהתקינו אותו,

1) [בפיוט אל אדון (יוצר לשבת), נאמר, לפי נוסח כל הסדורים: קרא לשמש ויזרח אור ראה והתקין צורת הלבנה. ואמנם כבר הוער בטור (או"ח רפא, וע' בסדורו של בר), כי יתכן שהפיטן כתב: והקטין (על יסוד הדרוש הידוע), ותמחבר רשם דעה זו בשם שד"ל.]

שהוכן: שני קברות היו מותקנין[1] לבית די (סנה' ו ח). תן לי שכר עיני אחת בעולם הזה ושכר עיני אחת מותקנת[2] לי לעתיד לבוא (ירוש' סוטה א ח). ומה מקיים בו (באברהם) היה, מותקן[3] להדריך פני כל העולם בתשובה, הן האדם היה, מותקן[3] למיתה וכו' נח היה, מותקן[3] לנס, משה היה, מותקן[3] לגואל, מרדכי היה, מותקן[3] לגאולה (מד"ר ברא' ל, תיאודור, 274). — ובספה"א, התקן: והושם כל דבר בו על מכונתו הטובה ותותקן על תקון הנאה והנאות (כ"י א"ח, מו"ה, הנחיכה, פתיחי). באמת הדבור למדבר לא התקן כי אם שיהיה מליץ כונתו לכל מבין וסובר (כ"א הקרא', גן עדן, הקד', ג.). בועד פרוזן שפ"ח הותקן שראשי המדינה שבכל קהלה וכו' (תקנות ליטה, האקיף הרכ"ד, 166). — ואמר הפיטן: מותקן תמורו פרח (יום זה, קטע עבודת יוה"כ; Elbog., Stud. עמ' 175).

—התפ', נתפ', *נִתַּקֵּן, ניתקן, — שתקנו אותו, תֻּקַּן: אפילו כספק טבל לא עשו אותו אילו בספק טבל ספק ניתקן, מחמת שני ספק לא ניתקן (ירוש' דמאי א ב). היו לפניו שני בריה, אחד ניתקן לדעתו ואחת ניתקן שלא לדעתו (שם תרומ' ד ד). טבל שלא ניתקין אסור לזה ולזה, משניתקן אסור לזרים ומותר לכהנים (שם שבת ב ב). שבדבר שנתקלקלו בו נתקנו (ברכ' מ.). יכול יוצא אדם ידי חובתו בטבל שלא נתקן, כל טבל נמי הא לא נתקן[4], אלא בטבל שלא נתקן כל צורכו, שניטלה ממנו תרומה גדולה ולא ניטלה ממנו תרומת מעשר (פסח' לה:). בעוה"ז מי שהוא מעוות יכול להתקן וכו' אבל לע"ל מי שהוא מעוות אינו יכול להתקן (מד"ר קהלת, מעות לא יוכל לתקון). — ובספה"א: כל תקנת רבו כאן הוא, אבל תקנת העבד אין כאן,

1) [כך במדב"ם ובכ"י קויפמן ובכ"י פארמה ובדפוס ראשון של הירושלמי. בשאר הנסחאות מתוקנין, פע'.]

2) [במד"ר (במד' ט): מתוקנת, עי' פע'.]

3) [בדפו' מתוקן, עי' תיאודור, הערות.]

4) [לפי רש"י: נמי לא איתקן, בארמ'.]

אם נתקן במשפט הממון לא נתקן בפריה ורביה (רש"י, חגי' ב:). כמצה זו שלא נתקנה בחימוץ כדת הלחם (תוס', גיטי' כב., ד"ה כמשמעו). ואפילו הנשאר בה (בעסה) מתתקן ומתחדש (רמח"ל, מסחי חכמה ב, כט). — *ובמשמ' נקבע, הֻתקן: שלא נתקנו לומר אלא לכבוד שם המיוחד (רש"י, סוטה מ., ד"ה אינו אלא טועה).

—נפעי, *נִתְקַן, — כמו פע': לא יתכן. כמו לא יתקן (רש"י, יחז' יח כט). לולי שלשה היו נתקנים ענייני בני אדם, זקן שאינו נשמע ותאוה שאינה נמנעת וגאות אדם בנפשו (ר"י א"ח, מבחר הפנינים, שער עזיבת התאוה).

*תֶּקֶן [1], ש"ז, — הדרך הראויה לפי הדין והסדר הקבוע, Norm; norm(e): תקן [2] הדבר לא תעלה לו ימי גמרו לא תעלה לו ימי ספירו (ירוש' נזיר ב י). — ומצוי ביחוד עם ב היחס ועם כנויים, *כְּתִקְנוֹ, *כְּתִקְנָם: כל המוציא מעשרותיו כתיקנן אינו מפסיד כלום (שם תרומ' ד ג). בראשונה כשהיו חשנים כתיקנן, אבל עכשיו שאין השנים כתיקנן היא שביעית היא שאר שני שבוע (שם שקל' א ב). ברכה ראשונה כתקנה [3] (ברכ' עז.). עושין בסעודתן וכו' מברכים כתקנה [3] (שם שם). ולמה נכתב כאן, כדי להסדיר חדשים כתיקנן (ר"ה יח:). נמצאה עיסה נאפית כתיקנה ונאכלת כתיקנה (תעני' יט:). בזמן שהשנים כתיקנן וישראל שרויין על אדמתן, אבל בזמן הזה וכו' (מגי' ב.). יצא מחותך ומסורס משיצא רובו הריהו כילוד, הא כתקנו הראש פוטר (נדה כט.). משיצא רובו כתקנו (ר' יוסי, שם שם). על שלא שמרתי חלה אחת כתקנה [4] בארץ ישראל

[1] [כך נהוג השם בלשון ימינו, ויש מנקדים תִּקֶן (יסטרוב), ואמנם אפשר שלפנינו בעקר מקור שהפך ש"ע מן תָּקַן, תִּקֶן, ובכנ' תִּקְנוֹ וכד', כדגמת מִכְרָם מן מֶכֶר, וכד'.]

[2] [בתוספת' (נזיר ה ב): תקון.]

[3] [בדפוס': כתקונה.]

[4] [בפסי' ר"ב (שמעו, כובר, קיח.) כתיקונה. ושם: על שלא שמרתי יום אחד כתקונו בארץ ישראל וכו', וכך גם בדפוס' במד"ר שה"ש, וכך גם במדרש שה"ש, הוצ' גרינהוט, י..]

הריני משמרת שתי חלות בסוריא (מד"ר שה"ש, אל תראוני). אם שמרתם שלי לקרותה (את שמע) כתיקנה אף אני אשמור את שלכם (תנחו' בובר, קדושים ו). שאין עושים בניו את המועדים כתיקנם כשם שנצטוו בסיני (פסיק' רב', על נהרות בבל, קלד:). — ובסהמ"א: מה מלח רִבו קשה בתבשיל וכתקנו [1] יפה (תוספת למבחר הפנינים פרק לב, שער השתיקה, הנרמן, סיני תש"ט, עמ' רפט). צורתה הולכת כתקנה (רלב"ג, המפיקה והתמורה, 117). יוצא על דרך הכמת השעור ועל תקנת (שם שם).

*תַּקָּנָה [2], ש"נ, — כמו תִּקּוּן, ההורת דבר למצבו הטוב והראוי, Gutmachung; réparation; reparation: אבד כל שהוא חסר כל שהוא אין לו תקנה עולמית (ירוש' שבת סוף פרק ט). עבד שרבו מסיתין לו וניסת תקנה יש לו (חגי' ה.). עבד שרבו מקרבו לדונו וממתר להעידו תקנה יש לו (שם שם). עבד שרבו שוקל לו שגגות כזדונות תקנה יש לו (שם שם). עבד שרבו ממציא לו רעות וצרות תקנה יש לו (שם שם). מה כלי זהב וכלי זכוכית אע"פ שנשברו יש להם תקנה אף ת"ח אע"פ שסרח יש לו תקנה (שם טו.). מעשה בחסיד אחד שחיה גונה מלבו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שינק חלב רותח משחרית לשחרית (ב"ק פ.). החשוד על הטריפות אין לו תקנה עד שילך למקום שאין מכירין אותו (סנה' כה:). זה נשבר ויש לו תקנה וזה נשבר ואין לו תקנה (מד"ר ברא' יד). — *ובמשמ' שפור והשבחה, הטבה: כפר שאין בו עשרה תקנתו קלקלתו ונעשה כעיר [3] (ירוש' מגי' א ו). מה אעשה שתקנתו קלקלתו (תעני' יז.). — ובמשמ' טובה ותועלת הבאה

[1] [מנקד: כְּתִקְנוֹ.]

[2] [במשנ' ליוורנו תַּקָּנָה (דמאי ג ו), וגם תַּקָּנָה (גיטי' ג ב, ד ו).]

[3] [שאילו היה בו עשרה היה נידון ככפר שאם רצו להקדים (קריאת המגלה) ליום הכניסה מקדים, ועכשיו שאין י' בני אדם נעשה כעיר ואין קורין אלא בארבעה עשר (קרבן העדה).]

לפלוני: רוצה היא בתקנת בתה ובושה מחתנה (דמאי ג ו). — *וביחוד במשמ' חק או מנהג שקבעו חכמים לטובתו ולתועלתו של היחיד או הצבור, Verordnung; ordonnance; order: שטרי מקח צריך שיניח מקום חלוקה ומקום המוכר וכו' מפני התקנה[1] (גיט' ג ב). ואין מבריחין את השבויין מפני תקון העולם רשב"ג אומר מפני תקנת השבויין (שם ד ו). ועל המריש הגזול שבנאו בבירה שיתן את דמיו מפני תקנת השבים (שם ה ה). מהו מפני התקנה וכו' מפני תקנת בנות ישראל שלא יהיו מצויות להתגרש (ירוש' שם ג ב). כיצד תקנתן וכו' כונס החרשת ומוציאה בגט (יבמ' קי:). שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהא טורח בסעודה ג' ימים וכו' (כתוב' ב.). עשה להם תקנה, כדי שלא יתכלו מן העולם (מד"ר במד' ה). — *תקנת המועדות, *תקנת הקרבן, קביעה שיתקימו המועדות בזמנם ויהא הקרבן קרב בתקנו: על ששה חדשים השלוחין יוצאין וכו' על תשרי מפני תקנת המועדות (ר"ה א ג). וכשהיה בית המקדש קיים מחללין אף על כולן מפני תקנת הקרבן (שם שם ד). — *ובכלל במשמ' חק וקביעת מנהג: עשה משה תקנה, נטל פתקים וכתב עליהם וכו' (ספרי במד' לה). ויש תקנה אחר התקנה (ירוש' ר"ה ד ב). תקנה תיקנו בו שישבע (שם כתוב' ע ז). חציו מתקנה וחציו מדבר תורה (שם גיט' ב א). אם כן מה הועילו חכמים בתקנתם (כתוב' י.). הואיל ותקנת חכמים היא לא תגבה אלא מן הזיבוריות (שם יג.) י' תקנות תיקן עזרא (ב"ק פב.). כאן קודם תקנה כאן לאחר תקנה (שם לז:). תקנות גדולות שנו כאן (ב"מ קיב:). — ובספה"א: שאין האשה נזונת ממטלטלין אלא בתקנת ישיבות (שו"ת הרי"ף ו). שרוב הקהל יתיעצו עם זקני הקהל ויתקנו תקנה במה שיתקנו ויקיימו אותה וזהו המנהג (שם יג). ומה שכוללים מן ההוראה במה שברא השם ית' ותקנת ממלכתו (פרוש יצירה לאבוסהל דונש בן תמים, כז.). וראינו תקנה זו לכל פורעי המס ולבני קהלינו וכו' (ספר העטורות לר"י ברצלוני, 188). דברים שעשאום סייג לתורה ולפי מה שהשעה צריכה והן הגזרות והתקנות והמנהגות (רמב"ם, ממרים א ב). להיות בם לאדם אופני תועלת וכונת תקנה אלא שקצתם גלויים וקצתם נעלמים (ר"י א"ת, חו"ה, הבחינה ה). ראה היאך הופקדו אלו הכחות על הגוף לשמש אותו כמה שיש בו תקנתו (שם שם). ואין מי שיודע באופני תקנות העשוי והפסדו (שם הבטחון ג). דלות הנפש ועורונה בסבלות הגובר עליה מראות מה שיש בו מתקנתה (שם, הכניעה ב). ואתה יודע תקנותי ואופני הנהגתי (שם, הבטון הכפש ג). ואם אתה נוהג בחריצות הזאת וההשתדלות הזאת בתקנת גופך וכו' (שם, שם). ואין תקנת העולם שיהיו כל אנשיו נוהגים בפרישות (שם, הפרישות א). כי יש תקנה ומנהג בעיר לחתום סופרי הקהל על הקרובים (בר ששת, שאלה שכז). תקנת יהושע שנוהגת אף בחו"ל (טור חו"מ רעד). הלכה רווחת שבהרם תקנת הקהלות אין צריך רק שיפטרו זה את זה בעדים כשרים מרצון נפשם (הגהות מרדכי, יבמות פרק ה). ואע"ג שאי אפשר לו לקדש אותה שאינה משודכת אלא א"כ יעבור על תקנת הקהלות (תשו' מהר"י קולון פד). — ומצוי בספרות הרבנית תקנות שו"ם, כלו' התקנות הקהלות שפירא ווירמיזא מגנצא, ועוד[1]).

[1]) [נ"א:] מפני האתקנה. כך הגרסה לפי עדית ריב"ג, למע. אלבאב אלעאשר, דף 181, משקל אפעל, והרקמה שם [שער י] דף 73. II [רשימת המחבר.]

[1]) [ע"פ שמוש זה של תקנה נתחדש בלשון ימינו תַּקָּנוֹן, במשמ' כל רשימת התקנות, אשר הצבור או חברה נוהגים לפיהן; Statut(en); statut(e).]

תקע[2]), סמנו תָּקוֹעַ, *תְּקוּעַ, *תְּקִיעָה, תֶּקַע, תֵּקַע.

תָּקַע, פ"י, וְתָקַעְתִּי, וּתְקַעְתִּיו, תָּקַעְתָּ, תָּקַע, וּתְקַעְתֶּם, תָּקְעוּ, תְּקַע, וְהִתְקַע, תֹּקְעִים, תֹּקֵעַ, בְּתָקְעִי, הַתְּקוּעָה, וְתָקוֹעַ, וְכִתְקֹעַ, לִתְקוֹעַ, תִּקְעוּ, וַתִּתְקַע, יִתְקַע, וַיִּתְקַע, וַיִּתְקָעֵהוּ, וַיִּתְקָעֶהָ, וַיִּתְקָעֵם, תִּתְקְעוּ, יִתְקְעוּ, יִתָּקְעוּ, וַיִּתְקְעוּ — נעץ בחוזקה, einschlagen; enfoncer; to drive in, וביחוד בשמושים

[2]) [גם בארמ' תקע באותה משמע כבעבר' וכוש' טַקַעַ (בהשפעת קע הנחציות) בלשון תקיעה בשופר בלבד, אולי כשאול מעבר' וארמ'. אפשר שנולד השרש בחקוי לקול התקיעה.]

כגון תקע חרב (כגוף זולתו), ותקע יתד (באדמה) וכד׳: וישלח אחוד את יד שמאלו ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו (של עגלון) (שופט׳ ג כא). ותקח יעל אשת חבר את יתד האהל ותשם את המקבת בידה ותבוא אליו בלאט ותתקע את היתד ברקתו (שם ד כא). ויקח (יואב) שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום (ש״ב יח יד). — ותקע (חוטים, שערות) ביתד האורגים כדי לקבע אותם במקומם: ויאמר אליה (שמשון לדלילה) אם תארגי את שבע מחלפות ראשי עם המסכת. ותתקע ביתד ותאמר אליו פלשתים עליך שמשון ויקץ משנתו ויסע את היתד הארג ואת המסכת (שופט׳ יו יג–יד). — ובשמוש שבתמונת, תקע את פלוני יתד: ותקעתיו יתד במקום נאמן (ישע׳ כב כג). — ובקצור, לשון תקע אהל, במק׳ תקע יתדות אהל, נטה אהל: וישג לבן את יעקב ויעקב תקע את אהלו בהר ולבן תקע את אחיו בהר הגלעד (ברא׳ לא כה). אליה יבאו רעים ועדריהם תקעו עליה אהלים סביב (ירמ׳ ו ג). — ותקע (כף), לערבות: בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך (משלי ו א). רע ירוע כי ערב זר ושנא תוקעים[1]) בוטח (שם יא טו). אדם חסר לב תקע כף, ערב ערבה לפני רעהו (שם יז יח). אל תהי בתקעי כף בערבים משאות (שם כב כו). — ותקע כף (זולתו), כמו מחא כף, כתנועת שמחה, אף בשמחה לאיד על פלוני: כל שמעי שמעך תקעו כף עליך (נחום ג יט). כל העמים תקעו כף, הריעו לאלהים בקול רנה (תהל׳ מז ב). — ותקע האלהים את הארבה הימה: ויהפך יי׳ רוח ים חזק מאד וישא את הארבה ויתקעהו[2]) ימה סוף (שמות י יט). — ותקע את גוית פלוני או את גלגלתו במקום: וישימו את כליו בית עשתרות ואת גויתו תקעו[3]) בחומת בית שן (ש״א לא י). וישימו את כליו בית אלהיהם ואת גלגלתו תקעו[3]) בית דגון (דהי״א י י). —ותקע בכלי מכלי הנשיפה, תקע את אויר נשימתו

[1]) [במק׳ תוקעי כף, בקצור החרוז, ויש רואים בצורה זו (כמו גוזזים וכד׳) שם מפשט במשמ׳ תקיעה, תקיעת כף.]

[2]) [אמנם לא מן הנמנע הוא שהעקר בגרסת: ויעתקהו ימת סוף.]

[3]) [יש גורסים כאן הקעו במק׳ תקעו, וצ״ע.]

לתוכו לשם השמעת קול, blasen; sonner; to blow, כגון ותקע (ב)חצוצרה: עשה לך שתי חצוצרת וכו ותקעו בהן וכו׳ ואם באחת יתקעו ונועדו אליך הנשיאים ראשי אלפי ישראל (במד׳ י ב־ד). ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצצרות (שם שם ח). וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצצרת (שם שם י). — ועי׳ חצצרה, עמ׳ 1713. — ותקע בשופר, תקע בשופרות: ושבעה הכהנים וכו׳ עברו ותקעו בשופרות וכו׳ והחלוץ הלך לפני הכהנים תקעי[1]) השופרות והמאסף הלך אחרי הארון הלוך ותקוע בשופרות (יהו׳ ו ח–ט, וכעין זה שם שם יג). ורוח ה׳ לבשה את גדעון ויתקע בשופר ויזעק אביעזר אחריו (שופט׳ ו לד). ושאול תקע בשופר בכל הארץ לאמר ישמעו העברים (ש״א יג ג). ויתקע יואב בשופר ויעמדו כל העם ולא ירדפו עוד אחרי ישראל (ש״ב ב כח). ויתקע (שבע בן בכרי) בשופר ויאמר אין לנו חלק בדוד ולא נחלה לנו בבן ישי איש לאהליו ישראל (שם כ א). וראה (הצופה) את החרב באה על הארץ ותקע בשופר והזהיר את העם (יחזק׳ לג ג). ואדני ה׳ בשופר יתקע והלך בסערות תימן (זכר׳ ט יד). — ובהשאלת ב חיחס, בלשון השירה והנבואה, תקע שופר: כנשא נס הרים תראו וכתקע שופר תשמעו (ישע׳ יח ג). שאו נס בארץ תקעו שופר בגוים קדשו עליה גוים (ירמ׳ נא כז). תקעו שופר בגבעה חצצרה ברמה (הושע ה ח). תקעו שופר בציון קדשו צום קראו עצרה (יואל ב טו). תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו (תהל׳ פא ד). — ותקע בתקוע, עי׳ תקוע. — ותקע תרועה, הריע בשופר בתקיעות תקיעות מרבות[2]): ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החנים קדמה, ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החנים תימנה תרועה יתקעו למסעיהם (במד׳ י ה–ו). — ובמגלות מדבר יהודה: ואחר י ת ק ע ו להם הכוהנים בחצוצרות המשוב וכו׳ ו ת ק ע ו הכוהנים בחצוצרות המקרא וכו׳ ו ת ק ע ו הכוהנים בחצוצרות קול מרודד וכו׳ ו ת ק ע ו להם הכוהנים תרועה שנית וכו׳ (מלחמת בני אור בבני חשך, דף 8, שורות 2-7, ידין, 306).

[1]) [כך הקרי. הכתיב: תקעי.]

[2]) [ע׳ תרועה.]

—ובתו״מ: תוקע יתד באמצע ומקיף לה (לשדהו) ארבעה סהרים מארבעה רוחותיה (תוספת׳ סבי׳ ג טו). מעשה בשני כהנים שהיו (שוין ו)רצין ועולין בכבש דחף אחד מהן את חבירו לתוך ארבע אמות נטל את הסכין תקע לו בלבו (שם יומ״כ א יב; וכעין זה שם סבו׳ א ד; ספרי במדי קסא; ירוש׳ יומא ב ב; יומא כג.). מסמר שהוא מעלה ומוריד בו קנה לבסים טהור וכו׳ תקעו חיבור לטומאה (תוספת׳ כלים ב״מ א ח). לוגג שהיה בידו קופה מליאה כוסות ודייטרוטין, בשעה שהיה מבקש לתלות הקופה היה מביא יתד ותוקעה ותולה עצמו בה (מד״ר ברא׳ כח). — *ותקע, במשמ׳ תקע בשופר: ועמדו שני כהנים וכו׳ ושתי חצוצרות בידיהן, קרא הגבר תקעו והריעו ותקעו, הגיעו למעלה עשירית תקעו והריעו ותקעו, הגיעו לעזרה תקעו והריעו ותקעו, היו תוקעין והולכין עד שמגיעין לשער היוצא למזרח (סוכה ה ד). בר״ה תוקעין בשל זכרים וביובלות בשל יעלים (ר׳ יהודה, ר״ה ג ה). התוקע לתוך הבור וכו׳ אם קול שופר שמע יצא (שם שם ז). יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעים אבל לא במדינה, משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין (שם ד א). ועוד זאת היתה ירושלים יתירה על יבנה שכל עיר שהיא רואה ושומעת וקרובה ויכולה לבא תוקעין וביבנה לא היו תוקעין אלא בבית דין בלבד (שם שם ב). סדר ברכות אומר אבות וכו׳ ואינו תוקע, קדושת היום ותוקע, זכרונות ותוקע, שופרות ותוקע (שם שם ה). אין מעכבין את התינוקות מלתקוע, אבל מתעסקין עמהן עד שילמדו (שם שם ח). יום טוב שחל להיות בערב שבת תוקעין ולא מבדילין, במוצאי שבת מבדילין ולא תוקעין (חולי׳ א ז). — *ובגרימת נזק על ידי תקיעת שופר וכד׳: תקע באזנו וחרשו פטור אחזו ותקע באזנו וחרשו חייב (קדוש׳ כד:). — ובהשאלה אף *תקע תרנגול ושבר כלי בקריאתו: תרנגול שהושיט ראשו לאויר כלי זכוכית ותקע בו ושברו משלם נזק שלם וכו׳ סוס שצנף וחמור שנער ושברו כלים וכו׳ (שם שם; וכעין זה ב״ב יט:). — *ותוקעי קרנות: שמונים אלף זוג של תוקעי קרנות היו מקיפין את ביתר, וכל אחד ואחד היה ממונה על כמה חיילות (ירוש׳ תעני׳ ד ח). — *ותקע לחברו, הכהו מכת אגרוף [1]: התוקע לחברו נותן לו סלע וכו׳, סטרו נותן לו מאתים זוז וכו׳ (ב״ק ח ו). —ובצירוף לא ברור כל צרכו, *תקע לבו לאביו שבשמים: ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים וכו׳ ולמה נקרא שמו אשחור שהשחירו פניו בתעניות, אבי שנעשה לה כאב, תקוע שתקע לבו לאביו[2] שבשמים (מד״ר שמות א). — *ותקע עצמו לדבר הלכה: רע ירוע כי ערב זר [ושנא תוקעים בוטח], רעה אחר רעה תבא למקבלי גרים ולערבי שלציון ולתוקע עצמו לדבר הלכה, מקבלי גרים כר׳ חלבו דאמר ר׳ חלבו קשים גרים לישראל כספחת בעור, ערבי שלציון דעבדי שלוף דוץ, תוקע עצמו לדבר הלכה, דתניא רבי יוסי אומר כל האומר אין לו תורה וכו׳ [3] (יבמ׳

---

1) [כך לפי פרוש אחד בלבד, כדברי רש״י בבכור׳ נ: (אשר שם הובאה משנה זו): התוקע הסכה את חברו באזנו לשון מורי בב״ק, וכאן שמעתי תוקע ממש שתקע מפיו באזנו וכו׳, וע׳ גם בדברי רש״י בקדוש׳ יא ז.]

2) [הואיל והמלה אבי (תקוע) כבר נדרשה בענין, נראה שהעקר אך: תקע לבו בשמים, בלי מלת לאביו, וכן נוהג „תקע ב" בלשון, אך לא „תקע ל", וצ״ע.]

3) [אין פרושי המפרשים מניחים את הדעת ואינם יוצאים ידי הכתוב במשלי יא טו ובטוייו, שהדרוש בא לפרשם. ואמנם ברור הנאמר א) על "רע ירוע": רעה אחר רעה תבא ל; אבל ב) "כי ערב זר" נדרש בשתי דרשות, האחת: למקבלי גרים, כאלו הבין הדורש ערב זר במשמ׳ עֵרֶב גרים זרים בישראל, שלא כתכנו העקרי של הכתוב כולו, ועל כן נראה שדרשה ראשונה זו של „כי ערב זר" אך נוספת לדרוש העקרי של הכתוב כלשון ערבות, בדרשה השניה: בערבי שלציון, וע׳ בסמוך על בטוי זה. ואשר לדרשה השלישית, "ולתוקע עצמו לדבר הלכה", הרי ברור הדבר, שהיא באה לבאר את סוף הפסוק „ושנא תוקעים בוטח" (שאך מעתיקי הספרים השמיטוהו, כדרכם במקומות אין מספר), וכאן שגם הצרוף תוקע עצמו לדבר הלכה כונתו לערבות, בדומה לשמ״ש הנפעל באיוב יז ג: שימה נא ערבני עמך מי הוא לידי יִתָּקֵעַ. וע׳ בדברי העורך הספרותים ב„לשוננו" כא, 69 וכו׳. ולפי הנאמר שם כונת המלים ערבי שלציון היא כרמז לאותם בני אדם במעשה שסופר על שלציון, וי״א על שלמציון (שלמצו, ובספרים גם

קט., ופי׳ ילקוט סמעוני ב התרעד). — ובתפלה: תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ גליותינו (ברכה עשירית בתפלה ש״ע הנקראת קבוץ גליות) [1]. — ובסהמ״א: שתי קרניו של איל של שמאל תקע בו הקב״ה על הר סיני וכו׳ ועתיד לתקוע בו לעתיד לבא בקבוץ של גליות (פדר״א לא.) לא ישיח לא תתוקע ולא הצבור בין תקיעות שמיושב לתקיעות שמעומד וכו׳ וזה שתוקע כשהן יושבים תוקע על סדר הברכות (טו״ע או״ח תקלב). — *ותקע מסמרות: מסמרות שמחזיקין בהן התקרה העשויין לתקוע אותו בעצים אינן מקבלין טומאה, וכן המסמרות שתוקעין אותן בכותלים לתלות בהן (רמב״ם כלים י א). — *ותקע תורתו בלב פלוני, במשמ׳ החדיר בו את תורתו: חזרו (העם) ואמרו, משה בשר ודם עובר, כך תלמודו עובר וכו׳, הלואי יתקע תורתו בלבנו כמות שהיה, אמר להם אין זו עכשו, לעתיד לבא הוא. שנאמר נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה (ילק״ש סה״ש התקפא). — ואמר המשורר: מכין בצלעותי מכון שבתו ועל לחות לבבי אחלו תקע (רסנ״ג, לבי בלימת אהבה, ביאליק-רבניצקי א, 83). שחקים רקע ארקים תקע ניצוץ בקע (הוא, שם ב, 180). — *ותקע לבו של פ׳, במשמ׳ נקפו לבו, בחרטה: ויחר אף אלכסנדר וישלך עליו אבן ויפגע בו וימות ואחרי כן תקע לב אלכסנדר, אמר אולי אמת היה דברי זה (יוסיפון, גינצבורג, עח). — *ותקע עיניו, התאמץ לראות: ומרוב תקע וקבע עמידת העינים של אדם התוקע וקובע ומעמידם לראות וכו׳ (שבתי דונולו, פרוש ספר יצירה א). כי מרוב איחור הראווה יתקע העינים וכו׳ שיקבע ויתקע ויעמיד את עיניו להביט (הוא, שם).

— ניו׳ ספי׳ תָּקוּעַ, — שתקעו אותו, יתד תקועה: ביום ההוא נאם ה׳ תמוש היתד התְּקוּעָה במקום נאמן ונגדעה ונפלה ונכרת המשא אשר עליה (ישע׳ כב כה). — ובתו״מ: תני תקועים חיבור לטומאה ולהזייה, קבועים חיבור לטומאה ואינו חיבור להזאה (ירוש׳ שבת יב יא). נמצא עומד על מטתו והסכין תקועה בלבו אין עורפין (שם סוטה ט ב). — *ותקוע אצל פלוני, רגיל ומצוי אצלו: אמש נראה לי ר׳ יוסי בר׳ חנינא אמרתי לו אצל מי אתה תקוע, אמר לי אצל ר׳ יוחנן, ור׳ יוחנן אצל מי, אצל ר׳ ינאי וכו׳ (ר׳ זירא, ב״מ פה:). — ובסהמ״א: לפי שהיה קיני תקוע אצל עמלק (רש״י, במד׳ כד כא). מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר ש״מ הר ההר תקוע בים וההר גבול צפוני לא״י הוא (הוא, גיטי׳ ח.). ויכנס המורא והאהבה תקועים בנפשו כל ימי חייו (ר״י א״ת, כוזרי ד ה). ויבקש הזרע ההוא כמו המעשה ההוא לחכמה הנפלאת התקועה בו, הנקראת אצלם טבע (הוא, שם ה י). ואם נעקרה אפילו צלע אחת וחצי חוליתה עמה שהצלע תקועה בה הרי זו טרפה (רמב״ם, שחיטה י ב). אשה ראשונה שאדם בועל אהבתו תקועה בלבו עולמית (חזקוני, ברא׳ כט ל). — ואמרו משוררים: זמן בוגד כמו חצים תקועים בגמלו רע לכל מטיב במותך (ר״ש הנגיד, דבריך בתוך לבות, בן תהלים, הברמן ב, 58). אני שותק ושמע מעשי עד למרחוק בשופרות תקועים (הוא, שם, 54). קנינך יתדות גבעות בתבל תקועות באונך, ושבע רקיעות באויר קבועות בגאונך (ר״י אבן גיאת, קנינך, שער השיר, 20).

—נפע׳ נִתְקַע, יִתָּקַע, יִתָּקֵעַ, נִתְקַע שופר, נתקע בשופר, — הריעו בשופר: והיה ביום ההוא יִתָּקַע בשופר גדול ובאו האבדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו לה׳ בהר הקדש בירושלם (ישע׳ כז יג). אם יִתָּקַע שופר בעיר ועם לא יחרדו (עמוס ג ו). — ונתקע בערב ליד זולתו, במשמ׳ קבל ערבות על עצמו: שימה נא ערבני עמך מי הוא לידי יִתָּקֵעַ [1])

של ציון, ובכ״י רומי שלציון במלה אחת), היא שלומית המלכה, אשתו ויורשתו של ינאי המלך, שבאו לפניה בני אדם שהיו ערבים לזולתם. ולפי דברי ההמשך היו „עבדי שלוף דוץ", בלו׳ עשו קימוליא (שנתפרשה במלת שלוף דוץ בבבלי), ושהיא κιμώλια (γῆ), cimolian earth, שהשתמשו בה כדי להעביר כתמים מבגד וכד׳, ואשר בספור שנרמז אליו בודאי שמש בנסיון של זיוף ורמאות אלא שלא הצליחו, ותבוא עליהם רעה. ועי׳ תָּקוּעַ, הערה.]

[1]) [עי׳ מגלה יז:.]

[1]) [ע׳ בדברי העורך בפרושו לכתוב, ובהערות לבנין קל.]

(איוב יז ג). — ובתו"ם, גם במשמ' ננעץ, נכנס: ולפי שגנב (אבשלום) ג' לבבות, לב אביו ולב ב"ד ולב ישראל וכו' ולפיכך נתקעו בו ג' שבטים (סוטה ח ח). נפל מן הגג ונתקע (ביבמתו) חייב בארבעה דברים וביבמתו לא קנה (יבמ' כד.). — *ובמשמ' ארע לו לאדם, בא לידי: אוי לו לדור שכן נתקע, אוי לו למי שעלתה בימיו כך (תעני' כד.). — *ונתקע תלמוד תורה בלבם: בשעה ששמעו ישראל אנכי ה' אלהיך נתקע תלמוד תורה בלבם והיו למדים ולא היו משכחין (ר' יהודה, מד"ר שה"ש, פסקי מנטיקוס פיסו). — ובסהמ"א: שרשרת, לשון שרשי אילן המאחזין לאילן להאחז ולהתקע בארץ (רש"י, שמות כח כב). אשריך שנתקעת לתוקף זה שאינך נטרד עוד מן העולם (סוה, במדי כד כב). וכשחיה נופלת בראשו אחד מתוך שמתפרקת ומתנתקת לצאת המצודות מתקלקלות כולן וראשו השני נתק ממקום שנתקע (סוה, צילם כד:). דכיון דשלא מדעת נפל כגון מן הגג על הבהמה אע"פ שנתקעת צפרנו בגבה אין משליך בה ארם (הוה, חול' נג.). — ואמרו פיטנים: בטרם הרים הטבעו זויות עולם כי נטעו הררי ישראל כי נתקעו הררי עד כי נתידעו (כ"א קליר, וככן ה' קנני ראשית דרכו, יוצר ליום א' שבועות). וקרא אל האין ונבקע ואל היש ונתקע ואל העולם ונרקע (רשב"ג, כתר מלכות).

—הפעי', *הִתְקִיעַ, — עמד על התוקע וקרא לפניו את סדר התקיעות שיתקע: העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה, השני מתקיע ובשעת החלל הראשון מקרא את ההלל (ר"ה ד ז). — ובסהמ"א, גם כמו תקע, קבע: שערי רקיע בו מאורות תתקיע וממנו זורחים במקומם להשקיע (שערי שמים, תחנה לעמי"ת יום ב'). לפת רקיע ועץ פרי התקיע מאורות הבקיע (רשב"ג, מי כמוך עמקים רקע, ביאליק-רבניצקי ג, 130).

—פעי', *תִּקַּע, — כמו קל, תקע בשופר: סימן היה למשה בענן, אימתי היה מסתלק, כיון שהיה רואה אותו מסתלק היה אומר קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו וגו' והענן מסתלק, היו כלן מתקעין ליסע [1]) ומיישבין את כליהם וכו' (תנחומ' במד' יב).

תֵּקַע, ס"ז, — תקיעת בשופר: הללוהו בְּתֵקַע שופר הללוהו בנבל וכנור (תהל' קנ ג). — ובסווס"א, תקע כף, כמו תקיעת כף: ערבני, בתקע כף להתווכח יחד כמו מי הוא מאלה לידי יתקע ויושיב לו (רש"י, איוב יז ג [1]).

א. תקף [2]), ממנו *אַחְקָפָה, *הִתְקָפָה, תַּקִּיף, *תְּקִיפָה, *תַּקִּיפוּת, א. תָּקַף, תֹּקֶף, *תְּקֹף, וע' תְּקוּפָה.

ב. תקף [3]), ממנו ב. *תָּקַף.

א. תָּקַף, פ"י, תִּתְקְפֵהוּ, יִתְקְפוֹ, —התנפל והתגבר על זולתו, angreifen; assaillir; to attack:

תִּתְקְפֵהוּ לנצח ויהלך משנה פניו ותשלחהו (איוב יד כ). יבעתהו צר ומצוקה תִּתְקְפֵהוּ [4]) כמלך עתיד לכידור (שם טו כד). ואם יִתְקְפוֹ האחד השנים יעמדו נגדו (קהלת ד יב). — ובתו"ם: וצריך לתקפו (את הגר) במים (יבמ' מו.). שנתכוון לאשתו ותקפתו יבמתו ובא עליה שניהם אנוסים וכו'

---

[1]) [אין זו אלא לשון תקיעה בחצוצרות, כלשון הכתוב (במד' י ח וכו'): ותקעתם תרועה ונסעו המחנות. ואך טעות היא בדברי עץ יוסף: פי' היו משלפין יתדות האהלים התקועים בארץ ובילקוט גרס כלן מתקרבין ליסע ע"כ. ואין גרסת הילקוט יוצאת ידי לשון המאמר: סימן היה וכו'.]

[1]) [בלשון ימינו נוהג תֵּקַע במשמ' זיז שבכלי הנתקע לתוך שֵׁקַע שכנגדם, לשם חבור הזרם החשמלי.]

[2]) [שרש זה והנגזר ממנו שאולים הם בעבר' מארמ', ואם צדקו נֶלדקי (ZDMG 47, 102) ואחרים בדעתם שהשרש מקביל לערבי' ת'קף [a]), כי אז היה צריך להיות בעבר' שקף.]

[3]) [שרש משני, שגזרו אותו פיטנים מן תְּקוּפָה.]

[4]) [אמנם בנוסח זה, שנולד לדעת העורך (ע' בפרושו משנת תשי"ד לכתוב) כתרגום לא מדיק מארמ', אין הדברים מובנים, ועקר הכונה היא כאלו נאמר: יבעתהו צר ומָצוֹק. הוא התגבר, כמו (בארמ': התתקף חֵיִל) מלך עתיד (אחד המלכים, עתודי הארץ מימי הקדם), לכידור (ז"א למלחמה).]

---

a) ثقف

שנתכוון לאשתו ותקפותו עובדי כוכבים ודבקום זה בזה ובא עליה (שם כז.). תינוק שתקף בעבדיו וירד לתוך שדה של חבירו ואמר שלי הוא (ב"ק קיב:). שלא יהא כל אחד ואחד הולך ותוקף בטליתו של חבירו ואומר שלי הוא (ב"מ ג.). תקפו כהן מוציאין אותו מידו (שם ו:). התוקף עבדו של חבירו ועשה בו מלאכה (שם סד:). — *ותקפה עליו משנתו, שכח את משנתו (קשתה ממנו משנתו): כל השוכח דבר ממשנתו וכו' יכול אפילו תקפה עליו משנתו (אבות ג ח). — *ותקף עליהם על השעבוד: חרב הבית התחילו מונים לחורבנו וכו' תקף עליהם עול השיעבוד התחילו מונים לשיעבודם (ספרי במד' סד). — *ותקף עליו יצרו: שלשה הן שתקף יצרן עליהם ונשבעו לו, יוסף דוד ובועז (ר' יוסי, מד"ר ויק' כג). — *ותוקף את חברו בדין: התוקף את חבירו בדין אחד אומר נדון כאן ואחד אומר נלך למקום הוועד (סנה' לא:). — ובסהמ"א: שהיה יצרן תוקפן על עריות (רש"י, סנה' סג:). ובשעה שאדם בא מן הדרך קשה לו כשימצא את אשתו ספק נדה יותר מנדה ודאית שעל ספק הוא מיצר ויצרו תקפו ואומר טהורה היא ועל חנם אני מונע (הוא, שם קג.). תקפתו (חכחמה לרועה) ועלתה לראשי צוקין ותקפתו ונפלה (רמב"ם, פירוש ג ט). המתכוין להנאת תענוג לבדו יצרו תקפו ומזריע בטהירות (ר' יוסף בן נחמיאס, משלי יט ב). היו שניה' אדוקי' בה ותקפה האחד מחבירו בפנינו (טור חו"מ קלח). התוקף בספינתו של חברו או בשאר מטלטלי ועשה בה מלאכה וקלקלת (שם שסג). היא האשה וכו' מהרת קל תקפה יצרה הכרוך עליה כנחש לתת דודי בעצתך טובה (ס. פפנהיים, די כוסות, כוס ביד ה' א). — *ותקפה חבתן עליהן: אחר שנתקשרו בה מעצמן תקפת חיבתן עליהן (רש"י, סנה' סג:). — *ותוקפי עברות, במשמ' כובשי עברות: אז איתם אלו תוקפי עבירות כמה דאת אמר איתן מושבך (סו"ע יט, וכעין זה ילק"ש תהל' תרע"ז). — *ותקפת עליו ידו, נהגו בו ביד קשה: ויד האומות עלינו תקפה וכובד האבן ונטל החול וככד משתיהם עלינו (רפ"ע פאלקירא, ספקעם, זוקמים, יב). — *ותקף את פלוני לדין: ראובן שתקף שמעון לדין (פערי תשוב' מהר"מ מרוטנברג סג). — ואמרו משוררים ופיטנים: ואמאסה כלנה הכי לעצור הונם ידיהם תוקפות הויות (ר"י אלחריזי, תחכי קאמיקא, 458). שיפר הבת במשבצות זהב מלובשת וכו' תקף לשלחה כי בחפזון מגורשת, לחוצת בצק לא הספיק מלשת (אמתות עת, זולת לבשוחין, מחזי' ויערי, הסב).

—הפע', התקיף,—צורת מספקה בכתיב שבמקרא: באשר הוא אדם ולא יוכל לדין עם שהתקיף[1]) ממנו (קהלת ו י). — ובסהמ"א במשמ' של בנין קל[2]): ותתקיפו עליו באתקפות מחוורות ששוברין דבריו ולא מצא מהן מנוס (נסים גאון, ברכות יט:). מצינו מתקיף שאינו מקשה לשום אדם רק לעצמו שהיה תמיה בעצמו על דבר משנה וידע שהוא אמת אלא מתמיה לדעת טעמיה (לפון למודים ם ג, לאו הכיתוק, הכריתות קסח, לתמעי מו.).

—נפע', *נִתְקַף, — שתקפו אותו, ואמר הפיטן: נעלץ צועד נאמן עד נוטרים מועד נתקפים מחמעד (אל נפא, יוצר לשבת בראשית). בשרפים לאלפים בחיל כבד מאד נתקף (רסב"ג, סגאוים אלהים).

— פע', *תִּקֵּף — חִזֵּק, אִמֵּץ: מי שאתה רוצה לעשות צדקה עמו אתה מגביהו ומתקפו כהררי אל (רש"י, תהל' לו ז).

ב. *תָּקַף[3]), פ"ע, תקפה תקופה, — באה, חלה: החודש אשר ישועות בו מקיפות החוסים בו מתקיפות ומנו מתחילות ותוקפות וועד ראש לארבע תקופות (כ"א קליר, ראשון אמלה, סבעתא לפרשת החדש).

— הפע', *הִתְקִיף, פ"ע, — כמו קל: החוסים בו מתקיפות ומנו מתחילות ותוקפות וועד ראש לארבע תקופות (כ"א קליר, ראשון אמלה, סבעתא לפרשת החדש).

---

1) [כך כתיב, קרי שֶׁהַתַּקִּיף, ע' תַּקִּיף.]

2) [על פי הארמ' שבתו"ם, כגון: מתקיף לה רב נחמן בר יצחק, אדרבה וכו', שבת סט:, מתקיף לה רב אשי אדרבה וכו', חולי' סג., ועוד.]

3) [ע' בהערה לשרש.]

תֶּקֶף, ס"ז, — אחד מטעמי המקרא בספרי תא"ם שכנגדו רביע ביתר הספרים: חמישי לו נצח, ביד ואצבע נפצח, מחודר ומנוצח, ששי לו תקף, ממעל עולה ושקף, בשני דרכים מתכף (דקדוקי ה.פ.מים, בר-סערלק, 20).

תֹּקֶף [1], ס"ז, בְּתֹקֶף, תָּקְפּוֹ, — חוזק Kraft, Gewalt; force, vigueur; strength, power: ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תֹּקֶף לקים את אגרת הפרים הזאת השנית (אסתר ט כט). וכל מעשה תָקְפּוֹ [2] וגבורתו ופרשת גדלת מרדכי אשר גדלו המלך (שם י ב). וישם פניו לבוא בְּתֹקֶף כל מלכותו (דני' יא יז). — ובתו"מ: וישב הים לפנות בקר לאיתנו (שמות יד כז), אין איתנו אלא תקפו וכו' רבי נתן אומר איתן לשון קשה (מכי' בשלח ו). כי לא כצורנו צורם (דבר' לב לא), לא כתוקף שאתה נותן לנו אתה נותן להם, כשאתה נותן להם את התוקף הם מתנהגים עמנו במדת אכזריות הורגים ממנו ושורפים ממנו וצולבים ממנו (ספרי, האזינו שכג; וכעין זה מדרש תנאים, דברי לב לא). תוקף, כל תוקף, את כל תוקף, תוקף זה תקפו של המן, כל תוקף זה תקפו של מרדכי, את כל תוקף זה תקפו של אחשורוש (ירוש' מגי' ב ג, וכעין זה בבלי שם יט.). תוקפו של יוסף ענוותנותו של בועז, תוקפו של בועז ענוותנותו של פלטי בן ליש (סנה' יט:). תתקפהו לנצח ויהלך (איוב יד כ) וכו', תוקף שנתן הקדוש ברוך הוא לאדם הראשון, לנצח לעולם היה, ויהלך, כיון שהניח דעתו של הקב"ה והלך את דעתו של נחש (מד"ר בראשי' טז). עד שלשה ימים תוקפו של אבל קיים, למה שצורת הפנים ניכרת (בר קפרא, שם ויק' יח; וכעין זה ירוש' מו"ק ג ה, מד"ר בראשי' ק). בנוהג שבעולם כל האבלים אבלן מתמעט והולך עד לשבעת הימים, תקפו יום ראשון, וכל שהוא הולך הוא תשש עד שהוא י"ב חדש (שם אסתר ח, אבל גדול ליהודים). — ובקצור, *תקפו של יום, של עולם, במשמ' זמן תקפו, מקום תקפו: ויהי בעצם היום הזה, אין עצם אלא תוקפו שליום (מכי' דרשב"י, שמות יב כח, הפטמן-מלמד, 87). מתחת זרועות עולם, מלמד שא"י היא תוקפה של עולם (ספרי וזאת הברכה שנו). — ובספהמ"א: שתעמוד בגובה ותוקף ולא יגיעך רע (רלב"ג, איוב כב כט). —*ותוקף יצרו: שנעץ (יוסף) אצבעותיו בקרקע ונסמך עליהן כדי שיתייסר ויטרד בצערו ויעבור תוקף יצרו (רש"י, סוטה לו:). מכח אברו ומתוקף יצרו (תוס, כריתו' ה:, ד"ה מבשרו). — *ותקף תאותו: מעלת האדם כפי גובר דעתו על תאותו, וחסרונו כפי תוקף תאותו על דעתו (ר"י זבארה, ס' שעשועים, דודזון, 90). — *ותקף הם בחרות: והוזהר האד' על זה בתחלת תוקף תום בחרותו ובראשית בוא' בחיוב שמירת נפשו, והם ג' הדשים ראשוני' משתתחיל להביא שתי שערות וכו' (ס' החנוך, מלות רמח). — *ואנשי תקף: אלוה כשיחרה אפו לא ישיב אותו עד שיכנעו החתיו גבורי הגבורים והם העוזרים אנשי התוקף (אוהב משפט לאיוב ט יג). — ואמרו פיטנים ומשוררים: ועל העבד יגלה תקף האדון וכבודו (רשב"ג, כתר מלכות). המנהיג כל כוכבי שמים וגלגליהם ממזרח למערב לתוקף מהלכו (הוא, שם). שאל סהר חצי ירח ויגיד לך תקפו, שאל שמש בצאתו (הוא, הכרפא הזמן ממחלתו). ונתנה תקף קדשת היום כי הוא נורא ואיום (ונתנה תקף, מוסף לר"ה ויוה"כ). מי יאמר תוקף מלוליך, מי ידבר אומץ מהללך (מי ימלל גבורות חיילך, קרובי למוסף יום הכפורים). סמך ותקף אות ופלא לגדלה, שרפת נשמה וגוף לא כלה (הלל בן יעקב, אמוני שלומי ישראל, סלי' למוסף יום הכפורים).

---

1) [אין להניח צורת נקבה תקפה ע"פ גרסה כזו בדפוס לובלין של פרוש רש"י לירמ' מט לה בעוד שברב הדפוסים, גם דפוס וניציה בכלל, כתוב: את קשת עילם את תקות עילם (ויש שנוסף, בטעות: פ"א חזקת עילם). ואמנם אין גם זו הגרסה הנכונה, אבל רש"י הביא, כדרכו, את דבר ת"י, שהוא ית תקוף עילם, אלא שנכתב, בקצור, תקו' עילם, והוא שנקרא אח"כ בטעות: תקות.]

2) [נ"א: תָקְפּוֹ, פ רפה.]

*תְּקֹף[1]) ש"ז, — חֹזק, כמו תֹּקֶף: אוהב אמונה אוהב תקוף ומוצאו מצא הון (נ"ס ו יז).

*תָּקַר, קל לא נמצא במקורות.

— פע', בינ' *מְתֻקָּר, — כמו מקרה: דגול בידו ארץ ומחקר היך ישכן בהיכל מתקר[2]) והיכל ואדמה ברעש יקרקר (רשב"ג, שמקים ולרקים, ביאליק-רבניצקי ג לג, 64).

*תֶּקֶר, ש"ז, — כמו תִּקְרָה: שנאני מרומים דרים ברום תקר, ולהקת הדומים הוגי שיר הבקר וכו' גדול יי' ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר (רשב"ג, שכאני מרומים, ביאליק-רבניצקי, ו, 37).

*תִּקְרֹבֶת[3]), ש"נ, מ"ר תקרובות, — מתנה: שבעה גנבין הן וכו' המסרב בחבירו לארחו ואין בלבו לקראותו, המרבה לו בתקרובות ויודע בו שאינו מקבל וכו' (תוספת' ב"ק ז ח; ובנקמאות קירובות לזו שם ב"ב ו יד, מכי' דר"י משפטים יג, ירוש' דמאי ד ו[4]), שם ע"ז א ג, חול' לד.). — *ותקרובת עבודת כוכבים, מנחה שמגישים לאלילים: מנין לתקרובת עבודת כוכבים שמטמאה באהל, שנאמר ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים (תהל' קו כח), מה מת מטמא באהל (ואסור בהנאה) אף תקרובת עבודת כוכבים מטמאה באהל (ואסורת בהנאה) (רבי יהודה בן בתירא, ע"ז לב:; וכעין זה שם מח:, חול' יג:). — ובסהמ"א: בשר או יין או פירות שהכינום להקריבם לעבודת כוכבים וכו' הקריבום לפניה נעשו תקרובת (רמב"ם, עכו"ם ז טו). הזבחים שהעובדי כוכבים זובחים לתקרובת עבודת כוכבים שלהם, הם עצמם אוכלים ומתפרנסים מאותו תקרובת (חזקוני על התורה, וילנה, תרס). — ואמרו פיטנים: חפוץ שמוע מתקרובת[1]) עולים, להקשיב מחלב אילים (אליה בר שמעיה, עם ה' חזקו, סלי' לעפי"ת יום ה'). שחיטה זריקה וקבלה מקריבים ומגישים, תקרובת[1]) מנחה טהורה נפשות הקדושים (דוד ביר' משלם הקטן, אלהים אל דמי לדמי, סלי' ליוה"כ). המקריבים תקרובת מנחה רוח נשברה, דכאות רוח תחת עולה תמורה (בנימין בר זרח, אמונים בני מאמינים, סלי' ליוה"כ). חשוב נא ואת תקרובת ערבה ומתוקה, קרבן מנחה רצויה וקטורת סמים דקה (אמונה אומן, סלי' לצום גדליה).

*תִּקְרָה, ש"נ, מערכת הקורות שהגג נכון עליהן, Gebälk; poutrage; beams: הבית והעליה של שנים, נפחתה העליה ואין בעל הבית רוצה לתקן וכו' התחתון נותן את התקרה, והעליון את המעזיבה (ב"מ י ב[2]); וכעין זה תוספ' שם יא ג). כותל חצר שנפל וכו' סמך לו כותל אחר, אף על פי שלא נתן עליו את התקרה, מגלגלין עליו את הכל (ב"ב א ז). לא היה שם (בשילה) תקרה, אלא בית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן (זבח' יד ו). ושרשרות של זהב היו קבועות בתקרת האולם

---

[1]) [ע"פ חלוף הצורות תוקפא תקוף (ז"א תְּקֹף) בארמ' שבתו"ם.]

[2]) [אלה דברי המחדירים שם: פעל מן „תקרה", כמו תורם מן „תרומה"; כלו' מקורה עדה"כ המקרה וגו' (תהל' קד ג) ע"כ.]

[3]) [ע"פ הארמ' שבתרגומים, כגון תקרובתא לעשו אחוהי (במק' מנחה לעשו אחיו), בראש' לב יד.]

[4]) [במקום זה הגרסה: לא יסרב אדם בחבירו לארחו בשעה שהוא יודע שאינו רוצה ולא ירבה לו בתקרובת בשעה שהוא יודע שאינו מקבל. מהו בתקרובת ידע דהוא רחיץ והא מטרח עלוי ע"כ, ושם ע"ז א ג במק' תוספת זו: מהו בתקרובת רחוץ (נ"א רחיץ) בזווי אוחרי, ופרש בעל פני משה במקום זה: מהו בתקרובת: מאי לשון תקרובת דקתני ולא קאמר מתנות, רחיץ בזווי אוחרי. כלומר דאפילו דבר כזה אסור, כגון שיש לו הרבה אורחים וכו' וכבר אין מקום פנוי לזה לישב ומסרב בו ואומר רחוץ ידך ושב בזוית אחרת וכו', ואולם מהו בתקרובת פרושו: מה ענין התקרובת, מהו „לא ירבה לו בתקרובת", כיצד היו מפצירים לאורח בהצעות תקרובת, ומכאן התשובה: רחיץ (כלו' טול ידיך), ואם אין מקום בזוית זו נמצא מקום בזוית אחרת. כן הוא מטריח עליו, אע"פ שהוא יודע שכבר רחץ ואכל.]

[1]) [במחזור פראג (משה לנדא) תקצו במקומות אלו תנקוד: תַּקְרוּבַת.]

[2]) [על משנה זו נאמר בבבלי (ב"מ קיז.): מאי תקרה (כלו' מה כלול בנתינת התקרה), ר' יוסי בר חנינא אמר קינים וסנאים וסטיני, אמר ר' שמעון בן לקיש לווחים ע"כ, ואין כאן פרוש למלה אלא לכונת המשנה, באמרה כי על התחתון לתת את התקרה.]

(מדות ג ח). את רואה את התקרה כאילו היא יורדת וסותמת (ירוש׳ סוכה א א). התחתון נותן תקרה ולווחים ועליון נותן המעזיבה (שם ב״מ י ב). שאם נפתחת תקרה של היכל לא היה מזת (זבחי׳ מ.). משל למלך בשר ודם שבנה פלטין והבריות נכנסין בתוכה ואומרים, אילו היו העמודים גבוהים היתה נאה וכו׳, אילו היתה תיקרה גבוהה היתה נאה וכו׳ (מד״ר נצבים יב). — *ופי תקרה: וכן בית שנפרץ משתי רוחותיו וכו׳ פי תקרה יורד וסותם וכו׳ כגון שנפרץ בקרן זוית וקירויו באלכסון וכו׳ (ערוב׳ לד:, וכעין זה סוכה יח:—יט.). — *ותקרת העולם, *תקירתו של עולם: למה תקדים אלו לאלו (שמוחם של שבטים), לפי שהם תקרת[1]) העולם, זה שמתקן תקרה כראוי נותן עוביה של תקרה[2]) זו בצד ראשה של אחרת שאינה שוה לה, לפיכך מקדים אלו לאלו, ומנין שהן תקרתו של עולם, שכן ישעיה הנביא אומר שמע אלי יעקב וישראל מקראי (מד״ר שמות א, וכעין זה במספטים מבהלכ׳ בירוש׳ סוטה ז ד). — ובסהמ״א: קבוצת הצדיקים היא היתה יסוד הארץ לתקרת[3]) השמים שבשבילם הכל קיים (רס״י, עמוס ט ו). — ומ״ר *תקראות: שתי תקראות, אחת עשויה לנוי מלמטה, ואחת של לוחי ארזים מלמעלה (רס״י, מ״א ו ט). הכל מכרתי לו לפלוני זה בדינרין אלו בעפר ובאדמה בעצים ובאבנים ובכותלים ובבניינין ובתקראות ובקורות וכו׳ (ר״י הברצלוני, ס׳ השטרות, שטר כז). ויקרא שם בשם ה׳ אל עולם (בראש׳ כא לג), ולשון ויקרא יש מי שמפרש אותו מלשון קירוי כביכול בדמיון ומשל כאילו הקרה אברהם אבינו את העולם בבנינין וקורות ותקראות וחיזקו לבוראנו (סוה, ילירה, 99). — *ונוהג היום במשמ׳ שמי הקורת של החדר, Zimmerdecke; plafond; ceiling.

1) [נ״א: תקרות, ובתנחו׳ שמות כתוב: תקרתן של עולם. וכן בתנחו׳ בובר ה.]
2) [א. אברונין ב„לשוננו" יג ע׳ 237 מציע לגרם כאן: עוביה של קורה זו וכו׳, וצ״ע.]
3) [כן, אז ותקרת, בדפוסים עתיקים, ובדפוסים מאחרים בטעות: לתקנת, ועי׳ אבינרי, היכל רש״י א, שנ.]

תַּקְרוּבָה, — עי׳ *תִּקְרֹבֶת, הערות.

*תַּקְשִׁיט, ש״ז, מ״ר תַּקְשִׁיטִין, — כמו תַּכְשִׁיט[1]): תקשיטין לעשותן דינר באחד ומחצה, דינר לעשותן תקשיטין בשוויהן (ירוש׳ כתוב׳ ו ג).

תַּר[2]), ש״ז, — מלה מספקה: ויהי משקל הזהב אשר באו לשלמה וכו׳ לבד מאנשי התָּרִים ומסחר הרכלים וכל מלכי הערב ופחות הארץ (מ״א י יד—יט). לבד מאנשי דַהֲרִים[3]) והסחרים מביאים וכל מלכי ערב ופחות הארץ מביאים זהב וכסף לשלמה (דה״ב ט יד).

תֹּר, עי׳ תּוֹר.

1) [עי׳ בהערות לשרש קשט.]
2) [עי׳ בהערה שאחר זו.]
3) [בהסתמכם על השבעים (עי׳ בסמוך) ועל ת״י (בר מאגר, כלשון שכר) גורסים רב החדשים היום, כהצעת קלוסטרמן, במק׳ מאנשי: מֵעֶנְשֵׁי, ואין זה מסתבר, הואיל ואין ענש במשמ׳ שכר בלשון המקרא. יותר קרוב הוא לחשב כי השבעים, שתרגמו במ״א (שלא כדבה״י) מלבד אנשי χωρὶς τῶν φόρων, גרסו נֹשְׂאֵי (מן φόρος, נושא) במק׳ אנשי, כשם שבא בישע׳ מה יד: יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים אנשי מִדָּה עליך יעברו, והכונה שם היא (ע׳ בדברי העורך, הלשון והספר ב 135) נֹשְׂאֵי מדה (מלשון מדה בלו והלך), נושאי מנחה ומתן. ואמנם בוולג׳ בא כאלו תרגום של אנשי ונשאי יחד. ואשר למלת תרים, תרגמו אותה השבעים בשני המקומות τῶν ὑποτεταγμένων (כלו׳ הממנים?), וולג׳ במ״א qui super vectigalia erant, כלו׳ אשר על ההכנסות, המסים, וקשה לעמד על הבנתם במלה, אם לא שיש כאן טעות ברומ׳ מן vestigia, עקבות וכדו׳, בקרוב אל משמ׳ הפעל תור, vestigare, עקב אחר דבר או אדם, ובדה״י בתרגום הפשי: legati diversarum gentium, שליחי עמים שונים, ואלו ת״י: אומניא, חסורי אומנא, כנראה ע״פ הענין בלבד, ואין אף רב פרושי החדשים והצעות התקון (כגון הַתַּגָּרִים) מתקבלים על הדעת. ואמנם היה מי שהציע לגרם במק׳ מאנשי התרים: מאני תרשיש (Exp. Times 42, 439), והצעה זו ראויה לתשומת לב.]

***תרב** [1]), ס"ז, — חלב: תרב [2]) חטאת ומוספין הקריב כחוק, תר וקדש פשט טבל וקדש, תכריך בדים עט וקדש ונכנס לדביר (אמיץ כח, מסלס בר קלונימוס, עבודת יוה"כ).

***תרבוך** [3]), ס"ז, *תרבוכה, ס"נ — בלילת נוזל בקמח, ובהשאלה בלילת קול בקולות אחרים: בכו תבכה בלילה, למה בלילה שלא היה קולן הולך ביום [4]) מקול תרבוכות חיום (מד"ר איכה א, לפי גרי הערוך). — ובסהמ"א: וכל האומר פנחס בן אלעזר זה אליהו שקר נסכו, כי אט דרכו, ועוקל תהליכו, בהרבותו תרבוכו, להראות מין ערכו (רי מעס הדכמן מנרבנה, פרוסים לחנ"ך) [5]).

א. תרבות [6]), ס"נ, — גדול, מה שצמח וגדל או שנולד, במיחד לרעה; Brut; engeance; brood: והנה קמתם תחת אבתיכם תרבות אנשים חטאים (במד' לב יד). — ובתו"מ: קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג (רמב"י, ברכי ז:). — *ותרבות רעה, במשמ' הרגל לעשות מעשים רעים: טבלה ביום שלאחריו ושמשה הרי זו תרבות רעה (נדה י ח). שאל אחר את

1) [מלה שאולה מן הארמ' תרבא, ובצורה ארמ' זו היא באה בתוך משל שבעבר' באגדת בראש' לז: משל לתרבא של חמור שנפל לשמן ורד וכו'].

2) [כך הנקוד במחזורים.]

3) [בעמ' 6887, על יד חשרש רבך, נרמז גם לצורה תרביך, הנוהגת היום כמנח בבשול במשמ' תבשיל מערב בשר וירקות ועוד.]

4) [ובנסחות הדפוסים: לפי שאין קול הולך אלא בלילה, לכך נאמר בלילה. ולפי גרסת הערוך אולי הכונה היא גם לדרוש בלילה כלשון בלילה ורביכה, ע"פ לשון הכתוב בויקרא ז יב: מרבכת חלת בלולת בשמן.]

5) [המלה תרבום, תרכום או תרקיש (במשנת כלים כד ה: שלשה תרבוסין הן — נ"א תרכוסין) על כל פנים לא עברית היא, וע' קרוים 598 II Lehnw. והערת לו שם, ואת דברי אפשטין, פרוש הגאונים 95, ושל ב. גינר אצל קרוים, תוספת הערוך תטו.]

6) [מן רבה.]

ר' מאיר לאחר שיצא לתרבות רעה (חגי' טו.). משל למלך שמסר את בנו לפדגוג והוציאו לתרבות רעה (מד"ר ברא' כח). שכל המונע בנו מן המרדות סוף בא לתרבות רעה ושנאהו (שם שמות א). שהיה (אברהם) שונא לישמעאל על שיצא לתרבות רעה (שם שם). והלך אף הוא (עשו) אצל ישמעאל ללמוד ממנו תרבות רעה (שם שם). לבן מלך שיצא לתרבות רעה (שם דבר' ב). — *ובמשמ' אלוף בעלי חיים, שיהיו ביתיים ולא יטרפו [1]), *ובן תרבות, מי שהקנו לו תרבות, מאלף ומחנך: בזמן שהן (הזאב, הארי והדב וכו') בני תרבות אינן מועדים (ב"ק א ד). כי קאמר שמואל בארי תרבות (בבלי שם טו:). במה דברים אמורים בזמן שבאו מן המדבר, אבל אם היו תרבות, מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק (תוספתי שם א ד). יש לחן תרבות ויש להן בעלים (סנה' טו:). — ובסהמ"א: אם יש כלום תרבות שאינה כהוגן על זה תעמדו ותעידו בכתב ובפה (תשו' ר' שלמה, מעשה הגאונים, אפשטין, קח). דבני תרבות חן ואין בורחין מבני אדם אלא כשרואין כי באין לצודן (ר"ח, ביצה כד.). ואם היו תרבות והקנה לו אחד במתנה וכו' (תוס', ב"מ יב.). סוסים שאינן בני תרבות (ערוך, ערך לגירייסין). הורדוס המלך הביא יונים מן המדבר וגידל אותם בישוב ונעשו תרבות ונקראו על שמו הורדסיות (שם, ערך יון). כדרך בהמה חיות שנעשות תרבות וגדלות עם בני אדם ובהמה ואין מזיקין (רש"י, חול' נג., ד"ה שלמה). המגדל יתומים ורואה בהם תרבות רעה ואומר יתומים הם היאך אכה אותם יצא שכרו בהפסדו (ספר חסידים סתתתסקד). חמשה מיני בהמה מועדין מתחלת ברייתן ואפי' הן בני תרבות וכו' וכן הנחש שנשך הרי זה מועד ואפי' היה בן תרבות (רמב"ם, נזיקין א ו). או ישתבש בחשגת העליונה ויצא לתרבות רעה כענין אלישע אחר (מכתב קנאות, קוסמן, 104). כי היה לו (ללב)

1) [ומכאן בלשון החדשה אף פעל תרבת (ופעל תרבת) במשמ' אלף והקנה תרבות לבעלי־חיים ואף לבני אדם, וגם במשמ' גדל צמחים וטפח אותם, to tame; domestiquer; zähmen.]

תרבות קצת עם בני אדם (הרזומה הדסן קעח). — ואמר המליץ: חנך בנך ויסר אותו בכל כוחך ולא תעכרך תרבות רעתו (בן זלא, ב״ס ל יג). — *ובמשמ׳ נימוסי בני אדם וחנוכם, Kultur; culture: ולא נגרות מנגד עיני אהבתכם וכו׳ וחיבתכם כי תרבות הנעורים ומוסד מוסד יש לה בתיך הלב (קטע מזמן רסע״ג, סעדיאלים לסכטר, 24). עדיין לא נכנסת לארץ בני עשו לרומי שאינן צנועים, ולמדת תרבותם, הנחת תרבות פרסיים שצנועים, ותפסת מנהג רומיים שאינן צנועין (רגמ״ה, תמיד כז:). מגדלן ואומן שלחם מלמדם תרבות (המיחס לרס״י, דהי״א כז לב). היו תלמידי חכמים ראויים להוראה ותרבות יפה היה בהם, אבל בפומבדיתא לא הוי תרבות מעליא כל כך (רס״י, הוריות יג., ד״ה דאתא מחקיה). שהתורה מלמדתו תרבות (מחזור ויטרי, 517). שאם אין תרבות לאדם לנהוג כשורה אין תורתו מועלת לו כלום (סס סס). ואם תראה איש שתרבותו טוב וכו׳ (ספר חסידים תתכד). וקלקלו את העיר בעונותיהם ובשקריהם ובתרבותיהם (סס תתקקי). הגוים בבית תפלתם עומדים בתרבות, כל שכן ישראל שעומד לפני המלך הגדול וכו׳ (סס תתקספט). ומנהגנו תורה הוא ותרבות טובה (ס׳ היסר לר״ת, הפו׳ מח). ומי שטבעו ישר ותרבותו טוב (רס״ע סלקירלא, אגרת התלוס NS, JQR כרך I, 482). כאחד מגדולי הארץ שיש תרבות גדולה בתוך ביתו, והוא שוכר כסיל להיותו לפניו כי ייטיב לבבו (ר״י ערלאמה, יד אבשלום, משלי כו, כלכור אבן). ובזה מתגדל הנער בזדון לבו בלי מורא ובלי תרבות ובלי דרך ארץ (ר׳ אליהו, סנע מוסר יז).

ב. **תרבות**, עי׳ *תַּרְפּוּת.

*תַּרְבִּיעַ, ס״ז, — קבוצת כוכבים המתוים רִבּוּעַ: והשנית (מתמונות הכוכבים) תמונת התרביע והוא מחצית הנגוד ויהית בין שני הכוכבים שלשה מזלות שלמות וצ׳ מעלות וכו׳ ונקרא המראה הזה תרביע, מפני שהוא מצייר ברקיע דמות תמונה שיש לה ארבע צלעות (ראב״ע הנסיון, הסבון מהלך הכוכבים, סער יע, כ״י פריז; סער כ בכ״י בריטי׳ מוז׳).

תרביץ, תרביצא, תרביצה, עי׳ *תַּרְבֵּץ.

תַּרְבִּית, ס״נ, — כמו רִבִּית[1]: אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך (ויק׳ כה לו). בנשך לא יתן ותרבית לא יקח מעול ישיב ידו משפט אמת יעשה בין איש לאיש (יחזק׳ יח ח). בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה (סס סס יג). נשך ותרבית לקחת ותבצעי רעיך בעשק (סס כב יב). מרבה הונו בנשך ובתרבית[2] לחונן דלים יקבצנו (משלי כח ח). — *וכמו תרבות, גדול ורבוי, ואמר המשורר: תרבית הגוף מאכל ומשקה ותרבית הנפש דעת (קטע כ״י מהגניזה, לא נתברר מחברו וזמנו, JQR, 1908, עמ׳ 442).

*תַּרְבֵּץ, *תרביץ[3], ס״ז, — א) מקום גנה ליד הבית, חצר לגנה: המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה משתמש בזויות ובכתליה עד ד׳ אמות ובעובי

---

1) במשנה פרשו: איזהו נשך המלוה סלע בחמשה דינרין וכו׳ ואיזהו תרבית, המרבה בפירות, כיצד לקח הימנו חטין בדינר זהב הכור, וכן השער, עמדו חטין בשלשים דינרין, אמר לו תן לי חטי, שאני רוצה למוכרן וליקח בהן יין, אמר לו הרי חטיך עשויות עלי בשלשים והרי לך אצלי יין, ויין אין לו (ב״מ ס א). וחכמי הקראים פרשוהו: הנשך הוא אשר יתן איש זהב כזהוב וחצי עד זמן, והתרבית היא אשר יתן זהב בזהוב וגרה לכל חדש וחדש וירבה (כ״א הקראי, גן עדן, דין הכסף והסרבית, קסו.). ועי׳ רִבִּית, הערות.]

2) [כך הכתיב; הקרי: וְתַרְבִּית.]

3) [ובארמ׳ תרביצא, כגון: דהאי שקיל איספלידא והאי שקיל תרביצא (ב״ב ז). והמלה שאולה מן האשור׳ תַּרְבָּצֻ, חצר, כנראה בעקר מקום מרבץ לבהמה. בברכ׳ נז. נאמר אף בעבר׳: הרואה תרנגול בחלום יצפה לבן זכר וכו׳ תרנגולת יצפה לתרביצא (נ״א תרביצה) נאה וגילה (בכ״י מינכן אין המאמר), בדרוש תר׳נ׳ וגולה, אלא שאין הגרסה לתרביצה מסתברת, ואולי ט״ס לפנינו, והעקר באיזה אפן לשון תודה רנה וגילה, וצ״ע.]

הכותל במקום שנחגו, אבל בתרבץ אפדני [1] לא (ב"ב ו:). מאי קנתיר, תרבץ אפדני (שם לח:). — *ובהשאלה, במשמ' בית מדרש לחכמים: והגלה גלות יכניה לבבל עם החרש והמסגר וכל גבורי החיל וירדו לבבל ועשו תרבץ [2] לתורה (תנחו' תזריע ט). — ובסהמ"א: מכר לו מקום טרקלין עושה עשר על עשר, תרבץ של חצר שתים עשרה על שתים עשרה (רמב"ם, מכירה כא ה). והגיע לאחד מהן בחלקו תרבץ החצר ולשני האכסדרה (שוא, שכנים ז י). משתמש בזויה ובכותלית עד ד"א ובתרבץ של חצר וברחבה שאחורי הבתים (שוא, שכירות ו א). — *ובמשמ' הרבצת תורה [3]: ודעתנו בפלאון חכמותיו וחדרי תבונותיו וקושייו ופירוקיו ותרביציו וכחו בתורה יותר מדעת זולתו (זכרון לגאונים קדמונים, דוד כהנא, סקדם ג, חוב' א—ב, עמ' 3). — ואמר הפיטן: מדרשי סיני בתרביץ משפתיך יכונו יחדיו על שפתיך (אזהרות לר' אליהו הזקן, קובץ מעשי גאונים ג, 57). — ב) *תַּרְבֵּץ הַוֶּשֶׁט, *תַּרְבַּץ הַוֶּשֶׁט, — חצר הושט, בית הבליעה, החלק הרחב שבקצהו העליון של הַוֶשט: כל שחותכו ומרחיב זה הוא תורבץ [4] הוושט, חותכין ועושד במקומו זהו ושט עצמת (חול' מג:). תורבץ הוושט שניטל כולו מלחי בשר (שם מד.). —ובסהמ"א: שחט למעלה ממקום זה והוא הנקרא תרבץ הושט וכו' (רמב"ם, שחיטה א ו). אחד עשר איברים הן, שאם ניקב אחד מהן לחללו במשחו טרפה, ואלו הן תרבץ הושט וקרום של מוח הראש וכו' (שם ו א). ולמען כי השחיטה תהיה או בושט בבית הבליעה הוא הנקרא תרבץ הושט הוא המקום שמקבץ בעת בלוע המאכל (ר"א הקלעי, גן עדן, שחיטה ט, סח.).

תרבתר, עי' *תְּרוֹבְתוֹר.

*תָּרַג, — פעל חבא רק בהפע' בלשון חידות בדברי אחד החכמים: רשאי בעל הבית להאכילה (את הפרה) פקיעי עמיר בשביל שלא תאכל הרבה בשעת שתיא דשה, רבי אבהו אמר התריגו (נ"א התריגי) לבהמין (ירוש' מעשרו' ג ז). רבי אבהו כי הוה משתעי בלשון חכמה הוה אמר הכי אתריגו (נ"א התריגו) לפחמין ארקיעו (נ"א הרקיעו) לוהבין ועשו לי שני מגידי בעלטה וכו' (ערוב' נג:) [1].

*תִּרְגּוֹל, ש"ז, — שם"ס מן תִּרְגֵּל, ואמר הפיטן: הנעמתה מנת גורלו והנהגתה ברחמים תירגולו [2] והבאת ברכה לרגלו כי ענו בבבל רגלו [3] (יוצאי, אמרהך לפניו, זולאי, שכח).

*תַּרְגּוּם [1], ש"ז, — דברים מתרגמים, מעתקים מלשון ללשון אחרת, וביחוד דברי המקרא

---

[1]) [פרש רש"י: דרך בוני בירה חשובה להניח לה כנגד פתח הטרקלין החשוב שבה כעין גינה קטנה לאויר ועולין בה דשאים ויפה המראה לעינים. במלונו הקטן מתרגם המחבר את המלה במשמ' זו: אקאדעמיע.]

[2]) [בתנחו' בובר (תזריע יג): תרביץ].

[3]) [ע' ב. רָבַץ, הפע', עמ' 6401.]

[4]) [בערוך: תרבץ, וכן בהלכות פסוק' (עמ' אבז): תרבץ הוושט זה הוא מבלעתא. וכן הרד"ק במכלול (ליק, עמ' קסו:): תַּפְעֵל, וכתונת תַּשְׁבֵּץ, ובדברי רז"ל תַּרְבֵּץ הושט, ע"כ.]

[1]) [מתוך השואת הענין ברור, שאותו מאמר של ר' אבהו לפנינו בשני המקומות, והוא מובא בירוש' אך בקצור, אגב הדברים על האכלת הבהמה, ואין לפרשו כלל לפי רמז קצר זה; ואלו בבבלי בא המאמר עם דגמות אחרות של לשון חכמה וחידות, כגון טור מסכן, הנזכר לפני כן בכנוי לחרדל, כאלו בפרוש הר דל ועני, ולפי הענין נראה, שהמדבר על הכנת שני תרנגולים (מגידי בעלטה את בוא הבקר) בבשול, בהבערת פחמין, פחמים (ולא בתמין שאינו אלא מכטא מטשטש של אותה מלה) לשם כך. ואולם הואיל וכל מלה משמשת כאן בחדוד, כרמז לענין אחר לגמרי, קשה לעמד על פרטי המאמר כלו, ועל מקום הפעלים התריגו והרקיעו, אשר אף נוסחן אינו מסמך כל צרכו.]

[2]) [ע"פ לשון הכתוב אנכי תרגלתי לאפרים (הושע יא ג).]

[3]) [הכונת ליוסף.]

[1]) [עי' תִּרְגֵּם, הערות. ובלשון ימינו יש שמבחינים בין תַּרְגּוּם במשמ' הדבר המתרגם, ובין תִּרְגּוּם כשה"פ מן תִּרְגֵּם.]

המתרגמים ארמית, Übersetzung; translation: בני יפת גומר ומגוג ויון ותובל ומשך ותירס, גומר גרממיה, מגוג גותייא וכו' את הארודי רודוס, את הצמרי חמץ, את החמתי חמת, עד לשע ר' לעזר אמר עד קלרה, רבי יודן בר שלום אמר מיכן לתרגום (ירוש' מגי' א יא). ויקראו בספר תורת ה' זה המקרא, מפורש זה תרגום (שם שם ד א). תרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו מפי ר' אליעזר ור' יהושע, תרגום של נביאים יונתן בן עוזיאל אמרו מפי חגי זכריה ומלאכי וכו' ועוד ביקש לגלות תרגום של כתובים (בבלי שם ג.).—*ובשאר לשונות: קראה (את המגלה) תרגום בכל לשון[1]) לא יצא (משנה שם ב א). היו (כתבי הקדש) כתובים תרגום בכל לשון[2]) רב הונא אמר אין מצילין אותן מפני הדליקה ורב חסדא אמר מצילין אותן מפני הדליקה (שבת קטו.) — *וגם במשמ' הלשון הארמית בכלל[3]): תרגום[4]) שבעזרא ושבדניאל מטמא את הידים, תרגום[4]) שכתבו עברית ועברית שכתבו תרגום וכו' אינו מטמא את הידים (ידים ד ה). ובידו ספר איוב תרגום (שבת קטו.). — *ובנגוד אל מקרא, שהוא לשון המקרא, לשון הקדש: לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום (ברכי ח:) — ובסהמ"א: אין אנו צריכין לתרגם תרגום דרבנן אלא בלשון שלנו (סדר רע"ג הפלס ב, לד:). שאנשי בבל גורסין אותה בלשון ארמית ובני ארץ ישראל שונים בלשון תרגום (אגרת רב צמח גאון בספר אלדד הדני, ביהמ"ד, ילינק ב, 118). היתה (המגלה) כתובה תרגום או בלשון אחרת מלשונות הגוים לא יצא ידי חובתו בקריאתה אלא המכיר אותו הלשון בלבד (רמב"ם, מגילה ב ד).

∞**תַּרְגִּיל**, ש"ז, — אִמּון של אנשי צבא או של תלמידים המתרגלים במלאכתם וכד'; Übung; étude; practice, exercise[1]): הנני מקוה כי מחזה התרגילים וכו' יהיה לכם לרצון (המקסם שנה ג, לא, מאמר ראשי). הנני מבקשת שלא תביטו על התרגילים האלה בזלזול וכו' כי באמת התרגילים האלה הם דוגמה קטנה של עבודתנו בביה"ס (שם).

תִּרְגֵּל, פ"י, תִּרְגַּלְתִּי, — קשר[2]), binden; lier; to tie: ואנכי תִרְגַּלְתִּי לאפרים קחם על זרועתיו ולא ידעו כי רפאתים (הושע יא ג). — ובסהמ"א במשמ' למד ללכת[3]), ואף במליצת הכתוב, ואמר

---

[1]) [אמנם לפי רש"י (מגי' יח, ד"ה קראה) באה המלה תרגום כאן כשם הלשון הארמית, וז"ל: קראה תרגום בכל לשון, זו ואין צ"ל זו קתני, ע"כ, כלו' תרגום היא הלשון הארמית, ובכל לשון הן שאר לשונות. וכן הבין את דברי המשנה גם הרמב"ם (עי' לקמן), וכן בא תרגום במשמ' זו תכופות בסהמ"א. ועי' בכר, Exeg. Term א, עמ' 206, הערה. ועי' ערך תִּרְגֵּם.]

[2]) [כך בכ"י מינכן (עי' ד"ס), אבל בדפו' ובתוספת' (שבת יג ב): תרגום ובכל לשון. לפי נוסח זה שבדפו' ובתוספת' מַצינת התבה תרגום את הלשון הארמ', ושעור הדברים: אם היו כתובים ארמית או בכל לשון אחרת. עי' בכר, שם.]

[3]) [עי' בהערות הקודמות.]

[4]) [כלו' המקראות הכתובים ארמ'. על משמ' המלה עברית בלשון חז"ל עי' בספר העורך, הלשון והספר א, בפרק על כתב התורה.]

[1]) [ע"פ הבנה זו של תִּרְגֵּל שבמקרא.]

[2]) [התרגומים הקדומים והפרשנים העברים הבינו מלה זו כלשון למוד ללכת ברגלים, ואין זה נכון. כמבאר בדברי העורך, הלשון והספר א 387 וכו' מהד' שניה 418 וכו', תרגלתי פרושו קשרתי, בגזירת הפעל מן האשורי' תַּרְכֻּל במשמ' קשירה, וכאן הכונה לצרירת התינוק בעבותות אהבה, כלו' בחתולים.]

[3]) [ע"פ גזירת הפעל מן רֶגֶל. וחשוה את דברי המדקדקים בימי הבינים, שהתקשו בביא הפעל לדעתם בבנין תפעל, כגון ראב"ע בצחות יב: ויש תי"ו תחת ה"א והוא ואנכי תִּרְגַּלְתִּי לאפרים (הושע יא) והוא מלה זרה בעבור היות החילוף בראש המלה; ותשובות דונש הכרעות ר"ת: ואמרת ואנכי תרגלתי לאפרים (הושע יא ג) מגזרת רגל וכן לא יתכן כי כאשר לא יאמר מן הפעלים השניים תנפתי מן יניף ותרמתי מן ירים ותקותי מן יקוה כן לא יאמר מן הפעלים השלישיים תרבצתי מן רבץ ותרעשתי מן רעש ותרפשתי מן רפש וכו'; ורש"ט פלקירא בחכמת הלשון והלקיה: ועל זה הדרך אמרו מקדמוני משוררינו וכו' מרגל תִּרְגַּלְתִּי.]

הפיטן: תירגל פעמיו לבית התפילה (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רעד). תרגלם נשאם בשכם כאומן בן נטל (ר"א קליר, אאגרה, תפלת טל). תרגל וחלקה לשלשה חלקים (הוא, אמרה פנונה, קרובי פרס). פן תשכח את ה' לאפרים תרגלו (ר' אליהו הזקן, אזהרות, קבץ מע"י גאונים ב, 68). תרגלת עמוסים ממצרים בצאתם (ר"ש בר יצחק, תרגלת, קרובי ז פסח). תרגלם נשאם לבית עולמים (הוא, מרוממותך, שם). תרגלת ידיד להעמיד נשיית, תכנת עמודיה מהתמגג תושית (משלם בר קלונימוס, אפוחה כפלאותיך, Elbog. Stud., עמ' 127). ושחטו באבחת תקבולת הדם בכיפור קלט, תרגל אשוריו דבירה בלט (שם, שם, 180). לו לצבוט תירגל לחלעיטו כתאב מסרך דרך כבכרת (ר"ש יצחק, איתן שלשים מספחות, יולד תולדות, פרידים מהגניזה, מ"ל ווייס, 65). תמו ברכות נאמן ועניו אימן בנים ותרגלם כאב (אלמיר, סיוע לשמחת תורה, אילת השחר, קפו:). תמך בזרועי עמותים, תרגלם כאומן בנחתים (יהודה ב"ר מנחם, אמרה רכן, לס"ת, מחזור אית' ב, קפט:). — ואמר המליץ: וכה תרגלתי את כח דמיוני בימי מסעי בכל המראות הזרים אשר יראו בכל עיר גדולה בארץ הקדם (א"ב גוטלובר, ממצרים, 18).

—פעי, *מתרגל, — שתרגלו אותו: לא יוריד אינו[1]) נסך הנדגל, ולפניו החמון כל רוכב ומתורגל (פיוט תפלה מימי הגאונים, JQR. NS, כרך ט, 157).

תִּרְגֹּל, ש"ז, — צעידה כצעידת אנשי צבא בקצב, Marsch; march(e): עושה תרגלים כאיש חיל ומרים פעמי רגלים וחולך וצועד ברצינות אחת ואחת אחת ושתים (מנדלי, אגדת החדמונים, לוס אפיאסף שנה י, 155).

תִּרְגֵּם [2]), פעי לא נמצא במקרא.

—פעי, בינ' מתרגם, — מפרש ומבאר: וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתרגם[2]) ארמית (עזרא ד ז). —ובספה"א, במשמ' מעתק מלשון אל לשון אחרת, übersetzt; traduit; translated: וחז"ל אמרו כי משה כתב ספר איוב, והקרוב אלי כי הוא ספר מתורגם, על כן הוא קשה בפירוש כדרך כל ספר מתורגם (ראב"ע, איוב ב ח).

—פעי, *תִּרְגֵּם, — פֵּרֵשׁ. באר והסביר את דברי התורה וההלכה, erklären; expliquer; to explain: תירגם יעקב איש כפר נבוריא הוי אמר לעץ הקיצה עורי לאבן דומם הוא יורה, יודע הוא יורה, הנה הוא תפוש זהב וכסף, לא בכספייא איתמני, וכל רוח אין בקרבו, לא חכים כלום (ירוש' בכורים ג ג). מהו מפקיעין, תירגם ר' חגיי קומי רבי יוסה מפשילים (שם סוכה ה ג). יישר וכן תרגמה אריוך בבבל (שבת נג.). תרגמה עולא במתנות שבהיכל (יומא סא.). הא תרגמה שמואל במטה גבוהה עשרה (סוכה י:). תרגמה שמואל בששמעו בו שמת (כתוב' קז.). אני וארי שבחבורה תרגימנות וכו' הכא במאי עסקינן כגון שנטלה למוד בה לאחרים (ב"ב סח.)[3]). היה מהרהר בלילה ועמד ומצא בשרו חם טמא, תרגמה רב הונא במשמש מטתו בחלומו (נדה מג.). אמר להם דרשו לי את התורה, מיד היו קורין פרשה ופרשה ומתרגמין אותה לפניו (מד"ר איכה ב י). —*ובמשמ' פרש בשפתיו, בטא והביע באפן ברור: חטיפש הזה מתרגם חובתו בפיו ואומר לא חטאת אני חייב ולא אשם אני חייב (מד"ר ויקי ט). — *ובמשמ' העתיק דברים מלשון ללשון אחרת, וביחוד אמר את דברי המקרא בארמית או בשאר לשונות, übersetzen; traduire; to translate: קטן קורא בתורה ומתרגם וכו'

---

1) [אלהינו.]

2) [פעל זה בא לעבר', כנראה דרך הארמ', מן האשור', שנמצא בה תַרְגֻּמָנֻ במשמ' מתרגם, בגזירת מן רָגָם, קרא (בקול), וכן בא באוגרית רגם במשמ' דִּבֶּר, מה שאינו כן בעבר'. המלה תרגימא, תרגימה וכד', הבאה בתו"מ במשמ' פרפראות שבסוף הסעֻדה, אינה עבר', אלא היא היוני' τρᾱ́γημα, באותה משמ'. עי' קרויס Lehnw. II 592, ועוד.]

2) [המכתב היה מפֹרש בלי ארמית (רש"י).]

3) [ועי' עוד בכר, Exeg. Term. ב, 242 וכו'.]

פותח פורס על שמע ומתרגם וכו' (מגי' ד ו). אחד קורא בתורה ואחד מתרגם, ולא יהא אחד קורא ושנים מתרגמין, ולא שנים קורין ואחד מתרגם, ולא שנים קורין ושנים מתרגמין, אחד קורא בנביא ואחד מתרגם וכו' אחד קורא במגילה ואחד מתרגם, אחד קורא ושנים מתרגמין, שנים קורין ושנים מתרגמין (תוספת' שם ד כ). קטן מתרגם על ידי גדול, אבל אינו כבוד שיתרגם גדול על ידי קטן (שם שם ד כא). המתרגם פסוק כצורתו הרי זה בדאי, והמוסיף הרי זה מגדף (שם שם ד מא) [1]. תירגם עקילם הדר הידור, אילן שהוא גדל על פני המים (ירוש' סוכה ג ה). טעה והשמיט פסוק אחד ותירגמו המתרגם יצא (שם מגי' ב א). כשהיתה כתובה אשורית ותירגמת בלעז (שם שם). אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא (ברכ' מה.). ואין המתרגם רשאי להתחיל בתרגום עד שיכלה פסוק מפי הקורא, ואין הקורא רשאי להתחיל בפסוק אחר עד שיכלה תרגום מפי המתרגם (סוטה לט:). אם יודע הוא לתרגמו (את ספר קינות) מוטב, ואם לאו נותנו למי שידע לתרגם בטוב (סופרים יח ד). — ובסהמ"א: וכך אמר רב נטרונאי גאון, אלו שאין מתרגמין ואומרים אין אנו צריכין לתרגם תרגום דרבנן אלא בלשון שלנו, שלשון הצבור מתרגמין, אין יוצאין ידי חובתן (סדר רע"ג הלכה ב, לד:). שמצוה מן התורה לתרגם (שם שם). אין רשאי לתרגם עד שיכלה פסוק מפי קורא, כדי שישמעו העם קול מתרגם (שם שם). ואם יש מקום שרוצים לפרוש להם יעמוד אחר חוץ ממתרגם ויפרש להם כלשונם (שם שם). אם היה מלמד מפיו לתלמידים מלמד, ואם היה מלמד על פי מתרגם [המתרגם] עומד בינו ובין התלמידים והרב אומר למתרגם והמתרגם משמיע לכל התלמידים (רמב"ם, תלמוד תורה ד ג). כי מספרים יקרים חברתים ומלשונות זרים תרגמתים (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה, הקד').

—התפ', *מִתֻרְגָּם, — שמתרגמים אותו: מעשה ראובן נקרא ולא מתרגם, מעשה תמר נקרא ומתרגם, מעשה עגל ראשון נקרא ומתרגם והשני נקרא ולא מתרגם, ברכת כהנים מעשה דוד ואמנון לא נקראין ולא מתרגמין (מגי' ד י). יש נקראין ומתרגמין, נקראין ולא מתרגמין, לא נקראין ולא מתרגמין (תוספת' שם ד לא). שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה (סופרים א ז).

*תֻּרְגְּמָן [1], ס"ז, — כמו מְתֻרְגְּמָן, האיש המתרגם ומפרש, Dolmetsch, Übersetzer; traducteur; translator: לא יקרא לתרגמן [2] יותר מפסוק אחד וכו' ועד כמה הוא מדלג עד כדי שלא יפסוק התרגמן (מגי' ד ד). תורגמן העומד לפני חכם אינו רשאי לא לפחות ולא להוסיף ולא לשנות אלא אם כן היה אביו או רבו (תוספת' שם ד מא). תן תורגמן ליהושע להיות שואל ודורש ומורה הוראות בחייך (ספרי במד' קמ). היה משה משתיק את התורגמן (שם שם). שלא להשיב את התורגמן (שם דבר' קעו). ועד כמה מדלגין (בנביא), עד כדי שלא יפסוק התורגמן (סוטה מא.). והיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים, לתורגמן (מד"ר שם"ם, כאן למייך). — ובסהמ"א: והיה מדבר עם כל עם ועם כלשונו, לפיכך נקרא שמו תורגמן שנאמר כי המליץ בינותם (פדר"א לט). משה תורגמנו של ה' אלהים הוא, והאלהים אינו תורגמנו של משה (ר' עודלוס הלוי, פרוש אגדות ברכות, אוצ' הכבוד). ואם אינו מכיר בלשונם כדי להשיב להם יעמיד תורגמן כדי להודיע אותם פסק דין (טוש"מ יז). רואין כמה ישוה אותו האבר, הוא לענין מה שירויח בו באותו אבר, כגון שהוא תורגמן או משורר (מגה למלך על רמב"ם, הלכות חבל יד כא).

---

1) [בקדוש' מט. הגרסה: המתרגם פסוק כצורתו הרי זה בדאי והמוסיף עליו הרי זה מחרף ומגדף. ועי' פרוש רש"י למקום זה. ואמנם אפשר שאין להבין כצורתו כתבנת המקֻבלת (עי' עמ' 5438), וצ"ע.]

---

1) [עי' בנאמר בהערה לערך תִּרְגֵּם.]

2) [כך במדב"ם; בדפוסי התורגמן.]

***תֶּרֶד**, ש"ז, מ"ר תרדים, תרדין, — צמח הסלק ושרשו הנאכל¹) beta, Mangold, Runkelrübe; betterave; beetroot: הלפת והנפוץ והכרוב והתרוכתור התרדים והלעונין אינן כלאים זה בזה (כלא' א ג). כל הנשלקים עם התרדים אסורים מפני שהם נותנין את הטעם (ר' יוסי, תרומ' יא). הקשואין והדילועין הטרקסמן ותרדין שדרכן להשתמר יום אחד תורפין עליהן יום אחד (תוספת' תרו' ד ס). ואין מרכיבין כשות על גבי האיזמא ולא תרד על גבי ירבוז מפני שירק בירק (שם כלא' א יא). הרכיב תרד על גבי ירבוז, אף על פי שאינו רשאי לעשות כן נוטל הימנו זרע וזורע במקום אחר (שם שם ב טו, וכעין זה ירוש' שם א ז)²). תבשיל של תרדין יפה ללב וטוב לעינים וכל שכן לבני מעים (רב חס-א, ברכ' לט., ערוב' כט.). כרוב למזון ותרדין לרפואה (ברכ' מד:). ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתן רפואה, ואלו הן כרוב ותרדין וכו' (שם שם, ע"ז כט., וכעין זה ברכ' נז:). חוי אומר זה עונג שבת במה מענגו וכו' בתבשיל של תרדין ודגים גדולים וראשי שומין (שבת קיח:). תרדין שסחטן ונתנן במקוה פוסלין את המקוה בשינוי מראה (שם קמא:). בני יהודה דייקי לישנא, מאי היא, דההוא בר יהודה דאמר להו טלית יש לי למכור, אמרו ליה מאי גוון טליתך, אמר להו כתרדין עלי אדמה (ערוב' נג:). מפני מה אין בעלי ראתן בבבל, מפני שאוכלין תרדין ושותין שכר של היזמי וכו', מפני מה אין מצורעין בבבל, מפני שאוכלין תרדין וכו' (כתוב' עז:, ועי' קדש' קד.). אמר ליה רבי טרפון (לר' יהודה) היום פניך צהובין, אמר ליה אמש יצאו עבדיך לשדה והביאו לנו תרדין ואכלנום בלא מלח ואם אכלנום במלח כל שכן שהיו פנינו צהובין (נדר' מט:). — *וחולפות¹) (חלפות, חליפות) תרדין, נצנים היוצאים משרש התרד: את שדרכו לטנות מקדש וכו' ור"ע אומר שבעה, ואלו הם אגודי פרך וכו' וחולפות תרדין וקולסי כרוב וכו' (ערלה ג ז). אלו לא מיטמאין ולא מטמאין ולא מצטרפין, שרשי קולסי הכרוב וחלפות תרדין את שדרכן ליגזז ונעקרו (עקצ' א ד). אני אחד מן הראויין להורות שאם יבואו לידי חליפות²) תרדין אומר אני שיעלה באחד ומאה וכו' (ר' יהודה בן בבא, תוספת' תרו' ה י). וכן היה ר' יוסי אומר שורשי חולפות תרדין טמאין, מפני שנאכל עמהן (שם עקצ' א ו). — *ומי תרדין: מודי רבי לעזר לחכמים במי תרדין ובמי שלקות שאינן מכשירין (ירוש' תרו' יא ב). — *ותרדין חיין: וכן הוא אם ביקש לוכל תרדין חיין או לכוס חיטין חיין אין שומעין לו (ירוש' מע"ש ב א). אמר רב המנונא אין מערבין בתרדין חיין דאמר רב חסדא סילקא חייא קטיל גברא חייא (ערוב' כט.). — ובספה"מ"א: לחיכוך הנעשה באצבעות הרגלים וכו' או ירחצם במי בישול תרדין או בישול חרדל (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה נתיב ד, ואלרפאה, נח:). ואם תרחוץ כלי זכוכית מזוהם במי תרדין יהא זך ונקי (שם שם, נב:). והנה עתה עיני ראו ולא זר שרוב בני הקי"ק יצ"ו מורים היתר לעצמן לאכול שרשי התרדים הנקראים בלעז בארב"יה (סו"ת מים רבים, מלדולה יו"ד עו).

תַּרְדֵּמָה, ש"נ, סמ' תַּרְדֵּמַת, — שנה נופלת על האדם כאלו בכפיה³): ויפל ה' אלהים תַּרְדֵּמָה על האדם ויישן (בראש' ב כא). ויהי השמש לבוא ותַרְדֵּמָה נפלה על אברם, והנה אימה חשכה גדלה

¹) [זת, כפי שהכרר גם בספרו של לֶו, פלורה I 347 ובמקומות אחרים, פרוש תרד בתו"ם, ולא כפי שהנהג שמוש המלה היום, הצמח Spinacea oleracea, Spinat; épinard; spinach, שאמנם גם הוא קרוב למיני הסלק מבחינת מדעית, וע' גם בנאמר לעיל בערך תוא על: כתוא מכמר (ישע' נא כ). והמחבר בביתו השתמש בשביל spinach במלה מחדשת: ∞ קוצית.]

²) [בירוש' שם: תריד, ונ"א תרוד.]

¹) [עי' ב. *חֶלֶף והערות, עמ' 1586, וביחוד בספרו של לֶו, פלורה א, 348 וכו', וע' שם גם בחסר הנוסף שנאסף עי' לֶו.]

²) [נ"א: חולפית.]

³) [כמשמ' זאת של שנה שבכביה משמשת המלה במקרא, ועל כן היא באת ע"פ רב עם הפעל נפל או הפיל.]

נפלת עליו (שם יח יב). עצלה תפיל תרדמה[1] ונפש רמיה תרעב (משלי יט יח). בשעפים מחזיונות לילה בנפל תרדמה על אנשים (איוב ד יג; וכעין זה שם לג יח).—והרדמת ה׳: ואין ראה ואין יודע ואין מקיץ כי כלם ישנים, כי תרדמת ה׳ נפלה עליהם (ש״א כו יב).— ורוח תרדמה: כי נסך עליכם ה׳ רוח תרדמה ויעצם את עיניכם, את הנביאים ואת ראשיכם החוזים כסה (ישע׳ כט י). — ובתו״מ, גם במ״ר תרדמות: רב אמר שלש תרדימות הן, תרדימת שינה תרדימת נבואה תרדימת מרמטא, תרדימת שינה ויפל ה׳ אלהים תרדמה על האדם ויישן, תרדימת נבואה ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם, תרדימת מרמטא וכו׳ כי כלם ישנים כי תרדמת ה׳ נפלה עליהם, רבנין אמר אף תרדימה של שטות דכתיב כי נסך ה׳ עליהם רוח תרדמה (מד״ר בראש׳ מד, ועי׳ מדרש שכל טוב). — ובסחמ״א, גם בצרוף *שנת תרדמה: נפלה עליו (על אברהם) שנת תרדמה ויישן שנאמר ותרדמה נפלה על אברם (פדר״א כח).—*והשקיע את פלי שנת תרדמה: כשיכנס אדם למטתו לישן בלילה מברך ברוך וכו׳ המפיל חבלי שינה על עיני ותמשקיע שנת תרדמה וכו׳ (רמב״ם, תפלה ז א; וכעין זה סדור רסע״ג פז). — ובמליצת *תרדמת לב: והמפנה לבו לבטלה ר״ל שלא יתעסק בשום דבר שבעולם ובא מזה לידי תרדמת לב והשתוממות המחשבה (המאירי, בית הבחירה על אבות ג ד). — *ותרדמת האברים, במשמ׳ התכווצות השרירים באברי הגוף: תרדמת האברים ומתיחתם המגונה יקרא תשנ״ג ר״ל כויצה (פרקי משה כג). וגם כן בעל כאב הכליות תתחדש לחם תרדמה ברגל אשר כנגד הכוליא וכו׳ ואולם תתחדש התרדמה מבלתי כאב למיעוט הרגשת העורקים ההם (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד). ותרדמת האברים תהיה אם מסבה מחוץ כמו תרדמת האברים ההוות מקור וההוות מלחיצה (קנוני גליינוס בקנות המלייס). — ואמרו פיטנים ומשוררים: שוכן בחיק תרדמות עורה פקח עינים ופרע דרכי אדמות (סליחות, סדר רב עמרם גאון). ואמר לי קומה וחנה תרדמה והבט שמימה וברך צור קרם (ר״מ הנגיד, באשמורת ערב, הברמן ב, 59). ולמה התרדמת יביא במחזה ולמה לא יזה בלתי זה את חשפעתו (ראב״ע, אשאל מכם שאלות, כהנא ב, 25 וכו׳). ולמה הצרי תרדמה יפיל חדש (הוא, שם שם, 28).

[1]) [אין מובן של ממש למשל זה אלא אם כן נראה אותו כלשון קצרה: מפני עצלה, שתפיל תרדמה בעת החריש, הזרע והקציר, נפש רמיה תרעב, כאותו ענין הנאמר בלשון מלאה שם י ד–ה: ראש עשה כף רמיה ויד חרוצים תעשיר, אגר בקיץ בן משכיל נרדם בקציר בן מביש.]

תרה [1]), ממנו *התראה, *תרת.

תָּרָה [2]), קל לא נמצא במקורות.

—הפע׳, *התרה, התרה בפ׳ — העיד בפ׳ והזהירו, (ver)warnen; mettre en garde; to warn: היו בודקין אותן (את העדים) בשבע חקירות וכו׳ מכירין אתם אותו? התריתם בו? (סנה׳ ה א, וכעין זה תוספת׳ שם ט א, בבלי שם מ:). מתרין בו בפני שלשה (בבן סורר ומורה) ומלקין אותו, חזר וקלקל וכו׳ (סנה׳ ח ד). אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות ואיסורי, בזמן שהתרו בהן, אבל בזמן שלא התרו בהן וכו׳ (מכות א ח, סנה׳ ע.). לעולם אין נהרגין עד שיהו פי שני עדיו מתרין בו (ר׳ יוסי, מכות א ט, וכעין זה תוספתא סנה׳ יא א, בבלי שם ע:). מתרין בו ושותק, מתרין בו ומרכין את ראשו וכו׳ (תוספת׳ סנה׳ יא ב). ויקריבו אתו המצאים אתו מקשש, עוד למה נאמר, והלא כבר נאמר וימצאו איש ומה ת״ל ויקריבו אותו,

[1]) [עי׳ בהערה שאחר זו.]

[2]) [גם בארמ׳ שבתו״ם בא בבנין אפעל אתרי, באותה משמ׳ כהפעיל שבעבר׳ (כגון ת״י במד׳ יו לג: וקרבו יתיה בתר דאתרו ביה וכו׳), ויתכן כי חדר הפעל והנגזר ממנו לעבר׳ מארמ׳ עד שאין לדעת אם ת זו שבשרש עקרה ת או שמא היא ש כזו, שבארמ׳ היא ת, ובערב׳ ת׳. במקרה שני זה יש להביא בחשבון גם אפשרות זו, שאין כאן אלא התפתחות מן ב. תנה, ובהפע׳ התנה. בדומה לצורת שם המספר תרין, שעקרו תנין, בהקבלה אל שנים בעבר׳. סברות אחרות שהבעו על מקור השרש אינן מתקבלות על הדעת. ובכוון הנזכר אפשר לשער, שעקר פרוש הפעל התרה, אתרי (בארמ׳) הוא: שנה ואמר פעמים, בדומה אל העיד (=חזר ואמר, אמר עוד ועוד), השביע (=אמר שבע פעמים). וצ״ע.]

מגיד שהתרו בו מעין מלאכתו, מכאן לכל אבות מלאכות שבתורה שמתרים בהם מעין מלאכתן, ר' יצחק אומר אינו צריך, מה ע"ז חמורה אינו חייב עד שיתרו בו, ק"ו לכל מצות שבתורה, ומה ת"ל ויקריבו, מלמד שהתרו בו ואחר כך הביאוהו אצל משה (ספרי שלח קיג, איש-שלום, לג:). ראה שני כוכבים בערב שבת והתרו בו ועשה מלאכה, ראה שני כוכבים במוצאי שבת והתרו בו ועשה מלאכה וכו' (ירוש' ברכ' א א). אם היו רואין את המתרה או המתרה רואה אותן מצטרפין (מכות ו:) רב לכם בני לוי, הרי אמרתי לכם לא טיפשין היו, שכך התרה בהם וקיבלו עליהם וכו' (תנח' בובר קרח יב). — *והתרה לפ': והקב"ה מתרה לפרעה על כל מכה ומכה כדי שישוב בו (מד"ר שמות ט). — *והתרה את פלו': ד"א אדם כי יהיה בעור בשרו, קשה לפני הקב"ה לפשוט ידו באדם זה, אלא מתרה אותו ומלקה ביתו וכו' (תנח' בובר תזריע יד). — *והתרו לפני פלו': דברי אלה התריתי לפניך ומה שתרצה תעשה, ולא תאמר לא התרו בי[1] (דא"ז ד). — ובספה"א: ומקדשי תחלו וכו' ורבותינו אמרו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי מן המקודשים לי, הם אותם חקוקי התיו שהתרה[2] בהם מלהזיקם (רש"י, יחזק' ט ו). כשמורה לחוטא לשוב אליו מתרה קודם מכה וכו' כמו שהיה מתרה בפרעה על כל מכה ומכה וכו' (רוקח, איוב לו כב). — ואמרו פיטנים ומשוררים: התרני מלי חייך, רטיית נמי מחייך (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצר לפסח). וזה כמה אשר מלך מלכים ביד חוזיו הכי קדם והתרה, ולא נהרד לדעה סוד נביאיו וחקותיו ותורתו ושברה (עמנ', מחב' ח, הברמן, 226).

—הפע', *הֻתְרָה, *הֻתְּרָה, במקורות הקדומים רק בינ' *מֻתְרֶה, *מֻתְרֶה, — שהתרו בו: מותרה לדבר חמור הוי מותרה לדבר קל, א"ר ירמיה הבא במאי עסקינן, כגון שהתרו בו סתם וכו' (סנה' ס:). —

[1] [כך הנוסח בדפוסים, ומ. היגער במהדורתו (מסכתות דרך ארץ, עמ' 111) גורס: דברים אלו יהיו על לבבך, מה שתרצה עשה, שמא תאמר לא התרו בי.]

[2] [בדפוס ונציא משנת ש"ז: שהתר', ואולי הכונה לבנין הפע'.]

*ומתרה ועומד: כמותרין ועומדין (ב"מ קט:, ב"ב כח.). — ובספה"א: איני צריך להעיד בהם שהרי מותרין ועומדין הם היום ג' ימים, ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות (רש"י, שמות יט כג). — ואמר המשורר: ואיך אעמד וידי תחזקנה ליום הבא ובי התרה והועד, אני נואש ראות טובה לנפשי (עמנ', מחב' כו, הברמן, 744).

*תְּרוּבְתּוֹר (?), ש"ז, — מין ירק הדומה לכרוב[1]: הלפת והנפוץ והכרוב והתרובתור התרדים והלעונין אינן כלאים זה בזה (כלאי' א ג).

*תַּרְוָד[2], ש"ז, — כף, ובמיוחד כף גדולה[3] שבוחשים בה בתוך הקדרה, Löffel, Schöpflöffel;

[1] [מצד הענין מפרש הירוש' למשנה (כלאים א ג): כרוב דקיק, ולפי זה בקרוב כל פרשני המשנה, ויש רואים בזה את הכרובית (Blumenkohl; chou-fleur; cauliflower, Brassica oleracea botrytis) וע' בחמר הרב המובא בספרו של לֶו, 485 I Flora וכו' ובמקומות אחרים שם. לֶו מביא את הגרסאות המסמכות תרבתר, תרכתור, תרובתור, תרובתר, וכן גרסאות מאחרות, המקרבות את השם לזה של הכרוב (הוא היונ' κράμβη): כרוב תור, כרובתור, כרבתור. ואמנם אפשר, שאין גם השם תרובתור ממוצא עברי, וקשה למצא בו את היסוד תור במשמ' שור בארמ', שכן אין עדות למלה בארמ'. ואמנם לא מן הנמנע הוא, שאין כאן בעקר אלא מבטא שבשבוש במק' תרד בר (תרד השדה) וכד', אלא שאין בידינו להכריע על יסוד המקור היחידי שבמשנה.]

[2] [כן נקוד המלה גם במסרת הבבלית (פורת, לשון חכמים 185: תַּרְוָד, תַּרְוָדוֹת), ואמנם במשנ' מנק' ליוורנו תְּרוּוֹדוֹת, וכן בסור' תַּרְוָדָא באותה משמ'; אבל על יד כתיב זה בא בנסחאות אחרות (ע' שטראק בהוצאת המשנה שבת 29, אפשטין, פרוש הגאונים 82 למשנה אהלות): תרווד, תורווד, תורבד, תרבד, תורוד, והגאון שם מפרש: תרווד רקב, פ' תרוד זה פירושו בטיית מלעקה (כלי כף לאכל) וקד יסמינה תירויד ע"כ; ולפי הערת אפשטין הכונה, כי נקראת הכף תרויד גם בערב'.
כנראה חדרה המלה לעבר' מארמ', אלא שאין מקורה גם בלשון זו, אלא שאולה היא משפת תרבות אחרת, ונטשטשה צורתה בתולדותיה.]

[3] [ע' בהערה שאחר זו.]

spoon, ladle; cuillère (à puiser): עצם כדי לעשות תרווד (שבת ח ו). על אלו טמאות הנזיר מגלח על המת וכו' ועל מלא תרווד רקב (נזיר ז ב). ויש שאמרו במדת גפה מלא תרווד רקב כמלא תרווד גדול[1] של רופאים (כלים יז יב). תרווד שהוא נתון על השלחן אם מקבל כל שהוא טמא (שם ל ב). ומלא תרווד[1] רקב (אהל' ב א). שלא יעשה אדם עצמות אביו ואמו תרוודות (ידים ד ו). אפילו טלית ואפילו תרווד אין ניטלין אלא לצורך (תוספת' שבת יד א). תרווד של מתכות בין שיש לו יד ובין שאין לו יד וכו' טמא (שם כלים ב"ב ז ח). — ובספה"א: ויאכל ממנו תרווד אחד בבוקר טרם יאכל (אסף, 86). וטמליסטרון, תרווד שמהפך בו הקדירה (ר"ח, שבת קכג:). ויערבנו שתי וערב בתרווד או כיוצא בו כל הניטל בשבת וינער אח"כ את הכלי לכלי אחר (הוא, שם קכו:). וכן עץ פרור והוא התרווד שמנער בו הקדרות רותחות (הוא פסחי' ל:). — ואמר הפיטן: תרוד עפר תקון כפר תרם ושפר תאמו בשפר (אילת השחר, יוצר שבת ר"ח). זירוד מלא תורווד יתכנס והמכתה תצבר (ר"ש יזכה, שירים מהגניזה, מ"ל וייס, 61).

א. *תָּרוּט[2], ש"ז, — מִנח במלאכת הבניה שלא נתברר כל צרכו[3]: לא היו (המעלות) תרוטות אלא מוקפות כחצי גורן עגולה (מדות ב ה). מה חירות הללו לא היו משופעות אלא גדודיות ולא היו תרוטות אלא מוקפות ולא היו עגולות אלא מרובעות וכו' (מכי', ויהי בשלח א). בשעה שהיו מושיטין את הקרשין מזו לזו תרוטות היו (ירוש' סוכה א א).

---

[1]) [אמנם הרמב"ם בפרוש המשניות לשבת ח א (בתרג' א"ת) כותב: כף הרופאים קטן וכו'.]

[2]) [נ"א: טרוט(ות), וע' עמ' 1921.]

[3]) [פרשו הפרשנים במדות ב ה: ארוכות ובעלות זויות (עי' רע"ב) וכד', ואין זה מתקבל ביותר. ואפשר שלפנינו מלה שאולה מן היונ' τορητός או τορευτός, המשמשת כמִנח בבניה בשמעיות שונות, וצ"ע.]

ב. תָּרוּט, ש"ז, עי' ב. *טָרוּט[1]), עמ' 1921.

*תֵּרוּךְ[2]), ש"ז, בתוס' רק מ"ר תירוכין, — כמו גֵרוּשִׁים: גופו של גט, הרי את מותרת לכל אדם, ר' יהודה אומר ודין דיהוי ליכי מינאי ספר תירוכין[3]) ואגרת שיבוקין וגט פטורין וכו' (גיט' ט ג). — ובספה"א גם מ"י, תרוך: ויורש, בתרגומו ותריך, שתיבת ריש משמשת שתי מחלקות, לשון ירושה ולשון הורשה, שהוא טירוד ותירוך (רש"י, במדי' לב לט).

א. תְּרוּמָה[4]) ש"נ, סמ' תְּרוּמַת, תְּרֻמַת, כנ' תְּרוּמָתִי תְּרוּמַתְכֶם, תְּרוּמָתָם, מ"ר תְּרוּמֹת תְּרוּמוֹת, תְּרוּמֹתַי, תְּרוּמֹתֵינוּ, תְּרוּמֹתֵיכֶם, — א) מתנה שמרימים ולוקחים מן הנכסים ומפרישים לכהנים, למקדש וכדו' Abgehobenes, Abgabe; impôt; contribution; duty: דבר אל בני ישראל ויקחו לי תְּרוּמָה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תְּרוּמָתִי. וזאת הַתְּרוּמָה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת וכו' (שמות כה ב-ג). וקדשת את חזה התנופה ואת שוק הַתְּרוּמָה אשר הונף ואשר הורם מאיל המלאים וכו' כי תְרוּמָה הוא ותְרוּמָה יהיה מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם תְּרוּמָתָם ליי' (שם כט כז—כח). זה יתנו וכו' מחצית השקל תְּרוּמָה ליי' כל העבר על הפקדים וכו' יתן תְּרוּמַת יי' (שם ל יג—יד).

---

[1]) [הכתיב תרוט בא בתוס' לפי קצת מקורות, למשל, בכורות מד. (הצירן עיניו תרוטות וצירניות דומעות דולפית טורדות) ולפי זה גם לפעמים בספה"א, כגון הכוזרי ד ז: אבל אנחנו כבעלי העינים התרוטות אשר לא יוכלו לראות האור ההוא, וצריך שנסמוך על הפקחים אשר קדמונו, אשר כח בהם לראותו.]

[2]) [המלה שאולה מִן הארמ', שבא בה תרך (עי' שרש זה) בשמ' גרש, וע' בדגמה המובאת לקמן מדברי רש"י.]

[3]) [אמנם באים כאן הצרופים העברים ספר תירוכין וכו' בתוך מאמר שבארמ'.]

[4]) [תרומה (מן רום, הרים) ותנופה (מן נוף, הניף) בעקר אחת הן (עי' תְּנוּפָה), אלא שנתיחדו שתי המלים בשמושיהן, וחשוה במיֻחד צרופים כגון: שוק התרומה אשר הונף ואשר הורם מאיל המלאים (שמות כט כז), המובא לעיל.]

לתת את תרומת יי' לכפר על נפשתיכם (שם שם יח). הביאו את תרומת יי' למלאכת אהל מועד ולכל עבדתו ולבגדי הקדש (שם לה כא). כל מרים תרומת כסף ונחשת הביאו את תרומת יי' (שם שם כד). והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה ליי' (ויק' ז יד). ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן (שם שם לב). וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה (במדי ה ט). והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה ליי' ראשית ערסתכם חלה תרימו תרומה כתרומת גרן כן תרימו אתה (שם יח יט-כ). הנה נתתי לך את משמרת תרומתי (שם יח ח). ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב. כן תרימו גם אתם (הלויים) תרומת יי' מכל מעשרתיכם אשר תקחו מאת בני ישראל ונתתם ממנו את תרומת יי' לאהרן הכהן. מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת יי' מכל חלבו את מקדשו ממנו (שם שם כז—כט). ויהי כל זהב התרומה אשר הרימו ליי' וכו' (שם לא נב). ושם אדרוש את תרומתיכם ואת ראשית משאותיכם בכל קדשיכם (יחזק' כ מ). וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל מכל תרומתיכם לכהנים יהיה (שם מד ל). זאת התרומה אשר תרימו (שם מה יג). ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה (מלאכ' ג ח). ואשקולה להם את הכסף ואת הזהב ואת הכלים תרומת בית אלהינו ההרימו המלך ויעציו ושריו וכל ישראל הנמצאים (עזרא ח כה). ואת ראשית עריסתינו ותרומתינו ופרי כל עץ תירוש ויצהר נביא לכהנים אל לשכות בית אלהינו (נחמי' י לח). כי אל הלשכות יביאו בני ישראל ובני הלוי את תרומת הדגן התירוש והיצהר (שם שם מ). ויפקדו ביום ההוא אנשים על הנשכות לאוצרות לתרומות לראשית ולמעשרות (שם יב מד). ושם היו לפנים נתנים את המנחה וכו' ותרומת הכהנים (שם יג ה). מהחל התרומה לביא בית יי' אכול ושבוע והותר עד לרוב (דהי"ב לא י). — ותרומת קדש: איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש (שמות לו ו). — תרומת הקדשים: ובת כהן כי תהיה לאיש זר היא בתרומת הקדשים לא תאכל (ויקי כב יב). כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל ליי' (במדי יח יט). — תרומת יד: והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם ואת מעשרתיכם ואת תרומת ידכם (דברי יב ו). ונדבתיך ותרומת ידך (שם שם יז). — ותרומת מתן: וזה לך תרומת מתנם לכל תנופת בני ישראל לך נתתים (במדי יח יא). — ותרומה, תרומת הקדש, במשמ' חלק הארץ שהפרש כתרומה משאר חלקי הארץ: ובהפילכם את הארץ בנחלה תרימו תרומה ליי' קדש מן הארץ ארך חמשה ועשרים אלף ארך ורחב עשרה אלף קדש הוא בכל גבולה סביב (יחזי' מה א). ואחזת העיר תתנו וכו' לעמת תרומת הקדש לכל בית ישראל יהיה ולנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש ולאחזת העיר אל פני תרומת הקדש ואל פני אחזת העיר (שם שם ו—ז). כל התרומה חמשה ועשרים אלף בחמשה ועשרים אלף רביעית תרימו את תרומת הקדש אל אחזת העיר, והנותר לנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש ולאחזת העיר אל פני חמשה ועשרים אלף תרומה עד גבול קדימה וכו' והיתה תרומת הקדש ומקדש הבית בתוכה (שם מח כ—כא)[1]. — ובתו"מ: תרם מן הדמאי על הדמאי, מדמאי על הודאי, תרומה ויחזור ויתרום (דמאי ה יא). חמשה לא יתרומו ואם תרמו אין תרומתן תרומה (תרומ' א א). קטן שלא הביא שתי שערות וכו' תרומתו תרומה (שם שם ג). השותפין וכו' תרומת שניהם תרומה (שם ג ג). שיעור תרומה עין יפה אחד מארבעים וכו' (שם ד ג). אם ידוע שהחטים של חולין יפות משל תרומה מותר (שם ה ט). שאין עושין סחורה בפירות שביעית ולא בבכורות ולא בתרומות ולא בנבלות וכו' (שביע' ז ג). ולא הופרש ממנה תרומה ומעשר מעולם (מעשרי ב ה). חחלה והתרומה חייבין עליה מיתה וחומש (חלה א ט). ולוקחין אותה

---

[1]) [על המסכן תרומה (ישע' מ כ) ע' ב. תרומה. בש"ב א כא: הרי הגלבע אל טל ואל מטר עליכם ושדי תרומת כי שם נגעל מגן גבורים וכו', יש גרסים ושדי תרמית, כאמור בהערה עמ' 7525. והיה מי שהציע לגרס: ושרי (כמו: שעירי) תהמות (ע' קונטרסים ב א 44) על פי האוגרית' בל טל בל. רבב. בל. שרע (ז"א שעירי), תהמתם. בל. טבן. קל. בעל. ואמנם אפשר לראות שדי תרומת כשם ההר, מקביל אל הרי בגלבע. על משלי כט ד: מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה, ע' ג. תרומה.]

מתרומה חדשה, ואם לאו מן הישנה (שקל׳ ד ס). חומר בקודש מבתרומה שמטבילין כלים בתוך כלים לתרומה אבל לא לקודש וכו׳ בגדי אוכלי תרומה מדרס לקודש (חגי׳ ג א). החשוד להיות מוכר תרומה לשם חולין אין לוקחין ממנו אפילו מים או מלח (בכורות ד ט). כל הספק טהור לתרומה טהור לחטאת, כל התלוי לתרומה נשפך לחטאת וכו׳ חרפפות טהורות לקודש ולתרומה ולחטאת (פרה יא ב). הראשון שבקודש ושבתרומה ושבחולין מטמא שנים ופוסל אחד בקודש, מטמא אחד ופוסל אחד בתרומה ופוסל את החולין (טהר׳ ב ז). לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן ושניים להם אוכלי תרומה[1] (מכי׳ בשלח פתיחתא, וסוף פס ויסע ב). נותנין לה הכל תרומה שהתרומה מצויה בכל מקום (ירוש׳ כתוב׳ ה ג). אין הגשמים נעצרין אלא בשביל ביטול תרומות ומעשרות (תעני׳ ז:). — *תרומת מעשר, תרומה שהלוי מפריש מן המעשרות שקבל, מעשר מן המעשר: אבל דמאי ומעשר ראשון שניטלה תרומתו ומעשר שני והקדש שנפדו וכו׳ מזמנין עליהם (ברכ׳ ז א). תרומת מעשר של דמאי שחזרה למקומה וכו׳ (דמאי ד א). מי שקרא שם לתרומת מעשר של דמאי ולמעשר עני של ודאי לא ישלם בשבת (שם שם ד). תרומת מעשר שוה לבכורים בשתי דרכים (בכורים ב ה). אוכל מעשר שהוכשר במשקה וכו׳ מפרישין ממנו תרומת מעשר בטהרה (עוק׳ ד א). — *תרומת הלשכה, תרומת שקלים לצרכי לשכת המקדש: שמא יעשיר ויאמרו מתרומת הלשכה העשיר (שקל׳ ג ב). שומרי ספיחין בשביעית נוטלין שכרן מתרומת הלשכה (שם ד א). פרה ושעיר המשתלח ולשון של זהורית באין מתרומת הלשכה (שם שם ב). —

1) [מאמר זה בא במכילתא בשלח בענין הכתוב (שמות יג יז) ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא, בלשון זו: אמר הקב״ה, אם אני מביא עכשיו את ישראל לארץ, מיד מחזיקים אדם בשדהו ואדם בכרמו, והן בטלים מן התורה, אלא אקיפם במדבר ארבעים שנה, שיהיו אוכלין מן ושותין מי הבאר והתורה נבללת בגופן, מכאן היה ר׳ שמעון אומר, לא ניתנה התורה לדרוש אלא לאוכלי המן ושוין להם אוכלי תרומה ע״כ, ואלו במכילתא ויסע בנוסח זה: ר׳ יהושע אומר שנה אדם שתי הלכות בשחרית ושתים בערבית ועוסק במלאכתו כל היום, מעלין עליו כאלו קיים כל התורה כולה, מכאן היה ר׳ שמעון בן יוחאי אומר: לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן, הא כיצד, היה יושב ודורש (אך עי׳ מיד) ולא היה יודע מהיכן אוכל ושותה ומהיכן היה לובש ומתכסה, הא לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן, ושניים להם אוכלי תרומה ע״כ, ושוב במכילתא דרשב״י (הוצ׳ אפשטיין־מלמד 106 וכו׳) הנוסח הוא: ר׳ יהושע אומר שנה אדם שתי הלכות בשחרית ושתי הלכות בערבית ועשה מלאכה כל היום מעלה עליו כאלו קיים כל התורה כולה (וי״א כל היום). ר׳ אליעזר אומר לא ניתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן. הא כאיזה צד היה יושב ושונה ואינו יודע מאין יאכל וישתה ומאין ילבש ויתכסה, הא לא ניתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן שנייה לחן לאוכלי תרומה ע״כ. לפי זה ברור הענין, שכונתו כי, אף על פי שגם עושה המלאכה השונה ולומד תורה שחרית וערבית, מעלין עליו כאלו למד תורה כל היום, בעקר לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן (שלא נצטרכו לעשות מלאכה), ושניים (לא: ושוין) להם אוכלי תרומה, שגם הם כל פרנסתם מן האלהים; ולפי זה יש לגרס גם במאמר הלואי (כאיזה צד וכו׳), כנוסח המכילתא דרשב״י: היה יושב ושונה (ולא: ודורש) וכו׳. ואלו במאמר העקרי קשה הצרוף: לא ניתנה התורה לדרוש אלא לאוכלי המן ושניים להם אוכלי תרומה. כי מה ענין כאן למלת לדרוש, ואף בדחק מנסה אף ב״ו בכר בספרו על ערכי מדרש (Exeg. Terminologie I, 26) לומר כי אולי (vielleicht) אפשר לפרש את המאמר ע״י דמוי למימרות כגון: זה אחד מן הכתובים שצריך לדרוש; ואין זה מסתבר.

ואולם בהרבה מקומות שנאמר בהם "ושני לו" וכד׳, קודם לצרוף זה זכר לאדם או למקום שהוא ראשון. השוה למשל במובא לעיל עמ׳ 7323 מאמרים כגון: הראשונים היו נשיאים ושניים להם אבות בית דין (חגיגה ב ב); ואיזהו מובחר, מכמס ומזוניחא אלפא לסולת, שנייה להם חפרים בבקעה; תקועת אלפא לשמן, אבא שאול אומר שנייה לה רגב בעבר הירדן; קרותים וחטולים אלפא ליין, שנייה לחן בית רימה ובית לבן בהר וכפר סגנא בבקעה (מנחי׳ ח ה־ו).

ועל כן נראה, כי מאמר זה מתרגם הוא מארמ׳, שנאמר כך בעקר, בקרוב: לא אתיהיבת אוריתא לדרישא אלא לאכלי מן, תניני להון לאכלי תרומה, ומלת לדרישא, שפרושה לבראש, היא שהובנה כלשון דרישה ונתרגמה: לדרוש, וצ״ע.]

*ותרומות תלויות: אין מערבין תרומות[1]) תלויות זו בזו, אבל מערבין תרומה שניטמאת בולד הטומאה עם תרומה שניטמאת כאב הטומאה וכו' (תוספת' תרו' ז יח). — *ותרומות שונות: שלש תרומות נאמרו בפרשה הזאת תרומת אדנים ותרומת שקלים ותרומת המשכן (ירוש' שם א א). — *ובהשאלה, מבחר, הדבר הנבחר והמשבח: בניי שנו מדותי שמידותי תרומות מתרומות מידותיו של ר"ע (ר' שמעון, גיטי סז.). — ובסהס"א: ראשית דעת, היא תרומת עיקר הדעת (רס"י, משלי א ז). הם אנשי התרומות (ספר המדות לארסטו ה ז). ועושה עצמו כתרומה הפרושה מן העיסה, הרי זה הורס את העולם ומחריבו, שנא' ואיש תרומות יהרסנה (ר"י אלנקאוה, מנורת המאור IV, עכלאו, 210). — ואמר הפיטן: תרומה הבדילנו מכל גוי ארץ חמדה הנחיל אותנו (קרוב ללילי פסח, סדור רסע"ג, קמא). — ואמר המשורר: באלו כל בני הדור תבואות לאיש שדי והוא מהם תרומה (יוסף בן חסדאי, הגלגלי, שעס"ם 29). ותרומותי תודות הגיוני הקדימוך (ר"י הלוי, כל עצמותי, זמורה ג, 369). — ב) *תרומה, במשמ' פעֻלת התורם והמסיר: קידש ידיו לתרומת הדשן למחר אין צריך לקדש, שכבר קידש מתחילת עבודה (יומא כג.). מי שזוכה בתרומת הדשן יזכה בסידור מערכה ובשני גזירי עצים (שם שם). — ואמר המשורר: ואם יש לקרסולי אשר מעד תְּרוּמָה (ר"ש הנגיד, מלכושל, דיואן, הברמן ג, 21).

ב. תְּרוּמָה, ש"נ, — שם עץ יציב, מתקים: המסכן תְּרוּמָה[2]) עץ לא ירקב יבחר חרש חכם יבקש לו להכין פסל לא ימוט (ישעי' מ כ).

ג. תְּרוּמָה, ש"נ, במקרא רק מ"ר תְּרוּמוֹת, — כמו רְמִיָּה במשמ' התרפות ורשלנות[1]): מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תְּרוּמוֹת יהרסנה (משלי כט ד).

תְּרוּמִי, ע' תְּרוּמִיָּה.

תְּרוּמִיָּה, ש"נ, — כמו תרומה: והיתה לכם תְּרוּמִיָּה[2]) מתרומת הארץ קדש קדשים אל גבול הלוים (יחזקי' מח יב). — ובסהס"א: מקום שישכון שם יהיו נכרין מעשיו אחרי מותו וחכמתו ומדות תרומיותיו (רס"י, קהלת יא ג). — ואמר הפיטן: אמר השכם והערב כנף ארץ אם תרומיה, אל מלך נאמן שמע ישראל פה פציה (ר' נהוראי מקינון, י"ם מן סקר"ן, שירי היחוד והכבוד, הברמן, ע"ם). — ואמר המשורר: אבא הסן תרומית נדיבים ובן ראשים

---

[1]) [בנ"א אין כאן תבת תרומות.]

[2]) [כאמור בהערת מ. צ. סגל לעיל עמ' 4054, הַמְסֻכָּן הוא שם עץ, באשור' מֻסֻכֻּנֻ, ועל כן יש לראות גם במלת תרומה, שאינה מתקשרת בהבנה אחרת במשפט, שם לעץ כזה המתאים לעשית פסילים. וכבר היה מי שהציע (ע' בספרו של איש נעמי, הגו סינים עמ' 41, שמביא הצעה זו בשם אחד התרגומים הקדומים) לגרס תְּמָרָה או תִּמֹרָה, וכך מסתבר. רסע"ג שהכיר מלת מסכן כשם לאחד העצים, והמתרגם: סנדיאן, ראה במלת תרומה לשון רום: רפע לה, כלו' שיש לו רום גבה (שלא כהעתקת דרנבורג: ירים לו).]

[1]) [משמ' זו יוצאת בענין ביחוד ע"פ השוָאת פתגמים אחרים, כגון שם יג כג: רב אכל ניר ראשים ויש נספה בלא משפט, שהוראתו כפולה, א) כחידה: רב אכל יש בשדה העניים דוקא (וכלום זה נכון?), ב) כפתרון, כמשמ': רב אכל יש, כשראשי העם נֵרים ובודקים במשפט (בדומה אל נֵר ה' נשמת אדם, כלו' בודק וחוקר האל את נשמת האדם, חפש כל חדרי בטן), ועל כן המשך הפתרון: ויש נספה (והון נכרת) בלא משפט. כאותו נגוד בא כנגד מלך במשפט: איש תרומות, איש הרמיה וההתרשלות, שאינו שופט את העם, וכדרך משלי הספר המלאים חידות וחדודי לשון, אפשר שכתבו כבונה איש תרומות (כאלו התורם תרומה) כשעקר המובן הוא איש העושה מלאכתו רמיה, מן רמה.

לפי זה אין צרך בקריאה איש תַּרְמִית שהציעות רבים, ומובן שאין לפרש מן א. תרומה כאיש הדורש תרומות ומסים. תרג' השבעים ἀνὴρ παρανόμος אינו מביע את הענין אלא בקרוב, ואין לעמד על הגרסת שלפני המתרגמים.]

[2]) [רש"י רואה בשם תרומה שה"פ, ובתרומיה תאר השם, וז"ל: תרומה היא שם הפרשה, תרומיה מפורשת, והיתה לכם הרצועה הזאת מפורשת מתרומת הארץ מן התרומה הגדולה שהותרמה מן הארץ, ע"כ. ומעין זה רד"ק: תרומיה שם תאר בפלס תחתיה שלישיה. ולפי זה השתמשו בסהס"א בתה"ש תְּרוּמִי, כגון מדות תרומיות. ואמנם בקצת כתבי יד בא תְּרוּמָה, ולדעת כמה מן החדשים כך עקר.]

ואנשי שם וטובים (כ"ם הנגיד, אבא חסן, דיואן, הברמן ג, 15). לו היגונים אמשל בם כמשלם בי, בלב אנוש בגד שמתים תרומית (רמנ"ג, גפן פחולה, ביאליק-רבניצקי א, 131). —*ובמשמ' חרמה וגאוה, ואמר המשורר: ואל תדאג בעת ירים אויל ראש, תרומית אויל ראשו מסירה (כ"מ הנגיד, אלוה עז, דיואן, הברמן א, 13). — *ובמשמ' התרוממות, הרמת הגוף לקום, ואמר המשורר: הכמות פליליה ומקבר תרומיה (סוא, הכמות, סס ג, 128).

*תְּרוֹמִיּוּת, ש"נ, — סְגֻלַּת הַתְּרוֹמִי, איכות משבחת: שנקרא רם מי שהוא בעל מעלה יתירה שמעלתו ותרומיותו גלויה ומפורסמת לרואים (כ"ם ספנסים, יריעות שלמה א, כג:).

תְּרוּעָה, ש"נ, סמי תְּרוּעַת, — שפ"ם מן הֵרִיעַ[1]), השמעת קול חזק בפה או בכלי לשמחה או לאזעקת וכד', ומכאן גם במשמ' שמחה[2]) ורצון: ותקעתם תְּרוּעָה ונסעו המחנות החנים קדמה ותקעתם תְּרוּעָה שנית ונסעו המחנות החנים תימנה תְּרוּעָה יתקעו למסעיהם (במדי י ה–ו). בשמעכם את קול השופר יריעו כל העם תְּרוּעָה גדולה (יהו' ו ה). מעלים את ארון יי' בִּתְרוּעָה ובקול שופר (ש"ב ו יה). ושמע זעקה בבקר ותְרוּעָה בעת צהרים (ירמ' כ יו). לפתח פה ברצח להרים קול בִּתְרוּעָה (יחז' כא כז). בִּתְרוּעָה ביום מלחמה בסער ביום סופה (עמוס א יד). ומת בשאון מואב בִּתְרוּעָה בקול שופר (שס ב ב). יום שופר ותְרוּעָה (צפנ' א יו). שירו לו שיר חדש היטיבו נגן בִּתְרוּעָה (תהל' לג ג). עלה אלהים בִּתְרוּעָה יי' בקול שופר (שס מז ו). אשרי העם ידעי תְרוּעָה[3]) יי' באור פניך יהלכון (שס פט יו). עד

1) [בהתאם לשמושיו השונים של פעל זה, ועי' בעמ' 6506 וכו'.]

2) [השוה את מאמר חז"ל: בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל גילה שישה וכו' חדוה תרועה (מד"ר שה"ש א, נגילה ונשמחה בך).]

3) [לפי פשוטו של הכתוב הכונה: היודעים את שמחת האלהים בהם, בהקבלה אל באור פניך, ואמנם בתפלה משתמשים בצרוף במשמ' היודעים להריע תרועה בקול שופר.]

ימלא שחוק פיך ושפתיך תְרוּעָה (איוב ח כא). יעתר אל אלוה וירצהו וירא פניו בִּתְרוּעָה[1]) וישב לאנוש צדקתו (שס לג כו). בדי שפר יאמר האח ומרחוק יריח מלחמה רעם שרים ותְרוּעָה (שס לט כה). וכל העם הריעו תְרוּעָה גדולה בהלל ליי' על הוסד בית יי' (עזרא ג יא). ורבים בִּתְ־רוּעָה בשמחה להרים קול (שס שס יב). ואין העם מכירים קול תְּרוּעַת השמחה לקול בכי העם כי העם מריעים תְּרוּעָה גדולה והקול נשמע עד למרחוק (שס שס יג). וישבעו ליי' בקול גדול ובִתְרוּעָה ובחצצרות ובשופרות (דהי"ב טו יד). — ושמות כלי תרועה, שופר תרועה, חצוצרות תרועה, צלצלי תרועה: והעברת שופר תְּרוּעָה בחדש השביעי בעשור לחדש (ויק' כה ט). וכלי הקדש וחצצרות הַתְּרוּעָה בידו (במדי' לא ו). הללוהו בצלצלי שמע הללוהו בצלצלי תְרוּעָה (תהל' קנ ה). וחצצרות הַתְּרוּעָה להריע עליכם (דהי"ב יג יב). — וקול התרועה: וישמעו פלשתים את קול הַתְּרוּעָה ויאמרו מה קול הַתְּרוּעָה הגדולה הזאת במחנה העברים (ש"א ד ו). — יום תרועה, זכרון תרועה: בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תְּרוּעָה[2]) מקרא קדש (ויק' כג כד). יום תְּרוּעָה יהיה לכם (במדי כט א). — וזבחי תרועה, זבחי שמחה: ואזבחה באהלו זבחי תְרוּעָה אשירה ואזמרה ליי' (תהל' כז ו). — תרועת מלחמה, תרועה הנשמעת במלחמה: כי קול שופר שמעתי נפשי תְּרוּעַת מלחמה (ירמ' ד יט). — תרועת מלך: יי' אלהיו עמו ותְרוּעַת מלך[3]) בו (במדי כג כא). — ובתו"מ, בפרט במשמע' קול מקטע של שופר, קולות קצרים רצופים זה אחר זה: שיעור תקיעה כשלוש תרועות, שיעור תרועה כשלש יבבות (ר"ה ד ט). ברוך אתה ה' שומע תרועה (תענ' ב ד). שיהיו כל תרועות של חדש שביעי זה בזה (ר"ה לג:). תקיעה בפני עצמה ותרועת

1) [כלו' בשמחה וברצון.]

2) [לפי הפשט הכונה, כאלו נאמר: תרועת זכרון, תרועה לזכרון.]

3) [כלו' שמחת ה' אלהיו ומלכו בישראל: ושים לב לתרגומו של רסע"ג: צחאבה, כלשון חבה ורֵעות (כאלו כתוב היה תְּרֵעַת), וכן רש"י (לשון חבה ורעות וכו'), רשב"ם (רעות, כמו איש רעים להתרועע) ואחרים.]

בפני עצמה (שם לד.). — ובתפלה: כי אתה שומע קול שופר ומאזין תרועה ואין דומה לך, ברוך אתה ה׳ שומע תרועת עמו ישראל ברחמים (סוף סופרים, מוסף ר״ה). — ובספה״א: אבל בתרועת שהיא מקולות קצרים הרי יש תחלה וסוף באמצעיתם (ריטב״א, ר״ה ז). התרועה היא רמז למדת הדין הגמורה כי התרועת סימן החרדה והצער (ר״מ אלבילה, ראשית דעת ג ד, לט:). — ואמר הפיטן: נעלה ברין עלות בתרועה גיא עם דריה לרועעה (ר״א הקליר, אם פיל, קרובי׳ א ר״ה).

תְּרוּף, ס״ז, — רפואה[1]), ואמר הפיטן: גלות ושעבוד בנסיון וצרוף, גלגל בחסד לסליחת ותרוף (תבוא לפניך, סלי׳ לתעניות חמישי).

א. **תְּרוּפָה**, ס״נ, — מלה שלא נתבררה כל צרכה[2]) ושתוכנת במסרת הפרשנית במשמ׳ סם מרפא, רפואה וכד׳: Arznei; medicine; remedy: ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתם פריו לחדשיו יבכר כי מימיו מן המקדש המה יוצאים והיו (קרי: והיה) פריו למאכל ועלהו לִתְרוּפָה (יחזק׳ מז יב). — ובספה״א, במשמ׳ רפוי וכד׳: וזה לך משקת תרופתו (אסף הרופא, 121; והכוסות שם). כמו שראינו אנשים חזקי הבריאות כי כאשר יבואו לחולי במעט תרופה יחזרו אל הבריאות מפני שהבריאות הוא טבעי להם (שלמה אבן גבירול, מבחר הפנינים, 16). כי התרופה המשלשלת דרך משל תזיק לבריא והיא לו חבורות פצע ותועיל לחולה היא לו תמרוק ברע (כסולות יסודה ה). — ואמר הפיטן: תרופה תת לעצורים, תבל להאפיל לצרים (ר״א קליר, סוכן עמק איומה, קרו׳ ליוה״כ). איכה אביבי תנופתנו ארוכת תרופתנו איכה אהמו בחפתנו את חרפתנו (סוא, זכור איכה אנו ספקנו, קרו׳ לט׳ באב). — ואמרו משוררים: ולתחלאים יש תרופה אך להליי מהזמן המר והרע אין תרופה (ר״מ הנגיד, לכל זמן, הנכמן ב, 17). תרופה בפניה ועל חוט שפתיה ומות בעיניה ותחת למדיה (סוא, תרופה, שם ג, 83). ולכל חלי את כתעלה וכתרופה (רמב״ג, מי זאת, מעמ״ם, 38). עת לחדשיו יבכר עליו תרופה וטרפו (רמב״ע, ספרים א, מק״ג, 12). תרופתי בפי הכד וכל צריי בבטן נאד (סוא, שם, שם, 34). צריו ירפא כאב נפשי לנודו המאתו מזרי ומאתו תרופתי (יסודה אבן גיאת, מבין עפאים, מעמ״ם, 125). — ותרופה, במשמ׳ רפיון: היה טוב משכר, ועצב משבר ועל־לב מדבר בבוא הדאגה: זכר כי בסוף התלאת רפואה מצויה ומרה במתוק מזוגה ויבא חלי רע

---

[1]) [ע״פ הבנה זו של תְּרוּזָה, וע׳ שם.]

[2]) [אמנם הבינו כל המתרגמים הקדומים (השבעים εἰς ὑγίειαν, וולג׳ ad medicinam, ת״י לאסותא) והמפרשים תרופה כלשון (סם) רפוי וכד׳, וכן שמוש הלשון בשפת ימינו; אבל מצד הלשון אין לגזור תרופה אלא מן רוף (או תרף) כלשון התרופפות וחלשה ולא כלשון מרפא, וע׳ בדברי ריב״ג המתקשה בכך והמביא את תרוציהם הדחוקים של אחרים בענין זה, ואלו חז״ל מודים בפרוש, שלא היתה משמ׳ המלה ידועה להם, ובכמה מקומות (המובאים, למשל, גם אצל קרויס ,.594 II Lehnw) בבבלי, בירוש׳ ובמדרשים מובאת השאלה: מאי לתרופה, ונתנות שם תשובות כגון: להתיר פה של מעלה, להתיר פה של מטה, להתיר פה אילמין, להתיר פה עקרות, לתואר פנים, ואך דרשה אחת היא זו של ר׳ יוחנן, שהיה חי בא״י בתחום השפעתה של היונית, המבאר לתרופה על פי היונ׳ θεραπία (תרפיה), ובדרשה זאת למעשה היסוד להבנת תרופה כלשון מרפא.

ואולם לפי הענין אין כל מקום להבנה כזאת בכתוב. כל הפרשה מתארת את ירושלים ויהודה שבאחרית הימים כדגמת גן עדן, כאשר נחל אלהים ישקה את סביבת העיר, ועצי פלאים שבשפת הנחל, כגון עצי גן עדן בשעתם, יספקו את כל צרכיהם של יושבי ירושלים ויהודה, ללא כל טרח ואף ללא כל מחלה שתצריך רפוי ב„תרופה“. ועל ספוק כל צרכיו של האדם רגיל המקרא לדבר בלשון לחם לאכל ובגד ללבש, לחם ושמלה, וכד׳, ואם נשוה את הנאמר על עצי גן העדן בבראש׳ ג ז: ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירמם הם ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגרת, נכיר שגם כאן הכונה, בשבול האותיות: ועלהו לתופרה כלו׳ לחגורות תפורות, כשמוש המלה תופרה (ע׳ ערך זה) במשנה.

ואמנם בא באחת הנסחות של בן סירא העברי (לח, ד): אל מארץ ברא תרופות וגבר מבין אל ימאס בם; אבל אין זאת אלא נסחה אחת מאחרת, על יד הגרסה העברית, שגם כל התרגומים הקדומים מעידים עליה: אל מארץ ברא שמים ז״א סמים, ובגרסה זו מובא דבר כ״ס במד״ר בראשית ובילקוט, וע׳ סגל, ב״ס השלם, למקום זה.]

למרפא, ותבא תרופה בסופה רוֹחָה ופוֹגָה[1]) (משלי ערב ו, הלבנון ג, 95).

ב. *תְּרוּפָה, ש"נ, — אחד מכנויי הערכים, התמורות וההקדשות: ואילין תנינן מה הוינן מיתני תרופה תרוצה תרוקה (ירוש' נדרי א א; ועי' ספרי הירושלמי, גינצבורג, עמ' 340).

*ג. תְּרוּפָה, — כתיב מספק במק' תַּרְפָּה, תורפה: מניחין אותו במקום התרופה[2]) (תוספת' לוקמ' פסח יג ג). אם היתה מונחת במקום תרופה[3]) (בתוספת המסכת ביכוש' מלומ' ס ס בדפוס קרוטושין). ועי' *תַּרְפָּה.

*תְּרוּפִי, תרופיי, ת"ז, — שיך לתרופה: מזון להעמיד את בריאות נפשכם על תל אמונתכם וצדקותיכם אך סם תרופיי להסיר מחלת נפשות הן שנואותיכם (הקדי בית מדות בסיב).

*תֵּרוּץ[4]), ש"ז, — יִשּׁוּב ויִשּׁוּר של דברים קשים, Erklärung; explication; explanation; וכן תירוץ הדברים כי טפף אלף מגדלים יקפל אלף שנים וכו' (הערוך, ערך טעטרלוס). יפה תירצתה וצריך אתה להיתלות עליה על תירוץ זה כמו שאנו סומכין על עדותו של חזקיהו אבי עקש (ר' גרשום, בכורות לח.) וזהו צד התירוץ של זה הדבר והיה נעלם מאד וסייעני הקב"ה לגלותו ולפרשו ולא ראיתי אדם שקדמני לזה התירוץ וזה הפירוש יהיה שמור בידך (ר' יוסי גאון, ברכ' לג.). נאלם שלא השיב תשובה על תירוץ זה (רש"י, גיטי סז:). הוי זהיר בתלמוד, בגמרא שהיא תירוץ טעמי המשניות (שם, ב"מ לג:). ואותן שאמרו לפניהם הקושיות והתירוצין (שם, שם שם.). היאך נהגו כל העולם להתענות יום שלפני פורים והרבה תירוצים נאמרו (ריטב"א על מסכ' ר"ה ס"א, לסידור, כז.). ע"כ דברי החכם הזה לא יצלח בהם לפי שיש בהם ובכל אחת מהם כמה פרוקים ותירוצים נכרים ומפורסמים לכל בן דעת בהם נתבטלו טענותיו אלו כלם (ר"מ אלמולי, מאכל שלמה, אמשטרדם הש"ז, יח.). הנה חלקי הסוגיות וכו' והם מימרא, שאלה, תשובה, סתירה, ראיה, קושיה ותירוץ (רמח"ל, דרך תבונות ב ו ח). — ובמליצה, *ונעל דלת התרוצים בפניו: והלמד למפרע מקשה לבו בעורון הספקות ונועל דלת התרוצים בפניו (רמ"ע מפאנו, אמרות טהורות, עמוד ד). — ואמר המשורר: ונאמר לנו כי לכם לכל קשיא תרוץ (עמנו, מחב' כב, הברמן, 617). — *ונוהג בדבור גם במשמ' תשובה והסבר שאומר אדם כדי להצדיק את מעשיו או כדי להתחמק מלעשות דבר, Ausrede; excuse.

*תְּרוּצָה, ש"נ, — אחד מכנויי הערכים, התמורות וההקדשות: ואילין תנינן מה הוינן מיתני תרופת תרוצה תרוקה (ירוש' נדרי א א).

*תְּרוּק, עי' *תָּרַק, הערות.

*תְּרוּקָה, ש"נ, — אחד מכנויי הערכים, התמורות וההקדשות: ואילין תנינן מה הוינן מיתני תרופה תרוצה תרוקה (ירוש' נדרי א א).

א. *תרז[1]), ממנו א. *תָּרַז, *תְּרִיזָה, ועי' תְּרוּזָה.

ב. *תרז[1]), ממנו ב. *תָּרַז.

א. *תָּרַז[2]), קל לא נמצא במקורות.

—נפעי, *נִתְרַז, — כנראה במשמ' נשלח רזון בנפשו, הֻכָּה במגפת האל[3]): מעידין על השוטא עבר פלוני

1) [כן צ"ל בהתאם למשקל ולענין, ולא „דוֹחָה ופוֹגָה", כמו שהובא על ידי אברמסון בהערותיו לבן־קהלת במהדורתו, עמוד 200 (הערה 37 ירדן). ועי' בהערה למלה בשטושה במקרא.]

2) [בדפוסים: התורפה.]

3) [בדפוסים־אחרים: תורפה.]

4) [ע"פ הארמ' תרוצא, גם במשמ' ישר, מישרים, כגון: ידין עמים במישרים (תהל' לו י): כתרג': בתירוצא.]

1) [ע' בהערות שאחר זו.]

2) [במור' בא השרש תרז בעקר במשמ' שביעה ורויה, אך אין להכיר כל קשר בין משמ' זו לשמוש תרז בתו"ם.]

3) [גם צורת נפע' זו הובנה כאלו משמעותה:

נתרזו[1]) פלוני אין פלוני בעולם וכו' (תוספת' סוטה, יבמ' יד ז). הכשר עודנו בין שניהם, אמר הכשר שביניהם אוכלו ונתרז מיד[2]) הרשע שביניהם אוכלו ומצטער עד שלשים יום (מכי' בשלח, מסכ' ד פרשה ג). את מוצא שעד שלא הוקם המשכן כל אומות העולם שומעין קול הדיבור וניתרזין בתוך (נ"א מתוך) פניקטיהן[3]) (מד"ר ויק' א, מרגליות, כו; ובעין זה תנחו' שמות, תרומה ט, ועוד). — ובסהמ"א, לפי המליצה שבתו"מ: בוא וראה כמה נסים נעשו לישראל באותו היום וכו' ואין כל בריה יכולה לעמוד בפניהם וכל העומד בפניהם מיד נתרז (ילק"ש יהוי' ג). — ואמר הפיטן: טלטל פניקטי נתרזים, הרים עוקר ותרוזים (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצר א פסח).

ב. *תָּרַז, קל לא נמצא במקורות.

—הפעי', *התריז[4]), — התריז עצמו, הריק את נקביו: מה ת"ל אחוריהם אל היכל ה', מלמד שהיו פורעין (נ"א מפריעין) עצמן והיו מתריזין כלפי מטה[1]) (יומא עז., סכה נג: ועוד). הכנים שורו לחצר בעה"ב שלא ברשות ואכל חטין והתריז ומת פטור וכו' (ב"ק מז:). היתה אוכלת ומתרזת (ב"מ ל.). כיון שהגיע לפעור שאלה לכומרים במה עובדין לזו, אמרו לה אוכלין תרדין ושותין שכר ומתריזין בפניה (סנה' סד.) — *ובנגוד אל שותת: כאן בשותתת (רעי) כאן במתרזת (חול' לח.). — ובסהמ"א: היה הדבר שהיא (הפרה) עושה בו רע לבני מעיה ומזיקה או שהיתה חולה ואם תאכל מזת מתרזת[2]), מותר למנעה (רמב"ם, שכירות יג ג)[3]).

— נפעי' *נִתְרַז, — כמו הפעי'[4]): אלולי עיטושים היה אדם נתרז בבגדיו וכשידע אדם שעטושין באין עליו ילך ויעשה צרכיו (א"ב דנ"ס, כד.). כרע בל קרס נבו, אלהותיהם של בבל כרעו קרסו, ל' שחוק של עכו"ם הוא כמי שיש לו חולי מעים ואינו מפסיק לישב על מושב בה"כ עד שהוא נתרז (רש"י, ישע' מו א).

*תֶּרֶז, ש"ז, מ"ר תְּרָזִים, — גללים, צואה[5]), ואמרו פיטנים: נשאו (את המן) מעל כל וטרחו הכביד, ניניו כתרזו להאביד[6]), נשואי רחם זבד טוב הזביד (ר"א קליר, אמץ ורבק, קרוב' לפורים). — *ובמשמ' גְּלוּלִים, אלילים: אני ישנה, זך הנוני בחרוזים, פשטתי חליתי בכרעי לתרזים (משלם בר קלונימוס, גן נעול, יוצר ז פסח).

עשה צרכיו, ואולם, כמוכח בהערות שאחר זו, אין הבנה זו מתאימה לענין המאמרים, המדברים על כליון במגפת האלהים. ואף מסתבר שיש כאן בעקר צורות התפ' ו-נתפ' מן רזה כלשון כליון, כמו בכתובים כגון: כי רָזָה (ו"א הכרית) את כל אלהי הארץ ועוד, והרי בפרט בענין קברות התאוה (ע' בהמשך) נאמר בתה' קו יה: ויתן להם שאלתם וישלח רזון בנפשם, וע' לקמן.]

[1]) [בדפוסים: מת פלוני, אבד פלוני, ונהרג פלוני וכו', והענין אחד.]

[2]) [תמה על המפרשים והחוקרים שמצאו כאן ענין עשית צרכים, אע"פ שאין כאן בעקר אלא שמוש במליצת הכתוב, האומר על אותו מעשה: וישלח רזון בנפשם, ואולי העקר: וְנִתְרַזָּה מיד, מן רזה, או שהיה כתוב במ"ר: כשרים שביניהם נתרזו מיד (וע' בגרסה שבמכי' דרשב"י, אפשטין-מלמד 110).
ומכאן מובן הענין, שנוספו יסורים לרשעים, מה שאין כן אלו היה פרוש הדבר כמקֻבל.]

[3]) [כלו' בתוך ארמנותיהם, וגם כאן אין ענין לצרף בטוי כגון „בתוך ארמנותיהם" (ולא: בבגדיהם) לפעל ניתרזין, אלו היתה משמעותו יציאה לנקבים.]

[4]) [לא נתברר מקור הפעל, ואמנם יתכן כי גם כאן העקר הִתְרַזָּה, כלו' עשה עצמו רזה, וע' א. תָּרַז, הערות.]

[1]) [בקדוש' עב: כלפי מעלה, כלו' כלפי האלהים, וכנראה לא נכתב כלפי מטה אלא מפני הכבוד.]

[2]) [ובשו"ע חו"מ שכירות שלח ז: תתריז, וכתוב שם (הוצ' זואן דגארה, ויניציאה): פיר' תתחלחל ויתמלא בטנה רוח.]

[3]) [שמוש הפעל התריז במק' התרים כנגד פלוני (עי' באלשיך לאיוב ו כד; פרה מטה אהרן, שאלה נד ועוד) אינו אלא שבוש, וע' *תֵּרַם.]

[4]) [ע"פ הבנה זו של א. *תָּרַז בתו"מ, וע' שם.]

[5]) [ע' ב. *תָּרַז.]

[6]) [ע"פ הבנה זו בכתוב באיוב כ ז: כגללו לנצח יאבד; ואמנם למעשה גללו פרושו גַּל מגלי הים, וע' בפרוש העורך למקום.]

תִּרְזָה, ש"נ, — שם של עץ[1]: לכרת לו ארזים ויקח תִּרְזָה ואלון ויאמץ לו בעצי יער נטע ארן וגשם יגדל (ישעי' מד יד) — ובסהמ"א, בפיוט: טלטל פניקטי נחרזים, הרים עוקר ותרזים (סלמה סבבלי, אור ישע, יוצר א' פסח).

***תְּרִיזָה,** ש"נ, — סה"פ מן ב. *תָּרַז: תקיף ואדיר חד במשושית תריזת[2] זרים מתוך פנוקטיהן בקלסיה תמור כי קול נדר בהמה וחיה לא נשמע בבסוסיה תמהו אראלים בזכות מפרכסיה (כ"א קליר, אגמי קרים. הסלחה סיבה ללונץ עמ' 214).

***תְּרֵיסַר,** — שם מספר שנים עשר בארמ'[3] שבתומ', משמש גם בעברי שבסהמ"א כש"ע במשמ' קבוצה של 12 יחידות, Dutzend; douzaine; dozen.

***תָּרִיץ**[4], ת"ז, — ישר: תריץ, אלהיו רוממו, נכון, וישראל שמו, מתוק כנפת טעמו (י"א עיני, שירי מימן, אידלזון-טורעסינר, 143).

***תְּרִיצוּת**[5], ש"ז, — מישרים: כוש תריץ ידיו לאלהים, שיביא זבחים בתריצות ידים לאלהים (מדרי סוח"ט לתהלי' סח לב, ביה"מ ילינק ה, 75).

***תרך**[6], ממנו *תֵּרוּךְ, *תָּרַךְ.

— פע', *תָּרַךְ, — גרש: האומר תרכוה כאומר גירשוה פטרוה פרנסוה וכו' (ירוש' גיט' ו ז). ת"ר שלחות שבקוה תרכוה חרי אלו יכתבו ויתנו פטרוה פרנסוה וכו' (בבלי שם קפ:)[1].

***תרם**[2], ממנו *תָּרַם[3].

***תָּרַם,** פ"י, — הרים תרומה, הפריש תרומה מפרי אדמתו: חמשה לא יתרומו ואם תרמו אין תרומתן תרומה, החרש השוטה והקטן והתורם את שאינו שלו, עכו"ם שתרם את של ישראל אפילו ברשות אין תרומתו תרומה (תרומ' א א). חרש המדבר ואינו שומע לא יתרום, ואם תרם תרומתו תרומה (שם שם ב). אין תורמין לא במדה ולא במשקל ולא במנין, אבל תורם הוא את המדוד ואת השקול ואת המנוי (שם שם ז). תורמין בצל קטן שלם ולא חצי בצל גדול (שם ב ה). התורם קישות ונמצאת מרה, אבטיח ונמצאת סרוחה, תרומה ויחזור ויתרום (שם ג א). האומר לשלוחו צא ותרום תורם כדעתו של בעל הבית (שם ד ד). פירות שתרמן עד שלא נגמרה מלאכתן וכו' (מעשר' ב ד). ותורם את תרומתו ומעשרותיו לדעתו (כלאי' ד ג). היה מלקט גפי ירק ומניח בגנה תורם מאחת על הכל (תוספת' תרו' ג ס). התורם חבית של יין ונמצאת של חומץ אם ידוע שהיתה של חומץ עד שלא תרמה אינו תרומה, ואם משתרמה החמיצה הרי זו תרומה (שם שם ד ז). כבש זיתין בטומאה והוא מבקש לתורמן בטהרה מביא משפך שאין בפיו כביצה וממלא אותו זתים ונותנו על פי חבית ונמצא תורם מן המוקף (ירוש' חלה ב ז). כל מקום שיש כהן תורם מן היפה וכל מקום שאין כהן תורם מן המתקיים (ברכ' לט:). תורמין תאנים על הגרוגרות במנין (מנח' נד:) — *ותרם את הלשכה, הוציא את השקלים מן הלשכה: בשלשה פרקים בשנה תורמין את הלשכה, בפרוס הפסח

---

1) [ע"פ הזולג' רואים רבים כתרזה את העץ Steineiche, ilex, ממיני האלה, בעוד שאחרים רואים בה את ה־ Birke, betula ואלו לינדע, ישובה של דאריץ 212, משתמש בשם במש' Linde, tilia; אך עצם צורת השם אינה מספקת כל צרכה, ועי' לו, פלורה I 290, 623–626; II 394; IV 33.]

2) [ע"פ המאמר במד"ר ויק' כו, עי' א. *תָּרַז, נפע'.]

3) [בעקר תרי עשר, כנהוג גם כשם לספר המקראי המכיל את נבואותיהם של שנים עשר הנביאים.]

4) [מן הארמ' תריצא.]

5) [מן הארמ' תריצותא שבתו"ם באותה משמ'.]

6) [מן הארמ' תרך במש' גרש.]

---

1) [קלצקין־צובל מביאים תַּרְכִּיב שלדבריהם נוהג בספרות הקראים במשמ' רכיב, אך אינם מביאים מקורות. ואלו היום רווח תַּרְכִּיב במשמ' הזורקת חמר חסון לגוף האדם או הבהמה להצילם ממחלה או למנעה מהם.]

2) [שרש משני, שנגזר מש"נ תְּרוּמָה, ששרשו רום.]

3) [ועי' בנאמר על *תָּרַם, הפע'.]

בפרוס עצרת בפרוס החג (שקלי ג א). בשלוש קופות של שלש שלש סאין תורמין את הלשכה וכו' אין התורם נכנס לא בפרגוד חפות ולא במנעל ולא בסנדל וכו' (שם שם ב). אין התורם תורם עד שיאמר להם אתרום, והן אומרין לו תרום תרום תרום ג' פעמים (שם שם ג). תרם את הראשונה ומחפה בקטבלאות, שניה ומחפה בקטבלאות, שלישית לא היה מחפה, שמא ישכח ויתרום מן הדבר התרום (שם שם ד). יכול תהא תורם בכל חדש וחדש וכו' (ירוש' שם א א).

— *תרם את המזבח, הרים את הדשן מעליו והסירו: בכל יום תורמין את המזבח בקריאת הגבר או סמוך לו (יומא א ח). בראשונה כל מי שרוצה לתרום את המזבח תורם (שם ב א). שלא יהו תורמין את המזבח אלא בפיס (שם שם ב). מי שהוא רוצה לתרום את המזבח משכים וטיבל (תמיד א ב). — ובספהמ"א, ואמר הפיטן: תורמי דשן בחצות נועדו (יוסי בן יוסי, אתה כוננת עולם, עבודת יוה"כ, מחז' איטלי ב, ריד:). תמדו מאז כל עדת קדושים תרום בשלשה פרקים תרומת קדשים (כ"א קליר, אז מאז, קרוב' שקלים). בינה רצוי תורמים בסוף עולם גורמים (שלמה הבבלי, מסורה ונאום, זולת א ספח). ממקום טהרה תרמו והכמתו השפיע (מאיר בר' יצחק, אדיר ונאה, יוצר שבת אחר פסוע').

— נפע', *נִתְרַם, — שתרמו אותו, הורם, הפרש ונתן: בני העיר ששלחו את שקליהן, נגנבו או שנאבדו, אם נתרמה התרומה נשבעין לגזברים (שקל' ב א). השוקל שקלו ממעות הקדש, אם נתרמה תרומה וקרבה הבהמה מעל (שם שם ב). ואם אמר בעל הבית כנוס לי גרני תרומתו תרומה, שאין הגורן נכנס אלא אם כן נתרם (תוספתא תרו' א ז). ותיתרם תרומת הלשכה מן החדשה בזמנה באחד בניסן (ירוש' שם א א).

— הפע', *הֻתְרַם, — כמו נתרם, הורם: והיתה לחם הרצועה הזאת מפורשת מתרומת הארץ מן התרומה הגדולה שהותרמה מן הארץ (רס"י, יחז' מח יב). כל התרומה המקודשת המותרמת מתוך התרומה הגְדולה (שם שם כ). והיא הרצועה שהותרמה (שם שם כב).

— ספע', *הִתְרִים, — השפיע על פלי שיתרם. נוהג היום בספרות ובדבור, ולפי זה משמשת גם צורת ספע' בשמש' נגבה כתרומה, ומזה שם"פ *הַתְרָמָה, מעשה המתרים.

תַּרְמָה, — מלה מספקה [1]: וישלח (וכול) מלאכים אל אבימלך בְּתָרְמָה לאמר וכו' (שופ' ט לא).

— ובספהמ"א בשמש' מִרמה, תרמית, ואמרו פיטנים ומשוררים: בשני עדים תחרוץ משפט ואל תשת רשע עד בתרמה (רסע"ג, אזהרות, סדור, ריב). דל לא יחדל מעון ואשמה דתו און עצתו תרמה (רסב"ג, אנושים, ביאליק-רבניצקי ב, 82). כוכב שבל אבקת רוכל, אהב תומה שנא תרמה (רמב"ע, לזמן נגד, בכודי, קכא). עקבה ותרמה שלום וחיים (שד"ל, דרך ארץ, ליון תר"א, 84).

תַּרְמוּת, ש"נ, — כמו מרמה: חזון שקר וקסם ואלול (קרי: וֶאֱלִיל) ותרמות [2] לבם המה מתנבאים לכם (ירמ' יד יד).

תַּרְמִיל [3], תַּרְמֵל, תַּרְמָל, תרמול, תורמל,

---

1) [יש שהבינו מלה זו בכתוב כלשון תרמית ומרמה, וכן השמוש בספהמ"א, ואלו השבעים תרגמו, לפי הענין, ἐν κρυφῇ, בסתר (נ"א במתנות, μετὰ δώρων, גם זה כנראה כנחוש לפי הענין), וכן ת"י ברז, אבל אחרים רואים במלה אותו שם מקום, שבמקומו כתוב בפס' מא: וישב אבימלך בָּארוּמָה, וכך כנראה יש לגרס א במק' ת גם בפס' לא, ולאחרונה שקל ם. נאור (בידיעות החברה לחקירת א"י, עמ' 16—20) את האפשרות, שבמקום זה העקר: וישב אבימלך בְּאֵרִימָת, בבי"ת שרשית. ועל כל פנים קשה להניח שהיתה מלת בצורת תרמה בלשון המקרא.]

2) [כך כתיב, קרי: וְתַרְמִית.]

3) [המלה שאולה בעבר' מארמ', וכן בא בארמ' תרמילא, בסורי תַּרְמָלָא כתרג' של ילקוט (ש"א יז מ) ועוד. ואמנם גם בארמ' יש לראות את המלה לא כגזורה מן רמל אלא כשאולה מלשון אחרת.

תַּרְמִל [1]), ש"ז, — ילקוט, כיס עור: כלי עור מאימתי מקבלין טומאה, התורמל משיחסום ויקנב וכו' (כלים עז ד). התורמל שנפחת כיס שבתוכו טמא (שם יט ח). התורמל חמשה קבין (שם כ א). חמת שעשאו תורמל ותורמל שעשאו חמת (שם כח ה). — ובצרוף עם מקל. *מקלו ותרמילו: הפונדקית הוציאה להם מקלו ותרמילו וספר תורה שהיה בידו (יבמ' טז ז). אין יוצאין וכו' ולא סומא במקלו ולא הרועה בתרמילו (תוספת' יו"ט ג יז, וכעין זה ביצה כה:). כיון שהניח מקלו ותרמילו עליה חייב (ירוש' שבוע' ח א). ומה ישראל שנקראו בנים למקום וכו' כתיב עליהם והזר הקרב יומת, גר הקל שבא במקלו ובתרמילו על אחת כמה וכמה (שבת לא., וכעין זה אדר"נ נוסחא א טו). פונדקית עובדת כוכבים היתה ומסיחת לפי תומה היתה, זה מקלו וזה תרמילו וזה קבר שקברתיו בו (יבמ' קכב:). בא עליו שמאי במקלו ותרמילו (ב"ב קלג:). יצא לו מוניטא (לדוד), ומה היא, מקל ותרמל מיכן ומגדל מיכן על שם כמגדל דוד צוארך וכו' (מד"ר ברא"שי לט, תיאודור-אלבק, 875). — *ואזני התרמול: אלו שאינם צריכים שיבאו בהם המים, קשרי העני וכו' ואזני החמת ואזני התרמול (מקו' י ד). — ומ"כ *תורמלין: ג' חמתות וג' תורמלין הן, המקבלין כשיעור טמאים מדרס וכו' (כלים כד יא) [2].

— ואמר הפיטן: ארומםך בעטור בכורי בקלחות מוזהבות ולא בתורמל כבוד הלבנון נחן לה הדר חכרמל (ר' מאיר בר יצחק ש"ץ, אור יום הנף מעריב ליל ב' פסח).

א. תַּרְמִית, תַּרְמִת, ש"נ, כנ' תַּרְמִיתָם, — כמו מרמה, Trug; déception; deception: מדוע שובבה העם הזה ירושלם משבה נצחת החזיקו בַּתַּרְמִית מאנו לשוב (ירמ' ח ה). חזון שקר וקסם ואלול (קרי: וֶאֱלִיל) וְתַרְמִית [1]) לבם המה מתנבאים לכם (שם יד יד). עד מתי היש בלב הנבאים נבאי השקר ונביאי תַּרְמִת [2]) לבם (שם כג כו). ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תַּרְמִית (צפני' ג יג). סלית כל שוגים מחקיך כי שקר תַּרְמִיתָם [3]) (תהלי' קיט קיח). — ואמר בן סירא: הוי רע שאמר מדוע כן נוצרתי למלא פני תבל תרמית (ב"ס גניזה לז ג, סגל, עמ' רכט). — ובספה"א: ואם תרגיש לתרמיותיו ותשים לבך למיני מצודותיו תהיה נזהר מהם וכו' (ר"י א"ת, חו"ה, יחוד המעשה, שער ה, 284).

ב. *תַּרְמִית, ש"נ, — שה"פ מן רָמָה במשמ' השליך: ואמר הפיטן: שירה חדשה שבחו גאולים, הטבעת בתרמית [4]) רגלי בת ענמית (ר"י הלוי, יום ליבשה, יוצר לז' פסח).

ואין להתעלם מדמיון הצורה תרמיל וכד' למלה ברמיל a) המשמשת בערב' במשמ' חבית וכד', ושהיא שאולה מצורה קרובה לרומ' המאוחרת barillus באותה משמ', שעברה לצרפתית ולאנגלית בצורות baril, barrel.]

[1]) [כך הנקוד בקטע כ"י בספרית אוכספורד לפי רשימה מיד המחבר במשנת כלים כ א.]

[2]) [ע"פ מאמר שבתוספתא שביע' ב ו משמש תַּרְמִיל גם כשם לשקיקי הזרעים של קטניות, במשמ' Schote, Hülse; cosse, gousse; pod, shell (ע' זגורודסקי, מלון כל בו לחקלאות, 959), ואף נקראו צמחי חקטניות תַּרְמִילִיִּים. ואולם לשון המאמר: אמר ר' שמעון בן גמליאל לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על הגמור (שהוא) לשעבר ועל שלא הנץ (שהוא) לעתיד לבוא, ועל מה נחלקו על התורמל שבית שמאי אומרים לשעבר ובית הלל אומרים לעתיד לבוא (ע"כ), מורה שאין כאן ש"ע תרמיל או תורמל אלא באלו בינו' של פעל. ועי' *תַּרְמֵל.]

a) برميل

[1]) [כך קרי, כתיב: ותרמות.]

[2]) [עי' בהערה שאחר זו.]

[3]) [לפי השבעים (ἐνθύμημα αὐτῶν) τὸ, וולג' (cogitatio eorum) והסור' (רניהון) גורסים כמה מן החדשים תַּרְעִיתָם, אבל יותר נראה להניח כי תרגומים אלו התכונו לקרוא תַּדְמִיתָם, מלשון אל תְּדַמִּי בנפשך (אסתר ד יג), וביד הנביאים אֲדַמֶּה (הושע יב יא); ואמנם אפשר כי לכך הכונה כאן, גם בצרוף תרמת (צ"ל תַּדְמִת) לִבָּם (ירמ' כג כו). כלו' מה שידמו בלבם.]

[4]) [ע"פ: רמה בים בשירת הים.]

***תִּרְמֵל**, פ״ע, — פעל שלא נתברר כל צרכו: האורז והדוחן והפרגין והשומשמין שהשרישו לפני ראש השנה מתעשרין לשעבר וכו׳ ר׳ שמעון אומר אפונין הגמלוניות כיוצא בהן, ר׳ אלעזר אומר אפונין הגמלונין משתרמלו[1] לפני ר״ה (שבי׳ ב ז—ח).

תֻּרְמָל, ש״ז, — עי׳ *תַּרְמִיל.

תֹּרֶן[2], ש״ז, כמו תֹּרֶן, — מוט מורם באניה כאילן, שהקלעים תלוים בו, Mast(baum); mât; mast: נטשו חבליך בל יחזקו כן תרנם בל פרשו נס (ישעי׳ לג כג). ברושים משניר בנו לך את כל לחתים ארז מלבנון לקחו לעשות תֹּרֶן עליך אלונים מבשן עשו משוטיך קרשך עשו שן וכו׳ (יחזק׳ כז ה—ו). — ובמשמ׳ מוט המורם כנס על ההר לסימן: עד אם נותרתם כַּתֹּרֶן על ראש ההר וכנס על הגבעה (ישעי׳ ל יז)[3]. — ובתו״מ: המוכר את הספינה מכר את התורן ואת הנס ואת העוגין וכו׳ (ב״ב ה א). מה ספינה זו עושים לה תורן ממקום אחד והוגנין ממקום אחר וכו׳ (מד״ר ברא״ש סג). — ובסהס״א: קרח ועדתו נמצאו בניו עומדין כתורן הזה של ספינה (סו״ט א עו, בובר, 14; ועי׳ ילק״ש במדי׳ כו, בשם הפלי׳ הרי״ד)[4]. ויתלו את הקורה בין שתי תורנים בחבלים וראשי התורנים נדבקים איש באחיו וכו׳ (יוסיפון, גינצבורג, ח). — ואמרו פיטנים ומשוררים: חית יקותיאל כתרן העלה על הר ארש בו עברים אשרו (ראב״ג, בימי יקותיאל, ביאליק-רבניצקי א, 57). אם הכל נשאוהו עלי כל ודרים כתרנים להשמיע כבודו בארצות עדי אפסי שבאים ודדנים (הנ״ל, כסוי קדקד, שירי דוקס׳). שחה קרנם ונבהל סרנם ונלאה תרנם לפרש כנפיו (ר״י הלוי, יעץ ומקים, שער השיר, 97). לא מכל נוזל מים ולא מכל אחל שמים, ולא מכל חרון יולד אהרן, ולא מכל אורן יעשה תורן (ר״י הלוי, מכתב לר״א אלעמני).

***תַּרְנְגוֹל**[2], ש״ז, תַּרְנְגֹלֶת, תרנגולה[3] ש״נ, — עף הבית שבשרו וביציו משמשים מאכל אדם Gallus, Hahn, Henne; coq, poule; cock, hen מ״כ תרנגולין, תרנגלין, תורנגלין תרנוגלין: תרנגולת שברחה דוחין אותה עד שתכנס (שבת יח ב).

---

[1] [אין לקיים נסחה זו, והנכון כמשנת שבירוש׳: אפונין הגמלונין שתרמלו לפני ראש השנה (בהקבלה אל האורז וכו׳ שהשרישו לפני ר״ה וכד׳), וכעין זה במדב״מ: שיתרמלו לפני ראש השנה. ואשר לענין, קשה לראות כאן העלאת „תרמילים" לקטניות, מה שאינו מתאים אל שהשרישו לגבי צמחים אחרים (עי׳ בפרוש חסדי דויד הרואה גם בפעל זה לשון השרשה), וכן נאמר בירוש׳ על המשנה: מתו תרמילו, עבדון קנקילין, כלו׳ עשו קנוקנות, ולא תרמילים. ולפי זה ספק הוא, אם יש לקשר פעל זה בש״ע תרמיל, תורמל, וצ״ע.]

[2] [לא התברר מקור המלה, ואין לקבל את הצעת הגזירה מן אֹרֶן במשמ׳ עץ ארז. ואמנם יש משוים אתרנם בפונית חדשה, ללא משמ׳ ברורה.]

[3] [יתכן הדבר, שמלה זו או צורת הנקבה תרנה מסתתרת באותיות אניות רנתם (צ״ל באני תָרְנתם?) בישע׳ מג יד. וע׳ רִנָּה, הערות.]

[4] [בבכור׳ מה: נאמר: גבוה לא ישא גבוהית שמא יצא מהם תורן, ננס לא ישא ננסת שמא יצא מהם אצבעי, ע״כ, ולכאורה אותה מלה תֹּרֶן היא המשמשת כאן במשמ׳ אדם גבה מאד, כתֹרֶן של ספינה. ואולם מה רע מצאו חז״ל באדם גבה כזה, וכלום, אדרבה, לא היה להם לראות בזה מעלה, שיהיה אדם כזה גבה משכמו ומעלה מכל העם? והרי שם לפני כן נאמר במפרש שאף הקב״ה משתבח בבעלי קומה, אפלו ברמז לאמורי אשר כגבה ארזים גבהו וחסן הוא כאלונים! מן הענין ברור שאין כאן הכונה לאדם ענקי ממש (ואף לא במלת אצבעי לאדם קטן בלבד) אלא ללקוי הכרוך בגבה כזה, ועל כן לא ש״ע במשמ׳ תֹּרֶן מצפה כאן אלא תאר, אשר האות ן שבסופו מורה על סיום התאר (כדגמת הכילון והלפתן והמקבון (בכורות ז א), ונראה שהכונה למלת תּוֹתְרָן המשמשת במשמ׳ מתאימת כאן, וע׳ בנאמר לעיל, עמ׳ 7710, על מלה זו ועל הוראתה.]

[2] [המלה תרנגול, הבאה גם בכתיב תורנגול, תרנוגל ועוד, בארמ׳ ובסור׳ תרנוגלא, שאולה היא מן האשור׳, אשר בה עצמה שאולה היא מן השומרית תַר-לֻגַל, עוף המלך, כשם לתרנגול. בתקופת המקרא נקרא התרנגול (המציר גם בחותמות) בשמות אחרים, כגון זַרְזִיר (עי׳ בדברי העורך בספרו משלי שלמה עמ׳ 124), וע׳ גם בערך שֶׂכְוִי, וכן גם בצורות תשונות שבנקוד הבבלי (פורת, לשון חכמים, 185).]

[3] [כך בתוספת׳ מכש׳ ב יג.]

אין אובסין את הגמל וכו' אבל מלעיטין ומחלקטין לתרנגולין וכו' ואין נותנין מים לפני דבורים ולפני יונים שבשובך, אבל נותנין אוזין ותרנגולים ולפני יוני הרדיסיות (שם כד ג). התרנגולים מועדין להלך כדרכן ולשבר (ב"ק ב א). אין מגדלין תרנגולין בירושלים מפני הקדשים (שם ז ז). רבי יהודה בן בבא העיד חמשה דברים וכו' ושנסקל תרנגול בירושלים על שהרג את הנפש (עדי' ו א). אלו דברים אסורים למכור לעובדי אלילי', אצטרובלין וכו' ותרנגול לבן, רבי יהודה אומר, מותר למכור לו תרנגול לבן בין התרנגולים (ע"ז א ה). האומר סקלו תרנגול זה שקרא בערב, תרנגולת זו שקראת כזכר האכילוה כרבלתה שקוראה כזכר הרי זה מדרכי האמורי (תוספת' שבת ו ה, ועי' בבלי שם סז:). כל דבר שעושה ואוכל כגון פרה וחמור יעשה ויאכל ולא יעשה בהן יותר ממה שהן אוכלין, וכל דבר שאין עושה ואוכל כגון אווזין ותרנגולין מיטפל בהם שלשה ימים וכו' (שם ב"מ ב כ, ועי' בבלי שם כח:). נגנבה תרנגולתו ובא מצאה שחוטה וכו' (שם חולי' ב ה). לא התקינו את הטבילה הזאת אלא שלא יהו ישראל כתרנגולין הללו, משמש מיטתו ועולה ויורד ואוכל (ירוש' ברכ' ג ד, ועי' בבלי שם כב.). ותני בן מרחיקין מצוא' חזיר ארבע אמות, ומצוא' הנמייה ארבע אמות, ומצואת התרנגולין ארבע אמות, ר' יוסי בר' אבון בשם ר' הונא ובלבד באדומים (ירוש' שם ג ה). מעשה באח' שהיה לו לול של תרנגולין לפנים מביתו של חבירו וכו' (שם ערוב' ה). אי זו היא שיליא וכו' כל שהוא דומה לדקין של תרגנולין[1] וכו' (שם נדה ג ד). האומר שחטו תרנגול זה שקרא ערבית ותרנגולת שקראת גברית יש בו משום דרכי האמורי (שבת סז:, ועי' לעיל תוספת' שם ו ה). ומעוף השמים יחכמנו, זה תרנגול שמפייס ואחר כך בועל (ערובי' ק:). מאי דכתיב הודו לה' וכו' שגובה חובתו של אדם בטובתו, עשיר בשורו ואת עני בשיו, יתום בביצתו, אלמנה בתרנגולתה (פסחי' קיח.). היוצא לדרך קודם קריאת הגבר דמו

[1] [נ"א: תרנוגלין.]

בראשו, רבי יאשיה אומר עד שישנה ויש אומרים עד שישלש, ובאיזה תרנגול אמרו בתרנגול בינוני (יומא כא, ועי' ד"א רבה יא). בתחלה היו ישראל דומין כתרנגולים שמנקרין באשפה עד שבא משה וקבע להם זמן סעודה (רב אחא בר יעקב, שם עה:). מי שת בטוחות חכמה, אלו כליות, או מי נתן לשכוי בינה, זה תרנגול (ר"ה כו., ועי' ד"א רבה יא). כשהלכתי ללמוד תורה אצל ר' אלעזר בן שמוע חברו עלי תלמידיו כתרנגולים של בית בוקיא[1]) ולא הניחוני ללמוד אלא דבר אחד במשנתינו (יבמ' סד.). אווזין ותרנגולין וכל דבר שטיפולו מרובה משכרו מטפל בהן שלשה ימים, מכאן ואילך שם דמיהן ומניחן (ב"מ כח:, ועי' תוספת' שם ב כ). מובחר שבבהמות שור, מובחר שבעופות תרנגולת (רבי יוחנן, ב"מ פו:). ואנשי בבל עשו את סכות בנות ומאי ניהו תרנגולת, ואנשי סכות עשו את נרגל ומאי ניהו תרנגול (סנה' סג:). משל לתרנגול ועטלף שהיו מצפין לאור, א"ל תרנגול לעטלף אני מצפה לאורה שאורה שלי היא ואתה למה לך אורה (שם לח:). כל שתשמישו בין ביום בין בלילה יולד בין ביום בין בלילה, תשמישו ביום יולד ביום, תרנגול, בלילה יולד בלילה, עטלף (בכורות ח.) אמר הקב"ה. אילו תרנגולתו של אחד מהם אבדה היה מחזר עליה בכמה פתחים] להביאה, וארוני בשדה פלשתים ז' חדשים ואין אתם משגיחים בו (מד"ר בראשי' כד). למה היה שאול דומה באותה שעה למלך שנכנס למדינה וגזר ואמ' כל תרנגולין שיש כאן ישחטו בלילה, בקש לצאת לדרך, אמ' אין כאן תרנגול שיקרא, אמרו לו אתה הוא שצויתה ונשחטו (אר"ל, שם ויקי' כו, מרגליות, תקלט). מעשה באחד ששכח ולא הכנים תרנגולותיו לתוך ביתו ועלה לפעמי רגלים ובא ומצא התרנגולות מקורעות לפניהם (שם שה"ש, מה יפו פעמיך). — *ובית התרנגולין: דלת חלול של בית התרנגולין

[1] [כנראה שם מקום, ופרש רש"י: בקיאים וחריפים ואין מניחין תרנגול נכרי ביניהם.]

[2] [בארמ' שבתו"ם באים גם הצרופים תרנגול ברא (נדה נז), תרנגולתא דאגמא (נדה נ: ועוד). ולפי זה אח"כ גם בעבר': תרנגול האגם, תרנגול בר.]

לא נוטלין ולא מחזירין (תוספת' שבת יד א). — ובסהמ"א: והתנן בפרק נוטל אדם היתה עליו לשלשת מקנחת בסמרטוט, פי' צואת תרנגולין (ערוך, ערך לשלשת). כגון תרנגולתא דר' אבא, כך פירשה אדוננו האיי גאון ז"ל, תרנגולת שמבשלין אותה ומוציאין אותה מהמרק וממלאין אותה כתבלין וכו' (כב נכסים גאון, שבת קמה:). אמר רב ספרא כגון זו התרנגולת אם הובאה בחמין מלפני השבת מותר לשרותה בחמין בשבת ולאוכלה (ר' חננאל, שם). הנותן ביצים לבעל התרנגולים להושיב התרנגולים עליהן עד שיצאו האפרוחים ויגדל אותן בעל התרנגולים וכו' (רמב"ם, שלוחין ושותפין ח א). כששומע קול התרנגולים מברך ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם הנותן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה (שם, תפלה ז ד). בזה צדק המשל קנינו תרנגול ושב בביתו שותף וכו' (ר"י זבארה, ס' שעשועים, דוידזון, 97). כל המלאכה נמכזת, וטוב מכנת תרנגולת ואווזה (שם, שם, 142). התרנגולת בעד ביצה אחת תרים קול עד כי ישמענה השועל (יהודה אריה ממודינא, לשם לדיק כע). — *ותרנגול החזן: אולם תרנגול החזן הוא העומד על הקיר בעל זקן אדו' ועל ראשו כתב מושלם אדו' העיני' (ר' קלונימוס, בעלי חיים, ב ז). אמר הטווס דע אדוני המלך כי יש בקבוצינו תרנגול חזן והיונה המסולסל וכו' (שם שם). — *ותרנגול הצהב: תרנגול הצהוב (דאס גאלד הענכען) והוא הקטן מכל העופות הנמצאים באירופא משקלו עם נוצותיו הוא רק אחד ממאה מליטרא (ליכדא, ראשית למודים ו יט א). — *ותרנגול היער, *ותרנגול השלג: תרנגול השלג (שנעעהאן) דומה ממש במעשיו בתוארו ובמאכלו לתרנגול היער הנזכר (שם, שם ו יט ב). — ואמר המשורר: ואני מתאוה לאכול מבשר זה התרנגול וכו' וימהר הכפרי הוא ואשתו אחרי התרנגול לקחתו והתרנגול ברח מיגון ומגנה מגג אל גג ומפנה אל פנה וכו' (ר"י אלחריזי, תחכמוני י). — ותרנגול הדו (Meleagris gallopavo) Truthahn, Puter; dindon, coq d'Inde; turkey, נוהג בספרות ובדבור, וכן נוהג לאמר *כתרנגול בבני אדם על אדם שאינו מבין כלום, כאותו תרנגול הכפרות שאינו מבין בתפלת בני אדם וכו'.

*תרם, ממנו *הַתְרָסָה, *תְּרָם[1].

*תָּרַם, קל לא נמצא.

—הפע', *הִתְרִים, — הִתְרִים כנגד אדם, בע"ח או דבר, שמש כתרים ומגן כפניו, הגן מפניו: שהוא נותן עור מכורסינין כנגד לבו והוא מתרים כנגד חיה (ירוש' שבת ח א). — *ובמשמ' עמד והתנגד: שהיו מתריסין כנגד רבי הושעיא (שם יבמ' ט ז). לא כך היה מעשה באושעיא ברבי שהתרים[2] עם שמונים וחמשה זקנים (בבלי שם קכא:). ואינו מתרצה אלא מתרים ואומר אגרשנה אני (מד"ר שמות מד). ללסטים שהוא נידון לפני הקוסטינר, כל זמן שהוא מתרים הוא לוקה, הודה הוא נוטל פרקולה (פסיק' ר"כ, שובה, בובר, קנט). — ובסהמ"א: לקנתרו להתרים כנגדו על שהחזיר את השליש לבניו (רגמ"ה, ב"ב קלג:). להתרים נגד המקום היא תשובה זו (רש"י, במדי כב לד). אם היית רוצה להתרים בנו ולהקשות לא היינו יודעים נגדך כלום (סוה, קנס' מא:, ד"ה מנזיהוסיס). מתרים ונלחם כנגד יצרו (רמב"ם, ב"ב קיט:, ד"ה מפיעמפע). אם יש דבר איסור בעיניך אל תאמר תחילה לאותן שספק לך אם יקבלו דבריך, שמא פן יתריסו כנגדך ויתחזקו בטעותם (ספר חסידים מחחמחמעה). גחזי שהתרים כנגד רבו אלישע (פרוש המשנה לרמב"ם, אבות ב י). ולפי שלא היה חכם התרים כנגד האל (רמב"ן, הוסד מספט על איוב א). כי כל מה שמתרים וקורא תגר הוא שלא מלב ורוח כי אם מגודל צרתו מן השפה ולחוץ (ר"מ אלשיך, איוב מ ב). שהוא יתברך מחשיב לי לרשע מה שהתרסתי על צרתי (סוה, שם י טו). כי זה השיאך להתרים נגדו יתברך (סוה, שם טו יז). העויתי אותו שיתרים נגדי (סוה, שם לג כז). שאין להתרים נגד הזוהר ולעשות מעשה שלא כדעתו (מחילה יענץ א מו).

---

1) [בארמ' שכתו"מ גם שה"פ תְּרוּסָא (שבת לב.). ואמנם נגזר כל שמוש השרש בארמ' ובעבר' מן ש"ע תרים, תריסא, השאול מיונ' θλρεός, עי' קרוים, Lehnw. II 593 וכו'.]

2) [כצ"ל. בדפו': שהתירם.]

ולא יתרים כנגדו ולא ישיבנו קשות (פלא יועץ אות בן, כט). יקפידו על כבודו ויעגישו המתריסים כנגדו (שם אות ח, רלט). — ואמר הפיטן: מצוה כהפרים מורד מערים מזורחי החרים מנות כהתרים[1] (תפלת הספד, יוצ' שבת כ"ח)[2].

—התפ', *הִתָּרֵס, — כמו הִפעי', התריס, רב, התקומם: והיו אברים מתרסין זה עם זה (ילק' שמעו' תהלים לד, תשכא).

***תַּרְסָה**, ש"נ, — אחד מטעמי המקרא: ואלו שבעה טעמים משרתים לאחיהם החרותים כי עיקרם שנים עשר צבותים ושבעה להם עמותים: ראשון אולה וכו' חמישית היא תרסה מן הטעמים לא פרושה (אהרן בן אשר, דקדוקי הטעמים, בר-טערק, 18—19).

***תַּרְסִית**[3], ש"נ,—רצועת עור, Riemen; courroie; strap: סנדל שנפסקה אחת מאזניו או אחת מתרסיותיו יוצאין בו בשבת (תוספת' שבת יב יד). שתים מכאן ושתים מכאן ואחת בתרסיותיו (בבלי שם סב:). תהא משנתינו בסנדל שיש לו ארבע אזנים וארבע תרסיותים (?) (שם קיב:). הוא של עור ותריסיותיו של שער (יבמ' קב:). — ובסהמ"א: שאם נפסק עדיין טמא הוא ככף של תרסיות (ר"ח, שבת קיג.).

***תָּרַע**[4], קל לא נמצא בתו"מ.

—הִפעי', *הִתְרִיעַ, — כמו הֵרִיעַ בשופר: הרי אלו (התעניות) יתרות על הראשונות שבאלו מתריעין ונועלין את התנויות (תעני' א ו). צמחים ששנו מתריעין עליהן מיד (שם ג א). אותה העיר מתענה ומתרעת וכל סביבותיה מתענות ולא מתריעות (שם ג ג). על אלו מתריעין בכל מקום על השדפון ועל הירקון וכו' (שם שם ה). על כל צרה שלא תבא על הצבור מתריעין עליהן (שם שם ח). היו מתריעין בבקשתן ונענין (מכי' דרשב"י, הופמן-מלמד, 185). תרעתים על שם שהיו מתריעים ומתענים (ספרי במדי' עח). מתריעין על הזועות (ירוש' ברכ' ט ג). כל שנה שאין מתריעין עליה בראשונה סוף שמתריעין עליה בסופה[1] (שם תעני' ב א). כשהתריעו על האסכרה והלכה לה (שם שם ג ה).

—קל, *תָּרַע, — כמו הִפעי': ומצינו בתשובת הגאונים שכתב רבינו האיי בתשו' מנהגנו לתרוע במוצאי י"ה (מגוה"מ לר"י אבוהב ה ג ב ב)[2].

***תַּרְעוּמָן**, תַּרְעֻמָן, ש"ז, — מי שדרכו להתרעם: תרעומנין בני תרעומנין הן, אדם הראשון עסוק אני עמו לעשות לו עזר וכו' והוא אמר לפני ונתרעם וכו' (פסיק' ר"כ, והאמר ליון, בובר, קל:). — ובסהמ"א: כך היא אומנתכם תורעמנין ואתה מתרעם (אגדת בראשית סא, ביהמ"ד ילינק ד, 85).

***תַּרְעֵל**, ש"ז, — כמו תרעלה: ויפתר רעל מרעלות קול לצאת ולהרים. ויפתר רעל מכום התרעל למצות (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, מן, 131). — ומ"ר *תַּרְעֵלִים, ואמר הפיטן: חגיהם מאוסים וגעולים, ובחיהם מרק פגולים, ונסכיהם יין תרעלים (ר"א קליר, קנות, סדר א פגועות). סרעף אונסים אל תשור אל אלים, עון סלח נא והתם תרעלים (הגה חזון, מחזו' ויטרי, 448).

תַּרְעֵלָה, ש"נ, — זעזוע ונענוע של שכור[3]: אשר שתית מיד יי' את כום חמתו את קבעת כום הַתַּרְעֵלָה שתית מצית (ישעי' נא יז). הנה לקחתי

---

1) [השבת נעשתה תרים ומגן לאדם הראשון.]
2) [כאמור בהערה לערך ב. *תָּרַז. אין השמוש בהתריז במשמ' זו אלא שבוש.]
3) [צורה עבר' שנגזרה מן תרים, שהיא היונ' θυρεός במשמ' מגן עשוי עור בהמה.]
4) [פעל משני, שנגזר מן השם תְּרוּעָה (משרש רוע), כדרך תֵּרֵם מן תרומה משרש רום.]

1) [בבבלי (ר"ה טז:): כל שנה שאין תוקעין לה בתחילתה מריעין לה בסופה.]
2) [כמובן אין להחליף צורות אלו בצורות התפ' מן רעה או רעע, כגון: ואיך נתרע (נתרועע) אמרתם לאשר אל עזבו (רמב"ע, ברודי, רכב) ועוד.]
3) [ע' בהערות העורך לשרש א. רעל בעמ' 6654.]

מידך את כוס התרעלה את קבעת כוס חמתי לא תוסיפי לשתותה עוד (שם שם כב) — ובמדרש: עתיד הקב״ה להשקות כוס תרעילה לאומות העולם ממקום שהדין יוצא (מד״ר בראשי׳ עז). משקה אני להם כוס של תרעלה (שם אסתר, והקרוב אליו). — ובספה״א: רבים שתו מכוס תרעלתם ואתה את נפשך תציל (הכוזר, הקדמה כא). תרעלת האנחה (הקד׳ המגיה לס׳ כלי סיגון, הענה העי״ו). — ואמר הפיטן: רוויה תרעלה חמתך כלה (אנרהם בר׳ מנחם, אבן הראשה, סליח׳ י׳ בטבת). — ואמר המליץ: יטילו תרעלה בוערת כאש ולהבים מחרידים מעיניהם (חכמת שלמה יא יח). — ומ״ר *תַּרְעֲלוֹת: ומועיל מרוב הארסיים והתרעלות ותרות הרעה (כרבוני, ארח חיים, בחליי הלב, כ״י ביהמ״ד הכער). — ואמר הפיטן: זם והכין עץ, תקוע הג דת עץ, תרעלות כתועץ (ר״א קליר, אותו מבהלת, קרוב׳ פורים, בר 680). השקוני מצרים כוסות תרעלות להכרית כל עולל להתעולל עלילות (ראב״ע, יום כוננו, אגר 186). בליל זה מכל לילות קינה בבל מקהלות וכו שתו כוס תרעלות (מדי הנה קינה, ערבית ת״ב, ספרד׳).

תַּרְעֲמָן, עי׳ *תַּרְעוֹמָן.

*תַּרְעֹמֶת, ש״נ, מ״ר תַּרְעוֹמוֹת, — שה״ם מן התרעם, תלונה, טענה על הזולת על שעשה לפלוני מעשה עָוֶל[1]: מקבלת הימנו ואין לו עליו אלא תרעומת (ב״מ ד ו). השוכר את האומנין והטעו זה את זה אין להם זה על זה אלא תרעומת[2] (שם ו א). נאמר ירא אלהים באברהם ונאמר ירא אלהים באיוב, מה להלן מאהבה אף כאן מאהבה, ושאר כל התרעומות האמורות בפרשה לא נאמרו אלא לעינין המאורע (תוספתי סוטה ו א). הנותן מעות לחבירו וכו׳ ובאחרונה אמ׳ לו לא לקחתי אין לו עליו אלא תרעומות, אם יש עדים שלקח ומכר מוציאין ממנו בעל כורחו (שם ב״מ ד כב). השוכר את הספינה ופרקה עליו באמצע הנמל אין לו עליו אלא תרעומות (שם ז ב). לא נאמרה פרשה זו אלא מפני התרעומות (שם סנה׳ ד ה). למודים היו ישראל להיות אומרים דברי תרעומת על משה (מכי׳ ויסע א). ישראל שאמר ללוי כור מעשר יש לך בידי וכו׳ ונותנו לבן לוי אחר אין לו עליו אלא תרעומת (ירוש׳ דמאי׳ א א). המבטל כים חבירו אין לו עליו אלא תרעומת (שם ב״מ ע ג). שכבר בטלום מפני תרעומת המינין (ברכ׳ יב.). התקינו שיהו אומרים אותו בקול רם מפני תרעומת המינין (פסח׳ נו.). לא נאמרה פרשה זו אלא כנגד תרעומתן (סנה׳ כ:). רחק מהתרעומת עצמך שלא תתרעם עם אחרים (כלה רבתי ג). ותוצא עצמך מן התרעומת (שם ה). אפי׳ בהמה שהיתה ביד גוי והיה לו לישראל תרעומת עלית שיש לו חלק בה היתה ניצולת (מד״ר בראש׳ יא). ואני בא עליו בתרעומת ואומר לו תן לי דמיהם (פסיק׳ רב׳ פרה, כט:). — ובספה״א: חתכנו ופסקנו ביניהם כל תביעה ותרעומת (ס׳ השטרות לברצלוני, 35). ופייסנוהו בכך כי היה חושש משום תרעומת שהוא במדינת הים שלא יערער עליו בכלום לכשיבוא (שם, 62). אבל שאר כל החניות בתרעומת ובמחלוקת (רש״י, שבות יט ב). היה במדינה מי שנשכר בשלשה ומי שנשכר בארבעה אינו נותן להם אלא שלשה ויש להם תרעומת על השליח (רמב״ם, שכירות ט ג). לפי ששאלו בתרעומת ולא שאלו לקיים המצוה אלא מפני שקצו בשמואל הנביא (שם, מלכים א ב). ושאלו לחכם מה גדר הסבל הנאה, אמר לחם הוא הסבל שאין עמו תרעומת עם שום אדם (ר״י א״ת, מבחר הפנינים, שער הסבל). אם יש לך תרעומת על חבירך הודיעהו והוכיחהו (ר״י אכטולי, מלמד התלמידים, שלח, קלח:). רציתי לפייסך במעט מעות כדי לסלק תרעומתך (עוזה״מ קמו). אבל בענין השבת תרעומת יש לי על ישו למה לא צונו השבת (שבט יהודה, הכוכב, 20). גם הגיע לאזני תרעומתם הגדולה והייתי מצטער מאד וכו׳ (אהלת יעבץ א לג, עמי כח).

א. *תָּרַף, קל לא נמצא במקורות.

—הפעי׳, *התריף, — פעל שמשמעותו לא נתבררה כל צרכה: לא יקנח שרף בעיקר מפני שמתריפו

1) [בסור׳ בא מרעמותא במשמ׳ קרובה.]
2) [בתוספת׳ ב״מ ז א: תרעומות.]

(נ״א: שמתריף, שמתרין, שמתר׳) אבל מקנחו בעלין (תוספת׳ שביעי׳ א ס)[1]). אלו הן הפרעות, פרע היוצא מן הגדר, היו נתונות על גבי הגדר רואין אותן כאלו אבנים כבושות עליהן, התריפו רואין אותן כאלו הן שפודין של מתכת (שם אהיל׳ ט ז). נפל לתוכו שור וכליו ונשתברו, חמור וכליו ונתקרעו, חייב על הבהמה ופטור על הכלים, שמואל אמר בשהתריפו מחמת אוירו, אבל אם נחבט בקרקעו חייב (ירוש׳ ב״ק ה ט). בשהתריפו הגרוגרות (שמואל, ב״ב יט:).—ואמר הפיטן: ברקיך יסוד רופפו ורעמיך הדום התריפו (אלהים בהמילך, יוצר ב׳ שבוע׳, מחזו׳ איטל׳ א, קנה:).

ב. ״תָּרַף[2]), קל, — עי׳ פע׳ לקמן.

---

[1]) [המפרשים מתלבטים בהבנת הפעל כאן וביתר המקומות. ואלה, לאחרונה, דברי ש. ליברמן, תוספתא כפשוטה ב, 491: ונראה שאין מתריפו אלא מתריבו, כלומר, משמינו. וכן מזהירים הקדמונים [הכונה לבני רומי הקדומים] שימנעו את השרף מלזוב על השרשים כדי „שלא יטמא את עיני הגפן", כלומר שהן מתמלאות שרף, ומרוב השמן גורמות לנשירת הפירות וכו׳. וכאן מזהירת התוספתא שאם זמר את אילן תולה לא יקנח את השרף (הזב ממנו) בגוף האילן אלא בעליו ע״כ. ואמנם קשה לקבל פרוש זה. א) עלינו לקבע כי הנוסח הנכון „מפני שמתריף" (ולא מתריפו) הואיל ורק מתוכו אפשר לבאר גם את הגרסה שמתרין, בנו״ן סופית, הדומה לפ״א סופית. ב) בהתאם לכך עלינו להניח שלפנינו פעל עומד ולא פעל יוצא, כי כן משמש הפעל גם בכל יתר המקומות. ג) הכתיב בפ״א מוכח הוא בכל מקום, ואין להניח שבכל המקרים האלה בא מתריפו במקום מתריבו, ואין פעל כזה במשמ׳ השמין (בפ״י או בפ״ע) בתו״מ, בעבר׳ או אף בארמ׳. ד) אין להשוות אף את הפעל תרף בסור׳, שמשמ׳ שׂחה, ובאפעל השחה (natare fecit). ואולם בכל מקום מתאימה הבנה אחרת, שהיא במשמ׳ התרפה, התרופף, וכאן למשל, מובן ההבדל בין המקנח בשרש הצמח, שעל ידי תקנוח בשרש הוא מתרופף בקרקע, ובין המקנח בעלים, שהצמח נשאר בו תקוע בחוקה באדמתו. ואשר לצורה התריף, כאלו בהפע׳ מן תרף במק׳ התפעל התרפה או התרופף מן רפה או רפף, אין הדבר שונה מצורות כגון התריע במק׳ התפ׳ מן רוע, התריז ונפע׳ נתרז במקום התרוה, נתרוזה, מן רזה, ועוד.]

[2]) [פעל משני מן תרופה, שהוכן במשמ׳ רפואה.]

—הִפעי׳, ״הִתְרִיף, — רפא, הביא רפואה, ואמר הפיטן: כאהרן אשר כהן לפניך להניפה, ובעת החל הנגף בעם מהר להתריפה (אנסי אמנה, סליחי׳ למנחת יוה״כ).

—פעי׳, ״תֹּרַף, — נרפא: ואתחנן אל ה׳ יחלימני ויחיני ולא כלו רחמיו, אך תרוף תורף יוסף[1]) בתרופת אחת מבעלת האושפיזא (מידי״א, מעגל טוב השלם, עמ׳ 23).

—נִפעי׳, ״נִתְרַף, — נרפא, ואמר המשורר: מעול זמנו נתרף ויתקף נפשי ינחמה (ר״מ עזרא, לבי למחמת, שירי חימן, אידלזון-טורטשינר, 197).

א. תֶּרֶף, עי׳ תְּרָפִים.

ב. ״תֶּרֶף, ש״ז, — בלשון הפיוט כמו תְּרוּפָה במשמ׳ רפואה, ואמר הפיטן: כן אנחנו בידך ממציא למזור תרף (כי הנה כחמר, מעריב ליוה״כ). יוצר אחת לכל יציר נוצר, כוננת מאז תרף לחלצם ממצר (במולדי מהוסס, סליחי׳ יום א). — ובמליצה: אמצא מזור ותרף לגבר אין איל (ר״מ עמדין בנו של יעב״ץ, תשובה לבעש״ט, הובא ע״י ר״א לויפל, שם משם טוב, כא.).

א. ״תֹּרֶף[2]) ש״ז, — בֹּשת, ובמיחד עֶרות האשה: כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאלו מסתכל במקום התורף[3]) (ברכ׳ כד.). — ״וכמו ערות הארץ: למה הכניסוה, מפני שתורפה של ירושלים היתה ונוחה היא ליכבש משם (שבוע׳ טז.). אם היתה (חבית) מונחת במקום התורף[4]) יניחנו במקום המוצנע (תרומ׳ ח ט). — ״ובבאור למלת תְּרָפִים[5]): למה נקרא תרפים, לפי שהן

---

[1]) [חדוד ע״ד לה״כ: טרוף טרף יוסף (בראש׳ לז לג).]

[2]) [כנראה היא המלה, שממנה במקרא רק מ״ר תְּרָפִים, ע׳ שם.]

[3]) [כך גם שבת סד: בכ״י מינכן; בערוך: במקום תורפה, ובדפוס׳ במקום התורפה, ע׳ ״תּרפה.]

[4]) [כך בערוך. בדפוס׳: במקום תורפה, במקום התורפה.]

[5]) [עי׳ בהערות שלפני זו.]

מעשה תורף מעשה טומאה (תנחומ' ויקר' יג). — ובספה"א: נמצא על עקיבה טמאה, שמא נגע בבית תורפה בעת ישיבתה (רמב"ם, אסורי ביאה ט ח). הואיל והוא (הכהם) כנגד בית תורפה הרי זו טמאה (שם ט ט). והמסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ונתכוון להנות כמי שנסתכל במקום התורף (שם כא ב). ומלת ערוה שם נגזר מן כי את מקורה הערה והוא שם מוסכם למקום התורף (ר"א הקלאי, גן עדן, עריות ז, קלד.). והביצים ההם קטנים יותר מביצי הזכר, וצואר הרחם יגיע עד התורף ויש לתורף הזה שתי חתיכות שומרות אותו מן הקור (שער השמים ט, לח.). הן על פיך בקיץ ובחורף לאלהי עויתי ופשעתי הפכתי ערף, ראיתי עמל הבנתי און הסתכלתי במקום התרף (אבן בח:, ויכוליס, קא.).

ב. *תֹּרֶף, ש"ז, — חלק השטר שאינו קבוע מראש (והנקרא טֹפֶס, ע' שם), אלא שרשומים בו הפרטים המשתנים בכל מקרה ומקרה, כגון שם הקונה והמוכר, המלוה והלוה, סכומי הכסף, מועד המכירת או המלוה וכדומה[1]: צריך שיניח תרפו של גט עמו (ירוש' גיט' ב ה). כתב תרפו בטופס פסול (כס שם ג א). לא הספיק לכתוב תרפו עד שיבוא סיקריקון (שם שם ה ו). התורף כשר, שאפילו קושר ואחר כך חותם (שם שם ח יב). והוא ששייר מקום התורף (בבלי שם כא:). אין כותבין טופס שמא יכתוב תורף, כתבו לטופס ותלשו כתבו לתורף ונתנו לה כשר (שם שם). מחלוקת לפני התורף וכו' אבל לאחר התורף דברי הכל כשר (שם פד:). מחלוקת בששניהם אדוקים בטופס ושניהם בתורף, אבל אחד אדוק בטופס ואחד אדוק בתורף, זה נוטל טופס וזה נוטל תורף (ב"מ ז:). מקום עדים ומקום הזמן ומקום התורף (ב"ב קסח:). — ובספה"א גם במ"ר: אפילו הועתק גופו של גט ותורפיו אל לשון אחר וכו' כשר הוא (חסוי' הגא' הרכבי סי' רכה, 129). אם תרף הדברים הללו נמצא בגט אפילו בלשון אחר הרי זה כשר (שם שם). ואם תורפיו במקומו אע"פ שהוא בלשון אחר כשר הוא וכו' בזמן שנחקרו דבריו ונמצאו יפין ששטרו את התורף כהוגן וכו' שמא לא יוכל לדבר באותו לשון דברים מכוונים על התורפים הללו (שם שם). לאה כתבה לאמה שטר מתנה וזהו תורפה (שו"ת הרי"ף כט). — *ובמשמ' עִקר כונתו של דבר, המיוחדת לו: ותורף הדבר שיש על ישראל במשמרות הלילה להפיל תחנה על חרבן הבית (תשובת רב האי גאון, אוצה"ג ברכות, תשובות, 3). זה תורף פירי' גאון ז"ל (שם שם, פרושים, 82). ואלו הן תורף דבריו (שם שבת, תשובות, 26). תורף הדבר להודיעו כי קשין למאד מזונותיו (שם, תענית, 32). יש להזכיר בקהל ולומר (ודוי) בלשון שכל הקהל מכירין כי כל אחד ואחד חייב להתודות לפני יוצרו קודם שיאכל סעודת המפסיק בה ויפרשו לחם הורף תוידוי כדי שיעמוד כל אחד ויתודה בכיוון הדעת וכו' (תשובת רב סכילה גאון, שם יומא, 87). וכן תורף הדברים שאין המים סועדים כמיני מאכל (ר"ח, שבת עח.). התבוננו בדברי השאלה והיא מסותסת וראינו תורף השאלה על כתב מודעא זה (שו"ת הרי"ף קנו). ולפי שהיא קשה ומשתבשין בפרושה ישר בעיני לפרש תורף דבריה בקיצור (ממפתח לר' נסים, ברכות, גולדנטל, טו). ותורף הדבר כי השוטה שנשתטה אנוס הוא (ס' העטרות לר"י ברצלוני, 61). ותורף הדבר כי עמי הארץ שנשמעין לתלמידים ומשמשין אותן זוכין עמהם לחיי העולמים (פרוש יצירה לברצלוני, 5). ותורף דברי אריסטו, החמר לא יניע עצמו (ר"מ א"ת, מו"נ ב, הקד' כה). זה תורף דברי האיש (שם ב טו). זה תורף דבריו של הרב רבינו משה ש"צ (ר"י בן יהודה, קפל מוסר על אבות א ו). כבר פירשום אחרונים ממפרשי חכמת יונים וזה תורף דבריהם וכן אמרו וכו' (שם ב עז).

[1]) [ע"פ משמ' זו של המלה, שלא נתברר מקורה, ועל פי יחסה אל טפס, טופס, שעקרו (עי' ערך זה, עמ' 1913) ביונ' τύπος, קרוב הוא להניח, שגם תרף במשמ' זו נולד בטשטוש במבטא ממלה יונית במשמ' תוספת וכד', ואע"פ שאין לעמד בדיוק על תולדות המלה, אפשר שנולדה כהתאם למלים יווניות כגון παράθεμα או παράθεσις וכד' במשמ' דבר נוסף, אלא שדִמו את המלה (אולי אף ביונ') בצרופה למלה τύπος, טפס, שכנגדה. וצ"ע. אך בטעות, בדמוי נוסף אל טופס, נמצא השם גם בכתיב: כתב טרפו בטופס (ירוש' גיט' ג ד).]

זה תורף דברי אומות העולם (פס ז כג). וכן בכל עיקר ברכות ותפילות עיקר הברכה חובה ושאר תורף[1]) שלח לפי הזמן מתקנין איתה (רמב"ן, פרושים למס' ברכות מט.). והנני כותב לך תורף שאלותיך ואחר אשיב תשובותיך (ר"י לטיף, אגרת השתוקה, 48). עד כאן תורף הכתב (תשו' ריב"ש קע). ואלו הם תרף טענותיהם בקצרה (ספר בר ששת, שאלה קעז). זה תורף דברי אבן רשד (ר"י אלבו, עקרים ב יג). — ומ"ר *תְּרָפִים: לכולן ברור שלא כתב משה את התורה אלא בלשון הקודש כסדר הזה שהוא בידינו בלי שנוי, אלא כך הן אומרין, הנאמרו לו עוד תרפית בלשון אחר אם לאו (רב האי גאון, אוצה"ג ברכות, פרושים, 12).

*תֻּרְפָּה, ש"נ, — כמו א. תֹּרֶף: אם היתה (חבית) מונחת במקום התורפה[2]) יניחנו במקום המוצנע (תרומ' ח ס). — ובמיחד עֶרְוַת *האשה, וגם *בית התֻּרפה: הרואה כתם על בשרה כנגד בית התורפה טמאה ושלא כנגד בית התורפה טהורה (כלם ח א). נמצא על בית יד אונקלי שלה, אם מגיע כנגד תורפה טמאה ואם לאו טהורה (תוספת' שם ז א). בדקה ביד שאינה בדוקה או שהטיח גופה לבית תורפה (ירוש' שם ב א). כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורפה[3]) (שבת קד:). לא יניחם במקום הטינה אלא במקום התורפה והם מרקיבים מאיליהן (קוסרים ה עו, היגער, 161). — *וכמו ערות הארץ: מפני שהיתה תורפת[4]) ירושלם שם והיתה יכולה להיכבש שם (ירוש' שבוע' ב ג). — ובספרות: ואותו מקום חבק עצמו הוי כלפנים כנגד התורפה (ערוך, ערך חבק). שיש שם תורפה לירושלם ונוחה ליכבש משם (רש"י, ישעי' כב ט). —

[1]) [כאן הכונה לתכנה המיחד של ברכה בנגוד לחלק הקבוע המשתף לכל הברכות.]

[2]) [בערוך: התורף, עי' א. *תֹּרֶף.]

[3]) [בכ"י מינכן: התורף; בערוך: תורפה.]

[4]) [בתוספת' (סנה' ג ד): שתורפה של ירושלם משם. ועי' א. *תֹּרֶף.]

ואמר הפיטן: וכלי קטורת הוציא לתורפה[1]) (רלב"ג, אכפרה פני מלך, סליחי' מוסף יוה"כ). זלת גדודי זנות ותרפת וללו יקרי (קלונימוס, אזעק אליך, מבחר השירה העברית באיטליה, שירמן, סג).

*תַּרְפּוּת, ש"נ, — כנוי גנאי לטכס עבודה זרה[2]): ההולכין לתרפות[3]) אסור לשאת ולתת עמהן (ע"ז ב ג). גוים שהולכין לתרפות אסור לישא ולתת עמהם (תוספת' שם א טו). ישראל ההולך לתרפות בין בהליכה בין בחזרה אסור (בבלי שם לג.). — ובספרות: נתייעצו הגלחים להרגו פן יסיר העם מתרפותם (מעשה של ר' שמעון הגדול, גנזי נסתרות של קובק).

תְּרָפִים, ש"ז במ"ר, — כנוי של גנאי לאלהי העמים ופסיליהם, וכן לכלי תשמיש שונים הקשורים בפלחן האלהים האלה[4]): ותגנב רחל את הַתְּרָפִים

[1]) [למקום מגלה, כלו' ההוצה.]

[2]) [ע' בהערה שאחר זו.]

[3]) [נ"א בתרפות, וכך בירוש', ואמנם נאמר שם בהמשך: רבי חייה בשם רבי יוחנן (אומר) תוריבס מוליכין עבודה זרה גדולה אצל עבודה זרה קטנה אית תניי תני תרפות מאן דאמר תרפות תרפים ומאן דאמר תרבות תוריבס.

לפי זה היה קים מבטא תרבות על יד תרפות, ועל כן נראה שאין כאן בעקר אלא השם היוני θόρυβος, המון עם (בטכס חגיגי), אשר בגנאי לו הפכו אותו לצורה עברית תרפות (מן תֹּרֶף, תֻּרְפָּה), ואין תרבות כאן אלא צורת בינים בין הוריבוס ובין תרפות, ואח"כ אף שכחו האומרים תרפות את מקורה הזר של המלה.]

[4]) [כנראה לא שמשה המלה מראש בלשון חקדומה, ואיננה אלא בנוי של גנאי מן א תֹּרֶף (ע' שם), במשמ' קלון וחרפה אף בקרי תמידי במק' מלים שונות, ומכאן גם שמושה השונה של המלה במקומות שבמקרא, בהתאם למלים המקוריות שהחלפו אח"כ ב„תרפים". ושים לב גם לכך, כי אמנם נתן הכתוב, למשל, ללבן וליעקב בבראש' לא ל-לב לאמר: למה גנבת את אלהי וכו', עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה, ואלו בספור נאמר: ותגנב רחל את התרפים (שם שם יט), ורחל לקחה את התרפים (פס' לד וכו'). ומעין זה (אמנם לא בדיוק כזה) סֻפר במעשה פסל

אשר לאביה (בראשי' לא יט). ורחל לקחה את התרפים ותשמם בכר הגמל וכו' ויחפש ולא מצא את התרפים (שם שם לד־לה). ויעש אפוד ותרפים וימלא את יד אחד מבניו ויהי לו לכהן (שפטי' יז ה). הידעתם כי יש בבתים האלה אפוד ותרפים ופסל ומסכה (שם יח יד). באו שמה לקחו את הפסל ואת האפוד ואת התרפים ואת המסכה (שם שם יז). כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר (ש"א טו כג). ותקח מיכל את התרפים ותשם אל המטה (שם יט יג). וגם את האבות ואת הידענים ואת התרפים ואת הגללים ואת כל השקצים וכו' בער יאשיהו (מ"ב כג כד). כי עמד וכו' לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד (יחזק' כא כו). אין מלך ואין שר ואין זבח ואין מצבה ואין אפוד ותרפים (הושע ג ד). כי התרפים דברו און והקוסמים חזו שקר (זכרי' י ב) — ובסהמ"א: המין השלישי הוא צורת התרפים אשר יאמינו עושיהם שיורו גם הם באותות (ר"י אברבנאל, מ"ב יז). — ואמר הפיטן: על עזבך צופיך ושמעך קול תרפיך (סכורת ולא מיין, קינות ת"ב). — ואמר המשורר: למה און ותרפים מגידים העתידות (שאלות רשב"ע, בהגה ב, 21). — ומ"י תֶּרֶף[1]). ואמר הפייטן: ... שת איפוד ותרף חלף כליל (קטע עבודת יוה"כ, Elbog. Stud., עמ' 134). דלה והצל לקוחי מות ולהרג מטים' דחופים ללעג ביד שואלי בתרף ודורשי אטים (אליה בן שמעיה, אחרות רוגז, סליחי' ג עמ"ח). נתתי בפי עובדי תרף (סדר ר"ע ב, סדר סליחות). חרפה שברה לבי ואשרף, חזותי שלות שוחחי תרף (קלונימוס בר שבתי, אזעק אליך, מבחר שירה איטלית, שירמן, סג). שהתני כאולת סמל לעבוד ותרף (אזכי ילודי, סליחי' שמרי יוה"כ, מחזו' איטלי' ב, קד:).

מיכה: ויעש אפוד ותרפים (שופטי' יז ה), ואף: כי יש בבתים האלה אפוד ותרפים (שם יח יד), לקחו את הפסל ואת האפוד ואת התרפים (שם שם יז) ועוד, אבל מיכה עצמו אומר: את אלהי אשר עשיתי לקחתם (שם שם כד). וע' גם בדברי העורך על אפוד ותרפים בספרו הלשון והספר ג, 60 וכו'.]

[1]) [ע"פ גזירת מ"ר תְּרָפִים ממ"י תֶּרֶף, שאינו כך במקרא, ויתכן שהנכון תֹּרֶף, כאמור בהערה לערך זה.]

תרץ[1]), ממנו תֵּרוּץ, תֵּרֵץ, תֶּרֶץ, תִּרְצָן.

תָּרַץ, בקל רק בינ' תָּרוּץ, — במשמ' יָשָׁר, מִישָׁר: ונמצא כל ההלכות תרוצות ועומדות (מבלי הלקט, תפלין, קלא). — ואמר הפיטן: דמני נאוה ותרוצה כנני בלא פרצה, יפה את רעיתי כתרצה (אהבוך, יוצר א' פסח).

—פע', תֵּרֵץ, — יִשֵּׁר, בפרט בשמוש מפשט במשמ' ישר וישב דבר קשה, פרש אותו ausgleichen, erklären; aplanir, expliquer; to level, explain: יפה תירצתה וצריך אתה להיתלות עליה על תירוץ זה וכו' (רבנו גרשום, בכורות לט.). והקשו קושיות שיש להשיב ופירוקים שראוים לתרץ (רש"י, ב"מ פו.). והקשה המקשה וכו' ותירץ מזיח גזירות מכפר עונות (רד"ק, השרשים, ערך כפר). כבר ביארנו שהטעמים צריכין להם לבאר בהן עניני הדברים ולתרץ בהן מאמרים (תורת הקורא, דרנבורג, 71). הנה כאשר תירצתי לך אותם השאילות אשר שאלת וכו' (ר"י אלנקאוה, מנורת המאור, ענעלאו ד, 561). ואני תירצתי, בהיותי ברומי, כאן כזוג ראשון וכאן בזוג שני (שם, שם, 562). — ותרץ תרוצים: והקשה עליה מה שיש לך להקשות ותרץ תרוצין עד שתתיישב לך (רש"י, ברכ' סג:). — ואמרו פיטנים ומשוררים: עם בן פרץ תשבי הרץ נא ויתרץ כל הקשה (קבל ניבי, פזמון לשמחת תורה). ויתקעו בשופר ויאמרו מלך מתרץ השאלות (עמנואל, מחב' כב, ירדן, 898).

—פֻע', תֹּרַץ, בינ' מְתֹרָץ, — שתרצו אותו: לא מתורץ יש חייב על מעשה שורו (רש"י, ב"ק לה.). ור' חייה במשקל ונפשו לא חייה, כל בריותותיו נכוחות ומתורצות והילי' כוותיה (ר"מ ב' חיתוס, פרוש מס' נזקין, מק"כ, 103). חכם עדיף מנביא והנה לפי

[1]) [מן הארמ' שבתו"מ. ואמנם היו שחשבו למצא שרש זה גם בעבר' שבמקרא בכתובים כגון משלי ח יו, אשר שם באה בספרים הגרסה כל שפטי ארץ, על יד נ"א: כל שפטי צדק, אבל אין כאן צדק אלא מ"ם בהשפעת פס' טו: ורוזנים יחוקקו צדק; וכן אין לגרום תֶּרֶץ במשמ' מישרים בכתובים אחרים, שנסו למצא בהם מלת זו.]

זה הכל מתורץ וכו' (ר"מ אלמולי, מפתרון חלומות, אמסטרדם, תפכ"ז, כ. וכו'). שיישבה הכל על נכון וכל ענין התמיה בזה יתורץ הכל וכו' (רמח"ל, חוקר ומקבל, פרייםעלדע, ח, 70).

—הפע', °התְרִיץ, — כמו פעי: מעיהם להשריץ, בחקותיו ובהורותיו להתריץ[1], ושאלנו מכם רבותינו דבר זה וכו' (גנזי גאונים, J.Q.R., יולי 1918, 179). תמלא שמך בערץ, נעם כמאך להתריץ[1], עליון על כל הארץ (אלהי אקראך, זולת לשבת לפני שבועות). ועל נאמני ארץ בריתו התריץ, צדקם חשוך קריץ בחוקו מוסדי ארץ (שמעון בר יצחק, אדון אמוני, יוצר א' שבועות).

°תֶּרֶץ[2], ש"ז, — מישרים[3], ואמרו פיטנים: דורות צאצאים יעמדו בתרץ כימי השמים על הארץ (קטע מזמן הגאונים, סעדיכה, שכטר, 67). ישרי נפשי תהלתו בתרץ כי גבה חסדו עליך עד שמי ערץ (שם, 74). יי' סתם שלישית מול מזרח במרץ, וי' עטרהו בה"א וא"ו יו"ד בתרץ (רמב"ג, אדני יי' אל רם, ביאליק-רבניצקי ח, 60). סרסור זרוז מרץ, ראש פרוז הרץ, סלול שלום ותרץ, הנצנים נראו בארץ (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצר א' פסח). קדוש בששי השלים בתרץ ויאמר אלהים הוצא הארץ (יוסף טוב עלם, אאמיר מסתתר, יוצר שבת הגדול). והתבוננו קבוע שנים ולתקנם במרץ אלהיכם המשכילכם לחסר ולעבר בתרץ (אח פני מלך, יוצר לשבת הפסקה ב').

°תָּרְצָן, ש"ז, — מי שמתרץ ומישב קֻשיות: רחמנים ולא רותחנים שופטים ושוטרים ודינים תמימים תאומים תרצנים החם רבותינו וכו' (גאוני בבל, מן, J. Q. R. IX, יולי 1918, 175). כשאין התרצן יכול לתרץ את קושיות המקשן יאמר יגדיל תורה ויאדיר (אורי ויסעי, שער התפלה יח, לבוב כד). השואל הספק נקרא מקשן, והמשיב נקרא תרצן (דוד בן יצחק דה פומיס, צמח דוד, מלוש נכריות, ערך תרץ)[1].

°תָּרַק, קל לא נמצא במקורות[2].

—נפע', °נִתְרַק[3], — ואמר הפיטן: גבוהים תרקיע ונטם ומראם תמיד נתרקים, גם ידו יסדה יסודות ארקים (שלמה הבבלי, אומץ דר, יוצר שבת ג' אחר פסח).

*תַּרְקָב[4], ש"ז, — כלי מדה ליבש, שהחזיק בעקרו שני קבים, ואמנם, לפי שנויי מדת הקב, היה גם תרקב גדול שהחזיק קביים ומחצה או ג' קבים: וארבעה כלים בידם, הטני והכוז ושתי מפתחות, הטני דומה לתרקב גדול של זהב, מחזיק

---

[1]) [מנקד: לְהַתְרִיץ.]

[2]) [בדברי שמואל בירוש' שבת יב א: המלחיה את התירצין חייב משום בונה, אין התירצין אלא כתיב אחר במק' התריסין, התריצין (ע' קרוים, Lehnw. II 593), שהיא היונ' θυρεός.]

[3]) [עי' בהערה לשרש תרץ.]

[1]) [בשם זה, תרצן, קרא המחבר בשעתו לעורך, שאז היה שמו טורטשינר, וכן בא השם בזכרונות ועד הלשון העברית משנת תרע"א–תרע"ב.]

[2]) [אמנם נאמר בפיוטו של יהודה בר אברהם ליאונטי, אלהים בהנחילך, ביוצר ליום ב של שבועות (מחזור יהודי איטליה א, קנה.) לפי הנקיד שם: שדי צרת להשמיעך, שמח בחלקך המגיעך, לא תחמוד אשת רעך תַּרְקוֹ פִּרְקוֹ אַרְקוֹ, סִדְקוֹ עִזְקוֹ תִּרוּקוֹ, הקו עושקו לחשוקו, קדוש ע"כ, אבל קשה לעמד על כונת המלים בצורתן ובשרשן, ואף אפשר שהגרסה משבשת, ושיש לגרס, למשל: בִּדְקוֹ במק' ברקו, ובן סִרְקוֹ במק' סדקו וכד'.]

[3]) [כנראה במק' נתארקים, הפכו לארקא, לארץ.]

[4]) [השם בא גם בארמ' שבתו"מ בצורת תרקבא, כגון: תרקבא דדינרי עיילא ליה (מרתא לינאי המלך) וכו' (יומא יח.), בנתיה ד"ר ינאי דקפדן אנפשייהו ולא מקדשי בפחות מתרקבא דדינרי ע"ב (ופרש רש"י שם שלשה קבין), ועל כן יש לראות את המלה בעברי' כשאולה מארמ', וכקצור מן תרי קב(ין), כלו' שני קבים, כדעת יסטרוב, אלא שנשתנה נפח המדות, עד שהיו גם תרקבים של 2 וחצי או 3 קבים. כמובן אין לקבל את דעת לוי במלונו, כאלו ביסוד השם צורה יונית τρίκαβος (3 קבים), שהיתה צריכה להכתב בתו"מ בט"ת ולא בתי"ו, כדגמת טרקלין במק' τρικλίνιον ועוד. ואמנם היתה למדת התרקב צורה מסימת, עד שיכלו לומר על כלי אחר שהוא דומה לתרקב גדול וכד'.]

קביין וחצי[1]) (תמיד ג ו). והכף דומה לתרקב גדול של זהב, מחזיק שלשת קבים[2]), והבזק היה בתוכו (שם ה ד). אמ׳ לו צא ולקט לך כלכלה, גדולה אין פחותה מסאה, בינונית אינה פחותה מתרקב, קטנה אינה פחותה מקביים (תוספת׳ מע״ר ב ז). לא יתן אדם לפני בניו ולפני בהמתו לא במידה ולא במשקל אבל קודה בסאה או בתרקב ונותן לפני בהמתו (שם יו״ט ג ח). היה מבקש ממנו תרקב מודד לו בסאה ונוטל ממנו תרקב (שם ב״ב ה ט). וכל כלי אשר ישב עליו וגו׳ יכול כפה סאה וישב עליה, כפת תרקב וישב עליה[3]) יהא טמא, תלמוד לומר וכו׳ (שבת כט., וכעין זה חגי׳ כג., נדה מט:). — ומ״ר *תרקבים: תבואה שלא היביאה שליש נידונת כנטיעות דבית ר׳ ינאי אמ׳ שתים תרקב בששים תרקבים, ר׳ יוסה בן חנינה א׳ שתים קולח בששים קולחים (ירוש׳ ב״ק ו, גנזי, גינזבורג, 244). א״ר יוסי בר חנינא סאה בששים סאין, ר׳ ינאי אומר תרקב בששים תרקבים, חזקיה אמר קלח בששים קלחים (בבלי שם כח:)[4]).

תַּרְשִׁישׁ, ש״ז, — מין אבן יקרה[5]): והטור הרביעי תַּרְשִׁישׁ ושהם וישפה (שמות כח כ). מראה האופנים ומעשיהם כעין תַּרְשִׁישׁ (יחזק׳ א יו). ומראה האופנים כעין אבן תַּרְשִׁישׁ (שם י ט). כל אבן יקרה מסכתך אדם פטדה ויהלם תַּרְשִׁישׁ שהם וישפה ספיר נפך וברקת וזהב (שם כח יג). ידיו גלילי זהב ממלאים בַּתַּרְשִׁישׁ (שה״ש ה יד). וגויתו כְתַרְשִׁישׁ ופניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש (דני׳ י ו). — ובסהמ״א: כקול מים ברעש נהרות כגלי תרשיש שרות דרומית טורדת בחן בקול שירה (היכלות ט, ביהמ״ד ילינק ג, 90). דמות גלי הים בעת תרוממנה גליו יראה בראש הגלים כמראה אבן תרשיש לבנה (פרוש מיוחס לרסע״ג, דני׳ י ו). והתרשיש לבן הוא, ומדמה הצפורנים לתרשיש (ספר חסידים תתרעח). ולעשות חבורים ולסדר סדרים במלים במלואת תרשישים יהיו חנפשים (ר״י חריזי, תחכמ׳ א, 19). אשר על תרשיש, נראה לי לפי שהתרשיש הוא הכוכבים (ר״י קמחי, תולדות יצחק, פרשת ואתה תצוה, עד.). — ואמר הפיטן: דדוי המון חוגג שאריתם כטל תרשישם ינהלום במרפא כנף טל (ר״א קליר, תחת, תפלת טל). שער השיר בשהם תשכן, שער התיכון בתרשיש תתכן (ר״י אבן גיאת, שער האיתון, מעה״ס 13). ומשרתיו קדשים טהורי עצם כעצם תרשישים (ר״י גיאת, יקרו להלל, שם 24). — ואמר המשורר: ופשטה תורתו ותרשישי דתו בפיות אמתו ונהג את דורם (ר״ם הנגיד, באמתכת ערב, דיואן, הברמן ב, 60). ואחז ענק על גרגרותיך יהי מטוב לשמינו ותרשישינו (רמב״ע, לפני זמן נסיה, דיואן, ברודי, רלא). — *ושם לסוג מסוגי המלאכים: כנגדם למעלה אותם המלאכים משרתי עליון הנקראים תרשישים (מדרש סדר גן עדן כו״ב, ביהמ״ד ילינק ג, 134). שנאנים צדקיאל וגבריאל ממונה עליהם, תרשישים תרשיש ושלויאל ממונה עליהם (מסכת אצילות ה, גנזי הקבלה, ילינק). מלאכים אישים תרשישים (כתב הטעמים באנקונה, REJ 31, עמ׳ 227). ושם נוה השרפים

---

1) [אכן מלשון המשנה אין להכריע, אם נאמרו המלים „מחזיק קביין וחצי״ על התרקב או על הטני. ועי׳ במובאה שאחר זו.]

2) [גם כאן אין יחס המלים מחזיק שלשת קבים ברור, כי גם מלת כף משמשת בנוסח שלפנינו כש״ז ולא כש״נ.]

3) [בנדה מט: כתיב: או תרקב וישב עליו.]

4) [בדפוסי מד״ר בראש׳ יב נאמר על הכתוב באיוב לז יח, תרקיע עמו לשחקים וכו׳: נראים כמין תרקיע; ואין זאת אלא טעות המעתיק, כיוצא גם מלשון כתבי היד והמקבילות המובאות במהד׳ תיאודור, ואין כאן מלה שהיתה קימת בלשון.]

5) [יש להניח, שנקראה אבן זו ע״ש מוצאה מן תרשיש כשם מקום מעבר לים, שעדין נחלקו החוקרים בזהויו, בעוד שבפרשנות הקדומה היו שראו גם בשם המקום כנוי כללי לים (כן גם רסע״ג). ואמנם קשה לקבע את האבן שנקראה בשם תרשיש. השבעים תרגמו χρυσόλυθος, וכן גם יוסף בן מתתיהו, וולג׳ (chrysolythus) (אבן הזהב) כלו׳ אבן צהבה, ואלו סומכוס ὑάκινθος (אבן כחלה), ורב המפרשים הולכים אחר השבעים. בתמונה שבשה״ש: ידיו גלילי זהב ממלאים בתרשיש, אין זהוי זה עולה יפה, ואחרים בארו קריסטל וכד׳. בתו״מ אין השם בא אלא במאמר שבמד״ר במד׳ ב: כל שבט ושבט נשיא שלו צבע מפה שלו דומה לשל אבנו וכו׳, אשר תרשיש וצבע מפה שלו דומה לאבן יקרה שמתקשטות בו הנשים וכו׳ ע״כ, וכנראה הֻשמט במאמר זה שם האבן, שאולי נזכר כאן בלעז יוני, וצ״ע.]

התרשישים והנשמות אשר לאל משבחים ומקדישים (ר״י הריזי, תחכ׳, הקד׳, 8). בשלישית יוצא הקדושה העצומה שמשם מקבלים התרשישים (ברית מנוחה, אמשטרדם, ו.). הם כת תרשישים בעלי הקדושה שומרי משמרת היוכל הגדול (שם, יז.). ולמה לא תקנה בעושרך בית מושב עיר חומה בעולם הנצח במקום תרשישים ואופנים (ר׳ אליהו הכהן, שבט מוסר ה). ועשרה מלאכים שנבראו תחלה הם ממונים על עשר מחנות אלו וכו׳ מיכאל על האראלים, צפניה על האישים וכו׳ תרשיש על התרשישים (ר׳ נפתלי ב״ר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער עולם היצירה, קעה.). — ואמר הפיטן: תסתר לאלם תרשישים מרון כזועת עולם מפני חרון (ר״א קליר, על חרבן בית המקדש, קיני ת״ב). הן לא יאמין בקדושיו ותהלה ישים באילי תרשישיו (ר׳ שמעון בר יצחק, הן לא יאמין, קרובי ב ר״ה). תוקף תרשישים במרום חשים אומרים קדוש (אמילי ססקים, מוסף יוה״כ). לבושים מלבושיך וברים כתרשישיך (רי״ל גיאת, מוסף יוה״כ, אגרות סד״ל, 518). תרשישים צעקו בשמי מרומי (רסב״ג, אזי בהר סמוך, ביאליק-רבניצקי ב, 168). ולולי הנערץ בסוד קדושים הנקדש במקהלות תרשישים וכו׳ (ד״ס של יהודי מצרים ואר״י ב, יעקב מן, 844)[1].

תִּרְשָׁתָא, ס״ז, במקרא תמיד הַתִּרְשָׁתָא[2] — תאר של נציגת היהודי של מלכות פרס, הממנה על עניני דת, א) ללא קריאת שם: ויאמר הַתִּרְשָׁתָא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמד כהן לאורים ולתמים (עזרא ב סג, וכעין זה נחמ׳ ז סה). הַתִּרְשָׁתָא נתן לאוצר זהב דרכמנים אלף מזרקות חמשים כתנות כהנים שלשים וחמש מאות (נחמ׳ ז ע). — ב) כתארו של נחמיה: ויאמר נחמיה הוא הַתִּרְשָׁתָא ועזרא הכהן הספר והלוים וכו׳ (שם

1) [ע״פ מספר החרוזים (1210) נקרא בפי מאחרים שיר הענק (בערב׳ זהר אל ריאצ׳) של משה אבן עזרא „תרשיש״, ואין זה שם מקורי.]

2) [לפי שפטלוביץ, Arisches im A. T., עמ׳ 93 וכו׳, מקור השם בפרסית קדומה: תַרְשְׁתָא, במשמ׳ ראוי ליראת כבוד, בלעז reverend. וגם לפי תכן הכתובים אין התרשתא הפחה, אלא הממנה על עניני דת ופלחן.]

ח ט). ועל החתים שרינו לוינו כהנינו, ועל החתומים נחמיה הַתִּרְשָׁתָא בן חכליה וצדקיה (שם י יא—ב).

תַּרְתָּן [1], ס״ז, — שר צבא, מפקד, Feldherr, Heerführer; général en chef; commander-in-chief: וישלח מלך אשור את תַּרְתָּן ואת רב סריס ואת רבשקה (מ״ב יח יז). בשנת בא תַרְתָּן אשדודה בשלח אתו סרגון מלך אשור וילחם באשדוד וילכדה (ישעי׳ כ א).

תַּרְתָּק, במקרא רק בהפסק תַּרְתָּק, — שם של אל, או של אלה, שעם הָעַוִּים עבדו אותו[2]: והעוים עשו נבחז (נ״א נבחן) ואת תַּרְתָּק והספרוים שרפים את בניהם באש לאדרמלך וענמלך אלהי ספרוים (מ״ב יז לא).

א. *תַּשׁ, או*תָּשַׁשׁ פ״ע, — נחלש, schwach werden; s'affaiblir; to weaken, בפרט בצרופים כגון תש(ש) כחו, תשה ידו של פ׳ וכד׳: משמת שמעון הצדיק תשש כוחה של מערכה ואין[3] נמנעין מלהוסיף[4] עצים כל היום (תוספתי סוטה יג ז; ירוש׳ יומא ו ג). אמר לו הקדוש ב״ה למשה משה רד

1) [הוא באשור׳ turtânu, tertânu במשמ׳ זו, השגור בכתבות, וגם במקרא בא תאר זה בכנויו של שר צבא אשור, וגם של שר צבא של עמים אחרים, של מצרים ועוד. בטעות ראו הפרשנים במלה, עד להתגלות השם בכתבות, שע״פ.]

2) [אף על פי שגם בשבעים בא השם באותה צורה, Θαρθακ, אין לסמך על דיוק הכתיב הזה של שם האל הזר הזה הנזכר רק כאן במקרא. ואמנם חשוו חוקרים שמות של אלהים בעילם (כגון פ. הומל: דירתק, אם קריאה זו נכונה, ברשימת אלהי עילם) או ביון (כגון Atargate, Derketr, Targate), אבל לפי הענין הכונה לאליל שעבדוהו בני שם בבבל בתקופת גלות יהודה, כעדות הצרופים אדרמלך (כלומר, בזכר: אדד־מלך) וענמלך (כלומר, בנקבה: ענת־מלך). ויש שגורסים בפס׳ עשו נבחז ואת תרתק (עי׳ במלונו של קהלר): עשו מזבח, ולפי זה אפשר שצ״ל: עשו מזבח לאתתרתק, ובמקרה זה אפשר שלפנינו שם מרכב כגון אתתרת. בהבנת אתתרת במבטא ארמי של האשור׳ אשתר(ת), שהיא תמורת עשתרת בעבר׳. ואפשרות זו מסתברת יותר.]

3) [נ״א: ולא היו.]

4) [נ״א לחיות נותנין.]

מגדולתך וכו' מיד ת ש ש כחו של משה ולא היה לו כח לדבר (ברכ' לב.). אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע עכשיו יאמרו אומות העולם ת ש ש כחו כנקבה ואינו יכול להציל (שם שם). מיום שנגנז ספר יוחסין ת ש ש כוחן של חכמים וכהה מאור עיניהם (פסח' סב:). מחמשה עשר באב ואילך ת ש ש כחה של חמה ולא היו כורתין עצים למערכה (ר' אליעזר הגדול, תעני' לא., ב"ב קכא: ועוד). ד' מאות ועשרים וארבע בעילות בעל אותו רשע אותו היום והמתין לו פנחס עד ש ת ש ש כחו (סנה' פב:). משל לצייר וכו' באו ואמרו לו נתחלף המלך מיד ת ש ו[1]) ידיו של יוצר אמר של מי אצור של ראשון או של שני (מד"ר ויקר' יח, מרגליות, תקמז). כיון שבא אותו צדיק עד דן ת ש ש כחו[2]) (ר' יוחנן, שם לו.). ותשאנה קולן ותבכינה חסר אל"ף ת ש ש כחן שהן מהלכות ובוכות (שם רות ג). אחשורוש שכל מי שזוכרו חושש את ראשו, למה קראו הכתוב ארתחששתא שהיה מרתית ו ת ש (שם אסתר א). בנוהג שבעולם כל האבלים אבל מתמעט והולך וכו' ובל שהוא הולך הוא ת ש ש[3]) עד שהוא שנים עשר חדש (שם ה, אבל גדול ליהודים). — וביב' *תושש: כיון שיש לאחד מהם בן מביאו והותך בשרו לח' ימים ו ת ו ש ש כחן (מד"ז איכה, בובר 19). —וכן בסהמ"א[4]): בנוהג שבעולם שכל זמן שמשעבדין באדם הוא ת ו ש ש וזרעו מתמעט (מדרש הגדול, שמות א יב, מרגליות יד). ועי' *תָשׁוּשׁ, *תָשִׁישׁ.

— *הפע', *הֵתֵשׁ, *התיש, — עשה שיחלש, schwächen; affaiblir; to weaken: עד כאן הוא (האילן) מעבה את הכורת מיכן ואילך הוא מ ת י ש את כחו (ירוש'

1) [נ"א רפו, עי' מרגליות שם, תקמו.]
2) [מעין זה נאמר במכילתא דרשב"י (אפשטין־מלמד, 125): אמרו לו במקום זה עתידין בניך לה[עמי]ד עבודת זרה ו ת ש ש כחו מעליו.]
3) [נקד: תָשֵׁשׁ].
4) [מרבות הדגמות בסהמ"א, שאין שמוש הפעל בהן שונה מן המצוי בתו"ם. וכן יש להבין ולגרס גם בדברי רש"י לאיוב יד ו (שעה מעליו ויחדל): באותו מיעוט הרף הימים ויחדל לו ממכאוב עד ירצה בזקנותו ו ב ת ש ו ש (לא: בתָשוּש) כחו את יום מותו וכו'. ואמנם בכמה הוצאות, וכן בדפוס ונציה שע"ח: ו ב ת ש ו ת, ואין זאת אלא מ"ם ע"פ זקנותו.]

שביעי' א א). למה נקרא שמה תושיה שהיא מ ת ש ת כחו של אדם (ר' יוחנן, סנה' כו:). אמר לו דניאל (לנבוכדנצר) תן לי רשות ואני מ ת י ש ו (את התנין) (מד"ר בראש' סח). מהו מוגיך אילין דמסיגן מחסיך ומייסרין אותך ו מ ת י ש י ן את כחך (שם שם סט). צור ילדך תשי הבאתם עליכם מכה מגרית ו מ ת ש ת וכו' ואי זו זו זו זיבה וצרעת (שם ויקר' יח, מרגליות, תז). ה ת ש ת ם כוחו שליוצר (שם שם כג, מרגליות, תקמז ועוד). ובזמן שאין עושין רצונו של הקב"ה בביכול מ ת י ש י ן כח גדול של מעלן (שם איכה א ו). ארבעה דברים מ ת י ש י ן כחו של אדם ואלו הן התענית והדרך עון ומלכות (ר' תנחום ב"ר ירמיה, שם שם א יד). מהו ויתשם, ה ת י ש[1]) חילם (תנח' בובר, קדוש' יא). ובשעה שהוא (השמש) רוצה לצאת הוא משולהב(ת) והקב"ה מ ת י ש כחו במים (שם קהלת א, וזרח השמש). — ובסהמ"א, אף *התשיש: אין האדם יכול להלאות יכולת קונו ו ל ה ת ש י ש גבורתו (ברכות הנקדן, מהד' גאלאנץ, פסקה כח). — ואמר הפיטן: בלל לשונם וחלשם והתישם, ובנינם השחית עבור לבישם, ויפץ ה' אותם משם (אמרו לאלהים אדירים, קרובה לז' פסח). מיחדיך בנפשם להרג הקדישם, מזנב ה ת י ש ם, הִדפנו באיבה (אני אני המדבר, אמרים בר יצחק, סליחה למוסף יוה"כ).

— הָפע', *הוּתַשׁ, — שהתישו אותו: אך אם יתיצבו חכמי ארץ לחלוק עליו כבר ה ו ת ש כחו ואין לסמוך עליו אפילו בשעת הדחק (קול יהודה לכוזרי א ג).

— פִעֵ' *תִּשֵׁשׁ, — כמו הִפעִ': כדי שלא יהיו הנביאין מתגאין מ ת ש ש להן הקב"ה את כחן ומראה להם שאינם כלום (אגדת בראשית סע, ביהמד"ר ילינק ד).

ב. *תַּשׁ[2]), ת"ז, —כמו תָשׁוּשׁ, חלש. schwach; faible; weak: הותל שהוא מלא גלעינים אם מכונסות ברוכן אם מפוזרות ברוב כל פרידה ופרידה, מת ופליג כאן בבריאות וכאן ב ת ש ו ת (ירוש' שבת א יא). ואיילה זו ת ש ה והיא מתייראה מן החיה (מד"ר בראש' יב, תיאודור, 107). ד"א תשוקתו, ת ש י ם

1) [וכתנה' הנדפס: תש.]
2) [בעקר בינו' מן א, תַש, ועי' בהערה שאחר זו.]

אנו ואפילו שאנו תשים אנו מקוים לישועתו של הקב"ה (שם שם כ). קול יי' בכח קול יי' בהדר, אמר ר"ח בר ר"ח לבחורים קול ה' בכח, לתשים[1]) קול ה' בהדר (מד"ר במד' י). — ואמר הפיטן: העקוב רב והסתת תש מלעקר, הדבר עליך, כליות חוקר ומבקר (תוספת ישראל, סליי ג עי"ח) [2]).

תְּשָׁאָה, עי' תְּשׁוּאָה.

תְּשָׁבָה, עי' תְּשׁוּבָה.

תשבורי, עי' תִּשְׁבְּרִי.

תשבורת, עי' *תִּשְׁבֹּרֶת.

***תִּשְׁבָּחָה**, *תִּשְׁבְּחָה[3]), ש"נ, מ"ר תשבחות, תושבחות, — דברי שבח ותהלה, ואמר בן סירא: חודו לאל התשבחות כי לעולם חסדו (ב"ס נא, סגל, שנח). — ובתלמ': מודים אנחנו לך אדון כל הבריות אלוה התושבחות צור עולמים וכו' (ירוש' ברכ' א ח). עד חצות לילה היה עוסק בדברי תורה מכאן ואילך בשירות ותשבחות (ברכ' ג:). כל התושבחות האמורות בספר תה..'ים כלן דוד אמרן (פסחי' קיז.). יום השביעי שבת היה שישראל אוכלין ושותין מתחילין בד"ת ובדברי תשבחות וכו' (מגלה יב:). — ובתפלה: אתה הוא ה' לבדך וכו' ונעלה על כל התהלות וגבוה מכל התשבחות ללא קצה ולאין סוף ועד אין מספר (אתה הוא ה' לבדך, תפ' השחר לרבינו רב סעדיה גאון, סדר רב עמרם השלם, סד.). ברוך אתה יי' מלך מהלל בתשבחות[1]) (ברוך שאמר, תפ' שחר'). שכן חובת כל היצורים לפניך יי' אלהינו וכו' להודות וכו' ולקלס על כל דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי עבדך משיחך (נשמת, שחרי' לשבת ויו"ט). ברוך אתה יי' אל מלך גדול בתשבחות[2]) (ישתבח, שם). לאל ברוך נעימות יתנו, למלך אל חי וקים זמירות יאמרו ותשבחות[3]) ישמיעו (לאל ברוך, שם). — ובספה"מ"א: הם (הגלגלים) חיים נשמעים לרצון בוראם ישבחוהו ויזמרו לו זמרה ותושבחת מעולה (כ"י אריזו, מו"נ ב ו)[4]).

תַּשְׁבֵּץ[5]), ש"ז, — מעשה מלוי של לוח וכד' בלוחיות לוחיות מסדרות טורים טורים, שכל אחת מהן מיחדת בצבעה או באבן יקרה שבה: ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד ומעיל וכתנת תַּשְׁבֵּץ מצנפת ואבנט (שמות כח ד). — ואמרו פיטנים ומשוררים: לקח זכדם ותיקון עבודות ליסדם, ללבוש שרד במעטי תשבץ (אלבוגן, Studien z. Geschichte d. jüd. Gottesdienstes, 174). אחלי האיש אשר בו יהיה משיח רביד ואף תשבץ והבו מאמר ופאר ואף רקמת רבידו שיח (ראב"ע, אסיר אסר לבו, ברודי, שם). גלגל תבונות רום ברוב דעת הולך וסובב על נקודתו בו כוכבי חכמה יאירון על תשבץ תבונתו וחידתו (עמנ', מחב' ד, אפשטיין בכנור, ירדן, 98). — ובלשון ימינו נוהגת המלה גם בצרופים

[1]) [אמנם בסד"ר שה"ש ה יו בא במאמר זה: לתשישים (לא לתשושים, כדעת יסטרוב), ומתנות כהנה מבאר: תשישים תששי כח ע"כ, אבל למעשה, בנגוד אל בחורים אפשר שדוקא ישישים (כלומ' זקנים, קשישים) הוא המכון, כי חלקה זו של כח לחוד והדר לחוד יסודה בלי ספק בלשון הכתוב במשלי כ כט: תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה.]

[2]) [בתהלים נ כ נאמר: תֵּשֵׁב באחיך תדבר בבן אמך תתן דפי. ואמנם לדעת רבים יש לצפות, בפסק' הפעל תשב, לש"ע במשמ' גנאי וכד'. ועל כן אף הציע פרד. דליטצש, על יסוד האשור' תָּשׁ, שקר, כזב, להניח כאן גם בעבר' שם כגון תֹּשׁ באותה משמ', ואין זה מסתבר. ואכן אפשר שכונת הכתוב לאמר: בֹּשֶׁת (במק' תשב) באחיך תדבר, וצ"ע.]

[3]) [המלה שאולה בתו"מ מן הארמ' תושבחא, תושבחתא, ובאה בעבר' שבתו"מ בעקר במ"ר ובלשון הבבלי.]

[1]) [בסדר רב עמרם השלם, עב.: בתושבחות. ולפי רשימה מיד המחבר כך הנקוד גם בסדור תימני כ"י בריט. מוז, Or. 2227, בנקוד עליון.]

[2]) [בסדר רב עמרם השלם, פט:: ברוך אתה יי' מלך גדול בתושבחות.]

[3]) [אלבוגן ב Studien zur Geschichte des jüd. Gottesd., עמ' 20, מביא: ולו זמירות יאמרו ותושבחות ישמיעו.]

[4]) [בספר מכלול לרד"ק, ליק, מצויה הערת המהדיר יצחק רוטענבערג למקום: תפעלה, תפארה וכן תִּשְׁבָּחָה שנאמר בתפלות, וכן תִּשְׁבָּחוֹת התי"ו בחיר"ק: וז"ל: א"א זהו מה שכתב אביו ז"ל בספר הזכרון שאין לומר תִּשְׁבָּחוֹת אלא תִּשְׁבָּחוֹת בחירק.]

[5]) [עי' א. שֶׁבֶץ, הערות, בעמ' 6858.]

כגון חידת תשבץ, חידת מלים ערוכות במשבצות משבצות שתי וערב, Kreuzworträtsel; crossword-puzzle.

תִּשְׁבֹּרִי, או תִּשְׁבָּרִי, תוס"ז, — איש חבקי בתשברת: לא תמצא אמתתו עד שאלו עשה איש תשברי ר"ל בחכמת התשבורת ובתכונת הגלגלים (אגוסטל דונש בן תמים, פרוש ס' יצירה, גראסבערג, לג). אחרי כן הלך המבקש לבקש חכ' בחכמ' התשבור' (ובלע"ז געאמעטריא) וימצא איש חכם מכת אקלידי' התשבורי וכו' השיב התשבורי, דע כי זאת החכמה יסוד לחכמת הגלגלים (רס"ע, המנקס, הלג, עו–עז). ומהם התבולות תשבוריות במדידת מיני הגופים וכו' (שם, כאסית חכמה, מאריעץ דוד, 48). כמו שאמר חכם תשבורי קדמון מאד בחקרו תבנית תשבורי היה עמוק מאד וכשהשיג אותו שמח שמחה גדולה (שם, מורה המורה ים).

תִּשְׁבֹּרֶת [1]), או תִּשְׁבֹּרֶת, — א) מדידת הקרקע, Geometrie; géométrie; geometry: השער הרביעי במדידת הכורות וכו' והכרתי אותו בדרג מעשה התשבורת וענינים תלויים בחכמה זו (לאב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת, עמ' 6). איך יצא לך מן הסדר הנפלא בצורת שני משולשין מקבילין נצבים הזויות וכו' ולזה התחילו בו בספר התשבורת הנקרא אוקלידס (אגוסטל דונש בן תמים, פרוש ס' יצירה, גראסבערג, נב). ובו ידע החכמות והמלאכות ובו בעצמו יתפור וינגר ויארג ויבנה וילמוד וידע התשבורת[2]) וינהיג המדינה (כ"ס א"ת, מו"כ א נג). כמו שיכחיש מי שאינו מהנדס (פי' חכם בתשבורת) דברים למודיים בא עליהם תמופת (הוא, שם א ענ). וחכמת התשבורת (געאמעטריא) ומעיינ' בקו ושטח הגוף במוחלט (רס"ע פלקירא, המנקס, הלג, עג). ומי שיחשוב כי הרגיל נפשו במאמרות המליציות ובלימודיות בחכמת התשבורת והחשבון לא יצטרך לדעת סדרי ההגיון וכו' (שם, כאסית חכמה, מאריעץ דוד, 83). והספר המיוחד לאקלידס הפיתגורי בו שרשי התשבורת והחשבון והוא נקרא ספר השרשים (שם, שם, 43). הדברים שיוקדמו בהכרח בלמוד לחכמת התכונה כתשבורת וההנדסה וכו' (אברבנאל, פתיחה למו"נ). ואם אינו מלמד התנוקות תורה, אלא אומנות או חשבון או תשבורת וכו' (רע"ב, נ"ב נ ג). — °ותשברת מעשית, °ותשברת עיונית: וחכמת התשבורת נחלקת לשני חלקים, תשבורת מעשית ותשבורת עיונית, והמעשית מעיינת בקוים ושטחים, הם בגשם עץ אם העושה זה נגר, או בגשם ברזל אם היה נפחא, או בגשם כותל אם היה בנאי, או בשטחי הארצות והזורעים אם היה מושח וכן כל בעלי תשבורת מעשית וכו' והעיונית מעיינת בקוים ושטחים בגשמים על דרך כלל ועל דרך שיכלול שטחי כל הגשמים וכו' (רס"ע פלקירא, כאסית חכמה, מאריעץ דוד, 42). — ואמר המשורר: הוא היה אבי כל חכמי המספר והתשברת וראשון למקרא ולמסרת (עמנ', מחב' יב, הברמן, 354; ירדן, 229). הניח אקלידס חכמת התשברת ובן אלעשה התספרת (שם, מחב' כח, הברמן, 610; ירדן, 393). — ב) מדת השטח, שטח, Flächenmass; mesure; (superficial) measure: נמצא בית סאים מקום שיש בתשברתו חמשת אלפים אמה (רמב"ם, הלכות סנה יו ג). ואם אתה מונה חמשים על חמשים יעלה תשבורת שלהם אלפים וחמש מאות (הרדב"ז [מכ"י], רמב"ם, ערכין וחרמין ד ז). מרובע ארוך אשר באלכסונו עשר אמות וארכו מוסיף על רחבו שתי אמות כמה הוא ארכו וכמה הוא רחבו וכמה תשברתו (לאב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת, מק"נ, 31). ואתה יודע תשבורת העגול התמים אם אתה יודע את אלכסונו והוא הנקרא קוטר בלשון ערבי (שם, שם, 60). אתה לוקח מחצית הקוטרים ותחברם ותרבעם ותוציא מרובעם שביעיתו ומחציה

---

[1]) [אמנם אין מלה זו בעקר אלא חקוי לערב' תַּשְׁבִּיר a), צורת מקור מן שַׁבַּר b) במשמ' מדד בטפח (שִׁבְר c)), אבל נראה שזהו הסופרים העברים פעל זה בפעל שִׁבֵּר העברי בנחמ' ב יג: ואהי שֹׁבֵר (כלו' מעין ומחשב, כפרוש רש"י שם) בחומת ירושלם, ולפי זה עקר מבטא המלה בעבר' תשׂברת בשין שמאלית, אלא שהיו רבים שגם בכתוב בנחמ' גרסו שֹׁבֵר בשין ימנית (עי' מנחת ש"י), עד שראב"ע מפרש כלשון שבירה ממש: והייתי פורץ וכו'.]

[2]) [במקור הערבי: אלהנדסה.]

---

a) تشبير   b) شبر   c) شبر

השכיעית כאשר עשית בעגול, והנשאר מן המרובע יהיה תשבורת העקומה (פס, סס, 68). והזריזים במשיחת הארץ צדדו לדעת את גובה הקרקעות התלויות בהרים ובגבעות להגיע ממנה אל המדה הראויה לשטח הקרקע אשר הם באים לדעת תשברתו (סס, סס, 79). — *והשליך התשברת: השלכתי התשבורת מן מנין ד' הצלעות ונשאר בידי ארבעה פחות רבוע (פס, סס, 80). — ג) מדת חנפח, Volumen; volume: אילו היה ראש הגולם ותושבתו וכו' ותהיה מונה את משיחתו כמנין הגובה ויעלה בידך תשבורת המצבת ההיא (סס, סס, ל"ע). כאשר הוא תשבורת המעוין בצורה כזאת (סס, סס, 24). — *ותשברת החֹמר: והחומר הוא שלשים סאין יעלה תשבורת החומר (הכדב"ז [מכ"י], רמב"ס, ערכין וחרמין, ד ז).

תְּשׁוּאָה[1]), ש"נ, במקרא רק מ"ר תְּשֻׁאוֹת — בעקר סה"פ מן שוא במשמ' נשיאה והרמה, ובפרט בקצור מן תשאות קול, במשמ' נשיאת קול, הרמת קול, קריאה בְּשָׁאוֹן: תְּשֻׁאוֹת מלאה עיר הומיה קרית עליזה (ישע' כב ב). ישחק להמון קריה תְּשֻׁאוֹת נוגש לא ישמע (איוב לט ז). — ובצרוף תשאות חן, במשמ' נשיאת חן: מי אתה הר הגדול לפני זרבבל למישר והוציא את האבן הראשה[2]) תְּשֻׁאוֹת[3]) חן חן לה (זכר' ד ז). — וכנראה במשמ' מרומים ככנוי לשמי העבים: אף אם יבין מפרשי עב תְּשֻׁאוֹת סכתו[1]) (איוב לו כט)[2]). — ובסהמ"א: הראשונות על ידי שהיו בתשואות וקילות וקהלות שלטה בהן עין רעה (רש"י, שמות לד ג). ושם ישמע בנבואתו כמין רוב הומיות תשואות חיילות (שם, ישעי כא ז). ויסתירו עיר ומלואה עוז זרוע עליון אילותם ועזרתם ותהי לתשואה (הכוזרי, מכתב ר' חסדאי בן יצחק אבן שפרוט למלך הכוזרים, כו.). העין רואה הזיון תבל, האזן שומעת רגש תשואותיה ולב נבון יחשב דרכו (משו, אחבת ציון י, 78). — ואמרו פיטנים ומשוררים: יום גאו מי צרות והמו גלי תלאות והקיפוני תשאות מארבע הפאות (יצחק אבן גיאת, יום לכו לעדי, סעה"ס, 18). מלאכים ממליכים מעריצים בכל פאות מקדישים מרעישים מרגישים ברוב תשואות (רמב"ע, אופן פרשת שקלים, דוקעס, 61). הלא את מקדם עשית נוראות, ממצרים הוצאתה אבן הראשה תשואות (ראב"ע, אל תכונתך, איגר 177). ותהיינה מעונות הששונות אותי מקיאות מבמות מלואות לארץ תשואות (ר"י אלחריזי, תחכי יו, קאמינקא, 159). תשואות חן חן לך על מאמריך (בן המלך והנזיר לח, כה:).

תְּשׁוֹבֵב, ע' שוב, שׁוֹבֵב, עמ' 6936[3]).

תְּשׁוּבָה, ש"נ — סמי תְּשׁוּבַת, כנ' תְּשֻׁבָתוֹ, מ"ר תְּשׁוּבוֹת, תְּשׁוּבֹתֵיכֶם, סה"פ מן שוב, — א) מעשה השב והחוזר למקום Rückkehr; retour, rentrée;

---

[1]) [כאמור בערך האות ש, ושוב בערך שוא, יש שהנקוד בחר במבטא של ש ימנית גם בשרשים, אשר ברב גזירותיהם נָהגו בימי הנקדנים כש שמאלית, כגון מִשׁארות על יד שׁאור, שָׁאון מן שוא, וכן אף תְּשֻׁאוֹת עקרה תְּשׁוּאָה מן שוא כלשון נשיאה והרמה. אי דיוק כזה במבטא חל בפרט במקרה של הצטרפות תש יחד, בדומה למלת שֶׁקֶר (ע' שם), שבעקרת והה היא במלת שֶׂקֶר במשמ' צבע אדם, ושנהגתה בש ימנית ביחוד בצרופים כגון שְׂפַת שקר].

[2]) [כאמור בהערה לערך ראשָׁה, עמ' 6825, כונת הכתוב היא: והוציא את האבן (כלו' אבן החן) הנותנת לאדם לשאת חן (בעיני אלהים ואדם), אבן אשר חן לה. וע"פ הבנת הדברים בפרשנות נוהג הצרוף תשאות חן וכד' בלשון ימינו במשמ' קריאות הקהל לכבוד הנואם וכד', Beifall; applaudissements; applause.]

[3]) [ואמנם היה מי שהשתמש במלה זו על יסוד הכתובים כלשון שואה וחרבה, כדברי בעל מעין גנים (הוצ' מקיצי נרדמים 116) על איוב לו: והטעם באל יבין מפרשי עב אנת ילכו לשאוב מים ואנה ילכון להזיל מימיהן על האדמה שירוו תשואות וחם מקומות חרבות ומענין שואה משואה וכו'.]

[1]) [ע' בפרושו של העורך לכתוב זה.]

[2]) [אפשר שיש להכיר מלה זו גם באותיות תשוה שבאיוב ל כב: תשאני אל רוח תרכיבני (ואולי צ"ל תַּרְפִּיבֵנִי במשמ' ותסגגני הבא אחרי כן) ותסגגני תשוה. ואמנם הקרי בחר בנקוד: תֻּשִׁיָּה, וע' בערך זה ובהערה שם.]

[3]) [אמנם רסע"ג בתרגומו מצא בכתוב (תהלי ס ג) אנפת תְּשׁוֹבֵב לנו ש"ז על משקל תְּקוֹמֵם (ובתקוממיך אתקוטט, תהלי קלט כא), וע' בערך זה.]

return: וְתְשֻׁבָתוֹ חרמתה כי שם ביתו (ש"א ז יז). ואיך תנחמוני הבל וּתְשׁוּבֹתֵיכֶם נשאר מעל [1]) (איוב כא לד). — ותשובת השנה, במשמ' עת התחדשות הטבע כאביב בסוף ימות הגשמים ובתהלת ימות החמה: ויהי לִתְשׁוּבַת השנה [2]) לעת צאת המלאכים וישלח דוד את יואב וכו' וישחתו את בני עמון (ש"ב יא א). וראה את אשר תעשה כי לִתְשׁוּבַת השנה מלך ארם עלה עליך (מ"א כ כב). ויהי לִתְשׁוּבַת השנה ויפקד בן הדד את ארם ויעל אפקה למלחמה עם ישראל (שם שם כו). וְלִתְשׁוּבַת השנה שלח המלך נבוכדנאצר ויבאהו בבלה (דה"ב לו י). — ובמגלות מדבר יהודה [3]): [מעפר] קורץ ולעפר תשובתו (מגי' הסודי' 10 4, ליכט, 151). ותשובת אנוש [לעפר ופקודתו] לחטאה וכו' (שם 11 20–21, שם, 166). ותשובת עפר ליצר חמר (שם 12 26, שם, 177). ואין תשובת חושך (שם קטע 2 11, שם, 223). — ב) ובתו"מ במשמ' השבת דבור, כמו מענה, Antwort; reply; réponse: תדע לך שכן שמתוך תשובה שאמר לו אתה למד שנא' ויאמר ה' אל משה עתה תראה (מכילי דרשב"י, הפמעין-מלמד, 6). שמתשובה שאמר להם הוי יודע מה אמרו לו (שם, 184). אמר לו הקב"ה למשה, בן עמרם החזיר להם תשובה [4]) (שם, 247). אמר לו החזק בכסא והחזיר להם תשובה (שם, 248). עשירים היו בתשובות [5]) (ירוש' כלא' ג ה). ק"ו שאמרת יש לו תשובה (שם פסח' ו א). מה תשובה השיבתו בת קול לאותו רשע וכו' (פסח' לז.). וחכמי אומות העולם אומרים וכו' א"ר תשובת לדבריהם מעולם לא מצינו עגלה בדרום ועקרב בצפון (שם לז:). שתי תשובות בדבר, חדא וכו' (יומא יג.). מכאן ואילך כי הוה אמר רבי יש לי להשיב אמר ליה רבי אלעזר ברבי שמעון כך וכך יש לך להשיב זו היא תשובתך חשתא היקפתנו תשובות חבילות [1]) שאין בהן ממש (ב"מ פד:). אמר להם אלכסנדרוס מלכא תחזירו לו תשובה, אמרו לו תנו לנו זמן שלשה ימים, נתן להם זמן, בדקו ולא מצאו תשובה (סנה' צא.). כשיצא אמר לו אין משיבין במרחץ, א"ר חמא בר יוסף ב"ר א"ר אושעיא תשובה גנובה השיבו [2]) (ע"ז מד:). נחש זה רשע בעל תשובות הוא, אם אני אומר לו הוא אומר לי אתה צויתם ואני ציויתים למה הניחו ציוויך והלכו אחר ציוויי (מד"ר בראש' כ). — •ותשובה נצחת: מדוע שובבה העם הזה ירושלים משובה נצחת וגו' אמר רב תשובה נצחת השיבה כנסת ישראל לנביא (סנה' קה.). תשובה ניצחת השיבו עורב לנח אמר לו רבך שונאנו ואת שנאתנו וכו' (שם קח:). — ובצרוף •תשובתו בצדו וכד': רביעי מקל וחומר כדאמרן א"ר יוחנן מעם בריבי אינו יודע שחרי תשובתו בצדו (סוטה כט:). כל מקום שפקרו הצדוקים תשובתן בצידן (סנה' לח:). — ועי' צַד, עמ' 5376. — ובספה"א בפרט במשמ' תשובת חכם גדול על שאלה בהלכה, Responsum: ובין תשובות הגאונים מצא רבינו הקדוש וצ"ל תשובה משובשת ואומרת כיון ששתה כוס שגמרו עליו את ההלל אסור לשתות (אוצה"ג, פסח', התשובות, 156). כאשר מצאתם בתשובה שהזכרתם (תשו' הגא', הרכבי, 140). פצעילי תמרה לר"ש מהו, פי' בתשובות פגי תמרה שהכניסן וכו' (ערוך, ערך פלעל). ראיתי בפירושי רבותינו הגאונים ז"ל ובתשובות שאמרו אין אומרים עניננו אלא במנח' בלבד (שם, ערך קנל, נשם ר' נסים

---

1) [כאמור בפרושו של העורך משנת תשי"ד עמ' 205 וכו' אין תשובת במשמ' מענה, כשח"פ מן השיב (דבר), במקרא, והכונה כאן: וגם כשתשובו אלי ע"ד פעם ועוד פעם, נשאר בפיכם ובידכם עמל ומעל, בדומה לכתובים כגון שם ו כט: שבו נא אל תהי עולה ושבו עוד צדקי בה, ועוד. ואלו שם לד לו: אבי יבחן איוב עד נצח על תְּשֻׁבֹת באנשי און, הכונה כנראה, כאמור בהערה לערך תּוֹשָׁבוּת: על תְּשֻׁבַת.]

2) [כדה"א כ א: ויהי לעת תְּשׁוּבַת השנה לעת צאת המלכים.]

3) [במגלות ממדבר יהודה משמש במשמ' זו תכופות: משוב, ז"א מְשׁוֹב.]

4) [מעין זה בבבלי (שבת פח:).]

5) [כלומר הרבה תשובות היה להם להראשונים לשואליהן (דברי פני משה).]

---

1) [כנראה אין כאן אלא ט"ס בטק' תשובות הבלות, ע"פ שמוש המלה הזאת בארמ' שבתו"ם, כגון חיי הבלותך כתרג' של חיי-הבלך (קהלת ט ט), וטעה המעתיק ע"פ דמיון הצרוף הקיפוהו בחבילי זמורות (ע"ז יח.).]

2) [כלומר דחהו בקש (רש"י).]

צ"ר יעקב). בתשובות רב שר שלום משמית דרב יהודאי גאון אמר וכו' (שם, ערך סנדלא). שואלין לו דברים שהוא ראוי להשיב עליהן אם ראי דעתו מיושבת שמרמז על תשובת לאו הרכנה, שדרך בני אדם לחרכין על לאו ועל הין וכו' (כס"י, גיטי סז:, ד"ס גודקין). לבשרם ביופי בשורות וקיבול תשובות (אגרות ר' שמואל בן עלי ובני דורו, הרכבי"ן א ג, 46). ועי' שְׁאֵלָה, עמ' 6867). — ואמר המשורר: ובתשובות עוות השכתי על זאת (תשו' תלמידי מנחם, לגנזור בתעודה). — *וכמו במקרא, במשמ' העקרית, חז־ה למקום: וההוא אשר יסב גלילו ביום פעם למערב שחות לאל ועדיו תשובותיו (כמג"ע, בשם אל, דיואן, ברודי, כלא). — ג) מצוי ביחוד במשמ' שיבת האדם מדרכו הרעה, עזיבת החטא ועשית הטוב והישר, Einkehr; recueillement; repentance, ועם פעלים כגון *חזר בתשובה, *עשה תשובה: האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה (יומא ח ט). תשובה ומעשים טובים כתרים בפני הפורענות (אבות ד יא). יפה שעה אחת בתשובה ובמעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא (שם שם יז). וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה (שם ה יח). כשאין ישראל עושין רצונו שלמקום גזירה יוצא מלפניו וכו' עשו תשובה הוא מחזירה (מכי' דרשב"י, הפמן-מלמד, 82). מצדיקו אני בתשובה (שם 216). לרחקן אי איפשר, שעשו תשובה (ירושי ברכ' ט ג). דומה שמתוך תשובה נפטר (שם חגי' ב א). אדם שעבד עבודה זרה והעמיד צלם בהיכל אתה מקבלו בתשובה (שם סנה' י ב). אמר יונה יודע אני שהגוים קרובי תשובה הן (שם שם יא ז). תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים (ברכ' יז.). אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה (שם יט.). ואלו הן פרקליטין של אדם תשובה ומעשים טובים (שבת לב.). שוב יום אחד לפני מיתתך, שאלו תלמידיו את ר"א וכי אדם יודע איזהו יום ימות, אמר להו וכל שכן ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה (שם קנג.). שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן תורה ותשובה וכו' (פסח' נד.). גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד (יומא פו.). גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה (שם פו:). גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות וכו' שזדונות נעשות לו כזכיות (שם שם). גדולה תשובה שמארכת שנותיו של אדם (שם שם). גדולה תשובה שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלין לכל העולם כולו (שם שם). תשובת (הרשעים) המוחלטין מעכבת הפורענות (שם שם). אחינו לא שק ותענית גורמין אלא תשובה ומעשים טובים גורמין שכן מצינו באנשי נינוה וכו' (תענ' טז.). ואפילו רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירים לו שוב רשעו (קדוש' מ:). מעשה באדם אחד שבקש לעשות תשובה אמר' ליה אשתו, ריקה אם אתה עושה תשובה אפילו אבנט אינו שלך, ונמנע (תנ"א, ב"ק לד:). כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים וכו' אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין וכו' אלא הקב"ה מעמיד להן מלך שגזרותיו קשות כהמן וישראל עושין תשובה ומחזירן למוטב (סנה' צז:). כך הוא כוחה של תשובה ואני לא הייתי יודע (מד"ר בראשי' כב). ר"י אמר תשובה עושה מחצה ותפלה עושה הכל, ריב"ל אמר תשובה עשתה את הכל ותפלה עשתה מחצה (שם ויקי' י). גדול הוא כחה של תשובה שמבטלת גזירה ומבטל שבועה (שם שם). ואבדיל אתכם מן העמים וכו' כך הקב"ה מצפה לאו"ה שמא יעשו תשובה ויקרבן לתחת כנפיו (שם במד' י). גדול השלום שניתן לעושי תשובה וכו' (שם שם יא). ושבת עד ה' אלהיך, אין לך דבר גדול מן התשובה (שם דבר' ב). מה השמן הזה אין משתבח אלא ע"י כתישה, כך ישראל אין עושין תשובה אלא ע"י יסורין (שם שה"ש א, לריח שמניך טובים). אילו היו ישראל עושין תשובה אפילו יום אחד מיד הם נגאלין ומיד בן דוד בא (שם שם ה, קול דודי דופק). בוא וראה שאין מכה בעולם שאין לה רפואה, ומה היא רפואתו של יצה"ר תשובה (תנחו' נח ח). התשובה מבטלת כל הגזירה והתפילה חצי הגזירה (פסיק' רב', אחרי מות, מא"ש, קפה:). שהקב"ה יושב ומצפה להן לישראל יותר ממה שמצפה האב לבנו והאשה לבעלה שיעשו תשובה כדי שיגאל אותם (תדבא"ר לא). — ובצרופים,

*בעל תשובה, מי שעושה תשובה: מקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינם עומדין (ברכ׳ לד:). זה ידו של הקב״ה שפרוסה תחת כנפי החיות כדי לקבל בעלי תשובה (פסח׳ קיט.). אם היה בעל תשובה אל יאמר לו זכור מעשיך הראשונים (ב״מ נח:). כנגדו שבט ראובן שהוא בעל תשובה ותשובה מדה טובה (מד״ר במדי׳ ב). וזה שכר בעל תשובה שהוא נקרא סר מרע (שם שם י). שבאותו זמן היה ראובן בעל תשובה ולבש שק ומתענה ומתפלל וכו׳ (שם שם יג). — *ופתח של תשובה: מלמד שפתח להם הקב״ה פתח של תשובה (מד״ר בראש׳ לח). אמר הקב״ה לישראל, בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט, ואני פותח לכם פתחי׳ שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו (שם שה״ש ה, קול דודי דופק). — *ושערי תשובה: שערי תפלה פעמים פתוחים פעמים נעולים, אבל שערי תשובה לעולם פתוחים (שם דבר׳ ב). — *והדריך בתשובה: בן מ״ח שנה הכיר אברהם את בוראו ומה מקיים בו היה מותקן להדריך פני כל העולם בתשובה (שם בראש׳ ל)[1]. — *ותלתה התשובה: עבר על מצות לא תעשה ושב מיד התשובה תולה יום הכיפורים מכפר וכו׳ אבל מי שנתחלל שם שמים על ידו אין כח לא לתשובה לתלות ולא ליו״ה לכפר ולא לייסורין למרק אלא תשובה ויו״ה תולין וכו׳ (ירוש׳ שבוע׳ א ע)[2]. — *ואפר עצמו מעשות תשובה: אבירם, שאיבר עצמו מעשות תשובה (סנה׳ קט:). — ובתפלה: והחזירנו בתשובה שלמה לפניך, ברוך אתה ה׳ הרוצה בתשובה (תפלת י״ח). ורוצה אתה בתשובת השבים ואי אתה חפץ במיתתם (מה נאמר לפניך יושב מרום, סדור רסע״ג, רס״ב). — ובספה״א: שיהא לו כפרה שהיה בעל תשובה (ערוך, ערך נתן). ואין מקבלים אותם בתשובה לעולם (רמב״ם, עבודת כוכבים ב ה). התשובה בשני הכתובים נאמרת על הצדיק ועל הרשע (ראב״ע, הגיון הנפש, ע:). דרכן של בעלי תשובה להיות שפלים וענוים ביותר (ר״י אלנקאוה, מנוה״מ, ענלאו ג, 74). וארבעה עניני תשובה, תשובת הגדר וכו׳ תשובת הכתוב, תשובת הבאה וכו׳ (שם, שם, 113). — ואמר הפיטן: ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רע הגזרה (ונתנה תקף, מוסף ר״ה). הורית דרך תשובה לבת השובבה (סוריה, סליחו׳ לו״ג). תמיהתו משובתו תחייהו תשובתו (ראב״ע, אמונתך, איגר 201). — *תשובת המשקל, תשובה על ידי סגופים השקולים כנגד הנאת החטא: תשובת המשקל, ישקול צערו כנגד מה שנהנה (מנוה״מ לר״י אלנקאוה, ענלאו ג, 114). ועי׳ ערך מִשְׁקָל.

1) [עי׳ בהערת תיאודור שם, עמ׳ 274.]

2) [והשוה יומא פו.]

*תְּשׁוּעַ, ש״ז,—חלק תשיעי, אחד מתשעה; Neuntel; neuvième; ninth: מי שיש לו כלכלה והוא מבקש לעשר׳ נוטל שני תישועין ותישוע של תישוע שהן עשר מעשר ותשע מעשר שני, ויאמר תשע עשרה. א״ר זעירא דברי חכמים וחידותם הרוצה להכנים מאה תאנים מתוקנות לתוך ביתו הרי זה נוטל על כל תאינה ותאינה שני תישועין ותישוע של תישוע שהן עשרים ושלש תאיני׳ ארבעה אמר תישועו של תישוע (ירוש׳ דמאי ז ז). צא מהן ארבעה תשועין לארבע רוחות נשתייר שם תשעה עשר תלתולין חסר תשוע (שם ערוב׳ ג ה). — ובספה״א: נמצאו ב׳ ידות של זה הככר רטל פחות[1] י״ב תישועין והיינו דאמר וקרובין לחיות שוין (ר״ח, ערוב׳ סב:).

תְּשׁוּעָה, תְּשֻׁעָה, ש״נ, סמ׳ תְּשׁוּעַת, כנ׳ תְּשׁוּעָתִי, תְּשׁוּעָתְךָ, תְּשׁוּעָתָהּ, — לדעת המפרשים כמו יְשׁוּעָה[2]), עזרה והצלה, מיד אויב, מצרה וכדו׳, נצחון, Rettung, Sieg; délivrance, victoire; deliverance, victory: אתה נתת ביד עבדך את הַתְּשׁוּעָה הגדלה הזאת (שפטי׳ יט יח). מחר תהיה לכם תְּשׁוּעָה בחם השמש (ש״א יא ט). כי היום עשה יי׳ תְּשׁוּעָה

1) [בדפוסים באה כאן הערה: „אולי צ״ל רטיל פחות תישוע כי כל הכיכר מחזיק י״ב תישועין וצ״ע.]

2) [אמנם אפשר שאין תשועה מראש גזירת מן ישע אלא מן א. שוע (עי׳ בהערות לשרש זה. לעיל עמ׳ 6977 וכו׳) כלשון כח וגבורה, כגבורה על צר ואויב, ואך אח״כ והתה משמ׳ המלה במשמעות של ישועה ע״פ דמיונן של מלים אלו.]

בישראל (שם שם יג). ויעש יי' תשועה גדולה לכל ישראל (שם יט ה). ותהי התשעה ביום ההוא לאבל לכל העם (ש"ב יט ג). ויעש יי' תשועה גדולה ביום ההוא (שם כג י). כי בו נתן יי' תשועה לארם (מ"ב ה א). חץ תשועה ליי' וחץ תשועה בארם (שם יג יז). ישראל נושע ביי' תשועת עולמים (ישעי' מה יז). קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תאחר (שם מו יג). אכן ביי' אלהינו תשועת ישראל (ירמי' ג כג). שקר הסוס לתשועה וברב חילו לא ימלט (תהל' לג יז). ותשועת צדיקים מיי' (שם לז לט). צדקתך לא כסיתי בתיך לבי אמונתך ותשועתך אמרתי (שם מ יא). יאמרו תמיד יגדל יי' אהבי תשועתך (שם שם יז). הבה לנו עזרת מצר ושוא תשועת אדם (שם ס ג). פי יספר צדקתך כל היום תשועתך (שם עא יה). ויבאני חסדך יי' תשועתך כאמרתך (שם קיט מא). כלתה לתשועתך נפשי לדברך יחלתי (שם שם פא). הנותן תשועה למלכים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה (שם קמד י). אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה (שם קמו ג). באין תחבלות יפל עם ותשועה ברב יועץ (משלי יא יד). סוס מוכן ליום מלחמה וליי' התשועה (שם כא לא). טוב ויחיל ודומם לתשועת יי' (איכה ג כו). ויושע יי' תשועה גדולה (דה"א יא יד). אם תחזק ממני ארם והיית לי לתשועה ואם בני עמון יחזקו ממך והושעתיך (שם יט יב). כהניך יי' אלהים ילבשו תשועה[1] (דה"ב ו מא). — ובתאור לאלהים: חושה לעזרתי אדני תשועתי (תהל' לח כג). הצילני מדמים אלהים אלהי תשועתי (שם נא טז). — ואמר בן סירא: רצונו יצליח ואין מעצור לתשועתו (ב"ס גני' לט כח). — ובמדרש: הסימן הזה יהיה בידכם ביום שעשיתי לכם תשועה (מד"ר שמות יח). נגלה עליהם הקב"ה לגאלם וכמה גלים קשים עברו עליהם ועשה להם תשועה (שם שם יט). — ובתפלה: על הנסים ועל הפרקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות (על הנסים, לחנכה ולפורים). ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן (שם). — ובסהמ"א: יושיענה בכל צידי תשועה (רש"י, יומא סב., ד"ה מה נערה). — ואמר הפיטן: נותן תשועות, ספורות משמעות (הושענה, אל למושעות). — ואמר המשורר: תשועה יחשבו מות לפניו (רמב"ע, הרשים א בכורי, שכח).

[1] [כפסוק דומה (תהל' קלב ט) ילבשו צדק.]

תְּשׁוּקָה, ש"נ, כני תשוקתך. תשוקתו, — שה"ש מן שוק, שוקק, במשמ' רעב וצמא[1]): אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרנך בעצב תלדי בנים, ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך (בראש' ג טז). הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ ואליך תשוקתו[2]) ואתה תמשל בו (שם ד ז). — ובמשמ' משאלת כלפי נענועי האהבה של איש ואשה, Begierde; désir; desire: אני לדודי ועלי תשוקתו (שה"ש ז יא). — ובתו"מ: ארבע תשוקות הן, אין תשוקתה של אשה אלא לאישה, שנאמר ואל אישך תשוקתך, אין תשוקתו של יצר הרע אלא על קין וחבירו, שנאמר ואליך תשוקתו, אין תשוקתן של גשמים אלא על הארץ, שנאמר פקדת הארץ ותשוקקה, ואין תשוקתו של הקדוש ברוך הוא אלא על ישראל, שנאמר ועלי תשוקתו וכו' בשעה שהאשה יושבת על המשבר היא אומרת עוד איני נזקקת לבעלי מעתה, והקב"ה אמר לה תשובי לתשוקתך, תשובי לתשוקת אישך (מד"ר בראש' כ). — ובסהמ"א: ותתעורר התשוקה אליו ותטהר הנפש בו (ר"י א"ח, הכוזרי ה כג). מבחר בני אדם המושל בתאותו ולא תעבדנו תשוקתו (ר"י זבארה, ס' שעשועים ה, דודזון, 98). בהיות תשוקתו ממיתת אותו שהוא לא ישתדל במה שיניח התשוקה

[1] [עי' בהערה שאחר זו.]

[2] [כמבאר בפרטים במחקר הערוך על פרשה זו, בהלשון והספר ב, עקר כונת דברי האלהים אל קין, עובד האדמה, המצטער על כי זכה הבל כאלו בבכורה בקבל האל את מנחתו, היא: למה נפלו פניך, הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב שאת (כלו' אם קבלת יתר שאת בנחלה או לא), הרי אתה, עובד האדמה, לפתח חטה תצבר (תצבר תבואה למכירה, כלשון ונפתחה בר), ואליך תשוקתו (כלו' והוא, כשירעב, יבוא אליך לקנות תבואה), ואז תמשל בו. על העבדה, שאין כאן חטאת לשון חטא ועון, אלא לשון חטה, עמד שמואל בתלמוד (ברכות סא.) באמרו: כמין חטה הוא (יצר הרע) דומה, שנאמר לפתח חטאת רבץ. בדיון על מלה זו האריכו ביחוד תלמידי מנחם ן' סרוק בתשובותיהם, שטרן, 75 וכו', ועי' שם.]

תהיא וכו' ואלו הניח התשוקה ההיא היה יותר טוב לו (ר"ם א"ת, מו"נ א לד). כיון שכלם מתנועעים בתשוקה לאותו צד (ר"י אלברגלוני, פרוש מו"נ ב יט). — ואמרו משוררים: ארצה אבניו ועפרותיו אחנן, וחרבותיו ארוח במי דמעות תשוקתי (יהודה אבן גיאת, מבין עפאים, מעה"ם, 124). ועלה במחשבה תחלה בראת חמר וצורת והחפץ ואליו תשוקותיו (ראב"ע, בשם אל, ברודי, רלח). ופניתי למקומי ולבי נעזב לקירותיו, ואני מקלל חבר חקיני ותשוקותיו (ר"י אלחריזי, תחכמוני כ, קאמינקא, 208).

***תְּשׁוּקִי**, תשוקיי, ת"ז, — ברוך בתשוקה: ולמה זה יתנועע זה הגלגל תנועתו התשוקיית לצד שבלו הנפרד לצד מזרח וכו' (ר"ם א"ת, מו"נ ב יט). התנועה לגלגל היא רצונית תשוקיית (חסדאי קרשקש, אור ה' א ו).

***תְּשׁוּר**, ש"ז, — כמו תשורה: שור בעד שור לתשור הסבת ועל כל תשורה תשורו שגבת (ר"א קליר, ערב אסר עלם, יוצר ב פסח).

תְּשׁוּרָה, ש"נ, — לפי ההבנה המקבלת מתנה[1]) וכד', Geschenk; présent; gift: ויאמר שאול לנערו והנה נלך ומה נביא לאיש כי הלחם אזל מכלינו ותְשׁוּרָה אין להביא לאיש האלהים מה אתנו (ש"א ט ז). — וכסהמ"א: להריק לו ממעל כל טובה ותשורה חשובה (אגרות ר' שמואל בן עלי ובני דורו, הרכבי, א ג, 57). — *ותשורות המלך וכד': ואין גובין מהן (מתלמידי חכמים) לבנין החומה ותיקון השערים ושכר השומרים וכיוצא בהן ולא לתשורת המלך (רמב"ם, תלמוד תורה ו י). או הנתפש על התשורה שנותן כל איש ואיש למלך בעברו עליהם או חיילותיו (שם, גוזל ומזיק ה ה; וכן ש"ע ח"מ הרשאה קכח). — ואמרו פיטנים ומשוררים: שור בעד שור לתשור הסבת ועל כל תשורה תשורו שגבת (ר"א קליר, ערב אסר עלם, יוצר ב פסח). קחה לך תשורה בדלת אמרים, ומה טוב מנחות כמו זאת שלוחות (רמב"ע, השנ לין, ברודי, פא). נח נמלט מעברה ויצא בשלום ותשורה הקריב בהמה טהורה כי מעלת גרה היא (ראב"ע, אחד רבה אמונתך, איגר, 108). כי שם תבוא לך תשורת ספר תורה (הוא, שם, 145). כאלו הזמן חשק בלילות ומאהבה שלחך לה תשורה (ר"י חריזי, נאם היימן האזרחי, מעה"ם, 183). — ובצרופים, *תשורת אהבה וכד': קחה שירה מישרת ישרה תשורת אהבה וכה קדושה (יוסף בן חסדאי, שלבבי, מעה"ם, 29). מנחה המה מפי רעיון ותשורת בין מאת יצר (רמב"ע, התרשיש שער י, מק"נ, 86).

תְּשׁוּשׁ[1]), ת"ז, — חלש, חסר כח, schwach; faible; weak: וכי יש רעה חולה ורעה טובה אלא איזו רעה חולה כגון דגלום פטרגום[2]) מסכין תשוש[3]) ערטיל וכפין (מד"ר קהלת ה יב). — וכסהמ"א: (כל אלמנה ויתום לא תענון) הוא הדין

---

[1]) [אמנם אין משמ' זו של המלה יוצאת ללא ספק מדברי הכתוב, אפילו בנקוד המסרת: ותשורה אֵין (ולא אָיִן) להביא, אבל אפשר, שעקר הוראת השם היא ראיון, מן שור במשמ' ראה (כדעת רש"י), אלא הואיל ונהג הכלל ולא יראו פני (ז"א פני האלהים) ריקם, על כן קבלו המלים ראיון ותשורה משמ' זו של מתנה שנתנה כשבא אדם לֵהראות פני האלהים. התרגומים הקדומים נחלקים בהבנת המלה, ועי' גם בדברי ראב"ע לישע' נז ט: תשורת הוא דמי המראה והנבואות. השבעים מתרגמים πλεῖον, כנראה במשמ' יתרה שנותרה, ובנ"א ὑπόστασις (דבר מן הדברים), הסורי: זודא (שהוא כרגיל תרג' של צידה לדרך). ומענין ביותר הוא תרג' הוולג' sportula, שפרושו בעקר סל, טנא, שהביאו בו בשר קרבן או כסף, ואח"כ גם: סכום כסף. הבנה זו של תשורה כנראה הֻשפעה מן היונ' θησαυρός, שפרושה גם אוצר וכד' וגם (עי' במלונם של Liddle, Scott) כמו sportula. הטנא אשר הביאו בו מנחה וקרבן. והואיל ואין גזירת מסתברת למלה θησαυρός ביונ', יתכן שהיא המלה תשורה העברי שהשאלה מלשון זו או מכנענית לתחום הלשון היונ', וצ"ע.]

[1]) [בעקר בינ' פעו' מן תשש, כתמורת תשיש(א) בארמ', ואולי השפיע הדמיון אל כתוש על צורת המלה. ואמנם אין הגרסה מֻסמכת בכל מקום, ומקצת דגמאות מובאות בערך *תָּשִׁישׁ.]

[2]) [מלה זו היא ט"ס במק' פודגריטים (עי' קרוים .II Lehnw, עמ' 423), ואלו המלה הראשונה לא נתפרשה כל צרכה כמלה יונ', ואולי הכונה לרגלי הפודגרטים. וצ"ע.]

[3]) [נ"א: תשיש.]

לכל אדם אלא שרבר הכתוב בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם (רש״י, שמות כב כא). חית השדה חלשת ותשושת[1] כח מחית היער (תוס׳, ישעי׳ כו ט). בחולה, בחוש ותשוש כח (תוס׳, יומא פג.). ומה היו עושין התשושין והפודגרין שבהם (ילק״ש ש״ב קמא). וזקנים תשושי כח שהולכין במשענת בידם (ר״ח, ב״מ כא:; וכן ערוך, ערך נמס). וזו מפני שראות תשושת כח הרגוה (ערוך, ערך גברא). כי הכח (של הזקן) כבר תשוש לעכל המזון (רסב״ץ דורלן, מגן אבות ס כא). לא אוכל להאריך אף כי אני היום מסכוני באשישות וידי רפות ותשושות (שאילת יעבץ, חלק ב, למברג, סס יע). — *ותשישות במשמ׳ תְּשִׁישׁוּת, לשם החרוז: כלכל עדני מתשישות יסרגי קשות מקששות כונתי חולת תשישות מסכוני באשישות (אור ישע, יולר ב ספח).

*תְּשׁוּת[2]), ש״נ, — תכונת התש והחלש, בעקר בצרוף *תשות כח: ואף על פי שדורות הראשונים היו מולידין בני ת״ק שנה בימי אברהם נתמעטו השנים ככר ובא תשות כח לעולם (רש״י, ברא׳ יז יז). ושבו העבים, חשכת עינים יבא ויכסה המאור אחר שירבה בבכיה בזקנותו מחמת תשות כח וצרות רבות עליו (תוס׳, שבת קנב:). לפי שמחמת החולי ותשות הכח יבש המעין ונהפך השער ללבן (תוספ׳ הרא״ש, נדה יט.). — ואמר הפיטן: קשוב תחן שיחנו ראה בתשות כחנו, ואל באפך תוכיחנו (ר׳ סעדיה, אלהים אין בלתך, סליחי׳ לצו״ג).

*תְּשְׁחֹרֶת[3]), ש״נ, — בעקר שם״ס מן שִׁחֵר, כקצור בספ׳ תשחרת מוסר, Züchtigung, Zurecht-weisung; châtiment, réprimande; chastisement, reproof: הוי קל לראש ונוח לתשחורת והוי מקבל את כל האדם בשמחה (ר׳ ישמעאל, אבות ג יב). תני ושפל ברך ונוח [ל]תשחורת ורגיל בחכמה ורגיל באגדה ויש לו בית ושדה (ירוש׳ תעני׳ ב ב). שלש דמעות רעות, דמעת העשן ודמעת הבכיה ודמעת בית הכסא ושל תשחורת[1]) קשה מכלם, ומעשה באשה אחת שהיה לה בן תשחורת[2]) ומת, היתה בוכה עליו בלילות וכו׳ (מד״ר איכה, כלו בדמעות עיני). העניים והביישנים ושפלי הרוח ונוחין לתשחורת ובעלי הבטחה וכו׳ (דרך ארץ רבה ב). — *מלאך התשחרת: הוי אוהב את החסידים כדי שתנצל ממלאך התשחורת[3]) (דא״ז ע). — ובספה״א: שבעוונותינו ובעון דורנו גברו היגונות ועצמו התלאות

---

1) [נ״א: תשות, תשת ועי׳ אבינרי, היכל רש״י א, שנ.]

2) [עי׳ גם א. *תַּשׁ, *תָּשַׁשׁ, הערות.]

3) [אין הפרושים השונים שהצעו למלה זו עולים יפה אף בחלק מן המקומות שהיא באה בהם בתו״מ. אין לראות בה לשון שחרות במשמ׳ זקנה (כדעת רש״י ואחרים בהסתמכם על קהלת יא י בהבנה זו) ולא במשמ׳ נעורים (כהבנה הרגילה בקהלת שם), שכן אין תשחרת לפי משקל המלה אלא שם פעלה כדגמת תלבשת, תקרבת, תספרת, תסרקת ועוד, ועל כן אין לראות ב״תשחרת״ גם כנוי לבני אדם ״שחרי הראש״ בכלל. ואין תשחרת יכולה להורות על ״החיפוש שהשלטונות מחפשים אחרי בני האדם שיעבדו להם עבודתם״, פרוש שגם אלבק במהדורת המשנה שלו נקט בו, הואיל ואין ״שחר״ במשמ׳ כזאת במקורות. ואולם מצוי ושכיח היה בלשון, אף בפי חז״ל, על יסוד הכתוב במשלי יג כד (חשך שבטו שונא בנו ואהבו שחרו מוסר) הצרוף שחר את פ׳ או לפ׳ מוסר (כגון במד״ר בראש׳ לט: היה יצחק משחר מוסר ליעקב), וטבעי הוא הדבר, שאמרו בלשון קצרה ״תשחרת״ במק׳ ״תשחרת מוסר״ כלשון תוכחת מוסר, בשבט ובדבורים. ומתאים הוא לאמר על האדם בכלל ועל שלית הצבור בפרט, שעליו להיות קל לראש ונוח לתשחרת מוסר, אף לדברי הבקרת שראש וגדול ממנו משמיע באזניו. ועי׳ בהערות שאחר זו.

המחבר במלונו הקצר מזכיר (ע׳ באמור לעיל) את האפשריות של הבנת המלה א) פקיד ממשלתי, ב) מס, ג) נעורים.]

1) [כלו׳ דמעה מתוך יסורי תוכחת.]

2) [בן שנתיסר ביסורי תוכחת.]

3) [המלאך הבא ליסר ולהוכיח את האדם, ובנסחאות המובאות ע״י מ. היגער במהדורת מסכת ד״א עמ׳ 136 וכו׳ משפטים כגון: הוי אוהב את החסידים כדי שתנצל ממלאך התשחורת (שם כמה פעמים), אהוב את גמילות חסדים כדי שתנצל ממלאך התשחורת (נ״א: ממלאך המות). ואמנם היו שפרשו צרוף זה בדרכים שונות בלתי מסתברות, ואלה למשל דברי ר״י בן יוסף בן אלנקאוה במנורת המאור ד, ענלאו, 432: פי׳ מלאך המות שמשחיר פני האדם במותו, ויש אומרים שהוא המלאך המשחית הממונה להמית את הבחורים, מגז׳ הילדות והשחרות ע״כ. וכן היו רבים שחברו צרוף זה עם שָׁחוֹר, ועוד.]

ורבו תאנחות מכובד הפרעניות וגודל המסים ועוצם מיני התשחורת היוצאית עלינו בכל יום (ר"י ברללוני, ס' הפטרום, מק"ג, 137). אעפ"י שחלוה מסחר לפרוע חובו כדי להציל עצמו מן האונסים העתידי' לבא כמו חילוף חמטבע וגזירת חמסים והתשחורת חדין עמו שאין נראית הקלקלה וכו' (יעקב בן אשר, טור חשן משפט עד). — ובסמיכות עם תאר, *נוחי תשחרת: הענוים ושפלי רוח ונוחי תשחורת ובעלי הכטחה עליחם הכתוב אומר וכו' (ר"י בן יוסף בן אלנקאוה, מנה"מ, ענלאו, 435). — ומ"ר *תשחורות: אף על פי שלא נתחייב בענייני המסין והתשחורות עד שיהא שם שנים עשר חדש מכל מקום הרי הוא כבני העיר להתחייב בכל ענייני צדקה (ספר בר ששת, תשובה ריד). שהמסין והתשחורות הרי הן כספי העיר לפי שהן לשמירתם (הריב"ש קלב). — ואמר הפיטן: מלאכי השרת נוחים לו לתשחרת כהלכה ומסרת (לבעל התפארה, הוסף לפנת ג אחר פסח). ועול מלכות מיני מס ותשחורת וכסף גולגלתא וארנונא (בן יהודה, ס' מוסר ג ד) [1].

תְּשִׁיָּה, עי' תּוּשִׁיָּה.

***תְּשִׁיעַ**, ש"ז, —חלק תשיעי, אחד מתשעה: אמרתי התדע שליש ושתי שתותים ושלשה תשיעים כמה הם? אמר לא אדע (ריב"ע בן זבארה, ס' שעשועים י, דודזון, 117).

***תְּשִׁיעַאי**, תוס"ז, —הצעת שם לכוכב לכת תשיעי, שאחר התמינאי: כי לפי סדר המערכה וההרווחה הנהוגה במרחק חברת כוכבי לכת כולם ירחק התשיעאי מן השמש בכפלים מן התמינאי וכו' שפטו החוזים בצדק על מציאות הזעירי בין מאדים לצדק (כ"ד מפרידנסויזן, תולדות הטבע, לג.).

תְּשִׁיעִי, תְּשִׁעִי, ת"ז, נק' תְּשִׁיעִית, תְּשִׁיעִת, תְּשִׁעִית, — מספר סדורי שאחר המספר שמיני, neunter; neuvième; ninth, — א) במנית בני אדם או דברים שאין בהם רוח חיים לפי זמנם או מקומם: אליאל חשבעי יוחנן השמיני אלזבד הַתְּשִׁיעִי (דה"א יב יא–יג). להקוץ השבעי לאביה השמיני לישוע הַתְּשִׁעִי לשכניהו העשרי (שם כד י–יא). השמיני ישעיהו בניו ואחיו שנים עשר הַתְּשִׁיעִי מתניהו בניו ואחיו שנים עשר (שם כה יה–יו). — ב) ובמנית ימים בחדש, חדשים בשנה, ושנים במלכות המלכים או בתקופת שנים אחרות: וזרעתם את השנה השמינית וכו' עד השנה הַתְּשִׁיעִת עד בוא תבואתה תאכלו ישן (ויקי כה כב). ביום הַתְּשִׁיעִי נשיא לבני בנימן אבידן בן גדעני (במדי ז ס). בשנת [1] הַתְּשִׁיעִית להושע בן אלה לכד מלך אשור את שמרון (מ"ב יז ו). בשנת הַתְּשִׁעִית לצדקיהו (ירמ' לט א). ויהי בשנה הַתְּשִׁעִית למלכו (שם נב ד). בשנה הַתְּשִׁיעִית בחדש העשירי (יחזק' כד א). הַתְּשִׁיעִי לחדש הַתְּשִׁיעִי (דה"א כז יב). — והתשיעי במשמ' החדש התשיעי בשנה: בעשרים וארבעה לַתְּשִׁיעִי בשנת שתים לדריוש (חגי ב י). מיום עשרים וארבעה לַתְּשִׁיעִי למן היום אשר יסד היכל יי' (שם שם יח). — ובתו"ם: כל האוכל ושותה בתשיעי (לתשרי) מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי (יומא פא:). — ובסהס"א גם במשמ' היום התשיעי בחדש: נונה תשיעי יעמידוהו בשער קדים (אמיץ כח, משלם בר קלונימוס, עבודת יוה"כ). — *ובס"ע בחכמת המספר והתשברת, במשמ' Nona, שבר מדרגת תשיעית: ונרענו העולה מהטור העליון ונשאר בטור העליון נ"ד שביעיים ח' שמיניים ב' תשיעיים נ"א עשיריים וכו' (רלב"ג, מעשה חושב, לנגי, 85–86).

***תְּשִׁיעִיָּה**, או תְּשִׁיעִית, ש"נ, —כמו תְּשִׁיעַ: היתה בידו כלכלה של פירות שאינה מתוקנת נוטל שתי תשיעיה [2] ותשיעיה תשע בין שהטבל מרובה על החולין בין שהחולין מרובין על מעשר טבל נוטל כל החולין כדי תרומת מעשר (תוספתי דמאי ח יז). — ובסהס"א: עשרה הם תשע מאות

---

[1]) [על תְּשִׁי (דברי' לב יח) עי' בהערת המחבר בעמ' 8821, וכן בערך שִׁיָּה ובהערת העורך שם בעמ' .]

[1]) [כך במק' בשנת בצרוף זה (ע' ירמ' לט א; נב ד; יחזק' כד א) גם במ"ב כה א, בשמוש הצורה שנת, שת (כך בכתבות) במק' שָׁנָה בפרט בממלכת הצפון בישראל.]

[2]) [כך נוסח כ"י צוקמ'. ואלו בדפוס: נוטל שני תשיעהא ותשיעהא של תשיע וכו'.]

ושמונים ושבעה וחמש תשיעיות ושמונה תשיעיות התשיעית (רמב"ע, יסוד מורא שער יח). ונשארו כ"ט שהם שתי תשיעיות ועשירית אחד וכו' ותנה המורה ס"ג ושבע תשיעיותיו ס"ט וב' שביעיותיו י"ח חלקנו זה על זה וכו' (הנ"ל, ספר המספר, 38 – 39).

***תְּשִׁישׁ** [1], ש"ז, — כמו תשוש: קול ה' בכח קול ה' בהדר, א"ר חמא בר ר' חנינא קול ה' בכח לבחורים, קול ה' בהדר לתשישין (מד"ר שה"ש ה, סכו ממתקים).

***תְּשִׁישׁוּת**, ש"נ, — תכונת התשיש והחלש, בפרט בזקנותו: ר"ל שיאמרו שאין הסבה עליונה לכל הסבות רק כשאר כל הכוחות שמקבלות מסבה אחרת וכו' וזהו תשישות כח בנקבה [2] (מאיר אלדבי, שבילי אמונה, נתיב ה', ורסא תרמז, עמ' סג.). ופי' רבי' אלפסי בכל אשה קאמר שאינה אשת חיל עכ"ל ומיהו אין נראה הטעם משום תשישות כח דאף ביתומים לאו משום תשישות כח הוא (ספר בר ששת, תשובה שסט). — ועי' *תָּשׁוּשׁ, *תָּשִׁישׁ.

***תַּשְׁלוּם**, ש"ז, מ"ר, תַּשְׁלוּמִים, תַּשְׁלוּמִין, — א) שִׁלּוּם ופרעון שהמַּזִּיק או הַחַיָּב משלם אותו' pay(e)ment; Zahlung: הגונב תרומה ולא אכלה משלם תשלומי כפל דמי תרומה (תרומ' ו ד). האוכל תרומה מזיד משלם את הקרן וכו' התשלומין חולין (שם ז א). האוכל תרומת חמץ בפסח וכו במזיד פטור מתשלומים ומדמי עצים (פסח' ב ד). האומר גנבתי וכו' משלם את הקרן על פי עצמו ואינו משלם תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה (כתוב' ג ט). חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ (ב"ק א א). חבתי בתשלומי נזקו כהכשר כל נזקו (שם שם ב). והניזק והמזיק בתשלומין (שם שם ג). שמדת תשלומי כפל נוהגת בין בדבר שיש בו רוח חיים ובין בדבר שאין בו רוח חיים, ומדת תשלומי ארבעה וחמשה אינה נוהגת אלא בשור ושה בלבד (שם ז א). שלא השם המביאו לידי מכות מביאו לידי תשלומין (מכות א ב). ואם הזיק חייב בתשלומין (ערכי א ג). האוכל תרומה טמאה משלם דמי חולין טהורין, שילם מן הטמאים מהו, סומכוס אומר בשוגג תשלומיו תשלומין, במזיד אין תשלומיו תשלומין (תוספתי תרומ' ז ז). יום הכיפורים הרי הוא כשבת לתשלומין (שם מגי' א ז). מה מכה בהמה בתשלומין אף מכה אדם בתשלומין (ספרא ויק, אמור פרק כ). שוות סיכה לשתייה לאיסור ולתשלומין אבל לא לעונש (ירוש' מע"ש ב א). מאחר שלא לצורך היה מתחייב בנפשו, וכאן אפי' שלא לצורך יהא פטור מן התשלומין (שם שבת ב ב). אין בין שבת ליו"ה אלא וכו' הא בתשלומין שניהן שוין (שם מגי' א ח). מה שבת מתחייב בנפשו ופטור מן התשלומין אף יוה"כ מתחייב בנפשו ופטור מן התשלומין (כתוב' ל.). — ב) הַשְׁלָמָה ומלוי מה שהחסר, Ergänzung; supplément; complement: מי שלא אכל בלילי יום טוב הראשון ישלים בלילי יום טוב האחרון, וחכמים אומרים אין לדבר תשלומין (סוכה ב ו). מה תלמוד לומר שבעת ימים לה', מלמד שכל הרגל תשלומים לראשון (ספרי דברי קמג). מטלטלין בשני תשלומין לראשון (ירוש' ערוב' ג). מנין לעצרת שיש לה תשלומין כל שבעה וכו' (מו"ק כד:). — ובסהמ"א: ואת תשלום השכר שלי בעם הזה תודיעני (רס"י, שמות לג יג). וסוף תשלום בית זה היה עד יום שלישי וכו' (הנ"ל, עזרא ו טו). שנה אחר תשלום הבית (הנ"ל, שם ז ז). עד תשלום בניינה התוטל עליהם (הנ"ל, נחמ' ג ב). בתשלום חומת העיר (הנ"ל, שם יב כז). תשלום שכר גדול להבאת שלום (הנ"ל, יבמ' קט:, ד"ה אהיה כדיפה). אותם המתעסקים לדעת את בוראם בעולם הזה ונשמתם בתשלומה לעולם הבא (זוהר, מדרש הנעלם חיי שרה, קכח.). כל מי שעבר עליו זמן תפלה ולא התפלל וכו' משלם אותה תפלה בזמן תפלה הסמוכה לה, ומקדים תפלה שבזמנה ואחריה מתפלל את התשלומין, כיצד טעה ולא

---

[1]) [עי' *תָּשׁוּשׁ, הערות, ב. *תַּשׁ, הערה, עמ' 7927.]

[2]) [כלו' זאת כונת דברי רז"ל (המובאים לעיל בערך א. *תַּשׁ): תש כחו כנקבה. המלה נוצרה בעבר' ע"פ הארמ' תשישו(תא), וחשוה גם את דרשת חז"ל על קהלת (י יז) בגבורה ולא בשתי: בגבורתו ולא בתשישו (מד"ר קהלת לכתוב).]

התפלל שחרית ועבר חצי היום מתפלל מנחה שתים, ראשונה תפלת מנחה והשניה תשלומי שחרית (רמב"ם, תפלה ג ט). ידליק בלילה הראשונה נר אחד ובלילה השנית שתי נרות ומדליק ועולה עד תשלום שמונה לילות בשמונה נרות (מנוס"מ לר"י אלנקאוה ג, 206). באחרונות (בדברות אחרונות) היו שתי טיתין, אחת בעבורן ואחת תשלום לראשונות (תשובה על ענין הזיווגים, מנוס"מ לר"י אלנקאוה ד, 565). — ובחכמת ההנדסה: וזוית הצרה שהיא תשלום הניצבת לכדי מרווחת (יסוד עולם לר"י הישראלי, י). — וכן בא הצרוף תשלומי קדיש וברכו ליחיד, בסדור עבודת ישראל, בֶּר, עמ' 120.

תשלומת, עי' *תַּשְׁלֹמֶת.

***תַּשְׁלִיךְ,** — צורת פֹּעל שהפכה ש"ז כשם למנהג להשליך בר"ה פרורי לחם וכד' לים ולנהרות כסמל לבטול החטאים, על יסוד דברי הכתוב: וְתַשְׁלִיךְ במצלות ים כל חטאתם (מיכה ז יט), נוהג בספרות ובדבור [1].

***תַּשְׁלֹמֶת,** תשלומת, ש"נ, — גמול ושלום, ואמר בן־סירא: היטב לצדיק ומצא תשלומת אם לא ממנו מיי' (ב"ס גני' יב ב). כי אלוה תשלומות הוא ושבעתים ישים לך (שם לה יג). המושה מלכי[2] תשלומות ונביא תחליף תחתיך (שם מח ח). — ובסתמ"א, כמו תַּשְׁלוּם: כל זמן שאינה מבקשת תשלומת כתובתה יש לה מזונות (הלכות פסוקות לתלמיד רב יהודאי גאון, 78).

***תַּשְׁמִישׁ,** ש"ז, — שִׁמּוּשׁ במכשיר, בכלי וכדו' לאחת המלאכות, Gebrauch; usage; application: אין מחייבין אותו למכור את ביתו ואת כלי תשמישו[3] (פאה ח ח). ולשם מוציא כל כלי תשמישו ולובש כל מה שיכול ללבוש (שבת טז ד). מי תשמישו של נחתום ישפכו (פסח' ג ה). הלוקח כלי תשמיש מן הנכרי וכו' (ע"ז ה יב). וחלונות היו שם וכתוב עליהם תשמישי הכלים (תמיד ה ג). מקום שהיה רוב מדתו שם היה רוב תשמישו (מדות ג ה). כסוי כדי יין וכדי שמן וכסוי חביות ניירות טהורין, ואם התקינו לתשמיש טמאים (כלים ג ה). שולי קערה ושולי אסקוטלא של זכוכית שהתקינן לתשמיש טהורין (כלים ל א). חשב עליו לתשמיש שיעורו בפותח טפח, למאור שיעורו מלוא מקדח (אהל' יג א). הדייר והבלן והספר מטלאין לשתות ואין מטלאין לתשמיש (תוספת' ב"מ יא ל). מה הן שורפין עליהן (על הנשיאים) מיטתן וכלי תשמישן (שם סנה' ד ג). כל המעזיבה תשמיש לבית וכו' כל מעזיבה תשמיש לעלייה (שם אהיל' ז ט). דרך מלכים להיות עומדים ואחרים מציעין להם תשמיש המרכבה ואוסרין אותה, אבל פרעה הרשע הוא בידו אסרו והציע תשמישי רכבו (מכי' בשלח א). ארבעה דברים תשמישו של עולם וכולן אם אבדו יש להן חליפין וכו' (ירוש' ברכ' ג ה). מכוי נעשה לתשמיש בתים (שם ערוב' א). ומה אם אילו שנעשו לשם ספר אינן קדושות אלא בשעת התשמיש, זו שבנויי' לשם חצר לא כ"ש (שם מגי' ג א). זה תשמישו על ידי חסין וזה תשמישו על ידי צונן (פסח' לו:). אלו כל תשמישן אינו אלא באש (מד"ר דברי' ז). סופו למכור את כל חפצי ביתו ואת כל כלי תשמישו (תנחו' שמיני ז). — *ובמשמ' שִׁמּוּשׁ וְשֵׁרוּת שפלוני משרת בו את פלוני, Dienst; service: חטאו משקה מלך מצרים והאופה לאדוניהם, בתשמיש אדוניהם (מד"ר בראשי' פח). קחו לכם מחתות וכו' הרי לכם תשמיש החביב מן הכל הוא הקטרה חביבה מן כל הקרבנות (שם במד' יח). אדם הראשון נברא לתשמישו של הקב"ה וגלגל חמה נברא לתשמישן של בריות (תנחו' אחרי ג). — *ובקצור במקום כלי תשמיש, במשמ' הדבר שמשמשים או שמשתמשים בו, Gerät; ustensile; implement, בפרט בצרופים *תשמישי קדשה, *תשמישי מצוה, חפצים המשמשים לקדש או לדבר מצוה: תשמישי מצוה נזרקין, תשמישי קדושה נגנזין, ואלו הן תשמישי מצוה סוכה לולב שופר ציצית, ואלו הן תשמישי קדושה דלוסקמי ספרים תפילין ומזוזות ותיק של

---

1) [עי' במיוחד במחקרו של י. צ. לאוטרבך על מנהג זה, שיצא ראשונה ב HUCA XI, 1936 ובהדפסה מיחדת ושנכלל גם בכרך כל כתביו של ל.]

2) [נ"א מלא, ועי' סגל, ב"ס השלם, עמ' שלא.]

3) [בירוש': כלי תשמישיו.]

פ״ת ונרתיק של תפילין ורצועותיהן (מגי׳ כו:). — ובסהמ״א: סותם החלון המשקיף על חלקו ובונה בצד הסולם אע״פ שהוא מבטל ת ש מ י ש ו (רמב״ם, שכנים ב יב). שותפו אומר לו בפתח קטן אני יכול להסתר ממך בשעת ת ש מ י ש ואיני יכול להסתר מפניך בפתח גדול (שוה, שם ה ט). — ובמשמ׳ הזדוגות איש ואשה, Geschlechtsverkehr; relations intimes; (sexual) intercourse [1]: צריכה שני עדים על כל ת ש מ י ש ות ש מ י ש (נדה ב ד). הרי שהיתה נשאת וראתה דם בשעת ת ש מ י ש וכו׳ (תוספת׳ שם ח ה). אי זו היא הקולנית וכו׳ כל שקולה הולך ממטה למטה בשעת ת ש מ י ש (ירוש׳ כתוב׳ ז ז). ואני אמתך, מלמד שתבעה לת ש מ י ש (שם קנס׳ ב ג). אין טמא אלא עד שעת הת ש מ י ש (שם נדה ה). שלשה אין נכנסין לגוף והגוף נהנה מהן אלו הן רחיצה וסיכה ות ש מ י ש (ברכ׳ נז:). כל זמן שהרוק מצוי בתוך הפה מחמת ת ש מ י ש (נדה סד:). תבען (למך את נשיו) לת ש מ י ש (מד״ר ברא׳ כג). שאין ת ש מ י ש ביום אלא בלילה (שם כוה, סגנה בנוחי). — *וגם של בעלי חיים: כל שת ש מ י ש ו ביום יולד ביום, בלילה יולד בלילה, כל שת ש מ י ש ו בין ביום בין בלילה וכו׳ (בכור׳ ח.). חם וכלב שימשו בתיבה, לפיכך יצא חם מפוחם וכלב מפורסם בת ש מ י ש ו (מד״ר ברא׳ לו). —*ובמשכב זכר: כיון שאמרו לו (אנשי סדום ללוט) הוציאם אלינו ונדעה אותם לת ש מ י ש אמרו לו עוד מי לך פה (שם שם נ). — וביחוד בצרוף *תשמיש המטה: יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובת ש מ י ש המטה (יומא ח א). מנודה מביתו שבעת ימים ואסור בת ש מ י ש המטה (נגע׳ יד ב). המדיר את אשתו מת ש מ י ש המטה (תוספת׳ עדי׳ ד ד). אין קרי אלא מת ש מ י ש המטה (ירוש׳ ברכ׳ ג ד). נח בכניסתו לתיבה נאסרה לו ת ש מ י ש המטה (ירוש׳ תעני׳ א ו). מנעתה מתשמיש המטה (מד״ר ברא׳ מה). — *ותשמיש נקבים, עשית צרכיו של אדם: שלשה מעין העולם הבא אלו הן שבת שמש ות ש מ י ש, תשמיש דמאי, אילימא תשמיש המטה הא מכחש כחיש, אלא ת ש מ י ש נקבים (ברכ׳ נז:). — ובסהמ״א: קצר כחו מטומאת קרי, קצר קומתו בטומאת ת ש מ י ש המטה (פדר״א יד). שדבר זה אין מעכב בת ש מ י ש חמימה (ערוך, ערך סעל). אבר נושק במקום ת׳ש מ י ש (רש״י, יבמ׳ נה:, ד״ה בנשיקה). כי ת ש מ י ש אדם עם אשתו צריך בו כונות טהרה וקדושה (ר״י נחמיאש, משלי יט ב). וצריך אדם לקדש את עצמו בעת ת ש מ י ש וכו׳ ושלא יקל ראשו עם אשתו בשעת ת ש מ י ש וכו׳ (ר״י אלנקאוה, מנור״מ ד, ענלאו, 72) [1].

תַּשְׁמֹשֶׁת, עי׳ *תַּשְׁמִישׁ, הערות.

***תַּשְׁנוּק** [2]), תַּשְׁנִיק, ש״ז, — חניקה, ואמר בן־סירא: מכאוב ונדדי שינה וצער ותשניק ופני הפוכות עם איש כסיל (ב״ס גניזה לד יט, סגל, קלג). — ובתו״מ: ד״א שנער, שהם מתים בת ש נ ו ק בלא נר בלא מרחץ (ירוש׳ ברכ׳ ד א, מד״ר ברא׳ לז [3]) ועוד; שם איכה פתיח׳, רבי יהושע דסיכנין; שם קהלת, ויסב העפר). — ובתפלה: תעניתנו תהא כפרתנו ות ש נ י ק נפשנו למחילה לה (רסע״ג, סדור, סט). — ובהגדת פסח: וימררו את חייהם בפרך ובת ש נ י ק גדול קצרה רוחם (אחה גאלת, הכלאל ב, כג; סדר רב עמרם השלם ב, קט.). — ובסהמ״א: ונוער, לשון ת ש נ ו ק כמו וינער ה׳ (רש״י, ישעי׳ לג ט).

תשע [4]), ממנו *תְּשִׁיעַ, *תְּשִׁיעָאִי, תְּשִׁיעִי, *תְּשִׁיעִיָּה, *תָּשַׁע, תֵּשַׁע, תִּשְׁעִים.

***תָּשַׁע**, קל לא נמצא במקורות.

— פע׳, בינ׳ *מְתַשֵּׁעַ, מתושע, — נתן בשעור של תשעה תשעה: ר׳ ביבי בשם ר׳ חנינה ובלבד שלא יפחות מחשבון משולשים, זעירא בר חיננא אמר ובלבד שלא יפחות מחשבון מ ת ו ש ע י ם (ירוש׳ שביעי׳ א ד). — ובסהמ״א: כבר אמרו מחצה על מחצה הוא מרובע,

---

1) [ע׳ *שִׁמֵּשׁ, עמ׳ 7294.]

1) [בתוספת׳ כלים ב״מ ד יב כתוב: בכסוי טני של מתכות שעשה בו מראה נשבר ובטל מת ש מ י ש ת ו טהור ע״כ, אבל קשה להניח שבאת כאן מלת תַּשְׁמִישָׁה במק׳ תַּשְׁמִישׁ, ויותר נראה, שיש לגרס מת ש מ ו ש ת ו מן תַּשְׁמֹשֶׁת, וצ״ע.]

2) [מן הארמ׳ תשנוקא, ועי׳ בהערות לשרש *שנק, עמ׳ 7332.]

3) [עי׳ בהערת תיאודור, עמ׳ 846.]

4) [עי׳ תֵּשַׁע, הערות.]

וכן שליש על שליש היא מתשע, בהן וברומין להן (מסכת המדות ה ס).

תְּשַׁע [1], שם מספר נקי, סמיי תְּשַׁע, זכי תִּשְׁעָה, סמי תְּשַׁעַת, — מספר המוסיף אחת על שמונה, ועי' גם תְּשִׁיעִי, תִּשְׁעִים, neun; neuf; nine, 9, IX — א) בנפרד לפני דברים המנויים במ"כ תִּשְׁעָה הדשים, תְּשַׁע שנים וכד': תֵּשַׁע אמות ארכה, וארבע אמות רחבה (דברי ג יא). ויבאו מקצה תִּשְׁעָה חדשים ועשרים יום ירושלם (ש"ב כד ח). בשנת שתים עשרה לאחז מלך יהודה מלך הושע בן אלה בשמרון על ישראל תֵּשַׁע שנים (מ"ב יז א). — ואחרי הדברים העומדים למנין, הנזכרים במ"כ, פרים תִּשְׁעָה, ערים תֵּשַׁע וכד': פרים תִּשְׁעָה אילם שנים (במדי כט כו). ערים תֵּשַׁע והצריהן (יהו' יט מד, כד). ויבחר ואלישמע ואליפלט וכו' ואלישמע ואלידע ואליפלט תִּשְׁעָה [2] (דה"א ג ו-ח). — ולפני שם מספר אחר, המשלים את הסכום, תֵּשַׁע וששים שנה וכד': תֵּשַׁע וששים שנה ותשע מאות שנה (בראש' ה כז). תֵּשַׁע שנים ומאתים שנה (שם יא יט). תֵּשַׁע ועשרים שנה (שם יא כד). תֵּשַׁע ועשרים ככר ושבע מאות שקל בשקל הקדש (שמות לח כד). והיו לך ימי שבע שבתת השנים תֵּשַׁע וארבעים שנה (ויק' כה ח). מחלפים תִּשְׁעָה ועשרים (עזרא א ט). — ואחר המספר הגדול, בחזרה על הדבר המנוי: ויהי אברם בן תשעים שנה וְתֵשַׁע שנים (בראש' יז א). — ובהזכרת הדבר המנוי פעם אחת: ואברהם בן תשעים וְתֵשַׁע שנה (שם שם כד). ועשרים וְתֵשַׁע שנה מלך בירושלם (מ"ב יד ב, ועוד). — וְתִשְׁעָה לחדש, במשמ' היום התשיעי בחדש: בְּתִשְׁעָה לחדש בערב מערב עד ערב תשבתו שבתכם (ויק' כג לב). בעשתי עשרה לחדש וכו' בְּתִשְׁעָה לחדש הבקעה העיר (ירמי' לט ב). — ובצרוף בוכר תִּשְׁעָה עשר: ויפקדו מעבדי דוד תִּשְׁעָה עשר איש ועשהאל (ש"ב ב ל). לפתחיה תִּשְׁעָה עשר

[1]) [גם בארמ' וסור' ואוגרית' תשע, אשור' תִּשַׁת, ערב' קדומה ומאוחרת תִשׁע a), כוש' תְּסֶעוּ.]

[2]) [אמנם בש"ב ה יד — טז בא במק' נגה; אלישוע, ואין אלישמע ואליפלט באים אלא פעם אחת, ולפי זה היה המספר הנכון שבעה ולא תשעה.]

a) تسع

ליחזקאל העשרים (דה"א כד יז). לְתִשְׁעָה עשר למלותי (שם כה כו). — ובסמ' בזכר תְּשַׁעַת, בצריפים כגון תְּשַׁעַת המטות: ואת הארץ וכו' אשר צוה יי' לתת לְתִשְׁעַת המטות וחצי המטה (במדי לד יג). ועתה חלק את הארץ הזאת בנחלה לְתִשְׁעַת השבטים וחצי השבט המנשה (יהו' יג ז). — ובסמי' בנק', רק בצרופים תְּשַׁע מאות, תְּשַׁע עשרה: ויהיו כל ימי אדם אשר חי תְּשַׁע מאות שנה ושלשים שנה וימת (בראש' ה ה). ויהי כל ימי נח תְּשַׁע מאות שנה וחמשים שנה וימת (שם ט כט). ויחי נחור אחרי הולידו את תרח תְּשַׁע עשרה שנה ומאת שנה וכו' (שם יא כה). ערים תְּשַׁע עשרה וחצריהן (יהו' יט לח). היא שנת תְּשַׁע עשרה למלך נבכדנאצר מלך בבל (מ"ב כה ח; ירמי' נב יב). — ובתו"מ: קודם תשע שעות לא ישלימו, לאחר תשע שעות ישלימו, שכן מצינו באחאב שהתענה מתשע שעות ומעלה וכו' (תעני' כה:). מאתים וארבעים ושמונה אברים באדם וכו' תשעה בראש (אהלי' א ח). — *בתשע, בתשעה, במשמ' בשעה תשע: תמיד נשחט בשמונה ומחצה וקרב בתשע [1]) ומחצה (פסחי' ה א). — *לתשעה, *מתשעה, במשמ' ביום התשיעי: קטן נימול לתשעה ולעשרה ולאחד עשר ושנים עשר לא פחות ולא יותר (שבת יט ה). לחם הפנים נאכל אין פחות מתשעה ולא יתר על אחד עשר, כיצד, נאפה בערב שבת ונאכל בשבת לתשעה ((מנחי' יא ט). — *בן תשע שנים: ספק שהוא בן תשע שנים ויום אחד ספק שאינו וכו' (יבמי' ז ד). — *בן תשעה, במשמ' עֻבּר או ולד בן תשעה חדשים: השוחט את הבהמה ומצא בה בן שמנה חי או מת או בן תשעה מת, קורעו ומוציא את דמו, מצא בה בן תשעה חי טעון שחיטה וכו' (חולי' ד ה). — *ותשעה בחדש [2]): כתשעה באב:

[1]) [נ"א: בתשעה.]

[2]) [אין לקבע אם נכתב במקורות שם המספר תשעה בשמוש זה; בפסח' ד ח וכן בתעני' ד ו, בבבלי רה"ש יח: כתוב: ט' באב, ללא הוכחה לכך, אם נהגו לומר תשעה או תשיעי בתקופה זו, וגם במקומות המובאים כאן, שבדפוסים נכתב תשעה, אין לדעת אם לא השלימו מעתיקים מלה זו במקום הקצור באות ט. ושים לב, למשל, למובא מן תעני' ד ו וממקומות אחרים, אשר שם מתחלף „ט' באב" ב„תשעה באב". וכפי שנמק

נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר (תעני' ד ו). צום הרביעי זה תשעה בתמוז שבו הובקעה העיר וכו' צום החמישי זה ט' באב שבו נשרף בית אלהינו (רה"ש יח:). כך היה מנהגו של רבי יהודה ברבי אילעאי, ערב תשעה באב מביאין לו פת חרבה במלח ויושב בין תנור לכירים ואוכל ושותה עליה קיתון של מים ודומה כמי שמתו מוטל לפניו (תעני' ל.-ל:). — ובפהמ"א: שיעור טלית המחויבת בציצית, כל שקטן בן תשע שנים יכול לכסות בה ראשו ורובו (ר"י בן יוסף בן אלנקאוה, מנוה"מ, עגלאו ב, 63). — *תשעה ירחי לדה: תשעה מי יודע, תשעה אני יודע, תשעה ירחי לדה (אחד מי יודע, הגדה של פסח).

תִּשְׁעִים, שם מספר, זו"נ, — תשע פעמים עשר, neunzig; quatre-vingt-dix; ninety: ויחי אנוש תִּשְׁעִים שנה ויולד את קינן (בראשי' ה ט). הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תִּשְׁעִים שנה תלד (שם יג יז). והבנין וכו' רחב שבעים אמה וכו' וארכו תִּשְׁעִים אמה (יחזקי' מא יב). — ובצרוף עם מספרים אחרים: ויהיו כל ימי מהללאל חמש ותִשְׁעִים שנה ושמנה מאות שנה וימת (בראשי' ה יז). ויהי אברם בן תִּשְׁעִים שנה ותשע שנים (שם יז א). ואברהם בן תִּשְׁעִים ותשע שנה בהמלו בשר ערלתו (שם שם כד). ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שמם ימים אלף מאתים ותִשְׁעִים (דני' יב יא). כל הנתינים ובני עבדי שלמה שלש מאות תִּשְׁעִים ושנים (עזרא ב נח). —ובתוה"מ: אפילו תשעים ותשעה אומרים לחלק ואחד אומר לבוז, לזה שומעין שאמר כהלכה (פאה ד א). עשר סוכות מירושלים ועד צוק, תשעים רים, שבעה ומחצה לכל מיל (יומא ו ד). בן תשעים לשוח (אבות ה כא). הקדיש תשעים מנה והיה חובו מאה מנה וכו' (ערכי' ו ב). תשעים ותשעה במרה ואחד בידי שמים וכו' תשעים ותשעה בעין ואחד בידי שמים וכו' תשעים ותשעה בצינה ואחד בידי שמים וכו' תשעים ותשעה בשרב ואחד בידי שמים וכו' תשעים ותשעה בפשיעה ואחד בידי שמים (מד"ר ויקי' טז, תרגליות, תסג-תסה).

תַּשְׁפֹּכֶת, ש"נ, — כמו שְׁפִיכָה, ואמר הפיטן: חנון הביטה ממרומים, תשפוכת דם הצדיקים ותמצית דמים, תראה בפרגודך והעבר כתמים, אל מלך יושב על כסא רחמים (אלה אזכרה, מוסף יו"כ).

תָּשֹׁק, ש"ז, —תשוקה, חשק[1]: אזכרה מקדם פלאך לשטך ולזכרך תשק בך גילה שלמה מחמד חפצי חשק (ר' ינאי, אזכרה מקדם, זולת לשבת שלפני פסח).

תָּשַׁר[2], פ"י, —נתן כתשורה, (be)schenken; faire présent de; give as a present, ואמרו פיטנים: נא מהשמאל שור, פגיעתנו יתשור ללמדנו היטב חמוצנו לאשור (שמעון בר יצחק, שבת הכלה, סלי' ג עי"ש). טרם המצה חררה חפזו לצאת בכישור, יצאו לקץ רץ דוד[3] רך לתשור (ר"א קליר, אקיריס אשר בכשר, יוצר ב פסח).

—הפעי', *הִתְשִׁיר, — כמו קל: מברך און, מברך אותו בתשורת אונם מברך און מתשיר אונם (כת"י, יחפאי סו ג). — ואמרו פיטנים: התשירו בו פני נדמה לעופר, ויזכור לכם זכות גם אנכי עפר ואפר (אשכול, מוסף לפרשת שקלים, סדר רב עמרם השלם ב, ריט:). לישר לאשר להכשר לחתשר לברר לשורר (ר"א קליר, אקחה בראשון, יוצר א פסח). תאבי ישעו לחזות כבודו להתשירו משלו והכל בידו איש כמתנת ידו (שם, אאמיץ לנורא ואיום, יוצר ב פסח). מולידך ביקרך מהונך, במתשיר פני קונך (יוסף בר אברהם ליאונטי, אלהים בהכילך, יוצר ב שבוע'). רבי עשר רמש והכשר, רצוי התשר ראשית אשר (מאיר

העורך במקום אחר, יש להניח שהנהג לומר אחד, שנים, תשעה בחדש מיחד הוא לתקופת המקרא, כשנקראו גם החדשים בדרך כלל במספר ולא בשמות, ובטל מנהג זה אחר כך, כשקבלו את השמות הבבליים תשרי, מרחשון וכו' במק' הספירות במספרים.]

1) [כן מבאר בָּר בסדורו.]

2) [פעל משני שנגזר מן תְּשׁוּרָה, כמו תָּרַם מן תְּרוּמָה. ועי' בדברי ב. קלאר, לשוננו 26–27, על תשמוש בשרש זה.]

3) [אברהם.]

בר יצחק, אילת השחר, יוצר שבת ור"ה). שאו מנחה משבחת ביום מנוחה התשירו, מרום דר בעז נאדר בהוד והדר הכשירו (שאו מנחה, אופן לשבת כשמו).

°**תְּשֶׁר**, ש"ז, — כמו תשורה, ואמרו פיטנים: תמוכים בדשן שה עקידת, תשר אשר בו נפקדת (ר"א קליר, את חיל יום פקודה, יוצר א' ר"ה). כתשר יפלסו במסב להרצות בשור וכשב (הוא, אימתי בחיל כפור, יוצר א' סכות). לריח ברכמי בשמים ושיי תשרים (רס"ג, תרי"ג מלות, פתיחה, קובץ מעשי ידי גאונים קדמונים ב, 26). אל הר המור גבעת הורית, בית עקד הרועים ותשר העלית (מאיר בן יצחק, אל הר המור, סלי' ב ע"ת). הרצה שי ותשר מהשמן ברבבות נחלי שמן (אליה בר שמעיה, עם ה', סלי' ה ע"ת). למורא אין להביא תשר לכן רב הפגר ואמיץ הקשר (שלמה, אורח צדקה, סלי' מנחה יוה"כ). ותגי מלכים בקו משקלת עלם, ויתרון הכשר כתשר אשר פעלם (ריצ"ג, את השם הנכבד, יוצר שבת בין יו"כ לסכות). לי ישא על אברת נשר, כי יגיד מליץ עלי שיח ישר, כפר משלו אתן לו תשר, כי מלפניו הון וכבוד ועשר (ר' יסא, מוסף לפרשת שקלי'). נוצה זיו ונשר בי עפפו בישר, מי יוביל תשר אם עפו נשואי נשר (אספרה אל חק, קרובי' פורים).

°**תִּשְׁרֵי** [1], ש"ז, — שם החדש השביעי מן החדש שחג הפסח חל בו, החדש שהיהודים חוגגים בו ראש השנה: מפני מה אמרו בתשעה ועשרים באלול ולא אמרו באחד בתשרי, מפני שהוא יום טוב ואי אפשר לעשר ביום טוב, לפיכך הקדימוהו לעשרים ותשעה באלול (שקל' ג א, וכעין זה בכורות ע ה). ארבעה ראשי שנים הן וכו' באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה, ר' אליעזר ור' שמעון אומרים באחד בתשרי, באחד בתשרי ראש השנה לשנים ולשמיטין וליובלות לנטיעה ולירקות (ר"ה א א). על ששה חדשים השלוחין יוצאין וכו' על תשרי מפני תקנת המועדות וכו' על שני חדשים מחללין את השבת, על ניסן ועל תשרי שבהן השלוחין יוצאין לסוריא ובהן מתקנין את המועדות (שם שם ג–ד). תשרי ראש השנה לשנים וכו' כיצד לשנים ולשמיטין וליובלות אין מונין אלא מתשרי (תוספת' ר"ה א ז). צום השביעי זה ג' בתשרי יום שנהרג בו גדליה בן אחיקם (ירוש' תעני' ד ה). תניא ר"א אומר בתשרי נברא העולם, בתשרי נולדו אבות, בתשרי מתו אבות (ר"ה י:). אדר וניסן לח, אלול ותשרי יבש, אימא אדר וחצי ניסן לח, אלול וחצי תשרי יבש (בכורו' לח:). ר' אליעזר א' בתשרי נברא העולם, ר' יהושע א' בניסן, מאן דאמר בתשרי עשה הכל קיים מן החג ועד חנוכה, מאן דאמר בניסן עשה הכל קיים מן הפסח ועד עצרת (מד"ר בראשי' כב. תיאודור, 207). חצי תשרי ומרחשון וחצי כסלו זרע וכו' חצי אב ואלול והצי תשרי חום, ר' יהודה מונה ממרחשון, ר' שמעון מתחיל מתשרי (שם שם לד, שם, 323). במאזנים לעלות, במאזנים הוא מתכפר להם, בחדש שמזלו מאזנים ואי זה זה חדש תשרי, תשרי ותשבוק ותכפר על חובי עמך (שם ויקי' כט; וכעין זה פסיק' ר"כ, בחדש השביעי). מוציא אסירים בכושרות וכו' לא הוציאן אלא בחדש כשר לצאת, לא בתמוז מפני השרב וכו' ואם תאמר תשרי הרי יש בו עונת גשמים (מד"ר במד' ג). כתיב אך הבל בני אדם וכו' א"ר חייא בשם רבי לוי כל הבלים שישראל עושין כל ימות השנה במאזנים לעלות, מוחל להם הקב"ה במזל מאזנים בחדש תשרי (שם שם טז). — ואמרו משוררים: תשרי הוא הראשון לחדשים, בו ינשבו הרוחות הקשים (ראב"ע, שמעו זאת, כהנא, 181). תנה הכוס לפניך בתשרי ותפרח בה כעץ רענן ותפריא (ר"י אלחריזי, תחכמוני ה, קאמינקא, 68).

°**תשרק**, תשר"ק צפע"ס. — סימן להפוך סדרן של אותיות הא"ב, שסיומן ס ע פ צ ק ר ש ת: טועמיה חיים זכו וכו' ויש מסיכי מיכן שצריך לטעום תבשילו מערב שבת מצאתי בשם רבינו שלמה זצ"ל לפיכך הוא (הפיוט) מיוסד באלפ"י בית"א תשר"ק צפע"ס לפי שהיא נשמעת על הגאולה והגאולת

---

1) [הוא שם החדש האשורי תַשְׁרִית, הַנֻכַּת (של בית וכד'), ובאוגרית' תשרת כשם לאותו חדש, ומכאן הֻשאל השם גם ללוח הערבי בצורת תשרין [a] (ראשון ושני).]

---

a) تشرين

תשרק צפעם עתידה לבוא בזכות שמירת השבת (פנלי הלקט, פנח).

השרי״ת, — ר״ת תקיעה שברים תרועה, תקיעה.

***תשש**[1]), ממנו ״התשת, או ״התחשה[2]), א. *תַשׁ, ב. *תַשׁ, *תָשׁוּשׁ, ״תַשׁוּת, *תְּשִׁישׁ, ״תְּשִׁישׁוּת. *תַשֵׁשׁ.

תָּשַׁשׁ, עי׳ א. *תַשׁ.

תִּשְׁבֹּרֶת, עי׳ ״תִּשְׁבֹּרֶת.

תְּשׂוּמֶה, ס״נ, במקרא רק נסמ׳, בצרוף תְּשׂוּמֶת יד[3]): נפש כי תחטא ומעלה מעל ביי׳ וכחש בעמיתו בפקדון או בִתְשׂוּמֶת יד או בגזל או עשק את עמיתו (ויק׳ ה כא). — ובסתמ״א, ואמר הפיטן: ועל חטא שחטאנו לפניך בתשומת יד (יכא׳, על חטא, קרובי לימים נוראים, זולאי, סמר). — וגם בנפרד, ״תשומה, במשמ׳ הנחה: ואמר נשהיתה במקום נשימה כי התשומת הזאת היתה השחתה (רד״ק, ירמ׳ יח יט). והנפעל וימסרו מאלפי ישראל,

1) [השרש בא באותה משמ׳ גם בארמ׳ שבתו״ם ואפשר שהשאל שמושו בעבר׳ מן הארמ׳. ביתר הלשונות השמיות לא נמצא השרש במשמ׳ קרובה. על האפשרות, שבא הפעל תש(ש) אף בלשון המקרא ע׳ בהערת העורך על תשכח ימיני (תהל׳ קלז ה), עמ׳ 7090. ואמנם אין „שמחה״ הנזכרת בכתוב אלא דברי שמחה שבשיר ובנגון, ועל כן נראה יותר, שכונת הדברים: איך ניכל לשמח אחרים בשיר? הרי לשוני המזמרת וידי המנגנת יסרבו לנו, ועל כן נראה לקים תשכה במשמ׳ קרובה לזו של: ידי לא תדע עוד לנגן, וצ״ע.]

2) [כך נכון יותר.]

3) [משמעותו המדיקת של צרוף זה לא הבררה כל צרכה, ואין לקבע לפי מקום בודד זה אפלו זאת, אם באו המנחים המצרפים בפקדון, בתשומת יד, בגזל כאן כשמות פעלה במשמ׳ מפשטת או כמורים על חפץ שהפקד, שהושם ביד או נגזל. השבעים מתרגמים περὶ κοινωνίας, כלו׳ בשותפות, במתן יד לזולת לשם עסק משתף, וכן בפרוש ת״א: בשותפות ידא, ואלו וולג׳ מצרפת תשומת יד בהשלמה המתארת את הפקדון: depositum quod fidei eius creditum fuerat, ורש״י פרש: ששם בידו ממון להתעסק או במלוה ע״כ, וצ״ע.]

(במדבר לא ה) ענינם ענין הנתינה בכל לב והתשומת ברשות אחר הן וכו׳ (רד״ק, שרשים, ערך מסר). וכבר מצאנו בזה השורש גם כן העלול העי״ן ענין התשומה וההנחה (ר״פ א״ת, מו״כ א סו). והנה יעמוד תשומת כלי המציצה אצל העקב אשר באחת משני החליים (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה, הנתיב הרביעי). וישם שם את האדם אשר יצר, אין ענינו תשומת מקום וכו׳ (יין לבנון זכות אדם). — ״ותשומת עלילות: לא ישים כי אך הריב של תוכחת פשעיו ולא תשומת[1]) עלילות (רס״ג, איוב כג ו). — ״ותשומת שוא: כי תינוק קטן היה יודע להשיב ולומר וכו׳ שהיתה בחינה זו תשומת שוא (ר״א מודינא, ארי נוהם, ג כג). — ״ותשומת הפֹּעַל על יד השם במשפט וכד׳: מאמר בעלת המחייבת לתשומת הפועל והסבה בו וכו׳ המאמר על העלה המחייבת לתשומת מלת הטעם והצורך המביא אליו (ר״י א״ת, הקדמה מעבר א, וילנסקי לב וכו׳). — ״ותשומה במשמ׳ קביעה: כי איננו בטבע כי אם בתשומת (ספר המדות לאריסטו ה״ו). — ואמר המשורר: ינעם לי פעלך בהענק והעבט ותשומת יד כל משה כספה וכו׳ החזקת תשומת[2]) יד ומחזקת במבושי איש (רשב״ג, אלהיך אם אוכלם, ביאליק-רבניצקי ו, 51-52). אהה הרעל ברוש גאה ואדיר ועץ נחמד יפה מראה וקומה וגבר בין מתי ארץ ואבן לנפשו עם בני עליון תשומת (רמנ״ע, סכלה לנפש, מעה״ם, 67).

תֵּת[3]), עי׳ נָתַן.

תַּתָּה, תַּתִּי, עי׳ ״תן.

תתר[4]), ממנו תָּתֵר (?), ״תַּתְרוּת, ״תַּתְּרָן.

1) [כך בדפוסים ישנים, ובאחרים: השימות. ועי׳ אבינרי, היכל רש״י א, שנ.]

2) [ע״פ תשומת יד כתב רשב״ג תמוטת יד, ועי׳ ״תְּמוּטָה.]

3) [המלים תֵּת, תַּתָּא במק׳ תחת, והנגזר מזה, באות במקורות רק בארמ׳ ולא בעבר׳].

4) [שרש משני שנגזר מן תּוֹתָּרָן. ועי׳ בהערה לערך זה, וכן בחמר המובא במאמרו של ש. אברמסון בלשוננו כא, עמ׳ 101-102.]

*תָּתָר (?), ש"ז, מ"ר תְּתָרִים, שם בחוש הריח: נחיר ימין וריחה מול ת ת ר י ם (שם מפאר לרי לפלל גאון, HUCA 1926, 248).

*תַּתְּרוּת, ש"נ, — תכונת מי שאינו מריח[1]: ומי שאינו מריח כלום נקרא תתרן, והמכת הזאת נקראת ת ת ר ו ת (תשו' גאו', ס. קיש, Gooni Responsumok, בודאפעסט 1912, עמ' 18 סי' לט). תמורת ריחה ת ת ר ו ת (רסע"ג לפי ילינק ם). תמורת ריח ת ת ר ו ת, הוא סתום הנחירים (ר"ס דונולו, חכמוני ם).

*תַּתְּרָן, עי' *תּוֹתְרָן.

[1] [עי' בהערות לשרש תתר ובנזכר שם.]

בפרס יובל המאה להולדו של מחיה לשוננו
ובמלאת חמש ושלשים שנה לפטירת המחבר

תם ונשלם

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

לאליעזר בן-יהודה

ירושלמי

בהנהלת

חמדה בן־יהודה ובנה אהוד בן־יהודה

כראש דאגתם ובהקדשת חייהם במלואם

בעריכת

נפתלי הירץ טור־סיני

במשך שנים רבות פרופסור ללשון העברית
במכללת ירושלים ונשיא האקדמיה ללשון העברית

בסיוע

משרד החנוך והתרבות למדינת ישראל

בדפוס רפאל חיים הכהן
מְיַסְּדוֹ בְּנוֹ מֹשֶׁה ז"ל

ירושלים

בשנת העשור למדינת ישראל

(תשי"ט—1958)

«לעם»
הוצאת ספרים

A Complete Dictionary

of

Ancient and Modern Hebrew

by

Eliezer Ben Yehuda

of Jerusalem

Dictionnaire complet

de la

Langue Hébraïque ancienne et moderne

par

Éliezer Ben Yehouda

à Jérusalem

Gesamtwörterbuch

der

alt- und neuhebräischen Sprache

von

Elieser Ben Jehuda

in Jerusalem

Prolegomena

Jerusalem

Ben-Yehuda Hozaa-La'Or Le zecher Eliezer Ben-Yehuda Ltd.

Popular Edition

specially published for

General Federation of Jewish Labour in Eretz-Israel

מלון הלשון העברית
הישנה והחדשה

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

המבוא הגדול

ירושלים־תלפיות

בן־יהודה — הוצאה־לאור לזכר אליעזר בן־יהודה בע״מ

מהדורה עממית מיוחדת

להסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ־ישראל

דפוס „ספר", תל־אביב

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA
HIEROSOLYMITANO

PROLEGOMENA

HIEROSOLYMAE.
IN AEDIBUS BEN IEHUDAE
IN MEMORIAM ELIESER BEN IEHUDAE

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית
הישנה והחדשה

המבוא הגדול

כולל:

א) תולדות חבור המלון. הצרך במלון הלשון העברית של כל הדורות. השואה עם מלוני לשונות אחרות. גבולות המלון. צרכי המלון.
ב) המקורות לאוצר המלים של הלשון העברית.
ג) תולדות העמים השמיים ולשונותיהם. יחס הלשונות השמיות השונות אל הלשון השמית הקדומה ויחסן אל העברית.
ד) הלשון העברית ותולדותיה מראשיתה ועד הזמן שמתה בדבור פה.
ה) רשימת הספרים שהשתמשתי בהם בחבור המלון, עפ״י סדר א״ב.

חברו

אליעזר בן-יהודה

ירושלמי

ירושלים-תל-אביב

שנה ראשונה למדינת ישראל

לכבוד

מעלת וזיר ההשכלה של ממשלת דרום־אפריקה

י. ה. הופמייר

ברגשי כבוד והכרת תודה

משפחת המחבר

תכן הענינים:

הלשונות השמיות

הלשון העברית

תכנית המבוא

רשימה כללית לעת עתה[1]

א. הקדמה

מה הביאני למלאכה זו?—מִמִּלּוֹן מעשי למדעי.—היש מבחינה המדעית צרך בְּמִלּוֹן הלשון העברית של כל הדורות?—פקפוקי קצת החכמים.—קצת דמיון לזה בענין הלשונות העתיקות יונית ורומית.—דעות החכמים בעלי סמך בחכמת אלה הלשונות.—Thesaurus Linguae Latinae.—המחשבה אדות חבור מלון כזה ליונית.—דעות החכמים אדות זה.—דעת צונץ בנוגע להלשון העברית. —דברי שטינשנידר בהקדמה לתגמולי הנפש.—פרופ׳ גולדנתל במחברתו Grundzüge.—דעות חכמי זמננו: דר׳ ברלינר, גולדציהר, בכר וכו׳.—קשי מלאכה זו.—העדר מלאכות ההכנה לזה. —איך העזתי לקחת עלי מלאכה זו?—איך קבצתי החמר?—קריאת כל הספרים ל מ י נ י ה ם מן המשנה ועד הספרות האחרונה ורשימת המלים וכו׳.—מְחַבֵּר אחד או חֶבֶר מְחַבְּרִים?—הטוב והרע שבכ״א משני הדרכים.—מלון האקדמיאה הצרפתית ו Littré.—יעקב גרים ואחיו וכו׳. —מהותו של הַמִּלּוֹן, מִלּוֹן הלשון העברית של כל הדורות.—הגבול בזמן: מן התנ״ך ועד דורו של יל״ג.—רשימה שלמה מהמלים ה ע ב ר י ו ת, בין שֶׁעִקָּר לדתם בתוך הלשון העברית בעצמה בין שנכנסו לתוכה מתוך הלשונות ה ש מ י ו ת האחיות. וכמו״כ קצת מלים שאולות (Lehnwörter) מרומית ויונית שכבר קנו להן זכות אזרח בלשון העברית.—שאר המלים, הארמיות, והיוניות והרומיות שבתו״מ תבואנה בכרך מיוחד של המִלּוּאִים.—שמות עצם הפרטים שבתנ״ך ותו״מ כמו״כ בכרך זה.—הסדר עפ״י השרשים או עפ״י א״ב גמור.—מנהג קדמונינו והמִלּוֹנים הערבים.—מנהג מחברי זמננו.—דעות מתחלפות של חכמי זמננו בענין זה: Delitzsch, Nöldeke, J. Grimm וכו׳.—אצל כל שרש זכרון כל הנגזרים ממנו לא בלבד במקרא אלא גם בתו״מ והספרות שלאחרי התלמוד.—פרוש המלים. מבחן חדש מלא של משמעות כל המלים שבמקרא ובתו״מ עפ״י המקבל באֻמָּה ודעת הקדמונים שלנו ודעות החדשים. —הכלל העקרי שלי: דברה תורה כלשון בני אדם—כל פרוש שאינו עושה את מליצת הכתוב ט ב ע י ת, כלשון בני אדם, אינו אמתי.—הגדרת משמעות המלים בעברית גדר מספיק ומבאר את הכונה בדיוק, ותרגום בשלש הלשונות העקריות.—מלבד הפרוש העקרי האמתי, אם על סמך אחד מגדולי המפרשים נהוג השמוש במלה זו בספרות במשמעה שיחס לה

---

[1] ראה ההפתיחה מאת חמדה בן־יהודה.]

המפרש ההוא, נרשמה גם משמעה זו בתור אחת ממשמעות המלה שקבלה אח״כ.—הסתעפות המשמעות, עד כמה שזה אפשר, לפי טבע המושגים ולפי סדר הזמנים, ואם באה המלה במקורות קדומים במשמעה מאחרה לפי טבע המושגים, סדר הזמנים קֹדֶם.—המשלים מהמקרא, תו״מ והספרות שלאחרי התו״מ,—כמותם במדה ובמספר,—עד כמה שאפשר לפי סדר הזמנים. —החקירה הלשונית בכל מה שנוגע להמלה, פרושה ודקדוקה וכו׳ למן הקדמונים ועד החדשים לפי סדר הזמנים.—דברי הקדמונים שלנו עפ״ר בלשונם ממש.—התועלת מזה.—ההשואה הלשונית עם שאר הלשונות השמיות.—חשיבות הלשון הערבית בפרט, החיה והרחבה, בבחינה זו.—הסעדים והעדיות מהלשון הסורית והערבית עפ״י המלונים הלאמיים הקדמונים שלהם ועפ״ר בגוף לשונם.—חשיבות דבר זה לודאות ההשואה ודיוקה.—פרוש המלים התלמודיות בפרט עפ״י עדותם של הגאונים הקדמונים שאצלם היתה עוד מסורה חיה.—בפרוש שמות הכלים וכדומה, דעת הרמב״ם מכרעת, שהיה לו חוש לשוני, וחקר ודרש בענין זה למראה עינים, בארצות המזרחיות.—הפרושים החדשים שלו רֻבם מקַימים הנסחה המסורה נגד דעת החדשים הַמְשַׁבְּשִׁים.—לא מפני משא פנים להמסורה אלא דרך עמק פשוטו של כתוב ועל סמך הלשונות האחיות ועפ״י הכלל „דברה תורה כלשון בני אדם" וזהו מה שנותן יותר כח להוכחת אמתות הנסחה המסורה.—נקוד המלים התלמודיות עפ״י הקריאה המסורה של האשכנזים, הספרדים והתימנים, בפרט של שני האחרונים, שאצלם המסורה של קריאת המלים יותר קבועה ונמסרת באמת מרב לתלמיד מדור לדור. וכמו״כ עפ״י הנקוד של משניות מנקדות כ״י עתיק בביה״ס פרמה, וקטעי משניות מנקדות מהגניזה בביה״ס בריטיש מוזיאום, בודליאנה, אלקן אדלר, ביה״ס לרבנים של ד״ר שכתר, סדורים ומחזורים עתיקים (כ״י ד״ר קויפמן לא היה בידי).—מלים מנקדות במשנה עם גוף הפרוש להרמב״ם.—נרדפים, ובמלים של מֻשגים כלליים המלים לכל המֻשגים השיכים למושג ההוא.—תועלת מעשית ומדעית.—נשמטים, הערות חכמים ומה שנזקף לו עוד במשך זמן העבודה מכ״י שנתפרסמו בזמן האחרון כמו״כ בכרך המלואים.—שם הספר.—השמות הקודמים: אגרון, ערוך, ומזמן החדש: ספר מלים.—השם החדש: מִלּוֹן.— העזרה הרוחנית, חכמים, בתי ספרים, וכיוצא בזה. העזרה החמרית, יחידים וחברות.—פרטי ההדפסה, האותיות וכו׳.

ב. המקורות

א. המקרא.—כ״ד ספרי התנ״ך הם היסוד והאוצר של שארית הלשון העברית הקדומה. —אמתות הנסחה המסורה שלנו נתקַימה בכללותה גם ע״י החקירה המדעית.—כבר גם Spinoza. —הכתבות.—שנוי בדעות החדשים בענין זה.—עדות קצה החדשים: Grimme, Nöldeke נגד Bickell, Buhl, König ועוד ועוד.—גם הנקוד בכללו נתקים.—הראיות לזה.—ערכם של התרגומים הקדמונים, LXX, Hexapla, הירונימוס, מבחינת קיום אמתות צורת הלשון העברית הקדומה כמו שהיא בנסחה המסורה שלנו.—שנוי נסחאות קניקוט והתנ״ך החדש של גנזבורג.—הגהות של הבקרת החדשה.—הפרושים החדשים שלי על סמך החקירה הלשונית הביאוני לדחות רֹב ההגדות האלה ולקַים הנסחה המסורה, שהתקשו בה החדשים רק מפני שנעלם מהם

פרושן האמתי של המלים.—כתיב וקרי, מהותם וטבעם.—עפ״ר הכתיב הוא יותר קדום ואמתי, אך מבחינת הלשון „אלה ואלה דברי אלהים חיים״, מפני שכ״א בזמנו היה מקֻבל באֻמה. —מפני שלא עלה עדין לקבע בודאות מדעית זמני כ״א מחלקי התנ״ך, לא דקדקתי דקדוק גמור בהבאת המשלים במקדם ומאחר זולתי בין שני הזמנים, זמן צחות הלשון וטהרתה וזמן הנטיה להירידה ולרוח הלשון הארמית.

ב. הכתבות.—חשיבות הכתבות בכלל מבחינת הלשון.—עד כה לא נגלו הרבה כתבות מזמן העברית הקדומה. היהודים לא כתבו כמעט על אבן.—הכתבות היותר חשובות: לוח החדשים של גזר. זמנו (אולי מימי השופטים).—כתבת השלח. זמנה (מימי מלכי יהודה הראשונים). —כתבת שושן. זמנה (עכ״פ לפני הפרסים).—החותמות העברים שנגלו בזמן האחרון. זמנם (קצתם בודאי מימי המלכים) ומהותם.—החרסים (ostraca) בגזר, ביריחו, בחפירות שמרון. זמנם.— המשקלות: בקע, נצף (?), פים (נזכר גם במקרא: והיתה הפצירה פים).—המטבעות. —חשיבות כלן להלשון מבחינת הצורה הדקדוקית לפחות של האותיות אם לא של הנקוד ולאוצר המלים.—גם כתבת מישע, אעפ״י [שהיא] מואבית. אמתותה מתקימת גם ע״י גוף העברי של בן סירא: אשיח-אשוח.—להזמן השני של הלשון, כתבות בכתב אשורי: כתבות על מצבות וכדומה.—מאימתי התחילו היהודים לכתב על גבי מצבות. בזמן התלמוד כבר כתבו: הקורא כתב שעל גבי הקבר, וכו׳.—כתבת בני חזיר.—הכתבות ב Cl. Ganneau—, Rec. d'Arch. Chwolson CIH, Ascoli ,Rép. d'Epigr.

ג. בן-סירא.—מה שנשאר ממנו בתו״מ.—גוף העברי מהגניזה שנגלה ע״י פרופ׳ שכתר.—אמתותו. ראיה גם מן אשיח ואשוח שבכתבת מישע.—מהותו הלשונית.—הוצאות שכתר וטילור, לוי, סְמֶנד, פֶּטרס, [ד.] כהנא.

ד. קטעים עבריים מזמן החשמונאים: מעשה בינאי המלך וכו׳ (קדושין סו.) וכדומה.

ה. התלמוד.—המשנה.—כמו המקרא להעברית הקדומה כן המשנה להעברית של הזמן השני, היא האוצר והיסוד לה.—דעתו של צוקרמנדל בענין המשנה אפילו אם יש לה קצת יסוד, אינה פוחתת כלום מחשיבותה בבחינה הלשונית.—משניות הדפוסים.—משנה שבגמרה ירושלמית ובבלית של הדפוסים. מתניתא דבני מערבא.—משנה כ״י פרמה.—משנה כ״י עם גוף פרוש הערבי של הרמב״ם וההוצאות מזה של דירנבורג ואחרים.—קטעי כ״י מהגניזה.—הוצאת שטראק. —תוספתה. נוסחת הדפוס והוצאת צוקרמנדל.—חשיבותה הלשונית.—גם אם צוקרמנדל גדש הסאה יותר מן המדה, עכ״פ בזה אין ספק כי היא יותר ארצי-ישראלית בבחינת הלשון, ויותר עברית באוצר מליה.—מכילתא, ספרא, ספרי.—מהותם הלשונית.—סדר עולם רבא וזוטא.—גמרה תלמוד ירושלמי.—זמנו.—חשיבותם הלשונית של החלקים העברים שבו. נושאים יותר חותם החיים עליהם.—יותר הבלעת אותיות: כילו-כאלו, וכו׳.—מעמד הנסחה המשֻבשת. שרידי הירושלמי של גנזברג.—שנויי נסחה של רטנר.—הוצאת לונץ.—הפרושים.—גמרה מסכת נדרים ונזיר שבבבלי. תכונתה הלשונית יותר של ארץ ישראל.—גמרה תלמוד בבלי. —מהותם הלשונית של החלקים העברים שבה. מעמד נוסחת הדפוסים.—שנויי נסחאות. דקדוקי

סופרים ועוד.—הכ"י הוצאת שטראק.—האגדה, מוצאה בארץ ישראל.—חשיבותה הלשונית. —המדרשים וזמניהם. מהותם הלשונית.—מעמד נסחאות הדפוס.—הוצאת ד"ר תיאודור. —הפסיקתות.—פסיקתא דר"כ.—פסיקתא רבתי. מהותה הלשונית.—(ויהי כאשר סרחה הצאן). —מדרש תנחומא.—המדרשים המאחרים.—פרקי דר"א. זמנו, לשונו.—יותר לזמן הגאונים.—ספר יצירה. זמנו. חשיבותו הלשונית.

ו. התפלות הקדומות.—זמנן. מהותן הלשונית.—סדור רב עמרם גאון.—סדר תפלות שביד החזקה.—המחזורים והסדורים העתיקים.

ז. הפיוטים.—ארץ מולדתם ארץ ישראל.—תחלת זמנם, פיוטי הפיטנים הראשונים, יוסי בן יוסי, ינֵי, ר"א קליר, ר"ש הבבלי.—מהותם הלשונית.—יצירת מלים על יסוד שניות השרשים.—זכותן בלשון.—גם מלים שנוצרו בטעות בלשון, אם נתקבלו, יש להן זכות. —משלים מן הלשונות החיות.—הקטעים מהגניזה.—פיוטי הספרדים. ר"י בן אביתור, יצחק גיאת, ר"י שטאנש, רשב"ג, רמב"ע, ר"י הלוי, וכו'.—פיוטי הצרפתים והאשכנזים. רגמ"ה, רש"י, וכו'.

ח. הספרות של זמן הגאונים.—שו"ת ופרושי הגאונים הקדמֹנים.—אוצרות הגניזה.—כמו שהאירו אור חדש על דה"י של הזמן הזה, כן נתנו לנו חֻליה שהיתה חסרה בשלשלת התפתחות הלשון אחרי זמן התלמוד. תרגום התלמוד לעברית של רב יהודאי גאון (הלכות פסוקות).—ספרי רסע"ג: האגרון, קטע גוף העברי של הגלוי (סעדיאנה), התשובה על חוי הבַלכי (ד"ר דודסון).

ט. ספרי המדע והמחקר הראשונים.—אסף הרופא. זמנו. מהותו הלשונית.— משנה מדות. זמנה ומהותה הלשונית.—חבוריו המחקריים של ר"י ברצלוני, של שבתי דונולו. ספרי ראב"ח הנשיא.—כתר מלכות של רשב"ג.—ספרי ראב"ע.—המדע של הרמב"ם. תרגומי גיקטיליא, ראב"ע, אבן תבון וההולכים בעקבותיהם.—מהותם הלשונית והרחבת הלשון.—ספרי המדע המקוריים.—יסוד עולם של ר"י ישראלי וכו'.

י. הפוסקים, המפרשים, שו"ת.—חשיבות השו"ת להלשון.—הן נושאות ונותנות בכל עניני החיים ומקרי יום יום.—יצירת מלים להענינים המדֻברים בהם.

יא. ספרות הקראים.—מהותה הלשונית.—קצת יצירותיה המקוריות: סבל הירושה, תפוגה, קנץ וכו'. ספרי חכמי הקראים הקדמונים: האשכול, גן עדן וכו'.

יב. ספרות הקבלה.—מהותה הלשונית. יצירותיה למושגים דקים מאד. מלים מתוך הלשון עצמה.

יג. השירה והמליצה.—תחלתה מזמן חסדאי, מנחם, דונש, ואילך.

יד. פנקסאות הקהלות.—ספרי זכרונות ושמדות וכו'.

טו. הספרות החדשה מזמן ההשכלה.—ספרי רמח"ל, המאספים העתונים וכו'.

ג. רשימת ספרים

רשימת הספרים שהובאו מהם משלים ועדיות להמלים עפ"י סדר א"ב.—רשימת ספרי המדע הקדמונים והאחרונים שהשתמשתי בהם בספרי.—רשימת ראשי תבות שבהמלון.

ד. הלשונות השמיות

הגוים השמיים.—מקום מושבם.—מקור מוצאם.—ארם או ערב?—המסורה היהודית. —אין להמדע ראיות מוכיחות נגדה.—דעות החכמים בשאלה זו.—מהותן של הלשונות השמיות. הלשון השמית הכללית.—המסורת היהודית: ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים.—דור הפלגה.—החקירה המדעית מקימת ומאשרת כל זה.—האפשר להחזיר ולבנות את הלשון השמית הקדומה הכללית?—הצורות הקדומות של הלשון השמית שבכתבי תל אלעמרנה. — באיזו מן הלשונות השמיות נשמרה הצורה היותר קדומה של הלשון השמית הכללית: אשורית, ארמית, עברית או ערבית?—הקרבה בין הלשונות המתחלפות.—הסעיף העברי הכנעני.—ארמית, עברית, כנענית, מואבית, אדומית.—שני קטעים מלשון ישמעאלית במקרא. —טִבְעָהּ של הלשון הכנענית ודברי הימים שלה.—הלשון העברית בתוך הלשונות השמיות.

ה. הלשון העברית

לשונם של בני אברהם.—המסורה היהודית.—יעקב קרא גלעד ולבן יגר שהדותא. —צורתה הקדומה לפני זמן המקרא.—שארית מהצורות הקדומות בתוך המקרא.—התרכבות והתמזגות של קצת אותיות וקולות זה בזה.—דברי הימים של הלשון מזמן המקרא ואילך. —צורתה הקבועה.—סגלתה הקדומה להטות את שלש התנועות העקריות... [1] ל... [1] .—לא בזמן אחד. ציונים לזה. לשון המונית.—קְצת רשמים במקרא.—לשון האשה התקועית.—הבדלים בין השבטים והמקומות.—שבט אפרים.—שִבלת—סִבלת.—אולי גם אשר—שֶׁ.—הכתב הקדום. —האלפבית.—זמן מרום עזה ותפארתה.—העם לא הבין ארמית.—הנביאים הראשונים.—טבעה ותכונתה.—זמן הנטיה לירידה.—הסבות.—בגולה.—תחלת כבְּיָתָהּ בפי העם.—התגברות הארמית. גם בארץ ישראל.—פְּעֻלת עזרא ונחמיה.—השנוי הגדול: כתב אשורי במקום הכתב הקדום (דעץ, רעץ, לבונאה).—עדות התלמוד.—זמן המארע הזה. סבתו וכו׳.—עד אימתי השתמשו בהכתב הקדום?—מטבעות החרות.—עודנה לשון מדברת בפי העם, בפרט הגדולים, החכמים. —דורם של החשמונאים.—מלחמות החרות וחשיבותן מבחינת הלשון.—הלשון היונית.—זמן המשנה. עוד הלשון מדברת בפי גדולי העם.—בבית רבי דברו הכל בעברית.—מהותה של לשון המשנה. אינה לשון מלאכותית או רק ספרית. עם הארץ דבר כמעט כלו ארמית, אך עוד הלשון העברית משמשת ב ח י י ם בפי החכמים וכו׳. ועוד המסורה החיה של הלשון חזקה. —בזכות ישראל שהם מדברין בלשון עברי (קטע מכילתא דרשב״י, ... [1])—דעות א׳ גיגר וגרץ (בקרת לספרו של גיגר) ודעות חכמי זמננו.—מחקרי בזכרונות ועד הלשון על זה.—מהותה. הדקדוקית ואוצר המלים.—אוצר רב של מלים עבריות טהורות, נושאות עליהן חותם החיים. —יותר נסתגלה למו״מ בענינים עיוניים מפשטים.—היא המשכת הלשון ההמונית של זמן המקרא.—צורות קדומות שהיו אולי נהוגות רק בלשון ההמונית מזמן המקרא צפו על פני

---

[1] חסר בכת״י.]

הלשון ודחו צורות הלשון הרגילה של זמן המקרא.—לשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד. — דעות חכמי הלשון על [לשון המשנה].—קצת המלים נשתנית משמעתן (תורה קראה לאשכול תירוש ובני אדם קורין לגרוגרת תירוש, ירוש׳ נזיר ב,א).—וקצתן נשתנה המין: לשון, שדה, וכיוצא בהן.—נטית נל״א כמו נל״ה.—פעלת הלשון היונית והרומית.—הרבה מלים זרות נדחקו לתוך הלשון העברית.—רבי מאיר קנאי ללשון העברית: כל מי שקבוע בא״י ומדבר בלשון הקדש. רבי צוח הלשון.—זמן הגמרה בא״י ובבבל.—הבדל הלשוני. בא״י יותר לשון דבורי, ביותר הבלעת אותיות (כילו-כאלו וכיוצא בזה...), ובבבל יותר דקדוקי.—שתי הלשונות, העברית והארמית, משמשות בערבוביה גם בפי החכמים. מתחיל בעברית ועבר לארמית ושב לעברית וחוזר חלילה.—זמן השתנות האחרונה של הברת ...ל... ...ל... ...ל... ...ל...[1].—ספרדים, אשכנזים ותימנים.—מקור ההבדל בהברה.—איזו מהן יותר קרובה להברה הקדומה.—ערך עדותם של התרגומים היונים, בפרט של עקילס וכמו״כ של...[1].—המארע הגדול. תקון הנקוד. המטרה. —חשיבות הדבר לשמירת צורת הלשון וקיומה.—זמן הגאונים.—עוד הדבור בעברית לא כבה כלו מפי העם.—עדות רסע״ג בהאגרון: שיח ישיחו בה עם אלהינו בצאתם ובבואם ובכל משא ידם ובחדרי משכבם ואל עולליהם.—התחלת הפיוט בא״י.—תכונת הלשון הפיוטית של הפיטנים הראשונים.—כחו וגבורתו של הענק שבהם ר״א קליר.—בטול טענות ראב״ע עליו. יצירת מלים על יסוד שניות השרשים.—גם מלים שנוצרו בטעות אם נתקבלו יש להן זכות בלשון.—ראיות מהלשונות החיות.—...[1] ובגרמנית... וכיוצא בזה.—שמות רבים ע״מ פעלון.— חשיבות הפיוטים מבחינה הלשונית.—פעלת הקראים.—תחלת התחזקות הלשון הערבית.— הנזק והתועלת מזה להלשון העברית.—פריצת הגדר לכתב ספרים בחכמת ישראל בערבית. רסע״ג והבאים אחריו, ואפילו הלאמי ר״י הלוי.—הטענה בדבר קצר הלשון.—כחה וגבורתה גם להמדע נגלתה בספרים המדעיים של ראב״ח הנשיא, ר״י ברצלוני, דונולו, ראב״ע וספר המדע של הרמב״ם בעצמו.—רמב״ם כתב אפילו מכתבים בערבית גם לתלמידו עקנין שידע היטב עברית.—נצני המליצה והשירה בעברית, חסדאי, מנחם ודונש ותלמידיהם, שמואל הנגיד וכו׳.—הוכוחים בדקדוק הלשון תופסים מקום חשוב בחיי גדולי ישראל, בסוד שרים ורבי המלכות.—פעלת רוח הערבים. עוד הדבור בעברית נהוג במקומות פגישת יהודים מארצות מתחלפות.—עדות הפרחון.—המליצה החרוזית.—מרום עזה ותפארתה של השירה העברית.—רשב״ג, ר״י הלוי, רמב״ע.—המתרגמים הראשונים. גיקטיליה, ראב״ע, אבן תבון, יהודה חריזי וההולכים בעקבותיהם.—הכנסת מלים בלשון ערבית בכונה ושלא בכונה מפני שגירת הלשון הערבית בפיהם.—אלה המלים נתאזרחו מהרה בתוך הלשון העברית מפני הדמיון הגמור בין שתי אלה הלשונות.—אוצר המלים של הלשון העברית נתעשר מאד. —הגון הערבי של סגנון המתרגמים.—הנפתולים הקשים בתחלה של הלשון עם החמר החדש והסתגלות הלשון והנצחון הגמור.—פעלתם הגדולה של המתרגמים להרחבת הלשון ולקביעת סגנון עיוני מחקרי מספיק לכל צרכי המחשבה העיונית לכל פרטיה.—סגנון המחקרי

---

1) חסר בכת״י.

המדעי המקורי: ראב״ח הנשיא, ר״י ברצלוני, שבתי דונולו, ראב״ע, רמב״ם (המדע) ר״ש אבן תבון (יקוו המים), רלב״ג, העקרים, רש״ט פלקיירא, קלונימוס (אגרת בע״ח), העקדה, ר״י אברבנאל וכו׳ וכו׳.—בזמן זה נוצרו הרבה מלים גם מגוף אוצר המלים העברי, אך מכל הצורות הרבות של השמות שהשתמשה בהן הלשון העברית הקדומה לא השתמשו הסופרים של הזמן הזה ליצירת שמות חדשים אלא במשקלים: פעילה, פעול, הפעלה, הפעלות, התפעלות, פעלן, פעלנות, פעלות, פעלותיות.—שאר המשקלים לא היו מורגשים אצל הסופרים כמו כח יוצר לשוני.—המפרשים והפוסקים.—סגנון חכמי צרפת ואשכנז.—רש״י מרחיב הלשון.—יצר מלים חדשות שלא במתכון בחוש לשוני גדול.—ר״ת, רשב״ם, והבאים אחריהם.—לשון פחות טהורה ודקדוקית, אך יותר טבעית, חיה.—הלשון העברית היתה אצלם כלי שמוש לא בלבד לתורה אלא גם לעניני החיים, למכתבי רעות, למו״מ, חשבונות, וכדומה.—סבת ההבדל בין ארצות לשון הערבית וארצות לשונות המערביות. —זכותם של חכמי הארצות המערביות ששמרו לנו את הלשון העברית לפחות בחצי חיים ולא יצאה לגמרה מהשמוש כמו בארצות הלשון הערבית. — הקבלה וערכה להלשון ויצירותיה שיצרה.—זמן קלקול הסגנון.—הסגנון המפֻתל והמרוצץ של ההקדמות, וההסכמות, בפרט של הספרדים.—התחדשות הלשון הספרותית בזמן החדש.—רמח״ל.—זמן ההשכלה.—המאספים וכו׳.—הפסק פתאמי בהתפתחות הטבעית של הלשון והתאמצות להחזירה לאחור לצורתה בזמן המקרא.—טהרת הלשון—כל מלה שלא באה במקרא איננה טהורה אעפ״י שהיא עברית בלי שום ספק, כמו כל השמות והפעלים העברים שבמשנה ותוספתה. —טענות הלשון בעצמה על זה בהצופה של אֶרֶתֶר.—דברי פרופ׳ גולדנתל.—דמיון לזה בלשון היונית:... ובלשון רומית:... [1]—הנזק שהגיע מזה להתפתחות הטבעית של שתי אלה הלשונות. —הנזק שהגיע להתפתחות הטבעית של הלשון העברית.—דלדול הלשון.—הטוב שהגיע להלשון העברית מתנועת טהרת הלשון.—התחדשות רגשי יפי הלשון ותקונו.—בן זאב יצר מלים חדשות כמו מדעת.—האמן הגדול אברהם מַפּו.—בעלי הסגנון הרחב והצח: רמ״ד, רנה״ו, שי״ר, שד״ל, סטנוב, מ״א גנצבורג, ש. אברמוביץ בתולדות הטבע, יל״ג בעצמו בימי בגרותו.—העתונים המדיניים, המגיד וכו׳.—המלים אמנם עבריות אך הרוח של הלשון מגרמנית.—הכותבים השתמשו במלים מרכבות למֻשגי המדע מפני לא ידיעה בספרות המדעית הרחבה של הזמן הקדום שכבר נוצרו בה מלים הרבה למֻשגי המדע בפרט בחכמת הרפואה וכד׳. בעלי המעבר.—הלשון העברית אינה צריכה לשמש אלא למעבר ללשונות ארפיות לאותם היהודים שאינם יודעים עדין לשונות חיות.—משה ליב ליליֶנבלום וחבריו. — הלאמיים.—פרץ סמולנסקי.—הלשון העברית רק כלי שמוש לחכמת ישראל.—תחית הלשון בדבור.—הפלא הגדול בדברי הימים: לשון מתה שבה לתחיה בדבור פה.—בארץ ישראל בפרט בירושלם, חברון, צפת וטבריה היה דבור בעברית נהוג בין היהודים במדה מן המדות, מפני שהיה בהן קבוץ גליות מארצות מתחלפות.—נוצרו מטבעות לשון של דרך

---

[1] חסר בכת״י.]

ארץ ויחס הדדי.—חשיבות מעשה זה גם מבחינה המדעית.—מפי עוללים ויונקים.—הרבה חזיונות לשוניים שגלו חכמי הלשונות בחקירותיהם אנו יכולים להתבונן עתה עליהם בעצם התהוותם הטבעית.—פְּעֻלַּת הקש הלשון (Analogie[) אצל הילדים מדברי עברית.—איך מסתגלת הלשון לצרכי החיים של זמננו.—יצירת מלים חדשות.—יסודות הדבר עפ״י המדע. —המקורות למלא מה שחסר בלשון. הרצאותי בענין זה בישיבות ועד הלשון.

ו. דברי הימים של הדקדוק

תחלת הדקדוק אצל כל אֻמה ולשון.—אצל האשורים.—היונים.—אצל הסורים והערבים.—קצת רשמים בתלמוד ומדרשים. המסורה, זמנה ודברי הימים שלה.—הנקוד.—אמתות הנקוד של המסורה מתקימת בכללותו על פי ההסכמה הכללית שבין הקריאה המסורה ובין העתקת המלים אצל השבעים, יוסף, הֶקְסַפְּלָה וכו׳.—ההבדלים הדקים בגוני ההברה. —המדקדקים הראשונים.—ספר יצירה.—בן אשר ובן נפתלי.—רסע״ג.—אבות הדקדוק העברי: ר״י חיוג ור״י אבן גנאח. הוא העלה את חכמת הדקדוק העברי למרום השלמות האפשרית בזמנו.—ראב״ע.—רד״ק.—השטה החדשה בתכונת התנועות.—שאר המדקדקים היהודים. התחדשות הדקדוק המדעי בזמן החדש... [1].—החקרים החדשים... [1]. דקדוק לשון המשנה.—גיגר... [1]

ז. דברי הימים של המלונים

תחלת המלונים אצל האשורים והבבלים.—אצל היונים.—אצל הערבים.—המלונים הראשונים ללשון העברית.—קצת רשמים בתו״מ.—ר׳ צמח גאון.—האגרון.—מחברת מנחם בן סרוק.—השרשים של ריב״ג.—הפרחון.—הערוך. תכונתו וחשיבותו. מְיֻסד על פרושים מקבלים מהגאונים.—ערוך השלם של קוהוט וערכו.—תנחום הירושלמי.—השרשים של הרד״ק. —בוקסדורף והבאים אחריו.—מלונים קטנים להלשון המחקרית.—הזמן החדש.—המלונים המדעיים מזמן גֶזֶניוס.—האוצר של בן זאב.—של לוי להתלמוד ומדרשים, של יסטרוב.—האוצר של רש״י פין.

ח. דקדוק הלשון העברית לפי הזמנים

זמן שלפני המקרא.—זמן המקרא.—זמן המשנה.—דקדוק הלשון כמו שהיא נהוגה.

---

[1] חסר בכת״י.]

הערת העורך

על פי בקשת הגב׳ חמדה בן-יהודה ועל פי החלטת ועד „האגודה לסיום מלון הלשון העברית לאליעזר בן-יהודה" קיבלתי על עצמי את עריכת הספר הזה: „המבוא הגדול למלון הלשון העברית הישנה והחדשה". כתב היד של הספר, כפי שנשאר מידי המחבר, הועתק, ובהשגחתי הוכנסו בו ההערות וההוספות הכתובות בשולי הגליון למקומן, נוספו מראי המקומות מתוך הספרות עד כמה שלא נרשמו בידי המחבר, והושוה נוסח המקורות הקדומים, המובאים בספר. מלבד כתב יד זה היו לפנינו רשימות מרובות מידי המחבר מסומנות על ידו כחומר למבוא, ולפי רצון המחבר היה עלינו למצוא את מקום כל הרשימות האלה בתוך כתב היד ולהכניסן לגוף הספר. סידור הרשימות וההערות האלה לתוך הבנין, שאותו בנה המחבר, היה עיקר עבודתי בהכנת ספר זה לדפוס, ובה נעזרתי במידה מרובה על ידי מר מ. מדן שהשוה גם בהשגחתי את הספרים המצוטטים עד כמה שאפשר היה למצאם בירושלים. לשם סידור החומר הנוסף הזה הוכרחנו להוסיף פה ושם מלים או משפטים ברוח המחבר עד כמה שיכולנו לכוון לדעתו. במקומות של ספק בקריאת כתב היד או כוונת המחבר התיעצנו עם הגב׳ חמדה בן-יהודה. בהוספת מלים או משפטים אלו נזהרנו מלהכניס דעה זרה להרצאת המחבר, וגם במקום שהוכרחנו לכלול את הרעיונות הבודדים בתוך מסגרת חדשה משלנו, כמו בפרק הקטן: „מאימתי דברו עברית" ע׳ 80—82 צמצמנו את המסגרת הזאת למלים ספורות. כמו כן שמרנו בקפדנות על סגנון המחבר ודרכי לשונו בדקדוק ובכתיב, וכל תוספת שבעריכה ניתנת בסוגרים מרובעים [] כתוספת זרה, מלבד תיקונים קטנים של פליטות קולמוס ממש, במקומות מועטים.

כי אין עריכת כרך המבוא הזה כעריכת כרך של המלון עצמו. כי המלון, רובו ועיקר יסודו הוא בנתינת העובדות שבאוצר הלשון, מנית המלים לצורותיהן ופירושן. לא כן המבוא הזה, המביא בעיקר את הדעות ואת הרעיונות הכלליים שעמדו לנגד עיני המחבר ביצירת מפעלו, המלון. אין המבוא אלא פירושו של המחבר על דרכי עבודתו הוא, ואם בתוך המלון עצמו יש מקום להשלמות על ידי אחרים, כפי החומר ההולך ומתרבה על ידי עבודת החכמים, אין מקום להשלמות ולהבעת דעות אחרות בתוך ספר המבוא הזה, שהוא מעין וידוי אישי, שאין לאחר חלק בו, והשלמה של החומר הרב, שנתגלה בכמה מתחומי התכנית של המבוא, היתה גם מנתקת את חלקי הבנין שבנה המחבר בספר זה. לו נגשנו, למשל, להשלים את הפרק על מבנה הלשון בכלל ומבנה הלשונות השמיות ביחוד או על הכתובות העבריות הקדומות, בעיות שהיקפן גדל והתרחב מאד מאד בשנים האחרונות, היינו פורצים את המסגרת שאותה קבע לו המחבר, ומשנים את היסוד המדעי אשר עליו בנה את מפעלו.

אמנם גם המחבר עצמו, אלמלא היה אתנו היום, היה משנה בלי ספק, מוסיף וגורע ממה שכתב לפני עשרים שנה. אבל חשוב לנו ולמדע ללמוד את דעתו בזמנו, בעמדו במלוא עבודתו, גם במקום שדעתנו שונה מדעתו. אין גמר לעבודה מדעית. וכך מזכיר גם המחבר עצמו במקומות שונים פרקים שלא נכתבו או שלא נגמרו בספר זה אף על פי שכמה רשימות מעידות על כך כי בזמן מן הזמנים חשב לסכם את דעתו גם בשאלות אלו.

תודתי נתונה לכל אלה שעזרונו: לחברי ועד „האגודה לסיום מלון הלשון העברית לאליעזר בן-יהודה", ובראשם לפרופ. י. קלוזנר שעורר אותנו לפרסם את הכרך הזה; לשני המזכירים, מר י. כנעני, שהתחיל בהעתקת כתב היד ובסידור החומר, ולמר מ. מדן שגמר את ההעתקה, סידר את רוב החומר וסייעני בעריכתו ובהגהתו בידיעה, בכשרון ובדייקנות; ולהאב הדומיניקני, R. P. Abel, ירושלים, שנתן את עזרתו בקביעת מקורות מתוך הספרות הפטריסטית.

מובטחני שספר המבוא הזה, המביע לא רק את שאיפתו של המחבר לתחית הלשון ואת דרכי עבודתו הקשה והברוכה עד להגשמת חלומו, כי אם גם שאיפת כל האומה לשוב להיים עצמיים בארצו ובלשונו, יחזק את רוח חובבי לשוננו להשלים את מפעל חייו של המנוח הגדול, את „מלון הלשון העברית הישנה והחדשה".

ירושלים ת"ש

נ. ה' טורטשינר

בהופעת הכרך הששי הודעתי בהפתיחה אליו על מצב הכתב-יד. מאז עלה בידי בעזרת „קרן אמונים לזכר אליעזר בן-יהודה" להוציא לאור גם את הכרכים השביעי והשמיני.

לפני שנתים התכונן בירושלם ועד „האגודה לסיום מלון הלשון העברית לאליעזר בן-יהודה", אשר לעזרתו בא „הועד לזכר אליעזר בן יהודה בדרום אפריקה", שתומכיו העקריים היו ה"ה מ. השכל, סיר ארנסט אופנהיימר, נ. קירשנר ואחרים, בחסותו הנעלה של וזיר ההשכלה לממשלת דרום אפריקה ה' י. ה. הופמייר. הודות לשני הועדים האלה עלה בידי להעביר את מפעל המלון מגרמניה לארצנו ולהדפיס בארץ את הכרך התשיעי, והעשירי שהוא „המבוא הגדול" הזה.

בהפתיחה להכרך הששי אמרתי: „המבוא הגדול למלון ערוך וכתוב ע"י המחבר ויופיע במועדו".

העמל הרב שהיה לי בהוצאה לאור של הכרכים שהופיעו אחרי מות המחבר: הששי, השביעי, השמיני והתשיעי, והדאגה המתמדת להכרכים הנותרים שיכילו את האותיות „פ", „צ", הערוכות בכתב-יד המחבר ו„ק", „ר", „ש", „ת" המוכנות בחמר בכל עשרן ותפארתן ומחכות לגואלן, שללו ממני כל יכלת לטפל בהדפסת „המבוא הגדול" למרות הדרישה הבלתי פוסקת מצד המלמדים החשובים לפרסם את המבוא הזה בהקדם האפשרי, כי ענין רב בו ונחוץ הוא לעבודתם.

בהתיעצות עם הועד הירושלמי לסיום המלון באנו לידי החלטה, כי שעת הכשר היא כעת, עד שנשיג את האמצעים הדרושים להדפסת ארבעת הכרכים הנותרים, להוציא לאור את ה„מבוא הגדול למלון".

יושב-ראש הועד הנ"ל, המלמד נ. ה. טורטשינר, פרופסור במכללה העברית בירושלם, הואיל לקבל עליו את העריכה המדעית שבהדפסת הכתב-יד הנתון בזה לפניכם, והנני אומרת לו חן-חן בעד עזרתו הנעלה, גם לחברי הועד אשר בעזרתם, הדרכתם, וביחסם האדיב הקלו עלי את העבודה הקשה, ולבני אהוד בן-יהודה אשר תמך את ידי ועשה לו למטרת חייו להוציא לאור-עולם את שאר כרכי המלון עד תֻּמו, ועשה בזה את חובתו לאביו הגדול ולעמו.

נתַנו בכרך זה גם את „תכנית המבוא, רשימה כללית לעת עתה" אשר צרף המחבר לכתב-היד. ממנה נראה, כי היה תחלה בדעתו לתת במבוא עוד חקירות שונות, אבל נמלך בו והתרכז בעצם שאלת לשוננו בהיותה לשון חיה בדבור פה. לשאר הפרקים הקדיש רק חקירה חלקית או שדלג עליהם לגמרה והניח רק חמר לחקירה נוספת. בפרט רב ועשיר החמר להדקדוק, שזו היתה משאת נפשו: לחבר דקדוק שלם מתֻקן ומשֻׁכלל,

בשאלת לשוננו בימינו לא נגע כלל, כי לו גם היה ענו כמשה רבנו, לא יכל

לכחד לעצמו את מקומו ומפעלו בכך וע"כ לא רצה אפילו לפתח בזה.

בחדשי אייר — אלול בשנה הרביעית למלחמת העולם ולגלותו מארצו, על שפת הים באלברון, ניו-ג'רזי, שבארצות הברית, חבר בן-יהודה את „המבוא הגדול" הזה. מעטים היו המקורות שיכל לקחת אתו והחֹמר בכללו נשאר שמור בירושלם.

כבר עשינו הצעדים הדרושים לחזרתנו ארצה, והנסיעה היתה עוד בחזקת סכנה מפגלת הצוללות והמוקשים הגרמנים, ועל כן מהר בן-יהודה להעלות על הניר את טיבו ומהותו של מפעל חייו, חקירותיו והשקפותיו על לשוננו בהיותה חיה בדבור-פה, — על כל צרה שלא תבוא. אף נתן לפרסם שער אחד מחבור זה במחברת „עד אימתי דברו עברית?" אשר הוציאו לאור העברים באמריקה מתוך כתב-יד זה, בצמצום ובהשמטת חלק גדול מגוף דברי החכמים, חוברת שנועדה לקריאה לקהל ולא לחקירה מדעית.

באילו מקומות שולח המחבר לעיון ב„אבות הלשון העברית". חבור זה אשר השלים בארצות הברית עמד לצאת לאור ומסבות שאינן תלויות בנו עודנו נמצא בכתב-יד.

„אבות הלשון העברית", אלה הם ספרי המופת (classics) של לשוננו מתקופת התנאים והאמוראים, שמתוכם מדבר אלינו כל אחד ואחד בלשונו (ר' יוחנן בן זכאי, ר' עקיבא וכו') ואנו שומעים את שפתנו חיה בדבור-פה, יפה עשירה בדברי תורה, מוסר, פילוסופיה, משלים מחכמים, אף דברי חֹל מחיי יום-יום. על חבור זה אמר לבן-יהודה פרופ' ל. גינצבורג בניו-יורק:

„כי כל אשר אני מעריץ את מפעלך הגדול, המלון, יקר בעיני חבורך זה („אבות הלשון העברית") עוד יותר".

דעותיו ומסקנותיו של המחבר בחקירותיו במשך ארבעים שנות עבודתו במלונו (1879 — 1922) נתונות ב„המבוא הגדול" הזה ומהוות את נשמת החבור כלו.

ירושלם, שבועות, כ"ג להצהרת בלפור.

חמדה בן-יהודה

הקדמה

א.

בשנת אלף ושמנה מאות ועשר לגלותנו ואני אז תלמיד המדרשה הרוסית בעיר דינבורג; והרוסים נלחמים בתוגרמים לחרות הבולגרים וכל העתונים הרוסים מכריזים קול אחד בדברים נלהבים על מלחמת מצוה שנלחמה רוסיה למען שחרר את עם הבולגרים מתחת עֻלה של תורקיה ולהשיבו לגדלתו כמו בימים מקדם, בימים ההם פתאם כמו נפתחו השמים, ואור מבהיק, אור צח ומצחצח הבריק לפני עיני, וקול פנימי אדיר קרא באזני:

תחית ישראל על אדמת אבותו!

ומפני זה הקול, שלא פסק למן הרגע ההוא מקרא באזני יום ולילה, נזדעזעו כל מחשבותי וכל זממי אשר זממתי לעתידי אז בחיים. כמו חזיונות לילה מפני אור בקר כן נדדו חלומותי להקדיש חיי למלחמה בעד חרות העם הרוסי ולקדמת כל האדם כלו, כמו רב חברי בבתי הספר התיכונים והעליונים ברוסיה בזמן ההוא, ואחרי מלחמה פנימית בנפשי גברה ידו של הרעיון החדש ושתי מלים חדשות לכדו את כל מחשבותי:

ישראל בארצו.

ולא עברו ימים מועטים ודרכי בחיים נתוה בהחלטה גמורה וחזקה ששום רוח לא יכול יותר להזיזה כמלוא השערה. ואעזב את רוסיה ואלך פריזה, שהיתה עוד בזמן ההוא מרכז החיים המדיניים של ארפה, ואתחיל ללמוד חכמת הרפואה, שהיה בדעתי לעשותה קרדם לחפר בה לפרנסתי בארץ ישראל, וכל השעות הפנויות מלמודי הקצבתי להמדיניות. קראתי ספרי חכמי המדינות, התבוננתי להחיים המדיניים של העמים, הקשבתי להשאלות המדיניות המתרוצצות בעולם המדיני בין עם לעם ובין ממלכה לממלכה ואשתה בצמא את דברי העתונים הצרפתים ואבין למנאמי המדיניים הצרפתים הגדולים בהמורשון הצרפתי ואקשיב רב קשב להמנאמים המדיניים של מנהיגי המדינות בשאר הארצות, ואט אזני לכל דפיקה ודפיקה של הדפק המדיני של אֻמות העולם.

ובאויר המדיני החפשי הזה התחזק בנפשי עוד יותר הרעיון **הלאֻמי המדיני** של עם ישראל, ואכתב את מאמרי הראשון בשאלה זו, שנתפרסם בהשחר [1] בהשם: שאלה נכבדה [2].

---

1) שנה ט׳, [עמ׳ 359 — 366, המאמר חתום „פאריז יג אדר“.]

2) אגב אעיר כאן, כי זה התאר „נכבדה“ לה„שאלה“ לא מפי יצא. אנכי ברצותי להגות בשם המאמר עד כמה „שאלה“ זו חשובה בעיני לכלל האֻמה, ובהיותי מלא אז רוח הלשונות הלועזיות ודרכי דבוריהם, קראתי שם למאמרי

זה היה פרי בסר של מדינותי הראשונה, שהיתה עוד בסר אף היא בעצמה. עוד הייתי בדעותי המדיניות תלוי בדעות אחרים ואמרתי רק מה שלמדתי מפי רבותי, חכמי המדינות שקראתי ספריהם ושמעתי דבריהם. ועל הטענה שאין היהודים עתה עם ואינם יכולים להיות עם, מפני שאינם מדברים לשון אחת, השיבותי בפלפול מדיני ממציאות עמים אחרים שאינם מדברים לשון אחת, כמו השויצים והבלגים. אבל, באותה המדה שהלך והתחזק בקרבי הרגש המדיני שלי, בה במדה חשתי יותר ויותר מה היא הלשון לאֻמה, ובמהרה הגעתי לזה, שעל הטענה בדבר הלשון, שאף דעתי בעצמי לא נתקררה בפלפולי המדיני והיתה מנקרת במוחי, השיבותי לנפשי התשובה היותר טבעית והיותר פשוטה, שבאמת לא היה צרך אלא בביצתו של קולומבוס כדי למצאה, והיא: כמו שהיהודים אינם יכולים להיות עם חי באמת אלא בשובם לארץ האבות, כן אינם יכולים להיות עם חי אלא בשובם ללשון האבות ולהשתמש בה לא בלבד בספר, בדברים שבקדֻשה או שבחכמה בלבד, כמו שטען פרץ בן משה, עורך השחר, אלא דוקא בדבור פה, מגדולם ועד קטנם, נשים וטף, בחור ובתולה, בכל עניני החיים, ובכל שעות היום והלילה, ככל הגוים, גוי גוי בלשונו.

זה היה הרגע הגדול, המכריע בחיי. עתה מצאתי מה עלי לעשות תכף ומיד. ראיתי, כי משני הדברים שבלעד[יה]ם לא יוכלו היהודים להיות עם, והם: הארץ והלשון, הנה בעוד שהשיבה לארץ אינה בידינו ותלויה היא ברצון המֹשלים עתה עליה, השיבה ללשון האבות היא בידינו, אין איש יכול למנע אותנו מזה אם רק נרצה.

אבל, האפשר הדבר?

זו היתה השאלה הגדולה שעמדה עתה בפני.

וכשהתבוננתי אֵליהָ ראהָ ראיתי שהיא מסתעפת לשתים:

האפשר הדבר מצד העם?

האפשר הדבר מצד הלשון?

מצד העם: האפשר שישוב צבור, גדול או קטן, לדבר לשון שעזב אותה וחדל מדבר בה מאות בשנים?

מצד הלשון: האפשר שלשון שחדלה מהיות מְדֻברת בפי צבור גדול או קטן מאות ומאות בשנים, תהיה עלולה לשוב להיות לשון הדבור בפי צבור גדול או קטן בכל עניני החיים, אפילו אם נשארה ממנה ספרות חילונית רחבה כמו מה שנשאר מהלשונות העתיקות, היונית והרומית, ועל אחת כמה וכמה אם לא נשאר ממנה בענינים חילונים אלא מה שנשאר לנו מהלשון העברית?

על השאלה הראשונה עניתי: הן! בלי כל פקפוק.

שאלה להטת כמו שאומרים הצרפתים question brûlante לכל ענין שהזמן גרם אותו ואינו סובל דחוי. עורך השחר לא ראה את התאר להטת להשם שאלה, שהוא על טהרת הלשון העברית, ויחליפנו בהתאר „נכבדה". והנה, גם אני מודה עתה, כי הדבור שאלה להטת אינו מצחות הלשון העברית המקראית, אך התאר נכבדה קר ביותר ואינו לא לפי ענין המאמר ולא לפי רוחי בזמן ההוא בחֹם בחרותי ועז הרגשי.

כי מהו צבור אם לא קבוץ של יחידים, וכשם שאנו רואים מעשים בכל יום שיחיד מתחיל בזמן מהזמנים בימי חייו לדבר לשון, שלא דבר מעולם, והיה תהיה אחר כך לשונו בכל עניניו, כך יכולים יחידים הרבה, שהם יחד צבור, להתחיל שוב לדבר לשון שלא דבר הצבור הזה הרבה מאות בשנים, ובלבד שהצבור ירצה את זאת ברצון חזק.

לא נעלם ממני, כי אין זה דבר קל. ראה ראיתי כי אף על פי שאמת נכון הדבר כי הצבור אינו אלא קבוץ של יחידים, אף על פי כן יש הבדל בין צבור ובין יחיד, ונצרכים תנאים יוצאים מגדר הרגיל, להפך לעם, לצבור, לשון אחרת במקום הלשון שהוא מדבר בה. שאלתי את פי דברי הימים: ההיתה כזאת מעולם בזמן מן הזמנים ובמקום מן המקומות? ויענוני כי רק לצבורים מעטים קרה כמעשה הזה בתנאים מְיֻחדים של דברי הימים. ובכל זאת לא נזדעזעה אמונתי באפשרות הדבר מצד העם, מצד הצבור, כי לא ראיתי שום מניעה בעצם טבע הדבר. ראה ראיתי כי סוף דבר אינו תלוי אלא ברצון הצבור, והאמן האמנתי ברצונו של עמנו. האמנתי כי ירצה, וידעתי כח רצונו.

אבל, השאלה השניה!

עליה לא יכלו דברי הימים לענות לי שום מענה. אין מָשָׁלוֹ בדברי הימים של כל האֻמות והלשונות. בשפה ברורה מגידים לי דברי הימים, כי אותן הלשונות שבסבה מן הסבות עזבון העמים שדברו בהן, לא שבו יותר לתחיה בדבור פה, אפילו אם נתקימו במדה מן המדות בתור לשון של ספרות. אבל, מי יודע אם זה בעצם טבע הדבר, או אין זה אלא מקרה מפני שמסבות דברי הימים לא הביאו עד כה שום צבור לידי כך שינסה לשוב לדבר בלשון שחדלה מהיות מְדֻבֶּרֶת מאות רבות בשנים?

ושוב ראיתי, כי בזה בודאי אין הבדל בין יחיד לצבור. אם עלולה לשון, שחדלה מהיות מְדֻברת ולא נשאר ממנה אלא מה שנשאר לנו מלשוננו, לשוב להיות לשון הדבור ליחיד בכל צרכי החיים, אין מקום לפקפק אם יכול תוכל להיות לשון מדברת גם לצבור.

ובמהירות ההחלטה המסֻגלה להבחרות החלטתי לנסות עלי בעצמי את הנסיון הזה.

ובאחד החוצות של פריז, באחד בתי הקהוה ברחוב בולור מונמרתר, סחתי עברית בפעם הראשונה עם אחד ממכרי בשבתנו אצל שלחן עגל, שעמדו עליו שתי כוסות קהוה שחור, והקולות התמוהים של זו הלשון המזרחית העתיקה, המתה, התערבו בתוך שאון הקולות העליזים של הלשון הצרפתית החיה, היפה, העשירה...

בפעם הראשונה סחתי אז עברית. הן אמנם, עוד בימים הראשונים של „ההשכלה" שלי באחת העירות הקטנות של ליטה, אחרי אשר טעמתי את הטעם הראשון של הספרות החדשה, אחרי קראי בסתר את „אהבת ציון" ואת „אשמת שומרון", התעוררה בנפשי תשוקה גם לדבר עברית, ממש כמו אמנון ותמר ושאר הבחורים והבתולות שפגשתי בעולם החדש ההוא, ומפעם לפעם הייתי יוצא עם אחד מחברי, שידע סודי ו„נחטף" גם הוא מחוץ לעיר בשדה ובהחבא, בגנבה בפחד וברעדה פן ישמעו הבריות, סחנו בלשון הקדש. אבל, זה היה מעשה ילדות. סחנו על אהבת אמנון ותמר ועל תעלולי עזריקם וכיוצא בדברים כאלה, ופעמים על מעשים קטנים מתוך ד' אמות של עולמנו הקטן הצר והדל. אבל, עתה זה היה מעשה מדיני בעצם המרכז המדיני של העולם הגדול, בתוך שאון

החיים המדיניים בכל תקפם, וסחתי על המארעות המדיניים הגדולים ועל מעשי החיים הגדולים, וכל זה בעברית!

ומאז התחלתי לדבר עברית תדיר, עד כמה שזה היה אפשר בפריז בימים ההם. דברתי עם מכרי זה בכל פעם שפגשתיו, אף נסיתי לדבר עברית עם הזקן ב"ג [1] שהייתי יוצא ונכנס בביתו והיה לפעמים מתרצה לשיח אתי בעברית כדי לעשות נחת רוח לי, ועם מכר אחד שנזדמנתי אתו בביתו של ב"ג, שמסבות החיים הביאוהו מרוסיה לאפריקה בין היהודים באלג'יר, ובהיות שלא ידע את הלשון הערבית שהם מדברים, דבר אתם בלשון הקדש וקנה לו שם קצת שגירת לשון בדבור בעברית.

והנסיון של אלה הימים היה בעיני מספיק להכריע גם בשאלה זו לְהֵן. ראיתי, או נדמה לי כי ראה אני, כי גם מצד הלשון, וגם מצד לשוננו, זה דבר אפשרי, ושגם מצד זה אין צרך אלא [ב]קצת רצון.

אבל, ככל אשר הרביתי לדבר עברית, ככל אשר הרחבתי את גבולי שיחותי מבלי לְבַר נושאי שיחתי, כן התחלתי לחוש מעט מעט קצת מחנק. אוצר המלים שלי היה אותו האוצר הידוע לכל בחור בערי ליטה שלמד ב„חדר" ובישיבות וקרא רב הספרות של „ההשכלה" ולמד תנ"ך על פה ודקדוק מתוך „צהר התבה", וקרא חלק מספרי המחקר של הקדמונים ושבע החכמות, ספרי המדע של רח"ז סלונימסקי וצבי רבינוביץ וכיוצא בהם. זה אוצר נאה לשיחה על ענינים עליונים רוחניים, מפשטים, בקצת דחק אמנם ודלות הלשון, על כל פנים כמעט מספיק. אבל, עם תדירות השיחה נתגלגלו הדברים גם על כלים מכלים שונים ועל ענינים היותר פשוטים והיותר טפלים וגסים שבחיים, ואז היינו אלמים! אלה היו לי שעות קשות, שהיו עלולות לקעקע כמעט את כל הבירה שבניתי לי בדמיוני. אך הן הן שהיו שעות החִבּול של המלון. באלה השעות הקשות התחלתי לחטט בחדרי זכרוני, ואז נזכרתי כי יש לנו מסכת כלים, שאין למודה רגיל אפילו בישיבות ואין שמות הכלים הנזכרים בה ידועים לרב יודעי עברית, וכמו כן יש בתלמוד הרבה דברים גם על ענינים פשוטים של החיים וגם על הגסים שבהם, אלא שאין הם נחקקים בזכרון רב הלומדים תלמוד. התחלתי לבקש אם יש בספרותנו ספר שאפשר למצא בו על נקלה אלה המלים בשעת הצרך. קויתי למצא כל הצריך בספרי המלים, שהיו בזמן ההוא, מרוסית לעברית, אבל אחרי חפוש מעט בּשתי מִשְׂברי זה, וראיתי כי המעט שיש לנו אינו מספיק לצרכי דבור אמתי וטבעי.

וההגיון הפשוט של הבחרות הביאני מהרה למחשבה פשוטה זו:

אם רק זה חסר כדי שנוכל לדבר עברית, צריך למלא את החסרון הזה.

ועוד פעם מהירות ההחלטה של הבחרות, שאינה מפקפקת בכח עצמה ואינה ידעת מעצור, עשתה את שלה.

וביום מהימים החלטתי:

חסרון זה אמלא אני.

והמחשבה לחבר מִלּוֹן נוֹלְדָה.

---

1) בר גולדברג.

ב.

אבל, מה שעלה אז על דעתי לעשות, איננו מה שעשיתי אחר כך.

ועלי להודות, כי למלאכת מִלּוֹן אמתי להלשון העברית, לא הייתי כלל מוכן, לא מפאת ידיעותי המדעיות בחכמת הלשון, ואף לא מפאת נטִיָּתי הרוחנית.

כבר אמרתי מה היתה ידיעתי בלשון העברית. זו היתה ידיעה מספקת כדי להשתמש בה בכתב ואף לדבר בה במדה האפשרית, אך הצד המדעי של חכמת הלשון היה זר לי. ויותר מזה: על פי הרוח ששלטה בקרב בני הנעורים ברוסיה בזמן ההוא היתה חכמת הלשון, Philologie בלעז, קצת קלה בעיני וזלזלתי בה.

החכמה הלשונית לא היתה מקצוע חביב עלי, ולא היתה לי שום תשוקה להתגדר בה, ולא מפני חבה להדבר ולא מפני תשוקה לחבר מִלּוֹן רציתי לעשות זאת, אלא מפני שראיתי צרך גמור בזה להדבור בעברית. אשר על כן היה בדעתי לחבר ספר קטן, שיוכל להיות לסיוע מעשי למי שרוצה לדבר עברית. התחלתי לרשם לי שמות הכלים ממשנה מסכת כלים; התחלתי לבקש על ימין ועל שמאל, ובכל פעם שמצאתי מלה לא מצויה בספרים הרגילים המצויים ביד כל, רשמתיה לי, והתחלתי לחשב מחשבות באיזה סדר אסדר כל אלה המלים כדי שיהיה אפשר למצא כל מלה ומלה בשעת הצרך.

בימים ההם כבר עלתה השאלה לפני מה שֵׁם אקרא לספר זה, ועל אחד הדפים רשמתי: ספר מלים או — מִלּוֹן? בינתים חליתי בגניחת דם. הכרחתי לעזב את למודי בבית המדרש לחכמת הרפואה, ועל פי מצות הרופאים נשלחתי לעיר אלג׳יר. שם שמעתי בפעם הראשנה מפי היהודים קריאה בלשון עברית בהברה מזרחית, ותעש עלי הברה זו רשם עז מאד, ושם דברתי בפעם הראשנה עברית לא לשם הדבור בעברית אלא מפני הצרך, מפני שלא ידעתי לדבר בפרט עם הזקנים והחכמים שלהם, שלא ידעו צרפתית, אלא בלשון הקדש, שבפי קצתם היתה שגורה גם בדבור פה.

ויביאו לי הימים אשר שהיתי באלג׳יר ברכה כפולה. שמש אפריקה רפא את גופי, והשיחות אשר סחתי בעברית עם זקני העדה הישראלית וחכמיה השגירו את לשוני בדבור בעברית, והיו פעמים שכבר חשתי כי הדבור בלשון העברית הוא דבורי הטבעי.

וכשהוטב מעמד בריאותי קצת יותר ושבתי לצרפת, החלטתי לא להתמהמה בגולה עוד ואצא מארפה ואלך לארץ ישראל, ובדרך נִזדַּוְּגָה אלי ידידתי מִנֹּעַר דבורה בת שנ״ה יונס שנועדה להיות האם הראשנה בישראל בימינו שדברה לילדיה עברית מרגע הולדם וגִדלה לנו את הילדים הראשנים שהלשון העברית היתה לשון דבורם הראשנה והיחידה למן מלוליהם הראשנים על שדי אמם.

ולא עברו ימים מועטים, והבית העברי הראשון נתכונן בירושלם.

קָשים היו הימים הראשונים, אותם הימים שאשה שהיתה יעודה להיות האם העבריה הראשנה, עוד לא ידעה להוציא מפיה אף מלה אחת בעברית. אך במסירות נפש שאין עֵרֶך לה גברה על הכל, ובמהרה הגיעו הימים הנפלאים באמת, שלשוננו היתה עברית, שלא סחנו בינינו לבין עצמינו, אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו, אלא בעברית!

ועם השמוש התמידי בדבור העברי בכל עת ובכל שעה, ביום ובלילה, בכל דבר

ובכל ענין, הלך וגדל הצרך בהמִלון, ואמר לקרב אל עצם מלאכת החבור.

ואחרי התבוננִי בדבר ראיתי, כי סדור המלים על פי סדר אלף בית, כמו שהוא נהוג בכל המלונים, עושה את הספר לכלי שרת טוב למי שיודע את המלה ומבקש לדעת את פרושה, דקדוקה, אפן כתיבה, וכיוצא בזה, אך מי שמבקש מלה לדבר מהדברים לא ימצא מבַקשו אלא אם יקרא את המלים כלן מאלף עד תו, וימלך עלי לבי לסדר את המלים קבָצות קבָצות לפי הענינים: כל שמות האבנים בערך א ב ן, כל שמות האילנות בערך א י ל ן, כל שמות כלי אכילה בערך א כ י ל ה ולסדר את הענינים בערכים עפ״י סדר אל״ף בי״ת. ואסדר את ערך א ב ן ואפרסמו באחד מגליוני ה„חבצלת״, שהשתתפתי אז בעריכתו.

עתה נפגשתי בפעם הראשנה פנים בפנים עם עצם המלאכה, וזו הפגישה לא היתה עלולה ביותר לחזק את לבי בזממי בדבר חבור המִלון המעשי אשר זממתי. כי מיד ראה ראיתי כי אין הדבר פשוט כמו שנדמה לי. כי בהיות תכליתי היחידה בספר זה לתת מלים להשמוש המעשי בדבור, לא יכלתי להסתפק בפרוש המלים בגדר פחות או יותר כללי ולאמר למשל: „אחלמה״, מ י ן אבן, „תדהר״, מ י ן אילן, וכיוצא בזה, אלא היה עלי לגדר את המלה בדיוק גמור ולאמר איזו אבן מהאבנים נקראת אחלמה, ואיזה אילן מהאילנות נקרא תדהר, למען ידע המדבר עברית לאיזו אבן ולאיזה אילן יקרא באלה השמות. וכשרציתי לעשות זאת ראיתי, כי בקצתם אין הדבר מֻכרע עדַין, ויש חלוקי דעות בין המפרשים ואני אינני בן סמך להכריע. במעשה, בהדבור בביתי, לא היה דבר זה לאבן נגף על דרכי, שם הייתי אדון לעצמי, שליט ודן יחידי והכרעתי לפי ראות עיני והשתמשתי בהמלים לפי הכרעתי ועל פי דעתי. אך ב ס פ ר, שהוא רשות הרבים, ראיתי כי למען אוכל לאמר קבלו דעתי, עלי להיות בן סמך במקצוע זה.

נרתעת איפוא לאחורי.

לא עזבתי את עצם זממי בדבר חבור מלון מ ע ש י לצרכי הדבור העברי, אלא ראה ראיתי כי עלי לדחות דבר מלאכת החבור לזמן פחות או יותר ארך ולהתחיל, על כרח ושלא בטובתי, להיות חוקר לשוני ולחקר בפרוש המלים העבריות, לפחות אותן המלים שעוד לא נתברר פרושן בדיוק.

ובזה הונח היסוד להמִלון האמתי. לא בידיעה ברורה מ ה עֹמד לפני, לא בכונה מפֹרשת לבנות בנין גדול. אודה ולא אבוש, כי, לפחות לעת עתה, עוד לא הלכתי בענין זה בדרך שהתויתי לי במחשבה קודם למעשה, אלא נהדפתי ונמשכתי בכח מסִבות המעשים. בימים ההם עוד לא היה לי מֻשג ברור מ ה מלאכה כזו דֹרשת מבעליה, עוד לא ראיתי מדות המפעל, לא חשבתי כמה זמן וכמה עבודה קשה ידרש ממני. וטוב הדבר שכך קרה, שלא ידעתי בתחלה מה אני נוטל עלי, כי אין ספק בדבר שאלמלא ראיתי אז מ ה העבודה הזאת, כמה היא גדולה ורחבה וכמה היא קשה, ודאי שלא הייתי מֹצא את לבבי להתחיל בה.

רק מעט מעט ולאט לאט התפזר הערפל מלפני עיני והתחלתי לחוש ולהבין מהותה

של עבודה זו, אבל כשהגיעה שעת סכנה זו, כבר עברתי הגבול ולא יכלתי יותר לחזר בי ולפרש מהעבודה. כבר נצברה אצלי כמות רבה של „חמר" למלאכתי וחסתי על עמלי שיאבד בלי תועלת. ומלבד זה ראיתי בנסיון כמה גדולים דברי רב [1] שאמר: לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות שלא לשמן שמתוך שלא לשמן בא לשמן. זו חכמת הלשון, שהקלתי כל כך בכבודה ולא היתה חביבה עלי ביותר, התחילה מעט מעט מתחבבת עלי, ובה במדה שהרגשתי עצמי יותר בן בית במקצוע זה, מצאתי בה יותר טעם ויותר נחת רוח, וקשה היתה עלי עתה הפרידה ממנה.

ואחליט:

עשה אעשה, ויהי מה!

והפעם, זו לא היתה מהירות ההחלטה של הבחרות. זו היתה החלטה של אדם שכבר נתנסה במלחמת החיים, שכבר נלחם במארעות ובאנשים, וכבר נתקשה ערפו דיו.

אך המלחמה הקשה שנלחמתי בימים ההם בעתוני לחיים חדשים, להישוב ולתחית הלשון, הסיחה את דעתי מעבודתי להמלון וגזלה ממני החלק היותר גדול מזמני ומכחי. רק את שארית זמני ושארית כחי (ושתיהן לא היו רבות ביותר) יכלתי להקדיש לעבודה זו, שנהיתה לי אז נחמתי בעניי. ובימים ההם לא היו עוד בירושלים, לא לנו ולא להגוים, בתי סֵפֶר כמו שיש עתה. ואולם ספרי ספרותנו העתיקה מצאתי במדה מספקת בהישיבות של חכמי הספרדים, ויכלתי לקראם וללקט מהם כל האוצר היקר הטמון בהם. אך ספרי מדע בחכמת הלשון לא יכלתי למצא אלא מעט, והכרחתי להסתפק במה שמצאתי.

ככה הכינותי מעט מעט את ה„חמר" להבנין שכבר ראיתיו לפני גדול, לא באותה המדה ואותו הקצב שנתנו לו אחר כך, אבל כבר בנין נאה, אפס לא מצאתי לא פנאי ולא די דעת צלולה להתחיל בעצם מלאכת החבור.

והנה בשנת א' תתכ"ה לחרבן ארע המארע הידוע שבשביל מאמר של חותני שנ"ה יונס על חג החנכה שנתפרסם בעתוני הצבי נתפסתי למלכות ונפסק דיני להאסר שנה בבית אסורים ולבטל את עתוני. בהשתדלות ידידינו ובעזרתו הנדיבה של יוצר הישוב החדש בא"י, הוא הנדיב ברון אדמונד די רותשלד, בטל בית המשפט העליון בבירות את פסק דינו של בֵית המשפט בירושלם ויצאתי לחרות, אך הפחה הירושלמי לא הניח שאתחיל להוציא שוב את העתון, ועל כרחי הייתי בטל מהעבודה העתונית, ובהפנאי הזה השתמשתי לנסות כחי בְּעֶצֶם מלאכת חבור המלון, ואחר שנת עבודה הדפסתי מחברת קטנה לדמיון עם הקדמה בְּראשָׁה והיה כתוב בה לאמר:

„אין רע בְּלִי טוב.

„שנים רַבּוֹת עבדתי בחקרי לשון עברית ואספתי חמר ולְבֵנים לחבור מִלּוֹן כללי, שלם, ללשוננו כפי אשר היא בידינו היום, ככל אשר הלכה ושגאה במשך הדורות. אפס, בכל השנים הָאֵלֶּה לֹא עָלה בידי להחל בסדור החמר העצום הזה, כי מפני עבודתי בעריכת

---

1) נזיר כג ע"ב: דאמר רב יהודה אמר רב.

„הצבי" לא יכלתי לפנות את לבי כראוי למלאכה גדולה וקשה כחבור המלון כאשר צירתיו לי ברעיוני.

„והנה בחסד אנשים טובים אשר העלילו עלי עלילת שקר[1] הייתי פנוי כחמשה עשר חדש בעריכת הגליון, ואשתמש בעתות הפנאי האלה, אשר המציאו לי היקרים ההם על כרחי ושלא בטובתי, ואתחיל במלאכת חבור הספר הזה, אשר הרעיון הראשון אדותיו הבריק לנגד עיני עוד לפני שש עשרה שנה, בראשית עבודתי בספרותנו.

„אבל במהרה ראיתי, כי המלאכה הרבה יתר כבדה והרבה יתר קשה ממה שחשבתי, וחלק ממה שסדרתי והדפסתי כבר, היה עלי לשוב ולסדר ולהדפיס מחדש. וע"כ נתעכבה יציאת המחברת הראשנה יתר זמן ממה שקבעתי לה, ועוד לא עלה בידי להדפיס אלא חצי המחברת, ובה הנני בא עתה לפני כבוד חוקרי הלשון וסופרינו החכמים וכל הקהל הנכבד.

„והנה כל פרטי תכונת הספר יתבארו במבוא גדול אשר יבוא בראש החבור כאשר ישלם החלק הראשון ממנו. ופה אקדים רק דברים מעטים לבאר בקצרה את טיבו ועניני.

„המִלּוֹן הזה הוא, כמו שנאמר בהשער, שלם ומפֹרט. עד עתה עוד אין לנו ספר מלים לכל לשון העברית כמו שהיא אצלנו היום. הרבה „ספרי שרשים" נתחברו להלשון הכלולה בתנ"ך; ספרים אחדים גדולים וטובים ללשון המשנה והתלמוד. אך ספר שלם, כללי, שיכיל כל מה שיש בתנ"ך ותלמוד ומדרשים והספרות שאחרי התלמוד — אין לנו. רש"י פין נסה לעשות זה ב„האוצר" שלו; אבל הוא הביא בספרו, מלבד המלים שבתנ"ך, רק השרשים שבאו במשנה, והנגזרים מהם, וכל העשר הרב האצור בהספרות שלאחר המשנה, עזב, ובפרט המלים, השמות והפעלים שנתחדשו בתקופה הספרדית ובעת החדשה, — מכלם לא הביא אלא מעט מאד. גם חסרון הידיעה בלשון הערבית היה לו למכשול בעבודתו. ועוד יש בחבורו זה חסרונות רבים אחרים שאין פה המקום לפרטם. ובכ"ז, עם כל החסרונות האלה, לו נשלם ה„אוצר" הזה היה באמת אוצר יקר ללשוננו; אך לצערם של כל חובבי הלשון המחבר החכם מת והדפסת ספרו נפסקה, ולא זכינו מחבורו אלא עד אות ז'.

„ואולם, לוא גם נשלם החבור הגדול ההוא, גם לולא היו בו החסרונות שהזכרתים למעלה, עוד היה מקום לחבור חדש כעין זה שאני מתכבד לתת עתה להקהל הנכבד. כי הנה כל המִלּוֹנים הרגילים שבכל הלשונות המסֻדרים לפי סדר א"ב אינם מועילים אלא למי שיודע מלה מן המלות בלשון מן הלשונות ומבקש לדעת פרושה, דקדוקה, איך להשתמש בה, וכדומה. אבל מי שיש לו איזה מֻשג, ואינו יודע המלה אליו, ואינו יודע אם יש למשג הזה מלה באותה לשון, מה יעשה? איך ימצא את מבֻקשו? הילך ויקרא את כל המלים למן א ועד ת עד אשר ימצא המלה להמֻשג שלו? אם הוא יודע באחת הלשונות האחרות המלה הנצרכה לו, ימצא את חפצו בהלשון שהוא מבקש בספר מלים לשתי הלשונות ההן. אך אם אינו יודע מלה למשגו בשום לשון, איך ימצא? ואם בכל הלשונות החיות כך, שרב מלותיהן שגורות בפי כל המדברים אותן, וספרי מלים הרבה להן מלשון ללשון,

---

1) כונתי למעשה המלשינות הידועה שהלשינו עלי יקירי ירושלים בשנה ההיא.

על אחת כמה וכמה בלשון עברית, שאיננה עדין לשון הדבור והשמוש בהחיים לכלנו, ושני שלישי מלותיה טמונים בספרים שאינם ידועים אלא לאחד מאלף, וספרי מלים שלמים טובים מלשונות החיות ללשוננו עוד ג"כ כמעט אין לנו. על כן עניות לשון סופרינו, אפילו היותר טובים שבהם, מגֻלת את לשוננו, כי אפילו היותר חשובים שבסופרינו אינם יודעים את כל עשרה של לשוננו הטמיר בכל החורים והסדקים הנסתרים בספרות התלמוד והמדרשים וכל הספרות הגדולה, הרחבה, בכל מקצעות המחקר והפלסופיה והמליצה והשיר שנתחברו למן אז ועד ימינו אלה. ועל כן, כל סופר הבא בימינו לכתב איזה דבר חכמה בלשוננו, מוצא את עצמו אנוס ליצר לו כמעט כל המלות הנצרכות לו, כמו לו היה הוא הראשון במקצוע זה.

„ולמלא את החסר לנו בשתי הבחינות האלה אני אומר בהמִלון החדש שלי.

„א) הוא שלם, כי הוא כולל בקרבו כל מלות הלשון העברית שבתנ"ך, תלמוד ומדרשים, ספרות הפוסקים, המחקר, המדעים, השיר והמליצה מכל הזמנים עד היום הזה.

„ב) ולמען תת יכלת למצא המלה שאינה ידועה לנו לאיזה מושג ידוע לנו, סדרתי אצל כל שם או פעל למושג כללי, את כל המלים שיש להן יחס מה להמושג ההוא. למשל אצל ערך אדמה סדרתי כל המלים שיש להן איזה יחס לאדמה: פה נמצא שמות לכל מיני אדמה, פה נמצא פעלים לעבודת האדמה, פה נמצא שמות גם לכלי עבודת האדמה, וכדומה. אחרי השם אור סדרתי כל השיך להמושג אור. הנה, למשל, ידוע, כי יש מין תולעת קטנה המאירה בלילה. ועתה נניח נא, כי אין אנו יודעים מה שמה בעברית, אף אין אנו יודעים אם יש לה בעברית שם, גם אין אנו יודעים מה שמה בלשונות אחרות. מה נעשה? איך נדע אם יש לתולעת זו שם בלשוננו? ואם יש, איך נמצאנו? בכל ספרי המלים, לו גם נמצא בהם שם כזה, לא נוכל להגיע עדיו אלא על פי מקרה, אך לא לרצוננו, בעת צרכנו, אם לא בקריאת כל הספר מן א ועד ת. לא כן במלון הזה. בהשם המבֻקש יש שני מֻשגים: מֻשג תולעת, ומֻשג אור. נפנה נא איפוא לאחד משני המֻשגים; נחפש בהשם תולעת, שם נמצא שמות לכל מיני התולעים. נחפש באור, פה נמצא שמות לכל דבר מאיר. פתח נא איפוא, קורא יקר, את המִלון בערך אור, ומצאת על נקלה השם שחפצת, ואגב אֹמר לך, שֵם אשר לא תמצא בשום ספר שרשים, לא בערוך, לא בלֵוי, לא בערוך השלם, לא בפין וכדומה. כן בערך אבן תמצא שמות כל מיני האבנים, וכל הפעלים השיכים לזה; בערך אכל כל מה שמתיחס לאכילה, וכדומה.

„ידע ידעת כי יש אנשים בעלי מום בדבור, אשר בדברם תצאנה האותיות כמו דרך האף. ידעת, כי בקצת לשונות יש בזה פעל ושם מיֻחד, ולא ידעת אם יש מלה מיֻחדה למום זה גם בעברית. איך תברר לך זאת בספר מלים, אפילו השלם שבשלמים, המסֻדר רק עפ"י א"ב? אך בהמִלון הזה אשר לפניך יקל לך הדבר. גם במֻשג הזה יש שני משגים: הברת האותיות, והאף, ובשני הערכים, בערך אות ובערך אף תמצא את מבֻקשך.

„אלה שני המשלים דים ללמד מהם מה רבה תועלת הסדר החדש הזה. אך מלבד שהערך הזה נותן לנו היכלת למצא מלה לא ידועה לנו, עוד יש בו הרבה מעלות אחרות.

רק בערכי השיכים האלה, שבהם נערכו בקבוצה אחת כל המלים לכל פרטי משג מהמשגים ולכל גוניו, אפשר לראות באמת עשר לשוננו. פה ימצא המבקש את כל המלות הנרדפות, את הדבר והפכו, ועוד, ועוד.

„עפ״י הדברים המעטים האלה יוכל הקורא לערך לו דמות כללית ממהות ספרי, ולא נשאר לי אלא לבאר עוד פרטים אחדים ולתת דין וחשבון על קצת חדשות שהרשיתי לעצמי בחבורי:

„א) כל מקום שיכלתי למצא מקור או דמיון למשמעת השרש העברי באחת מלשונות האחיות, לא נמנעתי מלהביא את הנראה לי לפחות קרוב לאמת. ידעתי, כי החקירות האלה הן עפ״י רוב הררים תלויים בשערה, ועל כן לא נכנסתי בהשערות על דבר המשמעות היסודיות של סוגי צרופים קדומים, עפי״ר שניים, שמהם הסתעפו השרשים השלשיים למשמעות יתר רחבות, משאלות, וכדומה. ומכל מקום באותם השרשים אשר היה אפשר להראות מקור משמעתם בלי השערות רחוקות יותר מדי, חשבתי לתועלת להעיר על זה, אם בקצרה, או לפעמים בשקלה וטריה פחות או יתר ארֻכה, יען אין ספק כי השקלות והטריות האלה עושות הלשון פחות חֻקה וגזֵרה בלי טעם. בפרט הרביתי לדמות את שרשי לשוננו לשרשי לשון ערבית, וזה עשיתי לשני טעמים: ראשית, כי עדות לשון ערבית החיה מבטלת הספקות אשר אפשר לספק בכונת שרשי לשון שחדלה מהיות מְדֻברת זה כאלפים שנה. ושנית, כי הדמיון התמידי הזה יקבע במחשבת הקורא יתר ויתר את ההכרה עד כמה קרובות שתי הלשונות האלה במהותן ותכונתן ורוחן, עד כמה הן כמעט לשון אחת. וההכרה הזאת היא תבאר ותצדיק מאליה את העִקר הגדול אשר החזקתי בו לשאב בהפנים מלאים מלשון ערבית למען מלא את החסר בלשוננו בכל מקום שאין באוצרה שום שרש שנוכל לגזר ממנו באֹפן נאה את המלה המבֻקשה.

„ב) על פי לשון הערבית עלה בידי לגלות חדשות הרבה בפרוש הרבה מלים בתנ״ך ותלמוד ומדרשים. הפרושים החדשים האלה, שלא שערום חוקרי הלשון שקדמוני, מעשירים את לשוננו, יען הם נותנים לנו מלים ישָנות למושגים שעד עתה לא ידענו לתרגמם עברית.

„ג) ה„מִלון״ נועד להיות כלי תשמיש להקורא בספרותנו העתיקה והחדשה, ובפרט להזפק לכתב או לדבר עברית, וזה הביאני לשני דברים. מצד אחד לא הזכרתי את הכתובים הקשים שבתנ״ך לפרשם דוקא בדחק או באחד מהפנים שרב בעלי השרשים מפרשים את הכתובים ההם עפ״י פרד״ס. אך חלף זה לא יכלתי להסתפק בפרוש המלים בקֵרוב: מין בגד, מין כלי, וכדומה. למפרש זה מספיק; בידענו למשל כי מעדר הוא מין כלי לחפירת אדמה, נבין היטב את הכתוב; אך למעשה, האכר העובד אדמתו וחפץ להשתמש בשם עברי לכליו, ובכלל מי שצריך להשתמש בלשון עברית לא למליצה בלבד, הוא צריך שידע, איזה מין ממיני כלי עבודת האדמה הוא המעדר, ובמה יבָּדל ממינים אחרים הדומים לו. לדבר הזה שמתי לב בפרט, ועמלתי עד כמה שיכלתי לגדר כל מלה בדיוק, בצורתה ובפרטיה.

„ד) ומפני התכונה הזאת אשר לספרי לא יכלתי לנהג מנהג בעלי השרשים אשר קדמוני באותן המלות שיש מחלקת בין המפרשים בפרושן, להביא את הפרושים השונים

ולהסתפק בזאת. הדרך הזה, הטוב ומספיק בספר שנועד לפרש דברי הכתוב, לא יתכן בשום אפן בספר אשר תכליתו להיות לכלי תשמיש במעשה. ועל כן, בכל אותן המלות, אם לא היה לי סמך חזק להכריע לאחת הדעות, קבעתי משמעת המלה לפי אשר פשט מנהג השמוש בה בספרותנו על ידי גדולי הסופרים.

„ה) באותן המלות אשר מפני איזה טעם קבעתי פרושן האמתי לא לפי אשר השתמשו בהן רב הסופרים, או אשר במשך הזמן קבלו בספרותנו משמעה שונה ממשמעתן בתנ"ך, אם מפני שטעו הקדמונים בפרושן או מפני סבה אחרת, או כי אחד מגדולי הסופרים השתמש בהן במשמעה חדשה, הבאתי משמעתן זאת בתור משמעה נוספה על משמעתן העקרית הראשנה. באופן כי למלים רבות נתונות בספרי משמעות אחדות יתר מהמשמעות שקבעו להן מחברי המִלּוֹנים שקדמוני. כן למשל בפעל התאבך ימצא הקורא בספרי שתי משמעות, האחת עפ"י הפרוש אשר לו במקומו בהכתוב, והשנית עפ"י אשר השתמש בה רבי דונש בן לברט: וכן בשרש אדר, מאְדָר, עפ"י אשר השתמש רבי שמואל הנגיד, וכאלה רבות.

„ו) ממשנה, גמרא ומדרשים הבאתי כל המלים העבריות באמת, או לפחות השֵמיות, או אפילו אותן המלים שמקורן בלשון יונית ורומית, ונתעברו, נעשו עבריות בצורתן ומשקלן, גם רבות מהמלות הנמצאות בתלמוד רק בצורה ארמית, אם יש לנו בהן איזה צרך להעשיר את לשוננו באיזה גון חדש למשג מהמשגים. להמלים האלה נתתי צורה עברית עפ"י המשקל המקביל בעברית להמשקל הארמי. אך את רוב השמות ע"מ פעלא נְקבתי ונתתי להם המשקל פעלה העברי, יען בארשת שפתים אין הבדל בין שני משקלים האלה, ולא נרגיש הצורה החדשה. למשל צפרא טבא, השגור בפינו, אם נקרא צַפְרָה טובה, לא נרגיש כל שנוי בזה. ומאותן המלים הרבות במשנה מלשון יונית, שאי אפשר לתת להן משקל עברי, לא הבאתי אלא המפֻרסמות ביותר, כמו למשל אנדרוגינוס, כי לא ראיתי לי רשות להשמיט מלה מפרסמה ומקֻבלה כמוה. ובכל זאת הבאתי במקום הראוי גם מלה אחרת, עברית בצורתה, לאותו המושג, ובזה גליתי את דעתי כי ראוי להחליפה בשם חדש, אשר משקלו הוא כמשקל השמות העברים.

„ז) הבאתי את המלים אשר נתחדשו בלשוננו בשנות מאות הרבות למן חתימת התלמוד והמדרשים ועד ימינו, בהפיוטים, המליצה והשירים, בספרות הפלסופיה והמחקר והחכמות והמדעים שנתחַברו בפרט בימי חכמי ספרד. מלבד המלים המפרסמות, כמו אפק, מרכז, קטב, וכדומה, אשר הכניסו בלשוננו המתרגמים הגדולים אבן תבון וחבריהם, ואשר כבר נעשו לקנין הכלל, יש עוד מלים רבות טמונות בתוך ספרי המחקר והחכמות שנכתבו בימים ההם; אפס, יען הספרים האלה לא זכו להתפרסם הרבה, לא נתפרסמו גם המלים ההן, ונשארו עד עתה כמעט נעלמות מרב הכותבים עברית, והם עמלים ליצֹר מלים חדשות למֻשגים שכבר נתרגמו כל צרכם בתקופה הפוריה ההיא. סופרי הדור ההוא הכניסו בלשוננו הרבה מלים חדשות או נתנו להמלים הישנות הרבה משמעות חדשות, לא בלבד ביודעים, בכונה להכניס מלה חדשה מפני הצרך, אלא גם בלא יודעים, מבלי שהרגישו כי הם מכניסים חדש בלשוננו, יען לשון ערבית, הדומה לגמרה ללשון עברית, היתה כל כך שגורה

על לשונם, כל כך היו הם מלאים את רוחה, עד כי לפעמים גם לא הרגישו שהשתמשו בעברית במלה ערבית, או במלה עברית כמשמעתה בערבית. וכבר התנצל על כעין זה ר׳ י׳ אבן תבון בהקדמתו לתרגום ספר „הרקמה", לאמר: „כל שכן עם שגרת הלשון הערבי בפינו וברעיוננו וכו׳, ואפשר שתהיה מחשבתנו טרודה במלאכה ונביא לשון זכר במקום לשון נקבה או לשון יחיד במקום לשון רבים או הפך זה, והדומה לו ממה שהיה כן בלשון הערבית"

„ח) שמתי לב לספרות הקראית, והבאתי ממנה היצירות היתר יפות שיצרו חכמיה וסופריה בלשוננו. הספרות הזאת התפתחה, אם לא לגמרה בלי יחס להספרות הרבנית, על כל פנים התפתחות עצמית, ויצרה לה מלים רבות, שונות מהמלות אשר יצרה לאותן המשגים בעצמם הספרות הרבנית, ובאחדות מהן אין ספק כי היתרון ליצירותיה היא על יצירות האחרנה, יען סופריה הרבו להשתמש בכלי אֻמנות ליצירותיהם בהמשקל פעלון, תחת אשר בספרות הרבנית, יצאו הפיטנים, עד העת האחרנה כמעט לא השתמשו ליצירות מלים אלא במשקל פעילה ופעלות.

„לכל המלות האלה מהספרות המאחרת השתדלתי להביא משלים ודֻגמאות מגדולי הסופרים בכל מקצעות ספרותנו למן ספרי החוקרים והפלסופים הראשונים ועד הסופרים האחרונים.

„ט) גם בלשון העם, בלשונות המקֻלקלות המדֻברות בין ב"ע הספרדים, האשכנזים, התימנים וכו׳, נוצרו מלות רבות ו„מאמרים" רבים בלשון עברית, ובהמלות והדבורים האלה יש חיים אמתים, ורבים מהם מטבע העבריות טבועה עליהם, ואספתי גם אותם להמִלון הכללי הזה.

י) הרשיתי לי להביא בספרי גם את המלים החדשות לגמרה, שחדשתי אני בעצמי במשך כל השנים אשר אני עובד במקצוע הזה, להשלים את החסר עוד בלשוננו לכל המֻשגים הרבים בהחיים, במשא ומתן, בתשמיש הבית, ביחס שבין אדם לחברו, וגם במשגים מפשטים, דקים, שנתחדשו בעת החדשה. כל סופר הראוי לשם זה. שאינו מסתפק בדברים כללים, בצבעים גסים משתפים להרבה משגים, כי אם חפץ להגות את רעיונו לכל פרטיו, לכל גוניו הדקים מן הדקים, הוא מרגיש ויודע כל החסר בלשוננו. על כל פסיעה ופסיעה, בכל שורה ושורה הוא בא במבוכה; הרגש ירגיש את רעיונו קצוץ כנפים; חפץ יחפץ רעיונו להתרומם, להתעלות למעלה, למעלה, אפס — אין אברה, אין מלים, לשונו קצרה, אסורה, ואחרי עמל ויגיעה לשוא יוצא הרעיון דל ורזה, צר וכהה. ובכל זאת, בהֱיות של מחקר מפשט עוד יכול הסופר לרמות את עצמו, לבחר מלים אחרות תחת הנצרכות לו באמת, והקורא אינו מרגיש כל כך את הדלות שבלשונו. מי לנו מסַפר יתר רב הלשון מסמולנסקין? בספוריו דבר על כל מיני מעשים מהחיים, אך מי מרגיש כי השתמש השתמש בהם רק באותם המעשים שיש להם שמות ופעלים בעברית? ההרגיש אחד מקוראיו מעולם, כי בכל מסבות המעשים המתחלפים שהביא הסופר גדול הכשרון הזה בתוך ספוריו, לא הזכיר מעולם למשל את הפעֻלה הפשוטה, המצויה, המשמוש בגוף לעורר צחוק? פעֻלה זו שנפגש פעמים רבות בכל ספור בלשון חיה, לא נפגש מעולם בספרי סמולנסקין, רק יען לא היתה לו מלה לזה. ובכ"ז ספריו הם ספורים. אך מי החפץ לכתב איזה דבר חכמה ומדע, ובפרט מי

כמוני, המדבר עברית בבית עם הילדים כל הימים, על כל הענינים של החיים, — הוא מרגיש בכל רגע חסרון מלים אשר בלעדן לא יתכן כל דבור חי.

„זו ההרגשה הביאתני לידי חפוש וחקירה ודרישה במקצוע הזה, להתבונן, אם אפשר לדבר כך, באיזה אפן הלשון בעצמה עושה את מלאכתה על האָבנַים ולחקות את מלאכתה לכל פרטיה. באופן הזה יצרתי הרבה מלים, שמות ופעלים, וזכיתי כי רבים מהם נתקבלו ברצון, וטובי הסופרים משתמשים בהם וכבר היו לקנין הכלל, וכל כך פשט השמוש בהם בהעתונים, עד שכבר נשכח מי אביהם, ורבים מהמשתמשים בהם, לו ידעו מי יצר המלים האלה היו מחרימים אותן. במלאכת יצירת המלים שמרתי העקרים האלה: א) לחפש, עד כמה שיָכלתי מגעת, בכל מקצעות הספרות אולי יש להמשג המבֻקש איזו מלה עברית לפחות בצורתה. ב) אם אין לו כל מלה, או יש מלה אשר לפי ראות עיני אינה ראויה לבוא בקהל לנו, לבקש בכל שרשי לשוננו אולי יש בתוכם שרש שנוכל לגזר ממנו המלה המבֻקשה. אפס כל לשון מצטינת ברוחה המיֻחד לה ויוצרת לה מלותיה על שם איזה דבר לפי רוחה היא, ולא ראי הלשון האחת כהשנית, ובפרט רחוקות בבחינה זו לשונות השֵמִיוֹת מלשונות האַרְיוֹת. הנה למשל, את האָמן העוסק בתפירת בגדים קראו לשון צרפתית וגרמנית על שם חתיכת הארג וגזרתה: Schneider, tailleur; ולשון עברית וערבית — על שם החוט שהוא משתמש בו: חַיָּט, חַיָּאט. ועתה, נניח כי אין לנו בעברית השם חַיָּט, והפצנו ליצר לנו שם להמשג הזה, הנה אם נאמר לחקות בזה את שתי הלשונות הראשנות ולגזור לנו שם מהפעלים חתך, גזר, וכדומה, למשל: חַתָּךְ, גַּזָּר, לא יהיה השם החדש שלנו עברי אלא בצורתו ומקורו, אך לא ברוחו, יען אנו רואים עתה כי העברית לקחה לה בחינה אחרת ליצירת השם הזה. ועל כן, בבואי לבנות איזה שם משרש שיש לנו כבר, לקחתי לי את לשון ערבית אחותה למופת, התבוננתי באיזה משג השתמשה היא לבנין השם ההוא, ולפיה בניתי גם השם בלשוננו. ג) ואם אין באוצר שרשי לשוננו כל שרש שנוכל לגזר ממנו המלה הנצרכה לנו, פניתי ללשון ערבית אחותה, וכמעשי חכמינו הקדמונים עשיתי גם אני ולקחתי ממנה את המלה הנצרכה, יען כמעט ברור הדבר כי השרש ההוא היה לנו גם בלשון עברית אלא שאבד. וכבר הסכים לי על זה גאון סופרי דורנו הרי"ל גורדון במכתבו אלי כאשר קבל ספרי „ארץ ישראל“, וכן ב„המליץ“ גליון כ"ז תרמ"ג בדברו על אדות הספר הזה, כתב לאמר:

„חכמי לב היושבים בארץ אבותינו יוכלו להרחיב את שפתנו במלות לקוחות משפה ערבית וכו', ואין ספק כי במלות כאלה היו משתמשים גם אבותינו בזמנם באותם מיני שמוש שמשתמשים בהם הערבים גם עתה, והא לך מקור נאמן וחי לתחית השפה, מקור אשר לא יוכלו להשתמש בו חכמי לב היושבים בחוץ לארץ וכו', וכאלה הן המלות אשר מצאנו בעלה הראשון מספר „ארץ ישראל" לבן יהודה.

„הטעם הזה בלבדו מספיק כי נקח כל החסר ללשון עברית מלשון ערבית אחותה ולא מלשונות האריות, ובפרט, כי ללשון עברית, כמו לערבית, יש המשקל שבגללו לא תוכל היא לקחת מלשונות האריות בלתי אך מלים מספר, רק אותן אשר במקרה יש להן דמיון לאחד ממשקלי השמות העבריים. השם Constitution למשל נתקבל כמעט בכל לשונות ארפה, אך בעברית לא יוכל להתקבל בשום אפן, ולעולם לא יתעבר, לא יתעכל בתוך

מעיה, יען איה בכל משקלי השמות העבריים משקל דומה לזה? איה שם משקל פוֹלְלִיתוֹתְיוֹן בלשוננו? התהיה מלה כזאת לעולם עברית?

„מכל האמור למעלה יבין הקורא את גדל המלאכה הזאת וכל קשי העבודה אשר היה להמחבר בחבור ספרו, ויתנהג עמו במדת הרחמים ויסלח לו את השגיאות והחסרונות הרבים, אשר לא ימלט מהם חבור גדול, ובדברים רבים חדש, מזה; ובפרט אם ישים הקורא ללבו כי המחבר יושב רחוק ממרכזי החכמות והמדעים, ואין לו אפילו עשירית מהספרים הנצרכים לעבודתו. המחבר יודע, כי דברים רבים נתחדשו בחקירות הלשונות בשנים האחרונות, והוא לא זכה לראותם; יודע הוא כי בודאי דברים רבים נשמטו ממנו, ובפרט בהמתיחסים; בדברים רבים בודאי טעה. אך עם כל זה הוא מתברך בלבו כי ערך הספר בכללו לא יפל בגלל הטָעיות והשגיאות האלה; ואולם הכר יכיר טובה לכל מי שיעיר אותו על איזו טעות, ולכל מי שיזכירהו מה שנשמט ממנו בהמתיחסים, ובסוף כל חלק יפרסם את כל זה בשם אומרם.

„בדבר סדר השרשים והנגזרים מהם הלכתי בעקבות מחברי ספרי המלים האחרונים ושמתי גם את הנגזרים במקומם הראוי להם לפי סדר א״ב, ולא אחרי השרשים שמהם נגזרו, למשל אגרוף אחרי אגר ולא אחרי גרף, וכדומה. יען בשמות רבים יש ספק ושנוי דעות בין בעלי השרשים, מאיזה שרש נגזר השם ההוא, ומבקשהו מְספק איה ימצא המלה, ואודה ולא אבוש כי פעמים רבות לא ידעתי גם אני באיזה שרש מהשרשים אמצא מלה פלונית או פלונית. אך בשרשים רבים הזכרתי אחרי עצם השרש כל הנגזרים ממנו. בהמשלים והדגמאות שהבאתי לכל מלה, לא נמנעתי מהביא לפעמים פסוק שלם או יתר, למען יבין הקורא מהמשל הזה את משמעת המלה ואפן שמושה. בהפרושים שפרשתי את המלים עמלתי בכל כחי לתת פרוש מספיק, ומבאר היטב, ולא לתרגם מלה אחת במלה נרדפה, ואת המלה השניה הזאת במקומה לתרגם בהמלה הראשנה. מלבד הפרוש המפרט בעברית, תרגמתי כל מלה בצרפתית ובגרמנית, ואחשב כי עפ״י התרגום בשתי הלשונות האלה יוכל להשתמש בהספר כל איש משכיל מכל אֻמה ולשון, כי אחת משתי הלשונות האלה ידועה כמעט לכל איש. ואף כי לתחלת כל שרש עברי לקחתי, כמנהג המקֻבל, את עבר נסתר, בכל זאת בהתרגום הצרפתי והגרמני השתמשתי בהמקור, לפי רוח הלשונות האלה.

„ובזה כליתי את הדברים אשר ראיתי חובה לעצמי להקדים לעת עתה לחבורי. לבאר את מהותו ותכונתו, במה הוא נבדל מהספרים האחרים שנתחברו במקצוע זה.

„וכבר ראו חכמים רבים את מפעלי ויישר בעיניהם מאד ויחזקו את לבי בדברי הסכמתם. ואתן בזה את דעת אחדים מגדולי חכמינו אשר הגיעו לי דבריהם בכתב 1).

„וטרם אפטר מלפני הקהל הנכבד אמלא חוב קדוש ונעים עלי, והוא להגות את רגשי תודתי והכרת טובתי מעמקי לבי לכל האנשים אשר עזרוני עזרה גשמית או רוחנית, ובראשם לכבוד האדון הנעלה פקידו הנאמן של נדיבנו הגדול בעניני הישוב, כבוד שמו אליהו שייד ולכבוד ידידי הנעלה. העסקן

---

1) עדיות החכמים לקמן אחרי ההקדמה.

הגדול בצרכי צבור באמונה ולב תמים ומלא חבה לעמנו, האדון נסים בכר ראש בית הספר התורה והמלאכה לחברת כל ישראל חברים פה, אשר מלבד כל מה שעשה להצילני מבור חפרו לי אויבי, עוד חזק אח לבי הרבה בעבודתי בספר הזה.

„ואהגה בזה חן חן גם להחברה הנעלה „כל ישראל חברים". אשר עפ"י חות דעת ועד הספרות שלה על הדפים הראשונים מחבורי שהיו לפני עיניו הואילה לשלח לי סכום מה להוצאת המחברת הראשנה. עפ"י עצת הועד הנזכר צינתי בסמנים מיוחדים את המלות מהתלמוד ומדרשים ומספרות המאוחרת שבאו בספרי, לפי מקוריהן השונים.

ירושלם. ט׳ תמוז התרנ"ה".

ואחרי זמן קצר התרצה הפחה להרשות לי לחדש את עתוני. ואשוב לעבודתי העתונאית והמלחמה התחזקה עוד יותר, ושנית לא היה לי לא פנאי ולא דעת צלולה ככל הצריך למלאכת חבור המִלון, ולא יכלתי אלא להוסיף לעבד בקבוץ החמר ובחקירה המדעית עד כמה שזה היה אפשר בירושלם בימים ההם. אבל, ככל מה שהלך ונצבר החמר, כן ראיתי כי היה לא יהיה ה„חמר" מלא ושלם עד שאקרא את הספרים הקדמונים בכל מקצעות הספרות, שלא נתפרסמו עדין בדפוס והם מונחים טמונים בבתי הספרים הגדולים בארפה. וכמו כן עלי לקרא את ספרי המדע החדשים בחקירת חכמת הלשון בכלל ובחכמת הלשון העברית בפרט, ואתחיל לחלום על דבר נסיעה מדעית לארפה.

רק אחרי חמש שנים עלה בידי להוציא לפעל את החלום הזה. לא פה המקום לספר בכח מי ובעזרת מי יכלתי לעשות זאת, אך נסיעה זו היתה הראשנה מהנסיעות המדעיות שעשיתי אחר כך, שהן הכשירוני לעבודת המלון המדעי לפי כל דרישות המדע ממִלון מדעי. בנסיעה זו נפגשתי עם חכמי-ישראל בפעם הראשנה והראיתי להם חלק מהחמר שהיה בידי ואת המחברת לדמיון שהדפסתי לפני חמש שנים, ועל פי חות דעתם נתנה לי היכלת לעבד בבתי הספרים בברלין, פריז ואיטליה. ובהאוצר הרב והיקר שאצרתי לי לה„חמר" מכתבי היד וספרים נדפסים יקרי המציאות ולהחקירה מספרי המדע החדשים שיכלתי לקרא ולקנות לי, שבתי לירושלם ואתחיל מהדורה חדשה מהמחברת הראשנה על פי התכנית שהתויתי לי עתה לעבודתי, ואחרי ששה חדשים של עבודה פרסמתי את המהדורה החדשה עם תוספת להקדמה הראשונה לאמר:

„הדברים האלה נכתבו לפני חמש שנים כאשר אך החלותי לאמן את ידי במלאכה זו. המחברת אשר הוצאתי אז לאור היתה רק דוגמה, ונסיון, והרגשתי אז בעצמי כי לא זהו המפעל בשלמותו, כאשר דמיתיו לי.

„ואולם, במשך הזמן שעבר למן העת ההיא ועד היום, עלה בידי להשיג הרבה מספרי קדמונים שלא זכיתי קדם לראותם, וככל אשר הוספתי לקרא ולנצל את כל הטוב הצפון בהם, כן הלך הלך ורחב חוג חבורי לפני. ובמסעי בארפה בשנה העברה קבלתי פני אחדים מגדולי חכמינו ואראם חלק מכתב היד אשר היה אתי, ויאמרו כלם פה אחד כי עוד לא היה כמפעל הזה בלשוננו, ויחזקו ויאמצו את לבי לעבודתי. אף האירו את עיני בהערות רבות, כיד חכמתם ובקיאותם בספרותנו. ובפרט זקן חכמי דורנו המושל בכל מכמני ספרות ישראל, ד"ר אברהם ברלינר, שבחבתו ללשון העברית ובאדיר חפצו ותשוקתו לראותה חיה ומשכללה, שמח על מפעלי ויאיר לי פניו לטובים באהבה ורצון ויחנני במתק לשונו

ונעם מדבריו ויורני וייעצני ויעירני על הרבה דברים אשר יועילו לשלמות חבורי.

„ותוצאת כל זה הוא ה„מִלּון" במתכנתו ובצורתו המחלטת הנכחית, ואחשב, כי בסקירה אחת יראה הקורא את ההבדל העצום בין המהדורה הזאת ובין הדְגמה הראשנה: א) כל הערכים הרבה יתר מפֹרטים, מעֻבדים ומחֻטבים, ויתר יורדים לעמקן של משמעות המלים לכל פרטיהן. ב) הרביתי להביא עֵדֻיות לכל משמעה ומשמעה, בכל מקום אשר נדמה לי כי העדות הזאת תאיר איזה אור יתר על המלה ועל דרך ההשתמשות בה, ולא חששתי שמא ימצא הקורא דֻגמה אחת מהדֻגמאות מהתנ"ך או מתלמוד ומדרשים יתרה, כי אמרתי מוטב שאחטא פעמים ביֶתֶר ולא ילָקה „המלון" פעם אחת בחסר במקום הצריך. ונהגתי בזה מנהג מחברי המלונים הגדולים בלשונות אחרות, כמו האקדמיה וליטרֶה בלשון הצרפתית, גרים ודר' סַנדרס בלשון הגרמנית. ג) ובהיות כי המלון לא נועד רק להיות פרוש להתנ"ך והתלמוד וכו', אלא לתת להמבקש מושג נאמן ממשמעות המלים והדרך אשר השתמשו בהן רבי הלשון, לא יכלתי לנהג מנהג מחברי ספרי השרשים שקדמוני, המביאים לדגמה מהתנ"ך קטעי פסוקים ומסתפקים לפעמים בשתים שלש מלים, שאין בהן שום רעיון שלם, ועפ"י רב החפץ באמת להבין כונת המלה שהוא מבקש ומה דרך שמושה, עליו לחפש הכתוב כלו במקומו. פעמים רבות הרגשתי בעצמי עד כמה העדֻיות המקֻטעות האלה אינן מספיקות, עד כמה לא תשבע מהן הנפש ו„מה דעלך סני לחברך לא תעביד", ואמר גם בזאת מוטב שאחטא ביֶתֶר מבחסר, וגם בדבר זה היו לי למופת מחברי המִלונים המפרסמים, שאינם נמנעים מהביא פסוקים שלמים מגדולי הסופרים. ד) על הערכים החדשים והערכים מהמלים שנתחדשו אחרי התלמוד לא אדבר מאומה, כי הם מדברים לעצמם. רק אעיד כי עד כמה שיכלתי, עמלתי להביא הדוגמאות עפ"י סֵדר הדורות מהקדמונים ועד כה. ה) על פי עצת דר' א' לוי מלונדון (שהיה לפנים מזכיר חברת אגודת אחים) קבעתי סדור מיוחד בירכתי העמודים לכל ההערות בדבר מקורי המלים ודמיונם בשאר לשונות המזרח וחקרי הלשון ושנויי הנוסחאות והנקוד, וכו', וקראתי להערות האלה שם: מדרש מלים, את ההערות האלה קצרתי עד כמה שיכלתי, ולא נכנסתי במו"מ פחות או יתר גדול אלא במקום ההכרח:

„ואחתם בארשת הכרת טובה להחכמים, אשר חזקו את לבי בדבריהם, ולהנדיבים אשר תמכוני בהמנותם על הספר וישלמו מחירו למפרע.

ירושלם, בחדש אלול אתתל"ב לחרבן"

מפני חסר כסף להוצאות הדפוס נפסקה הדפסת המחברות שהיו צריכות לבוא אחרי זו, עד שע"פי הסכמות חכמי ישראל בני סמך בדבר, שבדקו מחדש חלק מהחמר שהובא לפניהם, נתכונן בברלין ועד מיֻחד להוצאות המלון, והמוציא לאור הגרמני המפרסם לנגנשיד קבל עליו עסק ההדפסה והמכירה, ואז, אחרי שנוסף עוד בינתים חמר רב ויקר וחקירתי המדעית רחבה ועמקה יותר, נגשתי למלאכת החבור וההדפסה בצורתו החדשה והשלמה של המלון.

ג.

ועם השתלשלות העבודה והרחבת הגבולים והתעמקות החקירה המדעית הלכו והשתנו

לא בלבד מהותו ואיכותו של הספר אלא גם תכליתו ותעודתו. לא התכלית האחרונה שהיתה במחשבתי תחִלה, היא תחית הלשון, שהיא נשארה עד הרגע האחרון הכח המניע העקרי בעבודה זו, אלא התכלית הראשנה הקרובה. מה שהיה קדם עקר, נעשה טפל, מה שעמד בשורה הראשׁנה, נדחה ועמד בשורה האחרונה.

כבר ראה הקורא מה הניעני להעלות את מפעלי ממדרגת רשימת מלים לפי הענינים למדרגת מלון. ואף על פי כן, במחברת לדמיון שהדפסתי עוד עמדה חשיבות רשימה זו בשורה ראשונה, כמו שנראה מכל המדֻבר אדות זה בהקדמה למחברת ההיא, וגם במהדורה שניה של המחברת חשיבות דבר זה כמעט שלא זזה עוד ממקומה. בינתים הדבור העברי הלך והתפשט בארץ ישראל, הלך והתחזק. העתונים ובתי הספר וגני הילדים הכניסו בשמוש הכללי את רֹב המלים הנצרכות להדבור הרגיל, ובספרי הלמוד לבתי הספר ובשאר ספרים שנתחברו בתוך זמן זה, נתפרסמו רשימות מעין זה. ככה נשתחרר מפעלי יותר ויותר מיעודו המַּ ע ש י לצרכי הדבור העברי של יום יום, שהיה במחשבתי תחלה, ומקומו לקח יעוד אחר יותר עליון, מה שעמד עתה לפני עיני, שהתאויתי בכל כחות נפשי ושנהיה לי עתה התכלית האחת בחיי, הוא לבנות, כמו שאמר Jacob Grimm בהקדמתו להמלון הגדול של הלשון הגרמנית, מ ק ד ש להלשון העברית, מ ק ד ש שיֵאָצֵר בו למשמרת עולם כל האוצר הקדוש של הלשון כלה, מראשיתה ועד היום הזה, מה שיצר רוחו של עמנו באלפי שנות קיומו במסבות המתחלפות של דברי הימים שלו מתחלת היותו למשפחה לבדה במשפחות העמים האחים ועַד ימי גדלו ותפארתו בזמן מלכיו ונביאיו, וגם בימי ירידתו ושקיעת שמשו בכל תפוצות הגולה, ושימצא בו כל דורש ומבקש כל מה שירצה לדעת במלה מהמלים לצרך מעֲשי לדבור פה או בכתב או לחקירה מדעית בחכמת הלשון; וזה האוצר כשיהיה כלו אצור וכלו נחקר בחקירה מדעית, והיה היסוד שיתן לנו היכלת להחיות את לשוננו ולבנותה מחדש ולמלא כל החסר בה. וזה אי אפשר אלא כשיהיה החבור מפעל מדעי גמור, לפי כל חֻמר הדרישות של המדע של זמננו ממפעל שכזה.

השִנוי הגָדול הזה בתכונת מפעלי ויעודו לקח ממני את חרות המעשה. כל זמן שעקר תכלית ספרי היתה התועלת ה מ ע ש י ת, הייתי רשאי לעשות על דעת עצמי בלבד, לפי ראות עיני מה טוֹב להתועלת המעשית, ולא היה עלי להשגיח בדעת אחרים. אבל, עתה לא עמדתי יותר ברשות עצמי. רשות עליונה פשטה עתה שלטונה עלי, היא רשות החכמה המדעית והחכמִים, והייתי אנוס לקבל עלי מרותם הקשה, שאין לפניה לא חמלה ולא משוא פנים.

ומיד עָמדה בִפני שאלה חמורה:

האם עצם הדבר „מלון הלשון העברית של כ ל ה ד ו ר ו ת" הוא דבר המתקבל על הדעת. האפשר להביא בְמדוּר אחד את המלים של התורה ושל המליצה הנשגבה של הנביאים עם המלים שֶל התלמודים והמדרשים, ובפרט של הזמנים המאחרים, של הפיטנים ושל החרזנים וְהַחקרָנים וכיוצא בהם, ומבחינה מדעית, אם זה מפעל מֻתָּר, ואם תמצא לאמר מֻתָּר, אִם, מִבְחִינָה הַמַּדָּעִית, יש צרך במלון שכזה?

ובאמת, היוּ חֲכָמִים בְנֵי סמך שפקפקו קצת בדבר, ואחד מהם, חכם גדול בחכמת

הלשונות השמיות, פרופיסור ללשון הערבית בהמכללה בעיר ברלין, הוא פרופ׳ ד״ר יעקב ברט, שזקן חכמי הלשונות השמיות, Th. Nöldeke, קראהו „האומן הגדול של המלאכה הקטנה״, Grossmeister der Kleinarbeit, הורה, שמבחינה המדעית הוא דבר אסור.

כשבאתי לפניו עם המחברת לדמיון בידי, סקר סקירה אחת בשער המחברת על השם מלון לשון עברית והכתוב אח״כ: כולל המלים שבתנ״ך, תלמוד ומדרשים, ספרי הפלסופיה והמליצה וכו׳, לא רצה יותר לבדק בתוך המחברת ויאמר: אין לשון עברית כזאת. יש לשון המקרא, יש לשון המשנה, יש גם לשון—אם אפשר לקרא זה לשון,—שכתבו בה היהודים ספרים הרבה, ואפשר לחבר מלון להמקרא, להמשנה וגם לתלמוד ומדרשים, וסוף דבר גם להספרים שלאחרי התלמוד, אך מלון אחד לכל זה יחד — אין זו מלאכה מדעית.

וצריך להודות, שהיה לו לפרופיסור ברט על מה לסמך ולא מלבו בדא דעה זו. כי זמן רב כך היתה דעת חכמים רבים בענין הלשון היונית והלשון הרומית, וכשעלתה ההצעה בזמן החדש לפני האקדמיות הגרמניות לחבר מלון כזה להלשון היונית של כל הדורות, כתב המציע:

Die Idee, die griechische Sprache in ihrer alten, mittlern und neuen Periode lexikalisch als eine E i n h e i t aufzufassen und darzustellen, wird wohl manches Kopfschütteln erwecken. Dass die durch die hohe Poesie des Homer oder Aischylos, durch die Gedankentiefe eines Plato oder Aristoteles geadelten Wörter sich friedlich zu dem kargen Wortschatz unbeholfener Vulgärdichtungen des Mittelaltars oder den griech. Klephtenliedern (1 gesellen sollen, wird manchem als eine unmögliche Zumutung erscheinen. Vermutlich wird man dem neuen Prinzip den Satz entgegenhalten, dass Altgriechisch und Neugriechisch doch im Grunde zwei verschiedene Sprachphasen darstellen, wenn sie auch ein und dasselbe Individuum geblieben sind, und man wird vielleicht sagen, dass es noch niemand eingefallen sei, Lateinisch und Italienisch in ein Lexikon zusammenzupacken, obschon auch diese zwei Sprachen trotz allen durch die Zeit und fremde Zutaten entstandenen Abweichungen genetisch eine Einheit bilden.

וטענות כאלה היו גם בנוגע להלשון הרומית. אבל סוף סוף באו כל חכמי אֻמות העולם לכלל הסכמה והחלטה כי מלון כזה להלשון היונית והלשון הרומית לא בלבד שהוא דבר רצוי מצד המדע אלא צרך גמור, וכבר השתתפו חמש אקדמיות גדולות גרמניות והתחילו בכחות מאֻחדים לפרסם מלון כזה ללשון רומית Thesaurus Linguae Latinae.

וגם ללשון היונית מבקשים חכמי אמות העולם לחבר מלון כזה, אלא שהם נרתעים לאחוריהם מפני כמותה העצומה של הספרות היונית, וכאשר החליטה ממשלת יון לפני שנים אחדות ליצר מלון כזה לחג יובלה של חרותה והתחדשותה של האֻמה היונית, שִׁבְּחוה חכמי אמות העולם ואמרו שזה בודאי המפעל היותר נהדר והיותר לאֻמי והיותר נאה לחג היובל של חרות יון החדשה, אלא שפקפקו, אם תמצא הממשלה בקרב האֻמה היונית חכמים

---

1) [שירי שודדים].

ואנשי מדע ראוים למפעל כזה והסכומים העצומים הנצרכים לזה (K. Krumbacher, Intern. Wochenschr. f. Wissenschaft, Kunst u. Techn. 1908).

ובנוגע ללשון העברית, הנה כבר הורה זקן, הוא רבם של חכמי ישראל בדור העבר, ד"ר ל. צונץ במאמרו: Wünsche für ein Wörterbuch der hebr. Sprache, בהעתון Zeitschrift der D. M. G. 1856 אמר וזה לשונו:

Wenn ein hebräisches Lexikon den Wortschatzvorrat des hebräisch redenden und schreibenden Volkes bedeutet, so besitzen wir noch kein solches. Niemand würde ein Lexikon zum Herodot, ja selbst eines für alle Autoren vor Theophrast, ohne weiteres ein Wörtebuch der griech. Sprache nennen, so vollständig es für die Schriftsteller und den Zeitraum, auf welche es eingerichtet wäre, auch sein möchte. Vierundzwanzig hebr. Bücher, in der Amsterdamer Ausgabe vom Jahre 1630—nach Abzug der aramäischen Stücke—592 mässige Oktavseiten füllend, dieselben welche die Alten vorzugsweise biblia nannten, — diese sind es allein, deren Sprachschatz die von den Juden erbenden Theologen in das Wörterbuch aufgenommen haben; der gleich starke aus noch andern zehntausend Büchern wurde des Hebens nicht für würdig befunden. Diesem Theile widmeten sich nur sehr vereinzelte Kräfte früherer Jahrhunderte und mit Buxtorf dem Aeltern hatten sie ihren Höhepunkt erreicht.

Der Tadel trifft nicht diejenigen, die vor mehr als zwei Jahrhunderten jenes Lexikon geschrieben, sondern die, welche seither kein besseres vermisst haben. Ein solches solte nichts aus dem Sprachsatz ausschliessen, weder wissenschaftliche noch poetische Bildungen, zumal bei vielen es schwer zu ermitteln sein dürfte, ob es Überreste der lebenden Sprache, ob es Neubildungen sind, ob Grammatiker und Erklärer von dem Paitan, oder dieser von jenen gelernt...

Ein Wörterbuch, sprachvergleichend, vollständig, authentisch, würde demnach noch immer eine Leistung sein, einer Akademie der Wissenschaften würdig: der Lorbeer kann ihm nicht entgehen ,da die Niederlage, die ein solches Werk einem Heer von Irrthümern beibringt, unvermeidlich ist.

ובזמננו כבר הסכימו על זה גדולי חכמי עמנו ובראשם ד"ר ברלינר, ד"ר גולדציהר, ד"ר בכר וכו', וכמו"כ חכמי אה"ע בני סמך במקצוע זה, כמו שיראה הקורא בדבריהם בסוף ההקדמה.

ואם עכ"פ היה מקום לפקפק אם ראוי מבחינה המדעית להכניס המלים מכל הזמנים תחת כפה אחת, לתוך מדור אחד, בספר אחד ובמערכה אחת, הנה לכל הדעות יש צרך גם להמדע במלון של כל הספרות העברית הרחבה מאחרי התלמוד ועד הזמן החדש. והנה להמקרא וגם לתלמוד ומדרשים נתחברו הרבה מִלּונים, קטנים וגדולים, לקויים וגם מתֻקנים, אך אוצר המלים לספרות ישראל שלאחר התלמוד עוד לא נאסף ולא נרשם יחד ברשימה

מלונית. צונץ חבר רשימות מלים של הפיוטים, אך לא שלמות ובלי משלים. מספרות נרשמו מעט מלים ברשימות המלים הזרות בראש תרגום ספר מורה הנבוכים של ר"י חריזי ור"ש אבן תבון, וחלק קטן בספר הגדרים ל[יצחק סטנוב, ברלין תקמ"ד] וברשימת המלים שפרסם גולדנתל בזכרונות האקדמיה של וינה, וברשימות המלים של קצת ספרי המחקר, שנדפסו בזמן החדש, כמו בספר עץ החיים לר"א הקראי ועוד. וכבר התאונן על חסרון זה חכם אה"ע פ' דליטצש בהקדמת ספרו: Zur Geschichte der jüd. Poesie אמר וז"ל:

Wir bedürfen noch einer geschichtlichen Entwicklung der Descendenz der neuhebr. Sprache (mit Ausnahme der rein aram. der Rab. u. Talmud.) ,eines Wörterbuches zu dem Oceane des poetischen Wörter- u. Phrasenschatzes.

ודומה לזה כתב משה שטינשנידר באגרתו להמו"ל [1] ספר תגמולי הנפש לר' הלל [2] ואלה דבריו שם [3]:

... ובאמת יקשה מאד למצא סגולות דבורו כי אין לנו אוצר מלין כולל כל החידושים שנתחדשו במשך הזמן הארוך אחר חתימת חזון כמו שנמצא ללשון יון ולטיין וכו'. וכבר העיר על זה המבוקש הנחוץ והמועיל ראש חכמינו צונץ במאמר מיוחד (ווינשע פיר איין ווערטערבוך דער העברעאישען שפראכע) במ"ע לחקירת חכמת קדם כרך י' ע' 501. וגם הוא הפליא לעשות בספריו על הפיוטים ברשימת מלות וענינים אשר השתמשו בהם הפייטנים ואשר נתחדשו על ידם. אמנם מלאכת אוצר מלין כללי איננה מלאכת איש אחד, ואם יחיה חיי מתושלח.

אמנם חכמי האומות המוציאים ספר ישן לאור הרגילו לעשות מפתח מלות ושמוש הלשון הנמצא בספר, ומתוך כך באו לידי אוצר מלין כללי ולספרי קורות הלשון. אבל אצלנו רובא דרובא מן המוציאים לאור אינם חכמי הלשון (פילאלאגען) וגם המבארים לא ידקדקו בענין הזה להבדיל בין סגנון לסגנון, אע"פ שע"י החקירה הזאת לפעמים יתוקן הנוסח ויתבאר הענין ויודע השתלשלות החיבורים — ולדוגמא אודיעך שמתוך מלה שמאית בס' ת"ה [4], נזכרתי שמצאתיה בס' שבילי אמונה וחפשתי ומצאתי כל המאמר כנזכר לעיל, ואוסיף כאן שגם ר' שמואל אבן תבון בפ' המלות הזרות ערך שער כתב כח המשער אדישמ"ר (צ"ל אשמידר?) בלע"ז.

והנה זה כמו כ"ה שנה התחלתי לאסוף אוצר מלין לספרי חכמה בלה"ק ובפרט למועתקים מל' ערב ולנמשכים אחריהם, וכאשר קראני הח' דעליטצש בשנת ת"ר להתחבר עמו בהוצאת ספר עץ חיים לר' אהרן בן אליה הקראי, עשיתי מפתח

1) [שזח"ה].

2) [בן ר' שמואל בן הגאון ר' אלעזר מוירונא].

3) [עמ' 20].

4) [כלומר ס' תגמולי הנפש עמ' ז': „... בכח הדמיונית, והוא הנקרא (בלעז פנטסיע) או בכח השמאית הנק' (שטיאומטיבא)" וכו'. ואולי צ"ל שובשטמטיבא Substantiva].

לספר הזה הכולל כל לשונותיו (עיין הקדמת דעליטצש [ו]ע' צונץ במאמרו די פרעמדשפראכליכען עלעמענטע אים נייהעברעישען ע' 12) אפס קצתו נדפס ולא כלו. ובמשך כ"ה שנים האלה לא ידעתי מי עשה כזאת גם לספרים הנדפסים ראשונה, רק הח' רי"ל דוקעס עשה מפתח מלין (גלאססאר) לספרו ראבבינישע בלומענלעזע, המאסף משלי המון בתלמוד ובמדרשים עם העתקה אשכנזית וביאור, אבל לא ציין מקומות ספרו, ולמבוקשנו ענין נכבד הוא לדעת אנה נמצאו המלות וכו' וללמד מן הפרט על הכלל, ואח"כ נלמוד מן הכלל על הפרט".

מעין מה שבקש צונץ עשה שי"ף בספרו האוצר, שהזכרתי כבר בהקדמת המחברת לנסיון. המחבר הדפיס בחייו עד סוף אות ז' ואחר מותו נדפס השאר מעשה ידי אחרים עפ"י הרשימות שנשארו בכ"י מהמחבר. אבל, מכל הבחינות זה מפעל לקוי כלו. בחלק המקראי הוא עמד על מדרגה שפלה מאד בחקירות הלשוניות שבו. המחבר בעצמו לא ידע שום לשון שמית חוץ מהעברית והארמית, והחקירות המדעיות אפילו של זמנו לא היו ידועות לו אלא מקצת מן המקצת מכלי שני ולא מהמקורות הראשונים. בחלק התלמודי אינו שלם, כי עפי"ר אינו מביא אלא המלים שמקורן בהמשנה, והצד המדעי לקוי כמו בהלק המקראי. ובחלק הספרות שלאחרי התלמוד חסר הרבה אפילו ממה שיש בהספרים הנדפסים ומכל שכן שאין בו מהאוצר הגדול שבכתבי היד.

והנה, את זה המִלּוֹן של הלשון העברית, שאליו התפלל צונץ בדור העבר מבחינה המדעית בלבד, התאויתי אני לתת לעמי, לא לשם המדע בלבד, אלא, העקר, לשם התחיה הלאֻמית השלמה, בזה הזמן הגדול כל כך בדברי הימים של עמנו, עתה שחלק מעמנו התחיל לשוב לארץ האבות ולהחיות שם את לשון האבות חיים שלמים בדבור פה.

אבל איך העזתי אני להכניס את עצמי במפעל שלא העיז לנסות לעשותו שום אחד מהחכמים בזמננו?

ד"ר ברלינר, בדבריו על מלאכתי, אמר, כי הסבה שעד כה לא העיז אדם לגשת למלאכה זו היא, מפני שמלבד הידיעות הרבות נצרך לזה בפרט מרץ רב וכח רצון של ברזל להתעקש ולהתמיד במלאכה קשה זו עד הסוף. והנה, בודאי זה אמת. אבל, אני מודה, כי הסבה העקרית היא, שחכמים בעלי מקצוע זה ידעים מה רבה, מה עצומה היא מלאכת חבור מלון כזה וכמה היא קשה, והם נרתעים לאחוריהם. ואני, בתחלה לא היתה בדעתי מלאכה שכזו, כמו שכבר ספרתי, ואחר כך, כשראיתי כי עלי לעשות מלאכה זו, לא ידעתי מה היא, לא ראיתי כל מדתה ולא חשתי קָשיה.

וכמו שכבר אמרתי, אשרֵי שכך קרה!

ד.

והמלאכה היתה באמת רבה, עצומה, וקשה מאד. ובדברי אלה אין כונתי לעצם מלאכת החבור, הסדור והחקירה המדעית, מה שטבע כל מלאכה מדעית מחיב, אלא מלאכת הכנת ה„חמר" שהיה נצרך לבנין זה. כי אפילו לחלק התלמודי, גם אחרי לוי וקוהוט ויסטרוב, לא יכלתי לפטר את עצמי מקרא בעצמי כל ספרי התלמוד: משנה, תוספתה, מכילתא, ספרא

וספרי וגמרה ירושלמית ובבלית וכל המדרשים, לא בלבד מפני החשש שמא נשמטו מהם קצת מלים, אלא מפני שבהיות עקר כונתם לבאר את המאמר התלמודי, הם מסתפקים ברֹב הערכים במשלים מעטים ולא בכל פעם באותם היותר חשובים מבחינת הלשון, אף אינם משגיחים כלל בסדר הזמנים ומביאים ממקורות מאחרים מלים שבאו במקורות יותר קדומים ומשלים ממקורות מאחרים במקום שיש משלים במקורות קדומים. ומכל שכן שהייתי צריך לקרא בעצמי את כל הספרות שלאחר התלמוד בכל ענפיה המרֻבים, פוסקים ומפרשים ושו״ת, פיוטים, מליצה ושיר, מחקר וחכמות וקבלה וספרי דה״י וגם ספרות הקראית כלה, כל מה שנדפס וחלק גדול מכתבי היד הטמונים עוד בבתי הספרים הגדולים שבארפה.

מאלפי הספרים האלה שקראתי, רֻבם עֹסקים בדברים שלפי טבעם לא יכלו להעיר בי שום תשוקה לקראם, רבים מהם כתובים בלשון קשה, לא נעימה, והיה שהיה עלי לקרא עשרות וגם מאות דפים גדולים מבלי שאמצא מלה אחת או דבור אחד שיהיה לי חפץ בו לעבודתי, ואעפי״כ לא יכלתי לפטר עצמי מקריאת ספר כזה, כי פעמים דבור אחד או מלה אחת שמצאתי בספר אחד בעל מאות דפים היה די שכר לכל עבודה קשה ולא נעימה זו. ולעֻמת זה יש ספרים שכל דף וקצתם כל שורה הביאה לי איזה דבר, והיה עלי מהספרים המצויים לרשם לפחות המראה מקום, ומספרים לא מצויים ובפרט מכתבי היד, היה עלי להעתיק פסוק פחות או יותר ארך לפי הצרך. ואלה ההעתקות היו לא עשרות, לא מאות ולא אלפים, אלא עשרות ועשרות אלפים (סכום כל הפתקאות שנצברו כך במשך שנות עבודתי עלה עד ליותר מחמש מאות אלף). וכל זה היה עלי לעשות בעצם ידי, כי בפרט בשנים הראשנות עבדתי בלי כל עוזר זולתי מה שיכלה לעזר לי אשתי הסופרת העברית חמדה בשעות הפנאי המעטות שנשארו לה משאר העבודות שהיו מוטלות עליה בהעתון וכיוצא בזה.

ולכל זה נוסף עוד שגם בחלק המקראי, מלבד עצם מלאכת עריכת הערכים וסדורם בדרך מלוני, ראה ראיתי, כי גם אחרי כל החקירות הרבות בפרוש המלים של התנ״ך למן הקדמונים ועד היום עלי להביא בכור מבחן חדש כל מלה ומלה ולא לסמך סתם על דעות מי שקדמוני.

ופה אחוש צרך להעיר על שתי טענות שנטענו על פעלי במשך ימי עבודתי, דוקא לא מצד החכמים בני סמך בדבר, אלא מצד סתם „בעלי בתים״ וגם מצד קצת סופרים עברים, מורים וכדומה.

הטענה הראשונה היא, — שעוד לא הגיעה השעה לחבור מלון בלשוננו, מפני שעוד לא נעשו ההכנות הספרותיות המֻקדמות הנצרכות לזה.

והטענה השניה שנטענה בקול גדול, היא, שמפעל כזה צריך להיות לא מלאכת יחיד אלא מלאכת חבר חכמים, אקדמיה של מדעים.

והנה בעצם הדבר, כבר ענו על שתי השאלות יחד אותם החכמים בני סמך שבחנו ובדקו מלאכתי כיד החכמה והבקרת הטובה עליהם ושבחוה ונתנו הסכמתם עליה, ומכל מקום רצה אני להוסיף על זה עוד דברים אחדים.

גם בענין אלה הטענות, אין זו סגולה מיֻחדת לישראל, הריני כפרתו, אלא הוא דבר רגיל גם

באה״ע, וכבר כתב המציע להאקדמיות הגרמניות בענין חבור המלון היוני, שהזכרתי קדם, הדברים האלה לאמר:

Fast jedem zusammenfassenden Werke wird von irgend einem Beurteiler entgegengehalten, dass es noch verfrüht sei. Die meisten grossen Wörterbücher der alten Zeit sind von einzelnen mit ungewöhnlicher Arbeitskraft und sprachlichem Verständniss ausgestatteten Männern hergestellt worden, die sich ein solches Werk zur Lebensaufgabe stellten.—(1

וכבר נשאלה שאלה זו בבית מדרשם של חכמי הלשונות ומחברי המלונים המדעיים, מה יותר נאות, מבחינה המדעית, לחבור מלון מדעי, עבודת חֶבֶר חכמים או עבודת יחיד? ובאו לכלל מסקנה, שאעפ״י שאין ספק בדבר שיש יתרונות לעבודת חבר חכמים, בפרט מצד מלֵאות המלאכה, כי מעיני חֶבר ישמט בודאי פחות ממה שישמט מעיני יחיד, בכל זאת יתרונות מלאכת יחיד, מבחינת איכותה הרוחנית של המלאכה, מ כ ר י ע י ם את הכף. וכבר נשא ונתן בזה רבם של חכמי הלשון בגרמניה, הוא Jacob Grimm, מיסד המלון הגדול של הלשון הגרמנית, בהקדמה הכללית למלונו (עמ׳ VII) ואמר:

...Anderwärts verschwinden aber die vorteile einer gesellschaftlichen bearbeitung vor den hemmungen und gebrechen, die sie heranführt.

וכעין זה כתב Fried. Delitzsch בהקדמת ספרו: —Prolegomena eines neuen Hebr.-Aram. Wörterbuches וז״ל:

Einen Vorwurf sehe ich schon jetzt gegen mich erheben, nämlich den Vorwurf übergrosser Selbstzuversicht, dass ich aus eignen Kräfte allein und ohne Beihilfe anderer an die Abfassung eines neuen Wörterbuches zum alten Testament gegangen bin. Aber das Wagniss war fürs Erste nicht zu umgehen, wenn d a s G a n z e e i n e i n h e i t l i c h e s G e p r ä g e e r h a l t e n sollte.

והחכם K. Krumbacher, שהוא אחד מבני סמך המְבהקים בשאלת המלונים, כתב באותו העתון Intern. Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst u. Technik שכבר הזכרתי למעלה, במחברת של 1909, עמ׳ 691, במאמר «Das Programm des neuen Thesaurus d. griech. Sprache»:

(1 [המחבר רשם כאן על פתקה גם את דברי] סנדרס בהקדמתו להמלון הגדול:

Wer ein solches Werk unternimmt, kann natürlich von vornherein sich die Mühseligkeiten und Schwierigkeiten nicht verhehlen, die damit verbunden sind. Aber er überblickt sie eben nur im Ganzen und Grossen; denn sähe er mit voller Klarheit sie im Einzelnen so vor sich, wie im Verlauf der Arbeit er sie einzeln durchzumachen und zu überwinden hat, — ich zweifle, ob je Einer zu einem solchen Werk sich entschlösse.

Wenn er dann aber mit Aufbietung all seiner Kraft, durch vollste Hingabe an das Werk es in unermüdeter Ausdauer zu Ende geführt hat, so darf er wohl immerhin mit einer gewissen freudigen Genugthuung den aufgeführten Bau betrachten, so wenig er sich auch über das täuscht, was dem beendeten noch zur Vollendung fehlt ... ist es da wo es die Bewältigung eines so riesigen Stoffs gilt, auch bei dem eifrigsten und redlichsten Streben nach Vollständigkeit und Richtigkeit unmöglich, dass nicht doch mancher Irrtum zu berichtigen, und, auch innerhalb der dem Werk mit Bewusstsein gesteckten Grenzen, manches Übersehene nachzutragen, manche Lücke auszufüllen sei.

Wenn wir irgend etwas aus der Wörterbucharbeit gelernt haben, so ist das die Thatsache, dass auch hier, wie bei jeder wissenschaftlichen Thätigkeit, die individuellen Kenntnisse, Fähigkeiten und Geschmacksrichtungen eine grosse Rolle spielen.

וכבר ראינו בנסיון בשני המלונים הגדולים של הלשון הצרפתית, האחד של חֶבֶר־חכמים, הוא Dictionnaire de-l'Académie Française, והשני של יחיד, הוא המלון של Littré, Dictionnaire de la langue Française par E. Littré, שהכל מודים שהמלון שלו הוא הטוב בשניהם והוא היותר חביב על כל הסופרים הצרפתים. וכך היו הכרכים הראשונים של המלון הגרמני הגדול של האחים גרים מלאכת יחיד, ר"ל של שני האחים שעבדו ברוח אחד, וגם אחרי מותם של האחים, שממשלת פרוסיה לקחה את המפעל ברשותה והיא נתנת כרך כרך לאחד חכמי הלשון הגרמנית לחברו, הנה כל כרך הוא מלאכת יחיד, וסוף דבר באמת [ה]אחדות הרוחנית והמדעית של הספר נשברה. וכן גם המלון הגדול של הלשון הגרמנית של החכם היהודי דניאל סנדרס הוא מלאכת יחיד. גם המִלון הגדול החדש של הלשון האנגלית, שעוד לא נשלם, הוא בעצם הדבר מלאכת יחיד של Sir Jos. A. H. Murray אעפ"י שהיו לו שלשים עורכים עוזרים חכמים, מלבד אלף וחמש מאות עוזרים בקריאת הספרות האנגלית.

אפילו שלשים העורכים העוזרים, שהיו כלם חכמים מֻסמכים בחכמת הלשון האנגלית, לא היו אלא עוזרים לו, עשו הכל על פי מצותו וברוחו ועשו רק את המלאכות הטפלות שמלא המחבר את ידם לעשות. לי לא היו עוזרים אלא מה שכבר הזכרתי למעלה, ולא היה לפני אלא דרך אחד להשגת מאויי, להוציא לפעל את זממי והוא: שאעבד אני עבודה כפולה ומכפלה כמה וכמה פעמים, לישן פחות ולנוח פחות, ולהספיק אני לבדי את כל מתכנת הלבנים שהיו צריכים להספיק חבורה של עוזרים.

וזהו מה שעשיתי.

וכך יצרתי את המלון של הלשון העברית הישנה והחדשה.

Joseph Scaliger אמר: מי שהאלהים רֹצים להענישו קשה מאד, הם גוזרים עליו להיות מחבר מלון, והוא מדמה חיי מחבר מלון ליסורי הגהנום.

אבל מימיו של שקאליגר ועד ימינו נשתנו הזמנים הרבה, ואני בספק אם כך היא מדתו של האלהים גם עתה, ואם גם בזמננו כך קשה גורלם של מחברי מלונים של אֻמות העולם ואפילו של ישראל. ואולם בנגע אלי, אוכל לאמר, כי עד השנים האחרונות של עבודתי היו חיי באמת מה שאמר שקאליגר. ואף על פי כן אחור לא נסוגותי. קבלתי עלי את יסורי עבודתי בחיי, ומצאתי לי נחם באמונתי שמפעלי זה ימלא את תפקידו הגדול לתכליתי בחיי — תחית הלשון העברית על אדמת האבות. ואחר כך, כשזכיתי שהחכמים בני סמך שלנו ושל אה"ע הסכימו על מפעלי ועל הסכמה זו נתנו לי קצת נדיבי עמנו היכלת להשתחרר מהגהנם ולבצע את אשר החלותי בקצת הרוחה ומנוחת הנפש, הוספתי מאמצי כח להביא את המפעל להשלמות האפשרית.

עד כמה עלה בידי, זאת ישפטו החכמים בני סמך. אבל, אין ספק בדבר, כי גם

אחרי כל עמלי ומאמצי כחי, הרבה נשמט ממני, בפרט בהכרכים הראשנים, וקצת ערכים באותם הכרכים אינם מלאים כל צרכם, וכבר פרסם ד"ר בַּכר שתי רשימות של מלואים ושל הערות, וגם אצלי כבר נקבצו מלואים והערות. כל זה יבא בכרך מְיֻחד של מלואים.

ופה המקום לי להודות תודתי והכרת טובה העמקה שלי מעמקי נפשי לכל מי שעזר לי במפעלי זה עזרה רוחנית, מוסרית או חמרית. ובראש כלם לאשתי חברתי חמדה, שהשתתפה אתי במלחמה בעד המלון כל הימים למן הרגע הראשון לבואה אלי, ומלבד עזרתה בעצם העבודה, כמו שכבר הזכרתי, היא שסעדתני תמיד ואמצה את לבי ולא נתנה לי להתיאש אפילו בשעות היותר קשות והיותר שחורות, שנדמה לי כי אין שום תקוה שנשיג סוף סוף האמצעים החמריים הנצרכים להעבודה ולההדפסה, ואחרי כן שחררה אותי שחרור גמור מהדאגה החמרית כדי שתהיה דעתי פנויה להעבודה המדעית לבדה. היא שהשתדלה בדבר ובכחה הרוחני גברה על כל המכשולים, ועלה בידה שנתכוננו ועדים מְיֻחדים שעסקו בדבר להשיג האמצעים הנצרכים. אלמלא היא לא יצא המלון לאור.

וכמו כן עלי להזכיר לטובה את הראשונים בארץ ישראל שהכירו בחשיבות מפעלי למן הנסיונות הראשנים שלי ואמצו את רוחי והשתתפו בעזרה, ה"ה הרי"מ פינס, ד"ר שטין, ובפרט ידידי דר' א. מזיא שהיה תמיד מתומכי המפעל והשתתף גם בעצם העבודה בהמלים של חכמות הטבע והרפואה, וכמו"כ ידידי הנאמן דוד יודילוביץ, ז. ד. ליבונתין, דר' יצחק לוי, פרופ. דר' דלמן, שעזרני עזרה מדעית ומוסרית, וידידי יעקב צרתוק, האב דורם (P. Dhorme) והאדון דוד יֶלין, שפעמִים לא מעטות נשאתי ונתתי אתו בשאלות דקדוקיות ולשוניות ובמלים מלשון ערבית, את ד. שינקין, את דר' שמריה לוין, שבשעה של סכנה עזר שאוכל להשאר בעבודתי ולא לעזבה. ובארפה, בראש כל, להנדיב ברון אדמונד די רותשלד שתמכני שנים רבות ונתן לי היכלת להתקים בירושלם ולעבד עבודתי, ואת הרב צדוק כהן שתמך עבודת המלון בכל כחו חברת כל ישראל חברים, את דר' ה. הילדסהימר, פרופ' דר' א. ורבורג, שהיה מהראשונים בהנדיבים שנתן תמיכה חמרית לעבודתי, ואת דר' פ. נתן ופרופ. פילפסון שכוננו הועד בברלין והעמידו את הוצאת המלון על יסוד נכון, ואת החכמים דר' ברלינר, דר' בכר, דר' גולדציהר, דר' עמנואל לֶו, דר' מיטווך ואת פרופ. דר' קלישר והאדון אהרן אהרנסון, את החברות Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums ו- Zunzstiftung, את ידידי החכם דר' א. ש. יהודה, שהשתתף בעבודת הועד בכל כחו ועזרני בכל מה שהיה אפשר. במצרים את העסקן הצעיר יעקב מוצרי בקהיר והרב דר' פרגולה והרב אבוכזיר באלכסנדריה. ובלונדון את האדון אלקנה אדלר ואת הרב הגדול דר' הרץ ואת הרב דר' מוריס יוסף. באנגליה את האדון יעקב מוזר שנתן הסכום לעריכת הכרך השלישי, החכם אברהמס, ובאמריקה, את החכמים פרופ' ר. גותהיל, דר' ש. שכטר ודר' קוהלר, ודר' כורש אדלר, ודר' י. ל. מגנס בעד תמיכתם המוסרית, והאדון יוליוס רוזנולד, שנתן הוצאות הכרך החמישי, והכרת טובה מְיֻחדה להאדון יעקב ורתהים ולבנו מוריס ורתהים, שהם בהשתדלותם נתנו לי היכלת לשבת בניו יורק ולעבד עבודתי בשעות הרעות, שמפני המלחמה האֲימה נאנסתי לעזב אני ובני ביתי את ארץ ישראל ולבקש לי מפלט באמריקה כל ימי המלחמה.

והנני הוגה כאן ברכה והכרת טובה לבתי הספרים, שעבדתי בהם את עבודתי, ובראשם בית הספרים הלאמי שלנו בירושלם, בית הספרים של המכון הגרמני: Deutsches Archäeolog. Institut, Library of the Amer. Archaeolog. Institute, Bibliotheque du convent St. Etienne, ובית הספרים של בית המדרש Hebrew Union College Library, Public Library of New York, שנתנה לי חדר מיֻחד להעמיד בו כל הספרים הנצרכים לי שיהיו תמיד מוכנים תחת ידי ושאוכל לעבד במנוחה לבדי ואת הממֻנה על המחלקה העברית האדון פרידוס ועוזריו ששרתו אותי תמיד. ובית הספרים של בית המדרש לרבנים בניו יורק, אחד מהיותר עשירים בכתבי יד עתיקים יקרי ערך והממֻנה על בית הספרים החכם פרופ' ד"ר מרכס, שבבקיאותו הגדולה האיר עיני על כמה דברים חשובים לי, ובידידות ובחביבות גדולה טרח להמציא לי כ"י. וכמו"כ לעוזרו האדון ישראל שפירא. ובארפה, Kaiserl. Bibliothek Berlin, Bibliotheca Vaticana Roma, Bibliotheca Firenze, Bibliotheca Parma, Bibliotheque nationale, Paris, Bodleiana Oxford, British Museum, Bibliotheca Casanatense Roma.

כלם פתחו לי שעריהם ונתנו לי היכֹלת לנצל את אוצרות כתבי היד והספרים שלהם.

ה.

מהותו וטבעו של המלון

עתה עלי לבאר טבע המלון ומהות מלאכתי לפרטיה, לא בלבד מבחינה המדעית כי גם, והעקר, מבחינה הלאֻמית. זמן גדול עתה ללשוננו. הננו מתחילים להחיותה, לעשותה לשון חיה חיים שלמים גם בדבור פה. וצרכי לשון חיה מֻרבים. צריך למלא החסר בכל המקצועות וגם להעשירה, להאדירה. איך? מה הם הדרכים לזה? תשובה נכונה על זה אי אפשר [לתת] כל זמן שאין לעינינו כל מה שנוצר בלשוננו בכל הזמנים. זה מלון הלשון העברית של כל הדורות. זה אוצר שלם נאצרו בו כל המלים שנוצרו בלשון זו בין בימי חייה השלמים, כשהיא היתה לשון הדבור והכתב של העם כלו, ובין בחצי חייה, כשהעם דבר לשונות אחרות והשתמש בה רק בכתב, ושנשמרו לנו באחד מהמקורות של הלשון שאמנה להלן. זו רשימה שלמה מכל המלים ששמשו בזמן מן הזמנים בלשון העברית בדבור או בכתב, בין שעקר לדתם בלשון העברית עצמה ובין שנכנסו לתוכה מתוך הלשונות השמיות האחיות, וכמו כן קצת מלים שאולות מלשונות לא שמיות, שכבר נשתרשו בתוך הלשון ופשט השמוש בהן כאילו היו ילידי הלשון העברית [1]. וכל מלה ומלה מבֹארה בצורותיה הדקדוקיות, ומה מקורה, ומה היתה משמעתה בראשיתה ומה נוסף אח"כ ומה גורלה במשך הזמנים.

א. אוצר המלים

בהיות שזה ספר כולל כל מלה ששמשה בלשון בזמן מן הזמנים, לכן קבעתי בו

---

1) כאן רשם המחבר רמז לדברי] גזניוס בספרו Geschichte der hebräischen Sprache und Schrift (1815), סעיף 17, עמ' 59 — 64 [על מלים זרות בעברית התנ"כית, שהרגיש כבר אז במציאות כמה מלים כאלה באוצר הלשון המקראי.]

ערכים מיֻחדים משרשים דומים, שמשמעת הענין במקום מן המקומות בהמקרא הוכיחה לי מציאותם בלשון, אעפ"י שחכמי הלשון שקדמוני לא הרגישו במציאותם, כי, כמד, לגא, מד, מז, מל, ב.מלאך וכיוצא בהן. הבאתי המלים שנמצאו בקצת הכתבות כמו זדה ונקבה מכתבת שלוח, פשת מכתבת גזר וכד׳, [1].

התבחין למלה ארמית בתו"מ ובספרות שלאחר התלמוד, אם השתמש בה המשתמש בתור מלה ארמית או כבר חשבה מלה עברית אעפ"י שצורתה עוד ארמית, היא הסביבה. מלה ארמית שבאה בתוך סביבה עברית ר"ל בתוך מאמר שכלו עברי, בין מלים עבריות לפניה ולאחריה, היא כבר עברית ויש לה הזכות להרשם במלון עברי, ואין הבדל אם באה, מלה זו בתוספתה ומשנה, גמרה ומדרשים, אבל מלה ארמית שלא באה בתוך סביבה עברית, בתוך מאמר עברי, אין לה זכות האזרחות העברית, אפי׳ אם באה בתוספתה או במשנה, אפי׳ אם השתמש בה רבנו הקדוש או רבי עקיבא או רבן גמליאל בתוך מאמר ארמי. וכן הדין בהמלים הערביות שבספרות שלאחרי התלמוד: כל מלה ערבית שהשתמש בה מחבר עברי בספר עברי בשגירת הלשון במאמר עברי, היא כבר מבחינה המלונית, עברית, אך אם הזכיר המחבר מלה ערבית, בהערה קדם: שקורין בלשון ערבית, וכדומה, המלה הזאת נשארת ערבית ואין לה זכות להרשם במלון עברי. בדבר הצורה של המלים הארמיות שבתו"מ, הנה קצתן כבר נתעברה צורתן בהספרות שלאחרי התלמוד, כמו גמרא שבאה גם בצורת גמר ובצורת גמרה, וקבעתי להן ערך לפי הצורות האלה. ואעפי"כ רשמתין גם בצורה הארמית במקומה. ואותן המלים שלא מצאתין עדין בצורה עברית בספרות, סמכתי בקצתן על השמוש בדבור בא"י ועל הסכמת ועד הלשון, ובקצתן הנחתי צורתן כמו שהיא.

ואף אותן המלים שבמקרא, שלפי דעת חכמי זמננו הן משְׁבָּשות ולא היו כלל בלשון האמתית, לא בלבד אותן שאין דעתי כדעת החכמים בזה, אלא אפי׳ באותן שגם דעתי כך, הבאתי אותן לא בלבד בתור מלה הנמצאת בהמקרא, אלא גם בתור מלה של הלשון, יען בכח הנֻסחה של המסורה המלים האלה נתקבלו אצל היהודים בתור מלים מהלשון והסכימה דעתם עליהן ויש להן זכות קיום בלשון.

וכמו כן לא יכלתי להרשות לעצמי לא להכניס אל תוך המלון אותן המלים מהפיוטים שנוצרו בטעות על יסוד מֻטעה של שניות השרשים וכיוצא בזה. ולא בלבד מפני שהמלון הוא גם מלון של הפיוטים, וחובה לרשם בו המלים שיש בהפיוטים לפחות בתור מלים פיוטיות [2], אלא גם מפני שאין מחבר מלון רשאי להיות

---

[1] כאן רשם המחבר את דברי] P. Schröder בספרו Die phönizische Sprache (1869), עמ׳ 24, על אודות מלה שישנה בכנענית ואינה בתנ"ך וישנה במשנה ותלמוד:

...es kann der Vulgärsprache angehört und in die Schriftspr. keinen Eingang gefunden haben. Im letzteren Falle konnte es im Munde des jüd. Volkes fortgelebt haben, bis es in späterer Zeit von den Rabbinen in die Schriftspr. aufgenommen wurde.

2) גם המלים תלויות במזל. גם להן יש מזל. יש מלים שנתחבבו ביותר על הפיטנים בפרט, כמו זלעף, זלעפתי, וכדומה. בכלל כל מה שהיתה המלה יותר זרה, ופחות ידועה, היתה יותר חביבה עליהם. [וכאן מעיר המחבר על] תרעומות ראב"ע בפרושו לקהלת בראש פרק ה׳ וכנגדם על דברי שד"ל בפתיחה לסדר עבודה אתה כוננת בקבץ מעשי ידי גאונים

דן יחידי איזו מלה להכשיר ואיזו לפסל. ולא עוד אלא שבכח המקום שתפסו הפיוטים בתפלות היהודים מאות בשנים נהיו גם המלים המשבשות מלים של הלשון. גם בלשונות הלועזיות של אמות העולם יש מלים רבות בלשון שנתהוו בטעות, בטעות הדקדוק, או בטעות שמיעה או קריאה, ואעפי"כ בהיות שפשט שמושן בלשון, הן נחשבות למלות הלשון ככל המלות אחיותיהן שנוצרו לפי כל חקי הדקדוק. וכבר נשא ונתן בשאלה זו החכם היהודי דרמשטטר בהקדמת Dictionnaire historique de la langue française [1]. גם מלים של תְּפִלּוֹת, שמות ופעלים של דברים ופעלות טבעיות המכֻנים „נבול פה", לא דחיתי ממקדש הלשון. והנה כל זמן שהלשון העברית היתה רק לשון הקדש, ששמשה רק בדברים שבקְדֻשה או בדברים מפשטים בלבד, היה זה דבר טבעי ולא עלה על הדעת

קדמונים, דף 108, ד"ה בסדר אתה כוננת וכו', [וז"ל שד"ל:] אמנם טעות גדולה טועים החושבים שהלשון הקשה הנמצא כה וכה בפיוטים נמשך מחסרון ידיעת הפייטנים. אבל הם ז"ל עשו להם לשון זר וקשה, בכוונה לרומם המליצה...

[1] כאן רשם המחבר על פתקאות כמה דוגמאות של] „מלים שנוצרו בטעות הדפוס וכדו' בצרפתית:

aigremoine מן הרומית agrimonia, וגם הגרמנית Odermennig

accolement במקום accotement

ancrè boueuse במקום ancre toueuse

bassage במקום passage

calepin במקום canepin

וכמו"כ ע"י הברה משובשת:

marteau d'assiette במקום marteau d'aisette.

[על פתקה אחרת רשם המחבר] טעות בלשון בגרמנית [מתוך] Übersicht, P. Lagarde עמ' 178:

Ebenso wie Eisenbahn in Norddeutschland bei den oft gehörten Sätzen «die Eisenbahn kommt», «wie deutlich man die Eisenbahn hört».

[הכוונה לטעות בשימוש המלה Eisenbahn, שהוראתה הראשונה „מסלת ברזל" „דרך ברזל", והרי „הדרך" איננה באה, ובכל זאת נתקבל ביטוי זה.]

[שוב על פתקה אחרת רושם המחבר את דברי פ. לַגרד על] שגיאות בלשון שנהפכו אח"כ לחקי הדקדוק:

...dass in der Sprache was in der zunächst auf den Anfang folgenden Periode Abweichung, Neubildung, Krankheit war, sehr häufig später Regel, Glied, Leben wird. (P. de Lagarde, Übersicht, S. 3)

[וכן את דברי] O. Jespersen בספרו Progress in Language, עמ' 72:

Again, in the history of languages we often find words which change their gender exclusively on account of their form. Thus, in German, many words ending in — e, such as traube, niere, wade, which were formerly masculine, now have become feminine.

[והמחבר מוסיף:] ובעברית שדה, לשון ועוד.

[על פתקה נוספת:] כמה התקלס לגרד (P. de Lagarde, Übersicht, S. 2) בהמנחים הדקדוקיים החדשים שיצר Ewald: Daseynswort, Nennwort, Dingwort, Selbstwort, Sachwort וכו', וכתב כי הם עושים abschreckende Wirkung, והם עתה נשארו בלשון!

[וכאן היה בדעת המחבר להרחיב את הדבור גם בנוגע לחידושיו הוא. עדות לכך הערה בגליון כתב היד:]

מלים חדשות ולהרחיב בזה קצת הדבור. בתחלה הכנסתי יותר ועכשיו פחות. והשרשים שמהם נסתעפו שמות פרטים אעפ"י שלא נשארה לנו מהשרשים האלה שום מלה ששמשה בלשון.

להשמיט מלה הנמצאת בכתבי הקדש או בתו"מ. זכות הספרים הקדושים הגנה על המלים האלה. אך עתה כֵּןָ שהלשון נעשית לשון הדבור לגדולים וקטנים, אפשר שיטען טוען: זו פריצות גדר הצניעות להביא מלים של נבול פה בספר ולפרשן ולהביא להן משלים מתוך הספרות. אבל כבר השיב J. Grimm על טענה זו בהקדמת המלון שלו (XXXIII) ואמר: מלון אינו ספר מוסר שנועד ללמד הלכות צניעות לבחורים ובתולות. ואם במלון מעשי, שיד הכל ממשמשת בו, יש מקום לקצת זהירות, הנה במלון מדעי, שהוא ספר מדעי, הכל תורה היא וללמֹד צריך המבקש צרכו, ואין שום הבדל בין מלה של כנוי להדברים היותר עליונים וקדושים ובין מלה של כנוי להדברים והמַּעֲלים הנחשבים לשפלים וגסים ומגֻנָּלים. הכל, מבחינה המדעית של הלשון, תורה היא, ואין מחבר מלון רשאי להשמיט כלום מכל זה.

ב. גבולות הזמן של המקורות

הגבול הקדום של המקורות הספרותיים הוא התנ"ך, ולגבול האחרון של זמננו קבעתי את דורו של יל"ג שבו נחתמה הספרות של הדור שלפני דורנו הנכחי. הסופרים שלאחרי יל"ג הם בני דורנו ואין הדבר נהוג להשתמש במלון ביצירות בני דורו של המלון ולהסתיע בסופרי הדור הזה. והכנסתי עוד קצת מלים שנוצרו בא"י מעת התחדשות הדבור העברי שם וכבר נתקבלו בשמוש הלשון של רב המדברים עברית ובפרט חלק ממה שקבע ועד הלשון שבירושלם. שמות עצם הפרטים של אנשים ושל ארצות שבתנ"ך ותו"מ וכמו כן המלים הארמיות, היוניות, הרומיות והפרסיות שנמצאות בתו"מ אך לא נשתרשו ביותר בלשון ולא פעט השמוש בהן, יבאו יחד בכרך מיֻחד של מלואים להמלון [1].

ג. הסדר

כל המלים, כשמות כפעלים, בין שהן עֲרֻמות מתוכפת אות שמושית בתחלתן בין שיש להן אות שמושית בראשן, נסדרו ונתן לכל אחת מקום באות לפי האות הראשנה של המלה ולא בתוך שרשה. אֶגְרֹף באות אלף אחרי אגר ולא אחרי גרף, מִכְתָּב במם ולא בכתב, קרבן אחרי קרבה ולא בערך קרב, שעבד באות שין, אחרי [שסק] ולא באות עין אחרי עָבַד. תִּרְגֵּל באות תו ולא אחר רגל. טעם הדבר כבר בארתי למעלה. לסדר זה מתנגדים קצת החכמים, וכבר ערער על סדר זה Delitzsch בספרו Prolegomena eines neuen Hebr.-Aram. Wörterbuches, § 3, ודרש דוקא לסדר המלים לפי השרשים, וטען שהיודע דקדוק לא יקשה [לו] למצא המלה, ובמקום שיש ספק, צריך לרשם המלה בהערה למטה בשני השרשים המספקים. וכך גם דעתו של Th. Nöldeke במאמרו אדות Proleg. של דליטצש בהקבץ ZDMG 40, 718. ומחלקת זו נפלה גם בין חכמי לשון יונית בנוגע למלון של הלשון היונית. כך סדר Stephanus את המלון היוני הגדול, ורק המלוני פַּסוב

---

[1] בגליון מביע המחבר את כוונתו] לבאר טעם כל זה יותר בפרט, עצת דלמן להכניס הכל בסדר א"ב · וכו'

דרש דוקא לסדר גם מלון יוני לפי סדר השרשים [1]. וכך היה מעולם דרכם של מחברי המלונים שלנו, הקדמונים והחדשים, כמו ספר השרשים של ר׳ יונה אבן גנאח, ספר השרשים של הרד״ק והבאים אחריהם. וכך היה דרכם של מחברי המלונים הערבים הגדולים. ואין ספק בדבר, מבחינה המדעית יש לדרך זו יסוד נכון, כי הוא יותר מְכֻוָּן לדרך הסתעפות הטבעית של הלשון, שבודאי העקר היה השרש וממנו נסתעפו כל הנגזרים. ואעפי״כ, כבר נפסקה הלכה למעשה אצל כל מחברי המלונים, לא בלבד הקטנים המעשיים אלא גם הגדולים המדעיים, לתת לכל מלה מקום לפי סדר אותיותיה במַכרת בא״ב, בין אותיות השרשיות ובין אותיות השמושיות, מפני שהסבות שכבר הזכרתי בהקדמה למחברת הדמיון הן כל כך חשובות, שהן מכריעות את הכף נגד היתרונות שיש להסדור לפי השרשים. וכך נהגתי גם אני בספר זה, כמו שבארתי למעלה, אך כדי לצאת גם ידי הצרך המדעי רשמתי, לא אחרי כל הערך העקרי כמנהג מחברי המלונים החדשים להמקרא Gesenius-Buhl ואחרים, אלא מיד בראש השרש, את כל הנגזרים ממנו בין מה שנמצא מהם בתנ״ך ובין בתלמוד ומדרשים וכל הספרות שלאחרי התלמוד [2]. במלים המקראיות, שרבות מהן באו במקרא בשתי צורות, מלאות וחסרות, נהגתי מנהג רב החדשים לקבע אותן לפי הצורה היותר תדירה במקרא, לפחות בכל מקום ששתיהן אפשריות לפי הדקדוק ואין להכריע בודאות גמורה מה היתה צורת המלה בפי העם בחיי הלשון. רק במקום שאין ספק בדבר שהמלא הוא תוספת יתרה של הזמן המאחר, או החסר היא טעות סופר או השמטה בכונה מפני צרך הכתיבה וכיוצא בזה, לא השגחתי בצורה זו. על כל פנים רשמתי את המלה בצורתה השניה במקומה וצויתי להמבקש לעַיֵּן (עי׳) ושלחתי את המבקש למקומה העקרי של המלה בספר. את המלים מהתלמוד ומדרשים, וכמו״כ מהספרות שלאחרי התלמוד, שהן כתובות בכל פעם „מלא" בוו ויוד, וגם „מלא דמלא" בשתי ווים ושתי יודים לסימן הנקוד, אפילו במקום שדקדוק המלה פסל כתיב זה, קבעתי את המלה במקומה לפי הצורה הדקדוקית הראויה של מלות המקרא, ובקצתן שהן מצויות הרבה בכתיב המלא, רשמתי אותן בצורה זו לפי מקומה בסדר א״ב ושלחתי את המבקש להמקום העקרי. אותם בינוני פִּעֵל, שכבר נהיו לשמות גמורים, כמו סוֹפֵר, מוֹכֵר, מְלַמֵּד, וכיוצא בהן הרבה, קבעתי להם ערך בפני עצמם לפי מקומם בסדר אותיותיהם, והבאתי גם הבינוני סִפֵּר, מִכֵּר, מְלַמֵּד, בתוך ערך ספר, מכר, לָמֵד, וכיוצא בזה.

לקצת שרשי ל״י מֻפקת, כמו אָתַי, חָסַי, שכללו המלונים בהשרשים ל״ה, קבעתי ערכים מְיֻחדים במקום הנאות להם לפי ל״ה שלהם. בכל מקום שפֹּעל ושם, לפי צרופי אותיותיהם, מקומם אחד בסדר א״ב הקדמתי השם להפעל, לא מפני שאני מכריע כי בעצם השתלשלות הלשון השם הוא קדום להפעל, שבשאלה זו עוד לא באו החכמים לכלל הסכמה ולפי דעתי אין להכריע, אלא מפני שעפ״י רב השם יותר קל לבאר ולגדר.

---

[1] כאן רשם המחבר בצד: לעי׳ Brugmann, Griech. Grammatik, דף 721.

[2] לכאן הפתקה: בדבר הסדר לפי סדר אלף בית: M. Marino (1593) סדר גם כל הפעיל בהא, כל נפעל בנון.

ואחריו יותר קל לבאר את הפעל על ידי השם: חָכַם = היה חָכָם. בד"א אם שניהם, השם והפעל, באו במקורות בזמן אחד, אבל אם לא בא השם אלא במקורות מאחרים של הספרות והפעל במקורות קדומים, סדרתי הפעל קדם מפני הרגש של סדר הזמנים שאדבר עליו להלן. בערכי הפעלים סדרתי עפי"ר את הבנינים לפי הסדר הרגיל, קל, פִּעֵל וכו׳, אבל, גם כאן בד"א כשהבנינים באו במקורות פחות או יותר מזמן אחד, אבל אם לא בא הקל למשל אלא במקור מאחר, למשל בתלמוד או אפי׳ בדה"י, והתפעל במקור קדום למשל בבראשית. אני מקדימן כמו"כ מפני הסבה של רגש הזמנים (1).

ד. פרוש המלים ותרגומן בלעז

בדבר פרוש המלים, כבר אמרתי בהקדמה למעלה, כי לא הסתפקתי לפרש מלה, אחת במלה שניה נרדפה לה ולפרש אח"כ את המלה הנרדפה בזו המלה המפרשה על ידה אלא התאמצתי לבאר כל מלה ומלה באור מספיק ומְדֻיָּק, לפי מהותו וטבעו של הדבר המכֻוָּן בהמלה. כמה זה דבר קשה בהרבה מהמלים, יֵדַע רק מי שנסה בעצמו לבאר מלה בעצם אותה הלשון של זו המלה. ובהיות שזה המלון נועד בעקרו למי שכבר מבין פחות או יותר דברים כתובים עברית, הנה, אלמלא היינו כבר עם ככל העמים, עם שרֹב הגדול של בניו ישבים בארצו ומדברים לשונו, ומפעל כזה נועד כמעט רק להם לבדם, כי אז היה הבאור העברי הזה בלבדו מספיק ולא היה בו צרך ללעז את המלים בלעז, כמו שאין תרגומים נהוגים בהמלונים הגדולים של אה"ע. אבל, הגע לא הגענו עדין למדרגה זו, עוד רֻבו הגדול של עמנו בנכר, ויש בהם רבים שקשה להם להבין משמעתה האמתית של המלה על פי הבאור בלבדו, ובהיות שהמלון נועד גם לחכמי אה"ע החקרים בלשון עברית, ובהם לא רבים המבינים את הלשון העברית כמו שאנו משתמשים בה עתה, ויקשה להם להבין היטב את משמעת המלה על פי הבאור העברי, לכן היה עלי לוַתֵּר קצת בנקֻדה זו, ועפ"י עצת חכמים ורצון המו"ל לעזתי את רב המלים, עד כמה שזה נצרך, בשלש הלשונות אנגלית, צרפתית וגרמנית.

והנה כבר אמרתי, שכל מה שהתעמקתי יותר בחקירת המלים של לשוננו, ראיתי כי עלי להביא כמעט את כלן בכור מבחן חדש כדי לעמד על משמעתן בודאות גמורה. ובאמת, בהרבה מלים, יצאו אותן שפרושן ידוע ומפרסם ואין בן מקום לשום פקפוק, עמדה לפני השאלה, גם במקום שפרוש המלה מֻסכם מכל המפרשים, מי יֵדַע, אם באמת

---

(1) לסעיף זה נמצאת עוד פתקת המחבר:] בדבר ת נ ג י נ ה, שלא רשמתי, מפני הכללים הקבועים. בדבר צורות ת י ח י ד שאינן נמצאות במקרא. העתונים [צ"ל: המלונים] של האה"ע רשמים אותן בכוכב או אינם מביאים אלא הצורת שיש במקרא, רשמתי עפ"י המקבל, או הרשום במלונים אחרים וכדו׳.

המלים שבתלמוד ומדרשים בכתיב ה מ ל א רשמתי עפ"י הצורה של המלים שבמקרא וכו׳.

בדבר ההברה, התנועות וכדו׳.

צריך לדבר ע"ז עכ"פ.

בדבר המשָׁלים. — קצת משלים שלא באו עוד בצורה עברית תרגמו עברית והובאו למטה בארמית.

בדבר הבאת מ א מ ר י ם בערבית, שהם כמו בעברית.

כך פרושה, ובפרט איה הוא המקור הראשון לפרוש המסכם. וכלל גדול שמתי בפרוש המלים שממנו לא זזתי, והוא: דברה תורה כלשון בני אדם. שום פרוש מלה אינו אמתי אלא אם על פיו דברי הכתוב הם טבעיים כלשון בני אדם. פרוש, שאינו עושה את מליצת הכתוב טבעית כלשון בני אדם, אל תאבה ואל תשמע לו. ולכן בקשתי בכל מלה מספקת פרושה קודם כל לפי ענינה, לפי ענין הדברים שמדבר שם, ולא נתקררה דעתי אלא כשראיתי לפני הכתוב טבעי ונאות לפי הענין באמת כלשון בני אדם, ואח"כ התבוננתי לדעות מי שקדמני, למן הקדמונים ועד החדשים, למן המקורות היותר קדומים לפרושי המקרא, הם התרגומים הקדמונים: היוני, המכנה השבעים, ואונקלוס ועקילס ושאר התרגומים ותרגום רסע"ג, והמפרשים המדקדקים שלאחריו: ר"י קריש, מנחם ודונש, אבן חיוג, ר"י אבן גנאח, רש"י, ראב"ע רד"ק וכו' והחדשים מאה"ע עד הזמן היותר אחרון. ובחפושי זה מצאתי הרבה פעמים שמה שהתגדרו בו קצת החדשים כבתגלית גדולה שלהם, כבר אמרוה קצת קדמונינו, בפרט ריב"ג.

ה. משמעות המלה

דבר ידוע הוא, כי בכל לשון ולשון כמעט כל מלה משמשת ביותר ממשמעה אחת וישנן מלות שמשמשות בהרבה משמעות פחות או יותר דומות וקרובות אך מכל מקום מתחלפות זו מזו [1]. וכבר דברו חכמי הלשונות על סבת דבר זה, ובארו כי רוח האדם בטבעו הוא קצת עצל בכל פעלותיו וכמו כן בפעלת היצירה הלשונית ועל פי רב אינו יוצר שרשים מיחדים אלא לפי הצרך הגמור, ובכ"מ שאפשר לו הוא מקמץ בבריאה ומסתפק בשרש אחד לכמה משמעות דומות. ודבר מובן מאליו הוא, כי כל שרש וכל מלה שנגזרה ממנו שמשו בתחלה במשמעה אחת עקרית ואחר כך, מעט מעט, לפי צרכי הדבור והתרחבות משגי המדברים, נסתעפו ממנו משמעות האחרות זו מזו בדרך הגיוני. ואין ספק בדבר, כי המשמעה הראשנה ששמשו בה השרשים והמלות הנגזרות היתה משמעה פשוטה, ממשית, טבעית, ואחר כך נסתעפו המשמעות היותר דקות והיותר מפשטות, וכיוצא בזה [2].

וכך הדבר גם בלשון העברית. הרבה מלים משמשות בה בהרבה משמעות, קצתן בעשרים ויותר, ואין ספק כי גם בה היתה המשמעה הפשוטה, הטבעית, הראשנה, וממנה נסתעפו השאר זו אחר זו מפשוט למרכב, מממשי למפשט. ובמלון שרוצה להיות מדעי, בודאי מהראוי הוא לסדר את המשמעות לפי הסתעפותן הטבעית, מפשוט למרכב, מממשי

---

[1] כאן הפתקה:] שנויים בלשון: דא"ר חיסדא הני תלת מילי (שופר, ערבה. פתורה) אישתני שמייהו מכי חרב בית המקדש (שבת לו).

[ועוד הפתקה:] מלים שיצאו מהשמוש: כון, הכין. לא השתמשו בתלמוד כ י במשמ' מפני.

[2] בפתקה:] Würden wir nur diejenigen Grade der Bedeutungsunterschiede unserer Worte zählen, für die auch besondere Ausdrücke gebraucht werden können, so käme es ohne Zweifel heraus, dass die circa 100.000 deutschen Worte den Wert von einer oder zwei Millionen haben. (W.D.Whitney, Leben u. Wachstum der Sprache, בתרגום גרמני, 114)

למפשט, וכו', כמנהגם של המלונים המדעיים המתקנים של אה"ע. וכך עשיתי גם אני בתחלת עבודתי. בכל המלים ובכל מקום שזה אפשר, כך הדבר בספר זה. אבל בכל מה שהוספתי לחקר בעמקי הלשון, כך הלך והתחזק בקרבי הרגש של דברי הימים וסדר הזמנים. והנה מלים רבות באו דוקא במקורות הקדומים, בהחלקים היותר קדומים שבמקרא, במשמעה דקה, משאלה, מפשטה, ורק במקורות מאחרים מאד, בתו"מ, באו בהמשמעה העקרית, הפשוטה, אך מפני הרגש של דה"י וסדר זמנים לא יכלתי להקדים המשמעה העקרית שבהמקור המאחר ולהביא אח"כ את המשמעה שבאה בהמקור הקדום, והכרחתי עפ"י רגש זה, להקדים את המשמעה המסתעפת להמשמעה העקרית. והנה גם בלשונות אה"ע יש שהמשמעות העקריות, הקודמות, נמצאות במקורות מאחרים, ומשמעות משאלות, מסֻעפות במקורות קדומים.

וכדי לתקן תקלה זו בחר לו מחבר המלון הגדול הצרפתי Littré דרך משנה: בתחלה הוא מסדר את המשמעות זו אחר זו לפי סדר הסתעפותן הטבעית, לפי דעתו, ומביא משלים מהספרות מבלי להשגיח בסדר הזמנים, ואחר כך הוא חוזר ומביא משלים מכל מקורות הספרות הצרפתית לפי סדר הזמנים. וכעין זה נהג גם Murray בהמלון האנגלי הגדול החדש. אבל, דרך זה היה כמעט אי אפשר בלשון עברית, מפני הבדל הגדול של חשיבות המקורות, ליחס למלה בראשונה משמעה, שאין לה אלא בתו"מ, ואח"כ המשמעה שהיא משמשת בה בספר בראשית.

משמעה שפרוש אמתי מחַיב למלה מן המלים, היא משמעה אמתית, ששמשה בה מלה זו בחיי הלשון שמוש כללי בכל העם, או לפחות שהשתמש בה במשמעה זו מי שאנו מוצאים אצלו מלה זו, ואפילו אם אחר כך במקרה או לסבה מן הסבות לא השתמשו במלה זו בהספרות במשמעה זו, חובה לרשם משמעה זו בתוך משמעות המלה. אבל, יש במקרא ומעט גם בתו"מ מלים שפרשו מפרשים או שפרש מפרש אחד ב ט ע ו ת, לא לפי פרושן האמתי. משמעה זו אינה א מ ת י ת, ואין לה מקום בתוך משמעות המלה. אבל, אם על סמך פרוש המֻטעה ההוא השתמשו סופרים בני סמך במלה זו בַמַשְמָעָה ההיא, הרי משמעה זו יש לה זְכוּתְ בַלשון וצריך לרשמה בתוך משמעות המלה [1].

ו. המשלים

כבר אמרו חכמי הלשון, כי מלה רשומה במִלון בלי משל וסעד מהספרות כגוף בלי נשמה. רק המשלים מהספרות נתנים להמלה הרשומה בהמלון חיים, רק על ידם אתה מרגיש כי לפניך מלה חיה ששמשה באמת בלשון, ואתה ראה א י ך הוא שמושה. ובשביל הרבה דברים צריך להביא סעדים מהספרות, בשביל צורתה הדקדוקית של המלה, ובשביל משמעתה, להוכיח שבאמת במשמעה זו שנתיחסה לה בהמלון היתה משמשת, ובשביל דרך שמושה, ובשביל סדר הזמן, אימתי שמשה כך, ואם זה היה שמוש כללי או של יחיד, ואם שמשה בדבור הפשוט או במליצה ושיר וכדומה. דבר נקל הוא לראות, כי לענות על כל השאלות האלה,

1) כך גם בערב', עי' Nöldeke, Neue Beiträge, 68.

נצרכים הרבה סעדים למשל מהספרות, ולכן כלל גדול אמרו חכמים במלון מדעי כזה: כל המרבה בסעדים מהספרות מכל הדורות הרי זה משבח. ובעברית נצרכים עוד הסעדים להכתיב, ולכל הגופים והזמנים. ולפיכך יכול לא יכלתי לנהג במלון זה מנהג בעלי המלונים שלנו שהיו לפני, שהיו מסתפקים עפי"ר בשנים שלשה משלים מהמקרא, ועפי"ר היו מביאים מהכתוב רק את גוף המלה, ומלה אחת או שתים שלפניה או שלאחריה. משלים בכמות ובמדה כזו אינם ממלאים את התפקיד שאמרו חכמים במשלים וסעדים במלון מדעי, ואנהג גם בזה מנהג בעלי המלונים המדעיים של אה"ע ואביא לכל מלה ומלה סעדים מכל הספרות העברית בכמות מספקת ובמדה מספקת, לפי מה שמצאתי בהמקורים הספרותיים שלנו למן התנ"ך ועד סוף דורו של יל"ג, שאותו קבעתי לגבול האחרון להמלון שלי, כמו שכבר בארתי למעלה בסעיף גבולות הזמן של המקורות. להמלים של המקרא הבאתי סעדים מכל ספרי התנ"ך שבאה בהם המלה, לפי סדר הזמנים, עד כמה שזה אפשר, לפי מעמדה הנכחי של החקירה המדעית בדבר זמני חבור כל חלק וחלק מהמקרא, שעדין לא באה לכלל החלטה ודאית כדי שיוכל מחבר מלון לסמך עליה[1]. שבעת גוני הקשת של התנ"ך של פרופ. P. Haupt לפי סדר הזמנים של כל פסקה ופסקה אינם לעת עתה אלא השערה בעולם של חכמים יחידים, ולא מפיה יוכל לחיות מחבר מלון מדעי. לא מפני ההשערה המדעית פחות או יותר, שספר הכהן (ספר ויקרא), המכֻנה בפי החדשים P הוא אחד הספרים היותר מאחרים בתנ"ך, אפשר בסדר הבאת הסעדים למלה מן המלים להקדים פסוק מעזרא לפסוק מויקרא. ובאין יסוד נכון ודאי לסדר הזמנים של כל חלקי התנ"ך, בחרתי לאחז בענין זה בהסדר המקֻבל בעמנו לחלק את כל המקרא לשלש מדרגות, תורה, נביאים וכתובים, ולהביא מהתורה לפי הסדר המקבל של חמשה החמשים, ואח"כ מנביאים ראשונים ואחרנים ושלש המגלות, שה"ש, רות, איכה, לפי סדר הזמנים, ואח"כ מכתובים וקהלת ואסתר. ומלבד הסעדים מהמקרא הבאתי אחריהם עוד סעדים מבן סירא והתלמודים, שמהם אפשר לראות עד כמה היו המלים של המקרא נהוגות בשמוש בזמן ההוא, ולבסוף מהספרות שלאחרי המקרא, בפרט מהפיוטים והמליצה והשירה מכל הזמנים, שמהם נראה עד כמה ואיך השתמשו מליצי כל הדורות במלה מהמלים של המקרא. להמלים של התו"מ ושל הספרות שלאחרי התלמוד הבאתי סעדים בכלל לפי סדר הזמנים, אך לא דקדקתי בזה דקדוק מֻיתר עד כחוט השערה. וכל אלה המשלים הבאתי, כמו שאמרתי, בכמות מספקת וגם במדה מספקת. בנקֻדה זו אין יסודות קבועים, ולא יכלתי אלא לעשות לפי ראות עיני ולסמך רק על חוש המלוני שלי. בענין הכמות הבאתי כל סעד שראיתי שהוא מאיר איזה אור על ענין המלה ועל אפן שמושה ופעמים גם מפני יפי המאמר בעצמו. ובדבר מדת הסעד, פחות או יתר קצר, השגח השגחתי בכל סעד שהבאתי, שיהיה בו מאמר שלם, ובכל מקום שזה אפשר, שתהיה המלה מֻקפת מלים גם מלפניה וגם לאחריה.

והנה ידע ידעתי כי כאן מקום לקנתרנים לבוא אתי בחשבונות, ולטען כי משל פלוני מֻיתר, שאינו מוסיף כלום, ופסוק פלוני או מאמר פלוני הוא ארך יותר מדי ואפשר היה

---

1) [בגליון הערת המחבר:] אולי כל זו הפסקה בפרק המקורות, בסעיף התנ"ך.

לקצרו, ועל ידי זה היה אפשר לקמץ בספר של הרבה אלפים דף עשרות אחדות של דפים. וכבר שמעתי קצת טענות כאלה. אבל, כבר אמרתי בהקדמת המחברת לדמיון, כי בחר בחרתי לחטא ביֶתֶר מבחָסֵר. מוטב שיהיו בספר מאות אחדות של סעדים יתרים, אפי׳ אם הם באמת יתרים, משיחסר סעד אחד נצרך. ואם יש לי צרך במליץ ישר בענין זה, אסתיע עוד ברבם של מחברי המלונים הגרמנים Jacob Grimm שאמר בהקדמתו להמלון הגרמני הגדול: Hin und wieder wird man der belege z u v i e l angebracht meinen, namentlich aus Luther und Goethe, (עמ׳ XXXVII), וענה שבדבר זה חוש המלוני של המחבר הוא בלבדו מכריע וכל משל וסעד מאיר איזה אור על המלה, וכמו כן בדבר מדת הסעדים. כך נהג המלונאי הצרפתי Littré לתת פסוקים שלמים, וזהו מה שעשה את מלונו לא בלבד מפעל מדעי אלא גם מפעל ס פ ר ו ת י, מֹשך את הלב, שכֵּוָן שהתחיל אדם לקרא ערך, אינו מניח את הספר מידו עד שגמר את כל הערך. וגם בספר מדעי גרידה כבר אמרו החכמים האנגלים E. Hatch and H. A. Redpath בהקדמת ספרם Concordance to the Septuagint, Oxford 1897: The object aimed at in the quotations for each word has been to give, as far as possible, enough of the context to show the grammatical construction of the word, the words with which it is ordinarily associated.

ז. החקירה הלשונית

בהערות פחות או יותר ארֻכות בירכתי הדפים נתתי החקירה הלשונית בכל מה שנגע להמלה: צורתה, נקודה, פרושה, דקדוקה וההשואה הלשונית עם שאר הלשונות השמיות וכו׳, למן הקדמונים שלנו ועד החדשים, חכמי ישראל וחכמי אה״ע שעסקו בחקירת הלשונות השמיות, והעברית בפרט. את דעות קדמונינו ודבריהם אני מביא עפי״ר ב ל ש ו נ ם מ מ ש, כדי שיראה הקורא בעצמו מה היו דעותיהם של קדמונינו בשאלות האלה, ואיך השתלשלו החקירות הלשוניות מן אז ועד ימינו, מה נתנו חכמינו הקדמונים והחדשים ומה חדשו חכמי אה״ע. בהשואה הלשונית שמתי דעתי להלשונות השמיות שאני בקי בהן, והן: כנענית, ארמית, סורית וערבית. אשורית ואתיופית אינני יודע, אך באשורית יכלתי להשתמש לחקירותי בהמלונים של F. Delitzsch ו Muss-Arnolt, אף היה לי לעינים בכל הנֹגע ללשון זו הכהן הדומיניקני המלֻמד Père D'horme, שבכל היותו עוד צעיר לימים, כבר קנה לו שם בן סמך במקצוע זה. בפרט הלשון הערבית היתה לי למעין ישועה בחקירה הלשונית של לשוננו, מפני שבלשון זו, ה ח י ה אתנו כיום הזה, אנו עומדים על יסוד חזק בפרוש משמעות מלותיה, ומפני שבה נשמרו לנו צורות דקדוקיות עתיקות קדומות של הלשון השמית הקדומה, ומפני שאוצר מליה הרחב והעשיר כל כך הוא אוצר משֻתף של כל הלשונות השמיות, כמו שהוכחתי ובארתי נקודה זו במחקרי באחת הישיבות של ועד הלשון, שנתפרסם בזכרונות הועד מחברת ד׳. כל מה שהתעמקתי בחקירת הלשון הערבית, כך נפתחו לפני יותר ויותר לרוחה שערי אורה להבנת הלשון העברית, ואוצר המלים של זו הלשון הערבית נתן לי היכלת למצא הפרוש האמתי של הרבה מלים במקרא שאפילו החדשים נתלבטו בפרושן ולא עלה בידם למצא להן פרוש נכון, אף גליתי במקרא מלים ע ת י ק ו ת ע ב ר י ו ת שלא הרגישו בהן לא קדמונינו ולא החדשים. בחשיבות הלשון הערבית לחקירת הלשון העברית, דקדוקה ופרוש מליה, כבר

הרגישו קדמונינו, רסע"ג [1], יהודה בן קריש, ר"י חיוג, ר"י אבן גנאח [2], דונש בן לברט [3], דונש בן תמים [4], אבן ברון [5], רמב"ם [6], ותנחום ירושלמי [7], וחוקרי חכמי הלשון העברית בזמן החדש, למן Gesenius [8] ועד ימינו, כלם חפשו בלשון הערבית, והפכו בה והפכו בה, ואף על פי כן נעלמו מהם הרבה פרושים, שאין ספק באמתותם, שמצאתי אני בסיוע הלשון הערבית. רבים מן הפרושים החדשים האלה מקימים את

---

(1) [בדבר] דרך רסע"ג לדמות העברית עם הערבית ע"י REJ 1898, Oct., עמ' 245.

2) [ביחוד בהקדמתו לס' הרקמה ושם היא מזכיר את מעשי הקודמים לו בענין זה.]

(3) [דונש בן לברט:

והנני אערוך לך מקצת דברי העברית אשר פתרונם כמשמעם בערבית להודיעך כי שתי הלשונות דומות זו לזו (ערך מטועני חרב [תשובות דונש בן לברט הוצ' פילפאווסקי עמ' 68]).

(4) [דונש בן תמים (?) בפרוש [לס'] יצירה שלו:

ואם יעזרני צורי ויאחר יומי ואשלים הספר שהתחלתי לבאר בו כי לשון הקדש תחלת הלשונות וכי הוא לשון אדם הראשון ואחריו הערבי ושתוף הערבי לעברי וזכר כל מלה צחה שבלשון ערבי שהיא מצויה בלשון הקדש וכי העברי ערבי צח ושמות מקצת ענינים מן הערבי כשמות עבריות [צ"ל: עברים].

(5) [בדבר] עברית וערבית [אצל] יצחק אבו איברהים אבן ברון עי' REJ 1895, Jan., עמ' 155; 1900, Oct., עמ' 223.

(6) [דעת הרמב"ם:

...בלשון ערבי שהוא ודאי לשון עברית שנשתבשה מעט (רמב"ם, במכתבו לר"ש אבן תבון [אגרות ושו"ת, הוצ' ורשה תרל"ח, דף י']).

(7) [דברי תנחום ירושלמי על קרוב הלשונות הארמית והעברית והערבית [בפרושו ליהושע ט"ו, מ"ז, הוצאת Haarbrücker, עמ' 30]:

נרי אליום אללע' אלעבראניה ואלערביה ואלשריאניה מתקארבאת ואלאשתקאק ואלתצריף ואללפט' לקרב מזאגת אהלהא לתקריבהם פי אלאקלים.

[בעברית: נראה היום את הלשונות, העברית, הערבית והארמית קרובות בגזירתן, נטיתן ובטוין מפני קרבת מזג בעליהן מפני קרבתן באקלים (בשטח).]

[השוה] I. Goldziher, Studien über Tanhum Jeruschalmi, 22.

[על פתקה רשם המחבר גם דברים אלו לענין זה

דעת ר' זרחיה בן שאלתיאל, פרוש על איוב, תקות אנוש, אמרי דעת על משלי, ומדבר על ערך הלשון הערבית לעברית, שהיא באמת נחלתנו.]

(8) [בספרו] Gesch. d. hebr. Spr. u. Schr. § 5, 2, כי עברית וערבית זה אחד. לפי דעתו העברית יותר קדומה מערבית לפי צורתה הנכחית [§ 6].

[דעת Nöldeke המובאת ע"י א. ש. יהודה במחברתו על Hapax legomena]:

... dass das Arabische sehr vieles treuer bewahrt hat als die Schwestersprachen (Skizze, 1887, p. 4).

... und dass immerhin das arab. Wörterbuch immer das erste Hülfsmittel bleiben wird, um über dunkle Ausdrücke anderer semit. Sprachen Belehrung zu suchen (p. 49).

דעת F. Dietrich ב Abhandlungen z. hebr. Gramm., עמ' VII:

אוצר המלים הערבי וא רכוש הכללי של הלשונות השמיות שנאבד מקצתן (...das Sprachgut des reichsten Dialektes — ר"ל הערבית — nur verk e es Gemeingut enthält)

אמתות הנסחה המסורה של המקרא במקומות שרב החדשים החליטו שהנסחה המסורה היא משֻבשת. ובכל מקום שהסתעיתי בלשון הסורית ובפרט בלשון הערבית, לא הסתפקתי לומר: כך משמעת מלה זו בלשון זו, אלא הבאתי את דברי המלונים המקוריים שלהם בלשונם ממש, כדי שלא יהיה הקורא צריך להאמין לי כי כך הוא, אלא יראה בעיניו ממש. כי כבר הראה לי הנסיון שאפילו קצת גדולי החכמים יחסו בטעות למלה מן המלים של הלשון הערבית משמעה שאין לה באמת, או שאינה אלא משמעה צדדית, מליצית וכדומה. וכדי שתהיה לנו ודאות גמורה בלשון שאין משמעה זו דעת יחיד של מלונאי אחד, התחלתי מן היותר קדמונים והבאתי דברי הבאים אחריו לפי סדר הזמנים ולא הסתפקתי עוד בזה אלא הבאתי גם הסעדים שהמלונים הערבים הגדולים מביאים מהחַדִית׳ או מדבור ששמעו מפי אשה מסיחה לפי תמה וכדו׳. בחקירת משמעת השרשים הסתפקתי בגלוי משמעתם העקרית בזמן שהשרשים של הלשון השמית כבר קבלו צורתם הקבועה, עפי״ר שלָשית, של שלש אותיות, ולא רדפתי אחרי החקירה של משמעתם הראשנה בזמן שהיו אולי שניים, של שתי אותיות, והרבה מהם שנבדלו אח״כ ע״י הוספת אות שלישית, היו לפנים שרש אחד במשמעה כללית אחת. חקירה זו, שאין ספק בדבר שיש בה תועלת לחקירה הלשונית, היא יותר מדי רעועה, ואין לו למחבר מלון לטפל בה.

בקצת מלים מתו״מ, שאין להכריע משמעתן מהענין ולא מצאתי סיוע בלשונות האחיות, סמכתי על עדותם של הגאונים, שאצלם היתה עוד מסורה חיה בפרוש המלים. אבל יש גם שמדבריהם בעצמם נראה ברור, כי פרושם לא בא להם בקבלה, אלא הוא סברתם הם. בפרוש שמות קצת כלים וכדו׳ (Realien), אם אין יסוד נכון לפרוש מן הפרושים, דעת הרמב״ם מכרעת, שהיה לו חוש לשוני וחקר ודרש בענין זה למראה עיניו בהכלים שהיו מצוים עוד בימיו בארצות המזרח.

ח. נקוד המלים התלמודיות

דבר מובן מאליו, כי אני מנקד המלים בנקוד הטבריני המקֻבל אצלנו. הנקוד האשורי, הבבלי, העליון, בכל חשיבותו לדה״י של הנקוד בכלל, הנה בהיות שאינו נהוג אצלנו במעשה, אין לו מקום בגוף המלון (ורק בדה״י של הלשון ובחלק הדקדוק ידֻבר עליו), אעפ״י שאחד מחשובי חכמי הלשון, הוא P. De Lagarde דרש זאת בתוך Orientalia, חוברת II.

בקצת מלים מתו״מ יש מקום לפקפק בקריאתן בנקוד. והנה כבר העיד הרמב״ם, שראה ספר עתיק, משניות מנקדות בתנועות וטעמים, וכך העיד גם האפודי. אך לא ידוע מה היה גורלו של הספר המנֻקד הזה, ואולם בקצת בתי ספרים נמצאים חלקים פחות או יותר שלמים ממשניות מנקדות. בבית הספרים בפירינצה יש שני כ״י, אחד עתיק, אבל בו רק סדר טהרות, והשני יותר חדש, סדר זרעים ומועד. בבית הספרים של המנוח פרופ. דוד קויפמן יש כתב יד של משניות מנקדות, וכמו כן יש קטעים של משניות בפרט מהגניזה בבתי הספרים Bodleiana, Brit. Museum, ביה״ס של אלקנה אדלר, שקצתם כבר נתפרסמו בהקבץ Q R J, ובביה״ס של בית המדרש לרבנים בניו-יורק [1] וקטעים מנֻקדים בנקוד עליון

[1] כ״י משניות מנקדות של ביהמ״ד לרבנים בניו-יורק. המנקד עם הארץ גמור. בכ״מ פתח במקום קמץ וכדומה:

בביה"ס בפטרוגראד, שנתפרסמו ב„הקדם" של יצחק דוב מרקון. וכמו"כ קצת מלים מנקדות בגוף הפרוש הערבי להמשניות של הרמב"ם, וקצת הנקודים שבתוספתה של ארפורט. בין הקטעים המנֻקדים האלה יש שהם מעידים על בעליהם שהיו עמי הארץ, והנקוד כלו משֻבש לפי הלכות הדקדוק. אבל, דוקא זה הנקוד הוא חשוב מפני שהוא מעיד שאינו נקוד מלאכותי של המנקד לפי כללי הדקדוק אלא לפי הקריאה המקֻבלה במקום המנקד. יש גם משניות נדפסות מנֻקדות, והיותר חשובות שבהן הן מה שנדפסו באמשטרדם בדפוסו של מנשה בן ישראל, ובליוורנו ע"י אלטראס. אלו ואלו חשודות שנעשו בכונה עפ"י הדקדוק, כמו שמתפאר בזה אלטראס בפרוש. ואעפי"כ גם הן יכולות לשמש לפעמים כעדות להקריאה המקֻבלה. של ברלין כלה דקדוקית ואינה שוה כלום.

כל אלה כתבי היד, חוץ מכ"י של קופמן, למדתי ורשמתי לי נקוד המלים שבהם. מלבד זה התבוננתי לנקוד המלים שבפסקי המשניות והתלמוד, שנמצאים במחזורים וסדורים עתיקים נדפסים וכתבי יד שבבתי הספרים הגדולים. ומלבד זה נסתעיתי בהקריאה המסורה של האשכנזים והספרדים והתימנים, בפרט של הספרדים והתימנים, שאצלם המסורה של קריאת המלים יותר קבועה ונמסרת באמת מפה לפה, מרב לתלמיד.

כל אלה החקירות המתחלפות נקבצו בהערות שבירכתי הדפים, וקצתן גדלו ורחבו כל כך שנהיו למחקרים שלמים, אך טבע הספר ויעודו להיות האוצר לכל עניני הלשון העברית לא הרשוני להשמיט כלום מההערות האלה.

בכל אלה הסעיפים שמניתי כאן אמצתי את כחי ככל מה שהיה לאל ידי לצאת ידי חובת מחבר מלון מדעי לפי כל דרישות המדע של ימינו ממפעל כזה. אבל, ברית כרותה לאדם שהוא טעה לפעמים בדבר היותר נראה לעינים, ובודאי יש גם בספרי טעיות ולקויים, וכבר הגיעוני מקצת גדולי חכמינו קצת הערות, וגם אותן, כמו מה שנשמט מחמר המלון, אפרסם בכרך המלואים.

ופה עלי עוד להעיר דברים אחדים על שֵם הספר.

כבר הזכרתי כי עוד בתחלת המחשבה אדות קבוץ של מלים לצרך המעשי של תחית הלשון צץ בדעתי שֵם חדש לספר כזה, והוא מִלּוֹן. ידעתי אז, כי רגילים הכותבים עברית לקרא ספר כזה „ספר מלים", שהוא תרגום השם הגרמני Wörterbuch, אבל, כבר אז בחלה נפשי בשמות מרכבים משתי מלים שלמות מוקפות זו לזו, ידעתי כי יש ספר שנקבצו בו מלים מהתלמודים והמדרשים, ושמו ערוך, אבל לא עלתה אז על דעתי אפשרות לעשות שם זה לשֵם כללי לספר כזה. השם אגרון לא היה ידוע לי, ואעפ"י שאין בשם זה שום דבר המורה על מהותו של ספר כזה, בכ"ז אולי היה ראוי לקבל השם הזה שהשתמש בו הראשון בחכמי הלשון שלנו. אך השם מִלּוֹן שהבריק בדעתי אז, שנבנה על פי חקי הדקדוק ובתכנו

מְטַּה, בַּה, סוּכַּה, שֶׁיַּלְדַּה כַּלַּתוֹ, הָאַרֶץ, אַנַּא. סגול אין בו, במקומו צירה ופתח. מנקד גֵּפֶן אֵרֶץ דֵּרֶךְ, אֶחַד. רק במקום אחד סגול, קֶרֶן (ר"ה ג, ב), אך שם גם קֵרֵן.

הוא מתרגם בדיוק את המכֻוּן בו, וגם צורתו נאה, זכה כי אחרי קצת פקפוקים נתקבל לא בלבד אצל כל היהודים הכֹּתבים ומדברים עברית אלא גם אצל אחד מחכמי אמות העולם בני סמך בחכמת הלשון העברית, הוא Dr. Smend, שקרא בשם זה את רשימת המלים שלו לספר בן סירא שפרסם לפני שנים אחדות [(1906)] [1].

ו

דעת קצת חכמי לשון עברית [2]

החכם המפרסם בחקרי הלשונות השמיות, יוסף הלוי מפריז, כתב לי כי זאת „מלאכה גדולה ויקרה“.

החכם המפרסם החוקר בקדמוניות ישראל, דר׳ א׳ הרכבי, כתב לי:

חכם יקר ונכבד!

אחרתי מהשיבך עד כה כי קוה קויתי כי ירוח לי מעט מעבודתי ואוכל להאריך בדברי תשובתי כיאות לענין כזה. אולם עתה ראיתי ונוכחתי כי לא במהרה אוכל למלאות חפצי זה, כי לעת כזאת נדפסים מאמרי וידי מלאות עבודה בקריאת העלים להגיה, לתקן ולכתוב ההמשך. לכן גמרתי בדעתי לבלי לחכות עוד ולהודיעך כי בדרך כלל מצאה עבודתך הנכבדה חן בעיני והעירה רגשי תודה בלבבי, ואם בפרטים אחדים דעתי שונה מדעתך, הנה זה לא ימלט בעבודה מדעית גדולה וחשובה כמוה, ולהוכיח צדקת דעתי יהי מן ההכרח להכנס בדברים ארוכים. אך אם תמצא לנכון לתת בסוף ספרך מקום להערות אחרים, אזי מוכן גם אנכי לשלוח לך את הערותי [3] כשתשלח לי את העלים נדפסים מעט מעט. ולעת כזאת בלאו הכי לא יתכן לעכב את הדפסת חבורך הטוב והמועיל, ומן השמים יסיעוך להביאו לידי גמר ולתכלית השלמות, כחפץ כל אוהבי שפתנו החמודה ובתוכם גם מכבדך ומוקיר פעלך.

דר׳ א. הרכבי.

החכם ישראל לוי, פרופיסור בהסורבון, עורך הקבץ לחכמת ישראל Revue Des Études Juives:

Un Nouveau Dictionnaire Hébreu. — C'est de Jérusalem que nous vient ce nouvel instrument de travail. Mr. Ben Jehouda, connu par son journal הצבי, a entrepris de dresser le vocabulaire de tous les mots anciens et modernes qui peuvent servir à la résurrection

---

[1) נמצא בשולי הגליון:]

בדבר השיכים. כ״ז שמחברותי יצאו בהפסקות אֲרֻכּוֹת ביניהן, רשמתי את השיכים בפרושים קצרים וגם בתרגומים, אבל עכשו אין צרך בזה, והם מסדרים יותר רצופים, כדי לקמץ המקום.

[2) נתפרסם ב״מחברת לדמיון.]

3) ברצון וברוב הכרת טובה אקבל ואפרסם את הערות כבוד חכמנו הזה, וכמו כן הערות חכמים אחדים חוקרי לשוננו.

de l'hébreu comme langue vivante. Si l'ouvrage n'avait que cette destination, nous pourrions en discuter l'utilité; mais il offre des avantages bien plus sérieux. Celui qui étudie des divers monuments de la littérature juive est obligé, pour la période ancienne, de recourir à plusieurs dictionnaires: à celui de la Bible, à ceux du Talmud, des Midrachims. Quand il aborde le moyen âge son embarras est grand: aucune aide pour la langue des poètes hébreux de ces temps, des livres de sciences, traductions ou oeuvres originales, philosophie, théologie, grammaire, sciences exactes etc. S'il s'avise de vouloir comprendre les termes employés dans le néo-hébreu, il est encore plus désorienté. Le dictionnaire de Mr. Ben-Jehuda vient répondre à tous ces desiderata: on y trouvera le matériel de la langue hébraïque aux différentes phases de son développement. L'ouvrage est rédigé en hébreu, mais tous les mots dont il est traité sont rendus en français et en allemand. Il se publie par livraisons et formera quatre volumes.

Nous souhaitons bon succès à l'auteur, dont l'entreprise est digne de toutes les sympathies.

R. d. E. J., Avril—Juin 1898.

החכם המהלל דר׳ א׳ ברלינר:

Bereits vor mehr als vier Jahrzehnten hat Zunz seine „Wünsche für ein Wörterbuch der hebräischen Sprache" kundgegeben. Womit er damals seine hierauf bezügliche Abhandlung in der „Zeitschrift der deutsch-morgenländischen Gesellschaft" (1856) eingeleitet: „Wenn ein hebräisches Lexikon den Wortvorrath des hebräisch redenden und schreibenden Volkes bedeutet, so besitzen wir noch kein solches", gilt noch für unsere Gegenwart. Ebenso auch die Worte mit denen er seine Wünsche geschlossen: „ein Wörterbuch, sprachvergleichend, vollständig, authentisch, würde demnach noch immer eine Leistung sein, einer Akademie der Wissenschaften würdig: der Lorbeer kann ihm nicht entgehen, da die Niederlage, die ein solches Werk einem Heer von Irrthümern beibringt, unvermeidlich ist." An eine solche Leistung hat sich bis jetzt, einige schwache Versuche abgerechnet, noch Niemand herangewagt. Es gehören jedoch dazu vor allem Kenntniss und Verständniss des gesamten hebräischen Schriftthums, aber nicht weniger sind ernster Fleiss und eiserne Willenskraft erforderlich, um mit Geduld und Ausdauer bei der Aufgabe zu verbleiben. Herr Ben Jehuda aus Jerusalem, als einer der ersten Hebraisten der Jetztzeit rühmlichst bekannt, kundig auch der stammverwandten Idiome, hat bereits 18 Jahre an der Lösung dieser Aufgabe gearbeitet. Die Resultate seiner Forschungen liegen jetzt in mehrbändigen Manuscripten vor, welche auf jeder Seite Zeugniss dafür ablegen, dass Herr Ben Jehuda der auserwählte Held für dieses Riesenwerk ist. Er hat nicht allein den hebräischen Sprachschatz der heiligen Schrift und der ganzen talmudischen Literatur für sein Werk herangezogen, sondern auch die ganze jüdische Literatur des Mittelalters, sei es auf sprachlichem, sei es philosophischem und poetischem Gebiete — alles ist für die alphabetische Anordnung u. Einreihung der einzelnen Wörter und Wortfamilien, wie deren Erklärung, auch Uebersetzung des betreffenden Wortes in deutscher und französischer Sprache, ermittelt und verarbeitet worden. Dient ein solches, das ganze hebräische Schriftthum umfassende Wörterbuch in erster Reihe der Aufgabe als Nachschla-

gebuch für das Studium zu dienen, so entwickelt sich doch zugleich vor unseren Augen die Wahrnehmung von den Wanderungen, welche im Laufe der Zeiten Wörter und Redensarten durchgemacht, und von den Wandlungen, welche sie hierbei erfahren haben. Eine Geschichte der hebräischen Sprache, für welche Gesenius und Renan nur dürftiges Material herbeibringen konnten, wird sich erst auf Grund dieses Lexicons aufbauen lassen. Aber die Herstellung dieses auf 4 Quartbände berechneten Werkes erfordert eine grosse Summe Geldes, für deren Aufbringung in Paris und London recht ansehliche Beiträge bereits gezeichnet sind. Es darf erwartet werden, dass auch in Berlin wie in ganz Deutschland Mäcene sich herbeifinden werden, für die Ausführung eines solchen wissenschaftlichen Werkes ihre finanzielle Mitwirkung eintreten zu lassen.

Berlin 9 Mai, 1899.

Dr. A. Berliner.

פרופיסור דר׳ ו׳ בַּכר:

Hiemit abonnire ich auf Herrn Ben-Jehudas hebräisches Wörterbuch, dass ein wahrer Thesaurus des gesammten hebräischen Sprachgutes von biblischer Zeit bis auf die Gegenwart herunter zu werden verspricht. Das Werk sei hiemit allen Freunden der hebräischen Sprache und Literatur wärmstens empfohlen.

Budapest, Juni 1899. Prof. Dr. W. Bacher

פרופיסור דר׳ דוד קויפמן:

Mit Vergnügen abonnire ich auf das hebräisches Wörterbuch des Herrn Ben Jehuda, in dem ich den ersten Versuch begrüsse, die gewaltige Fortarbeit der Diaspora an der h. Sprache zu veranschaulichen. Möge der Verfasser durch die Opferwilligkeit von Gemeinden und Einzelnen bald in den Stand gesetzt werden, dieses Denkmal seines Fleisses u. seiner eindringenden Sprachkenntniss durch den Druck weitern Kreisen zugänglich zu machen.

Budapest, 23 Juni 1899 Prof. Dr. David Kaufmann

המקורות

א. המקרא

ארבעה ועשרים הספר של התנ"ך הם היסוד והאוצר העקרי והיותר חשוב של הלשון העברית הקדומה. באלה ארבעה ועשרים הספר נשמרו לנו מסמכים לשוניים מזמן ארֹך, מקצתם בודאי מראשית דברי הימים של האֻמה ומקצתם מאחרי שיבת היהודים מגלות בבל ואולי גם מימי החשמונאים.

הספרים האלה, בצורתם שהם בידינו כעת, באו לנו מבעלי המסורה, שעל פעֻלתם אדבר בפרק מיֻחד להלן במבוא בחלק דברי הימים של הלשון, ופה עלי רק להעיר הערות אחדות בענין מהותה הלשונית של נסחת אלה הספרים שקבלנו מידם.

עד כה עוד לא יכלו החכמים שחקרו בדבר להשיב בודאות על השאלה אימתי נרשמו בראשנה בכתב ההגדות הקדומות של העם והזכרונות הראשנים של דברי הימים של האֻמה. וכמו כן אין לנו עוד יסודות חזקים כדי להחליט אם הלשון של הקטעים היותר קדומים שבספרים האלה היא בהויתה כמו שהיתה כשנרשמו אלה הדברים בכתב, או יד מזמן פחות או יותר מאחר שנתה קצת צורתה לפי מנהג הלשון של זה הזמן [1]. ראים אנו, שצורת הלשון אפילו של הקטעים היותר קדומים דומה כמעט ממש לצורת הלשון בזמן שלמותה בימי המלכים והנביאים הגדולים, וזה נותן מקום לקצת חשד, מפני שדברי

---

(1) כאן הפתקאות האלה:]

[א)] כתבי יד של המקרא עתיקים באמת אין לנו, וסבת הדבר אולי היא מפני המנהג של „הגניזה" והעקר (הגלות ?). הכ"י היותר עתיק הוא הכ"י הבבלי של נביאים אחרונים משנת 916, שהדפיס שטראק בפאקסימיל מכ"י פירקוביץ שבפטרוגרד. הכ"י של כל התנ"ך הוא כמו"כ ממנו משנת 1010, אבל יש כופרים ואומרים שזה הכ"י הוא מזמן מאחר. הכ"י של אהרן בן אשר, יש אֹמרים שהוא יותר עתיק. בכמברידש יש כ"י שאומרים שהוא נכתב בשנת 854, אך יש מי שכפרים בעתיקותו.

הכ"י של השמרונים, אבל הוה מֻשבש.

[ב)] הדפוס הראשון של התנ"ך, בשנת 1477 נדפס ספר תהלים עם פרוש הרד"ק. — בשנת 1488 כל התנ"ך בדפוס סונצינו. גרשם בן משה הדפיס כל התנ"ך בבריסציה (Brescia) בשנת 1494 מן דפוס סונצינו, ובו השתמש לותר, והוא נשמר בבית הספרים המלכותי בברלין. התנ"ך בדפוס בומברג (1517 — 21) לפי דפוס סונצינו.

בשנת 1525 — 26 דפוס שני של התנ"ך אצל בומבירגו ע"י יעקב בן חיים, והמסרה.

בדפוס מנטובה בשנת 1742 — 44, על פי תנ"ך מתולידו משנת 1277, נדפס מנחת שי.

[ג)] לנוסחה המסורה:

ובכללה גם הנוסחה של השמרונים, שבכללה אינה משנה הרבה מהנסחה המסורה שלנו.

הימים של הלשונות מעידים שכל לשון חיה בפי העם משתנה מעט מעט, פשטת צורה ולבשת צורה חדשה בצורותיה הדקדוקיות. ומצד אחר, הנה ראים אנו גם בנסחה זו רשמים של קצת צורות קדומות כמו „אתי" לנקבה נכחת וכיוצא בזה, שנשארו בה בכתיב אעפ"י שאח"כ, בזמן קביעת הנסחה, לא היתה צורה זו נהוגה יותר [1]. זה אות, כי הידים המאחרות לא נגעו בצורה הכתובה שהיתה לעיניהם. גם החרתות באבנים שנמצאו עד כה בא"י, שקצתן הן אולי עוד מימי השופטים, ורבן בודאי מימי המלכים, וכמו כן חרתת מישע מלך מואב בלשון המואבית שהיתה דמה מאד להלשון העברית, מעידות על אמתות הצורה הלשונית של הנסחה הכתובה אשר בידינו, לפי מה שהיתה הלשון בזמן אלה החרתות.

אך כל זה אינו אלא ביחס להאותיות העצמות של התבות, אבל ביחס להתנועות הקוליות של האותיות שהתבות מרכבות מהן, אין אנו ידעים מזה אלא מה שמסרו לנו בעלי המסורה בהנקוד שלהם, שאין ספק בדבר כי לא נתהוה אלא בזמן שבין חתימת התלמוד ותחלת ימי הגאונים, וחכמים רבים ובני סמך הטילו ספק באמתות השטה הקולית של הנקוד וקצתם אמרו כי הנקוד של בעלי המסורה אינו נתן לנו את הצורה הקולית של הלשון בחייה, אלא קריאה מלאכותית של בעלי המסורה בבתי הכנסת, ובפרט קצת החוקרים במשקל השירה העברית הקדומה, כמו Bickell וחבריו, הם, על סמך המשקל שהמציאו, נתנו תנועה קולית חדשה להרבה צורות דקדוקיות של הלשון העברית, וכמו שאמר החכם H. Grimme במאמרו Gedanken über hebr. Metrik בהקבץ Vierteljahresschrift für Bibel-Kunde של Dr. M. Altschüler, I, עמ' 7:

> Bickell hält sich für berechtigt, im Namen der Metrik eine hebräische Sprache zu proklamiren, in der die massoretische Tradition aufs gröblichste misshandelt ist.

ואולם בזמן האחרון נשתנה היחס גם של חכמי אה"ע להנקוד של המסורה לטובה, וכבר כתב F. Buhl, בספרו Kanon und Text des Alten Testaments, § 89 לאמר:

> Und zweitens ist es sicher, dass dies System (של נקוד בעלי המסורה) kein erst durch spätere Reflexion künstlich gebildetes, sondern seinem wesentlichen Inhalte nach ein überliefertes ist, was teils aus der Unfähigkeit der ältesten Massoreten, das System der Aussprache wirklich zu verstehen, teils aus seiner wesentlichen Übereinstimmung mit den Transkriptionen bei Hieronymus u. Origenes, und endlich aus den Zeugnissen über die Aussprache des verwandten Phönicischen hervorgeht.

ועי' בענין זה עוד בהמבוא בחלק הדקדוק בפרק ההברה.

ובכן, בכלל, מבחינת הצורה הלשונית אין ספק בדבר כי הנסחה המסורה של ספרי התנ"ך היא יסוד אמתי שאין לפקפק בו, גם בדבר הנקוד בכלל, ונתנים לנו הספרים האלה שארית, בודאי מצערה מאד, מהלשון העברית של שני זמנים, של זמן פריחתה בימי

---

1) לקמן אדבר ע"ז יותר בארוכה.

המלכים והנביאים הגדולים, ושל זמן קלקולה וירידתה אחרי גלות בבל. מצורות הלשון מזמנים קדומים יותר נשארו עוד רשמים מספיקים כדי שנוכל לעשות לנו מֻשג כללי ממנה, כמו שיבֹאר להלן בהמבוא בחלק דה״י של הלשון והדקדוק.

שאלה אחרת היא, עד כמה נסחה זו מקור נאמן לנו מבחינת „חֹמֶר" הלשון, הוא אוצר המלים, ומבחינת צורות מיֻחדות של קצת השמות והפעלים, רצוני לאמר, אם באמת כל המלים הנמצאות באלה הספרים בנסחה המסורה היו במציאות בלשון החיה או לפחות כך באמת יצאו מפי מי שאמר את הדברים, ואם כל הצורות של המלים שמשו בלשון החיה· ומה שנותן [מקום] לפקפוק זה הוא, שבהרבה מלים לא מצאו המפרשים פרוש מספיק לפי ענין הכתיב וקצת צורות של הנסחה המסורה אינן לפי חקי הדקדוק, ולכן גזרו רבים מהחדשים כי הנֻסחה משֻׁבשה במקומות האלה והמלים האלה והצורות האלה הן או טעות סופר, שכבר מצאוה קובעי הנסחה שלנו בהנסחאות שבאו לידם או טעות קובעי הנסחה בעצמם, מפני שבהנסחה שהיתה בידם היתה מלה זו מטֻשטשה או לקויה, וכתבו קֹבעי הנסחה המסורה מה שראו עיניהם, או זו טעות שנפלה בספרים שלנו אחרי קביעת הנסחה, או תקון סופרים של אלה קובעי הנסחה המסורה בכונה מהכונות שהיו להם.

והנה בדבר הצורות הדקדוקיות הזרות, כבר בררו קצת החוקרים החדשים, כי דוקא הן ראיות מוכיחות לאמתות הנסחה המסורה, והראו על פי מה שמצאו חכמי הלשונות בכלל, שבלשון חיה טעות הלשון (בגרמנית Vergesslichkeit der Sprache) היא בטבע הלשון ויש לקצת הטעֻיות האלה סבה בטבע הנפשי של המדברים. ובנגע להמלים שיש לפקפק במציאותן בלשון החיה ואם באמת יצאו מפי הכותב בעצמו, הנה בעצם הדבר בודאי אין לכפר באפשרות, שהנסחאות שבאו לידי קֹבעי הנסחה שלנו היו כבר משֻׁבשות בקצת מקומות, על זה מעיד שנוי נסחאות בקצת פרשיות בתהלים שבאו כפלים בשני מקומות, כמו: מעוז, מעון... תקוני סופרים אחדים בכונה מיֻחדה הזכירו חכמי התלמוד בעצמם, וכן יש תקונים בנסחה המסורה והם הקרי במקום הכתיב, אבל זה הקרי בעצמו מלמד אותנו כמה היו קֹבעי הנסחה נזהרים לא לנגע בהנסחה שמצאו, כי אפילו במקום שלפי דעתם צריך לקרא באפן אחר, לא כמו שמצאו כתוב, לא מחקו את הכתיב אלא הניחוהו וכתבו הגהתם בצדו. וכבר אמרו זאת חכמי התלמוד בפרוש על ענין הנקֻדות בקצת מקומות, למה „נקוד על לנו ולבנינו וכו׳ אלא כך אמר עזרא אם יבא אליהו ויאמר לי מפני מה כתבת כך, אומר אני לו כבר נקדתי עליהן, ואם אומר לי יפה כתבת, אעביר נקודה מעליהן" (אבדר״נ פרק לד) 1).

אבל דוקא בהמלים המוזרות אין לחשד תקון זה, כי רגלים לדבר, שמי שמזַיֵּף נסחה, גם בכונה רצויה לפי דעתו, הוא מתקן במלה שאין מקום לפקפק בה. ומאחרי קביעת הנסחה המסורה היו הספרים כל כך קדושים בעיני העם, ששום אדם לא העיז

---

1) [בפתקה:]

הנקדות שעל קצת המלים במקרא: ויהי בנסע נקוד עליו מלמעלה ומלמטה מפני שלא היה זה מקומו (ספרי על הפסוק [הנ״ל]), ועוד על שאר הנקדות.

לנגע בה בכונה, וכל כך שמרו אותה וגדרוה בגדר לפנים מגדר ע"י המסורה, שאי אפשר שנשתבשה אחר כך. ובאמת, כל שנויי הנסחאות שנמצאו עד כה ושנתפרסמו בהתנ"ך של Kennicot ובהתנ"ך החדש של גנזבורג, הם שנויים כל כך קלים, שאפשר להחליט החלטה גמורה, כמו שכבר כתב Dr. Steuernagel בספרו Lehrbuch der Einleitung in das Alte Testament, 1912, כי הנסחה אשר בידינו היא היא הנסחה שנקבעה בזמן קביעת הנסחה בלי שנוי, לפחות בצרוף האותיות 1).

ובדבר המלים שנתקשו בהן המפרשים, הנה בקצתן מצאו קצת מהחדשים פרוש נכון, ורבים מהן עלה בידי לפרש פרוש טבעי דוקא על פי צורתן בנסחה החדשה, בסיוע הלשון הערבית.

וגם אותן קצת המלים שנשתרבבו באמת ע"י שבוש בנסחה המסורה, ואפילו אם אין להן סמך בהלשונות האחיות, יש להן זכות להחשב מלים של הלשון העברית במשמעה לפי הענין, כי בכח קְדֻשת הנסחה בעיני העם הסכים העם על מלה זו, והסכמת העם היא שנֹתנת למלה מן המלים זכות בכל לשון. גם בלשונות אה"ע נתקבלו מלים שנתהוו בטעות, כמו שכבר הזכרתי למעלה.

ובדבר הכתיב והקרי, הנה כבר הוכיחו החכמים כי על פי רב הכתיב הוא יותר קדום ויותר אמתי, הכתיב הוא מה שמצאו כתוב בנסחה שהיתה בידיהם, אלא שמפני סבה מן הסבות לא הבינו את הכתיב וכדומה בזה, וחשבו שצריך לקרא באפן אחר, ובקצת מקומות טעו בדבר. אך להלשון „אלה ואלה דברי אלהים חיים", מפני שכל אחד בזמנו היה מקֻבל באֻמה, ולכן החובה להביא את שניהם בְּהַמִּלּוֹן 2).

---

1) דברי F. Buhl בספרו Kanon u. Text d. A. T., עמ' 79 וכו' בענין חסר כתבי יד קדומים [וראה למעלה עמ' 42, הערה 1)].

[2) לסעיף זה נמצאו עוד כמה פתקאות. באחדות מהן רשם לו המחבר תקוני] שבושים שאין ספק בהם:

ולבן תקע את אחיו (בראש' לא, כה) — את אהלו;

מנגה נגדו בערו גחלי אש (ש"ב כב, יג)—מנגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש (תהלים יח, יג);

מי אנחמך (ישעי' נא, יט)—מי ינחמך, כן גם תרג' שבע' וכו';

כלה מקללוני (ירמ' יה, י)—כלהם קללוני;

לבלתי באו הכלים (ירמ' כז, יח)—בלי ספק במקום לבלתי יבאו, אך אולי באמת כך דברו והבליעו אות י' אחת?

גה גבול (יחז' מז יג)—זה גבול;

אכלו וישתחוו (תהלים כב, ל)—אך לו ישתחוו;

ידי לילה נגרה ולא תפוג (תהלים עז, ג)—כבר ת"י זלגת עיני;

נסו ואין רדף רשע (משלי כח, א) — נס.

[ממיני הטעויות מזכיר המחבר על פתקה:] השבושים מפני סוף המלה ותחלת מלה שלאחריה: לא יתנו מעלליהם (הוש' ה, ד) — לא יתנום מעלליהם.

[ולהפך:] שבושים על ידי אות סופית ממלה שנכפלה ונתחברה לראש מלה אחרת. אפילו המסורה מודה: מלכים־ב יא, א: ועתליה אם אחזיהו וראתה כי מת בנה, ונמסר: ראתה קרי.

[על פתקה אחרת התחיל המחבר לרשם לו את] המקומות הכפולים שבתנ"ך [כגון] ישעיה לו — לט [לעומת] מלכים

ב. החרֻתּוֹת

הדברים החרותים באבן הם העדים היותר נאמנים ללשון. כי דברים שבעל פה וגם דברים שבכתב עלולים להשתנות וגם להזדַיֵף, בשוגג או במזיד, ברבות הימים, אבל דברים שנחרתו באבן, הנה אבן זו באמת מקיר תזעק את צורת הלשון כמו שהיתה בזמן שנחרתו הדברים עליה. יש שהחרֻתּוֹת הן מעשה יחיד, ופעמים שהיחיד היה עם הארץ והחרֻתּוֹת הן משֻׁבשות מבחינת מנהג הלשון הספרותית, שהיה נהוג בלשון בזמן ההוא. אבל אלה החרתות חשובות מבחינת טיבה של הלשון ההמונית וההברה ההמונית.

אבל, עד כה לא נגלו חרֻתות עבריות אלא מעטות מאד [1]). ושתי סבות לדבר. הראשנה והעקרית, שהיהודים באמת לא היו עם חורת דבריו באבן. והשניה, שעד כה, מפני מעמד הדברים בא״י, לא היה אפשר לחפר הרבה במעמקי אדמתה. ומעט החרתות שנגלו, מפני שהן בלי נקוד, אין אנו יכולים ללמד מהן כלום בענין התנועות הקוליות של הלשון. ואעפי״כ הן חשובות מאד, מפני שהן מעידות ומקימות את הצורה הלשונית לפחות של האותיות שבנסחה המסורה של המקרא, ומבחינת אוצר המלים, והיותר ארכות שבהן גם מצד שמוש הלשון והכתב העברי העתיק.

א) הראשונה בזמן שנגלתה ובכמותה היא חרֻתת הַשִּׁלֹחַ שנגלתה בשנת 1880 בקיר נִקְבַּת הַשִּׁלֹחַ.

ב יח, יג—כ, יט. הפרשיות הכפולות שבתהלים וכך ירמיה וישעי׳ על מואב וכדו׳, דה״י וספר מלכים, דברי ר׳ סעדיה גאון [על צורתם השונה של עשרת הדברות המובאים] בדקדוקי הטעמים [בהוצאת י. בער וה. שטראק], עמ׳ 82.

[בפתקאות נוספות:

א)] בדבר הטענה של הנוצרים כי היהודים שנו בכונה את הנסחה, ממילה מובן כי זה דברים בטלים. בין הטוענים בימי הבינים בפרט Raymund Martin ואפילו החדשים, Lagarde, בין היהודים גיגר, בענין הצדוקים ! תקוני סופרים.

[ב)] שנויי נוסחאות [של] מדינחאי ומערבאי, ספר היללי, ספר יריחו, ספר סיני, מחזורא רבא. [המחבר מוסיף:] שהיו ספרים משבשים נרא׳ בדברי ר״ע לרשב״י: וכשאתה מלמד את בנך למדהו בספר מוגה (פסחים קיב.) ושם שאלו: מאי היא, אמר רבא ואיתימא רב משרשיא: בחדתא, שבשתא כיון דעל על, ופרשו שם רש״י ורשב״ם כשלומד מחדש, אבל זה דחוק, והכונה בספר חדש, מפני שהיה קשה להם איך אפשר שיהיה ספר לא מוגה.

[ג)] הקרי והכתיב, עי׳ אדות זה בהקדמת ר׳ יצחק אברבנאל לספר ירמיה שכתב נגד רד״ק [שהביע את הדעה שיסוד הקרי והכתיב בספקות בנוסח, ואברבנאל מוחה נגד דעה כזו.

[ד)] נסחת המסורה והגהות החדשים:

The way in which the best known and oftenest quoted of our modern commentators and editors hack away at a faultless Hebrew text, on the ground of Greek readings which they have not carefully examined, found in translations with whose character they do not concern themselves and of the nature and conditions of whose literary transmission they have hardly an idea, is nothing short of appalling. And yet this is what passes for text-criticism at present day. (Ch. Torrey, Ezra studies, Introd. XII.)

[1)] מספר הכתבות היוניות, הנדפסות והלא נדפסות, כעשרים אלף (Reinach, Traité d'Epigraphie, 3).

1. הרְתת השלוח

(צורתה בכתב העברי הצתיק)

2. לוח גזר

(צור.תו בכתב העברי העתיק)

וזו העתקתה בכתב אשורי:[1].

1 ... הנקבה. וזה. היה. דבר. הנקבה. בעוד . . . .
2 –גרזן. אש. אל. רעו. ובעוד. שלש. אמת. להנק[ב. נשמ]ע. קל. אש. ק
3 רא. אל. רעו. כי. הית. זדה. בצר. מימן. ומ_?_?אל. וביום. ה
4 נקבה. הכו. החצבם. אש. לקרת. רעו. גרזן. על. [ג]רזן. וילכו [.]
5 המים. מן. המוצא. אל. הברכה. במאתים. ואלף. אמה. ומ[א]
6 ת. אמה. היה. גבה. הצר. על. ראש. החצב[ם]

זו החרתה היא, לפי דעת הכל, מזמן מלכי יהודה, מימי יחזקיה או מנשה.

ב) השניה לפי חשיבותה היא „לוח הזמנים" שנגלה במעמקי אדמה בחפירות גזר על ידי החופר המפרסם A. Macalister בשנת 1908, ונתפרסמה ב 1909 ב QPEF ובספרו של Clermont-Ganneau, ואח"כ בספרו הגדול של Macalister, «Excavations de Gezer» ואצל Lidzbarski בעתונו Ephemeris כרך III, עמ' 36 — 43.

וזו העתקתה בכתב אשורי: [2]

1 ירחו אסף/ירחו ז
2 רע/ירחו לקש
3 ירח עצד פשת
4 ירח קצר שערם
5 ירח קצרו כל
6 ירחו זמר | אבי
7 ירח קץ | ...

[מאחורי הלוח:] פניה

והנה Macalister בעצמו ורב שאר החכמים שחקרו בחרָתה זו דעתם נֹטה כי זה מעין „לוח הזמנים" של עבודת האדמה. ובאמת, כמעט ממש כעין לוח זה נמצא לוח הזמנים של השנה בתוספתה (תענ' א, 7): „חצי תשרי מרחשוון וחצי כסליו זרע, חצי כסליו טבת וחצי שבט חורף, חצי שבט אדר וחצי ניסן קור, חצי ניסן אייר וחצי סיון קציר, חצי סיון תמוז וחצי אב קייץ, חצי אב אלול וחצי תשרי חום". ועי' לזה עוד קטע מכתב זּביתר הכהן מזמן הגאונים Schechter, Saadiana, דף 93.

[1] את נוסח הכתובת, החסר בכת"י המחבר, השלמנו עפ"י התוצאות האחרונות שהושגו בחייו, צורתה בכתב העברי העתיק נתנת בתמונה מס' 1.

[2] את נוסח הכתובת השלמנו עפ"י קריאת לידזברסקי שהיתה לנגד עיני המחבר, בכתב צורתה העברי העתיק נתנת בתמונה מס' 2.

ובנגע להזמן שבו נחרת ה„לוח" הזה בלוח האבן, דעתו של Macalister היא שהוא מזמן לא יאחר משש מאות שנה לפני ספירת הנוצרי, והחוקר בחרתות Lidzbarski סבר שהוא מזמן עוד יותר קדום ועתיק, ואפשר באמת שהוא מזמן השופטים

ג) החרתה השלישית היא רשימה של מדות הלח, חרותה על קטע של כד, נמצאה בחפירות שושן (Susa), ונתפרסמה ע"י Clermont-Ganneau ב Recueil d'Archéologie Orientale, VII, עמ' 294 — 304 ולוח V, ובקבץ הכתבות השמיות של המכון הצרפתי Répertoire d'Epigraphie Semitique, II, מס' 665. לפי דעת החכם de Morgan החרתה היא בלי ספק מזמן לפני הפרסים, וא"כ מזמן מלכי יהודה האחרנים.

וזו העתקתה בכתב אשורי:

הן וחצי הלג ורבעת הלג

. . . . ת הלג

גם כעין רשימה כזאת נמצאת במשנה:

„הין וחצי הין ושלישית הין ורביעית הין, לוג וחצי לוג ורביעית לוג" (מנח' ט, ב).

ד) החרתה הרביעית: חותם על ביצית בכתב כנעני. וזו העתקתה בכתב אשורי:

לשמע | ע

בד המלך (Répert. d'Epigr. Semitique, II, מס' 614).

ה) חותם:

לעבדיהו

עבד המלך (שם, שם מס' 864).

ו) על תושבת עמוד אבן:

ליהועזר ב

ן עבדיהו (שם שם, מס' 865 ואצל Lidzbarski ב Handbuch der nordsemitischen Epigraphik, I, עמ' 486). לפי דעת לידזברסקי מזמן לפני השל"ח).

ז) חותם:

לשמע

עבד ירבעם (Lidzbarski, ב Ephemeris für semit. Epigraphik, II, עמ' 140; Répert. d'Epigr. Semit., II, עמ' 534) [1].

1) חותמות נוספים ראה אצל Lidzbarski, Ephemeris, I, עמ' 54—55, 136—142, II, עמ' 70, 140—148.

ח) משקל פים (אצל רפאלי וכמו"כ Clermont-Ganneau, ב Rec. VIII, 62).

ט) המשקלות בקע (רפאלי JPOS I, עמ' 22).

י) המשקלות שחרות עליהם נצף (רפאלי שם, שם)[1].

יא) חתימות כדים המציינים את מקום מוצא הכד כמו:

למלך

ממשת (Rép. d'Ep. Sem., III, מס' 1242 C)[2].

יב) בכתב אשורי שעל בית החפשית בהר הזיתים, ירושלים:

זה [ה]קבר והמש[כ]ב לאלעזר חניה יועזר יהודה ושמעון יוחנן
בני יוסף בן... ב... [וליו]סף ואלעזר בני חניה
....מבני חזיר

[השוה Chwolson, Corpus Inscriptionum Hebraicarum, מס' 6]
הכתבת כפי הנראה מזמן אחרי החרבן, אולי במאה הראשנה.

יג) כתבת [בכתב אשורי] תחמגזר, היא: תחום גזר (Clermont-Ganneau ב Rec. d'Arch. Or., III, עמ' 118 — 121).

וכן כתבות על גלסקמאות שאחדות מהן פרסם לידזברסקי ב Ephemeris, II, עמ' 191—199.

על אלה החרתות העבריות צריך עוד להוסיף החרתה של מישע מלך מואב. היא כתובה בלשון מואבית, אך מואבית היתה היותר דמה לעברית גם בדקדוקה, האחת מלשונות האחיות להעברית שהיתה גם בה נהוגה ו' המהפכת עתיד לעבר, כמו שאבאר זה להלן במבוא בפרק הלשונות השמיות.

זו החרתה נמצאה בשנת [1868 ע"י הכמר קליין במקום דיבון המקראי בארץ מואב].

וזה נוסח החרתה[3]:

1 אנך. משע. בן. כמשיו. מלך. מאב. הד
2 יבני | אבי. מלך. על. מאב. שלשן. שת. ואנך. מלכ
3 תי. אחר. אבי | ואעש. הבמת. זאת. לכמש. בקרחה | בנס — —

---

[1] כל זה [המשקלות פים, בקע, נצף והחתימה למלך] חשב Macalister מזמן הפרסים, אך פים בודאי מזמן הפלשתים הראשונים.

[2] למשקלות ולחתימות אלה השוה גם] Lidzbarski, Ephem. I, עמ' 178, 271, II 148—149.

[3] נוסח הכתובת שלא נמצא בכת"י המחבר נתן כאן עפ"י לידזברסקי בספרו Kanaanäische Inschriften עמ' 5—9, שהיה לנגד עיני המחבר. המקומות שקריאתם מסופקת נדפסו באותיות קטנות.]

4 שע. כי. השעני. מכל. השלכן. וכי. הראני. בכל. שנאי | עמר
5 י. מלך. ישראל. ויענו. את. מאב. ימן. רבן. כי. יאנף. כמש. באר
6 צה | ויחלפה. בנה. ויאמר. גם. הא. אענו. את. מאב | בימי. אמר.——
7 וארא. בה. ובבתה | וישראל. אבד. אבד. עלם. וירש. עמרי. את. [אר]
8 ץ. מהדבא | וישב. בה. ימה. וחצי. ימי. בנה. ארבען. שת. ויש
9 בה. כמש. בימי | ואבן. את. בעלמען. ואעש. בה. האשוח. ואבן]
10 את. קריתן | ואש. גד. ישב. בארץ. עטרת. מעלם. ויבן. לה. מלך. י
11 שראל. את. עטרת | ואלתחם. בקר. ואחזה | ואהרג. את. כל. העם. –
12 הקר. רית. לכמש. ולמאב | ואשב. משם. את. אראל. דודה. וא[ס]
13 חבה. לפני. כמש. בקרית | ואשב. בה. את. אש. שרן. ואת. אש
14 מחרת | ויאמר. לי. כמש. לך. אחז. את. נבה. על. ישראל | וא
15 הלך. בללה. ואלתחם. בה. מבקע. השחרת. עד. הצהרם | ואח
16 זה. ואהרג. כל —. שבעת. אלפן. ג[ב]רן. וגרן. וגברת. ו[גר]
17 ת. ורחמת | כי. לעשתר. כמש. החרמתה | ואקח. משם. א———
18 לי. יהוה. ואסחב. הם. לפני. כמש | ומלך. ישראל. בנה את
19 יהץ. וישב. בה. בהלתחמה. בי | ויגרשה. כמש. מפני. ו
20 אקח. ממאב. מאתן. אש. כל. רשה | ואשאה. ביהץ. ואחזה.
21 לספת. על. דיבן | אנך. בנתי. קרחה. חמת. היערן. וחמת
22 העפל | ואנך. בנתי. שעריה. ואנך. בנתי. מגדלתה | וא
23 נך. בנתי. בת. מלך. ואנך. עשתי. כלאי. האשו[ח. למ]ין בקר[ב]
24 הקר | ובר. אן. בקרב. הקר. בקרחה. ואמר. לכל. העם. עשו. ל
25 כם. אש. בר. בביתה | ואנך. כרתי. המכרתת. לקרחה. באסר
26 י. ישראל | אנך. בנתי. ערער. ואנך. עשתי. המסלת. בארנן.
27 אנך. בנתי. בת. במת. כי. הרס. הא | אנך. בנתי. בצר. כי. עין.
28 ————ש. דיבן. חמשן. כי. כל. דיבן. משמעת | ואנך. מלכ
29 ת————מאת. בקרן. אשר. יספתי. על. הארץ | ואנך. בנת
30 י. ——[מהד]בא. ובת. דבלתן | ובית. בעלמען. ואשא. שם. את. מע
31 ————————צאן. הארץ | וחורנן. ישב. בה. בת—וק --— אש
32 ————————אמר. לי. כמש. רד. הלתחם. בחורנן | ואיד ——
33 —————————בה. כמש. בימי. ועל—דה. משם. עש ———
34 ——————————שת. שדק | ואנ ——

והיו חכמים שפקפקו באמתותה [1], אבל כבר הסכימו כל החכמים שהיא אמתית, ואם עוד היתה חסרה ראיה, הנה גלוי גוף הספר של בן סירא בעברית הביא ראיה שאין מקום יותר לשום פקפוק, והיא, כי גם בו נמצאת המלה א ש י ח — א ש ו ח למקוה מים, כמו שכבר העיר על זה Stanley A. Cook, JQR, שנת 1903, October, דף 260 [2].

גם החרתות של הלשון הכנענית יש לחשב בין המקורות של הלשון העברית, כי באמת גם את הלשון הכנענית יש לראות לא כמו לשון לבדה, אלא כמו ש נ ו י ל ש ו ן, כמו Idiom של הלשון העברית, כמו שכבר חשב אותה ישעיהו: מדברות שפת כנען (יט, יח) וכו׳, וכמו שאמר להלן בפרק הלשונות השמיות. אך מפני כמותן ומפני שהן כבר נקבצו בספרים המיחדים העסקים בלשון הכנענית, אין צרך להעתיקן פה, ואסתפק רק באחת מהן, זו של אשמנעזר, לדמיון [3]:

1 בירח בל בשנת עשר וארבע —|||| למלכי מלך אשמנעזר מלך צדנם
2 בן מלך תבנת מלך צדנם דבר מלך אשמנעזר מלך צדנם לאמר נגזלת
3 בל עתי בנמסכימםאזרמיתמבנאלמת ושכב אנך בחלת ז ובקבר ז
4 במקם אש בנת קנמי את כל ממלכת וכל אדם אל יפתח אית משכב ז ו
5 אל יבקש בן מנם כ אי שם בן מנם ואל ישא אית חלת משכבי ואל יעמ
6 סן במשכב ז עלת משכב שני אף אם אדמם ידברנך אל תשמע בד(בר)נם
כ כל ממלכת ו
7 כל אדם אש יפתח עלת משכב ז אם אש ישא אית חלת משכבי אם
אש יעמסן במ
8 שכב ז אל יכן לם משכב את רפאם ואל יקבר בקבר ואל יכן לם בן וזרע
9 תחתנם ויסגרנם האלנם הקדשם את ממלכ(ת) אדר אש משל בנם לק
10 צתנם אית ממלכת אם אדם הא אש יפתח עלת משכב ז אם אש ישא אית
11 חלת ז ואית זרע ממל(כ)ת הא אם אדמם המת אל יכן לם שרש למט ו
12 פר למעל ותאר בחים תחת שמש כ אנך נחן נגזלת בל עתי בנמס
13 כימםאזרמיתמבנאלמת אנך כ אנך אשמנעזר מלך צדנם בן
14 מלך תבנת מלך צדנים בן בן מלך אשמנעזר מלך צדנם ואמי אמעשתרת

[1)] גם G. Jahn, בספרו Die Elephantiner Papyri u. die Bücher Esra u. Nehemia, עמ׳ 10, כופר באמתות אבן מישע.

[2)] בגליון :] המטבעות היותר עתיקות (עי׳ בספרו של רפאלי).

[3)] נוסח הכתובת, שלא נמצא בכת״י המחבר, נתן כאן עפ״י לידזברסקי בספרו Kan. Inschr. עמ׳ 16—19, שהיה לנגד עיני המחבר, וראה את הבאור שם.]

15 כהנת עשתרת רבתן המלכת בת מלך אשמנעזר מלך צדנם אם בנן אית בת
16 אלנם אית [בת עשתר]ת בצדן ארץ ים וישרן אית עשתרת שממאדרם ואנחן
17 אש בנן בת לאשמן [ש]ֿ קדש ענידלל בהר וישבני שממאדרם ואנחן
אש בנן בתם
18 לאלן צדנם בצדן ארץ ים בת לבעל צדן ובת לעשתרת שם בעל
ועד יתן לן אדן מלכם
19 אית דאר ויפי ארצת דגן האדרת אש בשד שרן למדת עצמת
אש פעל ויספננם
20 עלת גבל ארץ לכננם לצדנם לעל[ם] קנמי את כל ממלכת וכל
אדם אל יפתח עלתי
21 ואל יער עלתי ואל יעמסן במשכב ז ואל ישא אית חלת משכבי לם יסגרנם
22 אלנם הקדשם אל ויקצן הממלכת הא והאדמם המת וזרעם לעלם

להזמן השני של הלשון, ובכתב אשורי, יש יותר חרתות, וכמעט כלן הן רק כתבים ממצבות על קברים. אימתי התחילו היהודים לכתב על מצבות של קברים? אין ספק בדבר, כי בזמן התלמוד כבר היו כתבים: הקורא כתב שע"ג הקבר (הוריות יג:) [1].

היותר עתיקה בהן היא זו שעל „בית החפשית" בירושלם (למעלה מספר יב), והשאר באו בקבצים מתחלפים, G. S. Ascoli, Clermont-Ganneau, Luzatto, Chwolson, והכתב שעל בית הכנסת של כפר ברעין (Harcavi, Altjüdische Denkmäler, עמ' 125) ובפרט Repertoire d'Epigraphie Sémitique, I, מספר 63, 243, 321 — 323, 382, 383, 487, 499. II, מספר 512, 578, 859, 863, ומזמן המאחר בהרבה קבצים שנתפרסמו בארפה.

---

1) צונץ, Zur Geschichte und Litteratur, 392, אומר:

Wie es scheint war eine solche Inschrift entweder an den Seitenwänden des Ueberbaues, oder auf dem, das Grab oder die Todtenkammer schliessenden, von Seitenwänden getragenen grossen Steine, dem G o l e l angebracht. Indessen kommt von Grabinschriften und Leichensteinen, M a z e b a (מצבה), in den Talmudwerken, den Midraschim und den vorhandenen Sammlungen der Geonim selbst da, wo die Trauergebräuche abgehandelt werden, nichts vor. Jedenfalls gehörten Leichensteine lange Zeit nicht zu dem rituellen Material, waren auch kein allgemeiner Gebrauch.

וכן L. Löw, במ"ע בן חנניה IX, 782, [עפ"י דברי צונץ]:

Nun findet sich aber über Epitafien nur eine einzige Stelle im Talmud, „wo Einige das Lesen der Aufschrift über dem Grabe für das Gedächtniss nachtheilig halten (Hor. 13,b)..."

השוה גם L. Löw, Beiträge zur Jüd. Altertumskunde, 69—70.

רשימה בענין זה [נתנת] בהוספה למאמר שטינשנידר Jüdische Literatur des Mittelalters, JQR, XVII, 564.

ג. בן סירא

בתלמוד ומדרשים נזכר בקצת מקומות ספר בן סירא. ובמד"ר לקהלת על הפסוק „ויותר מהמה" אמרו: כל המכניס בתוך ביתו יותר מכ"ד ספרים מהומה הוא מכניס בתוך ביתו כגון ספר בן סירא וספר בן תגלא.

בגמרה ירושלמי (סנהד׳ י, א) אמרו: הקורא בספרים החיצונים כגון סיפרי בן סירא וסיפרי בן לענה. ובבבלי שם ק: אמרו: רב יוסף אמר בספר בן סירא נמי אסור למיקרי. ונשאו ונתנו בגמרה סנהד׳ שם, מפני מה אסור לקרא בספר בן סירא, והביאו שם מאמרים ממנו, שלשה בארמית והשאר בעברית ואלה הם שבעברית:

בת לאביה מטמונת שוא מפחדה לא יישן בלילה בקטנותה שמא תתפתה בנערותה שמא תזנה בגרה שמא לא תינשא נישאת שמא לא יהיו לה בנים הזקינה שמא תעשה כשפים.

מנע רבים מתוך ביתך ולא הכל תביא אל ביתך.

אשה טובה מתנה טובה בחיק ירא אלהים תנתן. אשה רעה צרעת לבעלה. אשה יפה אשרי בעלה מספר ימיו כפלים. העלם עיניך מאשת חן פן תלכד במצודתה. אל תט אצל בעלה למסוך עמו יין ושכר כי בתואר אשה יפה רבים הושחתו ועצומים כל הרוגיה. רבים היו פצעי רוכל המרגילים לדבר ערוה כניצוץ מבעיר גחלת.

רבים יהיו דורשי שלומך גלה סודך לאחד מאלף.

משוכבת חיקך שמור פתחי פיך.

אל תצר צרת מחר כי לא תדע מה ילד יום (שמא למחר איננו ונמצא מצטער על עולם שאינו שלו) 1).

כל ימי עני רעים (משלי טו, טו) בן סירא אומר אף לילות. בשפל גגים גגו ובמרום הרים כרמו ממטר גגים לגגו ומעפר כרמו לכרמים 2).

[ואותם המאמרים בקצת שנויים ומספר מאמרים אחרים כמותם נמצאים במקומות שונים בספרות התלמודית. המקומות האלה מְסֻדרים יחד בספרם של Cowly ו-Neubauer, Hebrew of a portion of Ecclesiasticus, עמ׳ 27 והוספות לרשימה זו במאמרו של ב. ז. בַכר, JQR XI, עמ׳ 344 וכו׳, ושל ש. שכטר, שם XII, 459 וכו׳. ושל בַכר, שם XII, 286 וכו׳].

זהו כל מה שנמצא מספר בן סירא בעברית בתו"מ, וזהו כל מה שעד הזמן האחרון ידענו ממנו בלשון עברית, והכל חשבו שגוף הספר נאבד כמו שנאבדו לנו הרבה ספרים בעברית מהזמנים הקדומים. רק בלשון יונית נשמר הספר בין הספרים החיצונים (Apocrypha) של התנ"ך בתרגום השבעים ובראשו הקדמה מדבר בה נכדו של בן סירא ואמר שהוא תרגם את ספרו של זקנו מעברית Ἑβραϊκόν ליונית. ואעפי"כ פקפקו קצת

1) אם גם הסוף שלו?

[2) המחבר רשם לו:] להביא השאר מה שיש בעברית, — עי׳ מאור עינים, פרק אמרי בינה, וצונץ Gottesdienstliche Vorträge, עמ׳ 202, ודוקס Blumenlese, עמ׳ 67.

החכמים אם באמת נכתב גוף הספר בעברית, ואמרו, כי אולי הכונה בהשם Ἑβραϊκόν היא להלשון שדברו היהודים, ובהיות שלפי דעתם דברו היהודים בזמנו כבר ארמית, לכן גם הספר נכתב בארמית, וכמו כן [נשמר הספר גם] בסורית וברומית.

והנה, בשנת 1896 שבו שתי נשים אנגליות מנסיעתן להר סיני והביאו אתן שני דפים בכ"י שמצאו בהכמריה היונית הבנויה על ההר ההוא, והם היו כתובים פנים ואחור בשתי לשונות, זו על גבי זו שתי וערב, הכתב העליון שתי ביונית והכתב התחתון עֵרב בכתב עברי. וכשחזרו ללונדון, נתנו שתי הגבירות את שני הדפים להחכם המפרסם פרופיסור ש. שכטר לבדקם, והוא בעינו החדה מצא, כי הכתב העברי [מכיל] שתי פרשיות מבן סירא. ואחרי עיון בא לכלל החלטה, כי זה קטע מגוף הספר שכתבו בן סירא בעצמו, ויפרסם דמיון צורה מגוף הכתב יד ב Expositor, 1896, July, עמ׳ 1—15 ודעתו על מהותו. וכמו שזה מזדמן לפעמים בדברי הימים, ששני מקרים, שיש ביניהם קרבה פנימית, יקרו זה אחר זה, אעפ"י שלא היה שום דבר שגרם לכך, כן קרה גם הפעם. לא עברו שנים מועטות, ובין כתבי היד הרבים, שהוציא ד"ר שכטר מאפלת הגניזה של בית הכנסת העתיק בקהיר לאור עולם, מצא דפים שאחרי הבדיקה נתברר, שגם הם קטעים מספר בן סירא, ויפרסמם שכטר יחד עם חברו החכם טאילור (Taylor) בהספר הנאה The Wisdom of Ben Sira, Cambridge, 1899, עם הערות נצרכות. ואח"כ מצאו גם אחרים בגניזה זו עוד דפים אחרים מזה הספר, ויפרסם קצתם החכם ישראל לוי, וכשנתחברו כלם יחד ונסדרו לפי הסדר נמצא שיש בהם רב ספר בן סירא שנשמר בהתרגומים העתיקים.

זה היה מאֹרע חשוב בדברי הימים של הספרות. חכמים רבים בעלי מקצוע בהכמת הלשון העברית בעמנו ובאֻמות העולם חקרו ודרשו בכל הקטעים שנגלו ובדקו אותם והעריכו אותם עם הנסחה של בן סירא בלשון יונית וסורית, וקצתם פקפקו בהחלטתו של שכטר וחבריו כי זה הוא גוף הספר בגוף הלשון שכתב בן סירא. בפרט חלק על החלטה זו החכם ישראל לוי, ויאמר כי זה תרגום חדש שעשה איש בזמן הגאונים אולי בפרט מהתרגום הסורי, אבל בסוף הסכימו כמעט כל החכמים בני סמך שזהו באמת גוף ספר בן סירא בלשונו של בן סירא בעצמו, וגם החכם ישראל לוי חזר בו באחרונה והסכים גם הוא לדעה זו, ואין יותר מערער ומפקפק עתה בזה.

ובאמת, מכל בחינה שנבחן הנסחה העברית הזאת, אי אפשר לאמר כי זה תרגום. בהרבה מקומות הנסחה אינה מסכמת אף עם נסחת אחד התרגומים העתיקים, ועל כרחנו עלינו לאמר כי זו נסחה אחרת עֹמדת בפני עצמה. וזו הנסחה בהרבה מקומות נֹתנת לנו פתרון החידות הקשות שכבר התלבטו בהן החוקרים בספר בן סירא לפי הנסחאות שהיו בידינו עד כה. מהנסחה העברית שנגלתה עתה אנו ראים, כי אלה המקומות הקשים בהתרגומים נולדו בסבת טעות המתרגם ולא-הבנתו כונתו האמתית של המחבר, ואעפ"י שהמתרגם היוני היה נכדו של המחבר, הנה בעצמו העיד בהקדמתו, שבמקומות הרבה היה קשה עליו לתרגם, מפני שלא מצא בלשון יונית מלים מתרגמות את הלשון העברית כל צרכה. ורגלים לדבר שהוא חי באלכסנדריה של מצרים וידיעתו בלשון העברית כבר לא היתה עמֻקה ביותר, כמו מה שקרה לידידְיָה האלכסנדרוני וחבריו. והמלים החדשות הרבות

שיש בנסחה זו מעידות עדות שלמה, שזו הנסחה נתהותה בזמן שעוד היו שגורות בקרב הצבור היהודי מלים שאינן לא בתנ"ך ולא בתו"מ, או שעוד היה כח יצירה חיה להלשון ליצֹר יצירות חדשות, מה שפסק אח"כ בזמן הגאונים. כי בכל מה שהיה לנו מהלשון העברית בזמן הגאונים, כהלכה כפיוטים, וכמו כן כל מה שנגלה לנו עתה ע"י האוצר הגדול של הגניזה, אין אנו מצאים יצירות כמו המלים החדשות שבנסחה של הגניזה של בן סירא. היצירות של זמן הגאונים, רַבן פַּיטניות, הן מטבע אחרת, כמו שאבאר בחלק דה"י של הלשון, ואלו המלים החדשות שבנסחת הגניזה של בן סירא, אם הן יצירות חדשות, ולא מלים של המחבר ולא מלים שהיו במציאות בזמן ההוא, הן על כל פנים יצירות של לשון פחות או יותר חיה. ומלה אחת, היא אשיח למקוה מים, של חָרְתת מישע מלך מואב, מעידה על נסחת הגניזה שהיא אמתית, כמו שזו המלה בעצמה שבנסחה זו מעידה על חרתת מישע שהיא אמתית. וכמו"כ קצת דרך הדבור מעיד על לשון חיה עודנה [1].

אמנם, אין בנסחת הגניזה כל המאמרים שהובאו בתלמוד, ומה שיש מהם אינם בכל מקום באותו הלשון ממש כמו המאמרים שבתלמוד. אך אין זה מכריע נגד אמתות נסחת הגניזה, כי אפשר שנשמטו קצת דברים מזו הנסחה בשגגת הסופר וכדומה, ואפשר שעשה המחבר בעצמו שתי מהדורות, ומה שהובא בתלמוד הוא ממהדורה אחרת ולא מהמהדורה שהיתה מצויה במצרים, שממנה העתקה נסחת הגניזה. גם בעצם נסחה זו נמצאו בקצת מקומות על גליונות הדפים הגהות בשנוי נוסח, וכמו"כ נמצא דפים כפולים מתחלפים זה מזה בקצת הפסוקים בשנוי נוסח. כל זה אפשר שמקורו הוא בשנוי הנוסח של שתי המהדורות שהזכרתי, ואם כך, שתי הנסחאות שוות בזכותן, עכ"פ בבחינת הלשון.

הלשון של נסחת הגניזה דומה כמעט ללשון קֹהלת וללשון המשנה. זמנה, גם מבחינה לשונית, הוא בין קהלת והמשנה, וכך אני מביא הסעדים ממנו אחרי קהלת ולפני המשנה, והמלים ממנו מסמנים בסימן המלים של המשנה.

דבר מובן מאליו הוא, כי בכ"י כזה, שהיה טמון באדמה מאות בשנים, בהרבה מקומות הכתב נִטשטש והיה קשה לכַוֵן בודאות מה היה כתוב שם. קצת מקומות נלקו בחסר וכדו' [2].

וכבר נדפסו הרבה מהדורות בדפוס, והיותר חשובות בהן הן של שכטר וטילור, שהזכרתי, של ישראל לוי, של סמֶנד, של פֶּטרס. המהדורה האחרונה של [דוד] כהנא, אין לה ערך מדעי, ובפרט שהוא מכניס בתוך הנסחה מה שהוא ממלא עפ"י התרגומים הקדמונים.

ד. בן לענה

ספר בן לענה שהזכר בתלמוד ירושלמי עם בן סירא (עי' למעלה בתחלת פסקת בן סירא) לא נשאר לנו [דבר].

---

1) עי' מחקרי בערך אציל, בדבור אל תט אל אציל [במלון הלשון העברית הישנה והחדשה I, עמ' 367].

2) [בגליון רשום:] זו הפסקה אולי יותר בפרט ויותר לעמקה של הלכה.

ה. ספר רפואות

בגמ׳ (ברכ׳ י:, פסח׳ נו.) נאמר: ששה דברים עשה חזקיהו המלך על שלשה הודו לו וכו׳ גנז ספר רפואות והודו לו. ור׳ לוי אמר שם, כי לזה נתכון חזקיהו במה שאמר בתפלתו והטוב בעיניך עשיתי. ורש״י בברכות שם כתב בקצור: כדי שיבקשו רחמים, עכ״ל ובפסח׳ שם הוסיף: לפי שלא היה לבם נכנע על חולים אלא מתרפאין מיד, עכ״ל. והרשב״א (תש׳ ח״א, סי׳ תי״ג), אמר:

ושלמה עליו השלום שעשה ספר רפואות חס ליה לעשות דרכי האמורי ומה שגנזו חזקיה והודו לו אינו משום שהיה בו דרכי האמורי אלא שהחכם בחכמתו עשה ספרו בעניני המועילים הרבה בטבעים המסוגלים עד שהיו העולם סומכים עליהם בחליים ובחליים לא היו דורשים את השם על כן גנזוהו וכו׳ אבל לא שרפוהו כי אין בו משום דרכי האמורי וכו׳.

והנה כל הבאורים האלה אינם מספיקים ואי אפשר לקבל המאמר כמעשה של דברי הימים. אבל כמו כן אי אפשר לדחותו כלו ולהחליט שהוא בדוי מהעקר, כי אין זה דבר טבעי לבדא שם כזה ספר רפואות ולהגיד עליו אח״כ כי גנזו יחזקיהו. אלא שכמו בכל ההגדות כבר אמרו חכמים שאין הגדה בלא גרגר של אמת, כך גם בהגדה זו אין ספק בדבר כי יש גרגר של אמת, של מעשה שהיה, והוא: כי היתה להם קבלה אמתית שהיה ספר רפואות ונגנז, ועל גרגר זה נארגה ההגדה בדבר חזקיהו המלך החסיד שהיה חולה והתפלל ונרפא ויחסו המעשה הזה לו.

אבל, אימתי היה זה ספר רפואות, ואימתי נגנז? ולמה נגנז? על שאלה זו ודאי קשה להשיב תשובה ודאית על יסודות חזקים של דברי הימים. אך לשער השערה שקרוב מאד הדבר שהיא אמתית, נוכל, אם נתבונן למוצא המאמר ולטבע זמן מוצאו.

המאמר מתחיל ב„תנו רבנן״. והנה רב המאמרים המתחילים כך הם בָּרַיתות קדומות מזמן קרוב לפני ימי החשמונאים. זה זמן מולדם של כל הדברים שנתיחסו אחר כך לאנשי כנסת הגדולה, זמן של תקנות רבות שנתקנו בחיי הצבור היהודי, זמן של פְּעֻלה רוחנית חשובה, של תחלת תורה שבעל פה. והנה רגלים לדבר, כי בזמן ההוא נתקבצו מעט מעט מגלות מגלות של קצת ידיעות בהרכבת גוף האדם וכללים ועצות בעניני שמירת הבריאות והמזון ורפואות וכדו׳, שהיו ידועים לרופאים ממחים שהיו בזמן ההוא, וקרוב הדבר שהרבה מאלה הידיעות והעצות הביאו אתם קצת מְמחים מבבל. בתוך אלה הידיעות והכללים והעצות היו גם דברים פחות או יותר ממשיים, מְיֻסדים פחות או יותר על הנסיון וגם דברים טפלים, הבלים, מעשי אמורים, וסגֻלות משדים, כטבע קצת ספרי הרפואה של הבבלים [1]. בתחלה היו הידיעות והדברים האלה נמסרים מרופא ממחה רב לתלמיד על פה, ואח״כ התחילו קצתם לרשם כ״א על מגלה שלו, ואחר כך

---

1) ..that medicine (של בבל) continued to be dependent upon belief in demons as the sources of physical ills (M. Jastrow, The Civilisation of Babylonia and Assyria, p. 185).

נתקבצו המגלות בידי רופא אחד ונהיה ספר רפואות. ואלה הדברים היו כתובים בלי ספק בלשון דומה ללשון המשנה, שהיא היתה לשון העברית הנהוגה בזמן ההוא אצל היהודים.

אבל, הזמן ההוא, מפני התהוות דברי סופרים וקְדֻשת דברי תורה והחשש שחששו גדולי האֻמה פן יתערבו חלילה דברי סופרים בדברי תורה, גזרו את הגזרה הגדולה, שאסור לכתב דברים שבעל פה, ולכן לא היה הזמן ההוא מְסֻגל לשום ספר חדש מחוץ להתורה שיתקבל. ומפני החשש הזה לא הניחו ראשי האמה בזמן ההוא לשום ספר בכתב שיתקים, כמו שאבאר כל זה בפרק דה"י של הלשון, ובשביל זה ג נ ז ו גם ספר רפואות, ר"ל, שגזרו עליו שלא יהיה מצוי ביד כל אדם, אלא, כמו מגלות הסתרים הנזכרות בתלמוד, בידי יחידים לצרך עצמם.

וכמו כל הדברים מהזמן ההוא, שנמסרו בעל פה מאיש לאיש ושנאמרו אחר כך, סמנו אותם בתחלת הדבור ב„תנו רבנן", כן גם עניני הרפואה וכו' של זה ספר רפואות שנמסרו אחר כך, כשהביא המשא והמתן לכך, מפה לפה, נאמרו אחר כך במושב החכמים בהישיבות וסמנו אותם ב„תנו רבנן".

ואלה הם כל ה„תנו רבנן" שבתלמוד שיש בהם ידיעות מיצירת הגוף, ועניני שמירת הבריאות, וקצת רפואות וכדומה [1].

כל אלה, כמעט אין ספק בדבר, הם קטעים מ ס פ ר ר פ ו א ו ת בלשון עברית, שהיה בידי הרופאים היהודים בזמן אחר שיבת גלות בבל.

את כל הקטעים האלה קבצתי יחד, ופרסמתי בחלק הלשון העברית שלאחרי המקרא, ונוכל לחשבם לספר של חכמה טבעית הראשון בלשוננו.

ו. קטעים מספר החשמונאים

קצת ספורי מעשים שבתלמודים, שלא נקרא עליהם שם אומר יחיד אלא נסמנו בהמלים „תנו רבנן" או סתם „תניא", יש בהם שעפ"י ענינם וסגנונם אפשר להחליט בודאות שהם קטעים מ ס פ ר ח ש מ ו נ א י ם, שנתחבר בסוף ימי החשמונאים, כמו: מעשה בינאי המלך וכו' (קדושין סו.), כשצרו בית חשמונאי וכו' (ב"ק פב:), ואחרים ממגלות או מספרים מזמן קצת יותר מאחר, עכ"פ מזמן שלפני המשנה. את הקטעים האלה קבצתי ופרסמתי בסוף המבוא בחלק הלשון העברית שלאחר המקרא שבלי שם. הקטע מדה"י של מלחמת החשמונאים שנשמר בספר הכלבו, ופרסמו ד"ר [פיליפובסקי?] והחליט שהוא גוף ספר ראשון של החשמונאים שממנו נעשה התרגום היוני שנשאר בהתנ"ך של השבעים, אעפ"י שהוכחותיו של ד"ר [פיליפובסקי?] הן הגיוניות ומְיֻסדות, אעפי"כ אין הדבר ודאי כל צרכו כדי להשתמש בו במלון [2].

---

[1] בעזבון לא נמצאה אלא פתקָה אחת:] לספר רפואות: ת"ר חמשה דברים נאמרו בשום: משביע ומשחין ומצהיל פנים ומרבה הזרע והורג כנים שבבני מעים וי"א מכניס אהבה ומוציא את הקנאה (ב"ק פב.).

[2] אין קטע אחר על מלחמת החשמונאים ידוע לנו מלבד מגילת אנטיוכוס שנזכרה בספר ה ל כ ו ת ג ד ו ל ו ת

ז. תפלות קדומות

קצת התפלות, כמו תפלות הכה"ג ביוה"כ וקצת תפלות מְיֻחסות לאנשי כנסת הגדולה, הן בודאי קדומות (Elbogen, Der jüd. Gottesdienst in seiner geschichtlichen Entwicklung, ע' 30 וכו').

ח. התלמוד

בשם זה אני כֹּלל כל הספרים שנתחברו אצל היהודים בזמן של כחמש מאות שנה. הספר הראשון, לפי זמן חבורו, לא לפי מה שיש בו, היא המשנה, שחבר רבי יהודה הנשיא, הנקרא סתם רבי, כ[מאה ושלשים] שנה אחר ההרבן. הספר השני, לפי זמן חבורו, לא לפי מה שיש בו, היא התוספת שהוסיף ר' חייא [1] על המשנה של רבי, ונתחברה אולי בו בזמן שנתחברה המשנה, או על כל פנים זמן קצר מאד אחריה, ונקראה „תוספתא" [2].

אלה שני הספרים הם, מבחינה הלשונית, להלשון העברית של הזמן השני מה שהמקרא הוא להלשון העברית של הזמן הראשון. ונאצר בהם כל מה שנשמר בעל פה [3] מדברי החכמים שקמו בקרב הצבור היהודי למן הזמן של שמעון הצדיק ועד זמן מחברי שני הספרים האלה בהוספות דברי המחברים בעצמם וכתובים שניהם הכל בלשון העברית של הזמן ההוא חוץ מדברים אחדים [4], מפני שכל דברי החכמים לפחות של כל הזמן ההוא, היו בעברית.

התוספתה והמשנה

ומשני הספרים האלה, התוספתה של ר' חייא [5], אף על פי שלפי סדר

בשם „מגילת בית חשמונאי" ופרסם אותה ד"ר פיליפובסקי בהוצאתו של מבחר הפנינים, במקור ארמי ובתרגום עברי והחליט שהיא גוף ספר ראשון של החשמונאים, שממנו נעשה התרגום היוני שנשמר בהתנ"ך של השבעים". וראה, באוצר מדרשים לאיזנשטין ערך חנוכה וב-Jewish Encyclopedia, ערך Antiochus, Scroll of.]

1) עי' רש"י (שבת קכא:): וכל מתניתא דלא מתנייא בתוספתא דר' חייא ור' אושעיא איכא לספוקי במשבשתא [ודברי ר' יוחנן]: סתם מתני' ר"מ סתם תוספתא ר' נחמיה סתם ספרא ר' יהודה סתם ספרי ר"ש וכולהו אליבא דר"ע (סנהד' פו.).

עי' הופמן, Zur Einleitung in die halachischen Midraschim, דף 15, הערה ו'.

[הופמן דן שם בקשיים היוצאים א) מתוך העובדה שיברושלמי יבמות פרק ד' הלכה י"א הובא מאמר זה „סתם מתני' ר"מ" בשם ריש לקיש, ב) מתוך כך, שר' יוחנן כבן ארץ ישראל לא יכול היה להשתמש בשמות „ספרא" ו„ספרי" שנהגו בבבל לבד. הופמן חושב לאפשרי, שר' יוחנן קבל את דעת ריש לקיש, ושר"י ור"ל הביעו את המאמר בלשון אחרת באמרם למשל „תורת כהנים" במקום „ספרא".]

2) בנוגע לצורת השם עי' זה הערך בהמלון.

3) עי' להלן בחלק דה"י של הלשון העברית, פרק „עד אימתי דברו עברית".

4) במשנה באו בארמית חוץ מהשטרות: עדותו של יוסי בן יועזר (עדיות ח. ז), דברי הלל (אבות א, יג), ובתוספתה, חוץ מהשטרות, דברי שמואל הקטן בשעת מותו (סוטה יג, 4), ובפרוש כתוב: ובלשון ארמית אמרן, והבת קול של שמעון הצדיק (שם שם, 6), פתגם ר' יוחנן בן נורי (תענית ב, 5), של ר"ע (מגילה ד (ג), 16), של ר' יהושע (חגיגה א, 9), מכתביו של רבן גמליאל (סנהדרין ב, 6).

[5)] בתוספתה שבידינו נזכר שמו של ר' חייא ג' פעמים. בשני מקומות [מדבר] אחר בשמו. במקום אחד (נגעים ח, 6): א"ר חייא אמרתי לפני רבי למדתנו רבינו שלא היה לו יותם לעוזיתו אלא בימי חלוטו. אולי זו הוספה מאחרת, ואולי בכ"ז בעצמו [אומר כן]?

הזמנים של עצם מלאכת החבור היא באה אחרי ה מ ש נ ה של רבי, היא הראשנה במעלה, לפי חשיבות שני הספרים מבחינה הלשונית. בדבר זה אי אפשר לפקפק. החכם מ"ש צ ו ק ר מ נ ד ל, מי שהוציא לאור את התוספתה עפ"י כתב היד של אֶרפורט, שהוא אחד מהחכמים היותר בני סמך במקצוע החקירה במהותם של שני הספרים, העיר ספק באמתותה של המשנה בצורתה כמו שהיא בידינו, ובמחקרים רבים ואח"כ בחבור גדול התאמץ להוכיח [1], כי ה ת ו ס פ ת ה היא המשנה האמתית הראשנה והמשנה שבידינו היא מלאכה מאחרת שנעשתה בבבל. ודבר טבעי הוא, שזו הדעה הקיצונית כל כך לא יכלה להתקבל ברצון אצל שאר החכמים בעלי מקצוע זה, וכבר ערער עליה בפרט שְׁוַרְץ והתאמץ להוכיח בטולה. והנה בכלל אין ספק בדבר, כי מ"ש צוקרמנדל גדש את הסאה יותר מדי והפריז על המדה. אין ספק, כי ה מ ש נ ה שבידינו היא היא משנתו של ר' יהודה הנשיא, של רבי. אבל, גם בזה אין ספק, כי ה ת ו ס פ ת ה היא, לפי מ ה ש י ש ב ה, ראשנה ב מ ע ל ה מבחינת החשיבות לתורה שבעל פה, ולנו מבחינת החשיבות הלשונית. כי ההבדל האיכותי בין שני אלה הספרים הוא, כי ה מ ש נ ה היא מלאכת י צ י ר ה, והתוספתה היא מלאכת ק ב ו ץ.

רבי היה י ו צ ר א מ ן גדול. מכל החמר הרב והעצום של התורה שבעל פה [2], שגדל ורחב כל כך בפרט ע"י רבי עקיבא, עשה רבי כמעט בריה חדשה, ברר מה שנראה בעיניו, סָתַם במקום שנראה, הזכיר שמות במקום שנראה בעיניו, השמיט מה שנראה בעיניו, נתן את דברי החכמים כהויתם במקום שנראה בעיניו, קצר וצמצם אותם לפי מה שנראה בעיניו.

ורבי חייא היה מ ק ב ץ נ א מ ן. על יצירתו של רבי ה ו ס י ף הוא כל מה שרבי השמיט, [4] הזכיר שמות על כל המאמרים שנמסרו מפה לפה בשם אומרם, והביא את הדברים כמעט בכל מקום ב ל ש ו ן א ו מ ר ם. ההבדל הזה מתגלה לעין כל בוחן כמעט בכל פסקה ופסקה, ודמיון נאה למנהגם של רבי ורבי חייא בחמר שבא לידם היא הצורה שנתן כל אחד מהם למעשה של בית גרמו ובית אבטינס.

---

1) [ראה] יותר בדיוק דעתו של צו"מ [ביחוד בספרו המקיף Tosefta, Mischna und Boraitha in ihrem Verhältnis zu einander].

[(2)] בענין שעקר רוב המשניות קדומות, [ראה] המשנה בראש נגעים ושאלות בנו של ר' עקיבא בתוספתה נגעים א, 1: מפני מה אמרו מראות נגעים שנים שהן ארבע. [וראה] תוספות ב"ק צד:, ד"ה בימי רבי: שהמשניות היו קודם רבי אלא שרבי סדרם.

[מלבד משנתו של רבי נזכרות] משניות גדולות כגון משנתו של ר' חונה ומשנתו של ר' הושעיה ומשנתו של בר קפרא (ירושלמי הוריות, סוף פ"ג), [וכן] ת ו ס פ ו ת של בית רבי ותוספות של ר' נתן (מדר"ר קהלת, פסוק ויתרון ארץ).

[אפיינים לדרכי עבודתו הם דברי הגמרה] שבועות ד.: רבי גופיה היכי סתם לן הכא הכי והכא הכי, אלא מעיקרא סבר לאו שאין בו מעשה לוקין עליו וסתמה והדר סבר אין לוקין עליו וסתמה, ומשנה לא זזה ממקומה.

[(3)] ראיה, כי התוספתה היא באמת ת ו ס פ ת להמשנה, למלא מה ש נ ש מ ט שם, תוס' סוטה ז, 16: משום ר' נתן אמרו נתחייבו ישראל כלייה שחינפו לו לאגריפס, והנה בתוספתה כאן לא נזכר כלל אגריפס. זאת הוספה על מה שמספר במשנה (סוטה ז, ח) אדות אגריפס שקראו לו: אחינו אתה.

וז"ל המשנה:

ואלו לגנאי: של בית גרמו לא רצו ללמד על מעשה לחם הפנים, של בית אבטינס לא רצו ללמד על מעשה הקטורת, הגרוס בין לוי היה יודע פרק בשיר ולא רצה ללמד, בן קמצר לא רצה ללמד על מעשה הכתב. על הראשונים נאמר זכר צדיק לברכה ועל אלו נאמר ושם רשעים ירקב (משנה יומ׳ ג, יא).

ובתוספתה כתוב לאמר:

של בית גרמו היו בקיעין במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד. שלחו חכמים והביאו אומנים מאלכסנדריא והיו אופין כיוצא בהן אלא שאינן בקיעין לרדותם. של בית גרמו היו מסיקין את התנור מבחוץ והיה נאפה ונרדה מבפנים, של אלכסנדריא לא היו עושין כך. ויש אומ׳ זו היתה מעפשת. וכשידעו חכמ בדבר אמרו: לא ברא הקב"ה את העולם אלא לכבודו שנא׳ כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו. שלחו אחריהם ולא רצו לבוא עד שכפלו להן שכרן וכו׳. אמרו להם מה ראיתם שלא ללמד. אמרו יודעים היו בית אבא שבית המקדש עתיד ליחרב ולא רצו ללמד שלא יהו עושין כן לעבודה זרה כדרך שעושין להקב"ה. בדבר הזה מזכירין אותן לשבח שלא נמצא פת נקייה ביד בניהם וביד בנותיהם מעולם כדי שלא יהו ישר׳ אומרים מלחם הפנים הם ניזונין, לקיים מה שנ׳ והייתם נקיים מיי׳ ומיש׳. של בית אבטינס היו בקיעין בפיטום הקטורת ובמעלה עשן ולא רצו ללמד. והביאו אומנין מאלכסנדריא ומפטמין כיוצא בהן אלא שאינן בקיעין במעלה עשן. של בית אבטינס היה מתמרת ועולה עד הקירות ואחר כך פוסה ויורדת למטה, של אלכסנדרנין היתה פוסה מיד. וכשידעו חכמ׳ אמרו לא ברא הקב"ה אלא לכבודו שנא׳ כל פעל יי׳ למענהו, שלחו אליהן ולא רצו ללמד שלא יהו עושין כן לעבודה זרה ולא רצו לבוא עד שכפלו להן שכרן וכו׳. אמרו להן חכמ׳ מה ראיתם שלא ללמד. אמרו יודעין היו בית אבא וכו׳. ובדבר הזה מזכירין אותן לשבח שלא יצאת מהם אשה מבושמת מעולם וכו׳ (תוספת׳ צוק"מ, יוה"כ ב, 5).

והנה אם אתה מתבונן להדבר, אתה רואה מיד, כי מה שבא בקבלה מפה לפה הוא ה מ ע ש ה המספר בתוספתה, ושבשביל מעשה זה אמרו להזכיר את אלו לברכה ואלו לגנאי, ויבא רבי ויקח את תמצית הדבר, שצריך להזכיר את אלה לשבח ואלו לגנאי ויצמצם כל הענין הזה בשתי שורות, וכל השאר, הספור, השמיט.

וכיוצא בזה אתה רואה גם בדבר הלכה. למשל בהלכות שבת.

במשנה:

עכו"ם שבא לכבות, אין אומרים לו כבה ואל תכבה, מפני שאין שביתת עליהן, אבל קטן שבא לכבות וכו׳ (שבת טז, ו).

ובתוספתה:

נכרי שבא לכבות, אין אומ׳ לו כבה ולא תכבה. מעשה שנפלה דליקה בחצירו של יוסף בן סימאי משיחין, ובאו אנשי קצטרא שבציפורי לכבותה ולא הניחן וירד ענן מן השמים וכיבה. ואמרו חכמי׳ לא היה צריך. אף על פי כן שילח להן למוצאי שבת סלע לכל אחד ואחד ולהיפרכוס שלהן שיגר לו חמשים דינר (תוספת׳ צוק״מ, שבת יג (יד), 9).

רבי הסתפק בעצם ההלכה והוסיף טעם לדבר משלו. ורבי חייא ספר המעשה שנמסר מפה לפה שממנו יצאה ההלכה.

וכן במשנה בכורות ו, ו:

אין לו ביצים או אין לו אלא ביצה אחת וכו׳ ר׳ עקיבא אומר מושיבו על עכוזו וממעך, אם יש ביצה סופה לצאת. מעשה שמיעך ולא יצאת, ונשחט ונמצאת דבוקה בכסלים, והתיר ר״ע ואסר ר׳ יוחנן בן נורי.

ובתוספתה שם ד, 8:

אמר ר׳ יוסי מעשה בפרה של בית מנחם שהושיבוה על עכוז ומיעכוהו בביצים ולא יצאת אלא אחת ונשחטה ונמצאת שניה דבקה על הכסל, ובא מעשה לפני ר״ע והכשיר, וכשנאמרו דברים לפני ר׳ יוחנן בן נורי, אמר האכילכם עקיבא נבלות [1].

וכך בתוספתה:

ור׳ אלעזר אומר הרפופות טמאות לחטאת וטהורות לקדש ולתרומה. אמר ר׳ יהודה אף אני כך אמרתי אבל הברי גזרו עלי שיהא מודה בהן בטהרה (תוספת׳ צוק״מ פרה יא (י), 1-2).

ובמשנה שם:

רבי אליעזר אומר הרעדות טמאות לחטאת (פרה יא, ב),

וכל שאר הדברים השמיט, ובדבר רפופות—רעדות, בודאי ר״א בעצמו פעם אמר כך ופעם כך, עי׳ להלן בענין זה.

[והשוה] עוד תוספתה פרה יא (י), 6, 7, 8 ומשנה פרה יא, ז. בדבר יונקות ותמרות.

[וכך] כל ספור המעשה, תוספתה פרה י (ט), 2 [המובא לענין] כל הראוי ליטמא וכו׳ בשמעיה איש כפר עותני ור׳ ישמעאל ור׳ יהושע וכו׳ [2], וכך למשל תהלת עדיות בתוספתה [3]:

---

1) ובבריתה בגמ׳ שם (מ.) נסחה אחרת. ואולי נפגשו אח״כ ודברו זה לזה?

[2) מעשה בשמעיה איש כפר עותני שהיה בידו לגין מלא מי חטאת והגיף את הדלת שמפתח טמא טמא מת תלוי בה ובא ושאל את רבן יוחנן בן זכאי ואמר לו: שמעיה צא והזה את מימיך.]

[3) משנכנסו חכמים בכרם ביבנה אמרו: עתידה שעה שיהא אדם מבקש דבר מדברי תורה ואינו מוצא, מדברי סופרים ואינו מוצא שנאמר לכן הנה ימים באים נאם ה׳ והשלחתי רעב לארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע דברי ה׳ ונעו מים ועד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר ה׳ ולא ימצאו. דבר ה׳ זו נבואה, דבר ה׳ זה הקץ, דבר ה׳ שלא יהא דבר מדברי תורה דומה לחבירו. אמרו: נתחיל מהילל ומשמאי. שמאי אומר וכו׳.]

משנכנסו חכמים בכרם ביבנה וכו׳, השמיט רבי במשנה, פרה י, א, עדיות א, א, והביא רק עצם ההלכות.

[וכן נמצאים ספורים [1] ושיחות [2] בתוך דברי התוספתה, מה שאינו רגיל במשנה].

רק בקצת מקומות הביא גם רבי מ ע ש י ם מפני טעמים שהיו לו בודאי, מה ראה שבמקום הזה לא הסתפק בהלכה פסוקה בלבדה, כמו שהיו לו טעמים, למה במקום אחד שנה את ההלכה ס ת ם ובמקום אחר הביא מחלקת וקרא שם האומרים על ההלכה. אבל גם במקום שהביא מ ע ש ה, קצר וצִמצֵם מאד, ומשל יפה מאד לזה המעשה בחוני המעגל במשנה, והמעשה ברחבה ובפרטים בגמ׳ שהובא בשם בָּרַיתה: ת״ר.

המשנה:

מעשה שאמרו לו לחוני המעגל: התפלל שירדו גשמים. אמר להם צאו והכניסו תנורי פסחים בשביל שלא ימוקו. התפלל ולא ירדו גשמים. מה עשה, עג עוגה ועמד בתוכה ואמר לפניו: רבש״ע, בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך, נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך. התחילו גשמים מנטפין, אמר: לא כך שאלתי אלא גשמי בורות שיחין ומערות. התחילו לירד בזעף. אמר לא כך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה ונדבה. ירדו כתיקנן עד שיצאו ישראל מירושלים להר הבית מפני הגשמים. באו ואמרו לו: כשם שהתפללת עליהם שירדו כך התפלל שילכו להן. אמר להם: צאו וראו אם נמחית אבן הטועין. שלח לו שמעון בן שטח: אלמלא חוני אתה גוזרני עליך נידוי, אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן שהוא

[(1) בפתקאות:]

אמר ר׳ יהודה כשהיינו שרויין בחצר בית גלודה בלוד היו מבשלין קדירה של עדשים ואחד עומד על הפתח ואומר לכן זכיתי לכם בקדירה של עדשים (תוספתה עירובין ט (ו), 2).

אמר ר׳ שמעון בן אלעזר פעם אחת היינו יושבין לפני ר׳ מאיר בבית המדרש בערדסקס ואמר אחד עירבתי בבצלים והושיבו ר׳ מאיר בארבע אמות שלו, וכן היה ר׳ שמעון בן אלעזר אומר מערבין לחולה ולאיסטנס במזונו ולקטן במזונו ולרעבתן כבינוני של כל אדם (שם שם, 4).

אמר ר׳ יוסי בזו הלכה קפצתי לפני ר׳ עקיבא ואמרתי לפניו וכו׳ (פרה סוף פרק ה (ד)).

וכן תוספתה זבים א, 5—6:

כשהיה ר׳ עקיבא מסדר הלכות לתלמידים וכו׳.

ותוספתה סוף מקואות:

זה היה מעשה והיה ר׳ יוסי הגלילי מטהר ור׳ עקיבא מטמא וכו׳.

[(2)] בין ר׳ אליעזר ור׳ יהושע:

ר׳ אליעזר אומר: ארבע נשים דיין שעתן, בתולה, מעוברת מיניקה וזקנה. אמר ר׳ יהושע: אני לא שמעתי אלא בתולה. א״ל ר׳ אליעזר: אין אומרים למי שלא ראה את החדש יבוא ויעיד אלא למי שראה. אתה לא שמעת ואנחנו שמענו. אתה שמעת אחת ואנחנו שמענו ארבע וכו׳ (תוספתה נדה א, 5).

[בין ר׳ יהודה וחבריו:]

וכן היה ר׳ יהודה אומר: יורדת הצלמון אסורה מפני שכזבה בשעת פולמוס. אמרו לו: כל מימי בראשית כזבו בשעת פולמוס. שילוח היתה נמלה מהלכת בו (תוספת׳ פרה ט (ח), 2).

מתחטא על אביו ועושה לו רצונו, ועליך הכתוב אומר: ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך (תענ׳ ג, ח).

הבריתה:

ת״ר: פעם אחת יצא רוב אדר ולא ירדו גשמים, שלחו לחוני המעגל: התפלל וירדו גשמים. התפלל ולא ירדו גשמים, עג עוגה ועמד בתוכה כדרך שעשה חבקוק הנביא שנאמר על משמרתי אעמדה ואתיצבה על מצור וגו׳. אמר לפניו: רבונו של עולם, בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך, נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך. התחילו גשמים מנטפין. אמרו לו תלמידיו: רבי ראינוך ולא נמות, כמדומין אנו שאין גשמים יורדין אלא להתיר שבועתך. אמר: לא כך שאלתי אלא גשמי בורות שיחין ומערות. ירדו בזעף עד שכל טפה וטפה כמלא פי חבית, ושיערו חכמים שאין טפה פחותה מלוג. אמרו לו תלמידיו: רבי, ראינוך ולא נמות, כמדומין אנו שאין גשמים יורדין אלא לאבד העולם. אמר לפניו: לא כך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה ונדבה. ירדו כתיקנן עד שעלו כל העם להר הבית מפני הגשמים. אמרו לו: רבי, כשם שהתפללת שירדו כך התפלל וילכו להם. אמר להם: כך מקובלני, שאין מתפללין על רוב הטובה. אעפ״כ הביאו לי פר הודאה. הביאו לו פר הודאה, סמך שתי ידיו עליו ואמר לפניו: רבש״ע, עמך ישראל שהוצאת ממצרים אינן יכולין לא ברוב טובה ולא ברוב פורענות, כעסת עליהם אינן יכולין לעמוד, השפעת עליהם טובה אינן יכולין לעמוד. יהי רצון מלפניך שיפסקו הגשמים ויהא ריוח בעולם, מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה ויצאו העם לשדה והביאו להם כמהין ופטריות. שלח לו שמעון בן שטח: אלמלא חוני אתה גוזרני עליך נידוי, שאילו שנים כשני אליהו שמפתחות גשמים בידו של אליהו לא נמצא שם שמים מתחלל על ידך, אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן שמתחטא על אביו ועושה לו רצונו ואומר לו: אבא, הוליכני לרחצני בחמין, שטפני בצונן, תן לי אגוזים שקדים אפרסקים ורמונים ונותן לו, ועליך הכתוב אומר: ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך. (גמ׳ שם, כג.).

ומשל יפה לדרכו של רבי בהמשנה בדברי הקודמים לו לקצר ולִתֵּן תמציתם, ושל ר׳ חייא לתת את דבריהם בשלמות, משנה ב״ק י, ב, בלשונו של ר׳ ישמעאל בנו של ר׳ יוחנן בן ברוקא ובתוספתה שם י, 27 ועוד יותר בגמרה שם פא: ושם קיד:.

במשנה:

רבי ישמעאל בנו של ר׳ יוחנן בן ברוקא אומר אף קוצץ ונותן את הדמים (ב״ק י, ב).

ובתוספתה:

ר׳ ישמעאל בנו של ר׳ יוחנן בן ברוקא אומר תנאי בית דין הוא שיהא זה קוצץ את סוכו ומציל נהילו, שעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ (ב״ק י, 27) 1).

[ודומה לזה בבריתה המובאת] בגמרא שם (פא., קיד:).

ומה שמציין עוד יותר את מנהגו של רבי בזה הוא, שאפילו את דברי עצמו, מה שאמר הוא בבית המדרש בשעת המשא והמתן של ההלכה, קצר וצמצם בהמשנה, ורבי חייא הביא אותם יותר בארוכה כהויתם.

כך למשל במשנה:

אין משקין ושוחטין את המדבריות, אבל משקין ושוחטין את הבייתיות. אלו הן בייתיות, הלנות בעיר, מדבריות הלנות באפר (משנה ביצ׳ ה, ז).

ובתוספתה:

אילו הן מדבריות, היוצאות בפסח והנכנסות ברביעה, והבייתות כל שלנות בתוך התחום. רבי אומ׳ אילו ואילו שיצאו חוץ לתחום אף על פי שלא נתכנסו לתוך התחום אלא משחשיכה, מותר לשחוט מהן ביום טוב. אילו הן מדבריות הלנות באפר לעולם. (תוספת׳ צוק״מ, יו״ט ד, 11).

בְּריתה זו הובאה בגמרה בבלית על המשנה „אין משקין" בשנוי נֻסחה, וז״ל:

ת״ר אלו הן מדבריות ואלו הן בייתות, מדבריות, כל שיוצאות בפסח ורועות באפר ונכנסות ברביעה ראשונה. ואלו הן בייתות, כל שיוצאות ורועות חוץ לתחום ובאות ולנות בתוך התחום. רבי אומר אלו ואלו בייתות הן, אלא אלו הן מדבריות, כל שיוצאות ורועות באפר ואין נכנסות ליישוב לא בימות החמה ולא בימות הגשמים (ביצ׳ מ.).

והנה שנוי זה בנסחת הבריתה מעיד כי מסדרי הגמרה הבבלית לא העתיקו בריתה זו מהתוספתה אלא [היא] באה להם בקבלה ממקום אחר, מאומר אחר, ולכן היא עדות מסיחה לפי מקורות את הבריתה של רבי חייא, ואנו ראים, כי רבי במשנתו קצר וצמצם דברי עצמו ולא נתן מהם אלא תמציתם 2).

וכאן מתגלה לעינינו האור שמאירה התוספתה על ההלכות המובאות בהמשנה. כי הנה, לפי הסתָמה של משנת רבי יכלנו לחשב, כי לא היתה שום מחלקת בדבר, מהן מדבריות ומהן בייתיות, ואין אנו יודעים עד היכן הם דברי המשנה הקדומה ודברי מי הם הדברים „אלו הן בייתיות הלנות בעיר, מדבריות הלנות באפר", אם הם דברי רבי או דברי זולתו. ורק מהתוספתה אנו ראים, כי המשנה הקדומה גומרת בהמלים „ושוחטין את הבייתיות",

1) [והשוה גם את] המשנה סנהדרין ז, ד [לעמת] התוספתה שם י׳, 1.

2) ופעמים הביא ר׳ חייא בְתוספתה נסחה אחרת של דברי רבי ממה שנסח אותם רבי במשנתו והנסחה בתוספתה היא בודאי קדומה. למשל תוספתה פרה י (ט), 4, ומשנה שם י׳, ב.

והיתה מחלקת בבית המדרש, מהן מדבריות ומהן בייתיות, וסוף המשנה הם דברי רבי בעצמו, אפס לא כל מה שאמר רבי בעצמו בענין זה אלא קצור וצמצום מדבריו.

וכך אנו ראים כי בתוספתה נזכרו החכמים בעלי ההלכות בשמותיהם הרבה יותר פעמים ממה שנזכרו [במשנה] [1], ואלמלא היינו דנים על כמות ההלכות של כל אחד ואחד מהם לפי מה שנזכר שמו במשנתו של רבי בלבד, היתה נראית לנו הרבה פחותה ממה שהיתה באמת.

ובבחינת ההבדל הזה שבין המשנה של רבי והתוספתה של ר׳ חייא, אפשר לדמותם לשני ספרים גדולים במקצוע ההלכה מזמן מאחר, והם ההלכות של הרי״ף ויד החזקה של הרמב״ם. מלאכתו של הרי״ף דומה באיכותה למלאכתו של ר׳ חייא, ושל הרמב״ם למלאכתו של רבי: בהלכות הרי״ף אתה ראה מקור הדברים ומפי מי יצא, ועפי״ר כל הכם וחכם בלשונו ממש, וביד החזקה אתה ראה הלכות פסוקות, שנאמרו סתם, בלי שם אומרם, בלשון אחת, בסגנון אחד. בודאי, היד החזקה היא יותר מלאכת אמן מההלכות של הרי״ף, אבל מי שאינו מסתפק בהלכה פסוקה של יחיד, אינו יכול למצא קרת רוח במשנה התורה של הרמב״ם, וכבר ידוע מה גדול היה ערעורם של רבים מגדולי החכמים בני זמנו של הרמב״ם, והגדול שבהם, הראב״ד, הרבה בפרט לקרא תגר על רבנו משה בשביל זה אעפ״י שלא יכל לא להודות שמלאכה גדולה עשה „זה המחבר".

וכדי לתקן מְעֻוָּת זה, באו אחרי כן מפרשי היד החזקה, ובעצם הדבר בטלו כל כַוָּנתו של הרמב״ם, שהוא רצה לתת „משנה תורה", הלכות פסוקות בלי קריאת שם, ובאו הם וגלו את המקורות וקראו על כל הלכה והלכה שם אומרה, והביאו המחלקות וכל המשא

[(1)] גם התוספתה סותמת לפעמים מה שבמקורות אחרים הובא בשם אומרו, כך למשל תוספתה ב״ק ספ״ד מביאה בריתה: יש בנוגח שאין ברובע וברובע שאין בנוגח וכו׳, מה שספרא ויקרא [פרשתא ב׳ בפסקה „מן הצאן"] מביא בשם ר׳ שמעון: אמר ר׳ שמעון: אם נאמר רובע למה נאמר נוגח אם נאמר נוגח למה נאמר רובע לפי שיש ברובע מה שאין בנוגח ובנוגח מה שאין ברובע וכו׳.

גם היא מקצרת. [השוה גם] תוספתה ב״מ סוף פרק ז׳: אבא שאול אומר מותר לאדם להשכיר משכונו של עני בפחות ושל עשיר אינו רשאי ליגע בו [לעמת המשנה] שם ו׳ משנה ז׳: אבא שאול אומר רשאי אדם להשכיר משכונו של עני להיות פוסק עליו והולך מפני שהוא כמשיב אבידה.

בקצת מקומות התוספתה לקויה בחסר, כמו תוספתה נדרים סוף ה׳ מאמרו של ר׳ ישמעאל: ר׳ יהודה בן פתירה אומר פותחין לאדם בכבוד עצמו ובכבוד בניו. אמר לו ר׳ ישמעאל זכית בה ובכלים שעליה. וכשמת היו אומרין עליו: בנות ישראל על ר׳ ישמעאל בכינה וגו׳ [לעמת] המשנה שם ט, י: ומעשה באחד שנדר מבת אחותו הנייה והכניסוה לבית ר׳ ישמעאל וייפוה. אמר לו ר׳ ישמעאל: בני לזו נדרת. אמר לו לאו, והתירו ר׳ ישמעאל. באותה שעה בכה ר׳ ישמעאל ואמר: בנות ישראל נאות הן אלא שהעניות מנוולתן, וכשמת ר׳ ישמעאל היו בנות ישראל נושאות קינה ואומרות: בנות ישראל אל ר׳ ישמעאל בכינה וכן הוא אומר בשאול: בנות ישראל אל שאול בכינה.

כן היא מקצרת למשל בספור המעשה על בבא בן בוטא בביהמ״ק (תוספתה חגיגה ב, 11) [לעמת] ירושלמי ביצה ב, ד, ובבלי ביצה כ. [(ראה את עצם הספור להלן בפרק „לשון חכמים, עברית בבית המדרש")] והיא משמטת את ספור המעשה, כך מעשה בני בתירא (תוספתה פסחים ד, 1) מצומצם מאד [לעמת] ירושלמי (פסחים ו, א) ובבלי (פסחים סו.).

והמתן, וכך עשו בהמשנה בעלי תלמוד ירושלמי ובבלי, הביאו בפרט מהתוספתה המעשים והשמות שבטלו כל כונתו של רבי.

והמסקנה העֹלה מכל זה לנו היא, כי בבחינת הלשון התוספתה היא מקור יותר קדום ויותר נאמן להלשון מתחלת הזמן שנשארו לנו ממנו דברים על פה ועד זמנם של רבי ורבי חייא, ואלו המשנה, אעפ"י שבודאי גם בה באו הרבה דברים כהויתם כמו שנמסרו על פה, מכל מקום יש מקום לחשד שידו של רבי נגעה בהם פחות או יותר, ויש מקומות, שעל פי המשנה בלבדה אין להכריע דברי מי המה, אם דברים מהדורות הקודמים או דברי רבי בעצמו.

המשנה, מתוך שלמדו בה ופלפלו בה חכמי כל הדורות, נשתמרה כמעט בהויתה, אך בודאי גם היא לא נמלטה מהשתבשות. וכבר הכמי התלמוד בעצמם העירו על זה ואמרו על קצת משנות: „משבשתא", „חסורי מיחסרא והכי קתני", וכיוצא בזה, ויש לנו מהמשנה שלש מהדורות [1]: שבמשניות ושבתלמוד ירושלמי ושבתלמוד בבלי. מלבד זה יש בבתי הספרים הגדולים כתבי יד. שקצתם הזכרתי כבר למעלה בסעיף הנקוד, וכבר נקבצו שנויי הנסחאות בספר „דקדוקי סופרים" ונתפרסמו בזמננו מהדורות עפ"י כתבי יד כמו סדר טהרות של דרנבורג ומסכתות אחרות עפ"י כתב היד של גוף פרוש הרמב"ם בערבית, מסכתות המשנה של פרופ' Strack. אבל התוספתה היתה כמעט עזובה ונשתבשה מאד, וכבר התאוננו על זה קצת מפרשי התוספתה, כמו שהביא את דבריהם מ"ש צוקרמנדל בהקדמה למהדורה שלו.—בשני התלמודים, הירושלמי והבבלי, הובאו הרבה בָרַיתות שישנן בהתוספתה וקצתן בשנוי לשון פחות או יותר רב. אך אי אפשר לדעת, אם זה שנוי נסחה מהתוספתה, או זה נסחה אחרת מעקרה, שבאה למסדרי התלמוד ממקום אחר. והנה בשנת תרמ"א הוציא מ"ש צוקרמנדל מהדורה חדשה מהתוספתה על פי שני כתבי יד, אחד מבית הספרים Erfurt בגרמניה והשני מבית הספרים הגדול של וינה. שני כתבי היד האלה הם מזמן כחמש מאות שנה ויותר ובהרבה מקומות מְשֻבשים בעצמם, אך בהרבה מקומות יש בהן נסחות מתקנות, והמו"ל העריך הַנֻסחאות של כתבי היד עם הַנֻסחאות של ספרי הדפוס והגהות המפרשים, ואעפ"י שעוד נשארו הרבה מקומות קשי ההבנה, בכ"ז האירה מהדורה זו הרבה אור על נסחת התוספתה [2] [3].

---

[1] בגליון:] (?) אולי מלה אחרת [במקום „מהדורות"].

[2]] בענין התוספתה [ראה] מלבד רז"ף וצוקרמנדל גם דברי [נחמיה] בריל [במאמרו Begriff u. Ursprung der Tosephta] בתפארה שיבה לצונץ [I, עמ' 92—110] ודברי א. שורץ בפתיחת התוספתה שלו דף VIII וכו'.

[3] כונת המחבר היתה להוסיף כאן סעיף על מדרשי ההלכה. כהכנות לפרק זה נשארו רק הערות אשר בהן הוא עוסק בשאלה, מיהו מחבר הספרא שבידינו:]

אמר ר' יוחנן וכו' סתם ספרא ר' יהודה סתם סיפרי ר' שמעון (סנהד' פו.) וכן הוא מסכם [סתם סיפרא (מני) ר' יהודה] (שבת קלז., עירוב' צו:, יומא מא., ועוד). אך מה שמובא בשם סתם סיפרא על פסוק וסמך ידו על ראש העולה (ויקרא א, ד): בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות (עירוב' צו:), אינו נמצא בהספרא שבידינו ות"כ אולי זהו ספרא דבי רב, והספרא שאמר ר"י איננו בידינו או אולי רב שנה אותו והשמיט ממנו? וכך כנראה הבריתת

שהובאה ביומא מ: על ועשהו חטאת, ואמור שם (מא.) שהיא מסיפרא, אינה בסיפרא שלנו כי רש"י אומר שם: והא בתורת כהנים היא דהא קרא בספר ויקרא כתוב? אך לא ברש"י ולא בתוספות שם [הוסיפו] על כל זה. וצריך לעי' על כל הענין בדור דור ודורשיו ב', עמ' 232, במבוא למכילתא של מאיר איש-שלום XVI, דרכי המשנה לז"פ לצונץ עמ' 46 ו Gottesdienstl. Vorträge, Jew. Enc. [ערך Sifra, ועי' למעלה עמ' 58, הערה 1)].

סימן לדבר שמסדר הסיפרי לא מסר את דברי האומרים ממש בלשונם ובסדרם, היא פסקה ק"ה במדבר ופסקה קל"ח, בסדר דברי ראב"ע, [שהובאו] לא בסדר אחד. [ר' אלעזר בן עזריה מביא שם ארבעה מקומות שבהם בקש משה לפני הקב"ה והשיבו על שאלותיו. המקומות מובאים שם כסדרם במקרא אלא שבכל אחת משתי הפסקות מובא הפסוק הנדון בפסקה זו כאחרון בין ארבעת המקומות הנזכרים].

והדברים מסרסים ומקצרים ממה שבאו בתוספתה. למשל דברי ראב"ע, תוספתה ערכין ד, 26 וסיפרי דברים פסקה ע"ה.

וכן בספרא למשל ויקרא פרשה ב' פסוק מן הצאן: אמר ר' שמעון אם נאמר רובע וכו', הסדר לא כמו בגמ' תמורה כח: וב"ק מ: וכן בתוספתה ב"ק סוף פרק ד', הבבות מסרסות.

[גם בנוגע לשני התלמודים וליתר המדרשים לא השאיר המחבר אלא הערות. הוא רשם לו את דברי] ל. גינצבורג בהקדמה ל„שרידי הירושלמי":

„גאוני בבל שמטו ידיהם מהירושלמי מפני ש„אין שני מלכים משתמשים בכתר אחד" והם יורשי ותלמידי אמוראי בבל, בכרו תורת ארצם על תורת ארץ ישראל והניחו ליסוד מוסד כי אין לסמוך על הירושלמי נגד הבבלי. רבינו האיי, אחרון הגאונים בזמן ואחד מראשונים במעלה, יודיענו בדברים ברורים דעת הגאונים על הירושלמי ואלה דבריו כאשר מובאים בספר האשכול לר' אברהם בר יצחק מנרבוני חלק ב' עמוד מ"ט: „כל מה שמצינו בתלמוד א"י ואין חולק עליו בתלמודנו או שנותן טעם יפה לדבריו נאחזנו ונסמוך עליו דלא גרע מפרושי הראשונים אבל מה שמצינו שחולק על תלמודנו נעזבנו". אחרי אשר גרעו הגאונים כח הירושלמי וישימוהו לעבד הבבלי לא נתמה אם לא נתפשט תלמוד א"י אצל חכמי בבל כי למודם היה על מנת לעשות ומה יועיל להם הירושלמי אם אין לסמוך עליו בהלכה למעשה.

„חכמי אפריקה וספרד, רבני איטליא, צרפת ואשכנז המה תלמידי גאוני בבל ומאלה יצא להם התלמוד בבלי עם פרושי הגאונים, וכמוריהם החזיקו בהדעה, כי עיקר תורה שבעל פה הוא הבבלי, והירושלמי הוא רק שני או שלישי לקדש, ולכן גם המה עשו הבבלי תורתן קבע ולא עסקו בתלמוד ארץ ישראל רק בדרך ארעי.

„... הבבלי בא לידנו קבוע בשלשלת המסורה אשר לא נתקה מימי האמוראים עד ימינו ולא גופו בלבד נמסר לנו רק גם רוחו, פרושו והבנתו, מה שאין כן בהירושלמי. מתלמוד ארץ ישראל באו לידנו רק העצמות היבשות, ואין אתנו יודע דבר מרוחו הפנימית ולכן בכמה מקומות אי אפשר לעמוד על בירורו, כי אין חכמה ואין עצה ואין תבונה נגד דברים נסתרים ומופלאים, אשר נקבעו בספר, זה יותר מאלף וחמש מאות שנה.

„נוסף על זה היה „גוף" הירושלמי כבקעה פרוצה אשר אין לה גדר, החכמים הראשונים שספרו ומנו אותיות הבבלי ובעין פקוחה הביטו על סופרים ומגיהי ספרים לבלי לשבש הנוסחאות, לא הקפידו על הסופרים אם גרעו והוסיפו בהירושלמי, ואלו עשו עם הירושלמי כאדם העושה בתוך שלו, וכבר צווחו גדולי הראשונים שמרוב השבושים הנמצאים בהירושלמי אי אפשר לעמוד על דבריו".

בדבר נוסח ספרי התלמוד וכדו' עי' דברי רבנו תם בהקדמתו לספר הישר, ועי' עוד דבריו בספר הישר מאות תרי"ט עד תרכ"ג. ועי' הערות מאיר איש שלום על כל זה בהקדמה להספרי שלו, בפרט דבריו בתחלת ההקדמה:

„... מגודל טלטול האומה ומיעוט ההתעסקות בתורה בהרחבה וביותר למיעוט העוסקים בה לשמה וכו' נתבלבלו ונשתבשו הספרים עד מאד ויקרה לפעמים שאם נשוה מאמר למאמר ר"ל לאותו המאמר עצמו אלא שהוא במקום אחר נמצא בהם סתירות ושינויים חסירות ויתירות הן במלות שהם פרטי הענין וחלקיו והן בכל הענין בכללו ובשמות בעלי המאמר ובזמנים שנאמרו בהם ובענינים שנאמרו עליהם כל כך, עד שסופינו להסתפק אם עוד סופם להשמע ואם אפשר להם להשמע".

[הערות אחרות הנוגעות לשני התלמודים עוסקות בעיקר בשאלות הנדונות בסעיף על „החובה לאמר בלשון הרב ותוצאותיה" וראה שם.]

[ברשימות אחרות מדגיש המחבר את] נאמנות המדרש רבה:

קצתם [של חחכמים] מובא בשמם רק שנים שלשה מאמרים כגון ר' אהבה בר זעירא וכמו"כ ר' אחוה בר זעירא. [עי' בראשית רבה פרשה א': ר' אהבה (נ"א ר' אחוה) בר' זעירא אמר אף התשובה וכו', ושם פרשה ל"ט אמר ר' אחויה (נ"א ר' אחוה) בשם ר' זעירא (נ"א בר זעירא) שלך קודמת לשלי.

הם הקפידו לקבע את בעל המאמר או המעשה כמו :] זבדי בן לוי אמר וכו' אמר לו ר' יהושע בן לוי וכו' א"ר תנחומא אית דמפקין לישנא דריב"ל לזבדי בן לוי (בראשית רבה פרשה ע"ד); [וכן:] ר' לוי ור' חנין חד מנהון אמר אלו שלשה השבטים מפני שקינתרן אביהם ואחרינא אמר מפני שייחסן אצל משה ואהרן, ולית אנן ידעין מאן אמר דא ומאן אמר דא, ממה דא"ר ר' יודן בש"ר יודה ב"ר סימון בש"ר חנין בש"ר ר' שמואל בר יצחק אזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין, הוי הוא ר' חנין דאמר מפני שקינתרן (במדבר רבה פרשה י"ג) [וכן:] ר' חייא רבא ותלמידיו ואית דאמרי ר' שמעון בן חלפתא ותלמידיו ואית דאמרין ר' עקיבא ותלמידיו הוי יתבי פסטין תחות חדא תאנתא (קהלת רבה לפסוק: מתוקה שנת העובד).

[כמו"כ הקפידו להביא] דבר בשם אומרו [גם כשאין אלא שנוי קל בין שתי דעות כמו:] שמע רבי ואמר לא ראינו שיש טובה בעולם, שמע ר' שמעון בן חלפתא ואמר לא שמענו שיש טובה בעולם (איכה רבתי על הפסוק: ותזנח משלום נפשי). [ועי' לשאלה זו גם בסעיף „ההובה לאמר בלשון הרב ותוצאותיה".]

פעמים שהם מביאים מה שאמר אחד מהם דבור אחד, שהזכיר דברי הכתוב ולא יותר. למשל ר' איבו, ויקרא רבה פרשה ל"ד: א"ר איבו כתוב נתן תתן לו:

שמרו אפילו דבר היותר פשוט: הרי בשמים (שה"ש ח, יד) אמר ר' יצחק כי הדא ואתה קח לך בשמים ראש [בנגוד לדעת ר' סימון שם: עד שאשב בדין על הריהם שהם שריהם שנתונים אצלי בשמים].

הלשונות השמיות

א. הגוים בני שֵׁם ומקום מושבם ולשונותיהם [1]

בארצות שבין חוף הים התיכון מערבה והנהרות פרת וחדקל מזרחה ובין סוריה וא"י צפונה וארץ ערב דרומה ישבו מזמן קדום גוים שדברו לשונות דמות זו לזו, קצתן פחות וקצתן יותר, גם באוצר מליהן וגם בצורות הדקדוקיות שלהן [2]. אלה הגוים מְכֻנים עתה בלשון המדע שֵׁמִ ִי ם, והלשונות שדברו הגוים האלה מְכֻנּוֹת שֵׁמִ י וֹ ת [3]. היותר ידועים והשובים באלה הגוים הם האשורים, העברים, הכנענים, הארמים, הערבים, והכושים.

איזו ארץ היתה מקור מחצבתם של אלה הגוים ומקבת בור נֻקרו ממנו? הישב ישבו מעולם בארצות שנזכרו למעלה, אם בוא באו הנה מארצות אחרות? ואם אינם ישבי הארץ מעולם, מאין באו? ואימתי באו?

בכל אחת ואחת מאלה השאלות הרבו חכמי אֻמות העולם, בעלי מקצוע זה, להקר

---

[1] לסעיף זה רשם לו המחבר את דברי] הספרי, דברים שמ"ג, [הוצ' איש שלום] דף קמב:

כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל לא בלשון אחד נגלה אלא בארבע לשונות. ויאמר ה' מסיני בא זה לשון עברי, וזרח משעיר למו זה לשון רומי, הופיע מהר פארן זה לשון ערבי, ואתא מרבבות קדש זה לשון ארמי. [והעיר על זה:] הר פ א ר ן — אולי מפני והוא יהיה פ ר א אדם? וצריך לעי' במכילתא ראש פרשת יתרו ובילקוט כאן.

[2] ראב"ע:

ועוד כי לשון הקדש ולשון ארמית ולשון קדר שפה אחת היתה ודברים אחדים וככה אותיות הגרון בשלשתם ירהבו וירחיבו לדבר בהם ואותיות אהו"י, וסימני המדברים והנוכח שוות ופעל הקל והכבדים ונפעל והתפעל. ועוד כי הרוב בשמות גם בפעלים באלה הג' לשונות שוה באותיות או הם קרובים. הלא תראה וכו' (מביא שמות ופעלים בארמית שהם כמו בעברית) ועוד עשרת הקונים שהם מוסמת (?) (מוסדות, כך שם בפרוש „מבין שפה") כל השמות הסמוכים וכו' בשלש הלשונות שוים ועיד כי ההא הנעלם. בסוף המלה סימן לשון נקבה בלשונות שלשתם וכו' ככה בלשון המספר וכו'. (שפה ברורה הוצ' לפמן דף ג'...)

3) את הכנוי הזה להלשונות האלה הציע החכם הגרמני שְׁלֶצֶר (Schlözer) בהקבץ הגרמני Repertorium של Eichhorn בשנת 1781, מפני שרב הגויים שדברו אלה הלשונות היו לפי רשימת העמים של התורה (בראש' י), בני שם בן נח. והסכים עליו איכהורן בעצמו והשתמש בו בדרך מחלט במהדורה ב' של ספרו Einleitung in d. Alte Test. בשנת 1787. והנה, כבר העירו החכמים כי אין זה כנוי מדיק, מבחינה המדעית, מפני שבין בני שם מנויים ברשימה זו גם עילם ולוד, ורגלים לדבר, כי אלה שני הגוים לא דברו לשונות דמות ללשונות שאר בני שם, והכנענים, שלשונם היתה קרובה מאד להלשון העברית, יצאו, לפי אותה הרשימה, מחלצי חם ולא שֵׁם. ולכן הציעו קצת החכמים כנויים אחרים לאלה הלשונות. רֶנָן (Renan) — סוריות - ערביות (Syro-Arabs), וּשְׁטָדֶה (Stade) לשונית שְׁלָשִׁיּוֹת (triliterale Sprachen). ואף על פי כן „שבשתא כיון דעל על", והכנוי שמיים להגויים ושֵׁמִיוֹת להלשונות מְקֻבל עתה בכל ספרי המדע, וכבר השתמשו בו הרבה גם בספריהם.

ולדון בזמן החדש, אך עד כה לא עלה בידם לבוא לידי מסקנה אחת מדעית ודאית. כבר העידה התורה כי „החֹרים היו יושבי הארץ לפנים", אך עד כה לא נתברר הדבר ברור מספיק, מה היו אלה החֹרים, שֵׁמִיִּים או לא שֵׁמִיִּים, וגם המדידות בהגלגלות שעשו קצת החכמים בזמן האחרון, בפרט החכם האנגלי Macalister בעצמות הגופות שנמצאו בבטן האדמה בקצת מקומות בארץ ישראל, לא נתנו תשובה ברורה על זה. ואף על פי כן בזה הכל מסכימים, כי בארץ שהיתה אחר כך „ארץ ישראל" לא היו השֵׁמיים ילידי הארץ, אלא באו שמה בזמן מן הזמנים מארצות אחרות, כמו שכבר העידה על זה המסורה הקדומה של ישראל. אבל כאן מתחלת מחלֹקת החכמים. היו מי שאמרו, כי מקור מחצבתם של השֵׁמיים היתה הארץ הנקראת עתה ארמניה, וסמכו בזה על המסורה הקדומה (בראשית י', כד) כי אבי אביו של עֵבר היה ארפכשד, ובזה השם ראים החכמים את השם Ἀῤῥαπαχῖτις שהיו קֹראים לפָנים להגליל שעל הספר של ארמניה וקורדיסתן, הנקרא עתה Albāq. אבל יסודה של השערה זו כל כך רעוע, שכבר דחוה כל החכמים בני סמך ואין יותר מחזיק בה.

אך בין ארץ עֲרָב וארם נהרים לא יכלו חכמים להכריע הכרעה גמורה. חכמים רבים, ובתוכם גם זקן החכמים במקצוע חקירת העמים השמיים, הוא Th. Nöldeke, נֹטים לראות את מקום מולדתם של השמיים בארץ עֲרָב, מפני שזכרונות הקדומים של השמיים וגם של בני ישראל אֹמרים, כי הם היו ישבי אהלים „נֹסעים בעדר", וארץ ערב, לפי טבעה, היתה מעולם ועד היום הזה ארץ של נסעים בעדר. ועוד ראיה לדעה זו ראים החכמים בהלשון הערבית, שאין ספק בדבר שבה נשמרו הרבה יותר צורות עתיקות מהלשון השמית הקדומה ממה שנשמרו בשאר הלשונות השמיות. ואחרים, ובפרט החכם האיטלקי המפרסם Prof. Ign. Guidi במחקר יפה Della sede primitiva dei popoli semitici (בזכרונות של Accademia dei Lincei 1878-9) והחכם הגרמני Prof. Fr. Hommel בשני ספריו Die Namen der Säugethiere bei den südsemitischen Völkern ו Semitische Völker u. Sprachen, גבבו ראיות הרבה, שאין ארץ ערב ארץ מחצבתם של השמיים, אלא ארם נהרים. והראיה העקרית לדעה זו הם מֹצאים בזה, שקצת בעלי חיים, ששמותיהם שוים בכל הלשונות השמיות, לא היו מצויים בארץ ערב, לפחות בזמן קדום, והיו בארם נהרים, ובכלל, הרבה מלים משתפות בכל הלשונות השמיות הם שמות דברים נמצאים ביותר בארם נהרים [1]. ומכל מקום, פרופ. הומל סֹבר, כי גם ארם נהרים לא היתה מחצבתם האמתית של השמיים, אלא אחת הארצות באסיה העליונה, ובזמן של תחלת הזכרונות שנשמרו בספר בראשית באו לארצות ארם נהרים ושהו שם מאות בשנים. בזמן הזה דברו כלם לשון אחת, ואחר כך היה דור הפלגה, שנפלגו השמיים לשני סעיפים, הסעיף האחד פנה דרומה, לארץ ערב, והשני צפונה, לסוריה וארץ ישראל, ואז נפלגה גם לשונם ותהי ללשונות רבות.

דעה זו מסכמת בעקרה על המסורה של התורה המספרת:

ויהי כל הארץ שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֲחָדִים. ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ

---

[1] בגליון:] אולי קצת יותר בפרטים ולהזכיר המלים בפרוש.

שנער וישבו שם, וכו׳, ויפץ ה׳ אתם משם על פני כל הארץ וכו׳ כי שם בלל ה׳ שפת כל הארץ ומשם הפיצם ה׳ על פני כל הארץ (בראש׳ יא, א—ט).

ב. הלשון השמית הקדומה

וכבר פקפקו חכמי התלמוד בדבר, איזו לשון היתה זו השפה האחת שדברו השמיים לפני דור הפלגה. האמונה הכללית היתה, כי העולם נברא בלשון הקדש, ואמרו במדרש רבה בראשית, פרשה י״ח: כי מאיש לוקחה זאת, מכאן שניתנה התורה בלשון הקודש. רבי פנחס ור׳ חלקיה בשם רבי סימון אמר, כשם שניתנה תורה בלשון הקודש כך נברא העולם בלשון הקודש. שמעת מימיך אומר גיני גינייא, אנתרופי אנתרופיא, גברא גברתא, אלא איש ואשה; למה? שהלשון הזה נופל על הלשון הזה. [ומעין זה שם] פרשה ל״א. [וב]ירושלמי מגילה פרק א׳, הל׳ י״א: ויהי כל הארץ שפה אחת, ר׳ לעזר ור׳ יוחנן, חד אמר שהיו מדברים בע׳ לשון, וחורנה אמר שהיו מדברים בלשון יחידו של עולם בלשון הקודש. [וב]תרגום יונתן ב״ע לפסוק ויהי כל הארץ (בראש׳ יא, א) והות כל ארעא לישן חד וממלל חד ועיטא חדא בלשון קודשא, ו[ב]תרגום ירושלמי [שם: והוון כל דרייא דארעא לישן חד וממלל חָד ועיצה חדא ארום בלישן קודשא הוו ממללין]. ומכל מקום כבר אמר רב יהודה בשם רב: אדם הראשון בלשון ארמי סיפר (סנה׳ לח:).

אך אחר כך גברה הדעה אצל היהודים שהלשון הראשונה של בני האדם עד דור הפלגה היתה עברית [1]. וגם חכמי אֻמות העולם האמינו בזה עד הזמן החדש אמונה

[(1)] ריב״ג. [לא ידענו לאיזה מקום הכֻונה.]

מ ע ש ה א פ ו ד פרק ג׳ (הוצ׳ וינה תרכ״ה עמ׳ 30):

והנה ראיתי למפרשי התורה כולם שהסכימו על כי הלשון ההוא הנברא והמסכם עליו מהבורא יתברך היא הלשון ה ע ב ר י ת הנקרא בלשון הנביאים י ה ו ד י ת. אמר: אל תדבר אלינו יהודית וכו׳ (מל״ב יח, כו; ישעיה לו, לא), ואינם מכירים לדבר יהודית (נחמיה יג, כד) והחכמים ז״ל קראוהו ל ש ו ן ה ק ד ש, ויבא הדבור על סבת זה. ולאמת הסברא הזאת כתב הא״ע ז״ל (ברא׳ יא): וטעם שפה אחת לשון אחת ו ה ק ר ו ב שהיא לשון הקדש ושם אדם וחוה וקין ופלג גם שת לעדים ע״כ, ירצה כי השמות האלה כולם נגזרים משמות או פעלים מונחים בלה״ק וכו׳. הרמב״ן ז״ל בפרש׳ תצא, כי בלשון ההיא ברא השם עולמו וכו׳ והרש״י ז״ל כתב בפירושי התורה: שפה אחת לה״ק. ואמנם קרא הכתוב לה״ק שפה אחת, לפי שהיתה היותר פשוטה והשלמה ולא התערב זר בתוכה, ושאר הלשונות אינם כן וכו׳.

וכן דברי ד י ְב ל מ ש [בס׳] מקנה אברם [שער א]:

...ואמרו לפי מה שיאות להורות על הענינים הוא מקום ההבדל הראשון הכולל לשון הקודש ומקצת דקדוק שאר הלשונות, כי יש כח בפשוטי לשון הקודש, רצוני לומר באותיות ובגזרים וההברות המרכבות מהן נאות לטבע מה שתורה התיבה המרכבת מהן, כמו שביארו חכמי הקבלה וכו׳. ואולם מה שאמרנו כפי הסכמת מניח לשון הקודש הוא ההבדל המיחד הלשון העברי משאר הלשונות, כי בהיות מניח הלשון העברי הבורא יתברך שמו, הסכמת הנחתו היא נאותה לטבעי הדברים כולם, כי לפי טבעם הסכים לכנותם ולקראתם כמו שכתוב בבראשית סימן ב׳ לפי הרומיים: ויצר ה׳ אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים וי א אל האדם לראות מה יקרא לו האדם וכל אשר יקרא לו האדם הוא שמו. הא לך הסכמת יוצר כל עם האדם בהנחת הלשון העברי. ואם יאמר א׳מ־: מנין לנו שזהו הלשון העברי, נשיב ונאמר כמו שלמדונו רבותינו ז״ל, שכיון שמצינו שהאדם הניח שם לאשה נגזר מאיש כמו שכתוב שם סימן ב׳ גם כן: לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת, ולא נמצא לשון אשר בו יתכן זה זולת הלשון העברי, לכן נאמין כי זהו

שלמה [1]. רק כשהתחילו החכמים לחקר גם בשאלה זו על יסודות מדעיים של דברי הימים, נזדעזעה אמונה כללית זו, ודעות החוקרים נפלגו זו מזו. קצתם החזיקו עוד בקדמות הלשון העברית, וקצתם, ובתוכם עוד גם Ewald, ראו בהלשון הארמית הלשון היותר עתיקה בהלשונות השמיות. החכם Hommel סבר כי העתיקה בלשונות השמיות היא הלשון האשורית, ואחרים נתנים את הבכורה ללשון הערבית.

והנה, בהיות שאיני כותב מחקר מיֻחד כללי להלשונות השמיות אלא מ ב ו א להלשון העברית, אין מקום כאן לבאר פרטי המשא והמתן של החכמים בשאלה זו ופרטי הראיות של כל אחד ואחד מהם לדעתו ונגד דעות זולתו, ואין לי אלא להעיר הערות אחדות.

כבר אמרו חכמים, כי בשום צבור גדול בתנאי החיים של הצבורים בימים הקדומים, שכל צבור היה מחֻלק לחבורות ושבטים, שתדיר היו ביניהם קרָבות ומלחמות, לא היתה אפשרית לשון אחת באמת, ואם אפשר לדבר על אדות לשון אחת קדומה, הוא רק בבחינה כללית של רב אוצר המלים ומשמעותיהן ושל הצורות הדקדוקיות של הלשון [2]. אבל, בודאי גם בזו הלשון הקדומה היו כבר קצת סגֻלות מיֻחדות ללשון כל חבורה וחבורה, ללשון כל שבט ושבט, ואלה הסגֻלות, שהיו בודאי קלות בתחלתן, הלכו ו נ ס ת ג ל ו יותר ויותר עד שאֹפן הדבור של כל חבורה וחבורה נהפך ברבות הזמנים ללשון מיֻחדה. ובודאי שום אחת מאלה הלשונות השמיות שהיו אחר כך לא היתה אותה הלשון הכללית שדברו בני שם קדם שנפלגו לגוייהם וללשונותיהם. כל אחת ואחת מהן ירשה חלק גדול מהנחלה הכללית, אך לא כל מה שירשה זו ירשה זו, ולא מה שעזבה האחת עזבה גם השניה, ומה שירשו כלן, לא כלן שמרו בהויתו במדה אחת. האחת, מפני מסבות דברי הימים שלה, מפני המקום

הלשון שבו הסכים הבורא עם האדם.

ו ר " ע מ ן ה א ד ו מ י ם במאור עינים, אמרי בינה, ראש פרק נ"ז

כי עם המצא בעדת חכמינו הראשונים, כמו שיתבאר בסמוך, מי שחשב כי שבעים הלשון כלם היו גם לפני דור הפלגה, הנה הדעת הגובר ואשר בפי כל ישרים יתרומם הוא, כי רק בימי פלג נתחדשו כרצון האלהים, ועד העת ההיא לא היה בעולם רק לשון הקדש.

[הוא] מסכים ל ה כ ו ז ר י [(מאמר ב', סח)], כי היו לאברהם ולזרעו שתי לשונות, עברית לדברים שבקדשה וארמית דברים של חֹל.

[1] בגליון:] ועי' המקורות במאור עינים, אמרי בינה, פרק נ"ז.

[2] בפתקה רשם המחבר:]

אדות השרשים הקדומים של השמית הקדומה:

...wie ich überhaupt auf die Reconstruirung der semit. Wurzelbedeutung (bei Stämmen kann man schon die Grundbedeutung eher sicher erschliessen)—immer weniger gebe; erstens führt sie uns in eine Periode des ursemitischen, von der wir schon grammatisch viel zu wenig, eigentlich gar nichts, wissen, und zweitens, wer sagt uns, ob nicht sehr viele der Formen aller dieser mit ziemlicher Sicherheit zu reconstruirenden Wurzeln, ganz concrete Bedeutung hatte (so kann ja s a k dorn u. dorndickicht geheissen haben; bewiesen kann es nie werden). (Hommel, Die Namen der Säugethiere, 426)

והסביבה שנדחתה שמה, שמרה את הירֻשה יותר בצורתה הראשונה, והאחרת פחות, האחת יותר זמן, והשניה פחות זמן. ואם רצוננו לדעת מה היתה צורתה של הלשון הקדומה, הכללית, קדם דור הפלגה, שממנה נסתעפו אלו הלשונות האחיות, אין לנו יסוד נכון שנוכל לסמך עליו, זולתי מה שהוא משֻתָּף לכלן. כי רגלים לדבר, שמה שהוא משֻתף בלשונות, שקצתן נתרחקו זו מזו מיד אחרי דור הפלגה, וכמעט לא היו יותר במגע ומשא זו עם זו, הוא דבר שבא לכלן בירֻשה מהאֵם המשֻתפה לכלן. וזה המשֻתָּף הוא: חלק גדול מאוצר המלים, הסגֻלה של שלשיות השרשים, ר״ל שרב השרשים בנוים משלש אותיות, מציאות האותיות הגרוניות, הדרך לבנות שמות ופעלים, החשיבות של שנוי התנועות בתוך אותיות השרש, וקצת צורות דקדוקיות מיֻחדות [1].

ואף על פי כן, גם זה עוד איננו יסוד ברור בכל פרט ופרט. קצת מהדברים המשֻתפים לכלן יחד אינם אולי אלא מקרה, או תולדה טבעית מעצם טבען המשֻתף של אלה הלשונות, שנולדה אולי בכלן אחר כך, ולא היתה כבר במציאות בהלשון הקדומה. ומה שהן נבדלות בו זו מזו, כבר נתברר שאיננו ראיה שזה לא היה בהלשון הקדומה, אלא שזה אולי אותו החלק שזו או זו מהלשונות לא ירשה מראשית פרישתה. בפרט באוצר המלים אין העדר מלה מן המלים באחת הלשונות סימן שזו המלה איננה שמית כשרה של הלשון השמית הקדומה, כי אפשר שזו המלה נאבדה מאותה הלשון שהיא איננה בה, ובפרט שמרֹב הלשונות השמיות לא נשאר לנו אלא חלק קטן. ואפילו מלה שברֹב הלשונות השמיות יש במקומה מלה משֻתפת לכלן, עוד אי אפשר [להוכיח מכאן], שהיא אינה שמית ולא היתה בלשון השמית הקדומה, כי אולי היו בלשון ההיא שתי מלים נרדפות לדבר אחד, ושמרו רֻבן המלה היותר רגילה ואחת מהן הפחות רגילה.

מכל האמור למעלה אפשר להעלות שתי מסקנות ברורות:

שום אחת מהלשונות השמיות הידועות לנו איננה הלשון השמית הקדומה בעינה.

אין לנו יסודות נכונים, שעליהם נוכל לחזור ולבנות את זו הלשון השמית הקדומה, כמו שהיתה לפני דור הפלגה.

אבל, אם שום אחת מהלשונות השמיות איננה הלשון השמית הקדומה שלפני דור הפלגה, אין ספק בדבר כי בקצתן נשמר יותר מבקצתן אוצר המלים והצורות הקדומות של הלשון השמית הקדומה, ואותה הלשון השמית, שבה נשמרו יותר מכל זה מבכל שאר אחיותיה, היא היותר קרובה להלשון השמית הקדומה.

איזו היא אפוא הלשון השמית שתוכל להתגדר במעלה זו?

על שאלה זו אשתדל לִתֵּן תשובה בסעיף הבא.

ג. הלשון היותר קרובה להלשון השמית הקדומה

מהלשונות השמיות הידועות לנו הקרובה בהן להלשון השמית הקדומה היא אותה הלשון שבה נשמרו יותר סגֻלות קדומות ויותר צורות קדומות.

---

1) בכלן אותיות הגוף בעבר בסוף הפעל ובעתיד בראש הפעל, והוא לפי טבע הדבר, בהעבר המעשה כבר אחורי המדבר ובעתיד המעשה לפניו.

אך מה הוא התבחין הנכון לסגֻלה מן הסגֻלות ולצורה מן הצורות שלפיהו נוכל לדון ולהחליט, אם זו הסגֻלה וזו הצורה היא קדומה או אין?

כבר ראינו כי הסכמת כל הלשונות השמיות בדבר מן הדברים אינה ראיה ודאית שהוא קדום, כי אפשר שנולד בתוך כל הלשונות אח״כ בכח טבע הלשונות, וכמו כן העדר דבר בקצתן אינו ראיה ודאית שהוא אינו קדום, כי אולי נאבד מאלה הלשונות בזמן מן הזמנים. אבל יש שלשון אחת בעצמה נותנת לנו רמזים וגם סימנים מְבהקים על דבר מן הדברים אם הוא קדום בה או מזמן מְאחר. אלה הרמזים והסימנים יש שאנו ראים אותם במעמד האותיות של צרופי המלים של הלשון, ויש מהם מתגלים לנו בהתנועות הקוליות שלהן, ובבחינה זו הלשון העברית נתנת לנו עדיות חשובות מאד גם בצרוף האותיות של קצת שרשיה וגם בתנועות הקוליות ובצורות הדקדוקיות שלה.

דבר ידוע הוא, כי השרשים הכלולים יחד בגזרת נחי פ״י הם משני מינים מתחלפים. קצתם הם נפ״י אמתיים, ר״ל מעקרם, מראשית ברייתם, ולכן יוד פ״פ שלהם מתקַימת בכל הבנינים, וקצתם אינם נפ״י אמתיים מעקרם, מראשית ברייתם, כי בתחלה היו נפ״ו, ורק אח״כ, בזמן מן הזמנים, היה קשה על המדברים עברית להתחיל שרש בקול הוָו, נשתנה קול זה אצלם בקול יוד, כשאין לפניו אות אחרת, אך נשאר הקול הזה בהויתו במקום שאינו בראש התיבה, כמו: ילד הוליד, מולד; ישב הושיב, מושב, וכיוצא בהם. מן ילד נשארה עוד בעברית המקראית בעצמה שארית מן פ״ו, והוא השם וָלָד.

וכך הדין בנחי ל״ה. נל״ה אמתיים, מעקרם, מראשית ברייתם, יש בלשון רק מעט ורֻבם ככלם הם נל״י מעקרם, ולכן בנטיות השמות והפעלים, כמו בנה, בנית, בנין, וכיוצא בהן.

אין ספק בדבר, כי נחי ל״א לא היו בזמן קדום נחי ל״א, ושרשי ל״א לא היו נבדלים בכלום משרשי ל״ב, ל״ג וכדומה, כי גם קול האלף בסוף הברה היה בזמן קדום יוצא במבטא גם בעברית, וגם בקצת שרשים באמצע, ראש, רָאשי. רק אחר כך, מפני הקשי להוציאה במבטא בסוף ההברה, נחה בפי המדברים עברית, ולכן היא נכתבת גם כשאינה נקראת. אבל זו נחות האלף בסוף ההברה אינה דבר חדש בה מזמן מאחר, כי אם נתחדש בה כבר בזמן שהלשון קבלה את צורתה הקבועה, וראיה לדבר הכתיב חסר של קצת נחי ל״א בנכח עבר וכיוצא בזה, ומפיק אלף לא נשאר אלא בקצת מקומות.

השתנות התנועות של משקל פֶּעֶל ופֹּעֶל בנטיות לפִעלו וכו׳ ופָעלו אי אפשר לבאר באור טבעי, אלא שבתחלה היו פִּעל, פֻּעל, כמו שאבאר בחלק הדקדוק. אלא שכאן יש מקום לטוען לטען על כל אמתות הנקוד של המסורה, אעפ״י שכבר הוכיחו רב החכמים בזמננו אמתותה מזמן חיי הלשון. אך יש סימנים בעצם הלשון, שכבר בזמן קדום התחילה בה הנטיה של קול פתח ארך לקול חלם ארך, שבתחלה אמרו רָאש ואחר כך, אבל כבר בזמן קדום, אמרו ראש, כמו שיבֹאר כל זה בחלק הדקדוק. [1]

---

[1] בשולי הגליון:] מספר הבנינים, בעברית היו יותר, קצתם נתמזגו יחד, התפעל גם השתפעל, ולכן התפלל [?] ובערבית כל הבני ם.

יש סימנים מבהקים, כי בתחלה היה נהוג בלשון עברית גם סימן רבים פ נ י מ י, ר״ל לא ע״י הוספת ־ִים־וֹת, אלא על ידי שנוי בתנועות, למשל מן יחיד עֶבֶד רבים עֲבָד, ואח״כ גבר סימן הרבים החיצוני ונתפשט בכל הלשון ונוסף על סימן הרבים הפנימי. כבר העיר [על כך G. Kampffmeyer, ZDMG 1900, 658, ומה שהעיר ע״ז Ed. König, Hebr. u. Sem., דף 118, אינו מכריע.

וכך רגלים לדבר כי רבוי הזוגי היה נהוג בתחלה בעברית בכל דבר ואחר כך נצטמצם השמוש במ״ז רק להאברים הזוגיים ועוד דברים מעטים [1].

ועוד סימנים אחרים, קצתם פחות מבהקים ואינם יכולים לשמש בתור ראיות מוכיחות, אך יכולים ל ח ז ק את הראיות האחרות, מנו חכמים בלשון עברית בעצמה, שהם מעידים עדות מספקת, כי בתחלה היו נהוגים בה דברים שנשתנו א ח ר י כ ך , אבל לא בזמן מאחר, אלא בזמן קדום, כשקבלה הלשון את צורתה הקבועה, ה ע ב ר י ת.

וכשבקשו החכמים בכל הלשונות השמיות, מצאו, כי אעפ״י שבכל אחת מהן נמצא מקצת מהדברים הקדומים האלה, באחת מהן נשמרו יותר ממה שנשמר בכל אחת מהן.

זו הלשון היא — ה ל ש ו ן ה ע ר ב י ת.

מהדברים המנויים למעלה, בערבית: השרשים פ״ו נשארו פ״ו, פ״י נשארו פ״י והאלף יוצאת במבטא גם במלים שבעברית כבר נחה, היא אלף ה מ ז ה, משקלי השמות נשארו בצורתם הקדומה, סימן מספר רבים הפנימי ומספר הזוגי נהוג בו במדה רבה וכיוצא בזה.

ובתוך הלשון הערבית בעצמה יש ראיות מוכיחות, כי אלה הסגֻלות והצורות שנמנו למעלה הן באמת קדומות, וזה מונח בטבע הלשונות השמיות שהן ברבות הימים משתנות. כי אלה הסגֻלות והצורות הן בכל תקפן בלשון הערבית הספרותית ה ע ת י ק ה, אך בלשונות ההמוניות המְדַברות שהן ה ש ת ל ש ל ו ת מהלשון הספרותית הקדומה, קצת הצורות של הלשון הספרותית אבדו וקצתן נשתנו [2] והן הרבה יותר דומות להלשון העברית מהלשון הספרותית. קצת החכמים החדשים ובפרט Vollers הטילו ספק בקדמות קצת הצורות של הלשון הספרותית ואמרו שהן מ ל א כ ו ת י ו ת , תקון הסופרים הערבים וחכמיהם, אבל, אפילו אם נודה כי בקצת הצורות הוסיפו החכמים הערבים משלהם, רֹב החכמים בני סמך מסכימים, כי הלשון הספרותית הערבית היא הלשון העתיקה של הערבים ורבן ככלן של הצורות שלה היו משמשות באמת בחיי הלשון אצל הבדויים המדברים ערבית.

---

(1) [בשולי הגליון:] אבל אולי הדבר להפך, כי רבוי השמוש במ״ז הוא סימן של זמן מאחר, כי אפשר שהזוגי נוצר בתחלה כאות רק להאברים ה ז ו ג י י ם ונתפשט אח״כ גם על דברים אחרים י ו ת ר ו י ו ת ר .

(2) [לדוגמה רשם כאן המחבר:]

בערבית ההמונית, אעפ״י שקצת שרשים יצאו מהשמוש, אבל נשארו מהם שרידים, ניצוצות, בשמות וכדומה:

Während das ältere وقد (וקד) in der Vulgärsprache ganz durch قاد (קאד), — statt أقاد (אקאד) —, fut. je:īd (יָקִיד) [הרי מבטאים א במקום ק] verdrängt ist, hat es sich in dem Derivat mistauqad, foyer,... erhalten (Vollers, Beiträge zur Kenntnis der lebendigen arabischen Sprache, ZDMG 41, 396).

וסבת הדבר היא, כי זו הארץ, ערב הפנימית, ששם מצא לו מנוח חלק ממדברי הלשון השמית הקדומה, בהיותה רחוקה ומהצד מהארצות ששם נהיו הזעזועים הגדולים של מארעות דברי הימים, נשארה שקטה, והעם היושב בה שקט שם אל שמריו ולא הוערה מכלי אל כלי ולכן לא נזדעזע רוחו, לא התנועע, לא התקדם, לא עלה, אף לא ירד.

ולכן אפשר להחליט בודאות, כי הלשון היותר קרובה להלשון השמית הקדומה היא הלשון הערבית. [1]

ד. מחלקות הלשונות השמיות [2]

הדמיון בין הלשונות השמיות הוא כל כך גדול ונראה לעינים, שקצת החכמים אמרו שבאמת אינן לשונות נבדלות אלא שנויים מקומיים (Dialecte) של לשון אחת. Ed. Meyer בספרו Geschichte des Altertums, מהד׳ 2, I, עמ׳ 357) בדברו על השמיים [אומר]:

> Ihre Sprachen sind aufs engste verwandt und nicht sowohl selbständige Sprachzweige wie die grossen Gruppen der indogermanischen Sprachen, sondern eher D i a l e k t e einer einzigen Sprachgruppe, oder

---

(1) בפתקה רשם כאן המחבר:]

Am reinsten tritt er (der sem. Typus) uns in Arabien entgegen; und ebenso hat sich hier der Lautbestand und zum Teil a u c h d e r g r a m m a t i s c h e B a u d e r s e m i t i s c h e n S p r a c h e n bis auf die Gegenwart a m r e i n s t e n und d e r W o r t s c h a t z a m v o l l s t ä n d i g s t e n erhalten, wenn es daneben selbstverständlich auch hier so wenig wie überall im Leben der Sprache an Neubildungen fehlt. Die Sprachen der sesshaften Semiten zeigen dem gegenüber überall einen starken und ständig fortschreitenden Verfall und einen Verlust an dem ursprünglichen Wortschatz und gramm. Bau, der durch Neubildungen keineswegs ausgeglichen wird. Und zwar tritt uns diese lautliche Zersetzung am stärksten gerade bei dem geschichtlich ältesten semit. Dialekt, dem babyl., entgegen. Das viel später auftretende Hebräisch weist, entsprechend dem erst vor unsern Augen sich vollziehenden Übergang der Bevölkerung zu voller Sesshaftigkeit, einen weit reineren Lautbestand auf (der in d. hebr. Schrift nur teilweise Ausdruck gefunden hat), während das Phönikische und vollends das Aramäische wieder eine weit stärkere Abschleifung zeigen. Und der gleiche Prozess wiederholt sich dann bei denjenigen arab. Stämmen, die in Kulturländern sesshaft geworden sind... (Ed. Meyer Geschichte des Altertums, 2. Aufl., I, S. 357).

Der Konsonantenbestand des Semitischen liegt bekanntlich am vollständigsten bei den Sabäern vor; das Schriftarabische hat bereits einen der vielen s-Laute verloren, und im Aethiopischen vollzieht sich der weitere Rückgang des Konsonantismus vor unseren Augen (שם, 359).

(2) בשולים רשום:]

תכונתן של הלשונות השמיות. כמעט כללי שני זמנים, עבר ועתיד. ולא יצרו תוספות לגונים חדשים של השרש וצריך לכל גון שרש מיחד וכמו״כ לפעלת סתירת הפעלה, כמו de בהרומניות, ent בגרמנית, ras בהסלויות.

vielmehr verschiedene Entwicklungsstufen der im wesentlichen sowohl in ihrem grammatischen Bau wie in ihrem Wortschatz einheitlichen semitischen Sprache.

זו קצת הפריזה על המדה, בפרט אם נכניס לתוך זה הגבול גם את הלשון האשורית ואת הלשון האתיופית ותולדותיהן, אבל גם Th. Nöldeke במהדורה החדשה של מחברתו על הלשונות השמיות שבמחזור המדעים האנגלי Encyclopaedia Britannica משנת 1911 (Semitic Languages) אמר:

The more ancient Semitic tongues differ from one another scarcely more than do the various Teutonic dialects.

וזה הדמיון ביניהן אינו במדרגה אחת בין כל אחת מהן לשאר אחיותיה, ויש דברים שאחדות מהן משתתפות בהם, ואינם בזולתן. ויש דברים, [ש]משתתפות בהם לשונות מחבורות קצת רחוקות זו מזו, ולשונות יותר קרובות נבדלות בהם מהן. בעברית וערבית משמש סימן הידיעה בראש התבה (ה בעברית, אל בערבית), ובארמית, שהיא יותר קרובה בהרבה דברים לעברית יותר מהלשון הערבית, משמש אלף הידיעה בסוף התבה, וכך בקצת צורות דקדוקיות בפעלים ושמות. אבל לא בכל דבר אפשר לברר, אם הדמיון או ההבדל הוא עקרי, שבא לכל אחת מהלשונות מעצמה, או שהאחת שאלה מאחותה, או שסגלה אחת נאבדה מאחת מהן בפעלת לשון זרה לא שמית.

מכל מקום, קצת סגלות עקריות, שמצטינות בהן קצת לשונות האלה, מקצתן הן יסוד מספיק לחלק את כל הלשונות השמיות לשתי מחלקות, או לשתי חבורות, החבורה הדרומית, שבה הלשון הערבית והאתיופית וסעיפיה (סבאית, חימירית וכו' גז וכו'), והחבורה הצפונית, שבה האשורית והארמית, העברית והכנענית (ואתה המואבית[1] והאדומית).

ואלה הלשונות של כל חבורה וחבורה לא פרשו מהלשון השמית הקדומה בבת אחת, בזמן אחד, אלא קצתן פרשו בזמן קדם אחיותיה של אותה החבורה ונתרחקו מאחיותיהן יותר ממה שנתרחקו מהן הלשונות של החבורה השניה. אלה הלשונות הן: אשורית, ערבית, ארמית, כנענית[2], מואבית.

---

(1) בנוגע] ללשון מואב [שהיא קרובה מאד לעברית רשם המחבר על פתקה:
כי המדרש חשב שבלעם דבר עברית ברור מזה:
ויאמר בלעם לאתון כי התעללת בי, אעפ"י שמדבר בלשון הקדש גוי לשונו סרוח (מדר"ר במדבר כ').
א"כ בלעם דבר להאתון בלה"ק.

(2) על פתקה:]
הכתבות שלהם [(של הכנענים)] כמעט כלן הן מאחרי המאה הששית מלפני הנוצרי ורבן מאחרי ארבע מאות שנה, וכבר התקלקלה. בתור לשון פלחים חי[ה] באפריקה הצפונית עד חמש מאות שנה אחר הנוצרי.
[בדבר לשון ארץ כנען בימי לוחות עמרנה רשם לו המחבר רמז למחקרו של F. Böhl, Die Sprache der Amarnabriefe, 1909 [ולספרם של] Schrader-Winckler, Die Keilinschriften und d.Alte Testament, מהדורה ג', עמ' 652.

והנה כבר אמרתי, כי מבוא זה אינו מחקר שלם בפני עצמו לכל הלשונות השמיות. זה מבוא להמלון של הלשון העברית, ואין בו מקום אלא להשקפה כללית על הלשונות השמיות, כהקדמה לדה"י של הלשון העברית, ולא אכנס קצת יותר בפרטים אלא באותן הלשונות החשובות ביותר להלשון העברית ולהמלון הנכחי.

ה. הלשון האשורית

זו הלשון שדברו האשורים והבבלים, שישבו בארצות ארם נהרים. כשנשמדו האשורים והבבלים מתה גם לשונם ומה שנחקק בלשון זו בעט נקבר במעמקי אדמה, ולא נשאר זכר ממנה עד הזמן החדש, אלא שמות אחדים של מלכיהם ושריהם בדברי הימים של היהודים, ומלים אחדות בתוך הלשון העברית.

ויהי בשנת 1472 למספרם, ויעבר איש ויניציה אחד, יושפט בַּרְבָּרו שמו, למסעיו, ויבא עד חרבות העיר העתיקה פֶּרספוליס בארץ פרס וירא צורות כתב מְחֻקות בסלע, שצורת מסמר או יתד להם, קצתם עומדים וקצתם שוכבים וקצתם נטויים, ויודיע את הדבר בעולם בשובו ממסעו. וכמאה וארבעים שנה אחריו בקר את החרבות האלה איש איטלקי אחר פייטרו דילה וַלֶּה (Pietro della Valle) ויעתיק מקצת מהציונים האלה ויפרסמם בספר מסעיו, וכמאה שנה אחריו פרסם האנגלי Sir John Chardin העתקה שלמה מחֲרֻתָּה אחת קטנה מהחרבות ההן, ואז התחילו חכמי אֻמות העולם לאמץ כחם לקרא את הכתב הזה, ולא יכלו, עד שבא החכם הדני כרסתן ניבוהר (Carsten Niebuhr) בשנת 1765 ויעתיק את הכל העתקה מְדיקה וברורה מאד, ובשקידה רבה ובארך רוח התבונן להציונים אשר לפניו, ויערכם זה לעמת זה עד שעלה בידו להבדיל שנים וארבעים ציונים נבדלים ואף נגלה לו, כי אעפ"י שעצם הציונים שוים בכל החרֻתות, בכל זאת יש בהן שלש שִׁטות של צרופי הציונים, ויבדל את החרתות בשלש מחלקות לפי שלש שטות הצרופים [1].

---

(1) בגליון:] דה"י, איך נגלתה הלשון ותכונתה הכללית.

[כנראה התכַּון המחבר להשלים את פרשת פענוח כתבי היתדות הקשורה ביהוד בשמות של Grotefend ו Rawlinson, ולכתב על גלוי הלשון האשורית־בבלית (אכדית), שחלוציו היו Rawlinson, Hincks, Sayce והיהודי J. Oppert.

על דבר יחס האשורית וכן על יחס הארמית והעברית ללשון השמית הקדומה רשם לו המחבר רק דעות אלו על התרחקות הלשונות הנזכרות ממקורן:]

Die wenigsten Ueberreste älterer Sprachstufen weist das Aramäische auf, „diese ärmste und herabgekommenste aller semitischen Sprachen", wie noch Ewald (Ausführliches Lehrbuch d. hebr. Sprache, S. 35) sie nannte, die fortgeschrittenste, wie wir wohl heute sagen müssen (H. Bauer, Die Tempora im Semitischen, — Beitr. z. Assyriologie, Delitzsch u. Haupt, 8, 45).

...das aramäische, hebräische u. assyrische, welche, nachdem die sie redenden Völker früh in den Strom der Geschichte verwickelt und in ihm fortgetrieben wurden,

nothwendig auch rascher ihre alten Formen abschliffen (F. Hommel, Die Namen d.. Säugethiere, S. 18).

[במקום] רבוי אותיות הגרון, וכמו"כ אותיות זסשר"צ, בלשון אשורית מפני שנתערבו עם לא־השמיים, השומריים, נטשטשו רב הגרוניים, [ויש] רק ש אחד. [וכן נתרחקה האשורית משאר הלשונות השמיות גם בצורת הפעל, לדעת] Brockelmann [בספרו] Die semitische Sprachwissenschaft, עמ' 23:

Als das Babylonische sich vom Gemeinsemitischen trennte, war dort die Ausbildung der beiden Zeitformen noch nicht abgeschlossen. Das erst in der Bildung begriffene sogenannte Perfekt geriet im Babylonischen ganz unter den Einfluss des ältern Imperfekt und übernahm von diesem die präfigierende Flexion (S. 23).

הלשון העברית

[מאימתי דברו עברית?[1]]

[חכמינו אמרו על] מקור היהודים: מפני מה גלו ישראל לבבל יותר מכל הארצות כולן, מפני שבית אברהם אביהם היה משם. משלו משל למה הדבר דומה, לאשה שקלקלה על בעלה. להיכן משלחה? לבית אביה (תוספתה ב"ק ו, 3).

[ובאיזו לשון דבר אברהם אבינו בבבל?] יהודה הלוי בהכוזרי ב, סח [אומר], כי אברהם דבר ארמית ועברית:

וכבר היה אברהם מדבר בארמית באור כשדים שהארמית היא לשון כשדים, והיתה לו העברית לשון מיוחדת לשון הקדש והארמית לשון חול.

[אבל לפי דעת חוקרים שונים דבר גם אברהם אבינו באור כשדים בלשון אשור ובבל, ויש שחושבים] שהיהודים דברו אשורית עוד בארץ כנען. [כך אומר] Prof. Sayce בHomiletic Review, 1910, נדפס גם ב The Reform Advocate, 20 באוגוסט 1910, עמ' 27 — 32:

> Archaeological discovery, however, has compelled us to alter our views. First came the discovery of the Tel-el-Amarna tablets which showed that in the Mosaic age the literary language of Canaan was Assyrian and its script was cuneiform. Then came excavations in Palestine, from which we learned that the Assyrian language and script formed the medium even of trivial correspondence between the petty sheiks and inhabitants of the Canaanitish cities and that this continued to be the case after the fall of the Egyptian empire in Asia...
>
> Archaeological discovery has shown that before the Davidic era there is no trace of the Phenician alphabet in Canaan, while it has also shown that the system of writing employed there was cuneiform and the literary language Assyrian.

[ועמו מסכים] דוד נימרק בלוח המפתחות שבסוף ספרו Geschichte der jüd. Philosophie d. Mittelalters, II, עמ' 477, [באמרו:]

[1) סעיף זה סדרנו על פי תכנית המחבר ורשימותיו הבודדות.]

> Er (Sayce) macht es sehr plausible, dass die Israeliten selbst noch in Kanaan, bis zur Zeit Davids, sich der assyrischen Sprache und der Keilschrift bedient haben.

[על ידי כך חוזר בו נימרק מדעתו שהביע מקדם בספרו ושהיא גם דעת רבים מן החכמים, שהאבות דברו עברית, בין שהביאו לשון זו אתם ובין שלמדו אותה מעמי כנען. וזה לשונו] שם II, עמ׳ 233:

> Ist Hebräisch die Ursprache der Israeliten, oder haben sie diese erst von den Völker Kanaans übernommen? Beides ist möglich...
>
> Mögen die Israeliten in der babylonischen Heimat die altbabylonische Sprache und Schrift gehabt und diese später mit der hebräischen vertauscht... oder schon in Babylon einen besonderen Stamm mit besonderer Sprache (wenn auch nicht Schrift) gebildet haben, alles weist darauf hin, dass wir die babylonischen Elemente in Religion und literarischen Motiven der Israeliten (gegen Goldziher) auf ursemitische Gemeinsamkeit zurückzuführen haben.

[לחכמינו לא היה כל ספק בכך, שלשון האבות היתה לשון הקדש.] כי חכמי התלמוד האמינו כי האבות דברו עברית, נראה ברור ממדרש רבה ויקרא ל״ב, שהאבות לא שנו את לשונם במצרים, ויוסף [אפילו במצרים דבר עברית, כמו שאמרו:] כי פי המדבר — בלה״ק.

[וברור היה גם לקדמונינו ששפת כנען בכלל היתה הלשון העברית וכן] ראב״ע אומר על הפסוק ביום ההוא יהיו חמש ערים וכו׳ (ישעיה יט, יח): מזה נלמוד כי הכנעניים בלשון הקודש היו מדברים.

וכן רמב״ן על הכתוב „כי פי המדבר אליכם:

> בלשון הקודש בלי מליץ, זה דעת המפרשים, והוא תרגום אונקלוס. ויתכן שאמר להם כך לאמתלא ולפיוס, כי איננה ראיה שידבר אדם אחד במצרים בלשון הקודש, כי על דעתי הוא שפת כנען ורבים במצרים יודעים אותו כי קרוב הוא, ואף כי המושל, שדרך המלכים והמושלים לדעת הלשונות.

[וכן] דברי ר׳ אליהו בחור בהקדמתו ל„המתורגמן״:

> וכשבא אברהם לארץ כנען היה הוא וזרעו מדברים שפת כנען שהיא לשון הקדש ממש.

[וגם רב חוקרי זמננו מחליטים שגם בני ישראל מימי האבות הראשונים דברו עברית בארץ. וגם ההגהות העבריות בתוך מכתבי עמרנה הבבליים מארץ ישראל מעידות על שמוש הלשון העברית בארץ בתקופת יציאת מצרים. ואין ספק, שגם בני כנען דברו בלשון זו ולא השתמשו בלשון אשור ובבל אלא כלשון מלכות בין-לאֻמית. ורק על כך חלוקות הדעות, אם למדו האבות את הלשון העברית מפי הכנענים, או הביאו אותה אתם מארץ בבל.]

[על שאלה זו,] אם קבלו היהודים את הלשון העברית מהכנענים אם אין, [כתב Nöldeke בZDMG XXIX (שנת 1875), עמ׳ 325 [בסקירה על ספר היובל ל H.L. Fleischer, ביחוד על מאמרו של B. Stade בדבר יחס העברית ללשון הצידונים]:

Bestrittener ist allerdings noch das andere Ergebniss, dass die Hebräer ihre Sprache nicht erst von den Kanaanitern angenommen, sondern sie schon aus ihrer älteren Heimath mitgebracht haben. Ich stimme auch hierin mit Stade vollständig überein, wie ich mich denn in meinem Artikel „Sprache, hebräische" in Schenkel's Bibellexicon ganz ähnlich ausgesprochen habe.

[לעמת זאת מביע P. Haupt במאמרו Die Schlacht am Taanach בקבץ Studien zur sem. Philologie u. Religionsgeschichte, J. Wellhausen zum 70. Geburtstag עמ' 200 את הדעה, שלא רק בני ישראל אלא אפילו הצידונים (שבאו לדעתו מיון) למדו את הלשון העברית בארץ כנען מפני העם שישב בה מקדם. ואלה דבריו:]

Auch die Phönizier mögen von Griechenland hergekommen sein und das Alphabet von dort mitgebracht haben, und die Amoriter, die sich im Hinterlande Phöniziens festsetzen und von da weiter ausbreiten, mögen eine noch frühere Schicht dieser nichtsemitischen (gegen GA³ 509; MVAG 18,4, S. 100) Einwanderung von Westen her darstellen... Beide nahmen aber die Sprache Kanaans an, ebenso wie die Israeliten ihre aramäische Muttersprache (Gen. 31, 47) für die Landessprache aufgaben.

עד אימתי דברו עברית? [1] [2]

א. מחרבן יהודה

חרבן ממלכת יהודה, שהוא היה שבר מדיני להאֻמה, היה כמו כן שבר לשוני, ובבחינה זו בפרט נכונים דברי החכם האמריקני טש. טורי בספרו החשוב על עזרא (Ch. Torrey, Ezra Studies), שאמר וז"ל:

---

1) מפרק זה לקח המחבר את כל החמר, בהשמטת המחקר המדעי, מראי מקומות וסעדים, למחברתו "עד אימתי דברו עברית?", שיצאה לאור בהוצאת "קדימה", ניו יורק תרע"ט. יש שהשתמש המחבר בעצם לשון ה"מבוא" ויש שבאילו מקומות האריך בבאור בסגנון יותר המוני, מכֻוָן לשדרות רחבות של העם.]

2) קדמונינו לא עסקו בשאלה זו. הראשון שדבר על זה, רס"ג, אמר:

בשנת מאה ואחת שנה לחרבות עיר אלהינו בימי המלך צדקיהו החילונו לטוש לשון הקדש ולספר בלשונות עמי נכר הארץ שלש שנים לפני מלך מלך לבני יון. בימי נחמיהו הפחה וכל מתיו ראה ראָנו מדברים אשדודית וכו'. נגלינו אף אחריו בכל שערי ארץ ואיי הימה. לא היה גוי שלא באו בו נדחינו, גם בתוכם רבינו ילדינו, לשונותם למדנו, ותלט עלגתם על שפר אמרינו ולא נכון כן. נפוצת מזרחה מספרת יונית ושפת פרס, ומצרים הגו חנסית, וגם גלות בני קנז ובני ספרד ישירו נועז, גרי יתת כהם וכלשון עם ועם. יחיל לבינו על זאת וחית רוחינו, כי נעדר נעדר מפינו הגות קדש מעוזינו ותהי לנו חזות כל משאותיו ונאמי דבר פיהו כדברי הספר החתום וכו' (בהקדמה העברית לספרו "האגרון", הוצ' הרכבי, עמ' נד—נה).

בין החכמים אח"כ רד"ק בהקדמת המכלול:

ומיום גלו אבותינו בארץ לא להם בין הגוים ההם וילמדו לשונם וישכחו לשון הקודש עד הרגילו בניהם ובני בניהם עד היום לדבר לשון נכריה ושפה זרה איש ללשונו בארצותם לפי מקומות גלותם בקדר ואדום וכל לאום ולאום.

[והאפודי] במעשה אפוד, פרק ד:

שכבר קרה ללשון העברי מה שקרה לבעליה, רצוני שנדלדלה בדלותם ונתמעטה במעוטם ונשתכחה בגלותם וטלטולם, וכאשר היתה היותר שלמה שבלשונות והיותר רחבה ומסתפקת מכלם כמו שהיה זה מחויב בחק פועלה, שבה כעין בעליה היותר קצרה שבלשונות ולא יספיק הדבור בה לא בשמות ולא בפעלים בהרבה מחלקי הנמצאות ואולי בחלק היותר גדול מהם. וכתב הרב במורה (ח"א פ' ס"א) על השם המפורש: ואפשר שיורה כפי הלשון אשר אין אתנו ממנה היום אלא דבר מועט וכו', וכתב עוד (פרק ס"ז, חלק ראשון) שאנחנו היום בלתי יודעים לשוננו, והחכם בעל הכוזר כתב ג"כ (כוזרי ב', סח) כבר מצא אותה מה שמצא נושאיה וכו'. והנה בשבעים שנה של גלות בבל שכחו קרוב לחצי העם לשונם כמו שאמר: ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם (נחמ' יג, כד), שעור הכתוב: וחצי בניהם מדבר אשדודית וכלשון עם ועם ואינם מכירים לדבר יהודית. ואם בזמן ההוא הקצר קרה להם זה ומה גם עתה בגלות הארוך הזה אשר אָבדו ספרינו וחבורינו רשעי האומות הסכלות ואבדו החכמות הרבות אשר היו באומתנו והיה כל זה סבה לקצור הלשון העברי ומיעוטה. ועוד אחרת חזקה היא שעמדה מנגד גרמה זה, מאתנו היתה נסבה והיא שהמשתדלים בחכמת התורה רצוני בעלי התלמוד הניחו הלשון ההוא הנבחר וכתבו מאמריהם בלשון ארמי ברוב שהוא לשון הקדש שנשתבש. ואולי לא עשו זה בבחירה אבל להכרח, כי נשכחה הלשון אז בזמן חבור התלמוד לפי שכבר חובר התלמוד ביותר מארבע מאות ושלשים שנה

The catastrophe which included the destruction of the Temple and the extinction of the monarchy was indeed a crushing blow etc., but the dispersion

---

אחר החרבן וגלות העם, כי נחתם שנת תתי"א לשטרות שהיא שנת ד' אלפים רנ"ט ליצירה. אבל מה אתן התנצלות לראשוני והנה גם בימים אלה ובזמן הזה ראיתי לאחרונים מחכמי התלמוד והם ההולכים אחרי עקבות הראשונים במשאם ומתנ בישיבותיהם ובעת עסקם בלמוד לא ידברו בלשון העברי לבד, אבל יחברו אליו לשון עם ועם לא ירצו להבדיל בין הקדש ובין החול ואליהם אני קורא: ובניהם חצי מדבר אשדודית אל תקרי בניהם אלא בנאיהם. וגם המלמדים להתינוקות החכמה הזאת ידרכו דרכם ואין מן הפלא ועליהם יאמר הכתוב כפשטו. ולסבה הזאת החזקה נשתכחה הלשון וכמעט אבד זכרה זולת הנמצא ממנה בספרי הקדש אשר להשגחת ה' על הלשון ההוא ועל עמו נשארו על שלמותם ותמותם בתכלית הדקדוק והאמת לא נמצא בם מחלקת בין שני יהודים מהודו ועד כוש. והנה הם גם כן באותו שבעים שנה של גלות בבל כבר התחיל להשיגם ההפסד והבלבול להתיאש האנשים מהם, ומפני שהרגיש בזה השלם ראש לסופרים עזרא הכהן הסופר נער חצנו ושם כל מאמצי כחו לתקן המעות וכו'. וכאשר ראה עזרא הסופר התרשלות האנשים ועצלותם מהעיון בספרי הקדש וכו', התחכם להמציא הנקוד וכו'.

וממה שיורה על קצורנו בלשון העברי, שאתה תמצא כי כל שרשי המלים, שמות ופעלים ומלות הטעם במה שנמצא אצלינו היום ממנו לא יעלה מספרם לשנים אלף ולא יעלה מספר הפעלים מהם לאלף ושלש מאות. ואם תבחין ותחקור זה בשאר לשונות האומות המתחלפות, יעלה מספרם לכפלים ויותר מזה. וממה שיורה על קצורנו בו, סכלותנו בפעלים ושמות הכלים לבעלי המלאכות המתחלפות בחרש ברזל ועצים וזולתם, אשר מציאותם הכרחי להשלמת הקבוץ המדיני אשר לא ישלם זולת הלשון כאמור, ואלה כולם כמעט שלא ימנו מרב ולא נמצא אתנו מהם כי אם מעט שכתבו ממנו במשנה סדר טהרות ואינו כלו לשון הקדש. ושמות הסמים הנפרדים בחכמת הרפואות גם כן עם רבוים לא נמצא אתנו מהם כ"א חלק קטן מאד וזה בסדר זרעים ואינו כלו גם כן לשון הקדש. ואין ספק שזה כלו ידוע היה אצלם כי ספר רפואות שגנז חזקיהו לא היה חסר דבר מכל זה בלא ספק ולא בצלאל ושאר עושי מלאכת ה' במשכן והמקדש היו סכלים בשמות הכלים הרבים אשר היו צריכים אליהם במלאכות ההם ולא בפעלים המורים על כל הפעולות חהן וכן בזולתן מהמלאכות.

דברי ר' אליהו בחור בהקדמתו לה"מתורגמן", [שחלק מהם מובא] במבוא להתנ"ך פוליגלוט של לונדון, דף 19:

ואף כשהיו ישראל במצרים לא עזבוהו (את הלשון) כמו שאמרו רבותינו ז"ל: שלשה דברים לא שנו ישראל במצרים, שמותם ומלבושם ולשונם. וכן כשהיו בא"י ולא היו יודעי לשון ארמי כי אם יחידים העומדים בחצר המלך והראיה מדברי רבשקה, וכשגלו מעל אדמתם ובאו לבבל שכחו הלשון מכל וכל, ככתוב בספר נחמיה, ואף החכמים ויודעי התורה עקר למודם היה בלשון בבלי.

ור' עזריה מן האדומים במאור עינים, אמרי בינה, פרק נ"ז, אמר:

אולם אחרי הכנס ישראל לארץ בימי יהושע אשר כבר הילודים במדבר הטהרו מטומאות המצרים ולעג לשונם באורך שבתם בו וכו', יאמן שכלם גם המוניהם היו מדברים תמיד בלשון הקדש ואנשי חזקיהו אמרו אל רבשקה: דבר נא אל עבדיך ארמית, כי עם היותו נכרי בארצנו שומעים אנחנו, ואל תדבר אלינו יהודית שהוא לשון הקדש באזני כל העם וגו'... ואם ספר אלדד הדני שבא מעשרת השבטים, עם כל מה שכתב עליו הא"ע פרשת שמות, יש קצת אמון בו, הלא אומר בברור שהם וגם בני משה מדברים בלה"ק.

אפס בשבעים שנות הגלות כל המונות ישראל אשר השתקעו בכמה ארצות מן העמים שנו בלי ספק את לשונם ובפרט למדו את הארמי של מדינת בבל וסביבותיה עד כי בהטות צרת הגלות את לב הבנים להוסר מעונות אבותם, אשר בימי בית ראשון בטלו ושכחו את התורה וכו', לא היו להם בגלותם לא ספרים ולא אופנים ללמוד אותה רק בלשון הארמי הידוע להם וכו'. ויהי כי שב ה' לרחמם, התעורר עזרא הסופר והשיב את התורה מזוקקת ומטוהרה בכתבה האשורי ובלשונה הקדוש, אשר כדבר הכוזרי, מאמר ג' סי' ט"ו נשמר בלב הכהנים והסנהדרין בעבור הצורך להורות משפטי צדק. אמנם המון העם ובפרט יושבי הגבולים לא ידעו ולא יבינו רק הנהוגה אצלם בלשון הארמי וכימי קדם הלא ברור הוא בסוף דברי נחמיה, כי למעוט היהודות הנשמר אצל רבים מהם היו קצתם דורכים הגתות ביום השבת ועומסים על החמורים, ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית רק בלשון עם ועם. וכך נשמר הדבור הארמי גם אצל הירושלמיים כל ימי הבית, כי הנה הלל הזקן, מאה שנה לפני החרבן אמר בלשת עם לועז נגד שמיה וכו', על

was a calamity which was far more significant, and whose mark on the heart of Israel was much deeper (עמ' 289) (1.

אין ספק בדבר, כי גם קדם החרבן הזה יצאו רבים מבני יהודה לארצות הנכר, מפני סבות מתחלפות, וכבר התאוננו על זה הנביאים שלפני החרבן [2], אך זו התפוצה שלפני החרבן, גם בכמותה וגם באיכותה לא היתה חשובה ביותר. כמותם של היוצאים מן הארץ על כל פנים היתה מעטה לעֻמת מספר של העם כלו, ואיכותם היתה בודאי גרועה, בודאי רק מדלת העם. וההפך מזה היתה התפוצה שלאחרי החרבן. היא היתה גדולה גם בכמות, אך עוד יותר היתה רבה באיכות. גם הפעם, אמנם, לקחו הבבלים בגולה רק חלק קטן מן העם, לכל היותר כארבעים אלף איש [3], וגם אם נוסיף על זה אותם שהלכו עם ירמיהו למצרים וכו', אבל גם זה הוא מספר מְסֻיָּם בערך למספר העם

דאטפט וכו'. גם היוסיפון לרומיים פ"ח ספר ג' בדברו על הכהנים ובגדיהם אמר: בלשוננו (היינו בארמי הנהוג אז אצלם) הם נקראים כהני, כהנא רבה, מכנסין, כתונא וכו', כמו שזכרתי פ"ט מאמר א', והבאתי דבריו עצמם בפמ"ט מזה המאמר. <פרק ט: „וראה עוד איך הארמי היה נהוג בעמנו עד סוף ימי בית שני, כי הנה היוסיפון לרומיים בדברו על הכהנים ובגדיהם ספר ח' פרק ג' (צ"ל ספר ג' פ"ח ואצלנו הוא פ"ז סי' א[—ג]) כתב וז"ל: בלשוננו נקראו כהני, כהנא, כתונא, המיין מצנפתא, וכו'.. כי המכוון בלשון עברי איננו רק הנהוג אז אצלם שהיה הארמי כמי שכתבנו". ובפרק מ"ט מביא עצם דברי יוסף בתרגום עברי ומביא שם גם דבריו בענין אבנט ושהוא אומר שם: אבל אנחנו בלשון אשר למדנו מן הבבליים נכנה אותו המיין, זה שמו אשר יקראוהו.> ושמואל הקטן פ"ק דסנהדרין (יא.), וסוטה פרק עגלה (מח:), אף הוא אמר בשעת מיתתו: שמעון וישמעאל וכו' (ומביא ענין הבת קול של יוחנן כה"ג ושל שמעון הצדיק וכו') וכו'.

וכן נראה שגם אחר החרבן נמשך המנהג ההוא בפליטה הנשארת בירושלים וסביבותיה כלשון ספרי הזוהר לרשב"י וחבריו, ור' יוחנן חבר את הירושלמי בארמי קלילא וכו', ולשון השטרות ההמוניות גם במשנה ובריתא בנן נוקבין וכו', כמו שזכר בעל ספר כריתות חלק לשון למודים שער ב' סי' ל"ו, אך אין לזכור בענין זה הארמי הנמצא בגמרא דילן וקצת תפלותינו, כי הוא מלשון חכמי בבל וסדרים אשר נתנו שם, כמו שכתבו בעלי התוספות בשם ר"י פ"ק דברכות לענין הקדיש, שהיו שם עמי הארץ אשר לא היו מכירים אלא ארמית שהוא לשונם.

האמנה סביב להרבן שני, ה' הטוב כי לא כלו רחמיו למען לא תשכח תורתו הקדושה ככתבה ולשונה מפי זרענו, נגע בלב כל חכם לב מן התנאים ובפרט רבינו הקדוש ומסרו לנו בין יתר המסורות את לשון הקדש וכתב הקדש על מכונו, הן בתורה, נביאים וכתובים וכו', הן במשניות, בריתות ותוספתות, שכלם מתאימות וכסף נבחר לשון צדיק. גם פעמים רבות יתישר העיון בהלכה מהרגישנו, כי סתם תלמודא יכניס קצת מלות ארמיות בין דברי התנאים שזכרנו. ואפשר כי לחוזק הכונה הזאת הניאו ג"כ את לב ההמון לענין תפלת צבור בשגם היא מאלו הנאמרין בכל לשון, שלא יסדרוהו (ובפרט אשר לעולת התמיד) רק בלשון המפואר שסדרו אנשי כנסת הגדולה ולא בלשון הארמי, כאמרם בברכות ופרק אלו נאמרין: אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי, שאין מלאכי השרת נזקקין לו וכו'.

מחכמי אה"ע הראשונים שחקרו בזה בקשו לדעת באיזו לשון דבר ישו הנוצרי, והראשון בהם היה Isaac Voss וכו', (בדף הרשימות ממחברת ניבויאר).

1) [בעברית:] האיד שהביא חרבן המקדש והשמדת הממלכה היה אמנם מכה שֶׁבֶרֶת, וכו', אבל התפוצה היתה צרה הרבה יותר גדולה והרשם שלה על נפשו של ישראל הרבה יותר עמֹק.

2) ישעי' יא, יא־יב, ועוד.

3) במלכים ב' כד, יד, נאמר: והגלה (מלך בבל) את כל ירושלם ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל עשרה (קרי: עשרת) אלפים גולה וכל החרש והמסגר וכו'. ושם שם, טז: ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים והחרש והמסגר אלף. אם כן יחד תשעה עשר [(כך בכ"י)] אלף. ובירמי' נב, כח־כט נאמר: זה העם אשר הגלה נבוכדראצר בשנת שבע יהודים שלשת אלפים ועשרים ושלשה. בשנת שמונה עשרה לנבוכדראצר מירושלם נפש שמנה מאות שלשים ושנים.

בזמן ההוא, שמספרו היה לכל היותר... 1). אך העקר, כי כל אלה היו ראשי העם, גדוליו, שריו, גבוריו, החרש והמסגר, ומה שנשאר בארץ לא היה, כמו שמעיד הכתוב בעצמו, רק דלת העם.

הגוף של האֻמה נחלק עתה לשנים. החלק הגדול של זה הגוף נשאר עוד אמנם בארץ, אבל זה היה גוף בלי ראש, בלי נפש. גם כחם החמרי של אלה דלת העם לא היה גדול, ועל אחת כמה וכמה כחם הרוחני. החלק השני, פחות בכמות, אבל גדול ורב האיכות, השרים ורבי המלכות שנשארו בחיים וכל גדולי העם, נדח רֻבו בבלה ומקצתו למצרים.

וברצוננו לדעת, מה לשון דברו עתה היהודים, עלינו להתבונן לשני חלקי האומה: להשארית שנשארה על אדמת האבות, ולהחלק שנדח מאדמה זו וישב בגולה.

מה היתה לשון השארית על אדמת אבות?

שום עדות לא נשארה ולא נשמרה לנו מהזמן ההוא, כמו בכלל אדות חיי שארית זו, כך גם אדות לשונם. כל מה שנוכל להגיד בענין זה הוא רק על פי אֹמד הדעת, אך יש שאֹמֶד הדעת הוא יותר ודאות מעדות מפֹרֶשֶׁת היותר כשרה.

ברית כרותה לאדם שיהא דָבֵק בלשון שהוא מדבר מרֹך ימי ילדותו ובה הוא חי רב שנותיו. זה הרגש חזק פחות או יותר אצל קצת האדם מקצתם ואצל קצת האֻמות מקצתן, אבל זה רגש טבעי קבוע בנפש כל אדם וכל צבור אנשים, והנסיון של דברי הימים כמו גם הנסיון היומי מעידים, ששום צבור, יהי איזה שיהיה, אינו עוזב את לשונו בבת אחת ועל נקלה. אפילו בתנאים היותר קשים ורעים לזו הלשון.

ולכן אין ספק בדבר, כי זה הצבור הקטן, הדל, שנשאר בארץ ישראל אחרי השבר המדיני הגדול, התמיד לדבר את לשונו, אותה הלשון העברית שדבר קדם החרבן, אותה הלשון [ששמע] מפי ירמיהו ומפי חנניה בן עזור ויתר הנביאים.

אבל, גם בזה אין ספק, כי גם על אדמת קדש זו של לשון הנביאים, קמה צרה לזו הלשון, היא הלשון הארמית, ומעט מעט התחזקה צרתה של הלשון העברית והחלה להצר צעדיה בכל עבר ופנה.

מצפון נפתחה הרעה. הנכרים שהושיב סנחריב בגליל אחרי חרבן ממלכת יהודה היו רֻבם ארמיים ודברו ארמית, והלשון הארמית היתה גם לשון השררה ששלטה שם בשם מלכות בבל. הצבור היהודי נתמעט ברבות הימים בחלק הזה של הארץ שהיה לפנים ממלכת ישראל, והשארית שנשארה פה התערבו מעט מעט עם הנכרים ישבי הארץ ולשונם גם היא מעט מעט הלכה הלֹך והתקלקל, הלֹך וקבל לתוכה מלים מהלשון הארמית וגם קצת צורות דקדוקיות של הלשון הארמית. אך כל זמן שממלכת יהודה עמדה בתקפה, היתה היא חומת ברזל להלשון העברית בפני הלשון הארמית, ולא עוד, אלא שכֹּח החיים של הלשון העברית ביהודה חזק גם את הלשון שבפי הצבור היהודי בגליל שתוכל לעמֹד על

[1) המחבר לא הספיק לרשם את המספר ודעות החוקרים חלוקות.]

נפשה. ואולם עם נפילת חומת ירושלם נפלה גם חומת לשונה של ירושלם, והלשון הארמית התחילה לסל לה מסלה גם אל תוך יהודה.

גם מדרום התחילו נכרים להדחק לתוך נחלת ישראל, כמו שנאמר: הנני אליך הר שעיר ונטיתי ידי עליך ונתתיך שממה ומשמה וכו׳ יען היות לך איבת עולם ותגר את בני ישראל על ידי חרב בעת אידם וכו׳ יען אמרך את שני הגוים ואת שתי הארצות לי תהיינה וירשנוה וכו׳ (יחזקאל לה, ג—י), כה אמר אדני ה׳ אם לא באש קנאתי דברתי על שארית הגוים ועל אדום כֻּלא אשר נתנו את ארצי להם למורשה בשמחת כל לבב בשאט נפש (שם לו, ה). אבל, אפשר שהאדומיים לא הזיקו הרבה להלשון העברית, מפני שגם לשונם הם היתה כמעט עברית, כמו שכבר בארתי בחלק הלשונות השמיות בפרק הלשון האדומית. ומכל מקום אולי גם לשונם של האדומים גרמה קלקול להלשון העברית, מפני שאפשר שגם היא בעצמה כבר נתקלקלה בזמן הזה. וסכנה יותר גדולה מזו התחילה מרחפת על הלשון העברית ביהודה מצד השררה הבבלית שהיתה עתה גם ביהודה, וכל שרי הממשלה דִבּרו בודאי ארמית, כמו שאנו ראים זה אחר כך בזמן שיבת גלות בבל.

במעמד זה ובתנאים אלה בודאי לא היה בלשון העברית די כח לעמד בפני צרתה הארמית שלא תגע בנפשה, ועל כרחה היה עליה לִוַתר קצת על עצמיותה, גם באוצר המלים ואפילו בקצת צורות דקדוקיות, אבל כל זה לא יכל להעשות בבת אחת, בזמן קצר אלא מעט מעט.

גם אדות לשון הדבור של הגולה היהודית בבבל אין לנו עדות מפֹרֶשֶׁת, אבל גם פה אנו יכולים לדון במדרגה גדולה של ודאות על פי אמד הדעת, ואם אין לנו ראיות ברורות חיוביות, על כל פנים יש קצת ראיות שליליות, שהן יחד עם אמד הדעת עושות את הדבר לודאות גמורה.

בגולה הבבלית נמצאו הגולים היהודים בארץ ארמית, באויר ארמי. הלשון האשורית היתה לשונם של המושלים, של חצר המלכות ורבי הממשלה, אבל רב המון העם דבר ארמית וגם הממשלה השתמשה בלשון הארמית בעניני הרָשות, אולי בפרט מפני שהכתב האשורי היה קשה ולא נח לשמוש הכללי של עניני יום יום, ובהיות שהלשון הארמית היא קרובה ודומה הרבה להלשון העברית, ובהיות ששרי המלכות בירושלם ידעו ארמית, כמו שאנו ראים מדברי אליקים ושבנא ויואח עם רבשקה.

הלשון הארמית היתה אז הלשון המסחרית, וכו׳:

> Under the second Assyrian empire, when Nineveh had become a great centre of trade, Aramaic — the language of commerce and diplomacy — was added to the number of subjects which the educated class was required to learn (Enc. Brit., Babylonia and Assyria, v. III., p. 107).

ובפרט אח״כ כאשר כבשו הפרסים את בבל, בודאי גרשו לגמרה את הלשון האשורית.

ורגלים לדבר כי הגולים מיהודה מצאו בבבל מספר מה מאחיהם הגולים מעשרת השבטים, שהם שהו כבר בארץ גלותם כשני דורות ובודאי קצתם דברו כבר ארמית. כל

זה כבש הדרך במדה מן המדות להלשון הארמית אל תוך מחנה הגולה מיהודה. ואף על פי כן, כאן יותר מביהודה היה בכחה של הלשון העברית לעמד על נפשה. הגולים מיהודה היו בקִרבם גדולי האֻמה ומבחרי בניה. כלם האמינו וקוו כי גלותם אינה אלא זמנית וכי בוא יבוא היום בקרוב שישובו לארצם. עד כמה היתה תקוה זו חזקה בלב הגולים הראשנים אשר הגלה נבוכדנצר מירושלם, אנו רֹאים ממכתביו של שמעיהו הנחלמי, אשר שלח מבבל ירושלימה דברים קשים ומרים על ירמיהו אשר כתב להגולים: ארכה היא בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את פרין (ירמי׳ כט, ה). ואפילו אחרי החרבן השלם של הממלכה לא רפתה התקוה בלבות הגולים מיד, כי הלא גם ירמיהו בעצמו נבא להם, כי עוד ישמע במקום הזה אשר אתם אמרים חרב הוא מאין אדם ומאין בהמה בערי יהודה ובחצות ירושלם הנשמות וכו׳, קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה וכו׳ כי אשיב את שבות הארץ כבראשנה (שם לג, י—יא), ועוד דברי נחמה כאלה. הגולים לא היו מפֻזרים בתוך עם הארץ אלא ישבו צבורים צבורים יחד במקומות מיֻחדים. כך היה הדבר נהוג בפרט לפנים בכל הארצות וכך אנו שומעים בפרוש מיחזקאל שהגולה ישבו יחד בתל אביב. ובתוך הצבור הזה היו נביאים גדולים כיחזקאל וחבריו, שבכל התוכחות שלהם להעם על חטאותיהם לא הדלו מלנחם את העם ולדבר לו דברים טובים, דברי נחומים, כי אלהי ישראל ישוב וירחמם ויקבץ נפוצותיהם מארבע כנפות הארץ וישיבם לגבולם כבראשונה. רק אחרי זמן רב נזדעזעה אמונה זו והתחילו לאמר: יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו (יחזקאל לז, יא).

ואם בכלל כל צבור, על פי הטבע המונח באדם, אינו עלול לעזב על נקלה את לשונו, אפילו בתנאים היותר רעים, כמו שכבר הזכרתי זאת קֹדם, על אחת כמה וכמה צבור כצבור גולי יהודה בתנאים שנמצאו בהם בארץ גלותם הבבלית.

וסעד להנחה זו, כי בני הגולה לא עזבו את לשונם, אנו מוצאים גם בדברי הנביאים שקמו בגולה, ואם לא סעד **חיובי** מפֹרש [1]. עכ״פ סעד **שלילי**, ובענין זה אין כחו פחות מסעד **חיובי**.

יחזקאל הוא אחד המוכיחים היותר קשים בהנביאים המוכיחים. הוא הוכיח את הצבור על כל עָוֹן ופשע, שאפשר למצא בצבור היותר רע, היותר נשחת ונתעב, ואין ספק בדבר כי מרֹב חבה להעם הוכיחם גם על עֲוֹנות ופשעים שבודאי לא היו כלל אצלם. הוכח הוכיח את בני עמו הנדברים בו אצל הקירות ובפתחי הבתים, כי עגבים בפיהם ואחרי בצעם לבם הֹלך וכיוצא בזה, ובשום מקום לא נמלטה מפיו תוכחה כי עזבו לשונם, וכמו כן בכל דברי הנחמה שלו כי ישובו לאדמתם ויהיו לגוי אחד ודוד יהיה למלך עליהם וישבו בשלום בארצם וילכו בחֻקות התורה, בכל דברי התנחומים האלה לא נמלטה מפיו הבשורה

---

1) ואמנם עצם הדבר, שנבואות נביאי הגולה הן בעברית. אינו ראיה שאין מקום לערער עליה, כי יוכל טוען לטעֹן, שאולי לא אמרו הנביאים את דבריהם בעברית כי אם בלשון ששמע העם וכתבום אחרי כן בעברית. ואפילו אם באמת דברו עברית, אפשר לטען, כי העם עוד הבין עברית, אך לא דבר עברית.

כי ישובו לדבר לשונם. וכן שאר נביאי הגולה, גם אותם שהוכיחו את היושבים בקברים ובנצורים ילינו, האֹכלים בשר החזיר, וכיוצא בזה, שום אחד מהם לא הזכיר אף פעם אפילו ברמז קל, כי בני הגולה עזבו לשון אבותיהם.

רק תשובה אחת אפשר להשיב על זה, והיא, כי בעיני כל אלה הנביאים לא היתה ללשון האבות שום מעלה, ועזיבתה לא היתה נחשבת בעיניהם לשום עָוֹן, אפילו לא כמו הישיבה בקברים ולינה בנצורים.

זה רגש נגד טבע האנושי, ואין מָשלו בדברי הימים של שום עם מעולם ועד היום הזה, ושום דבר במהותם של הנביאים אינו נֹתן לנו יסוד ורשות להוציא עליהם לעז לא טבעי כזה.

ולכן אין לנו אלא לאמר כי גם בגולה הבבלית כמו על אדמת ישראל, הדבר הלך כמנהגו של עולם. צבור הגולים בכללו התמיד לדבר את לשון האבות, אך האויר הארמי, רב המדברים ארמית מסביב, ושמוש הממשלה בלשון הארמית בעניני הרשות, פעלו מעט מעט על הלשון העברית של צבור הגולים. מעט מעט נתרבו בה מלים מהלשון הארמית, ובודאי גם קצת צורות דקדוקיות התגברו מעט מעט בתוך הלשון העברית של הגולים, ומקצת הגולים שהתערבו יותר עם הגוים שבתוכם ישבו, הם מעט מעט עזבו את לשון האבות ויותר ויותר דברו ארמית.

ואין ספק בדבר, כי כך היה מעמד הדבר, כשהגיע היום הגדול של שיבת הגולים לארץ האבות.

אדות לשון גולי יהודה בבבל האחד מחכמי עמנו שחקר בזת במדה נאה הוא הֶרצפֶלד. גרֶץ כאלו השתמט משאלה זו והסתפק בשורות אחדות [1]. ואלה דברי הרצפלד:

> Aus dieser Beurtheilung dessen, was im Exil, zum Theil erst zu Ende desselben geschrieben worden ist, gehet klar hervor, dass im Ganzen die ibräische Schriftsprache durch das Exil weder an Gewandtheit und Frische, noch an Reinheit und Correctheit verloren hatte, und ihre Verschiedenheit von der vorexilischen, welche dennoch durchzufühlen ist, von der eingetretenen Änderung in der Stimmung und Ideenrichtung der Schreibenden abgeleitet werden muss. Ferner bestärkt uns diese exilische Literatur in der Annahme, dass die Masse der Zurückkehrenden noch im vollständigen Besitze der ibräischen Sprache gewesen sei. Die entgegengesetzte Annahme ist sehr verbreitet, ich sehe aber nicht den geringsten Grund dafür, kein beachtens-

---

[1)] גרץ ע"ד הלשון העברית בבבל בימי הגולה:

Selbst die hebräische Sprache pflegten sie so weit, dass sie ihnen nicht fremd geworden ist, oder bedienten sich derselben im Verkehr unter einander.

Woher entnahmen sie die Kenntniss dieser Sprache? Aus dem Schriftthum, das sie in Händen hatten (Gesch. d. Isr. 1902, II, S. 125).

[וראה גם דברי שד"ל בעמ' 94, הערה 1.]

werthes Zeugniss, kein sonstiger Umstand macht sie nothwendig oder nur wahrscheinlich, die Exulanten waren fast überall in hinlänglicher Anzahl beisammen geblieben, um die vaterländische Sprache üben zu können, und das Exil selbst war nicht von so langer Dauer, um sie trotz der natürlichen Vorliebe für sie zu verdrängen. Kenntniss des Aramäischen hatten die Juden allerdings jetzt erlangt, und es ist unzweifelhaft, dass dadurch das Ibräische in dem Munde Vieler eine aramäische Färbung bekommen haben wird; allein letztere braucht nicht so gar bedeutend gewesen zu sein, und bei Denjenigen, in deren Familien das Aramäische stärker eingedrungen sein mochte, geschah dies wohl nur in Folge ihrer grösseren Hinneigung zu den Babyloniern und von Ehen mit heidnischen Frauen: grade dies aber macht wahrscheinlich, dass sie zu Jenen gehörten, welche in Babylonien zurückblieben. (Dr. L. Herzfeld: Geschichte des Volkes Jisrael, Bd. I., Braunschweig 1845, S. 211—2) (1.

כאשר התחילה השעה הגדולה ממשמשת ובאה, כשנשמע קול עקבות מי שנקרא להשקות את בבל את כוס התרעלה אשר השקתה היא את הבת ציון, הערה שנית רוח קדש ממרום על יחידי סגֻלה בבני הגולה, ויקומו נביאים נלהבים מנחמי ציון ויתנבאו על הגאֻלה בדברים כאש ובלשון עברית כל כך נשגבה, כל כך עשירה, רבת מלים ורֻבת גונים, שנדמה לך באמת, שאזניך שמעות שוב את ישעיהו בן אמוץ בכל תפארת מליצתו. בלשון עברית זו, בפרט בלשונו של אותו מנחם ציון המְכֻנה עתה בפי החכמים ישעיהו השני, אינך מרגיש כמעט שום שנוי לשוני מהלשון העברית של ירמיהו. ואפילו בקצת הפרשיות שמהן כמו נֹדֵף כעין ריח הלשון העברית שעתידה להגלות לעינינו בקרוב, עוד הלשון העברית שמלפני החרבן כמעט בעינה עומדת [2].

אין זה מעיד כי כך היתה הלשון גם בפי כל העם, או לפחות בפי גדולי העם, כי רוח הקדש אשר שרתה על הנביאים האלה על ידי חזון הגאֻלה הקרובה הניפה טל של חיים על לשונם. אך אתה מרגיש כי אין זו לשון מלאכותית, של אנשים מדברים לשון אחרת, וכי אין אלה דברים שנכתבו בתחלה על מגלת ספר, אלא דברים נֹבעים מהפה ואמורים על פה באזני אנשים לא בלבד שֹמעים ומבינים זו הלשון, אלא שמדברים גם הם זו הלשון בעצמה, אולי בקצת שנויים קלים באוצר המלים ובצורות דקדוקיות.

[1) בנוגע לשויון שתי הלשונות, העברית והארמית, בשמוש, רשם לו המחבר את הדברים האלה:]

So far as we can judge, from the very few Jewish productions of this period that have survived, the combination of Hebrew and Aramaic in the same document was a common thing [(מקור הדברים לא נתברר לנו)].

כך למשל עזרא ו' עד פס' י"ח בארמית ואח"כ בעברית מפס' י"ט; דני' ב, ד, פתאם בארמית והיתר בארמית כאלו לא קרה כלום.

[2)] מזמורי תהלים מזמן זה: יד, סט (לפחות סופו), קב, קו ?, קלז. ואולי גם מזמורי התשובה לביהמ"ק, לפחות קצתם: מב, מג, סא, סג ?, פד, קטז.

אבל הגזרה שגזרו דברי הימים אין לקרע. אפילו נביאים גדולים כהמנחם ציון, בכל רוח קדשם, בכל עז התלהבותם, אינם יכולים לרפא שֶבר שהביאו דברי הימים על לשון מהלשונות רפואה שלמה ולהשיבה לקדמותה. זו הלשון העברית של המנחם ציון היא בת קול האחרנה מלשונם של ישעיהו והושע וחבריהם. עוד נשמע קצת דומה לה מפי הנביאים האחרנים, חגי, זכריה ומלאכי, ואולי עוד בקצת מזמורים מזמן החשמונאים, ויותר לא נשמענה עד עולם. הלשון שנשמע מעתה היא גם היא אמנם לשון עברית, גם היא היתה עלולה לתת פרי הלולים אלמלא היו דברי הימים של הדורות הבאים לקראתנו עלולים לזה, אבל זו לשון עברית אחרת, שימי חייה השלמים היו מעטים ורעים.

ב. השיבה לארץ ישראל

גולי יהודה זכו לראות בעיניהם מפלתה של מחרבת ארצם, בת בבל השדודה נפלה בידי הפרסים, נפלה לבלתי קום עוד, ומחריבה של בבל, כֹרש הפרסי הרשה להגולים היהודים לשוב ליהודה ולהקים בירושלים מקדש אלהי ישראל שהחריבו הבבלים [1].

ולקול הקריאה הנלהבה שקראו הנביאים מבשרי הגאלה לאמר:

צאו מבבל ברחו מכשדים בקול רנה הגידו השמיעו זאת הוציאוה עד קצה הארץ אמרו גאל ה׳ עבדו יעקב (ישע׳ מח, ב)

שמעו כחמשים אלף [2] איש ויצאו מארץ גלותם וישובו לארץ אבותיהם.

בודאי לא כל גולי יהודה יצאו עתה מארץ גלותם. לא כלם רצו, לא כלם יכלו.

---

1) קצת החדשים מפקפקים באמתת המארעות המסֻפרים בספר עזרא, וכפרים בפרט בכל המעשה של שיבת מספר גדול של גולים בבת אחת עם זרבבל, ואמרים, כי כל כתב הרשיון של כרש הוא מזֻיף. קצת ראיה לדבר מבן סירא, שאינו מזכירו. שיבת גולים יהודים מבבל לא״י נעשית מעט מעט במשך השנים עד שהצבור היהודי בא״י נתרבה וחזק, וזרבבל היה פחה שנמנה על א״י, וחגי זכריה ומלאכי היו נביאים מתוך הצבור הזה של א״י בעצמו, וכל התחדשות החיים בחוך הצבור הזה באה לו מקרבו ומעצמו ולא בכח צבור גדול של גולים שבאו בבת אחת מבבל. והחכם האמריקני טש. טורי (Ch. Torrey) שהזכרתי כבר קדם, כפר בכל מציאותו של עזרא ואמר כי עזרא לא היה ולא נברא, אלא מחבר ספר דברי הימים הוא שבדא אותו, בכונה רצויה וטובה, לצרכי שטתו. והנה בהיות שאינני כֹתב פה דברי הימים של העם, אלא דברי הימים של הלשון, אין כאן מקום לשא ולתן בפרטות בשאלה זו, אך בכלל אֹמר, כי מארע זה של שיבַת גלות בבל היה כל כך מפֻרסם ומֻחזק באֻמה, שאי אפשר להניח שהוא בדוי כלו. והטענה בדבר כתב הרשיון של כרש, שהוא כתוב יותר מדי ברוח יהודי, הנה המקורות החדשים שנתגלו בשנים האחרנות הוכיחו כי כרש היה מלך חסיד, ירא שמים באמת, ירא אלהים, כל אלהים, לא אלהי ישראל בלבד, וצוה להקים ולבנות מקדשי כל האלהים שהחריבו מלכי אשור ובבל, כי האמין אמונה שלמה, שבשביל חטא זה מסרו האלהים את בבל בידיו. ובענין עזרא, הנה המסורה אדותיו היתה יותר מדי חיה, ושמו ופעלותיו תפסו יותר מדי מקום חשוב בזכרון הדורות הקרובים, שאפשר שיעלה על הדעת שכל מציאותו היא בדויה.

2) כך לפי עדות עזרא (ב, סד—סה). יוסף בן מתתיה אֹמר בעתיקותיו, כי מספר הגולים שיצאו מבבל היה יותר מארבע מאות רבוא נפש. אם אין זה פשוט טעות סופר, זו אחת מאותן הגֻזמאות שהיו רגילים בהן כותבי דברי הימים בזמנים הקדומים, והוא עשה זה בכונה טובה להגדיל חשיבות העם בעיני הרומאים.

ולא כלם מצאו עז בלבבם לעשות זאת. אלמלא לא היתה לנו שום עדות לזה, היה אמד הדעת מחיב אותנו להחליט כזאת, יען זה בטבע האנושי. בכל צבור יש אנשים שמעמדם החמרי יקר עליהם מרגשות רוחניים, ויש שבכל רצונם להקריב קרבן על מזבח הדבר הרוחני אינם יכולים לעשות זאת, אינם מצאים בנפשם די כח רוחני הנצרך לזה. בודאי, לא מעטים מהגולים עשו מה שיעץ ירמיה לעשות ובנו בתים ונטעו גנות ולקחו נשים והולידו בנים ובנות, ולקחו לבניהם נשים ואת בנותיהם נתנו לאנשים וילדו בנים ובנות ורבו שם, ודרשו את שלום העיר אשר הָגלו שמה והתפללו בעדה, והרגישו כי בשלומה יהיה להם שלום. ומה שאנו צריכים להניח על פי אמד הדעת, אנו למדים גם מדברים מסיחים לפי תֻמם בספר עזרא ונחמיה, כי הנשארים בכל המקומות אשר גרו שם חזקו את ידי היוצאים ברכוש, בבהמה ובמגדנות. וכך היתה המסורה חיה בקרב העם בדורות הבאים, כי רב הגולה נשאר בארץ גלותם. כך מעיד יוסף בן מתתיה, כי החלק הגדול של עם ישראל נשאר בארץ בבל[1]. והכמי א"י בדורות הבאים היו מתרעמים בשביל זה על ה„בבליים". ועד כמה היו אלו התרעומות חזקות אצל קצתם, אנו ראים ממה שמְסֻפר על ר"ש בן לקיש, שפעם אחת כשהיה רֹחץ בירדן, בא אליו הבבלי רבה בר בר חנה והושיט לו ידו, ודחה אותו ר"ש בן לקיש בדבור קשה ואמר לו: אלהים שנא אתכם[2], אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא, נמשלתם ככסף שאין הרקב שולט בו, עכשיו שעליתם כדלתות[3] נמשלתם כארז שהרקב שולט בו (יומא ט:).

אלה הדברים המחכמים של רבי שמעון בן לקיש הם אמתיים מבחינה המדינית של האֻמה. בודאי, אילו עשו כל הגולים בבבל את עצמם כחומה אחת ועלו כלם לארץ ישראל, היה עתידו המדיני של הצבור היהודי בא"י הרבה יותר טוב ממה שהיה אחרי עליה חלקית זו, כי רגלים לדבר, שהנשארים בגלות היו היותר עשירים, היותר חזקים במעמד החמרי, כי כך הוא מנהגו של עולם, כי אלה הם האנשים הנוטים יותר להשאר במקום מושבם ולא לנדד למקום אחר. אלמלא שבו גם הם אז לארץ האבות, היה הצבור היהודי שם יותר רב המספר ויותר חזק המעמד והיה בו יותר כח לעמד בפני הנכרים מסביב שהיו כספחת להצבור היהודי למן הרגע הראשון.

אבל, מבחינת הלשון, אפשר להחליט בודאות כי גם זו לטובה, זה המעל שמעלו

---

1) ὁ δὲ πᾶς λαὸς τῶν Ἰσραηλιτῶν κατὰ χώραν ἔμεινε. διὸ καὶ δύο φυλὰς εἶναι συβέβηκεν ἐπί τε τῆς Ἀσιας καὶ τῆς Εὐρώπης Ῥωμαίοις ὑπακουούσας. αἱ δὲ δέκα φυλαὶ πέραν εἰσὶν Εὐφράτου ἕως δεῦρο, μυριάδες ἄπειροι καὶ ἀριθμῷ γνωσθῆναι μὴ δυνάμεναι (Jos. Flav., Ant. XI, 5,2).

[ובעברית: אבל עם ישראל נשאר בארץ (כבל). כך יצא שרק שני שבטים נמצאים באסיה ובארפה בחלקם של הרומאים. אך עשרת השבטים הם מעבר לנהר פרת והלאה, רבבות אין חקר ואין מספר שאין להכירן.]

2) עצם הדברים בארמית: ריש לקיש הוה סחי בירדנא, אתא רבה בר בר חנה יהב ליה ידא, אמר ליה: אלהא סנינא לכו דכתיב אם חומה היא וכו'.

3) שנויי נוסחאות: בדלי דלות וכו',

רב הגולים בארץ האבות ובחרו להשאר בנכר, הוא היה לטובה להצבור החדש, מבחינת לשון האבות.

כי כשם שאין ספק בדבר שהנשארים בגולה היו היותר עשירים, כך ברור הוא שהם היו היותר ארמיים בלשונם. כבר העיר על זה הרצפֶלד בדבריו שהבאתי למעלה. והדבר הוא כל כך בטבע האנושי שאין צרך לזה בראיות מיֻחדות. ואלמלא באו כל הארמיים האלה עתה לא"י, אלה רבי הכמות ורבי האיכות, לפחות במעמד החמרי, עם נשותיהם, שקצתן היו בודאי ארמיות גמורות, ועם ילדיהם, שבודאי קצתם לא ידעו דבר עברית כלל, כי אז אולי לא היה כח להלשון העברית להרים שוב ראשה.

אך אלה נשארו בגולה. ועולי בבל, שהם היו מעטי הכמות ובודאי גם מעטי האיכות במעמד החמרי, היה היו בודאי גדולי האיכות ברוח. הם היו בודאי היותר לאמיים, כמו שאמרים עתה, היותר דבקים בארץ האבות ובודאי גם בלשון האבות. ואפילו אם אמת נכון הדבר שאמרים קצת החוקרים החדשים, שגם השארית שנשארה ביהודה אחרי החרבן הספיקה להתחזק קצת ולרפא את המכות הנוראות של החרבן, וכשבאו עולי בבל מצאו על אדמת האבות צבור חשוב, בכל זאת אין ספק שהגולים השבים, בכחם הרוחני, בהתלהבותם הלאמית, פעלו על הצבור שמצאו פעֻלה עזה וחזקו את רוחו והעירוהו לחיים חדשים.

ושוב אנו שמעים את קול הלשון העברית מפי נביאים. חגי, זכריה ומלאכי מוכיחים את העם שמתרשל בבנין בית המקדש, מפארים את יהושע הכהן הגדול ובפרט את זרבבל פחת יהודה, ומנבאים מארעות גדולים ומוכיחים את הכהנים והעם, וכל זה בלשון עברית דומה כמעט דמיון גמור להלשון העברית שלפני החרבן ושל הנביאים הגדולים של הגולה. בדקדוק הלשון אין שום הבדל בין לשונם של אלה השלשה ובין הלשון שלפני החרבן, וגם באוצר המלים אין הרבה חדשות [1]. רק בהברת קצת אותיות גרוניות אנו שמעים כבר קצת רפיון לפחות בקצת מלים, כך למשל אמרו כבר מְגֹאָל במקום מְגֹעָל (מלאכי א, ז ויב) [2].

מי היו אלה שלשה הנביאים המדברים אלינו שוב עברית צחה כזו? ההיו בני הצבור היהודי של יהודה או היו גם הם מעולי בבל? אין לנו שום סמך להשיב על שאלה זו תשובה פחות או יותר ודאית. וכמו כן אי אפשר לברר עד כמה היתה זו הלשון רחוקה מהלשון שדבר אז הצבור היהודי בירושלם. רגלים לדבר כי הלשון של המון העם בפרט היה כבר מגֻוָן יותר בגון ארמי, אבל זה אפשר לאמר בהחלט, אעפ"י שאין לנו ראיות מפֹרשות, רק על פי הרשם שעושים דברי אלה הנביאים, כי לא בלבד שזו היתה באמת לשונם הם, רצוני לאמר לשון הדבור שלהם, אלא שגם הצבור שאליו דברו שמע והבין היטב את זו הלשון, מפני שהלשון של זה הצבור היתה אמנם קצת משֻנה מהלשון

1) קבע, זקק?, מתלאה?, עסותם?, צנתרות, מוצקות, בֻרדים, אמֻצים, פרזות.

2) כבר בצפניה (ג, א): וְנִגְאָלָה.

של הנביאים האלה, אבל בעצם הדבר היתה זו הלשון בעצמה [1], ולכן גם אלה הנביאים,

---

1) עי' למעלה דברי הרצפלד שכך דעתו, ולכלל החלטה זו בא גם ניבויאר (Neubauer, Dialects of Palestine in the time of Christ) במחברת Studia Biblica, I, 1885 [עמ' 42], וזה לשונו:

...the language in which the prophets of the exile as well as Ezra and Nehemiah, adress themselves to the Jews is still good Hebrew, and in some respects even classical Hebrew.

וכך גם Th. Nöldeke במאמרו הלשונות השמיות (Semitic languages, Encycl. Brit., 1911, Vol. XXIV., p. 622):

The destruction of the Judean kingdom dealt a heavy blow to the Hebrew language. But it is going too far to suppose that it was altogether banished from ordinary life at the time of the exile.

...Even so late as the time of Ezra Hebrew was in all probability the ordinary language of the new community.

[וכן גם דברי שד"ל בספרו Prolegomeni ad una grammatica ragionata della lingua ebraica עמ' 93—96 ואח"כ בתשובה על גיגר ב Orient 1846, עמ' 229 וכו':

All' epoca in cui il giudaico regno ceder dovette in faccia alla potenza babilonese, dovette l'ebraica lingua essa pure cedere in faccia al caldaico idioma; e ciò fu di due maniere.

a) Essa perdette nell' uso popolare, il quale andò a poco a poco mancandole, a misura che il popolo abituavasi alla lingua de' suoi padroni.

b) I Dotti stessi che seguitarono ad usarlá vi frammischiarono più o meno di barbarismi, vale a dire vocaboli aramei e persiani...

Non è però vero che appena fecero i Giudei sotto Ciro ritorno all' antica patria perduta avessero la cognizione della propria lingua; e molto meno che dimenticata l'avessero già da qualche secolo innanzi, come taluno ha preteso. Neemia (XIII, 24) non dice se non se che i figli di padri ebrei, e di madri non ebree, non ben sapevano parlare Ebraico, ma parlavano per metà la lingua delle proprie madri...

Pero gli Ebrei non tornati con Esdra en Palestina abituaronsi a poco a poco, rimasti in Babilonia, alla lingua del paese, perdendo l'uso dell' Ebraico. Questi in seguito, trasportandosi a torme a stabilirsi nella terra santa, contribuirono a sempre più estendervi l'uso dell' aramaica a danno dell' ebraica Lingua. A ciò si aggiunse nei primi tempi la dipendenza del popolo ebreo dai re persiani, alla cui corte era in uso (secondo che apparisce dai libri di Daniele ed Esdra) la lingua aramea; e dopo qualche secolo i rapporti di guerre e di dipendenza coi re della Siria, paese di cui la lingua era pure aramea.

Cionnondimeno la lingua ebraica non può dirsi, sin tanto che durò il secondo Tempio, morta del tutto. Perdendo di secolo in secolo in secolo della sua universalità, essa si conservò vivente sin dopo la caduta di Gerusalemme presso una parte più o men grande della nazione.

שהם הוכיחו את הצבור על אשר בעלו בת אל נכר, ועל גרשם נשותיהם וכיוצא בזה, לא הוכיחום כי עזבו את לשון אבותיהם.

ועוד על דבר אחד ראוי להעיר כאן.

כפי הנראה, הכהנים שהיו אז בבית המקדש לא היו אנשי מעלה ביותר, לא בתורה ולא במדות, חגי שאלם תורה והם ענו לו, וכבר נחלקו חכמי התלמוד בדבר, אם ה ש ת ב ש ו הכהנים או ל א ה ש ת ב ש ו הכהנים. אבל, אפילו אם בתורה זו ששאלם חגי בהלכות טֻמאה וטהרה לא טעו הכהנים, על כל פנים בכלל אנשים חשובים ביותר לא היו, כמו שהעיד עליהם מלאכי בפרוש לאמר: וגם אני נתתי אתכם נ ב ז י ם ו ש פ ל י ם לכל העם (מלאכי ב, ט). ואף על פי כן אין ספק בדבר, שהם דברו עברית, כי אלמלא כן, לא היו אלה הנביאים נמנעים בין שאר התוכחות להכהנים להזכיר גם את זאת שאינם יודעים לדבר בלשון האבות[1].

ג. סופרים, עזרא ונחמיה, השתנות הכתב

משמתו חגי, זכריה ומלאכי, נביאים האחרונים, פסקה רוח הקדש מישראל (תוספתה סוטה יג, 2, גמ׳ בבל׳ יומא ט:), נסתמה הנבואה, והתחיל זמן חדש בדברי הימים של עמנו, הוא זמן הסופרים, והראשון בהם הוא עזרא הסופר[2].

[וכונת דבריו בעברית:

בזמן שמלכות יהודה נדחתה מפני כחה של בבל, הוכרחה גם הלשון העברית להדחות מפני לשון הכשדים. וזאת בשני דרכים:

א) נתמעט שמושה בחיי העם יותר ויותר כל כמה שהעם הלך והסתגל ללשון מושליו החדשים.

ב) הלעזות, ז.א. מלים ארמיות ופרסיות חדרו לתוכה, ואפילו ללשונם של החכמים, שעוד המשיכו להשתמש בה...

אבל לא אמת הדבר, שמיד אחר שיבת היהודים לארץ מולדתם הקדומה בימי כורש, התנכרו ללשונם. ועל אחת כמה וכמה שלא נשכחה לשונם כמה מאות שנה מקדם, כפי שחשבו. בנחמיה (יג, כד) לא נאמר אלא שהבנים שנולדו לאב יהודי מאם לא יהודית לא הכירו לדבר עברית, כי אם דברו חצים בלשון אמם...

אולם היהודים שלא שבו עם עזרא, סגלו לעצמם יותר ויותר במשך שבתם בבבל את לשון הארץ, והעברית פסקה מחיי יום יום. ואחר כך, כשגם אלו עברו בהמונים לארץ הקדושה, השפיעו יותר ויותר להפצת לשון הכשדים על חשבון העברית. נוסף לכך פעלה מיד בהתחלה גם תלותו של העם היהודי במלכי פרס אשר בחצרם היתה הארמית מְדֻברת (כפי היוצא מהספרים דניאל ועזרא), ואחר כך היחסים המדיניים עם מלכי סוריה, שאצלם היתה הארמית השלטת.

ואף על פי כן אין לראות את לשון הקדש כמתה כליל במשך כל התקופה של הבית השני. כי אעפ״י ששמושה הכללי הלך וכלה מדור לדור, בכל זאת נשמרה כ ל ש ו ן ח י ה עד אחרי חרבן ירושלם בחלק גדול יותר או פחות של האמה.]

[(1)] מזמורי תהלים מזמן זה: קכא?, קכב, קכו. ואח״כ: נא, פה (למה לדברי חגי), קז (התחלה), קכז.

2) קצת החדשים ובפרט החכם האמריקני טורי בספרו החשוב על עזרא (Ch. Torrey, Ezra Studies) והחכם הגרמני ג. ין (G. Jahn, Die Elephantiner Papyri u. d. Bücher Esra u. Nehemia) כפרים בכל מציאותו של עזרא ואומרים כי אינו אלא יציר דמיונו של מחבר דברי הימים. ג. ין, במבוא לספרו הנזכר סעיף ג׳ אמר:

Nur der Charakter Nehemias macht historischen Eindruck, der des Esra ist ohne Fleisch und Blut.

בראש הפרשה המתחלת לספר מעשי עזרא (עזרא ז) נרשמה בתהלה מגלת יוחסים שלו עד אהרן הכהן, ואחר כך נאמר שם:

והוא ספר מהיר בתורת משה אשר נתן ה׳ אלהי ישראל (שם פסוק ו׳), כי עזרא הכין לבבו לדרש את תורת ה׳ ולעשות וללמד בישראל חק ומשפט (פסוק י׳).

אלה הם דברי מחבר ספר עזרא, שהוא גם מחַבֵּר ספר דברי הימים.

ואחרי המִלָּה ומשפט יש בנֻסחה המסורה פתוחה ואחריה כתוב: וזה פרשגן הנשתון אשר נתן המלך ארתחשסתא לעזרא הכהן הספר ספר דברי מצות ה׳ וחקיו על ישראל (שם, יא).

זו הפתוחה שבין אלה שני הכתובים היא רמז שהדברים המתחילים בהמִלה פרשגן ממקום אחר מוצאם, ורגלים לדבר, שהעתק העתיק אותם מחבר ספר עזרא ממצח עצם כתב הנשתון שהיה בידו [1] לפחות עד המִלים סֹפֵר דברי וגו׳, שהם אולי הוספה לפרש את השם „הַסֹּפֵר".

ואחרי סתומה אחרי פסוק זה בא עצם הנשתון בארמית, ובראשו המטבע הקבועה של הנשתונים של מלכי בבל ופרס, שֵׁם המלך ותארו ושם האיש שֶׁלּוֹ נִתַּן הנשתון, ותארו, לאמר:

ארתחשסתא מלך מלכיא לעזרא כהנא סָפַר דתא די אלה שמיא גמיר וכענת (שם, יב).

ואחר כך כל הנשתון בדבר שליחותו של עזרא לירושלם על פי מצות המלך ושבעת יועציו.

וכבר נתלבטו בפרט חכמי זמננו בנשתון זה, ורבים מהם, אפילו מהיותר מתונים, אמרו, כי הוא חשוד בעיניהם, מפני שהוא לפי דעתם יהודי יותר מדי בלשונו בצורתו ובתכנו, כי הלשון הארמית שלו אינה כטיב הלשון הארמית של אותו הזמן,

---

והנה בהיות שאינני כתב דה"י של העם אלא דה"י של הלשון, אין כאן מקום להכנס בפרטי מחקר זה ולבחן כל טענות אלה החכמים, ואוכל להסתפק בדברי החכם הגרמני פרופ. A. Bertholet שכתב בבקרת שלו על הספר הנזכר וז"ל:

Wer nicht vom unmittelbaren Eindruck berührt wird, dass in Stellen wie Esra 9,3 ff u. s. w. eine Persönlichkeit von Fleisch und Blut zu Worte kommt, mit dem ist über den Werth historischer Quellen nicht zu rechten (Theol. L. Z. 1912, 8).

ואותו הרשם של וַדָּאות גמורה בענין עצם מציאותו של עזרא ומפעליו בכללם עשים הזכרונות אדותיו שנשמרו לנו במקורות התלמודיים של הדורות הבאים, ולכן אוכל לדבר על עזרא ופעלתו כעל מעשה של דברי הימים שאין לפקפק בו.

[וראה דברי התלמוד] אדות עזרא:

שבתחלה כשנשתכחה תורה מישראל עלה עזרא מבבל ויסדה (סוכה כ.).

ר׳ יוסי אומר: ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו אילמלא קידמו משה (תוספתה סנהד׳ ד 7), [ועוד].

1) בזה אינני מקדים להחליט אמתות הנשתון שעוד אדבר עליו לקמן.

[וכאן רשם המחבר דברי] H. Howorth ב PSBA, May 1901 [בדבר] נסחה המסורה של עזרא ונחמיה:

Our canonical Ezra—Nehemiah is the result of a thoroughgoing and arbitrary re-arrangement of the text, undertaken by the Jewish Rabbis...

ויש בו הרבה מליצות דמות ממש למליצות נהוגות בספרי היהודים, כמו בספרי ויקרא ודברים, ופרטי הפרטים על הקרבנות וכו׳. טבע הדבר נותן, כי רק חכם יהודי ידעם, ובכלל קשה להעלות על הדעת, כי מלך פרס היה כל כך נלהב להרביץ תורה בישראל, שמלא את ידי עזרא כל כך כח בלי גבול להעניש ולחבש ולהמית כל העֹבר על דבריו [1], ולכן גזרו קצת החכמים, שכל זה הנשתון אינו אלא „זיוף גס", ואפילו מי שמודים כי יש בו קצת אמת, ראים בו את אצבעו של מחבר ספר דברי הימים והם אמרים שהוא הגיהו לפי רוחו ולפי המטרה שהיתה לפניו בכל פעלתו. ועל כל פנים כמעט כל חכמי אה״ע שחקרו במארע המסֻפר בזו הפרשה, מצאו בה סמך להמצאה שהמציאו, כי עזרא הוא הוא שבדא מלבו את ספר כהנים או ספר דברים או שניהם יחד.

וכל זה מפני שטעו בכַּוָּנת שתי מלים.

הדורות הקרובים אחרי עזרא, שזכרון פעלתיו בירושלם היה עוד חי בקרבם, ראו את עזרא בבבל מבעד למראה הפעֻלות האלה, ולא תמוה הוא כי בהכנוי שעזרא מכֻנה בו בראש הנשתון „סָפַר דתא די אלה שמיא", ראו את עזרא הסופר של ירושלם. וכך תאר את עזרא של בבל מי שכתב את הפסוקים א—י שבראש פרשה זו שאנו עסוקים בה, ואולי גם חצי השני של פסוק י״א מן המלה סֹפֵר. אבל מה שמתמיה מאד הוא, כי למן הזמן של בעל הפסוקים האלה ועד זמננו לא נשתנה כמעט כלום בהשקפת חוקרי דברי הימים של חכמי ישראל וחכמי אה״ע על מהותו ועִנינו של עזרא בהיותו בבבל. גם עתה כמו בימי בעל הפסוקים האלה והדורות הקרובים שלאחריו גם עזרא של בבל עֹמד לעיני חוקרי דברי הימים של הזמן ההוא בצורת „סֹפֵר מהיר בתורת משה אשר נתן ה׳ אלהי ישראל", ש„הכין את לבבו לדרש את תורת ה׳ (שם, פס׳ ו׳, י׳)—ולא בשום צורה אחרת [2]. ולכן נתקשו החכמים במשמעה החדשה שקבלה המלה סופר עתה, שלא במשמעתה בלשון העברית לפני גלות בבל, ויתלו רֻבם בדבר הזה בוקי סריקי של השערות תמוהות

---

1) ואפילו הכתבים בלשון ארמית שנמצאו בזמננו בחרבות יֵב, שגם בהם יש מצות הרשות להיהודים לשמר כל הלכות פסח כתקונן, אינם מספיקים לקצת החכמים להוכיח אפשרות דבר זה מצד מלך פרס, והם מוצאים דרך פשוט לפסל עדות זו, והוא שהם כפרים גם באמתות אלה הכתבים ואמרים שגם הם זיוף (ביחוד Jahn).

[2)] עזרא ז, יא: הסֹפֵר סֹפֵר — לפי השבעים [(בעזרא II)] γραμματεῖ βιβλίον, סֹפֵר הסֵפֶר, ומזה הם למדים, כי הכונה שהוא כ ת ב את הסֵפֶר.

גרץ, Gesch. d. Isr., bII, עמ׳ 125—126, אדות עזרא:

Vermöge seiner Abstammung war dieser Mann, welcher der Schöpfer der religiös-gesetzlichen Richtung wurde, wie berufen, den Eifer für die Thora zu entflammen. Er war ein Nachkomme der Hohenpriester etc. (היחס שלו) .Esra hatte demnach Gelegenheit sich mit diesem Buche (התורה) zu beschäftigen. Aber mehr als seine Vorgänger und seine Verwandten von der hohenpriesterlichen Linie hat er ihm Aufmerksamkeit zugewendet. Nachdem er sich eifrig hineingelesen und darin vertieft hatte, sorgte er dafür, dass es nicht blos todter Buchstabe bliebe, sondern durch Bethätigung und Erfüllung der Vorschriften l e b e n d i g w e r d e. Selbstverständlich begann er mit s i c h s e l b s t. Alle die

על דבר ספר התורה שבדא עזרא והביא אתו לירושלם, ולא חלו ולא הרגישו, כי בהיות שהשנוי הזה של משמעת המלה נעשה בגלות בבל, צריך לבקש מקור משמעתה ומהותה בזו בבל בעצמה.

זה השם סֹפֵר הוא תרגום דְּבָרִי של השם סָפֵר בארמית שהוא תרגום מהשם טפסר (?) באשורית, שהוא שם קבוע אז בבבל למין אחד מבעלי המשרה של המלכות, והוא מצוי מאד בהכתבים בלשון אשורית. מה היו אלה הטפסרים, ומה היתה מהות משרתם?

על שאלה זו אנו מצאים תשובה ברורה בספרי החדשים שנתחברו בזמננו על אדות סדרי המדינה של בבל על פי כל הכתבים הרבים מכל מקצועות החיים של אשור ובבל שנתגלו בימינו. ואלה דברי הספר היותר אחרון שבהם, הוא ספרו של החכם המפרסם במחקרי אשור ובבל, פרופ' ד"ר יסטרוב:

In addition to the purely religious duties in connection with the temple service, the priests were also the scribes, the judges and

---

Pflichten, welche das Gesetz der Thora dem Einzeln[en] in Kleidung, Speisen und bezüglich der Festeszeiten auflegt, suchte Esra gewissenhaft zu erfüllen. Dann trat er als Lehrer für seine Stammgenossen auf, etc...

כל זה על סמך „ולעשות וללמד בישראל חק ומשפט!"

ויס, דודו"ד א', עמ' 47:

אבל עזרא היה אמן נפלא במלאכת הכתיבה וסופר מהיר בתורה ועשה מעשהו במהירות ואומנות נפלאה. ובהיות שזאת האומנות לא היתה נמצאת כ"א אצל החכמים, ע"כ נקראו גם החכמים בשם סופרים, עד כי היה השם חכם והשם סופר שוים במובנם. ויאות השם הזה להמורים גם בבחינה אחרת והיא שהיו מלמדים מתוך הספר.

וכך גם מו"נ הזמן, שער י"א.

דברי זכריה פרנקל, דרכי המשנה (דף 3).

ואלה החכמים נקראים סופרים, כי עיקר מלאכתם מלאכת שמים היתה באופן הראשון באור משפטי התורה ועשיית המצוות. וההוראה זאת היתה קשורה עם לימוד המקרא, כלומר בכל פעם אשר לימדו את העם את התורה פירשו מיד המצוה, כגון כאשר קראו את הפסוק עין תחת עין, פירשו לעם שאין הכוונה עין תחת עין ממש וכו'. ונראה שעל התעסקותם זאת בפירוש הספר, כלומר ספר התורה, נקראו סופרים וכו'. ובימי בית שני הושאל זה השם על העוסק בספר הידוע, ספר התורה (שריפטערקלערער). ומזה נקרא עזרא סופר מהיר בתורת משה. והפירושים היו לאחד בפי התלמידים והעם עם המצוות, והם הם ההלכות הישנות וכו'. והסופרים אלה חידשו ג"כ גזירות אשר לא נסתפחו יחד אל המצוות, כי לא נכללו בהן ולא באו לפרש המצוה, אבל הנה כעין שומרים נצבות סביב להמצוה לבל תגע בהן יד הנמהרים.

[המחבר רשם עוד דעה זו בענין הוראת השם „סופר":]

סופר war früher Titel eines rein professionellen Beamten (vgl. II. Sam. 8, 17; 20, 25; I Reg. 4, 3 etc.) Der Wandel der Bedeutung vollzieht sich vom Augenblicke an, wo im Dtn (ספר דברים) dem Volke ein heiliges Buch geschenkt wird... (ירמ' ח, ח). Wie der Zusatz מהיר בתורת zeigt, ist für den Verfasser bei סופר der Gedanke an die Handlung des Schreibens völlig zurückgetreten. Was er mit dem Begriffe verbindet, ist vielmehr die Vorstellung seiner Zeit, die v. 10 zu sehr deutlichem Ausdruck kommt. Darnach ist die Aufgabe des סופר eine dreifache: 1) das Gesetz zu erforschen, 2) darnach zu handeln, 3) es Israel zu lehren.

> t h e t e a c h e r s of the people, all the three functions following naturally from the religious point of view involved in w r i t i n g, in l e g a l d e c i s i o n s and in knowledge in general. The tradition once established, the priests c o n t i n u e d to act as the o f f i c i a l scribes in the case of thousands of legal and conmercial documents that have come down to us from all periods (M. Jastrow, The Civilisation of Babylonia and Assyria) (1.

זוהי מהותו של כהנא ספר דתא בבבל, ותרגומו בעברית הוא הכהן סופר החקים, ולא סופר התורה, כי משמעתו של השם דת בפרסית היא חק בכלל ולא תורה אלהית.

וזהו מה שהיה עזרא הכהן הסופר בהיותו בבבל. הוא היה כהנא ספר דתא, אבל, בהכנוי שלו בראש הנשתון נוספו לזה עוד המלים: די אלה שמיא, וזה צריך קצת באור כדי שנבין את מהות משרתו לכל פרטיה.

בבבל, גם בימי שלטון האשורים, ועוד יותר אח"כ בימי שלטון הפרסים, היתה להצבורים הנכרים היושבים בארץ הנהגה פנימית, צבור צבור על פי דרכיו ומנהגיו, וגם רשות לדון בין אדם לחברו של הצבור הזה עפ"י הדינים שהיו נהוגים אצל הצבור ההוא, ועד כמה שהדרכים והמנהגים והדינים האלה לא היו מתנגדים לדיני המלכות הכללית.

ראש כל צבור וצבור היה נקרא „ספר דתא" של הצבור ההוא, ראשי הצבורים האלה, שהם היו מתמנים עפ"י המלכות או לפחות מקימים על פיה, היו עפ"י מנהגי המלכות בכלל כהני כל צבור וצבור.

ובהיות שדתי הצבור היהודי היו מקבלים באֻמה שהם נתונים מאלהי השמים וכך היו ידועים להמלכות, היה הכהן ראש הצבור היהודי נקרא „ספר דתא די אלה שמיא". ר"ל שהוא היה דן על פי תורת ישראל, לא בלבד תורה שבכתב אלא גם תורה שבע"פ, ר"ל כל החקים והדינים שהיו נהוגים בישראל לפני החרבן בארצם ונשמרו על פה אצל ראשי העם ושופטיו שהגלו מירושלם, וממילה מובן כי הוא לא היה דן יחידי אלא היה לו בית דין, והוא היה אב בית דין. ומה שנזכר אח"כ בהמקורות התלמודיים עזרא ובית דינו אינו דבר חדש שנעשה בארץ ישראל, אלא עוד היה זה בבבל.

זו היתה משרה גדולה, ובעל משרה זו, שהיה לו כח המלכות לחיב את בני הצבור שלו להשמע לו, היה חשוב בעיני המלכות והיה תפס מקום חשוב גם בתוך השררה הכללית. ואם מותר לכנות דברים של זמן קדום בשמות של זמנים מאחרים, הנה השם

1) וכמו שנודע עתה עפ"י אלפי המסמכים הרשמיים שנמצאו בהחפירות בחרבות בבל, היו כל עניני מקח וממכר וכל מעשי בית דין נכתבים על ידי הספרים האלה בנסחאות קבועות וממילה מובן, כי כל מעשי בית דין של הצבורים הנכרים, כדי שיהיה להם כח רשמי של המלכות, ושפקידי המלכות יוכלו לקימם, היו צריכים להכתב בלשון ובכתב שהיתה משמשת אז במלכות בבל הלשון הרשמית לכל הנכרים.

היותר נאה לכנות בו את בעל משרה זו בבבל הוא השם הנהוג בממלכת תורקיה לראש הצבור היהודי, והוא חכם באשי[1], ונוכל לאמר כי בימי ארתחששתא היה החכם באשי בבבל עזרא ששמו הרשמי היה לא רב ולא חכם באשי, אלא לפי מנהגי מלכות בבל: כהנא ספר דתא די אלה שמיא.

וזה ראש הצבור היהודי, זה החכם באשי, נשלח מטעם המלך ושבעה יועציו לירושלם.

למה? מה הניע את ארתחששתא לזה?

דבר זה מבֹאר בעצם כתב הנשתון והוא: לבקרה על יהוד ולירושלם בדת אלהך די בידך (שם, פס׳ י״ד). ומחבר ספר עזרא הוסיף עוד, כי המלך נתן לו לעזרא את כל בקשתו (שם, פס׳ ו׳).

המעשה אפוא ברור. החכם באשי עזרא בקש מהמלכות כי תשלחהו לירושלם לעשות שם בקֹרת, ואעפ״י שלא נאמר בפרוש איזו בקרת בקש עזרא לעשות שם עפ״י דת אלהיו שבידו, אך ממעמד הענינים וממעשיו של עזרא מיד בבואו ירושלימה אנו יכולים ללמד זאת בודאות גמורה. בירושלם היו אז שתי סיעות, בזה אין שום ספק: סיעת מי שרצו להבדל מכל עמי הנכר, וסיעת מי שרצו להתקָרב להנכרים, ובין אלה שתי הסיעות היו בכל זמן ובכל מקום נפתולים וקרבות חזקים, ומשני הצדדים נשלחו קבלונות לבבל. בודאי להחכם באשי, כנהוג גם עכשיו בכל ממלכת תורקיה, ויבקש החכם באשי מהמלכות לשלחו לירושלם לבקר את הדבר בין שתי הסיעות על פי דת אלהים, ויבקש עוד לתת לו כח המלכות להכריח את הסיעות המתנגדות להכנע למשפטו, ואגב בקש גם רשות שילוו אליו מי שרוצה מהיהודים, וגם לקבץ מתנות. ודבר טבעי הוא, כי המלכות הסכימה למעשה זה של הנהגת המדינה[2].

ובהיות שעזרא היה ידוע ומפרסם להמלכות ב„חכמת אלהים" שבו, כספר דתא גדול בכלל ר״ל כהכם גדול בחכמת המשפטים והחקים, לכן החליטו שבעה יועצי המלך, שהם היו הוזרה הפרסית, למנותו לראש עניני המשפטים בכל „עבר נהרא", שתהיה לו הרשות למנות שופטים ודַיָּנים לא בלבד עפ״י דתי ישראל, אלא גם ע״פ דת המלך, ולהעניש ולהמית את כל העֹבר על הדתים האלה. זה נאמר מפֹרש בכתב הנשתון:

ואנת עזרא כחכמת אלהך די בידך מני שפטין ודינין די להון דאנין לכל עמא די בעבר נהרה...[3] וכל די לא להוא עבד דתא די אלהך ודתא

---

1) מי ששמע פעם קריאת הפירמן של השולטן לכל חכם באשי, שבו מנויים אחד אחד כל פרטי שררתו של החכם באשי ורשותו לקימם בכח המלכות, הוא יוכל להבין מה היתה משרה זו בבבל.

2) מארע כמו זה ממש ארע בירושלם, שבגלל מחלקת שתי סיעות בענין מנוי חכם באשי בירושלם, שארכה זמן רב, נשלחו שליחים לקושטא להחכם באשי הראשי להכריע ביניהם. נשלח החכם באשי נחום על פי הממשלה לירושלם בכח מלכות ונתקבל בירושלם גם על ידי הרשות בכבוד ותפארה רבה. ומי שראה זאת, הוא מבין כל ענין שליחת עזרא וכחו בירושלם היטב.

3) כאן נמצאות מלים אחדות: לכל ידעי דתי אלהך ודי לא ידעי תהודעון. אדות זה לקמן.

די מלכא אספרנא דינה להוא מתעבד הן למות הן לשרשו הן לענש נכסין ולאסורין (שם, פסוק כ"ה-כ"ו) 1).

מי העיר את יועצי המלך למנות את החכם באשי של היהודים למשרת שר המשפטים על כל עבר הנהר? ההתעוררו לזה מדעת עצמם מפני חכמתו של עזרא בהכמת הדתות, או שעזרא בעצמו הציע זאת לפני המלכות, כדי שיהיה לו יותר כח להמטרה העקרית שלו, או שעזרו לזה אותם מהיהודים שהיו חשובים בחצר המלכות? 2) באמת אין להכריע בזה, אך אין הדבר הזה חשוב ביותר. כל מי שהוא בקי במנהגי המלכות בארצות המזרח, למשל בתורקיה, בפרט עד זמן הכרזת החשמה 3), הוא יודע כי כל זה היה אפשר לפי מנהגי המלכות בימים ההם. ורגלים לדבר, כי גם ראשי הצבורים הנכרים היו משתתפים, לפחות מזמן לזמן, בישיבת יועצי המלכות, כמו שהיה נהוג בתורקיה, כי הפטריקים 4) הנוצרים והחכם באשי היהודי היו משתתפים בישיבת הוזרה התורקית, בפרט בכל פעם שהיתה דנה על שאלה שנוגעת להצבורים הנכרים. ולכן אפשר שעצם נוסח הנשתון של ארתחששתא לעזרא נעשה בהשתתפות עזרא בעצמו, ובזה יבֹארו הפרטים היהודים שבו. אבל, מי שרוצה לראות בנשתון זה קצת הוספות מידי מחבר ספר עזרא על פי רוחו, כנהוג אצל כותבי דברי הימים בזמנים קדמונים, הוא יקבע את גוף נוסח הנשתון כמו שיצא מידי יועצי המלכות, כזה:

ארתחשסתא מלך מלכיא לעזרא כהנא ספר דתא די אלה שמיא גמיר וכענת.
מני שים טעם די כל מתנדב במלכותי מן עמא ישראל וכהנוהי ולויא למהך לירושלם עמך, יהך. כל קבל די מן קדם מלכא ושבעת יעטהי (אנת) שליח לבקרה על יהוד ולירושלם בדת אלהך די בידך. ואנת עזרא כחכמת אלהך די בידך מני שפטין ודינין 5) די להון דאנין לכל עמא די בעבר נהרה, וכל

[1) המחבר רשם לו בפתקה את דברי] Stade, בספרו Geschichte des Volkes Israel, II, עמ' 141, אדות הכח שנתן מלך פרס לעזרא:

Es wird einer der Fälle sein, in welchen die politische Obrigkeit um der Ordnung willen in religiöse Bewegungen zu Gunsten der strengeren Ansicht eingegriffen hat, weil diese die grössere Autorität auszuüben und damit mehr Bürgschaft für eine gedeihliche und friedliche Entwicklung zu bieten schien.

[2) גרץ, Geschichte der Israeliten, 1902, bII, עמ' 128, אינו יודע איך הטה עזרא את המלך לשלחהו:

Hat Esra persönlich dem König von Persien nahegestanden, oder haben die judäischen Günstlinge in seinem Innern eine so ausserordentliche Zugethanheit für ihre Lehre und ihren Stamm zu erregen gewusst? Thatsache ist es, dass in dieser Zeit der Gott Israels unter den Persern und anderen Völkern andächtige Verehrer und Anbeter hatte, etc. Gehörte vielleicht Artaxerxes auch zu diesen Verehrern?

[3) ר"ת של „חקת שלטון מגבל" בתוספת ה' הנקבה כשם לconstitution.]

[4) הפטריארכים, עפ"י הערבית بطرك.]

5) בדבר שני השמות האלה, שהתקשו בהם החכמים מפני שלא מצאו שום הבדל ביניהם, יש לאמר, כי הכונה היתה לשני מיני השופטים הנזכרים למעלה, שהיו נהוגים בבבל.

די לא להוא עבד דתא די אלהך ודתא די מלכא אספרנא דינה להוא מתעבד הן למות הן לשרשו הן לענש נכסין ולאסורין.

ובהשאר יראה הוספות מאחרות בכַונה מיֻחדה.

זו היתה המלאכות הרשמית שנִתנה מארתחששתא ושבעת יועציו לעזרא, וכל הקשי שנתקשו בו החוקרים החדשים סר כלו, ויחד עם זה נפל כל [מה] שבנו בדבר הספר שבדא עזרא מלבו והביא אתו לירושלם בסמכם על הדבור ספר דתא, וראים בו הכַונה כתב ספר הדת, ומפני שכתוב כחכמת אלהך די בידך!

וכשבא עזרא לירושלם מעֻטר בעטרת יוחסים כל כך מפֹארה, ושמו הגדול של „סופר החקים" ר״ל החכם באשי, הלך לפניו, וכבוד המשרה החדשה וכח הגדול של המלכות בידו למנות דַיָנים ולדון ולהעניש, גם להמית מיתת בית דין, היה לאל ידו לעשות את כל המעשים הגדולים אשר עשה בחיי הצבור היהודי בארץ ישראל, כל אותם המעשים שנעשו בפרסום גדול, כמו הבדלת זרע קדש מזרע עמי הארצות וגרוש הנשים הנכריות, וגם אותם המעשים שנעשו בחשאי, מפני סבות מתחלפות, ושלא נתפרסמו מיד בספרים שנכתבו בימים ההם, אבל נשמרו בזכרון הדורות הבאים.

ואחד המעשים האלה שבמדה מן המדות הוא נוגע להלשון, הוא חלוף הכתב של הלשון העברית.

בעצם מעשה השתנות הכתב בזמן מן הזמנים אי אפשר עתה לפקפק. כי הלא דבר ברור הוא, שהיהודים כתבו לפנים לא בכתב המקֻבל עתה אצלנו. על זה מעידות כל הכתבות בלשון עברית שנמצאו עד כה, שבהן קצתן כתבות פחות או יותר צבוריות, כמו כתבת השלח וכיוצא בה, ובהן גם כתבות פרטיות, של אנשים יחידים, כמו חותמות ורשימות שמות על ידות כלים וכדומה. ולכן, גם אלמלא לא נשארה לנו אדות מעשה זה שום עדות מפֹרֶשת, היינו חַיבים להניח זאת מדעת עצמנו. אבל יש לנו לזה גם עדות מפֹרֶשת שאי אפשר לפקפק בה פקפוק היותר קל.

הכתב המקֻבל אצלנו, שבו כתובים הספרים שלנו מדורי דורות, נקרא כתב אשורי. השם הזה אינו חדש. הוא שם קדום, שנזכר כבר במשנה קדומה, ובמשנה זו המסיחה לפי תֻמה בדבר הלכה, אנו ראים, כי בזמן ההוא היו ידועים להם שני כתבים, האחד היה נקרא כתב עברי והשני — כתב אשורי. משנה זו אומרת:

מקרא שכתבו תרגום ותרגום שכתבו מקרא וכתב עברי אינו מטמא את הידים עד שיכתבנו בכתב אשורית על העור ובדיו (ידים ד, ה).

ואחר כך העֵדיות המפֹרשות מהיותר גדולים בחכמי התלמוד מהתנאים של הדור השני. וזה לשון המאמרים האלה:

תנא ר״א בן יעקב אומר: שלשה נביאים עלו עמהן מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח ועל מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אף על פי שאין בית, ואחד שהעיד להם על התורה שתכתב אשורית (זבח׳ סב.).

תניא ר׳ יוסי אומר: ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו לישראל

אילמלא קדמו משה, במשה הוא אומר וכו׳, ואף על פי שלא ניתנה תורה על ידו נשתנה על ידו הכתב (סנהדרין כא:).

ושאלו שם:

למה נקרא אשורית? — שעלה עמהם מאשור (שם כב.).

וגם רבי מודה בעצם הדבר שנשתנה הכתב, אלא מפני שקשה היה לו לקבל כי התורה עתה כתובה לא בכתב שנכתבה בה מתחלה, עשה פשרה ואמר:

בתחלה בכתב זה ניתנה תורה לישראל, כיון שחטאו נהפך להם לרועץ, כיון שחזרו בהן החזירו להם (שם).

ומפני שהשם כתב אשורי, שהיה ידוע ומקֻבל אצלם, היה סותר לדעתו זה, נדחק רבי לפרש את השם בדרך דרש ואמר: למה נקרא שמה אשורית? שמאֻשרת בכתב (שם) [1].

אך פרוש לשוני זה כל כך דחוק ורחוק שאינו יכול לעמד אף רגע בפני הפרוש הטבעי והאמתי של ר׳ יוסי.

רק ר׳ אליעזר המודעי כפר בכל הדבר ואמר:

כתב זה לא נשתנה כל עיקר (שם).

אך אין דעת יחיד זו יכולה לעמד בפני שלשת העדיות המפרשות והמחלטות, בפרט עדותו של ר״א בן יעקב, שאינו מסתיע בשום דרשה, אלא מעיד עדות אדות שנוי הכתב בין שתי עדיות אחרות, ואתה שמע מסגנון הדברים כי זו עדות קדומה שבאה לו בקבלה, ובאמת אי אפשר כלל להעלות על הדעת שיבדא אדם עדות כזו, כי איך יכול אדם מעצמו להעז לאמר דבר כזה, כי התורה הקדושה אינה כתובה באותו הכתב שנכתב באצבע אלהים!

ואלו בדברי ר״א המודעי אתה מרגיש כי אינם אלא סברתו הוא, כדי להנצל מן הקשי שיש בדבר, להניח כי התורה כתובה עתה לא באותו הכתב שנתנה למשה מסיני [2].

---

1) [כתב זה הוא בעצם הכתב הרגיל בארמית.] ואין לשאל מדוע לא נקרא ארמי, כי בודאי היתה הצורה של הכתב הזה משֻנה קצת מהצורה של הארמי הרגיל בארץ ישראל.

ובפרוש יש הבדל בין ארמית והכתב האשורי:

אין כותבין לא עברית ולא ארמית ולא מדית וכו׳ (מס׳ סופרים א, ו).

והכונה על הכתב, כי הלא נאמר שאין כותבין עברית!

2) ורגלים לדבר שמעשה זה של חלוף הכתב היה דבר מקֻבל אצל חכמי ישראל בזמן שלאחרי זה, שהרי איזיביוס, שלמד תורה אצל חכמי ישראל העיד בפרוש כי דבר „מפרסם הוא".

[דבריו מובאים ב]מאור עינים פרק ט:

איבסביאו הקיסרי בלוחות דברי הימים שלו כתב וז״ל: מפורסם הוא שעזרא אזן ותקן את כתבי הקדש, ולעמוד בפרץ שהיהודים לא יתערבו בשומרונים החליף את האותיות לבני עמו, [וראה להלן עמ׳ 108].

[וכן גם יתר אבות הכנסיה הנוצרית:]

דברי Origenes:

Φασὶ γὰρ τὸν Ἔσδραν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἑτέρους αὐτοῖς χαρακτῆρας παρὰ τοὺς προτέρους παραδεδωκέναι [(Selecta in Psalmos II 2, Patrologia Graeca XII, col. 1103)].

ואם בעצם מעשה שנוי הכתב אין לפקפק, אין לפקפק כמו כן באמתות העדות, כי מעשה זה נעשה בימי עזרא ועל ידי עזרא. כי אמנם, בכל הזמנים של דברי הימים של העם, קדם ימי עזרא ואחריו, אין למצא זמן שהיה למעשה כזה מקום וסבה ואפשרות, ולא אדם שיכול לעשות מעשה כל כך חמור, לשנות כתב הספר היותר קדוש אצל האֻמה. רק בזמן הזה היה מעשה חמור כל כך אפשרי כמעט בדרך טבעי, כמעט מבלי שירגיש המון העם בדבר. כי רגלים לדבר, כי במעמד הדל של שארית הצבור היהודי ביהודה לא היו ספרים בכתב העברי מצויים אצלם, בתי ספר עדַין לא היו להם

[ובעברית:

כי אומרים שעזרא בגלות מסר להם אותיות אחרות במקום הקודמות.

דברי Hieronymus ב Prologus Galeatus [בהוצאת ה Vulgata של Valentinus Loch, מהדורה י', I, עמ' XVI]:

Certumque est Esdram scribam, legisque doctorem, post captam Jerosolymam et instaurationem templi sub Zorobabel, alias litteras reperisse, quibus nunc utimur; cum ad illud usque tempus iidem Samaritanorum et Hebraeorum characteres fuerint.

דברי Epiphanius (נולד בתחלת המאה הרביעית למספרם, בכפר בא"י Bezanduca אצל Eleutheropolis, היה כהן בארץ ישראל):

Esdra ascendens a Babylone, volensque discernere Israel a reliquis gentibus, ut genus Abrahae non videretur esse permixtum cum habitatoribus terrae, qui tenent quidem Legem, non tamen et Prophetas immutavit pristnam formam, relinquens deessenon, propter quod ea forma a Samaritanis praeoccupata iam fuerat (De XII gemmis, versio antiqua, Patrologia Graeca, ed. Migne, XLIII., p. 359).

[ושם עמ' 358]:

...haec igitur forma, quam nunc tenent Iudaei vocatur Somahirenus.

ועל זה העיר ניבויאר [במאמרו The introduction of the Square Characters in Biblical Mss. בקבץ Studia Biblica חוב' III, עמ' 12], כי זה בודאי טעות.

קצת הכמי ישראל בזמן שלאחרי חתימת התלמוד נגעו בשאלה זו דרך אגב. רב שרירא גאון ורב האי גאון וכמו כן הראב"ע והרמב"ם הכריעו כדעת רבי. אך הרמב"ן בסוף פרוש התורה וכמו כן הר"י אלבו בהעקרים קבלו עדותם של ר' יוסי ור' אליעזר בן יעקב, וכמו כן הר"מ אלשקר (תשו' סי' ע"ד) אמר שאפשר לפשר בין דעה זו ובין האמונה בקדֻשת הכתב האשורי.

ר"א הקליר באחד מפיוטיו [(שחרית ליום א' של שבועית)]:

אז בכתב אשורית ובלשון עברית ובדבור מצרית הנחלת לבת עברית.

דעת ראב"ע:

בעבור שההא והתיו קרובים במכתב ואין ביניהם לבד משך הנקודה שבתוך ההא, אבל לא במבטא, כי הבדל יש ביניהם בשמות, כי תחלה תקרא ה"א וכשתמשך הנקודה תקרא תי"ו וזה לאות כי הכתב שבידינו הוא כתב עברי (ראב"ע שמות א, טז).

ובמשרתים יתחלף ההא בתו, ולא אדע לו טעם למה, רק בעבור המכתב שידמה זה לזה, הנה הוסיפו על ההא קו קטן, להורות שהוא סמוך, גם ההא ותו סימן נקבות, הלא תראה כי הכף, כאשר הוא בסוף המלה האריכוהו, כי מה שהיה ברוחב השיבוהו אל האורך, וככה דרך הנון והצדי והפא, ונסגר המם בעבור שהוא סמוך, והנה זה לאות שזה המכתב

והילדים גדלו בודאי בבערות גמורה, והיו בהם אולי רבים שלא ראו מימיהם דבר כתוב בכתב העברי הקדום, בעוד שהכתב הארמי היה מתפשט בכל הארץ על ידי השמוש בו בכל עניני המלכות והרשות. וכעין זה היה הדבר גם בקרב הגולה בבבל. גם שם, בפרט אחרי עבר עשרות אחדות של שנים, לא היו הרבה כתבים בכתב עברי מצויים אצלם, בעוד שהכתב הארמי היה ידוע לכלם והם היו רגילים בו גם על ידי מעשה בית דין היהודי, שהכל היה נעשה בכתב ארמי, כמו שנתבאר למעלה. אבל עוד היו בודאי יחידי סגולה, גם [מהנשארים] בארץ וגם מעולי הגולה, שעוד היו להם ספרים בכתב העברי הקדום, ואלו יחידי הסגולה בודאי לא היו מניחים לעשות מעשה כל כך חמור

שהוא בידינו הוא כתב עברי. והנה ראינו באותיות הקדריים, והנה אין ההא דומה לתו, גם חפשנו באותיות כשדים ואין בין שניהם דמיון, והנה גם בשתי הלשונות שהם לשון כשדים וקדרים יחליפו ההא בתו, וזה לאות ולמופת כי לשון הקדש היא העיקר והיא הקדמונית ואלה שתי הלשונות מוצאות ממנה (שפה ברורה, הוצ' לפמן, דף כ"ג).

הרמב"ם, בפרוש המשניות, ידים ד, ה:

כתב עברי והוא כתב אשר כותבין בו התורה העם הנקרא אלסמירה (השמרונים), והכתב הזה אשר נכתוב בו אנחנו התורה הוא כתב אשורי, והכתב אשר כתב יתברך התורה נקראת אשורי מן הגדולה והתפארת כמו באשרי כי אשרוני בנות, והוא אמרם: אשורי שהוא מאושר שבכתב, לפי שאינו משתנה ולא יפול בו דמיון לעולם לפי שאותיותי בלתי מתדמות ולפי שאינו נדבק אות באות בשיטת כתיבתו ואין כזה בשאר הכתיבות.

הרמב"ן [בסוף פרושו על התורה:]

ברכני השם ובאתי לעכו ומצאתי שם ביד זקני הארץ מטבע כסף מפותח פתוחי חותם וכו' והראו הכתב לכותיים וקראוהו מיד, כי הוא כתב עברי אשר נשאר לכותיים כמו שנזכר במס' סנהדרין.

תנחום ירושלמי בהמספק ערך עֲבַר, שהכונה היתה לא להתערב עם השמרונים. [וז"ל:]

פצח אן אלד'י יסמנה כתב עברי הו אלכ'ט אלד'י. יוגד אלאן ביד אלסאמרה ולד'אלך מה'מא וגד מן דראהם או פלוס מן זמאן ישראל לא יכון אלכ'ט אלד'י עליהא אלא בכתב עברי (כתאב אלכאפי ערך עבר).

[ובעברית:

וברור שמה שקוראים כתב עברי הוא הכתב הנמצא עכשיו בידי השמרונים. ולכן לא יהיה בכל מה שנמצא במטבעות או במעות מזמן ישראל הכתב עליהם אלא בכתב עברי.]

דברי הריטב"א (הובאו ע"י הכותב בעין יעקב מגי' דף ג'):

וזה תימה גדולה שיהא זה הכתב המאושר שיש בו בכל קוץ וקוץ ממנו תלי תלים של הלכות יסודות התורה, כתב של בני אשור וכו'. אבל אין ספק שזה הכתב הנקרא אשורי הוא כתב הקדש שבלוחות ועל שם כך נקרא קדש וכן לשון הקדש, ומעולם לא נראה הכתב ההוא אלא בלוחות, אבל לשון הקדש כבר נודע לאבות ובני ישראל קודם מתן תורה וכו' ואעפ"כ מתוך תומת וקדושת הכתב ההוא באותן הימים לא היו כותבין אותו אפילו בספרים שכותב המלך או כאו"א לעצמו אלא היו כותבין אותן בכתב עברי, וזהו כשנגנז הארון שכחום לאותיות מנצפ"ך וכשגלו לאשור וידעו בני אשור כתב זה, נטלוהו להם, או שהיה להם קודם לכן שנודע להם מספר הקדוש מלבד כתב שלהם, או שהיה להם וחמדו אותו ובני ישראל הורגלו בו עמהם משם ואילך, וזהו שעלה עמהם מאשור, ובימי עזרא ניתן להם לכתוב ס"ת ושאר כתובים וכו'. ולקמן במכילתין קרי אשורי נמי ללשון הקודש כדתנן והלועז ששמע אשורית. והא ודאי דכ"ע לשון הקדש אינו של בני אשור דהא אמרינן בירושלמי: אשור לשון אין להם, כתב יש להם, כלומר כתב יש להם משלהם אבל לא לשון אלא משל אחרים, א"נ ה"ק דכתב שלם יש להם אבל לא לשון שלם וע"ש זה שהורגלנו לכתוב לשון הקדש בכתב אשורי נקרא לשון אשורי וזהו נראה לי נכון וברור ולפרוש זה אין במה ששינה עזרא את הכתב לכתוב בו ספרי תורה בכתב הקודש שום חדוש על התורה, שהרי הכתב הזה היה ידוע ונתון לנו בלוחות הברית.

בדבר כל כך קדוש, אלמלא לא היה העושה אדם כל כך רם המעלה, שמפני גדלתו הרוחנית וכחו המלכותי נחתו כלם מפניו.

האדם הזה, בימים האלה, היה עזרא הסופר.

אחד מחכמי התלמוד מזמן יותר מאחר הרחיק ללכת עוד פסיעה ואמר כי לא בלבד הכתב נשתנה בימי עזרא, אלא גם הלשון של התורה. הדורות שלאחרי כך לא ידעו יותר בודאי, אם האומר זה היה מר זוטרא או מר עוקבא, אך אחד מהם אמר:

דברי ר' יוסף אלבו בהעקרים ג, טז:

וכאשר עלו מבבל ראו לעשות זכר לגאולה השנית ועשו זה בשני דברים, האחד שהניחו כתב עברי ובחרו להם כתב אשורי, זכר שגלו אל אשור ונגאלו משם, וכן אמרו רבותינו ז"ל בתוספתא וכו'. ולפי הנראה מסוגית הגמרא ריש פרק כל כתבי, הכתב שבידינו היום שהספרים נכתבים בו אינו כתב עברי בלי ספק וכו'. ואף אם תאמר שהוא (רבי) חולק בזה, ידוע הוא שאין דברי רבי שהוא יחיד במקום דברי הכמים כלום וכו'. וכן העיד הרמב"ן (בסוף פרוש התורה, מה ששלח מא"י וכו') ויתבאר מהם שהכתב שבידינו היום אינו כתב עברי וכו'. ומכל מקום יתבאר ממה שכתבנו ששנו כל הכתב או קצתו זכר לגאולה השנית.

ר' משה אלשקר תש' סי' ע"ד, אומר, כי אפילו אם נודה שכן הוא, שהכתב שבידינו היום אינו הכתב שלפנים, לא קשה. הכונה בהשם אשורי לאמר שבאשור נשתנה עפ"י מלאך בגזרת האלהים, „דמה לי ניתנה תורה ע"י משה או ע"י עזרא".

ושם הוא מביא דברי רב שרירא גאון ורב האי גאון שכתבו:

והלכתא כרבי שכתב זה ניתן ע"י משה, אלא שאין הלכתא כמותו כי נשתנה כתב התורה מישראל אלא הלכתא כר' שמעון בן פרטא שאמר משום ר"א המודעי דהוא רב לכל אלו וכו'. כי ראיות שלו ברורות דקאמר ווי העמודים ופי' ווי בטיית זרפין (?) וכן צורתן כצורת וו של כתב וכו'.

ואח"כ אומר:

ומה שהעולם אומרים בכאן הוא, כי התורה וספרי הקדש היו כותבין באשורי ודברים של חול ושטרי הדיוטות והמטבעות היו כותבין בכתב עברי. וכ"כ הרמב"ם ז"ל בתשובה הובאה באורחות חיים הלכ' ת"ת ז"ל: ואסור לכתוב בכתב אשורי שבו נתנה תורה באמת אלא כתבי הקדש בלבד ומעולם לא זזו ישראל להיותם נשמרים מזה. ואמנם אגרותיהם וספרי חכמותיהם וספרי חול שלהם הכל בכתב עברי וכל מה שחוקקים על המטבעות ועל שקלי הקדש הכל בכתב עברי. ובעבור זה נהגו הספרדיים וציירו צורות אחרות באותיות עד שחזר כלו כתב אחר, כדי שיהי' מותר להשתמש בו, ע"כ. ואמנם הכותיים ספר תורה שלהם וכל ספריהם כתובים באותו כתב עברי ועד היום מתעצמים ואומרים שבאותו כתב ניתנה תורה ושיש להם ספר תורה בשכם כתוב מימות פנחס בן אלעזר וכאלה רבות עמם עד יבוא מורה צדק.

רמבמ"ן בהקדמה [מביא דעות הקודמים ומכריע כדעת אלה הסוברים כרבי שהכתב האשורי שבידנו הוא הכתב שבו נתנה תורה והוא מוסיף:]

וראיתי למחברים מחכמי הנוצרים וכו' אחרי העיון והדקדוק בספרים ההם (של הכותים) הוכיחו המחברים בראיה חזקה וניצחת שהוא מועתק מכתב שבידינו אל כתב העברי לפי שמצאו כמה חלופים ושנויים מספר התורה שבידינו, ואחרי הבחינה נמצא שרוב השנויים ההם נולדו מחלוף אותיות הדומות במכתב כגון הה"א והחי"ת, הרי"ש והדל"ת, הבי"ת והכ"ף ודומיהם. ואחרי שנראה בחוש שבכתיבה העברית שלהם אין האותיות ההן דומות כלל, ולא יתכן להמיר אותם, על כרחך לומר, שהסופר הראשון שלהם היה לפניו ספר תורה כתוב אשורית שבו האותיות ההן דומות במכתב והוא טעה והחליפם.

במכתבו של שד"ל, כרמי שומרון בסוף הספר, דף 109:

טעיות סופר וכו' שנולדו בלא ספק מדמיון האותיות בכתב שמרוני הם בעיני עדים נאמנים, שהכתב נשתנה

בתחילה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש, חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמי, בירור להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש והניחו להדיוטות כתב עברית ולשון ארמי (סנה׳ כא:).

להנחה זו אין שום יסוד, ושום דבר בדברי הימים אינו נתן לנו שום רמז לזה. ויש לחשב, כי מה שהביא את בעל מאמר זה לדעה זו, הוא מה שראה בעיניו בימיו. כי שם שאלו: מאן הדיוטות? והשיב רב חסדא: כותאי. ושאלו עוד: מאי כתב עברית?

ושספרינו לא נכתבו מתחלה בכתב אשורי אשר בידינו, אבל בכתב הנשאר ביד הכותים. הן אמת כי שנוי הכתב וכתיבת ספרי הקדש בכתב חדש אשר לא כתבו בו הנביאים את ספריהם הוא לכאורה ענין זר מאד וכו׳. ומפני השנויים האלו שבספר תורת הכותים התחכמו חכמי ישראל לעמד בפרץ ולעשות הבדלה ניכרת וקיימת בין הספרים הכשרים שלנו ובין הספרים הפסולים של כותים, ולא מצאו הבדלה יותר גדולה וניכרת מזו, שיהיו ספרינו נכתבים בכתיבה אחרת, באופן שגם ההדיוט כשיראה ס״ת של כותים יכיר מיד שאינו ס״ת כשר.

בדבר הכתב [אומר] הֶ ר צ פֶ ל ד, שהיו ביהודה ידועים שני הכתבים, הארמי והפלמירני [(תדמורי)], ומשניהם נהיה המְרֻבע, ושמן הגלות עד עזרא נכתבו ספרי המקרא בשני הכתבים ההם ולא כ״כ בעברי, מפני שהוא ל א ה י ה י פ ה כ״כ (?), ואח״כ בימי עזרא נכתבו ב ה מ ר ֻ ב ע, מפני שהוא היה ד ב ר ט ב ע י, ואח״כ גבר המרבע על השאר רק אצל האנשים הפשוטים נשאר ה ע ב ר י.

[ואלה דברי הרצפלד:

Fast alle Wege, auf welchen nach meiner dortigen Darstellung die aramäische S p r a c h e in Judäa eindrang, führten mit ihr die aramäische Schrift dahin...

dass in und kurz nach dem Exil auch die p a l m y r e n i s c h e Schrift den Juden bekannt wurde; sie ist fast das Jungaramäische selbst, nur dass in ihr viele Buchstaben mit Ligaturen versehen und die rechten Füsse der Buchstaben geschnörkelt wurden...

dass aus diesen beiden in Judäa bekannten Schriftarten, der aramäischen und palmyrenischen, eine Schrift gebildet wurde, welche mit der Zeit unsere Quadratschrift wurde: von der aramäischen wurden die gradlinigen Füsse, von der palmyrenischen die Ligaturen angenommen, dagegen die geöffneten Köpfe, welche beide haben, ganz weggelassen...

dass vom Exil an bis Esra biblische Bücher in aramäischer und palmyrenischer Schrift abgeschrieben wurden, schon seltener im Ibri, welches neben diesen nicht mehr gefiel, die eben dargestellte Bildung des Quadratcharakters aus ihnen aber, wenn auch lange noch nicht bis zu seiner Vollendung, schon durch Esra und seine Schüler um 450 v. Chr. erfolgt ist: es war dies um so leichter möglich, als er wie gesagt nicht etwa unwillkürlich entstand...

dass seitdem die Quadratschrift rasch alle übrigen bei Schreibung von Pentateuchen verdrängte... Zu den anderen biblischen Büchern... mochten noch geraume Zeit hindurch auch die anderen Schriftarten verwendet worden sein, doch in abnehmendem Masse, denn als vom Chronisten Esr. 4, 7 geschrieben wurde, scheint die Quadratschrift schon die herrschende gewesen zu sein (L. Herzfeld, Geschichte des Volkes Jisrael, B. III, S. 87—89)].

וענה רב חסדא: כתב ליבונאה 1). ובאמת, הכותים, שהם השמרונים, היו כתבים התורה בכתב עברי ובלשון ארמית, הוא התרגום השמרוני הידוע, אעפ"י שהיה להם גם הנוסח העברי.

אך אם חלק המאמר בדבר הלשון הוא רק סברת האומר, מכל מקום יש בו בזה המאמר גם חלק מיֻסד על קבלה מסורה, והוא מה שנאמר בדבר הכתב, שהניחו אותו להדיוטות, וזה החלק המסור חשוב מאד, מפני שהוא מאיר אור על השאלה הגדולה:

למה עשה עזרא כל המעשה הזה? מה היתה כונתו בכך?

כבר ראינו אמנם, כי עזרא בעצמו היה רגיל בכתב זה, ובודאי גם רֹב המון העם בימים ההם היה יותר רגיל בכתב זה מהכתב העברי, ואף על פי כן אי אפשר להעלות על הדעת, שסבות קלות כאלה הספיקו לאדם כעזרא להחליט שנוי כל כך גדול וחמור בענין כל כך עקרי להאֻמה, ככתב ספריה הקדושים.

בודאי היתה לו לעזרא וחבריו סבה גדולה, חשובה מאד, שהכריעה את הכף לצד מעשה זה.

וסבה זו נגלית לנו בהמסורה כי „הניחו להדיוטות כתב עברי", ובפרושו של רב חסדא, כי הכונה בהדיוטות היא „כותאי".

כי עקר פעֻלתו של עזרא וחבריו היתה להבדיל זרע הקדש מעמי הארצות, להבדיל זרע ישראל מכל בני נכר, ובפרט להרחיק את הצבור החדש מעל הכותים, השמרונים, שבאו אז בטענות, כי „ככם נדרש לאלהיכם ולו אנחנו זבחים" (עזרא ד, ב), ובכלל להיות לצבור אחד, להתחתן ביניהם ולהיות לעדה אחת.

בהתאחדות זו ראו עזרא וחבריו סכנה לעתידו של הצבור היהודי ויעשו את המעשה הגדול של גרוש כל הנשים הנכריות, שעל ידי זה נעשה קרע גמור ביניהם ובין השמרונים. הצדקו עזרא וחבריו בדבר זה? זו שאלה שאין כאן, בדברי הימים של הלשון, מקום לעסק בה. אך לפי ראות עיניהם עשו כל מה שהיה בכחם להרחיב את הקרע הזה, ואחד מהאמצעים לזה היה בלי ספק שנוי הכתב של הספר הקדוש. בשביל כַּוָּנה גדולה כזו לא נרתעו לאחור מפני חֹמר עצם המעשה, אבל בודאי מעשה חמור כזה, אם השעה צריכה לכך, אין מגלים אלא לצנועים ועושים אותו בחשאי שלא ירגיש בו הצבור. ולכן נעשה הדבר הזה בשתיקה בלי פרסום 2).

ג. הופמן (ZAW I, 377) מסתיע מישע' ח, א (בחרט אנוש), כי הכתיבה הארמית היתה נהוגה כבר קדם בישראל בימי ישעיה.

1) עי' [דברי לידזוברסקי] ערך Jew. Enc. ב Alphabet [על השם] לבונאה:

Both Hoffmann and Halévy („Mélanges de Critique et d'Histoire", p. 435, Paris 1883) recognize in לבונאה an adjective from the name of some locality. The former, with R Hananeel in the Tosafot adopts the reading לבונה for the place (north of Neapolis), while the latter reads ניבולאה (Neapolis). Since R. Hisda was a Babylonian it is quite conceivable that he was unacquainted with the Samaritan alphabet, and that he regarded the ancient forms as identical with those found upon the clay tablets — כתב לבינאה.

2) זה השנוי היה בעקרו בהמקרא, אבל ההדיוטות עוד השתמשו בכתב העברי, כמו שכבר הוכיחו זאת החכמים.

אך זו הכונה בעצמה, להבדיל בין הצבור היהודי והצבור הכותי, היא היא היתה צריכה גם להניע את ראשי הצבור בעת הזאת להשתדל לחזק את הלשון העברית [נגד הארמית], מפני שהשמרונים דברו זו הלשון.

ואולם בדבר הזה אין אנו ראים מצד עזרא שום מעשה מיֻחד. אין ספק בדבר, שהוא בעצמו דבר עברית. מלשונו לא נשאר לנו הרבה, רק חלק קטן מספר עזרא (מן ז, כז ועד ט, ט״ו), אך זה הקטע מספיק ללמד ממנו מה היה לשונו של עזרא. בכללה היא דומה ללשון הנביאים האחרנים, רק שאתה מריח בה עוד יותר מריח הלשון של הדורות הבאים. אכל, אתה מרגיש גם בה כי היא לשונו, גם לשון הדבור שלו, לא בלבד לשון הספר, ואין ספק כי בכלל דבר עברית. אבל יותר מזה אין אנו מצאים שום רמז שעשה דבר לחזק את הלשון העברית, זולתי מה שעשה להרביץ תורה בישראל [1]. ואם אמת בפי המסורה האמרת שבקריאת התורה בצבור תקן שיתרגמו ארמית, זה היה תחלת פריצת גדרה של הלשון העברית לפני צרתה הארמית. בודאי, הכונה היתה רצויה, כדי שיבינו את דברי התורה גם אותם מעולי הגולה שלא ידעו עברית, שאעפ״י שבודאי לא רב היה מספרם, כמו שנתבאר למעלה, בכ״ז אין ספק שמעט היו בתוכם שלא ידעו הלשון העברית היטב [2]. אך זו הכונה הרצויה לא היתה שוה בנזק שהביאה להלשון. גם עצם השנוי של הכתב, אם הבדל הבדיל את הצבור היהודי מהכותים, הלא הקרב הקריב אותם להארמיים בבחינת הלשון.

ואולם, בודאי סכנה הרבה יותר גדולה קמה בזמן ההוא להלשון העברית של הצבור הזה ממקום אחר, מהנשים הנכריות, שנשאו רבים מהם מעמי הארצות מסביב. כי דבר טבעי הוא שבלשון הדבור של הילד יש להאם יותר חלק מלהאב, ולא להנם קראו (כבר היונים? [3]) את הלשון שאדם מדבר מילדותו לשון האם. את קולות לשון אמו שמעות אזני הילד מרגע הראשון להולדו, ואותם הן שמעות יותר תדיר מקולות של האב. ומתיקות אלה הקולות של האם, שהיא מטפלת בפרי בטנה בכל כך רך והבה, נקבעת עמק בנפשו של הילד, ולשון אמו מתֻקה לו ביותר. אך בזמנים כסדרם אצל עם מהעמים, כשלשונו עומדת אצלו בכל תקפה, וכח החיים שלה נבע מנפש כל העם ואין אויבים לה מסביב, אין הסכנה מאם נכריה גדולה ביותר, כי כשהילד יוצא מארבע אמות של חדר האם ונכנס לתוך החיים הכלליים של האֻמה, חלל האויר שמסביב, שהוא מלא קולות הלשון הלאֻמית.

---

1) שבתחילה כשנשתכחה תורה מישראל עלה עזרא מבבל ויסדה (סוכ׳ כ.).

[2] הרמב״ם, יד החזקה, הלכות תפלה א, ד:

כיון שגלו ישראל בימי נבוכדנצר הרשע נתערבו בפרס ויון ושאר האומות ונולדו להם בנים בארצות הגוים ויותן הבנים נתבלבלו שפתם והיתה שפת כל אחד ואחד מעורבת מלשונות הרבה, וכיון שהוא מדבר אינו יכול לדבר כל צורכו בלשון אחת אלא בשיבוש שנאמר: ובניהם חצי מדבר אשדודית וגו׳ ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם, ומפני זה כשהיה אחד מהן מתפלל תקצר לשונו לשאול הפציו או להגיד שבח הקב״ה בלשון הקדש שיערבו עמה לשונות אחרות וכו׳.

[3] מקור הבטוי הוא בלטינית של ימי הבינים — lingua materna (ראשונה במאה הי״ד אחרי הספירה).]

פֹּעַל על הילד הפְּעֻלה הרצויה, והלשון הלאֻמית גוברת סוף סוף על לשון האם הנכריה. לא כן הדבר בזמן של זעזוע לאֻמי, כשהלשון הלאמית של העם נזדעזעה גם היא בכח המאֹרעות וכח החיים שלה לקה, וצרתה ארבת לה לבלעה. בשעה כזו אם נכריה היא האויב היותר נורא להלשון הלאמית.

וזה היה מעמד הלשוני בקרב הצבור היהודי בימים האלה. עם הנשים הנכריות נכנסה הצרה אל תוך הבית פנימה, אל תוך המשפחה, שהיא על פי רב המשגב האחרון להלשון, והאם הנכריה התחילה מגדלת בנים זרים להאֻמה, בפרט מבחינת הלשון, בנים שאינם שמעים את הלשון הלאמית ואינם רֹצים בה.

ומבחינה זו בפרט היתה הגזרה שגזרו עזרא וכנסת הגדולה שלו מעשה לאמי גדול שהשעה היתה צריכה לו.

אבל מעזרא בעצמו, לפחות במה שנשאר לנו ממנו, אין אנו שמעים כלום בדבר הלשון, שום רמז קל, כי מהנשים הנכריות היתה סכנה להלשון, ואף לא שבמעשהו הגדול היתה כונתו לפחות גם להלשון. אפשר, שבתחלת בואו עוד לא היתה הרעה כל כך גדולה ואפשר שלפי נטִית רוחו לא הרגיש בצד זה של הסכנה הלאמית. אבל, מה שאולי לא ראה ואולי לא הרגיש עזרא ה„סופר דברי מצות ה׳ וחקיו“, ועל כל פנים מה שאין אנו שמעים ממנו כלום, זאת ראה והרגיש וחש חברו המדיני הגדול נחמיה בן חכליה.

זה הלאֻמי הגדול, במשמעה היותר טובה והיותר נעלה של מלה זו, זה המדיני המדבר בלשון כל כך אנושית, שבכל מלה ומלה היוצאת מפיו נדמה לך שאתה שֹׁמֵעַ אדם בן זמננו מדבר לך, בן זמננו ברגשותיו, בן זמננו במנהגיו, בן זמננו במעשיו ובדבריו, זה האיש שלהיועצים לו להמלט אל ההיכל מפני האויבים המבקשים את נפשו עָנה: האיש כמוני יברח... והיה להם לשם רע למען יחרפוני (נחמ׳ ו, יא—יג) — הוא בנפשו המדינית חש מה היא הלשון להאמה, הוא ראה את זה הצד של הסכנה מהנשים הנכריות, ולא עבר בשתיקה על זה הצד, ויתן לזה ארשת שפתים של לאֻמי בן זמננו [1].

הכל יודעים מה שספר נחמיה בסוף ספרו בענין הלשון:

גם בימים ההם ראיתי את היהודים הֹשיבו נשים אשדודיות עמוניות מואביות.
ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון
עם ועם [2]. ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם ואשביעם באלהים

---

1) גם נחמיה בפעם הראשנה לבואו כנראה לא הרגיש בדבר זה, עוד לא היתה הרעה כ״כ גדולה.

2) כבר אמרו החדשים, כי זה פסוק מֹסרס וצריך לקרא: חצי מדבר אשדודית וכלשון עם ועם ואינם מכִּרים לדבר יהודית [ועי׳ דברי האפודי למעלה עמ׳ 81, הערה 2)].

מַצִּין רוח המשכילים של דור העבר הוא פרושו של ריב״ל ב„תעודה בישראל“ [(ורשה תרל״ט, עמ׳ 33)], כי נחמיה לא כעס שאינם מדברים יהודית, אלא שמדברים חצי עברית וחצי אשדודית, לאמר לשון לא נקיה, אך אלמלא דברו כלם אשדודית, היה נחמיה שמח שמחה גדולה!! וכל גדולי משכילי הדור, אפילו שד״ל, נתנו הסכמה על הספר ולא קראו תגר על זה.

אם תתנו בנתיכם לבניהם ואם תשאו מבנתיהם לבניכם ולכם (נחמ׳ יג, כג—כה).

אלה הדברים של נחמיה הם עדות מפֹרשת ומכרעת למה שהכרחנו עד כה על פי אמד הדעת, והוא שלשונו של הצבור היהודי בזמן ההוא לא היה ארמית אלא עברית [1], כי הלא הוא קרא את הלשון שדברו היהודים אז יהודית, והלשון הארמית היתה בארץ ישראל אז לא לשון יהודית אלא לשון של כל העמים מסביב [2]. ומי שמתעקש לאמר, כי הכונה ב„יהודית" ללשון הארמית מֻשנה קצת בפי היהודים, הרי הוא בעצמו מודה שאנו מְחיבים להניח כי היהודים דברו אז לשון מְיֻחדת להם, שהיתה נקראת יהודית, ומה מכריח אותנו ומה מרשה לנו לעקר את המלה יהודית ממשמעתה הטבעית, הפשוטה, שהיא לשון של עם יהודה, ולדחק עצמנו ולפרשה פרוש דחוק שהיא לשון ארמית שדברו היהודים. ואין להביא ראיה שאין הכונה ב„יהודית" להלשון העברית, ממה שלא אמר „עברית", כי הלא יש לנו עדות מפֹרשת שאין לפקפק בה, שהיהודים בעצמם, לפחות אנשי יהודה, קראו את לשונם הקדומה, שדברו בה בימי חזקיהו וישעיהו, יהודית; שכך אמרו שרי המלך חזקיהו לשליחו של מלך אשור: דבר נא אל עבדיך ארמית, כי שמעים אנחנו ואל תדבר אלינו יהודית באזני העם אשר על החומה (ישעיה לו, יא) [3].

---

(1) [וכן דעת Gesenius ב Gesch d. hebr. Sprache u. Schrift, § 13:

Wie lange übrigens das Althebräische noch nebenbey lebende Sprache blieb, ob dieses vielleicht in einzelnen Gegenden u. bei den Vornehmern, Gebildetern länger der Fall war, — kurz das Mebr und Weniger lässt sich nicht näher bestimmen; nur soviel ist gewiss, dass zu Nehemias Zeit das Volk noch hebräisch redete (יהודית, Neh. 13, 24).

[ויס ב]דור דור ודורשיו (ח"א עמ׳ 56) נשא ונתן קצת בענין הלשון העברית בזמן שאחרי שיבת גלות בבל:

כשובם מן הגולה התאונן נחמיה על המהפכה אשר היתה בארץ ישראל בבחינת אבדן הלשון. יען כי מצא כי קם דור חדש בארץ הקדושה אשר לא ידע את לשון אבותם ולא היה מכיר לדבר עוד יהודית (נחמיה יג, כד). אבל תלונת נחמיה הזאת היא לעדה, כי ידיעת לשון העברית לא מתה עד לכלה מקרב העם אחרי שלא היתה תלונתו על כלל יושבי הארץ כי אם על יחידים שבה, והם בני התערובת אשר נולדו מאבות יהודים אשר נשאו להם נשים נכריות. וכן נראה מזה כי עולי הגולה היו מכירים לשון העברית כמקדם, כי לולא זאת הלא גם עליהם היה לו להתרעם כמו על יושבי הארץ. ואיך יעלה על דעתנו לאמר ששכחוה כלה במשך שנות גלותם בראותנו הנבואות הנשגבות אשר התנבאו בגולה והזמירות והשירים אשר שוררו בעת ההיא, והספרים אשר חוברו בספורי דברי הימים וענינים אחרים, הלא כל אלה היו מיועדים להורות את העם וללמדם דעת וכלם הנם כתובים בלשון עברית. ואיך לא נאמר ונחליט כי הבינו את הלשון העברית היטב? אבל, האמת בדבר הזה הוא כי דברו בשתי הלשונות, בעברית ובארמית.

(2)] כונת נחמיה בהמלה יהודית.

הלא שמוש הלשון של עזרא ונחמיה הוא מפֹרש, כי הלשון הארמית הם קראים ארמית: וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתֻרגם ארמית.

מה שיהיה פרוש הדברים האלה, עכ"פ בזה אין ספק, שאת הלשון הארמית קראו ארמית. יש אמרים: כתוב אשֻרית ומתרגם ארמִית.

(3) טענתו של דַלְמַן (Prof. G. Dalman, Die Worte Jesu, § 6), כי שנוי הכתב העברי לארמי שנתהוה בימי עזרא ונחמיה, הוא אות כי כבר נשתנה הלשון, אין לה שום ממש. כי הלא בתחלה נשתנה הכתב רק בהמקרא, ושם הלא הלשון נשארה בעינה, ודוקה להדיוטות עוד היה נהוג השמוש בכתב העברי. ומלבד זה, זה כאלו

וכבר אמרו גם בני סמך מחכמי אֻמות העולם, כי אי אפשר כלל להניח שנחמיה קנא קנאה גדולה כל כך ללשון א ר מ י ת, אפילו אם ללשון ארמית, שכבר הספיקו היהודים לקלקלה ולשנותה קצת. כך Th. Nöldeke אמר וזה לשונו:

No one can suppose that Nehemia would have been particulary zealous that the children of Jews should speak an Aramaic dialect with correctness. He no doubt refers to the Hebrew as it was then spoken (Enc. Brit., 11. ed., art. Semitic Languages, vol. 24, p. 622).

ודבר מובן מאליו הוא אחרי כל זה, שנחמיה בעצמו דבר עברית, ואת מהות לשונו אנו ראים בהזכרונות שכתב הוא בעצמו אדות מעשיו בירושלם. בה אנו ראים עוד פסיעה לצֶמת הלשון של הדורות הבאים, יותר מבלשונו של עזרא. וזה דבר טבעי, אף על פי ששניהם היו בני זמן אחד. אבל עזרא היה סופר מהיר בתורת אלהים, היה כל ימיו קרא ב מ ק ר א, ולכן היתה לשונו קצת יותר דומה ללשון המקרא, ואלו נהמיה היה יותר אדם מ ן ה ח י י ם, ולכן היתה לשונו בודאי ממש לשון הנהוג בחיים בזמן ההוא, מלבד ההבדל שיש בכלל בין לשון הדבור השגור ללשון של כתיבה.

שמו של נחמיה יהיה נזכר לעולם בדברי הימים הכללים של עם ישראל ברגשי כבוד בלי גבול בעד פעֻלתו הגדולה לבנין האֻמה. וגם כֹּתב דברי הימים של הלשון העברית יזכיר את שמו בחִבָּה מְיֻחדה, בגלל קנאתו בכַּוָּנה מפֹרשת להלשון הלאֻמית [1], ובגלל שהוא היה הראשון בעמנו שנתן א ר ש ת ש פ ת י ם להרגש הטבעי של כל עם ועם ל ל ש ו נ ו. בודאי גם קדם אהבו היהודים את לשונם, ובזמן הזה שאנו בו, אין לנו רשות להטיל ספק בחבת כל הצבור היהודי ובפרט ראשיו ללשונם. זה רגש טבעי יותר מדי, ורק אדם שהוא בעל מום רוחני אין לו רגש זה. אבל נחמיה, כמו שבכל רגשותיו הלאֻמיים והמדיניים היה דמה לבן זמננו, כך גם בענין הלשון, ועל כל פנים הוא הראשון שאנו ראים בו הרגש הזה מפֹרש בכל תקפו [2].

אם היפָּנים למשל יחליטו עתה לקבל את האלף־בית הרומי ללשונם, זה ראיה שהם שנו גם את לשונם. וכבר ראינו, כי האלבנים שנו את הכתב וקבלו את האלף בית הרומי, וגם בין התורקים יש מי שרוצה בשנוי כזה, ואעפ"כ לא אלה ולא אלה רוצים לעזב את לשונם. — ומי שרוצה להתעקש, היה מתעקש גם אלמלא היה כתוּב ע ב ר י ת, כי הלא אנו ראים שבכל מקום שיוסף בן מתתיה אמר ἑβραϊστί, המה מחליטים, שכונתו לארמית שדברו היהודים, והשם לשון עברי לא היה רגיל אצל היהודים אלא בזמן מאחר (ספרי דברים, שמ"ג, הוצ' איש שלום דף קמ"ב: ה' מסיני בא זה ל ש ו ן ע ב ר י; מסכת סופרים א, ׳: כל התורה כולה ע ב ר י ת היא אלא שיש בה דברים של תרגום וכו׳).

[1)] נ ח מ י ה. הוא לא יכול למנוע את המוצק להלשון, אך לפחות הוא הציל את כבודנו, שלא עבר המארע האלים הזה בלי צעקה מצדנו! tout est perdu sauf l'honneur.

2) מחבר ספר המכבים השני אומר (מכבים ב׳ ב, יג), כי נחמיה יסד ב י ת ס פ ר י ם בירושלם ואסף הספרים אדות המלכים ואדות הנביאים וספרי דוד, וכמו"כ מכתבי מלכים אדות מתנות קדושות. לא ידוע מאין שאב זה המחבר ידיעה זו, אך אולי אין זו בדותה, כי באמת הדבר הזה מתאים לטיבו של נחמיה. הוא היה בחצר המלכות בבבל, וראה שם ב י ת ה ס פ ר י ם של המלכות (בית ספריא), ולא רחוק הוא כי עשה כזאת גם בירושלם, ואולי באמת הוא הוא אסף המסמכים שהשתמש בהם אח"כ בעל דברי הימים, וכן הכתבים הארמיים וכד׳.

ד. זמן הכנסת הגדולה

אחרי המארעות של ימי עזרא ונחמיה מתחיל בדברי הימים של האֻמה היהודית זמן של חשך ואפלה, זמן שתאר אותו בצבע עז ואמתי כֹתב דברי הימים שלנו, צבי גרץ באחד ממאמריו בהקבץ ההדשי לדה"י של היהדות שלו, וזה לשונו:

Ein eigenes Gefühl ergreift den Forscher der jüdischen Geschichte, wenn er die letzten Schriften der heiligen Geschichtsurkunden, Esra und Nehemia verlässt, und den Faden weiter verfolgen will in den Geschichtsbüchern des Josephus — ein Gefühl der Verödung und Verlassenheit. Er hat sich bisher in einer reichen Welt bewegt, ein Gewimmel von Eigennamen hat ihn umrauscht, hervorragende Persönlichkeiten haben sein Interesse gefesselt, und mit einem Male wird es ganz still davon, er hört nur noch einzelne Schälle, er begegnet in einer langen Reihe von zwei Jahrhunderten nur hin und wieder vereinzelten Personen, die weder handelnd noch sprechend auftreten, und sich nur durch die Namen von einander unterscheiden (Graetz, Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judenthums, 1857, S. 45).

[ובעברית:]

רגש מיֻהד תֹקף את חוקר דברי הימים של היהודים כשהוא עֹזב את הספרים האחרֹנים של כתבי הקדש, הם ספרי עזרא ונחמיה, ורֹצה לעקב אחרי חוט המסכת בספרי דברי הימים של יוסף בן מתתיה. התהלך התהלך עד כה בעולם רב המעשים, המון שמות של אנשים סאנו מסביב לו, בעלי צורה השובים, יוצאים מהכלל העירו בכח את התעניגותו בהם, ולפתע פתאם שקט גמור שלט בהלל העולם הזה, ואזניו שמעות רק מעת לעת הברות יחידות בלחש, ובזמן ארוך של כמאתים שנה הוא פֹגש לפעמים אנשים יחִידים שאינם פועלים לפני עיניו ולא מדברים באזניו, ואינם נבדלים זה מזה אלא בשמותיהם בלבד.

בעולם המדיני נהיו אחרי זמן קצר זעזועים גדולים מאד. השלטון בְכִפָּה שהיה בידי מלכי פרס לֻקח מידם בכחו של המרעיש ממלכות, אלכסנדר מוקדון, שבשנים מעטות כבש כמעט את כל העולם העתיק שהיה ידוע בימים ההם, וגם ארץ ישראל היתה תחת ממשלת ידו. האגדה מספרת, כי אלכסנדר מוקדון, על דרכו צפונה, נטה גם ירושלימה, והכהן הגדול שהיה בימים ההם, יצא לקראתו לקבל פניו ברב פאר וכבוד, ואלכסנדר האיר פניו לכהן הגדול ויט אליו חסד, ויתן לו בקשתו לטובת הצבור היהודי ונגד השמרונים. אם אמת בפי שמועה זו או אין, על כל פנים אין ספק בדבר, כי ימי אלכסנדר מוקדון היו ימי מנוחה פחות או יותר להצבור היהודי, כמו שהם היו ימי מנוחה לרב העמים בכל המדינות שכבש. וגם אחרי מותו, כשנחלקה מלכותו וארץ ישראל נפלה בחבלם של מלכי מצרים, לא נשתנה מעמדו החמרי של הצבור היהודי, ואולי עוד הוטב יותר. מלכי מצרים מבית תלמי היו בכלל מלכי חסד, אהבי שלום ואהבי הכמה ודעת, ולחיל צבאם שכרו שכירים מעמי הנכר ובתוכם גם מהיהודים, ומקצת היהודים האלה עזבו אחרי כן עבודת הצבא ועשו להם הון. ואליהם נוספו יהודים שבאו מעט מעט מצרימה לעשות מסחר וקנין, ורבים מהם

עשו עשר, והיו גם מקרבים לחצר המלכות, ועשו מה שיכלו לטובת הצבור היהודי שביהודה. ויש לחשב, כי הצבור הזה חזק מעט מעט במעמד החמרי כל כך, שאחד מהם, יוסף בן טוביה, יכל לחכר את המכס של יהודה מתלמי המלך, ועי״ז קנה גם כח של שלטון בארץ כנהוג בימים ההם, והצבור היהודי נשתחרר גם מנגישות של החוכרים מהגוים מסביב.

ואם זהו כל מה שאנו יכולים להגיד על מעמדו החמרי של הצבור היהודי של אז, עוד פחות מזה יש להגיד בודאות על מעמדו הרוחני. קצת החוקרים החדשים מחכמי אמות העולם, שהם ראים בזמן הזה ימי התהוותה של כל היהדות של כל הדורות הבאים, מיחסים לזמן זה פֻּלָה רוחנית גדולה מאד. שטָדה וֶלהויזן וחבריהם אמרים, כי בזמן הזה נתחבר חלק מהתורה, רב התהלים, משלי, איוב, ועוד ועוד. אלמלא היה זה אמת, כי אז היה זה הזמן היותר מפֹאר של ישראל בבחינת היצירה הרוחנית. אך כל דברי החוקרים האלה אינם אלא השערות בלי יסוד נכון, ואין כֹתב דברי הימים יכול לסמך עליהן. אבל, אין חלום בלי גרגיר של אמת, והגרגיר של אמת בזה החלום של אלה החכמים הוא, כי זה היה זמן של הכנה למה שנתהוה בחיים הרוחניים של היהודים בדורות שלאחריו, והכל היה תולדה טבעית ממה שיסד עזרא וחבריו. הצבור היהודי שאף על פי שנכרים משלו בהארץ, בתחלה הפרסים ואחר כך מלכי בית תלמי, היתה לו חרות של הנהגה פנימית לא בלבד בענינים הדתיים אלא גם בסדרי הצבור, כמו שהיה לפנים מנהג הכובשים בארצות שכבשו להסתפק בגביַת מסים ובשלטון כללי עליון ולהניח להצבורים הכבושים את חייהם כמו שהם. הצבור הזה לא יכל להתקַים בלא הלכות קבועות בכל עניני החיים, גם בענינים שבין אדם למקום ואף בענינים שבין אדם לחברו. אלה ההלכות היו צריכות להקבע על ידי חֶבֶר אנשים מקֻיָם גם מצד הרָשות העֹמדת מצד המלכות וגם מקֻבל על הצבור היהודי. זה החֶבֶר היה, בלי שום ספק, אותה כנסת הגדולה שקרא עזרא גם בתחלה בדבר התקנה להבדיל זרע קֹדש מעמי הארצות, ושסמך עליה כל הקהל אז, ושקִיֵם אותה גם נחמיה בכח המלכות, וכמו כן אותם הדַיָנים שמִנָה עזרא בכח המלכות שנתן בידו. זו הכנסת הגדולה [1] היתה בודאי, ברֹב בנינה ורב מנינה, מעולי בבל, ורגלים לדבר שרֻבה, אם לא כֻלָה, היתה מבני כהנים גדולים, כמו עזרא בעצמו, ועוד היה חי אצלם זכרון מנהגי בית המקדש מלפני החרבן, ועניני טמאה וטהרה, וכמו כן חקים ומשפטים בדברים שבין אדם לחברו שהיו נהוגים בישראל בעוד הממלכה על מכונה. על פי כל הזכרונות האלה קבעה זו הכנסת הלכות שיתנהג בהן הצבור היהודי גם עכשיו, מלבד תקנות חדשות שתקן עזרא בהסכמת חבריו, ושנתקנו גם אחריו ברוחו לפי צרכי השעה בתנאים החדשים של חיי הצבור היהודי. כל זה הוא כל כך מהלך טבעי, כל כך מֻכרח ומתחיב בדרך הגיוני על פי כל תנאי הזמן ההוא, שאף על פי שאין לנו עדות מפֹרֶשת שכך היה הדבר, אין שום מקום לפקפק אפילו פקפוק כל שהוא. על טיבה של פֻּלת אנשי כנסת הגדולה מעיד המאמר שנמסר בשמם: הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה (אבות א, א).

---

1) בעצם דבר כנסת הגדולה: ברכות לג, יומא סט:, ב״ב טו, מגילה ב, אבות א, א.

מה לשון דברו אלה אנשי כנסת הגדולה, ובאיזו לשון נסחו את ההלכות שקבעו?

כל מי שאינו רוצה להתעקש [1] מפני נטיה מיֻחדה ולהניח הנחה שכדי לקימה יהיה אנוס להכנס בתרוצים דחוקים על קשיות הרבה, מחיב להשיב על שאלה זו התשובה ההגיונית האחת:

אלה האנשים התמידו לדבר אותה הלשון שדברו עזרא ונחמיה, ושאנו יודעים על פי מה שנשאר מהם בעצמם, ושכבר הכרחנו בדרך שאין לפקפק בו, שזו היתה לשונם באמת, ר"ל גם לשון הדבור שלהם, ושזו היתה גם לשון של רב הצבור היהודי בזמן ההוא, ממילה מובן, בקצת הבדל שיש לעולם בין לשון הדבור ולשון הספר. מאמר אחד שנאמר בפרוש שהם אמרוהו, הוא המאמר באבות שהזכר למעלה, ואלמלא היינו ידעים בודאות שבזו הלשון שהוא כתוב שם אמרוהו אנשי כנסת הגדולה, היתה לנו בו עדות כי לפחות מאמריהם היו בעברית. אך בהיות שבזה יש מקום לטוען לטען ולומר שהיא לשון המוסר ולא שלהם, אניח זה להפרק הבא [2] במקום שאעסק בפרט בשאלה זו.

ובזו הלשון שדברו אותה אנשי כנסת הגדולה וששמע וגם דבֵּר רב הצבור היהודי בזמן ההוא, הם נסחו את ההלכות שקבעו על פי המסורה החיה בזכרונם ממנהגי ישראל מלפני החרבן וגם התקנות שתקנו לפי צרכי השעה.

אלה ההלכות, בלשון שנסחו אותן, נמסרו אחר כך מאיש לאיש על פה, ואנו מצאים אותן בדורות הבאים באוצר הגדול שנא[צ]רו בו כל המסורות מזמן הזה, הוא התלמוד, שכבר הזכרתי ב„המקורות" ושאדבר עליו בפרקים הבאים.

אבל, קצת דברים היו הם כתבים בלשון ארמית, והם כל נֻסחאות של מעשי בית דין ושטרי אמנה בין אדם להברו במשא ומתן וכיוצא בזה, שבלשון זו היו אלה הנֻסחאות נהוגות אצלם כבר בשבתם בבבל, כמו שכבר בארתי זה למעלה.

ומדוע לא שנו אנשי כנסת הגדולה את לשון הנסחאות האלה ולא נסחו גם אותן בעברית? על שאלה זו לא קשה לענות.

---

1) ולהויזן אמר כי היהודים בזה הזמן כבר עזבו לשונם:

Die herrschende Sprache in Palästina scheint schon damals die aramäische zu sein, deren Eindringen in die Gebiete kanaanitischer Zunge schon früh begonnen hat und durch die gewaltsame Volksmischerei der Assyrer und Chaldäer sehr befördert worden ist (Wellhausen, Israelitische und jüdische Geschichte, III. Aufl. S. 159—160).

ויס במבוא להמכילתא, פרק זמן הזוגות [עמ' IV, לומד מתוך העדיות הנתנות בארמית בשם יוסי בן יועזר:]

שכון בעדותו על דברים האמורים בזמן קדום, ואולי בזמן הסופרים עצמם, אשר בל"ס כל דיבוריהם היו בלשון ארמי.

[ולעמת זאת אומרים] שטראק—זיגפריד:

Dem aus dem Volksleben geschwundenen Hebr. sicherten die von Esra gestifteten Sopherischen Schulen weitere Fortdauer (H. Strack-C. Siegfried, Lehrbuch der neuhebräischen Sprache und Litteratur, Einl. § 1 b).

2) [לסעיף „החובה לאמר בלשון הרב ותוצאותיה".]

בתחלה, כל זמן שלטון הפרסים ביהודה, אולי מפני הצרך, כדי שיהיה למעשי בית דין והשטרות כח המלכות, ואחר כך, כשבאה יהודה ברשות מלכי בית תלמי, שבודאי לא היו קנאים ביותר ללשון הארמית ובודאי הניחו להצבור היהודי כמו לשאר הצבורים, לנסח המסמכים הצבוריים שלהם צבור צבור בלשונו, כבר הגיעה השעה אצל הצבור היהודי, שהדבר המקֻבל היה קדוש ואיש לא העז לנגע בו [1].

כי אנשי כנסת הגדולה, לפי הרוח שנאצל עליהם מבתחלה, לא היו קנאים להלשון, בזה אין ספק. בענין הלשון אחזו מעשי אבותיהם בידיהם בלי כונה מיֻחדה. בזה אין לפקפק. זו הלשון, שהיתה נחלת אבות ועוד היתה להם לשון האם, היתה רצויה להם וחביבה עליהם, כמנהג העולם, אבל, הם לא היו קנאים לה. אפשר ללמד עליהם זכות, שהם לפי כל רוחם, לא הרגישו שאיזו סכנה מרחפת על זו הלשון. אך שהם לא היו קנאים לה, ושלא עשו שום דבר לשמר עליה ושום תקנה שתהיה לה סְיָג, כמו שעשו סְיָג לתורה בכונה רצויה, בזה אין שום ספק. זו לא-הקנאה ללשון האבות, זה העִרָון הלאֻמי בענין הלשון, היו צרה גדולה בשעתם, והם שגרמו מה שקרה אחר כך. אבל, לנו, בבקשנו לדעת מעמד הלשון העברית בזמן ההוא, אם עודנה היתה חיה בפי הצבור היהודי או כבר שבתה מפיו, זו לא-הקנאה של אנשי כנסת הגדולה ללשון האבות, זה העדר כל מעשה להגן עליה, הוא העֹשה לודאות גמורה, מה שהוכחתי קדם בהקשים הגיוניים, שהלשון העברית היתה באמת לשונם של אנשי כנסת הגדולה, גם לשון הדבור שלהם. כי אלמלא ראינו בהם איזו קנאה מיֻחדה להלשון, היינו יכולים לחשד שמה שנסחו בעברית היה מפני קנאה ללשון העברית, אעפ״י שלא הצבור ולא הם דברו עברית. עכשיו, שאין אנו מֹצאים אצלם שום סימן לקנאה להלשון, יכולים אנו להחליט בודאות כי מה שנסחו בעברית היה מפני שזו היתה לא בלבד לשונם הם אלא גם הלשון של הצבור.

כל הפעֻלה הרוחנית הזאת של אנשי כנסת הגדולה היתה בעקרה „הלכה למעשה", לצרך החיים המעשיים של הצבור יום יום. ואולם, גם מפעֻלה ספרותית טהורה לא היה הזמן הזה אלמן כלו, ואם כמו שכבר אמרתי, הרבה ממה שיחסו חכמי אֻמות העולם לזמן זה אינו אלא השערות בלי יסוד נכון, אך ארבעה ספרים חשובים בלשון עברית בודאי הם פרי הזמן הזה, ובהם אנו ראים בפעם הראשנה את הלשון העברית הספרותית של הזמן ההוא, ותחלת הלשון העברית החדשה בכללה.

אלה ארבעה הספרים הם:

דברי הימים, שסופו הוא ספרי עזרא ונחמיה, קהלת, אסתר, בן-סירא.

אדות ספר דברי הימים אמרו בתלמוד:

עזרא כתב ספרו וספר נחמיה ודברי הימים [2].

---

1) הלשון הארמית של אלה השטרות וכדו׳ היתה ליסוד מוסד לאותם החכמים שרוצים להוכיח כי היהודים דברו ארמית. ועוד יותר על זה להלן [בסעיף „לשונם של החשמונאים"].

[2) בגמרה (ב״ב טו.) נמצאת גרסה אחרת: עזרא כתב ספרו ויחס של דברי הימים עד לו.

ואולי כון המחבר בהוספת המלים „וספר נחמיה" לתת פרוש, שהרי עזרא הנזכר במקורות העברים כולל גם את הספר הנקרא היום „נחמיה".]

והנה בעצם ענין ספר דברי הימים אינו מן הנמנעות שעזרא כתבו [1], כי הוא באמת ברוחו של עזרא. אבל שלא עזרא כתב ספרו וספר נחמיה, בזה אי אפשר ספק. כי חלק מספר עזרא (ז, כז — ט, ו) כתוב בלשון מדבר בעדו, ואין ספק כי אלה דברים שכתבם עזרא בעצמו, וכמו״כ התפלה עד סוף פרשה ט׳ היא מעזרא בעצמו, ושאר הספר מדבר על עזרא בלשון נסתר, ודאי מפני שאחר כתבו ובפרט הדברים ביחסו של עזרא ובשבחו: הוא עזרא עלה מבבל והוא ספר מהיר וכו׳, כי עזרא הכין לבבו וכו׳. כל זה אי אפשר שעזרא בעצמו כתב, אלא אפשר אחד מתלמידיו. וכך גם בספר נחמיה, בהחלקים שלא כתבם נחמיה בעצמו, שבהם הוא מדבר בלשון מדבר בעדו. מְדַבר גם על עזרא בלשון נסתר, מוכח שגם אלה החלקים כתבם לא עזרא, אלא מי שכתב את החלקים של עזרא שמְדבר שם עליו בלשון נסתר. ובאמת, הלשון אחד והסגנון אחד. ובהיות שבאמת כל הלשון של דברי הימים והחלקים של עזרא ונחמיה שלא יצאו מפיהם בעצמם, הם ברוחם ובסגנונם דומים ממש, בודאי יד אחת כתבתם, והיד הזאת ב ו ד א י אינה ידו של עזרא, כי אם אולי [יד] אחד מתלמידיו, עכ״פ קצת אחריו. והוא הכניס בתוך דבריו מה שמצא בארמית אולי בידי אחד מהבבלים שכתב זכרונות הימים ההם.

כי לא שלמה בן דוד המלך כתב את ספר ק ה ל ת אין צרך עתה יותר ל ה ו כ י ח, כי אפילו היותר אדוק, אם יש לו קצת רגש מדעי של דברי הימים, מֻכרח להודות בזה. לא התכן, ומכל שכן שלא הלשון מרשים לפקפק בזה הפקפוק היותר קל [2]. אבל עלינו להכיר טובה למחבר הספר, יהי מי שיהיה, שבכונה רצויה קרא אותו על שם שלמה, כי רק זכותו של שלמה יכלה להציל ספר כזה מידי ג נ י ז ה ובודאי גם כליה גמורה, כמו שהעיד עליו רב בפרוש שרצו לגנז ספר קהלת. ובענין זה באמת נתקַימו דברי [רב נחמן בר יצחק (נזיר כג:, הוריות י:)]: גדולה עברה לשמה. זה הזיוף לשם שמים, שעשה מחבר קהלת, הציל לנו אחד מהספרים היותר יקרים של ספרותנו, ובאמת הספר ה ר א ש ו ן אצלנו שנעשה לשמו של ס פ ר. בפעם הראשנה אנו פגשים אדם מישראל שאינו כתב תורה, דבר חק ומשפט, אף לא דברי הימים למלכי ישראל, לא נביא מוכיח את העם או מנחם אותו, אלא אדם ש„נתן את לבו לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמים“ (קהל׳ א, יג), י ש ב ו מ ח ש ב מ ח ש ב ו ת סתם על כל זה וכתב את מחשבותיו אלה על ס פ ר לשם חבור ספר. ומה תמוהות ומה יפות הן אלה המחשבות שלו! כמה הן משֻנות ממחשבות רב העולם סביבו! אלה מחשבות פִּקֵחַ, יהודי שרֹאֶה הכל בעין פקוחה וחדה. אמנם יש בו בזה הספר הרבה דברים סותרים זה את זה, כמו שכבר העיר על זה רב, והיו קצת חכמים שאמרו, כי זו היא תכונתו של קהלת, שהוא בעקרו פקפקן, שום דבר לא ברי לו, ומה

1) אדות עצם דה״י אמרו בגמרה בשם אחד מגדולי חכמי התלמוד: ר״ש בן פזי כי הוה פתח בדברי הימים אמר הכי, כל דבריך אחד הם ואנו יודעין לדורשן (מגי׳ יג.). [ופירש״י: כנגד הספר היה אומר, כל דבריך דברי הימים אחת הן וכו׳.]

2) דעת רב החדשים שהוא מזמן החשמונאים ואולי עוד יותר מאחר, מזמן ה ו ר ד ו ס. זה אינו מתקבל על הדעת כל כך.

שהוא מחליט רגע אחד, הוא חוזר בו ממנו מיד. אבל האמת היא מה שהעירו כבר קצת חכמי המפרשים [1], כי הדברים הסותרים להנחות העקריות של הספר הן הגהות שנעשו אולי בעצַת חנניה בן חזקיה בן גרון שדרש אותו והוסיף בו דברים בכַונה רצויה כדי להצילו מגניזה [2].

לנושא הספר הזה, שהיה כל כך מְשֻׁנה מנושאי כל הספרים שנעשו לפניו בישראל בלשון עברית, היה צרך בסגנון חדש, וגם במדה מן המדות בלשון חדשה, במלים חדשות. דבר כזה אינו נעשה בשום לשון על נקלה, ובכל לשון הפסיעות הראשונות במקצוע ספרותי חדש הן קצת שמאליות [3], קצת לא חלקות, כמו שנראה את הדבר הזה בדורות הבאים בזמן תחלת יצירת הספרות המחקרית שלנו. ולכן לא תמוה הוא אם אנו ראים גם את קהלת בקצת מקומות כאִלו נפתל נפתולים קשים בעד מלה נכונה, בעד מבטא נכון, ואם בקצת מקומות לא עלה בידו להכריח את הלשון להשמע לו לכל דקות מחשבותיו, הנה בכלל, לנסיון ראשון בשדה כל כך לא נעבד, יצא מהנפתולים הקשים וידו על העליונה. ופה אנו ראים את הלשון העברית כמעט בצורתה שנפגשנה בהדורות הקרובים. לתוך אוצר המלים של הלשון נכנסו קצת מלים שבודאי הן ארמיות בעקרן, וגם הסגנון וקצת צורות דקדוקיות חתומים קצת בחותם הלשון הארמית. אך אין שום יסוד לחשב כי אין זה עצם לשון המחבר כי אם תרגום מלשון אחרת, וכמו כן אין כל יסוד להניח שהמחבר לא דבר זו הלשון שבה כתוב הספר. הרשם שעֹשה כל הספר הוא, שאתה שֹמֵע אדם שכֹתב בלשון שהוא מדבר.

בקהלת אנו ראים השמוש בשֶ במקום אֲשֶׁר בכל מקום וגם כְּשֶׁ, ואלה המלים: עִם במשמעת אעפ"י, [...] במקום לגאלו [4], ברם [5], דִבְרת, יתרון, כבר, כנס, כשרון, מדינה, מַדָּע, ענין, פרדס, פתגם, רעות, רעיון, שִׁדה, שִׁדות, שָׁרִים, שָׁרוֹת, שתי, תקן... רב המלים האלה בודאי ארמיות, אך אין לברר, כמה מן אלה המלים הן שאלות מלשון הארמית על ידי המחבר בעצמו, וכמה מהן כבר נכנסו לתוך הלשון העברית של הזמן ההוא, והשאר אין לברר אם הן מלים לקוחות מהלשון הרגילה של היהודים בזמן ההוא, או הן יצירות המחבר בעצמו משרשים שהיו רגילים בלשון.

על כל פנים, מחבר ספר קהלת הוא לא בלבד אחד מגדולי חכמי ישראל וגם מחכמי

1) האחד הראשון אולי שד"ל?

2) [ולפי דעה שבספרות חכמינו היו הספרים משלי, שה"ש וקהלת גנוזים ממש:] בראשונה היו אומרים, משלי ושה"ש וקהלת גנוזים היו שהם היו אומרים משלות ואינן מן הכתובים, ועמדו וגנזו אותם, עד שבאו אנשי כנה"ג ופרשו אותם (אדר"נ פרק א' פסקה הוו מתונים בדין).

[3) סימן שאלה (?) בשולי הגליון.]

[4) אם קראנו שתי מלים אלה הכתובות מעל לשורה אל נכון, היה רצון המחבר להוסיף מלה שפרושה אולי „לגאלו", וצ"ע.]

[5) המחבר רואה בצורה לְבָרָם (קהלת ד, יח) פעל משרש ברם, ע' מלון הלשון העברית הישנה והחדשה כרך ב', עמ' 634.]

העולם כלו, לא בלבד אחד מאותם יחידי סגלה בכל אֻמה ולשון שזוכים ליצר מקצוע חדש בספרות האֻמה, כי אם גם מבחינת הלשון העברית הוא אחד שכבש לה דרך חדש, שסגל אותה לשרת בהיכל החקירה המחשבתית, שהעשיר אותה גם בצורות וגם במלים.

יתר קלה היתה העבודה של בן סירא. בהנושא כבר קדמו ספר משלי, ובסגנון ומלים ספר קהלת. הלשון בכללה דמה ללשון קהלת, רק עוד פסיעה יותר לצֶמת הלשון של הדורות הבאים. גם בצורות דקדוקיות וגם במלים יש בו חדש. הצורות היו כבר בודאי מנהג הלשון בעת ההיא, ובנוגע להמלים אין לברר אם הן לקוחות מהלשון הרגילה, או קצתן הן יצירות של המחבר בעצמו. גם זה הספר חשוב לא בלבד מבחינת תכנו, בשביל הרעיונות והענינים שלו, אלא גם מבחינת הלשון, מה שהוסיף והעשיר אותה.

ועוד מבחינה אחרת הוא חשוב, מבחינת עדות ללשון הדבור של הצבור היהודי בימיו. לא עדות מדברת בפרוש אלא עדות שתקת, אך שתיקה זו דמה כהודאה מפרשת.

בן סירא היה גם מוכיח. בפרשות אחדות מספרו הוא מוכיח את בני עמו, לא בזעם של אש כמו הנביאים הקדמים, אלא בקצת לעג מר, בשביל כמה וכמה קלקולים מוסריים בחיי הצבור היהודי, ובשום מקום לא נמלט מפיו שום רמז של תוכחה כי אינם מדברים לשון אבותיהם. הוא בעצמו בודאי דבר עברית. בכל פרשה ופרשה של הספר אתה מרגיש שאתה שֹמע דברי איש כֹתב בלשון שהוא מדבר, שאלמלא כבר עזב הצבור היהודי או רֻבו או חלק גדול ממנו את לשון אבותיו, אי אפשר שלא היה הוא מערער על הדבר ומגנה אותם ומיסר אותם בשוט לשונו.

אחת הפרשיות היותר יפות בספרו של בן סירא היא הפרשה האחרונה, שהיא מזמור בשבח גדולי אֻמת ישראל מראשיתה ועד ימיו של בן סירא. בין אלה גדולי האֻמה הוא מזכיר גם את נחמיה, אך אינו מזכיר את עזרא, ובזה מסתיעים אותם החכמים הכפרים במציאותו של עזרא ואמרים כי בימיו של בן סירא עוד לא היה השם הזה ידוע ומפרסם בקרב הצבור העברי, מפני שעוד לא נתחבר ספר דברי הימים, שמחברו בדא את עזרא. אבל, אעפ"י שבאמת תמוה הוא שבן סירא השמיט את עזרא מבין גדולי האמה שהוא ספר בשבחם, אף על פי כן אי אפשר לכפר בעצם מציאותו של עזרא, כמו שכבר העירותי על זה למעלה. מה שאפשר לאמר כדי לתרץ קֻשיה זו, הוא, או שבזמנו של בן סירא עוד לא גדלה חשיבותו של עזרא בעיני העם בכלל, וזה קצת דחוק, או שבעיניו של בן סירא לא גדלה חשיבותו, שהוא לא היה מרֻצה אולי בדרך פעֻלתו, שהיתה תורתית בלבד ולא מדינית, והרבה בשבחו של נחמיה, ש[פעֻלתו] היתה בעקר מדינית לאמית, מה שהיה יותר לפי רוחו של בן סירא, שהוא היה בודאי חכם עולמי [יותר] מתורתי, כמו שהוא [מעיד] (בעצמו) על עצמו [בסוף ספרו] שלמד [חכמה מנעוריו].

ופרשה יפה זו מסים בן סירא במזמור להכהן הגדול שמעון, שבו הוא מפאר מעשיו הגדולים לטובת האמה ומתאר את הדר תפארתו בצאתו מבית המקדש ביום הכפורים במליצה שמגיעה עד מרום השירה היותר נשגבה.

והחכמים בני סמך בדבר מודים, כי זה הכהן הגדול שמעון הוא הוא אותו שמעון

הצדיק המפֹאר כל כך במסורות הדורות הבאים, ושאמרו עליו אחר כך שהוא היה משְׁיָרי אנשי כנסת הגדולה.

מזה שמעון הצדיק נשמר במקורות של דורות הבאים מאמר מוסרי אחד יפה בלשון עברית של הדורות הבאים, ושיחה קצרה בלשון זו, וספור מעשה אחד בלשון זו במליצה יפה מאד.

וכמו שכבר אמרתי בענין המאמר שנמסר לנו בשם אנשי כנסת הגדולה, אלמלא היינו ידעים בודאות כי כל הדברים האלה מסורים ממש בלשון שאמרם שמעון הצדיק [1], כי אז היתה לנו בהם עדות מפֹרשת, כי שמעון הצדיק לא בלבד נסח מאמרים בעברית, אלא גם סח בעברית וספר מעשים בעברית. בשאלה זו של לשון המאמרים שבמקורות הדורות הבאים אשא ואתן בפרק שלקמן [2] ולעת עתה צריך להניח שאלה זו פתוחה.

אדות שני הספרים שנזכרו בתלמוד יחד עם ספר בן סירא, עי׳ מה שנאמר עליהם בפרק „המקורות״, דף 55.

הספר הרביעי של הזמן הזה הוא ספר אסתר, מספר מארע שארע להצבור היהודי בימי המלך אחשורוש, ומכל דבריו נראה ברור כי המחבר היה בקי מאד בכל מנהגי חצר המלכות של מלכי פרס ממש כמו שהיו, ולכן אין ספק שהוא חי או עוד בעצם זמן מלכות פרס או לכל היותר בזמן קרוב אחר כך. לשונו של זה הספר דומה בכל ללשון שאר הספרים של הזמן הזה, ולפי טבע הדבר יש בו קצת יותר מלים פרסיות. ומפסוק אחד בספר זה אנו יכולים לדון, כי בזמן המחבר היו ליהודים כתב ולשון להם לבדם, לא דמה לכתבם ולשונם של שאר העמים, כי הוא מספר, שכתב הדת של מרדכי נכתב לכל מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשנו ואל היהודים ככתבם וכלשונם (אסתר ח, ט) [3]. אנו ראים אפוא, כי למחבר אסתר היה זה דבר ידוע ומפרסם כי בשעת המארע היו ליהודים כתבם ולשונם הם, ובהיות שהוא היה בעצמו קרוב לזמן של המארע שהוא מספר, הנה אִלו לא היו ליהודים אז כתבם ולשונם, לא יכל לכתב הדברים האלה בלי

[(1)] בדברי שמעון הצדיק, בירושלמי בעצמו שתי נסחאות. מלבד נדרים א, א עוד נזיר א, ג.

[וזה לשון הירושלמי נדרים א, א:

אמר שמעון הצדיק: מימי לא אכלתי אשם נזיר אלא אחד. פעם אחד עלה אלי אדם אחד מדרום וראיתיו אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו מסודרות תילי תילים, ואמרתי לו: בני מה ראיתה להשחית את השיער הנאה הזה ונם לי: רבי, רועה הייתי בעירי והלכתי למלא את השאוב מים וראיתי את הבובייה שלי בתוך המים ופחז יצרי עלי וביקש לאבדיני מן העולם. אמרתי לו: רשע, אתה מפחז בדבר שאינו שלך, עלי להקדישך לשמים. והרכנתיו בראשי ואמרתי לו: בני, כמותך ירבו עושי רצון המקום בישראל, עליך הכתוב אומר: איש או אשה כי יפליא לנדר נדר נזיר להזיר לה׳.

ובנזיר א, ו בשנויים קלים. וכן נמצא הספור בשנויים בתוספתה נזיר מד, 7, ספרי פ׳ נשא, גמרה בבלית נדרים ט: ונזיר ד: ובמדבר רבה פרשה י.]

[(2)] הכונה לסעיף „החובה לאמר בלשון הרב ותוצאותיה״.

3) גַּיְגֶּר, בספר „דקדוק לשון המשנה״ מחליט, כי בזמן הזה כבר היתה הארמית לשון העם, אך נגד זה כבר גרֶץ, ועי׳ לקמן בזמן המשנה, דבריהם.

שום הערה, שכך היה בזמן ההוא, מה שאין כן עכשיו. ואין לאמר כי כַונתו היתה ללשון הארמית, שהלא הוא ידע כי זה אינו כתבם ולשונם של היהודים בלבד אלא של עמים רבים אחרים בכל מדינות המלך אחשורוש.

ה. תרגום התורה ליונית

עתה תחלפנה שנית הרבה עשרות בשנים עד שנפגש שוב קול הלשון העברית, לפחות בכתב. למשך הזמן של כל אלה השנים הרבות אין לנו שום עדות מתוך הזמן הזה, לא מפרשת ולא אפילו סתמית למעמד הלשון בו בדבור פה או בכתב. רק ממה שנראה בדורות הבאים נוכל לדון וללמד למפרע למעמד הדבר בזמן הזה שאנו בו כעת. אבל, קדם שאגיע לאלה הדורות, עלי לדבר על מארע ספרותי חשוב שנעשה במשך הזמן הזה, שאף על פי שהוא אינו נֹגע בעצם הלשון העברית, בכל זאת הוא חשוב לדברי הימים של הלשון מכמה נקֻדות.

זה המארע הוא מעשה תרגום התורה ליונית.

בעקבות חֲיָלוֹתָיו של אלכסנדר מוקדון התחילו היונים להתפשט במספר פחות או יותר רב בכל הארצות שהוא כָּבַשׁ, ואתם פשטה בכל מקום הלשון היונית, ותחל להצר את צעדי הלשון הארמית, ותמגר אותה מכסא מלכותה כלשון המסחרית של העולם ותירש את מקומה.

גם בארץ ישראל התישבו יונים, ומספרם הלך ורב, בפרט בערי החוף, בימי מלכי בית תלמי. ואף על פי כן, לא לשון הספרים שנתחברו בזמן הזה ומעט אחר כך, ולא מעמד הלשון כשנפגשנו בדור הבא, אינם נותנים לנו בית אחיזה לאמר כי הלשון היונית פעלה פְּעֻלה מסֻימת על הלשון העברית. ובמדה מן המדות אפשר להחליט, כי זו המהפכה הלשונית בעולם וגם בארץ ישראל הביאה ברכה להלשון העברית, לעת עתה לפחות. אלמלא נשארה הלשון הארמית בכחה ועזה בכל העולם וגם בארץ ישראל, כי אז היתה בודאי התארמותה של הלשון העברית מתקדמת הלך והתקדם הרבה יותר מהרה ובמדה עוד יותר רבה, מפני קרבת זו הלשון להלשון העברית ומפני הסבות הכלליות שהביאו להתארמות זו, שכבר נזכרו פעמים רבות. אבל, התפשטותה של הלשון היונית הרפתה את כחה של הלשון הארמית גם בארץ ישראל. המקֹרבים למלכות, כמו בני טוביה, בודאי יותר סגלו להם דעת הלשון היונית, וזו הלשון, הרחוקה כל כך מהלשון העברית, לא היתה עלולה להתגנב אל תוכה כל כך על נקלה כמו הלשון הארמית.

אבל, אלכסנדריה של מצרים נעשתה בזמן הזה מרכז להעולם היוני, להתרבות היונית, ולהלשון היונית. פה נוצרה חכמת הלשון היונית, פה נוצר הדקדוק של הלשון היונית, פה התחזקה היהירות היונית בכל החֻצפה המצֻיֶנת אותה מעולם, וכל הצבורים שגרו בעיר זו נִתְיַוְנוּ במהרה בכל דרכי החיים ובפרט בהלשון, הכל דִברו יונית, וכל מי שהיה לו מוח בקדקדו, יהי בן איזה צבור שיהיה, התאמץ לסגל לו את הלשון היונית בדבור פה ובכתב.

[1]) ובין הצבורים מעמי הנכר היה פה בזמן הזה גם צבור יהודי. לא בבת אחת בא הצבור הזה הנה מארץ ישראל. מעט מעט, במשך הרבה מאות שנים נתקבץ ויהי לצבור מסֻיָם, יש לנו עדות מפֹרשת, שאחרי חרבן ירושלם באו אנשים ונשים וטף מיהודה עם ירמיהו למצרים. אך מספרם בודאי לא היה רב מאד, ובבואם שמה מצאו יהודים שבאו שמה קדם, כמו שאנו ראים רמזים לזה בדברי הנביאים מלפני החרבן. פסוק אחד בפרשת שפטים (דברים יז, א) מרמז לנו כי מלכי ישראל היו משיבים את העם מצרימה למען הרבות להם סוס, ודברי הימים מקימים, כי מלכי מצרים היו שׂכרים להם שכירים להצבא ממלכי ארם במספר רב, מפני שבני מצרים בעצמם לא היו נֹטים לעבודת הצבא. אלה השכירים מארצות ארם היו רבים מאד, והשכירים מישראל ומיהודה היו לעֻמתם מתי מעט, וכשבאו בין השכירים הארמיים, היה זה דבר טבעי והכרחי, שהם התרגלו מעט מעט לדבר לשון ארמית, לשון רב הגדול של הצבא. מעט מעט נוספו עליהם עוד ועוד יהודים, ודבר מובן הוא, שאלה הבאים החדשים לא יכלו לעמד בעבריותם בתוך אחיהם שנהיו כבר ארמיים בלשונם, וכן נתהוו מעט מעט במצרים הדרומית צבורים של יהודים ארמיים. מאלה הצבורים של יהודים ארמיים נתגלו בזמן האחרון כתבי גֹמֶא מעיר סְוֵנֵה, שמאירים אור ברור על המעשה הזה של דברי הימים של ראשית הצבורים היהודים במצרים.

ברבות הימים יצאו רבים מהשכירים האלה מעבודת הצבא, ומסורה, שבעקרה היא מיֻסדה על מעשה שהיה, אֹמרת בפרוש, כי המלך תלמי שחרר מאה אלף יהודים שהיו שבויים בארצו.

מאלה השכירים המְשֻחררים נתהוו מעט מעט הצבורים בני החורין של היהודים במצרים, ואנו ראים, כי ראשיתם היו כלם אנשים שכבר נהיו ארמיים בלשונם, ודבר טבעי הוא שכאשר נוספו עליהם אחר כך מעט מעט יהודים חפשים מארץ ישראל שבאו למצרים לשם מסחר וקנין, נטמעו בתוך אחיהם הארמיים ודברו גם הם ארמית.

אבל בפני כחה ועזה של הלשון היונית בזמן שאנו עמדים בו לא יכל הצבור היהודי הארמי לעמד, לו גם רצה, וגם בודאי לא רצה, כי לא מצא שום סבה לאמץ כחו לזה, כי הלא חש וידע, כי גם הלשון הארמית איננה לשון אבותיו, ולכן התיַון הצבור היהודי במהרה באלכסנדריה, ולא נשאר אצלם מהלשון הארמית אלא קצת מלים בענינים מיֻחדים של היהודים, כמו שמות החגים, כהנים, וכיוצא בזה. והילדים שנולדו להם עתה לא ידעו יותר לא עברית ואף לא ארמית, זולת אותן המלים של עניני היהודים שהיו מצויות בלשון הצבור היהודי, וכשגדלו הילדים והיה צרך ללמדם לפחות מעט מתורת משה, היה צרך ללמד להם תורה יונית [2]).

---

[1]) מתוך כ"י המחבר, שעמודיו סמנו במספרים בידו, חסרים העמודים כ"ו — כ"ח, ועל כן נתנו הדברים מכאן ועד סוף סעיף זה על פי הנדפס בספר „עד אימתי דברו עברית ?", עמ' 53 — 59, בתוספת הערות מרשימות המחבר בפתקאות.]

[2]) [דעתו של בוהל:

אלה המלמדים הלועזים את התורה ליונית היו אנשים מתוך זה הצבור בעצמו, וגם הם דברו את הלשון היונית שהיתה שגורה אז בפי הצבור היהודי, לא הלשון היונית הספרותית, אלא הלשון היונית ההמונית, הלשון שדבר המון העם היוני שבאלכסנדריה ושנוספו בה בפי היהודים תערובות מלים מלשון הארמית לרב הדברים היהודיים ביחוד, כמו חגי היהודים ושאר עניני היהודים.

וכך נתהוה אצל זה הצבור היהודי תרגום יוני, בתחלה של התורה, ואחר כך של קצת ספרי הנביאים, ממש כמו התרגום האשכנזי אצל היהודים בארצות אשכנז והתרגום לדינו שהיה נמסר אחר כך מאיש לאיש אצל היהודים הספרדים.

וכשקם המלך החכם תלמי, אותו תלמי שיסד בית ספרים באלכסנדריה, ושמע אדות ספר תורת משה, ורצה שיהיה לו בבית הספרים גם תרגום הספר הזה, קבץ את היותר חכמים בהמלמדים האלה, ודרש שיכתבו לו את התרגום השגור בפיהם, ונתן להם שכרם כיד המלך [1]. ובכל אשר התיַונו היהודים האלכסנדרונים יותר, כן הלכו והתנכרו להלשון העברית, עד שאפילו הטובים שבהם, כמו הפילוסוף ידידיה האלכסנדרוני לא ידע מהלשון העברית כלום, ולא למד את התורה אלא בהתרגום היוני.

אלה תולדות התרגום היוני של המקרא, שנשמר לנו על ידי הכנסת הנוצרית והידוע בשם: תרגום השבעים.

בתרגום זה נשאר לנו פרוש המקרא לפי מה שהיה מקֻבל אצל הצבור היהודי הזה איש מפי איש מעת צאתם מארץ ישראל. אך דבר טבעי הוא, כי ברבות הימים נשכחו אצלם הרבה דברים ותרגמו אחר כך אולי בטעות על פי סברה ועל פי קבלה משֻבשת. ומלבד זה, זה התרגום בודאי לא נשאר כהויתו, כצאתו מידי המתרגמים היהודים, אלא ברבות הימים נשתבש ונפלו בו שבושים פחות או יותר גדולים [2]. את זאת אנו ראים

As a matter of fact, in most cases the Palestinians would have understood Greek better than the Jews born in Egypt would know Hebrew, so that certainly the translators would mostly be recruited from the recently immigrant Palestinians (Buhl, Canon and Text of the Old Testament § 41, p. 123).

[1] המחבר רשם בפתקה:]
Buhl סבר בכ"ז, כי לתלמי היה חלק גדול בענין התרגום.
התרגום הזה מתרחק, כמו תרגום אונקלוס מההגשמה ובהרבה מקומות הוא כמו מדרש.

[2] [הנסחה של השבעים הֻגהה ע"י אוריגינס בהרבה מקומות. כונתו היתה רצויה, אך מצד המקוריות של התרגום אבדנו הרבה, כי אין אנו עכשיו בטוחים בכלום, שכך באמת תרגמו המתרגמים הראשנים. ובפרט שאחרי זמן מה הֻגה התרגום היוני עוד פעמַים, האחד ע"י Lucian מן Samosata, הקדוש, martyr, מת בשנת 311, והשני ע"י Hesychius, קדוש, כמו"כ בזה הזמן.

אך בכ"ז, במקום שיש שנוי והבדל אמתי בין השבעים והנסחה המסורה, רגלים לדבר כי הנסחה של השבעים שיש בידינו היא באמת הנסחה האמתית של השבעים, כי ההגהות שנעשו בה, היו להפך, לעשות הסכמה בינה ובין הנסחה המסורת.

משנויי הנסחאות של כתבי היד של התרגום הזה. ואף על פי כן, בודאי הוא מקור חשוב מאד לדעת מה היה הפרוש המקבל אצל הצבור היהודי בזמן ההוא מהמלים של המקרא. זו העדות היותר קדומה שנשמרה לנו, והוא גם חשוב בענין הנסחה המסורה שלנו, שבכללו התרגום הזה מקים את אמתתה בהיותו עדות בפני עצמה [1]. בהרבה מקומות התרגום הזה אינו מסכים להנסחה המסורה שלנו, אך כבר הוכיחו החכמים, כי בקצתם זו טעות סופר, ובקצתם זו טעות המתרגמים שבעצמם כבר לא הבינו את דברי הכתוב. אבל, אין ספק בדבר, שבקצת מקומות התרגום מעיד, שהנסחה שהיתה בידי המתרגמים היתה משנה מהנסחה שלנו, ושהנסחה ההיא שהיתה בידיהם היא האמתית.

אדות התרגום היוני נשארו לנו שתי עדיות: העדות האחת בתלמוד, והשנית באגרת בלשון יונית המיחסת להחקרן אריסתיאס לידידו פילוקראטיס.

העדות התלמודית מספרת:

אמר רבי יהודה: אף כשהתירו רבותינו יונית לא התירו אלא בספר תורה ומשום מעשה דתלמי המלך. דתניא:

מעשה בתלמי המלך שכינס שבעים ושנים זקנים והכניסן בשבעים ושנים בתים ולא גילה להם על מה כינסן. ונכנס אצל כל אחד ואחד ואמר להם: כתבו לי תורת משה רבכם. נתן הקב"ה בלב כל אחד ואחד עצה והסכימו כולן לדעת אחת (מגילה ט.).

והמספר הלך ומנה קצת השנויים שעשו כלם בהסכמה אחת [2]. בתחלה התנגדו חכמי ישראל בירושלם למעשה התרגום, ואמרו כי יום שבו נתרגמה התורה יונית היה יום צרה לישראל, אך אחר כך הכשירו את התרגום היוני [3].

והאגרת המיחסת לאריסתיאס מספרת, כי דימיטריוס מן פלרום, שהיה שומר הספרים של המלך תלמי השני פילדלפי (כשלש מאות שנה לפני החרבן), יעץ לזה המלך להשיג לבית הספרים שלו תרגום יוני מספר תורת ישראל, וישמע המלך לעצתו, וישחרר מאה אלף יהודים שבויים שהיו במצרים, ויתן בידו של דימיטריוס מתנה יקרה, גפן זהב גדולה, כך וכך משקלה, למקדש אלהי ישראל, וישלחנו לכהן הגדול בירושלם, אלעזר, בבקשה שישלח לו שנים ושבעים זקן שיתרגמו לו את תורת ישראל יונית, ויקבלהו הכהן הגדול אלעזר בכבוד, וישלח אתו את שנים ושבעים הזקנים, ויבואו אלכסנדריה, ויקבלם המלך תלמי

[1)] עכ"פ הנסחה של השבעים, עד כמה שהיא לא משבשת בעצמה, היא כאלף ומאתים שנה עתיקה מהכ"י היותר עתיק שיש בידינו מהמקרא. אפס, עדותה הורעה ע"י מה שהיא עצמה משבשת.

[2) שם:] וכתבו לו: אלהים ברא בראשית, אעשה אדם בצלם ובדמות, ועוד, וכו'. ולא כתבו לו את הארנבת, מפני שאשתו של תלמי ארנבת שמה, שלא יאמר: שחקו בי היהודים והטילו שם אשתי בתורה.

[3) ושם:] רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף בספרים לא התירו אלא יונית.

והוסיפו שם:

וא"ר יוחנן: מ"ט דרשב"ג? אמר קרא, יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם, דבריו של יפת יהיו באהלי שם. ואימא גומר ומגוג? א"ר חייא בר אבא: יפיותו של יפת יהא באהלי שם.

בכבוד, ויביאם להאי פרוס ויושיבם שם בשנים ושבעים בית, ויתרגמו שם את התורה.

והנה העדות שבמקורות היהודים מספרת בקצרה את מעשה התרגום בדרך טבעי מאד, ויש לחשב באמת שתלמי המלך ברצונו להיות בטוח שהתרגום הוא אמתי, הושיב את המתרגמים שלקח לו כל אחד לבדו, והם בודאי תרגמו כלם כמעט מלה במלה, יען זה התרגום היה מקבל אצלם מאיש לאיש.

והאגרת של אריסתיאס, בכל פרטי הפרטים שלה, כל החכמים מודים עתה שהיא כלה מזיפת. כי זה הכותב שקרא עצמו אריסתיאס ואמר שהוא אחד מחצרני תלמי, אלו באמת היה כך, היה יודע כי דימיטריוס נבאש בעיני תלמי בראשית מלכותו, מפני שנחשד כי ידו היתה בקושרים על תלמי. גם כל מה שהוא מספר על ירושלם מעיד, שכותב האגרת מעולם לא היה בעיר זו ולא ראה אותה בעיניו. ולכן דעת רב החכמים היא, כי מחבר המכתב הוא איש יהודי מהצבור היהודי באלכסנדריה בזמן אחרי הזמן שהוא מספר, ושהוא לשם שמים, למען הגדיל כבוד ישראל, עשה הזיוף הזה ליחס אגרת זו לפקיד חצר המלכות בעצמו, ולא רחוק הוא כי מחבר האגרת הוא אותו הפילוסוף היהודי היוני ארסטובלוס, שכתב ביונית „פרוש על התורה הקדושה" בדרך פילוסופי ורמזי. גם הפילוסוף היהודי, ידידיה האלכסנדרוני, הוא פילון, העיד כי על אי פרוס חוגגים בכל שנה לכבוד היום שבו נשלמה מלאכת התרגום היוני [1].

ו. ימי החשמונאים

בימים ההם התחילו שמי יהודה להתקדר שוב עבים כבדים, ושאָה שחורה, זעומה, הרת רעמים אָימים וברקים מבהילים, פשטה על כל הארץ. בתוך הברקים האלה היתה עין בּחֶנת יכולה לראות אור חדש מתבקע על האֻמה, אבל אין אנו יודעים אם בעת צרה זו היתה בתוך הצבור היהודי עין אחת כזאת.

בסבת התנגחות מלך הצפון במלך הנגב נקרע הצבור היהודי לשתים, ויהי קצתו נֹטֶה אחרי מלכי סוריה וקצתו אחרי מלכי מצרים, וכאשר גברה ידו של אנטיוכוס ויקרע את יהודה מעל בית תלמי, האיר פנים להנֹטים אחריו, אף נתן הנחות להצבור היהודי

[1) רשימות המחבר מראות, שהיה בדעתו לעסק גם בשאלות אחרות הקשורות בתרגום השבעים ובשאר העתקות יוניות. הוא רשם לו את דברי] ג י ג ר אדות התרגומים בכלל. השבעים הוא התרגום הראשון בכלל.

Wir haben hier das erste Beispiel in der Geschichte, dass ein Buch eine Übersetzung erhielt (Geiger, Das Judenthum und seine Geschichte, S. 81).

[הערה אחת שנשארה עוסקת בערך ההעתקות לשאלת המבטא העברי:]

העתקת המלים של השבעים, תיאודוטיון, הירונימוס וכו'.

ובן משק ביתי. הירונימוס: uben mesech bethi in Hebraeo scriptum est; השבעים: Μασέκ.

[(עי' Hexapla הוצאת Field, I, עמ' 32, בהערה)].

[אולם נוסף לכך רשם לו המחבר חמר לשאלת ההברה היונית עצמה, שעל פיה התכון, כפי הנראה, לבדק את ערך ההעתקות.]

שבארץ ישראל וגם שבכל ארצות ממשלתו, ומהיהודים יושבי בבל לקח ויביאם למבצרי קצת ערי החוף בממלכתו לשמר על העמים ילידי הארצות לבל יפשעו בו. בעקב המעשים האלה התחילו קצת משפחות יהודיות, בפרט בני טוביה והדבקים בהם, להתקרב יותר ויותר אל היונים וללמד למעשיהם ולהתנהג במנהגיהם. ויהי הדבר הזה למרת רוח לרב הצבורי ומלחמה עזה וקשה החלה ביניהם, והקרע הלך ורחב, ומעבר מזה ומעבר מזה הרחיקו ללכת עד הקצה האחרון. וכאשר עלה על כסא המלכות אנטיוכוס הרשע, נהיו המתיַונים האלה „פריצי עמם“ באמת, בֹגדים, מרשיעי ברית, ועזרו להמלך הרשע בכל מעלליו האיֻמים שעולל ברוח שגעונו להצבור היהודי בימים הנוראים האלה.

ואם נדון על פי אמד הדעת לפי טבע הדברים, צריך להניח כי אלה פריצי העם, מרשיעי הברית, בתאותם להדמות להיונים בכל כדי להתחבב עליהם, עזבו גם את לשון האבות ודברו יונית גם בבתיהם בינם לבין עצמם.

אבל, צריך להודות, כי למעל זה אין שום עדות מפֹרשת, ויש עדות של שתיקה שהיא מעידה כמעט עדות ברורה לזכותם של המתיונים, לפחות בענין הלשון.

כי שני הספרים המספרים את המאֹרעות של הזמן ההוא, שהם המקור האחד כמעט לדברי הימים ההם, הם שני ספרי המכבים, אינם אומרים לנו בשום מקום, לא בדברים מפרשים ולא ברמז, כי המתיַונים הדלו מדבר לשון עמם. לא בלבד ספר הראשון של המכבים, שהוא בכלל קצת מקצר בתאור המעמד הרוחני ועֹסק יותר בספור המעשים המדיניים, אלא גם הספר השני של החשמונאים, שהוא מרבה לספר פרטי דרכי המתיונים, שהיו לבשים מלבושי היונים, ולא שכח להזכיר בפרוש אפילו את הכובע היוני πέτασος שלבשו המתיונים, אינו אמר בשום מקום כי הם גם דברו יונית. ובהיות שאפילו המפקפקים בדבור בלשון עברית בזמן הזה, ואפילו הכֹפרים בו כפירה גמורה, כמו פרופיסור דַלְמַן, אינם יכולים אפילו לשער, כי הלשון היונית היתה אז לשונו של הצבור היהודי בארץ ישראל בזמן ההוא, ומי שאינו רֹצה להודות שהיהודים דברו אז עברית, אמר כי לשונם היתה ארמית, ולשון זו כבר היתה אצלם לשון האֻמה, — איך אפשר שמחברי שני הספרים האלה, בפרט מחבר ספר השני של המכבים, לא פקד על המתיונים גם את עונם זה, שעזבו גם את הלשון של היהודים? מי שפקד עליהם עון לבישת הכובע היוני, יעבר בשתיקה גמורה על שלא דברו יהודית? עלינו אפוא להניח כדבר שאין ספק בו, שאפילו בעת צרה זו של בגידה לאמית הראשנה בישראל נשארו גם הבֹגדים יהודים בלשונם. גם רב המתיונים דברו יהודית בבתיהם ובינם לבין עצמם בכל מקום. קצתם אמנם כבר נקובים בשמות בצורה יונית, אבל אין צורת השם מכריעה בענין לשון הדבור, כמו רבי טרפון וסומכוס וכדומה.

וזו הלשון היהודית של הצבור היהודי היתה גם בזמן זה מה שהיתה עד כה, היא הלשון העברית בצורה שראינוה כבר בספרים האחרנים שנזכרו למעלה.

וספר שנתחבר בזמן ההוא ומדבר על מאֹרעות הימים ההם, הוא ספר דניאל, נכתב בעקרו בזו הלשון העברית בעצמה, בה הוא מתחיל ובה הוא מסַיֵם.

אבל חלק האמצעי, והוא מחצית כל הספר, כתוב בלשון ארמית. תחלת חלק

זה היא במקום שהמחבר מתחיל להביא את דבריהם של הכשדים למלך נבוכדנצר ודברי נבוכדנצר אליהם, וכמו כן דברי שאר שרי המלכות ודברים שהיו בין דניאל בעצמו והמלך. וכדי להראות אמתת כל ספור המעשה הזה הוא מביא את הדברים בעצם לשונם של המדברים, וכיון שהלשון הארמית בפיו, הוא מגיד בארמית גם המעשים המפסיקים בין השיחות האלה, עד שהוא מגיע להמקום שאין לו יותר מגע ומשא עם המלכים והחרטמים הכשדים, ואז הוא שב לספר בלשונו, בעברית.

מעשה זה של הפסקה הארמית בתוך ספר כתוב ליהודים אינו מרע כל שהוא עצם ההנחה שלשון הדבור של הצבור היהודי עוד היתה עברית, וכמו כן אין הדבר הזה מוכיח שלשון הדבור של מחבר זה הספר לא היתה הלשון העברית. אדרבה, הרשם הכללי של ספר דניאל הוא אותו הרשם שעֹשים הספרים שקדמו לו, והוא שהמחבר, בחלק העברי של הספר, כתב בלשונו, ר״ל בלשון שהוא מדבר, ושהוא כתב לאנשים שמדברים זו הלשון בעצמה, ושהחלק הארמי הוא לשון זרה להמחבר בעצמו ולמי שהספר כתוב, והובא בלשון זו, מפני שבזו הלשון דברו המדברים. אלא מפני שגם לשון זו שגורה בפי המחבר, לכן בשטפת לשונו הוא מספר גם המעשים המפסיקים בארמית, ואינו ראה צֹרך לתרגמם עברית, מפני שהוא יודע כי גם „קהל הקוראים" יבינו אותם היטב בלי כל תרגום.

זה מעיד על כל פנים שכבר התחזק בקרב הצבור היהודי אותו המעמד הלשוני שהתמיד מעתה במשך כל הדורות הבאים והלך הלך ורע להלשון העברית עד השֶׁבר הגדול האחרון שלה.

שרשו של המעמד הזה כבר ראינו בתחלת שיבת הגולה מבבל. אף על פי שרֻבו ככלו של הצבור ששב מבבל דבר עברית, בכל זאת היו בתוכו, בפרט מהערב רב, שלשון הדבור שלהם היתה ארמית, ועל ידי הנשים הנכריות פשתה הצרעת הארמית יותר ויותר בתוך הרבה משפחות של הצבור. פעֻלתם של עזרא ונחמיה בדבר גרוש הנשים הנכריות עצרו בודאי לזמן מה בעד הרעה, אך לא-קנאותם והתרשלותם של ראשי הצבור שבאו אחריהם, שלא עשו שום סְיָג להלשון, גרמו, שהלשון הארמית שהיתה לשון המלכות וגם לשון המסחרית הכללית, הוסיפה מעט מעט להבקיע אל תוך הלשון העברית. לזמן קצר באה הרוָחה להלשון העברית מהתגברות הלשון היונית, שירשה בעולם את מקומה של הלשון הארמית, אבל בימים האלה שאנו עֹמדים עתה בהם גרם השנוי המדיני שנעשה ביהודה, שהלשון הארמית התחילה שוב להתחזק בקרב הצבור היהודי במדה שאולי לא היתה כמותה עד כה.

על ידי התחברות ארץ ישראל למלכות סוריה, שגם ארם נהרים היתה ברשותה, נתחדש שוב המגע והמשא יותר בין בבל וארץ ישראל. ומלבד זה, אנטיוכוס הגדול היה מלך טוב, וכבר ראינו, כי יהודי בבל היו מֻחזקים אצלו לנאמנים לו ביהוד, והוא הביא הרבה יהודים מבבל לארצות ממשלתו והפקיד בידיהם את מבצרי המצבים שלו לשמר על ילידי הארץ לבלתי יפשעו בו, וגם להגליל באו בימים האלה הרבה יהודים מבבל והתישבו שם.

אלה היהודים מבבל הביאו אתם את הלשון הארמית. כבר העירותי על זה למעלה [1], כי אותם היהודים משבי ירושלים שנשארו בבבל ולא עלו עם זרבבל ועם עזרא, היו אותם מי שהיו פחות לאמיים ומי שיותר הסתגלו כבר להחיים של בבל בכל דבר וגם בעניני הלשון. ודבר טבעי הוא, שכאשר עלו מבבל היותר לאמיים ונשארו הם לבדם, נשתקעו עוד יותר ויותר בארמיותם, וכשבאו יהודי בבל להגליל, נוספו גם הם על שארית היהודים שנשארו שם עוד מימי חדבן מלכות ישראל, ובהיותם מעטי מספר ודלי האיכות והיו מֻקפים עממים מדברי ארמית, לא יכלו לעמד בעבריותם. ככה נתהוה בגליל צבור יהודי כלו כמעט ארמי בלשונו. זו הלשון הארמית היתה משֻנה קצת מהלשון הארמית של בבל, כי גם היהודים הבבלים שבאו הנה מעט מעט, היו תמיד המועט בבחינת הצורה של הלשון לעֻמת שאר המדברים ארמית מסביב, ובדרך טבעי סגלו לעצמם גם הם במהרה את הצורה של הלשון הארמית של הגליל.

וביהודה, אף על פי שבכלל עוד היה הצבור היהודי עברי בלשונו, בכל זאת, מפני אותה לא-הקנאות וההתרשלות להקיף את הלשון העברית סיָגים חזקים, הלכה הלשון הארמית הלך ופשט יותר ויותר בקרב הצבור. כי מבני הגליל באו ליהודה אנשים הרבה, כמו שהוא נהוג בין שתי מדינות גבלות זו בזו, בפרט שיהודה היתה עתה המרכז להצבור היהודי, ובפרט אנשים שרצו ללמד תורה ודעת היו צריכים לבוא לירושלם. וגם מבבל בעצמה באו רבים לירושלם, בפרט ללמד תורת ישראל, כדי לשוב ללמד את הילדים ולהורות דבר ה׳ להצבור היהודי שבבבל. אלה האנשים, בפרט תלמידי החכמים, מעט מעט אמנם החלו לדבר עברית. אך בזמן הראשון לבואם היו מדברים ארמית, וככה היה תמיד בתוך הצבור העברי צבור קטן ארמי, ועל ידי המגע והמשא הפנימי בינו ובין הצבור הגדול נהיתה לשונו של זה הצבור הקטן יותר ויותר מקֻרבה להצבור הגדול העברי.

ועוד קו אחד מצאה לה הלשון הארמית בתוך ירושלם לשלח חציה משם אל לבה של הלשון העברית והיא בית המקדש.

זה אחד מֵהדברים היותר מרים בדברי הימים של הלשון, שמקדשה של האֻמה בהיה, לפחות לזמן מה, מדור לצרתה של לשון האֻמה.

אך כאן עלי להפסיק את הוט המטוה של ספור המעשים כדי לברר נקֻדות אחדות הנצרכות להצעת מהלך הדברים אחר כך.

על אמתת המעשה, שבבית המקדש בירושלם בזמן הזה ובזמן קרוב אחריו דברו ארמית, מעידים שני מאמרים. האחד מאחד מחכמי הזמן הזה, הוא יוסי בן יועזר איש צרידה, שנמסרה עדות בשמו בענין מעניני בית המקדש בלשון ארמית, והשני היא אגדה על שני כהנים גדולים ששמעו בת קול בבית המקדש בלשון ארמית.

מאמרו של יוסי בן יועזר הוא במשנה עדיות וז״ל:

העיד יוסי בן יועזר איש צרידה על איל קמצא דכן ועל משקה בית מטבחיא דאינון דכיין ודיקרב במיתא מסתאב (עדיות ח, ד).

---

[1] עמ׳ 93].

זו עדות בעניני טמאה וטהרה, ובהיות שכל העדיות שבמסכת זו כתובות בלשון עברית ורק זו לבדה בארמית, מוכח שבאמת כך נאמרה בלשון ארמית. ובהיות שמזה ר' יוסי בעצמו יש במקומות אחרים מאמרים בלשון העברית של הזמן ההוא, רגלים לדבר, שזו ההלכה אמר בארמית, מפני שכך שמע אותה בארמית בבית המקדש [1].

והאגדה בדבר הבת קול נמצאת בשני מקורים, בתוספתה ובגמרה ירושלמית.

וזה לשון התוספתה (סוטה יג, 5—6) והובאה גם בגמרה בבלי (שם לג.):

יוחנן כהן גדול שמע מבית קודש הקדשים: נצחו טליא דאזלי לאגחא קרבא באנטוכיא, וכיונו את אותה השעה וכיונו שנצחו אותה שעה.

שמעון הצדיק שמע: בטילת עיבידתא דיאמר סנאה להיתיה להיכלא ונהרג קסגלגס ובטלו גזירותיו, ובלשון ארמי שמען.

וזה לשון הגמרה ירושלמי:

מעשה ששמע שמעון הצדיק בת קול יוצא מבית קודש הקדשים ואמר: נהרג גייס גוליקוס ובטלו גזירותיו. מעשה שיצאו נערים להלחם באנטוכיא, ושמע יוחנן כהן גדול בת קול יוצא מבית קודש הקדשים ואומרת: נצחו טלייא דאגחו קרבא באנטוכיא, וכתבו אותה העת ונתנו בו זמן, וכיוונו שבאותה שעה היתה (ירוש' סוטה ט, יג).

והנה בנוסח הבת קול של שמעון הצדיק ברור הדבר כי נפל שבוש בשני המקורים, גם בתוספתה וגמרה בבלי וגם בגמרה ירושלמי. כי אין ספק בדבר כי השם קסגלגס שבתוספתה ובבלי הוא גייס גוליקוס שבגמרה ירושלמי, והכונה לקיסר קאיוס קליגולה, ובגזורותיו הכונה להגזרה הידועה שלו להעמיד צלמו בהיכל, וזה ארע דורות הרבה אחרי שמעון הצדיק. ואם נאמר כי הכונה בהחצי הארמי שהובא בתוספתה ובבלי בלבד כמו כן למארע זה, צריך לאמר, כי כל בת קול זו נתיחסה בטעות לשמעון הצדיק, והדבר קרה לכהן גדול בזמן המארע ושמו היה כמו"כ שמעון. ואם הכונה בהחצי הארמי היא לאיזה מארע אחר, צריך להניח כי בתוספתה ובבלי הרכבו שתי אגדות יחד, האחת בדבר בת קול בלשון ארמית ששמע שמעון הצדיק, והשניה בדבר בת קול בעברית ששמע

---

[1] ויס, בדבר עדותו של יוסי בן יועזר:

אך מכל למודיהם (של החכמים אחר זמן עזרא) אשר הורו בלשון ארמית לא נשאר לנו מאומה אשר נוכל לאמר עליו בברור כי הוא מהזמן ההוא, מלבד אחת בדרך השערה יש ליחס לסופרים הראשונים ככתבם וכלשונם, והיא במשנה אשר מסרה לנו עדות שהעיד אחד מן החכמים שחי בתחלת ימי המקביים על איל קמצא דכן ועל משקה בית מטבחייא דאינון דכיין ועל דיקרב במיתא מסתאב, והנה זה החכם העיד על הדברים וזה מורה, כי מדבר מקבלה קדמוניה והמאמרים אשר העיד עליהם היו בלשון ארמית אשר לא נמצאו דוגמתם במשנה וכו', ועל כן בצדק נוכל לשער כי זה משיור פירושי הסופרים אשר למדו את העם בתרגום לשון הארמית (דודו"ד א' דף 57).

ובכ"ז הוא אומר כי הם השתדלו לחזק את הלשון העברית.

זה בודאי לא נכון!

ומביא ראיה מנחמיה! וראיה עוד מתקון התפלות בעברית.

כהן אחר ששמו היה שמעון בזמן קאיוס קליגולה, ובירושלמי נשמטה כל הבת קול הארמית של שמעון הצדיק ונשארה רק הבת קול של שמעון הכהן שבזמן המלך קאיוס קליגולה ונתיחסה היא לשמעון הצדיק.

על כל פנים, מעשה הבת קול הארמית של שמעון הצדיק אינו ברור לנו. אך מעשה הבת קול של יוחנן כהן גדול, אין לפקפק בעצם הדבר שיוחנן כהן גדול שמע באמת בת קול זו, כי אין ספק שהמעשה הזה היה מְפֻרסם בקרב כל העם בזמן המעשה, וראיה לזה היא, כי עוד מקור אחד מספר זה המעשה בעצמו, והמקור הזה הוא מזמן קדם הבור המקורים התלמודיים, ובהיות שדבר ידוע כי המקורים התלמודיים לא שאבו מזה המקור כלום, הרי שני אלו המקורים הם שני עדים עומדים כל אחד ואחד בפני עצמו ועדיותיהם מְקַיְּמות זו את זו.

המקור האחר הזה הוא ספרו של יוסף בן מתתיה, שהוא מספר את ענין הבת קול בזה הלשון:

Παράδοξον δέ τι περὶ τοῦ ἀρχιερέως Ὑρκανοῦ λέγεται, τίνα τρόπον αὐτῷ τὸ θεῖον εἰς λόγους ἦλθε. Φασὶ γὰρ ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν καθ' ἣν οἱ παῖδες αὐτοῦ τῷ Κυζικηνῷ συνέβαλον, αὐτὸς ἐν τῷ ναῷ θυμιῶν μόνος ὢν ὁ ἀρχιερεὺς ἀκούσειε φωνῆς ὡς οἱ παῖδες αὐτοῦ νενικήκασιν ἀρτίως τὸν Ἀντίοχον. Καὶ τοῦτο προελθὼν ἐκ τοῦ ναοῦ παντὶ τῷ πλήθει φανερὸν ἐποίησεν. καὶ συνέβη οὕτω γενέσθαι (Jos. Flavius, Ant. XIII., 10, 3).

[ובעברית:
אך דבר תמוה קרה בנוגע לכהן הגדול הורקנוס בדרך שהאלהות באה אתו בדברים. כי אומרים, שבעצם היום ההוא שבו הזדמנו בניו (לקרב) עם (אנטיוכוס) הקוזיקיני, היה הוא הכהן הגדול יהידי מקטיר בבית המקדש ושמע בת קול שבניו אך נצחו את אנטיוכוס. והוא יצא מתוך המקדש וגלה זאת לכל הקהל, ונתקיֵם הדבר שכך קרה.]

אין ספק אפוא, כי המעשה היה מְפֻרסם בקרב העם כבר בזמנו של יוסף בן מתתיה. והנה יוסף אינו אֹמר כלום בדבר הלשון של הבת קול, אך עדות המקור התלמודי שהוא נותן את הבת קול **בלשון ארמית**[1], עֹשה את הדבר לודאי, כי כך היתה הקבלה בידם, כי בלשון זו שמע יוחנן כהן גדול את הבת קול. כי אלמלא לא היה זה בקבלה כך, כי אז לא היתה שום **סבה** להמקור התלמודי **לנסח** אותה בארמית, הואיל ובשני המקומות, בגמרה ירושלמית כמו בתוספתה, המקור מספר את **המעשה** בעברית[2], על כרחנו

---

1) העדות המפֹרשת של התוספתה והבבלי: ובלשון ארמית שמעו, ובלשון ארמית היה אומר, כנראה מְכֻונה לשתי הבת קול, אך מפני **שאפשר** לאמר שהיא מכֻוָנה להבת קול של שמעון הצדיק בלבדה, אינני רצה להסתַיֵּע בה.

2) יש אמנם עוד מקום לטען לטען כי **זו סברתו** של **מספר** מעשה זה כי הבת קול נאמרה בארמית. אבל, הלא כמעט כל הבת קול שבמקורות התלמודיים הן בעברית, ורק מפני הדחק בשביל זו הבת קול אמרו בגמרה בבלי שם, כי **בת קול** מדברת **גם** בארמית: שאני בת קול דלאשמועי עבידא, ופרש"י: ומשתלחת בכל הלשונות פעמים בזה ופעמים בזה, עכ"ל, —ואם כן מה הניעו לזה מספר מעשה הבת קול **לספר** שבת קול זו היתה בארמית? הלא אי אפשר להניח כי **הוא סבר** **שהמקום** גרם לכך שהבת קול תדבר **בבית המקדש** דוקה בארמית, או

אנו צריכים להניח כי יוחנן כהן גדול באמת שמע את הבת קול בלשון זו, ושמע שמע בארמית, או מפני שהוא בעצמו דבר שם ארמית או מפני שאחרים דברו שם בלשון זו.

ועל סמך שתי העדיות האלה, של יוסי בן יועזר איש צרידה ושל הבת קול של יוחנן כהן גדול ושמעון הצדיק, לפי המקור האחד, החליט אחד מחכמי ישראל בזמננו, דר׳ ביכלר, בספרו על העבודה במקדש (Dr. A. Büchler, Die Priester und der Cultus) בפרק מיֻחד בדבר הלשון במקדש (דף 60—67), כי הלשון שהיו משתמשים בה הכהנים בבית המקדש היתה הלשון הארמית.

אבל, דר׳ ביכלר בעצמו ראה סתירה חזקה להנחה זו בדבורים רבים אחרים שהובאו במקורות התלמודיים מעניני בית המקדש, שהם כתובים במקורות אלה בעברית, והוא מְיַשֵּׁב תְּמֵהָ זה בתרוץ דחוק, שכל מה שמְסֻפר במשנה בעברית הוא מזמן שלאחרי נצחון הפרושים על הצדוקים, שבין שאר התקנות עשו הפרושים גם תקנה זו בענין הלשון, שגרשו את הלשון הארמית מבית המקדש ותקנו שידברו הכהנים עברית.

אבל תרוץ זה אינו מניח את הדעת, מפני כמה טעמים. אין לנו ראיה ודאית כי הצדוקים החזיקו יותר בארמית מהפרושים, ומהמקורות התלמודיים בעצמם יש להביא ראיות שגם הם דברו עברית, על כל פנים לא פחות מהפרושים. וכמו שעד כה לא מצאנו סימנים של קנאות להלשון העברית אצל אנשי כנסת הגדולה, כן אין אנו מצאים קנאות זו אצל חכמי ישראל מעתה והלאה, כמו שיתברר במשך דברי הימים האלה. ומלבד זה, אלמלא היה שנוי זה בלשון מתקנות הפרושים נגד הצדוקים, אי אפשר שלא היה נזכר מעשה רב זה בפרוש בין שאר מעשי הפרושים שעשו ונתנו לכלם באור מיֻחד כדי להוציא מלבם של צדוקים,

ואחד מהכמי אֻמות העולם שחקרו בשאלת לשון הצבור היהודי בזמנים האלה, והוא היותר ארמי שבהם, שבא לכלל מסקנה, כי הצבור היהודי כבר עזב את הלשון העברית בימי עזרא, הוא דר׳ ג. דלמן, דחה תרוצו זה של דר׳ ביכלר, ואתו יחד גם את עצם השאלה מהדבור בעברית שהביאה המשנה בעניני בית המקדש, בפסלו את העדות הזאת בדברים האלה:

> Dass die mit der Mischna beginnende ʹrabbinische Litteratur Männer der vorchristlichen und christlichen Zeit oft hebräisch nnd nicht aramäisch reden lässt, beweist nichts für die wirklich von ihnen gebrauchte Sprache. Man könnte sonst durch eben solche „Zeugnisse" den Beweis führen, dass die Umgangssprache der Juden auch in Galiläa stets die hebräische gewesen ist. Sehr bedeutend sind deshalb alle trotzdem übrig gebliebenen aramäischen Zeugnisse aus alter Zeit. Die hebräische Gestalt irgend einer Tradition

---

שיוחנן כהן גדול, שהמקורות התלמודיים מספרים כל כך בשבחו, היה כל כך עם הארץ שלא שמע בלשון הקדש, או שהוא היה כל כך רשע, שלכבודו דברה לו הבת קול דוקא בארמית. ואם נדחק את עצמנו ונאמר שהוא סָבַר כך מפני שבזמנו דברו בביהמ"ק בארמית, הלא בזה כבר החלטנו השאלה שאנו דנים עליה עתה, לפחות לזמנו של המספר, ודוקה לזה הזמן יש עדות מפרשת נגד הנחה זו, כמו שיתבאר בפנים במהלך המשא והמתן הזה.

beweist für den mündlichen Gebrauch des Hebräischen in alter Zeit nichts. Büchler kann mit der Annahme Recht haben, dass die Sprache im Tempel und beim Opferdienste aramäisch war. Wenn er aber glaubt, daraus, dass in den Schilderungen der Mischna in den Traktaten Joma, Sukka, Tamid, Middot vom Tempeldienste die Priester hebräisch reden, schliessen zu müssen, dass man in der Aufstandszeit von 63–70 nach Chr. das Aramäische aus dem Tempel verdrängt habe, so fehlt für diesen Schluss die entsprechende Grundlage (Dr. G. Dalman, Die Worte Jesu, [II. Aufl., 1930, S. 7]).

[ובעברית:]

מה שהספרות הרבנית המתחלת עם המשנה מְדַבֶּרֶת אנשים מלפני זמן הנוצרי ומזמן הזה בלשון עברית ולא ארמית, אין זו ראיה איזו לשון דברו האנשים האלה באמת. כי על ידי „ראיות" כאלה הלא אפשר להוכיח כי לשון הדבור גם בגליל היתה כמו כן עברית. לכן חשובות מאד מבחינה זו הראיות [צ"ל: התעודות] הארמיות שנשארו לנו בכל זאת מהזמן הקדום, הצורה העברית של מסורה מהמסורות אינה ראיה שהשתמשו בלשון עברית בדבור פה בזמן קדום. ביכלר כִּוֵּן אולי להאמת בהנחתו כי בבית המקדש ובעניני הקרבנות דברו ארמית, אך אם הוא סָבַר, שממה שבספורי המשנה במסכת יומא, סוכה, תמיד ומדות הכהנים מדברים עברית, על כרחנו אנו צריכים לבוא לידי מסקנה כי אחרי המרד ברומאים משנת 63—70 לספירת הנוצרים נדחקה הלשון הארמית מתוך המקדש, הנה לזה אין כל יסוד נכון.

מדבריו אלה של דלמן אנו ראים, כי ההכרעה בשאלה זו תלויה בברור נְקֻדה אחת, והיא: עד כמה המקורים התלמודיים הם בני סמך לענין דברי הימים של הדבור בעברית. ובהיות שמלבד זה מעתה והלאה המקורים התלמודיים הם המקור היחיד לנו לדברי הימים האלה, עלי להתעכב כאן לזמן מה כדי לברר נְקֻדה זו כל צרכה.

ז. תורה שבעל פה וכתיבתה

התלמוד הוא האוצר של תורה שבעל פה, לְעֻמת המקרא שהוא האוצר של תורה שבכתב [1], והַכַּוָנה המפרסמה בשני אלה השמות היא, כי תורה שבכתב נִתְּנה למשה מסיני על מנת שהוא ימסרנה לישראל בכתב, והתורה הכלולה בתלמוד נתנה לו על מנת שהוא ימסרנה לראשי העם בעל פה. והנה, אם בכלל זו היא הכונה בשני השמות, מכל מקום, ביחוד בנוגע להשם תורה שבעל פה אי אפשר שזו בלבד היא הכונה בו, כי הלא החלק שאמרו הכמים בפרוש שהוא „הלכה למשה מסיני" הוא מצער מאד לְעֻמת כל התורה שבתלמוד, שרֻבו ככֻלו הוא דברים שחדשו חכמי הדורות לפי ראות עינם ולפי צרכי הזמן ולפי פלפוליהם בתורה שבכתב. אמנם ר' יהושע בן לוי אמר: אפילו מה

1) ת"ר: מעשה בעכו"ם אחד שבא לפני שמאי, אמר לו: כמה תורות יש לכם? אמר לו: שתים, תורה שבכתב ותורה שבעל פה (שבת לא.).

שתלמיד וותיק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה מסיני (ירוש' חגיגה, סוף פרק א'), אך זה רק דרך דרש בעולם. ולכן, אין ספק כי עוד כונה שניה היתה להם בהשמות תורה שבכתב ותורה שבעל פה, והיא: שהראשונה היתה בכתב ונשמרה בכתב ונמסרה מדור לדור רק בכתב, והשניה נאמרה על פה ונמסרה לאיש מפי איש רק על פה, בפרט במשך זמן הדורות הראשונים.

ואת הדבר הזה הודיעו לנו חכמי התלמוד בדברים מפֹרָשים, שאינם מניחים מקום לשום פקפוק היותר קל.

והראשון שהגיד לנו זאת בפרוש הוא הגדול בחכמי הדור השני שלאחר המשנה, הוא ר' יוחנן, שעל פי רוחו ובבית מדרשו נסתדר התלמוד הירושלמי.

במסכת תמורה מספרת לנו הגמרה, כי רב דימי כשבא לא"י רצה לשלה אגרת לרב יוסף בבבל בדבר הלכה אחת שנאמרה משמו של [ר' יהושע בן לוי], ומקשה שם הגמרה איך רצה רב דימי לעשות כזאת, והלא אמר ר' אבא בנו של ר' חייא בן אבא:

אמר ר' יוחנן: כותבי הלכות כשורף התורה והלמד מהן אינו נוטל שכר.

ודרש ר' יהודה בר נחמני מתורגמניה דריש לקיש: כתוב אחד אומר כתוב לך את הדברים האלה, וכתוב אחד אומר כי על פי הדברים האלה, לומר לך: דברים שעל פה אי אתה רשאי לאומרן בכתב, ושבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה.

ותנא דבי רבי ישמעאל: כתוב לך את הדברים האלה, אלה אתה כותב, אבל אין אתה כותב הלכות (תמורה יד:).

ולא בלבד הלכות אלא גם אגדה היה אסור לכתב, ועל מעשה רבי יוחנן ור"ש בן לקיש שהיו מעַיְנים בספר אגדה, שאלו בגמרה (גיטין ס.) איך עשו כזאת, והלא אסור לכתב אגדה בספר, וענו, שעשו זאת מפני ההכרח, שאי אפשר לא לכתב, מפני הסכנה פן תשתכח תורה מישראל.

והנה טעם האסור לאמר על פה דברי תורה שבכתב מובן היטב, מפני שחששו שמא תפל בהם טעות. בודאי היו חכמים שהיו כל כך בקיאים בתורה שבכתב שידעו לכתבה על פה בלי שום טעות. כך אמרו עליו על ר' מאיר שכתב כל מגלת אסתר על פה [1], ועל רב חננאל ספרו שמצאו רב חסדא שהוא כֹתב ספרים שלא מן הכתב וגער בו, אעפ"י שהוא ידע בו ברב חננאל שהוא ידע לכתב כל התורה על פה בלי טעות [2], ואף על פי כן לחשש היה צריך, וכדי לגדר הגדר, גזרו שלא לכתב כלל על פה. אבל, בענין התורה שבעל פה, לכאורה קצת תמוה מה טעם אסרו לכתבה, הלא בודאי עדיף שיהיו [דבריה] בכתבים, כדי שישמרו גם הם מהטעיות שדברים בעל פה עלולים להן.

---

1) ומעשה ברבי מאיר שהלך לאסיא לעבר שנה ולא מצא שם מגלה כתובה עברית, כתבה מפיו וקראה (תוספתה מגי' ב, 5).

2) רב חסדא אשכחיה לרב חננאל דהוה כתב ספרים שלא מן הכתב, אמר ליה: ראויה כל התורה כולה ליכתב על פיך, אלא כך אמרו חכמים, אסור לכתוב אות אחת שלא מן הכתב (גמ' בבלי מגילה יח:).

ואולם כשנתבונן קצת למעמד העניינים של הזמן ההוא, יְגֻלֶּה לנו גם טעם אסור זה על נקלה, ולא עוד, אלא שהוא יאיר לנו אור על רוחם של חכמי ישראל בימים ההם.

כתיבת ספרים לא היתה דבר קל אפילו בדורות יותר מאחרים ומכל שכן בדורות ההם, ולא בלבד מפני קשי מלאכת הכתיבה בעצמה, אלא גם מפני שהגויל לכתב עליו היה לא מצוי וקשה להשיגו. וכבר נשתבח ר' חייא בדורות הבאים, שהוא עשה שלא תשתכח תורה מישראל בזה שהיה נֹטע פשתן וגודל נשבים וצד צבאים ועשה מגלות לכתב עליהן חמשה חמשי התורה [1]), ולכן היו דברים כתובים יקרי המציאות, וזה גרם שכל דבר כתוב היה מְכֻבד וכמעט קדוש בעיני הכל, ואף על פי שהתורה שבעל פה היתה חשובה מאד אצלם, אעפי"כ לא עמדה במדרגה אחת עם קְדֻשַּׁת תורה שבכתב, ורצו לעשות גבול כדי להבדיל ביניהן הבדל גלוי ונִכָּר. ומלבד זה, מפני שהעולם היה אז תמיד במעמד של זעזועים, ובלבולים במדינות היו מתרגשים ובאים תדיר, היה מקום לחשש שדבר מהתורה שבעל פה כתוב על מגלה יִסָּפַח בטעות בשעת בהלה על מגלות תורה שבכתב ויֵחָשב גם הוא לתורה שבכתב. וכמו שאמרו אחר כך:

שכל המכניס בתוך ביתו יותר מכ"ד ספרים, מהומה הוא מכניס בביתו (מדרש רבה קהלת, לפסוק „ויותר מהמה“).

ושחשש זה לא היה בלי יסוד, אנו למדים מזה, שאחרי כל השמירה ששמו החכמים להתורה והנביאים, נתיחסו אחר כך ספרים מזמן מאחר לזמנים קדומים. על כל פנים, אין ספק בדבר, כי במדה רבה אנו חיבים [תודה] לתקנה גדולה זו שתקנו אז שדברים שבעל פה אסור לכתב, שלא גדלה עוד יותר המהומה ולא נתיחס לתורה שבכתב חלק מתורה שבעל פה.

[[2]) נסקר נא על כל הדיון שבמקורות ובספרות החכמים על השאלה היסודית, אם בכלל היה נחשב לְמֻתר לכתב ספרים נוספים, ספרי הלכה ואגדה ושאר ספרים אחרי ספרות המקרא, התורה שבכתב.

אין להכחיש את מציאות הספרים החיצונים שהיו ידועים גם לחכמי התלמוד. אבל להם היו מתיחסים כדברים שאין להם כל קשר לתורה, וכן לא נתקַימו רֻבם בידי ישראל [3]).]

---

1) אמר ליה רבי חייא לרבי חנינא: בהדי דידי קא מינצית דעבדי לתורה דלא תשתכח מישראל. מאי עבידנא אזלינא ושדינא כיתנא וגדילנא נישבי וציידנא טבי ומאכילנא בשרייהו ליתמי ואריכנא מגילתא וכתבנא חמשה חומשי (ב"מ פ"ה:).

[2) את החמר הנתן מכאן ועד סוף הסעיף סדרנו מתוך פתקאות המחבר בציון הרעיונות המקשרים כפי כוון רוחו של המחבר המֻבע בעצם הסעיף ובהערות על גבי הפתקאות.]

3) בענין הגזרה שלא להוסיף על הספרים [אומר] צונץ ,.Gottesd. Vortr, דף 36:

Grösser als heutzutage war der Bestand der Kethubim bei den Alten ohne Zweifel, da Koheleth auf vieles Bücherschreiben anspielt, dem Chronisten echte Quellen und jüngere Überlieferungen vorlagen, Sirach noch späterhin zu den Kethubim gezählt wurde, die Maccabäischen Bücher sich auf Actenstücke und Geschichtswerke berufen und

על דברי ר"ע: אף הקורא בספרים חיצונים, (אמרו בגמ' ירושלמי שם סנהדרין י, א):

כגון סיפרי בן סירא, וסיפרי בן לענה, אבל ספרי המירס וכל הספרים שנכתבו מיכן והילך, הקורא בהן כקורא באגרת. מ"ט, ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגיעת בשר, להגיון ניתנו, ליגיעה לא ניתנו.

[אבל, בנוגע לדברי תורה ממש, חשבו שיש להבדיל יפה את התורה שבעל פה שאסור לכתבה, מן התורה שבכתב. בכמה נסחאות הוזרים דברים אלו במקורותינו:]

בדבר כתיבת תורה שבע"פ:

בשעה שנגלה הקב"ה בסיני ליתן תורה לישראל, אמרה למשה על הסדר, מקרא ומשנה, תלמוד ואגדה, שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה, אפי' מה שהתלמיד שואל לרב, אמר הקב"ה למשה באותה שעה. מאחר שלמדה מפי הקב"ה, א"ל: למדה לישראל. אמר לפניו: רבש"ע אכתוב אותה להם. א"ל: איני מבקש ליתנה להם בכתב מפני שגלוי לפני שאו"ה עתידים לשלוט בהם וליטול אותה מהם ויהיו בזויים באומות. אלא המקרא אני נותן להם בכתב, והמשנה והתלמוד וההגדה אני נותן להם על פה, שאם יבאו או"ה וישתעבדו בהם יהיו מובדלים מהם. אמר לנביא: אם אכתוב לו רובי תורתי כמו זר נהשבו. ומה אני עושה להם, נותן את המקרא בכתב, והמשנה והתלמוד וההגדה בעל פה. כתב לך זה המקרא, כי על פי הדברים האלה זו המשנה והתלמוד, שהם מבדילים בין ישראל לבין העמים (מד"ר שמות, מז).

אבל דברי ר' יוחנן שם בפרוש:

כתב לך את הדברים האלה, כי על פי הדברים האלה, תורה שבכתב ותורה שבע"פ, כרתי אתך ברית, ואם המרת אותה ועשית מה שבע"פ בכתב ומה שבכתב בע"פ, אינך מקבל שכר. למה? שכך נתתיה תורה בכתב ותורה ע"פ. ור"י ב"ר שמעון אומר וכו' כרתי אתך ברית, ע"מ שתהא קורא בהם כך, אבל אם המרת אותם, הוי יודע שאתה מבטל הברית (שם).

ושם עוד, להלן: אבל הלכות ומדרש ואגדות ותלמוד יהיה על פה.

מדרש תנחומא (כי תשא, בובר, סי' יז):

ויאמר ה' אל משה כתב לך וכו', זש"ה אכתוב לו רובי תורתי. כשבא הקב"ה ליתן את התורה, אמרה למשה על סדר, המקרא והמשנה והאגדה והתלמוד, שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה, אפי' מה שישאל תלמיד ותיק לרבו אמר הקב"ה למשה באותה שעה, שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים. משלמדת משה, אמר לו הקב"ה: לך ולמדה את בני. א"ל

Josephus von Büchern spricht, die nach Artaxerxes geschrieben seien. Allein die Obmacht der heiligen Schriften hat ihnen grossentheils den Untergang gebracht...

משה: רבש"ע, כתוב אותה לבניך. א"ל: מבקש אני ליתן אותה להם בכתב, אלא שגלוי הוא לפני שעתידים אה"ע לשלוט בהם וליטול אותה מהם, ויהיו בני כאה"ע, אלא המקרא תן להם בכתב, והמשנה והאגדה והתלמוד על פה. ויאמר ה' אל משה כתב לך, זה מקרא, כי על פי, המשנה והתלמוד שהן מבדילין בין ישראל לאה"ע.

ובפסיקתא רבתי ריש פ"ה נמצא המאמר בשם ר' יהודה ב"ר שלום וז"ל:

אמר ר' יהודה ברבי שלום: ביקש משה שתהא המשנה בכתב וצפה הקב"ה שהאומות עתידין לתרגם את התורה ולהיות קוראים בה יוונית, ואומרים: אין הם ישראל. אמר לו הקדוש ברוך הוא: הא משה, עתידין האומות להיות אומרים, אנו הם ישראל, אנו הם בניו של מקום, וישראל אומרים, אנו הם בניו של מקום. ועכשיו המאזנים מעויין. אמר הקדוש ברוך הוא לאומות: מה אתם אומרים שאתם בניי, איני יודע, אלא מי שמסטירין שלי בידו הוא בני. אמרו לו: ומה הם מסטירין שלך? אמר להם: זו המשנה. והכל היאך לדרוש? אלא אמר ר' יהודה הלוי בי רבי שלום: אמר הקב"ה למשה: מה אתה מבקש שתהא המשנה בכתב, ומה בין ישראל לאומות? מניין? שכך הוא אומר: אכתוב לו רובי תורתי, ואם כן כמו זר נחשבו.

[ובשנויים נמצא זה במדרש תנחומא, פ' תשא ל"ד.]

ובמדרש רבה במדבר י"ד [נאמר על] תורה שבע"פ:

אמר ר' אבא סדרונניא: אם יאמר לך אדם, למה לא נתנו בכתב דברי סופרים כשם שנתנו דברי תורה, אמור לו: לפי שאי אפשר לכתוב כל דבריהם, ההי"ד ויותר מהמה בני הזהר. מהו מהמה, מה נכנסה בך אם באת לכתוב דברי סופרים. למה? שאילו באת לכתוב דבריהם, אין קץ וסוף לדברים לעשות ספרים...

[ובהמשך שם:]

ולזבח השלמים בקר שנים. שנתן הקב"ה לישראל שתי תורות: תורה שבכתב ותורה שבעל פה. נתן להם תורה שבכתב שיש בה תרי"ג מצות, כדי למלאם מצות ולזכותם, שנאמר: ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. נתן להם תורה שבעל פה להיות מצויינין בה משאר האומות, שעל כך לא נתנה בכתב כדי שלא יזייפוה אוה"ע, כשם שעשו תורה שבכתב, ויאמרו שהם ישראל. וע"ז אמר הכתוב: אכתוב לו רובי תורתי כמו זר נחשבו. אמר הקב"ה: אם אכתוב לישראל רובי תורתי, זו המשנה שהיא גדולה מן המקרא, כמו זר נחשבו.

[ואם נזכרו פה ושם מגלות ספרים בספרות התלמודית, מנסים המפרשים לתרץ את מציאותן ולקים את הכלל, שאסור היה לכתב את התורה שבעל פה. השוה את דבריהם:]

[ד]אמר רב: מצאתי מגילת סתרים בי רבי חייא וכתוב בה: איסי בן יהודה אומר: כי תבא בכרם רעך, בביאת כל אדם הכתוב מדבר (ב"מ צב.).

רש"י:

מגילה טמונה, לפי שאסור לכתוב הלכות, ובשהיה דבר חידוש ויירא

לשוכחו היה כותבו ומסתיר מן העין ([ודומה לכך בשבת ו: ושם צו:]).

[אמנם כשהיה להם לשאל דבר הלכה בכתב לא נמנעו מכך, ראה] בדבר ר' מאיר ור' נתן, שזרקו פתקאות בביהמ"ד:

פקיד (רשב"ג) ואפקינהו (לר"מ ור"נ) מבי מדרשא, הוו כתבי קושייתא בפתקא ושדו התם. דהוה מיפריק מיפריק, דלא הוו מיפריק כתבי פירוקי ושדו. אמר להו ר' יוסי: תורה מבחוץ ואנו מבפנים וכו' (הוריות יג:).

[ו]האגדה בכ"ז נכתבה:

אמר ליה ר' חייא (לרבי): מסתכל הייתי באגדת תלים (מד"ר בראשית פרשה לג).

אך מתנות כהונה מפרש: הרהרתי?

[ולפי דעת דוד הופמן יש להוציא מכלל האסור גם דרשות הלכיות למקרא ואלה דברין] הופמן (Zur Einleitung in die halach. Midraschim, דף 20) בדבר בריתות ר' ישמעאל והערות על גליוני המקרא:

Wenn nun aber gerade die Schule des R. Ismael in Temura 14b das Niederschreiben der Halachot verbietet, so werden schon daselbst Ausnahmen gestattet. Es mag auch gerade das Schreiben der Halachot besonders verboten gewesen sein, während man den Midrasch als Randnoten zur Schrift sich in gewissen Fällen zu schreiben gestattete, wie dies von R. Meir, der in der Traditionslehre (גמרא) ein Schüler R. Ismaels war (Erubin 13a), besonders berichtet wird (Bereschit rabba cap. 9). Merkwürdigerweise haben sehr viele von den citirten Baraitot des R. Ismael das Aussehen von kurzen Notizen zur Schrift.

[השוה גם] חולין פה.:

אמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן: ראה רבי דבריו של ר"מ באותו ואת בנו ושנאו בלשון חכמים [1].

ראה רבי דבריו של רבי שמעון בכיסוי הדם ושנאו בלשון חכמים (שם).

ומדוע לא אמר וכתבו?

ומענין שהמאירי מביא וכתבם (הקדמת בית הבחירה לאבות דף יד:).

[והנה דעות חכמינו, ראשונים ואחרונים, בשאלה זו:]

ר' שרירא גאון באגרתו:

ודכתבתון כיצד נכתבה המשנה ונכתב התלמוד, תלמוד ומשנה לא איכתבו, אלא תרוצי הוו מתרצי וזהירין רבנן למגרסינהו על פה אבל לא מנוסחי דכתיבי, דאמרינן בתמורה: דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרן בכתב...

ולא הוו חד מהראשונים דכתב מנהון מדעם עד סוף יומי דרבינו הקדוש (שם)

---

1) ומזה נראה גם כן איך היה דרכו של רבי במשנתנו, שאין לסמך עליו בדבר בעלי השמועות, כי הוא היה סותם דברים של מי שידע מי היו בעליהם.

והוו אמרין קמאי דתלת עשרה אנפין הויין ביני רבנן במתניתין והוה רבי גמיר כולהון כדגרסינן במסכת נדרים: רבי הוה גמיר תליסר אפי הלכתא, אגמריה לר׳ חייא שבע מנייהו, חלש רבי ואעקרו מניה, אהדר ר׳ חייא שבע קמיה והנך שית אחריני אזדו להו. הוה ההוא קצרא דהוה שמע להו כד הוה גריס, אזל ר׳ חייא וגמרינהו קמי קצרא ואתא ר׳ חייא ואהדרינהו קמי רבי. וכד הוה חזי רבי קצרא, אמר ליה: אתה עשית אותי ואת חייא. ואיכא דאמרי, הכי אמר ליה: אתה עשית את חייא וחייא עשה אותי (שם).

קמאי לא הוו צריכי לחיבורי ומילי דמיגרסן ע״פ אינון (שם).

ר׳ שמואל הנגיד, מבוא התלמוד [בהתחלה]:

המשנה היא הנקראת תורה שבע״פ והיא יסוד התורה שהעתיקו ממשה רבינו ע״ה עד ימי רבינו הקדוש ע״ה והוא רבי יהודה הנשיא וכו׳, כי כתבה למען תעמוד ימים רבים פן תשכח מלב הקוראים ותאבד וכו׳. ואם יטען הטוען למה כתב רבינו הקדוש ע״ה דברים שאינם הלכה, והלא מוטב לכתוב דבר הלכה, תוכל להשיבו, כי החכמים הקדמונים כאו״א העתיק לנפשו מה שלמד בין דבר שהוא הלכה בין שאינו הלכה, וכשבא רבינו הקדוש להעתיק, הוצרך לכתוב אותן הדברים שאינם הלכה כדי שלא יהא רשות למי שלמד מהם לומר, כך וכך למדתי מפי פלוני ופלוני.

רבנו נסים בהקדמת המפתח:

אבאר הזמן אשר נכתבה בו המשנה וכו׳. ובאותו זמן נכתבה המשנה.

[חשובה ביחוד דעת רש״י. על דברי הגמרה: רבי ורבי נתן סוף משנה, רב אשי ורבינא סוף הוראה (ב״מ פו.) הוא אומר, בד״ה סוף המשנה:]

עד ימיהן אמרו איש את דבריו בבית המדרש והיו תלמידים גורסים שמועה שמועה לבדה ולא היו מסכתות סדורות וסדר נקבץ על הסדר והם כללו האמור בדורות שלפניהם וסדרו את המסכת׳ת ואחריהם לא יוסיפו אלא מעט.

[ובד״ה סוף הוראה:]

סוף כל האמוראין. עד ימיהם לא היתה גמרא על הסדר, אלא כשהיתה שאלה נשאלת בטעם המשנה בבית המדרש או שאלה על מעשה המאורע בדין ממון או איסור והיתר, כל אחד ואחד אומר טעמו. ורב אשי ורבינא סידרו שמועות אמוראין שלפניהם וקבעו על סדר המסכתות כל אחד ואחד אצל המשנה הראויה והשנויה לה, והקשו קושיות שיש להשיב ופירוקים שראוים לתרץ, הם והאמוראים שעמהם, וקבעו הכל בגמרא, כגון איתיביה, מיתיבי, ורמינהו, איבעיא להו, והתירוצים שעליהן, מה ששיירו אותן שלפניהן. ואותן שאמרו לפניהם הקושיות והתירוצין שעליהם לא קבעום בגמרא על סדר המסכתות והמשנה שסדר רבי ובאו רב אשי ורבינא וקבעום.

[ראה גם למעלה דברי רש"י על „מגילת סתרים".]

הרמב"ם:

דע כי כל מצוה שנתן הקב"ה למשה רבינו ע"ה נתנה לו בפירושה היה אומר לו המצוה ואח"כ אומר לו פרושה וענינה וכו׳. וענין למודו לישראל היה כפי שאומר (עירוב׳ נד:), היה משה נכנס וכו׳. והיו כותבים המצוה ולומדים ע"פ הקבלה וכו׳. והיה הוא בעצמו (רבנו הקדוש) מן המקבלים, שהוא קבל משמעון אביו וכו׳. וכאשר כלל הדעות והדברים החל לחבר המשנה (הקדמה לפרוש המשנה, זרעים).

[ומעין זה] עשה פשרה בהקדמה ליד החזקה:

ומימות משה רבינו ועד רבינו הקדוש לא חברו חיבור שמלמדין אותו ברבים בתורה שבע"פ, אלא בכל דור ודור ראש בית דין או נביא שהיה באותו הדור כותב לעצמו זכרון השמועות ששמע מרבותיו והוא מלמד על פה ברבים. וכן כאו"א כותב לעצמו כפי כחו מביאור התורה ומהלכותיה כמו ששמע וכו׳. וכן היה הדבר תמיד עד רבינו הקדוש והוא קיבץ כל השמועות וכל הדינים וכל הביאורים והפירושים ששמעו ממשה רבינו ושלמדו ב"ד שבכל דור ודור בכל התורה כולה, וחיבר מהכל ספר המשנה, ושננו לחכמים ברבים ונגלה לכל ישראל וכתבוהו כלם, ורבצו בכל מקום כדי שלא תשתכח תורה שבע"פ מישראל.

[ואלה] דברי הרמב"ם, [הביאם] ר"י חגיז בהקדמת פרושו „עץ חיים" על המשנה (שנת תי"ד):

וכאשר ראה שנתמעטו הלבבות ואזלת יד החכמה שהיו גוזרים היונים והרומיים לבטל מדברי תורה התיר הוא ובית דינו והסכימו לחבר ספר בקבלה הכתובה בסיני וקרא וקבץ בעלי השמועה והקבלה אשר היו בדורו, ונאספו שמה אז כל החכמים והיה כל אחד אומר שמועתו מפי הקבלה וכותב דבר בשם אומרם.

סמ"ג בלאוין ס"ה כתב:

פירש רבינו יצחק: דווקא בימי התנאים והאמוראים שלא ניתנו ליכתב לא התלמוד ולא תפלות וכו׳, אבל עכשיו שרבתה השכחה אנו מתירין לכתוב את הכל.

גם המרדכי פרק כל כתבי כתב בשם ר"י:

דוקא בימיהם שלא היו שוכחין דבר לא היו כותבין לא תלמוד ולא תפלות וכו׳, אבל אנן דרי בתראי דכתבינן כל מילי וכו׳. ([מרדכי מס׳ שבת סי׳ שצ"ו], שו"ת הגאונים הגהות איי הים דף ע.).

המאירי (שנת ה׳ אלפים וששים):

והעולה מדבריהם הוא שמרע"ה היה מקבל את המצוה עם כל פירושיה ועניניה והיה כותב במצות ה׳ עיקר המצוה ועצמותה בתורה שבכתב וביאוריה היה מלמד על פה והוא ענין תורה שבעל פה, וכו׳. ובעת זקנותו

וכו׳ מסר סודות התורה והלכותיה עם כל עניני תורה שבע״פ ליאושע וכו׳, ובבוא עתו מסרה לזקנים וכו׳. ודע שכל הזמנים שהוזכרו עד סוף זמן הנביאים והוא זמן חרבן בית ראשון לא ראו עצמם צריכים לכתוב דבר מן הראוי להיות נמסר בעל פה, ולא היה להם כתוב רק התורה והנבואות, כי כל הצריך להם מבאורי המצות התלמודים הכל היה נמסר להם איש מאיש וכו׳, והכל היה נשאר להם דרך קבלה מאיש לאיש וכו׳. אבל כשהגיע הזמן לאנשי כנסת הגדולה, הכירו בהתחלת חסרונם והיו כותבים כל אחד לעצמו מה ששמע מרבו וכו׳, שבזמן אנשי כנה״ג התחילו לכתוב מה שהיו שומעין זה מזה וכו׳. ועם כל זה היה זה מ ע ט וכו׳ כי היה לבם רחב כפתחו של אולם והיו נשענים על טוב מזגם ויושר הבנתם ורוחב לבבם והפלגת שקידתם וכו׳. ורבנו הקדוש זה קבל מאביו ומר׳ אלעזר בן שמוע וראה בזמנו צרות גדולות מתפשטות והתלמידים מתמעטים וחבר ספר המשנה בששה סדרים הידועים, במאה ונ׳ שנה אחר החרבן, כלל בו כל מה שנתקבל בתורה שבע״פ מבאורי התורה והמצות וכו׳. וכן נתחברו באותם הזמנים ברייתות אחרות שלא נודע לנו. וכן בר קפרא חידוש תוספתא בכל שיתא סידרי כעין ברייתות של ר׳ חייא ורבי הושעיא אין בהם הפרש כלל א ל א ב ל ש ו ן לא בסידור ולא בענין זולתי בקצת מקומות מועטים וכו׳, שלא נמצאי בברייתא של ר׳ חייא ור׳ הושעיא ולא ידענו איזהו מקומן וכו׳. וכל אלו, וכיוצא בהם הם ברייתות שלא הוקבעו ולא נתפרסמו אלא שהיה כ״א מהם כ ו ת ב ם כמו שהיה מקובל מרבו או ממה שהיה למד הוא בעצמו (הקדמה לאבות דף ד.—יד:).

ת ש ב ״ ץ, מגן אבות (בתחלת אבות, משה קבל תורה מסיני ומסרה וכו׳):

ומסירה זו ע ״ פ היתה, כי לא היו רשאין לכתוב תורה שבעל פה שנאמר, כי עפ״י וכו׳ ואמרו רז״ל: דברים שבע״פ אי אתה רשאי לכותבן. אלולי שגברה השכחה לא נכתבה המשנה.

בעל ה ל י כ ו ת ע ו ל ם [ר׳ ישועה בן יוסף הלוי]:

וזאת לפנים בישראל התעודה והתורה היו החכמים מקבלים איש מפי איש ולומדים המשנה ע ל פ ה כאשר נמסרה אלא שהיו התלמידים עושין סמנין למשנתן וכותבין אותם מפני השכחה המצויה בדברים והיו מסתירין אותם וקורין להם מגלת סתרים (שער א׳).

ה כ ו ת ב בעין יעקב, ברכות פרק א׳, מאמר י״א (לדף ה׳):

כי התורה מצוה שתכתב וא״כ מצוה ל ק ר ו ת בתורה ככתבה אבל במשנה אנחנו חייבין ל ה ת ע ס ק בה ר״ל שידיעתה על פה, אבל לא לקרות בה ולא בתלמוד כי לא נתנו ליכתב, עד שבאו רבינו הקדוש ורב אשי וכתבוה לסבה אמיתית ידוע.

ר׳ י ע ק ב ח ג י ז בהקדמתו ל„עץ חיים" על המשנה העיר על דברי הרמב״ם [המובאים למעלה] וז״ל:

וכמה שראיתי בפיר׳ רש״י ספ״ב דמציעא משמע דבימי רבי לא נכתבה המשנה גם לא הגמרא בימי רב אשי גבי הא דת״ר העוסקים במקרא מדה ואינה מדה וכו׳, ונמצא שלא כתב רבי המשניות אלא סתם וחתם הדברים ונשאר הכל על פה. וכן עשה רב אשי, אסף וקבץ כל המשא ומתן שעל המשניות ושאר דינין שנתחדשו וסדר הדברים והציב ציונין, כמו שתמצא בגמ כשבא לומר הרבה שמועות נותן בהם סימנים, וזה לפי שהיו לומדין ע״פ כדרך שעושין התלמידים, כשלומדין משניות ע״פ עושין סימנין.

עוד כתב רש״י גבי הא דהדר רבי והוי דרש, הוי רק למשנה: לפי שירא פן ישתכחו המשניות ויחליפו שמות החכמים ובמקום חייב יאמרו פטור ובמקום אסור יאמרו מותר ע״כ. ואם היו כתובות המשניות ילמדו מהם ולא יטעו, וכו׳. עוד מצינו חולקין לפעמים האמוראים בגרסת המשנה ואיכא מאן דתני הכי ואיכא הכי וכן מצינו לפעמים חילוק בין הירושלמי והבבלי גרסה וכמ״ש במשנה ראשונה בפ״ט דשבועות ומשנה ב׳ פ״ה דתרומות, ואם כתב רבי המשניות ניתי ספר ונחזי, אבל מאחר שהיו לומדין ע״פ החליפו וכמו שכתבתי בשם רש״י וכו׳.

עוד ראה זה מצאתי בספ״ב דתמורה גבי הא דא״ר יוסף, סמי מנחת נסכים וכו׳, א״ר דימי אי אשכחית דכתב איגרתא וכו׳ ופריך בגמ׳ ואי הוי ליה איגרתא מי אפשר למשלחיה והא אר״א בריה דר״ח ב״א א״ר יוחנן כותבי הלכות כשורפי תורה וכו׳. פוק חזי דאיכא למילף מהאי סוגיא בהדיא נגד דעת הרמב״ם, חדא, דאם נכתבו המשניות בימי רבי, היכי מתמה גמרא ואי הוה ליה אגרתא וכו׳. כי מאחר שנכתבו המשניות היה אפשר ג״כ לכתוב שאר הלכות מטעם עצמו שנכתבו המשניות. ועוד היאך אר״י כותבי הלכות וכו׳.

צמח דוד חלק ראשון, לאלף הרביעי, שנת תתקע״ה:

רבי יהודה הנשיא הנ״ל כשראה אורך הגלות ושהתלמידים והלבבות היו מתמעטים ואזלת יד החכמה והקבלה ותדל עד מאד תורה שבע״פ, הנה אע״פ שדברים שעל פה אי אתה רשאי לאמרן בכתב כדאיתא בפרק הנזקין, מ״מ סמך רבי על העת לעשות לה׳ הפרו תורתך ואסף וקבץ כל ההלכות והדינים ודברי החכמים שכתבו כל אחד לעצמו ממה שלמדו בית דין בכל דור ודור מימי הזקנים והנביאים ואנשי כנסת הגדולה וחכמי המשנה עד זמנו וכתבם בששה סדרים.

יוחסין מאמר א׳ ד״ה והחבורה הרביעית (הוצ׳ ווארשא תרס״ב, עמ׳ כ״ג):

וכשראה רבי ע״ה אורך הגלות והשכחה מצויה, אמר עת לעשות לה׳ אע״פ שהפרו תורתך לפי שדברים שבעל פה אי אתה רשאי לכותבן שנאמר כי על פי הדברים, וכתב המשנה וכו׳.

חוות יאי״ר, תש׳ צ״ד, משתמש תמיד בלשון: רבי כתב המשנה.

וראה פחד יצחק, [ערך] משנה, וכן חידי״א בפתח עיניב, ובספר תשובות הגאונים

עם הגהות איי הים (ליוורנו תרכ״ט) להרב ישראל משה חזן נושא ונותן בזה בדף ע״ו — ק״ט.

רנ״ק, מורה נבוכי הזמן:

וממה שצריך אתה לדעת על שהיו בזמן ההוא וגם אחריו בימי האמוראים תנאים קבועים לחזרת המשניות הרבות הללו שהחזיקו במלאכה זו של גירסת המשניות והם יושבים בקרקע לפני חכמים וגורסין בע״פ כ״א משנתו שהיתה שגורה לו: זה שונה אסיפת משניות שנתיחסו לר׳ ישמעאל ולישיבתו הפרטית וזה שונה משנה הבאה לחכם אחר וכו׳ (שער י״ג [בהוצאת רבידוביץ עמ׳ ר״ל]).

ושהיו על הרוב ובפרט בזמנים האחרונים מפחותי המדרגה בלמוד ובסברה וכל מלאכתם מלאכת זכרון וגירסא בע״פ, עד שקרא רב נחמן בשחוק על אחד מהם שמת שהיה שונה הילכתא ספרא וספרי ותוספתא: הי צנא מלא ספרא דהסר (מגילה כח:) (שם).

והנה זו היא אחת מפנות אמונתנו, שמלבד התורה המצויה בידינו בכתב באו עמה ובשווי ערכה כמו״כ דברים מקובלים בע״פ ושהם ג״כ תורה, ונאמר עיקרם למשה בסיני בע״פ, ונמסר כן על ידו ליהושע ואחריו לזקנים ולנביאים ולחכמי הדורות שבאו אחריהם בשלשלת תכופה ואחוזה בחוליותיה, עד זמן חכמי המשנה והתלמוד שהיו במשך ימי הבית השני וכו׳ (שם [עמ׳ ק״צ]).

ושם עוד:

ועיקרן של דברים מקובלים הללו הן ותולדותיהן שנמשכו מהן, גם כל מה שעשו וחדשו בהם והסכימו עליהם ראשי חכמי הדורות הרבים בזמן הארוך ההוא של יותר מאלף ושמונה מאות שנה. כל זה הנעשה נכלל לחכמינו בשם הכולל תורה שבעל פה וטעם זה השם וכונתו הוא משני צדדים: האחד מצד שנמסר עיקר הדברים הללו למשה בסיני בע״פ, והשני מחמת שבכל זמן הדורות הנזכרים לא הורשה להם לחכמי התורה להניח אף דבר אחד מדברים אלו שספרנום בכתב.

הגאון ר׳ צבי חיות בספר מבוא התלמוד שלו (דף כ״ז:) אחרי משא ומתן ארוך ואחרי הביאו דברי ר״י הגיז אמר וז״ל:

א״כ דברי הרמב״ם ז״ל בהקדמתו לפרוש המשנה, שהחליט כי רבינו הקדוש כתב המשניות על ספר חוקה, תמוהים ומפרכים מכל אלו המקומות אשר הביא הרב ר״י חגיז ואשר הוספתי אני הצעיר ג״כ וצ״ע.

שד״ל:

ואחר זמן כשנכתבה תורה שבע״פ על ספר בימי רבנן סבוראי וכו׳ (בנוספות להפלאה שבערכין, דף ק״כ).

ואמנם אם קריאת המאמר ההוא להחכם גייגער היתה לי לששון ולשמחה על אדות החדוש הזה אשר למדתי בו על דבר סדר המסכתות, הנה מאד השתוממתי ונבהלתי בראותי את החכם הזה מקיים כי רבינו הקדוש כתב את המשנה,

ולא זו בלבד אלא שהוא מקיים כי גם שאר תנאים לפניו כתבו משניות. הנה אנכי זה ארבע שנים כתבתי אליך (ליש״ר) ידידי ראיות המחזקות דעתי (אשר כתבתי באוהב גר) כי לא כתב רבינו הקדוש את המשנה ולא רב אשי את התלמוד, רק בימי רבנן סבוראי נכתבה כל התורה שבעל פה על ספר. והזכרתי לפניך דברי רש״י במציעא ל״ג ודברי התוס׳ בסוף מגלה ואמרתי כי מי שאמר השונה בלא זמרא הוא ר׳ יוחנן, א״כ גם בימי ר׳ יוחנן שהיה אחרי רבינו הקדוש עדיין לא היתה המשנה כתובה וכו׳. גם הבאתי דבריך ידידי אשר אמרת בחכמתך: „כי מצאנו שקבץ יחד כמה ענינים שונים זה מזה, רק בעבור שהלשון דומה בכלם לפי שידע שהתדמות הלשון יסייע לזכרון" (? זה לא כ״כ ראיה, כי זה יסייע ללמד ע״פ מה שכתוב ?) וכו׳. ועוד ראיה אחרת נזדמנה לפני זה לא כביר במציעא כט:, במה ששנינו מצא ספרים קורא בהם אחת לשלשים יום וכו׳, והתלמוד וגם התוספתא העמידו הענין בספרי הקדש בלבד, ולא הזכירו כלל מה הוא הדין בספרי משנה ותלמוד אשר אמנם (כאשר יפה דקדק הרמב״ן, הובא בנמוקי יוסף ובמגיד משנה הלכות גזלה פי״ג ובתוספות יו״ט) ראוי שיהיה דינם משונה וכו׳. החכם גייגער מבטל כל ראיותי ופוסל כל צַדַי באמרו (עמ׳ 476), כי הסברא שקודם רבינו הקדוש לא נכתב דבר מתורה שבע״פ אינה אלא דעת מאוחרת והתחילה בזמן שחשבו שרבינו הקדוש הוא שהתחיל במלאכת אסיפת המשניות:

Die Ansicht daher, dass früher nichts von der sogenannten mündlichen Lehre aufgeschrieben worden, ist eine blos der späteren Zeit angehörige, in welcher man meinte, es sei nur erst von R. Jehuda eine solche Sammlung vorgenommen worden.

א״כ ידידי היקר! התורה שבע״פ לא היתה מעולם תורה שבעל פה, רק אנשי התלמוד בדו להם השם הזה, והם בדו מלבם ואמרו שבדורות הקודמים אליהם היתה אסורה להכתב ? אע״פ שבזמנם (מימות ר׳ יהודה הנשיא והלאה) כבר היתה כתובה. א״כ ידידי! הלל כתב משנתו ור׳ עקיבא כתב משנתו ור׳ אליעזר כתב משנתו, וכל התנאים כתבו משנתם, וכשבא ר׳ יהודה הנשיא וכתב גם הוא משנתו, מיד נכרתו מתחת השמים כל המשניות אשר נכתבו לפניו, ולא נשאר מהן שריד ופליט, ואף זכרן אבד מני ארץ וכו׳ וכו׳. ובעמוד 512 החכם גייגער מוסיף כי ענין איסור כתיבת תורה שבעל פה בימי קדם, הוא דבר שנאמר כדי לתת טעם להעדר ספרים קדמונים מן המשנה וכו׳. אמר אחד מן התלמידים וכו׳, כי אף לדעת החכם גייגער שהתנאים כתבו משנתם, עדיין שם תורה שבע״פ אינו שם בדוי ומזוייף מעקרו וכו׳, הנה משה רבינו לא נתנה לנו בכתב וגם ראשוני המקבלים לא כתבוה. והנה זה דבר שאפשר לאמרו וכו׳, אך בכ״ז לא יובן כלל איך

היה שנאבדו כל ספרי התנאים ונשכח זכרם בימי האמוראים וכו׳ (כרם חמד ג׳, עמ׳ 62—65).

והוא מוכיח עוד מענין השם מגלת סתרים. [ושם:]

עוד הביא החכם גייגער סיוע לדבריו מדברי Epiphanius שהזכיר משניות (Deuteroseis) יותר מאחת. והנה Epiphanius מזכיר ארבעה מיני משניות, משנת משה רבנו, משנת רבי עקיבא, משנת אדא או יהודא, ומשנת בני חשמונאים. ואניח עתה הפירושים השונים אשר כתבו חכמי העמים על המאמר הזה, ורק אומר כי עפיפאניאוס לא אמר שהיו המשניות ההן כתובות על ספר, ובפירוש הוא קורא אותן מסורת זקנים (Paradoseis ton Presbyteron) וכו׳.

ופה מדבר שד״ל על הרמב״ם:

והוא הרמב״ם עשה אותם (את ההלכות) כמסמרות נטועים לא יזוזו ממקומם, כי הנה הוא כתב הלכות פסוקות, ובקש להסיר כל הספקות, ולהשכיח כל המחלקות, ולהביא את כל ישראל ואת כל חכמיהם שבכל דור ודור תחת עול המסקנה אשר ישרה בעיני חכמי התלמוד וכו׳. ואלמלא הראב״ד שעמד נגד הרמב״ם וגדר הפרץ, אולי כבר נשכחו ונאבדו המשנה והתלמוד והרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו להרמב״ם ולאריסטו, בלי שנוכל לחקור אחר מקור הדברים ולדעת הענינים על אמתתם (שם, 66—67).

והנה בזמנם שהיו למדים כל ההלכות וכל השמועות בע״פ, היו התלמידים מוציאים בשפתיהם מאמרים הרבה זה אחר זה פעם אחר פעם כדי שיתרשמו בזכרונם, והיו נראים כאדם הלועס וטוחן בשניו דבר קשה ולכן נקרא זה גירסא (כרם חמד ב׳, 178).

ודעת הרמב״ם גם דעת רבינו שרירא בתשובתו המובאת בספר יוחסין דהויות הן מעיקרן (שם).

[וראה דעת שד״ל] בהצופה למגיד שנה י״ז, דף 165; ובהצופה למגיד שנה י׳, עמוד **70**—78, שד״ל ושזח״ה; ובכבוד הלבנון שנה י׳, עמוד ג׳, מכתב שזח״ה.

[וכן] יש״ר (ריגייו) בתשובה לשד״ל:

אבל אם נכתבה המשנה רק בימי רבנן סבוראי (כמו שהוכחת בראיות צודקות וכן היא באמת), שוב אין לנו תועלת כ״כ בידיעת אותן הטעמים (בדבר סדר המסכתות), כי מי יודע אם הראשון שכתב אותה היה בדעתו לסדר הדברים על פי יסוד נכון וכו׳. ובפרט אחרי שיש בידינו להוכיח כי לא איש אחד היה הראשון הכותב כל מסכתות המשנה על ספר אלא כותבים רבים היו במקומות שונות ובזמנים שונים, זה כתב מסכתא פלונית וזה מסכתא פלונית ופעמים רבות לא ראה האחד מלאכת חברו וכו׳ (כרם חמד ג׳, דף 77).

ושם (דף 80) הוא כותב:

הדעת נותנת שהיו קצת מן השמועות כתובות כבר בימי התנאים, כי לולי כן, יקשה, איך נשמרו כל המון המימרות ההנה בע״פ במשך כמה מאות

בשנים בלי שהתעזרו מעט בכתיבת ראשי פרקים וכו׳, כי לא בלבד היו צריכים לרשום בזכרונם כל גוף המשנה וכו׳, אלא גם המלות היו צריכים לשמור בלבם, כי פעמים רבים הדין תלוי בדקדוק לשון התנא, כדרך שאמרו שאדם חייב לומר בלשון רבו.

ויס, דודו״ד (ב׳ דף 216) כפר בדבר שהמשנה לא היתה כתובה:

ולא נשעה בדברי האומרים שלא נכתבה המשנה עד בדורות האחרונים בסמכם על דבריו של ר׳ שלמה יצחקי אשר כתב כן בכמה מקומות בפירושיו. כי הוא דבר אשר לא יסבול השכל שחבור גדול כזה המכלכל ענינים רבים ושונים ואשר דקדקו בו בכל מלה ומלה, יעשו רק כדברים פורחים באויר וכו׳ מבלי תת לו זכרון בספר. ולא נתמה על החפץ שלא הקפיד רבי על האזהרה לכתוב הלכות כמו שלא נתמה על המון היתריו אשר התיר לצורך זמנו.

כל זה דברים בטלים כמו שמוכח מהקשיה בגמרה על ריש לקיש וכו׳, איך כתבו הלכות, ואם כבר רבי כתב, מה קשיה? [1]

הוא כפר שר׳ חייא ורבי הושעיא חברו התוספתה מכמה טעמים. ואחד מהם, שנמצאו בהדברים שהם דברי אביי ורבא בגמרה ולכן הוא אומר (שם, עמ׳ 221—222), כי זה אמורא מאחר, ירושלמי, אך ישב בבבל, ולכן כתב כמו הבבלים, „הפקר״ ולא „הבקר״ „תנאי״ ולא „תניי״ וכיוצא בזה (אבל אדרבה, זה ראיה שהוא ר״ח שהוא בבלי).

זכריה פרנקל (דרכי המשנה, דף 217) הביא דעת רש״ג והרמב״ם שהמשנה היתה כתובה, נגד דעת רש״י שהיתה ע״פ (סוכה כח:, ד״ה מקרי; כתובות יט:, ד״ה ספר, ועי״ש בשיטה מקובצת; ב״מ לג. ד״ה ואינה מידה) והכריע לדעת רש״ג והרמב״ם וז״ל:

כי הלא כוונת רבי היתה להציל ההלכות הישנות מים השכחה ולעשות להם בתים למען ימצא כל דבר ודבר או עכ״פ רוב הדברים על מקומם ובאשר כתב רש״י ז״ל בעצמו ב״מ לג:, ד״ה בימי רבי, ועי׳ באגרת רש״ג, והיאך ילמדו מסכות שלמות וכסדרן בע״פ אם לא למדו מתחלה מתוך הספר? הכי יש להעלות על הדעת, כי התלמידים למדו המשניות מלה במלה מפי רבם כאשר ילמדו ראשי הקריאה וגם חרתו על זכרונם בעט ברזל כל הדברים הנאמרים מפי רבם? אתמהא! הלא אם יתן איש את כל הון ביתו בדבר זה לא ימצאהו ולא יבוא עד תכליתו ולא ישיגהו אחד מני אלף, כי הלימוד בע״פ לא יצלח כי אם היה תחלתו מן הספר, וכו׳.

אך כל הטענות האלה הן הבל, כי [ראה] למשל החוזרים של רביי החסידים! וישובו של פרנקל [על] שאלת האסור לכתב תורה שבע״פ, שפרושי המשנה, והן הברייתות, התוספתות וכו׳ לא נכתבו, הוא דחוק והדרה קושיה לדוכתה, ובאמת המשנה אינה כ״כ רבת הכמות.

---

[1] בדבר האסור לכתב אחרי כתבי הקדש [ראה] דודו״ד א, סוף פרק י׳. (דף 86—89).

עי׳ אדות זה [גם] ל. לֶו (L. Löw, Graphische Requisiten, II, 112) [וראה עוד] דורות הראשונים ג׳ דף, יז.

וקרוב הדבר וכן נראה שהם (רבנן סבוראי של דור הראשון) כתבו התלמוד, שבימי רב אשי בודאי לא נכתב כמו שהוא מבואר אצלנו בראיות ברורות.

ח. החובה לאמר בלשון הרב ותוצאותיה

אבל, בודאי לא נעלם מעיני החכמים שתקנו תקנה זו [שאסור לכתב את התורה שבעל פה], הצד הרע שבדבר, כי דברים שבעל פה עלולים להשתבש יותר מדברים שבכתב, וכדי למעט את הרע הזה כמה שאפשר, חפשו ומצאו עוד תקנה אחרת, תקנה גדולה באמת, תקנה מכרחת, שבלעדיה היתה תורה שבעל פה דבר אי אפשרי. זו התקנה הנפלאה היא, שחַיָב אדם לאמר בלשון רבו.

במשנה עדיות נאמר:

הלל אומר: מלא הין מים שאובין פוסלין המקוה, אלא שאדם חייב לומר בלשון רבו (א, ג).

בפרוש כונת הערה זו יש מקום לפקפק ונחלקו בו המפרשים[1], אבל, על כל פנים, לפי כל הפרושים אנו ראים כי מה שאמר הלל בלשון זו, אין בו שום תועלת לעצם

---

1) רש״י פרש: הין אינו לשון משנה אלא לשון תורה, אלא כך שמעה מפי שמעיה ואבטליון (שבת טו.).

ראב״ד אמר: והאי דלא שיער הלל בקבין כי כוליה גמרא וכו׳, אלא שחייב אדם לומר בלשון רבו והטעם לדברי רבו שרצה לגלות, כי מפני שההין היא המדה הגדולה הנזכרת בתורה היא החשובה לפסול את המקוה בשאובין, ע״כ (פרוש הראב״ד לעדיות א, ג). וזה דחוק, כי א״כ מניין שהלל אמר הין מפני שחיב אדם לומר בלשון רבו, אולי אמר הוא מפני טעם זה. ולא עוד אלא שעצם הַקֻשיה, מדוע לא שער הלל בקב, שכל שעורי הגמרה הם בקב, מֻפרכת מעקרה ממשנה פרה (א, א), ששם הוא אומר: מג׳ לקב, ושאלו מדוע לא אמר: משמונה עשר לסאה.

וז״ל הרמב״ם: שמעיה ואבטליון הם רבותיהם של שמאי והלל כמו שמבואר באבות והיו גרים, ונשאר בשפתם לעגי שפת העכו״ם והיו אומרים אין במקום הין, והלל היה אומר כן מלא אין, כמו ששמע מהם, והוא מה שאמרו רבותינו ז״ל: חייב אדם לומר בלשון רבו. ויש מי שקורא מלא הן מלא הין, ואמר שהשינוי כאילו הוא בין הן להין והקריאה הראשונה הוא שלמדתי מאבא מורי ז״ל שלמד מפי רבו ורבו מפי רבו ז״ל, ע״כ (פירוש המשניות להרמב״ם שם, שם). פרוש זה היה יותר מתקבל על הדעת אלמלא היה באמת כתוב אין או הן, אבל לגרסה זו אין שום רמז בשום מקום.

ונראה כי פרוש אמתי אפשר למצא עפ״י נסחת התוספתה וז״ל:

הלל אומר: מלא הין מים שאובין של שנים עשר לוג פוסלין את המקוה. שמאי אומר: מלא הין מים שאובין של שלשים וששה לוג פוסלין את המקוה, ע״כ.

ובודאי כך היתה בתחלה הנסחה בדברי הלל גם במשנה ונשמטו הדברים: של שנים עשר לוג, או אולי בשביל זה הביא ר׳ חייא בריתה זו כדי להשלים מה שהשמיט רבי. ורגלים לדבר כי היה ידוע לרבי כי המלים: של שנים עשר לוג, הם הוספת באור של הלל, והיה מקום לשאל למה אמר בתחלה הין והוסיף אח״כ הבאור והלא יכול לאמר לכתחלה שנים עשר לוג, ותרץ שהוא אמר הין, מפני שכך אמר רבו.

ההלכה ולכל הפחות היה מֻתר, ואעפי"כ שמר לאמר מלה זו כדי לאמר בלשון רבו.

וכך אנו ראים עוד במקום אחר, שרב מרדכי אמר לרב אשי: אתם שונים הלכה זו כך ואנו שונים אותה להפך, אלא שכונת הדברים הם כך וכך. ושאלו שם: אם כן, הלא זהו בעצם הדבר כמו שאנו שנינו, והשיבו: הוא משמיענו, חַיָּב אדם לומר בלשון רבו [1], ופרש רש"י וז"ל: אע"ג דתרוייהו כי הדדי הוו פירושייהו אפ"ה קאמר ליה בלשון שלמדתיה, ע"כ (בכורות ה.). ואם קרה שמוסר הדברים שנה קצת הלשון, אם היה מי ששמע מפי האומר בקצת שנוי לשון תקן את טעותו, אפילו אם השנוי היה בדבר שאין בו שום הבדל להדין, אלא מפני החובה לאמר בלשון רבו; כך קרה לו לרב יהודה בן רב שמואל בן שילת שאמר בשם רב: „אין המסובין רשאין לאכול כלום עד שיטעום הבוצע". וישב שם רב ספרא ויקרא: לטעום נאמר. ושאלו שם, מהו ההבדל אם נאמר רשאין לאכל או רשאין לטעם, וענו, שחַיָּב אדם לאמר בלשון רבו [2]. ועוד יותר בענין זה לקמן, דף 154.

בודאי עקר הכונה בתקנה זו היה למנע שנויים במקום שהשנוי יכול לגרם הבדל בדין או בדברי הימים וכיוצא בזה, אך בשביל מטרה זו היו מכרחים לעשות סְיָג ולהזהר מכל שנוי, אפילו במקום שאין בו שום הבדל לאיזה דבר שיהיה [3]. ובאמת, אלמלא הניחו

---

1) אי הכי היינו דידן, קמ"ל חייב אדם לומר בלשון רבו (בכור' ה.).

2) יתיב רב ספרא וקאמר לטעום אתמר, למאי נפקא מינה, שחייב וכו' (ברכ' מז.), ופרש רש"י: אין חלוק בדבר, אלא שחייב אדם לומר בלשון רבו (שם).

3) וזה דבר הכרחי עוד מפני טעם אחר. כי הנה דבר ידוע הוא, כי יש מלים שלא הכל משתמשים בהן במשמעה אחת ממש, כי אם פעמים שני אנשים משתמשים במלה אחת במשמעות מתחלפות קצת זו מזו. כך למשל המחלקת בדבר משמעת המלים מדבריות ובייתיות (תוספתה יו"ט ד, 11), שהובאה למעלה (פרק המקורות דף 64). ומשל עוד יותר בלט: משמעות מתחלפות שהשתמשו בהן ר"מ וחכמים בהמלים יונקות ותמרות (תוספתה פרה יא (י), 6—7):

אין מזין לא ביונקות ולא בתמרות. אם הזה ביונקות ונכנס למקדש פטור, בתמרות ונכנס למקדש חייב, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: בתמרות ונכנס למקדש פטור, ביונקות ונכנס למקדש חייב. אלו הן היונקות, גבעולין שלא גמרו, תמרות שלא הניצו כל עקר, דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים: תמרות גבעולין שלא גמרו, ויונקות שלא הניצו כל עקר.

לא נחלקו על הלכה, אלא על הלשון.

כאן אנו ראים, כי בעצם ההלכה אין שום הבדל ביניהם וכונת שניהם היא, בגבעולים שלא גמרו פטור, ובשלא הנצו כלל חַיב. אלא שר"מ השתמש בשתי המלים יונקות ותמרות במשמעות הפכיות ממשמעות שהשתמשו בהן חכמים. והנה נניח כי תלמיד אחד שמע דברי ר"מ סתם, שביונקות חַיב ובתמרות פטור, ולא שמע הפרוש של יונקות ותמרות בהשמוש של ר"מ, והוא משתמש בשתי המלים האלה כמו החכמים, ואם אין עליו חובה לאמר בלשון רבו יאמר ליתר באור הזה: בגבעולים שלא הניצו כל עקר פטור ובגבעולים שלא גמרו חַיב,—ממש ההפך מדעת הכל.

ובריתה זו בעצמה היא עוד ראיה עד כמה נזהרו לאמר בלשון בעל השמועה. כי הלא כאן, במקום להשתמש ביונקות ותמרות ולהביא מחלקת ר"מ וחכמים ולפרש אח"כ פרוש המלים יונקות ותמרות ולבאר כי אין באמת שום מחלקת להלכה, הלא היה יותר קצר ויותר ברור אלמלא נסח ר' חייא את ההלכה: אם הזה בגבעולים שלא גמרו פטור ואם בשלא הניצו כל עקר חַיָּב, אלא שחַיב אדם לאמר בלשון רבו.

ובכלל הרי זה הוא אותו העקר שדורשת החקירה המדעית בזמננו שתהיה לנו edition critique, מהדורה דיוקנית.

את הדבר בידי התלמידים לדון לפי ראות עיניהם מה הם רשאים לשנות ומה אינם רשאים. כי אז לא היו בטוחים גם בדבר הלכה, אם ממש כך נאמרה כמו שמסרה התלמיד, כי אין כל תלמיד ותלמיד בן סמך לדון מה הוא חשוב ולא לשנות ומה אינו חשוב ולשנות. ולכן יכלו החכמים לדַיֵּק דבר הלכה מכל מלה ומלה של הנוסח שבו היא נאמרה. כך למשל אמר שמואל: אין לנו בעירובין אלא כלשון משנתנו, אנשי חצר ולא אנשי חצירות (ערוב׳ סו:). אלמלא לא היו נזהרים לאמר בלשון רבו, לא היה אפשר להוכיח כלום ממה שכתוב עתה אנשי חצר ולא אנשי חצרות, כי אפשר שהתלמיד שמסר הלכה זו שנה לשון אומרה.

[1] [ובאמת מעידות כמה פסקאות בתוך ספרות חכמינו על דַיקנותם לאמר דבר בלשון אומרו ממש. אין להכיר דיוק זה בדרך כלל כשהדבר שנוי בצורה אחת, כשאין מי שיחלק על צורה זו. וכך אפשר להכיר את הדיוק דוקה במקום של מחלקת הבאה לברר את צורתו המקורית של כל מאמר ומאמר.

כך נכר רצונם לדקדק ולמצא את לשון האומר במימרה שבבבלי] ברכות כב.:

ר׳ יוחנן הסנדלר תלמידו של ר׳ עקיבא משום ר״ע אומר: לא יכנס למדרש כל עיקר.

ואמרי לה: לא יכנס לבית המדרש כל עיקר [2].

[וכך מתקן איש את לשון חברו המוסר את דברי הרב:]

אמר ר׳ יהודה אמרו לפני רבן גמליאל וכו׳. אמר להם: בחדשים אנו בושים אלא שאתם מגלגלין את הישנים.

אמר ר׳ חנניא בן עקביא: לא כך השיב רבן גמליאל לחכמים אלא כך אמר להם וכו׳ לא אם אמרתם וכו׳ אף זו וכו׳ בחדשים אנו בושים וכו׳ (תוספתה כתובות ח, 1).

אנו ראים כי ר׳ יהודה קצר את דברי רבן גמליאל, ור׳ חנניא בן עקביא הביא כל דבריו בשלמות.

[והביאו דברים] בשם אחד [אפילו] במקום שאין הבדל אלא בלשון:

רב הונא אמר: זקפן בין שני בדי הארון. ר׳ חמא בר חנינא אמר: שמן בין שני בדי הארון (מדרש רבה, ויקרא פרשה י׳).

אם אמר אחד בשם הרב מה שלא שמעו אחרים, היו מעירים על זה:

ר׳ בא בר כהן אמר קומי ר׳ יוסי ר׳ יודה בר פזי בשם ר׳ יוחנן בדר עמו. קם ר׳ יוסה עם ר׳ יודה בר פזי, א״ל: אתה שמעת מן אבוך הדא מילתא? א״ל: אבא לא הוה אמר כן, אלא אחוי דאיתתיה דבר נחמיה מית.

---

[1] מכאן ועד עמ׳ 151 סֻדר החֹמר ע״פ רשימות המחבר בפתקאות.]

[2] וכך] היו מדקדקים בדיוק פרטי הדבר שספרו עליו:

אמרו לו: מעשה בשוק של פטמים שהיה בירושלים שהיו נועלין ומניחין את המפתח בחלון שעל גבי הפתח. ר׳ יוסי אומר: שוק של צמרים היה (משנה עירובין י, ט).

אתון ושאלון ליה, מהו לכפות את המטה? אמר לון: לא צריך וכו׳.

ר׳ סימון בשם ר׳ יוחנן, שהוא מותר בתשמיש המטה. קם ר׳ ירמיה עם ר׳ יודה בי ר׳ סימון, א״ל: הכין אמרין כל תלמידיו דר׳ יוחנן: לא שמע בר נש מיניה הדא מילתא אלא אבוך (ירוש׳ מו״ק ג, ה).

כשיש שנים, אחד מהם אומר כך והשני אומר כך בשם פלוני, שניהם שמעו באמת, יען פעם אמר כך ופעם אמר כך, עי׳ למשל ירוש׳ ברכות ט, ג:

עד איכן? רבי יעקב בר אחא בשם ר׳ יוסי: עד שתראה כחצי המטה, ר׳ אחא ור׳ חיננא בשם ר׳ יוסי: עד שתתמלא פגימתה.

בקצת מקומות נאמר מפרש: בלשון הזה אמר וכו׳ [כנראה כתוצאה מברור הנוסח האמתי של המאמר]:

כלשון הזה אמר לו ר׳ ישמעאל: עונש האחרון מרובה יותר מן הראשון (תוספתה שבת יג, 4)[1].

בלשון הזה אמר לו משום ר׳ יהושע (תוספתה נזיר ה, 1).

נמתי לו: בלשון הזה אמר לי משום ר׳ יהושע (תוספתה אהילות ד, 14).

א״ר ברכיה; בלשון הזה השיבה ר״י (מדרש רבה, בראשית ס״ח)[2].

[העֻבדה ששני חכמים מוסרים דברים בלשון שונה מעידה על רצונם להעמיד את הדברים על דיוקם. כך:]

בית שמאי אומרין וכו׳ ובית הילל אומרין וכו׳. אבא שאול היה אומרה בלשון אחרת משום בית הילל (תוספתה חגיגה ב, 10).

[ויש שמובאת אפילו שאלת החכמים המשתדלים לברר את לשון הרב:]

בעון קומי ר׳ חייא בר ווא: איך שמעתנה מר׳ יוחנן. אמר לון: אנא לא שמעית מיניה הדא מילתא אלא מה דנתן בר הושעיא בעא קמי ר׳ יוחנן, היה שם וכו׳. א״ל: הואיל וכו׳ (ירוש׳ ב״ב ט, א).

[ויש שגם מעצם הלשון אפשר להכיר] שהיו אומרים דבר בשם אומרו. ראיה לדבר תוספתה סוף עירובין, בשם ר׳ יהושע משל בארמית, אע״פ ששאר דבריו הכל בעברית:

צבתא בצבתא מתעביד. צבתא קמייתא מה הוית, הא לוו ביריא הוות (תוספתה עירובין יא (ח), 23).

סיוע לזה גם מה שמובא בשם ר׳ אליעזר בתוספתה יום הכפורים ד (ג), 14:

---

1) או שזו ראיה שהתוספתה היא באמת רק הוספה על הדברים שבהמשנה. צ״ע.

2) J. Lewy במחברתו Interpretation des I. Abschnittes des paläst. Talmud-Traktats Nesikin, בהקדמה, עמ׳ 4—6 [מזכיר כמה מקומות אשר שם הגמרה מעירה על שמועות שנשנו בנוסח שונה בבתי מדרש שונים כגון שבת מח: וב״ב פו.: בסורא מתנו לה להא שמעתא משמיה דרב חסדא, בפומבדיתא מתנו משמיה דרב כהנא, ואמרי בסורא מתני להא שמעתא בהאי לישנא. וכן מגילה יח: ב״ב קנב:, ע״ז לח., עה., סנהדרין כד:, חולין לז:, נדה מד:, ועוד. וכן הוא מונה מקומות שבהם אנו מוצאים שתי נסחאות במסירת שמועה מפי שני חכמים: רב... מתני וכו׳. כן שבת מ., יבמות מו:, זבחים פה:, ועוד.]

שאלו את ר׳ אלעזר: הרי שחלה שעיר המשתלח מהו להרכיבו? אמר להן: יכול הוא להרכיב אחרים. חלה משלחו מהו שישלחנו ביד אחר? אמר להם: כך נהיה בשלום אני ואתם. דחאו ולא מת מהו שירד אחריו וימיתנו? אמר להם: כך יהיו אויבי המקום.

[וכן אם אנו מוצאים ארמית בתוך העברית, זו ראיה] שהקפידו לאמר בלשון אומרו:

א״ר זירא: אמש נראה לי ר׳ יוסי בר׳ חנינא. אמרתי לו: אצל מי אתה תקוע? אמר לי: אצל ר׳ יוחנן. ורבי יוחנן אצל מי? אצל רבי ינאי. ורבי ינאי אצל מי? אצל ר׳ חנינא. ורבי חנינא אצל מי? אצל ר׳ חייא. ורבי יוחנן אצל רבי חייא לא אמר לי. באתר דזיקוקין דנורא ובעורין דאשא מאן מעייל בר נפחא לתמן (ב״מ פ״ה:).

ה״ד מכת מדינה? א״ר יהודה: כגון דאישתדוף רובא דבאגא. עולא אמר: כגון שנשתדפו ד׳ שדות מד׳ רוחותיה (שם קה:).

[וכן מצאנו גם ב]תוספתה סוטה יג, 4:

אף הוא אמר בשעת מיתתו: שמעון וישמעאל לחרבא וחברוהי לקטלא ושאר עמא לביזא ועקן סגיאין יהוון אחרי דנא, ובלשון ארמית אמרן.

ושם שם, 6, ששמעון הצדיק שמע בת קול בארמית, אך על יוחנן כה״ג לא נאמר בפרוש כך (שם שם, 5) [(ועי׳ למעלה עמ׳ 129)].

[וגם עצם הבטוי העברי המיֻחד במינו מעיד לפעמים,] שהביאו בלשון אומרם:

אמר ר׳ יהודה כשהיינו שרויין בחצר בית גלודה בלוד היו מבשלין קדירה של עדשים ואחד עומד על הפתח ואומר: לכן זכיתי לכם בקדירה של עדשים (תוספתה עירובין ט(ו), 2).

זה אי אפשר לא לבדא ולא לתרגם.

צורת השיחות שנמסרו, בפרט בתוספתה[1], מעידה שבאמת הכל נמסר כמו שיצאו הדברים. למשל:

הגולל והדופק מטמאין וכו׳. ר׳ אליעזר אומר וכו׳, אמר לו ר׳ עקיבא וכו׳. אמר לו ר׳ אליעזר: מה זה עקיבא, והלא טומאת אוהל וכו׳ (תוספתה אהילות ג, 7).

אמר ר׳ אלעזר: כשהלכתי לארדסקוס מצאתי את רַבי מאיר ואת יהודה בן פתירוש שהיו יושבין ודנין בהלכה. יהודה בן פתירוש אומר: רביעית דם וכו׳. אמר לו ר׳ מאיר וכו׳. נמתי לו: ר׳ מאיר, אל תבוז לי, בקי היה לך ביהושע בן ממל. נם לי: הן, ובעל מלאכות היה וכו׳ (שם ד, 14).

[ואפילו] כשאמר פלוני בשם פלוני דבר, אין זה דוקה עצם הדין, אלא דבריו. כך, למשל, תוספתה מעשר שני ב, 11:

---

[1] ראה למעלה עמ׳ 62.]

ר׳ שמעון בן אלעזר אומר משום ר׳ יוסי כך אמרו בית הילל לבית שמאי וכו׳.

בדברי חכמים: פלוני אומר וכו׳, לפעמים פרושו רק שכך דעתו:

כלב מין חיה, ר׳ מאיר אומר מין בהמה. מה הפרש בין ר׳ מאיר לחכמים, אלא שהכותב חייתו לבנו, ר׳ מאיר אומר: כתב לו כלב, וחכמים אומרים: לא כתב לו כלב. (תוספתה כלאים ה, 7).

וכך תוספתה ב״מ א, 5:

מצא שטרי חוב וכו׳ דברי רבי מאיר, שהיה ר׳ מאיר אומר וכו׳.

ועוד בענין זה תוספתה כתובות ג, 8 דעתו של ר׳ מאיר ואח״כ לשונו:

קטנה מבת יום אחד ועד שתביא שתי שערות וכו׳ דברי ר׳ מאיר, שהיה ר׳ מאיר אומר כל מקום שיש קנס וכו׳.

[והלכו בענין זה בעקבות משה רבנו; שדַּיֵּק] גם בהנעימה וכך דרש ר׳ עקיבא בענין משה והגבורה:

ובנעימה שהיה משה שומע, בו היה משמיע את ישראל (מכילתה יתרו פרשה ד׳, פסקה והאלהים יעננו בקול).

ואין לשאל איך היה דבר זה באפשרות שיזכר התלמיד מה ששמע מפי רבו ממש מלה במלה ולא לשנות כלום, כי כל דרכי הלמוד בימים ההם היו מְכֻוָּנים לזה שישמר התלמיד את דברי רבו כהויתם[1].

[(1)] בענין תורה שבע״פ, איך למדוה:

כי באמת הי׳ שם גם בימי התנאים, וגם אחר זה בימי האמוראים, תנאים מיחדים שסדרו וגרסו בסדר קבוע את כל הדברים עפ״י הקבלה (דורות הראשונים, הלוי, ב׳, דף 88).

אבל ראינו איך דקדקו בסוף הימים ההם להעמיד כל דקדוק אות מדברי המשנה, עד שעל ספק אותיותיה בין מעברין למאברין שאין שם שום נ״מ לדינא, וכן בין עכוו לאכווז שלח רבי לשאול אצל שוני המשנה מבני יהודה דדייקי יותר וכו׳ (שם, 90).

שמר׳ יצחק למד רב המשנה ובררייתות, ומר׳ חייא למד זה עצמו „אולפן" (וכמו שיבואר) וכמו שכתב רש״י ז״ל שם „וכשחזר ושנה זה אצל ר׳ חייא" (שם, רף נד).

וכן גם רבי עצמו היה ר׳ יעקב בר קורשאי רבו בסדר משנה (ויתבאר במקומו) ועליו הוא שנאמר בסוף מס׳ הוריות כשאמרו ר׳ מאיר ור׳ נתן דנימא ליה לרשב״ג גלי לן עוקצין „שמעינהו ר׳ יעקב קרשי אמר דלמא חס ושלום אתיא מילתא לידי כיסופא אזל יתיב אחורי עיליתיה דרשב״ג פשט גרס ותנא וכו׳" (שם, שם).

[וכן מצאנו דגמאות בספרְיות עמים שונים כמו] השירים הערבים [ש]נמסרו על פה:

The custom of comitting verse to writing did not begin till near the end of the first century after the Flight. The whole of the old poetry was preserved by oral tradition only (Lyall's Ancient Arabian poetry p. XXXV).

והחכם אֲליאן, ספורים ח״ב סי׳ ל״ט, יעיד שהיה אסור אצל היונים כתיבת החקים בספר אך למדום את בניהם בע״פ בנגון מיוחד למען יקבעו הדברים בלבם ע״י טעם הנגינה (בהקדמת גרוסברג לספר מגילת תענית, דף 10).

דרך הלמוד וקבוץ ההלכות:

התלמידים לא היו ילדים אלא בחורים ועפי״ר נשואים, והיה המנהג כי בשעת הארוסים היו האבות פוסקים כמה שנים יֵשֵׁב בנם לפני רבו לפני הנשואים או אחר כך. ועפי״ר היו קֻצבים הזמן שתים עשרה שנה, ידוע המעשה ברבי עקיבא שאחרי נשאו את בתו של כלבא שבוע הלך וישב לפני ר׳ אליעזר שתים עשרה שנה ואח״כ עוד שתים עשרה שנה (נדרים נ., כתובות סב:) [1]. כך פסקו עליו על בנו של רבי בשעת ארוסיו עם בת ר׳ יוסי בן זמרא שתים עשרה שנה בבית רב לפני הנשואים. אכן, כאשר העבירו לפניו את כלתו והוא הציץ בה ומצאה חן בעיניו, בקש שימעיטו לו מספר השנים ויסתפקו בשש שנים, וכאשר העבירוה לפניו שנית, רצה לִשׂא אותה וללכת אחר הנשואים, ושבחהו, רבי ע״ז, וישאה וילך וישב בבית הרב שתים עשרה שנה [2]. ר׳ חנניה בן חכינאי הלך אחרי נשואיו לבית הרב וישב שתים עשרה שנה, בינתים נשתנו שבילי עיר מושבו, וכאשר שב שמה, לא ידע הדרך לביתו וילך וישב על שפת הנהר וישמע נערות אמרות לריבה אחת: בת חכינאי, בת חכינאי מלאי כדך ובואי ונלך. ויאמר: זו בודאי הריבה שלי, וילך אחריה אל ביתו וכשראתהו אשתו נתעלפה [3]. וכך רבי חמא בר ביסא [4]. רבא פסק על רב יוסף בנו שש שנים, אך אחרי שלש שנים השתוקק רב יוסף לראות את אשתו וישב בערב יום הכפורים לביתו, ויצא רבא אביו לקראתו, וידבר לו קשות ויעש אתו מריבה עזה בשביל זה [5].

ובמשך השנים הרבות שהיה התלמיד ישב לפני רבו, היה שׁמֵעַ מהרב את השמועות הרבה והרבה פעמים. ולכן נקרא דבר תורה שבע״פ שמועה [6], בארמית שמעתתא, ולא ראויה, מפני שלא ראו אלא שמעו. כך אמר רבי חנינא: ייתי עלי אם לא כל מעשה ומעשה שהייתי מוציא, אם לא שמעתי אותו מרבי להלכה כשערות ראשי ולמעשה שלש פעמים (ירוש׳ ניד׳, פרק ב׳). וכל שמועה שהיו שׁמעים מפי הרב, היו למדים וחזרים

כי נח נפשיה דרב אסי עיילו רבנן לנקוטינהו לשמעתתיה. א״ל ההוא מרבנן ור׳ יעקב שמיה: הכי אמר רב אסי וכו׳ (קידושין יג.).

[1) השוה גם] ירושלמי פסחים ו, ג:
י״ג שנים עשה ר״ע, נכנס אצל ר׳ ליעזר ולא היה יודע בו, וזו היא תחילת תשובתו הראשונה לפני ר׳ ליעזר א״ל ר׳ יהושע: הלא זה העם אשר מאסת בו צא נא עתה והלחם בו.

2) איעסק (רבי) ליה לבריה בי ר׳ יוסי בן זימרא. פסקו ליה תרתי סרי שנין למיזל בבי רב, אחלפוה קמיה, א״ל: ניהוו שית שנין, אחלפוה קמיה, א״ל: איכניס והדר איזיל. הוה קא מיכסיף מאבוה, א״ל: בני, דעת קונך יש בך וכו׳. אזל יתיב תרתי סרי שני בבי רב (כתוב׳ סב:).

3) רבי חנניה בן חכינאי וכו׳ אזל יתיב תרי סרי שני בבי רב. עד דאתי אישתנו שבילי דמתא ולא ידע למיזל לביתיה. אזל יתיב אגודא דנהרא. שמע להההיא רביתא דהוו קרו לה; בת חכינאי בת חכינאי מלי קולתך ותאי ניזיל. אמר: ש״מ האי רביתא דידן, אזל בתרה הוה יתיבא דביתהו וכו׳, חזיתיה סוי לבה פרח רוחה (שם).

4) שם שם.

5) שם סג.

[(6] אתא ר׳ יעקב בר אבדימי ועבדיה שמועה. אימתי דברי תורה נעשין כזונות וכו׳ (מדר״ר רות, פרשה ויהי בימי וכו׳ אוי לדור ששפטו וכו׳).

הרבה והרבה פעמים, עפ״ר עד ארבעים פעם [1], והיו מסדרים הדברים לפני עצמם עד כארבעים פעם, והיו נכנסים אח״כ לפני הרב ומציעים לפניו [2], וכך היו חוזרים את למודיהם לפני הרב פעם בשלשים יום [3], ומי שהיה בכל זאת חשש פן ישכח, היה רשם ראשי פרקים על לוח של כתיבה שהיו מחזיקים אצלם בחשאי [4]. ועל פי רב לא היה אדם אומר שמועה אלא בשם מי שהוא היה מכיר ויודע [5], והיה מי שיעץ כי כל האומר שמועה מפי אומרה יהא רואה בעל השמועה כאלו הוא עומד כנגדו (ירוש׳ שבת א, א), וזה מְיֻסָּד על טבע הנפש וטבע כח הזכרון, שמראה פניו של אדם ודמותו מסַיְעים להזכרון לזכר בדיוק גדול הדברים שיצאו מפיו.

ואפילו אם לא הבין התלמיד מלה בהשמועה ששמע והיתה מלה זו דומה למלה אחרת ידועה לו וקרובה מאד לזו, לא העז לשַׁנות והודה שאינו יודע פרושו:

אמר רבי יהושע: לא שמעתי אלא שְׁלָשִׁית. אמרו לו: מה הלשון שְׁלָשִׁית? אמר להם: כך שמעתי סתם. אמר בן עזאי, אני אפרש: אם אומר אתה שלישית, לאחרות במנין, וכשאתה אומר שְׁלָשִׁית, בת שלש שנים. כיוצא בו אמרו כרם רְבָעִי. אמרו לו: מה הלשון רְבָעִי? אמר להם: כך שמעתי סתם. אמר בן עזאי, אני אפרש: אם אומר אתה רביעי, לאחרים במנין, וכשאתה אומר רְבָעִי, בן ארבע שנים (משנה פרה א, א).

וצריך להוסיף עוד לזה כי אלה התלמידים היו, לפחות רֻבָּם, זריזים וממֻלָּחים וחריפים מאד, ואם היה שהנסיון הוכיח כי הוא אינו זריז וממֻלח וחריף די הצרך, היה עֹזב את למודו. כדבר הזה קרה לו ליעקב בנו של רב אחא בר יעקב, ששלחו אביו ללמד לפני אביי, ובשובו מבית רבו בימי הפגרה, ראה אביו שאין שמועותיו חדות. אמר לו: אני עדיף ממך, שב אתה בבית ואני אלך ללמד [6]. ואף על פי כן לא כל התלמידים

---

1) ר׳ זירא כי הוה חליש מגירסיה הוה אזיל ויתיב אפתחא דבי ר׳ נתן בר טובי אמר כי חלפי רבנן אז איקום מקמייהו ואקבל אגרא. נפק, אתא ר׳ נתן בר טובי, א״ל: מאן אמר הלכה בי מדרשא. א״ל: הכי אמר ר׳ יוחנן, אין הלכה כר׳ יהודה דאמר וכו׳. א״ל: ר׳ יוחנן אמרה? א״ל: אין. תנא מיניה ארבעין זימנין (ברכות כח.).

אשכחיה רב יצחק בר יוסף לר׳ אבהו דהוה קאי באוכלוסא דאינשי. א״ל: מתניתין מאי? א״ל: רישא בעוקר וסיפא בטועה. תנא מיניה ארבעין זימנין ודמי ליה כמאן דמנחא בכיסיה (פסחים עב. [וראה גם] כתובות ג.).

2) דריש לקיש הוה מסדר מתני׳ ארבעין זמנין כנגד ארבעים יום שניתנה תורה ועייל לקמיה דר׳ יוחנן. רב אדא בר אהבה מסדר מתני׳ עשרין וארבע זמנין כנגד תורה נביאים וכתובים ועייל לקמיה דרבא (תענית ח.).

3) כל תלתין יומין קא מהדר (ר׳ חייא בר אבא) תלמודיה קמיה דר׳ יוחנן (חולין פו:).

4) כתיב אפינקסיה דזעירי: אמרית קדם רבי ומנו רבי חייא, מהו לגבל וכו׳, כתיב אפינקסיה דלוי אמרית וכו׳, כתיב אפינקסיה דר׳ יהושע בן לוי וכו׳ (שבת קנו.).

5) אמר ר׳ זעירא לר׳ יסא: חכים רבי לבר פדיה, דאת אמר שמועתא מן שמיה? א״ל: ר׳ יוחנן אמרן משמו. אמר ר׳ זעירא לרבי בא בר זבדא: חכים רבי לרב, דאת אמר שמועתא מן שמיה? א״ל: רב אדא בר אהבה אמרן משמו (ירוש׳ שבת א, א).

6) כי הא דרב יעקב בריה דרב אחא בר יעקב שדריה אבוה לקמיה דאביי. כי אתה חזייה דלא הוה מיחדדין שמעתיה. א״ל: אנא עדיפנא מינך, תוב את דאיזיל אנא (קידוש׳ כט:).

היו זכרים היטב את כל השמועות שהיו שמעים מפי רבם, אלא מי שהיה לו יותר כח הזכרון וכדומה. ולכן מכל התלמידים הרבים של כל אחד ואחד מגדולי החכמים של הדורות הבאים רק קצתם הם המסרים השמועות של הרב, ומהם קצתם קצת השמועות וקצתם קצתן [1]. ולכן אין לתמה אם אנשים חריפים שישבו שתים עשרה ופעמים ארבע ועשרים שנה בישיבה והקשיבו להשמועות מפי רבם ושנו אותן תכף ומיד עד כארבעים פעם ואח"כ חזרו עליהן אולי מאות פעם,—אין לתמה אם היו הדברים על פי רב קבועים בפיהם ממש כמו שיצאו מפי בעל השמועה. דבר מובן מאליו הוא כי מכל מקום טבע האנושי עשה את שלו, ולפעמים בגד כח הזכרון של התלמיד ונשתנה הנוסח פחות או יותר, זה ראינו כבר במה שקרה לרב יהודה בן רב שמואל בן שילת בשמועה שאמר בשם רב ובמקום „לטעום" שאמר רב, אמר הוא „לאכול" [2], וכזאת נראה עוד להלן. אך אין ספק בדבר כי בכלל ברבם ככלם של המקרים היו השמועות נקבעות ונשמרות בזכרונם של התלמידים בהויתן כמו שיצאו מפי בעל השמועה.

וכך אנו מצאים כי פעמים היו שנים או יותר מסרים שמועה בשם בעל שמועה אחד ונתחלפו זה מזה פחות או יותר בנוסח השמועה, פעמים במלה אחת ופעמים בכל הנוסח, ומסדרי המקורים התלמודיים העירו על זה אפילו במקום שאין הבדל לעצם ענין השמועה [3]. כך אנו ראים רבי מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי מתחלפים זה מזה בשם דבר אחד בהלכה שמסרו שלשתם בשם רבן גמליאל:

ר' מאיר אומר משם רבן גמליאל: אם יש לה ה ל י ז ב ז טמאה. ר' יהודה אומר משום רבן גמליאל: אם יש לה ס ט א נ א ו ת. ר' יוסי אומר משם רבן גמליאל: אם יש לה ס פ י ו ת (תוספתה כלים ב"ק ו, 17).

ומסדר התוספתה בעצמו מוסיף:

וכולן שם אחד הן.

וכך, עוד בענין אחר חלוף ב נ ו ס ח דברי רבן גמליאל:

אמר רבן גמליאל: מעשה בצדוקי אחד שהיה דר עמנו במבוי בירושלים ואמר לנו אבא, מהרו והוציאו את כל הכלים למבוי עד שלא יוציא ויאסר עליכם. רבי יהודה אומר בלשון אחר: מהרו ועשו צרכיכם במבוי עד שלא

[1)] דורות הראשונים, ב', פרק כ"ו (דף 109):

כי אמנם בימים הראשונים ההם היו גם לראשי גדולי הדור שנים שקבלו מהם, האחד היה מ ה ת נ א י ם ש ו נ י ה מ ש נ י ו ת והברייתות וזהו „רבה דמתניתא" והם לא היו העיקר, כי כל ענינם היה רק להיות כ ס פ ר י ם ח י י ם, אבל על הרוב לא היו גדולים בטעמי המשנה ועיקריה.

2) למעלה דף 147.

[3)] ראה גם למעלה עמ' 147.]

בדבר דבר ב ל ש ו ן א ו מ ר ו [כתב] פ ח ד י צ ח ק, ערך משנה, אם כתבה רבי:

שרבי היה שונה במשניות מפי חכמים שהיו מעידין עליהן כלשונן ממש בלא שינוי, ולכך כששמע מפי התנאים איזה חלוף בנוסחא כתב השתי נוסחאות, מפנים הנוסחא היותר נכונה לנגד עיניו ומבחוץ נוסחא אחרינא.

יוציא ויאסר עליכם (משנה עירוב׳ ו, א).

ובמקור אחר יש עוד נסחה שלישית בדברי רבן גמליאל, וזה לשון המקור הזה:

ומעשה בצדוקי אחד שהיה דר עם רבן גמליאל במבוי בירושלים ואמר להם רבן גמליאל לבניו: בני, מהרו והוציאו מה שאתם מוציאין והכניסו מה שאתם מכניסין עד שלא יוציא התועב הזה ויאסר עליכם, שהרי ביטל רשותו לכם, דברי רבי מאיר. ר׳ יהודה אומר בלשון אחרת: מהרו ועשו צורכיכם במבוי עד שלא תחשך ויאסר עליכם (שם גמרה ס״ח:).

בָּרַיְתָה זו אינה מן המְסמכות ויש מקום לפקפק בדיוק הדברים שהיא מביאה ולחשבה שהיא מְשַׁבשת כיון שאינה מתוספתו של ר׳ חייא [1], אך הואיל והגמרה סמכת עליה במשאה ומתנה, צריכים גם אנו לקבלה כצורתה, ואנו ראים כאן הרבה שנויים בדברי רבן גמליאל וגם בדברי ר׳ מאיר ור׳ יהודה: השנוי בדברי רבן גמליאל לפי נסחתו של ר׳ מאיר ושל ר׳ יהודה במשנה, והשנוי בנסחתו של רבי מאיר שבמשנה ושבבריתה זו, והשנוי בנסחתו של ר׳ יהודה שבמשנה ושבבריתה זו.

ואף על פי כן אין זה מזעזע את העקר הגדול שהוכחתי, שמוסרי השמועות שמרו לאמר ממש בלשון בעלי השמועה [2], כי הלא כאן ההבדל בדברי רבן גמליאל לפי נסחתו של ר״מ

---

1) על שאלת הגמרה בדבר בריתה אחת שז״ל: ומאן נימא לן דהא מתרצתא היא דילמא משבשתא היא, ע״כ (שבת קכא:), פרש״י וז״ל: דרב יוסף הוא מתני ליה כדלקמן ולא בדבי ר׳ חייא ור׳ אושעיא מיתנייא וכל מתניתא דלא מתנייא בתוספתא דר׳ חייא ור׳ אושעיא איכא לספוקי במשבשתא ולא מותבינן מינה, ע״כ (שם). וכבר אמרו התוספות בענין בריתה זו וז״ל: מכל מקום בברייתא צ״ל חסורי מיחסרא שלא יהא מעשה לסתור, ע״כ (עירוב׳ סח:, ד״ה והתניא),

[2)] זה ממש כמו שלט רבנו גרשם כל מי שמגיה דבר בעצם ספרי התלמוד, שהביא ר״ת בהקדמת ספר הישר שלו, והתגר הגדול שקרא שם על כל מי ששולח יד להגיה בעצם הספרים, וז״ל:

כי ראיתי אשר שותים מים רעים הבאים לקראת מגיהי ספרים וכו׳, ואע״ג דלט רבנו גרשן מאור הגולה כל מאן דמשבש תלמודא, הכי והכי תיהוי, לא נמנע(ו) מלשבש, ולא די להם בגירסות הנראין פירוש לשבש כ״א בדברי התנאים והאמוראים עצמן, ולא יתכן כן לכל יראי שמים, כי גם רבי שלמה זקני זצ״ל, אם הגיה הגירסא בפרושו הגיה אך בספרו לא הגיה, כי אם שותי מימיו הגיה(ו) על (פי) פירושו אשר לא מלאו לבו לעשות כן בחייו זולת במסכת זבחים לבדה, ובדקתי ומצאתי בספרים שלו כי לא הוגהו מכתיבת ידו, שאם ידע אדם הלכה יכתוב פתרונו לפי ראות עיניו אם ירצה אך הספרים לא ימחק וכו׳. ושרא ליה מאריה לר׳ שמואל אחי, כי על אחת שהגיה רבינו שלמה, הגיה הוא עשרים, ולא עוד אלא שמחק הספרים, וידעתי גם אני כי מגודל לבבו ועומק פלפולו עשה זאת וכו׳, ויהיו דברי אלה קרובים לכל ירא שמים לבלתי ישבשו הספרים למוחקם ולא לעשות לא לאו הן ולא הן לאו וכו׳ וכו׳.

ואחרי כל זה ידוע כמה נשתבשו הספרים, ואעפי״כ, האם בשביל שיש כמה וכמה ספקות, נכפר בעקר הדברים שהם דברי פלוני או פלוני, וכך בענין הלשון.

דברי גולדשמיט, בהקדמת הוצאת התלמוד שלו, דף XII:

Zwar ist der Talmud von sog. Redaktoren niedergeschrieben, diese aber haben nicht nur den Inhalt, sondern auch den Wortlaut der mündlichen und schriftlichen Tradition genau wiedergegeben. Irgendwelche Sorgfalt beim Niederschreiben, oder die Verfolgung einer einheitlichen Form, wie sie bei der Mischnah anzutreffen ist, war ihnen vollständig fremd. Die Autoren des Talmuds ihrerseits waren Männer aus verschiedenen

ולפי נסחתו של ר׳ יהודה עשה הבדל גם בהלכה כמו שבאר רש״י שם, ואין א״כ לאמר, כי מה שאמר ר״י בנוסח אחר הוא מפני שהכל אחד אם כך או כך יאמר, ובהיות שהדבר שנחלקו בו ר״מ ור״י אינו שמועה של פסק הלכה, שאפשר עכ״פ לומר כי כ״א מהם נסח את פסק הלכה בלשון רבו, אלא הוא ספור מעשה שהיה, הגדרת דברי רבן גמליאל מה שאמר באמת לבניו, הלא אין לנו בררה אלא להניח אחת משתים: או שאחד מהם זיף את דברי רבן גמליאל בכונה כדי להסתיע בהם לשטתו, או שאחד מהם טעה בנוסח דברי רבן גמליאל. ובהיות שלא יעלה על הדעת לחשד אחד משני גדולי החכמים האלה בזיוף בכונה, לא נשאר אלא ההנחה של טעות מצד אחד מהם בסבת שכחה. אך צריך עוד לתרץ השנוי בנסחת ר״מ בעצמו והשנוי בנסחת ר׳ יהודה בעצמו בין המשנה והבריתה. השנוי בדברי ר״מ כפול: במשנה מביא את דברי רבן גמליאל בלשון מדבר בעדו: שהיה דר עמנו במבוי בירושלים ואמר לנו אבא, ובבריתה ר״מ מספר חלק זה בעצמו: ואמר להם רבן גמליאל לבניו. ובדברי אביו של ר״ג יש הבדל, שבמשנה ר״מ אומר ש[אביו של] רבן גמליאל התחיל בהמלה „מהרו", ואמר בזה״ל: והוציאו את כל הכלים למבוי, וגמר בהמלים „שלא יוציא ויאסר עליכם". ובבריתה ר״מ אומר, שרבן גמליאל התחיל בהמלים „בָּנַי מהרו", ואמר בזה״ל: והוציאו מה שאתם מוציאין והכניסו מה שאתם מכניסין עד שלא יוציא התועב הזה ויאסר עליכם, וגומר עוד בהמלים האלה: שהרי ביטל רשותו לכם. ובדברי ר׳ יהודה יש שנוי, שבמשנה ר״י אומר שאביו של רבן גמליאל גמר בהמלים: עד שלא יוציא ויאסר עליכם, ובבריתה הוא גמר בהמלים: עד שלא תחשך ויאסר עליכם. והנה בדברי ר׳ מאיר, בהיות שבהבבה השניה יש בהבַריתה יותר דברים ממה שיש בה בהמשנה, ובפרט המלה התועב הזה, שאי אפשר שהבַריתה בדאה אותה, אין ספק בדבר ש[ב]זו הבבה הנסחה של הבריתה היא האמתית, וכך באמת מסר ר״מ את דברי רבן גמליאל, ורבי, כמנהגו [1], קצר והשמיט מה שנראה בעיניו מיֻתר לענין ההלכה. והבבה הראשנה, בהיות שאי אפשר שרבי שִׁנָּה את דברי רבי מאיר, יש לחשב שבזו הבבה לא סתם רבי דברי ר׳ מאיר, אלא ספר בעצמו מה שידע הוא מענין זה והביא את עצם דברי רבן גמליאל כמו שנאמרו, ורבי מאיר ספר החלק הזה מדברי רבן גמליאל בדברים שלו בעצמו. המלה אביו [2], השמיט רבי ברצותו לקצר כנהוג. ולכן אין ספק כי כל דברי רבן גמליאל היו בלשון זו:

מעשה בצדוקי אחד שהיה דר עמנו במבוי בירושלם, ואמר לנו אבא: בני, מהרו והוציאו מה שאתם מוציאין והכניסו מה שאתם מכניסין, עד שלא יוציא התועב הזה ויאסר

Ländern, die sich zwar einer gemeinsamen Sprache, eines aramäischen Kauderwelsches, von hebr., pers., griech. und anderen Bestandteilen durchsetzt, bedienten, sie wichen jedoch nicht nur in ihrem Dialekt, sondern auch in Sprachgebrauch, Stil und Ideengang von einander bedeutend ab.

1) עי׳ אדות זה בפרק המקורות בסעיף „התוספתה והמשנה", דף 63.

2) [כך בכ״י, והמלה „המלה" מֻקפת עגול וקשה לעמד על כונת המחבר.]

עליכם שהרי [1] בטל רשותו לכם.

וראיה ברורה לדבר שפעמים בעל השמועה בעצמה נסח את שמועתו פעם כך ופעם כך, למשל דברי רבי בעצמו בתוספתה פרה י(ט), 4 ומשנה שם י,ב, בענין טהור לחטאת וכו׳. כאן לא רק קצור שקצר רבי במשנה, אלא שנוי נֻסחה, ואין כאן מקום להניח שנוי בכונה מצד ר׳ חייא, אלא שזו נֻסחה קדומה או מאחרת ממה שנסח רבי את ההלכה במשנה. וכך:

ר׳ יוסי בשם ר׳ יוחנן: בצל שעקרו ושתלו, מכיון שהשחיר מתעשר לפי כולו. רבי חייא בשם ר׳ יוחנן: בצל שעקרו ושתלו מכיון שהשריש מתעשר לפי כולו (ירוש׳ שביעית ו, 3).

וכך, על שאלה, למה התירו שיהיו תבלין נידוכין ביו״ט, הלא אפשר שידוך אדם את תבליו מאתמול, ענו חברייא בשם ר׳ יוחנן: שטעמן מר. ור׳ זעירא בשם ר׳ יוחנן: שטעמן פג (ירוש׳ ביצה א, ט).

וכך עוד על שאלה ששאלו את ר׳ יוחנן, קנקנים במה היא טהרתן?, אמר:

מזו לימדתי עליהם: מה אם בשעה שכנס גוי לתוכו ציר או מורייס, ישראל כונס לתוכו יין — (ובחתימת הק״ו יש שתי נסחאות:) ר׳ יסא בשם ר׳ יוחנן: בשעה שמכניסין לאור לא כל שכן. ר׳ חייה בשם ר׳ יוחנן: בשעה שמשחיל את זיפתן לא כל שכן (ירוש׳ ע״ז ב, ד).

ועוד:

חברייא אמרין, כן א״ל: אינה היא איסרטה, א״ר יוסי בי ר׳ בון, כן א״ל: אינה בגיטין ואינה במתנה (ירוש׳ ב״ב ח, ט).

וכך שנויים בשני מקורים, למשל תוספתה ובבלי וירושלמי [ומדרש רבה] [2].

בתוספתה חגיגה ב, 5:

מעשה בר׳ יהושע שהיה מהלך באיסטרטא ובן זומא בא כנגדו, הגיע אצלו ולא שאל בשלומו. א״ל: מאין ולאן בן זומא? אמר לו: מסתכל הייתי במעשה בראשית ואין בין מים העליונים למים התחתונים אפילו טפח, שנאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים, ואומר כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף, מה נשר זה טס על גבי קינו, נוגע ואינו נוגע, כך אין בין מים העליונים למים התחתונים אפילו טפח. באותה שעה אמר להן ר׳ יהושע לתלמידיו: כבר בן זומא מבחוץ. לא היו ימים מועטים עד שנסתלק בן זומא.

ובירושלמי שם ב, א:

שוב מעשה בי ר׳ יהושע שהיה מהלך בדרך ובן זומא בא כנגדו, שאל בשלומו ולא השיבו. אמר לו: מאין ולאיין בן זומא? אמר לו:

---

1) שהרי במשמעת אעפ״י?

2) המקורים כאן מתחלפים גם בפרטי המעשה.

מסתכל הייתי במעשה בראשית ואין בין מים העליונים למים התחתונים אלא כמלא פותח טפח. נאמר כאן ריחוף, ונאמר להלן כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף. מה ריחוף שנאמר להלן, נוגע ואינו נוגע, אף ריחוף שנאמר כאן, נוגע ואינו נוגע. א״ר יהושע לתלמידיו: הרי בן זומא מבחוץ. ולא היו ימים קלים עד שנפטר בן זומא.

ובבבלי שם טו.:

ת״ר: מעשה ברבי יהושע בן חנניה שהיה עומד על גב מעלה בהר הבית וראהו בן זומא ולא עמד מלפניו. אמר לו: מאין ולאן בן זומא? אמר לו: צופה הייתי בין מים העליונים למים התחתונים ואין בין זה לזה אלא ג׳ אצבעות בלבד, שנאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים, כיונה שמרחפת על בניה ואינה נוגעת. אמר להן רבי יהושע לתלמידיו: עדיין בן זומא מבחוץ.

ובבראשית רבה פרשה ב׳:

וכבר היה ר״ש בן זומא יושב ותוהא, עבר ר׳ יהושע ושאל בשלומו פעם ושתים ולא השיבו, בשלישית השיבו בבהילות. א״ל: בן זומא, מאין הרגלים? אמר לו: מעיין הייתי. א״ל: מעיד אני עלי שמים וארץ שאיני זז מכאן עד שתודיעני מאין הרגלים. א״ל: מסתכל הייתי במעשי בראשית ולא היה בין מים העליונים למים התחתונים אלא כשתים ושלש אצבעות. ורוח אלהים מנשבת אין כתיב כאן אלא מרחפת, כעוף הזה שהוא מפרפר בכנפיו וכנפיו נוגעות ואינן נוגעות. נהפך ר׳ יהושע ואמר לתלמידיו: הלך לו בן זומא, ולא שהו ימים מועטים ובן זומא בעולם.

וכך בדברי בן זומא שראה אוכלסין בהר הבית (תוספתא ברכות ז (ו), 2, ובבלי שם נח.)

וכך בדברי ר׳ ישמעאל:

אמר ר׳ ישמעאל: מבעלי בתים שבגליל היו בית אבא. מפני מה חרב? מפני שדנו דיני ממונות באחד ושגדלו בהמה דקה. אף על פי כן חורש היה לנו סמוך לעיר, שדה מפסקת בינו לעיר שהבהמה נכנסת ויוצאה דרך עליה (תוספתא ב״ק ח, 14).

א״ר ישמעאל: מבעלי בתים שבגליל העליון היו בית אבא, ומפני מה חרבו?, שהיו מרעין בחורשין ודנו דיני ממונות ביחיד, ואעפ״י שהיו להם חורשים סמוך לבתיהם, שדה קטנה היתה ומעבירין דרך עליה (בבלי שם פ.) [1].

---

1) כאן, מחוץ לטעיות סופר בשני המקורים, אפשר באמת שספר בעצמו פעם כך ופעם כך.

בדברי ר"א בר צדוק:

אמר ר' אלעזר (בר צדוק, שנוי נסחה שם): פעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת והיינו יושבים לפני רבן גמליאל בבית המדרש בלוד ובא זונין הממונה ואמר: הגיע עת לבער חמץ, והלכנו אני ואבא לבית רבן גמליאל וביערנו חמץ (תוספתה פסח' ב (ג), 11).

תניא, רבי אלעזר בר צדוק אומר: פעם אחת שבת אבא ביבנה וחל ארבעה עשר להיות בשבת ובא זונין ממונה של רבן גמליאל ואמר: הגיע עת לבער את החמץ. והלכתי אחר אבא וביערנו את החמץ (בבלי שם, מט.) [1].

[וכן:]

של בית רבן גמליאל היו מכבדין בין המיטות ביום טוב. אמר ר' אלעזר בר' צדוק: פעמים הרבה אכלתי בבית רבן גמליאל, ולא ראיתיו מכבדין את המטות ביום טוב, אלא סדינין היו פרוסין מערב יום טוב, וכשאורחין יוצאין מסלקין אותן וכו'. של בית רבן גמליאל היו מכניסין את המוגמר במגופה. אמר ר' אלעזר בר' צדוק: פעמים הרבה אכלתי בבית רבן גמליאל, ולא ראיתי שהיו מניחין את המוגמר במגופה, אלא פרטסקאות מעשנין מערב יום טוב, וכשאורחין נכנסין היו פותחין אותן (תוספתה יו"ט ב, 13—14).

א"ר אלעזר בר' צדוק: פעמים הרבה אכלתי אצל רבן גמליאל, ולא היו מכבדין בין המטות אלא סדינים היו פורשין על גבי הארץ, וכיון שהיו האורחין יוצאין היו קופלין אותן וכו'. א"ר אלעזר בי ר' צדוק, פעמים הרבה אכלתי אצל רבן גמליאל ולא היו מכניסין את המגמר במגופה אלא פרדיסקים היו מעשנין מערב י"ט וכיון שהיו האורחין נכנסין היו פותחין אותן (ירוש' ביצה ב, ז).

א"ר אלעזר בר' צדוק: פעמים הרבה נכנסתי אחר אבא לבית רבן גמליאל, ולא היו מכבדין בית המטות בי"ט, אלא מכבדין אותן מעי"ט ופורסין עליהם סדינין. למחר כשאורחין נכנסין מסלקין את הסדינין ונמצא הבית מתכבד מאליו וכו'. א"ר אלעזר בר' צדוק: פעמים הרבה נכנסתי אחר אבא לבית רבן גמליאל, ולא היו מניחין את המוגמר בי"ט, אלא מביאין ערדסקאות של ברזל ומעשנין אותן מעי"ט ופוקקין נקביהן מעי"ט. למחר כשאורחין נכנסין פותחין את נקביהן ונמצא הבית מתגמר מאליו (שם בבלי, כב:) [2].

עוד בדברי ר' אלעזר בר' צדוק, תוספתה ומשנה ובבלי:

אמר ר' אלעזר בר' צדוק: תינוק הייתי והייתי רכוב על כתיפו של אבא, וראיתי בת כהן שזינתה והקיפוה חבילי זמורות ושרפוה (תוספתה

---

1) כך גם כאן כמו למעלה [עמ' 158 הערה 1].

2) בכל אלה כמו למעלה [הערה 1].

סנהד׳ ט, 11).

א״ר אלעזר בר׳ צדוק: זכורני כשהייתי תינוק ומורכב על כתיפו של אבא, והביאו בת כהן שזינתה והקיפוה חבילי זמורות ושרפוה (בבלי שם נב:).

א״ר אליעזר (בן) צדוק: מעשה בבת כהן אחת שזינתה והקיפוה חבילי זמורות ושרפוה (משנה שם שם ז, ב) [1].

ובדברי ר׳ יוסי:

אמר ר׳ יוסי: תודוס איש רומי הנהיג את בני רומי להיות לוקחין טלאים ועושין אותן מקולסין בלילי פסחים (תוספתה יו״ט ב, 15).

תני א״ר יוסה: תודוס איש רומי הנהיג על אנשי רומי שיהו אוכלין גדיים מקולסין בלילי פסחים (ירוש׳ שם ב, ז).

תניא ר׳ יוסי אומר: תודוס איש רומי הנהיג את בני רומי לאכול גדי מקולס בלילי פסחים (בבלי שם כג.).

בדברי אבא שאול, תוספתה ובבלי:

אבא שאול אומר: הבא על יבמתו לשום נוי ולשום נכסים, הרי זו בעילת זנות וקרוב הולד להיות ממזר (תוספתה יבמ׳ ו, 9.).

דתנא, אבא שאול אומר: הכונס את יבמתו לשום נוי או לשום דברים אחרים, הרי זה בעילת זנות וקרוב להיות הולד ממזר (ירוש׳ שם א, א):

דתניא, אבא שאול אומר: הכונס את יבמתו לשם נוי ולשום אישות ולשום דבר אחר כאילו פוגע בערוה וקרוב אני בעיני להיות הולד ממזר (גמ׳ בבלי שם לט:) [2].

[ועוד בדברי אבא שאול:]

אבא שאול אומר: מותר לאדם להשכיר משכונו של עני בפחות ושל עשיר אינו רשאי ליגע בו (תוספתה ב״מ, סוף ז).

אבא שאול אומר: מותר אדם להשכיר משכונו של עני להיות פוסק עליו והולך מפני שהוא כמשיב אבידה (משנה שם ו, ז) [2].

---

1) כאן ההבדל בין נסחת התוספתה והבריתה בבבלי קל מאד, ואפשר שהוא רק שנוי נסחת הספרים. ובין התוספתה והמשנה ראים בזה דרכי רבי לקצר ולצמצם דברי בעל השמועה. ואפשר שפעם אמר כך ופעם כך. וגמרה בבלית אומרת בפרוש שהיו גם שני מעשים: שני מעשים הוו, הי אמר להו ברישא וכו׳ (סנה׳ נב:).

[וכן:] ר׳ אלעזר אומר: הרפופות טמאות לחטאת וטהורות לקדש ולתרומה (תוספת׳ פרה יא (י), 1).

רבי אליעזר אומר: הרעדות טמאות לחטאת (משנה פרה יא, ב).

והנה ברור הוא שהוא אותו המאמר, אלא שרבי קצר את דבריו והשמיט את שתי המלים האחרונות, ובדבר רעדות היא כמו רפופות, אלא שר״א בעצמו פעם כך ופעם קרא אותם רעדות, ולא כמו המפרשים, שהם שני דברים. ועי׳ תמיהת הרמב״ם (בפרושו) על זה.

2) גם כאן, פעם אמר כך ופעם כך.

[ועוד בדבריו:]

אבא שאול אומר: קורות של שקמה היו ביריחו ובעלי אגרוף נוטלין אותן, עמדו והקדישום. אמרו: לא הקדישו בעלים לשמים אלא קורות שקמה בלבד (תוספתה זבח׳ יא, 17) [1].

תנא, אבא שאול אומר: קורות של שקמה היו ביריחו והיו בעלי זרועות נוטלין אותן בזרוע. עמדו בעלים והקדישום לשמים (בבלי שם נז.) [2].

בדברי ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי:

אמר ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי: וכי אין לנו מוקפת חומה אלא אלו בלבד? הרי הוא אומר ששים עיר וכו׳, אלא כיון שגלו ישראל לבבל בטלה מהן מצות ערי חומה, וכשעלו מן הגולה מצאו אלו שמוקפות חומה מימות יהושע בן נון וקדשום, ולא אלו בלבד אלא כל שתביא לך במסורת שמוקפות חומה מימות יהושע בן נון, כל המצוה הזאת נוהגת בה, ושקדשום מכאן ואילך כל המצוה הזאת נוהגת בה (תוספתה ערכ׳ ה, 16).

א״ר ישמעאל בר׳ יוסי: וכי אלו בלבד היו והלא כבר נאמר ששים עיר וכו׳, אלא למה מנו חכמים את אלו? שכשעלו בני הגולה מצאו אלו וקידשום וכו׳ [3]. ולא אלו בלבד אלא כל שתעלה לך מסורת בידך מאבותיך שמוקפת חומה מימות יהושע בן נון, כל מצות הללו נוהגות בה, מפני שקדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא (בבלי שם, לב:).

תניא ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי: למה מנו חכמים את אלו? שכשעלו בני הגולה מצאו אלו וקידשום, אבל ראשונות בטלו משבטלה קדושת הארץ (שם, ומגי׳ י.) [4].

והנה בנסחה שלישית יש שנוי שיש בו הבדלים לדין ורמוה שם בגמרה על הנסחה השלישית, וענו: אם רצונך נאמר כי שני תנאים הם על פי ר׳ ישמעאל, ואם רצונך אחת מהן ר׳ אלעזר בר יוסי אמרה [5].

והנה התשובה השניה היא תרוץ נכון, וממנה אנו ראים שכבר הם ידעו כי נשתבש לפעמים שם בעל השמועה, וזה דבר חשוב גם לענין מחקר זה. אבל [לפי] התשובה הראשונה [ש]שני תנאים הם אליבא דר׳ ישמעאל בר׳ יוסי, לכאורה תמוה, כי הלא אלה

---

[1] על יד פסקה זו סימן שאלה בכ״י.]

2) גם כאן, פעם אמר כך ופעם כך.

3) באמצע: דברים ממסדר הגמרה.

4) גם כאן כך [כמו למעלה, הערה 2], ואפשר לאמר שנסחה שלישית היא תמצית.

5) איבעית אימא תרי תנאי ואליבא דר׳ ישמעאל, ואיבעית אימא חד מינייהו ר׳ אלעזר בר יוסי אמרת.

שני התנאים לא אמרו שהם סברים כי כך היתה דעתו של ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי, כי אם הביאו את דבריו, וא״כ על כרחנו עלינו לאמר, שאם באמת כאן היו שני תנאים אליבא דר׳ ישמעאל, כ״א מהם שמע לפי מה שהוא הביא דבריו, וא״כ פעם אמר כך ופעם כך, וחזר בו מדעתו [1].

דברי רבן יוחנן בן זכאי:

רבן יוחנן בן זכאי אומר: בוא וראה כמה חס המקום על כבוד הבריות: שור מפני שמהלך ברגלו משלם חמשה, שה מפני שטוענו משלם ארבעה (תוספתה ב״ק ז, 10).

א״ר יוחנן בן זכאי: בא וראה כמה גדול כבוד הבריות: שור שהלך ברגליו ה׳, שה שהרכיבו על כתיפו ד׳ (גמ׳ בבלי שם, עט:) [2].

רבי מאיר:

ר׳ מאיר אומר: בוא וראה כמה חביבה מלאכה לפני מי שאמר והיה העולם: שור מפני שביטלו במלאכתו משלם חמשה, שה מפני שאין לו מלאכה משלם ארבעה (תוספתה שם, שם).

אר״מ: בא וראה כמה גדול כח של מלאכה: שור שביטלו ממלאכתו חמשה, שה שלא ביטלו ממלאכתו ארבעה (בבלי שם [2]).

בדברי ר׳ אליעזר בן יעקב:

ר׳ אלעזר בן יעקב אומר: אפילו חיטה אחת נכנסת לתוך שעורין ושעורה אחת נכנסת לתוך שדה חיטין מותר, מפני שחיטין נראית כסוף שדה לחיטין ושעורין נראית כסוף שדה לשעורין (תוספתה כלאים ב, 2).

דר׳ אליעזר בן יעקב אמר: אפילו חיטה אחר חיטה נכנסת לתוך של שעורין ושעורה אחר שעורה נכנסת לתוך חיטין מותר, מפני שהחיטה אחר חיטה נכנס לתוך של שעורין חיטים, ושעורה אחר שעורה נכנסת לתוך של שעורין (ירוש׳ שם ב, ז).

בדברי ר׳ ינאי:

ר׳ חנינה תירתיה בשם ר׳ ינאי: בצל של תרומה שעקרו ושתלו מכיון שרבה עליו החדש מותר (ירוש׳ תרומ׳ ז, ז).

דאמר רבי חנינא תירתאה, אמר ר׳ ינאי: בצל של תרומה שנטעו ורבו גידוליו על עיקרו מותר (בבלי נדר׳ נז:).

---

1) במקום שהובאו דברי בעל שמועה בשביל קשיה או תרוץ, הקצורים וכו׳ הם כמו שאנו מביאים דברי ספר פלוני לצרכנו ומשמיטים מה שלא נצרך לנו, אבל אין אנו מזיפים בו את נוסח דבריו.

כך למשל נוסח שאלות יהושע בנו של ר״ע את ר״ע בתוספתה ריש נגע׳ בארוכה, ובירושלמי שבוע׳ פרק א, א, בהשמטת החלק האמצעי. וכמו״כ שם בבבלי ו..

2) פעם אמר כך ופעם כך.

[ועוד בדבריו:]

אמר ר' ינאי: חלץ הוא והחזירה[1] היא, חלצה היא והתירה הוא, חליצתה פסולה, אם רצה להחזיר לא יחזיר (ירוש' יבמ' יב, א).

דאמר רבי ינאי: בין שהתיר הוא ושמטה היא, בין שהתירה היא ושמט הוא, חליצתה פסולה עד שתתיר היא ותשמיט היא (בבלי שם, צב.)[2].

[ועוד:]

א"ר ינאי: תפילין צריכין גוף נקי, מפני מה לא החזיקו בהן? מפני הרמאין (ירוש' ברכ' ב, ג).

א"ר ינאי: תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים (בבלי שבת מט.)[2].

בדברי ר' זעירא:

ר' יעקב בר אחא בשם ר' זעירא אמר: והוא שיהא ביום כדי ללובשן, אבל אם אין ביום כדי ללובשן אסור (ירוש' ברכ' ב, ג).

אמר ר' יעקב בר אחא אמר רבי זירא: לא שנו אלא שיש שהות ביום ללבשן, אבל אין שהות ביום ללבשן, עושה להן כמין כיס טפח ומניחן (בבלי שם, כג.)[2].

[ובדברי ר' שמעון בן לקיש:]

ר' יונה ור' יוסה תריהון בשם רשב"ל. חד אמר: מפני מה הוא ישן על מיטה כפויה? כדי שיהא ניעור בלילה ונזכר שהוא אבל. וחורנא אמר: מתוך שהוא ישן על גבי מיטה כפויה, הוא ניעור בלילה ונזכר שהוא אבל (ירוש' מו"ק ג, ה)[2].

[ועוד בדבריו:]

אי זו היא זקינה? רבי שמעון בן לקיש אומר: כל שקורין אותה אמה ואינה מקפדת (ירוש' נדה א, ה).

ור' שמעון בן לקיש אומר: כל שקורין לה אמא אמא ואינה בושה (בבלי שם ט:)[3].

בדברי ר' ירמיה:

אי זו היא מיטה ואי זה הוא דרגש? שא"ר ירמיה: כל שמסרגין על גופה זו היא מיטה, וכל שאין מסרגין על גופה זהו דרגש (ירוש' ברכ' ג, א).

אמר רבי ירמיה: מטה מסרגין אותה על גבה, דרגש מסרגין אותו מגופו (גמ' בבלי נדר' נו:)[4].

---

1) י"ג: והתירה (קרבן העדה).

2) גם כאן, פעם אמר כך ופעם אמר כך.

3) אולי באמת לא נתכון כלל כאן להביא לשונו ממש.

4) גם כאן פעם כך ופעם כך. לאחד כך ולאחר כך.

בדברי ר ב:

רב ירמיה בשם רב: סימפון שיוצא מתחת ידי המלוה בכתב ידי המלוה פסול, אני אומר, מ ת ע ס ק ה י ה ב ש ט ר ו ת י ו (ירוש׳ ב״מ סוף א).

אמר רב ירמיה בר אבא אמר רב: סימפון היוצא מתחת ידי מלוה, אעפ״י שכתוב בכתב ידו, א י נ ו א ל א כ מ ש ח ק ופסול (בבלי שם, כ:) [1].

[ועוד בדבריו:]

ר׳ ירמיה ר׳ בא בר ממל בשם רב וכו׳: טלית שאחז בו האור מצד אחד, נותן מים מצד שני, ואם כבה כבה. אחז בו האור משני צדדין, נוטלה ומתעטף בה, ואם כבתה כבתה (ירוש׳ שבת טז, בסופו).

אמר רב יהודה אמר רב: טלית שאחז בה האור מצד אחד נותנין עליה מים מצד אחר ואם כבתה כבתה (בבלי שם, קכ.) [2].

רק במקום אחד אנו מֹצאים שמוסר שמועה שָׁנָה ב י ד י ע ה ו ב כ ו נ ה מלה אחת בדברי בעל השמועה, וכאשר ערער על זה חברו, התנצל ובאר טעם השנוי:

א״ר אמי, א״ר ינאי: וזהו עדן של צנועות. א״ל ר׳ אבא בר ממל לר׳ אמי: תנא תני צ ר י כ ו ת ואת תני צ נ ו ע ו ת! א״ל: שאני אומר, כל המקיים דברי חכמים נקרא צנוע (בבלי נדה יב. [3]).

---

1) גם כאן, פעם כך ופעם כך.

2) כמעט בלי שנוי, והשנוי הקל — פעם אמר כך ופעם כך.

[3) הנה עוד דגמאות של] שנויי נסחאות [בשמועות ובמסירת עבדות ומעשים, א) בפי מוסרים שונים ב) במקורות שונים.]

[א) ש נ ו י י ם ב פ י ה מ ו ס ר י ם:]

כלי נתר, בית שמאי אומרים וכו׳ ובית הלל אומרים וכו׳. ר׳ שמעון בן אלעזר אומר בלשון אחרת: בית שמאי אומרים וכו׳ ובית הלל אומרים וכו׳ (תוספתה כלים ב״ק ב, 1).

[כאן] ברור שטעו:

ר״ע אומר: ב״ש אומרים וכו׳ וב״ה אומרים וכו׳. וחכמים אומרים: ב״ש אומרין (להפך) וב״ה אומרין (להפך) וכו׳ (תוספתה אהילות טז, 6).

תוספתה תרומות ה, 10, בין ר״מ ור״י בדברי ר״א ור׳ יהושע, האחד ההפך מחברו. ושם ט, 9, בין ר׳ יעקב ור׳ יהודה ורבי [בדברי ר׳ אליעזר ור׳ יהושע].

בשם רבן גמליאל סתם המשנה ור׳ אליעזר בר׳ צדוק בשמו:

אמר רבן גמליאל: נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין פאה אחת לזיתים שהיו להם בכל רוח ולחרובין כל הרואין זה את זה. רבי אליעזר ברבי צדוק אומר מ ש מ ו: אף לחרובין שהיו להם בכל העיר (פאה ב, ד).

מענין מה שמספר בשם אחד מזקני גליל, בשם רשב״א:

אמר להן: משרת ר׳ מאיר הייתי בברחו שניה, ואית דאמרי: מקלו של ר״מ היתה בידי והיא מלמדת לי דעת (ירוש׳ נדרים ט, א).

מפני תקון העולם, א מ ר י ן ב ש ם ר י ש ל ק י ש: שלא תבוא לידי ממזרות, ו א מ ר י ן ב ש ם ר י ש ל ק י ש. שלא תהא יושבת עגונה (ירוש׳ גיטין ד, ב).

אית תניי תני: הולך לו אצל מוכרי ט ל א י ם, אית תניי תני: הולך לו אצל מוכרי פ ס ח י ם (ירוש׳ פסח׳ ח, ג).

בכל אלה המקרים, או שאחד ממוסרי השמועה שכח מה ששמע מרבו, ואולי באמת שתי הנסחאות אמתיות, כי אולי פעם אמר ר׳ יוחנן כך ופעם כך, ואפילו אם יש הבדל בדין אין הדבר מן הנמנעות, ופעמים מפני דמיון המלים טעה מוסר השמועה. כך על ההלכה: ובנסורת של חרשין — אמרו בגמרה ירושלמית:

מכאן לת״ח שאמר דבר הלכה שאין מזיחין אותו, ואמרי לה אין מזניחין אותו, ואמרי לה אין מזחיחין אותו וכו׳ (חולין ז.).

[ויש שחבר מעמיד את אחד החכמים על] דבר טעות או שכחה.

הלכה זו עלו עליה בני אסייה שלשה רגלים ליבנה. ברגל השלישי הכשירו להם הוראות שעה. א״ר יוסי: לא לזה הורו, אלא למעלה את החבל וכו׳ (תוספתה פרה ז (ו), 4).

אמר ר׳ חנניא: לא כך השיבן רבן גמליאל לחכמים, אלא כך אמר להם וכו׳ (תוספתה כתובות ח, 1).

אולי באמת פעם כך ופעם כך.

פעמים האומר הראשון הכחיש:

אמר ליה (ר׳ יוחנן לר׳ יסא שהזכיר לו דבר שנאמר בשם ר׳ יוחנן): אנא לא אמרית הדא מילתא (ירוש׳ ב״ב ט, ח).

לפעמים האומר בעצמו שכח. כך בפסחים סס: [אומר] ר״ע לר״א: אל תכפירני בשעת הדין, כך מקובלני ממך וכו׳. והגמרה אומרת שם: ר״א גמריה איתעקר ליה ואתא ר״ע לאדכוריה גמריה.

פעמים היה התנא [של] הדברים בעצמו בספק:

דרש רב עוירא, זמנין אמר לה משמיה דרב אסי, וזמנין אמר לה משמיה דרב אמי (סוטה ה.).

בענין שאחד שמע לא מה ששמע אחר:

ת״ר: הכל נכנסין לדיר להתעשר חוץ מן הכלאים והטרפה, דברי ר׳ אליעזר בן יהודה איש כפר ברתותא שאמר משום ר׳ יהושע. אמר ר׳ עקיבא: אני שמעתי הימנו, אף יוצא דופן ומחוסר זמן ויתום (בכורות נז.).

שבאמת קרה כי אחד מהתלמידים שמע מרבו מה ששאר התלמידים לא שמעו, אנו ראים בברור ממה שספר רבי:

שהלכתי למצות מדותי אצל ר״א בן שמוע וכו׳ א״ל: רבי, הן, אלא שר׳ יהודה פסול שנה לי, וחזרתי על כל תלמידיו ובקשתי לי חבר ולא מצאתי, עכשיו ששנית לי פסול החזרת לי אבידתי וכו׳. אמר:...הא מפני שר׳ יהודה בנו של ר׳ אלעי ור׳ אלעי תלמידו של ר׳ אליעזר, לפיכך שנה לך משנת ר״א (מנחות יח.).

אדות טעות השמעים [יש לנו] עדות מפרשת מחכמי התלמוד בעצמם:

כל המטלטלין מביאין את הטומאה בעובי המרדע. אמר ר׳ טרפון: אקפח את בני שהלכה זו מקופחת. אינו יודע חוזיו של דבר זה מה הוא, אלא ששמע השומע וטעה. ומעשה באחד שהיה עובר ומרדע על כתיפיו והאהיל צידו אחד על הקבר וטמאוהו משום שהאהיל על המת, והשומע שמע וטעה. אמר ר׳ יהודה: מעשה באחד שחרש וניער את המחרישה ונמצאת גולגלת שלמה דבוקה במחרשה וטמאוהו משום שהאהיל על המת, והשומע שמע וטעה וכו׳ (תוספתה אהיל׳ טו 12-13).

ועדות מפרשת של רב:

כדרב כהנא ורב אסי כי הוו קיימי מקמי דרב, מר אמר: שבועתא דהכי אמר רב, ומר אמר: שבועתא דהכי אמר רב. כי אתו לקמיה דרב, אמר כחד מינייהו. א״ל אידך: ואנא בשיקרא אישתבעי? א״ל: לבך אנסך (שבו׳ כו.). א״כ אפילו במקום שנשבע [טעה].

וכבר דבר על זה גם ר״ז פרנקל במבוא הירושלמי פרק ג, דף מד.

[ושנויים וספקות אלו נוגעים לא רק לדברים הנאמרים אלא גם לשם אומרם:]

אתון משמיה דרב מתניתון ולא קשיא לכו, ואנן משמיה דשמואל מתנינן לה וקשיא לן (שבת קמה.).

אנן תנינן נסורת, תני דבי רבי נעורת,

והעירה הגמרה בעצמה בפרוש: הדא אמרה היא הדא היא הדא (ירוש׳ שבת ד, א). ובמקום אחר:

רבי אבהו בשם ר׳ יוחנן: מותר אדם ללמד את בתו יוונית מפני שהוא תכשיט לה.

שמע שמעון בר בא ואמר: בגין דרבי אבהו בעי מלפה בנתיה יוונית, הוא תלי לה בר׳ יוחנן.

שמע ר׳ אבהו ומר: יבא עלי אם לא שמעתיה מן ר׳ יוחנן (ירוש׳ שבת ו, א).

[ויש שאין הדברים מובאים בלשון אומרם אלא בתרגום.] בודאי לפעמים מובאים גם דברי נכרים בעברית, כמו דברי אנטונינוס עם רבי, וכדומה, מפני שלא יכלו להביאם בלשונם ברומית.

[ב) שנויים במקורות:]

דברי הלל לבני בתירא נמסרו בשנוי לשון קצת בתוספתה (פסחים ד, 1), ירושלמי (שם ו, א) ובבלי (שם סו.). והדברים נאמרו פעם אחת. מוכח כי השנוי בא מצד המוסרים האומרים בשמו.

וכמו״כ דברי ר׳ יוחנן בן זכאי על [תלמידיו:]

חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי ואלו הן וכו׳. הוא היה מונה שבחן: ר׳ אליעזר בן הורקנוס בור סיד שאינו מאבד טפה, ר׳ יהושע אשרי יולדתו, ר׳ יוסי חסיד, ר׳ שמעון בן נתנאל ירא חטא ור׳ אלעזר בן ערך כמעיין המתגבר. (משנה אבות ב, ח).

חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי, לכלן קרא להן שמות: לאליעזר בן הורקנוס קרא בור סיד שאינו מאבד טיפה, קנקן זפותה שמשמרת את יינה. ליהושע בן חנניה קרא לו חוט המשולש לא במהרה ינתק, וליוסי הכהן קרא לו חסיד שבדור. ולשמעון בן נתנאל קרא לו גרועה שבמדבר שמחזקת מימיה, אשרי תלמיד שרבו מודה לו ומעיד עליו. ואלעזר בן-ערך קרא לו נחל שוטף ומעין המתגבר שמימיו מתגברין ויוצאין לחוץ לקיים מה שנאמר, יפוצו מעינותיך חוצה ברחובות פלגי מים (אדר״נ נוסחא א׳, פרק י״ד).

[וכן] שנויי נסחאות [בין] בבלי [עירובין סג.] וירושלמי (גיטין א, ב).

[הנוסח בבבלי:]

ר״א אומר: לא מתו בני אהרן עד שהורו הלכה בפני משה רבן וכו׳. ותלמיד אחד היה לו לר׳ אליעזר שהורה הלכה בפניו, א״ר אליעזר לאימא שלום אשתו: תמיה אני אם יוציא זה שנתו, ולא הוציא שנתו. אמרה לו: נביא אתה? אמר לה: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי, אלא כך מקובלני, כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה וכו׳.

[ובירושלמי:]

תני בשם ר׳ אלעזר: לא מת נדב ואביהוא אלא ע״י שהורו הלכה לפני משה רבן. מעשה בתלמיד אחד שהורה לפני ר׳ אליעזר, אמר לאימא שלום אשתו: אינו מוציא שבתו. ולא יצאת שבתו עד שמת. אמרו לו תלמידיו: רבי, נביא אתה? אמר להן: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי, אלא כך אני מקובל, שכל תלמיד מורה הלכה בפני רבו חייב מיתה.

וכן המעשה בר׳ דוסתאי בר׳ ינאי בבבלי גיטין יד: ובירושלמי שם א, ו.

[ובספור] שלשה המכתבים של רבי בענין חנניה בן אחי ר׳ יהושע, בירושלמי נדרים ו, יג, קצת משנה הנסחה מבבבלי [ברכות סג.:].

[וכן] שנוי לשון של האומרים דברי ר׳ אלעזר בן ערך בשיחה עם ר׳ יוחנן בן זכאי בתוספתה חגיגה ב, 1, ובבבלי שם יד: [ובירוש׳ שם ב, א]. וכמו״כ דברי ר״א בן עזריה בשיחה עם רבי ישמעאל בתוספתה ברכות א, 4. ובגמרה בבבלי שם יא. [ובספרי דברים פסקה ל״ד].

ועי׳ בספרו של כל או״א מהם אצלי. [וכן] שנויי מעשים בירושלמי ובבלי בענין מעשה בד׳ זקנים. שנכנסו אצל ר׳ דוסא:

מעשה שנכנסו זקינים אצל ר׳ דוסא בן הרכינס לשאול לו על צרת הבת. אמרו: לו את הוא שאת מתיר בצרות?

אית תניי תני שחוזות, אית תניי תני שוזות (שם ה, ב).

אבל הבדל זה אפשר, בטבע הבדל ההברה של כל אחד מהם, שאחד היה בטבעו מבליע ח אחרי ש שנָאית לפני ז.

וכן עוד:

אית תניי תני גימון ואית תניי תני גימול (שם ה, ג).

אמר לון: מה שמעתון, דוסא בן הרכינס? אמרו לו: בן הרכינס. אמר לון: יונחן אחי הוה בכור שטן ומתלמידי ב"ש הוזהרו ממנו, ג' מאות תשובות יש לו על צרת הבת. אזלון לגביה שלח וכתב ליה: היזהר שחכמי ישראל נכנסין אצלך. עלון ויתיב להו קומוי, הוה מסביר להון ולא סברין, מיסבר להון ולא סברין. שריין מתנמנמין, אמר להן: מה אתון מתנמנמין? שרי משדי עליהון צרירין. ואית דמרין: בחד תרע עלון ובתלתא נפקין. שלח א"ל: מה שלחת לי בני נש בעו מילף, ואמרת לי, אינון חכמי ישראל. אתו לגביה אמרון ליה: את מה את אמר? אמר להן: על המדוכה הזאת ישב חגי הנביא והעיד ג' דברים על צרת הבת שתינשא לכהונה, ועל עמון ומואב שהן מעשרין מעשר עני בשביעית, ועל גירי תדמור שהן כשירין לבוא בקהל. (ירוש' יבמות א, ו).

בימי רבי דוסא בן הרכינס הותרה צרת הבת לאחין, והיה הדבר קשה לחכמים מפני שחכם גדול היה ועיניו קמו מלבא לבית המדרש. אמרו: מי ילך ויודיעו? אמר להן רבי יהושע: אני אלך, ואחריו מי, ר' אלעזר בן עזריה, ואחריו מי, ר"ע. הלכו ועמדו על פתח ביתו נכנסה שפחתו אמרה לו: רבי, חכמי ישראל באין אצלך. אמר לה: יכנסו, ונכנסו. תפסו לרבי יהושע והושיבהו על מטה של זהב, א"ל: רבי, אמור לתלמידך אחר וישב. אמר לו: מי הוא? רבי אלעזר בן עזריה. אמר: ויש לו בן לעזריה חבירנו? קרא עליו המקרא הזה: נער הייתי וגם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם. תפסו והושיבו על מטה של זהב. א"ל: רבי, אמור לתלמידך אחר וישב. א"ל: ומי הוא? עקיבא בן יוסף. א"ל: אתה הוא עקיבא בן יוסף ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו? שב בני, שב, כמותך ירבו בישראל. התחילו מסבבים אותו בהלכות, עד שהגיעו לצרת הבת. אמרו ליה: צרת הבת מהו? אמר להן: מחלוקת בית שמאי ובית הלל. הלכה כדברי מי? אמר להן: הלכה כבית הלל. אמרו ליה: והלא משמך אמרו, הלכה כבית שמאי. אמר להם: דוסא שמעתם או בן הרכינס שמעתם? אמרו ליה: חיי רבי, סתם שמענו. אמר להם: אח קטן יש לי בכור שטן הוא ויונתן שמו והוא מתלמידי שמאי, והזהרו שלא יקפח אתכם בהלכות, לפי שיש עמו שלש מאות תשובות בצרת הבת שהיא מותרת, אבל מעיד אני עלי שמים וארץ, שעל מדוכה זו ישב חגי הנביא ואמר שלשה דברים: צרת הבת אסורה, עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית, ומקבלים גרים מן הקרדויין ומן התרמודים. תנא: כשנכנסו נכנסו בפתח אחד, כשיצאו יצאו בשלשה פתחים. פגע בו בר"ע, אקשי ליה ואוקמיה. אמר לו: אתה הוא עקיבא ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו? אשריך שזכית לשם, ועדיין לא הגעת לרועי בקר. אמר לו ר' עקיבא: ואפילו לרועי צאן (בבלי שם טז.).

הספור בדבר מותו של ר' אליעזר והזקנים שבאו לבקרו. בסנהדרין קא. ובספרי פ' ואתחנן (פסקה לב), במכילתא יתרו י, — יש שנויי נוסחאות, ועי' מדות סופרים לויס במכילתא שם.

[וכן] שנויי נוסחאות [בין] ירושלמי גיטין ט, א לאחר מיתתו של ר' אליעזר ובבלי שם, פג.

הספרי במקום שהוא מביא דברים שכבר הובאו בתלמוד, אינם בכל מקום ממש כמו בתלמוד. כך למשל דברי ר"א בן יעקב נזיר נט. וספרי כי תצא, דברים רכ"ו על פסוק לא יהיה כלי גבר [וראה גם תוספתה שם ט (ו),1].

[ולא רק שנוי הסגנון אלא גם שנוי השפה אנו מוצאים בין מקור למקור, כשדבר המסור במקור אחד בעברית נתן במקור אחר בארמית.]

וזכריה פרנקל [מעיר], שפעמים הירושלמי מתרגם בארמית אפילו דברי התוספתה:

וכן משַנה הירושלמי במקומות אחרים לשון התוספתא ללשון השגור לו ולרוב ללשון ארמית. ומצינו שמשַנה ברייתות שלמות ללשון ארמית. תוספתא ברכות פ"ו [ז (ו), 24] (והובא בבלי שם ס"ג ע"א): הלל הזקן אומר, בעת המכנסין פזר בעת מפזרין כנס. ובירושלמי סוף ברכות: הלל הזקן היה אומר, בשעה דמכנשין בדר ובשעה דמבדרין כנוש, ואפשר שהלל אמר בל' ארמית וכו' (מבוא הירושלמי דף נג.).

כאן מפני דמיון הברת שתי האותיות [1].

ובהמקורים התלמודיים בעצמם אנו מצאים עדות מפרשת בהרבה מקומות למקרי שכחה אפילו אצל היותר גדולים שבחכמי התלמוד, שבסבת השכחה אמרו פעם ההפך ממה שאמרו קדם. כך קרה לרבן יוחנן בן זכאי בעצמו (או להלל), וכאשר העירוהו תלמידיו על זה הודה ולא בוש, והתוספתה מספרת לנו המקרה בזה הלשון:

שאלו תלמידיו את רבן יוחנן בן זכאי [2]: בודק מהו שיאכל? אמר להם: אינו אוכל. אמרו לו: למדתנו שיאכל. אמר להם: יפה אמרתם, מעשה שעשו ידי וראו עיני ושכחתי, מה ששמעו [3] אזני על אחת כמה וכמה (תוספתה אהילות טז, 8).

אמנם, המספר את זה המקרה חש צֹרך להקל קצת את הצד הקשה שיש בדבר זה, ליחס חֻלשה כזאת לאחד מעמודי התורה שבעל פה, ויאמר: לא שלא היה יודע אלא שהיה מבקש לזרז את התלמידים (שם, פרה ד (ג), 7). אבל באור זה אינו יכול להכריע את הכף כנגד פשוטו של המעשה. ואפילו אם נרצה לקבל באור זה, על כל פנים אנו ראים, כי פעמים היה הרב אמר באזני תלמידיו ההפך ממה שאמר פעם אחרת, לכַונה מן הכונות, ואפשר מאד כי קרה מקרה שאחד התלמידים, שישב אולי באחת השורות האחרנות, יצא מבית המדרש קדם שהספיק הרב לבאר כי זה היה בכונה מיֻחדה, והשמועה נקבעה בזכרונו של זה התלמיד בנוסח הזה, ומסר אותה אחר כך לאחרים כמו ששמעה הפעם.

ועוד פעם קרה לרבן יוחנן בן זכאי (או להלל) כמעשה הזה ושוב הודה וענה לתלמידיו באותו הלשון:

שאלו תלמידיו את רבן יוחנן בן זכאי: פרה במה נעשית? אמר להם: בבגדי זהב. אמרו לו: למדתנו בבגדי לבן. אמר להם: יפה אמרתם, ומעשה

המעשה בענין ר"מ והאשה שהדירה בעלה לרק בפני ר' מאיר מְסֻפר רֻבו בארמית במד"ר ויקרא [פרשה ט'] כלו בעברית במד"ר דברים [פרשה ה']. ודברי ר"מ חצָים בארמית בויקרא וכלם בעברית בדברים. ויקרא הוא קדום, ודברים כנראה הרבה מתרגם. [וראה גם מדר"ר במדבר פרשה ט' וירוש' סוטה א, ד.]

[וכן] למשל דברי ר"ע ברגעי הענויים שלו, שקרא ק"ש וכו', שבבבלי [ברכות סא:] בעברית, בירושלמי סוטה ת, ז, בארמית.

[וכך נחלקו המקורות בשם האומר:]

מפני מה אין כה"ג נכנס בבגדי זהב, אלא אין קטיגור נעשה סניגור, כדי שלא ליתן פתחון פה לשטן לקטרג ולומר, אתמול עשו להם אלהי זהב והיום הם מבקשים לשמש בבגדי זהב (בויקרא רבה כא, ר' סימון בשם ר' יהושע, ובבבלי ר"ה כו. [מובאים הדברים] בשם רב חסדא).

[חמר נוסף בענין זה רשם המחבר בתוספת הערות כמו: „דקדקו בדיוק פרטי הדבר שספרו עליו", ועל כן הבאנו אותו למעלה כעדות על דיוקם זה. אמנם, ביחד עם זה, הוא עדות לספקות הנזכרים כאן.]

1) עי' בהקדמת מאיר איש שלום להספרי (פרק ב'), מה שהעיר על הגהת הגמרה בבריתה כתובות ו. ותקנת חכמים במקום וקנס חכמים, והעיר איש שלום שהיא מפני דמיון שתי המלים (פרק ב), מזה קצת ראיה כי בזמן ההוא היתה הברת ת רפויה כבר כמו ס.

2) שם נאמר: ויש אומרים את הלל הזקן שאלו.

[3) נ"א: כששמעו, כך בצוק"מ.]

שעשו ידי וראו עיני ושכחתי וכששמעו [1] אזני, על אחת כמה וכמה (תוספתה פרה ד (ג), 7).

וגם כאן באר המספר כמו במעשה הקודם, אבל גם כאן העקר הוא פשוטו כמשמעו. ור' שמעון מספר בעצמו מה שקרה לו כעין זה:

אמר ר' שמעון: מצאתי חנינא בן גמליאל בצדון ואמר לי: פרה שאירע בה פסול מהו? אמרתי לו: לפני פסולה מטמא בגדים, אחר פסולה אין מטמא בגדים. אמר לי: הלא משמך אמר לי ר' אליעזר, בין לפני פסולה בין לאחר פסולה מטמא בגדים מפני שהיא נידונת על שם סופה. אמרתי לו: לא אמרתי, אלא בין אמרתי בין לא אמרתי, נראין דברי (שם שם, 9).

כאן אנו ראים בו ברבן שמעון, שבתחלה שכח כליל שהוא אמר פעם ההיפך ממה שאמר עתה וכפר בכל, אך אחר כך נמלך ואמר, שאפילו אם אמר, עכ"פ עתה ראה הוא את הדברים שאמר עכשיו.

[וכן:]

שטר שזמנו בשבת או בעשרה בתשרי, ר' יהודה מכשיר ור' יוסי פוסל. אמר לו ר' יהודה: מעשה בא לפניך בציפורי והכשרתה. אמר לו ר' יוסי: אני לא הכשרתי, ואם הכשרתי הכשרתי (תוספתה מכות א, 3).

וכעין זה קרה גם לאחד מחכמי דורות הבאים:

אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן: מעשה ותלו את השליא בולד עד כ"ג יום. א"ל רב יוסף: עד כ"ד אמרת לן (בבלי נדה כז.).

וכמו כן עוד לאחר:

א"ר אחא בריה דרב עוירא א"ר יצחק: מעשה ונשתהה הולד אחר חבירו ל"ג יום. אמר ליה רב יוסף: ל"ד אמרת לן (שם, שם).

ופעמים שכח אחד מהם כי הוא אמר שמועה בשם פלוני, ונדמה לו אחר כך שהוא לא שמע מעולם שמועה זו עד שהזכירו חברו כי הוא בעצמו אמרָהּ:

אמר רב יוסף: לא שמיעא לי הא שמעתא. אמר ליה אביי: את אמרת ניהלן, והכי אמרת ניהלן (מכות ד.) [2].

וכך א"ר יסא בעצמו:

מיליה שמעית מן דרבי שמואל בר רב יצחק הכא ולית אנא ידע מה היא (ירוש' ב"ק ד, ו).

ופעמים שבעל השמועה חזר בו מדברי עצמו ואמר אחר כך לא כמו שאמר קדם, אך עבר בשתיקה על שנוי זה בדעתו. כך אמרו על ר"ע, שבבואו מזפרונה הורה לא כמו

---

1) צ"ל: מה ששמעו?

2) רש"י: תלמידו של רב יהודה אני ולא שמעתי מפיו שמועה זו וכו'.רב יוסף חלה ושכח תלמודו, והיה אביי מזכירו מה שקיבל הימנו.

שהורה קודם:

מנין אתה אומר בגוזל את הגר ונשבע לו והלך להביא את הכסף ואת האשם ולא הספיק להביא עד שמת, שהיורשים פטורים, ת"ל מלבד וכו'. כך היה ר' עקיבא שונה עד שלא בא לזפרונה, אבל משבא מזופרי' אמר: אפילו נתן הכסף לאנשי משמר ומת, היורשין פטורין ואין מוציאם מיד כהן (ספרי נשא פסקה ד' ומד"ר במדבר פרשה ח' בקצת שנויים).

והנה לו שמע תלמיד אחד רק מה שאמר קדם בואו מזפרונה ואחד רק מה שאמר אחרי בואו מזפרונה, היה כל אחד מהם אומר בשם ר"ע לא בלבד בלשון אחרת אלא דברים סותרים למה שאומר חברו.

וכך אמרו בפרוש על רבי:

מעיקרא סבר לאו שאין בו מעשה לוקין עליו וסתמה, והדר סבר אין לוקין עליו וסתמה, ומשנה לא זזה ממקומה (שבו' ד.).

[ואף זו]:

אמר ר' יהודה: ששה דברים היה ר' עקיבא מטמא וחזר בו. מעשה שהביאו קופות של עצמות מכפר טביא והניחום באויר בית הכנסת בלוד ונכנס תיאודורוס הרופא וכל הרופאין עמו. אמרו: אין כאן שדרה ממת אחד וכו'. התחילו מר' עקיבא וטיהר. אמרו לו: הואיל ואתה שהיית מטמא טיהרת יהו טהורין. אמר ר' שמעון: ועד יום מיתתו של ר' עקיבא היה מטמא. ואם משמת חזר בו איני יודע (תוספתה אהילות ד, 2).

זה מענין מאד, וכמה פעמים בגמרה: הדר ביה מההיא, וכמו"כ מהדורה קמה ובתרה ועי"ש.

פעמים העירו בפרוש על שנוי נסחה:

אמר רבי: כשהלכתי למצות מדותי אצל ר"א בן שמוע ואמרו ליה למצות מדותיו של ר"א בן שמוע (מנח' יח.).

שמענו מכל זה כי שנוי נוסח ושנוי דברים בלשונם של שנים המוסרים שמועה אחת בשם פלוני אינו ראיה כי כל אחד מהם אמר השמועה בלשונו הוא, בנוסח ובמלים שהוא בהר לו כרצונו, והעקר שאדם חיב לומר בלשון רבו ממש לא זז ממקומו.

ולא בלבד שדקדקו ונזהרו לאמר השמועות בלשון רבם, אלא שהיה מי שדקדק אפילו לאמר באותו האופן שאמר רבו, אם בקול רם או בלחש וכדומה:

ר' הושעיה רבה אמר לרבי יודן נשייא: שמעת מאביך, תרנגולת מותר לטלטלה? וכו'. אמרה לו בלחישה. אמר לו: למה את אומרה לי בלחישה? אמר לו: כשם ששמעתיה בלחישה, כך אני אומרה לך בלחישה (ירוש' ביצה א, יא).

וכל זה מפני שהתלמוד לא הרשה לעצמו לשַנות כקוצה של יוד מדברי בעל השמועה מפני החשש שמא היתה לבעל השמועה כַוָנָה מיֻחדה במה שהשתמש דוקה באותן המלים

שהוא השתמש בהן, או באותו אפן שאמר את השמועה, ומפני שזה גם מועיל לכח הזכרון להִזָּכֵר הדברים ששמע.

והסתפק לא הסתפקו התלמידים במה ששמעו תורת רבם בבית המדרש אלא השתוקקו להיות בקרבת הרב כמה שאפשר יותר, כדי לראות את מעשיו וכדי לשמע גם שיחות חֻלִּים שלו. ושתי סבות היו להם לזה: האחת, והיא העקרית, החשיבות שהיתה בעיניהם להלכה למעשה, מפני שידעו שכל זמן שעוד לא הגיע הדבר לידי מעשה, יכול הרב להורות דבר שעוד לא נתברר אצלו כל צרכו. והסבה השנית היתה, שכל אחד מהם רצה להדמות עד כמה שאפשר לרבו במנהגיו בכל עניני החיים ולשמע תמיד את דבריו, אולי ימלט מפי רבו איזה דבר חכמה, וכיוצא בזה. ובשביל זה היה כל אחד מבקש לשַמֵּש את רבו, והדבר הזה היה נקרא אצלם שִׁמּוּש חכמים. שִׁמּוּשָׁהּ של תורה, ובין שמנה וארבעים מעלות שהתורה נקנית בהן מנו שמוש חכמים, שכך אמרו:

> והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים: בתלמוד, בשמיעת האוזן, בעריכת שפתים, בבינת הלב, בשכלות הלב, באימה, ביראה, בענוה, בשמחה, בשמוש חכמים, בדקדוק חברים ובפלפול התלמידים וכו' (אבות ו, ו).

וכבר אמר אחד מגדולי החכמים של הזמן ההוא, הוא רבי שמעון בן יוחי:

> גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה שנאמר: פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו (מלכ' ב יא), „למד" לא נאמר אלא „יצק" מלמד שגדולה שמושה יותר מלמודה (ברכ' ז:).

רבים מגדולי החכמים שמשו את רבם שנים רבות. כך הגדול שבכלם, רבי עקיבא, שמש את נחום איש גם זו שתים ועשרים שנה[1], ונחמיה העמסוני שמש את ר' עקיבא כ"ב שנה[2]. וכך רבי שמלאי היה שמשו של רבי[3], ר' יעקב בר אידי שמשו של ר' יוחנן[4], ר' אבא בר זמינא שמשו של ר' זעירא[5], ר' נחום שמשו של ר' אבהו[6], ועוד. ואמר רבי יוחנן: כל המונע תלמידו מלשמשו כאלו מונע ממנו חסד (כתוב' צב.). וזה השמוש היה פשוטו כמשמעו, כשמוש עבד לרבו, וכבר אמר ר' יהושע בן לוי בפרוש: כל מלאכות שהעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו חוץ מהתרת (לו) מנעל (שם).

[בגמרה מְסֻפָּר] איך התחיל ר' עקיבא לשמש חכמים, מפני שטעה בדבר, ואיך אח"כ שם זה לכלל: דלא שמש חכימיא קטלא חייב:

---

1) שאל ר' ישמעאל את ר' עקיבא כשהיו מהלכין בדרך, א"ל: אתה ששימשת את נחום איש גם זו כ"ב שנה (חגי' יב.).

2) ירוש' ברכ' ט, ז.

3) מיסתמיך ואזיל רבי יהודה נשיאה אכתפיה דרבי שמלאי שמעיה (ע"ז לז.).

4) ר' יוחנן הוה מסתמיך על ר' יעקב בר אידי (ירוש' ברכות ב, א).

5) שם ז, ג.

6) מסתמיך ואזיל רבי אבהו אכתפיה דרבי נחום שמעיה, מנקיט ואזיל הלכתא מיניה (יבמ' סב.).

א״ר עקיבא: כך היתה תחילת תשמישי לפני חכמים. פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי מת מצוה וניטפלתי בו כארבעת מיל עד שהבאתיו למקום הקברות וקברתיו. וכשבאתי אצל ר׳ אליעזר ואצל ר׳ יהושע, אמרתי להם את הדבר, אמרו לי: על כל פסיעה ופסיעה שהיית פוסע מעלין עליך כאילו שפכת דמים. אמרתי: אם בשעה שנתכוונתי לזכות נתחייבתי, בשעה שלא נתכוונתי לזכות על אחת כמה וכמה. באותה שעה לא זזתי מלשמש חכמים. הוא היה אומר: דלא שימש חכימיא קטלא חייב (ירוש׳ נזיר ז, א).

ובעצמו היה לש עיסה לר׳ אליעזר ור׳ יהושע (פסחים לו).

והעיד ר׳ הושעיה ואמר:

משרת הייתי את רבי חייה הגדול והייתי מעלה לו חמין מדיוטי התחתונה לדיוטי העליונה ומחזירן לכירה (ירוש׳ שבת ג, א).

וכך ר׳ יושוע בן גיזורה היה משמש לפני ר׳ זעירא והביא לפניו תבשילין רותחים ונשאו ונתנו בהלכה בשעה זו (שם).

והיה מנהגם שהרב היה מסתמך על כתפות שַמָשו [1], וגם היו התלמידים נשאים את רבם על כתפותיהם, ובשעת הליכה היו נשאים ונתנים עם רבם בדבר הלכה [2], או שחים שיחת חולין בענין מהענינים [3], אף היו אורבים ממש לגדולי החכמים ומסתתרים מפניהם כדי לראותם איך הם מתנהגים כשהם בפני עצמם ומה הם מדברים, ולא היו נמנעים מלהכנס אחריהם בסתר לחדרי חדרים ולמקום של צנעה, כמו לבתי הכסאות או אפילו לתחת המטה לראות מנהגיהם ושיחה קלה שלהם עם נשותיהם.

כך ספר רבי עקיבא בעצמו שנכנס אחר ר׳ יהושע לבית הכסא לראות מנהגו שם:

אמר רבי עקיבא נכנסתי אחר ר׳ יהושע לראות המעשה, אמרו לו: מה ראיתה? אמר להן: ראיתיו יושב וצידו כלפי מערב ולא פירע עד שישב, ולא ישב עד ששיפשף ולא קנח בימין אלא בשמאל (ירוש׳ סוף ברכ׳) [4].

וכששאלו בן עזאי לאמר: עד כאן העזת פניך ברבך? ענה לו ר׳ עקיבא: תורה היא וללמוד אני צריך (בבלי שם, סב.).

ואף בן עזאי בעצמו ספר שנכנס אחר ר״ע לבית הכסא, וכששאלו ר׳ יהודה אותה השאלה ששאל הוא את ר״ע, ענה גם הוא מה שענה ר״ע (שם). ורב כהנא הסתתר תחת מטתו של רב בלילה כדי לדעת מנהגיו של רב בשעת תשמיש, וכשגער בו רב בשביל

---

1) עי׳ הערה 6) בדף הקודם.

2) עי׳ הערה 6) בדף הקודם בדבר ר׳ נחום עם ר׳ אבהו, ושם בעיות אחדות שבעה ר׳ נחום מר׳ אבהו בהליכה זו. וכך רבי עם ר׳ שמלאי (ע״ז לז.).

3) כך ר׳ יוחנן עם ר׳ יעקב בר אידי אדות ר׳ אלעזר שהיה מתחבא ממנו (ירוש׳ ברכות ב, א).

4) בבבלי ברכ׳ (סב.) וד״א פרק ז׳ נסחה אחרת.

זה, ענה גם הוא אותה התשובה: תורה היא וללמוד אני צריך [1]. וכך היה ר' זעירא מסתתר בין הקֻפות מאחורי למטתו של ר' שמואל בר נחמני כדי לשמע איך הוא מתנהג בקריאת שמע לפני השנה [2].

ובשעות של שמוש היו המשמשים לפני החכמים מטים אזנם לא בלבד לדברי הלכה אלא גם לשיחות חֻלים שלהם, וכל דבור ודבור שמצא בו השַמָש איזה דבר של חכמה, או של חדוש, או ספור מעשה וכיוצא בזה, היה מתאמץ לקבע זאת בזכרונו, והיו מספרים אחר כך את הדברים ששמעו. ולכן אין זה תמוה שיש כל כך „שיחות חולין" של תלמידי חכמים במקורות התלמודיים מכל מקרי החיים, ופעמים היו השֹמעים למדים מתוך שיחות חֻלים אלה גם דבר הלכה, ולכן אמרו, שאפילו שיחת חולין של תלמיד חכם צריכה תלמוד (ע"ז יט:) [3].

ודבר מובן מאליו הוא, שהואיל והיו למדים משיחות החֻלים גם הלכה, היתה חובה גמורה להזהר גם בשיחות החֻלים, שלא לשנות בהן אפילו מלה אחת, כי אלו היה מֹסר השיחה מרשה לעצמו להכניס בדברי בעל השיחה מלה אחת משלו לא היה אפשר לסמך על השיחות האלה וללמד מהן דבר. כך דקדקו בדברי ר' שמעון שאמר: משיחתו של רבן גמליאל ולא מדבריו, שרצה להשמיע בזה ששיחת תלמידי חכמים צריכה למוד [4]. והנה כל הדיוק הזה יש לו מקום רק אם אין לפקפק בדבר אם באמת אמר ר' שמעון משיחתו ולא מדבריו, והודאות הזאת היתה להם, מפני שהיה ידוע כי לא בלבד בעצם דבר ההלכה כי אם גם בהדברים הצדדיים נזהרו המֹסרים לאמר בלשון בעל המאמר [5].

ואם כך דקדקו ונזהרו שלא לשנות בדברי בעל השמועה אפילו מלה אחת ולשים במקומה מלה אחרת, הלא על אחת כמה וכמה שנזהרו מאד מאד שלא לשנות מלשון אל לשון, שלא לאמר ארמית מה ששמעו מפי בעל השמועה בעברית ולא עברית מה ששמעו בארמית.

הנחה זו מחֻיבת על פי אֹמֶד הדעת ההגיוני במדה שאינה מנחת כל מקום

---

1) רב כהנא על גנא תותי' פורייה דרב, שמעיה דשח ושחק ועשה צרכיו, א"ל: דמי פומיה דאבא כדלא שריף תבשילא. א"ל: כהנא, הכא את? פוק דלאו אורח ארעא. א"ל: תורה היא וללמוד אני צריך (ברכ' סב.).

2) ר' שמואל בר נחמני כד הוה נחית לעיבורה הוה מקבל גבי רבי יעקב גרוסה והוה רבי זעירא מטמר ביני קופייא משמענא היך הוה קרי שמע (ירוש' ברכ' א, א).

[3)] והיו מספרים כל דבר: יהודה ברבי עאל לכנישתא, שבק סנדלוי ואזלין. אמר: אילו לא אזלי' לכנישתא לא אזלין סנדליי (ירוש' ב"מ ב, ט).

4) א"ר שמעון משיחתו של רבן גמליאל למדנו שני דברים וכו', ושאלו שם: ולימא מדבריו של רבן גמליאל, וענו: מילתא אגב אורחיה קמ"ל, כי הא דאמר רב אחא בר אדא וכו' שאפילו שיחת תלמידי חכמים צריכה לימוד (סוכה כא:).

5) [וראה] דברי הכוזרי, סוף מאמר שלישי:

ומה שהיו נזהרים לאמר רק מה ששמעו מרבותיהם עם השתדלותם שיחברו כל מה ששמעו מהם והיו נזהרים שיאמרו אותם במלותם בעצמם, ואפשר שלא היו מבינים ענינו ויאמרו כך וכך שמענו וקבלנו, ואפשר שהיה לרבותיהם במאמר ההוא ענינים נעלמו מהתלמידים.

לפקפוק היותר קל. כי הלא יותר משנוי מלה יוכל שנוי מלשון ללשון לתת מקום לטעות בדברי בעל השמועה וליחס לו כַּוָּנָה שלא עלתה על דעתו. כי מי ערב שעלה בידי מֹסר השמועה לתרגם את דברי בעל השמועה ממש לפי כַּוָּנתו של בעל השמועה? הלא דבר ידוע הוא לכל, כי אפילו בשתי לשונות קרובות מאד זו לזו, כמו עברית וארמית, אין כל מלה של האחת מְכֻוֶּנֶת בכל משמעותיה לזו של אחותה.

ובאמת, כל מה שאדם מרבה לקרא בהמקורות התלמודיים ומתעמק בהם ומאזין באזן לשונית אל כל מאמרי החכמים המובאים בהם, לפחות בהמקורים הקדומים, המְסמכים, והם התוספתה והמשנה וגמרה של תלמוד ירושלמי ובבלי, יותר הוא בא לכלל הכרה גמורה, שאין זה סתם מקרה שדברי האחד מובאים בעברית ודברי זולתו בארמית, או שדברי חכם אחד בעצמו מובאים פעם בעברית ופעם בארמית, כי אם שדברי כל אחד ואחד מהם מובאים באותה הלשון שהוא אמרם.

אתה ראה אנשים שכל דבריהם, גם שיחות החֻלִּים שלהם, מובאים בעברית, ואחרים מ א ו ת ו הזמן קצת דבריהם מובאים בארמית, ואנשים שחצי דבריהם עברית וחצי ארמית, ואנשים שרב דבריהם ארמית, ואנשים שכל דבריהם ארמית, בפרט שיחות חֻלִּים שלהם. וככל מה שאתה ירד בסדר הדורות, כך מתמעט החלק העברי ומתרבה החלק הארמי, ואיך אפשר לאמר כי כל זה אינו אלא מקרה סתם? ואם אתה מוסיף להכרה זו את העקר שחיב אדם לאמר בלשון רבו, זו ההכרה מתהפכת לודאות גמורה, שדברי כל אחד מהם מובאים בלשון שהוא אמרם.

זהו מה שאֹמֶד הדעת מ כ ר י ח אותנו להחליט. ואף על פי כן, כדי שלא להניח מקום למתעקש לטעֹן, אביא כאן ראיות מוכיחות כי באמת כ ך ה י ה הדבר.

כבר ראינו למעלה, בענין הלשון בבית המקדש, כי דברי יוסי בן יועזר הובאו במשנה בלשון ארמית. והנה בכל מסכת עדיות ששם נקבצו עדיות שהעידו חכמים בעניני הלכה מזמן כנסת הגדולה, אין ע ד ו ת ב א ר מ י ת אלא זו בלבד, ואיך אפשר לאמר כי זה היה במקרה כי זו העדות נכתבה בארמית? על כרחנו אנו צריכים לאמר כי עדות זו הובאה ב א ר מ י ת מפני ש כ ך נ א מ ר ה ב א ר מ י ת.

במסכת אבות הובאו דברי הלל רובם ב ע ב ר י ת:

הלל אומר: הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה (אבות א, יב).

הלל אומר אל תפרוש מן הצבור, ואל תאמין בעצמך עד יום מותך, ואל תדון את חבירך עד שתגיע למקומו, ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע, ואל תאמר לכשאפנה אשנה, שמא לא תפנה.

הוא היה אומר: אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד, ולא הביישן למד ולא הקפדן מלמד, ולא כל המרבה בסחורה מחכים, ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש (שם ב, ד-ה).

ושנים מהם ב א ר מ י ת:

הוא היה אומר: נגד שמא אבד שמיה, ודלא מוסיף יסף, ודלא יליף

קטלא חייב ודאשתמש בתגא חלף (שם א, יג)[1]

אף הוא ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים, אמר לה: על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון (שם ב, ו).

ולמה הובאו שני מאמרים בארמית בתוך כל שאר המאמרים ממנו, שהם כתובים עברית? על כרחנו עלינו לאמר, כי אלה שני המאמרים אמרם הלל באמת בארמית.

וכך כל מסכת אבות כתובה בעברית, ופתאם, סוף פרק ה׳, אחרי דברים של יהודה בן תימא בעברית, מובאים דברי בן בג בג בארמית:

בן בג בג אומר: הפוך בה והפוך בה דכולא בה, וכו׳ (אבות ה, כב).

למה הובאו דבריו של בן בג בג בארמית, אחרי כל הדברים הכתובים עברית? על כרחנו אנו צריכים לאמר, כי בן בג בג אמר הדברים באמת בארמית. גם אלמלא היה מסדר המשנה בעצמו אהב הלשון הארמית, לא היה אפשר להניח כי המאמרים נאמרו בעברית והוא תרגמם בארמית, כי אם כן, מדוע לא הוסיף לעשות כך, מדוע לא תרגם ארמית כל שאר מאמרי מסכת זו? ועל אחת כמה וכמה, אחרי שדבר ידוע הוא כי רבי לא היה רוצה בלשון הארמית, כמו שנראה זאת אחר כך, איך יעלה על הדעת כי הוא נתן בארמית מאמר שנאמר בעברית?

בכל התוספתה יש עשרה מקומות בארמית. מהם ארבעה של נסחאות שטרות בארמית, אחד — שני מכתביו של רבן גמליאל בארמית[2], שני משלים בארמית של רבי יוחנן בן נורי ושל ר׳ יהושע, מאמר של ר׳ עקיבא בארמית, דברי שמואל הקטן לפני מותו בארמית, ושם נאמר בפרוש: „ובלשון ארמית אמרן“ (סוטה יג, 4), כנראה מפני שזה היה כל כך תמוה שהוא ידבר בארמית והיה מקום לפקפק בזה, ושני הבת קול בבית המקדש בארמית שנזכרו למעלה[3], וכלם יחד, יצאו נסחאות השטרות, הם כעשרים שורה. והנה התוספתה הוא ספר גדול הכמות, במהדורה של צוקרמנדל 690 דף של 25-30 שורה בכל דף, שסך הכל הוא לכל הפחות כעשרים אלף שורה, ובתוכם רק עשרים שורה בארמית. היעלה על הדעת לאמר כי זה מקרה סתם, שאלה עשרים השורה נכתבו בארמית, אעפ״י שאומריהם אמרום בעברית? על כרחנו אנו צריכים לאמר גם כאן, כי אלה המאמרים הובאו בארמית מפני שבאמת כך נאמרו בארמית.

והנה בזה, שאלה המאמרים שהובאו במשנה ובתוספתה בארמית כך באמת נאמרו

---

1) באדר״נ [נוסחא א׳ פרק י״ב]: אף הוא אומר בלשון בבלי ארבעה דברים: נגד שמא אבד שמיה, ודלא משמש חכימיא קטלא חייב, ודלא מוסיף פסיד, ודישתמש בתגא אבד ואזיל ליה.

2) בדבר האגרות של רבן גמליאל מצין מאד הדבר איך המעשה מספר. המספר מתחיל בעברית יפה וצחה, ופתאם כשמגיע לדברי רבן גמליאל לסופרו מביא דבריו בארמית: מעשה ברבן גמליאל שהיה יושב על גב מעלה בהר הבית והיה יוחנן סופר הלז עומד לפניו ושלש איגרות חתוכות לפניו מונחות. אמר לו: טול איגרתא חדא וכתוב לאחנא וכו׳ (סנה׳ יא: ובתוספתה שם בשנוי נוסח). והנה מה שהוא מביא עצם נוסח המכתבים בארמית עוד אפשר להבין, אבל את דברי רבן גמליאל להסופר למה הביא בארמית ופסק את ספורו בעברית? [ועין על כך להלן.]

3) דף 120.

בארמית, אין אחד מהחוקרים מפקפק [1] ומכל שכן שמחבר ספר Die Worte Jesu (ג. דלמן) אינו מפקפק בזה, והם הם המאמרים שכלם משתמשים בהם לראיות שהיהודים דברו ארמית בזמן ההוא. אבל, הלא שני אלה הספרים כתובים מראשם ועד סופם עברית, חוץ מאלה המקומות, ולמה הביאום מסדרי שני הספרים בארמית? מדוע לא הביאו גם אותם בעברית? ובפרט מסדר המשנה, שהוא היה מדבר תמיד עברית ולא רצה בארמית? על כרחנו עלינו לאמר, כי אפילו רבי לא העז לשנות לשון המאמרים שאסף על משנתו מארמית לעברית, אף על פי שכל חבורו כתוב עברית, ואעפ״י שהוא בכלל לא היה רצה בארמית. והסבה לזה מפני אותו העקר שחיב אדם לאמר בלשון האומר גם בבחינת השפה, אם עברית או ארמית [2]. ורבי חייא, לו לא היתה כלל סבה לתרגם מאמרים ארמיים בעברית, מפני שהוא בעצמו דבר בארמית, והלשון הארמית היתה רצויה לו, ואלמלא שמע עוד מאמרים בארמית, היה כותבם כך בלי שום פקפוק.

ובזה כבר נתברר מעצמו, שכל מה שיש במשנה ובתוספתה בעברית, כך נאמר בעברית, ובזה בטלו דברי דלמן שהטיל חשד בהספרות הרבנית שמתחלת בהמשנה, ואמר שאין להביא ראיה ממנה שאותם האנשים שמדברים בה בעברית באמת כך דברו. מפני שאפשר שכל זה כתוב בעברית, אעפ״י שהאנשים האלה דברו לא בעברית.

ועוד יותר הדבר גלוי לעין בגמרה של שני התלמודים, הירושלמי והבבלי. בשני אלה המקורים הלשון הארמית רבה על העברית, והיא בכלל השלטת שם עד שבכלל שני הספרים האלה הם כמעט ארמיים, ואין שום מקום לחשד את מחבריהם בנטיה יתרה להלשון העברית. והנה יש בהם הרבה קטעים עבריים, שעצם טיבם מעיד לנו שכך נאמרו בלשון שהם כתובים. ויש בהם מקומות שארמית ועברית משמשות בהם יחד, ובהם אנו ראים דבר ברור כשמש בצהרים כי הם נזהרו לא לשנות את שפת הדברים ודקדקו לתתם בשפה שבה נאמרו.

ואביא כאן קצתם:

חד עובדא אתא קומי רבי בחד דחמתיה מגלי ומכסי. אמר (רבי): מפני רשע זה נקלקל את הכיסויין (ירוש׳ תרומ׳ ח, ה).

והנה המעשה מספר בארמית, ולמה הפסיק והביא את דברי רבי בעברית, אם לא מפני שכך נאמרו ולא יכול לשנות את השפה?

---

[1] יש פקפוק רק לגבי הדיוק בפרטים אבל לא בעיקר הלשון. כך גיגר] אדות התוספתה והספרא וכו׳:

Auch sind die ältern Baraitha's, die Thossefta, Mekhilta, Sifra, Sifre in dieser Sprache, nur sind sie schon theils nachlässiger geschrieben, theils in unsern Ausgaben entstellt, so dass sie blos als secundäre Quellen benutzt werden kennen (A. Geiger, Lehrbuch d. Spr. d. Mischnah S. 2).

[2] המשנה אעפ״י שהיא מנסחת בעברית, בכל זאת מה שנאמר בארמית מובא ארמית:

כל הכתוב במגילת תענית דלא למספד לפניו אסור לאחריו מותר וכו׳, דלא להתענאה בהון לפניו ולאחריו מותר (תענית ב, ה).

כההיא דאמר ר׳ אימי: עשירים היו בתשובות. או ייבא כההיא דאמר רבי נסא: כאינש דאית ביה תרין טעמין והוא מותיב חד מינהון (שם כלא׳ ב, ה).

כאן מסדר הגמרה מדבר ארמית ומביא מאמרי שני אנשים, ובמאמרו של ר׳ אימי הוא מפסיק את דבורו בארמית ומביא את מאמרו של ר׳ אימי בעברית, ואח״כ שב לדבריו בארמית ומביא את מאמרו של ר׳ נסא בארמית. ומדוע לא הביא גם את דברי ר׳ אימי בארמית או גם את דברי ר׳ נסא בעברית? — מפני שהוא מביא כל אחד מהם בלשון שנאמר.

דא״ר בא: בני מישא קיבלו עליהן שלא לפרש בים הגדול. אתון שאלון לר׳. אמרין ליה: אבותינו נהגו שלא לפרש בים הגדול, אנו מה אנו? אמר להן: מכיון שנהגו בהן אבותיכם באיסור, אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש (שם פסח׳ ד, א).

והנה ר׳ בא מדבר ארמית, אלא שהדברים „שלא לפרש בים הגדול" הוא אומר בעברית, מפני שזה דבר הלכה נהוג בנוסח זה, אבל אח״כ מדבר בלשונו בארמית, ומפסיק ומביא דברי אנשי מישא ודברי רבי בעברית.

רבי ורבי יוסי בר יהודה נחתון לעכו ואיתקבלון גבי רבי מנא. א״ל: רבי, עשה לנו לפס אחד של ירק, עבד ליה קופד. למחר א״ל: עשה לנו לפס אחד של ירק, עבד לון תרנגולתא. אמר רבי: ניכר הוא זה שהוא מפתח של שמואל (שם שביעית ו, ד).

כאן העברית והארמית משמשות בסירוגין באפן שאי אפשר לפקפק בסבת הדבר. המספר מדבר ארמית, אך את דברי רבי לא יכול להביא אלא בעברית, מפני שהוא כך אמרם, ובכל פעם הוא שב ללשונו הארמית.

רב הונא אשכח תומרתא דחינוניתא, שקלה כרכה בסודריה. אתא רבה בריה, א״ל: מורחינא ריחא דחינוניתא א״ל: בני, טהרה יש בך, יהבה ניהליה. אדהכי אתא אבא בריה, שקלה יהבה ניהליה. א״ל: בני, שמחת את לבי והקהיתה את שיני (בבלי סוטה מט.).

אתא עובדא (של ענין יבום) קומי ר׳ חייא בר ווא, ואמר לו: בני, האשה הזאת אינה רוצה להינשא לך דרך ייבום אלא הלוץ לה, עקור זיקתך ממנה והיא נישאת לך דרך נישואין. מן דחלץ לה, א״ל: אין אתי משה ושמואל, לא שריי ליה (ירוש׳ יבמ׳ סוף פרק י״ב).

ספור המעשה בארמית ודברי ר׳ חייא בר ווא בעברית, שאין ספק כי כך באמת אמרם לו בעברית, ושוב המשך הספור בארמית וגם דברי ר׳ חייא בארמית. כנראה, בתחלה, כשהיה צריך לפַיְסו שיעשה רצונו, דבר לו בעברית, בתקוה שזה יפעל עליו יותר, אך אח״כ כשהשיג ממנו מה שרצה, לא השגיח בו יותר ודבר בלשונו.

חד זמן הוה עבר בשוקא וחמת חדא איתא סחותא דבייתא וטלקת ונפלת גו רישיה, ואמר: דומה שהיום חביריי מקרבין אותי (שם מו״ק ג, א).

ר׳ הושעיה רבא אזל לחד אתר. חמא אביליא בשובתא ושאל בון, אמר:

אני איני יודע מנהג מקומכם אלא שלום עליכם כמנהג מקומינו (שם ג, ה).

אמר ר' חנא פתוראה: עילא מינאי הוא קאי בר נפחא ובעא מיני דינרא קורדינאה לשערי ביה טריפתא, ובעי למיקם מקמיה ולא שבקני. אמר לי: שב בני שב, אין בעלי אומניות רשאין לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעסוקין במלאכתם (בבלי חול' נד:).

כאן מספר שולחני, ומדבר בלשוננו בארמית, אבל גם הוא לא שנה שפת התלמיד חכם שדבר לו עברית.

ספור ארוך מענין מאד בבחינה זו הוא המעשה בר"א בר"ש:

ר"א בר"ש אשכח להההוא פרהגונא דקא תפיס גנבי, א"ל: היכי יכלת להו? לאו כחיותא מתילי וכו'. דלמא שקלת צדיקי ושבקת רשיעי? א"ל: ומאי אעביד? הרמנא דמלכא הוא. אמר: תא אגמרך היכי תעביד וכו' (הכל בארמית). אישתמע מלתא בי מלכא. אמרו: קריינא דאגרתא איהו ליהוי פרונקא. אתיוה לר"א בר' שמעון וקא תפיס גנבי ואזיל. שלח ליה רבי יהושע בן קרחה: חומץ בן יין, עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה? שלח ליה: קוצים אני מכלה מן הכרם. שלח ליה: יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו. יומא חד פגע ביה ההוא כובס, קרייה חומץ בן יין. אמר: מדחציף כולי האי, ש"מ רשיעא הוא. אמר להו: תפסוה. תפסוה. לבתר דנח דעתיה אזל בתריה לפרוקיה ולא מצי. קרי עליה: שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו. זקפוה. קם תותי זקיפא וקא בכי. אמרו ליה: רבי, אל ירע בעיניך, שהוא ובנו בעלו נערה מאורסה ביום הכפורים. הניח ידו על בני מעיו, אמר: שישו בני מעי שישו. ומה ספיקות שלכם כך, ודאות שלכם על אחת כמה וכמה. מובטח אני בכם שאין רמה ותולעה שולטת בכם. ואפילו הכי לא מייתבא דעתיה וכו' וכו' (הכל בארמית, ב"מ פג:) —

חליפות בסרוגים בשמוש הארמית בדברי המספר ודברי ר"א בר"ש להפרהגונא והעברית בדברי ר' יהושע בן קרחה ור"א בר"ש אליו ודברי תלמידיו ודבריו לעצמו ושוב הארמית בדברי המספר.

וכך עוד מעשה אחר בחליפות בסרוגים כעין זה:

דכי הוו יתבי רשב"ג ור' יהושע בן קרחה אספסלי, יתבי קמייהו ר"א בר"ש ור' אארעא, מקשו ומפרקו. אמרי: מימיהן אנו שותים והם יושבים על גבי קרקע. עבדו להו ספסלי, אסקינהו. אמר להן רשב"ג: פרידה אחת יש לי ביניכם ואתם מבקשים לאבדה הימני. אחתוהו לרבי, אמר להן רבי יהושע בן קרחה: מי שיש לו אב יחיה ומי שאין לו אב ימות? אחתוהו נמי לר"א בר"ש. חלש דעתיה, אמר: קא חשביתו ליה כוותי. עד ההוא יומא כי הוא אמר רבי מילתא, הוה מסייע ליה ר"א

ברבי שמעון, מכאן ואילך כי הוה אמר רבי, יש לי להשיב, א״ל רבי אלעזר בר״ש: כך וכך יש לך להשיב, זו היא תשובתך, השתא היקפתנו תשובות חבילות שאין בהן ממש. חלש דעתיה דרבי, אתא א״ל לאבוה. אמר ליה: בני, אל ירע לך שהוא ארי בן ארי, ואתה ארי בן שועל. והיינו דאמר רבי: שלשה ענוותנין הן, ואלו הן, אבא, ובני בתירה, ויונתן בן שאול (ב״מ פד:).

כאן יש גם מאמר אחד של ר״א בר״ש בארמית: קא חשיבתו ליה כוותי. אך דווקא זה המאמר מקים את עצם הדבר. כי הלא אין ספק כי את הדברים האלה לא אמר אותם בפרוש להם, אלא חשבם בלבו, ולא הוציאם מפיו, לכן הביאם המספר בלשונו.

ר׳ יהודה ור׳ יוסי איסתפק להו מילתא בטהרות, שדרו רבנן לגבי בנו של רבי חנינא בן אנטיגנוס, אזילו, אמרו ליה לעיין בה. אשכחהו דקא טעין טהרות. אותיב רבנן מדידיה לגבייהו וקאי איהו לעיוני בה. אתו אמרו ליה לר׳ יהודה ור׳ יוסי. אמר להו רבי יהודה: אביו של זה ביזה תלמידי חכמים, אף הוא מבזה תלמידי חכמים (בכור׳ ל:).

וא״ר יעקב בר אידי: אילמלי הוה ר׳ יוחנן באתרא דאורו בה חברוותא להתירא, לא פרכיס, דא״ר חנינא אמר רבי: שמוטת ירך בעוף כשרה. ותרנגולת היתה לו לרבי חנינא שנשמטה ירך שלה והביאה לפני רבי והתירה לו ומלחה רבי חנינא, והוה מורי בה הלכה לתלמידים: זה התיר לי רבי, זה התיר לי רבי (חול׳ נז:).

כי הוה גמיר רבי תלת עשרי אפי הילכתא, אגמריה לרבי חייא שבעה מנהון, לסוף חלש רבי. אהדר רבי חייא קמיה הנהו שבעה אפי דאגמריה, שיתא אזדו. הוה ההוא קצרא, הוה שמיע ליה לרבי כדהוה גריס להו, אזל רבי חייא וגמר יתהון קמי קצרא ואתא ואהדר יתהון קמי רבי, כד הוה חזי ליה רבי לההוא קצרא, א״ל רבי: אתה עשית אותי ואת חייא (נדר׳ מא.).

ההוא דאמר להו: נכסיי לטוביה, שכיב, אתא טוביה, א״ר יוחנן: הרי בא טוביה (כתוב׳ פה:).

אמר להו רב נחמן: דינא הוא וכו׳ (בארמ׳) דא״ל רמי בר שמואל לר״נ: א״כ נמצאת מכשילן לעתיד לבא. א״ל: אטו כל יומא בצורתא שכיחא? (שם צז.).

ר׳ צדוק הוה ליה בוכרא, רמא ליה שערי וכו׳. בהדי דקאכיל איבזע שיפתיה. אתא לקמיה דרבי יהושע, א״ל: כלום חילקנו בין חבר לע״ה? אמר לו רבי יהושע, הן. אתא לקמיה דר״ג, א״ל: חילקנו בין חבר לע״ה? א״ל ר״ג: לא (בכור׳ לו:).

ר״ל ותלמידי דרבי חנינא איקלעו לההוא פונדק וכו׳ (בארמ׳ הכל)... או דילמא השתא מיהא הא לא סלקיה? אמר להן ריש לקיש: נשכור

ולכשנגיע אצל רבותינו שבדרום נשאל להן. אתו שאלו לר׳ אפס. אמר להן: יפה עשיתם ששכרתם (עירו׳ סה:).

בונייס בן בונייס אתא לקמיה דרבי. אמר להו: פנו מקום לבן מאה מנה. אתא איניש אחרינא, אמר להו: פנו מקום לבן מאתים מנה (שם פה:).

רבי שמעון בר רבי ובר קפרא הוו יתבי וקא גרסי. קשיא להו שמעתא. אמר ליה רבי שמעון לבר קפרא: דבר זה צריך רבי. אמר ליה בר קפרא לרבי שמעון: ומה רבי אומר בדבר זה? אזל אמר ליה לאבוה, איקפד. אתא בר קפרא לאתחזויי ליה. א״ל: בר קפרא, איני מכירך מעולם. ידע דנקט מילתא בדעתיה וכו׳ (בארמ׳) (מו״ק טז.).

שמע רבי, איקפד. אתא רבי חייא לאיתחזויי ליה. אמר ליה: עייא, מי קורא לך בחוץ. ידע דנקט מילתא בדעתיה (שם טז:).

כי אתו לקמיה דרבי אמי, אמר להו: וכי מאחר שרבי יוחנן מלמדנו פעם ראשונה ושניה הלכה כרבי יוסי, אני מה אעשה? (ב״ב קסח.).

רבי יוסי ורבי יהודה, חד אכיל דייסא באצבעתיה וחד אכיל בהוצא. א״ל דאכיל בהוצא לדאכיל באצבעתיה: עד מתי אתה מאכילני צואתך? א״ל דאכיל באצבעתיה לדאכיל בהוצא: עד מתי אתה מאכילני רוקך (נדר׳ מט:).

רבי יהודה הוה יתיב קמיה דר׳ טרפון. א״ל ר״ט: היום פניך צהובין. אמר ליה: אמש יצאו עבדיך לשדה והביאו לנו תרדין ואכלנום בלא מלח. ואם אכלנום במלח, כל שכן שהיו פנינו צהובין (שם).

וגם בדברי אדם אחד בעצמו פעמים שהוא מתחיל בארמית ומסַים בעברית:

אמר לון רבי מנא: חדא מן תרתי לא פלטת לכון. אם אבילים אתם, למה אכלתם בשר ולמה שתיתם יין? ואם אין אתם מתאבלים, למה נטמאתם? (ירוש׳ ברכ׳ ג, א).

ופעמים שהתלמיד בעצמו העיר על זה שרבו אמר הדבר פעם בלשון עברית ופעם בלשון ארמית. כך ספר רבה בר בר חנה על ר׳ אלעזר, שכשהיו הולכים אחרי ר׳ אלעזר לבקר חולה, היה פעם מברך את החולה, כשנפרד ממנו, בעברית: המקום יפקדך לשלום, ופעם בארמית: רחמנא ידכרינך לשלם [1].

בספור המעשה בין רבן גמליאל ורבי יהושע כמו״כ הספור בארמית והדברים בעברית:

---

1) אמר רבה בר בר חנה: כי הוה אזלינן בתריה דר׳ אלעזר לשיולי בתפיחה, זימנין אמר: המקום יפקדך לשלום וזימנין אמר: רחמנא ידכרינך לשלם (שבת יב:).

דתנן: בו ביום בא יהודה גר עמוני לפניהם בבית המדרש, אמר להם: מה אני לבא בקהל? א״ל ר״ג: אסור אתה לבא בקהל. א״ל ר׳ יהושע: מותר אתה לבא בקהל? א״ל ר״ג: והלא כבר נאמר, לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳. אמר לו רבי יהושע: וכי עמון ומואב במקומן הן יושבין? כבר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות, שנאמר ואסיר גבולות עמים וכו׳, וכל דפריש מרובא פריש. אמר לו רבן גמליאל: והלא כבר נאמר, ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון נאם ה׳, וכבר שבו! אמר לו רבי יהושע: והלא כבר נאמר ושבתי את שבות עמי ישראל, ועדיין לא שבו! מיד התירוהו לבא בקהל. אמר ר״ג: הואיל והכי הוה, איזיל ואפייסיה לר׳ יהושע. כי מטא לביתיה, חזינהו לאשיתא דביתיה דמשחרן. א״ל: מכותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה. אמר לו: אוי לו לדור שאתה פרנסו, שאי אתה יודע בצערן של תלמידי חכמים, במה הם מתפרנסים ובמה הם נזונים. אמר לו: נעניתי לך, מחול לי. לא אשגח ביה. עשה בשביל כבוד אבא. פייס. אמרו: מאן ניזיל ולימא להו לרבנן? אמר להו ההוא כובס: אנא אזילנא. שלח להו ר׳ יהושע לבי מדרשא: מאן דלביש מדא ילבש מדא, ומאן דלא לביש מדא, יימר ליה למאן דלביש מדא, שלה מדך ואנא אלבשיה. אמר להו ר״ע לרבנן: טרוקו גלי דלא ליתו עבדי׳ דרבן גמליאל ולצערו לרבנן. א״ר יהושע: מוטב דאיקום ואיזיל אנא לגבייהו. אתא טרף אבבא, אמר ליה: מזה בן מזה יזה, ושאינו לא מזה ולא בן מזה, יאמר למזה בן מזה, מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה. א״ל ר״ע: ר׳ יהושע, נתפייסת? כלום עשינו אלא בשביל כבודך? למחר אני ואתה נשכים לפתחו. אמרי: היכי נעביד: נעבריה? גמירי, מעלין בקודש ואין מורידין. נדרוש מר חדא שבתא ומר חדא שבתא? אתי לקנאויי. אלא לדרוש ר״ג תלתא שבתא וראב״ע חדא שבתא. והיינו דאמר מר: שבת של מי היתה? של ר״א בן עזריה היתה. ואותו תלמיד ר״ש בן יוחאי הוה (ברכ׳ כח.).

אך דבור אחד של ר׳ גמליאל בארמית: איזיל ואפייסיה לר׳ יהושע — מה שאמר בלבו, ואולם מה ששלח ר׳ יהושע לבית המדרש בארמית, מאן דלביש מדא ילבש מדא וכו׳ — אולי היה זה דבר משל מפרסם, ואולי מפני ששלח ע״י כובס, שהיה בודאי עם הארץ (וקצת קשה מאמרו של ר״ע בארמית).

אמר ר״נ אמר שמואל: מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו אליה בדבש. רב הונה בריה דרב יהושע אמר: אף סלת נקיה בדבש. רב פפא אמר: אפילו קמחי דשערי בדובשא (יומא פג:).

רבי יהודה ורבי יוסי הוו קא אזלי באורחא, אחזיה בולמוס לרבי יהודה, קפחיה לרועה אכלה לריפתא. א״ל רבי יוסי: קפחת את הרועה. כי מטו למתא, אחזיה בולמוס לר׳ יוסי, אהדרוהו בלגי וצעי. א״ל רבי יהודה: אני קפחתי את הרועה ואתה קפחת את העיר כולה (שם).

ואפילו לא בענין הלכה:

אמר רבה: כי מיפטרי רבנן מהדדי בפומבדיתא אמרי הכי: מחיה חיים יתן לך חיים ארוכים וטובים ומתוקנין (שם עא.).

ועתה, האפשר אחרי כל המשלים האלה לפקפק בפקפוק היותר קל כי לא במקרה באו דברי החכמים במקורים התלמודיים פעם בארמית ופעם בעברית, כי אם בכונה, מפני שהובאו בלשון אומרם גם בבחינת השפה, מפני העקר הגדול שהיו זהירים בו, שחַיב אדם לאמר בלשון רבו, כמו בענין הנסחה, המלים, כך גם בענין השפה.

בודאי, גם בענין השפה, כמו בענין הנסחה, יש קצת שנויים בין המקורות, וקצת מה שבא במקור אחד בעברית בא במקור אחר בארמית [1]. אך זה מעט מאד, אינני יודע אם מספר השנויים האלה בכל שני התלמודים יעלה לעשרה. ואם נזכר ששני התלמודים בעקרם מסדרים בארמית, ועד כמה שגרת לשון מהלשונות בפי המדבר אותה פֹעלת על המדבר להמשך אחריה, נשתומם שאין שנויים יותר בענין זה, ועוד יותר יתברר לנו עד כמה היו זהירים לתת את הדברים בשפה שיצאה מפי בעל השמועה ומפי המדבר.

ט. הלשון בבית המקדש

נוכל עתה להזר לשאלת הלשון בבית המקדש.

מכל האמור למעלה מוכח בוַדאות גמורה, כי מה שבא בהמקורים התלמודיים בארמית, כך באמת נאמר בארמית, ומה שבא בעברית, כך יצא מפי אמרו. ולכן, כשם שאין ספק שהדברים בארמית שהובאו במקורות התלמודיים מבית המקדש, והם דברי יוסי בן יועזר ודברי הבת קול, באמת כך נאמרו בארמית, וזה מעיד כי באמת דַבֵּר דברו בבית המקדש גם בארמית, כך כל הדבורים בעברית שהובאו במשנה מתוך בית המקדש, שהובאו למעלה, כך היו באמת בעברית. וכך מסַפר במקום אחד גם בגמרה על שיחה בין כהנים בבית המקדש, והיא מעידה, כי היתה השיחה באמת בעברית:

הנהו תלתא כהני, חד אמר להו: הגיעני כפול, והד אמר: הגיענ כזית, וחד אמר: הגיעני כזנב הלטאה (פסח׳ ג:).

גם כאן ארמית ועברית משמשות חליפות בסרוגים, הספור בארמית ועצם השיחה בעברית, ואין ספק אפוא כי בעברית סחו.

וכך גם הלויים בשרותם במזבח:

מעשה בר׳ יהושע בר חנניא שהלך לסייע בהגפת דלתות אצל ר׳ יוחנן בן גודגדא, א״ל: בני חזור לאחוריך שאתה מן המשוררים ולא מן המשוערים (ערכ׳ יא:).

אין אפוא לפקפק בדבר, כי המקורות התלמודיים מעידים על שמוש הלשון העברית

---

[1] עי׳ למעלה דף 16—168, בהערה.

בבית המקדש בזמן ההוא, וכל טענתו של דַ לְ מַ ן לפסול עדיות המקורות התלמודיים בענין הדבור בעברית בטלה ומבֻטָּלָה. כבר דחיתי דעתו של ד״ר ב י כ ל ר שלשון ארמית היתה מֹ ש ל ת בבית המקדש עד זמן [תקוני] הפרושים, שדחו את הלשון הארמית מהמקדש ושמו במקומה את הלשון העברית [1], ולמן אז היתה הלשון העברית מֹ ש ל ת ב מ ק ד ש עד ז מ ן ה ח ר ב ן, שהוא כשש או לכל היותר כעשר שנים, וכל מה שיש בעברית במשנה מהמקדש הוא משש שנים אלה [2]. זה דבר שאי אפשר, מפני שאלמלא היתה זו פֻּעֻלת הפרושים, לא היו הפרושים נמנעים מהכריז זאת ומלעשות לדבר זה פרסום גדול ולחֹג אותו, על כל פנים לא פחות ממה שעשו לשמחת בית השאבה. דבר ברור הוא שבשעת נצחון זה מצאו הפרושים את הלשון העברית בבית המקדש ולא היה מקום לעשות בענין זה שום תקון, ולכן לא הזכירו הפרושים כלום מזה. ומלבד זה, כמו שכבר הזכרתי למעלה, אין שום מקום להטיל עָוֹן זה על הצדוקים בענין הלשון. אין שום יסוד להראות כי הצדוקים התנגדו לעברית [3].

אבל, אימתי נעשה מעשה השנוי הזה בלשון בבית המקדש? אימתי נדחתה הלשון הארמית משם והלשון העברית לקחה את מקומה?

לא מספרי דברי הימים מזמן ההוא, ולא מספרי החשמונאים ולא מספרי יוסף בן מתתיה, ואף לא מהמקורות התלמודיים, אין לנו שום רמז ל מ ע ש ה ש ל ש נ ו י חשוב כזה, ולכן בודאי ל א נ ע ש ה כ ל ל מ ע ש ה כ ז ה ב ב י ת ה מ ק ד ש, מעשה של ד ח ו י לשון הארמית והשבת הלשון העברית על כנה, ובודאי מעולם לא היתה הלשון הארמית מֹשֶׁלֶת בבית המקדש בדרך ר ש מ י, אם אפשר להשתמש בלשון של זמננו לעניני הזמן ההוא. אלא, שבודאי מן זמן שיבת הגולה מבבל ועד החרבן היו ז מ נ י ם שבבית המקדש דברו א ר מ י ת פחות או יותר, וזה היה תלוי, לפי מספר הכהנים ה ב ב ל י י ם שהיו במקדש ולפי טיבם ואיכותם.

כי אין ספק בדבר, כי למן שיבת הגולה והלאה תפס תפסו הכהנים הבבליים מקום חשוב בבית המקדש. עזרא היה בעצמו כהן, ומהודו הגדול נאצל מאליו על הכהנים הקרובים לו ושעלו אתו, ויש לחשב כי בתחלה לפחות היו הכהנים שעלו מבבל ח כ מ י ם וידעי תורה במדה יותר גדולה מהכהנים שמָּצאו עולי בבל בירושלם, כמו שהיה הדבר גם ב כ ל ל, ש ע ו ל י ב ב ל תפסו בתחלה על פי מעמד העניִנים מקום בראש הצבור היהודי המְחֻדש. עד כמה היה כבוד „עולי בבל" חשוב עוד אצל הדורות הבאים נראה מזה, ששתי המלים האלה „ע ו ל י ב ב ל" נהיו כעין שם מְיֻחד להמֻשג של הצבור היהודי, של האֻמה כֻּלה בלשון דיני צבור. כך אמרו בדורות הבאים:

[1) כמו במאמר הבא:]
אתי משלח (של השעיר לעזאזל) מצאו בשוק לכהן גדול, אומר לו: א י ש י כ ״ג, ע ש י נ ו ש ל י ח ו ת ך. מצאו בביתו, אומר לו: מחייה חיים עשינו שליחותו (יומא עא.).

[2) ביכלר Die Priester und der Cultus, דף 65 וכו׳.]

3) אך אם הצדוקים היו מכהני בבל?

בור של יחיד כרגלי היחיד, ושל אנשי אותה העיר כרגלי אנשי אותה העיר, ושל עולי בבל כרגלי הממלא (משנה ביצה ה, ה).

בור שבאמצע הדרך הרי הוא של עולי בבל עד שתיוודע לך שהוא של אנשי אותה העיר, שברחבה ושכרמלית הרי הוא של אנשי אותה העיר עד שתיוודע לך שהוא של עולי בבל (תוספתה ב"ק ו, 15).

חזקת דרכים של עולי בבל אף על פי שמובלעות בארץ העמים טהורות (תוספתה אהילות יח, 3).

וכך אנו ראים שכותב דברי הימים של הורדוס, הוא ניקולאוס מדמשק, ברצותו להגדיל כבוד משפחת הורדוס, כתב שאנטיפטרוס היה מצאצאי אחת ממשפחות עולי בבל (יוסף, עתיקות יד א, ג).

וטבע הדבר מחַיֶבֶת, שמעט מעט התחילו אלה עולי בבל בכלל, והכהנים הבבליים בפרט, לנהג סלסול בעצמם ולהתגדר ולהתיהר ביחוסם. והדבר היה מקֻבל אחר כך כי „לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסולת נקיה ועלה" (בבלי קדושין סט:). וכמו שבענין היחוס וטהרת המשפחה „כל הארצות עיסה לארץ ישראל" כך „ארץ ישראל עיסה לבבל" (שם עא.).

הדבר הזה היה רע בעיני בני ארץ ישראל בדורות הבאים, וכמה פעמים רצו לבטלו. אבל כל כך החזיקו המשפחות הבבליות בדבר זה שאפילו רבינו הקדוש מאן לִנָתֵר עליו. וכשרצו לעשות בימיו את בבל עיסה לארץ ישראל[1], נתרגז וקרא: קוצים אתם משימים לי בין עיני[2] (שם).

וכדי להשקיט תרעומות בני א"י היה צריך רבי להסתיע בעדות רבי חנינא בר חמא שהעיד שהוא מקֻבל מרבי ישמעאל בר' יוסי בשם אביו כך. ואעפי"כ לא נתקררה דעתם של בני ארץ ישראל, ועוד פעם רצו לעשות את בבל עיסה לא"י בימי ר' פנחס, והגיע הדבר לידי סכנה[3]. ועד כמה הגיעה היוהרה של הבבלים בענין זה, אפשר לראות ממה שקרה אחר כך לרבי יוחנן בעצמו, שהוא רצה להשיא את בתו לתלמידו זעירי שבא מבבל, אך זעירי השתמט מזה מפני שמשפחת ר' יוחנן, שהיה מקור מחצבתה מארץ ישראל, לא היתה די בחזקת כשרות אצל הבבלי זעירי, עד שלא יכול ר' יוחנן יותר להתאפק וגער בו ואמר: תורתנו כשרה לכם ובנותינו אינן כשרות[4]? וסימן ליחוסו

1) ופרש רש"י: להחזיק משפחות א"י מיוחסות ולבדוק אחר משפחות בבל (קדוש' עא.).

2) ופרש רש"י: משום דרבי ממשפחת בבל היה מבני בניו של הלל (שם).

3) בימי רבי פנחס בקשו לעשות בבל עיסה לארץ ישראל אמר להם לעבדיו: כשאני אומר שני דברים בבית המדרש, טלוני בעריסה ורוצו וכו'. אמר להו: כל ארצות עיסה לארץ ישראל, וארץ ישראל עיסה לבבל. נטלוהו בעריסה ורצו. רצו אחריו ולא הגיעוהו, ישבו ובדקו עד שהגיעו לסכנה ופירשו (שם).

4) זעירי הוה קא מישתמיט מיניה דר' יוחנן דהוה א"ל: נסיב ברתי. יומא חד הוו קאזלי באורחא, מטו לעורקמא דמיא, ארכביה לר' יוחנן אכתפיה וקא מעבר ליה. א"ל: אורייתין כשרה בנתין לא כשרן (שם עא:). ופרש"י שם: לא היה (זעירי) חפץ בה מפני שהיא מארץ ישראל והוא היה מבבל.

הבבלי של אדם היתה לשונו: מי ששח בבלית, הרי זה מיוחס, עד שאחד מחכמי בבל קבע זה להלכה ואמר, וז"ל: כל שסיחתו בבבל[1] משיאין לו אשה (שם עא:), אך הוסיפו שם, שעכשיו שיש רמאים[2], גם הלשון אינה סימן[3].

ואם כך היתה גדולה יהירותם של הבבליים הפשוטים, הזרים, בגלל יחוסם הבבלי, על אחת כמה וכמה שהכהנים הבבליים היו מתהדרים בבבליותם. כבר ראינו כי למן תחלת הסתדרותו של הצבור היהודי אחרי שיבת הגולה מבבל הביא מעמד הענינים לידי כך, שהכהנים הבבליים היו היותר חשובים במקדש, וטבע הדבר מחיבת שברבות הימים נהיו הם קצת כעין כִּתָּה בפני עצמה, ועדות מסיחה לפי תמה מהמקורות התלמודיים מקֻיֶמת לנו כי המעמד הזה נמשך באמת בדורות הבאים. המשנה אמרת:

> שעיר של יום הכפורים נאכל לערב, והבבליים[4] אוכלין אותו כשהוא חי מפני שדעתן יפה (משנה מנח' יא, ז).

והנה כאן העיד גם ר' יוסי:

> לא בבליים הם (האוכלים אותו חי) אלא אלכסנדריים הם, ומתוך ששונאין את בבליים קוראין אותן על שם בבליים (גמרה שם ק.).

ובשביל זה הכיר לו ר' יהודה טובה ואמר לו: תנוח דעתך שהנחת דעתי (שם)[5]. אבל, גם אם כך היה הדבר, שאלה הכהנים שהיו אוכלים את השעיר חי, היו אלכסנדריים,

---

1) ופרש"י: שמספר בלשון אנשי בבל, ע"כ (שם). בלשון בבלי, אדר"נ (נוסחא א' פרק י"ב, הוצ' שכטר בח.) בענין מאמרו של הלל.

2) והאידנא דאיכא רמאי חיישינן (קדוש' עא:), ופרש"י שמלמדים שיחת בבל להחזיקו במיוחסים (שם).

3) ממילה מובן כי גם אנשי ארץ ישראל מדדו להבבלים במדה כנגד מדה ולא אהבום. זה הרגש של בני א"י לבני בבל מתגלה לנו במאמרים רבים במקורות התלמודיים. בספור המעשה בין בני בתירה והלל אנו שמעים כי בני בתירה השיבו על דברי הלל בדבור זה: אמרו לו כבר אמרנו אם יש תוחלת בבבלי? (ירוש' פסח' ו, א). ועל מה שנאמר במשנה שהבבליים היו מתלשים בשערו של [המשלח את] השעיר (יומ' ו ד), העיד רבה בר בר חנה בשם ר' יוחנן כי לא בבליים היו אלא אלכסנדריים היו ומתוך ששונאים את הבבליים היו קורין אותן על שמן" (גמר' שם סו:). ופרש"י: ומתוך ששונאין בני ארץ ישראל את הבבלים היו קורין כל קלי הראש ועושי דבר שלא כהוגן על שמם (שם). [וכן] א"ר ירמיה: בבלאי טפשאי, משום דיתבי בארעא דחשוכא אמרי שמעתא דמחשכן (יומא נ"ז. ועוד). ר' יוחנן אמר, כי מסורת בידו מאבותיו „שלא ללמד אגדה לא לבבלי ולא לדרומי שהן גסי רוח ומעוטי תורה" (ירוש' פסח' ה, ג). וכבר נזכרו למעלה (דף 92) דברי ר"ש בן לקיש שאמר לרבה בר בר חנה, שאלהים שונא את הבבלים.

ועל עולא מספר בזה"ל: עולא איקלע לבבל, חזא פורחות, אמר להו: פנו מאני, דהשתא אתי מיטרא, לסוף לא אתי מיטרא. אמר: כי היכי דמשקרי בבלאי הכי משקרי מיטרייהו (תענ' ט:). והשם „הבבלי" היה אצלם כעין כנוי של גנאי: מה בבלי אומר (בר קפרא, כרית' ח.); הלין תרתין מיליא הדין בבלאה עביד בי (ירוש' שקל' ב, ז); למחר אמר להו רבי יוחנן לרבנן: חזיתו לבבלאה היכי עביד (ב"ק קיז.); השיב בבלי א' ור' חייא שמו (כתוב' ה.).

4) דבר מובן מאליו הוא שהכונה בזה להכהנים הבבליים. וכך רש"י בפרושו: הבבליים כהנים אוכלין אותו חי (מנח' צט:)

5) פרש"י: משפחת רבי יהודה מבבל היתה, לפיכך שמח בדברי ר' יוסי (שם).

אין ספק כי היו באמת במקדש כהנים בבליים [1] והם היו מכֻנים סתם הבבליים, והם היו שנואים לבני ארץ ישראל, ולכן אחר כך כִּנו אנשי א״י בבליים גם כהנים מארצות אחרות, שעשו איזה דבר שלא כהגן. ורגלים לדבר, כי באמת גם הכהנים מארצות אחרות, בפרט מאלכסנדריה, שהיו במקדש, היו מתקרבים ביותר להבבליים, כטבע הדבר שהנכרים במקום אחד מתקרבים יחד זה לזה, ובפרט שגם הלשון קרבתם יחד. והנה כבר ראינו כי כי להבבליים סתם היתה לשון בבלית, סיחה בבלית סימן ליחוסם הבבלי, ואין ספק כי גם הכהנים הבבלים היו מחזיקים בקנאה גדולה בסימן היחוס הזה. כי אמנם, הכהנים הבבליים הראשונים שעלו עם עזרא דברו עברית, מפני שעוד רֹב הגולה הבבלית דברה עברית, אבל ברבות הימים, שהנשארים בבבל, שהם היו רֻבם מדברים בארמית, כמו שבארתי למעלה, היו שם רֹב היהודים, והמגע ומשא בין בבל לארץ ישראל נהיה לא כל כך תדיר, נהיתה הגולה הבבלית יותר ויותר ארמית בלשונה, והכהנים שהיו באים מבבל לירושלם, היו בודאי מדברים ארמית ושומרים על לשונם הארמית בקנאה [2]. וכבר ראינו למעלה, כי לשון היהודים במצרים היתה ארמית, וכשהיה כהן מאלכסנדריה בא לבית המקדש היה בדרך הטבע נספח על הבבליים שם, וכך נקבע השם „בבליים" כנוי לכל הכהנים הנכרים לא בני א״י, אפילו בזמן שמספר הכהנים הבבליים באמת היה לא רב ביותר.

מכל המשא והמתן הזה יוצאת לנו מסקנה ברורה, והיא: אין ספק, כי הפריז ביכלר הרבה על המדה בהחלטתו כי עד זמן נצחון הפרושים על הצדוקים היתה הלשון הארמית הלשון הכללית, הרשמית, בבית המקרש בכלל וגם בכל עניני העבודה. ורגלים לדבר, כי השיחות בעברית שבאו בהמשנה מעניני העבודה במקדש, כך נמסרו מפה לפה לשמשי בית המקדש מזמן שיבת הגולה. אבל גם בזה אין ספק, כי הכהנים הבבלים היו

---

1) עי׳ עדותו של יוסף בן מתתיה, כי הורדוס הביא כהן פשוט מבבל, חננאל שמו, ויעשהו לכהן גדול (עתיקות טו ב, ד), ושם עוד: חננאל, שהיה, כמו שאמרנו, לא כהן בן הארץ, אלא מאותם היהודים שהגלו מעבר לנהר פרת (שם ג, א).

2) מבחינה זו מענינת מאד עדות מפֹרשת על כה״ג אחד שדבר ארמית. העדות הזאת אמרת וז״ל:

ת״ר: מעשה בכהן גדול אחד שיצא מבית המקדש, והוו אזלי כולי עלמא בתריה. כיון דחזיונהו לשמעיה ואבטליון, שבקוהו לדידיה ואזלי בתר שמעיה ואבטליון. לסוף אתו שמעיה ואבטליון לאיפטורי מיניה דכהן גדול. אמר להן: ייתון בני עממין לשלם. אמרו ליה: ייתון בני עממין לשלם דעבדין עובדא דאהרן, ולא ייתי בר אהרן לשלם דלא עביד עובדא דאהרן (יומא עא:).

והנה אעפ״י שגם עצם הספור הוא בארמית, בכ״ז, לפי מה שכבר נתברר למעלה, אין ספק כי הדברים של הכהן הגדול ושל שמעיה ואבטליון שהובאו בארמית, באמת כך נאמרו בארמית. ואעפ״י שלא נאמר כאן בפרוש מי היה זה הכהן הגדול, בכל זאת מגוף המעשה ומדבריו של הכהן הגדול יש ללמד זאת כמעט בודאות גמורה. דבר טבעי הוא, שכשראה הכה״ג שכל העם שהלך אחריו ללוותו בצאתו מבית המקדש עזב אותו פתאם והלכו אחרי שמעיה ואבטליון, חרה אפו על זה, וכשבאו שמעיה ואבטליון להפטר ממנו, רצה לעקץ אותם ואמר להם: יבואו בני העמים לשלום. העקיצה היתה, כמו שפרש כבר רש״י בכנותו אותם בני עמים, מפני שהם היו בני גרים. היהירות הזאת בטהרת היחוס והזלזול בשני גדולי חכמי ישראל מפני שאינם מיוחסים, מעידים שהוא היה בבלי, ולכן דבר גם ארמית. ואפשר שהוא היה הכהן שהביא הורדוס.

מדברים ביניהם לבין עצמם לשון בבלית, ומהם שמע יוסי בן יועזר מה שהעיד בענין המשקים בבית המטבחים שבמקדש, ועם אלה הכהנים הבבלים סח יוחנן כהן על ארסטובלוס והורקנוס, שהלכו לערך מלחמה ושמע אחר כך הבת קול על אדות נצחונם, כמו כן בארמית, באותה הלשון שהוא סח עם הכהנים על זאת, ודבר טבעי הוא, כי אלה הכהנים הבבלים, שפעמים היו רבים, וכח פעֻלתם היה חזק, במה שהם דברו ארמית אפילו בבית המקדש, גרמו נזק רב להלשון העברית, כי חזק חזקו בזה את הלשון הארמית בכלל בקרב הצבור היהודי, שגם בלעדם היו לה עוזרים רבים מתוך שאר הבבליים שהיו מוסיפים לבוא מבבל ליהודה, וגם מתוך היהודים שהיו באים ליהודה מהגליל. אבל, כל אלה לא היו עדַין אלא צבור קטן בתוך הצבור הגדול שהוא היה עוד רֻבו כֻּלו מדבר עברית. כך היה המעמד הלשוני בארץ ישראל בימים שלפני הסערה הגדולה שהתחוללה מיד על ידי המרד של החשמונאים.

י. לשונם של החשמונאים

מעשה החשמונאים הראשנים, שהוא יהיה נזכר לעולם בדברי הימים שלנו כאחד המעשים היותר גדולים והיותר מפֹארים של עמנו, העלה את הצבור היהודי שוב למעלת אֻמָּה מדינית. ומה היתה לשונה של אֻמָּה זו?

מה לשון דבר מתתיה עם בניו ועם ההלכים אחריו? מה לשון דבר יהודה המכבי לחילותיו? מה לשון דברו אחיו אחר כך, כשנהיו נשיאי ישראל, מלכי ישראל?

גם כאן, שום עדות מפֹרשת אין לנו בנֹגע לשאלה זו.

זכרונות ספרותיים ודאיים לא נשארו לנו מהדור הזה, חוץ מספר דניאל, אולי מאמרו העברי של יוסי בן יועזר איש צרידה, וכמו״כ מאמרו של יוסי בן יוחנן איש ירושלם, ואולי מאמריהם של יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי. רֹב החדשים מיחסים לזמן הזה קצת מזמורי תהלים, וגם אם נניח שבקצתם טעו, אך מעטים בודאי מזמן זה (מזמן הצרה: מד; עד; עט; — ואולי גם עח —; אולי פ; פג; ומזמן הישועה: מז; ס?). אלה המזמורים כתובים בלשון מליצות של ספר, ואעפ״י שאין ספק שמחבריהם דברו עברית, בכ״ז אין לשון המזמורים יכולה להעיד לנו על מעמד הדבור בעברית בזמן ההוא [1].

רק לפי אֹמד הדעת נוכל לדון ולהחליט, כי לא בלבד שהצבור היהודי כֻּלו התמיד לדבר הלשון העברית שדבר לפני המרד, כמו שנתברר למעלה, וכך דברו גם החשמונאים, אלא שהמהפכה הגדולה, שעשתה את הצבור היהודי לאֻמָּה יהודית, חִזקה גם את הלשון של האֻמה במדה מרֻבה. המטבעות של החשמונאים הראשנים טבועות בלשון עברית, אך זה אינו ראיה שגם לשון הדבור היתה עברית, אעפ״י שאפשר לאמר כי כמו שהשתמשו

---

1) קצת החכמים (P. Haupt ועוד) מיחסים לזמן הזה גם חלק ממיכה, מיואל, מזכריה, ועוד ועוד. אך כל אלה השערות.

החשמונאים בכתב ההדיוטים ולא כתב הקדש (האשורי), כך בודאי היו משתמשים בלשון ההדיוטים הארמית ולא [בלשון] הקדש העברית[1]. המזמורים מזמן התשועה הזאת שנשמרו בספר תהלים[2] גם הם אינם ראיה ללשון הדבור. כי דבר טבעי הוא שבעלי המזמורים האלה חִקו את לשון הנביאים של הימים הקדומים. קצת יותר אפשר להסתַיֵע בענין זה בפעל ספרותי אחר מהזמן ההוא, והוא ספר דברי הימים של הזמן שלפני מרד החשמונאים ושל המרד בעצמו, והנצחון והימים הקרובים שלאחרי התשועה הגדולה. זה הספר נכתב בעברית[3]. [אמת.] שלא מן הנמנעות הוא כי מי שכתב דברי הימים האלה, שהוא היה בודאי יהודי לאֻמי, אם נדבר אדות הימים ההם בלשון של זמננו, כתב עברית אף על פי שהצבור דבר ארמית; בכל זאת אם איננו ראיה גמורה, על כל פנים יש בזה קצת סיוע להדבר [שהצבור דבר עברית], יען למעשה כזה — לכתב לא בלשון שהצבור מדבר מפני רגש מיֻחד של קנאה להלשון האחרת — אין אנו מֹצאים שום סימן ושום רמז בכל מה שנשאר לנו בזכרונות זמן שיבת הגולה, חוץ מנחמיה, ועד הזמן הזה וגם אחר כך, חוץ מיוצאים אחדים מן הכלל שיִזָּכרו בפרקים הבאים. גם מעצם הספר יש להוכיח כי לא היה כך, כי אלמלא היה באמת כך הדבר, שהוא כתב עברית אף על פי שהצבור לא דבר עברית, רק מפני רגש הקנאה להלשון העברית, אי אפשר שלא היה פֹקד עון זה של עזיבת הלשון העברית בקרב הצבור היהודי. ובהיות שבכל הספר אין שום תוכחה, אפילו היותר קלה, על זה, מֻכרח הוא, שה[ספר] היה כתוב בלשון שכל הצבור, או לפחות רֻבו הגדול של הצבור דִבֵּר בה. אך גוף העברי של זה הספר נאבד ולא נשאר ממנו אלא תרגום יוני שנשמר בתוך שאר הכתובים החיצונים שבתוך התנ"ך בלשון יונית, הוא הספר הידוע בשמו ספר המכבים[4] הראשון.

רק מעשה אחד של החשמונאים, שנשארה לנו אדותיו עדות, נֹגֵעַ גם בלשון, וממנו נוכל להסתיע קצת בשאלה זו. ר' אבהו, שבידו היו שמורות קצת מסורות של דברי הימים מזמן ההוא, העיד כי החשמונאים שנו שם אחת מערי ארץ ישראל וקראו לה בשם חדש, וזה השם יוכל להיות לנו לעדות בענין הלשון שדברו החשמונאים. וז"ל של ר' אבהו:

א"ר אבהו: ועקרון תעקר (צפניה ב, ד), זו קסרי בת אדום שהיא יושבת בין החולות והיא היתה יתד תקועה לישראל בימי יוונים, וכשגברה מלכות

---

1) א. מאיר (Meyer) ודלמן מביאים ראיות מהשמות הארמיים שהיו מצויים אצל היהודים בזמן המכבים, שהם כבר דברו ארמית. אך השמות היונים כמו אנטיגנוס איש סוכו וכדו', האם זה ראיה שכבר דברו יונית?

2) עי' למעלה.

3) עי' לקמן.

4) כי זה הספר נכתב בתחלתו בעברית, הסכימו כבר רב החכמים שחקרו בשאלה זו בפרט בזמן החדש. בזמן האחרון פרסם ת"ח צעיר לימים קטע מספר זה בלשון עברית, שנדפס באחד ספרי ההלכה, כל בו, והחכם הזה מתאמץ להוכיח כי זה הקטע הוא הוא גוף הספר בעצם הלשון שבו כתבו מחברו. והנה אעפ"י שמחקרו של החכם הצעיר הזה מצֻטין ברוח מדעית ובחדות העין, בכל זאת עוד אין הדבר למעל מכל ספק ועוד אי אפשר לקבל הקטע הזה בודאות גמורה בתור גוף ספר החשמונאים [וראה למעלה דף 52].

בית חשמונאי ונצחום היו קורין אותה אחידת מגדל שיר (מגילה ו.).

והנה בעצם מעשה זה של שנוי השם של קיסריה אין לפקפק, יען זו עדות מסיחה לפי תֻמה, והשם וכל סגנון המאמר מעידים על אמתותו, אלא שיש לתמה איך שנו החשמונאים שמה של קיסריה שלא נבנתה אלא על ידי הורדוס. והתשובה היותר פשוטה היא, לכאורה, כי המעשה נעשה אחר כך, ובטעות יחס אותו ר׳ אבהו להחשמונאים. אך מעמד הענינים בארץ ישראל למן זמן הורדוס ואילך אינו מרשה להניח הנחה זו, כי בכל הימים שלאחרי מלכות הורדוס לא היה רגע אחד עלול למעשה שנוי שם כזה אלא בימי המרד ברומאים, והמסורה של ר׳ אבהו מדברת ביונים, ומלבד זה המרד הזה היה יותר מדי קרוב לזמנם של חכמי התלמוד, וזכרונות מעשי קנאי המרד הזה היו יותר מדי קבועים בדעתם, ואי אפשר שיחסו מעשה שלהם להחשמונאים. אבל התרוץ האמתי לקֻשיה זו הוא, כי המסורה שהיתה בידי ר׳ אבהו לא נתכַּונה לאמר שהחשמונאים שִנו את השם קיסריה להשם החדש, אלא שהם שִנו את שם העיר הזאת. כי אין ספק בדבר, שהורדוס בנה את העיר שקרא לה קיסריה לא במקום שלא היה שם שום ישוב מעולם, כי המקום הזה הוא יותר מדי עלול לישוב מכל בחינה, ואי אפשר שקֹדם הורדוס לא עלה על הדעת לכונן במקום הזה עיר מושב. ובודאי כבר היונים הרגישו בטיב המקום ההוא והתישבו שם ביותר, וכשפשטה מלכות היונים בא״י, בודאי קבעה לה המלכות בעיר זו, שבודאי היו רֹב יושביה יונים, יתד נאמנה לשלטונה, וכמו שאומרת המסורה של ר׳ אבהו בלשונה העזה כל כך: שהיא היתה יתד תקועה לישראל בימי יונים, וכמו שפרש רש״י: יתד תקועה לרעה, ובודאי קראו היונים לזה המקום שם בלשונם, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, שנו זה השם שקראו היונים למקום זה, וקראו לו שם חדש. ובימי ר׳ אבהו כבר נשכח השם היוני שהיה למקום זה קדם החשמונאים, רק היה ידוע המעשה כי העיר הזאת שהיתה מפרסמת בשמה החדש קיסריה, היתה נקראת לפנים בשם אחר, והמסורה של ר׳ אבהו אמרה כי השם ההוא קראו לה החשמונאים.

ובכן אין ספק בדבר, כי החשמונאים עשו מעשה לשוני חשוב, נאה להם ומסכים לכל מה שאנו ידעים ממעשיהם ברוח הלאֻמי, ויש לחשב כי לא שם המקום הזה בלבד שִנו, אלא גם מקומות אחֵרים, שקראו להם היונים שמות בלשון יונית, קראו להם החשמונאים שֵם בלשון היהודים.

וכדי שנוכל לדון מה היתה זו הלשון שבה קראו החשמונאים שמות להמקומות שנקראו קדם בלשון נכרית, צריך לבדק בטבעו של זה השם שקראו להמקום שקרא לו הורדוס קיסריה.

המסורה של ר׳ אבהו, בנסחה שהיא לפנינו בגמרה בבלית, אֹמרת כי היו קורין לה אחידת מגדל שיר. והנה בהמלה השלישית של זה השם יש גרסאות מתחלפות בגמרה בבלית בעצמה; הערוך הביא שתי גרסאות (קוהוט ו, עמ׳ 55), האחת שר[1], ופרש:

1) כ״ה בשני כ״י ודפוס ראשון.

ששורין [בו] לפנים שרים (?), והשניה שד, ופרש: מגדל שהוא מוחזק בשד. ובספר עין יעקב הגרסה היא צור. אבל בשתי המלים הראשנות של השם אין גרסאות מתחלפות בגמרה בבלית, ואת המלה הראשונה אחידת פרש הערוך במשמעת כבוש ולכידה: ערוך: אחזנו מגדל, וכך רש״י במשמעת כבושת מגדל. והנה אחידת במקום אחיזה במשמעת כבוש ולכידה זו לשון ארמית, כמו שכבר הביא ר׳ בנימין מוספיא בהגהותיו על הערוך: תרגום ולכוד לא ילכד ומאחד לא אחיד, תרגום אחזת נחלה אחידת אחסנתא, שהיא היא המלה שבמסורת ר׳ אבהו. הרי לנו ראיה, כי החשמונאים בשם חדש שקראו לעיר מערי ארץ ישראל אחרי נצחונם השתמשו בלשון ארמית, וזו עדות כמעט מפרשת שהם דברו ארמית.

ואולם זו המלה אחידת שבמסורת ר׳ אבהו בנסחת גמרה בבלית היא חשודה מאד, גם מצד עצמה וגם מצד שתי המלים האחרות של השם הזה. כי עצם המלה אחידת אינה טבעית לשם מקום, כי זה שם פְעֻלה ולא שם דבר, וכמו שבאמת הערוך תרגם בעברית בפעל: אחזנו, וגם רש״י שתרגם כבושת הוא על כל פנים פעול, ואין זה נאות לשם מקום. ומצד שתי המלים שאצלה היא עוד חשודה ביותר. כי אם באמת השתמש השתמשו החשמונאים בהמלה הארמית אחידת, איך השתמשו בשתי המלים האחרות בצורה עברית? הלא בטבע הדבר היה להשתמש גם בחלק השני של השם בצורה ארמית ולקרא אחידת מגדלא דשירא, או דצורא, כמו אחידת אחסנתא. חוש הלשוני של האדם, אפילו בלי שום כונה, מכריחו בכח טבעי לתת להשם צורה לשונית אחת ולא הרכבה בשם אחד בשתי לשונות יחד.

אנו ראים אפוא, כי על פי עצם נסחת גמרה בבלית, בלי שום עדות אחרת, חלק הראשון של השם שבמסורת ר׳ אבהו חשוד. אבל, יש עדות מפרשת כשרה, שזה החלק הראשון של השם הוא באמת מְשֻבָּש. כי השם הקדום הזה של קיסריה נמצא עוד בשני מקורות תלמודיים אחרים, ויותר קדומים מתלמוד בבלי, והם תוספתה ותלמוד ירושלמי. ואפילו אם נאמר כי המקור שבתלמוד ירושלמי הוא הוא המקור שבתוספתה, על כל פנים זה מקור אחד שנשמר בשני מקומות מתחלפים בצורה אחת. והנה בזה המקור חלק הראשון של השם איננו אחידת אלא חומת.

וזה לשון התוספתה:

תחום ארץ ישראל: פרשת אשקלון, חומת מגדל שרשן דקיסרי, ושורא דרור, ושורא דעכו כבריתא וכו׳ (תוספתה שביעית ד, 11)

וכך בגמרה ירושלמית:

תחומי ארץ ישראל: כל שהחזיקו עולי בבל, פרשת חומת מגדל שיד, (נ״א שיר) ושינא דרור, ושורא דעכו וכו׳ (שביעית ו, א) [1].

---

1) [ואלה דברי ר׳ יהוסף] שורץ בספר [תבואות הארץ, הוצאת לונץ דף קמ״ד]: אמרינן במס׳ מגילה ו.: אר״א עקרון תעקר וכו׳. והנה מזה משמע שעקרון זו קיסרי היא קיסריא (פאלעסטינא) על שפת הים הגדול וכו׳. ואי אפשר לומר שכונת התלמוד שעקרון היא קיסריא, הלא רחוק ממנה כמהלך יום וחצי,

בשני המקורות האלה, שכמעט בכל שאר השמות יש שנויי נסחאות בין זה לזה, וגם בעצם שם זה בחלק השלישי אינם מסכימים, שבתוספתה הוא מְשנה מהנסחה שבגמרה בבלית, ובירושלמי הוא כמו בנסחה הבבלית, בחלק הראשון של השם שניהם מסכימים ובשניהם הוא לא אחידת אלא חומת.

וזו המלה חומת, גם במהותה וגם בצורתה נאותה ומכֻונת לשתי המלים האחרות של השם. כי היא שם אמתי, ולא שם פעֻלה, וצורתה צורה עברית גמורה, וזה בהסכמה גמורה לצורת שאר שתי המלים של השם הזה.

ואם נוסיף זו העדות הכשרה למה שכבר ראינו, כי גם בלי זה חלק הראשון של השם כמו שהוא בנסחת גמרה בבלית הוא חשוד כל כך, הלא לא ישאר יותר מקום לשום פקפוק שהחלק הזה של השם שבנסחה הבבלית הוא מְשבש.

והנה עלי להודות, כי גם הגרסה חומת אינה נקיה אצלי מכל חשד, כי קצת קשה בעיני שיקראו לכל העיר חומה, שאינה אלא שם לכתל המקיף את העיר. ואולי יש לראות רמז להגרסה האמתית של חלק הזה של השם בעצם דברי המסורה של ר' אבהו, שאמרת „שהיא יושבת בין החולות", ולכן אפשר שהשם האמתי שקראו החשמונאים היתה לא חומת מגדל וכו' אלא חולת מגדל וכו', ובאמת אנו מֹצאים מלה זו בצרוף לשמות ערים עוד במקומות אחרים במקורות התלמודיים: חולת [1] של מחוזא, חולת של יבנה

ועקרון בגבול יהודה וקיסאריא בגבול הגליל, אם כן מוכח שאין עקרון וקיסאריא עיר אחת.

אלא נראה לי שכונת התלמוד היא, הנבואה שניבא צפניה על עקרון שתעקר נתקימה בקיסרין בת אדום שבזמן היונים כבשוה מלכי בית חחשמונאים והיא היתה מטרופולין של ארץ ישראל ושם היה מבצר ומגדל חזק שבנו אח"כ בני אדום (הם הרומיים) הנקרא מגדל שטראטאניס וזהו שאמרו יתד תקועה, וכשכבשוה פרקו עול בני אדום מצואריהם והי' לשמחה ולזכרון עולם וכו'.

וניבויאר [בספרו Géographie du Talmud דף 11—12 כתב]:

„Le mur de Césarée" חומת מגדל שדשינא. Le nom primitif de cette ville était „tour de Straton" (S t r a t o n i s turris, Στρατωνος πύργος), et dans le Talmud מגדל שדשינא ou שרשן. La dénomination de Straton est sans doute sémitique. Mais quel est le mot sémitique qui nous expliquerait le nom de cette ville? M. [D.] Oppenheim (Monathsschrift 1860, p. 198) croit y reconnaître le nom שרש qui figure dans la Bible comme nom d'homme. Un individu de ce nom a pu être fondateur de ce bourg et l'aura surnommé S c h o r s c h o n, dénomination analogue au nom S c h o m r o n (Samarie), tiré de son fondateur שמר. Les Grecs auraient changé plus tard la lettre ש en ט et le nom Schorschon serait devenu S t r a t o n. M. Oppenheim pense corroborer cette opinion par un passage talmudique. R. Abuhu applique le verset biblique „Ekron sera déraciné", à Césarée dont il prédit la destruction. Or, le mot שרש vaut le mot עקר „racine", et R. Abuhu aurait fait un jeu de mots en rendant עקרון תעקר par שרשון תשרש, ce qui signifierait „Schorschon sera déraciné". Quelque ingénieuse que soit cette explication, elle nous semble trop subtile, et nous aimons mieux celle de M. Renan, qui fait dériver le mot Straton du phénicien עבד עשתרת; la place aurait donc eu pour nom „bourg d'Abdastart".

1) [גם] במהדורת צו"מ חולית, אך [בעברית שבמשנה: חולת המחוז.] (בערבית בח'ר אלחולה).

(תוספתה ערכין ב, 8), ובמשנה (שם ג, ב) בחולת המחוז, וכן חולת אנטוכיא (ירוש׳ דמאי ב, א). בפרוש מלה זו נחלקו המפרשים הקדמונים. רגמ״ה ורש״י פרשו סביבות העיר מלשון „מחול הכרם", והערוך פרש מקום של חול. ויותר נראה פרוש [השני], עי׳ המלון ערך חולת. זה השם חולת בא עוד בצורה אחרת, ביוד במקום וו, חילת: אין מלמדין את הפרה אלא בחילת בלבד (תוספתה שביעית ג, 20), המצמיח על גבי ביצים ועל גבי חילת חייב (שם כלאים א, 14). ואין זה פשוט שבוש אלא שתי צורות של שם אחד. ולא רחוק הדבר כי במסורה של ר׳ אבהו היה השם חילת במקום חולת, ואח״כ נמחק ראשה של הלמד, וטעה הסופר וחשב שזו ד, וכתב חידת, ואח״כ הוסיף סופר אחד א בראש המלה, אם בכונה שחשב באמת שזו היא מלת אחידת, אם כמו״כ בטעות, שהיתה בין המלה לה והמלה חידת בבואה של איזו אות שנכתבה בטעות ונמחקה, ונדמה לו שזו אות א.

עכ״פ יהי איך שהיה בענין השתבשות השם במסורת ר׳ אבהו, הדבר הוא למעלה מכל ספק כי החלק הראשון של השם שקראו החשמונאים להעיר שנקראה אח״כ ע״י הורדוס קיסריה, היה חומת או חולת, עכ״פ שתיהן מלות עבריות בעצמן ובצורתן.

יש לנו אפוא בזה עדות מפֹרשת למעשה לשוני חשוב מאד מצד החשמונאים. עיר שהיתה נקראת בשם יוני, קראו הם בשם עברי. ובהיות שאין להניח כי דוקה בעיר זו בלבד עשו כזאת, לכן יש להחליט בודאות גמורה, כי זה היה מעשה לאֻמי כללי שכל מקום ומקום, עיר או כפר, שנקרא בזמן היונים בשם יוני, שנו הם את שמו וקראו לו שם עברי, אלא שמקומות כאלה בודאי לא היו רבים, ולכן לא עשה המעשה רשם מיֻחד בקהל.

והנה, יש מקום לטען לטעֹן, כי אפילו אם נניח כי כל זה אמת, שהם קראו למקום זה בעברית ולא בארמית, אין זו עדַין ראיה שהם גם דברו עברית, כי הלא אפשר שאע״פי שדִבֵּר לא דברו עברית, בכל זאת, מקנאה להלשון הלאֻמית קראו להערים שכבשו שמות עברים. ואני מודה כי אין זה מהנמנעות. ואף על פי כן אמד הדעת הטבעית אינו יכול לקבל הנחה זו. כי מה נפשך: מה היו החשמונאים? קנאים להלשון העברית, או לא קנאים? אם לא היו קנאים להלשון העברית, למה קראו שמות בעברית? מדוע לא קראו בארמית, בלשון שדברו הם והעם כלו? ואם היו קנאים, ובמה שקראו בעברית ולא בארמית עשו מעשה של קנאה לעברית, איך אפשר שהם בעצמם לא עזבו את הלשון הארמית ולא החלו לדבר עברית, ואיך לא עשו איזה מעשה בענין הדבור בלשון העברית לכל העם? ואם עשו מעשה כזה, לעזב בעצמם הלשון ולפעל שגם אחרים יעשו כך, איך לא הודיעו זאת שני ספרי המכבים? וגדולה מזו: אם גם עצם מעשה שנוי השם זה היה מעשה של קנאה להעברית נגד הלשון שדבר כל העם, איך לא הזכירו גם זאת מחברי ספרי המכבים? ואין להשיב על זה כי בעיני מחברי שני הספרים האלה לא היתה הלשון העברית חשובה. כי הלא הם היו בדעה אחת בכל דבר עם החשמונאים, ואם בעיני החשמונאים בעצמם היה זה דבר חשוב, אי אפשר שגם בעיניהם לא היה זה חשוב.

ובאמת באותו מקום [1] שנזכר השם העברי של קיסריה נזכרו גם שמות מקומות בלשון ארמית. קצת אלה השמות בודאי נשתבשו, כך תרנגולא, במקומות אחרים תרנגול, אבל השאר באמת כך היה שמם בצורה ארמית. קצתם שמות מקומות בגליל, ששם כבר שלטה הלשון הארמית, וקצתם גם ביהודה. אך זה אינו ראיה כי כל העם ביהודה דברו ארמית, אלא שבמקומות האלה ישבו אנשים מדברים ארמית, אולי שנתאחזו שם בזמן שהיתה הארץ שממה, כמו שכבר הזכיר זאת יחזקאל, או שנתאחזו שם אנשי גליל. והנה אנו ראים כי אותם לא שנו החשמונאים לשמות עברים. מזה אנו למדים כי בכל קנאת החשמונאים ללשון האֻמה נגד לשון היונית, לא קנאו ביותר נגד הלשון הארמית, ולכן אלמלא דברו הם ארמית, בודאי היו קראים גם את המקומות שהיו להם שמות יונים, בשמות בצורה ארמית.

ומה שהכרחתי למעלה על פי אמד הדעת ועל סמך קריאת השם בעברית להעיר שקראוה היונים ביונית, מתקים כמו כן במה שנראה בזמן הקרוב לזה. כי אנו מתקרבים עתה לזמן שיש לנו עליו עדיות רבות מפֹרשות אדות לשון הדבור של הצבור היהודי, כי נשמרו לנו עצם דבריהם של אנשים רבים ולא בלבד מה שדברו בעניני תורה ומשפט ודין וכדו׳, אלא גם מה שסחו שיחות חֻלים בכל עניני החיים. מבעד לערפל הדורות אזנינו שמעות כמעט את עצם קולם מדבר לנו, ואנו ידעים בודאות גמורה מה לשון דברו.

ובין אלה הקולות של שיחה חיה קול אחד בא לנו מתוך חצר המלכות של דור השני של החשמונאים בעצמם. אדות ינאי המלך מְסֻפר לנו בגמרה בבלית (סוטה כב:) לאמר:

אמר לה ינאי מלכא לדביתהו: אל תתיראי מן הפרושין ולא ממי שאינן פרושין אלא מן הצבועין שדומין לפרושין שמעשיהן כמעשה זמרי ומבקשין שכר כפנחס.

והנה כבר נתבאר למעלה (דף 174) בראיות ברורות, שהמקֹרות התלמודיים מביאים כמעט בכל מקום את דברי האנשים בלשון אומרם גם במשמעת השפה: אם נאמרו בעברית, הדברים מובאים בעברית, ואם בארמית — בארמית. בפרט הדבר ברור במקום שהמספר מספר מעשה בארמית, וכשהוא מגיע לעצם דברי האומר, הוא פוסק ועוזב הלשון הארמית ומביא הדברים בעברית. שם אין ספק ספֵקָה, שהדברים המובאים בעברית, באמת כך נאמרו בעברית. וכך הדבר כאן. המספר מעשה השיחה בין ינאי ואשתו מספר בארמית, אבל עצם דברי ינאי הוא מוסר בעברית. אין ספק אפוא כי אלא הדברים אמר ינאי לאשתו באמת בזו הלשון שהם כתובים עתה לפנינו. והנה כבר ראה רש״י כי הדברים האלה של ינאי הם דברי צַוָּאתו לפני מותו [2], וכך גם דעת החוקרים החדשים.

---

[1] תוספתה שביעית ד, 11, וירושלמי שם ו, א.]

2) וז״ל רש״י: שהפרושין היו שונאין אותו לפי שהרג מן החכמים הרבה ונהפך להיות צדוקי כדאמר בקידושין (דף סו.), וכשמת היתה אשתו יראה מהן שלא יעבירו המלוכה מבניה והיתה אומרת לו לבקש מלפניהם עליה. ואמר לה אל תתיראי מן הפרושין, שצדיקים הן ולא יגמלוך רעה ולא לבניך שלא חטאו להם. ולא ממי שאינן פרושין: שהם אוהביי.

אנו ראים אפוא, כי ינאי המלך ברגעים האחרונים של חייו, בשעה שאין בטבע האדם לדבר אלא בלשון שהוא רגיל בה, סח עם אשתו בעברית.

עוד הובאו דברים בעברית מינאי המלך, כעין מנאם קטן של סעודה שנאם להחכמים שהזמין אליו אחרי שובו ממערכות מלחמה בנצחון גדול:

מעשה בינאי המלך שהלך לכוחלית שבמדבר וכיבש שם ששים כרכים, ובחזורתו היה שמח שמחה גדולה וקרא לכל חכמי ישראל. אמר להם: אבותינו היו אוכלים מלוחים בזמן שהיו עסוקים בבנין בית המקדש, אף אנו נאכל מלוחים, זכר לאבותינו. (קידושין סו.).

ואחר כך עוד דברים בינו ובן פועריא. אבל כל ספור מעשה זה נראה שהוא קטע מן ספר דברי הימים של החשמונאים, ולכן אפשר לחשד כי הדברים נאמרו בלשון אחרת והסופר כתבם בעברית.

ועוד קול אחד אנו שמעים מזה הזמן, וזה הקול, אם איננו מעצם חצר המלכות, על כל פנים מאדם קרוב למלכות, מאחי המלכה אשת ינאי המלך, הוא שמעון בן שטח. ממנו נשמר מאמר במסכת אבות, בעברית, ומלבד זה שיחה עם רוצח ברגעים של התרגשות עזה וקצף גדול, כשראה כמעט בעיניו מעשה הרצח ולא יכול לדון אותו למיתה, ושיחה ארוכה בעברית עם חוני המעגל (תענית כג.) וכן שיחה עם חברו יהודה בן טבאי (חגיגה טז:) (עי׳ כל זה בשיחות חֻלין של שמעון בן שטח במגלתו [1]). כל אלה שיחות שעצם טבע שלהן מעיד עליהן שכך יצאו מפיו של שמעון בן שטח [2].

אבל גם דברים בארמית הובאו משמו של ינאי המלך ואשתו ושמעון בן שטח במקורות התלמודיים. במקום אחד מסַפר כי פעם אחת ישב שמעון בן שטח בסעודה עם ינאי המלך וסחו יחד ארמית.

מעשה זה מסֻפר בשני מקורות, בתלמוד ירושלמי ובתלמוד בבלי, בשניהם בלשון ארמית אך בנסחאות מתחלפות זו מזו. בירושלמי נאמר, כי היה מעשה שנצרכו הרבה מאות קרבנות לנזירים שבאו ירושלימה, ובקש שמעון בן שטח מינאי המלך שיתן הוא החצי, ואמר שגם הוא בעצמו יתן החצי משלו. ואח״כ נודע לינאי המלך ששמעון בן שטח לא נתן כלום. ויקצף עליו בשביל זה, ויברח שמעון בן שטח. לימים באו גדולי מלכות פרס לינאי המלך, ובשבתם במסבת ינאי בסעודה שעשה לכבודם, אמרו לו: זכורני שהיה כאן איש זקן והיה אומר לנו דברי חכמה, וכשספר להם מה שקרה, בקשו ממנו שיביאהו בחזרה, וישלח ינאי המלך אחרי שמעון בן שטח ויבטח לו כי לא יגע בו, ויבא שמעון וישיחו יחד בארמית:

[1) „אבות הלשון העברית", כתב־יד מגנזי אליעזר בן־יהודה, בשמונה כרכים, כ־140 „ספר" שאותם מזכיר המחבר בהערה שבעמ׳ 166, בשורה ג׳ למטה. ועי׳ הערת הגב׳ חמדה בן־יהודה בראש הספר.]

2) השיחה בעברית בין שמעון בן שטח וינאי המלך בבית הדין (סנהדרין יט.). קצת החוקרים מפקפקים אם היא היתה באמת בין שמעון בן שטח וינאי, וסברים כי כל המעשה קרה זמן מה אחר כך בימי הורדוס.

[השיחה עם חוני המעגל, ראה למעלה עמ׳ 63.]

תני: שלש מאות נזירין עלו בימי ר׳ שמעון בן שטח, מאה וחמשים מצא להן פתח, ומאה וחמשים לא מצא להן פתח. אתא גבי ינאי מלכא אמר ליה: אית הכא תלת מאה נזירין בעין תשע מאה קרבנין, אלא יהב את פלגא מן דידך ואנא פלגא מן דידי. שלח ליה ארבע מאה וחמשין. אזל לישנא בישא ומר ליה: לא יהב מן דידיה כלום. שמע ינאי מלכא וכעס. דחל שמעון בן שטח וערק. בתר יומין סלקון בני נש רברבין מן מלכותא דפרס גבי ינאי מלכא, מן דיתיבין אכלין אמרין ליה: נהירין אנן דהוה אית הכא חד גבר סב והוה אמר קומין מילין דחכמה, תני לון עובדא. אמרין ליה: שלח ואייתיתיה. שלח ויהב ליה מילא, ואתא ויתיב ליה בין מלכא למלכתא. אמר ליה: למה אפליית בי? אמר ליה: לא אפליית בך. את [מ]ממונך ואנא מן אורייתי, דכתיב כי בצל החכמה בצל הכסף. א״ל: ולמה ערקת? אמר ליה: שמעית דמרי כעס עלי, ובעת מקיימה הדין קרייא, חבי כמעט רגע עד יעבר זעם, וקרא עלוי, ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה. אמר ליה: ולמה יתבת בין מלכא למלכתא? אמר ליה: בסיפרא דבן סירא כתיב, סלסלה ותרוממך ובין נגידים תושיבך. אמר ליה: הבו ליה כסא דליבריך. נסב כסא ומר: נברך על המזון שאכל ינאי וחביריו. אמר ליה: עד כדון את בקשיותך? אמר ליה: ומה נאמר, על המזון שלא אכלנו? אמר: הבון ליה דליכול. יהבו ליה ואכל, ומר: נברך על המזון שאכלנו. (ירוש׳ ברכ׳ ז, ב, ושם נזיר ה, ה, בשנויים רבים).

ובבלי נאמר כי הסבה שבשבילה ברח שמעון בן שטח היתה הריגת ינאי את חכמי ישראל, והסבה שהביאו ינאי בחזרה היתה מפני שלא היה לו לינאי המלך אדם שיברך בסעודה.

ינאי מלכא ומלכתא כריכו ריפתא בהדי הדדי, ומדקטל להו לרבנן לא הוה ליה איניש לברוכי להו. אמר לה לדביתהו: מאן יהיב לן גברא דמברך לן? אמרה ליה: אישתבע לי דאי מייתינא לך גברא, דלא מצערת ליה. אישתבע לה. אייתיתיה לשמעון בן שטח אחוה, אותביה בין דידיה לדידה. א״ל: חזית כמה יקרא עבידנא לך? א״ל: לאו את קא מוקרת לי אלא אורייתא היא דמוקרא לי, דכתיב סלסלה ותרוממך תכבדך כי תחבקנה. א״ל: קא חזית דלא מקבל מרות. יהבו ליה כסא לברוכי, אמר: היכי אבריך, ברוך שאכל ינאי וחבריו משלו? שתייה לההוא כסא. יהבו ליה כסא אחרינא ובריך (ברכ׳ מח.).

אבל, כל ספור מעשה זה חשוד, לפחות בצורה שהוא מסַפר לנו. ההבדלים העקריים בין הירושלמי והבבלי בסבת בריחתו של ר״ש וסבות הבאתו בחזרה מספיקים לתת מקום לחשד, וגם טבע עצם הדברים שמסֻפר שהיו ביניהם אצל השלחן, עושה קצת קשה שנחשבם לאמתים, כי כמעט אינו מתקבל על הדעת שבחצר המלכות בסעודה יתוַכחו באופן כזה ובדברים כאלה, אעפ״י שאין זה מן הנמנעות אצל השליטים בארצות המזרח, כי שיחות קצת דומות לזה בטבען יש רבות אצל הערבים בין האמירים והמליצים הליצנים שלהם

על כל פנים המעשה כמו שהוא מְסֻפר בשני המקורים, אינו עֹשה רשם של מארע אמתי של דברי הימים. ואם בכל זאת נאמר כי אי אפשר שכלו יהיה בדוי, ונרצה לקבל את עצם המעשה לאמת, עלינו לפשר בין שני המקורים ולאמר כי סבת הבריחה היתה מה שמספרת גמרה בבלית, וסבת הבאתו חזרה מה שמספרת גמרה ירושלמית, שהדבר נעשה בהשתדלות אנשים גדולים ממלכות פרס, ובהיות שמלכות פרס לא היתה כבר בעולם בזמן ההוא, צריך לאמר כי הכַונה בהמלים „מלכותא דפרס" היתה לאחת מהארצות שהיתה לפנים תחת מלכות פרס, ואולי התכונו בזה לארץ הדייב (Adiabene), שהיא גובלת בארץ מדי מזרחה, ואפשר ששמעון בן שטח נמלט שמה בעת הריגת הפרושים, כמו שהיתה ארץ הדייב מקום מנוס ומפלט לבני בית חשמונאים גם אח"כ בזמן הורדוס. ואח"כ שב אולי עם אנשים גדולים מחצר המלכות של הדייב שהיו בודאי בידידות עם ינאי, ועפ"י השתדלותם נעתר להם והבטיח להם שלא יגע בו, ואז עשתה המלכה אחותו סעודה להארחים ושמעון בן שטח יחד. ואם כך היה הדבר, לא תמוה הוא כי המלך ושמעון בן שטח סחו בסעודה זו בארמית, כי הלא הארחים לא היו כלל יהודים, כי רק אחר כך, בזמן הילני המלכה, נתיהדה חצר המלכות של הדייב, והם לא ידעו כלל עברית, ובהיות שהלשון הארמית היתה עוד גם בזמן ההוא קצת מְשֻתֶּפֶת לכל עמי המזרח, לכן בסעודה שהיו בה לא-יהודים ויהודים יחד סחו ארמית.

ואם כך היה עצם הדבר, אין המעשה הזה סותר במאומה ההנחה שבחצר המלכות של ינאי המלך היתה לשון הדבור בכלל הלשון העברית, אלא שהוא מאיר אור על מעמד הלשוני אז, שהלשון הארמית היתה משמשת כמו מליצה בין בני אֻמות מתחלפות שלא ידעו איש לשון אחיו.

ועוד במעשה אחד שמְסֻפר על ר"ש בן שטח במקור תלמודי הוא מדבר בארמית. במעשה זה היה לו עסק עם שמֹנים נשים מכשפות באשקלון, שלמען יוכל לדינן דין מכשפות התחפש הוא בעצמו ולקח אתו שמֹנים בחורים, שהתחפשו גם הם כמו מכשפים, ובא בדברים עם המכשפות, וכל הדברים בינו ובין הבחורים ובינו ובין הנשים הכל בארמית (ירוש' חגיגה ב, ב). והנה בעצם המעשה אין לפקפק, כי עדות נאמנה מעידה שהוא תלה שמנים נשים באשקלון ביום אחד ואין ספק בדבר, כמו שכבר אמרו בגמרה ירושלמית שם, שזה הוא המעשה, ודבר טבעי הוא ששמעון בן שטח, שהזהיר כל כך להרבות בחקירת העדים (אב' א, ט), ושלא רצה להמית רוצח, אע"פ שלא היה לו כל ספק שהוא הרג הנפש, רק מפני שלא היה עֵד שראה בעיניו ממש את עצם מעשה הרצח (סנהד' לז:), — דבר טבעי הוא שלא רצה לסמך על מה שהגידו לו על הנשים שהן מכשפות, ורצה לברר בעצמו את הדבר. וגם בדבר הלשון אין סבה לפקפק בדבר, אם באמת בזו הלשון שהדברים כתובים דבר ר"ש עם הבחורים ועם הנשים. ואעפי"כ אין כל זה סותר את ההנחה כי לשון הדבור של הצבור היהודי בזמן ההוא עוד היתה עברית, ור"ש בן שטח דבר עברית. כי זה המעשה קרה באשקלון [1], ובקרוב נראה כי בדרום ארץ ישראל גברה הלשון

---

1) ועי' בדבר אשקלון שהיא ארץ העמים, תוספתה סוף אהילות, שנמנו לפטרה ממעשרות וכו'.

הארמית הרבה יותר מביהודה, והיהודים שישבו בערי הדרום דברו באמת ארמית. ולכן לא תמיה שבאותו ספור המעשה של הנשים המכשפות גם שני חסידים מספרים ביניהם לבין עצמם ארמית בחייהם וגם במותם.

וכך גם חברו של שמעון בן שטח, יהודה בן טבאי. כל מאמרו במשנה אבות (א, ח) בעברית, וכמו כן שיחתו עם שמעון בן שטח (חגיגה טז:) בעברית. אך במעשה אחד שמסֻפר עליו הוא מדבר ארמית עם אחד מתלמידיו (ירוש' חגיגה ב, ב). זה המעשה היה על הספינה, ששב בה יהודה בן טבאי מאלכסנדריה של מצרים לארץ ישראל, ובודאי אותו התלמיד שנזכר בספור מעשה זה היה אחד מיהודי אלכסנדריה, וכבר הוכחתי כי יהודי אלכסנדריה היו בעקרם ארמיים.

ואף על פי כן, המכתב שכתבה ירושלם לאלכסנדריה בבקשה לשלח את יהודה בן טבאי בחזרה, נכתב בעברית, כך העידה גמרה ירושלמית שם בפרוש; ספור המעשה בארמית ועצם המכתב בעברית:

> יהודה בן טבאי הוון בני ירושלם בעון ממניתיה נשיא בירושלם. ערק ואזל ליה לאלכסנדריאה, והיו [1] בני ירושלם כותבין: מירושלם הגדולה לאלכסנדריאה הקטנה: עד מתי ארוסי יושב אצלכם ואני יושבת עגומה עליו (ירוש' חגי' ב, ב).

במקום אחר [2] נסחת המכתב אחרת קצת. מזה נראה כי עצם הנסחה לא נשמרה לגמרה בעינה. אך בשני המקומות היא בעברית, ולכן אין ספק כי המכתב היה כתוב באמת בעברית [3].

אבל, מעשה אחד של שמעון בן שטח מרעע לכאורה באמת כל יסודות ההנחה שעמדה עד כה בתקפה והיא, שרֹב הצבור היהודי דבר עברית כל הזמן מיום שיבת הגולה ועד הזמן שאנו עֹמדים בו כעת. המעשה שאני מדבר בו כעת הוא בענין כְּתֻבַּת האשה, שמקור תלמודי אחד, שלפי צורתו הוא מקור קדום ובן סמך, אומר ששמעון בן שטח יסדה. וז"ל המקור הנזכר:

> דתניא: יוסי בן יועזר איש צרידא ויוסי בן יוחנן איש ירושלים גזרו טומאה על ארץ העמים ועל כלי זכוכית שמעון בן שטח תיקן כתובה לאשה וגזר טומאה על כלי מתכות. (בבלי שבת יד:, שם טז:).

והנה דבר ידוע הוא שנוסח כְּתֻבַּת האשה הנהוג בישראל, עד היום הזה הוא בלשון ארמית, ושזה הנוסח הוא קדום אין ספק, כי הוא נמצא בעינו במקורות התלמודיים הקדומים [4].

---

1) בירוש' סנה' ו, ט, גם כאן [כמו בתחלת המאמר] והוון, בארמית.

2) שם, סנה': עד מתי בעלי שרוי בתוכך ואני יושבת עגומה בביתי.

3) בדבר שני המכתבים מירושלם ומצרים הנזכרים בספר המכבים ב' [א, א־ב וי"ח מביע Torrey במאמרו בZAW, 1900, עמ' 242-225 [את דעתו, כי לכל הנראה תרגמו או מארמית או מעברית, והוא מכריע את הכף לגבי העברית].

4) תוספתה כתוב' ד, 6, משנה שם ד, י—יב. ונאמר שם בפרוש: כך היו אנשי ירושלים כותבין. אנשי

ולכאורה באמת אמד הדעת נתן כי לא נתנסחה הכתבה בארמית אלא כדי שיבינו האיש והאשה במה הם מתחייבים. ובהיות ששמעון בן שטח יסד את הכתבה, עלינו לאמר, כי רב הצבור היהודי בא"י כבר דבר בזמן ההוא ארמית [1].

והנה האמת היא כי לא שמעון בן שטח התקין את כל עצם נוסח הכתבה, אלא שהוא הוסיף בה מאמר אחד, אך זה לקמן.

ובאמת הנוסח הארמי של הכְּתֻבָּה הוא אחת מהראיות שבהן מסתַיעים ביותר אותם החכמים שמחליטים כי הצבור היהודי ביהודה היה בזמן שאנו עֹמדים רֻבו ככלו צבור ארמי בלשון הדבור שלו, ואפילו אותם החכמים, כמו גרץ, ניבויאר ואחרים שטוענים שהחכמים עוד דברו עברית, מודים שהצבור היה כבר ארמי גם ביהודה ואפילו בירושלם. וראיה מכרחת להנחה זו הם ראים בזה, שלא בלבד כתבת האשה אלא גם שאר נסחאות מעשי בית דין ושטרות של משא ומתן שבאו במקורות התלמודיים הקדומים הם בארמית, ודברי המקורות בעצמם הם עדות כשרה שזה נוסח קבוע. כך למשל שטר קבלת שדה:

> המקבל שדה מחברו ולא עשת, אם יש בה כדי לעמוד כרי חייב ליטפל בה, שכך הוא כותב לו: אינור ואיזרע אנכיש ואחצד ואוקים כריא קדמך, ואת תיתי ותיסב פלגא בעיבורא ובתיבנא, ואנא בעמלי ובנפקות ידיי פלגא, (תוספתה ב"מ ט, 13).

וכך שטר מלוה:

> כתוב בו, זוזין מאה דאינון סלעין עשרין, אין לו אלא עשרין זוזין. מאה דאינון תלתין סלעין, אין לו אלא מנה כסף (משנה ב"ב י, ב).

ובדבר נוסח שטרות בכלל יש עדות מפֹרשת בהמקורות הקדומים כי אדר שני היו כתבים בהשטרות תינין או בר"ת ת:

> ואדר שיני נכתב תינין. ר' יהודה אומר: אדר שיני נכתב תיו (תוספתה מגי' א, 6).

ולכאורה זו באמת ראיה מכרעת, שרב הצבור היהודי בזמן ההוא היה מדבר ארמית, ולכן נתקנו נסחות שטרותיו בארמית.

בקצת מקומות בהמקורים התלמודיים יש אמנם דברים בעברית גם בנסחאות השטרות. כך אמרת התוספתה:

גליל היו כותבין כאנשי ירושלים. רק בשם אנשי יהודה הובא נוסח פסוק אחד בעברית, ותרץ דלמן שההבדל לא היה בלשון כי אם בתכן הדבר, וצ"ע? ושם בגמרה עוד (שנויי נסהאות בכתֻבּה בין רב ולוי (שם נג:).

[1) בשולים:] וכמו"כ נוסח הגט...

[ואלה דברי גיגר:]

Die Sätze welche aus Ehescheidungs- und Kaufsverträgen mitgetheilt werden, sind gleichfalls aramäisch, und aus diesen Rechtsdocumenten haben sich einige Ausdrücke (שכיב מרע וכו׳) auch in der Gelehrtensprache eingebürgert (Lehrb. z. Spr. d. Mischnah S. 1).

גופו של שטר, ביום פלוני בשבת פלוני בחודש פל׳ בשנת פל׳ ובמלכות פל׳ וכו׳ (תוספתה ב״ב יא, 2).

וכך בגמרה ירושלמי:

אמר רב הונא: לעולם אין העדים חותמין מלמטן עד שיקראו בו מלמעלן: אני פלוני בן פלוני מקובל עלי כל הכתוב למעלן. (ירוש׳ ב״ב י, א).

אבל זה אינו מספיק להחליש כחה של העדות הברורה כי נסחאות השטרות היו באמת בזמן ההוא בארמית, ויש לאמר כי אלה הנסחאות בעברית אינן אלא לשונו של בעל המאמרים האלה.

ואולם כל עצמה של ראיה זו ללשון הדבור של הצבור היהודי בנויה על יסוד רעוע מעקרו. כי ההנחה, שבשביל זה נתנסחו כל אלה השטרות בארמית, מפני שזו היתה לשון רב הצבור, אינה עֹמדת בפני מה שאנו ידעים ממנהגי היהודים למן אז ועד היום הזה בכל תפוצות ישראל נהוג הנוסח הארמי של הכתבה ושל הגט בארמית עד היום, אעפ״י שרב הצבור אינו מבין ארמית, אפילו באותן הארצות שעוד הלשון העברית היא נחלת כל הצבור. וסבת מעשה זה היא התכונה הקבועה של הצבור היהודי לא לנגע ולא לשנות דבר מקֻבל מדורות קדומים. רק הקראים בראשיתם, שעזבו הרבה דברים מקֻבלים, דחו גם את הנוסח הארמי של הכתבה ונסחו אותה בעברית, ולמן אז נשארה אצלם נֻסחה עברית זו, אעפ״י שרב הקראים אינם מבינים עתה בעברית.

וכך היה הדבר בזמן שאנו עֹמדים בו. מכל המקורות התלמודיים אנו ראים כי כל אלה הנסחאות הארמיות הן נסחאות קדומות באמת, וכבר הוכחתי למעלה (דף 99), כי כלן נתנסחו עוד בתוך הגולה בבבל על פי עזרא וחבריו שהם היו הרשות המשפטית של הצבור היהודי שם. ונתנסחו בארמית מפני שזו היתה הלשון הרשמית של המלכות, והיה צריך שכל מעשי בית דין בעניני נשואים ובעניני מקח וממכר ואריסות וכיוצא באלה יהיו בלשון שמבינה הרשות, כדי שיהיה להם כח דין המלכות [1]. אלה הנסחאות הרשמיות הובאו על ידי עזרא ובית דינו אח״כ גם ליהודה, וכך נקבעו גם שם וכך היו נהוגות אח״כ דור אחר דור, מפני שכבר נקבעה אצלם הנטיה לא לנגע בדבר מקֻבל [2].

[1)] השערה בדבר השטרות שהיו בארמית מפני שכך הורגלו בבבל בשביל הממשלה.

אבל, גם שטרי חליצה בארמית בפרוש:

בראשונה היו כותבין שטרי חליצה: הקרבת פלוני לקדמנא ושרת סיני מעל ריגליהי דימינא ורקת קדמנא רוק דמיתחזי ואמרת וכו׳ (תוספתה יבמ׳ יב, 15).

בראשונה היו כותבין שטרי מיאונין: לא שפיא ליה ולא רעיא ליה ולית היא צביא לאיתנסבא ליה (שם יג,1)

והלא אלה ענינים יהודים דתיים בלבד?

[2) בעמוד זה הערה בשולים:]

בזמן הזה הבת קול בארמית, של יוחנן כה״ג בביהמ״ק, [ראה עמ׳ 129].

והראיה היותר ברורה לזה היא, כי נוסח שטר אחד, שהוא נתחדש בארץ ישראל, הוא נתנסח עברית.

השטר הזא הפרוזבול. אותו תקן הלל, והוא מְנֻסח בעברית:

זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן. כשראה שנמנעו העם מלהלוות זה את זה וכו׳, התקין הלל פרוזבול. זה גופו של פרוזבול: מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה (משנה שביעית י, ג-ד).

הנה נוסח שטר שנתקן בא״י ונתנסח לא בארמית אלא בעברית, אף על פי שמי שהתקין אותו ונסח אותו היה בעצמו בבלי ולא היה קנאי ללשון העברית, כמו שנראה להלן.

וגם נוסח הכְּתֻבָּה הוא נוסח קדום בודאי עוד מימי הגולה בבבל, שנעשה בעקרו בבית דינו של עזרא. ומה שנאמר במקור התלמודי שהובא למעלה כי שמעון בן שטח תקן כְּתֻבָה לאשה, אין הכַּונה בזה שקֹדם שמעון בן שטח לא היתה כלל כְּתֻבה נהוגה בישראל ועמד שמעון בן שטח והתקין את עצם הדבר והוא שנסח את הנוסח, אלא תקן בהכְּתֻבה שהיתה נהוגה מאז דבר חדש ולתקון זה נסח את הנסחה. כך רש״י שם: תיקן כתובה — שיהא כותב לה כל נכסי אחראין לכתובה, ע״כ. ור״ל כי רק זה הוא מתקנת שמעון בן שטח.

והדבר מבֹאר בפרוש בגמרה (כתוב׳ פב:):

בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים וכו׳ ועדיין כשכועס עליה אומר לה: טלי כתובתיך וצאי, עד שבא שמעון בן שטח ותיקן שיהא כותב לה כל נכסי אחראין לכתובה.

כאן הדבור הזה הוא בעברית, אבל אין ספק כי הדבור הזה נסח שמעון בן שטח בארמית, וכך בפרוש בתוספתה:

בראשונה שהיתה כתובה אצל אביה והיתה קלה בעיניו להוציאה, התקין שמעון בן שטח שתהא כתובתה אצל בעלה, והיה כותב לה כל נכסיי דאית לי אחראין וערבאין לכסף כתובתיך (תוספתה כתוב׳ יב, 1).

ודבר טבעי הוא שמה שהוסיף שמעון בן שטח לתוך הכתבה שהיתה מְנֻסחה בארמית, נסח גם את הוספתו בארמית [1].

---

(1) בדבר] חוני המעגל ושמעון בן שטח, השיחות עם העם וביניהם (תענית כג.) [ראה למעלה דף 62—63] [ה]אם זה עצם לשון חוני או של המספר?

אבא חלקיה בן בנו דבר ארמית וחנן הנחבא בן בתו חצי וחצי, עי׳ כ״א במקומו [תענית כג:].

יא. לשון חכמים; עברית בבית המדרש

מכאן ואילך הקולות של הדבור בעברית שנשמרו מהזמן ההוא הלכים הלך ורב. החלק הגדול בהם הם דברי חכמים, אך לא בלבד דברי משאם ומתנם בהלכות ואגדות בבית המדרש, אלא גם שיחות חֻלים שלהם במקרים מתחלפים במעשי יום יום, בשבתם בביתם ובלכתם בדרך בשעות של שמחה וברגעים של צרה ויגון, וזהו מה שמוכיח כי זו הלשון שבה נשמרו לנו השיחות האלה היא היתה באמת לשון הדבור הרגיל שלהם [1]. ולא עוד אלא שפעמים אזנינו שמעות פתאם בת קול של שמחה בעברית מתוך העם, מפי אנשים ונשים וטף. כל זה נשמר לנו בהמקורות התלמודיים מהזמן ההוא, ואחר כל האמור למעלה בזה הענין אין יותר מקום לפקפק אם באמת נאמרו כל אלה הדברים בזו הלשון העצמה שבה הם כתובים לפנינו בהמקורות הנזכרים.

ואנו עֹמדים כעת בעצם זמנה של אותה הלשון העברית, שתחלתה ראינו בספרים האחרונים של המקרא ובספר בן סירא, ובזמן שאנו עֹמדים בו עתה הגיעה הגיעה למרום תקפה ויפיה. בכל היותה בעקרה אותה הלשון שדבר העם כלו בימי המלכים והנביאים, השתַּנְּתָה עתה גונה ולבש לבשה צורה חדשה, את זו הלשון קרא אחד מחכמי הדורות הבאים, הוא רבי יוחנן, לשון חכמים, מפני שבימיו היתה כבר באמת כמעט רק לשון החכמים בלבד ורב העם כבר השתמש בדבור הרגיל בכל עניניו בלשון הארמית [2], והלשון בצורתה העתיקה, שבה כתובים ספרי המקרא, קראוה חכמי המשנה לשון תורה [3], ואחרים קראו להלשון בצורתה החדשה לשון מִשְׁנָה [4], מפני שהלשון בצורה זו נשמרה

---

1) דברי ויס בדבר כי מה שכתוב בעברית בתלמודים נאמר בעברית:

ודברי שיחה ומשלים כאלה (בעברית) נמצאים הרבה במשנה ובברייתא וניכר מתוכם שהם הם הדברים בלשונם ממש כמו מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך (עדיות פ"ה), אם אין צאן אין רועה (מכילתא פ' בא), אין הקמץ משביע את הארי (ברכות), סימן טוב באדם כשהוא ביישן (מכילתא פ' בחדש), הניח מעותיו על קרן צבי (כתובות פי"ג) וכן רבים. וכלם בלי ספק נוסדו בלשון הקדש כי מה שהיה בעצם וראשונה בלשון ארמית לא היה ממנהגם להעתיק ללשון העברית רק הניחום כאשר היו מדוברים כמו צבתא בצבתא עשויה וכו' (תוספתא ערובין פ"ח), נפל ביתא חבל לכותא (מכילתא, ובשמות רבה פכ"ו), דגיישא ליה ימלל (מכילתא, ב"ר פל"ב ופל"ז, ושה"ש פסוק עד שיפוח). מכל זה נראה שהיו משתמשים בשתי הלשונות יחד, ואם גם הארמית דחפה את אחותה העבריה עשר מעלות אחורנית, בכל זאת לא חדלה הלשון העבריה להיות כשפה מדוברת אף לא שעה קטנה, כי מה שרפתה מצד אחד אצל העם השתדלו מצד השני החכמים לחזיקה ולהעמידה (אייזיק הירש וייס, משפט לשון המשנה, דף 2).

[2)] ר"נ קרוכמל:

וקבעו אלה המאמרים בלשון אחד ודברים אחדים בלשון המשנה שהיא לשון עברי מאוחר של חכמים, ומעט מזעיר, ביחוד בעדויות חכמים מזמן קדום, בלשון ארמי שהיתה השפה המדוברת בזמן בית שני (מונה"ז, שער יג).

3) לשון תורה לעצמה, לשון חכמים לעצמן (חולין קלז:, ע"ז נח:), וכך קראוה קצת החכמים אח"כ, ר"נ גאון ור"נ בעל הערוך, עי' [מלון הלשון העברית וכו',] ערך לשון.

4) מדרש במדבר רבה, פרשה א': מהו רדנו? לשון משנה היא, הרודה פת חמת.

[וב]ערוך ערך בשש: בשש לפתן בלשון משנה.

ובתרגום פרוש המשנה של הרמב"ם, מדות ג, ז:

...וחכמים קורין אותה מלתרא והקבוץ בלשון המשנה מלתראות.

לנו בפרט בהמשניות המתחלפות שנשמרו לנו מהדורות ההם, ובזה השם החזיקו גם חכמי זמננו.

ועל זו הלשון גזרו חכמי הדור העבר שהיא לא היתה לשון חיה, טבעית אלא לשון מתה, מלאכותית, של ספרים [1]. ולא בלבד חכמי אה"ע, אלא גם רבים מחכמי עמנו החזיקו בדעה זו. א' גַיְגֶר, בספרו דקדוק לשון המשנה, (A. Geiger, Lehr- und Lesebuch zur Sprache der Mischnah) אמר (במבוא):

Das Hebräische hatte somit aufgehört eine lebende Sprache zu sein, demnoch aber blieb es, wie das Lateinische im Mittelalter, eine religiöse Gelehrtensprache während der Zeit des Tempels und noch etwa zwei Jahrhunderte später; als jedoch die Gelehrsamkeit von Palästina schwand und Babylon das Übergewicht erlangte, da musste das Hebräische vollends dem Aramäischen weichen. In jener hebräischen Gelehrtensprache ist aber die Mischnah geschrieben (עמ' 1—2).

ועוד שם סעיף 2, עמ' 2):

Die Sprache der Mischnah ist demnach ihrem Wesen nach die hebräische, nur eine spätere Ausbildung derselben, nachdem sie bereits aufgehört hatte in dem Munde des Volkes zu leben (2.

אבל, כבר הכה צבי גֶרֶץ על קדקדו של א' גַיגר ואמר:

Mit Übergehung u, Nichtbeachtung aller der Momente, die eben nicht ohne Grund für die Lebendigkeit und Volksmässigkeit der hebräischen Sprache (בזמן המשנה) in aller Breite (?) aufgeführt werden, stellt der Verfasser (של הספר ,Lehrb. z. Spr. d. Mischna הוא א' גיגר) die trivialgewordene Behauptung auf: „Seit der Zeit des zweiten Tempels war die Volkssprache der Juden in Palästina das Aramäische" und weiter unten: „das Hebräische hatte somit aufgehört eine lebendige Sprache zu sein und es blieb nur religiöse Gelehrtensprache". Dieser Grundirrthum kehrt auf jeder Seite wieder und ist die Veranlassung, dass der Verfasser sich in die lustigsten Widersprüche verwickelt... (Orient 1845, Litteraturblatt, S. 14—15).

---

1) צריך לעין בדברי הראשונים שאמרו זאת: Walton, Prolegomena III § 24 (בפוליגלוטה של לונדון); Hottingeri Ther. philol. p. 279; Buxtorf, Diss. philol. p. 157; Simonis Introd. in linguam hebraicam; גם Carpzov, Critica sacra p. 213.

2] והוא מעיר עוד] (שם סעיף 4:)

Auch der geringste Mann hat etwas hebräisch verstanden, obwohl die hebräischen Bücher selbst nicht ohne Hilfe eines Lehrers zugänglich werden konnten. Dieses Verhältnis der Litteratur zur Sprache findet in allen lebenden Sprachen statt. Nicht jeder der Deutsch spricht und versteht, versteht deshalb Göthe und Schiller.

[ו]שד"ל:

Sie trägt durchgängig das Gepräge einer lebenden und von einem Ackerbau und alle mechanischen Künste treibenden Volke—wie es eben das Jüdische war—geredeten Sprache. Die Mischna spricht im genausten Detail über alle ländischen Gegenstände, über alle Werkzeuge, die der Kunst und dem Gewerbe angehören, so wie auch über alles was Kontrakte, Processe und Tribunale betrifft, ohne von den Umschreibungen je Gebrauch zu machen, zu denen so oft die in einer todten Sprache schreibenden Gelehrten Zuflucht nehmen müssen... Auch würden sie nicht so viele Ausdrücke, die in den heiligen Büchern so häufig sind, z. B. למען, כי, יען, הנה, הלא, אשר, אנחנו, מדוע, aus ihrer Sprache verbannt haben (Orient 1847, Litteraturblatt S. 3-4).

בזמן החדש נהיה שנוי לטובה בהשקפת החכמים על ל ש ו ן ה מ ש נ ה, קצתם ראים בה ל ש ו ן ט ב ע י ת, מְדַבֶּרֶת. ואעפי"כ, עוד אחד מחכמי בני עמנו, הוא מ א י ר א י ש-ש ל ו ם, החליט החלטה גמורה, כי לשון זו רֻבָּה כֻּלָּה אינה אלא תרגום מלאכותי מלשון ארמית. והיסוד למשפטו זה הוא מפני שבלשון המשנה יש הרבה דרכי הדבור ומבטאים שבודאי הם מְתֻרְגָּמִים מלשון הארמית.

אבל, אם אין ספק בדבר כי הלשון הארמית, שהיתה בזמנים ההם לשון שפשט שמושה במעט בכל העולם המזרחי ובכל עניני משא ומתן, פעלה פְּעֻלָּה גדולה על הלשון העברית, ופְעֻלָּה זו היתה בודאי אחת הסבות להצורה החדשה של הלשון העברית, כמו שהיא נגלית לפנינו במקורות התלמודיים של הזמן ההוא, אף על פי כן ההחלטה, כי זו הלשון אינה אלא תרגום הלשון הארמית, או אינה אלא לשון ארמית מְעֻבֶּרֶת, היא ממש כאלו יחליט אדם שהלשון הגרמנית בימי הומבולד אינה לשון חיה, ט ב ע י ת, אלא תרגום הלשון הצרפתית או אינה אלא לשון צרפתית מְגֻרְמֶנֶת, מפני שהיו בה בזמן ההוא לא בלבד הרבה מלים צרפתיות אלא מבטאים ודבורים בצרפתית הרבה היו נהוגים בה, והרבה מאד דבורים ומבטאים היו מְתֻרְגָּמִים מצרפתית, כמו שצָוְחוּ על זה חכמי הלשון הגרמנית בדור ההוא.

וכבר הוכיחו חכמים בראיות מכריחות כי „ל ש ו ן ה מ ש נ ה" היתה ל ש ו ן ח י ה במלא משמעת מלה זו[1], ואחת מאלה הראיות היא המְיֻסֶּדֶת על השנויים שנתהוו בלשון העברית ונתנו לה אותה הצורה החדשה שבה היא מצטַיֶּנֶת מהלשון המקראית. פרטי השנויים האלה יבארו כלם בחלק הדקדוק במבוא זה, ופה יספיק להזכיר היותר עקריים וחשובים בשנויים האלה, והם:

בהברת התנועות אין אנו ידעים אם נהיה איזה שנוי חשוב, אך רגלים לדבר כי בזה הזמן התחזקה יותר הנטיה של קול הפתח הקצר לקול הסגול, והפתח הארוך לקול החולם.

---

1) עי' למעלה דברי שד"ל ודברי גְרֶץ. ויותר ירד לעמקה של שאלה זו החכם מ. צ. סגל במחקרו היפה בהקבץ בלשון אנגלית, JQR 1908, עמ' 647—737 (M. H. Segal, Mishnaic Hebrew and its relation to Biblical Hebrew and to Aramaic).

בהברת האותיות אעפ"י שבכלל ביהודה היו עוד מבדילים בין אלף ועין, ורק על אנשי בית שאן וחיפה נאמר בפרוש שמחליפים (מגילה כד:), בכ"ז כנראה התחיל קול העין מתמחק ומתקרב לקול האלף בקצת מלים. ואולי התחילו בזה הזמן אותיות בגדכפ"ת לנטות להברה דגושה ורפויה לפי מקומן.

במלות הגוף: אָנוּ במקום אנחנו, אַתְּ תדיר גם לנכח זכר. במקום ממנו: הֵימֶנּוּ.

קצת מלות הטעם יצאו לגמרה מהשמוש, והן: אשר, הנה, יען, למען, מדוע, ובמקומן באו שֶׁ, הרי, מפני, כדי, למה, וכמו"כ נתמעט השמוש במלות הטעם: כן (במקומה עפי"ר כך), כי. נוספה המלה הלה והמלה הַלָּלוּ.

נתרבה השמוש של מ"ר ־ִין במקום ־ִים. לָהֶן במקום להם וכו'.

אע"פ שנטִיַּת הסמיכות עוד נהוגה, כמו עונת גשמים וכו', בכ"ז פשט הרבה השמוש כמעט בכ"מ בהמלה שֶׁל, ועפי"ר עוד עם הוספת סימן הגוף להקונה על הנסמך, כמו שכבר נמצא זה בשה"ש: מטתו שלשלמה. כך: חבתו של אברהם, מזרחו של כבש, קבורתו של משה, אילו של אברהם, בנו של ר' יהודה הנשיא, מימיהם של כהנים.

ל לסימן הפעול: לעצמו פדה = את עצמו פדה (מדר"ר שמות מ"ב).

הוספת מלת הגוף של נסתר בין הפעל והשם: אמרו לו לפלוני, דבר לה לפלונית וכיוצא בזה.

התאחדות מלת הגוף אני עם הפעל: גוזרני, מקובלני, יכולני, אמורני (תוספתה נגעים ב, 11).

יפעלו גם לעתיד נסתרות במקום תפעלנה.

נתפעל במקום התפעל; נתפעל במקום פעל: התקבל גיטי (משנה גיט' ו, א) במשמעת קִבֵּל.

פֻּעַל כמעט יצא מהשמוש, ומקומו לקחו נפעל ונתפעל.

נתרבו שרשי פ"ו: וִתֵּר וכיוצא בזה, ע"י בפִעֵל: חִיֵּב, קִיֵּם במקום הקים.

מקורים כמו שלמים בפעלי חסרי פ"י, פ"ל, פ"נ: לִגַּח, לִדַע, לִטַּע, לִטְּלָה, לִתְּנוּ, לִשֵּׁב, לִקַּח.

נטיות הרבה פעלי ל"א כמו ל"ה: מצינו, קריתי וכיוצא בזה.

עבר לנסתרת בנל"ה ע"מ פָּצַת: שָׁתַת, ניסַת, קָשַׁת, שָׁפַת, שָׁרַת, הָיַת וכיוצא בזה.

קצת הצורות של לשון המשנה אנו מצאים כבר בלשון המקרא, וטבע של מקומם מעיד עליהם שהם היו בזמן הקדום מסגלות הדבור ההמוני או הדבור המיֻחד של אחד השבטים, ונהיו עתה דרך הלשון הרגיל. בקצתם אין ספק שנתהוו ע"י פעֻלת הלשון הארמית ובקצתן אולי גרמו סבות אחרות שאין לברר עתה מהותן [1].

[(1)] דברי זכריה פרנקל בספרו „דרכי המשנה", עמ' 249:

יסוד לשון המשנה הוא לשון המקרא, והמשנה חגרה עז להרחיב בנין השרשים הנמצאים בתנ"ך (עי' רמב"ם ריש תרומות) ולבנות שרשים חדשים על יסוד הכללים אשר עליהם נוסדה לשון עברית וזה מורה גם על גודל לשוננו;

ואלה השנויים הפנימיים, שנתנו להלשון צורה חדשה, הם הם העדים היותר נאמנים, כי במשך הזמן שנתהוו השנויים האלה, היתה הלשון טבעית, חיה, מְדברת, בפי צבור פחות או יותר גדול ושמשה אותו לכל צרכי החיים. כי כלל גדול אמרו חכמי הלשונות, שאין שנויים פנימיים, דקדוקיים בלשון אפשרים אלא בלשון חיה, שהכח היוצר הלשוני פֹעל פעֻלתו היצירית [1]. בלשון מתה, שנשארה רק בספרים, צורותיה הדקדוקיות קפואות ואינן זזות, ואפילו אם אדם משתמש בה בכתב ולפעמים בדבור פה, בדרך טבעי הוא מתאמץ לחקות את הצורות הקבועות של הלשון, אף לא יעלה על דעתו כלל לבקש לגע בהן הנגיעה היותר קלה. אדרבה, כל תשוקתו היא שתהיה לשונו דומה ממש למה שנמצא ממנה בספרים. כל אדם לבו גס בה בלשון שהוא מדבר, שהיא משמשת לו לכלי דבורו בכל רגעי החיים, אך הוא חש כעין יראה מפני רוממות וקדֻשת לשון עתיקה, שהוא אינו משתמש בה אלא בכַונה, לשום מצוה, לשום חבת הקדש וכיוצא בזה.

זה כלל מדעי בחכמת הלשונות, ואם ילחשך אדם בכל זאת לפקפק בו, אף אתה אמר לו להתבונן במה שארע ללשוננו מהזמן שפסק באמת השמוש בה בדבור פה ועד הזמן שצבור קטן בא״י התחיל שוב לדבר בה, ולמן הרגע הזה ועד עתה. מאות ומאות בשנים עברו על לשוננו בלי שום שנוי בעצם תכונתה של הלשון. היו לה זמנים של פחות או יותר צחות, היו זמנים שהשתמשו יותר בלשון המשנה, היו זמנים שנתגַונה קצת בגון לשון הערבית בסגנונה, ובא זמן אחר כך של חזרה לאחור, ל„טהרת“ הלשון של המקרא. אך בעצם תכונתה הדקדוקית של הלשון בשתי צורותיה, המקראית והמשנית, לא נהיה שום שנוי. שום צורה חדשה דקדוקית לא נוצרה בה במשך אלף וחמש מאות שנה, אעפ״י שבכל הזמן הזה מעולם לא חדלו היהודים מלהשתמש בלשון העברית בכתב גם בעניני החיים הרגילים. והנה התחיל צבור קטן בארץ ישראל לדבר עברית, ומי שיש לו אזן לשונית שומעת, הוא חש כי עשרות אחדות של שנים הספיקו להביא יותר חרות בשמוש הלשון, קצת פריצות גדר כללי הדקדוק הקבועים. אפשר שיצטער אדם על זה. אולי צריך לשום מעצור לזה. זו שאלה אחרת, ובמקום הנאות אשא ואתן בשאלה חשובה זו. אך המעשה, כשהוא לעצמו, הוא מוכיח אמתות הכלל שאמרו חכמי הלשונות, שאין שנויים פנימיים דקדוקיים מתהוים אלא בלשון חיה, משמשת בדבור פה לְצבור פחות או יותר גדול, בכל צרכי החיים.

ומה שעלה לנו כאן בכח סברה הקשית מעצם טבע השנויים שנתהוו בלשון, על פי העקרים המדעיים של חכמת הלשונות, הוא מה שמתקים על פי העדים הכשרים, הנאמנים,

---

הקדושה, גם על רוחב בינת השלמים אלה אשר הרחיבו אוצר השרשים הנמצאים בתנ״ך על מושגים אשר נתחדשו אחרי חתימת ספרי קודש ואחרי בלות להה״ק היתה לה עדנה ע״י לשון המשנה והברייתא, ותחת אשר קראו לה עזובה, הראו חכמי המשנה והברייתא כח ההרחבה (בילדונגס־פעהיגקייט) אשר יש ללה״ק.

[1) כל שנוי בלשון נראה ראשנה כקלקול עד שיתקבל.]

Sprachverfall und Sprachentwickelung sind für die historische Zeit identisch. (Schleicher, Kompendium der vergleichenden Grammatik, S. 3).

מהזמן ההוא שהזכרתי למעלה. העדים הללו הם קולות הלשון הדבורית העברית, קולות השיחה העברית, שעולים באזנינו מעתה יותר ויותר תדיר. אלה עדים כשרים, מפני שאחרי כל הראיות שגבבתי בדפים הקודמים, אין למצא בהם שום צד של פסול והם נאמנים, מפני שהם מסיחים לפי תֻמם, ולא נאמרו בכַונה להעיד על חיי הלשון. אנו שמעים מעתה מתוך המקורים התלמודיים שיחות עבריות[1], וכמו שהדגשתי למעלה, לא בלבד בתוך משא ומתן של הלכה אלא שיחות חֻלים, לאמר, שיחות בענינים של החיים המעשיים במקרים מתחלפים, בענינים פשוטים, גסים, ופעמים שפלים, שיחות, שאזן מבחנת אינה יכולה לא לשמע מתוכן את בת קולם של החיים הטבעיים בכל תקפם[2].

שיחת חֻלים ממין זה אנו שמעים מיד מהזוג הראשון שלאחרי שמעון בן שטח, הם שמעיה ואבטליון במעשה הידוע של הלל ביום השלג, שישב עפ״י ארבת בית המדרש כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון (בבלי יומא לה:):

כשעלה עמוד השחר אמר לו שמעיה לאבטליון:

אבטליון אחי, בכל יום הבית מאיר והיום אפל, שמא יום המעונן הוא.

מאלה שמעיה ואבטליון בעצמם נשארה לנו עוד שיחה אחת, וזו השיחה לא היתה בעברית אלא בארמית. ספור המעשה אדות שיחה זו כתוב בעצמו חציו בעברית וחציו בארמית, וז״ל:

ת״ר מעשה בכהן גדול אחד שיצא מבית המקדש והוו אזלי כולי עלמא בתריה. כיון דחזיונהו לשמעיה ואבטליון, שבקוהו לדידיה ואזלי בתר שמעיה ואבטליון. לסוף אתו שמעיה ואבטליון לאיפטורי מיניה דכהן גדול. אמר להן: ייתון בני עממיא לשלם. א״ל: ייתון בני עממיא לשלם דעבדין עובדא דאהרן, ולא ייתי בר אהרן לשלם דלא עביד עובדא דאהרן (יומא ע״א:)[3].

וכאן יוכל טֹען לטען ולומר: הואיל והשיחה העברית נמסרה לנו בספור עברי והשיחה הארמית נמסרה לנו בספור ארמי, אפשר לפקפק אם באמת השיחה העברית נאמרה בעצם וראשנה מפי אומרה בעברית, וכך להפך יש לפקפק אם השיחה הארמית נאמרה מפי אומרה בארמית, כי אולי הכל תלוי מהמספר: אם המספר מספר בעברית,

---

1) תשובה לדלמן שהביא ראיה, שהיהודים דברו כבר ארמית, מהשם אבא, ואמר שזה מפני שאפילו המדברים קצת עברית לא יכלו לעזב את השם הארמי ששמעו בילדותם.

זה כאלו הביא ראיה מהשם אמא בדבור הקרתחדי עבד חנא בהמחזה Poenulus של פלויתוס (M.T.Plautus), שהקרתחדים כבר דברו בזמן ההוא ארמית! וזו המלה אמא היא לא השערה, היא כתובה בפרוש בכל הנסחאות: חו אמא שלי. Schröder [בספרו Die phönizische Sprache, עמ׳ 298—299, הביא את הנסחאות: Hau' amma silli, au amma illi. וראה] Movers, Punische Texte, דף 136.

אין זו כלל ראיה, כי זה נהוג בכל לשון חיה ששואלת דבור מלשון אחרת ומשתמשת בו במשמעה מֻיחדה, כמו [דבורים אנגליים] בצרפתית, וגם [ב]אנגלית כמה דבורים צרפתיים כמו שהם.

2) כל אלה השיחות נקבצו ונסדרו בספר החדש שלי „אבות הלשון העברית" שיתחיל להדפס בקרוב ע״י חברת הוצאת ספרים „הכנסת". [ועי׳ הערה 1) בעמ׳ 194.]

[3) עי׳ למעלה דף 186 הערה 2).]

הוא מביא את השיחה בעברית אפילו אם נאמרה בארמית, ואם המספר מספר בארמית, הוא מביא את השיחה בארמית אפילו אם נאמרה באמת בעברית.

אבל, כבר הובאו למעלה הרבה משלים ממספרים בעברית שהפסיקו באמצע דבורם העברי כדי להביא בארמית מאמר שנאמר בארמית, וכמו"כ מספרים בארמית שהפסיקו באמצע דבורם הארמי כדי להביא בעברית מאמר שנאמר בעברית. ועוד נשוב נראה להלן משלים כאלה. ולכן אין מקום לפקפק גם בלשון של שתי השיחות של שמעיה ואבטליון, ואין שום ספק בדבר, כי בלשון שנמסרו לנו, בה בלשון יצאו מפי שמעיה ואבטליון. וכשנתבונן לטיבן של שתי השיחות הללו, וראינו בהבדל הלשונות שלהן אור מאיר על מעמד לשון הדבור של הצבור העברי בא"י בזמן ההוא. השיחה העברית היתה בין שמעיה ואבטליון בינם לבין עצמם, והשיחה הארמית היתה בינם לבין כהן גדול אחד. והנה לא פֵרש כאן יליד איזו ארץ היה זה הכהן הגדול, אך מכל מה שנאמר למעלה אדות הכהנים הגדולים בזמן הורדוס, רגלים לדבר כי הוא היה בבלי וגם מעצם דבריו יש לנו רמז די ברור לזה. כי כבר הרגיש רש"י, כי מה שאמר להם הכהן הגדול ייתון בני עממיא לשלם היתה עקיצה וקנתור לשמעיה ואבטליון שהיו מי שאמרו עליהם כי הם בני גרים [1], וכבר ידענו כי בני בבל היו מתגנדרים בפרט ביחוסם בטהרת משפחתם מכל שמץ פסול, ולכן אפשר לקבל כדבר ברור שגם הכהן הגדול הזה היה בבלי ולא ידע לדבר עברית, או אולי לא רצה לדבר עברית. כי הבבלים היו מקפידים לדבר בלשונם [ארמית-]בבלית שזה היה להם סימן שהם בבלים, לאמר מְיֻחסים. והנה בספור המעשה לא נאמר באיזו לשון התחילו שמעיה ואבטליון לדבר להכהן הגדול כשבאו להפטר ממנו. על כל פנים, הוא דבר להם בלשון בבלית, ואז ענו לו גם הם בבבלית, וכמו"כ בדברי קנתור ועקיצה, מדה כנגד מדה.

וכל זה מְקֻיָּם ומאשר מה שכבר ראינו בהדור הקודם בענין מעמד הלשוני של הצבור היהודי בפרט ביהודה, והוא, כי בני יהודה היו מדברים בינם לבין עצמם הלשון העברית החדשה, אך עם אנשי בבל, בפרט עם אותם שלא ידעו או לא רצו לדבר עברית, וְתרו בני יהודה ודברו ארמית. הצבור היהודי לבש כבר בזמן ההוא אותה הצורה לא-הטבעית בבחינה הלשונית שלא יכול להתפשט אותה יותר, צורת צבור בעל לְשׁוֹנַיִם, בעל שתי לשונות שלו [2], גם בבחינת חלקי הצבור וגם בכל חלק וחלק בעצמו.

---

1) מבני בניו של סנחריב למדו תורה ברבים. מאן אינון? שמַעיה ואבטליון (גיט' נז:).

2) על סגֻלה מְיֻחדה זו של שניות לשונית אצל היהודים כבר העיר שטינשנידר, וז"ל:

Es musste sich bald ein sprachliches Amphibienleben entwickeln,—welchem der Jude sein bekanntes linguistisches Talent verdankt. (Steinschneider, Die fremdsprachlichen Elemente im Neuhebräischen, דף 6).

ועוד להלן:

Wie denn überhaupt die aus dem ersten doppelsprachlichen Leben der Juden herausgegangene Verschmelzung des Aramäischen mit dem Hebräischen eine merkwürdige Erscheinung der Sprachgeschichte bleibt (שם דף 9).

חלק אחד מהצבור, בפרט הבבליים ושאר ילידי תפוצות הגולה. וגם רב הגליליים, היה כבר ארמי, עקר לשון דבורם היה ארמית, אך רבים מהם ידעו לדבר גם עברית ודברו גם עברית. וחלק הצבור, בפרט בני יהודה, עקר לשון דבורם בינם לבין עצמם היה עוד עברית, אך ידעו גם ארמית ודברו גם ארמית בפרט עם הארמיים.

אי אפשר לא להודות שגבולות הדבור של הלשון העברית כבר הצטמצמו, ושהם הלכים הלך והצטמצם יותר ויותר. אך בדור שאנו עֹמדים בו עודנה חיה בכל תקף החיים. כי כל זמן שצבור פחות או יותר גדול משתמש בלשון בדבור פה בכל צרכי החיים, אפילו אם רֻבו של הצבור הזה אינו מעם הארץ, מהמון העם, אלא מהחכמים, עוד הלשון חיה, כמו שאין ספק בדבר כי הלשון הספרותית הגרמנית הנקראת „גרמנית הגבוהה" (Hochdeutsch) היא לשון חיה, אף על פי שכל חכמי הלשון הגרמנית מודים, כי זו הלשון איננה לשון המון בשום מקום בארץ גרמניה אלא לשון חכמים ומשכילים כלבד [1].

וכך הדין בענין הלשון העברית בדור שאנו עֹמדים בו כעת. היא היתה אז לשון חכמים, אבל לא במשמעה שיחסו גיגר וחבריו למלה זו, שתרגמו אותה בגרמנית ב Gelehrtensprache, לאמר כי רק החכמים השתמשו בהמשא ומתן של הלכה, אלא במשמעה שחכמי הלשון הגרמנים קראים את הלשון הספרותית Hochdeutsch: לשון חכמים ר"ל, לשון שרֹב המשתמשים בה בצרכי החיים הם מהחכמים והמשכילים שבעם. הלשון של רב המון העם של הצבור היהודי בזמן שאנו עֹמדים בו היתה בכללה יותר קרובה לארמית, אך לא היתה אצל כלם בגון אחד, אלא פחות או יותר ארמית לפי מדרגת ההשכלה של כל אחד ואחד מהם ולפי חבורתו של כל או"א מהם ולפי עסקיו ומלאכתו של כל אחד ואחד. וכמו שאתה מֹצא למשל בגרמניה שאפילו החכמים, המשכילים, אע"פ שבכלל לשונם הדבורית, בפרט בצבור, היא Hochdeutsch, אעפי"כ בבתיהם, בחדרי משכיתם, בתוך משפחתם, הם משתחררים מעֻלָּה של לשון החכמים שלהם, ומֹצאים קצת נחת רוח לדבר Plattdeutsch, לשון ההמונית, וזה פחות או יותר תדיר ופחות או יותר מגון ב Plattdeutsch, לפי מקום מולדתו של כל אחד ואחד ולפי נטיותיו הפרטיות, ולפי עניני ביתו, לפי מדרגת ההשכלה של אשתו, וכיוצא בזה. כן אתה מֹצא אצל חכמי-

1) [ואלה דברי H. Paul בספרו Prinzipien der Sprachgeschichte, סעיף 287 (במהדורה ד', עמ' 406)]:

In der Regel finden wir die Sprache einer einzelnen Landschaft, einer einzelnen Stadt als mustergültig angesehen. Da aber überall, wo schon eine wirkliche Gemeinsprache ausgebildet ist, auch innerhalb eines so engen Gebietes nicht unbeträchtliche Verschiedenheiten zwischen den verschiedenen Bevölkerungsklassen bestehen, so muss die Mustergültigkeit schon auf die Sprache der Gebildeten des betreffenden Gebietes eingeschränkt werden. Aber auch von dieser kann sich das Muster emanzipieren und das ist z. B. in Deutschland der Fall. Es ist ein reines Vorurteil, wenn bei uns eine bestimmte Gegend angegeben wird in der das „reinste Deutsch" gesprochen werden soll.

הצבור העברי של הדור ההוא, שאעפ״י שהלשון העברית היתה אצלם לא בלבד לשון המשא ומתן של הלכה אלא גם לשון הדבור שלהם באמת, אעפי״כ פעמים אתה מֹצֵא אותם סחים גם ארמית, הכל לפי מה שהוא בן יהודה או גלילי או בבלי, ולפי נטיותיו, ולפי מהותה של אשתו וקרוביו וכיוצא בזה.

וזהו מה שאנו ראים אצל זוג החכמים שאחרי שמעיה ואבטליון, הם תלמידיהם שמאי והלל.

שמאי היה בן יהודה. והמעט מה שנשמר לנו מדבריו, בין בהלכה ובין במאמרי חכמה ובין בשיחות חֻלין, הכל הוא בעברית, ושני הדבורים השיחותיים שנמסרו לנו בשמו, טיבם וסגנונם מעידים עליהם שבלשון שנמסרו לנו בה בלשון יצאו מפיו של שמאי.

הדבור האחד להלל, שעל שאלה ששאלהו הלל: מפני מה בוצרין בטהרה ואין מוסקין בטהרה, ענָה לו שמאי:

—אם תקניטני, גוזרני טומאה אף על המסיקה. (שבת יז.).

והדבור השני ליונתן בן עזיאל, שעל טענתו של יונתן קרא שמאי:

—הטיח עלי בן עוזיאל, הטיח עלי בן עוזיאל (ב״ב קל״ד.)

אלה שני הדבורים, שיצאו מפי שמאי בשעת רְתְחָה, והם מסכימים כל כך לטבע קפדנותו של שמאי, עדותם בתוכם בעצמם שהם דברים של אדם מדבר בלשון זו, שבעת הרתחה המלים הנאותות לפי מעמד הנפש מזדמנות על שפתי המדבר מיד.

הלל היה בבלי, ובבחרותו עלה לא״י ושמש את שמעיה ואבטליון ושב לבבל, ואח״כ עלה שנית לא״י. ואז ארע לו המארע הידוע עם בני בתירה ונמנה לנשיא בית דין במקומם. ומשעת מארע זה נמסרו לנו דברי שיחה של בני בתירה ושל הלל. וז״ל ספור המאֹרע:

ת״ר [1]: הלכה זו נתעלמה מבני בתירה. פעם חל ארבעה עשר להיות בשבת, שכחו (בני בתירה) ולא ידעו אם פסח דוחה את השבת אם לאו. אמרו:

—כלום יש אדם שיודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו?

אמרו להם:

—אדם אחד יש שעלה מבבל והלל הבבלי שמו ששימש שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון. איפשר שיש ממנו תוחלת [2]. שלחו וקראו לו. אמרו לו:

---

1) הנוסח שלקמן הוא [בעקר] של תלמוד בבלי (פסחים סו.). ועוד בשני מקורים תלמודיים בא ענין המארע הזה: בתוספתה פסח׳ ד, 1—2, ובתלמ׳ ירושי פסחים ו, א. והנה בתוספתה נשמטו [כמעט] כל הדברים הספוריים הצדדיים ולא בא אלא גוף המשא והמתן ההלכי. מזה אנו ראים כי גם התוספתה מקצרת לפעמים ומשמטת קצת הדברים הצדדיים. ובתלמוד [ירושלמי] בא כל הספור כמעט בעינו, אלא בקצת שִנויי נוסח, אך הנוסח בכללו שם משבש קצת, ולכן אפשר שהשנויים הם כמו״כ שבושי הספרים, ואולם בקצת מקומות אין ספק כי שם הגרסה האמתית, ומשתי הנסחאות יצאת לנו הנסחה האמתית.

2) בבבלי אין הדבור הזה (איפשר וכו׳) ובמקומו: ויודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו. ובירושלמי יש שני

—כלום אתה יודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו?

אמר להן:

—וכי פסח אחד יש לנו בשנה שדוחה את השבת? וכו׳.

אמרו לו:

—מנין לך?

אמר להן:

—נאמר מועדו בפסח, ונאמר מועדו בתמיד וכו׳.

אמרו לו:

—כבר אמרנו, אם יש תוחלת מבבלי? [1] וכו׳.

אע״פ שהיה יושב ודורש להן כל היום, לא קיבלו ממנו עד שאמר להן:

—יבוא עלי, כך שמעתי משמעיה ואבטליון [2].

מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהן, והיה דורש כל היום כולו בהלכות פסח. התחיל מקנטרן בדברים אמר להן:

—מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם? עצלות שהיתה בכם שלא שמשתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון.

אמרו לו:

—רבי, שכח ולא הביא סכין מע״ש. מהו?

אמר להן:

—הלכה זו שמעתי ושכחתי, אלא הנח להן לישראל, אם אין נביאים הן, בני נביאים הן, וכו׳ (בבלי פסחים סו.).

ועוד שיחה אחרת נמסרה לנו מהלל, וזו עם אחד מהשוק, והיא במעשה הידוע של מי שנסה להביאו לידי קפדה. וז״ל הספור [3]:

מעשה בשני בני אדם שהמרו זה את זה, אמרו: כל מי שילך ויקניט את הלל יטול ד׳ מאות זוז. אמר אחד מהם: אני אקניטנו. אותו היום ערב שבת היה, והלל חפף את ראשו. הלך ועבר על פתח ביתו. אמר:

—מי כאן [4] הלל? מי כאן הלל?

נתעטף ויצא לקראתו, אמר לו:

הדבורים. אבל, נסחה זו של הירושלמי בודאי אינה נכונה, כי אחרי שאמרו כי הוא יודע, למה אפשר שיש ממנו תוחלת? הלא בודאי יש ממנו תועלת. וישוב המפרשים דחוק. אבל גם נוסח הבבלי אינו נכון, כי מנין ידוע להעונים לבני בתירה כי הוא יודע הלכה זו. ולכן אין ספק כי הגרסה האמתית היא כמו שמֻנסח כאן, והדבור ויודע וכו׳ נוסף.

1) דבור זה חסר בבבלי, אבל הוא כ״כ טבעי, וכל כך נכון לפי רגשות בני יהודה להבבליים, שאין ספק בו שהוא אמתי ונשמט מהבבלי.

2) פה קצת שנויים בין ירושלמי ובבלי.

3) באדר״נ (פרק ט״ו) קצת שנויים, אך כל הנסחה שם מעידה על עצמה שהיא מעשה יד מאחרת.

4) באדר״נ „היכן״, אבל זה בודאי תקון סופר.

—בני מה אתה מבקש?

אמר לו:

—שאלה יש לי לשאול.

אמר לו:

—שאל, בני, שאל!

—מפני מה ראשיהן של בבליים סגלגלות?

אמר לו:

—בני, שאלה גדולה שאלת. מפני שאין להן חיות פקחות.

הלך והמתין שעה אחת, חזר ואמר:

—מי כאן הלל, מי כאן הלל?

נתעטף ויצא לקראתו, אמר לו:

—בני מה אתה מבקש?

אמר לו:

שאלה יש לי לשאול.

אמר לו:

—שאל, בני, שאל.

—מפני מה עיניהן של תרמודיין תרוטות?

אמר לו:

—בני, שאלה גדולה שאלת. מפני שדרין בין החולות.

הלך והמתין שעה אחת, חזר ואמר:

—מי כאן הלל, מי כאן הלל?

נתעטף ויצא לקראתו, אמר לו:

—בני מה אתה מבקש?

אמר לו:

—שאלה יש לי לשאול.

אמר לו:

—שאל, בני, שאל.

—מפני מה רגליהם של אפריקיים רחבות?

אמר לו:

—בני, שאלה גדולה שאלת. מפני שדרין בין בצעי המים.

אמר לו:

—שאלות הרבה יש לי לשאול, ומתיירא אני שמא תכעוס.

נתעטף וישב לפניו, אמר לו:

—כל שאלות שיש לך לשאול, שאל.

אמר לו:

—אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל?

אמר לו:

—הן.

אמר לו:

—אם אתה הוא, לא ירבו כמותך בישראל!

אמר לו:

—בני, מפני מה?

אמר לו:

—מפני שאבדתי על ידך ד׳ מאות זוז.

אמר לו:

—הוי זהיר ברוחך. כדי הוא הלל שתאבד על ידו ד׳ מאות זוז וד׳ מאות זוז והלל לא יקפיד (שבת ל:—לא.).

והנה בודאי, מי שרוצה להתעקש יוכל לטען ולומר כי אין אלו שיחות אמתיות, שכך יצאו מפי הסחים כאן, אלא שהם דברי המספר. אבל, זה אפשר רק אם נכחיש את כל גוף המעשה ונאמר שהוא כלו בדוי, ולזה אין לנו שום יסוד. אבל אם רק עצם המעשה היה, אי אפשר להניח שהשיחה היתה בלשון אחרת, והמספר תרגם אותה, כי כבר הוכח בראיות ברורות שלא היה זה דרכם בזמן ההוא, אלא היו מוסרים הדברים בלשון שנאמרו. ובאמת מאותו הלל נמסר לנו במס׳ אבות, בתוך מאמרים בלשון עברית מאמר אחד בארמית:

הלל אומר: הוי מתלמידיו של אהרן וכו׳. הוא היה אומר: נגד שמא אבד שמיה וכו׳. הוא היה אומר: אם אין אני לי מי לי וכו׳ (אבות א, יב—יד), ובאדר״נ (פרק י״ב) נאמר בפרוש שבלשון בבלי אמרם [1].

וכמו״כ המאמר הידוע שלו: דעלך סני לחברך לא תעביד (שבת לא.), נמסר בארמית ולא בתרגום עברי, אעפ״י שעצם ספור המעשה הוא בעברית, מפני שכך אמרו הלל להעכו״ם שבקש ממנו שילמדו כל התורה כלה על רגל אחת [2] [3].

---

(1) הובא לעיל עמ׳ 175.]

יש ספק בהלל שבאבות ב, ד: הלל אומר אל תפרוש מן הצבור וכו׳, שיש גורסים רבי הלל, והוא אחר. [וכתב ע״ז] רשב״ץ ב״מגן אבות״:

בסדורי תפלות כותבין ר׳ הלל והוא טעות והגירסא הנכונה היא, הלל אומר וכו׳, והוא הלל הנזכר למעלה, אלא שהפסיק בדבריו וכו׳. ויש הוכחה שזה הוא הלל הזקן, שהרי שנינו שהוא ראה גלגלת צפה על פני המים, ובפרק אחרון מסוכה נזכר זה על הלל הזקן ואין בדבר ספק כלל, כי לא נמצא בשום מקום תנא ששמו ר׳ הלל.

[וכן כתב] ר״י אברבנאל ב״נחלת אבות״: הלל זה הוא הלל הזקן שכבר קדם זכרו.

2) מאמרו של הלל, אם אני כאן וכו׳, זה היה בשמחת בית השאבה (סוכה נג.), וכן המאמר: למקום שלבי אוהב (תוספתה סוכה ד, 3).

[(3) מדברי עברית ומדברי ארמית:

בית שמאי דברו עברית:

בית שמאי הוא דאמרי: שטר העומד לגבות כגבוי דמי (גיט׳ לז.).

ואותו הדבר אנו ראים ברבן גמליאל הזקן בן בנו של הלל. ממנו נשמרו לנו שיחה בארמית ושני מכתבים כתובים ארמית, ונמסרו לנו בארמית אעפ״י שעצם ספור המעשה כתוב בעברית, מפני שבאמת הוא דבר הדברים וכתב המכתבים בארמית. ואלה דברי ספור המעשה:

חברו עליו (על הלל) תלמידי שמאי הזקן, אמרו לו: מה טיבה של בהמה זו?

אמר להם: נקבה היא ולזבחי שלמים הבאתיה (ביצה כ.).

נטפל לו (לר׳ יהושע) תלמיד אחד מתלמידי בית שמאי, אמר לו:

אומר לך טעמן של בית שמאי.

אמר לו: אמור.

אמר לו: כלי טמא חוצץ או אינו חוצץ וכו׳ (חגי׳ כב:).

אמרו להם בית שמאי:

אחת הבאה מן הקציר ואחת הבאה מן הזיתים ואחת הבאה ממדינת הים (עד׳ א, יב).

בין תלמיד שמאי ותלמיד הלל:

מה זו סמיכה? — מה זו שתיקה? (ירוש׳ ביצה ב, ד, ובבלי שם כ:, ותוספתה חגיגה ב, 12).

בית שמאי אומרין:

תבלין נידוכין במדוך של עץ, והמלח בפך ובעץ הפרור (משנה ביצה א, ז).

הוכוחים בין בית שמאי ובית הלל בעברית, עי׳ עדיות פרק ד׳ ופרק ה׳ ובפרט משנה יג, יד [בפרק א].

בית שמאי, או שהם היו מצריכים לכתב כתֻבה בעברית, או שהם תרגמו לעברית מה שכתוב בארמית, עכ״פ הם היו קנאים לעברית:

אמרו להם בית שמאי:

והלא מספר כתובתה נלמוד שהוא כותב לה, שאם תנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי (משנה עדיות א, יב).

שתי שיחות עבריות שאי אפשר לפקפק באמתות עבריותן נמסרו לנו מאחד מתלמידי שמאי הזקן, הוא בבא בן בוטא.

מעשה אחד היה בבית המקדש, וכך היה:

פעם אחת נכנס (בבא בן בוטא) לעזרה ומצא אותה שוממת. אמר: ישמו בתיהם של אלו שהשמו בית אלהינו.

מה עשה? שלח והביא ג׳ אלפים צאן מצאן קדר וביקרן ממומן והעמידן בהר הבית. אמר להן:

שמעוני אחיי בית ישראל, כל מי שהוא רוצה, יביא עולות יביא ויסמוך, יביא שלמים יביא ויסמוך (ירוש׳ ביצה ב, ד; בבבלי שם כ. יותר בקצור; ונוסח הירושלמי בלי ספק כאן יותר אמתי ומקורי; וכן בקצור תוספתה חגי׳ ב, 11).

המעשה השני היה בין בבא בן בוטא ואשה אחת. הספור הוא בארמית, והשיחה, דברי האשה ודברי בבא בן בוטא, בעברית:

ההוא בר בבל דסליק לארעא דישראל, נסיב איתתא. אמר לה: בשילי לי תרי טלפי, בשילה ליה תרי טלפי. רתח עלה. למחר א״ל: בשילי לי גריוא. בשילה ליה גריוא. א״ל: זילי, אייתי לי תרי בוציני. אזלת ואייתי ליה תרי שרגי. א״ל: זילי תברי יתהון על רישא דבבא. הוה יתיב בבא בן בוטא אבבא וקא דאין דינא. אזלת ותברת יתהון על רישיה. אמר לה: מה הדין דעבדת? אמרה ליה: כך ציוני בעלי. אמר: את עשית רצון בעליך, המקום יוציא ממך שני בנים כבבא בן בוטא (נדרים סו:).

זה חשוב מאד. [הוא פנה אליה בתחלה בארמית: מה הדין דעבדת?, מפני ש]חשב, כי היא אינה מדברת עברית, ופה חשוב[ים] הנשואים בין יהודית ובבלי.

[על דברי] בבא בן בוטא להורדוס המלך — להלן.

מעשה [1] ברבן גמליאל [2] שהיה יושב ע"ג מעלה בהר הבית, והיה יוחנן סופר הלז עומד לפניו ושלש איגרות חתוכות לפניו מונחות. אמר לו:

טול איגרתא חדא וכתוב: לאחנא בני גלילאה עילאה ולאחנא בני גלילאה תתאה, שלומכון יסגא. מהודעין אנחנא לכון דזמן ביעורא מטא לאפרושי מעשרא ממעטנא דזיתא. וטול איגרתא חדא וכתוב: לאחנא בני דרומא שלומכון יסגא. מהודעין אנחנא לכון דזמן ביעורא מטא וכו׳. וטול איגרתא חדא וכתוב: לאחנא בני גלוותא בבבל ולאחנא דבמדי ולשאר כל גלוותא דישראל, שלומכון יסגא לעלם. מהודעין אנחנא לכון וכו׳ (סנה׳ יא:).

שיחות עבריות [כמעט] לא נשארו לנו מרבן גמליאל זה [3], כמו שבכלל לא נשמרו דברים ממנו גם בעניני הלכה, זולת מעט התקנות שנאמרו בשמו, ולכן אין ללמד מזה כלום בנוגע ללשון הדבור שלו אם היתה עברית או ארמית. אך על שני דברים חשובים מאיר מעשה המכתבים האלה אור מספיק.

הדבר האחד הוא, שהמכתבים האלה מעידים כי בני הגליל כלו, העליון והתחתון, היו בזמן ההוא צבור ארמי כלו, לא בלבד שהם לא דברו עברית אלא גם לא שמעו

---

1) נוסח תלמוד בבלי, והמעשה הוא גם בתוספתה (סנה׳ ב, 6), בקצת שנויים ויותר קצר, ונראה כי העקר הוא בבריתה שבבבלי.

2) אמר רז"פ (דרכי המשנה, עמ׳ 58) כי הכונה לר"ג הזקן, כי בימי ר"ג דיבנה כבר נחרב הבית, ומה לו ע"ג מעלה בהר הבית, וכך גרץ ואחרים, וכך דורות הראשונים וכך ז׳ יעבץ. ומה שכותב בעל תולדות תנאים ואמוראים אין לו יסוד. ופרופ. דלמן חולק ואומר כי הכונה לר"ג השני ([וגם] רש"י, שהוא ר"ג דיבנה). יען החלוק של גליל עליון ותחתון נעשה רק אח"כ. אך אין זו טענה מספקת. וכן נראה ממקום אחר כי ר"ג הזקן היה דרכו לעמד ע"ג מעלה בהר הבית (שבת קטו.), שאמר אבא חלפתא לר"ג השני: זכור אני ברבן גמליאל אבי אביך שהיה עומד ע"ג מעלה בהר הבית.

[אמנם] רבן גמליאל הזקן התנגד לארמית, וכשהביאו לו תרגום ספר איוב בארמית, צוה לבנאי שישקעהו בבנין. אך נכדו רבן גמליאל בריבי, ישב וקרא בו, רק כשאבא חלפתא ספר לו מה שעשה זקנו, גם הוא צוה וגנזוהו (שבת קטו.).

3) שיחה עברית מרבן גמליאל הזקן עם עבדו: אמר ר׳ צדוק: מעשה ברבן גמליאל שאמר לטבי עבדו, צא וצלה לנו את הפסח על האסכלה (משנה פסח׳ ז, א).

וכמו"כ ניד׳ ו:, מעשה בשפחתו של ר"ג (ועי׳ דברי רשב"ם, בתוספות שם ד"ה בשפחתו): אמרה לו: רבי, והלא בדיקה היתה לי בין כל אחת ואחת.

וכן שם עוד פעם.

והשיחה בעברית בסנה׳ יא.:

מעשה בר"ג (בעמחות פ"ח בפרוש: הזקן) שאמר: השכימו לי שבעה לעליה, וכו׳. מי הוא שעלה שלא ברשות ירד וכו׳. שב, בני, שב. ראויות כל השנים כולן להתעבר על ידך, אלא אמרו חכמים וכו׳.

[ודברי] שמואל הקטן שם:

אני הוא שעליתי שלא ברשות, ולא לעבר השנה עליתי, אלא ללמוד הלכה למעשה הוצרכתי.

אך ברגע מותו דבר [שמואל הקטן] ארמית: שמעון וישמעאל לחרבא וכו׳, (שם וירוש׳ סוף סוטה). ומזה ראיה כי לשונו בילדותו היתה ארמית, ואולי היה בבלי.

רז"פ בדרכי המשנה [אומר], שזה המעשה היה [ב]ר"ג דיבנה וכך גם יעבץ וכו׳, אך בעל תולדות תנאים ואמוראים מוכיח כי זה היה בזמן ר"ג הזקן.

עברית, כי אלמלא זאת לא היה רבן גמליאל כותב להם ארמית. וגם בני הדרום היו כנראה בזמן ההוא כבר צבור ארמי ולכן צוה רבן גמליאל לכתב ארמית גם להם.

והדבר השני שמעשה המכתבים האלה מלמד אותנו, הוא מה שכבר הזכרתי פעמים אחדות למעלה, והוא שאפילו היותר עבריים בחכמי הדורות האלה לא היו כלל קנאים להלשון העברית ולא עשו כלום בכונה מפרשת לשמר עליה ולהרחיבה ולא לתת לצרתה הארמית להצר צעדיה. מה שכבר ראינו במקרים רבים לפני רבן גמליאל, ומה שנראה אחריו, הוא הוא מה שאנו ראים בו. אעפ״י שבדרך טבעי לשון הדבור שלהם עודנה עברית, אך אינם מקפידים לדבר דוקה עברית, ובכל הזדמנות הם מדברים ארמית אפילו במקום שאין שום הכרח לזה. כך גם רבן גמליאל זה. הוא כתב מכתבים לבני גליל ולבני דרום בארמית. והנה בודאי בני הגליל היו צבור ארמי, ואפילו לא הבינו כלם עברית. ואעפי״כ אי אפשר שלא היו בתוכם לפחות אנשים מספר יודעי עברית. הלא היו בודאי בכל עיר חכמים, מורי הוראה, דַיָנים, וכיוצא בזה, ואלמלא היה רבן גמליאל לפחות קצת קנאי להלשון העברית, הלא היה עליו לכתב עברית ולצוות לחכמי ודיני כל עיר לקרא לפני העם ולתרגם להם ללשון שהם שמעים, כמו שזה נהוג בכל עם שהדברים הרשמיים נכתבים בהלשון הכללית שלהם, אעפ״י שיש בארץ צבורים קטנים מדברים לשונות אחרות. ולא זה בלבד אלא שרבן גמליאל דבר ארמית ליוחנן סופר הלז. והנה, אפילו אם נניח שזה יוחנן הסופר היה סופר מְיֻחד ללשון ארמית, ולשון דבורו הרגיל היתה ארמית, עכ״פ אי אפשר שלא ידע גם עברית, הואיל והוא ישב בירושלם בבית דינו של רבן גמליאל, ואעפי״כ דבר אליו רבן גמליאל בארמית. הוא אשר אמרתי, כי גם חכמי הדורות ההם לא היו קנאים להלשון העברית. דִבֵּר דברו עברית עפ״י הרגל, מפני שזו היתה באמת לשונם. אך בכל מקרה והזדמנות לא היו מסרבים מדבר ארמית, אפילו אם לא היה שום הכרח לזה, אפילו אם היה אפשר להגיע להתכלית הרצויה גם בעברית [1].

בימים האלה חל מעשה ישוע מנצרת, וכבר הזכרתי כי חכמי אה״ע הרבו לחקר בשאלה מה היתה לשון דבורו של ישוע ומה לשון דבר עם כל מי שבא אתו במגע ומשא, לתלמידיו, להעם ולהחכמים. ורב החכמים [2] החליטו כי הוא דבר ארמית. אך אחדים מהם

[1)] בבית המדרש של רבן גמליאל:

אמרו לו, לרבן גמליאל: ומה נעשה להם לבית אביך שהיו מחמירין על עצמן ומקילין על ישראל? (משנה עדיות ג, י).

2) [דברי] גיגר:

Dass Jesus und die Apostel sich seiner (לשון ארמית) bedient haben, ist von jüdischen und christlichen Gelehrten längst einstimmig angenommen (A. Geiger, Lehr- u. Lesebuch z. Sprache d. Mischnah, Einl., § 2).

דעת [פרנץ] דליץ:

Nach dieser Zeit (זמן דניאל וקהלת) stirbt das Hebräische als Volkssprache mit reissender Schnelligkeit aus. Zu Christi Zeit sprach man nicht mehr Hebräisch (Franz Delitzsch-

[נוטים לדעה אחרת], ובפרט החכם רֶש (A Resch) מתאמץ בדעתו כי הוא דבר עברית, ועל טענות בעלי הארמית מהדבורים הארמיים שבספרי ברית החדשה שנתיחסו לו לישוע, ענה א׳ רֶש כי הם מְזיפים, וראיה לזה כי בנסחאות מְדיקות של מתיאוס ולוקס הדבורים האלה אינם כלל, ואצל מרקוס הם נמצאים רק במקום שהוא בעצמו מדבר, לא המקורים שלו 1).

והנה, לפי מה שעלה לנו מכל החקירה שלמעלה בדבר לשון הצבור היהודי בא״י בזמן ההוא, התשובה בדבר לשונו של ישוע תלויה בדבר מהותו של ישוע בעצמו, אם היה חכם או עם הארץ.

המסרה הנצרית אמרת, כי מרים אמו היתה מבית לחם. ובהיות כי רב הצבור ביהודה, בפרט החשובים שבהם דברו עברית, לכן, אם היא היתה ממשפחה חשובה, בודאי דברה עברית ובודאי דברה לבנה בילדותו הראשנה עברית, אך ישוע גדל בנצרת, ובעל אמו היה אדם פשוט, נגר, עם הארץ, וכבר ראינו כי בגליל הצבור היהודי דבר ארמית, וילדיהם בודאי דברו ארמית, וגם ישוע בודאי דבר ארמית, ובהיות וכל תלמידיו היו מתוך עם הארץ ובודאי לא ידעו עברית כלל, ודאי כל דברי ישוע אתם היו בארמית, אך אם כשבא לירושלם נהיה תלמיד חכם, בודאי התחיל גם לדבר בלשון חכמים.

הזעזועים הגדולים שנזדעזעה האֻמָה היהודית בימים האלה שהביאו את כליון בית החשמונאים וגזלת המלכות על ידי האדומי הורדוס, לא פעלו כנראה שום פְעֻלָה על הלשון, לא לטובה ולא לרעה. אדות הורדוס בעצמו וחצר המלכות שלו אין אנו ידעים כלום בענין הלשון, כי לא נשאר לנו כמעט שום רמז שנוכל ללמד ממנו מה לשון דבר הורדוס ומה לשון דברו בני בית המלכות. הורדוס היה אדומי, וכבר ראינו כי הלשון האדומית היתה ממש הלשון העברית, רק בקצת שנויים קלים, ורגלים לדבר כי הורדוס התמיד לדבר לשון זו, ובפרט שידענו עד כמה התאמץ הורדוס להכשיר את בית המלכות שלו בעיני העם שיחשבוהו ליהודי ולא נכרי. רק שיחה אחת של הורדוס הובאה במקורות התלמודיים, שיחה בינו ובין אחד החכמים, הוא בבא בן בוטא בבית האסורים (בבא בתרא ד.), ושיחה זו כלה ארמית. אך כל ספור המעשה הזה הוא כ״כ אגדי בטיבו, שרגלים לדבר שהוא פחות או יותר בדוי. ואפילו אם נאמר כי עצם מעשה השיחה בינו

Über die Palestinische Volkssprache, welche Jesu und seine Jünger geredet haben, Saat auf Hoffnung 1874, S. 195—220).

[וכן דעת עוד חכמים] ובפרט פרופ׳ דלמן בזמננו. דברי דלמן עי׳ למעלה.

1) Die positive Instanz ergab sich mir aus der Thatsache, dass in den Reden Jesu bei Matthäus u. Lucas, welche den Grundstock der vorcanonischen Quellen bilden, nach der Recension des Cod. D. und seiner Trabanten, alle aramäischen Sätze gänzlich fehlen, und dass dieselben bei Marcus nur in denen er selbst und nicht seine Quellen redet (A. Resch, דברי ישוע, Theologische Studien, 70 Geburtstag B. Weiss).

ובין בבא בן בוטא הוא אמתי, ובאמת סח אתו הורדוס ארמית, אין מזה ראיה כי הורדוס סח ארמית. אדרבה, בהיות שהורדוס התחפש ורצה שיחשבהו בבא בן בוטא העִוֵר שהוא אינו הורדוס אלא איש אחר, דבר טבעי הוא שהורדוס דבר אתו בלשון שלא היה דרכו של הורדוס לדבר, כדי שלא יכירו בן בוטא עפ"י קולו שהיה בודאי ידוע לבבא בן בוטא, ששמע אותו מדבר עברית הרבה פעמים, ואִלו בלשון שלא שמע מעולם את הורדוס מדבר, יותר קשה להכיר את הקול.

אדות אגריפס המלך מְסֻפר מעשה, שאם אינו ראיה ברורה לדבר, עכ"פ הוא רמז, שאגריפס לפחות שמע עברית.

זהו המעשה הידוע שקרה לו בחג בעזרה בשעת קריאת פרשת המלך:

אגריפס המלך עמד וקבל וקרא עומד ושבחוהו חכמים, וכשהגיע ללא תוכל לתת עליך איש נכרי, זלגו עיניו דמעות. אמרו לו: אל תתירא אגריפס, אחינו אתה (משנה, סוטה ז, ח).

והנה לפי כל מה שנתברר לנו עד כה מדרכי המקורים התלמודיים של הזמן ההוא, להביא את הדברים בלשון שנאמרו, כמו דברי הלל, בעברית מה שנאמר בעברית ובארמית מה שנאמר בארמית, אין ספק. כי אלמלא קרא לו הקהל הקריאה הזאת בארמית, היתה המשנה מוסרת זה בארמית, ואם היא מסרה את קריאת הקהל בעברית, בודאי כך היה, שהקהל קרא לו בעברית. ודבר מובן הוא, כי אלמלא לא היה אגריפס מדבר עברית או לפחות שומע עברית, לא היו קראים לו בעברית דברי תנחומים וחבה שרצו להשקיט רוחו בהם, בלשון שלא שמע.

והנה קרבנו להימים הגדולים, הנוראים, שהאֻמה היהודית אִמצה שוב את כל כחה לעמד על נפשה ולהגן על חרותה המדינית מפני האויב הנכרי. מעשי גבורותיה של האֻמה הקטנה במלחמה אַימה זו עם פטיש כל הארצות הרומי הלא הם ידועים ומפרסמים בדברי הימים, ואפילו מי שאינם אוהבי ישראל ביותר, מכרחים להודות כי היהודים נלחמו בעד חרותם בגבורה שאין בדברי הימים משלה [1].

אבל, כמו שאמר המשורר:

כח ומרי נפש מה יועילוך... (יל"ג, בין שני אריות).

בימים האלה כשהאֻמה פרכסה בין צפרני הנשר הרומי שתקע בבשרה, פּנו ראשי האֻמה בכ"ז את דעתם לעשות מעשה חשוב שהיה בכחו לחזק את הלשון העברית ולהרחיב ידיעתה יותר גם בין המון העם, והאיש שהשתדל ביותר בדבר זה היה אחד הכהנים הגדולים הוא יהושע בן גמלא. המעשה שעשה זה הכהן הגדול היה תקון חשוב בענין בתי הספר לילדים, שהמקורים התלמודים מספרים לנו בלשון זה:

...דאמר רב יהודה אמר רב: ברם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן

---

[1] בשולי הגליון רשומה הערת המחבר]:
[עי' בספרו של] Fr. De Saulcy, Les derniers jours de Jérusalem.

גמלא שמו, שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל, שבתחלה מי שיש לו אב מלמדו תורה, מי שאין לו אב לא היה למד תורה וכו׳. התקינו שיהיו מושיבין מלמדים תינוקות בירושלים וכו׳, ועדיין מי שיש לו אב היה מעלה ומלמדו, מי שאין לו אב לא היה עולה ולמד. התקינו שיהו מושיבין בכל פלך ופלך ומכניסין אותן כבן ט״ז כבן י״ז. ומי שהיה רבו כועס עליו מבעיט בו ויצא, עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר ומכניסין אותן כבן ו׳ כבן ז׳. (בבא בתרא כא.).

אך המארעות האימים שהיו כבר תלויים מעל לראשה של האמה הנפלאה בימים האלה מנעו את הטוב שהיה התקון הזה יכול להביא להרחבת גבולות הלשון העברית בקרב המון העם. ואף על פי כן, בזמן שאנו עמדים בו עתה, אנו שמעים את קולה של הלשון העברית מתוך פיות המדברים בה בירושלם בכל פנה שאנו פנים.

אנו שמעים את קול דבורה מתוך בית המקדש. השיחות שנשמרו לנו משם, אינן מניחות שום מקום לפקפוק כל שהוא באמתותן:

איש הר הבית היה מחזר על כל משמר ומשמר, ואבוקות דולקות לפניו, וכל משמר ומשמר שאינו עומד אומר לו:

—איש הר הבית שלום עליך,

ניכר שהוא ישן, חובטו במקלו, ורשות היתה לו לשרוף את כסותו, והם אומרים:

—מה קול בעזרה?

—קול בן לוי לוקה ובגדיו נשרפין, שישן לו על משמרו (מדות א, ב).

היו בודקין והולכין עד שמגיעין למקום עושה חביתים. הגיעו אלו ואלו אמרו:

—שלום, הכל שלום, וכו׳.

—מי שזכה לתרום את המזבח הוא יתרום.

והם אומרים:

—הוי זהיר שלא תגע בכלי עד שתקדש ידיך ורגליך מן הכיור, והרי המחתה נתונה במקצוע בין הכבש למזבח (תמיד א, ג—ד).

אמר להן הממונה:

—בואו והפיסו, מי שוחט, מי זורק, מי מדשן מזבח הפנימי וכו׳.

אמר להן:

—צאו וראו אם הגיע זמן שחיטה.

אם הגיע, הרואה אומר:

ברקאי [1].

---

1) בגמ׳ יומא כח:, נחלקו בפרוש מלה זו:

רבי ישמעאל אומר: ברק ברקאי, ר׳ עקיבא אומר: עלה ברקאי, נחומא בן אפקשיון אומר, אף ברקאי בחברון, ע״כ.

מתיא בן שמואל (שהיה בעצמו ממונה) אומר:

—האיר פני כל המזרח עד שהוא בחברון?

והוא אומר:

—הן.

אמר להן:

—צאו והביאו טלה מלשכת הטלאים. והרי לשכת הטלאים נתונה במקצוע צפונית מערבית (תמיד ג, א—ג; יומא ג, א).

אמר להם הממונה:

—ברכה ברכה אחת, וכו'.

אמר להם:

—חדשים לקטורת בואו והפיסו, וכו'.

אמר להם:

—חדשים עם ישנים, בואו והפיסו, מי מעלה אברים מן הכבש למזבח (תמיד ה, א—ב).

ומלמדים אותו:

—הוי זהיר שמא תתחיל. מפניך שלא תכוה וכו'.

ואם היה כהן גדול, הממונה אומר לו:

—אישי כהן גדול הקטר (שם ו, ג).

כל הנכנסין להר הבית נכנסין דרך ימין ומקיפין ויוצאין דרך שמאל, חוץ ממי שארעו דבר שהוא מקיף לשמאל.

—מה לך מקיף לשמאל?

—שאני אבל.

—השוכן בבית הזה ינחמך!

—שאני מנודה.

—השוכן בבית הזה יתן בלבך (נ"א בלבם) ויקרבוך [1] (מדות ב, ב).

אם היו שניהן שוין, הממונה אומר להן:

—הצביעו (יומא ב, א).

ובענין שני השעירים:

אם של שם עלה בימינו, הסגן אומר לו:

---

1) שם נאמר: דברי ר"מ. א"ל ר' יוסי: עשיתם כאילו עברו עליו את הדין, אלא, השוכן בבית הזה יתן בלבך ותשמע לדברי חבריך ויקרבוך, ע"כ. והנה זה תמוה, איך שייך מחלקת בדבר שהיה? ר"מ, שהוא היה כהן, בודאי ידע, ואיך פליג עליו ר' יוסי? וכעין זה קצת תמוהה המחלקת בין ראב"י (שהוא סתם מסדר מדות) ורבי בענין: כמה פעמים היו מלבנין את המזבח (מדות ג, ד), הלא זה מעשה שהיה, וראב"י היה בעצמו כהן. וכך המחלקת (שם ד, ב) בין ראב"י ור' יהודה בענין [פתיחת שערים], אבל כבר העיר על כיוצא באלו רז"פ בספרו דרכי המשנה ערך ר' יהודה (דף 161), שזו סברה, כלומר כך היה ראוי להיות, וכך בערך ר' יוסי שם.

—אישי כהן גדול, הגבה ימינך.

ואם של שם עלה בשמאלו, ראש בית אב אומר לו:

—אישי כהן גדול, הגבה שמאלך (יומא ד, א) [1].

[ושיחת] הכהנים שהיו מדברים:

חד אמר להו:

—הגיעני כפול.

וחד אמר:

—הגיעני כזית.

וחד אמר:

—הגיעני כזנב הלטאה (פסחים ג:).

וכמו כן בין לויים:

מעשה בר' יהושע בר חנניא שהלך לסייע בהגפת דלתות אצל ר' יוחנן בן גודגדא, אמר לו:

—בני חזור לאחוריך שאתה מן המשוררים ולא מן המשוערים [2] (ערכין יא:).

וכן ברגע של התרגשות עזה, בשעת רצח בתוך המקדש, הדבורים שאנו שמעים הם עברים:

ת"ר: מעשה בשני כהנים שהיו שניהן שוין ורצין ועולין בכבש. קדם אחד מהן לתוך ד' אמות של חברו, נטל סכין ותקע בו בלבו. עמד ר' צדוק על מעלות [3] האולם ואמר:

—אחינו בני ישראל שמעו! [4] הרי הוא אומר כי ימצא חלל וכו'. [5] אנו על מי להביא עגלה ערופה על העיר או על העזרות?

געו כל העם בבכייה, בא אביו של תינוק ומצאו כשהוא מפרפר, אמר:

—הרי הוא כפרתכם [6], ועדיין בני מפרפר ולא נטמאה סכין (גמ' יומא כג.; תוספתה יומא א, 12).

דברים שיצאים מפי אב בשעה שהחלל של בנו הנרצח מוטל לפניו, הם בודאי בלשון הטבעית שלו שהוא רגיל לדבר בה בכל עת ובכל רגע.

---

1) שם בגמ' (לט.) יש בשם ר' אליעזר נסחה אחרת: ראש בית אב אומר לו לכ"ג: דבר מילך. והנה כבר אמרו שם, כי סתם המשנה הוא דברי ר' חנינא סגן הכהנים והוא ידע יותר, אך בכ"ז קשה לחשב כי ר"א בדה זאת, ואולי גם נסחת ר"א אמתית, כי פעמים היו [אומרים] כך ופעמים כך. ובפרט מענין דבר מילך, מדוע לא אמר ר"א דבר דבריך? בודאי שהיתה איזו מסורה בזה. וצ"ע.

2) בענין הצורה משוער ולא שוער לדמותו למשורר, זה סימן של לשון חיה, ושם גם: משורר ששיער ומשוער ששורר.

3) בתוספתה: על פתח האולם בהר הבית.

4) שם: שמעוני אחינו בית ישראל.

5) שם: בואו ונמדוד.

6) בתוספתה חסרות המלות האלה (צ"ע בשנויי הנסחאות).

גם מקצירת העמר, שהיא היתה נעשית ב ע ס ק ג ד ו ל בפני קהל של כל בני עיָרות הסמוכות, אנו שמעים קול הדבור החי בלשון העברית:

כיון שחשכה אומר להן:

—בא השמש?

אומרים:

—הין.

—בא השמש?

אומרים:

—הין.

—מגל זו?

אומרים:

—הין.

—מגל זו?

אומרים:

—הין.

—קופה זו?

אומרים:

—הין.

—קופה זו?

אומרים:

—הין.

בשבת אומר להם:

—שבת זו?

אומרים:

—הין.

—שבת זו?

אומרים:

—הין.

—אקצור?

והם אומרים לו:

—קצור.

—אקצור?

והם אומרים לו:

—קצור.

שלשה פעמים על כל דבר ודבר, והם אומרים לו:

—הין, הין, הין (מנחות י, ג).

[וכן:]

סמכו ידיהם עליו ואומרים לו:

— אישי כהן גדול טבול אחת, וכו׳.

אמר להן:

— עץ ארז זה, עץ ארז זה, אזוב זה, אזוב זה, שני תולעת זה, שני תולעת זה, וכו׳.

והן אומרין לו:

— הין הין, הין (משנה פרה ג, ח—י)[1].

והנה, כאן יכול מתעקש לטען כי זו מטבע קבועה שנקבעה ע״י חכמים. אך עוד קולות אחרים אנו שמעים מתוך הקהל בעצמו, שאי אפשר לפקפק בטבעיותם.

כך בענין השעיר לעזאזל אנו שמעים שהבבליים או האלכסנדריים[2] היו מתלשין בשערו ואומרין:

—טול וצא טול וצא (יומא ו, ד).

אנו ראים אפוא, שאפילו הבבליים והאלכסנדריים, שבינם לבין עצמם סחו עפי״ר ארמית, אעפי״כ בקהל לא העזו לדבר ארמית. ובאחת [השיחות], גם דבור ארמי נמסר שם בגמרה.

תנא: מה שהי צפירא דין וחובי דרא סגיאין (שם סו:).

—וזה כנראה הדבור שהיו אלה הבבליים מלחשין איש באזני חברו בלשונם הבבלית גם מהַלּוּלָה המונית אנו שמעים קול הדבור העברי מבחורים ובתולות בצאתם במחול.

אמר רבן שמעון בן גמליאל[3]: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו וכו׳. ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים. מיוהסות שבהן היו[4] אומרות:

—בחוּר שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך. אל תתן עיניך בנוי תן עיניך במשפחה (משנה תענ׳ ד, ח).

גם משוק התגרים, החנונים בירושלם, אנו שמעים הדבור החי העברי:

אמר ר׳ אלעזר בר׳ צדוק: כך היו אומרים תגרי חרך בירושלים: באו

---

1) אמנם, השופרות שהיו במקדש לשים בתוכם כספי השקלים, היה כתוב עליהם בארמית: תקלין חדתין ותקלין עתיקין (שקל׳ ו, ה).

אבל כבר אמרו חכמים, שהוא בשביל היהודים הנכרים מארצות הגולה, שהיו באים לירושלם, ונרשמו הכלים בלשון מובנה להם.

אך מדוע על שאר השופרות בעברית?

2) שם נאמר מפני הבבליים, ואמר ע״ז ר׳ יהודה בגמ׳ שם (סו:) לא בבליים היו אלא אלכסנדריים היו. ורבב״ח הוסיף: ומתוך ששונאים את הבבליים היו קורין אותן על שמן [ועי׳ למעלה עמ׳ 185].

3) [והשוה עוד] דבור של ר׳ שמעון בן גמליאל: המעון הזה, לא אלין הלילה עד שיהיו בדינרין (משנה כרית׳ א, ז)

4) כך הגרסה בעין יעקב וכך שם בגמרה סוף המסכת, וזה נראה נכון יותר.

וטלו לכם תבלין למצוה (פסחים קטז.).

ומי יוכל לפקפק באמתות עדותו של עד כשר זה שבודאי שמע את הדברים האלה באזניו מפי החנונים בירושלם כשהיה הוא בעצמו ילד לפני החרבן.

אחד מהגדולים והחשובים ב ח כ מ י ם בימים האלה היה רבן יוחנן בן זכאי, שהוא היה גם אחד מראשי העם שהיתה להם פעֻלה גדולה על מהלך עניני המדינה של האֻמה בשעה איֻמה זו, וממנו נשארו לנו שיחות ב ע ב ר י ת, לא בלבד עם תלמידיו הגדולים בבית המדרש אלא גם עם אנשים מחוץ לבית המדרש. קצת אלה השיחות היו עם הצדוקים והביתוסים, והן חשובות לנו גם מבחינה זו, שאנו שמעים בהן את הצדוקים מ ד ב ר י ם, ואנו ראים, כי אם ב א מ ו נ ו ת היה פרוד דעות ביניהם ובין הפרושים, על כל פנים אין לנו שום ראיה כי הם היו פחות ע ב ר י ם מהפרושים [1].

שיחה אחת היא כ"כ ט ב ע י ת, מ ק ו ר י ת, שבאמת רק מי שאין לו שום חוש לשוני יכול לפקפק אם באמת כך יצאו הדברים מפי המסיחים או הם ת ר ג ו ם מארמית. המעשה קרה בבית המקדש, וכך מסֻפר לנו:

ומעשה בצדוקי אחד שהעריב שמשו ובא לשרוף את הפרה וידע בו רבן יוחנן בן זכאי ובא וסמך שתי ידיו עליו ואמר לו:

—אישי כהן גדול, מה נאה אתה להיות כהן גדול, רד טבול.

[יום [2]] אחד ירד וטבל ועלה. אחרי שעלה, צרם לו באזנו, אמר לו:

—בן זכאי, לכשאפנה לך.

אמר לו:

—כשתפנה.

לא שהה שלשה ימים עד שנתנוהו בקבר. בא אביו לפני רבן יוחנן בן זכאי, אמר לו:

—נפנה בני (תוספתה פרה ג, 8).

היוכל אדם שיש לו חוש לשוני, להעלות על דעתו כי אלה דברים מתֻרגמים, ולא מקוריים?

וכשם שאין ספק באמתות עבריותה של שיחה זו, כך אין ספק באמתות עבריותן של השיחות האחרות, בין רבן יוחנן בן זכאי והצדוקים.

כך פעם אחת נתוַכח עם ביתוסי אחד, וז"ל ספור המעשה:

שהיו בייתוסין אומרים, עצרת אחר השבת. ניטפל להם רבן יוחנן בן זכאי ואמר להם:

—שוטים, מנין לכם?

---

1) עי' למעלה עמ' 131 דעת ד"ר ביכלר בענין הצדוקים בבית המקדש.

[2) מלה זו אינה בכ"י ארפורט.]

ולא היה אדם אחד שהיה משיבו חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט כנגדו ואמר:

—משה רבינו אוהב ישראל היה ויודע שעצרת יום אחד הוא, עמד ותקנה אחר שבת כדי שיהו ישראל מתענגין שני ימים.

קרא עליו (ר' יוחנן בן זכאי) מקרא זה:

—אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר, ואם משה רבינו אוהב ישראל היה, למה איחרן במדבר ארבעים שנה?

אמר לו (הביתוסי):

—רבי בכך אתה פוטרני?

אמר לו (ר"י בן זכאי):

—שוטה, ולא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה בטלה שלכם? כתוב אחד אומר, תספרו חמשים יום וכו' (מנח' סה.) [1].

וכך אנו שמעים ממנו קריאה בעברית בדברים יצאים מן הלב ברגע של התרגשות:

ת"ר: ארבעים שנה קודם חורבן הבית לא היה גורל עולה בימין ולא היה לשון של זהורית מלבין ולא היה נר מערבי דולק, והיו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן, עד שגער בהן רבן יוחנן בן זכאי [2]. אמר לו:

— היכל, היכל, מפני מה אתה מבעית עצמך? יודע אני בך שסופך עתיד ליחרב, וכבר נתנבא עליך זכריה בן עדוא: פתח לבנון דלתיך וכו' (יומא לט:).

ועוד שיחה עברית מר' יוחנן נמסרה לנו, והיא מענינת ביחוד, מפני שהיא שיחה עם אשה אחת מבנות יקירי ירושלם:

מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלים, והיו תלמידיו מהלכין אחריו. ראה ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים. כיון שראתה אותו, נתעטפה בשערה ועמדה לפניו. אמרה לו:

— רבי, פרנסני.

אמר לה:

— בתי, מי את?

אמרה לו:

— בת נקדימון בן גוריון אני.

אמר לה:

— בתי, ממון של בית אביך היכן הלך?

---

1) שיחה דומה לזו בהלכות ירשה (ב"ב קטו:). שאר הוכוחים בין הצדוקים [והביתוסים ובין] הפרושים בעברית: ידים ד, ו — ז; ירוש' חגי' ג, ח; בבלי שבת קח.

2) [השוה גם:] אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שהיה יושב בצלו של היכל ודורש כל היום כולו (פסחים כו).

אמרה לו:

— רבי, לא כדין מתלי מתלא בירושלים: מלח ממון חסר[1]?

— ושל בית חמיך היכן הוא?

אמרה לו:

— בא זה ואיבד את זה.

אמרה לו:

— רבי, זכור אתה כשחתמת על כתובתי?

אמר להן לתלמידיו:

— זכור אני כשחתמתי על כתובתה של זו והייתי קורא בה אלף אלפים דינרי זהב מבית אביה חוץ משל חמיה.

בכה רבן יוחנן בן זכאי וכו׳ (כתוב׳ סו:).

זו שיחה מתוך עצם החיים, כמו שאמרים עתה. תלמידיו של ר״י ב״ז היו מהלכין אחריו ושמעו שיחה זו בין רבם ובין בתו של אחד משלשת העשירים היותר גדולים שהיו בירושלם, שהגיעה עד מדרגה אימה זו, וספרו אחר כך בודאי מלה במלה. ומה שמעיד עוד ע״ז, הן המלים בארמית שבתוך דברי בתו של נקדימון. אנו ראים מזה, כי מה שנאמר בארמית נמסר בארמית. ומפני מה השתמשה בת נקדימון במלים הארמיות בתוך דבורה בעברית[2]? אין ספק בדבר, כי גם אצלה, כמו אצל כל יושבי ירושלם, היתה גם לשון ארמית שגורה בפיה, ובפרט שבבית אביה היו בודאי באים גם נכרים נכבדים והיו מדברים שם ארמית, ואין לעמד על הסבות הנפשיות הגורמות למי שמדבר שתי לשונות שפתאם באמצע דבורו בלשון אחת מערב דבור מהלשון השניה השגורה בפיו. וכאן יש גם סבה נכונה, יען הדבור מתלין מתלא היה רגיל כנראה בירושלם[3], בודאי מפני שהוא היה דבור רגיל וקבוע בלשון הארמית.

עוד קול דבור חי בעברית מתוך העם מזמן הזה אנו שמעים מפי זקן אחד, שאחד מגדולי החכמים של דור הבא מעיד עליו:

אמר רבי יהושע בן קרחה: סח לי זקן אחד:

— פעם אחת הלכתי לשילה והרחתי ריח קטורת מבין כותליה (יומא לט:).

אבל, אמת נכון הדבר, כי נשמרו לנו מהזמן הזה בעצמו רמזים כי גם בירושלם בעצמה היו מדברים ארמית. כמו ששמענו מפי בתו של נקדימון משל עברי מירושלם, כך אנו שמעים מפי עד אחר, כמו כן כשר וכמו״כ מסיח לפי תמו, משל בארמית מירושלם.

---

1) ואמרי לה: חסד.

2) והמשל בעצמו הוא בעברית.

3) מתלא מתלין במערבא (פסח׳ קיד.); בדברי ר׳ חייא: מן מה דמתלין מתלא, פיסחא כזיתא והלילה מתבר אגרייא (ירוש׳ פסח׳ ז, יא).

המשל הארמי מירושלם אנו שמעים מפי אחד מגדולי חכמי הדור[ות] הבא[ים], הוא ר׳ חייא הגדול.

רב שאל לר׳ חייה רבה: גגות ירושלם מה הן? א״ל: מן מה דמתלין מתלא, פיסחא כזיתא והלילה מתבר אגרייא, הדא אמרה: גגות ירושלם קודש (ירוש׳ פסחים ז, יא) 1).

זה משל מירושלם מזמן שבית המקדש היה קים, והוא בארמית. אבל המסר לנו את המשל הזה הוא ר׳ חייא, שהוא היה בבלי, ובודאי שמע אותו בילדותו מהבבליים הזקנים שהיו אולי בעצמם בירושלם בימי חג הפסח כשבית המקדש היה קים, ושמעו שם את המשל, ואפשר שהם שמעוהו בעברית ואמרוהו בבבל בארמית, ואפילו אם נאמר כי שמע שמעוהו גם בירושלם בארמית, בודאי זה היה מחבורות הבבליים שהיו בירושלם, שבודאי אתם נמנו הבבליים שהיו עולים לפסח לירושלם, והבבליים בירושלם דברו בבלית, כמו שכבר הזכרתי זאת כמה פעמים.

ועוד שתי שיחות ארמיות מירושלם מאותו הזמן צריכות בדיקה ביחס להשאלה בדבר לשון הדבור של הצבור היהודי בימים ההם. האחת היא שיחה בין בתו של השני משלשת עשירי ירושלם, הוא כלבא שבוע, עם רועה הבהמות שלו, מי שהיה אחר כך התנא הגדול רבי עקיבא, שהיא חשקה בו בסתר ותשאלהו אם ירצה ללכת ללמד תורה, אם היא תנשא לו, וזו שיחת האהבה נמסרה לנו בארמית 2). והנה כל הספור הזה הוא קצת אגדי, אבל גם אם יש בו יסוד של אמת, — בהיות שמעשה זה על פי טבע הדבר נעשה בצנעה ובסתר, — בודאי איש לא שמע את עצם הדברים בצאתם מפי האוהבים, ולכן אין בספור זה שום עדות לטיבם של גוף הדברים, באיזו לשון נאמרו, כ״א שהמספר, שהוא מספר בארמית, ספר את עצם המעשה כמו שהיה ידוע אז, ומסר גם השיחה שלהם בלשון שהוא ספר. וגם לו היתה לנו עדות אמתית שבארמית סחו ביניהם, לא היתה במעשה זה עדות שבני הצבור היהודי לא דברו עברית. כי הלא האומנות של רועה של עקיבא זה (ובזה אין ספק, יבמ׳ פו:) מעידה עליו שהיה עם הארץ גמור 3), וכמו שהעיד הוא על עצמו אחר כך, שכשהיה עם הארץ היה שונא את החכמים שנאה כבושה 4). ועד כמה גדולה היתה עם-הארצות שלו, הלא נראה ממה שמספר עליו כי אפילו

---

1) בבבלי (פה:) נאמר סתם: רב משום רבי חייא, כזיתא פסחא והלילא פקע איגרא; — אך ברור כי העקר כאן כמו בירושלמי, ובבלי קצר וצמצם עצם הדבר.

2) ר״ע רעיא דבן כלבא שבוע הוה. חזיתיה ברתיה דהוה צניע ומעלי. אמרה ליה: אי מקדשנא לך, אזלת לבי רב? אמר לה: אין. איקדשא ליה בצנעא ושדרתיה (כתוב׳ סב:; נדרים נ. עצם הספור יותר בקצור ובקצת שנויים והשיחה חסרה.

3) אומנות הרועה היתה נחשבת בזמן ההוא לאחת היותר בזויות.

4) אמר ר׳ עקיבא: כשהייתי עם הארץ, אמרתי, מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור (פסחים מט:).

לקרא אותיות אלף בית לא ידע, והוא ובנו יחד התחילו ללמד קריאת אלף בית [1]. ובין עמי הארץ בודאי כבר היו בזמן הזה רבים שדברו ארמית, ובפרט מבני בבל ובני הגליל, שהיו דרים בירושלם כמו שכבר נזכר זה פעמים אחדות, ומקור מחצבתו של ר"ע לא ידוע [2] ואפשר שהוא היה ממשפחה גלילית, ודבר טבעי הוא שלשון דבורו בילדותו היתה באמת ארמית, ולא תמוה הוא אם בתו של כלבא שבוע, שאין ספק בדבר שלשונה היא היתה עברית, דברה ארמית לחשוקה הרועה של אביה, שהיה יפה תאר אך גלילי עם הארץ. ולכן לא תמוה כמו"כ שפעמים נמלט מפיו דבור בארמית כמו שנראה אח"כ.

והשיחה הארמית השניה מזמן ההוא שדרשת באור ביחס לשאלת הדבור של הצבור היהודי בימים ההם, היא שיחתו של ר' יוחנן בן זכאי עם בן אחותו אבא סקרא, שהיה ראש בריוני ירושלם בשעת המלחמה בהרומאים. שיחה זו נמסרה לנו בארמית [3], ואם גם כאן נמסרו לנו הדברים בלשון שנאמרו, הנה בהיות שכבר שמענו את רבן יוחנן בן זכאי סח שיחותיו בעברית גם עם אנשים מהשוק, צריך להניח כי מה שסחו הוא ואבא סקרא בארמית היה מפני שאבא סקרא ל א דבר עברית, ובהיות שזה אבא סקרא היה בן אחותו של רבן יוחנן בן זכאי, ר"ל ממשפחה חשובה בירושלם והוא היה ראש בריוני ירושלם ר"ל אדם חשוב וגדול בעצמו, הרי זו ראיה נצחת כי בזמן הזה גם בני משפחות חשובות ואנשים נשואי פנים בעצמם לא דברו עברית, ולשון דבורם הרגיל היה רק ארמית.

אבל, אעפ"י שבעצם מעשה השיחה אין סבה לפקפק, מכל מקום רגלים לדבר שאין לנו בשיחה מסורה זו עצם הדברים ממש כמו שיצאו מפי שני המדברים. כי הלא אין ספק שזו היתה שיחה חשאית, בסתר, כמו שנאמר בפרוש בהספור כי ר' יוחנן בן זכאי שלח לו לבן אחותו שיבוא אליו בצנעה, ודבר ידוע הוא עד כמה היתה גדולה החשדנות בקרב הפריצים בימים הנוראים ההם ועד כמה ארבו לכל מי שנמתח עליו איזה צל של חשד ונפרעו ממנו מיד במדת דין קשה מאד. יש אפוא לחשב כי שיחת שני אלה האנשים בשעה של סכנה כ"כ גדולה לא היתה אלא ב י ח י ד ו ת גמורה ושום אזן זולתם לא שמעה דבריהם. ואחר כך בודאי לא אבא סקרא גִּלָּה המעשה המְסֻכן הזה, אלא רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו, והוא עם תלמידיו הלא בודאי לא סח אלא עברית, ואלו נמסרו הדברים כמו שיצאו מפי רבן יוחנן בן זכאי כשהשתעה עם תלמידיו, היו לפחות דברי ס פ ו ר

---

1) אדר"נ פרק ו': הלך הוא ובנו וישבו אצל מלמדי תינוקות. א"ל: רבי למדני תורה. אחז ר"ע בראש הלוח ובנו בראש הלוח, כתבו לו א"ב ולמדה, ע"כ. והנה כאן נמסר דבור בשמו בעברית: רבי למדני תורה. אך אדר"נ הוא מקור מזמן מאחר, שכבר לא דקדקו להביא הדברים ב ל ש ו ן אומרם כ"א כטוב וכישר בעיני המספר.

2) באדר"נ שם שהוא נולד ב ל ו ד? [(נוסחא ב' הוצ' ש. ז. שכטר, ווינא תרמ"ז, דף טו)].

3) גיט' נו., וז"ל: אבא סקרא ריש בריוני דירושלים בר אחתיה דרבן יוחנן בן זכאי הוה. שלח ליה: תא בצינעא לגבאי. אתא אמר ליה: עד מתי עבדיתו הכי וקטליתו ליה לעלמא בכפנא? א"ל: מאי איעביד, דאי אמינא להו מידי, קטלו לי. אמר ליה: חזי לי תקנתא לדידי דאיפוק, אפשר דהוי הצלה פורתא. א"ל: נקוט נפשך בקצירי, וליתי כולי עלמא ולישיילו בך, ואייתי מידי סריא ואגני גבך, ולימרו דנח נפשיך. ולעיילו בך תלמידך, ולא ליעול בך איניש אחרינא דלא לרגשן בך דקליל את, דאינהו ידעי דחייא קליל ממיתא. עבד הכי וכו', כי מטו לפתחא בעו למדקריה וכו'.

המעשה צריכים להיות בעברית: שלחתי לו, בא, אמרתי לו, עשיתי כך, כשהגענו להפתח רצו לדקרני וכו׳. ועל כרחנו אנו צריכים להניח, כי כל עצם ספור המעשה אינם ממש דברי רבן יוחנן בן זכאי, אלא תרגום דבריו, מפני שהמספר היה מדבר ארמית. אין אפוא לתמה אם מסר גם השיחה בארמית אפילו אם היא היתה בעברית, ורבן יוחנן בן זכאי שנה אותה אחרי כן כמו כן בעברית.

ואולם שני דברים מהימים ההם סתרים לכאורה באמת את ההנחה כי גם המון העם עוד היה מדבר עברית בזמן ההוא.

האחד הוא ענין מגלת תענית[1].

ידוע, כי מגלה זו, שהיא רשימה של הימים שאסורים בתענית ומספד, מרכבת משני חלקים: גוף המגלה, עצם רשימת הימים שלא להתענות ולהספיד בהם, הוא בארמית, והבאור וספור פרטי המארעות שארעו בימים האלה, הוא בעברית.

והנה נשמרה לנו בתלמוד בעצמו עדות ברורה ונאמנה, שאין שום מקום לפקפק באמתותה, שרשימה זו, לפחות גוף הרשימה, נסדרה בזמן שאנו עמדים בו כעת, ומיד עומדת לפנינו שאלה, למה נסדרה רשימה זו בארמית ולא בעברית. ורשות לטוען לטען, כמו שבאמת כבר אמרו זאת קצת החכמים שנשאו ונתנו בענין מגלה זו, וכמו שכבר טענו רב החקרים בשאלת לשון הדבור של הצבור היהודי בא״י בזמן ההוא, כי היא נסדרה בארמית מפני שהיא נועדה להמון העם[2], למען יבינו הם הדברים הכתובים בה. ושְׁמַע מזה כי המון העם בזמן ההוא לא בלבד שלא היה מדבר עברית אלא גם לא היה מבין דבר אָמור בעברית.

אבל, אפילו אם נודה כי הסבה שהניעה את מיסדי מגלה זו לסדרה בארמית היתה מפני שנועדה להמון העם, אין בזה שום סתירה למה שעלה לנו מכל החקירות הקודמות,

---

1) הראשון שהעריך כראוי את חשיבותה של מגלה זו לדברי הימים שלנו וחקר בה ובאר אותה יפה היה ג רֶ ץ. בעקבותיו הלכו יוסף דרנבורג בספרו Essai sur l'histoire et la géographie de la Palestine, ושאר החכמים, רק שבנקודות אחדות נחלקו עליו קצתם, בפרט בדבר שתי הנסחאות: „חנניה בן חזקיה" ו„אלעזר בן חנניה בן חזקיה", ובדבר התוספות בעברית. והנה להשאלה שאנו עסוקים בה אין הבדל, אם חנניה או אלעזר בן חנניה כתב את המגלה, או אם התוספות נסדרו פחות או יותר מאחר.

2) Zunz: ... so dass ... Selbst populäre Bücher (z. B. Megillath Taanith)... in dieser Sprache (ארמית) abgefasst wurden. (Gott. Vorträge, S. 7).

Ewald: Er (der Kalender Megil. Taan.) ist ursprünglich äusserst kurz etc. und dazu in der aramäischen Volkssprache verfasst, weil er für jeden verständlich sein sollte (Gesch. d. Volkes Israel IV 448).

גם גרץ וגם י. דרנבורג עברו בשתיקה על נְקדה זו, כאלו היה זה דבר מובן מאליו שאין צרך בשום באור. M. Schwab בהמחברת שלו על מגלת תענית (ב Actes du onzième Congrès intern. des Orientalistes, 1897) אמר כמו״כ בדרך אגב שנכתבה בארמית בלשון ההמונית של היהודים אז. אך א״ה וַיס בדרו״ד אמר בהחלטה: המגלה הזאת כתובה בלשון ארמי ומחברה עשה זאת בכַונה מפני שהיתה יעודה להמון העם, אשר לשון הארמי היה לשונם הרגיל (חלק ב׳, פרק כה), וממילה מובן, כי ד״ר דלמן מסתַיע בזה בדעתו שהיהודים דברו בזמן ההוא ארמית.

שלשון הדבור של הצבור היהודי ביהודה היה בזמן ההוא עברית. כי הלא בזה הכל מודים. וכמו שמעידה על זה אגרתו של רבן גמליאל לאנשי גליל בארמית, כי הצבור היהודי בגליל כבר היה צבור ארמי בלשונו, ולא עוד אלא שגם ביהודה, ואפילו בירושלם בעצמה, היו גם צבורים ארמיים, כל אותם הבבליים ושאר בני הגלות שהיו באים בימים ההם לירושלם להשתקע בה או לשבת בה ישיבה ארעית. ואם באמת מגלה זו נועדה בעקרה להמון העם, ובפרט אם, כמו שאומרים החוקרים החדשים, הכונה בה היתה להלהיב את הלבבות של המון העם למלחמה בהרומאים, הנה, בפרט לפי מה שכבר ראינו באותות ומופתים כי חכמי ישראל של כל אותו הזמן, אפילו העברים שבהם, על כל פנים היה לא היו קנאים ביותר להלשון העברית, דבר טבעי הוא שמיסדי המגלה סדרוה בלשון שכל חלקי הצבור היהודי בין בארץ ובין בתפוצות ישראל בגולה מבינים אותה. ובפרט בני הגליל, שרבם אמנם היו קנאים לחרות האמה, אך היו עמי הארץ גמורים. ובהתלהבותם הם היה תלוי גורל המלחמה ואחריתה, מפני שהם הלא היו הראשנים שנפגשו עם צבאות האויב שבא מצפון.

אך האמת היא שלבי מהסס בעצם ההנחה שכל עקרה של מגלה זו לא נועד אלא להמון העם ובשביל זה נסדרה בארמית. כי אפילו אם נועדה להמון העם, קשה לחשב כי עם-הארצותו של הצבור היהודי, אפילו בגליל, היתה גדולה כ״כ, שלא היה מבין בעברית לא בלבד מו״מ של הלכה או דברי ספרות אלא אפילו שורות אחדות של לוח, של רשימה פשוטה כמו מגלת תענית. כל מגלה זו היא רשימה של חמשה ושלשים מארע. צא מהם אחדים מזמן מאחר כמו יום טריינוס וכדו׳, וימי פורים וחנכה, שהיו מפרסמים, נשאר רק כשלשים, ואלה השלשים רֻבם רשומים בדברים כל כך פשוטים וכל כך דומים ללשון עברית, שאי אפשר כלל לחשב שאפילו עם הארץ שבעמי הארץ לא יבין אותם אם ישמעם בעברית, במלים כ״כ דומות למלים ארמיות, כמו המספרים, וכמו המלים להתענות ולהספיד, שהן ממש כמו להתענאה ולמספד וכיוצא בהן. ואיך אפשר שיעלה על דעתם של חכמי הדור ההוא שבשביל מלים אחדות שאולי אינן מובנות לעמי הארץ אחדים, יצאו הם מגדרם לאמר בארמית מה שאפשר לאמר בעברית כמו שהיה מנהגם בזמן ההוא בכל מה שיצא מפיהם בדברים של צבור? ולמה נועדה מגלה זו להמון העם?

הסבה הלאֻמית הקנאית לסדור מגלה זו, שיחסו החדשים למיסדיה, קצת פֹרחת באויר, ולפחות אין אנו שמעים אותה מפי מסדריה בעצמם. כי במצח המגלה נאמר: אילין יומיא דלא להתענאה בהון ומקצתהון דלא למספד בהון, ע״כ, והדברים האלה מכריזים ואומרים כי הכונה ברשימה זו היא הלכית. ובאמת אלמלא היתה בה כונה לאמית קנאית, כי אז הלא העקר חסר מהספר במצח זה והיה צריך לפחות לאמר: אילין יומיא דעביד אלהא דישראל פורקן לעמיה, וכיוצא בזה. ולהנחה זו כי הכַונה ברשימה זו היתה הלכית ולא לאמית קנאית, יש גם סמך מהמסורה של בעל הלכות גדולות, שמסר שגם זקני בית הלל השתתפו בסדור המגלה והלא הכל מודים כי תלמידי הלל, שבראשם עמד רבן יוחנן בן זכאי, רצו בשלום עם הרומאים ומעשי הקנאים הלאמיים היו למֹרת רוחם.

גרץ משתמט מקשי זה בתרוץ דחוק: Die Hilleliten waren nur damit einverstanden; es war für sie kein Grund vorhanden, dagegen Opposition zu machen (Gesch. III⁴ 809).
תרוץ בדחק גם זה, אך כשיש יסוד גם ממקום אחר לפקפק בעצם הכונה הקנאית בסדור המגלה, קשי זה נתן יותר כח להנחה שהכַונה היתה הלכית ולא לאמית.

ואם נראה בסדור מגלה זו לא מטרה לאֻמית קנאית אלא סתם כונה הלכית, הלא חזרה הקֻשיה למקומה: מה נשתנה ענין מגלה זו מהרבה הלכות אחרות שכל איש יהודי גם מהמון העם חַיב בהן לעשותן ולשמרן, והן לא נסדרו במגלה ולא נקבעו בארמית אלא בעברית? על כרחנו אנו צריכים לבקש הטעם שמגלה זו נסדרה בארמית לא ביעודה להמון העם, שהוא דבר המוטל עוד בספק, אלא באיזה דבר אחר שהבדילה משאר תולדות הרוח של הזמן ההוא. זה הדבר המבדיל היה, שמגלה זו נכתבה. על זה מעידים כמה מקורות:

תנו רבנן: מי כתב מגילת תענית?, אמרו: חנניה בן חזקיה וסיעתו שהיו מחבבין את הצרות (שבת יג:).

כגון מגילת תענית דכתיבא ומנחא (עירובין סב:).

ולכן נאמר במשנה (תענית ב, ח) כל הכתוב במגלת תענית, ובכל מקום שהובאו בגמרה דברים מגוף המגלה, משתמשת הגמרה בלשון דכתיב כמו בדבר המקרא. אלה היו דברים שבכתב הראשנים מאחרי חתימת המקרא (חוץ מספר בן סירא וכדו׳), כמו שהעיר כבר רש״י בפרושו להמאמר בגמרה שבת (יג:), וז״ל: לפי ששאר כל משנה ובריתא לא היו כתובין דאסור לכותבן, ע״כ. וכך בעירובין שם: שלא היתה דבר הלכה כתובה בימיהן אפילו אות אחת חוץ ממגילת תענית, ע״כ, וכן במיֻחס לרש״י (תענ׳ טו:): מגילת תענית נכתבה בימי חכמים אע״פ שלא היו כותבין הלכות, ע״כ.

ומה ראו חכמי הדור ההוא לשנות את מגלה זו לטובה בענין זה?

ראה ראו שהשעה היתה צריכה לכך שמגלה זו תִכָּתֵב מפני שהם היו מחבבין את הצרות וכמו שפרש״י בטוב טעם (שבת יג:): שנגאלין מהן והנס חביב עליהן להזכירו לשבחו של הקב״ה, ע״כ, וחששו שמא אם לא ירשם כל זה בכתב, יאבד זכרונם של המארעות האלה מקרב העם. כי ידע ידעו הם ז״ל היטב נגעי נפשם של חכמי ישראל, הריני כפרתם, שכל מה שאינו דבר הלכה ממש ואין בו מקום להתגדר בו במשא ומתן של הלכה בבית המדרש, לא יחושו לשנן אותו ולגרס בו על פה כדי שישמר חקוק בזכרון, וכמו שבאמת כך היה, כמו שאמר כותב דה״י של התורה שבעל פה בדורנו, ראה״ו בספרו דדו״ד (ב׳ פרק כ״ה):

רבי יהודה הנשיא לא נתן לה (למגלת תענית) מקום במשנתו כי לא חשבה להיות ענין לחכמים ותלמידים לענות בה.

אבל, איכה זה כתב יכתבו דברים שבע״פ אלה בספר, בכתב, והם היו מקֻבלים דור מפי דור עד אנשי כנסת הגדולה שלא לכתב שום דבר שבע״פ בכתב? הן אמנם, גם זה היה מקֻבל אצלם כי „עת לעשות לה׳ הפרו תורתך“, אבל במה דברים אמורים? באין שום עצה אחרת, באין ברירה, אבל אם אפשר למצא דרך לא לפרץ גדר, בודאי

עדיף. והדרך אשר מצאו להמלט מפריצת גדר בענין כתיבת דברים שבע״פ, היה לכתב רשימת הימים בארמית. כי הלא הטעם הפנימי, האמתי, להגדר שלא להעלות בכתב דברים שבע״פ היה, כמו שכבר בארתי למעלה (עמ׳ 134) רגש הקדֻשה והכבוד שהיה להם לכתבי הקדש והחששה שמא תתערב בטעות איזו מגלה כתובה של דברים שבע״פ בתוך המגלות הכתובות של כתבי הקדש ותקבל גם היא כאחד מכתבי הקדש האמתים. אבל לחשש זה היה מקום רק בדברים אמורים בלשון של כל כתבי הקדש, היא העברית, אבל לא בדברים אמורים בארמית, שהכל יודעים, שמחוץ להקטעים האחדים של הספרים המאחרים כעזרא ודניאל כל כתבי הקדש הם רק בלשון עברית. אצל חכמי הדור ההוא, שהקבלה היתה עוד חיה אצלם וחשו את מהותה וטעמה, היה רגש זה כ״כ טבעי ומובן, שאין אסור הכתיבה חל על הלשון הנכריה, שלא היה צרך לשום משא ומתן בדבר והחלטה מפֹרָשָה, אלא כשעלתה ההסכמה אצל חנניה בן חזקיה וסיעתו לכתב לזכרון עולם את רשימת הימים האלה, ראו כלם מיד כי אפשר לעשות זה מבלי לפרץ הגדר בענין כתיבת דברים שבע״פ אם תכתב הרשימה בלשון הנכריה, הארמית, שאין שום חשש ממנה שמא יתערב חֹל בקדש. אך מעט מעט, בה במדה שהתרחקו החכמים ממקור הקבלה, שבמסבות המארעות האיֻמים נהיו אנשים פחות טבעיים והלשון הארמית יותר ויותר נתחלחלה לתוך נפשם ונתחבבה עליהם ולא הרגישו בה יותר זרות, בה במדה רפה הרגש של הטעם הפנימי של הגדר לא לכתב דברים שבע״פ, ונהיה לאזור סתם ככל האסורים, ולא יכלו יתר להבדיל בין לשון עברית וארמית בענין זה.

על כל פנים בין לפי דעתי בדבר מטרתה של מגלת תענית וסבת סדורה בארמית ובין לפי דעת החכמים זולתי, אין מזה שום ראיה, שלשון הדבור של כל צבור היהודים בא״י בזמן ההוא היתה כבר הלשון הארמית.

ועתה, נבדקה נא את הראיה השניה שהתגדרו בה כל המחזיקים בדעה זו, למן ר״ע מהאדומים ועד פרופ׳ דלמן.

כבר ר״ע מן האדומים [1] קרא את יוסף בן מתתיה, מי שהיה שר צבא היהודים בגליל במלחמה בהרומאים, לעֵד, כי היהודים דברו בזמן ההוא ארמית. והעדיות שהוא מצא בספריו של יוסף הן המלים מלשון היהודים שהזכיר יוסף בספריו בצורה ארמית. כך למשל את השם כהנים כתב כָּהֲנֵי, [כהן גדול—] כהנא רבא, חג הפסח—פסחא, חג השבועות—עצרתא ולא עֲצֶרֶת, ועוד כיוצא בזה.

והנה, אם באמת אפשר להוכיח, כי כל זה כתב כך יוסף מפני שכך היו השמות האלה שגורים על פיו מעולם, כי אז היתה זו ראיה ודאית, כי לא בלבד המון העם גם ביהודה היה מדבר ארמית, אלא שאפילו בני עליה, חשובי העם וראשיו כבר היתה לשונם הרגילה ארמית. כי בזה אין ספק שהוא היה באמת ממשפחה גדולה בירושלם, והיה בודאי ככל בני גילו בירושלם באותו הזמן, מתלמידי גדולי החכמים. ואם בכ״ז בפיו היו

[1] ראה למעלה עמ׳ 85 בהערה.]

שגורות המלים הנזכרות למעלה בצורה הארמית ולא בצורה העברית, עלינו להודות כי הלשון הארמית היתה לשון הדבור הרגיל גם של גדולי העם אפילו בירושלם עצמה.

הן אמנם, יוסף קרא בקצת מקומות בפרוש את לשון היהודים „עברי", אבל מה בכך? כבר תרץ זאת ר"ע מן האדומים: כי המכוון בלשון עברי איננו, רק הנהוג אז אצלם שהיה הארמי (מאור עינים פרק ט'), ולזה הסכימו רב חכמי האמות שעסקו בשאלה זו, והאחרון שבהם פרופ' דלמן [1].

[אמנם] דלמן אומר בעצמו, שיוסף מבדיל בשני מקומות בפרוש בין לשון סורית ר"ל ארמית, ולשון עברית (עתיקות י א, 2, אדות רבשקה), ואמר בפרוש שאעפ"י שהן דומות בכתבן בקולות המלים, הן שתי לשונות נבדלות זו מזו (שם יב ב, 1). בכל זאת ואעפי"כ הוא מחזיק בדעה, כי במקום שיוסף קרא את לשון היהודים עברית, כונתו ללשון ארמית. ויפה מאד איך פרופ' דלמן מכריח מדברי יוסף בעצמו כי בהשם לשון עברית הוא התכַּוֵן לארמית. כי הנה במלחמות היהודים ה ט, 2 הוא מספר כי טיטוס צוה לו לדבר ליהודים בלשונם הם πατρίῳ γλώσσῃ ושם (ו ב, 1) הוא אמר כי הוא דבר להם עברית. obwohl doch nach Lage der Umstände hier nur das Aramäische zu erwarten ist ובעברית: אעפ"י שלפי מעמד הענינים אי אפשר כאן אלא ארמית. ראיה שלשון הדבור של כל הצבור היהודי בא"י בזמן ההוא היה כבר הארמית.

אבל, זה הקש מפרך מעקרו, כי מדוע אי אפשר לאמר כי יוסף דבר ליוחנן ואנשיו בעברית, באותה עברית שדברו בה כל חכמי ירושלם?

אבל באמת, כל העדות מצורה הארמית של המלים אצל יוסף אינה עדות כלל, מפני שני טעמים. האחד, מפני שכבר הוכיחו כל החכמים שחקרו בכתבי יוסף, שאעפ"י שאין ספק בדבר שהוא ידע את המקרא בגוף הלשון העברית, בכל זאת השתמש השתמש בספריו עפי"ר לא בגוף העברי אלא בתרגום היוני המקבל והמפרסם של השבעים, אפילו במקום שהוא ידע שהתרגום משבש, מפני הסבות שכבר בארו החכמים, מפני שזה היה יותר קל לו להשתמש מן המוכן מלתרגם בעצמו מחדש בלשון יונית שעכ"פ לא שלט בה כראוי, כמו שהודה בעצמו בהקדמת ספרו, ועוד מפני שזה התרגום היה ידוע ומפרסם ומקֻבל לא בלבד אצל היהודים שברומא אלא גם אצל לא-היהודים. ושנית, מפני שיוסף בכל ספריו נזהר זהירות גדולה לא להכאיב חס וחלילה את אזן היונית. הוא בעצמו אמר בהקדמה להעתיקות שלו, כי את שמות בני יעקב לא יכתב, מפני שהם קשים לאזן היונית, ואת השמות שהוא יזכיר יחן להם קצת צורה יונית עד כמה שאפשר. מפני היסוד הגדול הזה היו המלים העבריות בידו באמת כחֹמר ביד היוצר, ברצותו מרחיב וברצותו מקצר. בקצתן הוסיף אותיות ובקצתן השמיט, בקצתן החליף וקצתן סרס, בקצתן הוסיף בסוף תנועה כדי שלא לגמר המלה בהברה סגורה, שהיא מכאבת את אזן היונית, ובקצתן, להפך, הוסיף הסוף היוני ος וכדו', למשל מגבעה—Μασσαβαζανῆς [(עתיקות ג ז, 2)],

---

[1] ראה למעלה עמ' 112 בהערה.]

הכל לפי טעמו הטוב, שאין אנו יכולים עתה לעמד עליו ולדעת מה היה אצלו למכאיב אזן היונית ומה לא מכאיב. ולא בלבד את אזן היונית נזהר שלא להכאיב חלילה, אלא בכלל נזהר עד כמה שאפשר לא לתת מקום לשאלות ולקֻשיות מיֻתרות, במקום שאין צרך בזה, ולכן קרא את החגים היהודים בשמות שהיו נהוגים בקרב היהודים ברומא, בצורתם כמו שהם, שבודאי היו ידועים כך גם בקרב לא-היהודים. והנה כבר בארתי למעלה כי היהודים האלכסנדריים היו רֻבם ככלם מדברים ארמית בתחלה, ולכן היו גם שמות החגים אצלם בלשון ארמית, וכך נשארו השמות האלה בצורתם הארמית גם אח"כ כשדברו יונית, ובהיות שהם היו מיסדי העדה היהודית ברומא, נקבעו כל שמות החגים וכדומה גם בקרב יהודי רומא בצורתם הארמית. ולכן לא תמוה הוא, שיוסף כתב בספרו פסחא, שכבר כך כתבוהו השבעים כמו"כ מפני אותו הטעם שמיסדי התרגום הזה היו מדברי ארמית בתחלתם, וגם לשבועות עצרתא. ובאמת, יוסף אינו אומר כי החג הזה נקרא בעברית עצרתא, אלא העברים קראים אותו עצרתא, והכונה בזה: היהודים שברומא. ובפרט, כי גם יוסף בעצמו כבר התרגל, ודאי, לדבר ארמית עם רבים מבני עדת היהודים ברומא, ובודאי נדמה לו עצרתא פחות מכאבת לאזן היונית מֵעֲצֶרֶת.

בין המלים שהובאו לראיה שיוסף דבר ארמית נזכרה גם הֶמְיָן. אך יוסף אמר ברור: אך למדנו מהבבליים לקראו המיָן מפני שכך הם קֹראים אתו (עתיקות ג ז, 2). ומצויה מלה זו בלשון המשנה, וכך הדבר במדרש מלים שלו להשם כתנת, שהוא אמר שהיא של פשתן שכתנת עשויה ממנו, והלא כתנא היא מלה ארמית, אבל מלה זו היתה נהוגה גם בלשון עברית של הזמן ההוא כמו שאמרו: ואם היתה העצרת ברורה זרעו חטים וכיתן (ירושלמי סנה' י, ב) והשם כַּתָּן, עור הַכַּתָּן (משנה כלים כו, ה).

יוסף אמר [1] כי הוא כתב כבר את דברי הימים של המלחמה הזאת בלשון המולדת, πατριος γλωσσα, אבל, אמר C. Siegfried (ZAW, III, 33), אי אפשר שהיתה כונתו בזה להלשון העברית, כי הלא דבר כתוב בעברית לא היו בני ארצו מבינים. זהו הקש הגיוני של המחליטים כי הלשון העברית כבר מתה בעת הזאת. אך שום ראיה אמתית אין גם בדברי בן מתתיה כי לשון דבורו הוא היתה הארמית, לפחות כל זמן שהוא היה בא"י, והמעשים במקומם עֹמדים ומעידים עדות נאמנה, כי לשון הצבור היהודי בכללו, לפחות ביהודה עוד היתה עברית.

יב. ימיה האחרנים של הלשון

מהחרבן עד רבי

לרגע אחד נדמה, כי החרבן השני הגדול של האֻמה כאלו לא נגע כלל בלשון לרעה. ציון שדה נחרשה, ממקום המקדש שועלים יוצאים, אך מיבנה, מברור-חיל, מלוד עוד קולות הלשון בכל תקפה ויפיה עֹלים באזנינו. ואולם מי שֶׁמַּטֶּה אזן קשבת הוא שמע

---

1) מלחמות, הקדמה א, א.

מבין הקולות החיים האלה בת קול מחרדת, המנהמת ואמרת כי גזר דינה של הלשון נחתם וימי גסיסתה ממשמשים ובאים. כי כל הימים שחומת ירושלם עמדה, היא היתה חומה גם להלשון העברית בפני צרתה. הלשון הארמית, ובנפלה עם הקנאים האחרנים נפלה גם חומת הלשון העברית ואין מציל.

אבל, לעת עתה אנו שמעים את כל חכמי הדור הזה ושלאהריו, לא בלבד נשאים ונתנים בעברית בדברי הלכה בבתי מדרשיהם, אלא שחים שיחות חֻלין בעברית ביניהם לבין עצמם וגם עם עבדיהם ושפחותיהם ועם אנשים מן השוק, בענינים מתחלפים מעניני החיים ורק במקרים מועטים אנו שמעים מהם דברים בארמית. אך זה היוצא מהכלל מוכיח כי כל הנאמר בשמם בעברית כך באמת יצא מפיהם בעברית. והוא גם מקַים שוב מה שכבר העירותי פעמים אחדות, כי רֻבם ככלם ל א היו קנאים להלשון העברית, ומה שדברו עברית, זה היה לא מפני ש ר צ ו לדבר בזו הלשון אלא מפני שזו היתה לשונם הטבעית, אך בכל מקרה שבא לידם לא נמנעו מלדבר ארמית. בודאי, זה מעשה שאינו ראוי לתהלה ביותר, ורגלים לדבר כי אלמלא היו קנאים להלשון כמו שהיו קנאים להתורה, היה זה וגם זה מתקַים בידם, ומי יודע, אולי נצלה הלשון העברית בדבור פה מגזר דין הכליה שכבר רחף עליה. אבל, לפחות בדבר הזה אנו יכולים לסתם פיות הטענים כי הדבור העברי של חכמי הדור ההוא היה דבר מ ל א כ ו ת י, בכונה, לשם שמים.

ויש לנו עדות מסיחה לפי תֻמה, שבדור הזה עוד היה גם המון העם בא״י ולפחות מקצתו מדבר עברית בענינים הרגילים של הויות העולם ועסקי החיים הפשוטים.

עדות זו הוא משא ומתן של הלכה בענין נדרים, וז״ל:

הנודר מן הירק מותר בדלועין, ור׳ עקיבא אוסר. אמרו לו לר׳ עקיבא: והלא אומר אדם לשלוחו קח לי ירק והוא אומר לא מצאתי אלא דלועין? אמר להם: כן הדבר, או שמא אומר הוא לו, לא מצאתי אלא קטנית? אלא שהדלועין בכלל ירק וקטנית אינו בכלל ירק (נדרים ז, א).

. הרי שבזמן שהיה משא ומתן זה של הלכה בין ר״ע וחבריו, היה אדם אומר לשלוחו בעברית: קח לי ירק, והשליח היה עונה: לא מצאתי אלא דלועים.

והנה כאן יש למתעקש לטען ולאמר כי אין זה אלא תרגום בלשון חכמים מדברי בני אדם ב א ר מ י ת, ואעפ״י שבלשון ארמית אין המלה דלועים נהוגה כלל וכלל, יוכל המתעקש לטען ולאמר כי גם הדבור דלועים הוא תרגום מארמית: ק ר א. ואולם בפלֻגתה אחרת דומה לזו אין שום מקום לטענה זו.

וז״ל הבריתה:

רבי שמעון בן אלעזר אומר: דג שאני טועם, אסור בגדולים ומותר בקטנים, דגה שאני טועם, אסור בקטנים ומותר בגדולים וכו׳ (בבלי נדרים נא:).

ונשאו ונתנו בגמרה שם, אם בלשון המקרא הכונה בדג רק לדגים גדולים ובדגה לדגים קטנים, ובאו לידי מסקנה:

דגה (שבמקרא) משמע גדולים ומשמע קטנים, ובנדרים הלך אחר לשון בני אדם (שם).

הרי שבלשון בני אדם היה נהוג בזמן ההוא לקרא דג רק לדגים גדולים ודגה רק לדגים קטנים, לא לפי משמע המלים האלה במקרא. וכאן אי אפשר לאמר כי זה תרגום מארמית, כי בארמית אין לא דג ולא דגה, אלא נונא, ואין בלשון זו כלל שתי הצורות: נונא ונונתא.

וכך גם הפלגתה בדבר מבושל וצלי, וז״ל:

הנודר מן המבושל מותר בצלי ובשלוק (משנה נדרים ו, א).

ואמרו על זה ב[בריתה]:

ר׳ יאשיה אוסר (נדרים מט.).

ונשאו ונתנו בגמרה שם ואמרו:

לימא בהא קמיפלגי: דרבי יאשיה סבר, הלך אחר לשון תורה, ותנא דילן סבר, בנדרים הלך אחר לשון בני אדם. לא, דכולי עלמא בנדרים הלך אחר לשון בני אדם, מר כי אתריה ומר כי אתריה: באתרא דתנא דילן לצלי קרו ליה צלי ולמבושל קרו ליה מבושל, באתרא דר׳ יאשיה אפילו צלי קרו מבושל.

הרי כי בזמן התנא של המשנה ור׳ יאשיה היו בני אדם משתמשים בלשונם הם בהמלה צלי והיה הבדל במשמעת המלה בין מקומו של התנא של המשנה ובין מקומו של ר׳ יאשיה. על כרחנו שדברו עברית, כי אין המלה צלי נהוגה בארמית, כ״א טוי[1].

וחכמי הדור הזה עוד סחים עברית כמקדם כמעט תמיד.

השיחה בין ר׳ אליעזר ותלמידיו שבאו לבקרו:

כשחלה ר׳ אליעזר נכנסו ר״ע וחביריו לבקרו, הוא יושב בקינוף שלו, והן יושבין בטרקלין שלו. ואותו היום ע״ש היה, ונכנס הורקנוס בנו לחלוץ תפיליו. גער בו ויצא בנזיפה. אמר להן לחביריו:

—כמדומה אני שדעתו של אבא נטרפה.

אמר להן:

—דעתו ודעת אמו נטרפה. היאך מניחין איסור סקילה ועוסקין באיסור שבות?

כיון שראו חכמים שדעתו מיושבת עליו, נכנסו וישבו לפניו מרחוק ד׳ אמות, א״ל:

—למה באתם?

א״ל:

—ללמוד תורה באנו.

א״ל:

—ועד עכשיו למה לא באתם?

---

1) במקום אחד בתלמוד ירושלמי נמצאת המלה נונא צליא (ירוש׳ נזיר ט, ג).

א"ל:

—לא היה לנו פנאי.

אמר להן:

—תמיה אני אם ימותו מיתת עצמן.

אמר לו ר"ע:

—שלי מהו?

אמר לו:

—שלך קשה משלהן.

נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו, אמר:

—אוי לכם שתי זרועותיי שהן כשני ספרי תורה שנגללין, הרבה תורה למדתי והרבה תורה לימדתי. הרבה תורה למדתי ולא חסרתי מרבותי אפילו ככלב המלקק מן הים, הרבה תורה לימדתי ולא חסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת, ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות בבהרת עזה, ולא היה אדם שואלני בהן דבר מעולם. ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות (ואמרי לה שלשת אלפים הלכות) בנטיעת קישואין, ולא היה אדם שואלני בהן דבר מעולם חוץ מעקיבא בן יוסף. פעם אחת אני והוא מהלכין היינו בדרך, אמר לי: רבי, למדני בנטיעת קישואין, אמרתי דבר, נתמלא כל השדה קישואין, אמר לי: רבי, למדתני נטיעתן, למדני עקירתן. אמרתי דבר אחד, נתקבצו כולן למקום אחד.

אמרו לו: הכדור והאמוס והקמיע וכו׳, וכו׳.

אמר להן: טהור הוא. ויצאה נשמתו בטהרה. עמד ר׳ יהושע על רגליו ואמר:

—הותר הנדר, הותר הנדר.

למוצאי שבת פגע בו ר"ע מן [(רש"י: בין)] קיסרי ללוד, היה מכה בבשרו עד שדמו שותת לארץ. פתח עליו בשורה ואמר:

—אבי אבי, רכב ישראל ופרשיו, הרבה מעות יש לי, ואין לי שולחני להרצותן (סנה׳ סח.).

בין ר׳ אליעזר ואימא-שלום אשתו[1]:

ותלמיד אחד היה לו לר׳ אליעזר שהורה הלכה בפניו. אמר ר"א לאימא שלום אשתו: תמיה אני אם יוציא זה שנתו, ולא הוציא שנתו. אמרה לו: נביא אתה? אמר לה: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי, אלא כך מקובלני: כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה (עירוב׳ סג.)[2].

---

[1] ראה למעלה עמ׳ 166 בהערה.]

[2] אבל] אפילו בתוך דבור עברי שָם בארמית: שאלתי את ר׳ אליעזר בבית מותבא רבא (בכור׳ ה׳:).

שיחה בין ר' יהושע ור' אלעזר בן חסמא ור' יוחנן בן ברוקה, הכל בעברית:

ת"ר: מעשה בר' יוחנן בן ברוקה ור' אלעזר חסמא שהלכו להקביל פני ר' יהושע בפקיעין. אמר להם: מה חידוש היה בבית המדרש היום? אמרו לו: תלמידיך אנו ומימיך אנו שותין. אמר להם: אף על פי כן אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש. שבת של מי היתה? שבת של ר"א בן עזרה היתה. ובמה היתה הגדה היום? אמרו לו: בפרשת הקהל. ומה דרש בה? וכו' אמר להם: אין דור יתום שר"א שרוי בתוכו. (בבלי חגיגה ג.).

ר' טרפון ור' יוסי הגלילי ור"א ב"ע ור' עקיבא על בני ר' ישמעאל, עברית:

ת"ר: כשמתו בניו של ר' ישמעאל, נכנסו ד' זקנים לנחמו: ר' טרפון ור' יוסי הגלילי ור"א בן עזריה ור' עקיבא.

אמר להם ר' טרפון: דעו שחכם גדול הוא ובקי באגדות, אל יכנס אחד מכם לתוך דברי חברו.

אמר ר' עקיבא: ואני אחרון.

פתח ר' ישמעאל ואמר: רבו עוונותיו, תכפוהו אבליו, הטריח רבותיו פעם ראשונה ושניה.

נענה ר' טרפון ואמר: ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה, והלא דברים ק"ו. ומה נדב ואביהוא שלא עשו אלא מצוה אחת וכו' כך, בניו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה.

נענה ר' יוסי הגלילי ואמר: וספדו לו וכו', והלא דברים ק"ו. ומה אביה בן ירבעם שלא עשה .אלא דבר אחד טוב וכו'.

נענה ראב"ע ואמר: בשלום תמות וכו', והלא דברים ק"ו ומה צדקיהו מלך יהודה שלא עשה אלא מצוה אחת שהעלה ירמיה מן הטיט וכו'.

נענה ר' עקיבא ואמר: ביום ההוא יגדל המספד וכו'. והלא דברים ק"ו. ומה אחאב מלך ישראל שלא עשה אלא דבר אחד טוב וכו' (בבלי מו"ק כח:).

ועוד אחדות משיחות ר' טרפון:

צאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב (תענית יט.).

הנח מקחך ביניהם והסתלק (ב"ק קג:).

אקפח את בני שזו הלכה מקופחת ששמע השומע וטעה (בבלי שבת יז.).

אקפח את בני, שאם יבואו לידי, שאני אשרוף אותם ואת האזכרות שבהן וכו' (שם קטז.).

ר' טרפון היה יתיב אכיל ונפל פיתותא מיניה. אמרו ליה: מהו כן? אמר ליה: קורדום שאלתי ועשיתי על גבי טהירות (ירוש' דמאי א, ג) [1].

---

[1] ושם מעשה ב[ר' חנינא בן דוסא בסעודה, ששאלו תלמידיו מדוע נשבר שלחנו, והשיב בעברית: תבלין שאלתי משכינתי ולא עישרתיו.

בין ר׳ אליעזר בן פרטא ור׳ חנינא בן תרדיון בבית האסורים:

א״ל ר׳ אליעזר בן פרטא לר׳ חנינא בן תרדיון: אשריך שנתפסת על דבר אחד, אוי לי שנתפסתי על חמשה דברים. א״ל ר׳ חנינא: אשריך שנתפסת על חמשה דברים, ואתה ניצול. אוי לי שנתפסתי על דבר אחד, ואיני ניצול. שאתה עסקת בתורה ובגמילות חסדים, ואני לא עסקתי אלא בתורה בלבד (ע״ז יז:).

שיחה בעברית בין ר׳ ישמעאל[1] ור׳ אלעזר בן עזריה בדרך:

ומעשה בר׳ ישמעאל ורבי אלעזר בן עזריה שהיו מסובין במקום אחד, והיה ר׳ ישמעאל מוטה ור׳ אלעזר בן עזריה זקוף. כיון שהגיע זמן ק״ש, הטה ר״א וזקף ר״י. אמר לו ראב״ע לר״י: ישמעאל אחי, אמשול לך משל, למה הדבר דומה? משל לאחד שאומרים לו, זקנך מגודל. אמר להם, יהיה כנגד המשחיתים. אף כך אתה, כל זמן שאני זקוף, אתה מוטה, עכשיו כשאני הטיתי, אתה זקפת. אמר לו: אני עשיתי כדברי בית הלל, ואתה עשית כדברי בית שמאי. ולא עוד, אלא שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות (ברכ׳ יא.).

[גם ב]הוכוח בין רבן גמליאל ור׳ יהושע בשעת המחלקת ביניהם, בתחלה בעברית, ואח״כ גם דברים בארמית[2].

ר׳ אלעזר בן ערך ואשתו עברית:

והלך ר׳ אלעזר בן ערך אצל אשתו לאמאוס מקום מים יפים ונוה יפה וכו׳. ולא הניחתו אשתו, אמרה: מי צריך למי? אמר לה: הן צריכין לי. אמרה לו: חמת ועכברים, מי דרכו לילך אצל מי? העכברים אצל החמת או החמת אצל העכברים? (מדר״ר קהלת, פסקה כי העושק).

תלמיד ר״ע בחליו:

מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ר׳ עקיבא שחלה. לא נכנסו חכמים לבקרו, ונכנס ר׳ עקיבא לבקרו. ובשביל שכיבדו וריבצו לפניו חיה, אמר לו: רבי, החייתני (נדר׳ מ.)[3].

לשון הדבור בהישיבות בימי רבן שמעון בן גמליאל [היתה] עברית, עי׳ ב״מ פד.: [(המעשה הובא למעלה עמ׳ 178—179.)]

(1] בשולים הערה:] ושיחות ר׳ ישמעאל בכלל?

(2] ראה למעלה עמ׳ 181.]

3) [ומ]ר׳ עקיבא עצמו דבורים [גם] בארמית: בירוש׳ נזיר ז, א, מעשה ממנו בעברית ואח״כ דבור בארמית: דלא שימש חכימיא קטלא חייב. [(וראה למעלה עמ׳ 172.)]

אבל זה מאמרו של הלל שאמר בלשון בבלי (אדר״נ יב).

מעשה בר׳ עקיבא שעשה משתה לבנו ועל כל כוס וכוס שהביא אמר:

חמרא וחיי לפום רבנן, חמרא וחיי לפום רבנן ולפום תלמידיהון (בבלי שבת סז:).

הוא היה בעצמו עם הארץ, ורגיל כנראה בארמית, ולא יכול להתפטר מזה. [(וראה למעלה עמ׳ 226—227 והערות שם.)]

ר׳ יהודה בן אלעי עברית וארמית בערבוביה:

ר׳ ברכיה בשם ר׳ יהודה ברבי אלעי: כתיב ויסע משה את ישראל, הסיען מחטאו של ים. אמרו לו למשה: להיכן אתה מוליכנו? וכו׳. אמרין: לכל הן דאת אזיל ומוביל לן, אנן עמך. משל לאחד שהלך ונשא אשה מן הכפר, אמר לה: קומי ואתית עמי. אמרה ליה: מן הכא להן? אמר לה: מן הכא לטבריא ומתמן לבורסקי וכו׳ (מדר״ר שה״ש, משכני אחריך).

וכך השיחה, שכבר הובאה למעלה (עמ׳ 180) בין **ר׳ יוסי** ו**ר׳ יהודה** בשלחן, בשעת אכילה. וכבר העירותי שם, כי כאן בפרט אין ספק בדבר כי הדבורים בעברית הם במו שיצאו מפיהם, הואיל ועצם ספור המעשה הוא בארמית:

רבי יוסי ורבי יהודה חד אכיל דייסא באצבעתיה וחד אכיל בהוצא. אמר לו דאכיל בהוצא לדאכיל באצבעתיה:

—עד מתי אתה מאכילני צואתך?

א״ל דאכיל באצבעתיה לדאכיל בהוצא:

—עד מתי אתה מאכילני רוקך? (נדרים מט:).

וכמו כן בין **ר׳ טרפון** ו**ר׳ יהודה**, גוף הספור בארמית:

ר׳ יהודה הוה יתיב קמיה דר׳ טרפון. אמר לו ר׳ טרפון:

—היום פניך צהובין.

אמר לו (ר׳ יהודה):

—אמש יצאו עבדיך לשדה והביאו לנו תרדין ואכלנום בלא מלח. ואם אכלנום במלח, כל שכן שהיו פנינו צהובין (נדרים מט:).

וכמו״כ דברים שיצאו מפי ר׳ יהודה בשעת כעסו, בעברית, וגוף ספור המעשה בתלמוד בארמית:

רבי יהודה ורבי יוסי איסתפק להו מילתא בטהרות, שדרו רבנן לגבי בנו של ר׳ חנינא בן אנטיגנוס. אזילו אמרו ליה לעיין בה, אשכחוה דקא טעין טהרות. אותיב רבנן מדידיה לגבייהו וקאי איהו לעיוני בה. אתו אמרו ליה לר׳ יהודה ור׳ יוסי. אמר להו ר׳ יהודה:

—אביו של זה ביזה תלמידי חכמים, אף הוא מבזה תלמידי חכמים.

א״ל ר׳ יוסי:

—כבוד זקן יהא מונח במקומו, אלא מיום שחרב בית המקדש נהגו כהנים סילסול בעצמן שאין מוסרין את הטהרות לכל אדם (בכורות ל.).

איש אחד (ההוא גברא) דבר לר׳ **יוסי בן חלפתא** בדרך בארמית ויען לו ר׳ יוסי עברית. ויען לו האיש עוד בארמית, ויסיים גם ר׳ יוסי בארמית:

אמר ליה:

—ההוא גברא בעי מסחי.

אמר ליה:

—לא תסכן נפשך.

אמר ליה:

—מן נדה ומן אשת איש ההוא גברא בעי למיסחי.

אפילו כן אמר ליה:

—לא תסכן בנפשך.

כיון דלא שמע ליה, אמר ליה:

—ייחות ההוא גברא ולא יסוק (ירוש׳ ברכ׳ ג, ד).

גם אשתו של ר׳ יוסי סחה עברית עם בעלה.

ספור המעשה בארמית:

אתתיה דרבי יוסי הות מכתשא עם אמתיה. אכחשה קדמה. אמרה ליה:

—מפני מה אתה מכחישיני לפני שפחתי?

אמר לה:

—לא כך אמר איוב: אם אמאס משפט עבדי ואמתי וכו׳? (מדר״ר בראשית מח)

ואולם כמו שאין ספק בדבר, כי בדור הזה עוד היתה השיחה בעברית נהוגה לא בלבד בין החכמים גם בעניני הויות העולם, אלא גם בקרב חלק גדול מהמון העם, כן ברור הדבר, כי הבגידה בהלשון הלאמית הלכה עתה הלך והתפשט בתוך העם בפסיעות גסות כל כך, שהדבור בעברית חדל כבר להיות המעמד הטבעי, הרגיל של אדם בישראל, שאין בו שום זכות מיֻחדה לו, והתחיל להיות בעיני חכמי הדור למעשה טוב, למצוה, שהעושה אותה ראוי לשכר טוב כמו בעד שאר המצוות שאדם מישראל חַיב בעשִׂיָתן לשם מצוה.

את זאת אנו שמעים מתוך מאמרו היפה של רבי מאיר שאמר וז״ל:

כל מי שקבוע בארץ ישראל ומדבר לשון הקדש ואוכל פירותיו בטהרה וקורא ק״ש בבקר ובערב, יהא מבושר שבן העולם הבא הוא (ירוש׳ שקלים סוף פרק ג׳).

אחרי כשש מאות שנה למן מעשה הקנאה של נחמיה ללשון הלאומית, זו הפעם הראשנה שאנו שמעים שוב קול של רגש קנאה זו להלשון שחדלה כבר מהיות לשון עברית סתם כמו בימי נחמיה ותהי לשון הקדש. אבל, נשתנו הזמנים והמעמדים. נחמיה המדיני הגדול, בכח המלכות שבידו קנא קנאה גדולה להלשון הלאומית ויעש מעשה רב לגדר הפרץ בחומת הלשון שפרצו הבוגדים, ויצל את קיומה של הלשון למאות בשנים. אך הבאים אחריו לא הלכו בדרכיו ולא עשו כמעשהו לקנא קנאת הלשון כמותו, ולא עמדו בפרץ נגד צרתה, הלשון הארמית, וכשהגיעה השעה שנפקחו עיני החכמים וראו הסכנה ההולכת וקרובה, לא היה כחם אלא בפה, וגם בכחם זה לא השתמשו בכל עזו ולא חשו לעשות סיָג להלשון לפחות כמו למצוה קלה שבקלות. ואפילו זה ר׳ מאיר האיש, ששמו בודאי יכָּתב בדברי הימים של הלשון העברית בין מתי מספר של קַנָּאֶיהָ, גם הוא לא היה כל כך נאה מקַים כמו שהיה נאה דורש, והוא בעצמו לא נמנע מדבר סורסית בכל הזדמנות, אפילו אם היה אפשר לדבר עברית.

כך שנו מאמר בשמו בסורסית:

ריש תורא בדיקולא סק לאיגרא ושדי דרגא מתותך (פסח' קיב:).

ומשל בארמית:

דוק בככי ותשכח בניגרי (שבת קנב.).

מאמר בארמית:

דיספד יספדוניה, דיקבר יקברוניה, דיטען יטענוניה, דידל ידלוניה (מו"ק כח:, כתוב' עב., ונדרים פג: בשנויים).

מאמר בארמית, וגומר בעברית:

תניא, היה ר"מ אומר: הוא עשך ויכוננך כרכא דכולא ביה: ממנו כהניו, ממנו נביאיו, ממנו שריו, ממנו מלכיו וכו' (חולין נו:).

דרוש בענין עץ הדעת, תחלתו בעברית וסיומו בארמית.

דברי מסדר המדרש:

מה היה אותו האילן שאכל ממנו אדם וחוה?

ר' מאיר אומר: חטים היו. כד לא הוי בברנש דיעה אינון אמרין: לא אכל ההוא אינשא פיתא דחיטי מן יומוי (מדר"ר בראשית פרשה נ"ו).

אבל, אפשר כי זו הוספה ממסדר המדרש.

מעט מאד שיחות חֻלין נשמרו לנו מר' מאיר, ומה שנאמר, קצתן בעברית וקצתן בארמית, אך גם השיחות האחדות בעברית קצת לקויות, ואינן יכולות לשמש כעדות ודאית לדרך שיחתו הרגילה של ר' מאיר, אם היתה בעקרה עברית.

לאחד מתלמידיו שהיה משמשו במרחץ ורצה להדיח לו הקרקע ולסוך אותו, אמר ר' מאיר: אין מדיחין, אין סכין (שבת מ:),— אך זה בדבר הלכה.

ר' מאיר סִפר בעצמו בעברית צחה ויפה שיחה בינו ובין ר' ישמעאל:

אמר רב יהודה אמר שמואל משום רבי מאיר:

כשהייתי לומד אצל ר"ע, הייתי מטיל קנקנתום לתוך הדיו ולא אמר לי דבר, וכשבאתי אצל ר' ישמעאל, אמר לי:

—בני מה מלאכתך?

אמרתי לו:

—לבלר אני.

אמר לי:

—בני, הוי זהיר במלאכתך, שמלאכתך מלאכת שמים היא, שמא אתה מחסר אות אחת או מייתר אות אחת, נמצא מחריב את העולם כולו.

אמרתי לו:

—דבר אחד יש לי וקנקנתום שמו שאני מטיל לתוך הדיו.

אמר לי:

—וכי מטילין קנקנתום לתוך הדיו? והלא אמרה תורה וכו' (עירוב' יג.).

אבל גם שיחה זו אינה מכרעת, כיון שר' ישמעאל רבו היה המתחיל בעברית.

השיחה בינו ובין אלישע בן אבויה רבו נמסרה קצתה בעברית וקצתה בארמית (ירוש׳ חגי׳ ב, א) ובמדר״ר רות, ליני הלילה, ערבוביה: עברית וארמית, ואין להכריע מה הוא ממסדר המדרש ומה הוא באמת דברי אלישע ור׳ מאיר, אבל, גם אם נניח שבאמת כך יצאו מפיהם בארמית, אין אחריות הדבר על ר׳ מאיר, כיון שאלישע בן אבויה היה רבו, וענה לו ר״מ בלשון שדבר לו רבו [1].

במקרה עם האשה שהדירה בעלה שלא תכנס הביתה עד שתרק בפני ר׳ מאיר, הובאו במדר״ר ויקרא (סדר צו) [2] מקצת דברי ר׳ מאיר בארמית ומקצתם בעברית, ואעפ״י שבמדר״ר דברים (סדר שופטים) הובאו כל דבריו בעברית, רגלים לדבר כי המסורה של מדר״ר ויקרא יותר נאמנה, הואיל וזה המדרש הוא יותר קדום ומקורי, ואלו מדרש דברים הוא מאחר, ויש בו יותר סימנים של תרגום בעברית. אבל, במקרה זה הדברים שהובאו בשם ר״מ, בארמית.

—אית מינכון איתתא דחכימא למילחש בעינא? —,

היה ר״מ צריך לאמר בארמית כדי שתבין האשה. וכמו״כ אח״כ דברי ר״מ להאשה בעצמה, אך דברי ר״מ להתלמידים הובאו עברית גם במד״ר ויקרא:

—לא דיו למאיר להיות שוה לקונו, וכו׳.

ואולם, דברי תלמידי ר״מ אליו, אם כך יצאו מפיהם כמו שהובאו במדר״ר ויקרא, מקימים הנאמר למעלה, שגם ר״מ לא היה קנאי במעשה להלשון העברית, והניח לתלמידיו לדבר לו, בפניו, בערבוביה, עברית וארמית יחד, ובמקרה זה אמרו לו תלמידיו:

—רבי כך מבזין את התורה? לא הוה לך למימר לחד מינן למלחש לך?

והוא בעצמו גער בארמית באחד מתלמידיו שאכל בשוק [3] (ירוש׳ מעשרות ג, ה), ואפילו אשתו ברוריה, שהיתה בעצמה גדולה בתורה ואין ספק בדבר שידעה לדבר עברית, ונמסרו לנו דברים ממנה לאחד מתלמידי ר״מ בלשון עברית צחה ויפה [4], אפילו היא דברה לו לר׳ מאיר בארמית:

הני בריוני דהוו בשבבותיה דר״מ, והוו קא מצערו ליה טובא, הוה קא בעי רבי מאיר רחמי עלויהו כי היכי דלימותו. אמרה ליה ברוריה דביתהו:

---

[1] אלישע בן אבויה, דבר לילדים ארמית:
מה אילין יתבין עבדין הכא? אומנותיה דהן בנאי וכו׳ (ירוש׳ חגיגה ב, א).
אבל בתו [דברה] עברית:
רבי, אל תבט במעשיו הבט בתורתו (שם).

[2] ראה גם למעלה עמ׳ 168 בהערה.

[3] ואולי אלו דברי המספר?

[4] ברוריה אשכחתיה לההוא תלמידא דהוה קא גריס בלחישא, בטשה ביה, אמרה ליה:
לא כך כתיב: ערוכה בכל ושמורה? אם ערוכה ברמ״ח אברים שלך, משתמרת, ואם לאו, אינה משתמרת (עירובי׳ נג:—נד.).
רבי יוסי הגלילי הוה קא אזיל באורחא, אשכחה לברוריה, אמר לה: באיזו דרך נלך ללוד? אמרה ליה: גלילי שוטה, לא כך אמרו חכמים: אל תרבה שיחה עם האשה? היה לך לומר: באיזה ללוד? (שם נג:).

—מאי דעתך? משום דכתיב יתמו חטאים? מי כתיב חוטאים, חטאים כתיב! ועוד, שפיל לסיפיה דקרא וכו׳, אלא בעי רחמי עלויהו דלהדרו בתשובה (ברכות י.).

שיחה בינו ובין נימוס הגרדי בארמית:

שאל נימוס הגרדי את ר״מ:

—כל עמר דנחית ליורה סליק?

אמר ליה:

—כל מאן דהוה נקי אגב אימיה סליק, כל דלא הוה נקי אגב אימיה לא סליק (חגיגה טו:) [1].

ולא זה בלבד, אלא אפילו דבריו הוא בעצמו שדבר ברגעים האחרונים לפני מותו, נמסרו לנו בארמית:

ר׳ מאיר הוה אידמיך ליה באסייא. אמר אימורין לבני ארעא דישראל, הא משיחכון דידכון. אפילו כן אמר לון:

—יהבי ערסי על גוף ימא דכתיב וכו׳ (ירוש׳ כלאים ט, ד).

ואם כך רבי מאיר, מי שאמר שהמדבר בלה״ק מובטח לו שהוא בן עולם הבא, אחרים מחכמי הדור ההוא על אחת כמה וכמה, שאף על פי שדבורם הרגיל היה עוד בעברית, התרשל התרשלו מקנאה להלשון ולא עשו כלום לרחק את הסכנה אשר רחפה עליה. ובודאי היתה השעה האחרנה של חיי הלשון בדבור-פה ממהרת לבוא אילולא קם לה מושיע בהגדול בחכמי ישראל בדורות ההם, הוא רבי יהודה, המכֻנה רבי סתם, מסדר המשנה, שבמעשהו הגדול בענין הלשון בביתו האריך את חיי הלשון העברית בדבור-פה לימי דור אחד.

רבי זכה לתורה וגדֻלה כאחת. לא בלבד שהיה גדול בתורה, אלא היה גם גדול במעמד המדיני. הוא היה נשיא בעמו ומקֹרב למלכות [2] המושלת בארץ ישראל, וכל מעשיו ומנהגיו ודברי צַוָּאתו לבניו, כלם מעידים עליו שהיה לו חוש מדיני עמֹק, ודבר טבעי הוא, שהוא, כמו נחמיה בשעתו, חש כמה גדולה הסכנה להנפש הלאֻמית מעזיבת הלשון הלאמית, לשון האבות, בדבור פה, ויתן ארשת שפתים להרגש הזה במאמרו המפרסם שקרא בו תגר על המדברים ארמית לאמר:

---

[1] ועם תלמידיו:]

ר׳ מאיר הוה כתבן טב מובחר והוה לעי תלת סלעין כל שבת, והוה אכיל ושתי בחדא ומתכסי בחדא ומפרנס אוחרתא לרבנן. אמרין ליה תלמידוי: רבי, בנך מה את עביד עליהון? אמר לון:

אין הוון צדיקים, כההוא דאמר דוד וכו׳, ואם לאו, מה אני מניח את שלי לאויבי המקום? (מדר״ר קהלת, ושנאתי אני).

2) בשני התלמודים נזכר אנטונינוס שהיה ידידו של רבי, ונחלקו חכמי דה״י בדבר, לאיזה אנטונינוס ולאיזה רבי הכונה בזה, אך לענינו כאן אין שאלה זו חשובה, הואיל ובעצם המעשה אין ספק שהיה רבי מקרב למלכות רומא

בארץ ישראל לשון סורסי למה? או לשון הקדש או לשון יונית (ב״ק פב:) [1].

ואעפ״י שאין הדבר מפרש, מכל מקום אין ספק שבמה שאמר או לה״ק או יונית, היתה כַּוָּנתו שהלשון העברית תהיה לשון הדבור הרגיל ליהודים ביניהם לבין עצמם ולשון היונית למשא ומתן עם לא-יהודים ועם המלכות [2].

ורבי היה נאה מקַים כמו שהיה נאה דורש, וישלֵט את הלשון העברית בתוך ביתו שלטון גמור, עד שגם אמתו לא בלבד שהיתה שומעת עברית, אלא שזו היתה לשונה הרגילה ודבר דברה עברית צחה ויפה, כמו דבריה [על] אדונתה:

אם אין גברתי טובלת, איני טובלת (ירוש׳ ברכות ג, ד).

וכמו דבריה לתלמידי רבי:

הכניסו לשנים.—מפני מה אתם נכנסין סירוגין סירוגין.—רבי נתפזרו חלוגלוגותיך (ירוש׳ שביעית ט, א) [3].

ודבריה לפני מותו של רבי:

עליונים מבקשין את רבי, והתחתונים מבקשין את רבי. יהי רצון שיכופו תחתונים את העליונים (כתוב׳ קד.).

ואין צריך לאמר, כי לשון דבורו הרגיל של רבי בעצמו היה בעברית. לא בלבד עם בניו בענינים חשובים כמו עם שמעון בנו:

בני אדם שבקשו לעקור כבודך וכבוד בית אביך (הוריות יד.).

לאו, בני, ע״ז שעבדה ישראל אין לה ביטול לעולם (ירוש׳ ע״ז ד, ד) ועוד.

וצואתו לבניו לפני מותו:

הזהרו בכבוד אמכם. נר יהא דלוק במקומו, שלחן יהא ערוך במקומו, מטה תהא מוצעת במקומה. יוסף חפני, שמעון אפרתי, הם שמשוני בחיי והם ישמשוני במותי (כתוב׳ קג.).

---

1) קדם לו אמר ר׳ יוסי: בבבל לשון ארמי למה? או לשון הקדש או לשון פרסי (ב״ק פג.), ולא דבר על א״י, כנראה שבזמנו עוד לא גדלה הרעה בא״י כל כך.

[2) שי״ר בסוף ערך „ארץ ישראל“ ב„ערך מלין“, [הוצ׳ תבונה ורשה תרע״ד, II, עמ׳ 73]:

השפה הנדברת היתה זו של כל העמים מאסיא המערבית, היינו לשון סורסי. ורבינו הקדוש התרעם על זה ואמר: בא״י לשון סורסי למה וכו׳, וזה בעבור שהיתה לשון סורסי מורכבת מהרבה מלות יוניות וארמיות ועבריות ויפה כתב רש״י וז״ל: סורסי קרוב ללשון ארמי ואומר אני שזה לשון גמרת ירושלמי ואו״ה קורין לה לינגווא שירייא וכו׳.

[ושם עמ׳ 75:]

נראה גם כן שרוב העם היו מבינים בא״י עוד לשון הקודש, אע״פ שדברו בלשון סורסית וכו׳.

על רוח הזמן של דור זכריה פרנקל מעיד מה שהוא, ז. פרנקל, מזכיר בין שבחיו של רבי שהוא אהב לשון יונית, ואינו אומר אף דבור אחד על כל פעלתו בענין לשון עברית, חוץ מן הדבור בהערה, שלבני דורו אמר שידברו או בלה״ק או בלשון יונית.

3) ודברי השפחה בהמלה מטאטא? (מגילה יח, ר״ה כו:). [דברים אלו נמסרו בארמית: שקולי טאטיתא וטאטי.]

ולא בלבד עם חבריו ותלמידיו, כמו:

אמר לו רבי לר׳ שמעון בן חלפתא:

—מפני מה לא הקבלנו פניך ברגל כדרך שהקבילו אבותי לאבותיך (שבת קנב.) [1].

בניי, קוצים אתם מטילים לי בעיניי (סנהד׳ לח.).

עשה לנו לפס אחד של ירק (ירוש׳ שביעית ו, ד).

תחת שהיינו גורפים דבש, הרי אנו גורפין רקבובית (ירוש׳ פאה ז, ד).

ועם צדוקי אחד:

רצונך שתעמוד אצלי,—כוס של ברכה את שותה או ארבעים זהובים אתה נוטל (חולין פז.).

ועוד הרבה כיוצא בזה.

וגם בשעת רגז וכעס:

איני מכירך זקן (ירוש׳ מו״ק ג, א).

מי הוא זה שבא לרדותינו בתוך ביתינו (ירוש׳ ביצה ה, ב).

מי הוא זה שמראה גדולה בפנינו (ב״ק פ״א:).

מי שאכל שום יצא (סנהד׳ יא.).

עייא, מי קורא לך בחוץ (מו״ק טז:).

אבל גם עם בני אדם פשוטים:

בני קרית? — שנית? — א״כ במה אפרנסך? — אוי לי שנתתי פתי לעם הארץ (ב״ב ח.).

ועם אשה:

בתי, תורה התירתך, ואני מה אעשה לך? (נדר׳ כ:).

ועוד ועוד, כיוצא באלו השיחות.

כל אלה השיחות בעברית צחה, נמרצה, עשירה,—עם בני אדם מתחלפים ובענינים מתחלפים ובמעמדי נפש מתחלפים — מוכיחות, עד כמה היתה הלשון העברית באמת לשונו של רבי, ואם נזכר גדלתו של רבי ותפארתו וכח פעלתו על העם, נבין כמה גדול היה מעשהו זה להלשון העברית בימים הרעים האלה של חייה.

[(1)] ספור המעשה בין ר׳ שמעון בן חלפתא ואשתו ורבי, הכל בעברית:

מעשה ברבי שמעון בן חלפתא שבא ערב שבת ולא היה לו מאן להתפרנס. יצא לו חוץ מן העיר והתפלל לפני האלהים וניתן לו אבן טובה מן השמים, נתנה לשולחני ופרנס אותה שבת. אמרה אשתו: מהיכן אלו? אמר לה: ממה שפרנס הקב״ה. אמרה: אם אין אתה אומר לי מהיכן הן, איני טועמת כלום. התחיל מספר לה, אמר לה: כך נתפללתי לפני האלהים וניתן לי מן השמים. אמרה לו: איני טועמת כלום עד שתאמר לי שתחזירה מוצאי שבת. אמר לה: למה? אמרה לו: אתה רוצה שיהא שולחנך חסר ושולחן חבירך מלא? והלך ר״ש והודיע מעשה לרבי. אמר לו: לך אמור לה, אם שולחנך חסר אני אמלאנו משלי. הלך ואמר לה. אמרה לו: לך עמי למי שלמדך תורה. אמרה לו: רבי, וכי רואה אדם לחבירו לעוה״ב? לא כל צדיק וצדיק הוה ליה עולם בעצמו שנא׳ וכו׳ (מדרש רבה שמות פרשה נ״ב).

אבל דברי הימים חיבים להיות שופט צדק ולא לשא פנים אפילו לבחירי בחיריהם. וגם לרבנו הקדוש הגדול הזה. בכל מעשה גדלו להלשון הלאֻמית, אין אנו רשאים להעלים מפני משוא פנים, שלא עשה כל מה ששעת סכנה זו להלשון היתה דורשת ומה שהיתה לאל ידו לעשות. קרא קרא תגר על הלשון הסורסית, והשלט השליט לשון האבות בתוך ביתו ובבית מדרשו. אפס אין אנו רואים כי עשה איזה מעשה בפעל ממש נגד התפשטות הלשון הסורסית בקרב העם ואפילו בין החכמים: קרא לא קרא מלחמה עליה ולא עמד בפרץ לפניה, קנא לא קנא ללשון האבות במדה מספקת ומחה לא מחה בהמדברים סורסית אפילו בפניו, ולא עוד, אלא שאפילו הוא בעצמו לא בכל פעם עמד בנסיון, והיה שנגרר גם הוא אחרי מדברי סורסית וידבר סורסית אף הוא בעצמו [1].

וכ"כ היה רבי ותרן לאחרים בענין זה שאפילו בביתו בשעת סעודה על שלחנו הניח לרבי חייא ורב בן אחותו שהיו מזמנים אצלו לדבר ארמית, ולא גער בהם.

ר' חייא ורב היו בני בבל וכבר ראינו עד כמה היתה גדולה דבקותם של הבבלים בלשונם הבבלית, ואעפי"כ בודאי לא היה ר' חייא מעז לדבר ארמית בפני רבי אלמלא ידע כי רבי יקפיד על זה. רב היה אמנם עודנו בחור, אבל אין ספק כי ידע לדבר עברית.

ורבי בעצמו סח ארמית בסעודה וצוה בארמית ליתן יין לבני ר' חייא ששתקו:

בני רבי חייא הוו יתבי בסעודתא קמי רבי ולא הוו קאמרי ולא מידי. אמר להו:

— אגברו חמרא אדרדקי כי היכי דלימרו מילתא (סנהד' לח.).

וכמו כן סח ארמית עם האמורא שלו וצוה בארמית להכריז דבר בקהל:

רבי מפקד לאבדן אמוריה: אכריז קומי ציבורא, מאן דמצלי ליצלי דרמשא עד יומא קאים (ירוש' ברכ' ד, א) [2].

וכך סח ארמית עם ר' פרידא [3] (ירוש' פאה ז, ד), ושיחה בשמו בארמית:

זונא שאל לרבי וכו'.

אמר לון:

— פקון שאלון לר' יצחק רובא דבחנת ליה כל מתנינא (ירוש' מעשר

[1) וענה ארמית לשואלים ארמית:]

שלחו ליה בני נינוה לרבי: כגון אנן דאפילו בתקופת תמוז בעינן מיטרא, היכי נעביד: כיחידים דמינן או כרבים דמינן? כיחידים דמינן ובשומע תפלה, או כרבים דמינן ובברכת השנים? שלח להו: כיחידים דמיתו ובשומע תפלה (תענ' יד:).

[2)] רבי, שיחה עם האמורא שלו, אבא יודן, בארמית (מדר"ר בראשית פרשה י'), אך אולי בשגירת לשון המספר בארמית. [זוהי אותה השיחה שבירוש' ברכ' ד, א, בשנוי קל.] ושם שיחה עם ר' ישמעאל בר' יוסי בעברית:

רבי שאליה לר' ישמעאל בר יוסי, אמר ליה: שמעת מאביך, מהו ויכל אלהים ביום השביעי? אתמהה. א"ל: כזה שהוא מכה בקורנס על גבי הסדן. הגביהה מבעוד יום והורידה משתחשך.

[3) ס"א: ר' פרורי.]

שני ה, א).

ועם לוי:

אתריה דר' יהודה בן בתירה הוה, ואמינא דילמא דריש להו כר' יוסי הגלילי וכו' (שבת קל.).

ועם ר' אפס מזכירו:

— כתוב חד אגרא מן שמי למרן מלכא אנטונינוס וכו' מה אנא טב מן סבי, לא כך אמר וכו' (מדר"ר ברא' פ' ע"ה).

ועם רבי חייא:

— זיל לעין טב וקדשיה לירחא ושלח לי סימנא וכו' (ר"ה כה.).

— תא הדר — אמאי אתית — והא שלחי לך דלא תיתי (מו"ק טז:).

ועם אנשי סימוניא, הספור בארמית:

רבינו הוה עבר על סימוניא ויצאו אנשי סימוניא, אמרו לו: רבי, תן לנו אדם שיהא מקרא אותנו ושונה אותנו ודן את דיננו (מדר"ר בראשית פרשה פ"א).

ואח"כ הספור בעברית ודברי רבי אל [ר' לוי בר סוסי] ארמית:

א"ל: מה עבדון לך אנשי סימוניא?

וענה לו ר' לוי בר סיסי:

אל תזכירני צרתי. ג' שאלות שאלו אותי ולא יכולתי להשיבן.

א"ל: ומה אינון? וכו'.

ואח"כ גם רבי בעברית:

ולמה לא השיבות אותן כשם שהשיבות אותי?

א"ל: עשו לי בימה גדולה והושיבו אותי עליה למעלה הימנה וטפת רוחי עלי ונתעלמו ממני דברי תורה, וכו' (שם, שם) [1].

ומאמר בארמית:

האי דמחדדנא מחבראי דחזיתא לרבי מאיר מאחוריה, ואילו חזיתיה מקמיה הוה מחדדנא טפי (עירוב' יג:).

---

1) והנה בירושלמי (יבמות יב, יג), הובאה השיחה בארמית ואעפ"י שכבר אמר זכריה פרנקל שפעמים ירושלמי מתרגם אפילו דברי תוספתה בארמית, אך כאן בודאי העקר כמו ירושלמי, וכבר החליט כך ר"ז פרנקל, מבוא ירושלמי דף נ"ג:

ודע שבב"ר באים מאמרים ובפרט סיפורים בל' ארמית קרוב לל' סורסית וכדרך הירושלמי... ומאמרים וסיפורים בל' הבבלי והם נלקחים בעיקרם מן הירושלמי, והסיפורים ממין הראשון הם בלתי ספק קודמין בזמן כלו' נאספו בב"ר קודם להסיפורים ממין השני, אשר כבר הורקו ע"י אחרון מכלי אל כלי מן לשון הירושלמי ללשון הבבלי, עי' הסיפור דאנשי סימוניא ירושלמי יבמות פי"ב וב"ר פ' פ"א אשר הבאנו לעיל. והנה על הספורים של מין השני אין מן הצורך להביא ראייה שמאספם הוסיף ביאור על הסיפורים הראשונים והרחיב אותם..., אבל גם על הסיפורים ממין הראשון אשר הם בל' הירושלמי יש להחליט וכו' שמאספם אל הב"ר כבר הוסיף לבאר מאמר הירושלמי ואין לגזור מהב"ר על הויית סיפור הירושלמי.

ועם בן בתו של ר' טרפון סח רבי ארמית (ב"מ פה.).

ואדם אחד היה בין באי ביתו של רבי, שבפניו בפרט לא יכל רבי לעמד בענין הלשון, ותהי רב שיחתו אתו סורסית.

בר קפרא, שהיה גם הוא אחד מגדולי חכמי הדור ההוא, ואמר המאמר היותר מחכם ועמק בענין קיום הלאם, שאבותינו נגאלו ממצרים מפני שלא שנו את שמותיהם ולשונם:

לא היו קורין ליהודה רופס, ולא לראובן לוליאני ולא ליוסף לסטיס

ולא לבנימין אלכסנדרי (מד"ר ויקרא ל"ב ושה"ש על הפסוק גן נעול [1]).
הוא בעצמו, רב דבריו היה בסורסית. הנגוד התמוה הזה בין המחשבה והמעשה בבר קפרא אפשר אולי לבאר במקצת בטבעו ותכונתו. בר קפרא היה בדחן וליצן גדול. וברית כרותה לבדחן וליצן שאינו יכול להתיחס לכל מחשבה ודעה, אפילו למחשבותיו ודעותיו הוא, ברצינות גמורה. ובנוהג שבעולם, שהבדחן והליצן יכול להרשות לעצמו דברי קנתור אפילו כלפי גדולים וטובים ממנו מבלי שהמקנתרים יקפידו עליו ביותר. ולא תמוה הוא אפוא, אם בר קפרא הבדחן והליצן כפר במעשה בדעת עצמו בענין חשיבות הלשון להאמה, ויהי סח לא בלשון הקדש של האמה אלא בלשון הנכריה, בסורסית, שבודאי היתה יותר מסגלת לדברי בדחנות וליצנות, מפני שהיא היתה אז לשון המון העם הגס. וברשות הנתונה לכל בדחן וליצן השתמש גם בר קפרא כלפי רבי ויקנתר אותו במעשי לצנות ובדברים, ורבי, שבכלל היה קפדן ומקפיד על כבודו, הניח לו לבר קפרא, ולא בלבד שלא גער בו רבי אלא שנכנע לו בענין הלשון וסח אתו גם הוא סורסית, זו סורסית שהוא קרא עליה כל כך תגר.

ופה נאה לקרא בדברי אותו הספדן:

אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר?!

אם רבנו הקדוש, בכל חבתו העזה ללשון האבות ובכל חושו המדיני בחשיבות הלשון בדבור פה לקיום האמה, לא אסר מלחמה בפעל ממש על הצרה הסורסית והיה ותרן והניח לדבר סורסית בביתו, אצל שלחנו, ואף הוא בעצמו לא עמד בנסיון וסח סורסית תדיר, שאר חכמי הדור ההוא בני זמנו של רבי על אחת כמה וכמה שלא היו קנאים יותר ממנו. רב שיחתם עודנה אמנם עברית. כך ר' חייא, אעפ"י שהוא בבלי, פעמים עוד דבר עברית אפילו לעבדו:

חלוץ לי מנעלי והוליך כלי אחרי לבית המרחץ (פסחים ד.).

אבל יותר ויותר תדיר אנו שמעים אותם סחים בינם לבין עצמם ארמית, ובפרט בני ביתם, רב שיחתם היא ארמית. כך אשתו של ר' חנינא בן דוסא סחה ארמית עם שכנתה, ואף עם בעלה, והוא אף הוא ענה לה ארמית וסח אתה וכמו"כ עם שכנו בארמית (תענית כ"ה.), ואפילו בבית מדרשו של רבי פעמים שהם סחים בארמית. כך ר' חייא ור"ש ברבי ישבו בישיבתו של רבי, ויבא ר' ישמעאל בר' יוסי לפניהם והתחיל מסיח

---

1) וצ"ע עוד בשנויים במאמר זה.

להם ארמית, ואח"כ עברו מארמית לעברית:

ר' חייא ור"ש בר רבי הוו יתבו, פתח חד מינייהו ואמר וכו'. אדהכי אתא ר' ישמעאל בר' יוסי לגבייהו אמר להו:

— במאי עסקיתו?

אמרו ליה:

— בתפילה.

אמר להו:

— כך אמר אבא: המתפלל צריך וכו'. אדהכי אתא רבי למתיבתא. אינהו דהוו קלילי יתיבו בדוכתייהו, ר' ישמעאל בר' יוסי אגב יוקריה הוה מפסע ואזיל.

א"ל אבדן:

— מי הוא זה שמפסע על ראשי עם קדוש?

א"ל:

— אני ישמעאל בר יוסי שבאתי ללמוד תורה מרבי.

א"ל:

— וכי אתה הגון ללמוד תורה מרבי?

א"ל:

— וכי משה היה הגון ללמוד תורה מפי הגבורה?

א"ל:

— וכי משה אתה?

א"ל:

— וכי רבך אלהים הוא? וכו',

א"ל רבי לאבדן:

— פוק בדקה.

לבתר דנפק, א"ל ר' ישמעאל:

— כך אמר אבא וכו'.

א"ל:

— תא, לא צריכת. כבר הורה זקן.

קמפסע אבדן ואתי. א"ל ר' ישמעאל בר' יוסי:

— מי שצריך לו עם קדוש, יפסע על ראשי עם קדוש, — מי שאין צריך לו עם קדוש, היאך יפסע על ראשי עם קדוש?

א"ל רבי לאבדן:

— קום בדוכתך (יבמ' קה:).

ועם כל זה, כל הימים ששמשו של רבי היה מאיר, עוד מצאה לה הלשון העברית בדבור פה מחסה בו, ולא בלבד החכמים עודם סחים עברית, אלא גם בתוך המון העם עוד לא מתה הלשון בדבור פה.

כך מספר לנו על האשה שבאה לרבי ואמרה לו:

רבי, ערכתי לו שלחן והפכו (נדרים כ:).

ואפילו אשת גזלן לבעלה בימי רבי:

ריקה, אם אתה עושה תשובה, אפילו אבנט[1] אינו שלך (ב"ק צד:)[2] [3].

אבל, כיון ששקע שמשו של רבי כהו פתאם בבת אחת קרניה האחרנות של הלשון העברית בדבור פה, ופתאם אנו ראים את הלשון הסורסית נדחקת בכח עז גם אל תוך בית המדרש, שהוא היה עד כה על כל פנים כמעט כלו עברי[4].

ומסבות הענינים גרמו, שאדם גדול אחד של הדור הזה, אדם שבחריפות השכל ובמעוף הרוח היה אולי גדול עוד מרבי, הוא היה מי שנתן יד, — בכַונה או שלא בכַונה להפשיעה בלשון האבות, הוא פתח לפני צרתה את שערי בית המדרש, ונתן לה הכח לדחק מעט מעט את הלשון העברית גם ממשגבה האחרון הזה.

בין כל תלמידיו של רבי לא היה אחד כל כך חריף השכל וכל כך בעל רוח שירית כאותו התלמיד הבבלי, בן אחותו של רבי חייא, שקרא לו אחר כך רַב סתם. כשבא עם דודו ר' חייא לבית מדרשו של רבי, והוא עודנו רך בשנים, הסביר לו רבי פנים, ויזמינהו אל שלחנו לסעודה, וישימהו בשורות הראשונות של תלמידיו. אך לא עברו ימים מועטים והתלמיד הבבלי, שהיה כמו רב הבבלים גאותן וקנתרן, התחיל לקפח את רבי בכל פעם בשאלות ותשובות חריפות שהיה מציע לפני התלמידים, עד שהיו זקוקים של אש יוצאים מפיו של רב לפיו של רבי[5], ולפי המשל הידוע, „בוצין בוצין מקטפיה ידיע".

---

1) אגב, מזה נראה כי עוד היה השם א ב נ ט מצוי גם בפי ההמון.

2) [הערות בשולים]:

א) בין ר' ישמעאל ב"ר יוסי ואחד השמרונים שיחה בערבוביה (מדר"ר בראש' פ"א וצ"ע במקור אחר [בירוש' ע"ז ה, ד].

ב) שאר בני דורו, ר' חייא וכו', שיחותיהם?

ג) שתי היצירות הספרותיות בעברית בזמן הזה, המשנה והתוספתה.

[(3] דבור ההמון:

רבן גמליאל בנו של רבי:

ההוא דאתא לקמיה דרבן גמליאל בר רבי אמר ליה: רבי, בעלתי ולא מצאתי דם. אמרה לו: רבי, בתולה הייתי (כתוב' י.).

מספר בארמית והביא הדברים ב ע ב ר י ת.

וכך עם זוג אחר, והיא טענה: רבי, עדיין בתולה אני.

ושם לרבן גמליאל הזקן, והיא טענה שהיא ממשפחת דורקטי.

[(4 ב„סדר עולם" שנדפס בספרו של ניבויאר Jew. Med. Chronicles, דף 172:

החכמים שעמדו קודם רבנו הקדוש נקראו משנים ותלמוד שבידם היה נקרא משנה והיו מ ס פ ר י ם ב ל ש ו ן ע ב ר י. משמת רבינו והחכמים שעמדו שהיו מפרשיי דבריהם של ראשונים היו מספרין בלשון ארמי בבבל, מאותו הזמן נקרא התלמוד שסדרו גמרא ב ל ש ו ן א ר מ י.

5) זו היא הכונה האמתית של דברי ר' יוחנן:

כי סליק איסי בר היני וכו' אמר ליה (ר' יוחנן) מאן ריש סידרא בבבל? אמר ליה: אבא אריכא. א"ל: אבא אריכא קרית ליה? דכירנא כִּד הוה יתיבנא אחר י"ז שורי אחוריה דרב קמיה דרבי, ונפקי זקוקין דנור מפומיה דרב לפומיה דרבי ומפומיה דרבי לפומיה דרב, ולית אנא ידע מה הן אמרין (חולין קלז:).

חשבו רבי אדם המבקש לו גדולות, ובקנאתו הגדולה של רבי לכבוד בית אבותיו [1] לא. תמוה הוא כי טבעו זה של תלמידו הבבלי הוליד טינה בלבו עליו. ואולם צריך להודות, כי לא תמוה גם זה, שהתלמיד הבבלי, שחש בקרבו באמת רוח גדול, קוה כי בהזדמנות הראשנה, אם יִפָּנֶה מקום של כבוד בישיבתו של רבי, יעלהו רבי לגְדֻלָּה, ולכן כאשר מת ראש הסדרה ורבי נתן משרה זו ל... [2] ולא לבן אחותו של ר׳ חייא, חרה אפו של הבבלי על העָול שנעשה לו, ובכח בינתו ראה כי נגדר הדרך לפניו בארץ ישראל ולא יוכל לעלות כאן לגְדֻלָּה הראויה לו, ויחלט לעזב את ארץ ישראל ולשוב לבבל ארץ מולדתו, ולהיות שם מה שלא יכל להיות במקום שלטונו של בית רבי. וטבע האנושית חִיְבָה, שברגע שהחליט זאת התעוררה בנפשו התשוקה לגדל את כבודה של בבל בכל מה שאפשר, אפילו אם זה יזיק לכבודה של ארץ ישראל. ובעקיבות נמרצה, שהצטַיֵּן בה בן אחותו של ר׳ חייא לא פחות מבחריפות השכל, הלך הבבלי הצעיר על הדרך אשר התוה לו ולא נרתע לאחוריו מפני דבר. מעינו הפקוחה של רבי לא נעלמה מזמתו של התלמיד הבבלי, ולכן לא נעתר להשתדלותו של ר׳ חייא בפני רבי שיתן לו לבן אחותו סמיכה [להתיר בכורות אלא רק] ל ד ו ן דין [ולהורות הוראה] בבבל [3]. אך הבבלי הצעיר לא נפל לבו בקרבו מפני זה, וישב לבבל ויכונן שם ישיבה בסורא. ובגדלו באמת בתורה וברחב דעתו ומעוף רוחו גדלה תפארת ישיבתו מהרה מעל לישיבת בן דורו הזקן ממנו ש מ ו א ל בנהרדעא, ומכל קצוי בבל נהרו להישיבה החדשה תלמידים למאות, ובמהרה קרא לראש הישיבה הזאת ר ב סתם, כמו לראש הישיבה בארץ ישראל ר ב י, ו ר ב עשה כל מה שהיה אפשר, לנתק החוטים שהיו מחברים את בבל לארץ ישראל. ואם רב בעצמו לבו עוד נקפו לעקר את הכל, הנה ה ר ו ח ששלט בישיבתו נתגלה בתלמידו המובהק רב יהודה [4] שאמר בפרוש:

כל הדר בבבל כאילו דר בארץ ישראל (כתוב׳ קיא.).

ולא הסתפק בזה והוסיף ואמר:

---

1) בני אדם שבקשו לעקור כבודך וכבוד בית אביך (הוריות יד.).

[2) כך בכ״י.]

3) אדות היחס בין רב ורבי, עי׳ בספרי דברי הימים של הזמן הזה ועי׳ בפרט בספר Die Juden in Babylonien [של ש. פונק] ואני הצעתי הדבר לפי מה שאני רואה אותו. על היחס בין רבי ור׳ חייא, שלא היתה אהבה שלמה ביניהם, עי׳ במבוא המשנה לר״י בריל, חלק ב׳ דף 154, הערה י״ז וז״ל:

גם האהבה ואחוה בין רבי לר׳ חייא לא היו נאמנות והכבוד אשר עשו זא״ז לא היה מקירות לבם אשר הטעם לפי שר׳ חייא אשר היה מעולי בבל החזיק בדרך הלימוד הבבלים ללכת יותר אל התלמוד מלאחר המשנה, כלומר שהתאמץ יותר לבאר הטעם והסברה של עניני המשניות ועל דרך זה להגדיל ולהרחיב תוכן המשנה ולא ישרו בעיניו מטעם זה הדרכים אשר הלך רבי בתבור וסדור משניות שלו ואם גם שכבד את רבי וכו׳ בכ״ז היה מתנגד לדרך לימודו בפרט את דרכו בחיבור משניות שלו, וחוץ מזאת גם לא היה נכון בעיניו שנהג רבי את נשיאותו ברמה ונפשו אותה ללכת בכח וגבורה כמו שהיה ביד הנשיא שבבבל ולכפות ולרדות את העם לעשות רק רצונו לחק ולא יעבור וכו׳.

[4) ביומא נג:, תפלת כהן גדול: ולא יעדי עבד שולטן וכו׳, זה אמר ר ב י ה ו ד ה, הוסיף לנוסח של רב. אך מאין ידע?

כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה (שם קי:, ברכות כד:).

וזה לא היה מאמר להלכה בלבד, אלא גם למעשה, ור' זעירא תלמידו שרצה בכל זאת לעלות לארץ ישראל היה אנוס להשתמט ממנו [1], להתגנב ממנו.

מעמד נפשי זה של רב לא היה עלול, בטבע האנושית, להדליק בקרבו אש חבה יתרה ללשון הדבור של ארץ ישראל, זו הלשון שבמדה מן המדה נהיתה במקצת כמו לשונו המיֻחדה של רבי. וכך רואים אנו ברב, שלא בלבד שכמעט כל שיחות חֻלין שלו היו בארמית. בביתו, על שלחנו, עם בני בניו, אלא אפילו משא ומתן בהלכה אנו שמעים מפיו בארמית. וכמו כן לפני לכתו לישב לדין דבר ארמית:

בצבו נפשיה לקטלא נפיק, וצבו ביתיה לית הוא עביד, וריקן לביתיה אזיל, ולואי שתהא ביאה כיציאה (יומא פו:, סנהדר' ז:) [2].

הן אמנם, בן דורו הזקן ממנו, שמואל ירחינאי, כבר קדמהו בכל זה, ולא בלבד שכל שיחות חֻלין שלו הן בארמית, כך עם אריסו (ב"ק צב.) ועם רב יהודה, [אלא גם] במו"מ של הלכה ודברי חכמה ועוד. אבל שמואל, שהיה אמנם רופא ותוכן גדול ודַיָּן מצֻיָּן בשכל ישר, היה אדם יבש; זה היה אדם של שכל, ולהרגש לא היתה שום שליטה עליו. הוא היה בבלי כלו, ומעולם כנראה לא התעוררה בקרבו אפילו התשוקה לעלות לראות את ארץ ישראל [3], ואפילו אם נניח שהלך שמה פעם אחת, זה היה כנראה על פי קריאתו של רבי שקראהו בתור רופא לבוא אליו לרפאו ממכאוביו הגדולים וארץ האבות לא פעלה עליו בכלום ולא שהה בה הרבה זמן, וישב מיד בבלה, בלב יבש כמו שהיה [4]. אבל, רב היה באמת לא בלבד גדל השכל אלא גם גדל הרגש, רוח שירה אמתית היתה מפעמת בו, וכל מה שיצא מפיו בעברית, דברי אגדה ונֻסחאות התפלה שקבע, מצֻיָּן בלשון עברית צחה וביפי המליצה ובעז הרגש. אך הטבע האנושית הביאתהו להיות קנאי לבבל ולרחק את לבו מארץ ישראל ומהדבר האחד שהיה עוד מצַין את חכמי ארץ ישראל מחכמי בבל, היא לשון הדבור [העברית] גם עוד בשיחות חֻלין ועכ"פ בבית המדרש, ויפתח גם את בית מדרשו לרוָחה להלשון הארמית, והוא בעצמו ותלמידיו נשאים ונֹתנים מעתה גם בדבר הלכה בתוך כתלי בית המדרש בלשון ארמית [5]. ולא בלבד בדבור פה, אלא אפילו בכתב השתמשו תלמידי רב בלשון ארמית. כך בשאלה הלכית ששלחו לשמואל היה גוף השאלה אמנם בעברית, אך כל המו"מ של הלכה בארמית (שבועות מו., סנהדרין כד:, ב"ב קנ"ב., גיטין פט).

---

1) ר' זירא הוה קא מישתמיט מדרב יהודה דבעי למיסק לארעא דישראל, דאמר רב יהודה: כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה (שבת מא.).

[2)] רב הוא שאמר כי אדם דבר ארמית:

ואמר רב יהודה אמר רב: אדם הראשון בלשון ארמי ספר (סנה' לח:).

3) כבר חקרו חכמים בדבר שמואל אם עלה לא"י או אין.

4) אביו של שמואל הספיד את לוי בר סיסי בעברית (ירוש' ברכ' ב, ח).

5) רב ושמואל סחו ביניהם ארמית (תענית כ:).

כל זה היה בבבל, ואלמלא לא פשטה הרעה מחוץ לגבולי הארץ הזאת, כי אז לא גדלה כ"כ הצרה. אבל, הצבור היהודי בארץ זו שהיה כלו ארמי בלשונו [1] היה מקור הרעה, ממנו נפתחה הרעה להדבור בעברית בא"י למבראשונה, והבבלים הבאים לא"י היו במשך כל הדורות האלה המזון להדבור בארמית בא"י, שהביא לו כל הימים חיים חדשים וכח חדש, ורב במעשהו הגדיל עוד יותר את כח הרעה הזאת. כי כבוד תפארתה של ישיבתו הגיע עד ארץ ישראל, וכל מה שנעשה בה, לא יכל לא לפעל על הישיבות בא"י, שאחרי מותו של רבי הועם זהרן. ומלבד זה, בימים האלה רבו התלמידים שעלו מבבל לארץ ישראל [2], אולי מפני שדוקה גדלו של רב בתורה העיר בלבות רבים התשוקה לעלות ללמד תורה בא"י, מפני שהם ראו בחכמתו של רב פִּלְּלת אוירה של ארץ ישראל [3]. ואין ספק בדבר, שמפני הסכנה הגדולה הזאת לבבל ראו שם בבבל לעשות תקנה להדבר כדי לעצר בעד הרעה, ותלמידו המבהק של רב לא נרתע לאחוריו מהוציא מפיו את המאמר המפרסם שלו שהובא למעלה, כי העולה מבבל לא"י עובר בעשה. מה שלא מצא הרב את לבו להוציא מפיו, הֵעֵז התלמיד. אך החרם הזה על ארץ ישראל, שכמעט קשה להאמין שבאמת נמצא בין חכמי ישראל בדורות ההם אחד שמצא את לבו להוציא מפיו דבור איֹם זה, לא עשה הפְּעֻלָּה הרצויה. בגנבה, בסתר, היו יוצאים מבבל ועולים לארץ ישראל [4], ואלה התלמידים הבבלים, ביהירותם ובגאותם ביחוסם הבבלי, ובדבקותם בלשון הבבלית, מפני שהיא היתה להם כעין אגרת יחוס שהם בבלים טהורים, דברו בבלית בא"י בכל מקום ועם כל איש, אפילו עם רבותיהם [5], וחכמי ארץ ישראל הלא

---

[1] אמנם אמר] רב לרב המנונא דברי חכמה בעברית, ואפילו בבבל פעמים עוד סחים בעברית, ואפילו רב יהודה בעצמו בבית המרחץ לעבדו:

אשכחיה (ר' זירא לרב יהודה) דקאי בי באני וקאמר ליה לשמעיה: הביאו לי נתר הביאו לי מסרק. ומיד בארמית: פתחו פומייכו ואפיקו הבלא (שבת מא.).

ועד מה כבר הגיע הדבר, שבזמן הזה כבר נשאו ונתנו אם מותר לדבר בלה"ק בבית המרחץ!

המשל היותר ברור של שמוש בשתי הלשונות יחד, עברית וארמית, היא דרשתו של שמואל בר נחמני:

אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן: מ"ד כי אתה אבינו וכו'? לעתיד לבוא יאמר לו הקב"ה לאברהם: בניך חטאו. אמר לפניו: רבש"ע, ימחו על קדושת שמך. אמר: אימר ליה ליעקב דהוה ליה צער גידול בנים, אפשר דבעי רחמי עלייהו. אמר ליה: בניך חטאו. אמר לפניו: רבש"ע, ימחו על קדושת שמך. אמר: לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה. אמר לו ליצחק: בניך חטאו לי. אמר לפניו: רבש"ע, בני ולא בניך? ועוד, כמה חטאו? כמה שנותיו של אדם? שבעים שנה. דל עשרין דלא ענשת עלייהו, פשו להו חמשין. דל כ"ה דלילותא וכו'. פתחו ואמרו: אתה אבינו. אמר להם יצחק: עד שאתם מקלסין לי, קלסו להקב"ה. ומחוי להו יצחק הקב"ה בעינייהו וכו'.

2) דור דור ודורשיו ג' פרק ד':

ועוד היו בידי חכמי א"י משניות רבות וכו'. ועתה כל מבין עם תלמיד אשר רצה להשיג שלמות מלאה בחכמת התורה היה צריך לשוב אל צור חצבה לא"י, לקבל שם מחכמיה משניות ושמועות אשר בידם מהקדמונים, כי בבבל לא יכלו להשיג זאת (עמ' 33).

3) אוירא דא"י מחכים (ב"ב קנ"ח:),—ר' זירא צם לשכח תורת בבל (עי' ב"מ פה.).

4) עי' למעלה מעשה ר' זירא.

5) ר' זירא עם ר' יוחנן (קדושין עא:).

מעולם לא הצטינו בקנאה יתרה ללשון העברית, ועל אחת כמה וכמה אחרי מותו של רבי, שהתחילה ירידת הרוח בכלל כאן.

ובמהירות גדולה ובכח שאי אפשר לעמד בפניו הולך הדבור בארמית וכובש לו את משגביו האחרנים של הדבור בעברית, את בתי המדרש; הדבור בעברית מצטמצם יותר ויותר, ולא עברו ימים מועטים, וגם בבתי המדרש בא"י תלמידי חכמים לא בלבד שהם סחים ביניהם בארמית בהויות העולם, אלא נשאים ונתנים בארמית גם במשא ומתן של הלכה. את זאת אנו ראים בבית מדרשו של ר' יוחנן, שבתלמוד הירושלמי שהתחיל רבי יוחנן לסדר. אפילו ר' יוחנן בעצמו, זה גדול האמוראים,—הוא, שהוא דומה הרבה לרב גם בחריפות השכל וגם בעז הרגש וברוח המליצה, הוא שלשון העברית כ"כ עוד שגורה בפיו [1], ואהב לשיח בה, שממנו נשמרו לנו שיחות חֻלין בעברית, יותר מכל מי שקדמוהו [2],— הוא בעצמו מרבה לדבר ארמית, לא בלבד בשיחות חולין, אלא גם במשא ומתן של הלכה, ולא בלבד עם חבריו אלא גם עם תלמידים שבודאי לא היו מְעֻזים לדבר לו בבלית אלמלא היה מתחיל לדבר להם עברית ובפרט אלמלא ידעו שהוא מקפיד על זה ואין רצונו לדבר ארמית.

וקצו של הדבור בעברית גם בא"י הָלַךְ ומתקרב. הדבור בעברית גֹסֵס. עוד גם עתה החכמים פעמים סחים בעברית. עוד תדיר בבית המדרש נשאים ונתנים בדבר הלכה בעברית. עצם דבר ההלכה כמעט עוד בכל פעם נאמר בעברית, והמשא והמתן גם הוא פעמים בעברית. אך עפ"י רֹב, גם מי שמתחיל בעברית, תדיר, כמו מבלי גם להרגיש עֹבר מעברית לארמית, ומתמיד בארמית, ואתה מרגיש כי כאלו השתחרר עתה מעל קצת כבד. יש פעמים שמתחיל בארמית, ואיזה דבור עברי, איזו מלה עברית, כמו מֹשכים אותו בכח נסתר, והוא עֹבר מארמית לעברית. פעמים עוד אתה שֹׁמֵעַ גם אנשים מתוך ההמון (עוד) מוציאים מפיהם דבור עברי. אך בכלל, השעה האחרנה קרובה.

עוד מְעַט, עוד דור אחד, והלשון העברית מ ת ה בדבור-פה.

---

[1] וכן אנו רואים ב]ר' יוחנן הרגשת הלשון.

ר' אסי שאל מר' יוחנן: ש מ ס כ ו עכו"ם מהו?

ואמר לו ר' יוחנן: ואימא מ ז ג ו!

וענה לו ר' אסי: אנא כדכתיב קאמינא: טבחה טבחה מ ס כ ה יינה.

וענה לו ר' יוחנן: לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמו (ע"ז נ"ח:).

2) בזמנו של ר' יוחנן, השלחני מדבר ארמית ור' יוחנן אתו עברית. [ראה ספור המעשה למעלה עמ' 178].

רשימת ספרים

שהשתמשתי בהם בחבור המלון

א

אבודרהם לר׳ דוד ב״ר יוסף אבודרהם
מס׳ אבות עם נקוד עליון בסדור תימני, כ״י בריט׳ מוז׳
אבות דר׳ נתן (קרא אותה המאירי ברייתא גדולה לר׳ נתן קריאה אבות דר׳ נתן, פתיחת בית הבחירה)
אבכיר, עי׳ מדרש אבכיר
אבן בוחן לר׳ מנחם בן שלמה משנת ד׳ תתק״ג [1]
אבן בחן לר׳ קלומניוס, מוסר והלכות דרך ארץ
קונטרס אבן הטועים לר׳ חיים ב״ר נתן נטע רב בהמבורג, בדבר אסור בשול בשבת
אבן ספיר, יעקב ספיר
אבני זכרון (מצבות), הוציאן שד״ל בשנת התר״א
אבני זכרון לפירקוביץ
אבקת רוכל [2], ויניציה שכ״ד
אגור לר״ש גמע, בעטרת צבי לכבוד גרץ
אגרון לרסע״ג
אגרות, קבץ בוקסטורף, בזיליאה
אגרות יל״ג
אגרות ק״ק פוזנא לק׳ ברלין תצ״ח
אגרות המורה, בדבר המחלקת נגד הרמב״ם, אגרות רד״ק ורמב״ן
אגרות הרמב״ם
אגרות רש״י פין בהקבץ הפרדס תרנ״ז
אגרת ר׳ אברהם אבולעפיא, גנזי הקבלה ילינק
אגרת ר׳ אברהם בן הרמב״ם, כרם חמד ה׳
אגרת ר׳ יוסף בר טודרוס הלוי לקהלת פרובינצה
אגרת יצחק צרפתי אל קהלות אשכנז
אגרת מנחם בן סרוק לחסדאי
אגרת רמב״ם לחכמי מרשיליה, כת״י בביה״ס כזנתנסי, ברומא [3]
אגרת הרמב״ם לר׳ חסדאי נשיא
אגרת הרמב״ם לר׳ יהונתן הכהן
אגרת עלי הישמעאלי, נדפס עם ספר רפואות להרמב״ם, הוצאת גרוסברג, לונדון תרנ״ח
אגרת רב שרירא, נדפסה ג״כ מכ״י ע״י ניבויאר בספר סדר החכמים וקורות

---

1) עי׳ מאמרו של בכר עליו בספר עטרת צבי לכבוד גרץ.

2) מר׳ מכיר? תלמיד הרא״ש?

בסוף הספר: ואני יעקב זעיר חברי. ויש בו חלק מר״מ דיליאון?

3) כנראה זה גוף העברי של הרמב״ם.

העתים [1]
אגרת אחוז לר"י דלמדיגו
אגרת אילת אהבים, שלמה די אוליויה, שנת תי"ז
אגרת בעלי חיים, קלונימוס
אגרת דבר עגונה, עי' דבר עגונה
אגרת דפי הזמן, ר"י עובדיה
אגרת ר' הלל החסר לר' יצחק הרופא, בענין המחלקת על הרמב"ם
אגרת הויכוח לרש"ט פלקירא
אגרת זמיר עריצים וחרבות צורים
אגרת חי בן מקיץ לאבן סינא
אגרת החלום לרש"ט פלקירא, פרסם ד"ר מלטר מכ"י בריט' מוזיאום JQR, NS I, 470 [2]
אגרת לשון הזהב — ר"י חריזי
אגרת המוסר, באגרת התשובה של ר"י גירונדי
אגרת המוסר לאריסטו, תרגום יהודה חריזי, ריווא די טרינטו 1559
אגרת המוסר לר"ש אלעמי
אגרת הפטירה לאבו בכר אבן אלצאיג נדפסה ב„ממזרח וממערב" [3]
אגרת הקדש של גרשון סגל (נסיעה כעין סבוב ר' פתחיה) משנת שצ"א
אגרת הקדש לרמב"ן (על עניני החבור עם האשה)
אגרת השבת לראב"ע
אגרת תימן, רמב"ם
אגרת התשובה לר' יונה גירונדי
אגרת התשובה לר' יצחק לטיף, ברלין תרמ"ה
אדרת אליהו, דקדוקים בעומק הלכה וכו' רפאל עמנואל חי ריקי, ליוורנו תק"ב

אהבת ציון, אברהם מפו
אהבת ציון על ירושלמי, זכריה פרנקל
אהבת קדמונים, סדור לבני פאס
ספר אוהב משפט וספר משפט צדק באורים על איוב... ה"ה ראשון להגאון ר"ש בר צמח ז"ל... והשני לאביר הרופאים הה"ר עובדיה ספורנו זצ"ל
אוצר החיים (על רפואה), ר"י צהלון
אוצר טוב
אוצר נחמד
אוצר הספרות, גרֶבֶּר, שנה א', ב'
אוצר השרשים לבן-זאב
אור בקר, תפלות ערב ר"ה ור"ה וכו', ויניציה ת"ס
אור ה', ר"ח קרשקש
אור זרוע לר' יצחק מוינא, זיטאמיר
אור החיים על התורה לר"ח בן עטר
אור החיים לר' יוסף יעבץ מגולי ספרד, נגד החכמות החיצוניות
אור עמים, ספורנו
אור קדמון לר"מ חגיז, פיוטים ובקשות (כתר מלכות לרדב"ז ועוד בקשות ומוסר), ויניציה תתנ"ה
אור השכל של ר"א אבולעפיא (מובא בהערה לספרו של ילינק Philosophie u. Kabala דף 39)
ספר האורה
אורה ושמחה, לפורים, ליוורנו
אורחות צדיקים, נדפס בעיר קיטן בדפוס ישראל בר אברהם ז"ל בשנת ובעת קבצי אתכם
אורי וישעי, אברהם בכמה"ר אליעזר הכהן, תס"ה לפ"ק
האות, אברהם אבולעפיא

---

1) וצריך לעין בדבר הנסחאות.

2) ועי"ש בהקדמת המו"ל שהביא שם דברי המחבר במורה המורה שכתב: וכבר חברתי בזה הענין אגרת קראתי אגרת החלום. אך יש לספקפ אם באמת זהו השם שלו.

3) וקראתי בכ"י בברליז.

אות אמת, הגהות על המדרשים
אותות השמים הוא ספר משפטי הכוכבים ומשפטי הנולד, מאת החוזה בכוכבים האיצטגנין הגדול הרב החכם המופלג הר' יהודה ב"ר שלמה הכהן ז"ל מטוליטולא אשר חי במאה הראשונה לאלף הששי במדינת טוליטולא, ורשא תרמ"ו
אותות השמים של אריסטו, תרגום ר"ש אבן תבון, כ"י ביה"ס כזנתנסי
אותות השמים של אריסטו, תרג' ר"ש א"ת, כ"י בודליאנה וכ"י וינה
אותות השמים של אריסטו, תרגום ר"ש אבן תבון, כ"י פריז, והוא הנקרא אצלו גם הדרכים העליונים או האותיות העליונות
אותיות מריבות, ר"ש שרביט הזהב
אותיות הנח והמשך, ר"י חיוג
אותיות דר' עקיבא (א"ב דר' עקיבא)
אזהרות לר"א הזקן
אזהרות ר"י ברצלוני, ליוורנו שנת משבי"ר
אזהרות רסע"ג
אזהרות ר"ש בן גבירול
ספר האחד לראב"ע, הוצ' גולדהרט, דפוס אדיסה
ספר האחדות ויסודי האמונה של ר"י יעבץ אחימעץ, נדפס אצל ניבויאר Med. Jew. Chron. אוקספורד, כרך ב' (הגהות בקבץ MGWJ 1896, 545)
אילים, יש"ר מקנדיא
אילימה, ר"מ קורדובירו
אילת השחר, סדר תחנות ובקשות לקהל מנטובה תפ"ד
איתיאל, מחברת אלחרירי, תרגום ר"י אלחריזי, מהדורת תומס תשנרי לונדון 1872
אלאזהרי
אלאהנב אלבחרי
אלדד הדני, הלכות טרפות, ספר הלכה
אלדד ומידד (סור מרע) מר' אריה מודינא
אליהו רבא, מהדורת איש שלום, הוא תנא דבי אליהו
אלף בית של בן סירא, Expos. Times, XIV, 151, 203
אלפסי
האמונה והבטחון, מיֻחס לרמב"ן
אמונה רמה לראב"ד, נתחבר בשנת 1160 למנינם
ספר האמונות שחבר החכם החסיד הרב שם טוב [פלקירא] זצ"ל [1]
אמונות ודעות לרסע"ג
אמונת חכמים לאברהם חיים ויטירבו מרבני ויניציה, בקבץ טעם זקנים
אמונת חכמים, אביעד שר שלום באזילה, פאדואה תפ"ט
אמרה צרופה, משה בן טרייטל, על מבטא הספרדי והאשכנזי, תקס"ח
אמרות טהורות, רמ"ע מפאנו (חקור דין וכו')
אמרי דעת על משלי לזרחיה בן שאלתיאל, נשלם שנת ה' מ"ה, נדפס בהשחר ב'
אמרי ישר, חרוזים על ברכות הנהנין לר"מ דיין, וינה 1798
אמרי נואש של שלמה דפיירי
אמרי נעם, שירים, פזמונים וכו', יוסף שלום גליאנו, אמשטרדם שנת חש"ף ה' זרוע קדשו
אמרי שפר (קבלה על מלאכת השיר) לאבשלום מזרחי, שנת קנ"א, הוצאת כרמולי
אמת ואמונה, אד"ם הכהן
אמתחת בנימין, סגולות ורפואות ותפלות
ספר האסופות
אסור הקבורה לגלינוס, תרג' ר"י חריזי, כ"י ברלין
אסף הרופא, כ"י מינכן
אפוריסמי דאפוקריטו, העתקת רפאל ממודינו, שנת רמ"ו, כ"י ברלין (המתרגם היה הלל בן שמואל, במאה י"ג, בעל תגמולי הנפש)
אקלידס, לר' יהודה הכהן, במדרש החכמה
ארובות השמים, ר' ישראל זאמושץ, על התכונה
ארבע כוסות, שלמה פפנהים, עם תרגום

---

1) ותשלם המלאכה בחדש תמוז שי"ו לפ"ק פה פירארה העיר הגדולה והמפוארה בבית ר' אברהם נ"י אושקי יצ"ו.

גרמני, וינה תרי"ג
ארזי לבנון:
מדרש כונן
האמונה והבטחון, מיחס להרמב"ן
ספר הנקוד וסוד החשמל לר"י גיקטיליא
מעיין חכמה
ספר היכלות
ארח חיים לר"מ נרבוני, ספר ברפואה, כ"י בית המדרש שכתר בניו-יורק, ויש בו שתי נסחאות [1]
ארח חיים, בדרכי המוסר, רפאל נורצי, נתחבר ונדפס שנת שלי"ט
ארח מישור, ר' יעקב חאגיז, אמשטרדם, פרופס, ואר"ח צדיקי"ם לפ"ק
ארח סלולה, על לוחות לקביעות התקופות והעבורים וכו', יצחק בן שלמה בן צדיק, כ"י ביהמ"ד שכתר
ארחות עולם לאברהם פריצול
ארחות צדיקים
ארי נוהם, בדבר הזהר והקבלה לר' אריה די מודינא, הוצאת פירסט, לייפציג
אש דת של דוד נייטו נגד חיון, לונדון תע"ה
האשכול של הראב"ד
אשכול הכפר, יהודה הדסי
אשמורת הבקר, סדר מחבורת מעירי שחר, פיוטים וכו', ויניציה
אשמת שמרון, מפו

ב

באור רלב"ג על פרוש אבן רשד על ספר הטבע מאריסטו
באור מלים זרות שבמו"ג, ר"ש אבן תבון
באורים, ידעיה הפניני
באר יצחק, ריב"ל
באר לחי, יצחק בן טודרוס, על המגפה
באר מיכל, מיכל זקש, באור על קצת פיוטים
באר מים חיים לר' חיים עובדיה, שלוניקו שנת רננו
באר עשק, עי' שו"ת
בגידת הזמן, שנת רפ"ד
בדי אהרן, ר' אברהם בן הרמב"ם
בדק הבית של ר"א הלוי על תורת הבית של הרשב"א
הבהיר
בחיי [על התורה לר' בחיי בן אשר]
בחינת הדת לר' אליהו דילמדיגו, בזיליאה שפ"ט
בחינת עולם, בדרשי, בנקדות עם פרושי משה בן חביב ויוסף פרנשיס, דפוס פירר‏ה
בחן צדיק, יוסף פרל, 1838
בית האוצר, שד"ל
בית הבחירה, המאירי
בית הבחירה של המאירי על פרקי אבות (שנת ה' אלפים ס'), הוצאת שטרן
בית יוסף לר"י קארו
בית המדרש, א"ה ויס, שנה א'
בית המדרש, ילינק, קבץ מדרשים ישנים
בית מדות, מוסר, קושטנדינא רע"ב
בית רחל ושער הלל יה, נפתלי כץ, דיהרנפורט
בכורי העתים
בן דוד מר' אריה ממודינא, על הגלגול, טעם זקנים
בן המלך והנזיר, ר' אברהם בר חסדאי הלוי
בן משלי לר' שמואל הנגיד
בן סירא, תרגום יהודה ליב בן זאב

1) וקראתי אחת כלה ואחת השויתי. משתמש הרבה בשמות הערבים וגם הר:מיים וכדו' כמו שהם. בכ"ז יש בו הרבה מונחים עבריים.

בן סירא, הגוף העברי, גניזה
בן פורת יוסף, וכוח הנשיא דון יוסף עם
חכם נוצרי, קושטנדינא תרל״ז
ספר בן ציון ליוסף קונצין, חדודים ומליצות,
אמשטרדם ת״נ
בני משה, עי׳ שו״ת
בניות ברמה, שלמה בן מאיר, רש״י כ״י
קמברידש
בסבת הכוכב זנביי לר׳ יצחק בן מאיר
דאשפירא, Bibl. Vaticana, Cod. mss. ebr. I, CV
בעל הלשון ליהוסף בן יהודה זארק בעל
רב פעלים, גמר אותו בשנת ה׳ ר״ח
בעל הנפש להראב״ד, מהדורת ברדיטשוב
תקע״ג
ספר בעלי חיים, עי׳ אגרת בעלי חיים
ברייתא דשמואל, שאלוניקי 1861
ברייתא מפרקי מרכבה והוא אגדת בראשית
ברית החדשה
ברית מנחה לר׳ אברהם מרימון הספרדי,
אמשטרדם ת״ח
ברכיה הנקדן, הוצאת דר׳ גלנץ

ברכת אברהם לכב׳ דר׳ ברלינר
ברכת אליהו, אליהו דוויך הכהן, על התורה,
ליוורנו תקנ״ג
ברכת הנהנין מהרב שניאור זלמן מלאדי
בעל הש״ע והתניא
ברכת הנהנין, נחום בר״מ סגל
בשם קדמון, על כללי הדקדוק, משה
פרובינצאלו, נתחבר בשנת רצ״ה, נדפס
בויניציה בשנת ונש״א
בשמים ראש, חרוזים לפורים, ובשבח מלאכת
הדפוס, יוסף קונצין, שנת ת״נ אמשטרדם
בשמים ראש, אספם יצחק די מולינא בימי
ר״י קארו, קראקא תרמ״ו
בתי הנהגת גוף הבריא, ר׳ שם טוב
פלקירא, כ״י פלורנציא
בתי הנפש, ר״י זבארה
בתי הנפש, דפיירא, הוצאת הרטויג
הרשפלד, לונדון 1894, (Report of the Montefiore College
בתי הנפש והלחשים, לוי ב״ר חיים ב״ר
אברהם, ויהי בשנת ל״ו ליצירה וכו׳,
כ״י בפריז מס׳ 978 [1]

ג

גבעת שאול, עי׳ שו״ת
גדולי תרומה לר׳ עזריה פיגו
ספר הגדרים, מנחם המכונה בונפא
ס׳ הגלוי לרסע״ג, עצם הגוף העברי בספר
Saadiana של שכתר
ספר הגלוי לר״י קמחי
הגלות והפדות, אברהם בן יצחק אלף
מסראן תושב מנטובה, ויניציה ה׳ שצ״ד
גן עדן לר״א הקראי

גן עדן, ביהמ״ד ילינק
גנזי המלך לרי״צ בן לטיף
גנזי מצרים, עי׳ הלכות ס״ת
גנזי נסתרות לקבק
גנזי חכמת הקבלה, ילינק, ליפסיא תרי״ג
גנת אגוז, ר״י ג׳יקטיליה
גינת ורדים, עי׳ שו״ת
גרם המעלות של יוסף וידאל בנבנשתי,
על רפואה, כ״י פריז

1) אך הנקוד הוא כנראה חדש.

ד

דביר, מ. א. גינצבורג
דבר עגונה, לקורות הגזרות
דברי אלימלך על התורה
דברי אסתר, חדודים ופרושים על מגלת אסתר, יוסף קונצין, אמשטרדם ת"נ
דברי חפץ, מערכה א', כולל כתב יד הוצאת צבי הירש עדלמן, לונדון עת לחננה לפ"ק
דברי יוסף מר' יוסף אירגאס, ליוורנו
דברי ימי עולם, קלמן שולמן
דברי הימים, יוסף הכהן
דברי מישרים
דברי ריבות של סטנוב
דברים עתיקים מניבואיר, הצופה להמגיד שנה טו, גליון א, ב, ו, ז, כה — כט
דברים עתיקים, הוצ' בן יעקב
דגל אהבה מר' שמואל ארקוולטי, שיר על אהבה, ויניציה ש"א
דיואן רמב"ע, כ"י בודליאנה
דעות הפילוסופים, כ"י, לרש"ט פלקירא [1], כ"י בלוגדונא [2], שטינשנידר תרגומים העברים דף 5
דקדוק לר"י חיוג, תרגום
דקדוקי הטעמים לבן אשר, יצא ע"י בֶּר ושטראק
דקדוקי סופרים, שנויי נסחה בתלמוד בבלי ר' נ' רבינוביץ
דרושים הטבעיים ל Averroes, כ"י במינכן, מאמר במיני ההרקות Catal. Steinschneider 27,2
דרך אמונה, ר' אברהם ביבאגו, קושטנדינה רפ"ב
דרך אמונה, על הקבלה, ר' מאיר בן גבאי
דרך ארץ, שד"ל' ציון תר"א
דרך חכמה לרמח"ל
דרך טוב, יואל שק, מוסרי דרכים טובים ולמודים, פיורדא תצ"ז
דרך טובים, הוצ' צבי אדלמן
דרך ישרה מאת ראובן ב"ר אברהם מירושלם, נדפס בליוורנו
דרכי המשנה לז' פרנקל
דרכי נעם ר"מ בן ש"ט בן חביב, שנת רו"מ
דרכי הנקוד והנגינות, משה הנקדן, הדפיס פרינסדורף

ה

הגדה מצִירה ומנקדה, כ"י בריט' מוז'
הגדה משנת ה' נ' 1290, מנקדה, כ"י בודליאנה
הגדה של פסח מנהג ספרדי עם שירים
הגהות מימוניות
הגיון הנפש לאברהם בר חייא, לייפציג הכת"ר
הורית הקורא ב Journ. Asiat., פרסם דרנברוג
ס' היכלות, עי' ארזי לבנון
היכלות רבתי
הכרעות רבנו תם
הליכות קדם לגבריאל אייזיק פאלק, אמשטרדם התר"ז
הלכות גדולות לר"ש קיירא
הלכות ספר תורה של ר"י ברצלוני, פרסם אלקן אדלר בשם גנזי מצרים
הלכות פסוקות לרב יהודאי גאון
הלכות קטנות לר"י חאגיז עם פי' הלכה רווחת מר' בן ציון אלקלעי, ירושלם תרנ"ה
הלכות תקון המצוות למהרי"ל, אסור והתר

---

1) ולא לר"ש אבן תבון.
2) Cat. Cod. hebr. Bibl. Acad. Lugduno Bat.

ספר ההלצה לאבן רשד, מהדורת גולדנתל
הנהגה משובחת, ר״י חריזי
הנהגות אדם, דוד אופנהים, זאלקווא תקס״ה
הנהגת הבריאות ממאישטרו בארנבה מלילה,
שנת פ״ז לאלף הששי, Bibl. Vatic.
הפלת הפילוסופים, כ״י ברלין
הצעה בסוף קונקורדנס לפירסט
הצעת המעשה, ויניציה שכ״ו
הקדמת יהושע בעז, בעל עי״מ על התלמוד
הקדמת ר׳ יצחק ב״ר שלמה בן אבו
סהילה לפרושו של שה״ש [1]
הקדמת ר״י משקוני לפרוש ראב״ע על התורה
הקדמת יעקב בן חיים אבן אדוניה
להמסורה, הוצ׳ גנזבורג
הקדמת מגיד מישרים לר״י קארו מאת
יצחק בינגא
הקדמת מנחת שי, הוצאת ילינק
הקדמת תנ״ך, בוקשדורף, REJ 1895
השבת אבדה, בקבץ על יד כרך ז׳
השגות דונש על מנחם
השגות הראב״ד על הרמב״ם
השגות [...] להגן על ספר הלכות גדולות
ס׳ ההתאבקות, ר״י עמדן
ההתחלות לאלפרבי, האסיף, פיליפובסקי

ו

ודוי לרסע״ג
והזהיר
וזאת ליהודה, אגרת ר׳ אברהם אבולעפיה
וכוח הנוצרי עם היהודי, של סבסתיאן מינסתר,
בשנת אלף ושל״ה שנה לחרבן
וכוח התורני עם הפילוסוף, יצחק בר יוסף
פולקאר, טעם זקנים
ויכלו השמים, יוסף אבן מוהג׳יר

ז

זבח פסח, ר׳ יצחק אברבנאל
זהר עם פי׳ דרך אמת וניצוצי אורות, וילנה
תרמ״ב
זכות אדם
זכר צדיק לר״י בן צדיק, בספר סדר החכמים
וקורות העתים של ניבויאר
ספר הזכרון, ר״י קמחי
זכרון טוב והוא ספורי מעשיות מהצדיק
מנעסכיז, תרנ״ב
זכרון לבני ישראל, עי׳ עניני שבתי צבי
זכרון לראשונים, מחברת חמשית זכרון
הגאון רב סעדיה אלפיומי, מאת אברהם
אליהו הרכבי, פטרבורג תרנ״ב
זכרונות יוסלמן משנת רס״ט, REJ 1888
זמיר עריצים וחרבות צורים, נגד החסידים,
משנת תקל״ב
זמיר עריצים, נגד החסידים, משנת תקנ״ח
זמירות לפורים, ר׳ ישראל נגארא

ח

חבור יצחק הישראלי, תרגום, נתפרסם
בספר תהלה למשה לכבוד שטינשנידר
חבור המשיחה והתשבורת, ראב״ח הנשיא
חד אלאנסאן, מיחס לרסע״ג, כ״י ברלין
חדושים, ר׳ יצחק גיאת
חובות הלבבות לר׳ בחיי בן יוסף

1) עי׳ מטמוני מסתרים.

חוות יאיר, עי׳ שו״ת
חופש מטמונים
החוקר, מכתב עתי לחכמת ישראל, מאת יצחק שלמה פוכס
חוקר ומקובל לרמח״ל
חותם תכנית לאברהם בדרשי
חזוק אמונה ליצחק בן אברהם מטרוקי
חזות קשה לר״י עראמה בעל העקדה, נתחבר בשנת שי״ב
חזיונות של הראב״ע, כ״י פריז
חזקוני על התורה
חיות קנה, מראות וחזיונות שלמה מולכו משנת ר״צ, אמשטרדם
חיי עולם הבא, כ״י לר״א אבולעפיא
חיים שאל, עי׳ שו״ת
חכם צבי, עי׳ שו״ת
חכמוני, ר׳ שבתי דונולו, הוציאו לאור דוד קאשטילי, נדפס בפירינצי בשנת התרמ״א
חכמת הכשדים (השבעות, וכדומה) פרסם גסטר
חכמת המסכנים, ר״א שולמן, היקב, פרס להמליץ
חכמת המספר לר״א מזרחי
חכמת הנפש, בדרך הקבלה, כ״י בריט׳ מוז׳, אבל כבר נדפס בשם קדמון אחד
חכמת הנתוח, המליץ א׳, כ״ח
חכמת שלמה, רנה״ו, ורשא 1885
החלוץ העובר לפני עם ישראל למלחמת הדת
והתושיה, מחברת תשיעית תרל״ג—תרל״ד
חלקת מחוקק, ר״מ אלשיך על איוב
חלקת הנקוד, משה הכהן רייכרסון
חלקת הפעלים, משה הכהן רייכרסון
חמדה גנוזה, מאת צבי הירש עדלמן, קניגסברג
חמדת ימים לר׳ נחום עזרני
החנוך, ספנסר, תרגום דוידוביץ
ספר החינוך, ר׳ אהרן הלוי מברצלונה
חקקי אבן לאליקים כרמולי
חרבות ירושלם, ספור התלאות של ירושלם משנת שפ״ה ליצירה
חרוז על הבלי העולם Bibl. Vaticana, Catal. cod. mss. ebr. I, CCLVIII
ספר החרוזים לאבן סיני הנקראת ארגוזא, העתקת החכם הרופא שלמה מעיר ברגויש, כ״י ברלין
חשבון מהלכי הכוכבים לר׳ אברהם ב״ר חייא הספרדי, כ״י פריז
חשבון המהלכות, ראב״ח הנשיא, כ״י בריט׳ מוז׳
חשבון העבור להרמב״ם
ספר חשמונאים, חקירות בענין הפלטה הנשארת בלשון עברי מספר הראשון לספרי המכבים מאת אברהם שניצר, ברלין תרס״א [1]
חתם סופר, עי׳ שו״ת

ט

טוב טעם לאליה בחור
טור, ד׳ חלקים, לר׳ יעקב בן אשר, ריווא די טרינטא ש״ך
טעם זקנים
טעמי אמת, מיוחס לבן בלעם
ספר הטעמים לראב״ע, כ״י פריז, והוא טעמי שמות המזלות ופעולותיהם לפי דעת חכמי המזלות

י

יאיר נתיב לר׳ אברהם הלוי, קושטנדינא תע״ח
יד אבשלום על משלי לר״י עראמה, דפוס קראקא
יד לשון, דקדוק באיטלקית וקצת שירים, שלמה אוליוירו
יוחסין, ר״מ זכות
יוחסין של אחימעץ מאיטליה, עי׳ אחימעץ
יוסיפון
יוסף המקנא, בספר ברכת אברהם לכבוד ברלינר

[1] כנראה לזה התכון המחבר בעמ׳ 57 ובעמ׳ 188, הערה 4) ואנו טעינו בהשלמה ובהערה.]

יוצר ליוסף בן שטאנש, קטע כ״י גניזת קהיר
יוצרות לכל שבתות השנה, חנכה ופורים
יורה חטאים, תקונים לעונות הלכות תשובה, לר׳ אלעזר מגרמיזא
יושבי תבל, כמו לישרים תהלה, הירש דרנבורג, תקמ״ט
יין לבנון, פרוש על מס׳ אבות, מאת נפתלי הירץ וויזל, דפ׳ ווארשה
ילמדנו
ילקוט שמעוני
יסוד האמונה של ר׳ יוסף יעבץ
יסוד מורא לראב״ע, המבורג
יסוד עולם לר׳ יצחק הישראלי תלמיד הרא״ש, בדבר חכמת העבור וקדוש החדש והתכונה וכו׳, ברלין
יסוד עולם לר״מ זכות, הוצ׳ ברלינר, תרל״ד
יסודות עי׳ ספר היסודות
יסודי חכמת השעור, ח. ז. סלונימסקי
ס׳ יצירה עם פרוש דונש בן תמים, עי׳ גם פרוש לס׳ יצירה
יקוו המים, ר״ש אבן תבון
יראים, עי׳ ספר יראים
יריעות שלמה, שלמה פפנהיים
ישורון, מכתב עתי לחכמת ישראל
יתר הפליטה מן כתב אלמואזנה בין אללג׳ה אלעברניה ואלערביה, אשר חברו אבו אברהים יצחק בן ברון הספרדי, הו״ל קוקובצוף

כ

כבוד אלהים, ר׳ אברהם אבן מיגש, דרשות על התורה
כבוד אלהים, ר׳ יוסף בן שם טוב, פירארא שי״ו
כוזרי, ר׳ יהודה הלוי, גוף הערבי בכתב עברי, הרשפלד
כוזרי, תרג׳ יהודה אבן תבון
כוכבי יצחק, מכ״ע
כוונות האר״י
כוונת הפילוסופים, אלגזלי, תרגום ר׳ יצחק אלבלג, עם פרוש משה נרבוני, כ״י ברלין
כוונת הפילוסופים לאלגזלי, כ״י בבית המדרש בלונדון
כח ה׳, הובא בשו״ת חוות יאיר
כל בו
כל מלאכת ההגיון
כל שירי וכו׳, עי׳ שירי וכו׳
כלי יקר על התורה, ר׳ אפרים לונטשיץ
כליל החשבון
כלילה ודימנה, תרג׳ פרק י׳, פרסם ניבויאר בהקבץ Orient u. Occident I, 483
כלימת הגוים, האפודי, בקבץ הצופה בארץ הגר
כנור בת ציון, מיכה יוסף לבנזון
כנור נעים, שד״ל
כנכת הגדולה, עי׳ שו״ת
כנף רננים, פזמונים וכו׳, יוסף ידידיה קרמי, תלמידו של רמ״ע מפאנו, נדפס ויניציה שפ״ז
כנפי יונה, קבלה, רמ״ע מפאנו
כסאות לבית דוד, יהודה עשהאל, נדפס בוירונה שנת ת״ו
כסף משנה, ר״י קארו
כף אחת, חיד״א, ליוורנו שנת דרשי אלהים
כפתור ופרח
כרם חמד, גם החדש ח—ט
כתב רב האי גאון לר״א בן עטא, JQR NS I, 239
כתאב אלכאפי, עי׳ לקוטים
כתאב אלמשתלחק, עי׳ Opuscules
כתאב אלמחצ׳רה, רמב״ע
כתאב אלרסאיל, מאיר בר טודרוס הלוי, נגד הרמב״ם
כתאב אלתקריב ואלתסהיל, עי׳ Opuscules
כתאב אלתשויה, עי׳ Opuscules
כתב תמים ר״מ תקו, אוצר נחמד ג, 76
כתבת השלוח
כתובה לשבועות, בסוף ס׳ אזהרות, ר״י ברצלוני
כתובים אחרונים, י. ז. פרנקל

ל

מ

מגיד מישרים, ר׳ יוסף קארו
מגיד משנה על הרמב״ם
מגיד שיחות, והוא שיחין עילאין וכו׳ של הקדוש מוהר״נ, נתן מנימירוב
מגלת אביתר ראש ישיבה, JQR XIV
מגלת איבה, ר׳ יום טוב ליפמן הֶלֶר בעל תויו״ט
מגלת אנטיוכס, קניגסברג תרי״ז
מגלת נהרות, מרדכי צהלון, ה׳ תס״ו
מגלת ספר, יעב״ץ
מגלת ספר, ר׳ שלמה בן צמח דוראן, שנת שנ״א, בספר תפארת ישראל
מגלת עיפה, ר׳ שבתי כהן, בסוף ס׳ שבט יהודה
מגלת תענית ופי׳ הר״א מקראקוי, קניגסברג תרי״ז
מגן אבות לרשב״ץ דוראן, שלשת החלקים הראשונים: חלק אלוה ממעל, חלק שוסינו, חלק יעקב, נדפסו בליוורנו תקמ״ה [1].
מגן אבות של רשב״ץ דוראן, פרוש על פרקי אבות
מגן ורומח, חיים אבן מוסה, כ״י בברסלוי [2]
מדרש אבא גוריון, ביהמ״ד ילינק
מדרש אבכיר, נזכר בפענח רזא
מדרש אסתר
מדרש הגדול
מדרש הגדול, כ״י תימן
מדרש זוטא, שה״ש איכה, רות, קהלת, הוצ׳ ש. בובר
מדרש החכמה, יהודה הכהן, כ״י ברלין, נתחבר בערבית ותרגמו הוא בעצמו בעברית
מדרש כונן, עי׳ ארזי לבנון
מדרש לקח טוב
מדרש הנעלם, זהר
מדרש עשרת הדברות, ביהמ״ד ילינק

מדרש רבה
מדרש שוחר טוב
מדרש שכל טוב [3]
מדרש שמואל
מדרש תדשא
מדרש תהלים
מדרש תמורה, ביהמ״ד ילינק
מדרש תנאים
מדרש תנחומא
מדרש תרי עשר, REJ XIV
מדרשי תורה לאנשלמה אשתרוק, הוצ׳ עפשטיין
מואזנה, עי׳ יתר הפליטה
מודע לבינה (אגרות חכמה, ספר רפואות [4]), מנחם מנדל לפין מסטנוב, ברלין תקמ״ט
מולדות, ראה ספר המולדות
מוסדות תבל, דוד בן מאיר מפריזנהויזן, וינה 1820
מוסדי ארץ, קלמן שולמן
מוסר, ראה ספר המוסר
מוסר השכל של רב האי, הוצ׳ אלכסנדר זושא גאזאן, ורשא 1835
מוסר הרופאים, ר׳ יצחק הישראלי, אוצ״ט 1883
מוסרי הפילוסופים, תרג׳ ר׳ יהודה חריזי
מורה באצבע, חיד״א, נדפס בליוורנו תקמ״ו
מורה המורה, רש״ט פלקיירא
מורה נבוכי הזמן, ר״נ קרוכמל
מורה נבוכים לרמב״ם, תרג׳ ר׳ יהודה חריזי
מורה נבוכים לרמב״ם, תרג׳ ר״ש א״ת המזרח, שנת 1903
מחברת מ״ה מספר המוסר לר׳ זכריה אלצ׳אהרי, עי׳ מטמוני מסתרים
מחברות עמנואל הרומי
מחברת מנחם בן סרוק
מחברת שבתי וצדק לר׳ יצחק בן מאיר דאשפירא, כ״י ביבל׳ ותיקנה

---

1) בחלק האחרון יש על צורת האות והדקדוק.
2) אולי אפשר למצא.
3) חלק א׳ קראתי עד 127.
4) לא נדפס ממנו אלא המפתח.

מחזור אביניון מנֻקד, בביהמ״ד דש׳ כולג׳
מחזור והרן
מחזור ויטרי
מחזור ויטרי מנקד, כ״י בודליאנה.
מחזור כ״י פירייינצי, שנת ה׳ רכ״א, JQR 1903, Oct. 74
מחזור מונפליה מנקד, בביהמ״ד דש׳ כולג׳
מחזור מנהג אשכנז
מחזור מנהג אשכנז מנקד, ביהמ״ד דש׳ כולג׳
מחזור מנהג קורפו מנקד, בביהמ״ד דש׳ כולג׳
מחזור מנֻקד מהמאה הי״ד, כ״י בריט׳ מוז׳, עם שנויי נסחאות גם בנקוד
מחזור מנֻקד, כ״י ביה״ס כונתנסי ברומא
מחזור מנֻקד, משנת ה׳ י״ח (1258), כ״י בודליאנה
מחזור מנקד, כ״י בודליאנה (ואני יהודה נקדתי זה המחזור להתפלל בתוכו בקהל ועדה וסיימתיו א״ך בכסלו ... באלף החמשי)
מחזור רומני
מחזור שנת רפ״ב
מחזור תימני בנקוד עליון
מחסה ומגן, רמב״ן, להגן על האלפסי
מטמוני מסתרים לחיים בראדי, תרנ״ד
א) מכתב ר׳ יוסף בן תנחום הירושלמי
ב) מחברת מ״ה מספר המוסר לר׳ זכריה אלצ׳אהרי
ג) שני שירים לר׳ סעדיה בן יוסף המאחר
ד) הקדמת ר׳ יצחק בר׳ שלמה בן אבי סהולה
מימור-בוך של קהלת ווינא, בס׳ ברכת אברהם
מכילתא עם פרוש מאיר עין, הוצ׳ מ׳ איש שלום
מכילתא עם פרוש מדות סופרים הוצ׳ ויס, וינה תרכ״ה
מכלול, רד״ק
מכלל יופי, ר״ש בן מלך
המכריע לר״י מטרני, עם פרוש זר זהב ומנחת יהודה, לובלין

מכתב ר׳ אברהם סגרי, Magazin של ברלינר והופמן
מכתב ר׳ אהרן מלוניל, בכתאב אלרסאיל לרמ״ה
מכתב מארקוס הערץ הרופא, ממחקרי המאסף תקמ״ט
מכתב ר״ח שפרוט למלך הכוזרים
מכתב ר״י בן תנחום הירושלמי לר״ד נכד הרמב״ם, עי׳ מטמוני מסתרים
מכתב ר״י הלוי לר״א החבר
מכתב ר׳ יוסף הלוי לחכמי נרבונא
מכתב הנגיד שמואל בן פלטיאל, גנזי מצרים 49
מכתב החרם על רסע״ג מר׳ דוד בן זכאי הנשיא
מכתב מליצה משלמה הלוי די בורגס (אשר אח״כ המיר דתו, נודע בשם פוילוס בורגנזיס), היקב, פרס להמליץ
מכתבי תל אלעמרנה
מכתבים, שמשון בלוך
שני מכתבים של משה בר״י לטיף
מלא חפנים, לקוטים שונים ממכתבי חכמי קדמוני עמנו, לקטם אברהם גיגר, ברלין ת״ר
מלאכת ההגיון, אבן רשד
מלאכת השיר, ר׳ סעדיה אבן דנאן
מלון גרמני-עברי, בן-זאב
מלונים לתנ״ך ותלמוד
מלות ההגיון לרמב״ם
מלחמות ה׳, יעקב בן ראובן, REJ 1889
מלחמות ה׳, רלב״ג
מלחמת החכמה והעושר, ר׳ יהודה הלוי בן שבתי [1], ומעשה ירושלמי שהעתיק ר׳ אברהם מימון ומעשה רבי בוסתנאי
מלחמת השיר [2]
המליץ
המליצה לר״ש בר״ש
מליצה לפורים, בן זאב
מליצה על שחוק האישקאק, ר׳ מנשטור

1) במקום אחד מזכיר: י׳ ניסן תתקע״ד.

2) בהקדמה: ספר ע״ד התחכמוני. נדפס בשנת 1775 בברלין בלי שם, אבל הוא מיצחק סטנוב?

משיב חמה, יצחק צורף, פרנקפורט תע"ה
משיב נפש, ר' מנחם המאירי, כ"י בריט' מוז'
המשיחה והתשבורת, עי' חבור המשיחה והתשבורת
משכיות האורות לאלגזלי, קטע בשירי שלמה
משלי אסף, יצחק סטנוב
משלי סנדבר
משלי ערב, בספר דרך טובים
משלי קדמונים
משלי שועלים, ברכיה הנקדן
משמיע ישועה, ר' יצחק אברבנאל
משנה
משנה תורה להרמב"ם
משנה תורה להרמב"ם, הלכות יסודי התורה, כ"י
משניות מנקדות, דוד אלטאראס, ליוורנו
משניות מנקדות בטעמים, סדר טהרות כ"י בפרמה [1]
משניות מנקדות, קטעים מהגניזה [2]
משניות מנקדות, קטעים בסדור תימן בנקוד עליון, כ"י בריט' מוז'
משניות מנקדות, קטע כ"י משניות מנקדות מתנת זולצברגר בביה"ס ביהמ"ד לרבנים בניו-יורק, כנראה ממאה י"א [3]
משנת חסידים, עמנואל חי ריקי, אמשטרדם תפ"ז
משנת המדות, כנראה עוד קדם מזמן המעתיקים הספרדים או בראשיתו, הדפיס שטינשנידר לכבוד צונץ, 1864, ונדפס עוד שנית בקבץ Zeitschrift für Mathematik u.Physik, 1880 ע"י הרמן שפירא
משפטי הכוכבים, ר' יהודה הכהן
משתלחק של ר' יונה אבן גנאח, עי' Opuscules
מתליא דסופוס, בלשון סורית, ד"ר יוליוס לנדסברגר
מתק שפתים, ר' עמנואל פרנשיס

נ

נהר פישון לר"י אבוהב
נודע ביהודה, ר' יחזקאל לנדא
נוה שלום, אברהם שלום בן ר' יצחק, ויניציה של"ה
נוהג כצאן יוסף
נוסח כתובת אשה, רב האי גאון
נחל קדומים, י. ל. דוקס
נחלת אבות על פרקי אבות, ר' יצחק אברבנאל
נחלת יעקב, פרוש לדא"ז
נחלה לישראל, ר' ישראל משה חזן
נחמד ונעים, תכונה וכו', ר' דוד גנז
ניב שפתים, יוסף בן יהודה זארק, כ"י לונדון, כ"י Jews College
נמוקים, ר' אליהו בחור
נסחת המצבות של הקראים ב Altjüdische Denkmäler של הרכבי
נסתרות דר' שמעון בן יוחאי, בביהמ"ד ילינק, נתחבר בזמן שלטון הערבים
נעשה אדם, עי' פרוש נעשה אדם

---

1) מְדיקות מאד נטיות הפעלים והשמות לפי דיני הדקדוק כמו בית שָׁקְעוּ, ובמקומות רבים הגהה על הגליון, נקוד אחר בשם גאון, בשם ר' נסים גאון ועוד. ונראה כי הכ"י העתקה מכתב יד קדום, ואחת הראיות היא שמשתמש במלת ש ל בחבור עם השם, שֶׁלַּנֵּר וכו'.

2) ושם ו' = ו.

סוכה = סוכה, טומאה = טומאה, פסולה=פסולה.

3) המנקד עם הארץ. מנקד: נִכְסִים, יַדָה, הַיָה, שלשָׁה, בַּשָׂר וכדו'

נפוצות יהודה, ר׳ יהודה מוסקטו
הנפש החכמה, ר׳ משה די ליאון [1], בזיליאה שס״ח
נפת צופים, ר׳ יהודה מסיר ליאון
נצחון לר׳ לפמן
נרבוני על המורה
נשיא בישראל של ל. א. פרנקל, תרג׳ לטריס

ס

סאה סלת, רפאל גורצי, שנת של״ט
סדור מנקד, כ״י בריט׳ מוז׳
סדור ר׳ יעקב עמדן
סדור מנהג איטליה משנת ה׳ ל׳ (1269), מנקד, כ״י בריט׳ מוז׳
סדור מנהג ארם צובה, דפוס ויניציה
סדור מנהג רומני, כ״י ביהמ״ד דש׳ כולג׳
סדור מנהג תימן, מנקד נקוד בבלי, כ״י בודליאנה
סדור מנהג תימן מנֻקד, כ״י ביהמ״ד דש׳ כולג׳
סדור רב סעדיה גאון מנקד, כ״י בודליאנה
סדור עבודה בלב, אהרנהים
סדור עבודת ישראל, יצחק בן אריה יוסף דוב (בֶּר), רדלהים
סדור רש״י
סדור של מדות טובות, בספר כבוד חופה
סדור תפלה תימני עם נקוד עליון, כ״י בריט׳ מוז׳, ויש בו גם פיוטים מנֻקדים
סדר הדורות, יחיאל בן שלמה
סדר אליהו רבה, עי׳ אליהו
סדר החכמים וקורות העתים, ניבויאר, תרמ״ח
סדר טל, כ״י בריט׳ מוז׳
סדר עבודה, כ״י גניזה, הוצ׳ אלבוגן
סדר עולם, בספר סדר החכמים וקורות העתים, ניבויאר
סדר עולם רבה, בער ראטנער, דפוס ווילנא
סדר רב עמרם גאון
סדר תפלה לר׳ נפתלי טריוש
סוד החשמל וספר הנקוד לר״י גיקטיליא, עי׳ ארזי לבנון
סוד ישרים, סגלות ורפואות, לר״י מודינא
סוד הסודות מיֻחס לאריסטו, תרג׳ העברי אולי מר״י חריזי, הוצ׳ דר׳ גסתר, Journ. of the Royal Asiat. Society, 1907, ובמחברת לבדה
סור מרע, ר׳ אריה ממודינא
סיג לתורה, ר׳ אנשל ווירמש, פרנקפורט תקכ״ו
סליחות מנהג אשכנז לפני ר״ה, עי״ת, יוה״כ
סליחות, מנקד, משנת ה׳ צ״ב (1332), כ״י בודליאנה
סליחות מנֻקד, כ״י דש׳ כולג׳
סליחות תימניות, כ״י דש׳ כולג׳
סליחות לפורים, עי׳ מליצה לפורים
סמ״ג, עי׳ ספר מצוות גדול
סמים, עי׳ מאמר הסמים
סעדיאנה, הוצ׳ שכתר
סעודת מצוה, בסוף הספר תפארת ישראל לרשב״ץ דוראן
ספורי מעשיות של מהר״נ
ספורנו על התורה
ספר האבנים, העתקה אצל שטינשנידר
ספר האורה, עי׳ אורה
ספר האחד, עי׳ אחד
ספר בעלי חיים, עי׳ אגרת בעלי חיים
ספר הברית
ספר דקדוק, ר״י חיוג
ספר זכרון לר׳ יוסף קמחי
ספר החג, Festschrift לשטינשנידר
ספר חסידים

---

1) חשבתי בתחלה שמחבר הזהר בודאי גם בלשון עברית משתמש בהרבה מלים מחֻדשות, ולפחות לא מצויות, והנה רק מעט מאד מצאתי בספריו, פחות מאשר אצל אחרים.

ספר חרדים, ר׳ אליעזר אזקרי
ספר היובל להרכבי
ספר יוחסין, עי׳ יוחסין
ספר היסודות, ר׳ יצחק הישראלי, תרג׳ אברהם בן חסדאי, כ״י כונתנסי, רומא, נדפס ע״י Fried בפרנקפורט
ספר יראים, ר׳ אליעזר ממיץ, שכ״ו
ספר הירושות לרסע״ג
ספר הישר
ספר הישר לישועה הקראי
ספר הישר לרבנו תם
ספר כריתות להר״ש מקינון
ספר הלבנה, עי׳ לבנה
ספר המאורות, ראב״ע, כ״י פריז
ספר המבחרים, ראב״ע, כ״י פריז
ספר המדות, יצחק סטנוב
ספר המולדות, ראב״ע
ספר על מוסיקה, כ״י פריז, יהודה בן יצחק
ספר המוסר, בן אפרים מארץ מודינא, הוצ׳ מקיצי נרדמים
ספר המוסר, זכריה בן סעדיה אלצ׳אהרי 1), כ״י תימני, כמו תחכמוני, עי׳ מט״מ
ספר מוסר, ר׳ יוסף בן עקנין, על מס׳ אבות
ספר המוסר, ר׳ יוסף כספי, בקבץ טעם זקנים
ספר המועדים
ספר המיחד לאבו אחמד אלגזלי
ספר המכריע, ר׳ ישעיה די טרני
ספר המכתם על מס׳ מגלה לר׳ דוד ב״ר לוי, י״ל ע״פ כ״י בריט׳ מוז׳ ע״י מנשה גראסבערג מטרעסטינא, לעמבערג תרס״ד
ספר מלצות, בסוף ס׳ לקוטי פרדס לרש״י, תקנות מרבנו גרשון, משלי חכמים וחידותם
ספר המסעדים, ר׳ יצחק הישראלי, כ״י
ספר המספר לראב״ע עם תרג׳ גרמני והערות דר׳ מ. זילברברג, פרנקפורט 1859
ספר מעשיות, מיחס לר׳ נסים

ספר מצוות גדול (סמ״ג), ר׳ משה מקוצי, ויניציה רמ״ט
ספר למשאלה בקדרות, ראב״ע
ספר הנמצא, מיחס להרמב״ם 2)
ספר הנסיונות (על רפואה), ראב״ע, כ״י פריז
ספר על הנפש דרך שאלה ותשובה בין גאלינוס ובין מוריא תלמידו, תרג׳ ר׳ יהודה חריזי
ספר הנקוד וסוד החשמל, עי׳ ארזי לבנון
ספר הנקוד, ר״י חיוג
ספר העבור, ראב״ח הנשיא
ספר העבור, ראב״ע
ספר העולם והמחבר, ראב״ע, כ״י פריז
ספר העיון לר׳ חמאי, גנזי הקבלה, ילינק
ספר העצמים, ראב״ע
ספר עריות, משה בשייצי הקראי
ספר העתים, ר״י בן ברזלי הברצלוני, הוצ׳ מקנ״ר
ספר הצבא 3), ר׳ זרחיה הלוי
ספר הצמחים, מיחס לאריסטו תרג׳ קלונימוס בן קלונימוס, כ״י פריז
ספר הקבלה, ראב״ד, נדפס ג״כ בספר סדר החכמים וקורות העתים לניבויאר
ספר רפואות, רמב״ם (?), הוצ׳ מנשה גרוסברג, לונדון תר״ס
ספר רפואות, מאסף
ספר הרקמה, עי׳ רקמה
ספר השטרות, ר״י ברצלוני
ספר השם, ראב״ע
ספר השרשים, עי׳ שרשים
ספר תגין, שם טוב בן אברהם
ספר תוכחות, סהל בן מצליח, לקו״ק, נספ׳ 32
ספר התמונה, קבלה, תמונות האותיות
ספרא דבי רב, הוצ׳ א״ה ויס
ספרא, מנקד, כ״י ותיקן, העתקה בביה״ס של ביהמ״ד לרבנים של שכתר בניו-יורק
ספרא עם פרוש הר״ש ועם הגהות מהרי״ד

---

1) חי בזמן ר״י קארו; ובמחברת י״ב כתוב: משנת השב״ט עד השל״ג.

2) אינו להרמב״ם; כרם חמד ח, 23.

3) נזכר בהערה לתולדות ריב״ג בראש הרקמה.

(עם ציונים למשנה ותוספתה וגמ׳ ירוש׳ ובבלי), דפוס ורשה תרכ״ו [1]
ספרא, הוצאת שלוסברג
ספרי, הוצ׳ מאיר איש שלום

ע

עבודה, ר״י בן אביתור
עבודה, רסע״ג
עבודת הקודש, קבלה, ר׳ מאיר גבאי, ד׳ חלקים: היחוד, העבודה, התכלית, סתרי תורה
העבור, רמב״ם, בספר דברי חכמים
העבור, עי׳ ספר העבור
עובר לסוחר, על חשבון, מנחם ציון פורט כהן רפא, שפ״ז
עולם קטן, ר׳ יוסף בן צדיק, תרגום מערבית
עולם קטן לרמב״ע וס׳ אצבע אלהים, הוצאת דוקס
עזרת נשים, בגנזי נסתרות לקבק
העטור
עטרת צבי, ר׳ צבי הירש חיות
עיט צבוע, מפו
עין כל, פרוש על קאנון של אבן סינא, רש״ט שפרוט מעיר טוליטולה (נשלם בשנת רח״ם ארחמנו)
עין הקורא ליקותיאל בן יהודה
עם עולם, סמולנסקין
עמודי העבודה, לנדסהוט, על הפיוטים
עמודי השמים וחלק תפארת אדם, ר׳ ברוך משקלוב, ברלין
עמק ברכה, על ברכת הנהנין, אברהם בן שבתי הורביץ
עמק המלך
עמר השכחה, אברהם גבישון, ליוורנו תק״ח
עניני שבתי צבי, אהרן פריימן, הוצ׳ מקיצי נרדמים, תרע״ג (מריבת קדש, זכרון לבני ישראל, לקוטים, מגלת עפות)
הענק, ר׳ יהודה חריזי
הענק, רשב״ג
עסיס רמונים, ר׳ שמואל גליקו, תקנו וצרפו רמ״ע מפאנו
עץ חיים, הקראי ר׳ אהרן
עץ חיים (כעין מלון קטן), שלמה אוליוירו
עץ חיים, ר׳ חיים ויטל
עקרים, ר׳ יוסף אלבו
ערוגות הבשם לרמב״ע, ציון ב׳, 117
ערוגת הבשם, ר״ש ארקוולטי
ערוגת החכמה ופרדס המזמה, ראב״ע
ערוך השלם, קוהוט
ערך מלין, שי״ר
העתים, עי׳ ספר העתים
עתיקות, יוסף בן מתתיה

פ

פאר הדור, תשובות הרמב״ם
פזמונים, ר׳ ישראל נג׳ארה, הוצאת פרידלנדר
פזמונים, אלעזר מארי אהרן סעדיה עראקי הכהן, כלכתה תר״ב
ספר הפזמונים לתימנים
פחד יצחק, למפרונטי
פיוט קוראי מגלה ששרים ברומא הכל יחד אחרי כלות קריאת המגלה
פיוטים ליוה״כ, מנהג אשכנז
פיוטים, ר״א קליר
פיוטים, ר׳ יוסף בן אביתור
פיוטים, ר׳ יצחק גיאת

---

1) חשוב מאד.

פיוטים, ר׳ ישראל נג׳ארה
פיוטים, ר׳ שמעון בן יצחק
פלא יועץ, ר׳ אליעזר פאפו, ווינה 1876
פלח הרמון, קבלה, ר׳ מנחם עזריה מפאנו
פניני המליצות, גנזי פטרבורג, גורלנד, מחברת ד׳
פנקס במברג, קובץ על יד ז׳
פנקס מינץ משנת ת״נ, אוצה״ס ג׳
פנקס פוזנא
פנקס קראקא שי״א, שנ״ה, אוצה״ס ד׳
פנקס קהלות ליטא
פנקס קהלת רומא, שריד מעיר
פסיקתא דרב כהנא
פסיקתא רבתי
פסקי ריקאנטי האחרונים, יעקב ריקאנטי
פסקים וכתבים לר׳ עקיבא איגר
פעמון ורמון, כולל עסיס רמונים, פלח הרמון על הפרדס לרמ״ק, ר׳ מרדכי בן יעקב מפראג, אמשטרדם שנת תחיים
פענח רזא, יצחק יהודה הלוי, נדפס בתהלה לדוד, לכבוד קויפמן
הפרדס, ר׳ ידעיה בדרשי, אוצה״ס ג׳
פרדס רמונים, רש״ט שפרוט, סביונטה שי״ד, זיטומיר 1866
פרדס רמונים, ר׳ משה קורדובירו, קבלה
פרוש ר״י אברבנאל למורה נבוכים
פרוש ר״י אברבנאל על התורה ונבי״ר
פרוש ראב״ד לס׳ יצירה, שנת הק״ץ, מיֻחס להראב״ד
פרוש ראב״ע למשלי [1] ולעזרא ונחמיה, מיֻחסים לראב״ע, הם (לפי דברי המבקרים) למשה קמחי [2]
פרוש ראב״ע על התורה, בראשית, שמות, ויקרא, קצת משלי, קהלת, אסתר, איכה, שה״ש, רות, תרי עשר, איוב, עזרא ונחמיה
פרוש ר׳ משה אלשיך לאיוב
פרוש ר׳ משה אלשיך למשלי, רב פנינים
פרוש אפודי למורה נבוכים

פרוש ר׳ אליעזר מבלגנצי ליחזקאל
פרוש ברגלוני לס׳ יצירה
פרוש רבנו גרשם על הש״ס, וילנה
פרוש שבתי דונולו, נעשה אדם, הוצ׳ ילינק
פרוש דונש בן תמים לס׳ יצירה, קטעים בספר שירי שלמה
פרוש ר׳ משה בן חביב לבחינת עולם
פרוש ר׳ חננאל בן חושים על הש״ס, וילנה: ערובין, פסחים, ביצה, ב״ק, ב״מ?, ב״ב
פרוש ר׳ יהונתן הכהן על הרי״ף
פרוש ר׳ דוד אבן יחייא לשה״ש, איכה, רות
פרוש ר״י דון יחייא לשה״ש
פרוש רלב״ג לאיוב ומשלי ולתנ״ך בכלל
פרוש המאירי על משלי להרב מנחם בן שלמה לבית מאיר, במקראות גדולות, אמשטרדם
פרוש ר״י בן מלכיצדק לסדר זרעים, ש״ס ראם
פרוש המשנה לרמב״ם
פרוש הרמב״ם על עדיות, כ״י
פרוש רמב״ן על התורה
פרוש ר״י בן נחמיאס לאבות
פרוש רבנו נסים גאון לברכות, ש״ס וילנה, הוצ׳ ראם
פרוש רבנו נסים לס׳ יצירה, בקונטרס המסורת, דוקס
פרוש ר׳ נסים [גירונדי] על הרי״ף
פרוש נרבוני למורה נבוכים
פרוש סהל בן תמים לספר יצירה
פרוש י׳ סטנוב על המורה
פרוש יצחק סטנוב על בן-סירא ?
פרוש רב סעדיה גאון, הורודצקי, הגרן, ברדיטשב 1900
פרוש רסע״ג לס׳ יצירה, עצם הפרוש הערבי, הוצאת למברט
פרוש רסע״ג על עזרא, הוצ׳ מתיוס
פרוש רסע״ג לתשעים מלים
פרוש עזריאל תלמיד ר׳ יצחק אבי הקבלה,

1) עי׳ ריפמן, אוצה״ס ד׳ דף 284, ושם כהנא מקים ומאשר כי הוא לראב״ע.
2) ציון שנה ב׳.

סגי נהור, על י׳ ספירות
פרוש ר׳ אברהם פריצול לס׳ איוב
פרוש יוסף פרנשיס לבחינת עולם
פרוש רד״ק לישעיה, ירמיה, יחזקאל תרי עשר
פרוש ר׳ יוסף קרא על מיכה, ברכת אברהם לברלינר
פרוש ר׳ מנחם בן חלבו קרא (לקוטים), השחר ב׳, 29
פרוש עמנואל הרומי על שה״ש, כ״י ותיקן
פרוש עמנואל הרומי על התורה, A.Merx Archiv I
פרוש אבן רשד על חרוזי א״ס
פרוש רש״י כ״י קמברידש, עי׳ בניות ברמה
פרוש רש״י על הוריות אינו לרש״י [1]
פרוש רש״י לנדרים, נזיר, תענית, דה״י, אינם מרש״י [2]
פרוש רש״י על הש״ס: ברכות, שבת, פסחים, ביצה, חגיגה, מו״ק, ר״ה, יומא, סוכה, מגילה, תענית, סדר נשים, ב״ק, ב״מ, ב״ב
פרוש רש״י על תורה, ישעיה, ירמיה, יחזקאל, תרי עשר, תהלים, קצת משלי, עזרא, נחמיה
פרוש רשב״ם על קהלת ושה״ש, הוצ׳ ילינק
פרח מטה אהרן, עי׳ שו״ת
פרחון, שלמה בן אברהם בן פרחון
פרי הארץ, עי׳ שו״ת
פרקי אבוקרט
פרקי אבות מְנֻקדים, כ״י ביה״ס כוּנתנסי [3]
פרקי אליהו לאליהו בחור
פרקי דרבי אליעזר
פרקי החליצה להרמב״ם
פרקי משה להרמב״ם
פרקי משיח
פרקי שירה עם ב׳ פרושים: „מספרים תהלות ה׳״ ו„שפתי רננות״, מנטובה
פרשות הכסף, י׳ מודינא, כ״י, REJ 1891
פתרון חלומות, ר׳ שלמה אלמולי, אמשטרדם
פתרון חלומות, בגדד תרנ״ב

צ

ספר הצבא, ר׳ זרחיה הלוי [4]
צבי מודח, ר׳ עמנואל פרנשיס, כולל שיריו ושירי אחיו ר׳ יעקב נגד שבתי צבי ונביאו נתן, ב׳ חלקים, הוצ׳ מקנ״ר בקבץ על יד א׳, תרמ״ה
צדה, עי׳ צידה
צדת הדרכים, אחמד בן אברהים בן אבי כאלד, ברפואות, תרג׳ משה אבן תבון, כ״י ביהמ״ד שכתר
צַוָאת הרא״ש, בית תלמוד ד׳
צַוָאת ר״י אבן תבון
צַוָאת הרמב״ם לר׳ אברהם בנו, מְיֻחס לרמב״ם [5]
צוהר התיבה, ר״ז הינא
צוק העתים, לגזרות ת״ח ות״ט
צורת הארץ, ר׳ אברהם בר חייא הנשיא
צורת היסודות, ר׳ יצחק אברבנאל, דפוס אמשטרדם
צחות, ראב״ע
צידה לאורחים, כ״י פלורנץ, ובלשון ישמעאל זאד אלמסאפר
צידה לדרך, ר׳ מנחם בר זרח, דפוס סביוניטה

1) ריפמן, המגיד סוף שנת י״ז.
2) ציון שנה ב׳, 80.
3) בדקתי כי הנקוד משבש מבחינה דקדוקית: קמץ במקום פתח, ֶ במקום ֵ וכדומה, אך נראה עפ״י הקריאה המקבלה.
4) נזכר בהערה לתולדות ריב״ג בראש הרקמה.
5) מתחיל: אברך את ה׳...

ציון של מרדכי יוסט, ב׳ כרכים
ציצים ופרחים משדה ספרד ואיטליה, אברהם גיגר, ליפציג תרט״ז
צל העולם, מתתיהו דלקרוט
צמח דוד, דברי הימים, דוד גנז
צמח דוד, מלון, לר׳ דוד מהתפוחים (De Pomis)
צמח צדיק, אריה די מודינא
צמח צדיק, שלמה חיים חבר טוב
צפנת פענח, ראב״ן
צפנת פענח, שירים של רשב״ץ וריב״ש, בספר קבץ על יד כרך ז׳
צפרן שמיר, חיד״א, ליוורנו תקמ״ו
צרור המור על התורה, אברהם סבע מגולי פורטוגל, ויניציה שכ״ז
צרור המור, קבלה, ר׳ יצחק בן לטיף
צרי הגוף, רפואה, נתן בן יואל פלקירא, ממאה י״ג, כ״י בריט׳ מוז׳
צרי היגון, רש״ט פלקירא
הצרפתים ברוסיה, מרדכי אהרן גינצבורג

ק

קאנון לאבן סינא, המתרגם הראשון כנראה נתן המאתי, משנת 1279
קאנון לאבן סינא נדפס ברומא, דפוס מדיצי, 1597
קב הישר
קבוצי גלינוס, כ״י פריז
קבוץ ויכוחים, בריסלוי (אגרת אל תהי כאבותיך)
קבורת חמור, סמולנסקין
קדושת לוי על התורה לר׳ לוי יצחק מברדיטשוב, ורשה תרל״ו
קול בוכים על מגילת איכה, ן׳ שועיב, נשלם בחדש אב ה׳ ר״ם
קול יהודה על הכוזרי, ר׳ יהודה מוסקטו
קול מוסר לר׳ שמשון כהן מודון, מנטובה
קול סכל, ר׳ יהודה מודינא
קונטרס גזרות תתנ״ו
קונטרס המסורת לבן אשר
קונטרס המפתח של ילינק
קונטרס הפיוטים של מחזור ויטרי, חיים בראדי
קונטרס תרי״ג, ילינק
קונטרסים מתלמוד בבלי כריתות ותלמוד ירושלמי ברכות, שכתר ווינגר, Cambridge 1896
קונקורדנס, פירסט
קטע כ״י טודרוס הלוי, גניזה
קטע כ״י תלמיד חוי, JQR 1901
קטע כ״י רשב״ג, גניזה, JQR 1913
קטע מכתבי הגאונים, MGWJ 1906
קינה על גזרות פולניה, לקורות הגזרות, מחב׳ ר׳
קינות לת״ב
קינות ספרדים
קנאת האמת, י. ל. מיזס
ס׳ הקנה
ס׳ הקנה על המצוות על דרך הסוד
קערת כסף של יוסף האזובי, בספר מוסר השכל של רב האי, ורשה 1835
קרבן אהרן על ירושלמי
ספר קרובות הוא מחזור, זולצבך
קרובץ, סדר קרובץ לק״ק ארגויל, חביב טולידאנו, ליוורנו
קריה נאמנה, פין
קרית ספר, מ״א גינצבורג
קשת ומגן

ר

ראש אמנה, ר״י אברבנאל
ראשית דעת, ר׳ משה אלבילה, ויניציה שמ״ג
ראשית חכמה, ראב״ע, כ״י ברלין וכ״י פריז
ראשית חכמה, מוסר, ר׳ אליהו די וידאש
ראשית חכמה, רש״ט פלקירא (לא נדפס), כ״י בודליאנה ובהמבורג ובמינכן

ראשית למודים, ברוך לינדא, ב׳ חלקים
רב פנינים, עי׳ פרוש אלשיך
רב פעלים, ר׳ יצחק בן אברהם אבן לטיף, קבלה מחקרית או מחקר קבלי [1], הוצ׳ שלבוים
רב פעלים, יוסף בן יהודה זרק, על דקדוק, כ״י בריט׳ מוז׳
רודף מישרים, אמרהויזן
רוח חדשה
רוח חן, תרג׳ ר״י אבן תבון
רוקח [2], ר׳ אלעזור בן יהודה מגרמיזא נדפס שס״ה
רזיאל הגדול
רזיאל המלאך ספרא דאדם קדמאה, אמשטרדם
תס״א [3]
ריקאנטי על התורה
ריקאנטי, קבלה, עם פרוש אבן יקרה, לבוב תר״מ
רמ״ח אברים, ד״ר י. ל. קצינלסון
רני ושמחי, קבץ שירים ופיוטים שנהגו בערי המערב, יצחק בן יעיס לוי, וינה
רפואות, עי׳ ספר רפואות
רפואות הגויה, ר״י חריזי
הרקמה, ר׳ יונה בן גנאח
רשאלה, יהודה בן קריש
רשאלת אלתנביה, עי׳ Opuscules
רשימת המתים, QGJD III
רשימת שטינשנידר של כ״י המבורג

ש

שאילת יעבץ, ר׳ יעקב עמדין
שאילתות דרב אחאי
שאלה ע״ד האנוסים, ר׳ סעדיה אבן דנאן
שאלות הראב״ע
שאלות ותשובות ר׳ שלמה בן אדרת (רשב״א)
שאלות ותשובות מהר״מ אלשיך
שו״ת הרא״ש
שו״ת באר עשק, שבתי באר, ויניציאה גאלת לפ״ק
שו״ת בית יעקב
שו״ת בלמוד החכמות בס׳ ד״ח, ר״י פרובינצלו
שו״ת הר״י בן-לב, מזמן דון יוסף
שו״ת בני משה לר׳ משה שלטון, קושטנדינא
שו״ת בני שמואל
שו״ת בר ששת לריב״ש
שו״ת מהגאונים אשר נדפסו בימי קדם בקרית מלך רב... קושטנדינה, מנטובה שנ״ז
שו״ת גבעת שאול, שאול בן משה
שו״ת ר״נ גירונדי
שו״ת גנת ורדים, אברהם בן מרדכי הלוי, קושטנדינה תע״ו
שו״ת דברי ריבות, יצחק בן שמואל אדרבי
שו״ת הרדב״ז, ד׳ חלקים, ליוורנו, פיורדא
שו״ת דרכי נעם, חו״מ, מרדכי בן יהודה הלוי
שו״ת חוט השני, ר׳ משה שמשון בכרך
שו״ת חות יאיר, יאיר חיים בכרך מוירמיזא, מזמן ת״ח
שו״ת ר׳ לוי בן חביב (רלב״ח)
שו״ת חיים שאל, ב׳ חלקים, ר׳ חיים יוסף דוד אזולאי, ליוורנו, חיים שאל ממך לפ״ק
שו״ת חכם צבי, ר׳ צבי אשכנזי
שו״ת חתם סופר, ר׳ משה סופר
שו״ת מהר״י מטראני (מהרי״ט) לד׳ חלקי

---

1) והוא מודה בקדמות העולם, אבל אומר כי בכ״ז הוא גם מחדש ואין מוסרין זה אלא לצנועים.

2) הוא עשיר במלים ויוצר מלים

3) בדף ל״ז כתוב: הרדך אותי ד ו ד ע ב ד ך ב ן ז ל א ט ה בדרך חיים.
ובדף מ״א: ואני ד ו ד עבדך ב ן ז ל א ט ה עפר ואפר נכה לב ושפל רוח רמה ותולעת וכו׳. ותפתח לי דוד עבדך בן זלאטה שערי תפלה.

שו״ע, ויניציאה הת״ה
שו״ת ריטב״א
שו״ת כנסת הגדולה, א״ח, ר׳ חיים בנבנשתי
שו״ת ר״י לאטס
שו״ת ר׳ שלמה לוריא (מהרש״ל), למברג תרי״ט
שו״ת לחם רב, אברהם די בוטון
שו״ת לקט הקמח, ר׳ משה חגיז
שו״ת הר״א מזרחי
שו״ת מטה יוסף, יו״ד, יוסף נזיר
שו״ת ר׳ יוסף מיגש
שו״ת מים רבים לד׳ חלקי שו״ע, ר׳ רפאל מלדולה, אמשטרדם
שו״ת ר״י מינץ ור״מ פדואה, באותיות שלוניקו, פיורדא תקכ״ו
שו״ת נודע ביהודה, ר׳ יחזקאל לנדא
שו״ת נחלה ליהושע, יהושע צונצין, מזמן ר״י נשיא
שו״ת מהר״ם פדואה
שו״ת פני משה, משה בנבנשתי
שו״ת פנים חדשות
שו״ת פרח מטה אהרן, אהרן בן חיים אברהם הכהן
שו״ת פרי הארץ, ר׳ ישראל מאיר מזרחי, שלוניקי, קושטנדינא
שו״ת מהר״י קולון
שו״ת הרי״ף, ליוורנו ל״ב אבו״ת ע״ל לפ״ק
שו״ת שבות יעקב, יעקב רישר
שו״ת מהרשד״ם
שו״ת מהרש״ק
שו״ת שמש צדקה, שמשון מורפורגו
שו״ת שער אפרים, זולצבך, אפרים בן יעקב מווילנה
שו״ת תורת אמת, ר׳ אהרן ששון, ויניציה השפ״ו
שו״ת תמת ישרים
שו״ת תשובות חדש
שארית ישראל, מנחם בן שלמה הלוי, קורות היהודים מזמן החרבן ועד ה׳ תק״ג והוא חלק שני מספר יוסיפון, זיטומיר תרי״ח
שארית הנחלה, ישראל משה חזן
שבחי ר״ח ויטל
שבט יהודה, שלמה אבן וירגא
שבילי אמונה, ר׳ מאיר אלדבי
שבילי עולם, שמשון בלוך
שבילי תוהו, גירדוש וילטויק מראוינשטין, נגד התלמוד והקבלה והיהודים בכלל, כנראה מאיש מומר, חָבר בחרוזים, נדפס בדפוס בומברג 1539
שבלי הלקט השלם, ר׳ צדקיה בן אברהם הרופא, הוצ׳ בובר, וילנה תרמ״ז
שבלי הלקט משנת ה׳ אלפים וארבע [1]
שבעה עינים, ר׳ גדליה אבן יחיא
שבר פושעים, ר׳ משה חגיז
שושן עדות מכתם לדוד, אברהם יחזקיהו בשן, אמשטרדם תקט״ז
שושן הרפואה, כ״י ביה״ס חכי״ח
השחר, סמולנסקין
שיחה בארץ החיים לרנה״ו, בכורי העתים
שיר היחוד, לפני זמן המתרגמים התבונים
שיר על המורה, בדה״י גרץ בעברית
שירי יהודה ליב גורדון
שירי רב האי גאון, שמואל פילוב, למברג תרמ״ט
שירי טודרוס הלוי [2]
שירי מיכ״ל
שירי שלמה, שלמה בן גבירול, הוצ׳ דוקס
שירי ר׳ שמואל הנגיד
שירי שפת קדש, אד״ם הכהן
שירי תפארת, רנה״ו
שירים למשורר לא ידוע, כ״י ביה״ס דש׳ כולג׳
שירים, רב סעדיה בן יוסף המאחר, מט״מ
שירת ישראל לרמב״ע
שלחן ערוך עם נושאי כליו, ר״י קארו
שלטי הגבורים, אברהם הרופא משער אריה
שם הגדולים, חי״ד אזולאי

---

1) עי׳ תניא פב.

2) חלק משיריו נמצאו בהגניזה בקהיר בידי מוצירי ושפירא, אבל לא ידוע איזה טודרוס הלוי הוא.

ספר השמוש, הוא תרגום על זהר ע"י שם
טוב טורטושי, התחיל לתרגמו בחדש
אלול הי"ד
שמות הנגעים בכה"ק ד"ר י. ל. קצנלסון
היקב, פרס להמליץ
השמים והעולם של אבן סיני, כ"י ברלין
השמים, הקדמה ופרקים משער הראשון,
ר' יצחק אבן לטיף, פרסם ילינק, השחר
שנה ב'
שמים חדשים, ר' יצחק אברבנאל
שמנה פרקים להרמב"ם
השמשוני על דקדוק
שעור קומה, ר"מ קורדובירו
שער האלכסונות והשובעים, כ"י בביה"ס
דש' כולג'
שער בהנהגה המשובחה, ר"י חריזי, בהצופה
להמגיד שנה י"א, גליון מ"ז
שער הנקוד לר"מ הנקדן
שער השמים, ר"י אבן לטיף
שער השמים, קבלה, אירירי, ורשה 1864
שער השמים, מיֻחס לאבי הרלב"ג [1], ירושלם
שער השמים, גרשון בן שלמה, הוצ' הידנהים

שערי אורה, ר' יוסף גיקטיליה, מנטובה
שערי דמעה, ר"מ אלבילה
שערי תפלה לר' שלמה זלמן הענא, דיהרנפורט
תקס"ה
שערי תשובה, מהר"ם רוטנבורג
ס' שעשועים, העתקה מכ"י בודליאנה, כ"י
בביה"ס חכי"ח
ס' שעשועים ר"י זברא
שפת אמת, ר"מ חגיז
שפת יתר להראב"ע
שריד ופליט מספר החשמונאים, תרגום
עתיק, הוצ' דר' חוולסון, בקובץ על יד
כרך ז'
שריד מעיר, כתבים ושטרות מעיר רומא,
דר' א' ברלינר
שרשות כסף, ספר שרשים, ר"י אבן כספי
שרשות גבלות, שלמה אוליוירו, שנת ת"ו
שרשי לבנון, ריב"ל
השרשים, ר"י בן גנאח
השרשים, רד"ק
שתי ידות, ר"מ לונזנו

ת

תגמולי הנפש לר' הלל מוירונא, עם אגרת
שטינשנידר, תרל"א
תהלה לדוד, לכבוד דוד קויפמן
תהלה למשה, קבוצת מאמרים בחכמת ישראל
לכבוד משה שטינשנידר
תוכחה לר' בחיי
תוכחות מוסר, עזרא הבבלי, קושטנדינא תצ"א
תוכחת מגולה, כ"י ביה"ס דש' כולג'
תולידה שומרונית, Avril 1902 REJ
תולדות אדם, פילוסופיה, יוסף ישראל
פורלין בריט' מוז' [2]

תולדות אלכסנדר, ישראל לוי
תולדות הארץ, יוסף שיינהאק
תולדות הטבע, ש"י אברמוביץ
תולדות יוסף, קלמן שולמן, וילנא תרי"ט
תולדות יצחק להרי"צ קארו, אמשטרדם
תולדות ישוע הנוצרי, Historia Jeschuae Nazareni a Joh. Jac. Huldrico Tigurino
תולדות השמים והארץ, באור כלי האופקים
אשר המציא החכם הכולל ר' יהודה בן
בירגה מעיר לישבונה, כ"י ותיקן
תוספות: ברכות, שבת, פסחים, ביצה, חגיגה,

---

1) עי' אודותיו ב MGWJ לשנת 1879, רמש"ש Hebr. Übersetzungen, מעמ' 9 והלאה,
עי' כרם חמד ה', אגרת כ'.

2) ויש בו מחכמת הטבע ופרטי פרטים על חיי הדבורים ומנהגיהם וכו'.

מו"ק, ר"ה, יומא, סוכה, מגילה, תענית
תוספתה, הוצ' צוקרמנדל
התועה בדרכי החיים, סמולנסקין
תורת הבית להרשב"א עם בדק הבית של
רא"ה ומשמרת הבית של הרשב"א
תחכמוני, ר"י חריזי
תחלת חכמה, ר"י חגיז, בכרך עם ס' כריתות
תלמוד בבלי
תלמוד ירושלמי
תלמוד לשון עברי, י. ל. בן-זאב
תמת ישרים, שם כולל לארבעה ספרים:
אהלי תם לר' תם בן יחייא [1]
תנא דבי אליהו, מהד' איש שלום
תנחומא, הוצ' בובר
תניא, על הלכות השנה [2], לא ידוע מי מחברו
תעודה בישראל, ריב"ל
תפארת אדם, עי' עמודי שמים
תפארת ישראל, ר' שלמה בן צמח דוראן,
ששה דרושים
תפוחי זהב, יחיאל מילי, מנטובה שפ"ג
תפוחי זהב, ר' משה בן יצחק חלאיו, כ"י ותיקן
תקון מדות הנפש לגבירול, תרגום ר"י אבן
תבון, הוצ' חיים פולק
תקון שובבים, ויניציה, שנת ובע"ת ההי"א
תקוני זהר
תרגום אונקלוס
תרגום הסורי, בית תלמוד א, 383
תרגום ישעיה ומשלי לרסע"ג
תרגום ערבי לתורה, רסע"ג
תרגום השבעים
התרומה מר' ברוך בן יצחק, נדפס שנית (?)
שנת ה' רפ"ג, דפוס בומבירג
התרומות לר' שמואל בן ר"י הספרדי,
תלמידו של הרמב"ן
תרומת הדשן עם פסקים וכתבים לר' ישראל
איסרלין, פיורדא תקל"ח
תרי"ג מצוות, רסע"ג
תרשיש, ר"מ בן עזרא
תשובות ראנ"ח (בתשובות רא"מ)
תשובות הגאונים מהגניזה, גינזבורג
תשובות הגאונים, הרכבי
תשובות הגאונים, הוצ' יעקב מוספיה ע"י
מקנ"ר, ליק
תשובות הגאונים בתראי, טורקא תקכ"ד
תשובות גאונים קדמונים, סדרן ר' יוסף
טוב עלם, הוצ' דוד קסל
תשובות הגאונים שערי תשובה
ספר תשובות דונש בן לברט על רב סעדיה
גאון, הוציא Schröter
תשובות ר' יהודה בן הרא"ש
תשובות ר"י צהלון [3]
תשובות ריב"ש [4]
תשובות מהר"ם פרובינצלי
תשובות רסע"ג
תשובות שמעון בן צמח (תשב"ץ)
תשובות תלמידי מנחם ותלמיד דונש, הוצ'
ז' שטרן, 1870

---

1) ובכל מקום שרשום אצלי שו"ת תמת ישרים סתם, הכונה לאהלי תם.

2) אינו אלא קצור שבלי הלקט; עי' הקדמת בובר לשבה"ל.

נדפס פעם ראשונה קרוב לשנת רע"ה ודפוס שני בקרימונה שנת שכ"ה, ועל פי זה צינתי.

3) השאלות עד קמ"א.

4) קראתי (כמדמה שנית) עד שאלה כ"ג.

American Journal of Semitic Languages
Ascoli G. I., Inscrizioni inedite o mal note greche, latinae, ebraiche...
Ascoli, Süditalienische Grabinschriften
Bacher W., Die älteste Terminologie der jüd. Schriftauslegung
Barth, Die Nominalbildung in den semitischen Sprachen
Barth, Etymologische Studien
Barth, Beiträge zur Suffixelehre des Nordsemitischen
Barth, Zwei pronominale Elemente
Barth, Die Poel-Conjugation
Barth, Die Pronominalbildung
Berliner A., Beiträge zur hebr. Grammatik im Talmud u. Midrasch
Bibliotheca orientalis Clementina-Vaticana
Biblische Studien
Bloch, Phönicisches Glossar
Bloch Ph., Spuren alter Volksbücher
Brockelmann, Grundriss der vergleichenden Grammatik der semit. Sprachen
Brülls Jahrbuch für jüd. Geschichte u. Litteratur, שבעה כרכים
Burkitt, Fragments of the books of Kings, according to the translation af Aquila
Cohen (Ch. E. Chai), Zemirot Israel
Chwolsohn D., Corpus Inscrip. Hebr.
Corssen W., Über Aussprache, Vocalismus und Betonung der lateinischen Sprache
Dalman G., Die Worte Jesu
Dalman G., Grammatik des jüd. Pal. Aramäisch
Delitzsch F., Assyrisches Wörterbuch
Delitzsch F., Prolegomena eines neuen hebr.—aram. Wörterbuches z. AT
Delitzsch F., Über die Wurzelverwandtschaft des Indogerman. und des Semitischen
Dukes Leopold, Moses ben Esra aus Granada, Altona 1839
Ehrlich A. B., Randglossen z. AT: Jesaia, Jeremia, Ezechiel
Elbogen I., Der jüd. Gottesdienst
Eppenstein S., Beiträge zur Geschichte u. Literatur d. Geon. Zeitalters
Epstein A., Schemaja der Schüler u. Secretär Raschi's
Euting, Der Kamels-Sattel bei d. Beduinen
Ewald H., Ausführliches Lehrbuch der hebr. Sprache des alten Bundes
Expository Times X—XVI
Festschrift zu Ehren Prof. D. Chwolsohns
Festschrift zum 80 Geburtstage M. Steinschneiders, תהלה למשה, Leipzig 1896
Frankel Z., Vorstudien zur Septuaginta
Geiger A., Nachgelassene Schriften
Geldart, Modern Greek Language
Gesenius—Buhl, Hebr. und aram. Handwörterbuch über das AT
Gesenius—Kautzsch, Hebr. Grammatik
Ginzberg, Randglossen zum hebr. Ben-Sira
Goldenthal, Grundzüge u. Beiträge, כעין מלון ללשון הפילוסופיה
Goldenthal, Über einige Benennungen synagogaler Gesänge des Mittelalters; Kais. Akademie d. Wissenschaft, Bd. 31
Goldziher I., Der Mythus bei d. Hebräern
Grimme, Grundzüge d. hebr. Accent— u. Vokallehre, Freiburg 1896
Halevy, Deux problemes Assyro-semitiques
Hommel F., Aufsätze und Abhandlungen
Hommel F., Die Namen der Säugethiere bei den südsemitischen Völkern
Hommel F., Die semit. Völker und Sprachen
Hommel F., Die vorsemitischen Kulturen
Jahrbuch zur Geschichte der Juden, 1861
Jewish Quarterly Review
Jewish Quarterly Rewiew, New Series
König, Lehrgebäude der hebräischen Sprache
Krauss S., Griechische u. lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrasch und Targum
Krebs, J. Ph., Antibarbarus der lat. Sprache

Lagarde Ph., Neue Beiträge

Larfeld W., Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft

Lewison, Zoologie des Talmuds

Levy J., Neuhebr. und chald. Wörterbuch über die Talmudim und Midraschim

Lidzbarski M., Ephemeris zur sem. Epigraphik

Löscher, De causis linguae hebraicae

Löw E., Aramäische Pflanzennamen

Löw L., Graphische Requisiten

Macalister, Excavation of Gezer שלשה חלקים

Magazin für die Wissenschaft d. Judenthums, Dr. A. Berliner u. Dr. D. Hoffmann

Mitteilungen des Orientalischen Seminars

Monatsschrift für Geschichte u. Wissenschaft des Judenthums

Monboddo Lord, Origin and Progress of Language, 1773

Morgenländische Forschungen

Moulton, Two Lectures on the Science of Language

Muss-Arnolt, Assyrisches Wörterbuch

Nikel J., Die Wiederherstellung des jüd. Gemeinwesens nach dem bab. Exil

Olshausen, Lehrbuch der hebr. Sprache

Opuscules d'Abou'l Walid, הוצ' דרנבורג מכיל: כתאב אלמסתלחק, רשאלת אלתנביה, רשאלת אלתקריב ואלתסהיל, כתאב אלתשויה— לר' יונה אבן גנאח

Orientalistische Litteraturzeitung

Palest. Expl. Fund

Poznansky S., Mose b. Samuel Hakkohen ibn Chiqatilla, 1895

Proceedings of the Society of Biblical Archaeology

Quellen zur Geschichte d. Juden in Deutschland

Recueil d'Archeologie Orientale, Ch. Clermont-Ganneau, I—VIII

Revue des Études Juives

Reinach S. Traité d'Epigraphie grecque..

Rosenack L, Die Fortschritte der hebr. Sprachwissenschaft von Jehuda Chajjug bis David Kimchi, Frankfurt 1899

Sachs M., Religiöse Poesie der Juden in Spanien

Salomonski M., Gemüsebau u. Gewächse in Palästina, 1911

Sanders D., Aus der Werkstatt eines Wörterbuchschreibers

Schechter, Saadiana

Schröder, Phönicische Sprache

Schuchardt, Der Vokalismus des Vulgärlateins, 1866

Sellin E., Studien zur Entstehungsgeschichte der jüd. Gemeinde (בדבר הזמן של עזרא ונחמיה ושני הספרים האלה), 1901

Smith R. P., Thesaurus Syriacus

Spitta W., Grammatik des arabischen Vulgärdialectes von Ägypten

Stade B., Lehrbuch d. hebr. Grammatik

Steinschneider M., Bibliographisches Handbuch über die theoretische u. praktische Literatur für hebr. Sprachkunde

Steinschneider M., Die fremdsprachlichen Elemente im Neuhebräischen

Strack, Grammatik d. Biblisch-Aramäischen

Swete, Introduction to the Old Testament in Greek

Theol. Litteraturanzeiger, Harnack-Schürer

Thumb, Handbuch der neugriech. Sprache

Ungnad A., Hebräische Grammatik, 1912

Wagenseil, Tella ignea Satanae, 1681

Wickes W., A treatise on the accentuation

Wundt, Völkerpsychologie

Zeitschrift für d. alttestamentl. Wissenschaft

Zeitschrift für Assyriologie

Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft

Zuckermandel, Tosefta, Mischna u. Boraitha

Zunz, Die Ritus, Berlin 1859

Zunz, Die synagogale Poesie der Juden

Zunz, Gesammelte Schriften